BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XL
G
13
NAPOLI

XL G 13

Domus professa neapolitana Soc. Jesu.

P. VIRGILII MARONIS,

POETAE MANTVANI,

VNIVERSVM POEMA:

CVM ABSOLVTA SERVII HONORATI MAVRI, Grammatici, & Badij Aſcenſij interpretatione: Probi, & Ioannis Viuis in Eclogas allegorijs:

Quibus acceſſerunt Ludouici Cælij Rhodigini, Ioan. Scoppæ Parthenopæi, Iacobi Conſtantij Fanenſis, Franciſci Campani Colenſis, Iacobi Crucij Bonon. necnon alterius, docti hominis, lucubrationes, & annotationes in loca difficiliora:

Elegantiſſimæ præterea librorum omnium figuræ, argumenta, lectionum denique varietates, quas & Ioannes Pierius, & alij doctiſſimi viri hactenus obſeruarunt.

Quæ non, vt antea, plurimis fœdata mendis, ſed acri ſtudio emendata, atque omni, quantum licuit, ex parte expolita, emiſimus. quod, alios libros cum noſtro conferentibus, patebit.

VENETIS,

APVD HIPPOGRYPHIVM, M D LXXVIII.

PVB. VIRGILII
MARONIS VITA,
PER ÆLIVM DONATVM CELEBREM Grammaticum Edita.

VIRGILIVS Maro parentibus modicis fuit,& præcipue patre Marone. quem quidam opificem figulum,plures, magi cuiuſdam viatoris initio mercenarium, mox ob induſtriam generum tradiderũt, quẽ cum agricolationi reiq. ruſticæ, & gregibus præfeciſſet ſocer, ſiluis coemundis, & apibus curandis reculam auxit. Natus eſt Cn. Põpeio Magno, & M. Licinio Craſſo j. Coss. iduum Octob. die, in pago qui Andes dicitur, qui eſt à Mantua non procul. Prægnans mater Maia, cum ſomniaſſet enixam ſe laureum ramum, quem compactum terræ coaluiſſe,& excreuiſſe ilico in ſpeciẽ maturæ arboris refertæ varijs pomis, & floribus cerneret. Sequenti luce cum marito rus propinquum petens ex itinere diuertit, atq; in ſubiecta foſſa partu leuata eſt. Ferunt infantem, vt fuit editus, nec euagiſſe, & adeo miti vultu fuiſſe, vt haud dubiam ſpem proſperioris genituræ iam tum indicaret. Et acceſſit aliud præſagium. Si quidẽ uirga populea more regionis in puerperijs eodẽ ſtatim loco depacta ita breui coaluit, vt multo ante ſatas populos adæquarit, quæ arbor Virgilij ex eo dicta, atque conſecrata eſt ſumma grauidarum,& fœtarum religione ſuſcipientium ibi & ſoluentium vota. Initia ętatis.i. vſque ad ſeptimũ annum, Cremonæ egit, & 17. anno virilem togam cepit illis Conſulibus iterum, quibus natus erat. Euenitque, vt eo ipſo die Lucretius poeta decederet. Sed Virgilius à Cremona Mediolanum, & inde pauló poſt Neapolim tranſijt, vbi cum literis, & Græcis, & Latinis vehementiſſimam operam dediſſet, tandem omni cura, omniq. ſtudio indulſit medicinæ, & mathematicis. Quibus rebus cum ante alios eruditior peritiorq; eſſet, ſe in vrbem contulit, ſtatimque magiſtri ſtabuli equorum Auguſti amicitiam nactus, multos varioſq. morbos incidentes equis curauit. At ille in mercedem ſingulis diebus panes Virgilio, vt vni ex ſtabularijs, dari iuſſit. Interea à Crotoniatis pullus equi miræ pulchritudinis Cæſari dono fuit miſſus, qui omnium iudicio ſpem portendebat uirtutis,& celeritatis immenſæ. Hunc cum aſpexiſſet Maro, magiſtro ſtabuli dixit natum eſſe ex morboſa equa, & nec viribus ualiturum nec celeritate, idque verum fuiſſe inuentũ eſt. Quod cum magiſter ſtabuli Auguſto recitaſſet, duplicari ipſi in mercedem panes iuſſit. Cum item ex Hiſpania Auguſto canes dono mitterentur,& parentes eorum, dixit Virg. & animum celeritatemq; futuram. Quo cognito mandat iterum Virgilio panes duplicari. Dubitauit Auguſtus Octauij ne filius eſſet, an alterius, idque Maronem aperire poſſe arbitratus eſt, quia canum, & equi naturam parenteſque cognorat. Amotis igitur omnibus arbitris, illum in peritiorem partẽ domus vocat, & ſolum rogat, an ſciat quiſnam eſſet, & quam ad felicitandos homines facultatem haberet. Noui, inquit Maro, te Cæſar Auguſte, & ferme æquam cum dijs immortalibus poteſtatem habere, ut quem vis felicem facias. Eo animo ſum, reſpondit Cæſar, vt ſi uerũ pro rogatu dixeris beatum te, felicemque reddam. Vtinam, ait Maro, interroganti tibi vera dicere queam. Tunc Auguſtus, Putant alij me natum Octauio, quidam ſuſpicantur alio me genitum viro: Maro ſubridens, Facile, inquit, ſi impune, licenterq. quæ ſentio, loqui iubes, id dicam. Affirmat Cæſar iureiurando nullum eius dictum ægre laturum, imo non niſi donatum ab eo diſceſſurum. Ad hæc, oculos oculis Auguſti infigens Maro facilius, ait in ceteris animalibus qualitates parentum mathematicis, & philoſophia cognoſci poſſunt, in homine nequaquam poſſibile eſt. Sed de te coniecturam habeo ſimilem veri, vt quid exercuerit pater tuus, ſcire poſsim. Attente expectabat Auguſtus quidnam diceret. At ille. Quantum ego rem intelligere poſſum, piſtoris filius es, inquit. Obſtupuerat Cæſar, & ſtatim quo id pacto fieri potuerit, animo voluebat. Interrumpens Virg. Audi, inquit, quo pacto id conijcio. Cũ quædam enunciarim, prædixerimq; quæ intelligi, ſcirique non niſi ab eruditiſsimis ſummiſque viris potuiſſent, tu princeps orbis item & item panes in mercedem dari iuſsiſti, quod quidem aut piſtoris aut nati piſtore officium erat. Placuit Cæſari facetia, At deinceps, inquit Cæſar, non à piſtore, ſed à rege magnanimo dona feres, illumq. plurimi fecit, & Pollioni cõmẽdauit. Corpore & ſtatura fuit grãdi, aquilino colore, facie ruſticana, valetudine varia. nam plerunque ab ſtomacho, & faucibus ac dolore capitis laborabat, ſanguinem etiam ſæpius eiecit, cibi, viniq; minimi. Fama eſt cum libidinis pronioris in pueros fuiſſe. Sed boni ita eum pueros amaſſe putauerunt, vt Socrates Alcibiadem, & Plato ſuos pueros. Verum inter omnes maxime dilexit Cebetem, & Alexandrum, quem ſecunda Bucolicorum Ecloga Alexin appellat, donatum ſibi ab Aſinio Pollione, vtrunque non ineruditum accepit, nam Alexandrum grammaticum, Cebetem uero & poetam. Vulgatum eſt conſueuiſſe eum cum Plotia Hieria. Sed Aſconius Pedianus affirmat ipſum poſtea maioribus nato narrare ſolitum inuitatum quidem ſe à Varro ad cõmunionem mulieris, uerum ſe pertinaciſsime recuſaſſe. Cetera ſanè vita & ore, & animo tam probum fuiſſe conſtat, vt Neapoli parthenias appellaretur vulgo. Ac ſi quando Romæ (quo rariſsime commeabat) viſeretur, in publico ſectantes, demonſtranteſque ſe, ſubterfugere ſolitum in proximum tectum. Bona autem cuiuſdam exulantis offerente Auguſto non ſuſtinuit accipere. Poſſedit prope centies ſeſtertium ex liberalitatibus amicorum. Habuitque domum Romę in Æſquilijs iuxta hortos Mecœnatianos. quanquam ſeceſſu Campanię Siciliæque plurimum vteretur. Quæcunque ab Auguſto peteret, repulſam nunquam habuit. Parentibus quotannis aurum ad abundantem alitum mittebat, quos iam grandis amiſit, ex quibus patrem oculis captum, & duos fratres germanos; Silonem impuberem. Flaccum iam adultum, cuius exitum ſub nomine Daphnidis deficiet. Inter cetera ſtudia (vt ſupra diximus) medicinæ quoque ac maxime mathematicæ operam dedit. Egit & cauſam vnam omnino, nec amplius quam ſemel. Sermone tardiſsimum ac penè indocto ſimilem fuiſſe Meliſſus tradidit. Poeticam puer adhuc auſpicatus in Baliſtam ludi magiſtrum ob infamiam latrociniorum coopertum lapidibus, diſtichon fecit:

Monte ſub hoc lapidum tegitur Baliſta ſepultus :
Nocteq; dieq; tuum carpe viator iter.

Deinde Moretum. & Priapeiam, & Epigrammata, & Diras, & Culicem cum eſſet annorum quindecim, cuius materia talis eſt: Paſtor fatigatus æſtu, cum ſub arbore obdormiſſet, & ſerpens ad illum proreperet, è palude culex prouolauit, atque inter duo tempora aculeum fixit paſtori. At ille continuo Culicem contriuit, & uiſam ſerpentem interemit, ac ſepulcrum culici ſtatuit, & diſtichon fecit:

Parue culex, pecudum cuſtos, tibi tale merenti
Funeris officium vitæ pro munere reddit.

Scripſit etiam (de qua ambigitur) Ætnam. Et mox cum res Romanas inchoaſſet, offenſus materia, & nominum aſperitate, ad Bucolica tranſiit, maxime, ut Aſinium Pollionem, Alphenum Varrum, & Cornelium Gallum celebraret, quia in diſtributione agrorum, qui poſt Philippenſem victoriam ueteranis triumuirorum iuſſu trans Padum diuidebantur, indemnem ſe præſtitiſſent. Deinde Georgica in honorem Mecœnatis edidit, cum ſibi vix dũ noto opem tuliſſet aduerſus Claudii ueterani milites, uel ut alij putant, Arij centurionis uiolentiam, à quo in altercatione litis Agrariæ parum abſuit quin occideretur. Nouiſsime autem Æneidem aggreſſus eſt, argumentum uarium, & multiplex, & quaſi amborum Homeri carminum inſtar. Præterea nominibus ac rebus Gręcis, Latiniſq. commune, & in quo, quod

maxime ſtudebat, Romanæ ſimul vrbis & Auguſti origo contineretur. Cum Georgica ſcriberet, traditur quotidie meditatos mane plurimos uerſus dictitare ſolitum, ac per totũ diem retractando ad pauciſſimos redigere. non abſurde carmen ſe vrſæ more parere dicens & lambendo demum effingere. Æneida proſaica prius oratione formatam, digeſtamq; in 12. libros particulatim componere inſtituit, ut quidam tradunt. Alij eius ſententiæ ſunt, vt exiſtiment eum, ſi diutius vixiſſet, quatuor & viginti lib. vſq; ad Auguſti tempora ſcripturum, atque alia quædam percurſurus, Auguſti uero geſta diligentiſſime executurum, quippe qui dum ſcriberet, ne quid ineptum moliretur, quædam imperfecta reliquit. Alia leuiſſimis verſibus ſcripſit, quos per iocum pro tigillis vel tibicinibus interponi à ſe dicebat ad ſuſtinendum opus, donec ſolidæ columnæ aduenirent.

Bucolica triennio Aſinij Pollionis ſuaſu perfecit. Hic tranſpadanam prouinciam regebat, cuius fauore cum ueteranis Auguſti militibus Cremonenſium & Mantuanorum agri diſtribuerentur ſuos Virg. non amiſit. Facta enim diſtributione ſuos Claudio, ſeu Ario datos recuperauit, Hũc Pollionem maxime amauit Maro, & dilectus ab eo magna munera tulit, quippe qui inuitatus ad cœnam captus pulchritudine, & diligentia Alexandri Pollionis pueri, eum dono accepit Huius Pollionis filium C. Aſinium, Cornelium Gallum oratorem clarum & poetam non mediocrem miro amore dilexit Virg. Is tranſtulit Euphorionem in latinum, & libris quatuor amores ſuos de Cytheride ſcripſit. Hic primo in amicitia Cæſaris Auguſti fuit. Poſtea in ſuſpicioné coniurationis contra illum ductus occiſus eſt. Cuius Prop. meminit dicens:

Gallus & in caſtris dum credita ſigna tuetur.
Concidit ante Aquilæ ſigna cruenta ſuæ.

Verum uſque adeo hunc Gallum Virg. amarat, ut iiij. Georgic. a medio vſque ad finem eius laudem contineret, quem poſtea iubente Auguſto, in Ariſtæi fabulam commutauit. Georgica ſeptẽnio Neapoli, Æneida partim in Sicilia, partim in Campania vndecim annis confecit Bucolica eo ſucceſſu edidit, ut in ſcena quoque per cantores crebra pronunciatione recitarentur. At cum Cic. quoſdam verſus audiſſet, & ſtatim acri iudicio intellexiſſet non communi vena editos, iuſſit ab initio totam Eclogam recitari, quam cum accurate pernotaſſet in fine ait, Magnæ ſpes alteræ Romæ. quaſi ipſe linguę latinę ſpes prima fuiſſet, & Maro futurus eſſet ſecunda. quæ uerba poſtea Æneidi ipſe inſeruit. Georgica, reuerſo ab Actiaca uictoria Auguſto, atq; reficiendarum uirium cauſa Atellæ commoranti, per continuum quatriduum legit ſuſcipiente Mecœnate legendi vicem quoties interpellaretur ipſe vocis offenſione. Pronunciabat autem maxima cum ſuauitate. & lenocinijs miris Seneca tradidit Iulium Montanum poetam ſolitum dicere inuolaturum ſe quædam Virg ſi & vocem poſſet, & os, & hypocriſim eoſdem enim uerſus eo pronunciante, bene ſonare, ſine illo, mareſcere quaſi mutos, Aeneidos vix dum cœptæ tanta extitit fama, ut Sextus Propertius non dubitarit ſic prædicare:

Cedite Romani ſcriptores, cedite Graij.
Neſcio quid maius naſcitur Iliade.

Auguſtus uero cum iam forte expeditione Cantabrica abeſſet, & ſupplicibus atque minacibus per iocum literis efflagitaret, vt ſibi de Aeneide, vt ipſius uerba ſunt vel prima carminis hypographa, vel quodlibet colon mitteret, negauit ſe facturum Virgil. Cui tamen multo poſt perfecta demum materia tres omnino libros recitauit, ſecundum videlicet, quartum & ſextum. Sed hunc præcipue ob Octauiam, quæ cum recitationi intereſſet, ad illos de filio ſuo verſus, Tu Marcellus eris, defeciſſe fertur. atque ægre refocillata, dena ſeſtertia pro ſingulo uerſu Virgilio dari iuſſit. Recitauit & pluribus, ſed neque frequenter, & ferme illa de quibus ambigebat, quo magis iudicium hominum experiretur. Erotem librarium, & libertum eius exactæ iam ſenectutis tradunt referre ſolitum quondam in recitando eum duos dimidiatos verſus compleſſe ex tempore, Miſenum Aeolidem adieciſſe, Quo non præſtantior alter. Item huic, Aere ciere viros, ſimili calore iactatum ſubiunxiſſe, Martemque accendere, cantu ſtatimq; ſibi imperaſſe, vt vtrunque uolumini aſcriberet. Bucolica, Georgicaque emendauit. Anno vero quinquageſimo ſecundo, vt vltimam manum Aeneidi imponeret, ſtatuit in Græciam, & Aſiam ſecedere, triennioq. continuo omnem operam limationi dare, vt in reliqua vita tantum philoſophiæ vacaret Sed cum agreſſus iter Athenis occurriſſet Auguſto, ab Oriente Romam reuertenti vna cum Cæſare redire ſtatuit. At cum Megara vicinum Athenis oppidum viſendi gratia peteret, languorem nactus eſt, quem non intermiſſa nauigatio auxit, ita vt grauior in dies tandem Brunduſium aduentarit, vbi diebus paucis obijt X. cal. Oct. Cn. Plautio, & Q. Lucretio conſulibus. qui cum grauari morbo ſeſe ſentiret, ſcrinia ſępe & magna inſtãtia petiit crematurus Aeneida, quibus negatis teſtamento comburi iuſſit, vt rem inemendatam imperfectamque. Verum Tucca & Varius monuerunt id Auguſtum non permiſſurum. Tunc eidem Varro ac ſimul Tuccæ ſcripta ſub ea conditione legauit, ne quid ederent, quod à ſe editum non eſſet, & verſus etiam imperfectos, ſi qui erant, relinquerent. Voluit etiam eius oſſa Neapolim transferri, vbi diu & ſuauiſſime vixerat, ac extrema valetudine hoc ipſe ſibi epitaphiũ fecit diſtichon.

Tranſlata igitur iuſſu Auguſti eius oſſa, prout ſtatuerat, Neapolim fuere, ſepultaque via Puteolana intra lapidem ſecundum, ſuoque ſepulcro id diſtichon, quod fecerat, inſcriptum eſt.

Mantua me genuit: Calabri rapuere: tenet nunc
Parthenope: cecini paſcua, rura, duces.

Hæredes fecit ex dimidia parte Valerium Proculum, fratrem ex altero patre, ex quarta Auguſtum, ex 12. Mecœnatem, ex reliqua L. Varrum, & Plocium Tuccam, qui eius Aeneidem poſt obitum prout petiuerat, iuſſu Cæſaris emendauerunt. Nam nullius omnino ſententia cremato Aeneis digna viſa fuit. de qua re Sulpitij Carthaginenſis extant eiuſmodi uerſus:

Iuſſerat hæc rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius: Phrygium quæ cecinere ducem.
Tucca vetat, Varrusq; ſimul: tu maxime Cæſar
Non ſinis: & Latiæ conſulis hiſtoriæ.
Infelix gemino cecidit propè Pergamos igni,
Et pene eſt alio Troia cremata rogo.

Extant & Auguſti de ipſa eadẽ re uerſus plures & clariſſimi. quorum initium ita eſt:

Ergo ne ſupremis potuit uox improba verbis
Tam dirum mandare nefas? ergo ibi in ignes?
Magnaq; doctiloqui morietur muſa Maronis? Et paulo poſt.
Sed legum ſeruanda fides, ſuprema voluntas
Quod mandat fieriq; iubet: parere neceſſe eſt.
Frangatur potius legum veneranda poteſtas,
Quam tot congeſtos noctesq;, diesq;, labores
Hauſerit vna dies.

Et ea quæ ſequuntur. Nihil igitur auct. Auguſto Varrus edidit, quod & Maro præceperat, ſed ſummatim emendauit, vt qui verſus etiam imperfectos, ſi qui erant, reliquerit Hos multi mox ſupplere conati, non perinde valuerunt ob difficultatem, quod omnia ferè apud eum hemiſtichia (præter illud, Quẽ tibi iam Troia peperit) ſenſum videntur habere perfectum. Niſius grammaticus audiſſe ſe à ſenioribus dicebat Varrum duorum librum ordinem cõmutaſſe, & qui tum ſecũdus erat, in tertium locum trãnſtuliſſe, etiam primi libri correxiſſe principium, his demptis verſibus:

Ille ego, qui quondam gracili modulatus auena
Carmen & egreſſus ſiluis vicina coegi,
Vt quamuis auido parerent arua colono,
Gratum opus agricolis: At nunc horrentia Martis.
Arma virumque cano.

Nec Virg. qui columen linguæ latinæ fuit, caruit obtrectatorib. In Bucolicis enim duas Eclogas, ſed inſulſiſſime, Paro quidam deridet, & ſic deridendo incipit:

Tityre ſi toga calda tibi eſt, quo tegmine fagi. Sequenti.
Dic mihi Damœta cuium pecus? an ne Latinum?
Non, uerum Aegonis noſtri ſic rure loquuntur.

Alius recitante eo ex Georgicis, Nudus ara, ſere nudus, ſubiecit habebis frigora, febrem.

Eſt & aduerſus Aeneida liber Carbilij pictoris titulo Aeneidomaſtis. M. Vipranius eum à Mecœnate ſuppoſitum appellabat nouæ κακοζηλίας repertorem, dicebatque neque tumidum, neque exilem, ſed communibus verbis opus illud confeciſſe, Herennius vitia eius tantum contraxit: Perilius Fauſtinus furta. Sunt & Quint. Octauij Auiti volumina, quibus annotãtur quos, & unde, uerſus tranſtulerit, Aſconius Pedianus lib quem contra obtrectatores Virgilij ſcripſit, pauca admodũ ei obiecta proponit, & potisſimum quod non recte hiſtoriam contexuit, & quod pleraque ab Homero ſumpſit, ſed hoc crimen ſic defendere aſſuetum ait, Cur non illi quoque eadem furta tentarent. Verum intellecturos facilius, eſſe Herculi ſclauam, quam Homero verſum ſurripere, & tamen deſtinaſſe ſecedere, vt omnia ad ſatietatem maleuolorum decideret. Referꞇ etiam Pedianus benignum cultoremque omnium bonorum, atque eruditorum fuiſſe, & vſ-

que

que adeo inuidiæ expertem, vt ſi quid erudite dictum inſpiceret, alterius, non minus gauderet, ac ſi ſuum fuiſſet, neminem vituperare, laudare bonos, ea humanitate eſſe, vt niſi peruerſus maxime quiſque illum non diligeret modo, ſed amaret. Nihil proprij habere videbatur. Eius bibliotheca non minus alijs doctis patebat, ac ſibi. Illudq. Euripidis antiquum ſępe vſurpabat τὰ τῶν φίλων κοινὰ, Communia amicorum eſſe omnia. Quare coeuos omnes poetas ita adiunctos habuit, ut cum inter ſe plurimum inuidia arderent, illum vna omnes colerent: Varius, Tucca, Oratius, Gallus, Propertius. Anſer vero quoniam Antonij partes ſecutus eſt, illum non obſeruaſſe dicitur. Cornificius ob peruerſam naturam illum non tulit. Glorię uero adeo contemptor fuit, ut cum quidam uerſus quoſdam ſibi aſcriberent, eademque re docti haberentur, non modo ęgre non ferebat, immo uoluptuoſum id ſibi erat. Cum enim diſtichon quod laudem felicitatemq Auguſti continebat, feciſſet, ualuisque non nominato auctore infixiſſet (id erat huiuſmodi:

Nocte pluit tota, redeunt ſpectacula mane:
Diuiſum imperium cum Ioue Cæſar habet)

Diu quæritans Auguſtus cuiuſnam hi uerſus eſſent, eorum auctorem non inueniebat Bathyllus uero poeta quidam mediocris, tacentibus alijs ſibi aſcripſit. quamobrem donatus, honoratusq. à Cæſare fuit. Quod æquo animo no ferens Virgilius, ijſdem ualuis affixit quater hoc principium, Sic vos non uobis. Poſtulabat Auguſtus, ut hi uerſus complerentur. quod cum fruſtra aliqui conati eſſent, Virgilius præpoſito diſticho, ſic ſubiunxit:

Hos ego verſiculos feci, tulit alter honores.
Sic vos non vobis nidificatis aues.
Sic vos non vobis vellera fertis oues.
Sic vos non vobis mellificatis apes.
Sic vos non vobis fertis aratra boues.

Quo cognito aliquandiu Bathyllus Romę fabula fuit: Maro vero exaltatior. Cum is aliquando Ennium in manu haberet, rogareturq quidnam faceret, reſpódit ſe aurum colligere de ſtercore Ennij. Habet enim poeta ille egregias ſententias ſub uerbis non multum ornatis. Interroganti Auguſto quo pacto ciuitas feliciter gubernaretur, Si prudétiores, inquit, temonem tenuerint, & boni malis præponantur, itaque optimi ſuos habeant honores, nulli tamen aliorum iniuſti quidquam fiat. At Mecœnas, Quid inquit, Virgilij ſatietatem homini non affert? Omnium rerum, reſpondit aut ſimilitudo, aut multitudo ſtomachum facit præter intelligere. Item interrogauit quo pacto quis aliam felicemque eius fortunam ſeruare poteſt. Cui Maro, Si quantum honore ac diuitijs alijs præſtantior ſit, tanto liberalitate, & iuſtitia alios ſuperare nitatur. Solitus erat dicere nullam uirtutem commodiorem homini eſſe patientia. ac nullam aſperam adeo eſſe fortunam quã prudenter patiendo uir fortis non uincat. Quam ſententiam in v. Aeneid. inſeruit:

Nate dea, quo fata trahunt, retrahuntque, ſequamur:
Quidquid erit, ſuperanda omnis fortuna ferendo eſt.

Cum quidam eius amicus Cornificij in eum maledicta, & inimicitias ſibi enarraret: Quam putas, inquit, eſſe huiuſce maleuolentiæ cauſam? Nam neque unquam Cornificium offendi, & eum amo. An, inquit, Heſiodi ſententiæ non meminiſti? ubi ait:

Καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει, καὶ τέκτονι τέκτων,
Καὶ πτωχὸς πτωχῷ φθονέει, καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῷ.

Architectum architecto inuidere, & poetam poetæ. De malis inquit, Græcus ille intellexit. Nam boni, eruditiores amant. Sed magna cum mea laude, & gloria uindictam in manu habeo. Maiore enim cura uirtuti intendam atque quo elegantior ego fiam, eo uehementius inuidia rumpetur. Erat Auguſto familiaris Filiſtus quidá orator, & poeſim mediocriter doctus, cui multiplex uariũque ingenium erat, qui omnium omnia dicta reprehendere conabatur, nó ut uerum dignoſceret (quod Socrates facere conſueuit) ſed ut eruditior uideretur. hic Virgilium vbicunq; conuenire dabatur, maledictis ſalibusq. uexabat. Quare ille ſæpe aut tacibundus diſcedebat, aut ſuffuſus pudore tacebat. Verum cum Auguſto audiente elinguem illum diceret, & cauſam etiam ſuam ſi linguã haberet, defendere nequiret: Tace, inquit, tabula. Nam hęc mea taciturnitas defenſorem cauſarum mearum Auguſtum fecit, & Mecœnatem, & ea tuba cum uolo loquor, quæ ubique, & diutiſſime audietur, Tu loquacitate non modo aures hominum, ſed muros rumpis. Auguſtus uero Filiſtum graui uultu increpauit. Tunc Maro. Si tempus Cæſar, inquit, tacendi hic ſciret, raro loqueretur. Tacendum. n. ſemper eſt niſi cum taciturnitas tibi noceat, aut oratio alijs proſit. Nam qui contendit, & contentionis finis utilis non eſt, ſtultis illum annumerandum ſapientes putat. Poſteaquã Auguſtus ſumma rerum omnium potitus eſt, uenit in mentem an conduceret tyrannidem omittere, & omnem poteſtatem annuis conſulibus, & ſenatui rempub. reddere, in qua re diuerſæ ſententiæ conſultos habuit Mecœnatem, & Agrippam. Agrippa enim utile ſibi fore, etiam ſi honeſtum non eſſet, relinquere tyrannidẽ longa oratione contendit, quod Mecœnas dehortari magnopere conabatur. Quare Auguſti animus, & hinc ferebatur, & illinc, Erant enim diuerſę ſententię uarijs rationibus firmatæ. Rogauit igitur Maronem an conferat priuato homini ſe in ſua rep. tyrannum facere. Tum ille, Omnibus fermè, inquit, rempublicam occupantibus moleſta ipſa tyrannis fuit, & ciuibus, quia neceſſe erat propter odia ſubditorum, aut eorum iniuſtitiam magna ſuſpicione, magnoque timore uiuere. Sed ſi ciues iuſtum aliquem ſcirent, quem amarent plurimum, ciuitati id utile foret, ſi in eo uno omnis poteſtas eſſet. Quare ſi iuſtitiam, quod modo facis omnibus in futurum nulla hominum facta compoſitione diſtribues, dominari te, & tibi conducet, & orbi. Beneuolentiam enim omnium ita habes, ut deum te, & adorent, & credant Eius ſentẽtiam ſecutus Cęſar, principatum tenuit. Audiuit a Silone pręcepta Epicuri, cuius doctrinæ ſocium habuit Varrum. Quamuis diuerſorum philoſophorum opiniones libris ſuis inſeruiſſe de animo maxime uideatur, ipſe tamẽ fuit Academicus. Nam Platonis ſententias omnibus alijs prætulit.

Nunc Quoniam de auctore ſummatim diximus, de ipſo iam carmine dicendum uidetur quod bifariam tractari ſolet, hoc eſt & ante opus, & in ipſo opere. Anté opus, titulus, cauſa, intentio. Titulus, in quo quęritur cuius ſit. Cauſa, unde ortum ſit, & quare hoc potiſsimum ſibi ad ſcribendum poeta pręſumpſerit. Intentio in qua cognoſcitur, quid efficere conetur poeta. In ipſo opere ſané tria ſpectantur: Numerus, ordo, explanatio. Quamuis igitur multa ψευδογραφῆ, id eſt falſã inſcriptione ſub alieno nomine ſunt prolata, ut Thyeſt. tragœdia huius poetę quam Varrus edidit pro ſua, & alia huiuſcemodi, tamen Bucolica liquido Virgilij eſſe minime dubitandum eſt, preſertim cum ipſe poeta tanquam hoc metuens, principio Aeneidos, & in alio carmine ſuum eſſe teſtatus ſit, ſic dicens. Ille ego, qui quondam gracili modulatus auena, & reliqua. &, Carmina qui luſi paſtorum, audaxque iuuenta, Tityre te patulæ cecini ſub tegmine fagi. Bucolica autem & dici, & recte appellari uel hoc ſolum indicium ſufficerit, quod hoc eodem nomine apud Theocritum cenſeatur, Verum ratio quoque demonſtranda eſt Tria ſunt paſtorum genera, quæ dignitatem in Bucolicis habent, quorum qui minimi ſunt αἰπόλοι dicti à Gręcis ijdem à nobis caprarij Paulo honoratiores qui ποιμένες. i. opiliones dicti, honeſtiſſimi, & maximi βουκόλοι, quos bubulcos dicimus. Vnde igitur magis decuit paſtorali carmini nomen imponi, quã ab eo gradu, qui apud paſtores excellẽtiſſimus inuenitur? Cauſa dupliciter inſpici ſolet, ab origine carminis, & à uoluntate ſcribentis. Originem autem Bucolici carminis alij ob aliam cãm ferunt. Sunt enim qui a Lacedemonijs paſtoribus Dianæ primũ carmen hoc redditum dicant, cum eidem deę propter bellũ, quod toti Gręcię illo tempore Perſę inferebant, exhiberi per uirgines de more ſacra non poſſent. Alij ab Oreſte circa Siciliam vago id genus carminis Dianę redditum loquuntur per ipſum atque paſtores, quo tempore de Scythia, cum Pylade fugerat ſurrepto numinis ſimulacro, & celato in faſce lignorum Vnde Faſcelidẽ Dianam perhibent nuncupatam apud cuius aram Oreſtes per ſacerdotem eiuſdem numinis Iphigeniam ſororem ſuam à parricidio fuerat expiatus. Alij Apollini Nomio, paſtorali. ſ. deo, qua tempeſtate Admeti boues pauerat. Alij Libero nympharum ſ. & ſatyrorum & id genus numinum principi, quibus placet ruſticũ carmen. Alij Mercurio Daphnidis patri paſtorum omniũ principi, & apud Theocritum, & apud hunc ipſum poetam. Alij in honorem Panos ſcribi putant peculiariter paſtoralis dei. Item Sileni, Siluani, atque Faunorum Quę cum oía dicantur, illud erit probatiſsimum Bucolicũ carmen originem ducere á priſcis tẽporibus, quibus uita paſtoralis exercita erat, & ió ueluti aurei ſeculi ſpeciem in hmói perſonarum ſimplicitate cognoſci. Et merito Virgilium proceſſurum ad alia carmina, non aliunde cœpiſſe, niſi ab ea uita, quę prima in terris fuit. Na poſtea rura culta, & ad poſtremũ pro cultis, & feracibus terris bella ſuſcepta, quod uidetur Virgilius in ipſo ordine operũ ſuorũ uoluiſſe monſtrare, cum paſtores primo, deinde agricolas canit, & ad ultimũ bellatores.

Reſtat, ut quæ cauſa uoluntatem attulerit poetæ Bucolica potiſsimum ſcribẽdi, cõſideremus. Aut. n. dulcedine carminis Theocriti, & admiratione eius illectus eſt, aut ordinem temporum eſt

ſecutus

ſecutus erga vitam humanam vt ſupra diximus. Aut tris modos locutionum, quos χαρακτῆρας Gręci vocant, ἰσχνὸν, qui tenuis, ἁδρὸν, qui ualidus, μέσον, qui moderatus intelligitur. Credibile erat Virgilium qui in omni genere præualuerit, Bucolica primum, Georgica ſecundum, Aeneida tertium uoluiſſe conſcribere. Aut ideo potius primo Bucolica ſcripſit, ut in eiuſmodi carmine quod & paulò liberius, & magis validum, quam cætera eſt, facultatem haberet captandæ Cæſaris indulgentiæ, repetendique agri quem amiſerat. Ob hanc cauſam die tertio iduum Martiarum, C. Cæſare interfecto, cum Auguſtum Cæſarem pene puerum veterani milites non abnuente ſenatu ſibi ducem conſtituiſſent, exorto ciuili bello Cremonenſes cum ceteris eiuſdem ſtudij aduerſarios Auguſti Cæſaris adiuuerunt. Vnde factum eſt, vt cum uictor Auguſtus in eorum agros ueteranos deduci iuſsiſſet, non ſufficiente agro Cremonenſium, Mantuani quoque, in quibus erat Virgilius, maximam partem ſuorum finium perdiderint eo quod vicini Cremonenſibus fuerant. Sed Virgilius Auguſti familiaritate, ſuoque carmine fretus, Centurioni Ario obſiſtere auſus eſt. Ille ſtatim, vt miles ad gladium, manum admouit. Cumque ſe in fugam proripuiſſet poeta, non prius perſequendi finis fuit, quàm ſe in fluuium Virgilius coniecisſet. Sed poſtea Mecœnate, & Pollione, & ipſo Auguſto auentibus, agros ſuos recepit. Intentio libri, quam σκόπον Græci vocant, imitatione Theocriti poetæ conſtituitur, qui Siculus, & Syracuſanus fuit. Eſt intentio etiam in laudem Cęſaris, & principum ceterorum, per quos in ſedes ſuas redijt, omnia deduci. Vnde & vt delectationem, & utilitatem finis contineret, ſecundum præcepta cuncta confecit.

Quæri ſolet cur non plures quam decem eclogas conſcripſerit. quod nequaquam mirandum videbitur ei qui conſiderauerit ætatem ſcenarum paſtoralium, quæ vltra hunc numerum non poteſt proferri, preſertim cum ipſe poeta circunſpectior Theocrito, vt ipſa res inducat, videatur metuere ne illa Ecloga quæ Pollioni inſcribitur, minus ruſtica videatur, cum ipſam ſic pręſtruat, ipſe dicens:

Sicelides muſæ paulo maiora canamus.

Et item ſimiliter in alijs duabus facit. Illud tenendum eſſe prædicimus in Bucolicis Virgilij, neque nuſquam neque ubique aliquid figurate dici, hoc eſt per allegoriam. Vix enim propter laudem Cæſaris, & amiſſos agros hęc Virgilio conceduntur, cum Theocritus, quem hic noſter toto ſtudio imitari conatur, ſimpliciter omnino conſcripſerit.

QVOD autem in ipſo carmine tractari ſolet, eſt numerus, ordo, explanatio. Numerus eclogarum manifeſtus eſt. nam decem ſunt, ex quibus proprie Bucolicæ ſeptem eſſe creduntur. Nam tres vltimæ proprie Bucolicę dici non debent, Pollio, Silenus, & Gallus.

Prima igitur continet conqueſtionem publicam, & priuatam congratulationem de agro, & dicitur Tityrus.

Secunda, amorem pueri, & dicitur Alexis.

Tertia, certamen paſtorum, & dicitur Palęmon.

Quarta, genethliacum, & dicitur Pollio.

Quinta, epitaphium, & dicitur Daphnis.

Sexta, metamorphoſin, & dicitur Varrus, & Silenus.

Septima, pharmaceutria.

Octaua amores diuerſorum ſexuum, & dicitur Damon.

Nona, continet poetæ conqueſtionem de amiſſo agro, & dicitur Mœris.

Decima, deſiderium Galli, & dicitur Gallus.

Quod ad ordinem ſpectat, illud ſcire debemus in prima tantum & vltima Ecloga, poetam voluiſſe ordinem ſeruare, quoniam in altera principium conſtituit, vt in Georgicis ait:

Tityre te patulæ cecini ſub tegmine fagi.

In altero oſtendit finem, quippe qui dicat, extremum hunc Arethuſa mihi concede laborem. Verum inter ipſas eclogas paſtoralem, conſcriptumque ordinem nullum eſſe certiſsimum eſt. Sed ſunt qui dicunt initium Bucolici carminis non Tityre eſſe, ſed, Prima Syracuſio dignata eſt ludere uerſu. Super eſt explanatio, ad quam anteqùam veniamus, illud dixerim, tenue eſſe Bucolicum carmen, & uſque adeo ab heroico charactere diſtare, vt uerſus quoque huius carminis ſuas quaſdam cęſuras habeant, & ſuis legibus diſtinguantur. Nam cùm tribus probetur metrū, cæſura, ſcanſione, modificatione, non erit Bucolicus uerſus niſi in quo, & pes primus partem orationis abſoluerit, & tertius Trochęus fuerit, & cæſura, & quartus pes Dactylus magis quam ſpondeus partem orationis terminauerit, quintus & ſextus pes ex integris dictionibus fuerit, quod Virgilius à Theocrito ſępe ſeruatum uictus operis difficultate neglexit, in ſolo principio incertum induſtria an caſu has cæſuras ſeruauerit. Nam Tityre, Dactylus partem orationis abſoluit, tupatu, lærecu, tertium trocheum quamuis de compoſita dictione concluſis, bans ſub, quartum ſpondeum pro Dactylo cum ſubiunxit, tegmine fagi, terminatis partibus orationis integrum comma perficit. Cuius rei diligentiam licet in Theocriti fermè omnibus uerſibus admirari. Qui vero ſupra dicta acri iudicio diligenterque conſiderarit, facile intelliget quę in Georgicis intentio, quique finis fuerit, nec minus etiam in Aeneide. Poematis ſtyli genera tria ſunt, aut enim actiuum, uel imitatiuum, quod Græci δραματικὸν, appellant, in quo perſonę loquentes introducuntur, ſine poetę interlocutione, ut ſunt Tragœdiæ, & Comœdię, δρᾶν enim Gręce agere dicitur, quo genere ſcripta eſt prima Tityre. & Quo te Mœri pedes. Aut enarratiuum, quod Gręci διηγηματικὸν appellant, in quo poeta ipſe loquitur ſine interpoſitione perſonę, ut tres primi Georg. lib. Item Lucretij carmina. Aut commune vel mixtum, quod Gręci μικτὸν, appellant, ubi & poeta ipſe loquitur & introductæ perſonæ, vt ſunt Virgilij Aeneis.

EX LIBRO ANNOTATIONVM IACOBI CRVCII Bononienſis.

IN Ludrico Maronis ſcriptum eſt. Arcades ambo, & cantare pares, & reſpondere parati, & illud: Pan etiam Arcadia mecum ſi iudice certet: Pan etiam Arcadia dicet ſe iudice victum. Et hoc ſol. cātare parati Arcades] Cur tam frequenter Maro Arcades in cantu celebres ponat, nullus interpres hactenus (quod legerim) enarrat. Nos vero communi vtilitati conſultum cupientes ex Polybio hæc excerpſimus quæſitum ſoluentia. Muſicam vniuerſis hominibus utilem eſſe conſtat Arcadibus neceſſariam. Arcades in ea non ſolum pueros verum etiam adoleſcentes, & iuuenes vſque ad xxx. annum exerceri uolunt, homines alioqui uitæ difficilis, & auſterę. Pueros ergo ab ineunte ætate in cantibus hymnorum, & pęanum aſſuefieri mos eſt, quibus ſinguli iuxta patriæ morem Genios heroas, & deos laudare conſueuerunt. Poſt hæc Philoxeni, & Timothei diſciplinis inſtructi cum cantibus, & choræis ludos Libero patri faciunt. Omnis denique eorum vita in huiuſmodi cātibus verſatur. Quæ res à maioribus inſtituta nō deliciarum aut laſciuiæ gratia, ſed cum animaduerterent aſsiduos eius gentis labores in colendis agris, & duritiam atque aſperitatē vitæ, præterea etiam morum auſteritatem, quæ ex frigiditate, & triſtitia aeris prouenit, cui nos ſimilis gigni neceſſario oportet, non obſcurum eſt enim plagas cœti eſſe quæ gentes moribus, & forma, & colore, & pleriſque diſciplinis inter ſe diſsimiles faciunt. Volentes igitur Arcades mitem, & tractabilem reddere naturam quę per ſe ferocior ac durior uidebatur, primo ea omnia, quæ ſupra meminimus, introduxerunt. Deinde conuentus omnis, & ſacrificia plurima, in quibus viri ac mulieres congregarentur, poſtremo Virginum ac puerorum choros, quę omnia ad eum finem fecere, ut id quod in animis hominum natura durius erat, conſuetudine placaretur, ac mitius fieret. [In eodem, uerſus hi ſunt. Quid loquar aut Scyllam Niſi, quam fama ſecuta eſt, Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris: Dulichias vexaſſe rates? &c.] Pleri que omnes uerſus hos ita exponunt perinde ac Scyllam Niſi pro Phorci poeta poſuerit, tanquā hæc in auem tantummodo fuerit transfigurata, illa uero in monſtrum maris deformata. Ceterum tum ex Marone ad Meſſallam ſcribente, tum etiam ex Ouid. accuratus lector hanc Metamorphoſim monſtri maritimi vtrique Scyllæ conuenire clarius ſole deprehendet, ex quo Lucr docte Scyllas ſuccinctas canibus ſeminarinis multitudinis numero ſcripſit. Ouid huic noſtræ ſententiæ in amoribus ita aſtipulatur. Per nos Scylla patri canos furata capillos Pube præmit rapidos inguinibusque canes: Necnon in ſecundo de remedio Amoris, inquit. Pręterita cautus Niſeide nauta gaudet, ex quibus colligimus Scyllam Niſi filiam accipiendam non Phorci, ut ait Seru. In quam noſtram ſententiam verba Strabonis adijcimus. Scyllęum quod in Hermione eſt, nomen à Niſi filia Scylla cepiſſe inquiunt, quæ Minois cupiditate capta, cui Niſęam proditione tradidiſſet, ab eo in profundū deiecta eſt, & fluctibus horſum agitata ſepulturam obtinuit. Id quoque obſeruatione dignum putamus, quod ait Seru. idem, dum hoc Virg. exponit, Quas illi Philumela dapes Atque hoc Progne fecit per hoc uolens innuere poetam improprie Philumelam pro Progne poſuiſſe. At nos Philumelā pro hirundine eaque, quæ Terei coniux memoratur, dici poſſe aſſeueramus. Papinius, non ſic Philumela penates circuit amplectens, animamque in pignora transfert. Legimus ad hoc apud M. Varronem hæc uerba, Luſciola quod luctuoſe canere exiſtimatur, atque eſſe ex Attica Progne facta auis, quibus uerbis Prognen conſtat in Luſciniam conuerſam. Probus etiam huic noſtrę ſententię reſpondens Prognen in Luſciniam Philumelam in hirundinem commutatas affirmat, proprie ergo & docte poetam etiam hoc loco locutum cōtendimus, ſicut & in ſuperiori exemplo de Scylla Niſi probauimus. Et quia adduximus Varronis teſtimonium, ubi Luſciola paſsim legitur, caſtigato audacter uerbum hoc, Luſciola reponendo. Eſt enim diminutiuum a Luſcinia, quippe quòd eiuſdem Varronis auctoritate confirmatur in libris de Re Ruſt. cantatrices Luſciniolas appellantis. [In tertio Georg. uolumine uerſus hic eſt Labitur infelix ſtudiorum atque immemor herbę uictos equus] Vbi herbæ legitur, nos exponimus uictorię Marcelli auctoritate, Vtque ait Pōpeius, Herbam do, cum dixit Plautus, fateor me uictum intellexit. Plinius quoque huiuſmodi ſcripta reliquit. Nam ſuum apud antiquos ſignum uictorię erat herbam porrigere uictos, hoc eſt terra, & altrice ipſa humo, & humatione etiam cedere.

ASCENSIVS.

SERVIVS exponens illud Virg. Non ſecus ac patrijs acer Romanus in oris, Iniuſto ſub faſce uiam dum carpit, & hoſti Ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris] Iniuſto ſub faſce magno exponit. Cuius ſententię Vegetius aſtipulatur, primo de re militari uerſus hoc citans. Aſconius uero Pedianus Cic. clauſulam hanc declarans, Iuſtas inimicitias, Iuſtas magnas, inquit, ut econtrario Virg. Iniuſto ſub faſce viam dum carpit. Quæ quidem expoſitio ſi admittatur probeturque, tunc paruo referendum erit ad robur inuictum fortitudinemque immēſam militis Romani cuius animo ac laborum meditationi nihil tam arduum occurrere poteſt, quod non facile tranſmittendo paruum reddat iuxta illud Saluſtianum. Igitur talibus uiris non labor inſolitus, non locus ullus aſper aut arduus erat, non armatus hoſtis formidoloſus. [In quarto illud quoque, Quippe ita Neptuno viſum eſt immania cuius Armenta, & turpes paſcit ſub gurgite phocas] Seru. exponit phocas turpes. i. magnas, vt, cui turpe caput. Ceterum nos cum & hunc locum legeremus, necnon deformes phocas apud Ouid. in libris Metam. huius epitheti diligentius rationem penſitantes ita ſcriptum offendimus in II. Ariſt. de Animalibus, Vitulus marinus tanquam læſa imperfectaque quadrupes eſt, quippe qui continuo à ſcapulis pedes habet manibus ſimiles modo vrſæ. In quintos enim finduntur digitos, qui ſinguli ternis articulis flectuntur. Quia igitur Phoca, quę idem quod uitulus Marinus, eſt lęſa & imperfecta quadrupes, ut ſupra dictum eſt ex Ariſt ob hoc nunc deformes nunc turpes denotari à poetis aſſerimus. [In primo Aeneid. à pleriſque alioqui eruditiſsimis carpitur. Idem Serui illud exponens, Aeoliam uenit] Perinde ac prodat inſulas, quę Hephæſtiades a Gręcis, Latinis Vulcanię dicuntur, nouem eſſe cum ceteri ſeptem tantum aſſeuerent. De quibus inſulis Varro, Strabo, Plinius, & Solinus multa. Nos uero audaciſsime contendimus ac in re tam lucida claraque Seruium haudquaquam caligaſſe, immo ſcripſiſſe Aeoliam nomen eſſe inſulę non nouem, aut aliud ſimile, tanquam Æoliam illa ex 7. peculiariter oſtendat appellatam, in qua habitauit Aeolus. hocque Virgil. credimus ſicuti pleraque, ex Homero deductum, apud quem in x. Odyſſ. in hanc ſententiam legitur. Aeoliam inde nauigantes ad inſulam uenimus, in ea habitabat Aeolus Hippotades amicus immortalibus dijs. Quemadmodum igitur Hom. Aeoliam inſulam dicit, ſi eā nomen inſulę potuit Seru. nominare, quippe quem locupletiſsimum interpretem aut ignoraſſe inſulas Vulcania 7. numero eſſe; ex hoc probamus, quatenus commentario 8 dum hęc enarrat, Inſula Sicanium iuxta latus Aeoliamque Erigitur Liparem fumantibus ardua ſaxis, hęc ad uerbum ſcripta reliquit. Aeoliam autē ideo Liparem, quia una eſt de illis ſeptem inſulis, quibus Aeolus imperauit. Ex quibus colligi poteſt haud ueriſimile eſſe, in principio nouem, hic tantum ſeptem inſulas recenſere; perinde atque nunc excidiſſent. [Apud eundem Seruium carmen hoc enarrantem. Alij fontemque igneumque ferebant ornati limo, & verbena tempora uincti] Menda eſt, ita enim legitur, limus eſt ueſtis, qua uſque ad pedes teguntur pudenda pomparum, uerbum hoc emendamus pomparum, poparum legentes. Popę enim dicuntur uictimarij, & miniſtri in ſacrificijs. Propertius: Succinctique calent ad noua ſacra popæ. & popam ventrem dixit Perſius, pro pingui, & craſſo. [In viij. Aeneid legitur, Et magnis Circenſibus actis] Quem locum eleganter explicat Aſconius, cur. ſ magni Circenſes dicti ſint à poeta Romani ergo, inquit, ludi ſub regibus inſtituti ſunt magnique appellati, quòd magnis impenſis dati. Tunc enim primum ludis impenſa ſunt ducenta millia, nummum, ideo magnos ludos factos putant, quòd conſiliorum ſecretorum deo. i. Neptuno dati, & dijs magnis. i. Laribus urbis Romæ dati ſunt, quibus aiunt raptas Sabinas, ut uideatur propter hoc dicere Virgil. Magnis Circenſibus actis. In eodem octauo Alumnum ait dici eum, qui alit, & qui alitur, ubi ab aliquibus carpitur. in qua re ingenue fatemur alumnum frequentius pro eo accipi qui alitur, non tamen pernegamus eum quoque Alumnum dici poſſe, qui alit. Marcellus noſtræ opinioni reſpondens ait. Alumnos, conſuetudo, quos alas, uel educes, uel eos, qui alunt, dici uult.

Seruij

SERVII HONORATI MAVRI GRAMMATICI IN VIRGILII BVCOLICA commentarius.

BVCOLICA, vt ferunt dicta à cuſtodia boū, .i. ἀπὸ τῶν βουκόλων. præcipua enim ſunt animalia apud ruſticos boues. Huius autem carminis origo uaria eſt Nam alij dicunt eo tempore, quo Xerxes Perſarum rex inuaſit Græciā, cum omnes intra muros laterent, nec poſſent more ſolito Dianæ ſacra perſolui, perueniſſe ad montes Laconas ruſticos, & in eius honorem hymnos dixiſſe. Vnde natum carmen Bucolicum ætas poſterior eliminauit. Alij dicunt Oreſtem cum Dianæ Phaſelitidis ſimulacrum raptum ex Scythia adueheret, & ad Siciliam eſſet tēpeſtate delatus, cōpleto anno Dianæ feſtum celebraſſe hymnis collectis nautis ſuis, & aliquibus paſtoribus conuocatis, & exinde permanſiſſe apud ruſticos conſuetudinem. Alij non Dianæ, ſed Apollini Nomio conſecratum carmen hoc volunt, quo tempore Admeti regis pauit armenta. Alij ruſticis numinibus à paſtoribus dicatum hoc aſſerūt carmen, vt Pani, Faunis, ac Satyris. & hic eſt huius carminis titulus. Qualitas autem hæc eſt ſ. humilis character. Tres enim ſunt characteres, humilis, medius, grandiloquus, quos omnes in hoc inuenimus poeta, Nam in Aeneide grādiloquum habet, in Georgicis medium, in Bucolicis humilem, pro qualitate negociorum, & perſonarum. Nam perſonæ hic ruſticæ ſunt, ſimplicitate gaudentes. ſ. à quibus nihil altum debet requiri. Adhibetur autem ad carmen Bucolicum, ꝙ debet quarto pede terminare partem orationis Qui pes ſi ſit dactylus meliorem efficit uerſum, ut, Nos patriæ fines, & dulcia. Primus etiam pes ſecundum Don. dactylus eſſe debet, & terminare partem orationis, vt Tityre. Quam legem Theocritus vehementer obſeruat, Virgilius non adeo. Ille enim in paucis uerſibus ab iſta ratione deuiauit, hic eam in paucis ſecutus eſt. Terentianus cum de hoc metro doceret. Plurimus hoc poller Sicule telluris alumnus: Noſter ratus eo paſtor Maro. Intentio poetæ hæc eſt, vt imitetur Theocritum Syracuſanum meliorem Moſco, & ceteris qui Bucolica ſcripſerunt. vnde eſt:

Prima Syracuſio dignata eſt ludere verſu, *Noſtra nec &c.*

Et aliquibus locis per allegoriam agit gratias Auguſto, uel alijs nobilibus, quorum fauore amiſſum agrum recepit. In qua re tantum diſſentit à Theocrito. Ille enim vbique ſimplex eſt, hic neceſſitate cōpulſus aliquibus locis miſcet figuras, quas perite plerūque etiam ex Theocriti uerſibus facit quos ab illo dictos conſtat eſſe ſimpliciter. hoc autem fit poetica vrbanitate. Sic Iuuenalis: Actoris Aurunci ſpolium. Nam Virgilij uerſum de haſta dictum figurate ad ſpeculum tranſtulit. Et cauſa ſcribendorum Bucolicorum hæc eſt, Cum poſt occiſum tertio Iduum Martiarum die in ſenatu Cæſarem Auguſtus eius filius contra percuſſores patris, & Antonium ciuilia bella mouiſſet, victoria potitus, Cremonenſium agros, qui contra eum ſenſerat, militibus ſuis dedit, qui cum non ſufficerent etiam Mantuanorum iuſſit diſtribui, non propter culpam, ſed propter vicinitatem. Vnde eſt:

Mantua uæ miſeræ nimium uicina Cremonæ.

Perdito ergo agro Virgilius Romam uenit, & potentum fauore meruit, ut agrum ſuum ſolus reciperet. Ad quem accipiendum profectus, ab Ario centurione qui eum tenebat, pene eſt interemptus, niſi ſe præcipitaſſet in Mincium: Vnde eſt allegoricos:

Ipſe aries etiam nunc uellera ſiccat.

Poſtea ab Auguſto miſſis triumuiris, & ipſi integer ager eſt redditus, & Mantuanis pro parte. Hinc eſt quod eum in 1. Ecloga legimus recepiſſe agrum, poſtea eum querelantem inuenimus, vt,

Audieras, & fama fuit: ſed carmina tantum
Noſtra ualent Lycida tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt aquila ueniente columbas.

Nec numerus hic dubius eſt, nec ordo librorum. Quippe cum vnus ſit liber, de Eclogis tantum dubitant, quæ licet decem ſint, incertum tamen eſt, quo ordine ſcriptæ ſint. Plerique duas certas volunt ipſius teſtimonio, vltimam, vt, Extremum hunc, & primam, ut in Georg.

Tityre te patulæ cecini ſub tegmine fagi.

Alij primam illam volunt:

Prima Syracuſio dignata eſt ludere verſu.

Sed eſt ſciendum, 7. Eclogas eſſe meras ruſticas, quas Theocritus decem habet. hic in tribus à Bucolico carmine, ſed cum excuſatione diſceſſit, ut in genethliaco Salonini, & in Sileni theologia, uel ut ex inſertis altioribus rebus poſſet placere, uel quia tot uarietates implere non poterat. Poetæ uitam in Aeneide diximus. Operis explanatio, in ſequentibus comprobabitur. Sanè ſciendum Virg. 28. annorum ſcripſiſſe Bucol. Vnde etiam ipſe in fine Georg.

Audaxq; iuuenta, *Tityre te patulæ cecini ſub tegmine fagi.*

Et dicit Don. (quod etiam in poetæ memorauimus uita) in ſcribendis carminibus naturalem ordinem ſecutum eſſe Virg. Primo enim paſtoralis fuit in montibus uita, poſt agriculturæ amor. inde bellorum cura ſucceſſit. Notandum quoque Bucolica, uel Georg. cum apud Græcos in fine habeant accentum, apud nos in tertia à fine habere. Nam vt in ultima ſit, latinitas uetat vt in penultima non ſit, breuitatis efficit ratio. etiam hoc ſciēdum, & perſonas huius operis ex maiori parte nomina de rebus ruſticis habere cōficta, ut Melibœus ὅτι μέλει αὐτῷ τῶν βοῶν .i. quod curā gerit boum. Et Tityrus. nam Laconum lingua Tityrus dicitur aries maior, qui gregem anteire conſueuerit, ſicut etiam in comœdijs inuenimus. Nam Pamphilus, eſt totus amans: Glycerium, quaſi dulcis mulier, Philumena, amabilis. Perſonę, ſicut ſupra dixi, ruſticæ ſunt, & ſimplicitate gaudentes. Vnde nihil in his vrbanum nihil declamatorium inuenitur, ſed ex re ruſtica ſunt omnia, negocia, comparationes, & ſi qua ſunt alia. Hinc eſt quod annos à fructibus computat, vt,

Poſt aliquot, mea regna uidens mirabor ariſtas.

Hinc etiam illæ comparationes ſunt:

Nam neque me tantum uenientis ſibilus auſtri,
Nec percuſſa iuuant fluctu tam littora, nec quæ
Saxoſas inter decurrunt flumina ualles.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN TITYRON VIRGILII.

Ecloga prima ſui qua laudat Tityrus oci
Auctorem, profugum, querulumq; canit Melibœum.

ASC. ECLOGA &c.] Octauius Auguſtus Cæſar qui (vt Suet. inquit) nihil cōuenientius duxit, quam C. Iulij Cęſaris maioris auunculi ſui, necē vindicare, tueriq́ue acta, inter quinque ciuilia bella, ſecundum in Philippis contra Caſſium, & Brutum Cæſaris percuſſores geſſit, eosq́ue adiutus Ab Antonio fudit, poſtquam uictoriam, excitato iam in ſe M. Antonij odio, ueteranos (id eſt qui iam multos annos ſub ſacramento, ſeu iuramento militauerunt) in Italiam, ad diſtribuendos illis Tranſpadanorum agros, reduxit, in qua diſtributione non ſatis æqua militibus viſa, & colonis nimirum iniquiſſima, & militum & colonorum odium incurrit, uſque adeo vt hortante Fuluia M. Antonij, Triumuiri (ideſt qui unus ex tribus erat, qui remp. regebant) coniugi L. Antonius, Marci frater, cum militibus, & colonis, illi bellum intulerit, ſed capto Peruſio, & Lucio, ad deditionem coacto, Auguſtus Cremonenſium præcipue, qui Lucio adhæſerant agros, militibus ſuis addixit, qui cum non ſufficerent adiecti ſunt nonnulli Mantuanorum agri, non propter culpam, ſed propter vicinitatem, vnde poeta dicturus eſt, Mantua væ miſeræ nimium uicina Cremonę, Inter quos Virgilianus ager Claudio, aut potius Arrio militi, addictus fuerat, donec ab Aſinio Pollione, Alpheno Varo, & Corn. Gallo, quibus in Bucolicis utcunque gratias refert, Auguſto commendatus ſuorum recipiendorum auctoritatem haberet, qui, Vt Arrio oſtendit, ab eo interemptus fuiſſet, ni ſe in Mincium fluentum proximum præcipitem dediſſet, unde eſt, Ipſe aries etiam nunc uellera ſiccat, ſed primam Eclogam, iam quaſi ſecurus condidit. Ordo uerſiculorum noſtrorum eſt. Prima Ecloga, ideſt prima paſtorum cantilena. Qua, id eſt in qua. Tityrus laudat auctorem ſui oci, pro ocij (ſicut ad finem Georg. Parthenope, ſtudijs florentem ignobilis oci) uidelicet Auguſtum. Canit, id eſt carmine Bucolico deſcribit Melibeum profugum .i. à patria fugientem. Et querulantem .i. miſere lamentantem dę expulſione ſui. Vnde duo propoſuiſſe vr̄ in prima Ecloga poeta, & pro agris ſuis quos receperat gratias agere. & pro reliquorum Mantuanorū recipiēdis per cōmiſſationem intercedere. In toto aūt opere conſtituit Theocritum imitari, & paſtorum mores explicare. Cetera Seruius docet.

SER-

SERVII HONORATI MAVRI Grammatici in Virgilij Bucolica Commentarius.

BVCOLICA, vt ferunt, dicta ſunt à cuſtodia boū, idest ἀπὸ τῶν βουκόλων. ꝓcipua. n. ſunt animalia apud ruſticos, boues. Huius aūt carminis origo varia eſt. Nā alij dicunt eo tempore, quo Xerſes Perſarū rex inuaſit Græciam, cū omnes intra muros laterēt, nec poſſent more ſolito Dianæ ſacra perſolui, perueniſſe ad mōtes Laconas ruſticos, & in eius honorem hymnos dixiſſe, vnde natum carmen Bucolicū ętas poſterior climauit. Alij dicūt, Oreſtem, cum Dianæ Phaſelitidis ſimulacrum raptum ex Scythia aduceheret, & ad Siciliam eſſet tēpeſtate delatus, cōpleto anno, Dianæ feſtum celebraſſe hymnis, collectis nautis ſuis, & aliquibus paſtoribus conuocatis, & exinde permanſiſſe apud ruſticos cō ſuetudinem. Alij non Dianæ, ſed Apollini Nomio cōſecratum carmen hoc volunt, quo tempore Admeti regis pauit armenta. Alij ruſticis numinibus à paſtoribus dicatū hoc aſſerunt carmen, vt Pani, Faunis, Nymphis, ac Satyris. & hic eſt huius carminis titulus. Qualitas autem hæc eſt. ſ. humilis character. Tres. n. ſunt characteres, humilis, medius, grādiloquus, quos omnes in hoc inuenimus poeta, nam in Aenei. Grandiloquum habet, in Georgicis medium, in Bucolicis humilem. pro qualitate negociorum. & perſonarum. Nā perſonæ hic ruſticæ ſunt. ſimplicitate gaudētes. ſ. à quibus nihil altum debet requiri. Adhibetur autē ad carmen Bucolicū, ꝙ debet quarto pede terminare partē orationis. Qui pes ſi ſit dactylus, meliorem efficit verſum, vt, Nos patrię fines, & dulcia. Primus etiam pes ſm Donatum, dactylus eſſe debet, & terminare partem orationis vt Tityre. Quam legem Theocrit. vehementer obſeruat, Virgil. nō adeo. Ille etiam in paucis verſibus ab iſta ratione deuiauit, hic eam in paucis ſecutus eſt. Terentianus cum de hoc metro doceret, Plurimus hoc pollet Siculæ telluris alumnus. Noſter rarus eo paſtor Maro. Intentio poetæ hæc eſt, vt imitetur Theocritum Syracuſanum meliorem Moſcho, & ceteris qui Bucolica ſcripſerunt. Vnde eſt prima Syracuſio dignata eſt ludere verſu. Noſtra nec. &c. Et aliquibus locis per allegoriam agit gratias Auguſto vel alijs nobilibus, quorū fauore amiſſum agrum recepit in qua re tm̄ diſſentit à Theocrito. Ille. n. vbiquę ſimplex eſt, hic neceſſitate cōpulſus aliquibus locis miſcet figuras quas perite plerunque etiam ex Theocriti verſibus facit, quos ab illo dictos cōſtat eſſe ſimpliciter. hoc aūt ſi poetica vrbanitate. Sic Iuuen. Actoris Arunci ſpolium. Nā Virgilij verſum de haſta dictum figurate ad ſpeculū trāſtulit. Et cā ſcribēdorū Bucolicorū hęc eſt. Cū poſt occiſum Id. Martijs in ſenatu Cæſ. Auguſtus eius filius cōtra percuſſores patris, & Antoniū ciuilia bella mouiſſet, victoria potitus, Cremonenſiū agros, qui cōtra eū ſenſerāt, militibus ſuis dedit, qui cū nō ſufficerent, ēt Mantuanorū iuſſit diſtribui, non propter culpam, ſed propter vicinitatem: Vnde eſt, Mantua' væ miſeræ nimiū vicina Cremonę. Perdito ergo agro Virgilius Romā venit, & potentiū fauore meruit, vt agrū ſuū ſolus reciperet. Ad quē accipiēdū profectus, ab Ario centurione, qui eum tenebat, pene eſt interemptus, niſi ſe pręcipitaſſet in Minciū. Vnde eſt allegoricos, Ipſe aries etiā nunc vellera ſiccat. Poſtea ab Auguſto miſſis triumviris, & ipſi, integer ager eſt redditus, & Mātuanis pro parte. Hinc eſt. qđ cum in prima Ecloga legamus recepiſſe agrū, poſtea eum querelantem inueniamus, vt, Audieras, & fama fuit, ſed carmina tm̄ Noſtra valēt Lycida tela īter Martia, quantū Chaonias dicūt aquila veniente colūbas. Nec numerus hic dubius ē, nec ordo librorū, quippe cū vnus ſit liber, de Eclogis tm̄ dubitant, ꝗ licet decē ſint, incertū tñ eſt, quo ordine ſcriptæ ſint. Plerique duas certas volunt ipſius teſtimonio vltimā, vt Extremū hunc, & primam, vt in Georgicis, Tityre te patulę cecini ſub tegmine fagi. Alij primam illam volunt: Prima Syracuſio dignata eſt ludere verſu. Sed eſt ſciendum, vij. Eclogas eſſe meras ruſticas, quas Theocritus decem habet, hic ī tribus à Bucolico carmine, ſed cum excuſatiōe, diſceſſit, vt ī genethliaco Saionini, Et in Sileni theologia, vel vt ex inſertis altioribus rebus poſſet placere, vel qa tot varietates implere non poterat. Poetę vitam in Aeneide diximus. Operis explanatio, in ſequētibus comprobabit. Sanè ſciendum Virgilium xxviij. annorum ſcripſiſſe Bucolica. Vnde etiam ipſe in fine Georgicorum, Audaxque iuuenta, Tityre te paule cecini ſub

P. VIRGILII MARONIS BVCOLICA,

ECLOGA PRIMA.

ARGVMENTVM.

IN diſtributione Cremonenſis agri, quem Auguſtus militibus ſuis addixerat cum Virgilius ſua ipſe quoque prædiola propter vicinitatem amiſiſſet, Romam venit, atq. ea tandem recepit, ab Aſinio Pollione, & alijs adiutus, quos ſua ſibi virtute & arte, vt credibile eſt, muſica amicos parauerat. Itaq. ut gratū ſeſe oſtenderet, hoc illos Bucolico carmine celebrare aggreſſus eſt, in quo paſsim Pollionis nomē legitū, et Vari, et Cor. Galli, quorum oīum amicitia Poetæ fuerat adiumento. Hæc autem Ecloga tota Auguſto dicta eſt: in qua recuperati ruris beneficium commemoratur.

TITYRVS.

MELIBOEVS, TITYRVS.

ME. TITYRE, tu patulæ recubans ſub tegmine fagi
Silueſtrem tenui muſam meditaris auena:
Nos patriæ fines, & dulcia linquimus arua.
Nos patriam fugimus: tu Tityre lętus in vmbra
Formoſam reſonare doces Amaryllida ſiluas.

tegmine fagi. Et dicit Donat. (quod etiam in poetæ memoraui mus vita) in ſcribendis carminibus naturalem ordine ſecutum eſſe Virgilium. Primo enim paſtoralis fuit in montibus vita, poſt agriculturæ amor, inde bellorum cura ſucceſſit. Notandū quoque Bucolica, vel Georgica cum apud Græcos in fine habeant accentum, apud nos in tertia a finem habere. Nam vt in vltima ſit, latinitas vetat: vt in penultima non ſit, breuitas efficit ratio. Etiam hoc ſciendum, & perſonas huius operis ex maiori parte nomina de rebus ruſticis habere cōficta, vt Melibœus ὅτι μέλει αὐτῷ τῶν βοῶν. i. quod curā gerit boum. Et Tityrus. nam Laconum lingua Tityrus dicitur aries maior qui gregem anteire cōſueuit, ſicut etiam in comœdijs inuenimus. Nā Pamphilus, eſt totus amans: Glycerium, quaſi dulcis mulier. Philumena amabilis. Perſonæ ſicut ſupra dixi, ruſticę ſunt & ſimplicitate gaudentes. Vnde nihil in his vrbanum, nihil declamatorium inuenitur: ſed ex re ruſtica ſunt omnia, negocia, comparationes, & ſi qua ſunt alia. Hinc eſt quod annos a fructibus computat: vt, Poſt aliquot, mea regna uidens mirabor, ariſtas. Hinc etiam illæ comparationes ſunt. Nam neque me tantum venientis ſibilus Auſtri. Nec percuſſa iuuant fluctu tam littora, nec quæ Saxoſas inter decurrunt flumina valles. [Tityre tu patulæ, &c.] Inducitur paſtor quidam iacens ſub arbore ſecurus, & ocioſus dare operam cantilenæ. Alter vero qui cum gregibus ex ſuis pellitur finibus, qui cum Tityrum reſpexiſſet iacentem, ita eſt locutus. Et hoc loco Tityrum ſub perſona Virgilij debemus accipere? non tamen vbique, ſed tantum vbi exit ratio.

Quod autem eum ſub fago dicit iacere. Allegoria eſt honeſtiſſima: quaſi ſub arbore glandifera: quæ victus cauſa fuit. Antea enim homines glandibus veſcebantur. Vnde etiam fagus dicta eſt, ἀπὸ τοῦ φαγεῖν, quod eſt comedere. Hoc videtur dicere, Iaces ſub vmbra fagi in agris tuis, tuas retentans poſſeſſiones, quibus aleris: ſicut etiam glandibus alebantur antea mortales. [Patulæ] Patulum dicimus, quod per ſe patet naturaliter, vt nares, arbor. Patens vero eſt quod & aperitur, & clauditur, vt oſtium, & oculi. [Silueſtrem muſam] id eſt ruſticum carmen. [Tenui auena] Culmo, ſtipula: vnde ruſtici plerunque cantare conſueuerunt. vt alibi, Stridenti miſerum ſtipula diſperdere carmen. Dicendo autem tenui auena, humilis ſtyli genus Latenter oſtendit. quo, vt ſupra dictum eſt, in Bucolicis vtitur. [Meditaris] Quod Græci μελετῶ dicunt, per antiſtœchum meditor dixerunt Latini, I, enim & d, interdum ſibi inuicem cedunt, vnde & ſella pro ſeda dicitur à ſedendo. [Nos patriam fugimus] Fugimus, plus eſt quam ſi diceret relinquimus: ſic Horatius, Teucer Salamina patremque Cum fugeret. [Lentus] id eſt ocioſus: vt, Qui nunc lenti conſedimus aruis. [Reſonare doces Amaryllida ſiluas] id eſt carmen tuum de amica Amaryllide compoſitum doces ſiluas ſonare. & melius eſt, vt ſimpliciter intelligamus. Male enim quidam allegoriam volunt, Tu carmē de vrbe Roma componis celebrandum omnibus gentibus. Plus enim ſtupet Melibœus ſi ille ita ſecutus eſt, vt tantum de ſuis amoribus cantent.

IODOCI BADII ASCENSII in Bucolica Virgilij Explicatio.

TITYRE, tu patulæ] Totius Eclogæ argumentum iam declarauimus: huius autem particulæ tale eſt. Melibœus paſtor, qui interpretatur, curam boum diligens, aut gerens: in perſona omnium Mantuanorum inſontium, & ob vicinitatem duntaxat profligatorum videns Tityron, quaſi ceterorum ductorem, (interpretatur enim aries maior, qui toti gregi preire ſolet) propter reſtitutos agros, ſecutum ſub tegmine fagi recubantem. Ah, inquit, Tityre, tu quidem euſortunatus es, qui in medio diuitiarum tuarum recubans, tanta animi ſecuritate donaris, vt amicæ cantilenis indulgens, at nos æque, ac tu inſontes patriis finibus extruſi tam diram militum ſæuitiam illic tulimus, vt ſatius ſit patriam fugere in luctu & gemitu, quàm illic immorari. dum tu lętus in vmbra, docēs ſiluas reſonare Amaryllida formoſam amicam tuam. hoc dicit. Vt autem ordinem facilius colligamus, referemus ſub oculos mentis, Melibœum Tityri familiarem, & amicum, ab agris ſuis expulſum per eam regionem fugitantem, in qua Tityrus ſub fago, amicæ ſuæ cantilenam meditabatur, atque inter fugiendum ipſum, illic offendiſſe, atque ſic allocutum, Tityre, tu patulæ, &c. Verum vt habitum quoque noſcas: inducetur veſte paſtorali ad fugam ſubducta, trahetque altera manu capellam, altera pedum tenens, & ſtreinulæ nonnihil in collo ferens, gregem autem caprarum ante ſe minans. Ordo eſt. Loquente Melibœo, & familiariter: ac amice Tityrum proprio nomine compellante, ſic. Tityre amice videlicet, ac note, tu recubans, id eſt ocioſus, & ſecutus ad luxum proſtratus, iacens, ſub tegmine, id eſt tegumento, ac defenſione à calore ſolis, fagi. i. iſtius arboris tuæ glandiferæ, hoc eſt frugibus atuorum tuorum gaudens, meditaris, id eſt attento animo exerces, muſam. id eſt cantilenam, ſilueſtrem, id eſt qualem ſilueſtres, hoc eſt ſecuri meditati ſolent, auena, id eſt fiſtula ex culmo auenæ, tenui, id eſt gracili, artificioſe, ac delicate inflanda, id eſt totus ſecurus amoribus tu s in medio poſſeſſionū tuarum indulges. Nos, id eſt ego, & mei, ac noſtri ſimiles, linquimus fines, id eſt confinia, & limites ac vltimos terminos, patrię, id eſt regionis, quæ nos peperit, id eſt natalis ſoli, & pro, id eſt dulcia arua, id eſt terras proſciſſas, & aratas, hoc eſt cultiſſima (vt dicturus eſt) noualia, imò, inquit, quod plus eſt, Nos fugimus patriam, propter afflictionem quæ nobis à militibus illic infertur, verum tu Tityre exiſtens lentus, id eſt proſtratus, & flexus, ac ocioſus, recubans in vmbra, ſcilicet fagi tuæ, doces ſiluas, id eſt loca ſilentia, quod magni ocij indicium eſt, reſonare, id eſt ſonitu per Echo referre, ac repræſentare: Amaryllida, id eſt carmen de amica tua ſplendida, quam accepi te nunc deperire, verum longe plus ponderis habet, quod dicit Amaryllida, quam ſi diceret carmen de Amaryllide, Amatorie enim dictum eſt. Nam qui amant, amati nomen ſæpe repetunt, itaque referebant ſiluæ Amaryllida, eo quod eam vocem ſæpe acceperant. De Echo & Aamaryllide legiſtis iam Mancinellum, ſed tamen aperiemus rem latius. Singula enim vocabula emphaſim quandam ac vim propriæ ſignificationis habent, & cum ſtylus ſit exilis, ac gracilis, nihil tamen artis præmiſſum quod ad excitandam miſerationem faciat. Nam ſtatim in principio vtitur Contentione, qui color rhetoricus habet fieri quoties ſententiæ inter ſe contendunt, ac ſere contrariæ ſunt, multum *Cōtentio* elucidationis, atque ornatus affert. hic autem totum principium in contentione eſt. Nam & nomina quaſi antitheta ſunt, id eſt contrapoſita inter ſe quodam modo. [Tityre] Tityrus enim, id eſt aries præuius videtur neglecto grege quoquo verſum quo impetus trahat, diuagari, at Melibœus, id eſt diligens *Antitheta.* boum cuſtos, nihil gregis ſui prætermittit, vnde, inquit, Etiam hanc vix Tityre duco. Nihil autem magis contendit, quàm hunc recubantem ſub tegmine fagi cantilenis indulgere, at illum profugum a patria, ignarum quo ſe recipiat, ſarcinulis ac miſera pecude infeliciter depreſſum, ſub faſce ingemiſcere. Eſt præterea hic (vt Landinus annotauit) Expolitio, quia eadem de re ſæpius dicit. *Ceteri colores.* Eſt & Repetitio, nam Nos in principio clauſulæ repetitur. Eſt ad hoc interpretatio, quæ ſæpe affert magnum augmentum rei. Nam interpretatur, fines patrię eſſe dulcia arua, quæ res mouet commiſerationem. Eſt quoque cum dicit tu, recubans, meditaris, euocatio etiam pueris nota. Sed vt vim ſermonis etiam pueri intelligant, ſingulas voculas, ab origine repetamus. Tityrus igitur, licet ſecundum Probum, lingua Libyca, hircus dicatur, *Tityrus.* tamen non minus quadrans, nec minus recipienda eſt Seruiana interpretatio, dicens, quia aries maior eſt, qui gregem anteire conſueuerit, id tamen ei loco congruit, vbi poeta per allegoriam de ſe loquens ait, Ipſe aries etiam nunc vellera ſiccat. Quocirca, licet apud Theocritum, Tityrus mercenarij paſtoris nomen ſit, vt Mancinellus attulit, ſicut & apud auctorem noſtrum alibi, vbi dicet, Tityre coge *An Tityrus ſemper Maronem hic ſignificet* pecus, & iterum, Tityre dum redeo (breuis eſt uia) paſce capellas, tamen hic maximopere reſpicit ad etymologiam quam diximus: non enim mercenarij, ſed eius qui in propria poſſeſſione recubet, ſignificationem habet: Nam (vt Seruius dicit) Tityrum pro Virgilio accipiemus, non vbique, ſed vbi ratio exigit: Probus quoque dicit, Tityrum eſſe, Maronem, & Melibœum, Cornelium Gallum. Cur autem non ſemper manifeſta videtur quibuſdam ratio, quia cum ſe in fine Georgicon in audaci iuuenta dicat Bucolica ſcripſiſſe, non conuenit, inquiunt, eius perſonæ quod dicet: Candidior poſtquam tondenti barba cadebat. & iterum. Fortunate ſenex, &c. At ſi percunctaris quomodo excuſetur ea confuſio perſonam ſub vno nomine? dicant patris, & filij, quibus vnum fuit nomen (quia vterq. Maro dicebatur) quodammodo vnam eſſe perſonam, vnde fictione iuris non aditam, ſed continuatā in filio, dicimus poſſeſſionem. Patri ergo per interceſſionem filij, reſtituita eſt poſſeſſio. Eſt & alia, inquiunt,

cur

cur non ſemper ſe. Tityrum ſignificet, ratio. ne uidelicet hiſtoriam omnino contexere uideatur: ſed (ut ſuis locis declarabimus) Tityrus hic ubique Virgilium ſignificat, nec eius barba dicitur candidior, nec ipſe tunc ſenex. [Tu] Tu autem, pronomen, nunc recte exprimitur. ubi excludit, quia nos patriam fugimus. [Patulæ] Patulum quoque plus eſt quam patens, ut in regulis dicam. *Tu recubans.* [Recubans] Recubans autem ſibi indulgentē, ac plane ſecurum notat. nam recubans, quodammodo proſtratus eſt in molli uidelicet ſtrato, unde in Euangelio de triclinio dicitur, Amant primos recubitus. *Cubo.* Notum eſt, quia cubo, in compoſitione, ſi m adiuinat, fiat tertiæ, ſi nō, maneat primæ ut incumbere, & recubare. *In. Sub* [Sub tegmine] Signanter dicit, ſub tegmine: & in umbra. nam non erat in tegmine, hoc eſt in contextu ramorum fagi, ſed ſub ipſo, erat tamen in vmbra, quæ ipſum continebat. *Tegmen.* Tegmen, a tegendo dicitur, in quo vocabulo tutela denotatur. *Fagus.* [Fagi] Manifeſta eſt ſignificatio. nā (ut Ser. dicit) ἀπὸ τοῦ φαγεῖν id eſt, comedendo deducitur. vnde & φάγος, hoc eſt Fagus, vorax dicitur, græce autem φηγὸς dicitur Fagus, atque ita ſcriberetur per ph. Eſt autem arbor glandifera, glandibus autem priſca ætas veſcebatur, vnde bene agrorum huberum, poſſeſſionem ſignificat. Et bene dicitur, ſub fago recubare; quia Ecloga nona dicitur in agro Maronis eſſe, his verbis. Vſque ad aquam, & veteris iam fracta cacumina fagi, Omnia carminibus veſtrum ſeruaſſe Menalcam. *Silueſtris.* [Silueſtrem muſam] Secundum interpretes fecit, ruſticū carmen. *Tenuis.* [Tenui auena] Tenui aūt auena, i. gracili culmo, aut calamo, vt fiſtula, vel ſtipula, per quod (inquit Mancin.) *Auena.* gracile dicendi genus, oſtendit. Sed mihi etiam aliud ſignificat. *Silueſter* Nam ſilueſtre, dicitur a ſilua: ſilua autem à ſilendo, vnde Horatius in carminibus, triſyllabum dicit, dicendo ſilue per u. & e. *Silua.* diuiſa, ſiue ab Hyle, quæ dicitur informis materia, ac prima rerū congeries, vnde ad magnum ociū pertinet meditari muſam ſilueſtrem, i. cantilenam, ad voluptatem propriam, more auicularum non captantiū curuſuis gratiam, vtpote in ſiluis ſibi contientiū. *Tenue.* Nec pondere caret q dicit, tenui auena. Nam (vt Landinus inquit) tenue diſtat à ſubtili. *Subtile.* Tenue. n. diminutionem rei, vi plurimum notat. vnde eſt, Tenuis, vbi argilla, & tenue argentū, venæq. ſecundæ. hinc attenuo, & extenuo. Nec habet laude, niſi illa diminutio ſit ex vſu, ſicut velleraq. vt foliis depectāt, tenuia ſeres. Vellera tenuia, ad laudem dixit. Subtile vero acuitatē habet. Et ita laudatur ſubtile ingenium, tenue vituperatur. hæc ille. Paſſim apud Ciceronem, tenuem conditionem, & facultatē, pro modica, & exili inuenies. Eſt autem proprie deductum, nec corpulentum, aut denſum, vnde hic ad delicias Tityri oſtendendas, non parum facit, quippe qui non contentus eſt vulgari ac rudi auena, verum tenui, ac delicata amicæ cantilenam canens. *Auena.* Et ſi omnia perſequi non vererer, dicerem auenæ quoque mentionem non incaſſum fieri, nam cum graues auctores ab auiditate dictam velint, vel quòd auide veniat, vnde eſt, Grādia ſæpe quibus mandauimus hordea ſulcis: Infelix lolium, & ſteriles dominantur auenæ. Et alibi: Interque nitentia culta, Infelix lolium, &c. vel quod auide abſumatur, poteſt nonnihil ad auiditatem canentis facere, ſed illud maxime, quòd quibus alij ad neceſſitatem vtantur, ipſe fruatur. Plus vero momenti habet quod dicit, meditaris. Nam licet (ſecundum Vallenſem) id verbum ſignificet exercere, & ad corpus, magis q̃ ad animum pertineat, tota tamē Latinorum manus fere ad animum transfert, vnde ſunt quas vulgo, meditationes vocamus. Non ergo curis diſtractus præter opinionem in cantilenam forte vt fit, prorumpit, ſed totus in eis verſatus cantationibus indulget. Omnia igitur Tityrum reſpicientia ad ſecuritatem, ac delicias eius pertinent. In qua re oſtenditur pondus beneficij ab Auguſto impenſi, præſertim cum ſine eo miſer, & profugus ſit. qui nunc delicijs affluit, vnde (ſicut auctore Donato) ad pondus ſpectat beneficij, quod Simo Terentianus dicit, Feci ex ſeruo vt eſſes libertus mihi. (in eo enim duplicis beneficij, & ablatæ ſeruitutis, & collatæ libertatis fit mentio) ita hic quoque multum elucet magnitudo beneficij cum eo ablato, vt Meliboeus miſerrimus ſit, ſicut ingeniorum fons, & princeps Homerus, vt Achillis virtutem Græci agnoſcant, docet quòd eo ob irā immiſſam à bello ceſſante Græci vincerentur, qui eo belligerāte victores fuerant. [Nos patriæ fines] Omnia præterea quæ Meliboeum cōcernunt pathos habent, & ad commiſerationem faciunt. Primo, quia dicit, Nos, hoc enim excluſiuum eſt, & quamuis in prima perſona liceat cuiuis vni de ſe ſolo pluratiue loqui, tamen vim habet, quod cum vnus, videlicet Tityrus, maneat, plures fugiant. Et quem non moueat, quod dicit ſe linquere, non ſolum medium tractum, ſed fines, nec cuiuslibet regionis ſed patriæ, quippe in qua natus ſit, vnde caueat adoleſcens ne patriam pro regione ponat, dicendo regem, aut principem multas habere patrias, cum vnam tantū habeat, quam dulce autem ſit natale ſolum, *Patriæ fines.* Ouidius, alijque non pauci ſatis oſtendunt, cum nemo non ſentiat: Verbum tamen Ouidianum de Ponto eſt, Neſcio qua natale ſolum dulcedine cunctos Ducit, & immemores non ſinit eſſe ſui. Miram autem vim habet, ſummamque contentionem, quod dicit. Et dulcia linquimus arua. *Arua.* Nam ſi aruum ab arando dictum eſt, vt Varro aſſerit eo quòd arando, uomer ſuſtulit ſulcos, indigniſſimum eſt, quod aruo ſuo expellatur, cum Tityrus ſub fago recubet, cuius fructus ſponte naſcitur. *Fugere.* [Nos patriam fugimus] Auxeſis autem eſt, cum dicit. Nos patriam fugimus, quia plus eſt fugere, quàm linquere patriam. Non enim fugimus, niſi coacti, & fugati, linquimus autem etiam ſponte atque vltro interdum. Sed ad contentionem pertinet, quod ſubdit: Tu lentus in vmbra. *Lentus.* qui enim fugit, præceps ruit, cui contrariū facit lentus, qui dicitur (auctore Nonio Marcello) ſecutus, & ocioſus, ſed proprie is eſt, cui membra ſunt laxa & animi reſides, & ſegnes. Ocij vero indicium eſt ſumnium, quod doce ſiluas, nec quamlibet rem, ſed reſonare Amaryllida, id eſt amicam eius vrbanam, quam iam Romæ delegerat, quæ interpretari poteſt ſplendida, ac lucens, vt latius dicam illic. Poſtquam nos Amaryllis habet. Seruius argute dicit melius eſſe intelligere ſimpliciter Tityron canere carmen compoſitum de amica, quam allegorice carmen de Roma, quod ſic tamen accipio, vt per Amaryllida amicam, quam Romæ amare *Amaryllis.* cœperat intelligam, quia dicturus eſt, poſtquam nos Amaryllis habet, &c. verum dicendum eſt, notos eſſe Meliboeo, quos iam Romæ occœperat amores, atque ita tanquam ad eum qui vtraque amicam nouerat, dicere. Poſtquam nos &c. Eſt autem accuſatiuus more Græcanicarum dictionum formatus, hæc amaryllis, huius amaryllidos, hanc amaryllida. Verum quia iuuentuti hanc operam præcipue nauamus, cui non parum commodi accedet, ſi ex Latinorum poetarum doctiſſimo Latinam linguam didicerit, conſtitui pro locorum captu, atque opportunitate regulas grammaticales, cum ex textu, tum ex commentariis colligere, atque adeo in principio, vt hubertatem poetæ noſcant, ſermonemque ſuum expleant, decem colligero, quarum prima eſt. *Decem regulæ.* In proprijs nominibus ad placitum fingendis, habendus eſt ſcriptoro delectus, vt eorum ſignificatio, rei quam dicturus eſt congruat, ſicut in hac Ecloga, Tityri Melibei, Amaryllidos, & Galatheæ. Apud comicum Pamphili, & Glycerij. Secunda, proprij nominis in æquali expreſſio beneuolentiæ, indicium eſt, in inferiore, ac vilis officij viro etiam beneficentiæ, in maiore, & amplis honoribus prædito, contemptus. Cum ergo hic æqualem compellet beneuolentiæ, eſt quod dicit, Tityre tu &c. Contra qui ſeruum, lenonem, tortorem, furem, adulterum, ſacrilegum, ſicarium, aut ſimilem officij nomine, pontificē ſummum, aut epiſcopum, imperatorem, ac regem, ſeu alium nō paruæ dignitatis, virum proprio nomine, ſine dignitatis expreſſione cōpellauerit, iniurius cenſebitur. Tertia vocandi caſus, pro affectione, nunc principio, nunc paullo inferiori loco congruunt, at extremum in carmine reſpuunt, bene ergo dicit, Tityre tu patulæ, &c. Quarta. quia in verbis primæ vel ſecundæ perſonæ certum intelligitur ſuppoſitum, non oportet, nec decet ipſum expreſſum, niſi emphaticos, aut per contentionem loquatis, ſicut hic loquitur, vt docui. Quinta, participia præſentis temporis, licet in nomina migrent, tamen preſentis ſignificationis notam retinent, quocirca extemporaneam cōnotant qualitatem, cum verbalia, quæ aptitudinem innuunt connaturalem, ac perpetuā ſignificent, vnde ſicut timens, audens, frigens, patens, & ſimilia pro tempore quo enunciātur, intelliguntur. ita timidus, audax, frigidus, patulus, perpetuam (vt dicunt) paſſionem indicant. Sexta. re. præpoſitiua particula cum dictionibus, ad velamen, aut clauſuram pertinētibus contrarium importat, cum reliquis, fere iterationem. Exemplum prioris. vt reuelo, refero, retexo. Secundorum, vt hic recubo, quod eſt quaſi corpus inclinatum reſupinum facio. Eſt quoque (vt Vallenſis docet) vbi re, quodammodo uacat, ut pote, ubi dictio ex ea compoſita pro ſimplici uſurpatur, ut redire, & reuerti, pro ire, & uerti. Memineris autem, quod cubo, m. literam recipies in compoſitione, fit tertiæ inflexionis, ſine qua manet primæ, ut iam prius tetigimus. Addere poſſumus, licet in ſupino cubitū faciat, uerbale tamen non eſſe cubito, ſed cubatio, in tor, tamen formatur incubitor, & incubator, quorum poſteriore uſus eſt Macrob. in de ſomno Scipionis.

Tityrus.

An Tityrus ſemper Maronem ſignificet.

Ceteri colores.

Pionis. Septima, ſub, quando ſignificat tendere in locum, aut vergere in tempus, accuſatiuo quidem præconſtruitur, ſed quando quietem, aut immutationem nora, ablatiuo tunc ornate, quando rem ſuperiorem ſignificat. Qui ergo dicet, Oculosque ſub aſtra tenebat, id eſt aſtra verſus, aut in aſtra tendentes: & ſub lucem exportēt calathis, &, ſub noctem cura recurſat. i. tēpore vergente in lucem, & noctem, aut paullo ante lucem, & noctem bene hic dicit. recubans ſub tegmine ſagi, quia & quietem, & rem ſuperiorem connorat. Octaua ablatiuus inſtrumentalis cū, præpoſitione, quę comitem, aut comitantiam importat, omnino reſugi, quo circa ſeptimus caſus appellari ſolet Licet ergo Latine dixeris, Rex cum toto aſtantiū cœtu, reſpexit me cum dira truculentia. non tamen cum truculentis oculis, vnde hic Latine dicitur tenni meditaris auena, quod non expones. i. cum cum tenui &c. Nona, verba abſoluta, ad ſenſum pertinentia præter cetera, paſſim a poetis, & nonnunquā ab oratoribus, cum accuſatiuo conſtruūtur, vt I. Aeneid. Nanque haud tibi vultus mortalis, Nec vox hominem ſonat. Et apud Horat. lib. 1. Serm. Ingeniū cui ſit, cui mens diuinor, atque os Magna ſonaturum, des nominis huius honorē. Sic dicunt, ſapit hæreſim, redolet vetuſtatem. & hic doces ſiluas reſonare Amaryllida. i. referre her Echo. vt in expoſitionibus dictum eſt. Dixi præter cetera. Nam & alia abſoluta, vidētur interdum cum accuſatiuis conſtrui, vt apud Iuuen. Sat. 2. qui Curios ſimulāt, & Bacchanalia viuunt. vbi quidā malunt Bacchanalia, aduerbium cenſere, aut nomen pro aduerbio poſitum, &, vt ſit Bacchanalia, pro Bacchanaliter. Sicut aput Flaccum, Magna ſonaturum, pro magne, aut magna voce. Verum, nullum verbum, vt inquiunt, tam abſolutum eſt, quin regat accuſatiuū proportionabilis ſignificationis, itaque paſſim reperimus, Viuo vitam ęrumnoſam, curro curſum inſtitutum. Verum ab ijs quæ mere tranſumuntur, abſtinendum eſt oratori nō igitur dices. Paſtor Corydon ardebat Alexim. vt in ſequentibus dicetur ad principium 2. Eclogæ, quamuis paſſim reperias hoc loquēdi genus, Hic illam deperit. i. perdite amat, quē admodum etiam Comicus aliquādo locutus reperitur. Verum ne prolixior ſim, his in mediū adductis, alijs ſuperſedeo. Decima, nomina à Græcis deducta, genitiuos creſcentes, in os, mittētia, accuſatiuum fere ſingularē in a, pluralem, in as, correptam mittunt, in his autem, non creſcentia, aut non ſemper creſcētia, & genitiuum in is mittentia, pro quanto non creſcunt, accuſatiuum ſingularem in im, vel in in, mittunt, vt Amaryllis, Amaryllidos, Amaryllida &c. Daphnis, Daphnis, Daphnin. Id autem ſere vſu venit, vt quæ accuſatiuo ſingulari in, habeant, pluralem, genitiuum in ium, & accuſatiuum in is, amittant, etiam Latine, vt alibi dicendum erit. Poſſem longe plures quā dictiones ſint, regulas colligere, ſed his modo contenti ſumus.

V A R I A. L E C T I O.

SILVESTREM tenui muſam meditaris auena] Multi quidem atque hi literatiſſimi viri, Quintiliani ſecuti auctoritatem, Agreſtē, loco hoc legendum cenſuere. Sed falluntur. Quintilianus enim citauit ex Syleno illud, Agreſtem tenui meditabor arundine muſam, quem verſum librarius cum deſcriberet, vbi Agreſtem tenui, notauit, pro eo quòd ſcribendum fuit, meditabo, arundine muſam ſubiecit ex Tityro, Muſam meditaris auena deceptus ſimilitudine vocum vtriuſque carminis, & tenui dictione vtroque verſu ſecunda.

O Melibçe Deus nobis hæc ocia fecit:
Nanque erit ille mihi ſemper deus illius aram
Sæpe tener noſtris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues, vt cernis, & ipſum
Ludere quę vellem: calamo permiſit agreſti.
Non equidē inuideo miror magis. vndique totis
Vſque adeo turbatur agris. en ipſe capellas
Protinus æger ago, hanc etiam uix Tityre duco.
Hic inter denſas corylos modo nāque gemellos,
Spē gregis † hac ſiilice in nuda connixa reliquit.
Sæpe malum hoc nobis, ſi mens nō læua fuiſſet,
De cęlo tactas memini prædicere quercus,
† Sæpe ſiniſtra caua prędixit ab ilice cornix.
Sed tamen, iſte Deus qui ſit, da Tityre nobis.

SERV. O Mœlibœe] Scilicet qd miraris? [Deus] Id eſt Cæſar. [Hæc ocia] Hanc ſecuritatem, vel felicitatem. [Nanque erit ille mihi ſemp deus] Et iteratio ipſa excluſit adulationis colorem. [Semper]. i. poſt mortem, & dum viuit. Alij enim imperatores poſt mortem in numerum referuntur deorum. Auguſtus templa viuus emeruit. Hora. Præſenti tibi maturos largimur honores. Iurandasque tuum per nomen ponimus aras. Sic Lucanus de Nerone: Sed mihi iam numen. [Illius] Octauij Cæſaris. [Imbuet agnus] Imbuere eſt proprie inchoare, & initiare. Nemo autem vnam eandemq. rem ſæpe inchoat, ſed conſtat ſæpe paſcua mutare paſtores, ſicut etiam in Georgicis legimus, Itaque pecus longa in deſerta ſine vllis Hoſpitiis, tantum campi iacet. Vnde neceſſe eſt paſtores toties aras imbuere, quoties mutauerint paſcua. Inuenimus etiam apud antiquiores imbuere eſſe non inchoare, ſed perfundere, & madefacere. ſecundum quòd abſolutus eſt ſenſus, vt ſit, ſæpe perfundet. [Errare] Id eſt paſci. vt, Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ. [Ludere] Scribere, vt, Carmina, qui luſi paſtorum. Horat. Poſcimus ſi quid vacui ſub vmbra Luſimus tecum. [Calamo agreſti] Ruſtico ſtylo, ſicut ſupra, tenui auena. [Non equidem inuideo] Excuſat ſe, Ne frequens interrogatio felicitatis alienæ ex inuidia venire videatur, dicit ſe admirari potius, quàm inuidere. [Vſque adeo] In tantum. [Turbatur agris] Turbantur ſine vlla diſcretione culpæ, vel meriti. Et inuidioſe tempora Auguſti carpit latenter. Sanè vera lectio eſt. turbatur, vt ſit impersonale, quod ad omnes pertinet generaliter. nam Mantuanorum fuerat communis expulſio. Si enim turbamur legeres, videretur ad paucos referri. [Protenus] Porro tenus, id eſt longe à finibus. Vnde eſt paullo poſt: At nos hinc alij ſitientibus ibimus Afros, [Aeger] Et corpore, & animo ęger dicitur. vt, Eſto, ęgram nulli quondam flexere mariti. Sed ægrotus, corpore tantum. [Ago] autem, proprie, nam agi dicuntur pecora. [Spem gregis] id eſt marem, & fœminam reparatio enim gregis, in ſexu vtroque conſiſtat. [Ah ſilice in nuda] Ad hoc pertinet velut pręmiſſa dolentis interiectio, nam ſolent herbas ſubſternere parientibus, vt ipſe in Georgicis dicit, Et multa durā ſtipula ſilicūq. maniplis ſecernere. [Connixa] Pro eo quod eſt enixa. i. partu ſoluta, nā hiatus cauſa. mutauit ꝓpoſitionem, ſicut ſecludite curas. ꝓ excludite. [Læua] Stulta cōtraria. Et ſenſus hic ē, ꝑdituros nos quoque agros, res manifeſta prædicebat, ſed nos mētis imprudētia intelligere nequiuimus. [De cęlo tactas memini prædicere quercus] Mire compoſitum augurium. Nā quercus, i tutela Iouis eſt, & huius arboris fructu olim homines veſcebantur. per quercus ergo, agri: per fulmen, ira Iouis, per irā Iouis, irę Cæſaris, per damnum arborū, damnum agrorum figurabatur eſt. Hæc quercus ergo tacta, i. afflata, & leuiter fulminata, vt Cicero. Tactus eſt ille, qui hanc vrbem cōdidit, Romulus ſignificabat motu Imperatoris poſſe agros eorum perire, apud quos fulminatæ ſunt arbores, nam agri, cauſa victus ſunt, ſicut olim quercus. Quod autem ait tactas, oſtendit temporale fore damnum, quale patiuntur arbores leuiter fulminatæ. Et bene prædicere, quaſi præloqui, & prædiuinare, cum ita manifeſtum conſtet eſſe augurium. [Da]. i. dic. Sic contra, Accipe nunc Danaum inſidias, id eſt audi.

† A, ſine aſpiratione ex Probi ſententia.

† Verſus hic in quibuſdā codicib. non habetur.

ASC O Melibœe, &c.] Tityrus uidens Melibœum profugum, tantopere de tranquillitate, ac ocio ſuo ſtudentem, quid miraris, inquit Melibœe? ocia mea, ſi neſcis, deus nobis hæc ocia fecit, q. d. mirandum quidem eſſet, ſi humanis opibus parta forent, ſed deus longe maiora conferre poſſet, uerum quia de Cæſare Auguſto loquitur, eumq. adhuc uiuentē, deum uocat, quaſi remordenti conſcientiæ reſpondet, ac dicit, bene dixi, quòd deus fecerit, namque ille qui fecit, erit mihi ſemper deus, illique nouas aras conſtituā, & eas ſacrificiis imbuam, quod quia confidentius uiſus eſt dicere, aut potius, quia auidius potuit. Melibœus percunctatus uideri (nam qui multa percunctantur, aut ſecreta reuelare uolunt, unde eſt illud j. Epiſtolarum Horatij, percunctorem fugito. nam garrulus idem eſt, aut quippiam furari, ut auctor eſt in trinummo Plautus, aut ceſſitantes, & nimium curioſi ſunt, ut atteſtatur in Heautont. Terentius, aut alterius ſaluti inuident, vt hic innuitur) ideo ſubdit. Non equidem inudeo, hoc eſt non ideo id percunctatus ſum, quaſi proſperi-

ſperati tuæ inuidiam. Tityre: ſed miror magis, vnde eam nactus ſis. cum tanta turba. vndique in totis agris fiat, & iam vehemẽs vt cõpulſus ſim, fœtus capellæ meę in ſilice dereliquiſſe, eamq. infeliciter ducere, ſed tamen: quamuis nulla mihi ſpes ſalutis ſit, aut quamuis deo auctore. te credem, ocia iſta nactum da. id eſt, fac nos intelligere Tityre, qui ſit iſte deus. Ordo eſt. O Melibœe, q.d. ne mireris amice, quia deus fecit nobis hæc ocia i. hanc vacationem a curis, & negocijs. dico, ſubaudi, deus. nanque ille .ſ. qui fecit nobis hæc ocia: erit mihi, id eſt reputrabitur a me ſemper, id eſt quãdiu viuam, deus: tener. i. mollis. & delicatus agnus, ab ouilibus, noſtris. i. exceptus ex caulis, & ab ouilibus noſtris, imbuet. i. ſanguine ſuo, ad primam tincturam dandam reſperget ſæpe aram illius, id eſt in honorem illius extinctã. Ille. ſ. deus (videlicet Cæſar Auguſtus. ſed hoc noſter expreſſit) permiſit meas boues, id eſt vaccas, & iuuencas errare, id eſt diuagari libere, & ſecure paſcendo, vt. i. quemadmodum cernis, & permiſit ipſum, id eſt me ludere, id eſt facili & iocoſo carmine conſequi: quæ. i. quæcunque aut ea quæ vellem, calamo agreſti. i. vena ruſtica, aut fiſtula inculta, & rudi. Reſpondit Melibęus. *Equidem* Equidem. i. ego quidem (ſic enim ſemper a Virgilio accipitur) hoc eſt certe. ego non inuideo. ſ. proſperitati tuæ, q.d. non ideo quæro, ac ſi dicat, non percunctor id ex inuidia, ſe miror magis, nã turbatur. i. turbatio fit omnibus, vndique, id eſt ex omni parte, totis agris, id eſt per totos agros vſqueadeo, id eſt vſque ad id, aut intantum, vt. ſ. poſſem admirari, te tantum ocij agitare. En. i. vide enim, q.d. ſi vis ſcire quanta ſi vis perturbationis, vide, quia ipſe, id eſt ego: exiſtẽs æger. i. iniquo, & mœſto animo, multumq. cruciato. ago. i. celeriter impello, protenus, id eſt porro tenus, hoc eſt ad extremas vſque oras, & quam longiſſime effugere poſsũ. capellas. i. capras meas, (ſed diminutiuo vtitur, forte ad modeſtiã) & o Tityre, ego duco. i. leuiter mino et vix. i. cũ difficultate, hãc. ſ. capellam (monſtrat enim eam) duco autem eam, quia vix ingredi poteſt, nanq. pro quia: ipſa connixta. i. partu ſoluta, modo. i. paulo ante, reliquit gemellos. id eſt binos fœtus, vno partu, appoſitotie, ſpeme gregis, id eſt maſculũ, & fęmellam, vnde ſpes futuri gregis, aut perpetuandi gregis, dependet, hic inter denſas corylos, id eſt arbores nuculam ferentes (quam a loco vbi abũdare ſolebat, auellanam, vocant) reliquit. inquam eos. Ah, dolentis interiectio, & congrue interiecta, quaſi non poſſit ruſticus, id ſine ſuſpirio & gemitu meminiſſe (cũ boni paſtoris ſit pecus fęcundum, vbi poſſit mollius fouere) in nuda ſilice cũ frõdes aut herbas ſubſternere ſoleat. Ego memini. i. memor: a repeto. quercus tactas de cœlo, id eſt proſtratas, aut afflatas fulmine: prædicere, id eſt quod prædicebant ſup. ſatis nobis, hoc malũ, id eſt hanc fugam, & hoc exilium, ſi mens non fuiſſet læua, id eſt ſtulta. & ſibi aduerſa, ſicut contra. dexterum. proſperum dicimus, vel ſic, ſi. id eſt vtinam cum prædicerent: mens non fuiſſet læua, id eſt ſegnis, & ignaua ad attendendum, & cornis ſiniſtra. i. importuna volucris, & malum augurio ſuo prætendens. prędixit nobis hoc malum: ab ilice. id eſt arbore illa glandifera caua. Sed tamen, id eſt quamuis mihi fugiendũ ſit, aut quamuis non inuideam. da. id eſt dic, aut da intelligere nobis Tityre, qui ſit iſte. i. tuus, aut *O, variè.* cuius tu meminiſti deus. O. varijs modis accipi ſolet, vnde ſunt plebei verſiculi. O. ſtupet o dubitat, vocat, indignatur, & optat. Clamat, conqueritur, velut exemplis repetitur. Stuporem indicat. hoc eſt admirationem: vt, O quam glorifica luce coruſcas. Dubitationem, vt apud Comicũ. O qui vocare. & I. Aen. O quã te memorem virgo. Vocat: vt Huc ades o Melibœe. Indignatur: vt. O hominem ſceleſtem. ſed ſi ſubticeatur. o. accuſatiuus minorem excandeſcentiam prænotaret, vt auctor eſt Valla. Optat: vt, O mihi tam longe maneat pars vltima vitæ Spiritus. & quãtum ſat erit tua dicere facta. Clamat. i. exclamat: vt. O fortunati quorum iam mœnia ſurgunt. & O fortunatos nimium ſua ſi bona norint Agricolas. Conqueritur, vt apud Statium in Achilleide: O dolor o ſeri materno in corde dolores. Hic ergo aut admirationem importat: vt, Mancinellus ſentit, cuius verba ſunt, Eſt hoc loco. o admirandi aduerbium ſeu mauis interiectio. Vtrunque .n. dici poteſt: vt Priſcianus lib. xv. docuit. Melius tamen interiectio dicetur. Ea enim ſola animi affectus exprimit, vt Donatus etiam ſcribit. admirabatur autem Tityrus quod ille dixerat, Nos patriam fugimus, tu Tityre. lentus &c. Eſt ergo cum admiratione legendum ſic Mancinellus. Landinus autem ſic: O Melibœe: hic ſermo familiaris eſt, & amicus. o vero non vocantis eſt. ſed plane lætãtis. quod præter ſpem. amicum nihil tale expectantem, viderit. Et diſtingue, o Melibœe ut ſit ſalutantis: & deinde adde, Deus nobis hæc ocia fecit, uel ſi coniugis, & continua ſit ſic oratio O Melibœe. deus nobis hæc ocia fecit. erit. o, hominis admirantis, magnitudinem beneficij in ſe adeo collati. Hæc ille. Mihi autem non uidetur reſponſio Tityri pręſeferre admirationem, nam & ipſe in hac Ecloga fatebitur ſe prius expulſum fuiſſe poſſeſſionibus ſuis cum. ſ. Auguſtus dixerit. Paſcite, vt ante boues pueri &c. Non ergo veriſimile eſt, mirari eum alio quod ipſe paſſus ſit. Neque vocantis rationem habet: nam ſi ſic diſtinguerentes. videretur Tityrus cantilenis intentus non animaduertiſſe præſentiam Melibęi, ſed eo viſo dixiſſe. o Melibœe, at quomodo tunc reſpondeat ad Melibęi verba, dicendo. Deus nobis hæc ocia fecit. Meo autem iudicio, o, hic commiſerantis. & placide ad ſtuporem Melibœi reſpondentis, eſt, ſicut illic, O decus Italiæ virgo quas dicere grates, Quas ue referre parem. Senſus ergo eſt O amice Melibœe. ne mireris tantopere ocia noſtra, deus nobis hæc ocia fecit [Deus] Vnde dicatur alibi dicemus: ne hic prolixior ſim. Notum eſt eum de *Deus.* Auguſto loqui, vt recitat Seruius cui addendum eſt quod aſſerit Mancinellus, quod videlicet (vt Suetonius auctor eſt) Auguſto *Auguſtus.* viuenti prouinciarum pleræque, templa & aras: ludos quoque quinquennales pene oppidatim, (id eſt per ſingula oppida) conſtituerunt. de quo latius Ecloga quarta, dicendum erit. Nota eſt autem hiſtoria, quæ de ara cœli, & de diua Virgine a Sibylla Auguſto oſtenſa cum infante circunfertur: cui licet non omnia quadrent, adſtipulatur templum quod ſub arę cœli, nomine, Romæ, adhuc viſitur, & non futilis, imo grauiſſimus auctor Baptiſta Mantuanus id plane in Parthenice, Mariana conteſtans. Nobis ſecundum eos, qui dicunt, ſub Tityri nomine patrem, & filium intelligi, teſte pluraliter dixerit, ſed (vt in regulis dicemus) licet cuique de ſe, vno pluraliter loqui. [Hæc,] Id eſt *Hæc.* mea. Ad primam enim perſonã (vt dicemus) pertinet. [O- *Ocia.* cia] Proprie ſunt vacationes a negocio publico: vnde ſtudia literarum, & vacationes poeticæ, ac philoſophicæ ocia vocantur. verum omnis ceſſatio ab negocio ocium dici poteſt: vt ocium ſit ſecura, & tranquilla requies: Sunt ergo ocia ſæpe appetenda, & bona, ceſſationes, & vacationes priuationem norãt: oſcitatio, negligẽtiam, & ignauiam vitioſam. [Fecit] Decenter autem dicit, fecit: quia magis ad Latinum morem dixeris. Fecit tibi ocia. aut poteſtatem ociandi, quam dedi. [Semper deus] Et ante mortem. & poſt mortem. Sic Seruius, & Mancinellus. Sed videant an decenter. Nam ſi Romulum. qui inter mortales conuerſatus. pro deo habitus non eſt. quidam tamen (vt Liuius libro primo aſſerit) affirmabant e medio patrum viuum, non obeundo mortem ad cœlos tranſlatum, quod quamuis verum non fuerit, tamen creditum eſſe ab iis. qui Auguſtũ. viuẽtem deum prædicabant. veroſimile eſt. non uidetur Tityrus ſenſiſſe, quod Auguſtus aliquando moreretur. Quod tamen ſi ſenſiſſet, temeritatis magnæ fuiſſet opinari ſe Auguſto ſuperuicturum, cum Auguſtus tunc nondum uigeſimum quartum attigerat annum. Dic ergo, Semper, id eſt quandiu uiuam, aut toto tempore uitæ meæ. [Aram] Aram etiam inferis, altare tan- *Ara.* tum ſuperis dabam, ut alibi dicetur. [Tener agnus] Ad *Altare.* laudem dicitur, id eſt molliculus. & delicatulus. Agnum autem *Tener agnus.* omnes predicant: ab agnoſcendo dictum, quod balatu matrem agnoſcat. Imbuere eſt rei primam tincturã dare, ac made- *Imbuo.* facere, vt Horat. i. epiſt. Quo ſemel eſt imbuta recens ſeruabit odorem. Teſta diu, vnde (vt quidam ſentiunt iuuenes ſcolaſtici) ab iis vnde primas inſtitutiones. ac præceptiones habent, imbui non inepte dicuntur. [Sæpe] Ergo agnus tener imbuet illius aras, quia hoſtia, ac victima ſanguinolenta aris, a ſacrificantibus imponebatur, & deinde concremabatur, unde dicetur. Quotannis Biſſenos cui noſtra dies altaria fumant. [Ille meas &c. Docet cur ei ſacrificaturus ſit ob benefica, uidelicet impenſa [Meas boues] Feminino genere dixit, quia ad uaccas ſolum- *Boues.* modo refertur. [Errare] Errare autem, hic ad laudem po- *Errare.* nitur, quia armenta, ac pecora dum paſcuntur, libere in campo pinqui, & amplo: errant, id eſt uagantur huc, illuc, nullis limitibus coercita. Significat ergo magnitudinem agri teſtituti. [Vt cernis] Bona parenteſis eſt, quæ certitudinem rei indicat. [Ipſum] Id eſt me, ut in regulis dicam. [Ludere] Ludere di- *Ipſum.* citur qui rem iocularem, aut non apprime grauem, carmini- *Ludere.* bus proſequitur, ut qui epigrammata, aut elegias, aut tenuia opuſcula condunt: quia id facili uena, & non elaborata, ſed ſe ipſam quaſi offerente Minerua efficiunt. Vnde ea opuſcula etiam luſus dici ſolent, & nonnunquam nugæ. Non ergo dicemus in magnis operibus, graues auctores luſiſſe: ſi- *Luſus.* cut nec Liuium, aut Saluſtius in hiſtoria, nec Ciceronem in

a 3 Phi-

Philippicis. Tuſculanis. Verrinis. de re publica. aut alijs magni ponderis operibus. ſicut Ouidium in de Amoribus. vnde in perſona eius dicitur: Ille ego qui fueram tenerorum luſor amorum Ingenio perij Naſo poeta meo, & ſicut Horatium in quibuſdam odis. vnde de ſe dicit, Poſcimus ſi quid vacui ſub vmbra Luſimus tecum. Et ſicut poetam noſtrum hic, vbi de amica cantilenam meditabatur & in Culice, vbi dicit. Luſimus Octaui gracili modulante Thalia, Atque vt Araneoli tenuem formauimus orſum &c. Magna autem vis beneficij eſt, in eo quod tantam *Equidem.* ſecuritatem contulerat, vt luderet quæ vellet. Equidem (ut dixi apud Maronem) ſemper in prima perſona dicitur, unde compoſitum uidetur ab ego. & quidem. Alii autem pro ſimplici etiam uſurpauit. ut ſi dicant, Hoc equidem dixiſti: aut, Hoc equidem dixerunt cum Virgilius diceret, Hoc quidem dixiſti, uel dixe- *Vndique.* runt: aut, Hoc equidem dixi. [Vndique totis Vſque adeo turbatur agris &c.] Pulcherrima auxeſis, & admiranda calamitatis accumulatio. nullum enim uocabulum pondere uacat. Nam undique, ſignificat ab omni parte, ne forte ab una duntaxat peri- *Totus.* culum ingruiſſe putes. Totus, ſignificat ſingulas partes agro- *Quo.* rum, ne quam quietam cenſeas. Vſqueadeo ſignificat intentio- *Eo.* nē, ne leuiter turbatum iudices. Nam ſicut quo, ſolet poni pro eo quod eſt, ad quid, uel ad quod, ut quouſque, uel uſquequo uſque ad quid. ita eo ſolet poni pro, ad id: ut, Eo miſeriarum de- *Vſqueadeo.* ductus ſum, id eſt ad id. Vſque adeo ergo. eſt uſque, ad id, ad quod, ſcilicet magnum eſt: hoc eſt ualde & intantum. Turbatur aūt (ut in regulis dicam) quia imperſonale, generalitatem hēt, ne ipſe ſolus turbatus habeatur: Denotatur ergo, ut logice loquar, quadruplex uniuerſalitas. Prima eſt inferentū, quia vndique, nō enim pōt unus undique infeſtus eſſe. Secunda locorum, aut partium integralium, quia totis agris. Tertia, qualitatum, quia uſqueadeo, quaſi dicat omnibus modis. Et quarta, eorum quibus turbatio infertur. quia turbatur, ſcilicet ab omnibus, hoc eſt omnes deturbantur agris ſuis. Quia tñ imperſonalia actiua exponi ſolēt, Nebriſſen. cōtendit non legendū turbatur, ſed turbamur. [Capellas] Capella diminutiuum eſt a capra. Nam er, ra, rum, ut Valla libro primo docet. mutantur per diminutionē in ellus, ella, ellum: ut miſer, miſera, miſerū: miſellus, miſella, miſellū: liber, bellus: capra. capella: flagrum, flagellum. Errant autem, qui pro *Protenus* ſacello, vſurpant. [Protenus] Per e, ſcribendum eſt, & ſignificat, porro tenus, hoc eſt a longe, aut in longum, ſeu longinquum, & *Protinus.* eſt aduerbium locale. Protinus autem, per i, aduerbium eſt temporale, id eſt ſtatim: vt auctor eſt Caper. Qui conſimile diſcrimē pon t inter quatenus, & quatinus, ſed mihi hoc diſcriminis videtur, vt protenus, & quatenus, quaſi per appoſitionem dicantur: protinus, & quatinus per compoſitionem. Nam locorum & *Aeger.* temporum aduerbia, fere communia ſunt. [Aeger] Et ad animum, & ad corpus referri poteſt, & per id quoque pathos, id eſt *Ago.* (vt dicunt) paſſio, ſeu affectio, atque clades animi augetur [Ago] *Abigo.* Agere, eſt impellere, vnde cogere componitur, & abigere, atque abigeus. qui furtim alterius pecus abigit. Meliboeus autem hic non abigit, ſed agit: quia ſuum pecus. Verum proprie dixit, ſe capellas validas, videlicet agere, & paulo prius. connixam, id eſt *Duco.* partu ſolutam, ducere, quod beneuolentiæ eſt, & vltro ſequētis: vnde dicit Seneca: Ducunt volentem fata, nolentem trahunt. [Hic inter &c.] Hic omnia quoque, pathos habēt. Primo quòd Hic, id eſt in conſpectu noſtro: nam res conſpecta, plus mouet quam audita. Deinde, quod Inter denſas corylos, quaſi lupis expoſita. Tum quia Modo, id eſt paulo ante, vt recens caſus pręſentia eius dolorem augeat. Tum quia gemellos connixa, vt magis doleat, & fętum derelictum eſſe, & matrem vexari. Tum quia, Spem gregis, quia maſculum, & fœmellam, & nouiſſimo quod & maxime dolet, quia in ſilice, vide interiectionem dolentis in- *Silex.* terſerit, dicens, Ah ſilice in nuda, vbi duplex eſt dolendi ratio, & quia, in ſilice, lapide præduro. vnde in ſexto Aenei. Quam ſi dura ſilex, aut ſtet Marpeſia cautes. vbi ſicut hic fœminino genere protulit: cum tamen potius ratio exigat maſculino enūciari, ſicut apud Iuuenalem. Silicem quæ cōterit atrū, & in ſilice nuda, *Corylus.* id eſt ſine frondibus, aut virgult s, aut alio ſtramento. [Corylos] Corylus eſt arbor producens nuces, quæ auellanæ, vel præneſtinæ, ab Italis dicuntur: a Græcis, ponticæ, dum vnaquæque natio indit eis nucibus: nomen ex loco in quo naſcuntur copioſiores, *Gemelli. Diminutiua.* vt auctor eſt Macrobius Saturnal. 3. [Gemellos] Bene autem dicit, per diminutionem quæ tribus de cauſis adhiberi ſolet, aut modeſtiæ gratia, vt, Ingeniolum meum aut blandimenti, vt apud Plautū, coteculum, animula. &c. aut neceſſitate ob rei modum, ac naturā, vt, Regulus, &, Puer bimulus. Hic autem ob hæc omnia diminutiuo vti videri poteſt. Primo, modeſtiæ gratia. poſſeſſiones ſuas extenuās, ſicut prius, capellas dixit, ſed meo iudicio id non quadrat, nam qui commiſerationem mereri volunt, rem amiſſam non extenuant, ſed ampliant: minus enim dolendum eſſet, ſi periret res imminuta. Secundo, blandimenti cauſa, quaſi dilectione quadam eos proſequeretur, ob quod gemellos vocet, ſicut pater, filium puſillum (auctore Flacco) puſillum vocat. Tertio, quia hœduli recens nati omnes parui ſunt, poteſt ætatis naturam exprimere, ſicut quæ biennio adhuc parua ſunt, bimula vocamus, & quæ triennio, trimula, & quadriennio, quadrimula auctore Vallen. *Gemini.* Gemini autem dicuntur ex vno vtero, eodem die editi, aut ſaltem ſimul geſtati, vt Marcellus ait. Philoſophus vero libro ſeptimo de natura, ſeu hiſtoria naturali animaliū ſcribit, In genere humano paucos geminos ſeruari, ſi alter. mas ſit, alter fœmina. [Sæpe malum hoc nobis, &c.] Hic Manci. *Malum.* quod dicit, inquit Tityrus fabula non eſt. Nam poſt Iulij Cæſaris mortem, prodigia fuere quamplurima, inter quæ continua flumina in templa. ſtatuaſque deciderunt, vt etiam Appianus libro tertio oſtendit. Quam rem late exequitur Horatius lib. 1. Carminum, Ode ij. dicēs: Iam ſatis terris niuis, atque diræ, Grandinis miſit pater, & rubenti Dextera ſacras iaculatus arces Terruit vrbem. & auctor noſter ad finem 1. Georg. dicens non cete ra. Non alias cœlo ceciderunt plura ſereno Fulgura, &c. Malum autem hic incomodum, & exturbationem vocat. [Tactas quer- *Tacta. Quercus. Auguribus obſeruata.* cus] Malum prædicere bene docet Seruius, ſed latius Mancinellus dicens, Quinque ſignorum genera obſeruabant augures, ex cœlo, ex auibus, ex tripodibus, ex quadrupedibus, ex diris, auctor eſt Feſtus. Tactas, id eſt, fulminatas, quoties enim quercus fulmine tangitur, vt pluimum malum portendit, ſed potiſſimum agricolis, propter glandem, quæ frugem *Si.* ſignificat. [Si mens non læua, &c.] Si (inquit Mancinel.) id eſt vtinam. Eſt enim hoc loco, optandi aduerbium. vt in lib. vj. Aenei. Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus Oſtendat. Poſſet tamen conditionalem vim habere, vt ſit, ſatis quidem præ- *Læua.* moniti eramus, ſi mens non læua fuiſſet. [Læua] id eſt aduerſa, auctore Nonio, aut forte iners, & non ſatis ſtrenua ad futurum malum attendendum, ſicut econtrario, dexterum expedite, ac fauſte, operam nauans vocamus. [Sæpe ſiniſtra &c.] Non omnibus textibus ineſt hic verſus, ſed quia appoſitus eſt, memineris videre, cornicem vnicam, putatam eſſe mali ominis, binas vero boni. Ipſa autem eſt inauſpicatę garrulitatis, vt Plinius ſcribit, id eſt infelicis. Cicero autem libro primo de Diuinatione ſcri- *Cornix.* bit, Coruum à dextra, à ſiniſtra Cornicem, facere ratum, vnde *Ilex.* hic, ſiniſtra dicitur. quaſi vera malorum index. [Ilex] Ilex præte- *Numeri mutatio.* rea arbor glandifera eſt, vnde eiuſdem ominis, cum quercu habetur, dum fulminatur. [Da Tityre] id eſt die, aut da. vt dicitur, *Modeſtia Humilitas.* nobis intelligere. ſicut v. Aeneid. Da (non indebita poſco Regna meis fatis) Latio conſidere Teucros. Et iij. eiuſdem. Da propriā Thimbreæ domum, da mœnia feſſis. Non enim domum Apolli- *Da.* nem petebat attribui, ſed addici, & ſignificari, vnde accipere. eſt interdum capere intellectum, atque addiſcere, ſicut ij. Aeneid. *Accipere.* Accipe nunc Danaum inſidias, & crimine ab vno, Diſce omnes, vbi &. ponitur expoſitiue, hoc eſt, & diſce, pro id eſt diſce. Sic Saluſtius. Vrbem Romam, ſicuti accepimus, ab initio condidere Troiani. [Qui ſit] Non quis ſit, ferè textus habet, eſſet autem ſibilus ſi legatur, quit ſit, quem poeta nimirum vitauit. Sed fortè dum manifeſta explicatione rerum, prodeſſe, ac placere ſtudeo, pro ſixitate diſplicebo. Addam tamen pubi imperitæ, regulas quaſdam, præcipuè de pronominibus. Quarum prima eſt. licet modeſtiæ gratia cuiuis vni de ſe, nunc ſingulariter, nunc pluraliter, nunc vtroque modo in prima perſona loqui, in ſecunda non licet. vnde hic Tityrus de ſe, dicit prius. nobis, & poſtea. mihi, vt Deus nobis hæc ocia fecit. Namque erit ille mihi, ſemper Deus. Item prius, noſtris, & poſtea meas. videlicet, Sæpe tener noſtris ab ouilibus. Et ille meas &c. Dixi gratia modeſtiæ (quam nunc humilitatem vocant. cum humilitas proprie. ſit abiectio quædam. ab humo dicta) quia cum quis de ſe pluraliter loquitur, ſignificat ſe fretum ſuorum, auxilio, aut ſubſidio, quocirca principibus conuenit pluratiue loqui, modeſtiæ gratia quod animaduertentes imperiti, potiſſimum in Gallica lingua, putent ſibi iniuriam fieri, ſi vnitatis numero cōpellentur, cum tamen omnis Latinorum conſuetudo. in ſecunda perſona, pluralem numerum. ab vna (quacunque dignitate præditus ſit) arceat. De qua re, Sipontinus ſatis præcepit Verum (quia diximus) noſtris, plurale, & meas, ſingulare, ne quis titubet, ſit hęc Secunda regula. Ego, & meus, tu, & tuus: ad ſingulo-

gulos pertinet. noſter. & veſter. noſtras, & veſtras, ad plures, ſed, vt dixi, noſter, & noſtras, ad ſingulos retorquẽtur. Tertia regula Hic, & omnia aduerbia ab eo deducta, vt hic, hinc, huc, hac, horſum. ad primam perſonam pertinent, iſte, & eius. aduerbia. ad ſecundam, ille ad tertiam perſonam pertinent. iſte, & eius aduerbia, ad ſecundam. ille, ad tertiam diſtantem. ſ. aut re, aut fictione, & ab eo qui loquitur. & ab eo ad quem loquitur. Vnde hęc ocia. i. mea. nemo iſtinc huc venit. i. nemo a te ad me venit. Huc ades. i. ad me. &c. Quarta ipſe (quod olim ipſus dicebatur) apud Latinos, & αὐτὸς apud Græcos, trium perſonarum cenſentur, quia ſine adiectione trium perſonarum, verbis legitime ſupponuntur. Primæ, vt hic, En ipſe capellas Protinus æger ago. Secundæ, vt 6. Aenei. Ipſa canas. i. tu. Tertiæ, vt paullo inferius in hac Ecloga: ipſe te Tityre pinus, Ipſi te fontes, ipſa hæc arbuſta vocabant. Quinta, ille, ſæpe gloriam nobilitatis præ ſe fert: iſte, contemptũ, ac vilitatẽ ipſe, cum emphaſi principatum, vt Alexãder ille Macedo. i. notiſſimus. Quid petis iſtis. i. vilibus, & abiectis. Ioue miſſus ab ipſo. i. ab eo qui magnus eſt, nec ab inferiore. Rex ipſe hoc ſcripſit, quod dicunt in propria perſona, aut propria manu. Cum aũt dicit, ſed tñ iſte deus, &c. non ad obiectionem, ſed ad ſecundam perſonam pertinet. Sexta, verba impersonalia, q a a proprijs perſonis ſecluduntur, ad generalitatẽ tranſeunt. vt hic, turbatur. ſ. ab omnibus. Et ĩ principio ſermonũ Horatius, q fit Mecænas vt nemo. &c. Septima, quæ eſt Agretij, Memini me facere, dicere debemus non, memini me feciſſe. Nã memini, ſermo eſt totus præteriti temporis, qui ante factã rem, in præſens reuocat. Et ſi dixeris, Memini me feciſſe, duo præterita ſimul iunges. Cicero. Memini Pamphilum Labitaniũ mihi narrare ſolitum. Idem infra. Reſpondi Metello vt debuit. &, Memini me dicere. Terentius, Ego illam vidi virginem forma bona, memini videre. Virgilius, De cęlo tactas memini pdicere quercus. Idem Cantando ſolitum memini me condere ſoles. Idem, Memini aruncos ita ferre ſenes. Et multis præterea in locis. Neque inuenitur vbi ab alijs magnis auctoribus meminit. ita poſitũ ſit, vt non addatur, aut ẽt, aut aliquantus ſermo, qui præſens tẽpus reſtituat, niſi vno in loco, & quaſi hoc mirabile. Is autem eſt Virgilij in Georg. Namq. ſub Oebaliæ memini me turribus altis Coricium vidiſſe ſenem. Quòd poetæ, pro neceſſitate metri, licuit vſurpare. Hæc Agretius, qui addere potuiſſet illud Perſianum. Nec in præcipiti ſomniaſſe Parnaſo memini.

VARIA LECT. V S Q V E adeo turbatur agris] in peruecteri quidẽ cod. quodã, Turbatur legere eſt, ſed in Romano illo antiquiſſimo, Turbamur non inuenuſte legitur. Sæpe ſiniſtra caua prædixit ab ilice cornix] verſus hic in veteribus quos ſequimur codicibus nõ habetur. In aliquot altera manu ſuppoſititius eſt, vt in Oblõgo, & in Longobardico, in quo etiã, dicebat, pro prædixit, habetur.

IOAN. SCOP. S C I E N D V M eſt quoque legem fuiſſe latam, vt nullus aliquid componeret, ni prius ad ædiles acceſſiſſet, & ſcribendi veniam eum illi prius ſcriptoris vires perdendiſſent, moxq. ſm ingenij capacitatem, & doctrinam dabant componendi poteſtatem. impetraſſet. deinde præerant recitandis, & recitata emptitabant, de qua lege Virgilius intellexit in Buc. Ludere q̃ vellem calamo permiſit agreſti. i. ne excederem a ſtylo agreſti vltra legem, & veniam impetratam, donec eſſem maturus ab altiora reponenda, quod Ecloga ſexta quoque, cum ad Cynthiam. i. Apollinem. i. Auguſtum (quoniam Auguſtus Apollo dictus eſt, ac Apollinis filius exiſtimatus) acceſſiſſet gratiam altiora componẽdi impetraturus, innuit, Cũ canerem reges, & prœlia. Cynthius aurem vellit, & admonuit, paſtorem Tityre pingues paſcere oportet oues, deductum dicere carmen: Nunc ego (nanque ſuper tibi erunt, qui dicere laudes Varre tuas cupiant, & triſtia cõdere bella) Agreſtem tenui meditabor arundine muſam. Non iniuſſa cano. quod Auguſtus deorum more aurem, caputque commouens abnuit, atque recuſauit.

TI. Vrbem, quam dicunt Romam, Melibœe putaui
Stultus ego huic noſtrę ſimilẽ, quo ſępe ſolemus
Paſtores ouium teneros depellere fœtus.
Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus † hędos
Noram, ſic paruis componere magna ſolebam.
Verũ hæc tantum alias inter caput extulit vrbes,
Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.
ME. Ecquæ tanta fuit Romam tibi cauſa videndi
TI. Libertas: quæ ſera, tamen reſpexit inertem:
Candidior poſtquam tondenti barba cadebat:
Reſpexit tamen, & longo poſt tempore venit,
Poſtquã nos Amaryllis habet, Galatea reliquit,
Nãque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
Nec ſpes libertatis erat, nec cura peculi.
Quamuis multa meis exire victima ſeptis,
Pinguis, & ingratæ premeretur caſeus vrbi;
Nõ vnquã grauis ære domũ mihi dextra redibat.

† agnos.

SERV. VRbem, quam dicunt Romam] Quæritur cur de Cęſare interrogatus, Romã deſcribat, & aut ſimplicitate vtitur ruſtica, vt ordinẽ narrationis plene nõ teneat, ſed per lõgas ambages ad interrogata deſcendat, aut certe, quia nullus qui continet, eſt ſine ea re quæ cõtinet, nec poteſt vlla pſona eſſe ſine loco. vnde neceſſe habuit interrogatus de Cæſare, locum deſcribere, in quo eum viderat. Eſt aũt longum Hyperbaton, Vrbem quam dicunt Romã. Hic illum vidi iuuenem Melibœe. [Stultus ego] id eſt ruſticus qui neſciui iudicare. [Noſtræ] Mantuæ. [Quo] id eſt ad quam. nam aduerbium poſuit p nomine. vt Genus vnde Latinum. i. à quo. [Ouium teneros] periphraſis agnorum. [Depellere]. i. à lacte remouere. [Sic canibus catulus ſimiles] vult vrbem Romam non tantum magnitudine, ſed etiam genere differre à cæteris ciuitatibus, & & eſſe velut quendam alterum mundum, aut quoddam cœlum, in quo deum Cæſarem vidit. Qui enim comparat cani catulum, vel hœdum capellæ, magnitudinis facit, non generis differentiam. Qui autem dicit, leo maior eſt cane, & generis facit. Ea magnitudinis differentiam, ſicut nunc de vrbe Roma fecit. Putabam, inquit, ante ita Romam comparandam eſſe aliis ciuitatibus, ut ſolet hœdus capræ comparari, nam quamuis maior eſſet, tamen eam ciuitatem eſſe dicebã, nunc uero probaui eam etiam genere diſtare, nam eſt ſedes deorum. Hoc autem cum dicere, ille comprobat uerſus. [Quantum lenta ſolent inter uiburna cupreſſi] Nam uiburnum, breuiſſimum eſt, cupreſſus uero, arbor eſt maxima. Hoc autem genus argumentationis, & apud Ariſtotelem lectum eſt, & apud Ciceronem. [Componere] Comparare. [Et quæ tanta fuit] Quæ tanta, ad magnum enim aliquid nimia neceſſitas uenire compellit. Vnde quaſi miratur hominem ruſticum Romam uidere potuiſſe. [Libertas] Amor libertatis, etenim aliter dicit ſeruus, libertatem cupio, aliter ingenuus. Ille enim carere vult ſeruitute, hic habere liberã vitam, per ſuo. ſ. arbitrio agere. ſicut nũc Virgilius ſub perſona Tityri dicit ſe amore libertatis Romam venire compulſum, & item latẽter carpit ea tempora. quibus libertas non niſi in vrbe Roma erat. Aut certe ſimpliciter intelligamus hoc loco Tityrum ſicut paſtorem locutum. Nam vbique eum Theocritus mercenarium inducit. Item Virgilius, Tityre dum redeo (breuis eſt via) paſce capellas. [Reſpexit inertem] Deſidem. ſeſe non requirentem. Nam culpat ſuam inertiam, q non ante Romam ierit, & ſit vſus puer libertate, qua vti cępit prouectioris ętatis. [Candidior poſtquam tondenti barba cadebat] Aut mutatio perſonæ eſt, ut quendam ruſticum accipiamus loquentem, non Virgilium, per allegoriam. Nam, ut diximus 28. annorum ſcripſit Bucolicam: Aut certe eſt mutanda diſtinctio, ut ſit non barba candidior, ſed libertas. nam 28. annorum barbam poteſt quiuis mittere, ſed non canã. Et bene candidior libertas, ut intelligamus etiam ante in libertate, ſed non tali, fuiſſe Virgilium. [Et longo poſt tempore uenit, Poſtquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit] Iungendum eſt hoc totum. nam duplici ratione tempus oſtendit, quo eum liberas aſpexerit. i. quando cœpit ſecare barbam, & relicta Galatea Amaryllidis amore detineri. allegorice autẽ, hoc dicit, Poſtquam relicta Mantua Romam me contuli. nam Galateam, Mantuam uult eſſe, Romam Amaryllida. Et bene tempora, quaſi ruſticus, computat à barbæ ſectione. [Longo poſt tempore] aut ἀρχαϊσμὸς eſt. Antiqui enim poſt, ante. Circum etiam ablatiuo iungebant. quod hodie facere minime poſſumus: aut longo poſt, una eſt pars orationis, ut ſit ſenſus, Venit tempore longo, poſt ſicut multo minus, multo magis, poſt modo. Horat.

Poſt modo quod mi obſit clare multumq. locuto.

[Lõgo poſt] ut poſt poſita uideatur eſſe præpoſitio, & in unita-

tem coacta.[Fatebor.n.]Hoc per parentheſim dictum eſt. [Nec ſpes libertatis erat, nec cura peculi]Nec ſperare poteram libertaté in oppreſſa ciuitate,nec habere curã patrimonij. Peculi autem aut antique dixit,q̃a omne patrimoniũ apud antiquos,peculium dicebatur,a pecoribus,in quibus eorum conſtabat vniuerſa ſubſtãtia,vnde etiam pecunia dicta eſt a peculio,aut certe, & hoc ad morſum temporũ pertinet.nam modo tantũ ſeruí peculium dicimus,vt inuidioſe patrimoniũ ſuũ dixerit peculium, ac ſi ſeruus eſſet: quia ſe diu apud Mantuam ſeruiſſe memorauit.Sane peculi.pro peculij.pro ſyneſeſim dictũ eſt.[Exiret victima ſeptis] Septa proprie ſunt loca in campo Martio incluſa tabulatis,in quibus ſtans populus R.ſuffragia ferre conſueuerat. Sed quoniã hęc ſepta, ſimilia ſunt ouilibus;duo hęc inuicẽ pro ſe ponũtur, vt hoc loco, ſepta pro ouilibus poſuit.Itẽ Lucanus contra, & miſeræ maculauit ouilia Romæ.Iuuenalis:Antiquo quę proxima ſurgit ouili [Pinguis]Melius ad victimã quam ad caſeũ refertur[Ingratę vrbi]quia cũ alimẽta ciuitatibus pręſtentur,& ruſticorũ labore,& in his ruſtici etiam deridentur a ciuibus,& multa perdunt,aduectatum rerũ pretia iniqua ſuſcipiũt.

ASC. VRBEM &c]Aut ruſtica ſimplicitate, aut quia in rẽ ſuam conducere putabat,interrogatus de deo, Tityrus locum pręferibit,cuius præſcriptio poteſt eatenus ad inſtitutum eius conducere,quatenus vult conuincere Auguſtum eſſe deum,nam ſicut de vrbe Roma nondum viſa,falſam opinionem habuerat, credens eãm vrbem,licet maximam, cenſendam, cum cœlum ſit ita de Auguſto deceptus erat,eredẽs eum quidem principem,ſed mortalem, cum inter deos ſit collocandus. Dicit ergo. O Melibœe ego ſtultus,& temerarius rerum cẽſor putaui Romam eſſe comparabilem Mantuæ,ſaltem vt catuli comparantur canibus, vide licet grandibus,& hædi matribus,hoc eſt capris adultis, verum nulla fere eſt comparatio,nam tanto alias vrbes excedit, quãto cupreſſi excedunt viburna,quæ ſunt humillima virgulta. Ad id Melibœus ignorans quo Tityrus prætendebat, interrumpit ſermonem eius noua interrogatione dicens, Et quæ tanta cauſa fuit tibi videndi Romam? Reſpondet Tityrus, ꝙ libertas quæ candidior,id eſt munda ab omni inuidentium liuore, illic cõceſſa eſt quam Mantuæ nanciſci non poterat. Itaque Galateam relinquens animum ad Amaryllida conuerterat,quod & Melibœo innotuerat, vt ſequentia docebunt. hoc dicit, Ordo eſt. O Melibœe,ego ſtultus.i.ruſticus, & rerum ignarus, aut nimium vrbi noſtræ ſtudens,& indulgens,ac concedens, putaui vrbem quam dicũt Romam, aut potius ſit putaui Romam, quam.ſ.fere omnes mortales dicunt vrbem, cum potius cœlum dici mereatur, eſſe,ſup.ſimilem huic noſtræ,ſup.vrbi:videlicet quo.i.ad quam nos paſtores ſolemus depellere.i.lacte abducere, hoc eſt, raptos ab vbere matrum. Venales adigere, aut importare teneros fœtus ouiũ.i.agnos.Ego noram.i.noueram,ac arbitrabar(eſt enim imperfecti temporis,a noui deductum) catulos eſſe,ſup.ſic.i. in tali proportione,ſimiles.i. comparabiles, canibus.ſ. magnis. & hędos.i.teneros fœtus caprarum eſſe ſup.ſimiles,ſic.i. in tali pro portione,in qua Mantuam Romæ ſimilem putaui, matribus .i. capris,ſeu capellis grandibus,& ego ſolebam componere.i.conferre ad comparanda ſic paruis.i. cũ paruis.ſ.rebus magna.i res magnas,hoc eſt, putaui quidem Romam eſſe maiorem ciuitate noſtra,ſed tamen comparabilem illi.verum.i. ſed. hæc.ſ. quam priorem dixi,hoc eſt,Roma extulit.i.extra tulit,& leuauit,ab extollo,caput,ſup.ſuum inter alias vrbes,tãtum.i.intantum quantum cupreſſi.i.arbores illæ altiſſimę ſolẽt.ſup.extollere,& efferre caput,inter viburna.i.frutices illos humillimos.& maxime depreſſos lenta,i.flexibiles,& tenellos.Ad hoc addit Melibœus, & quæ tanta.i.tam efficax cauſa. fuit tibi videndi.i.vt videre cuperes Romam?vbi ex conſuetudine loquentium vtitur,&, non.n. copulatiuam,ſed continuam vim habet. Reſpondet autem Tityrus,Libertas.i.vt libere in meis poſſeſſionibus viuã. fuit. ſup. cauſa,quę.ſ.libertas, exiſtens candidior.i.fauorabilior,& melior quam metueram reſpexit, quamuis,ſup.ſera.i.tarda reſpexit tamen.i.miſeranter aſpexit,me inertem.i.ſine arte,& induſtria,in patria vbi nulla libertatis habendę ſpes erat immorantem,reſpexit dico.Poſtquam barba,ſup.mea cadebat tondenti.i.eam abradenti,videlicet tonſori(hoc eſt poſtquam primam barbam mihi abradi feceram,cum tamen iunior eam libertatem impetrare potuiſſem)Niſi forte quod nunc quidem faciunt, tunc quoque faciebant,vt.ſ.ad firmiter exequendam rem inſtitutam cõſtitue rit non prius radere barbam quam agros ſuos liberos receperit, & de eorum receptione deſperans iã barbam raſerit, reſpexit in quam tamen,i.tandem,aut quantumcũque ſera tamen reſpexit & venit poſt i.poſtea q̃ barbam radere cœperam,multo tempore.i.multi temporis intercapedine,ac ſpatio At poſtquam Amaryllis idest ſplendida amica noſtra:Romana, ideſt nitida, & candidior libertas,habet nos id eſt fruitur præſentia mea,& potitur me Galatea,id eſt amica noſtra Mantuana. hoc eſt ſeruitium illud quod ſubibam dum patriæ noſtræ amore detentus Mantuæ immorabar, reliquit me,q.d. non potuit tolerare ſe a me, derelinqui,& ita dereliquit me. Nanque,pro quia(ego enim fatebor.ſ. quod verum eſt, licet iniquus cenſear, hoc autem per parentheſim interſerit)hoc eſt ſi percunteris, cur eam prius dereliquerim? ſcies quia dum.i. quandiu, Galatea.i. amor patriæ, aut commerciũ cum amica mea Mantuana; illa ruſtica tenebat .i.detinebat me.nec ſpes libertatis,ſup impetrandæ,erat, ſup.mihi.nec cura peculi.pro peculij, hoc eſt alicuius proprij boni mihi accumulandi.ſup.erat.Nam quamuis multa victima pinguis .i.plurimus agnus, aut vitulus dignus: quia victima fieret, pro victis hoſtibus exiret meis ſeptis.i. depelleretur ad vrbẽ ex meis ouilibus, in agro ſeptis.i.ſepibus,& cratibus munitis. (Verum, vt duplex ſenſus ita duplex poteſt eſſe expoſitio.Nam ſi ſenſus, eſt, ꝙ ex ſeptis ſuis portauerit, aut egerit in vrbẽ pingues agnos vnde condignæ victimæ fieri poſſent,qui ſatis quadrat, cum ſequẽtibus iam habita eſt expoſitio. At ſi diceret ſe de ouibus ſuis ſæpe rem ſacram feciſſe,vt victor.i. voti compos fieret, exponetur quamuis multa victima exiret meis ſeptis .i. quamuis ſæpe ſacrificium facerem de ouibus meis) & quamuis caſeus premeretur iam.ſ.coagulatus(nã mactatis agnis e lacte, caſeos premere ſolet)vrbi ingratę.i.ſumptui,& laboribus ruſticorũ, iniquam. mer. edem aut nullam pendenti, & vltro illudenti, tamen ſup. dextra nõ redibat mihi.i.ad vtilitatem meam vnquam domum. exiſtens.ſ.grauis.i.onuſta ære.i. pecunia ærea. i.parum. aut nihil lucri ex multo labore referebam. Sed elegãtiam ſermonis declaremus.[Vrbem quam dicunt]vt prænotaui,ordo duplex eſſe. poteſt,aut,ego putaui vrbem,quam dicũt Romam, aut Romã, quam dicunt vrbem.cum nõ vrbs, ſed cœlum potius cenſeri debeat,quippe quæ deum contineat.ſed vbi deus illic,quoque cœlum cum omnium conſenſu in cœlo ſedes dei ſit. Vrbis autem appellatione,etiam ſi nomen nõ adijceretur,Romam tamen accipi receptum eſt,vt Fabius lib.6.docuit.Sane ædificia,& fabricas,vrbem vocamus,ciuium concilia,ſeu cõuentum ciuitatem, ita ꝙ dicemus vrbem concrematam, & ciuitatem illacrymaſſe. Seruius autem ad illud 1.Aeneid. *Vrbs.*

Vrbs antiqua fuit, docet vnde vrbis nomen deducatur.

[Stultus]Is proprie dicitur,qui cuiuis rei plus ęquo ſtudet,vnde. ſtulti in amoribus, & mercatu dicimur. Fatuus autem, qui plus æquo fatur,appellari poteſt, quamuis primæ ſyllabæ quantitas non cõſentiat[Huic noſtræ]videlicet Mantuæ. [Quo] i. ad quã vt in regulis patebit[Teneros fętus ouiũ]i.agnos.per periphraſim.i.deſcriptionem [Catuli] Etiam leonum, ac tigrium ſunt, catelli duntaxat canum. [Componere] Id eſt comparare, eo quod quæ comparare volumus.componimus, vt compoſitorum magis eluceſcat diſcretio,de hoc quoque videbimus in regulis.[Hœdi]Sunt autem hœdi,teneri fœtus caprarum, ſicut agni,ouium grandiores autem hædi,ſi maſculi ſunt, hirci appellantur ſi fœmellæ,capræ:ſi coles capti,hoc eſt caſtrati, aut emaſculati,capri dicuntur. Agni vero ouium, qui grãdiores arietes: capti autem, aut caſtrati, veruecei appellantur. Muto autem, quẽ Galli pro veruece accipiunt mentulum,hoc eſt membrũ virile,apud Horat.in 1.Serm.ſignificat. [Fœtus]A fouendo deducitur,vnde fœtura.pro toto prouentu.qui fouendo.& gignendo ſperatur,accipi ſolet.vnde eſt,Si fœtura gregem ſuppleuerit, aureus eſto.[Depellere] Eſt autem depellere, ab lacte diſiũgere, verum agni,quarto menſe ex quo nati ſunt, a mammis diſiunguntur:hœdi,tertio:porci ſecũdo, vt ſentit Varro.[Cupreſſi]vt notum eſt arbores ſunt ſane altæ,quæ cypreſſi dicuntur,ſed y,in u,vertitur,ſicut cyminum,& cuminum.[Viburna]Sunt aũt viburna humillimi frutices, qui in altum non eriguntur, vt geniſtę myricæ. [Quę tanta cauſa] Quia magna videtur fuiſſe, quæ ruſticum a Mantua Romam vſque protraxerit, ſane cauſa eſt, quæ nos impingit, atque inſtigat, ſeu mouet ad aliquid faciendum Ratio autem qua vtimur in faciendo(vt auctor eſt Seruius in arte)vidẽdi Romam,dici poſſet,& Romæ videndæ. forte magis eleganter, ſed minus concinnæ, vt in regulis dicam. [Tamen Dicit Landinus.i.tandem,ſed aliter expoſuimus in ordine contexẽdo.[Sera] Serum dicimus, quod ſero, id eſt tarde operatur. [Reſpexit] Reſpicere proprie, ad commiſerationem pertinet;ſicut,Reſpexit in orationem humilium: Reſpexit humilitatem *Stultus.* *Hœdi.* *Viburna.*

militatem ancillæ ſuę &c. Tractum ex eo, quod qui miſerum inſpiciunt ſi reſpiciant. i. iterum inſpiciant, miſericordia afficiuntur. *Iners.* [Inertem] Iners dicitur ſine arte: cõtra, ſolers totius in arte. Iners aũt fuit Tityrus, qui tantum diſtulit Romam viſere, cum tñ aliunde ſpes nulla fuerit libertatis obtinendæ. Magna tñ eſt beneficijs vis, ꝙ cũ ipſe iners fuerit, ipſum tñ libertas reſpexerit, vnde dr̃ ab eo, candidior, id eſt purior, à liuore quam meruerit, hoc eſt beneficentior. [Candidior] Candidum enim dicimus, qđ liuorem non habet, id eſt inuidiæ maculam. Nec conſtruemus, vt ſit barba candidior, quia cum nondum trigenarius eſſet, non veroſimile eſt barbam eius canuiſſe. Eius aũt quod dicetur, Fortunate ſenex, alia eſt quamplurimi credam ſententia, vt illic dicemus. [Longo poſt tempore] Poſt, & ante, ratione exceſſus, aut menſuræ rectæ, ablatiuum regunt, vt dicam in regulis. [Amaryllis] Dici poteſt ſplendida amica, nam Amarygma, huius Amarygmatos, ſplẽdor dicitur, & Amaryſſo, luceo, ſeu ſplẽdeo. *Galatea.* [Galatea] Galatea aũt, quaſi lactis dea. Nã γάλα, id eſt hoc Gala, huius Galactos grece, lac dr̃, thea aũt dea, verũ grece ſcribit̃ γαλατεία hoc eſt Galateia, per ει diphthõgum, ſine aſpiratione, quod profertur Galatia, & ita ſcribendum hec puto, Galatea, quia nõ deã, ſed amicã ruſticã, hic ſignificat. Sumptum aũt eſt vocabulum, ab ea nympha, quam apud Theocritum Eclog. i. Polyphemus dicitur adamaſſe, verum allegoricos, pro Mantua ponitur, ſicut Amaryllis pro Roma, quam rem mire vocabulis ipſis decernit poeta: Nã ſiue Galathea, ſiue Galatea ſcribat̃, à lacte nomẽ ſumſit, quod albũ quidẽ, ſed non ſplendidum, ac lucidum, itaq; amica ruſtica, & alba, & dulcis eſſe poteſt, ſed non ſplendida, vt vrbana, quam Amaryllis exprimit. Landinus dicit putari, per Galateam, Lydiam intelligi. Reliquit autem Galateam, quia (vt dicit Seneca) Nec regna parẽ, nec referre Venus poteſt, itaque videns ſe contemptam, dereliquit eum, per quod innuit Mantuanorum inuidiam in Virgilium concitatam, quod ſolus agros ſuos receperat, à quo ſe purgauit Melibęus, dicens: Non equidẽ inuideo. Mire autem dicit, non ꝙ ipſe Galateam reliquerit, ſed ꝙ ab ea derelictus ſit, cum tamen ſubiungat, nam dum me Galatea tenebat, & cetera, per quod innuit, ſe eam dereliquiſſe prius. [Peculi] Pro peculij, quia cum datur i, bina iacitur, quandoque ſuprema, ꝙ autẽ dicit Seruius, pecuniam à peculio dictã, refra-*Pecunia.* ctat vt noſtra ætate doctiſſimus Philippus Beroaldus dicẽs, Marcus Varro Romanorum doctiſſimus, qui vocabulorum etymologias acutiſſime, ac eruditiſſime perſcrutatus eſt, tradit pecuniam, à pecore nominatam eſſe, quoniam priſcorum diuitiæ in pecore conſiſtebant. Sententiam Varronis confirmat Colum. libro vij. & Ouidius illo verſu, Hinc etiam locuples, hinc ipſa pecunia dicta eſt. Plinius autem lib. xxxiij. ſcribit: Pecuniam ſortitam eſſe nomen, à nota pecudis, quoniam antiquitus nummi effigie pecudis ſignabantur. Hinc Plutarchus aſſerit in Publicola, in vetuſtiſſimis numis ſignũ fuiſſe ouis, & ſuis, bouisq. cõ-*Peculiũ.* ſpectum. Hæc ille. Landinus autem. Peculium ſic definit, Labeo eſſe id quod ſeruus domini permiſſu ſeparatim à dominicis rationibus habet. Sed & domino, peculium eſſe poſſe oſtendit Celſus. & Caſtrenſe peculium eſſe, quod à parentibus, & cognatis militiæ acquiſiuit. Ruſticos ait audiſſe Celſus, qui pecuniam, ſine peculio fragilem eſſe dictitarent, peculium appellantes, qđ præſidij cauſa imponitur. vnde Vlpianus, peculium, ait, dictum quaſi ſit puſilla pecunia, ſiue puſillum patrimoniũ. Ego, inquit Landinus, puto peculium eſſe, quidquid noſtra induſtria acquiritur, in quacunq; fortuna ſimus, ſeu liberi, ſeu ſerui, & id ſenſiſſe ſenes pecuniam ſine peculio, id eſt ſine noſtro lucro fragilẽ eſſe, hæc ille. Sane peculium proprie eſt ſeruorum, à pecore dictũ, ſicut & pecunia, nobilium, vt Feſtus ait. Et quia ſerui, à ſeruando dicti ſunt, eo ꝙ occidi potuiſſent in bello cum ſeruati ſunt quæcunque acquirunt, dominis acquirunt, præter peculium, quod eis domini permiſſu proprium eſt, ideo peculiare vocamus, quod cuique proprium eſt, nec cum alijs commune, ſed tamen illius labore, atque induſtria partum & acquiſitum. [Septis] Illud autem quod dicit Seruius, Septa ſunt loca in campo Martio, & cetera, ſic idem Beroaldus examinat Elegantius & verius explanatum fuiſſet Maronianum carmen à Seruio, ſi dixiſſet, Septa generali vocabulo ſignificat omnia loca munita, & quodam ſepimento vallata, inde ſtabula, ouilia, bubilia, caprilia, & id genus reliqua, ſepta nũcupantur. Inde ſepta in cãpo Martio, loca incluſa tabularis, ſepta dici meruerunt, de quibus Martial. In ſeptis Mamurra diu, multumq́ue vagatus. Auſonius in Panegyr. Paſſus non ſepta, non campum. Et Suetonius venationem in ſeptis datam eſſe teſtatur. De his ſentire videtur, & Plinius ſic ſcribens in xvj. Trabs in porticibus ſeptorum à Marco Agrippa relicta. Præterea Marcus Varro in re Ruſtica appellat omnia ſepta quæ habent incluſa animalia, q̃ paſcuntur. Vnde ab eodẽ laudãtur ſepta Fuluij Hirpini, & ſepta Pompeij, id eſt loca quibus concluſæ feræ paſceantur. Idem, inquit, intra ſepta villę habeas aquã. Apud eundem, inſcriptio eſt de ſeptis fundi A ſepio, quod ſignificat munio. hæc dictio deriuari videtur. Inde ſeptus locus, ſepta villa, ſeptum tectum nuncupatur. Et apud iuriſconſultos, ſepta accipiuntur pro obijcibus, & clauſtris, quibus vtimur ad inceptus fluuiorum coercendos. Præterea apud Lucanũ, non eſt exponendum ouile, pro ſeptis, ſicut exponit Seruius. Nã ouile, erat locus in campo Martio, ita peculiariter nuncupatus, de quo hæc Liuius lib. xvj. Ciuitatis Venturiæ ſenioribus, datũ ſecreto in ouili, cum his colloquendi tempus. Nam ſi verum eſſet id, quod tradit Seruius, videlicet Lucanum, ouilia pro ſeptis poſuiſſe, nunquam Liuius tam licenti trãslatione vſus foret, vt & ipſe ouile pro ſeptis poneret, cum poetæ aliter quam hiſtorici loquantur: Ceterum Lucanus eo modo dixit ouilia, quo Liuius, quo Strabo, qui in quinto referens idem quod Lucanus de crudelitate Syllæ, adeo conuenit cum Lucani verbis, vt alter ab altero accepiſſe videatur. Strabonis verba hæc ſunt: Sylla, alios qui arma proiecerant ad millia tria, vel vt alij, quatuor in cãpo Martio, ad ouilia coactos, immiſſis militibus iugulauit. In eadem ſignificatione accipiendum eſt apud Iuuen. in eo verſiculo: Antiquo quæ proxima ſurgit ouili. Hæc Beroaldus. [Multa pinguis victima] Quid victima, & hoſtia differant, docet Oui-*Victime* dius libro primo Faſtorum ſic: Victima quæ cecidit dextra victrice, vocatur Hoſtibus à domitis hoſtia nomen habet. Feſtus tamen vult, hoſtiam dictam ab hoſtire, quod eſt ferire. Addit Lã-*Hoſtia.* dinus, Hoſtiã a Chriſtianis dici Euchariſtiam, id eſt bonam gratiam, quæ ad Deum mittitur, dum res diuina ſit, eo quòd hoſtis noſter & aduerſarius Diabolus ea victus eſt. quomodo autem non ſint duo epitheta inepte cohærentia, in regulis dicam. [Grauis ære,] Id eſt pecunia minoris precij, vtpote quadrantibus, aut trientibus, vt vero recitat Mancin. in Cypro fuit prima æris inuentio. Seruius autem rex primus ſignauit æs, antea rudi, ære vſus Romæ Timæus tradit. Signatum eſt nota pecudũ. Vnde pecunia appellata, auctor eſt Plin. libro xxxiij. & xxxiiij. Addit Landinus, primos numos æreos fuiſſe, non aureos, nec argenteos. Vnde Ouid. de Faſtis, Aera dabant olim, melius nunc omen in auro eſt, Victaque conceſſit priſca moneta nouæ. Hinc *Aes.* pecuniam debitam, æs alienum dicimus, & ærarium locum, *Pecunia.* vbi publica aſſeruantur. Credo nunc fiſcum vocari. Sed ne in immenſum creſcat opus præceptiones imperitis demus, vnde paria eſt: Verba tertiæ perſonæ, in quibus ſuppoſitum commune liquido cognoſcitur, & ſpeciale non exigitur ſine ſuppoſito non inepte ponuntur. Cuiuſmodi ſunt verba ad loquelam pertinentia, quorum ſuppoſitum generale homo eſt, vt hic: Vrbem quam dicunt, videlicet homines ferè omnes. Secunda, aduerbia localia, à relatiuis pronominibus deducta, pro ipſis poni poſſunt. vt, Sunt mihi loculi, vnde. i. è quibus parũ deprompſi, vrbe quo, id eſt ad quam depellere ſolemus, In agro moriar, vbi, id eſt in quo natus ſum. Tertia eſt, plurima verba non repetitis, cum quibus componuntur præpoſitionibus datiuum regunt, quæ eis repetitis accuſatiuum, aut ablatiuum regerent, vt, Inſero tibi. i. in te. Appello litori, id eſt ad litus, & compono tibi, id eſt tecum, dicam autem, Mantua non eſt cum Roma comparanda, aut componenda, potius, quàm econtrario. Quarta, quamuis pro gerundijs, caſum verborum ſuorum poſt regentibus, venuſte vtamur gerundiuis nominibus cum ipſis caſibus è quibus gerundia regi videntur rectis, tamen ſi concentus, aut conſuetudo refragetur, gerundijs vtetis. vt, Cauſa videndi Romam, dulcis quàm videndæ Romæ ſonat, vt bonis auribus conſtat. Qñ vero relatiuum interuenit, tunc Valla vult neceſſariam eſſe per gerundium locutionem, qualis eſt. Ludere quæ vellem calamo permiſit agreſti. vbi ne in proſa quidem dicere liceret, Ludendorum eorum quæ vellem poteſtatem fecit. Quinta, comparatiua, quoties ſine caſibus ſuis ponuntur, aut pro abſolutis, hoc eſt poſitiuis poſita cenſebuntur, cum exceſſu tamen, aut caſum generalem ſubaudiemus, vt, Libertas candidior. i. valde candida, aut candidior q̃ meruerim cum fuerim iners. Generales aũt cõparatiuorum caſus ſunt, ęquo opinione, fide, ſolito, iuſto, q̃ decet. &c. vt hic iracundior eſt, ſup paulo quã decet, &c. Sexta, poſt & ante, præter accuſatiuos quibus deſeruire ſolent, regunt & ablatiuos exceſſus, aut mẽſuræ, vt, Veni multo poſt te triduo ante regem, ita & hic, Multo poſt tempore venit. Septima

ma,bina epitheta.i.adiectiua,ſine coniunctione media. ſi quidē integra,& (vt dialectici dicunt)categoreumata ſunt,vni ſubſtāti uo ex eadem partem non cohærebunt,ſed pronomina & nomina numeralia,ſigna,& eis ſimilia,quia plena non ſunt, cum plenis recte maritantur. Non ergo dicetur , Grauis , honeſtus homo:ſed, Grauis; & honeſtus.Sicut contra bene diceretur , Multi graues viri:quinq; prudētes virgines:& hic. Multa pinguis victima.Octaua,exeo,& gredior,ſi ab ex compoſita, intelligentur cū ablatiuo,ſi ab extra,cum accuſatiuo conſtruentur: vt hic. Exiret victima ſeptis,& paullo poſt,Neq; ſeruitio me exire licebat. Sic ij.Aeneid.Eſt vrbe egreſſis tumulus,templumque vetuſtum Deſertæ Cereris. Et apud Flaccum in Sermonibus: Egreſſum magna me cepit aricia Roma. Plurima ſunt huius rei apud. doctos exempla,cum tamen qui duntaxat legerint, Verbo compoſito, caſum quandoque locabis,Quem dat componens.vt , Vis exire Penates,putent non licere cum ablatiuo dicere , Exeo modo , egredior templo,&c.Nona.omnis dictio plenitudinem, vacuitatem,diuitias,vel inopiam cōnotans,regit id circa quod verſatur in genitiuo,vel ablatiuo.ſed in ablatiuo omnis. in genitiuo autem hæc præcipue, diues, inops, pauper, locuples, dis,plenus, abundans, & refertus nomen. Bene ergo dicitur, Grauis ære. Decima , licet præteritum imperfectum in quarta coniugatione,e longam,ante bam & bar efflagitet,tamen eo , & queo , & quædam alia quæ futurum indicatiui in bo,& in bor mittere leguntur,ipſam deponunt.vnde,non iebam,ſed ibam.vt hic,Redibat,dices.ſic lenibam,polibam,operibar,legimus formata.Notum aūt eſt,quod domus,more propriorum,cum verbo, vel participio,ſine præpoſitione conſtrui ſoleat. vnde dicitur hic,Redibat domum.Et apud Ouidium etiam pluraliter:Quo ruitis? veſtras quiſque redite domos.

IOAN SCOP. CANDIDIOR poſtquam tōdenti barba cadebat, cuius erit ordo,& ſenſus,poſtquam barba candidior.non libertas candidior(vt aiunt).i.cādida,ut ſit comparatiuum pro poſitiuo, vel aliquanto candidior.[Cadebat] Vtitur imperfecto,vt rem ſignificaret imperfectam,quæ adhuc erat & hoc, vt ſuæ tempus denotaret ętatis,quo Romam venit.Erat enim annos natus viginti tres,quo tempore pili groſſiores erumpunt,& lanugo illa candidior cadebat. Poſſemus etiam ad perſonatos referre recitantes qui ſenum gerebant perſonas barbatas,vt inferius,Fortunate ſenex,ſed priorem magis commendo ſententiam.

ME. Mirabar quid mœſta Deos Amarylli vocares,
Cui pendere ſua patereris in arbore † poma: († mala.)
Tityrus hinc aberat.ipſæ te Tityre pinus,
Ipſi te fontes,ipſa hæc arbuſta vocabant.
TI. Quid facerem? neque ſeruitio † me exire licebat, († Mi ex codice vetuſto.)
Nec tam præſentes alibi cognoſcere Diuos.
Hic illum vidi iuuenem Melibœe,quotannis
Bis ſenos cui noſtra dies altaria fumant.
Hic mihi reſponſum †primus dedit ille petenti: (†Primū.)
Paſcite,vt ante,boues pueri,ſubmittite tauros.

SERV. AMarylli] Vocatiuus grecus eſt, qui breuis eſt quotieſcunq; nominatiuus in is terminatur , vt Amaryllis,Pieris Horatius Dulcē q̄ ſtrepitū Pieri tēperas.[Cui].i.in cuius honorē. [Sua poma].i. ipſius arboris poma ꝓpria[Quid vocares] Hoc Virgilij ꝑſonę cōuenit. [Męſta Amarylli]Quæ nemine lætabare poeta. [Cui pendere]Id eſt tibi.quia laudari ā te nō meruerūt. [Tityrus] Virgilius[Pinus]Romana,vel Cæſar.[Fontes Poetæ,vel Senatores.[Arbuſta]Fruteta.i.ſcolaſtici.[Seruitio]Ab ſeruitio.Seruitiū eſt cōditoris indiciū.[Licebat,]Id eſt nec deeſſe officio poterā. [Iuuenem] Cæſarem dicit Octauianum Auguſtum decreuerat enim Senatus ne quis eum puerū diceret,ne maieſtas tanti imperij minueretur.[Dies,]Id eſt principia menſium,vel idus omniū menſium.[Fumant,]Id eſt ſacrificant. [Reſponſum primus dedit,]Id eſt permiſit libere viuere.[Primus,]Id eſt ante quem nullus ſit.[Paſcite] Id eſt vt añ eratis ò pueri,ſic mō paſcite in pace.

ASC. MIRABAR] Melibeus intelligens Tityron aliquando Galatheæ amoribus intentum,in agro immoratum , & innuens ſe Amaryllidis non mediocrem habuiſſe notitiā(vnde Probus per Melibœum intelligit, vt dixi , Cornelium Gallum) Per apoſtrophen.i.conuerſionem ſermonis,ad abſentem,& familiarem eius collocutionem,affatur ſic Amaryllida. Amarylli,ego mirabar,ad quid męſta eſſes,& deos inuocares,ſed nunc ſcio, quia Tityri abſentiam ægerrime tuliſti,ad cuius aduentum,ſeruaſti ei mala recentia,& ideo paulo poſt,Tityrus hinc aberat,cum vero abeſſes Tityre, (conuertit enim ſermonem ad Tityrum) ipſæ te Tityre pinus.i.maximi quique , ipſi te fontes.i.mediocres,ipſa hæc arbuſta.i.minimi ēt vocabant. Reſpondet Tityrus. Quid facerem Melibœe?q d.id mihi incertum erat,nam ſciebam me hic quidē à vobis deſiderari , ſed Romæ eſſe conueniebat , nam quandiu Mantuæ eſſem.non poteram libertatem agrorum impetrare,vnde immorari non expediebat,nec tam fauſtos interceſſores, aut beneficij collatores alibi quam Romæ comperire, vnde illic eſſe conueniebat.Nam hic illum vidi iuuenem qui agrorum recipiendi poteſtatem fecit,hoc dicit.Ordo autem eſt. O Amarylli ego mirabar.quid.i.ad quid.tu exiſtens mœſta,vocares.i.inuocares,deos,i.auxilium deorum(vnde & notus auctor, dicit in Pſal. Ad dominum cū tribularer clamaui,& exaudiuit me,&c.) & mirabar cui,id eſt ad cuius gratiam,honorem,aut vtilitatem,tu patereris poma,id eſt quoſuis arborum fructus,corticem mollem habentes,pēdere,ideſt ſuſpenſa immorari,quāuis matura eſſent, in ſua.i.propria & natiua arbore,vt.ſ.recentia manerēt, ſed, ſup. nunc ſcio,quia paullo poſt,Tityrus aberat hinc , id eſt à nobis.ſ. Mantuanis. (Et hoc quidē intelligendo per Melibœum qui hoc dicit,Virum Mātuanum.Nam ſi Romanum intellexeris , ſenſus eſſet,ſed iam ſcio,quia Tityrus aberat hinc.i. à loco in quo ambo eramus,hoc eſt à Roma:vt verum,quia in principio manifeſte intelligitur Mātuanus, & non cogimur aliū intelligere,pergamus vt cępimus) q.d.ex quo Tityr⁹ paullo poſt ad te venit, facete ꝑſpicere poſſem ꝙ illius ꝑſentiā deſiderabas, & illi mala reſeruabas, quo verbo innuit Tityrū.i. Virgiliū Romanis carū eſſe.deinde,ꝯuerſo ſermone ad Tityrū dicit,ò Tityre, dū ſup.abeſſes.i.ipſæ pinus.i.altiſſimę arbores,in cacuminibus montium naſcentes,ipſi fontes in decliuo ferè montium ſcatentes, & ipſa arbuſta.i.loca arboribus vitiferis conſita.i.omnia gña locorū, ac hominū, vocabant te.Reſpondet Tityrus,q.d.ſciebā quidē hoc, ꝙ ea oia me vocarent,ſed dubitabā,quid facerem, id eſt facere deberem Tityre,ꝑſcribe.aut ſic,quid facerem.i.facere tunc debebam, q.d. non aliud ſcio. Aut potiſſimum ſic , quid facerem , ſupple apud Galateā? q.d.non videbā.n.pro quia, neque licebat me exire ſeruitio.i.iugo duro,qđ Arrius,ceterique agrorum noſtrorum incubatores imponebant,ſupple quādiu Mantuæ agerent;nec,ſupple licebat.i.permittebatur,cognoſcere alibi.ſ.quam Romæ,diuos.i.heroas,ac principes viros, more diuorum clementer opē ferentem,tam præſentes,id eſt tam cito,& tam fauorabiliter auxiliantes.Et ideo,ſupple cōtuli me Romam.vnde, O Melibœe, ego vidi hic.i. Romæ,illum,hoc eſt nobiliſſimū.& pręclariſſimū iuuenē,videlicet Auguſtū Cæſ.cui.i.ad cuius honorē, altaria noſtra.i.honorē eius,à nobis cōſtructa fumant quotānis.i. ſingulis annis,biſſenos.i. duodenos.i.ſingulis annis xij.die,hoc eſt ſingulis menſibus vnū diē,vid. licet calēdarū,aut iduum , ſm Ser. Ille .ſ.præclariſſimus iuuenis Auguſtus, dedit hic Romæ , primus.i. ante oēs alios,mihi peteti.i.efflagitanti rñſum.ſ.iuxta votū, videlicet,ò pueri,paſcite boues ſup.veſtras,vt.i. queadmodū, ſup. pauiſtis,ante.i.priuſꝗ agri veſtri ablati e ent,& ſubmittite.i.ſurſum,aut ſuſum,ad generatione faciendā mittite tauros.i. maſculos vaccarū,aut ſubmittite.i.domate ad arandū tauros.i.ꝑſtātiſſimos boues.Mirabar quid męſta &c Egregia & artificioſa laus, & cōmendatio poetæ,egregia quidem, qui ad excellētē muſicū pertinet ita amari , vt ob eius abſentiam quaſi deſperatis rebus deos inuoces.Artificioſa vero.à licet per Amaryllida Romā allegoricos intelligas,tñ quia uerba de amica Tityri ſonāt, nō ſe expreſſe Romanis oibus , ſed ſoli Amaryllidi ſuæ tā dilectū ſignat. Notandū aūt eſt,quod tunc quoq; in aduerſitatibus deos inuocabant.Sua,ablatiui caſus eſt.Itaque non dices ſua poma:ſed,in ſua arbore,nec ponitur reciproce,ſed pro eo quod eſt debita,ac propria,uidelicet natiua,Manc.dicit,per poma,cūcta bona,ēt arua intelligi , & pendere in ſua arbore.i.ſalua eſſe, ſed nō placet, quia dura eſſet tranſumptio,& minus quadrās ſnīa,nā notū eſt , ꝙ amatores amatis, poma mittere ſoleant, unde Ecl. 3. Quod potuit puero ſilueſtri ex arbore lecta Aurea mala decē miſi,cras altera mittam.Sūt aūt poma,oēs fructus arborum, quorū cortices duri non ſunt,ut mala,pira,ceraſia.Per Poma,Landinus uult alleg.

Sua. Poma

allegorice intelligi, facta Romanorum à Virgilio celebranda, ſed neſcio, an id ruſtico cõueniat de Virgilio ſentire. Ipſæ te pinus (ſm Manc.) omnia ſimpliciter, ac ruſtice intelligenda ſunt, plus tamen ſnſæ eſſet, ſi per pinos, ſummi per ſonres medij, per arbuſta, infimi intelligantur. Nam pinus, in ſummis locis ferè na *Arbuſta.* ſcitur, fontes ad medium montium ſæpe ſcatent. Arbuſta aũt dicuntur loca arboribus vitiferis conſita, Epiſt. lxxxvij. Illud ẽt vidi, vitem ex arbuſto ſuo, annoſam trãsferri. Et Colum. lib. iij. de Arbuſtis, ſic ait: Arbuſtum inter quadragenos pedes diſpoſitum eſſe conuenit, ſic enim & ipſæ arbores, & appoſitæ vites, melius *Ipſe.* conualeſcunt, fructumq́. meliorem dabunt. Ipſe autem, & ille, & iſte, ſm bonos grammaticos, in fœminino non habent vltimã diphthongatam, ſed diphthongatæ ſimilẽ. Præſentes (inquit Mãcin.) id eſt propitios. ſed manifeſtum, ꝙ præſens dicitur, quod quia non abeſt cito operatur aut bonum, aut malum, vnde numina. dicuntur præſentia, quæ cito auxiliantur, & iuuant, & venena præſentia quæ cito necant, quaſi præſentes. vires, nec aliunde colligendas habentia. *Diuus.* Diui (ſm quoſdam) id proprie à deo differunt, ꝙ diui cœperint, deus ęternus ſit. Vnde imperatores ſummos, gẽtilitas diuos, & nos ſanctos, aliqſi diuos vocamu', intelligit aũt nõ ſolũ Auguſtũ, ſed ẽt Pollionem, Varrum, Gallum, & ceteros heroas fautores ſuos. Hic illũ vidi &c. hic completum eſt hyperbaton. nam tandẽ ad interrogata reſpondet, quis, ſcilicet fuerit deus, cui ſacrificaturum ſe dixerat Tityrus. dicit enim ꝙ Auguſtus Cæſar abs quo libertatem receperat, vnde hic dicit, ꝙ ſingulis annis, duodecim dies totos, illi ſacrificium facturus eſt. exponens, videlicet illud, Illius aram ſæpe tenet noſtris ab ouilibus imbuet agnus. Nã ſi percuncteris, quoties? Reſpõdebit ꝙ duodecies ſingulis annis. vnde dicit quotannis biſſenos, cui noſtra dies altaria fumant. Illum iuuenem, emphaticos dicit. nã, vt dixi, ille ad nobilitatem pertinet, ſignificat autem Octauium Auguſtum, quem imperiti Octauianum vocant, ſumentes deriuatiuum pro principali, hunc aũt in fine j. Georg. etiam ſic vocat. dicens. Hunc ſaltem euerſo iuuenem ſuccurrere ſeclo, Ne prohibete, &c. Et ſimiliter Florus dicens. Prima ciuilium motuum cauſa teſtamentum Cæſaris fuit, cuius ſecundus hæres
Octauius Auguſtus Iuuenis. Marcus Antonius, prælatum ſibi Octauium, furens inexpiabile, contra adoptionem acerrimi iuuenis ſuſceperat bellum, cum intra xviij. annos tenerum & obnoxium & opportunum, iniuriæ iuuenem videret. Cic. aũt Philippica iiij. ait: Laudo, laudo, vos Quirites cum grauiſſimis animis proſequimini, nomen clariſſimi adoleſcentis, vel pueri potius. Sunt enim facta eius immortalitatis nõ ætatis. Idem Philippica v. Quis Populo Rom. obtulit
Octauius Puer appellatus. hunc diuinum adoleſcentem? Deus. No ab re igitur, Maro, iuuenem appellauit, quamuis nonnunquam puer appellatus ſit. Egerrime aũt tulſt ſe puerum appellari, vnde Suet. ti. de ſecta optimatum, per eum deſerta, dicta, factaque, quorundam calumniatus, quaſi alij ſe puerum, alij ornandum, tollendumq́ue iactaſſent, vbi aureus interpres Beroal. [Alij ſe puerũ, &c.] Vt Marcus Brutus, qui in epiſtolis puerum appellat Auguſtum, & vix virum his verbis. Et nunc puerum iſtum extulit, vt tu iudicares, precibus eſſe impetrãdum ſalutem talibus viris, miſericordiaq́. vnius, & vix nunc viri tutos, fore nos, haud alia re, Alij ornandum, vt M. Tull. qui in philippicis decernit Cæſarẽ ornandum ampliſſimis honoribus, & formulam decreti conficit, atque ſe habere cognitos omnes ſenſus adoleſcentis, nihilq́ue illi eſſe rep. carius, nihil ſenatus auctoritate grauius, nihil vera gloria dulcius. Sed cum mox Auguſtus, mutata voluntate, coniunxiſſet ſe cum M. Ant. Exclamat Cic. O me nunquam ſapientem. & aliquando in quod non erat fruſtra exiſtimatum, quãtum te populę R. & me feſellit opinio? Ego remp. feſelli, cum te Iunonium puerum, & matris tuę, partum aureũ eſſe dixi. Hæc ille. Quot annis cõponitur ſicut quotidie. quaſi quoque anno, & quoque die, non enim dicimus omni quinquageſimo anno, ſed quinquageſimo quoq; anno iubileus eſt, ſed quia quotidie primã producit, ſcribi ſolet gemino t, ſicut quattuor, quod tamen Ennius corripit. [Bis ſenos] Id eſt, ſingulis annis duodecim. Nam numerale eſt eius formæ, quam diſtributiuam vocant. vnde à ſemel, ſinguli, à bis, bini, à ter, terni, à quater, quaterni, à quinquies, quini, ita à ſexies,
Sus. Pons ſeni deducuntur. [Altaria fumant] Fumant autem altaria, poſtquam ſacrificia incenſa ſunt. In aſſentationem autem Cæſaris, biſſenos dicit. Nam Iulius annum in duodecim menſes redegit. Primus dedit ſummæ liberalitatis indicium, quia primus, atque acceptiſſime, quia perenti. nam nihil acceptum confertur in nolentes accipere, licet aliquando gratum, id eſt, vtile ſit. [Paſcite
Pueri. pueri] Atqui dictum eſt non decere ad vnum pluratiue loqui? id verum eſt, neque hic ad vnum loquitur. ſed ad Tityrum, & bubulcos eius, quos pueros beneuolentiæ gratia, vocat: non ætatis. nam pueri ferè dicuntur, reſpectu patriſfamilias. Vndẽ eſt: Suſcepit Iſrael puerum ſuum, &c. [Submittite tauros] Duplex expoſitio: aut, ſubmittite iugo. ſcilicet ad arandum, hoc *Submitte* eſt domate, & ſubiugate tauros. i. validiores iuuencos, vt Mancinellus, & Landinus exponunt, aut (vt eſt prior Landini expoſitio) ſubmittite, id eſt ſupermittite, vt ſit à ſuſum, antiqua præpoſitione, ſic alibi. Quantum vere nouo floret ſe ſubijcit alnus .i. ſurſum, aut ſuſum agit. Ergo ſubmittite tauros. i. date operã vt tauri ſaliant ſuper vaccas, ad nouam fœturam comparandam. Hæc ille. Quarum expoſitionum prior mihi videtur, & honeſtior, & loco conuenientior. honeſtior quidem, quia honeſtior eſt aratio quàm talis propagatio. Conuenientior autem, quia Melibœus infert, Ergo tua rura manebunt. Vtraque tamen ſuſtineri poſſet, vt in ſequenti lectione dicturus ſum. Præmiſſis more quem in Bucol. ſeruare cõſtitui, puerilibus regulis. *Regula.* Prima eſt quanta eſt vltima nominatiui in s. literam finiti, tanta eſt vltima vocatiui etiam ea ablata, vt Pallas, Palladis, Palla: Amaryllis, Amarylli in vtroque caſu vltima breuis eſt. Aeneas, Aenea: Anchiſes, Anchiſe: Vlyſſes, Vlyſſe: Pallas, Pallantis, Palla: Orpheus, Orpheu, in vtroque caſu longa eſt. Secunda. Omnis dictio commodum, aut incommodum, notans datiuum cui regit, vt, Cui pendere ſua. &c. Tertia: Omne verbum cuiuſcunque ſignificationis regere poteſt tempus reſponſibile ad quandudum, aut quandiu in accuſatiuo vel in ablatiuo, ſed in accuſatiuo potius, ſi ſit continuum tempus. ſed quando, & intra quod, in ablatiuo tantum ſine præpoſitione exemplum primi: vt, Quandiu fumabant altaria Bis ſenos dies, q.d. continuo. Secundi: vt, Quando fumabunt? Quotãnis. Tertij, quanto tempore abſoluit Virgilius Bucolica? Triennio. Dixi in accuſatiuo potius, ſi ſit tempus continuum, nam licet id Valla & Neſtor negent, illis tamen reſponſum eſt in expoſitione noſtra in Vallen. vbi cum tota latine loquentium manu Feſtum & Seruium ſequimur. Nam quid Valla in argumentum affert, ad probandum non ſignificari tempus continuum, eo ꝙ nota continuitatis adijci ſoleat, vt j. Aen. Hic iam inter centum totos regnabitur annos, Gente ſub Hectorea &c. etiam imperiti purgare norunt per illud auctoris ſui verbum. Aequiualens geminis harum ſi iungitur vni Dictio, pro reliqua tantummodo debet haberi. Intereſt ergo, an dicas? hunc diem tecum ero an hodie. nam priori modo, totum diem etiam continuum ſignificas: poſteriori, quamuis dici partem, vnde & eleganter dicetur Nunquam hodie effugies veniam quocunque vocaris. &, Nunquam omnes hodie moriemur inulti. quod & in Eunucho leges, Quaſi huius diei multæ ſint partes. Cum ergo dicitur vj. Aeneid. Noctes, atque dies patet atri ianua ditis, continuum nimium tempus ſignificatur. Dixi in regula, Sed quando, & intra quod tempus, vbi minus periti dicere ſolent, Infra qđ, ſicut infra paucos dies expugnatum eſt oppidum. eum dicere debeãt, Intra paucos dies &c. Quarta regula eſt, nomina numeralia, quæ diſtributiua vocantur, licet abuſiue citra diſtributionem poſita legantur, proprie tamen diſtributiue ponentur, idq́ue in pluratiuo numero, cum vnius non ſit diſtributio, quia ergo in ſingulis annis duodecim ſunt menſes, & ſingulis menſibus. vnum diem. Auguſto dicare cõſtituit: bene dicit, Biſſenos dies. Valla autem docet peculiare. ac proprium eſſe dictionibus ſingulari carentibus, vt citra diſtributionem eum diſtributiuis ponantur, vnde binas literas dedi puero meo ad te, pro eo quod eſt, duas epiſtolas, ẽt alij dici prædicant, verum qui argutius Ciceronem legerunt, dicunt. etiam diſtributionem notandam, cum ſe, Binas literas dediſſe, dicit. Ea autem numeralia, ſi quis forte ignoret, ſunt. ſinguli, bini, terni, quaterni, quini, ſeni, ſepteni, octeni (aut potius octoni) noueni, (nã nouus, ordinis eſt) deni, vndeni, duodeni, ternideni, quaternideni, quinideni, ſenideni, (vel deniquaterni, deniquini, deniſeni) deniſeptimi, deniocteni, deninoueni, viceni, vicenisinguli, vicenibini, viceniterni, vel ſinguli & viceni, bini & viceni, &c. Poſt enim viginti, & ante centum. hoc eſt intra viginti & centum, ſi intercedat coniunctio, minor numerus pręcedit. Non ergo dices, viceni & ſinguli, ſed ſinguli, & viceni. Et licet dicamus viginti, tamen quia hæc numeralia ab aduerbiis formantur, & vicies. ac tricies, nõ vigintiies, nec triginties, dicimus, iõ dicentur, viceni, triceni, quadrageni, quinquageni, ſexageni, ſeptuageni, Octogeni (nõ octoageni) nonageni, cẽteni, & milleni, ꝓ maſculinis generibus, ꝓ fœmininis aũt exibũt in æ. & ꝓ neutris in a. Item à nouem, fit nouies, vnde & nouẽ, ſed finẽ facio.

Fortunatæ

ME. Fortunate ſenex,ergo tua rura manebunt,
Et tibi magna ſatis:quamuis lapis omnia nudus,
Limoſoque palus obducat paſcua iunco:
Non inſueta graues tentabunt pabula fœtas,
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate ſenex;hic inter flumina nota,
Et fontes ſacros frigus captabis opacum.
Hinc tibi,quæ ſemper vicino ab limite ſæpes
Hyblęis apibus florem depaſta ſalicti,
Sæpe leui ſomnum ſuadebit inire ſuſurro.
Hinc alta ſub rupe canet frondator ad auras.
Nec tamen interea raucæ,tua cura,palumbes,
Nec gemere aeria ceſſabit turtur ab vlmo.

SERV. FOrtunatę ſenex] Nō ad ætatem Virgilij refert, ſed ad fortunatum futurum.præſago vſus eſt verbo [Et tibi magna ſatis:Ordo eſt,Magna ſatis paſcua.ſubauditur erunt. [Quāuis lapis]Quamuis mons ſit & lacus. Nam à monte vſque ad lacum,& inde vſq; ad arborem quandam fuerat poſſeſſio ei donata [Palus] i.equor [Obducat]Tegat.[Iunco] Fœno. [Limoſo] Flumine Mincij.[Graues]Fętas,accuſatiuus pluralis.quaſi graues.i.grauidas.i.nō enixas.[Cōtagia lædent]Morbi vel peſtilentiæ corrumpent. vnde cōtingit,vt vna aliquo morbo moriēte , omnes idē morbus corruptas interimat. Dicit ergo qđ nec inſolita paſcua tentaturæ ſunt pecudes.nec ex alicuius infirmitate corrumpendæ [Hic inter flumina] Inter Padum & Mincium , vbi nutritus es, vel cognitus , [Nota]cara. [Fontes ſacros] Quia oībus aquis nymphæ ſunt præſidētes. [Frigus opacum]Quia æſtiuo tpe ſub vmbra fit frigus.Opacum autem,vtrum pro opacis locis, incertum eſt, an ꝓ valde frigidum.Nam vnum frigus eſt hyeme, alterum quo refrigeramur æſtate.[Ab limite] Limes.eſt agris terminus. [Sæpes] Subaudi fiet.[Hyblæis] Hybla vel Hyblæ oppidum eſt Siciliæ , qđ nūc Megara dr̄.vel locus in Attica, vbi optimum mel naſcitur.& poſuit ſpeciem pro genere.[Depaſta florem] Depaſtū florem habens.Hypallage.[Salicti]Virgulti genus,dictū eo ꝙ ſalit, & ſurgit cito.[Leui ſuſurro] Dulci murmure. Hic vocat ruſticū ad dulcia,quæ ſunt in rebus,quibus delectatur.[Somnum inire] .i.dormire.vel carpere [Frondator].i.ruſticus, vel quod animal frondibus veſcitur. Nam tria genera ſunt frondatorum.Frondator,qui arbores amputat & qui frondibus manipulos facit hyemis tempore animalibus ad paſtum offerendos & qui manibus vitium folia auellit,quo ardor Solis vuam maturiorem reddat, aut auis,quæ in frondibus habitat,& his veſcitur. vel ēt palumbes.quæ in frondibus nidificant . [Ad auras] .i.in die. [Raucæ] Γραιχώδεις , vel βραχίδεις Brongidę. [Palumbes] Columbæ,quas vulgus tetas vocat,& non dicunt latinæ, ſed multorū auctoritas latinum facit. Cicero in Eleg. quæ Talemaſtis inſcribitur:Iam mare Tyrrhenum longe , penitusq; palumbes Reliquit.[Gemere]Canere propriæ tñ dr̄ de turture.[Turtur]Et maſculino & fęminino genere inuenitur:Vt hīc. Aeria turtur ceſſabit. Et Plaut.in Moſtell.Tu tibi iſtos habeas turtures.[Ab vlmo] Vlmus lignum eſt ſub quo vinea fit.

ASC. FORTVNATE ſenex &c.]Quia Tityrus dixit,ſibi ab Auguſto deo dictum Submittite tauros.quod ſiue ad arationem.ſiue ad generationem pertinet,ſtabilem; & diuturnam promittit Tityro poſſeſſionem. Nam Auguſtus non iuberet , ad arandum domari tauros.ſi cenſeret aliquando agros iterum auferendos, nec iuberet agros arari ſi putaret fruges ab alijs poſſidendas,qđ ſibi contigiſſe quæritur Melibœus,dicens,impius,hæc tam culta noualia miles habebit? Barbarus has ſegetes.en quis conſeuimus agros?&c.Nec iuberet tauros ad generationem ſubmitti. ſi alij vitulos ablaturi eſſent quia ergo ſtabilē promiſit poſſeſſionem,viſa eſt Melibœo conſequens illatio.quam pauci hactenus ēt periti animaduerterunt.qui videlicet in ſenium vſque fortunatus eſſet,ac agros ſuos poſſeſſurus non ergo dicit , cum nūc ſenem,vt quidam putant,ſed fore quaſi ſubaudiatur ēt , vt ſit , fortunate etiam ſenex,aut potius,future ſenex,vt ſit,ſenex fortunate future,quia tua rura manebunt. Et ſi forte Tityrus dicat , parum eſt Melibœe quod poſſideo,occurrit Melibęus. [Et tibi magna ſatis,&c. Hoc eſt,ſatis paſcuorum habes.& ea tuta à cōtagione pecoris infecti,& delicioſa , quia inter frondes , & fontes. Ad quæ Tityrus,quia ergo, inquit, tanta eſt diui Auguſti in me beneficentia, tota rerum natura prius mutabitur quam illius obliuiſcar.Ordo eſt.Ergo quia id tibi dictum eſt ab Auguſto,qui poteſt,quæ dixit perficere.O Tityre,fortunate etiam ſenex , aut fortunate ſenex future rura. i. arua tua manebunt tua (bis enim ponitur tua).i.in poſſeſſione.& ditione tua,& ſup.arua,aut ab eo quod ſequitur paſcua manebunt tibi ſatis magna, quamuis lapis nudus,i.nulla re tectus,aut obſitus,obducat.i. circundet omnia paſcua,& quamuis palus.i.lacus paluſtris , obducat.i.circundet,aut obſideat omnia paſcua tua , iunco limoſo.i. herba à iungendo dicta,eo quod ſine interno diis iūgitur,pabula.i.nutrimenta herbacea inſueta non tentabunt,id eſt moleſtijs non afficient propter inſolitationem , aut non corrumpent tentando fœtas,id eſt oues,fœcundas grauis.i.grauidas,& prægnantes.nec cōtagia. i. contactiones,mala.i. nociua,& infectiua.pecoris vicini lędent,ſup. pecus tuum,aut fętas tuas ſenex fortunate.i.ò Tityre,qui futurus es ſenex fortunatus, tu captabis.i.frequēter.& delicate capies.hic.i. hoc loco, ne moleſtū ſit ꝓficiſci. inter flumina.ſ. Padum & Minciū, nota.i. cara & cōſueta. inter fontes ſacros. ſ. Naiadibus , hoc eſt fontiū nymphis conſecratos,aut quos Muſis tuis cōſecraſti , frigus opacum.i. refrigeriū, ſub tegmine arborum denſo ,& opaco.Sæpes , id eſt munitio ex virgultis ſalicum, inter ſe leptis,& implicatis,quæ,ſup.eſt tibi ſemper ab limite vicino,id eſt ponens diſcrimen.ac terminum,inter te & proximum,depaſta florem ſalicti.i.habens florem ſalicti,i.multarum ſalicum,illic adhuc virentium,depaſtum apibus.i.ab apibus hyblæis.i.optimis , aut optimum mel conficientibus,vt faciunt Hybleæ,quæ ſunt iuxta Hyblam,ciuitatem Siciliæ.ſuadebit tibi ſæpe hinc, id eſt ex vna parte,videlicet à plaude,ſuadebit, dico.i. hortabitur, leui ſuſurro.i. dulci apum murmure,inire ſomnum.i.gratam dormitionem & frondator,id eſt ruſticus mercenarius , decerpens frondes canet ad auras.i.alta voce.& propter animi ſecuritatem,ventis expoſita,hinc,id eſt ex alia parte , ſub alta rupe.in qua.ſ. vitæ conſitæ ſunt.Aut , quia tunc aues in frondibus nidificantes vt philumelæ.præcipue canunt , cum apes è floribus ſalicum , mella & fauos colligunt,non inepte fore dixeris.frondator.i.auis in frondibus nidificans,canit tibi ſub alta rupe ad aures,eo quod ſequitur [Nec gemere &c.]Sed longe plus voluptatis , capit ruſticus ex cantu mercenarij ſui,quam auiculæ Nec tñ palumbes.i.colūbæ ſilueſtres,raucæ.i.rauca voce,quaſi.pro cantu gemiſcētes,apoſitione,tua cura.i.quas curas,aut vt amicæ ipſarū pullos dones.aut vt ipſe tibi adducas, ceſſabūt,ſup.interea gemere,i. querulose canere,ſub vlmo.i.arbore illa,tantis frondibus. & ita ſępe vitifera aeria.i.alta,& aere in altum explicata,nec turtur ceſſabit gemere ſub vlmo aeria (is aūt melior ordo eſt, quàm ſi dicatur.turtur aeria,quia vltima corriperetur,ſi eſſet nominatiui caſus in dictione aeria,quæ nunc producitur.& At ſi dicas,finalitatis gratia produci quia eſt vltima dictionis.& prima tertij pedis dicā cā tamē me apud idoneos poetas produci) Reſpondit Tityrus.Ergo , quantū ocij ac voluptatis ꝑ Cæſarē Aug. cōſecutus ſum,cerui leues.i.veloces , & quaſi volantes , paſcentur ante.i. prius,in ęthere.i.ſphæra ignea aut ſummo aere,q̄ vultus illius.i. præclariſſimi,& munificentiſſimi iuuenis,videlicet Auguſti, labatur.i.decidat,noſtro pectore.i. à memoria , & cōtēplatione noſtra,& freta.i.maria feruentia deſtituēt.i ſtatuēt ſeorſum à ſe, hoc eſt,derelinquet piſces nudos.i.nunq̄ tegi ſolitos. in littore, añ.i. priusq̄ vultus &c.& aut Parthus.i homo ex Parthia ꝑ quā Tygris fluit exiliēs exul , bibit añ.i.prius Ararim.i.fluuiū illū Galliæ Lugdun.q nūc Sagona dr̄,& nō lōge à Germania oritur.aut germania.i.germanus(vt ſit cōtinens ꝓ cōtento)bibet prius Tygrim fluuiū Parthiæ & hoc finibus.i.limitibus.amborū.ſ. fluminū ſm Mancin.peregratis.i.mutatis ſic, vt Araris Parthiā adeat , & Tygris Germaniam quā noſtra &c.[Fortunatus] Licet vocabulum commune ſit fere, tñ in bonam ſignificationem accipitur,ſicut & fortuno.verbum , vnde eſt illud Flac. Et quacunque deus tibi fortunauerit horam grata ſume manu. [Senex] Senex dicitur ex æuo proprio,vetus,ex æuo mundi , vt qui diu añ nos fuit,ſicut Abel, licet iuuenis mortuus fuerat, antiquus , ex vtroque[Rura]Rus ſm Varr.dicitur, ꝙ in eo rurſum omnia fieri debeant , vnde eſt illud in Georg. Redit agricolis labor actus in orbem.[Et tibi magna] De ſitu agri Virgiliani, dicetur manifeſtus Eclog.ix.[Obducat] Circundet,inquit Manc. Ob enim , aliquando ponitur pro circum,vt etiam Feſt.ait, vt cum dicimus.

Fortunatus *Fortuno.* *Senex.* *Rus.* *Obduco.* *Obſideo.*

Vrbem

Obſes. Vrbem obſideri. aliquando pro propter, vt Ob merita, ob ſuperatos hoſtes. vnde obſides, quaſi obfides, nam ob fidem præſtandam dantur. [Non tentabunt] Id eſt non corrumpent non variabunt lanam agnis in vtero grauidarum manentibus. Ait enim Plin. lib. 8. de arietibus ſcribens, Et mutatio aquarũ, potusq́. variat. Id autem Plin. accepiſſe videtur à Varrone. Is enim lib. 2. de ouibus, ſic ait: Quandiu admiſſura ſit, eadem aqua vti oportet. ꝙ commutatio & lanam facit variam. & vterum corrumpit.

Tento. [Tentare] Pro corrumpere. Plinius autem lib. 24. vtitur de ſalicum natura inquiens, Caput tentuat vini modo. ſic Mancin. Verum neque in Virgiliano, neque in Pliniano verbo, tentare, ſignificat primum, & ex primaria, vt dicũt, impoſitione corrumpere, ſed ex conſequenti. Nam tentare proprie eſt rem quampiã per petulantiam, nunc inuadere, nunc dimittere, hoc eſt, frequẽter tenere, & frequenter dimittere, ſicut feles, murem, quod qui facit, corrumpit nimirum, & atterit, vnde & ſpiritus, mali, tentare dicuntur, quia reſiſtentibus nobis, & angelis bonis ſæpe inſultant, & quaſi tenent nos, & ſæpe repelluntur.

Grauis. [Graues] Hic accuſatiuus eſt additus, quia fœta dicitur, & prægnans, & enixa, vt ergo prægnantes ſignificẽt, dicit graues.

Cõtagia. [Cõtagia]. i. ſcabies, & infectiones ex cõtactu ortæ.

Cõtagiũ. Feſtus negat contagium, ſingulariter dici quo A. Gellius lib. 7. vtitur, dicens, & venenum, & contagiũ.

Cõtagio. Et Seneca epiſt. 13. Quid eſt quod trepidẽt. & contagium quoque mei timeant? Sane in vſu eſt hæc contagio ſingulariter. Vnde Iuuen. Saty. 2. Dedit hãc contagio labem, Et dabit in plures.

Cõtages. In plurali autem non legi, contagiones. Contra, frequentius cõtagia in plurali, quã contagium in ſingulari. Reperitur ẽt cõtages. Lucr. lib. 4. Quæ contage ſua palloribus omnia pingunt. Dr aũt cõtagio, à contingendo morbus, qui contactu polluit. vnde Columela lib. 8. c. 5. ſcri. Oues frequentius quam vllum aliud animal, infeſtari ſcabie, eſſeque illico occurendum ne tota progenies cõinquinetur. [Et fontes ſacros] Flumina nota, & Padũ, & Mincium, ſm Probum & Seruium. nã Mincius præterfluit Mantua, è lacu Benaco, qui ex alpibus oritur, ſm Strab. lib. 4. effluẽs.

Mincius. Padus autem princeps eſt fluuiorum Italiæ, in quem Mincius influit. Sacros aũt fontes dicit, quia nymphis conſecrati putabantur.

Limes. [Ab limite] Limes in agris nunc terminus, eſt nunc viæ tranſuerſæ auctore Feſto, diciturque à limo. i. trãſuerſo, vnde & limen.

Hybla. [Hyblęis] Hybla eſt vrbs vetus Atticæ regionis. quam vbi Dorienſes inſtauraſſent. Megarem vocauerunt. Eſt ẽt vrbs Siciliæ, vt iam Mancinellus recitauit, & in agro vtriuſque ꝑ vim thymi, optimi quoque mellis copia eſt. Et quia res per excellẽtiã loco in quo optimæ, aut plurimæ ſunt, denominari ſolent, ideo Hyblæis apibus dixit.

Salictum. [Salicti] Salictum eſt, vbi ſalices creſcunt, aut ſalicum copia. ſed ſolent ſalicum virgæ viuæ adhuc ſæpibus inſeri. quo diutius durent. Dicitur aũt per ſyncopam, pro eo qđ eſt ſalicetum, ſicut carectum pro caricetum.

Suſurrus. [Leui ſuſurro]. i. murmure, & eſt nomen à ſono dictum, per onomatopœiam.

Frõdator. Frondator eſt, qui frondes carpit. Nã Columela lib. 7. ſcr. A calendis Iulijs in calendas Nouembris, tota æſtate. & deinde autumno, boues ſatiãdos fronde. Probaturq́. maxime, inquit, vlmea poſt fraxinea & ab hac populea vltima iligna, querna, & laurea.

TI. Ante leues ergo paſcentur in æthere cerui,
Et freta deſtituent nudos in littore piſces;
Ante, pererratis amborum finibus exul,
Aut Ararĩ Parthus bibet, aut Germania tygrim,
Quam noſtro illius labatur pectore vultus.
ME. At nos hinc alij ſitientes ibimus Afros:
Pars Scythiã, & rapidũ Cretæ veniemus † Oaxẽ,
Et penitus toto diuiſos orbe Britannos.
En vnquam patrios longo poſt tempore fines,
Pauperis & tuguri congeſtum ceſpite culmen,
Poſt aliquot, mea regna videns, mirabor ariſtas?
Impius hæc tam culta noualia miles habebit?
Barbarus hac ſegetes? en quo diſcordia ciues
Perduxit miſeros, † en queis conſueuimus agros.
Inſere nunc Melibœe piros, pone ordine vites.
Ite meę, † quondam felix pecus, ite capellæ.
Non ego vos poſthac viridi proiectus in antro
Dumoſa pendere procul de rupe videbo:
Carmina nulla canam: non me paſcente capellę
Florentem cythiſum, & ſalices carpetis amaras.
Hic tamen hãc mecũ poteras requieſcere noctẽ
TI. Fronde ſuper viridi, ſunt nobis mitia poma,
Caſtaneæ molles, & preſſi copia lactis.
Et iam ſumma procul villarum culmina fumãt,
Maioreſque cadunt altis de montibus vmbrę.

† Oaxen Vide Angel. Poli. i Miſcel. cap. 37.
† quis pro quibus.
† felix quõdam.

SERV. In Aethere cerui] Id eſt auiũ more aẽ cerui mo labũt, & piſces ſine aqua viuẽt. hoc eſt ante rerum natura mutabitur, quã nos Cæſarẽ poſſimus obliuiſci. [Freta] Maria à feruore dicta [Deſtituent] Id eſt derelinquẽt. [Pererratis] Luſtratis, vel errore ꝯfuſis. [Amborũ] Id eſt Germanorũ, & Parthorum. [Exul] i. Parthus & Germanus, Cæſar. ſ. quo duce, Germanis, & Parthis victis. milites Ararim Germanię flumẽ biberũt. [Illiꝰ]. i. Augusti Cęſaris. [Labatur] Reſpuatur, vel obliuioni tradatur. [Ararim] Arar fluuius Galliæ, fluẽs in flumẽ Rhodanũ [Tygrim] Armeniæ fluuius influens Perſicũ ſinũ. Itaq; per Tygrim, & Ararim vult diuerſa loca inter ſe ſignificare. Dicit. n. prius Parthũ ex Arare bibiturũ, & Germanũ ex Tygri, q̃ ſibi obliuionẽ ſuauiã non amiſſi agri Cæſaris beneficio. [Sitientes ibimus Afros] Tropus ſynecdoche, ab Afris. n. Libyã quæ aqua indiget intelligi vult. Eſt. n. calidiſſima regio, & pene inhabitabilis. [Scythiam] Regio Septentrionalis eſt frigidiſſima. [Et rapidum Cretę veniemus Oaxem] Hoc eſt lutulentum, quòd rapiat cretam, Creta terra alba dicitur. Nam Oaxis fluuius eſt Meſopotamiæ, qui velocitate ſua rapiens albam cretam. turbulentus efficitur. Vel Oaxis, fluuius Scythię in Creta inſula non eſt, ſed aqua, cretei coloris eſt. Oaxem Philiſthenes ait Apollinis & Anchiales filium: hunc Oaxem, in Creta oppidum condidiſſe, quod ſuo nomine nominauit, vt Varro ait. Quos magno Anchiale parthus adducta dolore, Et geminis capiẽs tellurem Oaxida palmis Scindere dicta. [Penitus] id eſt omnino. [Diuiſos] Quia olim iuncta fuit orbi terrarum Britannia. eſt enim inſula ſita in Oceano Septentrionali, & a poetis, alter orbis terrarum dicitur. [En] Ecce. [Vnquam] Aliquando. En vnquam. Virgilius alio loco diuidit per interpoſitionem, vt infra in ipſo libro, En erit vnquam ille dies? quod ſignificat vnquam ne, id eſt aliquando [Culmen] Eo ꝙ culmis tegitur. Hic priſca ruſticanorum ætas habitabat, ideo culmina dicta ſunt tecta, quia veteres ędificia de culmo contegebant, id eſt paleis è meſſibus. [Tuguri] A tegẽdo dictum. [Ceſpite] .i. terra cũ ꝓpria herba euulſa. [Poſt aliquot ariſtas] Poſt multa tempora, & quaſi ruſticus per ariſtas, numerat annos. [Mea regna] i. vbi dominatus ſum. Vel ſenem ſe dicit agros ſuos recepturum. [Ariſtas?] Gradatim dictum, ex tropo metalepſi. vt per ariſtas, meſſes, per meſſes, ęſtates, per ęſtates, annos numeret. [Impius miles] Proprium militis epitheton. Iratus melibęus impium militem dicit. ſeu, ꝙ agrum ſuum teneat, ſeu ꝙ ciuile geſſerit bellum, qui pro Antonio arma portauit, qui bella ciuilia geſſit. Hic lęſit Virgilius Octauianum Auguſtum tamen ſecutus eſt veritatem. Dum miles portãdo arma, vicit alios. impius nocendo dictus eſt. [Noualia] i. noua rura. quæ per ſingulos annos nouãtur per ſemina. Vel etiam noualia dicuntur vnde ſilua tollitur. [Habebit] In ſpe ponitur. [En quò diſcordia] Ad quam miſeriam. [Inſere] Sibimetipſi imperat. & apoſtrophen facit ad ſeipſum, dolendo vel inuidendo nõ habere ſe, id, quod Tityrus. [Pone ordine vites] Quia quadrato ordine vites ponuntur. [Quondam felix pecus] Quando manebat mihi hęreditas, vel quandiu ego felix fui aliquando in finibus noſtris hic videt ſe paſtor excluſum eſſe, & videt ſe non habere illud quo Tityrus vtitur. [Dumoſa] Id eſt rigida, ſpinoſa. [Pendere] Quia cum paſcuntur, pendent. [Carmina]. i. quia non libet ruſtico canore carenti poſſeſſione [Cythiſum] Genus fruticis, vel herba quę naſcitur inter campos & ſiluas in Cythiſa ciuitate. [Amaras] Ad noſtrum ſaporem: nam capris dulces ſunt. [Mitia] Matura, quę non remordent cum mordentur. [Caſtanę] .i. mala antiquiora [Molles] .i. maturę. [Et preſſi] Emulcti & in caſeum coacti. [Fumãt]. i. ad veſperũ cęna ꝑparãda. [Maioresq́. cadunt] Duplicãtur. Quia dum duplicãtur vmbrę nox imminet.

Fortunæ ut Fortuna Senec.
Rus.
Obſidio Obſidium

Ante

ASC. ANn leues ergo] Sic & in carmine ad Battarum, Dulcia, amara prius fient & mollia, dura. Candida, nigra oculi cernent? & dextera læua, Migrabunt caſus aliena incorpora rerum. Quam tua de noſtris emigrent cura medullis, &c. [Ante, Parthus, pererratis] Secundum Mancinellum, ordo eſt quem poſuimus, vt tantum Parthus, exul dicatur. Parthorum aũt imperiũ, Orientis erat, vt Trogus & Iuſtinus aiunt lib. 40. Scytharum exules fuerãt. quod ẽt ipſorum vocabulo manifeſtatur, nam Scythico ſermone, Exules, Parthi dicuntur, quare exul, ad Parthum ſolũmodo, non ẽt ad Germaniã refertur. Hęc ille. Secundum Seruiũ autem, vterque exul dicetur, nec eſt contra decorum. ꝙ is qui ex vocabulo exul nõ eſt, exul tñ fiat. Itaque ordo etiam eſſe poteſt. Parthus bibet añ Ararim, & Germania. i. Germanus Tygrĩ, exiſtens vterque. ſ. exul, & hoc finibus patriæ. ſ. amborum pererratis. i. per errorem derelictis ꝙ̃ noſtro, &c. Araris (Plin. teſte lib. 3. cap. 5.) fluuius eſt in Gallia Narbonenſi, & (Auct. Strab. lib. 2.) vbi Arar Rhodano commiſcetur, Lugdunum in colle cõditum eſt: quod & tunc verum fuit. ſed nunc priore vrbe per incendiũ, vna nocte totaliter (vt Seneca ſcr. in Epiſt.) deleta: videtur non in colle, ſed in decliuo, ac valle, intra Rhodanũ & Ararim. ſed Araris nunc ab accolis Sagona dicitur, Labitur autem leniſſimo Germania. fluxu ex Vogeſo monte per fines Heduorum, & Sequanorum, in Rhodanum incidens, vbi & nomen amittit, Germania vero (vt Tacitus ſcr.) omnis à Gallis, Retijsq. & Pannonijs, & Rheno, & Danubio fluminibus. à Sarmathis, Dacisq. mutuo metu, aut Tigris. mõtibus ſeparatur, cetera Oceanus ambit. Tygris oritur in Armenia maiore, fonte cõſpicuo in planicie, à celeritate ſic dictus, nam Medi Tygrim, ſagittam vocant. vt Plin. atteſtatur lib. 6. Armeni autem vicini ſunt Parthis, vnde Iuuen, Sat. 6.

Inſtantem regi Armenio, Parthoque cometem.

Sed, vt finem faciam, regula. j. eſt, quoties genitiuus pluralis, tertiæ inflexionis, in ium exit accuſatiuus in eis, legitime finitur. tu potiſſimum quando & nominatiuus ſingularis, in is terminatur vt hic, Graues fœtas Secunda, à nominatiuo alio, ꝙ̃ in is, nõ formabitur, accuſatiuus in im, vel in in. Itaque ab Arar non dices Ararim, ſed à nominatiuo Araris; vterque enim reperitur, Tibullus. Teſtis Arar Rhodanusque celer, &c. Tertia, græca. & ſynecdochia locutio, poetis frequentiſſima, oratori ſommopere fugienda eſt. nam & ſuus cuique ſtylus eſt, Gręcam vocat Seruius, quoties accuſatiuus, per modo ſynecdoches, iungitur verbo. aut participio, vt, Depaſta florem, vbi & depaſta, paſſiue ponitur, cũ in actiua ſignificatione dicere liceat. Apes paſcuntur florem. [At nos hinc alij ſitientes ibimus Afros, &c.] Melibœus, quo miſerationem ſui mereatur, ſecuritati & ocio Tityri, obijcit exilium ſuum, dicẽs: Manebis tu quidem Tityre hic inter flumina nota. At nos. i. alij Mantuani, diſpergemus profugi in omnem terrã. Sed Tityre, ſi forte dabitur aliqñ ſaltem reuiſere agros meos, mirabor, ꝙ miles Barbarus habebit tam culta noualia, & tantã ſegetem. Deinde ſeipſum. (vt miſeri ſolẽt) alloquitur, inſere nũc piros, & pone vites ex ordine, hoc eſt, planta, ac inſere arbores, & alius carpet fructus, planta vineam, & Barbarus potabit vinũ. Quod quia facere recuſat, malitq. potius omnia relinquere, vale dicit gregi ſuo, dicens, Ite meæ quondam ſelix pecus, ite capellæ. quia poſthac non habebo curam veſtri, cogor enim profugere. Ad quod Tityrus ſignificans per ſummam artem modicam ſibi eius retinendi facultatem, largam tamen voluntatem dicit, tametſi non poſſum efficere. vt non profugias Melibœe, tamen poteris requieſcere mecum hac nocte, ruſticis cibis, & thoris accipiendus, hoc dicit. Ordo eſt. At. i. ſed, hoc eſt, tu quidem Tityre in poſſeſſionibus manes acturus gratias, ſed nos ibimus hinc. i. à patria noſtra, alij ſup. ibimus, ſubaudi. ad Afros ſitientes. i.

SERV. frequenti ſiti laborantes, propter ſiccitatem terræ (maior tamen eſſet vis ſermonis. ſi dicatur, alij ibimus ſitientes ad Afros, (quia Afer, qui calori aſſuetus eſt, minus ſitit quam externus) pars, id eſt partim ibimus Scythiam, id eſt ad regionem frigidiſſimam, &, ſupp. partim veniemus Oaxem. i. ad illum fluuium Cretæ. i. illius regionis. rapidum, i. velociter currentem, & veniemus, ſup. partim ad Britannos, qui nunc Angli dicuntur. diuiſos. i. diremptos, & ſeparatos, per interpoſitionem Oceani, penitus, ſup. à toto orbe. i. globo terræ, Oceano circuncincto. En, q. d. quod nouum eſſet, & præter opinionem, aut ſpem, ego videns poſt. i. poſtea, longo tempore, vnquam. i. quouis tempore. fines. i. limites (quaſi ingredi non ſperaret, ſed à longe forte videre poſſe) patrios. i. patriæ meæ, vnde exactus ſum, & videns poſt aliquot ariſtas. i. meſſes, hoc eſt, annos, quia ſingulis annis ariſtæ meſſes fiunt, culmen pauperis, i. exigui. tuguri, pro tugurij. i. integumẽti contra ſæuitiam cœli, congeſtum ceſpite. i. terra cum herbis euulſa, appoſitiorie, mea regna, q. d. licet tegutium ſit, tamen eſt mihi ꝓ regno (quia quilibet, quodammodo domi ſuæ regnat. & ideo dicit Iuue. Eſt aliquid ſeſe dominum vnius feciſſe lacertæ) Mirabor quod, ſup. impius miles habebit hæc iam culta noualia. i. arua innouata ad ſationem proxime faciendam, & hoc modo non eſſet interrogatio. quæ eſſet ſic exponendo, vt mirabor abſolutæ ponatur, & ſit finis ſententiæ, aut vt ſubintelligatur ea. vt ſit, Vidẽs poſt aliquot ariſtas mea regna. mirabor. i. admiratione afficiar. aut mirabor, ſup. ea regna, videlicet mea, & id quidem libentius dixero propter verbum futurum habebit, nam cum ipſe poſtea reuiſurus eſſet ſua regna, iam non habiturus eſſet ea miles, ſed haberet, incipiens ergo nouã ſñiam nõ expleta prima, ſed ſuppreſſa per apoſiopiſin, propter mœrorẽ poſt aliquantulum moræ ſuſpirijs datę, exclamat rurſum quaſi prius oculos lacrymabundus, ad arua ſua contorſerit, dicens, nũquid, ſup. dignum eſt, ac dijs æquum viſum, ꝙ impius. i. libertatis patriæ violator, & incubator, miles. i. ſtipendiarius, habet hæc. i. mea? mõſtrat aũt ea noualia. i. arua innouata per ſationem, aut ad futuram ſationem, tam culta? Miles barbarus. i. craſſi linguis, & alienigena. vt Gallus, aut Teuto, habebit has ſegetes. ſup. tã cultas, & tantam de futuræ meſſis ſpę oſtẽtantes? q. d. id iniquiſſimum eſſe, vnde ſubdit, en quo. i. ad quã cõditionem, & ad quẽ ſtatum; diſcordia. ſ. ciuilis perduxit miſeros ciues, quorum coloni expelluntur? en quis. i. quibus, hoc eſt, ad quorum vtilitatem cõſeuimus agros? q. d. ad impiorum commoda. Quo dicto, apoſtrophat. i. ſeipſum tanquam alium alloquitur, & vtens figurata iuſſione, quæ prohibendi vim habet, dicit. Melibœe inſere. i. per inſitionem producere ſtude, piros. i. arbores piriferas, q. d. aliud tñ pira carpet (cum tñ poſtea dicturus, Carpent tua poma nepotes) Pone vites ordine. i. per ordinem. vt. ſ. melius ſolem excipiãt, & æqualiter nutriantur, hoc eſt adhibe omnẽ curam vineis colẽdis, quia vinum, Barbarus inde bibet, quod quia facturus nõ eſt, & potius diſcedere vult dicit, Ite, i. diſcedite à me. ite (inquam) meæ capellæ, appoſitorie quondam. i. quæ aliqñ fuiſtis pecus felix. ſ. diligẽter curatũ, & paſtũ. Ite, i. diſcedite à me, quia ego ꝓiectus. i. recubans, & proſtratus, in antro viridi. i. virentibus herbis, aut fruticib. cincto, non videbo poſthac. i. poſt hoc tps, & ex hac hora. procul. i. de longe, vos pendere. i. adhærere, quaſi ſuſpẽſæ ſitis, de rupe. i. inclinato capite deorſum de rupe, dumoſa. i. dumis, & vepribus, ac virgultis plena. Ego nulla carmina canam ſup. vobis, vt ſolebam, & vos capellæ non carpetis. i. abrodetis me paſcente. i. exiſtente paſtore veſtro. Cytiſum. i. fruticem illũ ſucci plenũ vnde multum lactis oues effundunt dictum à Cythiſo inſula. florentem. i. flore & frondem abundantem, nec carpetis me paſcente quia ſub alio paſtore id facere poſſint; ſalices amaras. ſ. hominibus, ſed vobis dulces. Et hoc dicens, viſus eſt diſcedere, vnde ſubdit Tityrus. Tamen. i. tametſi tibi abeũdum eſt Melibœe, tñ poteris requieſcere mecum. hic. i. hoc loco, in his ſeptis, aut tugurijs meis, ſuper viridi fronde. i. toro herbaceo, aut frondaceo, poteris & cœnare mecum, quia poma mitia. i. matura ſunt nobis, & caſtaneæ molles. i. maturę, aut decoctę, aut quę non remordent dum mordentur, ſup. ſunt nobis, & copia lactis preſſi. i. coagulati, hoc eſt caſei recentis, & mollis eſt nobis, hoc eſt habemus poma, & caſtaneas, & lac preſſum, quibus poteris mecum refici, deinde oſtendens ſe verum amicũ & ſincero animo inuitaſſe, nec optare, vt habeat, dicit. & iam ſumma culmina. i. ſummitates, villarum. i. domuum in agris conſtructarum, fumant. i. fumoſo colore propter aduentũ noctis, obducũtur, procul. i. à longe aſpicientibus, nam ijs montes & villæ videtur quaſi cœleſti colore & fumo tegi, vnde exponens, quid ſit ꝙ procul fumant, addit. &, Maiores vmbræ, hoc eſt nocturnæ cadunt de altis montibus, hoc eſt nocteſcit, Niſi adiecta eſſet particula ꝓcul, concederem in ſñiam, dicentium villas fumare; quia cœnæ coquerentur, ſed id quo proprius eſſent, eo melius viderent nõ ergo aderet procul. [At nos hinc alii] At particula aduerſatiua eſt, & contentioni, quæ fit, vt dixi, vbi ſententiæ inter ſe contendunt aptiſſima, ſicut hic. quia Tityrus manſurus erat, inter flumina nota, & ad paſcua ſua, bene dicit, At nos hinc &c. Et in principio 4. Aeneid. quia dictum erat in fine 3. Factoque hic fine, quieuit bene ſubditur, At regina graui iandudum ſaucia cura Vulnus alit venis & in eodem 3. poſt commemorationem quietis ceterorum animantium ſubditur, At non infelix animi &c. Eſt autem πρόληψις, id eſt præſumptio totius, quod poſtea per partes, ad idem verbum reducibiles; diuiditur. Nam totum eſt nos: verbum, ibimus: partes alij, & pars: ſed noris puer,

quòd

quòd πρόληψις diuerſitatem perſonæ nõ admittit, vt ſi cuocatorie, vnde non dices, non ibimus, alij, ſupple ibũt, ſed nos ibimus, alij ſupp. noſtrum. i. nos partim. ibimus ad Afros, &c. Omnes ſe intelligunt Afros. hic dici, ſitientes. vnde Mancinellus, Sitientes Afros, ibi enim multum torrida zona occupat, quæ maxima mediterraneæ Libyæ pars, & regio, circa oceanum deſerta eſt. id Strabo docuit lib. xvij. verum (vt dixi) plus ponderis eſſet ſi ipſi ſitientes intelligantur ire ad Afros, quæ regio aquarũ, indigna eſt, cũ Tityrus ad ſacros fontes maneat. [Scythia] Regio
Scythia. eſt ad ſeptentrionem in Orientem porrecta, includitur abi vno latere, Ponto, ab altero, montibus Ripheis, à tergo Aſia, & Phaſi flumine, multum in longitudinem, & altitudinem paret. vt auctor eſt Iuſtinus, libro ſecundo. Solitus autem dicit, eos amare prœlia, & cruorem interemptorum ex ipſis vulneribus ebibere.
Oaxis. [Oaxis] Cretæ inſulæ fluuius eſt, vt dicit Politianus Cẽturiæ ſuæ cap. trigeſimoſeptimo, vbi hunc locum Seruianum damnat. Sanè quæ nuper de Oaxi, Creta, Britannia, Tugurio, &c. ex Mancinello attulimus, quia nunc Mãcinellũ integrũ poſuimus, cõſulto dempſimus. [Barbarus has ſegetes] Satis aperte in Auguſtum
Barbarus dictum vr̃, qui Cæſaris acta tuebatur, qui Gallo milite fretus, ceteros ſuperauerat. ſed ad ruſticam eſt ſimplicitatem referendum.
Super. [Fronde ſuper viridi] Quia motus non eſt ablatiuo, iunxit præpoſitionem ſuper, quæ, niſi accipiatur ferè pro de, nunc tantum ablatiuo deſeruit. [Sunt nobis] Zeugma à ſupremo, quia reperitur, Et preſſi copia lactis, ſupple eſt nobis. dixi, quomodo intelli-
Fumant. gerẽ culmina villarũ fumare procul, non propter cœnam, quæ paretur, ſed pp colorem cœleſtinum, qui cadentibus vmbris à
Villa. longe diſtantibus, induitur. Villa aũt eſt, quę vis domus in agro.
Regulæ puerorũ. quaſi villis tecta vnde peccant, qui oppidum dicunt. Sed regularum prima eſt, quoties dict o collectiua, aut pluralis numero, verbo plurali recte conformatur, poſſunt pro quibus ea ſupponit, ſine repetitione verbi ſubiungi: vt, Nos ibimus alij Afros, pars Scythiam. Secunda, licet poetę licentioſe prouinciæ, aut appellatiuo nomini, præpoſitionem auferant, nos tñ eã exprimemus, niſi fuerit proprium nomen loci minoris, & ſimplicis figuræ, vnde dicam ad Afros, ad Scythiam, ad Oaxem. Tertia nomina adiectiua, quorum exitus nominatiui, neutrum genus refugit, in obliquis ſæpe recipiunt: vt. pauperis tugurij, in locuplete penu. Quarta in appoſitione, verbũ ferè ſequitur principale ſuppoſitum, non quod magis commune eſt, ſed quod præponitur: vt. Ite meæ, quondam felix pecus, ite capellæ. Quid meruere boues, animal ſine fraude, doliſque? Quinta, ſuper, & ſubter, licet olim ſine mutatione loci, ablatiuis deſeruiebant, nũc tantum accuſatiuis deſeruiunt. non ergo dices vt hic, Fronde ſuper viridi, nec vt ſexto Aeneidos. Gemina ſuper arbore ſidunt, nec vt alibi, Denſa ſubter teſtudine. ſed, ſuper frondem, ſubter teſtudinem. & ita in reliquis.

VARIA LECTIO.

EN quo diſcordia ciues. Perduxit miſeros?] In peruetere expoſito codice Vaticano, & in Longobardico, perduxit, omnino legitur, vt vulgata habent exemplaria. Sed in Romano, in Medicco, & quibuſdam alijs, produxit, habetur, id quod alij viderint. [En quis conſueuimus agros ?] Veteres quidem plerique omnes codices ita habent, vt vulgo legitur: Romano excepto, in quo ſcriptum eſt. His nos conſueuimus agris? [Dumoſa de rupe procul pendere videbo] Hic etiam numerus mutatus in codicibus aliquod manuſcriptis, in quibus legitur: Dumoſa pendere procul de rupe videbo, & ita legitur apud Aruſianum in elocutionum libello. In Medicco libro, vno mutato vocabulo, Frondoſa pendere procul de rupe, ſcriptum eſt. [Hic tamen hac mecum poteras requieſcere noctem] In Romano lib. & in Medicco, Poteras exacta ſpecie ſcriptum eſt, quod valde placet. In Longobardico, in Medico & pleriſque alijs: Hac mecum poteras requieſcere nocte, ablatiuo caſu habetur vt pleraque, etiam vulgata habent exẽplaria. Sed, Hanc noctem agnoſcit Aruſianus Meſſus.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS Bucolicorum Virgilij interpretatio potiſſimum allegorica.

ECLOGA PRIMA.

TITYRE, tu patulæ recubãs] Hac Ecloga gratitudinem ſuã teſtatur Poeta aduerſus Cęſarem Octauianũm. Ac primo felicitatem commemorat. eſt n. genus gratitudinis agnoſcere bene ſecum agi, hinc pfecta gratitudo, à quo. Sed vbi felicitatem tuã recordaris, breuis eſt illius gradus ad bene factorẽ. Eã vero inducta narrat perſona, in quo vtatur ſpecies iactantiæ. nã ꝙ addit ipſe deinceps. alia ex prouocatione facit, maleuoli & ingrati ſignificationẽ pbiturus, ſi vel tacuiſſet omnino, vel leuiter eſſet aſſenſus. Felicitas autẽ hæc eſt, ꝙ in omnium trepidatione ſit quietus ipſe ac ſecurus, in periculo tutus, quod recubandi verbum oſtendit. Locus ipſe nõ ſolum animi tranquillitatẽ notat, ſed delectationem, ſub tegmine, ſub vmbra patulæ ac late diffuſæ arboris, & quidẽ glãdiferæ, vnde olim gentibus cibus. ſimul attingit rẽ geſtã, de qua in Mœri. Certe equidem audieram qua ſe ſummittere colles incipiũt. Oblectamenti ſignum eſt euidentiſſimum cantiones, non gemebundæ. aut querulæ, ſed ſuis amoribus cum ceteri velut relegati aliam quærant patriam naturali atque antiqua relicta. Tityrus aũt in altiſſimo ocio requieſcit ſub vmbra. [Dulcia arua] Ad miſeratiõnẽ maiorẽ facit vt illic, Et moriens dulces reminiſcitur agros. [Amaryllida] Hæc Roma eſt, vel Octauianus, quem ipſe tenui auena canebat hoc eſt bucolico carmine. [O Melibœus nobis, &c.] Nondum quidem pro Deo habebatur, colebaturq́. Octauianus, cum hæc Virgilius caneret, ꝑpea dicit Mihi. nã ſi iã tum fuiſſet, ſuperflueret pronomen illud emphaticon. quod poſitum alioqui eſt magna de eã Deus eſt homo homini, à quo iuuatur, inquit, Plinius & antiquitas deos ex beneficijs finxit etiã brutas animãtes. vt Aegyptij feles, canes, boues, ibes. Græci vero, inuẽtores rerũ vtiliũ, Mineruã oleæ, Bacchum vini, Aeſculapiũ medicinæ. [Deus nobis] Gratitudinem patefacit, ſimul inuidiam omnem ſubmoueri à felicitate, licet propria. nam ſi Deus fecit, habenda illi gratia, non inuidendum Virgilio, ſed gratulandum potius, Quid enim vel dei damnet iudicium, vel inuideat, aut oderit eos, quibus faueant dij? [Sæpe tenet noſtris] Non ſolum animo, & ingratitudine erit mihi Octauianus deus, ſed cultu & cęremonijs. Gentilitia ſunt hæc nec Chriſtianis imitanda, quod quidam noſtræ profeſſionis impie faciunt, qui incõicabilem Dei appellationem, ac pene cultum, miſeris ac infirmiſſimis mortalibus cõmunicãt. [Ille meas] Redit ad narrationem beneficiorum. quid ille non mihi reddidit, cui omnia erãt belli turbine, excuſſa? reddidit fortunas, nempe agros, & boues, tum libertatẽ. nã permiſit boues errare, quo vellent, cultum animi, nẽpe Muſas ipſas, vt cantẽ nõ quæ ille præſcribit de ingẽribus à ſe rebus geſtis, ſed pro arbitratu me carmen paſtoricium, & agreſte. tu hæc cernis omnia, nihil neceſſe habeo multis explicare. [Nõ equidem inuideo] Suſpicioni occurrit, ne inuidere videatur felicitati, in tanta omnium miſeria, ſed mirari ſe teſtatur, ꝙ ille cõmunem calamitatem potuerit effugere. [En ipſe capellas] Ego vero non ſolum turbor, ſed exturbor, & expellor cũ tenui re ac familia. & ad miſerationem maiorem oſtendit ſe abire, impeditum atque onuſtum filia. & vxore recens enixa geminos, ſpem propagandi generis. Nam ſi vſquam eſt quies neceſſaria, maxime eſt puerperis, & teneris infantibus. Ad affectum autem paternum facit, quod pueri illi ſint ſpes generis, quo grauius laturus ſit iacturam eorum, ideoque periculum transferendi, & migrandi laborioſius ſit ac moleſtius. Hæc tanta amplificatio miſerię, auget Virgilij felicitatem, ac proinde laudes Octauiani, vt ſe plurimum debere Auguſto manifeſtius conteſtetur, & per hoc gratitudinem ſuam declaret, quo ille maximi fieri ſuum beneficium gaudet, optimeque cenſeat eſſe collocatum. alliciaturque ad benefaciendum homini tam grato. Ad dandum enim inuitat, qui ſe accepiſſe profitetur [Sæpe malum] Auertit inuidiam crudelitatis huius à Cæſare, in fata, & deorum voluntatem, quàm pronunciatam ſibi ait oſtento ſi animum voluiſſet aduertere. [Si mens non læua fuiſſet] Culpa mea eſt, qui potuiſſem parere cœleſtibus monitis. ſed obſurdeſcebam ad manifeſtas deorum voces. [De cęlo Tactas] Effugere licuiſſet tantam

calami

calamitatem,ſi cũ primũ viderunt fulgure ictas quercus.hoc eſt Brutos,Caſſium,& alios Cæſaris percuſſores proſcriptos victos que,in quorum partibus Cremonenſes erãt,longius diſceſſiſſent a contagio viciniæ,tanquam à peſtilentia. aut victorem conciliaſſent ſibi aliqua ratione.[Vrbem quam dicunt Romam] Reſponſio paſtoralis.Rogatus de Ceſare,de Roma reſpondet, longis ambagibus,ſed acute tñ & callide.magnitudinẽ, enim Octauiani efficit deſcribẽda Roma,quæ illius imperio regatur.[Quã dicunt Romam] Et hoc ruſtice, tanquam illis nõ admodum ſit nota Roma,ſed ex leui quadam auditione.vt agricolis omnibus paululum longinqua,quãtumuis ampla & illuſtria,ignota ſunt. non enim curioſi ſunt,nec auidi cognoſcendi res exteras. [Huic noſtræ ſimilem]Vt enim rudes ſunt atq; inexpertes omnia metiuntur ex ſuis rebus.[Quo ſæpe ſolemus] Vrbem plenam nobilitatis,ducum,heroum,ſedem imperij.ſtultus exiſtimabat ſimilem paſtoriciæ vrbis,& planè ouilis cuiuſdam:vt ingenium, eloquentiam,humanitatem,educationem Romani populi. Mãtuani arbitraretur eſſe ſimilem.[Et quæ tanta fuit]Ruſtica locutio, & interrogatio cõgruẽs paſtoriciæ admirationi.paſtores enim, & agricolæ facile quiduis mirantur,quia cãs ignorant. [Libertas]Specioſus titulus.& qui facile vel in paſtorum pectora penetret.nec magis poterat Octauiano blandiri, quàm quod per eũ fateatur ſe eſſe libertatem aſſecutum, qui ſuſpectus eſſet tanquam ademiſſet eam omnibus. Libertatem, & opes auctas ſibi declarat Auguſti beneficio, ſed libertatẽ vti par eſt, anteponit. [Reſpexit inertem] Merito inertem.nam libertatem, quã ipſe per ſe nunquam eſſet conſecutus,Auguſti eſt nactus beneficio. [Candidior poſtquam]Bucolica ſcripſit Virgilius iuuenis, nempe ante annum trigeſimum. Natus eſt enim Pompeio & Craſſo primum Cos. à quo anno vſque ad triumuiratum ſunt anni X.X I I I.Porrò I I I.viratus decem annos durauit. Itaq; hyperbole eſt ex affectu Virgilij, qui tandiu ſine libertate & peculio vixiſſet, vt ſibi in ea ſeruitute conſenuiſſe videretur. Sed referri tamen Cãdidior poteſt ad libertatẽ,quaſi pulchra & ſpecioſa, & benigna,quod quibuſdam magis placet.[Nãque fatebor enim] Mantuæ nec liber eſſe poteram,nec diues, quamuis non paucas ederem ingenij ſignificationes & eruditionis, haud vtique pauciores quam Romæ,ſed nullum pretium virtuti, & bonis artibus inter eos, qui illas vt non intelligerent,ita nec curarent.[Mirabar quid mœſta Deos]Senſus difficilis.ſed peculiaris ſignificatur Romanorum fauor erga Virgilium. Mirabar quid tantæ eſſet rei,cur Roma vniuerſa pro te deos inuocaret, vt eſſent tibi propitij.Auguſtum,ſcilicet & proceres,& cui iuberet ſalua eſſe ſua poma in arbore,ne quis quid de bonis Virgilij raperet. [Tityrus hinc aberat] Atqui cum hinc es profectus Romam, magnum tui deſiderium omnibus reliquiſti, ſummis. infimis,mediocribus,vt eã nõ fuerit.cur hinc diſcederes.vel Hinc.i Roma, vt non referatur ad locum,in quo ſunt, ſed de quo loquuntur. [Quid facerem?]Hoc ad illud videtur pertinere, quod Virgilius Mantuæ eſſet omnibus cariſſimus,nec opus illi fuiſſe, Romam proficiſci. ideo reſpondet, quid facerem. quo minus irem Romam?quid agerem potius,aut commodius?neque enim libertatem eſſem vnquam nactus,nec deos nouiſſem,hoc eſt Romanos proceres, adeo propitios & fauentes ingenijs. [Hic illum vidi] Tanti profecto fuit Romam adiſſe. nam illum vidi magnum iuuenem, Octauianum, pro cuius ſalute duodenos dies annis ſingulis vota ſuſcipio. Iuuenis erat tum Ceſar Octauianus, nempe quinq; & viginti annorũ plus minus.adoleſcentes etiam num,qui eius eſſent ætatis, nominabantur.] Hic mihi reſpon. pri.] Ipſe vltro & primus,non rogatus ab vllo ex Rom.magnatibus[Paſcite vt ante Pergite in ſtudijs cœptis,& augete illa, me auctore.[Fortunate ſ. [Tali auctore & tutore,ingenij tui monimenta ſemper manebunt.vel ſimpliciter de agris intelligẽdũ, in laudem Cæſaris.Senex dicitur ad decorum perſonæ, nam inducuntur ſenes paſtores,quò pertinere & illud poteſt.

Candidior poſtquam tondenti barba cadebat.

Vel ſenex nomen eſt dignitatis paſtoralis,ſicut pcipuus,vel maximus,vel dominus,vel pater.[Quamuis lapis]Simpliciter,& ſine figura intelligendum.agros quidem Virg. eſſe ſeptos vndiq. hinc monte,illinc palude,ſed ſuffecturos ipſi & gregi eius nec futurum opus, vt aliud foris quærat ad ſe & pecus ſuum alendũ. tum addit ex ea munitione ingentem commoditatem, quod dãna viciniæ non peruenient ad ea animalia,quæ ſolent errare,eiuſmodi ſunt pecudes & apes. [Non inſueta graues] Vallatus his patronis,quantumlibet agri alijs tuis vicinis adimãtur. eris ipſe incolumis, nec exiſtimationi ingenij erit quod timeas,fauẽtibus tibi columinibus totius eruditionis[Fortunate ſe] Deſcriptio eſt ruſticarum voluptatum,quæ oculis,auribus, ſomno, & refrigeratione capiuntur. tum fructu paſtionum. [Hic inter flumina nota]Facit hoc ad felicitatem, conſeneſcere in patria. vel vbi diu aſſueueris,vt eſt apud Claudianum:

Felix qui patrijs æuum tranſegit in aruis.

[Ante leues ergo] Huc pertinent ſuperiora, ad teſtificationem gratitudinis erga Octauianum.[Quam no.ill.lab.p.vul.]Ille vultus, quo mihi & fortunas reſtituit. & libertatem dedit, & animum auxit. [At nos hinc ali.] Poſt gratitudinem ſequitur affectus commiſerationis de alijs,ſic quomodo poſſit animum Cæſaris flectere,& alijs ſuis municipibus propitiorem reddere. [Diuiſos orbe Britannos] Orbem vocabant olim terram continentem quæ Oceano alluitur,inſulæ Oceani extra orbem dicuntur eſſe,non item inſulæ maris mediterranei, vt Sicilia. & Sardinia & Cyclades,& eiuſmodi.Magna calamitas, quæ propinqua migratione reparari non quibat. quærendæ erant Romanis ciuibus ſedes extra orbem Romanum. [En vnquam patrios] Affectus naturalis exulum & profugorum, vt ſpem quandam vſurpent reuiſendi aliquando quæ relinquunt, & cum reuiſunt, admittantur atque exhilareſcunt.idem contingit poſt longas peregrinationes [Poſt aliquot mea regna,&c.]Ruſtica annorum noratio,non ex Olympiadibus,vt apud Græcos, neque ex conſulibus,vt apud Romanos,ſed ex temporum annuis qualitatibus. ſicuti Claudianus inquit:

Frugibus alternis,non conſule,computat annum.

[Impius has ſegetes]Magnæ indignationis eſt, quæ ciuis elaborauit,ea poſſidere barbarum,& quidem impium. [En quo diſcordia ciues] Bella ciuilia non ſolum Romæ publica, & in ſumma imperij,ſed etiam inteſtina,in ſingulis municipijs. Et eſt ſententia indignationi conueniens. [En quis conſeuimus agros?] Ita euenit in pleriſque humanis rebus, vt ij fruantur noſtris laboribus,qui ſunt indigniſſimi,aut quos minime omnium vellemus, de quo Salomon conqueritur in concionatore. [Inſere nunc] Omnia hæc ſunt pathetica, plena commiſerationis, mouent enim miſericordiam mala,quæ nos vrgent,& bona, quæ amittimus.Oſtendit vices rerum humanarum,& ignorantiam futuri. En quis conſueuimus agros? Hoc cum commune ſit omnibus vnicuique pro ſtatu, & conditione ſua, maxime miſericordiã elicit.facile enim mouemur in malis,quæ ad nos peruenire poſſe exiſtimamus.[Ite meæ quondam] Diſceſſus à rebus caris, & audientibus,vel ſpectantibus miſerabilis eſt.[Non ego vos poſthac]Tam erat graue paſtori illi,conſueta oblectamenta,& vitã, cui à puero aſſueuerat,relinquere, quam Cæſari ſuum imperiũ. hæc omnia ita canit Virgilius,propter eam cauſam, quam modo attigimus, vt Auguſtum ad miſericordiam erga municipes ſuos Mantuanos adduceret. [Hic tamen hac mecum]Benignitas,& hoſpitalitas ruſtica, & inuitatio ad opes,quas ſuppeditat rus ipſum.Probitatem ſuam oſtendit erga miſerũ,& Octauianum allicit ad miſerandum exemplo ſuo.Noctem dicit impendere ideo,quieſcendum, per quod innuit, non procul abeſſe finem turbationis illius,& malorum.

ASC. PROXIMA formoſum] Secūdę Eclogæ, quæ inſcribitur Alexis, argumentum tale eſt: Corydon paſtor impatienter amans Alexim, formoſiſſimum puerum, ipſumque per auia, & inacceſſa quæritans, omnia ferè q̃ ad conciliandum amorem facere poſſent, commemorat, quibus cum nihil proficeret prope ſuadet, ſtulto amori modum imponere. Huius Eclogæ ſcribendæ ratio potuit eſſe, Vt Theocriti Eclogam tertiā, cui ſimillima eſt imitetur, ſed illic Amaryllis, vt hic Alexis, amatur. Siue, vt pueri à ſe, licet honeſtè dilecti, quē ab Aſinio Pollione dono acceperat, amicabiliter meminiſſe poſſet. Siue, vt Pollioni blandiatur, nam (ut Donat. dicit) cū maxime amauit Maro, & ab eo magna munera tulit, q̃ p̄pe qui inuitatus ad cœnam captus pulchritudine, & diligentia, ſeu indulgentia Alexandri Pollionis pueri, cum dono accepit. Quam rem videtur Horatius tangere. i. epiſtolarū, dicens: Non ancilla tuum iecur vlceret vlla, puer ue Inter marmoreum venerandi limen amici, Ne dominus pueri pulchri, caræ ue puellæ, Munere te paruo beet aut incommodus angat. Hæc ibi. Quam rem Virgilio vſu veniſſe dicūt, ſed neque illud Horatii Maronem exprimit, neque hic aliud ad id, quod Donatus aſſerit, magis alludit, quàm quod dicit eum Delicias amaſſe domini. Verum cum in fine dicat, ſe eo non potiri, aliumq. quęſiturum, nō videtur ſemper de Alexādro loqui, quo donatus fuerat. De hac re autem plenius dicā ibi, Mille meæ ſiculis, &c. Lege etiā Mancinellum. Ordo verſiculorum noſtrorum eſt: Proxima, ſcilicet à prima, hoc eſt ſecunda Ecloga. qua, id eſt in qua, Corydon paſtor ille amaſius, luſtrat, id eſt quęrit Alexim puerum illum, formoſum. i. ſpecioſum, & formę plenum ſuadet, ſcilicet in fine carminis, diſcedere amori. i. ab amore, ſi nequeat flecti. Dicit enim, Inuenies alium, ſi te hic faſtidit Alexis. Et hæc de argumento in generali.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN ALEXIM VIRGILII.

Proxima formoſum Corydon qua luſtrat Alexim.
Si nequeat flecti, diſcedere ſuadet amori.

SERV. FORMOſum Paſtor Corydon] Virgilius in perſona Corydonis intelligitur. & Cæſar in perſona Alexis inducitur. [Corydon] Fictū nomē eſt ab aue, quę corydalus dicitur. [Ardebat Alexim] Impatienter diligebat. [Alexim] Quem dicunt Alexandrum, fuit ſeruus Aſinij Pollionis, quem Virgilius rogatus ad prandium, cum vidiſſet in miniſterio omniū pulcherrimū, dilexit, eumq. dono accepit. Cæſarem quidā acceperunt formoſū in opibus & gloria. Alii puerum Cæſaris, quē ſi quis laudaſſet, gratā rem Cæſari feciſſet. Nā Virgilius dicitur in pueros habuiſſe amorē, nec enim turpiter eos diligebat. Alij Corydonē Aſinij Pollionis puerū adamatum à Virgilio ferunt, eūq. à domino ipſi datū Corydonē à Virgilio ficto noīe nuncupari ex eo genere auis q̃ corydalus dicitur, dulce canens. Alexim vero puerum, quaſi ſine riſione ac ſuperbum. hunc autem dilectum fuiſſe Pollioni, & Virgiliū gratum ſe futurū exiſtimaſſe, ſi eū laudaret, cuius forma Pollio delectabatur, q. eo tempore Trāſpadanam Italię partē tenebat, & agris præerat diuidēdis. [Delicias domini] Hoc eſt q. ſuo domino Cæſari. vel Pollioni ī delicijs erat. [Nec, q̃d ſperaret]. i. nec ſpē potiēdi habebat. [Tantum] Tantūmodo [Aſſidue]. i. ſæpius. [Incondita] Incompoſita, ſubito dicta. agreſtia, vel inſanæ mentis dicta uerba. vel incondita. i. inconſcripta. ut Salluſtius i Iugurthino: At illi quibus res incognita erat ruere cuncti ad portas, incondita tenere. [Montibus] Qui amorem ei pręſtabant. [Iactabat]. i. fundebat incaſſum. [Inani] Præ amore nihil ſibi procurans, ſed in abſentem iuuenem loquebatur.

ARGVMENTVM.

CORYDON Paſtor impatienter amans Alexim puerum formoſiſſimum, omnia ferè, quæ ad conciliandum amorem facere poſſent, commemorat: quibus cum nihil proficeret, quod maximum eſt in amore remedium. ad neglectam rerum domeſticarum curam animum ſibi eſſe conuertendum cenſet, iuxta illud, Ocia ſi tollas, periere Cupidinis artes.

ALEXIS.

ECLOGA SECVNDA.

FORMOSVM Paſtor Corydon ardebat Alexim,
Delicias domini, nec, quid ſperaret, habebat.
Tantum inter denſas vmbroſa cacumina fagos
Aſſidue veniebat. ibi hæc incondita ſolus
Montibus, & ſyluis ſtudio iactabat inani.

ASC. FORMOSVM Paſtor Corydō ardebat, &c.] Corydon inquit poeta. paſtor q̃dā vehemēter amabat Alexim formoſū puerū, quē in delicijs ſuis dn̄s eius habuerat. vn̄ nulla eius potiūdi ſpes Corydoni erat, nec tamen minus amauit, vnde aſſidue veniebat ad ſolitudinem nemorum, vbi cantilenam de amato puero inaniter repetebat. hoc dicit Seruius, per Corydona, Virgilium, & per Alexim, Alexandrum Pollionis puerum intelligit, ad q̄d dicēdum dixi, non cogi interpretem, quia ſi ex cōmuni paſtorū aceruo, perſonas depromptas dixerit, nō minus conſequeretur, quod prędic poeta amoris. i. impatientis ſtultitiā exponere. & remedium dare, verum q̃a (ut dixit Mancinellus) Apul. manifeſte p̄dicat, per Corydona Virgiliū intelligi, dicamus id verum eſſe, ſic tñ vt non omnia ei quadrent, q̄ artificioſe facit, ne hiſtoriam cōtexiſſe dicatur: nec Auguſtum per Alexim ſignificaſſe, vllo modo dicendus eſt. Ordo eſt. Corydon paſtor. ſ. ouium, ardebat. i. impatienter amabat, ac deperibat Alexim, puerū illum formoſum. i. formæ, & ſpeciei plenū, appoſitorie. delicias domini. i. patroni ſui, nec, ſupple Corydon habebat quid ſperaret. i. vn̄ eius potiundi ſpē hr̄et, tm̄. i. tātummodo, ſup. hoc ſpei habere videbatur. q̄ aſſidue veniebat inter dēſas fagos, appoſitione cacumina vmbroſa. i. ſummitates montiū, aut arborū, vmbris arborū tectas, & ipſe ſolus iactabat. i. incaſſū fundebat, inani ſtudio. i. ſtulto conatu in mōtibus, & ſyluis. hęc incōdita. i. rudia, & incōpoſita, q̄ ſequuntur carmina. [Formoſus] Dicitur a forma, & forma (ſm Donatum) à formo, ſeu foruo. quod eſt calidū ſm eundem, quia ſanguinei & ferè iuniores omnes, quibus ſāguis adhuc calidus eſt, formoſi eſſe ſolēt potius q̄ pulchri. [Corydon] Forſitan ſus.

rydon] Vt dixi, paſtoris apud Theocritum nomen eſt. hic autē pro Virgilio ſumitur, ſic tamen, vt pro quouis impatiēter amāte ſumi poſſit. [Alexim] Alexis, dici poteſt ſine dictione, aut reſponſo, vt patuit in Mancinello. Declinatur autem hic Alexis, huius Alexis. vel Alexidis. Cic. ad Attic. Nam Alexidis manum amabam. ꝙ tam prope accedebat ad ſimilitudinem literæ tuæ.

Regula puerile. Regula prima eſt. In appoſitione, licet, conformitas caſuum ſit neceſſaria, non tamen numerorum, nec generum, tunc autē diuerſi ſunt numeri, quando alterum ſingulari caret, ſicut hic. Alexim Delicias domini, aut alterū collectiuum eſt, ut, Felix pecus ite capellæ. aut ſingularia copulantur, vt Homerus & Maro poetæ clariſſimi. Exemplum de diuerſis generibus: vt, Denſas vmbroſa cacumina fagos. Secunda, locutiones græcæ translatitiæ, & mere poeticæ ſunt oratori fugiendæ. Vnde non dices in ſoluta oratorie, Corydon ardebat Alexim, ſed ardenter amabat. Tertia, quanta eſt uocalis ante nouiſſimam literam, tāta eſt ante nouiſſimam ſyllabam, ſi non mutetur ſcriptura in nominibus in n, pꝛter on, ſemper lōgum, vt Titan, Pan, ren, ſplen, lien, ſyren, delphin, Corydon, ultimā nominatiui, & penultimam genitiui producunt, quam nomen, & omen, corripiunt.

IOAN. SCOP. MARO, quem merito diuinum poetam Macrobius nūcupat, multa adeo ingenioſe conſcripta poſteris reliquit, quòd doctiſſimum quemque licet iugi exercitatum lectione defatigāt. Et quamuis in eo ipſo dilucidando, enodandoq́. grauem tulerint laborem Interpretes, multa tamen diligentiori cura, remotiorique doctrina digna intacta. tāquam intellectu facilia, omiſerunt. Sed ne loquendo tempus fruſtremur, ad Maronis carmen perueniamus, Feſſis meſſoribus æſtu Allia, ſerpillumque herbas contundit olentes. Quid in hoc carmine, interpretes viri ſenſerint diſertiſſimi, cuique, cum circunferantur, videre licet. Nos uero hoc ideo à Virgilio rerum omnium ſcio dictum putamus. in ęſtu meſſores Allia, Serpillumque, quo ſerpētes, cū illorum morſus dormientes impenſe timeant, odore repellant, ſubcœnuare ſolent, qund Macer his carminibus, cum de Serpillo loquitur, indicat.

Nidor combuſti ſerpentes effugat omnes,
Et quoduis animal infundens ore venenum:
Hoc ideo miſcere cibis meſſoribus eſt mos,
Vt, ſi forte ſopor feſſos depreſſeris illos,
Vermibus a nocuis tuti requieſcere poſſint.
Peſtiferos morſus bibitum iuuat.

Quid ergo clarius, & quorſum ipſe poeta dixerit? Alter.n. ab altero mutuari vř, cur ſubcęnare, merendareq́., vel prandere meſſores allia, ſerpillumq́. ſolēt. De allio quoq; ſic. Idē Macer ſentit.

In quarto poſuere gradu, manſum, vel inunctum,
Curat, quot ſerpens, vel ſcorpius intulit ictus:
Et nocui vermes triti pelluntur odore:
Sanat & appoſitum morſus cum melle caninos,
Et bibitum vermes ventris, tineasq́; repellit.
Ex oleo cum reſte ſua ſi decoquis illud:
Morſus peſtiferos reddes cum vnguine ſanos.

Poſſem quod Serapio de ſimplicibus cap. 299. & Plinius vigeſimoſecundo, & quod alij de Serpillo conſcripſerunt, hic contexere, ſed ſilentio, cum nihil ad Maronis carmen pertineat, tranſibo. Hoc tamen de allio non ſupprimam, qund Auicenna cum uino dandum pręcipit aduerſus ſerpentum morſus, & vt Galenus ait, allium eſt Theriaca ruſticorum, quod Horatius execratur in Epodo.

O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas:
Nil noſtri miſerere: mori me denique coges:
Nunc ēt pecudes vmbras, & frigora captant:
Nunc virides etiam occultant ſpineta lacertos.
Theſtylis & rapido feſſis meſſoribus æſtu
Allia, ſerpillumque, herbas contundit olentes:
At mecum raucis, tua dum veſtigia luſtro,
Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis.

SERV. Crudelis] Inexorabilis, qui non flecteris meo amore, nec te potiūdū pbes. Vel allegoricos, crudelis Cęſar qui non flecteris meis ſcriptis, & non das ereptos agros [Alexi]. i. Cęſar. [Mori] Pro cōtēptu. [Frigora] Nō aprica loca. [Aeſtu] Aeſtiua Flagrātia. [Lacertos] Genus ſerpentis. [Theſtylis] Nomen ruſticæ mulieris, q̄ meſſoribus æſtu fatigatis diuerſa genera herbarū cōtundēs, pulmētariū his parat: Vel cōcubina Corydonis. Vel Theſtylis. i. fictilis, ruſticū nomen, vt ab eo ꝙ ponat cibum ruſticis. [Feſſis] Vel labore, vel ęſtu, vel feſſis. i. feruētibus, vehementi ardore fatigatis, uel laboris inſtātia. [Allia, ſerpillumque] Herbas calidas, q̄ æſtum repellunt. Nam vt ēt Plinius dicit in naturali hiſtoria, omnis medicina aut à contrario, aut à ſimili q̄ritur. Vnde ēt calor pōt. aut frigore. aut alio calore depelli. Hinc eſt quod in ultima ecloga. cū amator remedium q̄rit ardori, dicit ſe iturum aut ad Scythiā, aut ad Aethiopiā: vt. Aethiopum verſemus oues ſub ſidere Cancri. quarū regionum altera eſt frigidiſſima. altera feruens calore Sanè ſerpillus, herba eſt. q̄ in gręco aſpirationē habet. q̄ Græci ἕρπυλλον dicunt. In multis enim nominibus, quæ in græco aſpirationem habent. nos pro aſpiratione s ponimus. Inde eſt ꝙ pro herpillo. ſerpillum, pro ἕξ ſex, pro ἑπτὰ ſeptem. [Rapido æſtu] Vehementi. & feruenti. Feſſis autem. vel ęſtu vel labore. [At mecum raucis, tua dum veſtigia luſtro Sole ſub ardenti. reſonant arbuſta cicadis. [At] Si per d. fuerit, erit hyperbaton: vt ſit. Dum tua luſtro veſtigia. ad me arbuſta reſonant. cum raucis cicadis. Sed melius eſt vt. [At] Coniunctio ſit. & ita intelligamus, Theſtylis herbas tritas meſſoribus parat: Verum mecum reſonant arbuſta. cum raucis cicadis.

ASC. O CRVDELIS Alexi. &c.] Ab hoc loco in finē vſq; recitatur carmē amatorium ipſius Corydonis, quod in principio animum quodammodo amantis indicat, & inſolitum concentum parit. nam cum cętera ferè carmina penthimemerim, hoc eſt primam tertij pedis, habeant ultimam dictionis, in his fit illud quarto loco, ſicut etiam in illo, Formoſam reſonare doces Amaryllida ſyluas. Eſt præterea mira vis in ſententijs, nam ſi q́s ad mores trahere velit, dicat eos qui aliquos iuuare poſſent, cū inedia pereant occidere, quia. n. nil noſtri misereris, mori me cogis. Probat aūt ſe infeliciſſimum, & iniquiſſimos ſortitum amores, cum cętera omnia ſolatium aut cōſolationē obtineāt, ipſe aūt nullam. Eorum uero, quibus refrigerium, aut beneficiū impenditur, quadruplex eſt diſcretio. Nam in beneficio conferendo, duo animaduertere ſolemus, bonitatē. ſ. eius, ut referre gratiā velit, & prudentiā, vt recognoſcat: tamerſi. n. nil remunerationis liberalis collator expectat. tñ duplex beneficium dediſſe vř, qui grato dedit. Horū igitur, alij tm̄ boni ſunt, alij tm̄ recognoſcentes, alij, neque boni, neque recognoſcentes, alij, & boni, & recognoſcentes. Tm̄ bonæ vñr pecudes innocuæ, quibus natura refrigerium pſtat, ſed non recognoſcunt. Tm̄ recognoſcentes, ſunt ingrati homines; vt ruſtici, qui ſcire poſſunt quid acceperint, referre tñ recuſant. Neq; boni, neque recognoſcentes, ſunt lacerti, qui beneficio officiunt, ſi poſſunt. Et boni, & recognoſcentes. ſunt uiri boni. & grati, qui ſoli beneficio digni ſunt, de quorū numero ſe eſſe ſatis innuit Corydon: vñ cum cęteris indignis. videlicet, beneficium pſteiur, dolet id ſibi denegatum. Per amaritudinē animi, exclamans, O crudelis Alexi. Si dicat Alexis, at qui crudelis? Rñdeat, quia nihil mea carmina curas, & nihil noſtri misereris, ob quā rem me mori cogis, facisq. vt ſim omnium animantium miſerrimus, nā pecudes captant refrigerium ſub vmbris, lacerti in dumetis, meſſores per expulſionē caloris, à calore allij, qđ eis à Theſtyli coquitur: at ego ſine refrigerio te q̄ritans, ardore conſumor, & extrinſecus pp æſtum ſolis, & intrinſecus, ob ardorē amoris. Ordo eſt. O Alexi. i. ò puer formoſe, qui me formoſitate tua allexiſti, ſed reſponſo non dignaris, & iō crudelis, tu nihil curas mea carmina, tu nihil. i. in nullo, miſerere. i. miſereris (eſt. n. pñtis indicatiui) noſtri, denique. i. &, vt vno verbo crudelitatē tuā explicem, tū cogis me mori, cum cęteris animantibus ēt indignis refrigeriū, ac ſolatiū fiat? nam etiam pecudes, q̄ licet bonæ ſint, non recognoſcunt, tñ captant nunc vmbras, & frigora. i. frigus vmbrarū, aut ſub vmbris, & ſpineta. i. ſpinarū naſcentiū congeries, & adunatio, occultant nūc ēt lacertos. ſ. eius generis ſerpentes, uirides. ſ. in calore. Et Theſtylis mulier ruſtica, cōtundit meſſoribus. i. ſegetē metentibus feſſis. i. fatigatis, & tentatis rapido ęſtu. ſ. ſolis, allia. & ſerpillū, appoſitorię, herbas olētes, & vim expellēdi caloris, p calorē quem generāt, habētes, ſed id nimiū phyſicæ dixiſſet. vnde ruſtice uocat herbas olētes, vt qui neſciat vñ vis ea expellēdi eis ſit. At. i. ſed (aduerſatiua) vt dixi (particula, contentioni apta) arbuſta. i. arbores vitiferæ, aut ſimiles cōſitæ in latebris aruorum per quę diſcurro, reſonant. i. referunt, me. i. cantilenam meam. cum cicadis raucis. i. aſſiduo cantu raucefcentibus. hoc eſt reſonāt me, & cicadas. i. cātum meum, & cicadarum, dū ego luſtro. i. inquiro,

tua

tua veſtigia.i.ſignacula pedum tuorum ſub ſole ardẽti.i.dũ ego ardore conſumor.reliqua animantia refrigerio refocillantur.ſecundum Manc.Ordo eſſet,at dum veſtigia tua luſtro ſub ſole ardenti arbuſta mecum reſonant,cicadis raucis.i. ꝑ cicadas raucas,vel cum cicadis.Ego vero longe pleniorẽ ordinem puto, vt me,cum,diuiſis ſyllabis.& dictionibus legã. & ſit locutio Reſonant me,qualis in prima.Reſonare doces Amaryllida, & ſenſus ꝙ inueſtigando Alexim ſæpe exclamauerit,ita,ut arbores in cõuallibus referant ipſum.i. vocem eius:aut reuera ipſum ſe incuſat,dicendo.Ah Corydon, &c.ſed potius priori modo adhæſerim,quia cum particula hinc,comitem ſignificat; æquipollens cõiunctioni copulatiuæ,vt ſit Reſonãt mecum cicadis raucis.i. & cicadas raucas quæ tunc vehementiſſime canũt cum cauma intentiſſimum vrget.Eſt autem manifeſtiſſima contentio, dum ceteris requiem in vmbris,ſibi ſummam commotionem ſub ardenti ſole prædicat. *Crudelis* [Crudelis]Dicitur à crudo, quòd qui crudum,& male digerentem ſtomachum habent,immiti aſpectu, & feroci animo ſunt,Nec eſt contra amorem, quòd crudelẽ vocat.nam & deos per impatientiam,amantes, crudeles appellãt, vnde illud eſt, Atque deos, atque aſtra uocat crudelia mater. Et illud Tibulli,Crudeles diui ſerpens nouus exuit annos,Formæ non ullam fata dedere moram. *Denique* [Denique] Particula tunc locum habet, quando multa uno verbo concludere uolumus: vt hic, Mori me denique cogis. Nam(vt Flaccus ait)mors,vltima linea rerum eſt.[Theſtylis] Ruſtica mulieris theſta autem theſtylis, adiectiuum, ſecunda longa deducitur. Cetera ferè Mancinellus declarat, cuius verba ſunt. [O crudelis]O. doloris interiectio eſt hoc loco, potius quàm uocandi aduerbiũ, quod ſequentia indicant. [Nihil mea carmina curas] Theoc. in 3. Eclog. Non Amarylli audis, non uox hæc fertur ad aureis Mœſta tuas.[Nil noſtri miſerere] in 3.quoque Theo. At tibi nulla mei virgo extat cura doloris. [Mori me denique cogis] Theocritus ait in ultima, Poſtquam difficilis nunquam miſeratur amicum. Ille meum,miſeroque mori ſed cogit amore, [Nunc etiam pecudes] Arguit ſe amoris furore uexari, nã cum ceteri omnes & animalia bruta quieſcant; ſolus tempore vagatur ſub ſole ardenti.[Nunc virides etiam lacertos] Theocritus in Vltima inquit, Quo nunc care die, nitido flagrantibus auris, Tendis iter,viridis rapido ſpineta lacertas?Symichia ſub ſole tegunt felicibus vmbris. Ac etiam obſcœnæ volucres nunc frigus opacum, Et molles altis captant in montibus vmbras.[Theſtylis]Et cetera apud Mãcin.patent. Prima regula eſt, *Regula.* miſereor, potius genitiuum,quàm datiuum regit, miſeror accuſatiuum, & miſeret, ac miſereſcit vtrunque. exempla nota ſunt,vt j.Aen.O ſola infandos Troiæ miſerata labores. Et eiuſdem. Phœbe graues Troiæ ſemper miſerate labores. Et apud Comicum.Atque inopis te miſereſcat mei. In ij.Aeneid.videtur datiuo iungi, His lacrymis uitam damus, & miſereſcimus. Secunda eſt ſæpe per endiadem in eodem caſu per coniunctionem ponimus,quorum ea ablata, alterum eſſet genitiui caſus. vt hic Vmbras & frigora.quaſi vmbrarum frigora.Aliter tamen Seruius exponit.

Non ne fuit ſatius triſtes Amaryllidis iras,
Atque ſuperba pati faſtidia: non ne Menalcã;
Quamuis ille niger, quamuis tu cãdidus eſſes?
O formoſe puer,nimium ne crede colori.
Alba liguſtra cadunt, vacinia nigra leguntur.

SERV. TRISTES Amaryllidis iras] Bene addidit triſtes. pleruque enim,vt ait Terentius,Amantium iræ,amoris redintegratio eſt, vt veram iram oſtenderet.& non fictam illam quę aliquid gratiæ habere conſueuit.Vnde Horatius, Vrit grata proteruitas. [Superbia faſtidia:Ex faſtidio.n.venit omnis ſuperbia. [Nonne Menalcã?] Tres dicitur amaſſe Vergilius: Alexandrum, quem donauit ei Pollio,& Cebetem puerum,cum Leria puella, quos à Mœcenate dicitur accepiſſe. Vnde uolunt quidam per Amaryllida, Leriam,per Menalcam,Cebetem intelligi.[O formoſe puer]Bene dicit Donatus ſuſpendendum.O,& ſic dicendũ, Formoſe puer, vt intelligamus per iram eum aliud voluiſſe dicere, ſed in hæc verba,ne Alexim offenderet, amoris neceſſitate compulſum. [Ne crede] Ne confide.Salluſtius, Virtuti ſatis credebant.i.confidebant.[Alba liguſtra cadunt] Et ruſtice & amatorie ex floribus facit comparationem.Liguſtrum autem, flos eſt candidus, ſed uiliſſimus.Vacinia vero ſunt violæ; quas purpurei coloris eſſe manifeſtum eſt.

A S C. NON ne &c.]Legem amatori præſcribit tacite, dicens.ſatius eſſe.aut Amaryllida ſuperbam amaſſe, aut Menalcã deformem,quia vtriuſque amoris facilis fuiſſet medela.Dum.n.ſuꝑbe contemnitur amans,ſicut ab Amaryllide,id eſt ſuperba,& re ſplendente,ac põpoſa muliere in vrbe reſidente. ruſticus deſperans amari,amori modũ imponi,& dum nimis facilẽ amorẽ inuenit,ſicut in non ſatis pulchris,facile ſui copiã facientibus,illico ſatiatus abit.Vnde Horat. in Odis,docet gratam eſſe in puellis proteruitatem.Satius ergo fuiſſet, aut Amaryllida ſuperbã, aut Menalcam facilẽ amaſſe, q̃ Alexim puerum ſuperbum quidem,ſed tamen forte blando aſpectu allicientem.Nã ſtulti amatores quidquid ab amatis ridetur,ſibi rideri putant. Alloquitur ergo dilectum puerum cohortans eum ad amorem ſui,monẽſque ne propter formã ſuperbiat, cum non omnia quæ candida,eadem dilecta,nec õia quæ nigra, continuo aſpernata ſint. Nam liguſtra cadunt,& vacinia leguntur.volebat autem neſcio quid amarius in Alexim dicere per exclamationem, incipiens; O,quaſi addere voluiſſet,puerum, inaniter ſuperbientem, cum licet formoſus,non tamen dulcis ſit,aut quid ſimile.ſed ne amatum offendat,repreſſit vocem aliud tandem inferens, ac dicẽs, Formoſe puer, nimium ne crede colori. Ordo eſt. Non ne, quaſi dicat maxime ſatius,id eſt melius fuit pati, id eſt perpeti, & pertollere,triſtes,id eſt veras,& non fictitias, ſed ex contemptu ſeuero procedentes,iras,id eſt proteruias, atque pro & ſuperbia faſtidia, id eſt, ſuperbam contemptionem: Amaryllidis,id eſt qua me ſplendida amica urbana, aſpernata tandem eſt: non ne fuit ſatius pati Menalcam paſtorem nigrum, & deformem,è cuius fruitione parum delectationis eſſet, vnde & eum patiare; quamuis ille,ſcilicet Menalcas, eſſet ſupple niger.& quamuis tu, ò Alexi,eſſes candidus. O, quaſi dicat, puerum inaniter ſuperbientẽ, ſed repreſſo ſermone, tãdem ſubdit puer formoſe, ne crede.id eſt ne confidas nimium colori,quia liguſtra,id eſt flores liguſtri ligni,alba id eſt licet albi,tamen quia inutiles. & ad nihil conducentes.cadunt.id eſt decidunt in terram nullis eos,aut ea colligentibus,& uacinia nigra,id eſt flores vaciniorum, qui licet nigri,tamen quia utiles ſunt.leguntur, id eſt colliguntur,& ita deberet Menalcas vernas utilis, licet deformis à ruſtico potius amari.quàm puer ſuperbus forma.& ad nihil vtilis Seruius liguſtrum & vacinia, flores dicit, quod fortaſſe non omnino aſpernãdum eſt.Nam ſicut poma.balſama, thura, hebenum.pro arbore, aut ligno, ita liguſtrum, & vacinia pro floribus earũ arborum poſuiſſe potuit: verum audiamus virum perquàm anxie doctum Beroaldum,qui ita dicit.apud Plin.legi liguſtrũ, & uacinia.magis inter arbores,quàm inter flores numerari:qui in xij.ſcribit;Cyperum appellari in Italia liguſtrum, & in 24.inquit,Liguſtrum eadem arbor eſt, quæ in Oriente Cyperos,cuius Acini contra Phthiriaſim ſunt efficaciſſimi. Idem in 16.refert,Vacinia Italiæ in aucupijs ſata eſſe.Galliæ etiam purpurea tingendi cauſa ad ſeruorum ueſtes.Hæc ille. Ex quibus patet.& liguſtrum.& vacinia flores habere.nam acini non ſunt ſine floribus,ſed liguſtri flores albos penitus inutiles,& vaciniorum nigros ad tincturam utiles.Landinus quoque ex Plinio, & Columella,docet liguſtrum eſſe herbam.vt etiam apud medicos,ſed ſiue arbor ſit,ſiue herba, florem album habet, qui hic decidere intelligitur:non enim de ligno,aut cortice diceret.quòd cadũt. [Triſtes]Hic accuſatiuus eſt pluralis.[Superba faſtidia].i. aſpernationẽ ex faſtu,qui ferè formoſitatis comes eſt. vnde Ouidius in Faſtis.Faſtus ineſt pulchris,ſequiturque ſuperbia formam Iratiſum vultu deſpicit illa ſuo.[Ne crede colori]Sic Iuuen.Sat.2. Fronti nulla fides, quis.n. non vicus abundat Triſtibus obſcœnis?Regula eſt.Ne,particula,licet apud poetas frequenter cum imperatiuo conſtruatur,optatiuum tamen prohibitiue poſitũ apud oratores efflagitat:diceret ergo Mato, Ne crede.ne ſæui magna ſacerdos,ne quære doceri.vbi orator diceret, ne credas,ne ſæuias,ne quæras.Nam Seruius conſtanter dicit, ne ſic imperatiuæ formæ non congruere,cum tamen Comicus dicat,ne nega, cum dicere potuiſſet, ne neges.

COEL. RHOD. ESSE autem ex hiacynthis albos quoſdam, ferrugineos alios produnt eruditi.i.cæruleos, quo argumẽto, cœli colorem hiacynthinum uocant plerique. Vacinium Romani dicunt florẽ hunc,vt ſcribit Dioſcorides, & ſi Seruium in eo lacerant noſtri. Vacinia Matoni uocari nigra interpretantur ſcientiſſimi,ea rõne,qua & purpuream item violam dicunt nigram poetæ.

Deſpectus tibi ſum, nec quis, ſim quæris Alexi,
Quam diues pecoris niuei, quàm lactis abūdās.
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.
Lac mihi non æſtate nouum, nō frigore deſit.
Canto, quę ſolitus, ſi quando armēta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.
Nec ſum adeo informis: nup me in littore vidi,
Cū placidū vētis ſtaret mare. nō ego Daphnin
Iudice te metuam, ſi nunquam fallit imago.

SERV. QVàm diues niuei pecoris] Tria ſunt quibus amatores poſſunt placere. Diuitijs, Pulchritudine, Cantilena. quibus omnibus ſe valere cōmemorat. Et multi ſm Homerum, qui ait. καὶ γέρα λάχον, legunt, niue: quàm lactis. Sed melius eſt, Quàm diues pecoris niuei. Nam candidæ oues, in ingenti ſunt precio. Vnde in Georg. legimus: Continuoque greges villis lege mollibus albos. Item alibi, Munere ſic niueo lanæ, ſi credere dignū eſt. [Mille meæ Siculis errāt in mōtibus agnæ] Theocr. Ἀλλ' αὐτὸς τοιοῦτος, ἐὼν βοτὰ χίλια βόσκω. [Errat] Aut, cū recutitare pareuntur. Et ꝙ ait agnæ, & à ſexu & ab ætate laudauit, nā ex fœminео ſexu in pecoribus copioſior poſſeſſio prouenit. [Lac mihi non æſtate nouum, non frigore deſit] Multo melius q̃ Theocritus. ille n. ait. Τυρὸς δ' οὐ λείπει μ' οὔτ' ἐν θέρει, οὔτ' ἐν ὀπώρᾳ, οὐ χειμῶνος ἄκρῳ. Sed quia caſeus ſeruari pōt, non mirū eſt ſi quouis tempore quis habeat caſeum. Hoc vero laudabile eſt ſi quis habeat lac nouum. i. coloſtrū, quod primum poſt fœtum natum mulgetur: neutri generis eſt, nā fœminini eſſe penitus non poteſt. Sanè hunc verſum male diſtinguens Virgilio maſtix. vituperat: Lac mihi non æſtate nouū, non frigore deſit. Id eſt ſemper mihi inde eſt. [Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho] Amphiō & Zetus fratres fuerūt ex Ioue & Antiopa, ſed Zœtus, ruſticus fuit: Amphion vero, muſicæ artis peritus. Sanè Aracynthus, mons eſt Thebanus. Vñ Actęo, littorali debemus accipere (vt, At procul in ſola ſecretæ Troades acta) non Atheníenſi. licet Athenæ primo Actis dictæ ſint: quanquā pleríque, Actæo Aracyntho, Athenienſi accipiāt, nō ꝙ Aracynthus apud Athenas eſt, ſed vt oſtēdatur ruſtici imperitia. Nā Theocritus ad exprimendā ruſticā ſimplicitatē, multa aliter q̃ res habeat, dicit. Hac rōne pōt & Oaxis, Cretæ fluuius accipi. cum Mons ſit, vt diximus. Scythiæ. [Nec ſum adeo informis] Verecundè ſuā cōmemorat pulchritudinē. Sic Cic. in Cœliana, vt eū non pœniteat non deformē eſſe natum. Nam pulcherrimum uoluit dicere. [In littore vidi, Cū placidū ſtaret uentis mare] Negatur hoc per rerum naturā fieri poſſe. ſed Theocritum ſecutus eſt, qui hoc dicit de Cyclope, ἦ γὰρ πρᾶν ἐς πόντον ἐσέβλεπον, ἦς δὲ γαλάνα. Sed illi eſt excuſatio, vel quia ingentem habet oculum Cyclops, vel quia filius Neptuni eſt. Vnde quia ait, in littore, volunt quidā in aqua à fluctibus derelicta. i. in lacuna littoris cum ſe videre potuiſſe. q̃ rē illud excludit, Cum placidū ventis ſtaret mare. Sed iō in mari imago non cernitur, quia nō ſtat, qđ ſi ſtet, non pōt etiam nobis imaginem reddere. [Non ego Daphnin] Daphnis filius fuit Mercurij. formoſiſſimus puer, q̄ primus dr̄ paſtor fuiſſe. [Si nunquam fallit imago] Nulla. n. res ita decipit, quēmadmodū imago. Nam & in ſpeculo contraria oſtendit vniuerſa. & in aqua remum integrum quaſi fractū videmus. quod etiam Cicero in Tuſculanis plenius docet. [Iudice te metuam] Ac ſi diceret, Qui meam reſpuis pulchritudinē,

ASC. DESPECTVS tibi ſum] Reſpondet per antipophoram tacitę obiectioni, ſi enim Alexis dicat, Non ſum crudelis Corydon, tametſi te non redamo, quia amabilis non es. ad hoc Corydon oſtendit ſe quidem amabilem & habere omnia, q̄ ad conciliandum amorem valent, diuitias, ſuauitatē vocis, ac comitatē ſermonis, & formā non deſpectabilem. ſe tñ non amatum quia deſpectū, vnde ſicut Sappho docet apud Ouidiū, vt nigræ puellę ſępe amatę ſunt quia amanter inſpectę, ſic formoſę neglectę quia deſpectę. dicit ergo Corydon, ò Alexi, tu deſpicis me nec quęris qui ſim, quam diues, q̃ ſuauiter cātans, & quàm non difformis, quod ſi inquireres, forte me amares. Ordo eſt. O Alexi, ego ſum deſpectus tibi, i. contēptus à te, nec quęris. i. inquiris, aut attendis, qui, i. qualis ſim, videlicet, q̃. i. quantum diues pecoris niuei. i. ad ęquiparantiam niuis albi, cuius precioſiſſima eſt lana & ad purpurā vtiliſſima. & q̃ abundans lactis. Quod ſi neſcis, Mille agnę. i. oues fęmellæ ad propagationē aptę. errant. i. in latis paſcuis paſcuntur, mihi. i. ad vtilitatē meam, q a meę sūt in montibus Siculis, Hic manifeſte deprehenditur, non de ſe oīno loqui poetā, ſed imitari Theocritū Siculum. [Lac nouum] . i. recēs mulſum, nō deſit. i. nō deficit mihi æſtate, nec frigore. i. hyeme. ſed licet ruſtice ſignificantius dicit ęſtate, & frigore, q̃ ſi dicat Iulio, & Decembri. nam ęſtas, dr̄ ab ęſtu, ęſtu autē & frigore lac in vaccis, & pecudibus imminuitur. Si ergo in Iulio fuerit temperatum cauma, lac abundare poſſet, ſicut & in hyeme tepida. licet non tñ, ac in vere. Ego canto ſup. ea quæ Amphiō Dircæus. i. Thebanus, vates, & optimus muſicus, ſolitus, ſup. eſt canere in Aracyntho, mōte Acarnanię Actęo. i. littorali, ſi vocabat, qñ. i. aliqñ, armēta. i. maiora animalia, quibus armi eminēt vt ſunt boues, tauri, & vaccę. Plin. vt Beroaldus in Seruium notauit, dicit lib. 4. Aracynthū eſſe montem Acarnanię, quę eſt pars Epiri. Sed qūo Amphiō Thebanus dr̄ in Acarnania ceciniſſe, niſi dicas vt Seruius, ruſtice locutū, & regionē ignoraſſe, aut ſequamur Probum dicentem ſic: A monte Amœno Thebano, quem Actęum dicit, non Atticum ꝙ ibi Actęon à canibus ſit laceratus. Mihi p̄cipue placet, ruſtice locutum, & erraſſe Corydona ꝙ ex pluribus coiecturis aſſequor, & quia Theocritum imitatur, qui errores imperitis non imperite aſſignat, ſicut & Plautus, ſeruis minus grāmaticas dat locutiones. In quibus papauerem gutturem, & ſimilia enunciant, & militi non rectè pronomine ſui vtenti, vnde conuenit, vt amanti, quaſi amenti, detur imperitorum ſermo, ſicut Comicus ſeruum non amantem dño amante prudentiorē facit. Præterea verſus ipſe durior eſt. vt qui in quinto pede in rei legę, videlicet, & cantilenę, narratione ſpondæum habet, nec eum ſatis artificioſe poſitum, nam neque dactylum in quinto habet, neque quantitatis ſatis conſtat ratio, q vult, vt vocalis ante vocalem in diuerſis dictionibus eiuſdē verſus abijciatur, aut ſaltem abbreuietur, ſicut ibi. Et longum formoſe uale, vale, inquit Iola. & ibi. imponere Pelio Oſſam. dicamus ergo in Aracyntho monte Acarnaniæ, quem tñ forte Corydon Thebanū putauit, ſi non ſinas cōminiſci Amphiona Dircæum, quo tempore à patre expulſus erat, ad Epirum, ſe contuliſſe, ꝙ Corydon Siculus audiſſe poterat, q̃ uis in promptu non ſit à quo. Nā ſæpe occurrunt loci in poetis, qui aut ſemel tñ, aut nuſquā alibi leguntur, q res Plautum obſcuriorem facit. Sed ad ordinem redeo, Nec ſum adeo. ſ. vſque adeo; informis. i. ſine forma; hoc eſt formoſitatis expers, vt ob id repelli debeā; ego vidi nuper. i. paulò ante, me, i. imaginem, & effigiē meā in littore, in aqua. ſ. pluuiali illic collecta, aut à maris refluxu derelicta, cum. i. quando, mare placidū. i. placatum, & immotū; ventis ſtaret. i. immotum maneret. Ego nō metuā, Daphnin paſtorē Siculum, & filiū Apollinis indulgentiſſimum. i. nō verear contendere cum Daphni, aut Daphnide de formoſitate, te iudice. i. iudicante, ſi imago nunq̃ fallit. i. ſi talis ſum, qualis mihi in aquis viſus ſum, q a ſolent pulchriores apparere facies in ſpeculo, aut aquis viſæ, q̃ ſint. [Qui ſim] Durus eſſe ſybilus ſi quis ſim, legeretur, q a concurſus eiuſdē literæ. Siculis in mōtibus. Et hoc ioco manifeſtiſſime conuincitur Corydona, nō oīno ſignificare Virgiliū, nam vñ eius agni, in Siculis montibus errēt? dicere tñ poſſumus, ſic eas illic errare, vt in 1. Ecloga dicta eſt, Sepes depaſta apibus Hyblæis, q̄ ēt Siculæ ſunt; nā in oībus fere a Siculo Theocrito aliqd ſumit, vñ dicturus eſt Sicelides muſæ, &c. [Lac mihi] Bero: carpit Ser. quia coloſtrū dicit, lac nouū, tñ neutro gñe dici his verbis. In tā paucis uerbis duplex eſt error manifeſtarius inā & fœminino gñe, coloſtrā reperiri oſtēdit Colum. in 8. his verbis: Exiguū emulgendum eſt, qđ paſtores coloſtrā vocant, ea niſi aliquatenus emittitur, nocet agno. Et Plaut. in Penulo fœminino gñe vſus eſt, Mea coloſtra, meus molliculus caſeus. Præterea coloſtrū non proprie ſignificat lac nouū, ſed eſt ſpongioſa denſitas lactis. à partu. vt auctor eſt Plinius, ad quod alluſit epigrāmaticus poeta illo diſticho. Subripuit paſtor, q̄ nondum ſtantibus hœdis. De primo matrū lacte, coloſtra damus. A coloſtro; coloſtrati dicūtur infantes. Cętera. vt hæc proſeq tur ſatis exacte Mancinellus, cuius verba iā p̄poſui. Addere potes, ꝙ paſtorum mos eſt, dū armenta aut gregē vocant, vt ſe domū referant, quaſi receptui canere. & dulcius modulari iā peractis laboribus diurnæ cuſtodię. [Deſpectus] Dicitur aūt à deorſum, & ſpecio, verbo antiquo, & ſæpe ſignificat, deorsū inſpicere. citra contēptū; vt cū Iuppiter, hoc eſt deus, deſpicit ſuos. ſicut Aeneid. 1. Deſpiciens mare veliuolum, &c. quia tñ qui aſpicere, ac ſuſpicere in quempiam nolunt, cū contemnunt & aſpernantur, pro eiſdem verbis accipi ſolent. Prima regula eſt: q̄dam uerba, & partici-

Aracynthus.

Deſpicio.

Regula.

pia

pia paſſiuæ ſignificantiæ regunt datiuum reſolubilem in ablatiuum à quo, vt deſpectus, dilectus, viſus tibi.i.à te. Secunda Vitandus eſt creber eiuſdem literæ ſtrepitus, quem s, litera præcipuum habet, non ergo dices, quis ſim quæris Alexi, ſed nec qui ſim quæris Alexi. Tertia, quàm acceptum pro eo, quod eſt, quantum, poſitiuo quadrat, pro quanto, licet rarius cõparatiuo, pro valde ſuperlatiuo, ſed cum poſitiuo ferè figurata locutio eſt aut dubitatiua ſeu infinita. vt neſcio quàm diues ſit aut interrogatiua, vt, ꝗ diues es? aut relatiua, vt tam diues, quàm honeſtus, aut admiratiua, vt ò quàm diues eſt qui ſuis contentus eſt, aut ſimilis. Exemplum de comparatiuo, vt quàm magis illa tremẽs tanto magis effera flammis, quàm magis.i.quãto magis. De ſuperlatiuo, vt uir quàm ditiſſimus, aut quàm maxime diues.

Aracyn-thus.

PROB. AMPHION Dircæus] Amphionẽ & Zetum Euripides, & apud nos Pacuuius Iouis ex Antiopa Nyctei filia, ait natos cãtãdo potuiſſe armẽta vocare. Teſtantur id Thebæ, quas Apollonius in Argonauticis, à fratribus antedictis, muro eſſe clauſas, ait. Sed Zœtus humeris ſaxa contulit operi, Amphion cãtu uocauit, ſi quidem ſenſus animaliũ facilius, quàm ſaxa uincuntur. Pannyaſis & Alexander, lyram à Mercurio muneri datam dicit, quod primus Cytharam liberauit. Dircæum aũt dixit pro Thebano, à fõte Dirce. [Actæo Arac.] Amœno mõte Thebano, quẽ Actæũ dixit, nõ Atticũ, ſed ꝙ ibi Actæõ à canibus ſit laceratus.

IOAN. SCOP. TANTA eſt non grammaticorum, ſed auctorũ etiam varietas, & pene diuerſitas, quam nos eligendo, quem potiſſimum ſequamur, ambigere maxime ſubigunt, qua de re qui hãc inter pretandi prouinciam ſuſcipiunt, multa, eum omnia nõ poſſint, aſſidua lectione, acutiori examine, & ꝑtinaci memoria videre, diſcutere, ac meminiſſe debent. Hoc equidẽ aſſero, ꝙ eſt carmẽ in Maronis Ecloga, Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho. In quo quidem carmine dum uarias auctorum de mõte opiniones exquirerent, interpretes valde laborarunt, ꝙ etiam legentiũ oculos caligantes reddunt. Nos uero ipſorum ſententia omiſſa (ibi nanque, niſi deſidia, ſecordiaque lãgueſcas, tuo legere poteris Arbitratu) affirmamus Maronem Aracynthum mõtẽ Athenienſem dubio procul intellexiſſe. Vibius.n. Sequeſter his ait verbis: Aracynthus mons eſt in Attica, quidam in Arcadia volunt: Quibus Vibij verbis ſatis liquido patet Aracynthum eſſe Athenienſem montem. Attica nanque olim, ut Plin. in quarto capite ſeptimo, Gellius, & Lycophron poeta græcus teſtantur, Actæ nuncupabatur, vel vt Stra. in 11. ab Actænne, vel ab Actæo rege indigena, qui primus (vt Pauſanias in primo) Athenis regnaſſe fertur, vel quia littoralis (vt ſcribit Strabo) ferè tota ſit. Acte nanque littus dicitur, inde Actæus Athenienſis, in Actæo ergo Aracyntho.i. Athenienſi. Lutatius in quarto Thebaidos ſcribit, quod Actæ dicitur Regio Actica. vnde Virgilius montem Acticum Aracynthum Actæum dixit. Eſt & Aracynthus mons clarus in Acarnania Epiri parte, vt Plin. in 4 & Martianus Capella eſt & Thebanus, vt Seruius, quem comprobat Propertius in tertio. Pæana Amphion rupe Aracynthe tua. Quoniam Amphion cum Zœtho fratre Thebis Dircen lacerari curauit, & hoc ex ipſo Propertio maxime liquet, non ergo foret abſurdũ eſſe intelligendum Maronem Aracynthum appellaſſe Actæum, nuncupatũ (vt Probus) ab Actæone ibi à ſuis lacerato canibus. Poteris igitur ſtudioſe Lector, ſi diluas aures aceto, hãc noſtrã, vel interpretum ſententiã comprobare, & vtram malis, eligere.

COEL. RHOD. EX his vero palã fieri poteſt, quid ſibi voluerit Seruius grãmaticus ſuper eo Virg. loco in Buc. Nec ſum adeo informis, nuper me in littore vidi. Cum placidum ventis ſtaret mare. Non reddit, inquit, nobis imaginem mare, quia nõ ſtat, atque etiam ſi ſtet, reddere non poteſt. Cur enim non poteſt? An quia, ut ex Peripateticis, probauimus ſcholis, in ſerenitate calorem ſibi trahit mare, & oleoſum ſupernatat pingue, indeq. reddi imago nequit? quod in ſpeculo obnubilato perſpicere licet, & in aqua, vbi caro præpinguis fuerit percocta. Quod uero ait Poeta. Cum placidum uentis ſtaret mare. Tranquillum (inquit in Naturæ quæſtionibus Seneca) mare dicitur, cum leniter commouetur nec in vnam partem inclinatur. Quod & de aere iudicandum eſt, qui nunquam immobilis eſt, etiam ſi quietus ſit. Verum alibi Seneca idem: Fons, inquit, cuique pellucidus, aut lene ſaxum imaginem reddit. Virgil. Nuper me in littore uidi. Nam in Alcione Lucianus. ἀκύμαντον δὲ ἐχ γαλήνην ἅπαντα πέλαγος, ὅμοιον ὡς εἰπεῖν κατόπτρῳ. Quietum, inquit, & tranquillum mare uniuerſum, ac ſimile (vt ita dicam) ſpeculo. Sed & alibi in Dialogis, quos vocat ἁλίους. i. marinos. ἀπὸ πέτρας τινος, εἴποτε γαλήνη εἴη, ἐπικύψασα ἐς τὸ ὕδωρ ἴδε σεαυτὴν οὐδὲν ἄλλο, ἢ χροιὰν λευκὴν ἀκριβῶς. ex petra, inquit, ſi quando ſit tranquillitas in aquã procumbens inſpice te ipſam nil aliud quã albam omnino. In his vero tam diſceptantibus auctorum ſentẽtijs habet, quod proferat, perſpicax & ingenioſus lector; ſi quæ de Aquilonis ratione, deque Auſtri paulo ante ſunt allata rependat amplius.

> O tantum libeat mecum tibi ſordida rura,
> Atque humiles habitare caſas, & figere ceruos,
> Hœdorũque gregẽ viridi compellere hibiſco,
> Mecum vnà in ſyluis imitabere Pana canẽdo.
> Pan primus calamos cera coniũgere plures
> Inſtituit: Pan curat oues, ouiumq. magiſtros.
> Nec te pœniteat calamo triuiſſe labellum.
> Hæc eadẽ vt ſciret, quid nõ faciebat Amyntas?

SERV. TIBI ſordida rura] Vtinã libeat tibi mecum habitare rura tibi ſordida .i.ꝗ tu putas ſordida, nã bis accipimus, Tibi. [Atque humiles habitare caſas] Sanè melius, habito illã rẽ. ꝗ, habito in illa re, dicimus: Nam ẽt principalitas huius verbi frequentatiui, accuſatiuũ regit: vt, habeo illam rem. inde fit, habito illã, rem, non in illa re, vt habitare caſas. [Figere ceruos] Aut furcas, ꝗ figuntur ad caſæ ſuſtentationẽ, ꝗ dictæ ſunt cerui, ad ſimilitudinẽ cornuũ ceruinorũ. Aut (quod melius eſt, figere ceruos.i. venari & iaculari, intelligamus, vt magis ad voluptatem eum, quã ad laborẽ inuitare videatur. [Viridi hibiſco] Ad hibiſcum cõpellere.ſ. à lacte depulſos. Hibiſcus aũt genus eſt herbæ, & ſic dixit hibiſco, ad hibiſcũ: vt, It clamor cœlo.i. ad cœlum. [Imitabere Pana canendo] Exẽplo numinis, in agris mecum poteris canere. Nam Pan, deus eſt ruſticus, in naturę ſimilitudinem formatus. Vñ & Pan dictus eſt.i. omne. habet.n. cornua in radiorum ſolis, & cornuũ lunæ ſimilitudinẽ. rubet eius facies, ad ætheris imitationẽ. in pectore nebridẽ habet ſtellatã, ad ſtellarum imaginẽ. pars eius inferior, hiſpida eſt propter arbores, virgulta, feras, caprinos pedes habet, vt oſtendat terrę ſoliditatem, fiſtulã ſeptem calamorum habet propter harmoniã cęli, in qua ſeptẽ ſoni ſunt, vt diximus in Aeneide, Septẽ diſcrimina vocũ ῥάβδον habet.i. pedum, hoc eſt baculum recuruum, propter annũ qui in ſe recurrit, quia hic totius naturæ deus eſt. Poetis fingitur cũ amore luctatus, & ab eo victus, qa, vt legimus, oĩa vincit amor. Ergo Pan, ſẽm fabulas, amaſſe Syringam nympham dr, quam cũ ſequeretur, illa implorato Terræ auxilio, in calamum conuerſa eſt, quem Pan, ad ſolatium amoris incidit, & ſibi fiſtulam fecit. Sane ſciendum, Pana, pa, habere accentum. Græca.n. monoſyllaba, quæ ad nos tranſeunt creſcunt in obliquis caſibus, & in genitiuo, & datiuo tm̃ ſingularibus, vltimę ſyllabę accẽtũ dãt, vt, Panos pani, Lyncos lynci. Plurales etiã iſti duo hñt accentũ; licet ad nos tranſire non poſſint. [Nec te pœniteat calamo triuiſſe labellum] Nõ tibi parũ videatur. Terentius, At.n. quantũ hic operis fiat pœnitet. Id eſt parum vr̃. Et nondum pœniteat triuiſſe: ꝑteritũ pro præſenti poſitum vſurpatiue eſt, ꝙ in defectiuis licentier fit, vbi præſens non inuenitur. vt, Quanquã animus meminiſſe horret. [Labellum] Paruum labrum. Hinc inaniſſimiã quidam tentãt facere diſcretionem, ut virorum labra, mulierum labia dicantur. [Quid non faciebat Amyntas?] Quemadmodum mihi non obſequebatur? Et ex affectu alterius hunc cogit.

Hibiſcus.

Pan deſcriptio.

ASC. O TANTVM libeat. &c.] Bono ordine procedit cantilena Corydonis licet prius incõdita eiecmiſſe dictus ſit, qđ per impatientiam amoris, nõ cohærentia canit. Nam poſtquam oſtenderat amicum puerum eſſe crudeliſſimum, qui carmina eius nõ curaret, & ſe miſerrimũ, qui nihil reſiigerij impetraret, nec amaretur quãuis ſit redamari digniſſimus, vt pote diues, formoſus, & bene canens, idque euenire ſatis docuiſſet, quia deſpectus eſſet vſque adeo, vt Alexis non dignetur inſpicere quis eſſet, prudẽter inuitat eum ad commercium, ac ſocietatem, vt.ſ. ex familiari conſuetudine ab eo amari mereatur. Maximę aũt eſt fiducię, quod dicit, ò tantum libeat, q d. vnum peto. vt mecum conuerſeris, & vici. quia tanta eſt mihi morum comitas & ſuauitas vt non poſſis me non redamare. Ordo eſt. O, optandi particula. q. d. vtinam ſic eſſet, ò Alexi, ut tantum.i. tantummodo libeat tibi habitare mecum, rura ſordida tibi.i. ad exiſtimationẽ tuam, cum tamen ſordida non ſint, ſed quondam à dijs culta, atque

atq; caſas humiles.i.tuguria humilia & demiſſa. Et figere.i.traſfigere ceruos venãdo.i.aut figere in terra.ſ. ceruos.i.ſtipites cornutos ac furcas ad caſam conſtruendam,verum prior lectio pręſtat,quia inuitat puerum delicatum ad rem placidã,quæ eſt venatio,non ad duram,vt eſſet fucatum fixio:& compellere gregem hœdorum,viridi hibiſco .i. ad viride, aut viridem hibiſcũ (vtroque.n.modo dicitur)tu imitabere mecum, vna, ideſt pariter,aut conformiter,Pana.i.deum paſtorem canẽdo in ſyluis,id enim Pan feciſſe dicitur,vnde ſubdit, Pan inſtituit.i.ſtatuit primus. coniungere plures calamos.i.fiſtulas,aut culmos, cera, id eſt glutino cereo?Pan curat oues,& magiſtros oniũ.i.paſtores, Nec,ò Alexi,pęniteat te.i.parum videatur tibi, aut pęnitudine, ſi feceris,afficiat te,triuiſſe calamo. i.frequẽti inſ.atione calami ac fiſtulæ,labellum.i.tenellum labrum tuum:nam quid non faciebat Amyntas paſtor ille non ſatis eruditus in muſica.ſed ob id inuidioſus,vt ſciret hæc eadem.ſ.ad q̃ te inuito.ſ. vt ſciret terere labellum inflando calamum.q.d nihil nõ faciebat.ſed omnia faciebat, Quæ expoſitionis egent habita ſunt ex Manc. Regula eſt. Locum in quem,aut ad quem aliquid infertur. tendit aut dirigitur,Virgilius ſæpe in datiuo ponit,vt cęteri auctores, tepetita prepoſitione in accuſatiuo,vt Compellere hibiſco.i.ad hibiſcum. It cœlo,clamorque virum, clangorque tubarũ. Obuertunt pelago proras i.in pelagus.aut pelagus verſus. *Regula.*

PAN primus calamos cera coniungere plures Inſtituit,Pan curat oues,in Rom.cod.Primum,legitur aduerbialiter. ſed,primus,omnino melius,vt in alijs habetur. VARIA LECT.

Eſt mihi diſparibus ſeptem compacta cicutis
Fiſtula, Damœtas dono mihi quã dedit olim:
Et dixit moriens,te nunc habet iſta ſecundum.
Dixit Damœtas:inuidit ſtultus Amyntas.
Præterea duo, nec tuta mihi valle reperti,
Capreoli, ſparſis etiam nunc pellibus albo,
Bina die ſiccant ouis vbera,quos tibi ſeruo.
Iampridẽ à me illos abducere Theſtylis orat.
Et faciet,quoniã ſordent tibi munera noſtra.

SERV. Diſparibus ſeptem compacta cicutis] Inæqualibus cannis. Nam & harmonia inæqualis eſt.Cicuta autem eſt ſpatium quod eſt inter cannarũ nodos. [Cõpacta]Coniuncta.vt, Turrim cõpactis trabibus quam eduxerat ipſe.[Te nunc habet iſta ſecundum] Commendat munus,& ex eo quod ei hęredita riũ datum eſt. & ex eo quod inuidiam metuit. Nam res optimæ & difficile donantur à uiuis,& acceptæ, facile merentur inuidiam.[Nec tuta mihi valle reperti Capreoli]Commendat à difficultate.Sic in primo: Relliquias Troia ex ardẽte receptas. [Sparſis pellibus albo]Qui habent adhuc maculas à prima ætate venientes. proceſſu.n.temporis mutant colorem, & eorum maculæ eſſe gratiæ minoris incipiunt. Ergo hic dicit,Seruo tibi capreolos qui adhuc ſunt pellibus albo ſparſis.[Quos ẽt nũc tibi ſeruo].i.quos adhuc tibi ſeruo,licet roget à Theſtyli amica,q̃ hoc a me cupit abducere.[Siccant] Sugunt. [Orat.abducere]Orat ut abducat,figuratũ eſt,vt donat hæc.i.donat vt habeat [Et faciet]Noluit dicere, & faciam, ne quem amabat offenderet,ſi ſe velle alteri dare munus diceret quod ei præparauerat. *Cicuta.*

ab arte, ſicut hic Corydon,fiſtulam,dicens, Fac periculum in muſica,&c. ſed ille docet artificem,eſſe Chercam,hic fiſtulam artificioſe factam, & Aethiopiſſam commẽdat a difficultate acquirendi,dicens, Ex Aethiopia eſt vſque hæc,ſicut hic,Corydõ, nec tuta mihi valle reperti. vnde, & Aen.j.Reliquias Troia ex ardente receptas. Commendare autem opus ſuum proprium eſt poetæ,quem ſe Corydon prædicauit dicens, Canto quæ ſolus,&c. Vnde Flaccus carminum 4. ad Margium, Gaudes carminibus carmina poſſumus donare, & precium dicere muneri. Precium ergo fiſtulæ ex multis accumulat: Primo ex artificio,quia ſeptẽ diſparibus compacta eſt cicutis,quaſi ſeptenas ſpherarum ſyrenas æquipararet.Deinde,ex poſſeſſore, quia Damœtas qui etiam in ſequenti Eclog.optimus muſicus oſtẽditur, eam poſſedit ad mortem vſque,ita vt iam moriẽs.eam manu teneret,& diceret, Te nunc habet iſta ſm.Tertio,ex inuidia Amyntæ, qui eã uſq; adeo amauit,ac concupiuit, vt priuatus ea, ſtultus efficeretur, vñ dicit. Inuidit ſtultus Amyntas. Sunt & alia non contemnenda,fiſtulã cõmendantia,vt quia,dono dedit, quaſi nullo precio vendere uoluiſſet,nec dare niſi moriens. & q̃ habet,non habetur.In capreolis aũt non minor eſt commendatio.Et quia duo, qđ indicium eſt bonæ,& fœcundæ matris.Et quia capreoli,qui cariores ſunt q̃ hœduli cicures.i.domeſtici. Et quia reperti.i.ſummo labore iterum atque iterum parti. id eſt acquiſiti, ſicut infans matri, à pario.n.fit reperio.Et quia in ualle nõ tuta, vbi.ſ. lupi,& leones timerentur. Et à teneritudine, quia Sparſis etiam nunc pellibus albo.vnde malim dicere, dictum eſſe ẽt nunc, id eſt adhuc pp teneritudinem:quãquam Teſtylis adhuc abducere oret.hoc.n.iampridem explicat,Et à pingui,& bona educatione,quia bina die ſiccãt ouis vbera.hoc eſt,ſinguli duo q̃ importat dictio bina.Et quia Theſtylis eos orat. id eſt non imperioſe, vt meretrices in re modica ſolent exigi, ſed ſupplex rogat non aſportare,ſed abducere,quia iã ingredi firmiter poſſent. Et quia orat iampridem,id eſt iam orat.nec deſinit orare. & pridem,id eſt à pluſculo tpe orauit,vbi ſcias,olim, de magno quouis tpe ſolere dici,tam pterito, quam futuro, & abuſiue de pſenti,pridem,de mediocri,ſm ſecum durationem, dudum de minimo, & cũ verbo etiam præteriti temporis,recte cõſtrui,ſed iã olim, aut olim iam,iampridẽ,& iandudum, ſeruata ratione, ediuerſo durationis cum verbo præſenti velle conſtrui eo quod videtur poſſe addi a,vt ſit iam à pridem,ab olim, &c. Cætera Mãc.graphice exequitur. Prima regula plurima verba,præter datiuum acquirentem,regunt ſecundum ſignificantẽ modum,aut ſinem acquirendi,qui in accuſatiuum,mediante in aut ad reſolui põt, vt do tibi dono,id eſt in donum,aut ad donum, ſum tibi voluptati.id eſt ad voluptatẽ, domus mea patet tibi hoſpitio,venio tibi ſubſidio,do tibi vitio,cedit tibi honori &c.Secunda.Iampridem,iandudum,& olim iam,quia continuatum tempus importanr,& conſiſtentiam actionis, præſens tempus efflagitant, vt Iampridem orat,vnde dices, Veni dudum,& obſeruo te iandudum,vt Valla præcipit. *Olim Pridem Dudum. Iã olim. Iampridem. Iãdudũ Regulæ.*

A S C. EST mihi,&c.]Inuitauit Alexim Corydon ad ſecum habẽdam in ſyluis exercitationem.ſ. ad venationem, & ad amicum commercium,ac ſtudium cantandi,more Amphionis,& Panos. & nunc inuitat eundem ad munera accipienda, quæ illi parata habet.dicens ſe habere fiſtulam affabre factam, ex teſtamento amici morientis,& capreolos,ex venatu periculoſo acquiſitos. Ordo eſt.Fiſtula.i.inſtrumentum muſicum quod inflatur,ſitq; ex tibijs gruum,interdum aut herba fiſtuloſa, ſeu concaua, aut ex culmo aut ligno cauato,aut quouis metallo,compacta.i.cõſtipata & cõdenſata.ſeptem cicutis. i. internodijs cicutæ herbę fiſtuloſæ,diſparibus,i.diuerſæ quantitatis, & ſoni,quod ad artẽ muſicam pertinet. quam.ſ.fiſtulã Damœtas paſtor ille bonus, & muſicę peritus.ac ſingularis amicus meus,dedit mihi dono.i. (vt dicunt)in donum, & pro peculiari dono, & ipſe moriens.i. cum iam eſſet prope exitum vitę.nec poſſet amplius eam poſſidere,dixit,ſup.ad me.ò Corydon,iſta,ſup.fiſtula,quam modo tenes,ſed eam non nominat quia proprijs manibus moribundus porrexerat, habet te nunc ſm ſup. poſſeſſorem, quia quandiu mihi ſpes vitæ fuit, nulli tam amice eam concedere volui. Damœtas,inquam,dixit,ſup.hoc & Amynthas paſtor ille ſtultus.i. perdite eam amans,inuidit.i.inuidia commotus eſt. Præterea .i.præter.& ultra,hanc fiſtulam,duo capreoli.i. caprearum,hoc eſt, caprarum ſylueſtrium fœtus iuniores ſparſis pellibus.i. quibus pelles ſunt ſparſæ,aut habentes pelles ſparſas,etiam nunc.i. adhuc,albo.i.maculis albis.nec.i.& non. & reperti cum difficultate inuenti,mihi.i.à me valle non tuta.ſed periculoſa.ſiccant.i. omnino exugunt, aut ſugendo emulgent, die.i.quotidie, bina ubera.i.ambas mammas,ouis.i.pecudis fœtæ,quos.ſ.capreolos ego ſeruo tibi.i.ad cõmodum tuũ vt tibi eos dono dem,vbi veneris ad me.Theſtylis mulier illa ruſtica. ſed venefica & amatorijs intenta,orat iampridem.i.iam à pluſculo tẽpore ex quo incepit orare,abducere. i. vt abducat, aut vt poſſit abducere.i.à me ad ſe ducere,& faciet.i.abducet.qm noſtra munera ſordent .i.ſordida vñr tibi. Artificioſe igitur commendat munera ſua, ſicut & Phædria Terentianus in Eunucho præcipit dicens.Munus noſtrum ornato verbis quoad poteris, quod faciens Parmeno Eunuchum,hoc eſt Cheream,in ſpecie Eunuchi commẽdat

SPARSIS etiam nunc pellibus albo, antiquiſſimus ille codex maioris notæ,membrum vnum ita diſtinguit. Sparſis etiã nunc pellibus.Inde vltimam ex verſu dictionem cum ſubſequẽti iungit, hoc pacto: Ambo bina die ſiccant ouis vbera. [Quos tibi ſeruo]In Romano codice quod,habetur. [Ruſticus es Corydon VARIA LECT.

VARI. LEC.

rydon nec munera curat Alexis]es,quidem ſecunda pſona paſſim legitur,præterquam in Romano codice.vbi,eſt, habetur pſona tertia. [Nec ſi muneribus certes, concedat Iolas]In Romano codice,certet legitur,quod non placet [Eheu quid volui]In ſingulis penes codicibus,varie ſcriptam inuenias interiectionē hanc Eheu.Hic mihi non diſplicet,quod in Romano codice integra interiectio duplicata eſt,Heu heu.[Perditus, & liquidis.] In Romano codice,Perditos per os ſcriptum habetur. [Pallas quas condidit arces, Ipſa colat] In Romano codice,quę condidit,legitur.

SERV. HVC ades ò formoſe puer,tibi lilia plenis ecce ferunt nymphę calathis] Tm̄ honoris habet puero,vt ei dicat ēt numina obſecutura.Sane calathus,gręcum eſt,nā latine quaſſilum dicitur Cic.in philippicis , An non inter quaſſila pendatur autum ? [Candida Nais] Vel pulchra , vel Dea.Nam dij vmbris contrarij ſunt,quas nigras eſſe cōſtar.hinc eſt , candidus inſuetū miratur limen Olympi.[Pallētes violas]Amantium tinctas colore.Horat.Et tinctus viola pallor amantium . Vñ non præter affectionem amantis, eos flores nymphas dicit offerre, qui ſunt amantibus ſimiles. [Papauera carpens , Narciſſum & florē bene olentis anethi] Sane Papauer,Narciſſus, Anethus,pulcherrimi pueri fuerunt , qui in flores ſuorum nominum verſi ſunt, quos ei offerendo,quaſi admonet ne quid etiā tale aliquid vnq̄ ex amore patiatur. [Tum caſia]Herba ſuauiſſimi odoris , ut ſequentia indicant , quam Græci caſiam dicunt.Et ſic dictum eſt Tum caſia, atque alijs intexens ſuauibus herbis:vt in Salluſtio, Leonē,atque alias feras [Mollia luteola pingit uacinia caltha] Mollia vacinia pingit.i. componit de caltha luteola . Nam niſi luteola ſeptimus ſit caſus,non ſtat uerſus. Mollia autem ,tactus plumei.ſ.Hoc dicens, ex colorum diuerſitate quęrit ornatum . [Cana legam tenera lanugine mala]Mala dicit cydonea,quę lanuginis plena ſunt ,ſed non preter obliquitatem.Nam in Aeneide diximus,apud Cretēſes, infamię genus iuuenibus fuerat,nō amatos fuiſſe. Et uerecundè rē inhoneſtā ſupprimit,quā Theocritus aperte commemorat.[Caſtaneaſq́. nuces] Bene ſpeciem addidit.dicens caſtaneas. Nam Nuces generaliter dicuntur omnia tecta cortice duriore,ut auellanæ,amygdalæ,iuglādes,caſtaneæ,ſicut contra dicūtur poma omnia molliora. [Mea quas Amaryllis amabat]ne eas uiles exiſtimes,quas Amaryllis eſt amare dignata,nam apud illam in ingenti fuerunt honore . [Cerea pruna] Aut cerei coloris ,aut mollia . Horatius , Cerea Telephi laudat brachia.[Honos erit huic quoq; pomo] Si à te dilectum fuerit. ſicut caſtaneę in honore fuerunt amatæ Amaryllidi. [O lauri] Licet Horat. dixerit , Depone ſub lauru mea , melius tñ eſt iuxta ſecundam formam inflectere,nā melius ſonat.[Proxima myrte]uel uicina lauro , uel ad odorem proxima.poteſt.n. utrunque intelligi. [Sic poſitę quoniā ſuaues miſcetis odores] Quoniam permixtione ueſtra ſuauem odorem creatis.

† Caſia a iracis iiſ, ſcribitur, geminato.

‡ Et redundatur aſpiratio pro conſonante.

Huc ades ò formoſe puer:tibi lilia plenis
Ecce ferunt nymphæ calathis: tibi cādida Nais
Pallentes violas, & ſumma papauera carpens,
Narciſſum , & florē iungit bene olentis anethi.
Tum†caſia atque alijs intexēs ſuauibus herbis,
Mollia luteola pingit‡vacinia caltha .
Ipſe ego cana legam tenera lanugine mala,
Caſtaneaſq́.nuces,mea quas Amaryllis amabat.
Addā cerea pruna:†& honos erit huic quoq; po(mo.
Et vos ò lauri carpā,& te proxima myrte:
Sic poſitæ,quoniam ſuaues miſcetis odores.

.ſ. obuiam, aut afferunt tibi lilia plenis calathis.i. vaſculis vimineis:Nais.i.dea illa , candida.i. decens , & formoſa , carpens.i.legens carpendo.i. ſummis digitis abrumpendo. violas pallentes, & ita amanti cōgruas , & ſumma papauera.i. ſummitatem papauerum.iungit.i. confert , inſertum colligit narciſſum,florem illum, in quem Narciſſus puer transformatus fingitur, & florem anethi,herbæ videlicet,bene.i.ſuauiter,olentis.i.fragrantis,tum.i.deinde,aut inſuper. ipſa intexens. ſ. ſertum ipſum , hoc eſt in medio ſuffulciens intertexendo, caſia, herba illa ſuaui atq; alijs herbis ſuauibus, pingit.i. componit , aut potius in morem pictoris diuerſarum herbarum coloribus diuerſis exornat cōponendo,uacinia.i.flores uaciniorum,mollia.i. plumei tactus,caltha.i.flore illius herbę,luteola.i.aliquantulum lutei coloris.qui color eſt in unguibus , aut cornu oris metulę. eſt.n.ruber cum croceo:aut ſic, tum.i.inſuper . Nais intexens uacinia mollia,caſia,atque alijs ſuauibus herbis pingit , ſup. ea caltha luteola.Ipſe ego.i.egomet , legam,i. ex arbore molliter, ne lędātur,excerpam,mala cana.i.caneſcētia,quæ cotonea,à doctis,ab imperitis (licet alia ſine)coctana uocantur tenera lanugine.i. quibus adhæret quædam lanugo tenera , & caſtaneas , quas nuces. aut caſtaneas exiſtentes nuces: Amaryllis mea.ſ. amica.amabat,ſupp. tunc,cum à me amaretur,& erat faſtidioſiſſima,unde nō niſi delicatiſſima amaſſe putāda eſt:ego addam pruna cerea.i.cerei coloris,& honos.i.decor , erit quoq. id eſt ēt huic pomo.ſ.pruno, quod pomum eſt , quia corticem mollem habet . Et ò lauri (mōſtrat amatoriè lautos, quas Alexi iampridem deſtinat)ego carpam vos,& ò myrte,arbor odorifera, Veneri ſacra,proxima,.i.quæ proxima lauro es,ego carpam.i.decerpam te . ſup.nunc, quamuis nunc molliter ſeruem , ac cuſtodiam, quoniam vos , ſcilicet laurus,& myrtus , poſitę ſic , id eſt circū mala,& poma iam dicta miſcetis ſuaues odores . Multa hic Seruius ſubtiliter diſſerit , non pauca Mancinellus, quibus ne vbique longus ſim, contentus ſum . Tametſi quatuor modis dici poteſt hæc , & conſimilis locutio. Malum tenerum lanuginem, quod nimis Gręcum , ac poeticum eſt . Tenerum lanugine : quod hiſtorico permittitur, & Tenerę lanuginis , quod maxime grammaticum eſt. & Tenera lanugine , quod maxime Latinum eſt : tamen , qui oratorie ac Latine loqui volet , vltimum modum,niſi concentum repugnet , amplectetur, vt alibi latius dicam. Regula.

A S C. HVC ades,&c.]Rurſum Alexium allicit, inuitatq. ad concedendū in agrum,dicēs ei,paratos eſſe flores ſuauiſſimos, atq; herbas maxime odoriferas,quos & quas nymphę illi ultro afferent ſi uenerit:additurum pręterea ſe ſertum ex uarijs floribus , herbis,& fructibus. Ordo eſt . O formoſe puer Alexi. ades.i. adſis,aduenias, huc.i.ad me , ecce , ſi munera noſtra tibi ſordent , nymphę.i.deę , hoc eſt rerum naturalium productrices , ferunt

PROB. NARCISSVS] Flos. Acuſilaus refert à Narciſſo Amaranti qui fuit Erechtheis,ex inſula Eubœa , interemptus ab Epope.ex cruore eius flores, qui nomen eius acceperunt,procreati.à Pictore Narciſſi floribus Erinyas.i.furias primas eſſe coronatas aiunt.

SERV. RVſticus es Corydon]Arguit ſe ſtultitię , quod cum ſe ſperat placare muneribus,qui poteſt habere meliores,nam ſupra ait , Delicias dñi. [Iolas] vel ditior amator, vel eius dñs . Eheu quid uolui miſero mihi? qūo cū diſcedere dicit.quē ſupra cum eo diximus non fuiſſe? Nam ait ſolus montibus , & ſyluis , ſed iōne non caret . Epicurei. n. dicunt (quod etiā Cic.tractat) geminā eſſe voluptatem,vnam quę percipitur,& alteram imaginariam.ſ. eam quę naſcitur ex cogitatione,Vnde ita debemus accipere hūc verſum,p cogitatione

Ruſticus es Corydō, nec munera curat Alexis:
Nec ſi muneribus certes,concedat Iolas.
Eheu quid volui miſero mihi?florib⁹ auſtrum
Perditus,& liquidis immiſi fontibus apros.
Quē fugis ah demēs: habitarūt dij q̄q; ſyluas,
Dardaniuſq́ue Paris.Pallas,quas cōdidit arces,
Ipſa colat:nobis placeant ante omnia ſyluæ.
Torua leęna lupū ſequitur, lupus ipſe capellā,
Florentem cythiſum ſequitur laſciua capella.
Te Corydō ò Alexi.trahit ſua quenq.voluptas.

illa & imaginaria voluptate , qua & cernere,& alloq vidreba tur abſentem. Sed poſtquā ob iurgatione ſua in naturalem prudentiā eſt reuerſus , caruit vtiq; illa imaginaria voluptate, vbi nunc ſibi ſe obſuiſſe dicit per hāc ratiocinationem . Ruſticus es Corydon,nec munera curat Alexis . Nec ſi muneribus certes, cōcedat Iolas. [Floribus auſtrum] Quo facilius areſcunt. [Fōtibus apros] Qui puros fontes cęnoſos efficiunt. [Quem fugis ah demens] Iterum per phantaſiam quaſi ad pñtē loquitur,& quaſi ille dixiſſet ſyluas, hic infert.[Habita

runt dij quoq. ſyluas,Dardaniuſq́. Paris. [Et Paris habitauit ſyluas.qui de dearum pulchritudine iudicauit[Pallas quas cõdidit arces.ipſa colat]Ideo dea artium Minerua dr̃, quia de capite Iouis nata eſt,ſed quia dea eſt artium & ingenij, ideo iſta finguntur.Nihil.n.eſt excellẽtius ingenio.quippe quo regũtur vniuerſa.[Torua leæna lupũ]Theocriti ſunt iſti verſus. Et bene ſe reuocat ad ruſticas cõparationes, pene.n. fuerat lapſus,dicendo, Pallas quas condidit arces.Leæna aũt dictum eſt, ſicut dracęna. Et quod ait,Torua leęna lupum ſequitur,verum eſt.Nam neceſſe eſt vt veniente lupo,aduentus agnoſcatur leonis. [Cythiſus] Herba eſt. [Laſciua] voluptuoſa & deſidioſa. [Te Corydon o Alexi]Don o a, antibacchius eſt, ſed ò breuis fit,quia vocalis calẽ ſequitur.ſic Homerus, πλάγχθη ἐπεὶ τροίης ἱερὸν [Trahit ſua quenq; voluptas] Notabatur.a Criticis, ꝙ hanc ſententiam dederit ruſtico ſupra Bucolici carminis legem,aut poſſibilitatẽ.

A S C. R V S T I C V S es Corydon]Graphicè admodum,ut cætera omnia perditè amantẽ exprimit Maro; tunc ſanæ mentis,nunc furentis vr̃.nam per interualla q̃ recta ſunt cõſilia, amplectitur, & rurſus deſerit,qđ & Phædria Terentianus lepide in ſe demonſtrat:Quaſi ergo interuallum bonę mentis nactus Corydõ dicit, ſeipſum alloquens:O Corydon,tu es ruſticus:Alexis aũt,puer vrbanior, quocirca nihil illi iucundum offerre poſſis, ſordent.n. munera tua illi,qui muneribus obtinendus non eſt: & ſi ea via obtinendus ſit,adhuc nihil profeceris,quia Iolas cõriualis tuus, te multo ditior,munere te vinceret,proinde ſtulte operã das talibus amoribus,qđ cognoſcens exclamat, Heu heu: aut Eheu, quid volui mihi miſero?qui perditus,rem ſurgentem deieci,& lympidam turbaui,ſicut qui floribus Auſtrũ, & fontibus apros immittit. Deinde irrepente rurſus amore, quaſi Alexis quem p̃ſentem imaginabatur,ob tale dictum aufugerit exclamat, Alexi,quem fugis: Nunquid quia ruſticus ſum, me fugis? Ah demens,hoc eſt peruerſæ mentis puer,qui non rectè ſapis,ſi habitantes in ſyluis,ob id ſolum ꝙ in ſyluis habitẽt, fugis,quia habitarunt dii quoque ſyluas,Dardaniuſq́ue Paris, proinde cum tu ruſticus ſis(Id.n.innuit. Et iõ manifeſtum eſt, quia non ita de Alexandro,Pollionis puero,loquitur.quin ad alium referri poſſit.Non.n.quod quidam perperã criminantur, amores ſuos in pueros fatetur Maro)egoque ruſticus ſim, ſinamus Pallada vrbem quos cõdidit,habitare, & colamus nã ſyluas,quod fieri decere probat exemplis,& inductione quadã non perfecta,dicẽs, quia Leæna ſequitur lupum lupus capellã, capella cythiſum,& Corydon Alexin,quia Quemq́.ſua voluptas trahit,q̃ ſnia licet à criticis.i.rigidis cenſoribus notatur,tñ à Corydone non abhorret,qui & Amphiona & Parin,& Pallada,& cęteros quos nominat quodãmodo nouit.vnde non omnino ruſticus aut imperitus exiſtimabitur,vt non poſſet prouerbium, etiam ſi non intelligat,proferre.Ordo eſt.O Corydon,tu es ruſticus,& ita nõ places per te,nec Alexis curat munera,& ita non captabis eũ munere,nec Iolas paſtor ille diues,& riualis tuus(vñ nõ placet Pollionem,per Iolam intelligere,ẽt ſi per Alexim, Alexandrũ Pollionis puerum, intelligam)concedet, ſup. te vincere, aut potiri optato,ſi certes.i.contendas,muneribus. i. per munera Alexim allicere.hoc aũt dicit per apoſtrophem ad ſe.deinde.in ſua,hoc eſt.in prima perſona dicit:Eheu.vel Heu heu, dolentis interiectio,quid volui mihi miſero.q.d.maximum malum, dum tales amores inceptarem. nam ego perditus immiſi floribus.i.rebus trãquillitatem amãtibus vt flores amant:Auſtrum.i.ventũ turbulentum,& eos decutientem, hoc eſt tranquillo ſtatui ſummã cõmotionẽ(allegoricos.n.loquitur)& immiſi fontibus.i.rebus claris & lympidis,ac pellucidis, ſeu tranſparentibus,cuiuſmodi ſunt fontes,apros.i.porcos ſylueſtres, & immundos ſues oia turpantes,& contaminantes.eſt enim(ut dicit Flac.in 1.lib.epiſt.)

Amica luto ſus. Et ita conſtituit reſipiſcere, ſed mox quaſi per hoc puer indignatus aufugere,iterum furens dicit,Quem fugis (viſus.n.eſt ſibi, puerum videre)ah demens.i. malæ & peruerſæ mentis Alexi,qui ſyluas fugis, quia quoque.i.etiam dij, nõ ſolũ homines ſummi,habitarunt.i.incoluerunt ſyluas,vt fauni,& panes ac ſatyri,& Paris Dardanius.i. heros, ex alto ſanguine Dardani progenitus,ſup.habitauit ſyluas,ipſa Pallas.i.Minerua,quę græce Athena dr̃,colat arces,quas condidit. ſ. Athenas,q.d.vacet Philoſophiæ,& ſylųę placeãt nobis,qui.ſ.paſtores ſumus an te omnia.i.ante oẽs res. Neque uero moleſte feras, ſi te amore captus ſequor?quia leęna torua.i.feroci,& immiti aſpectu.ſeqtur lupũ. [Id aũt Seru.euenire docet] Et ipſe lupus ſequitur capellã,qua.ſ.iubẽtiſſime veſcitur,& capella laſciua.i.petulãs & lubrica,ſequitur cythiſum herbã aut fruticẽ dulcẽ, & ſucci plenã, & ò Alexi Corydõ,ſup.ſequitur.hoc eſt ego ſequor te,quia Quẽque ſua voluptas trahit. [Dij quoque] Annotandum vbi dicit. Habitarũt dij quoq. ſyluas, ꝙ gentilitas deos ſylueſtres poſuit, quos ſemideos vocauit,videlicet faunos, & ſatyros nemorum. Aegipanes deſertorũ Aethiopię qui ſunt nudi leues,caprinos pedes habẽtes,quales diuo Antonio occurriſſe dr̃. Syluanos, ſyluarum,& Panas,agrorum,ſed confunduntur hæc, vnde auctor noſter. Et vos agreſtum p̃ſentia numina fauni.Ouid.Sunt mihi ſemidei,ſunt ruſtica numina nymphæ,Et fauni ſatyrique,& mõticolę ſyluani.Quos qm̃ cœli nondum dignamur honore.Quas dedimus certe,terras habitare ſinamus, Pomponius Mela ſcribit,vltra Atlantem,Mauritaniæ montẽ, noctu perſępe viſa lumina,& crepitus cymbalorum, ac fiſtulatũ cantus auditos, nec die repertum quenq̃.iccirco pro conſtãti habitũ, hos faunos eſſe,ac ſatyros,& eius generis animalia.[Dardaniuſq. Paris] Dardanus Iouis ex Electra filius in Phrygiã migrauit.vbi auctor generis Priamidarum fuit,itaque Paris, qui & Alexander dr̃, Priami filius,rectè Dardanius dr̃.Is aũt eum adhuc à matre geſtaretur,futuri excidij Troiæ indiciũ tulit. Nam viſus eſt matri,facẽ ardentem in ore geſtare, vnde tota incẽderetur ciuitas, quod viſum eum Priamo marito ſuo reuelaſſet, iuſſit partum occidi, ſed miſeratione ſeruatus,ſyluis expoſitus eſt, vbi paſtor Oenonem nympham amauit, donec fortiſſimus pugil cum Hectore, congreſſus,& ab indignante, quòd ab eo ſuperatus eſſet, pene occiſus,& tandem agnitus, promiſſam à Venere prædam abſtulit Mycæni Helenam,Menelai coniugem, cuius raptum ſecutũ eſt Troianum excidium.[Pallas quas condidit, &c.] Cum contẽtio eſſet inter Pallada,ſeu Mineruam,& Neptunum,vter ciuitati iam ab eis conſtructæ,aut inſtauratæ, nomen daret,eo pacto, vt vter produceret pulchriorem fœtum, & reip. magis vtilem, ciuitatem de ſe nominaret. Neptunus ergo,ratus equum maxime cõmodum,ꝙ & paci & bello prodeſſet,percuſſa terra tridẽte equũ produxit. Mincius ſeiẽs equũ eſſe belli indicẽ, vnde de viſo equo exclamat Anchiſes iij. Aeneid. Bello armãtur equi, bellum ò terra hoſpita portas, & ſciens oliuã eſſe ſignificatiuã pacis,& ſumme medicinalem,eã producit. quam eiues ſibi commodiorem iati voluerunt.vt ab ea quæ Græce Athena dicitur, Athenę denominarentur. Cætera Mancinellus explanauit. Prima regula eſt.eheu.abſolute ponitur. hei cum datiuo.heu.cum nominatiuo.& frequentius eũ accuſatiuo, heus, quod eſt reuocandi aduerbium,cum vocatiuo.Primi.vt hic. Eheu.quid volui miſero mihi?& Eclog.iij.Eheu quã pingui macer eſt mihi taurus in aruo:Secundi.vt ij.Aeneid. Hei mihi qualis, &c.Tertij,vt eiuſdem vj.Heu pietas,heu priſca fides,&c.& alibi,Heu ſtirpem inuiſam.Quarti,vt eiuſdem.i.Heus iuuenes monſtrare,&c.Secũda quia relatiuum ſine antecedente conſtrui nequit, oportet antecedens poſt rectum ſępe pręconſtrui, ut hic, Quenque ſua voluptas trahit.

Marginal notes: Dij. — Paris. — Pallas.

SERV. Aratra iugo referũt ſuſpenſa iuuenci] Horatius, Videre feſſos vomerẽ verſum Boues collo trahentes languido. Et hoc vult dicere.Oia excepto amore finiuntur.[Et ſol creſcentes decedẽs duplicat vmbras] variauit, nã ait ſupra.Maioreſq́. cadunt altis de montibus vmbræ. Duplicat aũt,auget.Sal.Et Marius victus duplicauerat bellum. [Me tñ vrit amor] Cum iam calor ſit ſolis exhauſtus.[Quæ te demẽtia cepit?].i.cur amoribus vacas

Marginal note: † Alij, O Corydon, ad Theocriti imitationem χύκλωψ ὦ κύκλωψ

> Aſpice,aratra iugo referunt ſuſpenſa iuuenci,
> Et ſol creſcentes decedẽs duplicat vmbras:
> Me tñ vrit amor: qs enim modus adſit amori?
> * Ah Corydon,Corydon,q̃ te dementia cepit?
> Semiputata tibi frondoſa vitis in vlmo eſt.
> Quin tu aliquid ſaltẽ potius,quorũ ĩdiget vſus,
> Viminibus,mollique paras detexere iunco?
> Inuenies alium,ſi te hic faſtidit Alexis.

cum multa ſint, quæ debes in agro perficere?[Semiputata tibi frondoſa vitis in vlmo eſt] Plus eſt, q̃ ſi imputata diceret. tolerabilius eſt. n. nõ incipere aliquid, quàm incepta deſerere.Hinc eſt illud in primo,Me ne incœpto deſiſtere victam? Item in Georgicis.Atque opere in medio defixa reliquit aratra.Sanè geminã arguit negligentiam,& ꝙ ſemiputata vitis ſit, & quod frondoſa vlmus, nã vtrunq́.obeſt,Vnde eſt in Georgicis,Bis vitibus ingruit umbra.

Et

Et aut ſimpliciter intelligimus hunc locum,vt ſuam arguat negligentiam:Aut certe illud eſt,Non mirum me eſſe dementem, qui habeo vites ſemiputatas.Nam i ſacris dr.quod corripiatur, furore qui ſactificauerit de vino,quod eſt de vitibus imputatis. [Quin tu] Quinimò,hortantis eſt.[Quorum indiget vſus.i.quę vſus ruſticus requirit.]Sanè,& eget illa re, dicimus, & eget illo ſenatu,& eget illius rei . inde eſt indiget . Nam,& hoc,vtrique iungitur caſui.[Detexere]Perficere,finire multum texere nam. [De] Modo non minuentis eſt,ſed augentis.[Inuenies aliũ,ſi te hic faſtidit Alexis] Alium Alexim, alium puerũ formoſiſſimũ, qui te minime ſpernat.Et volunt quidam in hoc loco eſſe allegoriam antiquam in Auguſtum,vt intelligamus, Inuenies aliũ imperatoré,ſi te Auguſtus contemnit pro agris rogantem. Sed melius ſimpliciter accipimus hunc locum.Nam nihil habet qđ poſſit ad Cæſarem trahi,illud vero paulo poſt penè aperte dicitur in Auguſtum Cæſ.Quoniam ſors omnia verſat.

ASC. ASPICE, aratra iugo referũt ſuſpenſa iuuenci &c]Aut ad ſe,aut ad puerum loquitur.Si ad ſe,ſenſus eſt.Aſpice infelix Corydon,quo decidiſti,cum ardoris tui nullum ſit refrigerium , & ita ſtulte amaſis,te , & tua perdis: proinde.hoc vnũ eſt remediũ, vt ſicut clauus,clauo retunditur,ita amore nouo,veterem expellas,vnde. Inuenies alium,ſi te hic faſtidit Alexis, quia (vt dicit Ouid.) Succeſſore nouo vincitur omnis amans . Si ad puerum ſit principium,vſque ad illud:Ah Corydon,Corydon, quę te dementia &c. Senſus eſt. Si vis ſcire,quomodo te ſequar Alexi,& quàm ardẽter amem,Aſpice,quia cum boues aratorij domum redeunt,ego ardore amoris inflammor.Et hic ſenſus placet.qa ſi ad ſe loqueretur,diceret,Te tamẽ vrit amor.Ordo eſt. Aſpice ò Alexi,quod iuuenci iuniores boues,referunt.i.retrahunt domum aratra ſuſpenſa iugo,& ſol decedens.i.occidens, duplicat vmbras creſcentes.i.aduesperaſcit.& nox humida, refrigerium adducit,tamen amor vrit me.enim pro quia quis modus.i.quæ moderatio,aut finis,adſit amori?q.d.nullus,niſi eum dederis.deinde,iterum cõuerſus ad ſe,dicit.Ah Corydon,Corydon, quæ.i. qualis, & quàm vehemens dementia cepit. i. irretiuit te ? Vitis ſemiputata.i.ad dimidium refecta, eſt tibi. i. tu habes eam , in vlmo frondoſa.i.plena frondium,cum vitis deberet putari ante eiectionem frondium,hoc eſt,ergo per ſtultos amores, eunt res tuæ perditum.Quin.i.qui non paras potius detexere.i.valde texere,viminibus & molli iunco,ſaltem aliquid,ſup.eorum. quorum,hoc eſt earum rerum,quarum vſus.ſ.tuus.indiget , hoc eſt cur non cõtexeris corbes ad vinum muſtum vehendũ, aut vuas decerptas?Tu inuenies alium.ſ.Alexim , ſi hic Alexis faſtidit. i. cum ſuperbia,& faſtu aſpernatur te.Cætera dicit Mancin.Regula prima eſt,in relatiuis,ſi ſine antecedente ponantur,relatiuum generale, vt hic, aut is,aut ens &c. intelligetur , vt hic , aliquid quorum,vbi ſubauditur eorum.Secunda indigeo, & egeo,genitiuo,& ablatiuo conſtruuntur.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS Bucolicorum Virgilij interpretatio potiſſimum allegorica.

ECLOGA SECVNDA.

CORNELIVS Gallus poeta fuit illa ætate inſignis , quem Auguſtus Cæſar adminiſtrationi reip.& bellis gerendis admouit:Huius familiaritatem ambibat Virgilius, vt q maxime . de quo eſt illud : Gallo,cuius amor tantũ mihi creſcit in horas,Quantum vere nouo viridis ſe ſubijcit alnus . Sed impediebatur negocijs ab Auguſto iniunctis , & familiaritate ipſius principis,qui illum ſecum quocunque proficiſceretur, abducebat,tum aliquo fortaſſe cõtemptu Galli de Virgilio, quẽ poeta locis quibuſdam ſignificat,vt erat Gallus prouincijs atque exercitibus præfectus, Virgilius autem ruſticus, & poeta . quæ ars apud maiores nullo in precio fuerat , temporibus Auguſti honorem cœperat nanciſci,ꝙ ea delectaretur princeps,vt in Hiſpania carmen vernaculum ſub Ioanne ſecundo rege Caſtellæ . De his amoribus ac deſiderijs, quibus frui non poteſt,cõpoſuit hãc Eclogam quæribundam,initium hoc eſt amicitiarũ , & inuitatio.nam etſi Gallus Cornelius amiciſſimus aliquãdo fuerit Virgilij,à primo tamen nondum tanto ingenio percognito, credibile eſt,principi virum, & eruditiſſimo ſorduiſſe ruſticum municipalem,leui tantum poetæ titulo cõmendatũ.[Formoſum] Quid formoſius, quàm animi lineamẽta,vt dicũt Stoici,& amico ſuus amicus?& doctus docto.candido vtique?alter enim inuideret figulus.figulo iuxta vetus Heſiodi dictum [Delicias domini] Dominus apud paſtores eſt is,cuias eſt pecus,ſicut in conuiuio,qui præbes illud.Itaque paſtoritio more principem Octauianum dominum appellauit, non quidem ex eius voluntate, qui vetuit ſe,& ioco,& ſerio dominum nuncupari, ſed ex ruſtica conſuetudine.Carus admodum fuit Gallus Cornelius Auguſto,ſed poſtea reiectus eſt ab inimicitia , vt ecloga decima dicetur.[Nec quid ſperaret]Nam aberat in negocijs Octauij,bellis, & reipu.adminiſtratione occupatiſſimus. [Tantũ inter denſas] Sæpe requirebat eum longis itineribus , profectione Romam, & alias ad ciuitates, tum prouocatione carminum ruſticorum, ſed ſurdis canebat.[O crudelis Alexi]Et auertebant Gallum negocia principis ſui, nec ipſe magnifaciebat beneuolẽtiã poetæ. [Nunc,& pecudes]In tanta pace Italiæ, in tanta quiete omniũ, & ſecuritate Octauiani virtute parta , ego ſolus inquietus ago, cupidus fruendi tui:geris,& procul cum alijs bella,in quibus videor mihi militare,& geris mecũ, nõ ſidẽs amori meo erga te. [Nonne fuit ſatius] Mihi quidem ad fructum familiaritatis,latius fuiſſet aliquem amaſſe inferioris notæ amicum , quicum potuiſſẽ verſari, miſcere ſermones , oblectare me ex animi mei ſententia.nihil.n.iucundius q̃ pares amici.[Triſtes Amaryllidis iras]Indignatio eſt,affectus ex amoris impatientia.Melius , inquit,fuiſſet,etiam moroſos,& iracundos , & difficiles diligere, modo datum eſſet non torqueri deſiderio , & conſpectu,atque alloquio caro frui , ſciſſem.n.accommodare me illorum moribus,illi autem humilitatem meam nõ deſpexiſſent. [Quamuis ille niger]Quamuis ille imperitus,& ruſticus,& pauper,tu contra eruditus,vrbanus,locuples,potens [O formoſe puer]Ne nimium fidas fortunæ dotibus ex quibus quæ ingentes ſunt , ſæpe numero concidunt , mediocres aut paruæ conſeruantur . Tum amicitiæ magnorum ſæpe diſſoluũtur,coluntur aũt inter mediocres,quis enim appetat amicitiam eius, quo frui per magnitudinem nunquam liceat?Aequalitatẽ eſſe in amicitia oportet, vt alter altero ex animi ſui ſententia fruatur [Deſpectus tibi ſum]Fortaſſe ingenio meo non perinde delectaris.at quæras ab ijs,qui hac de re iudicium ferre poſſint , qua ſim eruditione, q̃ præditus omni cultu animi,omnibus diſciplinis.Haſce animi dotes atque opes paſtoricijs opibus explicat , vt decet titulum ſuſcepti argumenti.[Canto quæ ſolitus]Nec ſolum artes humanitatis teneo , ſed pango etiam carmen antiquorum ſimile ac par,ita vt idem videri poſſit . Viuentibus enim fatis magna vſ gloria,æquari poſſe cum ſuperioribus, cum non raro ſuperent. [Nec ſum adeo informis] Etſi ruſticis parentibus , non tamen moribus,vel ruſticanis,vel aſpernendis, tamen nec corpore pudendo,hoc eſt cultu corporis,& formatione , vt pudere te poſſit,ſi inter Romanos proceres familiarius tecum verſer.[Nuper me in littore vidi] Nam,& verſatus ſum cũ Octauiano,Mecœnate , Pollione, Tucca , Varro, & cepi experimentum mei ex illorum iudicio . [Cum placidum ventis ſtaret mare] Proxima pace cum in armorum quiete omnes ſe domum recepiſſent,poſitis armis,& ſummotis tumultibus,vt appareat,eos per ocium potuiſſe de me iudicare.Nam quẽmadmodũ quieta aqua imaginem recipit,& reddit,ita mens in quiete recte ſtatuit,non itẽ in motu,& agitatione . Apte vocauit Italiam mare , & ventos bellorum turbines [Non ego Daphnin]Aliquem alium poetã, excultum,& expolitũ vſu vrbano.[Iudice te metuam]Si modo velis vacare ad carmina vtriuſque noſtrũ cognoſcenda [Si nunquàm fallit imago] Si mihi non imponunt iudicia illorum [O tantum libeat] Nihil reſtat ,niſi vt non reſpuat ingenium ruti natum altumque,carmen quoq. de re paſtoricia . Sunt. n. & in hac materia,atque hoc vitæ genere ſuę voluptates,in ducendo grege,& venatu,ſumat ſolum experimentũ conuerſationis huius mediocrum amicorum , videbit quantum in ea inſit dulcedine.] Pana canendo]Nec deſunt nobis dij,vt hominem nõ pudeat,quod Deus iudicauit ſe non indignum, illumq habemus nos,& auctorem,atque inſtitutorem vitæ huius , & tutorem & ſocium.[Nec te pœniteat] Aperte oſtendit,hunc eſſe Corn.Gallum,qui carmen paſtoritium compoſuit . Expertus quidẽ erat Gallus carmen ruſticum,ſed nõ vitam ruſticanam [Hæc eadem vt ſciret]Poeta aliquis non parui nominis,neq́; ingenij , qui paſtoriciũ carmen affectabat,nec poterat tamẽ aſſequi. [Et mihi] Magna in hoc genere facultas,non vnus calamus aut fiſtula.ſed ſeptem coniunctæ,& compactæ,& quidem diſpares, quas inflare ad concentum maxime eſt artis.nam ſi in vna peritia eſt laudabilis,

bilis,quid I ſeptē pariter,& diſparibus?[Damœtas dono mihi] Theocritus eſt hic Damœtas, vel ſi quis fuit Virgilij hac in re perirîſſimus magiſter,& præcipuus.[Dixit Damœtas] Non cuiuslibet iudicio ſecūdus iudicatus eſt Virgilius,ſed illius ipſius, q̄ eſſet primus [Inuidit ſtultus Amyntas]Huic ſucceſſioni principatus inuidit Amyntas,merito ſtultus,qui id affectarit, quod eſſet ſibi à natura,vel à negligentia negatum,& inuideret, quibus eſſet conceſſum,vel qui ipſi paraſſent ſibi induſtria. [Præterea duo,nec tuta] Duo poemata, Bucolicum, & Georgicum, magna cura, & difficultate excuſſa quæ ſtatuerat dicare Gallo Cornelio. quo munere cum ille nō videretur magnopere capi, dicit tranſlaturum ſe inſcriptionem ad Pollionem, aut Mecœnatem à quibus rogatur.[Bina die ſiccant] Elaborationē ſignificat operum quaſi exhauriūt geminum ſtudium parentis,diurnum & nocturnum. [Huc ades ò formoſe puer] Maximas ruris delicias oſtentat,vt eum teneat cupido ruſticandi.Carminis ruſtici ſuauitatē ſignificat,& vitæ agreſtis, quæ quoniā naturales ſunt, maiores ſunt ac diuturniores,q̄ vrbicæ,q̄ cōſtant artificio humano. imò vrbanæ ipſæ ab ijs petuntur quæ ruri,& in agris naſcuntur.[Pallentes violas] Delectatio eſt in colore atq. odore florum.fructus autem in malis,caſtaneis,prunis,& huiuſmodi. flores ad paſtoricium poema pertinent,fructus ad Georgicum.[Ruſticus es Corydon] Faſtidit Gallus Cornelius hominē ruſticum,vrbanus humilem,potens locuples munera ſordida, & humilia. & maiorem habet animi concitationem conuerſio ſermonis ad ſe,tanquam ad alteram perſonam.[Nec ſi muneribus certes]Quid tu tandem afferes ad alliciendum Alexim, qd̄ ille non copioſius,& præſtantius Romę inueniat,etiam in ipſo Cæſare?vel ſi bella ſint canenda, & magnorum heroū res geſtæ, Auguſtus.n. poemata conſcripſit, inter quæ etiam tragœdiam Aiacem, de qua eſt illud, In ſpongiam decubuiſſe Aiacē ſuum apud Tranquillum.[Eheu quid volui] Inanem operam ſumo. fundo carmina,vbi non eſt auris, ſpargo flores ſpiranti auſtro, quot rapiat. inutiliter perdo tempus, & corrumpo mihi aliarū amicitiarum pulcherrimas occaſiones, dum huic vni ſtudeo. [Quem fugis ah demens] Dementem ruſtico more vocat, inconſideratum,vel reuera demēs eſt, qui ſe potiorem eſſe retur, quàm deos,fugis & hominem ruſticum & carmē ruſticū:atqui his duobus delectari ſunt aliquādo magni principes, & heroes. [Dardaniusq́.Paris]Heros propemodum æqualis dijs,filius tanti regis,& formoſiſſimus,cuius iudicium tres deæ ſubierunt. ſi exemplum deorum imitari non potes, moueat te exemplū hominis.[Pallas quas condidit arces] Canant alij ſanè res bellicas grandi carmine,vel iactent ſe rebus bello geſtis ſuis aut maiorū ſuorum, nobis nec origo,nec vita ruſtica videtur pœnitenda, nec cōſilij noſtri piget, qui paſtoritia,& agreſtia cantamus.hoc vti maneat propoſitum,optat ſibi,ſicut ille.

Rura mihi & rigui placeant in vallibus amnes,
Flumina amem,ſyluaſq; inglorius.

[Torua leæna lupum,&c.] Sententia generalis, collecta ab exēplis,quæ dr̄ dialecticis Inducto,& addita gradatione fit concinnior,ſenſus eſt. Age tu mecum Corneli Galle, vt tibi libuerit. fugias, aſperneris me, ego tamen neſcio quo animi mei nutu, ad tui beneuolentiam feror,nec eam deponam,qualemcunque te experiar aduerſum me. rapior enim naturæ meæ tractu, vt Leæna ad lupum,lupus ad capellam,capella ad cythiſum, quiſque ad id.quod naturæ ſuæ ſentit eſſe congruum,& expediens. [Trahit ſua quenque voluptas]voluptas propoſita,tanquam finis,trahit animum. finis enim eſt impulſor actionis, propoſito primus, executione poſtremus, in eo nanque ſiſtitur. [Aſpice aratra iugo] Omnia quietem recipiunt, animata, inanimata, etiam cœlum ipſum, ſenſu paſtorico, qui exiſtimant illud humano more per noctem conquieſcere. ſolum amoris deſideriū quietem non nouit, donec re cara perſruatur. Talis eſt hominum vita, quoad iungatur & vnum futurum Deo. [Ah Corydon Corydon.&c.] Magnitudinem amoris dementiā nominauit,quod ſui ſit oblitus, & extra ſe poſitus, & à philoſophis furor nuncupatur.Colligit autem dementiam, quod opera relinquat inchoata,& prætermittat occaſiones perficiendi, ſectetur inutilia. quo tempore poſſet ea parare, quæ paulo poſt futura eſſent vſui. [Semiputata tibi] Verte te ad opera tua cœpta, ex his pete huic deſiderio ſolaciū. abſolue Georgica, & Aeneidem,quæ opera pendent tibi inchoata. [Quin tu aliquid] Aut leuioris operæ collige materiam,aut eorum,quæ ſcis hoc tempore precium habere ac gratiam.[Inuenies alium,ſi te]Tu quidem amabis Gallum, quia illuc te rapit pronitas animi tui,ſed illis operibus abſolutis,ſi ab hoc non redamare,inuenies alium cui ſis carus.

ASC. TERTIA certātum &c.] Ecloga iij.ex iiij.& v. Theocriti potiſſimum ſumpta,Damœtæ,& Menalcæ paſtorum cantādi peritiſſimorū.Primum, ex æmulatione conuitia. Deinde muſicum certamē, iuxta amœbæi carminis legem.Et nouiſſimo Palæmonis ſententia in qua æqualem eis cantandi gloriam adiudicat, & æqualiter eis, alijſque omnibus amores fugiendos concludit dicens. Et quiſquis amores Aut metuet dulces, aut experietur amaros. Ordo aūt verſiculorū noſtrorū eſt,tertia ſupple.Ecloga Matonis dirimens,i.decidens, & terminans Palæmone cenſore,i.iudice, aut iudicante,hoc eſt, ſm̄ iudicium Palæmonis, litemq́, i. contētionem arte muſica, æqualem,i.æqualis artis, & glorię,certantum,i.contendentium paſtorum Menalcę,& Damœtę, exhortatur fugere amores, ſ. lubricos, & laſciuos,nam caſtum amorem ſingulariter dicimus.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN PALAEMONEM VIRGILII.

Tertia certantum cenſore Palæmone litem
Aequalem dirimens,fugere exhortatur amores.

ARGVMENTVM.

MENALCAS, & Damœtas paſtores, iurgijs primum, deinde alternis verſibus Palæmone iudice contēdentes deſcribuntur: eſt autem huius carminis ratio tota ex Theocrito deſumpta, quem in Bucol. ſibi ad imitandum propoſuerat.

PALAEMON.

ECLOGA TERTIA.

MENALCAS, DAMOETAS, PALAEMON.

ME. DIC mihi Damœta, cuium pecus? an Melibœi?
DA. Non, verum Aegonis: nuper mihi tradidit Aegon.
ME. Infelix ò ſemper ouis pecus, ipſe Neæram
Dum fouet, ac, ne me ſibi præferat illa, veretur,
Hic alienus ouis cuſtos bis mulget in hora:
Et ſuccus pecori, & lac ſubducitur agnis.

SERV. DIC mihi Damœta] Tranſit in Eclogam plenam litigij, & iurgij, & paſtoraliū conuiciorū. Qui.n. Bucolica ſcribit, curare debet ante omnia, ne ſimiles ſibi ſint Eclogæ, quod etiā Virgilius fecit. Nam prima habet vnius ocium, & alterius, qui de ſuo agro pellitur, conqueſtionē. Secunda amantem exprimit ruſticū. Hæc vero lites hēt, & altercationē. Vnde etiam dramatico caractere ſcripta eſt. nam nuſquā poeta loqtur, ſed introductæ tm̄ perſonæ. Nouimus aūt tres eſſe caracteres dicendi, vnum Exegematicū, in quo tantū poeta loquitur, vt eſt in tribus libris Georg. Aliū Dramaticū, ī quo nuſquā poeta loquitur, vt eſt in comœdijs & tragœdijs. Tertium Mixtū, vt eſt in Aeneide, nā & poeta illic, & introductæ perſonæ loquūtur. Hos aūt oēs caracteres in Bucolico eſſe cōuenit carmine, ſicut libet etiā iſte demōſtrat. Nā habet ſimplicē illum exegematicū, in quo tm̄ poeta loquitur: vt, Sicelides muſæ, paulo maiora canamus. Habet mixtū: vt, Extremū hūc Arethuſa mihi cōcede laborem. Nam etiā Gallum illic inducit loquētē. Habet drāmaticū, vt in prima Ecloga, item in hac, quā miro ordine ex rebus cōibus veniētē compoſuit. Habet.n. in ipſo quaſi primo occurſu, lites, & iurgia: Inde q̄ritur iudex quo p̄ſente, habeant conflictum, & diſceptationē. Seqtur inde ſnīa, quæ vniuerſa concludit. [Cuium pecus?] Ab amaritudine cœpit. Nā dicēdo, cuium pecus, oſtendit eum eſſe mercenarium. Eſt autē Theocriti carmen. εἶπέ μοι ὦ Κορύδων, τίνος αἱ βόες; ἦ ῥα Φιλώνδα; οὐκ, ἀλλ' Αἴγωνος. Cu ū autē antique, ait, vitans, ὁμοιοτέλευτον, ne diceret cuius pecus, qđ modo triū eſt generū. Antiqui dicebāt ſicut meus mea meum, ſic cuius cuia cuium, Terent. Quid virgo cuia eſt? [Non, verum Aegonis] Amare etiam hæc riualis eius pecora eſſe dicit, vt, & diuitias illius oſtendat, & dicat duras eſſe huius partes ſi quidē riualis eius, traditis ouibus, ſolus amicæ cōis amoribus vacet. [Mihi tradidit] Meç fidei cōmiſit, & credidit [Infelix ò ſēper ouis pecus] Ordo eſt. O infelix pecus ſemper ouis. i. ſemper futurum imbecille. [Neæram] Amicam cōem ſuā, & Menalcę. [Dum fouet] Dum amplectitur. [Præferat illa, veretur] Ac ſi diceret, ideo timet ab illa diſcedere, quia ſcit me præferri, ſi ipſe diſceſſerit. [Bis mulget in hora] Quod vix per totum diem pōt in ouibus fœcundis fieri. Nam pro laude in Georg. poſuit, bis ad diem mulgeri oues, dicens: Quod ſurgente die mulſere, horiſq. diurnis, Nocte premunt, quod iam tenebris & ſole cadēte, Sub lucem exportant calathis. Quid autem ſit bis Mulget in hora, ipſe dicit. Et ſuccus pecori, & lac ſubducitur agnis.

A SC. DIC mihi Damœta, cuium pecus? an Melibœi: Non, verū Aegonis, nuper &c.] Ad futuram contentionem, quæ erit de peritia cantandi inducenda, præmittuntur paſtorum cōuitia, ex ęmulatione quadam riuali orientia, vnde cum Menalcas filiusfamilias, & gregis patris ſui cuſtos, Damœtam mercenarium egregium pecus paſcere videret, motus inuidia vel quòd eum cum riuali ſuo Aegone commercium habere ſciret, vel q illum in arte cantandi æmulum haberet, vel q pecoris fœcunditatem illi inuideret. A conuitio, & exprobratione incipiens, inquit, Dic mihi Damœta, cuium pecus? an Melibæi? hoc eſt ſcio, quia tuum non eſt, cum miſer, & pauper ſis, eſt ne forte Melibæi? illius paſtoris, quem profugum prius dixerat Virgil. Maro, q. d. forte ab iniquo milite, iniquus paſtor boni pecoris, ſed alieni cura ſuſcepiſti. Itaque eū, & paupertatis, & furti quodāmodo arguit. Qđ intelligens Damœtas regerit cōuitia in Menalcā eum amare mordens, ac dicens, Non eſt Melibœi, ſed Aegonis, riualis tui, vt. ſ. noris qui durā prouinciā agas, q tam potentē, ac diuitē viū ęmulum habes, q. d. ſi ergo mercenarius ſum, tu tñ infelicior, & miſerior es, qui cum dño meo contēdis. Riualis aūt (ne quid titubes) eſt, qui cū altero ad eūdē amoris riuum: hoc eſt ad eandē amicam nō ſine æmulatione cōtendit, ſicut tauri, dū ad eundem riuū aquātur, concertare ſolent. Ad hoc Menalcas, O infelix pecus, qđ dū dñs Neærā fouet, veritus ne me ſibi p̄ferat illa, mercenarius bis mulget in hora, & ita, & ſuccus pecori, & lac ſubducitur agnis, ad qđ Damœtas, Parcius &c. Ordo eſt. Loquitur Menalcas: ò Damœta, dic mihi, cuium, ſup. eſt hoc pecus. i. hic grex ouiū, an. i. nōne eſt Melibœi. i. qđ Melibœo ſubreptū eſt? Rñdet Damœtas, Non, ſup. eſt Melibœi, verū. i. ſed, eſt, ſup. Aegonis, illius diuitis paſtoris cōriualis tui, nā Aegon tradidit mihi nuper. i. à pluſculis diebus. Ad qđ, inquit Menal. O ouis, tu ſup. es infelix pecus, ſemper. i. ſiue à dño amoribus perdito, & negligēter cuſtodiente, ſiue à mercenario fure paſcaris q a dum ipſe. ſ. Aegon dñs. fouet. i. molliter amplectit, & educat: Neærā. ſ. amicam nobis cōem, & veretur ne illa. ſ. Neæra, p̄ferat ſibi me, quod. ſ. faceret, ſi ſemel illinc pedem amoueret, hic. ſ. Damœtas. (Monſtrat.n. eum, & nō loquitur ad eum, ſed de eo quaſi ad alium loquatur. Nam ſicut beneuolētiæ ſæpe indiciū eſt ad abſentem per apoſtrophē loqui, ita inuidiæ nolle ad p̄ſentē ſed potius de præſente ad alium loqui) Exiſtens cuſtos ouis alienus. i. mercenarius, ad quem nihil de ouibus ſpectar, mulget bis in hora. i. quaſi per ſingulas horas, & ita. &. i. ſimul, ſuccus. i. naturalis humor ad viuacitatē neceſſarius, ſubducitur. i. ſubtrahit. pecori. ſ. matribus, quia cū ſedula natura in id, qđ exhauſtū eſt, quidquid vndecūq. coaceruare pōt. cōuertit, ſicut in frequēter cocunte, in ſperma ſanguinē, ita in lactante pecude, ſuccū in lac, atq. ita ſæpe mulgēdo, ſuccus ſubtrahitur pecori, & lac ſubducitur. i. clā ſubtrahitur, agnis. ſ. lactētib. adhuc. Succus (inqt Land.) p̄prie, humor eſt, quo aīalis corpus alitur, ac ſuſtentatur. Terent. Corpus ſolidum, & ſucci plenū. Qui vero corruptus eſt, humor, pus dr̄. Cętera, præter Ser. explicat Manc. Regula prima eſt, cum oīs genitiuus, aut paſſiue tm̄, aut actiue, ſeu poſſeſſiue tm̄ aut vtroq. modo, ſignificet mei, tui, ſui, noſtri, & veſtri, ēt nunc tm̄ paſſiue ſignificant, mis, tis, ſis, olim, & nſm, & veſtrum, etiam nunc tm̄ actiue, ſeu poſſeſſiue, ceteri oēs, vtroque modo ſignificāt. Secunda, quia mis, tis, ſis, ab vſu receſſerūt, loco eorum vtimur meus, tuus, ſuus, & loco noſtrū, & veſtrum interdum. Regulæ.

interdū noſter.& veſter,in ſignificatione actiua, aut poſſeſſiua. Itaque dices.Pecus meum.non mei,creatio mei,non mea,quia tu non creas,ſed crearis amor tui,ſi amaris,amor tuus, ſi amas. Tertia,quia omnis conformitas caſuum, à dictione regente dependet,nec omnis dictio omnem dictionē in eodem caſu regēre poteſt;contingit interrogatiuum,& reſponſiuū, & dictiones per coniunctionē copulatiuam,aut diſiunctiuam copulatas,aut continue ſine coniunctione poſitas, diuerſorum caſuum eſſe. Itaque interrogatus.Cuium pecus?reſpondere pōt Aegonis,&, Cuius hic fundus?meus,& fratris,& continuo dicere,mea ſolius opera id factum eſt,tuam ipſius animam pertranſit gladius, ſed de his apud Vallam latius locuti ſumus. Quarta: Quia,quoties, &,dum, partim,ſi,aut,ve,vel,an,neque,& ſimiles particulæ,geminatæ,aut multiplicatæ,vni,aut alteri coniunctorum præponuntur,etiam reliquo, aut reliquis præponi volunt: non dices, Et ſuccus pecori lac,&;ſed,& lac ſubducitur agnis, licet vocalis ante vocalem neque corripiatur,neque abſumatur,ſicut nec ibi in Actæo Aracyntho,vt illic docuimus.

DA.Parcius iſta viris tamen obijcienda memento.
Nouimus,& qui te,tranſuerſa tuentibus hircis,
Et quo,ſed faciles nymphæ riſere,ſacello.
ME.Tum credo,cum me arbuſtum videre Myconis,
Atque mala vites incidere falce nouellas.
DA.Aut hic ad veteres fagos,cum Daphnidis arcum
Fregiſti,& calamos:quæ tu peruerſe Menalca
Et cum vidiſti puero donata,dolebas;
Et,ſi non aliqua nocuiſſes, mortuus eſſes.

SERV. PArcius] Melius, hic diſtinguitur, licet poſſit dici etiam,Parcius iſta. Senſus autē eſt. Noli valde hæc obijcere, tn̄ ſcias viris fortib. obijciendas rapinas. Ipſe.n. ait in 9. Conuectare iuuat p̄das, & viuere rapto. [Nouimus,& qui te]Subaudi corruperunt,qđ ſuppreſſit verecunde. licet Theocritus aperte ipſam turpitudinem ponat & exprimat ἢ οὐ μέμνᾳ ὅτ' ἐγώ κατήλασα, χαὶ τὺ σεσαρὼς ἐπέτεκιγιλίδ. [Sacello].i.in quodā ſacio. nā diminutione dictu eſt. [Tranſuerſa tuētibus hircis] Hircos.i.capros. libidinoſa cōſtat eſſe animalia. Vnde Horat. Libidinoſus immolabitur caper,& agna tempeſtatibus. Quod etiam Plin. 2.dicit, Hirci ſi caſu aliquo coeuntes vident,adeo indignātur, vt in eos penè impetū faciant.Hinc eſt, Tranſuerſa tuentibus hircis.i.veſtram turpitudinē indignantibus.Alij hoc improbant, & legūt hirquis.Hirqui autē ſunt oculorum anguli, ſm̄ Suetoniū Tranquillum,in vitijs corporalibus,vt ſit ſenſus, Nouimus q te corruperit, hirquis tranſuerſa tuentibus,& eſt Hypallage pro oculis in hirquos retortis,quā rem ſolet libido perficere. Vnde Iuuen.Oculoſq.in fine trementis.Perſius: Patranti fractus ocello. [Sed faciles nymphæ riſere] Ideo,inquit,indulſere nymphæ,q mites ſunt,& exorabiles. Sic in Georg.Et faciles venerare Napæas.[Tum credo]Et ruſtice,& naturaliter ridet.non.n. ante purgat obiecta,ſed alia obijcit.Ita.n.irati facere conſueuerunt, cum aut non potuerint,aut noluerint obiecta diſſoluere.[Mala falce]Qua tu male vteris,Et dictum eſt ex affectu vtentis.ſicut, Inutile ferrum Cingitur.In hoc autē maximū nefas eſt, qđ ait, vites nouella.Nam vetulæ & cum vtilitate inciduntur. Fuerat aūt capitale ſuppliciū arbores alienas incidere. Et.[Arbuſtum] Quidā locū in quo arbores ſunt,volunt accipere,ſicut ſalictum. [Arcum,& calamos]Nam habēt arma paſtores,vt in Georgicis docuit, Armaque,Amycleumq.canē,Creſſasq. pharetras. [Peruerſe Menalca] Aut conuerſe ad turpitudinē, aut intelligamus quendam fuiſſe Menalcam nobilem,vt iſtum peruerſum Menalcam dixerit,illius cōparatione. Sic Salluſt. Sęuus iſte Romulus [Aliqua nocuiſſes].i.aliquatenus,aliqua ratione.

ASC. PARCIVS &c.]Reſpondet ad obiecta Damœta, dicens: O Menalca,tu deberes iſta.ſ.tua,aut turpia flagitia,parcius obijcere viris,vt mihi,& alijs,qui vlciſci poſſemus, tn̄ memento ea obijcienda eſſe tibi,videlicet effœminato,& tui ſimilibus.nam ſcimus te effœminatū eſſe.nouimus.n.& q te ſtuprauerunt hircis indignātibus,aut oculis tuis in fine tremētibus, & quo ſacello,quia in paſtoraliū nympharū ſacello id fecerunt,ſed nymphę faciles.ſ.per ſexum benignę. riſerunt,cū de te vlciſci deberent,ſi in ſeuerę cuiuſpiā deę,vt Palladis,aut Mineruę fanis cōmiſiſſes. Reſpondet Menalcas nō purgando ſibi obiectum crimen,ſed p ruſticā vlciſcendi cupiditatē,aliud crimen illi obijciēdo,ſic credo,q tunc riſerint nymphę faciles,qn̄ viderunt me incidere vites nouellas,& arbores vitiferas Myconis, quod p ironiam dicit,quia nō Menalcas,ſed Damœtas id fecerat, quod vtiq. conſtabat:erat aūt capitale;vnde ridet Menalcas aut ſic,tunc nō riſerint,quia nō viderūt te nymphę id facere,ſed vis dicere,q me viderint,id facere: tunc riſerunt qn̄ fregiſti p malitioſam inuidiam, & ęmulationē arcum Daphnidis indulgentiſſimi pueri, tam innatę.n.eſt tibi peruerſe Menalca malitia, vt ſi non in aliquo nocuiſſes,mortuus eſſes.Ad qđ exclamat Menalcas. Quid dn̄i &c.Ordo eſt.Iſta.ſ.turpia facinora, q̄ in te ſunt, & mihi tn̄ obiicis,parcius.i.modeſtius, & temperatius, ſupp. ſunt. obijcienda viris.i.maribus virilibus, & fortibus à viribus,aut virtute dictis cuiuſmodi ego ſum,& tn̄ memēto ea obijciēda,ſup.eſſe aliquibus,quia tibi effœminatio,nā nos nouimus, ſup. omnia.i.pariter, ſup. eos q te ſup. ſtuprauerunt(ſed id honeſtatis gratia ſubticuit, cum moris ſi ēt inter turpes turpia reticere. quaſi nota) & hoc hircis.i.maſculis caprarū,tuētibus tranſuerſa, in trāſuerſum,nec ex directo dignātibus vos aſpicere, aut potius hirquis.i.angulis oculorū tuorum tuentibus tranſuerſa.i.in trāſuerſum,& ſibi dinoſeſe circumagitantibus. (Dixi potius quia ſi in ſacello id factum eſt non poterant hirci videre) & nouimus quo ſacello. i. paruo fano conſecrato,ſeu ędicula ſacra, quam barbari capellā vocant,ſup.te ſubegerunt,ſed nymphę.i.deę aquarum,aut montium,faciles.ſ.ad ignoſcendum, riſere. i. riſerunt turpitudinem tuam, quam grauiter vlciſci debuerūt.Ad quod Menalcas.ego, inquit,credo,tum.i.q tunc riſerunt nymphę.cum.i.quando videre.i.viderunt me(qđ tamen ego non feci,ſed tu)incidere falce mala.i.ad vſum malū applicata,arbuſtum.i.nouellas arbores ad vites ferendas conſitas,atq. nouellas vites.i.palmites bonos, & racemiferos:Myconis.i. illius viri diuitis, vicini noſtri;cui tu inuidens,vites eius incidiſti.Ad q Damœtas,aut ſi ſup.tunc nō riſerunt.hic,ſup.riſerūt.ſ.ad veteres fagos,cum.i.qn̄ tu fregiſti, ſup,ibi arcum,& calamos Daphnidis, illius pueri pulcherrimi, & quę.i.quas res,cū tu,ō peruerſe Menalca vidiſti donata puero.ſ. Daphnidi,dolebas,& ſi nō nocuiſſes aliqua,ſup. parte. aut via,aut re,aut ratione,tu eſſes mortuus.ſ.ex inuidia. ſicut dicetur, Inuidia rumpantur vt ilia Codro. Item legitur apud Theocritum.vt dicis Mane.vnde eſt etiam illud Iuuen.Sat.4. Ebrius, aut petulans,qui nullū forte cecidit, Dat pœnas(quia ſeipſum torquet,vt ibi ſubditur) noctē patitur lugētis amicū Pelide &c. Repręhēditur Seru. quia ſuccinctius de arbuſto loquitur à Beroal.ſic dicente,Mutilata hęc eſt interpretatio.Nam non omnis locus in quo ſunt arbores nominatur arbuſtum. Quid ſi eſſent quercus,ilices quāplurimę?quid ſi innumerabiles?quid ſi ſylua? an ſignificanter arbuſtum nuncupabimus?Minime. Etenim arbuſtum,vt ego accuratius animaduerti, p̄prie ſignificat arbores vitibus maritatas,atq. vitiferas,q̄ in ordinem rediguntur,vt docet Plin.Col.atq. Palladius,ſcribentes qūo arbuſtum ſit faciēdum,vnde vitis arbuſtiua,& vinum,muſtumq.arbuſtiuū appellatur, ex huiuſmodi arboribus collectum.Cato quoq.collocat arbuſtum in octauo loco prędiorum: & ne quiſpiam exiſtimet eum intelligere de ſylua, ſubiunxit loco nono, ponendam eſſe glandiariā ſyluam. Claudius Quadrigarius,locum in quo ſunt arbores plurimę,inuſitato vocabulo arboretum appellat, qđ ipſe nimis licenter pepeiiſſe, ac formaſſe creditur. Apud Palladium legi arbuſtū,pro caſtaneto poſitum,quod nō longe abeſt à Seruij ſignificatione.Sic ille.De reliquis audiſtis Mane.Regula eſt,Res turpis,& lubrica,aut reticenda,aut per metaphoram, honeſtamq.translationē ſignificanda eſt.Reticenda,vt hic,& in Eun.Ego Eunuchū illum vel ſobrius,ſup.ſubagitarē,per translationem ſignificanda,vt Georg.3.de armentis ante coitum emacerandis,& fatigandis locutus dicit,Hoc faciunt,nimio ne luxu obtuſior vſus Sit genitali aruo, & ſulcos oblimes inertes,Sed rapiat citius venerē,interiusq.recōdat, vbi de receptaculo ſeminis honeſte loquitur,vocans genitale aruum,& ſulcos. *Regula.*

ME.Quid domini facient,audent cum talia fures?
Non ego te vidi Damonis peſſime caprum

SERV. QVid dn̄i facient, &c.] Plerunq; perſonę ſuis nominibus exprimūtur,plerunq.per officia deſignātur. vt ſi dicas, philoſophus, nomen ipſum ponis.

Excipere inſidijs multum latrante lyciſca?
Et cum clamarem, quò nunc ſe proripit ille?
Tityre coge pecus: tu poſt carecta latebas.
DA. An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruiſſet fiſtula caprũ?
Si neſcis, meus ille caper fuit, & mihi Damon
Ipſe fatebatur, ſed reddere poſſe negabat.

Si aũt velis dicere, ſapientiæ operã dans, pſonã exprimis p officiũ, ſicut hoc loco fecit. Nam p ſeruo furem poſuit. Furta.n. ſpecialiter ſeruorum ſunt. Sic Plautus de ſeruo. Tu trium literarũ homo vituperas me? idest fur. [Nõ ego te vidi] Manifeſte eum furti arguit, dicendo, vidi. [Excipere] Dolo capere, vt, Excipit incautũ inſidijs. [Latrãte lyciſca?] Lyciſcæ ſunt, vt ẽt Plinius dicit, canes nati ex lupis, & canibus, cũ inter ſe forte miſcentur. [Proripi].i. aufugit, & à cõſpectu aufert, vel errat. [Ille!] Id eſt caper. [Tityre] Alius paſtor. [Coge]. i. collige, & in vnum redige. [Poſt carecta latebas] Loca caricis plena. Carex aũt herba eſt acuta, & duriſſima, ſpartho ſimilis. Alibi. Et carice paſtus acuta. Sanè ſuper hoc loco ſuperfluam volunt eſſe allegoriã, dicẽtem rem nuſquã lectam de Virgilio. aiunt.n. hoc, Varus tragœdiarũ ſcriptor habuit vxorẽ literatiſſimã, cum qua Virgilius adulterium ſolebat admittere, cui etiã dedit ſcriptã tragœdiã, quã illa marito dedit, tanquam à ſe ſcriptã. Hanc recitauit pro ſua Varus. quã rem Virgilius dicit per allegoriã: nam tragœdiæ præmiũ caper fuerat, Horatius Carmine qui tragico vilem certauit ob hircum. Sed melius ſimpliciter accipimus. refutandæ.n. ſunt allegorię in Bucolico carmine, niſi cum vt ſupra diximus, ex aliqua agrorũ perditorum neceſſitate deſcendunt. [Meus caper] Debitus merito victoriæ. [Reddere poſſe] Scilicet ne ſuo iudicio videreẽ eſſe ſuperatus.

diam pecoris apta latrante multũ, & cum clamarẽ quo ille, ſ. fur, ſe proripit, i. pcul rapit. & dixi ſup. mercenario meo, Tityre, coge, I. in vnum compelle, pecus, ſup. noſtrum, dum. ſ. illum perſequor, ant ne noſtras quoq. pecudes diſperſas excipiat, tu latebas, i. occultabaris, poſt carecta, i. denſam congeriem caricum, i. herbarum aſperarũ in palude creſcentiũ? Reſpondet Damœtas cum indignatione ægreferens ſe furti accuſari, pro re quam iuſte ſibi vendicaſſet: An ille victus cantando, i. dum mecum canebat, nõ redderet. i. non debebat reddere caprum, quẽ mea fiſtula meruiſſet carminibus. i. aut pluribus bonis aut totidẽ, ſed melioribus, q.d. ſi id ſcis, iniquus es. at ſi neſcis. ille caper, quem. ſ. abſtuli, fuit meus: & Damon ipſe. ſ. ad quem maxime ſpectabat negocium, fatebatur mihi. ſ. quod eum lucratus eram, ſed negabat poſſe reddere, quia eius non erat, rem enim nõ ſuam depoſuerat, & amiſerat. Nihil hic expoſitionis eget quod non ſit ſatis apertũ per Seru. aut Manc. Regula eſt. Si coniunctio. dũ conditionalis eſt, ſubiũctiuum modum, dum cauſalis, indicatiuum eflagitat: vt, Si neſcires, dicerem tibi: Si neſcis, dico tibi. *Regula.*

ASC. QVID &c.] Menalcas indignatus, q talia tam petulanter ſibi à ſeruo obijcerẽtur, quid, inquit, facient dñi cum fures, i. ſerui, qui fere fures ſunt, talia audent dicere! deinde furem probat eſſe, quia Damonis caprũ furatũ deprẹhenderat, quẽ Damœtas fatetur quidẽ abſtuliſſe, ſed ob id ſe furtum commiſiſſe negat, cum eum cantando lucratus fuerit, quod Menalcas irridens dicit, Cantando tu illum? &c. Ordo eſt. Quid dñi faciẽt, cum id eſt quandoquidem ita eſt, quod fures. i. ſerui furaces, audent talia. ſ. fingere, & dicere, in ingenuos, & filiosfamilias? & forte viſus eſt Damœtas ægreferre, quod furẽ dixerit, vnde illud probat Menalcas, dicẽs. Nõne, ò peſſime. ſ. Damœta, vidi ego te excipere, inſidijs. i. per inſidias, & furtiuam abactionẽ, caprũ Damonis? & hoc lyciſca. i. cane ex lupo genita, q̃ acris eſſe ſolet, & ad custo-

COEL. RHOD. AB hoc euentu putãt eruditi, & Sex. pompeius docuit cum Cenſorino, pueros dici hirquitalos, vbi primum ad virilitatem accedunt, fitque Veneteorum appetentia opportuna, ex hircorum libidine, aut odoris inſuauitate, quem nunc tragum vocãt, nunc hircum, aut (vt Catullus) caprum. At qm̃ prępingues hirci, minus fœcundi ſunt, inde cũ vites non ferunt, dicũtur τραγᾷν, id eſt hirceſcere. Porrò, quia contrudit libido oculos in angulorum anguſtias, quos vocant hirquos, auctore Suetonio in vitijs corporalibus, inde à virgilio ſcriptũ volunt: Tranſuerſa tuentibus hirquis. Quoniam libidinis, quę in hirco pręferuida eſt, illic promantur ſigna: etiã ſi Apuleius grammaticus. q illic hæreant oculi, hirquos dici opinatur. Alij hircos defendunt, quoniam id animal oculos habeat ad nares conuerſos. Proindeque apud Ariſt. τὰ τραγικὰ πρόσωπα nõ laruas, interpretamur, quod fecit Theodorus, ſed tragicas facies, ad hanc hircorum naturam referentes, quoniam tragœdorum perſonæ nihilominus, quam oculos ad nares valeant inflectere.

ME. Cantando tu illum? aut vnquam tibi fiſtula cera
Iuncta fuit? non tu in triuijs indocte ſolebas
Stridenti miſerum ſtipula diſperdere carmen?
DA. Vis, ergo, inter nos, quid poſſit vterque, viciſſim
Experiamur? ergo hanc vitulam (ne forte recuſes,
Bis venit ad mulctram, binos alit vbere fœtus)
Depono: tu dic, mecum, quo pignore certes.

SERV. CAntando tu illũ?] Imperitus peritũ. [Cera iũcta fuit?] Supra. Pan primus calamos cera coniũgere plures inſtituit. [In triuijs] Conſuetudo. n. fuerat vt p triuia, & quadriuia vlularẽt, & flebile quiddam in honorẽ Dianæ canerent ruſtici ad reddendam Cęreris imitationem, quę raptam Proſerpinam in triuijs clamore requirebat. Nouimus autẽ eandem eſſe Proſerpinam quam Dianam. Sic in Aeneide: Nocturniſque Hecate triuijs vlulata per vrbes. [Miſerum carmen?] Triſte, flebile, quale canunt ſtipulę. & quod congruit ad imitationem matris orbatæ. [Vis, ergo, inter nos] Aut noſtri comparatione, aut. quod melius eſt, nullo iudice pręſente. poſtea enim ex improuiſo Palæmon aduenit. [Viciſſim Experiamur?] Id eſt amœbæo carmine. Amœbæũ autẽ eſt. quoties ij, qui canunt. & ęquali numero verſuũ vtuntur, & ita ſe habet ipſa reſponſio, vt aut maius, aut cõtrarium aliquid dicat. ſic vt hic ſequentia indicabunt. [Ego hanc vitulam] Subdiſtingue, vt ita intelligamus, ne eam vilem exiſtimes. [Bis venit ad mulctram, binos alit vbere fœtus] Vt eã laudare ex fœtu, & ex ętate videatur. Male enim quidam quæſtionem mouent dicentes, vitulam paruam eſſe, nec congruere vt eam iam enixam eſſe dicamus, ſed debere nos iuuencam ſubaudire, vt ſit, Ego hanc iuuencam depono, vitulam ne forte recuſes. Nam & vitula, à viridiore ętate dicta eſt, ſicut virgo, vt paulo poſt ipſe dicturus eſt. Si ad vitulam ſpectas, nihil eſt quod pocula laudes. Item, Et vitula tu dignus, & hic. Vnde. & iuuencã ſubaudire non poſſumus, ſed ſm ſuperiorem ſenſum intelligamus. Vitula. n. eſt nomẽ ętatis, non quod tñ ante partum vaccæ poſſideant. [Mulctram] Et fœminino gñe dicimus hæc mulctra, & neutro, hoc mulctrale. Vnde in Georgicis. Implebunt mulctralia vaccæ. Alij faciunt

diſcretionẽ; vt ſit mulctra, tp̃s quo mulgentur animalia, mulctrale, vas in qđ mulgentur. [Depono:] In ſponſione colloco, ſequeſtro:

ASC. CANTANDO tu illum?] Menalcas ĩdignatus, qđ Damœtas Damonẽ viciſſe gloriaretur. dicit ipsũ omnino imperitũ artis cantandi. ex quo naſcitur Damœtæ occaſio prouocãdi Menalcam ad certamẽ muſicum, quod principaliter à poeta in hac ecloga p̃tenditur. Tria autem prima verba ſub diſtinctione quadam legenda ſunt. Nam ſingula pondus ſuũ habẽt. Primo. quia dicit, Cantando, ac ſi dicat pugnãdo fortaſſis, aut currẽdo, aut operatione alia quauis mechanica, illũ ſuperare potuiſſes, ſed nõ cantando, cum tu ſis cantãdi imperitiſſimus, ille cõtra peritiſſimus. Nam imperitum te eſſe planè conſtat, qui nunquam niſi vniformi, ac ſimplici ſtipula, & id miſerũ carmen in triuijs diſperdere ſoleas. At quod Damœtas. Vis ergo &c. Ordo eſt. Tu. i. tu ne q imperitiſſimus es, viciſti, ſup. illum. ſ. Damona virum peritiſſimum, cantãdo. i. in arte muſica? aut ſup. credã tibi, q fiſtula fuit tibi vnquam iuncta. i. compacta, cera. i. p ceram, vt ſit varietas, ac diſcretio vocũ. Num. i. nonne, tu indocte. i. imperite cantãdi. ſolebas diſperdere. i. diffundere perditũ, & in auras vanas. cum nullus auſcultare vellet, ĩ triuijs. i. locis vulgaribus, quo tres vię ducunt. & quo plebei ac ignari conuenire ſolent. qui te tñ audire recuſarunt. ſolebas, inquam, diſperdere ſtipula. i. culmo. ſtridẽti. i. diſſone crepitanti, carmen miſerum, quia licet fortaſſe cum alterius auctoris eſſet bonum, fuerat tñ miſerum. quia à te imperito, atq. inepto diſperdebatur. (Nam miſerum. ferè in bonã accipimus partem, hoc eſt pro paupere, aut afflicto quidem, ſed miſeratione digno, vnde illud Aeneid. 2. Nec ſi miſerũ fortuna Sinonẽ Finxit &c.) Aut ſic, carmen miſerum, i. de miſerijs compoſitum,

poſitū, quales ſunt næniæ.i.lamentationes funebres,& elegię.i. carmina de miſerijs amantium, aut caſus ſepultorū, quæ epitaphia dicuntur,(hæc.n.elegiaco primū dicebantur.vnde Flaccus in Arte.) Verſibus impariter iunctis, querimonia primum, Poſt etiam incluſa eſt voti ſnīa compos. Reſpondet Damœtas, Ergo, hoc eſt quia tibi perſuaſum eſt, quod cantādi imperitus ſim, vis vt ſup. experiamur inter nos.i.faciamus periculū viciſſim.i. per vices canendo iuxta legem Amœbæi carminis. [Id. n. eſt quoties alterni canunt, ea lege, vt ſecūdus totidem verſus dicat, ſed aut maius, aut contrarium ſignificantes. Nam ἀμοιβαδὶς καὶ ἀμοιβαδὸν, dicitur viciſſim, & ἀμοιβαῖος mutuus, & ἀμοίβα, mutuo. Ideo aut ſequens, plus aut contrarium debet canere, quia difficilius eſt excogitare, & primum inuenire, quā imitari (atq. ita vt æquę ſint vtriuſq. partes, ea lex ſancita eſt) quid vicerque, ſup. noſtrum poſſit, ſ. in carmine: & ne forte dicas quia mercenarius ſum, quod nolis mecum gratis, & ſine ſpe lucri, ſi viceris, contendere: ego depono hanc vitulā, i. virentem, & iuuenē vaccam, aut pro vitula, aut contra vitulam tuam, & ne forte recuſes, quia dixi vitulam, ipſa venit bis ad mulctram.i. ad vas in qđ mulgetur (.ſ. alterū ſecūdū quoſdam, vber.) & alit binos, i. ſingulis diebus duos fœtus. ſ. ſuos, vbere. ſ. altero (nam ſecundum eos, vt idem vber bis mulgeatur, & tñ binos fœtus alat, fidem excedit) Alijs autem ſenſus videtur ꝙ bis mulgeat, aut binos fœtus alat, non ſimul. ſed vtrum velimus, vt ſ. ſecundum ſit declaratiuum prioris. Nam ſi dicat Menalcas, quālibet vitulā, aut iuuencam poſſe venire bis ad mulctram, modicum. ſ. lactis: daturā ad hoc reſpondet, quod tantū lactis dat, vt ſi velis, binos alat vbere fœtus. Verum me iudice, ſenſum eorum qui dicunt bis venire ad mulſtram quotidie, & alere binos fœtus vbere nō altero, ſed vtroque, i. vbertate ac fœcunditate māmillarū ſuarum, nō damnabitur: nam etiam oues, quia lac ab agnis non plane exugitur, ne quod remanet eis, noceat, & ſterilitatē lactis pariat, licet alāt agnos, tñ mulgentur, quod, & vitulæ concedi pōt; quia tamen pro vacca, quæ nondum fœtum produxerat, accipi ſolet, potuit Seruius etiam expoſitionem quam modo recitauimus, vt ſit, ego hanc iuuencā depono vitulam.i. pro vitula, licet melior ſit, quod, & nobis dicendum eſt: niſi velimus vitulam, eam quæ iam enixa eſt dicere. tu dic quo pignore certes mecum. i. quid velis deponere vt mecum certes. [Deponere] Eſt de ſe, hoc eſt ſeorſum à ſe. & extra ſuam poteſtatem ponere in arbitriū iudi, aut exitus eius, pro quo barbari, vadiare dicunt. Regula eſt. Vbi de vtraque parte, aut de pluribus partibus propoſiti, æqualiter dubitatur, ſic vt etiam ambæ, aut omnes negari poſſint, recte vtimur, aut ve, & vel, ſed ſi inter partes dubitetur, certum tñ ſit vnam eſſe concedendā, vtendum ſit ne, ſiue an. Exemplum prioris, vt putas Ariſtotelē logicæ, aut phyſicæ imperitū fuiſſe? q.d. neutrius imperitus fuit. & hoc loco, Tu illum cantando, hoc eſt credam ꝙ tu illum cantando viciſti, aut ꝙ vnquam tibi fiſtula cera iuncta fuit? q.d. neutrum credam. Exemplum ſecundi, vt quia certum eſt, patrem meum viuere, aut mortuum eſſe, non dicam, neſcio pater meus mortuus ſit, aut viuat, ſed an viuat, aut neſcio viuat nec ne pater meus. *Regula.*

COEL. RHOD. A V T, vnquam tibi fiſtula cera iuncta fuit? In Romano libro, & in aliquot alijs legere eſt. Vincta fuit. placet tamen. Iuncta, multo magis. In Mediceo autem libro, per haud, aduerbium negandi eſt.

ME. De grege non auſim quidquam deponere tecū:
Eſt mihi nanque domi pater, eſt iniuſta nouerca,
Biſque die numerant ambo pecus, alter, & hœdos.
Verum id, quod multo tute ipſe fatebere maius,
(Inſanire libet quoniam tibi) pocula ponam
Fagina, cœlatum diuini opus Alcimedontis:
Lenta quibus torno facili ſuperaddita vitis,
Diffuſos hedera veſtit pallente corymbos.
In medio duo ſigna, Conon, &, quis fuit alter,
Deſcripſit radio totum qui gentibus orbem.
Tempora quæ meſſor, quæ curuus arator haberet?
Nec dum illis labra admoui, ſed condita ſeruo.
DA. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circum eſt anſas amplexus acantho:
Orpheaq. in medio poſuit, ſyluasq. ſequentes.
Nec dum illis labra admoui, ſed condita ſeruo.
Si ad vitulā ſpectes, nihil eſt quod pocula laudes.

SERV. DE grege nō auſim q.d. quā deponere tecū:] Supra.n.cū aliena paſcere dixit aīalia: vt, Dic mihi Damœta cuiū pecus: [Iniuſta nouerca] Epithetō generale nouercarū. [Biſq. die numerant ambo pecus] Et dū vadit ad paſcua, & dū inde reuertitur. [Alter & Hœdos.] Male quidā priuignū accipiūt: alter.n. de duobus dicimus, nō de tribus: vnde alter, de nouerca intelligamus: Nec nos moueat, ꝙ alter dixit de fœmina, nam, & in ſubauditione ponuntur ea q̄ nō poſſumus dicere. & ſcimus, q̄a quoties hęc duo gña iunguntur, maſculinū ꝑponderat fœminino. [Inſanire libet qm̄ tibi] Vel ſub ſponſione contendere: vel, quod melius eſt, carmina cōponere. Nam inſani dicuntur poetæ. [Diuini opus Alcimedontis] Laus ab artifice. Cic. Polycreti eſſe dicebant. [Pocula autem Fagina] Quaſi rem maximā. [Quibus torno facilis] Donat. ſic legit. Legitur tñ, & torno facili, ad excludēda duo epitheta. qđ eſt in latinitate vitioſum, ſi ſit, lenta facilis vitis. [Corymbos] Vuas hederarum. [Conon] Dux fuit, cuius nomen dicit, quia in oīum ore verſatur, nā philoſophi tacet, qđ non facile pōt ad ruſticū peruenire. & bene ea dicit philoſophi, q̄ ad ruſticum pertinent: vt, Tempora q̄ meſſor, q̄ curuus arator haberet. [Radio] .i. virga philoſophorū, qua geometræ lineas indicant. Inuenta aūt hæc eſt ars tēpore, quo Nilus plus æquo creſcens confudit terminos poſſeſſionū, ad quos innouandos adhibiti ſunt philoſophi, qui lineis diuiſerunt agros: inde geometria dr̄, cum non tm̄ terræ, ſed & maris, & cœli, & aeris ſpatia metiri cōſueuerit. Significat autem aut Aratum, aut Ptolemæum, aut Eudoxum. [Nec dū illis labra admoui] Hypallage. pocula.n. labris adhibemus: vt, Date claſſibus auſtros. Et tantam in eis dicit venerationem, vt necdum illis vſus fuerit. [Idem Alcimedon] Irriſio eſt facta iteratione verborū, & mire omnia in vituperationē trahit, quæ ille laudauit. [Et nobis fecit] Ac ſi diceret, Putas te ſolū habere pocula: cui.n. Alcimedon non fecit? tu pro reuerentia ea nō tangis, ego ideo quia vilia eſſe exiſtimo. [Molli acātho] Genus eſt floris: quia ille dixerat, lenta vitis. [Syluasq. ſequētes] Non ſecutas, ſed quaſi adhuc ſequentes, vt peritiam artificis laudet.

ASC. DE grege nō auſim &c.] Menalcas filius (vt dixi) familias, ꝓuocatus ad certamen muſicū, ſe quidē certare paratum oſtendit, ſed nō habere qđ deponat. in quo, vt in alijs multis, poeta graphice depingit mores hominum, oſtenditq; quid interſit inter īgenuū liberūq. & ſeruilis, ac mercenariē cōditionis hominē. Nam Damœtas mercenarius, confeſſus pecus qđ paſcebat eſſe Aegonis, audet de ipſo egregiam deponere vitulā: Menalcas aūt, quia filiusfamilias, veritus patrē, ac formidans nouercam, non audet quippiā deponere de grege paterno. ſed de peculio, pocula videlicet, quę ab Alcimedonte ſibi peculiariter obtinuerat: In quo oſtēditur in filio plus boni timoris, q̄ in ſeruo eſſe. Nam, vt ſine offenſione patris pocula deponat. ea ſummopere commēdat, & ab artifice, & ab artificio. ſed (vt in ſequentibus dicam) cum nollet Damœtas pocula deponi, ne litem timore fugere putetur etiam cum timore offenſionis paternæ, dicit ſe vitulam quoq. depoſiturum. quaſi amor laudis plus vrgeat quā patris. ſicut in Andria dicit Pāphilus. Si poterit fieri, vt ne pater per me ſtetiſſe credat, quominus hæ fierent nuptiæ, volo. ſed ſi id nō poterit, id faciā, in procliue quod eſt per me ſtetiſſe vt credat. Ordo eſt. Ego nō auſim deponere quidquam.i. quamuis rem, ſiue magnā ſiue paruam, de grege. ſ. paterno. Nanq. ꝓ quia, pater eſt mihi domi, i. habeo domi patrem, & nouerca iniuſta, aut quia omnis iniuſta, aut quia hæc præcipue iniuſta. eſt mihi domi, & ambo. ſ. tam pater, q̄ nouerca, numerāt die, i. quotidie, bis. ſ. mane, & veſperi: pecus. i. gregē ouium, alter. ſupple eorū. ſ. nouerca, numerat. &, i. etiam præter oues hœdos, verū, i. ſed, qm̄ libet tibi inſanire. i. furore poetico rapi, aut inſanum laborē inire (vnde videlicet, nec lucrum, nec honorem conſequaris) ego ponam. id eſt deponā tibi: id quod tute. Id eſt tu ipſe fatebere. ſupple eſſe. maius multo. ſ. quàm vitulam, appoſitiorie. pocula. i. vaſa potoria. Fagina, i. ex fago cœlata, iterum per appoſitionem, opus, quaſi dicat exiſtētia opus, cœlatum, i. exculptū. diuini, i. præſtantiſſimi, & diuino ingenio prędici Alcimedontis illius artificis, aut cœlatoris, quibus. id eſt in quibus poculis, aut ad quorum decoramētū, vitis lenta flexibilis,

bilis.ſuperaddita torno facili.i.agili,& molliter ſculpenti,veſtit, id eſt cooperit.aut amplectitur,corymbos.i.fructus hederę,diſfuſos.i.in diuerſa diſperſos:hedera pallente.i.circumerrãte:aut, quia ex Theocrito ſumptum eſt,apud quem legitur,Labris pallens inflectitur amplis,hinc hedera, dicamus hedera pallente.i. ſubalbida.alba.n.laudatur, vnde dicet, hedera formoſior alba. duo ſigna.i.duę imagines exculptæ ſunt.ſup.in medio poculorum.ſ.Conon.i.Samius mathematicus.(& volebat etiã alterius nomen dicere,ſed per ſimplicitatẽ,ac ruſticitatẽ paſtoralẽ,oblitus proprij nominis alterius,dicit apud ſe)quis fuit alter? & cũ non poſſet meminiſſe nomẽ eius,circũloquitur,dicens, eſt ſup. is,qui deſcripſit gentibus totum orbem:radio.i.virga geometrica,qui fuit Anaximander Mileſius,& qui deſcripſit radio tẽpora,quæ meſſor haberet,& q̃ arator curuus.i.incuruatus,dũ arat, haberet.i.quibus tẽpotibus arandum, & quibus metendũ eſſet. Necdum.i.& non adhuc, & ego non admoui adhuc illis labra, ſed ſeruo condita.i.recondita,& abſtruſa tanquã rem precioſiſſimam.ad hoc(inquit Damœtas)non paruifaciens Alcimedontis pocula. Idem Alcimedon,quem tu.ſ.dininũ dicis,fecit: & id eſt etiam,nobis duo pocula.& amplexus eſt circum. i. in circuitu, hoc eſt circundedit anſas.i.ſi ſic dicamus manubria,hoc eſt quibus pocula manu tenentur.(Vnde in Sileno dictũ eſt, Et grauis attrita pẽdebat cantharus anſa)molli.i.flexibili, acãtho.i.herba illa vrbana.aut virgulto extremitates eius,ad quod naſcitur ambire,& circumplecti ſolita. aut ſolito,hoc eſt ſculpſit in circuitu acanthum,cuius ſculptura,& difficilior,& ſpecioſior eſt, nõ tñ conuenientior poculo,quia ſolent ad pocula adhiberi,quæ potum,aut generant,vt vites,aut cõſumunt,vt capri,vnde eſt illud Iuuen. Et ſtantẽ extra pocula caprum. Quia ergo non potuit conuenientiorem ambitum dare,dat cõuenientiora ſigna: nam muſicis, magis quadrat Orpheus diuinus vates, q̃ Conon, ſiue rex,ſiue aſtrologus intelligatur: Licet nullius rei verus poeta totus expers ſit. & poſuit Orphea.i.muſicũ illum diuinum in medio,& ſyluas ſequentes.i.tam graphice cœlatas, vt ipſum ſequi videantur,necdum.i.& non adhuc, & ego non admoui illis adhuc labra,aut quia nõ tanti facio,aut potius, quia & precioſiſſima iudico,& tuis precioſiora,vnde & ego ſeruo ea condita,verum ſi ſpectes ad vitulam,quam,ſ.deponam,nihil eſt,quod laudes pocula quantumuis bona,& artificioſa.

Tute. [Tute] Compoſitũ eſt,ex tu pronomine,& Syllaba adiectione te: valetq́. idẽ quod tumet,ſed in recto non reperitur tumet,ſed tuimet, & tibimet paſſim,ſoletq́.dici tute,vbi tu,p̃miſſum eſt,vt ſi dicas fratri, cur patri noſtro egeno non ſubuenis?rñdere poſſit,cur tute id non facies:

Torno. [Torno]Tornus eſt quo tornando, & circungyrando,abraditur aſperitas ligni,& fit lene ac planum,vnde Georg.Et torno raſile buxum.] Eſt autẽ græcum. nam græce τόρνος dicitur: & toreia ſculptura,& toreuma opus torno ſculptum,& toreno orno,& ſculpo.

Conon. [Conon]Conon,dux,inquit Seruius,fuit &c.Ad quod Beroaldus:Quis neſcit Cononẽ fuiſſe Athenieñſium ducẽ, omnibus inſulis præfuiſſe,Lacedęmonios profligaſſe,Athenas in priſtinam libertatem reſtituiſſe? de quo Aemylius, Iuſtinus, Plutarchus,multa tradiderunt.Sed diligẽtius.accuratiusq́. conſiderandum fuit,an apud Virgilium de hoc Conone foret intelligendum,an potius de Conone aſtrologo. Quocitca verius,& eruditius interpretatur Virgilianum carmẽ Probus grammaticus, cuius hæc ſunt verba: Conon Samius mathematicus, ſed quamuis plures fuerunt mathematici,eleganter errantem ruſticum inducit,dicentem, Quis fuit alter?alter. n. accipitur vnus de duobus.Is autem Conon de aſtrologia libros ſeptẽ reliquit, hactenus Probus.huius Cononis mathematici meminit Higinius.ſcribens,ab eo dictum eſſe.Ptolemæo, quẽadmodum ipſe viderat crinem Berenices reginæ inter ſydera collocatũ,de qua re ſcripſit Callimachus carmen elegiacum. quod Catullus interpretatus eſt.in quibus verſibus ita de Conone hoc ſcriptum eſt: Idem me ille Conon cœleſti numine vidit, E Bereniceo vertice cæſariem.De hoc Conone intellexiſſe Propertiũ exiſtimo, cũ ſcripſit in quarto. Me rotat Architę ſoboles Babylonius Orops, Oron.& à proauo ducta Conone domus. *Alibi me creat.* Exponamus itaque apud Virgilium de hoc Conone aſtrologo, ſicut recte exponit Probus,non autem de Conone duce Athenieñſium,vt perperam exiſtimat Seruius.Hæc Beroaldus. Si tñ ad Seruiũ addatur vna particula,ego dictis eius adhærerẽ, ſi videlicet dicatur Conon, etiam dux fuit,cuius nomẽ dicit quia in ore omnium verſatur(vt ſit ſenſus,quod Conon,quidẽ mathematicus, ſeu aſtrologus ſit hic ſculptus,ſed eius nomen meminerit Menalcas, quia etiã dux fuit.[Necdum illis labra]Quando autem dicit, Necdum illis labra admoui,videtur hypallage eſſe,actiuum pro paſſiuo.i. necdum admota ſunt labris meis. Landinus tamẽ negat his verbis.Cenſeo non hypallage vſum eſſe,ſed voluiſſe, vel venerationem qua pocula coleret,demonſtrare(nam huiuſmodi rebus ſolemus ob reuerentiam potius labra admouere,q̃ illas labris)vel morem ruſticorum,qui adeo ſolent pocula implere, vt veriti ne inter mouendum aliquid inde excutiatur. os ad illa demittunt, non illa ad os attollunt. Nec puto vt hæc dicat, quia velit vtilitatem afferre poculis,ſed,vt oſtendat ſe non minus acceptum Alcimedonti fuiſſe,& quanto pluris illa facit,tanto pluris vitula facienda ſit, quam illi præfert. Hæc Landinus. [Syluasque ſequentes] Præterea magna laus eſt ſculpturæ, quod ſyluas ſequentes effinxit,vt videlicet ſequi videãtur. Dicunt autem Orphea,tam dulciter modulatũ fuiſſe,vt rigidas quercus ad ſe traheret,per quas Horatius in Arte, ſylueſtres homines intelligendos,docet his verbis:Sylueſtres homines ſacer,interpresq́. deorum Cædibus,& victu fœdo deterruit Orpheus, Dictus ob hoc lenire tigres,rapidosq́.leones.

Regula. Regula eſt. Verbum, ſum, es, eſt, qñ ſignificat habere, conſtruitur decẽter cum datiuo,& id ferè in capite locutionis:vt,Sũt nobis mitia poma. Eſt mihi diſparibus ſeptem compacta cicutis Fiſtula. Eſt mihi nanque domi pater,eſt iniuſta nouerca: Sunt mihi biſſeptem præſtanti corpore nymphæ:Sunt nobis fortia Bello Pectora &c.

VARIA LECTIO.

INSANIRE libet quoniam tibi]Hoc totum omnes ferè per interpoſitionem legunt. In Longobardico tria tantum verba parentheſi concluduntur(Inſanire libet quoniam)In Mediceo vna comma clauduntur verba duo tantum, Inſanire libet, eadem ſententia.[Quibus torno facili,quidem in veteribus omnibus exemplaribus.vno excepto Romano,ſcriptum eſt. In eo enim fragilis,habetur.[Diffuſos hedera veſtit pallente corymbos]Multi libri habent hædera per æ, diphthongum prima ſyllaba. [Duo pocula fecit] In Longobardico fecit, cum nota diphtongi ſcriptum eſt, ne quid a facio deteratur. Sed vſus, per e,ſimplex ſcribit.[Si ad vitulam ſpectes,nihil eſt quod pocula laudes]Et ſpectes,& laudes.coniunctiuo modo, in omnibus ferè legitur exemplaribus.In Longobardico vero, & Mediceo, ſpectas,& laudas.

ME. Nunquã hodie effugies:veniã quocunq.vocaris.
Audiat hæc tãtum vel qui venit,ecce, Palæmon.
Efficiam,poſthac ne quenquam voce laceſſas.
DA. Quin age,ſi quid habes:in me mora nõ erit vlla,
Nec quenquam fugio, tantum vicine Palæmon
Senſibus hæc imis(res eſt non parua)reponas.
PA. Dicite;quandoquidẽ in molli cõſedimus herba:
Et nunc omnis ager,nunc omnis parturit arbos:
Nunc frondẽt ſyluæ:nunc formoſiſſimus annus.
Incipe Damœta,tu deinde ſequere Menalca,
Alternis dicetis:amant alterna Camœnæ.

SERV. NVnquam hodie effugies:] Ac ſi diceret, Ne contendas,excuſationes requiris, nõ quia æſtimas vilia pocula[veniã] Deſcendam. [Audiat hæc tñ] Subaudi.aliquis.tñ autem, quia ſuſpicatur eum victũ nõ poſſe cedere.qui ita etiã ante certamen eſt cõtumax. [Vel qui]Quaſi requirentis eſt,cũ ſubito venit Palęmõ. Alij diſtinguunt,vel qui venit.Bene aũt dubitat, ne eũ ipſe immiſiſſe videatur, & ſit credibile qđ ad eius iudicet gratiam. Hoc etiam Damœtas ſentiens dicit.[Nec quenquam fugio] Id eſt conſentio etiã ad edititium iudicẽ, Edititius autem eſt iudex, quem vna pars eligit. [Vicine Palæmon] Beneuolum reddit ex viciniatis commemoratione.Terẽ.Vel virtus me tua, vel vicinitas, quod ego in propinqua parte amicitiæ puto[Et nunc omnis ager] Nũc omnis parturit arbos. Ipſe alibi, Parturit almus ager. Sanè bene ſubdidit. [Nunc frondent ſyluæ]Referens ad arbores ſteriles,nã parturiunt de pomiferis dicimus.Vult autem tp̃s exprimere, quo & deliciæ ſunt in agris, & ruſtici minus laborant: Vt ſit duplex ad cantilenã inuitatio.

[Alternis

[Alternis dicetis]Quia quaſi iratus fuerat, ꝙ Damœtæ prior locus dabatur, ideirco ait, alternis dicetis. In Amabeo.n.carmine difficilior pars rñdẽs eſt, qui nõ pro ſuo arbitrio aliquid dicit, ſed aut maiorẽ, aut contrariam format rñſionem, vt diximus ſupra. [Camœnæ] Muſæ, quibus à cantu nomen eſt inditum.

A S C. NVNQVAM hodie, &c] Artificioſe præ ſe fert Menalcas fiduciam, quaſi vero Damœtas occaſionem quæritaret effugiẽdi, & ob id pocula vituperaret, vt certamen euitet: Vnde dicit. Tu nõ effugies.i.non deuitabis ſic, ad quod me prouocaſti certamen, quia veniam.i.deſcendam, & congrediar tecum, quocunque depoſito vocaris, q.d. egó etiam vitulam tanti faciẽdã, quanti tuam depono, adſit duntaxat bnnus cenſor, & arbiter, ẽt hic qui venit, quicunque is eſt. cum autem propius adeſſet, & cognoſceret, quod Palæmon, dicit, Ecce Palæmon, hoc eſt vide Palæmon, vicinus noſter optimus, & iuſtiſſimus vir, aduenit, Et ideo, quia iuſtum iudicium daturus eſt, efficiã ne petulantia tua & procacitate ſermonis quenquam poſthac laceſſas, q.d. ſic te vincam, vt non audeas poſthac te iactare muſicæ peritum, aut cum docto concertare poſſe. Ad quod Damœtas: Quin age, ſi quid habes, hoc eſt fac quidquid potes, expone totas vires, totamq. artẽ tuam, ego te nõ effugiam, quia in me mora nõ erit vlla. Sed ô Palæmon vicine, recognoſce ſeuero iudicio, & aiaduerte diligẽter ad ea q dicturi ſumus, quia res eſt nõ parua, amittere.ſ.vitulam, famam, & gloriã. Ad quod Palæmon intelligens ſe ab vtroque ad arbitrium electum, non grauans illis operam ſuam, dicit. Dicite, quandoquidem &c. neque vero propterea ꝙ Damœtam priorẽ dicere monet, grauetur Menalcas, vt Seruio vr, ſi non adiunxiſſet, Alternis dicetis, quia prior, ad placitũ dicit: nam ſi poſterior quoque ad placitum diceret, longe facilius eſſet imitari, q̃ excogitare: vt ergo æqua lege contendant, alternis.i.amœbæis carminibus, eos concertare monet. Ordo eſt. Tu nũquam effugies hodie.i.in nulla parte hodierni diei elaberis, quo minus tecum certem, licet quæras occaſionem effugiendi, ego veniam.i.deſcendam in certamen, & congrediar tecũ, quocunque.ſ.depoſito, aut, quacunque conditione, aut ad quecunque locum, ſeu arbitrum vocaris.i.vocaueris, ſupp.me. ſed mallem dicere, quocunque, ſup. præmio deponendo. vt ſit nomen, q̃ quocunque.i.ad quemcũque locum, ſeu arbitrum, quia hoc dicendo, innuitur depoſuiſſe vitulam: quam depoſitam vidiſſe, intelligitur Palæmon dicturus, & vitula tu dignus, & hic, quod nõ diceret, ſi alter tm̃ depoſuiſſet (tãtum.i.tantummodo, ſupple, hoc detur vt aliquis, ſupp. audiat, hæc.i. hanc diſputationem nõ ſtram, vel.i.etiam.is, ſup. qui venit, videbat.n. Palæmonẽ aduẽtare, ſed eum nondum cognouit, quo cognito cũ propius eſſet, dicit, Ecce Palæmon.i. bonus ille vicinus noſter, ſupp. adeſt nobis, qui nimirũ iuſte iudicabit, & ita efficiam.i. perfecte faciã ne tu laceſſas.i.laceratũ eas, & prouoces poſthac.i. poſt hoc tẽpus, quenquã.i.quẽcunq. etiã imperitum voce.i.garulitate, & dicacitate tua, cum rei parum habeas. Ad hoc Damœtas, quin.i.qui. nimò, age.i.fac demonſtres.ſiquid.i.aliqd ſupp. artis habes: vlla mora non erit in me, hoc eſt præſto ſum, nec fugio quenquam, ſup. cenſorẽ, dummodo ſit iuſtus, & peritus ſit, qualem Palæmona cognouit, & ideo conuerſus ad eum dicit, tm̃.i. duntaxat id deſidero, O Palæmon vicine, ſup. noſter, vt, ſup. reponas.i. recõdas ad bene diſquirendum. hæc.i. hanc litem noſtram, ſenſibus imis.i.vt profundo examine, & ſcrutatione diligẽte, priuſquã iudices, diſquiras, & perpendas artem noſtram, quia res eſt non parua (imò per hipotoſim ſanè magna deponere.ſ.tam bonã vitulam cum fama, & gloria) hoc audito conſedit.i. locum accepit Palæmon, dicens, dicite.i. per artẽ eloquimini, & litẽ. cauſamq. protegite, dicendo, quandoquidẽ nos cõſedimus.i. iam locum cepimus. (A conſido.n. deductum eſt, quod cõſedi in præterito habet, ſicut conſideo ẽm Vallam) in molli herba, & quãdoquidem.i.qm̃ nunc omnis ager, parturit.i.ſegetem, aut herbam, & omnis arbos.i.arbor, parturit nunc.ſ. frondes, aut flores, ſyluę.i. arbores ſyluarum, frondẽt nunc annus, ſup.eſt nunc formoſiſſimus.i.nunc maxime, varijs ornatus decoribus. tu Damœta incipe.i.exordire certamen & tu Menalca, ſequere deinde.i. poſterius: vos dicetis.i.artificioſe pronunciabitis quæ vultis alternis, ſupp.carminibus.i.amœbæis, quia camœnæ.i.Muſæ, q̃ cantantibus præſunt, amãt alterna.ſ.carmina.i.alternatim dicta, ne vnius perpetua continuatio faſtidium pariat. Atque ita quia viſus eſt plus Damœtæ concedere, ꝙ eum priorem cantare iuſſit, non vt Seruius dicit, quia facilius omnino eſſet: ſed, quia maioris dignitatis, maiorisq. voluptatis eſt, poſſe ad placitũ inceptare: quã ad alterius arbitrium, aut in ſimili maius, aut in diſſimili cõtrarium dicere. Regula eſt. Vel, iam apud Ciceronem, q̃ apud poſteros eius, pro et accipi ſolet auctore Valla. Et duntaxat apud poſteros, Virgilium, Quintilianum, & coæuos eorum. Itaq. incidi poſſet. Vel qui venit.i.etiam qui venit. *Regula.*

¶ DICITE quandoquidem molli conſedimus herba:] Ita quidem abſque in, particula prępoſitiua, in exemplaribus aliquot habetur. In nonnullis autẽ antiquiſſimis legere eſt, quandoquidem in molli. *VARIA LECT.*

DA. Ab Ioue principium Muſæ: Iouis omnia plena.
Ille colit terras, illi mea carmina curæ.
ME. Et me Phœbus amat, Phœbo ſua ſemp apud me
Munera ſunt, lauri, & ſuaue rubens hyacinthus.

SERV. AB Ioue principiũ Muſę] Vel Muſę meę ab Ioue eſt principium: vel, O Muſę ſumamus ab Ioue principium. Eſt autẽ Arati, qui ait:

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, τὸν οὐδέποτ᾽ ἄνδρες ἐῶμεν
Ἄρρητον· μεσταὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαί,
Πᾶσαι δ᾽ ἀνθρώπων ἀγοραί· μεστὴ δὲ θάλασσα,
Καὶ λιμένες· πάντη δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες.

Iouis omnia plena] Lucanus. Iuppiter eſt quodcunque vides, quocunq. moueris. Ipſe alibi, Spiritus intus alit, totamq. infuſa per artus Mens agitat molem. Ipſe.n.eſt ſpiritus ſine quo nihil mouetur aut regitur. Colit terras:) Amat. Cęterũ ſuperior colitur: nõ colit inferiorẽ. Sic alibi: Vnã poſthabita coluiſſe Samo: id eſt amaſſe. Nec mirũ ſi ruſticus ſumpſit ab Ioue principium quẽ amare terras cõſtat, & habere carminũ curam. [Et me Phœbus amat] Aut ſimile eſt quod dicit, quia vnicuiq. deus is quẽ colit, ſummus vr: vt, Summe deũ ſancti cuſtos Soractis Apollo. vt Apollinem exequauerit Ioui. Aut certe ordo ſit talis, Me & Phœbus amat, vt, & plus dicat non ſolum Iuppiter, ſed, & Phœbus, ne Ioui videatur Apollinẽ comparare. [Sua Munera] Ipſi grata.i.laurus, & hyacinthus. Nam ſcimus & Daphnẽ Ladonis fluminis Arcadię filiam, dilectã ab Apolline: & Terrę miſeratione in laurum cõuerſam. Et Hyacinthum amatum tam à Borea, q̃ ab Apolline. qui cum magis Apollinis amore lętaretur, dum exerceretur diſco, ab irato Borea eodem diſco eſt interemptus, & mutatus in florem nominis ſui.

ASCENSIVS.

A S C. A B Ioue principium Muſę.] Ingrediens itaq. (vt iuſſus erat) Damœtas muſicum certamen, exorditur ab Ioue, ꝙ is ſummus deorum habitus ſit, crediderintq. etiam Ethnici, ſine deo adiutore, & preſide, nullum rite fundari exordium. Dicit autem, ſumendum eſſe exordium ab Ioue, ꝓp triplex beneficiũ: Vniuerſale videlicet, quia Iouis omnia plena. Nam vt dicetur Gorg. 4. & Aen. 6. creditus eſt ſummus deus eſſe aia, ſeu animus mundi (vnde in noto opuſculo dr̃, Si Deus eſt animus) ſine ęquo quidẽ animo, nihil aut viuere, aut conſeruari poſſet, & ideo quia ſine Ioue nihil poſſumus, bene dicit, ab Ioue principium Muſę. Item ſpeciale: quia. Ille colit terras. Nã Iuppiter, planeta oppoſitus ſæuitię Saturni, benignus eſt, & terrigenis fautor, deus aũt Iuppiter, quẽ ſummum putauerunt, omnia conſeruat, nec cõſeruaret, niſi coleret, hoc eſt amaret. Vnde Seruius recte exponit, colit.i.amat. Et ſingulare: quia, Illi mea carmina curæ. Solemus.n. omnes ijs beneficia noſtra impẽdere, quibus grata accepta, & iucunda eſſe ſperamus, Argute ergo exorſus eſt Damœtas, vſq. adeo, vt difficillimum ſit iuxta legẽ Amœbæi carminis ei reſpondere. Nam ſummo deo neq; ęquiualens datur, quod non ſit idipſum quod ipſe eſt, neque contrarium, quod tam planè ſummum malum ſit, vt ipſe ſummũ bonum.i.infinitũ, inuenit tamen Menalcas, quod illi reſponderet, dicens, Et me Phœbus amat &c. In quo, vt ſciamus quomodo lex ſeruetur.i. aut conſimile, ſed maius, aut contrarium dicatur, æquipollens, affert Seruius duas vias, in quarum altera, Phœbus diceretur ſummus deus, quia ſuus cuiq. deus, ſummus eſt, ſicut & Phœbus, ſeu Apollo, in Aeneid. ſummus appellatus, cum dicitur, Summe Deum ſancti cuſtos Soractis Apollo. & ita ſi pmittatur Phœbus eſſe eiuſdẽ ponderis cum Ioue, ſaltem apud poetam, qui in tutela Phœbi eſt, in ſimili plus diceret Menalcas, qa plus eſſet à Phœbo amari, & eius muneribus ornari, quam Ioui duntaxat curæ eſſe. cum nemo ametur, qui non ſit curæ, & curæ poſſumus etiam, quæ aut timemus, aut odio ꝓſequimur. Veruntamen quia omnium cõſenſu, Iuppiter ſummus habitus eſt, vſque

vſqueadeo,vt ne oracula quidem Phœbo addicãtur. quia ea ab Ioue diſcere perhibetur Aeneid. 4. Quæ Phœbo pater omnipotens,mihi Phœbus Apollo Prædixit,&c. Ideo ponit Seruius ſecundã viam ſaluandæ legis,vt uidelicet dictio,&.accipiatur pro etiam.& ſit ſenſus,non ſolum Ioui mea carmina curæ ſunt,ſed etiã Phœbus amat me.Ad quod ſi qs obijciat ꝙ poteſtas Phœbi.i.inferioris numinis,cum poteſtate Iouis nõ maior eſt.q̃ ſolius Iouis. quia ſi ſummus deus eſt,eius poteſtas infinita eſt,ad quam nihil accedere poteſt,debeamque concedere id,Ethnicis quoque exploratum fuiſſe (quod pauciſſimis philoſophis concedam, paſtoribus tamen, & agricolis negem)ad huc eſt larga euadendi via,quia ſi nõ plus eſſet curæ eſſe Ioui & Apollini,q̃ Ioui ſoli,tamen plus eſſet ab Ioue,& Apolline amari,quàm curæ eſſe,cũ plus ſit amari,quàm curæ eſſe,& ſe amari,quàm carmina ſua curę eſſe.ſimile ergo dicit Menalcas,ſed in tribus videtur excedere.primo,quia ſe,non ſolum Ioui, ſed etiam Phœbo curæ eſſe innuit,dicens.Et.i.etiam,Phœbus amat me. Deinde, quia plus eſt cuique ſe amari,quàm carmina ſua, quia ſępe opa amamus propter artificium, quorum artifices odio proſequimur,non ſolum ergo(inquit Menalcas)diligit carmina mea Iupiter,ſed etiam Phœbus amat me.Tertio, quia non uulgariter amat Menalcam,& opera eius Phœbus,ſed ſic amat,ut munera ſua ſic apud eũ repoſuerit ut illic ea ſemper parata habeat. Sed hæc hactenus, poterunt alij etiam argutiora adducere:uerũ,ut ordinem cõſeruemus,addamus unũ uocabulum, uidelicet muſæ à quibuſdam,de quorum numero eſt Mancin. cenſeri datiui caſus,& ſingularis numeri, ut ſit,Principiũ eſt muſæ.ab Ioue.i. Muſa habet principium ab Ioue.Secũdum alios,genitiui caſus, ut ſit,Principiũ eſt ab Ioue.ſed meo iudicio cui poſterior expoſitio Seruiana cõſonat,erit uocatiui caſus & numeri pluralis,vt Ordo ſit.O Muſæ ſumamus principium ab Ioue, uel principiũ noſtrum ſit ab Ioue.Sic.n.quaſi facta inuocatione cum maiore reuerentia,de Ioue loquitur. Ordo igitur eſt.O Muſę.ſ. Iouis, & Mnemoſynes.i.Memoriæ filiæ.ſumamus, ſup.principiũ,aut principium noſtrum ſit ab Ioue.i.ſummo Deo patre ueſtro.nã omnia ſunt plena Iouis.i. ſummi dei (interpretatur autẽ Iupiter iuuans pater.unde, quia omnia præſentia numinis ſui iuuat, & conſeruat.bene dicitur,ꝙ Iouis omnia plena,unde à noſtris; dr̃ Deus ubique eſſe),Ille.ſ.Iupiter,colit.i.diligit, & ſauorabiliter ꝓtegit,terras.i.res terrenas, & carmina mea ſunt illi curę.i. ad curam.Reſpondet Menalcas.Et.i.etiam,Phœbus,non ſolum Iupiter amat, non ſolum curæ habet me, non ſolum carmina mea,& Phœbo ſunt ſua.i. ꝓpria munera apud me, quę.ſ.in me cõtulit,aut quibus me donauit, aut quę ab eo accepiſſe merui, uidelicet. que, pro &,(Nam legendum uolunt.laurique propter uocalem ſequentem.dic ergo)& lauri,& hiacynthus flos ille rubens.i.purpurei coloris,ſuaue.i.ſuauiter, hoc eſt cum ſuauitate odoris,colit,diligit.Regula puerorum eſt,Nomen comparabile neutri generis, poteſt in tribus gradibus pro aduerbio uſurpari,quamuis legitime à tertia declinatione, fiat aduerbiũ poſitiuum in ter & à ſecunda in e,ut ſuaue,ſuauius.ſuauiſſime, unde hic ſuaue dicitur.pro ſuauiter. ſicut contra.duriter,ampliter,largiter,& ſimilia ſępe leguntur. Dic ergo, ſuaue.i.ſuauiter. ne duo ſint epitheta,ſine coniunctione media dure cohęrentia, cum hiacynthus,ſuaue dici nequeat. *Regula.*

A B indagine vero dicit Muſa uidetur,quippe ex ſapientum ſententia.gnoſtices copię mater eſt indagatrix inopia. At platonicorum ſententia nobilis,Muſarum nomine cœleſtes intelligit cantus.Quo argumento,& Camenas dici quandoque opinãtur.Haſce vero à Ioue proficiſci,quoniam vti eſt apud Plotinũ, mundi totius animum frequẽter Iouis appellatione nuncupet Platonis ſchola,cui calculum adijciat illud Platonici Maronis. Principio cœlum ac terras campoſq. liquentes, Lucentemq. globum lunæ Titaniaque aſtra Spiritus intus alit,totamq. infuſa per artus Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet. Inde nanque colligi,vt ab Ioue mundi totius ſpiritu ac mente, quoniam cœleſtes moueat ſphęras,ac regat, muſici cantus Muſarum nomine ſignificati,cooriantur & profluant. Quam rem innuit illud quoq;,Ab Ioue principium Muſæ,Iouis omnia plena.Quoniam vigeat vbique Iupiter,ac impleat omnia,& cœlũ, citharam velut quandam(vti eſt ab Alex.traditum Mileſio)verſet agitetq. cœleſtes inde hac harmonicos proliciens cantus. COEL. RHOD.

DA. Malo me Galatea petit laſciua puella,
Et fugit ad ſalices, & ſe cupit ante videri,
ME. At mihi ſeſe offert vltro meus ignis,Amyntas,
Notior vt iam ſit canibus non Delia noſtris.

SERV. ANte videri] A me anteq̃ lateat.Horat.Nunc,& latentis proditor intimo Gratus puellæ riſus ab angulo. [Offert vltro] Iſte plus dicit lege Amæbęi carminis. [Delia noſtris]Deliam alij amicam priorem volunt,alij Dianã, quæ eſt à Delo,& eſt canibus nota,ꝑ quos venamur, quaſi dea venationis.Nam ſi ad amicam referas, h.d.Sic frequẽter ad me Amyntas venit, vt canibus meis notior ſit quàm amica Delia.

ASC. MALO me &c.] Auſpicatur Damœtas carmen de amica. Et licet ad placitum loquatur, tamen videtur habuiſſe rationẽ ordinis.nam vt primum.i.honeſtiſſimum, atque ſaluberrimum eſt à Deo amari quod iam docuit,ita proximum.atque ſuauiſſimum eſt ab amico,atque amica diligi.quod nunc proponit.dicens ſe,à Galatea amica appeti,& inuitari,pomo iniecto, qđ ipſa inijcit fugitura ad ſalices,poſtquam viſa fuerit. vt.ſ.ſequatur. Cui reſpondet Menalcas, in ſimili plus dicens, & ita legem ſeruans,ſe uidelicet ſic amari ab Amynta puero,vt ille vltro.i.non inuitatus,ſe tam frequenter obuiam ferat,vt Delia, quæ ſumma venatrix eſt non ſit notior canibus,quàm ipſe Amyntas, qui videlicet,non ratius ab eis viſus ſit.Eſt præterea contẽtio & contrarietas pro parte,quia fugere, & vltro obuiã venire, contraria ſunt.Eſt ergo ſimilitudo in re,quia vtriuſque carmen eſt de amore.ſed contrarietas in modo:quia, alter à fugiẽte inuitatur:alter,à ſe vltro offerente.Ordo eſt.Galatea, puella laſciua,id eſt petulans.& appetens viri petit, id eſt prouocat me, & inuitat ad coitum,malo,id eſt pomo iniecto. & ipſa poſtquam me petijt pomo, id eſt iniecit in me pomum, fugit ad ſalices,& petit ſe uideri, ſupp.à me,ante.ſ.quàm fugiat,vt ſequar.Reſpõdet Menalcas. At, id eſt ſed(eſt autem aduerſatiua)vt diximus (particula contentioni, id eſt locutionum contrarietati apta.] Amyntas,puer ille,meus ignis, id eſt qui me amore ſui incendit,offert vltro,id eſt non rogatus, mihi ſe ita.ſ.frequenter, vt Delia.i.Diana Dea venationis, aut notiſſima amica mea, q̃ quotidianam habeo, non ſit iam notior noſtris canibus quàm Amyntas.

DA. Parta meæ Veneri ſunt munera: nãq. notaui
Ipſe locum,aeriæ quò congeſſere palumbes.
ME. Quod potui,puero ſylueſtri ex arbore lecta
Aurea mala decem miſi, cras altera mittam.

SERV. PArta] Præparata. [Meæ Veneri] Meæ amicæ. [Aeriæ] Aerei coloris. [Cõgeſſere]Nidificauere.[Aurea mala decem miſi] Plus dicit.nam cum ille dixiſſet ſe eẽ miſſurum?iſte iam miſiſſe confirmat. Aurea autem, aurei coloris.Et volunt quidam hoc loco eſſe allegoriam ad Auguſtũ de decem eclogis, quod ſuperfluũ eſt, quę enim neceſſitas hoc loco allegoriæ?

ASC. PARTA meæ Veneri &c.] Docuit Damœtas ſe amari ab amica,nunc redamare eam.& ita gaudet inueniſſe palumbinos pullos,quos illi dono daturus eſt.Ad quod Menalcas,qui ſe quoque amari docuit,in ſimili plus dicit,quia videlicet, non ſolum daturus ſit puero amato munuſcula, ſed quod dederit, & daturus ſit, quod nimirum plus eſt, & ita legem ſeruat. Ordo eſt, Munera ſunt parta, id eſt labore inuenta, & acquiſita Veneri, id eſt amicæ meæ, quæ ſcilicet illi dono daturus ſum nanque.pro qa.ipſe.id eſt ego notaui locum, quo,id eſt ad quẽ palumbes aeriæ, id eſt colũbi aeri expoſiti, hoc eſt ſilueſtres, aut ſublimes, aut ſi quis color aeri permixto eſt aerij coloris(nam talis eſt eis ferè color, qualis aeri condenſato, qui ſub noctem ad montes videtur) congeſſere, id eſt ſimul geſſerunt, ſcilicet nidum ſuum. Reſpondet Menalcas: Ego quod potui, quaſi dicat non ſolum quod fortaſſis potero,ſed quod iam potui,miſi puero ſcilicet dilecto,videlicet Amyntæ, decem mala, quæ uulgo poma dicuntur, aurea, id eſt aurei coloris,q̃ Gręcis chryſomela dicuntur,lecta,id eſt collecta,leniter, ne lędãtur,ex arbore ſilueſtri.i.in ſiluis naſcenti(vt.ſ.ex difficultate,& raritate precium pendatur quia rarum eſt,in ſiluis aurea mala inuenire. præterea.vt correſponderet illi,ꝙ palumbes aerias notaſſe dixerat ſe Damœtas)& ego mittã cras altera.ſ.decem poma.Regula eſt.Alterũ,uter,uterque, & cõparatiuè, & partitiuè tenta, q de *Regula.*

duobus enunciari voluñt, non refugiunt plura, dummodo bipartita ſint. Vnde hic, Cras altera mittam, quia dena poma .i. bis decem poma ſignificat, quorum decem iam miſerat. decē miſſurus eſt. Conſimiliter de omnibus hominibus dicere poſſum, quia maior pars meliorem depiauat.

VARIA LECT. AVREA mala decem miſi] In Rom. cod. familiari quadā mutatione ex e, in i. atque ita viciſſim ex i, in e, ſcriptum eſt. decim per i, vltima ſyllaba. Et ita in ueteri Liuia. cod. Decim, ſcribitur. Aetas tamen noſtra maluit, decē, enunciare per e, vtranq; ſyllabam.

SERV. Diuum referatis ad aures] Ita, inquit, mecum dulce locuta eſt Galatea, vt deorum auditu eius digna ſint verba. [Animo non ſpernis] i. libētiſſime amas. Et eſt Liptote figura. ſicut, Munera nec ſperno. Et multi hūc locū allegoricos accipiūt, vt videatur Auguſto dicere, Quid prodeſt q a me diligis, ſi ad capiēdos hoſtes pgēs, in ocio me relinquis? Dī. n. Virgiliū ſequi voluiſſe Auguſtū cōtra Antoniū ad Actiaca bella prop erantē. [Retia ſeruo] Quę res in venatione minus poſſidet voluptatis. [Amynta] Vocatiuus grecus eſt. Et ſciēdū, Gręca noīa in as exeuntia, ſiue creſcāt, ſiue nō creſcant in genitiuo, vocatiuum in a mittere, vt Aeneas Aeneę, ò Aenea, Pallas Pallantis, ò Palla. ut, Non hęc ò Pallas dederas promiſſa parēti.

DA. O quoties, & quæ nobis Galatea locuta eſt,
Partem aliquā venti diuū referatis ad aures.
ME. Quid ꝓdeſt, ꝙ me ipſe aīo ñ ſpernis Amynta:
Si dum tu ſectaris apros, ego retia ſeruo?

Ouidianum, Pollicitis diues quilibet eſſe poteſt. Vnde de dilecto ſuo loquēs, dicit, Quid prodeſt Amynta, ꝙ me non ſpernis aio (imò vnice amas? qđ plus eſt ꝗ dulcia ac blanda verba loqui) ſi dum tu ſectaris apros ego retia ſeruo? id eſt, ſi sē per diſiungimur, quaſi dicat nihil, innuens per hoc nihil prodeſſe Damoetę, quod aurea verba locuta ſit Galatea, quia eius potiundę facultatē non habet, cum confeſſus ſit eā ad ſalices fugere. Atque ita, & plus, & contrarium dicit, ſed de ſuo amore loquens. Damoetam taxat. Ordo eſt. O. admirātis interiectio, quoties, quaſi dicat frequentiſſime, & quę, i. qualia, quaſi dicat plane aurea atque diuina verba locuta eſt Galatea nobis ò uenti, referatis, id eſt recenſeatis aut repręſentetis aliquam partem, ad aures diuum, id eſt diuorum. Ad hoc Menalcas ait: O Amynta, puer indulgentiſſime, quid prodeſt, ſupple mihi, quod ipſe, ideſt tu, non ſpernis me animo, id eſt quod amas me, ſi ego ſeruo retia dum tu ſectaris apros, ideſt ſi corpore ſemper diſtinguimur? quaſi dicat nihil. ſicut nec Damoetę prodeſt, quod Galatea illi bona loquitur, quandoquidem ea locuta fugit.

A S C. O Quoties, &c.] Proponit Damoetas, dicens, ſibi tam dulcia, tamq. aurea uerba dicta ab amica ſua Galatea, ut digna ſint diuorum auribus, ideoq. quaſi dij talia non haberent, precatur uentos, ut partē aliquam ad eorum aures ferant. Cui reſpondet Menalcas, per amaram irriſionem, contrarium innuens, nihil prodeſſe ea uerba, inaniumque eſſe talibus lętari, q. d. illud

SERV. Phyllida mitte mihi] Amicam cōmunem, cauſa natalis diei, in cuius tm̄ ſacrificio licebat uoluptatibus operam dare. Nā in alijs ſacrificijs erat caſtitatis obſeruatio, quod etiā ſequentia indicant, ubi dicit. [Cū faciā uitula pro frugibus] .i. eum pro frugibus ſacrificare cœpero, tu tantūmodo uenito. Sane cum. [Natalis] Apud maiores plenū fuerit, poſteritas. [Natalis dies] Cœpit. Nam cum Horat. dixerit. Natalis gratæ numeras. Iuuen. ait, Natali Coruine die mihi dulcior hęc lux [Cum faciam uitula pro frugibus, ipſe uenito] Cum ſacrificauero. Et figurate, faciam vitula ait, vt faciam thure, vt faciā agna Horat. Seu poſcat agna, ſiue malit hœdo. Dicitur autem hoc ſacrificium Ambaruale, quod arua ambiat victima. Sic & ipſe in Georg. Terq. nouas circum felix eat hoſtia fruges. Sicut amburbale, vel amburbium dicitur ſacrificium, quo vrbem circuit, & ambit victima. [Vale, vale, inquit Iola] Hic paſtor aut habuit duo nomina, nam ſupra eum Menalcam dixit aut certe Iolam eum, quaſi paſtorē optimum appellauit à quodam paſto re nobiliſſimo, ſicut virum fortē plerunque Achillem, adulterum, Parim vocamus. Sane. [Longum vale] Ita ait, vt toruum clamat. pro aduerbio nomen poſuit. Vale, vale, inquit. le, corripit ſequens vocalis, vt, Te Corydon ò Alexi.

DA. Phyllida mitte mihi, meus eſt natalis, Iola:
Cum faciam vitula pro frugibus, ipſe venito.
ME. Phyllida amo ante alias. nā me diſcedere fleuit,
Et, longum formoſe, vale, vale, inquit Iola.

ut qui hoc carmen bono iudicio legerit, uideat eam cū fletu ea uerba proferre. Et nouiſſimo, quia nomen amati uiri nouiſſimo loco poſitum, uix enunciare poteſt, ad quam moram ſignificandam interiecta eſt particula, inquit, quæ diligentia cui diſplicebit, ſe amuſum fateatur oportet. Sed nos ordinē ponamus, qui talis eſt. O Iola, mitte mihi .i. ad me, Phyllida .i. amicam noſtram cōmunem dignam eius Phyllidis nomine, q̄ ſe ſuſpendit ob impatientiā amoris. meus natalis .ſ. dies eſt. hoc eſt quo natus ſum, & ita voluptati indulgere debeo. Vnde Iuuen. quaſi per hyperbolem dicit, Natali coruine die, mihi dulcior hæc lux &c. Et Perſius, Hunc Macrine diem numera meliore lapillo, Qui tibi labentes apponit candidus annos. Funde merū genio &c. Gentiles ergo, quo naſcebātur die voluptati operam dabant, plurimi quidem, nam ſunt, qui flēdum putabant. Chriſtiani autem, diem felicis obitus, & ad æternam vitam emigrationis celebrant. natalitia vocantes, quod ſint quædam naſcendi in melius forma. Cum .i. quando, ego faciam, ſup. ſacrificium, vitula .i. mactando vitulam, pro frugibus .i. deæ frugū, videlicet Cereri, quæ nuptias exoſa caſtitatem amat. ipſe .i. tu venito, quia tunc amicæ operā dare non potero (pluimis. n. diebus feſtis, à concubitu etiā legitimo abſtinebant, vnde Iuuen. Sat. 6. Ille petit veniam quoties nō abſtinet vxor Cōcubitu ſacris, ob ſeruandiſq diebus. Nouem autem diebus abſtinebant, quæ Iſidi ſacrificare volebant. in Ambarualibus quoque caſtos eſſe decuit) Reſpōdet Menalcas, quem Iolam vocaui. Ego amo Phyllida ante alias .i. pluſquam alias. nam ipſa fleuit me diſcedere .i. ꝙ ego diſcederem, q. d. id ſignum erat vehemētis amoris in me. & ita redamo eam, & ipſa, inquit ò formoſe Iola vale longum .i. per longum tempus. hoc eſt quod longum videbitur mihi, etiā ſi cito redieris, deinde per affectionem, ſingularem q. amorē repetit dicens, iterum uale Iola. Et ita plus eſt amicam habuiſſe, quàm ſperare te aliqñ habiturum, & ita amari ab ea vt fleat, dum ab ea diſcedas, vt vix per ſingultus, vale dicere poſſit. Regula j. Adiectiua per ſe poſita, eius ſunt generis, cuius ſubſtantiuum, quod aperte intelligitur, quod ſi nullum eſt, ad neutrum genus tranſire debent. vt hic natalis ſubaudi dies. Hic molaris, ſubaudi dens aut lapis. Hic ædilis, ſubaudi magiſtratus. Hic September, October, Nouember, December, Aprilis, Quintilis & Sextilis, ſubaudi menſis. Hic Tyberis, Araris, Sequana, ſubaudi fluuius. & hic confluens, ſubaudi geminus. aut multiplex fluuius &c. hæc conſonans, ſubaudi litera, hæc prægnans, ſubaudi fœmella, hæc continens, ſubaudi terra, hæc pirus, ſubaudi arbor. hæc Babylon, ſubaudi ciuitas, hæc Delos, ſubaudi inſula. Quando autem natale dicitur, poteſt ſubaudiri tempus, ſed potius abſolute, & quaſi fixe (vt dicunt) poni cenſebitur, ſicut triſte,

Regula.

A S C. PHYLLIDA mitte &c.] Alterius amicæ amores receēſet Damœtas. videtur que dicere, nō omnes amicas fugere ſolitas, quia Phyllidis cōſuetudinē ſe habere docet his verbis, Phyllida mitte &c. ea enim erat Damœtæ, & Menalcæ, qui alio nomine Iolas dicebatur, communis amica. qua viciſſim abutebātur. cū ergo Natalis Damœtę adeſſet, in quo voluptati, ac genio, reiq. venereę maxime indulgebant, petit eam ad ſe mitti. Ad quod Menalcas, plus in ſimili aſſerens. dicit, ſe non ſolum potiturum, Phyllide, ſed iam potitum eſſe. cum ſummo eius conſenſu, imò oblectatione. vſque adeo, vt in diſceſſu fleret diceretq;. Longū formoſe vale, vale, Iola. quæ verba plena amoris ſunt, & inenarrabili artificio contexta. Primo ſi quidem eſt is modulus pedum, quem in delicatis ſententijs Virgilius obſeruat. Sicut illic, Formoſam reſonare doces Amaryllida ſyluas. Et illic, ò crudelis Alexi &c. & illic. Malo me Galatea &c. Nam quod penthememeri fieri ſolet, heptamemeri facit, ita videlicet decidens, vt prima quarti pedis, ſit vltima dictionis, ut in tertio pede fieri ſolet, deinde, quia dixi, longum, quod aduerbium ad tempus ptinet. ſicut longe ad locum, ſignificat ergo tempus longū ſibi viſum iri, quo aberit, etiam ſi breue ſit: Tum quia dicit, formoſe, tum. quia vale dicit, tum quia bis ponit, vale, vt maiorem affectionem ſignificet. quia ſyllabam longam corripit, non abijcit, & quaſi per interuallum pronunciatum ponit. per hoc enim ſignificantur ſingultus, & fletus, vale, dicentis puellæ, vſq. adeo,

ſtc.& dulce,in ſequentibus. Secunda eſt: Quicunque graphice, atque diſerte loqui volet, rem dipingere conabitur animumq. loquentis verbis eius exprimere, ſicut puellæ à qua deſcendit amatus,vt declarabimus,quæ res non niſi ab optimis quibusq. perpenditur, cum tamen maximi momenti ſit, quocirca quicunque.quamuis perſonam rite reprimere volet,ſeipſum illam eſſe ſignat. Format enim natura prius nos intus ad omnem ſortunarum habitum,iuuat aut impellit ad iram. Aut ad humum mœrore graui deducit.& angit. Poſt effert animi motus interprete lingua,vt dicit Flaccus in Arte.

VARIA LECT. CVM faciam vitula] In antiquis aliquot exempl.vitula,qui dem eſt ablatiuo caſu.In Rom.tamen.& in Mediceo,vitulā. In Longobardico,altera manu & atramento apex.à literæ ſuperadditus.Vitula vero legendū ablatiuo caſu,recte Ser.admonet.

DA.Triſte lupus ſtabulis, maturis frugib⁹ imbres
Arboribus venti,nobis Amaryllidis iræ.
ME.Dulce ſatis humor,depulſis arbutus hœdis,
Lenta ſalix fœto pecori, mihi ſolus Amyntas.

SERV. TRiſte] Triſtis res. [Dulce] Dulcis res. [Satis] Segetib. [Depulſis] à lacte prohibitis.vt. Depulſos à lacte domi quæ clauderet agnos. neutrum genus etiam ſubiectum,ſaltem vniuerſale cōnotat. eſt enim quaſi res triſtis,& dulcis. ſicut bonū eſt mihi.lex oris tui,plus videtur quàm ſi dicat.Bona.

ASC. TRISTE lupus ſtabulis,&c.]Quia Damœtas vidit Menalcam paratum in amore narrando ſequi, transfert ſe ad contrarium amoris.videlicet ad offenſionem, & iram, dicens, quod lupus,res triſtis eſt ſtabulis.armentis, & capris, & imber frugibus maturis. & venti arboribus, & præcipue florentibus:vnde in Alexi dictum eſt, Floribus auſtrum Perditus, & liquidis immiſi fontibus apros:Et iræ Amaryllidis nobis,vnde vr̄ idem eſſe amator Amaryllidis,& in 1.& in 2.& in 3 ſ. Virgilius. In 1.per Tityrum.in 2.per Corydona,& in hac 3.per Damœtā ſignificatus. atque ita quo magis immunē ab amore puerorū, Virgiliū cenſeas ſe amore puellæ,videlicet Galateæ.Phyllidis, aut Amaryllidis captū,dicit.nō puerorū ſicut Menalcas,quē in principio eius turpitudinis incuſauit,quaſi iam paſſus ſit. Reſpōdet igitur Menalcas per contrariū,dicens,Dulce ſatis humor, &c. vbi non debet legi,humor eſt.quia humor,primā producit, plus etiā vr̄ dicere.quia præſtantius eſt dulce eſſe.quàm triſte, eo ꝙ bonum & appetibile præſtat malo.& fugibili.Auget etiam quod dicit, Solus Amyntas.vnde dulcior, ꝗ naſcitur ex fruitione Amyntę, maior eſt, quàm triſtitia nata ex iris Amaryllidis, eo ꝙ non dicit,quod ſolius Amaryllidis iræ ſibi triſtes ſint, plus autem ponderis habere videtur,triſte,& dulce,quàm triſtis,& dulcis, quia Stabula autem proprie ſunt armentorum,& eorum quæ fere ſtant potiſſimum veſcendo,vt ſunt equi,boues.cerui.Cubilia aūt eorum ꝗ cubāt.ſed caprilia,ſunt cuſtodię.aut domicilia. ſeu ſepta caprarū.bouilia.boum.ouilia,ouium.equilia.equorum. Ordo eſt, Lupus,ſup.eſt triſte.i.res triſtis.& incommoda. ſtabulis.i.eorum.ꝗ ſunt in ſtabulis,& imber, ſup.eſt triſte.i.res triſtis frugib. maturis,& venti,ſup.ſunt triſtes.i.res triſtis arboribus. nā rami deijciuntur, & flores,ac fructus pereunt. & irę Amaryllidis (de quibus dictū eſt in Alexide.Triſtis Amaryllidis iras) Reſpondet Menalcas,humor.i.pluuia recens,aut irrigatio eſt,ſupp. dulce.i. res dulcis.ſatis.i.ſegetibus,paulo ante ſatis,aut ſaltē nondū maturis,arbutus.i.virgultū arboris vitiferę.eſt,ſup. dulce.i. res dulcis.hœdis.i.fœtibus caprarū.depulſis.ſ.à lacte materno, & iam ablactatis.& ſalix lenta.i. flexibilis, & ita adhuc tenera eſt.ſup. dulce.i.res dulcis.pecori fœto.i.aut ꝑgnāti.aut iam enixę.& ſolus Amyntas,eſt,ſup.dulce.i.res dulcis nobis.Regula eſt. Adiectiua in neutro genere ſubſtātiuata,quę & plenius,& dulcius quid ſignificare vr̄,tripliciter reſolui ſolent, aut in ſubſtantiuū gn̄ale,cuiuſmodi ſunt,res,& ens.vt dulce.i.res, aut ens dulce.aut ꝑ abſtractum, vt ſeruantiſſimus ęqui.i.ęquitatis. aut per id quod eſt pars,ſi capiatur partitiue, vt.aliquid vini.i.aliqua pars vini. *Regula.*

DA.Pollio amat noſtram,ꝗuis ſit ruſtica,muſam:
Pierides vitulam lectori paſcite veſtro.
ME.Pollio & ipſe facit noua carmina,paſcite taurū,
Iam cornu petat,& pedibus ꝗ ſpargat arenam.

SERV. POllio amat noſtrā. ꝗuis ſit ruſtica.muſam]Blanditur iam Pollioni patrono,quem tragœdiarum,& hiſtoriarum ſcript.Horat.fuiſſe teſtatur.Nam in ſecūdo Carminum dicit de hiſtorijs,Periculoſæ plenum opus aleæ tractas, & incedis per ignes ſuppoſitos cineri doloſo. Item paulo poſt; Paulum ſeueræ muſa tragœdię Deſit theatris. Quem carmen ſuum, licet ruſticum, tum amare confirmat. [Pierides vitulam lectori paſcite veſtro] i.paſcite eius armenta.quia legit hoc carmen. vel vitulam ei nutrite pro pręmio. [Pollio] Sane alij legunt Pollio per duplex ll.at prima producatur, alij per ſimplex vt corripiatur. [Noua carmina] Magna miranda. [Paſcite taurum]Hic auget,nam vitulam dixerat.

ASC. POLLIO amat]Ab Ioue, & amica, qui nobis dilectiſſimi eſſe ſolēt:nam Iupiter.i.ſummus deus eſt ſupra nos, & toto corde amādus.Amica aūt eſt,quaſi id quod nos.tam propter commixtionem,quàm propter amicitiam. tranſit ad amorem amicorū.& id quomodo prius de amore dei locutus eſt,nam ſicut primum docuit amorē actiuū.quo Iupiter colit.i. amat terras, ita hic primum loquitur de amore Aſinij Pollionis, actiuo, dicens, Pollio amat noſtram &c.& in ſequenti de eiuſdem amore paſſiuo,quo.ſ.amādus eſt dicturus.Qui te Pollio amat, &c. ſnię notę ſunt.Ordo eſt Pollio. ſ. Aſinius,vir conſulari dignitate, & multa virtute,ac literatura prędit us,& quo interceſſore Virgilius agrum ſuum receperat,amat noſtram muſam. i. cantilenā, aut phraſim. ac venam in carmine,quāuis ſit ruſtica. i. de rebus ruſticanis tractans. Et ideo,ò Pierides.i. Muſę, in Pierio monte ab Ioue ex Mnemoſynæ genitæ, paſcite veſtro lectori.i.Pollioni,qui carmina mihi à vobis inſpirata libenter legit,vitulam. i.iuuencā intactam. Reſpondet Menalcas plus afferens.quia licet nemo totus amuſus.i. expers Muſarum, & gratię libenter carmina legat, aut eis oblectetur, tñ plus eſt carmina facere.ꝗ legerę.& ideo oſtendit ei plus præmij debitū, videlicet non vitulam paſcendam,ſed taurum pinguem. In quo triplex eſt exceſſus in ſexu,quia ille fœmellam,hic marē.in ætate,quia ille vitulam,hic taurū:& in habitudine, quia ille vitulā omnino paſcendam,hic deſtinat illi taurū,non vetulum quidē, quia dicit.paſcite,ſed iam pinguem, & iuſtæ ætatis, vt qui iam cornu petat,& pedibus,qui ſpargat arenā.Ordo eſt. Pollio & i. etiam,ipſe facit noua carmina,id eſt inſolito artificio,& ideo,ò Pierides.paſcite illi taurum, nō quidem puſillum. aut macrum, ſed qui iam petat.i.aggrediatur, aut inſiliat quemlibet cornu.ſ. vtroque,& qui ſpargat arenam pedibus, dum.ſ. animorum ingreditur.Proprie autem dicit,ꝙ carmina facit, nam facere proprie dicuntur poetæ dum rem nouam effingunt, vnde Terent. in prologo Andriæ, Populo vt placerent quas feciſſet fabulas. Quinetiam poetæ nomen ſumptum eſt à verbo Græco, quod eſt ποιέω ſeu ποιῶ, hoc eſt pieo,ſeu pio quod ſignificat idem quod facio,ac creo,vnde in ſymbolo nos deum factorem cœli, & terræ vocamus.Græci ποιητήν.

VARIA LECT. QVAMVIS ſit ruſtica]Si quidem in vet. aliquot exemp. prężertimq.in Longobardico legitur, ſed non diſplicet,Quāuis eſt ruſtica,quod habetur in Rom.codice.

DA.Qui te Pollio amat,veniat,quò te quoq; gaudet:
Mella fluant illi,ferat & tribus aſper amomum.
ME.Qui Bauium non odit,amet tua carmina Męui:
Atque idem iungat vulpes,& mulgeat hircos.

SERV. QVò te quoq. gaudet] Subaudi veniſſe. peruenerat aūt ad cōſulatum poſt triumphū Dalmaticū, Nam vicerat Salonas ciuitatem Dalmacię. Hor.Cui laurus ęternos honores Dalmatico peperit triūpho. [Amomum]Flos eſt Aſſyrius.vt Lucan. Vicinę meſſis amomū. [Qui Bauium non odit]Pro pœna ei contingat vt diligat Mœuium peiorem poetā. Nam Mœuius,& Bauius peſſimi fuerunt poetę, inimici tam Horatio.ꝗ. Virgilio. Vnde Hor. Mala ſoluta nauis exit alite, Ferens olentem Mœuium.[Mulgeat hircos]Facit ea quę contra naturam ſunt.

ASC. QVI te Pollio &c.] Incepit(vt dixi)ab amore actiuo ſummi amici Pollionis,nunc proſequitur eiuſdem amorem paſſiuum,

 quo

quo.ſ.à ſuis amatur exoptans omnibus eũ amantibus, aut amaturis, aut Pollionis præſentia frui, aut dignitate fungi. Duplex enim eſt horum verſuum expoſitio. prior eſt Seruij, ſecundùm quem ſenſus eſt. ò Pollio qui te amat, veniat ad eam dignitaté, ad quam tu perueniſti, & Mella fluant &c. Secunda expoſitio eſt, vt pro ſummo beneficio dari optet, vt qui Pollionem amat eius quoque præſentia gaudeat, & fruatur, & veniat eo. i. ad eũ locum. quo gaudeat eo. i. eius præſentia, optat prętcrea, vt illi. ſ. loco, hoc eſt illic fluant mella &c. Quæ ſententia cur potius placeat, multiplex eſt ratio. Et quia indecorum videtur, vt tantam dignitatem amatori exoptes, quãtam ſumma virtute obtinuerit amicus. Et quia poſterior verſus priori non quadrat, ſi de conſulatu intelligatur. E quia maxime quadrat, ſi de fruitione præſentiæ Pollionis intelligamus. Per hoc enim ſignificatur tã dulcis, ſuauis, ac comis eſſe amicus Pollio, vt abunde beatus ſit, quicunque eius præſentia gaudet. Et quia lex minus ſeruata videretur, ſi prior velit amatores Pollionis ad conſulatũ euehi, & poſterior Bauij amatores ſolummodo ad Mœuianorum carminum amationem compelli, nõ etiam tam amara poteſt eſſe eorum amatio, quàm ſuauis eſſet conſulatus aditio. Ea autem ſeruetur, ſi de præſentia Pollionis intelligatur. nam per contrarium tantundem, aut plus reſpondeat Menalcas. Tam amara. n. poſſit eſſe Mœuij. aut carminum eius amatio, quàm dulcis Pollionis præſentia. & tam triſtis conditio eius qui ob amorem Bauij, ac Mœuij, cogatur vulpes iungere, & hircos mulgere, q̃ fęta eius, qui quia Pollionem amat, in præſentia eius mella fluentia, & amomum ex tubo legat. Plus prętcrea eſt, quod dicit. Qui Bauium non odit, quàm ſi diceret, qui Bauium amat. Multi. n. non amaſſe poterant, qui tamen non oderint, vnde, quicunque amat Bauium. non odit eum. ſed non econuerſo. quia qui eum non cognoſcit. aut ab eo offenſus non eſt, odit eum. & tñ non amat, lex ergo plene ſeruatur, ſi poſteriori mõ legatur. ſed vnũ obeſt, quia ſic potius diceretur gaudeat, quàm gaudet, niſi vt veniat eo quo gaudet te, dum ſcilicet præſens eſt. Conſtruamus ergo vtroque modo poſteriori ſic. O Pollio, is, ſupple qui amat te, veniat, ſupple eò, id eſt ad eum locum. quo, id eſt in quo gaudet, quoque. i. etiam, te. i. in pręſentiam tui, in qua de te gaudet, & mella fluant illi, ſup. loco, aut illi, pro illic, & rubus aſper. i. frutex illa ſpinoſus, & hirſutus ferat amomum. i. aut arbuſculam illam, aut herbam, aut florem eius (vt frutex pro flore ponatur) Secundùm Seruium autem conſtrueretur ſic, O Pollio, is qui te amat veniat quoque. i. etiam, ſup. eò. i. ad eum, quo, i. ad quem gaudet te, ſup. veniſſe. i. ad conſularem. & mella fluant illi, & rubus aſper ferat illi amomum. Reſpondet Menalcas: Is qui non odit Bauium. ſ. Marcum, peſſimum hominẽ, inuidumq́. poetã, amet ò Mœui tua carmina. i. luat eã pœnã, vt cogatur tua carmina amare, quę tam mala ſunt, vt duriſſimus ſit cruciatus ei qui id cogatur facere. Atque idem. qui. ſ. Bauium non odit, & carmina Mœuij amat, iungat. i. ad iugum coniungere cogatur, vulpes. i. animalia illa aſtuta, & veloci pede currentia, vt difficillimũ ſit ea coniungere, & mulgeat hircos. i. maſculos capraium, qui nihil lactis. ſed plurimum fœtoris habent, ſicut & Mœuiana carmina nihil boni ſucci. ſed artæ loliginis. i. inuidentię, plurimum habent, vndé, & eum olentem dicit Flaccus, qui. & in j. Serm. eũ inuidum detractorem docet his verbis: Mœuius abſentem Nouium dum carperet. heu tu (quidam ait) ignoras te, an tu ignotum dare nobis verba putas? Ego met mi ignoſco: Mœuius, inquit Beroaldus, Seruium notat in eo, quod dicit, amomũ, flos eſt Aſſyrius. vt Lucanus, vicinæ meſſis amomum. vnde dicit. Miror Seruium auctoritate Lucani fulcire ſententiam, tanquam à Lucano dicatur, amomum florem eſſe Aſſyrium. qui more poetico amomum quidem nominet in X. ſed quid ſit, haudquaquam aperte demonſtrat. Debuiſſet itaque Seru. Plin. conſulere, qui eum edocuiſſet, amomum non eſſe florem. ſed arbuſculam. qui in X I I. ſcribens de peregrinis arboribus, amomum arborem eſſe commemorat, & eius vuam in vſu eſſe, forma eſt vite labruſca, frutice venenoſo, palmis altitudine, laudatur quã maxime, parit amomum punici mali folijs ſimile colore rufo. Secunda bonitas pallida eſt, herba, cœtum peius, peſſimum, candidum, quod & vetuſtate euenit. Hæc Beroaldus. Verum non omnes amomum arbuſculam dicunt. nã Dioſcorides, herbæ genus eſſe docet. quæ florem habet album. quid ergo prohibet herbam pro flore capi, pręſertim cum dicat. quòd rubus ferat? Verum (vt Landinus recitat) Dioſcorides dicit, quia in circuitu cuiuslibet arboris naſcitur, ramulos habens ſiccos. & duros virgulis aſſimiles. vnde hic dici poſſet, ferat & rubus aſper amomum. Regula prima eſt. Odi, verbum defectiuum, in voce vtriuſque temporis ſignificationem gerit, & præteriti, & præſentis temporis. nec reperior apud idoneos perfectum, niſi ſemel apud Ciceronem odias: Non ergo dices. odio te. ſed, odi te. Secunda eſt. Licet arborum nomina, quæ in um. exeunt, non legitime fœminina ſint, fruticum tamen, & in um. exeuntia, vocis genus ſeruant. Exemplum de fœmininis, vt hæc buxus, hebenus, balſamus, pomus. Exemplum de fruticibus, vt hic, dumus, rubus, hi ſentes, vepres, hoc ſilet, thus &c. Exẽplum de, um: vt hoc buxum, hebenum balſamum, pomum etiam pro arbore, hoc vibúrnum, ſalictum &c. *Regula.*

VARIA LECTIO.

QVI Bauium non odit] Hoc quoque nomen pronunciatione græca per u, quippe diggamon habetur in Rom. cod. Vauium. [Et mulgeat hircos] In Rom. lib. & in altero peruetcri, mulceat per c, ſcriptum eſt. In Lõgobardico, vt omnino diſcernitur, ita quoque legebatur. verum altera manu, & atramento factum eſt. Mulgeat, per g.

SERV. FRaga] Mora quæ in herbis naſcuntur. Ideo dixit [Humi naſcẽtia. latet anguis in herba] Allegoria eſt, nam videtur hoc ad Mantuanos dicere, q̃ inter milites verſabantur armatos, quos ſicut anguis morté inferre poſſe nõ dubium eſt. [Non bene ripæ Creditur, ipſe aries ẽt nũc vellera ſiccat] Allegoria ad illud

DA. Qui legitis flores, & humi naſcentia fraga,
Frigid⁹, ò pueri fugite hĩc, latet anguis ĩ herba.
ME. Parcite oues nimiũ procedere, nõ bene ripæ
Creditur: ipſe aries etiam nunc vellera ſiccat.
DA. Tityre paſcentes à flumine reijce capellas:
Ipſe, vbi tempus erit, omnes in fonte lauabo.
ME. Cogite oues pueri: ſi lac præceperit æſtus,
Vt nuper, fruſtra preſſabimus vbera palmis.

quod ſupra diximus, ptinet, quia poſt acceptos agros, ab Arrio centurione pene eſt interemptus, niſi ſe præcipitaſſet in fluuiũ. [Parcite] Aut prohibete, cauete. [Procedere]. i. ſeruare ne procedant. vt, Gnatis parce tuis. Tityre paſcentes a flumine reijce capellas. i. ò Mantua. noli modo velle aliquid agere de repetendis agris. Nã cum opportunum fuerit. [Ego omnes lauabo]. i. purgabo apud Cæſarem. cum de Actiaco prœlio reuerſus fuerit. Et bene in fonte, ipſe enim per amicos Cæſaris agrum meruerat. tanquam per riuulos quoſdam. nunc autem Mantuanis beneficium dicit ſe ab ipſo Imperatore meriturum [Reijce capellas] Reijce ea. proceleumaticus eſt pro dactylo. & ſic eſt poſitus. vt Genua labant. Item, arietat in portas. [Cogite oues] In ouilia colligite. vt Tityre coge pecus [præceperit] Præoccupauerit. nam naturale eſt, vt lac augeatur frigore, calore minuatur.

A S C. QVI legitis flores] Aliud genus carminis, tentat Damœtas, quo aduerſarium vincat, in quo licet aperta ſit ſententia, nihil tamen allegorię eſt. Nã angues latere in herbis naturale eſt, idq́. docet quæ de Euridice Orphei cõiuge legitur fabula, eam enim cum Ariſteus inſequeretur, ſerpens in herbis delireſcens morſu necauit. Dicit ergo Damœtas. O pueri. qui legitis flores, & fraga, fugite hinc. i. ex amœnis, & iucundis rebus, quia latet anguis in herba, hæc eſt, extremum gaudij luctus occupat. quo verbo poſſit intelligi Menalcam taxare, qui ſe amoribus potitũ iactauit. vnde Menalcas reijcit in Damœtam grauius malum dicens, O pueri, arcete gregem a ripis, quia ipſe aries iam vellera ſiccat, hoc eſt Damętas, ſeu Tityrus qui agrum ſuum recepiſſe gloriatus eſt, ab Arrio expulſus, niſi pernicius, aufugiſſet, interiiſſet. Sicut autem grauius, & certius eſt malum iam acceptũ, quàm quod quis minatur futurum, ita plus dicit Menalcas, ſiue ſimpliciter, ſiue per allegoriam intelligatur, quam Damœtas. Nam prior malum, niſi fugeris, imminere docet poſterior etiã eueniſſe. Ordo eſt. O pueri. qui legitis flores, & fraga. i. mora, in herbis naſcentia. humi, id eſt in humili loco, ad terram fugite. hinc. i. ab hoc loco, quia anguis, id eſt ſerpens frigidus, id eſt mortifex, aut venenoſus, nam venenum frigidum eſt, latet in herba. Menalcas ad hoc. O pueri, parcite, id eſt prohibete, oues procedere. i. ne procedant nimium, quia non creditur bene. i. tute, ripę. i. margini fluuiorum. Nam ipſe aries. i. dux gregis

gis(videlicet Damœtas, Virgilium ſignificans, qui ſe Tityrum appellauit, quaſi arietem præuium ad intercedendum ad Auguſtum, pro reliquorum Mantuanorum agris recipiendis,) ſiccat etiam.i.ne dum minores oues, nunc vellera, q̇ res probat ipſum in flumen incidiſſe. Licet ergo Mãcinellus malit ſimpliciter dictum cenſeri, eo quod ex Theocrito, vbi ſimpliciter dicitur, ſumptum eſt, plus tamen nerui haberet, ſi allegoricos intelligeretur. Sæpe etenim quę ab uno ſimpliciter, ab alio allegoricos dñr. Sicut ab Iuuenale, Actoris Arunci ſpolium, &c. [Tityre paſcẽtes] Hoc quoque carmen ſimpliciter legendum ſm̃ Mancinellum eſt, ſed multo maior ſit eius vis, ſi ſub allegoria legatur, vt videlicet Damœtas intelligens in ſe dictum eſſe, Ipſe aries ẽt nunc vellera ſiccat, reſpondeat, tametſi ſemel præcipitem ſe in Mincium dederit, non tñ deſperare, cum ſperet adhuc recuperare non ſolum ſuos, ſed & omnium Mantuanorum agros, cum eos in fonte purgauerit.i.innocentiam eorũ Auguſto oſtẽderit, vnde dicit. Tityre paſcentes, &c. vt per capellas, Mantuanos intelligamus. Ad quod Menalcas id amare ridens, quia videlicet ſolã ſpẽ habeant, dicit. pueri cogite oues.i.nolite eas in ſpe dilatatas diuagari, quia ſi æſtus præripuerit lac.i.ſi furor militum ingruerit, vt nuper, fruſtra p̄ſſabimus hubera palmis.i.fruſtra rem perditam recuperare conabimur. plus ergo mali paſſum dicit gregem Menalcas, q̃ boni habiturum Damœtas. vnde & contrariũ, & plus dicens, legem ſeruat. Ordo eſt. O Tityre, reijce.i.amoue: arce capellas paſcentes à flumine.i.noli committere per deſperationem, vt Mantuani immergantur aduerſitatibus. ipſe.i.ego lauabo.i.purgabo. oẽs in fonte.i.oram principe Auguſto. vbi.i.qñ. tempus.i.opportunitas erit. Reſpondet Menalcas. O pueri, cogite.i.compellite. in vnum locum.ſ.ſub vmbras. quia ſi æſtus.i.ferueat calor ſolis præceperit.i.præripuerit, ac conſumpſerit lac, ut nuper, ſup. fecit, nos preſſabimus.i. frequenter comprimemus. palmis.ſ.manuũ noſtrarum. fruſtra.i. in uanum. hubera.ſ.ouium. Regulæ ſunt, prima. Iacio, quia in cõpoſitione, a, in i, mutat, gemino ij ſcribi debet, quorum prius eſt conſonum, metri tñ cauſa, nonnulli alterum abiecerunt. Secunda. quę ergo in conſonantem deſinentia, cum iacio cõponuntur, licet breuia fuerint, producũtur, vt adijcio, conijcio, ſubijcio, niſi ſubijcit. dicatur p unum i, Tertia i, conſonum in principio dictionis poſitum, licet per compoſitionem in medio duarum uocalium ponatur, manet tñ ſimplex, unde bigus, primam corripit. Quarta, quæ in uocalem deſinentia cum iacio componuntur, ſuã quantitatem ſeruant, ut proijcio, prima longa, & reijcio, prima breui, unde recte ſm̃ artem hic proceleũmaticum Seruius cenſet; licet alij aliter doceãt. Nã Virgilius alibi fere primam producit. *Regula.*

VARIA LECT. REIICE capellas.] Seruius dicit reice capellas, proceleuſmaticus eſt. Antiquique oẽs cod. Reice ſcribunt unico i. [Oẽs in fonte lauabo] Fonte, quidem uetera hñt exemplaria, Romano excepto, in quo fronte legitur, quod alij uiderint. [Cogite oues pueri, ſic lac præceperit æſtus] In antiquis aliquot exem. cum antiquiſſimo maioris notæ, æſtas, legitur: quod nõ placet.

DA. Eheu q̃ pingui macer eſt mihi taurus ĩ aruo:
Idẽ amor exitiũ eſt pecori, pecoriſq. magiſtro.
ME. His certe neq. amor cã eſt: vix oſſibus hęrẽt,
Neſcio qs teneros oculus mihi faſcinat agnos.
DA. Dic qbus ĩ terris (& eris mihi magnus Apollo)
Tres pateat cœli ſpatium non amplius vlnas.
ME. Dic, quibus in terris inſcripti nomina regum
Naſcantur flores, & Phyllida ſolus habeto.

SERV. VIx oſſibus hærẽt] Vix oſſa eorũ cohęrent. [Teneros oculus mihi faſcinat agn.] Dicit cãm maciei, & per tranſitum pulchrum ſe habere pecus ſignificat, quod vtique meruit faſcinari. *Regula.* [Eris mihi magnus Apollo]. Relicto certamine ſibi proponunt ænigmam. Bene aũt ait. Eris mihi Apollo, quia in rebus incertis ſola opus eſt diuinatione. [Tres pateat cœli ſpatium nõ amplius vlnas] vlna proprie eſt ſpatium in quantum vtraque extenditur manus. Dicta vlna ἀπὸ τῶν ὠλενῶν à brachijs. vnde, & λευκώλενος ἥρη ſ. licet Suet. vnu cubitu velit eſſe tm̃ modo. Sane hæc quæſtio varie ſoluitur. Nã alij dicunt ſignificare cum ſepulchrũ Cœlij luxurioſi cuiuſdam, qui venditis oibus rebus, & conſumptis, tantũmodo ſibi ſpatium reſeruauit, quod ſepulchro ſufficeret. & voluiſſe eum errorẽ facere ex cœli, & Cœlij ſimilitudine, vt ſit. Dic mihi vbi nã ſepultus eſt Cœlius, cuius tribus vlnis cõtinetur ſepulchrũ? Alij vero volunt puteum ſignificari, qui eſt in Syene parte Aegypti, quẽ ad hoc nimiæ altitudinis philoſophi effoderunt, vt probarẽt locũ illũ eſſe ſolum, quẽ recto Sol intuitu irradiaret. Nam 8. Cal. Iul. die qñ in cẽtro ſuo eſt Sol, lumine ſuo iã imam quoque illius putei, q̃ ſummã terrã irradiat. Sed neutrum horũ conuenit ruſtico. Vnde ſimpliciter intelligendus eſt cuiuslibet loci puteus, in quem cum quis deſcenderit, tm̃ cœli cõſpicit ſpatium, quantũ putei latitudo permiſerit. [Dic quibus in terris inſcripti nomina regum Naſcãtur flores?] Quia ſoluere non potuit, ipſe aliam obijcit quæſtionẽ, & captioſe, quibus in terris dixit. Hiacynthus.n. vbique naſcitur, flos qui natus eſt primo de Hiacynthi ſãguine, poſtea de Aiacis, ſicut etiã Ouid. docet. *Hiacynthus.* Eſt aũt quaſi liliũ rubrum, deſignans primã Hiacynthi literã, Regũ aũt nomina, nõ qm̃ ipſi reges fuerunt, ſed quia regum filij, vt, Magnum reginæ, ſed.n. miſeratus amorẽ. cũ de Ariadne diceret Paſiphaes reginæ filia. Sane multi volunt nomina regum, pro nomine Regis poſitum, vt ſit quẽadmodũ illud in Terẽtio, Non perpeti meretricum contumelias, cũ de vna loqueretur. Nã flos iſte Hiacynthi tm̃, & nõ Aiacis nomen retinet. Tñ ſciendum ænigmata hæc, ſicut fere omnia, carere aperta ſolutione. [Phyllida ſolus habeto] Amicam cõem, quod plus eſt, q̃ eſſe Apollinem. Nã eſſe Apollinem impoſſibile eſt, qđ ille promiſerat, hic vero, poſſibilia pollicetur.

A S C. EHEV quàm pingui] Rurſum carpit Menalcam, qui ſe amoribus potium dixit, docens ipſum, & pecus eius, ob eos deperire, ad quod Menalcas, Non amoribus, inquit, ſed faſcino emaceratum eſt pecus meum. Per hoc innuens, ipſum inuidiam propter pulchritudinem metuiſſe, atque ita contrarium dicit, quia negat amorem, & plus, quia concedit faſcinum. Poteſt & priorum verſuũ eſſe hæc ſnia, vt Damœtas de ſuo amore loquatur, glorioſum cenſens amoribus elanguere. vt ſit per iactãtiam dictum ꝙ ipſe. & pecus, amore deperiret. Ad quod Menalcas, His certe, hoc eſt neſcio quid de tuis dicã, ſed meis certe amor, cauſa non eſt, ſed faſcinatio, quæ non niſi ſpecioſis infertur, cum etiã miſerrima quæque amore concutiãtur. Ordo eſt. Eheu (dolentis interiectio) q̃.i.quãtũ, macer, q.d. macerrimus eſt mihi, taurus ĩn aruo.i.prato, aut, eruo.i.legumine illo, pingui.i.hubere, & læto, aut pinguem facere ſolito. Idem amor eſt exitiũ.i.generat ſinẽ vitæ, pecori. & magiſtro pecoris.ſ.mihi. Sed (vt dixi) aut de ſe loquitur, gloriãs quia amat, aut ſub ſuo nomine Menalcã taxat, ſicut in principio Menalcas ipſum taxauerat, dicẽs, Tũ credo cũ me arbuſtũ videre Miconis &c. Ad hoc aũt rñdet Menalcas, amorẽ negãs ſed potiorẽ cãm emaccrationis pecoris ſui cõcedens, faſcinationem.ſ.quæ nõ niſi lætis, & pinguibus per inuidiã inferri ſolet. nã ſumma petit liuor, perflant altiſſima vẽti. Et quia infelix eſt, cui non inuidetur, dicit Martialis. Omnibus inuideas liuide, nemo tibi. Ordo igitur eſt. Certe amor non eſt cã his.i.meis ouibus, vt.ſ.emacerentur, & tñ vix hærent oſſibus.i.vix habent oſſa cohærentia. Eſt enim ablatiuus caſus, non datiuus, ſicut hoc friget manibus.i. habet manus frigentes. ſed neſcio, quis oculus faſcinat.i.inuidia. & inimica inſpectione inficit, & deprauat agnos teneros, qui faſcinari facilius p̃nt, vt ex ijs quæ Mancinellus. & Lãdinus adducunt, patet. [Dic quibus in terris] Quia Menalcam rñdere paratũ videt, ne perpetuũ eſſet carmẽ: proponit ænigma, quod ĩdiſſolubile putat, cuius ſi ſolutionem paratã haberet Menalcas, vinceretur nimirũ Damœtas, ſed cũ eã ignoraret, iuxta præceptum rhetoricorum alterum proponit, & id quidem difficilius, adiecto maiore ſi diſſoluatur præmio. Rhetoricorũ.n. præceptum eſt, vt quoties ad interrogata reſpondere nequeas, æque difficilia interroges, quõ. Pythias illa Terentiana in Eunucho. cum neſciret quid diceret ad id, quod Eunuchus reſponderet Phędrię interroganti. Eho tu.n. ego te emiſti, interrogat, veniſtin' hodie ad nos? & ipſa p illo reſpondet. Proponit ergo Damœtas tale ęnigma. Dic, quibus in terris ſpatium cęli pateat, nõ amplius tribus vlnis, & ſi id mihi dicere poteris, eris mihi.i.reputaberis a me magnus Apollo, q.d. princeps omnium diuinantium. Nam Apollo is eſt, qui oracula ex adytis olim dabat. futuraque etiam occultiſſima denunciabat. Ad quod Menalcas, Dic quibus in terris naſcantur flores habẽtes nomina regum inſcripta, & ſi id feceris habebis ſolus Phyllida, amicam nobis cõem, dixi, difficilius proponi à Menalca & maius pręmium, difficilius.n. eſt ſcire, vbi tales flores naſcantur. quam vbi ſpatium cęli tres vlnas duntaxat pateat. id enim fit in omnibus puteis profundis, & fumarijs.i. (vt vulgo dicũt. li-

cet aliud ſint)caminis quorũ orificia ſunt duntaxat trium vlna .n.his qui in fundo ſunt,nam ſi per extremã altitudiné viderint, nihil officeret orificij anguſtia,quo minus cœli quantitatem vi deant. Maius quoque præmium eſt, quemuis habere amicam communem ſibi peculiarem,& propriam,quàm ſi à ruſtico paſtore reputetur Apollo. Non enim Apollo eſſe poteſt,nec magnum eſſet Apollo cenſeri à ruſtico. Ordo eſt: O Menalca dic, in quibus terris ſpatium cœli pateat tres vlnas, non amplius,& ſup. ſi mihi dixeris, tu eris mihi.i. reputaberis à me magnus Apollo.i. vt magnus Apollo arcanorum reuelator. Ad hoc Menalcas,dic Damœta,in quibus terris naſcãtur flores inſcripti.i. habentes inſcripta nomina regum.i. puerorum regiorum(ſicut in hiacyntho inſcriptum videtur nomen pueri, in ipſum verſiculum) Nam licet Aiax, vt Ouidius atteſtatur lib. 13. Metamorph. in eundem florem, poſtea verſus ſit: tñ nomen ſolitus hiacynthi in eo ſcriptum videtur, & habeto.i. permittam,vt habeat ſolus,Phyllida.i. amicam communem nobis. Regulã eſt Verba diſtantiæ,aut menſuræ,accuſatiuum, aut ablatiuum regunt.vt,Spatium cœli patet tres vlnas, aut, tribus vlnis. *Regula.*

EHEV qui pingui macer eſt mihi taurus in eruo]Rom.lib. vna cum Longobardico, & aliquot alijs legunt,in aruo. In aliquot.in quibus.eruo.ſcriptum fuerat,a. litera ſuperne addita. [Exitium eſt pecori,pecorisq́. magiſtro]Verbum.eſt,in hoc verſu valde inconſtans reperitur apud libros manuſcriptos. Nam veluti plebeius notatus modo in hanc,modo in illam transfertur tribum. In Romano.n. exitium eſt, In Mediceo,& quibuſdã alijs pecori eſt. In Oblongo, Vaticano,& in Longobardico,magiſtro eſt,habetur. [Non amplius vlnas] In Rom. lib. vlnas ea mutatione,qua nunc quoq; vocabula multa.n,in l. transmutãt. & Vallus,& Vannus,apud veteres idem eſt. [Naſcantur flores] In Oblongo codice.in Mediceo,in Longobardico,naſcuntur, eſt fatendi modo. in Rom.naſcantur, coniunctiuo. VARIA L E CT.

PA. Non noſtros inter vos tantas cõponere lites,
Et vitula tu dignus,& hic,& quiſquis amores
Aut metuet dulces, aut experietur amaros.
Claudite iam riuos pueri, ſat prata biberunt.

SERV. NON) Hic diſtinguendum eſt, vt ſit ſenſus, officiũ iudicis eſt ferre ſententiam,nõ eorum qui inter ſe contendunt: Vnde male quidam totum iũgit. Non noſtrum inter vos tantas componere lites. nam nõ negat ſe facturũ eſſe quod faciet, iudicaturus enim eſt eos eſſe pares, dicens. Et vitula tu dignus.& hic.[Componere] Finire.vt, Ante diem clauſo componet veſper olympo.i. finiet. [Et quiſquis amores]Aut metuet dulces,aut experietur amaros. Et tu & hic digni eſtis vitula,& quicunq; ſimilis veſtri eſt. Nam ſupra vnus dixerat, Triſte lupus ſtabulis,maturis frugibus imbres. Arboribus vẽti,nobis Amaryllidis iræ. Item alter: Dulce ſatis humor, depulſis arbutus hædis, Læta ſalix fœto pecori,mihi ſolus Amyntas. Ad cuius amatoris ſimilitudinem pertinet. Aut metuet dulces. Nanque hic Menalcas, & amabat,& amabatur.ſed tãquam prudens timebat ne vnquam poſſet amor ille diſſolui. Econtra Damœtas amaritudine amoris expertus fuerat ex amicæ Amaryllidis iracundia.[Metuet dulces]Timebit pro dulcibus ne eos amittat.[Sat prata biberunt]Aut intelligimus hunc exiſſe,vt iuberet pueris ſuis vt arua irrigarent, quod illis cantantibus factũ eſt,aut,& re vera,dicit riuos claudite.aut certe allegoricos;hoc dicit iam cantare deſinite,ſatiati enim audiendo ſumus.

A S C. NON noſtrum &c.]Hic habetur iudiciũ Palæmonis,in quo quatuor facit,dehortatur.n.primo à lite, aut ſententiæ dicẽdæ poteſtatẽ contendentibus negat. deinde fert ſentẽtiã in qua eos æquales in arte canendi pronunciat,tum ab amoribus dehortatur,& nouiſſimo ad pueros reuerſus,ei ceſſare imperat. Primo autẽ poſui duo membra,nã(vt Land.docet)cõponere,varie accipitur. Aliquando.n.eſt finire, vt hic ſm eum,& 1.Aen. Ante diẽ clauſo cõponet veſper Olympo, quod inde tractũ videtur, quia dum res cõponitur,artificis labor finitur. Aliqñ tranquillũ reddere.vt hic ſm quoſdam.& 1. Aen. Sed motos præſtat cõponere fluctus. verum,dum fluctus diſperſi componuntur,ſubſequitur tranquillitas. Itẽ, cõparare.vt Prius ſic paruis componere magna ſolebam. & apud Saluſt. vbi Metelli dicta,cum factis compoſuit. Verum cõpoſita.& collata.facilius comparari pñr. Aliqñ ornare,vt illic. Dulcis cõpoſitis ſpirauit crinibus aura ſed res decenter cõpoſita.ornatum patit. Itẽ,coniungere, & ſimul ponere,quæ natiua eſt ſignificatio.à qua reliquæ parum abſcedunt,vt.Componens manibusq́ manus,atque oribus ora. Significat etiã quodãmodo fingere ad diſſimulandum.vnde eſt illud a. En.Cõpoſito rumpit vocẽ &c. Hic ergo aut ſenſus eſt,non.ſ. eſt veſtrum ſed noſtrũ eſt componere.i.finire,& decidere tantas lites inter vos,hoc eſt vobis non eſt auctoritas, iudicandi inter uos,ſed nobis. Iuxta quæ.Quinthus Rhenius Palæmon Vicentius grãmaticus inſignis Quintiliano contemporaneus,ut ipſe lib. r. inſtitutionũ atteſtatur, tantæ arrogantiæ fuit vt ſm Sueton.in lib.de grammaticis M. Varronem,porcum appellaret.ſecum & natas,& morituras literas iactaret,nomen ſuum in Bucolicis non temere poſitum,ſed pſagente Vitgilio fore qñque omnium poetarum, ac poematum Palæmon iudicem,gloriaretur que latrones quoſdam, ſi propter nominis celebritatem peperciſſe. Hæc auctore Suet. Si ergo Palæmon,qui multo poſt uenit,iactauit ſibi iudicium Poetarum, hoc locum per præſagium addictum ſenſus eſſe poteſt,ꝙ ipſius ſolius ſit cõponere.i. finire lites inter poetas. Aut ꝙ arceret, & dehortaretur eos à lite,dicens, ueſtrum non eſt,ò paſtores, componere.i.excitare & conſtruere.ac cõcitare tantas lites inter vos.i.vos nõ deberetis ita hoſtiliter cõtendere. Secundo (vt dixi)dat ſententiam.dicens, vtrũque eſſe dignũ vitula.in qua ſignificatur uterque depoſuiſſe uitulam.& Amœbei carminis legem ſeruaſſe. Tertio.ſalubriter,& eos,& cęteros mortales cohortatur, dicens,& quiſquis.i. quicunque is eſt non ſolum vos,ſed omnis mortalis,aut metuet amores dulces.i. uoluptuoſos, aut experietur amaros.i. aut abſtinebit amoribus dum dulces videbuntur, aut ſi in eis perſtiterit experietur amaros,vnde ſumunt ampliſſimi elegiaci argumentum. Amores autem pluraliter lubricos,& laſciuos,fere dicimus, amorem etiam caſtum. Quarto monet pueros ceſſare ab opere inſtituto,quod potius ſimpliciter intelligam quàm per allegoriam. Nam iandudum ceſſabãt Damœtas,& Menalcas, non ergo admonito opus erat. Ordo eſt.O paſtores,non ſup. eſt veſtrum.i. non pertinet ad uos componere.i. finire, & dirimere tantas lites inter vos, ſed,ſup.nſm eſt,aut ſic non, ſup. eſt veſtrum.i.non pertinet ad officiũ veſtrũ qui ſimul amicabiliter viuere debeatis, componere.i.conſtituere,& fouere,inter vos tantas.i. tam hoſtiles lites.i. altercationes, controuerſias,aut contentiones. Additum enim reperi ad Seruium. Non diſtinguendum eſſe,vt ſit, non, ſupple eſt veſtrum, ſed noſtrũ &c.& tu,ſup.dignus es vitula,& hic, ſup. dignus eſt, & quiſquis.i.quicunque ſis,ſiue vos,ſiue alij.aut metuet.i.vitabit,aut formidabit amplecti amores dulces.i.dum dulces videntur.aut experietur,ſup.eos amaros.pueri.i.ò miniſtri mei claudite iam riuos i.nolite amplius deriuare aquas in prata.quia biberunt ſat.i.ſatis.hoc eſt ſatis irrigata ſunt, ad quæ irrigãda videtur exiſſe Palæmon,quod mallem dicere,quàm allegoriã cuius meminit Mancinellus.

AVT metuet dulces]In Med.cod. Metuat, ſcriptum eſt,ſpecie non ineleganti.Sed,metuet cum altero, experietur,cõuenit. VARIA L. E CT.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS Bucolicorum Virgilij interpretatio potiſſimum allegorica,

ECLOGA TERTIA.

NACTVS Virgilius gratiã Auguſti,Pollionis Mæcenatis, Galli,& aliorũ procerum. multos habuit doctos,qui ſibi eũ fauorẽ inuiderent. Ecloga hæc eſt contentio ac iurgiũ Virgilij ſub Damœtæ nomine,& poetæ alicuius ex eis inuidis ſub Menalcæ nomine,qui illius apud Romanos principes auctoritatẽ,gratiã que eleuaret,anteferret aũt ſuã. [Dic mihi Damœta] Imitatio eſt Theocriti,ita vt eiſdem quoque vtatur verbis. Initium ſumitur ab inimica inſectatione, & quaſi contemptu. vt Menalcas Damœtam oſtendit non dominum eſſe gregis,ſed mercede cõductum. Cuius eſt, inquit, carmen hoc paſtoricium? an Melibœi? poetæ alicuius ignobilis. Meuij poetæ, vel Bauij. Non,inquit.ſed Aegonis, per quem ſignificat inſignem aliquẽ poetam.nempe.Gallum,aut Cinnam.[Infelix ò ſemper ouis pecus]Miſerum ſemper carmen paſtoricium, quod in manus indi

gnas

gnas deuenit.dum enim Cinna, & Pollio, & Gallus, & alij qui eo multum valent, ſuntq. eius quaſi domini, de gratia, & auctoritate principis populiq. contendunt mecum, alienus hic inuenit locum, vt ſe muſarum ſtudio ingerat, & canit carmẽ paſtoritium, ſine ſucco, & gratia, & tanquam fur detrahit huic arti ſuã venuſtatem, effundẽs ex tempore qualeſcũque verſus. [Parcius iſta viris] Vir nomen eſt ſæpe dignitatis refertur enim ad virtutem, vimque animi aut corporis, vt Cic. xj. Philipp. Virum illa cauſa deſiderabat. itaque ſe virum dicit, quaſi alter homo ſit nequam, & vilis, non vir [Obijcienda memento] Memineris, quæ de te poſſint dici, ne in maledicentia ſis adeo intemperans. [Nouimus, & qui te] Nam, & carmen tuum vidimus ineptũ ac ridiculum, quod populus contemnens ac indignans legit, proceres autem faciles, & generoſi tiferunt. Mire expreſſit modus intuendi in contemptu, aut indignatione, nempe limis oculis, quo modo tradit Plin. leones aſpici ſe non ferre [Tum credo, cum me] Credo, per ſe poſitum ironiam plerunque ſignificat, quod apud Cic. & alios eſt frequens. Itaque quod hic Menalcas dicit, non de ſe vult intelligi, ſed de Damœta inimico. Obijcis, ing t. mihi carmen incompoſitum. & incommodũ, quid faceres, ſi ego nouã. & bonam materiã imperito verſu cantaſſem, atque infelici, vt tu! Mycon de arboribus ſcripſit. itaque res agreſtes perſequebatur Virgilius, vt quidem eſt inimici ſenſus, malo, & indocto carmine, tum etiam nouas vites, hoc eſt res Auguſti, & populi Romani. [Aut hic ad veteres fagos] Recriminatur Damœtas Menalcam, quaſi poetam aliquem bonum calumniatus ſit, & fauori ac muneribus illi collatis inuiderit, læſeritq. cum quacũq; potuerit magna rabie odij atque inuidentiæ. [Quid domini facient, audẽt cum tal. fur] Dominus ad ſeruum refertur, & inter paſtores ad alienum & conductitium. hic ad augendum atrocitatem iurgij, dominis opponit fures, quod indignius eſt, quàm mercenarij. quid non audeant dicere ac facere domini, cum fures, & nebulones perditiſſimi audeant iſta? qđ eſt multo acrius quàm ſi dixiſſet per propria relatiua. [Non ego te vidi] Arguit eum eſſe furem, & compilatorem Græcorum ac Latinorum reclamantibus alijs poetis, furtumq. exprobrantibus [Quo nunc ſe proripit ille!] Bene expreſſit morem loquẽdi ruſticum & habet indignationis vim pronomẽ, Ille. [Tu poſt carecta latebas] Obtegebas te, & furtum tuum obtentu aliquo tenui verſuum abs te, vel immixtorum alienis, vel immutatorum. Ita enim latebas, vt non omnino falleres: nam poſt carecta, quæ ſunt nec alta, nec dẽſa, vt occultare poſſes te. [An mihi cantando] Omittit poeta reijcere crimẽ in aduerſarium, & ad odioſam furti obiectionem reſpondet, idq. paſtoricio more per interrogationẽ: ſe non eſſe inferiorem priſcis poetis, victosque eſſe illorum plerosque omnes ab ſe cantando, ſeque artis premium ac decus ab illis extorſiſſe elegantia ſuorum carminum. [Si neſcis, meus ille caper] Decus hoc poematis, quod tu ſurripuiſſe me criminaris, ne ſis inſcius, meum eſt, meo ingenio partum, nec alij vates id negant, ſe tribuere hoc mihi vel auctoritate vetuſtatis præpediuntur, vel recepta in vulgus opinione. populus enim nouis ſcriptoribus non multum tribuit, peritiam æſtimat annis. vt inquit Horatius [Cantando tu illum?] Subtrecentia ex indignatione: Nunquam tu eam habuiſti eruditionis facultatem, nec maioribus aſſueuiſti fiſtulis, ſed vulgari ac triuiali peritia cantandi præditus, apud vilem plebeculam Mantuæ, alijsq. in municipijs frigidis, profundebas miſeras cantiunculas. Operæprecium eſt annotare verba ſingula, quæ habent magnam acrimoniam conuicij. Solebas tu homo indocte non canere, ſed diſperdere carmen miſerum, vile, ac miſerandum, vel miſerum, quod in tuas manus inicidiſſet, non inter eos qui poſſent iudicare, ſed in triuijs, quo conuenit turba mulierum puerorum, opificum, idque non fiſtula, vel canna, in quo eſt aliquid ſolertiæ: ſed ſtipula, & ea nõ ſuauiter, aut leuiter recinẽti, ſed ſtridenti. [Vis ergo inter nos] Nullus eſſet finis iurgij, & conuiciorum, ſponſione eſt certandum de eruditione. [Ego hanc vitulam] Ego, quem tu alienum appellauiſti, & mercede conductum, depono hanc vitulã, vt ſcias me habere peculium, tu dic, quid depones? [De grege non auſim] Virgilius ait ſe pecude ſponſurum, hoc eſt de prętãtia argumẽti ac materia carminis, Menalcas negat ſibi licere cade re certare, ſed certaturum libenter pro oculis affabre tornatis. i. de nitore, & artificio, & nouitate gratiæ. Nec dum illis, inquit, labra admoui, ſed condita ſeruo. [Deſcripſit radio] Bene radio, nam mathematici formas ſuas in puluere delineabant radio [Et nobis idem] Nec elegantiam, facetumque dicendi genus deeſſe ſibi ait, & recẽtem expolitionem ac venuſtatem, nec recuſaturum ſuper ea re certamen, ſed nihil hoc eſſe, ſi eum ſolida atque vti materia conferatur. ſplendor enim, & ornatus verborum, quaſi flores ſunt quidam. ſenſus autem fruges. [Audiat hęc tantum vel qui] Modo ne ſine iudice, ne inficieris poſtea & tergiuerſeris, poſtquam te vicero, ſit quilibet iudex, vel hic Palęmon imperitus, ſi alius deſit, tanta eſt fiducia. [Dicite quando quidem] Aptiſſimum tempus canendis verſibus deſcripſit, nempe ver & animi non trãquillitatem modo, ſed etiam alacritatẽ. [Ab Ioue principium Muſę] Venuſto more, ab Ioue enim exordiebatur orationes oẽs, vt apud multos legimus: ſic in 10. Aen. Præfatus diuos ſolio rex infit ab alto. Hoc eſt ſolenne carmen præfari olim ſolitum, de quo in antiquis memorijs legimus. Quanto illi ſapientius auſpicabantur ab imploratione ſui ficti numinis, quam qui inter nos verum numẽ ne nominare quidẽ ſuſtinent? A quo iuſtius capiant Muſæ principium, quàm ab auctore ac parẽte ſuo Ioue? à quo ingenia humana, quàm à Deo, illorum conditore ac tutore? [Iouis omnia plena] Ex Arato. Iupiter implet omnia munere ac beneficio ſuo, alioqui nõ perdurarent. quoniam ergo beneficij illius ſunt omnia, à quo potius exordiamur? [ille colit terras] Illius nutu ac conceſſione excoluntur terræ. [Illi mea carmina curæ] Scio illum ad curam ſuã peculiarem recepiſſe mea carmina. ab illo ſunt enim ſublimes quidam raptus ingenij mei, dum carmen compono, vnde poemam meum curæ illi eſſe ſentio. [Et me Phœbus amat] Ex cõtentione carminis amœbæi, Ioui opponit Phœbum. patri filiũ, ſummo deorũ deũ quidem minorẽ, ſed qui peculiarius paſtoribus præſit, vt qui fuerit paſtor, vnde νόμιος dictus, & cantantibus, eſt enim dux Muſarum. Ad Auguſtũ alludit, qui iuuenis rebus magnis geſtis creditus eſt Apollinis filius, ſequẽti vero ætate Apollo eſt dictus. Suet [Phœbo ſua ſemper apud me] Hinc colligit ſe eſſe carum Phœbo. quòd illum gratis muneribus colat nẽpe lauro & hiacyntho, adamatis ipſi. Grati ſunt Deo, qui illum rite colunt accepto ſacrificio, nempe puris animis [Malo me Galatea petit] Luſus, & delicias ſuas cũ Auguſto ſubſignificat malo eſt ab eo impetitus. quod eſt magnę atque arctę familiaritatis, & ſubduxit ſe ad ſalices, & tamen vult videri quo abierit. vt is ſequatur. omnia ſunt familiarium colludentium. Multa, & magna fauoris ſigna præbuit Virgilio Cæſar Octauianus, ſed occultauit ea, interdum oſtendit tamẽ, quæ poſſint ille repetere. & ad ſe ridere. quod eſt principium. cum in magnam gratiæ partem aliquem ſtatuerũt ſenſim recipere [At mihi ſeſe offert] Amoribus amores apponit alicuius ex nobilibus Romanis, quẽ ſignificat ſibi eſſe familiariſſimũ, adeo vt vel ipſis canibus ſit notior, quàm luna dea venationum [Parta meę Veneri] Non ſolum ſe diligi oſtendit, verum ſe muneribus colere amicos, delectamq ſibi materiam qua fauorem Auguſti erga ſe magis, & magis promereatur quotidie. [Quod potui puero] ſe quoque miſiſſe agreſtia munera, carmen. ſ. ruſticũ, breuiterque miſſurum aliud. Per aurea mala decem, ſunt qui decem Eclogas intelligant, nos id in medio relinquimus. [O quoties, & quæ] Secreta Auguſti colloquia ſignificat, plena beneuolẽtiæ, q cuperet nota fieri Romanis proceribus, vt ab illis fieret plutibus, qui tam gratus eſſet principi. [Quid prodeſt] Ienatio eſt, & irriſio iactantię fauoris Auguſti. quid iuuat, quòd Auguſtus tibi ex animo bene vult, ſi non admoueat magnis ac præclaris rebus, ſed ſinit te in ignobilitate, & obſcuritate ſtudiorum cõſeneſcere? [Phyllida mitte mihi] Sine me Auguſte inuitare ad has meas epulas natalitias, hoc eſt ad conuiuium ruſticum Pollionem, vt ei opus hoc paſtoricium dicem. Tu vero inuitaberis, cũ vitula ſacrificabo, pro frugibus. hoc eſt carmine maiore cantaberis. [Phyllida amo ante alias] Significat ſibi quoque eſſe carũ Pollionem, & cum digrederentur, grauiter tuliſſe, & prę mœrore eſſe collacrymatum, longamque ſalutationem dixiſſe, vt ſolet inter amicos fieri. Lacrymæ, & geminatio ſalutationis, & probatio, & epitheton formoſi, charitatis ſunt ſigna indubitata [Triſte lupus] Non ſolum ſe amare Mœcenatem aut Pollionem, ſed venerari. nihilq ſibi eſſe triſtius quàm illius animum alienatum ab ſe [Dulce ſatis humor] Si vero nihil eſſet illorũ, & alloquijs, & conſpectu iucundius [Pollio amat noſtram] Iam aperte ſine figura Pollionem nominat & grata eſſe illi ſua carmina ruſtica. O Muſæ, Pollioni, qui tam libenter veſtra legit, ijſque delectatur, alite vitulam, ſuppeditate Veneres ſiue carmine, ſiue proſa. [Pollio & ipſe facit noua carmina] Non delectatur ruſtico poemate, ſed facit ipſe carmẽ noui generis, nouique argumẽti, quo

profligabit inimicos ſuos.& inuidos impetet cornu,verſuū acumine,& ſparget pedibus arenā,ad terrorem ęmulorum puluerem excitabit,vt tantam ferociam indocti metuāt.& puluis eis obijciatur ante oculos. Fuit Aſinius Pollio vir valde doctus.& actis iudicij.ſed moroſi.ac difficilius:Cic. æmulus,imitator veteris elocutionis, ſcripſit orationes multas,& tragœdias. Liuiū dixit Patauinitatem ſapere,& Portium Latronem ſua lingua diſertum eſſe.de hoc multa in Declamationibus Seneca.[Qui te Pollio ama]vt ſe bene cupere oſtendat Pollioni,bene precatur eius amicis felicitatem aurei ſeculi, cū omnia bona vbiq; prouenirēt.[Qui Bauium nō odit] Iam ex rabie,quia toties Virgilius amicitiam Pollionis iactarit, hominis ingenioſiſſimi, meminit Bauij,& Meuij infeliciū poetarum, quaſi horū ſit Virgilius ſimilis. Et tacite etiam Pollionem præſtringit. nam hoc eſt naturale,vt amicos inimicorū hac ſola de cauſa oderimus,alioqui bonos,& amabiles. Et obijcit poetas inimicos quo magis vrat eum. Et quemadmodum Damœtas erat copiam rerum ſuarum precatus,ita hic imprecatur rem inanem,& ridiculā,vt qui verſibus ineptorum poetarum capitur,is iūgat vulpes ararro.& mulgeat hircos. in Virgilium,& Pollionem,quorum alter alterius probabat ingenium,quaſi mutuum muli ſcaberent [Qui legitis flores]Qui formoſis artibus datis operam, fugite hunc poetam venenoſum [Parcite oues]Arrius Centurio collocatus erat in agris Virgilio ademptis,vbi autem ex vrbe Virgilius reuertiſſet cum edicto Cęſaris,quo Arrius iubebatur agris cedere, Centurio militari iracundia percitus, diſtricto gladio impetum fecit in Virgilium,qui fugiens,cum alter nō faceret inſequendi finem,conijcit ſe in Mincium amnem.& nādo ad vlteriorem ripam peruenit.[Tityre paſcentes]Monet vel mercenarium ſuū, vel Mantuanos omnes,vt caute agant. & deuitent periculū,ad tempus ſe repert urum occaſionem,quo apud Cæſarē ipſum efficacem reſtitutionem agrorū omnium impetret:nec eſſe opus tribunorum aut legatorum fauore, ſed illum ab ipſo fonte petiturum.[Cogite oues pueri] Deſinite grandia vobis promittere, & ſperare quæ ſunt inania. Tutius erit, vt cogatis oues.& quæ vobis reliqua ſunt,conſeruetis diligenter,ne ſi turbo aliquis belli rurſum ingruat, ut nuper vniuerſus fructus peculij pereat. [Eheu quam pingui]Non credo ſignificari à poeta res ſuas eſſe difficiles in tanto fauore Auguſti, imò ſatis ſibi ſuas res placere oſtendit. Itaque inſectatio eſt aduerſarij,miror te in tāta gratia procerum,in tanta eruditione, & applauſu omnium, tam macrum pecus paſcere, tam habere rem tenuem. Amor.ſ.hoc eſt nimia de ſe fiducia.& ſibi plus ſatis placere. nocet poetę, & rebus eius.vel ſic:Miror te in tanta ingenij vbertate, tā tenue atque exile carmē pāgere.certe vel immodico tuimetipſius amore demētatus es,vel captus alterius amore delyras,vt idē amor, & ingenium tibi perturbet,& carmē deprauet.[His certe neque amor]Demonſtrat Menalcas, Virgilij pecus. atqui his, inquit, quæ non ſunt admodum pinguia, & curata,amor non obeſt. neque.n.te in eo peccare eſt credibile, de quo me repræhendis. quid ergo eſt?faſcinum eſſe in cauſa dicit,per deriſum.vt quam cauſam Virgilius attulerit, in alterum quoque poſſe cōpetere, ne obijciat maledictum commune.[Dic quibus in terris Satis iurgiorum,nec vllus eſſet finis]Proponit ergo quęſtionem,more vulgari,inſolubilem,ad perturbandum aduerſarium,vt ea cōfixus decedat. [Dic quibus in terris] Iſte ex fabulis proponit tanquam imperito.quod paſtores faciunt.ſi quid ab vrbanis audierunt,parum inter ſe trium. [Et eris mihi magnus Apollo] vterque in alterum acerbe, Menalca nihil affectabat magis,q̃ ingenij gloriā,ideo Damœtas dicit,aſſequere quod optas tantopere,eris mihi Apollo ipſe. Virgilius autem gratiam,& beneuolentiam Romanorum captabat,ideo Menalcas, & ſolus fruere tua Phyllide(quam alibi vocat Amaryllida) ſine vlla contradictione,nam ipſe tibi cedam. [Aut metuet dulces] Grande præmium meretur,quiſquis fauores principum, & aurā populi ſapienter metuerit, vel deſpectum odiumque pertulerit fortiter,

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN POLLIO. VIRGILII.

Quarta Sybillini repetens oracula cantus,
Atque Genethliacon modulans collaudat Ieſum.

ASC. QVARTA Sibyllini]Magna eſt inter doctos,ſanctosq. viros controuerſia de carminis huius argumento,alijs contendentibus Chriſtianum genethliacon.i.natalitium carmen de Chriſti natiuitate poſſe cenſeri. alijs id pernegantibus, cum ante Chriſtianum natalem hoc carmen diu compoſitū ſit.quippe ab eo qui ante eū oberat,qūo ergo in quiunt de Chriſto loqui potuiſſet Poeta? Noſtra autē ſententia eſt.de Chriſto quidem dictum, ac decātatum hoc carmen.ſed à neſciente Poeta: qui eius temporis felicitatem quæ ſub Chriſti aduentum erat, animaduertens eā Auguſto addixit. Verum, quia dicit, Vltima Cumæi venit iam carminis ætas. Hoc eſt quia Sibylla,quæ de Chriſto locuta eſt,vaticinia repetit, ipſe quoque licet ignorans de Chriſto loquitur prætendens,ſiue Auguſtum,ſiue Pollionem,ſiue Saloninum Pollionis filium, ſiue Marcellum Auguſti adoptiuum filium.ſiue omnes hos collaudare. Nam multa ſunt quæ Pollionis filio non quadrant,nam ſic eum maiorem fore etiam Auguſto cenſeret. Videtur autem non abſurdum,ſi de Marcello,Octauię Auguſti ſororis filio,quem Auguſtus ſibi adoptauit,intelligatur. Nam temporis id ratio patitur. & ſpes quæ de illo erat ſuadet.vt de eius natiuitate dictum putem.cuius obitum in 6. Aen.deflet egregie Poeta noſter. In hac ergo 4.Ecl. ex Sibyllino carmine deſcribuntur aurea ſecula quæ ſub Auguſto erant, in quibus in ſignum vniuerſalis pacis, templum Iani claudebatur,eaq. propediem futura ſperabātur. quæ Sibylla Cumana aliquando fore prædixerat,vt.ſ. Saturnia tempora redirent,in quibus ſponte ſua tellus omnia ferret, nec animantia inter ſe ſæuirent,verum ea cōcordia conuiuerent, quam etiam allegoricos fore præcipuerat diuinitus vates Eſaias capit. ix. in aduentu Chriſti dicens,Habitabit lupus cum agno. & pardus cum hœdo accubabit. Vitulus,& leo, & ouis, ſimul minabit eos. Vitulus, & vrſus paſcentur, ſimul requieſcent catuli eorum, & leo quaſi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab vbere ſup foramina aſpidis, & in cauerna reguli,qui ablactatus fuerit, manū ſuam mittet. Nō nocebunt,& nō occidēt,&c. quę nō diſſona ſunt ijs q̃ dicentur, Occidet & ſerpens,& fallax herba veneni. Et alibi, Cum canibus timidi venient ad pocula damæ. Verum naſutus quiſpiam naſum ducet,ꝙ ſacra profanis cōmiſceo, verū intelligat prius lector hęc non adducta eſſe à me,quaſi ea Poeta legerit.ſed quia Sybillina carmina ſe recenſere atteſtatur.quibus catholica ſæpe correſpōdent,quod vt oſtenderem,Eſaiæ verba citaui. Ordo verſiculorū noſtrorum eſt. Quarta.ſup.Ecloga,repetens.i.recenſens,aut recitans,oracula.i.vaticinia.& diuina reſpōſa orantibus data,cantus,i, carminis.Sibyllini.i.à Sibylla Cumana olim editi,& modulās.i, ſub modulis canens,Genethliacon.i.carmē natalitiū, hoc eſt de natali,aut Salonini Pollionis, aut potius Marcelli Octauię (vt dixi) filij.collaudat.i.ſimul laudat, licet Poeta ignorat. Ieſum.i. Saluatorem noſtrum.cuius ſalutiferæ natiuitati,ea felicitas tēporum nimirum debebatur. Genethliacos dicitur natalitius. Nā γινεθλα hoc eſt genethle,dicitur genus, & genethlia,celebritas, quæ fit in natali alicuius, & genethlon, natalitium. Ieſus.quia Græce ſcribitur Ἰησοῦς,triſſyllabon eſt ſecundam producens.

SERV. SICELIDES Muſæ, paulo maiora canamus] Aſiatus Pollio ductor germanici exercitus cũ poſt capras Salonas Dalmatiæ ciuitatẽ primo meruiſſet laureã, poſt etiã cõſulatũ adeptus fuiſſet, eodẽ anno ſuſcepit filiũ, quẽ à capra ciuitate Saloninũ vocauit, cui nunc Virgilius genethliacon dicit. quẽ conſtat natũ riſiſſe ſtatim, quod parentibus omen eſt infelicitatis, nã ipſum puerum ĩter ipſa primordia perijſſe manifeſtũ eſt. [Sicelides Muſæ] Sicelides aũt græcum eſt. Nã latine Siciliẽſes facit, id eſt theocritiæ. Nã Theocritus Siracuſanus fuit; quẽ ĩ hoc opere Virgilius imitatur, vt diximus ſupra. [Paulo maiora canamus] Bene paulo dicit. nã licet hæc ecloga diſcedat à Bucolico carmine, tamẽ inſerit aliqua apta ei operi. [Myricæ] Virgulta ſũt humilima [Vltima Cumæi venit iã carminis ætas] Sibyllini. i. Sibyllæ quæ Cumana fuit. Et ſecula ꝑ metalla diuiſit. dixit etiã quis, quod ſeculo imperaret, & ſolẽ vltimũ, i. decimũ voluit. [Nouimus aũt eidem eſſe Apollinem.] Vnde dicit, Tuus iã regnat Apollo. Dixit & finitis omnibus ſeculis rurſus eadem renouari, quã rem & philoſophi hac diſputatione colligũt, dicẽtes cõpleto magno anno, omnia ſydera in ortus ſuos redire, & referri rurſus eodem motu. Quod ſi eſt idẽ ſiderũ motus, neceſſe eſt vt omnia quę fuerunt habeãt iterationẽ. Vniuerſa enim ex aſtrorum motu pendere manifeſtũ eſt. Hoc ſecutus Virgilius, dicit reuerti aurea ſecula, & iterari omnia q̃ fuerunt. [Ab integro] De nuo [Seclorũ] Synereſis, ꝓ ſeculorũ. [Redit & virgo] Iuſtitia q̃ Erigone fuit. Et ꝑmiſcet laudes tam pueri, q̃ Pollionis, quàmq. Auguſti. Nam felicitas tꝑum ad imperatoris ꝑtinet laudẽ. [Iam noua progenies cęlo demittitur alto] vt videant homines nõ ex mortalibus natis, ſed ex numinibus, &, quaſi è cœlo lapſi. Et hinc coniicitur fore aurea ſecula, quod Auguſtus ĩperat, quod talis eſt natus puer, qđ cõſul eſt Pollio. [Quo] Deeſt naſcẽte. Nam hoc dicit. faue ei Lucina, cuius ortus ſecula ĩmutabit aurea, ſcilicet ferrea. [Caſta faue Lucina] Modo Dianam accipimus. Sic Horat. Siue Lucinam probas vocari. Terent. Iunonem Lucinam dicit: vt, Iuno Lucina fer opem, ſerua me obſecro. Tamen ambæ vnum ſunt. [Tuus iam regnat Apollo] Et vltimum ſeculum oſtendit, quod Sibyllą ſolis eſſe memorauit, & tangit Auguſtum, cuius ſimulacrum factum eſt cum Apollinis cunctis inſignibus. [Inibit] Inchoabit, exordium accipiet, aureum ſcilicet ſeculum. [Incipient magni procedere menſes] Illud tangit, quòd Iulius, & Auguſtus menſis in honorem Cæſaris, & Auguſti, acceperunt nomina. Nam antea Quintilis, & Sextilis dicti ſunt. Et hoc & trahit ad argũ aurei ſeculi. [Te duce] Vel Auguſte, vel Pollio, vel Salonine. [Sceleris veſtigia noſtri] Bene nullum velit eſſe præſentium temporũ vitium, ſed reliquias dicit eſſe ſuperioris ætatis. Sic in Georg. cum laudaret Auguſtum, & carpſiſſet tẽpora, dicens, Vicinæ ruptis inter ſe legibus vrbes Arma ferũt, ſæuit toto Mars improbus orbe: Intulit, Fertur equis auriga, neq; audit currus habenas. vt oſtenderet tãtas eſſe reliquias præteritorũ malorum, vt ne ab optimo q̃dẽ rectore ſedari poſſe viderẽtur. Veſtigia aũt ſcelerũ dicit bella ciuilia, quæ geſſit Auguſtus contra Antoniũ apud Mutinã, contra L. Antoniũ fratrẽ huius Antonij apud Peruſium, contra Sextum Pompeium filiũ Pompeij in freto Sicilienſi, contra Brutum, & Caſſium in Theſſalia contra Antoniũ. & Cleopatram in Epiro apud Actium promontoriũ. [Irrita] Ad nihilũ deducta veſtigia. & non dicit, Iam irrita ſoluens terras formidine, ſed, fient irrita, & ſoluent terras timore, vel formidine. [Perpetua] Eſt aũt longa. [Ille deum vitã accipiet] Sicut ſupra artificioſe laudẽ cõfundit, vt poſſit eẽ cõis, nam ad quamuis põt referri. [Ille] Vel ad Auguſtum, vel ad Saloninũ. [Pacatumque reget patrijs virtutibus orbem] Vel Auguſtus Cæſar, vel Saloninus Pollionis virtute pacatum orbẽ tenebit. Et mira laus vtriuſq; eſt, & eius, q̃ pacauit, & qui pacatum tuetur.

ARGVMENTVM.

SCRIPTA eſt Pollioni Ecloga, cũ Romæ Coſ. gereret. Pueri natalis dies celebratur, quo naſcẽte ferrea primum ætas deſitura ſit, tum aurea Saturni regna reditura. Puerum vero ſunt qui intelligant Salonianum Pollionis filium; nec deſunt, qui Marcellum malint Octauiæ Auguſti ſororis. de quo in fine ſexti Aeneidos, Heu miſerande puer, ſi qua fata aſpera rumpas, Tu Marcellus eris.

P O L L I O.

E C L O G A   Q V A R T A.

SICELIDES Muſæ, paulo maiora canamus,
Non omnes arbuſta iuuant, humileſque Myricæ.
Si canimus ſiluas,* ſiluæ ſint conſule dignæ.
Vltima Cumæi venit iam carminis ætas,
Magnus ab integro ſeclorum naſcitur ordo.
Iam redit & virgo, redeunt Saturnia regna,
Iam noua progenies cœlo demittitur alto.
Tu modo naſcenti puero, quo ferrea primum
Deſinet, ac toto ſurgens gens aurea mundo,
Caſta faue Lucina, tuus iam regnat Apollo:
Teque adeo, decus hoc æui, te conſule inibit
Pollio, & incipient magni procedere menſes.
Te duce, ſi qua manent ſceleris veſtigia noſtri,
Irrita perpetua ſoluent formidine terras.
Ille deum vitam accipiet, diuiſque videbit
Permixtos heroas, & ipſe videbitur illis,
Pacatumque reget patrijs virtutibus orbem.

**In codice vetuſto loco lemnatis legitur Interpretatione, ut ſeculi. * alias, ſiluæ ſit.*

ASCENSIVS.

SICELIDES Muſę] Cum venia, & honeſta præfatione à Bucolici carminis humilitate, tranſgreditur Poeta ad genethliacõ deſcribẽdũ, eius videlicet, cuius ductu ea, q̃ ſub Auguſto accepta erat, ꝑfici ſperabatur felicitas, qua habita, & paſtoribus, & agricolis, longe candidior eſſet cõditio, vnde ad rẽ paſtoralẽ nonnihil facit. Alloquitur aũt Sicelides. i. Muſas, Theocritias, inuitãs eas ad paulo maiora, q̃ Theocritus. ſ. cecinerat, aut ipſe hactenus cecinit canenda, quia non omnes oblectãtur rebus tã humilibus, & rebus paſtoralibus, non tñ dãno, inquit, argumenta Bucolica, quia, ſi canimus ſiluas, ſiluæ ſunt conſule dignæ, Deinde exorditur carmẽ, dicens: Vltima Cumæi venit iam carminis ætas, id eſt tranſacta eſt vltima tempeſtas, quæ ferrea eſt, quia venit, eſt præteriti temporis, & redit noua quæ aurea erit propter felicitatẽ. nam ea erat quæ ſub Saturno dicta eſt fuiſſe, qua tellus omnia ſponte ferebat, & iuſtitia ſumma inter mortales

les

les reſonabat, vnde tunc dij cum hominibus conuerſabantur, donec exactis, & expulſis ceteris numinibus, aſtrea quoq. i. iuſtitia quæ inter colonos diu delituit ad ſuperos vltima conceſſit. Nam (vt inquit Ouid.) vltima cœleſtium terras aſtrea reliquit. quam nunc auctor noſter dicit, redire & totum ordinē rerum renaſci, ita vt Saturnia quoque redeant regna. Dicit præterea, nouam progeniem de cœlo demitti. quaſi videtur, apud Cretēſes. Thraces, Arcades, Aegyptios, & ceteros populos olim dij regnauerunt, ita iam noua deorum ſoboles apud Romanos ſit regnatura. Et ergo precatur Lucinam. i. Lunam, ſeu Dianā, quæ in lucem venientibus, hoc eſt naſcentibus præeſt, vt naſcēti pueri o. quo ferrea genus deſinet, & aurea ſurget, toto mundo faueat, eo ꝙ Apollo eius frater. i. Auguſtus, qui ſe Apollinē appellari gauiſus eſt, regnat. Ordo eſt. o Muſæ Sicelides. i. Siculæ, aut Sicilięſes, quæ. ſ. Theocrito Siculo Bucolica carmina dictitaſtis, canamus paulò maiora. i. altiora, q̄. ſ. Theocritus cecinit, aut q̄ ſtylus Bucolici carminis exigat, arbuſta. i. humilia virgulta. & myricæ. i. frutices humiles. i. humilis materiæ, non iuuant. i. delectant omnes. i. quoſcunque. hoc eſt non omnes delectātur legēdo res mere paſtorales. Si nos canimus ſiluas. i. carmina ſiluestria. i. Bucolica ſeu paſtoralia (vt in, Siluestrē tenui muſam meditaris auena) Siluæ ſunt dignæ conſule. ſ. Pollione. eius enim iuſſu Bucolicum carmen ſcribere incępit, vnde dictū eſt, Pollio amat noſtram quamuis ſit ruſtica muſam. Per hinc autē manifeſte probant. ꝙ hanc Eclogam in laudem Pollionis pręcipue non ſcribat ſed Auguſti, innuens rem paſtoralem Pollione ſed non Auguſto dignam. Vltima ætas. ſ. ferrea, carminis Cumæi. i. oraculi, aut vaticinijs: Sibyllæ Cumanæ. hoc eſt quam Sibylla vltimam fore pronunciauit, & deinde ad primam fore regreſſum, venit. i. trāſacta eſt, nam. ſ. paucis diebus, magnus ordo ſeculorū. i. innouatio totius vniuerſi, naſcitur. i. innouatur, iā ab integro. i. de toto. Et virgo, ſ. aſtrea, ſignificans iuſtitiā, redit. i. reuertitur, & regna Saturnia. i. liberrima, & plane aurea, qualia ſub Saturno fuiſſe ꝑhibētur, redeūt iā. Et progenies noua. i. noua gñatio deorum, demittitur. i. deorſum mittitur, cœlo alto. Hoc veriſſime Chriſti aduēti quadrat, ſed Poeta nō intellexit de Chriſto, ſed de Cæſarū progenie, quantū perſpicere poſſum. Tu ò Lucina. i. Diana, aut Luna, ſeu Iuno, dea partus, q parientibus & in lucē venientibus præes, caſta. i. perpetua virgo, faue modo puero naſcenti, quo. ſ. puero, gens ferrea. i. dura, & immanis, deſinet ſup. eſſe. i. exterminabitur primū. & gens aurea. i. ſplēdidis & bonis moribus multiſque virtutibus ꝑdita, ſurget. i. orietur, toto mūdo. i. ꝑ totū mundū. [Teq. adeo, &c.] Pollio, hic locus manifeſte docet. quia ꝑcipue laus ad Pollionē nō tendit. Nam vr̄ quatuor ſecula. totidē hominū gñibus ſignificare: Ferreum ſceleratis hominibus. cū dicet Sceleris veſtigia noſtri. Aeneum heroibus. i. optimis viris, ſed mortalibus, cū dicit, Permixtos heroas. Argenteum diuis. i. deis ex hominibus aſſumptis, quia ille deum vitā accipiet, & aureū regnāte mero deo, eo videlicet de quo dictū eſt, Iam noua ꝓgenies cœlo demittitur alto. Hi ſunt ergo, quos ponit hoīum gradus, vt primo loco ſint ſcelesti, ob quorū ſcelera ciuilia bella, bellorūq. mala cōtigerāt. quos Pollione duce. & Auguſto pricipe, dicit ſic pīādos, vt, Sceleris veſtigia irrita perpetua ſoluāt formidine terras. Secūdo, ſint optimi viri, vt Pollio. qui cū corpore ſint mortales, animo u tñ virtutibus immortalitatē meruere, heroeſq. poſſunt appellari. Nam ꝑter eam rōnē quā Beroaldus et D. Auguſtinus affert, vt Mác. recitat, eſt & alia, cur heroes dicārur, quia videlicet, altero parēte mortali, altero immortali ꝓgeniti ſunt, vt Hercules, Aeneas, Achilles. Caſtor, Pollux, Phrygus, & alij multi, aut q̄a corpore mortales geſtorū claritudine, immortalē gloriā obtinuere, quo Auguſtū dicit verſaturū inter heroas, Pollionē videlicet Agrippam, Mecœnatē, & reliquos Romanæ militiæ proceres. Tertio, ſint diui, vt D. Auguſtus, iam ꝑ Apolline habitus quē dicit accepturū vitā deorū, & rectu rū orbē pacatū patrijs virtutibus, hoc eſt aut patris Iulij Cæſaris, videlicet militari peritia, aut patrię, ſcilicet Romæ, cuius propriū eſſe indicat mundo imperare, & imperio regere, dicens in 6. Aen. Excudēt alij ſpirantia mollius æra. &c. Tu regere imperium Populū Rom. memento. Hæ tibi erunt artes, paciq imponere morē ſubiectis, & debellare ſuperbos. Quarto autē loco, ſit merus deus à deo. ſ. Apolline. hoc eſt Auguſtus adoptatus. aut quē cū hæc ſcriberet, ab eo gignendū putabat quo iam regnāre aurea forēt ſecula, nō ſubditō quidē oborta. ſed cū virtute noui pueri paulatim adolētia, & creſcentia, vnde dicit ad puerū, At tibi prima puer &c. nō ergo placet vt tātam felicitatē Pollionis puero attribuat, vt & ipſum Pollionem, & D. Auguſtum ſuperet, ſed Auguſti filio ſaltem adoptiuo, quo defuncto, attribuet aures ad ſeculi gloriā, nō Pollioni, nec Pollionis filio, ſed Auguſto. dicturus Aen. 6. Hic vir, hic eſt tibi quē promitti ſæpius audis, Auguſtus Cęſar, diuum genus aurea cōdet Secula, &c. Ordo eſt. Pollio, hoc decus æui. i. hoc ornamentū aurei, ſeculi, inibit. i. initiū capiet. adeo. i. certe. aut oīno, te conſule. i. conſulatu tuo, nam felicitas temporum ſolebat cōſulibus addici, vñ Cic. de Senect. O fortunatam natā me conſule Romā. & magni menſes. ſ. Iulius, & Auguſtus. ſm commentarios (ſed, quid maiores tunc erāt, cum Iulius, & Auguſtus appellabantur nunq̄, cū Quintilis & Sextilis?) certe mihi nō ſatiſfit, vt ideo dicat magnos menſes & proceſſuros, quia in Iulio, & Auguſto, menſes magni, hoc eſt dies longi ſint. nā illi non incipiebāt tuum primum procedere, ſemper. n. a primo tpe fuerāt ſua tēpeſtate, vnde vr̄ mihi aliud ſignificare, deorum, videlicet vitā, cuius menſes magni ſunt, quia nō ſubiacent viciſſitudini, nec rerum mutabilitati. vult ergo dicere, ꝙ cum puer ille, q aurea ſecula producet, in conſulatu Pollionis natus ſit, iam tūc inciperēt ꝓcedere magni mēſes. ſ. Iulius & Auguſtus, q tūc quaſi ꝑpetui erunt. eo ꝙ meſſis, q̄ in illis colligi ſolet, vbiq; & ſemper erit. Nam molli paulatim flaueſcet campus ariſta. Incultiſq; rubens pendebit ſentibus vua, &c. Magni ergo mēſes ſ. Iulius, & Auguſtus, quorū tūc ꝑpetuus erit prouentus. incipient procedere. i. oriri. Et ò Pollio ſi qua. i. aliqua veſtigia ſceleris noſtri, qui in ferreo ſeculo nati ſumus, manēt. i. reliqua ſunt, ipſa irrita. i. irritata, & in nihilū redacta, te duce. i. ꝑ auſpicium, & ductū tuū, ſoluēt. i. liberabunt. terras. i. terrigenas ꝑpetua formidine. ita vt nemo formidet ea aliqñ reditura, quia cum formidine nō ſtat plena felicitas. Ille. ſ. q nūc regnat. Apollo, hoc eſt Auguſtus Cęſar. accipiet vitā deum. i. deorū. trāsformabitur in deum. & videbit heroas. i. principes viros, aut ſpiritus aerios. ſed potius, vt dixi, ſemideos, permixtos diuis. i. ijs qui in deos aſſumpti ſunt. & ipſe videbitur illis. i. ab illis. aut inter illos, & reget orbem ſ. terrarū, pacarū. i. ad pacem & tranquillitatē perductum; virtutibus patrijs. i. militaribus, quæ & in patre ſuo adoptiuo Iulio Cæſare. & in patria tua Romana præcipue ſunt & fuerunt. Regula. Quoties geminę locutionis de ſuppoſito, & uerbo fierent inter cedēte, ſi qua, dum poſtq̄ aut ſimili particula. venuſtum eſt alteram mutare in geminos ablatiuos, in deſignatione ſequellæ poſitos, & ſeptimos caſus dictos, quorum qui ex ſuppoſito fit nominalis, aut ꝓnominalis, q loco verbi participalis, aut verbalis eſſe ſolet, verbi gratia, loco huius, dum tu conſules, & populum duces, hæc fient. dicere poſſum, conſule te & duce, aut te conſulente, & ducente, hæc fient, &c.

Regula.

VARIA LECT.

SICELIDES Muſæ) Animaduertendū antiquos pleroſque libros, Sicilides, eadem uocali tribus primis ſyllabis ſcriptū oſtenderem, vti etiā in primitiuo nomine, Sicilia, ſcriptitamus. [Humileſq. miricæ] In Medicæo lib. Humileſq; geneſtę, poſitum eſt. Seruius, Myricæ agnoſcit [Vltima Cumæi] veteres pleriq. libri ſcriptionem græcam retinent in vocabulo, Cymæi. ita in 6. Aen. Cymæa Sibylla [Pacarumq. reget patrijs virtutibus orbē] Quamuis vetuſtiſſimi libri aliquot, patrijs legunt, magis tamen acceptum. patris, intelligo.

COEL. RHOD.

SAEPE vtique in poetis enarrandis ingerunt ſe, q̄ ſi altius perpendas, intercutaneam requirunt eruditionem, et ſi noctuinos intendentibus oculis, pleruunque videntur extrita ac vulgaria, cuiuſmodi Virgilianum illud ex Bucolicis. Si canimus ſiluas ſiluæ ſint conſule dignæ. Qua in parte ſcientiſſimus poeta morem reſpicit veterum, quo conſulibus ſiluarū & collium iniungebatur cura, ne cōpingendis nauibus materia unq̄ deeſſet. Quę ſane prouincia minor dicebatur, ut a maioribus diſtinguerętur, quas conſulibus dicebanƫ. Proinde in Cęſare Tranquillus ab obtimatibus datam ſcribit operam. ut prouinciæ futuris cōſulibus minimi negocij. i. ſiluæ colleſq decernerentur. Apud iureſ cōſultos de prouincijs mentio minoribus eſt, in quib. ſiluarū ſtatuitur cura. Et Seruius grāmaticus in Aeneidos primū, Africam dicit conſulatem prouinciam, in qua non cōperiantur ceruı. Siluam barbaricam, intelligit conſemineam. Colum. lib. 12. Sed & illud perpenſione dignum, cur aeriam dixerit turturē Virgilius eo uerſiculo: Nec gemere aeria ceſſabit turtur ab ulmo. Ex Serui interpretamenta, nam ſyllabę menſus pentemimeri defenditur. Aeriam dici coniecto, quoniam (ut ſcribit Origenes Homilia ſecunda, ex Hieronymi trāslatione) turtur ſemp in iugis montium, & arborum uerticibus commoratur. unde, inquit, turturis appellatione, ſanctus intelligiƫ ſpiritus, ubi de magnis & occultiorib. myſterijs agitur, q̄ capere haud pñt multi.

At tibi prima puer nullo munuſcula cultu
Errantes hederas paſſim cum baccare tellus,
Mixtaque ridenti colocaſia fundet acantho.
Ipſæ lacte domum referent diſtenta capellæ
Vbera,nec magnos metuent armenta leones.
Ipſa tibi blandos fundent cunabula flores,
Occidet & ſerpens,& fallax herba veneni
Occidet: Aſſyrium vulgo naſcetur amomum.
At ſimul heroum laudes,& facta parentis
Iam legere,& quæ ſit,poteris cognoſcere,virtus;
Molli paulatim flaueſcet campus ariſta,
Incultiſque rubens pendebis ſentibus vua,
Et duræ quercus ſudabunt roſcida mella.

SERV. AT tibi prima puer nullo munuſcula cultu] Rhetoricæ digeſta laudatio.non enim improuide in principio vniuerſa conſcripſit ſed paulatim fecit laudem cum ætate procedere[Munuſcula] Bene in rebus minoris ætatis vſus eſt diminutione. [Errantes hederas paſſim cum baccare tellus] Paſſim vagantes. Vnde antiqui lyrici dixerunt,flexipedes hederas, qđ hac atq; illac vagantur. Mire aũt puerũ laudat ex ipſis munerib. Nã hedera ĩdicat futurum poetã.vt, Paſtores hedera naſcẽtẽ ornate poetã. Baccar vero herba eſt ꝗ faſcinũ depellit.vt, Baccare frontẽ Cingite,ne vati noceat mala lĩgua futuro. Per ꝙ pulchrũ ĩdicat puerũ[Ridẽti acãtho] Læto,& eſt herba, ꝗ in Aegypto naſcitur[Ipſę lacte domum referent]Quid.n. eſt aptius ĩfantib.lacte? Et laus ĩ hoc ẽ,ꝙ ait, Ipſæ referẽt. [Nec magnos metuent armẽta leones]Bona vſus eſt moderatione,dicẽs, Erũt qdẽ magni leones,ſed minime armẽtis nocebũt.[Cunabula]Lectuli in quibus ĩfantes iacere cõſueuerũt,vel loca in quibus naſcũtur; quaſi cynabula. Nã κύειν eſt grçce ꝓgnãtẽ eſſe,& eniti.i.parere.[Et fallax herba veneni]Nõ cicutã dicit,ꝗ oĩbus nota eſt,ſed illã ſardoniã. ꝗ apiaſtri ſimilis hoĩes decipit,vel aconita.vt, Nec miſeros fallũt aconita legentes.[Aſſyrium vulgo naſcetur amomum] Amomum herba eſt ſuauiſſimi odoris,ꝗ tñ in Aſſyria naſcitur.[Vulgo]Paſſim,abũdanter. [Heroum laudes & facta parentis]Si ſit epexegeſis, melior ſenſus eſt,ꝗ erũt heroũ laudes, tui virtutes parentis. [Quæ ſit,poteris cognoſcere,virtus] Acceſſu.n.ætatis quãta ſit virtus agnoſcitur.& cuius gloriæ.[Flaueſcet]Albeſcet. [Ariſta] Seges inculta,quę a nullo colitur[Rubens]Matura.[Sẽtibus]Spinis,& aſperis frutetis.[Sudabũt]Defluẽt.[Roſcida mella).i.fragrãtia.

ASC. A T tibi prima puer]Bono ordine ad laudẽ pueri iam nati, ſiue is Soloninus, ſeu potius Marcellus ſit,progreditur.Nã Pollione conſule,& duce,docuit vitia abolitum iri.& D. Auguſto imperante,totum mundum pacatum iri.Reſtat ergo, vt notificet quid amplius ex noui pueri natali ſperemus,vnde dicit, pedetentim,paulatimq. ad ſummam felicitatem, atque aurea ſecula peruentum iri;vt:ſ pueri virtutibus acceptum referamus,ſi etenĩ ſimul ac ſubito obueniret.nõ virtutis. ſed fortunę cenſeri poſſet.Erunt igitur,inquit tibi ô puer diuine primũ parua munera puerili ætati congrua.vt ſunt coronæ ex hedera ad dignitatis indicium,ẽ baccare contra faſcinum,& ex Acantho,& colocaſiis ad decus.ac ſpecimen.pueriq; oblectationem. Itẽ lactis copiã,ad pueri educationẽ.Deinde,docet animalia ferocia,quę tamen ad decus,ac ornamẽtum naturæ ſunt non interitura,ſed mitiora fore,ita vt magnos non metuant armenta leones.Inimica aũt.& penitus pernicioſa interitura.vnde ſubdit: Occidet & ſerpens,& fallax herba veneni.Tum docet quædã odorifera nunc paucis in locis reperta,tunc vulgo oritura, vt amomum qđ nunc potiſſimũ in Aſſyria colligitur.Et hæc quidẽ in infantia pueritia iam nati pueri,ſed ſimulacri.i.immediate, poſtꝗ ad annos pubertatis,& diſcretionis ꝑuenerit,frumẽta,vina,& mella ſponte ſua nullo colente naſcẽtur.Ordo ẽ. At.i. ſed, ô puer,tellus. i. dea terræ, hoc eſt ipſa terra,fundet. i. germinãdo emittet abũde tibi,paſſim.i.ꝑ ſingulos ferè paſſus.nullo cultu. i. nõ colẽdo eã,hoc eſt ſpõte ſua pria munuſcula. ſ. hederas errãtes,i.ꝑ obliquũ reb.ad quas naſcũtur adhærentes, cũ baccare.i.herba illa contra faſcinũ apta, & fundet Colocaſia.i.herbas illas maxime odoriferas ĩ Aegypto naſcẽtes.mixta.i. cõmixta, Acũtho.i.frutici illi.aut virgulto ridẽti.i.ſemꝑ florenti,& ameno: Ipſæ capellæ referent domum hubera,ſupp. ſua diſtẽta.i.in diuerſa extẽta,ſeu extẽſa lacte.i.ꝑꝑ copiã lactis(res.n. tenax,vt coriũ & pãnus, dũ vltra cõſuetã capacitatẽ impletur, diſtenditur)nec armenta metuent magnos leones. i.paſcentur, ac errabũt libere, ac tute. Nã licet magni leones tunc quoque futuri ſunt,non tñ nocebunt.Ipſa cunabula.i.cunæ,ſeu lecti.in quibus reponuntur infantes,fundent. i. abunde producent, tibi.i.ad tuũ honorẽ,ac vtilitatẽ,flores blãdos. i. molles in attractu,& ꝑ odorẽ adijcientes.Et ſerpens fallax occidet.i.interibit, & herba veneni.i. venenata, vt aconitũ fallax.i. difficulter nũc cognoſcibilis,& nos aſſidue fallẽs,ac decipiens occidet. i.interibit (ab ob,& cado,vnde legitur ſecunda breui) & amomum.i. virgulatum odoriferum.Aſſyrium,i.quod nũc ꝑcipue in Aſſyria naſcitur, naſcetur vulgo.i.paſſim ita vt ẽt vulgo eius copia fiat,ac pro,& aut at,pro ſed ſimul. i. ſtatim poſtꝗ tu poteris legere laudes heroũ.i.optimorũ virorũ, & facta.i.inclita geſta parẽtis.ſ.Auguſti,ſaltẽ adoptitij,& hoc loquẽdo de Marcello, aut Pollionis loquendo de Salonino (quod tñ mihi non placet, vt dixi)& poteris cognoſcere legendo.ſ. quæ ſit virtus parentis, ſ. hoc eſt cũ incipies imitari virtutẽ parentis,cãpus.i.capax ager, ſeu aruum,flaueſcet.i.fiet flauus paulatim.ariſta molli.i.delicata,& matura.& vua rubens.i.matura,pendebit,ſup.de,aut inſentibus.i.ſpinis,& dumetis incultis,& quercus durę,ſudabunt.i. diſtillabunt,& effundẽt in morem ſudoris,mella roſcida.i.qualia nunc ab apibus colliguntur, ẽ floribus rore cœleſti aſperſis.

VARIA LECT. A T tibi] In Romano libro.At tibi.Et ita inferius, vbi. At ſimul Ac ſimul,hř,cum tñ in antiquis alijs libris.At,vtrobique legatur.[Aſſyrium vulgo naſcetur amomum] In Longobardico libro,legere eſt,Aſſyrim,& vulgo,vt Theſtylis,& rapido.

Pauca tamen ſuberunt priſcæ veſtigia fraudis,
Quæ tentare Tethin ratibus,quæ cingere muris
Oppida,quæ iubeant telluri infindere ſulcos.
Alter erit tum Tiphys,& altera quæ vehat Argo
Delectos heroas:erunt etiam altera bella,
Atque iterũ ad Troiã magnus mittetur Achilles.
Hinc vbi iam firmata virum te fecerit ætas;
Cedet & ipſe mari vector, nec nautica pinus
Mutabit merces:omnis feret omnia tellus.
Non raſtros patietur humus,non vinea falcem:
Robuſtus quoque iam tauris iuga ſoluet arator
Nec varios diſcet mentiri lana colores:
Ipſe ſed in pratis aries iam ſuaue rubenti
Murice,iam croceo mutabit vellera luto:
Sponte ſua ſandyx paſcentes veſtiet agnos.
Talia ſecla ſuis dixerunt currite fuſis
Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.

SERV. SVberũt veſtigia].i.erũt, ſed latẽter.& bene[Priſcæ fraudis] Ad ſuorũ tꝑm excuſationẽ, ſicut diximus ſupra. [Quę tentare Tethin ratib.ꝗ cingere muris Oppida]A ſequentibus oſtẽdit ꝑccãtia. ꝗ vitauit, quaſi laudi incõgrua.Nã ꝑ nauigationem oſtẽdit fore auaritiã. ꝗ hoĩes nauigare cõpellit.ꝑ muros, bella ſignat. ꝑ agriculturã. famis oſtendit timorẽ [Alter erit tũ Typhis]ſpecialia pro generalibus ponit. Nam per Typhin,quẽcunq; gubernatorem accipimus, ꝑ Argo, quãcunq; nauẽ.per Troiã, quamcunq; ciuitatem, per Achillem.quemcunq; virũ fortem. Vř tamẽ locus hic dictos per ἀποκατάστασιν.i.per omniũ reorum volubilitatem ex ſiderũ rõne venientẽ, vt diximus ſupra. [Cedet & ipſe mari vector]Neceſſario ſi quidẽ [Omnis feret oĩa tellus]Nauigatio ex mercimonij rõne deſcendit. [Diſcet mentiri lana colores] Cũ.n.tingitur.mẽtitur alienum colorẽ [Murice] Cochlea, vñ tingitur purpura. [Mutabit]Tinget. inficiet ꝑ naturam[Luto croceo.] Rubicundo,& eſt Hypallage, ꝑ croco luteo.Nã crocũ.lutei coloris eſt. Vñ & allutea pellis[Sãdyx] Herba ẽ,de qua ſandycinus tingit color. ꝗ varanã ruſtici dicũt.[Talia ſecla ſuis dixerũt currite fuſis] Quidã volũt curritas dici uates deas, ꝗ ſuis fuſis,uaticinationib. ordinẽt oĩa,& ꝓdjcãt futura,& eſſe grçcũ nominatiuum.[Currite]

rite] Melius tñ eſt currite, imperatiuum eſſe modum, vt ſit ſenſus, Dixerunt Parcæ concordes, ſuis fuſis .i. vaticinationibus, currite talia ſecla, hoc ordine & euentu veſtrę eſtote [Stabili] Hic immutabili & ſemper manenti. [Fatorum numine] Fata dicta à fando, quia q̄ Parcæ dixerunt, hæc credebantur euenire mortalibus. Numine aũt .i. poteſtate diuinatione, ac maieſtate. [Parcæ] Quæ & furię infernales, dictę parcæ κατ᾽ ἀντίφρασιν quia nulli parcunt. [Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ] Nam & quod vna dixerit, duę ſequuntur, & fixa ſunt ſtatuta fatorũ. Horat. Quod ſemel dictum, ſtabiliſq. rerum terminus ſeruet.

ASC. PAVCA tamen &c.] Tametſi quo tp̄e puer hic adoleſcet, patriamque virtutem cognoſcet, atque imitabitur ea, quæ uſui humano maxime accõmoda ſunt, vt frumenta pro pane, vinũ pro potu, & mella pro abſonijs, ſponte naſcentur tñ, inquit, adhuc ſuberunt veſtigia priſcæ fraudis .i. non omnino exterminatur ferrei ſeculi, auaritia, & ambitio, quia adhuc quærentur peregrinæ merces nauibus, & gloria quæretur bellis & ſeditionibus, ſed ſi animus humanus ijs cõtentus eſſet, quibus naturæ ſatisfit, non opus eſſet præter ea quæ ſponte naſcentur alia quærere: q̧ ergo alia adhuc quærentur, ad priſcam fraudem pertinet, Sed tandem, vbi in perfectum virum euaſerit, & vitium ferrei ſeculi extinctum erit, neque merces aliunde quærentur, neque terra ſubigetur, neq; colores adulterini imbuentur, ſed ijs q̄ ſponte ſua natura producet, quæ omnia erunt, quibus nobis opus erit, contenti erimus, atque ita aurea ſecula erunt quæ Parcæ properare iuſſerunt. Ordo eſt. Tñ .i. tametſi, & fruges, & vina, & mella, ſponte naſcentur, tñ pauca veſtigia .i. paucæ reliquæ & pauca ſemina, ſeu exemplaria priſcæ .i. prioris æui, fraudis .i. fallacię, & deceptionis, ſeu vitij .ſ. ambitionis, & auaritię, ſuberunt .i. latebunt in quibuſdã, q̄ ſcilicet veſtigia iubeant tentare ratibus Tethyn .i. maria .i. quę impellent nauigare, & merces peregrinas, nauibus tranſuehi, & q̄ iubeant cingere .i. circundare, oppida .i. munitiones vrbium circuncluſas, muris .i. mœnibus, & quę iubeant infindere .i. impingere, findendo telluri .i. terrę, ſulcos .i. fiſſuras aratro factas. Alter Typhis .i. vector, erit tunc, & altera Argo .i. nauis oblonga, quę vehat delectos heroas, ſicut Argo vexit olim Argonautas, qui erant heroes .i. Herculem, Caſtorẽ, Pollucem, &c. & erunt etiam altera bella, atque magnus Achilles mittetur iterum ad Troiam, hoc eſt, aut ſimilia his erunt, aut omnia cum ſuis cauſis redibunt. Hinc .i. ex hoc tempore, hoc eſt, poſt hoc tempus in quo hęc fient: vbi .i. poſtquam: ętas .ſ. tua ò diuine puer, firmata .i. ſtabilita: iã fecerit te virum, & ideſt pariter, ipſe vector cedet mari .i. diſcedet à mari, non amplius nauigaturus, nec pinus nautica, id eſt nauis ex pino facta, & nautis ſeruire ſolita, mutabit, id eſt ad commutationem tranſuehet (ante vſum pecunię, omnis venditio fiebat cõmutando) merces, ſcilicet peregrinas, quia omnis tellus ferret omnib. nunc aũt, vt in Georg. dicetur. Suus cuique terrę Genius eſt, & virtus ꝓductiua. & ita ijs quę apud nos abundant, quęrimus ea quę nobis deſunt, atque alijs quibus noſtra deſunt, abundant. Humus .i. terra, non patietur raſtros .i. inſtrumenta dentata quibus radatur, & vinea non patietur falcem, qua .ſ. putetur, & arator robuſtus ſoluet iam tauris iuga .i. non amplius vtetur tauris ad arationẽ, nec lana diſcet mentiri .i. mendaciter imbibere, varios .ſ. adulterinos colores, ſed ipſe aries .i. quæuis ouis, ſed maſculo plus lanę eſt, q̄ fœmellę, mutabit iam .i. colorabit, mutando album colorẽ in alium: vellera .i. lanam, aut lanitium velleris ſui, in pratis .i. paſcuis: murice .i. purpura, rubenti .i. ruborem habenti: ſuaue .i. ſuauiter, aut cum ſuauitate odoris, quoque pro &, mutabit velleta ſua luto croceo .i. croco luteo, ſeu lutei hoc eſt, ſub rubri coloris. (Lutum, pro genere coloris crocei, aut ſubrufi, producit priorem, quam pro cœno corripit. vnde eſt plebeus verſiculus. Sus immunda luto gaudet meretricula luto) Sandis .i. herba, vnde fit color ſandycinus. veſtiet .i. ornabit colore. ſua ſponte .i. ſine tinctoris officio, agnos paſcentes .i. ipſam carpẽtes. Parcę .i. tres deę fatales .i. originem medium, & exitũ omnium rerum, ſm̄ gentiles, diſponentes, quarum prima, quæ Clotho dicitur, baiulat colum .i. vnde filum vitæ deducitur, & Lacheſis, quæ ſecunda dr̄, trahit & deducit filum in fuſum ſuum, & Atropos vltima occat .i. abrumpit filum cũ vita. vnde eſt verſiculus notus, Clotho colum geſtat, Lacheſis trahit, Atropos occat. dictas autem volunt per antiphraſim, quia nemini parcunt. Parcæ inquam, concordes .i. conſentientes: ſtabili numine .i. firmo, & irreuocabili nutu, ac poteſtate fatorũ, dixerunt .i. iuſſerunt, dicentes, ſuis fuſis .i. inſtrumentis, quibus filum circunfunditur dũ net, dixerunt inquam, ò fuſi, ſup. currite .i. celeri curſu veſtro adducite, talia .i. tam aurea & tam felicia ſecla, id eſt ſecula.

Lutum. *Parcæ.*

QVAE iubeant telluri infindere ſulcos] In Romano libro legere eſt, tellurem infindere ſulco, In Oblongo Vaticano, ſulcis. Longobardicus, Mediceus, & aliquot alij, vulgatam ſequuntur lectionem. [Talia ſecla ſuis dixerunt currite fuſis] In Mediceo libro, legere eſt, dixerunt currere, vt ſit, dixerunt, pro edixerunt, vel affirmauerunt. Neque illud prætereundum eſt, quod ætate maxime noſtra cœptũ eſt ſcribi ſeculũ, abſque diphthongo, cuius quidẽ ſcripturæ rationem grammatici nonnulli ſubiecere, a ſequendo nomen, deductum eſſe.

VARIA LECTIO.

Aggredere ò magnos (addorit iam tẽpus) honores
Cara deum ſoboles, magnum Iouis incrementum.
Aſpice conuexo nutantem pondere mundum,
Terraſque tractuſq. maris, cœlumq. profundum:
Aſpice, venturo lætantur vt omnia ſeclo.
O mihi tam longæ maneat pars vltima vitæ,
Spiritus & quantum ſat erit tua dicere factã.
Nõ me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus: huic mater quamuis, atq; huic pr̄ adſit,
Orphei Caliopea, Lino formoſus Apollo,
Pan etiam Arcadia mecum ſi iudice certet.
Pan etiam Arcadia dicat ſe iudice victum.

SERV. IOuis incrementũ] Nutrimentũ, & eſt vulgare qđ Bucolico cõuenit carmini. [Nutãtẽ mũdũ] Nutat, pſentibus malis, lætus eſt, bonis futuris. [Conuexo] Curuo, inclinato. [O mihi tam longæ maneat pars vltima vitæ] Vtinam poſſim frui vita longiſſima, & habere tm̄ ſpiritum, quantus poſſit ſufficere ad tuæ virtutis cõmemorationem. [Non me carminibus vicet nec Thracius Orpheus] Genere ſtyli ſeſe Orpheo, vel Lino fore æqualẽ cõmemorat. Nam non ſibi arrogat, ſed hoc dicit, Tanta eſt materies tuæ laudis, vt etiam humile ingenium in ea ſupra omnes poſſit excellere. [Lino] Linus cum nomen hominis dicimus, Li breuis eſt: Statius. Medio Linus intertextus acantho. Cum linum dicimus, filum ſignificantes, Li longa eſt, cum producatur apud Græcos. [Pan etiam] Rędit ad nomina ruſtica, nã ſatis exceſſerat dicendo Linum poetam, Orpheaq. theologum. [Arcadia iudice] Quæ ei fauet, vbi colitur.

rum pondere præmuntur. Optat igitur Poeta, ſibi tm̄ vitæ dari, vt poſſit aliquãdo, eius inclita geſta carminibus, ꝓſequi, quia ſi id deſit, nulli poetarũ cedere vellet, nõ quia plus artis, q̄ illi haberẽt, ſed q̄a copioſius, atque vberius, lõgeq. clarius ſubiectum ſeu argũ, nã ſcriptura rum dignitas, ſæpe ab argumento deſumitur. Secũdus verſus huius lectionis eſt ſpondaicus, hoc eſt ſpõdeũ pedem (vt Horat. dicit) ſtabilem, ex duabus .ſ. longis cõſtantem, in quinto loco habens, cuius ea lex eſt, vt pcedens pes, qui quartus eſt, dactylus ſit, & ſententia ipſa, pondus ac grauitate habeat, vt hic. Magnum Iouis incrementum. & ij. Aen. Conſtitit atque oculis phrygie agmina circunſpexit. Ordo eſt, O cara ſoboles deum, id eſt deorum progenies, magnum incrementum .i. (ſecundum Seru.) nutrimẽtum Iouis, aut potius, magnum incrementum .i. augmentum Iouis .i. generis, aut progeniei eius, vt ſit ſenſus, q̧ progenies Iouis multum incrementi ex Auguſti, aut illius pueri natiuitate, acceperit. Et bene, Iouis, Nam Auguſtus, à Iulio Cæſare adoptatus, hunc puerum (vt dixi) adoptauit. Iulius autem, ab Iulo, Aeneæ filio, genus & nomẽ traxit, vnde eſt illud Aen. I. Iulius à magno demiſſum nomen, Iulo. Aeneas autẽ ab Anchiſe & Venere procreatus eſt, ſed Anchiſes à Dardano Iouis, ex Electa, filio proceſſit. Venus autẽ, ab Ioue, ex Dione, genita eſt. Ad magnã ergo gloriam ꝓtelli generatio Iouis, dum ad hunc vſque puerum perducta eſt, vnde dicit, O cara ſoboles deum, appoſitorie magnum incrementum.

Spondaicus verſus.

ASC. AGGREDERE ò magnos &c.] Secundum cõmentarios Auguſtum affatur, meo tamen iudicio, puerum recens natum Auguſti fortaſſis filium alloquitur. Nam Auguſtus iã magnos, ſcilicet diuinos honores adierat. vnde dictum eſt, Tuus iam regnat Apollo. quocirca, ne citra neceſſitatẽ ad diuerſos ex abrupto dirigatur oratio, placet ad eundem conferre, vt ſit, quia in fatis eſt ea tẽpora properare. ò diuine puer, aggredere magnos honores, quia tempora a Parcis prædefinitum iam aderat, ad cuius felicitatem futuram exultant omnia quæ præſentium malo

Auguſti genealogia.

Iouis,aggredere magnos.i.diuinos honores.tp̄s.ſ. conſtitutum à Paris,aderit iā.i.propediem.Aſpice mundum nutātē.i.vacillātem pondere.ſ.malorum p̄ſentium,aut exultantem lætitia bonorū futurorū.cōnexo,i.in humeros eius d̄uoluto.& aſpice terras & tractus.i.regiones maris & cœlū ꝓfundum.i.aerem. quia profundus,reſpectu cœli,aut ēt cœlum,qđ profundum eſt.i.ꝓcul a fundo.ſup.nutantia conuexo pondere,&aſpice,vt.i.qualiter.omnia ſupp.hæc prædicta.lætentur.i.exultēt, ſeclo futuro.i. de felicitate ſeculi,qđ imminere vident.O.i. vtinā; vltima pars vitæ maneāt mihi tā longe.& vtinam ſpiritus maneat mihi tātus, ſup.vel vtinā ſpiritus.i.mēs diuina.& ſpiritus poeticus.ſup. ſit mihi tantus,quantū ſat.i.ſatis erit dicere.i. ornate proſequi, tua facta.i.inclita facinora tua,quæ res,ſi,ſup.mihi erit.Nō,ſup. quiſquā me vincet carminibus.Aut legamus ſine ſubauditione

Duarũ negationum effectus.

(quia vt in regulis dicemus. duæ. aut plures negationes debitæ poſitæ. nō plus efficiunt q̄ vna) non me vincet carminibus nec Orpheus vates ille præclariſſimus Thracius.i.ex Thracia oriundus.nec Linus.i.alter diuinus vates,ſup.vincet me carminibus, quamuis mater.ſ.Calliopea Muſa,adſit.i.auxilio ſit.huic.i.alteri eorum.videlicet Orphi.pro Orpheo,& quamuis pater.ſ.formoſus Apollo,adſit huic.ſ.Lino. aut ſic,quāuis mater adſit huic.ſ. prius dicto,& pater adſit huic.ſ.poſterius dicto, quod declarat, dicens quamuis Calliopeia muſa mater Orphei, adſit Orphi. &

Pan.

quamuis formoſus Apollo pater Lini,adſit Lino.Si Pan,deus ille Arcadiæ,& princeps muſicorum(quia,vt dictum eſt,Pan primus calamos cera coniugere plures Inſtituit)Certet mecum ēt Arcadia iudice.i.iudicante,quæ tn̄ deo ſuo faueret.tn̄ Pan dicat ſe victum.ſ.a me,tua facta canente.ēt Arcadia iudice,q.d. tanta erit geſtorum tuorum gloria, vt ēt ab humili Poeta deſcripta omnem poeſim exuperent.Multa hic notatu digna ſunt,quorū non pauca a Mancinel.explicantur.Regula prima eſt.Spondaicus verſus.dactylum in quarto loco.& ſniæ pondus,aut loquētis languidum animum efflagitat.Pondus,vt hic,& in illo a Perſio adducto.Si coſtam longo ſubducimus Apennino. Languorem.vt prius citato.Conſtitit &c.Secunda,que,particula. a Virgilio ferè cōis ponitur,vt hic.Terraſque,&c.ꝙ ſi productā poſitione dixeris,propter te in ſequentis dictionis principio poſita.quam tamen poſitionem non omnes approbāt,adducam illud 3.Aen.Liminaque,Lauruſque dei,totuſq. moueri Mons circum &c.Tertia coniunctio encletica , vt, que , ve, ne , quoties priori parti coniungendæ adhæret , poſteriori etiam adhærere vult.Itaque ſemper in fine interdum ēt in medio , nunq̄ in principio poni vult.E diuerſo.& nunquam in fine. ſemper in medio, interdum etiam in principio ponetur , unde dices , Tu puerque tuus.aut,Tuque puerque tuus. non Tuque puer tuus. neque tu , puerque tuus. Item. tu, & puer tuus , aut tu,& puer tuus,nō aūt,& tu puer tuus,&c.Quarta,q̄ ē Valleſis. Tres aliq̄ñ negationes,nō plus efficiunt,q̄ duę , collatione ipſa dictionum id efficiente,vt,Nunquam mihi nec offuiſti , nec profuiſti.vbi principalis negatio non poſſet in fine poni ſic,nec offuiſti, nec profuiſti mihi nunquam.nam ſic dicendum eſſet vnquā. Et hic non me vincet,nec Thracius Orpheus,nec Linus,&c.bene dicitur.ſed ſi diceretur,nec Orpheus,nec Linus,nō uincet me,male diceretur.Auferenda enim eſſet negatio , ſic nec Orpheus , nec Linus vincet me.Quinta,Græca in eius,apud nos ſępe exeunt in es longum,vnde obliquos,nunc ab eus,nunc ab es, deductos inuenimus , vt Odyſſeus,latine dicitur Vlyſſes , unde in genitiuo Vlyſſeis,ſed Vlyſſi reperitur.pro Vlyſſei,per ſynęreſin,quaſi ab nominatiuo Vlyſſeis,ſic & Achilles,& Achilli,quia gręce Achilleus dicitur.& hic in datiuo Orphi, à nominatiuo Orphes , aut gręcus eſt datiuus per ſynęreſin pro latino.

ASC. CARA deum ſoboles] in Romano libro,ſuboles, per u.prima ſyllaba legitur. Cara,in alijs antiquis libris, ēt clara legitur. [Terraſq. tractuſq. maris] Sunt antiqui libri,in quib. Terrā.unitatis numero legas , ſed multo magnificentius eſt plurali dicere [Aſpice, uēturo lętētur ut oia ſeclo] In Romano libro,lętātur, eſt iudicandi ſpecie,quod magis implet aures.[O mihi tā longe maneat pars ultima uitę] In Longobardico , & in Mediceo, tum longe ſcriptum eſt. Sed enim tā longę uitę , caſta omnino lectio eſt.quam Seruius etiam agnoſcit [Orphei Calliopea] In Romano libro,& in Mediceo,Orphei,legitur per ſynęreſin. In alijs Orphei . In Longobardico etiam , Orphei prius ſcriptum erat,inde abraſis literis ,factum eſt Orphei. [Pan etiam Arcadię mecum ſi iudice certet , Pan etiam Arcadia dicat ſe iudice uictum] Non inficior utrunque uerſum in Romano libro, in Mediceo,& aliquò alijs eodem modo legi,Pan etiam Archadia. licet in Romano uerſus inferior una abundet litera.Sed cum mihi non diſplicet , quod in Oblongo libro legitur. Pan deus Archadia mecum ſi iudice certat,Pan etiam Archadia dicat ſe iudice uictum.

Incipe parue puer riſu cognoſcere matrem:
Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes.
Incipe parue puer, cui non riſere parentes,
Nec deus hūc menſa,dea nec dignata cubili eſt.

VARIA LECT. RIſu cognoſcere matrē] Alludit ad id, qđ factū eſt, & rem naturalem ais.Sicut.n.maiores natu ſermone , ita infantes riſu ſe indicāt cognoſcere. Ergo hoc dicit:Incipe parentibus arridere.& ei ſpe ominis detrahere ſolicitudinē.vt & ipſi tibi arrideant.[Tulerunt] Alij,tulerint legūt. ut ſenſus.Si riſeris.abſtulerint decem menſes matri tuę lōga faſtidia.matri enim decem menſes attulerunt longa faſtidia [Cui non riſere parentes.Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt] Sicut Vulcano contigit, qui cū deformis eſſet.& Iuno ei minime ariſiſſet , ab Ioue eſt precipitatus in inſulā Lemnū , Illic nutritus ab Sintijs,cum Ioui fulmina fabricaſſet, non eſt admiſſus ad epulas deorum.Poſtea cū rogaret , ut uel Mineruę coniugium ſortiretur , ſpretus ab ea eſt, vnde diuinos honores non meruit,ad quos per conuiuium numinum, aut per coniunctionem uenitur deorū. Hinc eſt ꝙ Iunoni agit in primo Aeolus gratias,ꝙ per eius beneficium diuinos honores meruit, ut, Tu das epulis accumbere diuum.[Non deus] .i.Iuppiter. [Nec dea].i.Minerua.

Spondaicus verſus.

SERV. INCIPE parue puer] Finis huius Eclogę ſanequam difficilis eſt,uſq; adeo,ut non facile ſit bonam ſententiam cum grammaticorum ordine excerpere.Nam Seruianam interpretationē quidam explodunt,ut Angelus Politianus cap.lxxxix.Miſcellaneorum . cuius uerba ſunt,In Bucolicis Virgilianis. hi duo ſic uerſiculi leguntur,Incipe parue puer , cui non riſere parentes, Nec deus hunc menſa.dea nec dignata cubili eſt. Quos enarrās Seru.haud inceleber Grāmaticus. & uerā lectionem,quod eius pace dixerim,contaminat,& fabulam ſibi ex parte,commodoque ſuo confingit,contra omnem ueterum auctoritatem . Neque enim cui,ſed,qui,legendum.hoc eſt non caſu datiuo ſingularique numero,ſed plurali nominatiuo, quanquam utrobique apud ueteres eadem uox , iiſdemq. notata literis , ſicut in 1. Quint.de inſtitutione oratoria, non oſcitās lector inueniet,ex quo etiamnum uerſiculus in 7. Valerij Flacci Argonauticon libr. Curaq. cui profuga ſorſan tenet alia carina Etiamnum inquam.iſte verſiculus,cui retinet.nō.qui,tā. ſ. in vetuſtiſſimo libro.de quo reliqui fluxere. quàm in his quoq; peruulgatioribus.quod autem dicimus , qui , legendum , non cui, docet idem Quint.in 9.figuram eſſe declarans hinc in numero.ſic,vt plurali ſingulari ſubiungatur. Ex illis enim, inquit, Qui non riſere hunc,nō dignata. Quis aūt dubitet.quin de Virgilianæ lectionis incolumitate Quintiliano credendum ſit. potius q̄ Seruio,pręſertim,qui manum quoque Virgilij enet, aliquando & Ciceronis.Quo circa manifeſtum eſt qđ diximus,mendoſe locum a Seruio adduci.[Nec deus] Fabulam aūt ſibi eundē ex propoſito cōmodoq.finxiſſe quis nō videat?cum nuſquā ob id præcipitatum fuiſſe Vulcanum legemus , quoniā deformis natus,quoniamq. ei nō arriſerit. Etenim poeta Homerus ob id ait,ꝙ matri cōtra Iouem patrem ſuppetias tulerit. Natus enim ex Ioue & Iunone,ſm Hom. Vulcanus,licet ex Iunone ſola fingat Heſiod. in Theog. ſicut ex ſolo Ioue. Minerua dicitur, ἀπάτορα à Theocr.vocatur ī ænigmatio.cui βάμος iſcriptio. Quare parētes ad Iouem, Iunonemq.vix ſatis etiam proprie referentur.Sed & illud ſane q̄ frigide Seruius idem , ꝙ neque admiſſum ad epulas deorum Vulcanum dicit,neque diuinos honores meruiſſe,Quem Varro ēt inter ſelectos deos numerat ſeptimum.Tum ne proceſſerit quidem, vel iſto pacto quod molitur Seruius,quando non ob id ait pręcipitatum , ꝙ haud riſerit,ſed ꝙ ipſi haud arriſum. Viderimus verū ne ipſe mox credibiliora ſuſpicet? certe iā Seruius veriſſimis reuincitur. Et quidē ſi ego legerim,ſic enarrauerim.Parentes Salonini pueri,de quo hic agitur , vt ſint parentes , vocandi caſu,vt qui non riſere, neque deus mēſa dignatus,neq;dea cubili,hoc eſt nec Genius.nec

Angeli genealogia.

Iuno vitalibus auris dignum putauere.hunc ex illis qui non riſere.vt ſit figurare dictum (Quintiliano teſte) pro eo quod eſt, hunc qui non riſit. vel, qui è numero eſt eorum qui non riſere. Credebatur enim habere quiſque ſuum deum, ſuamque deam, hoc eſt ſuum Genium,ſuamque Iunonem, vitæ præſides. Hos igitur indicauit Maro catexochen. [Menſa] Menſa enim Genio conuenit,vt, Funde merum Genio, Iunoni lectus. Quod Iunius quoque Philargyrius docet. hunc ipſum ita interpretans locū, Pueris, inquit, nobilibus editis in atrio Iunonis Lucinæ lectus ponitur,Herculis menſura. Sed & apud Varronē lectū eſt,initiati pueros, Educæ, & Potinæ,& Cubæ,diuis edendi,potādi,& cubandi,vbi primum à lacte,& cuius transferunt.quam Varronis auctoritatē Donatus in Phormionē Terentianā adducens, etiā hunc ipſum citauit Maronis verſiculū,atque idē Probum quoque retulit adnotaſſe.Menſa igitur,& lectus argumēta vitalitatis,quod initijs ipſis adhibeantur. Ceterum habet homo ſuam ſibi ridendi proprietatē. Qui vero non rideant,ei qui pōt eſſe vita vitalis? vt ait Ennius.deum vero,deamq. ad has referre Varronis,Educam,Potinā,Cubamq. nequeas ꝙ hę fœminę omnes, vt Auguſt.etiam in 6.lib.de Ciuitate Dei declarauit.Sed nec ad Pilumnum,ratione pari,& Pitumnum,cōiugales deos, quibus, vt ait Varro ſcribere Martial. in 2. lib. de vita Patrum, natus, ſi erat vitalis,ſimul ab obſtetrice fuerat ſublatus, & in terra ſtratus,vt eſſe rectus auſpicaretur.Sternere etiā in ædilibus lectum conſueuerunt.Reſtat igitur vt, quod de Genio & Iunone diximus,auctoritatem quoque tibicinibus fulciatur. Plinius itaque naturalis hiſtoriæ.j Cum ſinguli, inquit, ex ſemetipſis totidem deos faciant, Genios,Iunonesq.adoptando ſibi. Seneca epiſtolarum ad Lucil.19.ita tū ait, Hoc Seponas volo, vt memineris maiores noſtros,qui crediderit Stoico fuiſſe:Singulis.n. Geniū, & Iunonē dederunt.vnde arbitror Iuuen.& per Iunonē,inquit, domini iurante miniſtro.Hoc.n.repręhendit Satyricus poeta ꝙ non per Genium, ſed per Iunonē dn̄i miniſter iuraret, videlicet more muliebri.Quo circa,ſic illa apud Petroniū Arbitrū, Quartilla loquitur.Iunonē meam iratam habeā, ſi vnquam me meminerim virginē fuiſſe. Nam infans cū pluribus inquinata ſum, & ſubinde prodeuntibus annis, maioribus me pueris applicui, donec ad hanc ætatem perueni. Hinc etiā puto natum prouerbium illud,vt dicunt, Poſſet taurum tollere, qui vitulum ſuſtulerit. Ceterum ſi detur modo,non iniquam plane à nobis peragi repræhenſionē,labe ſcereq. iam cōmētum iſtud Seruianū,qđ antequā talia prodebamus,pro indubitato obtinuerat.Reliqua in mediū,ne nobis blandiamur,libera opinaturis relinquemus. Hæc ille. E quibus patet quàm difficilis ſit hic locus, quodque de Salonino intelligēdū ſit,quod (vt.in ſuperioribus dixi) mihi non placet, verum, vt omiſſis ambagibus,ſententiam noſtram paucis expliçemus.Quia & Auguſto,& Pollioni, & pucro vato blanditus eſt Poeta,ne matrem preterijſſe culperur,in eius aſſentationem inuitat puerum ad arridendum matri,aut matrem ad arridendum puero. Nam dupliciter poſſet intelligi, ꝙ puer riſu agnoſceret matrem.aut quia ipſe rideret,aut quia mater. [Tulerint] Præterea quidam legunt,tulerunt, & tamen graues viri legunt,tulerunt, dicentes ſecundam corripi præter naturam, vt ſignificetur ſubita longi doloris fuga. & correptio, ſicut ſubitus, inquiunt, horror ſignificatus eſt in verſu illo 3.Aen. Obſtupui, ſteteruntq.comæ, & vox faucibus hæſit.in corruptione, videlicet mediæ ſyllabæ illius verbi,ſteterunt.Conſtruemus igitur dupliciter.Primo ſic:O parue puer.ſ.Marcelle,aut Salonine, incipe cognoſcere riſu.i.dum rides matrem,& ſi hoc feceris,decē menſes tulerint.i.cito tranſegerint matri longa faſtidia,aut ſi hoc facies,decem mēſes tulerunt.i.iam tranſegerunt celerrime matri longa faſtidia. Aut ſic:O parue puer,incipe cognoſcere matrem riſu.ſ.tuo,quia decem menſes tulerunt.i. abſtulerunt matri longa faſtidia,quæ abierint,ſi arriſeris.Incipe,inquam,puer cognoſcere matrem riſu.i.illi arridendo,vt tibi rurſum arrideat, quia nec deus.ſ.Genius,dignatus eſt menſa.hunc cui nō riſere parentes,nec dea.ſ.Iuno cubili.Secundo modo ſic: O parue puer incipe cognoſcere matrē riſu.ſ.mutuo dum tu illi, & illa tibi ridet. nam cum incaſſum loquatur,mater infanti ridet, quod autem rideat,docet.quia decem menſes tulerunt.i.cito abſtulerūt matri longa faſtidia.i.vt dicunt, nauſeam, & ægritudinem animi, omnia faſtidientis præ tædio.O parue puer.incipe,inquam,deinde, quaſi volens ſolicitare parentes, vt inducant puerum ad riſum,conuerſo ſermone ad eos,dicit.O parentes, facite, ſupp. vt rideat,quia nec deus.ſ.Genius,dignatus eſt hunc.ſup.eorum, qui nō riſere menſa,nec dea.ſ.Iuno cubili,ideſt vitalis non fuit,

Genium Iunonēq; cur antiqui dedere.

Prouerb.

Tulerūt.

quiſquis alienus natus eſt à riſu. ſicut Marcello contigiſſe videtur.ex eo quod dicet 6.Aen.Sed frons læta parum,& deiecto lumina vultu,& paulo poſt, Sed nox atra caput triſti circunuolat vmbra,&c.Quaſi ergo Virg.nunc admonere velit Octauiā,Auguſti ſororē,vt omnem illud & indicium breuis vitæ. qđ frons triſtis portēdit,auertat riſu.dicit,ō parētes,facite vt puer rideat, quia quiſquis eſt eorum qui nō riſere.nec deus hunc menſa,dea nec dignata cubili eſt.Et hic ſenſus vř Quintiliani, cui & Politianus aſſentitur,nec diſſentit Mancinellus,vt vidimus. Regula eſt.Dignor,verbum commune, in actiua quidē ſignificatione, accuſatiuum cum ablatiuo regit.in paſſiua,duos ablatiuos,alterum mediante a.vel ab,vt,Deus dignatus eſt hunc menſa. Item Aen.j.Non equidem tali me dignor honori.Secundi,vt Aen.3. Coniugio Anchiſa Veneris dignata ſuperbo.ſ.ab Ioue.

Regulæ Dignor.

MATRI longa decem tulerunt faſtidia menſes] Tulerunt, quidem in Rom.lib.legitur. In Longobardico, & in oblongo, tulerant.In Mediceo,& aliquot alijs peruetenbus,tulerunt Neque deſunt,qui(teſte Seruio)abſtulerint,legant. [Cui non riſere parentes] Antiquiſſima omnia exemplaria, in quibus omnibus ſcriptum obſeruauimus, cui, datiuo caſu legunt. In aliquot etiam,quot, Carulliano more ad pinguem ſonum vlo,tantum vt ab illo,qui diſtingueretur. [Dea nec dignata cubili eſt.] in Romano libro ſcriptum eſt,cuoil'eſt, Plautino more. In altero peruetteri,cubili,abſque verbo eſt.

VARIA LECT.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS Pollio, ſeu de ſeculi noui interpretatione.

SICELIDES Muſæ] Aſinius Pollio bellū geſſit cum Illirijs,quo vero tempore cepit Salonas illorum vrbem:natus eſt ei filius, quem ideo Saloninum appellauit. Virgilius cum in verſibus Sibyllinis legiſſet, naſciturum per illa tempora admirabilem quendam puerum qui orbem renouaret, vaticinium accommodauit puero.nam ex alijs gentibus non arbitrabatur futurum propter magnitudinem imperij Romani.ſed puer in tenera ætate mortuus eſt.Alterum.n.Aſinius habuit filium hæredem familiæ, qui dictus eſt Aſinius Gallus. Itaque omnia ſunt de Chriſto,de quo & nos īterpterabimur,& vendicabimus ſuo Domino poſſeſſionem.Taceant impij, nam vel ſimplici verborum ſenſu,abſque vllis omninò allegorijs,de nullo prorſus alio poteſt intelligi, quod hic dicitur, quàm de Chriſto. [Sicelides Muſæ] Propter Theocritum Siculum, quem in hoc carmine potiſſimum æmulatur, Muſas Sicilienſes appellat carmen ruſticū. [Paulo maiora canamus] Non enim omnes paſtoricia materia delectantur,hoc eſt humili. [Si canimus ſiluas] Quod grandem materiam ſilueſtri Muſa canimus.mirandū non eſt.nam & ipſæ ſiluæ prouincia ſunt ſæpenumero conſularis,dignæ quæ à conſule Romano curentur.vt Suetonius ſcribit, Caio Iulio Cæſari prouinciam in conſulatu datā,ſiluas,& colles [Vltima Cumæi] De Sibyllis diximus ſuſe in Auguſtinum. Aduentus Domini noſtri tanta res fuit.vt prænunciari cōuenerit Iudæis, & gentibus, vt priores expectarent,præſentes reciperent, poſteri crederent. Ideo ſicut apud Iudæos fuerunt prophetæ.ita apud gentiles Sibyllæ,dictæ quaſi conſciæ diuini conſilij. Vaticinij autē aduentare tempus colligebat Virgil.ꝙ Sibyllarum multa carmina ita erant compoſita,vt primis verſuum literis, aut poſtremis perſonam vel tempus deſignarent,vt Cic.in libris de Diuinatione docet.& apud Euſebium eſt vaticinium Sibyllę,de iudicio Chriſti poſtremo, ad eundem modum, quod Auguſtinus citat lib. de Ciuitate Dei 18.[Iam redit,& virgo] Dixerat aliquid forſan Sibylla de diua Virgine, id poeta ad Virginem Iuſtitiam trāsfert. aut forſan de ingēti iuſtitia Chriſti,& aureo ſeculo,quod etiam deſcribit Eſaias propheta capite ix. Erit in nouiſſimis diebus,& quæ ſequuntur.[Saturnia regna] in quibus magna cum quiete, & pace viuebatur,in æqualitate omnium,ſine ſuperbia,iracundia,& inuidia.qualis eſſet indubie poculus, qui Dei iuſſis pareret. [Iam noua progenies] Non potuit ab homine Chriſtiano diſertioribus verbis explicari, deſcenſus filij Dei ad nos. [Tuus iam regnat Apollo] Lucina Diana eſt, à ferēda luce naſcētibus. Apollo eſt eius frater,orat Dianam,vt faueat puero naſcenti, libens ac propitia nempe in regno fratris ſui Apollinis.Auguſtus exiſtimatus eſt Apollinis filius, poſtmodum etiā Apollo nominatus. [Te conſule inibit] Pollio Aſinius conſul fuit cum Cn.

Domitio Caluino in Triumuiratu, An.V.C.714. ante Chriſtũ natum 37.[Te duce]Peccatum originis delebitur virtute Chriſti,vt in baptiſmo per fiduciã erga illum. Bene expreſſit veſtigia ſceleris.nam originis ſcelus,veſtigium eſt.à parentibus trãſmiſſum' in poſteros.[Soluent formidine]Fiducia enim erga illum, qui eſt Deus,omnem excludet timorem ſupplicij ob culpã,ſiue propriam,ſiue hæreditariam [Perpetua]Quam bene?nunquam enim intermittebatur.quin nox vexaret.& hos verſus ad eundẽ modum interpretatur D.Auguſtinus in Ciuitate Dei. [Ille deũ vitam]Puer diuinã vitam viuet,& videbit heroas, & ſemideos ſuos,quos ille conſtituet,& ipſe ab eis nõ corporeis modo oculis videbitur,ſed(quod potius ac beatius eſt) mentis. de quibus eſt Beati oculi qui vident,quæ vos videtis.[Pacatumq. reget] Data omnia filio in manus à patre.frequens eſt in ſacris carminibus,& alijs libris myſticis & patrem ſubijcere omnia filio.[At tibi prima puer]Deſcribit curſum Eccleſię Chriſti,hoc eſt regni Chriſti in terris. Regnum enim Dei in Euangelio, inter cętera Eccleſiam quoque ſignificat. in naſcente eccleſia, nullo cultu, ſed opere ſpiritus Dei. nata ſunt dona dulciſſimi & ſuauiſſimi odoris,tot Apoſtoli,diſcipuli, martyres. Bonus odor Domino, in omni loco.[Ipſe lacte domum[Fructuoſiſſimi fuerũt. nunq̃ prodibant,quin domum reuerterent cũ magno prouentu Domino. [Nec magnos] Neque grex Chriſti metuet principes & monarchas,minantes & frementes.inter ipſos autem incredibilis erat concordia, pax nullum inuidiæ aut ſuperbiæ venenum. [Iam ſimul heroum]Sequenti ætate,inſtituta doctrina Dei,exẽplis Chriſti,diſciplina Apoſtolorum extendet ſe pietas latiſſime, non iam ad munuſcula,& res minutas,ſed ad colligendam meſſem,vindemiam,mel.Ingredientur Iudæi.& magna multitudo gentilium.flaueſcet paulatim ariſta gentilis tenera, & in ſpinis humanæ contumaciæ colligetur vua ſuauis,& in dura ignorantia naſcetur dulcedo mellis. [Pauca tamen ſuberunt] Non ita poterit induci Chriſtianiſmus in animos hominũ, quin multa etiamnum remaneãt veſtigia veterum errorum, diffidẽtiæ,auaritiæ,inimicitiarum,belli, crudelitatis,ambitionis,arrogantiæ. hinc naſcetur ſtudium nauigandi,& cõmutandi merces ad quæſtum, hinc mœnia vrbibus,ex ſimultatibus & diffidentia,hinc agricultura ſolicita.hæc.n.per ſe non mala ſunt, ſed prauus noſter affectus eſt in illis.[Alter erit]Redibunt priſtina incommoda nauigationum & bellorum,vnde mala tam multa in genere humano.[Hinc vbi iam firmata virũ] Vel de cœleſti beatitudine,vel de perfectis Chriſtianis id dicitur à Sibylla,in quorũ animis eſt tranquillitas incredibilis,& ætas aurea. Nec ad cupiditates exercebũt res naturales,ſed ad neceſſitates ineuitabiles,quẽadmodum Paulus ſcenas faciebat,& patres in Aegypto exercebant humum,nec erunt de ijs rebus vilibus ſoliciti, ſed eorum conuerſatio erit in cœlis, contenti ad vſum rebus qualibuſcunque obuijs,facileque parabilibus,quo fiet,vt copia ſit rerũ omnium,vnoquoque ad ſuos vſus ſumente, nõ trahente ad improbas cupiditates. [Talia ſecla ſuis] Vel hoc dixerunt fata ex votis hominum,vt talia eſſent ſecula,vel ipſa id iuſſerunt:regnum enim Chriſti eſt regnum oĩum ſeculorum, nec vnquam ſumet finem:ſatum enim volũtas eſt & iuſſum Dei [Concordes ſtabili]Fortaſſe nimium curioſum videri poſſet, ſi per haſce parcas concordes numine & voluntate fatorum,intelligi Sibyllam voluiſſe diceremus tres perſonas in diuinitate.ſed hæc ne attingamus,ne obtundamur vel impiorum, vel moroſorum vociferatione acquiritatione [Aggredere ô magnos]Optat initiũ tantorum operum,& dicit inſtare tempus,ſiue tempus,hoc eſt prænotatum à Sibylla,ſiue occaſio rerum gerendarum,quæ ex qualitate negociorum naſcitur.[Cara deum ſoboles]Nihil apertius de Chriſto,cara ſoboles Dei,& patris incrementum. De quo.n. mortali dici poteſt,quod ſit monumentum Iouis? quis poteſt Deo dare incrementum?at Chriſtus Deus, Dei filius, gloria eſt patris,quia ſapientia & virtus illius.[Aſpice] Tempus eſt remedij, quando ruunt iam omnia, & inſtat diſcrimen extremum, quod erat in genere humano plane proſtrato,& afflicto,hoc eſt tempus,de quo loquebar modo.[Aſpice venturo] Vt nõ ſolum homines, ſed Angeli, & ipſe res mutæ exhilarentur aduentu Chriſti. Nam ipſa vniuerſitas mundi,vt inquit Paulus,liberabitur à ſeruitute corruptionis. [O mihi tam longe] Infinita ſunt acta Chriſti, & ineffabilia, longiſſima vita opus eſſet. ad ea explicanda. Vtinam tandiu viuam, dum tua facta cecinerim, vel optat ſibi longã vitam.vt talem poſſit materiam ſcribere. at ea eſt de ingenio tuo cõfidẽtia?reſpondet. [Non me carminibus] Eiuſmodi materiã cantantem, nec vincet Orpheus, nec Linus, nec Pan,quid enim ſunt,quæ illi canunt,præ his ipſis? Fiducia eſt ergo in materia,non in ingenio [Huic mater]Etiam ſi adiuuentur,Orpheus à Calliope,matre muſa, Linus à Phœbo, deo carminum.[Pan etiam Arcadia]Nõ oblitus eſt decoris, paſtori enim maior & præſtantior eſt Pan, quàm Calliope & Phœbus. Ita iam ad ſummum peruenit. non videtur ei plus poſſe addi, poſtquam paſtorum deum nominauit.[Archadia] Vbi natus, vbi educatus,vbi colitur,ita vt vel ſub iniquo ſibi iudice, & alteri fauente victurum ſe confidat. magnum eſt, inimico iudici ſe approbari poſſe, vt inquit Plinius. [Incipe parue puer] Illa quidem olim futura certa,& indubitata. nunc vero incipe exhilarare matrem riſu tuo,ne des ei faſtidium tua triſtitia. ſatis ſit faſtidiorum exhauſtum decem menſibus, quibus te vtero geſtauit.Menſes hi lunares ſunt,non ciuiles.[Tulerint] Permiſſiuum eſt,concedentis præteritum,vt retineat futurum,velut apud Ciceronem. Quæ malum ſeruitus hæc eſt voluntaria! fuerit aliqua neceſſaria.& Saluſt. Egeris oro te Cicero, perfeceris quidlibet,ſatis eſt perpeſſos eſſe nos. [Qui non riſere] Grammatici de his verſibus ſatis multa diſſerunt,& nos in Auguſtinum. ſed breuiter, mea ſententia, per deum intelligi conuenit Genium, cui menſa Parabatur,vnde Genio indulgere,& per deam,Iunonem,cui ſternebatur lectus,cum ablactatur infans,ſignificat periculum eſſe vitæ in puerili triſtitia, quod ijs dij infantium tutelares non faueant.Quod ita accidit,nam,& puerulus hic celeriter eſt extinctus,nec paſſus eſt deus illum viuere,in quẽ poeta magnæ auctoritatis tranſtuliſſet, quæ propheti ſſa dixerat de filio Dei,Atque hos verſus poſtremos ſuſpicor à Virgilio additos,poſt pueri mortem.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN DAPHNIN VIRGILII.

Quinta canit cæſum crudeli funere Daphnin.
Mutuaq́; ob meritum commendat dona ferentes.

ASC. QVINTA canit.&c.]In quinta Ecloga principaliter canitur nænia,i. funebre, atque exequiale carmen Daphnidis,per quem non diſſone Cęſar intelligitur, tametſi Daphnis, apud Theocritum quoque defleatur à Thyrſide. Sunt autem qui canunt inter ſe amici, Menalcas,& Mopſus, ſibijnuicem cedentes, & mutuis honoribus, ac muneribus donãtes,quæ res non abſurde monet Auguſtum, vt pro Daphnidis.i.Cæſaris funebri carmine. præmium canentibus retribuat.Ordo verſiculorum noſtrorũ eſt. Quinta.ſupple Ecloga,canit Daphnin,ſ.paſtorem optimum. per quem intelligitur Cæſar Imperator Maximus, cæſum,i, occiſum, vulnere crudeli, id eſt à crudelibus, videlicet quibus aliquando pepercerat illato & commendat, id eſt laudat. Menalcam,ſcilicet, & Mopſum, paſtores amicos inter ſe ferentes, id eſt conferentes, mutua dona, i. munera, ob meritũ,i. quia ſic mereri viſi ſunt. Ea aũt videtur intẽtio Poetæ, vt amicitiæ legem,quæ vult vt ſibi mutuo cedant, & beneficia conferant,& defunctum defleant,explicet.& ad pręmium conferendum,Auguſtum honeſte commoneat.

CVR

SERV. C VR non Mopſe, boni qm̃ conuenimus ambo] Inducũtur duo amici paſtores canere ad delectationem. Vnde & laudant ſe,& ſibijnuicē cedunt. [Boni] Autem docti.& figurare ait, boni ambo. [Tu calamos inſ.are leues. ego dicere verſus) Hic corylis mixtas inter cōſedimus vlmos?] Ordo eſt, Cur nō Mopſe hic cōſedimus inter vlmos mixtas,corylis.ſ.vt canam⁹. Sanc. [Inter] Præpoſitio, quia pꝑoſita eſt,mutauit accētum,ſicut circũ.[Siue ſub incertas Zephyris motantibus vmbras] Dicit quidem verecunde ſe illi obtēperare debere,oſtēdit tñ, quid ſibi placeat. Nam ex ipſa laude antri,& ex arborũ vitupera tione,quarum incertas vmbras dicit,oſtendit ſuã ſentētiam eſſe meliorē. incertæ aũt vmbræ ſunt & ex ſolis circuitu,& ex mobilitate vētorum,quod ipſe etiã dicit, Zephyris motantibus.[Labruſca]Vitis agreſtis, q. qa in terræ marginibus naſcitus, labruſca dicta eſt à labris & extremitatib. terræ.

Labruſca

uenimus,id eſt ſimul iam venimus (eſt.n.præteriti tp̃is) hoc eſt qm̃ congregati ſumus,cur nō conſedimus.i. iam etiã locum ad ſedendũ cepimus. (Eſt.n.etiam pteriti tp̃is conſedimus, ſiue à conſido,ſiue à conſideo.nã in pſentia conſido eſſet conſidimus, quo verſus ſtaret.& ſententia,& à conſideo conſidemus, quod metri ratio damnat?)cur inquã non conſedimus,aut cōſidimus hic inter vlmos mixtas corylis.i.ſub vmbrã amœnã.& ita vmbrã laudat. Ad quod Mopſus.Tu,inquit,ò Menalca,es maior.i.ſenior.& ꝓpe ctior,& iō ò Menalca æquũ eſt me parere.i.obedire, & obtēperare tibi.Eſt aũt moralis ſnĩa,vnde Iuuenalis Satyra 13.de priſcis loquēs,inquit. Credebant hoc grãde nefas,& morte piandũ,Si iuuenis vetulo non aſſurrexerit, & ſi Barbaro cuicũque, puer licet ipſe videret.Plura domi farra,& maiores glandis aceruos, Tã venerabile erat pcedere quatuor annis, &c.ęquũ ergo ē me parere, .i.vt parcã tibi, ſiue nos ſuccedimus ſub vmbras incertas.i.dubias.& inſtabiles, & hoc Zephyris.i. ventis illis verno tp̃e flare ſolitis,motãtib.i.frequēter mouentib.ſ. ramos arborũ,quos vmbra ſequit, ſiue nos ſuccedimus potius. i. cũ maiori cōmodo antro.i. ad antrum hoc. aſpice.i.vide, vt. i. qualiter labruſca ſylueſtris,i.vitis inculta in labris.i.extremitati bus agrorũ ſponte naſcens ſparſit. i. ſparſim ornauit antrũ racemis raris.p quod innuit, & amœnũ eſſe ſub antrũ cōcedere, & triſte ſub vmbras incertas,qa vmbrarum titubatio, & frequens mutatio memoriæ canentũ officeret, & pabſentiã vmbrarũ ēt ſol irrueret.Regula eſt.Multa verba reperita,cũ qua cōponitur pꝑoſitione, pꝑoſitionis caſum regũt, q̃ ſi nō repetãtur,datiuum regant,vt hic ſuccedimus ſub vmbras, & antro. i. ſub antrum. De prolepſi, quæ eſt in principio, nos conuenimus ambo boni, tu inflare calamos,ego dicere verſus,alibi dedimus regulam.

Regula.

ARGVMENTVM.

DEFLENT Amici Paſtores Daphnidis obitum atque eius interim laudes concinunt. quæ cum eiuſmodi ſint, vt niſi magno alicui viro accommodari recte nequeant, cui ſcilicet diuini debeãtur honores, iccirco pro Daphnide C. Iulium Cæſarem intelligendum putant.

DAPHNIS.

ECLOGA QVINTA.

MENALCAS, MOPSVS.

C VR non Mopſe (boni quoniam conuenimus ambo,
Tu calamos inflare leues,ego dicere verſus)
Hic corylis mixtas inter conſedimus vlmos?
MO.Tu maior:tibi me eſt æquum parere Menalca:
Siue ſub incertas Zephyris motantibus vmbras,
Siue antro potius ſuccedimus.aſpice vt antrum
Sylueſtris raris ſparſit labruſca racemis.

ASC. CVR non Mopſe boni,&c.] Inducuntur duo paſtores vt dixi inter ſe amici,Menalcas maior,& Mopſus minor decore cedens,& obſequens maiori, tota ecloga actiua eſt, nam nuſquã poeta loqtur, dicit ergo Menalcas puerũ Mopſum opportune laudãs à peritia canendi (nam laudari optant pueri,laudataq. virtus creſcit,& immenſum gloria calcar habet] ò Mopſe qm̃ nos periti in muſica conuenimus ambo. cur nō conſedimus. i. locum cepimus etiã hic inter vlmos mixtas corylis,vt melius cōcinamus?Ad quod Mopſus. Menalca,inquit,cum ſis maior,tuum eſt pire,& prius locum capere,meum ſequi te, quocũque ieris,ſiue ſub vmbras,q tñ incertæ ſunt, ſiue potius ſub antrũ,quod tam amœnum eſt, nam labruſcis exornatur. Ordo eſt. O Mopſe (inquit Menalcas) quoniam nos ambo boni, id eſt docti, & periti, tu ſupple bonus, hoc eſt doctus, inflare calamos leues, id eſt graciles, ego ſupp.bonus & doctus, dicere, id eſt ad dicendum verſus, con-

CONVENIMVS ambo] In oblongo codice Conſedimus legitur omnino corrupte.

VARIA LECT.

SERV. MOntibus in noſtris] Ac ſi diceret. in hoc territorio.[Tibi certat] vſurpatũ eſt. nã hodie, certo tecũ dicimus. [Quid, ſi idē certet Phœbũ ſupare canendo?] Offenſus cōparatione inferioris, hoc dixit,licet nō amare Menalcas dixerit Sol⁹ tibi certet Amyntas.qđ tñ qa hic aſpere acceperit. ille paulo poſt curat, dicēs.Lenta ſalix quãtũ pallēti cedit oliuæ. [Phyllidis ignes] Phyllis regina Thracum fuit.Hæc Demophoōtem Theſei filiũ regē Athenienſiũ redeũtē de Troiano prœlio dilexit,& in cōiugiũ ſuũ rogauit. ille ait ante ſe ordinaturũ rē ſuã, & ſic ad eius nuptias reuerſurũ.Profect⁹ itaq.cũ tardaret,Phyllis,& amoris ĩpatiētia,& doloris ĩpulſu,q ſe ſpretã eſſe credebat, laqueo vitã finiuit, & conuerſa eſt ĩ arborē ſui nois.i.amygdalũ ſine folijs.Poſtea reuerſus Demophoon,cognita re eius amplexus

ME.Montibus in noſtris ſolus tibi certat Amyntas.
MO.Quid, ſi idē certet Phœbũ ſuperare canendo?
ME.Incipe Mopſe prior,ſi quos aut Phyllidis ignes,
Aut Alconis habes laudes,aut iurgia Codri
Incipe:paſcentes ſeruabit Tityrus hœdos.
MO.Imò hæc,in viridi nuper quæ cortice fagi
Carmina deſcripſi,& modulãs alterna notaui,
Experiar.tu deinde iubeto certet Amyntas.
ME.Lenta ſalix quantum pallenti cedit oliuæ;
Puniceis humilis quantum ſaliunca roſetis:
Iudicio noſtro tantum tibi cedit Amyntas.
Sed tu deſine plura puer: ſucceſſimus antro.

plexus eſt truncum, qui, uelut ſponſi ſentiret aduentũ, folia emiſit. Vnde etiã Phylla ſunt dicta à phyllide, quæ ante petala dicebantur. Sic Ouid. in Met. libris. [Alconis laudes] Hic Cretenſis ſagittarius fuit, cuius cum filium draco inuaſiſſet, tanta arte direxit ſagittã, ut ea currens, in ſerpentis deficeret uulnere, nec trãſiret in filium. [Iurgia Codri] Codrus, dux Athenienſium fuit, qui orto bello inter Laconas, & Athenienſes, cum reſpondiſſet oraculũ, illos poſſe uincere, quorũ dux perijſſet, habitu humili profectus eſt ad hoſtium uicina tentoria, & illic iurgio eos in ſuam cędem inſtigabit, & à nullo cognitus fecit locum oraculo. [Cortice fagi] Vbi. n. debuit magis ruſticus ſcribere: [Modulans alterna] Secundum rythmum componẽs. Alterna autem, uaria ꝑ muſicam, cuius ſonus uarius inuenitur ex pedum diſſimilitudine. Significat autem cantaturum ſe epicediõ & epitaphion. Nã epicedion eſt quod dicitur cadauere nondum ſepulto. ut, Extinctum nymphæ crudeli funere Daphnin. Epitaphion autem poſt completam ſepulturam dicitur. ut, Daphnis ego in ſyluis hinc uſque ad ſydera notus. [Lenta ſalix quantũ pallenti cedit oliuæ] Ruſticis utitur cõparationibus. Salix aũt uiliſſima eſt arbor, oliuæ comparatione. [Saliunca] Herbę genus, quam orcitunicam uulgo uocant. [Roſetis] Vbi roſæ naſcuntur. [Iudicio noſtro] Ac ſi diceret. Quid alij ſentiant, uideris. [Deſine plura puer] Celſa te excuſãdo, & alia dicẽdo. & ſubauditur obtẽdere uel dicere.

Codrus.

Epicedion. Epitaphium.

Vel orticam.

A S C. MONTIBVS in noſtris] Inter eundũ ad antrum iterum cohortatur Menalcas Mopſum iuniorem, laudans eũ prudenter, quia ſic ut nõ ſibi omino placeat nec ſecurus deſidear, dicens montibus in noſtris ſolus tibi certat Amyntas, hoc eſt ſolum Amyntã æmulũ habes in his regionibus, qui tecũ audeat cõtendere de laude cantilenæ. Ad qđ Mopſus indignatus puerili auiditate laudis. Quid ſi idẽ certet Phœbum ſuperare canendo? q. d. nunquid propterea Phœbo timendus ſit? Quod intelligens Menalcas ne ab inſtituto diuertatur, omiſſa illius purgatione iterũ cohortatur dicẽs. Incipe Mopſe prior & c. quibus uerbis tãgit triplicem materiã q̃ à poetis ſolet decãtari. Amores. ſ. Phyllidis qui ab amaſijs poetis uerſu elegiaco, & ꝑ infelicẽ exitum à tragicis deſcribi pñt. Laudes Alconis in peritia ſagittãdi, q̃ lyrici carminis materies eſt, uñ Flaccus in arte, Muſa dedit fidibus diuos pueros que deorũ. Et pugilẽ uictorẽ, & equum in certamine primũ. Fidibus. n. canũtur hymni. i. laudes deorũ, & uictorum. Et iurgia Codri q̃ ad heroicum carmen ſpectãt, nã fortiter obijt pro rep. quales ab heroicis laudari & decantari ſolent. Bene ergo ad q̃uis harum trium materiarum decãtationẽ cohortatur puerum. At ille dicit ſibi parata eſſe lõge alia carmina, intelligens de nece Daphnidis, quibus ꝑ argumẽti atq; ſubiecti de quo ſunt, nobilitatẽ tm̃ tribuit, ut nõ dubitet ſe illis Amyntã ſuperaſte, uñ inſultans quodam modo dicit, tu deinde iubeto certet Amyntas, uerum Menalcas intelligens ſtomachum pueri gloriæ cupidi nondum ſedatum placat eum dicens. Lenta ſalix & c. Ordo eſt. Solus Amyntas paſtor ille æmulus, de quo dictũ eſt, inuidit ſtultus Amyntas. Et hæc eadem ut ſciret quid non faciebat Amyntas? Vnde non dubium quin per Amyntam intelligatur quiſpiam poetæ æmulus, certat tibi, contendit tecum de laude cantilenarum, in noſtris montibus. Ad Siciliam reſpicit. Ad quod Mopſus. Quid ſup. diceres ſi idem. ſ. Amyntas, ſed inuidioſe nõ nominat eum, certet. i. conetur ſuperare Phœbum. i. principem muſicorũ (quia Virgilius de Muſis loquens dicit. In medio reſidens complectitur omnia Phœbus. Vñ Flaccus in arte. Ne forte pudori ſit tibi muſa, lyræ ſolers & cantor Apollo. Quinetiã ſ̃m Plin. heroici carminis auctorẽ, nam ipſum oraculo debemus) q. d. ſi forte certe non tñ iõ ſuperet eum, ita nec me ſuperat, licet mecum cõtendere audet. Menalcas aũt prudenter dehortans ab ęmulatione & ad cantilenã cohortans dicit. Mopſe incipe prior, q. d. ſubſequar, & te iuuabo, ſed incipe prior. i. ante me (duo enim ſunt) ſi tu habes aut quos. i. aliquos amores Phyllidis. i. argumẽtum de amoribus quales erant Phyllidis reginæ Thraciæ, aut ſi habes ſup. aliquas laudes Alconis illius optimi ſagittarij, id eſt argm̃ lyricum de laude alicuius artis aut victoris, aut ſi habes ſupp. aliqua iurgia Codri. i. qualia Codrus rex Athenienſiũ excitauit ut pro rep. fortiter oppeteret, hoc eſt ſi habes carmina elegiaca, tragica, lyrica, aut heroica, incipe, quia Tityrus mercenarius noſter ſeruabit. i. cuſtodiet agnos paſcentes. Aut ideo dicit, ſi quos aut Phyllidis & c. q̃a quilibet ea libenter canit q̃ ipſe habet. vñ Amaſius poeta ferè amores canit, ſed p̃ſtat prior expoſitio. ut hęc pro oĩbus ſimilibus argumentis ponantur. Rñdet Mopſus. Imò ego experiar. i. faciã experimentũ, & periculum an bene condita ſint hæc carmina, q̃ ego deſcripſi nuper in viridi cortice fagi, illius arboris, per q̃ poetam intelligi dat, qui ſub fago dictus eſt recubuiſſe, & q̃ ego modulans. i. cantando componens ad modulos. & certas menſuras alterna. i. alternatim vt ex uarietate deprehenderetur concentus, tu ò Menalca iubeto deinde. i. poſtquam ea expertus fuero. ut ſup. Amyntas certet mecum ſup. q. d. tãtum eſt in eis propter argumenti nobilitatem artis & ſuauitatis, vt etiam æmulus ſeſe victũ fateatur. unde dicit Menalcas placans eum. Quantum ſalix lenta. i. flexibilis in paludibus naſcens (quia dum ſolida fit, ſanè longa eſt) cedit oliuæ. i. uincitur ab oliua pallenti. ſ. cortice iam uetere, & quantum ſaliunca. herba illa humilis. i. humi naſcens nec multum aſſurgẽs, cedit roſetis. i. fruticibus roſiferis, puniceis. i. rubicundis, tantum tibi cedit Amyntas, noſtro iudicio. i. quantum nos iudicare poſſumus, q. d. videris tamen quid alij de te iudicent, quod dicit ne ſecuritas de uictoria negligentem reddat. Sed tu puer deſine plura ſupp. obloqui, nos ſucceſſimus antro. i. peruenimus ſub antrũ ubi cantare delegiſti. Regula eſt. Verba ad certamen aut congreſſum pertinentia apud Virgilium ſępe cum datiuo conſtruuntur, q̃ apud alios ferè cum ablatiuo mediante prępoſitione cum, conſtrui ſolent. Vt hic certat tibi, pro tecum. & Aeneid. j. infelix puer atque impar congreſſus Achilli. i. cum Achille. Et eiuſdem 4. placido ne etiam pugnabis amori? id eſt cum amore & c.

Phœbus muſicus.

Regulæ grãmaticalis.

VARIA LECT. IVBETO certet Amyntas] In Romano libro & in Mediceo legitur, Iubeto ut certet.

Extinctum nymphę crudeli funere Daphnin
Flebant, vos coryli teſtes, & flumina nymphis:
Cum complexa ſui corpus miſerabile nati
Atque deos, atque aſtra vocat crudelia mater.
Non vlli paſtos illis egere diebus
Frigida, Daphni boues ad flumina: nulla neq; amnẽ
Libauit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Daphni tuum Pęnos etiam ingemuiſſe leones
Interitum, monteſque feri, ſyluæque loquuntur.
Daphnis & Armenias curru ſubiungere tigres
Inſtituit: Daphnis thyaſos inducere Baccho,
Et folijs lentas intexere mollibus haſtas.

SERV. EXtinctũ nymphę crudeli funere Daphnin] Multi dicunt ſimpliciter hoc loco defleri Daphnin quẽdam paſtorẽ. Alij dñt ſignificari ꝑ allegoriã C. Iuliũ Cæſarẽ, qui in ſenatu à Caſſio, & Bruto viginti quatuor vulneribus intereptus eſt. Vñ & [Crudeli funere] Voluit dictum. Alij uolunt Quintiliũ Varũ ſignificari cognatũ Virgilij, de quo & Horatius. Ergo Quintiliũ ꝑpetuus ſopor urget. Tamen [Crudeli funere] Ad quem uis põt referri. [Vos coryli teſtes & flumina nymphis] Bñ teſtimonij vtitur in rebus incredibilibus. Nã fletum facile dearũ perſona non recipit. Et bonis uſus eſt gradibus, fleuerunt nymphę, quibus inſita eſt naturaliter pietas. homines, ad quos mortis ꝑuenit dolor. Pecudes, q̃ licet ratione careant, tñ nõ carent ſenſu. Feræ, crudelitate gaudentes. Quam rem rurſus quia incredibilis eſt, teſtimonio comprobat, dicens. Hoc & montes loquuntur & ſyluæ. Quod autem ait, coryli teſtes, & flumina, vſurpatum eſt, nam teſtes flumina non dicimus. Quæ enim in is exeunt, neutrũ in e mittũt, ut agilis, & hoc agile. Sed nec hoc teſte, & hęc teſtia poſſumus dicere. Vñ ꝑ diffinitionẽ debemus dicere. teſtes mihi ſunt hæ res coryli & flumina. Sic Horat. Teſtis Metaurũ flumen. Propertius, Teſtes ſũt ſydera nobis. [Aſtra crudelia] Quę accelerauerunt Daphnidis mortẽ. [Complexa ſui corpus miſerabile nati] Lugentiũ eſt vt & corpori ĩhęreãt. [Nulla quadrupes] Hic, & hęc quadrupes dicimus: alibi, Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit [Mõteſq. feri ſyluæq. loquũtur] Hyperbolicos dixit. Et notandum ꝙ cũ dicere cœperit eius apotheoſin, contra lætitiam rebus oĩbus dabit. quas nunc in mœrore fuiſſe memorauit. [Daphnis & Armenias curru ſubiungere tigres] Hoc aperte ad Cæſarem pertinet, quem conſtat primum ſacra liberi patris tranſtuliſſe Romã. [Curru] Pro currui. [Thyaſos] Saltationes, choreas. Liberi. id eſt liberalia.

A S C. EXTINCTVM nymphę & c.] Poſtq̃ ergo confederant, incipit Mopſus experiri ea carmina quæ ſe deſcripſiſſe in cortice

fagi p̃dixerat, quibus deflet necem Daphnidis, qui habitus eſt optimus paſtor intelligens haud dubie Cæſarem, quem innuit optimũ Rom. imperatorẽ, & dignitatis Romanæ cuſtodẽ atque ita ꝑ matrem Daphnidis, q̃ nympha erat, allegoricos Romã intelligere poſſumus, q̃ orba tanta prole in luctũ concidit. Quod uero poſt mortem Daphnidis dicit pecudes mœrore contabuiſſe, & arua ſterilitate, eo ꝑtinet ut reip. iacturam per mortem Cæſaris ſignificet, per q̃ eius ſalus ſperabatur. Nã poſt eum non libera manſit, ſed à triumuiris occupata multis ciuilibus bellis at trita eſt, nec obſtat ꝙ dicturus eſt. & puer ipſe fuit, nã ut illic dicam, eius põt eſſe alius ſenſus. Quæ uocabula expoſitionis egẽt, aut in Seruio, aut in Mancinello declarantur. Sciendum aũt eſt quia Mopſus iunior deflet necẽ Daphnidis, & Menalcas exultat ob diuinitatem eius, q̃ per emigrationẽ, ac tranſitum ad ſuperos adeptus eſt. Ordo eſt, nymphę. i. deæ fluminum, ac fontium, mõtium, aut ſiluarum, ſed nympha dr̃ ẽt ſponſa, unde paranymphus dr̃ pronubus, quo circa allegoricos intelligendę ſunt matronę Romanæ, flebant. i. deplorabant, & illacrymabant Daphnin paſtorem illũ optimũ, & pulcherrimum Apollinis, & nymphę filium allegoricos Cęſarẽ p̃ſtantiſſimũ. ſ. imperatorem extinctũ. i. occiſum extincto calore uitali, uulnere crudeli, id crudeliter illato ab iis uidelicet, quibus ipſe pepercerat, uos Coryli & flumina eſtis ſup. teſtes. i. ꝑhiberis teſtimoniũ nymphis) hoc eſt ſcitis q̃ mœſtitiã nymphę inter corylos, & ad flumina, hoc eſt ad loca ſecreta ne ab interfectoribus deprehenderentur exercuerũt) flebant inq̃ nymphæ cũ. i. qñ aut interea dum mater complexa. i. inter brachia ut ſit cõtinens corpus nati. i. filij ſui Daphnidis, miſerabile. i. miſeratione dignũ, uocat atque deos atq. aſtra. i. & deos & aſtra, uel tam deos q̃ aſtra crudelia) Id aũt ſolent qui chariſſimum quenq; amiſerunt, unde Aeneas poſt amiſſam coniugem Aen. 2. Quẽ nõ incuſaui amens hominũq. deorumq.?) Nõ ulli &c. cõuertit ſermonẽ ad Daphnin quaſi in conſolationem eius; ſed uñr mihi hęc carmina ſic cõdita eſſe quaſi ſint excogitata ad legẽ amębei carminis, procedunt. n. ꝑ clauſulas, quam rem ſignificauit eorũ auctor dicẽs, & modulãs alterna notaui. Ordo igitur eſt. O Daphni ulli ſup. Bucolici ſeu armẽtarij, nõ egere. i. egerũt, hoc eſt minauerũt illis diebus quib. ſ. te nymphę materq. flebant, boues paſtos. i. licet paſti eſſent, ad flumina frigida. i. ad refrigeratiua, & tẽperatiua paſturę, vñ grauẽ iacturã facere poterant quia paſti nõ adaquabantur, & nulla quadrupes. i. pecus. neque libauit. i. ẽt modicum deguſtauit amnẽ. i. fluuium circumnantem, nec attigit herbam graminis. i. frondem aut comã herbę uulgaris. [Hic iterum tres negationes non plus efficiunt, quã duę facerent ſi dictio nulla in fine poneretur: diceretur. n. ſic, neque amnem libauit, neque herbam attigit quadrupes vlla, non nulla] O Daphni, & montes feri. i. in quibus verſantur ferę allegoricos proceres immites, & cõiurati, & ſyluę. i. ſylueſtres. i. agreſtes, loquuntur. i. ꝑhibent & atteſtantur etiã leones pœnos. i. punicos, qui iubati & ferociſſimi ſunt. i. ipſos ſicarios qui te trucidauerunt, ingemuiſſe. i. multum gemuiſſe, hoc eſt multo gemitu proſecutos eſſe tuum interitum) Si ad Theocritum reſpexerimus, dixerimus omnia ſimpliciter dicta. Nam ille eadem de Daphnide ferè dicit, verum multa eſt Maronis ars, qui Theocritum imitando inſtitutum ſuum perſequi nouit) Daphnis & Armenias &c. Incipit, vt dixi, quaſi nouum carmẽ nec ſuperioribus continuatum, vnde & perſonã mutat in tertia perſona nunc loquens, & ſi, ut Seruius docet, hæc ſequẽtia manifeſte de Cęſare dicta ſunt, nõ uideo, cur reliqua de eo dicta negem. Ordo eſt. Daphnis inſtituit. i. primus ordinauit (quod Cæſar Romæ primus fecit) ſubiungere curru. i. ſubiugare ad currum, & i. ẽt, armenias. i. hyrcanas tigres quæ ferociſſimæ sũt. & Daphnis inſtituit inducere, aut Daphnis inducere pro ĩducebat thyaſos. i. ſaltationes cœleſtes Bacchi. i. quæ fieri ſolẽt in honorem Bacchi, & inſtituit intexere haſtas lẽtas. i. molles thyrſos, foliis. i. frõdibus. mollibus. i. uitium, hoc eſt Pampinis, ſic. n. vocantur. Regula eſt. Nomina quartæ declinationis legitime inflectũtur, ſi mittãt genitiuum in us, & datiuum in u, aut genitiuũ in vis, & datiuum in vi, ita ut in eis pares ſint ſyllabæ, At nũc genitiuum in us, & datiuũ in vi, duntaxat mouemus, licet ueteres illum in vis, diuiſas ſyllabas, & tunc in u, frequentius inflexerint, unde eſt apud Comitũ annuis cauſa. Et hic curru ſubiungere pro currui, vt q̃dã uolũt.

VARIA LECT. FRIGIDA Daphni boues ad flumina, nulla neq; amnẽ] In Longobardico legitur, Ad flumina vlla neque amnem. [Pœnos etiã ingemuiſſe leo] In Romano libro legere eſt, Gemuiſſe, ſed ingemuiſſe, maiorẽ hẽt vim, & numerus ipſe magis delectat. [Armenias curru ſubiungere Tigres] ita quidẽ legendũ. Sed in Romano libro legitur, Armenia, puto ſcriptoris negligentia. reliquæ dictiones ꝑmixtæ ſunt. & punctis male diſtinctæ. Eſt. n. Currus vbi iungere tigres. [Inducere Baccho] Baccho paſſim lr̃ in impreſſis libris. In antiquis oĩbus, Bacchi, vt ſit, Thyaſos Bacchi. In Longobardico vltima litera abraſa eſt. Et, ò, repoſitum aliena manu, & atramento. videtur vero Bacchi fuiſſe prius.

Vitis vt arboribus decori eſt, vt vitibus vuæ,
Vt gregibus tauri, ſegetes vt pinguibus aruis:
Tu decus omne tuis. poſtquam te fata tulerunt:
Ipſa Pales agros, atque ipſe reliquit Apollo.
Grandia ſæpe quibus mandauimus hordea ſulcis,
Infelix lolium, & ſteriles dominantur auenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narciſſo
Carduus, & ſpinis ſurgit paliurus acutis.
Spargite humum folijs, inducite fontibus vmbras
Paſtores, mandat fieri ſibi, talia Daphnis.
Et tumulũ facite, & tumulo ſuperaddite carmen.
Daphnis ego in ſyluis, hinc vſque ad ſydera notus,
Formoſi pecoris cuſtos, formoſior ipſe.

SERV. Vitis vt arboribus] Locus Theocriti eſt. [Tuis] Si Romanis, Cęſar, ſi paſtoribus, Daphnis. [Pales] Dea pabulorũ. [Apollinẽ] Aũt dicit νόμιον. i. paſtoralẽ. Nã Admeti regis pauit armenta. & h. d. Nec pabula naſcentur, nec pecora. [Grãdia hordea] Vſurpatiue metri cã dixit, nã triti, cũ hordeũ, vinum, mel, numeri tm̃ ſingularis ſunt. Vñ plurali in proſa vti non poſſumus. vina tm̃ poſſumus dicere Cic. exẽplo, qui ait in p̃tura, Vina, cęteraq. q̃ in Aſia facile cõparãtur. [Mãdauimus] Cõmendauimus vel ſeminauimus. & recte dr̃ redditurіs. [Infelix lolium] Inutile, infœcundũ. [Steriles] Aũt auenas ſm ſitum Italiæ dixit. Nam in Thracia fructuoſæ ſunt. Hæc aũt dicit contingere, vt oſtendat terrã dolere quoque Daphnidis mortẽ. [Paliurus] Herba aſperrima, & ſpinoſa. [Spargite] Implete. vt Spargitur & tellus lacrymis. Et dicit ornandum eſſe ſepulchri locum ex voluntate defuncti. [Inducite fontibus vmbras [Facite nemora circa fontes. & hoc ideo, quia, ut diximus, heroum animæ habitant vel in fontibus, vel in nemoribus. vt, Lucis habitamus opacis, Riparumq. toros, & prata recẽtia riuis Incolimus. [Superaddite carmen] Duos verſus carmen vocauit. Nec mirum, cum etiam de vno carmine dixerit: vt, Et rem carmine ſigno, Aeneas hæc de Danaïs victoribus arma. [Daphnis ego in ſyluis, hinc vſque ad ſydera notus] In ſyluis notus. & hinc vſque ad ſydera. [Formoſi pecoris cuſtos, formoſior ipſe] Si ad Cæſarem referas, hoc dicit, Boni populi optimus imperator.

ASC. VITIS vt arboribus decori eſt] Recitat adhuc carmina ſua de Daphnidis interitu Mopſus, ſed vt dixi varias ſentẽtias ĩterſerit ita vt ꝑ interualla pronuncianda videantur, & quaſi alternatim canenda. Vtens ergo iuxta exigẽtiã, & decorum Bucolici carminis cõparatiõe rerũ agreſtiũ, dicit, Daphnin fuiſſe decus oẽ atq; ornamẽtũ ſuis, nõ dicẽs quibus vt ad Cæſarẽ referri poſſet, probat autẽ & decus & ſalutẽ fuiſſe aruis, & paſcuis q̃ eius morte à numinibus ſuis deſtituta ſunt, per quã rẽ oſtenditur q̃ neceſſaria fuerat Daphnidis p̃ſentia, innuens dãnoſiſſimã reip. fuiſſe Cęſaris necẽ, cõcludens aũt carmen ſuũ ponit epitaphiũ inſcribendũ tumulo Daphnidis in quo manifeſta eſt allegoria vt ſub ordine dicã. qui talis eſt. Vt. i. quemadmodũ vitis eſt arboribus. ſ. vlmis p̃cipue quibus maritatur in Italia atque adhæret vitis, decori. i. ad decus, & ornamentum, quod arboribus ſterilibus ruſticus nullum iudicat eſſe niſi vitem ſuſtentet & vt. i. qualiter uuæ. i. racemi aut botri, ſunt uitibus decori, & ut tauri. i. maiores boues aut q̃ a ſubmiſſarij, ſunt gregibus. ſ. armẽtorum: (unde grex generaliter eſt quorumuis animalium congregatio) decori, & ut ſegetes ſunt aruis. i. agris aratis pinguibus. i. opimis, decori, ita ſup. ò Daphni es tu tuis. ſ. amicis, & notis ac ſubditis, omne decus. i. ornamentũ. probat quia poſtq̃ fata tulerunt. i. abſtulerunt te. i. poſtquam mors abſtulit nobis te, ipſa Pales. i. dea pabulorum, ac paſcuorum, quę ea curare maximopere deberet, unde & ipſa & ipſe hic emphaſim hñt) atque ipſe Apol-

lo

lo.ſ.Nomius hoc eſt paſtoralis (quia Apollo dr̄ pauiſſe armētū
Admeti)reliquit agros. Et ideo quia ſine numinibus erant, lo.
lium.i.herba illa nociua quę & zizania dr̄.infelix. i. infelicitatē
ac pauperiem inferens colonis,& auenæ ſteriles.i.exiguę & mo
dicæ aut uanæ,& inanes ac ſterilitatem inducentes, dominātur
ſæpe ſulcis.i.fiſſuris aratri,hoc eſt vi ſua oppreſſis melioribus ſa
tis oriuntur in illis ſulcis, quibus mandauimus .i. credidimus &
commiſimus quaſi ad vſuram vt plus reddāt quàm acceperint,
hordea.i.frumēta illa grandia.i.magna reſpectu auenæ.(Nō mi
rum ſit ſi hordea frumētū dico, quia generali appellatione om
nia ſemina quibus fruimur frumenta vocantur, licet Galli ferè
pro tritico accipiant)Et carduus .i. tribulus & herba ſpinoſa,&
paliurus.i.frutex ille acutis ſpinis.i.habens acutas ſpinas,aut pa
liurus ſurgit, ſup. cum acutis ſpinis ſuis, pro molli viola & pro
Narciſſo purpureo .i. purpurei coloris, hoc eſt loco uiolæ &
Narciſſi,ſeu vbi uiolæ & Narciſſi ſurgere deberēt. Spargite.&c.
Inceptat iterum aliud carmen inuitās paſtores ad mollē ſepultu
rā Daphnidi extruendā.q̄ ad beatitudinē defunctorum pertine
re ſtulta credidit gentilitas,unde eſt illud Perſianum. Aſſenſere
viri,nunc non cinis ille poetæ Felix non leuior cyppus nunc im
primit oſſa.Laudant conuiuæ nunc non ē manibus illis. Nunc
nō ē tumulo fortunataq. fauilla Naſcētur violę. Et illud Iuuē.
Dij maiorum vmbris tenuem, & ſine pondere terram, Spiran-
teſq.crocos & in vrna perpetuum ver. Qui præceptorum ſancti
voluere parentis Eſſe loco. Et Martial. Sit tibi terra leuis mol-
lique tegaris arena. Tibullus autem econtrario pro maledicto
imprecatur dicens,O tu qui venerem docuiſti vendere primus,
Quiſquis es infelix vrgeat oſſa Lapis.Ordo igitur eſt.O paſto-
res ſpargite.i.cooperite ſpargendo humum.i.terram. folijs. i.
frōdibus arborum, aut folijs florum inducite fontibus vmbras
.i.facite lucum circum fontes,quia Daphnis mandat talia fieri
ſibi & facite,ſup. Daphnidi.tumulum.i.ſepulturā habentē tu-
morem.tantum.n.erigitur terra, quantum eſt quod imponitur
corpus.& ſuperaddite tumulo carmen.i.inſcriptionem ac epita
phium ſequens. Ego ſup. qui hic ſepelior ſum Daphnis notus
in ſyluis.i.in locis ſyluestribus.aut in omnium rerum congerie,
hinc.i.ab hoc loco vſq; ad ſydera,ipſe.i.ego qui ſum cuſtos pe-
coris formoſi,formoſior ſup.eo.i.boni populi optimus impera
tor.Et hoc ſi ad Cæſarem referatur.Ad quod aptum eſt vocabu
lum illud in ſyluis. Nam ſyluę dicuntur ab hyle ſecundum quoſ
dam,accipitur nonnunquam pro horoſcopo, vnde allegoricos
dictum volunt. Cui mater media ſeſe tulit obuia ſylua. Itaque
Cæſar diceret ſe in primordijs rerum notum.

VARIA LECT. GRANDIA ſæpe quibus mandauimus hordea ſulcis] In
aliquot cod.antiquis legere eſt,Sæpe quidē mandauimus.[Infe
lix lolium,& ſteriles dominantur auenæ] Dominantur in impſ-
ſis tm̄ codicibus legitur. In antiquis vero omnibus, quotquot
hſc cōtigit,naſcūtur eius loco poſitū obſeruaui.[Pro molli vio
la,pro purpureo narciſſo] In Romano lib.additum eſt, Et,legi-
turq. [Pro molli viola,& pro purpureo narciſſo] Sed abſque ea
particula copulatiua lectio mihi vr̄ elegantior.[Inducite fonti
bus vmbras]Ita pleraqne antiqua legunt exēplaria, quod ēt in
vulgaris codicibus habetur.In Rom. tm̄. aras, non vmbra.legi-
tur.& aliquot exemplaria non fontibus,ſed frondibus,habent.

ME. Tale tuum carmen nobis diuine poeta,
Quale ſopor feſſis in gramine, quale per ęſtū
Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere riuo.
Nec calamis ſolū æqparas,ſed voce magiſtrū.
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
Nos tm̄ hęc quocunq; mō tibi noſtra viciſſim
Dicemus,Daphninq. tuū tollemus ad aſtra:
Daphnin ad aſtra feremus:amauit nos quoq;
MO. An qdq̄ nobis tali ſit munere mai⁹?(Daphnis.
Et puer ipſe fuit cantari dignus:& iſta
Iampridē Stimicon laudauit carmina nobis.

SERV. TAle tuū carm.] Laudant ſe inuicē, vt diximus ſupra.[Quale ſopor]Qualis res: vt, Dulce ſatis humor. [Feſſis]Fatigatis labore. [Nec calamis ſolū ęquiparas,ſed voce magiſtrū]Vr̄ allegoria quaſi ad Theocritū & Virgiliū reſpicere, hinc eſt,Nūc eris alter ab illo.i.tu ſolus poſt illū, Bucolicū carmē ſcribes.[Quocūque modo] Prout poſſumus. Et dicit ſe Daphnidis dicturū apotheoſin .i. relationem in deos.ſ.pertinentem ad diuinitatem,cum homines inter deos cōmemoramus: vt [Daphninque,tuū tollemus ad aſtra]Tuum.i. quē diligis. [Tali munere] Si amicū laudaueris. [Puer ipſe] Modo Daphnin intelligimus. nam Cæſar non puer occiſus eſt,ſed maioris ætatis. [Iampridē Stimicon laudauit carmina nobis] Ac ſi diceret, ſcio eſſe optima quæ dicturus es:fruſtra verbis extenuas,quia ille ſupra vere cunde dixerat:Quocunque modo tibi noſtra viciſſim.

ASC. TALE tuum carmen &c.]Menalcas vt candidus.i. minime
inuidus poeta laudat Mopſi iunioris amici carmen, quo ipſum
ad maiora incēderet. Et modeſte innuit ſibi quoque carmē eſſe
quo rńdeat ſicut receperat.Ad qđ audiēdū ſe auidū oſtēdit Mo-
pſus,vt mutuā amicitiā facile inter eos agnoſcas. Sanè p Menal
Poeta diuinus. cam vr̄ poeta hic intelligi ſicut in Meri. Ordo eſt.O Mopſe di-
uine poeta. Bene vocat poetam diuinum,quia oīs poeta vates
nec pōt verus poeta dici cui nō ſit mēs diuinior q̄ cæteris.vnde
Flaccus in primo ſermonū de poeta dicit.Ingeniū cui mēs diui
nior atq; os Magna ſonaturū,des nominis huius honorē. Mētē
aūt diuinā habēt poetæ,aut quia diuinādi peritiā, aut quia deo
poſſeſſam.vń Ouid.Eſt deus ī nobis,agitāte calefcimus illo. Et
quia ſpiritus diuinus in eis p̄dominatur ita vt deo potius aucto
re q̄ homine cātare putentur, dr̄ ēt inſani & furere diuino fu-
rore.Aut quia diuini officij imitatricem,nā ſicut deus ſolus ex
nihilo creat,ita poetę ſępe quaſi de nihilo fingūt.Sed ordinē p-
ſequamur,ò diuine poeta tuum carmen eſt,ſup.nobis tale.i.res
tā ſuauis ac delectabilis,quale.i.q̄ ſuauis, ac delectabilis res eſt,
feſſis.i.defatigatis,ſopor in gramine,& quale.i.qualis res eſt.re-
ſtinguere.i.ſedare ſitim per æſtum.i.vehementiā ſitis ex calore
prouenientem.riuo dulcis aquę ſaliētis.i.emicantis ac ſcaturiē
tis.Nec p quia,non(nam nec idem eſt quod & non,& aūt vr̄ in
terdum pro quia capi)quia tu æquiparas magiſtrum.i.te æqua
lem facis magiſtro.i.Bucolici carminis hoc eſt Theocrito,nō ſo
lum calamis,i.fiſtulis tenuibus ex calamis ſeu culmis factis;ſed
ſup.etiam voce.ſ.tua quę humana eſt, hoc eſt nō ſolum ſcis fi-
ſtula, ac tibijs.ſed etiam voce
plurimum vales O puer fortu
nate.i.beate & proſpera fortu
na vſe.tu eris nunc.i. poſt hac
alter.i.ſecundus, & proximus
ab illo.ſ.notiſſimo magiſtro,
hoc eſt Theocrito,hoc eſt p-
xima laus ī canēdo Bucolico
debebit tibi, & ita eris fortu-
natus. Quo verbo moraliter
ſignificatur vnūquenq; repo-
nere beatitudinem in eo qđ
maxime diligit, ſed q̄ ad car-
men nati ſunt, vidētur ipſum
maximopere diligere, vnde
Flacc. in j.carminum. Me doctarum hederæ prę mia frontium
Dijs miſcēt ſuperis.Et paulò poſt.Qđ ſi me lyricis vatib.inſeris
Sublimi feriā vertice ſydera.Menalcas ergo. aut vt puerum ad
carmē incēderet,aut quia reuera beatū putaret, quiſquis muſi-
cēs peritus eēt fortunatū vocat eo q laudē Theocriti aſſecutus
ſit, Deinde modeſte extenuans cantilenā ſuam dicit, Tametſi p
xime ad laudem Theocriti accedis,tm̄ nos dicemus tibi viciſſim
hæc noſtra ſup.carmina,quocunque modo.i. qualitercunq; po
terimus,licet ruditer ac incondite.& tollemus.i. extollemus &
transferemus Daphnin tuū.i.quē tātopere amas,ad aſtra.i. oſtē
demus ipſum receptum eſſe in numerū deorū.Feremus inquā
Daphnin ad aſtra,quia Daphnis amauit quoque.i.ēt nos, q. d.
non ſolum te.Ad qđ Mopſus.An ſup.putas ò Menalca,q quid-
quā.i.quis res,aut quoduis munus aut donum,ſit nobis.i.repu
tabitur a nobis maius.i.p̄ſtātius,& acceptius tali munere.ſ.qua
li feretur Daphnis meus in aſtra,q.d.nihil gratius nobis cōtinge
re poſſet,q̄a ipſe.ſ.Daphnis fuit dignus cantari,&.i.ēt puer.i.cū
adhuc puer eſſet nedum modo in cœlū translatus,& Stimicon
vir ille cantādi peritus laudauit nobis iampridem.i. pridem lau
dauit & adhuc laudaret ſi de eis ſermo incideret. iſta.i. tua car-
mina.Quibus verbis(vt prędixi)non prohibemur per Daphnin
Cæſarem intelligere,licet ille non occiderat puer, quia &,accipi
tur hic pro etiam;vt ſit,non ſolum prouectior, ſed ēt puer fuit
dignus cantari, ad quod ſuffragatur verbum p̄teriti temporis.
Si etenim de eo qui puer obierat loqueretur,diceret non fuit,
ſed eſt, quia iam inter deos habitus. Præterea notandum quia
iampridem non ſemper verbo præſentis temporis iungitur,prę
ſertim cum uerbi ſignificatio nō actu.ſed habitu perſiſtit,ut hic
iampridem laudauit.Non enim iam actu laudabat Stimicon,&
tamen ſi mentio incideret laudaret. Præterea iſta non dixit ad
contemptum,ſed ad ſecundam perſonam referendo.

VARIA LECT. QVALE ſopor feſſis] In Romano libro laſſis hoc alterum
ex his paraphraſis eſſe debuit.

ME. Candidus inſuetũ miratur limen Olympi,
Sub pedibusq́. videt nubes, & ſydera Daphnis.
Ergo alacreis ſyluas,& cetera rura uoluptas,,
Panaque,paſtoresque tenet,Dryadasq́. puellas.
Nec lupus inſidias pecori,nec retia ceruis
Vlla dolũ meditant.amat bon⁹ ocia Daphnis.
Ipſi lætitia voces ad ſydera iactant
Intonſi montes,ipſæ iam carmina rupes,
Ipſa ſonant arbuſta,deus deus ille Menalca.
Sis bonus ò felixque tuis.en quatuor aras:
Ecce duas tibi Daphni, duoque altaria Phœbo.
Pocula bina nouo ſpumantia lacte quotannis,
Craterasque duos ſtatuam tibi pinguis oliui:
Et multo in primis hilarans conuiuia Baccho,
Ante focum,ſi frigus erit,ſi meſſis,in vmbra,
Vina nouum fundam calathis aruiſia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas, & Lyctius Aegon:
Saltantes Satyros imitabitur Alpheſibœus.
Hæc tibi ſemper erunt, & cum ſolennia vota
Reddemus nymphis, & cũ luſtrabimus agros.
Dũ iuga montis aper,fluuios dũ piſcis amabit.
Dumque thymo paſcẽt apes,dũ rore cicadę;
Sẽper honos,nomenq́.tuũ, laudesq. manebũt,
Vt Baccho, Cererique; tibi ſic vota quotannis
Agricolæ facient.damnabis tu quoque votis.

SERV. CAndidus] Id eſt,deus. Vnde contra nigros, mortuos dicimus,ſignificat & bonus,& benignus;ſicut cõtra,malos nigros dicimus.Horatius.Hic niger eſt,.hũc tu Romane caueto[Sub pedibuſq.videt nubes & ſydera Daphnis] Meritum eius oſtendit,q ſummos circulos, & cœli ſecreta cõſcẽdit. [Ergo alacres ſyluas,& cetera rura voluptas] Quæ ſuperius occupauerat mœror, vt, Ipſa Pales agros atq; ipſe reliquit Apollo.[Tenet].i.moratũ,amplectitur.[Nec retia ceruis vlla dolũ meditanſ] Adeo placet ſimplicitas Daphnidi,vt ẽt ille dolus qui voluptati ante fuerat, cõquieſcat.ſ. venationis & eſt Hyperbole.[Intõſi]Syluoſi.incædui.[Deus deus ille Menalca] Hoc ſonat. Deus deus eſt Daphnis.[Sis bonus ò felixque tuis, paſtoribus] ſi Daphnin accipis. ſi Cæſarem, bene ait tuis, ſuis.n. percuſſoribus nocentiſſimus fuit: Nã Auguſtus eius filius oẽs eſt perſecutus.[Felix]Aũt,propitius: vt. Sis felix,noſtrumq́.leues quęcunque laborem. Itẽ cõtra Iuno. Quæ potui infelix.i.irata, Deos.n.felices vel infelices ex reb. quas pſtãt vocamus. [En quatuor aras, Ecce duas tibi Daphni, duoq. altaria Phœbo]Feci, inquit. aras quatuor tibi ò Daphni duas. & duas aras Apollini,quę ſint altaria. Nouimus.n. aras & dijs eſſe ſuperis & inferis conſecratas: Altaria vero eſſe ſuperorũ tm deorum, quę ab altitudine cõſtant eſſe nominata, quæ nũc dat Apollini quaſi deo, Daphnidi vero aras ponit.Nã licet cum dixerit deum.tñ mortalẽ fuiſſe manifeſtũ eſt. Sanè q̃ritur cur duo altaria Apollini ſe poſiturũ dicit,cũ cõſtat ſupernos deos impari gaudere numero, inferos vero pari,vt,Numero deus impare gaudet.Quod ẽt pontificales indicãt libri.Sed conſtat ſm Porphyrij librum,quem Solem appellauit,triplicem eſſe Apollinis ptãtem, & eũdem eſſe ſolẽ apud ſuperos,Liberum patrẽ in terris,Apollinẽ apud inferos.Vnde ẽt tria inſignia circa eius ſimulacrum videmus,Lyrã, quę nobis cęleſtis harmonię imaginẽ mõſtrat:Cripheneum,qđ & terrenum numen oſtendit:Sagittas.quibus infernus deus & noxius indicatur. Vnde & Apollo dictus eſt ἀπὸ τοῦ ἀπολῦιν. Hinc ẽt & Home.eundẽ tã peſtilentię dicit q̃ ſalutis eſſe auctorem.Et Horatius ait. Cõdito mitis placidusque telo, Supplices audi pueros Apollo. Vnde Virgilius rationis huius peritus, per altaria ſupernum numen oſtendit,per parem numerum infernã indicat poteſtatem.[Bina] Duo[Quotãnis] ſingulis quibusq. annis.[Pinguis oliui]Quod Gręci λιπέλαιον dñt. [Hilarãs]Participiũ eſt ab eo qđ eſt hilaro.Sanè ſciedum nomẽ vnde venit.i. hilarus vel hilaris,à Gręco deſcendere,nam ἵλαρος facit.[Vina nouum fun.cal.]Ordo eſt,vina fundam calathis.i.calicibus,quę vina ſint nouum nectar.i.magna dulcedo.[Aruſia] Aũr.i. Chia, à promõtorio Chij inſulę Aruiſio. [Lyctius Aegon] Cretenſis, vt,Lyctius Idomeneus. [Saltantes ſat.imita.Alpheſib.] Paſtor quidam. Sane quidẽ vt in religionibus ſaltaretur,hęc ratio eſt quod nullã maiores noſtri partem corporis eſſe voluerũt quę non ſentiret religionem. Nam cantus ad animum, ſaltatio ad mobilitatem pertinet corporis.[Et cum luſtrabimus agros]Sic ſupra.Cum faciam vitula pro frugibus.[Dum iuga montis ap] Sic.In freta dum fluuij current. [Vt Baccho Cereriq.] Hęc.n. duo ſunt numina,quę & ruſtici maxime colunt.& quorum numina cõia ſunt mortalibus cunctis. Sic in Georgicis, Veſtro ſi munere tellus Chaoniam pingui glandem mutauit ariſta. [Dãnabis tu quoq; votis.].i. cum tu deus pręſtare aliqua hominibus cœperis,obnoxios tibi eos facies ad vota ſoluenda,quę anteq̃ ſoluantur,obligatos & quaſi damnatos homines retinẽt.

poeta perſonarum decora obſeruat. qui puerũ Mopſum Daphnidis interim mœſtum inducit, & Menalcã quaſi virum prudentẽ de eius apotheoſi.i.deificatione. (Vnde ἀποθεόω deifico.& ἀποθέωσις deificatio) Nã pueri, & reru imperiti de ſanctorum virorum obitu dolent.perfecti gaudent ſciẽtes q bene cum eis actum eſt,qui feliciter vitam finiuerint, quod etiam ethnicis pſuaſum eſt. Docet ergo Menalcas Daphnin.i.Cæſarem in ſydera translatũ adhuc veterem ſeruare clementiam, animiq. cãdorem,cum ẽt feris bello interdicat, per quod innuit clementem imperatorem trãquillitatem reip. amaſſe. Sũiæ ex ordinę declarabũtur qui talis eſt.Daphnis candidus. i. deificatus, & nulla inuidia motus, miratur limen Olympi inſuetum.ſ.ſibi cum in terris ageret & videt nubes & ſydera.i. planetas ſub pedibus ſupp.ſuis.i. exaltatus eſt ſupra nubes & ſydera errantia ſaltem:aut ſi demus ei cõſortium deorũ,ſupra oĩa ſydera. Ergo.i.& ideo quia Daphnis deificatus, & in cęlũ translatus eſt, voluptas.i. lætitia cœlitus infuſa tenet.i.occupat ſyluas alacres.i.lętas & cetera rura. ſup.alacria.i.oia loca i qbus Daphnis ſolitus eſt cõuerſari,& quę ob eius mortem doluerunt,gaudent nunc de eius apotheoſi. & voluptas tenet Pana.i.deum paſtorum, & paſtores & puellas. i. nymphas dryadas, i.arboreas, nec lupus meditatur pecori inſidias, nec vlla retia meditantur ceruis dolum. id eſt captionem doloſam.id eſt ob Daphnidis hoc eſt Cęſaris apotheoſim, tanta eſt in terris lætitia,vt etiam feræ.i.ſæuiſſimi ciues inter ſe pacem agant,quia Daphnis bonus.i.candidus,& pacis amator placidus.ſ.& benignus amat ocia.i.intermiſſionem laborum.& ceſſationem à bellis & inſidijs.Ipſi lætitia.&c. Mira arte procedit.quia ferocia cum prodeſſe nequeant docet (quod ſatis eſt) nõ nocere,mitia aũt & manſueta docet hyperbolicos ñ ſolũ nõ nocere ſed vltro lætari.dicit ergo. Ipſi mõtes intõſi.i.ſyluoſi iactãt voces ad ſydera lætitia.i.p lætitia & gaudio.i.quicũq; i mõtib.& ſyluis habitãt p lætitia,& vocẽ ad cœlũ extollũt,ipſæ rupes.i.aſperitates mõtiũ abruptæ vetuſtate aut ſæuicia cœli,ac imbriũ ſonant.i.referũt iã carmina,& ipſa arbuſta.i.arbores viriſeræ ſonant.i.referũt ac canũt mihi ò Menalca ille.ſ. quẽ extinctũ credebã,hoc eſt Daphnis deus ſupp.eſt,deus inquã.eſt (ad certitudinem bis ponitur deus)& ideo ò Daphni ſis bonus.i. clemẽs & propitius,ne iuſte punias,& ſis felix.i. beneficus vt bona cõferas tuis.i.dedititijs, en,q.d.pter opinionẽ cũ te extinctũ vulgus crediderit.quatuor aras (põt cõſtrui cũ verbo ſtatuã ſic) en ego ſtatuã quatuor aras, ecce ò Daphni ego ſtatuã.i.cõſtituã tibi duas ſup.aras hoc eſt numero pari eo q corpus tuũ in terris & ſimulacrũ apud inferos ſit (ſed de cœleſti dr q numero deus impare gaudet)& conſtituã Phœbo.ſ.Apollini duo altaria (duo quidem quia ẽt apud inferos verſatur vbi Apollo dicitur, quia ἀπόλλω, hoc eſt Apollo dr pdo & deſtruo,altaria aũt quia altũ numen habet cui altare debetur) & ſtatuam.i.conſtituã tibi.i. ad honorẽ aut vtilitatem tuã ò Daphni quotannis.i. quoq; anno,hoc eſt ſingulis annis bina pocula ſpumantia nouo lacte, & id quidem pp corpus ad quod animus vocatur lacte,vt in Aeneid.docetur.& conſtituam duos crateras.i.pocula maiora pinguis oliui.i.in quo fit pingue oleum,fructus videlicet oleæ aut oliuæ arboris,hoc aũt ad vſtionẽ pertinet,& ego hilarans.i.lætificans in primis.i.præcipue quaſi inter primaria officia,conuiuia.i.parentationem,aut viſcerationem,aut epulationem, quã dabo in die anniuerſarij tui,multo baccho.i.vino, fundam calathis.i.corbibus integris aut calicib. vina aruſia. i.chia ex aruiſio pmontorio Chiæ inſulæ,appoſitore,nouum nectar.i. q̃ aruſia

A S C, CANDIDVS inſuetum miratur limen olympi] Decẽter

niſia vina ſunt nouum.i.inſolitum nectar.i. potus deorũ ſundam dico, ante focum.i.locum in quo ignis fouetur, ſi erit frigus; & in vmbra: ſi erit meſſis.i. calor qualis eſſe ſolet in meſſe. Vr̃ quibuſdam reſpicere ad necem Cæſaris, quia ad tertium calendas martias incerta eſt tẽpeſtas nunc frigida nũc calida, non tñ ſic calida vt in vmbris agẽdũ ſit, vnde ad libitum deliget diẽ ſacrificio. Et ita potius dicam in vmbra ſacrificare conſtituiſſe dum luſtrabit agros. Damœtas & Aegon Lyctius.i.cretenſis, paſtores illi cantareq́ periti canebunt mihi.i. ad voluntatẽ meã, & Alpheſibœusq́ paſtor ille imitabitur ſatyros ſaltãtes.i.ſaltabit ad cantum Damœtæ, & Aegonis ad morẽ ſatyrorum, hæc.ſ.ſacrificia iam dicta cum cantu & ſaltatione, erũt tibi ſemper &.i.pariter cum.i.qñ nos reddemus nymphis.i. deabus locorũ in quibus verſamur numinibus & potiſſimum nubiũ & pluuiarũ directricibus, uota ſolennia.i.quæ omnibus annis prçſtare ſolemus &.i.pariter, cum.i.qñ nos luſtrabimus.i.luſtrando & circũeũdo piabimus agros, hoc eſt dum celebrabimus ambarualia, dũ.i.donec aut quandiu, aper.i.porcus ſylueſtris, amabit iuga mõtis, & dum piſcis amabit fluuios, & dũ apes paſcentur thymo.i.herba illa mellifero flore, & dum cicadæ paſcentur rore.i. quãdiu ſtabit rerum natura. honos.i.veneratio & nomen tuum, & laudes ſup. tuæ manebunt ſemper. Et agricolç facient quotannis tibi.i. in honorem tuum vota. vt.i.quemadmodũ ſup. faciũt Baccho deo vini, & Cereri deæ frugum, & quoque.i. etiam, non ſolum Bacchus & Ceres, dãnabis.i.obnoxios facies, votis.i.ad vota ꝑſoluenda poſtq̃ præſtiteris pro quibus impetrandis vouerint.

VARIA LECT. DRYADASQVE puellas] In Rom.lib. Dryades latino declinatu. [Nec retia ceruis Vlla dolum meditantur] In codicibus aliquot antiquis, malũ, non dolum eſt. quia vero. retia poſitum eſt, magis placet, dolũ. [Ipſæ iã carmina rupes] In Rom. lib. & copula particula inſerta eſt. Ipſç & iã carmina rupes, qđ non placet. [Deus deus ille Menalca] In Lõgobardicò, & in Mediceo. Ipſe legitur. [En quatuor aras, ecce duas tibi Daphni, duoque altaria Phœbo] Vide an erudite admodũ legatur in Lõgobardico. Ecce duas tibi Daphni, duas altaria Phœbo. vt altaria ꝑ appoſitionem legamus, conueniantq́. ómnia cum eo qđ dictũ eſt. En quatuor aras, poſtea diſtinguat, ecce duas tibi Daphni, duas aũt Phœbo, q̃ tñ Altaria ſint. Illud addam, in antiq̃s aliquot codicibus, duo altaria abſque particula copulatiua. huiuſmodi pleraq́. inuenies numeri variandi cauſa poni à poetis. [Craterasq́. duos ſtatuã tibi] Duos quidẽ in codicibus aliquot veteribus legitur, q̃uis in Oblongo, & plerĩque alijs duas inſolito genere legatur. In Romano tñ duo ad ſibilũ euitandũ quod ſtatuam ſequitur. In altero perueteri dictio abraſa eſt. Duo tñ prius fuiſſe apparet. [Hilarans conuiuia Baccho] In Mediceo libro: Hilarans altaria Baccho, reliqui oẽs conuiuia. [Vina nouũ fundam calathis aruiſia nectar] In Oblongo quidem infundam legitur. Sed id mihi negociũ faceſſit, ꝙ Aruiſia dictio nuſquam legitur. Eodem mõ in libris antiquis, ſiquidẽ in antiquiſſimo notæ maioris & in Oblongo. Aruiſia legitur. In altero uero ꝑueteri, atque itidem in Longobardico mediæ illæ literæ abraſæ ſunt, ut quid haberet antiqua lectio non diſcernas. In Mediceo Aruſia, media tamen abraſa ſyllaba legitur. Sunt alij libri, in quibus, Aretuſia legas. Alij qui corruptius quid oſtendant.

MO. Quç tibi, quç tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tñ venientis ſibilus auſtri,
Nec percuſſa iuuant fluctu tã littora, nec quæ
Saxoſas inter decurrunt flumina valles.
ME. Hac te nos fragili donabimus ante cicuta.
Hæc nos, formosũ Corydon ardebat Alexin:
Hæc eadem docuit, cuiũ pecus? an Melibœi?
MO. At tu ſume pedum (quod, me cum ſæpe rogaret,
Non tulit Antigenes, & erat tum dignus amari)
Formoſum paribus nodis, atque çre Menalca.

SERV. REddã pro carmine dona?] Ille eũ ſupra rãtũ laudauerat, hic & laudat & de munere etiã cogitat [Sibilus] Hic ſibilus dr̃ res ipſa. Nã ſibila ora, participaliter dictũ eſt pro ſibilãtia. [Hac te nos &c. Bñ anticipat & offert munus, qđ ille ſe facturũ eẽ promiſerat. [Sume pedũ] Virga incurua, vñ retinẽtur pecudũ pedes. [Non tulit &c.] Aut paſtorẽ quendã pulcherrimũ dicit aut Choraulam ſignificat, quẽ legimus admodum a Virg. fuiſſe dilectum. [Paribus nodis] Pari & æquali tumore nodoſum. Et honeſte locutus eſt formoſum nodis vel çre, ut ſi dicas, pulcher eſt equus frenis. [Menalca] Vocatiuus eſt.

A. S C. QVAE tibi, &c.] Vt in principio diximus, qui hic canũt amici ſunt, atque ita certant mutuis ſe donare muneribus mutuoq́. ſeſe commendant, unde Mopſus (vt ſimul ordinem cõtexam) Quæ, inquit ò Menalca. quæ dono reddam ego tibi pro tali carmine, q.d. neſcio, nam neq; ſibilus.i. dulcis ſpiritus cum ſtridore ac ſonitu quodam flans, auſtri illius venti venientis.i. molliter ac leniter accedentis, ſup. iuuat me tñ.i. intantum, nec litora ꝑcuſſu fluctu.i. reſonantia, & dulcia murmura q̃ ſunt ad littora ad quæ fluctus cõfringuntur iuuant.i. delectant me, tam.i. intãtum, nec flumina quç currunt inter valles ſaxoſas iuuãt me tñ quantum. ſup. tua carmina. Ad quod Menalcas. Nos, inquit, donabimus te ante.ſ. priuſquam aliquid muneris in nos contuleris, hac fragili cicuta.i. fiſtula exigua ex cicuta cõpacta, hæc.ſ. fiſtula docuit nos.i. in ea modulati ſumus, formoſum Corydon ardebat Alexin.i. ſecundam Eclogam, totum aũt illud (vt dicũt grãmatici) Ponitur materialiter loco accuſatiui. ac ſi dicã, Chriſtus docuit nos Pater noſter, &c. Hæc eadem.ſ. cicuta aut fiſtula docuit nos, cuium pecus an Melibœi.i. tertiam Eclogam ſupra poſitam.i. hac cicuta modulati ſumus duas Eclogas iã ſuprapoſitas, vnde manifeſtum eſt per Menalcam Virg. intelligi. Vnde animaduertẽdum eſt quòd nuſquam poeta in ſua perſona puerorum amores fateatur, ſicut in perſona Mopſi dicentis. At tu ò Menalca. ſume.i. ſponte quaſi tibi debitum cape pedum.i. baculum quo pedes ouium à paſtoribus comprehenduntur, dum eas ad ſe trahere uolunt, ſume inquam pedum formoſum.i. ornatũ & honeſtatum nodis paribus.i. pari diſtãtia diſtinctis, ac formoſum çre quod ad finem eſt. & in nodis ipſis. quod ſup. pedum Antigenes, aut paſtor, aut cantor ille mollis, non tulit.i. abſtulit à me, & tulit ſecum.i. nõ obtinuit à me cum rogaret.i. qñ aut quamuis rogaret me ſçpe.i. quamuis peteret ſçpe à me, &.i. attamen ipſe erat tum dignus amari, id eſt formoſus & delicatus puer.

Cicuta quid ſit.

IO. LVDOVICI VIVIS.

VT ſuperiore Ecloga de ortu ſeruatoris cecinit ex verſibus Sibyllinis, quos Salonino applicauit male cohærentes, ita hic de nece atq; aſcenſu eiuſdem domini & dei ex alijs Sibyllç carminibus, quæ C. Iulio Cæſari attribuit, tametſi ſub Daphnidis nomine. Sunt, qui aiunt defleri à poeta fratris ſui mortem. ſed vaticinia ſunt Sibyllç ab illis uerſibus. Extinctum nymphæ, & poſt, Candidus inſuetum miratur limen olympi. Admiſcet poeta de ſuo nonnulla, ex ignorantia ueri ſenſus: vt quadraret vaticinium, quo applicabatur. [Montibus in no. ſol.] Quoniam Mopſus dixerat, potius eſſe vt ſub antro cantarent, iocatur Menalcas ſenior cũ iuniore, dicens non auſurum ſe id facere. Mopſum.n. inuictum eſſe in illis montibus cantando, nec quenquam inter paſtores illius regionis inueniri, qui cum eo certet in montibus, preter Amyntam. is erat adoleſcens æqualis Mopſo, & çmulus. [Quid, ſi idem] Commotus eſt Mopſus ad mentionem çmuli tam importunam, ſed reſpondet comiter, vt ſeni. non magna eſt laus certare, ſed vincere. quemuis poſſe cum Hercule congredi, ſed non ſuperare. [Incipe Mopſe prior] Serio iam loquitur ſenior, & oſtendit materias cantatu dignas, ſiue de amorum impatientia. ſiue de artis prçſtantia, ſeu de pietate patriç. [Tu deinde iubeto] Cum ſtomacho. hæc ego poſteaquã cecinero, videbis eſſe talia, vt pudeat te de Amynta facere mentionem. Habet indictionem vox illa deinde, ſicut Græce ἔπειτα [Lenta ſalix quantum] Senſit offenſum eſſe Mopſum. ideirco oſtendit ioco ſe illud dixiſſe. & præfert eum Amyntæ. [Iudicio noſtro] Quod rem non vniuerſaliter pronunciat, ſed ita ſibi videri, argũ eſt manifeſtius, non ſubeſſe adulationem, ſed bona fide illum loqui. Mopſum autem par eſt acquieſcere illius iudicio, de quo ſe læſum eſſe arbitrabatur. [Extinctum nymphæ] Daphnidis nomen inducit, ſiue quòd Daphnis fuit quidam Mercurio genitus adoleſcens formoſiſſimus, ſiue quòd vir Siculus, agris, & pecore locuples, ad quẽ paſtoricij carminis inuentionẽ nonnulli referunt. Ait ergo, vniuerſam rerum naturam condoluiſſe Chriſto morienti, primum nymphas ipſas.i. cçleſtes illas mẽtes. [Vos coryli teſtes] Cœlum & res inferiores, motu ac perturbatione ſua teſtatæ ſunt, quemadmodum ſuperiora eſſent affecta.] Cũ

complexa ſui]Poſt deos ſtatim ſubiicit Rom.matres dij proximam.[Atque deos,atque aſtra]Hoc more gentilitio,nobis abominando:illi.n.Iouem ſuum, cum non concederet res ex voto, & ſerum & crudelem nuncupabant.noſter uero, hoc eſt uerus, attingit à fine vſque ad finem fortiter,& diſponit omnia ſuauiter.[Non vlli paſtos]Conſternatio paſtorum,hoc eſt Apoſtolorum Chriſti.& ceſſatio doctrinæ Euangelicę in Chriſti morte, vt nec fuerint,qui docerent, nec ipſi auditores voluerint audire,alienatis omnium mentibus à ſalute[Daphni tuum pœnos] Vel leones,hoc eſt beſtiæ immaniſſimæ, & à ſenſu humanitatis abhorrentes, indoluerunt neci Chriſti multi videlicet Iudęorũ & gentilium,vt Centurio,& Pilatus, & qui reuertebantur Hieroſolymas,percutientes ſua pectora.[Mõresque feri]Nam leonum mugitibus montes reſonabant,& ſyluę. ut procul exaudiri poſſent ab hominibus. Coryli & flumina de luctu Nympharum teſtata ſunt,quoniam aliter ſcire nequiuiſſemus. non.n.inter illas verſamur,mõtes & ſyluę de leonibus, nam illi uſum & ſocietatem noſtram fugiunt.Fortaſſis & alluſio eſt ad ruptionẽ petrarum,& apertionem monumẽtorum. & terrę motum.[Daphnis & Armenias]Chriſtus nouę & ſempiternę religionis fuit auctor,indomita & ferociſſima tigriũ colla cicurauit, & aſſuefecit iugum ferre. [Thiaſos inducere Baccho] Ad hiſtoriã hoc pertinere dicit Ser.ꝙ Cæſar primus ſacra Liberi patris Romę inſtituit. Non memini legere me hoc apud alium quenquã, nec eſt ueriſimile.nam ante Cęſarem ſacra erant Bac.Romę:ſed nos propoſitam interpretandi rationem ſequemur. De Bacchi ſacris potiſſimum meminit, & has antiqui ad animorum purgationem pertinere crediderunt, & ideo Liberum appellarunt, quod curis & moleſtijs liberaret animos. [Vitis vt arboribus] Chriſtus caput eſt mundi,& decus vniuerſarum mẽtium.[Poſtquam te fata tulerunt] Non hoc eſt ita intelligendum vt poſt Chriſti mortem ſint deſerta omnia, nam ſtatim ſubiungitur, Spargite humum folijs.ſed quòd in ipſo Chriſti ſupplicio ceſſarit cœleſtis doctrina,& informatio ad pietatem, quaſique Apoſtolorum mentes exaruerint, & ſuccreuerit in illis pro fiducia metus,& deſertio, & fuga à vita & ſalute ſua. de quibus eſt,q̃ ſequitur.[Grandia ſępe quibus]Apoſtoli,quibus primis doctrina atque inſtitutione Chriſti exculitis, mandatã, & concredita fuerant ſemina æternę felicitatis, cum ipſis percipiendæ, tum transmittendæ in alios ac diuulgandæ,flores emiſerunt primũ, & à ſemine degenerantes,& à fructibus mox inſecutis. [Spargite humum folijs] Poſt Chriſti autem reſurrectionem ſequitur rerum vniuerſarum innouatio ac reparatio, & noua lętitia paſtoribus oſtenſa,nempe Apoſtolis,quos Dominus gregi ſuo paſtores dedit. [Et tumulum facite] Memoriam ſempiternam mortis Chriſti:quam eccleſia ſemper habet præ oculis.quid.n. aliud eſt tumulus, q̃ monimentum mortis? [Et tumulo ſuperaddite carmen]Hæc erit mortis Chriſti ſuperſcriptio, hoc elogium.[Daphnis ego,in ſyluis] Ne adſcribatis, vt reliquis mortuis,hic ſitus eſt ille. Iſte enim viuit, non ſolum in terris, ſed etiam inter ſydera notus,& charus hominibus atque angelis. [Hinc vſque ad ſydera] Filius Dei de cœlo deſcendit, vt homo fieret,rurſus factus homo, de terra aſcendit in cœlum. Chriſtus ergo homo,à terris cœpit eſſe notus,& peruenit uſque ad cœlum. [Formoſi pecoris cuſtos] Ipſe formoſiſſimus, puriſſimus,optimus,non niſi formoſos,puros,bonos ad paſcua & regnum,ſuum admittit. ipſe tales eos facit, qui ſe illi reformandos prorſum ac refingendos concredunt. De hoc eſt verſus In Pſalmo xv.quo dominus ipſe loquitur. Sors hæreditatis meæ cecidit mihi pręclara, etenim hęreditas mea præclara eſt mihi. Sortitus eſt Chriſtus angelos, & ſanctos homines.iſti ſunt pecus paſtoris ſpecioſiſſima forma prę filijs hominum,in cuius labijs gratia eſt diffuſa.[Tale tuum carmen]Si carmen de nece Cęſariana, acerba alioqui amicis Octauiani.& quæ multis nocuit,nemini profuit, tam gratũ fuit paſtori, quid erit nobis cõmemoratio ſupplicij Chriſti? à quo in genus humanum redundauit ſalus ſempiterna. [Nec calamis ſolum æquiparas] Quia Mopſus indignabundus æmuli mentione dixerat, Tu deinde iubeto certet Amyntas, nunc Menalcas ſpreto æmulo parem illum magiſtro pronunciat.& hęc laus gratior eſt Mopſo, prior enim illa, Lenta ſalix quantum &c. ad leniendum irritatum animum uideri poterat prolata & appoſita,nũc ſumptus carminis experimento,verior eſt. & certioris iudicij, ex re nata, non ex tempore. [Fortunate puer] Exclamatio, non ex approbatione ſolum cantus,ſed admiratione quoque. [Nos tamen hæc quocunque modo]Adeo Mopſi carmen probat, vt ſe paria facturum neget, ſed quocunque modo uicem ſuam cantandi expleturum.[Daphninque tuum]Quia abs te prius commemoratum & laudatum, uel quia tũ illius hęredi Octauiano es familiarior.[Amauit nos quoque Daphnis] Non poteſt hoc de Virgil.intelligi,quem credo Cæſari nunquam eſſe cognitum,ac ne viſum quidem.Erat enim Virgil.puer adhuc, cum Cęſar eſt occiſus,nec Cicero quidquã vidit vel audiuit Virgil. qui vix duobus annis ſuperſtes fuit Cæſari.Commentitium porrò eſt illud, quod ſcribit neſcio quis in Virgil. vita, vt alia illic permulta, hauſta de uulgi ſermonibus & fabellis,exclamaſſe Cicer.Magnę ſpes altera Romæ.Itaque ſub perſona dicuntur Menalcæ, ſenioris Virgil.dubium tamen,vter eſt Virg.Merito autem laudes illius celebrat,à quo fuerit dilectus.Quid nõ debet qui diligitur? qui non fortunas amantis reſpicit, ſed amantem ipſum? [An quidquam nobis]Reſponſio mollis, iuxta Sapiẽtis ſententiam, frangit iram. Iam placatior Mopſus, & blandior, reſpondet ad id quod dixerat quocunque modo. Imò non dubito, inquit, quin cantio tua futura ſi optima, & ꝙ de tam fœcunda materia.& ꝙ iam pridem laudata mihi ab Stimicone,quem ego exiſtimo poſſe ea de re cenſere.itaque magni muneris loco erit mihi,eam audire. [Candidus inſuetum] Prius decantauit Sibylla mortem,hic aſcenſum ad cœlos & æternitatem regni.Humanitas Chriſti in cœlum ſublata, gaudet ſpectare ſubiecta ſibi eſſe omnia,ꝙ ex ſacris oraculis diſcimus. [Nubes, & ſydera]Cœleſtia omnia.& terreſtria.[Ergo alacres ſyluas] Ex aſcenſu Chriſti in cœlum maxima dimanauit lætitia, in Apoſtolos primũ miſſo ſacroſancto ſpiritu,inde in homines omnes: Aſcendens,inquit,in altum,captiuam duxit noſtram captiuitatem,dedit dona hominibus.[Nec lupus inſidias pecori]Pax Chriſti quæ exuperat omnem ſenſum,ſuperiorum cum inferioribus, ferocium cum manſuetis,aſtutorum cum ſimplicibus, exæquante omnia charitate.& reddente tuta omnia & ſecura. [Amat bonus ocia Daphnis]Charitas.n.peculiare pręceptum eſt Chriſti, & pax,& hæreditas.[Ipſi lætitia]Spiritus ſanctus diffuſus eſt in cordibus noſtris. per Ieſum Chriſtum,inquit Paulus. hac lætitia repleti agnoſcimus,qui ſit Chriſtus Ieſus,& profitemur deum eſſe.Nemo enim dicit Domine Ieſu,niſi in Spiritu ſancto.& in Euãgelio;Beatus es Simon Bariona, quia caro & ſanguis non reuelauit tibi,ſed pater meus,qui eſt in cœlis. Montes vero,id eſt proceres Eccleſiæ,& doctiſſimi quique, rupes, id eſt mediocres,& arbuſta. hoc eſt plebs infima omnes Chriſti diuinitatem aperte profitentur,& adorant.[Menalca]Ad afflictum,& lugentem mortem Chriſti dicitur,quid tu fles? quin lætiſſimo es animo?, Deus enim eſt ille. Quid quæris uiuentem inter mortuos? Deus eſt,uiuens in æternum. Vnde & lętitia redit cordibus, & ſpes optima beatitudinis. quod & proximo precatur uerſu, vt omen confirmet, veliꝗue ratum eſſe, quod nos de illo nobis pollicemur,ex ipſius p̃ceptis ac iuſſu.[Sis bonus ò felixque tuis]Bene tuis,qui tibi fidunt,qui ſe tibi quoad poſſunt adiungunt,& in tuum patrocinium confugiunt tanquam in aſylum, & fac plane tuos illos omnes,qui te implorant.[En quatuor aras]Huc fortaſſe Virg.de ſuo addit,more gentilitio. Et multus eſt in mentione Apollinis, vel ꝓpter carmen paſtoricium, vel quia poetarum omnium eſt deus,vel propter Cęſarem Auguſt. Quod ſi hoc quoque eſt ex Sibylla, ſignificatur adoratio humanitatis Chriſti in Daphnide,& diuinitatis in Apolline. Ięcirco de Daphnide aras dixerit,de Apolline altaria. hæc enim dicuntur eſſe deorum ſupremorum,ſicut aræ illorum,qui ex mortalibus ſunt facti dij. Quin & Chriſtus ipſe Phœbus eſt, hoc eſt ſol iuſtitiæ,ac ueritatis.[Et multo in primis]Sacra Chriſti, non ut mortui cum mœrore,celebrantur cum ſilentio & luctu, ſed cũ lętitia & hilaritate.vt viuentis,& regnantis,& interpretis ſempiterni pacis noſtræ,& gratiæ apud patrẽ.[Hæc tibi ſemper erũt] Sacrificium Chriſti,& cultus eius in Eccleſia, non accipiet finẽ niſi cum humano genere,& vicibus naturę rerũ:hic eſt, inquit, calix noui & æterni teſtamenti. Paulus: Quoties panem illum edetis,& de calice bibetis,mortem domini annũciabitis donec veniat.[Vt Baccho,Cererique]Vt dijs maxime neceſſarijs in vita,& ſine quibus homines propagare non poſſunt ęuum,ita & tibi fiẽt uota.Nec tu minus q̃ illi,potes. nã quemadmodum illi annuũt optatis, ita & tu facies.[Hęc nos,formoſum]Hinc colligi aliquibus poſſet. Menalcam eſſe Virg. ſed non vẽ.nam nõ ſolet Virg.eam perſonam,quam ſumit,anteferre alteri. Tu maior,tibi me eſt æquum parere Menalca. Et laus illa. Nec calamis tantum æquiparas,ſed uoce magiſtrum. In Virg. potius cõpetit.Fortaſſe duo ſunt paſtores alij,prętermiſſa Virgilij pſona.

A S C. SEXTA canens, vt uarietate placeat poeta, ne in ſingulis carminibus rem ex commodo ſuo finxiſſe dicatur in 6. Ecloga eum honorifica præfatione ad Varum amicum habita, recitat rerum primordia fabuloſa nō nulla inter ſerens. Et quia paſtorum peritiā ea res traſcendit, non in paſtorum, ſed in ſua perſona commemorat: ne tamen à Bucolico officio alienum ſit carmen, docet à paſtoribus Sileno extortum, vnde quia facilius eſt recitare quàm excogitare carmen de rebus philoſophicis, prudenter Silenum id excogitaſſe docet. Ordo uerſiculorum noſtrorum eſt. Sexta ſupple. Ecloga canens, id eſt laudans & cōmendans, hoc carmine, Varum amicū Virgilio virū & coauditorē Syronis epicurei recitat plurima primordia, id eſt principia, & prima exordia rerum, q̄ cōſtāt, id eſt manifeſta ſunt Sileno, & hoc Phębo cātāte. Nam ea Phœbus cantauerat ad Eurotam. vt ad finem Eclogę dicetur.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM in ſextam Eclogam, quæ Varus, aut potius Silenus inſcribitur.

Sexta canens Varum recitat primordia rerum
Plurima, quæ Phœbo conſtant, cantante Sileno.

ARGVMENTVM.

VARO hæc ſcripta eſt. in qua tamen etiam de Gallo quædam perhonorifice dicta ſunt, Silenū facit canentem rerū primordia ex Epicuri ſententia, tum ſubtexentē fabulas quaſdam ijs & numeris, & verbis, vt ad elegantiam, & iucunditatē nihil addi poſſit.

SILENVS.

ECLOGA SEXTA.

PRIMA Syracuſio dignata eſt ludere verſu
Noſtra, nec erubuit ſyluas habitare Thalia.
Cum canerem reges, & prœlia, Cynthius aurem
Vellit, & admonuit. paſtorem Tityre, pingues
Paſcere oportet oues, deductum dicere carmen.
Nūc ego (nanque ſup tibi erunt, qui dicere laudes
Vare tuas cupiant, & triſtia condere bella)
Agreſtem tenui meditabor arundine muſam,
Non iniuſſa cano. ſi quis tñ hæc quoque, ſi quis
Captus amore leget; te noſtræ Vare myricæ,
Te nemus oē canet. nec Phœbo gratior vlla eſt,
Quàm ſibi quæ Vari præſcripſit pagina nomen.

SERV. PRIMA Syracuſio dignata eſt ludere verſu] Noſtra. Romana inquit, muſa non erubuit ſe ſyluis ante committere. i. imitari Theocritū Syracuſanū & Bucolica ſcribere. Syracuſio aūt græce ait, nā latine Syracuſanus dicimus. Noſtra i. Romana: vt, Tu quoque littoribus noſtris. Et dignata eſt, ſic dixit quaſi ex loco ſuperiore. [Syluas habitare] Sicut, Atque humiles habitare caſas. [Thalia] Muſa .ſ. & Græce ait, θάλεια. Nā Latine Thalea debuit dicere, ſicut κυθέρεια. cytherea, ſed propter euphoniā cōtēpſit ius regulæ, & iō in gręcitate ꝑmanſit. [Cum canerem reges & ꝓlia] Cum canere vellē. Et ſignificat aut Aeneidē aut geſta regum Albanorum, q̄ cœpta omiſit, nominum aſperitate deterritus. [Cynthius] Apollo à Cyntho monte Deli, in quo natus eſt. [Aurē uellit] .i. monuit. vt alibi, Poſteſq; à cardine uellit. Aurem aūt ideo, quia memoriæ conſecrata eſt, vt frōs Genio. digiti Mineruæ. genua Miſericordię. [Deductum dicere carmē] Tenue. Translatio à lana, q̄ deducit in tenuitatē. [Nūc ego] Ordo eſt. Nunc ego agreſtē tenui. Meditabor arūdine muſam] i. carmē ruſticum ſcribam. [Nāque ſuper tibi erunt] Superabūdabunt tibi. inq̄t, O uare, qui ambiant tua facta deſcribere. Hic aūt Varus Germanos vicerat, & exinde maximā fuerat & gloriā & pecuniā cōſecutus, ꝑ quē Virgilius meruerat plurima. [Triſtia condere bella] Epitheton perpetuū bellorū. [Nō iniuſſa cano] Vel à Pollione, vel ab Auguſto, vel à Mecęnate. [Hęc quoque] Licet vilia, ſicut Theocriti. Et hoc dicit: Si q̄s licet ruſtica, legere fuerit iſta dignatus, tuas tñ in his laudes inueniet. Nā ꝑ myricas, & nemora, Bucolica ſignificat. [Nec Phœbo gratior vlla eſt] Nec .n. pagina vlla Apollini eſt gratior, q̄ q̄ Vari nomen geſtat in titulo. Quod iō dicit, quia hanc Eclogā conſtat in honorem Vari eſſe perſcriptam. Dicitur aūt ingenti fauore à Virg. fuiſſe recitata, adeo vt cū eā poſt ea Cytheris cantaſſet in theatro, quē i fine Lycoridē vocat, ſtupefactus Cicero, cuius eſſet, i theatro requireret. & cū eū tādē aliqn̄ vidiſſet, dixiſſe dr, & ad ſuam, & ad illius laudem. Magnæ ſpes altera Romę. Quod iſte poſtea ad Aſcaniū tranſtulit, ſicut cōmentatores loquuntur.

A S C. PRIMA Syracuſio] In huius ſextæ Eclogæ principio poeta i ſua perſona loquēs vr̄ quaſi in totum Bucolicum carmen exordiri, vnde nonnulli hāc 1. Eclogam eſſe voluerunt. Alloquitur aūt Varū amicum & cōtubernalē dicēs. Nr̄a Thalia. i. florida muſa dignata eſt prima. i. añ omnes alias, hoc eſt licet ſit materia humilis, tñ non aſpernata eſt ludere. i. tenuiter canere verſu Syracuſio .i. Theocriti poetæ Syracuſani, neque erubuit. i. turpe putauit aut verecundata eſt habitare ſyluas. i. immorari in rebus paſtoralibus. & ſylueſtribus deſcribēdis. Cū. i. qñ canerē. i. canere vellē reges, & prœlia. i. heroica carmina, quibus reges & eorū ꝓlia decantari ſolent, Cynthius .i. Apollo vellit aurē, & pro. i. admonuit (quia q admonitos faciūt, aures vellere ſolēt) admonuit aūt dicens ò Tityre oportet. i. decet paſtorē paſcere pingues oues, & dicere carmē deductū. i. extenuatū, & gracile quale eſt Bucolicū. Et ideo ſup. ò Vare nāq. ſuperūt. i. ſupra q̄ ſatis erūt tibi q cupiāt dicere .i. diſerte cōſeq. tuas laudes, & cōdere. i. condite enunciare, bella triſtia nō tibi. ſed quibus ea intuliſti. Nā q̄ alijs & ꝓcipue matribus triſtia ſunt. alios iuuant & delectant bella, vnde dicit Horat. 1. car. Multos caſtra iuuāt & lituo tubæ Permixtus ſonitus, bellaq. matribus Deteſtāda. honeſtius āt de Varo dicit, ꝙ multi cupiēt dicere q̄ ſi dixiſſet ꝙ multi dicēt. Nā ꝑ hoc ꝙ dicit multos cupere, innuit claritudinē geſtorū Vari illorū conatus ſuperaturā, quia ergo multi cupiēt dicere tuas laudes, ego meditabor. i. exercebo nūc agreſti arūdine. i. ſtylo gracili, & agreſti muſam agreſtē .i. carmē Bucolicum.

colicũ.Et ſi dicat Varus.At qui nõ potius Cæſatis arma canis, dicit non cano iniuſſa.imò cano iuſſa ab Aug. & tñ ſi qs leget quoque.i.ẽt hæc.ſ.humilia.ſi quis inq̃ leget captus amore.ſ.noſtri aut muſæ noſtræ, cuius ornatu ac ſpecie capi nemo põt,vt innuit,O Vare noſtræ myricæ.i.argumenta humilia & materię Bucolicæ ſup.canẽt te.& omne nemus.i.ſylua amœna canet te nec vlla pagina.i.carta ſup.erit gratior.i. acceptior Phębo.i.Apollini muſarum p̃ſidi.q̃ ſup.ea quę præſcripſit.i. in fronte aut titulo ſcripſit ſibi nomen Vari, q.d.nihil Phœbo inuito de Varo cecinero,cum rerum ab eo geſtarum claritate adiuter.

Pergite Pierides. Chromis & Mnaſylus in antro
Sylenum pueri ſomno videre iacentem,
Inflatum heſterno venas,vt ſemper, Iaccho.
Serta procul tantum capiti delapſa iacebant,
Et grauis attrita pendebat cantharus anſa.
Aggreſſi(nam ſæpe ſenex ſpe carminis ambos
Luſerat)iniiciunt ipſis ex vincula ſertis.
Addit ſe ſociam, timidiſq. ſuperuenit Aegle,
Aegle Naiadum pulcherrima, iamque videnti
Sanguineis frontem moris,& tempora pingit.
Ille dolum ridens,quò vincula nectitis?inquit.
Soluite me pueri:ſatis eſt, potuiſſe videri.
Carmina,quæ vultis, cognoſcite:carmina vobis,
Huic aliud mercedis erit.ſimul incipit ipſe.
Tum vero in numerũ Faunoſque, feraſq. videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phœbo gaudet Parnaſia rupes:
Nec tantũ Rhodope miratur, & Iſmarus Orphea.
†Quantũ omnis mundus gaudet cantãte Sileno.
Nanque canebat, vti magnum per inane coacta
Semina terrarum,animæque,mariſque fuiſſent,
Et liquidi ſimul ignis,vt his exordia primis
Omnia, & ipſe tener mundi concreuerit orbis:
Tum durare ſolum, & diſcludere Nerea ponto
Cœperit,& rerum paulatim ſumere formas:
Iamque nouum terræ ſtupeant luceſcere ſolem,
Altius atque cadant ſummotis nubibus imbres,
Incipiant ſyluę cum primum ſurgere,cumque
Rara per ignotos errent animalia montes.

† Verſus hic in quibuſdã codicibus non habetur.

SERV. PErgite Pierides] hortatur muſam ad referẽda ea quæ Sylenus cãtauerat pueris.Nã vult exequi ſe ctã Epicuream quã didicerant tã Virgilius quàm Varus,docẽte Sirone,& quaſi ſub ꝑſona Syleni,Sironẽ introducit loquentem,Chromim aũt,& Mnaſylum ſe & Varũ vult accipi.Quibus iõ coniungit puellã,vt oſtẽdat plenam ſectam Epicureã,q̃ nihil ſine voluptate vult eẽ ꝑfectum.[Chromis & Mnaſylus] Iſti pueri ſatyri ſunt. [Inflatũ] Impletũ venas,figuratè.[Iaccho] Aut vino, aut Libero p̃re,qui etiã Iacchus vocatur. [Serta ꝓcul] Mõ prope. Nã intulit.[Tm̃ capiti delapſa, vt oſtẽderet non longius prouolutã eſſe coronã. [Attrita anſa] Frequẽti.ſ.potu. [Ipſis ex.] Ex ipſis, vt trãſtra ꝑ & remos .i.ꝑ trãſtra.[Timidis]Pro timentibus.Nã timidus eſt q̃ ſemper timet:Timens vero qui ad tempus formidat ex cã. Aut re vera timidis, q̃a pueris per ætatẽ naturaliter timor eſt iſitus.[Soluite me pueri,ſatis eſt potuiſſe videri] Sufficit. n. quia potui à vobis videri.Quod iõ dicit, quia ſemidei, cum uolunt tantum, videntur,vt Fauni, Nymphæ,Silenus.Põt & aliter intelligi, Soluite me.ſufficit ꝙ talis uobis uiſus ſum, vt ligari poſſim.[Huic aliud mercedis erit]Nymphæ minatur ſtuprũ latenter, ꝙ verecunde dixit Virgilius.[In numerũ ludere].i. ſaltare ad modũ rhythmi & cantilenæ.[Morare cacumina]Quaſi hoc genus ſaltationis uult eſſe in arboribus cacuminũ motu.[Parnaſia rupes] Mõs eſt Theſſaliæ Apollini conſecratus.[Rhodope & Iſmarus] Mõtes Thraciæ, in quibus Orpheus cõſueuerat canere. Et h. d. Nõ tñ iſti mõtes gaudent cãtante Apolline vel Orpheo,quantũ cantante Sileno lætatus eſt mundus.Nanque ẽt paulo poſt dicturus eſt,Et inuito proceſſit veſper Olympo [Nãque canebat uti magnũ ꝑ inane coacta ſemina] Variæ ſunt philoſophorũ opiniones de rerũ origine.Nã alij dicũt omnia ex igne procreari, vt Anaxagoras, Alij ex humore.vt Thales Mileſius, vñ eſt,Oceanumq́. patrem. Alij ex quatuor elemẽtis,vt Empedocles,ẽm quẽ ait Lucretius, Ex imbri, terra,atque anima naſcuntur, & igni, Epicurei vero quos nunc ſequitur, nihil horũ cõprobant,ſed dicunt duo eſſe rerũ principia,corpus,& inane.Omne.n.qđ eſt, aut cõtinet,aut continetur.& corpus volunt eſſe athomos. i. quaſdã minutiſſimas partes quę τομὴν .i.ſectionẽ non recipiunt. Vñ & atomi dictę ſunt,quas Lucretius minutiores dixit eſſe illis corpuſculis, q̃ infuſis per feneſtram radijs ſolis videmus. dicit.n.illis nec viſum poſſe accidere.Inane vero dicunt ſpacium in quo ſunt atomi.De his itaq; duobus principijs volunt iſta quatuor procreari,ignẽ,aerem,aquam,terram,& ex his cętera: vt illa duo elemẽta ſint,hæc uero quatuor ſyntheta.i.cõpoſita ex alijs duobus,p̃ſtent originẽ alijs oĩbus rebus. Hac aũt ratione comprobant ex atomis & inani omnia eſſe, ꝙ nihil eſt in rerum natura quod non & corpus habeat, & quia nñ recipit ſectionem, indicet ẽt inanitatem.[Vti magnum per inane coacta Semina] Canebat, inquit,mundi principium. i. quemadmodũ coactę & collectę atomi per magnum inane fuiſſent origo ignis, aeris,terrarum, & maris.nam ſęmina, atomos dicit.Dicimus hęc atomus,& hæ atomi. [Aĩæq.] Id eſt aeris, vñ & uẽti ſunt. [Liquidi ignis]Puri.i.ætherei.[Oĩa & ipſe tener &c.] Añ orbis, & ſic oĩa q̃ in orbe ſunt. Nã mutato ordine ait,primo oĩa, & ſic orbis. [Concreuerit] Collectus & informatus ſit. [Tũ durare, &c.]Canebat ẽt quẽadmodũ terra rerũ ſumpſerit formã.[Iamq́. nouũ &c.] Canebat quẽadmodũ poſt hęc ſtupeant terræ ſolis ortũ,& quẽadmodũ cadant imbres nubibus in altũ leuatis.Naturale.n. eſt ut nubes, cum cęperint ſoli eẽ vicinę,eius calore ſoluãtur in pluuias. Vñ & ĩ Georg.ait, de ſignis ſerenitatis, At nebulæ magis ima perũt. [Incipiãt ſyluę]Bonũ ſanè ſecutus eſt ordinẽ,vt poſt ſolis, & pluuiarũ cõmemorationẽ diceret ortas ſyluas,& animalia cũcta procreata.

ASC. PERGITE Pierides] ꝑ modũ ĩuocationis cohortatur muſas,vt ꝑgãt.i.peragãt & ꝑficiant qđ ꝑtendit enarrare, videlicet quo pacto Silenũ inuenerint paſtores,& q̃ carmina ab eo audierint; ꝙ dixi cum decoro fingit poeta, & ſi Seruio credimus.ꝑ Chromim Varũ, & ſe ꝑ Mnaſylum intelligit.ꝑ Silenũ aũt Syronem epicureũ, ſub quo ſimul ſectã epicureã didicerãt. Ex ordine patebit ſnĩa.Ordo aũt talis eſt.O Pierides.i.muſæ rerũ indagatrices,ꝑgite.i.peragite, aut pergite, & ad optatũ finẽ dirigite,qđ dictũ velim,inde quaſi incipiant muſę. incipit narrare dicens.Chromis & Mnaſylus ſatyri illi pueri.i.adhuc in ętate puerili exiſtentes(intelligit aũt Varũ & ſe)videre Silenũ, ſatyrũ illum nutritorẽ Bacchi,iacentẽ in antro ſomno.i. propter ſomnum,inflatum venas.i.habẽtẽ venas inflatas Iaccho.i. Baccho, hoc eſt,vino,heſterno,id eſt pridiano,hoc eſt, quod pridie eius diei biberat.vt ſemꝑ.ſ.ſolitum iacere inflatum.Serta, id eſt coronę ex pampinis,quas ſibi poturo imponere ſolebat, iacebant procul,id eſt,longe ab ipſo delapſa capiti, id eſt de capite tm̃,id eſt,intantum, & tam longe (quia rarũ eſt procul accipi pro eo quod eſt prope,ſi tñ hic ita accipiendũ eſt, vt Seruius uult.ſit ordo.Serta iacebãt procul,id eſt, prope delapſa tm̃,id eſt tantummodo capiti)& cãthatus.i.poculũ potiſſimum vt vẽ fictile,grauis.i.magnę capacitatis,attrita anſa.i.hñs anſam attritam pẽdebat ſup.illic,aut potius,pendebat anſa attrita.i. per anſam attritã ex frequenti vſu.eſt.n.anſa quo accipitur poculum in manũ circulus.& pueri,ſup. aggreſſi.i. adorti vt terribilẽ iniiciũt ſup. ipſi vincula ex ipſis ſertis:vnde patet ꝙ ſerta remotius iacebãt, nã ſi propius iacuiſſent, nõ eis ad vincula conficienda vſi fuiſſent,cũ vt dicetur timidi eſſent. Aggreſſi aũt ſunt,nã. ſ. Sylenus luſerat.i.deceperat & fefellerat ſępe ambos. ſ. pueros,ſpe carminis, hoc eſt promiſerat eis ſępe carmẽ qđ reddere recuſauerat. Aegle nympha ſplẽdida addit ſe ſociã,& ſuꝑuenit timidis. ſup. pueris. Aegle inq̃ pulcherrima.i. formoſiſſima, Naiadũ.i.nympharum aquarum pingit ipſi iamq́. videnti,aut addit ſe ſociam nanque ipſa pingit.ſ.Sileno iam experrecto frontem & tꝑa.i latera capitis,moris ſanguineis.i. ſanguinei coloris. Ille.ſ.Silenus ridẽs dolũ. i. quia ꝑ dolũ vtpote cũ dormiret ipſum vinxerant, inquit.

inquit, ò pueri quo. i. ad quid & ad quē finē nectitis vincula, i. arcte ligatis me? ſoluite me, ſatis eſt potuiſſe videri, i. qđ potui à vobis videri, cum nō viſus eſſem ſi noluiſſem: ſemidei. n. vt fauni, & ſatyri, & nymphæ nō videbātur niſi dū volebāt) Cognoſcite. i. accipite à me carmina, q̄ vultis. i. ſcio quod carmina vultis, diſſoluite ergo me, & canā vobis. carmina ſup. erunt vobis pueri merces. i. in mercedē quod me ſolueritis, aliud mercedis. ſ. ſtuprum, aut concubitus erit huic. ſ. puellæ Aegle, & ſimul hoc. ſ. dicens. ipſe incipit ſup. carmen ſum, aut canere. Regula eſt. Venuſtius dictiones partitiuæ ad neutrū genus redactæ; & quaſi fixæ tentæ, ſubſtantiua ſua in genitiuo regūt, q̄ ſi cū eis ī eodē caſu regantur. vnde Venuſtius dixeris. Aliud mercedi erit huic q̄ alia merces. [Tum vero in numerū &c.] Recitet igitur vt inſtituerat carmen ipſius Sileni, cuius tantā dulcedinē eſſe docet, vt totus mundus eo gaudeat, in qua re ſatis aperta eſt allegoria, nam ſi Silenus eſt nutritor Bacchi, Bacchus aūt pro vino accipitur, qđ amœnitate & grata tēperie nutritur. nō eſt mirandū ſi eo cantāte totus mundus gaudeat, cū ſub amœna ſerenitate ēt volucrū ſit concētus in agris, vt alibi docet auctor noſter. Ordo eſt. Tum vero. i. maxime tunc videres. i. quilibet videre potuiſſet, & Faunos. i. deos illos ſylueſtres à fando dictos, & feras ludere. i. ſaltare. in. i. ſm numerū. i. modulos carminis, & videres, tum. i. tunc quercus, rigidas. i. duras, & difficulter flexibiles, motare. i. frequēter mouere, & nutare cacumina. i. ſummitates ſuas. Nec rupes Parnaſia q̄ eſt in Parnaſo mōte Phocidis gaudet. i. exultat tm̄. i. intantum Phœbo. i. Apolline, nec Rhodope, & Iſmarus mons vterq. Thraciæ miratur tm̄. i. intantum Orphea. i. vatem ſuū clariſſimum. qui ſyluas, & ſaxa poſt ſe dulcedine cantus ſui traxit, Quantum omnis mundus gaudet Sileno cantante. i. dum Silenus cantat. Nanq. pro quia, ſup. Silenus canebat vti. i. quēadmodum ſemina. i. prima elemēta, hoc eſt atomi ſm Lucretium, & ante eum Democritū, fuiſſent coacta. i. concreta, & conglutinata, per magnū inane. i. ſpatium capax rerum priuſquā eſſent, ſemina inquam terrarū, & animæ, i. aeris, & maris. i. aquarū, & ſimul. i. pariter liquidi. i. elemetaris, & puri ignis, & canebat, vt. i. quēadmodū omnia exordia. i. origines, & principia rerum, ſup. concreuerint. i. confecta, aut cōpoſita ſint, ex ſup. his primis. ſ. ſeminibus atq. elementis, & vt ipſe orbis. i. globus mundi tener. i. adhuc fluidus, nec ſatis ſolidus concreuerit. i. conſolidatus ſit, atq. coaluerit his primis. ſ. elementis vocatis ſaltem. Tum. i. deinde ſup. canebat vt ſup. orbis mūdi ceperit. i. inceperit durare. i. durū efficere ſolum. i. terrām q̄ ſolida eſt, & diſcludere Nerea. i. aquas fluuiales Ponto. i. ab aquis ſalſis, & marinis, & vt ſup. orbis mundi ceperit ſumere paulatim formas rerum, q̄ omnia Metam. i. Ouid. graphice deſcribit, nec illic, aut hic dicta multū abhorrent ab Geneſi catholica, niſi quod creatio ex nihilo non potuit in animos ethnicorum cadere. itaq. Chaos, aut atomos, aut hylen ab ęterno poſuerunt. Et canebat vt ſup. terræ. i. genita in terris ſtupeant ſolem nouum. i. recens ortum, ac formatū, luceſcere. i. lucē ſuam diffundere, altius. i. in regione altiore ſitum. atq. vt ſupp. imbres cadant. i. decidant in terras, & hoc nubibus ſummotis. i. ſublatis, hoc aūt eſt aut ſurſum latis; quia vapores trahuntur ſurſum vnde nubes fiant, & id phyſice dictū eſſet, aut clam amotis, & id ſm vulgus imperitū, quod cū neq. ſcientiam, neq. experientiā haberet, ſtupebat quo nubes diffugerint. ignorans qđ in pluuias reſolutæ eſſent, cum, i. quo tp̄e ſyluæ incipiant primū ſurgere. i. oriri ex pluuia. ſ. & cum animalia rara, q̄ anōdum p̄ propagationē multiplicata, cum ſm ethnicos prima ex ſole, & limo procreata eſſent occulta virtute cœleſti, & ſm fidem, à deo creata eſſent, errent per montes ignotos. i. in quibus nūquā prius fuerant, cum iam tum primū producta eſſent. Mancinellus tn̄ vult vt ordo ſit. Et canebat, cum, i. quo tp̄e ſyluæ incipiant primū ſurgere, & cum primū rara animalia errent per ignotos montes, ſed nō minus concinna eſt conſtructio atque ſnia, ſi dicatur vt prius, canebat vt imbres cadāt ex nubibus ſummotis. i. ſurſum latis tunc cum ſyluæ incipiant primū ſurgere, & cum animalia errent primū per ignotos montes, quia ſm phyſicos ex pluuia naſcuntur ſyluæ. hoc eſt pullulant arbores, & naſcuntur gramina, q̄ vt paſcantur errare ceperunt animalia per ignotos montes, aut etiā ipſa, vt dixi, poſt pluuiā ex limo p̄ ſolem ſm gentiles tunc primū formata erant. Regula eſt. Propriorum nominū prima potiſſimum ſyllaba, cuius quantitas generali regula nō agnoſcitur, ad placitū ferè ponitur, vnde prius Silenum pueri prima longa. Et hic cantante Sileno eadē correpta dicit. In Aeneide autē Sichæus prima communi profertur. Dico eius quantitas, &c. quia ſi poſitione aut diphthongo producatur, non poſſit corripi, vt Scylla, Dædalus. *Regula.*

CHROMIS, & Mnaſylus] In Romano libro ſcribit Mnaſillus, duplicato ll, & per i, præterea Valerius Probus Mnaſilos, per os legit. [Spe carminis ambos Luſerat] In libris antiquis ambo legitur. [Iamq. videnti] In aliquot antiquis libris, Nanq. videnti. [Quò vincula nectitis?] In antiquis aliquot libris. Quid vincula. [Motare cacumina quercus] Motare quidē in antiquis alijs libris, ſed in Longobardico, Mutare habetur. [Nec tantum Rhodope miratur] In Romano libro, & in Oblongo, Mirantur legitur. [Altius atque cadunt] In Romano libro, Vtque legitur. Sed atque receptum. [Rara p̄ ignotos errent animalia montes] In Romano libro legitur, Per ignaros. VARIA LECT.

LICET interdum animaduertere aliquibus in locis prætermiſſa, aliquibus ſuperaddita eſſe verba ſcriptorū male eruditorum vitio, cum apud poetas, tum apud ſoluta oratione ſcribētes. Vti in vj. Bucol. ecloga quos apponā verſuum vltimus delendus obliterandusq. ex albo Virgiliano veterum exemplariū teſtimonio, & rationis vinculo arguitur. Verſus hi ſunt. Tum vero in numerum, faunosq́. ferasq́. videres Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus. Nec tantum Rhodope miratur & Iſmarus Orphea. Quantū omnis mundus gaudet cantante Sileno. Is igitur, quem dixi verſus, in duobus libris, altero vetuſtiſſimo ī priuata, altero mediæ antiquitatis, in pub. vaticana bibliotheca non inuenitur, Sed ſuperadditus à neſcio quo ſtructuræ ignaro ex Honorati commentario ita dicentis. Nam ita gaudebat mundus, vt inde dicat. Et inuito proceſſit veſper Olympo. Atq. vt e Virgiliana familia libentius illum eijcias, primam in Sileno Syllabam claudicantē aduerte, q̄ corripi ratione contra nitente non pōt, cum à græcis diphthongum excipiat. ſic. n. ab illis Silenus ſcribitur σείληνος. unde, à quibuſdā male cū y, ſcribendus præcipitur, à quibuſdam male ll, duplici exaratur. Conſtructio autem pulcherrima in hunc modum. Nec tm̄ Phœbo gaudet Parnaſia rupes, quantū Fauni, feræ, quercus Sileno gaudent. Nec tantum Rhodope miratur, & Iſmarus Orphea, quantum fauni, feræ. quercus mirantur Silenum. De Sileno, autē nō iniucunda quædam dicturus fuerā ex Pauſania, niſi me amicus meus monuiſſet, ea iam in cōmentarios fuiſſe relata, hoc tamē dixero Silenum hiſtorici etiam nomen eſſe Plutarcho, & Ciceroni, qui inter cętera quæ compoſuit, opus de Aetna condidit, vt teſtis eſt Stephanus in palice. CONS. FAN.

Hinc lapides Pyrrhæ iactos, Saturnia regna,
Caucaſeasque refert volucres, furtūq. Promethei.
His adiungit, Hylam nautæ quo fonte relictum
Clamaſſent, vt littus Hyla Hyla omne ſonaret.

SERV. HInc lapides] Quæſtio eſt hoc loco. Nā relictis prudētibus rebus de mūdi origine, ſubito ad fabulas tranſitū fecit. Sed dicimus aut exprimere eū voluiſſe ſectā Epicuri, q̄ rebus ſerijs inſerit ſemper voluptates, aut fabulis plenis admirationis puerorum corda mulcere. Nam fabulæ, cauſa delectationis inuentę ſunt, vt ipſe in Georg. docet dicens, Cętera q̄ vacuas tenuiſſent carmina mentes. Quod autē dicit. [Regna Saturnia] Fabularum ordinē vertit. Nam quo tp̄e Saturnus regnauit, in terris nō fuit diluuiū, ſed ſub Ogige Rege Thebanorū. Secundum autē diluuium fuit ſub Deucalione, & Pyrrha. Sanè ſciendum, & per diluuium, & per ecpyreoſin ſignificari temporū mutationē. [Caucaſeasq. refert volucres, furtūq. Promethei] Et hic fabulę ordinē vertit, q̄ talis eſt, Prometheus poſt factos à ſe homines, dr̄ auxilio Mineruę cœlum aſcendiſſe, & adhibita facula ad rotam Solis, ignem furatus, quem hominibus indicauit. Ob quam cauſam irati dij, duo mala immiſerunt terris, febres, maciē, & morbos, ſicut. & Sappho, & Heſiodus memorāt ἀλλ᾽ δὴ μορία λυγρὰ κατ᾽ ἀνθρώπους ἀλάληται πλείη μεν γὰρ γαῖα κακῶν πλείη δὲ θάλασσα. Quod tāgit. & Hora. dicens, poſt ignē ęthera domo Subductū macies, & noua febriū Terris incubuit cohors. Ipſum ēt Prometheum p̄ Mercurium in monte Caucaſo religauerunt ad ſaxum, & adhibita eſt aquila, q̄ eius cor exederet. Hęc autē omnia nō ſine ratione finguntur. Nam Prometheus vir prudentiſſimus fuit. Vnde ēt Prometheus ductus eſt ἀπὸ τῆς προμηθείας. i. à prouidētia. Hic primus Aſtrologiā Aſſyrijs indicauit. quā reſidēs in mōte altiſſimo Caucaſo, nimia cura, & ſolicitudine deprēhēderat. Hic aūt mons poſitus eſt circa Aſſyrios, vicinus pene

ſyderibus Vnde etiam maiora aſtra demõſtrat, & diligenter eorũ Ortus Occaſusq́. ſignificat. Dicitur autẽ aquila cor eius excedere. quod ἄχος eſt ſolicitudo, qua ille affectus, ſyderũ omnes deprehenderat motus. Et hoc quia p prudentiã fecit, duce Mercurio, qui prudentiæ & rationis Deus eſt, ad ſaxum dr̃ eſſe religatus. Deprehendit præterea rõnem fulminũ, & hominibus indicauit, vnde cœleſtẽ ignem dr̃ eſſe furatus. nam quadã arte ab eodẽ monſtrata, ſupernus ignis eliciebatur, qui mortalibus profuit, donec eo bene vſi ſunt. Nam poſtea malo hominũ vſu in perniciem eorum verſus eſt, ſicut in Liuio lectum eſt de Tullo Hoſtilio, qui eo igni exuſtus eſt cum omnibus ſuis. Numa vero Pompilius impune eo vſus eſt, tñ in ſacris deorum. Hinc eſt qđ igne rapto ab iratis numinibus morbi hominibus dicuntur immiſſi. [His adiungit Hylam] Puerum comitẽ Herculis, quẽ perdidit in finibus Ionijs iuxta Myſiam, nec vſquam potuit reperire. Poſtea cũ eſſet cognitũ quod periſſet in fonte, ei inſtituta ſunt ſacra, in quibus mos fuerat, vt eius nomen clamaretur in fontibus. Ad quam imitationẽ nũc dicit. [Vt litus Hyla Hyla omne ſonaret] Poſtremum autem La breue eſt. ideo quia vocalis vocalem ſequitur. Nam omnis vocatiuus græcus à maſculino veniens, in A terminatus longus eſt: vt Aenea, Hyla, Palla.

A S C. HINC lapides &c.] Poſt phyſicam narrationẽ poeticam ac fabuloſam interſerit, q̃ non minus ad delectationẽ ac voluptatẽ quam pueri illi potiſſimũ expetebant faciunt. Neq. tñ nihil ad poetæ inſtitutũ, nam ſi ipſis duntaxat philoſophica recitaſſet, non Bucolicã, ſed philoſophiã profiteri videretur. Præterea fabularum ferè interpretatio ex phyſica dependet ratione. Fabulas autẽ dilucide enarrant commentarij, quocirca ſatis ſit nobis ordinem poſuiſſe, qui talis eſt. Silenus ſup. refert. i. recitat cantãdo hinc. i. poſt dictam rerum Geneſim lapides Pyrrhæ iactos. ſ. ab ipſo tẽpore diluuij quod ſub Deucalione fuiſſe perhibetur, aut lapides iactos Pyrrhæ. i. à Pyrrha vt ſit datiuus pro ablatiuo, ſicut apud Horat. Scribens vario, pro à vario &c. refert regna Saturnia. i. aurea qualia erant tẽpore Saturni, & volucres Caucaſeas. i. quæ in Caucaſo monte Scythiæ iecur Promethei exedũt & furtum Promethei qui ignem de cœlo furatus dr̃ in ferula. Et ipſe adiungit his Hylam. i. fabulam aut narrationẽ de Hyla puero ab Hercule dilecto, adiungit inquam quo fonte relictum Hylam nautæ clamaſſent ita ſupp. vt omne littus ſonaret, & referret per ſonũ Echo Hyla Hyla. i. referendo eas voces quas nautę quærentes Hylam emiſerant. Corripitur autẽ in poſteriore Hyla poſterior ſyllaba propter vocalem ſequentem, non autem abijcitur. In priore vero neq. corripitur, neq. abijcitur, aut quia per interualla pronunciãdum, aut quia aſpiratio vim literæ obtinet, ſicut & illic in 1. Aened. Poſthabita coluiſſe ſamo: hic illius arma. Fabulas, vt dixi, commentarij explicant.

Et fortunatam, ſi nunquam armenta fuiſſent,
Paſiphaen niuei ſolatur amore iuuenci.
Ah virgo infelix, quæ te dementia cepit?
Prœtides implerunt falſis mugitibus agros:
At non tam turpes pecudum tamen vlla ſecuta eſt
Concubitus, quamuis collo timuiſſet aratrum.
Et ſæpe in lęui quæſiſſet cornua fronte.
Ah virgo infelix, tu nunc in montibus erras:
Ille latus niueum molli fultus hyacintho,
Ilice ſub nigra pallentes ruminat herbas,
Aut aliq̃ in magno ſequit̃ grege: claudite nymphę
Dictææ, nymphæ nemorum iam claudite ſaltus,
Si qua forte ferant oculis ſeſe obuia noſtris
Errabunda bouis veſtigia. forſitan illum
Aut herba captum viridi, aut armenta ſecutum
Perducant aliquæ ſtabula ad Gortynia vaccæ.

S E R V. PAſiphaen] Nota fabula Cretenſiũ Reginam Minois vxorẽ, quæ Tauri amore flagauit. [Ah virgo infelix] Ad hoc pertinet qđ ait. [Solatur] Vt quod amat Taurũ, fortunę magis videatur eſſe, q̃ morũ. Virgo aũt, vt diximus ſupra, à viridiore ætate, nã iã mater fuerat Phædrę, Ariadnes, Androgei. [Prœtides implerũt falſis mugitibus agros] Prœtides. Præti & Sthenobœę, ſiue Antiopæ ſm̃ Homerũ filiæ fuerunt. hæ ſe Iunoni in pulchritudine cũ ptuliſſẽt, illa irata hũc errorẽ earum immiſit mentibus, vt ſe vaccas putarẽt, adeo vt plerũq. mugirent, & timerẽt aratra. has Melampus poſtea purgaſſe perhibetur. [Ilice ſub nigra] Vel vmbroſa, vel re vera nigra, nam talis eſt. [Pallentes ruminat herbas] Reuomit, & denuo cõſumit. Ruminatio aũt dicta eſt à ruma eminente gutturis parte, per quã demiſſus cibus à certis reuocatur animalibus. Pallentes aũt, vel aridas, vel q̃ ventris calore propria viriditate caruerunt. [Aliquam in magno ſequitur grege] Ac ſi diceret, Habes aliquid ſpei, ſi quidem nouit amare quẽ diligis Notandum aũt Gregem eum de bobus dixiſſe, cum Armenta dicamus. Licet grex ſit quorumlibet animalium congregatio. Sic Cic. in Phili. Fudit apothecas, cecidit greges armẽtorum. [Claudite nymphæ] Melius hoc à perſona Paſiphaes dictum accipimus, vt dicat Silenus, hoc illam aliquando dixiſſe. [Errabunda bouis veſtigia] Illud expreſſit quod vno verbo Homerus ait ἑλίποδας βοῦς, hoc eſt flexis pedibus incedẽtes. [Ad Gortynia] Nam apud Gnoſum imperabat Minos eius maritus in Creta. Vnde illuc Taurum non vult venire, ſed ad Gortynon, vbi fuerant aliquando Solis armenta.

Sardis.

A S C. ET fortunatam &c.] Proſequitur fabulam Paſiphaes quam Seruius prolixe explicabit ad principium 6. Aeneid. Signanter aũt dicit poeta ſolatur, quaſi non fabulã narrare, ſed rem ipſam gerere videatur. Ordo eſt. Et ſupp. Silenus ſolatur. i. tam graphice canit vt ſolari videatur, ſup. de amore niuei iuuenci. i. tauri candidiſſimi, aut ſolatur amore, quia docet non amplexandum amorẽ tauri. In amore. n. fit duplex ſolatium aut dum potiundi datur conſilium, aut dum euitandi remediũ per deteſtationem, vt hoc loco. Solatur inquam Paſiphaen Reginã Cretenſem Minois coniugem, & ſolis filiam fortunatã, beatam, & felicem. i. q̃ fortunata, & felix fuiſſet, ſi nunquam armenta fuiſſent. Solatur aũt condolendo, ac dehortando. Ah virgo. i. puella adhuc in viridi ætate ac vigore degens, quæ. i. qualis, dementia. i. furor, cepit. i. inuaſit te? q. d. maxime deteſtabilis. Nam Prœtides. i. Prœti filiæ, impleuerunt agros falſis mugitibus. i. boatibus, hoc eſt credebãt quidem ſe vaccas eſſe, attamẽ vlla ſup. Prœtidum q̃ tres erant non eſt ſecuta tam turpes concubitus pecudũ. i. iuuencorũ, aut taurorũ, vt tu, quãuis ipſa. ſ. quælibet illarũ triũ timuiſſet collo aratrũ. i. iugũ ad ducendũ aratrũ, & quamuis quęſiſſet ſæpe cornua in fronte læui. polita, & ęquali in qua nihil extabat neq. aſperũ erat. Ah ò Paſiphaẽ infelix virgo. i. iuuẽcula tu erras. i. vagaris nũc in montibus. Ille. ſ. iuuẽcus, aut taurus quẽ quæris eius amore capta, fultus latus niueũ. i. habẽs latus niueum fultũ. i. ſuſtentatum hyacintho. i. flore illo ab hyacintho denominato molli. ſ. in attactu, ruminat. i. remaſticat, ac remãdit herbas pallentes. i. ſemicoctas in aluo, ſub ilice, i. arbore illa glandifera nigra. i. vmbris obſita, i. dum tu miſera in aſperrimis montibus vagaris ille in vmbris recubat ruminans, & nihil amoris ſentiens, atq. ita locus hic manifeſtã contentionẽ habet, aut (ſi amat non te amat) ſed ſequitur aliquã. ſ. in vaccã magno grege, ſ. armentorum, ò nymphę claudite, nymphæ, inquit, paſiphae dictææ, i. cretenſes claudite ſaltus in quibus feræ ſaliunt. hoc eſt auſugia ferarum, & pecudum. nemorum, i. qui ſunt in nemoribus, ſi forte veſtigia bouis errabunda, i. bouis errabundi, & q̃ bouem errabundũ oſtentent, ferant ſe qua. i. aliqua forte. i. fortuna, vt ſit nomen à nominatiuo hæc fors, vnde eſt. Forte ſua lybicis tẽpeſtas appulit oris, aut ferant forte ſe, qua, i. aliqua via obuia, i. obuiã facta noſtris oculis, forſitan aliquæ vaccæ perducant illum captum viridi herba, aut ſecutum. id eſt ſequentem armenta ad ſtabula Gortynia, id eſt Cretenſia. hoc eſt ſi non oberrauerit in ſaltus, forſitan ſe domum recipiet, quod miſere amans mulier ſummopere deſiderabat, vt eius ſaltem videndi poteſtas eſſet. Regula eſt. Timeo, & metuo datiuum cui, id eſt ad cuius vtilitatem, & accuſatiuum ad quẽ, aut ablatiuum à quo regunt, vt hic timuiſſet collo aratrum. Itaque dices cum comico, timeo vitæ tuæ, id eſt ne ei quidquam mali eueniat, & timeo hoſtem ne, ſcilicet malum inferat, & coniunctim timeo mihi hoſtem, metuo mihi ab hoſte. Addamus & illud pleroſque textus hoc loco habere ſuffultus, vt cum vocali abijciatur, ſicut in pleriſque locis Virgilij: quos tamen quia Seruius talem ellipſim non probat, mutauit, vt inter ſe coijſſe viros, & decernere ferro, legit cernere. hic ſpecus horrendus, & ſæui ſpiracula ditis, legit horrendum &c. Et ſi hic legatur fultus, erit loco conſonantis. *Regula.*

Tum canit heſperidum miratã mala puellam:
Tum Phaethontiadas muſco circundat amaræ
Corticis, atque ſolo proceras erigit alnos;
Tum canit errãtem Permeſſi ad flumina Gallum
Aonas in montes vt duxerit vna ſororum;
Vtque viro Phœbi chorus aſſurrexerit omnis;
Vt Linus hæc illi diuino carmine paſtor,
Floribus, atque apio crines ornatus amaro
Dixerit, hos tibi dant calamos (en accipe) muſæ,
Aſcræo quos ante ſeni, quibus ille ſolebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynæi nemoris dicatur origo,
Ne quis ſit lucus, quo ſe plus iactet Apollo.
Quid loquar, aut Scyllã Niſi; quã fama ſecuta eſt
Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris
Dulichias vexaſſe rates, & gurgite in alto
Ah timidos nautas canibus laceraſſe marinis,
Aut vt mutatos Terei narrauerit artus?
Quas illi Philomela dapes, quæ dona pararit?
Quo curſu deſerta petiuerit, & quibus ante
Infelix ſua tecta ſuperuolitauerit alis?
Omnia, quæ, Phœbo quondam meditante, beatus
Audijt Eurotas, iuſſitque ediſcere lauros,
Ille canit: pulſæ referunt ad ſydera valles:
Cogere donec oues ſtabulis, numerumque referre
Iuſſit, & inuito proceſſit Veſper Olympo.

SERV. TVM canit Heſperidũ miratã mala puellam:] Mala quibus acceptis à Venere, Hippomenes vicit Atalantã puellã Cyriam curſu potentẽ, q̃ multos ſponſos ſuperatos occiderat, q̃d plenius in Aen. 3. lib. memorauimus [Phaethontiadas] Clymenes, & ſolis filias, q̃ dum extinctũ fratrem flerent, conuerſæ ſunt in arbores, vt hoc loco dicit; in alnos: vt in decimo, in populos: vbi etiã plenius hanc diximus fabulã. Mira aũt eſt canentis laus vt quaſi nõ factam rẽ cantet, ſed ipſe eam cantando facere videatur. [Amaræ Corticis] Alibi ait, Raptus de ſubere cortex, q̃d magis ſequi debemus, vt maſculino vtamur. [Permeſſi ad flumina Gallũ] Helicõ mons eſt Bœotiæ, q. & Aonia dr̃. de hoc plurima cadũt flumina, inter q̃ etiã Permeſſus, iuxta quẽ dicit ambulantem Gallũ ab vna Muſa ad ceteras eſſe deductũ, & illic eſſe factũ poetã. [Aſſurrexerit] Honorem præbuerit, vt Tmolus aſſurgit, quibus & rex ipſe Phanæ. i. cedit. [Vt Linus] Apollinis filius, quẽ ſupra memorauit. [Diuino carmine] i. vaticinans. [Aſcræo quos ante ſeni] Heſiodo, qui Aſcræus fuerat, quẽ dñr Muſæ raptũ de monte Parnaſſo poetã feciſſe munere calamorũ. [Grynæi nemoris dicat̃ origo] Grynæũ nemus eſt in finibus Ionijs Apollini cõſecratũ, in quo aliqñ Calchas, & Mopſus dñr de peritia diuinandi inter ſe habuiſſe certamen. Et cũ d̃ pomorũ cuiuſdã arboris cõtẽderẽt numero, ſtetit gloria Mopſo, cuius rei dolore Calchas interijt. Hoc aũt Euphorionis cõtinẽt carmina, q̃ Gallus trãſtulit in ſermonẽ latinũ. Vñ eſt illud ĩ fine, vbi Gallus loquitur, Ibo, & Chalcidico, quæ ſunt mihi cõdita verſu Carmina. Nam Chalcis ciuitas eſt Eubœæ, de qua fuerat Euphorion. [Ne quis ſit lucus, quo ſe plus iactet Apollo] Senſus hic eſt, Si tu Grynæũ laudaueris nemus, i nullo ſe tãtũ Apollo iactabit.] Quid loquar, aut Scyllã Niſi? q̃ fama ſecuta eſt] Scyllæ duæ fuerũt, vna Phorci, & Creteidos Nymphe filia pulcherrima, quã cũ amaret Glaucus deus marinus, dũ ipſe amaretur a Circe, & eã cõtẽneret, illa irata fontẽ, in quo Scylla ſolebat ſe abluere, infecit venenis, in quẽ cũ deſcẽdiſſet puella media ſui parte ĩ ferã mutata eſt. Hãc poſtea Glaucus fecit deã marinã, quæ claſſem Vlyſſis, & ſocios euertiſſe narratur. altera vero Scylla fuit Niſi Megarẽſiũ Regis filia, cõtra quos dũ deuictis iã Athenienſibus pugnaret Minos, pp filij Androgei interitum, quẽ Athenienſes, & Megarẽſes dolo necauerãt, amatus eſt à Scylla Niſi filia, quæ vt hoſti poſſet placere, comã purpureã parentis abſciſſam ei obtulit, quam Niſus ita habuerat conſecratam, vt tandiu regno potiretur, quandiu illam habuiſſet intactam. Poſtea & Scylla à Minoe contempta, dolore in auem conuerſa eſt, & Niſus extinctus deorum miſeratione, in auis mutatus eſt formã, q̃ aues hodie, vt ipſe in Georgicis docet, flagrant inter ſe magna diſcordia. Modo ergo Virgilius aut poetarũ more miſcuit fabulas, & nomen poſuit pro nomine, vt diceret Scyllam Niſi, pro Phorci, ſicut alibi Domitus Pollucis habenis Cyllarus, cum Caſtor equorum domitor fuerit. Item, Et manibus Prognæ pectus ſignata cruentis, cum Philomelæ, non Prognæ, abſciſſa ſit lingua. aut certe ſit Hyſteron Proteron, vt quaſi vtriuſq. fabulæ videatur facere commemorationem, vt intelligamus, Quid loquar aut Scyllam Niſi, aut quã fama ſecuta eſt. Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris, Dulichias vexaſſe rates, Aut certe vt bis accipiamus. Quid loquar. aut Scyllam Niſi, aut quã fama ſecuta eſt, vt eſt illud in primo. Non ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco. [Dulichias vexaſſe rates] Ithacenſes à monte. Dulichium inſula eſt, vbi mons eſt Ithacus, in qua ferẽ habitaſſe Vlyſſes, eoq. & ipſe Dulichius, & Dulichias habuiſſe rates dr̃. Vexaſſe aũt rates p Tapinoſim dictũ eſt. Nã non vexauit, ſed euertit, quod Probus vult hac ratione defendere, dicens. [Vexaſſe] Venire ab eo quod eſt veho, vecto, vexo, vt vexaſſe ſit portaſſe, & ſine dubio pro arbitrio ſuo euertiſſe. [Teri] Pro Terei. nam p ſynæreſim dictũ eſt, ſicut ſupra. Fuitũq. Promethi. pro Promethei. Tereus autẽ Rex Thracum fuit. qui cum Pandionis Athenaiũ regis filiã Prognẽ nomine duxiſſet vxorẽ, & poſt aliquantum tp̃s ab ea rogaretur, vt ſibi Philomelã ſororem videndã acceſſeret, profectus Athenas dum adducit puellã, eã vitiauit in itinere, & ei linguã, ne facinus indicaret, abſcidit. Illa tñ rẽ in veſte ſuo eruore deſcriptam miſit ſorori, qua re cognita Progne, Itym filium interemit, & patri epulandũ appoſuit. Poſtea oẽs in aues mutati ſunt. Tereus, in vpupam: Itys, in phaſianũ. Progne, in hirundinẽ. Philomela, in luſciniam. [Philomela dapes] Atqui hoc Progne fecit, ſed aut abutit̃ nomine, aut illi ĩputat pp quã factũ eſt. [Eurotas] Fluuius Laconum, qui ab Apolline inſtructus ſuas edocet lauros, q.b. eius plenæ ſunt ripæ.] Et inuito proceſſit Veſp Olympo] Et ex eo q dies inuitus abſceſſit, & ex eo q nimio audiẽdi deſiderio veſper exortus eſt, cãtilenæ voluptas oſtẽditur. [Olympo] i. cœlo.

Scylla Niſi.

ASC. TVM canit, &c.] Proſequitur alias fabulas, & fabuloſas metamorphoſes, ſeu transformationes. Et primo fabulã Atalantæ puellæ. Deinde, metamorphoſim Phaethontidũ, ſeu Phaethontiadum, hoc eſt ſororũ Phaethontis, eſt n. à fratre deductũ patronymicum, adiecta pp metrum ſyllaba. Nam Phaethontis deberet dici, vbi nunc dr̃ Phaethonthias. Sicut Amphitryoniades, pro Amphitryonides dr̃ Hercules. Dicit autẽ eas in alnos uerſas cum alij in populos verſas p̃dicẽt: ſanè tam alni, q̃ populi ad Padum, qui & Eridanus dr̃ naſcuntur: vnde & fabulæ datus eſt locus. Tum canit errantẽ Permeſſi ad flumina Gallum, quẽ ſingulari amore pſecutus eſt Virgilius, ſicut alibi dicetur. Nouiſſime proſequitur & alias fabulas, quas in ſequentibus explicabimus, hæ autẽ ex commẽtarijs notiſſimę ſunt. Ordo igitur eſt. Silenus canit tũ, i. poſt p̃dictas fabular. puellã. ſ. Atalantam miratã. i. immoratam ſtupendo mala, i. poma aurea, heſperidum. i. q̃ heſperides in horto Atlantis in Aethiopia cuſtodiebant. Tum, i. deinde circundat, i. tã graphice canit vt circundare videatur, Phaethontiadas, i. ſorores Phaethontis (accuſatiuus eſt tertię declinationis. & ideo vltimã corripit) corticis amarę. ſ. alni arboris cuius amarus, aut vt hic dr̃ amara eſt cortex. (Forte tamen ordo eſſe poſſet. circundat muſco corticis amarę. ſ. arboris) atq. erigit, i. erectas canit ſolo, i. in terra iuxta Padum. alnos, i. arbores illas q̃ aluntur amnibus. proceras, i. directas, & extenſas, hoc eſt canit q̃uo Phaethontiades in eas mutatę ſunt pp mœrorem ſubmerſi fratris. Videretur tñ nimia periphraſi vti ſi à paſtore excogitata, & dicta recitarentur, ſed Sileno Bacchi nutritio ais oĩs congrua eſt. Tum, i. poſtea canit Gallum poetã illum, cui Virgilius bene voluit, errantem ad. i. iuxta flumina. i. fluenta aut fluctus Permeſſi illius fluuij in Bœotia ab Helicone (vt Seruius docet) profluentis. & canit vt. i. qualiter vna ſororum, i. muſarum, q̃ inter ſe ſorores ſunt, & per excellẽtiã ſorores dicuntur, quia inter ſe ſummopere conſentiunt, licet in re diuerſa. duxerit. ſ. Gallum in montes Aonas. i. Bœotios, quos Aones olim habitarant. & vt. i. qualiter oĩs chorus Phœbi. i. totus cœtus muſarum aſſurrexerit. i. aſſurgendo reuerentiam, & honorẽ fecerit, viro. ſ. Gallo,

Phaethõtiades.

Et vt.i. qualiter Linus paſtor ornatus crines. i. habens capillos ornatos floribus.ſ.hederaceis,atque apio amaro. i. cuius ſuccus amarus eſt,aut cuius acquiſitio difficilis atq. ita amara eſt. (Difficilis autẽ eſt,quia in ludis nemæis victoribus in præmium dabatur qui eo coronabantur , vnde Macer . *Apium.* Eſt apium dictum ꝙ apex hoc ferre ſolebat . Victoris veterum fieret dũ more triumphus)dixerit.videlicet ad Varum.en ò Vare muſę dant tibi hos calamos,accipe.ſup.eos quos ſup.dederãt ante , id eſt prius ſeni *Aſcra.* Aſcræo. i. Heſiodo,cuius pater Aſcram habitabat.quam ipſe ſic apud Strabonem lib.ix.damnat.Aſcram rus miſerum penes hic Helicona colebat.Hyberno dirum,triſte æſtu,optabile nunquã. Et eni in ea viſæ ſunt Muſæ;quibus viſis , & ad fontes ſacros per ductus ſtatim poeta euaſerat,vt innuit Perſius dicẽs, Nec fonte labra &c.Et Ouidius:Ecce deas.&c.hic autem dicitur accepiſſe à muſis calamos.Accipe ergo calamos,quibus ille. ſ. Heſiodus, ſolebat deducere.i.deorſum ducere cantando de montibus,ſcilicet ornos.i.arbores illas,rigidas.i.duras ,& difficulter flexibiles.Origo dicatur tibi his.i.per calamos nemoris Grynæi . i. qđ in Aeolia habitauit Apollo,hoc eſt volunt muſę vt per eos dicaris oriundus ex Grynæo nemore,ne quis.i.aliquis lucus ſit quo Apollo iactet plus quàm . ſ. de Grynæo nemore ſe iactet ſi eius oriundus ſit,nam gloria patriæ.ex claritudine in ea genitorum acquiritur, tanta aũt eſt Vari in poetica claritas,vt ſi Grynæus ſit Apollo poetarum ſummus amator(vnde dictum eſt , & me Phœbus amat &c.) & fautor Grynæum nemus omnibus lucis præferat.ijs autem calamis forte illic natis Varus videretur Grynæus,eo ꝙ illic ab Apolline videretur muſicam doctus. [Quid loquar.&c.] Aut verba ſint Sileni à poeta recitata dicentis videlicet pueris:Quid loquar aut Scyllã Niſi &c.q.d.has fabulas noſtis pueri.aut poetæ dicẽtis : Quid loquar aut Scyllam Niſi.i.ad quid dicam quomodo cecinerit fabulam de Scylla Niſi filia, aut ſup.de Scylla Phorci.q.d.non dubium quin vtranq. graphice cecinerit , quam conſtructionem approbat quod dicet . Illę canit &c. Sanè ſubtractio huius particulæ , aut difficultatem in primo carmine parit. Si etenim ſic legeretur (vt meo iudicio legi debet) Quid aut Scyllam Niſi , aut quam fama ſecu.eſt , &c. nulla eſſet ambiguitas neq. fabulæ confuſio.Licet aũt is poetarum mos ſit,vt vni attribuant quæcunque à quouis eius nominis geſta ſunt,vt vni Saturno , Ioui, Mercurio, Herculi,Veneri , Marti,Baccho,&c.quæ multorum ſunt:tamẽ,vbicunque poteſt vitanda eſt confuſio. Fabulæ ſatis explicantur à Commentarijs. Ordo igitur eſt.Quid.i.ad quid.(Non enim ponitur interrogatiue, vt ſit.quid vultis loquar aut Scyllam,&c.quia tunc diceret, an Scyllam,non aut .vt Valla docet)aut vt. ſ. Silenus narrauerit Scyllam Niſi.i.fabulã de Scylla Niſi Megarenſium regis filia.aũt ſup.Scyllam,ſup.illam. ſ. Phorci filiam.quam fama ſecuta eſt. ſ. quæ diffamata eſt ſuccincta inguina. i.habentẽ ſuccincta inguina.i.partes pudendas,candida.ſ.propter fluctuum ſpumã,monſtris latrantibus.ſ.canibus qui ab eius ventre latratum edunt.vexaſſe.i.moleſtãdo ſurſum deorſumq. frequenter vexiſſe. (Nam A.Gellius docet contra Anneum Cornutum qui hũc locum reprehendit quaſi mitius ſit verbum quam vt tali monſtro cõueniat,eſſe verbum vehemens,& graue,cum vexari ſit alieni arbitrij)rates dulichias.i.Vlyſſis,qui dulichius fuit, & laceraſſe in alto gurgite.l.maris,canibus marinis:ah(dolẽtis eſt)miſeros nautas.Ad quid loquar.vt.ſ.Silenus narrauerit artus Teri,pro Terei (aut ſcribatur Terei.& pronũcietur diſſyllabum)aut ſup.vt narrauerit quas dapes,quia ex ipſius filio decoctas,& q̃ dona Philomela ſoror Prognes coniugis eius pararit,pro parauerit illi ſaltẽ occaſionaliter,quia qui cauſam damni dat,damnũ feciſſe cenſetur.Philomela autẽ à Tereo ſtuprata cauſam dedit cur Progne Irym filium Terei,& ſuum Tereo epulãdum proponeret . Sunt etiam qui reuera Philomelæ non Prognes facinus aſſerant: aut quid loquar,vt narrauerit,quo curſu tam Philomela quam Progne,& q̃ Tereus ac Itys petiuerit deſerta,quia non curſu pedũ, ſed alarum,quod exponit dicens,& quibus alis ipſe.i.Tereus ſuperuolitauerit ante.i.priuſquã deſerta, aut ſyluas peteret, ſua.i. regia tecta , quia per phantaſiam videtur poeta innuere Terea iam in auem vpupam (cui pro criſta adhuc corona eſt)mutatũ mœſtum dereliquiſſe regiã ſuam . & volitaſſe diu ꝑ tecta prius quam ſyluas peteret.Innuit autem non debere ſe id ſolum dicere,quia ille.ſ. Silenus canit omnia , q̃ Eurotas fluuius ille laconiæ,beatus.i.fortunatus,& bene habẽs,audijt quondam Phœbo meditãte.i.exercitante muſam ſuam,& quæ.ſ.Phœbus iuſſit lauros q̃ ad Eurotam plurimæ ſunt ediſcere.i.memoriæ cõmendare.Ille inquam canit,& valles pulſę.i.verberatæ & ex impulſu vocis Sileni,& referunt ſup.vocem aut cantum eius ad ſydera.i. ad cœlos,aut prius optatum eſt,ad aures diuum,donec ipſe iuſſit,ſ.pueris Chromi,& Mnaſylo cogere. i.compellere oues ſtabulis,i.ad ſtabula,ac ouilia,& referre numerum.ſ.ouium illis à parentibus aut heris commiſſum , & donec veſper ꝓceſſit inuito cœlo,ꝙ geſtijt adhuc audire cantum Sileni,vnde nõ immerito dictum eſt,ꝙ totus mundus gaudeat eo cantante. Non abſurda eſſet ſentẽtia nec durus ordo ſi dicatur ſic: donec veſper. i. ſtella veſpertina,hoc eſt heſperus ſeu veſperus, iuſſit.i. apparendo admonuit pueros illos cogere oues ſtabulis , & referre numerum ſtabulis:& ipſe proceſſit inuito Olympo.i.cœlo. ſtabulis eſt hic vt dicũt octauus caſus,hoc eſt datiuus localis. Regula eſt. Quoties hæ particulæ,aut,ve,vel,ne,nec,neque,&,tum,ſeu,ſiue,neu, neue,& ſimiles ante prius,aut primum coniungendorũ ponuntur,volunt etiam ante reliquum aut reliquam poni . vnde videtur hic repeti,Aut Scyllam Niſi,aut &c. *Regula.*

VARIA LECTIO.

AONAS in montes vt duxerit vna ſororum] In antiquo libro manuſcripto legere eſt abſq. in ꝓpoſitione , Aonios montes vt duxerit vna ſororũ. [Vtque viro Phœbi chorus aſſurrexerit omnis .] Apud Aruſianũ Meſſum legas.Atq. viro Phœbi. [Quid loquar?aut Scyllam Niſi[In Romano libro, Vt Scyllam habetur , quod non placet . Vetuſtus etiam liber manuſcriptus ita legit,Quid loquar?An Scyllam Niſi , aut quam fama ſecuta eſt.[Iuſſitque ediſcere lauros] Sunt veteres libri , in quibus ramos,non lauros habetur .

IOANNIS LVDOVICI VIVIS.

ECLOGA hæc eſt de reconditis rebus , nempe de primordijs rerum , & theologia gentilitia . Virtus Muſarum denotatur , q̃ norunt omnia, celebrant deos , & heroes . & magnos viros , vt Gallum,& Varum.tum in intima naturæ penetrant.iccirco dictæ ſunt ἀπὸ τῦ μοσαῶαι quod eſt perquirere, & cognoſcere , omnium enim rerum habent ſcientiam . Nam ridicula eſt indoctorum ſententia,qui Muſas ad carmina,& cantiunculas ſolum pertinere exiſtimant. quippe peritia rerum diuinarum atque humanarum eſt Muſa , quod & Virgil. declarat 2.Georg.

Me vero primum dulces ante omnia Muſæ,
Quarum ſacra gero,ingenti perculſus amore,
Accipiant:cœlique vias,& ſydera monſtrent.

Porrò Silenos duos fuiſſe accepimus , alterum vetuſtiſſimum , Bacchi Pædagogum,& inſtitutorem , alterum multo poſteriorem illo ſapientem,Cyri temporibus,cuius illa fuit ad Crœſum Lydorum regem ſententia.Optimum non naſci, proximum cito mori . Bacchus deus eſt poetarum, vt Apollo : & Parnaſſus , mons Muſarum,duos habebat vertices, alterum Phœbo ſacrũ , alterum Baccho , id eſt ad hæc tam folijs lauri , quæ arbor erat Phœbi ,quàm hederæ, quæ Bacchi,vates coronabantur. Itaque per Silenum,Bacchi magiſtrum , Muſam ipſam intelligi par eſt , à qua doctus ſit deus poetarum Bacchus . Icirco & eclogam hanc excedere aiunt materiam paſtoralem . [Prima Syracuſio dignata] Hos verſus ego quidem ſic intelligo , noſtra Thalia , hoc eſt muſa , quæ agris præeſt.primum dignata eſt ludere verſu Theocritio,& ad res agreſtes canendas ſe conferre . Noſtram vocat,vel propter hoc carmẽ,vel quia ipſe paſtor tum origine, tum operis ſui argumento.[Vare tuas cupiant] Quintilius Varus,dux exercitus,qui magnos ſæpe Germanorum exercitus fudit,ad poſtremum ab Arminio Germano ingenti clade eſt affectus.in qua ipſe mortem ſibi conſciuit , non ſuſtinens poſt tantam ignominiam viuere . quod quidem cũ accidit,iam Virgil. erat mortuus. [Captus amore leget] Quam modeſte Virgil. de ſe ipſo,non quod hæc lectorem,inquit, mereantur , niſi huc veniat . beneuolentia mei adductus . [Te noſtræ Vare myricæ] Celebraberis,dum carmen hoc noſtrum bucolicum à quopiam legetur . [Nec Phœbo gratior vlla eſt] Nulli carmini tam fauorem ſuum,& gratiam,& venuſtatem Phœbus inſpirat, quàm ei quod de Varo cantatur . [Chromis,& Mnaſylus &c.] Adoleſcentes duo , qui dormientes ſopitasque æuo ſuo excitant Muſas . [Inflatum heſterno] Sic decebat comitem , & pædagogum Bacchi, tum magnum poetam . de quo eſt in ſatyra Horatij : Laudibus arguitur vini vinoſus Homerus : Tum Ennius, & alij,& prouerbium , Aquam bibens,bonum carmen non facies.

[Heſter-

[Heſterno]Heſterno fœtere mero,inq t Martial.Qui potat Acerram,Fallitur,in lucem ſemper.Accera bibit.[Serta procul]Seculum negligens poetici decoris, & humanitatis, nec quiſquam coronari cupiebar.Sēſus huius verſus eſt.nihil fuiſſe iuxta illū, niſi ſerta,quæ capiti delapſa procul iacebant.Iſtud vero ad illud pertinet,quod poſtea dicit.Inijciunt ipſi ex vincula ſertis. quoniam aliud ad manum non habebāt quo ligarent ſenem. [Nā ſæpe ſenex]Non eſt ceſſandum in paranda peritia,ſi primus conatus non ſuccedat,alij rētādi, Labor omnia vincit improbus. [Inijciunt ipſis ex vincula ſertis]Honeſtas ipſa eruditionis generoſa cepit ingenia, vt vellent detinere apud ſe Muſas, atque eas expergeſacerent,alij gloriæ cupiditate,alij præſtantiores cupiditate ſciendi.Serta enim ad honorem doctrinæ pertinent, ſiue ea ſit pulchritudo cognitionis, ſiue excellendi deſiderium. [Addit ſe ſociam] Virilibus illis animis admiſcent ſe molles ac fœminei,qui in quærendis diſciplinis quæſtum, aut aliquid ſimile ſpectent.[Timidiſq́ ſuperuenit]Anxijs,& ſolicitis, ne ſe Silenus exolueret,& ablrei[Sanguineis frōtem] Pueri ligāt,& detinent Silenum,ſed puella illudit,& deridendum præbet.Nobilia ingenia,cura, & labore excolunt ac detinent apud ſe Muſas: viles homines,& animis abiectis deformant ac dehoneſtāt,atq́. ita tractant,vt ad vulgum irridendas exponant.[Iamq́.videnti] Pueri excitant,vt canant, puella iam excitato illudit: Eruditionem,quam excellentes animi excludunt, degeneres ad voluptates,& pecuniam conuertunt. [Ille dolum ridens] excuſantur multi,fugacem eſſe doctrinam, nec poſſe retineri facile, culpa eſt in nobis, qui exerceri nolumus, non in rebus, quæ paratæ ſunt ſemper nobis ac expoſitæ [Satis eſt potuiſſe videri]Satis eſt.Muſas eſſe à vobis ſemel inuentas. non fugiēt poſthac, ſed faciles ſe vobis ac libentes dabunt. [Carmina, quæ vultis] Vos viri accipietis eruditionem,quam eligeris. hoc erit precium laboris veſtri.animo autem fœmineo, pecunia erit curæ ſuæ precium.[Tum vero in numerum]Omnes exhilarat facunda eruditio,quod de Orphei lyra eſt traditum. & huic inuentionem ciuitatum aſſignat M.Cic. [Faunoſq́. feraſq́. videres]Cicurantur enim & manſueſcunt ferocia ingenia ab eruditione.[Tum rigidas motare cacumina quercus] Alluſio ad ea, quæ de Orpheo dicuntur.Cic.pro Arch.Siluę,& ſolitudines voci reſpondent,beſtię ſępe immanes cantu flectuntur.atque ſubſiſtunt.[Nec tantum Phœbo]Phœbus quidem,& Orpheus ſuauius cantant, ſed plus ineſt eruditionis & cognitionis rerum in cātu Sileni,ideo maior ex eo delectatio[Nanque canebat vti] Rerum initia, & origines vltimas ex reconditiſſimis philoſophię. Nulla eſt hic opus allegoria,ipſa per ſe ſunt ſatis magna,& cantari digna.[Diſcludere Nerea ponto]Mari ſeparare Nereum. à terra [Hinc lapides Pyrrhę iactos]Poſt mundum conditum perſequitur curſum vitę deorum.heroum.hominum.non diſſonant hęc a principio,ſed ſequuntur, & cohęrent. [Et fortunatam, ſi nunquam armenta,fuiſſent]Senſus obſcurus, forraſſis hic eſt. Inducit Paſiphaen,ſolantem ſe ab amore iuuenci,ita vt quę ſequūtur verba,ſint ipſius Paſiphaes,Ah virgo infelix,quibus ſeipſam de abſentia tauri conſolatur.& furorem repræhendit. in ſecunda autem perſona,ex affectu:vt, Ah Corydon Corydon, quæ te dementia cepit?Mox ſequitur prima perſona, Si qua forte ferant oculis ſeſe obuia noſtris.Id eſt ſi huc tentet venire, ſi ad me iter cōuertat,Claudite,inquit,ſaltus,ne veniat. Forſan enim veniet, & vel quærēs herbam viridem,vel ſequens vaccam aliquā.ideo arcete illū intra nemora,vt furor hic tam fędi amoris. abſentia ſaltem ſedetur,neu irritetur aſpectu.[Tum canit errantem] Nihil eſt in hoc opere toto dictum venuſtius,aut grandiore Muſarum afflatu decantatum. Magna laus Cornelij Galli, qui item poeta fuit,de quo in Alexi,& poſtea in Gallo. [Errantem] Verſantem in ſtudijs ſapientię,vagantem ingenio per loca Muſis ſacrata.[Aonas in montes vt duxerit]Studium diſciplinæ vnius, paulatim ducit ad aliarum cognitionem. [Vtq́.viro Phœbi] Ingenium admiratę ſunt Muſæ ipſæ.ſtatim viſum cognitumq́.cœperunt amare.ſeq́.illi faciles, benignas, amiciſſimas pbuerunt. [Vt Linus hæc illi diuino carmine paſtor] Diuinum carmen, quaſi excellens.vel quia heros ipſe Calliopes filius, vel diuinās, vt ait Seruius. [His tibi Grynæi nemoris dicatur origo]Grynęū nemus eſt in Ionia,Phœbo ſacrum.De hoc nemore,& geſtis in eo,nēpe de diuinatione Mopſi,& Calchantis tum de deo ipſo Apolline, ſcripſit poema Euphorion Calcidenſis. hoc è Græco magna felicitate Latinum fecit Gallus,magis argumentum, & figuram tractationis ſecutus quā verba,vt tā ſuū fecerit, quàm Virgilius Aeneida,vel Bucolica,in quibus Theocritum, & Homerum æmulatus eſt.Teneamus hoc,quod nobis proderit ecloga X.Ideo dicit. hiſce fiſtulis acceptis dicatur tibi origo laudū Grynæi nemoris.vt tu ſis auctor potius, & inuentor illarum, q̃ Euphorion,quo fiat te cantante, ac celebrante nemus illud, vt cū multa habeat Phœbus templa alia,& nemora, nullo tñ glorietur magis,& ſibi placeat,quā illo.ſic abs te cōmendato.[Oīa quæ,Phœbo qui]Dubium eſt an hęc eadem,quę cecinit,ſint ex illis cantilenis Phœbi,vt concluſio ſit denique, illum hæc & reliqua omnia cecinisse,quæ Phœbus modulari ſit ſolitus, an ſeparatim pter iam dicta cantauerit Silenus omnia quę Phœbus cecinerit, cum paſtor Admeti greges paſceret. Magis hoc placet. [Beatus Eurotas]Quia tali voce ſtruebatur.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN CORYDONA, SEV THYRSIM.

Septima cantantes, quos Daphnis cum Melibœo
Audit inæquales Thyrſim,Corydonaq́, cenſet.

ASC. SEPTIMA cantantes,&c.] In hac ſeptima ecloga ex Theocrito ferè ſumpta,recitatur cantilena paſtorū inequali arte cōtēdētiū, nā Thyrſis vincitur cum legē Amœbæi carminis aſſequi nequiret,vt ſuis locis oſtendemus, vnde ab alijs Thyrſis ab alijs à victore Corydon inſcribitur. Sunt qui per Thyrſim poetæ æmulum intelligant, ſed alij malint ſimpliciter intelligere. Nam in principio loquitur poeta in perſona Melibœi,vt illic dicemus:verūtamen ſi nulla eſſet allegoria, quomodo intelligeremus Daphnin ad Minciū fuiſſe,qui Siculus nimirum erat? Aperiemus ergo mentē noſtrā ante ordinem primi carminis. Ordo verſiculorum noſtrorū eſt. Septima ſupple. Ecloga cēſet,i.indicat Thyrſim,& Corydona quos Daphnis audit cum Melibœo cantantes inæquales,ſcilicet in arte cantandi quia victoria confertur Corydoni.

SERV. *Argutū.*

FORTE ſub arguta conſederat ilice Daphnis) Ecloga hæc penè tota Theocriti eſt, nam & ipſam tráſtulit,& multa ad eam de alijs congeſſit. [Arguta]Autē,modo canora,ſtridula. Alibi argutum,breue ſignificat,vt, Argutumq. caput [Daphnis]Diuinum hunc inducit, quippe filium Mercurij, vt diximus ſupra. Nam hinc eſt qđ paulo poſt dicturus ē. Caper tibi ſaluus,& hędi,quaſi diuinus.[Cōpulerátq.] Cōpellere proprie eſt in vnum locū, vel diuerſa,vel diuerſorū animalia cogere. [Arcades ambo] Nō re vera Arcades ,nā apud Mantuā res agitur, ſed ſic periti, vt eos Arcades putares.Nā,& paulo poſt dictu rus eſt, Soli cātare periti Arcades[Et cātare pares, & rñdere parati] hoc ē q poſſent ēt cōtinuū carmē dicere. Nā hoc eſt cantare: vt , Extinctū nymphæ crudeli funere Daphnin.vel, Cādidus inſuetū miratur limen Olimpi.Et Amœbæū referre: vt, Et me Phœbus amat, Phœbo ſua ſemꝑ apud me Munera ſunt lauri. [Huc mihi] .ſ. circa eā partē in qua Daphnis ſedebat, [Teneras defendo à frigore myrtos] Varie hic locus exponiť.Nā alij ſimpliciter accipiūt . Dū myrtos tego,& tueor,ne ea frigus exurat,Alij ꝙ æſtatis illud fuiſſe aſſeritur tp̄s,dñt,Defendo à frigore.i. tego ꝯ frigus futurū. Alij dñt , Dū defendo.i. dū mihi ad defenſaculū ꝑparo myrtos à frigore.i.q̄ ſunt ſine frigorib.Solēt.n. paſtores vēdicare ſibi loca aliqua ꝑꝑ frigus futurū , [Vir gregis]Abuſiue, nā tm̄ hominū eſt.Sicut alibi,quę legere virū.Sic Horat. Et olētis vxores mariti. Acyrologia ē, qđ tm̄ ad Theocriti imitationē dictū eſt,q ait : ὦ τράγε τᾶν λευκᾶν αἰγᾶν ἄνερ . [Caper tibi ſaluus,& hędi] Aut quia in capro eſt ſpes hędorū,aut intelligimus iſtū ēt hœdos ꝑdidiſſe,ſed neſcire:qđ tñ ille quaſi diuinus indicat. Pōt tñ ēt ſcire,ſed leuius damnū maioris cōtemplatione contemnere. [Et, ſi quid ceſſare potes] Si potes tibi breue ociū ꝑſuadere. Nā loquitur ad hominē amantē laboris, [Requieſce ſub umbra]Mecū, ſcilicet.[Huc ipſi potum veniēt ꝑ prata iuuenci] Ipſi.i. ſpōte ſua.Et ītelligimus iſtū ꝑter capellarum gregē,iuuēcos habuiſſe peculiares. aut certe Ipſi referamus ad hœdos & caprū,vt, Per prata iuuēci[Mincius]Fluuius. ītelligamus q Venetię eſt.[Eq.ſacra]Et de ſacra:vt, Eq.Chaos dēos diuū enumerabatamores.i. à Chao. [Neq; ego Alcippē,neq;Phyllida habebā] Has duas ītelligamus amicas eſſe cātātiū. Nā,h.d. Nec Alcippē habebā.ut ille,nec Phyllida,ut alter. [Certamē erat, Corydō cū Thyrſide,magnū] Figurate locutus eſt,Magnū certamē , ille cū illo erat,ac ſi dicas,Magna contentio eſt,cū Cicerone Virgilius [Mea ſeria] Neceſſitatē capri inquirēdi,vel hœdorū. [Ludo]Cātilena,vt,Ipſum Ludere q̄ vellē calamo permiſit agreſti. [Alternis igitur cōtēdere verſibus ambo] Hoc eſt quod ait ſupra,Et rñdere parati.[Alternos Muſe me.vol.] Si uolebāt,ſenſus eſt,Muſæ vtriuſq; meminerāt,vt, Amāt alterna camęnę. Sed multi volebā legūt:vt ſit,Optabam ò Muſę meminiſſe alternos.i. oīa q̄ dixerūt tenere.Nā , & in fine dicturus eſt,hæc memini[Referebat] Amœbæi carminis lege,vt diximus ſ.

ARGVMENTVM.

REFERT *Melibœus certamen Corydonis, & Thyrſidis, cui forte fortuna interfuerat eo vocatus à Daphnide, cum caprum quæreret, qui illò cum grege deerrauerat. oſtendit autem viciſſe Corydonem,quem Virgilium intelligunt, cuius virtus ex bucolico primum carmine cognita ſit,quippe quòd extremum carmen , Ex illo Corydon , Corydon eſt tempore nobis,id plane ſignificare videatur.*

M E L I B OE V S.

EGLOGA SEPTIMA.

CORYDON, THYRSIS.

ME. FORTE ſub arguta conſederat ilice Daphnis,
Compulerantq. greges Corydon, & Thyrſis in vnum,
Thyrſis oues, Corydon diſtentas lacte capellas;
Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo,
Et cantare pares,& reſpondere parati.
Huc mihi, dū teneras defendo à frigore myrtos,
Vir gregis ipſe cap deerrauerat,atq; ego Daphnin
Aſpicio.ille vbi me contra videt,ocyus,inquit,
Huc ades ò Melibœe:caper tibi ſaluus,& hœdi:
Et,ſi quid ceſſare potes,requieſce ſub vmbra.
Huc ipſi potum venient per prata iuuenci:
Hic viridis tenera prætexit arundine ripas
Mincius,eque ſacra reſonant examina quercu.
Quid facerem?neq; ego Alcippem,nec Phyllida habebā,
Depulſus à lacte domi q̄ clauderet agnos:
Et certamen erat,Corydon cū Thyrſide, magnū.
Poſthabui tamen illorum mea ſeria ludo.
Alternis igitur contendere verſibus ambo
Cœpere:alternos Muſæ meminiſſe volebant.
Hos Corydon,illos referebat in ordine Thyrſis.

ASC. FORTE ſub arguta] Hæc ecloga vř mere Bucolica ex Theocrito ſumpta . Nōnihil tamen qđ ꝑ allegoriā ad rē poetæ trahi poſſet cōtinēs. Nā vt Seruius docet quidam per Daphnin Auguſtū intelligunt,nec abſurde.nā is quoque putabatur aut Apollo, aut Apollinis filius,q Corydona aût Virgiliū q vicerat,quia agros receperat, ꝑ Thyrſim victū ęmulū poetę ꝑ Melibeū aût Mātuanum queuis ſaltē ex agro, ſicut ī prima dictū eſt,q hîc īducit quęrere caprū oberrātē,q a nōdū agros ſuos receperat, quos illi recipiēdos pollicetur Daphnis.i. Auguſtus.In hoc igiť principio Melibœus,q cuſtos boū dř,gregē q̄ rēs dicit ſe iter q̄rēdū offendiſſe Daphnin, q īmoratus eſt ipm ad certamē muſicū qđ inter Thyrſim, & Corydona erat audiēdū, pollicitus gregē Melibœi eo ſaluū vēturū,qđ,q a filius Apollinis ꝑ diuinādi ꝑitiā facile noſſe potuit.Ordo ē.Daphnis paſtor ille diuinus Apollinis ex nympha filius.per quē vř Aug. ītelligi, ꝯſedebat.i. quieſcēdi aut audiēdi locū(ſicut apud Ouidiū, & Iuuē.ꝯſedere duces)cepat , forte.i.à caſu (ſi q a caſuale erat ipm ꝯſediſſe.ſed tūc cō ſediſſe cū ea Melibœus qui hæc recitat traſiret) ſub ilice arguat.i.ſtridula , & leni vēto crepitāte. Et Corydō , & Thyrſis paſtores illi ꝯpulerāt.i.coegerāt greges ſup. ſuos ī vnū ſup.locū.Thyrſis ſup.cōpulerat oues,& Corydō ꝯpulerat ſup. capellas diſtētas.i.hñtes ubera diſtenta lacte. Ambo ſup. exñtes florētes ætatib.i.ꝑ ætatē,& ambo arcades,i.tū periti vt arcades putētur, parati pares,i.pari forma,& cātare.i. ꝓponere carmē , & rñdere aut ſic , pares.i. pari forma periti,

periti.& cantare,& rñdere. Dũ ego defendo.i.munio quodã in tegumẽto,hic.i.hoc tpe myrtos teneras.i.recenter plãtatas a frigore.i.à frigido vento,vir.i.princeps,& ductor gregis ipſe caper deerrauerat.(Placet ita potius interpretari, q̃ intelligere p virũ maſculũ,& progenitorẽ.tũ quia caper dr̃ à capiẽdo,quia coleos nõ habet,quibus captus eſt,tũ quia dicturus eſt,caper tibi ſaluus & hędi,vt videlicet per virum ductorẽ puium intelligamus,quẽ hœdi ſecuti erãt,vnde ſatis fuerat dixiſſe viro oberraſſe,quod & Daphnis innuit dicẽs,caper tibi ſaluus,& hœdi).i.de loco ſtatuto errauerat,atq. ego,dum.ſ.caprũ quęro,aſpicio Daphnin. Ille.ſ. Daphnis vbi. i. quo tpe aut qñ videt me contra.i. viciſſim aut ex oppoſito.inquit.O Melibœe ades. i.adueni ocyus.i. cito & velociter huc.i.ad me,caper ſup.eſt ſaluus tibi, & hœdi, ſup. ſunt ſalui.Et ſi tu potes ceſſare quid.i.aliquãtulũ tpis.requieſce ſub vmbra.ſ.ilicis,iuuenci.i.iuniores pecudes, vt capri aut boues venient ipſi. i. vt dicunt per ſe & ſua ſponte p prata potum huc.i.ad hunc locũ ſm quẽ Mincius fluuius errat,vnde prius diximus ambos Arcades fuiſſe. i. tam peritos vt Arcades cenſeri poſſent.quia res iuxta Mantuã agitur.Nihil tñ prohibet etiam Arcades paſtores mercenarios illic tunc fuiſſe.vbi & nunc Afrícos plurimos videmus atq. ęthiopas.Maior difficultas eſt,quõ illic Daphnis fuiſſe intelligatur,niſi allegoricos p eũ Auguſtus intelligatur.vt dixi,Mincius.i. fluuius ille iuxta Mantuã incidens in Padum,ptexit.i.abſcondit hic ripas tenera arundine, & examina.i.conuolatus aut fœturæ ſimul eductarũ apum,reſonant e quercu ſacra.ſ.Ioui,aut ob vetuſtatẽ religioſa,& concaua.[In quercũ autẽ concauã cõgerunt aliqñ apes mella ſua:ſolet pterea res,vt vetuſtate ita religione, pollere apud ethnicos, vnde eſt, iuxtaq. vetérrima laurus Religione patrum multos ſeruata p annos,vetuſtas autẽ concauitatẽ generat] Quid facerem.i.dubitabã quid facere deberẽ, quia ego neq. habebã Alcippẽ.ſ.coniugẽ,nec Phyllida.ſ.amicã q̃ clauderet domi agnos depulſos à lacte.i.monebar,hinc quidẽ redire domũ vt lauderẽ agnos ne matres infeſtarent.hinc vero inuitabar ad audiẽdum certamen cantantiũ,vnde ſequitur. Et Corydon erat magnum certamen emphaticos.i.cauſa magni certaminis,aut magnoperet certatnius cũ Thyſide. Tñ.i.tametſi vrgebar redire domũ, tñ poſthabui.i.minoris feci,& poſtpoſui.Aut ſic tñ.i.tãdẽ poſt longiuſculã deliberationẽ poſthabui mea ſeria. i. res ſerioſas.i. ſeorſum à riſu & anxias q̃ me vrgebant ire domũ(quod potius dixero q̃ vt cũ Mancinello pp caprũ amiſſum dictũ putẽ,ſic.n. nõ haberet fidẽ Daphnidi qui eũ ſaluũ pnunciauit)Igitur continuatiuũ eſt aut cauſale,vt ſit idõ quia viderunt me & Daphnin interfuturos tanq̃ cenſores,ipſi cęperc.i. inceperunt ambo contendere alternis verſibus,hoc eſt amœbęis:q̃ a muſæ.i.camęnæ, & opportunitates canẽdi volebant eos meminiſſe.i.ad memoriã reduxiſſe,verſus ſuos alternos.i.alternatim. Aut ſi ſit volebam,legendũ Ordo eſt.O Muſę,ego volebã i.optabã eos meminiſſe alternos,aut volebã meminiſſe.i.recordari alternos.i.alternatim plates.Corydon ſup. tulit ac pꝓpoſuit hos.i.proxime ſequẽtes & ſemp priores verſus,Thyrſis referebar.ſ. in rñſionẽ illos.i.ſubſequẽtes verſus.q̃ poſt Corydonis ponũtur. Regula eſt. *Regula.* In zengmate debet tertium conformari proximiori conſtructibili.Proximus aũt eſt quod pcedit aut immediatius ſequitur,vt caper tibi ſaluus,& hœdi. Illic autem. Compuleranto. greges. Thyrſis oues Corydon diſtentas lacte capellas.Prolepſis eſt.

VARIA LECT. SVPERIORI ecloga vſq. ad eũ verſum,q̃ incipit Naiades indigno cũ Gallus à p.deſunt oẽs paginæ in libro illo antiquiſſimo maioris notæ. Quantum vero ad idylij pertinet inſcriptionẽ animaduertendũ in vita Virg.q̃ Donato aſcribitur, vbi ſingularũ Eclogarũ argumẽta,& tituli recẽſentur,hæc corrupte legi.Septima Pharmaceutria. Octaua amores diuerſorũ ſexuũ, & dr̃ Damon.Ea tu ita reſtitue.Septima amores diuerſorum ſexuum,& dr̃ Corydon.Octaua Pharmaceutria.& dr̃ Damon Sũt tamẽ qui pro Corydone Melibæum inſcribant.[Compuleritq. greges Corydon,& Thyrſis in vnum] In antiquo lib.manuſcripto,Gregẽ,vnitatis numero habetur. [Hic mihi dum teneras] In mediceo,Huc,ſcriptum eſt.[Eque ſacra examina quercu] In Longobardico prius erat,atque ſacra.

COEL. RHOD. MVSICAM, ſi veram expendas atq. legitimã, vniuerſis hominibus conferre plurimum.conſtans bene ſentientium opinio eſt.Arcadibus vero,inquit Polybius,eſt neceſſaria maxime. Proinde ita receptum moribus apud eos eſt,vt nõ pueros modo,verum & adoleſcẽtes ac iuuenes ad trigeſſimum vſq. ætatis annum ea diſciplina imbuendos curent cum ſint aliqui difficilis vitę hoĩes,auſteriorisq.:Cantu & choreis Libero patri ludos concelebrant,ſinguli pro ætatis ratione. Deniq. vita omnis id genus cantionibus ſtudijsq. impenditur.Cęteras artes apud eos ignoraſſe,nulla prorſum ignominia eſt.Muſicam neſcire nemo poteſt,quia neceſſario diſcitur.Eius imperitiam fateri,illuc turpiſſimũ eſt,nec id laſciuiæ cã,vel deliciarum,ſed vt labores aſſiduo in colendis agris,& vitæ pterea duritiem atq. aſperitatem, & auſteriores mores ex celi triſtitia quadã pꝓuenĩẽtes, ac quaſi dulcedine remolliant,ac contemperent. Huius aut rei argm̃ ingens, ex Ceynthenſibus eſt qui cũ inſtituta maiorũ peruicatius aſpernari cœpiſſent.in eam breui feritatẽ abiere,vt in nulla Gręciæ totius ciuitate ſcelera maiora, aut crudelitatis exempla ędentur immitiora. Ex ijs vero q̃ ex Polybij hiſtoria ſubſignauimus,dilucere manifeſtius opinor,cur vates Mantuanus ĩ Bucolico ludicro ſubinde in cantilenæ mentione Arcadas plurimis efferre laudibus non deſinat,vt etiam ita enunciet, Soli cantare periti Arcades.Et rurſum.Et cades ambo.Et cantare pares.

CO.Nymphæ(nr̃ amor) Libethrides, aut mihi carmen
Quale meo Codro,ꝯcedite),pxima Phœbi (mẽ,
Verſibus ille facit)aut ſi non poſſumus omnes,
Hic arguta ſacra pendebit fiſtula pinu.
TH.Paſtores hedera creſcentem ornate poetam
Arcades,inuidia rumpantur vt ilia Codro.
Aut,ſi vltra placitum laudarit,baccare frontem
Cingite,ne vati noceat mala lingua futuro.

SERV. NYmphę(noſter amor) Libethrides] Libethros fons eſt vbi coluntur Muſæ,& ſic ait Libethrides, ac ſi diceret Hippocrenides à fonte Hippocrine. Vt aũt poetæ inuocent nymphas(ſicut hoc loco, Item in fine,Extremũ hunc Arethuſa mihi cõcede laborẽ)hæc rõ eſt,ꝙ ſm Var. ipſę ſunt nymphæ q̃ & Muſæ,nec immerito. Nã aquæ motus muſicã efficit,vt in hydria vitria videmus.Sanè ſciendũ qđ idẽ Varro tres tm̃ Muſas eſſe cõmemorat.Vnã q̃ ex aquæ naſcitur motu.Alterã,quã aeris icti efficit ſonus.Tertiã, q̃ mera tm̃ voce cõſiſtit.Et multi volunt in hac Ecloga eſſe allegoriã, vt Daphnis ſit Cæſar,Corydon Virgilius, Thyrſis vero qui vincitur,Virgilij obtrectator,aut Bauius,aut Anſer,aut Meuius poetę.[Proxima Phœbi]Subaudiat carmina.[Aut ſi nõ poſſumus oẽs]Secũdum illud dixit.[Non oĩa poſſumus oẽs.Nam debuit dicere. Aut ſi ego nõ poſſum.[Sacra pinu]Marti deũ conſecrata.Sic ſupra.Sacra quercu.ſ.Ioui dicata,[Creſcentem poetam)Verecũde locutus eſt,non iam poetam dicens,ſed creſcentẽ.Sanè hoc loco carmen exprimitur Amœbæũ. Nam cũ Corydon petijſſet vt eſſet Codri ſimilis,hic ſe adeo Codrum ſuperare dicit, vt in ſe eius inuidiam poſſit mouere.Hedera aũt coronantur poetæ, vel quaſi libero conſecrati,qui & vt Bacchæ inſaniunt(ſic Horat.Vt maleſanos aſcripſit Satyris Faunisq. poetas)vel ꝙ ſemp virent hederæ,ſicut carmina æternitatẽ merẽtur.[Rumpantur vt ilia]Sicut etiã in Aeneide diximus,hoc ille,& hæc ilia facit.Vnde etiã Iuuen.ait,Vis, frater ab ipſis Ilibus? Nã Marilus minographus cõtempſit artẽ, ad locũ mouendũ, & paraſito dixit, tu vt Hector ab Ilio nunquã recedis.Eſt aũt hoc demũ p amaritudinẽ ruſticã. [Vltra placitũ].i.nimis.Irriſorie,Vltra q̃ placeo & mereor.[Mala lingua]Faſcinatoria.nocendi.ſ.ſtudio.

ASC. NYMPHAE noſter amor] Quaternis verſibus contẽdunt vt in Damœta binis.incipiens itaq.Corydon facit quãdã inuocatiunculam ad muſas petens ſibi tale carmen donari,quale Codro donauerint,aut minans ſe nõ amplius cantaturũ, ſed ad pinum fiſtulã eum arte ſuſpenſurũ.Solent.n.qui in quauis exercitatione emeritos ſe ſignificare volunt,neq. illã amplius exercere,illius arma, hoc eſt inſtrũ ad totũ ac poſſem numinis qđ illĩ præeſt pẽdere,vt pueri ptextam labribus.puellæ puppã Veneri, pugiles ceſtus Polluci bellatores ſcutũ, & enſem Herculi nautæ remum & contũ Neptuno,muſici autẽ fiſtulã aut lyram muſis. Per hoc aũt præfert Corydon fiduciã Codro æquari poſſe. Si.n. dubitaret non ſe ad artis omiſſionẽ aſtringerẽt. Ad hoc rñdet Thyrſis,& contrariũ.& plus dicens atq. ita legẽ ſeruans.Contrarium quidẽ dicens,quia Corydon optauit Codro amico ęquari.hic aũt eum ad inuidiã prouocare contendit. Plus aptẽ quia ſic Codrum ſuperare vult vt præ inuidia diſrumpatur. Significat pterea ſe,& dignum hedera,& inuidia,contra quã vult baccare cingi.Ordo eſt.O nymphæ Libethrides.i.ò muſæ Libethrũ fontẽ ĩ Magneſia frequẽtare ſolite,appoſitorie noſter amor.i.q̃

eſtis

eſtis vnicum deſiderium,ſola voluptas,& peculiares deliciæ noſtræ.aut concedite mihi carmen.ſup. tale,quale ſup. conceditis Codro meo.ſ.amico.Ille enim facit ſup.carmina proxima verſibus Phœbi.i. accedentia quamproxime ad artem Apollinis, q princeps heroici carminis eſt (vnde I Arte Flaccus,Lyræ ſolers, & cantor Apollo &c.)Aut ſi nō omnes poſſumus ſup. tale carmen facere.quia poetę naſci cenſentur,eſtq. poetica ars perquā paucis data,mea fiſtula arguta.i.ſonora,aut reprehenſa.& deuicta,pendebit hic ſup.de pinu ſacra.i.conſecrata matri deum.Ad quod Thyrſis etiam in hoc plus dicens ꝙ non inuocat,vt poeta ſit , ſed ſe iam poetam quidem eſſe verum ne immodeſte id dicat,adhuc creſcentem reſpōdet. O paſtores Arcades qui.ſ.vt alibi dicetur,ſoli periti eſtis cantare,& ita pro merito quemuis hedera donare poteſtis ac ſcitis, ornate poetā.ſ.me videlicet Thyrſim.& creſcentem.i.ſurgentem,& nondum conſumatum hedera,ita vt ilia rumpantur Codro inuidia.i.præ inuidia,quia videbit ſe à me ſuperatum. Aut ſi tanta ſupp.erit mihi in cantilenis gloria , vt inuidiam gloria ſuperauero , & ita ipſe laudarit vltra placitum.i.inuitus eū defamare non audeat,cingite vati.ſ. mihi frontem baccare.i.illa herba quæ valet contra faſcinum, ne lingua mala.i.nociua,& faſcinatoria,noceat mihi vati futuro,hoc eſt ſi forte me coactus laudauerit contra placitum ſuum , & tamen liuorem diſſimulauerit,ne lingua eius me faſcinet,cingite frontem baccare . Hæc potior ſententia viſa eſt quàm vt dicat contra placitum.i.vltra æquum . ſic.n. non plus diceret, ſed minus contra legem.Regula eſt ; efficiens naturalis ſæpe regitur à verbo in ablatiuo ſine præpoſitione. vt rumpor inuidia , rubeo pudore,algeo pauore,taceo pudore &c. *Regula.*

VARIA LECT. CRESCENTEM ornate poetam] In Longobardico, & in Mediceo legere eſt, Naſcentem . Creſcentem vero omnino caſtior lectior exiſtimatur. [Aut ſi vltra placitum laudarit] In Longobardico legitur,Placidum,quod minime admittimus .

CO.Setoſi caput hoc apri tibi Delia paruus,
Et ramoſa Mycon viuacis cornua cerui.
Si proprium hoc fuerit,leui de marmore tota
Puniceo ſtabis ſuras euincta cothurno.
TH.Sinum lactis, & hæc te liba Priape quotannis
Expectare ſat eſt,cuſtos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tpe fecimus.at tu,
Si fœtura gregem ſuppleuerit,aureus eſto.
CO.Nerine Galatea thymo mihi dulcior hyblæ,
Candidior cycnis,hedera formoſior alba,
Cum primum paſti repetent præſepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura,venito.
TH.Imò ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior ruſco,proiecta vilior alga,
Si mihi non hæc lux toto iam longior anno eſt.
Ite domum paſti,ſi quis pudor,ite iuuenci.
CO.Muſcoſi fontes,& ſomno mollior herba,
Et quæ vos rara viridis tegit arbutus vmbra,
Solſtitium pecori defendite.iam venit æſtas
Torrida,iam læto turgent in palmite gemmæ.
TH.Hic focus,& tedæ pingues,hic plurimis ignis
Semper,& aſſidua poſtes fuligine nigri.
Hic tantum Boreæ curamus frigora,quantum
Aut numerū lupus,aut torrentia flumina ripas.

SERV. MYcon] Vel eius filius vel patronus.[Viuacis cerui] Vt.n.Plin. dicit in natur. hiſt. Cum ſe cerui granatos ętate cognouerunt, ſerpētes requirūt,& eos flatu ad ſe tractos cum comederint, reuertūtur rurſus ad ętatē priorē. [Si proprium hoc fuerit]Quod ſupra petierat.ſ.vt talia carmina faceret,qualia Codrus ef fecerat. [Leui de marmore tota] Solent.n.plerunq. caput tm̄ , vel thoraca facere. [Suras euincta cothurno] Ideo ſingulari vſus eſt numero,q̄a hoc genus calceamenti vtriq. aptū eſt pedi . Sic in 1.Aen. Purpureoque alte ſuras vincire cothurno. [Sinum lactis] Sinus, genus eſt vaſis , qđ cum ſignificamus,ſi producitur . cū vero gremiū ſignificamus,ſi corripimus.Sanè notādum,hr̄i cōſiderationē diuinatū ꝓſonatū. Nam ille ſupra cū veneratione locutus eſt apud numen ſeuerū.cōtra hic iocatur , quia loquitur numini,qđ iocis gaudere manifeſtū eſt.[Priapus]Autē,deus Lampſacenus eſt Helleſponti,qui hortos tuetur [Liba] Placentas.[Pro tpe]Pro neceſſitate.[Si fœtura gregē ſuppleuerit] Si tot agnos habuero quot oues,hoc eſt.n. gregē ſuppleri p fœturā. [Fętura enim eſt prouētus.i.ipſe fœtus.[Nerine Galatea]O amica q̄ talis es,qualis fuit Galatea quam Cyclops amauit.Nerine autem patronymicum eſt Græcum,Nam fœminina patronymica, aut in ias exeunt,vt Pelias,aut in eis,vt Atreis, aut in e , vt Nerine, Adraſtine. [Thymo mihi dulcior hyblæ] Vel odore thymi hyblæi,vel melle hybleo.vt à materia rem ipſam dixerit.Nam apibus,nō hominibus dulcis eſt thymus. [Hedera formoſior alba] Quia ſunt & nigræ hederæ,vt, Aut hederæ pandunt veſtigia nigræ.Nigra autem,vel alba hedera,non ex foliis, ſed ex ligno cognoſcitur. [Tui Corydonis] Plenum affectus eſt , vt , Si quis Amatę Tangit honos animum [Sardois herbis] In Sardinia.n.naſcitur quædam herba,vt Salluſtius dicit,quæ ſardon dr̄ , apiaſtri ſimilis.hæc ora hominum ictus dolore contrahit , & quaſi ridētes interimit.[Ite domum paſti,ſi quis pudor , ite iuuenci] Qui ad paſcendum auidiſſimi ſunt . Ideo autem increpat tauros tarde redeuntes ad ſtabula.quia ſuperius ille dixerat, tunc amicam ſuam venire debere,cum tauri ad præſepia fuiſſent reuerſi.[Muſcoſi fontes]Lanugine viridiore cooperti. [Arbutus] Genus arboris frondibus raris. [Iam venit æſtas] Iam aduenit , iam appropinquat , non enim dicit æſtatem eſſę cum adhuc turgere gemmarum palmites dicat . Et bene tarde frondere vites commemorat in Venetia,quæ eſt prouincia frigidior.[Hic focus , & tedæ pingues .] Contraria iſte dicit . Pingues autem tedas , ait ſudantes picem . [Numerum lupus] Quia ſolum conſiderat lupus prædam . [Torrentia flumina ripas] Quæ aucta riparū munimina ſpernunt.

A S C. SETOSI caput hoc apri,&c.]A Muſarum inuocatione ad paſtorale numen laudandū trāſit, ad Dianam videlicet,q̄ quia venatrix,canibus, quorū paſtorib9 ſumma cura eſt,ꝑficitur.vnde in Damęta , Notior vt iam ſit canibus non Delia noſtris. Dicit aūt Myconē puerum ſuū Dianæ iam nūc afferre caput apri, & cornua cerui, quibus ſe venationi deditū, & eius dedititiū ſignificat, pollicetutq. ei vt Apollinis ſorori ſi carmina,qualia Codrus, hoc eſt proxima Phœbeis facere poſſit , ſtatuam marmoreā facere euinctā,q̄a venatrix eſt, ſuris cothurno purpureo.Ad qđ Thyrſis in ſimili plus dicens r̄ndet , ſe iam Priapū marmoreū feciſſe,facturū autē aureū,q̄a ergo plus eſt feciſſe q̄ facturum eſſe.& plus aureum , q̄ marmoreū , nimirū plus dicit.Ordo eſt.O Delia.i.Diana venatrix ante Apollinē,ſed ex eadē matre eodemq. puerperio in Delo inſula genita,paruus Mycon,ideſt puer meus humilis (niſi idem ſit,qui & Corydon) ſup. offert ac dicat tibi. hoc caput apri ſetoſi,ideſt ſetis multis quod feritatis ſignum eſt obſiti,& hæc cornua ramoſa.i.multis ramis ornata.vſque enim ad ſextum annum dicūt vnum accreſcere,& ideo bene dicit.cerui viuacis,aut quia omnes diu viuunt,aut quia præcipue diu vixerit.vnde munera ſua prudenter cōmendat: primo,quia hic dicit ſe aut puerum ſuū paruum quo ſignificat ſe velle maiora dare ſi poſſet:deinde quia caput,& cornua quæ à venatoribus aſſeruari ſolēt in laudē,& gloriam:tū quia caput apri, quod difficile acquiſitu eſt,& potiſſimū ſetoſi.i.adulti iam , & ferocis. Tū quia viuacis cerui:& nouiſſimo, quia ramoſa,vt annoſū ſignificet ceruum, & ita fugæ peritū fuiſſe,& aprum ferocitate munitum,à difficultate ergo munera ſua commendat.Addit autem. Si hoc.ſ.facere carmina qualia Codrus(niſi ad artem venandi te feras) Non enim ab Diana videtur expectanda ars poetica , & præterea vt ſuperioribus reſpondet , non minoris facit habere proprium venandi ſtudium , quàm faciendi carminis peritiam, fuerit proprium,id eſt mihi peculiariter datū,vt.ſ.ſolus tali carmine,aut tali venandi arte excellam , tu ſtabis, id eſt erigeris in ſtatua tota de marmore leui.i.leuigato,& polito,euicta ſuras.i. habens euinctas ſuras cothurno.i.alto calciamento genuum tenus ferè protenſo,puniceo.i.purpurei coloris:eo autem gaudēt venatores . vnde Aeneid. j. Venus venatrici ſimilis dicit . Virginibus Tyrijs mos eſt geſtare pharetram. Purpureoque alte ſuras vincire cothurno . Ad hæc Thyrſis . O Priape.i.deus hortorum (quē forte inuocat,quia hedera,& baccare cingi cupiebat, quæ in hortis naſcuntur) ſat.i.ſatis eſt expectare quotannis.i. ſingulis annis à nobis ſinum.i.vas mulctrale (ſitellam per diminutionem

nutionem vocāt)lactis & hęc liba.i.placentas,quia tu es cuſtos pauperis horti,q.d.ſi plura poſſem plura darem. Nos fecimus nunc te marmoreum pro tpe.i.iuxta egeſtatē noſtrā in qua ſumus hoc tpe,at.i.ſ d ſi fœtura.i. propagatio, & educatio ſuppleuerit.i.ęquauerit gregem, ita vt ſingulę matres ſingulam prolē educent,tu eſto.i.iubeo vt tunc ſis aureus. i. ex ſolo auro formatus.Pōt ēt Dianā tanq̄ Bucolici pręſidem inuocare.[Nerine.&c.]Poſt vtrunq; numē,& muſices,& venationis,quarū paſtores ſtudioſi,proxima cura eſt amicę.quā nunc Corydon inuitat,precaturq́.vt veſperi ad ſe veniat.Idē ferè reſpondet Thyrſis,ſed plus dicit.quia ſe vehemētius amare, vt prę q nequeat ad veſperā vſq; amorem differre, nec nihil contrarij interſerit, quia cū ille de dulcibus.hic de amaris loquitur. Itaque adhuc vtrumq́. legem ſeruat.Ordo eſt.O Galatea Nerine.i.Nerei filia. (Eſt.n.patronymicū in ne)exiſtens mihi dulcior thymo hyblę.i. nato ad Hyblam oppidum Sicilię,vbi pp eius copiam fragrantiſſimi mellis plurimum eſt.exiſtens ēt candidior cycnis.i.oloribus, cum.n. ſit quaſi lactis dea, per lac ſignificatur albedinem cycnorum ſuperare.& cum ſit dea addere ſplēdorem, & formoſior alba hedera quę gemmis in fructu ſimillima eſt. Cum primum.i.vbi primum,vel vt primum,tauri paſti repetent.i. iterū petent,& adibunt pręſepia,venito ſup.ad me ſiqua.i. aliqua cura tui Corydonis,habet.i.tenet & occupat te.Ad quod Thyrſis. Imò ego videar.i.volo,vt videar tibi nō vt ſim amarior herbis ſardois.i.quæ naſcuntur in Sardinia,& horridior.i.aſperior ruſco.i.herba illa horridiſſima,& vilior.i.abiectoir,alga proiecta.i. herbis aut iuncis a procellis ad littus appulſis.& proiectis,ſi hęc lux.i.hæc dies qua Nerinem expecto quæ mihi noctem promiſit,non ſit.i.non videatur mihi longior toto anno, ò iuuenci. paſti.i.qui iandudum ſatis paſti eſtis. ite domum, ite inquam ſi quis.i.aliquis pudor eſt vobis.i.ſi quicquam verecundamini vltra iuſtum paſti.Et ita monet iuuencos vt domum abeant quo poſſit amica potiri ac frui quam ſe ille patienter expectare ſignificauit.[Muſcoli fontes &c.]Tandē ad gregem ſuū reſpicit Corydon cōprecans ne calore ſolſtitiali conficiatur allegoricos Thyrſim eiusq amores taxans,quippe qui ſe impatientiſſimum ſignificauit & totum ardere à quorum ardore ſe & ſuos defendi precatur Corydon.Contra quod Thyrſis reſpondet cōtrariū & plus.Cōtrarium quidem,quia cū ille de calore locutus ſit, hic de frigore loquitur,plus aūt,quia cum ille ſe defendi precetur; hic ſe defenſum gloriatur ac ſic munitum:vt ne officere quidē poſſit.Nondū ergo victus eſt.Ordo aūt eſt. O fontes muſcoſi.i. muſco tecti, cum ſitis in vmbris, & herba mollior ſomno.vos inquā,& viridis arbutus,q̄ vos tegit.i.cū viridi arbuto qua tegimini:defendite.i.arcete,pecori.i.à pecore meo ſolſtitiū.i.calorē ſolſtitialem,& q eſt in ſolſtitio æſtiuali,quia æſtas torrida.i.oīa torrens,aut quæ à ſole torretur,venit iam quia gemmæ.i.groſſi & propaginis nodi turgent.i.inflantur & exitum quærunt, iā in palmite (quod ſignū futuræ æſtatis ēt ſaluator noſter dedit) Reſpondit Thyrſis. hic ſupp. eſt focus.i.locus ad ignem fouendum aptus,& tedæ.i.ligna picis ac reſinæ plena,vnde pingues dicit,ſunt hic.ſ.ad ignem extruendum apta materies,hic eſt ſemp plurimus ignis,& poſtes ſunt hic nigri aſſidua.i.continua fuligine.i.nigredine pinguis fumi. nos curamus. i. conſideramus aut timemus hic tantum.i.intantum.duntaxat frigora boreæ illius venti ſeptentrionalis de quo in Georg.& boreæ penetrabile frigus adurit.quantum aut lupus curat numerū, aut flumina torrentia.i.abundātia.& eleuata tumoribus aquarum, curant ſup. ripas.quod nihil eſt.

S I N V M lactis, & hæc te liba Priape quotannis expectare ſat eſt)In pluribus quidem antiquis libris legitur.Te.Sed in Oblongo,Tibi. VARIA LECT.

C. Stant & iuniperi,& caſtaneæ hirſutæ:
Strata iacent paſſim ſua quęq́. ſub arbore poma.
Omnia nunc rident. at ſi formoſus Alexis
Montibus his abeat, videas & flumina ſicca.
T. Aret Ager:vitio moriens ſitit aeris herba:
Liber pampineas inuidit collibus vmbras.
Phyllidis aduentu noſtræ nemus omne virebit:
Iuppiter & læto deſcendet plurimus imbri.
C. Populus Alcidæ gratiſſima,vitis Iaccho,
Formoſę myrtus Veneri,ſua laurea Phœbo.
Phyllis amat corylos:illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corylos,nec laurea Phœbi.
T. Fraxinus in ſyluis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluuijs,abies in montibus altis.
Sępius at ſi me Lycida formoſe reuiſas;
M. Fraxinus in ſyluis cedet tibi,pinus in hortis.
Hæc memini & victum fruſtra cōtēdere Thyrſim.
Ex illo Corydon,Corydon eſt tempore nobis.

SERV. STant & iuniperi]Modo, plenæ ſunt,aliàs, horrēt, vt,Stāt lumina flamma, Aliàs vero ſtant,vt,Stāt manibus aræ. [Caſtaneæ hirſutæ) Adhuc iter ſuos echinos locatæ[Ridēt]Læta ſunt, vt Mixtaq.ridēti colocaſia fundet acātho.Horat.Ille terrarum mihi prer omnes angulus ridet.[Flumia ſicca)ὑπερβολικῶς ēt iuges aquas,& ꝑpetuo fluētes ſiccari cōſpicias.[Aret ager]Ordo ē,aret ager,& ſitit herba moriens vitio aeris.i.peſtilētia corrupti aeris affligitur.[Liber pāpineas iuidit collib.vmbras] Exiccatæ ſunt vites nimio æſtu. & folia amiſerūt[Inuidit collibus vmbras]Vt, Tene,inquit,miſerāde puer, cū læta veniret,Inuidit fortuna mihi?] Nā īuideo tibi illam rem dicimus.Sane ſciendū,has pampinos nunquam Virgilium dicere:ſed Varronem fœmineo vti frequentius. Iupiter & [læto deſcendet plurimus imbri] Sic alibi, Coniugis in gremium lætę deſcendit. Aer enim in pluuias ſoluitur. [Fraxinus in ſiluis cedet tibi,pinus in hortis]Nō ſic erunt pulchræ arbores in ſuis locis,hoc eſt ſibi aptis creatæ,ſicut tu, ſi ad me frequēter venire curaueris.[Hæc memini]Et memini illā rem dicimus,& memini illius rei,vt,Nec veterum memini, lætor ue malorum. Item numeros memini.[Ex illo Corydon, Corydon eſt tempore nobis] Victor nobilis ſupra omnes, quam rem quaſi ruſticus implere non potuit.

ASC. S T A N T & iuniperi &c.]Corydon hic vt eundem cenſeas qui ſe in ſecunda Alexim adamare conſeſſus eſt, in gratiā Alexidis dicit omnia eius præſentia plena eſſe,atque læta,quę eius abſentia, & inania, & arida mœrore fiant.Cōtra Thyrſis dicit omnia triſtia atque arida eſſe,ſed aduentu Phyllidis amicę ſuę, læta atque plena fore,in qua re pro parte vincitur,quia licet cōtrarium dicat, non tamen plus,imò minus eſt ꝙ futurum promittitur quam ꝙ præſens eſt,nec tam efficax eſt ratio mali quā boni,Ordo eſt.Et,i,ſimul,iuniperi. i. frutices illi quarum acinis veſcuntur ficedulæ,ſtāt.i.plenæ ſunt,ut ſaccus turgidus, & caſtaneæ hirſutæ.i.q̄ in calicibus hirſutis naſcūtur,ſtāt ſup.(Eſt aūt ſpondaicus artificij plenus, nā iuxta regulā prius poſitam ſpōdeū præcedit dactylus.& pondus eſt in ſnīis ac languor quodāmodo in arboribus,quę pōdere ſatiſcūt. Nec abijcit. vltima vocalis ī caſtaneæ pp aſpirationē uim literæ obtinentē) & poma.i. fructus arborum q̄cunque mollem corticem habent iacēt ſtrata paſſim.i. ꝑ aliquid interualli, ſub arbore quæq. ſua.i.propria.ſ. ipſi arbori,eſt aūt ſua nominatiui caſus,quia corripitur. Omnia ridēt.i.lætitiā ꝑ ſe ferūt nūc,quia.ſ. Alexis adeſt. At.i.ſed ſi formoſus Alexis, Abeat his montib.i.diſcedat hinc,tu videas.i.quilibet uidere poſſit,&.i. ēt flumina ſicca. Ad hoc Thyrſis ager aret.i.iam aridus,& ſiccus atque exuſtus eſt & herba moriens vitio.i.corruptione & infectione aeris,ſitit.i.deſiccatur,& ſiccitate conficitur.Liber.i.Bacchus,qui quatum inuentor eſt uitium amator eſſe debet,inuidit.i.per inuidiam abſtulit collibus(quos tn̄ amare deberet,quia dicitur in Georgicis deniq; aptos Bacchus amat colles).i monticulos,umbras pampineas,i.pampinorum,quæ uitium frondes ſunt,hoc eſt ēt uites frondibus pp ariditatem ſpoliatæ ſunt.ſed omne nemus uirebit aduentu noſtræ Phyllidis,& Iupiter.i.iuuans aer & rerū naturalium pater,deſcendet plurimus, i. abundantiſſimus ſup. cum imbri,læto.i.omnia lætificante & uegetante.[Populus &c.]Ne Phyllidis amore ſuperbiret Thyrſis,docet Corydon ſe non minoris Phyllida facere, ut q̄que ei placerent omnibus pręferenda cenſeret,non quia meliora ſint,ſed quia illi placeant,nam populus,inquit arbor eſt gratiſſima Herculi,eo ꝙ uirtutis eius ſignificatiua eſt in frondiū colore,qua introrſum uirides,extrorſum albicant:eis quoque coronatus inferos petiſſe dicitur. Vitis eſt gratiſſima Baccho,quia inuenit eam.Myrtus ueneri,quia in littore naſcitur maris, e mari aūt nata Venus eſt,& laurus eſt gra-

tiſſima Phœbo,in quam Daphne eius amica conuerſa fingitur. Ea autem arbor in ſole naſcitur libenter,nec æſtu eius folia pallent aut decidunt,ſed quia Phyllis amat Corylos,quæ viles quidem ſunt arbores ferentes nuculas quas auellanas vocãt, ſed dũ illas, inquit,Phyllis amabit,nulla eas arbor ſuperabit. Ad quod Thyrſis conſimile,nec maius proferens plane vincitur,quia nõ ſeruat legem carminis Amœbæi,de quo in Damœta dictum eſt ꝙ ſequens aut cõtrarium,aut plus afferre debet.hic autem ſimile affert vt manifeſtũ eſt:nec plus imò potius minus , quia plus eſt quod Corydõ dixit, videlicet Corylos viles quidem arbores propterea, ꝙ Phyllidi placerent,& Herculi & Baccho,& Apollini maximis nimirum apud gentiles numinibus ſacras arbores vincere, quam quod Thyrſis dicit , videlicet ꝙ fraxinus , pinus populus,& abies Lycidæ amico cedant, vnde parum laudis Lycidæ acquiritur. Videtur ergo effœtus animus eius,ita vt quod caneret,nõ haberet. quod intelligens Melibœus, hoc eſt poeta dicit,hæc memini, & victũ fruſtra contendere Thyrſim. Et Corydõ eſt nobis ex illo tempore , ſubaudit Seruius,victor]nobilis quod per ruſticam ſimplicitatem Melibœus exprimere nõ potuit,aut vt Mancin.innuit.Corydon eſt nobis Corydon i. dulcis cantor,hoc eſt vt nomine ita re comprobatus eſt mihi Corydon eſſe.Et ideo bis ponitur,quaſi alludat ad nominis interpretationem,ſicut Bernardus dicens . O Ieſu eſto mihi Ieſu ,quid eſt enim Ieſus niſi Saluator? &c. Corydon ergo eſt nobis Corydon.i.dulcis cantor approbatus ex illo tempore Quia autem dicit Melibœus,hæc memini, vt ſuperius legendum,alternos meminiſſe volebam, vt ibi tactum eſt.Ordo eſt,Populus.i.arbor illa gratiſſima Alcidæ,i.Herculi,qui aut ab Alcæo auo ſaltem patratiuo dicitur,aut eſt ab alce.i.virtute . Vitis eſt gratiſſima Iaccho,myrtus eſt gratiſſima formoſæ Veneri, & Phœbo eſt ſua. i. propria laurea.ſ.arbor,aut corona,hoc eſt laurus arbor eſt gratiſſima. ſed ſupple Phyllis amica mea amat corylos.i.illas arbuſculas alioqui viles:ſed dum.i.quandiu Phyllis amabit illas, nec myrtus quãquam ſit gratiſſima Veneri,vincet Corylos,nec laurea.i.laurus Phœbi vincet.i. ſuperabit in æſtimatione mea Corylos.Non dicit de vite,ſed per argumentum quod à fortiori vocant facile conuincitur quod nec vitis eas vicerit.Non enim ſic Bacchus vitem vt Phœbus laurum amare videtur . cum in eam verſa ſit amatiſſima puella.Reſpondet Thyrſis.Fraxinus eſt pulcherrima in ſyluis,pinus eſt pulcherrima.ſ.arbor in hortis,populus eſt pulcherrima in fluuijs, & abies.ſ.quam ſapinum vocãt , eſt pulcherrima in altis mõtibus(Eſt autem,& alia ſpecies abietum,quæ in paludibus potius naſcuntur)At.i.ſed ò formoſe Lycida ſi tu reuiſas me ſepe , fraxinus cedet tibi. i. vincetur in pulchritudine,pinus cedet tibi in hortis,dura ſanè,& inepta cõparatio.Vnde addit Melibœus.Ego memini.i.memoriæ commendaui hæc,& memini Thyrſim victum. i. ſuperatum contendere.i. eniti fruſtra , quia licet fateri nolebat , manifeſte tamen victus erat.Corydon eſt nobis.i.reputatus eſt à me ex illo.ſ.tempore.i. poſt illud tempus, ſeu propter eam victoriam, Corydon.i. dulcis,& aptus cantor.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS.

CVM eſſet Romæ, poetarum duorum certamini fingit ſe interfuiſſe Virgilius:ex quibus credibile eſt, alterum fuiſſe ſibi charum, Gallum puta, vel Varum,aut Aſinium,quẽ laudatione ſua euehit , vt alterum deprimat , fortaſſe , ex æmulis.[Hic mihi dum teneras] Dum deditus ſum ſtudijs Muſarum manſuetiorum,amiſi præcipuam partẽ patrimonij. ea cauſa Romã veneram. [Atque ego Daphnin aſpicio] Aliquem ex eruditis amicis Cæſaris vult intelligi,qui illum bono eſſe iuſſit animo de amiſſis agris,itaque ad ſecure ocioſeq́ cantantium certamẽ audiendum atque arbitrandum inuitat [Caper tibi ſaluus]Nõ ſolum quod perdidiſti.ſed id, quod adhuc poſſides,omnia tibi ſalua,& plura his.[Et ſi quid ceſſare potes]ſi domo potes aliquãdiu abeſſe,nec habes illic negocium , quod eò te neceſſario reuocet,quieſce pauliſper ſub vmbra,Romæ inter nos,in ocio,& tranquillitate animi,procul à litibus,& iurgijs. [Huc ipſi porũ] Omnia negocia vltro huc confluent , vt decidantur hic aderit princeps ipſe,& ductores omnes copiarum , ipſe quoque Arius centurio,expulſor tuus,omnia hic reperies,& conficies ex ſententia.[Mincius]ad tegendam allegoriam, nominatus eſt Mantuæ fluuius . [Quid facerem] Ambiguitas, & perplexitas, non equidem domi habebam, qui rem meam familiarem cuſtodiret.[Et certamen erat]Et alioqui certamen erat varibus ſpectatu dignum,& præ quo merito eſſet cura domus negligenda, ita vt illa potius exiſtimarem ſeria,pecus autem meum nugas, nec ſine cauſa,plus enim poterat prodeſſe Virgilio attentio ad illa quæ inter potentes illos Romanos inciderant de ingenio& eruditione certamina ,quam omnis circa ruſticum cenſum diligentia.[Nymphæ)Poeticus ſpiritus cœleſtis eſt,ideo ſemper diuos aut Muſas inuocant.[Noſter amor)Vt.Ingenti perculſus amore vnde naſcitur diuinus furor , qui euehit animum ſupra naturæ ſuæ vires.de quo Plato in Ione qui eſt de poetico furore dialogus.[Aut mihi carmen quale meo codro]Componit ſe ad imitationẽ maximi alicuius,& probatiſſimi vatis. [Proxima Phœbi verſibus ille facit] Deus eſt Muſarum Phebus.Moderatius paſtor,quã illi per hyperbolem , de Hom. Sil. Et cantu Muſas, & Phœbum æquauit honore.Et de Virgilio Propert.Tale facis carmen docta teſtudine , quale Cynthius impoſitis temperat articulis . [Aut ſi non poſſumus omnes] Si non eſt cęlitus datum. Etenim,vt vulgatum eſt,naſcuntur poetę, non fiunt.certa quadam ingenij qualitate opus eſt ad hanc facultatem,ita vt maximi ſint ſæpenumero poetę . alijs in rebus omnibus ineptiſſimi. Ergo ſtudium,& diligentia non proſunt,niſi ad hoc ſis à natura fictus,& appoſitus [Paſtores hedera] Corydon opem diuinã implorat,Thyrſis à maledicẽtia exorditur,& inuidũ ſuũ inceſſit [Setoſi caput hoc apri] Quanto Corydon rectius, ſimplicius, & ex agreſti pietate rurſum pergit deos colere ? longe iſte melius ac commodius,quàm alter [Suras euincta cothurno]Quia venatrix,& quæ in ſiluis inter ſpinoſa,& lutoſa loca verſaretur, [Nerine Galatea mihi]Poſt deos,ad ſuos amores de Auguſto, quem optat Romam primo quoque tempore redire, cum primum finem bello impoſuerit,& exercitum deduxerit in agros. [Si qua tui Corydon]Si nos præcipuos amicorũ tuorum amas, [Imo ego Sardois] Ait ſe non ſolum optare reditum Auguſti, vt Corydonem,ſed abſentiam non poſſe diutius perferre. [Hęc lux]Hic dies abſentię tuę,optat noctem quietis à bello,& negocijs,vt frui liceat Cęſaris alloquijs , & fauore. [Ite domũ paſti] Ruſticis non per horas diſtinguuntur tempora,ſed per ſigna illis familiaria ꝑ æſtates, ꝑ meſſes, meridies per quietẽ pecoris , veſperus per reditũ pecoris domum . uellet igitur pecus ipſum domum ſe referre ut ſciret noctem appetere,ruſtico plane more,quaſi rerum ſigna ſint etiam cauſę . [Si quis pudor] Conſuetudo ruſtica:alloquuntur enim illi equos,boues, canes familiares ſimiliter ut ſi eſſent homines,& admonent,& laudant, & repręhendunt,& mittunt,& reuocãt.[Muſcoſi fontes] Ab amoribus ad pecus ſuum,quod defendi optat ab amicis Octauiani in feruore diſtributionis agrorum,& irarum militarium. [Hic Focus,& redę pingues]Ille defendi ſe poſtulat ab ęſtu. hic ſe à frigore ait eſſe tutum,ſibi eſſe opes,& amicitiam potentum , nec metuere calamitatem ullam,aut aduerſos caſus,imò negligere, ac pro nihilo habere.[Stant & iuniperi]Pręſentia Aſinij Pollionis omnia ſunt tuta,quieta,florentia,iucunda,in Inſubria,& Padana regione , cui ille prefuit. At ſi is diſcedat,areſcent uel ipſi fluuij [ſtãt, inquit, Iuniperi]Arboribus pax,nec inuenitur,qui uel fructus ſponte ſua de arboribus delapſos audeat ſurripere. ſi abeat Pollio, confeſtim ſequetur ruina . & triſtitia. [Aret ager] Ille de præſentia ad abſentiam,à lætis ad mœſta,hic uiceuerſa, de aduentu Auguſti Cæſaris , quaſi non præſentia Pollionis exhilareſcant campi & ſint pacata omnia.ſed Octauiani, quẽ per Phyllida uult intelligi.[Populus Alcidę] Alij, dij,alijs rebus delectantur,aut fauent,unde ijs ipſis rebus honos ac preciũ.ſed interea dũ Octauiano placuerit poeſis , plus in ea erit decoris,q̃ in reliquis artibus.Aut ſic de Pollione.uarij uarijs carminum generibus capiuntur,ſed dum Pollio amabit ruſticum ,nullum ei anteponetur,quantumuis a magnis diuis probatum.[Fraxinus in ſiluis]Contemptum arborum præ ſe fert,quoniam aduerſarius arbores laudauerat, & malle ſignificat honorẽ potentum,à quibus colatur ac uiſitetur. [Hæc memini & uictum]Corydõ deos ueneratur,Thyrſis inimicum inceſſit.exorditur Corydon à pietate.Thyrſis à rabie, inuocat deam caſtam Corydon ,Thyrſis deum obſcœnum.Corydõ canit res lætas,alter triſtes.ille optat, hic ſe deuouet.merito igitur uictoria eſt penes Corydonem.

ASC. MVSAM octaua,&c.] In 8.Ecl. quę aut Damon, aut Pharmaceutria inſcribitur,recitãtur carmina duorũ paſtorum,Damonis, & Alpheſibœi. Quorum prior deflet.indignum amorem Niſę, quę Mopſo nupſerat, & poſterior reuocat Daphnin ab urbe ad rura,ubi coniux degit,& id quidem magica arte,uñ Pharmaceutrię nomẽ ſumpſit. Quia uero ars magica Romanis ſemꝑ diſplicuit uetitaq.fuit, uñ in 4. Aen. dicit ſe Dido magicas in uitam accingier artes, arguta utitur phãtaſia Virg. q̃ hic carmẽ Alpheſibœi à muſis expetit,quaſi ipſe ignoret. Alpheſibœus autẽ interpretatur q̃ſitor aut inueſtigabor boum. unde ei conuenit qui Daphnin ab urbe reuocat.i.per allegoriã Auguſti gratiam ad agros cum bobus recipiendos implorat.Damon uero is uidetur quem Damętas ſe uiciſſe gloriatus eſt,& Alpheſibœus. de quo in Daphnide, dictum eſt,Saltantes ſatyros imitabitur Alpheſibœus.Eſt autem hic mixtum poematis genus. Nam & poeta loquitur,& perſonæ introductæ.Loquitur autem ad Auguſtum, cuius gratiam in principio captat,ut illic uidebimus. Ordo uerſiculorum meorũ eſt. Octaua ſup. Ecloga refert.i.recẽſet,recitat, muſã.i.cãtilenam muſicã Damonis,& Alpheſibœi: illorũ paſtorũ. Quorum hic.i.prior dictus,hoc eſt Damõ flet.i. conqueritur Niſam. ſ. quã procatus erat alteri nuptã, & ille poſterior.ſ.Alpheſibœus uocat. ſ. domũ, hoc eſt ad agros Daphnin morantem.ſ.in urbe,dicturus enim ſępe eſt,Ducite,ab urbe domum mea carmina,ducite Daphnin.

Alpheſibœus.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM in Pharmaceutriam,ſeu Damon.

Muſam octaua refert Damonis,& Alpheſibœi.
Quorum hic flet Niſam,Daphnin vocat ille morantem.

PHARMACEVTRIA.

ECLOGA OCTAVA.

DAMON, ALPHESIBOEVS.

PASTORVM muſam Damonis, & Alpheſibœi,
Immemor herbarum quos eſt mirata iuuenca
Certantes, quorum ſtupefactæ carmine lynces,
Et mutata ſuos requierunt flumina curſus,
Damonis muſam dicemus,& Alpheſibœi.
Tu mihi,ſeu magni ſuperas iam ſaxa Timaui,
Siue oram Illyrici legis æquoris;en erit vnquam
Ille dies,mihi cum liceat tua dicere facta?
En erit, vt liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium tibi deſinet: accipe iuſſis
Carmina cœpta tuis, atque hanc ſine tẽpora circũ
Inter victrices hederam tibi ſerpere lauros.

SERV. PASTORVM muſam Damonis] Apud Theocritum eſt una Ecloga quæ appellatur φαρμακεύτρια. In qua idu citur mulier quædã ſacris quibuſdam ↄuertẽs mẽtẽ amatoris à quo ſpernebatur, q̃ Virgilius trãſtulit ad huius eclogæ ultimã partem. Prima.n.eius pars conqueſtionẽ ſolã habet amatoris decepti,quem nubẽdo alteri, antiqua ſponſa feſellerat. [Muſã] Cantilenã amorum quot ĩter ſe cecinerũt.[Immemor herbarũ, quos eſt mirata iuuenca] Qui cantilenæ ſuauitate coegerũt ẽt ea aĩalia obliuiſci paſcuorũ,q̃ ſunt paſcendi auidiſſima.Nã ſupra ait, Ite domũ paſti,ſi quis pudor,ite iuuenci.[Stupefactę carmine lynces] Paulatim ad augmẽta procedit, dicens, Iuuencæ oblitæ ſunt paſcuorum,ſtupuerunt feræ, flumina etiã ſenſu carentia curſus proprios tardauerunt.[Requierũt flumina curſus] Curſus proprios retardauerunt, & quietos eẽ fecerũt.Sic Salu. Paululũ requietis militibus Quieſco ego.n.aliter,& aliter quieſco ſeruũ.i.quieſcere facio. [Tu mihi,ſeu magni ſupas iã ſaxa Timaui] Vbi vbi es ò Auguſte, ſiue Venetiæ fluẽta tranſcẽdis] nã Timauus fluuius Venetiæ eſt] ſiue propè Illyricũ nauigas mare.i.per Dalmatiã,putas unq̃ erit tp̃s quo mihi liceat tua facta deſcribere.[En erit] Ecce iã aderit.Nam,en,unum optantis eſt, aliud cõfirmatis.[Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?] Ac ſi diceret, quanquam impar ſit ingenium meũ laudibus tuis.nã tuæ laudes merẽtur exprimi Sophocleo tñ cothurno. Sophocles aũt tragœdiographus fuit altiſonus.[A te principium, tibi deſinet. Sic & Home. ἐν σοὶ μὲν λήξω, καὶ ἄρξομαι. Horat. Prima dicte mihi, ſumma dicende camœna. [Iuſſis Carmina cœpta tuis] ſupra enim dixerat, Non iniuſſa cano. [Atque hanc ſine tempora circum Inter uictrices hederam tibi ſerpere lauros] Allegoricos dicit. Debet ẽt carmen meum florere inter tuos plures triumphos. Nã uictores imperatores,lauro,hedera,coronãtur poetæ. Verecundę aũt ait.[Serpere] Hoc eſt humiliter procedere.

Quieſco ſeruum.

ASC. PASTORVM Muſã Damonis, &c.] In hac Ecloga q̃ ꝓꝑ carminũ differendorum, difficilẽ relationem non nihil difficultatis habet. poeta quatuor facit.Primo proponit dicẽs Damonis muſam dicemus, & Alpheſibœi.i. deinde loco inuocationis captat beneuolentiam ab Auguſto, cuius egregia facinora innuit ſe uelle deſcribere vbi exercitatior erit dicens, Tu mihi, &c. Tum proponit carmen Damonis, & nouiſſimo, vt Alpheſibœi muſã recitent muſas inuocat. Vt vero in regula dicam, quia multa interiecta ſunt poſt primum carmen,non addit nudum verbum quod deſuerat,ſed repetit dicẽs, Damonis &c. Facit aũt auditorẽ attentum,beneuolum,& docilem. Attentum,quia rẽ miram ſe dicturum dicit, quia certãtes quorũ ſtupefactæ carmine lynces &c. Beneuolũ,qui rem tã iocoſã narraturũ vtpote immemor herbarũ, quos eſt mirata iuuenca. Et docilem q̃ a q̃, & quo ordine dicturus eſt proponit. Ordo eſt.Nos dicemus muſã.i. cantilenã. Damonis, & Alpheſibœi paſtorũ,quos iuuẽca eſt mirata, exiſtens immemor herbarũ,& quorũ carmine Lynces certantes.i.q̃ prius certabãt ſunt ſtupefactę,& ita à certamine deſiuerũt.(Sunt qui ſic conſtruant quos certãtes.i.cõtẽdẽtes,ſed in his carminibus nõ vr̃ ęmulatio nec cõtẽtio.Pręterea maior uis atq; proprietas eſt ſi lynces certãtes dixeris)& quorum carmina flumina mutata.ſ. in natura q̃ ſtare,& quieſcere neſcit. Eſt aũt mira vis aptaq. auxeſis in ſermone.Nã cũ iuuẽca à iuniore ætate dicat̃, & paſturæ auidiſſima ſit, vñ ſupradictũ eſt.Ite domũ paſti ſi quis pudor, ite iuuenci,mirãdum eſt ꝙ immemor facta herbarũ,eos mirata ſit.Plus tñ mirã-

dum, ꝙ lynces animalia pernicioſa, & ferocia tunc cū certarent ſtupefactę ſint: multo aūt maxime, ꝙ flumina à fluendo dicta re tinuerunt curſus ſuos, quod quia præter naturam eſt, dicit ea mu tata, hoc eſt quaſi aliam naturã induiſſe] flumina ergo mutata, requierunt. i. quieſcendo retinuerunt ſuos curſus: nos inquam di cemus muſam Damonis, & Alpheſibęi. Tu ò Auguſte, mihi ſup. numen ſis, aut faueas, aut aſpires, vbicunq; es, ſeu. ſ. ſiue ſuperas iã ſaxa magni Timaui illius fluuij ꝑ Aquileiã labentis, ſiue legis . ſ. nauigando orã. i. extremitatẽ æquoris. i. maris æqui & plani Il lyrici. i. quod ꝓtenditur ad Illyricu uſq; littus. En, hæc optantis eſt: erit ille. ſ. optatiſſimus mihi dies vnquã, cum. i. quo liceat mi- hi dicere tua facta. en. i. certe erit vt liceat mihi ferre. i. efferre ꝑ totum orbẽ tua carmina ſola digna. i. q̃ ſola digna ſunt cothur- no ſophocleo. i. vt agãtur in cothurno altiſſimo quo ſophoclea carmina agi meruerunt, cum ꝓſtantiſſima ſint. diximus alibi ꝗa verſus pedibus conſtant eorũ qualitatẽ diſtingui pedum orna- mentis, vt cothurno, ſocco, & planis. i. non ſublatis pedibus. Prin cipium ſup. poeſis noſtræ aut carminũ noſtrorum erit ſup. aut exorditur, à te. i. à laude tua, & deſinet tibi. i. in laudẽ tuã (unde hic vr̃ conſtituiſſe eo ordine quo ꝓceſſit procedere, vt ſup. iuxta ſtyli & exercitationum qualitatem ſurgat opus: nã Bucolicum, vt dixi, primo agreſtũ officio cõpetit, Georgicũ medio, & heroi cum in quo ꝓlia canuntur iã durato, & malis aſſueto: deſinit aũt poeſis Virgiliana in laudẽ Auguſti ut notũ eſt. Sunt tñ qui niſi hoc hic poneretur ad Pollionẽ referre velint, qui & Dalmatas vicerat, vñ & per Illyricum redire poterat, & tragędiã ſcripſit, vñ dictum eſt. Pollio & ipſe facit noua carmina. Seruio aũt vr̃ ſententia eſſe, ꝙ ſola carmina tua, non quæ tu facis, ſed q̃ de te fiunt, ſunt digna ſophocleo cothurno ſeu ſtylo, ſed Beroaldus cu ius verba ſtatim ponã argutius cenſet Auguſtum etiã carmina feciſſe, vñ duplex ei corona aſſignatur, laurea propter bellicam gloriam, & hederacea ꝓꝑ poeticam]) accipe carmina ſup. cœpta . i. incœpta tuis iuſſis. i. ꝓꝑ iuſſa tua, atque e ſine. i. permitte hãc he deram. i. coronam, quæ poetis debetur, ſerpere circum tempora . ſ. capitis tui, inter lauros. i. laureas coronas, uictrices. i. victoriæ, & triumphi ſignificatrices: hoc eſt accipe carmina, q quia cœpta ſunt iuſſis tuis, tua ſunt, ita ſi hedera mihi ab ea debeatur, ea quo que tua ſit, aut accipe carmina. i. amplectendo rem poeticam ꝑ- mitte ut non ſolum lauro ob egregie facta, ſed etiam hedera ob egregie dicta coroneris, ꝗa tua carmina digna ſunt ſophocleo cothurno. Beroaldi uerba, de quibus dixi, ſunt hęc. Sola ſopho- cleo, &c. Ego opinor eo uerſus à Virg. laudari carmina Cæſ. Au- guſti qui floruit in poetica, qui, ut auctor eſt Tranquillus, reliqt librum exametris verſibus conſcriptum, cuius titulus eſt Sicilia, & libellum epigrammatum. Præterea tragœdiam Aiacem exor ſus eſt magno impetu, uolens igitur poeta laudare Auguſti poe ma ſtylumq. grandiloquũ dixit, illius carmina digna eſſe ſopho- cleo cothurno. i. ſtylo & ſublimitate, qua vſus eſt Sophocles in tragœdijs ſcriptitãdis, fuit. n. apud Græcos haud dubie princeps tragici poematis, ꝙ ẽt memorat Plin. in vij. hinc ẽt illud in ho- norem Auguſti à poeta dictum eſt. Atque hãc ſine tꝑa circum, Inter uictrices hederam tibi ſerpere lauros, tãq̃ Auguſtus hedera cea corona hoc eſt poetica, non minus coronari mereatur, quã laurea, hoc eſt triumphali. Celebratur à Macro, atque Tranquil- lo iocus Auguſti, qui cum interrogaretur, quid ageret Aiax tra- gœdia quã quod diſplicuiſſet, ipſe deleuerat, rñdit Aiacem ſuũ in ſpongiam incubuiſſe. Audiui qui dicerẽt ſe vidiſſe poema So phoclis ab auguſto donatũ Romana lingua: quod ſi verum eſt, poterit cõmodiſſime ad id etiam referri carmen Maronianum. hęc ille. Regula eſt, quoties aliquam clauſulam ſemiplenam mul tis declaramus priuſquam principale verbum poſuerimus, poſt interpoſita quę à principali verbo determinari deberent eam re petemus, quod in oratione ſoluta ſæpe facimus addẽtes particu lã inquam. aut dico, aut ſimilẽ, vnde hic poſt primũ verſum, pa- ſtorũ muſam. repetit Damonis muſam dicemus, & Alpheſibœi

Beroaldus.

Sophocles.

VARIA LECT. SVOS requierunt flumina curſus] Verbũ, Requierũt, ea lo quẽdi figura nõnullis negociũ faceſſit, & liquerũt, libri aliquot manuſcripti legunt. Veru exẽplaria probatiora Requierũt, hñt.

Frigida vix cœlo noctis deceſſerat vmbra,
Cum ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt:
Incumbens tereti Damon ſic cœpit oliuæ:
D. Naſcere, præque diẽ veniens age Lucifer almum,
Coniugis indigno Niſæ deceptus amore
Dum queror, & diuos, quanquam nil teſtibus illis
Profeci, extrema moriens tamen alloquor hora.
Incipe Mænalios mecum mea tibi verſus.
Mænalus argutumque nemus, pinosq. loquẽtes
Sẽper habet, ſemper paſtorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non paſſus inertes.

SERV. FRigida vix cęlo noctis deceſſerat umbra] Statim ſimul atq; deceſſerat. Et bñ oſtendit amatorẽ tota nocte uigilaſſe. Si quidẽ ortum luciferũ primus aſpexit & ad eũ, quippe ut ad Veneris ſtellam, locutus eſt. [Cũ ros gratiſſimus] Maſculini generis, ſm quod ẽt in Aeneide ait, Spargit rapida vngula rores Sãguineos. [Tereti] Teres eſt rotundã & oblongum, vt colũna, arbor. [Præq. diẽ ueniens age Lucifer almũ] Præueniens age diem clariſſimum. ſic alibi, Ducebatq. diem. Et h. d. Naſcere dũ queror Coniugis Niſæ indigno deceptus amore, & moriens alloquor diuos, q̃q̃ mihi nihil pro- fuerit ꝙ ſum eos ſæpe teſtatus. Quã rem ſm Epicureos ait, qui dicunt, Nec bñ pro meritis capitur, nec tangitur ira. [Coniugis] Non quæ erat, ſed quæ fore ſperabatur. S c. n. in 4. Aen. Quos ego ſum toties iam dedignata maritos. [Extrema moriens tñ al loquor hora]. i. paulo poſt moriturus. Sic in 4. Incubuitq. to- ro, dixitq́ nouiſſima verba. [Incipe Męnalios mecum mea tibia verſus]. i. Arcadicos. Nam Mænalus mons eſt Arcadiæ. Dicitur aũt hic uerſus intercalaris, qui frequenter poſt aliquot interpo nitur uerſus, ſicut intercalares dies aut menſes vocantur, qui in- terponuntur, ut ratio lunæ ſolisq́. conueniat. Fecit autem hunc verſum ad imitationem Theocriti, qui frequenter dicit in Phar maceutria ἶυγξ ἕλκε τὺ τῆνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα τὸν ἄνδρα. O turbo maritum meum domũ adducito. ſicut in ſequentibus, Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnin. [Mea ti bia] Mea muſa. [Mænalus] Ille mons. [Argutumq. nemus] Gar- rulum, ſtridulum: vt, Forte ſub arguta conſederat ilice Daphnis. [Pinosq. loquentes] Ideo hoc auſus eſt dicere, quia dicturus eſt. [Semper paſtorũ ille audit amores] Sic ẽt in j. Ecloga, Formoſã reſonare doces Amaryllida ſyluas. Sic in Aen. Dant ſonitum rau ci per ſtagna loquentia cygni.

A S C. FRIGIDA &c.] Adhuc ſunt uerba poetæ deſcribentis, quo tempore Damon querelam ſuam fecerat de Niſa, quã miſere amatam amiſerat dicẽtis, ꝗa primo mane ſub ipſo diluculo ꝙ tempus ſummo delectu ei datur quẽ ſpes de re vxoria fefellerat, quaſi ĩpatiens amoris, & ſecubitus excubias fecerit, vñ optat aduentum luciferi, vt q̃relas ſuas apud deos deponere rite poſſit. In qua re, eſt nonnihil ueteris religionis, aut potius ſuperſtitionis, quaſi nõ niſi ꝓſente ſole ratę ſint preces aut imprecationes. Vñ Dido 4. Aen. Sol qui terrarũ flammis opera omnia luſtras, Tuq. harum interpres curarum, & conſcia Iuno Accipite hæc &c. Eadem ꝓterea ut ibidẽ dictũ erat ante uerba iã poſita. Teſtatura moritura deos & conſcia fati Sydera, tum ſi quod nõ æquo fœdere amantes Curæ numen habet, iuſtumq. memorq. ꝓcatur. Ibi tñ ſequitur. Nox erat. vñ infelicẽ habuit exitum. Ordo eſt, frigida umbra no ctis vix deceſſerat cœlo. i. uix erat diluculũ cum. i. qñ ros eſt gra- tiſſimus pecori in herba tenera ea. ſ. nocte creta cũ, ſup. Damon paſtor ille, cuius amica alteri nupſerat, incumbens præ ægritudi ne. ſ. animi, quia amore languebat ſe fulciens incumbendo oliuę . i. arbori illi tereti. i. oblongæ, & rotundæ cœpit ſic ſup. queri, & lamentari. O Lucifer. i. ſtella matutina quæ Veneris eſt. Venus aũt Dea amoris, naſcere. i. orire, & ꝓueniens age. i. impelle diem dum. i. donec, & interea dũ ego deceptus indigno amore. i. eius quæ indigna fuit amari, quia non redamauit, uidelicet Niſę cõ- iugis. ſ. ex affectione, non quæ erat, ſed quam coniugem eſſe uo lebam (ſicut lib. 2. Aen. dicitur de Chorebo. Qui gener auxilium Priamo Phrygibusq. ferebat) dum ergo ego deceptus indigno amore Niſæ coniugis queror. i. querelas meas depono, & dum ego diuos (quanquam nil profeci illis teſtibus. i. quòd eos teſta- tus ſum, aut ꝙ eos teſtes fecerim, fidei mihi à Niſa datę) tñ mo- riens alloquor extrema hora. Qui quo leguntur ordine dictio- nes conſtructas uelit, debeat nonnihil ſubaudire atque repetere ſic. dum moriens alloquor diuos, quanquam nil profeci illis te- ſtibus. i. illorum teſtimonio, tamen alloquor ſupp. illos extre- ma hora. O mea tibia incipe mecum uerſus Męnalios. i. uerſus Arcadicos, hoc eſt quales Arcades faciunt, qui ſoli cantare peri-

ri,ut autem ſignificet quid ſit arcadicos verſus dicere ſubiũgit. Mænalus mons ille in Arcadia, habet ſemper nemus argutum, id eſt ſtudulũ,& ſonorum in eo canentium ſonitu crepitans, & pinos loquentes,aut hyperbolicos dicit ſicut in Sileno, iuſſitq́. ediſcere lauros:aut loquẽtes.i.loquentes ac loquelas eorum referentes.ideo autem habet pinos loquẽtes,quia ille audit ſemꝑ amores paſtorũ.& Pana qui primus nõ eſt paſſus calamos,ſup. eſſe inertes.i.ſine arte factos, hoc eſt ſimplices,& vniſonos,vñ in Alexide, Pan primus calamos cera coniungere plures Inſtituit.hæc aũt quaſi preludia ſunt.& fere innocatoria. Quę lucis egent,à Mancinello præter Seruianam lucernam elucidantur.

VARIA LECT. DECESSERAT vmbra] Ita antiqua plurimum legunt exemplaria.Sed in Oblongo libro, Diſceſſerat habetur, magis tamen placet à Decedo dictum. [Cum ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt:] In Longobardico, in Medicco, & alijs antiquis,non habetur, Eſt.

Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Mopſo Niſa datur: quid non ſperemus amantes?
Iungentur iam gryphes equis,æuoque ſequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopſe nouas incide faces: tibi ducitur vxor.
Sparge marite nuces: tibi deſerit Heſperus Oetam.
Incipe Mænalios mecum mea tibia uerſus.
O digno coniuncta viro,dum deſpicis omnes,
Dumque tibi eſt odio mea fiſtula,dumque capellæ,
Hirſutumque ſupercilium,prolixaque barba,
Nec curare Deum credis mortalia quenquam.

SERV. Mopſo Niſa dat]honeſta turpiſſimo,pulchra deformi. [Nõ ſperemus] Difficile eẽ putamus,qui aliq̃d amamus.ut ea q̃ amamus aliqui poſſimus? [Iungẽtur iã gryphes equis] Hoc genus ferarũ in Hyperboreis naſcitur montibus,q̃ oĩ parte leones ſunt, alis,& facie aquilis ſimiles,equis vehemẽter infeſtæ. Apollini cõſecratæ. [Aeuoq́. ſequẽti] .i.acceſſu ꝑpis non ſolũ pulchræ deformibus nubent.ſed ẽt contrariæ naturę animalia iungentur. [Cum canibus timidi venient ad pocula damæ] i non ſolũ pulchræ deformibus cõiungentur.ſed ẽt cõtraria animalia alterius naturæ animalibus ſociabuntur.Et hic alludit ad perſonas. Nam Mopſum quaſi canem,Niſam quaſi damam vult. Et damas maſculino genere poſuit.ſic alibi,Timidi damæ,ceruiq́. fugaces.Horat.fœmineo ait, Et ſuperiecto pauidę natarunt equore damæ.[Mopſe nouas incide faces?] Quę ſolent pręire nubentes puellas. Sanè Varro in nuptijs dicit ideo faces pręire, ꝙ antea non niſi per noctẽ nubentes ducebantur à ſponſis. Quas etiam ideo limen ait non tangere,ne à ſacrilegio inchoarent, ſi depoſiturę uirginitatem,calcent rem Veſtę.i.numini caſtiſſimo conſecratam. [Tibi ducitur vxor].i.ſub tuo nomine alijs ducitur, ut eam non ipſi, ſed alijs ſeruituram ſignificet eſſe.ſ.eius corruptoribus.[Sparge marite nuces:] Idem Varro ſpargendarum nucũ hanc dicit eſſe rationem,ut Iouis omine matrimonium celebretur, ut nupta matrona ſit ſicut Iuno.Nam nuces in tutela ſunt Iouis.vnde,& iuglandes uocantur,quaſi Iouis glandes. Nam illud uulgare eſt, ideo ſpargi nuces,vt à rapiẽtibus pueris fiat ſtrepitus:ne puellæ vox virginitatem deponentis poſſit audiri. Modo tamen ideo ait,Sparge marite nuces,vt eum culparet infamię. Nam merito ꝑ pueri.i.catamiti,quibus licenter vtebantur antiqui,recedentes à turpi ſeruitio,nuces ſpargebant.i.ludum pueritiæ,vt ſignificarent ſe puerilia cuncta iam ſpernere. Vnde, & illud eſt, Tibi ducitur uxor i.ſub tuo nomine alijs ducitur, vt eam non ipſi, ſed alijs ſeruituram eſſe ſignificet.ſ.eius corruptoribus.[Tibi deſerit Heſperus Oetam]Montem Theſſaliæ, in quo ſtellæ videntur occidere,ſicut de Ida naſci:vt, Iamq́. iugis ſummæ ſurgebat lucifer Idæ.Et h.d.tibi i.per te nox aduenit. [O digno coniuncta uiro] iã inſultat puellæ. [Viro]Mopſo .ſ.ruſtico.& deformi, qualem tu quæſiſti. [Dum deſpicis omnes] Et iracunde dicit eã omnes deſpicere.cum ſe ſolum deſpiciat. [Mea fiſtula] Cantilena.[Dumq́. capellæ] ſ.tibi dum ſunt odio. [Hirſutumq́. ſupercilium]Per incultum corpus oſtendit fortitudinem ſuam.[Prolixaq́. barba]Demiſſa barba.[Nec curare Deum credis mortalia quenquam]Superbia tua damnata eſt turpi marito,dum credis nullum deorũ curare mortalia.Quam rem ſm Stoicos dixit.

ASC. INCIPE Mænalios] Eundem verſum ante ſingulos verſus quibus uniformis ſnĩa complectitur repetit,vñ qui materias diſcernit,aut potius quia in muſico inſtrõ intercapedinẽ facit intercalaris dr̃,dicit ergo, Mopſo Niſa datur. quid non ſperemus amantes? cuius ꝑp verbi ſperamus æquiuocationẽ, duplex põt eſſe ſnĩa,Altera q minus placet mihi quidem,eſt hæc. ſi Mopſo turpiſſimo viro datur.ſ.nuptũ Niſa pulcherrima puella quid nõ ſperemus amantes?q.d.nihil, & ita omnes bñ ſperare debemus, cum tñ boni ſorte ꝑter ſpẽ Mopſo contigerit. Altera eſt cum Mopſo ꝙ minime verearis (eſt.n.turpiſſimus) Niſa detur quid non ſperemus.i. timeamus amantes, q.d. omnia nobis timenda ſunt, vñ recte dicit Oui.res eſt ſolliciti plena timoris amor. Nec caret exemplo ꝙ ſperare pro timore accipiatur, nam 2.Aen.dr̃. At ſperate deos memores fandi atq; nefãdi. Eſt ergo manifeſtus ſenſus omnia amantibus timenda eſſe, cum etiam Mopſo Niſa nupſerit, ꝙ priuſquã fieret tã(ſi ita dicam) impoſſibile videbatur q̃ ſi gryphes iungãtur equis, & cũ canibus timidi ueniãt ad pocula damę Quod aũt dicit Mopſe, nouas, &c.in irriſionẽ eius dicit,cum nõ virum ſed eſſeſem natũ innuat: vñ poſteà animũ ſuum aperiens dicit ad Niſam. O digno coniuncta viro, q d ei qui nõ virilia agere,ſed muliebria pati ſoleat, vñ nuces eũ ſpargere monet, aut vt Iouis omine nuptiæ ſecundentur,& id ꝑ ironiã, aut ut fides nuptialis firma,& munita ſit,vt nucleus in iuglãde, aut vt puellæ dum deuirginetur ploratus nõ ꝑcipiatur & id quoq; irrõnie, aut quia catamitus eſt Mopſus, & iã puerilẽ turpitudinẽ una cum nucibus re licturus eſt iuxta illud Perſianũ cum ſapimus patruos, & nucibus facimus quęcũq; relictis.aut ſimul ꝑ p hęc oĩa.Nã Mopſum puerũ turpẽ eſſe nec planè virum oſtendit ex contrario:docet.n. ſe diſplicere ꝙ virilis eſſet.hoc eſt quia hirſutus, & barbatus, innuẽs ineptũ imberbẽ,& leuem ob id placere. quo errore dignã cenſet Niſam q̃ per ſuperbiam deos nedum ſe contẽpſerit .Ordo eſt.O mea tibia incipe mecũ dicere aut canere verſus Menalios .i.Arcadicos.Niſa formoſiſſima, uidelicet mulier,datur ſup.nuptum.Mopſo ineptiſſimo,& turpiſſimo homini,quid nos amantes nõ ſperemus.i.timeamus?q.d. nihil nõ timere debemus, ſed oĩa,cum ẽt turpiſſimus mihi pferatur. Gryphes aues illæ adũcis naribus,& leonibus in poſteriori parte perq̃ ſimiles,& equis infeſtiſſime iungentur. iã.i. poſtq̃ Niſa Mopſo iuncta eſt, equis,& damę timidi.i.naturaliter uenient æuo ſequenti.i. proxime venturo ad pocula cũ canibus. O Mopſe incide nouas faces.i.tedas, vxor ducitur tibi.i.à te.aut tibi.i.ſub tuo noĩe. ſed ad aliũ.O marite.ſ.turpiſſime.& turpiſſima paſſe,ſparge nuces, oſtende te velle relinquere pueritiã, & turpitudinẽ puerilẽ nuces ſpargendo, aut ad bonum omen nuptiarũ ſparge nuces,quia heſperus.i.ſtella veſpertina deſerit tibi,aut in pernicię tuã,q̃a inſtat tps vt nouæ nuptæ debitum ꝑſoluas,quod non poteris,aut ironice ad cõmodũ tuũ quia habiturus es pulcherrimã cõiugem. Oetam mõtem illum Theſſaliæ quẽ ab Occidente habebat q hæc dicit.Incipe mea tibia mecum uerſus Męnalios. O ſup.Niſa cõiuncta viro digno.ſ.te.i.qualem digna es hr̃e, cũ turpis, & eſſœminatus ſit,dum.i.qñquidẽ tu deſpicis.i. aſpernaris, & vilipendis oẽs,& dũ mea fiſtula.i.cãtilena mea (q̃ tamẽ plurimum ualere ſolet ad cõciliandos amores:vnde Corydon, Canto quæ ſolitus ſi qñ armenta vocabat Amphion dircæus,&c.& dum capellæ ſupp.meę ſunt,ſup.tibi odio.i.moleſtiæ.& diſplicentiæ.per capellas autem vult ſignare diuitias ſuas:ſicut Corydon per oues dicens, deſpectus tibi ſum nec qui ſim quæris Alexi Quam diues niuei pecoris q̃ lactis abundans.& dum odio eſt tibi hirſutum ſupercilium.ſ. meum.& barba ꝑlixa.i.forma mea uirilis q̃ tibi cordi eſſe debebat:unde & Corydon Nec ſum adeo informis &c.A tribus ergo ſe ut ille commendat,à muſica ſeu cantu,à diuitijs & à forma,q̃ tamen illa deſpexit,at ne id merito feciſſe putetur,docet ꝙ ꝑ petulantiam fecerit.cum etiam ea quæ nemo paruiſacere debeat, videlicet fidem.& religionem contempſerit.vnde ſubdit nec credis quenquam deum.i.deorum curare mortalia.i. credis ꝙ deus non aſpiciat facta mortalium,& ita non puniat periuria,unde & ab alio dictum eſt.quia Iuppiter periuria ridet amãtum.Per hæc autem innuit ſibi datam ab ea fidem,quam nõ ſeruauerit, in cuius punitionẽ dij eam Mopſo cõiunxerint. Eſt autem Epicureorũ ſententia deos nõ curare mortalia, quam ſecutus Flaccus dicit in 1.Serm.Nanque deos didici ſecurum agere æuum, didicit autem ab Epicuro cuius ſectator erat.unde 1.Epiſtolarum: Me pinguem,& nitidum bene curata cute viſes, Cũ ridere voles

Epicurei de grege porcũ. Epicurus uero iactabat ſe leuaſſe mortalium genus duobus maximis malis. religione .ſ. in pſenti uita, cum dij nõ curent mortalia, & timore futuri, cum docuerit animos cum corporibus interire: quorum utrunque maxime erroneum eſt. unde & hic propter eam falſam fidem dicit Damon Niſam in eam miſeriam incidiſſe, ut Mopſo nuberet.

VARIA LECT. PROMISSA QVE barba] Quamuis. Promiſſa, minime diſpliceat. quod eo ſignificato frequenter apud Latinos auctores inueniatur, in antiquis tamen omnibus codicibus, quotquot habui, Prolixa, legitur.

Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Sepibus in noſtris paruam te roſcida mala
(Dux ego veſter eram) vidi cum matre legentem.
Alter ab vndecimo tum me iam ceperat annus:
Iam fragiles poteram à terra contingere ramos.
Vt vidi, vt perij, vt me malus abſtulit error.
Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Nunc ſcio, quid ſit amor, duris in cotibus illum
Iſmarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec noſtri generis puerum, nec ſanguinis edunt.
Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Sæuus amor docuit natorum ſanguine matrem
Commaculare manus. crudelis tu quoque mater.
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer, crudelis tu quoque mater.

SERV. ROſcida mala] Matutini roris humore pfuſa. [Dux ego ueſter erã] Aut dux præibam, aut capellas alloqtur. [Alter ab undecimo tũ me iam ceperat annus] .i. tertiuſdecimus. Alter .n. de duobus dicimus. Et uult ſe ſignificare iã tũc uicinũ fuiſſe pubertati, ut unus ab undecimo, ſit duodecimus: alter, tertiuſdecimus. Nã pubertati uicinum ſe fuiſſe ſignificare uult, qđ de duodecimo anno procedere nõ põt. [Iã fragiles poteram à terra cõtingere ramos] Necdũ magnos, & altos, & h.d. Tãtæ altitudinis erã iã, ut poſſem attingere minores, & fragiles adhuc arboris ramos. Et bene cum annis iũgit habitũ corporis. Nã iure pubertas ex utroque colligitur. [Vt uidi, ut perii] Vnũ eſt tpis, aliud qualitatis. Nã hoc dicit. Mox ut uidi, quemadmodũ perij. [Malus error] Diffinitio amoris. Nam amor errare plerũq; cõpellit. [Nunc ſcio, quid ſit amor] Vel quaſi iam iuuenis, uel quaſi ſpretus. Grauior .n. amor fit ex deſpectione, uel ex deſperatione. Terent. Perij: quanto minus ſpei eſt, tãto magis amo. [Iſmarus, aut Rhodope] Montes ſunt Thraciæ aſperrimi. Et perite uituperat amore ab origine. Item à geſtis rebus, ut, Sæuus amor docuit. Nam de exitu circa deũ uituperatio non cadit. [Extremi Garamantes] Populi ſunt Africæ, Extremi aũt, ſæui, quaſi à conſortio humanitatis remoti. ut, Extremiq; hominum Morini; Renuſq; bicornis. [Nec noſtri generis puerum, nec ſanguinis edunt] .i. nihil habentem in ſe humanitatis. Nam non dicit, non mortalẽ. [Sæuus amor docuit natorum ſanguine matrem Commaculare manus] Quaſi nouam artem inſinuauit, & infudit. [Natorum ſanguine] Bene fabulam omnibus notã per tranſitum tetigit. Quis .n. ignorat Medeam ab Iaſone cõtemptã ſuos filios interemiſſe? [Commaculare] Polluere. [Crudelis tu quoque mater] Vtitur optima moderatione. Nam nec totum amori imputat, ne defendat patricidam, nec totum matri, ne amorem eximat culpę, ſed & illam quæ paruit, & illum qui coegit, incuſat. [Improbus ille puer, crudelis tu quoque mater] Nõ eſt ſuperflua hæc uerborum iteratio. Nam ſyllogiſmus eſt plenus, qui conſtat ex propoſitione, aſſumptione, & concluſione.

A S C. INCIPE &c.] Sepibus. docet quõ eius amore primum captus ſit: primus aũt amor feruentiſſimus eſt, ad qđ ſignificãdũ dicit Amaſius poeta: Delia me primũ cupidis decepit ocellis, Contactũ nullis ante cupidinibus. [Ordo igitur ut ſimul ſentẽtias explicẽ hic eſt. Incipe mea tibia mecũ uerſus Mœnalios. Ego uidi (erã .n. dux .i. cõductor ueſter .ſ. matris, & filiæ, ꝙ potius dixero q̃ ut capellas alloquatur) te paruã .i. cũ adhuc paruula eſſes, legẽtẽ cũ matre. mala roſcida .i. rore pfuſa, in nr̃is ſepibus .i. intra pomeria nr̃a ſepibus munita. annus alter .i. ſecundus ab undecimo .i. decimuſtertius ceperat .i. acceperat me ingredientẽ ſe, iã tũ .i. tunc primũ, & ego poterã iã cõtingere ramos fragiles .i. inferiores, q ſole deſtituti pp interpoſitionẽ fragiles fiunt. ut .i. poſtq̃ uidi te, ut .i. qualiter perij. q.d. miſerrimus, & ut .i. qualiter malus error abſtulit me. Aut ſic, ut .i. quãtum citò uidi, ut .i. tm̃ cito malus error .i. inſanus amor abſtulit me. Incipe, &c. Declarat quis ſit malus error, q a amor, dicẽs: ego ſcio nũc quid ſit amor, q.d. deus impientiſſimus. quia Iſmarus, & Rhodope montes illi Thraciæ aut Garamãtes extremi .i. remotiſſimi à nobis, ut qui ultra Getulos ſunt, edũt illũ .ſ. amorẽ exiſtentẽ puerũ nõ noſtri .i. humani gñis nec noſtri ſanguinis .i. nihil habentẽ humanitatis. Incipe, &c. ut aũt oſtendat ſæuitiã amoris, adducit exẽplum Medeæ, q̃ per impatientiã amoris filios abſumpſit, aut gladio, aut igne, ut Mancin. recitat. Sæuus igitur amor docuit matrẽ .ſ. Medeã cõmaculare manus ſanguine natorum .i. ex ea genitorũ, ò mater .ſ. Medea, tu quoque .i. etiã tu crudelis ſupp. es, q.d. niſi & natura crudelis, & ipſa fuiſſes, nõ potuiſſet te amor ad tm̃ facinus induxiſſe, ut filios occideres, eſt ergo mater ẽt crudelis, ſed an mater .ſ. Medea quę facinus peregit eſt magis crudelis? an puer .i. amor .ſ. cupido cui eſt ppetua iuuenta aut pueritia (nã ſępe amorẽ, ſeu cupidinẽ puerũ legimus uocatũ, uñ de Venere & ipſo dr̃ 4. Aeneid. Tuq; puerq; tuus) eſt ſupp. magis improbus? q.d. id quidẽ neſcio, ſed ſcio ꝙ ille puer .ſ. Cupido, qui pſuaſit, aut te ò Medea ad hoc induxit, extat impius, ſed tu ò mater .ſ. Medea tu quoque .i. etiã tu ſup. es crudelis. Prima regula eſt. uerba ad loquelã ſpectantia; qñ obſcuritatem nullam pariunt, uenuſte omittuntur, vt hæc Damõ. ſupp. dixit, aut cecinit, aut propoſuit. *Regula.* Secunda. A ſubſtantiuis ſapientibus naturam adiectiuorum, formari poſſunt formę diminutiuæ adiectiuę rẽtę, vt à mas, maſculus, la, lum, ut hic; Maſcula thura. Nam mas, quodammodo adiectiue ponitur apud Horat. Tyrrhenuſq; mares animos .i. uiriles. Et apud Perſium marem ſtrepitum .i. uirilem, hinc maſcula Sappho dicitur, & maſculus animus: dico formę diminutiuæ. non tamen ſunt ſic uera diminutiua, quia ſignificatio deeſt. At cum hic dico hic puſillus non mas, ſed maſculus eſt eẽſendus, iam uerum eſt diminutiuum. Sicut & maſculus animus, aut ſonus, ſi nõ planè virilem, ſed aliquo modo intellexeris. Tertia. ſm diuerſam originem eſt ſępe diuerſa ſcriptura, nam Tus, ſi à tundendo, ut Var. uult, dicitur, ſine h ſcribatur: ſin à thyoo θυόω quod eſt odorem facio, aut θύω thyo quod eſt ſacrifico, p h. ſcribetur thus. Quarta Vel tam apud poſteros quam apud Cic. ponitur pro et, potiſſimum ubi emphaticos loquimur, ut Carmina vel cœlo pñt deducere lunam, Nam utrunque mirum. & quod de cœlo quidquam deduci poteſt, & ꝙ luna quę ſuum habet cęlum .i. orbem ac ſphęram. Quinta. De præpoſitio in his. quæ ad locum deorſum ſpectant, uenuſte deorſum ferri connotat. ut deducere lunam cœlo, eſt ipſam deorſum ducere: ſed deducere lanã eſt ipſam extenuare, & in ſubtiliores partes carptim diſtrahere. Sexta. Vt prius patuit gerundium in do, quando abſolute ponitur, venuſte paſſiue ſignificat, ut cantando dum incantatur.

VARIA LECT. TVM me iam ceperat annus] In Lõgobardico codice, Tã iã me ceperat. In aliquot alijs, acceperat, & adceperat habeť. [Poterã terra cõtingere ramos] In Longobardico exẽplari, Contingere, hr̃. [Iſmarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes] Sunt antiqui libri, qui legunt. Aut Tmarus, aut Rhodope.

CO EL. RHOD. EPICVRI ſcholæ ſunt, quæ ſtatuunt ea magnitudine eẽ ſolem, qua uidetur. Cæterum, non peruidiſſe illos. quanta inde conſequeretur abſurditas, admiratione dignum. Si enim, inquit Cleomedes, in cœleſtium orbium contẽplatione. tantus fit ſol, quãtus apparet, profecto multæ ſimul in ipſo magnitudines erunt, ſiquidem exoriens, & occidens maior uidetur. Porro non apud omnes eodem exoritur tempore, nam cum ſit globata ſpecie terra, aliàs apud alios oritur & occidit, & medium cęli tenet. Quam obrem cum accidat, eundẽ apud alios oriri, & apud alios in medio cœli exiſtere, ſimul & maior & minor fiet, maior uidelicet, quibus oritur: minor, quibus eſt in medio cœli hora eadẽ: quod utique in eo abſurdiſſimum plane cenſeri debet. Horum nanque effectuum ratio ea promitur à ſcientiſſimis: Maior, inquiunt, nobis ſol exoriens, & occidens videtur, & minor in cœli conſtiturus meditullio: propterea quod in orizonte per aerem denſiorem & humectiorem ipſum uidemus, Eiuſmodi nãque eſt vicinus terræ, aer. In medio autem cœli, quia in puriore cernimus, emiſſus ab oculis ad ipſum radius non refiectitur, quod in alio cõtingit ſitu. Argumento ſunt, quæ in aqua viſuntur, grãdiora corpulentioraq́; : nam & ex puteis altioribus ſol conſpectus

ctus

ctus id ipſum patitur. Eiſdem porrò rationibus colligitur, cur in medio cœli ſol conſtitutus nobis videatur propior, oriens vero aut occidens rémotior. Hæc ſi quidē aeris efficit qualitas, in humectiore nanque craſſioreq. conſpectus longius abeſſe creditur per purum uero interuallo videtur propinquiore. Proinde, inquit Poſſidonius, ſi fieri poſſit, ut ꝑ parietes aliaue ſolida corpora, vt de Lynceo prodit fabula, ſol conſpiceretur, multo amplior ſe nobis ingereret. & ampliore diſtare interuallo crederetur. Viſum porrò inſigniter falli indicio eſſe poteſt colorū ſubinde in ſole mutatio, ꝙ aeris effectio facit. Adde, ꝙ cum à montis cacumine occidit aut oritur, præ ſe fert nobis ſpeciem cacumen tangentis, propterea doctiſſimus poeta.

Iamq; iugis ſummæ ſurgebat Lucifer Idæ. Et alibi.
Tibi deſerit Heſperus Oetam.

Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Nunc & oues vltro fugiat lupus, aurea duræ
Mala ferant quercus, narciſſo floreat alnus,
Pinguia corticibus ſudent electra myricæ.
Certent & cycnis vlulę: ſit Tityrus Orpheus:
Orpheus in ſyluis, inter delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Omnia vel medium fiant mare: viuite ſyluæ.
Præceps aerij ſpecula de montis in vndas
Deferar: extremum hoc munus morientis habeto.
Deſine Męnalios, iam deſine tibia verſus.
Hæc Damon. vos, quæ reſponderit Alpheſibœus,
Dicite Pierides. non omnia poſſumus omnes.
AL. Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vitta:
Verbenaſque adole pingues, & maſcula tura,
Coniugis vt magicis ſanos auertere ſacris
Experiar ſenſus. nihil hic, niſi carmina deſunt.
Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnin.
Carmina vel cœlo pſſit deducere lunam:
Carminibus Circe ſocios mutauit Vlyſſi:
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab vrbe domū mea carmina, ducite Daphnī.

SERV. OVes vltro fugiat lupus] Optat oīa fieri contra naturam, vt. ſ. quia illa pulcherrima turpiſſimo marito nupſit, ꝙ bene cōtra naturā uidebatur, cū eſſet ipſa honeſta: ꝯſis fit, vt ſint & alia cōtra naturā, vt fugiat lupus oues, ut ferant quercus aurea mala, & reliqua q̄ dicit [Electra pīguia] .i. ſuccinæ gēmę. [Myricæ] Arbuſta uiliſſima. [Certēt & cycnis vlulæ] Aues ἀπὸ τοῦ ἀλολύζειν. i. à flexu, vel ululatu noīarę. [Sit Tityrus Orpheus] Viliſſimus ruſticus, Orpheus. ſ. pitteſ in ſyluis, Ariō vero inter Delphinas. Hic aūt Lesbius à Leſbo cytharœdus optimus fuit, q cū Tarēto Corinthū cū multis opibus peteret, & uideret ſibi in mari tēdi à nautis īſidias, petijt vt cithara paululum caneret, ad cuius ſonū cū Delphini cōuenisſēt, excuſſit ſe ſupra vnū, & ita īminēs vitauit pilum. [Delphinas] Nas iō breuis eſt, quia græca declinatio eſt, ſicut Arcadas accēſos monitu. Nā omnia gręca nomina q̄ nominatiuum pluralem es, terminant, ut Arcades, Delphines, Naiades, accuſatiuū plyralē corripiunt. [Omnia uel mediū fiant mare] Aut oīs terra operiatur fluctibus maris, aut mediū, optat. n. cōfuſionē elementorum. [Viuite ſyluæ] .i. ualete. [Nā non bene optantis eſt, ſed renunciantis. Ordo eſt. Præceps deferar in vndas de ſpecula aerij montis. [Extremum hoc munus morientis habeto] .i. moriar in inuidiam tuam. Nam amare ait. [Munus] Sic Mezentius. Et hæc tibi porto Dona prius. [Hæc Damō] Sub audi dixit, uel cecinit. [Dicite Pierides] Bene aīos erigit auditorum, dicendo, Superiora vtcunque dicta ſunt, ſequentia, non niſi à numinibus poterunt explanari. Sanè id debemus accipere paſtores hoc referre, quod aliquando in Arcadia audierunt. Vnde & ſuperius ait, Incipe Męnalios mecum mea tibia uerſus. i. Arcadicos. [Non omnia poſſumus omnes] Sic Cicero, vnum ſuſtinere uix pauci pſſt, utrunque nemo. [Effer aquam] Hic inducit mulierem ſacris quibuſdam peruertentem mentem amatoris à quo ſpernebatur. [Adole] Incende, ſed κατ᾽ ἀφημισμόν. nam adole eſt auge. [Sanos ſenſus] Non amantes. Vnde contra amantes inſanos uocamus. [Auertere] Autem, à ſanitate mutare, aut auertere ait, pro conuertere, vt ſit mutata prępoſitio. [Experiar] Coner, probem, incipiam. [Carmina vel cœlo poſſunt deducere lunam] Vel. i. etiam: vt, vel Priamo miſeranda manus. Eſt autem argm̄ à maiore ad minus. Si hęc pſſt facere carmina, cur nō etiā facilia impleantur? quid. n. facilius q̄ ut Daphnis ex urbe rus redeat, vt ciuitatem deſerat ruſticus? [Frigidus in pratis] Nocens, vt, Frigida Saturni ſeſe quo ſtella receptet. [Cantando] Dum ei incantatur. Nam gerūdiuus modus ab omni uerbo ſimiliter procreatur. Vñ modo. [Cantando] A paſſiuo ait, cum ſupra ab actiuo dixerit: vt, Cantando tu illum? Tale eſt illud in Salluſt. Cum ipſe ad imperandum Tiſidium uocaretur. i. vt ei imperaretur.

ASC. NVNC &c.] Optat omnia contra naturam immutari per impatientiam amoris ſibi exitium deſtinans, vt ex ordine aperietur qui talis eſt. Lupus fugiat nunc vltro, id eſt non fugatus à canibus aut paſtoribus, ſed ſua ſponte oues imbelles. fugiat dico nūc. i. poſthac ex quo me Niſa decepit, & mori cupio, & quercus duræ ferant aurea. i. aurei coloris mala. i. poma quæ in tenerrima arbore naſcūtur. Alnus arbor amaro ut dictū eſt cortice, & frōde deſerēte, floreat Narciſſo ſupp. flore, myricę. i. arida, & humilia virgulta aut humillimi frutices ſudēt. i. ſudādo emittant, & diſtillent corticibus ſup. ſuis electra piguia. i. ſuccina. Et vlulę aues ab ululatu dictæ certēt. ſ. in cātu cycnis. i. cū oloribus, quibus moribundis pcipue eſt ſuauiſſimus cātus. Tityrus. i. Bucolicus, & paſtoralis, & ob id rudis cātor ſit. i. reputeſ Orpheus. i. optimus muſicus, ſit inq̄ Orpheus in ſyluis quas. ſ. ad ſe traxiſſe fingitur: q a vt dicit Hora. in Arte. Syluestres hoīes facer, interpresq́. deorū Cædibus, & uictu fœdo deterruit Orpheus. Dictus ob id lenire tigres rabidoſq́ue leones, &c. ſit Arion. i. qualis Arion Lesbius ille citharædus ꝑitiſſimus, inter delphinas piſces illos marinos (declinaſ hic Delphin, huius delphinos, vñ fit nominatiuus hic Delphinus Delphini. In accuſatiuo habet hūc delphina, vñ pluralis hos delphinas) inter delphinas aūt modulatus dſ tam dulciter Ariō, vt eum ſaluum in dorſo ſuo ad littus ꝑueherent. Incipe &c. Omnia fiant vel. i. etiā medium mare, hoc eſt iā altis aquis obruantur, vt q̄ ſunt in medio mari, vos ſyluæ uiuite. i. valete. & diſcedite, q. d. nolo amplius inter uos cōuerſari, & id quidem ſm̄ mentem Seruianam, q̄ Lādinus approbat. Sequitur ergo, Ego deferar pceps. i. pcipitabor de ſpecula. i. alta rupe, vnde ſpeculari liceat montis aerij in aera multū exaltati, in undas. i. ſubmergar, habeto. ſ. Niſa hoc extremū munus. i. donū inuidioſum morientis. ſ. quia in inuidiā eius mori cōſtitui. Deſine iā mea tibia Mænalios verſos. ꝑ hunc finē ſignificatur carmen hoc amatorium eſſe cōpoſitū nō ab amatore vero, ſed nomine eius, vñ non intelligemus Damona ſe pcipitare deſtinaſſe, ſed ceciniſſe carmen nomine eius qui id deſtinauerit, vñ, & Alpheſibœus nō ſuas, ſed coniugis alicuius partes agit in carmine. Sunt tñ qui ad Damonis pſonā applicēt ꝑpea qđ dictum eſt eum diluculo ceciniſſe, quod non oportuiſſet ſi alterius rem ageret. Sunt ēt qui intelligāt illud, viuite ſylue in gratiā ſyluarū dictum, quaſi cum omnia obruēda optet, ſolas ſyluas recipiat, ſed tutius eſt ab auctoritate nō diſcedere, niſi rō urgeat. [Hæc Damon. uos, q̄ rnderit Alpheſibœus, Dicite Pierides. nō omnia poſſumus, &c.] Arguta, vt dixi, phantaſia qua carmen quod ad magicā artem ſpectet nō potuiſſe, aut noluiſſe memoriæ ſuæ cōmēdare, ſignificat muſas ut ipſæ id recitent cohortans. Nā ſic & paſtoralis pſonæ decorum ſeruat cui difficile nimis fuiſſet tot carmina ex una recitatione edidiciſſe, & ſe q bus Romanis interdictum erat magicis artibus nō implicuiſſe ſignificat. Sunt pterea carmina q̄ Alpheſibœus cantaſſe dicitur non ſuo nomine (non. n. illi Daphnis coniunxerat cum uterque mas eſſet) ſed eius quæ cum ruſtica eſſet, habebat maritum in urbe morantem. docet ergo eam primo præcepiſſe, ut omnia rite ad magicam, ſeu incantationem diſponerentur, deinde magica carmina poſtulat, ſperās eis maritum poſſe ab urbe reuocari, quibus etiam luna de cœlo deduceretur, & ſerpentes necarentur. unde argumentatur à fortiori, quia ſi carmina difficilius poſſunt, poterunt etiam id quod facilius eſt. Ordo eſt. Damon ſupp. cecinit aut recitauit à paſtoribus Arcadicis audita hæc, ſcilicet iam dicta carmina, uos ò Pierides dicite, ſupp. ea quæ Alpheſibœus reſponderit, id eſt contra recitauerit,

dicite inquam.i.recenſere,& narrare nobis, quia nō omnes poſſumus omnia.i.non omnibus datum eſt omnia poſſe,& tā prę-ſtantem memoriam habere,vt omnia audita memorēt. Incipitur autem carmen quaſi à muſis recitantibus uerba vxoris ad ancillam fidelem Amaryllida,uidelicet quam unicam ad eam rem adhibet dicēs.O ſup.Amarylli,effer.ſ.è loco vbi hactenus occulta fuit,aquam.ſ.ad magica ſacra aptam, & cinge hęc altaria molli vitta.i.ſertis ex herbis,aut floribus,& adole.i.incende, & vre, verbenas.i.herbas ſacras;pingues i.oleo vt incēdi poſſent perfuſas,& thura maſcula.i.teſtes maſculorum habentiū.ut ego experiar.i.experiendo coner auertere.ſ.ab uſu rōnis ſanos.i.nō amantes ſenſus coniugis.i.mariti mei Daphnidis, auertere inquam ſacris magicis.i.incātatorijs. Et quia uidet omnia diſpoſita dicit. Nihil ſup.deeſt hic niſi quod carmina deſunt.(Retulit aūt verbum per zeugma ad uicinius ſuppoſitum,)Et ideo quia carmina deſunt,quaſi vocās ea dicit.O mea carmina ducite Daphnin maritum.ſ.meum,domum ab urbe,q.d.id facillimum erit uobis,cū nihil ſit facilius q̄ ruſtico perſuadere,aut eum inducere.vt ab urbe domum redeat.ꝙ autem id poſſent carmina probat à fortiori dicens,Carmina pn̄t deducere.i. deorſum ducere,& ducere de cœlo,vel.i.etiam lunam. (Id autē credebat antiqua ſuperſtitio, vnde in Theſſalia vbi plurima veneficia,& incātamenta fieri ſolebant.quoties lunam laborantem,& ad eclipſim tendentem videbāt.erea tintinnabula ac pelues pulſabant,vt uidelicet crepitu vis verborum impediretur ne lunam pertingeret, ad quod alludens dicit Iuuen.Sat.vj.

Magica vis in lunam.

Tot pariter pelues, & tintinnabula dicas
Pulſari, iam nemo tubas,nemo æra fatiget.
Vna laboranti poterit ſuccurrere lunæ. Vnde Tibullus.
Cantus & e curru lunam deducere tentat,
Et faceret ſi non æra repulſa ſonant.

Leges autem uetantes nequis meſſem pelliceat aut magicis artibus traducat,aut grandine concutiat, docent nōnihil eis aliquā do factum)Circe venefica illa ſolis filia,quæ verbis, & potētibus herbis dicitur ſocios Vlyſſis in varias feras mutaſſe,ut ad principium ſeptimi Aeneid.latius dicetur. vnde dicit hic. Circe mutauit carminibus.i.incantamentis ſocios Vlyſſis,non autem Vlyſſem,quia abſtinuit à poculis eius quæ amatoria.ſeu Philtra continebant.i.potionem magica arte confectam,& ad amoris inſaniam impellentem.Anguis frigidus.i.nocens ac veneni quod frigidum eſt plenus,aut frigore.i.morte afficiens,rumpitur in pratis cantando.i.per incantamenta ꝙ ſentiens aures occulit,alterā cauda,alteram terra ad quam eam applicuit,ducite.&c.Regula eſt.Gerundia in do,ſæpe ponuntur abſolute in ſignificatione paſſiua,ut hic cantando.i.dum incantatur.& in Georg.vritq. videndo Fœmina.i.dum videtur.

Regula.

Terna tibi hæc primum triplici diuerſa colore
Licia circundo,terque hæc altaria circum
Effigiem duco.numero deus impare gaudet.
Ducite ab vrbe domū mea carmina,ducite Daphnī.
Necte tribus nodis ternos Amarylli colores:
Necte Amarylli modo,& Veneris,dic,vincula necto.
Ducite ab vrbe domū mea carmina,ducite Daphnī.
Limus vt hic dureſcit,& hæc vt cera liqueſcit
Vno,eodemque igni: ſic noſtro Daphnis amore.
Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me malus vrit:ego hāc in Daphnide laurū.
Ducite ab vrbe domū mea carmina,ducite Daphnī.

SERV. Licia circundo:] Bene utitur liciis, q̄ ita ſtamen implicār, ut hæc a[m]o eſcentis mentem implicare contendit.[Effigiē duco] Amatoris dicit effigiē. Sic Dido, effigiemq. toro locat, haud ignara futuri. [Numero deus impare gaudet]Aut quemcunque ſuperiorum, aut Hecatem dicit: cuius triplex poteſtas eſſe perhibetur. Vnde eſt. Tria uirginis ora Dianæ. Nā ut ſupradictū eſt,ſuperi dij,impari numero:īferi,pari gaudent.[Impare]Autem ꝑꝑ metrum ait. Nam ab hoc impari dicimus.[Necte]Coniunge,vt ita implicetur mens amatoris, ſicut implicantur,& connectuntur illi colores inuicem. [Tribus nodis]Alligationibus.[Amarylli] Vocatiuus græcus. [Hic Amaryllis eſt ea.q̄ Gręci σύμμωσιν dicunt.[Veneris,dic,vincula necto] Anapeſticus eſt trimeter hypercatalecticus. Hoc aūt metrum eſt Cupidini cōſecratum.[Limus vt hic dureſcit] Fecerat illa duas imagines,alteram ex limo,qui ex igne fit durior,alteram ex cera q̄ igne ſoluitur,vt uidelicet mens amatoris ita dureſceret ad illam,q̄ tunc amabat,omneſq. alias, ſicut ad ignem limus, & ad ſe ita molliretur, & ſolueretur amore, vt cera ad ignem liqueſcit. [Sic noſtro Daphnis amore] Subaudi dureſcat, & liqueſcat:vt.ſcilicet quam appetit deſerens, me potius amet.[Sparge mollam] Far, & ſalem. [Et fragiles incende bitumine lauros]Id eſt lauros diuino igne conſume. Nam bitumen ex fulmine dicitur procreari. Vnde iuxta Babyloniam,quia frequentia cadunt fulmina,hac re lacus redundat:adeo ut inde fabricaſſe muros Semiramis dicatur. [In Daphnide laurum] Aut Archaiſmos eſt, pro in Daphnidem: aut intelligamus ſupra Daphnidis effigiem eam laurum incendere, propter nominis ſimilitudinem.

Bitumen.

Laurus.

A S C. TERNA &c.]Tangit modum quo ſacra magica peregerat adhibens illis ternarium numerum,quem ad ſacra aptum eſſe ēt philoſophus in de cœlo,& mundo docet,& vt Mancin.recitrauit Plin.impares numeros ad omnia vehementiores credit. Imparium autem numerorum primus eſt ternarius.Nam vnitas non eſt numerus, ſed principium numeri: Ternarius autem nobis in ſancta Trinitate uenerabilis eſt. Ordo eſt. Ego circundo primum tibi ò Daphni.ſupple,id eſt ad irretiendum te, hæc terna licia,ſcilicet ad quæ implicantur ſtamina,diuerſa,id eſt diſtincta triplici colore,& ego duco effigiem.i.imaginem ad uiuū effictam circum hæc altaria,duco inquam ter,quia deus pręcipue ſuperus gaudet numero impare. Ducite ab urbe. O Amarylli necte ternos colores qui ſunt in licijs tribus nodis, necte inquam modo,& dic,ego necto vincula Veneris, ideſt conciliandæ ueneris atque amoris. Ducite,&c.vt.i. quemadmodum hic limus, id eſt terra pinguis & lutoſa, dureſcit, id eſt fit dura, & ut hæc cera liqueſcit,ꝑ liqueſit, id eſt fit liquida uno, & eodē igni, (Notāda eſt ſyllabæ correptio,nā eodē deberet ſecundam ꝑducere q̄ tn̄ corripit ſicut,& Ille.Nō eodem eum ſu rn̄dēt vltima primis. Verum ut illic ſubitam rerum mutationem ſyllabæ correptione depictā uolunt, ita hic dicere liceret ſubitam ignis operationem ſignificatā hic ſup.dureſcat aut liqueſcat,aut potius vtrūque faciat, Daphnis nr̄o amore.i.igne nr̄i amoris,quo.ſ.ipſum amo(vn̄ dixit noſtro nō noſtri. Sanè ad diuerſa referuntur hęc in Daphnide. Nā uult eum dureſcere.i. ſtabilē fieri in amore ſui.& liqueſcere in amore urbis aut mulieris urbanæ:Vtrunq. aūt fit ab igne amoris.qui.n. quemuis ardēter amat,nec facile aliū amat,vn̄ dureſcit uehementia amoris,& amore lāgues.vnde liqueſcit ac diffluit uirtus eius) O Amarylli ſparge molā.i.cōfectionem ex farre,& ſale molito ſiue qua nullum rite fiebat ſacrificiū,& incende bitumine.i. illitas bitumine lauros fragiles.i.deſiccatas:quia Daphnis malus.i. ꝑniciosus,aut iniuſtus cū ſit ſine redamatione, aut dic amor Daphnis malus. (Indifferenter ergo dr̄ huius Daphnis,& huius Daphnidis)Ego ſup.cōburo hāc laurum in Daphnide.i.ſuper effigiem Daphnidis,de qua dictū eſt. Terq. hęc altaria circū effigiē duco, & ita non erit archaiſmos,nec antiptoſis, aut ſi ſenſus eſt,ego comburo in perniciem Daphnidis,aut contra Daphnin, erit caſus pro caſu in Daphnide ꝑ in Daphnidem, aut Daphnin. Ducite &c.

(TERQVE hæc altaria circum)In lib.Longobardico legitur.Hāc.ſed.u.Hęc melius.[Necte Amarylli modo, & Veneris, dic,vincula necto]Cuperē ego maxime uetus exēplar, vnde pleriq. modo.pro modos legendum perſuaderent. Nam in his antiquiſſimis lib. quotquot prę manibus mihi fuere, Modo,paſſim ſcriptum animaduerti.[Et fragilis incende bitumine lauros]In Oblongo libro peruetéri.Non lauros, ſed ramos legitur.

VARIA LECT.

COEL. RHOD. DE ternario uero q̄d hic exequamur potiſſimum? An illud in primis?Trinitatē Pythagoricos philoſophos rerū oīum menſurā eſſe voluiſſe.Credo,rōne illa,q̄d ſummus rerū opifex ternario numero uniuerſa diſpenſat.Imò uero ēt res ipſę numero eodem terminari ꝑnoſcuntur,ad q̄d reſpiciens poeta nobilis,Numero,inq̄t.deus impare gaudet. Si quidem ineffabile illud agēs creat primo ſingula.rapit mox,ac denique perficit. Singula quoque in primis ab illo perēni fonte effluunt,dū naſcuntur,deinde in eundē refluūt.dū originē mox ſuā repetūt.poſtremo ꝑficiuntur.vbi in ſuū redierint principiū. Id ip̄m uaticinatus Orpheus Iouē principiū; mediū.& finē uocauit uniuerſi,pricipiū,ut ꝑducit;mediū,ut ꝑducta retrahit ad ſeipſum;finē,ut redeūtia ꝑficit.

Bucula]

SERV. BVcula] Bouis eſt diminutio Sanè Bos anomalū nomē eſt. Nam hic bos,& ò bos producit: ſicut his bobus, & ab his bobus. Nam reliqui oēs caſus breuem habēt ſyllabam primam. [Propter aquæ riuum] Iuxta. [Perdita] Amore cōſumpta. [Nec ſit mihi cura mederi] Aut nolim ei magicis artibus ſubuenire, aut nolim cum ipſo cōcumbere: ab vtroq. enim medicina amantibus venit. [Perfidus] Nūc.ſ.perfidus. [Limine in ipſo] Loco ſacro, ſicut ſupra diximus, Veſtæ. [Atq. ſatas aliò vidi traducere meſſes] Magicis quibuſdā artibus hoc fiebat. Vnde eſt in xij. tabulis. Neue alienam ſegetem pellexeris. [Ne reſpexeris] Nolūt.n.ſe videri numina, niſi ex nimia neceſſitate. Vnde pro miraculo dictum eſt, Alma parēs cōfeſſa deā, quod non faceret, niſi in periculo filij. [Nihil ille deos, nil carmina curat] Satis eſt quod putat artē magicā n.l valere. [Corripuit tremulis altaria flammis] Hoc vxori Cicer. dr̄ contigiſſe, cū poſt peractum ſacrificiū libare vellet i cinere viſa eſt flamma, q̄ flamma eodem anno conſulē futurū oſtēdit eius maritū, ſicut Cic. in ſuo teſtatur poemate. [Bonū ſit] Ideo dubitat, & optat, vt hoc ſignum bonū ſit, quia ignis medius eſt, & q̱ poſſit etiā nocere. [In limine latrat] In loco vbi amati veſtes obruerat. [Ipſi ſibi ſomnia fingūt?] Omnia q̄ ſupra dixerat de arte magica, deſtruit dicendo, hęc vera deſiderātibus tantum videri, quod per prouerbium eſt locutus.

Talis amor Daphnin, qualis, cum feſſa iuuencum
Per nemora, atque altos quærendo bucula lucos
Propter aquæ riuum viridi procumbit in vlua
Perdita, nec ſeræ meminit decedere nocti;
Talis amor teneat, nec ſit mihi cura mederi.
Ducite ab vrbe domū mea carmina, ducite Daphnī.
Has olim exuuias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara ſui: quæ nunc ego limine in ipſo
Terra tibi mando: debent hæc pignora Daphnin.
Ducite ab vrbe domū mea carmina, ducite Daphnī.
Has herbas, atque hæc ponto mihi lecta venena
Ipſe dedit Mœris: naſcuntur plurima Ponto.
His ego ſæpe lupum fieri, & ſe condere ſyluis
Mœrin, ſæpe animas imis excire ſepulchris,
Atque ſatas aliò vidi traducere meſſes.
Ducite ab vrbe domū mea carmina, ducite Daphnī.
Fer cineres Amarylli foras, riuóque fluenti,
Transq. caput iace, ne reſpexeris: hic ego Daphnin
Aggrediar, nihil ille deos, nil carmina curat.
Ducite ab vrbe domū mea carmina, ducite Daphnī.
Aſpice: corripuit tremulis altaria flammis
Sponte ſua, dum ferre moror, cinis ipſe: bonum ſit.
Neſcio quid certe eſt: & Hylax in limine latrat.
Credimus? an qui amant, ipſi ſibi ſomnia fingunt?
Parcite, ab vrbe venit, iā parcite carmina, Daphnis.

ASC. TALIS amor Daphnin] Talis, inquit, amor teneat Daphnin, qualis ſolet buculam tenere, nec ſit mihi cura mederi.i. nolim remedium amoris tūc, quia mutuus gratiſſimus fuerit, q.d. nunc q̱a ſola amo, nec redamor, alterū expeto, aut eius amore diſſolui, aut potius: quod dido de Aenea ſic dicit. Qui mihi reddat eum, vel eo me ſoluat amantē. In Seruianis verbis cū dicit aut nolim magicis artibus ſubuenire, aut nolim ſecū concūbere, ſenſus eſt: nolim amori Daphnidis ſubuenire p̱ magicā artē, nec meo per concubitum, quia ſatietas concubitus amorem ſedat, eſt aūt mala reciprocatio vbi dicit ſecum concūbere pro cū eo. Deinde ingreditur iterum aliud argm̄ dicens. has olim &c. quod ſic connecti poſſit ſuperioribus, vt ſit. nolim quidem tūc remedium quęrere amori, quod nunc quærendum eſt, ad id autem cōducent exuuię eius q̄ mihi Daphnin debent.i.q̄ tali arte tractabo, vt Daphnin venire compellant. Artem vero indicat dicens eas ſe in terram condituram, & herbas quas à Mœri probatas dicit, & ad magicum multū valere periculoſo facto cognouit ſuperiectura. Ordo eſt. Talis amor teneat Daphnin, qualis ſup. tenet buculam.i. iuuencā, cum.i. qn̄, bucula feſſa. i. defatigata, quęrendo iuuencū. i. taurum iuniorē per nemora atq. altos lucos, procumbit.ſ. amplius ſtare. aut currere nequiens, & amore languens, p̱ſternitur in viridi vlua.i. herba paluſtri p̱p̱.i. iuxta riuum aquæ, vnde tn̄ refrigeriū ſi non amaret caperet, nec ipſa perdita.ſ. amoris impatientia meminit decedere nocti feræ.i. q̄uis ſero & tarde aduētanti vt ſignificetur longitudo dierum in qua vaccæ caleſcunt, aut feræ.i. aliquātulum progreſſæ, hoc eſt quamuis plurimum nigreſceret & nox tota irrueret. Talis, inq̄, amor teneat Daphnin, nec cura ſit mihi mederi.i.& noli tūc nō amare quia reſponderet amori meo (& ita malim intelligere, vt loquatur de amore ſuo q̄ Daphnidis) Duciter &c. Ille perfidus per inuidiā non nominat eum, de Daphnide tn̄ loquitur, reliq̄t mihi olim.i. tp̄e longe ante acto, & id ex affectione amātis. has exuuias.i. indumenta ſua quę exuit. Sic etiam Dido de veſtibus ab Aenea relictis, dulces exuuiæ dum fata deusq. ſinebāt, appoſitoric pignora.i. monumenta cara ſui. i. vt me ſui admoneant quæ ſup. pignora ò terra ego mando.i. credo & committo tibi nunc in ipſo limine.i. in ingreſſu domus, quia hæc pignora debent mihi Daphnin, ſup. reſtituere. i. ita tractabo vt mihi eum reſtituant. Ducite &c. Ipſe Mœris emphaſim habet ipſe, quaſi dicat peritiſſimus in veneficijs & arte magica, & in componendis Philtris dedit mihi has herbas, atq. hæc venena.i. venenoſas herbas, lecta, id eſt collectas, Ponto. i. in inſula Pontica plurima ſup. venena naſcuntur Pōto. Ego vidi Mœrin.ſ. veneficum fieri ſæpe his herbis. i. per has herbas lupū. i. mutare effigiem lupi, & condere ſe. i. abſcondere ſe ab incurſu hominū, & canum ſyluis, i. in ſyluis. & vidi ipſum Mœrī excire.i. euocare ſæpe his herbis animas. i. manes imis. i. p̱fundis ſepulchris, & traducere meſſes ſatas aliò. i. in alium agrum. Ducite &c. De mutatione in lupū p̄ter ea q̄ Manc. dixit addamus, & hæc Landini ſic dicentis. Auguſt. in libro de Ciu. Dei refert M. Varronē ſcribere de arcadibus qđ illuſorie ducti tranſnatant quoddā ſtagnū, vt ibi in lupos conuertātur, & cum ſimilibus feris viuāt. Si vero carne humana non veſcātur, ruſus poſt nouem annos remeato eodē ſtagno reformantur in homines, deniq. quendā Lemene Parrhaſium tum guſtaſſe de ſacrificio quod Arcades immolato puero faciunt deo ſuo Lyceo in lupum conuerſum, & decimo anno in humanā effigiem reuerſum in Olympia pugilē victoria meruiſſe, nec p̱p̱ aliam cauſam, & Lycæum Iouem & Lycæum pana in arcadia vocari exiſtimat Varro niſi ꝙ ea non alia vi quā diuina fieri poſſe exiſtimat. Addit idem Auguſt. mulieres fuiſſe in Italia q̄ dantes aliquid in caſeo homines in iumēta mutabant, quæ neceſſaria quæque portabant, deinde perfuncti op̱a ad ſe redibant, nec tn̄ ſenſus rationabiles in eis mutabātur. Hæc ille. Quod aūt dicit animas imis excire ſepulchris, non diſſimile eſt illi quod legitur.i. Regum 28. de phythoniſſa, quæ animā Samuelis exciuit. [Fer cineres Amarylli foras &c.] Significat p̱acta magica ſacra atque deportandos non ſine magica ſuperſtitione cineres, ꝙ muneris Amaryllidis indit, quæ ſm Mācinellum dū cineres auferre conatur videt eos iterū inflāmari, vnde dicit aſpice corripuit, &c. vt tn̄ vniformis ſit cōtextus malint nonnulli omnia vxoris verba cenſere, vt ipſa dicat ad Amaryllida, aſpice Amarylli dum moror. differo ferre.i. auferre cineres, ut humeris tuis imponam, ipſe cinis ſponte ſua corripuit hæc altaria tremulis flammis, quod cum nouum ſit addubitat quid portendat dicens, neſcio, an bonum ſit. eſt certè aliquid quod per hoc portenditur, & videtur quod aduentum mariti ſignificet, ad hoc accepit ꝙ Hylax canis latrat in limine, & ita dicit, credimur ſup. bonum.ſ. aduentum mariti portendi, ſed dubitamus, an ridiculū dicendū ſit, eo ꝙ qui amant ipſi ſibi ſomnia fingunt, utcunque tn̄ eſt, parcite mea carmina.i. nolite officere marito meo, quia vt ſpero, ipſe uenit ab urbe. Quia uero dixerat ea urba, Aſpice &c. eſſe Amaryllidis, ut etiam Landinus conſentit, erit alius ordo. Eſt ergo duplex. alter, ut dixi dando hæc oīa uxori ſic. O Amarylli fer foras.i. effer cineres, & iace, id eſt proijce eos riuo fluenti.i. in profluentū trans caput.i. ultra uerticem capitis tui, & caue ſupp. ne. reſpexeris. Ego aggrediar. i. tanquā terribilem, & durum hominem inuadam his, ſcilicet ſacris amatorijs & magicis, quia ille nihil curat deos, & nil curat carmina quaſi dicat, uidetur omnia contemnere, & ideo aggrediar animoſius eum, latenter autem innuit poeta magicis carminibus nullam eſſe uirtutem, cum ne ruſticum quidē mouere poſſint. Ducite &c. Dum hæc præcepiſſet domina uolebat colligere cineres, ut eos ancillæ imponeret efferendos, ſed nouum uidet

porten-

portentum,unde dicit,Aſpice ò Amarylli,dum ego moror,i. ꝑcunctor & differo ferre, id eſt extollere cineres,ut tibi imponã ipſe cinis corripuit,i.celeriter rapuit ſua ſponte ꝑ ſe,& nullo inflammante altaria tremulis.i.titubantibus & ſcintillantibus,ac micantibus flammis.neſcio an ſup.ſit bonum;aut precor, vt ſit bonum.ſed neſcio quid ſit certe eſt quid.i.aliquid, &.i. inſuper præter hoc portentum.hylax.i.canis noſter latrat in limine vbi .ſ.infoderat exuuias Daphnidis, & ꝑ quod venire debeat. Credimus, ſupple, ipſum venire, hoc eſt vtrum credam ipſum venire, an ipſi qui amant fingunt ſibi ſomnia, i. quæ cupiunt in ſomnis vident,oſtendit tamen ſe credere.vnde concludit.Parcite ò mea carmina parcite.i.abſtinete, & cauete. ſ. violenter & hoſtiliter adducere Daphnin(quia dixerat;his ego Daphnin aggrediar) nam Daphnis venit.i.redit(in præſenti.ſ.t.pe,quia priorem corripit)ab vrbe.Secũdo modo ordo erit, vt cum domina præcepiſſet efferri cineres,& ancilla paululum cunctata, & poſtea cineres inflãmantes conſpicata redierit ad dominam dicẽs. Aſpice ò domina ignis corripuit ſua ſponte ipſa altaria tremulis flammis,dum ego moror, & differo ferre.i. efferre ipſum vt iuſſiſti,neſcio an ſit bonum:certe,quid.i.aliquid ſupp.portenditur & inſuper hylax latrat in limine.Ad quod domina. Credimus.ſ.bonum portendi,& Daphnin venire,deinde quaſi ſe leuitatis argueret dicit. An ipſi qui amant fingunt ſibi ſomnia? id eſt an potius credam hæc quaſi ſomnia mihi contingere. Et innuit quod non,vnde ſubdit.Parcite ab vrbe venit,&c.

VARIA LECT. PROCVMBIT in herba] In Longobardico, legere eſt. In vlua,ſed herba vſitatius. [Ne reſpexeris] In Oblongo libro Vaticano,Nec,habetur.[Parcite,ab vrbe venit,iam parcite carmina,Daphnis] In Oblongo Vaticano tranſpoſitæ dictiones, Iam carmina parcite,quod tantundem eſt.

COEL. RHOD. ET quia de Olympo facta mentio eſt ſcribit Cæcilius Minutianus Apuleius Olympum etiam dici Iouem:vnde Næuus,Panditur interea domus altitonantis Olympi. Ex quo Virgil. Omnipotentis:Olympi,quod ſi eſt,falluntur, qui legendũ arbitrantur,Omnipatentis Olympi.Nam & Ennius ait, Deceſſit Olympius antro.Auctor quinetiam Diodorus eſt, Iouem eſſe Olympium cognominatum ab Olympo præfecto, abs quo ingenij cultum acceperit.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS.

PASTORES duo cantant:alter indignatur quod laus & honor & præmia Muſarum ad indignos atq. immerentes deferãtur; dignis poſthabitis: alter, quoniam quidem fauorẽ & decus ſimpliciter ac bonis artibus conſequi ſe nõ poſſe animaduertit,technis,calliditate,atq. aſtu quærit. In vtroq. ſuam cauſam agit Virgi.nam & malos poetas inſectatur, & craſſum ſæpenumero nobilitatis iudicium reprehẽdit.[Immemor herbarum] Tale carmen,vt Orphico par, muta & bruta moueat. querulum tamen eſt,nec vota ſua cõſequitur.[Certantes] Non ad contrariam contentionem, & inimicam, ſicut in proxima Ecloga,ſed ad manifeſtationem ſuæ querimoniæ.[Tu mihi ſeu magni]Ad Pollionem,qui res geſſit in Illyrico, quo iter eſt per Venetam regionem à Gallia Padana, vnde eſt ad illud bellum miſſus.Verſus ſunt lepidiſſimi,& ſupra nitorẽ ruſticum. [Sola ſophocleo] Non ſolum res tuas in bello geſtas celebrare, ſed ingeniũ,& Muſas.nam ſcripſit Pollio tragedias. [A te principiũ] Principium mei carminis,huius videlicet paſtoricij, abs te iuſſum deſinet, cum libuerit tibi. Vel ſic: Principium carminum meorum,abs te iuſſum,finis de te.[Atque hanc ſine] Hanc gloriam Muſarum patere inter triumphos tuos connumerari, & laudari te tanquam ducem inuictum. & tanquam poetam excellentem.[Naſcere,præque diem]Inuocat lucem aduerſus tãtas tenebras iudiciorum.& ꝙ auroram eſſet diei. ſignificat initium eſſe mutandi iudiciorum. [Et diuos] Proceres,purpuratos,claſſæ Mineruæ.[Extrema moriens]Deſperatio ex indignitate,vnde & impatientia.[Incipe Mænalios]Mænalus mõs eſt Arcadiæ.vbi poetæ plurimi & optimi.& Pan præſes paſtorum. ac paſtoricij carminis inſtitutor. [Quid non ſperemus amantes:]Quis non quiduis ſe cõſecuturum ſperet?qñ enim Mopſo paſtori ex nota infima datur nympha elegãtiſſima.i.decus eruditionis,& fauor ingenio craſſo atq. imperito, quid erit qđ nõ quiuis conſequatur ſiue viribus,ſiue meritis,contendat modo. [O digno coniuncta viro,dum deſpicis omnes]O famã, & laudem,& auram popularem temerariã.merito cadis in indigniſſimos,quoniã deſpicis dignos. & faſtidioſiſſima es aduerſus omnes:nihil enim publica laude moroſius, nihil abſurdius aut ineptius. [Dum tibi eſt odio] Tranſit populus ad peſſimos, hoc eſt ſui ſimillimos,dum bonos odit diſſimiles, vt P. R. à Catone ad Vatinium,in prætura mãdanda.[Dumq.capellæ]Dum ſunt odio tibi ſimplicia,vera,ſolida, profutura,falſa autẽ,& ſpecioſa ſolum cõſectaris.[Nec curare deum credis]Ita iudicas,ita agis, vt nullum numẽ cœleſte videaris reuereri,adeo vt multi ex tuis operibus colligant.nullam eſſe prouidentiam deorum.ꝙ tu ad malos transfers bonorum præmia, & innocentiam calumnijs, pœnis,ſupplicijs afficis.Atqui oſtendit ſe deorum prouidentia, quod tali merito nubis,qualem mereris,ꝙ propter tuam ſtoliditatem in damna incidis innumera, & imprudẽs à dijs puniris. [Sæpibus in noſtris] Primus amor ſtudiorũ,& gloriæ.[Alter ab vndecimo]Duodecimus,quaſi ſequens vndecimum: vt,Tu nũc eris alter ab illo, & alter ac viceſimus, quaſi viginti vnus. pro Milone,Centeſima lux eſt hæc ab interitu P. Clodij, & vt puto altera.i.centeſima prima. [Iam fragiles poteram] Iam aliquid poterã in literis commentari. [Nunc ſcio quid ſit amor]Amorem nominamus omnem animi cupiditatem,ſiue auri, ſiue decoris,gloriæ,magiſtratus,veneris.Et cum illa inualuit animi carnificina, multa ſunt agenda,& patiẽda fœda,crudelia,ſeruilia, vt quod cupis aſſequare.cupiditas velut ſæuus tyrannus vexat, & torquet animum.[Nec noſtri gen.]Non eſt humanitatis hominum,ſed immanitatis belluarum. [Omnia vel medium fiant mare]Ex indignitate deſperatio,& odium in res humanas,vt Timonis,qui dictus eſt μισάνθρωπος.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM in Mœrin,quæ eſt Ecloga nona.

Nona refert obiter Mœrin,Lycidamq́; canentes,
Deflentesq́; ſui deperdita rura Menalcæ.

ASC. NONA refert obiter &c. Hac nona Ecloga, Lycida, & Mœris caſu congreſſi ſimul in vrbem proficiſcũtur, inter eũdem autem abrupta, & ſemiplena quædam carmina enunciare conantur, ita, vt nimis graphice beneuolum eius animum depictum videas volentis videlicet nunc Iulij, nunc Auguſti laudes canere, ſed mole triſtitiarum oppreſſi, nec efficere quod maximopere cuperet valentis. Multa præterea in Menalcæ.i.poetæ noſtri commendationem dicuntur,cuius agrorum iniuſta occupatio defletur. Nã poſt recuperatos agros fuerat vi ab Arrio extruſus,& niſi ſe præcipitem in Mincium fluuium dediſſet, interfectus fuiſſet. Agit ergo id principaliter poeta,vt agros ſuos recipiat, & Auguſto rẽ gratam faciat Iulij Cæſaris patris eius putatiui honeſtã mentionem faciendo.Ordo verſiculorum noſtrorũ eſt. Nona ſupple Ecloga refert, .i.recitat Mœrin,& Lycidam canentes obiter.i.inter eundum ad vrbem,& deflentes rura Menalcæ ſui.ſ.quem & laudabant, & amabant, deperdita.i.amiſſa per occupationem iniqui militis.

SERV. QVò te Mœri pedes?an,quò via ducit, in vrbem?] Hæc ecloga continuum nō habet carmen,ſed de diuerſis locis Theocriti aliqua ad eam contulit. Sane hoc continet,Virgilius poſtquam pene occiſus eſt ab Arrio centurione,Romam reuertens, mandauit procuratoribus ſuis vt tuerentur agros,& ad pręſens obſequerētur Arrio, Modo ergo Męris ꝓcurator eius, ſ̄m p̄ceptū patroni portat hędos Mantuā, quos Arrio offerat.Seq̄tur alter paſtor, & cum quo pergat interrogat,ille defiet ſuas miſerias, & hinc iam variæ pręſtatur occaſio cantilenę. [Quò te Mœri pedes?] Subaudi,ducunt.& eſt zeugma à poſterioribus. [Viui ꝑuenimus] id eſt viuendo ad iſta peruenimus.Et oſtendit plerunq. obeſſe hominibus vitę longinquitatē, q̄ interdū cauſa eſt miſeriarū.[Quod nūquā veriti ſumus]Quia inopinata grauiora ſunt mala. Vnde ait Dido,hunc ego ſi potui tm̄ ſperare dolorem. Et perferre ſoror potero.[Nūc victi].i.īpotes voti. Nā qūo victores dicimus voti compotes,qui qđ volunt faciūt, ſic victos ecōtrario voti impotes,q̲ non poſſunt facere qđ volunt.Cęterum qūo victi ſunt Mantuani, qui nec bella geſſerūt?[Sors omnia verſat] Niſi hoc ad perſonā ruſticā redigas, aſpere cōtra Auguſtū dictū eſt,cuius felicitatem, ſicut omnia, dicit poſſe mutari.[Illi] Arrio cēturioni. [Quod nec beneuertat] Quæ res eius in perniciem vertatur. i. vt malo omine hoc munus accipiat. Tractum autem hoc eſt ab Hectore,& Aiace: Nam Hector dedit Aiaci gladium, quo ſe Aiax poſtea interemit. Hector vero Baltheū accepit ab Aiace, quo circa muros patrios tractus eſt. Poſtea inde & illud comicū ortum eſt,Dij bene vertant qđ agas. Plerunq. n. bona in peius: mala mutantur in melius. [Subducere colles Incipiunt] Ex alto in cāpos diſſolui. [Vſq. ad aquam] Mincij fluminis.ſ. [Omnia] Quæ ſupra dixit. Intelligamus autē,aut Virgilij tantū agrum, aut totius Mantuæ ſitū eſt deſcriptū.[Seruaſſe] Recuperaſſe. [Audieras, & fama fuit]Beneuolētiā quidem Auguſti ēt fama vulgauit,ſed eam belli Actiaci neceſſitas impediuit.] Veſtrū Menalcam].i.Virgiliū.[Sed carmina tm̄ Noſtra valent Lycida tela iter Martia,quātū] Hoc etiā Cic. ait in Miloniana,Silent.n.leges inter arma.[Chaonias dicunt aq la veniente columbas] minora.n.augurla maiorib. cedūt,nec vllarū ſunt viriū, licet priora ſint.Chaonias aūt Epiroticas.Nam in Epiro dr̄ nemus fuiſſe, in quo rńſa dabant columbæ. quod ideo fingitur, quia lingua Theſſala Pelliades & colūbæ vaticinatrices vocant.[Quacūq.] Subaudi rōne. Et bene augurij peritiā dat ei, de quo ſupra ait, His ego ſæpe lupum fieri,& ſe condere ſyluis. Mœrin, ſępe animas imis excire ſepulchris. [Nouas lites]Magnas.i.militaria iurgia.[Ante ſiniſtra caua monuiſſet ab ilice cornix;]Hoc ad auguralē pertinet diſciplinam.Augures.n. deſignant ſpatia lituo,& eis dant nomina, vt prima pars dicatur antica,poſterior poſtica:item dextra,& ſiniſtra. Modo ergo cornicē de nulla harū parte veniſſe dicit, ſed ab antica ad ſiniſtram partē volaſſe, & ī caua ilice cōſediſſe, q̄ res agrorū damnum ſignificat,Ilex.n.glandifera arbor eſt,q̄ qm̄ vitioſa eſt,vitiū poſſeſſionis oſtēdit fore ꝑ milites clamore gaudentes & litibus, ſicut Cornix. Nam hæc auis & clamore lætatur, & alias frequenter inuadit. Hoc ergo nunc dicit, augurio ſe eſſe admonitū vt abſtineret ab occurſu litigioſi militis,qui retenturus fuerat poſſeſſionē.[Tuus Mœris]tuus amicus.[Heu cadit in quenquā tm̄ ſcelus?] Poſtquā audijt occidi potuiſſe Virgilium, quaſi obſtupuit.Hoc gn̄aliter dicit, pōt in quēquā tm̄ ſcelus venire,vt Virgiliū necare contēdat? [Pene ſimul tecū ſolatia rapta Menalca] Cū ſuis.n.ſolatiis perit poeta.qui necdum editis carminibus moritur.Virgilius aūt illo tempore nondum aliqđ opus ſcripſerat. Et dicendo. [Solatia] Latēter tp̄a carpit Auguſti,quibus carmina nō oblectamēto fuere,ſed ſolatio, quod infelicium eſſe cōſueuit.[Quis humu florentibus herbis Spargeret:] Sic ē dictum,vt,Tūc Phaetontiadas muſco circundat amarę Corticis,atq.ſolo ꝓceras erigit alnos.[Fontes induceret vmbra?] Tegeret,cooperiret.[Vel q̄ ſublegi tacitus tibi carmina nuper] Ruſtica affectione reminiſci ſe illorū carminū fingit,q̄ aliqn̄ à Virgilio,licet Inuito Romā eūti abſtulerat,nā[Sublegi]eſt furatus ſum.Vnde & ſacrilegus dr̄.qui ſacra legit, i.furatur.[[Delicias noſtras].i.cōmunē amicā[Tityre dum redeo.(breuis eſt via)paſce capellas]Theocriti ſunt verſus ad verbum tranſlati, ſed tn̄ Virgilij negotium continētes. nam allegoricos imperat ſuis, vt rem tueantur: nec tamen audeant contra Arrij præceptum venire. Ti-

MOERIS.

ECLOGA NONA.

LYCIDAS, MOERIS.

L. QVò te Mœri pedes?an,quo via ducit,
in vrbem?
M. O Lycida viui peruenimus, aduena
noſtri,
Quod nūquam veriti ſumus, vt poſ-
ſeſſor agelli
Diceret: hæc mea ſunt,veteres migrate coloni.
Nunc victi,triſtes,quoniam ſors omnia verſat,
Hos illi(quod nec bene vertat)mittimus hœdos.
L. Certe equidem audieram, qua ſe ſubducere colles
Incipiunt,molliq́ue iugum demittere cliuo,
Vſq. ad aquam,& veteris iam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus veſtrum ſeruaſſe Menalcam.
M. Audieras,& fama fuit:ſed carmina tantum
Noſtra valent Lycida tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt aquila veniente columbas.
Quòd niſi me quacunque nouas incidere lites
Ante ſiniſtra caua monuiſſet ab ilice cornix;
Nec tuus hic Mœris,nec viueret ipſe Menalcas.
L. Heu cadit in quēquam tantū ſcelus?heu tua nobis
Pene ſimul tecum ſolatia rapta Menalca.
Quis caneret nymphas? q̄s humū florentibus herbis
Spargeret aut viridi fontes induceret vmbra?
Vel quæ ſublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cum te ad delicias ferres Amaryllida noſtras?
Tityre,dum redeo,(breuis eſt via)paſce capellas:
Et potum paſtas age Tytire,& inter agendum
Occurſare capro(cornu ferit ille)caueto.
M. Imò hæc,quæ Varo necdum perfecta canebat.
Vare tuum nomen,ſuperet modo Mantua nobis,
Mantua veh miſeræ nimium vicina Cremonæ,
Cantantes ſublime ferent ad ſydera cycni.

Τιτύρ᾽ ἐμὶν τὸ καλὸν πεφιλαμένε βόσκε τὰς αἶγας καὶ ποτὶ τὰν κράναν ἄγε Τίτυρε, καὶ τὸν ἐνόρχαν τὸν λιβυκὸν κνακὼνα φυλάσσεο μὴ τὺ κορύψῃ [Inter agendum] Dum agis. Et hoc ſta locutio eſt, ſi dicamus inter cœnādū hoc ſum locutus. [Necdum perfecta] Nimię familiaritatis eſt ſignū φ ei recitabat carmen nondum ad limam redactū. Dicit autē carmen, quod quaſi cęperat in honorē Vari componere, & per tranſitum ponit diuerſa ſchedia. [Superet modo Mantua nobis] Superſit, reddatur. Et hoc dicit: Si nobis Mantua fuerit reddita, faciā vt te celebrēt omnes poetæ. [Mantua veh miſeræ nimium vicina Cremonæ] Bene ingemit Mantuanorū infelicitatē, quibus ſola obfuit vicinitas Cremonenſium. Nam Caſſij, Bruti, & Antonij copias Cremonenſes ſuſceperāt. quos etiam ipſos mire excuſat, dicens, miſeræ Cremonæ, quę etiam ſi vellet, minime tantis copijs poſſet reſiſtere. [Nimium vicina]. i. vſque ad periculum. [Vare tuum nomen] Ordo eſt, Vare tuum nomen ſublime ferent ad ſydera. [Cantantes cycni. i. poetæ. Sic Horat. de Pindaro,

Multa Dircæum leuat aura cycnum.

A S C. QVò te Mœri pedes?] Mœris (quod nomen à mœrore nō inepte deductū putes) mercenarius olim, aut potius (vt ſtatim dicam) pater Virgilij, nunc vero poſtquā Virgilius agros ſemel recuperatos iterum ꝑmiſerat extruſus ab Arrio milite, eius Arrij mercenarius, & villicus Mantuā proficiſcitur ad dñm occupatorem, videlicet agrorū afferens illi hędulos. ad quem accedens, & eo etiā iter habens Lycidas, inter eūdum multa conqueruntur de iniqua conditione Mantuanorū, variaq́. ad leuandas curas inceptat carmina in laudem potiſſimū Cæſaris, & Auguſti, & in commendationem Maronis, quæ omnia eo tendunt vt occupatos agros ſibi iterum vendicet Maro & gratiā Auguſti mereatur inire. poſſet forſan Mœris dici non mercenarius Virgilij. ſed vicinus, & hœdulos ad aliū ſuorū agrorū incubatorē ferre: ſed quia Lycidas ad illud veteres migrate coloni, reſpondet de Virgiliano agro. Certe equidē audierā &c. & quia Mœris Virgiliana carmina quaſi ſua cenſet, dicens, ſed carmina tantū noſtra valent, &c. vr̄ Virgilij mercenarius. Aut certe pater. cui & augurij peritiā attribuit, & qui ſe Menalcæ præponit dicens. Nec tuus hic Mœris nec viueret ipſe Menalcas. Annoſum autē ſe innuet vbi dicet. Omnia fert ętas &c. Primo ergo verſu accedens Lycidas inquit. Quò te Mœri pedes ſup. ducūt? & quia fruſtra quæritur quod vr̄, poſſetq́. dicere Mœris: vides quo me ducat via. ſubiungit? an. quo ducit via in vrbē? Miratur. n. quid diligens ruſticus, & agrorum cultor in vrbē proficiſcatur. Ordo igitur eſt. O Mœri quo ſup. ducunt te pedes. i. quo proficiſceris? (Niſi ſignanter ita dictum cenſeas. vt ſignificetur animus eius alio diſtractus ita vt non ab animi rōne, ſed à pedum vſu & vię directione in vrbē proficiſcatur) an ſup. ducunt eo quo via ducit te videlicet ad vrbem, vel an ducūt te in vrbē. quo. i. ad quā ducit te via. Rñdet Mœris ad id, qđ ille mirabatur, qđ videlicet inſolens, in vrbē proficiſceretur. O Lycida nos viui. i. diu viuendo, peruenimus ſup. ad id qđ nunq̄ veriti ſumus (vnde maior eſt calamitas, quia mala præuiſa minus lędunt) Eſt ergo pathos ab eo quod eſt ꝑter opinionē. Eſt ꝑterea ſeuera ſnīa. quia vita diu beata hic eſſe nequit, vnde qui diu viuunt in calamitatem aliquam neceſſe eſt incidant, quod Iuuen. vt Mancinellus recitat graphice docet, & Chærea Teren. in Eunucho qui in beatitudine ꝓſenti, mori optat, dicens. Nunc tp̄s eſt, profecto interfici cū perpeti me poſſum, ne hoc gaudium contaminet vita ægritudine aliqua. Probat item ꝑ hoc ſe annoſum eſſe, vnde poetę patrē cēſeam (vt videlicet aduena, & forte Gallus, aut externus miles, effectus. ſ. poſſeſſor noſtri agelli) qa mercenarij res hęrorū ſuas vocant, ſed potius noſtri, quia pater & filius vnius rei poſſeſſores ſunt, diceret hæc ſunt mea. i. hæc arua, hęc domus, & poſſeſſiones, & omnia quæ hic ſunt, ſunt mea. vos coloni veteres migrate. i. traducite alio habitationes veſtras, & euacuate noſtras. Nos ergo victi. i. violēter extruſi, quoniam ſors verſat omnia. i. quia nulla certa hic poſſeſſio, nec firma rerum conditio, vt Ofellius ruſticus apud Horat. 2. ſermonum ſic docet:

Nam propriæ telluris herum natura neque illum
Nec me, nec quenquam ſtatuit, nos expulit ille:
Illum aut nequities, aut vafri inſcitia iuris
Poſtremum expellet certe viuacior hæres.
Nunc ager vmbreni ſub nomine nuper Ofelli
Dictus erit nulli proprius, ſed cedet in vſum
Nunc mihi, nunc alij. quo circa viuite fortes,
Fortiaq́. aduerſis opponite pectora rebus.

Eſt autem dictum iſtud per amaritudinem ruſticanam non quidem reſpiciendo ad Auguſtum. Nam qui ſua perdiderunt, cenſent omnia perdita. vnde Dido cui fides ſeruata non erat, inqt, nuſquam tuta fides (nos ergo victi mittimus. nūc exiſtentes triſtes) conſtruēda. n. ſunt ea epitheta victi triſtes, diu. ſim: niſi forte legendum ſit. Nunc victi & triſtes, Aut nunc victi triſtes qm̄ ſors. ve ſit triſtis ſors. ſ. aduenæ, videlicet Arrio, qui nos migrare fecit, hos hœdos, quos. ſ. in humeris portabat, quod. i. quæ res nec bene vertat ſupple ſe. i. non vertatur illi in bonū, ſed in perniciē quaſi optet vt poſt eos hœdos non amplius edat. Reſpondet Lycida oſtendens, vt dixi, Mœrin eſſe mercenarium aut potius patrem Menalcæ, per quē poeta intelligendus eſt. Equidē. i. ego, quidem certe audieram Menalcam veſtrum, ſ. herum aut potius herilem filium. & ita ꝑ ꝑ vtrunq. parentem pluraliter loquatur, aut quia Virg. fuerant plures mercenarij. ſeruaſſe, i. recepiſſe ſibi, carminibus, i. per carmina, ſua omnia ſup. loca vt arua & paſcua, ab ea ſupple parte qua colles. i. monticuli incipiunt ſubducere ſe, i. diſſolui in æquor, hoc eſt planos campos, & demittere. i. deorſum mittere. & relinquere iugum, i. ſummitatem molli cliuo. i. facili deſcenſu, nec ſaxoſo, vſq. ad aquam. ſ. Mincij fluminis, & vſque ad cacumina, i. ſummitatem fagi veteris (de qua dictum eſt. Tityre, tu patulę recubans ſub tegmine fagi. Vnde dicit iam fracta, quaſi tunc cum ſub vmbra iaceret non eſſent fracta, innuens per allegoriam nunc poſſeſſionē eſſe fractas, quæ per fagum vt illic dictum eſt recte intelliguntur) iam ergo fracta, ſ. vi inuaſoris potius quàm vetuſtate. Nam quod dicit veteris pathos habet ſicut ibi. Veteres migrate coloni, durum enim eſt diu habita derelinquere. Reſpondet Mœris. Audieras. ſ. Menalcam, hoc eſt Virgiliū ea omnia ſeruaſſe, & fama fuit. Sed ò Lycida, noſtra heri aut filij mei & mea (nā ipſe canit) carmina valent inter tela Martia. i. bellica & militaria ſigna tantum, i. intantum, ſ. præciſe, hoc eſt & non amplius, quantum dicunt, ſ. hiſtoriarum aut augurij periti, columbas chaonias, id eſt epiroticas, valere ſupple veniente aquila, i. dum aquila inuolat in eas quod nihil eſt, aut aquila veniente. i. dum aquila conſpicitur ab auguribus, quia vero ruſticus licet augurij nō imperitus, quia dictum eſt ipſum etiā mage peritum fuiſſe, tñ quia tali augurio fidem non adhibet, aut quia non ſuæ, ſed augurum auctoritati innititur, bene addit dicunt. Senſus autem ſm̄ Mancinellum eſt, φ minus augurium per maius vincitur. Sed eſt non inepta, nec extorta allegoria. Nam per chaonias columbas Iouis ſacerdotes ſignificantur, per aquilā vero Romanorū ſigna, ſed columbæ Iouis q̄ oracula dabant. i. mitia reſponſa Auguſti. Vnde dictum eſt, hic mihi reſponſum prius dedit &c. Parum valent contra aquilam. i. militarem violentiam. quod nimirū prætendit. [Quòd niſi me &c.] Multa q̄ habentur inducunt me vt ꝑ Mœrim patrem Virg. intelligam. ruſumq́. in eorum ſententiam incidam q̄ quod in prima dictum eſt. Fortunate ſenex ad eundē referunt eo quod cum vterque Maro etiam vterq. Tityrus dici poſſet, vnde etiam illic inducitur augurij peritus dicens, Sæpe malum hoc nobis, ſi mens non lęua fuiſſet. De cœlo tactas memini prædicere quercus. Vbi etiam ſm̄ nonnulla exemplaria hr̄ hic verſus, Sæpe ſiniſtra caua prædixit ab ilice cornix. vt ſ. eundem agnoſcas. Sed vt illum locum prætermittam, q̄ hic dñr manifeſtiſſime patri ipſius poetæ conueniunt, non. n. mercenarij vr̄ litem dirimere, nec ſe (vt dicam) domino pręponere ſicut hic faciet Mœris dicturus. Nec tuus hic Mœris, nec viueret ipſe Menalcas. Præterea longe alienū vr̄ à mercenarij officio habere augurij peritiā, quę patri familias vt homini libero optime competit. Ceterum ſi qua expoſitionis egent ex ordine patebūt quem priuſq̄ poſuero, Beroaldi in Seruium annotationem pręmittam, quæ talis eſt. Virg. vt pote omnium diſciplinarum particeps oīs expers erroris legerat in augurum libris cornicem à ſiniſtra parte ratum facere auſpicium. Ideo ſiniſtrā cornicem appellauit quaſi à ſiniſtra ratum facientem, nāque vt Cic. ſcr. in libris de Diuinat. Alijs auibus dextra, alijs læua datum eſt vt ratum auſpiciū faciāt, & alibi. Cur à dextra, inquit coruus, à ſiniſtra cornix, faciat ratum. Illud quoq; Plautinū in Aſinaria huic ſnīæ conuenit: Picus, & Cornix eſt à læua. Coruus porrò à dextra, quod diligenter vr̄ Maro obſeruaſſe, & facundiſſime trāſtuliſſe. Et hoc idem fortaſſis reſpexit Horat. ſic ſcribens in Carminibus. Teq. nec ſæuus vetet ire picus, Nec vaga cornix. non eſt hoc in loco prætereundum id quod à Plin. traditur lib. x. videlicet Corniceꝫ eſſe alitem inauſpicatę garrulitatis, à quibuſdam tñ laudatam. Hæc omnia à curioſo interprete fuerunt inueſtiganda, & ad narrationem Virgiliani carminis publicanda. In ea

Coruus dextra. Cornix ſiniſtra.

dem

dem quoq. Ecloga. illud frigidiuſcule exponit,qui humum flo rentibus herbis ſpargeret.cũ poeta clãculum alludit ad carmen compoſitũ in Daphnidis laudẽ vbi ille verſiculus legitur. Spargite humũ folijs,inducite fontibus vmbras.hæc ille. Ordo eſt. Quod ſi cornix ſiniſtra.i.à ſiniſtra parte à qua ratum facit augurium volans non monuiſſet me, ante. i. prius ab ilice caua, in qua.ſ. ſedebat,icidere lites nouas.i.magnas,& ruſticis inſuetas, quia cum militibus,nec hic tuus Mœris,hoc eſt nec ego,nec ipſe Menalcas.ſ. filius meus dulciſſimus muſicus viueret. Ad qđ Lycidas.heu cadit tm̃ ſcelus in quenquam. i. an fieri poteſt, vt quiſquã tam ſcelectus viuere poſſit q̃ te & Menalcã interimat? heu ò Menalca, fuerant ne ſup.tua ſolatia. i. carmina ſolatioſa, pene.i.quaſi.rapta.i.ablata tecum.Quis(ſi tu raptus eſſes)canere nymphas.vt Galateam Amaryllida &c.quis ſpargeret herbis humum florentibus,aut quis induceret.i.delectaret, aut cooperiret fontes vmbra.hoc eſt quis caneret carmina quibus ea fieret ſicut Menalcas cecinit dicens. Spargite humum folijs, inducite fontibus vmbras &c. q.d.alius nemo id poſſet, in quo conſiſtit laus poetæ,& ideo à Lycida nõ à patre dr̃, vel quis ſup.caneret carmina q̃ ego tacitus.i.occultus,.ſecretus,cum tu.ſ. modulans carmina tua notares,ſublegi.i.ſuffuratus ſum tibi cum tu ferres te ad Amaryllida appoſitoriẽ noſtras delicias. i.cum tu ꝓfecturus ad Amaryllida, hoc eſt Romam, diceba s ad mercenarium tuum,Tityre paſce capellas dum redeo, redibo autẽ propediẽ, quia breuis eſt via, id autem dicere ſolent heri abeuntes, ne abſentia eorum ſeruos,aut mercenarios negligentes efficiat. & ò Tityre age.i.impelle ſuper capellas,paſtas.i.poſtquã paſtæ ſunt, potum.i.ad aquas vt potent. eſt. n. ſupinum à poto,& caueto inter agendum.i.dum ages tu eas potum, occurſare. i. obuiam currere capro: Theocritus dicit colcato vt A.G.atteſtatur:ſed q̃ vertit,Maronem ſecutus caprum etiam dicit. Imò ſupp. potius dic quis caneret ea carmina q̃ Menalcas canebat Varo necdum perfecta.i.quamuis nondum perfecta eſſent, per quod oſtenditur magna amicitia inter vtrunq. cum etiam imperfecta ei recitaret carmina.Ea autem ſunt.O vare cycni cantantes. i. poetæ, habet tñ neſcio quid veneris ac gratię pluſquam ſi poetas diceret.ferent ſublime. i. in altum vt cycni volant, ad ſidera tuum nomen,modo.i.ſi modo aut dummodo Mantua ſuperet.i.voti ſui compos fiat.Mantua inquam nimium vicina Cremonæ, vę miſeræ.i.nimium miſerę.& miſerabiliter afflictæ, vnde videtur hic vna eſſe dictio vę miſerę,quod & Mancinellus ſenſit.Si quis duas cenſerit.Ordo eſt.O Mantua nimium vicina Cremonæ. ve tibi ſup.miſeræ,ſed concinnior eſt ordo prior.

VARIA LECTIO.

NECDVM perfecta] Libri aliquot antiqui, Nondum perfecta,legunt:ſed,necdum magis acceptum.

SERV. SIc tua Cyrnæas fugiant examina taxos:) Taxus venenata arbor eſt,q̃ abũdat in Corſica.Hæc autẽ inſula græcę Cyrne dr̃. Vnde fecit hanc deriuationẽ Cyrnęas taxos, quibus paſtæ apes, mel amariſſimum faciunt.[Diſtentẽt vbera] Pluſimũ lactis reportent. [Me quoq. dicũt Vatẽ paſtores] Magna verecũdia ſuũ meritum extenuat. Nec.n.ait,ꝓbant,ſed dicunt, nec docti, ſed paſtores, quibus tñ ipſe nõ credo.[Varo videor]Varius poeta fuit.de quo Horat. Varius dicit molle atq. facetum. Itẽ, Scriberis Vario fortis & hoſtiũ victor. Nam Varus dux fuit, cui ſupra blanditur. [Cinna Digna] Etiam Cinna poeta optimus fuit,q̃ ſcripſit Smyrnam, quę libellũ decẽ annis elimauit.[Sed argutos inter ſtrepere anſer olores] Argutos canoros:vt,Forte ſub arguta conſederat ilice cornix.Et alludit ad Anſerem quendã Antonij poetã,qui eius laudes ſcribebat, quẽ ob hoc per tranſitum carpſit. De hoc etiã Cic.in Philip. dixit, Ex agro Falerno anſeres depellũtur. ipſum.n.agrum ei donarat Antonius.[Id quidem ago].i.vt carmen in memoriã poſſit redire.[Si valeam meminiſſe] Vt etiam in Aeneide diximus, ideo iſta iunxit tempora,quia defectiuum eſt verbum memini.[Huc ades ò Galatea]Theocriti verſus ſunt. ὦ λευκὰ γαλάτεια, τί τὸν φιλέοντ' ἀποβάλλῃ. Quibus inducit Cyclopem viuum cum in ſcopulo ſedens,amicam ſuã Galateam deſluctibus inuitaret ad terram.Cyclops.n.dicitur Nympham amaſſe Galateam, q̃ cum quẽdam Acin paſtorem amaret, & Polyphemum ſperneret,ille iratus Acin necauit,qui poſtea Galateæ miſeratione in fontem mutatus eſt,qui hodie latine Acilius dicitur. [Quis eſt nam ludus in vndis? Hic ver purpureum, varios hic flumina circum Fundit humus flores]Ad maiorem terrarũ laudem dicit in mari nullam eſſe voluptatem.nam hæc eſt plena laus,quæ contrariarũ rerum cõtinet vituperationem.[Inſani fluctus].i. magni: vt:Inſano iuuat indulgere dolori.

L. Sic tua Cyrnæas fugiant examina taxos:
Sic cythiſo paſtæ diſtentent vbera vaccæ:
Incipe,ſi quid habes.& me fecere poetam
Pierides.ſunt & mihi carmina. me quoq. dicunt
Vatem paſtores.ſed non ego credulus illis.
Nam neq, adhuc Varo videor,nec dicere Cinna
Digna,ſed argutos inter ſtrepere anſer olores.
M. Id quidẽ ago.& tacitus Lycida mecũ ipſe voluto,
Si valeam meminiſſe, neque eſt ignobile carmẽ.
Huc ades ò Galatea.quis eſt nam ludus in vndis?
Hic ver purpureum:varios hic flumina circum
Fundit humus flores: hic candida populus antro
Imminet,& lentæ texunt vmbracula vites.
Huc ades:inſani feriant ſine littora fluctus.

ASC. SIC tua &c.[Lycidas illectus fragmento carminis in laudẽ Vari decantat &]Mœri nunc recitanti ardet deſiderio plura ab eo audiẽdi, vnde precatur ſuppliciter dicens cum obſecratione. Sic tua &c.Sic autẽ particula precantibus aptiſſima eſt, vt apud Flaccum in 1. Carminum. Sic te diua potens Cypri, ſic fratres Helenæ lucida ſydera. Ventorũq. regat pater.& Ecloga ſequẽti. Sic tibi cum fluctus ſubter labere ſicanos, Doris amarã ſuam non intermiſceat vndam.Obſecrat præterea per ſummam ruſticorum ſpem:& ne ille cauſetur ſe nolle indigna canere aut tam aurea carmina recenſere dicit.& me fecere poetam &c.Plus autem eſt vatem eſſe quàm poetã,quia omnis vates poeta,ſed nõ e diuerſo,qui.n. ſine diuino furore ac diuinãdi dono elegantia carmina facit. poeta vtcũq. dici põt, ſicut Comicus dicens, Poeta cũ primũ &c.non tñ vates,vnde fatetur ſe factũ poetã,dictumq. vatẽ. ſed non credere dicentibus tm̃ de ſe. Quibus inductus Mœris conatur ad memoriam reuocare carmina. adducitq. fragmẽtũ carminis amatorij:qđ ſumma arte fit,ne ex cõpoſito omnino poeta rem ſuã agere videatur. Ordo eſt. Sic ſupp. precor vt tua examina.i.fœturæ apũ tuarum fugiant taxos.i.amariſſimas arbores Cyrnæas,i.Corſicæ,è quibus quę non necentur mel inſipidum referent, & precor vt vaccæ ſupple tuæ paſtæ cytiſo.i.frutico ſuccoſo & dulci,diſtentent.i.multum impleant vſq. ad diſtentionem videlicet vbera ſup. ſua, ſic ſup.vt canes,ſed malim vt cõprecatiua ſit particula, incipe ſi quid habes ſup.carminis ad manum, quia ne me forte putes indignũ, qui carmina tua audiam.Pierides.i.fecerunt.&. i. etiã me poetam,& carmina ſunt mihi.i.& habeo etiã carmina, & paſtores dicunt me quoq. vatem. i.diuinum poetam, ſed ego non ſup. ſum,credulus illis.Nam ego neq.videor adhuc dicere digna Varo,nec Cinna.i.quæ comparẽtur illis optimis poetis,ſed videor ſtrepere anſer.i.vt anſer poeta aut potius auis, inter argutos.i. canoros olores.i.cygnos,hoc eſt ſuauiſſimos poetas.Reſpondet Mœris.Quidem.ſ.certe,ego ago.i.conor,& meditor incipere.& pro.i.ò Lycida.i.ipſe.i.ego tacitus.i.tacens voluto.i.reuoluo & agito mecum,ſi valeam meminiſſe.i.ad memoriã reducere carmen.ſ.quod incipere paro,neq.eſt ignobile.i.aut dignum quod noſcatur,quia inſigne,aut ſatis notũ, deinde quaſi iam eius in mentẽ venerit incipit carmẽ Polyphemi ad Galateã. O Galatea ades.i.accedas huc.i.ad me,nam quis ludus,id eſt,quę voluptas. [Intelligit autẽ Venereã]eſt in vndis?q.d.nulla, & contra hic.i. in terris eſt ver purpureũ. i. tempeſtas verna purpureis floribus ornata,& humus fundit hic circũ flumina varios flores, & populus cãdida.ſ.in cortice.imminet hic antro.i.in antrum declinat,vnde & placidum congreſſum habere poſſet in vmbra populea & rem venereã in antro & vites lentę.i.flexibiles.(Dixit Alibi,Aſpice vt antrum Syluestris raris ſparſit labruſca racemis) intelligit ergo labruſcas,texunt,i.contextæ, aut ex cõtextu ſuo efficiunt vmbracula.i.vmbrarum receptacula. Huc inquã ades ò Galatea.& ſine.i.ꝑmitte,vt ſupple fluctus inſani.i.magni,aut rabidi & furentes: aut ideo inſani, quia littora percutientes ſe potius illidunt, nec quidq̃ commodi aut ſibi. aut littoribus faciunt, aut inſani. i. inſenſati: non abſurda tamen eſt Seruiana expoſitio.i.magni,quia vehemens ſenſibile aut obiectũ corrũpit

pit ſenſum,& ideo quia pro voluptate dictum eſt in Daphnide. Nec percuſſa iuuant fluctu tam littora, nec quæ Saxoſas inter decurrunt flumina valles,nec temperati fluctus voluptatem pa tiant.dicit ſine vt inſani fluctus.i.magni & vehementes feriāt.i. percutiant littora,hoc autem dicit quaſi Galatea nympha eos impediret,& ita triſti miniſterio addicta ſit. Bona eſt phantaſia, quia ſenex difficulter meminerit eius carminis, aut quia adoleſcentiæ potius quadrat cum de amoribus ſit ad quos ſenectus inutilis eſt, quia Frigidus in Venerem ſenior, aut quia vt dicet omnia fert ætas animum quoque &c.

COEL. RHOD. DISTENTENT vbera vaccæ]Sunt libri antiq, in quib, Diſtendans,legitur.Sed diſtentent pleniorem oſtendit vbertatē.

L.Quid,quæ te pura ſolum ſub nocte canentem
Audieram?numeros memini,ſi verba tenerem.
M.Daphni,quid antiquos ſignorum ſuſpicis ortus?
Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum,
Aſtrum,quo ſegetes gauderent frugibus:& quo
Duceret apricis in collibus vua colorem.
Inſere Daphni piros:carpent tua poma nepotes.
Omnia fert ætas,animum quoq. ſæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere ſoles.
Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoq. Mœrin
Iam fugit ipſa:lupi Mœrin videre priores.
Sed tamen iſta ſatis refert tibi ſæpe Menalcas.
L.Cauſando noſtros in longum ducis amores.
Et nunc omnes tibi ſtratum ſilet æquor, & omnes
(Aſpice)ventoſi ceciderunt murmuris auræ.
Hunc adeo media eſt nobis via:nanq.ſepulcrum
Incipit apparere Bianoris.hic,vbi denſas
Agricolæ ſtringunt frondes,hic Mœri canamus:
Hic hœdos depone:tamen veniemus in vrbem:
Aut,ſi nox pluuiam ne colligat ante,veremur,
Cantantes licet vſque(minus via lædet)eamus.
Cantantes vt eamus,ego hoc te faſce leuabo.
M.Deſine plura puer,& quod nunc inſtat,agamus.
Carmina tum melius,cum venerit ipſe, canemus.

SERV. PVra ſub nocte] Serena. [Numeros memini]Metra.rhythmos [Daphni, qd antiquos ſignorū ſuſpicis ortus?Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum]Cum Auguſtus Cæſar ludus funebres patri celebraret, die medio ſtella apparuit, ille eam eſſe cōfirmauit parentis. vnde ſunt verſus iſti cōpoſiti.[Dionæi] Autē,longe repetitum eſt à matre Veneris Dionæ. Sanè aſtrū græce dixit.nā ſtellā debuit dicere.[Quo ſegetes gauderent frugibus]Ad menſem, alludit Iuliū, qui dictus eſt in honorē Cæſaris, quò & vuę & frumēta matureſcūt. [Carpent tua poma nepotes] Ac ſi diceret, Nihil eſt qđ poſſis timere. nam illud reſpicit qđ ſupra inuidioſe ait, Inſere nunc Melibœe piros, pone ordine vites: Ite meę quondā felix pecus,ite capellę: Non ego vos poſthac viridi proiectus ī antro Dumoſa pēdere procul de rupe videbo. [Omnia fert ętas].i.auferet.nam intelligamus eum ſubito obticuiſſe,nec qđ ceperat,implere potuiſſe.[Animum quoq.]Etiam memoriam. [Longos ſoles Cantando].i.ęſtiuos dies finire:vt, Tres adeo incertos cęca caligine ſoles.[Condere]Finire,vſq. ad occaſum ducere.[Lupi Mœrin videre priores]Hoc etiā phyſici confirmant, quod voce deſeratur is quē prior viderit lupus. Vnde etiā prouerbium hoc natum eſt.Lupus eſt in fabula,quoties ſuperuenit ille de quo loquimur, & nobis ſui pręſentia amputat facultatē loquendi.[Cauſando noſtros in longum ducis amores] Cauſas nectendo,differs noſtra deſideria.[Tibi]In tuam gratiā. Et hoc dicit,Vt poſſis canere.cuncta ſiluerunt.Quod quidem ex Theocrito ſumptum eſt. τὰ δὲ νῦν καλὰ κύματα φαίνη ἄσυχα καχλάροντα.[Bianoris]Hic eſt qui & dictus Ocnus eſt,de quo ait in decimo,Fatidicę Manthus & Thuſci filius Amnis. Conditor Mantue dictus eſt Bianor,quaſi animo,& corpore fortiſſimus, ἀπὸ τῆς βίας καὶ ἀνορέης. [Stringunt frondes]Amputant decutiunt. Ipſe in Georgicis:

Sed tamen & quernas glandes tunc ſtringere.

[Tamen veniemus in vrbem]Etiam ſi paululum quieſcētes dederimus operā cantilenę. [Nox pluuiam ne colligat ante,veremur]Aer enim,aut ortu Solis, aut cum occaſu mutatur frequēter,quod in Aeneide etiā ſępius indicatur.[Vſq. eamus]Iugiter eamus,ſed.[Cantantes]Ita.n.minorem itineris ſentiemus laboris.[Hoc te faſce leuabo]Si cantantes ierimus,hœdorū te onere ipſe releuabo.Nam faſcem ait onus.Sic in Georgicis.

Iniuſto ſub faſce viam dum Carpit.

[Deſine plura puer] Ac ſi diceret, Nimij deſiderij es. [Quod nunc inſtat,agamus] Nos centurionem placemus, nam canere,ocioſum eſt.[Cum venerit ipſe]Vel Virgilius, cuius aduentu ſperabat ſecuritatem, vel ipſe Auguſtus, qui Actiacis bellis erat occupatus.

ASC. QVID, quę te pura]Lycidas familiaris ipſius Mœris iuuenili memoria pditus,reducit ſeni ad memoriam carmen Menalcę,hoc eſt Virgilij, qud dicit Mœrin aliquando ſub nocte cecinıſſe aſpiciendo videlicet ſydera. In qua re mira eſt ſubtilitas quaſi vero non iam ſolum ex compoſito,ſed etiam domi cùm ocioſus eſſet ſolitus eſſet decantare carmina in laudem Cæſaris à Virg.confecta. Reductus ergo ad memoriam repetit carmen de Cœſare nec perficit, & ſenij mœroris pſentis mole cōfectus. Vnde non valens plura meminiſſe, dicit oīa fert ętas &c. Vbi dicit Seru. fert.i.aufert.Horat.tñ accepit ferunt pro eo,qđ eſt afferunt dicēs in arte. Multa ferunt anni veniētes cōmoda ſecū. Multa recedentes adimunt &c.verū ſimplex neq. affert,neq. auferre per ſe ſignificat,ſed vtrunq. p reſpectum, verbi gratia ferat ruſticus agnū, & ſit in medio vię donec ad me peruenerit afferre dicetur,& vbi ptranſierit auferre. ſemper tñ vniformiter feret,ſic tēpus fert omnia quę in eo fiunt,quia tēpora labuntur mora fluentis aquæ, vita autem noſtra virilis eſt quaſi ī medio curſu noſtro perſiſtens. eo vſq. ferunt anni.i.afferunt nobis & animi & corporis vires, ſed pertranſeuntes auferūt eas,quia ergo medium vitę tranſgreſſus eſt Mœris dicit oīa fert, hoc eſt ſecum fert, & ita quia vita me deſerit, aufert mihi omnia cōmoda iuuentæ, etiam animum in quem tamē mirum eſt quomodo tempus habeat imperium,niſi quia organis pellucet, & ſecundum eorum diſpoſitionem,aut perſpicit,aut caligat.vox quoq.Mœrim.Nam fugit ipſa.Contra Cice. de ſenectute. Defendi legem voconiam magna voce, boniſq. lateribus.Et videtis annos meo.Ordo eſt.Quid.i.cur. & ad quid ſup.non memoras ea quæ ego audiueram te canentem ſolum.i. cum tu caneres,& eſſes ſolus,ſub nocte pura,id eſt ſuda, & ſerena contemplans,videlicet aſtra,& ita memor factus aſtri Cæſarei,ego memini numeros,id eſt,modulos cantus ſi,id eſt, vtinā aut ſi tenerem verba ſup. vt numeros dicerem tibi. hoc audito incipit Mœris idem carmen repetens memorans videlicet quid ſub nocte ſolebat canere.Canebat autem ò Daphni quid, id eſt ad quid ſuſpicis,id eſt ſurſum inſpicis,ſicut illic.(Attenuati ſunt oculi mei ſuſpicientes in excelſo)antiquos ortus ſignorum, id eſt ortus ſignorum antiquorum,aut antiquos,id eſt. ſolitos ortus ſignorum cum ſit nouus ortus admirādus.vnde addit. Ecce (quod in re ſubita & miranda poni ſolet.Aſtrū,id eſt,ſydus Cæſaris Dionęi,id eſt à Dionę orti.vnde Venus cuius ſydus clariſſimum proceſſit orta eſt) Aſtrum inquam pro ſegetes. i. herbæ ſatæ gauderent frugibus.i.implerentur granis(id autē fit in Iulio)& euo vua.i.botrus, racemus duceret.i.attraheret colorē.ſ. purpureum.hoc eſt,matureſceret in collibus aprici.i.ſolis expoſitis nihil vmbræ habētibus.O Daphni inſere piros,quia nepotes.i.poſteri tui carpent poma tua. i. arboris per te inſitæ, volebat plura dicere,ſed nequibat oblitus præ ſenio, & curis, longe autem plus eſt,quàm ſi multa caneret,omniaq. repetiſſe confiteretur, tūc enim non videretur tot carmina Virgil. in laudem Cæſaris, & Auguſti ceciniſſe. Videtur enim hoc ſecundum ad laudem Auguſti pertinere, qui agros reddiderat,quibus habitis cum ſpe perpetuæ poſſeſſionis dixerit Maro. Inſere Daphni piros, ſicut contra Melibœus in prima profugus per amaritudinem dicit. Inſere nunc Melibœe piros, pone ordine vites.&c. Sciet autem lector imperitus verſuum iſtius & aliarum Eclogarum quoſdam vocari cantilenas quia ſunt mera carmina,vt Tytire dum redeo. & Huc ades, ò Galatea, & Daphni quid antiquos. & Inſere Daphni &c. quoſdam autem rem narrare, qui pro ſe orationis munere funguntur,vt ſequentes.omnia fert ætas

tas:non.n.eos vt cantilenā recitat.ſed intereeptus obliuioni.docet ſe nō amplius poſſe dicens,quia ætas.i.longæuitas vitæ fert ſup.ſecum,hoc eſt aufert nobis omnia. ſ. iuuentæ bona,quoq.i. etiam animū.i.memoriā, & mentem ipſam nedum corporalia. ego memini me puerum.i.cū eſſem puer,condere.i.abſcondere cantando,ſoles longos.i.diu ſuper hemiſperium noſtrum apparentes,& tarde occidentes, hoc eſt cantaſſe donec ſol in longis diebus occideret & conderetur per interpoſitionem terrę,vt Seruius dicit.Condere.i.finire(ſicut in primo Aeneid.

Ante diem clauſo componet veſper Olympo.

Vtrunque.n.tractum eſt a fabris,qui dum componunt aut condunt materiam,paratum opus abſoluunt.vnde & carmina componere & condere dicuntur q ea abſoluunt) longos ſoles.i.dies æſtiuos,& id quoque in gratiam Iulij & Auguſti,quaſi tunc lætior cecinerit quando magni menſes illi proceſſere. Nunc tot carmina,ſup.ſunt oblita mihi.i.à me,aut in damnum meum.Et quoque.i.etiam ipſa vox fugit.i.deficit.& deſerit Mœrin. i.me, ſed plus ponderis eſt in proprio nomine,q.d.illum nobilem cantorem,& id emphaticos.Lupi videre Mœrin priores.i.priuſquā ab eo viderentur, & ita (vt eorum dicitur eſſe natura) fecerunt Mœrin raueeſcere,hoc eſt credo quod lupi viderint me priores, quia ſic raueeſco,vt qui ab eis prius viſi dicuntur. Sed tamen. i. quamuis ego amplius non poſſim: Menalcas referet tibi ſatis ſæpe.iſta.ſ.quæ deſideras carmina,aut ſic, ſed tamē iſta ſatis ſup. ſunt,q a Menalcas referet ſæpe tibi ſup.ea.Patet manifeſte.ꝙ ſub etiam temporis non ſemper accuſatiuum poſtulat,vbi.ſ.eſt ſtatio & quies,vt hic ſub pura nocte.i.in ipſa nocte. Addi poteſt regula.Quia plurima deponentalia actiue ſignificantia olim cōmunia fuerunt,vnde hic paſſiue dixit:Oblita mihi tot carmina. Cauſando,puer auidus cantilenę quo Mœrim minus poſſe videt eo vrgentius inſtat.Ea enim eſt hominum natura,quia nitimur in vetitum ſemper cupimusq́. negata, Moleſte ergo patitur qđ ille ſeniū ſuum excuſat. vnde dicit. O Mœri tu ducis in longū.i. ꝓtrahis & differs. nſos amores.i.res quas ſūme amo cauſādo.i. annectendo cauſas in excuſationem, aut excuſando quia reus dum cauſas dicit purgat ſe. Aut ſenſus eſſe pôt, vt quia puer nō audet dicere eum odioſum, ac moleſtū eſſe cauſationibus ſuis dicat verecunde tu ducis in longum noſtros amores.i.non pateris vt te nunc amem,quia excuſationes tuæ diſplicent.& is quidem ſenſus argutior eſt.Et.i.tamē quamuis canere recuſas,omne æquor.i.locus æquus ſiue in mari,ſiue in terra ſtratū. i.ſedatum,& æquatum,ſilet tibi. i.in gratiam tuam. i. quia nullus eſt ventus,certum eſt æquor ſterni,& ita tam in mari, quam in terris eſt amœnitas.Aut enim Padum æquor vocat reſpectu Mincij,aut ex tranquillitate Padi indicat tranquillitatē maris Adriatici quod illinc videre non poteſt, neque de alia vrbe, quam de Mantua loquitur, eum dicat ſepulchrum Bianoris apparere. & pro.i.omnes auræ ventoſi murmuris.i.procellæ,aut commotiones quas vētus facere ſolet,cecidere.i.ſedatæ ſunt.Hinc eſt adeo .i.omnino,& ad id, quod expetitur vt ſit,media via nobis.i.nos deregimus medium itineris cū ſimus in media via, nā ſepulcrū Bianoris.i.Ocni filij fatidicæ Mātus incipit apparere,& agricolæ ſtringunt.i.abſtrahunt aut excidunt tibi.i.ad ſolamen tuum, hic frondes denſas.i.luxuriantes, vnde poſſet in prima dictum intelligi de ruſtico.(Hic alta de rupe canet frōdator ad auras) ò Mœri canamus hic, depone hic hœdos.ſ. quos ad Arrium fers. tamē.i.tametſi requieueris modicum nos veniemus in vrbem, ſup.tempori ac ſatis tempeſtiue,aut ſi nos veremur ne nox colligat ante.i.priuſquam peruenerimus ad vrbem pluuiam quæ vehementem ſerenitatem ſequi ſolet, licet.i.licitum eſt vt eamus vſq;.i.ſemper cantantes,quia via lædet. i. offendet & fatigabit nos minus.ſ.quā ſi triſtes incederemus,quia vt eſt in mimis Publij. Comes facundus in via pro vehiculo eſt, vt autem eamus cantantes.i.vt tu cantes,ego leuabo te hoc faſce.i.portabo hœdos tuos.Ad hoc Mœris reprimens auiditatem pueri.O puer deſine plura,ſupp.expetere à me,& agamus quod nunc inſtat.i.vrget nos.i.proficiſcamur ocyus.Nos canemus melius carmina, tum.i.tunc,cum.i.quando ipſe.ſ.cuius mentionem fecimus,aut nobiliſſimus muſicus,aut caput lætitiæ noſtræ,aut actor carminum noſtrorum,Menalcas.ſ.venerit videlicet ab vrbe Romana, quo profectus eſt pro recuperandis iterum agris ſuis.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS.

ECLOGA hæc eſt de eo tempore,quo Virgilius ꝓcurabat ſibi agros reſtitui.tota eſt allegorica, & manifeſta eſt allegoria.[Certe equidem audieram] Deſcriptio hæc eſt agrorum poetæ,qualis prima Ecloga. [Superet modo &c]Salua ſit nobis Mantua.ſicut in tertio Aeneidos:Quid puer Aſcanius? ſuperat ne,& veſcit aura Aetherea [Et me fecere poeta Pierides] Sētio in me poeticos ſpiritus.non tam ex inſtitutione quàm diuino afflatu.[Nam neq;adhuc Varo]Nō iudico me poetam, etſi vulgus id aſſerat, quoniam nondum video mihi canere, quæ Varus & Cinna poſſint approbare.Cinna poeta fuit, q ſcripſit Smyrnam,poema triginta annis preſſum. vt Quintilianus ait. Sed videtur admodum illo ſeculo placuiſſe.nam multi grāmatici nobiles in illud ſcripſerunt commentarios, quos omnes vicit Cato grammaticus,vt refert Suetonius Tranquillus in grāmaticis, nunc tanti operis nihil extat, præter verſiculos duos, quos in primo Georgicorum citat Seruius. [Ignobile carmen] Indignum quod noſcatur,quaſi incognobile.[Huc ades ò Galatea]Verſus ſunt Cyclopus ad Galateam, ſumpti ex Theocrito. Allegoria eſt ad Auguſtum, precantis vt ex bello maritimo redeat in Italiam, nam ſæpe Galateam pro Auguſto vſurpauit,vt in tertia Ecloga: O quoties. & quæ nobis Galatea locuta eſt? [Daphni,quid antiquos]Nihil opus eſt ad arandum, ſerendum, metendum,obſeruare poſthac veteres illos & conſuetos ortus atq; obitus ſiderum,vt Arietis. Virgilianum Coronę,Caniculę, ſufficit pro illis omnibus vna ſtella Iulij Cęſaris.nec opus eſt,vt alia imploremus numina,pręter numen fauſtum & propitium Auguſti, ſub quo procedent nobis omnia feliciſſime. Et quia de ortu & obitu ſignorum loquitur, recte prępoſuit de nocte illum cecinitſe,& ſerena nocte,tūc enim optime curſus aſtrorum obſeruantur,vt fecerunt Aſſyrij & Aegyptij. [Proceſſit Cęſaris aſtrum] Ortum eſt iampridem, & in curſu ſuo procedit. [Et nunc omne ſtratum] Hortatur vt canat, vt dedat ſe ſtudijs Muſarum,in pace Italię.nam bello Actiaco, quod Octauianus geſſit aduerſus M.Antonium,tametſi ciuili,tamen Italia quieta erat in partibus Cęſarianis.Quanquam non erant bella impedimento portæ noſtro, ſed agrorum ademptio. [Hinc adeo media eſt nobis]Arbitror hoc ad veram deſcriptionem pertinere, vt ſepulchrum Bianoris media fuerit via inter agros Virgilij & Mantuani.[Deſine plura puer]Vrgentibus negocijs familiaribus, omittamus cantilenas, tum canemus commodius, cum Virg.recuperatis agris domum redierit, vel poſtquam redierit in Italiam Auguſtus, reddetur nobis cum illo ſtudium Muſarum.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM in Gallum, quæ eſt decima, & vltima Ecloga.

Vltima (quæ decima eſt) canit Ecloga depereuntem
Ah miſere, & fœde nimium te Galle Lycorim.

ASC. VLTIMA quæ, &c.] In hac vltima Ecloga canit Maro amores Galli poetæ eximij in Cytheridē,quā hic Lycori vocat, quam immutatam ꝓmiſit Auguſtus licet Gallum oderit, quia in dedecus Galli cedit.quòd tam miſere amauit libertinę cōditionis,mulierem Antonium poſtea ſecutam.De Gallo autem Seruius,& Mancinellus ad principium Eclogæ ſatis dicent quidem eſt ex parte in laudem Galli in re poetica, quem & muſis curæ, & ſibi cordi eſſe poeta prædicat, Ordo verſiculorum meorum eſt. Vltima Ecloga, quæ decima eſt, canit te Galle depereuntem,id eſt amantem vſque ad deperditionem ah nimiūm miſere, id eſt afflictim,& fœde,id eſt turpiter Lycorim, puellā illam libertā olim Volumnij. quæ,& Cytheris vocata eſt,ſed ſolēt puellis amatis nomina mutari,vnde ſunt Delia,Coryna,Lesbia &c.

Extremum

SERV. EXTREMVM hunc Arethuſa mihi concede laborem] Gallus ante omnes primus Aegypti præfectus, fuit poeta eximius nam & Euphorionem (vt ſupra diximus) tranſtulit in latinum ſermonem, & amorum ſuorũ de Cytheride ſcripſit libros quatuor. Hic primum in amicis Augusti Cæſaris fuit, poſtea cum veniſſet in ſuſpicionẽ qđ ꝯ eũ cõiuraſſet, occiſus eſt. Fuit autem amicus Virgilij, adeo vt quartus Georgicorũ à medio vſq; ad finẽ eius laudes teneret, quas poſtea iubente Auguſto in Ariſtæi fabulã cõmutauit, Hic Gallus amauit Cytheridem meretricẽ libertã Volumnij, quæ eo ſpreto, Antonium euntem ad Gallias eſt ſecuta, ꝓꝑ qđ dolorem Galli nunc vr̃ conſolari Virgilius. Nec nos debet mouere, ꝙ cum mutauerit partẽ quarti Georgicorum, hanc Eclogam ſic reliquit. Nam licet conſoletur in ea Gallũ, tñ altius intuenti vituperatio eſt. nam & in Gallo impatiẽtia turpis amoris oſtẽditur, & aperte hic Antonius carpitur inimicus Auguſti, quem contra Romanũ morẽ Cytheris eſt in caſtra comitata. [Extremum laborem] Nõ quod mihi laborioſum eſt (nam ſcribere, apud poetas luſus eſt. vt. Et ipſum Ludere quę vellẽ calamo permiſit agreſti) ſed rẽ tibi laborioſã. ſ. vt Nympha virginitate gaudẽs p̃ſtes de amoribus cantilenã. Vñ & rogat dicens. [Concede] Et verecũde pauca poſtulat, & eã adiurat ẽt [Sic tibi, cũ fluctus ſubter labere Sicanos] Per Arethuſam autem Muſã ſiculã. i. Bucolicũ Theocriti ſuo cat carmẽ. Sane Arethuſa ſcđum latinitatẽ in penultima habet accẽtũ: ſm rationem græcã, in tertia à fine. ſicvt Creu'ſa. & Cre'uſa. [Pauca meo Gallo] Non ad cęterarum Eclogarum comparationem, ſed pauca quantum ad Galli ꝑtinet ſcripta, q̃ (vt ſupra diximus) de ſuo amore compoſuit. [Sic tibi, cũ fluctus ſubter labere Sicanos) Varia enim opinio eſt. Nam alij dicunt Arethuſam nymphã Siciliæ, Alpheũ de Elide venire per maria, ſm quos alibi dixit, Alphœum fama eſt huc Elidis amnem Occultas egiſſe vias ſubter mare. Alij dicunt ipſam Arethuſam iam in fontem mutatã Alphæum fugere, & de Elide ad Siciliã venire, qđ nũc eſt ſecutus [Doris amara] Mater nympharũ eſt, quam pro mari poſuit. [Sollicitos] ſolicitatos plenos ſolicitudinis poſt Cytheridis abſceſſum, quam Lycorum vocat. Fuerunt autem vno tempore nobiles meretrices tres, Cytheris, Origo, Arbuſcula. Horat. Explosa Arbuſcula dixit. Idem: Vt quondam Marſeus amator Originis, ille Qui patrium mimæ donat fundumque laremque. [Simæ] Græcum nomen eſt. i. preſſis naribus. Vnde & ſimas dicimus, quod epitheton Theocrit. dat p̃cipue apibus, ὡς ταὶ σιμαὶ λειμωνόθεν φέρβοιν ἰοῖσαι κέδρον ἐς ἁδεῖαν μαλακοῖς ἄνθεσσι μέλισσαι. [Rñdet oĩa ſiluę] Per Echo. i. vocis imitationẽ nos ſolamur. [Quæ nemora] Eſt q̃dã Theocriti Ecloga in qua ſuos amores deflere Daphnis ĩducitur. huius oẽm ordinẽ ad hãc eclogã trãſtulit [Saltus habuere puellę Naiades] Nymphas ſimpliciter accipiamus. nã ſi ꝓprie loq̃retur, Oreades diceret Naiades. n. fontiũ, Oreades montiũ nymphæ ſunt. Sanè quia diximus eaſdẽ eſſe nymphas quas ẽt Muſas, vr̃ hoc dicere. Quia ſi cum ipſo fuiſſent Muſæ. i. ſi dediſſet operam ſcribẽdis carminibus, nõ incidiſſet in tantas amoris anguſtias. [Indigno] Vel meretricio, vl' magno. Nã & Ennius ait, Indignas turres. i. magnas [Neque Parnaſſi vobis iuga. nã neque Pindi] Mõtes Theſſalię ſunt Parnaſſus, & Pindus, Apollini, & Muſis ꝯſecrati. [Aonia Aganippe]. Nominatiui ſingulares ſunt. Aganippe aũt fons eſt Bœotię, quę & Aonia dr̃, Aonia aũt. breuis fit ni. quia ſequitur vocalis vocalẽ. [Sola ſub rupe deſerta] Mænalus aũt & Lycęus ſunt Arcadiæ montes. [Stãt & oues circũ]. ſ. circa Gallũ. eius amorẽ ſtupentes, Sẽſus aũt eſt, ſicut oues ò Galle circa te ſtare non pęnitet, ita nec te illarum pęniteat. nã ẽt Adonis quondã ouium extitit paſtor. Et ꝙ ait. [Noſtri] miſcuit ſuam perſonam, vt frequenter facere cõſueuit, nã erat integrũ. Tui nec pœniteat illas. [Nec te pęniteat pecoris diuine poeta] Allegoricos hoc dicit. Nec tu erubeſcas Bucolica ſcribere [Adonis] A hẽt accẽtũ. q a gręcũ eſt nome. tñ & latine ſic dicimus. nã Adõ nulq̃ lectũ eſt. [Venit & vpilio:] Propter metrum ait vpilio, nã opilio dicimus, & gręco vſus eſt ſchemate, ſic vt illi. dñt οὔρεα. pro eo, & qđ eſt ὄρη, & οὔνομα, pro eo, qđ eſt ὄνομα, [Tardi venere ſubulci.] Id eſt ſtulti. Terẽt. in Heautontimorumeno: Tardus es. i. ſtultus. Nã porci tarde ambulãt. [Vuidus hyberna venit de glande Menalcas] Pinguis. Et humidũ eſt q̃đ extrĩſecus hẽt aliq̄d humoris:

GALLVS.

EGLOGA DECIMA.

E XTREMVM hunc Arethuſa mihi concede laborem,
Pauca meo Gallo, ſed quæ legat ipſa Lycoris,
Carmina ſunt dicenda. neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, cum fluctus ſubter labere Sicanos,
Doris amara ſuam non intermiſceat vndam:
Incipe, ſollicitos Galli dicamus amores:
Dum tenera attondent ſimæ virgulta capellæ.
Non canimus ſurdis: reſpondent omnia ſyluæ.
Quæ nemora, aut qui vos ſaltus habuere puellæ
Naiades, indigno cum Gallus amore periret?
Nam neque Parnaſſi vobis iuga, nam neq; Pindi
Vlla moram fecere, neque Aoniæ Aganippe.
Illum etiam lauri, etiam fleuere myricæ:
Pinifer illum etiam ſola ſub rupe iacentem
Mænalus, & gelidi fleuerunt ſaxa Lycæi.
Stant & oues circum, noſtri nec pœnitet illas.
Nec te pœniteat pecoris diuine poeta.
Et formoſus oues ad flumina pauit Adonis:
Venit & vpilio, tardi venere ſubulci:
Vuidus hyberna venit de glande Menalcas.
Omnes, vnde amor iſte, rogant, tibi venit Apollo:
Galle quid inſanis? inquit: tua cura Lycoris
Perq. niues alium, perque horrida caſtra ſecuta eſt.
Venit & agreſti capitis Syluanus honore,
Florentes ferulas, & grandia lilia quaſſans.
Pan deus Arcadiæ venit: quem vidimus ipſi
Sanguineis ebuli baccis, minioque rubentem.
Ecquis erit modus, inquit? amor non talia curat.
Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina riuis,
Nec cythiſo ſaturantur apes, nec fronde capellæ.

motis: Vuidũ vero qđ intrinſecus. vñ & vuæ dictæ ſunt, qđ tñ plerunq. confundunt poetæ. [Amor iſte] Tam impatiens, tã turpis. [Tua cura Lycoris] Penè irriſorie dictũ eſt. [Tua cura). i. pro qua tu ita es ſolicitus, te reliquit. Et bene cum alij interrogent, quaſi deus Apollo diuinat. [Perque horrida caſtra] Hic tangit Antonium, vt diximus ſupra. [Quaſſans] Concutiens [Quẽ vidimus ipſi. Solent enim numina plerunque ſe ruſticis offerre. Vnde eſt, Satis eſt potuiſſe videri. Notandum ſane quod ea numine quæ plerunque amauerunt, dicit ad amatorem venire. Nam Apollo amauit Daphnem, Pan Syringam, Siluanus Cypariſſum. [Sanguineis ebuli baccis, minioque rubente] Facie enim rubea pingitur Pan: Propter ætheris ſimilitudinem. Aetheɩ autem eſt Iuppiter. Vnde etiam triumphãtes habẽt omnia Iouis inſignia, ſceptrum palmatam togam, qua vtebantur illi qui palmam merebantur. Vnde ait Iuuen. In tunica Iouis. Faciem quoque de rubrica illinunt inſtar coloris ætheri. [Amor nõ talia curat] quaſi expertus loquitur.

ASCENSIVS.

EXTREMVM hunc, &c.] Decãtaturus poeta miſeros amores Galli amici, & impoſiturus extremam manum operi ſuo depræcatur culpam ab Arethuſa nympha Sicilienſi, per quam eam muſam. i. gratiam infuſam intelligemus quam Theocritus Siculus in deſcribendis Bucolicis carminibus habuit, vnde prius dictum eſt. Sicelides muſæ paulo maiora canamus. Sicelidum autem princeps eſt Arethuſa. Inuitat ergo eum ad extremum laborem. i. compoſitionem amorum qui nymphæ caſtæ laborioſi ſint. Et ideo ponit obſecrationem dicens, Sic tibi &c. Oſtenditque Gallum dignum eſſe cui carmina fiant. Ordo eſt. O Arethuſa nympha ſicula concede mihi hunc extremum laborem. i. qui tibi extremus labor erit (quia non plura Bucolica carmina conficere ſtatuit) pauca carmina ſunt dicenda meo. ſ. familiari, & amico Gallo, ſed ſup. talia quæ legat ipſa Lycoris. i. quę ſint in deteſtationem perfidiæ & inconſtantiæ eius, quam Gallus tot carminibus laudauerit, & tamen alium ſecuta eſt, quis neget carmina Gallo? q. d. nemo cum ſit poeta eximius, & homo ſuauis ac beneficus. Sic, compreeatiua hæc eſt particula: Aut ſic mihi carmina dictabis, & incipies: Doris. i. aqua marina: amara. i. ſalſa non intermiſceat tibi. i. aquis dulcibus, ſuam. i. marinam & ita amaram vndam, cum i. quando ſubterlabere, id eſt flues fugitãs Alpheum fluuium ſubterfluctus ſicanos. i. maris ſicam ſeu Sicilienſis. (Noris puer ſubterlabere penultima lõga proferre, quia futuri indicatiui eſt) Incipe igitur, dicamus. i. dicta, vt dicã ſolliciros amores Galli. i. quos Gallus in Lycorim ſeu Cytherida confert, dum. i. donec capellæ ſimæ. i. naſum depreſſum, & incuruum habentes, attondent tenera virgulta. & ita erit paſtori canendi locus, nos non canimus ſurdis, quia ſyluę reſpondẽt omnia, quod non facerent, ſi ſurdæ eſſent, vt viſum eſt paſtori: loquitur. n. poeta nomine paſtoris. alios ſubinde loqui faciens. vnde mixtum poematis genus eſt. Reſpondent aũt ſiluæ per echo. i. reſonantiam, & redundantiam vocis. [Quæ nemora, aut qui vos ſaltus habuere puellæ] Incipit igitur cantare alloquens primum muſas, rogansque vbi fuerint, cum Gallus ſic deperiret, quaſi vero muſarum præſentia amores cohibuiſſet. Nã, vt in 2. Aeneid. diuinus poeta docet, numina caſta cum Venere non habent commercium, vnde nõ potuit ea videre Aeneas; donec Venus abierat, ſed hic amantẽ conueniunt numina amatoria. vt ex ordine patebit qui talis eſt. O Naiades, id eſt fontium deæ, hoc eſt muſæ quæ & fontibus præeſtis: nam ſecundum Varronem eædem ſunt muſæ, & nymphę, puellę. i. caſtæ, & perpetua virginitate florentes. vnde, vt Catullus, inquit, Caſtum eſſe decet Poetam ipſum. quæ nemora, & qui ſaltus habuere, i. tenuerũt vos tanquam rem charam (vnde potius habuere quam tenuere dixit, quamuis dictũ ſit Tenui eum nec dimittam) cum, ideſt, quando Gallus periret amore indigno, ſcilicet tali viro, quaſi dicat certum eſt quod tunc nõ reſpexiſtis ad Gallum poetam. nam neq. iuga Parnaſi montis. muſis ſacri in Bęotia, neque iuga Pindi montis Theſſaliæ, etiam muſis ſacri, fecere vobis vllam moram, id eſt non detinuerunt vos quo minus ad Gallum vobis cariſſimum veniretis, neque Aganippe, ſup. fons Aoniæ illius regionis in Beotia, ſupp. fecit vobis moram. (Attende puer Seruius dicit nominatiuos ſingulares quaſi Aoniæ Aonies dicatur. Mancinellus vult genitiuos eſſe. tunc autem diceretur Aganippes niſi latinę dicatur in tecto hæc Aganippa: nos vero conſtruximus, vt alterum ſit caſus genitiui ſubſtantiue tenti, alterum nominatiui, hoc eſt neque Aganippe fons ille Aoniæ, ſcilicet regionis in Bœotia, ſupple fecit tibi moram. Non aũt fit ſinalœphe, ſicut nec ibi in acteo aracintho) Etiam lauri, quaſi dicat non ſolum nymphæ, & homines, ſed etiam lauri. Et etiam myricæ, id eſt ſi allegoriam reſpexeris, & ſummi quique & infimi fleuere, id eſt fleuerunt illum ſcilicet Gallum, & Męnalus mons ille Arcadiæ pinifer. i. in cuius vertice plurimæ pinus naſcuntur, & ſaxæ Lycæi montis etiam in Arcadia, gelidi, id eſt vento horrentis, fleuerunt etiam illũ, ſcilicet Gallum iacentem ſub ſola, id eſt deſerta rupe quod deſperantis amatoris eſt, vnde de Corydone. Ibi hæc incondita ſolus, Montibus, & ſiluis ſtudio iactabat inani. Et oues ſtant circum. i. incircuitu vbi Gallus amore languens decubabat, nec pœnitet. i. pudet illas. ſ. oues, noſtri i. tui & mei amantium, vt quod Gallo fit ſibi fieri cenſeat, niſi dicere malis, nec pœnitet illas noſtri pecoris, ſed malo ſic, nec pœnitet oues noſtri. ſ. paſtorum amantium, nec te pœniteat o diuine poeta pecoris. ſ. ouium quas noſtri non pœnitet. i. non pudeat vos Bucolica, & paſtoralia tractare, quamuis tu ſis diuinus poeta, quia. Et. i. etiam Adonis puer ille Veneri dilectiſſimus, quia formoſus, pauit oues, ad. i. iuxta flumina. Credo poetam feciſſe carmen illud etiam ſic. Illum etiam lauri: illum etiam fleuere myricæ, quomodo maior eſt gratia, quam vt mutatum eſt, necnon. &c. Sed nos a veteri nihil mutare conſtituimus. [Venit & vpilio] Docet ergo (vt dixi) qui ad Gallum ſic prę amore decubentem peruenerit, & primo loco ponit Vpilionem. i. ouium paſtorem, deinde ſubulcos tum Menalcam, tum numina paſtoralia & agreſtia quæ amaſſe leguntur, Apollinem videlicet qui Daphnem puellam adamauit, is autem quia diuinus & ſummus rerum occultarum iudex, ſignificat Gallo Lycorim ſecutam eſſe M. Antonium. Item Siluanum qui Cypariſſum adamaſſe legitur, & Pana Syringæ amatorem quẽ ſe vidiſſe dicit innuens ſe in perſona paſtorali loqui. Ordo eſt. Vpilio. i. ouium paſtor venit, & . i. etiam cum pecore. ſ. nam dictum eſt, Stãt & oues circum ſubulci. i. ſuum, hoc eſt pecorum cuſtodes, tardi, ſtulti & ſtolidi ſecundum Seruiũ qui vult porcos cito ambulare, aut quia dum paſcuntur tardius eunt, ſunt etiam inceſſu tardi & Menalcas paſtor ille, venit vuidus, i. pinguis & intrinſecus pingui perfuſus, de glande hyberna. i. iam matura niſi forte Menalcam velit eſſe porcorũ cuſtodem qui glãdẽ collegerit hyberno tempore, atq. inter legendum humefactus ſit, vt ſit vuidus pro humido) Omnes. ſ. iſti, vt ruſtici & rerum ignari nec diuini rogant. i. interrogant, vnde iſte. ſ. tam vilis, tam indignus amor ſubſit tibi, venit ſup. etiam Apollo, & ſup. inquit, ô Galle, quid. i. ad quid, inſanis. i. furis amore? q. d. id fruſtra facis quod ſciuit quia diuinus, Lycoris tua cura. i. quę cor tuum vrit, ſecuta eſt alium. ſ. Antonium in Galliam per niues. ſ. alpium, & per horrida caſtra. Venit. &. i. etiam Siluanus. ſup. cum agreſti honore. i. ornatu capitis quaſſans. ſ. ferulas. i. ramalia ferularum quæ ſunt læuiſſimi frutices, florentes. i. iam flores emittentes, & lilia grandia, pro modulo. ſ. capitis, & Pan deus Arcadiæ venit ſupp. ad Gallum: quem ipſi. i. nos paſtores (quaſi dicat Gallus non vidit cæcus amore numina vnde non eis, ſed paſtoribus reſpondet) vidimus rubentem, baccis. i. acinis ebuli illius herbæ ſanguineis, . i. ſanguinei coloris, qui color pani totam rerum naturam præſentanti congruit, propter ętheris colorem, & rubentem minio, id eſt illo metalli genere, quod terra rubra videtur, & ſacris rebus aptum eſt. Et. ſ. Pan. quia deus paſtorum, & ita curam habẽs de ſalute Galli inter paſtores iacentis, inquit, quis modus. i. quis finis aut quæ moderatio amoris erit, amor non curat talia, . i. non mitigatur afflictionibus aut lacrymis miſere amantium. Vnde dicit, Nec crudelis amor ſaturatur lacrymis, nec gramina ſaturantur riuis, nec apes ſaturantur cythiſo. i. flore cythiſi fruticis dulciſſimi, & ſucci plenis, ne capellæ ſaturantur fronde præcipue Cythiſi.

VARIA LECTIO.

ILLVM etiam lauri, etiam fleuere myricæ] In Romano libro legitur, illum etiam lauri, illum fleuere. In Longobardico vna plus dictione pleniore verſu eſt: Illum etiam lauri, illum etiam fleuere myricæ [Venit & vpilio] Antiqui libri Longobardicus, neque non Mediceus Opilio legunt per o. [Tardi venere bubulci] In Romano libro, in Mediceo, & aliquot alijs, Subulci, legitur. Vuidus hyberna venit de grande Menalcas] In Romano libro, Vmidus, & abſque aſpiratione.

Triſtis at ille tamen,cantabitis Arcades,inquit,
Montibus hæc veſtris,ſoli cantare periti.
Arcades.ò mihi tũ quam molliter oſſa quieſcãt,
Veſtra meos olim ſi fiſtula dicat amores.
Atque vtinam ex vobis vnus,veſtrique fuiſſem
Aut cuſtos gregis,aut maturæ vinitor vuæ.
Certe ſiue mihi Phyllis,ſiue eſſet Amyntas,
Seu quicũque furor(quid tũ , ſi fuſcus Amyntas?
Et nigræ violæ ſunt,& vacinia nigra.)
Mecum inter ſalices lenta ſub vite iaceret:
Serta mihi Phyllis legeret: cantaret Amyntas.
Hic gelidi fontes:hic mollia prata Lycori:
Hic nemus:hic ipſo tecum conſumerer æuo.
Nunc inſanus amor duri me Martis in armis
Tela inter media, atque aduerſos detinet hoſtes.
Tu procul à patria (nec ſit mihi credere) tantum
Alpinas ah dura niues,& frigora Rheni
Me ſine ſola vides:ah te ne frigora lædant:
Ah tibi ne tenera, glacies ſecet aſpera plantas.
Ibo,& Chalcidico quæ ſunt mihi condita verſu
Carmina paſtoris Siculi modulabor auena.
Certum eſt,in ſiluis,inter ſpelæa ferarum
Malle pati,teneriſque meos incidere amores
Arboribus:creſcent illę:creſcetis amores.
Interea mixtis luſtrabo Mænala nymphis
Aut acres venabor apros:non me vlla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circundare ſaltus.
Iam mihi per rupes videor,locoſque ſonantes
Ire:libet Partho torquere cydonia cornu
Spicula:tãquam hæc ſit noſtri medicina furoris.
Aut deus ille malis hominum miteſcere diſcat.
Iã neq.Hamadryades rurſus,nec carmina nobis,
Ipſæ placent:ipſæ rurſus concedite ſiluæ.
Non illum veſtri poſſunt mutare labores:
Nec ſi frigoribus medijs Hebrumque bibamus,
Scythoniaſque niues hyemis ſubeamus aquoſæ:
Nec ſi,cum moriens alia liberaret in vlmo,
Aethiopum verſemus oues ſub ſidere cancri.
Omnia vincit amor,& nos cedamus amori.
Hæc ſat erit diuæ veſtrum ceciniſſe poetam,
Dum ſedet,& gracili fiſcellam texit hibiſco,
Pierides,vos hæc facietis maxima Gallo,
Gallo , cuius amor tantum mihi creſcit in horas,
Quantum vere nouo viridi ſe ſubijcit alnus.
Surgamus:ſolet eſſe grauis cantantibus vmbra,
Iuniperi grauis vmbra:nocẽt & frugibus vmbrę.
Ite domum ſaturæ,venit Heſperus,ite capellæ.

SERV. TRiſtis at ille tamen, cantabitis) Alij Tamen ſuperioribus iungũt, ſed melius vt ſic legamus Tamen cantabitis, vt ſit ſenſus , Licet ego duro amore conſumar, tamen erit ſolatium quia meus amor erit veſtræ cantilena quandoque. [Oſſe quieſcant]Nam ſe dicit eſſe moriturum.[Olim]Futuri tẽporis ex modo.[Aut cuſtos gregis] Ac ſi diceret, Quid mihi cũ vrbibus , vbi ſunt meretrices tam pulchrę quã pfidę?[Quicunque furor] Omnis enim amor plenus furoris eſt.[Hic gelidi fontes, hic mollia prata Lycori]At ſi diceret,Quid te iuuat inter frigora Gallicana demorari? [Nunc inſanus amor]Hinc vſq. ad finẽ,amatoris,incõſtãtia exprimit.cui electa diſplicẽt ſtati.[Tela inter media,atq. aduerſos detinet hoſtes]Ex affectu amãtis ibi ſe eſſe putat, vbi amica eſt.vt Me.ſit meũ animũ [nec ſit mihi credere,tm̃] Ordo ẽ, Tu tm̃ pcul a ciuitate.q̃ ſolebas ſolis vrbib.frui.& p parẽthesim dictũ eſt , nec ſit mihi credere.i.qđ vtinã nõ credã, Hi aũt oẽs verſus Galli ſunt , de ipſius, tranſlati carminib. [Ah dura]q̃ amatorẽ ſpernis & Gallicana potes frigora ſuſtinere . [Me ſine ſola vides] Hinc eſt , Sola domo mæret vacua.[Ibo & Chalcidicho.q̃ ſunt mihi condita verſu Carmina.paſtoris Siculi modulabor auena]Eubęa inſula eſt, ĩ qua Chalcis ciuitas eſt.đ qua fuit Euphorion, quẽ trãſtulit Gallus.Et h.d.Ibo . & Theocritio ſtylo canã carmina Euphorionis[Spelæa]græce ait, .i. σπήλαια p ſpelũcis. [Creſcent ille] quaſi ei iterum diſplicet , ne cũ arboribus eius creſcant amores.[Parthenios canibus circũdare ſaltus] Parthenius mons eſt Arcadiæ. dictus a Virginibus.i. ἀπὸ τῶν παρθένων .q̃ illic venari cõſueuerãt. [Tanquam hæc ſit noſtri medicina laboris .] Iam quaſi ad ſe recurrit , & illud qđ ſupra audijt reſpicit , Amor non talia curat.[Hamadryades]Nymphæ quæ cũ arboribus naſcuntur,& pereũt, ἀπὸ τοῦ ἅμα, καὶ τῆς δρυός, quam fuit illa q̃ Eriſichthon occidit,qui cum arbores incideret,& vox ĩde erupit,& ſanguis.ſicut docet Ouid. Dryades vero ſunt quæ inter arbores habitãt.Hoc autem ad ſuperiora pertinet,quia dixerat Miſtis. luſtrabo Mænala nymphis. [Nec carmina nobis ipſa placẽt?)Quia dixerat,carmina paſtoris Siculi modulabor auena[Ipſæ rurſus cõceditæ ſiluæ]Propter illud , Iã mihi p rupes videor, locoſq. Sonantes Ire. [Non illũ veſtri poſſunt mutare labores]Nec ſi frigoribus medijs Ebrumque bibamus.Manifeſte hoc dicit amore ſe carere non poſſe,nec ſi Ebrum Thraciæ fluuiũ medijs frigoribus bibat: nec ſi æſtibus nimijs fuerit ardẽti prouincia. Dicit autem hoc ſecundũ phyſicos, qui morbos a cõtrarii aut à ſimilib.aſſerũt poſſe depelli.Sic Theocritus . εἴης δ' ἠδωνῶν μὲν ἐν ὤρεσι χείματι μέσσῳ Ἕβρον πὰρ ποταμὸν τετραμμένος ἐγγύθεν ἄρκτου. ἐν δὲ θέρει βυμάτοισι παρ' αἰθιόπεσσι νομεύοις [Scythoniaſq.niues]Scython mons eſt Thraciæ. Liber Corticis pars inferior. [Verſemus] Paſcamus[Hæc ſat erit] Iam ad muſas loquitur : [Gracili fiſcellam texit hibiſco]Ac ſi diceret , Niſi hac re occupatus , minime canerem. Allegoricos autem ſignificat ſe compoſuiſſe hunc libellum tenuiſſimo ſtylo [Quantũ vere nouo viridis ſe ſubijcit alnus)Amo,inquit Gallũ.ſed latenter ſicut arbores creſcunt. Nã cõparatio iſta hoc ſignificat.ſ.p.p Cæſarẽ.[Et frugibus vmbræ] Quãto magis hoib.? Vnde eſt ĩ Georgicis,Et ruris opace Falce premes vmbrã . [Ite domum ſaturæ,venit heſperus,ite capellæ] Verecũde ſe capellarum dicit eſſe paſtorẽ.i. viliſſimorũ animalium . nã Bucolica ſcribens , debuit dicere boũ eſſe paſtorẽ,ſed vitans arrogantiam ; vltimum ſe eſſe voluit, non principem in ſcribendis Bucolicis.

ASC. TRISTIS at ille tm̃] Hic ponitur rñſio miſeri Galli reputãtis pro magno beneficio à paſtoribus ſe, & amorẽ ſuum diffamari,optatq; illorũ ſimilis eſſe . qđ ab hiſtoria dependet, nã ſi ſecũdũ Euſeb. ſibi mortẽ cõſciuit poſtq̃ Auguſto ſuſpectus erat, potuit tunc merito optaſſe paſtoralẽ exercuiſſe vitam;nam per carmina argutiora ad eã dignitatẽ peruenit, vnde Auguſto ſuſpectus eſt.Si verò paſtoralẽ vitam egiſſet,facile amores inueniſſet comparabiles modica re: quibus ſaturatus reſipuiſſet, habuiſſetq. vt ſentit Lycorim amicã ſuam ĩ ſumma tranquillitate , quam nunc aĩo quidẽ non pedibus ſequitur inter tela hoſtiũ: inter q̃ illa diuerſari, & ſummo frigore affici conqueritur.Ordo eſt . Ille,ſ. Gallus triſtis.i. amore languens: inquit.i.rñdit nõ,vt dixi,de is quos excecatus amore non vidit,ſed paſtoribus.& ſubulcis rogantib. vnde amor iſte quo circa neceſſe eſt Gallũ puraſſe verba Apollinis,& Panos fuiſſe.paſtorũ quibus,inquit,attamen ;i.quamuis indignus ſit amor meus.nec lacrymis ſaturatur, tum vos Arcades cantabitis hæc veſtris montibus.i.erunt vobis argumenta carminum, vos,inquã Arcades ſoli periti cantare.ò quã.i.quantũ molliter quieſcẽt,tũ.i.tũc mea oſſa(de molli ſepultura ĩ Daphnide diximus) ſi veſtra fiſtula dicat olim meos amores. [Hic patet cęcitas eius qui diffamari cupit amores fędos,& miſeros,quia vix cuiquam ſua vitia ſordent , qđ ſi eſſet iam reſipiſceret]Atque vtinam ego fuiſſem vnus ex vobis.i.paſtor,Agreſtiſq muſicus (non caret hæc optatio futuri mali præſagio,nam ſicut Iuuenalis de Cicerone dicit,ꝙ facile vitaſſet gladios.M.Antonij ſi nõ diſertius locutus fuiſſet, quàm cum dicebat ò fortunatam natam me cõſule Romam . non enim ad conſulatem dignitatem euectus fuiſſet,ita & Gallus facile Auguſti indignationem

nem, qua ad mortem compulſus eſt, euitaſſet, ſi per elegantiam ſermonis, & morum ad magiſtratum nõ fuiſſet promotus, Gallus aũt optat id, vt amoribus eximatur) & vtinam fuiſſem aut cuſtos veſtri gregis, aut vinitor .i. vindemiator maturæ vuę. Certe ſiue tunc Phyllis puella illa amaſia ſiue Amyntas ſeu quicunque, ſup. alius eſſet furor .i. amor vehemens (cum autem hoc dixit, quin Amyntas deformis, & niger erat, quaſi aut cõſcientia, aut aſtantium quiuis dixiſſet. atqui Galle, poſſes tam deformem amaſſe, ad hoc reſpondet extenuans deformitatem Amyntæ. ſicut Hora. docet in j. Serm, morem eſſe amantium, & dicit, quid tum .i. tunc, hoc eſt quid tum poſtea, vt dicũt vulgares, ſi Amyntas ſup. eſt, nõ dicit niger, aut deformis, ſed fuſcus, quia & violæ ſunt nigræ, & vacinia ſunt nigra, & tamen leguntur, vt in Corydone dictum eſt) ſi ergo quicunque alius furor eſſet, ipſe iaceret mecum inter ſalices ſub lenta vite. quia in Italia etiam ſalices vitibus maritantur. præcipue iuxta Mantuam, & Ferrariam. & Phyllis legeret mihi ſerta .i. flores, & herbas ad conficienda ſerta, Amyntas cantaret (erat enim muſicæ ſtudioſus vnde dictum eſt, nec te pęniteat calamo triuiſſe labellum. Hæc eadem vt ſcilicet quid non faciebat Amynthas?) O Lycori hic ſupp. ſunt fontes gelidi .i. refrigeratiui, & prata mollia .i. herboſa, hic nemus, ſ. vmbroſum ſup. eſt, ego cõſumerer .i. ego confici cõſumi, & mori velim hic tecum. Aut ego cõſumerer hic tecum ſi adeſſes, ipſo æuo .i. toto tempore vitæ meæ, per quod innuit ſe nunquam eam deſerturum ſicut ille Terentianus, hanc niſi mors mihi adimet nemo, aut innuit ſe tam ardenter amaturum vt cõſumeretur, quia fortis vt mors dilectio. Nunc amor inſanus .i. inſanum faciens aut vehemens ſicut inſani ferrant ſine littora fluctus. detinet me per imaginationem. ſ. quia vbi eſt theſaurus tuus .i. res dilecta, illic eſt & cor tuum, vbi autem cor, ibi & tu quodammodo es. detinet ergo me nunc in armis martis, quę longe abhorrent à mollibus pratis, & inter media tela, hoc eſt medium inter tela, quę longe diſcrepant à gelidis fontibus, atq. inter hoſtes aduerſos .i. e regione vt nos inuadat poſitos, aut aduerſos .i. multũ inimicos, qui ſane diſcrepãt a nemore ameno. Tu vides ſola (quomodo ſola ſi inter martia tela?) ideo ſola, quia ſine me, exiſtens procul à patria. vides inquam, ah exiſtens dura, quia quę vix robuſtiſſimi, & malo aſſueti milites perferre poſſunt perfers, niues ſ. alpinas, i. quæ ſunt in alpibus montibus Italiã à Gallis & Germania dirimentibus, A frigora Rheni, illius fluuij Galliã à Germania dirimentis: ad quæ loca tunc M. Antonius agebat. vides inquam ſola, nec ſit mihi credere tantum .i. tantam duritiam de te. hoc eſt vtinam non credam, vel nec .i. non tantum, i. tantummodo ſit mihi non credere. hoc eſt vt cunque agere conſtitutũ ſit id tñ velim vt non credam, quia quibus fidem non adhibemus, non cruciant animum noſtrum: diſcruciabatur aũt Gallus, quia credebat verum eſſe quod audierat Lycorim, videlicet M. Antonium p alpinas niues, & Rheni frigora ſecutam. vnde exclamat ah caue ſupp. ne frigora lædant te. ah caue ſup. ne glacies aſpera ſecet .i. diffindat, & dilaceret aut diſrumpat tibi plantas teneras. Id autem nimis amatorie, vt miſerum Galli animum agnoſcas. vnde bene dictum eſt, quæ legat ipſa Lycoris. Sunt enim quaſi in deteſtationem perfidiæ Lycoridis, ſed non parum taxant Gallum, nec minus M. Antonium, qui præter morem Romanum, vt Seruius ſupra dixit, puellas in exercitu habuit. [Ibo &c.] Miſer amator varia, ſed nihil profutura ſuis erroribus quærit remedia. dicit ſe modulaturum cãtilenam ex Euphorione chalcidem traductam more paſtorali ad auenam. & ſi dicas quo modo generoſum animum ad paſtoralem vitam ſubmittere poſſet, atq. inter paſtores verſari; reſpondet, quia certum eſt .i. omnino conſtitutum potius pati in ſiluis & inter ſpeluncas ferarum quàm tali amore diſcruciari. Verſando autem in ſiluis, vt miſer amator non oblitus amorum dicit ſe inciſurum eos in teneris corticibus, quod ad ſummam demẽtiam pertinet. nam quanto accuratius amores vitant tanto magis vrgent. vnde ſummum remedium eſt nullum conari adhibere remedium atque quo ad fieri poteſt obliuiſci. vnde etiam ipſi diſplicet conſilium cœptũ, quia cum arboribus ſic creſcerent amores, quocirca quaſi ſenior effectus oſtendit ſe velle, atq. anniti, vt eorum obliuiſcatur. ob quod dicit, ſe venationi operam nauaturum, ſed concludit ne eam quidem adhibituram remediũ furori ſuo, vnde infert, neque ſiluas neque ſiluarum numina, neque venationem, neque venationis arma ſibi, vt nihil profutura placere. Nihil autem profutura docet. quia neque ſummo calore, neque ſummo frigore extingui poſſit amoris incẽdium, cum tamen alios ignes, & ignis, & frigus expellat, vnde exuſti ſolẽt ſe applicare igni, aut rei ſummæ frigidæ. Summum autem frigus eſt in finibus Thraciæ & ſummus calor in ardore Aethiopię ſub ſidere cancri in ſolſtitio, ſcilicet æſtiuali, & quia neutrum mederi poteſt amori, infert Omnia vincit amor, & nos cedamus amori. & ita, miſer amator victum ſe fatetur. atque herbam dat amori. Sunt qui vt quantitatem ſeruent. legunt Omnia vincit amor, nos &. ſed verior lectio eſt & nos. Nam Virg. quoque licet raro primum tertij pedis, ſi ſit vltima dictionis, quemuis breuem, pro longa ponit. ſicut ibi. deſine plura puer, & quod nunc inſtat agamus. Ordo eſt. Ego (inquit Gallus) ibo & modulabor auena paſtoris ſiculi, id eſt Theocriti, i. modulis carminis Bucolici, carmina q̃ ſunt condita .i. compoſita mihi .i. a me. aut q̃ ſunt mihi .i. quæ habeo condita, i. compoſita verſu Chalcidico .i. Euphorionis Chalcidenſis, nam certũ eſt, i. decretum eſt mihi, malle .i. magis velle, & peligere pati in ſiluis, inter ſpelæa .i. ſpeluncas, & luſtra ac latibula, ſeu latebras ferarum, quã ſup. in tali amore perſiſtere (hoc eſt nõ ſolum pateret nobile carmen ita degenerare, vt paſtorali auena decantetur, verum & ipſe ego potius in ſyluis inter feras oberrẽ, quam hunc amoris ignem perpetiar. Innuit aũt Gallum eſſe alti animi) & certum eſt, me malle incidere amores meos teneris arboribus, i. in corticibus tenerarũ arborũ (Valla docet recte dici. incidere in arboribus, ſed non in ære, cũ ſolum dicatur, incido in æs. Verũ qui diligentius auctores legerũt, & incidi in ære dictũ inuenerunt) illæ .i. arbores teneræ creſcent, & vos amores creſcetis. quod aut demẽs amans optat, aut iam ſenior effectus veretur, vnde conſiliũ diſplicet, quia nihil eſt incõſtantius & ſui diſſimilius amante. Ego luſtrabo interea. ſ. dum amores creſcũt mænala .i. montẽ illũ Archadiæ, mixtis nymphis .i. per nymphas aut inter nymphas mixtus. aut ego mixtus nymphis luſtrabo .i. circumibo mænala aut venabor acres .i. feroces, & acriter impugnantes apros, & vlla frigora non vetabunt me circundare .i. obſidere canibus ſaltus parthenios, qui ſunt in Parthenio mõte Archadiæ. ego videor mihi iam ire per rupes & lucos ſonantes, i. in Archadia, in montibus dictis. & liber .i. voluptas, & libido eſt mihi torquere cornu .i. arcu partho .i. partico, in cuius extremis angulis cornu eſt. ſunt autem parthi optimi ſagittarij. ſpicula Cydonia, i. ſagittas creticas per modũ ſpicarũ factas. tanq̃ hæc. ſ. dicta, hoc eſt venatio, & ferarũ ſectandarum defatigatio, ſit medicina noſtri furoris .i. inſani amoris, aut tanq̃ ille deus .i. amor, aut cupido diſcat miteſcere .i. mitis fieri malis .i. incõmodis, & cruciatibus hominũ. Rurſus nec hamadryades .i. deæ ſiluarum, & per cõſequens imo à fortiori nec ſyluæ, nec ipſa carmina placent iam nobis, ipſæ ſiluæ quæ ſ. placuiſtis, concedite .i. ſimul cũ nymphis & feris veſtris cedite, quia noſtri .i. humani (aut de ſuis ſolius loquitur laboribus) labores .i. aut mala, aut conatus non poſſunt mutare, illum ſ. deũ. hoc eſt cupidinẽ, nec .i. non etiam ſi bibamus, Hebrum fluuium illum Thraciæ continuis niuibus inundantẽ medijs frigoribus, & ſi ſubeamus niues Sythonias .i. Thracias, hyemis .i. tempeſtatis aquoſa .i. quæ cadunt cũ aquis, aut quæ generant aquam, nec ſi verſemus .i. paſcendo circumagamus oues Aethiopum ſub ſidere cancri .i. in ſolſtitio æſtiuali, tunc .i. quando liber .i. cortex moriens aret .i. deſiccatur in alta vlmo. ſ. præ calore, & ſitu, quia amor vincit omnia, cedamus ergo & .i. etiam nos amori, & ita ſe victum fatetur Gallus. [Hæc ſat erit &c.] Finiturus cauſatum alloquitur muſas. & dicit ſe quidem pro modulis ingenij ſui ſatis ceciniſſe, precans, vt muſæ cætera defleant. deinde quaſi ipſe dum paſtoralia canit paſtor eſſet monet capellas vt iam ſaturæ redeant domum, per quod innuit ſe non plures Eclogas, quæ a capris dictæ ſunt decantaturum. Ordo eſt. O diuæ Pierides, i. muſæ in Pierio antro genitæ, & conuerſari ſolitæ ſat .i. ſatis erit veſtrum poetam ſ. me: loquitur .n. de ſe poeta, hæc. ſ. dicta carmina, dum ſedet & texit fiſcellam .i. vas vimineũ. gracili .i. tenui hibiſco .i. virgulto, hoc eſt dum de tenui argumento gracile carmen conficit. vos autem facietis Gallo hæc maxima. ſ. quæ nos poſſumus, facietis inquam hæc Gallo, cuius amor creſcit mihi in horas .i. per ſingulas horas tãtum .i. in tantum, quantum alnus viridis ſubijcit .i. ſurſum iacit, & ſurgit ſe nouo vere, id eſt in principio veris flante Fauonio, ſeu zephyro. Surgamus aut ſuos alloquitur aut muſas, vmbra ſolet eſſe grauis cantantibus, vmbra iuniperi, i. etiam minimi virgulti, aut præcipue iuniperi eſt grauis .i. moleſta, aut graue efficiens, & vmbræ nocent frugibus. & ita nunc impoſiturus finem muſæ ſilueſtri deteſtatur vmbras, ò capellæ ſaturæ ite domum, ite inquam. quia heſperus venit .i. aduesperaſcit. quaſi dicat iam opus ad extremum perduximus, ſatiſque capellis vnde iam ſaturæ ſunt, cecinimus.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS.

CORNELIVS Gallus magni fuit ingenij ac dexterrimi, poeta inſignis: conciliatus Auguſto, euectus eſt ad Aegypti præfecturam in qua cum eſſet accuſatus, ꝙ moliri diceretur quædam contra Auguſti voluntatem, ipſe ſe interfecit. Mortem hanc Virgilius deflet, ſub titulo amorum. [Sed quæ legat ipſa Lycoris) Ipſe Auguſtus, tantopere Gallo charus. [Neget quis carmina Gallo)vel tali viro, vel tali amico, vel tanto poetæ. [Quę nemora, aut qui)vbi erat Galli ſtudium erga poeticen: quod ſi in eo perſeueraſſet, nec ſe dediſſet tantopere amicitijs potentium, nec aſcendiſſet ad ea negocia, quæ illi necem attulerunt. [Habuere) Detinuere, nec accurreretis ad morientem, opem lauræ. [Nam neque Parnaſi] Omnia enim Græca ſtudia peruia ſibi fecerat Gallus. Non ergo fuit impedimento cognitio literarum, & poetarum Græciæ, quominus perſeueraret in cœptis tam feliciter ſtudijs. [Illum lauri, & fleuere myricæ) Omnes doluerunt mortem Galli. lauri, hoc eſt poetæ ac ſtudioſi. myricæ, plebes ſaxa, i. infimi in vulgo, & imperitiſſimi ac rudiſſimi, [Stant & oues circum) Carmen Bucolicum, quod ille cecinit. [Noſtri nec pęnitet)Nec illud carmē ita eſt a nobis tractatum, vt pœniteat illud in noſtras manus incidiſſe. [Nec te pęniteat) Non pœnitet illud noſtri, nec te pudeat illius, licet tantus in poetica ſis, & tam admirabilis, vt diuinus poſſis exiſtimari. [Venit & vpilio) Deſcribit omnium & plebis & procerum admirationem, quam ob cauſam periset Gallus, nam incredibile videbatur, aliquid eum cogitaſſe contra voluntatem Auguſti, tantum virum, tam prudentem, & tam Auguſto amicum, aut, Auguſtum tali amico nocere voluiſſe. [Galle quid inſanis] Apollinis erat, arcanum detegere, qui eſſet vaticinio præditus. is iubet Gallum magno animo caſum omnem expectare. Auguſtum Cęſarem eſſe ab eo alienatum opera eorum, qui Gallo ipſi male vellent, hoc eſt quod dicit, ſecutum eſſe alios in rebus inimicis atque hoſtilibus, aduerſus Gallum. [Ecquis erit modus?]quis erit finis anxietudinis, & mœroris huius? Amor dominandi in principe cæcus eſt. cōtra quem ſi quis fingatur aliquid tentaſſe, implicabilis eſt offenſio, nulla ſatisfactio ſufficit: [Nec gramina riuis, nec Cyth.] Similitudo eſt hæc prioris dicti. Senſus eſt, quemadmodum nec gramina aturātur riuis, ita nec amor lacrymis. [Triſtis at ille tamen)Mœſtus de amiſſis, amico & vita, & iam mori certus, commendat ſtudioſis memoriam ſui, quando ea ſola reſtat ex tāta fortuna. [Atque vtinam ex vobis,) vtinam manſiſſem in ſtudiis literarum, & vita priuata, fuiſſem vel eruditus. vel ſi hoc conſequi non eſſet datum, ſtudioſorum aſſecla, [Certa ſiue mihi Phyllis)Non defuiſſent in vita illa oblectamenta, ſi non tam ſpecioſa, vt in hoc ſplendore dignitatis, at nō minus ſuauia. [Serta mihi Phyllis legere) duo adeſſent ſerta, i. honor, ingenij, cantus, i. delectationes. [Hic gelidi fontes) Et cantarem, hæc, nempe celebrarē res Auguſti: Veni Auguſte ad delectamenta Italiæ tuæ, veni ad triumphos, & fructum tuarum victoriarum. [Nunc inſanus amor)Sic ego in tanta pace & quiete vixiſſem, nunc ex amicitia Auguſti viuo inter hoſtes capitales qui mihi conflarunt hanc calamitatē, & inter, media arma, quæ caput & vitam meam impetūt, [Tu procul a patria)tu mutatus erga me, ꝓcul a ſolita tua humanitate, & benignitate, a ciuilitate Romana. [Nec ſit mihi credere tantum) Nec ſit mihi fas credere tantum flagitium: ſed ſic narrant. [Alpinas ah dura] Mutatus in duritiem barbaricā, non contra alios, erga quos clementiſſimus es, ſed contra me vnum. De Auguſti clementia, Seneca libro de Clementia, [Ah te ne frigora lædant] Iam de mē non ſum ſolicitus, ſed de te, ne immutato ingenio iſto tuo clemētiſſimo fias inuiſus. [Ibo & Chalcidico)Scribam Auguſto, me redditurum ad vitam priuatam, acturum procul ab vrbibus & congreſſu populorum, inter literas & ſiluas. [Inter ſpelæa ferarum male pati)Solari deſiderium, quod me ſemper de Cæſare ſequitur, quocunque me recepero. [Teneriſq́. meos) Poematis mandare amores meos. qui creſcent ſimul cum ipſis carminibus. [Non me vlla vetabunt frigora) Venena detractionum, & inſimulationum non impedient meas delectationes. [Tanquā hæc ſit noſtri medicina furoris)Ironia eſt, quaſi vero ſic poſſem mederi huic meo caſui, aut amori meo erga Auguſtum. [Iam neq. Hamadryades)Inconſtantia tumultuantis affectus, vt aſpernetur concupita, & concupiſcat paulo ante damnata. [Non illum noſtri)Cupidinem dominandi, & zelum, ne quis attingat principatum, aut ædat, aut imminuat eius dignitatē, & auctoritatem: hanc inquam cupiditatem nulla res poterit mitigare. [Dum ſedet) Dum agit in ocio literarum, vt illic: Studijs Florentem ignobilis ocij. [Et gracili)Exercet ſtylum tenuem ac demiſſum, nempe de paſtoritia materia. [Hæc facietis maxima Gallo)Sunt hæc quidem ex ſe parua, ſed ſi vos aſpiratis operi, & additis Genium, quem liber victurus debet habere, fient maxima in laudē Galli. Vel parua hæc, vobis fauentibus videbuntur Gallo maxima optanti, fiſtula poetarum canat amores ſuos. [Gallo cuius amor)Virgilius amicus verus & conſtans, quem viuum dilexerat non diſſimulat ſe mortuum diligere, & quod plus eſt augeri illius deſiderium, non in dies modo, ſed etiam in horas. [Subijcit)vel rurſum iacit, hoc eſt profert, a ſubſum, quaſi ſurſum, more priſco, vel Subijcit, hoc eſt ſubtus iacit, nam arbores tantum ferunt ſub terra extendere radices, quantum ramos ſupra terrā:

P. Virgilij Maronis Bucolicorum finis: In quibus poſt eorum iam peractam impreſsionem, aliquos uerſus aliter ſe habere inuenimus in quoddam exemplari manu ſcripto; quos hic annotaſſe non inutile ſtudioſis diximus.

EX TITYRO.

Nos patriam fugimus, tu Tityre LENTVS in vmbra.

EX EODEM.

Noram ſic MAGNIS componere PARVA ſolebam.

EX ALEXI.

Et vos ô lauri carpam. & te proxima Myrte,
Sic poſitę: quoniam &c.

EX PALAEMONE.

Si vitulam ſpectes, nihil eſt, quòd pocula laudes.

EX EODEM.

Et fugit IN ſalices, & ſe cupit ante uideri.

EX POLLIONE.

ROBVSTIS quoque iam tauris iuga ſoluet arator.

CONSTANTII FANENSIS annotationes non negligendæ ſuper nonnullis primi Georgicorum verſibus.

NON videtur vllo modo prætereũdus Virgilij locus. i. Georg. lib. nõ parua indigens penſitatione, cũ duas iũctim fabulas complectatur, quarum vnam ab interpretibus non animaduerſam, alteram vario modo traditam liceat intueri. Locus hic eſt. Tuque, ô, cui prima frementẽ Fudit equum magno tellus percuſſa tridenti Neptune. Ad quẽ medullitus intelligendum hoc in primis ignorare non debes: Neptuni & Mineruę contẽdentium fabulam alio modo, quàm Seruius explicet traditam inueniri. Stat. in 12. Theb. Ipſe quoque in pugnas vacuatur collis, vbi ingens Lis ſuperum. dubij donec noua rupibus arbor Surgeret, & longa refugium mare frangere vmbra. Ferunt enim Neptunum & Mineruam de imponendo Athenis nomine concertãtes, Cecrope. qui διφυὴς. i. biformis fuit appellatus. in iudicem electo conueniſſe, vt qui rem hominibus proferet vtiliorem eius arbitrij ſententia, is a ſuo nomine vrbem nuncuparet. Ac Neptunũ percuſſa tridente terra fontem a quę ſalſę, cui poſtea ob id mare nomen fuit, vt Herod. in 8. teſtatur, & Papinus, quo citatus eſt loco ſubinnuit: Palladem vero oleam ictu ſuę cuſpidis euocaſſe: quibus animaduerſis Cecropem meliorem eſſe oleam ratum Mineruę litem adiudicauiſſe. Quapropter iratum Neptunum totam Athenienſium oram inundaſſe, ac ipſis prębuiſſe in pœnam, vt in publicis conſultationibus deteriorem ſemper ſequerentur ſententiam, ac ſemper in congreſſibus, & bellorum incendijs eſſent occupati. hęc ex Herodoto, Euſebio Chronographo, & Ariſtophanis commentario diuerſis in locis. A quibus non multũ diſſidentia Varro tradidit, vt auctor eſt Aug. 18. ciuitatis diuinæ, ſic inquiens, Cum apparuiſſet Athenis repente oliuæ arbor, & alio loco aqua erupiſſet, regem prodigia iſta mouerũt. Et miſit ad Apollinem Delphicum ſciſcitatum: quid intelligendum eſſet, quidue faciendum. Ille reſpondit, quòd olea Mineruam ſignaret: vnda Neptunum. Et quod eſſet in ciuium poteſtate, ex cuius nomine potius duorum deorum quorũ ſigna illa eſſent, ciuitas vocaretur. Iſto Cecrops oraculo accepto ciues omnes vtriusque ſexus (mos enim eis tunc in eiſdem locis erat, vt fœminę publicis conſultationibus intereſsẽt) ad ferendum ſuffragium conuocauit. Conſulta igitur multitudine mares pro Neptuno, fœminę pro Minerua tulere ſententias. Et quia vna plus inuenta eſt fœminarum, Minerua vicit. Tunc Neptunus iratus marinis fluctibus exæſtuantibus terras Athenienſium populatus eſt. Cuius vt iracundia placaretur, triplici ſupplicio dicit idẽ auctor ab Athenienſibus affectas eſſe mulieres. Vt nulla vlterius ferret ſuffragia: Vt nullus naſcentium maternum nomen acciperet: Vt nequis eas Athenis vocaret. Hactenus Auguſtinus. Quę ſi ita ſunt ad aliam fabulam opus fuerit Virgil. reſpexiſſe, quę ictu in Theſſalia ſaxo tridentis impulſu excitum à Neptuno equũ confingit, Luc. in vj. Pharſalię, Primus ab ęquorea percuſſis cuſpide ſaxi. Theſſalicus ſonipes bellis feralibus omen Exilijt. Quod & Papinianus interpres in illud iiij. Thebaidos: Et inde iugo luctatur Arion. Et Probus Virgilianus interpres in hunc, de quo agimus locum, tetigere. Quorum ille in hũc modũ ſcribit: Cum olim eſſet ignotus mortalibus equorum vſus, & eis indigerent: Neptunis in Theſſalia percuſſa tridente terra duos pariter eduxit: Scyphium, & Arionem. Hic autem in hunc. Campi in Theſſalia ſunt Petręi, in quibus locus Petra nomine percuſſus tridente Neptuni, equum, qui Scyphios vocatur, eduxit. Romani autem Neptunum equeſtrem vocant: gręci ἱππικὸν ποσειδῶνα, ꝙ exiſtimetur prĩceps originis equorum. Et iccirco etiam poetæ tradunt ab eo donatum equum Adraſto Ariona, & Iunoni Xantum, & Cyllaron: Quos illa dederit Caſtori & Polluci. Hæc illi. Vnde neceſſe relinquitur. vt prima tel. in Mar. carm. Theſſalia intelligatur. Inquam. cum Deucalionis tempore maiorem græciæ partem diluuium inundaſſet, multi lintribus confugientes incolumes euaſerunt, auctore Iuſtino, Vnde datum fabulæ argumentum, quod Deucalion hominum conditor fuerit, & Theſſalia Terrarũ omnium prima extiterit, quoniam inde poſt Diluuium in ceteram græciam coloni emiſſi fuerunt. Eius ſane in Theſſalia loci, quem Petram teſte Probo diximus nũcupatum, meminit Apollonius in iij. Argon. vbi eius interpres certamen quoddam fieri ait conſueſſe in honorem Neptuni, indeq. ipſum deum apud Pindarũ Petræum appellari: Cæterum ſi quiſpiam Seruij fabulam ſequi maluerit, illud aduertat, primam tellurem non litus, ſed Athenas exponi debere. Quoniã Athenienſes αὐτόχθονας i. indigenas ſeſe appellauerint Auctore Thucydide. vnde Autochthones Attici Apuleio dicuntur. 11. Meta. Propter quod & fœminas ἀστάς. viros, ἀστούς, vrbem ἄστυ, arcem eius πόλιν nũcupabãt, vt Stepha. ſcri. Nam ij primi vrbes condidiſſe, & omnes orbis terrarum gentes generis vetuſtate præceſſiſſe traduntur. De qua inter græcos cum Argiuis, vt inter barbaros Phryges cum Aegyptijs contenderunt, teſte Pauſania. quod autem prima Tellus pro littore capi non poſſit: Statij, Pauſaniæ, ac Probi auctoritate probatur. Qui eam contentionem in Athenarum arce non in littore factam meminerunt. Licet quiſpiam poſſet reſpondere, eos auctores nihil Seruiano interpretamento reluctari, quoniam alia ſemita ingredi, quàm Seruij, manifeſte appareat. Sed quod ego tempus in nugis contero? & non potius veritatis fores patefacio? Sciant igitur omnes volo, quòd etiam ſi Palladis cum Neptuno contentio eo modo ab alijs narrata inueniretur, quo à Ser. in hos Virgilij verſus, & in octauum Aeneid. ac Lactantio vij. & xij. Theb. commentario memoratur, nõ poſſet vllo pacto illis verſibus à Marone ſignari. Quoniam inconſideratus inſultusq. nimium poſſet appellari: ſi beneuolentiam fauoremq. aucupari cupiens à Neptuno, illud ei ob oculos poneret, quo maximum in ſe odium maximamq. indignationẽ eſſe concitatutus. Nam quid ſtultius, quàm ei, à quo gratiam captare quis ſtudeat, aliquid in mentem reducere, quod in eiuſdem dedecus referatur? Vt in tuto igitur ſimus, inuentum in Theſſalia ab Neptuno equum a Virgilio ſignificari dicamus, & primã Tellurem Theſſaliam exponamus. Sed quoniam de Neptuni fonte, & olea fecimus mentionem, non prætereamus quæ ſuper vtriusque ſcitu digna inuenimus. De fonte ſic Pauſanias in Attica delubrum quod Erechteon appellant. vbi ingreſſus fueris, videas aram Neptuni, ad quam ex oraculo Erechtheo ſacrificant. intus aqua marina in puteo. Quod ſane non eſt admodum mirandum. Nam quicunq. cõtinentem ſine portu incolunt: idem habẽt cum alij omnes, tum Cares, potiſsimum Aphrodiſij. Sed in hoc puteo illud hiſtoriæ memoria dignum eſt. quòd fluctibus reſonat flante auſtro, & in ſaxo tridentis ſpecies conſpicitur. Quæ duo teſtimonia præſto fuere Neptuno de regione certanti, hæc Pauſanias. Quę ideo recitanda cenſuimus, vt, qua cauſa hunc fontem Ouid. Fretum vj. Metam. appellauerit, non ambigeres. Nam eum non ob aquę tantum ſalſedinem Maris, ac freti nomen, ſed & propter fluctuationem accepiſſe crediderim. Ouidij verſus hi ſunt:

Stare deum pelagi longoq; ferire tridente.
Aſpera ſaxa facit: medioque vulnere ſaxi.
Exiliſſe fretum: quo pignore vendicet vrbem.

Licet nonnulli ad fabulam reſpicientes, quam Seruius & Papinianus interpres exponunt, corruptis prototypis ferum repoſuerint. Cum non aliter quàm fretum, quiſquis ille fuit ſiue Donatus, ſiue Lactantius, qui eius poetæ fabula ſoluta oratione in cõpendium tranſtulit, ſcribẽdum eſſe admoneat. Quod ad oleam autem attinet, idem Pauſanias memoriæ tradit, eam cum Medorum incendio vrbs conflagraſſet, ſimul arſiſſe, ſed eodem die in duorum cubitorum menſuram excreuiſſe. Herodotus vero in Vrania aliquarum ab hoc diſſidens meminit, poſtridie q̃ ea cum templo exuſta eſt: Athenienſes ab rege iuſſos rem diuinam facere (cum in templum aſcendiſſent) editum à ſtirpe virgultũ inſtar cubiti reperiſſe. Qui auctor in Terpſicore ſcri. orta Epidaurijs ſterilitate, quoniam conſultum ab ijs oraculum reſponderat Damię, & Auxeſię ſimulacra ex olea eſſe erigẽda, nec vſquam genitę oleę niſi Athenis tunc erant: Athenienſes vnam illi oleam incidendam permiſiſſe hac conditione. vt quotannis Mineruę Poliadi. i. vrbanę (nam ſupra diximus πόλιν. vrbem proprio nomine Athenarum arcem fuiſſe nuncupatã) & Erechtheo ſacra Athenas deferrent. Oleaginum pręterea, ramum Mineruæ ſolitum in Pathenæis offerri Statianus interpres in ij. Theb. cõmentario docet. Quem tantæ venerationis, & ęſtimationis fuiſſe inuenimus, ut Epimenides Phęſtius (qui in condẽdis Athenienſium legibus Solonis fuit auditor) tum ab illis diſcederet multos honores, & diuitias largiri nolentibus, ſolum popoſcerit, atque acceptum tulerit, auctore Plut.

SERVII HONORATI MAVRI In primum Georgicon, Commentarius.

VIRGILIVS in operib. ſuis diuerſos eſt ſecutus poetas: Homerũ in Aeneide, quẽ licet longo interuallo, ſecutus eſt tñ: Theocritum in Bucolicis, à quo longe non abeſt. Heſiodũ in libris, quẽ penitus reliquit. (Hic aũt Heſiodus fuit de Aſcra ciuitate, qui ſcripſit ad fratrẽ ſuũ Perſen librum quẽ appellauit ἔργα καὶ ἡμέραις, i. opera & dies. Hic aut liber continet, quẽadmodũ agri, & quibus tẽporibus ſint colendi, cuius titulũ transferre noluit, ſicut Bucolicorũ tranſtulit, ſicut Aenei. appellauit ad imitationẽ Odyſſeæ: & tñ eum ꝑ periphraſim primo exprimit verſu, dicens, Indicabo quo opere, & quibus tẽporibus ager colendus ſit. Ingenti aũt egit arte, vt potẽtiã nobis ſui indicaret ingenij coarctando lata, & anguſtiora dilatando. Nã cũ Homeri & Theocriti prolixitatẽ i breuitatem collegerit vnũ Heſiodi librum diuiſit in quatuor, quod rõne nõ caret, nam omnis terra, (vt etiam Varro docet) quadriſariam diuiditur. Aut. n. aruus eſt ager. i. ſationalis, aut conſitus, i. aptus arboribus, aut paſcuus, qui herbis tñ & aĩalibus vacat. aut florens, in quo ſunt horti apibus congruẽtes & floribus. Male aũt quidam Georg. duos tñ eſſe aſſerũt libros, dicẽtes Georgica eſſe. ſ. γῆς ἔργον. i. terræ operã, quã primi duo continẽt, libri, neſciẽtes tertium & quartum, licet Georgicam non habeant, tñ ad vtilitatem ruſticam pertinere. nã & pecora & apes habere, ſtudij eſt ruſtici, licet poſſimus agriculturam ẽt in his duobus ſequẽtibus inuenire. Nã farrago ſine cultura nõ naſcitur, & in hortis colẽdis nõ minorẽ q̃ circa terras, conſtat impẽdi laborẽ. Et hi libri didaſcalici sũt. Vnde neceſſe eſt vt ad aliquẽ ſcribantur, nam præceptũ & doctoris & diſcipuli perſonam requirit; Vnde ad Mecœnatem ſcribit, ſicut Heſiodus ad Perſen. Lucretius ad Memmium. Sane agriculturæ huius pręcepta non ad omnes pertinent terras, ſed ad ſolum ſitum Italię. & ꝑcipuæ Venetiæ, teſte ipſo Virg. qui ait: Tibi res antiquę laudis, & artis Ingredior. cum de Italia diceret. [Quid faciat lætas ſegetes;] Quę res terras pingues efficiat. nã ſegetem modo pro terra poſuit, ſicut alibi, Horreſcit ſtrictis ſeges enſibus. Pingues autẽ efficit terras (ſicut paulo poſt dicturus eſt) cinis, intermiſſio arãdi, incenſio ſtipularum, ſtercoratio. Vnde ẽt lętas ait. Nam fimus, qui per agros iacit̃, vulgo lętame vocatur [Quo ſydere terrã] Quo tpe. ex ſyderib. n. tẽpora colliguntur. Et ſciendũ quatuor primis verſibus textũ ſequentium quatuor librorũ per ordinẽ contineri. [Vlmiſq; adiũgere vites] Secundũ Italiæ ſitũ locutus eſt, in qua vites altius eleuantur. ſic alibi, Nõ eadem arboribus pendet vindemia noſtris. [Quæ cura boum. qui cultus habendo Sit pecori] aut in ſequenti expergeſis eſt, vt hoc ſit, Qui cultus habẽdo ſit pecori, qd̃ eſt, q̃ cura boum. Aut certa κατ᾽ ἐξοχὴν ait boues, & poſtea intulit cæteia pecora, vt maius animal ſepararet a minoribus, ſicut & hominibus facit, dicens, Reliquias Danaum, atq. immitis Achilli. [Habendo pecori,] Hoc eſt, vt habeatur pecus. [Experientia] Vſu, natura doctrina. [Parcis] Aut ſeruatricibus frugum, aut frugi, quæ mella cuſtodiunt.

QVID faciat lætas &c.] Qñquidem titulus operis per Mancin. quem integrum appoſituri ſumus notus eſt, nec de numero librorũ ambigitur, auctoriſq. vita ex Bucolicorũ pambulis notiſſima eſt, multaq. ꝑ Ser. graphice, & diſerte elucidãtur, ne nihil dicam, pauca in faſciculum collegero. Notum eſt ex Horatio de arte quod aut ꝓdeſſe volũt, aut delectare poetæ, aut ſimul & iocũda, & idonea dicere vitæ, quæ omnia vbique Maro noſter perquam anxie obſeruauit, nam vbique & prodeſt, delectat plurimum, ſic tñ vt in quibuſdam plus ad delectationem, in quibuſdam plus ad vtilitatem, in quibuſdam quaſi æquis oculis ad vtranq; reſpexiſſe videatur. In Bucolicis. n. tametſi proſit, & priuatę rei. nam agros ſuos recepit, & publicę Mantuanorũ, quibus commiſerationem impetrauit, potius tñ (vt carmen inſtitutum eſt) delectat hic cõtra nam tametſi delectet maxime cu oia iucundiſſime deſcribat. & fabulamenta iucundiſſima vt de Ariſtæo inſerat, plus tñ prodeſt. Quia agriculturam cui ſecundam, & proximam, diuinæ contemplationi contribuit gloriam, edocet, vt pote, qua nihil vtilius, nihil ſalubrius. nihilque laudabilius ad

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON, LIBER PRIMVS. AD MOECENATEM.

P. OVIDII NASONIS IN PRIMVM Georgicon Virgilij Tetraſticon.

Quid faciet læta ſegetes: quę ſidera ſeruet
Agricola, vt facilem terram proſcindat aratris;
Semina quo facienda modo, cultusq́ locorum
Edocuit: meſſes magno cum fœnore reddi.

ANTONII MANCINELLI in eundem Argumentum.

Scribit, arandus ager quo ſidere, quidve ſerendum
Alternis annis, quid læta & pinguia reddat
Arua ſimul, ſegetes quo tempore rite ſerendum.
Diuidit & cœli Zonas, & tempora Lunæ.
Sidera ſæua docet, Diuumq́ indicit honorem.
Hinc tempeſtatum prognoſtica plura notantur,
Cæſaris hinc diram portenta notantia cædem.

QVID faciat lętas ſegetes, quo ſidere terram
Vertere Mœcenas, vlmisque adiungere vites,
Conueniat; quæ cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori, atque apibus quanta experiẽtia parcis,
Hinc canere incipiam. Vos ò clariſſima mundi

ad philoſophiam aſpirare non valẽtibus cõtingere poſſe, Eſt in quam, vtiliſſima, nempe quod ab ea tota vitæ noſtræ alimenta dependeant, nihilq. nec in ciuitatibus nec in agris, ſine ea ſubſiſtere poſſet. Eſt præterea ſaluberrima, vt quæ per honeſtã exercitationem corpus & animũ vegetet, & incolumitate beet, quocirca Aeſculapius ille medicinarum deus in agro ſibi ſedẽ delegiſſe putatus eſt, Eſt ad hoc apprime laudabilis, nam & egregie laudatum Priſci Rom. putabant quem bonum agricolam cenſerent primo reſque ſibi a leguminibus quæ optime ſeuerãt titulum comparabãt, vnde Ciceronis Fabij, Lentuli, atq. alij multi. Quin adeo ſaluator noſter niſi agricolam laudandum cenſuiſſet, non dixiſſet. pater meus eſt agricola. Ego vitis vera: Ego paſtor bonus. *Propoſitũ auctoris.* Nec Noe, Abraham, Loth. Moyſes. Dauid, ceteriq. laudatorum proceres, aut paſturæ, aut agriculturæ incubuiſſent ſi quid dedecoris, vt alijs multis adiectũ vidiſſent. Sed ne in remota laborum, perſpicuum eſt Maronem in hoc opere profuiſſe plurimũ. in Aeneide vero, vt illic dicemus ex ęquo & profuiſſe & delectaſſe, videtur ergo conſtituiſſe, vt alibi potius delectaret, alibi prodeſſet, alibi vtrũque faceret. Item, vt (ſicut in Bucolicis dictũ eſt) totam ruſticorũ vitam deſcriberet, Paſtoralem, videlicet arualem & militarem. Præterea, vt Græcorũ gloriam in Latium traduceret, eoſq. imitaretur, ſicut in Heſiodũ quem longe omnium conſenſu ſuperat. *Qualitas carminis* Qualitas carminis eſt doctrinalis in mediocri ſtylo verſata, vnde & triplicẽ ſtylum obſeruare conſtituit, vt alibi quoq. diximus. *Argumẽtum.* Argm̃ operis eſt agricultura. Atque vt quadruplex eſt ager, ſationalis.ſ. quem quia aratur aruum vocamus. arboribus cõſitus, quem arbuſtum vocamus, paſcuus, & floridus. ita quatuor libros conſcripſit quos prælibauit in principio dicens, quid faciat lętas ſegetes, quo ſidere terram Vertere.ſ. conueniat, vbi & aruum deſcribit, & primi libri argm̃ tangit, Vlmiſq. adiungere vites conueniat, vbi arbuſtũ exprimit, nã arbuſtum dr̃ vitibuſq. arboribuſq. cõſitus ager. vnde ſignãter dicit vlmiſq. adiungere vites. Quæ cura &c. vbi paſcua tãgũtur, & tertij lib. materię, Atq. apibus &c. quę.ſ. in florido agro verſantur: vnde eſt quarti libri farrago. Proponit ergo more latinorum poetarum, & deinde inuocat, ibi, Vos ò clariſſima mundi lumina, captat beneuolẽtiam Mecœnatis ſtatim in principio compellans eum, vt cui opus nũcupet. Sed & Aug. Cæſarem inuocat ibi, Tuq. adeo &c. Deinde exequitur propoſitum ibi. Vere nouo. Eſt ergo duplex pars procemialis, & executiua. Verum quia omnia ſatis declarantur binis commentarijs, ſatis erit ordinem poſuiſſe cum explanatione familiari. Ordo igitur argumenti Ouidiani eſt, Virg. ſup. aut primus liber Georg. edocuit.i. expreſſe, & dilucide, quid.i. q̃ res faciat ſegetes.i. ſm̃ Seru. terras ſatas, aut ſegetes.i. herbas ſeminũ ſatorũ, lætas.i. pingues, ab vbertate lætitiã inſpicientib. afferentes, & q̃ ſydera agricola ſeruet.i. ſeruare debeat, vt proſcindat.i. ante ſationẽ ſcindat, & ſulcet terram facilẽ.i. paratã, conuenientẽ, & cito quod poſtulat facientem, aratris.i. vomere, & reliquis inſtr̃is arãdi. & quo ſemina ſup. ſint iacienda.i. deiicienda in terra, hoc eſt quõ ſeminãdu ſit. & edocuit cultus.i. culturas, & vt imperitiores dicũt cultiuationes locorũ.i. tractũ, & regionum, hoc eſt quis cultus cuiq. loco conueniat, & docuit meſſes reddi.ſ. ſatoribus cũ magno fœnore.i. excremento & vſura. Ordo textus auctoris eſt. O Mecœnas ego incipiam canere hinc.i. ab hoc loco, deinceps.i. in hoc toto t̃pe. quid faciat ſegetes.i. aut terras, aut herbas ſeminum ſatorum, lætas.i. pingues. & vbertate animũ inſpicientium lætificantes, & quo ſydere, i. qua conſtellatione, aut in cuius ſyderis ortu conueniat, i. conueniens, ac decens ſit. (Aliqñ cõuenire eſt congredi, & citare conuentũ, & id cum accuſatiuo. aliqñ in conſenſu eſſe, vt hic conuenit inter nos.i. in hoc non diſſentimus) vertere, ſ. arando terram, & id quidem in primo lib. & quo ſydere conuenit adiungere vites, vlmis, i. arboribus illis raris frondibus, quibus conuenienter adiunguntur vites. & hoc in ij. lib. & quæ cura, ſup. ſit boum, & qui cultus, i. quæ cura, & quæ diligentia ſit pecori habendo, i. vt habeatur, quod ad tertium librum pertinet. & quanta experientia, id eſt quantum experimentum ex induſtria naturali ſit apibus parcis, quæ.ſ. inuentis abſtinent, & in medium reponunt, quæ res ad quartum librum reſpicit, cętera in ſequentibus explicabuntur.

Lumina, labentem cęlo quę ducitis annum;
Liber; & alma Ceres, veſtro ſi munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit ariſta,
Poculaq; inuentis Acheloia miſcuit vuis:
Et vos agreſtum pręſentia numina Fauni,
Ferte ſimul Faunique pedem, Driadeſque puellę:
Munera veſtra cano. tuq. ò, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percuſſa tridenti,
Neptune: & culto nemorum, cui pinguia Cææ
Tercentum niuei tondent dumeta iuuenci.

SERV. VOs ò clariſſima mundi Lumina. Liber, & alma Ceres. Stoici dñt non eſſe niſi vnũ deũ, & vnã deã, eandemq. eſſe poteſtatẽ, q̃ p̃ rõne officiorũ noſtrorũ, varijs noĩbus appellaretur. Vñ eundẽ Solẽ, eũdẽ Liberum, eundẽ Apollinẽ vocant. Itẽ Lunã eandem Dianam, eandem Cererem, eãdem Iunonem, eandẽ Proſerpinã dñt, ſm̃ quos, pro Sole & Luna, Liberum & Cererem inuocauit. [Quæ ducitis annum] Quorum curſu tempora computãtur. Nam per Lunam menſis: per Solem, annus oſtenditur. [Alma Ceres] Alma ab alendo: Ceres à creando dicta. [Si munere] Siquidem. nam ſi confirmantis eſt. [Chaoniam pingui glandem mutauit ariſta] Epiroticam a loco in quo abundant glandes, q̃bus antea homines veſcebantur. Et modo ſpeciem pro genere poſuit. non.n. aut in Epiro tantum glandes fuerunt, aut de ſolo Acheloo homines potare cõſueuerant. Sane Acheloia non pręter rationem dixit. Nã ſicut Orpheus docet, generaliter aquam veteres Acheloum vocabat. Sed quia ſpecialiter quidẽ fluuius Achelous dicitur, aut ſpecies eſt pro genere, aut ſm̃ antiquitatẽ eſt locutus. [Pingui ariſta] Ariſtam modo pro frumento poſuit. Et affectare ait pinguẽ ariſtam, cum proprie ariſta ab ariditate ſit dicta. [Et vos agreſtum p̃ſtia numina Fauni].i. propitia. vt, Nec tam p̃ſtes alibi cognoſcere diuos. quorum pręſentia fauor eſt. Et bene de diuerſis rebus dicturus, diuerſa inuocat numina. [Ferte ſimul Fauniq. pedẽ] Ferte, aut ſimul venite, aut date carmini meo facultatem, quod vtiq. pedibus cõtinetur, vt ſit, Ferte pedem, metricam præſtare rationem. [Cui prima frementem Fundit æquum magno tellus percuſſa tridenti] Fabula talis eſt. Cum Neptunus & Minerua de Athenarum nomine contenderẽt, placuit dijs vt eius nomine ciuitas appellaretur, qui munus melius mortalibus obtuliſſet. Tunc Neptunus percuſſo littore equum animal bellis aptum produxit: Minerua, iacta haſta, oliuam creauit, quæ res eſt melior cõprobata vt pacis inſigne, Vt autem modo Neptunũ inuocet, cauſa eius muneris facit, quia de eq̃s eſt dicturus in tertio, alioquin incõgruũ eſt, ſi de agricultura locuturus numẽ inuocet maris. Equũ aũt à Neptuno progenitum, alij Scythiũ, alij Syronẽ, alij Arionẽ dñt fuiſſe noĩatũ. Et ideo dr̃ equũ inueniſſe, q̃a velox eſt eius numẽ, & mobile, ſicut mare. Vnde ẽt Caſtor & Pollux, quia eorũ velociſſimæ ſtellæ ſunt, equos in tutela hẽre dñr. [Et cultor nemorũ, cui pinguia Cææ] Ariſtæum inuocat, i. Apollinis, & Cyrenes filium, quẽ Heſiodus dicit Apollinem paſtoralẽ. Hic (vt etiam Salluſt. docet) Poſt laniatum à canibus Actæonem, filium, matris inſtinctu, Thebas reliquit, & Ceam inſulam tenuit primo, adhuc hominibus vacuã, poſtea relicta, cum Dædalo ad Sardiniam tranſitum fecit.

ASC. VOS ò clariſſima &c.] Poſt prælibationem ac propoſitionem rerum deſcribendarũ inuocat auctor diuerſa numina, Cererem propter primi libri argm̃, Liberũ, Faunos. Dryadas, & cetera numina ſilueſtria & Pallada p̃p ſecundi. Liberum quidẽ propter vites, & cetera propter arbores quibus maritantur. & Pallada propter oliuas. Item Neptunum propter tertij, produxit.n. equũ & Ariſtæum propter quarti argm̃. ſed & nymphas p̃pter omnia, nã omnibus pluuiæ conducunt. Cæſarem aũt Auguſtum præcipue propter meſſem, quæ ad primum librum ſpectat. Inuocat præterea Solem & Lunam, quæ in generationibus & productionibus rerum potiſſimum valẽt, efficaciuſq. qua cauſæ particulares, vnde primo loco inuocantur. Ordo itaque eſt. O vos clariſſima lumina mundi.ſ. Sol qui & Apollo, & luna quæ & Diana, Sed Seruius vult ex auctoritate Stoicorum Liberum eſſe Solem, ſicut & Apollinẽ, Cererem etiam Dianam, ac Lunam, iuxta quod & ordo eſſet, ò Liber & Ceres, appoſitorie, clariſſima lumina mundi quæ ducitis.i. viciſſim traducitis. (Fecit enim deus duo luminaria magna, alterum vt præeſſet diei, alterum vt nocti) annum labentem.i. decidentem, & dependentem cœlo.i. à primo motore, ac motu primi mobilis (ceſſante.n. motu non perciperetur tempus) Sed melius eſt ſm̃ Mancin. vt diuiſim con

Nec tibi regnandi veniat iam dira cupido,
Quamuis Elyſios miretur Græcia campos:
Nec repetita ſequi curet Proſerpina matrem)
Da facilē curſum,atque audacibus annue cœptis:
Ignoraſque viæ mecum miſeratus agreſtes
Ingredere,& votis iam nunc aſſueſce vocari.

ſcimus q̨s deus eē velis. nā deū fieri maximū eſt,in poteſtate aūt habere, q̨s deus velis fieri plus eſſe q̄ maximū,cōſtat. [Vrbis ne inuiſere Cæſar] Vtrū velis terrarū,an maris,an cęli īperiū poſſidere. [Tēpeſtatūq. potētē]An bonarū tēpeſtatū, vt, Vnde hæc cā clara repente Tēpeſtas? Aut tēpeſtatū. aut temporum, ſicut vbique Sal. [Materna myrto] Quæ in honore eſt Veneris, à qua Auguſtus originē ducit. [Numina ſola colant] .i.magna quaſi melior ſit ſuturus,& Neptuno,& ceteris dijs marinis.[Thule]Inſula eſt Oceani inter Septentrionalē,& occidentalem plagā,vltra Britāniā, Hiberniā,& Orchanas,eſt aūt inſula Oceano vltima,in qua cum Sol in cancro eſt,perpetui dies ſine noctibus eſſe dicuntur.[Tethys emat omnibus vndis:] Tethys vxor eſt Oceani nympharum mater. Quod aūt ait. [Emat] Ad antiquum nuptarum pertinet ritum,quo ſe maritus,& vxor inuicem emebant, ſicut habemus in iure.[Tardis ſidus te menſibus addas] .i.æſtiuis. [Qua locus Erigonem inter,chelasq. ſequentes[Aegyptij duodecim eſſe aſſerunt ſigna, Chaldæi vero vndecim.;Nā Scorpiū,& Libram vnum ſignum accipiunt.Chelæ.n.Scorpij Librā faciunt.Iidem Chaldęi nolunt æquales eſſe partes in omnibus ſignis,ſed pro qualitate ſui, aliud ſignū 20. aliud 40.habere,cum Aegyptij tricenas eſſe partes in omnibus velint.Modo ergo ſ̄m Chaldæos locutus eſt. dicens,poſſe eum habere locum inter Scorpium & Virginem. nam Erigone ipſa eſt Virgo.Sciendum eſt deinde voluiſſe maiores in his ſignis eſſe deorū domicilia,vt,Solis eſt Leo.Lunæ vero Cancer.Ceterorum vero quinque planetarum bina ſunt ſigna, prout ſ: rō ſiderum ſequitur.Nam primus circulus a terra Lunæ eſt,ſecundus Mercurij,tertius Veneris,quartus Solis,quintus Martis,ſextus Iouis,Saturni vltimus.Sed remotis Sole,& Luna, quorum ſunt domicilia Leo & Cancer,hi quinque ordine quo eorū ſunt circuli,bina poſſident ſigna,vnum à ſequentibus,& vnum à ſuperioribus,vt Mercurij ſint Virgo & Gemini,Veneris Libra & Taurus,Martis Scorpius & Aries,Iouis Sagittarius & Piſces,Saturni Capricornus, & Aquarius. Vnde ꝑ hæc loca ſiderū Auguſtum,& fortem propter Scorpium.i.Martis domicilium. & iuſtū ꝑꝑ Librā,& prudentem,ꝑꝑ vicinam Virginem. i. Mercurij domicilium fore ſignificat.Bene aūt Auguſto inter Virginem, & Scorpium.i.inter iuſtitiam,& virtutem locum tribuit. Nam Chelæ,Scorpij brachia ſunt,quæ ſexaginta partes in cœlo ſunt, ſolum fore ſignificat. [Panditur ipſe tibi]Ordo eſt. Quia locus ipſe tibi panditur. Tibi autem, in tuum honorem,& gratiam. [Ardens Scorpius]Ardens ad illud refertur, quia Martis eſt domicilium nam Scorpij tempus frigidum eſt. quippe cuius Nouember menſis eſt.[Iuſta plus parte]Secundum Chaldæos, qui Scorpium dicunt ſpatium duorum ſignorum tenere, [Quidquid eris]Ordo eſt,Quidquid eris,da facilem curſum.Cetera.n. per parentheſim dicta ſunt.[Nec ſperent Tartara regem,Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido] Allegoricos dicit illum nec debere mori velle, nec poſſe. [Quamuis Elyſios miretur Græcia campos] Licet præferantur inferi à Gręcis poetis.[Nec repetita ſequi curet Proſerpina matrem] Ceres cum raptam à Plutone Proſerpinā filiam diu quæſiſſet,tandem aliqn̄ eam eſſe aliud inferos comperit,pro qua re cum Iouis imploraſſet auxilium,ille reſpondit poſſe eam reuerti, ſi nihil apud inferos guſtauiſſet. Illa autē iam Punici mali in Elyſio gratia guſtauerat, quā rem Alcalaphus Stygis filius prodidit. Vnde Proſerpina ad ſuperos remeare non potuit.Hinc ait Lucanus:Quæ te detineat Aetnæa dapes Quam neceſſitatem modo Virgilius Proſerpinæ tribuit voluntati.Sanè Ceres à Ioue poſtea meruiſſe dr̄,vt, Proſerpina ſex eſſet cum matre menſibus, ſex cum marito,qd̄ ideo fingitur,quia Proſerpina ipſa eſt q̄ & Luna,q̄ toto anno ſex mēſibus creſcit,ſed deficit.ſ.per ſingulos menſes quindenis diebus, vt creſcens apud ſuperos, deficiens apud inferos eſſe videatur. [Da facilem curſum] Meo. ſ. poemati. [Audacibus annue cœptis,] Verecunde ſuas vires extenuat. [Ignaroſq. viæ mecum miſeratus agreſtes Ingredere]Aut mecū viæ, (.i.rationis) ignaros intelligas,aut ruſticus ignaris faue mecum.i.quibus, & ego his ſcriptis collaturus ſum, aut mecum ignaros agricolas miſereare,aut eis mecum faue.[Iam nunc]Id eſt viuus adhuc.Nam (vt diximus)Auguſtus viuus diuinus honores meruit.

TVQVE adeo &c.]Inuocat Auguſtum Cæſarem, quem videlicet deū in Bucolicis nūcupauit, dubitare aūt ſe ſignificauit cū adhuc viuat in quē deorū cętū ipſe volet aſſumi,vbi deceſſerit,Aſſignat autē ei locū in cœlo cōuenietē, quia vbi eſt Romani imperij ſedes īter Erigonē.ſ. hoc eſt Virginē, & brachia Scorpij,quæ dicit ſe contractura vt Cæſari Auguſto locum relinquāt. Argutiſſime autem à Mancinello locus elucidatur.Ordo igitur eſt.Et tu ò Cæſar.ſ.Auguſte adeo.i. omnimoda facilem curſum quod inferius multo ponetur,niſi dicas à ſuperioribus adſis ſup.q.d.id facile(cū præſens ſis) poteris tu inquam.quem incertum eſt,quæ concilia qui cœtus,aut quæ cōuenticula deorum ſint habitura.tanquam.ſ.decus & ſpecimen, an videlicet velis inuiſere,i.viſitare. vrbes.i.ciuitates,& velis curā.i.protectionem terrarum.ſ.aſſumere,hoc eſt an velis coli in vrbibus ab his,qui eas inhabitant tanquam eorum protector, an ab omnibus in terris,hoc eſt in agris degētibus & maximus orbis.i.totus mundus,aut maxima pars mundi accipiat te auctorem frugum.& potentem.i.potentiam,& dominationē habētem tempeſtatum.i.temporum aut tempeſtatum quæ agris ingruere ſolent.An tu cingens tempora.ſ.capitis tui myrto materno.i.qui in tutela Veneris Iuliæ domus genitricis eſt, & in litoribus in iris naſcit̄,venias.i.efficiaris & euadas deus immenſi maris, & nautæ colāt numina tua ſola.i.quæ magna ſunt,& quæ ſine alterius acceſſione quod volēt efficient,aut ſola.i. ſolummodo tua,quia Thule.i.inſula vltima.i.extrema,hoc eſt ēt extremi hominum,vt qui ſunt vltra penitus toto diuiſos orbe Britānos ſeruiat tibi,& Thetys.i.magna maris dea,emat.i.cōparet te ſibi generum omnibus vndis. i. dote vndarum omnium quarum dominis efficieris. An ne, ſed non ne potius addes te nouum ſidus.i.aſtrum.menſibus tardis.i.ſideribus quibus tardi menſes cōpetunt.ſ.Erigonæ,& Scorpioni,hoc eſt an potius imperij Romani locum occupaturus es in cœlo,in ea ſ.parte,qua locus panditur.i.aperitur tibi inter Erigonem.i. Virginem(ſcribitur aūt per n,à nominatiuo Erigione.Nā per m,eſſet malus verſus)& chelas ſequentes.i.brachia ſcorpij ſubſequentia, quia ipſe Scorpius,q.d.vltro,& volēs ardens. ſ. ardore ꝑ Mars cuius domicilium eſt,contrahit.i.cōſtringit,& prius extenſa ad ſe trahit iā tibi.i.ad honorē,& cōmodū tuū brachia.i.chelas ſuas,& reliquit.ſ.poſtq̄ cōtraxit iā tibi plus cęli.i.de cęlo(aut cōſtruatur,an licet poſt regatur ſic reliquit.tibi cęli.i. de cęlo, regit̄. n. ex vi partitionis,vt dicunt plus parte iuxta.ſ.ad hoc vt nouum ſidus recipiat.Quidquid eris.i.quodcūq; numē: (Dubitabat.n. an cęli,an maris,an terræ,ne tn̄ id dubitaſſe videatur ꝑpterea ꝙ neſciat an velit deus inferorum eſſe ſubdit) nā nec Tartara. id eſt obſcura inferorum ſperent te regem, nec tam dira cupido regnādi veniat tibi vt.ſ.inferis dominari velis quamuis Gręcia.q.d.fabulatrix,& mendax,miretur.i.laudet cāpos Elyſios.i. beatorū ſedes apud inferos.nec.i.& nō quāuis Proſerpina. ſ. filia Cereris & vxor Plutonis effecta repetita. ſ. à matre Cerere, nō curet ſequi matrem. i. nolit redire ad ſuperos quod faceret tn̄ niſi beatiorem inferorum locū cenſeret(hoc aūt per parentheſim inſertum eſt)Quidquid inquam eris da.ſ.aſpirando facilem curſum.& annue.i.faue annuendo,cœptis.i.orſis meis, audacibus.i.ſupra vires niſi arriſeris molientibus,& tu miſeratus mecum agreſtes ignaros uiæ.i.rationis colendi.ingredere.i.adſis ut numen & aſſueſce iam nunc.i.dū adhuc in terris es, uocari uotis.i.per uota tibi facta,aut uotis.i.ad uota noſtra ꝑficiēda.

COEL. RHOD.

ILLVD quoque parte hac,ut conniuēs,minime tranſiluerim,ad horas porro Iunij, ac Iulij longiſſimas referri illud Virgilianū poſſe ex Georg. An ne nouū tardis ſidus te mēſib. addas.

IOAN. SCOP.

TEQVE ſibi generum Tethys emat omnibus vndis;] Sic nos omiſſa interpretum ſentētiam intelligendum omnino putamus,Tethys emat te ſibi generum.i.accipiebat.Emere nanq; (ut Feſtus inquit)quod nunc eſt,antiqui accipiebant profumere. Quæ quidem ſignificatio hoc Maronis loco admodum cōpetere uidetur,& mihi nimium placet.

Vere

Vere nouo, gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & zephyro putris ſe gleba reſoluit;
Depreſſo incipiat iam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & ſulco attritus ſplendeſcere vomer.
Illa ſeges demum votis reſpondet auari.
Agricolæ, bis quæ ſolem, bis frigora ſenſit:
Illius immenſæ ruperunt horrea meſſes.

SERV. VEre nouo, gelidus canis cũ montibus humor Liquitur] Nouũ ver.ideo ait, quia anni initium menſis eſt Martius. Et ſciendum decem tm̃ menſes fuiſſe apud maiores. Martium aũt anni principium habere voluerunt, pp Martem.n ſuæ gentis auctorem. Aprilis dictus, quaſi terras tempore aperiens. Maius à Maia Mercurij matre, vnde alibi; Maia genitum dicens Virgilius Maiæ, filium Mercurium itelligit. Iunius à Iunone, quanquam alij à maioribus hos duos meſes velint eſſe nominatos. Nã añ P.R. in cẽturias iuniorũ, & ſeniorũ diuiſus fuerat. Reliq; tã à numero nominabãtur, Quintilis, Sextilis, Septẽber, October, Nouember, & December, & hi erant tãtũ decẽ mẽſes. Duo vero pp rationẽ ſignorũ anni, intercalabãtur, qui poſtea à Iano, & à Februo nominati ſunt. Februus aũt Ditis eſt pater, cui eo mẽſe ſacrificabãtur. Quintilis, & Sextilis mutati ſunt poſtea in honorẽ Iulij Cæſaris, & Augusti. Vñ ſunt Iulius, & Auguſtus. Sic Ouidius in Faſtis, Ergo. [Vere nouo] Et anni initiũ accipimus, & primã partẽ Veris. Nã anni quatuor ſunt tpa diuiſa in ternos mẽſes, qui ipſorum tpum faciunt diſcretionem, vt primo menſe Veris, nouum dicatur Ver: ſcd̃o, adultũ, tertio pceps. Sicut ẽt Saluſtius dicit vbique. Itẽ noua æſtas, adulta pceps, vel extrema. Sic Autumnus nouus adultus, pceps. Itẽ Hyems noua, adulta, præceps, vel extrema. Vnde eſt. Extremæ ſub caſu hyemis. Sane ſciendũ Xenophontem ſcripſiſſe vnum librum Oeconomicum, cuius pars vltima agriculturam continet, de qua parte multa ad hoc opus Virgilius tranſtulit, ſicut ẽt d̃ Georgicis Magonis Afri, Catonis, Varronis, Ciceronis quoque libro tertio Oeconomicorũ, qui agriculturam cõtinet. Nã primus pcepta habet quemadmodũ debeat materfamilias domi agere. Secũdus quemadmodũ foris paterfamilias. Illud quoque ſciendum eſt in his libris non eſſe obſcuritatem in quæſtionibus, ſicut in Aeneide, niſi in paucis admodũ locis. Sed in hoc tantũ eſſe difficultatẽ vt res poſitas intelligamus. i. τὸ χειμερινόν ſicut hæc prima quoque eius pręcepta ſignificant. Nam [illegible] docet agrum fertilem. i. pinguem, & herboſum, bis debere arari. ſemel verno tempore, vt, & herbæ adhuc teneræ & ſine ſemine auellãtur, & æſtatis calore, vt ſuperfluus humor ſiccetur, vel glebarum putreſiat durities, & ſemel Autumnali cum ſeminibus. Agrum vero tenuem, & ſterilem Autumnali tantum tempore arandum ne ſi ẽt Verno araueris, exiguus eius humor ſiccetur æſtate. [Canis montib.] Id eſt albis ex niue. [Liquitur] Liquor, cum nomen eſt, Li, breuis eſt. cum ad verbũ venit, producitur, vt liquor liqueris liquitur. nam mutauit naturam. ſicut humus u, breuis eſt, humanus producitur. Item itur. i. producitur. iturus corripitur. [Liquitur] Defluit. [Et zephyro putris ſe gleba reſoluit] Quo tpe Fauonij flatu arua laxãtur, quæ fuerant, pręcluſa frigoribus. Ipſe alibi, Rura gelorũ claudit hyems [Putris gleba] Solubilis. [Depreſſo incipiat tantum mihi taurus aratro Ingemere] Aliud pendet ex alio, nam altius impreſſum aratrũ boues cogit ingemere, quod genus arationis pingui conuenit terrę, nam contra paulo poſt de infecunda terra dicturus eſt, Tenui ſat erit ſuſpendere ſulco. [Mihi] Autem, aut vacat, vt Cic. Qui mihi accubãtes in cõuiuijs. Aut [Mihi] Hoc eſt ruſtico amãti terras. Et [Taurum] Bouem fortiſſimum accipimus, nã tauri difficile ad aratra iunguntur. [Attritus ſplendeſcere vomer] A frequenti aratione atteritur, & decreſcit, Lucr. Occulto decreſcit vomer in aruo. Dicimus aũt, & hic vomer & hic vomis, ſed ab vtroque huius vomeris facit. [Illa ſeges demum] Seges modo terra. [Demum] Autem nouiſſime. Vere, ſpecialiter. [Votis reſpondet] Immane eſt quod ait, [Votis] Nam plerunque plus optamus quàm ſperamus poſſe contingere. [Reſpondet] Autem, conſentit. vt, Dictis reſpondent cetera matris. [Bis quę ſolem, bis frigora ſenſit] Quæ bis, & dierum calorem & noctium ſenſerit frigora. Per quod duplicem oſtendit arationem, Vernalem, & Autumnalem nec.n ad tempora ęſtatis, vel hyemis referre poſſumus quod ait, Bis ſolem, bis frigore, quia non ſunt in Italia in vno anno duę ęſtates, & duæ hyemes, ſicut Geometrę dicunt eſſe in quadam parte Indię in inſula Taprobane. [Ruperunt horrea] Plus eſt quàm ſi diceret impleuerunt.

ASC. VERE nouo, gelidus &c.] Hæc eſt pars executiua in qua auctor incipit docere agriculturam, & primo quo tempore terra proſcindenda ſit dicens, quod vere nouo, deinde quoto ſulco ſit aranda, docens quod quarto ſulco, quem faciundũ dicit ſic, vt bis ſolem, & bis frigora ſentiat. Eum.n. maximus ſequeretur prouentus, quomodo aũt intelligendum ſit, quod dicit bis q̃ ſolẽ &c. ſic docet Philippus Beroal. in Seruium. poſt Seruiana verba. Potior apud me eſt auctoritas Plin. q Virgilianũ verſum ſecus. q̃ Seruius iterprarur, in 18. ſic ſcribẽs. Quarto ſerí ſulco Virg. exiſtimaẽ voluiſſe. cũ dixit optimã eẽ ſegetẽ, q bis ſolẽ bis frigora ſenſiſſet. Futilis ẽ me herele Seruij iterpratio vt de calore diurno, & frigore nocturno loquaẽ, cũ poeta de ſole ęſtiuo, & frigorib. hybernis. Et Probus grãmaticus mihi vẽ elegantius. atq; eruditius enodaſſe nodum Maronianum ſcribens, poetã loqui de agro quem noualẽ vocamus, q ſub exitu hyemis, hoc eſt initio veris proſcinditur, & ita æſtate, q̃ ſequitur, ſiccatur deinde ſub introitu hyemis ſemẽte facta ſequenti æſtate reddidit fructũ, & ita bis ſentit frigus ſemel añ ęſtatẽ deficiente hyeme initio veris, iterũ poſt ſemẽtẽ, bis Solẽ ſemel ęſtate qua ceſſat. Iterũ qua fructu refert. Hæc ille. De qua re diligentius adhuc loquitur Mar. docẽs terrã pſcindi, effringi, offringi, & lirari. Proſcindi quidẽ inter vernũ ęquinoctium, & Virgilianũ exortũ, & ſolſtitium. Effringi aũt inter ſolſtitium, & caniculã. Offringi vero inter caniculã & ęquinoctium autumnale. Porro ab ęquinoctio autumnali lirari vſque poſt brumam. Proſcinditur dum primum ſcinditur aratio. Effringitur dum ex trãſuerſo glebæ effringuntur. Offringuntur (quod quidam occari vocant) dũ quaſi dentalibus obſtantia planantur. Liratur aũt dum in liras. i. ſulcos finditur. Ordo eſt. Taurus incipiat mihi. i. eius aranti (ſępe.n. datiuus pronominalis, vt Valla docet, nihil certi demonſtrat, aut refert, vt ſi dicas hic mihi ſemper dormit.) ingemere. i. multum gemere aratro depreſſo. i. deorſum in terram profunde impreſſo. iam tũc. ſ. vere nouo cum. i. qñ humor gelidus. ſ. niues diſſolutę liquitur. i. liquendo defluit ſup. de montibus canis. i. niue adhuc in vertice tectis, & gleba putris. i. putre facta zephyro i. fauonio vento qui vere ſpirat. reſoluit. i. aperit ſe. Poſſet ordo eſſe ſicut iacent verba vere nouo cũ humor liquitur canis mõtib. & gleba putris reſoluit ſe zephyro. iã tunc incipiat mihi taurus ingemere aratro depſſo, & vomer qui. ſ. terrã vomit, & ẽt vomis dr̃, incipiat mihi iã tũc ſplendeſcere. i. ſplendens fieri attritus. i. pp attritionẽ, & vſum arãdi. Illa ſeges. i. ſatio ſiu gum reſpondet demum. i. tandem votis. i. deſiderijs (qđ magnũ eſt) agricolæ auari. vt qui fœtus multum exigat, alibi videlicet trigeſimum, alibi ſexageſſimum, alibi centeſimum. vocat ẽt cũ auarum. i. in fronte Aen. dicens. Et quamuis auido pareret arua colono Gratum opus agricolis, quę. ſ. ſeges ſenſit priuſquam videlicet ſereretur bis. ſ. vernum, & æſtiuum, & bis frigora. ſ. autumnale vſque ad brumam. i. quæ quarto ſulco ſcinditur. [illegible] autẽ reſpondet. i. ſatisfacit, & correſpondet votis agricolæ quia meſſes immenſæ ruperunt horrea illius, hoc aũt plus eſt q̃ impleſſet, quia res arida, & fragilis, dum vltra capacitatem impletur, rumpitur vbi tenax, & fortis vt corium diſtenditur.

VARIA LECT. AC patrios, cultusq. habitusq. locorum] In Oblongo Vaticanæ Bibliothecæ lib. Cultus, habitusq, legitur particula, q; ſemel tantum poſita. In Longobardico, q, poſt Cultus, adſcripta erat, abraſa eſt. Vetera exẽplaria reliqua. Cultusq. habitus q legunt [Et quid quæque ferat regio, quid quaque recuſet] in nõ nullis antiquis libris legere eſt, Quid ferre recuſet. [Hic ſegetes, illic veniunt fœlicius vuæ] Antiquos admodum libros vidi, in quibus verſus hoc numero, legitur. Hic ſegetes veniunt, vuæ fęlicius illic. [Atque iniuſſa vireſcunt Gramina] In Longobardico exemplari abraſa eſt dictio, Iniuſſa. eiusq. loco repoſitum, Inuiſa. Sed iniuſſa omnino lectio caſtior eſt.

COEL. RHOD. MAGNVS Ageſilaus Thaſiorum delicias reijciẽs. Non decet, inquit, fortia meditantes voluptates hoc genus admittere, quæ.n. ſeruile deliniunt ingeniũ ab homine libero aliena ſunt. Eundẽ legimus à ſacietate, ac ebrietate ſemper æque abſtinuiſſe, ſomno vſum non vt domino, ſed vt gerendis rebus obnoxio. In caloribus, & frigoribus ita geſſiſſe, vt ſolus omnibus vteretur anni temporibus. Timotheum Cononis legimus à Platone conuiuio exceptum continue admodum, & frugaliter, & vt inquit Io. ἀφλεγμάντοις τραπέζαις, i. melius nõ tumefaciẽtib.

quas

quas ſomni cõſequantur puri cum ſumma corporis tranquilli tate, ſolitum dicere, Eos quos Plato exciperet, & in diem inſe- q[u]entem bene habere, At noſtri Antipodibus optime tranſmit- ti creditur vita, ſi nec orientem ſolẽ ſpectarint, nec occidentẽ. Quid.n. aliud quam Antipodes ſunt ſaginæ mancipati, qui ad faces, & cereos viuunt, dum inter pocula tranſiguntur noctes & ſomno impenduntur dies, lucis ac tenebrarum ordine peruer- ſo; de his puto Virgilium dixiſſe,

Nosq. vbi primus equis Oriens afflauit anhelis,
Illic ſera rubens accendit lumine veſper,

Ac prius, ignotum ferro quàm ſcindimus ęquor,
Ventos, & varium cœli prædicere morem
Cura ſit, ac patrios, cultusque habitusque locorũ,
Et quid quæque ferat regio, & quid quæq; recuſet.
Hic ſegetes, illic veniunt felicius vuæ.
Arborei fętus alibi, atque iniuſſa vireſcunt
Gramina nonne vides, croceos, vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles ſua tura Sabæi,
At Calybes nudi ferrum, viroſaque Pontus
Caſtorea, Eliadum palmas Epiros equarum?

SERV. AC prius, ignotum ferro q̃ ſcidimus equor] Id ẽ anteq̃ faciamus veruactũ. Aequor aũt modo, terrã accipe, ab ęqualitate dictũ. Vñ & maria ęquora dñr. [Ventos] Quia diuerſis locis diuerſi p[re]ualent uẽti. Et hoc dicit. Debes ſcire ager cui vento ſubiaceat. [Variũ cę[li] p[rae]diſcere morẽ] Id ẽ aeris. Lucretius: In hoc cœlo qui dr̃ aer. Et hoc dicit, Debes ẽt cœli qualitatẽ noſſe, vtrũ pluuijs gaudeat, an t[em]p[or]e, vel frigore. [Patrios, cultuſque habitusq. locorum] Duas res dicit ſciendum eſt, ager. & quemadmodum à maioribus cultus ſit, & quid melius ferre cõ ſueuerit. nanque habitus locorũ, poſſibilitates accipimus [Veniunt] Creſcunt, vt, Et pulchro veniens in corpore virtus. [Arbores fœtus alibi]. i. poma [Iniuſſa vireſcunt Gramina] Bene iniuſſa, nam frumenta ſtudio iuſſu naſcuntur. Vnde eſt, Atque imperat aruis. [Nonne vides] Argumentatur. quaſi hoc dicens, Si vna prouincia ferre nõ põt omnia quanto magis vnus ager? [Vt Tmolus] Mõs eſt Ciliciæ. i[n] quo naſcitur crocum præcipue. nã loca cõmemorat, vbi plus prouenit, & melius aliquid. Nam crocum. & in Africa naſcitur. ſed non tale, nec tantum, vel quale in Cilicia. [India mittit ebur] Et in Africa fuerunt elephãtis, ſed maiores in India. Hinc eſt quod ait Terentius, Elephantis quem Indicis præfecerat. i. maximis. [Molles ſua cura Sabæi] Sabæi populi ſunt iuxta Syriã & Arabiã, dicti Sabæi ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι, q[uo]d apud eos thus naſcitur, quo deos placamus. Molles autem ideo ait, aut q[uod] ſub aere clementiore ſunt. (Nã vt ait Lucan. Quidquid ad Eoos tractus mundique teporem Labitur, emollit gentes clementia cœli) Aut certe quia Alexãder Macedo dr̃ obſcœnos omnes de ſuo exercitu ſegregatos, illic condidiſſe. Sane tus modo ſine aſpiratione dicimus. nã antiqui thus dicebant τὸ αἴτιον quod diſplicuit, thura n. à tundendo dicta eſſe voluerunt. a glebis tuntis. cum quibus dr̃ ſuccos de arboribus coaleſcere. [At Chalybes nudi ferrum] Populi ſunt apud quos naſcitur ferrum. Vnde abuſiue dr̃ Chalybs. ipſa materies, vt vulnificusq. Chalybs. Nudi autem aut apud quos arbores nõ ſunt, aut uere nudi, p[ro]p[ter] ferri cædendi ſtudium. Nã legimus, Brõtesq. Steropes, & nudus mẽbra Phyracmon. [Viroſaq. Põtus. Caſtorea] Fibri, canes ſunt Põtici, quorum teſtes apti ſunt medicaminibus, propter quos vbi ſe requiri ſenſerunt. eos ſecãt. De hic Cic. Redimũnt ſe ea parte corporis, p[ro]p[ter] quam maxime expetunt. Iuuen Qui ſe Eunuchum ipſe facit, cupiens euadere dãno Teſticuli. Caſtores aũt à caſtrando dicti ſunt. [Viroſa] Autẽ, venenata. Nã licet ſint multis remedio, tñ prægnantes eorũ odore abijciunt, & egerunt partum. Et viroſa dicta ab eo q[uo]d eſt virtus. Alij fortia accipiũt. a viribus. [Eliadũ palmas Epiros equarum?] Hypallage eſt. nam hęc dicit, Epirus creat equas optimas quæ apud Elidem palmas merentur in Iouis Olympici curuli certamine. Sane Epiros græce profertur, vnde etiam c habet accentum. Nam ſi latinum eſſet, Epirus, Epiri, Pi haberet, quia longa eſt, Nec mitteris equas currere, nam vt dicit Plinius, velociores ſunt ideo q[uod] in curſu vrinam faciunt.

A S C. A T prius. &c.] Quia quarto ſulco ſerendum docuit, primas aũt fiat proſcindendo, docet quid attendendum ſit proſciſſuro, æquor. i. cãpum æquum, & planum, de quo nullum experimentum habet dicens, quia proſpicere conuenit ventos. & cœli varietatem ne pluuia impeditus operam interrumpere cogatur. Deinde quis cuique rei cultus adhibendus, & nouiſſimo qua regione quæque res libẽtius naſcatur. Nam neq; terræ omnes ferre oia poſſent. q[uo]d exẽplis his probat. Seruius aũt in Tmoli mõtis deſcriptiones rẽp[re]hẽditur à Beroaldo, ſic Plin. in quinto refert Tmolũ mon. *Tmolum* tẽ eſſe ñ Ciliciæ, vt Seruius opinat[ur]. ſed Lydiæ, q[ui] añ Tymolus vocabatur, & erat viribus [con]ſitus. Strabo quoq; & Solino idẽ ſentiũt quod Plin. Tmolũ in Lydia collo cãtes, de quo ſic ſcrib. Ouid. Riget aridus alto Tmolus in aſcenſu cliuoq. extẽtus vtroque Sardibus hinc illinc paruis finitur hypepis. Iuxta Sardis poſitũ eſſe Tmolum indicant Ouidij verſus. Sardis aũt vrbẽ eſſe in lydia celeberrimam Herodoti & Plinij teſtimonio notiſſimum eſt. *Sardis.* Prætetea non abſurdũ fortaſſis foret illud Virgilianum croceos, & Tmolus odores ad vinum referre. Nã cũ Tmoli vineta laudentur a Priſcis tanquam generoſiſſima vr̃ poeta appellaſſe croceos odores, i. vinum Tmoli quod odoris, & coloris croci ſit, quale vinum in primis laudatur à Palladio, vt pote ſaluberrimum. & in hanc ſniam vadit Porphyrio dicens croceum, pro vino poſitum eſſe à Virgilio, & allegat iſtud hemiſtichion, hoc ideo dixi vt aliquid argutius reconditiusq. memorarem, non vt Seruij expoſitionem refellere vellẽ, quæ Probi. & Solini, atque Columellæ auctoritate corroboratur, qui ſcribunt Tmolum eſſe croco florentiſſimum. Sed quia interdum gratæ ſunt ſtudioſis argutiores interpretationes. hæc pauca ſibuit his commentarijs intexere, ſequatur vnuſquiſque quod velit. Hæc illæ, Ordo eſt. At. i. ſed, cura ſit. i. curandum eſt nobis priuſquam ſcindamus æquor. i. cãpũ æquum, ignotum. i. de quo nullum adhuc fecimus periculum ferro. ſ. aratri. cura in quam ſit prędicere ventos. i. aut cui vento ſubiaceat, aut qui venit pluuiam, qui ſerenitatem allaturi ſunt. & pro, id eſt varium more cęli, i. aeris niſi dicas variã influẽtiã cœleſtium corporũ, ac cura ſit prædicere cultus patrios, id eſt qui quorumlibet patriæ. i. loco natiuo conueniant, & habitus. i. qualitates locorũ. Et cura ſit prędicere quid quęque regio ferat, & quid quęque recuſet, ſup. ferre qua ſegetes veniunt. i. naſcunt felicius, inſœcũ dius, & vberius, hic. i. hoc loco, & vuæ veniunt felicius, illic. i. illo loco, fœtus arbores veniunt felicius, alibi. Atque gramina vireſcunt, iniuſſa. i. ſponte nullo ferente aut cogente, non ne vides vt, id eſt quemadmodum. Tmolus mons ille Lydię mittit odores croceos, id eſt crocum, & vt India mittit ebur, & Sabęi moles, ſcilicet in tepida ſemper regione verſantes mittant ſua. id eſt p[ro]priora & peculiaria thura quia ſolis eſt thurea virga Sabęis. At. id eſt ſed Chalybes, populi illi aut in Ponto, aut potius in Hiſpania nudi. i. nudis membris Chalybem, hoc eſt ferrum mulcentes. cũ Sabæi tenerrime veſtiti thura legant epithetis ergo antitheſin facit. ſup. mittunt ferrum. ſ. Chalybem, & ponitur illa inſula mittit caſtorea, id eſt medicamenta ex teſticulis caſtoris facta. viroſa, id eſt vitium plena aut virus quoddam habẽtia Epicurios. ſ. inſula mittit ſup palmas equarum eliadum. i. equas equibus gignantur equi in elide vincere ſoliti, & ita palmas mereri. Elis autem ciuitas eſt Achaię. vbi iuxta Alpheum agitabantur olim ludi Olympici. Elias ergo patronymicum eſt à patria deductum. Et ita annotandum eſt patronymicum patrium. non enim filium, aut nepotem nec filiam, aut neptem, ſed rem in patria genitam ſignificat, videlicet equas ſicut in Bucolico muſę dicũtur Sicelides à patria, & alibi helyconides, & caſtalides, &c.

Continuo has leges, æternaque fędera certis
Impoſuit natura locis, quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides iactauit in orbem:
Vnde homines nati, durum genus. ergo age terræ
Pingue ſolum primis extemplo à menſibus anni

SERV. COntinuo has leges) Iugiter i[n] eternũ. ad p[er]petuũ. ſicut ſequẽtia indicãt, nã dicturus ẽ, Aeternaq. fœdera. [Deucaliõ vacuũ lapides iactauit i[n] orbẽ] Iã trãſit ad fabulã, & poetice dicit. [Iſta tũ primũ ſtatuta q[uae] ab initio mũdi [con]ſtat fuiſſe. [Vñ hoĩes nati, durũ gen[us]] Expliſit τὸ αἴτιον, i. accuſatiuũ. Nã & græce pp[lo]s λααὶ dicuntur

Fortes inuertant tauri, glebaſque iacentes
Puluerulenta coquat maturis ſolibus æſtas.
At, ſi non fuerit tellus fœcunda; ſub ipſum
Arcturum tenui ſat erit ſuſpendere ſulco;
Illic officiāt lætis ne frugibus herbæ,
Hic ſterilem exiguus ne deſerat humor arenam.

cuntur à lapidib. λᾶοι enim lapides dñr. [Ergo age terræ Pingue ſolū] Iā redit ad cām. [Primis à mēſibus anni] Hoc eſt, quo dicit. Vere nouo. [Puluerulēta coquat maturis ſolibus ęſtas] Quę glebas ſoluit in puluerē. Et reddit cām, cur hoc debeat fieri. [Maturis aūt ſolibus].i. vehementer feruidis, magnis. [Sub ipſum Arcturum].i. autumnali tpe, quo arcturus oritur. Et ſciē dū qđ [Sub] Præpoſitio, qñ tps ſignificat, accuſatiuo gaudet, vt hoc loco. Sub arcturū.i. circa arcturū. Itē: aut vbi ſub lucē denſa inter nubila ſeſe. Et, Sub noctem exportant calathis. [Sulco].i. aratione. Et aliter, Arcturus, qui ex Arctophylax.i. Bootes, poſt Vrſæ caudā locatus, quē Alij Archadem fuiſſe filiū Caliſthonis & Iouis dñr, qui cum matrē in figurā Vrſæ ira Iunonis transfiguratā vellet occidere, ambos à Ioue in cœlum eſſe trāſlatos, ille Arcturus, illa Elice dicta. Alij Icarum hunc volunt eſſe, qui à paſtoribus, quos vino tunc primo reperto ebrios fecerat velut dato veneno, fuerat occiſus. Arcturus aūt. ꝙ poſt caudā Vrſę locatus ſit ἀπὸ τῆς οὐρᾶς καὶ ἄρκτου Bootes, ꝙ boues, cū plauſtro agat, dictus eſt. Oritur aūt idem arcturus ante xv. cal. Oct. atque exinde pluuiæ incipiunt. quod ipſe aperuit dicendo. Hic ſterilem exiguus, ne deſerat humor arenam. Arcturum aūt pluuiarum, & tempeſtatū eſſe auctorem, & Plaut. oſtendit in Rud. cum eundem ipſum dicentem facit, Increpui hybernum, & fluctus moui maritimos. [Illic] In terra pingui. [Hic] In ſterili, & tenui, & infecunda. & (vt ſupra diximus) omnia præcepta, quæ commemorat, ad illum pertinent quod ait, Quid faciat lætas ſegetes. [Arenam] Aridam terram, quæ eſt ſicut arena.

A S C. C O N T I N V O has leges] Docet varietatem terrarum in producendo naturalem eſſe, ac inſitam ab eo tēpore, quo Deucalionis diluuium fuerat, vnde vt rigorem doctrinæ mitigaret per digreſſiunculam non ineptam fabulam inſerit, quæ à Lādino ſic explicatur. Deucalionis diluuium nō fuit vniuerſale, vt diluuiū Noe. fuit aūt vt ait Varro regnante Crimao Cecropis ſucceſſore, vt Euſebius, & Hieronymus nōdum defuncto Cecrope. dictum aūt Deucalionis, quoniam maxime eius regionem oppreſſit, ad Aegyptum autem, & eius vicina non peruenit. Factum eſt anno mundi ſeptimo ſupra tria milia, & ſexcentos, ac ſeptuaginta, cum vniuerſale diluuium quod fuit tempore Noe fuerit anno 32. ſupra duo millia ac ducentos. Dictus eſt autem Deucalion lapides in homines conuertiſſe, quia qui ex diluuio ſuperfuerant timentes iterum diluuium ſe in montibus continebant aſpero, & ferino modo viuentes. At ille verbis paulatim emolliuit, & in planum deducens ad mitiorem, & humanū cultum traduxit. Deucalionis aūt filium fuiſſe dicunt Hellenem à quo Græci Hellenes ſunt dicti. Theſſaliæ aūt imperauit Deucalion. Hæc ille. quia vero æternas docet naturæ leges, ita vt ſua cuique loco vis ſemel inſita perpetua ſit (nā & Porphyrius locū generatorum principium, & genus cenſet) cohortatur vt ſm eā rem terræ arentur. pingues, videlicet & condenſæ à primis menſibus, hoc eſt ab Ianuario, & Februario vt ſole, & ventis inutilis humor, qui nimiam luxuriam pariat exiccetur. & pingue ſuperfluum abſumatur, ipſæq. terræ fiant putres ac puluerulentę. Maceræ vero & deſiccæ vſque ad ſationis tempus non ſcindantur ꝓfundius, ſed ſuſpendantur tenui, & quaſi (vt dicunt) ſuperficiali ſulco, ne hudum. & pingue quod modicū habet, & fertilitati neceſſarium eſt, penitus exudet. Ordo ē. Natura impoſuit certis.i. ſuis qbusq. locis has.i. vites legitimas, & à virtute ſuperiore, hoc ē cęleſti ꝯceſſas, vt.ſ. alię alia ferāt, & hęc ęterna fędera.i. hęc pacta hunc conſenſum quo inter ſe conſentiunt, ita vt alię aliarum munus non vſurpent, quinetiā per hæc hoīes quodāmodo fœdera ſeruant, nā ſi ferat oīa tellus, neque alij aliorum egerent longe maior eſſet inter mortales principes Faſtus ita vt qui optima quæque haberent alijs non cōicarent, ſed potius aditum negarent, ſed rerum penuria ēt cū thurcis, & ethnicis cōmercia nobis facit. Impoſuit ergo hęc fœdera continuo.i. iugiter, & ad perpetuum, aut vt Galli dicunt incōtinenti, hoc eſt ilico, & ē veſtigio, & ſine intercapedine tēporis eo tpe quo Deucalion Rex Theſſaliæ, iactauit in orbem.i. in mūdum vacuum.i. vaſtatum aquis & hominibus carentem, lapides.ſ. poſt tergum iactos. vnde.i. ē quibus lapidibus nati homines ſunt ſup. durum genus, aut vniuerſos reſpicit, quia ferrea nunc dicuntur ſecula, aut Theſſalos præcipue qui duri & immites prædicantur. vbi Lapithæ, & Centauri. & Dolopes, & Myrmidones, & id genus homines duri. & feroces. Ergo.i. qñquidem æternæ, & incomutabiles ſunt leges, nec fruſtreris ſi ſm naturæ exigentiā terrā colueris. [Age] Adhortandi aduerbium, de quo Valla non recte eē ſet. quod videlicet tantum ſingulare verbum expoſtulet & agite tantum plurale, ſed agendum vtrunque, nam & hic dr inuertant, fortes.i. robuſti tauri, inuertant.i. proſcindat extemplo.i. illico ē ueſtigio (tractum ab auſpicibus qui lituo tēplum deſignabant ad contemplandum.i. inſpiciendum auium volatum, quo deſignato dicebāt extemplo. eoq. dicto ne quis obſit omnes ſe prompuerunt) à primis menſibus anni.i. à Ianuario, & Februario, ſolum pingue.i. terrā pinguem opimā, quæ ſolum dr, quia omnium ſuſtentaculum eſt à ſoliditate, vnde quidquid aliquid ſuſtentat illi ſolum eſt, vt mare piſcibus, & aer auibus, & æſtas puluerulenta.i. plena pulueribus, & quæ per rarefactionem, & putrefactionem multos pulueres excitauit. coquat glebas.i. terras pingues iacentes.i. aut inertes niſi ſole matureſcant aut graues, & ponderoſas. at.i. ſed ſi tellus non fuerit fœcunda.i. ſi ſolū fuerit macrum ſat.i. ſatis erit ſuſpendere.i. ſuſpenſam tenere.ſ. terram, ſub.i. vſque ipſum arcturum.i. ortum arcturi, ſeu Bootis qui oritur xj. diebus ante æquinoctium autumnale, hoc eſt xiij. Septembris, quo tempore ſatio fit tenui.i. modico, & exili ſulco.i. non arabitur donec ſeminandum erit niſi vno, & eo quidem tenui ſulco, ne herbæ.ſ. ſponte in ſolo pingui ſupercreſcentes officiant.i. noceant, lætis.i. pinguibus frugibus, illic.i. prius dicto, hoc eſt in ſolo pingui, & ne humor exiguus.i. qui in terra ſterili & macra, exiguus.i. modicus eſt, deſerat.i. penitus deſtituat, & derelinquat arenam.i. terram arenoſam, & quæ penitus in arenam exiccetur, hic.i. in terra minus fœcunda, & macra. Exiguum eſt quod quia modicum facile exigitur.

Deucaliō qui fuerit. *Age.* *Extēplo.* *Solum*

V A R I A L E C T I O

P V L V E R V L E N T A coquat maturis ſolibus ęſtas. In Rom libro legere eſt, Maturis frugibus. Seruius: Solibus agnoſcit cum alijs pleriſque codicibus antiquis. [At ſi non fuerit tellus fœcunda. In Longobardico, Et, ſed, At, melius.

Alternis idem tonſas ceſſare nouales,
Et ſegnem patiere ſitu dureſcere campum.
Aut ibi flaua ſeres mutato ſidere farra,
Vnde prius lætum ſiliqua quaſſante legumen,
Aut tenues fœtus viciæ, triſtiſque lupini
Suſtuleris fragiles calamos, ſiluamque ſonantem.
Vrit enim lini campum ſeges, vrit auenæ,
Vrunt lethæo perfuſa papauera ſomno.
Sed tamen alternis facilis labor. arida tantum
Ne ſaturare fimo pingui pudeat ſola, ne ue
Effœtos cinerem immundum iactare per agros.
Sic quoque mutatis requieſcunt fœtibus arua.
Nec nulla interea eſt inaratis gratia terræ.

SERV. ALternis] .i. alternatī. Idē).ſ agricola [Tonſas nouales] agros meſſus. Dicimus aūt & has nouales & hęc noualia. Proprie nouales ſunt primū arua ꝓſciſſa, & primū ſegetē ferēna [Patiere] Patieris [Situ dureſcere cāpū] Vt redeat ī vires priores. Sane ſciendū & Cic. ī dialogis, & ceteros philoſophos tractare nō qd debeat fieri, ſed qd potiſſimū fieri. quā rē nūc Virg. ſequitur. Nā cū dicat multa remedia agrorū recreandorū ponit ꝓ oībus ītermiſſionem. Vnde eā rem frequenter iurat. [Aut ibi flaua feres mutato ſidere farra] Si te terra tū cogit, anguſtia. & nō habes vbi intermiſſo agro ruſus ſeras, ibi frumēta ſeras. Vñ legumia ſuſtuliſti. Aut ſi tibi ē opus frumēto, ſtercora ſparge, & cinerē, vel incēde ſtipulas. [Sidere] Moto anno. [Lętu legumen,] Fertile. Et [Lętus] Prout res fuerit accipimus, vt lætus homo.i. hilaris, lætū pecu', id eſt pingue, lætū legumē, vt diximus, fertile, & ſic ī religs. [Siliqua] Theca legumini.

minis.[Quaſſante].i. quaſſa. [Legumen] Legumen dicitur qđ manu legatur,nec lectionem requirit. Frumenta vero ſunt oĩa quæ ex ſe emittunt ariſtas,Nam quod ſupra ait.[Farra] Frumẽ ta accipimus,ſpecies eſt.n.pro gñe.Far.n.proprie genus eſt frumenti optimi. Dicitur frumentum à frumine. quod eſt gulæ ꝓminens pars.[Aut tenues fœtus viciæ]Mire ait tenues, nã vitia vix ad triplicem peruenit fructum, cum alia legumina prouentum habeant feliciſſimũ,& fertilem [Triſtisq.lupini]Amari.nã incoctus amarus eſt.[Vrit.n.lini campũ ſeges] Bene excerpſit linum,auenas, papauer, & dicit poſthac, frumenta ſerenda non eſſe.nam licet manu legantur,& ſint inter legumina, viribus tñ frumentis exæquantur.[Lethæo perfuſa papauera ſomno] Plena obliuionis.Nam Ceres,Ioue admonente, dr̃ cibo papaueris orbitatis oblita(& re vera papauer gignit ſoporem) cum iã Proſerpinam raptam à Plutone ex inferno recipere non potuiſſet. [Alternis facilis labor]Redit rurſus ad præceptum quod ſcit eſſe ꝑcipuum.i.ad intermiſſionem.[Alternis]Intermiſſis.ſubaudi agris.[Facilis]Vtilis.[Ne]Pro non.[Saturare]Recreare, & reparare [Pinguiſſimo]Vel humido,vel fertili.[Sola] Terras.[Effœtos ꝑ agros]Cõtinua fertilitate laſſatos,ſicut ẽt frequenti partu effœta dr̃ mulier. [Cinerem immundum]Dicit ad diſcretionẽ illius quo vtuntur puellæ.de quibus cineribus in Bucolicis, Fer cineres Amarylli foras.[Mutatis fœtibus] Vt omni anno proſerũt,ſed diuerſa,nã eade ferre ſemper non poſſunt.niſi intermittant.[Requieſcunt fœtibus arua] Nõ ẽt roborãtur,quod intermiſſio efficit arationis,quã rem rurſus repetit,dicendo. Nec nulla interea eſt inaratæ gratia terræ)Nam liptote figura eſt.i.maxima,& pręcipua.vt Munera nec ſperno.[Inaratæ] Intermiſſę.

ASC. ALTERNIS idem,&c.]Præcepta Georgica.i.quæ ad terræ opus, & culturam pertinẽt pro terrarum diuerſitate diuerſa ſunt habenda.ideoq́. prius docuit,alio tempore terras opimas, alio macras eſſe proſcindendas,verum quod nunc affert documentum de terrarum ceſſatione,ſeu intermiſſione ad omnem vr̃ pertinere regionem,ſic tñ vt alibi ſit ferè neceſſaria,alibi tantum vtilis.Nam in terra pingui,ſi intermiſſionem feceris, pinguiorem effeceris, in qua tñ cautio ſit ne nimium luxuriet. in macra vero niſi ceſſaueris ab ſatione operam luſeris,nam penitus ſterilem reddideris,Quo circa nunc de terris docet quomodo ſint poſt meſſem tractanda, dicens quod aut alternis annis ceſſabunt,& vires,& ſuccum recuperantes,aut genere frumenti minus excedentis ſerentur aut ſtercorabũtur. Et ita triplex inuenitur cultura. Ordo eſt. Tu idem qui.ſ. ſuo tempore terram vtranque araſti patiere.i.permittes nouales.i.terras innouatas, aut de nouo ſatas tonſas.i.meſſas.ceſſare.ſ. ab onere ferendi, alternis ſup.annis (Notum eſt quod annalis,nouális,natalis,molaris.maxillaris.ædilis, quintilis,& alia multa adiectiua ſunt in eo genere proſcienda in quo ponitur ſubſtantiuum ſub auditum, vnde ſi dico hunc natalem intelligo diem; hunc molarem dentem,hunc quintilem mẹnſem.hos nouales agros,has nouales terras,hæc noualia arua,ſed neutrum quoque per ſe plenũ eſt, & ideo frequentius eo vtimur ſine ſubſtantiuo.non raro tñ dicimus has nouales.quia facile intelligimus terras. Et tu patiere campum ſegnem.i.effœtum & infœcundum.qui iacet,& nihil exurgere facit(vnde ſegnis dicitur ꝙ ſit ſeorſum ab igni g actiſſimus eſt)dureſcere.i.durum fieri & obduci ſitu.i.lanugine,& limo,vt vires recipiat,aut tu fere.i.feminabis.(Non ergo ſcribitur feres)farra flaua.i.quæ flaueſcunt dum matura ſunt ſidere.i. anno mutato.aut potius ſidere.i.qualitate temporis mutata.nã alio tempore farra,alio legumen ſeritur.feries dico ibi vnde tu ſuſtuleris.i.collegeris(nam legumen dr̃ quidquid legitur manibus vt piſum,faba.lupinus)prius quia legumina citius colligũtur,legumen lætum.i.pingue,& abundans ſiliqua.i.tunica, aut teca leguminum quaſſante. i. concutiente pondere ſuo ipſum legumen grande.& maturum,hoc eſt ſi videris produxiſſe denſum, & amplum legumen, poteris tꝑe ſuo ſuperinſerere farra. aut ibi vnde tu ſuſtuleris fœtus tenuis viciæ.i.eius leguminis de genere lentis,& fętus.i.prouentum lupini.i.illius leguminis triſtis.i.amari ante maturitatem appoſitorie calamos fragiles.i.faciles fractu,& ſiluã ſonantẽ.ſ.ariditate inducta.Si quæras quare non ſuperinſeram linum.& auenam vt farra aut quare non ſuperinſeram farra poſt linum,& auenam,ſicut poſt prędicta.aut quare nõ faciat mentionem de lino,& auena,dicit ꝙ ideo. n.ꝑ quia ſeges lini.vrit.i.areſacit. & exiccat cãpum, & ſeges auenę vrit campum,& papauera ꝑfuſa ſomno Letheo.i. obliuioſo.i. quę ſomnum, & obliuionem inducunt,vrunt campum, & ideo nõ eſſet vtile eodem anno far ſuperinſeri,ſed tñ facilis labor alternis.ſup.annis.i.poſtquã annus ceſſauerit,poteris vnde linum ſuſtuleris ẽt farra ſerere ſatum.i.tantummodo ne pudeat(quia ſordidum munus eſt ſaturare pingui fimo.i. ſtercore vſque ad ſaturitatem ſola arida.i.terras macras,ex antitheſi ergo ornatũ comparat,ve,pro vel,ne pudeat iactare cinerem immundum. i. lutoſum, & pinguem (qđ epitheton adiecit ẽm cõmentarios ꝑꝑ cinerẽ quo puellę in expoliendis capillis vtuntur.aut potius ideo dixit immundum vt cã ſit, cur dixerit ne pudeat) ꝑ agros effœtos.i.emaceratos, & de quibus omnis fœcũditas emulcta eſt.Arua requieſcent quoque.i.ẽt ſic.i.ſtercorãdo.fœtibus mutatis.i.mutando fœtus hoc eſt ſi non idem genus frumenti aut leguminis ſeratur continue nec vlla.i.nõnulla imò(per liptotẽ) plurima gratia.i.relatio beneficij eſt terrę inaratę.i.nõ aratę,interea ſ.dũ ceſſat quia ſe pinguem faciat,ad futuros prouentus, & herbis pecora paſcit,quod non exprimit,ne alterius libri farraginem huc ingerat. & opus confundat. Seruius autem legit nec minus interea.Sed plures nec nulla.

VARIA LECT. AVT ibi flaua feres mutato ſidere farra]In Romano libro, Mutato ſemine,legitur.Sed Sidere agnoſcit Seruius. Et reliqui libri omnino.Sidere legunt. [Vnde prius lętũ ſiliqua quaſſante legumen]Quamuis Seruius. Letum,agnoſcit. vide tamen an recte in Romano libro.Lectum,legatur. [Requieſcunt fętibus] In Romano libro. Requieſcent fœtibus,futuro tempore ſcriptum,in alijs pręſenti.

Sæpe etiam ſteriles incendere profuit agros,
Atque leuem ſtipulam crepitantibus vrere flãmis:
Siue inde occultas vires,& pabula terræ,
Pinguia concipiunt;ſiue illis omne per ignem
Excoquitur vitium,atque exudat inutilis humor;
Seu plures calor ille vias,& cæca relaxat
Spiramenta,nouas veniat quà ſuccus in herbas;
Seu durat magis,& venas aſtringit hiantes:
Ne tenues pluuię,rapidiue potentia ſolis
Acrior,aut boreæ penetrabile frigus adurat.

SERV. INcendere ꝓfuit agros] Non agros, ſed ea q in agris ſunt.i. ſtipulas vel q́ſquilias, hoc eſt purgamẽta terrarum,& alia inutilia concremare.Nã vt videmus, ſi in agris qui incẽdẽdi ſunt deſint ſtipulę, aliunde illuc nutrimẽta portãtur incendij. [Atq. leuẽ ſtipulã crepitãtib.vrere flãmis]*exegetis* poeta,vel ſupflua verorũ repetitio. Nã ſtipula ꝑ ſe leuitatẽ ſignificat. vnde leuẽ ſtipulã vocamus [Siue inde occultas vires]Inde.i. igni, occultas aũt, arcana quadam ratione cęlatas, In hoc aũt ſenſu ſequitur Heracliti opinionem,qui dicit omnia ex igni procreari. quam nunc terris alimenta prębere commemorat.[Vitium]Quod fęcunditatem impedit. [Exudat inutilis humor] Noue locutus eſt.Nam nõ ipſe humor.ſed terra deſudat.vnde exudat pro exudatur accipimus. [Cæca relaxat Spiramenta] Breues cauernas, per quas ſudor emanat, quę tenuitate ſui non poſſunt videri. [Relaxat] Aperit. [Quà] pro quo. [Durat] actiuum eſt hic: Dicimus enim,& duro, & duror, duro neutraliter, & dureo. [Hiantes]Apertas,& patentes. [Ne tenues pluuiæ] Aut lentæ, & penetrabiles, aut epithetõ eſt aquarũ. Aquę.n.naturaliter tenues ſunt.ſic alibi, Aut ĩ aquas tenues,dilapſus abibit.[Rapidi] Feruidi, & ardentis. [Acrior] Validior. [Boreę] Venti aquilonaris. [Penetrabile frigus] Quod oĩa penetrat.[Adurat] Hoc ad ſolẽ,& ad frigus ꝑtinet. nã vno ſermone duo diuerſa cõcludit, quę tñ vnũ effectuũ habẽnt, nã & frigoris finis, eſt caloris initium, & ſummus calor. frigoris eſt principium. Vnde quaſi vnus effectus eſt,& frigoris,& caloris.

ASC. SAEPE etiam ſteriles &c.]Docuit quædam remedia cõtra ſterilitatem terrę,hoc eſt quod propoſuit,docuit quid faciat lętas ſegetes. ex parte, quia ſtercoratio intermiſſio, & cinerum ſparſio. Nunc alia apponit dicens,quia profuit interdum incendiſſe ſteriles terras,hoc eſt radices,& herbas ceſpitum deſiccatorum quæ manent in terra ſterili iam deſiccata poſt arationem. Cuius exuſtionis cauſas varias aſſignat,ſummã aũt Plin. putat vt herbarum ſemen exuratur. Ordo eſt. Profuit.i. vtile fuit & conduxit etiam.i.præter dictas cauſas ſæpe incendere agros ſteriles.

riles.i.ſtipulas,& ceſpitum ac herbarum radicumq. reliquias in agris ſterilibus poſt arationem ſuper extantes. Atque pro.i.(exponit.n.quō agri vrantur) vrere ſtipulā leuem.i.deſiccatam, aut quia in ſterili terra genitā flāmis crepitantibus ꝓꝓ materiæ.n.repugnantiam crepitant flammæ, quarum crepitus non fit ſine cōburendorū motu terræ non inutili (Quia vero grāmaticarū rerū curioſis nihil ſatis dictū ē. Norint multa verba eſſe ſemiimꝑſonalia q̄ ſi ꝑponantur impersonalia cenſeantur, ſi infinitiuum pro ſuppoſito habeant perſonalia, vt iuuat me legere impersonale quodāmodo eſt legere iuuat me perſonale. Sic profuit incēdere & vrere, impersonale eſt. Incendere agros profuit & vrere profuit perſonale) profuit inquam, ſiue quia terræ concipiūt inde occultas vires, & pinguia pabula.i.nutrimēta ſiue quia oēs vitium excoquitur.i.coquendo expellitur & conſumitur illis.ſ. terris per ignem, atque humor inutilis exudat.i. exudando conſumitur, expellit.n.ignis humore vnde exudare videtur humor vnde in thermis exudamus, quod verbum componitur ab ex & ſudo, ſed quia poſt x, non ſcribitur s, dicimus exudo, & exulto exero, pro ex ſudo exultio, & exſero Seu quia ille calor, relaxat .i.relaxando terras facit (habet.n.ignis etiam vim relaxatiuam, vt patet in aſſeribus, & bacillis, qui ad ignem laxati incuruātur) verum videtur etiam conſtringere, quod quidem verum ſi ſit tenax, & pinguis plures vias.ſ obtruſas prius ꝑ inutilem humorem, & relaxat ſpiramenta.i.ſpiracula cęca.i.occluſa & occulta. (Cęcum enim nunc eſt quod non videt vt animal, nunc quod non videtur vt hic cęca ſpiracula, nunc quod non ꝑmittat videre vt, Cęcus amor) hoc eſt ſecretos, & occultos meatus ꝑ quos ſpiritus aeris intret, & humor noxius euaporet qua ſcilicet parte ſuccus veniat in nouas herbas. ſeu quia ignis durat, i. indurat magis, & aſtringit, id eſt claudit venas hiantes, id eſt rimas ſciſſuras aperturas terrarum. quę res cōducit, ne pluuiæ tenues, & ideo multum penetratiuæ. vt pro vel potentia ſolis, & rapidi, acrior id eſt vehementior quam terræ parum humoris habenti conducat aut frigus boreæ, id eſt illius venti ſeptentrionalis à Thracia ſlantis penetrabile .i. facile penetrans, habet enim hic ſignificationem actiuam adurat.ſ. tenues venas.

Multum adeo, raſtris glebas qui frangit inertes
Vimineaſq. trahit crates, iuuat arua, neque illum
Flaua Ceres alto nequidquam ſpectat Olympo:
Et qui, proſciſſo quæ ſuſcitat æquore terga,
Rurſus in obliquum verſo perumpit aratro,
Exercetq. frequens tellurem, atque imperat aruis.
Humida ſolſtitia, atque hyemes optate ſerenas.
Agricolæ: hyberno lætiſſima puluere farra,
Lætus ager nullo tantum ſe Mœſia cultu
Iacta, & ipſa ſuis mirantur Gargara meſſes.

SERV. ADeo] Valde. [Raſtris] Et hos raſtros dicimus, & hæc raſtra Legimus.n. Ariſtos raſtros inter ea depone. in Terentio. Itē Raſtraq. & icuruis ænū tribuere ligones. Et raſtra dicta ꝙ terrā radant. [Glebas iertes) Pigras, nihil creātes. Et tranſit ad aliud pceptū. [Vimineaſq. trahit crates] Ad agrorū.ſ. exęquationē. Et hic trāſit ad aliud pceptū. [Flaua Ceres] Flaua dr̄ ꝑꝑ ariſtarum maturitatem. Et Ceres nomen eſt qđ in polyſyllabis in nominatiuo ſingulari producit vltimam, cū in obliquis corripiat. [Alto] De alto [Nequidquam] Non ſine cā. Nā ſcḋm ꝑ, duæ negatiuæ vnam confirmatiuam faciunt. Vnde male quidā locum illum legunt in Terent. Pater adeſt, caue ne te triſtem ſentiat. Si.n. hoc eſt, dicit vide vt te triſtem eſſe ſentiat, qđ procedere minime poteſt, ſed ita legendum eſt. Caue te triſtem ſentiant. Nam &. Ne &, Caue prohibentis eſt. [Spectat] Reſpicit. [Quæ ſuſcitat æquore terga], i. terram quam arauerat. [Rurſus in obliquum verſo prorumpit aratro] .i. Autumnali tꝑe, quo iā cum ſeminibus aratur. Nā hoc pcipit, vt cū denuo aramus, tūc per obliquum aratra ducamus. nemo.n. vno tꝑe bis arat. [Atq; imperat aruis] i. vt tantum ferant, quantum ipſe deſiderat. Et hoc eſt quod ait ſupra. Ille ſeges demum votis reſpondet auari Agricolæ. [Humida ſolſtitia, atq; hyemes optate ſerenas] Duo ſunt ſolſtitia. Vnum æſtiuum 8. Calend. Iulij die, quo tempore remeare ſol ad inferiores incipit circulos. Et aliud hyemale 8. Cal. Ianuarij die, quo tꝑe ſol altiores incipit circulos petere. Vnde hyemalis ſolſtitij dies minimus, ſicut æſtiui maximus inuenitur. Videtur ergo contrarium eſſe quod dicit, Optate pluuias per ſolſtitia, & per hyemem ſerenitatem, cum (vt diximus) vnū æſtiuum ſit, & aliud hyemale ſolſtitium. Sed ſciendū modo annum in quatuor partes eſſe diuiſum, in duo ſolſtitia, & duo æquinoctia, vnum vernale, & aliud autumnale, quæ Græci iſomerias vocant. Sunt autem 8. Cal. Aprilis, & 8. Cal. Octob. die, qui annus olim in duas tantum partes diuidebatur, hoc eſt in æſtiuum, & in hyemale ſolſtitium, & in duo hemiſperia, vt intelligamus omnia eo tempore voluiſſe complecti. Nam hoc dicit. Optandum ruſticis vt autumnali & hyemali tempore ſit ſerenitas, quæ duo tempora pro vno habebantur ſcḋm Hemycicli rationem, vt diximus. Vernali vero, & æſtiuo tempore vt ſint pluuiæ, quæ & ipſa duo tempora pro vno erant. Tñ ſi diligēter attendamus, poetica licentia vſus eſt, vt pluralem numerū pro ſingulari poneret. nam ſolſtitia pro ſolſtitio, & hyemes pro hyeme poſuit. dicit autem, Optanda hæc quæ per naturam non ſunt, quo poſſit vtriuſque temporis aſperitas mitigari & æſtatis calor pluuijs, & frigus hyemis ſerenitatis tempore. [Hyberno puluere] Hyberna ſerenitate, eo ꝙ nimia ſerenitas puluerē creat. [Lætus ager] Hyberno, ſcilicet ſereno. [Nullo tantum ſe Mæſia cultu Iactat] Conſtat quidem Mœſiam circa culturam eſſe diligentem. ſed non ei cultus ſuus tantum prodeſt, quantum hyberna ſerenitas. Myſia autem prouincia eſt, Mæſia vero ciuitas Phrygiæ, haud longe à Troia quam magis debemus accipere ꝑꝑ Gargara mōtes Phrygios. [Mirātur Gargara meſſes] Phātaſia ē poetica ſeminiamimatæ ſenſum dare. ſic alibi, Miraturq. nouas frondes, & non ſua poma.

ASC. MVLTVM adeo, raſtris]. Docet alios colendæ terræ modos, dicēs multū ꝓdeſſe, q raſtris, hoc ē magnis dētalib. glebas frāgit. aut cratibus ſuꝑ tractis, aut q ex trāſuerſo iterū ducto ſulco terrā intercipit & diuidit. Optāda aūt eſt, inquit, agricolis ſerenitas, & ſiccitas in hyberno tꝑe quo circa vult vt agricolæ optēt, vt hyemales pluuiæ in æſtate trāsferātur, nō ſit tñ ſcḋm Manc. vt reuera pluuias ęſtiuales optet, ſed quia hyemales nimiū depecetur, atq; abeſſe velit nō tñ vr̄ quid in locis calidis, & ſiccis obeſſe poſſint an̄ maturitatē frugū pluuiæ; quo circa poſſet vtcunq; optare vt & hyeme ſerenitas ſit, & in æſtate ſaltē incipiēte, hoc eſt vſque ad finē Maij mediocris pluuia. Sed huic expoſitioni obſtat quod dicit humida ſolſtitia quod de principio æſtatis, & fine veris intelligi non poſſunt, vnde ſi nullo modo humida ſolſtitia recipienda cenſeas, poſſet exponi ſic, agricolæ optata ſolſtitia humida.i. quę ferè humida ſunt ſup. ſerena, & optate hyemes.i. tēpeſtates pluuiales ſerenas, tam dicit prodeſſe. vt nullus, cultus ei comparandus ſit, nullaque res plus ad copiā q̄ in Myſia eſt faciat. Cōmentarij ferè Myſia legēdum putant, textus tñ paſſim Mœſia habent. Priuſquā ordinē poſuero recitabo verba Beroaldi in Seruio contra id, qđ dicit, de, ne, particula q̄ ſunt. Quamuis hoc exigere videatur regula grāmatices quod à Seruio præcipitur, tñ veteres ſcriptorēs ſæpiſſime ita locuti ſunt vt hanc particulam ne cū verbo caueo copularēt. Horat. Vade, vale, caue, ne titubes mādataq frāgas. Plin. Terrā carioſam caue ne plauſtro ne ue pecore impellas. Ouid. Ne fallare caue ꝓximus acer erit, itaq; vtraque modo & recte, & latine dr̄ cū auctoritas veterū ꝓ regula ſit, & honeſtiſſimus ſit error magnos duces ſequētibus. Itē Virgilianus verſus vt pote eruditione refertiſſimus eruditiorē expoſcebat enarrationē. cōciſus eſt interdū Seruius in rebus magnis, copioſus in paruis Quis.n. eliciet verā archanāq. Virgiliani carminis ſniam ex tali interptatione? Gargara ſunt mōtes Phrygij. Nemo eruditus ignorat Gargara eſſe mōtes vel potius cacumen montis Idę, ſed curioſo cōmentatori inquirendū fuerat curioſius. & penitiandum diligentius, an poeta poſuerit Gargara pro monte, q ſertilitatis eſſe dicit exēplar, ego apud Macr. animaduerti Maronianum carmē explicari accuratiſſime, & longe ſecus quam tradatur à Seruio atq; copioſius. Ait.n. Gargara nomē eſſe cacuminis mōtis Idæ, & oppidum. & Virgilium non de ſummo monte, ſed de oppido loqui in Georgicis. nā apud Gargara ciuitate, tanta erat frugū copia, vt qui magnū cuiuſque rei numerū vellet exprimere pro multitudine immenſa Gargara nominaret, ita Alceus, Ariſtophanes, & Varro. Gargara pro multitudine poſuerūt, & de his itellexit. Ouid. illo verſu. Gargara quot ſegetes, quot habet methymna racemos. Nō ergo Gargara pro mōte apud Virg. accipere debemus prout accepit Seru. ſed pro oppido, vt ſentiūt eruditi, qđ

positum

poſitũ eſt.in imis radicibus Idæ mõtis,& defluentibus inde humoribus Gargara irrigantur, fiuntq.feraciſſima. Cõfirmat Macrob.ſnĩam Plin.ſcribens in quinto.Gargara eſſe mõtem & oppidũ. Et Strab.in 13.inquit.Gargarus in ſuperioribus Idę partibus locus oſtenditur à quo Gargara dicuntur Aeolica ciuitas. faceſſat itaque mutilata expoſitio quã Seruius,& Probus tradiderunt,qui ambo nihil dixerũt niſi Gargara eſſe montem. Ordo eſt.Is ſup.qui frangit raſtris.i.dẽtalibus glebas Inertes.i.inutiles,& quaſi ſine arte,aliquid lucrandi,aut producendi, & trahit.ſ.ſuper glebas.i.terram concretam crates vimineas.i. ex viminibus,& ſudib. factas, iuuat.i.adiuuat.adeo.i. valde multũ arua,neque nequidquam.i.& non fruſtra Ceres flaua.ſ.vt ariſta frumenti colorata,ſpectat ſupple de,aut ex alto Olympo.i.cœlo illũ.ſ.qui id facit.& ſupple illum qui prorumpit.i. proſcindit rurſum.i.iterũ aratro verſo in obliquũ.i.trãſuerſum,ea ſup. terga.i.culmina ſulcorũ q̃ ſuſcitat,i. ſurſum prius leuat æquore.i. cãpo plano,& æquo proſciſſo.i.prius ſciſſu, & ſulcato i. q. poſt ſulcũ ductum recte ducit altero ex tranſuerſo,& ſupp.eum,hoc eſt neq; fruſtra ſpectat,qui exercet frequens tellurem,atq, imperat agris.i.ſic domat eos vt ſibi audiẽtes.i.quaſi ad imperiũ quãtũ vult referentes faciat.O agricole optare ſolſtitia.ſ. æſtiualia ſẽm Seruium,aut ſolſtitia humida.i.hyemalia,& pro.i. hyemes ſerenas.i. vt ſerenitas ſit tpe hyberno,quia farra ſupple ſunt lętiſſima puluere.ſ.p ſiccitatẽ producto hyberno,& ager eſt lętus hyberno puluere, & Mœſia oppidũ.aut Myſia regio nullo.i. nõ vllo,non iactat ſe tñ.i.in tantum vllo cultu,quantũ ſupple ſerenitate hyberna.& Gargara.i.loca decliuia in Myſiã non mirantur tantum ſuas meſſes vllo cultu,quantum ſerenitate hyberni temporis.hoc eſt nullo cultu tantum prouentum habet, quantum ſerenitate hyberna.& tamen eſt illic maximus prouentus.

Quid dicam,iacto qui ſemine comminus arua
Inſequitur,cumulosq.ruit malo pinguis arenæ?
Deinde ſatis fluuium inducit,riuosq.ſequentes?
Et,cum exuſtus ager morientibus æſtuat herbis,
Ecce ſupercilio cliuoſi tramitis vndam
Elicit:illa cadens raucum per leuia murmur
Saxa ciet,ſcatebrisq.arentia temperat arua,
Quid,qui ne grauidis procumbat culmus ariſtis,
Luxuriem ſegetum tenera depaſcit in herba,
Cum primum ſulcos æquant ſata? quiq.paludis
Collectum humorem bibula deducit arena?
Pręſertim incertis ſi menſibus amnis abundans
Exit,& obducto late tenet omnia limo:
Vnde cauæ tepido ſudant humore lacunæ.
Nec tñ(hæc cũ ſint hominumq. boumq. labores
Verſando terram experti)nihil improbus anſer,
Strymoniæq. grues,& amaris intyba fibris
Officiunt,aut vmbra nocet.pater ipſe colendi
Haud facilem eſſe viam voluit, primusq. per artẽ
Mouit agros curis acuens mortalia corda;
Nec torpere grauis paſſus ſua regna veterno.
Ante Iouem nulli ſubigebant arua coloni;
Nec ſignare quidem,aut partiri limite campum
Fas erat:in medium quærebant,ipſaq.tellus
Omnia liberius nullo poſcente ferebat.
Ille malum virus ſerpentibus addidit atris;
Prædariq. lupos iuſſit,pontumq. moueri;
Mellaq. decuſſit folijs;ignemq.remouit;
Et paſſim riuis currentia vina repreſſit;
Vt varias vſus meditando extunderet artes
Paulatim,& ſulcis frumenti quæreret herbam,
Et ſilicis venis abſtruſum excuderet ignem.

SERV. COmminus].i. ſtatĩ, ſine itermiſſione.[Inſequit] Proſequitur,& ñ ſinit quieſcere.[Cumulos ruit]Euertit diſſipat. & nũc ẽ actiuũ ruit,vt,vna Eurusq. Notusq. ruunt.nã aliter dictũ eſt.Ruit alto à culmine Troia.[Male pinguis] Non pinguis.i.ſterilis.[Deinde ſatis fluuiũ inducit. riuosq. ſequentes?]Poſt cõmemoratã generalẽ agriculturã, trãſit ad ſpecies,& culturas veniẽtes ex tpe. Nã arare, cinerẽ iacere,incendere ęternũ eſt, irrigare aũt ñ niſi nimię ſiccitatis ẽ,ſicut ſiccare ẽt aut ex magnis pluuijs,aut ex fluminis eruptione ɔpellimur. [Satis]Segetib. agris ſatis, nã participiũ ẽ.[Sequẽtes?] Iuges;aut certe riuorũ ẽ epithetõ.[Exuſtus ager].i. ęſtatis calore.[Moriẽtibus herbis]Secundũ Pythagoricos, qui dicunt omne qđ creſcit habere animã.Vñ eſt, Atq; interfice meſſes.[Ecce].i.ex improuiſo. [Supercilio] Altitudine,ſummitate terrarũ [Raucũ p leuia murmur Saxa ciet] Nõ ſolum vtilitati hanc rẽ dicit fore, ſed ẽt voluptati.[Leuia]Lubrica.detrita,nitida.[Scatebris]Ebullitionibus, q̃ fiunt cũ aqua in aliquas rimas defluxerit, Vñ ẽt vaſa æſtuãtia calore, ſcaturire dicuntur. [Quid] Subaudi,de illo dicẽdũ eſt, aut quantũ illi prodeſt.[Grauidas ariſtas periphraſticos proſpicis poſuit.Dicimus aũt,& hic ſpicus,& hæc ſpica , & hoc ſpicũ. Cicero in Arato.Spicũ illuſtre ferens inſigni corpore virgo.Sed ſcire debemus in vſu eſſe à maſculino vtrunq; numerum,à neutro vero raro,& tñ ſingularẽ inueniri .nã pluralis nuſquã lectus eſt.[Culmus] Iunctio ſpicarũ.[Luxuriem ſegetũ] Bene luxuriẽ, vt oſtendat rẽ ſuperfluã,& nocituã niſi amputetur.[Cũ primũ ſulcos æquãt ſata?]Cum adhuc herbæ ſunt tenerę.i.anteq̃ cogãtur in culmos. Et eſt Virgilij hoc hemiſtichion vnũ de inuictis. [Deducit]Siccat,detrahit.Sic paulo poſt,Riuos deducere nulla religio vetuit.i. ſiccare. [Præſertim] Maxime, pcipue.[Incertis mẽſibus] In opportunis. Incerti aũt mẽſes ſunt veris,& autumni.nã & hyemis certũ eſt frigus,& æſtatis certus eſt calor. Veris vero,& autumni nunc frigus,nunc calor eſt. [Obducto late tenet omnia limo,]Superlito, ſuperfuſo. Tenet occupat,& operit.[Vnde]De huiuſmodi inũdatione.ſ.amnis.[Tepido humore] Noxio,inutili Lacunæ(Autem ſunt foſſæ in quibus collecta aqua ſtare cõſueuit.] Nec tamen,hæc eum ſint hominumque, boumq.labores]Ordo eſt à ſequentibus,Nec tñ nihil officiũt. Et hoc dicit, Licet hæc oĩa q̃ dixi,arãdo ſint experti, & hominũ.& boũ labores, tñ ſunt adhuc alij q̃ obſunt, niſi pruideris.ſ.vt aues abſint. aut vmbra arborũ.[Improbus anſer] Inſatiabilis, nulli probandus.Et dicit, anſeres agreſtes. [Strymoniæque grues] Thraciæ, à fluuio Strymone.[Et amaris itÿba fibris]Vt ẽt Donatus dicit, male quidã intybã aũt quãdã amari iecoris accidunt; nã intyba dicit cicorea,herbas quaſdã noxias, quarum radices multæ,& tenues ambiũt ſegetes.& necãt. Fibris aũt abuſiue ait ꝙ radices intyborũ hac atq; illac decurrũt, vt fibræ p iecur.i. venæ q̃dã,& nerui.[Amaris] Aũt nocẽtibus,vt, Hoſtis amari. [Aut vmbra nocet] Vt.Nocẽt,& frugib.vmbræ. [Viã] Rationẽ,& artẽ colẽdi.[Mouit agros curis acuẽs mortalia corda] Dicturus eſt Iouẽ feciſſe multa,quæ poſſunt i vituperationẽ venire, & ea hoc colore defendit, qđ dicat voluiſſe eum ingenium mortalibus ex neceſſitate pſtare,ne torperent ocio, qđ ex rerum abũdãtia procreatur.[Acuens] Exercẽs. [Veterno]Pigritia. nã veternus dr morbus intercus , id eſt ὕδρωψ qui hoies efficit pigros. Et dr, intercus intercutis.[Subigebãt] Suo labore colebant arua.[Nec ſignare quidẽ,aut partiri]Diuidere,& deſignare.[Fas].i.lex [In mediũ q̃rebant;] In cõe.[Omnia liberius] Quia ſupra ait,atq; imperat aruis.Bene tunc.n.libere cũcta ipõte ferebant?nũc aũt imperante alio per laborẽ culturæ ſeruiũt. [Malũ virus]Bene addidit malũ ad diſcretionẽ epithetõ . Nam virus,& bonũ & malũ eſt ſicut venenũ,nã idẽ eſt. Venit autem à Græco,nã,& illi φάρμακον medium habent.i.bonũ,& malũ. Sane virus,hodie tres tñ habet caſus ,hoc virus , hoc virus ,ò. virus.Antiqui hoc virus,huius viri dicebãt.Lucretius, Tetri primordia viri.[Ignemq.remouit]Nõ penitus ſuſtulit , ſed occuluit. Vñ eſt, Quærit pars ſemina flãmæ Abruſa in venis ſilicis. [Paſſim]Abundãter, vbique.[Riui]Fluminib.[Excuderet]Studioſe reperiret, & coleret. [Frumẽti herbã] Periphraſis ſegens.

A S C. QVID dicã, &c.] Proſequitur intẽtum , videlicet quid faciat lætas ſegetes dicens cũ admiratione,quid dicam,ſup. de illo,hoc eſt quantum ille proſit aruis. qui iacto ſemine. i. poſtquam iecit ſemẽ inſequitur arua cõminus.i.de prope,& ſtatim quaſi conſertis manibus, & ruit. i. diſſipat cumulos. i. globos arenæ malæ.i.non aut ſine commodo pinguis, q.d. plurimum nimi-

nimirum prodeſt,& qui deinde inducit ſatis.i. ſegetibus aut ſeminatus fluuiumq́.pro.i.(eſt enim epexegeſis.i.expoſitio prioris per poſterius)riuos ſequentes.i.defluentes in agrum,& cum ager exuſtus.ſ.nimio calore æſtuat.i.feruet,& hoc herbis morientibus præ nimia.ſ.ſiccitate.Ecce.q.d.præter opinionem,& cum minime ſperetur quod.ſ.illic aquæ prçterfluerent vbi paulo añ tanta ſiccitas erat vt omnia exareſcerent,ipſe elicit.i.per aquęductus aut canales educit ſupercilio.i.ex editiore loco,quia alia nequiret deriuare,montis cliuoſi.i.multos cliuos habentis vnq̃.i. aquam exundantem.Illa ſ.aqua cadens.i.defluens,ciet.i.excitat murmur raucum.i.infractum per ſaxa læuia. i. polita frequenti impetu.& temperat ſcatebris.i.ſcaturiginibus,& ebullitionibus ac venis aquas effundentibus,arua arentia.ſ.ſiccitate.Quid ſup. de illo dicam quantum iuuet arua qui ve culmus,herba ſpicam ſuſtentans procumbat grauidis ariſtis,ipſe depaſcit.i. paſcendo pecora abſumit luxuriem .i.vegetem copiã. & ſuperabundantiã ſegetum.i.pinguiũ culmorum.ac ſtipularum, in tenera herba.i. priuſquam ſeſe in ſpicæ collegerit formam cum.i. qñ ſata æquant.i.cooperiunt per æqualem altitudinem ſulcos. Et quid ſup.dicã de illo qui deducit.i.aufert arena bibula.i.per ſuppoſitionem arenæ multum aquæ bibentis,humorem palludis, hoc eſt paluſtrem qui præcipue nocet,deducit inquam prçſertim.i. præcipue,ſi amnis.i.fluuius ex imbre ſubito genitus(qui à circum natando dr̃ circumfluit.n.agros) Abundans.i. ſuperexcreſcens exit.ſ.ripas,& limites ſuos menſibus incertis. i. vernis aut autumnalibus quibus tempeſtas incerta eſt nunc pluuioſa,nũc ſuda,niſi ſit ſenſus in menſibus certis.i.quibuſdam,& nõ omnibus,quia ſi freqnens aut iugis eſſet inũdatio,fruſtra fieret deſiccatio.Si ergo amnis exit aut incertis menſibus aut in menſibus certis,ſed maior,manus legentium eſt.incertis vna dictione quã duabus,& tenet omnia limo obducto.i.ſuꝑducto,late.i. ampliter aut in latum,vnde.i.à quo limo lacunæ .i. receptacula aquarum.cauæ.i.excauata,aut capacia vt caua videãtur ſudant.i.diſtillant humore tepido.i.pluuia cum quodã tꝑe decidẽte. [Nec tñ hæc &c.] Poſtq̃ edocuit diligentiã agricolis in colẽdo agro ſeruãdam,ſubiungit miſera eorũ fata.vt quibus officiunt ac nocent plurima vt aues, herbæ , & vmbræ. Verum ne temere oĩa contingere cenſeas dicit à Ioue id inſtitutũ vt nõ torpeſcerẽt homines ſimul ꝙ cũ agro ſe colerẽt exercitationibus aſſiduis. Nã ſi vt ſub Saturno quondã omnis ferat omnia tellus,& id quidem ſponte nemo agrum coleret,dicit ergo Iouem Saturni filium immutaſſe tempora patris ſui,qua occaſione præſtita trãſit ad varia diuerſorum inuenta agricolis prçſertim vtilia , ſed ne in re manifeſta prolixior ſim.Ordo eſt.Nec, pro, & nõ,& cũ hæc.i.prius dicta ſint labores,& hominum , & boum experti.i. inuenti,& in experentiam adducti(ponitur.n. in ſignificatione paſſiua cum ſit verbum cõe experior)verſando.i.arando, & colendo terram tñ anſer improbus.i.improbandus,& deteſtãdus, vt qui vbi nihil ſeuerit decerpat,& vaſtet,& grues ſtrymoniæ.i. circa ſtrymonem lacum.aut amnem in confinibus Thraciæ, & Macedoniæ verſari plurimum ſolitæ,& intyba.i. herbæ amaris fibris.i.quæ habent amaras,& nociuas fibras, quibus fruges attrahuntur,officiunt.i.nocent.& contrarium eius quod deberẽt faciunt . Nam cum officium in bonam partem accipiatur fere quæras qũo officere ſit nocere.Sed ſunt qui officium ab efficiẽdo deductum velint alijs dicentibus huius præpoſitionis ob eſſe duplex ſignificatum,alterum enim quod quaſi,propter vt ob pietatem.i.ꝑꝑ pietatem, & ſic officiũ eſt. ꝑꝑ quod quidquam inſtitutum,& factum eſt,alterum vero quaſi cõtra vnde obſum, obſto,obdo,oppono,officio.quaſi contra ſum,ſto,do,& pono, & facio contra id,quod debeam)aut vmbra nocet, ſed ipſe pater.ſ.Iuppiter qui dr̃ iuuans pater.haud.i.nõ voluit viam.i.modum,& rõnem colendi eſſe facilem,imò voluit eſſe difficilem , & ipſe Iuppiter mouit primus agros.i.primus exercuit ꝑ labores,acuẽs corda mortalia curis,nec paſſus ſua regna.i. homines ſui tꝑis torpore.i.pigreſcere,graui.i.nociuo,& moleſto,veterno .i.vitio ſomnolentiæ,& obſitatis ex corpore procreato. Nulli coloni.i .agricolæ.ſubigebant.i.domabãt.Vnde dictũ eſt atque imperat aruis,ſubigit aũt aruum qui ipſum ad iuſſum ſuũ quia vult ferre facit,ante Iouẽ.i.priuſquã ea Iuppiter ſubegiſſet.Nec fas erat ſignare quidem cãpũ aut partiri cãpũ limite.i. lapide ad dirimendos agros in confinio poſito,ſed ſup. homines. quærebãt.i.reponebant in medium,& ipſa tellus ferebat omnia liberius,i.omnino libere,& non ſubacta hoc eſt nullo poſcẽte.i.exigente,ſponte videlicet ſuã , ille.ſ. Iuppiter addidit ſerpentibus atris.i.nociuis, virus , id eſt venenum ſuum, & iuſſit lupos prædari.i.prædas auferre,& iuſſit põtum.i.mare moueri.ſ. per nauigationem auaritiæ potiſſimum cã inuentam. Et ipſe decuſſit.i. deorſum,& in terrã excuſſit mela.folijs.ſ.arborum, hoc eſt frõdibus,in quibus copioſe prius repeтiebantur , & remouit. ſ. ab vſu mortalium ignem,& repreſſit.i.coercuit vina currentia paſſim riuis,i.per riuos,vt,ſ.vſus,i.opus,& vtilitas extunderet.i.extorqueret,& violenter,pararet,varias artes meditando.i.excitãdo,& vt vſus q̃reret.paulatim.i.paulotenus,& ſucceſſiue poſtq̃.ſ.Ceres docuerat herbã frumẽti in ſulcis.i.ꝑ arationẽ,& cultũ terræ,& vt excuderet.i.cudẽdo,& cõcutiẽdo eliceret ignem abſtruſum.i.delitentem,in ſup.venis ſilicis,i.lapidis illius præduri.

VARIA LECT. RIVOSQVE ſequentes] In Romano libro legere eſt, Riuosq́.fluentes,ſumptum id nimirum ex paraphraſi[Ecce ſupercilio cliuoſit ramitis vndã Elicit.] In Romano lib. Eligit,ſcriptum ea.ſ.cognatione. quæ intercedit inter g. & c, cum Elicit, omnino ſit caſta lectio. [Nec ſignare quidem] In Romano libro, Ne ſignare quidem,legitur.[Extunderet artes] Antiqua aliquor exemplaria,Excuderet,legũt,eaq́.dictio, neſcio qua prius abraſa in Longobardico libro,ſuperinducta.Sed.n.extunderet, in probatioribus libris,Romano,Mediceo,& alijs habetur.[Et ſilicis venis] Antiqua omnia exemplaria,quæ præmanibus fuere nobis,Vt ſilicis legunt.

SERV.

Tunc alnos primum fluuij ſenſere cauatas;
Nauita tum ſtellis numeros,& nomina fecit,
Pleiadas,Hyadas,clarimque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras,& fallere viſco
Inuentum,& magnos canibus circundare ſaltus,
Atque alius latum funda iam verberat amnem
Alta petens;pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor,atque argutæ lamina ferræ:
Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum;
Tum variæ venere artes,labor omnia vincit
Improbus,& duris vrgens in rebus egeſtas.

NAuita] Pro nauta ſicut,Mauors,ꝑ Mars. [Numeros, & nomina fecit] Numeros aut currẽdi modos.i.ortus, & occaſus,qđ ſi eſt, quaſi rẽ philoſophorũ ꝑtermiſit, nã tñ đ nominib.dicit,vt Pleiadas , Hyadas. Aut certe re vera ait numeros,nã Hipparchus ſcripſit đ ſignis,& cõmemorauit ẽt,vnũquodque ſignũ quot claraq; quot ſcđæ lucis,quot obſcuras ſtellas habeat.tm qđ bene cõmemoratis ſignis,quaſi notũ ſtellarũ numerũ ꝑtermiſit.Et in eo , qđ dicit nautã ſtellis numerus,& nomina feciſſe,ſignificat,neceſſitate q̃rendarũ reiũ,q̃ ante ſponte ſua cunctis proueniebant, homines nauigandi peritiã , & ſtudiũ reperiſſe , & ex eo quod ſequitur,id quod præcedit,oſtendit.Nauigandi quippe peritiam ſequitur ſtudium motus,& rationes ſiderum cognoſcendi, propter tempeſtatem maris,& ventorum motus.[Pleiadas] Signũ eſt ante genua Tauri , quod ortu ſuo primæ nauigationis tempus oſtendit.Vnde græce Pleiades dicũtur ἀπὸ τοῦ πλέειν latine Virgiliæ, à verni temporis ſignificatione quo oriuntur.[Hyadas] Signum eſt in fronte Tauri , quod ortu ſuo efficit pluuias,vñ ipſæ ſtellę Hyades vocant ἀπὸ τοῦ, quas Latini Seculas appellauerũt. [Clarãq. Licaonis Arcton] Elicẽ dicit.i. maiorẽ Septẽtrionẽ ,nã minor appellat Cynoſura. Lycaonis aũt,ſubaudi filiã, vt, Deiphobe Glauci,Lycaõ.n. rex Arcadiæ habuit filiã Caliſto,quã cũ vitiaſſet Iuppiter,Iuno in vrſã cõuertit,& poſtea Iuppiter miſeratus ĩ ſignũ cœleſte trãſtulit . [Tũ laqueis captare feras, & fallere viſco Inuentũ] Vnus ſenſus eſt diuiſus interpoſitione alterius.Nã Laqueis captare feras ad venationẽ pertinet.i.illaqueare feras incuruatis arboribus.Fallere viſco,ad aucupium. Item ad venationem.[Et magnos canibus circundare ſaltus] Male aũt de aucupio quidam reſpuunt,totum referentes ad venationem,& dicunt,Fallere viſco,pro viſceratione poſitum.Conſtat enim luparios carnibus tinctis veneno lupo necare, quod ideo non procedit,quia hoc viſcum huius viſci facit, ſicut templum templi,vnde eſt Fallere viſco. Viſcus vero,id eſt caro,viſceris facit,vt pecus pecoris. Et ſi de carne loquebatur,viſcere debuit dicere . Lucret . Permixtus viſcere ſanguis , Item ipſe , Viſcus

gigni,

gigni, ſanguemq́. creari. Primo de nautis, & nauigio inuento, poſtea de venatione dixit: nunc de piſcatoribus loquitur, cuncta .n. hęc neceſſitas inuenit. [Funda iam verrebat] Genus eſt retis dictū à fundendo .i. retiaculum quod dr̃ βόλος. [Humida lina] Verriculum ſignificat. [Rigor] Durities. Vnde, & rigidus durus homo dr̃. [Argutę ſerrę] Stridulę, ſonorę. Et dr̃ Perdix, ſororis Dędali filius, inueniſſe Circinum, & ſerram. [Fiſſile] Quod findi poteſt. [Tum varię venere artes] Ex neceſſitate .ſ. diuerſarum rerum. quibus homines repreſſa ſpontanea cunctarum rerum origine, & terrarum fructificatione cœperunt egere. [Labor Improbus] Vel magnus, uel nulli probabilis, nullius eſt .n. amator laboris. [Duris vrgens in rebus] Vrgēs .i. cogens, & quaſi importune inſiſtens. [Egeſtas] Indigentia rerū q̃ naturaliter negantur, neceſſitate tamen cogente inuenta ſunt. Perſius: Magiſter artis ingenijque largitor Venter, negatas artifex ſequi voces.

ASC. TVNC alnos &c.] Docet igitur varia inuenta per egeſtatem, & primo nauigationem, & propter eam ſyderum obſeruationē, deinde aucupium, & piſcationem ſunt arma mechanicorū operum, & tandē omnia per egeſtatem inuenta concludit: Signanter autem dicit alnos cauatas tunc primum excogitatas, q̄a in paludibus primo nauigatio fuit, & ea lynthribus ex alno, videlicet cauata, ea enim arbor cum ſit fragiliſſima, aeri expoſita, in aquis tamen pręduta eſt, vt ergo fœcundo ingenio cū poeta etiam ordinem rerum inuentarum tangit, poſt ſcaphas autē & lynthres inuentę ſunt rates, quibus ſe etiam mari credebant, vnde Horat. 1. Carm. Illi robur, & æs triplex circum pectus erat, qui fragilem truci commiſit pelago ratem, primus, tum naues, quarum q̃ prima fuerit dictum eſt in Bucolico ibi. Et altera quæ vehat Argo. Ordo autem eſt. Fluuij (quia mari nondum ſe crediderant mortales) ſenſere .i. ſi ſenſum habuiſſent, ſentire potuiſſent tunc primum .ſ. poſtquam Iuppiter rerum penuriam induxerat alnos cauatas .i. ſcaphas, & lynthres ex alnis cauatis, unde poſtea naues excogitatæ ſunt, ſenſerunt autem, quia naues immiſſæ aquis ſulcant eas. Tum .i. deinde nauita .i. is qui nauibus vſus eſt, per ſyncopam autem loquitur, qui nautam dicit, fecit ſtellis numero .i. conſtituit ſtellæ ſignum facerent, & nomina .i. quarum rerum, & potiſſimum animantium nominibus appellarentur, vnde diſcedit à fictionibus poeticis in re ſeria, nam poetæ fingunt varia animalia in ſydera tranſlata, poeta autem hic innuit ea primum fuiſſe, ſed aliquando nomina accepiſſe propter effigies animalium, quas repræſentant (vtitur autem eleganti breuitate, quia per id, quod dicit id, qđ non dicit intelligitur. Si enim nauita ſtellis numeros, & nomina fecit, id feciſſe cōſtat, vt earum directione nauiget, vnde nauem inuentam eſſe ſignificat ſine qua nauita dici nequiret) nomina inquam fecit, uidelicet pleiadas, id eſt vocauit quaſdam pleiadas, quæ ſeptem ſtellæ cauda tauri ſunt, & à noſtris Vergiliæ uocantur, & hyadas quæ circa cornua tauri etiam ſeptem ſunt, & hyades primum. deinde ſuculæ aliquando vocatæ, à pluuijs autem dictæ ſunt. (Sunt autem accuſatiui Græci tertiæ declinationis ac ſi ſit, hæc pleias huius pleiados, & hæc hyas, huius hyados in plurali hæ pleiades, & hyades) & Arcton .i. vrſam maiorē Lycaonis .ſ. filiā claram, quia ſtellas habet xxj. aut illuſtrem, & multis verſibus memoratam, Tum .i. deinde inuētum eſt captare feras laqueis .ſ. pedicis, & fallere .ſ. aues præcipue viſco, & inuentum eſt circundare magnos ſaltus, quia tunc parum terræ habitabatur, canibus .ſ. venaticis. Atque alius verberat iam .i. interea dum venationi ſtudent, latum amnem funda .i. iaculo, & rete petens alta .i. profunda vbi maiores ſint piſces, & alius trahit pelago .i. è mari, lina humida .i. retia linea humefacta per immiſſionem in aqua ad captādos piſces. Tum .i. deinde poſt dicta rigor ferri. ſup. inuentus eſt, & id quidem argute dicit, nam ferrum fuiſſe, & eo vſos fuiſſe etiā in nauibus fabricandis veriſimile eſt, ſed poſtea inuentus eſt rigor ferri .i. modus indurandi ferrum & temperandi more chalybum & lamina ferræ argutæ .i. ſubtiliter excogitatæ aut ſonoræ dum quid ea ſecatur. Nam primi, ſup. mortales ſcindebant lignum fiſſile .i. quod faciliter finditur, cuneis .i. eiuſmodi inſtrũs q à lato in anguſtum, & acutum deſinunt, & ex ligno duriore ac ferro fiūt. Tum .i. deinde paulatim variæ artes venere .i. excogitatæ ſunt, aut venere in vſum hominis, labor improbus .i. inſatiabilis, & modū neſciens, vincit .i. ſuperat, & domat omnia nihil eſt quod lōgo labore non inueniatur, aut fiat ab hoīe, inueniendi aūt cā eſt egeſtas, vnde ſubdit, & egeſtas vrgens in rebus duris .i. quas durum eſt pati, aut quibus durum eſt carere, vincit omnia.

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Inſtituit, cum iam glandes, atque arbuta ſacræ
Deficerent ſyluæ, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus; vt mala culmos
Eſſet rubigo, ſegniſque horreret in aruis
Carduus, intereunt ſegetes; ſubit aſpera ſylua.
Lappæque, tribuliq́ue: interque nitentia culta
Infelix lolium, & ſteriles dominantur auenæ.
Quòd niſi & aſſiduis terram inſectabere raſtris,
Et ſonitu terrebis aues, & ruris opaci
Falce premes vmbras, votiſque vocaueris imbrem:
Heu magnum alterius fruſtra ſpectabis aceruum,
Concuſſaque famem in ſyluis ſolabere quercu.

SERV. PRima Ceres ferro mortales vertere terrā Inſtituit] Prima Ceres oē genus agriculturæ hominibus indicauit. ſuperfluo .n. q̄ſtionem mouent quidam commentarij, dicentes Oſirim, vel Triptolemum aratrum inueniſſe, nam aliud eſt vnā rem inuenire, & aliud oēm agriculturam docere: quod fecit Ceres, Nā ferrū dicendo, cuncta generaliter ruſticorū arma complectitur. [Sacræ Deficerēt ſyluæ] Emphaſis eſt .i. ēt ſacræ, quarum ſterilitas, ceterarum qnoque ſignificat infœcunditatem. [Arbuta] autem ſunt rubra poma ſyluarum, q̄ Plinius vnedones vocat, ꝙ aſperitate ſua plura edi non poſſunt. [Victum Dodona negaret] Dodona ciuitas Epiri, iuxta q̄ nemus eſt Ioui ſacratum, & abundans glādibus ſemper. Vnde κατ᾽ ἐξοχὴν Dodonæ facit mentionem. Et eorum quod dicit hic, hoc eſt, Prius homines ut legimus paſti glandibus ſunt, nec aliud ad victum quærebant. Cū igitur iam deficerēt glandes, non ſolum q̄libet ſyluæ, ſed etiam ſacræ victum hominibus negarent, & cum alijs ſyluis, ipſa quoque Dodona ciuitas, quæ iuxta ſe nemus Ioui conſecratū habebat, glandes vſibus humanis ſubtraheret: Ceres prima omne genus agriculturæ hominibus indicauit. [Labor additus;] Aut datus, vt nihil mali ante habuerint, aut re vera additus, quia ante erat quidem labor, ſed tantum herbarum, intyborum: poſtea acceſſit rubiginis, carduorum. [Eſſet] Conſumeret; vt, Eſt mollis flamma medullas. [Rubigo] Autem genus eſt vitij quo culmi pereunt, ſed abuſiue rubigo dicitur. Nam proprie rubigo eſt (vt Varro dicit) vitium obſcœnæ libidinis quod vlcus vocatur, id autem abundantia, & ſuperfluitate humoris ſolet naſci, quæ Græce σατυρίασις dicitur. [Segnis Carduus] Inutilis, infœcundus. [Aſpera ſylua] Notādū, etiam de herbis ſyluam dictam. [Infelix loliū] Infœcundum. contra, Felicemque trahit limum. [Steriles auenæ] Ad diſcretionē earum quæ ſerūtur. [Quòd niſi, & aſſiduis terrā inſectabere raſtris] Iam concludit, hoc dicit, Niſi ſæpe ſarrieris, ꝓp illud, Et amaris intyba fibris officiunt: Niſi aues fugaueris, propter illud Improbus anſer Strymonięque grues: Niſi falce amputaueris ramos, ꝓpter illud, Aut vmbra nocet: Niſi votis inuocaueris pluuias: ꝓp, Humida ſolſtitia, atq. hyemes orate ſerenas. ſine cauſa ingentes frumenti alieni aceruos aſpicies. Propter quod oſtēdit ruſticum ſua inertia famem, non anni vitio, ſuſtinere. [Inſectabere] Pro inſectatus fueris. Futurum indicatiui pro futuro ſubiunctiui. [Raſtris] Sarculis. [Terrebis] Pro terrueris. [Premes vmbras] Coarctabis, & imminues. [Vmbras] id eſt ramos arborum incumbentes ſegetibus amputans. [Votiſque vocaueris imbrem:] Vt inuoces fore tibi pluuiam. [Alterius aceruum] Qui hæc accurate egerit. [Fruſtra aſpectabis] In alio cernens quod ipſe non habeas. [Famem ſolabere] Ac ſi diceret, Ne glandibus quidem ſatiaberis; quia dixerat, Et victum Dodona negauerat.

ASC. PRIMA Ceres ferro] Redit ad inſtitutum ſuum, vt .ſ. agriculturæ auctorem ſignificet, dicens Cererem eam inueniſſe tangens paucis eius difficultatem, vt diligentem reddat agricolam, additurus mox arma ſeu inſtrumenta quibus agricolis vtendum eſt. Ordo igit̃ eſt. Ceres inſtituit .i. ſtatuit, & docuit prima .i. priuſquam alius quiſpiam, mortales .ſ. homines cum ipſa per inuentū ſuum immortalitatē meruerit, & dea frugum habita ſit, vertere .i. vertendo colere terram, ferro .i. quibuſcunque armis ac inſtrumentis ex ferro factis, aut ferro munitis vt vomere, bidēte, marris foſſorijs, &c. tunc ſup. cū glandes atque arbuta .i. fructus arbu

torum.& quicunque ſylueſtres deficerēt.i.deeſſent ſylue ſacre.i. Ioui conſecratæ,cui minime de fore putabantur, & Dodona.ſ. ſylua illa ſacra in Epiro negaret.ſ.mortalibus victū quia tūc glā de veſci ſolebāt Labor.i.difficultas,& calamitas, eſt additus.ſ.à Ioue qui noluit facilē eſſe viā colendi agros &.i. ēt frumentis, ita ſup.vt mala.i.nociua,& pernicioſa rubigo eſſet.i. cōſumeret (ab edo es eſt)culmos.ſ.frumenti,qđ prius lętius veniebat,& vt carduus.i.herba ſpinoſa florē hirſutum ferens de genere tribul torum,in cuius folijs ſemper aqua inuenitur, vnde græce dipſacos.i.ſitiens.dr̄,ſegnis.i.infœcundus. & nihil boni afferens,horreret.i.horridus ſtaret in aruis.& ſup.poſtquam is horrere cœpit ſegetes intereunt, & ſylua aſpera.ſ.veprium tribulorum,ſpinarū, lapparū,& ſimiliū,ſubit.i.per ſe ſubſecuta eſt.Sylua dico appoſitoriæ lappæ,& tribuli.aut ſylua lappæ, & tribuli,vt ſint genitiui ſingulares,& loliū infelix.i.zizania infelicitatē pariens.& auenæ ſteriles.i.ventoſæ,& ſterilitatē inducentes,dominantur inter culta.ſ.arua nitentia.i.ſplendentia frequenti opera agricolæ ,ita,vt nō vitium ſed calamitas ſit agricolæ. Dominātur aūt vſq; adeo ꝙ niſi tu inſectabere terrā aſſiduis raſtris.i.niſi aſſidue raſeris, & eradicaueris herbas nociuas, & niſi terrebis aues ſonitu .ſ. arcus aut vocis & niſi pmes.i.diminues,& exſcindes falce.i. cultro incuruo vmbras ruris opaci.i.arboribus circū ſepti, & niſi vocaueris imbrem votis.ſ.dijs factis,heu(dolentis interiectio) tu ſpectabis fruſtra.i.ſine commodo tuo imò cum dolore cum ſolus careas,magnum aceruum.ſ.frumenti alterius.ſ. vicini tui qui eam diligentiā adhibuit, & ſolabere.i. mitigabis ſed nō penitus ſedabis nec placabis famem.ſ.tuam, & tuorum,quercu concuſſa, id eſt agitata ad habendam glandem in ſyluis, vbi videlicet naſcit.

VARIA LECT. DEFICERENT ſyluæ] In libris vetuſtis nōnullis admodū vetuſtis.Deſueraāt,legitur:ſed Deficerent,magis placet. [Vt mala culmos Eſſet rubigo] In Romano libro,& hic, & alibi,Robigo,per o,prima ſyllaba ſcriptū eſt. [Tertiū inſectabere] In Mediceo libro,Herbā inſectabere,ſcriptū eſt. [Fruſtra ſpectabis aceruum] In Mediceo non Spectabis,ſed Expectabit, habetur.

Dicendum &,quæ ſint duris agreſtibus arma:
Quis ſine nec potuere ſeri,nec ſurgere meſſes.
Vomis,& inflexi primum graue robur aratri,
Tardaque Eleuſinæ matris voluentia plauſtra,
Tribulaque,traheæque, & iniquo pondere raſtri:
Virgea præterea Celei,viliſque ſupellex,
Arbuteæ crates,& myſtica vannus Iacchi.
Omnia quæ multo ante memor prouiſa repones,
Si te digna manet diuini gloria ruris.
Continuo in ſyluis magna vi flexa domatur
In burim,& curui formam accipit vlmus aratri.
Huic à ſtirpe pedes temo protentus in octo:
Binæ aures:duplici aptantur dentalia dorſo.
Ceditur & tilia ante iugo leuis, altaque fagus;
Stiuaque, quæ currus à tergo torqueat imos;
Et ſuſpenſa focis exploret robora fumus,

SERV. DVris agreſtibus] Quia in labore durāt. [Arma] Inſtra, vt alibi, Cerealiaq; arma. [Quis ſine] Sine ꝗbus. [Seri] Seminari. [Surgere] Creſcere. [Vomis] Et ab eo ꝙ eſt vomer,& ab eo qđ eſt vomis, vomeris facit, ſed iōnis eſt vomer, nā vomis vſurpatū eſt.rarū.n.eſt, vt in is exeuntia,ri in obliquis recipiant, vt cinis puluis. Talis eſt,& in Græcis ratio, nā actin,& actis dicunt delphin,& delphis, Eleuſin, & Eleuſis.ſed verius in n, deſinunt, qđ in obliquis hn̄t, ut actiuos,Eleuſinos,delphinos. [Graue robur aratri] Propter ſulcos altius imprimendos. [Inflexi] Aūt,pro flexi poſuit:nam, in,abundat. [Tardaq; Eleuſinæ matris] Eleuſin ciuitas eſt Atticæ prouinciæ, non longe ab Athenis,in qua cum regnaret Celeus, & Cererē filiā ꝗrentem liberaliſſime hoſpitio ſuſcepiſſet,illa pro munere oſtēdit ei omne genus agriculturæ, filiū etiā eius Triptolemum recens natum per noctem igne fouit,per diem diuino lacte nutriuit. & cum alatis ſerpentibus ſuper poſitū per totum orbem miſit ad uſum frumētorum hominibus indicādum. Ergo hoc dicit, paluſtra uolubilia matris Eleuſinæ.i.qualia oſtendit Ceres apud Eleuſinam,aut certe,qualibus mater deorum colitur,nā ipſa eſt ēt Ceres. [Tribula] Genus uehiculi quo teruntur in area fruges maturæ. [Traheæq;] Epentheſin fecit cā metri traheæ pro trahæ, ſicut nauita pro nauta.Eſt uero traha genus uehiculi dictum à trahendo, nā non habet rotas. [Iniquo pondere raſtri] Pro iniqui ponderis,id eſt magni.ſ.ut ſine labore ruſtici glebas poſſint infringere. [Virgea præterea Celei,uiliſque ſupellex] Id eſt uaſa de uimine facta qualia Ceres Celeo aliqñ monſtrauit, ut quallos, corbes, &c.Sanè hæc corbis dicendū eſt fœminino genere ſm Tullium, qui ait,Meſſoria ſe corbe contexit. Sanè. [Supellex] Vſurpatum eſt,nam artis eſt,hæc ſupellectilis,Genitiuus.n. aut par debet eſſe nominatiuo,aut maior una ſyllaba:ut, Muſa, muſæ: doctor,doctoris.Si duabus maiorem inuenerimus, contra artē id eſſe manifeſtum eſt:ut,anceps,præceps,& pauca alia. [Arbuteæ crates] Ex arbuto factæ. [Et myſtica vānus Iacchi] Id eſt cribrum areale.Legimus aūt,& vallus, ſm Varronem, qđ id nihilominus ſignificat, Myſtica aūt Iacchi Ideo ait, ꝙ apud antiquos Liberi patris quem nunc Iacchum vocat,ſacra ad purgationem animę pertinebant,& ſic homines eius myſterijs purgabantur,ſicut vānis frumenta purgantur. Hinc eſt quod dr̄ Oſiridis membra à Typhone dilaniata Iſis cribro ſuperpoſuiſſe.nam idem eſt Liber pater,in cuius myſterijs uannus eſt:quia, vt diximus,animas purgat.Vnde,& Liber ab eo ꝙ liberet dictus eſt, quem Orpheus à gignātibus dixit eſſe diſcerptū. [Ante memor prouiſa repones] Antequam agriculturam exerceas,ante præparabis hæc omnia, quæ in illis rei ſunt vſum neceſſaria. [Prouiſa].i.præparata. [Repones] Recondes & ſalua cuſtodies. [Manet] Expectat. [Diuina gloria ruris] Id eſt ſi tu gloriam diuini ruris vis adipiſci,aut ſi id tibi conceſſum eſt cęlitus, vt gloriam ruris habeas. [Diuini] Aūt à dijs conditi,vel ꝗa terra dea dicitur. [Continuo] Principio ſtatim,aut prius, ꝗ agriculturam cœperis. [Vi] Virtute. [Domatur] Viui ſeruire cogitur. [In burim] In curuaturam, Nā buris eſt curuamentum aratri, dictū quaſi βοὸς οὐρὰ, ꝙ ſit in ſimilitudinem caudę bouis. [Formam] Modum. [Huic].i.aratro. [A ſtirpe] A radice, vel imma ſummitate. [Temo] ad quem ligantur, vel iungunt boues. [Pedes protentus in octo:] Subaudi aptatur. [Binæ] Duæ, quibus latior ſulcus efficiatur. [Duplici dentalia dorſo] Dentale eſt lignum ad ꝙ vomer includitur.Duplici aūt dorſo dr̄,aut lato,vt,Ad duplex agitur per lumbos ſpina.aut re vera Duplici, cuius vtrunque eminet latus.Et ferè huiuſmodi ſunt omnes vomeres in Italia. [Iugo] Id eſt ad iugum. [Leuis] Ideo leuis, ne boues laborent. [Stiua] Manica aratri qua regitur. Cicero in Scauriana, Ab ipſa ſtiua mecum homines loquebantur. [Currus imos:] Currus dixit,propter morem prouinciæ ſuæ in qua aratra habent rotas quibus iuuātur. [A tergo] Poſt tergum. [Torqueat] Vertat. [Suſpenſa focis exploret robora fumus] Probatæ enim ſoliditatis ſunt ligna,ſi fumū rimas minime effecerint.nanque ad exudandum fumum adhibita ſi rimas faciunt,& ſciſſuras,mala ſunt, & infirma. Totus autem hic locus de aratro, Heſiodi eſt. τῆμος δ᾽ ὑλοτομεῖν μεμνημένος ὥριον ἔργου, ὅλμον μὲν τριπόδην τάμνειν, ὕπερον δὲ τριπήχυν ἄξονας ἑπταπόδην.

ASC. DICENDVM &,quę ſint,&c.] Conuenienter poſtquam docuit,quomodo,& qua diligentia terra colenda ſit, docet quibus armis,ſeu inſtrumentis.Nam arma dicuntur omnium artificum inſtrumenta, uulgo tamen pro munimentis pręcipue armorum accipi ſolent. Quæ autem arma deſcribat, ex ordine patebit,qui talis eſt. Dicendum,ſupple eſt, id eſt dicere oportet,&,id eſt etiam quæ arma, id eſt inſtrumenta ſint agreſtibus, id eſt in agro degentibus agricolis.ſ.duris.i. labore induratis, & malo aſſuetis.Quis ſine.i.ſine quibus, meſſes.i. fruges metuendę,& ſecandę,nec potuere ſeri.i.ſeminari, nec ſurgere.i.creſcere in altum.Primum ſup.eſt vomis.i.qui terram vomit,& graue.i. ponderoſum,& forte robor.i.lignum aratri in flexi.i.incurui.& paluſtra.i.vehicula matris Eleuſinę.i. Cereris, quæ apud Eleuſinam ciuitatem vbi colitur,vehicula ad auehendas meſſes inſtituit,voluentia ſup.ſe,aut voluentia.i.volubilia,tardā,pro tarde, ſup.ſunt ruſticis neceſſaria,aut quid ſimile, & tribula.i.inſtrumēta triturandi,& traheæ pro trahę,quę ſunt inſtrumenta, quę trahuntur ſine rotis, & raſtri.i. dentalia pondere iniquo.i.aut grandi,aut inæquali,quia ſecundum terræ qualitatem dentes,& pondus habent,(Seruius paſſim innuit ſeptimus caſus, quos ablatiuos ex vi demonſtrationis appellant loco genitiuorum poni vt eſt raſtri iniquo pondere pro iniqui ponderis, & lato venabula

ferro

ferro prolati ferri, Aen.4. veruntamen honeſtior eſt per abla. tiuum,q̃ per genitiuum locutio)ꝑterea.i.ꝑter,hoc eſt ſup.& ru. ſticis habenda,ſupellex virgea.& vilis.i.vtenſile ex virgis factũ, & iõ vile quia virgæ non magno veneunt ruſticis. Celei.i.q̃ Celeus Rex Eleuſinus ꝑe Triptolemi regnãs poſtea vſus eſt,ſupellex,inquam,virgea videlicet crates arbuteæ.i. ex arbuteis virgis cõſertæ,& contextæ,& vãnus.i.cribrum ad ventilanda.& purgãda frumenta,myſtica.i. qua ẽt vtebãtur in myſticis ſacris Iacchi .ſ.Bacchi, q̃ omnia.ſ. dicta inſtrã tu memor.ſ.indigentiæ ꝑteritæ repones.i.loca bis in repoſitorio ſuo,prouiſa multo ante.ſ.q̃ vtaris.ſi gloria digna.i.ꝑſtans diuini ruris.i.qđ dij aliqñ coluere aut fertilis,manet.i.expectat aut delectat, & immoratur te. Sed ſolemus dicere id manere, qđ certe futurum iudicamus ẽt malum,vt in Achilleide ſtatim.Quid maneas populos vbi tanta iniuria primos.Degraſſata duces? Continuo.i.ſtatim dum adhuc tenera eſt vlmus.i.arbor illa flexa in ſyluis.i. adhuc creſcens magna vi.i. violentia domatur.i.curuatur in burim.i.formã buris, hoc eſt incuruamẽtu aratri,& accipit formã aratri curui,temo.i. lignũ oblongũ,ad qđ totę cõnectuntur, protentus.i. porrò tentus,hoc eſt extenſus in octo pedes.i. ad longitudinem octo pedum, & aures.i. ferra aut ligna latiora in morem auriũ utrinq; affixa,ut latiorẽ ſulcum faciant binæ.i.duæ, aut ſingulis inſtſis ſulcandi duæ,& dentalia.i.ligna in quibus uomer infigitur,duplici dorſo.i.angulo cum ſint quadrangularia.aptantur.i.applicantur huic.ſ.aratro. Et tilia leuis.i. ſignum tiliæ arboris parum ponderoſæ,cæditur, ante.i. priuſquam opus ſit ea uti.cæditur.i. amputatur iugo.i.ad iugum.i.ut ex ea fiat iugum. Eſt.n.dandi caſus, & fagus alta.i.procera cæditur iugo, & ſtiua.i.manicula aratri à ſtãdo dicta,cæditur ſup.q̃ torqueat.i. torquendo dirigat imos,currus à tergo.i.à parte poſteriore, ſeq̃tur.n.aratrũ arans. Et ſup.exploret.i.ꝓbet,& ſiccet,ac uires exq̃rat, robora.i.ligna fortia,ſuſpenſa focis.i.iuxta fumariũ,in quo loco ignis fouetur.

VARIA LECT. ET myſtica uannus Iacchi] In Rom.lib.Myſtica uallus,legitur. [Prouiſa repones] In Mediceo lib.Reponas per modum imperandi.[Exploret robora fumus] In Rom. lib. & in Oblongo uetuſtiſſimo,Exploret legitur.

cet noctua cantus.i.non.Et notandũ. paleam dictã numero ſingulari contra artẽ, nam ea q̃ ex pluribus conſtant,numeri tantum pluralis ſunt. ſm artem,ut cãcelli,bigæ,ſcopæ.licet abutantur poetæ.

Poſſum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis. tenueſque piget cognoſcere curas.
Area dum primis ingenti æquanda cylindro,
Et uertenda manu,& creta ſolidanda tenaci:
Ne ſubeant herbæ,neu puluere victa fatiſcat;
Tum variæ illudant peſtes. ſæpe exiguus mus
Sub terris poſuitque domos, atque horrea fecit;
Aut oculis capti fodere cubilia talpæ.
Inuentuſque cauis bufo,& quæ plurima terræ
Monſtra ferunt: populatque ingentem farris aceruũ
Curgulio,atque inopi metuens formica ſenectę.
Contemplator item;cum ſe nux plurima ſyluis
Induet in florem,& ramos curuabit olentes;
Si ſuperant fœtus,pariter frumenta ſequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore.
At ſi luxuria foliorum exuberat vmbra:
Nequidquam pingueis paleæ teret area culmos.

SERV. NI refugis] Niſi graue tibi ſit. [Tenues] Leues. [Piget] Pigrum eſt[Area cũ primis]In primis.[Ingẽti æquãda cylindro,Et vertẽda manu,& creta ſolidãda tenaci;] Hæc ꝑ Hyſterõ proteron dñr. Nã primum eſt vt manu terra vertatur, deinde ſolidetur glarea; poſtremo ęquetur. [Cylindro] .i. lapide tereti, in modũ colũnæ,qui à volubilitate nomen accepit. κυλινδεῖν enim eſt verti. [Neu puluere uicta fatiſcat] Hypallage eſt pro ne uicta fatiſcat in puluerẽ. [Tum] .i.ẽt. [Variæ illudãt peſtes] Per ludum noceant. [Exiguus mus] Nitela cuius Cicero meminit in Sextiana. Et quia hic Virgilius viliũ animaliũ mentionẽ fecit, iõ ꝑmiſit, Ni refugis tenueſq́. piget cognoſcere curas. [Aut oculis capti fodere cubilia talpæ] Hoc eſt oculis debiles. Cum.n.talpæ cęci naſcantur,quõ capti oculis? illi.n.capti dñr, qui aliqñ viderunt. Et mutauit genus.nã hæc talpa dr̃.ſicut etiã de damis fecit: vt, Et timidi venient ad pocula damæ.[Cauis]Cauernis & locis cauatis.[Bufo] Rana terreſtris, nimiæ magnitudinis. [Monſtra] .i.& alia purgamenta terrarum.[Ferunt]Gignunt.[Farris] Frumenti.Et hinc ſpeciale poſuit pro generali,nam non ſolum far, ſed etiam alias fruges,& ſegetes,hæc monſtra vel vermes populantur.[Curculio]Varro aut hoc nomen per Antiſticon dictũ. quaſi Gurgulio eo ꝙ nihil pene aliud ſit quàm guttur. [Inopi metuens formica ſenectæ]Senectus ſemper alienum quærit auxilium,nam inopi,non tantum ad formicam pertinet,ſed generale epitheton eſt ſenectutis. [Contemplator item] Prognoſticon eſt anni fertilis,vel infecundi. Contemplator autem modi imperatiui eſt,futurum pro præſenti Contemplare:vt, Contemplator aquas dulces.Terent. Loq̃tur paucula, pro loquere.[Nux plurima].i.longa.ſignificat autem amygdalum, ſed hoc græcũ eſt. τὸ ἀμύγδαλον, καὶ τὰ ἀμύγδαλα. Et cum flos induat nucem.i.veſtiat,figurate hoc dicit.[Syluis] In ſyluis.[Induet in florem] Se effundet in florem. Et bene elegit arborem quæ folijs prima veſtitur.[Ramos curuabit olentes;]Multitudine, & denſitate florum.[Olentes;] Autem odoriferos. [Si ſuperant fœtus].i.ſi flores in fructus vertuntur, & ſi ipſi creſcant, & abundent,nam proprie ſuperant abundant eſt. [Pariter frumenta ſequentur]Et frumenta copioſa prouenient. [Pariter] Hic pro ſimiliter. Plaut. in Aulul. Pariter moratus vt pater auuſque fuit eius.[Magnaq́. cum magno veniet tritura calore] Aut æſtus nimios futuros ſignificat,cum abundantia frugum. Aut certe per calorem feſtinationem operis ſignificat, vt alibi, Feruet opus, vt oſtendit eo anno,pro copia frugum feſtinatam,& ſtudioſam trituram futuram.[Luxuria foliorum exuberat] Superabundat. & amplior eſt.[Ne quidquam pingues paleę teret area culmos] Non pingues.i.ſine frugibus, vt alibi, Nequidquam ſeros exer-

ASC. POſſum multa] Sunt,inquit, alia multa agricolis neceſſaria, & à ueteribus tradita, quorum eſt areæ.i.ſoli plani, & aridi ubi frumenta teruntur & flagellantur ſtructura,q̃ caute docet facere, ne mures,aut talpæ ſimileſq́. belluæ ſubterraneæ male compactam penetrent & grana furẽtur, dicens.Ego poſſum referre .i.recenſere, & narrare tibi .ſ.auditori,multa ꝑcepta ueterum.ſ.qui de agricultura ſcripſerunt ni.i.ſi nõ refugis.i.tenuis, & ſi non piget ſupp.te cognoſcere tenuis.i. tenuũ rerum curas.ſ. accurationes,& ſtructuras,Area tum primum legit Seruius.Mãcinellus cum primis cum A.Gellio area igitur eſt æquãda.i.planando ingenti cylindro.i.lapide terete,& volubili (non dices cũ cylindro)ſed cum primis ſup.rebus.i.inter ꝑcipuas res,& ipſa eſt vertenda.i.tractanda manu, & ſolidanda tenaci creta, ne herbæ ſubeant.i. ſuboriantur, neu.i.neue ipſa victa.i.oblita.aut debilitata puluere,qui fieret ex terra macra, & non fatiſcat.i.affatim hiſcat,& aperiatur quia variæ peſtes.i. monſtra peſtifera illudũt .i.imponunt,ipſi.ſ.agricolæ,hoc eſt decipiunt ipſum. tum,id eſt tunc quando area fatiſcat rimis, quia mus exiguus qui terrenus forex dicitur & roſtrum acutum habuit,poſuit ſæpe domos ſub terris atque fecit horrea.i. granaria ſub terris. Qui de venuſtate carminis præcipiunt,negãt monoſyllaba fini carminis, niſi ſint animalium nomina,vt naſcetur ridiculus mus,& amica lutoſus apud Horat.Flaccum,& hic exiguus mus,& alibi inuenta ſub ilicibus ſuis)& talpæ capti oculis.i.qui oculos quidem hñt,ſed captos,quia ei vti non poſſunt (vnde & veſtales quæ ſuæ poteſtatis non manent,capi dicuntur,ſicut & amantes. Locutus autem eſt per maſculinum genus, ſicut in Bucol. Cum canibus timidi venient ad pocula damæ) Fodere cubilia ſub terris, & buffo.i. rana terreſtris & venenoſa, inuentus ſupp. eſt in cauis.i. cauernis terræ, & male ſolidatis areis, plurima monſtra, ſupple alia quæ terræ ferunt.i. producunt, & curgulio.i. vermis gutturoſus frumenti rapax, populat, id furatur (vtitur etiam actiua voce primo Aeneid. Non nos aut ferro libycos populare penates Venimus, cum alij ferè populor dicant) Ingentem aceruum.i.cumulum ab aggerendo dictum, farris.i.illius frumenti, & formica metuens ſenectę inopi.i.pro ſenecta inope, cum amplius acquirere non valeat,ſup. populat ingentem.i. valde magnum, quaſi extra gentem.i. genus ſolitum aceruum.ſ.farris. [Contemplator item; &c.] Interſerit breue prognoſticum quo futuræ meſſis vbertatem prædiſcere poſſumus, dicens agrorum fœturam atq; prouentum eſſe ſimilem fœtus Amigdalino nam

ſi plurimę naſcantur amygdalæ,ita vt fructus multi frōdes vero paucæ ſint,ſignum eſt magni prouentus in agro.ac ſi contra magna fuerit frondium luxuriæ,& fructuum raritas, rarus quoque frugum ſequetur prouentus. Ordo eſt. Tum item.i.identidem, ſubinde,interdum,aut etiam contemplator.i. aſpicito ſi cū nux plurima.i.longiſſima, hoc eſt amygdalus induet ſe in florem.i. florebit in ſyluis, ſed ſpecioſius dixit induet ſe in florem, quia amygdalus videtur tota floribus amiciri(vnde non dicam cum nux plurima.i.frequentiſſima ſyluis.i.corylus induet ſe in florē, quamuis ab ea quoque ruſtici qui amygdalos non habent prognoſticon faciant)& curuabit ramos olentes(hoc quaſi ad iuglādes ſpectat,ſed oleie commune eſt, vnde & bene, & male quid olere dicitur) Si inquam tunc fœtus.i. ipſi fructus amygdalini ſuperant.i. abundant frumenta ſequentur pariter.i. pari menſura.i.ſuperabundanter,& magna tritura.ſ. frumenti, veniet cum magno calore.i.feruore,feruet enim opus copioſum friget exiguum. aut calorē ęſtatis ſignificat in qua eſt tritura, cum flores Amygdalini ſint in Februario plurimi. at.i. ſed e diuerſo,ſi vmbra exuberat.i.valde vber eſt,luxuria.i. ſuperabundantia inutili foliorum.i.frondium nec.i.& ne, & area teret culmos paleę nequidquam.i.fruſtra pinguis.q.a licet palea ſit pinguis luxurians, rara tamen habet grana, & ita eſt conformior ſimilitudo cum Amygdalo,cuius dum plurimę ſunt frondes pauci ſunt fructus. Seruius autem ſic intelligit, area teret culmos paleę. i. folliculi granorum.nequidquam.i.non pinguis.

TENVESQVE piget cognoſcere curas]In Oblongo libro Cauſas, habetur.[Area cum primis ingenti eſt ęquanda cylindro] In Mediceo libro, & pleriſque alijs veteribus, verſus is ita legitur,Area cum primis ingenti ęquanda cylindro, abſque eſt [Tum varię illudunt peſtes] In Romano libro, & aliquot alijs antiquis,illudant,habetur. [Poſuitq́ue domos] In Longobardico libro,Domus eſt,vt quartę ſit declinationis.[Populatq́ingentem faris,aceruum Gurgulio]In Mediceo libro, non habebatur,que.particula,quę ſuperne addita eſt aliena manu. Ante vero,Populat,punctus eſt. qui Periodum claudit. Scribendum vero per C,Curculo,licet,G audiatur.[At ſi luxuria foliorū exuberat vmbra.]In Mediceo libro,Exuberet coniunctiuo modo legitur. In Romano libro, Luxurię.Quod ego prius fuiſſe crediderim, Luxurię.à nominatiuo luxuries.In reliquis ſanè libris, Luxuria legitur. [Ne quidquam pinguis paleę teret area culmos] In Romano libro.& in Mediceo, Palea terit,legitur, & Palea ablatiuum non temere agnoſcit Seruius.

VARIA LECT.

SERV. Semina vidi equidē multos medicare ſerentes] Incipit dicere de medicandis ſeminibus leguminum, quemadmodum & maiora fiāt,& modico igni ſoluantur. Bene autem ait. [Equidem] Vt à præiudicio inchoaret. Nam hoc dicit, Equidem hęc vidi fieri, ſed ſic quoque legumina degenerāt,niſi ſingulis quibuſq. annis hoc fiat. Inde.n. eſt. Sic oia fatis In peius ruere ac retro ſub lapſa referri.

Semina vidi equidem multos medicare ſerentes,
Et nitro prius,& nigra perfundere amurca;
Grandior vt fœtus ſiliquis fallacibus eſſet,
Et quamuis igni exiguo properata maderent.
Vidi lecta diu,& multo ſpectata labore
Degenerare tamen, ni uis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret: ſic omnia fatis
In peius ruere,ac retro ſublapſa referri:
Non aliter, quàm qui aduerſo vix flumine lembum
Remigijs ſubigit, ſi brachia forte remiſit;
Atque illum in præceps prono rapit alueus amne.

ASC. SEMINA vidi, &c.] Hic docet ſemina medellis iu uanda,qđ ne aſpernetur agricola iterum infert difficultatē prouentus ampli obtinēdi, niſi id ſecerit, cur ego auidus ſit ſemper colonus facile ad id perſuaderi poſſe videtur, quo ne glecto omnia in peius ruerent, vt qui aduerſo vortice nare vellet. Ordo eſt.Eq dem, id eſt ego quidem vidi multos ſerentes.i. ſeminantes,vel cum ſererent medicare.i.medicamento iuuare ſemina, & perfundere ſupple ea prius.ſ.quam ſerantur fece olei, id eſt nitro cuius natura parum à ſale diſtat, & amurca, id eſt cœnoſa, ut grandior fœtus, id eſt granum grandius eſſet ſiliquis,id eſt tunicis eius fallacibus.i.aſſidue fallentibus.quia grandes paruum granum ſæpe continent & molleſcerent properata.i.feſtinata igni quamuis.i. quantū uis exiguo.hoc eſt vt facillimæ ſunt coctionis ad quam dicta medicatio ualet.Ego vidi.ſ.ſemina lecta.i.electa diu. & ſpectata ideſt probata multo labore,id eſt accuratione, & opera multa tamē, id eſt nihilominus degenerare, id eſt minora, & deteriora fieri. ni,id eſt niſi vis.id eſt virtus aut violentia humana,quia ars quo dammodo naturę imperat,legeret quotannis, id eſt ſingulis annis ante ſationem,maxima quæque ſup.ſemina, id eſt omnia q̄ præter cetera eſſent magna. Sic.ſ.vidi (aut intelligi ſolet,aut dic ruere pro ruebant,& referri pro referebantur)omnia ruere,ideſt decidere in peius.i.in deterius,quia de bono locutus eſt,ac vidi omnia ſublapſa referri retro,id eſt retrorſum.i.in deteriorem,& poſtponendam conditionem, non aliter quam id eſt ita vt ſup. is qui ſubigit,id eſt ſurſum agit, & impellit, vix id eſt cum difficultate ſumma remigijs, id eſt miniſterio remorum,aut remigium,lembum.i.ſcapham, hoc eſt nauiculam flumine aduerſo .i.per ſ umen aduerſum,ſeu oppoſitum, hoc eſt contra fluxum, ac impetum eius,ſi ipſe remiſit forte brachia,ſcilicet à remigando atque.i.ſtatim aut ſimul rapit alueus id eſt impetus intra alueum contentus amni prono.i.decliui,& inclinato, in præceps .i.præcipitium,& deſcenſum, hoc eſt ſicut ille deſcendit niſi continuo brachia rigida contra impetum aquarum remigando tenuerit ita ſemina etiam grandia, & electa degenerant niſi quotannis fiat electio.

[Medicare]Autem antique dixit,nam maiores medico,& medicor dicebant,ut populo,& populor,q̄ verba modo ab vtraq; ſignificatione paſſiuæ ſunt declinationis.Sed vt medicare pro medicari diceret,metri neceſſitas fecit.Sanè medicor accuſatiuum regit.vt medicor illā rem, medeor vero illi rei dicimus,medeor illam rem figuratum eſt. [Et nitro prius] Nitrum ex aqua in modum ſalis coaleſcit.& ad Solem liqueſcit, quod aptū eſt ad lauandum. [Nigra perfundere amurca;] Olei ordibus, ſed his q̄ præcedunt,nam ſordes quę oleum ſequuntur, fęces uocantur. Ex amurca per c.ſcribitur.& per g.pronūciatur,vt C.Gaius.Cn. Gneus.[Grandior vt fœtus]Abundantior,& maior fructus.]Siliquis fallacibus]Quæ fallere plerunque ſolent. Interdum enim leguminum foliculi maiores vīr.cum inanes ſint. [Exiguo]Modico.[Properata maderent]Feſtinanter coquerētur, & cito.[Spectata] Probata:vt.Et rebus ſpectata iuuentus. [Degenerare tn̄] Cum ex bonis fuerint ſeminibus,mala effici,& praui.[Ni vis humana]Poſſibilitas.Saluſtius: Sed noſtra omnis vis in animo, & corpore ſita eſt. Aut certe multitudo.Tamen uerius eſt, ut vis quaſi violentia ſit in rebus.quæ contra naturam vertūtur in melius,Sic enim.& Donatus ſenſit dicens, Niſi violentia fiat naturæ.omnia in deterius cadunt.[Manu legeret] Hinc quidam uolunt dictum legumen.[In peius ruere,ac retro ſublapſa referri] δὶς τὸ αὐτό. Nam bis idem dixit. [Aduerſo flumine] Contra vim & curſum fluminis.[Lembum]Nauiculam admodum breuem.[Subigit]Aut ſurſum agitat:ut, Et corpora ſaltu Subijciūt in equos. Aut certe ſubigit, eſt vrget, impellit.[Atque illum in præceps]Atque,id eſt ſtatim. Et hoc dicit, Ita omnia quę terra profert,niſi cōtinuum in eis ſtudium agricola exerceat,licet medicentur.& grandia plerunque naſcantur, in peius ruunt, & ſic feruntur ſicut qui contra curſum fluminis,& vi nauim agere uult, ſi aliquantulum manus, & brachia remiſerit, & feſſus vel modice ab opere ceſſauerit,ſtatim agente vim fluminis,& naturali curſu relabitur. nec poteſt ſurſum ire, ſed in præceps vadit. Nam proprie,præceps id ſignificat.

VARIA LECTIO.

ATQVE illum in præceps prono rapit alueus amne] In Romano libro.Trahit alueus,legitur.Mediceus,& reliqui,rapit, habēt.eſt & amni.Legitur etiam,Atque illum in prono pręceps rapit alueus amne.quod nequaquam approbatur.

SERV. Præterea tā ſunt Arcturi ſydera nobis]Iā dicit Aſtrologiā ruſticum, ita vt nauigātē,noſſe debe-

Præterea tam ſunt Arcturi ſydera nobis,
Hædorumq́ue dies ſeruandi, & lucidus anguis;
Quàm,quibus in patriam ventoſa per ęquora vectis

re, vt ſicut nauigādi tp̄s,& ventorū atq; tēpeſtatū motus ille ex ſydetū cōpoſitiōe cognoſcit, ita, & iſte terrā colen

Pontus,& oſtriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die, ſomniq́ue pares vbi fecerit horas;
Et medium luci, atque vmbris iam diuidit orbem:
Exercete viri tauros, ſerite ordea campis
Vſque ſub extremum brumæ intractabilis imbrem.
Nec non & lini ſegetem, & cereale papauer
Tempus humo tegere,& iãdudum incũbere aratris,
Dum ſicca tellure licet, dum nubila pendent,

colendi congrua tempora, & caſus diuerſos, vel caloris.i.vel frigoris, aut pluuiarum ex ſtellis agnoſcat.[Arcturus] Autẽ ſtella eſt in ſigno Booræ poſt Septẽtrionem,cuius ortus,& occaſus tempeſtates grauiſſimas facit. Vñ ait [Sydera] .i.tempeſtates, Vt alibi, Scit triſte Mineruæ Sydus.[Hœdorũque dies]Quibus oriuntur.[Seruandi]Obſeruandi. Aurigæ ſignũ eſt haud longe à Septentrione, cuius pedem cum cornu Tauri vna ſtella coniungit. Hic in manu ſiniſtra fert hœdos, in humeris capram q̃ aluiſſe dr Iouem.Hoc quoque ſignum tam ortu q̃ occaſu ſuo efficit tempeſtates.Bene aũt ait. [Dies] Quia & magnitudine ſui multis diebus oritur,& tẽpeſtas aut pcedit ſignũ, aut ſequitur,aut cum eo eſt. Sanè ſciendum omnes aſtrologos, pro ratione climatum diſſentire in ortu ſyderum,ſed ipſa diſſenſio vltra ſeptem dies non procedit, ſeptem.n. ſunt ipſa quoque climata.Hinc eſt quod Solem ad vnumquodque ſignum alij xv. Cal.die dicunt venire,alij quartodecimo, & inſra vſque ad viij. nec quiſquam procedit vlterius.[Lucidus anguis] Tres ſunt angues in cœlo, vnus, qui in Septentrione eſt. alter Ophiuci,tertius auſtralis,in q̃ ſunt Crater & Coruus,de quo nunc proprie ait anguis, nam ὕδρα dicitur græce.Et ſciẽdus angues aquarũ eſſe ſerpentes terrarum. Hæc autem ſigna generaliter poſuit.nõ .n.hæc tria tantum,ſed omnia pcipit obſeruanda.[Quibus in patriam ventos per æquora vectis] Sic ab agricolis obſeruanda ſigna eſſe dicit,ſicut ab his, qui in periculoſiſſimis maris locis nauigant.[Ventoſa æquora] In quibus vẽti dominantur.[Vectis] His qui vehuntur vult ſignificare, quia latina locutio non hẽt pſens participium paſſiuæ ſignificationis. [Pontus, & oſtriferi fauces tentantur Abydi]Seſtos, & Abydos ciuitates ſunt Helleſponti,quæ anguſto & periculoſo mari ſegregantur. Vnde elegit locum periculoſiorem, quem pro omni poneret pelago.Sanè ſm artem hæc oſtrea,& hæc oſtreæ dicimus. Nullum.n.habet latinitas nomen animalis,quod neutri ſit generis, ſicut græce τὸ μῦτος, καὶ τὰ μύτη. Licet & Horatius dixerit, Oſtrea Circeis,Miſeno oriuntur echini.& Iuuenali, Grandia q̃ medijs iam noctibus oſtrea mordet.quos tamen poſſumus pi grece locutos accipere,ita.n.dicunt ipſi τὸ ὄστρεον, καὶ τὰ ὄστρεα. [Libra die] Hic iam incipit diſputare de cognitione tẽporum ex ſyderibus. [Die]Non eſt apocope pro diei,ſed ſm antiquos regularis genitiuus.Nam ſm illos obliqui caſus ſingularis numeri, non debet eſſe maiores nominatiuo plurali,quod verum eſſe Saluſtius probat,qui in proſa ait, Dubitauit acie pars.Hinc eſt & illud,Cuiuſque abſciſſa duorum Suſpendit capita.Sed modo dies diei dicimus. Vnde iuxta pſentem vſum die poſuit pro diei.[Somniq́].i. noctis:nam ab officio temporis ipſum tempus demonſtrat. Dicit autem æquinoctium autumnale,quod fit Sole in Librã poſito. Vernale quippe æquinoctium Sol in Ariete efficit. Dicit aũt, frumenta ſerenda eſſe autumnali tpe ,legumina vero vſque ad veris initium,[Luci]Diei.[Vmbris]Noctis.[Diuidit orbem] Vt orbem videlicet cœli medium teneat Sol,medium Luna.[Exercete viri tauros]Ad aratra iungite.[Tauros]Autem, boues fortes accipe.[Ordea]Vſurpatiue pro ſingulari pluralem. Et ſciendum in his tres tantum caſus vſurpari,hæc ordea, hæc ordea,ò ordea,ſicut vina,vina,vina: & mella,mella,mella. [Campis] In campis.[Vſque ſub extremum brumæ] .i. non vſque ad brumæ finem,ſed circa. Nã bruma finitur 8. calen. Ian. die & iſte nõ vſque ad ipſum d ẽ dicit eſſe ſerendum. [Intractabilis] Autem, pp frigus duræ,& aſperæ.[Cereale papauer] Vel quod eſt eſui,ſicut frumentum,vel quo Ceres vſa eſt ad obliuionem doloris. [Tempus] Tunc.ſ. eſt.[Iandudum] Quamprimum. [Et dicit ſerendum eſſe eo tempore,non quo non pluit, ſed quo imminent pluuiæ incumbere aratris]Inſiſtere arationi. [Dum ſicca tellure licet]Dum adhuc nondum pluit. ſed iam eſt vicinum.[Dum nubila pendent]Dum penè iam videntur nubila pendere,& expectatur vt effundant pluuias.

ASC. PRAETEREA tam ſunt &c.]Oſtendit non ſolum terrarum, & ſeminum diligentem curam agricolis neceſſariam, ſed & aſtrorum obſeruationem quæ ruſtico talium rerũ imperito, longe difficillima eſt,quo circa non cauſas, ſed effectus talium ruſtico notandos monet dicens. Præterea.i. præter terræ culturã,& ſeminum medicamen ſydera.i.tempora ortus ,& occaſus, Arcturi.i.illius ſyderis, & dies hœdorum.i. quibus hœdi.i.ſtellæ in manu aurigæ ſitæ oriuntur, & occidunt. & anguis.i.ſignum habens figuram anguis, vnde dr lucidus.i. reſplendens, cum ſint angues non lucidi.ſunt curanda nobis.ſ.qui rem ruſticã, & agrariam tractamus tam.i.intantum, quam,i. inquantum ſupp.ſũt ſeruanda.iis.quibus vectis.i.dum vehuntur in patriam per æquora ventoſa Pontus,i.mare Ponticum,& fauces.i. voraces introitus & acceſſus, Abydi.i.illius oppidi in Helleſponto, oſtriferi.i. iuxta quod in mari præterfluente naſcuntur plurima oſtrea,tentantur.i.experiuntur dum ingrediuntur. Maximopere ergo debet ruſticus obſeruare ortum, & occaſum Arcturi hœdorum,& anguis.Item ſigni Lib. Quia, vbi.i.poſtquam Libra fecerit horas die,pro diei,& ſomni.i.noctis quãdo dormitur.pares.i.æquales.i.vbi conſtituerit æquinoctium, & diuidit luci, & vmbris iã medium diem.i.quando fecerit æquinoctium autumnale, vt in Commentarijs patebit A. Gellius legit dies,pro diei.quomodo poſſit eſſe accuſandi caſus, vt ſit ubi Libra fecerit dies, & horas noctis pares,ſed Seruius & Priſcianus legũt die,quomodo legẽdum puto aurium iudicio inductus etiam ſi auctoritas non moueret.(Nam dies pares neſcio quid craſſiori ſoni ac ſibili haberet)ò viri.i.cordati & fortes agricolæ,exercete ſup.tunc tauros .ſ.aratorios,ſerite hordea campis, vſque ſub.i. ad extremum imbrem.i.pluuiam,& hyemem, brumæ.i. breuiſſimæ tempeſtatis dierum ac lucis. Nec non.i.& etiam tempus ſup. eſt iam tegere humo ſegetem lini.quæ tamen alibi alio tempore ſeritur, & papauer cereale,i.candidum quod Cereri.i. pani conficiendo admiſcetur, & tempus eſt incumbere.i.inniti, & vehementem operã dare,iandudum.i.iam à paucis diebus aratris.i. arationi dum.i.. donec licitum.i.licitum eſt tellure ſup. exiſtente ſicca,& dum.i.. donec nubila pendent.i.ſuſpenſa ſunt,& pendent in aere minantia pluuiam imminentem.

VARIA LECT. LIBRA dies,ſomniq. pares vbi fecerit horas] In Rom.libro ſcriptum eſt,Libra diei,per ei,diphtongum. In reliquis die, veteri declinatione,q̃ genitiuum per abiectionem,s, literæ enunciare ſolebat. Bona tamen literatorum, qui nunc vigent, pars, Die malunt legere.[Et iandudum incumbere aratris] In Mediceo lib.& aliquot alijs antiquis exemplaribus legere eſt, Incumbere raſtris.eſt & vbi,Aratris legas, quod agnoſcitur à Seruio.

SERV.

Vere fabis ſatio. tunc te quoque medica putres
Accipiunt ſulci, & milio venit annua cura;
Candidus auratis aperit cum cornibus annum
Tauro, & aduerſo cedens Canis occidit aſtro.

VEre fabis]Tẽpore veris.[Satio]Sementis. Et declinatur ſicut natiis,hæc ſementis, huius ſementis.[Tunc te quoq; medica putres Accipiũt ſulci] Ad ipſam herbã apoſtrophen facit.Hæc aũt herba à Medis trãſlata eſt in Græciã,quo tpe eã inuaſerunt. Huius plena Venetia eſt,&,vt dicit Dionyſius triũ foliorũ eſt ſemperq. virens. Quod aũt ait.[Putres Sulci] Naturã ipſius herbæ reſpicit, nam vno anno frequenter ſeritur,& poſtea aliquot annis ſponte procreatur, quod ẽt ſequens indicat verſus, nam dicendo. [Et milio venit Quo annua cura;]Oſtendit medicæ curã non eſſe annuam.Hæc aũt herba vulgo dr Silla.[Venit annua cura.]Vere.ſ.[Cãdidus auratis aperit cum cornibus annum, Taurus]Quo tpe annum aperit cãdidus Taurus, qui eſt cum auratis cornibus, nam aperit cornibus, non procedit, nõ.n.à capite aut à fronte, ſed à dorſo oritur .i.à medio ſui, vnde incipit apparere.nam ea parte qua latus eſt,oritur,non à fronte.Aperit autem ideo ait,aut quia Aprili menſe Sol in tauro eſt,quo cuncta aperiuntur, & aliud eſt aperire annum,& aliud eſt inchoare, nam nullus dubitabat Martio menſe, vt ſupra diximus, annum inchoari, & hoc eſt melius. Aut certe aperit annum dixit, quia vnumquodque ſignum poteſt inchoare annum,& finire,vt aperit annum dixerit.i.ſuum, nam & à Tauro vſque ad Taurum,& à Gemini,vſque ad Geminos, annus eſt. [Aduerſo autem aſtro] Duplex lectio eſt, nam alij aduerſo legunt, cum Cane enim na-

ſcitur Syrius,qui eſt terris aduerſus.de quo legimus. Ille ſitum morboſque ferens mortalibus ægris Naſcitur.vt,Aduerſo,ſit peſtifero,& contrario mortalibus.Si autem,auerſo,legerimus,Cũ.ſubaudiamus neceſſe eſt:vt,atque Ixionij vento tota conſtituit orbis,id eſt cum uento.ut ſit ſenſus,quo tempore etiam canis cedens,occidit cum auerſo aſtro. i.cum Argo: quæ & ipſa media eſt,ſicut Taurus,& à puppi oritur,cui Canem conſtat eſſe cõiunctum.Et.[Cedens Canis]Non recedens,ſed incedens accipimus,& ſe mouens. Tpe enim quo Taurus cum Sole eſt etiam Canis ad ortum feſtinat.Quod autem ait. [Occidit] Ad aſpectum noſtrum retulit.nam ortus,& occaſus duo ſunt, Vnus ἡλιακός. i. ſolaris & alter κοσμικός. i.mundanus. vnde fit vt ea ſigna,quę cum Sole oriuntur.a nobis non poſſunt uideri,& ea quæ videmus quantum ad ſolis rationem pertinet, uideantur occidere,ſecundum quod nunc ait.[Occidit Canis] Nam canis paranatelon eſt Cancri.i.cum eo oritur.Cancer autem quo tempore Sol in Tauro eſt,poſt horam quartam diei oritur. Nam Taurus, & Gemini binas horas tenent.ſic ergo fit, vt Canis nobis occidat, quantum autem ad Solis pertinet curſum,in ortu eſſe videatur. Secundum hanc rationem etiam paulo poſt dicturus eſt, Ante tibi Eoæ Atlantides abſcondantur. Nam Eoas ait in ortu Heliaco poſitas,unde & Tibi abſcondantur intulit.

A S C. VERE fabis ſatio]Dixit ſyderum quorundam ortus.& occaſus obſeruando. eſſe agricolis. Docuitque quod in propoſitione dixit quo ſydere terram uertere conueniat.nunc autẽ docet quo ſydere,& quo tempore ſeminandum ſit, & id quidẽ primo de leguminibus dicens, quòd fabæ ſeri uolunt in uere maximopere in tractu tranſpadanæ Italiæ.medica autem quam Varro,& uulgates melcam uocãt eadem ferè tempeſtate in ſolo putri,& hyeme decocto,& ſtercorato,milium autem ad ortũ Tauri. cum.ſ. aperit annum cornibus auratis.i. ſtellis fetis, ubi ſcies cum eſſe temporis aduerbium non præpoſitionem,unde nõ dicit aperit cum cornibus,id enim minus latine fecerit,ſed cũ aperit cornibus.Etiam ſecundum Seruium ſententia deprauaretur ſi comitantiam ſignificet non enim aperit cum cornibus,quia à dorſo non à capite oritur,& id quidem ad xj.aut xv. calend.Maias,ut Mancinellus latius explicat. Ordo autem eſt. Satio ideſt tempus opportunum ſationi.eſt ſup. fabis. i. illi legumini, vere, id eſt tempore verno, & ò medica legumen à medis translatum ſulci.putres.i.reſoluti per hyemale frigus,& Fauonij ſpiramenta ac ſtercorationem accipiunt,. quoque.i. etiam, tum.i.tunc.ſ.in vere,te hoc eſt tu tũc quoque ſereris tempeſtiue, & cura annua, id eſt q̇ ſingulis annis innouari uult, cum medica, vno ſatu amplius tricenis annis duret, venit milio.i.illi legumini modicis, ſed plurimis gra i fertili,venit dico tunc ſup eum.i.quãdo Taurus candidus.ſ.per quem Iuppiter Europam trãſuexit,& auexit, aperit.ideſt reſoluit & puluerulentum facit. annum, id eſt ſolũ quotannis tunc reſolui ſolitum,(videtur enim annum accepiſſe non pro tempore.ſed pro qualitate temporis.ſicut in Bucolicis, nunc formoſiſſimus annus,vbi formoſitas ad agros & prata ſpectar,non ad tempus quod formam non habet. Sicut hic reſolutio,& apertio anni ad ſolum, ſeu terram) Non enim aperit inchoat Taurus annum,cuius initium,aut in Martio.aut in Ianuario eſt,niſi dicat ipſum aperire annum ſuum, quod minus placet,nam ideo vult milium ſeri ſub ortu tali.quia tũc terra aperta eſt,nã vere nouo putris ſe gleba reſoluit. ſed vere adulto aperitur,aperit dico cornibus auratis.i.quæ aurata habere fingitur propter fulgorem potiſſimum.tñ Sol tunc aperit, vnde & Aprilis ſecundum Ouidium ab aperiendo dictus eſt, quia ſole tunc aperitur annus,& cum canis cedens ſup.cum aſtro, id eſt tauro, cuius auerſus eſt inceſſus, aut cedens; id eſt locum dans aſtro: auerſo,id eſt argo naui etiam auerſæ incẽdenti, occidit.ſ.coſmice quantum ad aſpectum noſtrum,qui occaſus agricolis facilior eſt annotatu,q̃ heliacus.i. ſolaris. Pulchre aũt alludit ad naturã tauri cuius eſt cornibus terram aperire, vnde dictum eſt in Bucol.Iã cornu petat,& pedibus,qui ſpargat arenam. cum.n.cornibus terra impingitur. quodammodo aperitur, & cum aperitur reſoluitur,& aperta plurima producit, vt fit in Aprili, qui ſm vnam opinionem Ouid.ab aperiendo dictus eſt vt patuit.

VARIA LECT. ET aduerſo cedens Canis occidit aſtro]. In Romano quidẽ, & in Longobardico,Aduerſo.In alijs vero,Auerſo.In Mediceo, Auerſo incedens.

At ſi triticeam in meſſem, robuſtaque farra
Exercebis humum,ſolisque inſtabis ariſtis:
Ante tibi Eoæ Atlantides abſcondantur,
Gnoſiaque ardentis decedat ſtella coronæ,
Debita quàm ſulcis committas ſemina, quamque
Inuitæ properes anni ſpem credere terræ.
Multi ante occaſum Maiæ cœpere, ſed illos
Expectata ſeges vanis eluſit auenis.
Si vero, viciamque ſeres, vilemque faſellum,
Nec Peluſiacæ curam aſpernabere lentis:
Haud obſcura cadens mittet tibi ſigna Bootes.
Incipe, & ad medias ſementem extende pruinas.

SERV. TRiticeã in meſsẽ] Ad meſſem tritici, vel ſegetis.[Robuſtaq. farra]Frumẽta, q̇ plus hñt virũ, q̃ legumina, quo tpe nobis Atlantides occidũt, ſunt ſerẽda. Atlantides aũt, licet 7. fuiſſe dicantur 6.tñ vñt in cœlo q̇ Nouembri menſe nobis incipiunt non videri.Hę aũt.vt alij volũt, Iouis: vt alij Liberi nutrices fuerunt.alij. ipſas fuiſſe aſſerunt Heſperidas.[Exercebis]Pro exercueris [Soliſque inſtabis ariſtis] Nõ leguminibus ſed ſolis ſegetib. [Inſtabilis]Pro inſtiteris.[Ariſtis] Et hic ſicut ſupra.per ariſtas frumenta ſignificat [Gnoſiaq. ardẽtis]Cũ liber pater Ariadnem Minois regis Cretæ filiã vxorẽ duceret,Vulcanus ei coronã obtulit, q̃ ille ad vxoris inſigne inter ſydera collocauit.Et hic ſtellã poetica licentia dicit ceterorum ſex ſunt,quibus in cœlo corona declaratur.[Gnoſia] Aũt Cretica ab vrbe Cretæ q̇ Gnoſis dr̃.Et ſtella dr̃ Cretica. quia ad laudẽ illius,q̇ Cretici regis filia fuit.in cęlo eſt poſita ipſa corona.[Sulcis]Arationibus,[Committas] Quaſi cuſtodibus fidis.[Inuitæ terræ] Quæ quaſi coacta ruſticorum labore, & non ſponte,fructus profert,[Anni ſpem] Vñ tu annuum ſperes poſſe deducere. [Ante occaſum Maiæ] Ante q̃ Atlantides occidant. nam Maia vna eſt earum. [Vanis]Vacuis.[Eluſit] Decepit.[Vilem] Abundãtem.nã omne quod abũdat vile eſt:vt, Vilibus aut onerat pomis.[Nec Peluſiacæ curã aſpernabere lentis] Peluſium vnum eſt de ſeptem oſtijs Nili, vbi optima lens naſcitur: vnde κατ' ἐξοχὴν locutus eſt.[Aſpernabere]Contemnes. [Lentis]Ac ſi dicat,etiam inter alia lentem feras.[Haud obſcura]Non obſcura, hoc eſt clara.[Mittet tibi ſigna Bootes]Sic viciam,& faſelum.& lentẽ ſerere volueris,occidente Boote debes incipere. [Cadens] Occidens,verno.ſ.tempore. Tunc.n.Bootes occidit. Quod aũt ſubdidit.[Incipe,& ad medias ſementem extende pruinas]Omnia complexus eſt tempora,& vernum.ſ.quo legumen ſeritur,& Autumnale, quo frumentum. Et multi uolunt ita hanc partem Aſtrologię librаſſe Virgilium,vt in omnibus vtrunque tempus ſignificaret, vernale,& autũnale.vnde & ſupra bina ſigna memorauit: Taurum cum Cane, Atlantidas cum corona. Tamen nos,quantum ad neceſſitatem huius loci ptinet, hæc dixiſſe ſufficiat, nam maioris prudentiæ eſt ad ſubtilem harũ rerum ſcientiam peruenire, adeo vt ſequentem rõnem zonarum Metrodorus philoſophus vix quinque expreſſerit libris inſertis iã Aſtronomiæ quam Geometriæ partibus,ſine cuius lineis,haud facile zonarum deprehenditur ratio. Idem etiã Metrodorus aſſerit fruſtra culpari à pleriſque Virgilium,quaſi ignarum Aſtrologię,cum eum conſtet operis lege compulſum, vt quædam exponere quæ obſcura videntur. ideo quia à natura. li ordine remota ſunt. vt autem omnia non diceret, ruſticarum perſonarum habuit conſiderationem, & ipſius eſt operis breuitate compulſus.

A S C. AT ſi triticeam in meſſem] Docet nunc quo tempore frumentum feras,dicens quod non ante occaſum. Atlantidum,ſeu Virgiliarum,hoc eſt circiter nonum cal. Nouem. Monet præterea vt ſtella ardentis coronæ prius diſcedat è radijs ſolis, quod nunc fieri docet Manc.à 23. die Oct. Hoc autem tempus expectandum docet poeta ijs qui triticum aut far ſerent.At qui viciã & faſellum aut lentem ſerere volẽt obſeruabunt occaſum Boote,qui fit in vere 3. non.Martias. quo tempore ſunt ferè mediæ pruinæ, quæ hyeme non fiunt. & ſummo vere in rorem vertuntur. aut. hoc dicit vt fiat ſatio in tempore ſereno quod pruinæ denotant quæ in pluuioſo non fiunt,quam rem diligenter exequitur Mancin. Ordo igitur eſt. At.i. ſed, ſi tu exercebis.i.coles, & arabis humum in.i. ad meſſem triticeam.i.vt inde triticum metas)quia p̃cipue intentio arantis non eſt ſatio, ſed meſſis,

ſis,& in farra robuſta.i.grādia.i.vt farra metas. & ſi tu inſtabis.i. inſtanter incumbes ſolis ariſtis ſupple metendis.i.ſi non petis legumina,ſed frumenta.Atlantides.i.Pleiades & virgiliæ ex Pleione,& Atlante genitæ.hoc eſt ſeptem ſtellæ nominibus Atlanti dum inſignitæ.Eoæ.i.orientales aut matutinę abſcondantur.i.ita vt non amplius eas uideas,ante.i. priuſquam cōmittas ſulcis ſemina debita.i.quaſi merita propter præparationē, & capacitatē eorum.hoc eſt antequam ſeras. & antequam properes credere, id eſt committere fidei ut plus quàm acceperit reddat terræ inuitę.id eſt ſationem adhuc naturaliter refugienti.ſpem anni.i.meſſis.hoc eſt ſemen.quia qui parce ſeminat.parce & metet, & qui importune ſerit,incommode. & parum metet, & ſtellę.ſ.præcipue fulgida Gnoſia.i.Cretenſis.hoc eſt q prælucet in corona Cretenſi puellæ.uidelicet Ariadnæ data.unde dicit coronæ ardentis.i.reſplendentis decebat.ſ.à radiis ſolis.i. ſit ultra medium octo. antequam committas ſulcis ſemina debita, & antequam properes credere terræ inuitæ ſpes anni. Multi.ſ.agricolæ cœpere.ſ.ſerere ante occaſum Maiæ.i. Atlantidum quia ſimul occidunt, ea ſum autem Maia vna eſt.ſed ſeges expectata.ſ.triticea, aut adorea eluſit.i.ludibrio manifeſto affecit,& decepit illos,auenis uanis.i.ſilueſtribus,& parum grani.aut nihil habētibus. Vero pro ſed.ſi tu ſeres viciam.i.illud tenue legumen,& faſelum vulgo faſeolum vocant per diminutionem vilem.quia parum conducit, & multum officit.& ita non magni fit,facile tamen naſcitur,& ſi tu non aſpernabere curam lentis Peluſiacæ, id eſt quæ in Peluſio Nili oſtio præcipua, & plurima naſcitur Bootes.i. ſtella illi poſt urſam maiorem Boores autem dicitur.& Arctophylax, id eſt vrſæ cuſtos, quia ſequitur paluſtrum, id eſt maiorem vrſam.& bubulcus.quia boues paluſtrum trahere ſolent.quas bubulcus dirigit)Bootes ergo cadens.i. occidens dabit tibi ſigna haud.i.non obſcura. imò clara inditia ſationis faciendæ dabit. Incipe igitur,& extende ſementem.i.ſationem ad medias pruinas.i.ſiue autumnali tempore triticum.& far.ſiue uerno viciam, faſeolum aut lentem ſeueris,expecta tempus ſerenum, quale eſt ad medias pruinas.i.cum iam pluſculos dies pruinauerit, & uero ſimilem eſt totidem pruinarum eſſe, & ita ad omnium ſationem ſpectet,aut extende ſationem viciæ,faſeli, & lentis ad medias pruinas uerni temporis.i.uſque ad occaſum Bootis,& tempus ſerenum.

VARIA LECT. VANIS eluſit auenis] In Romano libro legere eſt, Illuſit ariſtis. In quibuſdam aliis,Eluſit ariſtis. Magis uero placet Auenis,ut habetur in Mediceo,quia frumenti uitium eſt,auena.[Ad medias ſementem extende pruinas] In Romano libro, Expende, legitur.

Icciirco certis dimenſum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus aſtra.
Quinque tenēt cœlum zonæ, quarum vna coruſco
Semper ſole rubens,& torrida ſemper ab igni.
Quam circum extrema dextra, læuaque trahuntur
Cærulea glacie concretæ, atque imbribus atris.
Has inter,mediamque,duę mortalibus ægris
Munere conceſſæ diuum, & via ſecta per ambas,
Obliquus quà ſe ſignorum verteret ordo,
Mundus vt ad Scythiam, Riphæasq. arduus arces
Conſurgit;premitur Libyæ deuexus in auſtros,
Hic vertex nobis,ſemper ſublimis:at illum
Sub pedibus Styx atra videt, manesque profundi

SERV. DImenſū partibus orbē] Annū diuiſum in quatuor tpa. Et p̄ ſigna duodecim mēſes accipimus.[Quinq. tenent cœlū zonæ] Circuli, qui cœlū ac terram veluti zonæ, cingūt.Trāslatiue.Nā proprie zonæ in terris.ſed pro parallelis.i.circulis poſuit,ſeptētrionalis,ęſtiualis, ęquinoctialis, brumalis,auſtralis. [Rubens]Ardēs. [Torrida] i.accenſa.[Quā circū extrema] Bene extremæ addidit, ne eas intelligeremus,quæ circa igneā ſūt, quas cōſtat eſſe tēperatas uicinitate caloris,& frigoris. quarum unam habitamus.alterā antipodes.ad quos hinc torrente zona, hinc frigidis ire prohibemur. Antipodes aūt dicuntur ꝙ contra nos poſiti ſunt contrariis veſtigiis.Terra.n.dicunt vndique cœlo, & aere cingi.Per has aūt duas zonas in obliquum vertitur ſignifer circulus.qui ſolis continet curſum. Vnde ēt fit, vt duæ zonæ frigidiſſimæ ſint,ad quas nunquam accedit,una feruens.à qua nunquam penè recedit,duę temperatæ.ad quas uiciſſim uenit.[Per ambas]Cum vicet vtranque temperatam.ipſa præpoſitio. [Per] Pro inter.accipienda eſt.[Quà]Per quā.[Mundus vt ad Scythiā] Iam hic definitio eſt noſtri climatis.i.noſtræ habitationis,quę à Septentrione incipiens,in Auſtrali plaga definit. Riphæas aurē arces,Scythiam dicit,cuius ſunt montes Riphæi. [Arduus] Excelſus, & ſummo vertice arctatus.[Vertex nobis ſemper ſublimis].i.hæc pars mundi à nobis ſemper vr̄.[At illum ſub pedibus Styx atra videt].i. autem noti eum.i. auſtralem, qui à nobis nunquam vr̄. ſicut Boteus.i. ſeptentrionalis à nobis ſemper vr̄. Et ſicut varię ſunt philoſophorum opiniones,ita, & hic varie loquitur. Nā alii dicunt à nobis abſcendentem ſolem ire ab Antipodas.alii negant,& uolunt illic tenebras eſſe perpetuas. Mire autem ait quaſi de inferis. [Styx atra uidet, manesq. profundi] Vt oſtenderet illud quod dicunt philoſophi, recedentes hinc animas,& illic alia corpora ſortiri. Vnde & Lucanus ait, Regit idē ſpiritus artus Orbe alio. Quod uetiſimile eſt,quia dicūt anima, aut igni,aut vento,aut aqua purgari,quod ut fiat neceſſe eſt,dū per aut frigidas plagas,aut igneam tranſeunt. Et licet hoc alii à Virgilio dictum per poeticam licentiam velint, tamen ſciendū eſt eum poeticæ licentiæ inſeruiſſe philoſophiam.

ASC. ICCIRCO certis &c.] Quia poeta oſtendit agricolis ſyderum quorundam ortus,& occaſus obſeruandos,docet ſphęrā cœleſtem in xii.ſigna diuiſam, & terram in quinque zonas. Quarum(vt,inquit.Ouid.Metam.i.)quę media eſt, non eſt habitabilis ęſtu. Nix tegit alta duas, totidem inter utranque locauit, Temperiemque dedit mixta cum frigore flamma.&c. Earum ergo duę habitabiles ſunt,quarum alteram nos habitamus,alterā qui habitent,neſcimus.Per habitabilem autem zodiacus,in quo ſunt 12.precipue obſeruāda agricolis ſigna, clauditurq. duobus polis quotū alterū, qui ab vrſis arcticus dr̄,ſēper uidere poſſumus. Alterū qui in auſtrum abſceſſit, & antarcticus cōtra arcticū poſitus dr̄;nunquam in cœlo mutauerimus. Is. n. ab antipodibus noſtris vr̄. Ordo eſt. Icirco.ſ.ut diſcernamus tpa,Sol aureus.ſ.ſplendidus, & apprime utilis regit orbem mundi.i. ſphęrā cęleſtem, dimenſum.i.commēſuratum certis partibus p aſtra.i. ſigna duodena.i. duodecim aut q̄ quotānis ꝑtranſit vt pro orbe.i.anno conficiendo duodenis egeat.Quinque zonę.i.circuli cœlum cingentes tenent.i.circuncingunt cœlum,quarum.ſ.zonarum,una uidelicet, media.& eadem maxima eſt,ſup.ſemper rubens Sole coruſco.i. rutilant,& eſt ſemper torrida ab igni.ſ.cœleſti, quem ex directo ſupra ſe habet,quia circum,pro circum quam trahuntur.i.ducūtur,extremę.i.remotiſſimæ duæ dextra ſup.parte, & læua.i.ſiniſtra.(Si cœlitus in terram deſpexeris capite in orientem protenſo,dextra fuerit auſtrina,læua ſeptentrionalis. Siue terris cœlum aſpexeris,contra)trahuntur dico duæ, & concretæ.i.congelatæ glacie cœrulea.i.marina, aut marini coloris,atque atris.i.denſis, & nubiloſis imbribus,duæ ſup aliæ zonæ,cōceſſæ ſup.ſunt ęgris.i.miſeris,& laborioſis mortalibus inter has.ſ. extremas, & mediā,videlicet torridam,conceſſæ dico munere.i.beneficio.& dono diuum.i.diuorū,ſeu deorum, & via eſt ſecta.i. diuiſa ꝑ pro inter ambas,qua.i.per q̄ uiam,obliquus ordo ſignorum.i. zodiacus verteret.i.circumageret ſe,vt mundus.i.orbis cęleſtis conſurgit arduus ad Scythiam.& arces riphæas.i. ſublimitas montium riphæorum.qui ſunt in Scythia, ſeptentrionem uerſus, ita ſup. ꝑmitur deuexus.i.deuolutus, & decliuis in auſtros.i. auſtralē regionē Libyæ.i. Libyam verſus, & id quidem reſpectu nr̄i, & climatis nr̄i,nā reſpectu totius uniuerſi auſter non minus arduus q̄ ſeptentrio dicetur.hic.ſ. prius dictus.i. Scythicus ſeu ſeptentrionalis vertex.i.polus ad quem ſphæra uertitur,eſt ſup.nobis ſemꝑ ſublimis.i.altus.& ſupra caput,at.i.ſed ſtyx atra.i. palus infernalis videt illum ſub pedibus.ſ.noſtris,hoc eſt apparet antipodibus noſtris, & manes profundi.i.dii inferi ſup. vident ſemper illum.

VARIA LECT. COERVLEA glacie concretæ] In pleriſque ueteribus exemplaribus legere eſt caſu recto numero multitudinis. Cæruleæ puncto mox interſito.vt quod ſequitur, Glacie concretæ,atque imbribus atris expoſitio ſit: Cur zonæ illæ cæruleæ ſint. In cod.Med.prius cæruleæ legebatur,ſed inde aliena manu linea ſuperinducta,ultima litera fieret,a, Sunt etiam in lib.manuſcripti in quibus cæruleæ.& glacie legatur.

COFI RI.OD SVNT certe planetæ ſeptem,quorum virtutem ſtellæ omnes conſequuntur, quando ita demum ſe illi habeant ad ſtellas

aliàs, ut ſe habet ad corpus anima, ceu comprobant mathematici, at planetæ ſolem ſequuntur maxime, ad cuius interualla nūc directi ſunt, nunc ſtationarij, aut retrocedentes, qñq; etiam dijs eiuſdem occulti, rurſumque emergentes. Igitur & ſtellas omnes ſolem ſequi, aſtruēdum eſt. At ſol meridianæ propior terræ ſine dubio eſt, ergo & porro illa merito iudicari ſuperior debet. Sed nec illud ignorandum, dici quandoq; alio item modo ſupremū vel infimum in cœlo, ex ſtellarum curſu, nā cęli medium in meridie uocatur ſupremum, & mediū in hemiſphęrio inferiori vocatur infimum. Atque ita ab Metaphyſicis capi, ſciunt eruditiores. Hæc ſcrupuloſius paulo conſectari collibuit, tum quia mira hominum naturæ capacium ſubtilitas arriſit plurimum, tum vt interioris doctrinæ candidatos amplius commonerem, quid aſtrui poſſit ſuper illis doctiſſimi poetę carminibus ex lib. j. Aen.

Et iam finis erat, cum Iuppiter æthere ſummo
Deſpiciens mare veliuolum, terraſq; iacentes,
Littoraq;, & latos populos, ſic vertice cœli
Conſtitit, & Libyæ defixit lumina regnis.

Sed quis non uidet illud quoque, quid ad ea, quæ attulit Aurelius Macrobius auctor excellentiſſimus, addi poſſit in carminū illorum expoſitione, quæ j. Georg. loquuntur.

Hic vertex nobis ſemper ſublimis, at illum
Sub pedibus Styx atra uidet, maneſq; profundi.

Platonis tamen ſententia fuiſſe uidetur, in mundo ex ſe non dici ſupernum, orbicularitatis ratione, quoniam ſit hæc vndique vniformis, dici tamē in eo ſurſum deorſumque, quo ad nos qui ſuperna nuncupamus ſupra caput ſurrecta, ediuerſo autem interna, quæ pedibus ſubijciuntur.

Maximus hic flexu ſinuoſo elabitur anguis
Circum, perque duas in morem fluminis arctos,
Arctos, oceani metuentes æquore tingi.
Illic (vt perhibent) aut intempeſta ſilet nox
Semper, & obtenta denſetur nocte tenebræ:
Aut redit à nobis aurora, diemque reducit:
Noſque vbi primus equis oriens afflauit anhelis,
Illic ſera rubens accendit lumina veſper.
Hinc tempeſtates dubio prædiſcere cœlo
Poſſumus, hinc meſſiſque diem, tempuſque ſerēdi.
Et quando infidum remis impellere marmor
Conueniat, quando armatas deducere claſſes;
Aut tempeſtiuam ſyluis euertere pinum,
Nec fruſtra ſignorum obitus ſpeculamur, & ortus,
Temporibuſque parem diuerſis quattuor annum.

SERV. MAximus anguis] quia ipſe ceteris eſt maior [Hic] Pro illic. [Circū, perq. duas] Et circū .n. eſt, & per, nā per vtranq; labitur, maiorē cauda tangens, aluo complectens minorē. In morē fluminis arctos. Heſiodus ποταμῷ ῥόοντι ἐοικώς [Oceani metuētes æquore tingi] Hoc refertur ad fabulā. Nā hæ duæ pellices, Iunonis fuiſſe dñr, quas poſtq̄ Iupiter in ſyderū numerum retulit, Iuno rogauit Tethyn ſuā nutricē, ne vnq̄ eas pateref occidere. Vñ nunc metuētes dixit. ſ. nutricē Iunonis. Nam reliqua ſigna dñr oī nocte in Oceano cingi. [Vt perhibent]. ſ. poetæ nā in rebus dubijs ſuā denegant fidē. [Intempeſta] Inactuoſa, alta, denſa, craſſa, qualis eſt intempeſta. Poſſe aūt hoc fieri in aliqua parte mundi, ut pene totum ſibi uindicet nox, probat Britannia, q̄ lucis diues, vix quoddā ſpacium noctibus cedit. [Obtenta] Obducta. [Diemq. reducit] Vt quādo diſcedit à nobis, & dies clauditur, tunc Illic ſit Aurora. [Afflauit anhelis] Curſu anhelantibus. [Sera] Nocti uicina. [Veſper] Stella, quæ & Venus, & Lucifer dr̄. Nam ueſper eo qd̄ quibuſdam menſibus veſpere: Lucifer autem dr̄, quod quibuſdā mane oritur. [Hinc] .i. ex ratione aſtrologiæ. Et eſt concluſio: Nā hoc dicis. Non ſine cā intuemur ſyderum ortus, & occaſus. hinc .n. uniuerſa noſcuntur. [Tempeſtates] Varios euentus, & pericula. [Dubio cœlo] .i. etiam dubio. Et dubio quod nunc proſpera, nunc aduerſa ingerit. [Meſſis diem] .i. qñ & metendi tp̄s opportunum. [Serendi] Seminandi. [Infidum] Cui nullus poteſt aut debet, cōmittere fidem, nā ſubito fallit hominē. [Marmor] Mare. [Quando armatas deducere claſſes] .i. quando ſit tempus ad agendum nauale prœlium. [Tempeſtiuam pinum] Opportunam, nam tēpore importuno cęſæ arbores cito termites faciūt, ita .n. ligni vermes uocantur, [Syluis] in ſyluis. [Euertere] Excidere. [Obitus] Occaſus. [Temporibuſq. parem] De rebus cōtrarijs fecit declamationem, dicendo parem ex diuerſis. Re vera .n. nihil eſt tam contrarium inter ſe, quam æſtas, & hyems, & tamē de his annus efficitur.

ASC. MAXIMVS hic flexu &c.] Apud polum, inquit, arcticum eſt draco ille ſinuoſus, qui triū anguium perhibetur maximus inter ipſe uidelicet arctos. ſ. vrſas, ſed apud Polum antarcticum, aut ſunt perpetuę tenebræ, aut potius viciſſitudo lucis, ut Sol eo hinc abeat, & illinc huc redeat. Ex hoc autem Solis per ſigna tranſitu licet, inquit, prediſcere tempora opportuna uarijs negocijs peragendis. vt non ſine ratione iuſſiſſe videatur, nos ortus, & occaſus ſyderum debere inſpicere, & uarias anni, qui alteri anno ſimillimus eſt partes. Niſi omnia adamuſſim dicta comperiſſem prolixior fuiſſem, at nunc ne ſus (vt aiunt) Mineruā, ordinem tm̄ poſuero q̄ talis eſt. Maximus anguis .i. draco dictus labitur hic. .i. apud polum arcticū flexu ſinuoſo .i. annuloſo circū, & p .i. inter duas arctos .i. vrſas maiorē .ſ. minorē, in morē .i. ſimilitudinē aut modum fluminis q̄ nimirum ſinuoſum ac tortuoſū eſt, vñ littora peculiari epitheto dñr curua, & ſinuoſa. Arctos inq̄ (dicit poeta) metuētes tingi .i. imbui, & lauari ęquore .i. planicie, & ęqualitate Oceani .ſ. maris pp offenſā .ſ. Iunonē, vt Ser. docet Illic .i. apud polū antarcticū, & antipodas nſos, aut nox intēpeſta .i. tā caliginoſa vt nulli rei tā eiundæ opportuna ſit, ſilet, ſemp tenebrę denſantur nocte obtenta .i. capacitate tēta, & obſtruſa, vt perhibent, ſup. quidā, q. d. id nō oīno affirmo, aut aurora .i. claritas matutinalis redit. ſup. alluc à nobis, & reducit .ſ. ad nos quē auexerat illuc diē .i. lucē diurnā, & ubi .i. qñ oriens .ſ. ſol primus .i. vt primum oriens ſol, afflauit equis anhelis .i. pludit afflatu equorū anhelantiū, qui quidē quatuor ſunt pyrois huius pyroentis .i. ignitus, eous ab aurora dictus, æthos quaſi vrens, & phlegon ardens, de quibus Ouid. Meta. ij. Interea uolucres pyrois, eous, & æthon Solis equi, quartuſq. phlegō hinnitibus auras Flāmiferis implent &c. veſper rubēs accendit illic .i. apud antipodas ſera lumina .i. crepuſcula & vltimā diei lucē. Nos poſſumus pdiſcere hinc .i. ex harum rerū cognitione tēpeſtates .i. qualitates futuras tpm pluuias, & ſerenitate cęlo .ſ. exiſtente dubio .i. incerto, & nōdu indicāte, q̄ futura ſit tēpeſtas, quia ſerenitatē ſæpe ſubita ſequitur tēpeſtas (vñ Aen. v. Heu nimiu cœlo cōfiſe ſereno &c.) & nos poſſumus pdicere hīc diē .i. tp̄s meſſis q prior eſt in intentione, & tp̄s ſerendi, q̄ prius eſt in executione niſi ad diuerſa referuleris, ut ſit dies meſſis ex ſatione preterita, & tp̄s ſationi futuræ. Et licet pdiſcere hinc qñ conueniat .i. opportunū ſit impellere remis .i. diuerberare marmor .i. mare (vt q & marmoreo fert mōſtra ſub æquore &c.) infidū .i. nulli ſeruāti fidē, hoc eſt periculoſum, & qñ cōueniat deducere .ſ. à litore in altu, vñ quia deducere ſæpe eſt deorſū ducere potius diducere legā claſſes armatas .i. naues à ligno aut ſonitu dictas; aut ordines armatorū in nauibus exiſtētes, aut euertere .ſ. incidēdo in ſyluis pinū tempeſtiuā .i. eo tpe cædendum, nec .i. & nō & nos ſpeculemur fruſtra .i. ſine vtilitate obitus .i. occaſus, & ortus ſignorum & annū parē .i. vniformē, aut quantū ad formā totalē aut alteri anno, quatuor diuerſis tpibus .i. ex quatuor diuerſis tpibus conſtantem, vere .ſ. æſtate, autumno, & hyeme. Sed ſi uer & autumnus in tpe conueniunt, differunt tñ quia illud ornat arbores, & arua floribus, frōdibus, herbis, & ſegetibus; hic ſpoliat.

Solis equi

Frigidus agricolam ſi quando continet imber;
Multa, forent quę mox cœlo properanda ſereno,
Maturare datur. durum procudit arator
Vomeris obtuſi dentem, cauat arbore lintres:
Aut pecori ſignum, aut numeros impreſſit aceruis

SERV. AGricolam continet] Vt non poſſit pp frigus, & imbrem agriculturam exercere. [Continet] Autem. Detinet, & impedit. [Multa forēt, q̄ mox cœlo properāda ſereno, Maturare daf. Ordo eſt. Multa datur maturare, q̄ forent pperāda ſereno cœlo .i. in ſerenitate. Nā male quidā. [Forent] Pręſentis tpis eſſe volunt, vt ſit ſenſus. Multa ſūt q̄ maturare datur, mox cœlo

Exacuunt alij vallos, furcaſque bicornes;
Atque amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis rubea texantur fiſcina virga:
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite ſaxo.
Quippe etiam feſtis quædam exercere diebus,
Fas & iura ſinunt. riuos deducere nulla
Relligio vetuit, ſegeti prætendere ſæpem:
Inſidias auibus moliri, incendere vepres,
Balantumque gregem fluuio merſare ſalubri.
Sæpe oleo tardi coſtas agitator aſelli
Vilibus aut onerat pomis; lapidemque reuertens
Incuſum, aut atræ maſſam picis vrbe reportat.

cœlo ſereno properāda.i.in vſum ſereni cœli. Quod nō eſt idoneū licet re vera.[Fore]Tantum ſemper futuri tēporis ſit.nam foret, & p̄teritum,& p̄ſens, & futurū cōplectitur.Salluſt.Ni virus fideſque veſtra ſpectata mihi foret.id eſſet.Ordo eſt.Multa maturare datur,& diligēter facere, q̄ ſi velis cœlo ſereno properāter facere,non diligenter poteris facere,dū feſtinas & tardius ad laborē redibis. Oportet ergo vt dū domi reſides,ea q̄ tibi p̄parare pores,& neceſſaria vides,parare ſtudeas,vt cum fuerit ſerenitas data,ſtatim ad laborē p̄deas.[Procudit]Cudendo extenuat.[Vomeris obtuſit dentem]Antiqui tamen,addebant,quod nos propter euphoniam in aliquibus detraximus,vt obtuſus,in aliquibus remanſit,vt tunſus.Obtuſi autem,reuerberati, & acumine carentis.[Dentem] Acumen.[Arbore] De arbore.[Lintres] Fluuiales nauiculas. [Aut pecori ſignū, aut numeros impreſſit aceruis].i.facit aut caracteres,quibus pecora ſignātur,aut teſſeras,quibus frumentorum, numerus deſignatur, nam numeros pro literis poſuit,quibus numeri continentur.[Amerina retinacula]Virgas de quibus vites religantur,quæ virgæ abundāt circa Ameriam oppidum Italiæ, cuius crebam in Roſciana facit Cicero mentionem. [Lente] Flexebili.Hic computat ea q̄ quilibet domi poteſt facere,dum ab agricultura pluuijs impeditur, aut nimium frigus terram conſtringit,cuncta. n. vtilia ſunt humano vſui quæ hic dicit,& quouis tempore poſſunt fieri. [Exacuunt]Repurgant & reformant in altitudinem priſtinam.[Vallos]Foſſas,& muros de terra factos,& glebis, qui fiunt in circuitu cohortium,& vinearum, aut quibus aquæ ducuntur de locis aquoſis.[Bicornes]Duorum cornum.[Facilis fiſcina] Leuis ad faciendum. [Rubea virga] Quæ abundat circa Rubos Italiæ oppidum.Horatius,inde Rubos feſſi peruenimus. Id eſt ea virga q̄ apud Rubos plurima naſcitur, [Nunc torrete igni fruges] Siccate.[Frangite ſaxo]Hyſteron proteron,tanquā dicat.[Torrete]Igni coquite panes, & poſtea inferat frangite ſaxo. cum prius ſit frumētum molere,& deinde factos panes coquere.Sed recte & ordinate dixit.[Nam torrete fruges] Non de coquēdis panibus,ſed de ſiccandis frugibus dixit,quod fit primum, & poſtea ſiccatę fruges moluntur. Et præcipit parandum eſſe panē, quo vtendum ſit ſereno cœlo, ne ea res tunc ſit impedimento.[Quippe etiam feſtis quædam exercere diebus]Non mirum eſt ruſticum aliqua facere debere per pluuias, cum ſint quędam q̄ facere poſſit etiam feſtis diebus.[Fas & iura ſinunt]Diuina humanaq. iura permittunt.Nam fas ad religionem, iura pertinēt ad homines.[Riuos deducere nulla Relligio vetuit, ſegeti prætendere ſæpem:Inſidias auibus moliri,incendere vepres]Deducere.Id eſt ſiccare. Nam irrigare inducere eſt: vt, Deinde ſatis fluuium inducit. Sanè ſciendum ſecundum Varronem contra religionem eſſe,vel ſi irrigentur agri, vel lauentur animalia feſtis diebus.Nymphæ. n. ſine piaculo non poſſunt moueri. Sed ſcimus neceſſitati religionem cedere, Vnde pente Virgilius ait.[Balantumq. gregem fluuio merſare ſalubri].i.ſalutifero.Nam dicturus eſt in tertio ſcabie tentari animalia, niſi ſaluentur. De irrigatione vero nihil ad hunc pertinent locū,quia.[Deducere] Vt diximus ſignificat ſiccare.[Vetuit]Prohibuit.[Prætēdere ſæpem]Circundare,& opponere. Et ſubaudi nulla religio vetuit.[Inſidias auibus moliri].i. aucupia facere.[Incendere vepres] Hoc etiam ſicut & priora licet feſtis diebus agere.[Balantumq. gregem].i.ouium.[Merſare] Frequenter mergere propter ſcabiem. [Coſtas aſelli] Aut re vera coſtas, aut clitellas. vt Horat. Hinc muli Capuæ clitellas tempore ponunt.[Agitator] Verberator, Dictus ab agendo.[Vilibus pomis] Abundantibus, quia vulgo naſcuntur, vt. Vilemque faſellum.[Lapidem incuſum] Manualem molam cudendo aſperatam. [Maſſam picis vrbe reportat]Aut qui oleum vel poma portauerat ad vrbem, aut certe ideo.[Reportat]Quia pix in agris naſcitur, & in vrbe diſtracta,in agrum à pleriſque reportatur.

ASC. FRIGIDVS agricolam &c.]Docet quid agendum agricolis domi interea dum cęlis ſæuitiam in agro laborare non permittuntur dicens ſolerte agricolā pluuiam impediēte agro ſecluſum poſſe domi multa maturare. i.neq. ſerius, neq. citius,quàm decet,ſed cum quodam tēperamento agēte,q̄ forent paulo poſt properanda, in ipſa ſerenitate. Nam & ferrum vomeris obtuſum frequenti,aut longo vſu acuere pōt, aut lintres cauere in vſum porcorum, aut pecus ſignare, & aceruos, aut vallos, aut furcas acuere, aut fiſcellam texere ac corbes, aut fruges deſiccare,& molere.Ordo eſt. Si imber frigidus, q̄a frigere, hoc eſt ceſſare ab opere faciens,aut quia cū frigore cadens, aut quia nociuus,aut propter hæc omnia,continet.ſ. domi,& intra tectum,agricolam.i.colonum,datur. i.conceditur ſup. ei maturare.i.mature,& ſine feſtiua agitatione facere multa q̄ forent.i. eſſent properanda. i. feſtinanter tranſigenda mox. i. paulo poſt cœlo ſup.exiſtente ſereno, quia arator. i. is cui arandum paulo poſt eſt,procudit.i.prius cudit & acuit dentem durum.i.partem anteriorem q̄ mordet vt dens,cui infigitur vomeris obtuſi.ſ.ex opera longa,& ſupp.alius cauat.i.cauando facit lintres, eſcaria ſuum aut nauias vindemiatorū arbore. i. ex arbore vt piro aut alno,aut impreſſit pecori.ſ.ouiū ſignū.i.characterē, & notū aut aceruis numerū.ſ. mediorum vt prouētus rationē facere poſſit. Alij.ſ.quibus ſtudiū eſt vindemiarū,exacuūt vallos.i.palos, hoc eſt ſtipites ad quos vites alligantur, aut furcas bicornes. i. bina cornua habentes,ad ſuſtinēdas perticas, atq. parant viti lentæ.i. debili q̄ ſeſe ſuſtinere nequiret retinacula amerina. i.ligaturas ſalignas quales ſunt iuxta Ameriam vrbem Vmbrorum plurimę, ijs autem alligantur vites ad palos aut ornos. Nunc.i.aliquādo fiſcina.i.vas vimineum quo res feruntur,cuius diminutiuum eſt fiſcella texatur.ſ.ab ruſticis (quod verbum malim frequentatiuum cenſare,& indicatiuum,quàm primitiuum, & imperatiuū aut optatiuum ne modum mutet cum dicit parant & texatur) texatur inquā virga rubea aut rubri coloris,aut qualis frequens eſt apud rubos vrbem Italiæ in campania,videlicet quod libentius dixero cum Acrone, quia amerina retinacula dixerat, vt vtrunq. epithetum patrium ſit,& ò agricolę,torrete.i.deſiccate nunc.i.aliq̄ñ fruges igni,& frangite nunc. i.aliq̄ñ ſaxo. i. mollite,licet enim quippe.i.quia certe fas,id eſt permiſſio diuina, & iura.ſ.humana ſinunt. i.permittunt exercere quædam etiam feſtis diebus. Nam nulla relligio vetuit. i. prohibuit deducere. i. detergere potius quàm ducere in agros aut prata,riuos. i. amnium.aut fontium,& prætendere.i.ad munimentum cōtra beſtias tendere ſæpem,& moliri auibus inſidias,& incēdere vepres & merſare frequenter immergere fluuio ſalubri.i.ſalutem,& incolumitatem afferenti,gregem balantum.ſ.ouiū, & agitator.i. impulſor tardi aſelli onerat ſępe coſtas tardi aſelli oleo quod.ſ. venum fert,aut pomis vilibus.i.paruo conſtantibus. Et ideo nō eſt commodum ea profeſtis inuehere.dum alijs operam nauare poſſet,& ipſe reuertens. i. ex vrbe reportat lapidem incuſum.i. cudendo inciſum quo vtuntur in molendis frugibus. Aut portat maſſam atræ picis.ſ.ad picanda vaſa,& ad alios vſus, de quibus Beroaldus Seruium notans ita dicit. Poeta ſignificare volens vſum picis agricolis eſſe neceſſarium, dixit picem eos ſolitos in vrbe mercari, & ex vrbe in agrum reportare aſello dorſuario,non autem vt exponit Ser. agricolas picem in vrbem deferre venalem, & reportare non venditam. Nam ſi aduertiſſet diligentius Ser.conſuetudinem Priſcorum agricolarum, qui pice ad res quamplurimas vtebantur, dixiſſet profecto ſecus ſententiamque mutaſſet.Nanque Priſci vtebantur in villa pice potiſſimum ad vina condienda, vt auctor eſt Plin. ſcribens in xiiij. pice,ac reſina condire muſta vulgare eſt ab eodem, ratio traditur condiendi muſta aſperſa picis vt odor vino contingat,& ſaporis acumina. Columella & Palladius picem ad vaſa picanda, & quamplurimis in rebus vtiliſſimam eſſe tradiderunt.Porcius Cato admonet agricolas vt vaſa habeant bene picata, vnde impicare,& oppicare,quod ſignificat pice linere verba deriuantur, quibus ſcriptores rei ruſticæ frequēter vtuntur. hæc & id genus alia in expoſitione Maroniam verſus ab erudito interprete fuerant referenda. cum illa Ser. enarratio nec poeta nec commentatore digna ſit. Hæc ille.

Ipſa

SERV. IPſa dies alios] Pleniſſime de lunæ diebus omnibus expreſſit Heſiodus ἤματα δ' ἐκ Διόθεν πεφυλαγμένος εὖ κατὰ μοῖραν πεφραδέμεν δμώεσσι, τριηκάδα μηνὸς ἀρίστην ἔργα τ' ἐποπτεύειν, ἠδ' ἁρμαλιὴν δατέασθαι. qua rem iſte pbat vi. [Alio ordine] hoc eſt non oēs dies facit ęquales, ſed diuerſi ordinis & modi cu ipſa ſit vna & eadē. [Felices operum] Quibus feliciter poſſunt opera exerceri, vel ad opera ſumēda, vel certe. [Felices] aptos felicib⁹ operibus. [Quintā fuge] vt quinta luna nullius operis initiū ſumas. Dicitur autē hic numerus Mineruę eſſe cōſecratus, quā ſterilē eſſe conſtat. Vnde et oia ſterilia quinta luna naſci dñr, vt Orcus, Furię, Gigātes. [Pallidus] Quia pallidos facit. [Orcus] Pluton, deus inferni. [Eumenides] Vt ſeue diximus κατὰ ἀντιφρασμὸν, Eumenides vocatur. [Neſando] Sacrilego. [Cœum] Nomina ſunt Gigantū, per Cœum aūt & Iapetum & Typhoeum, oēs gigantes intelliguntur, quos quinta luna dicit eſſe natos. [Et coniuratos cœlum reſcindere fratres] Octhū & Ephialte dicit, qui fuerunt filij Neptuni, & nouē digitis ſingulis creſcebant menſibus, quia freti altitudine cœlum voluerunt euertere, ſed cōfixi ſunt ſagittis Apollinis & Dianæ. [Pelio oſſā] Monti Theſſaliæ. Pelio, ō longa eſt, ſed fit breuis ſequente vocali, vt, ſub Ilio alto. [Oſſam] Alium montē Thraciæ. [Olympum] Tertium montē Macedonię, & tertium quaſi maiorē inuoluere ait. [Pater] Iupiter. [Diſiecit] Deiecit. [Septima poſt decimam felix] Aut ſeptimā decimā dicit, aut hoc dicit, Felix quidē eſt ſeptima, ſed felicior decima, vt primū locum decimæ tribuat, q̄ ſit valde felix, ſm̄ ſeptimæ, q̄ poſt decimę felicitatē ſit ſecūda, vt ea nulla ſit felicior, excepta decima. Aut certe ſicut quidā volunt, quartādecimā dicit felix ſit ſeptima duplicata. i. cuius numerus poſt decimam inuenitur, quo die re vera melius vites ponimus. [Domitare boues] Inſtruere, quo modo poſſint ferre laborem arandi, & ſciant ad iugum pariter incedere. [Nona fugæ melior, contraria furtis] Non vt quibuſdam imperitis vr, Virgilius aut fugam ſeruis ſuadet, aut eis indicat dies quibus ſe à rapinis abſtineāt. Nam & fugā de profectione & curſu legimus, vt, Simul arua fuga ſimul æquora vertunt. vnde velocē equum fugacem dicimus, fuga poteſt etiā honeſta eſſe, vt ſi quis hoſtem, ſi quis imminentē tyrannum, ſi quis ſæuum iudicem fugiat. Contraria autem furtis illuc ſpectat, vt domino ſit ſpes inueniendi quod amiſerit, & ſeruus rapere aliquid aufugiens formidet.

Ipſa dies alios alio dedit ordine luna
Felices operum. quintam fuge: pallidus Orcus
Eumenideſque ſatæ. tum partu terra nefando
Cœumque Iapetumque creat, ſæuumq. Typhoea,
Et coniuratos cœlum reſcindere fratres,
Ter ſunt conati, imponere Pelio Oſſam,
Scilicet atq. Oſſæ frondoſum inuoluere Olympū:
Ter pater extructos diſiecit fulmine monte.
Septima poſt decima fēlix & ponere vites,
Et prenſos domitare boues, & licia telæ
Addere. nona fugę melior contraria furtis.

ASC. IPSA dies &c.] Ex ſuperſtitione veterum quam Heſiodus exactius deſcripſit, docet quoſdam dies ex reſpectu lunæ, & potiſſimum dum luna eſt quinta, alios felices, ſed infelicitatē poeticis figmētis probat vt poeticū & fictitium innuat. Ordo eſt. Ipſa luna quæ. ſ. dominatur multis terrenis dedit alios dies felices operum. i. in operis perficiendis, alio, id eſt diuerſo ordine, hoc eſt ſm̄ diuerſum ordinē, & numerū facit diuerſitatē felicitatis ac infelicitatis. Fugæ igitur quintā, ſup. lunam, quia ſupple orcus, i. inferus ab vrgēdo dictus quaſi vrgens, pallidus, quia vmbrarum dñs, & Eumenides. i. furiæ infernales. ſatæ ſup. ſunt tum. i. tunc. ſ. luna quinta, & terra creat. i. procreauit (niſi hoc dicit, qui eadem eſt malignitas, quia olim crearat, vt quinta luna quaſi ſemper procreare videatur) creat in quā partu nefando, i. deteſtando, Cœum. Iapetum, & Typhoea. ſæuum, i. immitem & impium, hoc eſt gigantes illos, & fratres. ſ. Octum & Ephialtem coniuratos. i. qui coniurauerant reſcindere, i. reſecare, & ſcindēdo diſrumpere cœlum (& quidem tpe giganteo vide commentarios. Subaudi, qui nam Virgilius ſæpe relatiuum ſubticet, vt i. Aen. dicit. n. ter, Vrbs antiqua fuit, tyrij tenuere coloni, ſubaudi quam. Eſt in ſeceſſu longo, locus, inſula portum. Efficit obiectu laterum. Eſt locus, Heſperiam graij cognomine dicunt, ſubaudi quem vel quā) Qui. ſ. fratres gigantes ſunt conati ter imponere pelio. i. illi monti Theſſalię, oſſam, i. alium montem non longe diſtantem, atque inuoluere, i. voluendo ſuper ingerere oſſę, ſcilicet Pelio iam impoſitæ, Olympum. i. montem illum in confinibus Theſſalię, frondoſum, quia arboribus conſitum, ſed pater, i. Iuppiter, diſiecit, id eſt proſtrauit fulmine ter. ſ. toties quoties, conſtruxerant montes, extructo. i. extra alios in altum accumulatos vt cœlū pertingerēt, innuit ergo mōſtra immania quinta luna naſci. Septima ſup. luna felix eſt poſt decimā. i. proxime ad decimā q̄ felicior adhuc eſt, aut ſeptima poſt decimā. i. decimaſeptima eſt felix. i. opportuna. & . i. ſimul ponere. i. ad ponendas vites, & domitare boues prenſos. i. captos pro eo ꝙ eſt pręhenſos, & addere telæ licia Noua ſcilicet luna eſt melior. i. opportunior fugæ. ſ. faciendæ. & eſt contraria furtis, q̄a facit cū furto deprehendi, q̄ ſuperſtitioſa ſunt. ſed poetarum eſt etiā ruſticis credita īterdū inſerere, vt Quid tm̄ Oceano properent ſe tingere ſolet, hyberni &c.

COEL. RHOD. ERAT in manibus nup Maronis Georgic. lib. j. eo gratior nobis ꝙ Columellæ teſtimonio poeta hic vt in alijs ſummus ita & agricolationis diſciplinā carmine potētem fecit Quo nomine eum pleriq. omnes bene literati, approbiq. obſeruant, veluti τιμητὸν ἱερὰ i. templorum ſacra. Ita eſt doctrina multifarius, & morum ſanctitudine pręcellens. Ibi ergo hoſce verſus legebamus, vbi lunarium ratio dierum pertractatur.

Septima poſt decimam felix, & ponere vites.
Et prenſos domitare boues, & licia tela
Addere.

Quæſitum diu & anxie in eruditorū ſcholis, quid ſit quod poeta nobilis ait, Septima poſt decimam felix. Seruius multa quidē affert, ſed quia dictorū rōnes minus protulit, poſteris amplius quęrendi curam inicit non mediocrē. Nos ergo q̄ apud cœleſtium rerū peritos obſeruauimus, hinc iam attexere pergemus. Illud aūt traditur primū, Lunæ calorem eſſe imbecillē prorſus, adeo vti nequaquam ita vnquam augeſcat, vt ſiccitatē queat inducere. cęterum ad humefactionē vſq. modo progredi, Vnde, & illud conſecutione quadā manifeſtum, pro luminis copia, & ex eo etiam caloris corpora humectari. Conſimiliter ad defectū tendente lumine, humectationis detrimēta fieri, & caloris. Sciēdum, & illud: lunā priore dichotomia excalfacere plus atq. humectare q̄ ſequenti, ratione (vt pręteximus augeſcentis aut decreſcentis luminis. Ex ijs deprehendere periti rerum increſcentis lunę ſpacia eſſe plantationibus velut decretiora, qm̄ humoris exuperantia ſemen madeſcens celerius vendicet incremēta. Vbi vero deteritur lumen, cędi optime materiam, quę areſcat tunc, attenuetur ve: propterea nec carie computreſcat. Quamobrem apud Maronem, cum ſeptima poſt decimā nominatur, neutiq. decimam ſeptimam intelligi poſſe. quamuis id non obnuat interpres. Hanc ſi quidem ponēdis vitibus incommodam cenſeri, propè in confeſſo eſt, ob luminis detrimēta. Verum probabilius id, aut ſeptimam ſignificari, quę ſit poſt decimam prima, & melior, id eſt quartamdecimā. quæ dies comprobari omnium calculis poteſt, luna tum plenam faciente viſitationem, aut dies collaudaſſe duos, credamus poetā agricolationis peritiſſimum, ſeptimum ac decimum, ſed hunc eo amplius. Septima vtique luna dimidio orbe cæſa conuiſitur. Decima amphicyrto. i. vtrinque gibboſa. Et vtrobique humor affatim, calorq. radicibus affundi facile poteſt. Quod vero ſeptimadecima die ſubuectari in aream fruges, poeta Heſiodus prodit, non aliunde videri natum pōt. quod item ex Procli interpretatione liquet. quam quod à circumacto lunari orbe protuluntur fere ventorum afflatus euentilandis frugibus per accommodi. Scire tamē licet, M. Manilium Aſtronomicon quarto, ſeptimam poſt decimam ex Maronis imitatione, pro decimaſeptima accepiſſe, ſic enim de Cancri partibus ſcribit.

Prima rapit, nec ter quintæ clementior rurſus,
Septimam poſt decimam luctum, & vigeſima portat.

In collectaneis Rei ruſticę apud Græcos ita lego, Eſſe qui ſtatuant, augeſcente modo luna plantationi incūbendum, tendente vero in damna lucis, haudquaquam. Alij ab quarta in octauamdecimam recte plantari autumant. Nec deeſſe, qui ab decima ab viceſima quippiam fieri id genus vetent, ὅπως μὴ τὸ φῶς αὐτῆς συγκαταχωθῇ τοῖς φυτοῖς. Illa vero rectior obſeruatio, luna inferna permeante id agere, ſupra terram autem poſita, cædere materiam.

Adeo]

SERV. ADeo] Valde. Terentius, Adoleſcētem adeo nobilem. [Melius ſe nocte dedere] Per noctem melius noſtro obſequuntur labori. Nocte aut non eſt aduerbium, ſed nomen ablatiui q́ caſus, adeo vt ei Horatius iunxerit ꝓpoſitionem: vt, Vt iugulent homines ſurgunt de nocte latrones. nam aduerbium Noctu facit, ſicut Diu. Salluſtius, Diu noctuque laborare, feſtinare. [Sole nouo] Oriente die, & Sole adhuc recenti, necdum ſeruenti. [Irrorat] Illuſtrat. Aut ſimpliciter irrorat. matutino. n. tempore ros cadit. Et dicit hoc loco, & die, & noctu inſiſtendum labori. [Eous] i. Lucifer, de quo ēt Cinna in Smyrna ſic ait, Te matutinus flentem conſpexit Eous. Et flentem paulo vidit poſt Heſperus idem. [Arida prata] Iam matura. [Tondentur] Secātur. [Noctes] Accuſatiuus pluralis. [Non deficit] Non deſerit. Vnde & qui deſerunt exercitū ad hoſtes tranſeuntes, defectores vocātur. [Seros ignes] Nocturnus. [Faces inſpicat] Incidit ad ſpici & ariſtarū imaginē. [Arguto] Sonoro. ſtridulo [Aut dulcis muſti] Vulcano decoquit humorē. Hypermetrus verſus eſt, vnde & ſequēs à vocali inchoat. Bene autem ait [Decoquit humorem] i. rem ſuperfluam, ſicut ſupra poſuit, Luxuriē ſegetum tenera depaſcis in herba. [Aheni] Vaſis in quo coquitur vinum. [Et tepidum] Dicitur, quia quod bullit, quaſi tremere videtur. [Aheni] Ex ære facti.

Multa adeo: gelida melius ſe nocte dedere,
Aut cum ſole nouo terras irrorat eous.
Nocte leues ſtipulæ melius, nocte arida prata
Tondentur: noctis lentus non deficit humor.
Et quidam ſeros hyberni ad luminis ignes
Peruigilat, ferroque faces inſpicat acuto.
Interea longum cantu ſolata laborem
arguto coniux percurrit pectine telas;
Aut dulcis muſti Vulcano decoquit humorem,
Et folijs vndam tepidi deſpumat aheni.

ASC. MVLTA adeo] Docuit quota quæq. luna peragi volūt, at nunc docet ēt noctu q̄dam peragēda vt ſunt collectio ſtipularū & ſectio fœni in loco arido, deſpumatio vini dum coquitur atq. id genus alia, poſt q̄ oſtēſurus eſt q̄ ſub calore, & quæ ſub frigore peragenda ſunt, quæ vero noctu fieri vult humorem amant. Ordo eſt. Adeo id eſt, valde multa dederunt, id eſt exhibuerunt ſe operanti. ſ. melius nocte gelida. i. ſubfrigida & humida, ſup. q̄ ſub æſtu diurno, aut q̄ dederunt ſe melius cum. i. qñ Eous. i. lucifer matutinus, irrorat. i. ſuperfundit in morē roris ſole nouo. i. iam recens orto, aut nondum orto ſicut res noua dr̄. quia nondum vſi ſumus. Stipulæ. i. culmi leues. i. fragiles & aridi tondentur. i. ſecantur melius nocte quam. ſ. diurno t̄pe & prata arida tondentur melius nocte. q. a humor noctis lētus. i. laxās & lentificans aut lente decidens nō deficit. i. nō obliuiſcitur. aut noctis accuſandi eſt caſus. vt ſit lētus humor nō deficit. i. deſerit noctes. i. ipſas. Et quidē. ſ. vindemiator peruigilat. i. totam noctem vigilat & inſpicat. i. in formam ſpicarū incidit acuto ferro. i. cultro faces. i. tedas, ad ignes ſeros luminis hiberni. i. quo hyberno tempore vti conuenit. Eſt aūt duplex ſenſus, aut inſpicat ad ignes. i. vt faciat ignes. in hyeme. aut peruigilat ad ignes, ſed veriſimilius eſt poetā voluiſſe ipſum tunc incidere faces quibus vtatur in hyeme. Et coniunx ſup. eius ſolata longum laborē cantu, i. q̄ in ſolatium laboris ſui cantat, percurrit interea. ſ. dum maritus inſpicat faces, telas. i. textutā exercet arguto. i. ſubtili aut ſtridulo pectine. i. eo extendit inſtrumento per cuius medium ſubtegmen trahitur. aut decoquit. i. purgat & abſumit, Vulcano. i. igni humorem muſti. i. vini noui dulcis. Licet aūt muſtum ſic nouum vinum, tamen non continuo vt recte dixeris dulce muſtum, ita recte dixeris dulce nouum vinum. (hic autem verſus eſt hypermeter. i. abundans in menſura. vnius ſyllabæ quem ferē dum Maro facit abundans ſyllaba per vocalem in principio ſequentis poſitā abſumitur, vt hic tumorem. Et &c. & pro. i. deſpumat folijs vndam. ſ. ſuperabundātiam & inundationem aheni, tepidi. i. mediocriter feruentis.

SERV. CEres] Frumentum. [Medio æſtu] i. per diē qñ æſtus eſt. [Nudus ara, ſere nudus] Sic Heſiod. γυμνὸν σπείρειν, γυμνὸν δὲ βοωτεῖν, γυμνὸν δ' ἀμάειν. i. adeo ſereno cœlo vt veſtimentis nō egeas. Sanè quidā poſt hoc hemiſtichiū dr̄ ſubiecuiſſe, habebis frigora febres. Nam non dicit nudū eſſe debere, quaſi aliter nō oporteat aut poſſit, ſed ſub tāta ſerenitate dicit hæc agenda. vt & amictus poſſit contēni. [Hyems ignaua colono] Quæ ignauum reddit colonū [Parto] Parato. [Agricolę plerunq. fruūtur] Dicit agricolas per hyemem his frui q̄ æſtate parauerint. Plerunq. aūt dicit, quia dicturus eſt aliqua quæ ruſticus etiā hyeme poſſit efficere. [Genialis hyems] Cōuiualis, voluptuoſa. Nam quoties voluptati operam damus, indulgere dicimur Genio. Vnde & econtrario habemus in Terent. Suum defraudans Genium. Genium autem dicebant antiqui naturalē deum vniuſcuiuſq. loci, vel rei, aut hominis. [Curaſq. reſoluit] Quieſcere facit a labore, & curis. [Preſſę carinæ] Oneratę [Cum iam portum tetigere] Dat comparationē de nauigantibus, ꝙ ſicut illi expleta iam nauigatione, & poſitis in ſicco nauibus lætantur, & epulis vacant, ſic etiā ruſtici finitis completiſq. æſtiuis laboribus hyeme conuiuia celebrant, & à curis ſoluuntur [Impoſuere coronas] Aut re vera coronas, aut ſpiras funium accipimus. [Sed tamen & quernas glandes] Sunt aliquæ deriuationes ex vſu magis q̄ ex rōne venientes, vt quercus, ficulnus, ilignus, colurnus, à corylo, ilice, ficu, quercu. [Cruenta] Matura. Cruenta autē ideo, quia matura cruoris colorem imitantur. [Pedicas] Laqueos quibus pedes illaqueantur. [Auritos lepores] Maiores aures habentes. Horatius aliter ait, doctum & auritas fidibus canoris Ducere quercus. Senſum audiendi habentes. [Balearis fundæ] Hiſpanicæ, à balearibus inſulis Hiſpaniæ, vbi inuenta eſt funda.

At rubicunda Ceres medio ſucciditur æſtu,
Et medio toſtas æſtu terit area fruges.
Nudus ara: ſere nudus, hyems ignaua colono.
Frigoribus parto agricolæ plerunque fruuntur,
Mutuaque inter ſe læti conuiuia curant.
Inuitat genialis hyems, curaſque reſoluit,
Ceu preſſæ cum iam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.
Sed tamē & quernas glandes tunc ſtringere tēpus,
Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta.
Tunc gruibus pedicas, & retia ponere ceruis,
Auritoſque ſequi lepores: tum figere damas,
Stupea torquentem balearis verbera fundæ,
Cum nix alta iacet, glaciem cum flumina trudunt.

ASC. AT rubicunda &c.] Docuit q̄ noctis humorē poſtulant nunc quæ & calorē, & ſerenitatē ſubiungens quædam q̄ hyberno t̄pe opportune fiant. Ordo igitur eſt. At, i. ſed Ceres rubicunda. i. matura, ſuccinditur. i. ſecatur, a ſtu. i. t̄pe calido & diurno, quod illic fit vbi ſtipulas ſeorſum, amputant, nec ſtraminum (vt dicunt) vſum expoſtulant, & area. i. locus ad trituram ſingū. vt prius patuit extructus terit fruges toſtas, i. deſiccatas calore ſolis, medio æſtu, vt. ſ. paleis & tunicis facilius exuatur. Ara nudus: i. tempore quo à pluuia nudus eſſe poſſis, cum nulla ſit, quia hyems. i. tempeſtas pluuiola ac hyberna, eſt ignaua. i. nihil gnauans. i. bonis operis faciens colono. i. agricolæ. Agricolæ. n. fruuntur plerunq;. i. plurimum parto. i. rebus acquiſitis cum labore frigoribus. i. t̄pe frigoris. hoc eſt t̄pe hyberno. & ipſi læti. i. exhilarantes ſe curant inter ſe mutua conuiuia, quia hyems genialis. i. genio, hoc eſt deo naturæ concedens & indulgere cohortans. inuitat. i. allicit agricolas ad lætius viuēdum. & reſoluit curas. ſ. eorum, qua cęteris temporibus inſerendis, & colligēdis frugibus habent. ceu. i. tanquā. aut veluti nautæ ſupp. reſoluunt curas, cum carinæ preſſæ. i. compreſſæ ſtipatæq. mercibus tetigere iam portum, aut preſſæ. i. tempeſtatibus & procellis ad ſcopulos alliſæ quia poſt pericula dulciſſimus eſt portus. & ipſi nautę læti impoſuere puppibus coronas tāquam. ſ. victricibus tempeſtatum, aut potius in ſigna quod large potaturi ſint, quia id factitauit vina crateraſq. coronant. Sed t̄n t̄ps eſt nunc. ſ. in hyeme, ſtringere. i. decerpere, aut ſtringendo ramos decutere glandes quernas. i. quercubus creſcētes, & bacas, i. fructus ī morē bacarū lauri

lauri

lauri illius in arboris.cuius grana ab ebrietate pſeruant,& oleã, & myrta.i.fructus myrtorũ,cruenta.i.cruoris exercationẽ fedãtia,tps etiã eſt tunc ponere gruibus pedicas. i. laqueos pedũ, & ceruis retia.& ſequi.i.ſectari.& venari lepores.auritos.i.quibus magnæ ſunt aures pro modulo corporũ,tps etiã eſt tum.i.tunc, figere.i.trãsfigere,& iaculari, damas,& ſtupea verbera.i.flagella,& thordes ex ſtupa factę balearis.i.Hiſpanicæ fundę.i.qua baleares,in extremis Hiſpaniæ oris plurimũ valent. torquentur.i. exercentur,aut cõplicantur,tunc cũ.i.qñ nix iacet alta, & cũ flumina trudũt glaciẽ.i.cum glacies ſupernarat aquis impetuoſis.

VARIA LECT. CVM nix alta iacet,glaciem cum flumina trudunt]In Rom. lib.Tegit,vna tamen corrupta litera:ſed,Iacet omnino melius.

Quid tempeſtates autumni,& ſydera dicam?
Atque vbi iam breuior dies,& mollior æſtas;
Quæ vigilanda viris?vel cum ruit imbriferum ver,
Spicea iam campis cum meſſis inhorruit, & cum
Frumenta in viridi ſtipula lactentia turgent.
Sæpe ergo,cum flauis meſſorem induceret aruis
Agricola,& fragili iam ſtringeret ordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prœlia vidi,
Quæ grauidam late ſegetem ab radicibus imis
Sublime expulſam eruerent;ita turbine nigro
Ferret hyems culmumq. liuem,ſtipulasq. volãtes.
Sæpe etiã immenſum cœlo venit agmen aquarũ;
Et fœdam glomerãt tempeſtatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes;ruit arduus æther,
Et pluuia ingenti ſata læta,boumque labores
Diluit.implentur foſſæ;& caua flumina creſcunt
Cum ſonitu;feruetque fretis ſpirantibus æquor.

SERV. QVid tempeſtates autumni]Verno & autũnali tpe fiunt tẽpeſtates,qñ nec plena eſtas eſt, nec plena hyems. Vnde medium,& cõfine vtriuſq.tpis ex coniunctione contrariarũ rerũ tẽpeſtates efficit. Sanè ſciendũ vltimas partes tam autũni, q̃ veris ſignificare, quibus ſunt procellæ, ꝙ de autumno,hic idicat verſus, Atq. vbi iã breuiorq. dies, & mollior ęſtas de vere hic. Spicea iam cãpis cũ meſſis ĩhorruit.Deinde ait [Ruit] id eſt pcipitatur, in fine eſt. Et in hoc talis eſt ſenſus, Quid dicã,quantũ oporteat ſolicitum.& ſtudioſum eſſe agricolam tpe autumni,& veris?[Vigilanda viris] Vigilanter prouidenda. [Spicea meſſis] Spicos de maturis frugibus abuſiue dicimus. Nam proprie eſt ſpicus, cum per culmi folliculum.i.extremum tumorem, ariſtæ adhuc tenues in modum ſpeculi eminent. [Inhorruit] Intremeſcit. [Frumenta lactentia]Adhuc tenuia,& lactis plena. Sanè ſciẽdum Varronem in libris diuinarum rerum dicere.Lactantem deum eſſe, qui ſe infundit ſegetibus,& eas facit lacteſcere. Et ſciendum inter lactantem.& lactentem hoc intereſſe.quod Lactans eſt,q̃ lac præbet:Lactens cui lac pbetur [Flauis]Maturis; [Et fragili culmo] id eſt,quæ in fragili culmo erãt.[Stringeret] Secaret.vt,Hic vbi denſes Agricolæ ſtringunt frondes. [Omnia ventorũ concurrere]Inter ſe: vt, Mutati tranſuerſa fremunt.[Sublime expulſam eruerent]Per ſublime portarent erutam ſegetem. [Turbine nigro]Tempeſtate noxia. Horat. Hic niger eſt.hunc tu Romane caueto.[Culmumq. leuem]Culmus dr̃ ipſe calamus,ſtipulæ vero folia q̃ ambiunt culmum [Agmen aquarum;] Impetus: vt, Leni fluit agmine Thybris. Eſt autem hic Ecbaſis poetica ad deſcribendum tempeſtatem.[Collectæ ex alto nubes] Ab Aquilone.qui vtiq. de altu flat.i. à ſeptentrione,& tempeſtates grauiſſimas facit. Nam auſter humilis eſt, vt, Mundus vt ad Scythiam Riphæasq. arduus arces Conſurgit,premitur, Libyæ deuexus in Auſtros.[Ruit arduus æther]Tonitribus percrepat:vt, Cœlique ruina [Caua flumina]Profunda.& alta.Lucan. Rutubamque cauum.[Fretis ſpirantibus]In motu poſitis.Alibi:Qua vada non ſpirant.nec fracta remurmurat vnda.

A S C. QVID tempeſtates autumni,&c.] Poſtquam docuit poeta agricolæ nullo tẽpore ceſſandum eſſe, ſubtiliter infert cauſa eius rei, quia nullo tempore res agraria tuta eſt, quodlibet. n. tempore tempeſtates oriri & calamitatem facere poſſunt,quocirca ne ſegnitie torpens egeſtatem incurrat, monet eum totis viribus anniti,quam rem ex Heſiodo tranſtulit, qui fratrem ad gnauitatem cohortatur his verbis ſic translatis:

Heſiodus ad laborẽ inuitant.

Ergo age frater ades generoſo ſanguine Perſe
Neu fuge fraternos monitus,operare laborem.
Inuideat tibi dira fames,ſpicaque recenti.
Alma Ceres ornata caput,ſua dona miniſtret,
Sic tibi plena domus ſegnem crudelis egeſtas
Opprimit,hunc homines odio ſemperque ſequuntur
Torpenti ſimilem ſucco,cui ſpicula ſurgunt
Horrida diſtenſumque fauis conſumit edendo
Semen apum,piger ipſe ſedes vexatque laborem.
Tu modo curam operi quantum potes adijce frater
Horrea ſic rumpunt meſſes,ſic copia rerum,
Sic pecus augetur,ſic tu mortalibus.& dijs
Gratus eris,ſegnes animos & inertia corda
Oderunt.operi laus eſt imponere curam.
Turpe ſed hinc prohibere manus,incumbe labori.
Forſitan ad ſtudium torpentia pectora vertes.
Dum partas oſtendis opes, virtutis adeptus
Nomen & æternum laudis decus,viere quæſo.
Arte para victũ,violare aliena nefandum eſt.
Fac ſuperis æquandum eas incumbe labori.
Ne pudeat pudor hic multos inhoneſtus egentes
Secum habet, auget opes fiducia,qua melior res.
A ſuperis nouit.prob rerum inſana cupido
Prophanimis infuſa lues, iam nulla pudoris
Cura, iaces paſſim longe poſt terga relictus.
Tu coleris duce te,paulatim corruit ille
Dijs inuiſus,homo cui mens intenta rapinis,
Inuigilas,neque enim ſemper felicia durant.

hæc,& plura notatu digniſſima illic,

Quia ergo nõ ſemper felicia durant, nec pulchra meſſis ſemper horrea rumpit prudenter infert poeta tempeſtatum incertitudinem q̃ omni tpe oriri poſſunt,vt nunquam ſecurus, & nunquã ocioſus ſit agricola.vtitur autem in principio figurata interrogatione dicens.Quid dicam tempeſtates autumni,& veris?q.d. id fruſtra fecero cum etiam in æſtate,quando minus ſperantur ſæpe ſuboriantur, vnde declarat multis verſibus quorum ordo & explanatio eſt.Quid.i.ad quid dicam tempeſtates autumni.i. quæ fieri ſolent tempore autumnali,& quid dicã ſydera. i.tempeſtatem tunc concitantia.Atque quid dicam tempeſtates ſup. eius temporis vbi.i.in quo ſupp.eſt iam breuior dies.ſ. quam in autumno,& æſtas mollior.i.minor,& exilior. aut æſtas. i. calor eſt mollior.i.delectabilior,quia frigus vrgentius,hoc eſt in bruma,quæ ſup.eſt vigilanda.i.vigilando tranſigenda,quia breuiſſima tempeſtas eſt,aut q̃ eſt vigilanda. i. vigilanter proſpicienda, quia tempeſtatis plena,vel quid dicam tẽpeſtates,& ſydera ſup. temporis,cum.i.quando,vel in quo, vel imbriferum. i. aſſiduis imbribus madẽs(vnde September quaſi ſeptimus ab imbri,hoc eſt Martio dicitur)ruit.i.præceps cadit in agro,& quid dicã tempeſtates,& ſydera q̃ fiunt cum meſſis ſpicea. i. iam in ſpicas formata inhorruit.i.rigida, & aſpera facta ſit campis.i.in aruis, & cum frumenta lactantia.i lactis plena. & dulcia ac molla adhuc turget.i.inflantur & augeſcunt in ſtipula. i. culmorũ ſtipite adhuc viridi i.in fine veris,& in principio æſtatis? q.d.id fruſtra fecero cum tunc certæ ſint tempeſtates, & potius dicẽdum ſit de his,quæ præter opinionem oboriri poſſunt, vnde ſubdit. Ego vidi ſępe omnia prœlia.i.certamina, & ex diuerſo cõcurſus ventorum concurrere.i.conuolui, cum agricola induceret meſſorem flauis aruis.i.in arua ariſtis maturis flaueſcentia.i.cum iam inſtaret tempus meſſis quo minime ſperantur venti.& maxime obſunt,quia grana excutiunt,& cum ipſe iam ſtringeret.i.velleret,aut ſecaret hordea fragili culmo.i.habentia culmum fragilẽ propter ariditatem q̃ eſt maturis frugibus,quę.ſ. prœlia ventorum,eruerent.i.eruebant,aut eruere poſſent imis radicibus ſegetem grauidam. i.oneratã granis expulſam ſublime. i. in altũ. Magna ergo vis ventorum qui eruunt radicatam, & grauidam ſegetem.& vidi ꝙ hyems,id eſt tempeſtas pluuioſa ferret, id eſt auceheret ita culmum leuem & ſtipulas volãtes. ferret dico turbine.i.agitatione ventorum nigro.i.nubilo. Immenſum.i.abundantiſſimum.& ſine menſura.agmen. i.impetus aquarũ venit.i. deſcendit,aut decidit etiam ſępe,cœlo.i.cœlitus & nubes collectę glomerant. i.in globi, aut glomeris formam pręcipitant ex alto.

alto.ſ.aere tempeſtatem fœdam.i.immũdam & nocíuam, atris imbribus.i.propter atros imbres.æther arduus.i.ſuperior aer in nubem collectis ruit. i. præceps cadit & diluit. i. madefacit & irrigat ingenit pluuia,ſata lęta.i.pinguia & pro.i.labores boũ. i. quę labore boum & fertilitate terrę iam parata erãt.i.Foſſę implentur. & flumina caua ,quia ſiccitate exhauſta creſcunt cum ſonitu(bene cum ſonitu,quia non inſtrumentum ,ſed cum comitantia ſignificantur,non enim ſonitu,ſed aquis creſcunt , verum dum creſcunt , ſonitus fit aquarum pręcipitantes deflucntum)creſcunt ergo cum ſonitu,& ęquor,id eſt,mare ante planũ & ęquum feruet.id eſt fit feruidum,& quaſi ebulliens.vnde fretum dictum volunt cum feruet , cum tranquillum eſt æquor , fretis. i.fluctibus feruentibus,ſpirantibus. i. procellas excitantibus,aut in motu exiſtentibus.

OMNIA ventorum concurrere prœlia vidi] In Rom.lib. Conſurgere,habetur.Sed Cõcurrere,caſtior lectio cognoſcitur. VARIA LECT.

Ipſe pater,media nimborum in nocte,coruſca
Fulmina molitur dextra,quo maxima motu
Terra tremit,fugere feræ:& mortalia corda
Per gentes humilis ſtatuit pauor.ille flagranti
Aut Athos,aut Rhodopen,aut alta ceraunia telo
Deijcit.ingeminant auſtri,& denſiſſimus imber.
Nunc nemora ingẽti vento,nunc littora plangunt.
Hoc metuens cœli menſes,& ſydera ſerua;
Frigida Saturni ſeſe quo ſtella receptet;
Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.

SERV. CORuſca Fulmina]Coruſcantia:vt,Sibila lãbebant linguis vibrantibus ora.[Molitur] Agitat, & iacit.[Terra tremit] Terræmotus efficiť. Vel tremit terra,Tremere vť,& pauent hi qui terrã colunt. [Humilis pauor]Qui humiles reddit,vt,Pallidus morbus.[Ille flagranti Aut Atho ,aut Rhodopen]Secundum Epicureos per trãſitũ loquitur qui dicunt fulmina nõ iudicio deorum,ſed ex nubibus fieri,nam montes quid neceſſe fuerat fulminari ? Athos autem mons eſt Græciæ , Rhodope mons Thraciæ.[Aut alta ceraunia]Montes ſunt Epiri, à crebris fulminibus dicti.Vnum enim fulmen quod colorat,aliud quod tranſfigit,aliud quod afflat,vt eſt,Ex quo me diuum pater,atq. hominum res fulminis afflauit ventis.[Ingeminant auſtri] Repetunt ſuos flatus venti.[Plangit]Reſonare facit.Alij legunt,Plãgunt.vt ſit,nemora & littora plangunt. i. reſonant . [Hoc metuens,cœli mẽſes & ſydera ſerua] Id eſt duodecim ſigna quibus menſes cognoſcimus.[Sydera]Autem vel tempeſtates, vel planetarum motus.Sciendum autẽ,vt diximus,de planetis quinq. duos eſſe noxios,Martem & Saturnum,duos bonos, Iouem & Venerem:Mercurius vero talis eſt,qualis ille cui iungitur.Vnde etiam fingitur miniſter eſſe deorum,quod eorum obtemperat poteſtati.Hinc eſt quod dicit.[Quos ignis cęli Cyllenius erret in orbes]Id eſt vtrum in Septentrionalem, an in Auſtralem partem inclinetur,aut cui planetarũ cohæreat , vt qualitatem Mercurij ex illo poſſis agnoſcere. Cyllenius autẽ ignis propter ſtellam Mercurialem dicitur, quia in Cylleno monte Arcadiæ diciť natus eſſe Mercurius. [Frigida Saturni ſeſe quo ſtella receptet;]Id eſt nocens.Frigidus,ò pueri, fugite hinc , latet anguis in herba.Ideo autem hoc dicit,quia Saturnus deus pluuiarum eſt.Vnde etiam ſenex fingitur, nam ſenes ſemper nouimus eſſe gelidos.hic autem in Capricorno facit grauiſſimas pluuias , & præcipue in Italia.Vnde & Horat. ait : Seu tyrannus Heſperiæ Capricornus,vnde & in Scorpio grandines.item in alio fulmina,in alio ventos.Vnde præcipit non ſcire debere in quod ſe ſignum recipiat ſidus Saturni.Sanè perire ait. [Receptet] Vt ex frequentatiuo verbo nobis oſtenderet Saturnum bis ad vnumquodque ſignum reuerti,quod alij planetæ minime faciunt.Solus enim eſt qui & longius à Sole diſcedat, & bis ad vnũquodque ſignum recurrat.[Quos ignis cęli Cyllenius erret in orbes] Ordo eſt,in quos orbes cęli erret Cyllenius ignis.Et bene erret, nam planetæ vocant ἀπὸ τῆς πλάνης , id eſt,ab errore . Nam interdum ad auſtrum, interdum ad Septentrionem plerunque contra mundum ,nonnunquam cum mundo feruntur.

ASC. IPSE pater]Continue exequitur tempeſtatis inſolitæ grauitatẽ,monens agricolã ne à tali obruatur,ſignotũ , ac planetarũ naturas,& ortus, atq. occaſus obſeruet, non vt impediat cœli ſæuitiam, ſed vt frumẽtum cuius meтat,aut ꝓrogat, aut precib. hauriat.Poſſem quę ab alijs dicta ſunt repetere, ſed breuitati ſtudens ordinẽ ſic poſuero.Ipſe.ſ.Iuppiter,pater qui iuuans pater dicitur , & imbrium ac fulminũ præcipue potens creditur , molitur.i.cũ mole,& pondere excitat in media nocte nimborũ.i.tẽpeſtatũ,aut ĩ media nocte,i.caligine & obſcuritate, nimborũ.i. nubium ventis cõmixtarũ molitur dico fulmina,dextera.ſ.manu coruſcat.id eſt coruſcante,ac rutilia,qua motu, id eſt impetu fulminis,& tonitrui maxima terra, id eſt pars maxima terræ tremit,& feræ,id eſt belluæ,ſylueſtres,& indomitæ,fugere ſcilicet priuſquam terra tremeret, quia tempeſtatẽ imminere præſagientes,abdunt ſe in ſpeluncas ſuas (vnde non ab re tempus mutauit poeta dicẽs, tremit & fugere)& pauor humilis,id eſt humiles efficiens (quia vt dicitur in Hecyra Terent . Profecto hoc ſic eſt, vtputa omnibus nobis vt res dant ſeſe , ita magni , atque humiles ſumus,ergo in tanta calamitate , & fulminatione nimirum humiles ſumus)aut pauor ſtrauit per gentes humiles , id eſt humilitas , aut humi verſantes cum tonitruo in ſublimi fiant corda mortalia,id eſt mortalium animos. Ille ſcilicet Iuppiter deijcit,id eſt,deorſum iaciẽdo fulmina percutit. telo, id eſt,iaculo fulminis triſulci flagrant,id eſt ardenti, aut Athon montem illum Macedoniæ,aut Rhodope, montem illum Thraciæ , aut Ceraunia montes altiſſimos Epiri , continuo fulmine (quod Græce ceraunos dicitur) concuſſos , alta , id eſt ſublimia auſtri.i.auſtrales,venti ingeminant. ſ. ſe, aut multiplicantur, & imber denſiſſimus ingeminãt, ſup.ſe & nemora plangũt,nũc.i. aliquãdo ingenti vento & littora plangunt nunc,id eſt viciſſim ingenti vento.Tu ergo metues hoc. ſ. ne talis tempeſtas te imparatum obruat,ſerua menſes cœli.id eſt,duodecim ſigna commenſurata certis,licet non æqualibus ſpatijs,& ſydera,id eſt influentias ſyderum.& ſerua quo.i.in quam partem cœli.i.aut ad quorũ coniunctionẽ,aſpectũ ſtella Saturni frigida. ſ. ab effectu receptet ſe,& in quos orbis.i.circulos & ſphęras cœli ignis Cyllenus.i.Mercurius erret,aut cœlo.i.per cęlũ qđ cũ planeta ſit ei propriũ dicitur,cum tñ nihil minus ſm Plinium planetis erret.

NIMBORVM in nocte]Sunt quidam libri antiquiſſimi in quibus,Nymborum nocte,abſque, In legatur . Sed Nymborum in nocte , vt in Mediceo , & pleriſque alijs habetur.longe numeroſius,& elegantius mihi videtur.]Aut Atho.Aut Rhodopen] In Rom.lib.in Mediceo , & aliquot alijs antiquis , Athon, ſcriptum eſt refragante ſyllaba.

In primis venerare deos;atque annua magnæ
Sacra refer Cereri,lætis operatus in herbis
Extremæ ſub caſu hyemis,iam vere ſereno.
Tunc agni pingues,& tunc molliſſima vina ,
Tunc ſomni dulces,denſæq. in montibus vmbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret.
Cui tu lacte fauos,& miti dilue Baccho :
Terque nouas circum felix ea hoſtia fruge;
Omnis quam chorus,& ſocij comitentur ouantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta:neque ante
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,

SERV. IN primis venerare deos] Poſt hæc cognita da ꝓcipue operã ſacrificijs,quibus tẽpeſtates,& pluuię poſſunt repelli,& mire hoc ſtatim ſubiunxit,quia occurrebat,qđ prodeſt tempeſtates futuras videre? Et bene ait. [In primis] Præcipue & ante omnia.nam alia neglecta poſſunt habere emendationem,tẽpeſtas aduenięs, niſi ante ꝓuideris, vniuerſa ſubuertit . [Annua ſacra refer Cereri] Anniuerſaria magna , ſicut in Aen. Annua q̃ differre neſas.Et Ambaruale ſacrificium dicit . [Lætis operatus in herbis] Aut dãs operã cõuiuijs: aut poſtquã opera cũcta cõpleueris. [Extremæ ſub caſum hyemis] Circa finẽ hyemis , antequã ver incipiat.[Iam vere ſereno]Ver pluuiale tp̃s eſt.ſed circa finẽ ĩcipit eſſe ſerenũ. Dicit ergo. Vere ſereno, vt ſit iam tũc & ver & ſerenũ.

[Tunc

Quàm Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus incompoſitos, & carmina dicat.

[Tunc agni pingues] Subaudi ſunt, qui aut epulis, aut ſacrificijs ſunt apti. [Molliſſima vina] Carentia aſperitate, & deſæcata. [Denſæ in montibus vmbræ] Quia tunc incipiunt arbores frondeſcere. [Tibi] In honorem tuum, & in tuã gratiã. [Cui tu lacte fauos, & miti dilue Baccho] .i. cui tu liba de lacte, melle, & vino. Nam ſuperfluũ eſt quod quidam dicunt, contra religionẽ dixiſſe Virgilium, licere Cereri de vino ſacrificare. Pontificales nanque hoc non vetant libri. Quod autem ait Plautus in Aulularia cuius ipſi vtuntur exemplo, Cereri ne nuptias facturi eſtis? qui? quia temeri nihil allatum intelligo. non eſt huic loco contrarium. nam aliud eſt ſacrificium aliud nuptias Cereri celebrare, in quibus re vera vinum adhiberi nefas erat, quæ orci nuptiæ dicebantur, quas præſentia ſui pontifices ingenti ſolennitate celebrabant. Alij hunc locum aliter accipiũt, vt [Miti Baccho] Non ſit ſeptimus caſus, ſed datiuus, & duo nomina intelligimus, Liberi, & Cereris, nam ſupra quoq; ait, In primis venerare deos, vt ſit ſenſus, cui Cereri, & miti Baccho fauos lacte dilue. i. eis ſacrifica melle, & lacte permixtis. [Felix hoſtia] .i. fœcunda. Et dicit Ambaruale ſacrificiũ, quod ſæpe de porca fœcunda, & grauida fieri conſueuerat, vel felicem dicit, cuius ſacrificio, & immolatione fœcunditas agrorum merebatur. [Omnis quam chorus] Chorus proprie eſt coæuorum cantus atq; ſaltatio. [Cererem clamore vocent] Inuocent dari copia frumẽtorum. [Torta redimitus tẽpora quercu] id eſt, habens in memoria victu priorem, à quo Cereris reuocatus eſt benignitate. Nam olim homines glandibus veſcebãtur. [Det motus incompoſitos] .i. ſaltationem aptam religioni, nec ex vlla arte venientem. Salluſt. Saltare elegãtius, quàm neceſſe eſt probe. [Carmina dicat] Hymnos.

ASC. IN primis venerare deos;] Quia ergo metuenda eſt tempeſtas nocina, nec opibus humanis propelli poteſt, imploranda docet deorum auxilia, quod & Heſiodus hortatur vbi tranſlatus eſt his verbis,

Thure pio venerare deos, ijs tempore in omni
Et munde, & pure liba, cum clara niteſcit.
Sole dies, aut cum nox circumfuſa tenebris,
Abſcondet terras caſto torrenda ſub igne
Hoſtia mactetur hymnos cane, thura miniſtra,
Vt tibi dij faueant diuerſaque copia rerum.
Hinc tibi naſcatur multis vt egentibus ipſe.

Subuenias, non vt viuas germanæ rapina.
Hæc ille.

Poeta autem noſter docet etiam modum ſacrificandi, & tẽpus dicens venerare in primis, id eſt ante omnia deos atque refer, id eſt iterum offer Cereri magnæ, id eſt agricolis, quia ſuus cuique deus magnus eſt, annua ſacra, id eſt, ſacrificia quæ quotannis fieri debent, tu inquam operatus, id eſt iam operans, id eſt ſacrificans (vnde Prop. Cynthia iam noctes eſt operata decem. Horat. Vnico gaudens mulier marito Prodeat iuſtis operata ſacris) In herbis lætis, ſub caſu, id eſt in ipſo caſu extremæ hyemis, & vere ſereno, id eſt tempeſtate verna ſerena exiſtente, hoc eſt in fine hyemis, & in principio veris, quia agni ſunt ſupple tunc pingues, & vina ſup. ſunt tunc molliſſima. i. ſuauiſſima, & decocta, nec tamen pendula, nec acerba, aut acetoſa ſomni ſunt tunc dulces, quia minor ſolicitudo eſt agricolis, & profundior etiam ex temperie ſopor, & vmbræ ſunt tunc denſæ in montibus, quia arbores, frondibus opacæ ſunt. Cuncta pubes, id eſt multitudo pubeſcentium, agreſtis, i. ruſtica adoret tibi. i. ad tuũ iuſſum, aut commodum, aut domi tuæ. Cererem. ſ. deam frugum. Cultu dilue. i. miſce, & tempera fauos, id eſt mella lacte, & Baccho miti ſuaui, hoc eſt mulſo, & hoſtia felix. i. aut eximia, quia porcus dr̃ eximius, bos intactus, ouis lecta quę ſacris conuenit, aut læta & pinguis, aut ob felicitatem, & fertilitatem habendam mactanda eat. i. ducatur non trahatur, ter, quia ternarius religioni maxime accõmodatus eſt, circum nouas fruges, adhuc, ſ. in agro exiſtentes quã. ſ. hoſtiam omnis chorus. i. multitudo pubeſcẽtium, & canentium, & omnes ſocij. ſ. laboris aut vicini ouantes. i. mediocriter lęti, comitẽtur & vocent clamore, Cererẽ. i. deam frugum cũ frugibus, aut ipſas fruges, in tecta. i. horrea ſua. i. clamando, & inuocando deam mereantur colligere fruges in horrea ſua, neque quiſquam ſupponat ariſtis maturis falcem. i. cultrum meſſorium qui incuruus eſt, ante; id eſt priuſquam ipſe redimitus tempora. i. habens tempora capiti ſui redimiti, quercu torta. i. in torquem conuoluta in morem coronæ, aut ſerti, quod propter glandem ex quercu Cereri ſacrificantes geſtant det. ſ. Cereri motus incompoſitos. i. ſaltationes quibus in ſacrificijs vtebantur nequa corporis pars eſſet, & immunis ſit à re ſacra, incompoſitos autem dicit, vt non ad voluptatem, ſed ad religionem pertineant, aut vt ruſticorum notet morem, & dicat carmina. i. hymnos.

Atque hæc vt certis poſſimus diſcere ſignis,
Aeſtuſque, pluuiaque, & agentes frigora ventos;
Ipſe pater ſtatuit, quid menſtrua luna moneret,
Quo ſigno caderent auſtri, quid ſæpe videntes
Agricolæ, propius ſtabulis armenta tenerent.
Continuo ventis ſurgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumeſcere, & aridus altis
Montibus audiri fragor; aut reſonantia longe
Littora miſceri, & nemorũ ĩcrebreſcere murmur.

SERV. MEnſtrua luna] Vnde & μήνη dr̃. [Caderẽt auſtri] Deſinerẽt vẽti. Ex hoc etiã loco prognoſtica ſunt tranſlata de Arato, pauca de multis. [Ventis ſurgentibus] Flare incipientibus. Vnde ecõtrario, Cum venti poſuere. i. flare deſierunt. [Aut freta ponti] Littora pelagi, quæ feruntur fluctibus. Duo autem dicit naturalia. Futura enim tempeſtate, & ante ventum fluctus mouetur, & fragor auditur ex ſyluis, arcana quadam ratione naturæ. [Aridus fragor] Sonitus qualis ſolet fieri ex aridis, cum franguntur arboribus. Ergo aridus nimius. omne enim quod aridũ eſt, cum frangi ceperit, nimium efficit ſonum. Fragor etiam à fractarum rerum nominatus eſt ſonitu. [Aut reſonantia longe Littora miſceri] δὶς τὸ αὐτό. i. bis idem, dixit. [Miſceri] Autem, perturbari: vt, Miſcet agens telis.

ASC. ATQVE hæc vt certis &c.] Poſtquam docuit tẽpeſtatem metuendam, & ſacris auertendam, aut ſedandam, docet certis ſignis noſcitandã. Non enim ruſtici omnes Saturni curſus, curſuumq; ſignificationes noſcere poſſunt, quo circa cõfugit ad naturalia, quę in rebus notis fiunt prognoſtica, atque iudicia, quæ ex Arato ferè deprompſit. Ordo autem eſt. At vt nos. ſ. agricolæ, poſſumus noſcere certis ſignis hæc. ſ. ſequentia, videlicet & æſtus. i. vehementes calores, & pluuias, & vẽtos agentes. i. impellẽtes frigora, ipſe pater. ſ. rerum Iuppiter ſtatuit. i. cõſtituit ſignificandum quod Luna menſtrua. i. menſium conſtitutrix moneret. i. indicaret, quo ſigno auſtri. i. illi venti ex meridie flantes, caderent. i. ceſſarent, & quid. i. quod ſignũ, aut quam rem, agricolæ videntes ſæpe, ſup. contingere, tenerent armenta. i. boues, quibus magni ſunt propius ſtabulis, à ſtando. ſ. dictis, vnde ſtantium ſunt, ſicut cubilia cubantiũ. (Prope nomen datiuo iungitur, vt ꝓpe eſt dñs oĩbus inuocãtibus eũ, inde ꝓpius aduerbiũ, hic ẽt dãdi caſui iunctũ eſt. Prope præpoſitio accuſatiuo, ſicut ꝓxime aduerbium Salluſtius: Proxime Hiſpaniam Mauri ſunt) Continuo ventis ſurgẽtibus. i. dum venti ſurgere tentant, aut de propinquo ſurrectura ſunt freta. i. vndæ, ponti. i. maris, agitata. i. commota, incipiunt tumeſcere. i. inflari, & fragor aridus. i. qualis eſt in aridis frondibus incipit audiri in altis montibus, aut littora reſonantia longe. i. ꝗ longe ſtantes percipere poſſent, incipiunt ſup. miſceri. i. perturbari, & murmur nemorũ incipit, ſup. increbeſcere. i. crebrum fieri, aut eſſe, quę omnia ſigna ventorum ac turbinum ſunt à Pli. diligenter annotata, vt Beroal. in Seruium annotauit, cuius verba ſunt. Si Seruius curioſe, pẽſiculateq; annotaſſet prognoſtica tempeſtatum, quæ à Virg. referuntur, quæ exequitur Lucanus, quæ enumerat Plin. profecto non dixiſſet bis idem dici à poeta in expoſitione carmini Maroniani. Nanque aliud eſt. Haud dubie fragor in montibus, tumor in mari, aliud ſonitus littorum, aliud mugitus nemorum, proinde ad expoſitionem Virgilianã, prognoſticorum ſubiungemus verba Plin. ex lib. 18. quæ ita aperte, ita eleganter enarrant dicta poetæ, vt ab interprete nullo apertius, elegantius ve poſſint enarrari. Verba Plinij ſunt hæc, eſt & aquarum ſignificatio. Mare ſi murmurauerit intra ſe ventum prædicit, ſi identidem, & hyemem, & imbrem littoris, ripæque, ſi reſonabunt tranquilla aſperam tempeſtatẽ, & mox paulo. ſæpe & ſilentio mare intumeſcit, flatuſq; altius ſolito iam intra ſe ventos fatetur. Equidem, & montium ſonitus, nemorumque mugitus prædicunt tempeſtatem. Hæc verba

verba Plin.adeo poetę carminibus conueniunt adeo quadrant, vt alter ab altero mutuatus eſſe videatur, & Lucanus Virgiliũ vt arbitror imitatus talia quoque ipſe tempeſtatem præſagia recenſet in quinto ſcribens.

Sed mihi nec motus nemorum nec littoris ictus.

Et paulo poſt,

Turbida teſtantur conceptos æquora ventos.

Si murmura ponti conſulimus cori verrent mari. Hæc ille.

VARIÆ LECT. ATQVE hæc certis poſſimus diſcere ſignis] In Rom. lib. Poſſemus dicere legitur.[Quid ſæpe videntes] In antiquis aliquot exemplaribus. Quod, habetur, lectio à ſeruio agnita. In Rom.tamen,& in Mediceo,Quid indiffinitum.

Iam ſibi tum curuis male tẽperat vnda carinis,
Cum medio celeres reuolant ex æquore mergi,
Clamoremq́. ſerunt ad littora;cumq́. marinæ
In ſicco ludunt fulicæ,notaſque paludes
Deſerit,atque altam ſupra volat ardea nubem.
Sæpe etiam ſtellas vento impendente videbis
Præcipites cœlo labi:noctiſque per vmbras
Flammarum longos à tergo albeſcere tractus,
Sæpe leuem paleã,& frondes volitare caducas,
Aut ſumma nantes in aqua colludere plumas.
At boreæ de parte trucis cum fulminat,& cum
Eurique Zephyriq́. tonat domus;omnia plenis
Rura natant foſſis;atque omnis nauita ponto
Humida vela legit.nunquã imprudẽtibus imber
Obfuit:aut illum ſurgentem vallibus imis
Aeriæ fugere grues:aut bucula cœlum
Suſpiciens,patulis captauit naribus auras:
Aut arguta lacus circunuolitauit hirundo;
Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.
Sæpius & tectis penetralibus extulit oua
Anguſtum formica terens iter;& bibit ingens
Arcus;& è paſtu decedens agmine magno
Coruorum increpuit denſis exercitus alis.

SERV. IAm ſibi tũ curuis male tẽperat vnda carinis] Scias, inquit,in pelago eſſe grauiſſimã tempeſtatẽ cũ mergi ad littora cõfugiunt.Poetice autem ait,Iam ſibi tũ vnda male tẽperat curuis carinis.i.ſibi non parcit, ſed creſcit in perniciem ſuã, nam in carinam nam ſcindendam conſurgit. [Clamoremq. ſue].i.ſi cũ clamore reuertuntur,nã plerunque plura dicit ſigna, è quib. vnum non ſufficit,ſed omnia animaduertẽda,vt,Tum cornix plena pluuiam vocat improba voce. Et ſola in ſicca ſe cũ ſpatiatur arena. [Marinæ Fulicæ[Ad diſcretionem fluuialium. [Altam ſupra volat ardea nubem]Ardea dicta eſt quaſi ardua, quæ cũ altius volauerit,ſignificat tempeſtatẽ. Lucanus:

Aut ſiccum quod mergus amat, quodque auſa volare
Ardua ſublimis penna confiſa natanti

[Præcipites cœlo labi] Sequitur vulgi opinionem.non.n. omnia prudenter à poeta dicenda ſunt.Quod autem videmus è cœlo ſtellas quaſi labi,ἀστέρoπας ſunt ignis ętherij, q̃ fiunt cum vehementior ventus altiora conſcenderit,& trahere exinde aliquas particulas cœperit,q̃ ſimulant caſum ſtellarũ, Nam ſtellæ cadere non poſſunt.quarum natura eſt vt ſtent ſemper, vnde & ſtellæ vocantur. Sanè ſciendũ eſt ab illa parte ventum flaturũ, in quã ille Ignis ceciderit.[Colludere plumas] Moueri Terent. Congruum iſtũ maximũ in aqua ſinito ludere. i. moueri.Virg. Ludere prudentes pueros. [At boreæ de parte trucis cũ fulminat]Hoc vult dicere,vbiq. ingentes efficit pluuias ad iſtis ventis mota tempeſtas.[Nunquam imprudentibus imber obſuit] Alij iam vacare volunt, alij augẽtibus habere ſignificationem, vt ſit,Nunquam imber obſuit valde prudẽtibus. q̃ res valde nõ ſunt idonea. Vnde melius eſt ita intelligere, Nunquam imber obſuit non ante prouiſus,tam clara ſui dat ſigna,vt.[Imprudẽtibus]Ignaris accipiamus, nam hoc dicit, Nunquam neſcienti nocet imber, quia ſe ſigna ante venturũ, & ſcimus leuiora eſſe mala.q̃ ex opinione contingunt.[Aerię fugere grues]Aerię coloris,aut altum volantes.Dicit autẽ grues de vallibus fugere,non pluuiam de vallibus ſurgere. [Aut bucula cœlum Suſcipiens, patulis]Hic locus omnis de Varrone eſt. Ille enim ſic.

Tum liceat pelagi volucres,ſardæque paludis
Cernere inexpleto ſtudio certare lauandi.
Et velut inſolitum pennis infundere rorem;
At arguta lacus circumuolitauit hirundo,
Et bos ſuſpiciens cœlum(mirabile viſu)
Naribus aerium patulis decerpſit odorem.
Nec tenuis formica cauis non euehit oua.

De rana. [Et veterem in limo ranæ cecinere querelã] Fabula duplex eſt. Nam,vt Ouid.dicit,Ceres cum Proſerpinã quæreret,ad releuãdam ſitim acceſſit ad quendã fontem, tunc eam Lycij ruſtici à potu prohibere ceperunt, & cõturbantes pedibus fontẽ cum contra eam emitterent turpem naribus ſonũ,illa irata eos conuertit in ranas,q̃ nunc quoq. ad illius ſoni imitationẽ coaxant. Sed hoc nõ eſt valde aptum. Nam illa magis inſultatio fuerat, q̃ querela, & pœnam ſacrilegij iuſte pertulerunt. Vnde magis Aeſopus eſt ſequendus qui dicit hoc, Cum Iuppiter omnibus animalibus reges daret,& ranis,ni fallor,colendum breuiſſimũ lignum dediſſet,illæ quæſtæ & aſpernatæ ſunt eum, & tunc eis hydrum iratus dedit,qui veſcitur ranis [Bibit ingens Arcus] Sequitur iterum vulgi opinionem.[Coruorum exercitus]Multitudo.

ASC. IAM ſibi tũ curuis ç Docet alia tẽpeſtatum prognoſtica dicens,vnda.ſ. maris, male.i. nõ temperat.i.parcit ſibi. q a concutit ſe, & collidit carinis curuis.i.ventribus nauiũ iã.i. tunc,cum.i.qñ.mergi. ſ.aues à mergendo dictæ reuolant celeres ex æquore medio, vbi.ſ. futurã noſcunt tempeſtatem, & ferunt clamorẽ ad littora. i. cũ clamore volant ad littora & cũ fulice. i. aues illę marinæ. i. in mari verſari ſolitæ,ludunt in ſicco.i.in arena littoris, & cum ardea auis nota deſerit paludes notas,in quibus piſcari ſolet, & volat ſupra altã nubẽ. Tu videbis ẽt ſæpe ſtellas, hoc eſt impreſſiones. & faces ſtellis ſimiles, labi.i.decidere, & percurrere cœlo. i.per aerem vento impellente qui ſtatim in terras, ac maria diſcenſurus eſt & videbis longos tractus flammarũ. i. flammas in longũ tractas albeſcere à tergo p vmbras noctis,quia interdiu videri nequirẽt Et tu videbis paleã leuẽ.i.deſiccatã, & frondes caducas volitare.i.per aera ferri,aut videbis pluuias nantes. i.ſupernarãtes colludere.i.in morẽ ludentiũ agitare nunc huc,nunc illuc occulta vi ventorum in ſumma aqua. In quibus locutionibus ex more qualibet rem certã narrantiũ ponitur ſecunda perſona etiã ſingularis numeri pro qualibet,hoc eſt pro quolibet, aut quibuſlibet,p̃ſente vel p̃ſentibus.vt etiã Aeneid.4.Migrantis cernas.totaq́. ex vrbe ruentes Cernas inquã,ſi adſis, & nõ magis tu, quã quilibet alius.Sed reuertamur ad ordinẽ,At.i.ſed. cum.i.qñ fulminat.i.fulmen cadit de parte boreæ illius venti,trucis.i terribilis,hoc eſt ſeptentrionali regione.& cum domus euri, qui ab oriente flat,q̃ pro & zephyri,qui ab occidẽte donat, tunc, ſup. oĩa rura natant.i.aquis obruuntur.& inundantur.foſſis.i.aquarum receptaculis exiſtẽtibus plenis,ita ꝙ amplius capere non poſſent.Noue tñ dñr rura natare.cum aquæ natantur, ſerãtur aquis,aut ſuper aquã,aut aerẽ vnde forte accepit rura pro his, q̃ in rure ſunt,ſicut de Pado dictum eſt.ꝙ cum ſtabulis armenta trahit. Aut reciprocus eſt illis ſenſus ſicut in quibuſdã alijs, vt ſicut dicimus flores ſpargi ſuper lectum & lectũ floribus,ita dicamus aquas natare ſuper rura & rura natare aquis. Sanè legendum purę.Euriq. zephyriq.&c. & non Euriq. & zephæri, nullius.n.neceſſitatis eſt addere particulã,&,cum particula,q́.,alibi ſæpe longa legatur,vt Aen.4.Liminaq́. laurusq. dei, totusque moueri,&c.Atq. tunc omnis nauita.i.nauta,legit. i. colligit dũ. ſtringit vela humida,ex pluuia.ſ.quæ ſubſequuta eſt,imber nunquam obſuit.i.nocuit imprudentibus.i.valde prudentibus, aut prudentiã ſua his prognoſticis impudẽtibus,aut nunquã nocuit imprudentibus.i.incautis, & vt Galli dicunt non præauiſatis, hoc eſt non præmonitis,quia omnes admonẽtur pręuijs ſignis, quam expoſitionem approbat quæ ſequitur. Nam vt grues aeriæ.i.in altum ſe tollentes,aut aerci ferè coloris, fugere illum.ſ. imbrem ſurgentem.i.orientem, aut venturum, imis. i. decliuis vallibus,aut bucula.i.vacca,aut iuuẽcã ſuſpiciens cœlum. i,ſurſum aſpiciens quod illi naturę nõ eſt,captauit auras,naribus patulis.i.ſemper & multum patientibus,aut hirundo auis nota arguta.i.canora,aut ſtridula pennis circunuolitauit lacus,& ranę cecinere in limo querelam veterem. i. à multis annis eis cõſue-

tam

tam(niſi ad fabulam retuleris)& formica terens anguſtũ iter.i. callem,aut viam extulit ſæpius tectis penetralibus.i.arcanis. & quæ ipſa ſola penetrant oua.ſ.ſua vetita.ſ.ne madefiant, & ingens.i.valde magnus arcus.ſ.cœleſtis quã irim vocat, bibit.i. attrahit materiam nubis & exercitus.i.grex coruorum decedẽs è paſtu magno agmine.i.turmatim,aut agminatim. increpuit.i. crepitum fecit & ſtridorem.alijs denſis.i.coniunctis,quia continuè volant,& quaſi cõnexis alijs.

VARIA LECT. IAM ſibi cum curuis] In Rom.lib.Iam ſibi tum à curuis legitur vna plus ppoſitione.[Et veterem in limo] In libris aliquot antiquis.Aut veterẽ,legitur.In vulgaris,&, vtrunq. procedit.

EVANESCIT primo quoque tempore iris. quia generatio eius eſt in materia iam deflua.Quippe vbi primo eleuatur vapor diu perſtat prius,quàm frigore extrudatur calidum intrigens,& denſetur in nubem. Vbi vero iam nubes eſt.diu perſeuerat,nec ſtatim reſident partes vt conuertãtur in aquam. Verum vbi id obuenerit,non diu poſt inſequitur pluuia.Quia vero cõcipitur iris in portionibus aquoſę nubis,q́ iam ad ima ferũtur, tam diu apparet,donec appluat iam, quàm ob rẽ deficit mox. Hac de cauſa vel imperiti eadem hora ingruere præſagiunt pluuiam,qua ſeſe oſtẽtarit iris,quæ vbi euaneſcere incipit vertitur in pallorem,viſunturq. in nubibus virgæ intermixtæ deſcedentes,quia tunc defluit roratio p guttas grandiores. Quod de pluuię diximus pſagio,lucem inferet(opinor) Virgiliano verſiculo: Et bibit ingens arcus,Georg.I.Quem locum per incuriam plerique negligunt.Meminit etiam Seneca Nat.I. Quanquam,inquit,non eaſdem vndecunq. apparuerit,minas affert,à meridie ortus magnam vim aquarum vehet.vinci enim nõ poterunt vehementiſſimo ſole.tantũ eſt illis virium. ſi circa occaſum refulſit,rorabit,& leuiter impluet,ſi ab ortu,circa ve ſurrexerit,ſerena promittit. Ex ijs etiam clarius ſe aperiunt Plautini ſales ex Curculione,de anu vini vas exiccante, Ecce autem bibit arcus, pluet credo hercle hodie. Item apud Elegiacum poetam legimus.Cæruleus pluuia cur bibit arcus aquas?

Iam varias pelagi volucres,& quæ Aſia circum
Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri,
Certatim largos humeris infundere rores,
Nunc caput obiectare fretis,nũc currere ĩ vndas,
Et ſtudio incaſſum videas geſtire lauandi.
Tum cornix plena pluuiã vocat improba voce.
Et ſola in ſicca ſecum ſpatiatur arena.
Et caput obiectat querulum venientibus vndis.
Nec nocturna quidem carpentes penſa puellæ
Neſciuere hyemem,teſta cum ardente viderent
Scintillare oleum,& putres concreſcere fungos.
Nec minus ex imbri ſoles,& aperta ſerena
Proſpicere,& certis poteris cognoſcere ſignis.
Nam neque tum ſtellis acies obtuſa videtur,
Nec fratris radijs obnoxia ſurgere luna,
Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
Non tepidum ad ſolẽ pennas in littore pandunt
Dilectæ Thetydi Halcyones:non ore ſolutos
Immundi meminere ſues iactare maniplos
At nebulæ magis ima petunt,cãpoq. recũbunt:
Solis & occaſum ſeruans,de culmine ſummo
Nequidquam ſeros exercet noctua cantus:
Apparet liquido ſublimis in aere Niſus;
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacunq. illa leuẽ fugiens ſecat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno ſtridore per auras
Inſequitur Niſus:quà ſe fert Niſus ad auras,
Illa leuem fugiens raptim ſecat æthera pennis.
Tum liquidas corui preſſo ter gutture voces,
Aut quater ingeminant:& ſæpe cubilibus altis
Neſcio qua præter ſolitum dulcedine læti,
Inter ſe folijs ſtrepitant.iuuat imbribus actis
Progeniem paruam,dulceſque reuiſere nidos.

SERV. IAm varias pelagi volucres & q́ Aſia circũ Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri] Hæc vera lectio, & ſenſus talis eſt,Iam varias pelagi volucres,& eas q́ circum prata rimãtur in dulcibus ſtagnis Cayſtri videas certari largos humeris infũdere rores. Nam ſi Iam variæ legeris ſenſus nulla rõne procedit. Cayſtrus autem Aſiæ fluuius eſt. Aſia vero palus. Vnde fecit Aſia prata.Et de palude Aſia, A longa eſt, nam de puincia corripitur:vt, Europa atque Aſia pulſus.& eſt Home. verſus ἀσίῳ ἐν λειμῶνι καϋστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα. Rimãtur prata] Paſcuntur in pratis, cibum p terræ rimas requirẽtes. Nam rimari hinc tractũ eſt à porcis,qui glandes rimãtur de rimis terrarũ.[Et ſtudio geſtire lauãdi]Geſtire eſt lætitiam ſuã corporis habitu ſignificare, nã vt hoĩes verbis lætitiã ſuã exprimunt, ita aues corporis geſticulatione. Incaſsũ aũt ideo ait, quia plumarum compoſitio aquã minime ad corpus admittit.[Rauca]Pluuia vocat ĩprobas voces.Rauca contra naturam ſuam. Et [Vocat]Poetice,ait.nõ.n.vocat,ſed denũciat pluuiam.Et notãdum cornicem, & rauca voce,& ſolam,pluuiã prædicere: Coruos vero ſerenũ & pluuias & voce tenui, ac puriſſima contra naturã ſuã,vt, Tum liqdas corui preſſo ter gutture voces.[Teſta cum ardente viderent] Propter vtilitatem noluit dicere Lucernam,nec iterum Lychnum,ſicut in heroico carmine:vt,Dependent lychni.Medius vero in his libris eſt ſtylus,ſicut diximus ſupra.[Putres concreſcere fungos]Nam,vt dicit.Plin.cum aer humidus eſſe cœperit, fauilla quæ cum fumo ſolet egredi,prohibita aeris craſſitate in lucernis reſidet,& quaſdam velut fungorum imitatur imagines.[Nec minus ex imbri ſoles].i.ſerenitates. Et verſa vice dat prognoſtica quibus agnoſcamus ex tempeſtiuo cœlo ſerenitatem futuram.[Aperta ſerena]Aer enim denſatur nubilo,& rareſcit ſereno.vt, Denſet erãt quæ rara modo,& quæ denſa relaxet.[Nec fratris radijs obnoxia ſurgere Luna] Obtuſa ſubaudi à ſuperioribus,nam hoc dicit.Nec tamen luna videtur obtuſa, quæ eſt radijs Solis obnoxia,nam vt dicunt phyſici,ab eo accipit lumen. [Tenuia] Proceleuſmaticus eſt pro dactylo, quam ob rem quotieſcunque facit Virgilius,ſeruat locum Synæreſi,vt tenuia.Item & Genua labant.[Dilectæ Thetydi Halcyones] Ceyx filius Luciferi habuit vxorem Halcyonem, à qua cũ prohibitus iſſet ad cõſulendũ Apollinẽ de ſtatu regni,naufragio perijt. Cuius corpus cũ ad vxorẽ delatum fuiſſet,illa ſe pcipitauit in pelagus.Poſtea miſeratione Thetydis & luciferi conuerſi ſunt ambo in aues marinas, q́ Halcyones vocãtur. Sane ſciendũ eſt,quod cũ de muliere dicimus, Hæc Halcyone facit, cum de auibus, hic & hæc Halcyon,hi & hę Halcyones.Iſtę autẽ aues nidos faciũt i mari media hyẽme.Quibus diebus tanta eſt trãquillitas, vt penitus nihil in mari poſſit moueri. Inde et dies ipſi Halcyonia nominãtur.[Non ore ſolutos].ſ.manipulos.Alij,[Solutos eſſe ore]Accipiunt.i.nimiũ patenti.[Immundi]Aũt, Luto gaudentes. Hora. Et amica luto ſus.[Magis ima petunt] Deprimuntur ad valles.[Nequidquam ſeros exercet noctua cantus].i.non.Perſius:

Nequidquam fundo ſuſpiret nummus in imo. Item Virg.:

Et ſummo clypei nequidquã vmbone pependit.

Noctua aut auis eſt lucifuga,q́ ſignificat pluuiã ſi cecinerit poſt ſolis occaſum.De hac autẽ talis eſt fabula Nyctimine poſtquã cum patre concubuit, & agnouit facinus eſſe in ſyluis ſe abdidit, & lucẽ refugit.vbi deorũ voluntate conuerſa eſt in auem,q́ pro tanto facinore oĩbus auibus eſt admirationi.[Sublimis in aere Niſus]ex Megarenſiũ pater Scyllæ,de quo Plinius in Bucolicis diximus.[Pœnas dat] Aduerſante ſibi patre Scylla eiuſdẽ Niſi filia,q́ patri ſuo abſciſſam comã purpureã Minoi obtulit contra patrem pugnanti,& inde auem conuerſa eſt,quas aues dicit nunc diſcordes nimis eſſe inter ſe.[Fugiẽs]Patrem.ſ.[Aethera] Aerem.[Atrox] Crudelis & imitis.[Stridore]Sonitu alarum. [Tum liquidas corui præſſo ter gutture voces.Aut quater ingeminant] Plin.in nat.hiſt. dicitur coruos eſſe obliuioſos, & plerunq. minime ad nidos ſuos reuerti, ſed quadam ratione naturæ hæc congerunt ad ſuos nidos quæ vermes poſſint creare. ex quibus, relicti eorum pulli aluntur interdum.Horum obliuionem probat etiam ex rebus, quas cum abſconderint, derelinquunt.quod etiam Muſtellæ dicuntur efficere.

ASC. IAM varias &c.] Eandem rem proſequitur oſtendens videlicet

delicet

delicet alia tempeſtatum ſigna, quæ hoc ordine patebunt, Tu videas.i.videre poſſis, eſt autem ſecunda perſona, pro quauis iam, ſcilicet imminente pluuia, quam arcus pluuialis collegerat volucres pelagi.i. in mari verſari ſolitas, & ſupp. eas quæ rimantur circũ.i.ꝑ circuitum Aſia prata.i.Aſiana quæ adiacent Aſiæ paludi quæ in Mœonia eſt non longe à Cayſtro, & ideo addit in dulcibus ſtagnis Cayſtri, ſcilicet fluuij in Mœonia. (Declinatur autem hic Cayſter, aut Cayſtrus quo Seruius vtitur, nam græca in ros apud nos vtrunque habent, vt Teucer & Teucrus &c.) Tu videas in quã has volucres dictas inſundere certatim.i.cum certamine, humeris.a.in humeros ſuos largos rores, i. aſpergines, ſeu aſperſiones aquarum prius hauſtarum. & videas eas, obiectare nunc.id eſt aliquando, fretis id eſt mari feruenti caput, ſcilicet ſuum, & ſe immergere, & nunc.i.aliquãdo currere in vndas, & geſtire.i.geſtu ſuum deſiderium indicare ſtudio id eſt cupiditate lauandi.i.vt lauentur, aut lauandi ſupple ſe, & id incaſſum. id eſt fruſtra, quia fruſtra laborioſe quæritur, quod mos gratis, & abundanter offeretur ſed cum ita ſe lauãt volucres ſunt pluuiç proximæ, quod libentius dixero quam Seruianum commentum, & cornix improba, i. improbanda. aut inſatiabilis vocat, tum.i.tunc plena voce pluuiam, & ſpatiatur ſecum ſola.i.ſine aliarum auium comitatu, in ſicca harena; & obiectat caput querulum, quaſi dicat garrulum, vndis venientibus.i. ſurgentibus. Nec nocturna quidem, recitat prognoſticum ex inanimis, hoc eſt ex igni ſumendum dicens. Nec puellæ quidem, id eſt ne etiam puellæ carpentes, id eſt deducentes penſa nocturna.i, lanam, quam noctu carpunt penſum, referendam neſciuere, id eſt ignorauere. hoc eſt bene ſciuerũt, quia duç negationes, vt ſunt, nec neſciuere æquipollent affirmationi, hyemẽ, id eſt futuram tempeſtatem pluuialem ab hyo, quod eſt pluo dictum, cum, id eſt quando, ipſe viderunt oleum ſcintillare, id eſt ſcintillas quaſi iniecta aqua emittere. & cum viderent fungos, ideſt fungorum figuras ex fuligine, concreſcere, id eſt ſimul naſci. [Nec minus] Poſtquam docuit varia indicia, ac ſigna futuræ hyemis, ſeu tempeſtatis, docet ſigna ſerenitatis dicens ea non minus certa eſſe, quam ſit hyemis. Ordo autem ne prolixus ſim eſt. Nec minus id eſt pariformiter poteris proſpicere, id eſt præuidere. ex imbri, id eſt pluuia prçuia, hoc eſt poſt imbrem Solis.i. apparationem ſolis, & ſuditatem, & pro, id eſt ſerena, ſcilicet tempora, aut loca cçli & aeris aperta. id eſt nullis nubibus cooperta. & tu poteris non minus cognoſcere, ſcilicet iam dicta ſignis certis, id eſt infallibilibus. Nam neque acies, videtur tunc ſtellis obtuſa .i.ſtellæ non videntur tunc habere aciem obtuſam, nec Luna ob noxia radijs fratris.i. Phœbi; hoc eſt ſolis cui obnoxia eſt, quia ab eo illuminatur, videtur ſurgere, id eſt oriri, tum.id eſt tũc obtuſa, nec tenuia vellera lanç.i.lanuginis arborũ populi, aut ſpinæ videntur tunc ferri per cœlum, & Halcyones, ſcilicet aues in mari tempore ſummæ tranquillitatis nidificantes ob quam rem dicuntur dilectæ Thetidi, id eſt, nymphæ illi ac deæ maris non pandunt, id eſt explicant in littore pennas, ſcilicet alarum ſuarum, & ſues, id eſt porci immundi, id eſt obſceni & cœno gaudentes ac fçdi non meminere, id eſt non meditantur iactare ore, ſcilicet ſuo maniplos pro manipulos, id eſt faſciculos ſtramentorum quanti manibus comprehendi ſolent, ſolutos, id eſt diſſipatos ore, ſcilicet ſuum. (Poteſt enim bis conſtrui) At, id eſt ſed nebulæ petunt magis ima, & ita humiditas aeris vincitur ſolis radij vnde naſcitur ſerenitas., & ipſæ nebulæ recumbunt campo. Et noctua auis ea noctu volare ſolita, ſeruans, id eſt obſeruans occaſum Solis ante quem non euolat exercet nequidquã, id eſt non, quaſi ſit nequaquam cantus ſeroſ os, id eſt ſerotinos cantus, Eſ Niſos auis illa in quam Niſus Megarẽſium rex conuerſus fingitur, & Halietus dicitur, apparet ſublimis, id eſt altus, & per ſublime volans in liquido aere, & Scylla, ſcilicet filia Niſi dat pçnas, quia profligatur a patre pro capillo purpureo, id eſt purpurei coloris quem pater conſecratum habebat, Quacunq; ſcilicet parte, illa, ſcilicet Scylla fugiens, ſcilicet patrem Niſum ſecat, id eſt ſurcat. & diuidit aera pennis, ſcilicet alarum, ecce, quaſi dicat de repẽte & improuiſo Niſus inimicus, ſequitur ſupple eã, exiſtens inimicus ſup. cum magno ſtridore, & qua ſupp. parte. Niſus fert ſe ad auras, id eſt aperte volat. illa, ſcilicet Scylla fugiens, ſcilicet Niſum leuem, id eſt celerem, ſecat raptim; id eſt celeriter æthera, id eſt ſublimem aerem pennis, ſcilicet ſuis. Tum, id eſt præterea corui ingeminant ter, aut quater gutture rauco, voces liquidas, id eſt præter morem claras, vt facile ſerenitatis indicium agnoſcas. & ipſi læti ſæpe in altis cubilibus, ſcilicet arborum aut rupium ſtrepitant in foliis, inter ſe neſcio qua dulcedine, ſcilicet vocis. præter ſolitũ, id eſt vltra quàm ſolet eis vox dulcis eſſe niſi ſit, Neſcio qua dulcedine, ſcilicet temporis ipſi læti crepitant inter ſe iuuat. id eſt delectat, ſupple eos reuiſere progeniem paruam, i. pullos, quæ pro, id eſt nidos dulces. Ideo autem dulces, quia progeniem continent, & hoc imbribus actis. id eſt tranſactis. Mire exprimit naturam coruorum, quibus pullorum eſt obliuio, niſi ſerenitate commoneantur.

VARIA LECTIO.

NEC minus ex imbri ſoles] Antiqui aliquot libris. Ex imbres ſoles, legunt. [Sublimis in aere Niſus] In Romano libro, In æthere. ſed omnino melius, In aere. [Inter ſe foliis ſtrepitant.] In Medicco. & antiquis fere omnibus exemplaribus legitur, Inter ſe in foliis.

Haud equidem credo, quia ſit diuinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia maior.
Verum vbi tempeſtas, & cœli mobilis humor
Mutauere vias, & Iuppiter humidus auſtris
Denſet, erant quæ rara modo; & q̃ denſa relaxat,
Vertuntur ſpecies animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt, hinc ille auium concentus in agris,
Et lætæ pecudes; & ouantes gutture corui.
Si vero ſolem ad rapidum, lunasque ſequentes
Ordine reſpicies; nunquam te craſtina fallet
Hora, nec inſidijs noctis capiere ſerenæ.
Luna reuertentes cum primum colligit ignes;
Si nigrum obſcuro comprenderit aera cornu.
Maximus agricolis, pelagoque parabitur imber.
At ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem;
Ventus erit, vento ſemper rubet aurea Phœbe,
Sin ortu in quarto (nanque is certiſſimus auctor)
Pura, nec obtuſis per cœlum cornibus ibit:
Totus & ille dies, & qui naſcentur ab illo,
Exactum ad menſem, pluuia, ventisq. carebunt,
Votaq. ſeruati ſoluent in littore nautæ
Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.

SERV. HAud equidem credo] Proponit ſibi quæſtionem acerrimam, & de intima philoſophia quam tamẽ totam facilitate diſſoluit Nã quærit cur homines, quos conſtat eſſe prudentiores animalibus per ſe non ſentiant qualitatem aeris futuram, ſed eã magis ex alijs animalibus colligant. Et hoc dicit homines prudentiam habere naturalẽ, & ſuo iudicio poſſe vel lætos eſſe, vel triſtes, quæ res in hæc animalia cadere minime poſſunt, quæ nihil ſuũ habẽtia naturã aeris ſequuntur: & ꝑ eius qualitate aut læta videntur aut triſtitia, nec prædicere aeris naturã videntur, ſed eam vel proſperã. vel aduerſam aduenientem ſequuntur. Nos vero & lçti inter nubila eſſe poſſumus, & i ſerenitate ſoliciti. [Aut rerum fato prudentia maior].i.non eſt illis diuinius conceſſum ingenium, nec prudentia, quæ eſt maior rerum fato. Alibi, Metus omnes. & inexorabile fatum. ſubiecit pedibus. [Iuppiter] Aer. vt Horat. Manet ſub Ioue frigido Venator. [Auiũ concẽtus] Commixtus cãtus id eſt ſymphonia. [Lætç pecudes] Aeris ſerenitate gaudentes. [Solem ad rapidum] Velocem. Et notandum. hæc ſigna magis fida. & ſubtiliora eſſe, quç ex ſole & luna colligimus. [Lunasque ſequentes ordine reſpicies] Non ordinem reſpicies, ſed ordine lunas, id eſt rationabiliter ſolem ſequentes. Luna enim ſolis circulũ ſequitur, licet ipſa ſit inferior. Donatus dicit Lunas, noctes accipiendas, ſed male. non enim ſigna quæ dicturus eſt, ex nocte, ſed ex Luna colligimus. [Nunquam te craſtina fallet Hora] Hyperbole eſt, ne hora quidẽ te decipiet. [Neque inſidijs noctis capiere ſerenç] Decipieris. Nam aphçreſis eſt. & plerunque ſcimus nos decipi ſerenitate. [Reuertentes cum primum

mum colligit ignes;]Cum incipit renaſci. [Obſcuro cornu]Nō clare lucenti,[Maximus agr colis, pelagoque parabitur imber],i.ſi non habuerit pura cornua, & intra eam nigrum aerem videris. erit vbique pluuia, ſicut ſupra,Omnia plenis Rura natant foſſis,atque omnis nauita ponto, [Si virgineum ſuffuderit ore ruborem;]Si forinſecus habuerit ruborem.nam de interiori parte,inſuderit diceret.[Aurea]Ideſt pulchra:vt, At non Venus aurea contra. [Phœbe] .i. Luna. Venit autem ab eo quod eſt Phębus. Et ſciendum quædam propria nomina fœmininum ex ſe facere.neutrum autem nulla,vt Phœbus,Phœbe: Iulius,Iulia: Tullius Tullia, non vt appellatiuum,doctus docta doctum.[Sin ortu quarto)Aratus tertiam dicit animaduertendum eſſe lunam, hic quartam non illud improbans, ſed hoc magis probans, nam ad hoc pertinet.[Namque is certiſſimus auctor Exactum ad menſem] Vſque ad menſis vltimam partem. Vnde & exacti menſes dicuntur, qui circa partum ſunt.[Ipſe in ſequentibus, Exactis grauidæ cum menſibus errant: [Glauco, & Panopeæ,& Inoo Melicertę]Glaucus piſcator fuit de Anthedonæ ciuitate. qui cum captos piſces ſuper herbam poſuiſſet in littore, & illi recepto ſpiritu rurſus mare petiſſent ſenſit quarundam herbarum potentiam, quibus eſis conuerſus eſt in numen marinum.Panopea autem eſt nympha marina. [Inoo] Autem, patronymicum eſt a matre Ino. Melicerta proprium numinis. Sanè Ino & Melicerta filius,poſtquam ſunt in numina commutati,græce Palæmon & Leucothoe ſunt appellati. latine Portunus,& mater matuta.His ergo numinibus dicit mox ſacrificaturos nautas in littore eis diebus quibus prædicta ſerenitas affuerit,eo quòd ſint in mari ſeruati.

A S C E N S I V S.

H A V D equidem credo &c.]Quia dictum eſt aues. & feras tempeſtatem preſagire eamque hominibus indicare, quæri poteſt quomodo id fiat cū homo excellētiſſimo ingenio prēditus debeat eam prius percepiſcere, & ceteris animantibus indicare. Ad hoc reſpondet verum quidem eſſe ꝙ nulli animantium diuinius ſit ingenium q̄ homini,ſed qa homo libertate arbitrij ſui contra influentiam cœleſtem ſe aut lætitia,aut triſtitia, aut alia quauis paſſione afficere poteſt, nec naturali inclinationi ſemper obtemperat,cetera autem animantes ſolius naturæ atque cœlorum influentiæ habenis cohibere. & rationis expertes non poſſunt non geſtire. & cœlo obtemperare, quocirca imminente ſerenitate exultant & ſæuitia ingruente mærent,eo ꝙ ante mutationē aeris mutantur cauſæ, quæ ſunt ſiderum influētiæ, quas beſtiæ per rationis diſcurſam ad aliæ non diſtinctę facillime percipiſcunt,hominesq. ſit attenderent non minus ſentirent. Ordo autem eſt Equidem.i.ego quidem haud.i.non credo,quia ingenium.i.perſpicacitas & prudentia ingenita. & connaturalis ſit illis.ſ.iā dictis belluis diuinius.i. diuinæ perfectioni aut prouidentiæ conformis,aut quia maior prudētia rerum ſit illis .ſ. belluis quam ſup.hominibus,fato.i.deorum voluntate,aut neceſſitudine cęleſti,hoc eſt per fatum,qūo nō regitur is ablatiuus ex vi cōparatiua,vnde non eſſet ſenſus fato.i. quam fatum habeat. Nec quam fatū ſit. Veruntamen Ser.ita intelligit vt ſit aut quia prudentia maior fato .i. quæ maior eſt quam fatū ſit illis diuinitus .i. adeo infuſa.Eſt.n.prudētia maior fato.i.influentia cęleſti,qa ſapiens dominabitur aſtris,vnde dicturus eſt poeta,Felix qui potuit rerum cognoſcere cāſ: Atque metus omnis, & inexorabile fatum.Subiecit pedibus.Itaque ſm Seruium legendum diuinitus vt ſit. Equidem ego haud credo, ꝙ ingenium ſit illis diuinitus,hoc eſt ꝙ habeāt ingenium diuinitus infuſum,aut quia prudentia rerum quæ.i.maior fato ſit illis, veruntamen, quia vt dicturus eſt in quarto huius,Eſſe apibus partem diuinæ mentis & hauſtus Aetereos dixere deum nanque ire per omnes Terraſq́. tractuſq. maris &c.in vi. Aen. de omnibus animantibus, quod Igneus eſt ollis vigor & cœleſtis origo. non male forſan legeret q̄ diceret quia ſit diuinius illis, ingenium.ſ.quam hoībus ſicut Flaccus in primo ſermonum poetis mentem diuiniorem quam ceteris hoibus concedit,dicēs.[Ingeniū cui ſit.cui mēs diuinior atq. os Magna ſonaturū des nois huius honorē] legamus ergo aut cū Ser.aut ſicut prius expoſuimus. Verū.i.ſed.vbi.i.quo tp̄e (nam localia,& tēporalia aduerbia ferè cōiter ponuntur)tempeſtates,& humor cęli.i.aeris mobilis.i.mutabilis, mutauere vias, .i.abierunt,& alio ſe receperunt,& Iuppiter.i.aer humidus, denſet,aut potius denſat (nā denſeo propriè neutrū, aut paſſiuū eſt ab intrinſecus nata paſſione,ſignificat.n.id,quod eſt denſus ſum aut fio,denſo vero actiuū ſignificās denſum facio, vt hic)dēſat.i. denſa facit auſtris.i.per auſtros vētos deſiccatiuos ea q̄ erāt modo.i.paulo ante rara,& relaxat q̄ erāt denſa,tūc ſup.ſpecies aiorum.ſ.brutorū,vertuntur cum qualitate aeris,& pectora concipiūt nūc.ſ.tp̄e ſerenitatis futuræ alios motus.i.affectus, & alios ſup.cōcipiebant dū ventus agebat nubila.i.impellebat nubes tēpeſtiferas hinc.i.ex hac animorum cum tempeſtate immutatione naſcitur. ille.ſ.notiſſimus,& ſuauiſſimus. concentus.i.melodia,aut ſymphonia auium.ſ.concinentium in agris. ꝙ bene addit,vt non quæſtus gratia aut victus,ſed naturali influentia cātare credas,& hinc ſup.ſunt pecudes lætæ,& corui ſunt ouantes.i lætitiā vocalem ſignificantes gutture.ſ.ſuo.quod raucum prius dixit.[Si vero ad ſolem]Docet certiſſima ſigna ex ſolis & lunæ obſeruatione haberi. Prius tamē de lunæ quam de ſolis indiciis loquitur dicens, Vero pro ſed, ſi tu reſpicies ad ſolē rapidum.i. velocem,quod illi perpetuum eſt epitheton, vnde vt Ouid.docet,equus illi ſacrificatur. Ne detur celeri victima tarda deo, & ad lunas ſequentes.i.futuras, aut ſuccedentes ordine.ſ.naturali hora craſtina.i.poſtridiana,cuius pridie id feceris,nunquā fallet .i.decipiet te,neq. capieris.i.decipieris inſidiis ſerenæ noctis,q.ſ. ſerenitatem dici promittere fallenter videtur. Si cum.i.quando Luna colligit primum ignes reuertentes.i.ſplendorem ſuum.i. ſi poſt nouilunium Luna comprehenderit obſcuro cornu aerea nigrum.i.nimboſum tūc ſup. maximus imber parabitur agricolis.ſ.in agro,& pelago.i.nautis.pelagus frequētantibus. At.i.ſed ſi ſup Luna ſuffuderit ore,i.forinſecus expreſſerit ruborem virginium.i.qualis in vultu virgineo eſſe ſolet, cum calorem adhuc plenum habeat,tunc ſup.ventus erit. erit Phœbe.i.Luna aurea.i.rutila & pulchra,rubet ſemper vento,ſ.futuro, quia aer dēſus,& nubiloſus radios eius in rubedinem trahit.Sin.i.ſed ſi ſup. Luna ibit.i. decurret per cœlum pura.i.ſine nimbo, aut circulo denſi aeris,neque obtuſis cornibus,ſed acutis,& hoc ortu quarto.ſ.poſt nouilunium(nam is.ſ.quartus ortus, eſt certiſſimus auctor.ſ.ſerenitatis pronunciandæ,quem Aegyptij etiam ſummopere obſeruāt)ſi inquam ſic ibit,&.i.ſimul totus ille dies,& omnes ſup. qui naſcentur ab illo, i.poſt illum.ſ.quarti ortus vſque ſupp.ad menſem exactum.i.conſummatum carebunt ventis, & pluuia, & nautæ ſeruati.ſ.à ſubmerſione ſolent in littore vota Glauco deo illo marino,& Panopea nymphæ illi marinæ,& Meliceitæ deo quoque marino,Inoo.i.Inus filio.

SERV. SOL quoq. & exoriens, & cū ſe condet in vndas] Dicitur .n. occidens ſol ſe in mare tinguere. [Signa dabit]Pluuiarū vel ſerennitatis. [Certiſſima ſigna]De quibus nemini ſit neceſſe dubitare. [Et quæ mane refert]Ortu diei. [Surgentibus aſtris] Superueniente nocte. [Maculis variauerit orum] Non clara & pura luce reſplendens in ortu ſuo.[Conditus in nubem] .i.ſi orbis eius quaſi cōcauus fuerit.quod ipſe exprimit dicēs,[Medioq.refugerit orbe]

Sol quoque & exoriens,& cum ſe cōdet in vndas,
Signa dabit.ſolem certiſſima ſigna ſequentur,
Et quæ mane refert, & quæ ſurgentibus aſtris.
Ille vbi naſcentem maculis variauerit ortum
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe;
Suſpecti tibi ſint imbres: nanque vrget ab alto
Arboribusque ſatiſque Notus, pecoriſq. ſiniſter.
Aut vbi ſub lucem denſa inter nubila ſeſe
Diuerſi erumpent radij,aut vbi pallida ſurgit
Tithoni croceum linquens aurora cubile:
Heu male tuū mites defendet pampinus vuas;
Tam multa ī tectis crepitās: ſalit horrida grādo.
Hoc etiam, emenſo cum iam decedet Olympo,

Auſter.[Vrget ab alto]Imminet & inſiſtit [Satiſque] Segetibus. [Notus] Ventus. [Siniſter] Noxius. [Sub lucem] Oriente luce. [Denſa inter nubila] Operto ſole nubibus. [Diuerſi erumpent radij] Abſcondito ſole.& operto,diuerſi radij per nubem erumpent. [Tithoni croceum linquens aurora cubile] Tithonus frater Laomedontis regis, adamatus eſt ab aurora,Cumque optaſſet prolixiorem vitam cōuerſus eſt in cicadam.[Male defendet pampinus vuas] Id eſt

Profuerit meminiſſe magis. nam ſæpe videmus
Ipſius in vultu varios errare colores.
Cæruleus pluuiam denunciat, igneus euros.
Sin maculæ incipient rutilo immiſcerier igni:
Omnia tunc pariter vento, nimbiſque videbis
Feruere, non illa quiſquam me nocte per altum
Ire, neque à terra moneat conuellere funem.
Atſi, cum referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit: fruſtra terrebere nimbis;
Et claro ſiluas cernes aquilone moueri.

Ideſt non defendet, nam decuſſis pāpinis etiam vim grādinis patitur [Emenſo Olympo] Percuſo & pluſtrato cœlo, cum iam deſcēdet ad occaſum[Profuerit meminiſſe magis] Ideo magis quia a ſole veniētia ueſpertina ſigna meliora sūt. [Cęruleus pluuiam denunciat] Breuiter collecta concluſio. [Omnia tunc pariter vēto] i. ubique, & pluuiæ & uenti erunt. [Feruere] Aeſtuare, & impleri. Cuncta hæc erunt in occaſu conſideranda. [Me nocte] Gratiorem ſenſum fecit, interpoſita ſuæ perſonæ commemoratione, nam hoc dicit, nulli ſe ſuadere illa nocte nauigare. [At ſi cū refereretq. diem, cōdetq. relatum] Hoc ad futuræ ſerenitatis pertinet ſignum, nam ſi de ipſo die dicas, de quo præmiſit, ſtultiſſimum eſt. [Claro aquilone] Serenifico, quia eſt & nubilus. ſicut ferè omnes uenti, Horatius, Albus ut obſcuro deterget nubila cœlo. Sępe Notus, neque parturit imbres perpetuos.

ASC SOL quoq. & exoriens &c.] Nouiſſimo loco ſigna quæ à ſole deprehenduntur recitat non præter rhetoricorum inſtitutum, qui maximi quæque ponderis ad finem dicenda monent. Certiſſima aūt atq. eadem maxime futuræ tempeſtatis indicia ſolis ſunt. Quin etiam ad id, quod prætendit maxime conducit ꝙ ultimo loco ſolis ſignificationem recitat, ut. ſ. nactus occaſionem in gratulationem Auguſti ſigna Cæſaris mortem in ſole proſequatur. Dicit ergo ſolis eſſe certiſſima ſigna & in ortu & in occaſu quæ uarijs eius coloribus quorum ſignificationes ponit explicantur. Ordo aūt eſt. ſol quoq. i. etiam ſol nedum luna, & ceteri planetæ dabit ſigna. i. indicia tempeſtatis, &. i. ſimul exoriens. i. quando exoritur, & eum. i. quando condet. i. abſcondet ſeu præcipitabit ſe undas. i. cum occidit (nā uulgus credit ipſum in undas maris occidere & pcipitari) certiſſima ſigna ſequentur ſolem, & ſup. ea quæ ipſe refert. i. repræſentat mane. i. tempore matutino, & quæ ipſe refert aſtris ſurgētibus. i. incipientibus apparere nobis, hoc eſt tempore ueſpertino. Ille. ſ. ſol, de quo. ſ. ſermo eſt, ubi. i. qñ uariauerit maculis. i. offuſcatione non integra ſed interciſa quæ facit vt ſol minus ſit illuſtris ortum naſcentem. ſ. primum & matutinum. Oritur enim vſq. ad meridiem ſol exiſtens conditus in nubem. ſ. pro parte media, & refulſerit medio orbe, tunc ſup. imbres ſint tibi ſuſpecti, quia ſtatim futuri ſunt. nanq. notus ventus ille pluuiam excitans latine auſter dictus ſiniſter. i. inimicus arboribus & ſatis. i. ſegetibus & pecori vrget. ſ. imbres, hoc eſt impellit eos, ab alto. ſ. aere vt præcipitentur. Aut vbi. i. quando diuerſi. i. diſcolores radij rūmpent ſeſe inter nubila, ſub lucē. i. paulo ante lucē & tēpore vergente in lucē, aut ubi. i. qñ, aurora. i. dea matutini tēporis, linquēs cubile Tithoni, mariti. ſ. ſui croceum. i. crocei coloris ſurgit pallida. i. pallorem inducens i auras, heu dolentis eſt pāpinus. i. frons uitium, mitis. i. tenera adhuc (Reperi hic aut hæc pampinus, ſed Virg. nunquam epithetum ponit quo genus diſcernas innnēs p hoc dubiis ſuperſedendum) defendet, id eſt proteget à grandine, male. i. non, aut die pampinus male. i. non defendet, mitis. i. teneras aut maturas vuas quia dicturus eſt. Et iam maturis metuenda Iuppiter vuis, tum. i. tūc multa horrida grando ſalit crepitās in tectis, hic videntur multa epitheta. ſed non ſunt vitioſe poſita, nam multa cum ſit numerale non eſt plenum epithetum, licet. n. dicere, multi deſerti viri, & pauci caſti viri, crepitans autem diuiſim conſtruitur ab horrida interiecto verbo fallit. Sunt qui legant tā multa ut ſit, tam multa vt pampinus non poſſit vuas defendere, Hoc etiam &c. nunc de ſole occidente loquitur dicens. Profuerit. i. vtile fuerit etiam meminiſſe. i. annotaſſe hoc. ſ. quod de ſole oriēte dictū eſt, cum decedet iam Olympo. i. hemiſphærio noſtro emenſo. i. tranſcurſo. i. cū ſol occiderit, profuerit dico magis q̃a veſpertina ſigna in ſole valıdiora ſunt. Nā nos videmus ſæpe varios colores errare. i. ſpargi. & mutari in eius. ſ. ſolis vultu. Cæruleus color ſolis. i. marinus, denunciat pluuiā color igneus. i. rutilus, denunciat euros. i. ventos orientales. Sin. i. ſed ſi maculæ incipient immiſceri igni rutilo, tu videbis tum. i. tunc omnia feruere. i. increbeſcere pariter vento & nimbis. i. pluuioſis nubibus. Quiſquā. i. quicūq. is fuerit, nō moneat, quia fruſtra id fecerit me ire illa nocte, qua ſ. talia ſigna apparuerint per altum. ſ. mare, neq; cōuellere. i. diripere, & diſſoluere, funem. i. retinacula nauiū, à terra quibus terrę affiguntur naues. At. i. ſed ſi orbis. i. globus. ſ. ſolaris erit lucidus. i. Illuſtris, que pro &, & pariter, cū. i. qñ referet, i. reducet diē, i. claritatē diurnā, & cū cōdet. i. abſcōdet, aut finiet, & cōponet. ſ. diē relatum. i. ad nos reductū, hoc eſt, ſi in ortu, & in occaſu lucidus erit globus ſolaris, tu terrebere fruſtra nimbis, & tu cernes ſiluas moueri, aquilone. ſ. vēto. claro. i. ſerenitatē inducente.

VARIA LECT. DIVERSI erumpent radij[In Romano lib. rumpunt. biſyllabum præſenti tēpore, In Med. & aliquot alijs peruetuſtis, diuerſi erumpent, eſt & diuorſi. [Aut vbi pallida ſurgit] In Mediceo, & aliquot alijs antiquis, Surget futuro tempore [Sin maculæ incipiēt] In antiquis aliquot, Incipiunt, & ſuperius Decedit. ſed futurum in vtroque receptum magis.

Deniquę, quid veſper ſerus vehat, vnde ſerenas
Vētus agat nubes; q̃d cogitet & humidus auſter,
Sol tibi ſigna dabit, ſolem quis dicere falſum
Audeat? ille etiam cæcos inſtare tumultus
Sæpe monet, fraudemq́. & opta tumeſcere bella.
Ille etiam extincto miſeratus Cęſare Romam,
Cum caput obſcura nitidum ferrugine texit,
Impiaque æternam timuerunt ſæcula noctem.
Tēpore quanq̃ illo tellus quoque: & ęquora pōti,
Obſcœnique canes, importunæque volucres
Signa dabāt. quoties Cyclopū efferuere in agros
Vidimus vndantem ruptis fornacibus Aetnam?
Flammarumq́. globos, liquefactaq́. voluere ſaxa?
Armorum ſonitum toto Germania cęlo
Audijt; inſolitis tremuerunt montibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgo exaudita ſilentes
Ingens; & ſimulachra modis pallentia miris
Viſa ſub obſcurum noctis: pecudeſque locutæ:
Infandum: ſiſtunt amnes, terræque dehiſcunt:
Et mœſtum illacrymat tēplis ebur, æraq. ſudant.
Proluit inſano contorquens vertice ſiluas.

SERV. DEnique, quid veſper ſerus vehat] Cōcluſio eſt, quæ hoc continet, Signa q̇ poſſumus ex ſtellis vel ex ventis colligere, melius ex ſole colligimus. [Quid cogitet humidus auſter] .i. in quā partē ſe flectat, vtrū ad ſerenitatē, an ad pluuias, vt diximus ſupra. [Solē quis dicere falſum audeat] .i. fallacē. Saluſt. Ambitio multos mortales falſos fieri coegit. [Cęcos tumultus Cōiurationes & latētes inſidias. [Ille etiam extincto miſeratus Cæſare Romā] Bonum epilogi reperit locu, vt in Auguſti gratiā defleat Cęſaris morrē. Conſtat autem occiſo Cæſare in ſenatu pridie Iduum Martiarum Solis fuiſſe defectū, ab hora ſexta vſque ad noctem, quod quia multis protractū eſt horis, dicit in ſequētibus, Aeternā timuerūt ſecula noctem. [Ferrugine texit] Ferrugo, eſt purpura nigrior Hiſpana. Alibi, Et ferrugine clarus Hibera [Impia ſecula] Quibus fuerat Cæſar occiſus. [Aeternam timuerunt ſecula noctem] Propter diutinū, & prolixum ſolis defectum. i. timuerunt, ne ſemper ille defectus maneret. [Tempore quāquam illo tellus] Ac ſi diceret. quanquā illo tempore non ſolū ſol defecerit, ſed ēt diuerſæ res, & elementa quaſi fleuerint Cęſaris mortem. & inaudita portēta fuerint, vt ex reliquorū comparatione, minus mirū videatur ſolē defeciſſe. [Aequora pōti] Non ſine cauſa addidit, Ponti, quia ſunt & cāpi ęquora. vt, Ac prius ignotū ferro quam ſcindimus æquor. [Importunæq. volucres] In alienum tempus ruentes, vt ſtriges, aut bubones nocte gaudētes per diē poſſent videri. [Vidimus vndantem ruptis fornacibus Aetnam] Malum Virg.

 enim

enim omnē eſt quoties Aetna mons Siciliæ nō fumum ſed flammarū egerit globos. & vt dicit Liuius, fama flamma ante mortem Cæſaris ex Aetna monte deſluxit, vt nō tantum vicinæ vrbes, ſed etiam

Fluuiorum rex Eridanus, camposque per omnes
Cum ſtabulis armēta tulit, nec tempore eodem
Tritibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor ceſſauit, & altæ
Per noctem reſonare lupis vlulantibus vrbes.

pe fraudem, id eſt deceptionem inſtare. & mouet bella operta .id eſt latentia & fraude tecta, vnde poſſet conſtrui fraudem & bella operta .id eſt bellorum opertorū tumeſcere, id eſt creſcere. ille.

Rhegina ciuitas quę multo ſpacio diſtat afflaretur. [Vndantem] Autem. Vndæ modo flammas euomentem [Liquefacta ſaxa] Igne ſoluta. [Sonitum toto Germania cœlo Audijt] Bene Germania, quam vicerat Cæſar, vt eo occiſo, in rebellionem videretur exurgere. [Inſolitis tremuerunt montibus alpes] Aut nouis .i. nunquam antea in alpibus factis, aut magnis & maioribus ſolito. [Sub obſcurum noctis] Circa noctis obſcurum.] Pecudesq. locutæ infandum] Aut infanda verba protulerunt, aut hoc ipſum infandum fuit, ꝙ ſunt contra naturam locutæ [Illacrymat templis ebur] .ſ. ſimulacrorum.] Aeraque ſudant] Signa ſunt laboris futuri [Inſano] Magno. vt. Quid tantum inſano iuuat indulgere labori? Et ſciendum flumina, cum ſupra modum creſcunt, non tantum, ad præſens inferre damnum, ſed etiam alia futura ſignificare. [Fluuiorum rex Eridanus] Padum dicit. Fluuiorum autem rex per Italiam, aut certe per totum orbem ſecundum quod dicit Lucanus, qui ait cum de iſto flumine loqueretur, Non minor hic Nilo, ſi non per plana iacentis Aegypti Libycas Nilus ſtagnaret arenas. Non minor hic Iſtro, niſi ꝙ dū permeat orbem, Iſter caſuros in quælibet æquora fontes Accipit. & Scythicas exit non ſolus in vndas. Dicit ergo tantum tūc excreuiſſe Eridanum, vt etiam ſiluas moueret, & erueret arbores [Triſtibus extis] Viſceribus pecorum triſtitia portendentibus. [Fibræ minaces] Fibras dicit venas aliquas, quæ ſi forte apparerent in viſceribus, malum omen erat, quæ nunc apparuere. [Aut puteis manare cruor] Nec ceſſauerunt eodem tempore aut fibrę minaces apparere, aut vt puteis manare cruor. [Altę vrbes] Magne.

ASC. DENIQVE quid &c.] Concludit omnia ex ſole melius cognoſci quam ex aſtris minoribus, & quo id probet, tranſit nō inepte ad alias ſignificationes ſolis quibus mortem Iulij Cæſaris prænotaſſe creditus eſt. Ordo eſt. Denique .i. vt ſemel dicam aut vt omnia concludam. & vno explicem. ſol dabit tibi ſigna .i. indicabit tibi quid veſper .i. heſperus ſeu veſperus ſerus, id eſt tardus, vehat .i. afferat aut ingerat ſeu indicet nobis, & vnde .ſ. flans verus agat ſerenas nubes, & quid auſter ſeu notus humidus .i. humorē in nubē colligens, cogitet .i. cōgreget. Eſt .n. frequentatiuum à cogo quod ſignificat ſimul agere & compellere, aut quid cogitet .i. prætendat, quia nimium imbres & pluuiam .i. quidquid per ſidera aut ventos prædicere potes et a ſole diſces, & quidem certius, nā quis audeat dicere .i. affirmare ſolē falſum .i. deceptorium & nō veraciter indicantē. & id in ſignificatione actiua. Ille .ſ. (quo magis naturalia & ꝗ natura ſubiecta ſunt credas) monet ſæpe et tumultus cæcos .i. excecātes aut ignotos priuſquam oriantur inſtare .i. de proximo aduentare, & mooet læ

ſcilicet ſol etiam miſeratus ſup. eſt Romam .i. Rēp. Romanam Cæſare .i. Iulio extincto. multis vulneribus interēpto in ſenatu, cum .i. quando .ſ. ſol texit .i. velauit caput nitidum .i. illuſtre & ſplendidum prius ferrugine .i. caligine ferruginei coloris, obſcura .i. ſubnigra & pulla. (Alludit ergo ad veſtes lugubres quaſi ſol ob necem Cæſaris in luctu fuerit. nam ferrugo eſt purpura hiſpanica ſubnigra) & ſecula impia in quibus tam bonus princeps tam crudeliter occiſus erat, timuerunt æternam noctem, quod reuera in ſaluatoris noſtri obitu multo poſt contigit. quamquam .ſ. ſol ſigna dedit nihilominus tellus, & æquora .i. aqua prius æque pōti .i. maris, & canes obſcæni .i. obſcœne vlulantes, aut horribilia portēdentes & volucres importunæ .i. nō ſuo tēpe volantes, nec conſueta naturæ facientes (dicerem quæ, ſi Mancin. taceret) Dabat quoque .i. et nedū ſol, ſigna .i. ꝓdigia illo tempore .ſ. quo Cæſar occiſus fuerat paulo añ. aut paulo poſt. Quoties vidimus. q. d. frequētiſſime. Aetnā .ſ. montē Siciliæ ꝑpetuas flāmas euomentē vndantem .i. ebullientē ac eructantē flammarū globos in morē ſuper vndantis aq̄ efferuere .i. feruorē extēdere in .i. vſque ad cāpos Cyclopū .i. ſiculos in quibus Cyclopas olim verſati dicuntur. & quoties vidimus Aetnam, voluere .i. eructare globos flāmarū, & ſaxa liqueſacta .i. in calcē ac cinerē fere reſoluta ex feruore ignis icluſi Germania .i. populus Germanię audijt ſonitum armorū toto cęlo & alpes montes inter Italiā. & Galliam, tremuerunt inſolitis montibus. Quoque pro & vox ingens .i. valde magna eſt exaudita .i. clare audita & excepta vulgo .i. a vulgo aut paſſim, per lucos .i. ſiluas ſacras & inceduas, & ſilentes .i. quibus cū ſiluæ ſint ſilentiū eſſe ſolebat & ſimulacra pallētia miris modis, viſa ſup. ſūt ſub .i. paulo ante obſcurū .i. caliginē & obſcuritatē ſeu tenebras noctis. & pecudes locutę ſunt infandū, interiectio obſtupētis, q. d. qđ fari nō licet. Amnes ſiſtūt .ſ. ſe aut curſum ſuū. vnde inūdatio mirāda facta eſt ipſius Tyberis. q̄ ſtupore viſus eſt ſiſtere curſū ſuū, & terrę dehiſcūt .i. magnū hiatū faciūt & ebur .ſ. ſimulacrorū mæſtū .i. mœſtitiā ſuam indicās, illacrymat .i. lacrymis & guttis madet in tēplis, & ęra .i. ſimulacra ęrea ſudāt .i. ſudorē emittūt Eridanus .i. Padus rex fluuiorū .ſ. Italię (eſt aūt anapeſtus in primo loco ꝓ dactylo) proluit .i. porro lauit, & inundauit ſiluas cōtorquens eas. inſano .i. valde magno Vortice .i. gyro & vertigine aquarū, & tulit .i. vexit armenta cū ſtabulis .ſ. eorū ꝑ omnia cāpos .ſ. vicinos, nec fibræ .i. extremitates aut venæ extorum ceſſarunt ſup. eodē tēpore apparere minaces .i. malū portēndētes extis triſtibus .i. rem triſtem indicātibus, aut cruor non ceſſauit manare .i. defluere puteis & vrbes nō ceſſauerūt reſonare per noctem alte, & hoc lupis vlulantibus, quæ omnia triſtiſſimi euentus prodigia ſunt, vt a Manc. explicatur.

SERV. NOn alias celo ceciderūt plura ſereno] Omen eſt in eo, & quia ſereno celo miſſa ſūt fulgura, & quod plura miſſa ſunt. [Diri cometæ] Criniti & peſſimi, qa ſūt & boni, vt diximus in Aenei. facti ex Ioue vel Venere, quā rē pleniſſimè Auienus exequitur. [Paribus cōcurrere telis] Quia in ciuili bello Romani contra Romanos eiſdem & ſimilibus telis armiſq. pugnauerunt. Lucan. Pares aquilas, & pila minantia pilis. [Iterum videre Philippi] Ciuitas eſt Theſſaliæ, in qua primo Cæſar & Pōpeius, poſtea Auguſtus, & Brutus cū Caſſio dimicauerunt. [Nec fuit indignum ſuperis] Quaſi exclamatio eſt ad deos. [Emathiam & lætos Aemi pingueſcere cāpos] Emathia Theſſalia eſt, dicta ab Emathio rege. Aemus aūt mons eſt Theſſaliæ. Pingueſcere vero aut fœcundos fieri ex humano cruore. Aut pingueſcere dixit poetice quaſi humana corpora terra deuorans pinguis effici potuerit, ſicut ex carniū cōmixtione frequēter humana caro pingueſcit. [Incuruo] Vna pars orationis eſt. [Scabra rubigine] Aſpera, vnde & ſcabies dicit a corporis aſperitate. [Galeas inanes] Cōcauas. vt, Galeā ante pedes proiecit inanem. [Grandia oſſa] Aut multa, aut ingētia. quaſi antiquorū heroū. [Dij patrij indigetes, & Romule, Veſtaq. mater] Patij dij, ſunt qui præſūt ſingulis ciuitatibus. vt Minerua Athenis, Iuno Cartagini. Indigetes aūt ꝓpriè ſūt dij ex hoībus facti, quaſi in dijs agentes,

Non aliàs cœlo ceciderunt plura ſereno
Fulgura, nec diri totis arſere cometæ.
Ergo inter ſeſe paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi:
Nec fuit indignum ſuperis, bis ſanguine noſtro
Emathiam, & lætos Aemi pingueſcere campos.
Scilicet & tempus veniet, cum finibus illis
Agricola incuruo terram molitus aratro,
Exeſa inueniet ſcabra rubigine pila:
Aut grauibus raſtris galeas pulſabit inanes,
Grandiaque effoſſis mirabitur oſſa ſepulchris.
Dij patrij indigetes, & Romule, Veſtaq. mater,
Quę Thuſcū Tyberiū, & Romana palatia ſeruas,
Hunc ſaltem euerſo iuuenem ſuccurrere ſeclo
Ne prohibere: ſatis iampridem ſanguine noſtro
Laomedonteæ luimus periuria Troiæ.
Iam pridem nobis cœli te regia Cæſar
Inuidet, atq. hominū quæritur curare triūphos:
Quippe vbi fas verſū, atq. nefas: tot bella ꝑ orbē,

Tam multæ ſcelerum facies: non vllus aratro
Dignus honos; ſqualent abductis arua colonis:
Et curuæ rigidum falces conflantur in enſem.
Hinc mouet Euphrates, illic Germania Bellum:
Vicinæ ruptis inter ſe legibus vrbes
Arma ferunt: ſæuit toto Mars impius orbe:
Vt cum carceribus ſeſe effugere quadrigæ,
Addunt in ſpatia, & fruſtra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neq. audit currus habenas.

agētes. Abuſiue autem omnes dij generaliter poſſunt dici Indigetes, tanquam nullius rei egetes. Romulus autem ideo inuocat, quia ipſe iam inter deos colebatur. Et recte cum ad Auguſti ſalutem inuocat, quaſi ex eo deſcendētis, & qui Iulius ſit vrbis imperator, quam Romulus condiderat. Veſtaq. mater, Quæ Thuſcum Tyberim, & Romana palatia ſeruas] Poetice. Nam verum nomen eius numinis quod vrbi Romæ præeſſet. ſciri ſacrorum lege prohibetur, quod auſus quidā tribunus plebis enunciare, in crucem leuatus eſt. [Laomedonteæ luimus periuria Troiæ] Excuſat Auguſti tempora. & eum dicit ſuis virtutibus non compenſare damna reip. quę ex maiorum vitijs diſcendiſſe confirmat. Horatius, Negligis immeritis nocituram poſt modo natis Te fraudem committere. [Atq. hominū quæritur &c.] Cum cœleſtes poſſis mœreri [Vbi fas verſum atq. nefas] Apud homines. ſ. qui ſpernunt licita appetentes illicita. [Squalent abductus arua colonis] Ad bella. ſ. vt, Et latos vaſtant cultoribus agros. [Hinc mouet Euphrates illinc Germania bellum] Vndique bellum mouetur. [Euphrates] Nanque orientis eſt fluuius. Germania autem occidentis prouincia. [Vicinæ ruptis inter ſe legibus vrbes Arma ferunt] Et externa, & ciuilia bella deſæuiunt. [Vt cum carceribus] Hoc vult dicere, Reſpublica habet optimum imperatorem, ſed tanta ſunt vitia temporum præteritorum, quæ in dies ſingulos aucta ſunt, quemadmodum in proceſſu equorum curſus augetur, vt ea licet optimus rector refrenare non poſſit, ſicut & auriga à feruēti curſu equos plerunque non poteſt reuocare. [Addunt in ſpatia. i.] currendo plus eorum curſus augetur [Neque audit currus habenas] Currus. i. equi. Sanè ſciendum translationem hanc eſſe, non comparationem, quæ ſi ponatur in fine, vitioſum eſt.

ASC. NON alias &c.] Proſequitur inſtitutum ſigna videlicet, & prodigia quæ Cæſaris necem præceſſerunt. & mala quæ ſubſecuta ſunt; quæ omnia innuit ſolem prænotaſſe. Ordo autem eſt. Plura fulgura. ſ. tunc non cecidere aliàs. i. alio quouis tempore, cœlo ſup. exiſtente ſereno, quod ad prodigium non ad naturam pertinet, nec cometæ. i. ſtellæ crinitę & cometę, diri. i. rem diram vt principis interitum ſignificantes, non arſere aliàs toties. Ergo quia id præſignatum erat Philippi. ſ. campi Theſſaliæ videre acies Romanas concurrere iterum, quia ſemel ante mortem Cæſaris cum ipſe cum Pōpeio magno dimicaret, & ſemel poſt mortem eius, cū Auguſtus cū Caſſio & Bruto eius occiſoribus pugnaret, cōcurrere dico inter ſe. i. mutuo & inteſtino ac ciuili bello, paribus telis. i. armis, vnde eminus inuadere poſſunt. loquitur aūt de pilis quę ſunt Romanorum tela. Nec fuit indignū ſuperis. i. ita dignum duxerunt ſuperi. Emathiā. i. Macedoniam & latos cāpos Aemi qui in cōfinio ſunt pingueſcere. i. pingues fieri, noſtro. i. Romano ſanguine. i. cruore illic effuſo. Scilicet. i. ſcire licet (hoc dicendo ſignificat ſe non immemorem agriculturæ quamuis digreſſus ſit) & . i. etiam tempus venit cū. i. quando vel quo tpe agricola molitus terram incuruo aratro. i. arans ac ſulcans terram inueniet, pila. i. tela Romana, exeſa. i. corroſa ſcabra rubigine quam. i. vligo & cōtactus terræ generat, aut quando ipſe pulſabit raſtris. i. dentalibus grauibus. i. ponderoſis manes galeas. quia conſumptis capitibus cum quibus ſepultæ erāt, mirabitur oſſa grandia, quia præſupponebant oſſa hominum in ſingulos annos futura minora, quod & Homerus docuit, vnde Satyricus, Terra malos homines nunc educat atq. puſillos. Magna ergo oſſa reſpectu eorum quæ tūc forent, & hoc ſepulchris offenſis. i. læſis, aut effoſſis, effodiendo apertis. [Dij patrij &c.] Expoſitis malis quæ ſol futura indicauit poſt Cæſaris necē præcatur deos patrios vt ſaltem Auguſtum in reiſalutem atque Romani imperij conſeruationem diutius viuere ſinant, cum is optimus ſit eius gubernator tametſi ſint qui gubernentur peſſimi. Ordo eſt. O dij patrij. i. ad patriam pertinentes, aut è patria noſtra, Indigetes. i. nunc inter deos æternos agentes. & nullius indigentes, vt Ianus, Faunus, Aeneas, Romulus, Ilia &c. & ſup. tu ò Romule, pater videlicet vrbis, & veſta mater. i. protectrix mater tua, affectione aut veſtra. ſ. Ilia rhea virgo veſtalis mater ſ. Romuli & per eum Romani imperij, quas ſeruas. i. cuſtodis & conſeruans Tyberim Thuſcum. i. per Hetruriam ex Apenninis montibus fluentem. [Ad Tyberim aūt ſepulta fuit Rhea Ilia adhuc viua, vnde ab Horat. i j. Carm. dī vxorius amnis, quaſi Iliæ maritus ſit, verba eius ſunt. Vidimus Flauum Tyberim retortis. Littore Etruſco violenter vndis, Ire deiectū monumenta regis Templaq. veſtæ Iliæ dum ſe nimium querenti iactat vltorem vagus. & ſiniſtra Labitur ripa Ioue non probāte vxorius amnis) & quæ ſeruas Romana palatia, ne prohibete. i. ne prohibeatis tamē hūc Iunonē. ſ. Auguſtū ſuccurrere. i. opitulari & ne corruat ſuccurrēdo auxiliari (tractum eſt. n. ab infantibus aut ædificijs caſum minātibus. quibus priuſquam cadant ſuccurritur ab his qui ruinam proſpiciunt) nos luimus ſatis iampridē. i. iā a pluſculis annis, noſtro ſanguine. i. effuſione ſanguinis Romani à Troianis oriundis, periuria Troiæ Laomedonteæ. i. ab Laomedōte rege denominatæ (Id diligens poeta ſere obſeruat vt condignis appellationibus Troiano nuncupet. Nā vbi mollitiē exprobat phryges aut phrygias appellat, vt o vere Phrygię neq. n. phryges, & vbi virtutē dardanidas vt Dardanidæ duri quæ vos a ſtirpe parentum Prima tulit tellus &c. vbi perfidia notat Laomedontiadas, vt hic & 3. Aen. Laomedōtiadæ bellum ne inferre paratis? Et eiuſdē 4. Necdum Laomedonteæ ſentis periuria gentis) O Cæſar. ſ. Auguſtus (quod potius cum Seruio dixero quam vt eum Mancinello de Iulio intelligam. Nam pñtis tpis verbū, & aduerbium iampridem indicant continuatam eſſe actionem, ita vt nunc quoq. inuideat atq. quæratur curare triumphos humanos, non curauiſſe ſolum. Senſus ergo eſt ꝙ dij inuidentes hoībus pñtiam Cęſ. Auguſti quem vt maios iuſtius puniant, in cœlos tranſlatum velit quaſi vero ob Auguſti pñtiam cohibeantur dij a ſęuiore vltione) ò Cęſar igitur Auguſte, regia cœli. i. regnum cœleſte (Eſt aūt regia domus quam reges habitant quaſi ſubaudiatur dominus at ædes græco dicitur αὐλὴ. i. aulæ) inuidet. i. moleſte permittit iampridē nobis te, & quæritur. i. conqueritur te curare triumphos hominum, cum ſis dignus celeſtibus. Quippe. i. vtpote vbi. i. poſtꝗ̄ phas. i. licitum & à dijs approbatum, verſum ſup. eſt. ſ. in nephas, hoc eſt reputatur ac ſi ſit nephas atque nephas verſum ſit, ita vt phas putetur, & vbi tot bella. ſ. geruntur per orbem. i. mundum hunc & tam multæ facies. i. ſpecies ſcelerum ſup. fiunt per orbem, & vllus honós. i. reuerētia aut cultus nō eſt. ſ. amplius. aratro. i. agriculturæ dignus. i. debitus, aut non vllus honos dignus aratro eſt aratro, & vbi arua ſqualent. i. ſqualida fiunt ac ſitu vincuntur, colonis. i. agricolis, abductis. ſ. ab aratro in bellum ciuile & vbi falces. i. cultri meſſorij, curuæ conflantur. i. flatu follium fabrorum conuertūtur in rigidum. i. induratum & difficulter flexibilem enſem. i. mucronem. & Euphrates. i. accola Euphratis populus. ſ. maioris Armeniæ & Parthiæ, mouet bellū hinc. i. ab vna parte & Germania. i. populus Teutonum rem accola, mouit bellum illinc. i. ab altera parte. & vrbes vicinæ. i. Italiæ & ſociales quaſi in medio īperij poſitæ ferunt. i. conferunt arma. hoc eſt bella gerunt inter ſe. i. inteſtina & ſocialia, legibus. i. fœderibus quibus inter ſe confederatę erant ruptis. i. violatis. Mars impius. i. ab impia bella, vt ſunt inteſtina inſtigans, ſęuit. i. ſęuitiam ſuam exercet toto orbe, & ideo vt ꝑ Auguſtū pacetur optat poeta vt diutius apud ſe maneat. Vnde dictū eſt in Buc. Pacatūq. reget patrijs virtutibus orbem. Vt. i. quēadmodū cū quadrigæ. i. quaterni equi currū trahere ſoliti effudere. i. effuſi proripuere, ſe carceribus. i. repagulis quibus à curſu donec ſignū daretur. arcebātur, addūt ſe in ſpatia. ſ. intra metas conſtituta, & auriga. i. rector equorum tendens. i. contrahens. & tenſa tenēs fruſtra ꝙ impar viribus corū fertur. i. violenter protrahitur equis. ſ. ſuis, neq. currus. i. equus currens, aut quadrigæ audit. ſ. optemperāter. hoc eſt conſēnit habenas quibus haberi & cōtineri debeat. Sane ſicut eques pro equo aliquando repetitur, ita & hic currus niſi metaphora ſit. Ideo aut curulia certamina inſtituta ſunt vt ſint aurigandi complures periti, nam è curribus olim dimicabunt, ſicut, in bello Troiano factum docet Hom. Et hæc in j. lib. Georg. ſuccinctius emiſſa ſunt.

IOAN. SCOP. ILLVD quoq. Hinc ſubnecto viſum] Fuit carmen, quod eſt in j. Georg. Grandiq. effoſſis mirabitur oſſa ſepulchris. Vbi reſeruat, ideo grandia oſſa ait poeta, quia olim fuerūt homines grādiores, vt Hom. indicat, & Iuuen. Terra malos homines nūc educat, atq. puſillos. Nos vero non ad illam ætatem referendum cenſemus ſed grandia oſſa interpretamur grandium Romanorum, & hoc non ad corporis proceritatem, atque magnitudinem, ſed ad facinora, & geſta retulerimus.

ASC. HACTENVS aruorũ cultus &c.] Vt perpetuo tenor P. Virgilij Maronis textum explicare poſſim, conſtitui argumentorum, quæ ab Ouidio, & Mancinello collecta ſunt, ordinem atque facilem explanationem præmittere. Argumentum itaq. Ouidianum eſt tetraſticon.i.quaternariũ, quaternis.n.verſibus complectitur in ſingulis libris totã materiam quod quoties ſingulis fit, carminibus mono ſtica dicuntur quoties binis di ſticha, quoties ternis triſticha, quoties quaternis tetraſticha, quoties quinis pentaſticha, & ita deinceps. Nam monos dr̃ vnum ſeu ſolum dyo duo, tris tres, tetras quatuor, pẽta quinque diſtichos aũt verſus. Ordo aũt eſt ille .ſ. poeta nobilis videlicet Maro hactenus ſup. cecinit cultus aruorum.i.agriculturã, & ſidera cœli.i. quæ ſunt in cęlo, hoc eſt ſiderum obſeruationẽ & prognoſtica, & canit.ſ.mõ in hoc .ij. lib. comas pampineas.i. frondes vites. & colles virẽtes.i. habenis abores virides, & virentes, vires loci deſcriptas, id loca vitium deſcriptarum in quibus.ſ. optime naſcantur, niſi legendum ſit locis, & ſenſus canit vites deſcriptas.i. per ſcriptas aſſignatas locis. ſ. quaſque ſuis, atque canit dona Lyæi.i.Barchi, hoc eſt vinum cura reſoluens, & canit ex ordine lætos.i.fęcundos, & vberes, & fertiles ramos oleæ, & pomorum, alij legunt lectos, vt ſic canit ramos oleæ lectos, id eſt intercilos ex ordine pomorum. i. pomiferarum per inſitionem videlicet, alij, læto, id eſt pulchro ordine.

P. OVIDII NASONIS IN II. Georgicon Virgilij Tetraſticon.

Hactenus aruorum cultus, & ſidera cœli.
Pampineas canit inde comas, colesq́; virtutes.
Deſcriptasq́; locis vires, & dona Lyæi,
Atque oleæ ramos pomorum ex ordine lectos.

ANTONII MANCINELLI in eundem argumentum.

Proponit, Bacchumq́; vocat Maro rite ſecundo
Arboribus diuerſa datur natura creandis.
Panditur inſitio: vitis diuerſa notatur:
Italia laudes, ſpecies telluris habentur.
Quo vitis ponenda modo, quo tempore, quid ver
Afferas, hinc viti qualis ſit cultus habendus.

PROPONIT &c.] Ordo eſt. Maro ſ. Virg. proponit. ſ. narranda. ſecundo. ſ. libro. & vocat.i. inuocat, rite.i. decenter ſm̃ priſcam poetarum conſuetudinem Bacchum. ſ. vitiſatorem vbi de viribus præcipue locutus eſt. & id quidem primo loco facit. proponit inquam, & inuocat. Natura datur arboribus creandis, i. diuerſa deſcribitur natura arborũ ꝓcreandarũ, & id ſtatim prima parte executionis. Inſitio .i. modus inſerendi & inſitas faciendi, Panditur. ſ. in ſecũda parte executionis: Nitis diuerſa.i. diuerſæ naturæ, & bonitatis notatur. ſ. in tertia parte executionis. Laudes Italiæ habentur.i. recitãtur. ſ. in quarta parte. &, ſpecies telluris habentur. ſ. in quinta, & quomodo vitis ſup. ſit ponenda.i. conſerenda habetur ſup. in ſexta. ſ. parte, & quo tempore, & id in ſeptima, & quid ver afferat, habetur. ſup. & hoc in octaua parte, & . ſ. Maro monſtrat.i. oſtẽdit, & docet videlicet i nona parte qualis cultus ſit habẽdus.i. adhibendus viri, & monſtrat. ſ. in decima parte cõmoda ſyluarũ. ſ. olearum, & aliarum arborũ ſponte naſcẽtium, & nõ tantopere coli exigentiũ vt vires. Et agreſtes, i. in agris verſantes, laudãtur. ſ. in vltima parte huius ſecundi libri. Et ita ſingulæ ferè materiæ in toto libro pertractãtur ſuo ordine. ſ. quo iam explicitæ ſunt. Reſtat igitur auctoris explanatio, ante cuius textum tetraſticon Ouidianum ſicut in omnibus ferè codicibus reperitur, ponemus.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON, LIBER SECVNDVS.

HACTENVS aruorum cultus, & ſidera cœli:
Nunc te Bacche canam: necnon ſilueſtria tecum
Virgulta, & prolem tarde creſcentis oliuę,
Huc pater ò Lenæe (tuis hic omnia plena
Muneribus: tibi pampineo grauidus autumno
Floret ager: ſpumat plenis vindemia labris)
Huc pater ò Lenæe veni, nudataque muſto
Tinge nouo mecum direptis crura cothurnis.

SERV. HActenus aruorũ cultus, & ſidera cęli. Nunc te Bacche canã] Mire iterauit illum verſum, Quid facit lætas ſegetes, quo ſidere terrã. In hoc aũt lib. exequitur culturã agri conſiti, qui oĩum arborũ cõtinet genera. Et ſciẽdũ eſt Virg. vires quoq. arbores dicere, vt, Nec ſecius oĩs in vnguem Arboribus poſitis ſectio via limite quadret: &, Hactenus, vt multi volũt, vna pars orationis eſt, & eſt aduerbiũ ſignificans hucuſque. Alij duas partes volunt, pronomẽ, & aduerbiũ. vt ſit tenus hac, ſicut, Et crurũ tenus à mento, palearia pẽdent, ſed melius eſt vnam partem accipere orationis. [Hactenus ſide. cęli] Pleonaſmos, nec enim alibi, quam in cœlo ſunt ſydera. [Bacche] Inuentorẽ pro viribus poſuit. de q̃b. κατ' ἐξοχὴν in hoc lib. loquitur, nam vites pręſunt licet & aliarũ arborum faciat cõmemorationem. [Necnon ſilueſtria tecum Virgulta].i. ĩfęcundas arbores, quibus præcipuè in Italia vites cohærẽt. [Tarde creſc. ol.] Res.n. diu duratura tardius creſcit. [Huc pater ò Lenæe] Pater, licet generale ſit omnium deorum. tamen ꝓpriè Libero ſemper cohæret. nam Liber pater vocatur. [Lenæus] Aũt ἀπὸ τοῦ λῃνοῦ .i. à lacu. Nã quod Dona. dicit ab eo quod mentem leniat, non procedit, nec enim poteſt grę cũ nomen latina etymologia recipere. [Tuis hic omnia plena Muneribus] Tuis muneribus hic ſunt omnia plena, & ea vbiq. requiruntur. [Pampineo autumno] Cuius tempore vites foliis, & fructibus plenæ ſunt, & ſub quo maturæ fiunt. Et pãpineo ꝓ pãpinoſo dixit, vt nemus frondeum ꝓ frondoſum. [Tibi Floret] In honorem tuum exultat, & lætus eſt. Nam autũnali tẽpore re vera florere non põt ager. [Vindemia] Cum vindemiam numero ſingulari dicimus, vnius anni ſi generamus, cum plurali, multorum, vt meſſem meſſes, hyemem hyemes, hęc .n. ſemel tm̃ annis quibuſq. cõtingunt. Multi tamen volunt Vindemiam eſſe totius vrbis generaliter, Vindemias ſingularum partium. vt plus ſignificet ſingularis, q̃ pluralis numeri, ſicut plus eſt cum dicimus, per terram pluit, q̃ per terras, tunc enim omne elementum per ſingularem numerum, nõ terras aliquas ſignificamus. [Muſto] Muſtum numero tantum ſingulari dicimus, ſicut & vnum licet Oui. abuſiuè dixerit muſta. Sed hoc ille plus fecit, ꝙ & muſtis dixit, cum (vt diximus) De his nominibus tres caſus tm̃ vſurpari conſueuerint.

Hactenus

ASC. HACTENVS aruorum cultus &c.] Poſtquā in primo libro oſtenſum eſt. Quid faciat lætas ſegetes, quo ſidere terram Vertere conueniat, nunc docturus vlmis adiungere vites, arbuſtumq́. deſcripturus facit cōtinuationem ſequētium cum præcedētibus dicens, hactenus deſcripſi cultus aruorum, & ſidera cœli, nunc Te Bacche canam &c. Itaque proponit in principio, inuocat ibi, huc pater ò Lenæe, & proſequitur ibi, principio arboribus. In primo aut libro agriculturam executus eſt quia ea magis neceſſaria eſt mortalibus, quam vitium plantatio, priorq. inuenta. Sanè ſecundum Mancinellum meſo zeugma eſt in primi verſus elocutione. De quo quid ſētiam puerulis paucis explicauero. Zeugma fit quoties duorum aut plurium conſtructibilium tertium expreſſum conformatur viciniori, aut viciniſſimo in debitis accidentibus, & ad reliquum, aut reliqua reduci poteſt facta accidentium conformitate. Quoties aūt tertium in principio ponitur; dicitur protozeugma, hoc eſt anterius zeugma quod Seru. vocat zeugma à ſuperiori, Vt ſi dicā. Fleuit mater & filij eius, quoties in medio meſozeugma, nam meſon medium dicunt. Græci, vt mater fleuit, & filij eius, Quoties vero in fine dr̄ hypozeugma, ſeu ſubzeugma, hoc eſt zeugma ab inferiori, vt mater & filij eius fleuerunt, hic ergo quia tertium. hoc eſt verbum in fine ponitur, videtur potius hypozeugma dicendum. Neque id quidem in accidente congruitatem mutante, hoc eſt in genere, aut numero, aut perſona, aut caſu, ſed in tempore duntaxat, nam in verbo canam intelligitur uerbū cecini, eiuſdē numeri, & perſonæ, ſed diuerſi temporis. Seru. quoque atteſtatur pleonaſmon. cum dicit ſidera cœli, quia non ſunt alibi q̄ in cælo ſidera. vt inquit, abundat ergo particula cœli, uerum ſi nō difficilis eſt eius rei purgatio. Sed nos ordinem proſequamur qui talis eſt. Ego inquit Virg. hactenus i. ad hunc uſque locum, tubandi cecini cultus arborū, & ſidera cœli. i. occaſus. & ortus ſiderū in cœlo exiſtētium. & qualem quæque tempeſtatē cieat. Nunc. i. deinceps. i. in hoc 2. lib. o Bacche ego canā te. i. tua dona. hoc eſt vitē. Poſſemus a vocandi caſu incipere ſic, ò Bacche ego cecini hactenus cultus &c. nunc canam te necnon. i. & etiam canā tecum, virgulta ſilueſtria. i. arbores in ſiluis naſci ſolitas & prolē oliuæ. ſ. arboris quæ & olea dicitur. creſcentis tarde. O pater Lenææ. i. torcularis. aut torculari præfecte, hoc eſt Bacche veni huc. i. ad me, & in auxilium meum omnia ſup. ſunt. hic. i. in hoc opere, plena tuis muneribus. i. nu[...]ntis, & donis hoc eſt plurima eorum quæ hic deſcribuntur vt vites, & earum arbores ſunt tua munera. ager grauidus. i. onuſtus aut vno pampinis, hoc eſt vitium frondibus. aut folijs decorato, floret tibi. i. in honorem tuū, aut tibi, tanquam actori. aut inuentori ſuo. Vindemia ſpumat tibi labris. i. vaſis labralis quibus vinum muſtum transfunditur, plenis. i. multi recens preſſi. Veni, inquam, huc ò pater Lenæe, & tinge mecum. i. vt ego crura nudata. i. nuda facta cothurnis. i. altis illis calciamentis, quæ etiam ſuras ambiunt, & quibus agricolæ fere vtuntur, ſicut & venatores, & omnes quibus inter ſpinas, & vepres currendum eſt. ſignificat autem ſe poeta in hoc opere agricolam, & vinitorem pro loci qualitate, cothurnis, inquā, direptis. i. raptim depoſitis, tinge dico muſto. i. vino nouo, quia nō dum in vas ſuum miſſo, hoc eſt, aſpira mihi rem vitiam tractāti.

Principio arboribus varia eſt natura creandis.
Nanque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipſæ
Sponte ſua veniunt, campoſq́ue, & flumine late
Curua tenent; vt molle ſiler, lentæq́ue geniſtæ,
Populus, & glauca canentia fronde ſalicta:
Pars autem poſito ſurgunt de ſemine: vt altæ
Caſtaneæ, nemorūq́. Ioui quæ maxima frondet
Aeſculus, atque habitæ graijs oracula quercus.
Pullulat ab radice alijs denſiſſima ſilua,
Vt ceraſis, vlmiſq́ue, etiam Parnaſia laurus
Parua ſub ingenti matris ſe ſubijcit vmbra.

SERV. PRincipio arborib.] creādarum arborum naturaliter ſunt tria genera. Aut enim ſua ſponte naſcūtur, aut ex ſeminibus fortuito iacentibus ſurgunt, aut ex radicibus pullulant. nam cetera vſus inuenit fauente natura. [Spōte ſua] Sponte modo nomē eſt, quia iūctim eſt ei genus, quo caret ſemper aduerbiū. [Veniunt] Creſcunt, vt alibi, Illic veniunt felicius vuæ. [Campoſq́; , & flumina late Curua tenet,] Per tranſitum oſtēdit in quibus locis arbores ſponte naſcantur. ſ. in humilis. Nam terra mater eſt rerum omniū, & ſeminum cunctorum creatrix. [Vt molle ſiler] Arboris genus eſt ſiler. & notandum genus neutrū de arbore, quod eſt admodum rarum. [Glauca canentia fronde ſalicta,] Locum ſalicum pro ipſis arboribus poſuit, bene autem ait. [Et glauca canentia] Nam ſalix ab vna parte alba eſt, ab alte ra viridis. Sanè Cacephaton eſt glauca canentia. [Pars autem poſito de ſemine ſurgunt,] Quacunq. ratione proiecto, vel ab auibus, vel ab hominibus, ne incipiat eſſe induſtriæ. Dicit quippe pleraſq. arbores ex ſemine naſci nō ſtudio hominum iacto, ſed quocunq. modo & euentu. [Pars ſurgunt.] Pro ſurgit. [Nemorumq. Ioui quæ maxima frodet Aeſculus] Ordo eſt. Nemorūq́. maxima æſculus, quæ Ioui frondet. i. quæ creſcit in Dodonæo nemore, quod erat Ioui conſecratum. [Atq. habitæ graijs oracula quercus] Nam in Dodonæo nemore arbores dantes reſpōſa fuiſſe dicuntur [Habitæ autem graijs] Vel quaſi non credens dixit; vel quaſi Italus, qui loca illa neſciret. vel reuera quondam habitæ, quia illo iam tempore ſilebant. [Pullulat ab radice] Mira in ſingulis proprietas, nam ait, ſponte ſua veniunt, ſurgunt de ſemine, pullulat ab radicibus. [Vt ceraſis, vlmiſq.] Hæc ceraſus. his ceraſis facit. Sanè Ceraſus ciuitas eſt Ponti; quā cum deleſſet Lucullus, genus hoc pomi inde aduexit, & à ciuitate Ceraſum appellauit. Nam arbor ceraſus pomum ceraſum dicitur. Hoc autem etiam ante Lucullum erat in Italia, ſed durum, & cornum appellabatur, quod poſtea mixto nomine, cornoceraſum dictū eſt. [Parnaſia laurus] A Parnaſſo monte Apollini conſecrato.

ASC. PRINCIPIO arboribus &c.] Hæc eſt pars executiua in qua īcipit tractare de arboribus fructiferis, vtiferis, & ceteris. Nulla. n. eſt arbor quę nihil agricolis ꝯferat. Silueſtres enim, & ſteriles ſe prębēt, hoc eſt materiā, aut ædificiorum, aut ignis. Oſtēdit aūt variam arborum naturam, vt qua via eas ſibi agricola compa ret noſcat. Ordo eſt. Principio. ſ. canam, aut deſcribam quia varia, &c. Aut principio. i. in primis notandis agricolæ, eſt varia natura creādis arboribus. i. ad creādas, & ꝓducē das arbores, aut arboribus creandis. i. quæ creantur. Nā pro quia aliæ. i. aliquæ veniunt. i. oriuntur ipſæ. i. per ſe nullis hominum. i. nullis hominibus. (Elegantius tamen, & ſignificantius dixit quam ſi dixiſſet nullis hominibus; nam nullis hominū, qui partitionē denotat idem eſt ac ſi dicat, ne vnus quidem homo quicunque is ſit) cogentibus. i. compellentibus per artem aut laborem, & tenent. i. occupant late. i. ampliter, cāpos, & flumina curua, i. ripas fluminum quę fere curuę ſunt, vt ſiler. i. illud genus fruticis. molle. i. tenerum, & flexibiles, geniſtæ lētæ. i. flexibiles, & teneræ. & populus arbor iuxta ripas ſponte naſcens & ſalicta canentia. i. albicantia. ſ. in cortice, fronde glauca. i. cęrulei ac viridis coloris. Et hæ quidem ſponte. Autem pro ſed. pars. ſ. arborū, hoc eſt arbores partim ſurgunt. i. pullulant, & exoriuntur de ſemine, vt caſtaneæ altæ. i. ſublimes, & æſculus, qui frondet Ioui, i. in honorē, aut tutelam Iouis maxima. i. maximis floribus, aut vberrimis, nemorum. i. inter nemora Ioui ſacra, & quercus habitæ. i. exiſtimatæ, graiis, i. gręcis, oracula. i. pro oraculis, & reſponſis deorū; credunt. n. Græci in Dodona ſilua quercus vocales oracula edidiſſe. Denſiſſima ſilua. ſ. maxima congeries arborum nouellarū pullulat alis, ab radice vt ceraſis, & vlmis, etiam laurus Parnaſſia. i. quæ plurima naſcitur in Parnaſſo in gratiam Phœbi, parua. i. cum adhuc parua eſt ſubiicit. i. ſurſum iacit, & attollit ſe ſub ingēti vmbra matris. i. maioris laurus ē cuius radice, pullulat. Sūt ergo triplices, naturæ arboribus creandis. Nam aliæ naſcuntur ſine ſemine, & radice, aliæ ex ſemine, aliæ ex radice. addi poteſt quarta, ſed mixta earum, quæ ex ſemine, & ex radice naſcuntur, nam fere quæ ex ſemine, etiam ex radice naſcuntur.

Hos natura modos primū dedit: his genus omne
Siluarū, fruticūque viret. nemorumq́ue ſacrorū.
Sunt alij, quos ipſe via ſibi repperit vſus.

HOS natura modos primum ded.t:] Bene primum. Nam vt ēt ſupra diximus, fauor naturę fuit ēt ad alios inueniendos contra naturam. n. nihil hominum inuentum valeret. [Via ſibi repperit vſus] Ratione: vt., Inueni-

nl germana Viam.[Hic plantas tenero] nter plantas, & plantaria, hoc intereſt, quod plantæ raptæ ſunt de arboribus. Plantaria vero, quæ ex ſeminibus nata cum radicibus, & terra propria transferútur: vt, Et viua ſua plãtaria terra. [Sulcis] Foſſis: vt, Auſim vel tenui vitē committere ſulco. [Hic ſtirpes obruit aruo] Altius deponit validiores cũ radicibus plantas. [Quadrifidasq. ſudes] Ita robuſtas, vt poſſint in quatuor partes diuidi. [Et acuto robore] Pro acuti roboris accipimus. Et bis idē eſt dictũ, nã & valli, & ſudes idem ſunt [Siluarumque aliæ preſſos propaginis arcus. [Expectant] Propago præcipue vitibus congruit. vnde apparet ſiluas eum etiam de vitibus dicere. [Et viua ſua plantaria terra] Et aliæ ſiluarum expectant plantaria cum ſua terra viua. i. naturali: vt, viuoq. ſedilia ſaxo. i. naturali. Inde eſt, Mutata ignorent ſubito ne ſemina matrem. [Quin & caudicibus ſectis] Caudicibus, poſuit pro codicibus, ſicut cauſem, pro colem. ſauricem, pro ſorice dicimus. Fit autem, quod non dicit de oliua, & myrto, quarum ſicci ſtipites ſecantur vſque ad medullam, & terræ infoſſi ex ſe arbores creant, qđ ſine dubio mirum eſt. [Truditur] Vrgente natura procreatur. [Ex ſicco ligno] Ex arido. [Radix oleagina] Deriuatum ab olea. [impune videmus] Sine damno ſui. Et loquitur de inſitione. Sane inſitas arbores dicimus, incertas vero cauſas aut fabulas. [Lapidoſa corna] Dura. Alibi, Lapidoſaq. corna Dãt rami. [Proprios gñatim] Generatim, per ſingula genera, Gñaliter aũt eſt ſimul omnia. γενικῶς καὶ κατὰ γένος [Segnes terræ] Pigræ, infœcũdæ. & docet poſſe induſtria etiam loca aſperrima ad fertilitatē perduci. [Iſmara] Mõtes Thraciæ. [Olea magnũ veſtire Taburnũ] Per hos mõtes ſignificat et mõtuoſa & aſpera loca tētanda eſſe. Taburnus aũt mons Campaniæ [Veſtire] Vero implere ſignificat.

Hic plãtas tenero abſcindēs de corpore matrum
Depoſuit ſulcis: hic ſtirpes obruit aruo,
Quadrifidasque ſudes, & acuto robore vallos.
Siluarumque aliæ preſſos propaginis arcus
Expectant, & viua ſua plantaria terra.
Nil radicis egent aliæ, ſummumque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen,
Quin & caudicibus ſectis (mirabile dictu)
Truditur e ſicco radix oleagina ligno.
Et ſæpe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius, mutatamque inſita mala
Ferre pirum, & prunis lapidoſa rubeſcere corna.
Quare agite ò proprios generatim diſcite cultus
Agricolæ, fructusque feros mollite colendo:
Neu ſegnes iaceant terræ. iuuat Iſmara Baccho
Conſerere, atq. olea magnũ veſtire Taburnum.

viua. i. virentia ſua terra. i. per ſuã propriam & natiuam terram, aut expectant plantaria viua cum ſua terra. i. volũt vt radices trãsferantur vna cum terra in qua primũ natæ ſunt. Aliæ. ſ. arbores, nil. i. non alicuius, non egent alicuius, radicis, aut nil. i. nõ egent radicis, & putator. i. amputator & deciſor referens, ſummum cacumen. i. virgultum ex vertice arboris, haud. i. nõ dubitat. i. veretur, aut formidat, mãdare. i. cõmittere terræ. ſ. ipſum cacumen, vt radices faciat, & pullulat. Quin. i. quinetiam. q. d. & quod plus eſt, radit oleagina. i. oleæ arboribus, truditur. i. pullulat vbertim è ligno ſicco, cui. ſ. incluſa eſt. & hoc caudicibus. i. codicibus, hoc eſt truncis ſectis. i. fiſſis & diuiſis mirabile. i. quæ res eſt mirabilis dictu. i. dum dr̃, aut vt dicatur. Codicem pro trunco accipi notum eſt ex illo Iuuenalis reſiſtens in codice pellex. pro volumine vero accipitur eo, quod ſicut in codice. i. trunco, ſunt multi libri. i. interiores cortices, in quibus, vt in mēbranis olim ſcriptitabantur, ita in codice, ſunt multa folia ex libro olim conſtantia. Reprehenditur aũt hoc loco Seruius à Beroaldo his verbis, Dñr a Seruio hoc in loco ea q̄ nec vera ſunt, nec veriſimilia, nec ab vllo ſcriptorum memorata, neq. Virgilianis verſibus cõuenientia, nãq. poeta illis verſibus loquitur de inſitione qua leuigatur falce truncus, & aut inter corticē ſignũq. inſeritur calamus, aut ſciſſo trunco imprimitur medullæ, cuius rei tota diſciplina tradita eſt à Coll. in iij. à Pli. in xvij. à Palladio pluribus in locis, & tanta eſt vis inſitionis, vt ēt ſatiuæ ſilueſtriũ radicibus inſerantur natura ſiccioribus. aptiſſima. n. eſt inſitis ſiccitas, vt auctor eſt Plin. Inde dictum eſt à poeta, Truditur e ſicco radix oleagina ligno. i. olea inſeritur, & radices agens, viuiſcit etiam in ſicco ligno, quod eſt mirabile dictu. Cato præcipit inſeri oleas Luna ſicca. Hæc ille. ex quibus patet ꝙ non lignum ſectum pullulat. ſed in ligno ſicco ſecto incluſum virgultum. ſed ad ordinem redeo. Et nos videmus impune. i. paſſim, ſicut quod impune fit, paſſim fieri ſolet, vertere. i. tranſmutare ramos alterius. i. vnius arboris. in. ſ. ramos alterius. ſ. arboris, & nos videmus. pirũ mutatã. ſ. in natura per inſitionē ferre mala inſita, ramorum inſitorũ fructus à piris longe diuerſos, & nos videmus ſæpe corna lapidoſa. i. lapidibus ſeu oſſibus, plena rubeſcere prunis. i. ferre pruna rubicundula. Quare. i. quamobrem, quod. ſ. ſua eſt cuiq. natura & naturæ ſequitur ſemina q̄ ſuæ. Agite, adhortandi aduerbium, ò agricolæ diſcite generatim. i. per ſingula genera, proprios cultus. i. arborũ. i. quõ coli volunt, vt ferant mites fructus, vnde ſequitur, & mollite. i. molles & mites facite fructus feros. i. ſilueſtres, colendo. i. per cultum. (Capitur autem hoc loco colendo actiue apud Quintilianum paſſiue cum dicit, Sed memoria excolendo ſicut cætera, omnia augetur) neu. i. neve terræ iaceant ſegnes. i. ignauæ, & inutiles nihil frugũ, aut bonorum fructuum ferentes (niſi forte malis dicere, neu fructus iaceant ſegnes terræ. i. in terra, hoc eſt humi) iuuat. i. adiuuat tē agricolæ, & delectat conſerere Iſmara montem Thraciæ Baccho. i. arbuſtis, vt vites Baccho dicatas ferãt, & iuuant, veſtire Taburnum. i. montem illum Apuliæ olea, cuius ferax eſt. Iuuat autem. i. delectat, quia iucũdum eſt videre lætos fructus. aut iuuat. i. prodeſt, quia vtile eſt feraces terras conſerere.

ASC. HOS natura modos primum &c.] Sunt itaque, inquit, tres modi arborum naturaliter naſcentium, quibus quartum adiecit ars quæ triplex eſt, nam aut alteri arbori per inciſionem infigitur virgultum, aut abſciſſum terræ committitur eiq. cõglutinatur, per tranſplãtationem plantaria nouam naturam induunt. Quinetiam radix, aut truncus interdum pro planta terræ committitur. Ordo eſt. Natura dedit primum. ſ. priuſquam ars inuenta eſſet, quæ naturam imitatur hos. ſ. dictos modos arborum, videlicet creandarum, omne genus ſiluarum. i. magnarum arborum in quibus ſunt alta ſilentia, & fruticum. i. humilium virgultorum, quæ ad menſuram iuſtam arbori non aſſurgunt. hyeme tamen non intereunt, & ſacrorum nemorum. i. lucorum viret his. ſ. modis dictis. Alij. ſ. modi ſunt. i. extant & reperiuntur quos, ipſe vſus. i. experiẽtia repperit ſibi. i. ad ſuum commodum via. i. ratione & exercitatione hic. i. quiuis plantator abſcindens plantas. i. ramos, aut virgulta vt plantentur, de tenero corpore matrum depoſuit. i. credidit & commiſit ſulcis, id eſt ſcrobibus hic. i. alius, obruit, id eſt ſepeliuit & cooperuit aruo, id eſt terra qualis eſt in aruo ſtirpes, id eſt truncos craſſos cum radicibus, & ſudes, id eſt perticas, quadrifidas, i. in quatuor partes fiſſas, & vallos. i. palos, & ſtipites robores. i. trunco acuto quomodo ſalices in ſepibus naſcuntur. Et aliæ ſiluarum. i. aliæ ſiluæ, expectãt, i. deſiderant vt procreentur arcus. i. curuaturas, ſeu ramos circunflexos, propaginis. i. vitis, vt pinus citreæ aliarumq. ex propagine naſcentium, & expectãt plantaria. i. plantas cum radicibus

S V N T alij, quos ipſe via ſibi repperit vſus] In Longobardico exemplari, Viam. legitur accuſatiuo caſu. VARIA LECT.

SERV. TVque ades Mecenas] Adeſto, & inceptum fauorem omnibus libris impedimēto, nam vbiq. eum inuocat. [O decus, ò famæ merito pars maximæ noſtræ] Horatius: O & præſidium & dulce decus meum [Pelagoq. volans da vela patenti] Simplici gñi carminis præſta fauorem, vt vela fauorem accipiamus. [Parens pelagus] Carminis facilitatem. Hoc aũt carmen facile eſſe ipſe ſignificat dicens, & [In manib. terræ] Hoc eſt in facili, & in promptu res poſita eſt. & [Non ego cuncta meis amplecti verſibus opto] . i. non ſum vniuerſa dicturus nec. n. poſſum, quare & ſuã verecunde

Tuque ades incœptumq. vna decurre laborem,
O decus, ò famæ merito pars maxima noſtræ
Mecœnas, pelagoq. volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti verſibus opto,
Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oraq. centum,
Ferrea vox. ades, & primi lege littoris oram:
In manibus terræ non hic te carmine ficto,
Atque per ambages, & longa exorſa tenebo.

Sponte ſua quæ ſe tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem,ſed læta,& fortia ſurgunt:
Quippe ſolo natura ſubeſt:tamen hæc quoq; ſi qs
Inſerat,aut ſcrobibus mandet mutata ſubactis;
Exuerint ſilueſtrem animum, cultuque frequenti
In quaſcunque voces artes haud tarda ſequentur,
Necnon,& ſterilis,quæ ſtirpibus exit ab imis,
Hoc faciet,vacuos ſi ſit digeſta per agros.
Nunc altæ frondes,& rami matris opacant,
Creſcentique adimunt fœtus. vruntque ferentem.
Iam quæ ſeminibus iactis ſe ſuſtulit arbos,
Tarda venit,ſeris factura nepotibus vmbram;
Pomaque degenerant ſuccos oblita priores:
Et turpes auibus prædam fert vua racemos.
Scilicet omnibus eſt labor impendēdus,& omnes
Cogendæ in ſulcum,ac multa mercede domandę.
Sed truncis oleæ melius,propagine vites
Reſpondent,ſolito Paphiæ de robore myrtus;
Plantis,& duræ coryli naſcuntur,& ingens
Fraxinus,Herculeæque arbos vmbroſa coronæ,
Chaonijque patris glandes:etiam ardua palma
Naſcitur,& caſus abies viſura marinos.

ſecūde extenuat poſſibilitatē,& Mecœnatis auribus ex ſui carminis breuitate blādiτur. Alij aliter accipiūt. Conſtat Mecœnatē fuiſſe literarū peritū,& plura cōpoſuiſſe carmina,nam ēt Auguſti Cæſaris geſta deſcripſit, qđ teſtatur Horat. dicens. Tuq. pedeſtrib. Dicis hiſtorijs prlia Cęſaris Mecęnas melius, ductaq. per vias Regū colla minaciū, vt hoc nunc dicat. [Inceptū vna decurre laborem].i. adeſto, & ſimul ſcribamus. licet.n. q̄ tu ſcribis, cōſtet eſſe ingentia, meum aūt carmen, & breue ſit, & totū id explicare ñ poſſim, debes tñ fauere minoribus, vt Pelagoq. volās đ vela patēnti, ſit ingentia ſcribe. [Et primi lege littoris orā] Faue minora ſcribēti. Nō ego cūcta meis. Lucretij verſus, ſed ille ænea vox ait, nō ferra. [Primi lege littoris orā] Lege nauticus ſermo eſt, q̄ nunc,& ad nauigandum, & ad lectionem pōt referri. Nā hoc dicit, faueto principio, vel humilitati carminis mei. [In manibus terrę].i. in facili,& in prompto eſt terrarum deſcriptio, quod πρόχειρον Græci dicunt. [Nō hic te carmine ficto, Atque per ambages,& longa exorſa tenebo].i. ſimpliciter vniuerſa deſcribam, neque vt in Aeneide, aliquibus figmentis, aut illis vtar ambagibus. [Longa autem exorſa] Dicit proęmia longe repetita. quæ conſtat eſſe vitioſa. [Spōte ſua &c.] Ad illud quod omiſerat redit, & exequitur qualitatem trium generum, quæ ſupra memorauit, arborum. ſ. ſponte natarum, procreatarum ex ſemine,& earum quæ de radicibus pullulant. [Infœcunda quidem] Fœtu carentia, & per tranſitū rem phyſicam tangit, nam ſemel ſalicis eſum, dicitur infœcunditatem gignere. Et ſupra ait, Glauca canētia fronde ſalicta. [Lęta,& fortia] Quaſi hoc in ipſis arboribus genus ſit fęcūditatis. [Quippe ſolo natura ſubeſt] Quia vt ſupra diximus, naturaliter rerum omnium mater eſt terra,& vniuerſa intra ſe continet ſemina. Hinc eſt, Quippe ſolo natura ſubeſt. Nā natura dicta eſt ab eo, qđ naſci aliquid faciat. Mire aūt ait. [Subeſt] .i. ineſt latenter, quia nō apparet. Vnde Epicurei dicunt nihil eſſe, qđ nō habeat originē ſui. Nā hoc eſt, Gigni de nihilo nihil, in nihilū nil poſſe reuerti. [Scrobibus māder mutata ſubactis] Nos ſcrobes genere dicimus maſculino, licet Luc. dixerit cōtra artē, Exigua poſuit ſcrobe. [Exuerint ſilueſtrē animū] Naturalē aſperitatē, & infœcūditatem. [Artes] Fœcunditate ex arte venientes. [Hoc faciet].i. erit fœcūda, ſi inde transferetur. [Vrunt q. ferentē] Quę ſcire poteſt, ſi ei vmbra non noceat. [Pomaq. degenerāt] Modo degenerāt, in peius vertuntur, alias in melius Poma vero arborum ex ſemine procreatarum dicit: quas conſtat, niſi translatæ aut inſitæ fuerint nō reſpōdere qualitati ſeminis ſui. [Fert vua racemos:] Vuam pro vite poſuit, id eſt fructū pro arbore, Sanè racemus botryonis eſt pars,& botryo græcum eſt, & ſic vuam pro vite poſuit. ſicut Horat. pro vino: nā ſic ait, Cecubū,& prœlo domitam Caleno Tu bibes vuam. [Cogendæ in ſulcum] In ordinem componendæ, aut certe arādæ. [Multa mercede] Multo labore. à ſequente, quod præcedit intellige. [Sed truncis oleę melius] Quia ſupra ait, Truditur è ſicco radix oleagina ligno. Et iam redit ad eos modos quos inuenit induſtria. Dicēdo aūt Melius, oſtendit ēt alias arbores ex trūcis poſſe creari. Sanè olea eſt arbor ipſa, vnde deriuatio eſt oleum. Oliua vero fructus ipſe, vnde oliuum dicitur. Legimus tamen & oliuam de arbore: vt, Incūbens tereti, Damon ſic cœpit oliuæ. [Solido Paphię de robore myrtus] Sicut & olea. Paphiæ aūt Venereæ, à Papho inſula, in qua Venus colitur, Huic autem myrtus conſecrata eſt, vel quòd hæc arbor gaudet littoribus. & Venus de mari dicitur procreata, vel quòd vt medicorum indicant libri, hæc arbor apta eſt mulierum neceſſitatibus plurimis. [Plantis,& duræ coryli naſcuntur] Ducas dicit, non ad lignum. ſed ad fructū ipſarum referens. Alij eduræ legunt, q̄ ſi, nō duræ, aut paul opoſt; Enodes trunci. i. ſine nodis, vt. E modo minuentis non augentis habeat ſignificationē. Sanè coryli ꝓpriè dicuntur, nā auellanæ ab Auellano Campaniæ oppido, vbi abūdāt, nominatę ſunt. [Herculeęq. arbos vmbroſa coronæ] Ipſe alibi. Herculea bicolorem populus vmbra. [Chaonijq. patris] Iouis Epirotici. [Ardua palma] Aut alta. aut ad quā difficile ꝑuenit. [Caſus abies viſura marinos] Eſt enim abietis ſpecies apta nauibus, quā Sappinum vulgo vocant.

ASC.

TVQVE ades] Quem prio volumine dūtaxat nuncupauit dicēs, quo ſidere terras Vertere Mecęnas &c. Hic inuocat Mecœnatē non vt numen, ſed vt amicū numinis. Inuocet aūt quia ſupra vires vī arborū naturas exequi, quocirca dixerat prius generatim diſcite cultus agricolæ,& ne temere rem tantā conatus culparetur, dicit nō ego cūcta meis amplecti verſibus opto. Ne tñ breuitati deſit vtilitas dicit ſe reciſurum ſuperflua, hoc modo: Nō hic te carmine ficto. Atque per ambages, & lōga extorſa tenebo. Tum incipit docere de arboribus ſponte naſcentibus, vt in ſequenti particula videbimus. Ordo aūt in hac particula eſt. Tuq. i.& tu, hoc eſt ēt tu nō ſolum Auguſtus, ò Mecœnas decus. i. ornamentum. ſ. meum,& merito. ſ. tuo pars maxima noſtræ famæ ades. i. adſis tum fauore tuo, & decurre mecū laborem inceptum. i. adiuua me inceptum opus ad finem celerius perducere, & tu volans. ſ. mecum. i. celerem operā nauans de pelago patenti. i. per metaphoram materiæ expoſitæ vela. i. ſēm proceſſum,& auxilium ſicut naues velis celerius prouehuntur q̄ remis duntaxat. Ego non optó amplecti. i. proſequi meis verſibus. i. carminibus cuncta. ſ. ad arbores pertinentia. Non. ſ. optarem amplecti cuncta, aut nō poſſem exequi cuncta, ſi. i. tametſi linguæ ſint mihi centum, & vox ferrea. i. infrāgibilis, & firmiſſima. (Lucre. tñ dixit ærea) ades inquā,& lege oram. i. extremitatem primi litoris. i. proximū primo litori regionē (perſtat in metaphora ſumpta à nautis ab ea vbi dixit, pelagoq. volās da vela patenti. Nā q̄ egregie laborāt, dicuntur nauare, quaſi nauibus quibus cōmode,& abunde multa ad portū peruehuntur id agāt, nō minoribus vehiculis, lege ergo orā primi litoris mecum. i. ſtatim à principio ingredere mecum hoc patens pelagus in tam vaſtā, atque amplā de arboribus creandis materiam quam nō penitus percurremus. ſed generatim capita dicemus, ita vt in primo litore ſemper verſari videamur) Lege inquam orā in manibus. i. in ſinu,& cōplexu terræ, hoc eſt nō profundā naturalium rerū ſcrutationē, ſed facilem,& apertā trademus. vñ ego nō tenebo. i. immorabor,& ſuſpenſum faciā te, hic. i. in hac materia carmine ficto. i. figmentis poeticis ornato, atque nō tenebo te hic per ambages. i. verborū circuitus & inuolucra, hoc eſt per dubias ſnias.& per longa exorſa. i. exordia, & per longas inſinuationes, quibus in cauſa honeſta vti non docet. [Sponte ſua &c.] Incipit ergo narrare,& primo de ſponte. i. ſine ſemine, ac radice naſcentibus dicens eas robora læta. i. pulchra,& procera habere, cuius rei cauſam interrogatus Aeſopus. At qui videlicet herbæ, & arbores natiuæ pulchriores ſint, ſatius reſpondit has à matre, illas ab aliena educari. vnde Maro hic dicit quippe ſolo natura ſubeſt. Ineſt enim, inquit, ſua cuique vis atque naturalis potentia, quam amittunt quæ illinc transferuntur alio. Veruntamen ſi transferuntur mitiores fiunt & fructus ſi quos ferunt mitiores edent quaſi domita luxuriantis naturæ ferocitate. Simile quoque iudicium cenſet de ijs, quæ ex radicibus pullulāt vt ex ordine textus patebit, qui talis eſt. Ea ſupple quæ tollunt, ideſt erigunt ſe ſua ſponte. i. ſpontanea natura nullo cogente, nec ſerente, nec plantante ſine ſemine,& radice in auras,

ras luminis.i.in acta,hoc eſt in ſublime, ſurgunt quidem infœcunda.i.ſterilia.aut fœcunditatē impedientia . aut immittens, inutiles fructus quantum ad eſum ferè afferentia,ſed ſurgunt lęta.i.in bona habitudine,hoc eſt pulchra,& nitida ſicut ſunt ferè animalia læte viuentia.& omnia ſui aſpectu lætitiā nobis afferentia,& fortia.i.robuſta,hoc eſt ſunt ſterilia quidem.ſed fortia & pulchra,& ita materiā vtilem pſtent nō fructum.ideo aūt læta,& fortia ſurgunt,quippe.i.quia certe natura.i.naturalis vis producendi ſubeſt.i.occulte ineſt ſolo.i.terræ natiuæ, tn̄ ſi quis inferat.i.per inſitionem in alium trūcum trāsferat,aut mādet.i. cōmittat ea ſcrobibus.i.foſſis ſub actis.i.apertis, ipſa mutata. i. qū mutata fuerint,& exuerint animū ſiluestrē,aut ipſa exuerint animum.i.naturā ſiluestrem,iā mutata. ſ. ad mitiorem naturā , & ipſa ſequentur haud tarda.i.non cuncta.nec immorantia aut repugnantia,frequenti cultu.i.per frequentem cultum in quaſcunque artes voces.i.vocaueris ea.Necnon.i.ēt ſup.arbor.ſterilis.i.infœcunda,quæ exit.i.pullulat ab imis ſtirpibus.i. radicib. faciet hoc.i.exuet ſiluestrem animum,& ſequetur in quaſcunq; voces artes,frequenti cultu,& id quidem.ſi ſit digeſta i.domita, & mutificata per agros vacuos.i.apricos , & ſoli expoſitos vt à Sole coquatur.Nā frondes aliæ,& rami matris opacant. ſ. vmbris,nunc.ſ.in ſiluis ſtantem,& adimunt.i.impediunt ipſi creſcēti fœtus.i.fructus & vrunt.i.opprimunt & macerāt ferentē.i.ferre parantem & flores emittentem. Nā arbores q̄ ſuſtulit.i. ſurſum tulit i.erexit & extulit ſe ex ſeminibus iactis vt quercus venit.i.creſcit tarda, factura vmbrā nepotibus ſeris. i. diu poſt eā venientibus,hoc eſt diu eſt,antequam largos fructus habeat & diutius antequam alias arbores,aut ex fructu,aut ex radice ſua creet,quibus vmbram faciat. Et poma degenerant. i. generoſitatem,ſeu nobilitatem virtutemq. ſuam amittunt oblita priores ſuccos.i.p inumbrationē,aut diuturnū in vno loco ſitū , & p longā propagationē fiunt poma minora , & deteriora quam in prima plantatione,aut inſitione fuerant. Et vua.ſ. neglecta,& ſiluestris fert auibus prædā,videlicet turpes racemos, quos homines colligere refugiunt. Scilicet.i.ſcire licet , cur id fiat, quia labor eſt impendēdus omnibus.ſ. arboribus,vnde fructū bonū expectas,& omnes. ſ. arbores cogendę ſup. ſunt in ſulcum.i. lineam,& ordinem interuallo ſignato per vomerem , & domandæ ſunt multa mercede.i.fœnore,& lucro quod domāti eas obuenerit.Sed oleæ.i.arbores oliuę reſpōdent melius. ſ. votis noſtris truncis,id melius naſcuntur è truncis,& vites reſpondent. melius.ſ.deſiderio noſtro,propagine.i.per propaginem. i. palmitē propagantem.(Sanè propago, pro progenie primam corripit, quam pro vite producit)Myrtus Paphiæ.i.Veneri paphiæ.i.cypriæ dedicatæ,aut quæ iuxta Paphium plurimæ naſcuntur, naſcuntur de ſolido robore.i.nō de ramali,aut ſurculo,aut coryli eduræ.i.non ſatis duræ,aut & duræ.ſ.in fructu,ſed plures eduræ legunt.i.extra duritiem poſitæ , hoc eſt fragiles naſcuntur plantis,& fraxinus arbor illa ingens.i. valde magna naſcitur.ſ. plātis , & arbos vmbroſa Herculeæ coronæ. i. populus è cuius frondibus Hercules ſibi coronam conſeruit, & glandes , patris Chaonij.i.Epirotici,videlicet Iouis,hoc eſt in glandes naſcūtur ēt plantis,& palma ardua naſcitur ēt plantis, & abies.i. arbor, vnde ferè naues texuntur potiſſimum ex ea quæ in montibus naſcitur(nā eſt plauſtris ēt mollior)viſura caſus marinos.i.pericula,& naufragia in mari,naſcitur plantis.poſſet fortaſſis conſtrui vt ſit coryli duræ in fructu,videlicet naſcuntur è plantis,& ita de alijs repeteretur.e,propoſitio,ſed dura eſſet poſt poſitio plantis e,vbi poſſet dicere è plantis,ſtante verſu. Quo circa conſultius Mancinellum ſequeris.

VARIA LECTIO.

IN quaſcunque voces artes] In codicibus aliquot antiquis legere eſt,In quaſcunque voles artis.In quibuſdam, Velis , ſed enim, Voces magis omnino placet eruditis.

Inſeritur vero ex fœtu nucis arbutus horrida:
Et ſteriles platani malos geſſere valentes,
Caſtanæ fagos;ornusque incanuit albo
Flore piri:glandemque ſues fregere ſub vlmis.
Nec modus inſerere,atq; oculus ĩponere, ſimplex.
Nam qua ſe medio trudunt de cortice gemmę,
Et tenues rumpunt tunicas;anguſtus in ipſo
Fit nido ſinus.huc aliena ex arbore germen
Includunt,vdoque docent inoleſcere libro.
Aut rurſum enodes trunci re ſecantur,& alte
Finditur in ſolidum cuneis via:deinde feraces
Plantę immittuntur.nec longum tempus:& ingēs
Exijt ad cœlum ramis felicibus arbos:
Miraturque nouas frondes,& non ſua poma.

SERV. FOctu nucis arbutus horrida] Verſus dactylicus. nā male quidā horrēs legunt. Horrida aūt . hiſpida. Et iā trāſit ad inſitionē , q̄ duplex eſt. Nā aut inſitio dicitur cū infixo trunco ſurculus fęcundæ arboris ſterili inſeritur,aut oculorū impoſitio, cū inciſo cortice libro alienæ arboris germen inſerimus. [Et ſteriles platani malos geſſere valentes, Caſtaneæ fagos;ornusq. ĩcanuit albo. [Flore piri] Dicit quid inquā arborem debeamus inſerere.In arbuto nucē,in platano malū, in fago caſtaneā, in orno pirū. Sed caſtaneæ fagos,eget expoſitione, non.n. in caſtanea fertili infęcunda fagus inſeritur. Vnde aut hypallage eſt , vt, Caſtaneæ fagos,ſit pro fagi caſtaneas geſſere,aut eſt mutanda diſtinctio , vt ſit.Et ſteriles platani malos geſſere valentes Caſtaneæ . Hoc eſt infęcundæ arbores platani fortes ramos Caſtaneæ portauerūt . [Fagos:ornusq.incanuit albo Flore piri:] Secundum quam diſtinctionem fagos,licet breuis ſit gos, finalitatis tamen ratione producitur. Fagos enim,incipit eſſe nominatiuus caſus græcus ſingularis,nō pluralis,noſter accuſatiuus. Alij neutrum probāt, & ita accipiunt. Caſtaneæ flore fagos , incanuit , Piri flore ornus incanuit,vt ſimiliter fagos nominatiuus ſit græcus . [Nec modus inſerere, atque oculos imponere , ſimplex] aut non eſt ſimplex aut fortuita ratio,ſed ea quæ ingenti labore colligitur aut hoc dicit . Nō eſt idem inſerere , quod & oculos imponere; quarum rerum diſcretionem hoc loco commemorat, ſicut nos diximus ſupra.[Trudunt] Propellunt.eijciūt. [Tenues tunicas] .i. arborum interiores libros . [Huc Includunt] Quia ait ex aliena arbore , & eſt mutatio , ideo non ait hic includunt , ſed Huc. Sic Cicero , Includuntur in carcerem condemnati . vtique qui illuc fuerant aliunde deducti . [Inoleſcere] Concreſcere, συμφύειν. (Mirata eſtque nouas frōdes,& non ſua poma Ingens fatanlia . Et ſane mirata eſtque legendum eſt , vt ſtet verſus.

ASC. INSERITVR vero ex fętu &c] Poſtq̄ elocutus ē d̄ naturali arborū procreatione, nūc loquitur de artificiali, quā tn̄ natura & inuenit & pficit videlicet de inſitione, q̄ tribus modis fit ſemine inſitis ,& inoculatione. Semine quoties arbori puluerulētę , aut putri incidit , aut inſeritur ſemē qđ germinat.germinisq. radices principali trunco cōglutinātur ita vt ab eisdē radicib. poſt ea nutriātur. De inſitu aūt , & inoculatione Ser.dixerit, qa vero n̄ vr̄ Seruio approbabile arbor eſt ſterilem fœcūdæ inſeri, vt fagum caſtaneæ nec hypellagæ locus ſat aptus eſt in medioeri ſtyllo & refe ria,malit dictionē fagos eſſe nominatiui caſus ſingularis numeri vt ſit ordo . Steriles platani geſſere malos.i.ramos caſtaneæ valentes,id eſt tam validos vt mali , id eſt arbores nauium eſſe poſſint,& fagos,id eſt arbor illa glandifera,& ornus incanuit , id eſt albicauit albo flore piri.verum Mancinellus ſentit caſtaneę ſiluestri,& parum fertili inſitas eſſe fagos vt glandem feræ quæ ſuibus vtilior ſit,quo modo ordo erit. Vero pro ſed arbutus,id eſt arbor illa,horrida,id eſt hiſpida,inſeritur,id eſt recipie inſitionem ex fętu,id eſt ſurculo aut fructu nucis.i.nux,aut ſurculus eius poteſt per inſitionem arbuto conglutinari , & platani arbores illæ à latitudine foliorum, dictæ geſſere malos.i. arbores pomiferas valentes.i.vtiles & fertiles(niſi manis Seruium prius expoſitū imitari) & caſtaneæ.ſ.ſiluestres geſſere fagos, id eſt arbores glandiferas in vſum porcorum , aut ad materiā habendam(materies enim fagorum cęlatoribus magno vſui eſt , vnde in Bucolicis. Pocula ponam fagina, cælatum diuini opus Alcimedontis.Præterea poſſet loqui de inſitione naturali, ſi videlicet aut auis glandem fagi in caſtaneæ ſpecum detulerit,aut ipſa deciderit,vt poeta naturam rerum exprimat , & non ſolum quod agricolis conducat) & ornus arbor illa ſterilis incanuit.i. albicauit albo flore piri , & ſues fregere glandem ſub vlmis) ergo in glandium vſum facta eſt inſitio, vnde non mirum ſi fagū

caſta-

caſtaneæ inſitā dicit pręſertim illic vbi nimia caſtanearum copia)nec modus inſerere,id eſt inſerendi, & inſitionem faciendi eſt ſimplex.i.vniformis,& vnus,& modus imponere.i.imponendi oculos.i.modus inoculandi non eſt ſimplex. Nam qua ſup. parte gemmæ.i.groſſi noduli,ſeu germina,è quibus frondes, & fructus exeunt,trudunt ſe de cortice medio, & rumpunt tenues tunicas.i.librum, ſeu corticē interiorem ea ſup. parte fit anguſtus ſinus.i.oculus,& receptaculum in ipſo nodo, & ipſi inſitores,includunt huc.i.in hūc ſinum,ſeu oculum,germen.i.ſurculum,aut virgulam,quæ quia inſeritur inſita dicitur, & docēt.ſ. germen inſitum,inoleſcere.i.concreſcere,& conſolidari,libro.i. interiore cortice, vdo.i. humorem,& ſuccum intrinſecus habēte,& ita vegeto,ac veſco.Aut trunci enodes.i.nullum modum habentes,reſecantur.i.finduntur,ruſum.i.iterum & via.i.rima, & apertura finditur.i.findendo fit alte,i.profunde in ſolidum.i. in robur,& lignum ipſum nedum in corticem, ac librum ſinditur dico cuneis,qui oſſei præcipiuntur eſſe,deinde.i. poſt aperturam,plantæ feraces immittuntur.i.inſeruntur nec longum tēpus ſup.intercidit,aut elapſum eſt,& ingens arbor exijt ad cœlum.i.exorta eſt,felicibus.i.fœcundis,& fertilibus ramis, & eſt mirata.ſ.arbor prior nouas frondes.ſ.arboris inſitę,& poma nō ſua.i.ſuæ naturæ conformia.

Præterea genus haud vnum nec fortibusq́. vlmis,
Nec ſalici,lotoq́ue,nec Idæis cypariſſis:
Nec pingues vnam in faciem naſcuntur oliuæ
Orchites,& radij,& amara pauſia bacca
Pomaq́ue,& Alcinoi ſiluæ;nec ſurculus idem
Cruſtumijs,Syrijsq́ue piris, & grauibusq́. volemis.

SERV. Præterea genus haud vnū] Docet nunc ēt in ſingulis arborū ſpeciebus eſſe aliquā varietatem. [Lotoq́.] Lotos nympha q̄dam fuit,quā cum amatam Priapus perſequeretur, illa deorū miſeratione in arborem conuerſa eſt,quę vulgo ſaba ſyriaca dr̄.[Vnā in faciem]In eandem ſimilitudinem.[Orchites]A græca etymologia, ſed obſcœna.id eſt à teſticulis qui ὄρχεις dicuntur. [Radij] Oliuæ ita à longinquitate nominatæ.[Amara pauſia bacca]Oliua à pauiendo dicta,id eſt tundendo.aliter.n.ex ſe oleum nō facit.Amara aūt bacca viridi, vt alibi: Floribus atque apios crines ornatus amaro.i.viridi,nam de pauſia viride oleum fit,vnde contra dulce dr̄ non viride.[Pomaque]Subaudi a ſuperioribus, Non vnam naſcuntur in faciem. [Alcinoi ſiluæ]Id eſt pomiferæ arbores.nā Alcinous rex Phæacum fuit diligēs cultor hortorum,vnde per eius ſiluas, arbores pomiferas intelligimus: de quo Homerus ait, quod haberet, Καὶ ὄγχνη ἐπ' ὄγχνῃ γηράσκει μῆλον δ' ἐπὶ μήλῳ αὐτὰρ ἐπὶ σταφυλῇ σταφυλὴ σῦκον ἐπὶ σύκῳ.[Cruſtumijs]Cruſtumia pira ſunt ex parte rubentia ab oppido Cruſtumio noīata. [Syrijsq. piris,grauibusq́ue volemis] .i.magnis. Nam, & volema ab eo φ volam impleant dicta ſunt. Vnde & inuolare dicimus.

ASC. PRAETEREA] Poſtq̄ prænotauit varios inſerendi modos, monet varietatem eſſe in ſingulis arborum ſpeciebus dū inſerantur,quæ qualis ſit nō exequitur,ſed ne imminutius culpetur p̄munit ſeſe dicens. Non ego cuncta meis amplecti verſibus opto, & quare agite ò proprios generatim diſcite cultus. Agricolæ &c.Nominat ergo arbores quæ varie inſeri volunt, quas quia commentarij ſatis deſcribunt,Ordinem tantum cōpegero qui talis eſt,præterea.i.præter hoc qđ fit diuerſus inſerēdi modus genus.ſ.inſerendarū arborum eſt haud.i.non vnū,ſed ſupple diuerſum,nec vlmis fortibus.i.diu durātibus è quibus rotæ fieri ſolent.id eſt nec ſalici,nec loto, nec cypariſſis idæis.i.in Ida plurimum naſcētibus.ſ.vnum genus eſt,nec oliuæ pingues naſcuntur in vnam faciem,id eſt ſpeciem aut formam.ſ. orchites.i. baccæ oliuæ pingues multum olei habentes, & à teſticulis quorum formam habent denominatæ, & radij.i.oliuæ oblongę, & pauſia.i. oliua carnoſa [quam Plin.poſitam vocat,ſed au, in o,paſſim mutatur) amara bacca.i.habēs amarā baccam.& poma ſup.nō naſcūtur in vnā faciem,& ſiluę Alcynoi.i. quales coluit Alcynous Phœacum rex, hoc eſt arbores pomiferæ,non naſuntur in vnam faciem,nec idem ſurculus.i.germen, aut virgultum eſt phyris cruſtumijs, id ab illo oppido in Latio denominatis,& ſyrijs a patria ſic vocatis,aut q̱a ſubnigra ſunt. & volemis.ſ.pyris,grauib.i.ponderoſis & volā.i.interiorē partē manus iplētibus,vn̄ dicta putātur, hoc eſt nō ſatis ē ſcire diuerſos inſerēdi modos,ſed oportet noſſe,q̄ arbores in vlmū,q̄ in ſalicem.quæ in loton, & quæ in cypariſſum inſeri velint. Neque id quidem ſatis nā dato φ vlmo noris oliuā recte inſeri,non cōtinuo.quā libet ſpeciem oliuæ inſeres,ſed notis prius,an orchites,an radios,an poſitas habere velis, & cui arbori conueniat. Item ſi pyrum habere velis nō ſatis eſt inſitionē facere, ſed pro volemis habendis opus erit ſurcolo volemi,& ita de reliquis.

VARIA LECT. NASCVNTVR oliuæ Orchites,& radij, & amara pauſia bacca]Quamuis Seruius.Orchites,agnoſcit. In Mediceo tamen,Longobardico,& alijs antiquis libris manuſcriptis, quos ego vſque in hunc tempus viderim,Orchades habetur.

COEL. RHOD. SED vt iſta certiore metiamur modulo,ſciēdum amplius, non vnam priſcis fuiſſe oliuitatem.ſi quidem prima fuit, Columella tradente, in qua acerbum exprimetur oleum ex necdum matureſcētibus bacchis,æſtiua dicebatur hæc.Sequens habebat Nouembris finem,inde oleum erat virens,ex viridibus manans oliuis. Tertia Decembri fiebat menſe, huius erat maturum oleum,Vltima fuit menſis Ianuarij album oleum appellat Dioſcorides,vt à viridi ſeparetur, cuius cōfectionem pluribus idem exequitur.Seruius in 2.Georg.illud enarrans. Et amara pauſia bacca.Amara,inquit,id eſt viridi,nam de pauſia viridi oleum fit vnde contra dicitur dulce,quod virens non eſt.

Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Leſbos.
Sunt Thaſiæ vites;ſunt & Mareotides albæ;
Pinguibus hæ terris habiles,leuioribus illę:
Et paſſo Pſythia vtilior,tenuisq́ue lageos,
Tentatura pedes olim,vincturaq́ue linguam;
Purpureæ,preciæq́ue;& quo te carmine dicam
Rhetica?nec cellis ideo contende Falernis
Sunt etiam Amineę vites,firmiſſima vina;
Tmolus,& aſſurgit quibus,& rex ipſe Phanęus:
Argitisq́ue minor;cui non certauerit vlla,
Aut tātum fluere,aut totidem durare per annos,
Non ego te menſis,& Dijs accepta ſecundis,
Trāſierim Rhodia,& tumidis Bumaſthe racemis,
Sed neque q̄ multę ſpecies,nec nomina quæ ſint,
Eſt numerus:neque.n.numero ꝯprehēdere refert,
Quem qui ſcire velit:Lybyci velit ęquoris idem
Diſcere quàm multę zephyro turbantur arenę:
Aut,vbi nauigijs violentior incidit eurus,
Noſſe quot Ionij veniant ad littora fluctus,

SERV. Non eadē arboribus pendet vindemia noſtris] .i. vites quoq; diuerſę ſunt.Noſtris aūt Italis. Et bene pēdet dixit.Nulla.n. vitis in Italia eſt q̄ non pēdeat. [Quā Methymnęo carpit de palmite Leſbos] Leſbos inſula eſt, cuius ciuitas Methymna hn̄s p̄cioſiſſimū vinū.[Thaſiæ vites] A Thaſo iſula noiatæ.[Mareotides albę]Aegyptię,Mareotis.n.pars ē Aegypti,& dicēdo Albę oſtendit ēt eſſe purpureas, vel alterius coloris. [Pinguibus hæ terris habiles,leuioribus illę[Pinguib. Thaſię, leuioribus Mareotides.Nā ordinē poſitū ſequimur, cū aperte aliq̱d nō cōmemoratur.[Paſſo Pſythia vtilior] Bn̄ vtilior,vt oſtendat ēt de alia vua poſſe paſſum fieri,ſed melius de Pſythia,paſſum aūt dr̄ à patiendo. Nā decoquitur muſtū, & īde fit paſſum hic Defrutum dictum eſt,qđ defraudatur, & quaſi fraudē patitur. [Tenuisq. lageos] Lageos eſt q̄ latine leporaria dr̄, Tenuis aūt,penetrabilis, q̄ cito deſcendit ad oēs venas.]Tētatura pedes]Terētius,Neq; pes,neq; mēs ſuū ſatis offm̄ facit. Olim autē aduerbiū ē cuiuslibet t̄pis. [Purpureæ] Purpurei coloris.[Precięq.]Hæ cito matureſcunt. vn̄ & preciæ dictæ ſunt,quaſi p̄coquæ, φ ante alias coquātur.[Quo te carmine dicā Rhetica?) Hanc vuam Cato præcipue laudat in libris,quos ſcripſit ad filiū.contra Catullus eā vituperat, & dicit nulli aptā eſſe,miraturq́.cur eā laudauerit Cato.Sciēs ergo verūque

que Vergilius medium tenuit, dicens, Quo te carmine dicam Rhetica? [Nec cellis ideo contende Falernis] Licet ſis à Catone laudata, tñ vino te Campano præferre non debes. Cellis aũt Apothecis dicit, nã cellas vinarias dicimus. Et Falernus mõs eſt Campaniæ in quo optima vina naſcuntur. [Sunt & Amineæ vites firmiſſima vina;] Amineum vinum dictum eſt, quaſi ſine minio, i. rubore, nam album eſt. Sane, Amineum dici verſus ꝓbat, qui ſtare non poteſt, ſi Aminæum, dixerimus. [Tmolus, & aſſurgit quibus, & rex ipſe Phanæus] Aſſurgit, Duplex eſt hoc loco expoſitio. nã alij volũt ſine vitio in ſubauditione eſſe poſita, q aperte dicere non poſſumus, vt ſit, quibus vinis aſſurgit, i. cedit Tmolus, & Phanæus. Quod ſi aperte dicatur, eſt vtrunque vitio ſum, tñ vinis de græco traxit, nam οἶνοι dicunt. Pleraque aũt ſubaudiri quæ aperte nõ poſſumus dicere, & ipſe alibi docet dicens, de alecto, Nec dextræ errãti deus affuit. Et Saluſt. qui ait, Quis à Sertorio triplices inſidiæ, ꝑ idoneos ſaltus poſitæ erãt. Prima aũt & ſubaudiendum reliquit inſidiæ, quod penitus dicere non poſſumus. Alij ad ſuperiora referunt, vt Quibus, non ad vina referamus, ſed ad vites, vt ſit quibus vitibus cedit Tmolus, & Phanæus montes vitibus conſiti. Et eſt figura, qualis illa in Aeneide. Me puer Aſcanius capitiſque iniuria cari: Quem regno Heſperiæ fraudo ſ. Aſcaniũ, non quem caput. Tmolus mõs eſt Ciliciæ. Phanæus mons eſt in promõtorio Chij: dictus à Phaneo rege. Vt aũt aſſurgit, cedit, ſic tractum eſt à ſedentibus, qui in honorem alicuius aſſurgere cõſueuerũt. [Rex ipſe Phaneus] De Lucilio hoc tractum eſt qui ait, χῶος τε ἄναξ — i. οἶνος. [Argitiſq; minor;] Quantum ad ſolam pertinet ſpeciem. [Menſis, & dijs accepta ſecundis] Grata ſacrificijs & menſis ſecundis, pomorum. ſ. [Bumaſthe] Vua in mamınæ bouis ſimilitudinem. [Sed neque quã multæ ſpecies, nec nomina quæ ſint, Eſt numerus:] Scit apud diuerſos lecta eſſe innumerabilia vitiũ genera, quibus oſtenſus ait. Colligere tanta vitium genera, nec vtile eſt, nec poſſibile. Qui enim conatur vniuerſa cognoſcere, debet etiam impoſſibil à ſcire, vt eſt arenarum vel fluctuũ numerus.

ASC. NON eadem arboribus &c.] Non viribus quoque varietatem eſſe oſtendit, earumq; varias ſpecies enumerat, dicens. Non eadem, i. illa ipſa vindemia, i. non eadem vitis vindemanda pendet noſtris, i. Italicis (loquitur enim Italicis) arboribus quibus. ſ. maritantur vites, non eadem dico, quã Lesbos, i. vindemiator Lesbius capit, i. carptim aufert de palmite methymneo, i. iuxta Methymnam Lesbi ciuitatem creſcente, vites Thaſiæ, a Thaſo inſula maris Aegei olim & vel etiã dicta denominatæ ſunt ſup. ſed non eædem cũ ijs quæ pendent in noſtris arboribus. Et ſunt Mareotides. ſ. vuæ aut vites Aegyptiacæ, albæ. ſ. i. colore, & hæ. ſ. Thaſiæ vites ſunt habiles, i. coaptabiles terris pinguibus: quia in illis plantari voluit, & illæ. ſ. Mareotides ſunt habiles terris leuioribus, i. puluerulentis, & Pſythia. ſ. vua vtilior paſſo. ſ. faciendo quod quõ fiat ex Beroal. in Seruium ſtatim diſces) ſupp. eſt, & lageos. ſ. vua tenuis, i. ſubtilis tẽtatura, i. titubare, & vacillare factura olim pedes. ſ. poti, & vinctura, i. connexura & impeditura linguam. ſ. eius qui eius vinum ſubtile & penetratiuum immodice biberit: & ſup. ſunt purpureæ. ſ. vuæ, & preciæ, & pcoces id eſt ꝓter ceteras coctæ, & mites ac maturæ & ô Rhætica quo carmine, ſcilicet an laudatiuo cum Catone, an vituperatiuo cũ Catullo, dicam, id eſt deſcribam te? q. d. id dubito, nec cõtendo, ideo quia. ſ. laudaris à Catone, cellis. ſ. vinarijs, falernis, i. quibus ſunt vina falerna, à falerno monte Campaniæ Italicæ, vbi naſcũtur denominata. Et ſunt vites amineæ à regione potius quam à colore ſic dictæ, appoſitorie, firmiſſima vina, quibus. ſ. vitibus (nam, vinis non vtimur) Tmolus mons ille Lydiæ. Sed Neſtor Tmolus legit hoc loco præter aliorum morem, dicitque, errorem Seruianum ſecutus, Ciliciæ montem eſſe. Et præterea controuerſia de ſignificatione huius verbi aſſurgit, Nam Mancinus interpretatur, vt ſit iactet ſe, vel eleuatur, & creſcit. Altior enim, inquit, mons ipſe vĩ vitibus adultis. Ser. aũt exponit aſſurgit, i. cedit, & reuerentiam facit, in cuius ſniam libenter eo, non tam ꝙ ita legi apud Iuuen. Si iuuenis vetulo non aſſurrexerit, &c. quam ꝙ vberior ſit ſententia, & maior ornatus. Nam laudem aminearum vitium dicit ꝙ Tmolus, & Phanæus, aſſurgunt, i. tã quam melioribus reuerentiam præbent. Quin ſi à loco dñr amineæ, nõ accumulantur eis Tmolus, & Phanæus. Ornatus aũt mirus eſt in vocabulo rex. Magnæ. n. dignitatis ſunt, quibus rex aſſurgit, i. reuerentiam præbet. nõ quibus altior ſit itaque haud dubie poetæ mens eſt vites amineas præſtantiores eſſe ijs, quæ in Tmolo, & Phanæo creſcũt. Ordo igitur eſt. Quibus. ſ. vitibus Tmolus mons ille Lydiæ aſſurgit, i. aſſurgendo reuerentiam facit tanq̃ melioribus, & quibus ipſe Phanæus, portus. ſ. Chiæ inſulæ à rege denominatus. in Chio autẽ ſunt optima vina, optima aũt quæque ſolent in portum deferri, vt vendantur, per portũ ergo omnia vina illius inſulæ intelligit. Et eſt argitis. ſ. vua candida minor. ſ. in molle, & extenſione, ſed quia acinos modicos habet, & pelliculã tenuem, ſuccum vero ſubtilem dicit, cui, i. cum qua vlla. ſ. alia vua non certauerit, i. contenderit, aut ſ. ue re tantum, i. in fluxu tanto, hoc eſt in reddendo tanto vino, aut durare, i. in durando per totidem annos, reddit, ergo pluimũ vini, quod diutiſſime conſeruari poteſt. Et ô Rhodia. ſ. vua aut viris a Rhodo inſula Liciæ dicta, accepta, i. grata dijs. ſ. in ſacrificiis, & ſecundis menſis, qñ. ſ. bellaria, & dulciora, vina exponebantur, ego non tranſuerſim, i. ſilentio pretieriim, hoc eſt præter miſiſſe velim te & ô bumaſthe vua dicta & bouis mamina tumidis, i. amplis, & inflatis racemis, ego non tranſieri m re. i. ſine tui mentione. Quia vero harum mentionem facit ne culpetur aliarum non meminiſſe dicit, Sed neque refert, i. intereſt ad rem facir ſcire q̃ multæ ſint ſpecies. ſ. vitium, nec quæ ſunt nomina. ſ. earum. eſt numerus. ſ. vitium, neque refert comprehendere ſup. eas numero quem. ſ. numerum, qui velit ſcire, idem velit diſcere, i. tantundem profecerit ac ſi velit diſcere quàm multæ arenæ litoris Libyci turbentur zephyro, i. vento illo ab occidente flante, aut idem velit noſſe, i. nouiſſe, & ſcire ſe cognoſcere quod Ionij fluctus, aut quod fluctus, i. procellæ Ionij. ſ. maris, veniant, i. appellantur ad litora, vbi, i. qñ Eurus ventus ille ab oriente flãs incidit, violentior, i. valde impetuoſus, & violentior ſolito incidit dico nauigijs, i. in nauigia. quoniam ſcire, vt difficillimum ita minime vtile foret, quocirca dehortatur à numero vitium comprehendendo.

ET quo te carmine dicam Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis] In libris aliquot antiquis legere eſt, Ne cellis adeo, vt etiam citatum eſt ab Aruſiano. Quod neſcio qu d elegãtius habere videtur, adeo pro tamen. Quamuis ideo Seruius agnoſcit. [Tmolus, & aſſurgit quibus, & rex ipſe Phanæus] In antiquis aliquot libris manuſcriptis legere eſt abſque. &, particula, Tmolus aſſurgit quibus. VARIA LECT.

SERV. NEc vero terræ ferre omnes oĩa pñt] Aut generale eſt, ſicut ait in primo, Et quid quæq; ferat regio, aut ad ſuperiora ꝑtinet, vt ſit ſenſus talis, Nõ ꝑdeſt noſſe cũcta vitiũ genera, nec oĩa ꝑcreanť ĩ oĩb. terris [Craſſis paludib.] Lutoſis naturaliter. [Littora myrtetis lætiſſima] Locum poſuit ꝓ ipſis arboribus, ſicut ſalictũ ꝓ ſalicibus. nam myrtetũ eſt locus, arbor vero ipſa myrtus vocatur. [Deniq; apertos Bacchus amat colles [Hinc ẽ ꝙ uites amãt mõtium laxiora. [Aſpice & extremis] Intuere & extremũ orbẽ cũ ſuis cultoribus domitũ. nam ſubaudiuimus cũ. Et ꝑ tranſitum maieſtatẽ Romani laudat ĩperij. [Eoaſq; domos Arabũ] Arabia, Pãchaia, Sabæorum gẽs eſt, apud q̃ thus naſcitur, Solis eſt turea u rga Sabæis. Itẽ, totaq; thuriferis Pãchaia pĩguis arenis. Plautus. Arabico ture. [Pictoſq; Gelonos] Stigmata hñtes, populi Scythiæ, ut, Pictiq; Agathyrſi. [Diuiſæ arboribus patriæ] Regiones, ut, Italia q̃ro patriã. [Sola India nigrũ Fert hebenũ] Atqui, & i Aegypto naſcitur, ſed Indiã, oẽm plagam Aethiopiæ accipimus. Sanè,

Nec vero terræ ferre omnes omnia poſſunt.
Fluminibus ſalices, craſſiſque paludibus alni,
Naſcuntur, ſteriles ſaxoſis montibus orni:
Littora myrtetis lætiſſima: denique apertos
Bacchus amat colles: Aquilonem, & frigora taxi.
Aſpice, & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoaſque domos Arabum, pictoſque Gelonos.
Diuiſæ arboribus patriæ: ſola India nigrum
Fert hebenum: ſolis eſt turea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam ſudantia ligno,
Balſamaque, & baccas ſemper frondentis acãthi?
Quid nemora Aethiopum molli canentia lana?
Velleraque vt folijs depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,

Extremi ſinus orbis? vbi aera vincere ſummum
Arboris haud vllæ iactu potuere ſagittæ.
Et gens illa quidem ſumptis non tarda pharetris.

Sanè. & hæc heben', & hoc hebenū dr. hic neutro vſus ē Lucanus vero ait Hebenus Mæreotica vaſtos, Nō operit poſtes. Hebenus aūt arbor ē, q̄ cæſa dureſcit i lapidē. [Balſamaq.] Quæ vacat. vt alibi, Diuiſq. & plia voce diremit. Sanè Balſamu. ē arbor ipſa: Opobalſamū, ſuccus collectus ex arbore: nā ὀπὸς dr ſuccus: τὸ ξύλον lignū ipſius arboris. Probatio aūt opobalſami, vt dicit Plinius, hæc eſt, Si contra ſolem feratur, & corruptum non ſit, manum ferentis exurit. [Semper frondentis acanthi?] Acāthus arbor eſt in Aegypto ſemper frondens, vt oliua, laurus. Acanthos dicta, quia ſpinis eſt plena. Abundat hæc & Circina iſula [Velleraq vt folijs depectant tenuia Seres?] Apud Indos, & Seres, ſunt quidā arboribus vermes, & bombices appellantur. qui in aranearum morem tenuiſſima fila deducunt. Vnde eſt ſericum, nam lanam arboreā non poſſumus accipere, quia vbique procreatur. [Oceano propior gerit India lucos] Hæc. n. habet arbores magnas, quæ eſt iuxta Oceanum. hinc eſt, Extremi ſinus orbis. [Depectant] Decerpūt, ſed alij depectāt legunt, quod ſi eſt: Seres poſuit p Sērs, ſicut trabes pro trabs. Sic Lucanus ſub iuga iam Seres, iā barbarus iſſet Araxes. [Nō tarda] .i. ſtrenuiſſima, nā Liptotes figura ē.

ASC. NEC vero terræ &c.] Docet cām quare non conducat nec facile ſit omnes vites noſſe, quia. ſ. non omnes vbiq; naſcuntur. Et ita qui vites Italiæ nō aliarum regionum adhuc ignoret, ne que eas noſſe profuerit. Et quo id probet vtitur quadā inductio ne aliorum terræ naſcentium. Reprehenditur aūt Ser. à Beroaldo in expoſitione illius. Velleraq. vt ſo. cuius verba recitabantur ibi vnctos ſalire per vtres, quia ſimul reprehenduntur. Ordo hic eſt. Nec vero .i. non ēt omnes terræ poſſunt ferre omnia quia ſalices naſcuntur in fluminibus, alni naſcuntur in craſſis paludibus, orni ſteriles naſcuntur in ſaxoſis montibus. Litora ſunt lætiſſima .i. acceptiſſima myrthetis .i. myrthis ipſis denique .i. vt ad inſtitutum redeam, bacchus .i. vitis amat colles apertos .i. apricos, & ſoli expoſitos. taxi arbores in corſica plurimæ naſcentes amant aquilonem, & frigora. aſpice orbem .i. globum terræ domitum .i. ſubactum, & cultum extremis cultoribus .i. vſque in extremum eius extenſis (quod in Auguſti gratiam dicit per quem tūc licebat etiam extremos cultores orbis aſpicere, vt. n. commentarijs inia. vt orbis dicatur domitus cum cultoribus, hoc eſt vt etiam cultores domiti dicantur: veruntamen poſſet ſenſus eſſe, quod orbis ſit domitus cultoribus, & tñ adhuc ſeruet naturam ſuam ita vt nec omnes terræ ferre omnia poſſint, quantumcūque domitæ, & ſubactæ ſint) & aſpice domos eoas, id eſt orientales. Arabum .i. quas Arabes ad mare rubrū potenti habitant, & aſpice Gelonos, populos illos Scythiæ pictos more. ſ. agathyrſorum (de quibus Mancin. & ſupp. videbis quia patriæ .i. terræ naturæ ſunt arboribus diuiſæ .i. diſtinctæ, id eſt quod ſua cuique arbori ſit patria. Nam ſola India fert hebenum, id eſt lignum illud nigrum (pro arbore autem viua dicitur Hebenus mareotica &c.) Virga turea .i. turifera eſt ſolis Sabæis populis illis in confinibus Arabiæ. Quid .i. ad quid referam, id eſt recenſeam, & narrem tibi. & .i. pariter balſama ſudantia ligno odorato, id eſt odorifero. & .i. ſimul Bacas .i. fructus ſilueſtres ſparſim naſcentes, acanthi, illius virgulti ſemper frondentis? Quid .i. ad quid dicam tibi nemora Aethiopum canentia .i. albicantia mollilana, quæ non multo à lino diſcedit, & quid dicam, vt id eſt qualiter Seres populi illi ad æſtiuum orientem protenti. depectant, id eſt decerpāt pectinibus folijs .i. de frondibus arborum tenuia vellera, ſcilicet lanæ vnde fiunt veſtes ſericeę tenuiſſimę bombicinis non diſſimiles. aut quid dicam, quos lucos .i. quas arbores India propior .i. valde vicina Oceano, ſcilicet mari, appoſitorie ſinus extremi orbis gerit, id eſt producit, vbi .i. in quo loco vllæ ſagittæ. haud .i. id eſt non potuere vincere. id eſt ſuperare, & excedere iactu .i. proiectu ex arcu, ſummum aera, ad quē. ſ. arbores pertingunt, & quidem .i. tamen certe, illa gens eſt non tarda imò apprime ſtrenua pharetris ſumptis, ſcilicet ad ſagittandum quia optimi ſunt ſagittarij, & tñ non ita altum iacere poſſunt telum, vt ſummitatem arborum in aerea extenſarum attingere poſſent. vnde notum eſt miram eſſe celſitudinem eorum. ſed quid inquit, dicam .i. prolixius deſcribam hæc? quaſi dicat. Id fruſtra fecero cū in noſtris regionibus nō naſcātur, & ita pſtat in eā reddēda, cur nō pſit cōprehendere vites numero.

Media fert triſtes ſuccos, tardumque ſaporem
Felicis mali: quo non præſentius vllum,
Pocula ſi quando ſæue infecere nouercæ,
Miſcueruntque herbas, & non innoxia verba,
Auxilium venit, ac membris agit atra venena,
Ipſa ingens arbos, faciemque ſimillima lauro:
Et, ſi non alium late iactaret odorem,
Laurus erat: folia haud vllis labentia ventis:
Flos apprima tenax: animas, & olentia Medi
Ora fouent illo, & ſenibus medicantur anhelis.

SERV. MEdia fert triſtes. ſuccos] Di, ſine ſibylo pferēda ē, græcū. n. nomē eſt, & Media puincia ē. [Triſtes ſuccos] Amaros, vt. Triſtiſq. lupinis. [Tardūque ſaporem Felicis mali] Apud Medias naſcitur qdā arbos ferēs mala, q̄ medica vocatur, q̄ p Periphraſim oſtēdit, eius ſupprimēs nomē. Hāc pleriq; citrū volūt, qđ negat Apuleius in libris quos de arboribus ſcripſit, & docet lōge aliud genus arboris eſſe. [Tardū aūt ſaporem] Dicit, vix intelligibilē qđ illi ad carnē mediā citri referūt. Nā prima. & interior facile ſuum oſtēdit ſaporē. [Felicis mali] ſm eos q dicūt citrū fœcundū, nō hæc arbor .i. citri, omni penè tpe plena eſt pomis, q̄ in ea partim matura, partim acerba, partim adhuc in flore ſunt poſita. Aut certe Felicis ſalubris. Nulla. n. efficacior res eſt ad venena pellenda. [Sæuæ nouercæ] Aut hæ q̄ ſæuæ ſunt, aut epitheton eſt omnium nouercarum. [Non innoxia verba,] Liptotes .i. nocentiſſima. Et eſt argumentum quaſi parum putēt venena miſcere, niſi ēt magicos cātus addiderint. [Membris agit atra venena] Radices, nuces, lupini, citrū, apium profunt contra futurum; non contra iam acceptum venenum. Vnde & antiquitus ante vllas alias epulas, hæc ſolebant menſis apponi, apparet ergo non eum de citro loqui in præſenti, cū dicit, Membris agit atra venena. Iam data. [Faciemque ſimillima lauro] Figura Ciceronis, q ait in Cæſarianis, Sed ſimillimū deo iudicio. Sanè etiam hæc probat citrum non eſſe. nam citri arbor. & multum non poteſt creſcere, & multo habet folia maiora quam laurus. [Alium late iactaret odorem] Et infinitum emittit ſuum odorem, & longe alium quam laurus. [Flos apprima tenax] Apprima .i. maxime. Et eſt nomen pro aduerbio. ſicut, Et pede terrā Crebra ferit, pro crebro [Anhelis] δύσπνοιαν id eſt pulmonis vitioſum anhelitum, quod exprimit ſubdēs. Senibus medicantur anhelis. [Olentia Ora] Putētia, id eſt δυσωδίαν oris: Notandū ſanè huic vni tantum arbori incubuiſſe Virgilium, & expreſſiſſe vbi ſit, qualis ſit, cuius poteſtatis ſit, ſicut i quarto de herba amello. quod qui de arboribus, aut herbis ſcripſerunt, in omnibus exequuntur.

ASC. MEDIA fert] Deſcribitur prolixius vnius mali virtutem, quod alij citrum, alij patrio nomine medicum malum appellandum putant, alij roſam laureū, de qua re Manc. videbis citationes. Seruius. ſummo pēre contendit non eſſe citrum, contra Macrobius ſentit at qui cum Plinio medicū malum appellabit errare non poterit, naſcitur .i. in Media. Eius autē deſcribendi vr hæc rō. vt ſignificet multas eſſe arborum ſpecies, variaſq. naturas, quas Italia non fert. Ideoq. fruſtra deſcribi, q. d. quid proſit noſſe, quia Media fert triſtes ſuccos, &c. Ordo eſt, Media ſcilicet regio à Medo Medæ filio denominata. fert ſuccos triſtes .i. amaros, & ſaporē tardum .i. immorātem, & hebetantem guſtum mali .i. pomi felicis .i. ſalubris, quo. ſ. malo, vllum auxilium non venit præſentius .i. ſalubrius, & citius, aut melius adiuuans. ſæpe nouercæ infecere qñ .i. aliqñ pocula. ſ. priuignorum hoc eſt liberorum, & ſi miſcuerunt herbas. ſ. non innoxias, hoc eſt toxica, & verba nō innoxia. imò maxime noxia, & faſcinatoria, ac pro, & ſupple quo vllum aliud auxilium, nō agit .i. expellit membris, id eſt à corporibus ſumentium non agit dico præſentius .i. citius, & melius quàm. ſ. dictum pomum venena. [Dixi poetam interdum rem depingere, ac ſillabæ mutatione ſententiam inuenire, vt illic, Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes, & in 3. Aen. Obſtupui, ſteteruntq. comæ, & vox faucibus hæſit. in quibus ſillaba media præter naturam correpta vr, ſubitum motum ſignificare, ſicut, & hic penultima indictione miſcuerunt, quem cum longa ſit,

Adde tot egregias vrbes,operumq́ue laborem,
Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis,
Fluminaque antiquos ſubter labentia muros.
An mare,qđ ſupra,memorē,quodq́.alluit infra
An ne lacus tantos?te Lari maxime teq́ue
Fluctibus,& fremitu aſſurgens Benace marino?
An memorem portus,Lucrinoq́; addita clauſtra,
Atque indignatum magnis ſtridoribus æquor,
Iulia quà ponto longe ſonat vnda refuſo,
Tyrrenusq́ue fretis immittitur æſtus auernis?

tiātur.n.ītrinſecus ſe mouētibus pullis. [Nec miſeros fallūt aconita legētes]Mira arte vſus eſt, vt excuſaret rē qua negare nō potuit. Nam aconita naſcūtur in Italia: ſed nō ea obeſſe dicit, quia ſunt oib. nota. Hæc aūt herba dr̄ nata eē đ ſpumis Cerberi, quo. tpe cū Hercules ab inferis traxit. Quę quia ī ſaxis,& cotibus naſcit̄, aconitū dr̄. ἀπὸ τῆς ἀκόνης.i.à cote,& dicimus, τὸ ἀκόνιτον καὶ τὰ ἀκόνιτα [Neq.tanto Squāmeus]Sunt quidē ſerpētes in Italia,ſed nō tales quales in Aegypto aut in Africa.[In ſpiram] Aūt in collectionē volubilitatis,quod eſt à funibus tractū. [Adde tot egregias vrbes] Laudat Italiā à ciuitatibus, quas & plures habet,& maximas,& opportuniſſime collocatas: [Flumina que antiquos ſubter labentia muros] Quod laudat ēt Cic. in libris de rep.[An mare,quod ſupra].i. Adriaticum. [Quodq. alluit infra?].i.Tyrrhenum.[Te Lari maxime] Larius eſt lacus vicinus Alpibus,qui iuxta Catonē in originibus, per ſexaginta tēditur millia.Et Larius, Lari vocatiuus, facit, ſicut Iulius Iuli, Mercurius Mercuri.[Fluctibus,& fremitu aſſurgēs Benace Marino?]Benacus lacus eſt Italiæ,q magnitudine ſui tēpeſtates imitatur marinas.Aſſurgens aūt vocatiuus eſt caſus,vt ſit.Memorē & te ò Benace aſſurgens.i.tumeſcens fremitu marino. Aut certe Antiptoſis ſit,pro aſſurgentem[An memorem &c.] In Baiano ſinu Campanię contra Puteolanā ciuitatem lacus ſunt duo, Auernus,& Lucrinus,qui olim pp copiā piſcium vectigalia magna pręſtabant.Sed cū maris impetus plerunq; irrumpens exinde piſces excluderet,& redemptores grauia dāna paterētur ſupplicauerunt ſenatui,& profectus C.Iulius Cęſar,ductis brachijs excluſit parte maris,q̄ antea infeſta eſſe conſueuerat,reliquitq. breue ſpatium per Auernum,qua & piſciū poſſet copia ītrare, & Fluctus non eſſent moleſti.quod opus.Iuliū dictū eſt, ſed hic ambitioſe vndā Iuliā appellauit frementē cōtra moles à Iulio oppoſitas.[Indignatum magnis ſtridoribus ęquor]A ſolita excluſum licentia,& indignationem ſuam ſtridoribus prodens.

ASC. A T rabidę tigres &c.]Iterum in laudem Italię oſtēdit illi mala & incommoda aliarum regionum deeſſe & bona abundare, dicens illic nec tigres,nec leones,nec aconita venenata,atq; immanes ſerpentes eſſe,ſed egregias vrbes,amœna & vtilia flumina lacus,& prata, & duplex mare ſemper, & inferū.i.adrianum & tyrrhenū. Ordo eſt. At.i. ſed tigres rabidæ.i. pnicíſſimę,& immaniſſimę. vt ſunt ī armēta.abſunt.ſ. ab Italia, & ſęua i.ferocia ſemina leonū vt ſunt ī Africa abſunt. ſ. ab Italia.nec aconita.i.venenata vt ſunt in Pōto,fallūt.ſ. in Italia legētes.i. colligētes miſeros.i.ignaros nec ptendētes malū, & ita miſeratione dignos. Nec anguis ſquāmeus. i. ſquāmoſus rapit p humum.i.terrā. ſ. Italiæ immenſos.i.maximos orbes.i. ſinus & annulos in quos ſe colligit, neq; colligit ſe in ſpiram.i.collectionem volubilitatis,hoc eſt vt iterū dicat in annulos.tāto tractu quāto alibi videlicet in Africa aut Aegypto.adde.ſ.ad pecudum fœcunditatem,aut ad vacationē incōmodorū,tot egregias vrbes,& labores operū.i. laborioſa,ac laborata opa,& tot oppida cōgeſta.i.accumulata,ſaxis pruptis manu.& ad flumina ſubter labētia antiquos muros. An memorem?q.d.non opus eſſe(cū nemo ſit q ignoret).i.recitem mare.ſ.Adriianum quod alluit.ſ.Italiam ſupra.i.ad partē ſuperiorem,hoc eſt orientē verſus ad Venetias.ſ.an mare, qđ alluit infra.i.à parte inferiore,hoc eſt mare Tyrrhenum quod inferū vocant ad Caietam occidentem verſus.An ne.ſ.memorē potius, tātos lacus,ī ſtagna aquarū videlicet ò Lari maxime.i.ampliſſime (eſt aūt in Gallia Ciſalpina prope Comū,ſup.memorem te,& te ò Benace,lacus.ſ.Italiæ aſſurgens.i.eleuās fluctibus, & fremitu marino.i.inſtar & in formam maris.An memorē portus,& clauſtra.i.obſtacula.& obices,addita.ſ.ab Iulio Cæſare Lucrino.ſ. lacui,& memorē æquor.i.mare indignatum.ſ.iter ſibi præcluſum eſſe indignatum dico magnis ſtridoribus, qua.ſ.parte vnda Iulia.i,à Iulio Cæſare occluſa,ad portū Iuliū.ſonat longe, & hoc Pōto.i.mari refuſo.i. iterū infuſo ruptis obſtaculis.vnde Horat. in arte.Debemur morti nos noſtraq. ſiue receptus Terra Neptunus claſſes aquilonibus, arcet Regis opus, ſterilisque diu palus aptaq.remis &c.)& qua.ſ.parte,Tyrrhenus æſtus,i.feruor maris Tyrrheni,immittitur fretis auernis.i.in freta auerna, hoc eſt in feruorē,& inundationem atque acceſſum maris in auernum.i. lacum vicinum Baijs:iuxta quem dicitur diſcenſus ad inferos.

VARIA LECTIO.

A T rabidæ tigres abſunt]Non diſplicet,quod in Mediceo,& antiquis alijs legitur,At rapidæ tigres.ea enim animalia, & pernicitate curſus,& truculentia notantur.

Hęc eadem argenti riuos,ærisq́ue metalla
Oſtendit venis,atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virum,Marſos;pubemq́. Sabellā,
Aſſuetumq́ue malo Ligurem,Volſcosq́. verutos
Extulit:hæc Decios,Marios,magnosq́. Camillos,
Scipiadas duros bello,& te maxime Cæſar,
Qui nunc extremis Aſię iam victor in oris
Imbellem auertis Romanis arcibus Indum.
Salue magna parens frugum Saturnia tellus,
Magna virum.tibi res antiquæ laudis,& artis
Ingredior,ſanctus auſus recludere ſontes:
Aſcræumq́ue cano Romana per oppida carmen.

SERV. A Vro plurima fluxit] Copioſior fuit in rem precioſiorem. [Aſſuetumq.malo Ligurē].i.labori.[Volſcosq.verutos]Italię populi ſunt.[Extulit hęc Decios]Creauit. Decij aūt duo fuerunt,quorum vnus bello Italico, alter Gallico ſe deuouere p rep.[Marios] Marij multi fuerūt quorū vnus ſepties fuit ꝯſul.[Camillos] Abuſiue.Nā vnus fuit qui à Gallis ſublata ſigna reuocauit. [Scipiadas] Pro Scipionibus dixit, ſicut Amazonidum pro Amazonum alibi poſuit. Scipiones autē duo fuerunt, auus & nepos, quorum vnus leges victæ Carthagini impoſuit, alter eandem diruit.Hæc aūt omnia plenius in ſexto memorauimus.[Imbellē auertis].i.auertendū reddis imbellem, [Romanis autem arcibus] Romanis vrbibus à Romano imperio.[Magna virum]Virorum fortium.Iā concludit laudans à viris,à fertilitate rerum,à Saturni imperio.[Tibi res antiquæ laudis,& artis Ingredior] In tuam vtilitatem ſcribo carmen Georgicon.Antiquę autem laudis,vel magnæ, vel ꝙ apud maiores in ingenti honore fuerat Agricultura.[Aſcræum carmen] Heſiodicum.Nam Heſiodus de ciuitate Aſcra fuit.

ASC. H AEC eadem &c.]Continue laudat Italiam, ſed nunc à venis,& viris dicens.hæc eadem.ſ.Italia oſtendit & tamen nō ſeruatur,riuos argenti.i. argentiferos, aut riuos. i. venas argenti, & oſtēdit venis.i.ī venis terræ metalla æris,& fluxit plurima auro.hęc.ſ. Italia extulit.i.ſublimauit,& ad gloriā deduxit acre genus virum.i. virorū.ſ Marſos,& pubē.i.iuuētutē Sabellā.i.Samnitū,& Ligurē populū īferioris Italiæ aſſuetū malo.i.labori, & duræ viræ, & Volſcos illos populos Italiæ, verutos.i. q verna.& ſudes pūſtas in prœlia ferre ſolebāt. hi ſunt populi đ quib.gñaliter locutus eſt, hæc. ſ. Italia extulit Decios.ſ.patrē, & filiū q ſe ambo pro rep.deuouerūt; & Marios,& Camillos pſtantiſſimos Romanarum duces & extulit Scipidas.i.Scipiones.duros.i fortes, & inuincibiles bello.i.ad bellum,& extulit te ò maxime Cæſar .ſ.Auguſte,qui exiſtens nūc victor in extremis oris.i.regionibus Aſiæ auertis Indum.ſ.populum, imbellem.i.q facis ipſum imbellem auertendo arcibus Romanis,ita ꝙ in eas moliri nihil audeat,quaſi vero illic ſtatus ſit ita vt cum Horatio dicat. Nihil tale ortum aut oriturum.& quod in ſexto dicturus eſt. Nimium Romana propago viſa potes ſuperis.& præ gaudio, & admiratione exclamet ſalutans Italiā his verbis. O tellus, ſcilicet Italica ſaturnia, quæ, ſcilicet ab eo quòd illic Saturnus aliquando latuit.Latiū,appellatur,magna parens frugum,& magna parens virum.id eſt virorum videlicet pręſtantium,ſalue,id eſt ſalua,& incolumis ſis,ego ingredior, id eſt exordior tibi.i. in tuā

gloriam

gloriam res antiquæ laudis,& artis.ſ.agrariam, hoc eſt agriculturam.auſus recludere.i.aperire, ſanctos.i.inuiolabiles fontes videlicet muſarum,aut abſtruſos locos rei ſanctæ,& cano per oppida Romana, carmen Aſcræum.i. Georg. quale Heſiodus Aſcræus primus ſcripſit. Dixi in regulis Bucolici carminis, re particulam quoties verbo ad velamen aut clauſuram pertinenti coniungitur contrarium importare,vt claudo,& recludo, velo, & reuelo &c.

SERV. NVnc locus aruorum ingenijs:] Naturis. Tps eſt,inquit, naturam agrorum deſcribere. Et multi hoc loco culpant Virgiliū,qđ in vnū cogit quatuor librorum propoſitionem.Nam & de aruo, & de conſito,& de paſcuo, & de floreo, iſto in loco commemorat:qđ ideo nō eſt rephēdēdū,quia nō ea late exequitur,ſed carptim, & breuiter trāſit,quæ latius explanat in ſingulis.[Quę robora cuiq;] Quæ ſit poſſibilitas vniuſcuiuſq. [Quis color] Quæ ſpecies,quō dicimus, quo colore ille creauit, licet breuiter ēt ſit dicturus de colore terrarū.[Difficiles primū]Penè ſteriles, parū creātes.[Maligni] Infœcūdi.[Tenuis vbi argilla]Sine humore, q a eſt pinguis.[Calculus]Lapis breuis terrę admixtus.Dictus calculus qđ ſine moleſtia ſui breuitate calcetur.[Viuacis oliuæ] Diu viuentis.Hinc ſupra,Tardæ creſcentis oliuæ.res enim diu duratura tarde creſcat neceſſe eſt. [Tractu]Plaga, regione. [Dulcique vligine læta] Vligo proprie eſt naturalis humor terræ ex ea nūquam recedens. Bene aūt dulci addidit, ad diſcretione amaræ. Vliginoſus ergo ager eſt,ſemper vuidus,nam vuidus,dr̄ q aliqñ ſiccatur.[Felicē limū]Terrarum:ſ.i.fertilē, nā fluminū limus eſt noxius.[Huc]Illuc.[Et filicē curuis inuiſam]Radices.n.eius ſibi inuicem ſunt nexe, & auulſæ renaſcuntur.[Olim]Quotus tpe. [Pateris.& auro]Pateris aureis ἓν διὰ δυοῖν vt Molemque.& montis.[Pinguis Tyrrhenus]Victimarum.ſ.carnibus.[Inflauit ebur] Tibiarum quibus in aurem ſacerdotis cani ſolebat. [Lancibus pandis]Aut patulis, aut extorum pondere curuatis.[Fumantia reddimus exta]Sacerdotum vſus eſt verbo.,Reddi enim dicebātur exta,cum probata,& elixa aræ ſuperponebantur.

Nunc locus aruorum ingenijs,quę robora cuique,
Quis color,& quæ ſit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terræ,colleſque maligni.
Tenuis vbi argilla,& dumoſis calculus aruis,
Palladia gaudent ſilua viuacis oliuæ.
Indicio eſt tractu ſurgens oleaſter eodem
Plurimus,& ſtrati bacis ſilueſtribus agri.
At quæ pinguis humus,dulcique vligine læta,
Quique frequens herbis, & fertilis vbere campus;
Qualem ſæpe caua montis conualle ſolemus
Deſpicere:huc ſummis liquuntur rupibus amnes
Felicemq́. trahunt limum : quique editus auſtro,
Et filicem curuis inuiſam paſcit aratris:
Hic tibi prǽualidas olim,multoque fluentes
Sufficiet Baccho vites:hic fertilis vuę,
Hic laticis,qualem pateris libamus,& auro,
Inflauit cum pinguis ebur tyrrhenus ad aras,
Lancibus,& pandis fumantia reddimus exta.

maligni.ſ. ad frugū productionē vbi.ſ. ī quib. eſt argilla.i. terra cretacea tenuis.i. non pinguis,& vbi ē aruis dumoſis.i.veproſis calculus, lapillos frequēs q calce offendiť gaudēt ſilua oliuæ viuacis.i. diu durātis anteq̄ moriatur. Palladia.i.à Pallade ſeu Minerua inuēta.hoc eſt vbi terra ad fruges inutilis vr̄ aptiſſima ē ferēdis oleis,vñ oleaſter.i.immitator oleæ, hoc ē olea ſilueſtris, ſurgēs eodem tractu.i.in eadē regione cœli plurimus.i.frequētiſſimus eſt indicio.i.ad indiciū, hoc eſt īdicat illic oleam quoq; faciliter naſci poſſe, & agri ſtrati.i.conſperſi, & oppleti bacis.ſ. oliuis ſilueſtrib. q. ſ. ab oleaſtris deciderent ſup. ſunt idicio. At.i. ſed humus .i.terra,verbū ponet ibi.Sufficiet Baccho vites,&c.q erit pinguis.&læta vligine.i. naturali humore,& cāpus q frequēs eſt herbis.i.multas herbas ſpōte producēs,& fertilis habere.i.fœcunditate ſua naturali, qualē nos ſolemus deſpicere. i. deſpicientes hoc eſt deorſum inſpicientes videre ſæpe in caua cōualle mōtis(quia ſup.amnes liquuntur.i. defluunt dulciter.huc.ſ.ad huiuſmodi campum ſup. de ſummis rupibus.i.mōtibus ſaxoſis,& pruptis,&.ſ.amnes trahunt huc.i.ad hunc quem diximus campū limū felicē.i. fœcundū, quiq; duæ ſunt dictiones.i.& hic ſupple cāpus qui eſt editus.i. expoſitus in altiore loco auſtro.i.vento meridionali,& quid paſcit filicem.i. herbā illā inuiſam.i.moleſtam aratris, quia radices eius obſunt aratris hic dico campus,& hæc humus ſufficiet.i.abunde ſubminiſtrabit tibi olim vites pualidas.i.præ ceteris validas, & fluentes multo Baccho.i. vino hic.ſ.cāpus eſt fertilis vuæ.i.bene fere vuā hic ſupp.eſt fertilis laticis.i.liquoris in vua latentis, hoc eſt vini,qualem.ſ.liquorem aut laticem,nos libamus.i. offerimus, pateris, & auro pro pateris aureis per endiadin quæ fit quoties inter dictionem regentem,& rectam ponitur coniunctio faciēs ambo ſubſtantiua eiuſdem caſus quæ deberent eſſe diuerſi caſus,aut alterum in adiectiuum verti, vt molem, & montes pro molem montium,&c.Sunt aūt pateræ vaſa ampliter patentia, cum.i.quādo tyrrhenus. i.lydius aut thuſcus ex tyrrhenis ſeu lydis oriundus pinguis aut ex frequenti ſacrificio aut pinguis apparet dum inflat,quia maxillæ inflantibus tubas inflantur, cum ergo inflauit ebur.i.tybias eburneas,& inflādo viſus eſt pinguis ad.i.iuxta aras,& cum.i.qñ nos reddimus. i. offerimus lancibus dandis.i.in curuum patentibus exta.i.inteſtina extantia fumantia.ſ.ab igne quo cremebantur,aut recens exempta.

ASC. NVNC locus aruorum ingenijs:]Facto honeſto ad inſtitutam materiam regreſſu poeta incipit recludere ſanctos fontes, hoc eſt ſubtiles ad rem agrariam pertinentes indagines, quales ſunt de terrarum ingenijs atque naturis, quæ nō ſine ſubtiliore ſcrutatione deprehenduntur.Ordo igitur eſt,nunc locus.ſ. eſt ingenijs.i.ingenitis naturis.& uiribus aruorum.ſ.deſcribēdis. hoc eſt deſcribenda ſunt ingenia aruorum,q videlicet robora.i.quæ vires ſint cuique.ſ.aruo,& quis color.i. quæ qualitas quæ ex colore depræhenditur,& quæ natura ſit rebus ferendis.i.producendis,tam ergo de fertilibus videlicet aruis quam de ferēdis.ſ.vitibus, & pomiferis arboribus quæ ferunt, & feruntur loqui ptendi.Primum.ſ.cano aut ſcire oportet q terræ difficiles, & colles

SERV. AVt vrentis culta capellas] Omne.n. qđ momorderint,vrunt, vñ eſt,Et ad morſo ſignata ī ſtirpe cicatrix.[Saturi Tarēti] Aut fœcundi, aut qđ eſt iuxta oppidū.Saturū. Tarentum.n.& Saturū vicinę ſunt Calabriæ ciuitates. Horat. Me Saturiano vectari rura caballo[Liquidi fontes]Puri,ſine peſtilentia.[Et quātū lōgis]vt ī Aeneide diximus, hoc dicit,Varro fuiſſe ī Roſulano agro,poſtquam Velinus ſiccatus eſt lacus, vbi lōgā ptica magnitudo ſuperabat herbarū.[Aut vñ iratus]

Sin armenta magis ſtudium,vituloſque tueri,
Aut fœtus ouium,aut vrentis culta capellas:
Saltus,& ſaturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amiſit Mantua campum.
Paſcentem niueos herboſo flumine cycnos.
Non liquidi gregibus fontes,non gramina deſunt?
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra ferè,& preſſo pinguis ſub vomere terra,
Et cui putre ſolum,(nanque hoc imitamur arādo)
Optima frumentis:(non vllo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plauſtra iuuencis)
Aut vnde iratus ſiluam deuexit arator,
Et nemora euertit multos ignaua per annos,

Infęcūditate diuturna.[Antiquaſq. domos] Aut reuecta antiquas, aut caras. Saluſtius,Tātum antiquitatis curæq. maiorib. p italica gēte fuit.Eſt aūt ecbaſis in iſta deſcriptione. [Ieiuna glarea] Sicca & ſterilis terra.[Caſias, roremq.]Caſia, & Roſmarinus apibus aptæ ſunt herbæ. [Tophus ſcaber] Lapis aſperrimus,vñ & ſcabies dr̄ ab aſperitate.[Nigris]Nocētibus, [Negāt]Nincander, & Solinus,qui de bis rebus ſcripſerūt.Quæ tenuem exhalat nebulam) Dicit agrum omnium rerum feracem, Qua-

tuor

tuor.n.genera agrorũ imitatur qui ſolus poi eſt quod illi quatuor, ſicut ſequẽtia indicãt. [Fumosque volucres;] Quaſi fumos.i. ex humore. [Suo gramine]Naturali.ſ.nõ coacto. [Nec ſcabie,& ſalſa lędit rubigine ferrum] Proprie.N i rubigo quaſi ſcabies ferri eſt [Diues Capua]iõ diues.quia talẽ arat. [Veſeuo] Veſeuus mõs eſt Liguriç.ſub alpibus poſitum, nam Cãpaniæ Veſuuius dicitur, pro quo multi Veſeuum eſſe poſitũ volũt.[Et vacuis Clanius nõ æquus Acerris] Acerræ ciuitas Cãpaniæ, haud longe à Neapoli, q̃ Clanius pterfluit fluuius, cuius frequẽs inũdatio eam exhaurit. Vnde ait. [Vacuis] .i. infrequentibus.

Antiquaſque domos auium cum ſtirpibus imis
Eruit: ille altum nidis petiere relictis:
Aut rudis enituit impulſo vomere campus.
Nam ieiuna quidem cliuoſi glarea ruris
Vix humiles apibus caſias, roremq. miniſtrat;
Et tophus ſcaber,& nigris exeſa chelydris
Creta, negant alios æque ſerpentibus agros
Dulcẽ ferre cibum, & curuas præbere latebras.
Quę tenuem exhalat nebulã, fumoſq. volucres;
Et bibit humorẽ,&,cum vult, ex ſeipſa remittit:
Quæque ſuo viridi ſemper ſe gramine veſtit,
Nec ſcabie,& ſalſa lædit rubigine ferrum;
Illa tibi lætis intexet vitibus vlmos;
Illa ferax oleæ eſt illam experiere colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris vnci.
Talem diues arat Capua, & vicina Veſeuo
Ora iugo, & vacuis Clanius non equus Acerris.

ASC. SIN armenta magis ſtudium]Quia conſtituit deſcribere ingenia terrarum,& cuius rei, q̃libet fertilis ſit,ſubinfert naturã ẽt terræ paſcuæ atq; herbiferæ,oſtendens quo in loco pſtet, dicens quia iuxta Tarentũ, & Mantuã iterumq́. per tranſitum nõ inutilẽ plangit Mantuanorũ iacturã,qui citra culpã tam felicia prata amiſerant, Sanè in qua re Mãcinellus diſputat difficultatemq́. facit,alij facili pede elabuntur ſegẽtes neq; aut ouium fœtum,neq; aut ouium fœtus. ſed aut fœtus ouium Seru.ſummopere cõtendit Virg.nõ vſum eſſe elipſi huius literæ s,quã tñ veteres frequentiſſime vſurpãt. Vbi ergo alij eius literæ aſſumptionem cenſant, vt in illo. Inter ſe coijſſe viros, & decernere ferro.quõ multi legunt, Seru.iudicat legendũ,& cernere ferro. Et vbi quibuſdã legendum vr̃. Hic ſpecus horrendus,& ſæui ſpiracula diris. Seru.legendum cenſet, hic ſpecus horrendũ,cui lectioni etiã ſonoritas ſuffragatur,q̃ & huic loco negat legendum, aut ouium fœtum, legamus ergo, Aut fœtus ouium. Ordo eſt. Sin.i.ſed ſi ſtudium ſup.eſt tibi.i.ſtudes,& optas magis.ſ.q̃ vineã tueri.ſ.à fame, & inedia armenta, & vitulos,aut fœtus ouium.i.agnos,aut capellas vrentes.ſ.morſu ſuo,quia quidquid mordent areſit,culta.ſ.aut vineas,aut arbuſta,aut ſegetem petito ſaltus, & longinqua.i. longinquas regiones Tarenti ſaturi quod eſt iuxta ſaturam paludem, vnde & ſaturum fieri põt,& quid ſaturas reddit pecudes, & petito campum qualem Mãtua infelix.i. disfortunata q̃ citra culpã agros, & prata amiſit,amiſit dico paſcentem flumine herboſo,cygnos .i.olores niueos.i.ſanè candidos & vbi ſup. fontes liquidi non deſunt gregibus.ſ.ad potum,& gramina non deſunt,imò abundant per liptotem ad eſcam & vbi ros gelidus.i. frigore matutinali concretus reponet.i. reſtituet tantum.ſ. herbarum exigua. id eſt modica,& breui nocte.ſ.æſtiua,hoc eſt ſpatio etiã breuiſſimę noctis, tantum dico, quantum armenta vt boues bubuli,vaccæ,tauri, equi, & ſimilia animalia carpent, id eſt obrodẽt longis diebus.ſ.æſtiuis, eſt ergo antitheton longis diebus,& exigua nocte. Reponere autem eſt reſtituere ablatum, tractum à numularijs quibus dum ſatisfit reponitur quod prius poſuerant,& ita eſt gratiam, aut debitum referre. vnde Iuthurna, hæc rapta pro virginitate reponis. Sanè ſicut ponere eſt aliquãdo materiam quamuis primum deſcribere, ita reponere eſt interdum quod ſemel ſcriptum eſt iterum ſcribere,quo id emẽdatius fiat. vnde Horat.in Arte: Scriptor honoratum ſi forte reponis Achillem, & Iuuen. *Nunquam ne reponam? &c.*
[Nigra ferè &c.]Oſtendit quæ terra vitibus,& quæ paſcuis congruat,nunc docet,quæ frumento cõueniat dicens,quod nigra, & pinguis ſic tamen vt ſit putris, non nimis compacta. Item quæ prius arboribus conſita erutis illis noualis facta ſit, deinde iterum redit ad arbuſtorum.i. arborum vitibus maritandarum terram. Item ad eam in qua oleæ vberius naſcantur,vt ex ordine patebit qui talis eſt. Terra nigra ferè, id eſt pulla,& fuſca, & pinguis ſub vomere preſſo,id eſt profundius immiſſo, & cui, ſcilicet terræ eſt ſupple ſolum, id eſt ſuſtentaculum glebæ putre,id eſt reſolutum, & nõ nimis cõpactum (nanq; pro quia, nos imitamur arãdo efficere terrã putrem ſicut nonnulla naturaliter eſt) hmõi in quã terra eſt ſupp. optima.i. cõuenientiſſima frumentis.i. varijs frugibus vt tritico, & hordeo ac farri, tu nõ cernes .i nemo cernet plura plauſtra .i.frugum vehicula decedere ex vllo æquore.i. ex cãpo æquo, & plano decedẽtes redire domũ.i. in horreũ tuũ, & hoc iuuẽtis.i. bobus iunioribus,& ita fortioribus & agilioribus ex iuuẽta, ſed tardis .i.tarditatis põdere, & onere frugũ quas domũ auehunt, plura dico,q̃ ex tali terra hoc eſt illa terra maximã faciet tibi vſurã frumenti. Aut ſup. vtilis eſt ille cãpus vñ arator iratus.ſ.ſterilitati arborũ deuexit ſyluã.i. cũctas arbores, & euertit.i.funditus eruit,nemora ignaua.i. inutilia, & nullum fructũ afferentia.p multos annos.& eruit cum imis ſtirpibus.i.radicibus antiquas domos.i. habitationes auium .i. arbores excelſas, & illæ.ſ aues petiere altum .ſ. aerea,relictis nidis, at.i.ſed cãpus rudis.i.ſterilis & macer aut reuera adhuc incultus, enituit.i.incanuit.& albicauit.ſ.paulo poſt vomere impulſo. Nam glarea ieiunia.i.terra macra lapillis immixta,q dem.i.certe ruris cliuoſi.i.qualis eſt in rure cliuoſo, vix miniſtrat apibus caſias.i.herbas illas odoriferas q bus apes veſcũtur humiles.i. humi naſcentes,parumq́ pp ſterilitatẽ illic ſurgentes,& vix miniſtrat rorẽ.ſ. marinũ. Et tophus.i.lapis ille ſcaber.i. aſper & cauernoſus,hoc eſt terra in qua frequens tophus eſt & creta.i.terra cretacea exeſa.i.cõſumpta chelydris.i. ſerpentibus illis nigris i. nociuis. Eſt aut cõſtructio ſemiplena,nõ.n.vr̃ referendũ ad illud vix humilis apibus &c.vñ ſubaudiendũ mihi vr̃,tales ſunt q̃ qui de agricultura ſcribunt,vt Nicander.& Solinus,negẽt alios agros ferre cibũ æque.i.æqualiter dulcẽ ſerpentibus, & pbere latebras curuas ſerpẽtibus.ſ.hoc eſt talis terra eſt aptiſſima latebris. & eſcis ſerpentũ nõ frugibus ferendis. (Si in textu eſſet vt tophus vbi eſt & tophus facile reperietur ordo,ſic videlicet negant, alios agros ferre aquę dulcẽ cibũ,vt tophus ſcaber, ſup.fert quod q a non exprimitur eſt locutio minus grãmatica. Sit ergo in ſubauditione quod diximus)illa.ſ.terra q̃ exhalat.i.expirat,& emittit tenuem.i.modicã.& exilẽ nebulã,& fumos volucres.i. faciliter euaneſcentes,& q̃ bibit.i attrahit humorẽ,& q̃ ipſa.i.per ſe nullo adiuuante remittit ex ſe.ſ.humorem dũ ipſa vult (non dices ex ſeipſa vna dictione,quia ſi ipſa eſſet ablatiui caſus produceretur vbi nunc quia nominatiui caſus corripitur)quæ que.i.& q̃ (ſunt.n.duæ dictiones)veſtit ſe ſemp ſuo gramine viridi i.terra herbifera ſponte ſua, nec lædit ferrũ.ſ.aratri, ſcabie & rubigine ſalſa.ſ.ex ſalſedine naſcenti,illa dico intexit vlmos vitibus lętis .i.fœcundis & iucundis aſpectu & illa.ſ.eadem eſt ferax oleæ & tu experiere.i.inuenies colendo.i.dum colis illã, &.i.ſimul facilẽ.i.parabilem,& benignã,quia multum herbiferã pecori,& patientem(nomen eſt).i.toleratiuam, vomeris vnci.i. incurui, & ſic adiectiuũ eſt,aut vnci.i.dentis ipſius vomeris, vt ſubſtantiuũ ſit. Capua.i.tractus iuxta Capuã quæ ciuitas eſt Italiæ Campaniæ caput diues.ſ.fertilitate agrorum arat talem.ſ. agrũ, & ora .i.regio vicina iugo Veſeuo.ſ.monti in Campania,& Clanius.i. accola Clanij qui eſt fluuius Campaniæ non æquus.i. iniurius, Acerris.i. ciuitati illi Cãpaniæ, vacuis.i. euacuatis ex frequenti inundatione Clanij quæ,ſi nulla eſſet nihil eſſet illarum agro fertilius,arat ergo talem.ſ.terrã in omnibus autem ponitur continens pro contentis,agri pro coloris quorum eſt arare.

VARIA LECT. AVT vnde iratus &c.]In Mediceo lib. Deiecit, legitur.[Et tophus ſcaber &c.]Ita in veteris libris hr̃, male vero q Scaber, nigriſq́. ſcribere curauerunt.[Illa ferax oleæ eſt:]In Rom.lib.& in Mediceo,Oleo,legitur,& ita in quodam alio vetuſtiſſimo.

Nunc, quo quãque mõ poſſis cognoſcere dicã,
Rara ſit, an ſupra morem ſi denſa, requiras:

SERV. SVpra morem]Abundanter,plus ęquo,Iſti aũt verſus incomparabiles ſunt, tãta hñt ſine aliqua periſſologia repetitionẽ.[Dẽſa magis Cereri] Bene addidit magis;

Altera frumētis quoniam fauet, altera Baccho:
Denſa magis Cereri, rariſſima quæque Liæo:
Ante locum capies oculis; alteq. iubebis
In ſolido puteum demitti, omnemq. repones
Rurſus humū, & pedib⁹ ſūmas æquabis arenas.
Si deerunt: rarum pecoriq. & vitibus almis:
Aptius vber erit: ſin in ſua poſſe negabunt
Ire loca, & ſcrobibus ſuperabit terra repletis,
Spiſſus ager: glebas cunctantes craſſaq. terga
Expecta, & validis terram proſcinde iuuencis.
Salſa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix (ea nec manſueſcit arando;
Nec Baccho gen⁹, aut pomis ſua nomina ſeruat)
Tale dabit ſpecimen. tu ſpiſſo vimine qualos,
Colaq. prælorum fumoſis deripe tectis.
Huc ager ille malus, dulceſq. à fontibus vndæ
Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttę.
At ſapor indicium faciet manifeſtus, & ora
Triſtia tentantum ſenſu torquebit amaror.
Pinguis item quæ ſit tellus, hoc denique pacto
Diſcimus: haud vnquā manibus iactata fatiſcit,
Sed picis in morem ad digitos lenteſcit habēdo.
Humida maiores herbas alit, ipſaq. iuſto
Lætior, ah nimium ne ſit mihi fertilis illa,
Neu ſe prævalidum primis oſtendat ariſtis.
Quæ grauis eſt ipſo, tacitam ſe pondere prodit,
Quæq. leuis. promptū eſt oculis pdiſcere nigram,
Et quis cui color. at ſceleratum exquirere frigus
Difficile eſt: piceæ tantum, taxiq. nocentes
Interdum: aut ederæ pandunt veſtigia nigrę.

nā hoc vult oſtendere q̄d vbi melius naſcitur, pōt. n & frumentum in rara, & vinum in denſa, ſed non feliciter naſci. [Capies] Eliges. vt. Aut capere, aut capras iam diſpectare videntur. [In ſolido] Ne ager ſit ꝯcauus. [Aptius vber erit] Aptior vbertas, & fertilitas. [Glebas cunctantes] Validas, graues, magnas, vt, Auidusq. refringit Cunctantem. [Expecta] Proba. vt. Et rebus ſpectata iuuentus. [Nec mãſueſcit arando] Dum aratur, alibi de arboribus ita, Exuerint ſyluestrem animū. [Sua nomina] Propriam generoſitatem, vt, Et nos aliquod nomenq. decusque Geſſimus. [Specimē] Dignam probationem. [Spiſſo vimine] Spiſſi viminis. [Qualos, Colaq. prælorum] Qualos, per quos vinum defluit, qui, & ipſi à colando dicti ſunt. Prœla autem trabes ſunt q̄bus vua iam calcata pmitur. [Eluctabitur] Cū mora egredietur. [Amaror] Amaritudo. & eſt ſermo Lucretij, & vera lectio ipſa ēſt. Nā multi Amaro legunt, vt ſit. ſenſu. amaro. [Habendo] Dum habetur. [Lenteſcit] Cohæret. [Iuſto lætior] vltra modum, pluſquã oportet. [Ah nimiū ne ſit mihi fertilis illa] Ne herbæ plus æquo creſcentes ſpem adimant frumētorum. Vnde ait in primo, Luxuriē ſegetum tenera depaſcit in herba. [Primis ariſtis] Herbis ſurgentibus, quarum luxuries futuris frugibus nocet, quas culmi tenues ferre non poſſunt. [Et quiſquis color] Vera lectio hæc eſt, nam male quidam. Et quis cuique legunt excludentes at. vt ſit, Et quis cuiq; color. ſceleratum exquirere frigus Difficile eſt. Alij colos legunt, vt excluſos, fiat ſynalœpha, & ſcandamus ita, Et quis cuique color at ſceleratum, vt ſic ſit, quemadmodum, Inter ſe coiſſe viros, & decernere ferro, quod non procedit. Tunc enim r. in s. mutatur, cum longa opus eſt ſyllaba, ut color colos, labor, labos, honor, & honos, hic autem non ſolum longam nō facit ſyllabam, ſed etiam excluditur s. cum ſuperiore vocali, vnde legendum eſt quiſquis color, quod nec obſcuritatem affert, nec fidē derogat lectioni [Sceleratum] Nocens, omnia exurens. [Ederæ pandunt veſtigia nigræ] Ederæ indicant frigus, nam veſtigia, appellauit indicia. Nigræ autem, ad albatum diſcretionē, vt, Edera formoſior alba.

tibus almis. i. altricibus, aut Baccho ſacris, Sin. i. ſed ſi. ſ. arenæ negabūt poſſe ire. i. redire in ſua loca. i. in foſsã vnde paulò ante effoſſæ erãt, & terra ſupabit. i. ſup extabit. & abūdabit. repletis ſcrobibus. i. poſtq̄ ſcrobes, & foſſę fuerīt repletę ager. ſ. ille eſt ſpiſſus. i. denſus, & expecta à tali agro poſt aratione glebas cūctãtes. i. graues. & quę te immorari poſſent, & terga craſſa. i. porcas. hoc eſt terras ab aratro ꝓiectas craſſas & denſas, & proſcinde terrã iuuencis validis. i. robuſtis. Aūt pro ſed, tellus ſalſa, & q̇ amara, ꝓhibetur. i. dr̄ infelix. i. infauſta, frugibus (nã ea nec manſueſcit. i. mãlueſit arãdo. i. dum aratur nec ſeruat Baccho genus. i. propaginē, quia ex vitibus illic ſatis nemo plãtaria ſeruet cum immite vinū ferret, aut nō ſeruat pomis ſua nomina q̄. ſ. à loco nobili denominari ſolent, vt punica ꝑſica. picentina) ea dico terra dabit talę ſpecimen. i. experimētum, & indiciū ſpectabile, tu diripe. i. rapiendo aſſume tectis fumoſis vbi. ſ. pendet in futurã vindemiã qualos. i. calathos, & corbes vimine ſpiſſo. i. denſe cōſetto, & diripe cola prœlorū. i. vaſa viminea q̄ ad præla hoc eſt ligna quibus vuę premuntur extēdūtur, & ille malus. i. ſalſus, & amarus ager, hoc eſt terra ſumpta ex illo agro, & dulces vñ à fontibus. ſ. ſumptæ, calcentur. i. ſtirpentur calcibus huc. i. in hæc vaſa viminea ad plenū. i. donec plena fuerint. Scilicet. i. ſcire licet, cur id pręcipiat, quia omnis aqua eluctabitur. i. expelletur vi pedum cum quibus luctari vr̄. & grandes guttæ. ſ. aquæ ibunt. i. manabunt ꝑ vimina, at. i. ſed. ſapor manifeſtus faciet indiciū. ſ. ſui, an dulcis, an uero ſalſus atq; amarus ſit, & amaror. i. amaricies, ſeu amaritudo ſi ſit, torquebit ora tentantū. i. periculū facientium ſenſu. i. per ſenſum. Sunt qui legant, ſenſu amaro. ſed A. Gellius conuincit legendū eſſe amaror. Multa ergo ſunt abſtracta huius cōcreti amarus, videlicet amaritas, amaritudo, amaricies, & amaror, amaroris, ſicut dulcor dulcoris. [Pinguis item &c.] Eandem rē proſequitur oſtendens, videlicet qua via poſſemus terrarū qualitates deprehendere. Vñ ordo eſt. Item non diſcimus, denique huc pacto. i. mō quæ tellus ſit pinguis. Nam ea ſup. iactata manibus haud, id nō fatiſcit. i. diſſoluitur, & aperitur, ſed lenteſcit. i. fit lenta, hoc eſt cohæret ad digitos habendo. i. dum habetur in morem picis, ſicut pix q̄ ſe tangentibus hæret. Et per ſenſum à contrario dat intelligere qd̄ q̇ fatiſcit, & reſoluitur in puluerē macra ſit. Humida alit herbas maiores q̄ ſup. arida, aut maiores, i. ſanè magnas, & ipſa eſt lætior. i. vegetior iuſto. i. q̄ iuſtum eſt, & quam oportet ah ne illa. ſ. humida ſit mihi, nimium fertilis. i. ferax, aut luxurians neu. i. ne ue illa oſtēdat ſe prævalidam. i. pręter ceteras, validam, & vberem in primis ariſtis. i. cum primum exurgent ſpicæ, Cognoſcitur ergo humida ex abundantia herbarum, & ſegetum. Contra arida ex raritate earum. Terra ſupp. quæ grauis eſt quæque. i. & quæ leuis, prodit. i. manifeſtat ſe tacitam, id eſt tacentem, aut licet nihil de ea dicatur, ipſo pondere, id eſt grauitate, & ponderoſitate. Promptum, id eſt facile eſt prædiſcere. ſcilicet priuſquam aliquis dicat oculis. i. viſu, nigram. ſ. terram, quæ terra nigra ſit, & quiſquis. i. quicunque ſit ſupp. terræ color. At, id eſt ſed, requirere, id eſt exquiſite noſſe, frigus ſceleratum, id eſt infeſtum, & nociuum occulte nocens more ſceleratorum, eſt difficile, tantum. i. tantummodo piceæ, ſcilicet arbores, & taxi etiam arbores quæ frigora amant nocentes, imò interdum ſola vmbra necantes, & ederæ nigræ

ASCENSIVS.

NVNC, quo quanque modo] Docuit, quæ terræ quibus rebus congruant, nunc docet. quomodo tales eſſe noſcantur dicens, ego dicam. i. deſcribam, nunc. i. deinceps quomodo tu poſſis. i. quilibet poſſit cognoſcere quanque. i. quamlibet terram, Igitur. Si tu requiras. i. diſquiras, & noſſe velis, an. ſ. terra ſit rara, an denſa ſupra morem. i. modum. & menſuram, hoc eſt immodice, requirere autem potes, quia altera. ſ. denſa fauet magis Cereri. i. frumento, & altera. ſ. rara fauet magis Baccho. i. vino, aut vitibus, quod exponit dicens denſa. ſ. fauet magis Cereri, & quæque rariſſima. i. omnis, valde rara, ſup. fauet Lyæo. i. Baccho, hoc eſt vino aut vitibus. Si tu ergo id requiras, tu capies oculis. i. diliges ante. i. priuſquam agas, hoc eſt primum, & iubebis puteum demitti. i. deorſum mitti in ſolido. ſ. loco, hoc eſt pleno, & non cauernoſo, nec rimoſo, demitti dico alte. i. profunde, & repones ruiſus omnem humum. i. terram, & tu æquabis. i. planabis pedibus. i. conculdando, & ſuppeditando ſummas arenas. i. ſummitatem terræ iam parum deſiccatę, ſi. ſ. arenæ. deerunt. i. deficiēt, ita ꝙ non potuerunt foſſam replere, rarum ſup. eſt illud uber. & erit ptius pecori. i. paſcuis, aut arboribus, quibus pecus veſcitur, & vi

græ(quia ſunt ēt albæ,vnde in Bucolicis: Edera formoſior alba) pandunt.i.manifeſtant,& palā oſtendunt interdum veſtigia.i.indicia frigoris,q̄ ſic frigidā terram eſſe indicant, ut veſtigia greſſum eius cuius ſunt. Et hæc de terrarū.ingenijs, & qualitatibus.

VARIA LECT. NVNC, quo quanque modo] In libris fere omnibus antiquis,quocunque modo,legitur. Quę lectio minime recepta eſt. [Alteq. iubebis In ſolido puteum demitti] In Mediceo, Videbis,legitur.[Si deerit]In Mediceo, & antiquis alijs, Deerunt.& Derunt.facta ſyneresi ex duobus ee,in vnū.[Craſſaq. terga Expecta] In Rom.lib.legas.Exerce,ſed longe melius,Expecta,vt in ceteris libris habetur.[Neu ſe præualidam]In Rom.lib.in Med. & aliquot alijs,Nec,habetur.In quibuſdam alijs,Ne [Ipſo,tacitum ſe pondere prodit]Antiqua omnia exemplaria,Tacita habēt. [Et quiſquis color.at ſceleratū exquirere frigus.Difficile] In libris nonnullis admodum vetuſtis legere eſt, Et quis cuiue color ſceleratum.In Mediceo,Et quis cuique color at.

ROEL. CHOD. ADVERTENDA vero parte iſta Virgiliani loci expoſitio ex Hieronymo,Virgilius.inquit, alter Homerus apud nos patriæ ſuæ ſequēs ꝯſuetudinē ſceleratū frigus appellat. Virgilij ex 2.Georg.carmē eſt.At ſceleratū exq̄rere frigus Difficile eſt.

His animaduerſis,terram multo ante memento
Excoquere,& magnos ſcrobibus ꝯcidere mōtes;
Ante ſupinatas Aquiloni oſtendere glebas,
Quam lætū infodias vitis genus. optima putri
Arua ſolo. id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et labefacta mouens robuſtus iugera foſſor.
At ſi quos haud vlla viros vigilantia fugit:
Ante locum ſimilē exquirūt,vbi prima paretur.
Arboribus ſeges,& quò mox digeſta feratur,
Mutatam ignorent ſubito ne ſemina matrem.
Quin etiam cœli regionem in cortice ſignant.
Vt,quò quæque modo ſteterit, qua parte calores
Auſtrinos tulerit, quæ terga obuerterit axi,
Reſtituāt, adeo in teneris ꝯſueſcere multum eſt.
Collibus,an plano melius ſit ponere vites,
Quære prius. ſi pinguis agros metabere campis.
Denſa ſere: in denſo nō ſegnior vbere Bacchus,
Sin tumulis accliue ſolum, colleſque ſupinos
Indulge ordinibus: nec ſecius omnis in vnguem
Arboribus poſitis ſecto via limite quadret.
Vt ſæpe ingenti bello, cum longa cohortes
Explicuit legio, & campo ſtetit agmen aperto:
Directæque acies,ac late fluctuat omnis
Aere renidenti tellus, nec dum horrida miſcent
Prœlia: ſed dubius medijs Mars errat in armis
Omnia ſint paribus numeris dimenſa viarum:
Non animo modo vti paſcat proſpectus inanē:
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra,neq; in vacuū poterūt ſe extendere rami.

SERV. HIs animaduerſis].i.agri qualitate depræhenſa. Terram multo ante memento Excoquere] h.d. non eſſe eo anno ponendas vites, quo fodiunt ſcrobes,ſed poſt annū. vt calore frigore,& labore ruſtici poſſit terra putre fieri. [Infodias]Obruas. [Et labefacta mouens]hypallage mouens,& labefaciēs. [Ante locū ſimilē exquirunt]dicit, in trāſlatione arborum ſimilem terrā eſſe requirendam. [Arboribus ſeges]Quia de ſeminario loquitur arborū bñ ſegetē appellauit. [Digeſta] .i.ordinata.vt,Digerit in numerum. [Matrem]Terrā:vt, Antiquā exquirite matrem. [Quæ terga obuerterit axi] Septentrioni. Nam grecæ ἄμαξα dr.[Collibus, an plano melius ſit ponere vites, Quare] Atqui ſupra ait, Denique apertos Bacchus amat colles, ſed ēt in vallibus poni poſſe vites ſuperius indicauit:vt, Hic tibi pualidas olim multoq. fluētes Sufficiet Baccho vites, Vnde mō vtrūque cōplectitur. & dicit quemadmodum in plano, quemadmodum in collibus vites ponere debemus. [Metabere] Eliges, & longe alia ſignificatio eſt metor metaris (vnde Lucan. Heſperios audax ve... niam metator in agros)& alia metior metiris. Illud enim metatus ſum, hoc menſus ſum facit. [Denſa] pro denſe, vt. Et pede terrā Crebra ferit,pro crebro.[Indulge ordinibus] Da operam, vt. Indulgent vino,& eos effice largiores. Nā de plano ait. Denſa ſere.[In vnguem]ad perfectionem. Et eſt translatio à marmorariis,qui iuncturas vnguibus probant. Horat. Ad vnguem Factus homo.[Arboribus poſitis]vitibus ordinatos. [Secto limite]Ducto. Vnde & ſectæ Philoſophorum dñr.i.ductus. [Quadret]Conſentiat congruat. Translatio à quadris lapidib. qui ſibi bene conueniunt.[Fluctuat]ſplendet. [Numeris]Ordinibus. [Paſcat proſpec.]delectet, vt, Atq; animum pictura paſcit inani.

ASC. HIS animaduerſis,&c.] Poſtquam naturas terrarum edocuit,præſcribit quo pacto terra colenda ſit potiſſimum pro vitibus ſerendis,quod peritiſſime fecit ne primi libri partes in hunc congeſſiſſe culpetur. Nam in hoc lib. eatenus licet agriculturā deſcribere quatenus ad vitium aut arborum ſationem cōducit. Ordo igitur eſt. His.ſ.prædictis de terrarū ingenijs animaduerſis.i.ꝯſideratis,& cognitis.i.poſtquam noſtri quæ ſit ſua cuique terræ natura,& quorum feliciter ferax ſit,tu memento quoque .i.etiam excoquere.ſ.ſolibus terram,& concidere ſcrobibus.i.in ſcrobes,hoc eſt foſſa,magnos montes, & memento oſtendere aquiloni glebas ſupinatas.i. qua parte terram ſpectabat in cęlū verſus,ante.i.priuſquam infodias.i.plantes, aut obruas in foſsā genus vitis lætum.i.fertile.& lætitiam tibi allaturum.arua ſunt optima ſolo putri.i.putrefacto,& reſoluto.venti,& gelidæ pruinæ curant id.ſ.vt ſolum putreſiat, & ideo inuertendum.& ventis ac ſolibus pruiniſque exponendum eſt, & foſſor robuſtus .i.purus,& fortis mouens iugera.i. terrā quā ꝑ.i. par boū ſingulis diebus arare pōt labefacta.i.effoſſa, & ſubacta hoc eſt ſubigens, & mouens ea,vt ſit ſm Seru. hypallage, labefacta pro labefaciēs paſſiuū pro actiuo, aut labefacta .i.mollificata prius q̄ moueat aut inuertat.at.i. ſed ſi vlla vigilātia haud.i nō fugit.i.pterijt(eſt.n. pteriti tpis quia primā producit) quos.i.aliquos viros.i. ſi qui adhibuerint omnē diligentiā ipſi exquirūt ante.ſ.q̄ trāſferant vites,aut arbores.locum ſimilē, vbi.i. in quo prima ſeges.i.ſatio paret arboribus,& quo.i.adquē ipſa ſeges digeſta.i.adulta feratur.i.trāſferatur, mox.i.paulo poſt.ſ. curabunt vt locus, vbi prima erit ſatio,aut plātatio arborū ſit ſimilis illi quo mox trāſferatur ne ſemina.i. plātaria mutata ſubito ignorēt matrem i. primam productricem. Quinetiā.i.inſuper,illi vigilantiſſimi, ſignant in cortice.ſ.arboris trāſferēdæ, regionē.i. faciē. & ſitū cœli, vt quō quæq;.i.quælibet.ſ.arbor,aut vitis ſteterit.ſ.in priore ſolo. & qua parte tulerit.i. ꝑpeſſa ſit,calores auſtrinos.i. aduſtionē venti auſtralis,& q̄ terga ipſa obuerterit axi.ſ.ſeptentrionali eo ſup.modo, & ab ea parte,reſtituant eam terræ adeo.i.intantum eſt multū cōſueſcere.i.conſuetum eſſet in teneris.ſ.annis, & naturis,quia prima quæque tenacius hærent,atq; conſuetudo eſt altera natura, quęret.i.diſquiret ēt prius,an melius ſi ponere vites ſup.in collibus.an in plano,q̄a dictum eſt, denique apertos Bacchus amat colles.Siu metabere.i.parabis, aut eliges ad parandū ſicut qui caſtra metantur locum capiunt.agros campi.i. loci capacis, & pinguis ſere denſa,pro eo qđ eſt dēſo,& mixtim, q̄a Bacchus.i. vitis eſt nō ſegnior vbere.i.fœcūditate cāpi in dēſo .ſ. loco hoc eſt vitis,rñdet vbertati terræ.Sin.i.ſed ſi ſup.metabere.ſolum in quo ſeras uineam,accliue.ſ.aſſurgēs paulo collibus.i.mōticulis & collis,ſeu colles ſupinos.i ad cęlum erectos indulge.i.ad operam ordinibus.i. vt in ordinē digerantur,nec ſecus.i. non aliter omnia via.i.ſitus arborum quadret in vnguem.i.perfecte in formam quadrangularem. fiat arboribus poſitis.i.diſpoſitis,limite ſecto.i.diuiſo in lineas directas,& quadrangulas. Vt.i.quēadmodum cum longa legio explicuit.i. ordinauit ſæpe, & ingenti bello cohortes.i.claſſes ſuas,& agmen.i. quæ à duce in prœlium iam iam agi poteſt multitudo,ſtetit in campo aperto, & acies directę.ſ.ſunt,& omnis tellus fluctuat.i. micat late.i.ampliter.ęre renitenti.i.armis æris obnitentibus à nitor non à niteo. Ipſi ſup. ſic inſtructi necdum.i.non adhuc miſcent prælia.i. cōferunt manus, ſed Mars dubius.i. incertus an eos in prælia inflāmabit an ad concordiam redire ſinet,errat in medijs armis.i.ſic conſtruūtur in ordinem vites vt ſolent ante prœlium inſtrui exercitus q̄ ſigno dato mox conſeruntur. Sint ergo omnia dimenſa.i.cōmēſurata paribus numeris.i.ordinationibus non ſup. ideo vti.i.vt

i a proſpe

proſpectus.i.pulcher,de longe, hoc eſt porro aſpectus. (Eſt .n. pulchrum videre arbores vitiferas in ordinem conſertas)paſcat .i.delectet animum inanem.i. ſeſe rebus inutilibus oblectãtem ſicut 1.Aen. Atque animũ pictura paſcit inani, Sed ſup. iõ quia terra non dabit aliter.ſ.q̃ in ordinem digeſtis.omnibus.ſ.arboribus,& vitibus æqua.i.æquales vires, hoc eſt æqualia nutrimẽta neque rami.ſ.arborum, poterunt ſe aliter extendere in vacuũ, quia ſi cõfuſe,& mixtim ſerantur alia aliam impediret.& ita neque ſolem ſimiliter exciperent,neque nutrimentũ à terra ęquale haberent,neque ramos impeditos extenderent.

VARIA LECT. ET magnos ſcrobibus concidere montes]In lib. Rom.Circundare mõtis legitur.In Medicco abſque &,legitur, Excoquere magnos ſcrobibus concidere montes.[Mutata ignorẽt ſubito ne ſemina matrem]Aliquot ab hinc annis,oẽs ad vnum conuenere,vt mutata,ſcriberent & ad ſemina referri vellet,cũ tñ in veteribus omnibus exemplaribus manuſcriptis, Mutatã quippe matrem,legatur.[Directæq. acies]In Ro.lib.& hic. & alibi.Directæ legitur,eademq. lectio eſt in Medicco.[Aere renidẽti tel.] In lib aliquot,Renitenti,ſyllaba refragante legitur.Sed.n.Renidẽti,cum Rom.lib.& quibuſdã alijs legendum. [Terra,neq; in vacuũ poterunt ſe ext.ra.] In Ro.lib. atque pronomine ſe,legitur,Poterunt extendere. In Med.tñ,& alijs, id pronomen hr̃.

Forſitã,& ſcrobibus quę ſint faſtigia, quæras.
Auſim vel tenui vitem committere ſulco.
Altius, ac penitus terræ defigitur arbos.
Eſculus in primis: quæ quantũ vertice ad auras
Aetherias, tantum radice in tartara tendit.
Ergo non hyemes illam,non flabra,neq; imbres
Conuellunt, immota manet, multosq. p annos
Multa virum voluens durando ſecula vincit.
Tam forte late ramos, & brachia tendens
Huc illuc, media ipſa ingentem ſuſtinet vmbrã.
Ne ue tibi ad ſolem vergant vineta cadentem:
Ne ue inter vites corylum ſere: ne ue flagella
Sũma pete,aut sũmas defringe ex arbore plãtas:
(Tantus amor terræ)neu ferro læde retuſo
Semina: ne ue oleæ ſylueſtres inſere truncos,
Nam ſæpe incautis paſtoribus excidit ignis:
Qui furtim pingui primum ſub cortice tectus,
Robora comprendit; frondesq. elapſus in altas,
Ingentem cœlo ſonitum dedit:inde ſecutus
Per ramos victor,perque alta cacumina regnat,
Et totum inuoluit flammis nemus,& ruit atram
Ad cœlum picea craſſus caligine nubem;
Pręſertim ſi tempeſtas à vertice ſyluis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus,
Hoc vbi,non à ſtirpe valent, cæſæque reuerti
Poſſunt, atque ima ſimiles reuireſcere terra;
Infelix ſuperat folijs oleaſter amaris.

SERV. FOrſitã,& ſcrobibus quæ ſint faſtigia, quæras] Vt etiã ſupra diximus,ſcrobes ſunt maſculini gñis, nam Cic. i Oeconomicis ſic dicit. & Plautus ait Sexagenos ſcrobes.Minor aũt eſt Lucani, & Gracchi auctoritas. Nam Luca.ait: Exigua poſuit ſcrobe. Gracchus, Abũde foſſa ſcrobis eſt,qđ exemplũ in Terentiano eſt. [Quæ ſint faſtigia, quæras] Faſtigiũ, & ſummæ, & imę partis poſſumus dicere,ſicut altũ & mare,& cœlũ dicimus. Hinc eſt, Cœlumq. profundum Cũ & puteus ſit pfundus.[Auſim] Auſus ſim audebo.[Sulco] .i.foſſa. [Eſculus ĩ primis] Arbor eſt glãdifera,q̃ licet ab eſu dicta ſit, tñ p æ,ſcribitur,ſicut & cęlatum licet à cęlo celas habeat deriuationem, tñ alterius eſt ſenſus, nã cęlum dicimus,qđ videmus,& omnibus videntibus patet, cælatum autem dr̃ quod à viſu abſcõditur.[Non flabra] hoc nomẽ tñ pluralẽ recipit numerum,ab eo vero qđ eſt flamina, flamen poſſumus dicere, licet ſit vitãdum pp aliã ſignificationem. Nã dr̃ flamen Dialis,flamẽ Martialis.[Ne ue inter vites corylũ ſere]radices.n. eius nocent vitibus.[Ne ue flagella Summa pete] Flagella dñr ſummæ arborum partes,ab eo qđ ventorũ crebros ſuſtinent flatus. [Tantus amor terræ]Sic diligenter à ruſticis ager eſt colendus. [Ferro lęde retuſo]Retuſo.obtuoſo,quo vites, quaſſantur potius,q̃ putantur.[Ne ue oleę ſylueſtres inſere truncos] Nõ qđ non proſit,ſed vt etiã ipſe dicit pp caſum incẽdij.[Incautis paſtoribus] Negligẽtibus circa alia occupatis.[Et ruit atram] Egerit,emittit,& ruere facit.Nã mõ ruit agentis eſt.[A vertice]Ab Aquilone,vt,Hic vertex nobis ſemper ſublimis.[Ferẽs]Flans:vt. Feret vento mora ne qua ferenti.[Hoc vbi]Subaudi contigerit. [Superat]Supereſt:vt.Quid puer Aſcanius ſuperatne?

ASC. FORSITAN, & ſcrobibus &c.]Quia p̃monuit ſcrobes præfodere,& vites in ordinem diſponere, docet ſcrobium profunditatem.dicens.Tu quæras.i.percuncteris forſitan, & .i etiã quæ ſunt faſtigia.i.altitudines,ſeu profunditates ſcrobibus.ſ.fodiendis.hoc eſt quam profunde effodi debeat. Ad quod reſpondet,ego auſim committere vitem, &.i.etiã tenui ſulco, ſed arbor,cui uitis maritatur, defigitur .i. deorſum infigitur terræ altius .i.profundius,& penitus.i.penè intus,& viſceribus terræ,& eſculus.ſ.arbor in primis.i. inter primas, hoc eſt præcipue eſculus infigitur alte,quæ.ſ.eſculus tendit tantum.i. intãtum radice .i.per radicem in tartara.i.ad inferna.quantum tendit vertice.i. ſummitate,& cacumine,ad auras æthereas.i.cœlũ verſus.Ergo quam tam firmiter radicata eſt.hyemes.i. tempeſtates non conuellunt illam.ſ.eſculum non flabra .i. venti neque imbres.i.pluuiæ.ſed manet immota,& vincit.i.voti cõpos permanet durando per multos annos voluẽs.i. transfigens multa ſecula virum.i.virorum,aut legamus multosq. nepotes. & ipſa voluẽs durãdo multa ſecula virum vincit multos nepotes.i.poſteriores eorum, tu .i. deinde poſtq̃ ſic radicata eſt, ipſa tendens.i.extendens huc illuc .i. in diuerſas partes ramos fortes, & pro .i. brachia ſup.fortia, ipſa exiſtẽs media ſuſtinet ingentem vmbram.i. ramorum ſuorũ.[Ne ue &c.] Docet quo loco.& quo reſpectu ad cœlũ vites ſerẽdæ ſint, dicens,Ne ue,ſere corylum.i. auellanã inter vites, ne ue,pete sũma.i. extrema flagella.i. ramalia, aut ne defringe plantas.i.ſurculos,& virgulas iſerẽdas ex ſumma arbore.i. ex ſummitate arboris, tãtus.i.tã magnus eſt amor terræ.ſ. ꝙ quo ei viciniora ſint oia eo ſunt fertiliora, neu.i.ne ue læde ſemina .i. virgultum inſerẽdum, ferro retuſo.i.hebeti, ne ue inſere ſylueſtres trũcos oleæ.ſ.inter vites, & arbuſta, nã ignis excedit ſæpe paſtoribus incautis.i. nõ recte cauentibus,nec proſpiciẽtibus, qui .ſ. ignis tectus primũ furtim .i.more furti ſub pingui cortice,uidelicet oleæ comprendit.i.inuadit poſtea.& ſimul occupat.robora.i.truncum,& elapſus surſum.& extra lapſus componitur.n. ab extra, in altas frondes.ſ. oleæ,dedit cœlo.i.aeri ingentem ſonitum.i.crepitum, & fragorem.eo.n.quod frondes virides ſunt,crepitant,& quia pingues cremari pñt. & ipſe ignis victor ſecutus inde .i. poſt cõbuſtionẽ frondiũ.regnat per ramos,& per alta cacumina.i. ſummitatem arborũ,& inuoluit.i.implicat,totum nemus flãmis & ipſe craſſus caligine.i.fuligine picea.i.qualẽ pix generat, ruit.i. proijcit (capitur.n.hic actiue)atrã nubem.ſ.fumi ad cœlu pręſertim ſi tempeſtas.ſ.ventorum,incubuit.i.ingruit ſyluis.i. in ſyluas à vertice.i.ſeptẽtrione ſm Mancinellũ.aut potius deſuper ita, vt ignis à ſummitate vi ventorum deijciatur.in truncos, & inde in vicinas arbores,& ſi ventus ferens.i.inſlans glomerat incendia.i.flãmarum globos per cacumina. Vbi.i. in quo loco aut tpe, hoc ſupp.euenerit,ipſæ oleæ non valent reuireſcere à ſtirpe,& cæſæ .i.amputatę non pñt reuerti,& reuireſcere ſimiles in ima terra, & ita oleaſter infelix.i.infœcundus,ſuperat.i. ſuperabundant folijs amaris.i.habens amara folia,qui dominãtur extinctis oleis.

VARIA LECT. MVLTOS'QVE per annos Multa virum voluens durãdo ſecula vincit]In Rom.lib.legere eſt,Multosq. nepotes,Multa virum.[Aut ſummas defringe ex arbore plãtas]In veteris aliquot libris. Summas,omnino legitur.In quibus & , Deſtringe; non Defringe,habetur.In Rom.vero.& aliquot alijs antiquioribus.Summa vnitatis numero ſexto caſu legitur.

Nec tibi tam prudens quiſquã pſuadeat auctor,
Tellurem Borea rigidam ſpirante mouere:

SERV. NEc tibi iã prudens quiſquã]Dicit quo tempore vites ponendæ ſint; & probat tolerabiliter autumno

Rura gelu tum claudit hyems: nec ſemine iacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis ſatio: cum vere rubenti
Candida venit auis longis inuiſa colubris;
Prima vel autumni ſub frigora, cum rapidus ſol
Nōdū hyemē contingit equis, iā præterit æſtas.
Ver adeo frondi nemorum, ver vtile ſyluis,
Vere tument terræ, & genitalia ſemina poſcunt;
Tū pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Coniugis in gremium lætæ deſcendit; & omnes
Magnus alit, magno commixtus corpore, fœtus.
Auia tum reſonant auibus virgulta canoris,
Et venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager: zephyriq. tepentibus auris
Laxant arua ſinus, ſuperat tener oībus humor;
Inq. nouos ſoles audent ſe gramina tuto
Credere; nec metuit ſurgentes pāpinus Auſtros,
Aut actum cœlo magnis aquilonibus imbrem;
Sed trudit gemmas, & frondes explicat omnes.

no melius verno, nā dicimus, Ver adeo frōdi nemorū, ver vtile ſyluis. [Concretā radicē] Ante.n. quaſi gutta qdam eſt ex terra & humore pcreata, quæ poſtea tēd tur in radicē. [Vere rubēti] Floribus ſplēdido. [Cād.da venit auis] Iuuenalis. Serpente Ciconia pullos Nutrit. [Vere tument terræ] Aſper ſimpliciter accipitur, vt terræ nominatiuus ſit pluralis. Donatus vero terræ genitiuū uult eſſe ſingulārē, vt ſit ſenſus mutata diſtinctione. Vere tumēt, ſyluæ, ſcil. ex à ſuperioribus, terræ, & genitalia ſemina poſcūt. i. tument ſyluę, & genitalia ſemina terrarū requirunt. Sed melius Aſperū ſequimur, vt [Genitalia ſemina] Quæ nos iacimus intelligamus, non q̄ ex terra ſyluæ ſuſcipiūt. Genitalia aūt dicimus ſemina, quibus aliqd procreatur, & gignitur. [Tument.] Suſpenduntur. [Pater omnipotens fœcundis] Interdū pro aere Iuno & pro æthere Iuppiter accipitur. Aliquoties & pro aere æthere Iuppiter. Iuno uero p terra & aqua, ſicut hoc loco intelligimus. Nam æther nō habet pluuias, vnde ætherem pro Ioue accipimus, cui tribuuntur aer, & æther, q̄ duo mixta terræ, & humori vniuerſa procreant. Dicit aūt verno tempore eſſe pluuias, quibus cuncta naſcūtur, vñ fœcundis imbribus dixit, quibus terra fœcundatur [Magno cōmixtus corpore fœtus] Pro corpori. vt, Hæret pedepes. Item alibi, Et magno ſe corpore miſcet. Licet poſſimus accipere. Cōmixtus terræ magno ſuo corpore. i. æthereo. [Certis diebus] Statutis, legitimis à natura arcana quadam rōne diſpoſitis, ut tractat Lucr. qui dicit rōnem hanc ex æthereo calore deſcendere. [Almus ager] Ab eo q̄d nos alat. [Zephyri] Fauonij, alibi, Et zephyro putris ſe gleba reſoluit. Hora. Soluitur acris hyems grata vice veris, & Fauonij. [Nouos ſoles] Dies vernales. [Nec metuit ſurgentes pāpinus Auſtros] Varie. Nā ſupra ait, Audent ſe gramina tuto Credere. [Trudit] Propellit. Effundit in folia.

ASC. NEC tibi, &c.] Docet quo vento flante arandæ, aut fodiendę ſint terrę dicens, quia non Borea, ſed Zephyro, qui veris tempore flat, in cuius laudem parumper digreditur. Ordo eſt. Nec quiſquam auctor tam prudens, id eſt quantumcunque prudens habeatur, perſuadeat tibi mouere. i. aperire arando, aut fodiendo tellurem, id eſt terram rigidam, id eſt conſtrictam gelu, & hoc Borea, id eſt vento illo ſeptentrionali ſpirante. i. cum ſpiritu, & ſybilo flāte, quia hyems. i. tempeſtas hyberna, ac pluuioſa, claudit, tum. i. tunc, ſcilicet cum Boreas flat gelu, nec patitur. i. non permittit, aut ſinit affigere terræ radicem cōcretam & hoc ſemine iacto. i. poſtquam iactum ſit ſemen. Optima autem ſatio eſt vinetis. i. vitibus vere rubenti. ſ. floribus, vnde & purpureum alibi dicitur, cum. i. quando auis candida. ſ. ciconia inuiſa colubris longis quibus. ſ. paſcitur, venit. ſ. ad nos vel ſub. i paulo ante prima frigora autumni, cum. i. quando ſol rapidus. i. ad ſe humores attrahentes, aut celeriter ſemper currens nondum contingit equis ſuis hyemem. i. lineam, aut ſignum vbi exiſtēs hyemem facere ſolet, & cū iā ęſtas præterit. i. inter cauma, & frigus intenſū ver eſt adeo. i. valde multū vtile, frōdi nemorum, ver eſt adeo vtile ſyluis; terræ tument. i. grauidæ fiunt vere, & poſcunt ſemina genitalia. i. quibus conceptis generent, quia æther. i. aer tepidus, hoc eſt Iuppiter exiſtēs pr omnipotens deſcēdit tum. i. tunc. ſ. tempore verno, lętæ. i. lætanter in gremium coniugis. ſ. Iunonis quæ pro terra ponitur, vñ & terrenorum regnorū moderatrix à poetis cēſetur, ſupp. cum imbribus fœcundis. i. fertilibus, aut fœcūditatem parientibus & ipſe. ſ. Iuppiter cuius oīa plena ſunt, commixtus. ſ. cū magno corpore. ſ. totius terræ alit oēs. ſ. terras, & virgulta auia. i. in quibus nulla eſt via hoc eſt ſylueſtria, reſonant, tum. i. tunc auibus canoris, & armenta repetunt tunc certis diebus (Ceteris. n. in coitu ſacietas eſt, homini pene nulla) Venerē. i. ſtatum naturalem ad propagandam prolem: Et ager almus. i. quo alimur parturit tunc. i. in vere, & arua laxant ſinus. i. gremium, & receptaculum ſeminum laxant dico. i. aperiunt, & diſſoluunt, auris zephyri tepentibus. i. teporem afficientibus humor tener. i. molliculus ſuperat omnibus. ſ. viuētibus, & gramina addēt credere. i. committere ſe, tuto. i. ſine periculo, nec pampinus. i. ſ. frōdes vitium, metuit ſup. tunc auſtros ſurgentes, aut imbrem. i. copiam pluuiæ actum. i. impulſum ſupp. de cœlo ſup. cū magnis aquilonibus, ſed trudit. i. propellit, & effundit in folia gēmas. i. vitium oculos aut modulos, & explicat. i. pandit, omnes frōdes, quibus. ſ. opus eſt arboribus fructiferis.

VARIA LECT. TELLVREM borea rigidā ſpirante mouere] In Romano libro, Mouerit legitur, qd̄ minime diſplicet. [Zephyriq. tepētibus auris Laxant arua ſinu] In Romano libro, & in Mediceo. Trementibus legitur. Qd̄ ſi admittas, dictum e. it ab effectu, magis vero placet, Tepentibus. [Audent ſe gramina tuto Credere] Celſus ait Virgiliū ſcriptū reliquiſſe, Germina, quare male Gramina repoſitum eſt. loquitur enim de arborum omnium fœtu.

COEL. RHOD. VERVM enimuero quem nam dicere deum verum oporteat, parum veteribus conſtitiſſe video. Nam Mileſius Thales, qui omnium primus naturalia exactius ſcrutari eſt auſus, aquā eſſe dixit, de qua nata omnia ſint. Deum autem eſſe mentem, quæ ex aqua cuncta formauerit. Pythagoras vero deum eſſe animum crediderit, per vniuerſas mundi partes, omnemq. naturā commeantem atque diffuſum, ex quo omnia quæ naſcūtur animalia vitā capiant. Anaxagoras auctor eſt, deum eſſe infinitam mentem, quæ per ſeipſam moueatur. Cleantes, & Anaximenes æthera dicunt eſſe ſummum deum. Ex quo & Virgilius:

Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Coniugis in gremium lætæ deſcendit, & omnes
Magnus alit magno permixtus corpore fœtus.

Non alios prima creſcentis origine mundi
Illuxiſſe dies, aliumue habuiſſe tenorem
Crediderim. ver illud erat: ver magnus agebat
Orbis, & hybernis parcebant flatibus euri,
Cum primum lucem pecudes hauſere, virumq.
Ferrea progenies duris caput extulit aruis,
Immiſſæq. feræ ſyluis, & ſydera cœlo.
Nec res hunc teneræ poſſent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigusq., caloremq.
Inter, & exciperet cœli indulgentia terras.

SERV. NOn alios prima] Hoc ſm licentiam poeticā dixit, nam falſum eſt. Cōſtat. n. poſt factū mundum ex qualitate eiuſus ſolis tēpora eſſe diuiſa. [Tenorem] Ductum. [Ver illud erat] Abſoluta elocutio, quidquid illud fuit, ver fuit. [Hybernis flatibus] Aſperis, ſæuis. [Virumq. Ferrea progenies] Procreata ex lapidibus ad laborē alibi. Vnde homines nati durū genus. [Immiſſæq. feræ ſyluis] Hūc ordinem propter Arcades tenuit, qui ſe Proſelenos eſſe aſſerunt. i. ante Lunam natos, quod & Cicero in Fundaniana cōmemorat, & Statius qui ait, Arcades aſtris Lunaq. priores. [Huc laborem] vel frigoris, vel caloris. [Quies] tranquillitas. Et eſt veris definitio. Cœli indulgentia.

ASC. NON alios &c.] Quo facilius perſuadeat vernā tēperiē eſſe in rebus ineuntibus, & iā primum creādis aptiſſimā dicit et mūdi totius originē in verno tpe fuiſſe; non quia iam ver eſſet cum mūdus fieret, ſed quia prima tēmperies quæ iam producto mundo fuerat verna erat. primique qui illuxerint ſoles vernales. Cōſentit ergo cum fide mundum eſſe creatum,

tum.& aliqñ incepiſſe,& ſtatim eo creato vel fuiſſe,hominesq. vltimo loco creatos.ſed poetice dicit ferreos.ſicut lib.1.de lapidibus iactis loquens. Vnde homines nati durum genus, uerūtamen meo iudicio de his omnibus qui tpe Pyrrhæ erant nō loquitur,ſed de primis,nam loquitur de his qui ſtatim poſt ꝓductionem primarum pecudum progeniti ſunt. quos ferream progeniem forte appellat,quia progenitores erant ferreorū.ut progenies non ſolum progenitos,ſed & progenitores ſignificet.Inde.n.ceteri progeniti dicuntur.Ordo eſt . Ego crediderim nō alios dies.i.ſoles qui dies faciunt non alios dico,q̃ uētos illuxiſſe ſup.in prima origine mundi creſcentis.i.ut primū mundus creatus ad aliarū rerum propagationē creſcere cœpit,ue.pro uel ego crediderim.i.auſim credere dies in prima origine mundi,creſcētis non habuiſſe aliū tenorem.i. ductum alium q̃ uernum illud .ſ.quidquid fuit in prima origine mundi erat uer magnus orbis.i.principiū magnæ reuolutionis totius.ſ.mūdi agebat ver.i. tempeſtatē uernam,& euri.i.uenti illi Orientales frigidi,& contrarij zephyro,ſeu Fauonio in uere flanti,parcebāt.i.abſtinebāt hybernis flatibus,tunc.ſ. cum.i. qñ pecudes hauſere primum.i. ut dicunt primitus,lucem.i.claritatē diei(quia pecudes erāt ante homines formatæ) & tum progenies ferrea,i. dura quaſi robore aut lapidibus primū genita.aut potius, ut dixi,progenies ferrea.i.ferreos progenitura,uirum.i. uirorum extulit caput duris aruis.ſ.ſaxoſis,& feræ ſunt immiſſæ ſyluis.i.in ſyluas,& ſydera ſunt miſſa cœlo(niſi dicas feræ immiſſet ſydera.i.immittēdo eſſeq̨ ſydera cœlo.i.ad ornatum cœli.fabulantur.n. ſigna cœleſtia feras ferme fuiſſe,ſed prior conſtructio melior eſt)Nec res teneræ.i.recens genitæ poſſent perferre hunc.i. talem laborem uentorū.ſ.& frigoris,ſi tanta quies.i.tēperies, & concordia non iret.i.intercederet iter frigus,q̃.ſ.in hyeme eſt, & calorē qui eſt in æſtate dominanſ,& ſi indulgētia.i.benigna influētia, & quaſi clemētia,cœli.i.aeris nō exciperet.ſ.ab aduerſis,& nociuis terras.

VARIA LECT. CVM primum lucem pecudes] Romanus, & Mediceus libros,Cum primæ lucem pecudes legunt.quod non diſplicet.

COEL. RHOD. HOMINEM, quem Mercurius miraculum ingēs eſſe dicit,ex limo terræ confictū, non ſanctæ modo perdocent literæ, ſed in Menexeno,Protagora , & Politico , atque Critia teſtatur Plato,prouidentia diuinæ bonitatis id agente,ab terra olim propagarū,eū artificis ſui imagine,ob idq. Theoidē appellatū.Nec tamen inficiatur idem.exundante amplius humoris elemento, moxq. reſidēte eo,ex humiditatis copia,& inſequētis æſtus terrā tot tātaq. fœcūditatis ſemina cōcipere,ut cuiuſq; modi prorupant inde animalia. A qua origine ſpontali , ne homo quidē abiūgatur,ſicut Aegyptiorū,doctrina cōtineri nouimus,atq. itē Arabū.ſed Algazeles tradidit maxime,nec Auicenæ diſplicuit ſ tractatu de diluuijs: Et Maro comprobaſſe vr illo verſiculo ,

Terra progeniē duris caput extulit aruis .

Georg.2.etiam ſi modo Ferrea legitur in uulgatis codicibus,ſuperioris ſententiæ auctore Lactantio , ſi modo emaculatus eſt codex.Et nos alibi ſuper re iſta copioſe diſſeruimus.

Quod ſupereſt,quæcunq; p̄mes virgulta p agros,
Sparge fimo pigui,& multa memor occule terra;
Aut lapidē bibulū,aut ſqualētes inſode cōchas.
Inter enim labentur aquæ, tenuiſque ſubibit
Halitus,atq; animos tollens ſata. iamq. reperti,
Qui ſaxo ſuper,atque ingentis pondere teſtæ
Vrgerent, hoc effuſos munimen ad imbres:
Hoc,vbi hiulca ſiti findit canis æſtifer arua .
Seminibus poſitis ſupereſt deducere terram,
Sæpius ad capita, & duros iactare bidentes,
Aut preſſo exercere ſolum ſub vomere, & ipſa
Flectere luctantes inter vineta iuuencos.
Tum leues calamos,& raſæ haſtilia virgę,
Fraxineaſque aptare ſudes,furcaſq. bicornes,
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Aſſueſcāt, ſummaſque ſequi tabulata p vlmos.
Ac dum prima nouis adoleſcit frondibus ætas,
Parcendum teneris, & dum ſe lætus ad auras
Palmes agit laxis per purum immiſſus habenis:
Ipſa acie falcis nondum tentanda, ſed vncis
Carpendæ manibus frondes, interq. legendæ,
Inde, iam vbi validis amplexæ ſtirpibus vlmos
Exierint, tum ſtringe comas.tum brachia tōde:
Ante reformidant ferrum:tunc denique dura
Exerce imperia, & ramos compeſce fluentes.

SERV. QVod ſupereſt] Non qđ deeſt, ſed quod ſequitur.[Premes] Demerges,inſodies.[Quæcunq; virgulta]Siue de plantarijs, ſiue de arboribus.[Lapidem bibulum] Qui arenarius vocatur.[Aut ſqualētes inſode cōchas] Cocleæ autem propter admittēda ſpiramina iſodiūtur. Lapis vero arenarius , & pp ſpiramina, & pp hauriendum humorē,ſi forte nimius fuerit . Squalentes Sordidas. [Animos tollent] Sument ab his rebus magnanimitatem . [Iamq. reperti,] Scilicet diligentiores.[Effuſos munimē ad imbres]Contra nimias pluuias.[Hiulca] Nimijs caloribus fiſſa.[Ad capita] Poſitarum.ſ.vitium.[Iactare autem bidētes] Hoc ad comminuendas pertinet glebas.[Flectere luctātes] Cum quadam moderatione ducere, ne tenera adhuc virgulta concutiant. [Leues calamos]Nitidos. Dicit autem,& cannas,& virgas radendas,ne ex corticibus rubigo aduerſa vitibus poſſit creari.[Sequi tabulata] Tabulata ſunt rami effuſiores,& in plana tendentes non in altiora creſcentes.[Per purum] Per aerem.[Ipſa acie falcis non dum tentanda] Si acies,ſenſus hic eſt, Teneris adhuc uitibus,nō eſt falcis acies neceſſaria ſi acie,ſubaudiuimus virgulta.vt ſit.Ipſa uirgulta nondum falcis acie tentanda ſunt.[Stirpibus]Solidioribus palmitibus.i.truncis.[Frons tenera]Frondis vera lectio eſt.Lucr.Frondiferaſq. domos auium. Apud antiquiores enim ſingularis nominatiuus erat frōdis.hodie uerò,& à fronte,& à fronde vnus eſt nominatiuus frons , ſicut etiam lens à lente, & a lende capitis breuiore pediculo .

ASC. QVOD ſupereſt] Redit ad inſtitutum ſuum docens quo pacto terræ uitibus ferendis aptandæ ſint . Ordo aūt eſt.Quod .i.ut agamus quod ſupereſt.i.agendum.& docendum reſtat,quęcunque virgulta tu premes .i. preſſa plantabis per agros ſparge ſup.ea fimo pingui,& tu memor, aut p̄cepti mei,aut infelicitatis aliter plantatorū.occule.i.occulta.& abſcōde ea,multa terra & inſode.i.ſimul cum vitibus in eadem foſſa fode aut lapidē bibulum,ſ.aquæ,hoc eſt arenarium , aut conchas ſqualētes.i.ſordidas,vt.ſ.p teſtas fiant ſpiramēta.n.p q.a,aquæ.ſ. pluuiæ aut deriuatæ , labētur inter.ſ. cōchas,& tenuis halitus.i.ſpiritus ſubibit.i. clanculum intrabit.& ſata.i. ſeminaria plantarum tollēt .i. erigent animos .i.uigorem ſuum. Et iā reperti.ſ.ſunt qui ſuperurgerent.i. premerent ſaxo atque pōdere , ingētis teſtæ,q.a hoc.ſ. aut ſaxum, aut teſtam magnā ſuperponere, eſt munimē.i.protectio,ad.i.cōtra imbres perfuſos .i. nimis ipetuoſos hoc .i.etiam munimen eſt contra æſtum cū.i. qñ canis æſtifer in quo ſigno ſole exiſtēte intētiſſimus ſolet eſſe calor, findit.i.ſecat,& diuidit arua hiulca.i.hianta ſiti.i. ſiccitate.Seminibus poſitis docet q.d agēdum ſit poſtquam ſemina poſita ſunt,dicens ſeminibus poſitis.i.poſtquā ſemina poſita ſunt, ſupereſt.i.reliquum eſt,deducere.i. deorſū ducere ſæpius terrā ad capita.ſ.ſeminū . & iactare.ſ.ſuperinijcere bidentes inſtrumēta vinitorū duos dentes habentia , duros quia ex ferro aut reſpectu glebarum,& hoc ad glebas diſcutiendas,& diſſoluendas,aut exercere ſolum.i. terrā ſub uomere preſſo.i.altius immiſſo , & flectere.i.cum moderatione ducere iuuencos luctantes,i.petulcos, & qui luctarentur ſi non flecterētur inter uineta.i.loca in quibus vites naſcuntur.Loquitur de ſitu Italico,vbi inter ordines vinearum agri frugiferi ſatis derelinquitur ut arari poſſit. Habent enim ferè in eodem ſolo vinū, frumentum,& fructus arborum. Tum.i. deinde ſupereſt aptare .ſ.ad vites ſuſtentādas,calamos leues.i.nitidos ac politos ſeu leuigatos,hoc eſt flecorticatos,producitur.n.prima.& pro.i.haſtilia.i. pticas virgæ raſæ.i.decoriatæ. & ſudes fraxineas vnde pali fiunt,& furcas bicornes.i.bina cornua habentes , ad ſuffulciendas vites aut impoſitas perticas , quarum.ſ.furcarum viribus.i. ſuſtentaculis.ſ.vites aſſueſcant.i.aſſuetæ fiant, eniti.i.erigi cum quoddam annixu,& contemnere ventos , vnde deijcerentur , ſi non haberent fulcimen, & aſſueſcant ſequi tabulata (quæ vulgus ſolaria vocat,quia ſolum faciunt quaſi per aerem eūtibus ; ſed tabulata dicuntur,quia ex tabulis ſuper trabes poſitis cōficitur,

tur,vitium autem teſtudines tabulata dicũtur,quia perticę pro-trabibus,& uites cum frondibus ac fructibus tabularum uicem pręſtant)tabulata igitur.i. connexiones perticarum in morem tabulatorum,ꝑ vlmos ſummas.i.quæ ſunt in ſummitatibus vl-morum.Ac dum.i.quandiu prima ætas adoleſcit frondibus no-uis.i.quandiu frondes teneræ ac nouæ,& nondum adultę ſunt, parcendum.ſ.eſt.i.parcere oportet , teneris frõdibus vitium,ui-delicet,hoc eſt pampinis,&.i.etiã dum palmes lætus.i. vegetus ait ſe ad auras.i.erigitur,& multum adhuc creſcit immiſſus per purum.i.liquidum aerem,& hoc habens laxi.i.libero excremen to,ipſa acies falcis nondũ.ſ.eſt tentanda.ſ.in putandis vitibus.i. nondum putandæ ſunt uites , ferro ipſius falcis.i, cultri incurui quo uites putari ſolent,ſed frondes.ſ.luxuriãtes, & ſuperflue pã pini, carpendæ ſunt manibus uncis .ſ incuruatis aptis videlicet conſtrictis digitulis,& frondes ſunt inter legendæ.i.tollendæ de medio nõ temere,ſed cum delectu,inde.i. poſtmodum vbi ado leuerint vites,vbi.ſ.frondes exierint ſtringe.i. decerpe ſtringen-do tum.i.tunc comas.i.pampinos , quæ ſunt vitium comæ , & tonde.i.reſeca,& puta tum.i.tunc brachia.i.palmites.Nam ipſa brachia.i.reformidant ante.ſ.priuſquam emiſerint frondes,fer-rum.ſ.falcis,denique.i. vt ſemel præcipiam , exerce tum.i.tunc dura imperia.ſ.amputando(nam durus imperator eſt qui in ca pita ſuorum animaduertit)& pro.i.compeſce.ſ.putando ramos fluentes.i.luxuriantes,hoc eſt qui effluerent,luxurioſe,niſi com peſcerentur.

VARIA LECT. SVPEREST deducere terram] In Rom. lib. diducere . In aliquot alijs,educere . Sed vulgata lectio caſtior . [Furcasq. bicornes] In Rom.lib.legere eſt,Furcasque valentis,quod mihi non ſatisfacit , tametſi in aliquot alijs lib.ea lectio reperiatur . [Palmes agit] In Med.lib.aget, futuro tempore legitur . [Ipſa acie falcis nondum tentanda] In Rom.lib.numerus ita habet , Ipſa acie nondum falcis.In aliquot alijs,Ipſa acies, legitur. [Et ramos compeſce fluentes] In antiq. lib.Rom.legere eſt,Ramos compeſce valentis.

Texendæ ſæpes etiam , & pecus omne tenendũ,
Præcipue dum frons tenera,imprudẽsq. laborũ.
Cui,ſuper indignas hyemes.ſolemq. potentem,
Syluestres vri aſſidue ; capreæque ſequaces
Illidunt : paſcuntur oues, auidæque iuuencæ:
Frigora nec tantum cana concreta pruina ,
Aut grauis incumbens ſcopulis arentibus æſtas;
Quantum illi nocuere greges , duriq. venenum
Dentis , & admorſo ſignata in ſtirpe cicatrix ,
Nõ aliam ob culpam Baccho caper oĩbus aris
Cæditur , & veteres ineunt proſcænia ludi ;
Pręmiaq. ingentes pagos,& compita circum
Theſeidæ poſuere,atque inter pocula læti
Mollibus in pratis vnctos ſaliere per vtres.

S ERV. TExendæ ſæpes etiam] Alij hic diſtinguũt , alij ſeparant texendę,ſæpes etiam,& ſpecus omne tenendum. [Solem potentem]Intolerabilẽ, grauẽ . [Indignas autem hyemes]Sæuas.[Syluestres vri].i.boues agreſtes qui in Pirenæo monte naſcuntur inter Gallias, & Hiſpanias poſito.Sunt aũt exceptis elephãtis maiores animalib.ceteris . dicti vri ἀπὸ τῶν ὀρων .i.à montibus. [Capreęq. ſequaces].i.ꝓſecutrices,vt, Maleæque ſequacibus vndis.[Incũbens ſcopulis]Etiã ſaxa caloribus penetrans. [Admorſo] Participium eſt , ac ſi diceret abroſo.[Non aliã obſcuram]victimæ numinibus,aut per ſimilitudinẽ,aut per contrarietatem immolantur.Per ſimilitudinem vt nigrum pecus Plutoni.Per cõtrarietatem, vt porca quę obeſt frugibus,Cereri,& caper qui obeſt vitibus Libero.Item capra Aeſculapio qui eſt deus ſalutis,cum capra nunquam ſine febre ſit.[Aris autem omnibus] Non ſine cauſa dixit , Nam cum numinibus ceteris varie pro qualitate regionum ſacrificetur,vt Veneri Paphiæ tantum de thure . vnde eſt , Haud equidem tali me dignor honore. Genitrici vero.i. Romanæ , etiam de victimis:Libero vbique caper immolatur.[Veteres ineunt proſcænia ludi]Primi ludi theatrales ex liberalibus nati ſunt . Ideo ait veteres ludi.Proſcænia,autem ſunt pulpita ante ſcenam,in quibus ludrica exercentur.[Pagos,& cõpita circum].i. per quadriuia,q̃ compita appellantur,ab eo quod multæ viæ in vnam cõfluant,& villas, quæ pagi ἀπὸ τῶν πηγῶν appellantur.i.à fontibus circa quos villæ cõſueuerunt condi. vnde & pagani dicti ſunt,quaſi ex vno fonte potantes . Compita autem , ſunt vnde ludi compitalitij vocantur.[Theſide]Athenienſes, qui primi ludos inſtituere liberales . [Mollibus in pratis vnctos ſaliere per vtres] vnctos veli oleo vel lexiuia . In pratis, autem ideo ne læderentur cadentes . Vtres vero fiebant ad inſultationem etiam mortuorum caprorum,ne quid ex his eſſet quod nõ ſentiret iniuriam . Saliere . Secundum artem locutus eſt . Nam ſi ſalio ſalui dicebant,vnde & Cic. ait in Milon. Cum hic de rheda reiecta penula deſiluiſſet , Sic etiam ab eo quod eſt cano , non cecini , ſed canui dicebant,vnde Saluſt.Cornua occanuerunt.

A S C. TEXENDAE ſæpes &c.]Adhortatur præmunire vineas ſæpibus ab hircorum caprarumq. incurſibus,facturis inde trãſitum ad ſacrificia ruſticorum deſcribenda.Ordo eſt.Sæpes.i.munitiones ex virgultis in cratium morem complicatis uineas ſepientes ſup.ſunt etiam texendæ, & omne pecus eſt tenendum.i. arcendum à vineis,præcipue dum.i.donec ſeu quandiu,frõs eſt tenera,& imprudens.i.inexperta,laborum.i.incommodorum , cuiuſmodi ſunt hyemes venti , grandines morſus , infractiones putationes &c.Cui.ſ.frondi,vri.i.id genus bouis, ſyluestres.i.petulci, & indomiti, & capreæ.i.caprę ſyluestres,ſequaces.i.ꝓſecutrices,aut quæ vineas inſequntur illudũt.i.nocent , & officiunt ſup.i.ultra,aut præter,indignas.i.nimis magnas, hyemes.i.tẽpeſtates pluuioſas,& ſolem potentem.ſ.in ardore atque ęſtu,oues paſcuntur.i.vineas,& iuuẽcæ aridę.ſ.cibi paſcunt.ſ.vineas. Nec.i.non.& frigora cõcreta .i. conſtricta pruina cana.i. ꝑ pruinã albicantem aut ęſtas, grauis.i.calor vehemẽter ęſtuans. incumbens.i. violenter ingruens ſcopulis.i. ſaxis in mare ſitis arẽtib.ſ.præ ſiccitate , & ita vehemẽti calore fiſſis,nocuere. ſ. frondi aut vitibus tñ.i.intantũ , quantũ illi greges.ſ. caprearum ꝑcipue , & quãtum.ſ.nocuit , venenũ dentis duri. ſ. caprearum qui quidquid abrodit ſimul exurit, & cicatrix .i. ſtigma duri dẽtis ſignata.i. ĩfixũ,in ſtirpe .i.trũco,& ſtipite,admorſo.i. mordicibus abroſo.Caper cæditur.i.mactatur Baccho exiſtens ſacer aut execrabilis , aut ſacrificabilis , ceditur [dico oĩbus aris cum alijs numinibus variæ mactẽtur hoſtiæ ac victimæ ob nõ aliam cãm.i.ob eam cãm quia.ſ.vitem obrodit , & inurit.vnde Ouid.in Faſt.Rode caper vitem, tñ hinc cũ ſtabis ad arã,In tua quod ſpargi cornua poſſit,erit ,& ludi ueteres imò vetuſtiſſimi quia primi credunt fuiſſe,ineunt proſcenia.i.loca ante ſcenas.i. vmbracula pro quibus agebantur aut ludebantur fabellæ, & Theſidæ.i.Athenieſes à Theſeo in ciuitatẽ collecti,poſuere præmia.ſ.caprarũ,vñ Hora.Carmine qui tragico vilem certauit ob hircum,ingentes.i.ualde magnos , pagos.i. uicos circa fontem in agro exiſtentes.(Galli villagia vocant) & circum cõpita.i. loca quo plures cõpetunt.ſ.quo plures conueniunt,vt ſunt triuia, atque ipſi lęti inter pocula.i.poſt epulationẽ, & cõpotationem ſalire in pratis mollibus.i.herboſis per utres .i. ſaccos ex corio factos,& vino impletos,vnctos.i.pingues,& lubricos.De his autem latius diſquirit Beroald.in Seru.cuius verba ſimul cũ his,q̃ de ſericis lanis annotauit in hunc locũ recepi. Sũt aũt in illa verba Seruiana.Apud ſeras ſunt in arboribus vermes.qui in aranearum morẽ fila tenuiſſima deducunt vñ eſt ſericum.Contra quæ Beroald. & hiſtorici oẽs diſſentire vñr à Seruij ſententia ſcribẽtes quemadmodum apud Seras ſunt arbores laniger æ ſine vermibus quarum frondibus caniciem depectunt aqua ꝓfuſam,ex quo vellere ueſtimenta conficiantur, quæ ſerica nũcupantur ,vt auctor eſt Plin.cuius verba libuit ſubtexere ex lib.6. Seres lanitio ſyluarum nobiles perfuſam aqua depectentes frõdium caniciem,vnde geminus fœminis noſtris labor redordiendi fila rurſumq. texendi,tam multiplici opere tam longinquo orbe petitur,vt in publico matrona transluceat . Hoc idem Solin.in collectaneis tradit . Et profecto Plin.ac Solini verba ita Virgiliano carmini conueniunt,vt ab illo mutati eſſe videantur , nanque poeta ſic ſcribit,Velleraq. vt folijs depectant tenuia. Seres: Quo quidem uerſu apertiſſime demonſtrat uellera, & lanitium apud ſeras colligi ex folijs,non autem confici à bõbicibus vermiculis ſicut exponit Seru. Enimuero bombices non apud Seras,ſed Aſſyriæ inſula Coo peculiariter prouenĩũt, qui quidem bõbices vermiculi ſunt,telasque aranearum modo texũt ad veſtem luxumque fęminarum quæ bombicina appellantur.cuius mentio fit apud Iuuen. Quarum delicias vel panniculus bom-

bicinus vrit. Prima eas veſtes texiſſe in inſula Coo Pamphyla Platys filia dicitur, vt auctor eſt Ariſt. 15. de animalibus, & repetitu eſt à Plinio in 9. vnde veſtis Coa nominat vt cuius crebro meminerunt poetæ, & in primis Ouid. atque Propertius. Præterea non ſatisfacit mihi Seru. in enarratione illius Virgiliani carminis, vnctos ſalire per vtres, cum hic locus ab vnico tantum Higinio (quod quidē legerim) optime declaretur, adeo vt nihil Virgilianę ſententiæ ſit accommodatius. Scribit.n. in lib. de ſignis, Bacchum, vinum, & vitē, & vuam Icaro tradidiſſe, vt oſtenderet hominibus quo ſereretur, & qđ ex ea naſceretur, hic cum ſæuiſſet vitem hircus in vineā ſe conijciēs tenerrima quęque folia decerpit, ex quo facto Icarus indignabundus hircū interfecit, & eius pelle vtrē cōfecit quem vino plenum cōiecit in medium. Sodales q. ſuos circa eum ſalire coegit. Alij tradunt Icarum cum à Libero patre vinū accepiſſet ſtatim vtres plenos in plauſtrū impoſuiſſe. Ex hac Hyginij narratione, vt ego ſētio, Maronianū carmen apertiſſime illuſtratur, & ſententia efficitur manifeſtaria. Hæc ille, quorum quidem Manci. huc aſſumpſit.

VARIA LECT. ET pecus omne tenendum eſt] In Rom. lib. Tuēdum, habes. In Mediceo, Tenendum, abſque, eſt. [Aut grauis incumbens ſcopulis arentibus æſtas] In lib. Mediceo, Aeſtus legitur. [Et admorſo ſignata in ſtirpe cicatrix] Admorſo quidem in veteribus aliquot libris habetur. In pleriſque vero, d, litera abraſa eſt, imperite, vt mihi videtur. niſi ſit, quod in antiquis alijs, A morſu, legitur, Sanè Romanus liber. Admorſu, vnica dictione, uerbali nomine legit. In Mediceo prius ſcriptum erat, Admorſu, per u, Inde alio atramento factum eſt, ut Admorſo dicat.

COEL. RHOD. ASCOLIASMVS ſaltatio erat Bacchi dicata feſtis, quę vocant Aſcolia, Qđ theatri medio vtres, quos vocant ἀσκοὺς inflatos obunctosq. vno tantum inſilirent pede, vt delabentes riſum excitarent. Hoc agere apud Græcos dicitur ἀσκωλιάζειν Ad quod apertiſſime Virg. reſpexit Georg. 2. illo verſu. Mollibus in pratis vnctos ſalire per vtres. Quod inerudite nimis, καὶ ἀναγώγως .i. ineducate non perpendunt interpretes, negligentia prorſum fuſtuario digna. Aduertēdum quoque, qui vnī tm̄ innitentes pedi ſaltant. quod vel tempeſtate noſtra frequentiſſimum eſt, dici item ἀσκωλιάζειν, & ſaltandi modum, aſcoliaſmum. Sed tunc non ab vtre inclinatur vocabulum, verū ab aſcolon, quod impedimentum itineris ſignat, quod claudicantibus euenit, atque ſui rectum palum.

Necnon Auſonij, Troia gens miſſa, coloni
Verſibus incomptis ludunt, riſuque ſoluto;
Ora corticibus ſumunt horrenda cauatis;
Et te Bacche vocant per carmina læta, tibique
Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu.
Cōplentur vallesque cauæ, ſaltusque profundi,
Et quocūque deus circum caput egit honeſtum
Ergo rite ſuum Baccho dicemus honorem
Carminibus patrijs, lanceſque, & liba feremus;
Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram;
Pinguiaq. in verſibus torrebimus exta colurnis.

SERV. NEcnon Auſonij]. Troia gens] Hoc eſt etiā Romani hæc ſacra celebrāt, & canūt. nā hoc eſt. [Verſibus incomptis ludunt] i. carminibus Saturnio metro cōpoſitis, quod ad rhythmū ſolum vulgares cōponere conſueuerunt. Horat. Libertaſq. recurrentes accepta p annos Luſit amabiliter. [Riſuq. ſoluto] .i. cachinno. [Oraq. corticibus ſumunt] Quia neceſſe erat pro ratione ſacrorum aliqua ludicra, & turpia fieri quibus poſſet populo riſus moueri, qui ea exercebāt propter verecūdiæ remediū hoc adhibuerunt, ne agnoſcerentur, vt perſonas factas de arborum corticibus ſumerent. [Et te Bacche vocant] Hymnos in tuum canunt honorem [Tibiq. Oſcilla] Mollia. penſilia, vt, Pilentis matres in mollibus. Oſcillorum autem variæ ſunt opiniones, Nam alij hanc aſſerunt fabulam, Icarus Athenienſis pater Erigones, cum acceptum à Libero patre vinum mortalibus indicaret, occiſus eſt à ruſticis, qui cum plus æquo potaſſent, inebriati venenū ſe accepiſſe crediderant, huius canis eſt reuerſus ad Erigonem filiā quæ cum eius comitata veſtigia perueniſſet ad patris cadauer, laqueo vitam finiuit. Hæc deorum uoluntate inter aſtra relata eſt, quam vocant virginem. Canis quoque ille eſt inter ſydera collocatus. Sed poſt aliquantum tempus Athenienſibus morbus immiſſus eſt talis, vt eorum virgines furore quodā compellerentur ad laqueum, reſponditq. oraculum ſedari poſſe peſtilētiam illam, ſi Erigonis, & Icari cadauera requirerentur; quæ cū diu quæſita nuſquam inuenirentur, ad oſtendendum ſuā deuotionem Athenięſes, vt etiam in alieno ea quærere viderētur elemento ſuſpenderunt de arboribus funem; ad quem ſe tenentes homines, hac atque illac agitabantur, vt quaſi etiam per aerē illorum cadauera quærere viderentur. Sed cū inde pleriq; caderent inuentum eſt vt formas, ad oris ſui ſimilitudinem facerēt, & eas pro ſe ſuſpenſas mouerent. Vnde & oſcilla dicta ſunt ab eo, quod in his cillerentur .i. mouerētur ora. nam cillere eſt mouere, vnde & ſurcillæ dictæ ſunt, quibus frumenta cilentur. Alij dicunt oſcilla membra eſſe virilia de floribus facti, quæ ſuſpēdebantur per intercolumnia, ita vt in ea homines acceptis clauſis perſonis impigerent, & ea ore cillerent .i. mouerent ad riſum populo commouendum. & hoc in Orpheo lectum eſt, Prudētioribus tamen aliud placet, qui dicunt ſacra Liberi patris ad purgationem animæ pertinere, omnis autem purgatio, aut per aquā fit, aut per ignem, aut per aerem, ſicut & in ſexto ait, Aliæ panduntur inanes Suſpenſæ ad ventos. alijs ſub gurgite vaſto Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni. Vt nunc per oſcilla genus purgationis, videlicet aeris, quod eſt maximum intelligamus. Nam primum aquæ eſt, ſecundum eſt ignis, tertium aeris, [Hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu,] Poſt hæc ſacra celebrata. [Ergo rite ſuum Baccho dicemus honorem] Iuſte igitur Liberi celebrabimus ſacra. [Honeſtum] Pulchrum. [Carminibus patrijs] .i. Romana lingua, pleraque enim ſacra, pro gentium qualitate, pleraq; ſecundum ſuum ritū coluntur, nā hymni Libero apud Græcos græca. apud Latinos latina voce dr̄. Hymni vero matris deū vbiq; propriā .i. græcam linguam requirunt. [Stabit ſacer] Placebit. Tunc enim eſt aptum ſacrificium, cū dedicatū animal victimę patiēs inuenitur, vn̄ & alibi ſic ait, Et ſtatuam ante aras aurata fronte iuuētum .i. placere faciam. Cōtra Lucanus, Diſcuſſa fugit ab ara Taurus: Sacer autem execrabilis. vt, Auri ſacra fames. [In verubus torrentibus exta colurnis] Quia ſicut etiam caper eſt inimicus vitibus, ita eis nocet, & corylus. Vnde & ait ſupra. Ne ue inter vites corylum ſere.

ASC. NECNON Auſonij] Athenienſium, inquit, ritū Auſonij quoq; coloni aſſumpſerūt. Quia vero per hoc uiderentur ſentire Romanos à Græcis, & originem, & ritum traxiſſe, qm̄ Auſonij ab Auſone Vlyſſis, & Circe filio dicti ſunt, ſubiunxit Troia gens miſſa, q.d. tametſi generaliter Auſonij nominentur ab Auſone, tamen Romani præcipuam originem traxerunt à Troianis. Ordo eſt. Necnon .i. etiam, q.d. non ſolum Athenienſes, ſed etiam coloni Auſoni .i. agricolæ Italici, & potiſſimum Romā (Appoſitio reſtringendæ generalitatis gratia) gens miſſa Troia .i. ab urbe Troia poſt deſtructionem eius hoc eſt Romani ludūt verſibus incomptis .i. inornatis, & pedeſtribus exordijs, & riſu ſoluto .i. cachinno ruſtico, hoc eſt uero, & non diſſimulato, & ſumunt horrenda ora .i. perſonas, per quarum medium ſonant uerba (Galli appellant, faulx uiſaiges) corticibus cauatis .i. ut faciei applicentur factis foraminibus pro oculis naribus, & ore, & uocant .i. inuocant te ô Bacche ô carmina læta .i. lætitiā eorū poſt uinum indicantia, & ſuſpendunt tibi .i. in honorem tuū ob memoriā Icari & Erigones, quibus fauiſti, Oſcilla .i. facierū ſimulacra parua mollia .i. penſilia aut ex molli in materia effecta, ex pinu alta. Hinc .i. ex his ſacrificijs aut poſt hæc ſacrificia, oīs uinea pubeſcit .i. germinat ac floret largo .i. abundāti, & fertili fœtu, hoc eſt fit quales pubeſcētes puellæ q̄ facile grauidæ fiūt atque cōcipiunt, & ita ualles cauæ, & ſaltus profundi nō ſolū colles cōplentur .i. implētur ſimul largo .ſ. fœtu vinearū, & ſup. oia loca complentur quocunq; .i. in quæcunque deus .ſ. Bacchus, circumegit .i. duxit, & quaſſauit, caput honeſtum .i. pulchrū. Ergo qui .ſ. Baccho fauente omnia complētur dicemus rite .i. ſcḋm ritū & debitum morem Baccho ſuum .i. proprium honorem .i. hymnum, & cāticū laudis carminibus patrijs .i. Romana lingua, & nos feremus lāces .i. vaſa ſacrificijs apta, & liba .i. molā, & hircus ductus (nō tractus ſponte adductus ſtabit) ſacer .i. erit placens & conueniens ſacrificio, ad arā .ſ. Baccho extructā, & nos torrebimus exta pinguia, ut non abiectā offerāt hoſtiā in verubus .i. paxillis, colurnis .ſ. ex corylo factis, corylus aūt uitib. obeſt ut cap.; & ita ꝯgruit in ſacrificijs & Bacchi eā amputare vt fiāt uerna.

VARIA LECTIO.

ERGO rite ſuum Baccho dicemus honorem] In veteribus aliquot codicibus legere eſt, Suos honores, quod rem ſplendidiorem efficit[In verubus torrebimus exta colurnis]In lib.Mediceo,Torquebimus,legitur.quod ipſius rei miniſterium videtur exprimere.Sed enim Torrebimus,receptius.

Eſt etiam ille labor curandis vitibus alter:
Cui nunquã exhauſti ſatis eſt: nanq. oẽ quotãnis
Terque,quaterq. ſolum ſciendum,glebaq. verſis
Æternum frangẽda bidentibus: omne leuandũ
Fronde nemus.redit agricolis labor actus ĩ orbẽ,
Atque in ſe ſua per veſtigia voluitur annus.
Etiam olim,ſeras poſuit cum vinea frondes,
Frigidus & ſyluis aquilo decus ſit honorem;
Iam tum acer curas venientem extendit in annũ
ruſticus,& curuo Saturni dente relictam
Perſequitur vitem attondens,fugitq. putando.
Primus humũ fodito:primus deuecta cremato
Sarmenta,& vallos primus ſub tecta referto,
Poſtremus merito:bis vitibus ingruit vmbra:
Bis ſegetem denſis obducunt ſentibus herbæ:
Durus vterque labor.laudato ingentia rura,
Exiguum colito:nec non etiam aſpera ruſci
Vimina per ſyluam,& ripis fluuialis arundo
Cæditur incultuque exercet cura ſalicti.
Iam vinctæ vites:iam ſalcem arbuſta reponunt:
Iam canit extremos effœtus vinitor antes.
Sollicitanda tamen tellus,puluiſque mouendus.
Et iam maturis metuendus Iuppiter vuis.

SERV. EST etiã ille labor] Iam paulatim tẽdit ad vitiũ vituperationẽ, dicens, & infinitũ eſſe earum laborem:vt,Cui nunquã exhauſti ſatis eſt,& incertũ fructũ: vt, Et iam maturis metuendus Iuppiter vuis, & ipſum etiã fructũ pernitioſum: vt.Bacchus & ad culpam cauſas dedit.[Exhauſti ſatis eſt]Exhauſtionis,finitionis, quod quia aſperum viſum eſt,ſe ad figuram trãſtulit,& ait,Exhauſti, vt ſeruãtiſſimus æqui.pro æquitatis. [Omne Solũ] Continens.ſ.vites.[Aeternũ]Semper,perpetuo. Et abſolute locutus eſt.[Leuãdum Fronde nemus]Releuandum,ſpoliãdum,Omne autem nemus dicit & arborũ, & vitiũ.Vnde paulo poſt dicturus eſt, Bis vitibus ingruit vmbra.[Labor actus in orbẽ]. i. in anni circulũ labore ſe inuicẽ ſequitur ruſticorum.[Olim]Quandoque.Significat autẽ finale tp̃s autumni. [Seras frõdes] Sero cadentes. Tarde.n.ſpoliantur vites frondibus.[Frigidus ,& ſyluis aquilo decuſſit honorem;]Varronis hic verſus eſt.[Acer]Nõ quilibet,ſed diligẽs. [Curas venientem extendit in annum]Quaſi in t.pe alieno præmeditatur futurum laborem.[Et curuo Saturni dente]. i.falce quæ eſt in eius tutela.Nam Saturnus dr̃.patri cœlo virilia falce amputaſſe,quę in mare cadentia Venerem creauerunt,qđ ideo fingitur, quia niſi humor de cœlo in terras deſcenderit, nihil creatur.Alij Saturnum deum eſſe temporum dicunt, quæ ſicut ſalx,in ſe recurrunt. Alij vero dicũt Saturnum in progreſſu nihil nocere,cum retrogradus eſt.eſſe periculoſum . Ideoq. eum habere ſalcem in tutela.quod & ipſa protenta nihil valet,retro acta vero,quidquid ei occurrerit ſecat.[Relictam.] Scilicet à ſe paulo ante deſertam.[Fingitq.putando]Componit:vt,Fingitq. p̃mendo.[Primus humum fodito]Hoc eſt ad laborem primum te eſſe conuenit,vltimum ad fructus legendos.Vinum enim factum de immaturis cito aceſcit.& hoc loco ineſt vitium vituperatio quarum fructus aut immaturi collecti depereunt:aut ſi earum fuerit expectata maturitas,nihilominus pereunt. Nam dicturus eſt,Et iam maturis metuẽdus Iuppiter vuis.[Et vallos primus ſub tecta referto]Vitium ſuſtentacula,quę in nonnullis locis,in tecta portantur,nè imbribus depereant cito.[Merito?] Vindemiato.[Bis vitibus ingruit vmbra:] Vitis, & arboris,vt dempta folia ſolem admittant , quo poſſint vuæ matureſcere. [Bis ſegetem denſis obducunt ſentibus herbæ] Semel autumnali,ſemel vernali t.pe.[Durus vterq. labor] Et vellendarũ herbarum,& frondium ſecãdarum. [Laudato ingenia rura, Exiguum colito]Hoc etiam Cato ait in libris ad filium de agricultura.qđ ideo dictum eſt,vel quia maiores,agros incultos iura dicebãt.i. ſyluas,& paſcua,agrum vero , qui colebatur , vt intelligamus, Laudato ingentes ſyluas,colito agrũ minorẽ,vel, quod melius eſt:quia eſt in primo. Alternis idem tonſas ceſſare nouales , Et ſegnem patiere ſitu dureſcere campum , quod fieri non põt niſi fuerint ſpatio maiora terrarum.Nam & Cato ,vt diximus,& Cicero in Oeconomicis ob hoc laudant prædia latiſundia, vel ꝙ, vt dicit Donatus , etiam non culta præſtant aliquid domino . [Ruſci]Ruſcum virgultum eſt,vnde vites ligantur . Et commemorat labores qui circa alia,tñ pro vitibus exercentur. [Incultique exercet cura ſalicti]Quaſi cum indignatione ait, Cauſa vitium,cura nos etiam ſponte naſcẽtium rerum fatigat. [Falcem arbuſta reponunt:]Putatæ ſunt,nec falcem requirunt.[Iam canit extremos effœtus vinitor ante]Melius eſt effœtus legere, q̃ effœtos,vt quidam legunt.Et antes alij extremos vinearum ordines accipiũt: alij macerias quibus vinea clauduntur, q̃ maceriæ fiunt de aſſis.i.ſiccis lapidibus,vnde aſſæ tibię dicuntur , quibus canitur ſine chori voce. Dicuntur autem antes à lapidibus eminẽtioribus , qui inter ponuntur ad maceriam ſuſtinendam,nam proprie antes ſunt eminẽtes lapides,vel columnę vltimę, quibus fabrica ſuſtinetur ,& appellantur antes ἀπὸ τοῦ ἀντιςήκειν,ad quam etymologiam etiã extremos ordines vitiũ poſſumus trahere, qui ante ſtant. Hoc autem dicit,Iam cantat ruſticus labore finito : tñ deeſſe nõ poteſt quod exerceret circa culturã vitium debeat.[Puluisq. mouendus] Genus ipſum culturæ pulueratio vocatur , quo immunitæ glebę vitibus applicantur. [Maturis metuendus Iuppiter vuis]Aer,more ſuo, cuius varietas plerunq. laborem decipit ruſticorum. Et tacite videtur admonere, quod in primo aperte dixit ſacrificijs tempeſtates eſſe pellendas.

ASC. EST etiam ille labor &c.]Vt Serui.docet paulatim ad vitiũ vituperationẽ tendit vt plenius oleas laudet,quæ & ſine multo labore naſcuntur,& facile conſeruantur,& ſalubrem ferunt ſructum.Ordo eſt. Eſt etiam illi aliter labor curandis vitibus . i. ad curandas apte vites,ſ.labori nunquã eſt ſatis exhauſti,i.peractę, & conſummatæ aut impenſę operæ , nam omne ſolum continens.ſ.vites eſt ſcindendum.i.ſulcandum aut aperiendum,quotannis.i.ſingulis annis ter,& quater. i. frequenter , & omne nemus.ſ.tam arborũ,q̃ vitium eſt leuandum fronde.i.ſtringendũ, & fronde priuandum vt botri ſolem excipiant,labor redit agricolis.actus.i.impulſus, & reductus in orbem. i.circulũ atque. i. & aut atque.i.pariformiter vt annus voluitur in ſe per ſua veſtigia.i.vt à vere per æſtatem,autumnũ, & hyemem fit ſemper reditio in ver.Ac iam cum.i.quãdo vinea poſuit. i.depoſuit olim frondes ſeras. i.quas ſero & tarde deponit , & Aquilo. ſ. ventus frigidus.quia à Septentrione flans decuſſit ſibi is honorẽ. i.ornatum frondium,iam tum ruſticus acer.i.ſtrenuus,extendit.i.dilatat curas in annum venientẽ.i.incępit curare q̃ anno ſequenti peragẽda ſunt.& proſequitur curuo dente Saturni.i.ſalce quaſi Saturnus vſus dr̃ vitem relictã.i.paulo à ſe deſertam , vel cuius cultura paulũ intermiſerat,& attondens.ſ.eam hoc eſt vitẽ fingit.i.componit putando. i.reſecando ſuperflua , & coaptando vtilia.[Primus humum &c.]Docet diligentem vinitorẽ,& qui multum vini expetit debere eſſe primũ in labore, & vltimũ in meſſe,ſeu vindemia.quare iterum probat difficultatẽ laborioſam in vitibus eſſe.Ordo eſt.Tu fodito primus humũ,vbi.ſ.vitẽ plantes aut ſtercores.& cremato primus Sarmẽta.i.amputamẽta,hoc eſt ſuperfluos,& reſectos palmites deuecta.ſ.à vinea domum.In quo verbo eſt fœcunda breuitas.Nam multa ſimul dicit,non. n. poteris, primus ſarmenta domũ vehere,& cremare, niſi & primũ portaueris,nam rariſſimus quiſq. ſarmenta iam putata in vineis dereliquit,& referto primus ſub tecta ne.ſ. putreſcant vallos.i.palos quibus vites ſuffulciuntur,hoc eſt ſtipites,& merito.i.vindemiato poſtremus.i.vltimus.vmbra. ſ. frondium aut pampinorũ ingruit vitibus bis . i. bis eijciunt vites frondes (quod manifeſtariũ eſt, vnde libentius dixero ſic q̃ bis.i.duarũ, quia arboris,& vitis,ſic.n.de vitibus ad vallos fixis non procederet)& herbæ obducũt.ſ.cooperiunt bis ſegetem. i.ſeminaria, hoc eſt nouellas vitiũ plantas,bis.ſ.vere & autumno ſentibus.i. herbis ſpinoſis , & nociuis,denſis.i.de ſe naſcentibus , vterq. labor.ſ.qui eſt in amouẽdis pampinis,& ſentibus eſt durus.i.moleſtus,

leſtius, & grandis, & ergo laudato ingentia rura.ſ. aliorum, aut ingentia rura tibi ad varium vſum accõmoda, vt eorum multũ paſcuis, & multum ſyluis cæduis parum autem vineis deputes, vnde ſubdit colito exiguum.ſ.rus ad vinum aut frumẽtum habendum. Necnon.i.etiam aut inſuper, aſpera vimina ruſci illius fruticis lenti de genere veprium quo vites ligantur, cęduntur.ſ. à ruſticis, & arundo fluuialis cæditur. i. amputatur, ripis. i. in marginibus fluuiorum, arundinibus autem faciunt Itali ſepimẽta in hortis ſuis, & cura ſalicti inculti.i.ſalicum incultarum, hoc eſt ſponte naſcẽtium exercet.ſ.cultorem vitium, iam vites ſup.ſunt vinctæ.i.ad palos ligatæ.i.ponatur tempus quo id verum ſit dicere, & quo iam arbuſta. i. arbores vitibus maritatæ reponunt.i.requieſcere faciunt falcem, quia nolunt putari amplius, & quo vinitor.i.vineę curator, effœtus.i.laſſus, & vitium expers canit.i.laudat canendo, antes.i.ordines vinearum extremos.i.ad conſummationem perductos, & tamen tellus eſt ſollicitanda.ſ.raſtris, & puluis eſt mouendus vt.ſ.eo obducãtur vuæ priuſquam maturæ ſint, & Iuppiter.i.aer, hoc eſt tempeſtas dij, hoc eſt cœli, ſeu aeris eſt metuendus vuis maturis, quia marceſcunt pluuia vinumq. hebeſcit.

VARIA LECT. ET iam olim, ſeras] In Rom.lib.legere eſt. Ac iam olim. In aliquot alijs, At iam, quarum lectionum nullam improbarim. [Curas venientem extendit in annum Ruſticus] In Rom.libro ꝓ Ruſticus, Agricola, legitur, magis vero placet, Ruſticus. [Iam canit extremos effœtus vinitor antes] Carminis huius lectio in antiquis libris varia eſt. nã in lib.Rom. Iam canit effectos extremus vinitor. verum id improbatur à Seruio, q̃ mauult effœtus, legere. In Longobardico, atq. etiam in Mediceo, Canit effœtus extremos aliqui timentes ſyllabæ dictionum ordinẽ transmutarunt. Multiq. ita, vt videmus, toto opere auſi ſunt aggredi.

COEL. RHOD. SED & acutiſſimã gentes Pœnos dixiſſe, conuenit, imbecilliorem agrum. q̃ agricolam eſſe debere, qm̃ cum ſit colluctandum eo, ſi fundus præualeat, allidi dominũ. Nec dubium, quin minus reddat laxus ager non recte cultus, q̃ anguſtus eximie. Propterea de ſe ac Homero Virgilius noſter Metaphora honeſtiſſima putatur eccinisſe. Illius immenſos miratur Gręcia campos, At minor eſt nobis, ſed bene cultus ager. Illud fuerit ſuperpoſitum, ordinem ſulcorum dici ogmon, quanquam verbo eodem vocatur ἐπιςίχος φυτουργία .i. in ſeriem digeſta arborum plãtatio ſed & ordinata educatio, inflexa dictione ab ἄγω, vt ſit ogmos, velut agmos, more Aeolico, A tranſeunte in O, Sulcus pro aratione capitur quandoq. hinc in Epiſtolis Cæcilius Tantis glebis tenaciſſimum ſolum cum primũ proſecatur, aſſurgit, vt demum nouo ſulco perdonetur. Et Plin. Quarto ſeri ſulco Virgilius exiſtimatur voluiſſe. cum dixit, Optimam eſſe ſegetem, quæ bis ſolem, bis frigora ſenſiſſet.

Contra, non vlla eſt oleis cultura; neq. illæ
Procuruam expectant falcem, raſtroſq. tenaces,
Cum ſemel hæſerunt aruis, auraſq. tulerunt.
Ipſa ſatis tellus, cum dente recluditur vnco.
Sufficit humorẽ, & grauidas cũ vomere fruges.
Hoc pinguem, & placitam paci nutritur oliuam.
Poma quoq. vt primum truncos ſenſere valẽtes,
Et vires habuere ſuas; ad ſydera raptim
Vi propria nituntur, opiſq. haud indiga noſtræ
Nec minus interea fętu nemus omne graueſcit,
Sanguineiſque incultu rubent auiaria baccis.
Tondentur cythiſi: tedas ſylua alta miniſtrat,
Paſcunturque ignes nocturni, & lumine fundũt:
Et dubitant hoĩes ſerere, atque impendere curã?

SERV. NOn vlla,] Id eſt nulla. Alij nonnulla legũt.i. aliqua non vt vitibus nimia. [Pro curuã expectant falcem] Vt putetur, quod tñ ad curam refertur anniuerſariam, nã neceſſe eſt, licet tarde, oliuam putari. [Raſtroſq. tenaces] Ad fodiẽdũ.ſ. Negligentiam aũt ferunt oleæ cũ iam cœperunt eſſe valentiores, nam adhuc paruæ nimiã curam requirunt. [Auraſq. tulerunt] Ferre auras ꝓprie eſt aſſueſcere aeris varietati, q̃ obeſt rebus teneris, nimiũ. [Ipſa ſatis tellus] Hoc dicit. Aratũ oliuetũ, & oleis ꝓdeſt, & exinde frumenta gignuntur. [Sufficit humorem].ſ. ſubminiſtrat arboribus. [Grauidas cum vomere fruges] Cum. abũdatur: nã hoc dicit, Subminiſtra fruges vomere.i.per vomerẽ. Ennius, Effudit voces proprio cum pectore ſancto, i. proprio pectore. Nam, Cum vacat. Vrbanus tamen ſic accipit. Grauidas cum vomere.i.ſtatim poſt arationem. [Hoc] Hac re. [Nutritor] Autem pro nutri. nam pro actiui imperatiuo præſenti, paſſiuum futurum poſuit. [Et vires habuere ſuas;] Quia tenera virgulta ſolent religari fuſtibus validioribus, ſicut ſupra ait de vitibus, Vitibus eniti quarum, & contemnere ventos. [Fetu nemus omne graueſcit] Fœtu.i.vtilitate, nam omnis vtilitas fœtus eſt, illuc autem tendit laus iſta ſyluarum, vt & probet non mirum eſſe ſi & poma, & oliuæ, ſiue vlla cultura præbeantur, & creſcat vitium vituperatio circa quas tãtus impenditur labor. [Auiaria] Secreta nemora, quæ aues frequentant. [Baccas] Autem. [Sanguineas] Accipimus poma ſylueſtria, [Tondentur cythiſi] Virgulta à Cytho inſula vbi abundant nominata.

A S C. CONTRA, non vlla &c.] Ingreditur laudes olearum, q̃ nullo labore conſeruantur, diutius viuunt, largos & eoſdem ſalubres fructus afferunt, affert præterea, & alia arborũ commoda, quæ ex ordine patebunt. is autem talis eſt. Contra. i. econtrario, qua.ſ. vitibus, maxima eſt non vlla. i. nulla penitus cultura eſt oleis, neque illæ, hoc eſt oleæ expectant. i. deſiderant falcem, & raſtros tenaces. i. qui incuſſi ſunt donec eruerint eradicauerint tenentes eum. i. poſtquam. ſ. oleæ hæſerunt ſemel aruis. i. radicatæ ſunt in terra, & tulerunt auras. i. impetus ventorum. Et ipſa tellus cum. i. quando recluditur. i. aperitur, dente vnco. i. ligno incuruo ſufficit. i. ſufficienter facit & miniſtrat ſatis. i. conſitis, & plantatis arboribus humorem, & cum recluditur. i. ſulcatur vomere ſufficit grauidas fruges, & ita non abundat particula cum, nec eſt præpoſitio, ſed aduerbium temporis. Nutritor autem ſecundum commẽtarios, & perſonale eſt verbum futuri imperatiui vocis deponentalis, pro qua nunc actiue dicimus nutrito, ſi quis autem impersonaliter conſtruxerit vt ſit nutritor. i. homines ferè nutriunto, q.d. impero, & homines nutriãt, oporteret impersonali dare accuſatiuum, ſicut præcipitur ab eo qui dixit Mathæũ legitur, ſed eiuſmodi locutiones apud idoneos eſſe negãtur. Contra autem quamplurima olim in deponentali voce proferebantur quæ nunc actiua ſunt, dicamus ergo cum Seruio. Nutrior. i. nutri aut nutrito hoc. i. hac re. ſ. dicta. hoc eſt per id autẽ propter id, quod dictum eſt, oliuam pinguem, & placidam paci. cuius. i. ſignificatrix eſt, vt per columbam etiã Noe paruit. Poma quoque &c. ingreditur aliarum arborũ laudem, accipit autem poma genere neutro, hoc eſt fructum pro arboribus, ſed vt in grammatica diximus quæcunque in um, exeunt ſi non ſunt mulierũ propria neutri ſunt generis, vt rhenum ſcortum &c. Ordo eſt. Poma quoque. i. etiam poma, hoc eſt arbores pomiferæ, vt, id eſt, vbi primum ſenſere truncos valentes, id eſt robuſtos. & habere ſuas. i. debitas, aut proprias vires, ita vt non indigeant furcarum fulcimentis, ipſa nituntur. i. eriguntur, & tendunt ad ſydera. i. cœlum verſum vi. i. virtute propria. haud. i. non indigna, id eſt indigentia noſtræ, id eſt humanæ opis, id eſt auxilij. & poteſtatis. Nec minus, id eſt, & tantundem omne nemus graueſcit, id eſt grauidum fit ex ſe, interea. i. dum vitibus tantum laboris impenditur, fœtu. i. vtilitate aut fructu quem ex eis exigimus, ſiue materies, ſiue baccæ aciniq. ſint, & auiaria. i. auium domicilia inculta. i. neglecta ab omnibus, rubent bacis. i. fructibus ſylueſtribus ſanguineis. ſ. colore dum maturę ſunt. Cythiſi. i. frutices illi pecori gratiſſimi. tondentur. ſ. in vſum pecoris, hoc eſt metentur, alta ſylua miniſtrat tedas. i. faces ex tedis quæ arbores reſinoſæ, & picis plenę ſunt, quo circa in multis locis in morem candellarum vtuntur in remedium tenebrarum, q̃ pro. i. ignes nocturni paſcuntur, i. nutriuntur: iniectis, ſ. tedis, ignes fundunt lumina atq. ita duplex bonũ eſt in eis, quia & calore, & lumine proſunt. Et dubitant &c. duplex ſenſus, nam alij accipiunt, ſic vt propterea quod paratæ ſint arbores nulloque labore indigentes homines dubitent eas ſerere, id eſt an ſerere debeantur cum ſponte naſcãtur, & tunc ſimpliciter indicat atque enunciat, aut vtitur figurata interrogatione: vt ſit, & id eſt attamen dubitãt homines ſerere. ſ. huiuſmodi arbores vt tedas, & cæteras tam vtiles atque impendere curas, vt ſcilicet conſeruentur, q.d. id nõ dicere: ſed eas quoque arbores ſerendas eſſe, Licet enim ſylueſtres arbores ſponte ſua veniant, tamen quia magis, quod illa nobis vſui eſt operæprecium fuerit illam ſerere: quia maxime indigemus. Similis eſt locutio vj. Aened. Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis, de qua illic videbimus,

mus,hic autem priori modo. Ordo eſt. Et quia.ſ. hæ arbores ſponte naſcuntur homines dubitant ſerere.ſ. eas, & impendere curas.ſ.eis poſteriori ſic. Etnonne tñ homines dubitant ſerere ſup.eas,& impendere eis curas, q.d.eos quidem id facere cum tamen omnes vineas curēt,ſed perperam, cum illis nūquam ſit ſatis laboris exhauſti,his autem nunquam nimis parum.

Quid maiora ſequar?ſalices, humileſq. geniſtæ,
Aut illę pecori frondem,aut paſtoribus vmbrā
Sufficiunt,ſeptemq. ſatis,& pabula melli,
Et iuuat vndantem buxo ſpectare Cytorum,
Naricięque picis lucos.iuuat arua videre
Non raſtris hominum,non vlli obnoxia curæ.
Ipſe Caucaſeo ſteriles in vertice ſyluæ.
Quas animoſi Euri aſſiduè frāgūtque feruntq.
Dant alios aliæ fœtus:dant vtile lignum
Nauigijs pinos, domibus cedroſq. cupreſſoſque.
Hinc radios triuere rotis, hīc tympana plauſtris
Agricolæ,& pandas ratibus poſuere carinas:
Viminibus ſalices fœcundæ,frondibus vlmi:
At myrtus validis haſtilibus:& bona bello
Cornus:Ityreos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliæ leues,aut torno raſile buxum,
Non formam accipiunt,ferroq. cauantur acuto.
Necnon & torrētem vndam leuis innatat alnus
Miſſa Pado:necnon & apes examina condunt
Corticibuſque cauis,vitioſæque ilicis alueo.
Quid memorādū æquè Baccheia dona tulerūt?
Bacchus & ad culpam cauſas dedit: ille furentes
Centauros letho domuit,Rhetumque,Pholūq.
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.

SERV. AVt illę].i.ſalices aut geneſtæ.Multi tñ,& tiliæ legunt, vt tria dixerit, Salices, tilias, & geneſtas. [Vndātē buxo ſpectare Cytorum] Montes Macedoniæ, in quo abundat buxus,q̄ vento mota,æſtus imitatur vndarum [Naricięq. picis] A loco in quo abundant pices. [Non vlli obnoxia curæ]Nō debitricia,nihil labori noſtro debentia. [Ipſe Caucaſeo] Caucaſus mons eſt Scythiæ, poſitus hic pro quibuslibet aſperrimis montibus. Steriles aūt ait ſyluas cōparatione pomiferarū arborum [Hinc] De ſyluis. ſ. nam de cupreſſo efficit rotas nullꝰ aut radios. [Triuere]Tornauere,compoſuere de torno. [Tympana] Tecta vehiculorū. [Pandas] Curuas. [Viminibus ſalices fœcundæ] Legitur.& fęcundæ frondibus vlmi.[At myrtus validis haſtilibus] Alibi, Et paſtoralē præfixa cuſpide myrtum.[Et bona bello Cornus;] Apta eſt.n.etiā cornus haſtilibus. [Ityreos taxi curuantur in arcus] Ityreos, hoc eſt in arcuum Ityreorū ſimilitudinem.Ityreos autē dicit Parthicos.[Nec tiliæ leues, aut torno raſile buxum] Ordo eſt, Necnon tilię leues aut raſile buxum, torno formam accipiunt.[Necnon] Dicit,hoc eſt etiam.[Miſſa Pado:]Species eſt pro genere.[Vitioſęque ilicis aluo] Carioſę. Vult autem probare etiā putres arbores habere aliquam utilitatem.Sanè pro alueo per ſyneręſim aluo dicimus. [Quid memorandum ęquè]Quid ſimiliter laudandum.[Tulerunt]Dona Liberi ſicut ſyluæ multa ſponte procreantes.Alii & quę legunt, ut ſit ſenſus.Quid dicendum eſt quæ tulerunt.i,attulerunt, ipſa etiam dona Baccheia.ut hoc dicat,Parum eſt ꝙ uites tātum laborem requirunt,etiam munera earum cauſas pręſtant furoris. [Ille furentes Centauros]Atqui in Aeneide ait, Mars perdere gentem Immanem Lapithum valuit,Sed hoc ſoluit Horat.dicens,Nec ſe Mars melius cum Marte cōfundet Thyaneus. Nam re vera licet iratum cauſas Mars habuerit, Lapithæ tñ, & Centauri in furorē ſunt ebrietate compulſi. Deinde hoc loco Centauros ait in furorem actos à Libero, non Lapithas. [Centauros letho]Hic quæſtio eſt,cur Pholum inter Centauros interfectum dicat: quem Hercules etiam hoſpitem habuit,& necdum infeſtauerit, ſed peremptis centauris, cum ſagittas eius Pholus miraretur,vna earum ſuper pedes ipſius cecidit,& letalis ei fuit. Inter Lapithas autem,& centauros bellum fuit propter Hippodamiam,ſiue Deianiram,& cum ad rapiendum virginem inſolentes centauri fuiſſent,à Lapithis ſunt attriti.[Magno Hyleum Lapithis cratere minantem] Bonum ſchema,ita enim pinguntur,quaſi poculis bella tractantes.

ASC. QVID maiora ſequar?]Docet nulla ferè eſſe arbores quarum nullus ſit nobis vſus vt de ſalice arbore lenta.& fragili geniſta virgulto humili, & buxo frutice aut arbuſcula ſterili, & alijs pluribus oſtendit.Sanè in deſcriptione Cytori montis notatur Seruius à Beroaldo his verbis. Diximus alias Seruium in rebus his,q̄ ad geographiam pertinent parum fuiſſe curioſum, cum in ipſius cōmentarijs errores emergarit manifeſtarij, qualis eſt hic, Nam Cytorus non eſt in Macedonia regione Europea, ſed in Aſiatica regione quæ Paphlagonia nuncupatur, vt auctor eſt Plin. Fuit autem Cytorum ciuitas à Cytoro Phryxi filio condita & appellata, quod Mela Straboque teſtantur. In monte Cytoro buxus plurima naſcebatur,vnde à Catullo, Cytorus buxifer cognominatur. Credidit fortaſſis interpres Virgilianus Macedoniam & Paphlagoniam eandem eſſe regionē, ob quandam nominis ſimilitudinē, ſed profecto quārum Hiſpanus Scythicus, à Veneto Eridano diſiungitur, tñ Macedonia abeſt à Paphlagonia.cū altera ſit, vt diximus, Europea regio,altera Aſiatica. Atqui hoc tam turpe erratum cōmentarijs Seruij perinde ac deprauatis aſcribere malim,q̄ Seruio,quem mihi perſuadere non poſſum tam negligenter commentarios ſcriptitaſſe.Hæc ille.Ordo autem eſt. Quid. i. ad quid ſequar.ſ.perſcribēdo,maiora.ſ. res in quibus maior, & manifeſtior eſt vtilitas? q.d. non opus eſſe cum etiā minima multo vſui ſiant, nam etiam ſalices & geniſtæ humiles. i. breuis ſtaturæ frutices, illę quaſi dicat,q̄ viliſſimæ reputantur ſufficiunt. i. ampliter ſubminiſtrāt,aut pecori frondem, i. pabulum frondeum, aut paſtoribus umbras,& ſufficiunt ſatis ſepem, i. munimen,& melli.i.mellificātibus apibus pabula. i.nutrimenta, unde Ecloga j. Hibleis apib. florem depaſta ſalicti & iuuat.i.delectat & vtile eſt ſpectare,Cytorum montem illum Paphlagonię,vndantem.i.abundantem, aut in morem vndarum ſe habentem, buxo.i.illo genere arbuſcularum,quarum materies vtiliſſima eſt torno laborantibus,& lucos,i.arbores feraces picis nariciæ.i.qualis plurima eſt in Naricia patria Vlyſſis,vbi plurimæ ſunt piceæ arbores.& iuuat videre arua.i.loca vt arua nobis vtilia non obnoxia.i.nihil debentia nec obligata raſtris. i. dentalibus quibus terra raditur cum hæc loca inculta ſint,& non obnoxia vlli curæ hominum,quia negliguntur,& tamen proſunt plurimum. Ipſe ſyluæ ſteriles in vertice caucaſeo,i.etiā arbores in caucaſo monte Scythiæ cuius vertex hyeme inacceſſibilis eſt,conſitæ quas.ſ.ſyluas Euri.i.venti illi aīoſi.i.impetuoſi frangunt & ferunt, i. impellunt aſſidue, dant fœtus aliæ alias.i.diuerſę diuerſos,quæq. ſuos,nā dant vtile lignum nauigijs.ſ.pinus,& dant lignum vtile domibus. ſ.conſtruendis;vt cedrum & cupreſſos.Agricolæ triuere. i. ornauere hinc.i.ex his ſyluis aut his, hoc eſt aliquibus arboribus harum ſyluarum rotis.i.ad rotas conſtruendas,radios. i, ligna q̄ ſunt inter axem & circumferētia,aut canthos rotarum,qui radij dicti qđ vt radij à globo ſolis,ita ab axe deducātur,& triuere hinc.i. ex alijs arboribus harum ſyluarum,plauſtris. i.vehiculis tympana.i.integumenta,ita vehicula obtegentia, vt etiam tympana corijs obteguntur,& poſuere ratib. carinas. i.alnos aut trabes earum infimas pandas.i.incuruas,& ſalices ſunt fœcundæ viminibus.i.vimina dant pro fœtu, ex viminibus autem varia intexuntur vaſa agricolis neceſſaria;vanni & corbeſ, vlmi ſunt fœcundæ frondibus quibus & terra pinguior fit, vnde & vitibus diliguntur. Et myrtus ſupple eſt fœcunda validis haſtilibus, & cornus eſt bona,i.vtilis bello.i.ad bellū,quia ex ea haſtilia fiunt atque alia tela,taxi torquentur.i.curuātur in arcus itureos. i.in formam arcuum optimorum quales habent Iturci populi Syriæ.necnon.i.etiam tiliæ leues.i.planę,& non aſperæ. & buxum raſile. i. quod faciliter radi poteſt orno. i. verſatili inſtrumento accipiant formam.ſ.vaſorum aut inſtrumētorum nobis vtiliū, nam tiliæ iugis faciendis congruunt & buxum pyxidibus lagenis alijſq. multis,vnde addit & cauātur acuto ferro. Necnon.i. etiam alnus arbor illa læuis,i.fragilis præ ſiccitate ſi extra ſolū, aut aquas fit,aut ſicut alnus miſſa pado. i. à quouis flumine in cuius ripis ferè naſcitur an natat læuis. i. agilis & cita, vndam torrentem.i.præcipitanter fluentem necnon. i.etiam apes condunt,i.abſcondunt,& locant examina.i.fœtus ſuos qui dū educuntur

cuntur

cuntur,examen dicũtur:in corticibus cauis & aluo ilicis. i.illius arboris glandiferæ vitioſæ.i.putrefactæ. Si ergo vitioſa vſui eſt quanto magis integra in alium cedit?Quid æquè memorãdũ.i. æquè dignum quod memoretur & laudetur tulerunt dona baccheia,hoc eſt à Baccho inuẽtę vites?q.d.nihil,&. i.inſuper,Bacchus hoc eſt inuentum Bacchi, videlicet vinum dedit cauſas.i. occaſionem ad culpam.ſ.committendam per ebrietatem.]Ille.ſ. Bacchus per vinum domuit letho.i.morte,Centauros.i.populos illos Theſſaliæ furentis.ſ.ebrietate aut cuiditate vini habẽdi. quod Olæ fecerant.Centauros dico vt Rhetum,& Pholum, & Hyleum minãtem Lapithis.i.populis illis vicinis,quibus cum Centauris ſæpe certamen erat, vnde Centauri poti(cum.ſ.fortiores ſibi viſi ſunt)poculo illis minitabantur magno cratere.i.poculo capaci,quod inter bibendum in manu habebat.Itaq. vinũ difficulter acquiritur,periculoſe naſcitur,& cum periculo abſumitur.Cum aliæ aliæq. multæ arbores ſponte ferè naſcãtur nullo labore conſeruentur,& vſum ſine periculo præſtent.

VARIA LECT. AVT paſtoribus vmbram]In veteribus omnibus libris ſcriptum obſeruaui,vmbras,numero multitudinis.[Cedroſq. cupreſſoſq.]In Romano,in Mediceo, & alijs antiquioribus libris legitur.Cedrumque,cupreſſoſq. quanquam in Longobardico, Cupreſſos,abſque particula enclitica ſcriptum ſit ſcriptoris negligentia.[Ityreos taxi curuantur in arcus]Inuenies omnino in aliquot libris antiquis,Curuantur,& ex Strabone.Sed in Mediceo.Torquentur,habetur.[Vitioſæque ilicis aluo]In Rom.lib. legitur Aluco,quod mirifice placet.

O fortunatos nimium,ſua ſi bona norint,
Agricolas,quibus ipſa procul diſcordibus armis,
Fundit humo facilem victum iuſtiſſima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis
Mane ſalutantum totis vomit ædibus vndam:
Nec varios inhiant pulchra teſtudine poſtes
Illuſaſque auro veſtes,Ephyreiaque æra,
Alba nec Aſſyrio fucatur lana veneno,
Nec caſia liquidi corrumpitur vſus oliui:
At ſecura quies,& neſcia fallere vita,
Diues opum variarum,at latis ocia fundi.
Speluncæ,viuique lacus,at frigida tempe,
Mugituſque boum, molleſq. ſub arbore ſomni,
Non abſunt:illis ſaltus,ac luſtra ferarum,
Et patiens operum,paruoque aſſueta iuuentus,
Sacra deum,ſanctique patres:extrema per illos
Iuſtitia excedens terris veſtigia fecit.

SERV. O FORTVNATOS nimium, ſua ſi bona norint,Agricolas,]Nõ eſt abruptus tranſitus ad laudem vitę ruſticæ, nam ad ſuperiora pertinet. poſt vituperationẽ quippe vini,iſta quaſi conſolatio eſt perquã oſtẽditur quãtitas voluptates ruſticis,natura pſtiterit. Quod autẽ Fortunatos nimiũ ait, non ad fortunã,ſed ad fortunę pertinet quãtitatem,nam hoc dicit, Quãtum in re eſt, maximas eius natura pſtitit voluptates, quas ſi noſſent, eſſent nõ fortunati,ſicut nũc ſunt,ſed nimium fortunati. [Procul diſcordibus armis,] Longe à ciuitatibus plenis iurgio & rapinis. [Iuſtiſſima tellus] Proprie.nam ſi iuſtus eſt qui quod acceperit reddit,terra vtique iuſtiſſima eſt,q maiore fœnore ſemina accepta reſtituit. [Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis]vt etiam in laudem fecit Italiæ, nõ ſolum vitam laudat ruſticam,ſed etiam contrariam.i.vrbanam, vituperat.Nam iſta quæ de vrbibus dicit,opinabilia ſunt bona:non vera,ſicut ruſtica. Multum.n.intereſt inter verum & opinatum malum,ſeu bonũ.Vnde Iuuen.Pauci dignoſcere poſſunt: Vera bona.[Inhiant]Habere deſiderant.Et dicimus inhio illam rem. [Pulchra teſtudine] id eſt Indica, vnde poſtes ornabantur, vel lectuli. Luca.Foribus teſtudinis Indi Terga ſedent fuluo maculas diſtincta ſmaragdo. [Illuſaſque auro ve.] In quibus artifex ludens,auro aliqua depinxerat. Male autem quidam incluſas legunt. [Ephyreiaq. æra] Corinthia,quæ laudat etiam Cic. nam Ephyrus eſt Corinthus.[Alba nec Aſſyrio fucatur lana veneno] Aſſyrij populi ſunt adiacentes Syriæ,apud quos primum vſus inuentus eſt purpuræ.[Veneno] Colore.[Nec caſia liquidi corrumpitur vſus oliui]Caſia eſt herba de qua fit vnguentum.Mire autem ait vſus oliui corrumpitur,nam oleum generalem vſum habet,quod cum in vnguentum fuerit corruptum, vni rei tantum eſſe aptum incipit.[Et neſciat fallere vita]Aut quia innocentes ſunt,aut q immobilis eſt ſtatus vitæ eorum. Vrbanorũ enim fortuna, aut inſidijs, aut proſcriptione variatur. [Latis ocia fundis] Fundus dicitur ab eo quod ſit rerum omniũ fundamentum.[Speluncæ, viuiq. lacus]i.bona naturalia, nõ ſicut in vrbibus labore quæſita.vnde Iuuen. Et ſpeluncas diſſimiles veris.[Frigida Tempe]Tempe proprie ſunt loca amœna Theſſaliæ. Abuſiue cuiuſuis loci amœnitas.[Molleſque ſub arbore ſomni] Μαλακοὶ δ' ὑπὸ δένδρεσιν ὕπνοι [Illic ſaltus] Venationes quæ penitus in vrbibus non ſunt.[Luſtra ferarũ]Bene ferarum addidit, quoniam ſunt in vrbibus luſtra meretricum. [Paruoque aſſueta].i.non vt vrbana,quæ eſt ſegnis & prodiga. [Sacra deum, ſanctiq. patres] Duo dicit, Sacra deorum ſancta apud illos ſunt, ſancti etiam parentes. [Extrema per illos Iuſtitia excedens terris veſtigia fecit]Hoc Aratus dicit, Iuſtitiam primo & in vrbibus,poſtea in agris tantum fuiſſe, vbi eam inducit loquentem cur abſcedat è terris.

ASC. O FORTVNATOS &c.]Quia varios oſtendit vinitorum labores dubioſque nec eos ſemper fauſtos fructus ne eos infelices per hoc cenſuiſſe putetur, atque ita rem quam laudare debeat vituperaſſe culpetur cum exclamatione quadã dicit agricolas eſſe felices qui tot bona ſponte naſcentia haberent,licet viribus magnus ſit impedendus labor, & qui ab vrbanorum curis longe grauioribus minuſque ferè ſalutaribus liberi ad immunes ſunt,vnde faces, & veſtiũ ac cæterarũ rerum luxus ſuperfluuſq. ſpendor nõ vera ſunt bona,ſed bona apparẽtia, vnde ea deeſſe agricolis pro beneficio deputat. Ordo autẽ eſt. O Agricolas fortunatos nimium ſi norint.i.cognouerint ſua bona.i.cõmoda,quæ percipiſcunt ex agricultura, & ruſticana vita.(Notum eſt ò,tribus caſibus iungi, & expreſſum maiorẽ habere vim in ſignificando.Si tñ ſcrupuloſus,& anxius grammaticus verbum deſiderat habeat cenſeo aut iudico,vt ſit: ò quàm fortunatos cenſeam Agricolas ſi ſua bona norint : ſed qui nil ſubaudierit minus ineptus erit,vt enim vulgares ita & latinę locutiones quędã in affectu ſunt,nec perficiuntur effectu)quibus.ſ. agricolis ipſa tellus iuſtiſſima, quia plus reddit quam accipit, ſed non quàm debet,fundit procul.Longe à diſcordibus armis, neque in mari,ſed homo victum facilem.i.probabilem, & ſine difficultate acquiſibilem.Si enim tametſi,domus alta qualis eſt in vrbibus cum ruſticorum ſit humiles habitare caſas, ſuperbis foribus.i.habentes ſuperbas,hoc eſt magnificas, & ſuperbe ornatas fore.in quibus.ſ.ſpolia hoſtium & ferarum,atque ſculpturæ variæ conſpici ſolent , vomit totis ædibus ingentem.i.ſane magnã,vndam.i. multitudinem vndatim prorumpentem ſalutantum mane.ſ.prima hora diei(vnde Martial.Prima ſalutantes atque altera continet hora &c. De qua conſuetudine apud Iuuenalẽ Satyra prima, vbi de ſportula loquitur plenius eſt videre) nec.i.& non.& ſi ſup.non inhiant.i.cum hiatu ferino ſe conſpicere indicãt poſtes varios.i.ornatos ,aut forte iaſpidos pulchra teſtudine.i.quæ ſunt in pulchra teſtudine,teſtudo autem eſt circumuolutio,& curuatura cameræ, vt dicunt in morem teſtudinis deuexa(vulgus voltam appellat) Mira eſt in omnibus vrbanis pompis vituperatio,& à ruſtica ſimplicitate laus. Nam Epithetis ſingulis res eleuat,atque dãnat,vt poſtes, quia varij ſunt: varietas enim ad pompam,& proſpectum inanem non ad vtilitatem pertinet,fores damnat ſuperbiæ,vndam ſalutantum moleſtiæ,quid enim miſerius quàm tot ſalutantibus aures accommodare ſub primam lucem ? Veſtes autem non decentes ornatas,ſed illuſas auro dicit , æs Corinthium propter vrbis luxum, & immodeſtam hominum appetitionem taxat . Nã eiuſmodi commixtionem eo quod noua eſſet multi pluris quàm ſolidũ aurum,ſiue argentum faciebant,ſolebantque ex eo conflare ſigna precioſiſſima.Sanè æs Corinthium illud erat quod poſt deflagrationem Corinthij ex varijs metallis commixtum poſt incendium compertũ eſt. Præterea quod lana fucatur oliui corrumpitur maniſeſtam habet vituperationem , ſed ad ordinem redeo. Et ſi non inhiant veſtes illuſas, i. ad illuſionem intextas auro,i.filis auratis,& æra Ephyreia.i.Corinthia varia mixtione ex incendio vrbis nata miſere placentia. Nec vſus oliui liquidi, id eſt,puri liquoris corrumpitur.ſ.à ruſticis caſia.i.admixtione vnguenti ex caſia facti vt fit ab vrbanis.At. i.ſed quies ſecura.i.

ſepara

ſeparata à curis,& vita neſcia fallere.i.fallendi ignara. & ſpeluncæ.i.antra amœna. & lacus viui. i. fluentes nec arte, ſed natura comparati & Tempe. i.loca amœna, & temperata qualia ſunt Tempe in Theſſalia frigida. ſ. frigore opaco, de quo in Bucol. Hic inter flumina nota. Et fontes ſacros frigus captabis opacũ, & mugitus boum gratus.ſ.paſtoribus,& molles.i.ſine anxietate ſomni ſub arbore.i.in vmbris arborum nõ abſunt.ſ.à rure,imò adſunt abunde ſaltus ſup.ſunt illic. ſ. ruri,& luſtra.i.latibula, & diuerſoria ferarum ſunt illic,& iuuẽtus. i.multitudo iuuenum, patiens operum.i.operationum, hoc eſt laborum non vt vrbana delicijs aſſueta, & aſſueta paruo. ſ. ſumptu & expenſis modicis,ſup.eſt illic & ſacra deum. i.deorum ruſticorum præcipue ſunt illic ſancta,& patres ſunt illic ſancti,& iuſtitia ſcilicet virgo Aſtrea excedens terris. i. derelinquens ob ſcelera hominum terras,& in cœlum ſeceſſens, fecit extrema veſtigia per illos ſcilicet ſanctos patres ruri degentes.

VARIA LECT. TOTIS vomit ædibus vndam] In Mediceo libro, Vomat, ſcriptum, quod neſcio quid elegantius ſonat. [Illuſasque auro veſtes] In lib. aliquot antiq. legere eſt, Incluſasque auro. [Alba nec Aſſyrio] In Mediceo,& aliquot alijs antiquis. Neque Aſſyrio legitur. [Et neſcia fallere vita] In Romano lib. Vitam, legitur. [At ſecura quies,& At frigida tempe] In Lõgobardico At, vtrobique ſcriptum. [Non abſunt illis ſaltus, ac luſtra ferarum] Vetera omnia exemplaria quotquot habere contingit, non Illis,ſed illic, legunt, quod mirifice placet, idque etiam Seruius agnouiſſe videtur. [Paruoq. aſſueta iuuentus] In Romano lib. legitur. Exiguoque aſſueta.

COEL. RHOD. AVDI L. Florum ita ſcribentem: Corinthus Achaiæ caput, Græciæ decus, inter duo maria Ionium,& Aegeum, quaſi ſpectaculo expoſita. Et infra vbi ruinas eiuſdem felici breuitate tranſcurrit: Quid ſignorũ? quid veſtrũ? quid tabularũ raptum incẽſum, proiectum eſt? quantas opes victor abſtulerit, & cremarit hinc ſcias quod quidquid Corinthij æris toto orbe laudatur, incendio ſuperfuiſſe comperimus. Nam & æris notã precioſiorẽ ipſa opulentiſſimæ vrbis fecit iniuria, quia incẽdio permiſtis plurimis ſtatuis atq. ſimulacris, æris, auri, argentiq venæ in cõmune fluxere. Hinc æra Ephyreia celebrata Virg. quibus cum vehementius caperetur Auguſtus, etiam dici Corinthiarius cœpit.

SERV. ME vero] Diu quæſitũ eſt, vtrũ philoſophiæ an ruſticitatis eſſe vita felicior, vnde nunc dicit primam eſſe philoſophiam, poſt ipſam ruſticam vitam. Suam autem perſonam pro quocunque ponit, ſic paulò poſt, Rura mihi. pro cuilibet. Sic in primo, Non illa quiſquam me nocte per altum ire iuuat. In tertio: Ne mihi tũc molles ſub diuo carpere ſomnos. Et hoc eſt quod dicit Horatius ĩ Arte poetica: Hoc amet, hoc ſpernat promiſſi carminis auctor. [Quarum ſacra fero] Poeta.n. quaſi muſarũ ſacerdos eſt. [Cœliq. vias] Aut artes: vt, Inueni Germana viam, aut certe circulos quibus ſydera continẽtur. [Defectus ſolis varios] Atqui vno modo tantum. Sed deficere nobis videtur, tũc.ſ. cum Luna plena è regione eius obſtiterit radijs,& eos nobis fecerit non videri. Vnde varios accipimus defectus, non quia varia ratione contingant (nam ratio vna eſt, vt diximus) ſed quia vel varijs temporibus fiunt, vel varie, interdum enim duobus, interdum quatuor, interdum pluribus deficit digitis. [Lunæq. labores] Vel errores, quia non recta incedit, vel defectus, qui contingunt Lunæ, quoties terræ altitudo interueniẽs radijs Solis, eam illuminari non patitur, à quibus dicitur lumẽ accipere. [Vnde tremor terris] Variæ ſunt opiniones. Alij dicunt vẽtum eſſe in concauis terræ, qui motus etiam terram mouet. Sallust. Venti per caua terræ citati. Lucan. Quærentẽ erumpere ventum Crediderit. Alij aquam dicunt genitalem ſub terris moueri,& ſimul eas concutere, ſicut vas æque, vt dicit Lucr. Alij σφογγοειδῆ terram volunt, cuius plerunque. Latentes ruinæ, ſuppoſita cuncta cõcutiunt. [Qua vi maria alta tumeſcant Obicibus ruptis] Alij ſic accipiunt, quòd ruptis obicibus. i. Calpe & Atlante montibus Hiſpaniæ,& Mauritaniæ. Oceanus erupent,& iſta fecerit maria, quod non procedit. Si enim hoc eſſet, non diceret tumeſcant, ſed tumuerunt: cum erumperunt oceani maria. Vnde æſtuaria oceani accipimus, qui per Gallias,& Hiſpanias in infinitum erumpit cõtenta lege riparum, ad quas rurſus recurrit. Cuius rei opiniones: Lucanus in primo commemorat dicens.

Ventus ab extremo pelagus ſic axe volutet,
Deſtituatque ferens in ſydere mota ſecundo
Tethyos, vnda vagæ lunaribus æſtuat horis.
Flammiger an Titan vt alentes hauriat vndas:
Erigat Oceanum, fluctusq. ad ſydera tollat.

[Quid tantum Oceano properent ſe tingere Soles Hyberni] Circulorum hoc efficit ratio, vt etiã in Aeneide diximus. [Tardis mora noctibus] Tarde venientibus.i.æſtiuis. [Sin, has ne poſſim naturæ accedere partes] Phyſicę philoſophię vnde ſunt illa quę dixit. [Frigidus obſtiterit circum præcordia ſanguis] Secundum phyſicos, qui dicunt ſtultos homines eſſe frigidioris ſanguinis, prudentes, calidi. Vnde & ſenes, in quibus iam friget, & pueri in quibus necdũ calet, minus ſapiunt. [Inglorius:] Cõparatione phyloſophiæ, ſic ĩ Aeneide. Et mutas agitare inglorius artes. Non quod nulla gloria medicinę eſt, ſed quod minor quam diuinitatis,& augurãdi, quæ ei Apollo obtulerat munera: vt, Augurium citharãq; dedit, celeresq́. ſagittas. [Sperchiusq.] Fluuius Theſſaliæ. [Taygeta:] Mons Laconũ Libero.i.Baccho ſacratus. [Aemi] Mõtis Theſſaliæ, in quo etiam ſunt Tẽpe.

Me vero primum dulces ante omnia muſæ,
Quarum ſacra fero ingenti percullſus amore,
Accipiant: cœliq́ue vias,& ſydera monſtrent,
Defectus ſolis varios, Lunæq́ue labores,
Vnde tremor terris, qua vi maria alta tumeſcant
Obicibus ruptis, rurſusq́ue in ſe ipſa reſidant,
Quid tantum Oceano properẽt ſe tingere Soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.
Sin, has ne poſſim naturæ accedere partes,
Frigidus obſtiterit circum præcordia ſanguis,
Rura mihi, & rigui placeant in vallibus amnes,
Flumina amem, ſyluasq. inglorius: ò, vbi campi,
Sperchiusq́ue,& virginibus baccata Lacænis
Taygeta: ò, qui me gelidis in vallibus Aemi
Siſtat,& ingenti ramorum protegat vmbra.

ASC. ME vero &c.] Quia tãtopere ruſticã vitam laudauit; ne illam etiã philoſophicæ,& contẽplatiuæ prætuliſſe videatur, dicit ſe quidem præferre ruſticanę vitæ philoſophicã,& muſarum diuina inuenta, ſed ſi ad ea feliciter aſpirare nequiret, nullam eſſe, in praxi vitam, quam ruſticæ prætulerit. primas ergo partes diuinarũ, humanarumq. rerum contẽplationi, hoc eſt philoſophiæ attribuit, proximas agriculturæ, dicens. Verum pro ſed. muſæ.i. deæ rerum inuentrices hoc eſt diuinarum rerum contemplationes, dulces ante omnia exercitia humana, quarum ego perculſus.i. affectus ingenti amore fero ſacra, vt.ſ. ſacerdos accipiat me primum.i. primo,& præcipuo loco, quia nihil gratius, aut iucundius contingat, & monſtrent mihi vias.i. curſus, aut meatus cœli, & ſydera. i. ſyderum virtutem,& ſignificationẽ,& varios defectus.i. eclipſes Solis, & labores.i. eclipſes,& luminis immunitiones Lunæ,& monſtrent mihi vnde tremor.ſ. accidat terris,& qua vis tumeſcãt.i. tollentur.& extollantur. maria alta.i. eleuata,& hoc obijcibus.i. obſtaculis vt littoribus ruptis.i. diſſipatis,& deiectis,& reſidant.i. deſcendant vt locum capiant, rurſus in ſeipſa.i. in propria receptacula, prioresq́. alueos,& ambitus. Et monſtrent quid.i. ad quid ſoles hyberni.i. qui illucent tempore hyberno, hoc eſt hyemali, properent.i. feſtinent tantum.i. intantũ, tingere ſe oceano.i. magno. mari terram ambienti,& id dicit ſecundum opinionem vulgi credentis, ſolem in Oceanum ſui lauãdi cauſa decidere, vel quæ mora obſtet non noctibus hyemalibus, tardis.i. tarde decidentibus, ſed æſtiuis tardis.i. tarde venientibus (eadẽ in fine j. Aen. reperies.) Sin.i. ſed ſi, ſanguis frigidus circũ præcordia. i. tarditas ingenij ex ſanguine frigido circa cor producta. (vnde Iuuen. quod læuæ in parte mamillæ nil ſalit arcadico iuueni) obſtiterit.i. obſiſtendo effecerit, ne.i. vt non, vel quominus poſſim accedere. ſ. intelligendo, has partes naturæ.i. rerum cœleſtium, hoc eſt cauſam rerũ. Rura.i. res ruſticanæ, & amnes rigui. i. irrigatiui placeant mihi in vallibus.i. accedã ad delicias ruſticanas, & amẽ flumina.i. amœnitatem fluminum.& ſyluas, exiſtẽs inglorius.i. ſine gloria, quæ cauſas rerum inuenientibus debetur. O optantis eſt interiectio, ſcribunt quidem oh. O qui me ſi ſtat. i. conſtituat, & vt dicunt repreſentet, vbi.ſ. ſunt campi. ſ. amœni & Sperchius. ſ. fluuius Theſſalię ad quem Orpheus canticorũ ſacra peregit & taygeta

(declina-

(declinatur ſicut hyſmarus hic taygetus, & pluraliter hæc taygeta)mons Laconiæ in Achaia,baccata,id eſt à baccantibus frequentata,virginibus Laconis.O qui ſiſtat me in gelidis. i. refrigeratiuis vallibus Aemi.illius montis Thraciæ. & protegat me ingenti vmbra ramorum. i.quis dabit vt naturali locorum dictorum, ac conſimilium perfruar amœnitate? q. d. ſe beatum fore ſi id contigerit.

QVARVM ſacra fero ingenti perculſus amore] In libro Longobardico tantum legitur, perculſus. Sed in Romano, in Mediceo,& alijs antiquioribus,Percuſſus.[Qua vi maria alta tumeſcant] in Longobardico,Tumeſcunt,legitur. [Oceano properent ſe tingere Soles]Tingere(vt in veteribus habetur)ſcribēdum eſſe oſtēdit diſtinguo.[Rura mihi,& rigui placeant in vallibus amnes] in Rom.lib.Rigidi,legitur. — VARIA LECT.

SERV. FElix,qui potuit, rerum cognoſcere cauſas] Repetitio ē ſuperioris coloris,nā hoc dicit, Et ruſtici felices ſunt,& qui tribuūt operam philoſophię. [Rerum cauſas].i.phyſicam philoſophiā.[Inexorabile fatū] Alibi.Fortuna omnipotēs,& ineluctabile fatū.[Subiecit pedibus] Calcauit.[Fatum] Ex fato veniētia.[Acherōtis auari]Omnē mundū in mortem trahētis.[Deos q nouit agreſtes]Qui abſtinet ciuicis malis,& aut rura habitat,aut cū ſuis numinib.rura deſcripſit.

Felix,qui potuit rerum cognoſcere cauſas,
Atque metus omneis,& inexorabile fatum
Subiecit pedibus,ſtrepitumq. Acherontis auari.
Fortunatus & ille,Deos qui nouit agreſtes,
Panaq. Syluanumq. ſenem,Nymphasq.ſorores.
Illum non populi faſces,non purpura regum
Flexit, & infidos agitans diſcordia fratres,
Aut coniurato deſcedens Dacus ab Iſtro:
Non res Romanæ,perituraque regna: neque ille
Aut doluit miſerans inopem,aut inuidit habēti.
Quos rami fructus,quos ipſa volentia rura
Sponte tulere ſua,carpſit:nec ferrea iura,
Inſanumque forum,aut populi tabularia vidit.

[Nymphasq. ſorores]Non Panis,vel Syluanis, ſed inter ſe ſorores vt Aetneos fratres inter ſe.ſ.[Populi faſces] Honores qui à populo pſtantur.Proprie aūt locutus eſt,vt faſces populi, regū purpurā diceret.[Infidos agitans diſcordia fratres] Diſcordiam poſuit pro auaritia Ab eo quod pcedit id,qđ ſequitur. Infidos aut fratres ideo ait ꝙ auaritiæ cauſa diſſentiūt. [Aut coniurato deſcendens Dacus ab Iſtro].i.non cū ſolicitat coniuratio Barbarorum. Iſter aūt fluuius eſt Scythiæ [Non res Rom inę.perituraq. regna]Regna.ſ.Barbarorū. Nam duo dicit. Ruſticū nec Romanū imperium mouet. i.ad ambitū cogit, nec Barbarorū regna peritura. Non .n. Romano maledixit imperio, licet hoc alij dictum velint ex gñali venire ſententia,quod omnis magnitudo imperij periculis ſubiacet.vnde etiam Iuuenalis ait;Ad generum Cereris,ſine cęde,& ſanguine pauci deſcendunt reges,& ſicca morte Tyranni. [Aut doluit miſerans inopē, aut inuidit habenti(Cicero in Tuſculanarum V.lib.hoc tractat, dicens, in quem cadit vna mētis perturbatio, poſſe in eum omnes cadere ſicut poteſt omni virtute pollere,cui virtus vna cōtigerit.vnde nunc Virgil.noluit ruſtico aſſignare miſericordiam. ne ei daret etiā cęteras animi paſſiones,quas nouimus & à bonis,& à malis rebus venire.A bonis opinatis duas,vnam præſentis temporis,vt gladium,& vnam futuri ſpem.A malis ſimiliter duas vnā præſentis,vt dolorem,& vnam futuri,vt metum,quas paſſiones eſſe animi non dubium eſt.vnde & ipſe ait in vj.Hinc metuunt, cupiuntque,dolent,gaudentq. Sal.etiam in Catilinæ bello ait: Omnes homines qui de rebus dubijs conſultant,ab odio, amicitia,ira,atque miſericordia vacuos eſſe decet.nā animus haud facile verum prouidet vbi illa officiunt.Ergo aut ſm Ciceronis tractatum hoc dixit,aut quod abſolutus eſt, intelligamus ideo ruſticum paupertatē non dolere,quod eam malum eſſe nō credit,ſed munus deorum.Lucanus de paupertate: Et munera nōdum intellecta deū.Eſt & aliud quod poſſumus accipere, ideo ruſticum,nec bonis,nec malis alienis moueri, quia eius non intereſt, quippe qui ab vrbibus eſt remotus. [Ferrea iura] Dura, inexorabilia,immutabilia.[Inſanumq. forum] Litigioſum.[Populi tabularia] Vbi actus publici continentur.Significat autem templum Saturni,in quo & ærarium fuerat,& vbi reponebantur acta quæ ſuſceptis liberis faciebant parentes. Iuuen. Tollis enim & titulis actorum aſpergere gaudes Argumenta viri.

ASC. FELIX, qui &c.]Sicut primum muſis vacare optauit deinde agriculturæ ita docet primam felicitatem quæ quidem in terris contingere poteſt,in muſis ac philoſophia conſiſtere proxima in re ruſtica.Ordo eſt.Felix. ſup. eſt qui potuit cognoſcere cauſas rerum, per quas muſas. & philoſophiam deprehendimus,atque qui ſcilicet ſubiecit pedibus omnis metus,& id eſt etiam fatum inexorabile. i.neceſſitatem moriendi, is profecto felix eſt qui vere cum Apoſtolo dicere poteſt. Cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto, & qui ſubiecit pedibus ſtrepitū Acherōtis. i.fluuij aut pricipis infernalis,auari, quia omniū auidi. Nam ſerius aut citius ſedē properamus in vnā,hoc eſt oēs deſcendimus in mortem,ſi nō oēs in infernū, omnesq; in Acheronta. qui ſine lætitia dr̄ fluuius, dum mortis guſtamus amara. ſed felix cuius tam munda,& purgata eſt p philoſophiā ſm illos,& ſm nos p gratiā vita, vt nec inferorum cōcutiatur metu. Fortunatus ſup.eſt. i.beatus. (Nam fortunatc in bonam partē accipitur)&.i.etiā ille qui nouit.i.per experientiam deos agreſtes.i.agreſtiū deorū munera,hoc eſt q intelligit, & cognoſcit quātū boni habeat agricolarū parſimonia,atq. continētia, non.n.omnia q̄ bona ſunt,continuo ab oibus intelliguntur qui ea vident,vnde de paupertate Lucr.Et munera nondu, Intellecta deū.Qui inquam nouit,Pana deum paſtorū,& Syluanum ſenem,deum.ſ.ſyluarum & Nymphas.ſ.montium.fontiū,fluminum aut ſyluarum ſorores. ſ. inter ſe.Ideo autē fortunatus eſt, quia faſces populi.i.quos per populum in populum,ferunt magiſtratus,aut honores populares,non ſup.flexerunt illum.ſ.qui deos agreſtes nouit,& purpura regū.ſ.indumentum nō flexit.ſ. ſolicitauit aut attraxit & inclinauit ad ſe illum. ſ. animū illius, & diſcordia.ſ.ex auaritia,aut ambitione nata agitans. i. vexans fratres infidos.i.inique ſua diſtribuētes, vt q nec partē poluere ſuis q̄ plurima turba eſt.aut Dacus populus à Germanis Danubio diuiſus deſcendens ab Iſtro coniurato.i.ab accolis Iſtri; vt Dacis,Getis.Germanis in Romanos conſpirantibus,& coniuratis.i.timor illorum.non flexit ſup.Et res Romanæ & regna peritura.i.inquit Seru.Barbarorum.quaſi Romana peritura nō ſint cū dicturus ſit Iuppiter in primo Aeneid.de Romanis.His ergo nec metas rerum nec tempora pono. Imperium ſine fine dedi. ſed D.Auguſtinus,vt ad dictum locum primi Aeneid.dicemus. Hunc locum atque illum de verbis dñi Ser. xxix. argutius capit dicens ex perſona poetæ dictū eſſe regna peritura,& ex perſona Iouis,quaſi fallacis numinis. Imperium ſine fine dedi. Non abſurdum tamen eſſet pro ſententia poetæ dicere,& quem res Romanæ. i. adminiſtrationes rerum quas Romani poſſident,& regna.ſ.Barbarorum peritura. i. à Romanis ſubigenda & ad Romanum imperium transferenda ſup.non flexerunt. Alij.n.laborant res partas poſſidere.alij vt poſſideāt parere.Nec ille,ſ.Agricola qui nouit deos agreſtes,aut doluit miſerans inopem.i.miſeratus quidem eſt inopem,ſed non cum dolore.i.animi cruciatu,ita vt paupertatē tanquam rem malam miſere metuat,cum ſit paucis contentus,aut inuidit habenti.hoc eſt mediū in affectionibus tenuit,ita vt neq. turpiter crucietur viſis miſerijs neque inuidet viſis aliorū diuitijs, ſed ſup. carpſit fructus quos rami tulere ſua ſponte,quos ipſa rura tulere volētia. i.nō coacta, & quia illis contentus erat non doluit miſeratus inopem. quia paupertatē non putauit eſſe malum,& eſt altera expoſitio Seruij,nec vidit rura ferrea.i.dura & inflexibilia.nec forum. ſ. iudiciale inſanum.i.litigioſum,aut tabularia.i.loca vbi tabulę.i.inſtrumenta,hoc eſt literæ publicę ponuntur,vnde dicit populi.i. quæ ſunt de rebus populi,hoc eſt de rebus publicis,

VARIA LECT. ATQVE metus omnis,& inexorabile fatum Subiecit pedibus] In Romano libro legitur, Ineluctabile fatum, quod & alibi poſitum à Virg.magis tamen eruditi probant,quod variū eſt ad fertiliores facundiæ copiam.

SERV. CAeca freta] Subito in tempeſtatē ſurgentia. [Penetrāt aulas,& limina regum]Profitentur ſatellitium. Limina autem ait interiorem familiaritatem.Sic Turnus,

Sollicitant alij remis freta cæca,ruuntque
In ferrum:penetrant aulas,& limina regum.

Turnus. Stirpem admiſceri Phrygiam. ſe limine pelli.[Petit excidiis vrbem]incertum alienã. an ſuam. [Gemma bibat]Gemmeo poculo, non Gẽmato. [Sarrano dormiat oſtro]Tyria purpura. q̃ enim nunc Tyros dr̃, olim Sarra vocabatur, à piſce quodam, qui illic abundat: quẽ lingua ſua Sar appellant. Iuuen. Aut pictæ Sarrana ferentẽ Ex humeris aulæa togæ. [Hic ſtupet attonitus roſtris].ſ. vt concionetur.[Per cuneos]Geminatos.n.(plebiſque patrumq. Corripuit:)Ordo eſt. Corripuit.n. hũc geminatus per cuneos plauſus, & plebis & patrum. [Exilioq. domos] Voluntario.ſ. propter auaritiam.[Alio ſub ſole] ſub alio climate.

Hic petit excidiis vrbem, miſeroſque penates,
Vt gemma bibat, & Sarrano dormiat oſtro.
Condit opes alius, defoſſoque incubat auro.
Hic ſtupet attonitus roſtris: hũc plauſus hiantem
Per cuneos (geminatus enim) plebiſq. patrumq.
Corripuit: gaudent perfuſi ſanguine fratrum,
Exilioq. domos, & dulcia limina mutant.
Atque alio patriam quærunt ſub ſole iacentẽ.

ASC. SOLLICITANT aliis remis freta] Vt plenius ruſticorum quietem & continentiã laudet inuehitur in aliorum commotiones & luxum dicens. Alij.ſ. vrbani rerũ & honorum plus q̃ ſat eſt cupidi. ſollicitant remis freta cęca.i. occulta & latentia, & ruunt.i. perpites currũt in ferrum.i. in arma, & penetrant aulas.i. theatra. aut regias & limina regum.i. fiunt aulici vt fauore regum emergant.i. quiuis eorum petit.i. adoritur vrbem inſidiis.i. per inſidias affectat gubernacula vrbis, & petit miſeros penates.i. domeſticos deos, aut optima quæq. miſerorum, & peniſſime cuſtodita ab eis. vt bibat gemma.i. aut poculo gemmato, aut (quod plus eſſet) gẽmeo, & vt dormiat oſtro Sarrano.i. purpura tyria, nam tyros olim ſarra dicta eſt, ea autem purpura præſtat cęteris cum ſit dibapha.i. bis tincta.ſ. vt habeat, lectum coopertum purpura tyria, aut tapetis purpureis, alius condit.i. abſcõdit opes & incubat auro defoſſo.i. incubãdo inuoluit ſe in aurum quod prius in foſſum vt nunc cõſpiciat defodit. vnde Hora. ſermone .i. cõgeſtis vndiq. ſaccis, ĩdormis hians & tanq̃ parcere ſacris Cogeris, aut pictis tãquã gaudere tabellis. hic attonitus.i. ſtupefactus, & raptus admiratione indigna, ſtupet roſtris.i. magiſtratibus pro roſtris gerendus, Plauſus corripuit.i. totum ad ſe rapuit, hunc.i. alium, hiantem.i. auiditate gloriæ captum, ita vt more canis ſitibundæ vix os occludere poſſet, corripuit dico per cuneos.i. populorũ receptacula. n. pro quia. geminatus, q.d. nec id mirum, quia gemmatus (& eſt faceta irriſio, ſicut illa Horatii in Tygillum Męſtum, ac ſollicitum eſt cantoris morte Tygilli, Quippe benignus erat) plebis & patrum, qui.ſ. magnus & multum appetendus vr̃. Alij ſup. gaudent perfuſi.i. qñ perfuſi ſunt ſanguine fratrum, & mutant domos.ſ. paternas, & limina dulcia.i. quę merito dulcia ſint exilio.i. pro dulcibus domibus exulant vltro vt.ſ. diuitias acquirant aut poſt effuſionem ſanguinis fraterni; vt ſcelerati voti compotes fiant, & quærunt patriam iacentem ſub alio ſole.i. ſub alio climate, ſed ſęcundius dicit ſole. Nam ſi in diuerſo climate eſſet idem ſol.i. idem reſpectus, & eadem influentia ſolis leuior eſſet mutatio loci, quàm vbi alius eſt ſol.i. diuerſus influxus eius.

VARIA LECT. HVNC plauſus hiantem Per cuneos(geminatur enim)plebiſq. patrumq. Corripuit)Rom. liber. Mediceus. Longo. & plerique alij. Geminatus, legunt, quod etiam approbatur à Seruio.

SERV. Hinc anni labor,] Ex agricultura habet totius anni ſubſtantiam. [Hinc patriam]Donatus: villam intelligit non re vera patriam. [Meritosq. iuuencos] Sui cõſortes laboris. [Nec requies]. i. nũq̃ poteſt ruſticus omni parte deſtitui. [Cerealis mergite culmi] Manipulos ſpicarum mergites dicimus. [Sicyonia bacca trapetis]Oliua, à ciuitate Laconię Sicyone, vbi abundant olea. Trapetis aũt, molis oliuaribus. Et declinatur trapetum ſicut templum. Terentianus. Quos ſuper inſidẽs trapetos ligna gyris temperat. Quod metrum aptum eſt oliuam terentibus. [Arbuta] Poma ſylueſtria. [Pendent circum oſcula nati]Contra illud, Exilioq. domos, & dulcia limina mutant. Caſta pudicitiam ſeruat domus] Non vt in vrbibus impudica. [Ipſe dies agitat]Suſpendendum, & ſic inferendum feſtos. nam hoc dicit oẽs dies ſic habet vt feſtos putes. Alij dicunt, feſtos dies cum religione concelebrãt. [Agreſti paleſtra] Ruſtica luctatione. Paleſtra aũt dicta ẽ, vel ἀπὸ τῆς μάλης, i. à luctatione. vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν, hoc eſt à motu vrnæ: nã ducti ſorte luctantur. [Sic fortis Hetruria creuit]ſecundum hiſtoriam. nam conſtat, Thuſcos vſq. ad fretum Siculum omnia poſſediſſe. [Ante etiam ſceptrum Dictæi regis]Antequam regnaret Iuppiter. qui eſt in Dictæo monte Cretæ nutritus. [Impia q̃. cæſis gens eſt epulata iuuencis] Arati eſt hoc qui dicit ꝙ maiores bouem comeſſe nefas putabant. [Necdum Impoſitos duris] Iuuenal. Neſcierant primi gladios excudere fabri. [Et iam tempus equum fumãtia ſoluere colla] Allegoricos hoc dicit. Debemus fatigato ingenio parcere, & facere finem carmini. Sanè non eſt cõparatio ſed trãſlatio, ſicut & in primi fine diximus. Et plerique volunt ideo eum dixiſſe hoc loco carmini Georgico finem ſe eſſe facturum, quòd duo ſequentes libri paſtorales ſunt, nõ Georgici, vt etiã in prima huius carminis parte memorauimus.

Agricola incuruo terram dimouit aratro:
Hinc anni labor, hinc patriam, paruoſq. nepotes
Suſtinet: hinc armenta boũ, meritoſq. iuuencos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus:
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,
Prouentuq. oneret ſulcos, atque, horrea vincat.
Venit hyems: teritur Sicyonia bacca trapetis:
Glande ſues læti redeunt: dant arbuta ſyluæ:
Et varios ponit fœtus autumnus: & alte
Mitis in apricis coquitur vindemia ſaxis.
Interea pendent dulces circum oſcula nati:
Caſta pudicitiam ſeruat domus; vbera vaccæ
Lactea demittunt: pingueſque in gramine læto,
Inter ſe aduerſis luctantur cornibus hædi.
Ipſe dies agitat feſtos, fuſuſque per herbam,
Ignis vbi in medio, & ſocii cratera coronat,
Te libans Lenæe vocat: pecoriſque magiſtris
Velocis iaculi certamina ponit in vlmo:
Corporaque agreſti nudat prædura palæſtra:
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini:
Hanc Remus, & frater: ſic fortis Hetruria creuit:
Scilicet & rerum facta eſt pulcherrima Roma,
Septemque vna ſibi muro circundedit arces.
Ante etiam ſceptrum Dictæi regis, & ante
Impia quàm cæſis gens eſt epulata iuuencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Necdum etiam audierant inflari claſſica: necdũ
Impoſitos duris crepitare incudibus enſes.
Sed nos immenſum ſpatiis confecimus æquor,
Et iam tempus equum fumantia ſoluere colla.

ASC. AGRICOLAS incuruo terram, &c.] Docet agricolam non ocioſum eſſe neceſſitate, ſed lõge lætioribus exercitationib. teneri. Quia vbi ſupple, ſeu poſtquã agricola dimouit, i. cum non in aduerſas partes mouit, & diſcidit, terrã aratro incuruo.i. poſtquam arauit, & coluit vt decet terram, hinc.i. ex hac re, hoc eſt ex agricultura eſt labor anni, i. toto anno non diſtinetur alio labore quam qui in agros ſit, aut ad agrũ quodammodo pertineat & ſuſtinet hinc. i. ex hac re patriam: quia omnes viuunt ex agricultura, fueruntq. agricolę ſępe bellis gerẽdis optimi & ſuſtinet.i. ſuſtentat, & educat hinc paruos nepotes. i. liberorum ſuorum liberos, & ſuſtinet hinc armenta, & iuuencos meritos.i. boues aratorios qui meruerunt ex fructu, quem pepererunt labore ſuo ſuſtentari. nec requies.i. intermiſſio. vlla ſupple eſt, quin, i. quominus, hoc eſt vt non ſit nunquam eſt, quin annus, exuberet.i. valde vber, & fœcundus ſit. aut potius. fœtu pecorum, aut mergite, i. manipulo: culmi, i. calami: cerealis, i. frumẽtacei à Cerere inuenti, & quin annus oneret ſulcos prouentu. i. frugibus abũde prouenientibus, aut vincat, i. ſuperet horrea, quod plus eſt,

quàm

quàm ſi horrea rumpat. Nam vincerę horrea dicuntur fruges, cum tot ſunt, vt nulla ſit ſpes in horrea poſſe ingeri, ſed in agro reponuntur, rumpi autem cum paulo ampliores, q̃ capere poſſent horrea, ſint, ita vt vi ingerantur. Mancin. exponit, quin pro vt, ac ſi dicat, nec requies eſt ſup. agricolæ. i. nunquam ceſſat, quin. i. vt annus ante exuberet, &c. non eſt legendum exuperet, propter ſillabam ſecundam quæ corriperetur, ſed meo iudicio melior ſenſus eſt, vt dicamus agricolæ quidem requiem eſſe, quamuis prius dictum ſit. redit agricolis labor actus in orbem, nam & nunc dicit, At ſecura quies. & neſcia fallere vita, ſaltem in animo. ſed nõ anno ita vt intermittente agricola parum per operas ſuas annus non intermittat prouentus. Nam ſententiæ accipiendæ ſunt pro locis, quomodo autem agriculturam laudet. ſi dicat agricolæ nullam eſſe requiem niſi dicamus nõ eſſe requiem in colligendis quanquam ſit patiendis fructibus, & frugibus. Venit hyems. i. vbi hyems venit, id iam acceſſit (eſt. n. præteriti temporis) bacca Sicyonia. i. oliua quæ naſcitur plurima ad Sicyonia Achaiæ oppidum. teritur. i. premitur trapetis. i. molis oliuarijs, & ſues. i. porci redeunt læti. i. pingues glande, quàm. i. ſub quercubus rimati ſunt. ſyluæ dant arbuta. i. fructus arborũ & autumnus ponit varios fętus. is. n. pomifer ac vinifer dicitur, & vindemia mitis. i. botrus aut vua vindemiãda, coquitur alte in ſaxis apricis. i. ſoli expoſitis. Interea ſcilicet dum foris naſcuntur fructus, & fruges dulces, nati pendent circum vbera. ſ. matrũ, & domus, id eſt familia, & præcipue coniunx caſta, ſeruat pudicitiam. vaccæ demittunt. i. deorſum mittunt iam diſtenta vbera lactea. i. lactis plena quaſi lactoſa, ſed id, quia inſuetius. vitauit, & hædi pingues luctantur inter ſe cornibus aduerſis, id eſt, ex aduerſo obiectis in gramine læto. i. pingui. Ipſe ſcilicet paterfamilias, & princeps domus agricola, agitat dies feſtos, & fuſos, id eſt proſtratus & recubans per herbam. i. pratum herboſum. vbi ſcilicet in medio ignis ad ſacrificium ſcilicet cremandum, & vbi ſocij. ſ. laboris coronant cratera poculum magnũ ampliter poturi ò Lenæe. i. Bacche ipſe libans. i. ſacrificans. vocat. i. inuocat te, & ponit magiſtris pecoris. i. primis paſtoribus certamina iaculi velocis. i. ſagittarum. hoc eſt ſignum quod ſagittis certatim deijcit in vlmo. i. alta quauis arbore. Et. ſ. ſocij nudant corpora prædura. ſ. ſole & vẽto indurata palęſtra. i. luctatione agreſti. i. rudium & agreſtum. ſi legendum eſt palęſtrę dic palęſtræ. i. ad palæſtram. [Hanc olim veteres vitam coluere Sabini:] Laudat agriculturam ab antiquitate, & vetere actoritate, omniũ. n. conſenſu vetuſtiſſimi mores approbatiſſimi ſunt, vñ Fauonius apud A. G. lib. i. c. x. Viue moribus pręteritis, loquere vrbis p̄ſentibus. Ordo eſt. Veteres Sabini. i. populi illi Italię ſane antiqui coluere olim hanc vitam ſ. Ruſticanam, & Remus, & frater. ſ. Romulus. coluere hanc vitam pręcipue paſtoralem, & Etruria fortis creuit ſic. i. per agriculturã, ſcil. cet. i. ſcire licet quod agricultura poteſt, quia & . i. etiam Roma pulcherrima facta eſt. i. ſic. i. per agricolas, & paſtorales, aut Roma facta eſt, id eſt, euaſit ſic. i. per agricultura pulcherrima rerum, quia agricolę multum decoris, ac roboris attulerũt rebus Romanis, quę pro &, Roma circumdedit ſic &c. aut quę. ſ. Romę circũdedit vna ſibi. i. ad decus, & ornatum ſuum ſeptem arces. i. colles, muro. ſ. vno, hoc eſt vnis menibus. Saturnus & aureus. i. optimus aurea ſecula inſtituens agebat in terris hanc. i. ruſticanam vitam ante ſceptrum. i. regnum Dictęi. i. Cretẽſis regis. ſ. Iouis, hoc eſt antequam Iuppiter expulſo patre ſibi regnum vſurparet, & antequam gẽs impia. ſ. ſcelerata, eſt epulata. i. epulum publicum conſtituit iuuẽcis cęſis. i. mactatis quod impium videtur, cum ſint ſocij laboris. nũc præcipitur, Thurę deum placa vitulum, ſine creſcat aratro. Etiam ſup. homines necdum. i. non adhuc nõ audierant, adhuc claſſica. i. ſigna bellica vt tubas, lituos, & cornua inflari. ſ. cum hæc vita in honore eſſet ſub Saturno, & necdũ audierant enſes impoſitos duris incudibus. ſ. vt cudantur crepitare. i. crepitum, & ſonitũ dum percutiebantur dare, ſed nos confecimus æquor immenſum ſpatijs. i. abſoluimus immenſam materiã: aut nauauimus magnam operam in æquore. i. re ruſtica quæ vt æquor plana eſt. Et tẽpus eſt iam ſoluere. i. à iugo eximere, hoc eſt tempus eſt ſoluendi, eximendi colla equum. i. equorum, fumãtia. ſ. ex diuturno labore, hoc eſt iam faciendus eſt finis, materię peractæ. & ad metam perductæ.

VARIA LECTIO.

INTEREA pendent dulces circũ oſcula nati] Omnes antiqui libris hoc ordine legunt, Interea dulces peudent. [Corporaq́. agreſti nudat prædura palęſtra] In Rom. lib. in Mediceo, & antiquiſſimis alijs, Nudant, numero multitudinis legitur.

P. OVIDII NASONIS IN III. GEORGICON VIRGILII TETRASTICON.

Teq́, Pales, & te paſtor memorande per orbem,
Et pecorum cultus, & grammina paſcua læta,
Quis habitent armenta locis, ſtabulentur & agni.
Omnia diuino monſtrauit carmine vates.

ANTONII MANCINELLI IN EVNDEM ARGVMENTVM.

Panditur apta boum, vel equum tibi forma notanda:
Poſt vitulum curam monſtrat. curamq́, parentum.
Tradit equis aliam. Vim poſtea pandit amoris.
Curat oues, caprasq́, ſimul lactis, quoque lanæ
Mentio. Cura canum, ſerpentum cura notatur.
Morborum quoque te cauſas, & ſigna docebit.
Communemq́, luem cunctis animalibus olim.

SERV. TEQVE Pales, &c.] Vt morẽ inſtitutum obſeruem argumenta librorũ paucis explanabo priuſquã rem aggrediar. Ouidiani autem argumenti explanatio huiuſmodi eſt quæ, pro &, Vates. i. diuinus poeta Virgilius monſtrauit, diuino. i. artificioſiſſimo carmine, omnia & te ò Pales. ſ. dea pabulorum hoc eſt vos pabula & te ſupple paſtorum. i. inter paſtores memorande. i. digne qui memoreris. & p̄diceris. p̱ orbem, hoc eſt te ò Apollo deus paſtorũ, & cultus. i. cuſtodiam. & curam pecorũ. & paſcua læta. i. iocũda aſpectu & fœcunda gramine, & q̱s. i. quibus locis armẽta. i. maiora animalia q̱bus armi extant. vt boues, equi, & aſini, habitẽt. ſ. ſtationẽ ſuam, hoc eſt vbi paſcantur, & ſtabulentur, & quis locis ſtabulẽtur agni. Bene agni qui p̱p̱ teneritudinẽ in ſtabulis aut potius caulis, & ſeptis, hoc eſt ouilibus detinentur noctu cũ armẽta per prata vagentur ſub dio. ſtabulentur ergo. i. in ſtabulis locentur. Stabulum aũt à ſtando dictũ eſt, vnde ſtantibus fere attribuitur. equis, bobus, & nõnunquã ouibus. Mancinellus qui ſingulas partes explicat ex ordine argumentum conſtituit ſic.

ASC. APERTA. i. conueniens forma boũ, vel equũ. i. equorum: panditur. i. referatur, & manifeſtatur. ſ. in hoc tertio libro notãda tibi. i. cuiuis paſtorali cura detento, & ſup. poeta mõſtrat poſt. i. poſtea ex ordine curã vitulum. i. vitulorũ, & cura parentũ. ſ. ipſorum, & tradit aliam. ſ. curã equis, & pãdit poſtea vim. i. violentiam amoris, & curat oues. i. docet curare. (Eſt enĩ accuſatiui caſus pluralis numeri) & capras ſimul & fit mentio lactis quoque pro & lanæ, & fit cura canum, & notatur cura ſerpentum, & docebit. ſ. ad finẽ operis te cauſas & ſigna. i. indicia morborum & luem. i. peſtem communem olim. i. quæ olim contingit cunctis animalibus.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON,

LIBER TERTIVS.

TE quoque magna Pales, & te memorande canemus,
Paſtor ab Amphryſo: vos ſiluæ amneſque Lycæi.
Cetera, quę vacuas tenuiſſent carmina mentes.
Omnia iam vulgata. quis aut Euryſthea durum,
Aut illaudati neſcit Buſiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, & Latonia Delos?
Hippodameq. humeroq. Pelops inſignis eburno
Acer eqs? tēdāda via eſt, qua me quoque poſſim
Tollere humo, victorque virum volitare per ora.

SERV. TE quoque magna Pales] Innocat deam pabuli, dicturus de animalibus, ſicut de ſiumentis dicturus & vitibus, Cererē inuocauit, & Liberum. Sanè nō eſt mirandum eſſe vſum cum procemio, ſicut eſt vſus in primo, nam aliud quodammodo inchoaturus eſt carmen, paſtorale, ſ. poſt completū Georgicum. deinde etiam ſi vnum ſit, ſcimus cōceſſum eſſe ſcribentibus, vt iteratione procemij legentiū interdum reficiant laborem. Nam & Liuius frequenter innouat principia, vt, Incenſa à Gallis vrbe, vt, completis cōſulibus. Et Cicero in Verrinis, qui in frumentaria conciliauit auditorum animos, iteratione principij: vt, Omnes qui alterum iudicant. Pales autem, vt diximus dea eſt pabuli, quam alij Veſtam, alij matrem deum vocant. hanc Virgilius genere fœminino appellat. Alij, inter quas Varo, maſculino genere, vt hic Pales. Huic ſacra ſoluūtur vj. cal. Maias die, quę Palilia vocantur. [Paſtor ab Amphryſo] Amphryſus fluuius Theſſalię apud quem Apollo ſpoliatus diuinitate, ob occiſos Cyclopas, Admeto regi pauiſſe armenta dicitur. vnde eum nunc inuocat, qui Nomius vocatur, vel ἀπὸ τῆς νομῆς. i. a paſcuis, vel ἀπὸ τῶν νόμων. i. a lege chordarum. [Siluę amnesq. Lycæi] κατ' ἐξοχὴν montem Arcadiæ poſuit, vel quia pecoroſa, vel quia Pā illic eſt ruſticum numen. [Cetera, quę vacuas tenuiſſent carmina mētes] Hoc eſt fabulæ quæ delectationi eſſe poterant, & occupare mentis curis ſolutas, iam deſcriptæ a multis in omnium ore verſantur. [Quis aut Euryſthea durum] Euryſtheus rex fuit Græciæ Perſei genus, qui Iunonis inſtinctu imperabat Herculi, vt varia monſtra ſuperaret, quibus poſſet perire. vnde eum durum appellauit, qui potuit ad complendum odiū nouercale ſufficere. [Aut illaudati neſcit Buſiridis aras?] Buſiris rex fuit Aegypti, qui cū ſuſceptos hoſpites immolaret, ab Hercule interemptus eſt, cū etiam eum voluiſſet occidere. huius laudes ſcripſit Iſocrates, vnde illaudati participium eſt pro nomine, vt ſit illaudabilis, non qui laudatus non ſit, ſed qui laudari non meruit, vt eſt illud in vij. Aenei. Diues inacceſſos vbi ſolis filia lucos. Pro inacceſſibiles, non ad quos nullus acceſſit, ſed ad quos nullus accedere debeat. [Cui non dictus Hylas puer,] Id eſt a quo. Horat. Scriberis Vario fortis, & hoſtium. Pro à Vario. Hylas autem ſocius Herculis fuit, qui aquarum profectus, raptus eſt à nymphis in Myſia. [Latonia Delos?] In qua Latona enixa eſt Apollinem. & Dianam, quam inſulam ante vagam Apollo, vt in tertio legimus, Mycone celſa Gyaroque reuinxit. vbi fabulam plenius diximus, ſtabilem fecit. [Hippodameque] Græca quæ in η. exeunt plerunque ipſum η in ia, ſoluunt, vt, Hippodame, Hippodamia: Penelope, Penelopeia. Fabula talis eſt, Hippodamia filia fuit Oenomai regis Elidis, & Piſarum hic equos habuit velociſſimos, vtpote ventorū flatu creatos, quibus procos filiæ multos necauit, ſub hac conditione prouocatos ad curule certamen, vt ait victus traderet filiam, aut victos necaret. Poſtea cum Pelopem amaſſet Hippodamia, corrupit Myrtilum aurigā patris, primi coitus pactione, qui factis cereis axibus cū victore Pelope à puella promiſſum poſceret præmium, ab eius marito præcipitatus in mare eſt, cui nomen impoſuit. nam ab eo Myrteum dicitur pelagus. [Humeroq. Pelops inſignis eburno] Tantalus pater Pelopis, uolens deorum tentare diuinitatem, inuitatis filium ſuum epulandum appoſuit, a quo omnes alij abſtinuerunt, excepta Cerere. quæ brachium eius conſumpſit. Poſtea punito Tantalo cum dij uoluiſſent eius filium reuocare ab inferis. Ceres eburneum brachium reſtituit, Quod ideo fingitur, quia Ceres ipſa eſt terra, quæ corpora uniuerſa conſumit, oſſa tantum reſeruans. [Acer equi?] Victor etiā Oenomai. [Via] Ratio. [Me quoq. poſſim] Sicut ſe alij ſuſtulerunt carminis merito. [Victor] Effector propoſiti: Sic paulò poſt, illi victor ego.

A S C. Te quoque magna Pales,] In hoc tertio lib. deſcripturus paſcua, & pecora inuocat eorum numina, & fere inuocat & proponit more Græcorum. Nam per metonomiam deorum dearumque nomina pro rebus quibus pręſunt poni ſolent, quocirca dicens, te quoq. &c. duo facit: nam inuocat venerabili illa compellatione ac affatione, ſimulq. proponit, quia non numina, ſed res quibus præeſſe putabantur deſcripturus intelligitur. Ordo igitur eſt. O magna (quia ſuum cuique numen magnum eſt) Pales. i. dea pabularum, nos canemus, id eſt eum laude tua deſcribemus carmine te, id eſt dona & munera tua, hoc eſt pabula, & te ò paſtor, ſcilicet Apollo memorande, i. denominande & memoria digne ab Amphryſo fluuio illo Theſſaliæ. i. ꝓpterea ꝙ illic Admeti regis gregē pauiſſe perhiberis, vnde nomios, i. paſtorum deos habitus es, & nos canemus vos ò ſiluæ, & amnes Lycęi, id eſt, Arcadici, apud quos. ſ. Pan & ceteri paſtores plurimū diuerſati ſunt, hoc eſt in hoc opere paſcua, & pecora, .i. rem paſtoralem pertractabimus. Cætera quæ vacuas, &c. Ne quis calumnietur poetam rem vtilem minusq. delectabilem deſcripturum ꝙ pecoris curam ſuſcipiat, iucundaque figmenta, ac poetarū fabulamēta ꝑtereat, innuit ſe hanc rem deſcripturū nō ignobilitate quadam animi, ſed ſumma generoſitate, quippe q. falcem in facilē meſſem immittere nolit, nec aliorū inuenta ſectari. Nam licet Heſiodum imitetur, eū tñ longe præterijt atque præcellit, quia ergo cetera quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes. Omnia iam vulgata, tentanda, inquit, eſt via, qua me quoq. poſſim tollere humo victorq. & virum volitare per ora. i. excogitanda eſt mihi materia non ignobilis, aut in re, tenui elaborādum eſt, vt non tenuis ſit gloria, ſicut in quarto dicturus eſt. In tenui labor, at tenuis non gloria, &c. Ordo autem eſt. Cætera carmina. i. ceteræ res carmine deſcribendæ, quæ tenuiſſent. i. occupare potuiſſent mentes vacuas. i. ſecuras, nec de lodice parandа ſollicitas, ſed ocioſas & liberas, ſunt iam omnia vulgata. i. ipſæ res ſunt vulgo expoſitæ & notæ, frequenterq. deſcriptæ. Nā quis neſcit, q. d. nemo, aut Eriſthea regem Græciæ, hoc eſt Myce narum & Lacedæmoniorum. ſ. in Herculem quem ad tot labores implicatus impulit, aut quis neſcit aras. ſ. in quibus hoſpites immolauit, aut arces, i. aulam tyrannicam Buſiridis. ſ. regis Aegypti illaudati. i. illaudabilis, aut nunquam iuſte laudati. Cui non eſt dictus. i. narratus, & recitatus carmine Hylas puer. i. ſ. Herculi dilectus, & cui nō eſt dicta Delos. i. inſula illa Latonia. i. qua Latona, Dianam, & Apollinem enixa dr̄, & cui non eſt dicta Hyppodame. ſ. puella dicta quaſi equorū domitrix, aut bellicoſa, & cui non eſt dictus. Pelops. ſ. filius Tantali à quo Peloponneſos dicta eſt acer, id eſt ſtrenuus equis, id eſt bellator domitor Oeno

mai in equis is ſup.inſignis i.clarus & ſamatus humero eburno quem.ſ.illi reſtituiſſe dicuntur dij exeſo a Cerere eius proprio, cui inquam hæc omnia non ſunt dicta? q.d.nemini, quia omnes norunt.(Sunt qui ne vitioſum ſit bina epitheta ſine coniunctione vni dediſſe dicant legendum, humeroque Pelops inſignis eburno.& Acer,equis) quia ergo cetera iam nota ſunt diuulgata tentanda.i.attentanda eſt via qua ego poſſim tollere.i.erigere humo.i. a re humili qualis aliorum inuentus duntaxat,inniti quoque.i.etiam me ſicut ceterarum rerum inuentores ſe extulerunt,& qua ego victor.i.compos voti, poſſum volitare per ora virum.i.virorum.ſ.præſtantium.quia à viribus ac virtute dicũtur viri,ſed pulchrum eſt à laudatis laudari, vt Hector Neuianus,inquit,auctore etiam Cicerone.

VARIA LECT. CAETERA quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes] Quãuis,Carmina, non improbarum, in codicibus tamẽ aliquot manuſcriptis legitur,Carmine ſeptimo caſu.

Primus ego in patriã mecum(modo vita ſuperſit
Aonio rediens deducam vertice Muſas:
Primus Idumæas referam tibi Mantua palmas:
Et viridi in campo templũ de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens vbi flexibus errat
Mincius, & tenera prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæſar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego, & Tyrio conſpectus in oſtro,
Cẽtum quadriiugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi Alphæũ linquẽs, lucoſq. Molorchi
Curſibus, & crudo decernet Græcia cæſtu.
Ipſe caput tonſæ folijs ornatus oliuæ
Dona feram. iam nũc ſolemnes ducere pompas
Ad delubra iuuat, cæſoſque videre iuuencos:
Vel ſcena vt verſis diſcedat frontibus: vtque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam auro, ſolidoque elephanto
Gangaridum faciam, victoriſque arma Quirini:
Atque hic vndantẽ bello, magnumque fluentem
Nilum, ac nauali ſurgentes ære columnas.
Addã vrbes Aſiæ domitas pulſumq. Niphatem,
Fidentemque fuga Parthum, verſiſque ſagittis,
Et duo rapta manu diuerſo ex hoſte trophæa,
Biſque triumphatas vtroque ab littore gentes.

SERV. PRimus ego in patriam] Ideo primus ꝙ ante illũ nullus Mantuanus poeta fuit, aut quia nullus exinde talis emerſit. [Modo] Tãtũmodo. [Aonio vertice] Bœotio. Heliconia ipſa eſt Bœotia, in qua eſt Helicon mons muſis dicatus. [Idumæas palmas]. Abundãtes, quãtę ſunt apud Idumen ciuitatem Phœnicis, Lucanus. Et arbuſto palmarũ diues Idume [In medio mihi Cęſar erit, templumque tenebit] Id eſt ipſi templum dabo. Et verbo vſus eſt pontificali. Nam qui tẽplum dicabat poſtem tenẽs dare ſe dicebat numini, quod ab alio neceſſe fuerat iam teneri, & ab humano iure diſcedere. Quod autem dicit. [In medio mihi] Ejus tẽplum fore ſignificat, nam ſemper ei ſacratur numini locus eſt, cuius ſimulacrũ in medio collocatur, alia enim ad ornatum tantum pertinent. [Tyrio conſpectus in oſtro] In habitu pontificis, cuius ſe officium dicit in conſecratione ſumptuum. [Centum quadriiugos agitabo ad flumina] Id eſt vnius diei exhibebo Circenſes, quia vt Varo dicit in libris de gente populi R. olim viginti quinque miſſus fiebãt, ſed vigeſimusquintus dicebatur ęrarius, eo quod de collatione populi exhibebatur. qui deſiit eſſe poſtq̃ conferendę pecuniæ eſt conſuerudo ſublata, vnde hodieque permanſit. vt vltimus miſſus, appelletur ærarius. Ergo centum curſus ſecundum antiquitatem dixit, ſicut etiam ad flumina. Olim .n. in littore fluminis Circenſes agitabantur, in altero latere poſitis gladijs, ut ab utraq, parte eſſet ignauiæ præſentis periculũ. vnde & Circẽſes dicti ſunt, quia exhibebãtur in circuitu enſibus poſitis, licet alii a circumeundo dicant Circenſes vocari. [Cuncta mihi] In honorem meum. Et hoc dicit, Ex Alijs agonibus ad me certaturæ Græcorum multitudo conuenit. Per Alphęum autem, Iouis Olympici agonem ſignificat. Nam Alphæus fluuius eſt Elidis, quæ ciuitas iuxta Piſas eſt. in qua colitur Olympicus Iuppiter. [Lucoſque Molorchi] Id eſt ſiluam Nemeam, in qua celebratur Agon in honorem Archemori. Molorchus autem paſtor fuit, qui Herculem venientem ad occidendum Nemeũ leonem ſuſcepit hoſpitio. [Crudo cęſtu] Duro. vt, Seu crudo fidit pugnam committere cæſtu. [Tonſæ oliuæ] Minutis folijs compoſitæ. vt, Tonſiſq. ferunt mantilia vilis. Habiturum ſe antem coronam tonſilẽ dicit. [Vel ſcena vt verſis] Apud maiores theatri gradus tantum fuerunt. Nam ſcena de lignis tantum ad tempus fiebat, vnde hodieque permanſit cõſuetudo, vt componantur pægmata a ludorum theatralium editoribus. Scena autem quæ fiebat. aut verſilis erat aut ductilis, Verſilis tunc erat, cum ſubito tota machinis quibuſdam conuertebatur, & aliam picturæ faciem oſtendebat. Ductilis tunc cum tractis tabulatis hac atque illac ſpecies picturæ nudabatur interior. Vnde perire vtrunque tetigit, dicẽs. Verſis diſcedat frõtibus, ſingula ſingulis complectens ſermonibus. Quod Varro, & Suetonius cõmemorant. [Purpurea intexti tollant aulæa Britann] Hoc ſecundum hiſtoriam eſt locutus. Nam Auguſtus poſtquam vicit Britanniã, plurimos de captiuis quos adduxerat. donauit ad officia theatralia, dedit etiã aulæa.i. vela, in quibus depinxerat Victorias ſuas. & quemadmodum Britanni ab eo Donati, eadem vela portarent, quæ re vera portare conſueuerãt, quam rem mira expreſſit ambiguitate, dicens. [Intexti tollant] Nam in velis ipſi erãt picti qui eadẽ vela portabant. Aulęa autem dicta ſunt ab aula Attali, in qua primũ inuẽta ſunt vela ingentia, poſtq̃ is populũ R. ſcripſit hæredem. [Solido elephãto] Ebore integro, nõ ſectili [Gangaridum] Gangaridæ populi ſunt inter Indos, & Aſſyrios habitantes circa Gangem fluuium, vnde etiam Gangaridę dicti ſunt. Hos deuicit Auguſtus. vnde eſt Imbellem auertis Romanis arcibus Indum. Gangaridum vero pro Gangaridarũ poſuit quia hic Gangarida facit. Quod autem ait, Victoriſque arma Quirini, Non eſt contrarium. nam vt etiam in j. Aeneid. diximus, Suetonius Tranquillus hoc de Auguſto commemorat, Quodam tempore tres partes populi cõſentiente ſenatu obtuliſſe ei tria nomina: Quirini. Auguſti, Cæſaris. ille ne vnum eligendo, alias offendere partes, primo Quirinus eſt dictus, inde Cæſar, poſt in nomine permanſit Auguſti, vnde eum Virgilius oĩbus iſtis appellat nominibus. Nam Quirinum, Romulum accipere non poſſumus quia Gangaridas penitus ignorauit. [Vndantem bello] Quaſi non vndas, ſed bella portantem. propter Antonij & Cleopatræ grauiſſimum prœlium. [Magnumq. fluentem] Magnæ vt, Totumq. repente clamat. [Ac nauali ſurgẽtes ęre columnas] Auguſtus victor totius Aegypti quam Cęſar pro patre ſuperauerat, multa de nauali certamine ſuſtulit roſtra. quibus conſlatis quatuor effecit columnas quæ poſtea à Domitiano in Capitolio ſunt locatæ, quas hodieque conſpicimus. vnde ait. Nauali ſurgentes ære columnas. Nam roſtratas Iulius Cæſar poſuit victis pęnis nauali certamine, è quibus vnam in Roſtris, alteram ante circum videmus a parte ianuarum. [Niphatẽ] Niphates & fluuius eſt & mons. vt, Et Cimini cum monte lacum. Per Niphatem autem, populos iuxta habitantes accipimus. Nam nec fluuius nec mõs vnquam poreſt pelli. [Fidentemque fuga Parthum] Tunc.n. melius iaculantur ſagittas. [Rapta trophęa] Raptim & ſine labore quęſita. [Diuerſo autem ex hoſte] Orientis & occidentis accipimus. Vnde ait, Vtroque ab littore. Orientis. propter Gangaridarum, Occidentis propter Britannorum triumphum.

A S C. P R I M V S Ego in patriã &c.] Oſtendit. qua via ſperet ſe victorem fore. & humo efferri poſſe, ſi videlicet primus Mãtuam muſas transferat, eiſq. illic ædem dicet, quod ſe facturum dicit in honorem Auguſt. Cæſaris, qua occaſione deſcribit ſacrificij concepti pompam. & Cæſaris triumphalia inſignia. cuius etiam egregia facinora ſe deſcripturum pollicetur. Ordo igitur eſt. Ego rediens non illinc, vbi fuerit corpore, ſed contemplatione, & animi exercitatione, deducam vertice. Aonio .i. ab Helicone monte Aonię. quę Bœotię pars eſt, deducam dico primus mecũ muſas in patriam, ſ meam, hoc eſt Mantuam, vbi natus & quaſi ſi id dicã, paratus ſum modo.i. dũmodo vita ſuperſit. & ò Mantua ego referam tibi,i. ad te, & ad honorẽ tuum primus palmas Idumæas.i. gloriam & laudem, qualem habẽt palmis coronati. quarum Idumææ, præſtantiſſimæ habẽtur. hoc eſt primus merebor nobili palma coronatus in patriã meam redire, Et ego ponam.

nam.i.conſtituam templum.i.ædem ſacram contemplationi,dicatam de marmore.ſ.conſtructum,ſup.in campo viridi, propter .i.iuxta aquam,vbi.ſ.locus purgatior & amœnior eſſe ſolet,vbi .i.in quo loco Mincius fluuius illi apud Mantuam in Padum incidens errat.i.circunfluit, non recto tramite erranti ſimilis, tardis flexibus,hoc eſt ipſum tardātibus,cuius tarditas in commodum accolarum vergit.Nam fluuij precipites negāt reditum cū difficillimum ſit aduerſo flumine quidquam vehere.& ubi Myncius prætexit.i. cooperit, & munit ripas tenera arundine Cęſar .ſ. Auguſt. erit mihi.i.ad votum meum in medio.ſ.templi quaſi princeps eius,& tenebit.ſ.tanquā rem ſibi dicatā templum.Ego victor.i.voti cōpos,illi.i.in illius honorē, aut conſpectus illi ab illo in oſtro tyrio.i.purpura tyria, vt præſes ludorū agitabo ad flumina cētū currus quadriiugos.i.habentes quaternos equos, hoc eſt exhibebo vnius diei ludos Circenſes.& cuncta Græcia.i. pubes Græcorum linquens Alphæum.ſ.amnē Elidis, id quē curules ludi fieri ſolebant,& lucos.i.ſiluas inceduas.Molorchi.i.q̄ ſunt in Arcadia,à Molorcho denominati. ecitet mihi.i.ad votū meū curſibus.ſ.equorū,vt apud Alphæum ſolet,& cęſtu.i.munimine manuū quo pugiles ſe inuicem cędunt, crudo.i.ex corio crudo,& plūbi pleno facto,quo apud Molorchū certare ſolebāt Arcades in ludis nemęis.[Ipſe caput &c]Oſtendit mirifice poeta.ſe ſuper ſe vehi ac rapi gloriā,ac laudationē Auguſti, vt quiquo illi decentius obſequatur, ſibi ornatum oēm vendicet per imaginationē,ac phantaſiā quandā quaſi ex deſiderio obſequendi ortam.Sed ne cum cōmentariis qui prolixi, ſed non ſuperfluí ſunt opus immenſum faciā.Ordo eſt.Ipſe.i.ego Maro. eſt enim apud nos trium perſonarum,ſicut αὐτός apud Gręcos ornatus caput.ſ.habens caput ornatum folijs.i. frondibus oliuę tonſę.i. decerptę e frōdibus tōſilibus,feram.i. offeram dona.ſ. Auguſto templi ipſius præſidi,iuuat.i.delectat iam nūc.ſ. etiam ante conſtitutum templum ducere.i.per phantaſiam.& imaginationem ducere.ſ.ſponte accedentes,ad delubra.i. templa in quibus ſunt deorum ſacra pompas ſolennes.i. quales in ſolennibus ſacrificijs duci conſueuere.& videre.ſ.animo iuuencos cæſos.i.mactatos,vel.i.etiā aut viciſſim iuuat videre, vt.i.quo pacto aut qualiter ſcena.i. vmbraculum ad ludos ſcenicos exhibendos extructum diſcedat .ſ.a loco priore, frontibus verſis.ſ. in ſcena verſatili aut verſili de qua Valla & Manci.hicque, pro & vt.i. qualiter Britanni.i.qui nunc Anglici dicuntur intexti.ſ. in aulęis tollant .i.ferant,hoc eſt ſic acu picti, & intexti auleis vt videantur ferre aulæa.i.velamenta parietum aularum quę ſi proſternantur tapetes dici ſolent. cum vero pendent aulęa purpurea.i. ex purpurateo filo contexta. poſſet forte dici q̄ Britanni tollant.i.extollāt & erigant cum grandiores ſint.Ego faciam in foribus,ſ. templi, hoc eſt in veſtibulis ex auro. & elephanto.i.dente elephantino ſolido.i.non integro,ſed duro.hoc eſt ebore inaurato. pugnam gangaridum pro gangaridarum, i.qua gangaridæ populi inter Indos & Aſſyrios ab Auguſto deuicti ſunt, & faciam.ſ.ex auro, & ebore,arma Quirini.i.Auguſti. Quirini appellationem populus obtulit victoris.ſ.Indorum, Parthorum, & reliquorum ferè populorum.atque ſup.faciam hic Nilum fluuium Aegypti, cuius reginam Cleopatram, & M.Ant.deuicit Auguſtus vndātem. ergo.i.abundantem bello.i.rebus bellicis,vt armis. & nauibus, & fluentem magnum.i.magnæ.& faciam columnas ſurgētes.i. editiores ex ære nauali.i.roſtris nauium victarū detracto, & addam.ſ in ſculptura,vrbes Aſiæ domitas,ſ.ab Auguſto.& Niphatem.i.accolam niphatis fluuij.& montis, in Armenia pulſum.& Parthum fidentem fuga.i.fugiendo, & ſagittis verſis.ſ.inter fugiendum in hoſte, & addam duo tropħea.i.ſpolia quaſi opima, rapta manu.ſ. Cęſaris victoris ex diuerſo hoſte.ſ. tam orientali, quam occidentali.& gentes triumphatas.i.in triumphum actas, & de quibus triumphatum eſt bis.ſ.ſub Cęſare, & ſub Auguſto. Ab littore.ſ.Oceani.vtroq.ſ.tam orientali,quàm occidentali,& ita raptim Auguſti triumphos commemorat.

VARIA LECT. [ILLI victor. ego] In Rom.in Med. & aliquot antiq.cod. Illic legitur. [Et crudo decernet Græcia cœſtu] In Roma.cod. Duro,cœſtu,legitur.

Stabunt & Parij lapides,ſpirantia ſigna,
Aſſaraci proles,demiſſæque ab Ioue gentis
Noīa,Trosque parens,& Troię Cynthius auctor
Inuidia infelix furias, amnemque ſeuerum,
Cocyti metuet,tortosque Ixionis angues,
Immanemq. rotam, & non exuperabile ſaxum.
Interea Dryadum ſiluas,ſaltusque ſequamur
Intactos, tua Mecœnas haud mollia iuſſa:
Te ſine nil altum mens inchoat: en age ſegnes
Rumpe moras: vocat ingēti clamore Cithæron,
Taygetiq. canes,domitrixq. Epidaurus equorū:
Et vox aſſenſu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardentis accingar dicere pugnas
Cęſaris,& nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abeſt ab origine Cæſar.

SERV. STabunt & Parij lapides, ſpirātia ſigna] In templo Cæſaris maiorum ſtatuas eius dicit eſſe poſiturū, quas cōmendat,& à precioſo marmore,& ab arte, dicens,Spirātia ſigna. ſic alibi, Viuos ducēt de marmore vultus. Item parius ve lapis circūdatur auro.[Aſſaraci ꝓles, demiſſæq. ab Ioue gentis Nomina] Ponam,inquit,eorum ſtatuas,q̄ à Ioue vſq; ad Aſſaracum, & ab Aſſaraco vſq; ad Auguſtū originem ducunt. Aſſaracus autē auus Anchiſæ, pater Capis fuit.[Trosq. parens]Troianorum rex, Ganymedis pater, à quo Troia noiata eſt. [Troię Cynthius auctor] Vel Apollinem dicit propter muros, vel Cynthium regem Troiæ, quem in Troicis ſuis Nero cōmemorat.[Inuidia infelix.] Quæ inuidentes efficit infelices. Dicit autem ſe talia ſcripturum vel facturum,vt magnitudine ſui mereantur inuidiam. ipſam tamē inuidiam nihil eſſe nocituram timore pœnarum. [Amnemque ſeuerum] Triſtem. Contra Terentius. Triſtis ſeueritas ineſt in vultu atque in verbis fides. [Tortosque Ixionis angues] Quibus religatus ad rotam eſt, poſtquam illicitos Iunonis petiuit amplexus. [Et non exuperabile ſaxum] Quod contra montem Siſyphus voluit. Et non exuperabile dixit, non quod ſuperari non poteſt,ſed quod exuperare non valet ſummū montis cacumen.[Interea Dryadum ſiluas] Donec laudādi Cæſaris tempus aduentat, interim Georgica ſcribo. Intactos autem ait ſaltus, quod ante ipſum nullus latine carmen georgicum ſcripſit. [Te ſine nil altum mens inchoat] ac ſi diceret, Nō meo ingenio,ſed tuo fractus imperio ad hoc carmē acceſſi.[Vocat ingēti clamore Cithæron]Hortantur nos ad ſcribendum illi montes qui animalibus ſunt referti. Cithæron autem pars eſt Parnaſſi. [Taygetique canes]. i. Lacones, nam Taygeta ciuitas eſt Laconiæ. Et hoc ideo,quia dicturus eſt.Nec tibi cura canum fuerit poſtrema. [Domitrixque Epidaurus equorum.] Epiri ciuitas eſt. equis nobilis.[Vox īgeminata remurgit] Duplicata per Echo:Alibi,Nō canimus ſurdis,reſpondent omnia ſiluæ. [Mox tū].i. poſtquā Georgica conſcripſero. Et ardētis pugnas legēdum eſt, nam male quidam ardentis Cęſaris accipiunt,vt Is cōis ſit ſillaba.[Tithoni prima quot abeſt ab origine Cæſar] i. tua facta tot annis celebrabuntur, quot anni ſunt à te vſq. ad mūdi principium. Et modo Tithonum pro ſole poſuit.i. ꝓ Titane. Nā Tithonus frater Laomedontis fuit, quem præliātem Aurora dilexit, & rapuit, à quo vſque ad Cæſarem non valde multum tempus eſt.

ASC. STABVNT & Parij &c.] Eiuſdem templi quod animo conceperat exornationem proſequitur poeta,nō qui ſe diuinis carminibus.i.lapidibus conſtruendum putarit,dicit ergo & lapides parij.i.ſculpturæ ex marmore candido quod in Paro inſula plurimū naſcitur,ſtabūt.ſ.ad ornatum templi in foribus, aut alibi appoſitorie, ſigna ſpirantia .i. quaſi ſpiritum habeant ſpirare viſa.vnde in vj. Credo equidem viuos ducent de marmore vultus,& proles.i.progenies Aſſaraci illius principis Troiani,vnde Iulius & Auguſtus origine traxerunt,ſtabit ſup. ex marmore illo exſculpta q. pro.i.nomina.i.ſtēmata, aut tituli,gētis demiſſæ .i.deductæ ab Ioue.i.per Dardanum, & Electrā(vide Mancinellum)& Tros parens.ſ.Aſſaraci, & ab eo deſcendentium, & Cynthius.i.Apollo auctor.i.fabricator Troiæ cū Neptuno, ſed Phœbum,Apollinem fingit poeta Troiani ſemper propitiū fuiſſe, vnde eſt.Phœbe graues Troiæ ſemper miſerate labores Dardana qui Paridis dilexit tela manuſque Neptunum autem aduerſum,& ſæuū,vnde eſt Neptunus muros magnosque emota tridenti Fundamenta quatit &c. quod quantum ad Apollinem, ideo mihi videtur finxiſſe quod i illius templo Achilles occiſus eſt, & quam poſtea Auguſtus eius perſonam induerat, in eiuſdem tutelam ſe commiſerat cui & ædem ſacrauerat)Inuidia in

felix quia ſe plus quam inuiſum cruciat metuet furias, & amnē ſeuerum,imo implacabilem Cocyti.i.fluuij illius infernalis à ꝑpetuo luctu denominati,& angues Ixionis(Mancin.Ixionis ſcripſit).i.qui dependent ad rotam Ixionis tortos.i. amplicitos ,'& rotam immanē,&,ſaxum.ſ. Siſyphi aut qđ Siſyphus voluit non exuperabile.i.ꝙ nunquam ad quietem deduci pōt: hoc eſt quiſquis inuidia cōcutietur ob has Cęſaris laudes æterna ſibi ſupplicia timere debet,aut tanta erit gloria Cæſaris, vt multi rumpēdi ſint ꝑ inuidia,qđ apud inferos,æterna manēt ſupplicia, de quib. in vj.Aen.latius,& Mancin.abunde.[Interea Dryadum &c.]Redit ad inſtitutum ſuum,quod eſt Georgicam deſcribere.Nō modo q̄ eſt in agricultura , ſed quæcunq. ea ſit dicens,interea dum hæc moliat iuſtoque apparatu templum Auguſto conſtituam ſequamur ſiluas Dryadum.i.rem agreſtem.verum quia de ſiluis locutus fuit in ſecundo libro bene adiicit,ſaltosq. ſequamur intactos, vt ſcilicet de ſyluis & ſaltibus ſe locutum ſignificet,quatenus ad rem pecuariā,& ad pabula pertineant,aut vt metaphoricos loqui innuat,de materia videlicet confuſa,& à Latinis ſcriptoribus adhuc intacta.Nominat autem ſaltus quoſdam cuiuſmodi ſunt Cythæron in Bœotia propter Boues.Taygeta in Laconia propter canes,& Epidaurum inter Achaiam Peloponneſum propter equos.Notatur autē Seru.in deſcriptione Epidauri à Beroaldo his verbis. Quemadmodum in Cytori expoſitione errauit Seruius,vel potius ipſius adulterata volumina, ita in Epidauri narratione turpis eſt error cum ciuitas fuerit non in Epiro,ſed in Peloponneſo,vt Plin.Strab. omneſq. geographi teſtantur,& fuit in Saronico ſinu Epidaurum oppidum locatum Aeſculapij templo celeberrimum alio nomine vocatur Epitaurus , verum opinor , Seruium ſimilitudine nominis fuiſſe deceptum,cū Epidaunus inueniatur & Epidaurus,de Epidauro iam dictum eſt . Epidamus autē cuius meminit Plautus in Menechmis. Ciuitas eſt Epiri quam Romani,vt in 3. ſcribit Plin. propter inauſpicatum nomen Dyrrhachium appellauerūt,de cuius conditoribus ita ſcribit Appianus, Epidamus rex vrbem condidit,quæ ab ipſo nomen aſſumpſit,huius ex filia nepos Dyrrhachius portum vbi adiecit , ꝙ Dyrrhachium appellatur.Epidāni meminit Luc.in x.ad campos Epidamne tuos, quæ dictio in omnibus ferè codicibus deprauata legitur, & pro Epidamne paſſim ſcriptum eſt Epidanre , quod nec hiſtoriæ,nec Lucani ſuiæ conuenit. Cum de Sæua Centurione loquatur , qui apud Dyrrhachium,hoc eſt Epidamnū in partibus Cæſaris viriliter dimicauerat, & memorabile facinus quod hiſtorici omnes concelebrant,audacia prope incredibili patrauerat. Hæc ille. Ordo autem eſt. O Mœcenas nos ſequamur interea .ſ. dum Cęſari molia templum, & pompam triumphalem ſiluas Dryadum .i. dearum arborum,hoc eſt quas ille frequentant .i. verſemur in ſiluis vbi ſunt pecorum quorundam pabula, vt ſuum in glandibus, & boum in frondibus & ſaltus.ſ.armentorū intactos.i.nō prius deſcriptos ab Latinis poetis appoſitorie tua iuſta aut mollia,i. nō futilia nec paruipendēda,quia mens.ſ. noſtra nil.i.non aliquid, non inchoat aliquid altum ſine te.i.ſine auctoritate tua , aut aſſenſu tuo.En age adhortandi aduerbium eſt age,en vero ad nouos conatus pertinet,rūpe moràs ſegnes .i. quæ ſegnes efficiūt, quia Cytheron ſaltus ille in Bœotia vbi boum ac ederæ copia eſt,& Bacchi cum muſis ratio vocāt.ſ. nos ad ſe deſcribendū ingenti clamore,& canes Taygeti.i. Laconici vacant nos , & Epidaurus.ſ.ciuitas iuxta Peloponneſum domitrix equorum.ſ.pręſtantium,& animoſorum (quia aliorum aut inutilis aut facilis eſt domatio)ſup.vocat nos,& vox.i.ſonitus dictorum remugit, .i.reboat aut reſonat ingeminata.i.duplicata aſſenſu nemorum, quia nemora reſonando, & reſpondendo idem quod acceperūt videntur ſentire,idem velle atque itidem clamare. Ego tamen accingar.i.diſponar & habilitabor,mox.i.paulò poſt peracto,ſ. hoc opere , dicere.i.laudare carminibus meis pugnas Cæſaris.ſ. Auguſti ardentis.i.fulminanter factas in prœlio Martio ardore, & accingar ferre.i.extollere nomen Cęſaris per tot annos, quot Cæſar abeſt à prima origine Tithoni,patrui aut fratris Priami, cuius prima origo ſecūdum Mancin.fuit à Dardano & Electra, ſed & Dardanus,& Electra originem habuerunt vſque adeo vt ad primum hominem ſecundum veritatem recurrendum eſſet. Quocirca ſecundum rigorem verborum , quia non dicit ab origine,ſed à prima origine ſignificat Cæſarem fuiſſe in medio tēporum,tantumque eius famam duraturam , quantum mundus durauerit,ſed duplex poteſt eſſe expoſitio illius genitiui Tithoni actiua.ſ.qua Tithonus Cęſarem procreauit,& tunc minor eſt tempeſtas,aut paſſiua qua Tithonus productus eſt à primis parentibus quod quia poetam latuit,accipiamus ſimpliciter vt cęteri commentarij tempus finitum pro infinito poſitum.

VARIA LECT. ORTOSQVE Ixionis,angue] In Rom.libro,Orbes legitur.In aliis,Tortos angues,quod agnoſcit Seruius.

Seu quis Olympiacæ miratus pręmia palmæ
Paſcit equos: ſeu quis fortes ad aratra iuuencos:
Corpora præcipue matrum legat, optima toruæ
Forma bouis,cui turpe caput,cui plurima ceruix,
Et crurum tenus à mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
Pes etiam:& camuris hirtę ſub cornibus aures.
Nec mihi diſpliceat maculis inſignis,& albo:
Aut iuga detrectans,interdumque aſpera cornu:
Et faciem tauro propior quæque ardua tota,
Et gradiens ima verrit veſtigia cauda.

SERV. SEu quis Olympiacæ]Dictum eſt de armentis, & gregibus. Armenta autem ſunt equorū & boum, ꝙ hæc animalia apta ſunt armis: vt, ſcutis boum coria, equi prœlio. Greges vero capellarum & ouium sūt.ipſe paulo poſt, Hęc ſatis armentis ſupat pars altera curæ.Lanigeros agitare greges hirtaſque capellas. [Hæc tamen ,]Id eſt armenta & greges. Sciendum ꝙ plerunque cōfundit auctoritas. [Olympiacæ miratus pręmia palmæ]Studioſis curulis certaminis, quod geritur apud Piſas in honorem Iouis Olympici.[Corpora præcipuæ matrum legat]Magis matrum, per quod oſtenditur etiam patrùm corpora eſſe requirenda. [Torue forma bouis]Paulo poſt, Et faciem tauro propior.i.tauro ſimilis.[Toruæ]Terribilis.[Turpe caput] Magnum: vt, Turpes paſcit ſub gurgite phocas. [Plurima ceruix] Longa: vt, Cum ſe nux plurima ſiluis Induet in florem. [Crurum tenus]Vſque ad crura. Et modo tenus aduerbium eſt, nam ſi eſſet præpoſitio , ablatiuo cohereret. Palearia autem ſunt pelles dependentes e gutture.[Et camuris hyrtæ ſub cornibus aures].i. curuis, vnde & camere appellantur. Præcepit autem aures & magnas & hirſutas eſſe debere. [Nec mihi diſpliceat]Liptotes figura eſt,i.valde placeat: vt,Munera nec ſperno. [Faciem tauro propior]Imaginem ſimilitudinem totam.

ASC. SEV quis &c.]Hæc eſt pars executiua in qua incipiens determinare de animalibus nobis præcipue conducentibus, de equis.ſ. & bobus docet primum , quibus matribus procreari debeant , deinde quo tempore illæ habiles ſint partui. Ordo eſt. Seu.i.ſiue quis.i.id aliquis miratus. i.cum admiratione affectās præmiæ palmæ olympiacæ.i.quæ olim dabantur equis victoribus in Achaia iuxta Alphæū paſcit equos.ſ.quibus ea præmia mercatur,ſeu quis paſcit, .ſ.iuuencos fortes.i. idoneos ad aratra legat.i.deligat ꝓcipua corpora matrū.i.proſpiciat pręcipue qua matre velit eos procreari.Forma bouis.i. vaccæ toruæ.i.ob tortæ frontis,& immitis eſt ſup.optima, cui caput ſupp.eſt turpe.i.toruū aut magnum pro modulo corporis, cui ceruix eſt plurima.i.ſane longa,& cui palearia.i.pelles laxę,pendent a mēto tenus crurum.i.vſq.ad crura,tū.i.deinde cui,ſ.eſt latere lōgo, .i.in latere prælongo nullus modus.i. menſura proportionabilis ceteris membris.& cui.ſ.ſunt omnia,magna.etiam pes,quaſi dicat,nedum alia membra,aut qui breuior in multis placere ſolet,& aures hirtæ.i.hirſutę,hoc eſt piloſæ ſub cornibus camuris .i.incuruis & intortis,nec.i.& non,&.ſ.bos inſignis.i.notata maculis,& albo.i.albo colore immixtis, non diſplicebit.i.per liptotem multum placebit,mihi,aut.ſ.bos,aut vacca (loquitur enim de matre) detrectans,i.refugiens prętoruitate & proteruia,iuga & aſpera interdum cornu.i.cornupetens aliquando & minitans propior.i.vicinior & ſimilior tauro.ſ.quàm vaccę.hoc eſt maſculo.quam fœmellæ faciem.i.facie,aut ſecundum faciē per ſynechdochen , hoc eſt habens faciem ſimiliorem tauro quàm vaccæ. quæque.i.& quę,ſup.ea non diſplicebit mihi,quę eſt tota ardua & quæ gradiens.i.ingrediens,vertit,i. delet ſicut ſcopis verritur atrium veſtigia .ſ. pedum ſuorum antecedentium cauda ima.i. vſque ad terram demiſſa.

VARIA LECTIO.

ET faciem tauro propior] In lib. Longobardico Proprior, legitur. Sed vulgata lectio,Propior,à prope, caſtior ēſt.

Aetas Lucinam,iuſſoſque pati Hymenæos,
Deſinit ante decem,poſt quattuor incipit annos.
Cetera nec fœturæ habilis,néc fortis aratris.
Interea, ſuperat gregibus dum læta iuuentus;
Solue mares: mitte in Venerē pecuaria primus:
Atque aliam ex alia generando ſuffice prolem.
Optima quæque dies miſeris mortalibus æui
Prima fugit; ſubeunt morbi: triſtiſque ſenectus,
Et labor,& duræ rapit clementia mortis.
Semper erunt,quarum mutari corpora malis.
Semper enim refice: ac, ne poſt amiſſa requiras
Ante veni, & ſobolē armento ſortire quotannis.
Necnon & pecori eſt idem delectus equino.
Tu modo,quos in ſpem ſtatuis ſubmittere gētis.
Præcipuū iam inde a teneris impende laborem.
Continuo pecoris generoſi pullus in aruis.
Altius ingreditur, & mollia crura reponit,
Primus & ire viam,& fluuios tentare minaces
Audet,& ignoto ſe ſe comittere ponti:
Nec vanos horret ſtrepitus: illi ardua ceruix,
Argutūque caput, breuis aluus, obeſaque terga,
Luxuriatque toris animoſum pectus: honeſti
Spadices,glaucique color deterrimus albis,
Et giluo)tum,ſi qua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit: micat auribus, & tremit artus:
Collectūque premens voluit ſub naribus ignem.
Denſa iuba,& dextro iactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos ſpina cauatque
Tellurem,& ſolido grauiter ſonat vngula cornu.

SERV. LVcinām, iuſſoſque pati Hymenæos] Hyſteron proteron eſt. Ante enim eſt Hymenæus,poſt Lucina conſequitur. Itē Hyſteron proteron eſt, Deſinit ante decem, poſt quatuor incipit annos. Ante enim incipit,ſic deſinit. [Cætera] Aetas.ſ.q̄ eſt vel ante quartum,vel poſt decimum annum. Et bene oſtēdit per hæc tempora poſſe quidem armentis,ſed inutilem proueni re fœturam. [Superat gregib. dum lęta iuuentus] Dum ſuppetit. Et dicit iuuenili ætate eas debere concumbere,quia cito tēpora meliora depereūt. [Pecuaria] Ab eo quod eſt pecuare venit,nam pecua, vt ait in Pōpeiana Cicero,ab eo q͛d eſt pecu venit,vt genu genua [Suffice prolē] Subminiſtra. Vnde etiā ſuffectos conſules dicimus. [Miſeris mortalibus æui Prima fugit.] Iſta ſententia nō ſolum ad animalia pertinet, ſed generaliter ad omnia. [Subeunt morbi, triſtiſq. ſenectus] Naturalē ordinem tenuit, dicens aduenire morbum, ſenectutem mortē. [In clementia] Inexorabilitas, & duritia. [Semper.n.refice] Vacat.n. Sanè dicit anteueniendum eſſe,vt antequam pereāt reparentur armenta. [Sobolē armento ſortire quotannis] Subſtitue, ſubminiſtra. Et eſt verbū iudiciorū,nam ſubſortiri dn̄r iudices,qui occupatorum funguntur officio. [Eſt idem delectus equino] Vt habeāt matres optimas. [In ſpē ſtatues ſummittere gentis].i. quos vis admiſſarios fieri. Notanda ſane exquiſita varietas, nam in bobus matres ante deſcripſit,ī equis admiſſarios ante cōmemorat. [Altius ingreditur] Cū exultatione quadā incedit. [Mollia crura reponit] Ennius de gruibus dicit. Perq.fabā repunt,& mollia crura reponunt. [Primus & ire viā] Matris præire veſtigia [Ignoto ponti.] Per quē nunq̄ tranſierat [Argutū] Breue. [Luxuriatq.toris animoſum pectus,] Nodoſum.& eminens pulpis. [Spadices] Quos phœniciatos vocant profeſſos myrteos. Glauci autem ſunt fęlineis oculis .i. ſplendore perfuſis. [Color deterrimus albis. Et giluo] Atqui albis ait. Qui candore niues anteirent. Sed aliud eſt cādidum eſſe.i.quada nitenti luce perfuſum, aliud album quod pallori cōſtat eſſe vicinum. Giluus autem melinus eſt color. Multi autem ita legunt Albis & giluo, vt non album,& giluum.ſed albogiluum vituperet, q͛d ſi ſinguli colores vituperādi ſūt,quāto magis mixtus vterque.i. albogiluus. [Tremit artus] Figurate, ꝓ artubus tremit. [Voluit ſub naribus ignē] Flatu īdicat magnanimitatē ſuā. [Duplex ſpina] Aut re vera duplex, aut lata: vt, Duplicē gēmis auroq.coronā. itē, Et duplici aptātur dētalia dorſo.

ASC. AETAS Lucinā] Docuit qua facie matres eligendæ ſint ad ſufficiendam prolem, nunc ſignificat qua ætate ad partum habiles ſint dicens. Aetas pati.i.patiendi aut idonea ad patiendum, Lucinam.i.partum.vt ſit dea partus pro partu, & Hymenæos,i. coitus iuſtos,deſinit ante decem annos, & incipit poſt quatuor annos,eſt ergo inter quatuor & decem annos. Cætera, id eſt reliqua ætas (dicimus autē cetera in fęminino, & ceterum in neutro etiam ſingulariter, ſed ceterus, aut ceter in maſculino non legitur) nec eſt habilis,id eſt idonea,fęturæ.i.propagationi, nec eſt fortis, id eſt per defectum fortitudinis non eſt conueniēs aratris.i.ad arationem. Interea autem.i.inter quartum, & decimum annum.dum.i.donec,iuuentus pro iuuenta ætate,ſuperare.i.ſuperſtes eſt gregibus.id eſt boum,& equorum, vnde Cicero dixit,gregem armentorum(eſt enim generale) ſolue mares.ſ. in Venerem, hoc eſt ad opus venereum cohibendum, & mitte primus,i.cum primum congruerit non expectans experimentū ab aliis,pecuaria.i pecora in Venerem.i.opus venereum,& ſuffice.i.ſubſtitue,generando.i.per generationem pecuariam, prolē aliam ex alia quod vulgo dicunt vnam ex alia, ita vt per propagationem ſit conſeruatio ſpecierū, quæ per indiuidua decedentia eſſe non poteſt. Nam optima quæq. dies.i. tempeſtas ad oīa cōuenientiſſima, fugit, id eſt elabitur miſeris mortalibus etiam cūctis prima & morbi ſubeūt.i.ſubſequūtur, & ſenectus triſtis ſubit.i.ſubſequitur, & labor.i.ſubſequitur, & inclemētia.i.rigoroſa ſæuitia.& duritia mortis duræ.i.amariſſimę aut diræ.i.crudelis, rapit ſ.de medio,hoc eſt delet,& extinguit enim pro quia,quia ſemper erunt ſup.matres,& præcipue vaccæ, quarū corpora tu mauis.i. quilibet mauult aut malit mutari.ſ. in melius.refice.i.reforma in melius. ac repara, ꝙ vetuſtate degeneratū eſt (Quia particula enim,non ſuo ordine ponitur, dicitur à Seruio vaccare,i.ſuperflua eſſe, ſed quo ordine à nobis poſita eſt, non vacat, verum ſi eſſet. Sēper item refice minor eſſet in conſtructione obſcuritas) ac anteueni.i.præueni, & ſortire.i.elige.quotannis.i.ſingulis annis armento.ſ.reficiēdo, ſobolem.i.propagationē nouam ne requiras poſt.i.poſtea amiſſa.i.genus bonorum armentorum degenerando ad interitum intendiſſe. [Necnō & pecori &c.] Poſtquam de boū generatione locutus eſt, proſequitur equinam,de qua Landinus ſic. Mira,inquit,varietas, nam in bubulo pecore à matribus,in equino a patribus,incipit. Sunt hæc tria pecorū genera omnibus præcipua. Bos enim non terram colit,ſine cuius opera agricultura omnino difficilis eſſet. Equus,& commode nos vehit,& in bello auxiliatur egregie, & in multis rebus comes eſt homini, atque in vectutis, & veterrimos habemus equos & iumenta. Docilitas maxima eſt in equo. Admiſſos luget dominos,deſiderijs lacrymas mittit, interfecto Nicomede rege.eius equus inedia vitam finiuit. refert Philarchus Centaretrium è Galathis occiſo in pugna Antiocho potitum equo eius illum aſcendiſſe.at equum indignatione aſcenſum præcipitem in abrupta iſſe,ac ſe equitem & perdidiſſe. Bucephalus Alexandri equus neminem ornatu regio inſignitum præter ipſum Alexandrum accipere voluit,in expugnatione Thebarum vulneratus Alexandrum in alium equum tranſire nō eſt paſſus. Equus Cæſaris nullum niſi ipſum Cæſarem dorſo accipere voluit. Hic anteriores pedes humanos habebat. Semiramis equum vſque in coitu amauit, vt ait Iuba. Ariſtoteles autem in lib. de animalibus,Equum equamque poſt hominem reliquis animalibus falaciorem eſſe dicit. Addidit etiam ipſum xl. dentes habere primores quattuor xxx. menſe mutare. Anno deinde poſt binos, vtrinque ſuperne, & inferne. Item alio anno iiij. Item alio iiij. Completis annis iiij. & menſibus vj. non emittit, & tunc idoneum tempus ad procreandum habet, refert p̄terea equum omnibus. & donec viuit coire. Idem facere fęminam. Dicit præterea ætatem ad xviij. annum procreandi in equo. Sed ad longum ad xxx.vſque produci. in nonnullis etiam ad quinquageſimum,ſed minus viuere, qui domi aluntur,quam gregarij. Albertus autem cognomento magnus ait,equum biennio inire incipere,ſed meliorem eſſe fœtum poſt triennium vſque ad xx. qui eſt arctus ſecundum quem minori coniunctione iunguntur Iuppiter & Saturnus. Inire autem vſque ad xx. annum,& equam concipere quamuis debiliter vſque xl. quod fere ſpatium eſt ſuæ vitæ quamuis olim inuectus ſit equus lxx. annorum. ipſe autem

Albertus refert vidiſſe ſe equum ex maioribus apud militem qui adhuc robuſtus exceſſerit annũ lx. Hæc ille. Ordo eſt, neenõ ,i.ét idem delectus.i. ad eligendum diſquiſitio, eſt pecori, equino.i.circa pecus equinum,hoc eſt circa equos,hoc eſt eadem diligentia habenda eſt in parentibus boni equi diligendis. & quo tannis reficiendis. Tu impende iam inde vſque a teneris ſ.annis, aut membris laborem præcipuum.i.præcipuam diligentiam & curam ſup.illis equis quos tu ſtatuis modo. i. proponis & prætendis in .i. ad ſpem gentis.i.generis ſicut ibi illa de gente creatos &c.ſubmittere.ſ ſupermittere,hoc eſt admiſſarios facere .i. q admittantur ad generationem vt autem a teneris annis generoſum equi animũ agnoſcamus dicit. Pullus generoſi pecoris.ingreditur continuo.i.mox vt natus eſt altius.i. ceruice erecta, in aruis vbi.ſ. libere ingreditur & reponit crura mollia.i.molliter more gruum,aut mollia, hoc eſt decẽter flexibilia. Et audet ire viam.ſ.inſolitam & periculoſam,primus.i. ante alios nec expectat vt alij periculum faciant, ſeu experiantur, & audet tentare fluuios minaces,ſ.profunditate.aut præcipiti curſu,& audet cõmittere ſe ponto.i.mari ignoto.i.per quem pontum aut q̃d mare non prius tranſiuerat. Ego in pluribus legi punti, atque ita legendum putem,quia pro aquis ſatis eſt dixiſſe , fluuios tentare minaces.ſolent autem equi meticuloſi difficulter primi tranſire pontem. Nec.ſ.pullus generoſi equi horret. i. cum horrore formidat,ſtrepitus vanos i.futiles,& inanes vt arborum vento concuſſarum aut ſimiliũ. Ceruix ſup. eſt illi ardua .i. erecta & ſublimis,& caput argutum.i.breue ac politũ, aluus ſup. eſt breuis & terga ſup.ſunt obeſa.i.pinguia,& pingui immorata.& pectus animoſum luxuriat toris.i.abũdat pulpis. Honeſti.i. pulchri ſup. ſunt pulli aut equi,ſpadices.i.punicei,ſeu phenicei,hoc eſt rubri cum ſplẽdore.& glauci.i.cœrulei, hoc eſt ſubuirides cum nigro immixto,color deterrimis eſt albis,& giluo.ineſt qui in albo giluas. hoc eſt buxeas ac ſubcroceas habent maculas, buxeus autẽ color eſt q in buxo ligno noti coloris, aut deterrimus color eſt albis.i.pallidulis & giluo.i.buxeo & ſemiluteo. Tum.ſ.equus nõ deterrimus,ſed generoſus.neſcit ſtare.i.requieſcere, loco.i. vno & eodem.ſi qua arma dedere procul ſonum. quia continuo ceſpitat,micat auribus.i arrigit & rursũ deprimit aures , ſicut qui digitis micant,i. diuinandi ludum exercent. nunc eos premunt, nunc erigunt,& tremit artus.i. habet artus trementes, ex vehementia.ſ.ſpiritus atque animorum.& ipſe fremens voluit ſub naribus ignem.i. calidum ſ atum atque anhelitum collectum ſ inſpirando. Iuba ſup.eſt illi denſa.& recumbit.i.quieſcit,aut reponitur iactata in armo.i.humero, dextero.i. dexteri lateris. at .i. ſed.duplex.i.lata ſpina.agitur.i.deducitur per lumbos & ipſe ingrediens præcipue currendo cauat tellurem.i. eijcit terram & vngula.ſ eius cornu ſolido.i.duro aut integro ,nec fiſſo.i. habẽs cornu ſolidum,ſonat grauiter.i.vehementer.

D E S I N I T ante decem] In Longobardico. Deſinet, futuro tempore legitur. [Quarum mutati corpora natiis] In antiq. lib. Malis eſt quod venuſtius videtur. [Anteueni , & ſobolem armento quot annis] In Mediceo. & in longobardico abſque,&, Ante veni ſobolem . In aliquot libris , Anteveni , vnica dictio. [Quos in ſpem ſtatuis ſubmittere gẽtis] In Rom.lib.& in q̃buſdã alijs,Statues,futuro t̃pe legitur . Ita correctum in Mediceo. [Et ignoto ſeſe cõmittere põto] In Romano in Lõgobardico,& quibuſdã alijs vno cõſenſu, Ponti legitur. [Collectuque fremens voluit ſub naribus ignẽ] In Mediceo libro correctũ eſt Fremẽs. Sed enim prius recte,Premens,ſcriptum erat, vt in alijs emendationibus habetur [Et ſolido grauiter ſonat vngula cornu] In Romano, Quatit vngula.habetur. Sed magis placet ,Sonat. VARIA LECT.

V E R V M vt in grammaticorum etiam diuertamus hortulos , quando & ibi dij ſunt , ne quis protinus obijciat , ollas oſtentari a nobis,ſciendum eſt , Iridis nomine nonnunquam placentię intelligi ſpeciem,ſed & lapides chriſtallini generis. & aromaticam item herbam, quę à Romanis dicatur radix marica.ab alijs etiam conſeciatis. ab Aegyptiis vero nar. Eius etiam commeminit Plinius, ſed (vt auctor eſt Dioſcorides) a ſimilitudine cœleſtis iridis appellatio ducta. Flores enim habet mira diſtinctos varietate.tum enim pallent aut albent , tum melinum præferunt colorem , quem luteum interpretantur , quod ex Plinio euidentiſſimum,ac Dioſcoride. iorba.i. οὖα dicit μηλίζοντα . i. colorẽ pręferentia luteũ. Apud Athæneum, Epheſioru ſatrapes dicuntur fuiſſe,melini & purpurei,ſunt autem eo nomine tunicæ Quamuis etiam à Melo inſula pro cãdido accipiatur Plinio, Plutarcho, ceteris. Nec ignoro Seruium Georg.3. giluum colorem Melinum interpretari Giluum vero ſunt , qui ex Palladio ciperiiciem accipiant. Virgil. COEL. RHOD.

Glauciq.color deterrimus albis, Et giluo.

SERV. AMyclæi domitus Pollucis habenis Cyllarus] At qui Caſtor equorũ domitor fuit , ſed fratrem p̃ fratre poſuit poetica licẽtia: vt,Quas illi Philomela dapes, pro Progne. Item reuocato a ſanguine Teucri , Pro Dardani , Aut certe ideo Pollucem pro Caſtore poſuit, quia ambo licenter , & Pollices , & Caſtores vocantur,nam & ludi & templum, & ſtellæ Caſtorum vocantur . [Matris equi, δεῖμος καὶ φόβος Et magni currus Achillis] Pro eq̃s: Baliarchus & Xanthus . [Cõiugis aduentus pernix Saturnus] Dum cum amata Phylira Saturnus coiret , Ops eius vxor aduenit , cuius præſentiam veritus,ſe in equum conuertit,qualem poſuit numen imitari, exinde natus eſt Chirõ dimidia parte homo dimidia equus . Sane ops cum de vxore Saturni dicimus.ò corripitur , vt ops opis. cũ vero de nympha dicimus,opis longa eſt o: vt, Opis ad æthereũ pennis aufertur Olympum.

Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus & quorum Graij meminere poetæ,
Martis equi biiuges, & magni currus Achillis.
Talis & ipſe iubam ceruice effudit equina,
Coniugis aduentus pernix Saturnus: & altum
Pelion hinnitu fugiens impleuit acuto: (nis
Huc q̃q̃.vbi aut morbo grauis, aut iã ſegnior an-
Deficit abde domo: nec turpi ignoſce ſenectæ.
Frigidus in venerem ſenior, fruſtraque laborem
Ingratũ trahit: &,ſi quando ad prœlia ventũ eſt,
Vt quondã in ſtipulis magnus ſine viribus ignis,
Incaſſum furit,ergo animos, æuumque notabis
Pręcipue: hinc alias artes; prolemq̃. parentum,
Et quis cuique dolo victo, quæ gloria palmæ.
Nonne vides cũ præcepti certamine campum
Corripuere,ruuntque effuſi carcere currus:
Cum ſpes arrectę iuuenũ; exultantiaque haurit
Corda pauor pulſans; illi inſtant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi feruidus axis:
Iamque humiles, iamq̃. elati ſublime videntur
Aera per vacuũ ferri,atque aſſurgere in auras.
Nec mora,nec requies: aut fuluæ nimbus arenę
Tollit̃,humeſcunt ſpumis, flatuque ſequẽtum:
Tantus amor laudum tantæ eſt victoria curæ.

[Abde domo] In domo, nam ſi aduerbialiter vellet loqui, domi diceret. Tale eſt illud in quarto. Non Libyę nõ ante Tyro . [Nec turpe ignoſce ſenectę] Cicero i Catone maiore & laudat,& vituperat ſenectuté , vnde dupliciter hũc locum intelligimus, aut Nec ignoſce turpi ſenectæ , aut , Non turpi ſenectæ ignoſce,i. abde,& ignoſce ſenectæ.quæ turpis non eſt, quia per naturam venit. [Ad prœlia ventũ eſt] Alibi , Nocturnaq. bella, [Animos æuumque notabis Præcipue] Ante omnia ætatem, & magnanimitatem requires, Poſt, cetera.id eſt,parẽtes & ſtudium.[Et quis cuique dolor victo , quæ gloria palmæ] Vult probari equos , vel amiſſione,vel acquiſitiõe victorię, nã eo tẽdit ſequens iſte decurſus, Vnde & paulò poſt, Tantus amor laudum , tanta eſt victoria curæ , Lucan. Quãtũ clamore iuuatur Eleus ſonipes. [Effuſi carcere currus] Vſurpatiue pro carceribus,qui ab arcẽdo dicti ſũt.

Pernix autem ad equum refertur ,nam Saturni ſtella tardiſſima eſt. Pelion montem Teſſaliæ , in quo Cyron habitauit. [Hunc quoque] Licet bonum & tot ſignis probatum . [Morbo grauis,aut iam ſegnior] Duo ſunt quibus miniuntur corporis vires,ſenectus, & morbus, vnde mire vtrunque complexus eſt.

Nam carcer eſt cuſtodia noxiorum [Iuuenum] Aurigarum, vel ſpectantium. [Haurit] Ferit:vt, Latus haurit apertum. [Verbere torto] Frequenti , ſcilicet iteratione. [Feruidus axis] Alibi, Frænaque feruentesque rotas , Nam tam rotæ quam axis curſu caleſcunt.

Talis

ASCENSIVS.

TALIS Amyclęi] Adducit exempla laudatiſſimorũ equorũ quos tñ non ſemper perman ſiſſe docet: in eadem pręſtantia vt admiſſarij conuenienter fiant, per quod innuit ſummã diligentiam adhibendam in deligẽdo bono equo admiſſario, cũ etiam laudatiſſimi degenerent, niſi ſumma cura reñciãtur quot annis. Ordo eſt. Talis. ſ. erat Cyllarus. i. equus ille nobilis, domitus habenis Pollucis fratris. ſ. Caſtoris, & filij Iouis ex Læda Amyclei. i. apud Amyclas Laconũ ciuitatẽ orti, ſed Seruius vult fratrẽ pro fratre poſitũ eſſe, hoc eſt Pollucem pro Caſtore, & tales ſup. fuerunt illi quorũ poetæ Graij. i. Gręci meminere. i. mẽtionẽ fecere. ſ. equi Martis bijuges. i. boni iugum trahentes in curru Martis, ſunt aũt Dimos & Phobos ſecundũ Seruium appellati, & talis. i. fuit currus. i. equus curſarius, aut potius equi trahentes currum magni Achillis, & ipſe Saturnus pernix. i. celeriter currens, aduentu coniugis. i. cum aduentantẽ ſentiret coniugẽ Opim. ſ. effudit talis. ſ. effectus equus iubam. i. comam colli ceruice equina. i. per ceruicem equinã in quam ſuam transformauerat ne a coniuge agnoſceretur rem cũ Phyllira habens, & ipſe Saturnus fugiens. ſ. a facie coniugis, impleuit Peleon montẽ illum Theſſaliæ altum. i. excelſum, hinnitu acuto. i. ſonitu equino in ſignũ ferocis animi prolato. Abde. i. occulta & ſegrega ab equabus nec coeat, quoque. i. etiam hunc talem (ſicut Aen. ix. Hũc ergo te Euryale aſpicio) hoc eſt licet optimum dum iuuenta & valetudine pręſtaret, abde tamen domo. i. contine domi, vbi. i. quando ipſe deficit. i. deficitur a viribus, & impotẽs efficitur, aut grauis. i. grauatus morbo aut ſegnior. i. tardior & iacentior annis. i. annoſitate, nec. i. & nõ, non ignoſce ſenectę turpi. i. deformi ſecũdum Iuuen. cũ iuuenta in omnibus placida ſit. aut ignoſce. i. indulge ſenectę non turpi ſed debili ſed prior expoſitio mihi gratior eſt, licet enim ſenes non ſint turpes in moribus: ſunt tamen aſpectu quæ turpitudo in pecore ſat eſt, nam quid ad pecus quod moraliter non turpis ſenectus per naturam non per animi vitiũ eueniat, non ergo ignoſce. i. ne indulgeas ſenectæ turpi. i. ne ſis clementior in ſenectam turpẽ, ita vt dicas, fuit admiſſarius iunior validoſque procreauit, quo circa & ſenior admittetur, ea. n. ſtulta eſt clementia, cũ nec quo nec rebus tuis conſulueris, quia ſenior. i. pluſquam ſat eſt ſenex, eſt frigidus. i. ſegnis quaſi ſeorſum ab igni venereo, in Venerem. i. ad coitum, & trahit. i. longo tractu vix peragit, fruſtra laborem ingratum. i. inutilẽ vtriuſq., & minus acceptum fœmellæ calenti & ſi ventum eſt, quando. i. aliquando ad prœlia. i. concertamina equorũ, ipſe furit. i. excandeſcit incaſſum. i. inuanum quia nõ poteſt rebellare, aut ſaltem expugnare, vt. i. quẽadmodũ, ignis manus furit quõdam. i. aliquando in ſtipulis. i. materia læui ſine viribus. i. quia cum ipſum combuſtibile non ſit capax vehementis caloris nec habeat vim reſiſtẽdi cito extinguitur & languet ignis; ergo tu notabis. ſ. in equo admiſſario, hoc eſt quem admittas ad procreationem, præcipue animos. i. animoſitatem, & æuum. i. ætatem, & notabis hinc. i. deinde & ſecundo loco, alias artes. ſ. ad quas eos deſtines & notabis prolem parentem. i. qualem prolem parentes eius progenuerint olim. hoc eſt, & quis cuique dolor ſup. ſit victo. i. dũ victus eſt, & quæ gloria palmæ. i. dum vincit. i. hoc eſt qua generoſitate animi ſint an videlicet gaudeant victores, & doleant victi quod tu generoſis equis accidit, qui etiam seſſore nobili gaudẽt & æstimos extollunt, vnde ſubdit: Nonne vides, q. d. videre quidem potes cum. ſ. equi corripuere. i. ſimul rapuere campum. i. locum deſignatum intra metas capacem & amplum certamine. ſ. curruli præcipiti. i. in quo pręcipites currunt & cũ. i. quando currus. i. ipſi quadrigæ ruunt. i. protrahuntur quaſi ruant effuſi. i. ſubito emiſſi carcere pro carceribus. i. loco vbi prius arcebantur. & cũ. i. quando ſpes iuuenum, ſ. aurigarum, aut ſpectantium, arrectæ. i. attentæ ſunt ad victoriam, & pauor. i. metus ne vincantur quibus fauẽt, aut proſunt, pulſans. i. ſolicitans, haurit. i. inuadit, corda exultãtia. ſ. de ſpe victoriæ, ſunt ergo ſpemq. metuemq. inter dubij, exultãt de victoria ſperata, pauent ob formidatam iacturam illi. ſ. iuuenes aurigæ inſtãt verbere torto. i. flagello ex chordis intortis. & proni. i. inclinato capite quaſi protrahant equos graphice effingit geſtum, & ſitum aurigarum agitãtium equos ſuos, dant. i. laxant, lora. i. habenas, axis feruidus. ſ. ex ſubito motu volat. i. tã pceps fertur, vt volare videatur. vt. i. vehemẽti tractu equorũ, & ipſi aurigæ videntur iã humiles, & iã elati. ſitu animo, ſitu quidẽ quia volatus auium & curſus equorũ ferè in morem vndarũ aſcendendo & deſcendẽdo ſit animũ aũt quia vt dicit Terentius in Hecyra, Profecto, hoc eſt vt puto omnibus modis, vt res dant ſeſe ita magni atque humiles ſumus, ipſi ergo iã elati, & iã humiles videtur ferri ſublime. i. ſublimiter p aera vacuum. i. capacẽ ac ſi vacuus ſit, atq. aſſurgere. i. erigi in auras nec mora, nec requies eſt. ſ. aurigijs & equis, at. i. ſed nimbus. i. globus in morẽ nubis, harenę flauę. i. ex harenã flaua collectus, tollitur. i. erigitur a pedibus animoſorũ equorũ excitatus, nã generoſi equi eſt terrã profundius carpere, & ipſi equi humeſcunt. i. humefiunt, & irrigantur ſpumis. ſ. propter ſudoris & flatu. i. anhelitu ſequentũ. i. ſequentium equorũ. tantus amor. i. tanta auiditas laudum eſt ſup. equis, & victoria eſt tantæ curæ, vt. ſ. ſine intermiſſione & requie tã præcipites currant vt volare videantur, vnde facile concluditur equus animorũ ſuorum indicia facere.

VARIA LECTIO.

IVBAM ceruice effudit quina] In Rom. & quibuſdã alijs, Effundit, præſenti tempore legitur. In aliquot alijs, Fudit. ſed Effudit legẽdum de pręterito ipſe narrationis ordo expoſcere videtur [Aut iam ſegnior annis Deſficit] In Rom. lib. Segnior ætas legitur. [Vt quondam in ſtipulis] In Rom. lib. legitur, In ſtipula, vnitatis numero. In alijs plurale eſt. [Cũ præcepti certamine campum Corripuere, ruuntq.] In veteris aliquod exemplar. Præcipiti conamine legitur. In ijſdem antiquis notatum eſt, Corripuere, ruuntque. Atq. aſſurgere in auras] In Rom. lib. Exurgere, legitur. In Longobardico, & in Oblongo, inſurgere. In reliquis, Aſſurgere, & hoc magis receptũ. Legas etiam in aliquot ex his antiquis In aures; ſed Auras, omnino caſta lectio.

Primus Erichthonius currus, & quatuor vſus
Iungere equos, rapidiſque rotis inſiſtere victor.
Fręna Pelethronij Lapithæ gyroſque dedere
Impoſiti dorſo: atque equitẽ docuere ſub armis
Inſultare ſolo, & greſſus glomerare ſuperbos.
Aequus vterque labor. ęque iuueneſq. magiſtri
Exquirũt, calidumq. animis, & curſibus acrem:
Quamuis ſæpe fuga verſos ille egerit hoſtes,
Et patriam Epirũ referat, fortesque Mycenas,
Neptunique ipſa deducat origine gentem.
His animaduerſis inſtant ſub tempus, & omnes
Impendunt curas denſo diſtendere pingui,
Quem legere ducem & pecori dixere maritum.
Florenteſque ſecant herbas, fluuibſq. miniſtrãt,
Farraque, ne blando nequeant ſupereſſe labori,
Inualidique patrum referant ieiunia nati

SERV. PRimus Erichthõius] Vulcanus impetrato à Ioue Mineruę cõiugio, illa reluctãte, effectum libidinis proiecit in terram, inde natus eſt puer draconis pedibus, qui appellatus eſt Erichthonius, quaſi de terra & lite procreatus. Nam ἔρις eſt lis. & χθὼν terra. Hic aũt tegendã pedum fœditatẽ, iunctis equis vſus eſt curru quo tegeret ſui corporis turpitudinẽ. [Rapidus] Velox. [Victor] Sui propoſiti effector. [Frena Pelethronij] Pelethronium oppidũ eſt Theſſalię, vbi primũ domandorũ equorum repertus eſt vſus. Nam cum quidã Theſſalus rex bobus œſtro agitatis ſatellites ad eos reuocandos ire iuſſiſſet, illique curſu non ſufficerent, aſcenderunt equos, & eorum velocitate boues ſecuti, eos ſtimulis ad tecta reuocarunt. Sed hi viſi, aut cum irent velociter aut cũ eorum equi circa flumen Peneon potantes capitibus inclinatis locũ fabulę dederũt, vt Centauri eſſe crederentur, q dicti ſunt centauri ἀπὸ τοῦ κεντᾶν τοὺς ταύρους. Alij dicunt Centaurorũ fabulã eſſe cõfictam, ad exprimendum humanæ vitę velocitatem, quia equum conſtat eſſe velociſſimum. Bene autem Pelethronij addidit, quia ſunt & alij Lapithæ. [Equitem] Equum. pro equo rectorem poſuit. [Greſſus glomerare ſuperbos] Vt cum diſciplina incedat. [Quãuis ſæpe fuga verſos] Ordo eſt. Quamuis ſit ſępe victor quamuis nobili genere procreatus, tamẽ a magiſtris eſt ętas magnanimitaſque requirenda quæ ſi non fuerint, illa nihil proſunt [Neptunique ipſa deducat origine gentem] Ab equo Neptuni, qui natus eſt tridentis percuſſione. His animaduerſis] Morbus & ætate deprehenſis, [inſtant ſub tempus] Coitum

di.ſ.quo eis cura maior adhibeatur [Dēſo diſtēdere pigui.] Nō laxo.quod quibuſdā potionib.per fraudē Agaſones facere conſueuerūt.Vnde ait.Denſo pingui.i.virib pleno. Sanè pingue eſt generis neutri.& ita in omnib.idoneis inuenitur.Nā nec pinguedo.nec pinguetudo latinū eſt [Pudenteſq; ſecant herbas] Adultas maturiores quibus robur acquiritur. [Blando labori] Periphraſis eſt coitus.[Ieiunia] infirmitatem venientem ex inedia.

ASC. PRIMVS Erichthonius &c.] Quia generoſitatem animi exquirendam docuit in certamine curuli docet incidentaliter q primi fuerint equorū domitores rediturus ad inſtitutum quod eſt per annos,& animos admiſſarii diligenter annotandos eſſe. Erichthonius autem ſecundum D.Auguſtinum in lib.de Ciuit. Dei.vt recitat hic Landinus.fuit infans inuentus in Vulcani.Mineruæq; templo ſerpente implicatus.quod quia illi regnum portendere iudicatum eſt,diligenter enutritus & dictorum. hoc eſt Vulcani & Mineruæ filius habitus ; vnde fabulæ locus. Ordo eſt.Erichthonius vir ille angnineis pedibus auſus ſup.eſt primus iungere currus, & quatuor equos.i.quadrigas, aut equos quadriiugos,& ipſe victor.i.voti compos. aut victor aliorum in curuli certamine auſus eſt primus inſiſtere rotis rapidis.i.raptim procurrentibus.Lapithæ populi illi Theſſaliæ. Peletronii.i. Peletronio oppido vicini impoſiti dorſo .ſ. equino,aut equorum, dedere.ſ.equis frena & gyros.i.modum ducendi eos in gyros.atque docuere equitem.i.equū(aut recta equitem. quia directo rem vt eques dicatur feciſſe quidquid eius imperio equus fecerit)inſultare.i.inſultum facere ſolo.i. terræ ſub armis & glomerare.i. in gyrum glomeris formam facere ingreſſus ſuperbos.i. ſuperbi & elati animi indices,vterque labor .ſ. docendi inſultū & ingreſſum.vt inſultus ſit ætatis iuuenilis. ingreſſus ſuperbus animi nobilis indicium: q; pro & magiſtri.ſ. armentorum procreandorum,exquirunt æque.i.equaliter iuuenem.ſ.equum calidū annis vnde inſultet,& acrem curſibus vt ſciat greſſus glomerare ſuperbos, exquirunt autem ad hoc vt admiſſarium faciant quamuis.i.quantumuis,ille.ſ. nobilis equus,egerit fuga.i. fugauerit,aut egerit in fugam(poteſt.n. bis conſtrui ablatiuus fuga) & quamuis referat Epirum patriam.i.iactet ſe ortum in Epiro, & quamuis referat Mycenas. fortis vnde ſ.fortis Agamemnon fuit,& vbi Argolici equi ſunt fortes & generoſi & quamuis deducant gentem.i.genus ſuum ipſa origine Neptuni.i.de eo quē primum Neptunus produxit percuſſa tridente terra,aut de procreato ex coitu Neptuni in equum verſi cum Cerere in equam verſa,Aut ſiquamuis.i.licet ille &c, tamen magiſtri exquirunt æque iuuenem, & curſibus acrem &c. His animaduerſis. Proſequitur eandem rem dicens vbi in equo admiſſario annotauerint ætatem,& mores ipſi magiſtri inuento boni animi bonæq; ætatis equo, ſtudent illi vires addere ſedula accuratione. Ordo aūt eſt.His.ſ.annis;& animis animaduerſis.i conſideratis.& annotatis in equo .i. poſtquam annotauerunt equum non eſſe nimis annoſum,& ſatis animoſum ipſi magiſtri.ſ. armētorum inſtant .i.diligenter curant ſub.i.ante tempus.i.coitus,& pro.i. impendunt curas.i.curant.diſtendere.i latere & implere, denſo.i.ſolido & non turgido,aut inflato pingui ſup.eum equum,quem legere.i.elegerunt ducem.i.armenti,hoc eſt principem,& patrem, & quem dixere.i.adduxerūt pecori maritum.& ſecant .i. abſcindant ei herbas florentes.i.ſuccoſas adhuc in flore exiſtentes, & miniſtrāt fluuios.i.aquam fluuialem qua pingues fiunt, & farra .i.ea frumenta pinguia.ne.i vt non ,vt.ſ. equus admiſſarius,non nequeat.i.poſſit ſupereſſe.i ſuper quā ſatis eſt eſſe , hoc eſt ſufficere labori blando .i. venereo qui blande impenditur, & nati.i. pulli , inualidi referant.i.repræſentant ieiunia. i. macilentiam patrum.i.progenitorum ſuorū.Hæc de patribus reprehenditur à Beroaldo Seruius; eo quod negat pinguedinē , & pinguitudinem dici.his verbis.Si vera eſt Seruii ſententia.non latine locutus eſt.M.Varro latinorum omnium;vt ita dicam,latiniſſimus, qui in ſecundo de Re Ruſt.ſic ſcriptum reliquit.Sus præ pinguedine carnis non modo ſurgere non poſſet.Idem in 3, Motus earum & lux pinguedini inimica. Plin. quoque non latinè ſi Seruium ſequitur ſcripſit qui haud dubie latinam linguam locupletauit, cuius verba hęc ſunt ex lib.xi. In corde ſumma pinguitudo eſt quædam lætis extis , & alibi pleriſque animalium eſt pinguitudo ſine ſenſu . Col. In Barbaralexin,i. dictionem lapſus eſt ſcribens in 13 non ſola exprimitur amurca ſed & aliquid ſecum pinguitudinis attrahit. & alibi Repulit olei pinguitudo materiā qualis eſt gummi. Et Palladius pinguedine, inquit. ſua brachiū quoque proximum debilitauerit,quid multa? eruditorum libri ſcatent pinguedine , cum quibus equidem malim errare quam cum Seruii commentariis,recte ſentire.

VARIA LECT. RAPIDISQVE rotis inſiſtere victor] In Ro. lib. legitur, Rāpidus.quod & Seruius agnoſcit [Neptuniq; ipſa deducat origine gentem] In Rom. lib. non Gentem, ſed Nomen, legitur. [Florenteſq. ſecant herbas] In libris aliquot antiquis legere eſt, Pubēteſq;.quale pabulū lōge delicatius eſt. Nā moderatus equorū gregibus paſcua mollibus potius q̄ proceris herbis abūdātia percipit eligenda. [Ne blando nequeāt ſupereſſe labori] In Rom. & antiquiſſimis aliquot libris. Nequeat ſingulari numero legit. de eo enim loquitur: Quē legere ducē & pecori dixere maritū.

Ipſa autem macie tenuant armenta volentes,
Atque vbi ꝯcubitus primos iam nota voluptas
Sollicitat frondeſque negāt, & fontibus arcent:
Sæpe etiam curſu quatiunt, & Sole fatigant,
Cū grauiter tonſis gemit area frugibus, & cum
Surgentē ad zephyrum paleæ iactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior vſus
Sit genitali aruo,& ſulcos oblimet inertes,
Sed rapiat ſitiens Venerē, interiuſque recondat.
Rurſus cura patrū cadere,& ſuccedere matrum
Incipit. exactis grauidæ cum menſibus errant,
Nō illas grauibus quiſquā iuga ducere plauſtris.
Non ſaltu ſuperare viam ſit paſſus, & acri
Carpere prata fuga,fluuioſque innare rapaces.
Saltibus in vacuis paſcant,& plena ſecundum
Flumīa,muſcus vbi, & viridiſſima gramīe ripa,
Speluncæque tegant, & ſaxea procubet vmbra.
Eſt lucos Silari circa, iliciboſque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomē Aſylo
Romanum eſt,(œſtron Graii vertere vocantes)
Aſper,acerba ſonans, quo tota exterrita ſiluis
Diffugiunt armenta: furit mugitibus æther
Concuſſus,ſiluæque,& ſicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monſtro horribiles exercuit iras
Inachiæ Iuno peſtem meditata iuuencæ

SERV. IAm nota voluptas Sollicitat] Dicendo nota,per tranſitum tetigit rē ab aliis diligēter expreſſam. Nam equæ puellæ cum primum coeūt ſi macræ ſint,& debilitantur;& debiles creant; poſt primū autem partū tenues eſſe debēt. [Frondeſque negant,& fontibus arcēt] Contra illud,Florenteſque ſecant herbas, fluuioſq; miniſtrant [Cū grauiter] Hoc eſt die medio. Hoc autem ad exprimendum dici tempus eſt poſitum nō quod equæ æſtatis tempore coeāt; [Nimio ne luxu] Nimio.pingui,Et venerē turpem aperte à Lucretio tractatā vitauit tranſlationibus, quas omnes ab agricultura traxit [Luxu] Propter luxuriē ſegetū [Genitali aruo] Pro muliebri folliculo,quem.ſ.vuluam vocant, vt etiam Plin.docet,nam folliculus ante dicebatur. [Sulcos oblimet inertes] claudat meatus.Et hoc ſimiliter per trāſlationem dixit.nam legimus ſupra,Et obducto late tenet oia limo. [Exactis grauidæ cum menſibus errant] Vicinis partui,tunc enim diligentius tractandæ ſunt.ne abigant. [Saltu ſuperare viam] Quod ſolet fieri,cum paſcunt pedibus impeditis.[Vacuis] magnis.[Plena Flumina] Ne inclinentur ad potū. [Eſt lucos Silari circa, ilicibus virētem Plurimus Alburnum volitans] Ordo talis eſt.Circa lucos Silari fluminis Lucaniæ & Alburnum eiuſdē mōtem, eſt plurimus volitās; ac ſi diceret,eſt multa muſca. Volitans autem modo nomē eſt.non participium. [Oeſtrū Graii vertere vocātes] Vertere ex ſoni ſimilitudine, Onomato pœan facere. Nō,n.poſſumus accipere, ex Latina lingua mutauere,cū cōſtet Græcam primam fuiſſe. Oeſtrum aūt Græcum eſt: Latine Aſylus, vulgo Tabanus vocatur [Cui nomen Aſylo] Vt, Cui Remulo cognomen erat. [Sicci Tanagri] Non multū valentis, Tanager autē fluuius eſt Lucaniæ. Et hoc dicit,armētorū mugitu cūcta reſonare; [Hoc quondam monſtro] Argumentatur ab exēplo dicēs, œſtro cōtra pellicem ſe defendiſſe

Hunc quoque (nã medijs feruoribus acrior inſtat)
Acerbis grauido pecori: armentaque paſces
Sole recens orto, aut noctem ducentibus aſtris.

diſſe Iunonem. Nota autẽ eſt fabula, Ionis Inachi filiã à Ioue Iunonis aduentu cõuerſam eſſe in vaccã cui Iuno immiſit œſtrũ, quó toto orbe fatigata tandẽ aliqñ venit ad Aegyptum, & illic in Iſim cõuerſa eſt. Tranſijt aũt per mare anguſtum, quod Boſphoron appellatum eſt, nunc Helleſpontum nominatur. [Peſtẽ meditata iuuencæ] Vel quam peſtem ante excogitauerat, vel meditata inferens, & exercens accipiamus. Horat. Horrendaque cultis diluuium meditatur agris. i. infert, exercet. Nam & in ipſa meditatione exercitũ eſt. [Hũc quoque]. i. ẽt hoc malum remoue. [Feruoribus acrior inſtat] Tunc eſt acrior. Et dicendo tps, oſtendit quemadmodum poſſit euitari. [Grauido pecori] A grauido pecore. Nam arceo à te dicimus. [Sole recens orto] Statim. Saluſtius: Coria racens detracta veluti glutino adoleſcebant.

ASC. IPSA aũt macie &c.] Poſtquam de cura patrum equorum locutus eſt, proſequitur de cura matrum, additurus & curam natorum. Ordo autem eſt. Ipſi ſup. magiſtri armẽtorũ extenuãt. i. tenuia faciunt. macie volentes. i. voluntarie & ſcientes, & ex deliberatione, ipſa armenta quæ fœtus concipiant. atque vbi voluptas iam nota. i. antea attentata ſolicitat. i. procurat primos concubitus. i. vbi primũ coire cupiunt ipſi magiſtri: ſ. negant frondes, & arcent ſup. ea frontibus, & quatiunt. i. concitant ẽt ſæpe curſu, & fatigant ſole. i. æſtu ſolari, tunc. ſ. cum area. i. locus aridus trituræ frugum aptus gemit. i. more gementium premitur grauiter. i. moleſte frugibus tonſis quæ tonſæ, & intercilæ iam ſunt, non tonſis pro tondendis, hoc eſt in medio die cum fruges tonſæ flagellis excuti ſolent, & cum paleæ inanes. ſ. frugibus excuſſis, iactantur. ſ. ad purgationem frugum ad zephyrum. i. ventum dulcem, & calidum ſurgentem. i. flantem mollius, & ſup. magiſtri, faciunt hoc. ſ. quod dictum, hoc eſt extenuãt ſic equas ne vſus ſit obtuſior. i. hebetior q̃ decet aruo genitali. i. folliculæ matricis, aut vuluæ, nimio luxu i. ꝑ nimiũ luxum, hoc eſt ſup abundantem pinguedinem. & ne luxus. ſ. oblimet. i. oppleat quaſi limo ſulcos. i. receptacula ſeminum, inertes. i. hebetata. & obtuſe facta. ſed vt ſup. aruum illud genitale, hoc eſt vulua, rapiat ſitiens. i. appetens, Venerem. i. ſemen, & recõdat interius. i. in intimis cellulis. Rurſus. i. iterum poſt ſuſceptum ſemen, cura patrũ incipit cadere. i. deficere, & cura matrũ incipit ſuccedere. i. poſt conceptum habenda eſt cura præcipua de matribus, vt poſt partum de pullis. Cum. i. quando matres. ſ. errant. i. paſcũtur adhibitum exiſtens grauidæ. i. prægnantes menſibus exactis. i. perfectis & partui vicinis, quiſquam non ſit paſſus. i. nemo patiatur illas ducere iuga grauibus plauſtris, & quiſquã nõ ſit paſſus illas ſuperare viã ſaltu, & carpere. i. carptim tranſire prata acri fuga. i. curſu veloci fugiẽti ſimili, & innare fluuios rapaces. i. præcipites omnia immiſſa ſecũ rapientes. ſed ſup. magiſtri paſcãt eas in ſaltibus vacuis. i. campis magnis carẽtibus obſtaculis, & ſm. i. prope flumina plena ne ſe tangent inclinando ad hauriẽdum potum vbi. ſ. eſt muſcus. & vbi eſt ripa viridiſſima gramine. i. herba in ea naſcente. & vbi ſup. ſpeluncæ tegunt. ſ. equas à ſole, & vmbra ſaxea. i. à ſaxis deriuata. procubet. i. longe extẽdatur, vt in ea grauidæ recubẽt. Eſt luco Silari &c. Docet cur vmbræ diligendæ ſint vt videlicet veſpæ, & aſyli arceantur dicens. volitans. ſ. vermis, aut aſylus (& eſt maſculini generis, cũ volucris ſit fœminini. teutones quoq; muſcas volitantes vocant) plurimus. i. frequentiſſimus, eſt circa lucos Silari illius fluuij Italiæ qui veterem Campaniam à picentibus diuidit, & circa Alburnum Lucaniæ portum virentẽ ilicibus. i. vbi ſunt plurimæ ilices virentes, cui. ſ. volitanti, eſt Aſylo nomẽ Romanũ. i. vocabulo Romano Graij. i. Græci, vertere. ſ. à ſono volatus vocantes œſtrũ, aut vertere à re quia furorẽ quẽ œſtron vocant animalibus. quæ perſequitur inducit. volitans dico aſper. ſ. aculeo aut morſu, & ſonans acerba. i. acerbe. ſ. volatu quo tota armẽta exterrita diffugiunt ſiluis. i. per ſiluas æther cõcuſſus mugitibus. ſ. taurorum. & boum, aut generaliter omniũ armentorum. furit. i. furorem illorum reſonat, & ſiluæ ſup. percuſſæ fuerũt & ripa Tanagri, illius torrentis Lucaniæ. ſicci. ſ. in æſtate ſup. fuerit. Iuno meditata. i. exercens & inferens peſtem. i. furorem iuuencæ. i. iuniori vaccæ. Inachiæ. i. in quam Io Inachi Argiuorum regis filia in adulterio cum Ioue deprehenſa conuerſa fingitur exercuit quondam i. aliqñ horribiles iras. ſ. ſuas in pellicem, hoc moſtro. i. œſtro quo vaccam illam perſequebatur vſque in Aegyptum. Tu arcebis pecori grauido vt quæ vaccæ, & cuilibet alij quoque. i. ẽt hunc. ſ. volitantem hoc eſt œſtrum, aut aſilum, ſeu tabanum. & tu paſces armenta ſole orto recẽs. i. recenter hoc eſt ſub prima luce. & aſtra ducẽtibus noctem. i. ſub crepuſculo, nam ipſe volitans inſtat. i. ingruit acrior medijs feruoribus. i. ſub medio æſtu ſolis qui ferè eſt paulopoſt meridiem.

VARIA LECTIO.

FRONDESQVE negans, & fontibus arcent:] In libris aliquot antiquis perperam omnibus, Frondibus, legitur ſententia fruſtra repetita.

Poſt partum, in vitulos cura traducitur omnis:
Continuoque notas, & nomina gentis inurunt,
Et quos aut pecori malint ſubmittere habendo,
Aut aris ſeruare ſacris, aut ſcindere terram,
Et campum horrentem fractis inuertere glebis.
Cetera paſcuntur virides armenta per herbas.
Tu, quos ad ſtudiũ, atque vſum formabis agreſtẽ,
Iam vitulos hortare, viamque inſiſte domandi,
Dum faciles animi iuuenum, dum mobilis ætas:
Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Ceruici ſubnecte: dehinc, vbi libera colla
Seruitio aſſuerint, ipſis è torquibus aptos
Iunge pares, & coge gradum conferre iuuencos.
Atque illis iam ſæpe rotæ ducantur inanes
Per terram, & ſummo veſtigia puluere ſignent:
Poſt valido nitens ſub pondere faginus axis
Inſtrepat, & iunctos temo trahat æreus orbes.
Interea pubi indomitæ, non gramina tantum,
Nec veſcas ſalicum frondens, vluamq. paluſtrem,
Sed frumenta manu carpes ſata: nec tibi fœtæ
More patrum niuea implebunt mulctralia vaccæ;
Sed tota in dulces conſument vbera natos.

SERV. IN vitulos] Modo generaliter, & de equis, & de bobus accipimus. [Notas] Characteres. [Pecori habendo ſubmittere] Admiſſarios facere. [Et cãpũ horrẽtẽ fractis inuertere glebis] Phraſis poetica. Suffecerat. n. aut ſcindere terrã [Cetera paſcũtur] Per hoc intelligimus illa oĩa, q̃ dixit animalia domi eſſe ſeruanda [Tu quos ad ſtudiũ] Locus de bobus domandis. [Viamq. inſiſte domãdi] Inſtituit artem domãdi. [Circlos] Circus ẽ principale, vñ fit circulus, & ꝑ ſyncopã circlus ſicut periculum & periclum, ſeculũ, & ſeclum [Gradum conferre] Pariter incedere [Rotę inanes] Sine pondere. [Temo æreus] Fortis, ſic in quinto ærea quem obliquum rota tranſijt. Itẽ Horatius: Incluſam Danaen turris ærea. [Pubi indomitæ] Hoc ad iuuencos tantum pertinet. Nam de equis contra dicturus eſt: vt, Nanque ante domandum ingentes tollent animos. [Veſcas frondes] Siccas, & teneras. Nam veſcum, hoc eſt proprie, vnde & telæ aranearum veſcę vocantur. [Frumenta manu] Bis etiã farraginem dabis.

ASC. POST partũ, cura in vitulos &c.] Poſtquã docuit ĩ generãdis vitulis primã curã adhibẽdã matribus. & in generãdis pullis equinis patribus poſt ꝯceptũ aũt vtrorumq; matribus, nũc docet poſt partũ ꝓcipuã curã adhibendã natis, tã vitulis. q̃ pullis. & primo vitulis dicens. Oĩs cura traducitur i. transfertur poſt partũ, à matribus. ſ. ĩ vitulos. & ſupple magiſtri pecoris, aut diligentes cuſtodes, aut paſtores inurunt cõtinuo. i vt primũ nati ſunt notas. i. ſigna & nomina gẽtis, i gñis, & inurunt notas i. notãt. quos. ſ. vitulos. malit ſubmittere. i. ſupmittere pecori habẽdo. i. ad habẽdã prolẽ. & ꝓpagationẽ. aut quos malint ſeruare. ſ. intactos. aris ſacris. i. ad ſacrificia aris imponenda, aut ſup. quibus malint ſcindere aut potius quos ſeruant ſcindere. i. ad ſcindendã. & ſulcandã terram, & inuertere glebis fractis. i. diſſolutis, campum horrentẽ. i. aſperum

aſperum nerboſum ac tribu'oſum. Cetera armēta. ſ. iuniora paſcutur per herbas virides. i. in pratis ſine c… d…m …onis ſ…d tu. hortare iā vitulos. i. cum adhue vituli ſunt ſuper. eos quos formabis ad ſtudiū. i. exercitium, & vsū agreſtem. i. agrorum colēdorum, & inſiſte. i. inſtitue. viā. i. rationem domandi dum. i. donec. vel quādiu anni iuuenum. i. iuuencorum ſunt faciles. i. flexibiles, & dociles ad faciendum quod volumus, & dum æt…s e … mobilis quod ad omnia animalia etiā ad homines ſpectare pōt. Ac (vt habeas viā domandi) ſubnecte primū ceruici circlos. i. circulos laxos. i. ſolutos nec dum premeentes de tenui vimine, vt. ſ. ceruices aſſuetas haberet vinculis dehinc. i. poſtmodum, vbi. i. qñ colla libera. i. nō abluctantia ſed domita & libera, hoc eſt vltro ſe ſubmittētia, aſſueuint. i. aſſuefacta fuerint iam ſeruitio (mire dicit Seruitium cui aſſuetus ſit libertatem eſſe, quia nihil ſeruile quod libens feceris) iunge iuuencos pares. i. conſentiētes ac pariter trahentes ęqualium videlicet virium, ac corporū animorumq. quo ad fieri pōt, aptos. i. aptatos ex ipſis torquibus. i. circulis, hoc eſt ex eo qđ pares circulos perpeſſi ſunt, aut ſtatim poſtq̄ circulos depoſueris, & coge iuuencos conferre. i. ſimul ferre gradum, vt æque velociter ingrediantur, quia ſecus altero ducente alter ceſſaret, atque rotæ inanes. i. non onuſtæ ducantur illis. i. ab illis iam. ſ. vbi domiti ſunt ſæpe ꝑ terrā & ſignēt veſtigia ſummo puluere. i. diſcāt celerius incedere: vnā q pōdere preſſi ſunt altius figunt veſtigia firmiusq. incedūt, ſed lōge tardius. vbi aūt celeritatem induerint firmitudinē indicet pōdus. atq. onus quo ꝑmētur. Poſt. i. poſtea vbi, vt dixi celeres effecti ſunt axis faginus. i. ex fago factus nitens. i. laborans ſub valido pōdere, inſtrepitat. i. ſtrepitū ac crepitū validum faciat, & temo æreus. i. fortis, & ære munitus trahat orbes iūctos. i. rotas ſibi annexas. Interea. i. dū iſta molitis, carpes pubi. i. iuuencis indomitæ. i. adhuc domandis nō tātū. i. nō ſolū gramina. i. herbas vulgo creſcētes, nec frondes ſalicum veſcas. i. minutas, & vluā. i. herbā vilē paluſtrē. i. quæ in paludibus naſcitur, ſed carpes ſup. & frumenta ſata manu. i. legumina meliora, vel carpes manu legumina ſata nō ſpōte naſcentia, hoc eſt hordea. & farra, aut farraginem. nec vaccæ fœtæ, i. q iā pepererunt, implebūt more patrum. i. ſicut patribus, hoc eſt maioribus noſtris ſolebant, qui lactis ſtudioſi erant mulctra. i. vaſa q̄ mulgentur. niuea à candore. ſ. lactis, hoc eſt nō mulgebis matres. ſed conſumēt. i. expendēt. tota vbera. i. totum lac vberū ſuorū in dulces natos, i. vitulos ad aratra deſtinatos, Capitur Seru. in expoſitione huius vocabuli veſcas à Beroaldo his verbis. Veſcū quid ſit optime intelligemus ſi eius originē & etymologiam diligenter perſcrutati fuerimus. Nā Veſcum ex ve particula, & eſca copulatū eſt, vt auctor eſt Gell. lib. 15. noctiū atticarum, & cum ve particula tū intentionem ſignificet nō minutionem, ita veſcum vtriuſq; diuerſæ ſignificationis viam capit, aliter. n. Lucretius veſcum ſalem dicit, ex edendi intentione, aliter Lucilius veſcum appellat cum edendi faſtidio, veſcum itaq; id ſignificat, qđ in eſca. & cibatu appetitur, & id, qđ faſtidioſum eſt in altero, hæc particula ve intēdit, in altero minuit, & ita Virg. appellat veſcum papauer ab edendi incēſione, qđ videlicet in cibis adhibeatur. & veſcas ſalicum frondes, qñ. ſ. eſcis iuuencorū ſunt accōmodatæ. Feſtus quoq; ſcr. veſcū faſtidioſum, ſignificare, & edacem. Prætereą vt aliquid de interiorib. literis depromamus. veſcus apud Priſcos ꝑ puſillo vſurpabat. qđ declarat Ouid. in Faſtis ſic ſcribēs. Vt grādia ferra coloni, Quæ male creuerunt vaſcaq. parua vocant, & veſculi male curati. & graciles homines nuncupātur, nanq; antiqui. ve. ſyllabā rei paruæ ꝑponebāt. vnde ve Iouis ꝑ puſillo Ioue dictus eſt, quāuis in alia ſignificatione, vt mox docebimus, accipiatur. & ve grandem fabā, pro minuta vocitauerunt, & apud Auſonium ve grandes meſſes legimus ꝑ paruis, & à Varrone ſcriptum eſt in Re Ruſt. Oues fiunt ve grādes, ac imbecillæ, in hac ſignificatione vt equidem arbitror, accipitur. apud Plin. q ſcribit in vij. Corpore ueſcos eſſe, ſed eximijs viribus, Seruij aūt expoſitio, vt dicā, qđ ſentio, nō ſolum nō vera eſſe uidetur, ſed ēt ſibi ipſi diſcors, cū ueſca ſalicarum frondes, interpretatur ſiccas, & teneras cum ſiccum tenero contrarium eſſe u deatur. Exponamus igitur Veſcas frondes, uel quod eſca ſunt, & cibaria iuuencorum, uel ut exponit Non. Marcellus, qđ faſtidioſæ ſunt. Commentatoris officium fuerat diligentius ſcrutatiusq. Virgilianum carmē arbitrari, & ſuper hac dictione ueſcū, cum vetuſtatem redoleat, & eruditionem reconditam, præ ſe ferat. copioſius diſputare. & eruditius, Hęc ille.

Veſcum

AVT aris ſeruare ſacris, aut ſcindere terram] In Rom. & in Mediceo lib. Sacros legitur qđ minime diſplicet. [Tu, quos ad ſtudium, atq; vſum formabis agreſtem] in Rom. lib. legitur. Ad ſtudia, ſed hoc ſignificato melius, Studium, ſingulare. [Ipſis è torquibus aptos] In antiquiſſimo lib. Oblongo. De torquibus, legitur. In Longobardico Ipſis, & torquibus aptos. [Et iunctos temo trahat æreus orbes] In antiquiſſimis, vinctos.

VARIA LECT.

SERV.

PRælabi flumina Piſæ] Quia vt ſupra diximus, circa ripas fluminū agitabat curule certamē. [Inq. vicē] Frænorū. ſ. ne adhuc tenera ora lędātur. [Etiā inſcius æui] Nōdū habēs ab annis fiduciā. [Vbi quarta acceſſerit ætas] Quartus annus. Nā ętatem plerunq; generaliter dicimus, ꝑ anno, ꝑ triginta, ꝑ centū, ꝑ quouis tpe. [Sitq. laboranti ſimilis:] Præparetur ad futurū laborē. [Qualis Hyperboreis] Hyperborei montes ſunt Scythiæ, ſic dicti ꝙ ſupra. i. vltra eos flat Boreas. Dicit aūt, ſic currat equus, vt vētus. [Arida aūt nubi.] Sine pluuijs. [Differt] Diſſipat. [Horreſcunt] Contremiſcunt. Peruſius: Scis comitē horridulum trita donare lacerna. i. trementē. [Ille volat] ſ. vētus. [Verrens] Trahens. [Ad Elæi metas]. i. Circi. Elis aūt ciuitas Arcadiæ, in qua agebatur curule certamen, & eſt ſpecies pro genere. [Spumas aget ore cruētas] Quod eſt ſignum equi fortiſſimi, ſi velut rubras egerit ſpumas. [Belgica eſſeda] Gallicana vehicula. Nā Belgæ ciuitas eſt Galliæ in qua

Sin ad bella magis ſtudium, turmaſque feroces,
Aut Alphæa rotis prælabi flumina Piſæ,
Et Iouis in luco currus agitare volantes.
Primus equi labor eſt animos, atque arma videre
Bellantum, lituoſque pati, tractuque gementem
Ferre rotam, & ſtabulo frænos audire ſonanteis:
Tū magis, atque magis blandis gaudere magiſtri
Laudibus, & plauſæ ſonitum ceruicis amare,
Atque hæc iam primo depulſus ab vbere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capiſtris
Inualidus, etiamque tremens etiam inſcius æui.
At, tribus exactis, vbi quarta acceſſerit ætas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibuſque ſonare
Compoſitis, ſinuetque alterna volumina crurum,
Sitque laboranti ſimilis, tum curſibus auras
Prouocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Aequora, vix ſumma veſtigia ponat arena:
Qualis Hyperboreis Aquilo cum denſus ab oris
Incubuit, Scythiæque hyemes, atque arida differt
Nubila: tum ſegetes altæ, campique natantes
Lenibus horreſcunt flabris, ſummæque ſonorem
Dant ſiluæ, longique vrgent ad littora fluctus:
Ille volat, ſimul arua fuga, ſimul æquora verrens.
Hic, vel ad Elei metas, & maxima campi
Sudabit ſpatia, & ſpumas aget ore cruentas:
Belgica vel molli melius feret eſſeda collo.
Tum demum craſſa magnum farragine corpus
Creſcere iam domitis ſinito: nāque ante domādū

huiuſcemodi vehiculi repertus eſt vſus. [Mollis collo] Domito vt, Mollia colla reflectunt. [Duris parere lupatis] Frenis aſperrimis. Dicta autem lupata à lupinis dentibus qui inęquales ſunt, vnde etiam eorum morſus vehementer obeſt.

ASC.

SIN ad bella magis, &c.] Docuit q̄ cura ſit circa boues generādos, educādos, & domādos habēda, idque primo loco eo ꝙ agriculturā ꝑſertim in Italia maxime cōducāt magisq. agriculturā, q̄ bella probet, nunc tñ curā pullorū ꝓſequitur qui bello aptantur. vnde dicturus eſt Anchiſes. Aen. 3. Bello armātur equi, bellum, terra hoſpita portas. Sed tñ ijdem olim curru ſuccedere ſueti. Itaq; nō nihil ad agriculturam faciunt, cū in multis locis boū munus in arādo explcāt. Ordo ē. Sin. i. ſed, ſi ſtudiū ſup. eſt tibi magis ad bella, q̄ ad turmas. i. acies feroces. ſ. hoſtiles, aut ſtudiū ē ꝑlabi. i. celeri curſu ꝑuolare, rotis. ſ. in curuli certamine, flumina Alphęa. i. Alphæū fluentū Piſæ, illius ciuitatis Elidis. Et Iouis in luco. i. agitare currus volātes. i. ce

Ingentes tollent animos,prenſiq́ue negabunt
Verbera lenta pati,& duris parere lupatis.

i.celerrime decurrētes ī luco Iouis. ſ. Olympici dum Olympica agūtur certamina. Primus labor.i.prima exercitatio equi , eſt videre animos.i. geſtus q animos bellantū indicant,atq; arma bellātum.i.clāgorem armorum,& ſtrepitum cornuum clamoremq. virorum animoſe bellantium.& pati lituos.i.tubas incuruas clareq. ſonātes q bus equites accendi ſolent. & ferre rotā gementem tractu. i. dū trahitur,& audire in ſtabulo frenos.ſ.arcos, ſonātes.i. crepitantes.Tum.i.deinde.ſ.ſtudium eſt gaudere magis,atq; magis.i. dies in aut in horas magis blādis laudibus magiſtri.ſ.equorū, & amare.i.affectare.ſonitum ceruicis plauſæ.i.molliter palpitatæ. Atque pullus.ſ.audiat hæc. ſ. dicta depulſus iam à primo vbere matris.i.vt primū ab vbere matris depellitur , & ablactatur , & det inuicem. ſ. frenorū quæ dura ſunt capiſtris mollibus. i. non aſperis ora.ſ.ſua exiſtēs iā.i.adhuc inualidus.ſ.corpore, & iamq́. tremens.ſ.animo ēt inſcius æui.i.motis viuendi.vñ non habeat fiduciam q̃ habent experti,quia nihil id facere dubitat quod ſe bene didiciſſe confidit.[At,tribus exactis , vbi quarta acceſſerit ætas &c.] Docet quo pacto triēnio equus ſit inſtruendus dicēs. At.i.ſed vbi.i. poſtquā quarta ætas.i.quartus annus(alij æſtas legunt,ſed veri textus habent ætas,nec ab re,nā in quartū vſq. annum eſſe vr̄ noua ætas, vnde & anniculos , bimulos trimos , & quadrimos dicimus non vltra procedentes. Anniculi ſunt mollius educandi,bimi ablactandi,trimi domandi,& inſtituēdi,quadrimi vſibus applicādi)acceſſerit.i.aduētauerit, tribus exactis.i. expletis,& tranſactis ſup.equus incipiat mox.i.ſtatim, carpere, id eſt carptim efficere gyrum,id eſt greſſum in morē gyri, & ſonare,id eſt ſonitum facere gradibus compoſitis,id eſt arte factis, & decurribus, & ſinuet. i. voluter in ſinum colligat atque incuruet alterna volumina.i.inflexiones crurum , & ſit, ſimilis laboranti.i.ſic ingrediatur vt laborans,tum. i.deinde equus ille prouocet.i.laceſſat auras curſibus,quaſi velit cū ipſis cōtendere velocitate curſus,& volans per æquora aperta.i.campos patentes, ceu tanquam liber habenis ponat vix veſtigia ſup. in ſumma harena, vt.ſ. ꝑuolaſſe videatur qualis ſup. ꝑuolat Aquilo.i.vētus ille cum.i. qñ ipſe dēſus.i.nubiloſus,& pluuioſus,incubuit.ſ.mari,ac terris ab oris .i.regionibus Hyperboreis . i. Scythis ſuꝑ quas flat borea (Alij legunt condenſus.vt ſit qualis Aquilo condenſus.i.condenſatus incubuit ab Hyperboreis oris.ſed quia ſequitur non diſtulit.ſed differt verior mihi lectio vr̄ cum denſus)vt qualis Aquilo volat cū ipſe denſus incubuit ab oris Hyperboreis,& qualis Aquilo differt.i.diſſipat,& in diuerſas regiones fert, id eſt tempeſtates Scythiæ,atq; nubila arida.i.ſine pluuijs . aut exiccati nā vim ꝑ ꝑ partes terreſtres admixtas habentia,tum.i.deinde ſegetes altæ, & campi natantes.i. more natantium diffluentes ventorum inundatione horreſcunt.i.cōtremiſcunt lenibus.i. æqualiter ingruentibus flabris.i.ventis,& ſiluæ ſummæ. i. ſuprema flagella arborum dans ſonorē.i.ſonoritatem,& crepitum,& fluctus longi in longum trahi,vrgent.i.impellunt ſup.ſe ad littora,Ille.ſ.vētus Aquilo.videlicet volat.verrens.i.trahens,aut ęquans,& quaſi ſcopis purgans ſimul arua , & ſimul æquora.i.(hoc loco)maria,hic.ſ.equus q ſic vt Aquilo ſuperuolat vel ſudabit ad metas ; & maxima ſpatia Elæi campi.i.in curuli certamine quod in Elide fit,& aget ore.i.excutiet cruentas ſpumas,quod ſignum videlicet eſt magni roboris,atq; animi vel feret.i.trahet.melius quā ceteri,aut valde bene eſſeda i.vehicula,Belgica,id eſt Galliæ Belgicæ,quæ inter Sequanam,& Scaldim eſt collo molli, id eſt non rebelli.domitis finito.i.permittito tum demum.i.tunc primum equis ſupp.domitis iā corpus, ſcilicet eorum magnum creſcere farragine,id eſt nutrimento ex farre facto craſſa,id eſt pingui,dixit iā domitis.nanque ipſi tollent ante domandum. i. prius quā domiti fuerint,ingentes.i.valde magnos animos, ſi ſic farragine craſſa creſcerent,& ipſi prenſi.ſ.ad domandum negabunt.i. nolent pati verbera.ſ.ſcuricas,& flagella,lenta.i.flexibilia , & parere.i.obtēperare,lupatis.i.frenis à lupinis dentibus denominans, vocanturque vulgo morſus aſperi,duris.i.aſperis,& dure tractātibus ora equorum.

Sed non vlla magis vires induſtria firmat,
Quàm Venerē,& cæci ſtimulos auertere amoris,
Siue boum,ſiue eſt cui gratior vſus equorum.
Atque ideo tauros procul,atque in ſola relegant
Paſcua,poſt montē oppoſitū,& trās flumina lata :
Aut intus clauſos ſatura ad præſepia ſeruant.
Carpit enim vires paulatim,vritq́ue videndo
Fęmina,nec nemorū patiť meminiſſe; nec herbæ.
Dulcibus illa quidē illecebris,& ſæpe ſuperbos
Cornibus inter ſe ſubigit decernere amantes
Paſcitur in magna ſilua formoſa iuuenca:
Illi alternantes multa vi prœlia miſcent.
Vulneribus crebris: lauit ater corpora ſanguis:
Verſaque in obnixos vrgentur cornua vaſto
Cū gemitu roboāt ſiluæq. & magnus Olympus.
Nec mos bellantes vnà ſtabulare:ſed alter
Victus abit,longeque ignotis exulat oris
Multa gemens,ignominiam,plagasq́ue ſuperbi
Victoris,tum quos amiſit multus amores,
Et ſtabula aſpectans regnis exceſſit auitis:
Ergo omni cura vires & exercet:& inter
Dura iacet pernox inſtrato ſaxa cubili,
Frondibus hirſutis,& carice paſtus acuta:
Et tentat,ſeſe atque iraſci in cornua diſcit
Arboris obnixus trunco,ventosq́ue laceſſit
Ictibus:& ſparſa ad pugnam proludit arena.
Poſt,vbi collectum robur,viresq́ue receptæ,
Signa mouet,præcepsq́ue oblitum fertur in hoſtē
Fluctus vt in medio cœpit cum albeſcere ponto
Longius,ex altoq́ue ſinum trahit,vtq́ue volutus
Ad terras immane ſonat per ſaxa,nec ipſo

SERV. Caeci amoris] Latētis Cupidinis. [Relegāt] Remouēt. [Flumina lata] Nec natatus ſit facilis. [Videndo] Dū vr̄.Gerundij modus à paſſiuo. [In magna ſilua] Alij Sila legunt ,vt ſit mons Lucaniæ. quod modo nulla neceſſitas cogit , vt in Aeneide:

Ac velut ingente Sila ſub monte Taburno.

Vbi vtrūq; ſpeciale eſt.[Reboant ſiluæ]Reſultāt,remugiunt . Eſt aut græcum verbum,nā apud Latinos, nullum verbū eſt qđ ante o finalem,habeat o: excepto Inchoo, quod tñ maiores aliter ſcribebant.aſpirationem interponentes duabus vocalib. & dicebāt īcoho, etia.n. habebāt nomina in quib. c, literā ſequeretur aſpiratio , ſ.pulchrū.orchus.pulcher.è quibus pulcher tantū hodie recipit aſpirationē.[Exulat] Extra ſuum ſolum habitat. Aſpectans] Cicero de Catil. Retorquet oculos ꝓfecto ſępe ad hanc vrbē , quā è ſuis manibus ereptā eſſe luget. [Vires exercet]Ab īcultu robur acquirit.[Pernix]Modo perſeuerans.Horat. Pernicis vxor Apuli . Pernix aūt ꝑſeuerās à pernitēdo tractū eſt. [Carice acuta:]Herba duriſſima.[Oblitum] Iā ſecurum ex [illegible] victoria . [Fluctus vt in medio] Sic paulatim taurus moueť ad pręlia. [Immane] Aduerbium eſt.

ASC. SED nō vlla magis &c.] Apta digreſſione vim annorum interſerit docens vires maſculorum.Pręcipue amoribus diſſolui atq; eneruari, ideoq. monet à Venere arcendos ſeruato ordine quo in ſuperioribus proceſſit.nā prius de tauris q̃ ceteris loquitur cum boues ſint præcipue agricolis vſui , qui & labore, & carne , & corijs ꝓſunt.Ordo eſt.Sed vlla induſtria.i.ſubtilitas à natura inducta,non firmat.i. roborat magis vires ſiue boum ſiue equorū ſiue cui vſus equorum eſt gratior.i.vtilior, & acceptior q̃ ſup. boū (quod quia paucis accidit , quaſi præter opinionem cōtingat addubitare vr̄)nō vlla dico induſtria auertere.i amouere pręueniendo Venerem.id eſt rē veneream. & ſtimulos cæci, id eſt latentis, aut excæcātis amoris,vr̄ quibuſdam amorem præcedere veneremq. ſequi ,ſed nō ab re amorem, id eſt cupidinem Veneris nō patrem,ſed filiū dixerūt maiores.Nā natura quidem excitat ad actum, ſed actus inflammat . & ita ſitit Venus ebria ſemper patitque vſus inſanus amorem . At ideo , ſcilicet quia tāta ē vis amo-

ris

Monte minor procumbit, at ima exæſtuat vnda
Vorticibus, nigramque alte ſubiectat arenam.

ris magiſtri.ſ.pecorum. rele gant.i.remouent.aut potius remittunt, & ablegant tauros procul.ſ.a vaccis, atque in paſcua ſola.ſ.à vaccis vacua.poſt montem oppoſitum.ſ.à cōſpectu vaccarum, & trans flumina lata, aut ſeruant tauros clauſos intus. ſ. in ſtabulis ad pſepia ſatura.i.plena, & ipſos ſaturantia. Enim pro quia, fœmina.ſ.vacca, & q̄uis alia carpit vires.ſ.maſculorum, paulatim.i lēta vi amoris, & vrit.i.incendit animos marīū, videndo.i.dum vr̄.q. d. ſolo aſpectu, paſſiuo.i.dū ſolmmodo aſpicitur, nec patitur.ſ.maſculum vt taurum meminiſſe nemorum ꝑꝑ frōdes, nec herbæ.ſ.in paſcuis. Illa quidem.i.certe, aut exceptiua eſt particula. vt ſit, illa quidē illecebris &c. ſed illi alternantes &c. Illa igitur.ſ.fœmella vt vacca ſubigit. i.cōpellit dulcibus illecebris.i.illectionib. venereis ſuꝑbos.ſ.tauros amātes.i.amore iuuēcæ captos decernere.i.decertare inter ſe cornibus. aut decernere cornibus.i.diiudicare, & dignoſcere per certamē vtri illa cedat, docet aūt qūo illa ſubigat, quia nō vi. nec īperio. ſed videndo.i. dū vr̄ ēt neſcia, vnde dicit Iuuēca formoſa, paſcitur in magna ſilua, ſecura.ſ.armorū, illi.ſ. tauri amantes alternātes.i alternatim vim inferētes. multa vi.i. uiolentia miſcent prœlia crebris vulneribus.i.ſe crebro vulnerādo. ſanguis ater.i.cruor concretus, lauit.i.inficit, & imbuit corpora.ſ.taurorum. & cornua uerſa. i. obuerſa in alterutrum cum uaſto.i.ualde amplo gemitu.i.preſſura, unde gemitus naſci ſolet, urgentur.i.imprimuntur in obnoxios.i.obtinentes, & obluctantes taurus ſiluæ.ſ.uicinę reboant.i.boatum referunt, & mugitum per ſonum. Echo, & Olympus.ſ.mons. aut quiuis alius uicinus. magnus ſup.reboat. Nec mos.i.conſuetudo eſt ſup.paſtoralem rem tractātibus ſtabulare.i.ſtabulis locare bellantes.i.contendentes de iuuenca tauros una.i.ſimul in eodē uidelicet ſtabulo. ſed alter.ſ.taurorum. uictus.i.is, qui uictus eſt, abit.i.diſcedit p̄ ignominia, & exulat.i.extra ſolum ſuum uitā agit ī oris ignotis, longe.ſ.poſitis à patria gemens multa. i. multum, aut gemens multa uidelicet ignominiam, & plagas.i.uulnera uictoris.i.tauri à quo uictus eſt ſuperbi.i.elati & ferocientis ꝑꝑ uictoriā, quia geminat uictoria uires. (Notāter præponit ignominiam plagis, quia eam generoſus amicus indignus fert) tum. i. deinde ipſe aſpectans amores quos amiſit inultus. i. amicam iuuencam quam amiſit & nondum ultionem cepit & aſpectans ſtabula. ſ. in quibus uictor cum illa conuerſatur. excęſſit. id eſt exit quaſi ab exceſſo, aut præteritum ab excedo. exceſſit.i. abiit regnis auitis. i. in quibus maiores ſui dominati ſunt (Mirus artifex poeta, nam, ut Hom. in deis hominum uitam edocuit ita hic in pecore. ſi enim pecori dolet ignominioſe uinci, uiresque recuperat, & contumeliam deleat victorq. euadat, turpe eſſet homini ſi nō idē faceret, quod & ii feciſſe leguntur qui ab Annibale interclusi ſub iugū miſſi leguntur Romani) Ergo quia.ſ.impatiēter fert ignominiā illatam exercet uires.ſ.ſuas omni cura. & ipſe ꝑnix.i.perſeuerās, & quaſi pernoctans, iacet inter ſaxa dura cubili inſtrato. i. non ſtrato æquato. ſed aſpero. paſtus frondibus hirſutis.i.ſpinoſis, & ueproſis, & carice herba illa acuta.i. aſpera. & tentat.i.experitur ſeſe.i.ſemetipſum, atque diſcit iraſci in cornua.ſ. ſua obnixus.i. obtinens, & inſultans. aut impetens trunco arboris, & laceſſit. i. diſcindit & prouocat ictibus.ſ.cornuum, vētos.i.auras, & proludit.i.facit proludium, & exordium ad pugnam, arena ſparſa. ſ.pedibus. vnde in Bucol.

Iam cornu petat, & pedibus qui ſpargat harenam.

Poſt.i.poſtea vbi.i.quo tempore, robur collectū. ſup. eſt & vires receptæ.ſ.exercitio non indulgētia quæ res notatu digna eſt, ipſe mouet ſigna morē videlicet ducis ac principis militiæ, & ipſe præceps. i. impetuoſus fertur in hoſtem oblitum.i. negligenter propter partam victoriam agentem & ingenio indulgentē. vt.i. quemadmodum (Eſt.n.aduerbium ſimilitudinis cuius prima corripitur) fluctus cum cœpit albeſcere.i.albus fieri, ſupp. in medio Ponto.i.mari trahit ſinuum.i.volubilitatem lōgius, & ex alto.ſ.mari. hoc ē vt fluctus excitatus in medio maris leniter paulatimq. per aquas depellitur, que pro &, vt.i.poſtquam volutus ſup. eſt ad terras ſonat immane.i.immaniter, & nimis impetuoſe per ſaxa, neque.i.& non procumbit non minor ipſo monte. .i.æqualis ipſi monti, vt vnda ima.i. in imo ſita, & exæſtuat.i. ebullit & efferuet vorticibus.i.gyris, & ſcaturiginibus, & ſubiectat.i.erigit & ſurſum iactat alte arenam nigram, quia humidā, aut terrę profundæ permixtam.

VARIA LECTIO.

SED non vlla magis vires induſtria firmat] In veteribus aliquot libris, Seruat, legitur. ſed longe plures, Firmat, habent. [Meminiſſe, nec herbæ] In Oblongo lib. Neque, quod mollius videtur. [Iacet pernox] Cur, Pernox. innouari debeat non video, cū vetera exemplaria manuſcripta, vno conſenſu legant. Pernix, idque tam manifeſte agnoſcat Seruius, & à permittendo dictū velit. [Ictibus, & ſparſa] Non placet quod in Romano legitur, Aut ſparſa. [Nec ipſo monte minor] In Longobardico, in Mediceo, quod dulcius eſt, Neque ipſo legitur.

Omne adeo genus in terris hominūq;, ferarumq;,
Et genus æquorum, pecudes, pictæque volucres
In furias, ignemque ruunt. amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sæuior errauit campis: nec funera vulgo
Tam multa informes vrſi, ſtragemque dedere
Per ſiluas, tum ſæuus aper, tum peſſima tygris.
Heu male tum Libyæ ſolis erratur in agris.
Nonne vides, vt tota tremor, pertentet equorum
Corpora, ſi tantum notas odor attulit auras?
Ac neque eos iam fræna virum, nec verbera ſæua,
Non ſcopuli, rupeſq. cauæ. atque obiecta retardāt
Flumina correptos vnda torquentia montes,
Ipſe ruit, denteſque Sabellicus exacuit ſus,
Et pede proſubigit terram, fricat arbore coſtas,
Atque hinc atq; illihc, humoros ad vulnera durat.
Quid iuuenis, magnum cui verſat in oſſibus ignē
Durus amor? nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat cæca ſerus fræta: quem ſuper ingens
Porta tonat cœli, & ſcopulis illiſa reclamant
Aequora, nec miſeri poſſunt reuocare parentes,
Nec moritura ſuper crudeli funere virgo.
Quid lynces Bacchi variæ? & genus acre luporum,
Atque canum? quid quæ imbelles dāt prelia cerui?

SERV. AMor omnibus]. i. in vno quoq; gn̄e vnus eſt amor.i.ſimilis, vt puta ī lupis vnus eſt amor.i. ſimilis. Itē in equis, & aliis oīb. pro qualitate ſui gn̄is, ſicut alibi ait, Sopor ſuus occupat artus.i.ipſis aptus. Nā in oībus animalibus nō eſt amor vnus atque idem, ſed in ſingulis generibus, ꝑ qualitate naturę [Catulorū oblita] Vi.ſ. nimiis amoris. [Leæna] aūt græcū eſt ſicut dracæna, nā nos hic & hæc leo dicimus (lea nāq; vſurpatū eſt) quia ī o exeūtia. fœminina ex ſe nō faciūt, vt fullo, latro, leo. [Informes vrſi] Vel magni, vel qui tp̄e quo naſcūtur. forma carēt, dr̄.n. quedā caro naſci. quā mater lābēdo in mēbra componit. [Solis] Deſertis [Libyæ autē in aruis] Serpentibus plenis. [Tota tremor, pertētet equorum Corpora] Signatis ſermonibus vtitur ad vim amoris exaggerādum, dicens & tota corpora, & pertentet.i. penitus tentet, cum dicat leuem odorē equarum. [Notas odor attulit auras?] Hypallage eſt pro auræ odorē apportauerint notum. [Fręna virum] Pro virorum fortium. [Rupeſque cauæ, atq; obiecta retardant] Ad illud ſuperius reſpicit, poſt montem oppoſitum, & trans flumina lata. [Sabellicus exacuit ſus] Sabinus, & eſt ſpecies ꝑ genere. Dicit aūt ſuē domeſticū. quē cicurem vocāt, nam de apris ſupra ait. Tunc ſæuos aper, hoc enim vult probare non tātū feras, ſed & manſueta animalia amore in furorem moueri. [Pro ſubigit] Fodit. & pedibus impellit alternis, qđ pugnaturi ſues facere conſueuerunt ad acquirendum robur. Vnde etiam latera, & coſtas terentes, durant ea in futura certamina. [Hinc atque illinc] Et ad pedum motum, & ad attricionē coſtarum. [Quid iuuenis] Ne forte occurreret illa animalia carere ratione, dicit etiam grauius homines in amore

moue-

Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum:
Et mẽtem Venus ipſa dedit,quo tempore Glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara transque ſonantẽ
Aſcanium:ſuperant montes,& flumina tranant,
Continuoq́. auidis vbi ſub dita flamma medullis
Vere magis(quia vere calor redit oſſibus)illæ
Ore omnes verſę in Zephyrum ſtant rupibus altis,
Exceptantq́ue leueis auras:& ſæpe ſine vllis
Coniugijs vento grauidæ(mirabile dictu)
Saxa per,& ſcopulos,& depreſſas conualles
Diffugiunt,non Eure tuos:neque ſolis ad ortus,
In Boreã,Caurumq́ue,aut inde nigerrimus Auſter
Naſcitur,& pluuio contriſtat frigore cœlum.
Hinc demũ Hippomanes,vero qđ nomine dicunt
Paſtores,lentum diſtillat ab inguine virus:
Hippomanes,quod ſæpe malæ legere nouercæ:
Miſcueruntq́ue herbas,& non innoxia verba,

moueri. Fabula talis eſt. Leãder Abydenus, & Hero Seſtias fuerunt inuicẽ ſe amãtes. Sed Leander ad Hero natatu ire conſueuerat ꝑ fretũ Helleſpontieũ,quod Seſton, & Abydon ciuitates interfluit. Cum igitur iuuenis oppreſſi tempeſtate cadauer ad puellam delatum fuiſſet, illa ſe ꝑcipitauit è turri. [Porta tonat cœli] Aer nubibus plenus,per quem iter in cœlum eſt. [Nec miſeri poſſunt reuocare parentes] Hoc eſt amor parentum. [Imbelles] Licet imbelles, tñ mouẽtur in pugnam. [Furor inſignis] Notabilis, & præcipuus. [Glauci Potniades malis mẽbra abſumpſere quadrigæ] Potnia ciuitas eſt, de qua fuit Glaucus,qui cum ſacra Veneris ſperneret, illa irata, equabus eius immiſit furorem, quibus vtebatur ad currum,& eum morſibus dilacerauerunt. Ordo aũt talis eſt, Quo tẽpore Glauci membra malis abſumpſerunt Potniades quadrigæ. Hoc aũt ideo fingitur quod eis furorẽ Venus immiſerit, quia dilaniatus eſt Glaucus eſtrahatis nimia cupiditate equabus, cũ eas cohiberet à coitu,vt eſſent velociores. [Trans Gargara, trãſque ſonantem Aſcanium:] Gargara pro quibuslibet montibus,ſicut Aſcanium pro quibuslibet fluminibus poſuit,quod etiam ſequentia indicant. [Superant montes,& flumina tranant] Hoc ẽt Varro dicit,in Hiſpania vlteriore verno tempore equas nimio ardore commotas,contra frigidiores ventos ora patefacere ad ſedandum calorem,& eas exinde concipere, & edere pullos, licet veloces,diu tñ minime duraturos. Nam breuis admodum vitæ ſunt. [Exceptant] Frequenter excipiũt. [Caurum] Pro corum, ſicut ſaurex,pro ſorex,caulis pro colis. [Hinc demum Hippomanes] Scit lectum eſſe apud Heſiodum herbam eſſe quãdam quæ Hippomanes vocatur,quaſi ἵππου μανία. ſi enim eam comederint equi,furorem patiuntur. vnde nunc adiecit, Vero quod nomine dicunt. Nam vult illam herbam abuſiue Hippomanes dictã ꝙ poſſint equi furere,& alia quacũq; rõne. Reuera aũt Hippomanes dicit eſſe virus defluẽs ex equarũ inguinib. quo tꝑe ſe runtur amoris furore, vt ſit Hippomanes virus natum, ἀπὸ τῆς μανίας τῆς ἵππου [Lentũ virus:] Viſcidum. [Miſcueruntque herbas,& non innoxia verba] Exprimit augmẽta malitiæ nouercarum,quæ virus herbis,& cantibus herbarum armant venena.

ASCENSIVS.

OMNE adeo genus in terris,&c.] Locutus eſt de amoribus taurorum,nunc eos omnibus animantibus communem docet peſtem,hominibus,feris ſilueſtribus,æquoreis,terreſtribus,& volucribus. Prius tñ de belluis inducit cum ſit belluna voluptas, deinde de hominibus. Ordo eſt. Adeo.i.omnino, & vſq; ad vnũ omne genus hominum,& ferarum.i. brutorum in terris.i. animal terreſtre, & omne genus æquorum. i. marinum, & pecudes quæ ferocitatem non habent, nec tamen rationem, & volucres quæ in aere verſantur, pictæ, id eſt pulchræ, ruunt, id eſt præcipites currunt in furias, & ignem, id eſt in ignem amorum excitantem furorum quendam, idem amor eſt omnibus, id eſt omnia hæc amant, non tamen videtur omnibus idem,vt Mancin. vult,id eſt eodem modo ſæuus, & vehemens, Leæna non errauit campis, id eſt per campos alio tempore.ſ. quàm quo amat ſæuior, id eſt immanior, & ferocior exiſtens oblita catulorum in qua re maxima vis amoris Venerei oſtenditur, qui maternum expellit, nec vrſi informes, id eſt turpes, & qui quaſi ſine forma in globum naſcuntur, non dedere alio tempore vulgo,id eſt paſſim tam multa funera, & tantam ſtragem, id eſt proſtrationem cadauerum per ſiluas, ac. ſ. tempore annorum, tygris animal illud perniciſſimum, & inimicum eſt ſupp. tunc peſſima, id eſt immaniſſima haud dolentis eſt male, id eſt periculoſe erratur. ſ. a quouis, tunc. ſ. cum tygres ſunt in amore, in aruis ſolis, id eſt deſertis Libyæ vel potius erratur ſolis, id eſt ab ijs qui ſoli ſunt. male in aruis Libyæ,id eſt Aphricæ. Nonne vides vt tremor, ſcilicet ex amore natus. (Galli vocãt, Les ficures blãches) ptentet.i. afficiat,tota corpora equorũ, ſi tantum.i. tantum modo, odor.ſ.ab equalibus diffuſus attulit auras notas.ſ.equis q noſcunt qñ ab equa appetẽte venerẽ diffunduntur, ac nonne vides ſup. vt neque fræna virum, i. virorum nedum puerorũ, neq; ſæua verbera nõ ſcopuli,& rupes cauæ,atque flumina obiecta.i. ĩterpoſita, retardãt.i.immorãtur eos,ſcilicet equos quo minus accedãt ad equas. idẽ aũt dictũ eſt de tauris trans flumina lata, nõ tã vt nõ videant quam vt non olfaciãt vaccas nec flumina torquentia i.voluentia montes.i. ſaxa,& ſcopulos correptos vnda.i.quę ẽt rupes,& ſaxa impetu ferunt, non retardant eos,ipſe ſus.i. porcus ſabellicus.i. qui plurimus eſt ĩ Sabinis ruit .i.ꝑceps fertur tꝑe amorum, & exacuit dentes, & pro ſubigit.i. porro.i.de lõge ſubigit,& effodit terrã & fricat coſtas.ſ.ſuas arbore.i.ad arborẽ in quã trãſuerſus currit iratus,atque durat humeros ad.i.cõtra vulnera hinc atq; illinc.i. vtrinq;, aut ex diuerſis. [Quid iuuenis,magnum &c.] Oſtendit idẽ in hominibus qđ in feris oſtenſum eſt,nullam.ſ.eſſe peſtem, quæ magis ac citius in furorem rapiat q̃ amorem inſanum,idq́. exẽplo Leandri quẽ amor impulit ad amicã Hero tranare ſub ſæuiſſima tẽpeſtate,& aquarum commotione. Quid iuuenis ſuperegit? q. d. nonne vides aut noſtri quid iuuenis.ſ.Leander egit. cui durus. i. ad dura impellens amor verſat.i.excitat,& ſtimulat ignem.ſ.amoris,magnũ in oſſibus.i.in medullis, quia vt dicitur in IIII. Eſt mollis flamma medullas q.d.ſi neſcis,nempe.i. certe ipſe natat.i.tranatat,exiſtens ſerus.i.tardus, & poſt intempeſtã noctẽ, quia nocte cæca,freta turbata,procellis abruptis,oĩa ſignãter,& ad parthos dicta,& quia ſerus quo lõgã expectationẽ ſignificat,& ẽt deſperationem auxilij,& nocte,& cæca.i.caliginoſa, & freta, à feruore dicta non ęquora,& turbata nõ tranquilla,& procellis.i.nubibus vẽto immixtis,& abruptis. Quia ſi ꝑpetuo tenore eſſent melius perduceãt,& ẽt minus obruant aut ſubmergãt, ſuper quẽ.ſ. iuuenem,ingens porta cœli.i.cataracta cœli.i. aeris tonat.i. tonitru minatur ſubmerſionem,& æquora.i.maria quæ prius erãt æquora illiſa,ſcopulis.i.ſaxis in aquis exiſtentibus, reclamant.i. magnum ſonitum contra mittunt,nec parentes miſeri poſſunt reuocare.ſ.à profectione ad amicam, nec virgo.ſ. Hero moritura.ſ.quæ poſtmodum mortua eſt, aut quæ decreuerat iam tum mori, vt ſcribit ad eũ apud Ouidium ſuper funere crudeliter illato aut parentibus rebelli, & clementis. Quid ſup. dicam quæ prœlia dant lynces varię.i.miraculoſæ Bacchi.i. quæ ſunt in tutela Bacchi,& quæ dat acre genus luporum atque canum? q.d. non opus eſt,quia etiam nõ amantes fore ſunt, quid dicam quæ prœlia dãt cerui imbelles.ſ.alias? q.d.notum eſt,quamuis ſint imbelles,tunc tamen prœlia geſtare. Scilicet.i.ſcire licet,quia furor equarum eſt inſignis.i. infamis & notatus, ante omnes. ſ. alios amores,& ipſa Venus dedit mentem.i.talem impetum amores eo tempore quo quadrigæ.i.equæ quadriiuges. Potniades. i. in Potnia Bœotia ciuitate à Glauco educatæ,& abſumpſere.i.deuorauerunt, malis,ſcilicet maxillis,& mordicus membra Glauci.ſ.educatoris.& domitoris earum, id enim ſecerunt incitatę à Venere. Amor ducit.i.fert,& ĩpellit,illas.ſ.equas quaslibet trans Gargara.i.quoſuis montes nõ ſolũ Myſiæ,& trans Aſcanium, id eſt quemuis fluuium,non ſolum Aſcanium fluuium Myſiæ, ſonantem.ſ.impetu aquarum,ipſæ equæ ſuperant.i. tranſcendunt montes,& tranant flumina cõtinuo.i.ſtatim vbi flamma eſt ſubdita.i.ſubtus data. i. immiſſa medullis calidis. ſ. igni amoris, Id autem magis vere.i.tempore verno,quia calor redit oſſibus vere.i.tempore veris illæ.ſ.equæ ſtant omnes in altis rupibus verſæ ore.i.habentes os verſum in Zephyrũ.i. fauoniũ vẽtum illum dulcem ex occidente tempore verno flantem.& exceptãt.i.concipiunt auras leues.i.vento motas,& ipſæ ſæpe grauidæ vento ſine vllis cõiugijs.i.maſculorum ſemine aut commixtione(mira-

bile

bile dictu.i.quæ res eſt mirabilis dictu)diffugiunt.i.celeriter diſcurrunt per ſaxa,per ſcopulos,& conualles depreſſas.i.humiles, non Eure,quia ventus orientalis eſt ad tuos ortus, neque ad ortus ſolis,ſed ſup.in Boream.i.ventum ſeptētrionalem , & caurū .i.corum ventum occidentalem ab occaſu ſolſtitiali,aut ſup. eo vñ auſter naſcitur nigerrimus.i.dēſiſſimus, & caliginoſiſſimus , & contriſtat cœlū.i.aerem frigore pluuio.i. ex pluuia aut cū pluuia nato Demum.i.vt tandem vehementiam,& venenū amoris dicam virūs lentum.i.lente agēs(quod paſtores dicunt vero nomine Hippomanes , quia Hippos equus eſt, & equa mano autē diſtillo,ſed mano priorem producit , cum tamen Hippomanes penult.corripiat.vnde non à mano,ſed à mania.i.furore deducitur)diſtillat hinc.i.ex hoc furore libidinis ab inguine.i.pudibundis equæ Hippomanes dicit quod nouercæ malæ.vel quæ male ſunt,vel quia omnes male legere.i.collegerunt ſæpe,& miſcuerunt(iterum penul.cor.præter morem)herbas ſup. nō innoxias , & verba non innoxia(Regula eſt , vt quoties res ſunt in animæ venuſte trāſferatur adiectiuum ad neutrum genus. Itē vt tertiū reſpōdeat viciniori).i.nouercæ fecerunt ſæpe ex eo quod diſtillat ab inguine equæ cū ſint in coitu amatorium virus atq; aliud ad inficiendos priuignos aut alliciēdos & maritos, vnde Iuuen. Sat.V I.vt dicet Mancinellus, Hippomanes,&c.

VARIA LECTIO.

HEV male tunc Libyæ ſolis erratur in agris] In antiquiſſimo lib. Verſatur,legitur. In Mediceo,Errauit,habetur.[Et Pluuio contriſtat frigore cœlum] In Rom.l b. Pluuio ſidere legitur, Hinc demum Hippomanes) In Rom. & in Mediceo libro hic , hoc eſt,hoc tempore diſtillat.

Sed fugit interea,fugit irreparabile tempus,
Singula dum capit circumuectamur amore.
Hoc ſatis armentis:ſuperat pars altera curæ
Lanigeros agitare greges,hirtaſque capellas
Hic labor:hinc laudem fortes ſperare coloni.
Nec ſum animi dubius, verbis ea vincere, magnū
Quàm ſit,& anguſtis hunc addere rebus honorē:
Sed me Parnaſsi deſerta per ardua dulci,
Raptat amor,iuuat ire iugis, quia nulla priorum
Caſtalia molli diuertitur orbita cliuo.
Nunc veneranda Pales, magno nunc ore ſonādū:
Incipiens,ſtabulis edico in mollibus herbam
Carpere oueis,dum mox frondoſa reducitur æſtas.
E multa duram ſtipula filicumque maniplis
Sternere ſubter humum,glacies ne frigida lædat
Molle pecus,ſcabiemq. ferat,turpeiſq. podagras:
Poſt hinc digreſſus,iubeo frondentia capris
Arbuta ſufficere,& fluuios præbere recenteis:
Et ſtabula à ventis hyberno opponere Soli
Ad medium conuerſa diem,cum frigidus olim
Iam cadit,extremoque irrorat Aquarius anno.
Hæc quoque non cura nobis leuiora tuenda:
Nec minor vſus erit:quamuis Mileſia magno
Vellera mutentur,Tyrios incocta rubores.

SERV. Singula dū capti circunuectamur amore] Dum ſpeciatim ſingula deſcribimus.[Hirtaſq. capellas].i. ſetoſas:vt , Hirſutumq. ſupciliū.[Hic labor,hinc laude] Ad tuenda imbecilliora aialia. [Et anguſtis hūc addere rebus honorē:] Humilē materiā alto ſermone decorare.Sic illud in quarto eſt, In tenui labor,ac tenuis ñ gloria. [Sed me Parnaſſi deſerta ꝑ ardua] Per Parnaſſi ardua,Heliconē , & Citheronē montes muſis dicatos ſignificat, & hoc dicit. Scribendi amor rapit me ad opus arduū.& à nullo añ deſcriptū. Quod ꝑ periphraſim, & allegoriā poeticā indicat . [Iugis] Per iuga . [Quia nulla priorū]Diſpono ire ad fontē Caſtaliā,ꝑ eā viā,ꝑ quā nullus añ egit orbitā ſuā . Ordo aūt eſt.Qua nulla priorū orbita Caſtaliā diuertiẽ.[Molli cliuo].i.facili itinere, & deſceſione.Hic aūt locus totus de Lucretio translatus eſt , [Nunc veneranda Pales].i. Dea pabuli inuocāda nūc maxime. [Stabulis in mollibus] Clementioribus,& aeris temperati vel ꝑꝑ plagā auſtralē,vel ꝑꝑ ſuppoſitas herbas animalibus.[Frōdoſa reducitur æſtas] Donec vernum tēs adueniat.Nam vt ēt in primo diximus,ver & æſtas, ſicut ēt hyems,& autumnus, vnū fuerunt ẽm ratione hemiſphærij.[Turpeſq. podagras]Reſpexit ad curā q̄ ſine pannis,& medicaminibus ſordidis non fit.[Poſt hinc]Cum hoc feceris. & Poſthinc.vnum vocat:ſicut,Primus ibi añ oēs.[Fluuios pbere recenteis].i.aquā ſtatim hauſtā.[Niſi pigrā potauerint , ſtatim cōtrahunt morbum.[Stabula ventis]Figura te.ſ.ventos non perferētia.[Hyberno Soli]Contra plagā meridianam , per quā ſol currit per hyemem,quod explanat dicens, At medium cōuerſa diē. [Extremo anno]Menſe Ian.qui eſt penultimus . Nam vt etiā in primo diximus , Vt primis exemplo à menſibus anni , à Martio menſe inchoabat annus apud maiores. Ergo extremo anno,Extrema parte anni.[Hæc quoque non cura]Cum de capellis loqtur,figura neutro vſus eſt genere. Nam integrum erat.[Hęc quoque non cura nobis leuiora tuenda:] Sanè perire quoniam ſcit planam eſſe ouium vtilitatem,eam prætent,& exaggerat meritum capellarum,vt dictis in lucem pomat rem per ſe minus patentem.[Mileſia Vellera]Lanæ precioſiſſimæ,nam Miletus ciuitas eſt Aſiæ,vbi tinguntur lanæ optimæ. Ipſe in iiij. Mileſia Vellera nymphæ Carpebant.Cic.in Verrem.Quid à Mileſijs lanæ ſuſtulerit.[Magno aūt mutentur]Ingenti precio comparentur.Nā apud maiores omne mercimonium in permutatione cōſtabat , quod & Caius Homerico confirmat exemplo . [Tyrios incocta rubores]Figurate,quæ coquendo Tyrium traxit ruborem.i. migrauit in purpuram.

ASC. SEd fugit &c.] Regreditur ab amoribus ad aliarum rerum quæ ad rem paſtoralem faciunt deſcriptionem , dicens, ſed tēs fugit.i.ꝑterit interea tēs, inquit,irreparabile quo circa à prudentibus care, & anxie expendendum eſt. fugit interea dum nos capti amore. ſ. ſuſcepti o ꝑis.Liuis in præfatione . Cetetū aut me amor ſuſcepti negocij fallit , aut &c. circūuectamur ſingulas .i. vectamur circa ſingulas res,hoc.ſ. dictū ē ſatis armētis.i.đ maiorib.animalib.vt bobus,& eq̄s altera pars curę.i.negocij ſuſcepti ſuperat .i.ſupereſt ac reliqua eſt, aut reſtet.ſ. agitare ſupp. verbis hoc ē deſcribere,greges lanigeros.vt oues,& capellas hirtas.i. ſetoſas aut piloſas, hic .i.ex harū pecudiū, cura eſt, ſup.aut naſciẽ labor,ſed vos ò coloni fortes.i. ꝑſeuerātes ĩ labore, ſperate hinc laudē , quia quo res factu difficilior eſt,eo maiore laude ꝑficiẽ. ſi modo bona ſit. Nec ſum dubius animi.i.ñ dubito q̄ magnū.i.quā tū difficile ſit vincere.i.ſuperare, aut extollere verbis.ea.i. ea rēs exiguas & addere hūc honorē rebus anguſtis.i.exiguis,ſed dulcis amor.ſ.ſuſcepti negocij,aut gloriæ ſperatæ raptat me per ardua deſerta.ſ.à poetis latinis loca Parnaſſi.i.mōtis illius in Phocide muſis cōſecrati,hoc eſt trahit me ad cōtēplandas rēs poetico ſcrutinio,& huiuſmodi inuentiones cuiuſmodi ſe Græci in Parnaſſo adeptas gloriantur .dicit aūt deſerta Parnaſſi,eo ꝙ nullus latinorū poetarū hanc partē, quā de agricultura ageretur attigerit,nec quiſq̄ Græcorū poſt Heſiodū plene de ea locutus ſit , vnde ſi in Parnaſſo ꝑ fictionem quandā ſint oēs ſcientiarū theſauri cum Phœbo,& muſis reconditi hæc pars q̄ de agricultura eſt,deſerta vr̃.iuuat.i.delectat igitur (inquit Maro)me ire iugis.i.ꝑ iuga Parnaſſi mōtis ſup.ea parte qua.nulla orbita.i.ſemita priorū i.veterū poetarū diuertitur.i. traducit Caſtaliā.i.fontē illū muſis ſacrū,molli.i. cito cliuo . quia nullus ingreſſus eſt ꝑ eiuſmodi cliuū quo circa mollis nō ē , & quia adi per quā difficile eſt rurſus inuocat , dicēs. O Pales dea pabulorū venerāda.i.digna veneratione,ſonādū eſt.i. ſonare decet nūc dico.ſ.in re tenui,& abſtruſa ora magno.i.carmine res paruas extollentes,aut Pales eſt nūc venerāda.[Incipiens &c] Incipit ergo quo ordine ꝑpoſuerat de ouibus loqui dicēs. Ego incipiēs.ſ. ꝑcipere,aut altius ſonare edico(qđ maiorū eſt).i.in manifeſte,& publico ꝑcipuo ouis,accuſatiuus eſt.i.oues carpere.i.vt oues carpāt in ſtabulis mollibus.i.tēperatis à frigore,& ſtratis, herbā. i. tenū,dū.i.donec æſtas frōdoſa.i.frōdib plena,reduciẽ mox.i.paulo poſt & edico ſternere humū durā,ſubter.ſ.oues multas ſtipula.i.ſtraminibus,& maniplis ꝑ manipulis.i.faſciſculis filicū.i. illarū herbarū,ne glacies frigida lędat pecus molle.i.tenerū, & ferat.i.īferat ſcabiē,& podagras.i.pedū ægritudines turpes.poſt.i. deinde, ego digreſſus hinc. i. ab ouiū ꝑceptione iubeo ſufficere .i.abūde ſubminiſtrare capris , arbuſta frōdētia.i. frōdes arbutorū,& pbere fluuios recentes,& opponere ſtabula.i.a pturis eorū

ſoli

ſoli hyberno à ventis.i.habeant ſolem incumbentē,& ventū, & tergo.hoc eſt à ſeptentrione à vento munita ſint.& meridiei expoſita conuerſa.ſ.ad medium diem.i.ad eum locum in quo ſol nobis vr̄ in meridie.tunc.ſ.cum Aquarius frigidus olim.ſ.in Ianuario,aut circiter,cadit.i.occidit vt ad medium Martij. hoc eſt circa ęquinoctium vernale,tunc.n.ſoli in meridie ex directo opponitur ſeptētrioni, & irrorat.i.rorem inducit anno extremo.i. circa principiū Martij,vbi olim erat,& principium anni,pruinęque in locis calidis in rorem commutantur. hæc quoque.i. etiā hæc pecora videlicet caprina erunt tuenda. i. protegenda nobis non leuiore.i.minore cura quam.ſ.oues.nec vſus , id eſt vtilitas erit minor.ſ.in capris q̄ in ouibus.quāuis vellera Mileſiā. ſ. quæ ferūt oues iuxta Meleton Ioniæ regionis caput incocta.i.tingē do incoctos habentia Tyrios rubores.i. liquorem purpureum, mutētur.ſ.cum alijs mercibus,aut pecunia,ſed more antiquo dicit mutentur,magno.ſ.precio aut aliarum mercīū cumulo, hoc eſt quamuis Mileſia vellera in ſummo præcio ſint, eo quod eorum lanæ molles ad purpuram aptiſſimę ſunt.tamen nō minor eſt vſus in capris.quod probat ſequentibus.

TYRIOS incocta rubores]In Rom.lib.& aliquot alijs per veteribus,Colores,legitur.In Med.quidem Rubores , eſt ſupra , eo notatū antiqua manu figuratius,tamen eſt Rubores, legere. VARIA LECT.

Denſior hinc ſoboles:hinc largi copia lactis.
Quā magis exhauſto ſpumauerit vbere mulctras:
Læta magis preſſis manabunt vbera mammis,
Nec minus interea barbas,incanaque menta
Ciniphij tondent hirci,ſetaſque comanteis
Vſum in caſtrorum,& miſeris velamina nautis.
Paſcuntur vero ſiluas,& ſumma Lycæi,
Horrenteſque rubos,& amantes ardua dumos,
Atque ipſæ memores redeunt,in tecta,ſuoſque
Ducunt,& grauido ſuperant vix vbere limen.
Ergo omni ſtudio glaciem,ventoſque niuales.
Quo minus eſt illis curæ mortalis egeſtas.
Auertes:victumque feres,& virgea lætus
Pabula:nec tota claudes fœnilia bruma,

SERV. DEnſior hinc ſoboles:] Bines.n.pariūt capellę plerunq. [Barbas] Sic de quadrupedib.Nā hominū barbā vocamus. [Incana]Aūt dicit nimiū cana. [Cinyphij hirci]Libyes,à fluuio Cinyphæ. [Miſeris nautis[Qui frequēter patiuntur pericula.In vſum aūt caſtrorū ideo dixit,& quia de Cilicijs polūtur loricæ , & regūtur tabulata turrium , ne iactis facib. ignis poſſit adhærere.Et bñ laudat capellas , dicēs.Ciliciorum vſum,& in mari,& in terra ꝓdeſſe mortalibus, hoc eſt ī duobus elemētis conceſſit hominibus. [Paſcūtur ſiluas]Et paſco,& paſcor illā rem dicimus. [Summa Lycei]Mōtis Arcadiæ,& eſt ſpecies pro genere. [Suosq. Ducūt] Educunt fœtus proprios,& enutriūt:vnde,& educatos dicimus. [Quominus eſt illis curæ] Ordo eſt, Igitur omni ſtudio auerte ab eis ventos,& glaciem,quo egeſtas mortalis,i. neceſſitas mortalitatis minus eſt illis curæ, hoc eſt minus ad ipſarum pertinet curam.nam h.d.Quāto illæ ſibi adeſſe non poſſunt, tanto eis à te impendenda eſt maior diligentia.

ASC. DENSIOR hinc]Docet (vt dixi) vtilitatem quam capræ pluſquam oues afferunt,dicens eas & fœtu & lacte præſtare , & tñ ex pilis earū ēt integumēta fieri contra pluuiā vtilia , deinde quia minori cura atq; cuſtodia paſcūtur æſtate. & minori īpenſa hyeme,Ordo aūt eſt.Denſior ſoboles.i. ꝓles aut fœtus ē ſup. hinc.i.ex capris q̄ binos ferè pariunt quā ex ouibus q̄ ferè ſingulos.& copia lactis largi eſt hinc.i.ex capris maior quā ex ouibus, Et q̄.i.quāto magis mulctra.i.vas mulctrale in qd̄. ſ. mulgetur , ſpumauerit vbere exhauſto.i.emulcto,& extracto.ſ.omni lacte, ſup.tāto magis vbera.ſ.earū manabunt.i. diſtillabunt lacte mā- mis preſſis.ſ.palmis,exprimendo lac,quā rē oues nō patiuntur. vnde dictū eſt in Buc.Et ſuccus pecori, & lac ſubducitur agnis. Nec minus.i.quinetiā hirci Cinyphæi tondent.i. tondentur barbas.i.habent barbas tonſas,& id quō Priſc.interpretatur aut paſtores tōdent barbas , & incana.i.multum cana menta ,& ſetas comantes.i.fructificantes ,& oblongas hirci Cinyphęi.i.Libyci, ſunt enim plurimi in Libya ēt tōſili villo. vr̄ aūt à nominatiuo Cinyps ſcribēdū.Cinypei.nā à Cinype fieret Cinypei penult.lōga. Nota eſt in ſaua , & friuola cōtrouerſia eorū q de lana caprina cōtendūt dicētibus.alijs lana.alijs villum alijs pilū. alijs ſetā dici. Sanè lana eſt mollior villus in ouibus,villus criſpāſpilus in leone, & quibuſdā canib. ſeta durus admodū. & rigēs pilus vt ī porco. Pilus aūt inter ſetā.& lanā medius,vt in equo. cane , homine, atque alijs multis.tondent dico in vſum caſtrorum,vt.ſ.fiāt integumenta cōtra pluuiā , & tōdēt miſeris nautis ſup.ī velamēta.i.coopertmēta, & in tegumēta.corporum vero ꝓ ſed,capræ.ſ.& hirci paſcūtur ſiluas & ſumma.i.verticē,& ſummitatē Lycæi.ſ.mōtis Arcadiæ,& paſcuntur rubos.i.vepres horrētis.i.aſperos & hirſutos, & dumos amantes.i.appetentes ardua.ſ. loca , hoc eſt capræ non carpunt prata,quorū fœnum precioſum ſit,ſed frondes q̄ niſi carpſerint. in nihilum deciderint,itaque nihil conſtant earum ferè pabula. nec moleſta eſt cuſtodia,vnde ſubdit. Atque ipſæ.ſ. ſine cuſtode aut paſtore,memores.ſ.caprilium ſuorum redeūt in tecta, & ducunt.ſ.ſecum in tecta,ſuos.ſ.fœtus.hoc eſt hœdulos,aut ducunt .i.educant,& vix ſuperant.i.ſupertranſire poſſunt,habere grauido.i.lacte diſtento,& onuſto,limen.i.lignū trāſuerſum in introitu.Ergo quia tāto ſunt vſui,tu auertes.ſ.ab eis omni ſtudio.i.conamine,& diligentia glaciem,& ventos niuales,ſup.eo diligentius,quo egeſtas.i.neceſſitas,& labor mortalis.i.mortalitatis, & q̄ aut qui mortalibus ferè comes eſt.eſt illis minor curæ.i. quantum ad curā.hoc eſt minori curæ ſi legatur quo minus, &c.facilior eſſet conſtructio . Senſus aūt eſt,quia capræ ſunt , ſui cultus negligentes,minuſq. prouidæ circa miſerias mortalium,eo diligentius nobis curandæ ſunt.tu ergo auertes glaciē, & ventos niuales.i.qui cum niuibus decidūt,& tu lętus.i.libens & bene volens feres.ſ.in ſtabula.victū.& pro.i.pabula virgea.i. virgarū frōdes,aut comas in pabula earū decerptas , nec claudes fœnilia. i. loca in quibus fęnum reponitur,tota bruma.i.mediæ hyemis tēpore,hoc eſt non negabis eis fœnum ſaltem deuterum.i. ſecundæ ſectionis quod Cordum vocant,ſecaturque in autumno.

At vero Zephyris cum læta vocantibus æſtas,
In ſaltus vtrunque gregem , atq; in paſcua mittes.
Luciferi primo cum ſidere,frigida rura
Carpamus,dū mane nouū,dū gramina canent.
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt,
Inde vbi quarta ſitim cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbuſta cicadæ,
Ad puteos,aut alta greges ad ſtagna iubeto
Currentem ilignis potare canalibus vndam.
Aeſtibus at medijs vmbroſam exquirere vallem:
Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos aut ſicubi nigrum
Ilicibus crebris ſacra nemus accubet vmbra.
Tum tenues dare rurſus aquas,& paſcere rurſus
Solis ad occaſum:cum frigidus aera Veſper

SERV. AT Vero zephyris cū lęta vocātibus ęſtas] Subaudi aduenerit. Dicit aūt ver quo flare Zephyrus īcipit,vt ī primo. Et Zephyro putris gleba reſoluit.[Frigida rura Carpamus] .i. carpere cogamus aīalia. Et mane paſci oues pręcipit ſm morē ſuæ ꝓuinciæ.Nā ī aliq̇b.locis morbū cōtrahūt niſi iā ſiccato rore paſcātur. [Dū gramina canēt]Nocturnis, & matutinis lucētes roribus herbæ.[Querulæ cicadæ]Canoræ. Horatius , Sub cātu querulæ deſpice tibiæ. Aut certe querulæ dr̄ ꝑꝑ illā fabulā,ꝙ Tithonus maritus Auroræ poſt optatā longiſſimam vitam , in Cicadā dr̄ eſſe cōuerſus. [Rumpent arbuſta]Nimio clamore. Iuuenalis,Et aſſiduo ruptæ lectoræ columnæ.Perſius,Pindor,vt Arcadiæ pecuaria rudere dicas.[Ilignis canalib.] Factis ex ilice. Sanè canalis melius genere fœminino q̄ maſculino proferimus. [Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus.Quia omnis quercus Ioui eſt conſecrata. Quod aūt dicit Iouis quercus , & ilicibus crebris ſacra nemus accubat vmbra , Nō reuera cōſecratos lucos dicit nos petere debere,ſed ita

denſos

Temperat,& ſaltus reficit iam roſcida Luna:
Littoraq. Halcyonem reſonant;& acāthida dumi.

dēſos quales ſunt illi quos relligio d̄fendit.Vñ apparet quercum Iouis,& ſacrā vmbrā,generalia eſſe nō ſpecialia epitheta:nam, vt dicimus, & oīs quercus Ioui eſt conſecrata,& oīs lucus Dianæ.[Tenues aquas] Epitheton eſt aquarū.Alibi, Aucin aquas tenes dilapſus abibit. [Acra Veſper Temperat]Refrigerat æſtatis calorem.[Reficit] Recreat.[Luna]Nox.[Littoraq. Halcyonem reſonant,& Acanthida dumi]Quo tempore reſonat per littora Halcyon auis, cuius fabulam in primo memorauimus. Per Dumos vero Acāthidis,quam alij Lucinā eſſe volunt,alij vero carduelum quæ ſpinis.& carduis paſcitur,vt inde etiā apud Græcos, ἀκανθὶν dicta ſit ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν,id eſt ſpinis quibus paſcitur.

ASC. AT vero Zephyris,&c.]Docuit quo pacto tpe hyberno educandæ ſint capræ,ſed & oues ferè eadem poſtulant nutrimenta, nunc docet quomodo temporibus reliqui paſcendæ ſint, iacturus de varietate paſcendi, & de diuerſitate cœli non iniucundā nec ineptam digreſſionem.Ordo eſt.At vero.i.ſed certe cū æſtas læta.ſ.quæ eſt in fine Aprilis;& in Maio, ſup. eſt aut aduenit, tu mittes vtrunque gregem.ſ.tam ouium q̃ caprarum, in ſaltus atque in paſcua,& hoc zephyris vocantibus.i.inuitantibus te, & gregem.Carpamus.i.carpere cogamus, rura frigida.ſ. nocturno frigore cum primo ſidere. i. cum primum apparet ſidus luciferi .i.ſtellæ lucem ferentis,& ſolem tpe matutino p̄cedentis veſpertino aūt ſequentis,dum.i.quandiu mane.i.tempus matutinum, eſt nouum,& dum.i.quādiu gramina canēt.ſ.pruina, & dum ros eſt gratiſſimus pecori in tenera herba, & id ſm morem patriæ ſuæ præcipit poeta,inde vbi.i.poſtquam quarta hora.ſ.poſt ortum ſolis,collegerit ſitim.i.ſiccitatem cœli.i.aeris,& cicadæ querulæ rumpent.i.diffindent cātu.ſ.ſuo,arbuſta.i.arbores vicinas, de quibus in ij. Eclog. Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis (hyperbole aūt eſt in hoc quod dicit arbuſta cantu rumpi quaſi vero tāto impetu emittant crepitus ſuos vt arbores diffindant, quam imitatus eſt Iuuen.Sat.j.dicens,Frontonis platani cōuulſaq. marmora clamāt Sēper, & aſſiduo ruptæ lectore columnæ)cū ergo cauma inſtabit,iubeto potare.i.ad potum agere greges ad puteos aut alta.i. profunda ſtagna,ad vndam currentem,id eſt defluentem canalibus.i.turbis cauatis,ilignis.i.ex ilice factis.At.i.ſed iubeto ſup. gregem exquirere vmbroſam vallem medijs æſtibus.i.dum medij ſunt æſtus ſicubi.i.ſi alicubi magna quercus Iouis.i. Ioui ſacra,tendant antiquo robore.i.ex trunco longæuo,& grandi, ramos ingentes.i.valde amplos,& extēſos,aut ſi nemus.i.arboretū nigrum.i.caliginoſum vmbra ſacra.i.tali quali ſolet eſſe in lucis ſacris,accubet.i.vicinum iaceat,crebris ilicibus.i.illis arboribus cōdenſe poſitis,à quibus naſcitur vmbra ex aduerſo.ſ.ſolis,& tu iubebis dare rurſus.i.iterum,tum.i.tunc dum ſe ſub vmbram receperint,aquas.i.potum aquarum,& paſcere rurſus ad occaſum ſolis cum veſper.id eſt heſperus ſeu veſperus ſtella veſpertina frigidus.i.frigus nocturnum afferens,temperat,ſcilicet ab æſtu aera,& luna roſida.i.humore nocturno perfundens terram reficit iā ſaltus,& cum littora reſonant.i.referunt cantantem Halcyonem auiculam illam quæ in mari in ſumma tranquillitate nidificare ſolet, & dumi referunt Acanthida auiculam illam dumis gaudentem, hoc eſt cantū eius quē recepit æſtu diurno ſedato.

VARIA LECTIO.

CVRRENTEM illignis potare canalibus vndā.In Rom. lib.Lignis,nō Illignis ſcriptum eſt. Verum,Ligneis, fuiſſe prius videtur in aliquot codicibus.In nonnullis, Illigneis, eſt per ei diphthongum.[Tum tenues dare rurſus aquas] In Romano libro. Tunc tenuis, ſed Tum, multo magis placet. [Reſonant, & Acharrida dumi.]Vel vt alij Acanthida.Scio fore, vt multi mihi negocium faceſſant, ſi dixero in antiquis omnibus codicibus quoquot ad manus meas peruenere, vno conſenſu legi. Acalanthida dumi. Ita enim in Rom. ita in Longobard. codicibus antiquiſſimis.ita in Mediceo.ita denique habetur in pleriſque alijs.

Quid tibi paſtores Libyæ,quid paſcua verſu
Proſequar?& raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem,noctemq. & totum ex ordine menſem
Paſcitur,itque pecus longa in deſerta ſine vllis
Hoſpitijs:tantum campi iacet:omnia ſecum
Armentarius Afer agit,tectumque,laremque,
Armaq. Amyclæumq. canē, Creſſámq. pharetrā,
Non ſecus ac patrijs acer Romanus in armis
Iniuſto ſub faſce viam cum carpit:& hoſti
Ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.
At non,qua Scythiæ gentes,Mæoticaque vnda,
Turbidus,& torquens flauentes Iſter arenas,
Quaque redit mediū Rhodope porrecta ſub axē,
Illic clauſa tenent ſtabulis armenta,neque vllæ
Aut herbæ campo apparent,aut arbore frondes,
Sed iacet aggeribus niueis informis,& alto
Terra gelu late,ſeptemque aſſurgit in vlnas.
Semper hyems,ſemper ſpirantes frigora Cauri.
Tum ſol pallentes haud vnquam diſcutit vmbras,
Nec cū inuectus equis altum petit æthera, nec cū
Præcipitem Oceani rubro lauit æquore currum.
Concreſcunt ſubitæ currentis in flumine cruſtæ,
Vndamque iam tergo ferratos ſuſtinet orbes;
Puppibus illa prius putulis,nunc hoſpita plauſtris.
Aeraque diſſiliunt vulgo,veſteſque rigeſcunt
Indutæ cæduntque ſecuribus humida vina;
Et totæ ſolidam in glaciem vertere lacunę,
Stiriaque impexis induruit horrida barbis.

SERV. QVid tibi paſtores Lybiæ]Dicit pro qualitate prouinciarum diuerſa eē genera paſtorū.[Sine vllis hoſpitijs] Sine vllis ſtabulis.[Armētarius]Abuſiue.nā de gregibus loquitur. [Tectumq.laremq.]Tētoria more militū, ac ſi casā diceret.[Amyclæumq.canē]Laconicū.Et eſt ſpecies p̱ genere.Amycla aūt ciuitas ē Lachoniæ,vñ ē, Talis Amiclæi domitus Pollucis habentis Cyllarus.[Patrijs acer Romanus in armis.] Generaliter ſibi cōceſſis,ac ſi diceret Martijs. [Iniuſto ſub faſce] Sub magno onere. vt, Ego hoc te faſce leuabo. Magnū autē onus dicit p̱p arma,alimenta,veſtitum. [Ante expectatū] Dicto citius, anteq̃ eius expectetur aduentus. Et eſt vna pars orationis, hoc eſt aduerbiū.[Stat]Obſtat.nam Aphæreſis eſt. [At non quà Scythiæ gentes] Subaudi talis eſt paſtio. [Mæoticaque] Mæotis palus eſt Scythię frigore cōgelaſcens.[Iſter]Fluuius Scythiæ qui & Danubius nominatur. [Quaq.redit mediū Rhodope porrecta ſub axem] Qua Rhodope mons Thraciæ protentus in orientalem plagam, Gammaides in ſeptentrionalem reflectitur. Nam ideo ait. [Redit ſub axem] Nam axis eſt ſeptentrio,qui Græce ἄμαξα nominatur. [Informis terra] Niuis ſuffuſione carens varietate formarum, nulliſque agnoſcenda limitibus. [Septem aſſurgit in vlnas] Creſcit in ſeptem vlnas. Vlna autem, vt diximus, ſm alios, vtriuſq; manus extēſio eſt, ſm alios, cubitus, qđ magis verū eſt quia gręce ὠλένη dr̄ cubitus, vnde eſt λευκώλενος ἥρη. [Pallentes haud vnquā] Nūquā nubes diſſoluit. Nā pallētes vmbræ ſunt, nō ex nocte, ſed ex nubibus factæ. [Cōcreſcūt ſubitę currenti in flumine cruſtæ] Aq̃ cōgelaſcunt fluentes. Notādum ſanè, quia cū hæc cruſta dicimus fœminino genere,lapidis,aut ligni,aut gelu partē ſignificamus. Cū vero cruſtum dicimus, eduliū aliquod ſignificamus, partē panis vel placētæ. Ipſe in ſeptimo, Orbē fatalis cruſti. Horatius, Dāt cruſtula blandi Doctores. Iuuenalis, Nos colaphum incutimus lābēti cruſtula ſeruo. [Hoſpita plauſtris] Facilis. Vñ, & hoſpitalis homo dr̄ hoſpiti apte ſeruiēs. [Aeraq. diſſiliūt vulgo] Paſſim crepant, nā tā nimio frigore q̃ calore æra rumpūtur. Perſius. Findit infantes ſtatuas. [Veſteſq. rigeſcunt] Durantur, vt frangi potius q̃ ſcindi poſſe videātur. [Cęduntq. ſecuribus humida vina:] Etiā vinum naturaliter calidum illic gelatur. Intelligimus autem peregrinum, nam illic non naſcitur, ſicut paulo poſt ipſe docet, dicens, Fermento atque accidit imitantur vitea ſorbis. Sanè volunt phyſici vinum non gelari, vnde hoc loco aut Hyperbole eſt. Aut quia dixit Humida, aquæ mixta intelligamus. Ita enim gelati dicuntur. [Totæ ſolidam

dam in glaciem vertere lacunæ] Foſſæ ad ſiccandos agros paratæ, cum alibi tantum incruſtentur, illic vſque ad imum congelantur. [Stiriaque impexis induruit] Stiria. i. gutta. inde fit diminutiuum, vt dicamus ſtilla. Inde eſt diſtillat, & ſtillicidium. Senſus autem duplex eſt: Nam aut hoc dicit, De impexis barbis pecudum pendens gutta duratur. Aut certe de tectis, & arboribus gutta horrida induruit in modum barbarum.

ASC. QVID tibi paſtores &c.] Quia qualitatem aeris obſeruandam paſtoribus ſignificauit: docet diuerſa genera paſtionum in diuerſis eſſe regionibus, lõgeque aliter in Lybia æſtu aſſiduo ferè concuſſa, aliterque in Scythia perpetuo frigore horrente pecora eſſe paſcenda. Significat tamen id non apprime neceſſariũ eſſe cognitu, cum Italici paſtores quibus temperatior eſt regio ad illorum morem non paſcant, dicit ergo. quid. i. ad quid. proſequar tibi verſu, i. decantem, aut deſcribam carmine paſtores, & paſcua Libyæ, & mapalia quæ, & magalia, ſed magalia primam producit, mapalia corripit, vtrunque autem ſingulari caret. i. caſas, & humilia domicilia Libyæ habitata raris tectis, quaſi dicat id inutiliter faciam cum paſtoribus Italicis non cõducat id noſſe. Per tranſitum tamen tangit dicens. Pecus paſcitur. ſ. in Libya ſæpe diem, & noctem, & totum menſem ex ordine, & it, id eſt errat paſcendo in longa deſerta ſiue vllis hoſpitijs, id eſt ſeptis aut caulis ſeu ouilibus caprilibus vt tantum campi, id eſt tã amplius, & capax campus iacet. i. requieſcit à ſatione, & paſcuis exponitur. ſ. illic, vt ſic diuagari permittatur pecus armẽtarius, id eſt cuſtos armẽti. Afer. i. ex Africa vt Libycus agit. id eſt ante ſe impellit omnia. i. omnes res ſuas, & tectum. & larem. i. rem familiarem, & arma. i. inſtrumenta ſua, & canem Amyclæum. i. Laconicum, & pharetram Creſſam. id eſt Cretenſem, cydonijs ſagittis refertam non ſecus, id eſt non aliter, ac. i. quam Romanus, ſcilicet miles, acer, id eſt ſtrenuus in armis patrijs, id eſt Martijs ſup. agit ſecum omnia cum, id eſt quando carpit viam ſub faſce iniuſto. i. iniquo, hoc eſt nimis ponderoſo, & ſtat hoſti, & id eſt in perniciem, & malum hoſtium ante expectatum. i. ante expectationẽ enim hoc eſt priuſquã expectatus fuerit. ſtat dico caſtris poſitis in agmine. Ser. vult vnam eſſe partem orationis, ſed certe ſicut ablatiui impersonalium participiorum in vſu ſunt cũ dicit. Et dicto citius tumida æquora placat, haud auſpicato adueni &c. inſperato accidit: ita quod rarẽter fit accuſatiuum hic vſurpare videtur Virgil. cũ præpoſitione vt ſit ante expectatũ, i. priuſquam expectetur. Et ita per tranſitum ſuos lauda poeta. [At non qua Scythiæ gentes &c.] Docet diuerſum eſſe paſtionis genus apud Scytas, longeque aliam aeri qualitatem, & paſtoribus viuendi formam quam in Libya. Ordo eſt. At id eſt ſed non. ſ. ſic it pecus in lõga deſerta ſine vllis hoſpicijs ſicut in Africa dependet enim ordo à ſuperioribus) ſupple in ea parte mundi qua. i. ſunt gentes Scythiæ, & vnda Mæotica. i. Mæotis palus Scythiæ, ſupple eſt, & qua Iſter fluuius ille qui ſuis locis Danubius dicitur, turbidus, & torquens. i. voluens arenas flaueſtes, id eſt flaui coloris, & qua Rhodope mõs aut rupes Thraciæ redit. i. ſurſum tendit porrecta, id eſt extenda in medium axem. i. in mediam regionem ſeptentrionis. Non dico ſit id pecus, quia paſtores tenent illic armenta clauſa ſtabulis, neque aut vllæ herbæ apparent ſupple in campo, aut vllæ frondes ſupple apparent in arbore, ſed terra iacet informis, id eſt ſine ornato, & uarietate formarum aggeribus niueis, id eſt niue aggeſtis cumulis, & alto gelu late, id eſt ampliter, & in longum ambitum, & aſſurgit. i. creſcit. ſcilicet gelu aut glacies ſeu nix in ſeptem vlnas, hyems ſup. eſt illic ſemper, & cauri ſpirantes, id eſt efflantes aut flando producentes frigora ſemper ſup. ſunt illic. Tum, id eſt præterea ſol, id eſt radius ſolaris haud. i. non diſcutit. id eſt amouet, vmbras pallentes, id eſt pallorem inducentes, quia interdiu non eſt caligomera ſed pallida lux ex niue, & nube mixtim producta nec, id eſt neque tunc ſupple diſcutit vmbras, cum, id eſt quãdo ipſe. ſ. ſol petit altum æthera, id eſt oritur, inuectus. ſ. in hemiſperium noſtrum æquis, ſcilicet ſuis nec ſupple tunc cum lauit, id eſt tingit (ſecundum opinionem vulgi, & eſt præſentis temporis à lauo lauis lauere) currum præcipitem, id eſt præcipitanter currentem, lauit dico æquore Oceani rubro, id eſt quod rubrũ mare ſeu Aethiopicum appellant: quod auſtrum verſus effunditur, ſed cruſtæ. i. fragmenta glaciei, cõcreſcunt. i. congelantur ſubitæ in flumine currenti, idque ut quidam ſentiunt in fundo vbi minor eſt aquarum motus, & vnda ſuſtinet iam tergo, id eſt in ſuperficie ſua orbe, ſcilicet rotarum, hoc eſt circunferentias, & cathos ferratos, id eſt ferro cõtra aſperitatem, & quo firmius currant munitus. illa, ſcilicet vnda ſupple fuit prius hoſpita. i. tranabilis, puppibus patulis. i. amplis, & ſemper patentibus, & nunc ſupple eſt hoſpita. i. tranſmeabilis, aut ſupermeabilis. plauſtris. i. vehiculis aut curribus, & æra. i. inſtrumenta ærea diſſiliunt. i. diſrumpuntur ſubita vi frigoris, ita vt in diuerſa diſſitiant fragmẽta, vulgo. i. paſſim, & in pluribus locis, & veſtes indutæ. i. quas homines induti ſunt rigeſcunt. ſ. congelatæ: & ipſi cædunt, id eſt ſecãt ſecuribus vina humida, id eſt aquoſa aut vapida, aut vina humida cedunt. i. locum dant, quod parum eſſet, quia vbiq; cederent, ſed non vbique cædũtur ſecuribus vina, & lacunæ. id eſt receptiones aquarum rotæ. i. ad fundũ vſque vertere ſupple ſe in ſolidam glaciem, id eſt vt vnus ſit globus glaciei nihil fluidæ aquæ permixtum habens, & ſtiria, id eſt glacies ex ſtillis naſi aut halitus concreta, induruit, id eſt congelata eſt horrida. i. aſpera: barbis. ſ. Scytharum impexis, id eſt horridis, & incultis. Id autem potius placet quàm vt de ſtirijs tectorem intelligam.

VARIA LECTIO.

QVAQVE radit medium] In antiquiſſimo tamen libro Quaque redit, legitur.

Interea toto non ſecius aere ningit.
Intereunt pecudes: ſtant circumfuſa pruinis
Corpora magna boum, confertoq; agmine cerui
Torpent mole noua, & ſummis vix cornibꝰ extãt,
Hos non immiſſis canibus, non caſſibus vllis,
Puniceæ ue agitant pauidos formidine pennæ:
Sed fruſtra oppoſitum trudentes pectore montẽ,
Cominus obtruncant ferro, grauiterq; rudenteis
Cædunt, & magno læti clamore reportant.
Ipſi in defoſſis ſpecubus, ſecura ſub alta
Ocia agunt terra: congeſtaque robora, totaſque
Aduoluere focis vlmos, ignique dedere.
Hic noctem ludo ducunt, & pocula læti
Fermento, atque acidis imitantur vitea ſorbis.
Talis Hyperboreo ſeptem ſubiecta trioni
Gens effræna virum Riphæo tunditur Euro,
Et pecudum fuluis velantur corpora ſetis.

SERV. NOn ſecius] Nõ ſegnius q̃ inchoauerat. [Pruinis] Abuſiue niuibus. nam pruina eſt matutini temporis frigus. Conferto agmine cerui] Coniuncto. Cerui. n. congregatione gratulantur. [Mole noua] Nimia magnitudine. [Caſſibus]. i. retibus. Hinc eſt quod & incaſſum dicimus, id eſt ſine cauſa, quaſi ſine caſſibus, ſine, quibus venatio eſt inanis. [Grauiterq; rudẽteis] Ru. enim more ſuo corripuit, vt in ſeptimo, Et ſera ſub nocte rudentium. Perſius produxit, Findor, vt Arcadiæ pecuaria rudere dicas. [Specubus] Artis fuerit ſpecibus, quia quarta declinatio in datiuo, & ablatiuo pluralibus. u. in i. vertit, & ita facit datiuũ pluralẽ vt ab fluctu, his fluctibus, ſed quia pinguius ſonat, & melius, ſpecubus dicimus. vnum tamen nomen eſt quod aliter non dicimus, vt tribubus. [Hic noctem, ludo ducũt] Quaſi perpetuitatem noctis ſub terris locati ludo concelebrant. [Fermento atque acidis imitantur vitea ſorbis] Potionis genus eſt quod ceruiſia nuncupatur, & cõſequẽs eſt vt vinum per naturam calidum in prouincia frigida nõ poſſit creari. [Septem ſubiecta trioni] Tmeſis, pro ſeptentrioni. [Gens effræna virum] Sæua, rectorem recuſans. [Riphæo Euro] Scythico vento. Riphæi autẽ montes Scythiæ vt diximus, à perpetuo vẽtorum flatu nominati. Nam ῥιπὴ græce impetus, & ὁρμὴ dr̃, ἀπὸ τοῦ ῥίπτειν. [Pecudũ fuluis velantur corpora ſetis] Rhenonibus. Nã vt Saluſtius dicit ĩ hiſtorijs, veſtes de pellibus Rhenones vocãtur.

ASC. INTEREA &c.] Proſequitur inſtitutum docẽs qualem vitã degant Scythæ cæteriq; frigidæ zonæ in ſeptẽtrione vicini, oſtendẽs adhuc vim frigoris, ac dicens. Interea, ſcilicet dum ſic congelaſcunt aquæ ningit. i. nix cadit, non ſecius. id eſt nõ minus aut ſegnius, cum tamen in ſummo frigore alibi non ningat toto aere. ita vt totus niue caliginoſus, pecudes intereunt. id eſt emoriuntur frigore. ſ. inedia, & magna corpora boum, ſtant. i. rigeſcunt circunfuſa pruinis, & cerui torpent. i. pigritantur, & conſtringuntur, frigore, noua mole. ſ. non corporis, ſed niuium, & glaciei, &

hoc agmine conſerto, quia agminatim paſci, & vagari cupiunt cerui. & extant .i. eminent. & extra niues apparent vix ſummus cornibus, & ipſi Scythæ non agitant, .i. venantur, & ꝑſequuntur, hos. ſ. ceruos pauidos .i. naturaliter timidos canibus immiſſis, & nō agitant hos vllis caſſibus .i. retibus. ve pro vel, formidine pēnæ puniceæ .i. rubri coloris, quam funibus tenſi affigunt vt cerui terreti, & in neutram partem declinantes recta in caſſes incidant. ſed ipſi obtruncant ferro cominus .i. de prope quaſi cōſerta manu, ſup. ceruos trudentes .i. impellentes pectore, fruſtra: q. a propellere nequeunt, montem .i. niuis cumulum oppoſitum, & cedunt .i. occidunt ceruos rudentes grauiter. & ipſi læti reportāt eos ſupp. cum magno clamore, & ipſi. ſ. qui hęc faciunt Scythę, agunt ocia ſecura ſub alta terra in ſpecubus .i. antris, & ſpeluncis defoſſis, & aduoluere foſſis robora .i. truncos arborum congeſta .i. accumulatos, & dedere igni rota .i. integras vlmos .i. arbores illas, & ipſi ducūt hic .i. in huiuſmodi ſpecubus ante ignē, noctem .i. tempus caliginoſum ludo .i. ludēdo, & ipſi læti imitātur pocula vitea .i. potum quē vitis profert, hoc eſt vina, frumento atque ſorbis .i. fructibus illis acidis .i. habentibus ſuccum acidum ſaporem vini vtcunque imitantem. Gens effrena .i. genus ſylueſtre, & ſine fræno honeſtæ conuerſationis vagans, virum .i. virorum, ſubiecta ſeptentrioni, hyperboreo .i. ſuper quem Boreas flat, tunditur .i. feritur, & concutitur, Euro .i. vento Riphęo, .i. Scythico à Riphæis montibus flante, & ſup. ipſi (aut quia collectiuum eſt nomen, gens dedit illi plurale) velantur corpora .i. habent corpora non decenter veſtita, ſed velata, & tecta, ſetis .i. duris pilis fuluis .i. fului coloris, quales ſunt ceruorum, ſed dicit pecudum, de ouibus intelligēs, quarum lanæ ſubtuſæ illic ſunt, ex nimium aquis corrupto candore, poſſemus tñ, & ceruū pecudē dicere, cū pecus ſit quidquid animaliū humana caret effigie.

VARIA LECT. Conſertoque agmine cerui] In Rom. lib. Confecto legitur. In Mediceo, & alijs omnibus antiquioribus, Conſerto. [Et pecudum fuluis velantur corpora ſetis] In Rom. lib. Velatur, numero vnitatis habetur. In altero etiam peruetuſto, Velatur, legere erat: ſed altera inde manu, n, ſuperaddita.

COEL. RHOD. VERVM vt ex noſtris itē literis doctrina corroboretur, apud Senecam libro De ira tertio, ita reperio: Quod accidere vides animalibus mutis, idem in homine deprehendes, friuolis turbamur & inanibus. Taurum color rubicūdus excitat: ad vmbrum aſpis exurgit, vrſos leonesq. mappa proritat. Omnia, quæ natu refera, ac rabida ſunt, conſternantur ad minima. Porro & ceruos rubræ pennæ aſpectu terreri, nonne & Auſonius comprobat illis verſibus?

An cum fratre vagos dumeta per auia ceruos
Circundas maculis, & multa indagine pinnæ?

Id & Seneca ſignificare videtur libro De clementia primo: Si feras, inquit, linea, & pinna concluſus contineas, iubeasq. telis incesſi, tentabunt fugam per ipſa quæ fugerant, proculcabuntque formidinem. Sed & in Georg. lib. iij. commeminit Virg. vbi de ceruis ait, Puniceæue agitant pauidos formidine pennæ. Quem tamen locum inſcitiſſime explicari, animaduertes etiā ab ijs q. fimbrias expādunt, & oſtentui ſua habent omnia, & pectus ſuū bibliothecam rentur. Album porrò colorem lunæ cōtribuunt, quoniam aquis dominetur is planeta, quarum natura eſt, vti cōcretione inalbeſcant. Et propterea Virgilium, ab Pane deceptā lunam confinxiſſe muneribus candidioris lanicij.

Si tibi lanicium curæ; primum aſpera ſylua,
Lappæque, tribulique abſint, fuge pabula læta,
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem, (quamuis aries ſit candidus ipſe)
Nigra ſubeſt vdo, tantum cui lingua palato,
Reijce, ne maculis infuſcet vellera pullis
Naſcentum plenoque alium circunſpice cāpo.
Munere ſic niueo lanæ (ſi credere dignum eſt)
Pan Deus Arcadiæ captam te luna fefellit,
In nemora alta vocans: nec tu aſpernata vocātē.
Aut cui lactis amor; cythiſum, lotosq. frequētes
Ipſe manu, ſalſasque ferat pręſepibus herbas.
Hic & amāt fluuios magis, & magis vbera tēdūt
Et ſalis occultum referunt in lacte ſaporem.
Multi iam excretos prohibēt à matribus hœdos,
Primaque ferratis præfigunt ora capiſtris.
Quod ſurgente die mulſere, horisque diurnis,
Nocte premunt: quod iā tenebris, & ſole cadēte,
Sub lucē exportant calathis (adit oppida paſtor)
Aut parco ſale contingunt, hyemique reponunt.

SERV. SI tibi lanicium curæ;] Et hæc lana dicimus, & hoc laniciū, ſicut fuga & effugium. Quod autē dicit oues lanæ cauſa nō debere pinguescere, phyſicum eſt. Omne .n. pingue animal caret pilis, qđ hirſutum efficit macies. [Lappæque, tribulique] A quibus rebus lana decerpitur. [Villis lege mollibus albos] Lana .n. alba precioſior eſt, quippe ſuſceptura alium quemlibet colorem. Quod autem hic per tranſitū tāgit, in alijs plenius legitur, maritū pecoris, & cornu, & vngulis, & palato albū eſſe debere. Alioquin licet ſit candidus lanis, conſtat ex eo pullos nigros creari. [Aries ſit cādidus ipſe] Bene addidit Ipſe quaſi qui aut dominus gregis eſt, aut qui antea pro dāno capitali dari conſueuerat. Nam apud maiores, homicidij pœnā noxius, arietis damno lueba. quod in regum legibus legitur. [Pullis] Nigris. [Vdo palato] Semper humido. Alibi: Et vdæ uocis iter. [Reijce] Reij: aut quaſi monoſyllabū produxit licenter, aut ut ſupra diximus, quia cum faciat reiecci, i, pro duplici habetur, & reij, efficit lōgā. Ideō & in alijs modis ꝑſumit ſibi productione. [Munere ſic niueo lanæ] Mutat fabulā. Nā non Pan, ſed Endymiō amaſſe dř, nam qui ſpretus pauit pecora cādidiſſima, & ſic eā in ſuos illexit amplexus, cuius rei myſticā volunt quandā ſecretā eſſe rationem. [Si credere dignum eſt] Tm̄ de luna ſacrilegium. [Salſasq. ferat ꝑſepibus herbas] Et vt multum potātes, reddāt plurimū lactis, & ipſum lac nō ſit fatuū, ſed habeat ſalis occultū ſaporem .i. vix intelligibilē, & nō ſtatim apparentē. [Exeretos] Validiores. [Ferratis capiſtris] .i. duris. [Nocte ꝑmunt] Cogunt in caſeos. [Calathis] Vaſis æreis, in quibus lac, vel receſis caſeus in urbe diſtrahitur [Aut parco ſale] Aut modico ſale, aut reuera parco .i. ſeruatori, quia oē in quod mittitur ſeruat. Nā & homo frugi, parcus vocatur. Aut certe parco dixit pro parce, vt ſit nomē pro aduerbio

A S C E N S I V S.

SIT tibi &c.] Reddit ad inſtitutum à paſtoribus ad rem eorum tranſiens, oſtendēs, quomodo & plurimam, & ſanè albam lanam habere poſſint paſtores ſi vellera conſeruentur ne vepribus diſtrahantur, & ſi agnorū generatio à mere candido ariete fiat. deinde docet quomodo copia lactis comparabitur, & quod ex eo facient paſtores. Ordo eſt. Si laniciniū .i. lana, aut vtilitas, & exercitium lanarum eſt tibi curæ primum, ſylua aſpera .i. dentoſa, & ſpinoſa, vt vepres, ſpinę, & lappę, & tribuli .i. herbæ aſperæ abſint. ſ. à paſcuis, ouium, & fuge pabula læta .i. nimis pinguia, aut pingues facientia, & lege continuo, id eſt ſtatim à prima ętate eorum, aut à prima cuſtodia tua, greges albos villis, id eſt velleribus, aut globulis lanarum mollibus, aut pro ſed, reijce, id eſt repelle illum, ſcilicet arietem admiſſarum cui tantummodo lingua ſubeſt, id eſt occulte eſt nigra ſub palato vdo quamuis ipſe aries, id eſt exterior facies eius tota ſit candidus, id eſt cum candore albicans, reijce dico ne infuſcet .i. fuſca faciat, & denigret vellera naſcentium, ſcilicet agnorum maculis pullis, ideſt ſubnigris, & circunſpice, id eſt circunſpiciendo delige alium, ſcilicet arietem, in campo pleno vbi, ſcilicet ex omni parte eum inſpicere potes, aut ex pleno grege in campo exiſtente. Vt autem ſciamus quantum pecus album eligendum ſit docet, quia etiam luna eius capta deſiderio pani conſenſit, aut vt ſciamus quam diligenter inſpiciendum ſit ne macula ſubſit docet, quia etiam luna quæ ob arietem album, ſui copiam fecerat à pane decepta eſt, vnde dicit. O Luna Pan Deus Arcadiæ fefellit te captam munere lanæ, id eſt ariete lanigero niueo, id eſt valde candido, fefellit dico ſic, id eſt per hoc quod ſuberat macula nigra palato vocans te in alta nemora, vbi, ſcilicet tui copiam facias arietem candidum in mercedem receptura, nec tu aſpernata es vocantem, id eſt etiam ſecuta es ſi dignum eſt credere, quod prudenter addit quia poeticum eſt figmentum, nec cum decoro lunæ. At, id eſt ſed ille cui amor, id eſt cupiditas lactis, ſcilicet habendi eſt, ferat præſepibus, id eſt ad præſepia, cythiſum fruticem illum dulcem, & ſucco ſum,

& lotos,

& lotos,id eſt frondes loti,frequentes, id eſt frequenter adhibitas,& herbas ſalſas.i.ſale aſperſas,quia.ſ.oues, & cæteræ pecudes amant magis hinc.i.ex ſale aut ſalſis herbis,fluuios.i.frequẽtius potant,vnde plus lactis habent,ac tendunt.i. diſtendunt magis vbera,& referunt in lacte occultum ſaporem ſalis, quia lac eſt ſapidius.Multi prohibent.i.arcent,hœdos excretos,id eſt maiuſculos,& validiores,vt trimeſtres,à matribus, id eſt ablactant eos,& præfigunt prima ora.i.extrema labra capiſtris ferratis,id eſt ferro vt clauis munitis,vnde ſugere volentes matrẽ lædãt, & ſupple multi aut paſtores premunt,id eſt coagulant,& in formã caſei conſtringunt,quem à forma nonnulli formaginem appellant,vnde eſt Gallicum vocabulum,premunt ergo nocte, id eſt ante lucem illud.ſ.lac (vnde in Bucolicis, & preſſi copia lactis) quod mulcere.id eſt mulgendo extraxere die.i.luce aut ſole ſurgente,& horis diurnis.ſ.ad meridiem ſic vbi ter mulgeant. & exportant ſub.i.ante lucem calathis.i.vaſculis vimineis in quibus formã caſei accepit illud.ſ.lactis qđ mulſere ſup.iã tenebris ſup. exiſtẽtib. aut ingruẽtibus, & ſole cadente, paſtor adit oppida.ſ. vt vendat,vnde in Buc. & ingratæ premeretur caſeus vrbi.&c. aut ſup.paſtores contingunt.i. reſpergunt lac preſſum ſale parco.i.conſeruatiuo aut modico,& reponunt.i. reſeruant repoſitum hyemi.i.ad hyemem aut hybernum tempus,in quo nõ omnes copiam lactis habent, vnde per excellentiã dicit ille.Lac mihi non æſtate nouum non frigore deſit.

Nec tibi cura canum fuerit poſtrema, ſed vnà
Veloces Spartæ catulos, acremque Moloſſum
Paſce ſero pingui, nunquam cuſtodibus illis
Nocturnum ſtabulis furem,incurſusque luporũ,
Aut impacatos à tergo horrebis Iberos.
Sæpe etiam curſu timidos agitabis onagros:
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulſos ſylueſtribus apros
Latratu turbabis agens, monteſque per altos
Ingentem clamore premes ad retia ceruum.
Diſce & odoratam ſtabulis accendere cedrum,
Galbaneoque agitare graues nidore chelydros,
Sæpe ſub immotis præſepibus, aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumque exterrita fugit,
Aut tecto aſſuetus coluber ſuccedere, & vmbrę,
Peſtis acerba boum, pecorique aſpergere virus,
Fouit humũ: cape ſaxa manu,cape robora paſtor
Tollentemque minas, & ſybila colla tumentem,
Deijce. iamq. fuga timidum caput abdidit alte,
Cum medij nexus, extremęque agmina caudę
Soluuntur, tardoſque trahit ſinus vltimus orbes.
Eſt etiam ille malus Calabris in ſaltibus anguis
Squamea conuoluens ſublato pectore terga,
Atque notis lõgam maculoſus grandibus aluũ:
Qui,dum amnes vlli rumpuntur fontibus, & dũ
Vere madent vdo terrę, ac pluuialibus auſtris,
Stagna colit,ripiſque habitans, hic piſcibus atrã
Improbus ingluuiem,raniſq. loquacibus explet.
Poſtq̃ exhauſta palus, terræq. ardore dehiſcunt,
Exilit in ſiccum,& flammantia lumina torquens
Sæuit agris, aſperque ſiti, atque exterritus æſtu.
Ne mihi tum molles ſub dio carpere ſomnos,
Neu dorſo nemoris libeat iacuiſſe per herbas,
Cum poſitis nouus exuuijs,nitidusque iuuenta
Voluitur,aut catulos tectis,aut oua relinquens
Arduus ad ſolem; & linguis micat ore triſulcis.

SERV. NEc tibi cura canũ fuerit] Liptotes, pro magna tibi cura ſit canũ. [Poſtrema] Vilis. [Veloces Spartæ catulos.acrẽq. Moloſſum] In illis velocitas, in his fortitudo laudatur.Sparta autem Laconiæ eſt ciuitas.Moloſſia ciuitas Epiri. [Paſce ſero pingui]A qua lactis, q̃ pingues efficit canes.[Nocturnũ furẽ]Noctis opportunitatem captantem. Fur auiẽ à furuo dictus eſt.i. nigro. Nam noctis vtitur tẽpore. Horatius, Quã pene vidimus furuæ regna Proſerpinæ. Aut certe à græco venit. nã fur φὼρ vocatur. [Iberos] Abactores.ferè .n. Hiſpani omnes acerrimi abactores ſunt. [Onagros:] Agreſtes aſino: Et eſt laus canum.[Sæpe volutabris ſylueſtribus]Volutabra, loca ſunt in quibus ſe apri voluunt.Sylueſtribus autem ideo,& quia circa caſas eſſe, & in ciuitatibus põt. [Odoratã ſtabulis] Pro odoriferam. & loquitur de ſerpẽtum remedijs, qui ingreſſi tecta,animalib.nocent. [Agitare]Perſequi.[Graui nidore] Serpentibus. ſ. noxio, [Galbaneoque]Galbanũ ſpecies eſt multis apta medicaminibus.[Chelydros] Chelydri dicti ſunt quaſi cherſydri, q̃a in aquis,& in terris morãtur. Nã χέρσος dirimus terrã ὕδωρ aũt aquam. [Aut mala tactu] Quæ, & tacta nocet, & eſt pernicioſa dum tangit. Vipera aũt ſpecies eſt ſerpentis,q̃ vi parit. nã corroſis eius lateribus exeunt pulli cũ matris interitu. Lucanus: Viperei coeunt abrupto corpore nodi.[Cœlum exterrita fugit]Gaudet tectis, vt ſunt ἀγαθοὶ δαίμονες, quos Latini genitos vocant. [Fouit humũ:]Amplexa terram eſt in qua poſſit latere. [Timidum caput abdidit alte]Cui timet. Nã vt dicit Plinius, ſerpentis caput etiã ſi cum duobus euaſerit digitis nihilominus uiuit. [Agmina caudæ]Motus.Et hoc dicit,Cæde ſerpentẽ donec caudæ volubilitas conquieſcat.[Squamea cõuoluẽs ſublato pectore terga]Id eſt erectus, qđ ad expreſſionẽ generis ſerpentis poſuit. Alij.n.repunt toto corpore. Alij eriguntur corporis parte. Lucanus,Et cõtentus iter cauda ſulcare parias. [Vdo vere]Alibi,Cũ ruit imbriferum ver.[Improbus]Inſatiabilis. [Ingluuiẽ] Ventris capacitatẽ.[Ranis loquacibus] Clamoſis. Loquacibus ideo,quia ex hominibus factæ ſunt,vt dicit Ouid.[Aſperq. ſiti] Saluſt. Quod genus, fit magis quam alia re accenditur. [Mihi] Cuicunque,vt,Non illa quiſquam me nocte per altum Ire.[Nitidusque iuuenta] Pelle enim depoſita redit ad ætatem priorẽ. [Catulos]Abuſiue dicit.Nam catuli proprie ſunt canum.

ASC. NEC tibi cura canũ,&c.] Poſt boum.equorũ, ouium, & caprarũ deſcriptionẽ trãſit ad canes,quod dicit curãdos & diligenter nutriẽdos. ſunt .n. paſtoribus magno vſui. Ordo eſt.Nec cura canũ fuerit tibi.ſ.paſtori, poſtremi.i. minima, & vltimo loco habẽda,ſed paſce vna.i.ſimul veloces catulos Spartæ.i.Laconiæ,& Moloſſum.i.canẽ Epiro.i.cum acrem,i. ſtrenuũ ad venatũ, & cuſtodiã pecoris, paſce ſero.i.liquore à caſeo, aut lacte defluente pingui.i. pingues fiũt canes, tu nunq̃ horrebis.i. cũ horrorẽ expauebis, illis cuſtodibus.i. cuſtodientibus pecus tuũ non horrebis dico ſtabulis.i. pecori tuo in ſtabulis exiſtenti. (Eſt aũt datiui caſus nã ſicut Timeo,& metuo tibi aduerſitatẽ dicimus,ita,& horreo) furẽ nocturnũ.i. noctu adoriẽtem, & incurſus luporum qui nocte graſſantur, aut nũq̃ horrebis à tergo.i. per inſidias gregem quẽ minaueris inſequẽtes Iberos.i. illos populos Hiſpaniæ, impacatos .i.impacabiles, qui abigei,& fures nunq̃ pacati ſunt, licet diſſimulent,quãdiu quod furẽtur habeas. Tu etiam agitabis canibus curſus.i.ſequẽdo. cũ eis onagros.i.aſinos ſylueſtres,timidos.ſ.ex natura. & tu venabere canibus leporẽ, & damas.& tu agẽs,id perſequens apros.i. porcos ſ. lucſtres pulſos ex volutabris.i.locis cœnoſis in q̃bus obuolui ſolent ſylueſtribus, turbabis ſup.eos ne inſeſtent ſegetem aut pecus tuũ latratu.ſ.canũ, & p̃mes.i. cõpelles clamore.ſ.tuo cũ latratu canũ ad retia.ſ.tenſa.per alios montes ceruum ingentẽ.i.valde magnũ,& ita cõſtat canes perquã vtiles nõ negligenter curãdos eſſe.[Diſce,& odoratã &c.] Poſt vtiliũ animalium educationẽ,& cuſtodiã congrue docet nocentium depulſionẽ, & p̃cipue ſerpentum,qui pecoribus ſæpe moleſti ſunt.Ordo eſt. Diſce accendere ſtabulis cedrũ,illã arborem, cuius etiã ſcrobe .i.minutiſſimis particulis,quæ à ſcrobina, ſeu lima,aut ſerra decidunt,ſerpentes fugantur,odoratam.i.odoriferam,& magnos odores à ſe demittentem, cuius ſucco illita à carie conſeruantur,diſce agitare.i.profligare, chelydros.i.ſerpentes tam in terris, quàm in aquis verſari ſolitos, graues, id eſt moleſtos agitare dico nidore, id eſt graui,& fumoſo odore,galbaneo.id eſt galbani fruticis in Syria in Amano monte plurimum naſcẽtis, nam aut vipera ſerpens venenatiſſimus vi pariens mala, id eſt nociua actu,id eſt dum tangitur,delituit,id eſt occulta latuit ſæpe ſub præſepibus immotis,id eſt ſub quibus fimus,& immũdi

clæ diu iacuerunt immotæ, & ipſa exterrita.ſ. à conſpectu hominum aut lucis fugit cœlum.i. aerem perſpicuum, aut eo luber.i. ſerpens oblongus aſſuetus ſuccedere.i. locum capere ſub tecto, & vmbra appoſitoriæ, exiſtens peſtis boum acerba & ſup. aſſuetus aſpergere pecoris virus, fouit humum.i. incubat terram q̃ amplexus eſt, ò paſtor qui talem offendis cape ſaxa manu cape robora.i. ligna dura, & deijce.i. deorſum iaciendo ſaxum aut deprimēdo caput eius iactu tuo occide ſup. ipſam viperam, aut ipſum colubrum tollentē.i. erigentem iras.i. collum, & caput iratum, & tumentem colla.i. habentem colla ſybila.i. ſybilantia tumentia, iamq. id eſt, & iam cum.i. quando ipſe abdidit alte, ideſt profunde fuga.i. fugæ loco, aut dum fugere tentat caput timidum.i. cui præcipue timet, & cum medij nexus.i. reuolutiones, & collectiones in annulos, & agmina.i. circuli qui inuicē aguntur extremæ caudæ ſoluuntur.i. quando caput abditur, & media membra diſſoluuntur ab extremis, & explicando ſic mēbra ſua fingit ſe ſerpens mortuum, & vltimus ſinus.i. vltimus annulus, aut ſpira trahit iam extremos orbes ita vt non videatur ſe amplius moturus, tunc ſupp. deijce caput qđ fuga abdidit, quia capite ſaluo cætera membra facile conglutinauerit. Eſt etiam ille anguis.i. notiſſimus, & cuius iam meminit.ſ. chelydrus, malus.i. nociuus in ſaltibus Calabris.i. Calabriæ regionis Italiæ vbi primus eſt conuoluens.i. complicans terga ſquamea.i. ſquamoſa pectore ſublato.i. erecto atque maculoſus aluum longam.i. habens aluum longam, ſeu ventrem longum maſculoſam, ſeu maculoſum grandibus notis.i. maculis, qui.ſ. ſanguis, dum.i. quandiu vlli amnes rumpuntur.i. defluunt fontibus.i. per fontes, & dum terræ madent vere hudo, id eſt irriguo, & auſtis, ideſt ventis illis pluuialibus, id eſt quandiu riuos, & aquas offendit in campis, & pratis, colit, id eſt habitat, & frequētat ſtagna.i. aquas ſtagnantes, aut ſtantes, & ipſe improbus, id eſt inſatiabilis habitās.ſ. hic in ripis explet atram ingluuiem.i. voracitatem gulæ.ſ. ac ventris capacitatem fœdam piſcibus, & ranis loquacibus.i. querulis, vt prius dictū eſt, ſed poſtquam pallus exhauſta.ſ. calore ſolis, & terræ dehiſcunt.i. finduntur, & fatiſcunt ardore, ipſe exilit.i. extra paludes, & lacus ac ſtagna ſalit in ſiccum, & ipſe torquens.i. inuoluens lumina flammantia.i. oculos ignotos ſæuit.i. ſæuitiam, & ferocitatem ſuam exercet, agris, exiſtens aſper.i. irritatus, & infeſtus ſiti.i. propter ſitim, atq; exercitus æſtu.i. vehementi ardore ne libeat.i. nolim libeat.i. libido ſit mihi aut cuicunq; alteri carpere mollis ſomnos.i. ſecuram dormitionē ſubdio.i. ſub Ioue, id eſt ſub aere, aut cœlo, ne ue iacuiſſe in dorſo.i. in margine nemoris in vmbra.ſ. per herbas. Mancinellus tamen vult, nec refragor, ſic conſtrui, ne libeat mihi iam iacuiſſe dorſo.i. ſuper dorſum vt reſupinus iaceam per herbas nemoris, ne libeat inq̃ iacuiſſe, tum.i. tunc, cum.i. quando ipſe chelydrus.ſ. nouus.i. innouatus, & hoc exuuijs.i. vetere pelle politis.i. depoſita, vnde Elegiacus. Crudelis diui ſerpēs nouus exuit annos. Formæ non vllam fata dedere moram, & cum ipſe nitidus iuuēta.i. pellicula nitida, & noua qualem habuit in iuuēta, voluitur arduus ad ſolem.i. ſoli expoſitus, & mical, id eſt ſine ordine per vices mouetur aut nunc micantium ludum exercet ore linguis triſſulcis.i. in tris ſulcos fiſſis, hoc eſt nūc exerit, nunc inſerit linguas, ſicut micantes nunc erigunt, nunc deprimunt digitos, micat dico relinquens tectis catulos.i. fœtus ſuos, aut oua.ſ. ſua, vnde fœtus edat. Seruius legit non graues nidore, ſed graui, vtium ſic duo ſine epithera graui, & galbaneo, itaque alij legūt graues & hæc de ſerpentibus.

VARIA LECT. SAEPE volutabris pulſos ſylneſtribus apros Latratu turbabis agens] In Romano libro ſcriptum eſt, Latratu terrebis. ſed enim, Turbabis, pleniorem ſententiam reddit. [Galbaneoque agitare graui nidore chelydros] Lege, Grauis, quippe chelydros, ex veterum librum teſtimonio, & ſtructuræ ipſius concinnitate. [Sæpe ſub immotis præſepibus] In Romano libro legiť. Ignotis, ſed, Immotis, melius. [Fouit humum:] In libris aliquot manuſcriptis, Fodit, legitur. ſed, Fouit, Seruius agnoſcit, & vetera ſic habent exemplaria. [Poſtquam exhauſta palus, terræq. ardore dehiſcunt] In Romano libro, in Oblongo, in Longobardico, & aliquot alijs non indecenter legitur. Exuſta. ſed.n. Exhauſta. propriæ dictum videtur. [Exilit in ſiccum] In codicibus Longobardico, atque etiā in Medicco, Exijt, habetur. ſed in nimis ſegniter, concitatius vero mihi videtur, Exilit.

Morborum quoque te cauſas, & ſigna docebo.
Turpis oues tentat ſcabies, vbi frigidus imber
Altius ad viuum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu, vel cum tonſis illotus adhęſit
Sudor, & hirſuti ſecuerunt corpora vepres.
Dulcibus iccirco fluuijs pecus omne magiſtri
Perfundunt, vdiſq. aries in gurgite villis
Merſatur, miſſuſq. ſecundo defluit amni:
Aut tonſum triſti contingunt corpus amurca,
Et ſpumas miſcent argenti, & viuaq. ſulfura,
Idæaſque pices, & pingues vnguine ceras,
Scyllāq., helleboroſq. graues, nigrumq. bitumē.
Non tñ vlla magis præſens fortuna laborū eſt,
Quàm ſiquis ferro potuit reſcindere ſummum
Vlceris os: alitur vitium, viuitq. tegendo,
Dū medicas adhibere manus ad vulnera paſtor
Abnegat, & meliora deos ſedet omnia poſcens.

SERV. MOrborum quoque te cauſas, & ſigna docebo] Tria, dicit ſigna morborū, cauſas, & remedia, ſed nō ſeruat legitimum ordinē. Nā poſt remedia morborū, ſigna cōmemorat. [Turpis ſcabies] Quæ aſperū, & turpe efficit corpus. [Et altius ad vitiū ꝑſedit] Medullas, & oſſa penetrauit. [Illotus adhæſit Sudor] Lotus vel lautus dicimus, inde eſt, & lautū eo. Nā illud ab Horatio ſatis licēter dictū eſt, Aſt. vbi me feſſum ſol acrior ire lauatum, Admonuit. [Dulcibus fluuijs] Salſa enim aqua magis pruriginē creat. [Vdiſq. aries in gurgite villis Merſať] Simonē dicit ducē gregis, quem ira, & Varro cōmemorat. huic aūt partem aliquam lanæ paſtores ſolent relinquere. vnde ait vdis villis. Nam ſemper oues tonſæ lauantur. [Secundo amni] Defluenti, cum aqua. ſcilicet. [Triſti amurca] Amaris olei ſordibus. Hoc autem eſt contra ſcabiem, & cōtra læſum vepribus corpus. [Viuaque ſulſura] Dactylicus verſus. [Idæaſq. pices] Liquidas quæ in Ida Phrygiæ monte naſcuntur. [Scyllamq., helleboroſque] Genera herbarum ſunt. [Præſens fortuna] Efficax, vtilis profutura. Et dicit incendendum eſſe uulnus ſi medicaminibus emolliri minime potuerit. [Summum Vlceris os:] Ergo tunc ſecandum eſt cum os habuerit. [Et meliora deos ſedet omnia] Maiores.n. expugnantes religionem, totum in experientia collocabant. Saluſtius, Non votis neque ſupplicijs mulicbribus deorū auxilia comparantur, vigilando, laborando, proſpere omnia cedunt, vbi ſocordiæ tot atque ignauiæ tradideris, nequidquam deos implores, irati infeſtiq. ſunt.

A S C. MORBORVM quoque &c.] Nunc morbos pecorū eorumq. remedia docet, & primo ouium, dicēs. Ego docebo te.ſ. quamuis paſtorē, cauſas, & ſigna.i. indicia morborū.i. habitum naturalē incolumitatē deprauātiū. Scabies turpis.i. turpes efficiens tētat.i. afficit, & moleſtat atq; inficit oues vbi.i. quoties vel poſtq̃ imber frigidus perſedit.i. pertectſedit à perſido.i. locū cœpit aut à perſideo.i. affixus tranſit ad viuum.i. vſq; ad interiora, videlicet ad medullas vſque penetrans, & cum horrida bruma.i. hyems horrere, hoc eſt frigere faciēs. gelu cano.i. pruina albicantes vel cū ſudor illotus.i. nō ablutus, aut lauando nō deterſus, adhęſit oſſibus, & cum vepres hirſuti.i. dētati ſecuerint, dilacerauerunt corpora.ſ. ouiū magiſtri.i. periti paſtores, iccirco.i. ꝑꝑ hanc contagionem quæ naſcitur ex ſudore indeterſo. profundunt omne pecus fluuijs dulcibus, & aries merſatur.i. frequēter immergitur ab eis villis vdis.i. habens villos vdos ſaltem dum remittitur, & ipſe aries miſſus.ſ. in fluuium defluit.i. deorſum fluit amni ſecundo.i. deſcendente, & non contra impetum eius, quia id aries pondere lanarum preſſus nequiret. Aut, ſcilicet magiſtri contingunt.i. molliter inungunt, & fricant corpus, ſcilicet ouis tonſum amurca, id eſt olei fece triſti.i. ad dolorem afferente aut amara, & miſcent ſpumas argenti, id eſt viui, & ſulfura vitia. (Ser. atteſtatur legendum eſſe viuaq. ſulſura. non, & ſulfura viua) & piſces Idæas.i. quales plurimæ naſcuntur in Ida, aut diſtillant ex arboribus in Ida Phrygiæ naſcētibus, & miſcēt ceras pingues vnguine.i. viſcoſitate, quidam ſunt qui de butyro loqui cenſeant, & miſcent ſcillam.i. herbam illam, & helleboros etiam herbas in Antycira plurimum naſcentes, & bitumen, id eſt illud genus viſci nigrum, quia id contra ſcabiem ſicut helleborus niger valet, dicitur autem etiam hoc helleborum ſeu hel

borum genere neutro.Tum vlla fortunã laborum.i.vlla meditatio fortuita nõ eſt magis præſens.i.efficacior,hoc eſt citius,& melius curans ſcabiem,quam ſiquis potuit reſcindere.i.reſecare & aperire ſummum os vlceris.id eſt putredinis clauſæ,& intrinſecus inflatæ.Nam vitium.i.corruptio alitur.i.fouetur, & augmentatur,& viuit.i.vegetatur.& creſcit tegẽdo .i. dum tegitur, dum.ſ.paſtor abnegat adhibere manus medicas.i.medicatrices, ad vulnera.i.vlcera ouiũ aut ſedet.i.ceſſat,& ocio indulget,poſcens deos omnia meliora.ſ. qui habeat nec quidquam operãs, verum dij cooperantur non operantur nobis omnia.

VARIA LECT. TVRPIS oues tentat ſcabies, vbi frigidus imber Altius ad vinum]In Romano libro,Temptat ſcabies cum frigidus imber Altius at viuum.Ex his non reiecerim Cum:licet, Vbi,non diſpliceat.[Et ſpumas miſcent argenti.viuaq́. ſulſura]In Romano libro,ſcriptum eſt.Argenti,& ſulſura viua.[Et meliora deos ſedet omnia poſcens]In Romano libro.Aut. pro Et. Pro Omnia.Omnia.legitur.quod non æquè placet.

ET quoniam Virgilij locum excuſſimus,inuenimus eundem pro virili,apud quem in Georgicis ita legendum videtur erudi tis,vbi pecudum annumerantur remedia.Et ſpumas miſcent argenti,viuaque ſulſura.Idæasque pices, & pingues vnguine ceras.Sic enim agnoſci à Seruio, & Macrobio,non vt modo paſſim lectitamus, ac ſulſura viua.Eſſe enim dactylicum carmen; cum in ſede poſtrema dactylum ſeruet: Sicut Aeneid. item 6. Quin protinus omnia Perlegerent oculis,ni iam præmiſſus Achates Afforet. COEL. RHOD.

SERV. ARtus depaſcitur]Et paſco,& paſcor illam rem dicimus [Arida febris] Quę arida efficit corpora.Tamen ſciendum febrem licet à feruore dicta ſit eſſe etiã frigidam. vnde modo ad diſtinctionem ait aridã. [Incenſos æſtus].i.febrem [Inter Ima ferire pedis ſalientem].i.mobilẽ. Dicit autem illam venam eſſe feriẽdam quæ ſupra vngulam eſt animalis. tam lata mobilis. [Biſaltæ quo more] Populi Scytharum, qui fugientes equorum ſanguine aluntur lacte permixto. [Cum fugit] vel re vera fugit, vel pergit celeriter. [Carpentẽ ignauius] Negligẽtius,ſiue auiditate. [Culpam ferro compeſce] Atqui habere morbum culpa non eſt, ſed hoc dicit, occidendo eam, tuam culpã compeſce, id eſt vita crimen in quod potes incidere, ſi,dũ vni parcis, fuerit totus grex eius contagione corruptus. [Incautũ vulgus]Quod morboſi pecoris cõtagione abſtinere non nouit. [Tota æſtiua] Loca poſuit pro animalibus. Aeſtiua autem ſunt loca vmbroſa, in quibus per æſtatem pecora virant ſolis calorem. Statius, Et vmbroſi patuere æſtiua licæi.[Spemque

Quin etiam,ima dolor balantum lapſus ad oſſa
Cum furit,atque artus depaſcitur arida febris,
Profuit incenſos æſtus auertere,& inter
Ima ferire pedis ſalientem ſanguine venam:
Biſaltæ quo more ſolent, acerq. Gelonus,
Cum fugit in Rhodopen,atq. in deſerta Getarũ,
Et lac concretum cum ſanguine portat equino.
Quã procul aut molli ſuccedere ſæpius vmbrę
Videris,aut ſummas carpẽtem ignauius herbas,
Extremamq. ſequi,aut medio procũbere campo
Paſcentem, & ſeræ ſolam decedere nocti:
Continuo ferro culpam compeſce prius, quàm
Dira per incautum ſerpant contagia vulgus.
Non tã creber,agens hyemẽ, ruit æquore turbo,
Quàm multę pecudũ peſtes: nec ſingula morbi
Corpora corripiunt, ſed tota æſtiua repente,
Spẽq;,gregemq. ſimul,cunctáq. ab origine gẽtẽ,
Tum ſciat aerias alpes,& Norica ſi quis.
Caſtella in tumulis,& lapidis arua Timaui,
Nunc quoque poſt tanto videat, deſertaq. regna
Paſtorum, & longe ſaltus, lateq. vacantes,
Hic quondam morbo cœli miſerãda cohorta eſt
Tempeſtas, totoq. autumni incanduit æſtu:
Et genus omne neci pecudum dedit, oẽ ferarũ:
Corrupitq. lacus, infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat ſimplex:ſed, vbi ignea venis
Omnibus acta ſitis miſeros adduxerat artus,
Rurſus abundabat fluidus liquor, omniaq. in ſe
Oſſa minutatim morbo collapſa trahebat.

tunc corpora præcedenti durata ſunt frigore,quæ autumnus corrumpit, laxiora inueniens poteſtatis calore. [Corripuitque lacus, infecit pabula tabo] Ordinẽ ſecutus eſt; quem, & Lucanus tenuit, & Saluſtius: Primo aerem, inde aquam. poſt pabula eſſe corrupta. [Nec via mortis erat ſimplex] Nec moriebantur ex vſu, id eſt ſecundum naturalem ordinem, non tantum fuga animæ, ſed etiam corporis reſolutione. Eſt autem Saluſtij,qui ait. Ne ſimplici quidem morte moriebantur.[Ignea venis. Ouibus acta ſitis] Feruidus calor, ab eo quod præcedit id,quod ſequitur. [Fluidus liquor] Humor ſordidus. [Oſſa] Etiam oſſa. Et per Hyperbolem totum hominem ſignificat.

ASC. QVINETIAM, &c.] Docet oues nõ ſolum ſcabie: ſed & febre nonnunquã tentari, datque ſignum cõceptę infirmitatis in oue factimus tranſitum ad grauem peſtilẽtiã, quæ olim ferè pecora aſſumpſit in Italia. Ordo eſt: Quin etiam.i. inſuper cũ dolor lapſus ad ima oſſa.i. ad medulla vſque fuerit.i.debacchatur,& ſædit, & febris arida.i. lenta tabe conſumẽs: & deſiccans oſſa.depaſcitur.i.abſumit.artus.i.mẽbra pecoris,tunc ſup.profuit.i.vtile fuit,auertere.i.depellere, aut potius expellere æſtus.ſ.febrium,incenſos.ſ.in ſanguine,& medulla, & ferire, id eſt percutere,& aperire percutiendo, venã ſalientem.i.ſcatentem ſanguine inter, ima.i.plantam pedis, quo more Biſaltæ.i. populi illi in Macedonia Scythiæ vicini,& Gelonus.ſ. populus, acer.ſ.ad prœlia,ſolent.ſ.ferire venam, vt ſanguinem hauriant, cum.ſ.Biſalta,aut Gelonus fugit in Rhodopen,montẽ Thraciæ atque in deſerta Getorũ illorũ populorũ Thraciæ cõfinibus,& ponat lac concretum cũ ſanguine equino quo.ſ.anhelitũ fortiorem habent.Quã procul &c. Docet quo modo latentẽ morbum in pecude deprehendas,dicens, compeſce.i.cõprime, aut reſeca,ferro.i.cultro aut cauterio, culpã.ſ.cõtagij futuri niſi auerteris ſupp.eius pecudis, tu videris ſæpius procul.i.de longe,hoc eſt extremã in grege incedentem, aut ſuccedere ſæpius molli vmbra.i.ſub mollem vmbrã,aut qui videris carpẽte ignauius.i.ſegnius ſummas herbas, & ſequi.ſ.gregẽ, extremã.i.vltimã,& decedere ſolã,nocti feræ.i.tardæ aduẽranti cõpeſce dico culpã tuam continuo priuſquã dira contagia.i. infectiones ex contractu naſcentes,ſerpãt.i. lente diffundantur per vulgus incautum,id eſt per cæterum corpus gregis tui cauere ſecreta nocumenta neſcientis. Non enim vitant oues ſcabiem,aut morbũ latentẽ,ſicut lupum fugiunt,quem natura docet inimicũ.[Non tam creber,agẽs &c.]Docet, vt dixi generalem peſtilentiã quę olim in Italia,& etiã Gallia fuiſſe perhibetur, imitatus vt Man

gregemque ſimul] Agnos cum matribus. [Tunc ſciat aerias alpes,Noricas ſi quis]Senſus hic eſt, ſi quis eſt qui ſciat iſta loca qualia tunc fuerint,cum pecoribus erant referta, nũc quoq; ea vacantia videat,licet plurimum à peſtilẽtia fluxerit tempus. [Hic quondam morbo cœli miſerãda cohorta eſt] Deſcribit peſtilentiam Venetiæ,Galliæ,Illirici,nam quodam tempore cum Nilus plus equo excreuiſſet,& diu permanſiſſet in campis,ex aqua fluminis,& calore prouinciæ diuerſa, & plurima in limo animalia ſunt creata,qua recedente in alucos ſuos Nilo,& integra,& quæ ſemiplena fuerant putrefacta ſunt, exinde corrupto aere nata peſtilentia eſt, quam Auſter flans primo ex Aegypto ad Atticam prouinciam pepulit.Mox inde in tractum Venetiæ & Illyrici,vſquequaque vniuerſa vaſtauit.Hanc autem peſtilentiã ordine quo diximus pleniſſime Lucretius eſt executus.[Aerias Alpes,]Galliam. Et dicendo aerias, verbum expreſſit ex verbo.Nam Gallorum lingua alti montes Alpes vocantur. [Norica ſi quis]Noricum pars eſt Illyrici.][Et lapidis arua Timaui] Id eſt Venetiam.Nam lapidia pars eſt Venetię dictã ab lapido oppido. Saluſtius: Primam modo lapidiam ingreſſus.Huius eſt fluuius Timauus. Vnde male quidam lapidis legunt,cum lapigia ſit Apulia. [Miſeranda tempeſtas] Peſſima, ferens rem digna miſeratione.[Totoque autumni incanduit æſtu,] Exarſit prima autumni parte,quæ ſemper grauem efficit peſtilentiam. Vt autem autumnus abũdet morbis,facit cõfine frigoris,& caloris,quod licet etiam vernus tempus habeat, caret morbo,q a

cinellus dicit Lucretium in ſexto. Ordo eſt. Nec turbo.i. ventorum ex diuerſo flantium commotio agens hyemem.i. tempeſtatem, aut calamitatem grandinis æquore.i. in æquore.i. mari, aut per æquor.i. campos æquos ruit tã creber.i. crebris grandinibus. q̃.id eſt quantum multæ peſtes pecudum ſup.ſunt. Nec morbi corripiunt.i. raptim inuadunt ſingula corpora, ſed inuadunt repente tota æſtiua.i. omnia pecora æſtiuantia in æſtiuis locis, hoc eſt vmbroſis in quibus ab æſtu proteguntur vmbris aguntq. æſtatem (poſuit ergo locum pro locatis, & corripiunt ſpem.i. gregis, hoc eſt agnos, & hœdos, & gregem.ſ. parentes, & cunctam gentem.i. totam ſpeciem. aut totam propagationem ab origine.i. à primis vſque ad ſummas. Si quis ſupple viderit. (Eſt enim zeugma ab inferiore in tempore) aut vidiſſet tum.i. tunc cum hæc peſtis inciperet alpes aerias.i. valde altas. hoc eſt ſummos montes Italiam à Gallis, & Germaniam dirimẽtes, & caſtella Norica.i. Illyrica in tumulis i. colliculis ſita, & viderit aut vidiſſet tunc arua Timaui.ſ. fluuij Iapidis.i. qui in Iapidia regione Venetiæ vidiſſet, dico tunc, & videat quoque.i. etiam nunc tanto.i. tam longo tempore poſt.i. quamuis tantum temporis interlapſum ſit vt pecus inſtaurari potuiſſet, & videat regna paſtorum (qui etiã tuguria, & ſepta regna vocãt, vt poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas) & ſaltus.i. cãpos in quibus ſalire poſſent pecudes vacantes.i. vaſtos, & vacuos mõ longe, & late, is ſupple ſciat quod dictum eſt.ſ. q᷑ morbi non ſingula ſed vniuerſa ſępe corripiunt corpora: vñ ſequitur. Tẽpeſtas.ſ. peſtilentialis miſeranda, id eſt peſſima inferens rem dignam miſeratione. cohorta, id eſt ſimul orta eſt quondam, id eſt ſuperioribus temporibus hic, id eſt in dicti regionibus, morbo, id eſt infectione, & corruptione cœli.i. aeris, & ipſa peſtis incanduit, id eſt efferbuit, toto æſtu, id eſt incendio febrium, & morborũ autumni.i. quale ſolet eſſe in autumno, vt Iuuen. atteſtatur. & dedit neci.i. necauit omne genus pecudũ.i. animalium cicurum præcipue, id eſt domeſticorum, & omne genus ferarum.i. ſylueſtrium quæ fera ſunt vt plurimum. & corrupit lacus, id eſt paſcua tabo.i. corrupto ſucco. Nec via.i. aditus mortis.i. ad mortẽ, vel qua mors ingruebat, & graſſabatur erat ſimplex.i. vniformis, aut naturalis, & ſine malo extrinſecus adueniente, ſed vbi ſitis ignea.i. ardẽtiſſima, hoc eſt tabes, aut ſiccitas penetratiſſima ex calore generata acta.i. impulſa omnibus venis.i. per omnes venas, aut ad omnes venas abduxerat.ſ. à proprio, & naturali ſitu, hoc eſt contraxerat miſeros artus.i. membra miſerorum animaliũ, liquor fluidus, id eſt ſuperfluus, & corruptus, abundabat ruſus, & trahebat omnia oſſa collapſa in ſe minuatim, id eſt ꝑ minutas particulas morbo. id eſt per violentiam morbi, hoc eſt ex corruptione aeris ſanguis, & ſuccus bonus deſiccabatur, & in tabem contrahebatur, ſed annitẽte natura (quæ quãtum poteſt ad conſeruationem indiuiduorum nititur) & conante deperditũ ſuccum inſtaurare cum nimium ſit inualida. non ſolidũ ſuccũ, ſed ventorum, & ſuperfluum liquorum colligit, vnde poſt omnia oſſa reſoluta collabuntur.

VARIA LECT. AVT ſummas carpentem ignauius herbas] In Romano libro, Segnius: ſed Ignauius agnoſcit Seruius. [Et ferę ſolam decedere nocti] In antiquis libris, Sera nocte. ſed dat uo melius. [Continuo ferro culpam compeſce] In Romano, in Mediceo, & quibuſdam alijs peruetuſtis libris dictionum ordo eſt. Continuo culpam ferro [et lapidis arua Timaui] Non negarim Iapidis legendum, & Iapidiam, Venetiæ proximam regionẽ appellaram. Non tamen reijciendum eſt, quod in Romano lib. atque etiam in Mediceo legitur, Iapygis [Corripuitq. lacus] In Romano, in Mediceo & antiquis alijs libris, Corrupit, habetur.

Sæpe in honore deum medio ſtãs hoſtia ad arã,
Linea dum niuea circundatur infula vitta.
Inter cunctantes cecidit moribunda miniſtros:
Aut, ſi quam ferro mactauerat ante ſacerdos,
Inde neque impoſitis ardent altaria fibris,
Nec reſponſa poteſt conſultus reddere vates,
Ac vix ſuppoſiti tinguntur ſanguine cultri,
Summaque ieiuna ſanie infuſcatur arena.
Hinc lætis vituli vulgo moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad præſepia reddunt.
Hinc canibus blãdis rabies venit, & quatit ægros
Tuſſis anhela ſues, ac faucibus angit obeſis.
Labitur infelix ſtudiorũ, atque immemor herbæ
Victor equus, fonteſq. auertitur, & pede terram
Crebra ferit: demiſſæ aures: incertus ibidem
Sudor: & ille quidem moriturus frigidus: aret
Pellis, & ad tactum tractanti dura reſiſtit.
Hæc ante exitium primis dant ſigna diebus.
Sin in proceſſu cœpit crudeſcere morbus:
Tum vero ardentes oculi, atq. attractus ab alto
Spiritus, interdum gemitu grauis: imaque longo
Ilia ſingultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, & obſeſſas fauces premit aſpera lingua.

SERV. IN honore deum medio] In ſacrificijs, vt, Haud equidẽ tali me dignior honore. [Lanea] .i. victima. Nam nõ ſtat verſus, ſi linea vitta dixeris. [Mactauerat ante ſacerdos] Eius .ſ. mortem præueniens. [Ardent altaria fibris] Quia, vt dicit Plinius ſecundus morboſa caro non coquitur. [Ne reſponſa poteſt conſultus reddere vates] Colligi enim niſi ex ſana victima futura non pñt. [Suppoſiti tinguntur ſanguine cultri] Sic & in ſexto, Supponunt alij cultros.i. iugulant hoſtias. Dicẽdo autem Suppoſiti, feriendi genus oſtendit. Nã interdum ab inferiori parte, interdum deſuper feriebãtur. [Summaque ieiuna ſanie infuſcat arena] Signatis vſus eſt verbis, ſiniminique libratis. [Vulgo] Vbiq. paſſim, & cateruatim. [In lætis autem verbis] Ideo, ne eos fame periſſe putaremus. [Hinc canibus blandis] Etiam blandis canibus rabies ex peſtilentia naſcitur. [Quatit ægros tuſſis anhela ſues] Proprie. nam tuſſis commouet corpora. [Et faucibus angit obeſis] Tumentibus. Angit autem, bene ait. Nam angina dicitur porcorum morbus qui occupat fauces, Plautus, Vellem me in anginam verti, vt huic aniculæ faucem præoccuparem. [Crebra ferit.] Crebro, nomen pro aduerbio. [Incertus ibidem Sudor] Irrationabilis, ſine labore, cuius cauſa non apparet. [Moriturus frigidus] Frigidus ſudor mortis futuræ ſignum eſt. &, moriturus, frigore plenus eſt. [Tractanti dura reſiſtit] Frigida eſt, nec cohæret digitis. [Cœpit crudeſcere morbus] Validior fieri, vt, Deiecta crudeſcit pugna Camilla, & iam dat ſigna morbi validioris. [Obſeſſas fauces] .i. clauſas. [Aſpera lingua] .ſ. nimia ſiccitate.

ASC. SAEPE in honore deum medio, &c.] Proſequitur quod inſtituit dolens quam miſeranda fuerit lues, ac dicens. Hoſtia.i. pecus mactanda ſtans in medio honorem deum.i. deorũ ad arã.ſ. hoc eſt parata in honore deorum, mactetur dũ inſula lanea.i. faſcia in modũ diadematis à qua vittæ vtrinque dependent. (Diadema autem erat panniculus interdum lineus ſuper quẽ coronę imponebantur) his autem quæ ſacrificari debebant imponebantur vittæ (vnde Aen. ij. Sinon ad victimã expoſtulatus dicit, mihi ſacra parari, Et ſalſæ fruges, & circum tempora vittæ) circundãtur vitta.i. velamine capitis dependente niuea.i. candidiſſima. cecidit ſæpe moribunda.i. moriens inter miniſtros.i. ſacrificulos cũctantes.i. immorantes, & ſegnius ferientes. Aut ſi ſacerdos vide licet ſacrificulus mactauerat ferro. q̃.i. aliquam hoſtiam, ante.i. priuſquã moribunda, caderet hoc eſt ſi feſtinando præuenerat mortẽ, neque.i. non, altaria non ardẽt inde.i. ex tali hoſtia fibris.ſ. extorum impoſitis.ſ. ad cremandum, hoc eſt exta illa corruptiſſima nolebant inflammari aut incendi. nec uates.ſ. aruſpex conſultus.i. interrogatus conſilium poteſt reddere reſponſa inde.i. ex inſpectione talium extorum. ac cultri ſuppoſiti.ſ. vt in eos quaſi ſponte iret. victima tinguntur.i. imbuũtur vix ſanguine, quia totus lenta tabe abſumptus fuerat, & arena ſumma.i. ſuꝑficialis infuſcatur.i. fit fuſca ſanie, id eſt corrupto ſanguine, ieiuna.i. macilento, & modico, hinc.i. ex hac tanta corruptione, aut poſtquam hæc portenta in ſacrificando viſa ſunt, vituli.i. iuuenci, moriuntur uulgo.i. paſſim in herbis lætis.i. pinguibus, & reddunt animas, id eſt vitas dulces ad præſepia plena.ſ. pabulorum. hinc, id eſt ex hac corruptione, aut ignea ſiti rabies venit canibus blandis.i. domino ſuo blandiri ſolitis, & tuſſis anhela.i. anhelitum trahens miſere quatit.i. concutit, & tremere facit ſues.i. porcos ægros.i. morbo affectos ac tangit, id eſt ſtrangulat faucibus obeſis.i. aut pinguibus, vt

media

media putentur mori, aut ſic inflatis vt pingues putētur. Equus victor. ſ. vincere ſolitus in curuli certamine, labitur infelix ſtudiorum. i. certaminum, quæ non amplius exercebit, ſicut ò felix animi iuuenis, aut equus victor labitur infelix exiſtens imme mor ſtudiorum atque herbæ, ſed prior conſtructio licet rarior magis tamē quadrat contextui ſi enim dixeris equus infelix victor, iā duo ſunt epitheta ſine coniunctione. Si ſic equus victor labitur infelix immemor ſtudiorũ atque herbæ, iterum totidē ſunt. At ſi ſic, Equus victor labitur infelix atque immemor ſtudiorum, herbæ. deerit coniunctio genitiuis, nec ſatis eſt ꝙ participium exiſtens ſubaudiri poteſt vt ſit labitur infelix exiſtes immemor ſtudiorum atque herbæ. Quia ergo alibi cōmuniter loquitur, & felix cum genitiuo conſtruit maiorq. eſt ſignificātia dicendo infelix ſtudiorum, quā immemor ſtudiorum. Nā priore mō ſignificatur infelicieter ſtuduiſſe alios equos vincere, cum iā à fœdiſſimo morbo vincatur, & iple equus auertitur. i. aſpernatur, & indignatur aſpicere fontes. i. aquas lympidas, & puras, & ferit. i. concutit pede terram crebra. i. crebro aures. ſ. equi languentis demiſſæ ſunt, quas validus erigere ſolebat, & ſudor eſt ibidem. i. interea dum aures demittit incertus. i. cuius cā latet cum nō eueniat ex calore, aut agitatione, ſeu labore. & ille. ſ. ſudor incertus quidē. i. certe. eſt ſup. equis morituris frigidus pellis arer, & reſiſtit tractāti exiſtens dura. i. rigida, & aſpera ad tactum. i. dum quis attingit ea. qd ſignum eſt exhauſti ſucci. vnde nō cutem, ſed pellē dixit, nam habent. vt Iuuen. de Sen. dixit. de formem pro cute pellem. vñ & Perſius: Cute perditus &c. Contra de ſe Horat. in epiſt. Me pinguem. & nitidum bene curata cute viſes cum redire voles Epicurei de grege porcū. & ſ. equi morituri dant hæc ſigna primis diebus ante exitium. i. mortem & vitæ exitum, hoc eſt vbi primum incipiunt languere, ſin. i. ſed ſi morbus cœpit crudeſcere. i. crudior & ſæuior fieri in ſucceſſu. i. cōtinuatione, tū uero. i. ꝓcipue, & ad verum tunc ſup. fiunt oculi ardentes atq; ſpiritus grauis. i. moleſtus, attractus ſup. eſt aliqñ ab gemitu alto. i. ab alto pectore ſumpto & ilia ima. i. inteſtina interiore tendunt. i. tentantur ſingultu longo. i. longe, tracto, aut equi tendunt. i. trahunt ilia lōgo ſingultu. Sanguis ater. ſ. corruptus, it. i. defluit naribus. & lingua aſpera i. ex nimia ſiccitate rigēs ꝑmit. i. ꝑrat fauces obſeſſas. i. ꝓcluſas, & obſtructas.

LINEA dum niuea circundatur inſula vitta] In Mediceo, in Longobardico. & quibuſdam alijs antiquis libris Lanea legitur. quod agnoſcit Seruius. [Inter cunctantes cecidit moribunda miniſtros:] In Rom. lib. Magiſtros legitur. [Crebra ferit] In Longobardico, Crebro ferit. [Et ad tactum] In Rom. At. vt ſolet. In Longobardico, Et ad tractum. VARIA LECT.

Profuit incerto latices infundere cornu
Lenæos: ea viſa ſalus morientibus vna:
Mox erat hoc ipſum exitio, furijſque refecti
Ardebant; ipſique ſuos iam morte ſub ægra
(Dij meliora pijs, erroremque hoſtibus illum)
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumatis ſub vomere taurus
Concidit, & mixtum ſpumis vomit ore cruorē,
Extremoſque ciet gemitus. it triſtis arator
Mœrentem abiungens fraterna morte iuuencū,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non vmbræ altorū nemorum, nō gramina pñt
Grata mouere animum, nō qui per ſaxa volutus
Purior electro campum petit amnis. at ima
Soluũtur latera, atq; oculos ſtupor vrget inertes,
Ad terramque fluit deuexo pondere ceruix.
Quid labor, aut bñfacta iuuāt? qd vomere terras
Inuertiſſe graues? atqui non Maſſica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuere repoſtæ.
Frondibus, & victu paſcuntur ſimplicis herbæ.
Pocula ſunt fontes liquidi, atque exercita curſu
Flumina, nec ſomnos abrumpit cura ſalubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæſitas ad ſacra boues Iunonis, & vris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo ægre raſtris terram rimantur, & ipſis
Vnguibus infodiunt fruges, monteſq. per altos
Contenta ceruice trahunt ſtridentia plauſtra.

SERV. PRofuit incerto latices infundere cornu] Non ſemper, ſed aliquando, nam hoc ſolum eſt quod morbo liberat, aut commouet in furorem. [Mox erat hoc ipſum exitio] Quod ſaluti eſſe putabatur. Et hoc eſt quod paulo poſt dicturus eſt. Quæſitæq. nocent artes. [Furijſq. refecti] Quia lāguentia corpora in vires quodāmodo excitat furor, & facit ea in exitiū cōualeſcere. [Dij meliora pijs] Per parentheſin in execrationem hoſtium hāc torquet inſaniam. [Fumās ſub vomere taurus] Per hoc oſtendit etiā fortes tauros repente morbo concidere. Nemo enim peſtilentem ad aratra ducit iuuencum. [Extremoſq. ciet gemitus] Vltimum gemuit. Sanè ciet mō. Dat ſignificat, ſicut in tertio de Andromache: Lachrymaſq. ciebat. cum ciere proprie ſit alterī aliquid commouere. [Fraterna morte iuuencum] Conſortis interitu. Et ex affectu dictum eſt ruſtici. [Mouere animum] In ſuū deſideriū allicere. [Purior electro cāpum petit amnis] Nā ſicut electrum defæcatius eſt metallis omnibus, ita & currens aqua cęteris purior. [Ad terramque fluit] Luc. Femumque caput ſe ferre recuſat. [Quid labor, aut benefacta iuuant?] Si neutrum mortem repellit, nec corporis exercitium, nec mentis religio. Nam ſi generalis eſt ſententia, ſecundum Epicureos contra religionem eſt. Si autem tantum ad bouem refertur, hoc dicit, Quid ei prodeſt labore ſuo aluiſſe mortales? [Atqui non Maſſica Bacchi Munera] Vna precioſa à Maſſico monte Campaniæ. Et per tranſitum tangit illa, quæ dicunt phyſici, morbos venire ex cibi, & potus nimietate, vel mutatione, ex nimijs vigilijs, & multa ſolicitudine. Dicuntque etiam ſine his naſci ægritudinem. nam in animalibus cum nihil horum ſit, tamen ægritudines cernimus. [Epulæ repoſitæ] Aut abundantes, aut variæ. [Simplicis herbæ] Propter varietates epularum dixit ſimplicis herbæ. [Nec ſomnos abrumpit cura ſalubres] Ex cura enim nimia vigiliæ procreantur. [Et vris Imparibus ductos alta] Bobus agreſtibus. & ipſis inæqualibus. Nā vri agreſtes boues ſunt, vt diximus ſupra. Et hoc poetice dicit. Cæterū veritas hæc eſt, Cum mos eſſet ſacerdotem Argiuam iunctis bobus ire ad templa Iunonis. & ſolemni die boues non inuenirentur (peſtilentia. n. quę per Atticā tranſierat, vniuerſa conſumpſerat) duo ſacerdotis filij Cleobis, & Bito, matrem ſubeuntes, iugo ad templa duxere. Tum Iuno probās eorum religionem, obtulit matri vt quod vellet poſceret filijs. illa pia reſponſione ait, vt qđ ſciret dea utile mortalibus, ipſa præſtaret. Altero itaque die ſacerdotis filij iuuenes repertí ſūt mortui. Ex quo probatū eſt nihil eſſe morte pſtātius, quod Herodotus apud Grecos pleniſſime cōmemorat in prima hiſtoria [Donaria] Donaria proprie loca ſūt in qbus dona reponunť deorum. Abuſiue templa. Nam ita & puluinaria pro templis ponimus, eum ſint ꝓprie lectuli ſterni qui in templis cōſueuerant plerīſque [Aegre] Difficulter [Rimantur] In rimas agunt. [Ipſis Vnguibus] Hyperbolicos. i. manibus.

PROFVIT inſerto] ASC. Exaggerat peſtis quam narrat, ſæuitiam cū nullo medicamine ſedari potuerit, quando & ea quæ cōtra peſtes valere cōſueuerant contra eam inualida fuerit. Ordo eſt, Profuit, ſcilicet aliàs, hoc eſt in alijs horis, & peſtilentijs, aut potius in principio huius peſtilentiæ infundere, ſcilicet in pecus languens, cornu inſerto, ideſt ori immiſſo, hoc eſt per cornu inſertum. latices Lenæos, id eſt Bacchicos, hoc eſt vinum quod latex dicitur. quia in vuis latet, & Lenæum, quia à Baccho inuentum, & ea ſalus eſt viſa vna, ideſt ſola morientibus, id eſt mortalibus, aut contra mortem hoc ipſum. ſcilicet infundere vinum erat exitio, id eſt ad exitiū, id eſt mortem, & ſcilicet equi refecti, id eſt recreati, & validiores apparentes furijs, id eſt per furorem qui vires afferre videtur, ſed nō diu duraturas, ardebant, id eſt incedebantur maioribus furijs, & ipſi laniabant dentibus nudis, id eſt denudatis, id enim equi ſolent mordere volentes ſuos, id eſt proprios artus diſciſſos, id eſt dilaniatos, iam ſub morte ęgra, id eſt ægros faciente, aut extrema cum non amplius poſſint. Dij ſupple concedant pijs, id eſt bonis, & deorum cultoribus meliora, ſcilicet omnia aut euenta, & inferant ſupple hoſtibus, ſcilicet regionis, & patriæ

 pietatis,

pietatis, illum errorem.i. furorem quē tum equi perpeſſi ſunt. Honeſta eſt parentheſis affectionis plena, & p apoſiopeſin verbum ſubticens, vt in pathicis locutionibus ſolet. Aut pro ſed, ecce quaſi de repente, & ex improuiſo taurus concidit.i. mortuus cecidit fumans,i.cum fumaret, & impenſe laboraret ſub duro vomere, & vomit ore cruorē mixtum ſpumis, & ciet.i.excitat, & ex imo pectore trahit extremos gemitus, arator it.i.abit, & diſcedit triſtis abiungens.i.ſeparans, & ab iugo diſſoluens, iuuēcum ſ.alterum mœrentem.i.dolentem, & mœſtum morte fraterna.i.coniugalis ſui quo quaſi fratre in labore vſus fuerat, atque arator relinquit, qđ ſi legendum eſt vt ferè textus habent relinquit. Ordo eſt. Atque.i.poſtquam iuuencus.i. relinquit aratra defixa in medio opere, vmbræ aliorum nemorum non poſſunt mouere animum eius, & mollia prata non poſſunt mouere animum eius. & amnis, id eſt riuus qui volutus per ſaxa, petit campum exiſtens purior.i defœcatior electro, id eſt illo genere metalli puriſſimo at, id eſt ſed, latera eius ima.i.inferiora ſoluuntur.i.labaſcunt, & ſtupor.i.hebetudo, viget.i. obſidet, oculos inertes.i.parum videntes præ ſtupore, & vertigine ex moleſtato cerebro procreata ceruix.ſ. eius qui ſic ſtupet fluit.i.circumfertur, & voluitur in morem fluminis, ad terram pondere.ſ. corporis aut capitis deuexo.i.deuoluto. quid labor ſup.iuuat? quid benefacta iuuant.i prolunt, quid iuuat inuertiſſe terras graues.i.pingues, vomere.i.ea parte aratri ab eo q terram vomit dicta, q.d. nihil. Atque.i.ſed quomodo ſupple id euenit? q.d. id mirari, licet nam munera Bacchi.i.vina maſſica, id eſt in maſſico monte Campaniæ creſcere ſolita quæ fortia ſunt, & homini nocere ſueta, non nocuere illis, ſcilicet iuuēcis aratorijs. & epulæ repoſtæ, id eſt abundantes, & variæ, aut ſæpe ſumptæ, aut recoctæ, nō nocuere illis, quia paſcuntur frondibus, & victu ſimplicis herbæ fontes liquidi ſunt illis pocula.i. potus atque flumina exercita .i.purificata, & vegetata nec torpentia.curſu.i. repentino fluxu, nec cura abrupit ſomnos ſalubres: ſicut hominibus ſolet. dicūt .ſ.ſeniores, aut qui res priſcas repetūt boues quæſitas.i. deſideratas nec inuentas eſſe in illis regionibus, ad ſacra Iunonis, non alio tempore quam.ſ.hoc quo cunctæ perierant & dicūt currus eſſe ductos ad donaria.id eſt ſacraria, hoc eſt repoſitoria rerum quæ dijs donantur, alta.ſ.in capitolio conſtituta, vris.id eſt bobus ſylueſtribus imparibus.i.ii.domitis, & ob id impariter trahētibus, aut reuera imparibus. quia ne vri quidem pares tunc reperiri poterant (Alludit quidem poeta ad hiſtoriam Cleobis, & Bitonis: ſed non continuo loquitur de his, nam non fuerant illis regionibus, hoc eſt in Italia, & confinio eius, potuit autem fieri vt cōſimili modo Romæ ſacrificarent Iunoni, cumq. boues deeſſent vris vterentur) Ergo quia.ſ. deerant boues aratorij, agricolæ ſup.rimantur.i.ſulcant ægre.i.cum difficultate, terram raſtris.i.raſtellis ligonibus, & m ris, dentatis. & infodiunt fruges ipſis vnguibus & trahunt per altos montes plauſtra.i.vehicula ſtridentia ceruice contenta.i.contracta propter preſſuram.

ERROREM'QVE hoſtibus illū] in Romano, Ardorem. [Nō gramina pñt Grata mouere animū] Legendū ex veteribus oibus libris, Nō mollia poſſunt prata mouere animum. Quæ lectio maxime probatur ab eruditis omnibus. [Et victu paſcūtur. ſimplicis herbæ] in Longobardico, Victum, non ineleganter. VARIA LECT.

Non lupus inſidias explorat ouilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat. acrior illū
Cura domat, timidi damæ, ceruiq. fugaces,
Nunc interq. canes, & circum tecta vagantur.
Iam maris immenſi prolē, & genus oē natantū
Littore ī extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit: inſolitæ fugiunt in flumina phocæ.
Interit, & curuis fruſtra defenſa latebris
Vipera, & attoniti ſquammis aſtantibus hydri.
Ipſis eſt aer auibus non æquus, & illæ
Præcipites alta vitam ſub nube relinquunt.
Præterea, nec iam mutari pabula refert:
Quæſitæq. nocent artes, ceſſere magiſtri,
Phillyrides Chiron, Amythaoniuſq. Melampus.
Sçuit, & in lucem Stygijs emiſſa tenebris
Pallida Tiſiphone, morbos agit ante, metumq.,
Inq. dies auidum ſurgens caput altius effert.
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes,
Areteſq. ſonant ripæ, colleſq. ſupini.
Iamq. cateruatim dat ſtragē, atq; exaggerat ipſis
In ſtabulis turpi dilapſa cadauera tabo,
Donec humo tegere, ac foueis abſcōdere diſcūt.
Nam neque erat corijs viſus, nec viſcera quiſquā
Aut vndis abolere poteſt, aut vincere flamma.
Nec tondere quidem morbo, illuuieq. peresa
Vellera, nec telas poſſunt attingere putres.
Verum etiam, inuiſos ſi quis tentarat amictus.
Ardentes pabulæ, atq. immundus olentia ſudor
Membra ſequebatur: nec longo deinde morāti
Tempore, contactos artus ſacer ignis edebat,

SERV. NOcturnus obambulat] inſidiatur. Qđ autē ait nocturnus figuratè temporis, ad perſonam tranſtulit. [Cura domat] .i. peſtilentiæ. [Timidi damæ] Mutauit genus, vt vitaret ὁμοιοτέλευτον. Horat. Et ſuperiecto pauidæ natarum æquore damæ. Dicēdo damas, & ceruos errare cū canibus duo oſtēdit, hos timoris, & illos ferocitatis eſſe oblitos. Fugiunt in flumina phocæ] Quaſi timētes marinā peſtilentiam. [Ipſis auibus] Suis quodammodo. q alarum velocitate ſupgredi poterant aerē peſtilentē. [Philyrides Chirō] Medicinæ inuētor, Saturni, & Phillyræ filius. [Amythaoniuſq. Melampus.] Amythaonis filius. καθαρτής .i.purgator. Nam Prœtidas ipſe purgauit luſtrationibus quas inuenerat. Hoc dicit, conualeſcente morbo nec medicinā pdeſſe nec religionē. [Areteſq. ſonant ripæ] Velut peſtilentiam etiam elemēta ſentire, ſic in tertio, Arebāt herbæ, & victū ſeges ægra negabat. Nam ſegetem pro terra poſuit. [Nā neque erat corijs vſus,] Quippe morbo putrefactis. Nec viſcera quiſquā, Aut vndis abolere poteſt. Nec lauari nec coqui poterant. Caro enim corrupta morbo, quendā habet mucorem, qui non ablui poteſt: quoniam ome poſſidet corpus. Item igni ſuperpoſita, aut putreſit, aut dureſcit, nam nō coquitur. [Ardentes papulæ] id eſt carbunculi. [Immundus ſudor] Morbus pedicularis φθειρίασις. [Sacer ignis] Quem Græci ἱερὸν πῦρ vocant.

Lupus non explorat.i.non facit explorando inſidias circū ouilia. nec obambulat.i.circū ambulat gregibus.i. perniciē gregum. nocturnus.i. tēpore nocturno. & ſolet dum valet, quia acrior cura .ſ. inſtantis mortis, domat illum, Damæ timidi, & cerui fugaces.i.aſſidue fugientes, & quibus tota ſalus eſt fuga, nunc (pro tūc) in hac quā narro tempeſtate, & inter canes, & circum tecta fluctus proluit.i. prouoluit ad littora, aut aſpergit ſuper natantem iam prolē immēſi maris, & pro.i. omne genus natantum.i. natare ſolicitorum, proluit dico in littore extremo ceu corpora naufraga.i. poſt naufragiū proiecta ad littora, phocæ inſolitæ .ſ. magnitudinis aut raro viſæ, ſunt autem vituli marini, fugiunt in flumina, & vipera.i. ſerpēs illa nocua defenſa fruſtra.i. nequidquā latebris curuis vnde extrahi, & in quibus occidi nō poterant, interit.ſ. peſtilētia, & hydri.i. ſerpētes aquatici attoniti.i. ſtupefacti ſquamis aſtātibus.i. erectis, & auxiliantibus quidē cōtra externa ſi qua vim iferēt. ſed non cōtra peſtem intrinſecus graſſantem. Aer eſt nō ęquus .i. iniquus, & peſtilēs, ipſis auibus quibus rū propriū eſt ſolum, & illæ .ſ. aues pcipites.i. præcipitanter in terra decedentes, relinquunt vitam .i. animam ſed anima interit cum vita. vnde recte vitam dixit, non quia de relicta maneret, ſed quia quam illic habebant in terris non haberent ſub alta nube.i.regione nubiū. Præterea.i pręter hæc mala, nec refert.i. quidquam ad rē facit aut rei.i. cōmodū fert pabula iam mutari. & artes quæſitæ nocēt, id eſt officiūt. magiſtri .i.peritiſſimi medici hoc eſt iunēta eorum ceſſere.i. victi ſunt à morbo, & ſuccubuerunt chiron.ſ.centaurus ille iuſtiſſimus Phillyrides.i.Phillyræ ex Neptuno filius, & Melampus purgator ille

ASC. NON lupus inſidias] Docuit pecudum.i. cicurum ſeu domeſticorum animalium per diram peſtem abſumptionem, nūc docet ferarum quoque tam terreſtrium quam marinarum atq; aeriarum miſerabilem ſtragem atque lucem. Ordo autem eſt.

Prœti

Prœtidum cum furore agitarentur. Amythaonius. i. Amythaonis filius ſup. ceſſit. Tiſiphone. i. furia illa infernalis & pœnam, & cædem inferens, pallida. ſ. ab effectu, aut quia in vmbris verſata, ſæuit. i. crudeſcit. & ſæua atque immanis fit. & ipſa emiſſa tenebris ſtigijs. i. triſtitiæ infernalis, in lucem. i. ad regionẽ noſtram agit. ſ. ante ſe morbos & metum. i. mortem q̄ ex metu vel eum metu conſpicitur, & ipſa ſurgens. i. ſurſum agens ſe, effert. i. extollit. caput. ſ. ſuum auidum. ſ. cædis, & ſanguinis, & in dies altius (bene addit altius, quia in dies, & in horas particulam exceſſiuã expoſtulant) hoc eſt in dies ſingulos maior eſt vis diræ peſtis à Tiſiphone excitata. amnes, & ripæ arentes. ſ. æſtu aeris corrupti & colles ſupini. i. editiores, hoc eſt omnia loca in quibus pecora paſci ſolebãt, ſonant. i. reſonant balatu pecorũ, hoc eſt ouiũ, & crebris mugitibus. ſ. taurorum morientium. ſ. Tiſiphone dat iam ſtragem. i. cumulum proſtratorum ac morientium, cateruatim. i. per cateruas non per ſingula capita, atque aggerat. i. accumulat in ipſis ſtabulis, quia efferri nequeunt præ multitudine, ipſa cadauera delapſa. i. quę occiderant. turpi tabo donec. ſ. homines diſcunt tegere. ſ. cadauera humo. i. inhumare, & abſcondere foueis. diſcunt autẽ experiendo, quia multa infectio & nulla vtilitas ex conſeruatione cadauerum proueniret. Nam neque vſus. i. vtilitas. erat corijs. i. pellibus è quibus coria parãtur, nec quiſquam poteſt aut abolere. i. purgare, viſcera. i. carnes vndis aut vincere. i. excoquere, flamma. i. igni. Nec. ſ. paſtores poſſunt quidem. i. ſaltẽ tondere vellera pereſa morbo & illuuie. i. ſanie & corruptione illuente. i. intrinſecus imbuente, nec poſſunt attingere. i. per laborem peruenire ad hoc, vt ex eis habeant telas etiã putres. verumetiã. i. inſuper, ſi quis tentarat. i. conatus fuerat facere amictus inuiſos. ſ. à natura hoc eſt quos natura inuidit & negauit mortalibus papulæ. i. carbunculi & puſtulæ ardẽtes. ſ. ſacro igni, atq. ſudor, immundus. i. corruptus ſequebatur. i. perſequebatur, & conficiebat, mẽbra olentia. ſ. grauiter, hoc eſt fœtida, & ignis ſacer. i. execrabilis, & peſtilentialis, edebat. i. abſumebãt deinde tp̄e non longo. i. non longum, aut diu moranti, ſed ſtatim ſubſequenti, hoc paulò poſt artus contractos. ſ. ab illis amictibus, hoc qui talibus veſtiebantur etiam inficiebãtur. Et hæc de his quæ in tertium Georgicon adducta volumus.

VARIA LECTIO.

ARENTESQVE ſonant ripæ] In Rom. lib. Horrenteſq́. [Ac foueis abſcondere diſcunt] In antiquiſſimo quidem libro foſſis, legere eſt. [Verum etiã inuiſos] In Rom. lib. legitur, Quin etiã inuiſos. [Contractos artus ſacer ignis edebat] vulgata quædam exemplaria legunt. Contractos artus. Sed in Rom. legitur mutato etiam numero, Contractos ſacer artus.

P. OVIDII ARGVMENTVM in vltimum Georgicon Librum.

Protinus aerij mellis redolentia regna,
Hyblæas & apes, alueorum & cerea tecta,
Quiq́; albi flores, examina quæq́; legenda,
Indicat: humenteſq́; fauos, cæleſtia dona.

ANTONII MANCINELLI IN QVARTVM GEORGICON.

Quæ ſedes apibus, ſtatio ve paranda, reponit.
Languentum quoque ſigna docet, medicamq́; ſalutem.
Naſcendiq́; modum, Nympharum nomina multa,
Pandit Ariſtæi luctum, matriſq́; fauorem,
Tum vatis Protei patriam, mores, ſpecieſq́;.
Orpheus Eurydicen ſtigia vt reuocarit ab vnda,
Examenq́; apium tandem reparare docemur.

ASC. PROTINVS aerij mellis] Tetraſtichi Ouidiani. Ordo eſt. Vates ſup. ſeu Poeta Virgilius, indicat, id eſt, notificat hoc quarto libro. protinus. i. ſtatim, aut ꝓtinus. i. ampliter, regna. i. apũ (quæ regem habẽt, & ita aulam & regna) alueatia mellis aerij. i. ex aere collecti redolentia. i. ſuauiter fragrãtia, & apes hyblæas. i. optima mella facientes quales ſunt Hyblææ ĩ Sicilia, & tecta cerea. i. fauus aluorum pro alueorũ, hoc eſt quę ſunt in alueis. ſeu alueearibus earũ, quæ. pro &, & flores qui albi. ſ. naſcuntur quam apud Hybleam vbi copia thymi naſcitur, & indicat quæ examina ſint legenda. i. colligenda vt habeantur mella aut reparanda, & indicat fauos humenteis. i. melle fluentes dona cœleſtia. i. beneficio cęli. aut rore cœleſti collecta.

QVAE ſedes apibus, &c. heptaſticorum carminum Macin. vbetius ex ordine q̄ toto libro continentur explicantiũ ordo eſt. Poeta reponit. i. doctius emẽdatius ſcr. hoc iiij. lib. q̄ ſedes ve pro vel, q̄ ſtatio ſit paranda apibus, & docet quoq. i. ẽt ſigna languentum. i. languentiũ apium. ſ. & ſalutẽ medicã. i. ex medicina cõparandum, & modũ naſcẽdi, vt. ſ. ſine concubitu ore, legant natos, & multa nomina nympharũ inter quas Ariſtei matrẽ nominat, & pandit luctũ Ariſtæi ob demortuas. ſ. apes, & fauorem matris, quę coſilium dederat adoriundi Protei abs quo reparationẽ didicit. Tum. i. deinde pãdit patriam. ſ. carpathon Protei vatis. i. diuinatoris ac futura vaticinãtis. & mores. i. inſtituta eius & ſpecies. in quas. ſ. ſe transmutauerat & pandit. vt. i. qualiter Orpheus reuocarat Euridicem coniugem ſuam, ab vnda ſtygia. i. infernali, quod fecit threicia fretus cithara. & nos docemur tandem. reparare. i. inſtaurare examen. i. fœtum apium. ſ. extinctarum.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON,

LIBER QVARTVS.

PROTINVS aerij mellis cœleſtia dona
Exequar. hanc etiam Mecœnas aſpice partem.
Admirãda tibi leuium ſpectacula rerum,
Magnanimoſq. duces, totiuſq. ex ordine gentis:
Mores, & ſtudia, & populos, & prœlia dicam.
In tenui labor, at tenuis non gloria. ſiquem
Numina læua ſinunt, auditque vocatus Apollo.

SERV. PROTINVS aerij mellis cœleſtia dona Exequar] Rhetoricè dicturus de minoribus rebus magna promittit, vt & leuem materiã ſubleuet & attentum faciat auditorem. Sanè perite, quoniam ſcit breue eſſe opus hoc de apibus & intra paucos verſus poſſe conſumi, vſus eſt tranſlationibus ad dilatandam materiã, dicens, apes habere reges, prętoria, vrbes, & populos. Sanè ſciẽdum, vt ſupra diximus, vltimam partem huius libri eſſe mutatã, nam laudes Galli habuit locus ille, qui nunc Ariſtæi continet fabulã quæ inſerta eſt poſtquã irato Auguſto Gallus occiſus eſt. [Protinus] De inceps. Exinde. Floreũ agrũ exequar, ſicut cęteros executus. [Aerij mellis] Nam mel ex rore colligitur, qui vtiq. ex aere defluit, vnde eſt [Cęleſtia dona] .i. munus deorũ. Ante mel inueniebatur in folijs. vt. Mellaq; decuſſit folijs. [Hanc etiam] Sicut ſuperiores. [Admirãda tibi leuiũ ſpectacula rerum] Audies ex leuibus rebus digna ſtupore eſſe, in apibus proceres & tãta certamina. [Mores] Quia caſtæ ſunt, vt illum adeo placuiſſe mirabere morem. [Et ſtudia] vt, tantus amor florũ, & generãdi gloria mellis. [Et populos] vt, binæ regum facies, ita corpora plebis. [Prœlia dicam] vt. Erumpunt portis, cõcurritur æthere in alto. [In tenui labor. at tenuis nõ gloria] Comparatio eſt laboris ꝙ magnã dat gloriam ſi fuerit materia exilis ornata. [Numina lęua] Proſpera, vt alibi, Intonuit læuum. [Auditque vocatus Apollo] aut quaſi poetam Apollinem inuocat, aut quaſi deum paſtoralem. Nam Apollo, Nomius dicitur.

poetis beneuolus, eſſe ſolet, vocatur in auxilium meum, audit.i. exaudit.ſ.me, hoc eſt ſi aſpirat cœptis meis, hæc de mente A.G. vt Beroal. in Ser. annotauit ſic ſcribẽs. Romani antiquitus deos quoſdam, vt prodeſſent colebant, quoſdã vero ne obeſſent placabant. Cum Ioue igitur, & diiouem à iuuando nomina eſſent veriorem, appellauerunt, dempta atq. detracta iuuandi facultate, vt auct. eſt Gel. in V. ſimulacrum .n. veiouis ſagittas tenet quæ ſunt videlicet paratę ad nocẽdum, quapropter eum deum pleriq. Apollinẽ eſſe dixerunt, preterea Virg. quoque aiunt multæ antiquitatis hominem ſine oſtentationis odio peritũ, numina læua deprecari in his verſib. In tenui labor, at tenuis non gloria ſi quem Numina lęua ſinunt, auditq. vocatus Apollo. Significat enim quandam vim eſſe huiuſmodi deorum in lædendo, magis quam in iuuando potentem. Et ita ſecundum Gellium, auct. qui ꝑ eũ ſcite, & adamuſſim Virg. maieſtatem penſitauit. Exponemus potius, Numina lædentia quàm iuuantia. Et quoniam in Gellij mentionẽ incidimus, admonendi ſunt illius ſcriptoris ſectatores, vt locum emendent in eo capite, in quo de veioue diſſerit deprauatum, cum in omnib. paſſim codicibus Gellianis, hæc verba legantur. In his diis. quos placari oportet, vti mala à nobis, vel à frugibus, natis amoueant arungus, ha & robigus. Mendum eſt maximum in nouiſſimis tribus verbis, quod niſi emendentur, difficultates pariet inextricabiles. nos vero Marte noſtro, ita correximus. Auerruncus habetur, & robigus. & ita corrigendum eſſe cenſemus fulti auctoritate eruditiſſimorum, nanque Areruncus deus eſt, qui malorum auertendorum cauſa colebatur ab aueruncando nominatus, vt docet M. Varro. in libris de lingua latina auerruncare autem vocabulo antiquo ſignificat auertere atque depellere, quam dictionem vſurpat Liuius ſic ſcribens in 8. placuit ad aueruncandam deum iram victimas cœdi. & in 10 prodigiorũ aueruncandorum cauſa ſupplicationis in biduum ſenatus decernit. Cic. ad Att. in epiſt. ſic ſcrib. Certe contra igitur iniquis dij aueruncent. Cato quoque in re ruſtica viduitatem, inquit, vaſtitudinemq. calamitates, intemperiaſq. prohibebis defendas, auerruncesq. Et Feſt. pacuuianum dictum amentiam auerruncaſſent tuam interpretatur.i. auertiſſent. Aueruncum itaq. deum Romani colebant, & ab eo precabãtur vt pericula auerruncaret, hoc eſt auerteret amoliretur ęque ꝓpulſaret, legatur ergo apud Gellium. Auerruncus, non autem arungus. Cum arungus nihil ſignificet, & dictio ſit illiterata. Aruncus apud Plinium accipitur pro villo qui à capellarum mento dependet. Sed hoc, & id genus ſexcenta alia quæ apud ſcriptores in latina lingua reperiuntur partim obſcura, partim deprauata tractantur ac enodãtur à nobis vberiori volumine quod quotidie cudimus, & adhuc ſub incude eſt quod edetur in tẽpore. in quo omni ſtudio ac vigilantia contẽdimus laboramus enitimur pro viri parte de latinæ linguæ ſectatoribus bene mereri. Hæc ille.

ASCENSIVS.

PROTINVS aerij mellis] Admirabili artificio rem tenuẽ extollit Poeta. ſic enim de apibus tractat, vt res diuinas, & heroicas aptiſſime inſerat. diuinas quidem vt vbi dicturus eſt. Eſſe apibus partẽ diuinæ mentis. & hauſtus Aethereos heroicas quidem, quia admiranda tibi leuium ſpectacula rerum, Magnanimoſque duces, &c. Ordo eſt. O Mecœnas ego exequar, id eſt, in executione cœpti operis perſcribam. protinus.i. ſtatim, vel omnino, & quaſi porro tenus, id eſt, ampliter dona cœleſtia, id eſt beneficio cœli, aut in aere collecta mellis aerij, id eſt. qđ rore & floribus in aere vt dixit de apibus colligitur, aſpice, ſcilicet fauenter etiam hanc partẽ ſicut ſup. reliquas aſpexiſti, quia ſtatim in principio primi libri Mecœnatem nuncupauit. Aſpice inquam, quia ego dicam tibi ſpectacula rerum leuium vtpote apum quæ inter animalia nobis commoda minima habent corpuſcula, admiranda id eſt digna admiratione, quia admirabere morem, quod nec concubitu indulgent, item quod rege incolumi mens omnibus vna eſt atq. alia multa. & duces magnanimos qui animas in vulnere linquunt, & mores, & ſtudia totius gentis.i. generis apud videlicet quæ more humano inſtituta, & exercitamenta habent, & dicam populos, id eſt vulgus apum & prœlia quæ. ſcilicet ab eis committuntur, quia illis ira modum ſupra eſt. Labor ſupp. erit mihi, ſcilicet in tenui, id eſt in re exili & modica at.i. ſed gloria non ſupple erit tenuis. id eſt exilis. & modica. ſi numina læua.i. gloriæ humanæ inimica, ſinunt quem.i. aliquẽ glorioſe dicere, hoc eſt ſi numina inimica inferiorum non obſtiterint, & ſi Apollo qui deus ſuperus eſt, &

VARIA LECTIO.

TOTIVSQVE ex ordine] In Rom. lib. atque etiam in Mediceo, legitur abſq. Ex, præpoſitiua particula, Totiuſq. ordine. In alijs antiquis libris, ex habetur. in quo animaduertẽdum eſſe ſynereſin ex duabus vltimis ſyllabis, in Totius, ſi lectio ea, Totiuſq. ex ordine gentis. admittatur. Verum ego crediderim, Ex, inſertum. Ex Paraphraſi, recteq. legi, Dicam ordine.

Principio.

Principio, ſedes apibus, ſtatioque petenda
Quò neque ſit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domũ prohibent) neq. oues, hędiq. petulci
Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, ſurgentes atterat herbas.
Abſint & picti ſquallentia terga lacerti
Pinguibus à ſtabulis, meropeſq. aliæq. volucres,
Et manibus Progne pectus ſignata cruentis.
Omnia nam late vaſtant, ipſaſque volantes
Ore ferunt, dulcem, nidis immitibus eſcam.

SERV. PRincipio, ſedes] Dicit vbi aluearia ponenda ſunt, in qua re ſatis perite, & ea quæ abeſſe debẽt ne noceãt apibus, & ea quæ adeſſe, vt poſſint prodeſſe, commemorat. Sanè quoniam ſupra ait, magnanimosque duces, ideo intulit modo. Sedes, ſtatioq., quam trãslationem diligenter reſeruat. [Hædiq. petulci] Laſciui, Exultantes. Et petulci dicti ab appetendo. vnde & meretrices petulas dicimus [Picti terga] Picti terga habentes. [Pinguibus ſtabulis] Plenius, ſicut inanes res tenues nominamus è contrario. [Meropeſq., aliæq. volucres] Dicẽdo, aliæque volucres, oſtendit etiam aues eſſe meropes. Sunt autẽ virides, & vocantur apiaſtræ, quia apes comedunt [Et manibus Progne pectus ſignata cruentis] Nomen poſuit pro nomine. Nam Philomela in hirundinem verſa eſt, pro qua Prognem vel quaſi ſororem poſuit, vel quaſi eam quæ fuerat illius ſceleris cauſa, Nam ipſa Tereum miſerat ad deducendam ſororem. [Dulcem, nidis immitibus eſcam] id eſt crudelibus puellis qui apum more nutriuntur.

A S C. PRINCIPIO, ſedes &c.] Hæc eſt prima executionis in hoc opere, in qua vt à Mancinello prænotatum eſt poeta de ſedibus ſeu ſtationibus apum diſſerit, dicens. Principio. i. pro primo pcepto, ſedes ſtatio. i. habitatio (ſed exeuntibus iunioribus videtur ſtatio, ea n. eſt vbi naues ad tẽpus ſtant reſidentibus aũt ſenioribus ſedes eſt petenda. i. diligenda apibus datiuus eſt vtilitatis non paſſionis, hoc eſt non ab apibus (non enim illis pcipit) ſed ab agricolis pro apibus. Quò. i. ad quam ſedem, & ſtationẽ aduerbium pro nomine, neque ſit aditus. i. afflatus ventis, nam venti prohibeant. i. impediũt ferè domũ pabula, vt thymũ & etiam mella, neque oues, ve pro vel, hœdi petulci. i. petulantes. & laſciui cũcta laceſſentes inſultent. i. frequenter inſiliant floribus, & ita. ſ. decutiant rorem aut neque ſup. bucula. i. iuuenca. aut iunior bos, errans. i. paſcens, vagando, campo. i. per campũ, decutiat. i. concutiendo deijciat rorem, & atterat herbas ſurgentes è quibus. ſ. pabula atque fauos colligerent apes. & lacerti picti terga ſquallentia. i. rubrica & immunda, hoc eſt habentes terga picta i. maculis diſtincta. abſint à ſtabulis. i. aluearibus in quibus ſtationem habent, vt dictus eſt. apes, pinguibus. i. plenis & melle diſtentis. & meropes, volucres & illæ aliæ volucres quæ. ſ. apes deuorant, & Progne, hoc eſt hirundo in quam verſa portatur ſignata pectus, id eſt pectus habens ſignatum manibus cruentis, ſcilicet ſanguine filij quem patri epulandum dederat, ſup. abſint à pinguibus ſtabulis, Nam huiuſmodi vaſtant omnia late & ferunt ore, ipſas, volantes. ſ. apes appoſitorie eſcã vel in eſcam dulcem immitibus nidis. i. quibus pulli ſunt ex rapina paſcendi, poſſet etiam ordo eſſe, ferunt nidis. i. ad nidos. Item ſic & ipſe aues volantes ferunt ipſas ſcilicet apes, quia volando captando apes, ſed in idem redit.

VARIA LECTIO.

MEROPESQVE, aliæque volucres] In Mediceo libro, non eſt geminata particula q., ſed Meropes, aliæq. legitur magis tamen placet geminari, vt in alijs libris habetur.

At liquidi fontes: & ſtagna virentia muſco
Adſint, & tenuis fugiens per gramina riuus:
Palmaq. veſtibulũ, aut ingẽs oleaſter obumbret.
Vt, cum prima noui ducent examina reges
Vere ſuo, ludetque fauis emiſſa iuuentus,
Vicina inuitet decedere ripa calori,
Obuiaque hoſpitij teneat frondentibus arbos.
In medium, ſeu ſtabit iners, ſeu profluet humor,
Tranſuerſas ſalices, & grandia conijce ſaxa,
Pontibus vt crebris poſſint conſiſtere, & alias
Pandere ad æſtiuum ſolem; ſi forte morantes
Sparſerit, aut pceps Neptuno immerſerit Eurus.
Hæc circum caſiæ virides, & olentia late
Serpilla, & grauiter ſpirantis copia thymbræ
Floreat, irriguumque bibant violaria fontem.

SERV. ET tenuis fugiens p gramina riuus] Suſpendendum eſt tenuis, ne incipiãt eſſe duo epitheta, quod apud Latinos cõſtat eẽ vitioſum. [Vere ſuo] Sibi grato, & aptiſſimo. [Decedere rapina calori.] Vt ęſtus poſſint aquarũ vicinitate vitare. [In medium] Ordo eſt, in medium tranſuerſas ſalices, & grandia conijce ſaxa. [Pontib. vt crebris] Veluti pontibus, nam nõ ſunt pontes [Si forte morantes] Tarde remeantes ex paſcuis. [Neptuno immerſerit] Deum pro aquis poſuit. [Grauiter ſpirantis copia thymbræ] Genus eſt herbæ abundantis in Phrygia. Grauiter autem modo bene, & multum ſignificat, alias male, vt, Aut vbi odor grauis. Item. Graue olentis Auerni. [Violaria] Loca in quibus naſcuntur violæ.

A S C. AT liquidi fontes] Poſtquã deſcripſit q̃ abeſſe debeãt apibus atq. aluearijs nunc q̃ adeſſe velit deſcribit, dicens. At. i. ſed fontes liquidi. i. puri & limpidi, & ſtagna virentia muſco. i. in quib. creſcit muſcus viridis. & riuus tenuis. i. exilis ne murmure, ſcilicet aquæ impetuoſe decurrentis offendantur apes fugiens. i. recurrens p gramina adſint. ſ. ad aluearia, & ſedẽ ſtationẽq. apiũ, & palma. i. arbor illa longiſſimis frondibus, aut oleaſter. i. olea ſylueſtris ingens. i. ingẽtes ramos expandens. obumbret veſtibulum. i. paruũ ſtabulũ, hoc eſt primũ introitũ ſtationis, vt cum. i. qſi, reges. i. primores apum regali more viuẽtes, noui. ſ. ad nouã pubem regendã, electi ducẽt, i. educent, ſuo. i. opportuno, & debito vere, prima examina. i. primos fœtus apum, & iuuentus. i. multitudo iuniorem apum emiſſa. i. educta tunc primũ, ludet fauis. ſ. à ſe collectis, ripa vicina inuitet. i. alliciat, decedere calori ad frigus opacũ in ripis. & vt arbos. ſ. palma aut oleaſter, obuia. i. obiecta, decedere volentibus teneat. i. immoretur, hoſpitijs. i. ſedibus frondentibus. nuper captis, frondibus. i. ramorũ frondẽtium, hoc eſt vt pp amœnitatem riparũ alliciantur exire aluearijs, ſed pp amœnitatẽ arboris redeãt nec ſedes mutẽt, ſeu. i. ſiue, humor. i. aqua vicina ſtabit, ideſt. ſtagnabit, iners. i. torpens, ſeu profluat, conijce ſalices tranſuerſas. i. tranſuerſum, & ſaxa grandia in mediũ. ſ. eius, hoc eſt humoris, ſeu aquę vt. ſ. apes poſſint conſiſtere. i. requieſcere, crebris pontibus. i. lignis, aut labidibus iniectis quibus, vt homines pontibus vtantur. & poſſint pandere. i. explicare alas ad ſolem æſtiuum, ſi forte Eurus ventus ille impetuoſus ſparſerit, i. diſperſerit. ſ. apes morantes, tardius redeuntes, dum. n. incumbentem pluuiam percipiſcunt non ſolent abire à ſtabulis longius ſaltẽ. & ſi forte abiuerint pręcipites redire. ſi q̃ autem immoratæ fuerint ne alijs humidis immergant dum aquam peruolare cupiant monet pontes conſtituere, & ſi Eurus præceps, i. præcipitanter flans & ingruens, immerſerit Neptuno, i. aquis quibus Neptunus præeſt caſſię, i. herbæ illę odoriferę virides floreãt ſupple circum hæc. ſ. dicta loca ac ſtabula apum. & ſerpilla olentia late, & copia, i. abundantia, & vbertas, thymbræ in Phrygia abundãtis aqua Apollo Thymbræus dictus eſt. ſpirantis. i. fragrantis grauiter. i. potanter, floreat circum hæc, & violaria. i. violatum frutices. aut copia earũ aut loca in quibus naſcuntur, bibant circum hæc fontem irriguum. i. irriganrem, hoc eſt habeant etiam herbas odoriferas in confinio ad paſtum, & mellificium.

Ipſa autem, ſeu corticibus tibi ſuta cauatis,
Seu lento fuerint aluearia vimine texta,
Anguſtos habeant editus; nam frigore mella

SERV. VTraque vis apibus pariter metuenda] Tam caloris q̃ frigoris. Quod licet vtrunque ęquali modo metuẽdum ſit, tñ diſſimiliter nocet. nam calore liquefacta deſluũt mella, quę ſi fuerint frigore cõdurata, q̃ cõſtrictas

apes

apes intẽtimũt. [Spiramẽta] Exitus. Alibi, Sæui ſpiracula ditis. [Fucoq́. Genus eſt herbæ, vnde tingũtur veſtes. Fucum autẽ & flores pro cera poluit quam ex his colligũt rebus. [Hæc ipſa ad munera] Ad officia coanguſtandarum cauernarũ. [Et viſco, & Phrygiæ ſeruant pice lentius Idę] Ordo eſt, Seruant gluten, qđ eſt lentius & viſco, & Phrygię Idæ pice. Seruant autem mire ait: nam pilas quaſdam in aluearibus faciunt, de quibus poſtea cerea tecta cõponũt. [Si vera eſt fama] Si credendum eſt apes poſſe terras effodere. [E leui rimoſa cubilia limo] Alij, Et leui legũt. Vnus tamen ſenſus eſt. Nam hoc dicit, Quod illæ nimio labore perficiunt, tu è leui vnge rimoſa cubilia circunfouens limo, etiam raras frondes ſuperinijce. Quod ideo fit ne vel limus crepet vel cauernæ aut ſolæ penetrẽtur, aut frigore. [Taxum ſine] Venenatam arborem, vt in bucolicis, Sic tua cyrneas fugiant examina taxos. Mel enim peſſimũ exinde gignitur. [Rubentes cancros] Odore.n. ipſo pereunt. Rubentes autem cum vtuntur, non quia per naturã ſint huius coloris [Altæ neu crede paludi] Ne facile mergantur. [Vociſq. offenſa] Reſonat Echo repercuſſa, quam apes vehementer horrere manifeſtum eſt.

Cogit hyems, eademq́. calor liquefacta remittit.
Vtraque vis apibus pariter metuenda, neque illæ
Nequidquam in tectis certatim tenuia cera
Spiramenta linunt, fucoq́ue, & floribus oras
Explent, collectumq́. hæc ipſa ad munera gluten
Et viſco, & Phrygiæ ſeruant pice lentius Idę.
Sæpe etiam, effoſis (ſi vera eſt fama) latebris,
Sub terra fodere larem, penitusq́ue repertæ.
Pumicibusq́ue cauis, exeſęq́ue arboris antro.
Tu tamen & leui rimoſa cubilia limo,
Vnge, fouens circũ, & raras ſuperinijce frondes.
Neu propius tectis taxum ſine, neue rubentes
Vre foco cancros, altæ neu crede paludi;
Aut vbi odor cœni grauis, aut vbi cõcaua pulſu
Saxa ſonant, vociſq́ue offenſa reſultat imago.

ctis. i. aluearibus, aut aluearijs ſuis ſpiramẽta. i. rimas per quæ ſpiritus. i. ventus intret, tenuia. i. quãtumuis tenues & modicas. & explent. i. opplent. oras. i. extremas fiſſuras. fucos. i. herba illa rubea, & floribus. i. cera ex floribus collecta, aut re vera foliolis florũ. & ipſæ ſeruãt gluten. i. genus cõglutinationis collectum. ſ. ex floribus & herbis, ad hęc ipſa munera. i. officia, hoc eſt ad obſtruendas rimas lentius. i. viſcoſius & . i. ſimul viſcoſo, & pice Idę Phrygię, id eſt, quæ colligitur ex arboribus piceis in Ida Phrygia abundãtibus. Apes etiã fodere ſæpe, ſi fama eſt vera, quia non eſt veriſimile apes fodiſſe ſub terra latem. i. foramẽ aut domum. & hoc latebris. i. cauernis terrę, effoſis. i. fodiendo apertis, & repertæ. ſ. ſunt ſupp. in pumicibus. i. lapidibus illis ſpongioſis penitus. i. valde & pene intus, cauis. i. cauatis & in antro arboris exeſæ. ſ. à cariæ aut vetuſtate, hoc eſt apes ſummum quidem ſtudium adhibent ad obſtruendas rimas alueariorum, tamen, &. i. etiã tu vnge cubilia rimoſa. i. hiantia & rimas ac fiſſuras habentia limo leui. i. molli & faciliter leuigabili fouens circũ. i. in circuitu, & ſuperinijce raras frõdes ne. ſ. deſiccatus limus diſſoluatur. neu ſine. i. & non permittas, taxum arborem illam in corſica frequentem & mella deprauantem propius. i. vicinius quã ſatis ſit, aut valde vicine tectis. ſ. aluearũ, ne ve vre. i. vel ne vras foco. i. igni aut in foco. i. loco vbi ignis fouetur cancros. i. piſciculos illos rubentis. ſ. dum cocti ſunt, hæc autem vetat ne graui odore necentur apes neu crede. i. committe. ſ. apes paludi altę. i. profundæ ne. ſ. immergantur peruolantes, cum nõ poſſint ſaxa eminentia inijci, aut ne graui odore exhalante ſuffocentur, aut ne credes apes ſup. illi loco, vbi eſt odor grauis cœni. i. luti, aut vbi ſonent pulſu. i. ex impulſu aquarum, ſaxa concaua. i. excauata pulſu. i. per impetum & impulſum aquarũ. & vbi imago vocis. i. Echo referens eandem vocem quam acceperat, reſultat. i. repercutitur offenſa. ſ. ab obſtaculo loci concaui, quia vt graui odore ita vehementi ſono obtunduntur apes.

A S C E N S I V S.

IPSA autem, ſeu corticibus. &c.] Docet aluearia conficere oſtendens ex qua re & qua forma fieri debeant. Ordo eſt. Autẽ, pro ſed, ipſa aluearia (ſi non ſcribendum eſt alucaria, qđ ab aluo formetur, ſicut ab alueo aluearia dicimus, eſt contractio vocalium in vnã ſyllabam, & pronũciandum quaſi aluearia). i. domicilia apum, ceu fuerint tibi ſuta. i. conſuta. & cõſuetudo formata ſup. ex corticibus cauatis, extractis. ſ. lignis, ſeu fuerint texta, id eſt contexta vimine lento. i. flexibili, ſicut ex culmis frumenta eis etiã fiunt. ex quacunq. ergo materia formata fuerint, habeant anguſtos. i. conſtrictos, aditus. i. acceſſus. Nam hyems cogit. i. conſtringit & cõgelat mella frigora, quod. ſ. per lætos aditus intraret, & calor. ſ. æſtiuus, remittit. i. defluere facit eadem. ſ. mella liquefacta. i. reſoluta, & vtraq. vis. i. violentia aut abundãtia tam frigoris q̃ caloris eſt metuenda pariformiter, apibus ne. ſ. illis officiat. Neque illæ. ſ. apes ne quidquam. i. fruſtra, hoc eſt non ab re, ſed ſumma ratione linunt. i. obſtruunt cera, certatim. i. cum magno conamine, ſicut vbi pro laude certatur in te-

V A R I A L E C T I O.

SVB terra fodere larem] Sunt libris, in quibus, Sub terrã fit. In Mediceo. Sub terras. Atq. etiam, Fouere larem, [Exeſæq. arboris antro] In libris nonnullis manuſcriptis legere eſt. Arboris aluo. Sed antro per hyperbolem longe melius vr̃, ac figuratius.

SERV. PVlſam hyemem ſol aureus egit] Secundũ phyſicos qui dicũt quo ipſe hic hyems eſt, æſtatẽ eſſe ſub terris. & verſa vice cum hic æſtas, illic hyemẽ. Quod etiã Lucretius exequit. & trahit in argumentũ putealẽ aquã, quæ æſtate frigidiſſima eſt, hyeme vero calidiſſima. [Metunt flores] Secant. Vnde & meſſores dicti ſunt. Sauè meto metis, facit præteritũ perfectum meſſui. [Hinc] Ex floribus. ſ. ex quib. primo mel, mox pullos efficiũt. [Neſcio qua dulcedine lętę] Quadam arcana rõne naturæ. [Mella tenacia figunt] Quia cum inuerſi ſunt faui, mel tamen inde nõ funditur. vnde ait Tenacia, quæ in reſupinatis fauis cohærent. [Caues] Aluearibus. [Aeſtatem liquidam ſuſpexeris agmen] Per ver ſerenum. [Contemplator] Pro intuere, nam tempus futurum pro præſenti poſuit ab imperatiuo modo. [Aquas dulces, & frondea ſemper] —

Quod ſup eſt, vbi pulſam hyemẽ ſol aureus egit:
Sub terras, cœlumq́ue æſtiua luce recluſit,
Illæ continuo ſaltus, ſyluasq́ue peragrant,
Purpureosq́ue metuunt flores, & flumina libant.
Summa leues: hinc neſcio qua dulcedine lætę
Progeniem, nidosq́ue fouent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia figunt:
Hinc, vbi iam emiſſum caues ad ſydera cœli
Nare per æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen,
Obſcuramq́ue trahi vento mirabere nubem,
Contemplator: aquas dulces, frondea ſemper
Tecta petunt. huc tu iuſſos aſperge ſapores,
Trita meliphylla, & Cerynthę ignobile gramen:
Tinnitusq́ue cie, & matris quare cymbala circũ:
Ipſæ conſident medicatis ſedibus: ipſæ
Intima more ſuo ſeſe in cunabula condent.

Propter hoc ait ſupra. Et tenuis fugiens per gramina riuus. Palmamq́. veſtibulum. [Trita meliphylla] Varro hanc herbã apiaſtrum dicit in 1. libro operis ruſtici.] Cerinthæ ignobile gramen] vile, vbique naſcens. [Matris cymbala] Quæ in eius tutela ſunt, ideo quod ſimilia ſunt hemyclis cęli, quibus cingitur terra, quæ eſt mater deorum. [More ſuo] Naturali ratione, cuius cauſa non redditur. Quis enĩ nouit cur aeris ſono redeãt in aluearia? licet ipſe paulò poſt dicit, crepitãtiaq. æra ſecutę Dictæo cęli regem pauere ſub antro.

A S C E N S I V S.

QVOD ſuper eſt] Docet reliqua ad apes pertinentia quomodo videlicet educant fętus, & quo medicamento retinendæ ſint ne diuagentur. Ordo eſt reſpiciens ad id, principio ſedes apibus &c. vt ſit illud quidem in principio faciẽdum eſt, ſed vt quod ſupereſt, id eſt quod

reliquum

reliquum eſt,aut quod reſtat.præcipiam,vbi. i.poſtquã ſol aureus.i.rutilus.egit ſub terras exigit conſpectu ſuo hyemẽ. i. frigus,& pluuias hyemis,pulſam.i.exactam,& recluſit.i.aperuit luce æſtiua.i.ſplendore æſtiuali,illæ.ſ. apes peragrant.i. peruolant cõtinuo ſaltus,& ſyluas,& metunt.i.exugũt flores purpureos.i. purpurei coloris,au pulchros vt purpurea ẽ,& ipſę leues.i.agiles, & veloces libant, id deguſtant aut attingunt flumina ſumma.i.ſummitatẽ fluminũ, & ipſæ lętæ neſcio qua dulcedine.i. delectatione naturali.fouent hinc.i.ex floribus & flumine progeniem.i.fętum & nidos.i.fauos,& excudunt hinc,arte. i.artificioſe recentes ceras,& figunt.i.affigunt,aut fingunt. i.cõponũt mella tenacia hic.i.deinde,vbi ſuſpexeris.i.ſuſpiciendo, hoc eſt ſurſum inſpiciendo videris agmen.i.examẽ apium agminatim volantiũ emiſſum,caueis.ſ.alueis ad ſydera cęli. i.in altum aera videris dico nare.ſ.remigio alarum.hoc eſt volare, quia ſic aere vtitur volucris vt natãt aquis.per æſtatem liquidam.i.ver tepidum & ſerenum,& mirabere nubem, obſcuram trahi vento. i. ſi tunc vbi emiſſæ ſunt apes, oborta fuerit tempeſtas nubiloſa aut mirabere nubem obſcuram trahi vento,cum non ſit nubes, ſed examen apium emiſſarum,vt aũt ſcias quo conſidant, contemplator.i.reſpice,& attende,quia ipſę petunt dulcis aquas,& tecta frondea ſ.arbores.i.vmbroſas.aſperge tu huc.i.ad hanc rẽ quam ſponte petunt ſapores iuſſos,ſ.à rei ruſticæ p̃ceptoribus, videlicet meliſphylla.i.apiaſtrum quod apis folium interpretatur trita.i.contuſa,vt ſaporem mellis quem continent edant,& gramen ignobile.i.vile quo ad alios & vulgo naſcens. cerinthæ illius herbæ,& cie.i.excita tinnitus.i.crepitus peluuium.& quare.i.conclue circum.i.per circuitum cymbala. i.inſtrumenta ſonora matris.i.deum,hoc eſt Cybeles ſeu cybelis ipſæ.ſ. apes excitæ aut conſitæ conſident. i. ſedem ſimul capient ſedibus medicatis.i.dictis herbis illitis,& ipſæ.i.ſponte ſua nõ coactæ condent,i.recipient ſe ſuo more.ſ.naturali in intima cunabula.i.penitiſſimas cellas ſuas. Et docet quomodo reuocari poſſunt ita quoties ſerenitate euocantur.

Sin autem ad pugnã exierint(nam ſæpe duobus
Regibus inceſſit magno diſcordia motu)
Continuoq. animos vulgi,& trepidantia bello
Corda licet longe præſciſcere: nanque morantes
Martius ille æri rauci canor increpat,& vox
Auditur,fractos ſonitus imitata tubarum:
Tum trepidæ inter ſe coeunt:penniſq.coruſcãt:
Spiculaque exacuunt roſtris: aptantq. lacertos:
Et circa regem,atque ad ipſa ad prætoria denſæ.
Miſcentur,magniſq. vocãt clamoribus hoſtem.
Ergo,vbi ver nactę ſudum,campoſque patentes,
Erumpunt portis,concurritur æthere in alto
Fit ſonitus:magnum mixtæ glomerãtur in orbẽ,
Præcipiteſque cadunt.non denſior aere grando,
Nec de concuſſa tantum pluit ilice glandis.
Ipſi per medias acies,inſignibus alis,
Ingentes animos anguſto in pectore verſant.
Vſq.adeo obnixi nõ cedere,dum grauis aut hos.
Aut hos verſa fuga victor dare terga coegit.
Hi motus animorum,atq. hæc certamina tanta,
Pulueris exigui iactum compreſſa quieſcent,

INceſſit ingruit, inuaſit. Alibi:Inceſſi muros,ignes ad tecta volare.Et inceſſit regibus figuratũ eſt, nam inceſſit reges dicimus. [Trepidantia bello Corda]Alacritate pugnandi,nõ timore. Alibi:Exultãtiaq. haurit Corda pauor pulſans.[Morãtes]Tarde incedẽtes.[Fractos]Colliſos.[Trepidæ coeũt]Feſtinãt inter ſe in aluearibus.[Penniſq. coruſcãt]Quemadmodũ ſecuta milites cõmouent. [Vocãt clamoribus hoſtem] Prouocãt. [Ver nactæ ſudũ] Serenum poſt pluuias:vt,Per ſudum rutilare vident.[Campoſq. patentes].i.per aerem purum & liquidum,nõ nubibus clauſum,& ita aer,cãpus eſt apũ, vt mare nauium, hominum ſolũ. Ipſe in 5.Subtrahiturq. ſolum.[Glomerãtur in orbem] More bellãtiũ [Non denſior aere grãdo]in alijs.n.bellis victi tñ percũt, in certamine vero apum etiã victrices. Nam dictus eſt,Animaſq. in vulnere ponunt.[Tantum pluit ilice glandis] Erit nominatiuus hæc glans.[Ingentes animos]Statius.

Maior in exiguo regnabat corpore virtus. Homerus,
Μικρὸς μὲν ἐην δέμας ἀλλὰ μαχητής.

[Pulueris exigui iactu] Quia cum puluerem viderint, ſperant tempeſtatem futuram,quæ eis plurimum nocet.

ASCENSIVS.

SIN autem ad pugnam]Quia docuit apes euocari aliquando ſerenitate,docet conſequenter eas etiam ad pugnam excitari,& excitatas modica re,vt pura iactu pulueris poſſe ſedari. Ordo eſt.Sin.i.ſed ſi ſupple apes exierĩt ad pugnam(nam ne id miteris) diſcordia inceſſit. i. irrepſit ſæpe duobus regibus,ſ. apum magno motu.i.cum tumultu populi.ſ.præſciſcere, & prædiſcere continuo animos vulgi.i.reliquarum apum quę reſpectu regum vulgus.i.vilis populus ſunt, & corda trepidantia bello longe.ſ.antequam ineant prœlia.Nanque ille.ſ.notiſſimus & inclitus canor.i.clangor,Martius.i.bellicus eris.i.litui,aut tubę ęreę, rauci.i.rauce ſonantis, hoc eſt murmur & ſtrepitus apum bellicum clangorem imitans increpat.i.carpit,& exprobat cum crepitu quodam morantis.ſ.intra cellas,aut aluearia ſua nõ ſtatim prorucntis. (Eſt accuſatiuus pluralis numeri, exponit, quis ſit canor dicens)& pro.i.vox imitata.i.imitans, & effingẽs ſonitus tubarum fractos. ſ. raucitate canentis cum ſtupore auditur. ſ. inter apes,tum ipſe apes coeunt.i.congrediuntur, & conuentũ faciunt inter ſe exiſtentes trepidæ. i. feſtinæ cum tremore ſicut in bello tumultuario homines ſolent & coruſcant.i.micant pennis.i.vibrantibus alis,& exacuunt.roſtris ſpicula.i.aculeos ſuos, & aptant ſuos lacertos ad inſultus faciendos, & recipiendos,& miſcẽtur circa regẽ denſæ, & ad ipſa p̃toria.ſ.vbi p̃tor.i.prĩceps belli, & iudex locũ hẽt, hoc eſt ſũma cura cuſtodiũt regẽ.& ductorẽ ſuũ in qua re, vt dixi, Poeta per apes docet quid hoibus faciẽdũ eſt,quoque peculiari quadam laude Galli hactenus obſeruant, & vocant. i.prouocant magnis clamoribus hoſtem, aut ſingularis eſt pro plurali, quia plus ſignificat, aut multo ſignificantius hoſtem.i.regem caput belli & diſcordiæ,q.d. vt ad ſui regis cuſtodiam feruent, ita in aduerſarij perniciem ardent.Ergo quia.ſ.nõnunquam ad pugnam exire ſolent vbi ipſæ apes.ſ. noctæ ſup.ſunt. i.obtinuerunt, vel ſudum. i.ſeorſum ab vdo eſt clarum, & ſerenũ & campos patentes vbi. i. æquo Marte pugnent,hoc eſt data opportunitate tẽporis,& loci, ipſæ erumpunt. i. viſæ emittunt portis(Alluſio ad ciuitates)& concurſus fit.ſ.ab vtroque exercitu in alto æthere ſonitus.ſ.pugnantium fit, & ipſæ mixtæ glomerantur,i.conuoluuntur in magnum orbem.i.glomus. & cadunt præcipites.ſ.mutuis vulneribus interemptæ & amiſſis potiſſimum ſpiculis,grando non cadit,aut non pluit denſior aere, quam.ſ.apes. nec tantum. i. tam multum glandis pluit de ilice concuſſa quantum.ſ.apium cadit ex tali conflictu(& eſt apta ſimilitudo,nam corpuſcula apum grãdinis, & glandis ferè inſtar ſunt)Ipſi ſcilicet reges,& primi ductores verſant in anguſto corpore ingentes animos(pulchrum antitheton)obnixi.i.obnitentes,& conſtituentes vſque adeo. i.omnino non cedere, dum. i. donec,victor grauis.i.moleſtus & grauiter vrgens ſubegit, aut hos,hoc eſt,aut vnos,aut alteros dare terga verſa. i.obuerſa fuga.i.per ſugam,hi.ſ.immenſi motus animorũ atque hæc tanta certamina.ſ. apum, quieſcent. i.ſedabuntur compreſſa iactu.i. per iniectionem exigui pulueris credunt.n.aut grandinem, aut imbrem decidere,& eſt iterum antitheton,tanta.i.tam magna certamina.& exigui pulueris &c.Antitheton autem,vt ſępe admonui dicitur contra poſitum, hoc eſt contrariorum poſitio, quę plurimum ſplẽdori habet, vnde ab inanibus cauſidicis plus iuſto effectari ſolet,dicente Perſio. pedius quid? Crimina raſis librat in antithetis, doctas poſuiſſe figuras Laudatur, Sanè ex huiuſmodi coloribus,quibus hic ſparſim vtitur poeta liquet in mediocri dicendi charactere etiam exornationibus eſſe locũ, dummodo non ſint affectatæ,nec penitus impertinentes,ſed ad continuam translationem pertinentes. Quales ſunt quibus in hoc potiſſimum lib.4.vtitur Maro noſter.Nam niſi metaphoricos loquatur,non poſſet exhibere,quod in fronte receperat admiranda leuium ſpectacula rerum. Opus enim erat in apibus animalium vtilium facile minimis res regales imò pluſquam heroicas fingere, vnde dicturus eſt, eſſe apibus partem diuinæ

mentis

mentis & hauſtus Aetherios dixere. Vnde nunc reges apum deſcribens, reges hominum graphice depingit non minus arguta inuentione quam Homerus.qui in deorum factis humana perſcribit. Artificioſius enim eſt in minimis animalium ſummos hominum deſcribere quam in deis homines. Omnia itaq. belli inter reges gerendi officia præſcribit. Nam animoſi duces, non ſinunt ſe caſtris,aut mœnibus includi,ſed ſtatim in hoſtem prodeant, quod quia non fecerunt Troiani eis vitio daturus eſt in nouo,vocaturus eos nō Phryges,ſed Phrygias, mulierculasrum enim eſt includi,vnde nunc dicit.Sin autē ad pugnam exierint, & diſcordia magno motu,quæras quomodo magno motu, cū tantilla ſint illis corpuſcula? Nempe animorum, quia regibus inceſſit. Illud autem inceſſit videtur præſentis temporis. Nam dicitur inceſſo inceſſis, cum dandi caſu, vt inceſſit mihi Cupido &c.Animos vulgi id quoque ductorum optimorū eſt.Vnde ante prælia committenda ferè concionem habere inducuntur, vt militum animos prænoſcant. trepidantia aut Martio furore concuſſa,aut ſpemque metumque inter dubia longe præſciſcere,quia longe dicit, certum eſt non eſſe inchoatiuum verbum, non enim longa eſt inchoatio, ſed pro principali ponit. dicere etiam potuiſſet prædiſcere. Martius, id eſt bellicus, aut quali Mars ſuos accendere ſolet.Multum autē ad bellum poſſe clangorem turbarum indicat illud,quod in 6.Aeneid.de Miſeno docet.Aere ciere viros,Martemque accēdere cantu: Quia vero apes non vtuntur tubis apte dicit,vox auditur fractos ſonitus imitata tubarum. Vbi miram vim depingendi etiam qui pingi non poteſt ſonitus habet vocabulū fractos,nam ſubraucum, & bellicum ſonantis tubę ſonitum,aut militis clamorem tremulum, & ſubaridum indicat.Coruſcant pennis,& milites armis. Natura autem hoc omnibus animalibus dedit,vt quibus maxime,valent minentur,antequam prœlium committant.Sic enim canes dente,feles,vngues,tauri,& arietes cornua oſtentant,vt milites haſtas ſuas vibrant,quia vero apes pennis, quæ alarum ſunt tibicines, plurimum poſſunt, nam fractis illis & penitus inutiles ſint. Non ab re eas explicant. ſpiculaque exacuunt roſtris, &c. Et circa regem quippe cuius cura ipſis præcipua eſt, quia rege incolumi mens omnibus vna eſt amiſſio rūpere fidem, tota itaque reipub.ſalus in regis ſalute conſiſtit.Ad ipſa prætoria. i.tabernacula & tentoria regis.Nam prætoris eſt quinque in caſtris ius dicit,ſiue rex,ſiue imperator.ſiue dux, ſiue conſul, alio qui fit.Vocant ergo fiduciam præ ſe ferunt,quod militibus faciendum eſt,eo quòd multi poſſunt,quia poſſe videntur. Apte etiā dicit hoſtem non hoſtes, aut quia plus ſæpe per ſingularitatem ſignificamus, aut quia ad totum exercitum hoſtilem reſpicit, aut potiſſimum,quia ad alterius factionis regem, ſicut enim in ſui cuique regis incolumitate ſalus eſt,ita in alterius regis nece victoria.Ergo vbi ver nactæ ſudum. Ideo ſerenitatē expectant, quia ventus officit volatui,nec conſilio, ſed naturæ ſtimulis ad prœlia impelluntur. Sudum autem dicitur ſeorſum ab hudo, aut ſine vdo,vnde & Plautus. Quintu in paludem is, exagitasq́. arundinem,qui pertegamus,vllam,dum ſudum eſt. Irrumpunt portis,alludit ad portas caſtrorū, vnde nullus mihi tam inepte fuerit ſciolus, vt dicat inepte dictas portas de aluearum rimulis.Nam ſummo artificio res minimas vt maximas effert. Alludit etiam ad militum bellicoſorum animos qui non expectant donec educantur,ſed prorumpunt.Ipſi quippe,qui magni,quia reges.Ipſi enim emphaſim habet. Obnixi.i.obnitentes. Poſſemus plura etiam in ſequentem partem, imò totum opus afferre, ſed breuiati ſtudentes interdum monuiſſe contenti ſumus multum plura quàm à commentarijs afferantur eſſe ab diligente interprete afferēda. Nos autem ideo breuiores ſumus,quod culpamur,à nonnullis,nimis aperti, & faciles eſſe, atque vtinā id ſolum ſit in noſtris vitij.Multa autem argute dicuntur à commentarijs reliquis.è quibus non oſcitabundus lector plura diſcere poterit,vt ex illo Seruiano quod dicturus eſt ad aliud vela traham,& terris feſtinem aduertere proram, vbi illam, inquit, allegoriam reſpicit,quia eſt vſu,in principio ades,& primi legē littoris oram.Item pelagoque volans ad vela patenti &c. Traximus quod modo diximus alluſione. & metaphoras conuenientes eſſe continuas.

VARIA LECTIO.

VICTOR dare terga coegit] In omnibus ijs libris, quos habere potuimus,Subegit ſcriptū obſeruauimus,pro, Coegit. [Pulueris exigui iactu compreſſa quieſcent.In Mediceo, & antiquis pleriſque libris, Quieſcunt præſenti tempore legitur, vt præcepta hæc magis aſſeuerare videatur.

Verum,vbi ductores acie reuocaueris ambos,
Deterior qui viſus,eum,ne prodigus obſit,
Dede neci: melior vacua ſine regnet in aula.
Alter erit maculis auro ſqualentibus ardens
(Nam duo ſunt genera)hic melior, īſignis & ore,
Et rutilis clarus ſquammis:ille horridus alter
Deſidia,latamque trahens inglorius aluum.
Vt binæ regum facies,ita corpora gentis.
Nanque aliæ turpes horrent,ceu puluere ab alto
Cum venit,& terram ſicco ſpuit ore viator
Aridus.elucent aliæ,& fulgore coruſcant
Ardentes auro,& paribus lita corpora guttis
Hæc potior ſoboles:hinc cœli tempore certo
Dulcia mella premes,nec tantum dulcia, quātū
Et liquida,& durum Bacchi domitura ſaporem.
At cum incerta volant, cœloq́. examina ludunt,
Contemnuntq́. fauos, & frigida tecta relinquūt:
Inſtabile animos ludo prohibebis inani:
Nec magnus prohibere labor.tu regibus alas
Eripe,non illis quiſquam cunctantibus altum
Ire iter.aut caſtris audebit vellere ſigna.

SERV. DEterior qui viſus] Peior à malo dr. deterior à meliore. [Prodigus] Non mella cōficiens,ſed mella conſumens. Ideo autem regem ſolum p̄cipit occidēdū, quia eo amiſſo ſuus diſſipatur exercitus. Nam & Binæ regum facies,& corpora plebis.[Squallentibus]Splendentibus, quod à ſquamis venit, vt,Squamis autoq́. trilicem. Nam à ſquallore, ſordidū ſignificat,vt, Squallētem barbam [Terram ſicco ſpuit ore viator] Aut in terram, aut re vera terram, ꝑꝑ puluerem. [Paribus lita corpora guttis] Similibus, i. aureis habentis diſtincta corpora. Nam lita, eſt illita.diſtincta.[Potior ſoboles]ad mella.ſ. procreāda. [Cœli tꝑe certo]Et cū oriuntur pleiades, & cū occidūt. i. verno & autumno. [Dulcia mella,] Non eſt ſupernū epitheton.Nam ideo ait dulcia, quia etiam ſunt amara,vt corſicana.ſicut in Bucolicis diximus. [Liquida] Defæcata, ſine ſordibus non quæ fluūnt, nam mala ſunt.[Durum Bacchi domitura ſaporem]Apta mulſo.Bene autem ait durum ſaporem, quia maiores vina aſperrima mellis dulcedine temperabant.[Frigida tecta[Mella vacua,inoperoſa, contra.Feruet opus.[Inſtabiles animos]Suadentes inanem vagandi licentiam.[Quiſquam]Subaudi militum, aut certe quiſquam de exercitu,[Altum Ire iter]Aut ludendo in altum volare aut in bella procedere,alias non audebit.

VERVM, vbi ductores acie &c.] Docet duorum regum præſtantiorem eſſe eligēdum,& ſigna quibus is dignoſci poſſet, deteriorem autem occidēdum ne prodigus obſit dicens. Verum.i.ſed vbi id eſt poſtquam tu reuocaueris acie.i.à pugna per iactum ſcilicet pulueris, ambos ductores. i.principes belli.hoc eſt reges dede neci. i. occide eum qui viſus ſup. fuerit,aut qui videbitur,deterior. i.minus bonus ne ipſe prodigus, id eſt, diſſipator rerū & exercitus ſui obſit. i.noceat reipub.ſuæ & rei tuę priuatæ,& ſine.i.permitte vt ſup. melior. i. pręſtantior eorū regnet in aula vacua. ſ. ab hoſte qui iam occiſus fuerat. Bene autem dicitur in aula quę propriæ regia dicitur, licet pro atrio vulgo accipiatur.Alter ſcilicet regum,hoc eſt præſtātior erit ardens. i.coruſcans, & reſplendens maculis ſqualentibus,id eſt, ſplendentibus more ſquammarum in piſcibus auro,,id eſt colore fuluo(dico,inquit, alter:Nam duo ſunt genera,ſcilicet regum,hoc.ſ.de quo loquitur,videlicet inſignis, id eſt inſignitus & decoratus ore. i. facie. Eſt autem diaſtole.i.poſitio breuis pro longa,iambus pro ſpondeo in quarto pede,melior inſignis &c. & clarus ſquammis rutilis.i.micantibus in morem tauri,ille alter.ſ.deterior, horridus deſidia.i.ſegnitie,& etiam ignauia torpens,& trahens ſupp.erit inglorius aluum latam, id eſt obæſam & oblongam. Vt id eſt, quem ASC.

quemadmodū binæ ſup.ſunt facies.i.facturæ. & formæ corporum regum,ita ſup.bina ſunt corpora plebis.i.vulgi,hoc eſt reliquarum apum,nanque aliæ.i.aliquæ horrent exiſtentes turpes, ceu.i.veluti,cum viator aridos.ſ.deſiccatione aut ſiti, venit ab alto puluere.i.poſtquam permeauit terrā puluerulentā,& ſpuit ore ſicco i.per puluerem ſaliuæ concretum exiccato, terram.i. puluerem cum ſaliua,vt dixi,concretum, aliæ.ſ. apes elucent.i. coruſcant fulgore ardentes.i.reſplendentes auro. i. fulgore auri fulgorem imitante,& corpore ſup.earum lita ſup.ſunt, paribus guttis.i.maculis quaſi guttatim ſparſis,hæc.ſ. poſterior ſoboles eſt potior.i.potius eligēda,tu premes.i.coges hinc.i.ex hac poſteriore ſobole,certo tempore.i.diſpoſitione cœli,mella dulcia nec tantum dulcia quantum,&.i.pariter liquida.i.defœcata, & domitura durum ſaporem Bacchi.i.acre vinum faciendo mulſum,hoc eſt quæ quidem dulcia erant,ſed tamen magis liquida, & ad mulſum conficiendū vtilia.[At cum incerta volant] Tangit tertium euolandi modum,nam non ſolū euolant dum educuntur,aut dum ad pugnam exercitantur, ſed etiam ad ludum inanem quem prohibere monet dicens.At.i.ſed.cum.i.quando examina.ſ. apum volāt incerta.i.vagabunda, ſine certa ratione euolarus,& ducunt cœlo.i.in aere,& contemnunt fauos , & relinquūt tecta ſua.ſ.frigida.vt pote ab operatione ceſſantes,nam feruet opus redolentq. thymo fragrantia mella , tu probibebis animos.ſ. licet apum inſtabilis.i.vagos , & inconſtantes nec ad rem intentos ſupple ab ludo inani, nec magnus labor. i. & non magna difficultas eſt prohibere,pro eo quod eſt prohibendi.tu eripe.i.de me regibus alas,& ſup.prohibueris.quia quiſquam.ſ. de plebe.non audebit ire iter altum.i.euolare per aera,aut velle re ſigna caſtris.i.egredi ad pugnam,illis.ſ.regibus cunctantibus, id eſt,immorantibus in tectis.

SERV. CRoceis floribus horti] Tam odoris optimi, quam coloris,nō.n. dicit illic crocum ſolum eſſe debere. [Falce ſaligna] Facta de ſalice.quaſi in ſimulacro ligneo. [Helleſpontiaci ſeruet tutela Priapi]Non dicit Priapum illic eſſe debere,ſed præcipit ta les eſſe hortos, vt mereamur deum habere cuſtodem. Hic autē Priapus fuit de Lampſaco ciuitate Helleſponti , de qua pulſus ꝓpter virilis mem bri magnitudinē, poſt in numerum deorum receptus,meruit numen eſſe hortorum. De hoc Horat.

Nam fures extra coercet ,
Obſcœnoque ruber porrectus ab inguine palus :
Aſt importunas volucres in vertice arundo Terret fixa.

Dicitur autem præeſſe hortis propter eorum fęcunditatē,nam cum alia terra ſemel creet aliquid horti nunquam ſine fructu ſunt. [Ipſe thymum] Diligens ruſticus , & cultor hortorum . [Irriget imbres]id eſt aquas. Iuuen.

In tenuis plantas facili diffunditur hauſtu.

[Vela traham, & terris feſtinem aduertere proram] Illam allegoriam reſpicit qua eſt vſus in primo.

Ades,& primi lege littoris oram. Item :
Pelagoque volans da vela patenti.

[Pingues hortos]Fœcūdos.[Biferiq. roſaria Pæſti]Pæſtum oppidum eſt Calabriæ,in quo vno anno bis naſcitur roſa. [Creſcere in ventrem cucumis] In curuaturam. Ideo autem ſi qui per herbam,nam rectus creſcit ſi pendeat. Sanè hic cucumis huius cucumis declinatur,ſicut agilis,ſecundum Idoneos. Nam neoterici huius cucumeris dixerunt,ſicut puluis pulueris.[Nec ſera comantem Narciſſum]Sero flores habentem.

Inuitent croceis halantes floribus horti;
Et cuſtos furum,atque auium,cum falce ſaligna.
Helleſpontiaci ſeruet tutela Priapi.
Ipſe thymum,pinoſq. ferens de montibus altis,
Tecta ferat late circum,cui talia curæ :
Ipſe labore manum duro terat;ipſe feraces
Figat humo plantas,& amicos irriget imbres.
Atque equidem,extremo ni iam ſub fine laborū
Vela traham,& terris feſtinem aduertere prorā,
Forſitan &,pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret,canerem,biferique roſaria Pæſti,
Quoque modo potis gauderent intyba riuis,
Et virides apio ripæ,tortuſque per herbam
Creſceret in ventrem cucumis:nec ſera comentē
Narciſſum,aut flexi tacuiſſem vimen acanthi;
Pallenteſque ederas,& amantes littora myrtos.

pingi ſolet cum arūdine , aut falce ex ſalice facta, hoc eſt Priapus quamuis ſalx Saturno detur appoſitorie tutela , q. d. qui cuſtos iſte & tutela Priapi helleſpōtiaci.i.ex Helleſponto oriundi, & illic ſum mopere culti.ſeruet.ſ.hortos aut tales ſint vt ſeruari mereātur ipſe. ſ. diligēs ruſticus, ferens. ſ. ad alucaria , de altis montibus thymum. i. herbā illā apibus gratiſſimā,& præcipue in montibus natā,quia dulcior eſt,&pinos.ſ.ad ceras cōficiendas & thymū ad mella,&is.ſ.cui talia.ſcilicet mella,& ceræ , ſunt curæ ferat late circumtecta. ſ. thymū,& pinos, hoc eſt frondes pinorū , ipſe . ſ. miſticus apum cucator,terat manum duro labore,& ipſe figat. i. affigat humo plantas feraces,& irriget.i.ſuperfundat,imbres amicos.i.ſalubres Atque equidem.i.ego certē.i.non niſi ego traham iam vela. i.ſim iuxta nauigationis inſtitutæ portū, hoc eſt ſub extremo fine laborum,& niſi feſtinē aduertere terris.i.ad terram proram. i.poſteriorem nauis partem , quod faciunt qui in ſtatione non diu manſuri ſunt,vt Aen.6.Obuertunt pelago proras, ego forſitan canerem,&.i.ſimul quæ cura colendi.i.in colendo.ornaret hortos pingues.i.fœcundos.& roſaria.i.roſatum copiam.aut plāraria. Pæſti. i.illius oppidi in calabria biferi. i. bis quotannis fructus ferentis quoque(duæ ſunt voces).i.& qūo inthyba gauderent.i.læta eſſent riuis potis.i.abſumptis,& imbibitis,& qūo ripę virides gauderent apio. i.herba illa viridi , & cucumis herba illa tortus.i.plicata per herbā creſceret in ventrem. i.latum ventrem acciperet,nec tacuiſſem.i.etiam ceciniſſem. Narciſſum.i. herbam illam eiuſdem nominis florem ferentem comantem.i. frondentem aut florentem ſero.i.tarde & vimen acanthi, illius fruticis ſpinoſi,flexi.i.flexibilis,aut reuera flexi in hortis, & hederas pallentes.i.albas,aut pallere facientes, & myrtos amantis litrora. i.feliciter naſcentes in littoribus quare in Veneris quæ nata in mari eſt dicuntur tutela.

ASC. INVITENT croceis &c.] Admonuit ſubitos tumultus atq. inanis luſus apum prohibendos,nunc monet ad mellificationem eliciendos,& croceis floribus imitādos facturus digreſſiunculam de hortorum cultu ſubiuncturusq. cuiuſdam ſenis , fœcundam in ea re diligentiam. Ordo eſt. Horti halantes.i.fragrantes,& ſpirantes floribus croceis. i. aut reuera croci aut crocei coloris,inuitent.i.alliciant,& attrahant apes ad ſe, & cuſtos furum atque auium.ſ. importunarum.cum falce ſaligna. i.qui

QVOQVE modo potis gauderent intyba riuis] In Longobardico verſus ita legitur, Quoque modo poſitis gauderent intybra fibris , quanquam Fibris, ſuperadditum eadem tamen manu,atramento non diſſimili. VARIA LECT.

SERV. OEbaliæ turribus altis] Oebalia ipſa eſt laconia,vnde de Caſtore,& Polluce ait Statius Oebalide fratres . [Galeſus] Vero fluuius eſt Calabriæ , qui iuxta ciuitatē labitur Tarentinā, in qua ſe hortos optimos vidiſſe commemorat.Oebaliæ aūt turres ait quas condiderant hi qui de Oebalia venerant. Nam vt etiam in tertio Aeneidos diximus, Lacones din bello attriti ab Atheniēſibus,& inopiam timētes virorum,pręceperunt vt virgines cum quibuſcunq. cōcumberent,quo facto eū poſt victoriam iuuenes de incertis parētibus nati erubeſcerent originem ſuā. (nam & Partheniatæ appellabantur) duce Phalāro octauo ab Hercule nauigiis ꝓfecti venerunt ad oppidum Calabriæ, qđ Taras Neptuni filius condiderat , & id auctum

Nanque ſub Oebaliæ memini me turribus altis,
Quà niger humectat flauentia culta Galeſus,
Corytium vidiſſe ſenem:cui pauca relicti
Iugera ruris erant.nec fertilis illa iuuencis .
Nec pecori opportuna ſeges,nec ꝯmoda Baccho.
Hic rarum tamē in dumis olus , albaque circum
Lilia,verbenaſq. premens;veſcumq́ papauer
Regum ęquabat opes animis:ſeraq́.reuertens
Nocte domū,dapibus mēſas onerabat inemptis.
Primus vere roſam,atq. autūno carpere poma.

Et,cum triſtis hyems etiam nunc frigore ſaxa
Rumperet,& glacie curſus frenaret aquarum,
Ille comam mollis iam tum tondebat acanthi,
Aeſtatẽ increpitans ſeram,zephiroſq. morantes.

auctum habitauerunt.[Corycium vidiſſe ſenẽ] A Cilicia. Coryceos enim ciuitas eſt Cilicię,in qua antrũ illud famoſum pene ab omnib. celebratum. Et per tranſitum tangit hiſtoriam memoratam à Suetonio. Pompeius enim victis piratis Cilicibus, partim ibidem. partim in Græcia, partim in Calabria agros dedit. Vnde Lucanus.

An melius figent piratæ magnæ coloni.

Male autem quidam Corycium proprium aſſerunt eſſe nomẽ, cum ſit appellatiuum eius qui more Coryeio hortos excoluit. Quod etiam Plinij teſtimonio comprobatur. [Vidiſſe ſenem: Ordo eſt.Memini vidiſſe.dicimus autem & memini videre. Terentius:Memini videre,quo æquior ſum Pamphilo ſi ſe illam in ſomnis.[Relicti] Deſerti, atque contempti. Quis enim agrum non ſperneret nulli rei aptum non vitibus, non frumentis, vel paſcuis?[Rarum olus]. i.plantatile.[Veſcumq. papauer] Quo veſcimur.Nam eſt aliud letheum quo non vtimur.Nam veſcas ſalicum frondes aliter dictũ eſt.[Regum æquabat opes animis] Bene animis,non poteſtate,quia regum more cibis nõ comparatis vtebantur.[Frigore ſaxa Rumperet] Vnus eſt enim,vt diximus,effectus & caloris & frigoris.[Glacie curſus frenaret aquarum]Mira varietas.Nam ſupra ait.Concreſcunt ſubitæ currenti in flumine cruſtæ.[Aeſtatem increpitans ſeram] Tarde venientem,cum ille iam eius carperet fructus.

A S C E N S I V S.

N A N Q V E ſub Oebaliæ &c.] Vt paucis nos inuitet ad hortorum culturam oſtendit quantum valeat per ſenem quẽdã qui in Italia ſterilem locum alioquin cultu diligenti tam fertilem fecerat:vt ex eo ſibi victum compararet, varioſq. ornatus haberet,vnde dicit.Canerẽ quidẽ prædicta:Nanq. pro quia ego memini.i.memoria repeto,me vidiſſe.(Agretius dicit hunc locum eſſe mirabilẽ rarumq. inuentu,vbi memini apud Idoneos cum verbo præteriti tpis conſtruatur,cum totus ſermo de prę terito ſit).i.quod viderim aliqñ, ſub altis turribus Oebaliæ. i. Tarentinæ vrbis Calabriæ ab Oebalijs,hoc eſt laconibus extructę in ea.ſ.parte qua Galeſus fluuius ille Calabriæ niger.i.cœruleus,aut profundus humectat.i.irrigat,culta.ſ.arua flauentia. ſ. ex flaua cerere,hoc eſt ſegete, vidiſſe dico ſenem Corycium. i. Cilicẽ,hoc eſt ex Coryco Cilicię oppido piratam Tarentinæ cũ alijs colonũ effectum, cui. ſ. ſeni erant pauca iugera ruris relicti.i.deſerti & pp ſterilitatem à nemine occupari nec culti.Illa ſeges.i.terra nõ dato opportuna. i. accõmoda, & grata iuuencis.i.armẽtis nõ pecori.ſ.gregario,nec erat commoda Baccho.i.vitibus,tamen ille premens.i.vi cõſerens,in dumis olus rarum.i.plantatile,& premens alba lilia & verbenas.i. herbas quibus in ſacris vti ſolebant,circum.i.per circuitum olctum,& papauer veſcum.i.imminutum & paruæ eſcæ accõmodum,aut quo veſci poſſet æquabat animis, quia re ipſa nõ potuit,opes. i.diuitias & facultates regum.i.ditiſſimorum, & ipſe reuertens.i.rediens ex illo agro ſterili,domũ nocte ſera.i.ſuprema luce poſtquam totam diem cultiuerat onerabat menſas. ſ. ſuas dapibus.i.eſcis inemptis.i.non emptis,ſed ex agro ſuo collectis,quia forte moretum, aut aliquid placentæ genus ex oleribus & herbis confecerat. Ipſe carpere.i.carpebat. (Figura hiſtorijs apta qua infinitum pro indicatiuo ponimus)Primus roſam vere.i.tempore verno, atq. carpebat primus poma autumno.i. tpe autumnali,& cum hyemis triſtis rumperet etiam nunc.i.ipſo puncto temporis ſaxa frigore. i. gelu aſperrimo, & frenaret curſus aquarum.i.cõſtringeret aquas currere ſolitas glaciæ, ille tondebat.i.metebat iamiam tum comam.i.recentem frondem, aut ſummitatem,acanthi mollis.i.teneræ, & eo anno natæ increpitans.i.cum crepitu exprobrans æſtatem ſeram. i. tarde aduentantem,& zephyros ventos illos dulces vernam tẽpeſtatem afflare ſolitos,& Fauonios latine dictos morantes. i. tardantes venire,& flare ſua tempeſtate.

I O A N. S C O P.

E S T Virgilij carmen Georg.4.Qua niger humectat flauentia culta Galeſus.Ipſe licet Tarentum acceſſerim, ſed qui meus eſt mos,ciues interrogaui de flumine,& loco, eoq́. curioſius id percontabar, quod nõ videbatur competere vt legeretur niger Galeſus. Galeſus enim lacteus interpretatur à gala galactos. i. lac lactis,quod eſt contrarium nigro,cuius peculiare epitheton eſt albus Galeſus.Mar.in 12.albiq. ſuperas oues Galeſi. Ideo penitus affirmarem,vt piger,& non niger legatur,eo magis ꝙ eſt, vt accolæ tradunt,inſtar lacus parum currentis,& vbi fœminæ pannos lauant,eſt ibi pagus Galaſus nuncupatus, & templum appellatum S.Mariæ de Galaſo.

Ergo apibus fœtis, idem atque examine multo
Primus abundare,& ſpumantia cogere preſſis
Mella fauis: illi tiliæ,atque vberrima pinus:
Quotq́ue in flore nouo pomis ſe fertilis arbos
Induerat,totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam ſeras in verſum diſtulit vlmos,
Eduramq́. pirum, & ſpinos iam pruna ferentes,
Iamq́. miniſtrantẽ platanum potantibus vmbrã
Verum hæc ipſe equidẽ ſpatijs diſcluſus iniquis
Prætereo,atq. alijs poſt cõmemorãda relinquo,
Nunc age,naturas apibus quas Iuppiter ipſe
Addidit,expediam:pro qua mercede canoros
Curetum ſonitus,crepitantiaq́ue ære ſecutæ,
Dictæo cœli regem pauere ſub antro.
Solæ communes natos,conſortia tecta
Vrbis habẽt,magiſq́. agitant ſub legibus æuum:
Et patriam ſolæ,& certos nouere penates:
Venturæq́ue hyemis memores, æſtate laborem
Experiuntur,& in medium quæſita reponunt.
Nanq́ue aliæ victu inuigilant,& fœdere pacto
Exercerentur agris.pars intra ſepta domorum
Narciſſi lacrymam,& lentum de cortice gluten,
Prima fauis ponunt fundamina:deinde tenaces
Suſpendunt ceras.aliæ ſpem gentis adultos
Educunt fœtus:aliæ puriſſima mella
Stipant,& liquido diſtendunt nectare cellas.

SERV. ERgo apibus fętis idem, atq. examine] Non ſine cã hortos deſcripſiſſe videretur. [Illi tiliæ, atq. vberrima pinus] Illi vbertima. ſ. Nam ꝑ naturã,& tiliæ, & pinus ſteriles eſſe dñr. [Seras] Maiores,qđ nimiæ difficultatis eſt.[In verſum]In ordinẽ, vt, Triplici pubes qua Dardana verſu impellunt.[Diſtulit] Tranſtulit.Nam mutauit prę poſitionẽ.[Eduram] Nimiũ duram, validam. [Et ſpinos iam pruna ferentes]Prunorũ arbor vocatur pinus, genere maſculino. Nam ſentes, has ſpinas dicimus. [Spatijs iniquis]Anguſtis,vt,Spatioq́.ſubit Sergeſtus iniquo. Et dicit ſe carminis breuitate cõſtrictum hortos plenius nõ poſſe deſcribere.[Alijs]Gargeliũ & Martialẽ ſignificat. [Naturas apibus quas Iuppiter ipſe Addidit] Naturas pro moribus poſuit. Addidit autẽ, aut dedit,aut re vera addidit. Neceſſe.n.eſt eas etiam ante habuiſſe mores aliquos ꝓprios. [Pro qua mercede canoros] Ordo eſt, Expediam naturas apum,q́ canores Curetũ ſonitus Crepitantiaq́.æra ſecutæ, Dictæum, cęli regem pauere ſub antro[Pro qua mercede] id eſt gratia, vel labore.[Solę cõesnatos,cõſortia tecta Vrbis habent]Nam vt etiã Donatus dicit, tragicum eſt, & vltra carmẽ Georgicon ſi accipiamus pro qua mercede, exclamationẽ eſſe, vt ſit,pro quãta hoc mercede fecerũt? ſcilicet vt Iouẽ alerẽt, quem Ops Saturni vxor Curetibus, Coribantibus, & Idæis dactylis cuſtodiendũ dedit in monte Cretæ Dictæo,ne eum Saturnus conſumeret, vt filios oẽs ſolebat.Quod ideo fingitur,qa Saturnus, vt diximus tpum deus eſt, q̃ in ſe reuoluuntur in æternũ.Tunc itaq. apes ęris ſecutæ ſonũ, Iouem melle aluiſſe dñr, pro qua re cis poſtea p̃ſtitit Iuppiter, vt haberẽt liberos ſine vllo concubitu [Sole cões natos]Plato in libris quos περὶ πολιτίας ſcripſit,dicit amori reip. eſſe nihil p̄ponẽdum.Omnes pręterea & vxores,& liberos, ita nos tanquam communes habere debere, vt caritas ſit non libido confuſa. Quod

præce-

Sunt quibus ad portas cecidit cuſtodia ſorti:
Inque vicem ſpeculantur aquas, & nubila cęli:
Aut onera accipiunt venientū,aut agmine facto
Ignauum fucos pecus à præſepibus arcent.
Feruet opus, redolentiq. thymo fragrātia mella

præceptum dicit nullum præter apes ſeruare potuiſſe[Magnis legibus].i.æternis, nunquā mutabilibus. Iiſdem .n. legibus ſemper vtuntur, nec eas,vt homines, ſæpe cōmutant[Nouere penates] Cariſſima habent:vt,Hic inter flumina nota.i.cara.[In medium quæſita reponunt] Quæſita & parta in commune conſeruant. Ipſe alibi,in medium quærebant.[Victu)victui [Federe]Pacto,vt viciſſim in aluearibus,vel in agris laborent. [Narciſſi lacrymam] Narciſſi humorem. Quod autem ait Narciſſi lacrymam, alluſit ad fabulam,quia,vt diximus, de puero eſt conuerſus in florem. [Prima fauis ponunt fundamina]Græce προπολιν, locant,duriore cera, quæ vix ferro poteſt frangi,quam colligunt de gummi arborum, & raſis lapidibus. vnde paulo poſt dicet, Sæpe etiam duris errando in cotibus alas Attriuere. [Tenaces ceras Mella retinentes. [Adultos Educunt fœtus) Educendo adultos faciunt.[Cecidit cuſtodia ſorti:] Ex ſorte. Nam aduerbium eſt, quod dixit a militia. Legimus enim, Partibus æquabat iuſtis, aut ſorte trahebat.

ASCENSIVS.

ERGO apibus &c.]Ne præter inſtitutum diuagatus culpetur applicat quę de ſene corycio elocutus eſt ad prępoſitam materiam dicens.Ergo quia.ſ.diligens fuerat hortorum cultor idē .ſ.ſenex Corycius,abundare.i.abundabat primus apibus fœtis.i. enixis partum, atque multo examine.i. fętu educendo, & ipſe cogere.i.cogebat, hoc eſt conſtipabat primus fauis preſſis mella ſpumantia .ſ. ex preſſura, aut ex impetu & vehementi caſu. pondus.n. aquarum & præceps caſus ſpumam procreat, tiliæ ſupple fuerant illi,atque pinus vberrima ſup. fuerat illi, quotq. .i.& quot,pomis arbos.i.arbor fertilis,induerat.i. ornauerat, & veſtierat ſe in flore nouo .i. quot flores produxerat arbor, ipſe ſenex tenebat totidē.ſ.poma matura in autūno,& ita nulus flos ritum deciderat. Ille.ſ.idem ſenex, diſtulit.i.tranſtulit, & diſpoſuit etiam vlmos ſeras.i.grandes,& diutinas, in verſum .i. ordinem,& lineam ab qua directe vertatur,& p rum eduram.i.valde duram,& ſpinos ferentes iam pruna,hoc eſt iam fœcūdus. Nam Seruius vult genere maſc.dici arborem ſpinam, putatur tamen voluiſſe dicere voce maſculina ſub us.ſ. non,a diſtulit etiam platanum arborem ablatis ramalibus dictam miniſtrantem potantibus.ſ.ſub eam vmbrā. Nam is præcipuus eius arboris vſus verum.i.ſed, ipſe.i. ego quidem.i.certe excluſus.ſ.ab huiuſmodi rerū executione iniquis.i.inæqualibus, hoc eſt nimis breuibus, & anguſtis ſpatiis.i.metis aut vitæ,aut carminis,aut aliis negociis vrgentibus prætereo,hæc atque relinquo commemoranda, .i.recenſenda poſt.ſ.huius operis editionem,aut conſummationem,aliis.ſ.poetis,& ſcriptoribus. [Nunc age &c.] Ingreditur ergo ad deſcribendas naturas apum,& mores ſanè mirabiles dicens.Nunc age adhortandi eſt ad auditorem ſpectās, aut etiam primam perſonam reſpiciens,expediam.i. paucis aperiam naturas quas Iuppiter ipſe.ſcilicet qui maximus eſt,& præcipue poteſt,addidit.ſ.ad priores naturas,& pro qua mercede.i.quid mercedis accepturæ ipſæ ſecutæ canoros ſonitus curetum illorum populorum Cretæ,qui Iouem in Dictæo monte alendum ſuſceperant, & ſecutæ æra crepitantia.i.cum crepitu ſonantia dum à curetibus pulſabātur ne Saturnus vagitū Iouis perciperet] Habuerunt ergo iam tūc apes naturam ſequendi crepitum peluiū. ſed addidit, Iuppiter vt ſolæ cōmunes natos haberēt, & vt ſine concubitu ederent fœtus (quod ergo ipſæ ſecutæ æra crepitātia,pauere regem cœli.videlicet Iouem.ſub antro Dictæ.qui in Dictæ monte Cretenſi abſconditus erat.Incipit ergo narrare naturas ſuperadditas mores apum dicens:Solæ.ſcilicet apes habent natos cōmunes etiam à multis partos.& genitos, & habent tecta vrbis, .i.habitationis conſortia.i.communia, & ad communem ſortem pertinentia,& agitant æuum ſub magnis legibus, quia ſub legibus naturæ,& ipſæ ſolæ.ſ.inter animantia rationis expertia nouere patriam,ita vt ad eam redeant & certos penates.i.lares apud quos naſcuntur, & ipſæ memores.i.prouidæ venturæ hyemis experiuntur laborem ęſtate(non dicit hic quod ſolæ id faciant,nam & formicis ea natura eſt) & reponunt quæſita.i.parta.& accumulata in medium.i.in commune ſicut communiter laborant.Namque aliæ.i.aliquæ inuigilant victu (datiuus eſt).i. victui habendo, & exercentur agris.i. per agros in acquirendo victu,fœdere pacto.ſ.inter eas vt non ſibi ſolis, ſed omnibus victum quęritent, pars.i.alię ponunt intra ſepta domorum.i.alueariorum lacrymam.i.rorem, aut tenuem ſuccū (ſed lacrymā ſignanter dicit,quod is flos ex puero lacrymante prouenit)Narciſſi illius floris in quem puer fiens conuerſus fingitur.& gluten .i.glutinum,& viſcum,lentum.i.fluidum aut liquidum de cortice.ſ ſumptum,vt durius ſit.appoſitorie prima fundamina.i.quę res ſint prima fundamenta,fauis quos primum cōſtruunt.deinde ſuſpendunt ceras tenaces.i.pinguiores, & firmius adhęrētes, alię educunt fœtus adultos, appoſitorie ſpem gregis.i.in quibus eſt ſpes de conſeruando grege alię ſtipant.i.condenſant mella puriſſima & diſtendunt.i.ſic farciunt vt diſtendi cogantur,cellas.i.fauorum receptacula,nectare,melle liquido.i.puro. & pellucente.Sunt ſup.aliæ quibus cuſtodia ad portas.i. excubitus cecidit ſorti.i.in ſortem, & ſpeculantur inuicem.i.viciſſim aquas, vt.ſ.inde prognoſtica capiāt.& nubila cœli,ne.ſ.operariæ exeāt imminente imbre.Aut accipiunt onera venientum,quia nō eædē ſtipant & colligunt mella,aut ipſæ facto agmine.i.manu conſerta, arcent.i.amouent & abigunt à præſepibus.i.aluearib ſuis fucos (appoſitorie) pecus ignauum.i.nullius grauitatis, hoc eſt induſtriæ & laboris nihil agens,& aliena conſumens.Sunt.n.fuci veſpæ ignobiles non mellificantes,ſed tamen melle veſcētes. Opus.i.exercitatio omnium earum feruet.i. cum feruore fit, & mella flagrantia.i.redolentia.& molliter ſpirantia redolent thymo.i.trahunt odorem thymi,vnde collecta ſunt: & apes Paſtæ.

IAMQVE miniſtrantem platanum potantibus vmbram] Veteres omnes libros, Vmbras,habent numero multitudinis. [Atque aliis poſt commemoranda relinquo] In libris aliquot legas.Poſt hæc memoranda,ſed Commemoranda,Longobardicus,& aliquot alii libris habent. [Narciſſi lacrymā,& lentū de cortice gluten]In libris aliquot antiquis, & præſertim in Longobardico,Lectum legitur,non Lentum.[Redolentque thymo flagrantia mella] In longobardico, Flagrantia, ſcriptum eſt. quod non probatur. VARIA LECT.

Ac veluti lentis Cyclopes fulmina maſſis
Cum properant; alij taurinis follibus auras
Accipiunt,redduntque, alij ſtridentia tingunt
Aera lacu; gemit impoſitis incudibus Aetna;
Illi inter ſeſe magna vi bracchia tollunt
In numerum,verſantque tenaci forcipe ferrum:
Non aliter(ſi parua licet componere magnis)
Cecropias innatus apes amor vrget habendi,
Munere quanque ſuo grandæuis oppida curæ,
Et munire fauos,& Dædala fingere tecta.
At feſſæ multa referunt ſe nocte minores,
Crura thymo plenæ: paſcūtur & arbuta paſſim,
Et glaucas ſalices, caſiamq., crocumq. rubentē,
Et pinguem tiliam, & ferrugineos hyacinthos.
Omnibus vna quies operū,labor omnibus vnus.

SERV. AC veluti lētis Cyclopes fulmina] Cōparatio ad feſtinationē pertinēs ſolē.[Cecropias].i. Athenienſes à rege Cecrope Atticæ, vbi optima mella naſcūtur[Innatus]Inſitus. [Vrget] Præuſis. [Grādęuis oppida curæ]ſicut ſenes muros tuentur, nec in bella prorūpunt.[Dædala tecta] Ingenioſa,vt,Dædala Circe.[Crocumq.rubentē]Sal.in hiſt.ait,In qua crocum gignitur gñe neutro ſm artē vſus eſt.hic poetice maſculino referēs ſe ad puerū qui in hunc florem dr̄ eſſe cōuerſus.[Ferrugineos hyacinthos]Ferruginei.i.nigri coloris. [Corpora curāt] Se reficiunt, vt.Feſſiq. & equos,& corpora curāt.Sane curare corpus,ſi de hominibus dicimus,& cibo,& lauacro ītelligimus vel alterutro, ſi de apibus.tantū cibo accipimus [Sapor ſuus] Ipſis aptus. [Aut credūt cœlo].i. ſuos volatus.[Aquātur]Aquam hauriunt ex vicino. [Inſtabiles] Fluctuantes.

ASC. A C veluti lētis &c.] Facit digreſſiunculam adducēdo ſimilitudinem ſumptam à Cyclopibus. q miniſtri Vulcani cum eo in antro Vulcani dīr Ioui arma & fulmina fabricare qđ dicit poeta non maiori cum feſtinatione nec mo'imi

ne ac ordine faciunt,atque ſi parua licet componere magnis,hoc eſt reddendo ſingula ſingulis, apes pro virili ſua mellificio intendunt. nam ſicut Cyclopum alius flando maſsã calefacit, alius fuerit, immo plures ferunt in numerum.i. ſecundum proportionem muſicã quam Pythagora eſt ictibus inueniſſe dicit̃.alius extinguit & ſuo quiſque muneri intentiſſimus eſt. ita, & apum ſuũ quęque munus ſumma cum diligentia ſummoq.conamine nõ ſine ordine deplet.

Mane ruunt portis:nuſquã mora. rurſus, eaſdem
Veſper vbi è paſtu tandem decedere campis
Admonuit,tum tecta petunt,tũ corpora curant.
Fit ſonitus,muſſantque oras,& limina circum.
Poſt,vbi iam thalamis ſe compoſuere,ſiletur
In noctem,feſſoſque ſopor ſuus occupat artus;
Nec vero a ſtabulis pluuia impendẽte recedunt
Longius, aut credunt cęlo aduentantibus Euris:
Sed circum tutæ ſub męnibus vrbis aquantur,
Excurſuſque breues tentant; & ſæpe lapillos
Vt cymbę inſtabiles fluctu iactante ſaburram,
Tollunt. his ſeſe per inania nubila librant.

thymo collecto aut flore eius&.ſ.apes paſcunt̃.i.depabulãtur paſſim.i.in plurimis paſcibus.& locis,&.i.etiã. arbuta,.i.frondes. aut flores arbutorũ,& ſalices glaucas.i. glauci hoc ẽ viridis,ac cæruleo coloris.hoc eſt flores ſalicũ, vnde in Bu.hyblęis apibus florem depaſta ſalicti,& paſcũtur caſiam herbam illã odoriferã, aut florem eius,& crocum rubentum.ſ.filo florũ, & tiliam.ſ.arborem,pinguẽ.ſ. in fronde viſcoſa, & Hyacinthos.ſ. flores ferrugineos.i.ceruleos.

Ordo verborum talis eſt. Ac veluti .i. quemadmodũ. cum.i.quando,Cyclopes.i.populi illi olim in Sicilia vnum oculum habere, reperti properant .i. properanter fabricant, maſſis lentis.i mitigatis & mulcendo lætificatis,fulmina ſ. Iouis, alijs .i.quidam eorum accipiunt & reddunt auras.i.flatus & reflatus follibus taurinis.i.corio taurino munitis & circũſpetis.Alij tingunt.i.extingũt æra.i.quæuis metalla ſtridentia.i.quæ ſtridorem emittunt,& crepitum dum extinguuntur lacu.i.aqua cænoſa aut reuera lacu cum naturalis ſit huiuſmodi fabricatio.Aetna mons ille Siciliæ perpetuo ardore æſtuans(vnde propter ſulfur & ceteram materiam in fulminis cuius illic copia datus eſt fabulæ locus vt fulmina Iouis illic fabricare dicantur)gemit.i.fatiſcit, aut reſonat quaſi gemitum referẽs,illi.ſ.Cyclopes, tollunt.i.erigunt inter ſeſe in numerum .i. ſecundum ordinem, & concentum muſicum qui ex proportione & apta viciſſitudine reſultat Brachia.ſ.ſua magna vi.i.mollimine ingenti, & verſant ferrũ .ſ. quod cudunt forcipe.i. inſtrumento (quam tenellam quidam vocant, ab eo autem quod foruum . i.calidum capiat nomen ſumpſit)quo calida capi poſſunt nõ aliter.i.conſimiliter(ſi licet componere.i. conferre, & comparare parua, quantæ ſunt apes magnis, quanti ſunt Cyclopes . Contra in Bucolicis. Sic paruis componere magna ſolebam(Amor habendi.ſ.mel,aut mellis,& fauorum,innatus.i. connaturalis,& ita non vitioſus vt eſt ſæpe in hominibus vrget.i.impellit,& inſtigat,apes cecropias .i. atticas q̃ in Hymeto monte Atticæ regionis, ubi optimi mellis copia eſt natæ dicuntur,aut cecropias quaſi Palladias,& Dedalias .i.ſubtiles.& operoſas.in contexendis fauis.vrget dico quanque .i.quamlibet aptum ſuo.i.proprio munere,quod.ſ. ei forti cecidit oppida. i.aluearia operta in quibus ſunt varia domicilia. ſũt curæ.i.ad curam deputata grandæuis.i. prouectioribus apibus, & muniret.ſ.contra frigus calorem & fures fauos, & fingere .i. componere,tecta Dędala.i.ſubtilia quaſi à Dædalo fabricata eſſent.at.i.ſed,minores.i.iuniores feſſæ.ſ. ex onere & labore, referũt.ſ.alis ſuis,ſe.hoc eſt ſeipſas cum melle ſuo,referunt autẽ domum,multa nocte.i.cum iam plurima , pars noctis tranſacta ſit computando nocte reſpectu aliarum volucrum quæ ante veſperum confidunt ad concubitum , referunt dico ſe plenæ crura, .i.habentes crura plena,ĩ.onuſta aut onerata thymo.i. melle ex ac ſubnigri admixto rubro coloris.Vna quies operum:i.ab operatione eſt omnibus.i.omnes ſimul quieſcũt. labor eſt omnibus vnus.i.eodem tempore. Ipſę ruunt,i. celeriter excurrunt mane portis(Alludit ſemper ad homines gnauos) nuſquam.i. in nulla parte eſt mora,rurſus vbi.i.poſtquam veſper.i.ſtella veſpertina admonuit eaſdem.ſ.apes decedere tandem.i. poſt multam moram campis ẽ paſtu .i.tunc, petunt,i. repetunt , tecta .i. domos ſuas,& curant.i. molliter tractant, ac reficiunt corpora.ſ.ſua ſonitus fit,& muſſant.i.obſtrepunt circum oras, & limina.ſ. regnĩ ſui quaſi hoſtem terrentes, poſt .i. poſtea vbi ipſe compoſuere ſe thalamis.i.cubilibus,ſiletur.ſ.ab omnibus.in noctem.i.ad conticinium noctis perficiendum,& ſuus.i.proprius, & conueniens ſopor.i. profundior ſomnus , aut dormitio occupat .i. ſopit artus feſſor.ſ.ex labore diurno.Nec vero.i. & certe non recedunt longius à ſtabulis.i.aluearibus ſuis,pluuia impendente.i.imminente , quæ quaſi in nubibus pendeat , aut non credunt.i. non committunt ſup.ſe aut non credunt.i.confidunt cœlo .ĩ. ſereno aeri(vnde ad Palinurum in fine quinti . heu nimium cœlo confiſe ſereno)& hoc Euris.i. ventis illis pluuiam afflare ſolitis aduentantibus.i.ingruentibus,ſed ipſe aquantur.i. potantur tutę, .i.protectę a pluuia,& vento,circum.i.in circuitu,ſub mœnibus vrbis tutæ. i.defendẽtis,& tutantis eas a pluuia & vento (Nam tutum communiter dicitur, & quod defendit vt locus, & quod defenſum eſt vt homo)& tentant,i.attentant, & cum anxietate faciunt excurſus breues.& tollunt.i. aſportant ſępe lapillos quibus.ſ.contra impetum ventorum ferantur,vt cymbę .i. nauiculę inteſtabiles.i.mobiles,& vento agitabiles & fluctuantes , hoc eſt minima nauigia tollunt ſaburram.i. arenam & grauem terram fluctu iactante.i.huc illuc impellente eas,vnde ſubuerterentur niſi pondere ſaburræ ſtabilirentur, & apes ſup. librant .i. æquis alis firmant.& ſtabiliunt ſeſe his.ſ.lapillis,per nubila inania .i.per aerem nubiloſum,& ventoſum.

VARIA LECTIO.

CVM properant, alij taurinis follibus auras Accipiunt] In Longobardico.totum hoc deſideratur, alij . Taurinis follibus auras,quæ lectio nimis detruncata eſſet.[Gemit impoſitis incudibus Aetna] In Longobardico, in Mediceo, & aliquot alijs libris antiquis non Aetna,ſed Antrum, habetur .

SERV. COncubitu] Pro concubitui . Nã indulgeo illi dicimus. [Nec corpora ſegnes In Venerem ſoluunt] .i.in libidinem non reſoluuntur.Perſius, Ille in Venerem puttis . [Nixibus] Partubus . Vnde & enixa dicimus.[Refigunt]Figunt [Sub faſce]Sub onere, vt . Iniuſto ſub faſce viã dicit Cicer.[Tantus amor florum]Supra de equis,Tantus amor laudum,tanta eſt victoria curæ.[At genus immortale manet] Genus manet.ſ.p ſucceſſionẽ.[Domus] Familia,vt. Da propriã Tymbree domum. [Medus Hydaſpes] Fluuius Mediæ. De his aũt gentibus Saluſtius dicit, Adeo illis ingenita eſt ſancti-

Illum adeo placuiſſe apibus mirabere morem,
Qd̃ nec concubitu indulgẽt, nec corpora ſegnes
In Venerem ſoluunt,aut fętus nixibus edunt.
Verum ipſæ a folijs natos,& ſuauibus herbis
Ore legunt: ipſæ regem, paruoſque Quirites
Sufficiunt, aulaſque, & cerea regna refigunt.
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attriuere,vltroque animam ſub faſce dedere:
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis
Ergo ipſas quamuis anguſtus terminus æui
Excipiat,(neque enim plus ſeptima ducit̃ æſtas)
At genus immortale manet: multoſq. per annos
Stat fortuna domos, & aui numerãtur auorum.
Præterea regem non ſic Aegyptus, & ingens
Lydia,nec populi Parthorũ,aut Medus Hydaſpe
Obſeruãt.rege incolumi,mens omnibus vna eſt;
Amiſſo,rupere fidem,conſtructaque mella

tas regij nominis, quas tamẽ apes dicit amore circa regẽ ſuperare Virgilius. [Obſeruant] venerantur. Alias obſeruare eſt callide aduertere. Terentius . Obſerues filium, quid agat,quid cum illo cõſilij captat [Mẽs omnibus vna eſt.i. concordanter operantur & viuunt. [Diripuere ipſæ]Quæ etiam ipſæ animam colligendo mel impẽdere cõſueuerunt, vt. Vltroq. animã ſub faſce dederunt. [Stipãtq. frequentes]Quaſi quodam ſatellitio ambiunt. Sępe attollunt humeris] Aeſtate.ſ. feſſum . [Pulchram mortem . [Glorioſam,quippe quæ pro rege ſuſcipitur.Traxit autem hoc de Celtiberorum more, qui

Diripuere ipſæ, & crates ſoluere fauorum.
Ille operum cuſtos, illum admirantur, & omnes
Circunſtant fremitu denſo, ſtipantq. frequentes,
Et ſæpe attollunt humeris: & corpora bello
Obiectāt, pulcramq. petunt per vulnera mortem.

qui vt in Saluſtio legimus, ſe regibus deuouēt, & poſt eos uitam refutant.

ASC. ILLVM adeo &c [Proſequitur reliquā apum naturam eū proxime ad humana inſtituta accedētē imo in multis excellentem ut in eo quod ſine concubitu procreant & regē inuiolata fide ſemper obſeruāt Ordo eſt. Tu mirabere .i. mirari poteris & quilibet alius, illū morem quē dicturus eſt placuiſſe adeo.i.omnino apibus uidelicet quod nec indulgēt.i. incūbunt concubitu.i.coitui. (Nota eſt regula qua præcipitur datiuū non debere maiorem eſſe genitiuo, unde a genitiuo annuis & ſenatuis legitimus datiuus eſt anui.& ſenatui a genitiuo aūt anus & ſenatus, anu, & ſenatu, unde hic cōcubitu in dandi caſu poſitum uolunt. quā formationem Seruius legitimā cenſet negans obliquos ſingulares in quarta excedere poſſe nominatiuū pluralē. Verum in multis locis ubi datiuum in u. formatum interpretes dicunt poſſe ablatiuum cenſeri, ut ſit hoc loco ſubaudiatur natis ꝙ nec indulgent natis.concubitu.i.per concubitum, & illic curruq. volans dat lora ſecūdo, vt ſubaudiatur equis, ſic & volans ſecundo curru dat equis lora, & parce metu pro abſtine à metu, veruetiam in hoc quarto manifeſte datiuum in u. reperimus) nec ipſæ apes ſegnes.i.torpentes, & pigritantes (nā Ocia ſi tollas periere Cupidinis artes, ſeu arcus) ſoluūt corpora in Venerē.i.luxuriā & coitū, & haud.i.non edunt.i.in lucē producunt fętus.ſ.ſuos.nixibus.i.partubus & corporū molimine, verū ipſę legunt.i.colligunt ore natos.i.ſemen natorū vnde naſcātur & incubando formētur apes è foliis.& herbis ſuauibus tam guſtu q̄ odoratu. Ipſæ.ſ.apes. (Dicitur aūt per emphaſim.q.d.non alieno labore adiutæ, nec aliena auctoritate fictæ, ſed vt dicunt per ſe, & propriis viribus) ſufficiūt.i.ſufficienter faciunt, & conſtituūt ac procreant regē, qui non naſcitur vermiculus, ſed ſtatim penniger, & paruos quirites.i.ciues quales erant Quirites.i.Romani ſub Quirino.i.Romulo qui ſibi regem conſtituerunt & refigūt.i.diligentius figunt aulas.i.regias ſuas, & regna cerea.i.in cera cōſtituta.& quibus mœnia ſunt fere cerea, hoc eſt ex cera facta aut ea munita. Apes attriuere etiam ſæpe alas in duris cotibus.i. ſaxis & rupibus.& dedere vltro.i.nunc ab extremo.ſed vi ꝓpria impulſæ, animam.i.vitam ſub faſce.i.onere mellis, & pabuli qđ afferunt.tantus.i.tam magnus (vt.ſ.moriantur vltro, aut acclamatio eſt) amor florum eſt ſup.apibus, & tanta gloria.i.cupido gloriæ mellis generandi i quam obtinere ſperant in generando melle. Loquitur, vt dixi, fere ex affectione hoium qui gloriæ cupidiſſimi ſunt. Ergo.i.quia ita tantum ſtudēt pꝛoli procreādæ & regno augendo.& durādo, quāuis terminus anguſti.i.breuis & parui ſpatio contenti æui, excipiat.i.cōprehēdat ipſas.ſ.apes.n. pro quia, quia ſeptima æſtas ducitur.i.degitur apibus, neq. plus.i.& non amplius at genus.i.progenies & propagatio manet immortale, .i.in perpetuū.& aui auorū numerātur.ſ.inter apes ſimul ſuperſtites quod in hōibus quibus longiſſima eſt vita, raro contingit. Præterea Aegyptus & ingens Lydia, nec populi Parthorum aut Medus, ve. pro vel Hydaſpes.i. Indus, vt ſit fluuius pro accolis. (Lege in vetuſto libro Hydaſpes ve, nam Medus non eſt Hydaſpes, niſi quia ex India ad Medios pertingit, ſi tn̄ velimus poetā ſentire Hydaſpē eſſe medæ quoq. fluuiū legatur ſine particula ue, vt non ſit hypermeter ſic) aut Hydaſpes Medius.i.ad Medos vſq. pertingens nō obſeruant.i.venerantur, & cuſtodiūt ſic regē vt.ſ.apes. Nā rege incolumi.i.quādiu rex eſt incolumis & ſanus, mens eſt oībus vna.i.ſimul viuendi remp.augendi, & regi obſequēdi, ſed rupere fidē.i.fœdus & cōcordiā rege ſup. amiſſo, & diripuere mella conſtructa.ſ ſub rege.& ipſæ q̄ ſ.collegerant, ſoluere i.diſſipauere crates.i.contextus fauorū. Ille.ſ.rex ſup.eſt cuſtos.i.conſeruator nō opera, ſed auctoritate, & venerātur illū.ſ. regē, & oēs circumſtant illū.i.ad illius obſequiū ſatellitium præbent, denſo fremitu ſ indignatæ ſi quiſq. vim inferat, aut diligentius ſe obſequatur.& ipſæ frequentes.i. condenſæ ſtipant.i. arcte ſæpiunt regem. & ipſæ attollunt.i. erigunt & portant ipſæ regē humeris, & obiectant.i.frequenter obiiciunt bello.i.periculis bellicis, corpora ſ.ſua pro rege, & petunt pulchram.i.glorioſam mortem per vulnera. ſuſcepta.ſ pro rege, quā laudem.Ser. Celtiberis concedit nec quiſq Gallis iuſte abſtulerit. Si quis aut hæc omnia penitus acutioribus oculis inſpicere velit dixerit (quoniam res Romana ad Monarchiam iam tūc redacta erat, ipſæq. Maro Auguſto volenti rerum adminiſtrationē derelinquere pſuaſerat nihil melius q̄ vt reſp. ab vno regatur, dumodo is princeps bonus ſit) poetam inuitare Romanos ad Auguſti obſeruationem, cum etiam apes doceant optimum eſſe reipub. ſtatum, vbi vnus ſit rex, hoc eſt monarcha, ſeu ſolus princeps.

VARIA LECT. VERVM ipſæ foliis natos & ſuauibus herbis] In codicib. aliquot mutato numero legas: Ipſę natos foliis. In Rom. vero, Ipſæ è foliis, non inuenuſte. [Ergo ipſas quamuis anguſtus terminus æui] In Ro lib. in Mediceo. & aliis omnibus libris, quot quot habere potui, vno cōſenſu. Anguſti terminus æuis, legitur.

His quidam ſignis atque hæc exempla ſecuti,
Eſſe apibus partem diuinę mentis & hauſtus
Aethereos dixere: deum nanque ire per omnes
Terraſq. tractuſque maris, cęlumq. profundū:
Hinc pecudes armēta, viros genus omne ferarū,
Quenque ſibi tenues naſcentem arceſſere vitas,
Scilicet huc reddi deinde hac, reſoluta referri
Omnia: nec morti eſſe locum, ſed viua volare
Sideris in numerum, atque alto ſuccedere cęlo.

SERV. HIs quidam ſignis, atq. hæc exēpla ſecuti.] Locum hunc plenius eſt executus in vi. quē hoc loco breuiter colligit, vt probet ēt apes partē habere diuinitatis. Namque omnia animalia ex quatuor elementis, & diuino ſpiritu cōſtare manifeſtū eſt. Trahunt.n.a terra carnem ab aqua humorē, ab acre anhelitum, ab igne feruorem, a diuino ſpiritu ingenium. Quod quia eſt in apibus ſicut etiam in hominibus, (nanque metuunt cupiunt, dolent, gaudent, quæ probantur ex his. quæ faciunt. dimicant.n. colligunt flores, præuident pluuias) fateamur neceſſe eſt etiam apes partem habere diuinitatis. Vt aūt hoc exēplis.i. rebus ſimilibus comprobaret, Lucretiū ſecutus eſt, qui dicit. ea quæ inter ſe probare non poſſumus, à ſimilibus comprobanda. Ventum nanq. docet corporalem eſſe, non ꝙ eum tenere vel cernere poſſumus, ſed quod eius ſimilis atq. aquæ effectus eſt, q̄ corporalem eſſe manifeſtū eſt. [Hauſtus Aethereos] Diuinos ſpiritus [Deum nanque ire per omnes] Ipſe in ſexto: Cœlum ac terras camposque liquentes Spiritus intus alit. Lucanus: Iuppiter eſt quodcunq. vides, quocunque moueris. [Hinc pecudes] Hinc.i.ex deo, ex diuino ſpiritu ſumunt omnia cum naſci cœperint, vitam, ceterum corpus ex quattuor elementis eſt, vt diximus. [Scilicet huc reddi] Sine dubio etiam cuncta diſſolui, & redire rurſus in originem ſuam neceſſe eſt. [Locum morti:) .i.perditioni. Nihil eſt enim quod perire funditus poſſit, cū ſit, τὸ πᾶν. i.omne in quod redeunt vniuerſa reſoluta. Res autem hæc quæ mors vocatur, non eſt mors. quippe q̄ nihil perire facit, ſed reſolutio. Vnde mite à pleriſq. hinc interitus dicta eſt, quaſi interueniens, & mixtarum rerum conexionem reſoluens, Lucretius: Cōtinuo hoc mors eſt illius qđ fuit ante connexio.

ASC. HIS quidam ſignis, &c.] Quia q̄ de apibus dixit belluinam naturam ſupercedere videntur maioraq. quàm vt apibus conueniant cum ſint rationis expertes ex ſecta Pythagorica innuit eundem eſſe ſpiritum in apibus atque hominibus, cum ſpiritus immortalis de corpore in corpus migret, & ex homine in pecus atque è diuerſo præterea animos vbicunque ſint eſſe particeps diuinæ mentis, accipereque infuſionem eius qui in omnibus eſt dei, cum tamen inter philoſophos magna ſit quæſtio, an deus ſit in vniuerſo ipſum inanimans, an extrinſecus ipſum gubernans, nam vt de fide loquar, manifeſtum eſt ſimpliciſſimum eſſe deum, & ante cuncta creata. omnia tamen. cum vbique ſit conſeruare, ſed poeta cenſet omnium vitam dependere à deo ab ipſo originem habere, & ad ipſum tendere. nullamque animam interire quod quātum ad fidem ſpectat, erroneum eſt. Nam ſpiritus pecorum cum ipſis extinguitur. Ordo eſt. Quidam. ſcilicet philoſophi, aut rerum indagatores his ſignis, id eſt propter hæc ſigna. aut inducti ſupp. his ſignis prędictis, & ſecuti .i.conſiderantes hæc exempla .i. argumenta in approbationem & declarationem rei dixere partem .i. participationem diuinę mentis, i. magnæ animæ mūdi & hauſtus ęthereos .i. ſpiritus ex

ęthere hauſtos,& ſumptos eſſe apibus,nanque ſup.dixere deum ıre.ı.extendı per omnes terras.& tractus maris & cęlum profundum.ı.aerem qui procul a fundo eſt & dixere pecudes.ı.animalia gregaria.& armēta & viros.i homines,& omne genus ferarũ quēque.ı.quemlibet horum(maſculinum n. præponderat)naſcentem.ı dum naſcitur arceſſere.i.accire,& attrahere ſibi, hinc .ſ.ex deo aut ſpiritu diuino per omnia diffuſo.animas tenues.i. ſpiritus vitales,& ſubtiles. quibus etiam ſecūdum organi diſpoſitionem in diſquirendo vti poſſit (ſecundum mentē videlicet Pythagoræ.quæ nimirum erronea eſt. ſed poetam interpretari non eſt errorem approbare, eum & ipſe varias ſectas ſecutus, nunc hoc nunc illud ſequatur)ſcilicet.ı ſcire licet quomodo id dixerint quia dixere omnia redd , deinde huc.i. in deũ & principia ſua,(quia vnumquodq. cōpoſitum probatur ex eo in quod reſoluitur,ſi ergo animus omnis cęlos petit inde ſumptus videtur,& omnia reſoluta,non dicit mortua aut interempta. ſed reſoluta per animæ a corpore ſeparationem refert huc.ſ. in deũ, & ęthera,nec locum eſſe morti.ı.interitui. aut annihilationi ſpirituũ,ſed omnia.ſ.vitalia volare viua,aut ſed omnia viua.ı.principia viuendi,hoc eſt omnis ſpiritus vitales volare in numerum ſideris.ı.inter comparia ſidera aut in ordinem ſiderum, atq. ſuccedere alto cęlo.ı.ad altum celum propter differētiam profundi cœli iam nunc pro aere poſiti cum tamen alti & profundi reſpectu diuerſarum vna ſit appellatio,vnde elatum dicitur altum & procul a fundo profundum.

V A R I A   L E C T I O.

S I D E R I S in numerum, atque alto ſuccedere cœlo] In Rom.Alto ſe condere cœlo,pro,Succedere.

Si quando ſedem auguſtam, ſeruataque mella
Theſauris retines,prius hauſtus ſparſus aquarũ,
Ore foue,fumoſque manu prætende ſequaces.
Bis grauidos cogunt fętus, duo tempora meſſis;
Taygete ſimul os terris oſtendit honeſtum
Pleias,& Oceani ſpretos pede reppulit amnes;
Aut eadem ſidus fugiens vbi piſcis aquoſi,
Triſtior hybernas cęlo deſcendit in vndas,
Illis ira modum ſupra eſt læſæque venenum
Morſibus inſpirant, & ſpicula cæca relinquunt
Affixæ venis: animaſque in vulnere ponunt.

SERV. SI quādo ſedem auguſtā] .ı. aluearia. Et propter Auguſtũ eſt tectũ augurio conſecratũ. Abuſiue nobile quaſi maieſtatis plenum [Theſauris] .ı. repoſitionibus,ac ſi diceret apothecis. [Sparſus]Spargēs. Participiũ eſt pro participio. [Ore foue] Ipſo hauſtu ſcilicet: Et hoc dicit ſpargēdo aquā imitare pluuiā. Alij,Ore faue legunt,vt ſit tace etiam ipſe in 5. Ore fauete omnes. Horat. Fauete Linguis. [Fumoſq. manu prætende]Fumum etiā præfer Quibus rebus cum territæ illæ diſceſſerint,impune poteris mella colligere. [Fumos ſequaces]Quippe apum perſecutores.vt. Maleæq. ſequacibus vndis. [Bis grauidos cogunt fœtus] Gemina eſt fœcunditas mellis. [Duo tempora meſſis).i.fructus.[Iuuenalis,veram deprehendere meſſē ſi libet.[Taygete ſimul os]Taygete vna eſt de Pleiadibus ſeptē.vt autem etiā ſupra diximus,bis mel præcipit colligēdum,orientibus Pleiadibus.ı.verno.Item cum occidunt autumnali.ſ.tēpore. [Oceani amnes] Homeri eſt, παρ' ὠκεανοῖο ῥοάων Amnes autem bene ait quia in morem fluminis eius fluenta redditura prorumpunt.[Aut eadem ſidus]Auſtralem piſcem ſignificat,qui aquarij vndā ore ſuſcipit.Vnde & aquoſi addidit.Tunc enim piſcis hic oritur quo tempore Pleiades occidũt.[Triſtior] vel propter occaſum, vel propter propinquitatem iam hyemis aſperitatem.[Illis ira modum ſupra eſt] Excedunt modum.nam cum ſuo interitu iraſcuntur.[Spicula cæca] Breuia.quæ poſſunt latere.[In vulnere ponunt]Non ſuo,ſed à ſe illato,& Amphibolicos dictum eſt. vt cum Turni iniuria matrem admonuit, quā inferebat.ſed non quam inferebant validiores.Item Sal.Iniuria validiorum.ſ.quam inferebant validiores.

ASC. SI quando &c.] Oſtenſa apium natura redit poeta ad earum curam,& cuſtodiam,quæ eius operis principalis eſt inſtitutio dicens.Si tu relinques.ı.eximes, quando.i.aliquando, theſauris.i. expoſitoris,hoc eſt aluearibus ſedem auguſtam.ı.quaſi augurio conſecratā regalem,aut anguſtam,& mella ſeruata, ſ.ab apibus tu ſparſus. i.ſpargēs, aut ſparſus hauſtus.i.habens hauſtus aquarum ſparſos.i.theſauros, ore.ſ.in ſpargendo hauſtus acceptos, & prætende. i.ante te extēde manu fumos ſequaces .i.perſecutores apũ, vnde.ſ.apes enecantur, aut qui ſe continuo ſubſequũtur. Senſus ergo eſt.priuſq̄ eximes mella in ſperges ore hauſtus aquarum vt apes verentes pluuiam ſe contineant intra aluearia,deinde prende fumos. q̄bus alique necētur,vt illis ſuffocatis mella diripias:non.n.ablato melle ſuperuiuer [illegible] tur nam hyeme inedia intereunt. Apes autem cogunt.ı.congregant ac ſtipant bis.ſ.quotannis,hoc eſt in vere, & autumno, fœtus grauidus.i.mella ponderoſa,& abundantia, & duo ſupp. ſunt tempora meſſis.ı.colligendi,aut eximendi mellis,videlicet ſimul.i.continuo poſtquam Taygete Pleias.ı.vna de Pleiadibus ex Pleione,& Atlante genita.& in ſtellam verſa, oſtendit terris hos honeſtum.ı.pulchrum nec pudibundum vt ſororis,quę mortali nupta ſe abſcondit, aut honeſtum.i.pulchrum propter lætitiam,vnde Statius in Achilleide ò quantum grauida formæ adiciunt,læti enim videntur pulchriores triſtibus, vnde ſtatim ſequitur. Triſtior hybernas &c. hoc eſt ad Nonas Maias quando Virgiliæ oriuntur,& cũ ipſa reppulit pede.i.conculcauit amnes Oceani.ı.maris fluctus è quibus oriri videtur, ſpretos cum .ſ.ortum magis diligat.Aut ſup.tunc tempus meſſis eſt vbi eadē .ſ.Taygete fugiens ſidus piſcis aquoſi.ı.aquas dum oritur inducentis,deſcendit exiſtens triſtior, deſcendit dico cœlo in vndas hybernas.i.quas à vulgo eo tempore occupare putatur. Docet quare occidebant,aut iterum redit ad naturam earum deſcribēdam dicens:Ita eſt illis ſupra modum,& ipſæ læſæ.ı.offenſæ,aut læſæ ab apibus inimicis,inſpirant morſibus, venenum.ı.vim inflandi,& relinquunt ſpicula.ı.aculeos.cæca.ı.breuia, & exilia,q̄ latere poſſunt affixa in venis.ſ.inimicorum, & ponunt animas.i. vitas in vulnere,quia exempto aculeo ſæpe necantur, & ita debent apes languidæ reddi fumo ſequaci.

Sin duram metues hyemem parceſque futuro,
Contuſoſque animos,& res miſerabere fractas:
Aut ſuffire thymo, ceraſque recidere inanes
Quis dubitet?nam ſæpe fauos ignotus adedit
Stellio lucifrugis congeſta cubilia blattis:
Immuniſque ſedens aliena ad pabula fucus,
Aut aſper crabro imparibus ſe immiſcuit armis:
Aut durum tineæ genus,aut inuiſa Mineruæ
In foribus laxas ſuſpendit aranea caſſes.
Quo magis exhauſtæ fuerint hoc acrius,omnes
Incumbent generis lapſi ſarcite ruinas,
Complebũtque foros & floribus horrea texent.

SERV. PArces futuro]. ſ.tēpore. [Contuſos animos]Confractos. [Res miſerabere fractas] .ı. afflictas. [Suffire thymo].i.fumigare,ut exinde inimica illis animalia fugiāt. [Ceraſq. recidere inanes] Sane hoc dicit, ſi nihil habuerit in aluearibus, uel te tollente, uel ex edētibus prauis animalibus,apibus minutatim inciſam cera miniſtra. Stelliones uero & cetera,thymi fumo ab eis repelle.[Ignotus] Ignobilis. uel ex improuiſo ueniens. [Adedit]Cōſumpſit.[Lucifugis blattis]Per noctē uagantibus. [Immuniſq. fucus]A labore, .ſ.uentri tantum indulgens.[Imparibus armis] Inæquali conſilio.Nam apes laborantes conſumit. Alibi, Et quærere conſcius arma.ı.conſilium. [Foribus ſuſpendit aranea caſſes] Virgilius quidē confundit.tamen ſciendum maiores animal hoc ſum maſculino genere.appellaſſe, hic araneus, retia uero q̄ faciunt,fœminino. [Inuiſa Mineruæ] Ideo ait, Mineruæ inuiſa, quod ab ea in hoc animal puella Lydia commutata eſt.cum deam lanificio prouocaſſet inferior.

ASC. S I N durām &c]Docet in adimendo melle diſpoſitionē atque prouidentiam adhibendam, & apibus ſuccurrēdum eſſe dicens. Sin.i.ſed,ſi tu metues duram.i.longam hyemē, & tu parces futuro.i.quo in futurũ opus erit.& miſerabere animos.ſ.apum,conuulſos.i.labefactos, & concuſſos timore famis & inediæ,quis dubitet?q.d.merito nullus,aut ſuffire.i ſubfumigare contra fures thymo,q. p uel forte legēdo eſt, ceras ue &c. recidere

recidere.i.reſecare ceras inanes .i. vacuas ne illis viſis animi apũ contundantur timore famis,oſtẽdit,cur ſufficere iuſſerit, dicens nam ſtellio.i.lacerta ſtellatis maculis ignotus.i.ignobilis, aut re uera latens,& nõ perceptus ab apibus cũ adoriatur ab inferiore parte, adedit.i.abſumpſit fauos, & cubilia ſup. ſunt cõgeſta.i. ex congerie herbarum,aut foliorũ conſtructa, videlicet in aluearibus,blattis illis verminibus pẽnatis a nocendo dictis, lucifugis .i.lucem fugientibus, & in tenebris aluearium vbi ſępe gignuntur diuerſitatibus,& fucus.i.veſpa,aut apes ignaua ſedens.i. reſidens & ceſſitãs,immunis.i.nõ particeps operis & ſine munęre laboris,ad pabula aliena,i.alieno labore, vt pote apũ congeſta & parta,aut crabro etiam veſpæ genus,aſper.i.rigidus & immanis hoſtis immiſcuit ſe.ſ.apibus armis.i.aculeis, imparibus.i. longe maioribus q̃ apes habeant,aut genus tineæ.i.vermis oĩa exedentis,& ob id dirũ.i.execrabile, quia immite ſup. adedit fauos aut ſedẽs,ſup.eſt immunis ad aliena pabula, aut aranea(reſpicit ad Arachnẽ puellã Lydã,vnde fęminino vtitur genere,cũ vermiculus araneus dicatur genere maſculino. Inde araneolus diminutiuũ,quo utitur in culice. Atq. ut araneoli tenuẽ formauimus orſum)aranea igitur.i.Arachne puella Lyda in araneũ uerſa,inuiſa Mineruæ.i.Palladi ꝓꝑ æmulationẽ in arte texendi, ſuſpẽdit in foribus.i.pro portis,& introitibus, atque egreſſibus caſſes laxos.i.retia laxa,quæ laxa ſuſpendũtur,ut fortius implicent,nam tenta obſtant,ſed non irretiunt tam faciliter.quo.i. quanto magis apes fuerint exhauſtæ.i. euacuatæ reciſis fauis,ac ceris inanibus,& ab animalibus nociuis exeſis, hoc.i. tanto acrius incumbẽs.i.animẽtur omnes ſarcire.i.inſtaurare, & reparare,ſeu reficere ruinas.i.iacturam,& damna,generis lapſi.i.ad interitum decidentis,& cõplebunt foros.i.loca,per quæ inferunt Mella ſua, ſicut nautæ per foros inferunt mercimonia, hoc eſt cellas uſque ad foros, & texent.i. conficient denuo horrea.i. receptacula mellis fauos videlicet floribus.i.ex foliolis,vt dictum eſt.

SIN duorum metus hyemem] In codicibus aliquot Metuens legitur.[Contuſosque animos, & res miſerabere fractas] Sane vero in libro Longobardico, Mirabere prius legebatur, mox ſe,ſyllaba ſecunda ſuperaddita eſt,quod reliqui habent libri.[Aut ſuffite thymo] In codicibus,aliquot antiquiſſimis,At, non,Aut legitur.& Subierte, pro Suffire omnino, id corrupte. ſed enim.At,periti plerique viri non expungunt.quę lectio etiã libris eſt Medicei. [Nam ſæpe fauos ignotus adedit Stellio] in Rom lib.Adhæſit corrupte(vt mea fert opinio)legitur. Aduertendum vero libros omnes legere ſubſequentem verſum per creticum pedem primo loco, Stellio, & lucifugis congeſta cubilia blattis. [Aut durum tineæ genus] Sunt libros admodum veteres, in quibus legatur, aut dirum tineæ genus. ſed durum magis placet,vt abrodendi vim,quæ tinearum propria eſt,indicet quamuis durum non reiecerim omnimoſum epitheton, & iis præcipue omnibus aptum, quæ damnũ inferant. Sanè quidẽ in Mediceo libro durum prius ſcriptum fuit mox parte primę vocalis abraſa,dirum factum eſt. [In foribus laxos ſuſpẽdit aranea caſſes.] Antiqua omnia exemplaria,quæ verſamus,hoc numero legunt,Laxos in foribus ſuſpendit aranea caſſes. VARIA LECT.

SER. VIta tulit] Vitæ longitudo morborũ creatrix. Sic i Buc.O Lycida viui peruenimus. [Alius color] .i.pallidus,q̃a dixit ſupra,Ardẽtes auro,& paribus lita corpora guttis.[Funera ducunt] Cum exequiali.ſ. pompa. Et ducere proprie funerum eſt. Perſius, Nerio iã tertia ducitur vxor. [Pedibus connexę] Hinc multi dictas apes volut, quod ſe pedibus inuicem tenent,licet crebrior ſit illa opinio, quod ſine pedibus primo eſſe dicũtur.vt,Trũca pedum primo. [Tractim] Sine intermiſſione,iugiter.[Frigidus vt quõdam ſiluis immurmurat auſter:] Tres comparationes ſingulis impletæ verſiculis de Homero trãſlatæ sũt quas ille binis verſibus poſuit [Hic iam Galbaneos].i. cum hic ꝓceſſerit morbus, galbanus incendenda eſt,non vt ſupra dixit,thymus; mel etiã in aluearia medicarum, tamẽ inferendum, non vt ſupra ceræ inanes.[Gallę ſaporem]Multi pilas cipariſſi accipiũt. Eſt etiam flos in pratis.Plene hãc herbã, vt etiam ſupra arborẽ felicis mali exequitur. Nã dicit vbi crecerur,qualis ſit, q̃d poſſit. [Aureus ipſe] Flos.ſ. [Violæ ſublucet purpura nigræ]Mire ait ſublucet: vt oſtedat purpurei coloris folia quodam viuore eſſe perfuſa.[Tonſis in vallibus illum] Non ſiluoſis. Vnde eſt contra,Intonſi montes. [Prope flumina Mellæ] Mella fluuius Galliæ eſt, iuxta quem herba hæc plurima naſcitur.Vnde & Amello dicitur, ſicut etiam populi habitãtes iuxta Lemannum fluuium Alemanni dicuntur.Lucan.Deſeruere cauo tentoria fixa Lemanno.

Si vero(quoniam caſus apibus quoque noſtros
Vita tulit)triſti languebunt corpora morbo;
Quod iam non dubiis poteris cognoſcere ſignis:
Continuo eſt ægris alius color horrida vultum
Deformat macies:tum corpora luce carentum
Exportant tectis,& triſtia funera ducunt:
Aut illæ pedibus connexę ad limina pendent:
Aut intus clauſis cunctantur in ædibus omnes,
Ignauęque fame, & contracto frigore pigræ.
Tum ſonus auditur grauior,tractimq. ſuſurrant:
Frigidus vt quõdam ſiluis immurmurat auſter:
Vt mare ſollicitum ſtridet refluentibus vndis:
Aeſtuat vt clauſis rapidus fornacibus ignis.
Hic iam Galbaneos ſuadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus,vltro
Hortantem, & feſſas ad pabula nota vocantem.
Proderit & tonſum gallæ admiſcere ſaporem,
Arenteſque roſas,aut igni pinguia multo
Defruta,vel Pythia paſſos de vite racemos:
Cecropiumq. thymũ, & graue olentia cẽtaurea.
Eſt etiam flos in pratis, cui nomen Amello
Fecere agricolæ,facilis quærentibus herba
Namque vno ingentem tollit de ceſpite ſiluam.
Aureus ipſe,ſed in foliis,quæ plurima circum
Funduntur,violæ ſublucet purpura nigræ.
Sæpe Deum nexis ornatæ torquibus aræ:
Aſper in ore ſapor:tonſis in vallibus illum
Paſtores; & curua legunt prope flumina Mellę.
Huius odorato radices incoque Baccho,
Pabulaque in foribus plenis appone caniſtris.

ASC. Si vero &c.] Docet apum morbos, morborumque ſigna & remedia. Mire autem dicit in principio, Quoniam caſus apibus quoque noſtros Vita tulit. Quaſi vero, morbi infirmitates,ceteræque miſeriæ homini debitæ,& non ceteris animantibus.Sed vt in 3. lib. vbi de peſtilentia locutus eſt,innuit homines ferè ſibi sũt cauſa morborum, nã variis & vltra modum ſeſe ingurgitãt cibis., pecudes autem & boues ſimplici cibo, & ſalubrifero potu tẽperantius victitãt, quia igitur apes neque cibo nimio, neq. potu. neq. otio,aut torpore, morbũ contrahunt,videntur merito a morbis immunes fore,præſertim cũ tam carę ſint Ioui vt illis hoc dederit q̃d ſine concubitu procreent. Vita ergo tulit apibus quoq. caſus noſtros.i.nobis ad immoderatum, & varium victũ debitos.Eſt autem in principio vt ſignauimus duplex parentheſis,nam illi ſublatis ſententia manet integra ſic. Si vero triſti languebũt corpora morbo.Hinc iam Galbaneos ſuadebo incedere odores,vt cum ordine repetam. Sane ex hoc loco patet odores non ſemper in plurali ſignificare ſpecies aromaticas odoriferas, nam galbaneos odores ponit pro his qui galbano incenſo fiunt.Et tamen idem ac ſi dicat galbanum odoriferum inferre canalibus. Quia canalis primam corripit ſcribendum eſt vnicon. Ordo autem eſt. Si vero triſti languebunt corpora morbo: Hic iam Galbaneos ſuadebo incendere odores.Cetera autem quaſi per parentheſim inſerta ſunt,quæ etiam conſtruendo interſerere poſſumus ſic. Vero pro ſed,ſi corpora, .ſ.apum languebunt triſti.i.læthali morbo, quoniam vita.ſ.longior, quæ tamen apibus reſpectu hominum perquam breuis eſt tulit.i.attulit quoque.i.etiam apibus noſtros.i.humanos caſus, id eſt miſerias,& aduerſitates per morbos aduentãtes, quod.ſ. corpora apum languere triſti morbo, tu poteris cognoſcere ſignis nõ dubiis.i.certis.nam color alius,quam.ſ.fuerat ſanis eſt, continuo ægris macies horrida.i aſpera rugoſa, & horrorem generãs,deformat.i.deformem facit vultum.i.os aut faciẽ apũ,

tum.i. præterea aut poſt mortẽ reliquæ rex exportāt tectis corpora carentum luce .i. vita functarum , & ducunt triſtia funera ſemper(Alludit ad humanos ritus)aut illæ .ſ. morboſæ , & languidæ pendent ad limina.i.ad introitus,connexæ.i.complicatę, & condependentes . pedibus aut inter ſe aut potius ad limina, quia ſi non connecterent ſeſe deciderent præ languore, aut ipſæ omnes cunctantur.i.immorātur intus in ædibus clauſis, hoc eſt non egrediuntur ad opus,& ignauæ ſunt ſupp.i. ſine induſtria , & labore ſame.i.propter famem quę naſcitur ex inedia ,& pigrę .i.torpentes frigora cõtracto ex deſidia.ſ.& languore, rum.i. ad hoc ſonus grauior.i.triſtior,& fractior auditur, & ſuſurrant tractim.i. per longos tractus vt languidi ſolent qui ſuſpiria ex imo pectore trahunt(non dicam ergo tractim.i.cõtinue, nec iugiter aut ſine intermiſſione,cum verior & conuentior ſit proprius ſignificatus)vt.i quemadmodum auſter frigidus immurmurat .i. longe,& tractim reſonans murmur facit in ſiluis,& vt mare ſolicitum.i.ex ſolicito.i.integro citarum & commodarum ſtridet .i.ſtridorem procul ſtantibus affert vndis refluẽtibus ,& vt ignis rapidus.i.vehemens æſtuat.i.feruet cũ ſonitu obſcuro.& concauo fornacibus clauſis.i.occluſis,& optis.nam clarior ſonus editur ab apertis,hic.i.modo cũ talia morborum ſigna videris ego ſuadebo incendere odores galbaneos .i. incedendo galbanum deſpergere odores eius, aut odores poſuit pro odoramentis , & rebus odoriferis ſicut Media mittit odores , & ego ſuadebo te hortantem vltro.i.ſponte apes feſſas,& vocantem eas ad pabula nota.i.qualia ipſę ſibi cõparare ſolẽt.inferre.ſ.in aluearia canalibus arundineis.i.fiſtulis. ex arundine factis mella.ſ.in pabulum quæ ſunt pabula nota, ea autem adhibentur ad inſtaurandas ites tum corporum tum animorum. odores autẽ ad recreandos ſpiritus. Proderit.i.vtile erit . & .i. etiam admiſcere ſaporem gallæ tunſum.i. cõtuſam gallam, vt magis ſapida ſit, & roſas arẽtes deſiccatas.ſ.in ſole,aut defruta .ſ vina pinguia. multo igni .ſ decocta ,& recocta,vel racemos de vite Pythia paſſos.i. vuam paſſam quæ eſt ex vite Pythia quæ ſuauis eſt,& ſaporem melius referens.& thymum Cecropium.i.atticum & centaurea herbas calidas, & ſiccas , olentia graue .i. grauiter multum . Eſt etiam flos in pratis cui amello agricolæ fecere nomen , liceret dicere cui agricolæ fecere nomen amellũ,amelli, & forte amellus herba.ſ.quæ eum florem fert , eſt facilis.i.faciliter reperibilis quærentibus. Nanque tollit.i.erigit,& extollit.& excreſcere facit ingentem ſiluam & .ſ.foliorum.& caulium de vno ceſpite.i.de radice in vno ceſpite contenta ipſe.ſ.flos eſt aureus .i. aurei coloris.ſed purpura.i. purpureus color violæ nigræ. hoc eſt ferrugineæ,ſublucet.i.parum lucet,quia fuſcus eſt in folijs,quæ funduntur plurima circum,id eſt per circuitum , aræ deum .i. deorum ſæpe ſup.ſunt ornatæ torquibus.i.circulis intortis.nexis.i.complicatis ex huiuſmodi floribus,& folijs,ſapor eſt aſper in ore paſtores legunt.i.colligunt illum,ſ.florem in vallibus tonſis.i.apricis,& nõ ſiluoſis, & prope flumina curua.i.per litrora curua defluentia,Mellæ illius fluri in Gallia.tu incoque Baccho.i. vino , odorato .i. forti, & odorem magnum exhalante quale eſt vetus amineum,de quo prius,ſunt & amineæ vites firmiſſima vina,radices huius.ſ.floris aut herbæ,& appone.ſ.apibus,pabula .i. nutrimenta ex tali decoctione,plenis caniſtris.ſ.ſportellis,aut calathis,vaſis.ſ.vimineis.

V A R I A L E C T I O.

I G N A V E Q V E fame[Legitur, & Ignauæ. [Aut illæ pedibus] In libris aliquot antiquis, Atque illæ. [Frigidus vt quondam ſiluis immurmurat auſter] In Longobardico, ſiluas. quippe,murmurat in ſiluas[Nanque vno ingentem tollit de ceſpite ſiluam] vt veteres prætercam libros, in quibus , De vertice ſcriptum eſt, id minime diſſimulandum , quod in pleriſque manuſcriptis exemplaribus,Imo ingentem tollit de ceſpite,ſcriptum inuenimus. [Et curua legunt prope flumina Mellæ] In Ro.lib. Per flumina . legitur. [Pabulaque in floribus plenis appone caniſtris] In Rom.lib.& aliquot alijs, Expone legitur.

Sed, ſi quem proles ſubito defecerit omnis,
Nec genus inde nouæ ſtirpis reuocetur,habebit:
Tẽpus,& Arcadij memoranda inuenta magiſtri
Pandere, quoque modo cæſis iam ſæpe iuuencis
Inſincerus apes tulerit cruor. altius omnem
Expediam prima repentes ab origine famam
Nam,qua Pellęi gens fortunata Canopi
Accolit effuſo ſtagnantem flumine Nilum ,
Et circum pictis vehitur ſua rura phaſellis;
Quaque pharetratę vicina perſidis vrget ,
Et viridem Aegyptum nigra fœcundat arena,
Et diuerſa ruens ſeptem diſcurrit in ora
Vſque coloratis amnis deuexus ab Indis :
Omnis in hac certam regio iacit arte ſalutem.

SERV. SEd. ſi quẽ ꝓles ſubito defecerit omnis] Miro vſus eſt ordine . Nam primo ait quemadmodum animalia apibus inimica pellenda ſint, deinde ꝗbus medicaminibus morbo poſſint carere , nũc dicit penitus amiſſę qua poſsit rõne reparari.[Tẽpus] Subaudi eſt nũc.[Arcadij magiſtri] Ariſtei.[Cęſis iuuencis) verberibus occiſis. Bono aũt ſermone vſus eſt.nam cędi interdum occidi,interdum verberari ſignãt.[Inſincerus cruor] Vitiatus,corruptus. Nam ideo verberanẽ vt ex putrefacto cruore vermes creentur, vnde apes ſint.[Altius omnẽ Expediam] Contra in Aeneide,Sed ſumma ſequar faſtigia rerũ. Sane ſciendum Plinium dicere de duobus apes,de equis crabrones,de mulis fucos , de aſinis veſpas procreari . [Pellæi Canopi] Canopus ciuitas eſt iuxta Alexandriam , quam Alexander condidit inſtar chlamydis ſuæ,qui fuit de ciuitate Macedoniæ,quę Apella nominatur . Canopus autem dicta eſt quaſi Canobus , a Canobo Menelai gubernatore illic ſepulto . [Phaſelis ;] Breuibus nauiculis,quibus vtuntur cum ſtagnauerit Nilus.[Nigra fœcundat arena] Nouum enim ſemper limum trahit.qui efficit fœcunditatem . Vnde & Nilus dictus eſt quaſi νέαν ἰλὺν i.trahens nouum limum, Nam antea Nilus latine Melo dicebatur.[Iacit ſalutem] Ponit apum reparandarum ſalutem . Cic. Iacta ſunt fundamenta defenſionis meæ.

A S C. S E D,ſi quidem proles &c.]Docet reparandarum apium vbi penitus extinctæ fuerint modum . Nam notum eſt non omnia animalia per propagationem gigni , cum multa gignantur per putrefactionem. hoc eſt ex materia putrefacta per virtutem cœleſtem,& pręcipue ſolis quem ideo patrem rerum appelluit Homerus. Vt autem id doceat latam fabulam ingredietur repetendo , videlicet quomodo Ariſtæus , amiſſis apibus matrem adijt qua auctore & cohortãte Protea deum marinum,& vatẽ adijt, & in vincula coniecit , abs quo tandum didicerãt cauſam apum interemptarũ eſſe , quæ ipſis peculãtia Euridice Orphei cõiux, & nympharũ napæarum hoc eſt florũ in choreis ducẽdis ,ſocia à ſerpẽte interẽpta ad inferos deſcenderat, cũ vecto ad placandas nymphas iuſſu matris ſacrificaret ſimul apes recuperauit, vt ſuo loco dicet . Ordo eſt. Sed ſi omnis proles.i. tota progenies apũ defecerit.i. deſtituerit aut dereliquerit,quẽ.i aliquẽ. ſubito .i. ex improuiſo, & ſubito interitu , nec hẽbit .i. aliquas apes,aut aliud quoduis,vnde genus nouæ ſtirpis. &.i.ꝓgeniei , aut prolis reuocetur .ſ. ab interitu tẽpus,ſup. eſt pandere.i.manifeſtare.&.i.ſimul inuenta magiſtri Arcadij.ſ.Ariſtæi. ꝗ in Arcadia regnauit ,memoranda.i.digna memoratu,aut tempus eſt pãdere,& memorãda sũt i ad memoriã reducẽda, quoq. .i.quomodo cruor inſincerus.i.immundus, & corruptus tulerit .i.produxerit ſæpe apes iuuencis cæſi.i.occiſis ,& in pelle derelicti,& ideo ſup.inquit poeta ,ego expediam.i.expedire enarrabo, omnem famam.i.quidquid de ea te fama ad nos attulit , altius, .i.londius aut profundius repetens.i. recenſens a prima origine. Nam omnis regio(vt dicitur ibi omnis in hac)ab ea ſupp. parte qua gens fortunata.i.larga fortunas, ac diuitias habens Canopi oppidi Pellei.i. ab Alexandro Pellæo conditi .i. Macedonico ſecundum Solin. aut Pellæi .i. vicini Alexandriæ Pellæi videlicet Alexandri regię accolit Nilum fluuius illum Aegypti ſtagnantem.i.inundantem,& in campos effluentem(vbi ad tempus ſtagna & fertilitatem parit , vnde fortunatam gentem dixit)flumine effuſo.ſ.in agros,& vehitur circũ ſua rure phaſelis .i. ſcaphis pictis.i. ornatis aut picatis , ſed etiam teſtaceis vtuntur illic ſcaphis,quaque.i. qua.ſ. parte annis .ſ. Nilus vrget vicina Perſidis regionis pharetratę.i.cuius incolę pharetris, & ſagittis multum valent , Nilus vrget & fecundat Aegytum viridum .ſ. ſegete aut herbis poſt innundationem,arena nigra.i.limo nigro quem illi ẽrelinquit,& ruens diuerſa.i.in diuerſas partes,aut ruens.i.deſuens

ſluens diſcurrit in ſeptē ora.i.oſtia diuerſa,amnis dico deuexus, .i.deſluens & deorſum ductus, vſque ad vndis coloratis.i.nigris, qui color fortis eſt. Ab ea dico parte omnis regio iacit.i.conſtituit.& ponit in hac arte, quam ſ dicturus eſt certam ſalutem.ſ. reparandarum apum. Eam autem artem ex ſacrificio pro placādis nymphis inſtituto inuentam ſuo loco auctor docebit.

SERV. IPſos cōtractus] Ad ſuſtinēdum tātum,& coarctandū bouis cadauer. [Anguſtiq. imbrice tecti] Licet & hic imbrex lectū ſit, melius tñ ſm Plautū, hæc imbrex dicimus: Nanq. ait, Fregiſti imbrices meas dum te dignā ſectaris ſimiā. [Obliqua luce feneſtras] Quæ ex obliquo lumē infundunt, vt in horreis cernimus. [Multa reluctāti] Pro multū, nomē eſt ꝓ aduerbio. Soluūtur viſcera pellē.] Liqueſcūt, & putreſiunt, [Ramea fragmēta] De ramis fracta.i.fragmina ramorū. [Dicimus aūt & hic ramus, & hoc ramale. Perſius, vt ramale vetus. [Caſiasq́. recētes] Statim carptas. [Zephyris primū impellentibus vndas [Incipiente vnda. [Teneris tepefactus in oſſibus humor] vt pote, bimi vituli, in quo plurimū feruētis ex ſanguinis. [Viſcēda modis animalia miris] Et quod ex cadauere naſcuntur animalia, & ꝙ apes ex vermibus procreantur [Trunca pedum] i.ſine pedibus. Et bene addidit primo. Nā poſtea tam pinnas quam pedes accipiunt. [Pinnis Miſcentur] Inter ſe pinnarū leuitate conueniunt.

Exiguus primum, atque ipſos contractus ad vſus
Eligitur locus, hunc anguſtique imbrice tecti
Parietibusq́ue premūt arctis, & quatuor addunt
Quatuor a ventis obliqua luce feneſtras.
Tum vitulus bima curuans iam cornua fronte
Quæritur. huic geminę nares, & ſpiritus oris
Multa reluctanti obſtruitur, plagisq́ue perempto
Tunſa per integram ſoluuntur viſcera pellem.
Sic poſitum in clauſo linquunt, & ramea coſtis
Subijciūt fragmenta, thymum, caſiasq́. recentes.
Hoc gerit, Zephyris primū impellentibus vndas,
Ante nouis rubeant quam prata coloribus, ante
Garrula quàm tignis nidum ſuſpendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in oſſibus humor
Aeſtuat; & viſenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox & ſtridentia pennis,
Miſcentur, tenuemq́ue magis aera carpunt,
Donec, vt æſtiuis effuſus nubibus imber,
Erupere, aut vt neruo pulſante ſagittæ,
Prima leues ineunt ſi quando prœlia Parthi.

A S C. EXIGVVS primum &c.] Exequitur quam prælibauit materiam dicens. Locus exiguus.i.modicus & anguſtus atque contractus.i. conſtrictus in ipſo vſus.i. ad hanc ipſam vtilitatem vt .ſ.in eo bos putreſcat eligitur primum ab his.ſ. qui apes reparare prætendunt, & ipſi prȩmunt.i.obſtringunt hunc.i. locum imbrice.i. integumento contra imbres tecti anguſti.& parietibus arctis.i.anguſtis.ſ.tectum tepidum tenentibus. (Eſt autem proceleumaticus in primo loco poſitus) & addunt quatuor feneſtras luce obliqua.i.ex obliquo infuſa, & intermedia non directe aſpecta à quatuor ventis.ſ.principalibus qui forte frigus non teporem generent ſi ex directo intrent. Tum.i.deinde poſtq̄ locus ſic conſtitutus eſt, vitulus curuans iam cornua in fronte bina.i.bienni, hoc eſt ipſe vitulus bimus.& ita tenet & ſanguinis ac ſucci plenus, quæritur.ſ.ab his qui apes reparare volunt, Nares geminæ.i.ambæ & pares obſtruuntur ſup.huic.ſ.vitulo & ſpiritus.i. anhelitus oris obſtruitur huic reluctāti multa.i.multum, & viſcera.i.carnes omnes, tōſa, .i.percuſſa & cōtuſa, ſoluuntur.i.laxant,huic.ſ. vitulo ꝑempto plagis.i. fuſtigationȩ. ſoluuntur dico per pellem integrā.i.ſolidā ne ſpiritus, aut ſuccus, aut ſanguis exhaletur, & ipſi q hęc fecerūt linquūt, .i.relinquūt.ſ.vitulū poſitum ſic in clauſo.i. occluſo loco, & ſubijciunt coſtis.ſ.vituli ne pellis putreſcat, fragmēta ramea.i.ramorū., & thymū & caſias recētes.ſ.ſtatī carptas., hoc.ſ.quod dictū eſt geritur, .i. fit zephyris impellentibus primū, vndas.i.principio veris, anteq̄ prata rubeant coloribus nouis, i.nouorū florū., & anteq̄ hirundo garrula ſuſpēdat nidū tignis.i.ad tigna domorū interea.ſ.dū zephyri ſlant,& hirundo nidificat humor.ſ.vituli tepefactus in oſſibus teneris & æſtate & fuſtigatione, æſtuat.i.efferuet. & animalia viſenda.i. quæ poſtea viſuntur & miſcentur miris modis exiſtentia primo trunca pedū.i.pedibus carentia. vnde apes quidā dictas volunt (Eſt autem mutilata grāmatica, trunca pedū) & ſtridentia mox.i.paulò poſt pennis,& carpunt.i.inſpirant magis,& magis tenuem auram.ſ.vitalem donec erupere.i.vt euolauere ex corio vitulino.vt imber ſup.erūpit, effuſis nubibus æſtiuis.quæ ſubitæ & impetuoſæ ferè ſunt.cum aer purior eas continere non valeat,& velut ſagittæ ſup.erumpūt,aut potius emittunt,ſeu eiaculantur neruo.i.arco neruis munito pulſante.i.impellente,ſi Parthi.i.populi illi leues.ſ.in fuga cōfidentes.ineūt.i. inceptant,quando.i.aliquando prima prœlia.i.præludia prœliorum,tunc enim ſagittis,quibus multum valent,obnituntur.

VARIA LECTIO.

THYMVM, caſiasque virentes] Antiqua omnia exemplari quotquot legi, Recentes, habent, pro Virentes. [Eruperet aut vt neruo] In libris aliquot antiquis Eripuere, legitur imperfecto ſenſu. In aliquot alijs, Eripuere velut. hoc ſuauius, illud vero primum numeroſius.

Quis deus hanc Muſę, quis nobis extudit artem?
Vnde noua ingreſſus hominū experientia cepit?
Paſtor Ariſtęus fugiens Peneia tempe,
Amiſſis (vt fama) apibus morboque, fameque,
Triſtis ad extremi ſacrum caput aſtitit amnis,
Multa quęrens, atque hac affatus voce parētem.
Mater Cyrene. mater, quæ gurgitis huius
Ima tenes, quid me pręclara ſtirpe deorum
(Si modo, quē perhibes, pr̄ eſt Timbreus Apollo)
Inuiſum fatis genuiſti? aut quo tibi noſtri
Pulſus amor; quid me cœlum ſperare iubebas?
En etiam hunc ipſum vitę mortalis honorem,
Quē mihi vix frugū, & pecudum cuſtodia ſolers.
Omnia tentanti extuderat, te matre relinquo.
Quin age, & ipſa manu felices erue ſiluas:
Fer ſtabulis inimicū ignē atq́ue interfice meſſes.
Vre ſata & validam vites molire bipennem:
Tanta me ſi te ceperunt tędia laudis.

SERV. EXtudit] Studioſe reperit. [Ingreſſus] exordia. [Noua experientia] nullo docente, ars per vſum reperta. [Paſtor Ariſtæus] filius fuit Apollinis & Cyrenes filię Penei fluminis Theſſaliæ, q cum Eurydicē nymphā vxorē Orphei vitiare voluiſſet, & illa fugiens à ſerpente fuiſſet occiſa, Nympharū iracundia cunctis aialibus perditis ſunditus & cūctis apibus, matris auxilium petit. [Extremi amnis].i.ſummi, vnde naſcitur, & ſic dicimus, Proh ſupreme Iuppiter. [Mater Cyrene, mater] Inuidioſum eſt nomine parentes vocare. Vnde eſt paulò poſt, Et te crudelem nomine dicit. Sic in duodecimo in deſperatione ait, Ruitque implorans nomine Turnum. [Gurgitis huius] .i.Penei fluminis. [Inuiſum fatis genuiſti?] Si natus ex dijs, inuiſus eſt fatis. Sic in j.Aen. Nos tua progenies, cœli quibus annuis arcem. Item, Quis te nate dea per tanta pericula caſus Inſequitur? [Vitæ mortalis honorem] Bene honorem ait, quia arare, animalia paſcere, apes etiam habere, erat honor. Nam in ingenti honore fuit ruſticitas. Alibi, Non vllus aratro Dignus honos. [Cuſtodia ſolers] Diligens, & perita induſtria. [Te matre relinquo] Ac ſi diceret, Sub ea perdo vſum laboris ſub qua augere debueram. [Felices] Fertiles [Fer] infer. [Interfice meſſes] Secundum Pythagoram, qui habere animā dicit cuncta creſcentia. Vnde & alibi, Aret ager vitio moriens. [In vites] Contra vites. [Molire bipennem] vt eas ſuccidas. [Tędia laudis] Tædium eſt angor mentis & animi, non corporis inualetudo.

A S C. QVIS deus hanc muſę. &c. Apte ingreditur fabulam Ariſtæi, cum enim ſupra humanas vires videatur inuētum vt ex vi

tulo putrefacto generentur apes, merito confugit ad diuinas. Quærit ergo a muſis omnium gnatis, & inuentoribus, quis deus eam artem primus extuderit? Ad quod quaſi muſa reſpondetit, incipit narrare quo pacto Ariſteus apes ſemel omnes amiſerat, querelaſq. apud matrem nympham depoſuerat, cuius tandem conſilio Proteа deum marinum, & vatem agreſſus hanc artem tandem didicit. ſed fabulam multis exornat, vt nympharum deſcriptione, & Orphæi fabula, nunc ergo Ariſtæi lamenta declarabimus, hoc ordine. O muſæ dicite ſup. quis deus quis in quam deus extudit. i. cum labore & molimine quaſi ſępe obtundendo caput ſuum, reperit nobis. i. ad vtilitatem noſtram, cum deo nullum ſit ex ea commodum, hanc artem. ſ. reparandarum apum ex vitulo vnde. i. a quo, noua experientia hominum cepit. i. accepit ingreſſus. i. exordia, & principia? Reſpondet Ariſtæus Apollinis ille, & Cyrenes nymphæ filius, paſtor fugiens, hoc eſt celeriter quaſi ex odio deſerens, tempe amœniſſima loca Theſſaliæ, Peneia. i. circum quæ Peneios auus illi maternus circunfluit (vbi annotandum quod nihil dulce, & amœnum ſit agricolis ſua amittentibus, cum Ariſtæus tempe etiam Peneia fugeret) fugiens dico apibus amiſſis. i. poſtq̃ apes ſuas amiſerat, & morbo, & fame (modo quintæ eſt) vt fama eſt, quod addit, quia fabulam Orphei recitaturus eſt, aſtitit triſtis, ad ſacrum caput amnis. ſ. Penei, extremi. i. ſummi, videlicet iuxta Pindum montem vbi ortũ habet, aſtitit dico querens. i. conquerens multa. i multum atq. affatus. i. alloquens, parentem. ſ. matrem, hac voce. i. hac oratione. O Cyrene mater, mater (dicit) quæ tenes. i. habitas ima. i. profunda huius gurgitis. ſ. Penei fluminis, quid. i. ad quid genuiſti me inuiſum fatis. i. diis diffauentibus ſup. de p̃clara ſtirpe deorum, ſi modo. i. dico me genitum de præclara ſtirpe deorum, dummodo Apollo Tymbræus. i. a copia Timbre in Phrygia vbi præcipue colitur dictus, quem perhibes. i. atteſtaris & aſſeris mihi patrẽ, eſt mihi pater, aut ſi deorũ progenies ſum nec ſatis inuiſus, quo. i. ad quem locum. amor noſtri. i. qui ſit de nobis pulſus ſup. eſt tibi. i. a te. quid. i. ad quid iubebas me ſperare cœlum. i. quod reciperet in deorum numerum, eſt indignantis eſt demonſtratio. Ego relinquo. i. amitto, quia aliter non relinquerem, te matre. i. cum tamen tu mihi mater ſis quia de matre nihil abigitur cum pater ſępe incertus ſit, etiam hunc ipſum honorem mortalis vitæ. i. quem inter mortales merui. quem. ſ. ſolers. i. diligens & ſolidę. i. plenę artis cuſtodia. i. accuratio frugum, & pecudum, vix. i. cum ſumma difficultate extuderat. i. pepererat, & parauerat (venit vt opinor ab extundo extudi. Nam excudo ſecundam producit, vt Aen. vj. Excudent alij ſpirantia mollius æra. Et a cudo præteritum antiquum eſt cuſi, aut ut nũc dicimus, cudi priore longa. eſſet ergo contra naturam ſi excuderat legatur, quomodo fere textus habent ſed nec immutare auſus ſum) Extuderat igitur mihi, tentanti. i. attentanti & diſquirenti omnia. Quin age amara adhortatio eius qui cum minora deteſtetur ad maiora cohortatur, ſi tanta tædia meæ laudis ceperunt te ut. ſ. permittas meis laboribus parta interimi, & . i. etiam, tu quæ cum mater ſis mihi fauere debes, erue manu ſiluas, i. arbores, felices. i. fertiles, fer. i. infer ſtabulis ignem. i. inimicum. i. ſacrum quo pecus inficiatur, aut nocentem quo ſtabula comburantur, atque interfice. i. emori procura, meſſes. i. ſegetem maturam unde meſſis fieret. Vre. i. combure ſata. ſ. nouella & molire. i. cum molimine infer ualidam non putatoriam, ſed inciſoriam, bipennem. i. cultrum duas pennas habentem, in uites. ſ. meas, hoc eſt ſi felicitas mea, & gloria parta tibi dolori eſt abole omnia quæ habeo.

VARIA LECTIO.

QVIS Deus hanc muſæ, quis nobis extulit artem?] In lib. Longobardico, & in Mediceo, Extulit, legitur. ſed enim, Extudit, agnoſcit Seruius. Sunt etiam veteres libris, in quibus, Quis, non geminatur. Sed, Qui nobis, habetur. [Triſtis ad extremi ſacrum caput aſtitit amnis] In lib. aliquot antiq. legere eſt, Ad extremum, quippe caput.

At mater ſonitum thalamo ſub fluminis alti
Senſit. eam circum Mileſia vellera nymphæ
Carpebant hyali, ſaturo fugata colore,
Drymoque, Xanthoq. Ligeaque, Phyllodoceſq.
Cæſariem effuſę nitidam per candida colla,
Neſæe, Spioque, Thaliaque, Cimodoceque,
Cydippeque, & flaua Lycerias, altera virgo,
Altera tum primo Lucinæ experta labores:
Clioque, & Beroe ſoror, Oceanitides ambæ:
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambę.
Atque Ephyre, atque Opis, atque Aſia Deiopea,
Et tandem poſitis velox Arethuſa ſagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martiſque dolos, & dulcia furta:
Atque chao denſos diuum numerabat amores.
Carmine quo captę, dum fuſis mollia penſa
Deuoluunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Ariſtæi, vitreſque ſedilibus omnes
Obſtupuere: ſed ante alias Arethuſa ſorores
Proſpiciens, ſumma flauum caput extulit vnda:
Et procul, ô gemitu non fruſtra exterrita tanto
Cyrene ſoror, ipſe tibi maxima cura.
Triſtis Ariſteus, Penei genitoris ad vndam
Stat Lacrymans, & te crudelem nomine dicit.

SER. SOnitũ thalamo ſub fluminis alti] Cur nõ etiam vocem audiuit? Scilicet q̃a in ima fluminis parte, erat lanificijs occupata, [Mileſia vellera nymphę] Precioſa. Cicero. Nam quid à Mileſijs lanæ publicæ abſtulerit? [Hyali, ſaturo fucata colore,] Vitreo, viridi nymphis apto. [Saturo] Autẽ largo. abũdanti, aut certe Tarentino, ab oppido Saturno. iuxta Tarentum enim ſunt Baphia, in quibus tingitur lana. [Drymoq. Xanthoque] Hęc ſunt, vt multi volunt, de quibus ait Iuno: Sũt mihi bis ſeptem pręſtanti corpore nymphæ. Sed magis poetę conficta nomina accipiamus. Sanè mira varietate vſus eſt, nam ne continuatio nominũ poſſet creare faſtidiũ in alijs habitum, in alijs commemorat virginitatem, in alijs pulchritudinẽ. [Pictis incinctæ pellibus ambæ:] Nebridas habentes, ſed hic venatricum eſt habitus quã ideo nymphis dat, quia multas eas legimus ex venatricibus factas: vt, Et tandẽ poſitis velox Arethuſa ſagittis. Notanda autem eſt figura honeſtiſſima facta ex repetitione ſermonis: vt. Oceantides ambæ: Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ. [Curam inanem] Definitio eſt amoris. [Vulcani, Martiſque dolo] Secundum Donatum hic eſt diſtinguendum: vt, Dolos ad Vulcanum. [Furta dulcia] Id eſt adulterium, referamus ad Martem. Scimus enim quod Sole indicante, Mars cum Venere per artem Vulcani eſt religatus cathenis. [Atque chao] Et a chao narrabat crebros amores deorum. [Summa flauum caput extulit vnda:] Mire per tranſitum veritatem tetigit. Nanque Arethuſæ fons dulcia fluenta inter medios habet fluctus. [Cyrene ſoror] Propter ſimilitudinem poteſtatis, ait ſoror, Nam Cyrene, Theſſaliæ, Arethuſa vero de Elide. [Tua maxima cura] Quem plurimum diligis. Penei genitoris ad vndam] Aut tui genitoris, aut honoris eſt: vt Tybri pater.

A S C. AT mater &c.] Priuſquam matris reſponſum deſcribat, graphice deſcribit eius exercitationem, quo ſtudio tenebatur, inter quas nymphas diuerſabatur, & qũo ad ſecundos queſtus Ariſtæi vna nympharũ excitata caput extulerit. Mirum eſt vbique poetæ artificium mirumq. decorũ. Nam quia fabellis detẽtas dixit ad ſexum pertinet muliebrem qui talibus gaudet lanificio intẽtas eſſe ad conditionẽ nympharum honeſtarum quę nõ indulgebant ocio, ſicut nec Lucretia illa Romana cũ honeſtiſſimis matronis apud Romanos decantata, q̃ vero de ornatu vario nympharũ affert, ad carminis quoque ornatũ & varietatẽ faciũt ſed & aſperitatem nominum temperat epithetis, ipſa autem nomina etiam aptum ſignificatum habent, nam vt Sipontinus docet. Drymos dicitur ſilua, vnde Drymo nympha aquarum quaſi per ſiluas fluens. Xantho autem a colore, nam Xanthon ſub rubeum interpretatur, cuius coloris eſt aqua inter ſiluarum frondes defluens. Ligea autem a cantus ſuauitate dicitur, nam lygiros ſuauis dicitur, ſuauitas autem talis eſt in nymphis vnde in Bucolicis: *Drymo.* *Xantho.* *Ligea.*

Nec percuſſa iuuant fluctu tam littora, nec quæ
Saxoſas inter decurrunt flumina valles.

Phyllodoce a folijs capiendis, nam phyllon folion dicitur, & de *Phyllodoce.*

chome

chome capio. Neſeæ à natando: nam neo cuius futurū eſt νήσω hoc eſt neſo, ſignificat nato. Spio ἀπὸ τῶν σπέων, id eſt à ſpecubus pp maris cauernas aut rumpendis fluctibus, nam ſpome ſignificat idem quod rumpo. Thalia dicitur virens, & læta, aquis enim oīa virent, thallo aūt vireo, & læthor ſignificat, ſed l. abijcitur in Thalia. Cymodoce à recipiendis, & ſedandis vndis. Nam cyma dicitur vnda & vt dixi, dechome recipio. Cydippe excellētia, & gloria equorum. Nam cydos gloria, & hippos equus dr̄. Lycorias à deſtruendis montibus, nā Lycoo dr̄ deſtruo, & oros mons. Clio gloria interpretatur. Beroe à voracitate, nam boro dicitur cibos, & vorago, & boros edax, aquæ aūt plurima exedunt. Ephyre ēt Corinthi antiquum eſt nomen, ephydarios aūt aquaticus dr̄. Opis, & Aſia nympharum nomina primam producūt, vt hic. Opis aūt dr̄ cura, & opizo obſeruo, curo, vereor. Aſia autem limus, & cœnum. Deiopeia à cōtentione vocis. Nā deis dicitur pugna, & contentio, & opos vox. Arethuſa complacendo, nam areſco dicitur complaceo, vnde dicitur, ante alias Arethuſa ſorores Proſpiciens. Clymene celebritate, nam Clyo celebro ſignificat, vnde bene dicitur. Inter quas Clymene curā narrabat inanem, Vulcani, &c. Sed ne lōgius diuagetur. Ordo eſt. At, id eſt ſed, mater, ſcilicet Cyrene ſenſit ſonitum, ſcilicet lamentationum Ariſtæi, ſed non vocem, quia vox dicitur prout articulata eſt ſonus autem quia genus ſoni vocis, & nō vocis quidquid ſonat. licet ergo ſonum eum audiuit, qui & vox erat, tñ audiuit eum, vt non vocem, non aūt vt vocem, ideo quia erat ſub thalamo alti fluminis. Nymphæ, ſcilicet aquarum, ſeu fluminum, q̄ paulo poſt enumerabuntur carpebant circa eam, ſcilicet Cyrenem, vellera mileſia, id eſt tam precioſa ac ſunt mileſia fucata, id eſt imbuta, & tincta colore ſaturo, id eſt abundante & ſaturāte, aut Tarentino, quia Tarentinum oppidum eſt Satureiū, vbi & lanæ bonæ ſunt, & Baphia, id eſt tincturæ loca, à colore dicit hyali, id eſt vitri hoc eſt aquarum colori correſpondenti quo nymphæ aquarum gaudent, nymphę dico Drymo, & Xantho, & Ligea, & Phillodoce effuſæ Cæſariem nitidam, id eſt habentes Cæſariem, id eſt comam ventis, quibus cedat diffuſam, nitidam per colla candida, qualia ſunt fere in locis frigidioribus. Item Neſæi, & Spio, & Thalia, & Cymodoce, & Cydippe, & Lycorias flaua, ideſt flaui coloris, altera ſcilicet Cydippe exiſtens virgo, id eſt adhuc intacta. Nā hoc loco virgo accipitur non à viridiore ætate tantum, ſic enim Lycorias virgo diceretur, ſicut Paſiphae in Bucol. Ah virgo infelix quæ te dementia cępit. Sed etiam nōdum experta virum (Altero ergo, id eſt Lycorias experta rum, id eſt tunc, hoc eſt paulo ante illud tempus, primos labores Lucinæ, id eſt quibus præeſt Lucina, hoc eſt partus. Item Clio, & Beroe ſorores exiſtentes, ambæ Oceanides pro Oceanidas: id eſt Oceani filiæ, & ambæ incinctæ auro & ambę incinctę pellibus pictis, ſcilicet hinnulorum quæ Nebrides vocātur. Atque Ephyre, & Opis, & Aſia, & Deiopeia, & Arethuſa velox, ſcilicet in curſu dum Alphæum fugit, ſagittis, quibus, ſcilicet in venando vſa fuerāt poſita, id eſt depoſitis, aut repoſitis tandem, id eſt poſt longum exercitium, inter quas, ſcilicet nymphas Clymene narrabat curam, id eſt ſolicitudinem de Venere vxore cuſtodienda, Vulcani, inanem, ideſt fruſtra ſuſceptam, & dolos id eſt furtiuos amores cōcubitus Martis, ſcilicet cum Venere, & pro, id eſt dulcia furta, & numerabar denſos, id eſt frequentes amores diuum, à Chao, id eſt à mundi initio, vel à primo deorum, quo carmine. i. cuius carminis delectatione dum ipſæ. ſ. nymphæ captæ deuoluunt fuſis mollia, id eſt mollis lanæ penſa, dum enim deuoluunt, minus attentæ ſunt quàm dum nent) luctus, id eſt lamentatio Ariſtæi impulit, id eſt percuſſit iterum aures maternas. ſ. tanquam magis ſolicitas, & omnes. ſ. aliæ, & ipſa ſimul obſtupuere in ſedilibus vitreis, id eſt vitrei coloris, in quibus ſedebant in aquis. ſ. Arethuſa, quę velox, & complacens dicitur, proſpiciēs ante alias ſorores, id eſt nymphas, exulit caput flauum, id eſt flauis capillis decoratum, vnde ſumma & procul. i. longe priuſquā rediret, cum eſſet ad huc ſub medio reditu, ſupple inquit. O Cyrene ſoror non exterrita fruſtra tanto gemitu, quia ipſe Ariſteus triſtis exiſtens tibi tua maxima cura ſtat lacrymans ad vndam Penei. ſ. fluminis genitoris. ſ. tui, & aui ſui, & dicet te nomine, id eſt nominatim, crudelem, id eſt immitem, quod ſignum amentię eſt per impatientiam ortę, ſicut prius Aeneas amiſſa coniuge, inquit, Aen. 2. Quem non incuſaui amens hominumq. deorumq.; Aut quid in euerſa vidi crudelius vrbe, quaſi dicat nullū, & nihil. Incuſare tamen deos per impatientiam non eſt hominis, ſapientis etiam ſecundum ſtoicos, & pręcipue Epictetum. Et ideo poeta inducit eos, quid eos incuſant vehementer commutos Ariſtęum iuuenem per amiſſionem rerum à ſe inuentarum, & Aeneam per amiſſionem coniugis.

Neſæe. Spio. Thalia. Cymodoce. Cydippe. Lycorias. Clio. Beroe. Ephyre. Opis. Aſia. Deiopeia. Arethuſa. Clymene. Virgo. Vide Ser.

VARIA LECTIO.

NESAEE, Spioq́. Thaliaq́, Cymodoceq́.] In libro aliquot totus verſus deſideratur: qui tñ non ſine carminis iniuria demi poteſt. [Cydippe, & flaua Lycorias] In Longobardico, Cydippeq., & flaua Lycor [Atque Ephyre, atque Opis Aſia & Deiopeia] Qui verſum corrigere voluere, ita ſcripſerūt, Atque Aſia Deiopeia ſublato, & at non aduerterunt ex antiq. lib. legi debere, Atque Ephyre, atque Opis, & Aſia Deiopea. [Inter quas curam Clymene narrabat inanem] In antiquo exemplari, Curas inanis numero multitudinis. [Atque chao denſos diuum numerabat amores] In vetuſtis aliquot exemplaribus, Atque legere eſt. Sed enim mihi non ſatisfacit, cęterum, Eque chao, legendum eſſe colligitur ex Seruio Placet tamen. Atque chao, vt pleraque habēt exemplaria. [Proſpiciens, ſumma placidum caput extulit vnda.] Mirifice placet quod in pleriſque lib. antiquioribus, Flauum caput legitur.

SERV. NOua formidine mr̄] Magna: vt, Pollio, & ipſe facit noua carmina. [Fas illi limina diuū Tāgere] Vtroq;. n. deo patente naſcebatur. [Speluncisq. lacus clauſos] Mirās, p oia ſub audimus. Lacus autem dicit fontiū, & fluuiorū receptacula. Hęc aūt nō ſunt p poeticā licētiā dicta, ſed ex Aegyptijs tracta ſunt ſacris. Vbi pueri de ſacris parētibus nati, à ſacerdotibus nymphis dabātur, q cū adoleuiſſent, redditi narrabant lucos eſſe ſub terris, & immēſam aquā oia cōtinētē, ex qua cūcta p creātur. Vñ ē illud ſm Thaleta, Oceanumq. patrē rerū. [Phaſimq.] Fluuius Colchidis. [Lycunq.] Fluuius Aſię. [Enipeus:] Theſſalię fluuius. [Pater Tyberinus] Tyberis, & Anio Italiæ ſunt fluuij. [Saxoſumq. ſonās Hypanis] Ponti fluuius. Et ſaxoſum legendum eſt, non ſaxoſus, ne

Huic perculſa noua mentem formidine mater,
Duc age, duc ad nos, fas illi limina diuum
Tangere, ait ſimul alta iubet diſcedere late
Flumina, quà iuuenis greſſus inferret. at illum
Curuata in montis faciem circunſtetit vnda,
Accepitque ſinu vaſto, miſitque ſub amnem.
Iamq. domū mirans genitricis, & humida regna,
Speluncisque lacus clauſos, lucoſque ſonantes,
Ibat, & ingenti motu ſtupefactus aquarum,
Omnia ſub magna labentia flumina terra
Spectabat diuerſa locis, Phaſimque, Lycumque,
Et caput, vnde altus primum ſe erumpit Enipeus:
Vnde & pater Tyberinus, & vnde Aniena fluenta,
Saxoſumque ſonans Hypanis, Myſuſque Caycus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus: quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior influit amnis.
Poſtquam eſt in thalami pendentia pumice tecta
Peruentum, & nati fletus cognouit inanes
Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonſiſque ferunt mantilia villis.
Pars epulis onerant menſas, & plena reponunt

ſint duo epitheta, qđ apud Latinos vitioſum eſt. [Myſuſque Caycus] Qui per Myſiam labitur. [Eridanus.] Fluuius Italię, qui & Padus vocatur. [Purpureum] Autem, nigrum ex altitudine accipimus. Nam Padus non in Rubrum mare, ſed iuxta Rauennam ī Adriaticum cadit. Et purpureum grecum eſt epitheton mare rubrum etiam dixit Homer. Ἰς ἅλα πορφύρεαν. Vnde apparet Victorinum hoc loco erraſſe, qui purpureū mare Rubrū eſſe dicit, quod eſt iuxta Indiam. [Fletus inanes] His. n. mouebantur rebus quarum erat facilis reparatio. [Dant ordine fontes] Rite ſm ordinem epularum. [Mātilia] Quibus manus terguntur. [Plena reponūt Pocula:] Iterant, ſępe offerunt. [Planchęis adoleſcūt ignib. arę] Id eſt ture, Arabicis odoribus. Adoleſcunt aūt pro incendun-

Pocula: Panchæis adoleſcunt ignibus aræ,
Et mater, cape Mœonij carcheſia Bacchi,
Oceano libemus, ait. ſimul ipſa precatur
Oceanumq. patrem rerum nymphasq. ſorores,
Centum quæ ſiluas, centum quæ flumina ſeruant.
Ter liquido ardentem perſudit nectare Veſtam
Ter flamma ad ſummum tecti ſubiecta reluxit:
Omine quo firmans animum, ſic incipit ipſa.

cendūtur. κατ' ἀφημισμὸν ponit.[Mœonij Bacchi] Lydi vini.[Carcheſia] Aūt poculorum ſunt genera. [Oceano libemus ait.] Quaſi nympha Oceano ſacrificat.[Oceanūque patrem] Secūdùm Thaleta, vt ſupra diximus. [Centum quæ ſiluas, centum quę flumina ſeruāt] Aut ducentas eſſe, dicit, aut finitus eſt numerus pro infinito. [Perſudit nectare Veſtam] Id eſt in ignē vinum puriſſimum fudit. poſt quod quia magis flamma conualuit, bonum omen oſtendit.

ASC. HIC percuſſa &c.] Docet qūo ſuſceptus ſit in thalamos maternus Ariſtæus vtque expoſita querela, eaque inani intellecta poſt epulationem Oceano libabant. Ordo eſt. Mater ſup. Ariſtæi videlicet Cyrene, percuſſa mentem noua. i. magna aut inſolita cum filio illatenus proſpera fuiſſent omnia, formidine. i. habēs mentem attonitā, & percuſſam nouo metu ait. ſ. ad Arethuſam talia nuncianti. age adhortandi eſt duc, duc, inquit, ad nos ſup. Ariſtæum, quia fas eſt illi cum ſit de ſanguine diuum tangere limina diuum. i. diuorum aut diuorum, & ſimul, id eſt cum hæc diceret, iubet flumina alta, i. profunda diſcedere late, ab ea ſup. parte qua iuuenis. ſ. Ariſtæus, inferret ingreſſus. i. ingrederetur, at, i. ſed vnda. ſ. fluminis circunſtetit illum. ſ. Ariſtæum curuata in faciem. i. ſimilitudinem aut formam mōtis (quod euenit Moſi, & ceteris Iſraeliticis contingit in exitu Iſrael de Aegypto) & accepit iuuenem ſinu. i. receptorio vaſto. i. valde amplo, & capaci & miſit ſub amnem. & ipſe ibat, iam mirans. i. admirās domū, & humida regna genitricis & lacus clauſos, ſpeluncis, id eſt abditis penetralibus terræ, & lucos. i. ſiluas inceduas, & omniū fluminum arborum ſemina atque elementa, ſonantis. ſ. ſuo vento ſubterraneo videlicet, & ibat ſtupefactus ingenti motu aquarū, & ſpectabat omnia flumina labentia ſub magna terra diuerſa. i. diſtincta ēt ſub terra locis, & Phaſim Aſiæ fluuium qui in Colchidem defertur, & Lycum fluuium inter Aſiam, & Bithyniā, & ſpectabat caput vnde Enipeus fluuius ille Theſſaliæ altus. i. profundus erupit. i. extulit ſe primum, & ſpectabat ſup. locum vnde Tyberinus. ſ. fluuius Italiæ erupit ſup aut habeat caput. i. ortum & vnde fluenta Aniena, id eſt Anienis fluminis Italiæ in Tyberim incidentis. habeāt ſup. caput & vnde Hypanis fluuius Indię apud Scythas ortus, & in Pontum defluens ſonans ſaxoſum. i. ſaxoſe. i. vt ſonant flumina inter ſaxa decurrentia, & Caycus miſus. i. qui per Myſiā labitur ſup. habeant caput atque ortum, & vnde Eridanus. i. Padus de quo prius fluuiorū rex Eridanus, auratus gemina cornua. i. habens geminas ripas cornibus perſimiles auratas. i. precioſas, aut pp greges, aut potius pp vrbes, vultu taurino. i. fluxu medio taurinum mugitum imitante, alludit aūt ad fabulam Acheloi, cui pp fertilitatem cornu copiæ ablatum ab Hercule fingitur, q. d. veriorem eſſe cām in Pado ſeu Eridano cui gemina cornua, & ea quidam aurata aſſignentur, vnde ſubdit quo. ſ. Eridano non alius amnis influit violentior in mare purpureum. i. ferrugineum aut cæruleum per culta pinguia. i. arua, & rura pinguia. & culta vt. & naturæ benignitatem, & agricolarum induſtriam, & diligentiam laudet. Poſtquam peruentū eſt. ſ. ab Ariſtæo, & comitibus in tecta thalami. i. Cyrenes pendētia, id eſt penſilia aut ſuſpenſa pumice, id eſt in ſaxo cauernoſo, & aquis corroſo, & Cyrene cognouit fletus gnati. i. filij ſui inanes. i. facile remediabiles germanæ. i. ſorores dāt ordine. ſ. miniſterio manibus. ſ. lauādis, fontes liquidos. i. limpidos, & dulces ſalli. n. craſſiores ſunt, & ferunt mantilia villis tonſis. id eſt quorum villi erat tōſi. ijs aūt tergebant manus, pars. i. quædam ex eis onerant menſas epulis, & reponunt. i. iterum ponunt poſtquam exhauſta fuerāt pocula plena. & aræ adoleſcūt. i. augentur, & incenduntur ignibus. i odoribus, quos ignis excitat Panchæis. i. ex thure Panchaico diffuſis. & mater ait, ò fili cape carcheſia, id eſt pocula illa grecis nota, Bacchi. i. vini: Mœonij, id eſt Lydij, quod bonū eſt, & libemus, id eſt ſacrificemus Oceano, ſcilicet deo maris, & ſimul, id eſt cum hoc diceret ipſa precatur Oceanum patrem rerum, ſcilicet omnium quæ augeſcunt, quia ex humore procreantur ſm Thaletem, & Nymphas ſorores inter ſe, aut etiā Cyrenes, ſed potius inter ſe, quia ſic Cyrenes, non tacuiſſet vni tot ſorores fuiſſe, Centum dico nymphas quæ ſeruant. id eſt habitant, aut conſeruant ſiluas, vt ſunt Dryades. & centum quæ ſeruant flumina, vt ſunt Naiades ſeu Nereides, & ipſa perfudit ter, quia numero deus impare gaudet, Veſtam, id eſt ignem ardentem ſcilicet victimam nectare, id eſt vino liquido, id eſt puriſſimo, & flamma, ſcilicet vino aucta, ſubiecta, id eſt ſurſum iacta, & exiliēs, reluxit ter ad ſummum tecti, quod ſignū erat litationis, & accepti ſacrificij, quo omine. id eſt indicio ſuſcepti ſacrificij, & præſentis numinis, vt Aeneid. II in flamma quā Aſcanij lambere viſa comas, ipſa, ſcilicet dea perita eius rei, firmans, id eſt corroborans & confortans animum incipit ſic, id eſt vt ſequitur ſupple fari, aut ſermonem ſuum.

VARIA LECTIO.

ET, caput vnde altus primum ſe erumpit Enipeus,] In Romano libro legere eſt, Primum ſe erumpit. In Oblongo, Primū erumpit, ſine vlla prorſus colliſione, & ita erat prius in libro Mediceo. [Saxoſumq. ſonās Hypanis, miſusque Caycus] In Romano libro, Saxoſus, legitur. quod improbat Seruius, ne duo ſint epitheta, quod apud latinos vitioſum eſt. erat tamen in Oblōgo peruetéri, atque etiam in Mediceo, Saxoſus, aliena inde manu, Saxoſum, eſt repoſitum, neque huius elocutionis exēpla deſunt. Quod vero, Miſus, per i. ſcribitur in lib. nonnullis. Antiqui aliquot per y. ſcribunt. μυσία χώρα καὶ πόλις apud Stephanum reperitur, Quod autem ad denominatiuum pertinet, & Myſi, & Miſij populi dicuntur. [In mare purpureum violentior influit amnis] In Romano, & in lib. peruetuſtibus, effluit, legitur.

COEL. RHOD. EST regio ſola peruſta, quam Myſi poſſideant, & Lydi, exulta arboribus omnino viſitur, præter vitem. Catacecaumenem vocant, inde vinum habetur virtute præſtans, catacecaumenites οἶνος vocatur. Ex quo, & nonnullorum perelegans circunfertur iocus. Dionyſium dici recte πυριγενῆ, id eſt ex igne natum. Catacecaumenem dici coniectant de fulminum frequentia, quā ceraunoboliam vocant, auctor Stephanus. meminit Strabo. Eſt & eo nomine Erythræi maris inſula. Denique vinum hoc ſignificaſſe Virg. 4. Georgi. videtur, cum ait Cyrene ad Ariſtæum: Cape Mæonij carcheſia Bacchi, Etiam ſi id minus aduertunt interpretes.

Eſt in Carpathio Neptuni gurgite vates.
Cæruleus Proteus magnum qui piſcibus æquor,
Et iuncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus, patriamque reuiſit
Pallenen. hunc, & nymphæ veneramur, & ipſe
Grandęuus Nereus. nouit nanque omnia vates,
Quæ ſint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahātur,
Quippe ita Neptuno viſum eſt: immania cuius
Armenta, & turpes paſcit ſub gurgite phocas.
Hic tibi nate prius vinclis capiendus, vt omnem
Expediat morbi cauſam, euentusque ſecundet.
Nam ſine vi non vlla dabit præcepta: neque illum
Orando flectes. vim ducam, & vincula capto

SERV. EST in Carpathio Neptuni gurgite vates] Carpathos, inſula contra Aegyptū, à qua vicinū pelagus Carpathiū appellatū ē. Hic aliqn̄ regnauit Proteus relicta Pallene ciuitate Theſſaliæ, ad quā tn̄ reuerſus eſt poſtea, qđ oſtēdit hoc loco, dicēs. Patriamq. reuiſit Pallenē. [Magnum, qui piſcibus æquor] Dij. n. marini prima parte equi ſunt, poſtrema reſoluūtur i piſces. [Quæ ſint, q̄ fuerint] Vt Hom. ὅς ᾔδη τά τ' ἐόντα τά τ' ἐσσόμενα πρό τ' ἐόντα [Ita Neptuno] Vbi deeſt rō, ſic loquitur. Nā ita & in tertio dixit. Sic viſū ſuperis. cū pmiſiſſet immeritā. [Armenta, & turpes phocas] Magnas: vt, Cui turpe caput. Phocæ ſunt boues marini. [Expediat morbi cām, euentusq. ſecundet] Duo. n. iſta requirūtur i oraculis, cā mali. & remediū. [Sine vinō vlla dabit pcepta:] Ne eum ſperaret poſſe precib. flecti. [Doli circū hęc demū] circa vincula nouiſſime eius deſinent doli. i. formarum varietates, cuius figmentum phyſicam volūt eſſe rationem.

nam

Tēde:doli circum hæc demum frangētur inanes.
Ipſa ego te,medios cum ſol accenderit æſtus,
Cum ſitiunt herbæ,& pecori iā gratior vmbra eſt,
In ſecreta ſenis ducam,quo feſſus ab vndis
Se recipit,facile vt ſomno aggrediare iacentem.
Verum vbi correptum manibus,vinclisq. tenebis:
Tum variæ illudent ſpecies,atque ora ferarum.
Fiet enim ſubito ſus horridus,atraque tigris.
Squammoſusque draco,& fulua ceruice leæna:
Aut acrem flammæ ſonitū dabit:atq; ita vinclis
Excidet,aut in aquas tenues dilapſus abibit.
Sed quanto ille magis format ſe vertet in omneis,
Tanto nate magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore,qualem
Videris,incępto tegeret cum lumina ſomno.

nam homo habet ĩ ſe libidinē,ſtultitiā ferocitatē.dotū: q̄ dū in eo vigent, pars illa q̄ vicina eſt diuinitati.i.prudentia,nō apparet, quæ tūc pōt ſuas vires tenere cū fuerint illa religata. i. cum quis caruerit omnibus vitijs. Vñ ſacerdotem hunc dicit poſſe vaticinari, & ſuſcipere diuinitatē. cū religata in eo fuerint ſilueſtris cupiditas, aſperitas,lapſusq. animi aquarū mobilitati, ſimilis. [Medios cum ſol accenderit æſtus[Fere.n.numina tum videntur. Lucanus:Medio cū Phœbus in axe eſt, Aut cęlū nox atra tenet,tūc ipſa ſacerdos Aceſſum dominumq. timet deprendere luci.[In ſecreta ſenis ducam] Ferè oēs dii marini ſenes ſunt.Albent enim eorum capita ſpumis aquarum, [Atra tigris[.i.ſæua.[Tāto nate magis]Alij legūt, Tantum nate magis,

A S C. E S T in Carpathio &c.]In hac parte hr oratio Cyrenes ad filium,in qua docet eum, quo pacto amiſſarum apum recuperationem à Proteo ediſcat,& primo vbi eum inueniat dicēs,Proteus deus ille marinus,& vates cæruleus.i.marinus, eſt in gurgite Carpathio.i.maris Carpathij, Neptuni.i. in quo Neptuni pecus cuſtodiat,qui.ſ.Proteus metitur.i. tranat, magnum æquor piſcibus.i.vectus à piſcibus,& curru equorum bipedum.ſ. marinorum tantū in anteriori parte,in qua equis ſimiles ſunt pedes habētium,cum in poſteriori piſcibus ſimiles pedes nō habeant, iuncto.ſ.ad iugum.hic.ſ.vates cæruleus reuiſit nūc portus Emathiæ.i.Theſſaliæ,aut Macedoniæ, patriā.i. natale ſolum ipſius.ſ. Protei,hūc veneramur,&.i.ēt nos nymphæ, & ipſe Nereus deus aquarum Oceani & Thetyos filius grandæuus.i.ſm Orphæa antiquiſſimus diuorum,ſup.veneratur hunc, nanq; ipſe vates nouit omnia,quæ ſint.ſ.in præſentia,quæ fuerint.ſ.p̄terita, & quæ trahantur ventura mox.i.paulo poſt.Quippe, quia certe ita viſum eſt.i.ita placuit Neptuno.i.magno deo noſtro, q.d. neſcio, cur eum Neptunus prætulerit,ſed quia ita viſum eſt deo cenſendum eſt æquum eſſe(quæ ſnia ſane quā theologica eſt, licet falſis dijs attributa, vnde lib. ij. Aen. Occidit & Peleus iuſtiſſimus vnus.Qui fuit in Teucris, & ſeruantiſſimus æqui. Dijs aliter viſunt.Et principio tertij.Poſtquam res Aſiæ,Priamiq. euertere gentem Immeritam uiſum Superis.Sane quæſtionē habet qūo Aen.iij.Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo, Prædixit,vobis furiarum ego maxima pando, per quæ omnem diuinam peritiam ab Ioue,abs quo fata pendent,& Anc pollionem quidem niſi.prius ab Ioue acceperit, diuinare demōſtrat, quomodo ergo Neptuno eadem ſit poteſtas? Verum ſciemus hæc tria numina,Iouem dico,Neptunum. & Plutonem triplicē apud gentiles theologos habere poteſtatem,quæ in Ioue fulmine triſulco.in Neptuno tridente,in Plutone Cerbero tricipiti ſignificatur,ideoq́. pro Plutone Iouem infernum. & ſtygium dictū legimus.Quapropter nympha quæ ſubditione Neptuni eſt, Neptunū vt ſummum deorum venerata. ēt eam poteſtatem ei attribuit,q̄ Iouis eſt, quaſi vero vt Iuppiter pro Neptuno, ita Neptunus pro Ioue poni poſſit,cum deus ſit vnus, nomina vero diuerſa,ſed ſub eo nomine colatur ſub quo eius poteſtati ſubijcimur,ſaut numine egemus, verum plus quàm conſtitueram diuagor)Eſt ergo ita viſum Neptuno, qui nymphis cum Oceano pro ſummo numine eſt cuius. ſ. Neptuni ille paſcit ſub gurgite.ſ.Carpathio armēta immania.i.ita magna vt tanq̄ mala terrori ſint,& phocas.i.uitulos marinos,turpes.i.torpētes ſomno aut magnas,hic.ſ.vates ò nate eſt capiēdus tibi.i. debet eā à vinclis.i.ĩ vincula prius.ſ.q̄ quidq̄ ab eo petas,vt ipſe expediat.i.expedire dicat,omnē cām morbi. (Quāto prudentius hæc admonuit,q̄ nunc plerique facimus, qui remedium morborum petimus,nolētes cām abolere, ſcimus enim quia quidquid patimur peccata noſtra meruerunt, & tamen quando precamur finem malorum, non facimus finē peccādi. Quia ergo nympha nō potuit dare malorum te medium niſi ceſſaret cā p̄ p̄ quā inducta uerāt. prudenter admonet filiu.vt cām diſquirat.ea aūt fuit mos Eury dices.q̄ violare voluerat, vt ſuo loco dicetur) & vt ſecūdet.i.ſecundos faciat,aut annunciet euentus. i. q̄ poſtea eueniāt.i.remedia, dicimus ergo ēt euentus, quamuis Valla euēta dicēdū doceat, ad bonum aūt omne pertinet quod dicit ſecundet, nō enim certi ſumus dū precamur vtrū dij ſecūdēt, at ita ſperandū eſt. Nā ſine vi &c. cām reddit cur vinclis prius capiendus ſit, quia videlicet ipſe non dabit vlla p̄cepta ſine vi.i. violentia,neque tu flectes illum orando.i.per orationem. & preces.tende ergo illi capro duram vim.i.violētiam, ſine remiſſione & vincula.ſ.ſine relaxatione doli. i. illuſiones eius inanes. i. fruſtra incępti per eum frangentur.i.fruſtrabuntur demum.i.tādem,circum hæc.i.dum hæc fient aut circum hæc vincula. Ipſa .i.egomet ducam te in ſecreta. i. arcanos thalamos ſenis. ſ. Protei,tunc cum ſol accenderit medios æſtus.i. in meridie cum herbæ ſitiunt.i.deſiccantur calore,qui nobis ſitim generat, & cum vmbra eſt iā grauior.ſ.quā herbæ pecori in ſecreta dicit, quo.i. ad quæ ipſe ſenex feſſus ab vndis,aut recipit ſe tanquā in tutiora,aut amœniora loca ab vndis vt tu aggrediare.i. inuadas facilē.i. faciliter ipſum iacientē.ſ.oppreſſum ſomno.i.ſopore, verum.i.ſed,vbi.i.qñ tenebis ipſum correptum.i.celeriter & quaſi ſimul totum raptum. manibus & vinclis pro vinculis tum.i. tunc variæ ſpecies,i.rerū apparitiones,& imagines atque ora.i. facies.& formæ ferarū eludent.ſ.te,enim pro quia,ipſe fiet ſubito ſus horridus rigētib.ſ.ſetis,& ſpumās vt aper,hoc eſt ſus ſilueſter & fiet tigris atra.i.infeſta,& inimica.& draco ſquammoſus .i.ſquāmis multis tectus & leæna ceruice fulua.i.rutila, aut dabit acrem ſonitum.i.crepitum flammæ.i.ignis ardentis ſimilitudinem induet,atq; excidet.i.cito elabetur ſic vinclis, aut abibit delapſus.ſ.è vinculis in aquas tenues.i. tranſparentes, ſed ò nate.i.fili,quanto magis ille vertet ſe in omnis formas tāto magis contende.i.contrahe, & conſtringe vincla tenacia.i. ipſum aſſidue,& ſemper tenentia.donec ipſe erit.i.videbitur talis corpore mutato.i.reducto in priſtinam figuram qualem videris ipſum cum tegeret lumina.i.ſopiret oculos ſomno incępto.eum.ſ. ipſum primum adoriebaris.

V A R I A   L E C T I O.

O R A N D O flectes]In Medieeo lib.Orando vinces, legere eſt.]Doli demū circū hęc fragētur inanes]In Medieco,dictionū ordo ita habet,Doli circū hæc demū,meliori numero.[Tū variæ illudēt ſpecies[Hoc loco plurimū variatur. Nā in Romano libro,Ludēt.In Oblongo peruetcri,Eludunt,pręſenti tempore, In Longohardico,in Medieco,& pleriſque alijs,Eludēt,futuro.

A V S T V M contra, dijs attribuunt proinde meridie ingruēte,in deorum templis panduntur vela,nec homini ingreſſus patet, velut dijs ſit deſtinatum cundi tp̄s.in ianuis quoque, meridici & Auſtri & viſebantur ſimbola.Nec in ianua vlla,quæcunque eſſet hora,loqui fas arbitrabantur. Nam Pythagoricorum, & Aegyptiorum dogma ſapientum id fuit, cū deum innuerēt, ſilentio colēdum,à quo ſunt rerum primordia. Ex ijs opinor, Mantuano vati lux infertur clarior.cum Georg.iiij.ſic canit: COEL. RHOD.

Ipſa ego te,medios cum ſol accenderis æſtus,
Cum ſitiunt herbæ,& pecori iam gratior vmbra eſt,
In ſecretis ſenis ducam.

Satis vero fuit Seruio inibi ſic enarraſſe:tunc,inquit,ferè videntur numina.

Hæc ait,& liquidum ambroſiæ diffundit odorem:
Quo totum nati corpus perduxit.at illi
Dulcis compoſitis ſpirauit crinibus aura,

SERV. LIquidū ambroſiæ diffundit odorē] Vnxit eū, quo poſſet eſſe vi dēdi numinis capax. [Habilis] vegetabilis. [Specus ingens] In ſingulari numero hoc ſpecus,in plurali hi ſpecus dicimus.[Depręſis] Pericli-

elictitibus.[Tegit]Tegere cõſueuit. Nã tũc illic non erat. [Obice] Obiectione. Et melius hic obex, quã hæc obex dicimus.[Auerſum à limine Paullulũ obliquũ a lumine. Et ſciẽdũ Proteum tp̃alem ſuſcipere diuinitatem, alioquin potuit Ariſtæũ cognoſcere latitãtem [Iã rapidus] Hic diſtinguendum p̃p duo epitheta. [Sirius] Aũt ſtella eſt in ore Canis, perquam nimios æſtus accipimus.[Sitiẽtes Indos]Populos ſubſolanos.[Caua flumi.] alta. Luc. Deſeruere cauo tẽtoria fixa Lemanno.[Vix defeſſa ſenẽ paſſus componere. mẽbra,] Auiditatẽ exprimit tenere cupientis. Vñ eũ contra matris præceptum cito in Proteum impetum feciſſe dicit, p̃ qđ incontinentes animos hominum docet poeta.

A S C. HAEC ait, & liquidũ ambroſię diffundit odorẽ, Quo totum &c.] Poſtquã mater Cyrene filium edocuit quõ Protea adoriri. i. per inſidias inuadere, & comprehendere debeat reddidit eum aptum

Atque habilis mẽbris venit vigor. eſt ſpecus ingẽs
Exeſi latere in montis: quo plurima vento
Cogitur, inque ſinus ſcindit ſeſe vnda reductos:
Deprenſis olim ſtatio tutiſſima nautis.
Intus ſe vaſti Proteus tegit obice ſaxi,
Hic iuuenẽ in latebris auerſum à lumine nympha
Collocat: ipſa procul nebulis obſcura receſſit.
Iam rapidus, torrens ſitientes Sirius Indos
Ardebat cœlo, & medium ſol igneus orbem
Hauſerat, arebant herbæ, & caua flumina ſiccis
Faucibus ad limum radij tepefactæ coquebant:
Cum Proteus conſueta petens è fluctibus antra
Ibat. eum vaſti circum gens humida ponti
Exultans, rorem late diſpergit amarum.
Sternunt ſe ſomno diuerſo in littore phocæ.
Ipſe, velut ſtabuli cuſtos in montibus olim,
Veſper vbi è paſtu vitulos ad tecta reducit,
Auditique lupos acuunt balatibus agni,
Conſedit ſcopulo medius, numerumque recenſet.
Cuius Ariſtæo quoniam eſt oblata facultas:
Vix defeſſa ſenem paſſus componere membra,
Cum clamore ruit magno, manicisque iacentem
Occupat. ille ſuæ contra non immemor artis,
Omnia transformat ſeſe in miracula rerum,
Ignemque, horribilemq. feram, fluuiumq. liquẽtẽ.

nõ appetitus optima dux ẽ ad veri inquiſitionẽ, eũdem in antro latere, quia veritas in obſcuro latet. In varias formas mutari, quia decipimur ſpecie recti, donec ĩ formã humanã. i. ad verũ rationis iudicium per lõgã inquiſitionẽ redire cogimur, ſed ſatis ſup̃q. philoſophari ſumus. Nemo eſt tã inſęcundi ingenij qui in re tã fertili nihil frugis bonæ inuenerit. Ordo igitur eſt. ſup. Cyrene mater Ariſtæi ait hęc. ſ. q̃ dicta ſunt, & diffundit odorẽ ambroſiæ, id eſt ambroſiam ipſam odoriferã, liquidum. i. fluentẽ, & mundũ, quo. ſ. odore ipſa p̃duxit. i. imbuit (tractũ ab ijs q̃ inaurãt. Vñ Perſius Saty. 2. Auro ſacras q̃ ouato perducis facies) totu corpus nati. i. filij videlicet Ariſtæi, atq;. i. ſed dulcis aura. i. fragor per aurã diffuſus aut ventus ſpirauit illi. ſ. Ariſtæo ſic p̃fuſo, & hoc crinibus compoſitis (vt. n. deorum prognatũ genere ſignificaret filium nec à Proteo reſpueretur aut vt mortalis

qui eum & videat, & capiat. Nam vt vetus erat ſuperſtitio ſemidei non ſemper, ſed duntaxat qñ volebant videbantur à mortalibus, vnde in Bucol. Silenus: Soluite me pueri, ſatis eſt potuiſſe videri. Reddit autem ipſum aptum ambroſia herba odorifera, & ſuaui admodum qua dij refecti creduntur, ſed cõicatione diuini cibi credebantur mortales in deorum conſortium aſſumi, vnde Aeolus Aen. 1. Tu das epulis accumbere diuum. Sanè omnia quæ hic habẽtur figmenta profundiſſime Aethnicorum theologiæ quadrant. Nam q̃ diuinus ille Homerus Protea dicit coactum ab Agamemnone illi, nec aliter futura prædixiſſe, ſignificat q̃ vates non ſui compotes, ſed à diuino ſpiritu coacti vera dicant, vt de Balaam latiſſime ſacræ atteſtãtur literæ, & de Sibylla Maro noſter Aen. vj. Quin, & regum hiſtoria Saulem inuitum inter prophetas raptũ atteſtatur. Per Protea autem qui ad mortalem ſenſum referunt ferè veritatem intelligunt quam oẽs philoſophi in ſuis opinionibus perquirunt, varijs eludentem figuris. vnde tot ſunt in omni ſcientia opiniones inter ſe quam maxime diſcrepantes, cum tamen veritas veritati ſemper quadret, ſed ea diuerſitas, aut diſcrepantia eſt in ingreſſu duntaxat, qui perſeuerauerit. & vinculis manibusque, id eſt toto conamine veris ſcientijs comprehendendis ſtuduerit, tãdem eas in propria forma comprehendet, nam nihil eſt ipſa veritate fortius vt in ſanctis literis legimus, ipſa tandem ſemper præualet, atque omnia monſtra errorum, & mendaciorum deprimit, de qua Cic. O magna vis veritatis quæ contra omnium ingenia, calliditatẽ, ſolertiam, contraque fictas hominum inſidias per ſeipſa defendit. De Proteo autem licet multa iam vidimus, addam ex Landino hæc. Proteus autem Deus marinus, Oceani, & Tethios filius fuit, & vates qui ab Agamemnone vi coactus ſecundum Homerum futura prædixit. Sunt qui dicunt ex Pallene fuiſſe, & apud Aegyptios regnaſſe, & ad eum poſt excidium Troianum tempeſtate compulſum deueniſſe Agamemnona. Sed Herodotus ſcribit Parim rapta Helena, tempeſtate in Aegyptum apud Canopicum Nili oſtium delatum, & ab Othone oſtij cuſtode ad Proteum adductum eſſe, at Protea cognita rapina Helenam Menelao reſtituendam cum rebus eius retinuiſſe, ac triduo Parim abire iuſſiſſe. Menelaum deinde expugnata Troia Helenaq. in ea vrbe non inuenta in Aegyptum veniſſe atque illam à Proteo recepiſſe, hæc ille quę multum ab his quæ Homerus, & Virgilius tradunt, diſcrepant, ſicut & alia multa inter Græcos hiſtoriographos, vnde non ab re ab Iuuenale dictum eſt. Et quidquid Græcia mendax Audet in hiſtoria. Idem Landinus Protea ſenem dicit, quia nihil antiquius veritate, ad eum ductum Ariſtæum à matre perquam rationem intelligit. ratio enim inquit, &

perciperetur, imbuit capillos eius eo odore quo deorũ imbui ſolẽt. Vñ Venus Aen. ij. volens ſeđ abiret ſignificare deã ambroſiæ odorẽ capillis ſuis dedit, vñ dr̃ ibidẽ. Ambroſięq. comæ diuinũ vertice odorẽ Spirauere) Atq; vigor habilis. i. vegetus, & agilitans deoq. cõueniẽs. (Nã inceſſu, & agitatione corporis ẽt dij apparere ſolent, vnde Aen. 1. Et vera inceſſu patuit dea) venit. i. acceſſit per imbutionem ambroſiæ membris. ſ. Ariſtæi ſpecus. i. antrum ingens. eſt in latere montis exeſi. ſ. vetuſtate aut impetu aquarũ (De antro aũt Chironis dicit Statius in Achilleide. Pars exhauſta manu partem ſua ruperat ætas) quo. i. ad qđ ſpecus, aut quẽ ſpecũ (vtrunq;. n. dr̃) plurima vnda cogitur. i. impellitur. vẽto, & ipſa ſcindit ſeſe. i. ſeipſam in ſinus reductos. i. receſſiuos ita vt vltra fluere nequeat vnda, vnde addit, q̃ ſup. vnda eſt, aut appoſitorie, vnda dico exiſtens ſtatio. i. locus vbi ad tempus ſtãt naues. tutiſſima. ſ. à periculo procellarum, & ventorum. nautis deprenſis. i. in ipſa tempeſtate in mari offenſis, & ita oppreſſis olim. i. quouis t̃pe. Deprendere dixit. pro, Deprehendere, ſicut Prendere. pro, Prehendere. Eſt aũt dep̃hendere. aliquã offendere in ipſo facto, vt q̃ alterũ in ipſo facto inuenit dep̃hendit ipſum, ſeu deprehendit ipſum. Vnde Horat. 1. Serm. Deprehendi miſerum eſt Fabio vel iudice vincam. Reſcimus aũt poſt factũ. Quia ergo nautæ in ipſo facto audaciæ. ſ. qua audẽt cęlo turbido mare ingredi, à tempeſtatibus opprimuntur aptiſſime dicuntur deprẽdi. Proteus regit ſe intus. i. in ipſo antro medio obice. i. obiectione, vaſti. i. valde ampli ſaxi. Nympha. ſ. Cyrene, collocat hic. i. hoc dicto, iuuenem. ſ. Ariſtæum in latebris auerſum à lumine, id eſt ab ea parte qua ſaxum obiectum erat lumini, & ipſa receſſit procul nebulis exiſtens, obſcura, hoc eſt ſepſit ſe, & filiũ nebulis ne à Proteo videantur, ſicut Aen. 1. Venus, Aeneam, cum Achate nebulis obduxit. Sirius. i. ſtella ardens in ore canis rapidis. i. raptim æſtiuans. ardebat. i. ardenter ſplendebat cœlo. i. per cœlum torrens, id eſt inurens, Indos. i. populos Indiæ, ſitientis. ſ. ex æſtu, & ariditate, cum ſint ſubſolani, & ſol igneus i. ardens, & rutilans vt ignis hauſerat. i. expleuerat, mediũ orbem. i. dimidium curſus ſui diurni. hoc eſt iã tranſactus erat meridies, quo Sol eſt in medio cœli, herbæ arebant. i. deſiccabãtur, & radij. ſ. ſolares coquebant. i. more eorumq. coquuntur ebulliebãt flumina caua. i. profunda exhauſtis aquis caua appetentia, & patefacta ad limũ. i. vſque ad fundum. & faucibus ſiccis. i. aqua deſtitutis tũc dico. cũ. i. quando Proteus ibat è fluctibus petens antra cõſueta gens humida. i. genus animalium. hoc eſt piſcium humidorum. ponti vaſti. i. ampli. i. in ponto verſati ſoliti exultans diſperſit late circumcum rorẽ amarum, id eſt marinum qui amarus eſt phocæ. i. vituli marini in quibus p̃fundiſſimus eſt ſopor, ſternũt ſe ſomno.

no.i. p̄p ſomnium quo opprimuntur in littore, quia tã in terris, q̃ in aquis degunt. Ipſe. ſ. Proteus conſedit. i. locum ſedendi cepit medius. i. inter pecora ſuo ſcopulo. i. lapide extante in aquis, & recenſet. i. enumerat, & ad ſenſum redegit aut renouat, numerum. ſ. pecorum ſibi commiſſorum, velut cuſtos ſtabuli. i. qui curam habet numerandorum pecorum ſup. recẽſet numerum eũ olim. i. quouis tp̃e in montibus. i. in ijs locis vbi pecus per totã æſtatem in montibus contineri ſolet, tunc dico recenſet. vbi. i. qñ veſper reducit è paſtu ad tecta, i. ſtabula vitulos, & vbi agni auditi. ſ. à lupis acuunt. i. acriori famæ irritant lupos, balatibus. ſ. ſuis, hoc eſt ſic ſedet Proteus ad numerandos vitulos marinos, & reliquum pecus ſibi à Neptuno cõmiſſum, vt paſtores in mõtibus ſedẽt ad numerãdos vitulos, & agnos ſuos. Cuius. ſ. Protei, qm̃ facultas. i. facilitas capiendi, & opportunitas eſt oblata Ariſtæo, ipſe ſup. Ariſtæus vix paſſus ſenẽ cõponere mẽbra deſeſſa, ruit ſup. ĩ eũ clamore magno. (In qua re ſeruatur decorũ ætatis, iuuenes. n. auidiores ſunt in principio rerũ gerẽdarũ, & iõ prius dixit Ariſtæũ iuuenẽ dicẽs. Hic iuuenẽ in latebris &c.) & occupat manicis. i. manuum vinculis iacentem. ſ. Protea. Ille. ſ. Proteus nõ immemor, imò quammaximè memor ſuæ artis, qua. ſ. elabi ſolebat contra. i. ex aduerſo obnitendo trãſformat. i. transfigurat ſe ſe, in omnia miracula rerum. i. in omnes formas mirãdas, & horrẽdas, de quibus prius dictum eſt, ſup. & in ignem, & feram horribilem. & in fluuium liquentem. i. fluidum, non q̈ talis eſſet, ſed quia talis apparebat.

VARIA LECT.

HAEC ait, & liquidum ambroſiæ diffundit odorem: Quo totum nati corpus perduxit) vtrunque verbum in Romano libro diuerſum eſt vbi legitur. Depromit odorem: &, Corpus perfundit. In aliquibus etiam. Ambroſia, ablatiuo caſu. [Auerſum à lumine nympha Collocat:] Romanus liber, & plerique peruetereſ, Auerſum lumine, abſque, à præpoſitione ſeparatiua legunt. In aliquot. Auerſum à limine, habetur. [Ipſa procul nebulis obſcura receſſit] vetera omnia exemplaria, quotquot habui, Reſiſtit. legunt. [Diſpergit amarum] In Mediceo, & aliquot alijs, Diſperſit, præterito legitur. [Sternunt ſe ſomno diuerſo in littore phocæ] In Rom. lib. & aliquot alijs de meliore nota, Diuerſæ, quod & venuſtius, & doctorum ſermoni accommodatius videtur. [Auditque lupos acuunt balatibus agni] Hoc etiam placet, quod in Romano, & in Mediceo libro legitur. Auditis, quippe Balatibus.

Verum, vbi nulla fugam reperit fallacia, victus
In ſeſe reddit, atque hominis tandem ore locutus.
Nam quis te iuuenum confidentiſſime noſtras
Iuſſit adire domos? quidue hinc petis, inquit? at ille,
Scis Proteu, ſcis ipſe: neque eſt te fallere cuiquam:
Sed tu deſine velle. Deum præcepta ſecuti
Venimus huc, lapſis quæſitum oracula rebus.
Tantum effatus. ad hæc vates vt denique multa
Ardentes oculos intorſit lumine glauco:
Et grauiter frendes ſic fatis ora reſoluit.
Non te nullius exercent numinis iræ:
Magna lues cõmiſſa: tibi has miſerabilis Orpheus
Haudquaquam ob meritũ pœnas, ni fata reſiſtãt,
Suſcitat, & rapta grauiter pro coniuge ſæuit.
Illa quidem, dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Seruantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus æqualis Dryadum clamore ſupremos
Implerunt montes: flerunt Rhodopeiæ arces,
Altaque Pangæa, & Rheſi Mauortia tellus,
Atque Getæ, atque Hebrus, atque Actias Orithya.
Ipſe caua ſolans ægrum teſtudine amorem,
Te dulcis coniux, te ſolo in littore ſecum,
Te veniente die, te decedente canebat:

SERV. HOminis ore] Humana. ſ. voce. [Nam quis te iuuenum confidentiſſime noſtras]. i. quiſnã. Hodie enim. Nã pericula poſtponitur, antea p̃ponebatur. Terentius ĩ Phormione, Nã q̃ eſt hæc anus à fratre egreſſa meo. [Proteu] Vocatiuus græcus eſt, vt Orpheu. [Fallere cuiquã.] Alij, Quidquam legunt. Hoc aũt dicit. Cũ oĩa noueris, deſine aduentus mei cãm velle cognoſcere. [Deum præcepta] Propter matrem hoc poſuit nomen. [Grauiter frendẽs] Cũ ingẽti tumultu. [Nõ te nullius]. i. non humilis, ſed magni. [Magna lues cõmiſſa tibi]. i. magnorum ſcelerum eſt iſta perſolutio. Et alij ita diſtinguũt, vt ſit, A te cõmiſſa. Alij, [tibi has miſerabilis Orphæus.] Non humile aũt numẽ dicit Tiſiphonem. i. mortis vltricem. nam ideo Tiſiphone dicta eſt, quaſi cui cura eſt τίσις φονοῦ. i. mortis vltio. [Haudquaquã ob meritũ]. i. nõ tales quales mereris. Nã eius vxori cã mortis fuiſti. Inferret aũt digna ſupplicia, ni ſi fata prohiberent. quibus fauentibus ira numinum minora infert, licet maiora non poſſit. [Moritura puella] Merito nõ vidit, quippe moritura. [Seruantem ripas] Tenentem, vt, Tantas ſeruabas filia ſedes.] At chorus æqualis Dryadum] Ergo & Eurydice Dryas, & bono compendio, eius prætermiſit interitum. [Supremos Montes] Sũmos, vt, Proh ſupreme Iuppiter. [Rhodopeiæ arces, Altaq. Pangæa [Rhodope mons eſt Thraciæ ſicut Pangæa. [Rheſi Mauortia tellus] Quam poſtea Rheſus tenuit, & eſt Prolepſis ex perſona poetæ. Quo enim tempore Orphæus fuit, Rheſus, needum regnabat in Thracia. [Hebrus] Fluuius Thraciæ gelidiſſimus. [Actias Orithya] Athenienſis nympha, quam Boreas in ſuum matrimonium rapuit. [Caua teſtudine] Periphraſis cytharæ, cuius vſus repertus eſt hoc modo. Cum regrediens Nilus in ſuos meatus varia in terris reliquiſſet animalia, relicta etiam teſtudo eſt, quæ cum putrefacta eſſet, & nerui eius remanſiſſent extenti intra coriũ, percuſſa à Mercurio ſonitũ dedit, ex cuius imitatione cythara eſt compoſita. [Aegrum amorem] Mœſtum, deceptum. [Solo in littore] Deſerto, in quo ſine vxore morabatur.

ASCENSIVS.

VERVM, vbi nulla fugã] Oſtendit quomodo Proteus conſtantia, & pertinaci oppreſſione Ariſtæi victus in formam humanam redijt, & edocuit cur dij paſſi ſint apes eius ĩterijſſe, qđ euenisse dicit ob mortẽ Eurydices coniugis Orphæi, q̃dũ Ariſtæus opprimere volens perſequeretur, à ſerpẽte morſam, & extinctã ad inferos deſcendiſſe docet, & ab Orpheo fruſtra repetitã, quã rẽ late exequitur poeta., nã in eam finem operis in quo Galli laudes cõtinebãtur cõuenit. Reperit eſt hic præſentis. nam in præterito ſolet p. duplici ſcribi, & primam p̃ducere. Confidens, & cõfidẽtiã ĩ malã partẽ accipi ſolẽt, fiducia in bonã, confidimus autẽ alijs fidimus in nobis. Ordo eſt. Verum. i. ſed, vbi. i. poſtquam nulla fallacia. ſ. Protei, reperit. i. inuenit & obtinet, fugam. i. fugiendi facultatẽ. ipſe Ariſtæus victus, reddit in ſeſe. i. ſeipſum, atq; ipſe locutus. i. loquẽs tandẽ ore hominis. i. humano, inquit, ò cõfidẽtiſſime, & maximã cõfidentiã habens, ita vt nullis mõſtris deterrearis quominus inceptum peragas, nã quis p̃ quinã iuſſit te adire noſtras domos, q̃d ne petis hic, i. ĩ noſtris domibus? At. i. ſed ille. ſ. Ariſtæus ſup. inquit, aut reſpondit, ò Proteu tu ſcis ipſe inquã. i. tu per te nullo docẽte cum ſis vates, & tam præſentium, quàm futurorũ ſcius, ſcis. ſ. quid petam neque cuiquam eſt ſup. permiſſum, aut datum fallere, te, aut neq; eſt. i. contingit te fallere quidquam, id eſt in quouis, aut cuiquam, id eſt cuius eſt fallere te, ſed tu deſine velle. ſ. cauſam aduentus mei ex me cognoſcere, cum ſcilicet omnia p̃ te noſcas. Aut tu deſine velle ſupple fallere me tot monſtris, & eluſionibus: hoc eſt ſicut nec falli potes à quoquam ita nec fallere debes quẽquam. (Sed quæres ſi omnia nouit Proteus quomodo non nouit aduentum Ariſtæi, & ſe in vincula ab eo conijciẽdum? aut quomodo deus vinci potuit? Verum ſcies quod prius diximus Protea diuinandi poteſtatem à ſe non habere, vnde dictũ eſt. Quippe ita Neptuno viſum nec ſemper diuinandi furore rapi. ſed tunc tantũ cum ira percitus eo quod vinculis detentus ſupra ſe rapiebat, quocirca vt propheticum furorem co [illegible]. conſuluit mater quæ eius mores nouit ipſum in vincula contrahere, & adoriri. potuit autem Ariſtæus & quia iuuenis, & ille ſenex, & quia deorum quoque ſtirpe creatus, quia, vt dictum eſt, poſtquam ambroſia perfuſus erat habilis membris venit vigor) nos ſecuti præcepta deum. i. deorum, & potiſſimum matris venimus. i. acceſſimus huc. i. in hũc locum, vbi nunc ſumus, quæſitum. i. ad inquirendum rebus lapſis, id eſt deperditis, oracula. i. deorum conſilia, & reſponſa per quæ remedium obtineamus.

mus. Tantum. i. duntaxat hoc eſfatus ſupp. eſt Ariſtæus (aptum eſt aût diuinationibus verbum eſfatus) vates. ſ. Proteus inſit de nique, id eſt tandem ad hæc. ſ. eſſata, & verba Ariſtæi, quia. ſ. audierat deos id velle inquit dico multa vi. i. violentia oculos ardentis ex commotione animi lumine glauco, id eſt cæruleo, & frendens grauiter. i. cum ingenti tumultu reſoluit ora fatis. ſ. dicendis. i. oraculis pronunciandis. i. incepit effari oracula diuū, tu leuis. i. perſoluendo purgas cōmiſſa (ſic Manc. alijs lues legūt, vt ſit magna lues eſt comiſſa tibi) Orphæus miſerabilis. i. dignus miſeratione ſuſcitat. i. excitat, & ꝓcurat tibi cōtinuo ita vt vna pœna ſedata altera exoriatur (hoc enim eſt ſuſcitare pœnas) has pœnas. ſ. quas dediſti, & dabis ni. i. niſi fata reſiſtant. i. aliter diſponant haud quaquam. i. nullo pacto ob. i. ꝓm meritū quia maiores longe meruiſti. & ſęuit grauiter pro coniuge. ſ. Eurydice rapta ſ. ab inferis poſtquā ipſe retroſpexerat (Ego malim dicere eā reſtrictionē, ni fata reſiſtant reſpicere ad verbū ſuſcitat. ſicut dixi ꝙ Orphęus eas pœnas ſemper excitaret niſi fata reſiſtant. quam ſicut Mancin. vult vt ſit ordo, ſęuit pro ſęuiret niſi fata reſiſtant, quia reuera ſęuit, ſed ſi fata obſiſtant nec quicquam, & fruſtra quia nocere non poſſet, ſed potius placari cogeretur) Oſtendit cur ſęuiat pro coniuge rapta dicens. Illa. ſ. coniux Orphęi Eurydice, quidem. i. certe dum fugeret, id præcipitanter ſine conſideratione per flumina te inſequētem, vt. ſ. opprimas eam, ipſa puella. id eſt adhuc iuuencula coniux Orphęi moritura. i. properans ad mortem quamuis neſciret non vidit in alta herba ante pedes. ſ. ſuos eum oculos in te retorqueat hydrū. i. ſerpentem aquatilē immanem. i. valde magnum, & ſęuum ſeruantē. i. defendentē ne quis accedat ripas. i. margines fluminū. At. i. ſed chorus Dryadū nympharū arborū æqualis. i. coęuus, hoc eſt nymphæ coęuæ Eurydices implerunt clamore, id eſt vlulatu ob mortē Eurydices, mōtes ſupremos. i. altiſſimos, arces. i. ſummitates, Rhodopeiæ. i. Rhodopes montis Thraciæ flerunt. & Pangæa alta. i. mōs Thraciæ flerunt (declinatur aût hic Pangæus, & pluraliter hæc Pāgęa, ſicut Iſmarus Taygetus Dindymus Gargarus, & alia multa) & tellus Mauortia, id eſt in qua Mars potiſſimum dominatur, & quā poſtea Rheſus habitauit, & tenuit in Thracia, vbi Mars gradiuus dr̄ (quod vocabulum neque græcum neque latinū eſt. Eſt ergo, vt Seruius dicit prolepſis ex perſona poetę, nam quo tēpore nymphæ Eurydices mortem fleuerunt Rheſus nondū natus erat, qui poſtea ad bellum Troianum veniſſe dicitur, non autem eſt eiuſmodi vitioſa, ſicut ſi ex perſona loquentium eſſet) tellus ergo Mauortia vnde. ſ. Mars oriundus dr̄. Rheſi illius regis qui poſtea eam partem Thraciæ tenuit ſup. ſ. fuit. Atque Getæ. i. vicini Thraciæ populi. atque Hebrus fluuius Thraciæ, & Orithyia nympha illa Actias. i. Atthica. ſeu Athenienſis in Thraciā à Borea rapta ſup. fleuerūt. (Eſt aût patronymicum à patria deductū Atthias, ſicut Medea Colchijs dicitur, & Troianæ mulieres Iliades: Mancinellus ſentit ſcribendum Atthis, quod Tortellius negat) ipſe. ſ. Orphæus. ſolans, amorem ęgrum. i. miſere affligentē teſtudine caua. i. cheli, aut cythara in morem teſtudinis facta, aut ex teſtudinis imitatione inuenta, ò dulcis coniux. ſ. Eurydice canebat te, canebat inquā te in littore. i. vbi ipſe ſolus quia ſine te erat, & ita canebat ſecum, canebat dico te die veniente, & canebat te die decedente, id eſt occidente ſole.

VARIA LECT. V E R V M, vbi nulla fugam reperit fallacia] In aliquot antiquis libris Pellacia, ſcriptum eſt. In Mediceo vtrunque, & Pellacia & Fallacia, notatū eſt. [At chorus æqualis Dryadū clamore ſupremos Implerunt mōtes:] In Rom. libro, & aliquot alijs, Supremo, legitur, vt clamoris magnitudo declararetur. Sed enim Supremos. quippe mōtes Ser. agnoſcit, vt illud, Proh ſupreme Iupiter. [Te veniente die, te decedente canebat:] In Med. & aliquot alijs antiquis, Diſcedente, hr̄. Sed enim Decedēte, receptum eſt.

Tænarias etiam fauces, alia hoſtia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingreſſus, maneſq. adiit, regemq. tremendum,
Neſciaq. humanis precibus māſueſcere corda,
At cantu commotæ Erebi de ſedibus imis
Vmbræ ibant tenues, ſimulacraq. luce carētū:
Quàm multa in ſiluis auium ſe millia condūt,
Veſp vbi, aut hybernus agit de mōtib. hymber:
Matres, atque viri, defunctaq. corpora vita
Magnanimum heroum, pueri, innuptæq. puellæ
Impoſitiq. rogis iuuenes ante ora parentum.
Quos circum limus niger, & deformis arundo
Cocyti, tardaq. palus innabilis vnda
Alligat, & nouies Styx interfuſa coercet.
Quin ipſæ ſtupuere domus, atque intima leti
Tartara, cæruleoſq. amplexæ crinibus angues
Eumenides: tenuitq. inhians tria Cerberus ora:
Atque Ixionei vento rota conſtitit orbis.

SERV. TAenarias etiā fauces] Tænarus Laconiæ ꝓmōtoriū eſt circa finē Maleę, vbi inferorum dr̄ eſſe deſceſſus. [Maneſq. adiit, regemq. tremendum] Hæc omnia ad laudem pertinent cytharę, qua fretus iſta ſuperauit. [Neſciaq. humanis] Ad exitū futurę rei reſpexit, non ad principiū. Nā primo meruit Eurydicem. [Erebi de ſedibus imis] De interioribus tenebris inferorū. [Implexæ] Inuolutæ. implicitæ. ἐμπεπλεγμέναι. [Ixionei vento rota conſtitit] Deeſt, cum, & hoc dicit: cum vēto ſuo rota conſtitit. i. cum cauſa volubilitatis quieuit.

ASC. TAENARIAS] Proſequitur materiā incepiā oſtēdēs quomodo Orphæus ad inferos deſcendens coniugē recuperauerat ea lege, vt non retroſpiceret, quam retroſpiciendo tamen amiſerat, quam rem ſatis modulate Boetius quoque concinit in de conſolatione philoſophica, nec difficilis excogitatu eſt allegoria, ſi animaduerterimus quod ī ſanctis literis ſit retroſpicere. & quid canis reuerſus ad vomitū, & quid vxor Loth cum retroſpiceret in ſalis ſtatuam verſa, & id genus alia. Nam ſi Eurydicen animam rationalem dixerimus Orphæo, id eſt carni nuptam. & ab Ariſtæo, id eſt ratione cum in herbis, id eſt delicijs ageret inſecutam, & à ſerpente, id eſt peccatis occiſam, & modulis, ac lacrymis mariti confitentis, & contriti, ſcilicet ad ſuperos, id eſt in gratiæ ſtatum reductam, ea lege, vt non retroſpiciat. i. recidat in peccatum, quia tunc eſſent nouiſſima peiora prioribus, forte nimis chriſtiani videremur ijs qui neget Ethnicos intellexiſſe animam noſtram etiam carni nuptam ab ea in vitia allici, & ab ratione retrahi, & quæ dixi alia. Sed ordinem proſequamur, qui talis eſt. Orphæus ingreſſus etiā fauces tænarias. i. tænari promontorij in Laconia vnde deſceſſus dicitur ad inferos, appoſitorie, oſtia. i. ianuas alta. i. profundas, Ditis. i. Plutonis, & lucum. i. ſiluam incæduam, hoc eſt quę nunquam cæditur nec amputatur, caligantem. i. tenebricantem formidine nigra. i. nigredine formidoloſa, adijt, & manes. i. animas apud inferos manentes, vn̄ ꝓm veterum theologiam ad nos manant, & regē tremendum quippe quē nullius miſereſcit, videlicet Plutonē, & corda neſcia mōſueſcere humanis ꝓcibus. At. i. ſed, ꝗuis. ſ. nequeāt flecti ꝓcib. vmbræ. tenues, quia nō corpora ſed ſimulacra corporū defunctorū, hoc eſt animæ commotę cantu. ſ. Orphico ibāt d' imis ſedibus Erebi. i. caliginis īfernalis, & ſimulacra. i. effigies. ſup. hominū carentū luce. i. vita ibāt ſup. tam multa, ꝗ multa millia auium cōdunt ſe in ſiluis vbi veſper aut imber hybernus. i. lōgus, & continuus agit. i. impellit eas de mōtibus in ſiluas, ſimulacra dico, videlicet matres. i. fæminæ atque viri, & corpora magna nimium pro magnanimorū heroum. i. principum virorum, defuncta vita. i. munere vitæ, & pueri, & puellæ ineptæ iuuenes impoſiti rogis. i. ignibus, & pyris incenſis ante ora parentum. i. omne genus hominum cuiuſcunque ætatis, ſexus aut cōditionis fuerint. circum quos limus niger arundo deformis, cocyti. i. illius paludis. i. infernalis, & palus innabilis. i. per quam nare nemo poteſt, vnda tarda. i. ꝓp tardationem vndæ quæ immoratur, & immergit natare conātes, frequentior tamen, & vt puto verior lectio eſt inamabilis. i. nō amabilis, quia nullā cauſam cur ametur habet, eſt enim triſtis, & obſcœna, alligat. i. detinet. & ſtix. i. palus illa triſtitiæ infernalis interfuſa nouies, id eſt ꝑ nouē circulos (ꝗ re. ſexto Aeneid. ad vnguem pertractanda eſt) coercet. i. conſtringit ne exeant, quin, id eſt quinimò ipſæ domus. ſ. infernales ſtupuere. ſ. ob cantum Orphęi, atque tartara, id eſt tenebrarum loca intima; id eſt profundiſſima. læti, i. mortis ſupple obſtupere, & eumenides, id eſt furiæ infernales implexæ crinibus angues cæruleos, id eſt habentes angues cæruleos implicitos in capillis ſupp. ſtupuere, & cerberus. canis ille infernalis triceps ſignificans, vt dixi triplicem Plutonis poteſtatem, cœleſtium, terreſtrium & in

ferno

ſernorum, tenuit. i. continuit à latratu tria ora atque rota orbis Ixionei. i. circumuolutionis aut circunferentię quam apud inferos voluit Ixion, vt dicitur vj. Aen. cōſtitit vento. i. ſtetit cum vēto, non opus eſt intelligere cum quia ponitur in verbo conſtitit. Id enim eſt, conſto tibi, & ſto tecum, hoc eſt omnes pœnæ, & omnia tormenta inferorum ceſſauerunt ad cantum Orphęi ita, vt nec aditum nec egreſſum prohiberet Cerberus Eurydicæ, vt in ſequentibus, latius dicam.

VARIA LECT. TAENARIAS etiā fauces] In antiquis aliquot, modo Falces: modo, Valles inueni: quæ conſulto prætereo, cum omnino, Fauces ſcribendum videatur. [Quā multa in ſiluis auiū ſe millia condunt] In antiquis omnibus exemplaribus, quæ verſauimus, In folijs, non In ſiluis legitur. [Tardaq. palus inamabilis vnda] Sunt codices in quibus Innabilis legatur. Sed enim probationes oēs īamabilis legūt. [Atq; Ixionei vēto rota ꝯſtitit orbis] In codicib. aliquot, Cātu rota, legitur. Sed agnoſcit, Vēto, Seruius.

COEL. RHOD. SED cur nā eſt numerus hic perfectiſſimus? nempe quia eſt ab impari primo quadratus, & impariter impar in tres diſtribuitur triades, ſiue mauis trinitates dicere: quarū item quælibet in tres diuiditur vnitates. Qua in parte admonendi ſtudioſi ſunt, illud vehementer obſeruandum, quod in literis Latinis à pauciſſimis animaduerſum, miror. Nouenarium numerū pcipue veteribus pro multitudine qualibet poſitum, ſicuti probat Nicander, qui duos habentem aculeos *ἐννεάκεντρον* vocauit, qđ eſt aculeorū nouē. Sed & alibi ī quodā genere ſcorpionū, quibus ſeptē inſunt ſphōdyli, dixit *σφόνδυλοι ἐννεάδες μοι*. Nā enneadeſmos vocat ſphondylus, volēs ſignificare polydeſmos, ac ſi dicas multarum cōmiſſurarum aut colligationum. Idipſum in pconum enneade apud Homerū Iliad. ij. annotauit Euſtathius: ſed in nouē bellatoribus Hectori obiectis. Ad quam Græcorum doctrinam optimum maximum poetam reſpexiſſe contenderim cum ait:

Et nouies Styx interfuſa coercet.

Iamque pedem referens, caſus euaſerat omnes:
Redditaque Eurydice ſuperas veniebat ad auras,
Pone ſequēs (nanque hāc dederat Proſerpina legē)
Cum ſubita incautum dementia cępit amantem,
Ignoſcenda quidem, ſcirent ſi ignoſcere manes.
Reſtitit: Eurydicemque ſuam iam luce ſub ipſa
Immemor heu, victusq. animi reſpexit, ibi omnis
Effuſus labor, atque immitis rupta tyranni
Fœdera, terque fragor ſtagnis auditis auernis.
Illa, quis, & me inquit, miſerā, & te pdidit Orpheu;
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditq. natantia lumina ſomnus:
Iamque vale: feror ingenti circundata nocte,
Inualidasque tibi tendens, heu non tua, palmas.
Dixit, & ex oculis ſubito, ceu fumus, in auras
Commixtus tenues, fugit diuerſa: neque illum
Prenſantem nequidquā vmbras, & multa volentē
Dicere, præterea vidit: nec portior Orci
Amplius obiectam paſſus tranſire paludem.
Quid faceret; quò ſe rapta bis coniuge ferret?
Quo fletu manes, qua numina voce moueret?
Illa quidem Stygia nabat iam frigida cymba.

SERV. INcautum amātem] Epithetō amātis eſt. [Ignoſcēda quidē, ſcirēt ſi ignoſcere manes] Participium ſine verbi origine. nō. n. facit ignoſcor, ſicut nec trium phor, regnor. [Eurydicemq. ſuā iā] Alij legunt, Iam luce ſub ipſas. [Victusq. animi] Sic hoc loco dixit, vt, O præſtans animi. [Reſpexit]. i. cōmiſit ī legē. [Ibi omnis effuſus] i. functus, & fruſtratus. [Tyranni] Id eſt Plutonis. [Terque fragor ſtagnis auditus auernis] Quaſi exultarent vmbræ reditu Eurydices. Lucanus dicit in Orphęo ſtrepitum factum redeunte Eurydice ob hoc: quia gaudent à luce relictā Eurydicem, iterum ſpirantes Orphæa manes. [Iterum crudelia retro Fata vocant] Ouid. bis rapitur, vixitque ſemel. [Natantia lumina] In mortem reducta. [Inualidas palmas] In vmbræ tenuitatē redactas. [Heu nō tua] Quia ſupra dixit. Eurydicemque ſuam iam. [Fugit diuerſa] Id eſt per diuerſa. [Præterea] Poſtea. vt, Et quiſquam numen Iunonis adoret Præterea? [Amplius obiectam paſſus tranſire paludem] Myſticum eſt. Dicitur enim bis eandem vmbram euocari non licere.

ASC. IAMQVE pedem referens, &c.] Docet Proteus quomodo Orphæus threicia fretus cythara fidibusque canoris, coniugem eduxerat ex inferorum carcere, & quomodo eam iterum amiſit contra legem datam per impatientiam amoris rētroſpiciendo dicens. Iamque, id eſt. & iam Orphæus ſupple aut Eurydice, ſed potius Orphæus referens pedem. ſ. ab inferis euaſerat omnes caſus. i. difficultates, quia & canem placauerat, & cum Plutone, & cum Proſerpina, Plutonis coniuge ad quem de fœmina magis ſpectabat pectus fuerat, & Eurydice coniux. ſ. eius reddita. ſ. ei, veniebat ad auras ſuperas ſequens. ſ. maritū, pone. i. prope, ſed poſt eum nanque Proſerpina, quæ eſt inferorum regina Cereris filiam qua Pluto rapuerat, dederat hanc legem vt. ſ. poſt maritum rediret nec ab eo reſpiceretur, veniebat dico iam ad auras ſuperas, cum ſubita dementia cępit. i. inuaſit ac vicit amantem incautum atque ideo incautum quia amantem, ſunt enim amantes cæci, & amentes fere dementia dico ignoſcenda, id eſt vt dicunt condonanda. & remittenda quidem, id eſt certe, quia non per prauitatem, ſed per vim amoris legem tranſgreſſus eſt, ſi manes ſcirent ignoſcere, id eſt veniam dare dementia autem erat, quia reſtitit, id eſt immoratus eſt. & ipſe immemor (heu cōdolentis eſt) & victus animi, id eſt habens animum victum (genitiuus apud Virgilium ferè ponitur vbi in patiente eſt intrinſeca actio, vt præſtans animi qui ſibi animum præſtat, victus animi qui animum ſuum ſibi vicit, maturus æui, qui ſibi æuum maturat, infelix animi qui animum ſibi infelicem facit) victus ergo animi quia ipſum per impatientiā amoris vicit, reſpexit ſuam. ſ. amātiſſimam coniugem Eurydicē, iā ſub ipſa luce. i. vbi iā lucem ītraſſet cū cōiuge ſi eā nō reſpexiſſet, nā non debebat retroſpicere donec ad lucē perueniſſent (In qua quid aliud innuitur, quam quia vanū eſt ante lucē ſurgere) Sanè ſm Seruiū duplex eſt diſtinctio, nā alij legunt. Eurydicemq. iā qua ſi quæ prius nō fuiſſet eius, ſed inferorum, quam lectionem vr approbare ipſa Eurydice vbi dicit. Iamq. vale, feror ingenti circūdata nocte. Inualidasq. tibi tēdens, heu nō tua palmas quaſi dicat, iā tua ēt ſed modo non ſum tua. Alij ponunt particulam iam cum ſequentibus, videlicet iam luce ſub ipſa, Ibi. i. in ea re aut in eo loco vbi coniugem reſpexit omnis labor effuſus ſup. eſt. i. fruſtratus, & perditus, & fœdera. i. pacta imitis tyrāni. ſ. Plutonis rupta, irrita facta ſunt, & fragor. ſ. vocum acclamantiū auditus eſt ter in ſtagnis auernis, id eſt infernalibus, quia gaudebant manes Eurydicem redire, vt iterum Orphęa audirent. (Gaudent autem reuera ex ſola inuidia multo damnari, cum tamen non verum gaudium ſed incremētum dolorum inde habent) Illa, ſcilicet Eurydice ſentiens ſe trahi ad infernam, inquit, ò Orpheu quis perdidit me miſeram, & te, quis inquam tantus furor, quaſi dicat, non amantis ſed amentis, & furentis. i. en crudelia fata vocant me iterum retro. i. retrorſum, & ſomnus. ſ. mortis, condit. i. ſopit lumina natantia. i. oculos ſtygio humore ſopitos, aut madentes. Iamque, i. & iā aut poſthac vale quod diſcedētis eſt, ego feror. i. auferor abs circundata ingenti nocte. i. caligine, tendens tibi. i. ad te, heu non tua. i. non amplius tui iuris. aut in poteſtate tua palmas, id eſt manus inualidas. i. in vmbrarum tenuitatem redactas. & ob id reſiſtere nequeuntes dixit. ſ. Eurydice, & fugit ſubito ex oculis in auras ceu fumus tenuis commixtus, ſcilicet aeri fugit in diuerſa. id eſt diuerſas partes aeris, ita vt nihil fumi amplius appareat neque vidit præterea, id eſt pręter ea (vt dicūt) vicem, hoc eſt poſtea, illum. ſ. Orphæa prenſantem. i. captantem ſed non capientem, prēſantem ergo, id eſt frequenter prendere conantem nequidquam, id eſt fruſtra vmbras, id eſt coniugem quæ iam in vmbras diffuſa erat, & volentem dicere multa, nec portitor Orci, ideſt inferni. ſ. Charon paſſus eſt ſup. Orphęa tranſire amplius paludem. ſ. ſtygem obiectam. id eſt interpoſitam & regionem viuorum ac mortuorum ſeparantem, Quod Seruius dicit myſticum eſſe, id eſt arcanum, ſumptum ex ſuperſtitione potius quam ex religione priſca qua dicitur bis eandem vmbrā euocari non licere. Quaſi non Eurydicem, ſed vmbra eius euocarit Orphæus carminibus, & incantationibus ſacris, Sanè euocādarum vmbrarum mētio fit etiam in libris regnorum vbi iuſſu

Saulis

Saulis euocata eſt vmbra Samuelis,de qua quid theologi noſtri cenſeant apud eos & preſertim diuum Auguſtinum videndum eſt.Quid facere(aporeſim Orphæi tecitat)hoc eſt quid putat cū tunc facere debuiſſe,vel dubitat tunc Orphæus quid faceret. & quo ferret ſe coniuge bis erepta.i.vi amiſſa ſemel à ſerpente,& ſemel ab inferis,quo fletu moueret.i.qua miſeratione alliceret manes.i.inferos,& qua voce moueret numina.ſ.ſupera,quidē.i. certe.illa.ſ.propter quam hæc dicebat nabat iam frigida.i. mortua,& exanguis, cymba ſtygia. i. qua traducebatur per ſtygem paludem,de qua vj.Aen.plenius dicendum erit.

VARIA LECTIO.

CVM ſubita incautum dementia cœpit amantem] In Romano libro,& in aliquot aliis,Subito legitur. [Terq. fragor ſtagnis auditus Auernis]In Rom. lib. legitur. Terq. fragor ſtagni eſt auditus Auerni. In Mediceo Auernis,erat.nunc.ſ. vltima litera abraſa eſt, vt cum Seruio ſentiret lectio. [Quo fletu Manes, qua numina voce moueret] In Rom.lib. legere eſt, Quos fletu Manis,quæ numina voce moueret. Nam illi amplius adeundi non erant,à quibus duriſſimę conditionis leges acceperat. Quã quam non diſpliceat,Quo fletu,& qua voce.

SERV. EX ordine]Sine intermiſſione. [Deſerti]Aſperi, inculti. [Strymon aut fluuius ē Thraciæ, circa quē ad extinguendū amoris morabatur calorē. [Hæc] .i. talia qualia ipſe commemorat. [Agētē carmine quercus] .i.mouentē.[Philomela]Pro quauis aue. Nã ſpecies eſt pro genere.[Flet noctē] Iugi nocte,continuo fletu.[Tanaimq. niualem]Fluuium Scythiæ, [Nunquã viduata pruinis] Semper niuibus plena.[Quo munere matres] Nuptiali.ſ. [Cicones] Autē thraces mulieres ſunt,quæ ab Orphæo ſpretæ diſcerpſere eum per Liberi ſacra ſimulata.[Marmorea caput à ceruice reuulſū] .i.pulchra.Sanè alludit ad id quod dicit Ouid. quia cum caput eius ad ripā delatum mordere voluiſſet,eſt cōuerſus in lapidē.[Oeagrius Hebrus] Oeagrius fluuius eſt, pater Orphei de quo Hebrus naſcitur,vñ eū appellauit Oeagriū.

Septem illum totos perhibent ex ordine menſes
Rupe ſub aeria,deſerti Strimonis vndam
Fleuiſſe,& gelidis hæc euoluiſſe ſub antris,
Mulcentem tigres,& agentem carmine quercus,
Qualis populea mœrens Philomela ſub vmbra
Amiſſos quæritur fętus:quos durus arator
Obſeruans nido implumes detraxit.at illa
Flet noctem, ramoque ſedens miſerabile carmen
Integrat,& mœſtis late loca quæſtibus implet.
Nulla Venus,nullique animum flexere Hymenęi,
Solus Hyperboreos glacies,Tanaimque niualem,
Aruaque Riphæis nunquam viduata pruinis
Luſtrabat,raptam Eurydicem,atque irrita Ditis
Dona quærēs.ſpretæ Ciconū quo munere matres
Inter ſacra deum,nocturnaque orgia Bacchi
Diſcerptum latos iuuenem ſparſere per agros.
Tum quoq;,marmorea caput à ceruice reuulſum
Gurgite cum medio portans Oeagrius Hebrus
Volueret,Eurydicen vox ipſa & frigida lingua,
Ah miſeram Eurydicen,anima fugiente vocabat,
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.

ASC. SEPTEM illum]Docet quæ deinceps egit Orphæus, vt iuſtam in ſe cenſeret animaduerſionem Ariſtæus, qui tot malorū caput erat. Ordo eſt. Perhibēt.ſ.poetæ aut hiſtoriographi, illū.ſ. Orphæa fleuiſſe ſeptem menſes totos.i.integros ex ordine. i.ſine intermiſſione ſub rupe aeria.i.alta ad.i.iuxta vndam.i.fluentum aut lacum ſtrimonis illius fluuii Thraciæ deſerti.ſ. ab hominibus eum latas paludes faciat,quas grues habitant, vnde dictum eſt,Strimoniæque grues, &c. & perhibent eum euoluiſſe hæc.ſ. quæ de Eurydice dicta ſunt,ſub gelidis antris eū dico mulcentē carmine.i. dulcedine cātus,tygres.i.feroeiſſima animalia, & quercus.i.rigidiſſimas arbores,quam fabulā Horat. in arte ſic explicat,Silueſtres homines ſacer interpreſq. deorum Cædibus, & victu fœdo deterruit Orphæus Dictus ob hoc lenire tigres rabidoſq. leones. Perhibēt dico fleuiſſe talem, quali Philumela auis illa dulciter querula,(vñ licet ſpecies pro genere.i.ea pro quauis aue ponatur,tñ vr quidã delectus eſſe cū ea ob iniuriã illatã potiſſimū ꝗratur)mœrēs.i.contriſtata ſub vmbra populea.i.populorū arborū iuxta quas.ſ.nidū fecerat quæritur.i. voce querula deflet fœtus.i.pullos amiſſos,quos arator durus. i. immitis obſeruans.ſ.matrē quo cibū afferret detraxit nido implumes.ſ.priuſquam volare ſcirent,at.i.ſed,illa.ſ.Philumela flet noctē.ſ.totã,& ſedens ramo vñ nidus ablatus eſt,integrat.i.ſæpe repetit, & ex integro canit carmen miſerabile,& implet loca vicina late quæſtibus.i. querelis, mœſtis. i. mœſtitiã indicãtibus, & nulla Venus.i.appetitus coeūdi, & nulli hymenæi.i.nouę nuptiæ flexere animū. ſ. Philumelæ,& etiã Orphæi, & Orphæus ſolus luſtrabat. i. circuibat ſolus glacies Hyperboreas.i.q fere ſunt circa montes Hyperboreos ſuper quos.ſ. Boreas flat,& Tanaim fluuiū Europã ab Aſia dirimētē niualē.i.niuibus tectū, & arua nunquã viduata. i. priuata, pruinis.i.gelu concreto, Riphęis.i.in Riphæis mōtibus exiſtentibus querens. i. cōquerēs Eurydicen raptã, atq; dona Ditis,q donauerat vt in lucē rediret, ſi ñ reſpexit eã irritã .i.fruſtrata per reſpexionę quo munere.i. quo officio quendi eū Orphęus vituperaretur matres Ciconū populorum Thraciæ ſpretę.i.ab Orphęo, qui nequiēs animum ad nouos amores applicare fæminas deteſtatus fingitur ad amores puerorum ſe tranſtuliſſe,ſparſere iuuenem.ſ.Orphęum adhuc iuuenem,& ita amabilem, per agros diſcerptum late inter ſacra deum.i.deorum, & orgia.i. feſta à conciuatis celebrari ſolita Bacchi nocturni.i.noctu coli ſoliti,cum.i.quando Hebrus Oeagrius.i.ex Oeagro patre Orphæi naſcens,aut ab Orphæo Oeagrio dictus Oeagrius portãs caput .ſ.Orphæi reuulſum.ſ.per mulieres,à ceruice marmorea.i. cãdida,& tereti volueret ipſum medio gurgite.i.flumine Hebri vox ipſa,& lingua frigida.i.moribūda vocabat, quoque, i. et tum.i. tunc Eurydicem vocabat dico anima fugiente ſub vmbras.i.per indignationem eo quod violenta eſſet mors, ripæ referebant. i. reſonabant toto flumine Eurydicem.i.nomen eius ab eo moriēte ſæpe repetitum.

VARIA LECT. ET gelidis hæc euoluiſſe ſub antris]In Rom.lib. & aliquot aliis,ſub aſtris,legitur. [Nulla Venus nullique animum flexere Hymenæi]In Rom.lib.in Mediceo.& aliquot aliis antiquis legere eſt,Nulla Venus, non vlli animum. [Spretæ Ciconum quo munere matres]Aliquot antiqui libri,Spreto,legunt.vt ſit,Spretis ab Orphæo nuptiis. Seruius mauult, Spretæ matres. [Nocturnaque Orgia Bacchi] In libris aliquot antiquis, Nocturnique, legitur per hypallagen, quamuis nonnulli ex peritioribus, Nocturna, receperint, qua lectione nulla fiet colliſio in, Nocturnaque Orgia; Sanè vero in Mediceo, Nocturni ſcriptum eſt.

SERV. HAec Proteus]Subaudi dixit.[At nō Cyrene] Deeſt territa eſt, qđ ex ſequentibus datur intelligi.[Pacem petens] Beneficium,beneuolentiã [Faciles Napæas] Exorabiles nymphas ad ignoſcendū paratas. Sanè ſciendū eaſdē eſſe Napæas,q & Dryades ſunt. Nã ſupra ait,At chorus ęqualis Dryadum.[Intacta ceruice] Indomita, Et dicit anima-

Hæc Proteus:& ſe iactu dedit æquor in altum:
Quaque dedit,ſpumantem vndã ſub vertice torſit
At non Cyrene.nanque vltro affata timentem.
Nate licet triſtes animo deponere curas.
Hæc omnis morbi cã:hinc miſerabile nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium miſere apibus,tu munera ſupplex
Tende,petens pacem,& faciles venerare Napęas.
Nanque dabunt veniam votis:iraſque remittent.
Sed modus orandi qui ſit,prius ordine dicam.

lium ſacrificium eſſe faciendum, vt non tantum occidãtur hoſtię.[Orphei]Datiuus Græcus eſt.[Lethæa papauera mittes][Agreſtia.] Placatam Eurydicen vitula venerabere cæſa]Hypallage, prò veneratam placabis.[Præcepta faceſſit] Facit frequentatiuum eſt pro principali. Aut certe ideo faceſſit, quia plures hoſtias immolauit. [Subitum dictum, ac mirabile

ſabile monſtrum) Res enim hęc ex improuiſo venit, vt apes ex bobus erumperent. Nam pręcepta Cyrenes, tantum ad placandum numina pertinebant. Notandum ſanè, quia ex hoc euētu illa res inuenta eſt, quam ſupra memorauit, & melior facta per induſtriam. [Stridere apes vtero, & ruptis efferuere coſtis] Hæc verba, & ſecundæ ſunt coniugationis, & tertię; nunc tantum tertiæ. [Vuam demittere ramis] In morem vuę.i. botryonis defluere, quod Gręci βοτρυδὸν dicūt. [Hæc ſuper aruorum cultu] Primū librū per hoc ſignificat, per pecora autē, tertium, & quartum, quia & apes pecora sūt. Per arbores ſecūdum. Et hoc dicit. Hęc ego.i. Georgica ſcripſi dum Cæſar in oriente pugnarēt. [Euphratem] Orientis fluuium. [Fulminat] Fortiter facit. [Victorque volētis per populos] Vnum virtutibus eſt, aliud iuſtitiæ. Nam vincere, virtutis eſt volētibus imperare, Iuſtitiæ. [Viamq. affectat Olympo] Pręparat ſibi diuinos honores. [Parthenope] .i. Neapolis, q primo ex corpore vnius Syrenis illic ſepultę Parthenope eſt appellata. [Studijs florētē ignobilis oci] idest artis poeticæ,

Quattuor eximios præſtanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depaſcunt ſumma Lycæi,
Delige, & intacta totidem ceruices iuuencas:
Quattuor his aras alta ad delubra dearum
Conſtitue, & ſacrum iugulis demitte cruorem,
Corporaque ipſa boum frondoſo deſere luco.
Poſt, vbi noua ſuos aurora oſtenderit ortus,
Inferias Orphæi Lethæa papauera mittes,
Et nigram mactabis ouem, lucumque reuiſes:
Placatam Eurydicen vitula venerabere cæſa.
Haud mora: continuo matris præcepta facesſit.
Ad delubra venit: monſtratas excitat aras:
Quattuor eximios præſtanti corpore tauros.
Ducit, & intacta totidem ceruice iuuencas.
Poſt, vbi nona ſuos aurora induxerat ortus,
Inferias Orphæi mittit, lucumque reuiſit.
Hic vero ſubitum, ac dictu mirabile monſtrum
Aſpiciunt, liquefacta boum per viſcera, toto
Stridere apes vtero & ruptis efferuere coſtis,
Immenſasq. trahi nubes, iamq. arbore ſumma
Confluere, & lentis vuam demittere ramis.
Hæc ſuper aruorum cultu, pecorumq. canebā.
Et ſuper arboribus, Cæſar dum magnus ad altū
Fulminat Euphratem bello, victorque volenteis
Per populos dat iura, viamq. affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, ſtudijs florentem ignobilis oci:
Carmina qui luſi paſtorum, audaxque iuuenta
Tityre te patulæ cecini ſub tegmine phagi.

quam ocium appellauit ignobile, ne quid de ſe videretur arrogans dicere. [Carmina qui luſi paſtorum] Qui etiam Bucolica ſcripſi. [Audaxque iuuenta] Aetate iuuenili. Nam, vt diximus ſupra, vigintiocto annorum. Et bene breuiter à ſe ſcriptarum rerum executus eſt titulum.

A S C E N S I V S.

HAEC Proteus, &c.] Enarratis quæ compulſus erat enarrare à diuino ſpiritu Proteus ſeſe in vndas deiecit tāquam qui iuuenem cōfidentem abs quo iniuriā paſſus erat ignoratione remedij punire vellet cum cauſam malorum edocuiſſet, quocirca artificioſe præſtructum eſt à poeta vt Cyrene capta nebulis, adeſſet. omniaq. intelligeret, quæ intelligens nymphas placādas, & ſciens quo ſacrificio apum inſtaurandarum modum inuenit, quia ex uitulis mactatis, & in nouum diem derelictis ſubortæ ſunt. Ordo eſt. Hæc Proteus ſupra dixit quaque.i. & qua. & dedit ſe iactu.i. impetu magno in altum æquor, & torſit ſub vertice aut capitis, quia ſe præcipitem dedit aut ſub vertice.i. reuolutione aquarum vndam ſpumantem ſupra in ea parte qua dedit ſe in Altum. At.i. ſed Cyrene non.ſ. dedit ſe in altum, hoc eſt nō aufugit licet eſſe nympha aquatilis derelinquens filium inconſultum, & dubiū ſicut Proteus (& ita malim dicere quā ꝙ quæſtio timuit) nanque ipſa eſt affata vltro (quod longe abeſt vt aufugeret) timentem.ſ. Ariſtæum. O nate licet.i. licitum eſt deponere animo curas triſtis.i. quæ te triſtem reddunt, hæc.ſ. vuam Proteus dixit, eſt omnis eā morbi, & nymphæ cū quibus illa.ſ. Euridice, agitabat choros.i. choreas, & feſtiuitates. in altis lucis, id eſt ſyluis ſacris, & incæduis miſere.i. immiſerunt (media lōga, eſt enim verbum præteriti perfecti temporis) hinc.i. ex hac cauſa apibus.ſ. tuis exitium.i. internecionē miſerabile.i. miſeratione dignam, tu ſupplex petens pacem.ſ. à nymphis, & Euridicē, tende.i. prætende offer munera.i. ſacrificia, & venerare.ſ. muneribus, napeas.i. florum, & uirgultorum nymphas faciles.i. cito exorabiles, & quod preceris facientes, nanque dabunt veniam, votis, id eſt propter vota, ſed ego dicam prius quam oraueris.ſ. eas, qui ſit modus orandi. delige.i. de multis elige quatuor tauros eximios.i. ex alijs exemptos (ſed propter potes dicuntur eximij ſecundum Donatum, & tauri intactu vt bibētes lęctę) pręſtanti corpore.i. habentes præſtās corpus. & delige totidem iuuēcas, ceruice intacta.ſ. a iugo.i. quæ nunquam iugum traxerunt, quę depaſcūt.i. carpunt tibi nūc ſumma.i. ſummitatem Lycæi.ſ. mōtis Arcadiæ, viridis.i. herboſi. ꝑ quod oſtēdit vernam eſſe tēpeſtatem, qua apes ita inſtaurandas prius docuit, & cōſtitues.ſ. dictis quatuor aras ad.i. iuxta alta delubra.i. tēpla dearum, (In quibus.ſ. earū ſimulacra. vt quidam dicūt decorticata sūt) & demitte.i. extrahe deorsū, iugulis.i. ex anteriori parte colli, cruorē ſacrum.ſ. deabus, & deſere ipſa corpora boum.ſ. cū pellibus in luco frōdoſo, vt.ſ. locus ſit tepidus & tectus qualē ſupra deſcripſit, & poſt.i. poſtea vbi aurora nona.i. noni diei (is.n. etiam tūc obſeruabatur in funebribus rebus, & ſacrificijs) oſtēderit ſuos ortos.i. illuxerit tu mittes Orphæi, pro Orphæo inferias.i. ſacrificia q̄ manibus apud inferos cōpetunt.ſ. papauera Lethæa.i. obliuionem inducentia, Seruius dicit agreſtia, cum ſint etiam veſca.i. quibus veſcimus (poſſet Orphi legi in datiuo à nominatiuo Orphæs, item Orphæi in genitiuo vt ſit diphthongus græca ſicut eus in nominatiuo, & ordo eſt, mittes Lethæa papauera appoſitorie inferias Orphæi) & tu mactabis ouē nigrā inferis.ſ. gratam, & tu reuiſes lucū vbi boues derelicti erunt, & tu venerabere Eurydicem placatā.i. q̄ tibi polliceor ſic placandā, vitula cæſa.i. mactata. Haud mora ſignificat matrem abijce aut cōticuiſſe illis dictis, haud.i. non mora ſup. fit. & Ariſtæus faceſſit.i. factum it, continuo.i. illico, & eueſtigio, ꝓcepta matris, & venit.i. accedit ad delubra, & excitat.i. innouat aras mōſtratas.ſ. à matre, & ducit.ſ. ad eas, quatuor tauros eximios ꝓſtāti corpore, & totidē.i. ēt quatuor iuuencas ceruice intacta. & poſt vbi aurora nona īduxerat ſuos ortus mittit. Orph.i. Orphęo in ferias.i. ſacrificia inferis apta, & reuiſit lucum in quo.ſ. dereliquerat boues, vero pro ſed, Ariſtæus.ſ. & qui aderant vt ſacrificulus aſpiciunt hic.i. in hoc loco, & tempore.ſ. nona die monſtrum ſubitum.i. ſubito exortum, & mirabile dictu.i. dum dr̄, videlicet apes ſtridere per viſcera boum liqueſacta.i. reſoluta, & putreſacta toto vtero, & efferuere.i. feruenter euolare coſtis ruptis (efferuere, & ſtridere tertiæ ſunt hic inflexionis ab efferuo, & ſtrido) & nubes immenſas.i. valde magnas, hoc eſt examina apium in morē nubis volantium trahi.i. contrahi. & confluere.i. confluxum facere iā ſup. in arborē ſummam, & demittere ramis lentis.i. pondere vibrantibus.i. deprendere in ramis lentis vuam.i. examen apum in morem racemorum condependentium. [Hæc ſuper aruorum &c.] Perorās poeta operum à ſe tunc compoſitorum meminit, veritus forte (qd̓ plerisque alijs contigit) aut ſua alijs, aut aliena ſibi aſcribi poſſe, ſimulque cum ſumma modeſtia ſtudium ſuum Auguſt. ſtudio comparat, dicens ocium ſuum, id eſt, exercitiū poeticū quod in ocio, & quiete atque in vmbris fit ignobile non quidem ſimpliciter ſed reſpectu bellicæ gloriæ, quæ Romanis ſumma viſa eſt. vnde cum Romæ forum vaſto ſpecu hiaret nec alio quā quo plurimum Romanus populus poſſet, oppleri poſſe vates canerent ferunt (inquit Liuius ad principium vij. libr. decadis primę) tum M. Curtium iuuenem bello egregium caſtigaſſe dubitantes an vllum maius rationis bonum arma virtusque eſſet. Silentioque facto templa deorum immortalium, quæ foro imminent capitoliumque intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porri-

gerem ſe deuouiſſe, equo deinde quàm poterant maxime exornato inſidentem, armatum ſe in ſpacium immiſiſſe, hæc ille. quocirca, & Maro noſter lib. vj. Tu regere imperio populum Romane memento. Hę tibi erunt artes; pacique imponere morē, Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos. Et quia ſummam gloriam in armis conſtituit, prius arma quàm virum prælibat dicens. Arma virumq. cano, cum tamen virum prius exequatur, vſi, & arma deſcripturus in vij. inquit. Maius opus moueo. &c. Reſpectu ergo bellorum ab Auguſto geſtorum ocium literarū ignobile cenſet. ſicut & medicinæ peritum inglorium appellat, dicens Aeneid. xij. Scire poteſtates herbarum vſumque medendi, Maluit, & mutas agitare inglorius artes. Quia igitur ſtudiū poetarum tranquillitatem amat, ideo ociū uocat quia vero in laudem Auguſti cenſet, glorioſius eſſe bene agere quàm bene ſcribere, quia qui bene agunt dum etiam viuunt nobiles fiunt, qui uero bene ſcribunt plerunque poſt obitum duntaxat noſcitantur, cum viuentes ſtudio dediti lateant, aut inuidia obtrectantur. Sed de hac re ſatis. Ordo igitur eſt. Ego Virgilius ſupp. canebam hæc. ſ. quæ præmia ſunt, ſuper. i. de cultu agrorum, ut in primo libro, & pecorum, vt in tertio. & ſub arboribus vt in ſecundo (& quod non opus eſt dicere, nunc de apibus quæ etiam pecora ſunt) canebam, inquit, ſupple tūc dum Cæſar. i. Auguſtus magnus. ſ. præter ceteros, fulminat bello. i. vt fulmen proſternit obſtantes, ad Euphraten. ſ. fluuium Armeniæ maioris altum. i. profundum & ipſe victor. i. voti cōpos dat iura, per populos volentes. i. vltro ſe legibus eius ſubmittentes, & affectat viā. i. iter hoc loco, Olympo. i. cœlo. hoc eſt ad diuinos honores (Eſt autem datiuus localis, quem nonnulli octauum vocāt caſum reſolubilis in accuſatiuū mediante ad vel in) vt affectat Olympo. i. ad Olympum (Olympum autem pro cœlo vſurpari alibi dictū eſt) Parthenope. i. Neapolis, hoc eſt ciuitas noua dicta Parthenope à Syrene illic ſepulta, dulcis. i. amœna, & grata ꝓpter ſtudium alebat illo tempore quo. ſ. Cæſar ad Euphratem fulminabat, me. ſ. Virgilium auctorem huius operis, florentē ſtudijs ocij pro ocij, hoc eſt vacationis ignobilis. ſ. dum fit, aut reſpectu gloriæ bellicæ quam Cæſar meretur, qui. ſ. Virgilius luſi. i. gracili, tei, & facili ſtilo ſcripſi, carmina paſtorum. i. Bucolica, & qui audax iuuenta i. iuuenili ætate, quæ minus periculi ſentiens, & minus mali experta audacior eſſe ſolet, cecini te ò Tityre recubantem ſupp. ſub tegmine phagi patulæ, vt in primo bucolico carmine patuit.

VARIA LECTIO.

QVATTVOR eximios pręſtanti corpore tauros] In Romano libro legitur, Eximio præſtantis corpore, quod tantundem eſt. [Delige, & intacta totidem ceruice iuuencos:] In Longobardico, Dilige, legitur, quod etiam ſuperius habuimus eodem ſignificato. Sed, & intactas, quippe iuuencas, per ſyllepſim legitur. In Romano libro, ſermone magis poetico. Quanquam & illud venuſte dictum, Intacta ceruice, quod agnoſcit Seruius. [Inferias Orphæi Lethæa papauera mittes] In Romano tamen libro, Orphæo, latio declinatu ſcriptum eſt, quod per ſynæreſim accipietur, vt aluearia, & ſerteiq. eumenidum thalami. In alijs, tamen, Orphæi, per diphthongon eſt, vt græce ὀρφεῖ. cuiuſmodi illud etiam apud Catullum.

Qualis adeſt Thetidi qualis concordia Pelei.

Subſequitur inde verſus.

Placatam Eurydicen vitula venerabere cæſa. Poſt hunc,

Et nigram mactabis ouem, lucumq; reuiſes.

Hoc ordine habentur in libro Longobardico, & ita diſponendos eſſe nemo non videt, cum preſertim hæc rite perfecta, quo præceptum fuerat ordine, cognoſci poſſit ex eo verſu, qui totā periodum complectitur.

Inferias Orphæi mittit, lucumq. reuiſit

Quattuor eximios præſtanti corpore Tauros

Delige, & intacta totidem ceruice iuuencos.

Eodem modo quo ſuperius. Eximio præſtātis, & intactas, & ita inferias Orpheo. In Romano libro.

SERVII HONORATI MAVRI GRAMMATICI IN P. VIRGILII MARONIS AENEIDEM COMMENTARIORVM LIBER PRIMVS.

IN exponendis auctoribus hæc conſideran
da ſunt: Poetæ vita. Titulus operis: Quali-
tas carminis, Scribentis intentio, Nume-
rus Librorum, Ordo Librorum, Explana-
tio. Virgilij vita hęc eſt, Patre Marone
Virgilius ortus fuit, Matre vero Maia.
Fuit ciuis Mantuanus, quæ ciuitas eſt Ve-
netiæ. Diuerſis in locis operam literis de-
dit. Nam & Cremonę, & Mediolani, & Neapoli ſtuduit, adeo au
tem verecundiſſimus fuit vt ex moribus cognomen acceperit.
Nam dictus eſt Parthenias, vel parthenius. i. omni vita ꝓbatus.
Vno tantum morbo laborabat, nam impatiens libidinis fuit.
Primum à Virg. hoc diſtichon factum eſt Baliſtam latronem.

Monte ſub hoc lapidum tegitur Baliſta ſepultus:
Nocte dieq; tutum carpe viator iter.

Scripſit etiam ſeptem, ſiue octo libros hos, Cirinam, Aetnam,
Culicem, Priapeam, Catalecton, Epigrammata, Copiam, Diras.
Poſtea ortis bellis ciuilibus inter Antonium, & Auguſtum, Au-
guſtus victor Cremonēſium agros, quia pro Antonio ſenſerāt,
dedit militibus ſuis, qui cum non ſufficerent, his addidit agros
Mantuanos ſublatos non propter ciuium culpam, ſed propter
vicinitatem Cremonenſium. Vnde ipſe in Bucolicis.

Mantua væ miſeræ nimium vicina Cremonæ.

Amiſſis ergo agris, Romam venit, & vſus patrocinio Pollionis,
& Mecœnatis, ſolus agrum quem amiſerat recipere meruit.
Tunc ei propoſuit Pollio, ut carmen Bucolicum ſcriberet, qđ
cum conſtat triennio ſcripſiſſe, & emendaſſe. Itē propoſuit Me
cœnas Georgica, quæ ſcripſit, emendauitque ſeptem annis. Po-
ſtea ab Auguſto rogatus Aeneidem propoſitā ſcripſit annis vn-
decim, ſed nec emendauit, nec edidit, Vnde eam moriens pręce
pit incendi. Auguſtus vero ne tantum opus periret: Tuccam, &
Varum hac lege iuſſit emendare, vt ſuperflua demerēt, nil adde
rent tamen, vnde & ſemiplenos inuenimus eius verſiculos, vt,
Hic curſus fuit: Et aliquos detractos, vt in principio: Nam ab
armis non incepit: Sed ſic,

Ille ego qui quondam gracili modulatus auena
Carmen, & egreſſus ſyluis vicina coegi,
Vt quamuis auido parerent arua colono:
Gratum opus agricolis, at nunc horrentia Martis
Arma, virumq; cano

Et in ſecundo hos verſus conſtat eſſe detractos,

At ignibus ægra dedere.
Iamq; adeo ſuper unus eram, cum limina Veſtæ
Seruantem, & tacitam ſecreta in ſede latentem
Tyndarida aſpicio. dant clara incendia lucem
Erranti, paſſimq; oculos per cuncta ferenti.
Illa ſibi infeſtos euerſa ob pergama Teucros.
Et pœnas Danaum, & deſerti coniugis iras
Permetuens Troiæ, & patriæ communis Erynnis
Abdiderat ſeſe, atque aris inuiſa ſedebat.
Exarſere ignes animo, ſubit ira cadentem
Vlciſci patriam, & ſceleratas ſumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis, patriaſq; Mycenas
Aſpiciet, partoq; ibi regina triumpho?
Coniugumq; domumq; patres, natoſq; videbit.
Iliadum turba, & Phrygijs comitata miniſtris?
Occiderit ferro Priamus, Troia arſerit igni?
Dardanium toties ſudarit ſanguine littus?
Non ita, nanque & ſi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna eſt, nec habet victoria laudem,
Extinxiſſe nefas tamen, & ſumpſiſſe merentis
Laudabor pœnas, animumq; expleſſe iuuabit
Vltricis flammam, & cineres ſatiaſſe meorum.
Talia iactabam, & furiata mente ferebar,
Cum mihi ſe non ante oculis.

Perijt autem Tarenti in Apuliæ ciuitate. Nam dum Metapon-
tum cupit videre, valetudinem ex ſolis ardore contraxit. Sepul-
tus autem Neapoli, in cuius tumulo ab ipſo cōpoſitum eſt tale
Diſtichon: Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope, cecini paſcua, rura, duces. Titulus eſt Aeneis, deriua
tum nomen ab Aenea, vt à Theſeo Theſeis. Iuuenal.

Vexatus toties rauci Theſeide Codri,

Qualitas carminis patet, nam eſt metrum Heroicum, & actus
mixtus vbi & poeta loquitur, & alios inducit loquentes. Eſt aūt
Heroicum, quod conſtat ex diuinis humaniſq. perſonis, cōtinēs
uera cum fictis. nam Aeneam ad Italiam veniſſe manifeſtū eſt.
Venerem vere locutā cum Ioue, miſſumve Mercurium cōſtat
eſſe compoſitum. Eſt aūt ſtylus grandiloquus, qui conſtat alto
ſermone, magniſq. ſententijs. Scimus. n. tria eſſe genera dicēdi,
humile, medium; grandiloquum. Intentio Virgilij hæc eſt, Imi
tari Homerum, & Auguſtum laudare à parentibus. nanque eſt
filius Actiæ, quæ nata eſt de Iulia ſorore Cæſaris. Iulius autem
Cæſar ab Iulo filio Aeneæ originem ducit, vt confirmat dicens
Virgilius, A magno demiſſum nomen Iulo De numero librorū
nulla hic q̄ſtio eſt, licet in alijs inueniatur auctoribus. nam alij
dicunt, Plautum xxj. ſcripſiſſe fabulas, alij xl. alij centum. Ordo
quoque manifeſtus eſt, licet quidem ſuperflue dicant ſm librū
primum eſſe, tertium ſm, etiam primum tertiū. Ideo quia pri-
mum Ilium concidit, poſt errauit Aeneas, inde ad Didonis re-
gna peruenit, neſcientes hanc eſſe artem poeticam, vt à medijs
incipientes per narrationem, prima redeamus, & nonnunquā fu
tura præoccupemus, vt per vaticinationem. Quod etiam Ho-
ratius ſic præcipit in arte poetica dicens.

Vt iam nunc dicat, iam nunc debentia dici,
Pleraque differat, & præſens in tempus omittat.

Vnde conſtat perite feciſſe Virg. Sola ſupereſt explanatio, quæ
in ſequenti expoſitione probabitur. Hæc quantum ad Aenei-
dem pertinet, dixiſſe ſufficiat. Nam Bucolicorum, & Georgico
rum alia ratio eſt. Sciendum præterea eſt, quod ſicut nunc dictu
ri, thema proponimus, ita veteres incipiebant carmen à titulo
carminis ſui, vtpote. Arma virumq. cano. Lucan. Bella
per Emathios. Statius; Fraternas acies alternaq. regna.

IODOCI BADII ASCENSII IN P.Virgilij Maronis Aeneida per quam familiares commentarij.

QVANDOQVIDEM poetæ uita notior eſt
tū ex Donati, tum ex Seruij, tum ex Mancinelli,
tū ex noſtris in Bucolica commētarijs, quam vt
iterum notificet, ne quem crambe toties appoſi-
ta enecet expoſitis ſuperſedero. Verum tametſi
titulus quoque manifeſtarius, tamen quia rudi adhuc pubi ni-
hil ſatis expoſitum, ſciet literaturæ tyrunculus, titulum, id eſt
ſubſcriptionem ſolere ſumi à nobiliori, & principaliori, vnde
hic ab Aenea deductus eſt, eo quod in rebus gerendis, primas
nimirum partes obtinet, poetæq. intentioni maxime conducit
eum quam glorioſiſſimum efficere, vt iamiam dicemus. Forma
ri autem ſolent nomina librorum vt patronymica fœminina
eo quod libri pater videtur, qui res præclaras quæ in eo deſcri-
buntur, patrauit, verum quia libro, & viro, unum eſſet nomen li
cet uaria inflexio ſi Aeneas inſcriberetur ſicut Ilias, non forma
uit ipſum à nominatiuo Latino Aeneas, vnde patronymicum
maſculinum Aeneadas, vt Aeneadæ duri &c. à quo per ablatio
nem de ſyllabæ fieret hæc Aeneas huius Aeneidos, ſed à nomi-
natiuo græco Aeneus, vnde fit hic Aeneides cōtrahenſo. ſ. diph
thongum ei, in i, lōgum vt. Hæc ſatis Aeneide, &c. à quo ruſus
per ablationem dę ſyllabę, & reſolutionem ei, diphthongi in ei
diuiſas ſyllabas fit hęc Aeneis nomen libri huius, cuius accu-
ſatiuum hanc Aeneida qui putant eſſe pluralem dicunt in libris
Aeneidorum, &c. Sicut ergo à Theſeus fit hęc Theſeis & ab
Achilleis (ſi enim gręce dicitur) hæc Achilleis, ita ab Aeneus
hęc Aeneis. Qualitas carminis eſt heroica exametra, & ob id
grandiloquas. Intentio auctoris quam potiſſimum pręno-
tare intendo, & quę ceteris ferè datus eſt nimirum, vt & rei-
pub. & ſibi quamplurimum per huius operis editionem proſit.
quam & feliciter, & abunde conſecutus eſt. Nam conſtituiſſe vſ
ſimul & iucunda & idonea dicere vitę. Quia enim nouit nihil

reip. eſſe vtilius ꝗ. & clementem, & prudẽtem, & fortem, & tẽperatum, & iuſtum, & ceteris virtutibus præditum habere principem talem in Aenea Auguſto imitandum depinxit ſorte, vt Xenophon de Cyro feciſſe perhibetur. non ſemper qualis fuit, ſed qualem fuiſſe decuit deſcribens. Inijciens per hoc Auguſto magnã eius imitandi neceſſitatẽ cũ ab eo qui ſumme pius, iuſtus, fortis, tẽperatus, &c. fuiſſe perhibetur originem traxerit, turpeq. ſit à maiorũ honeſtis inſtitutis, & virtutibus degenerare. Quin adeo quia (vt ad ſextum huius dicturus eſt Seruius) nouit nullũ opus Romanis acceptum qđ bonis moribus, & reip. incolumitati nihil conferret, in ipſo ſexto, & ſontibus pœnas, & iuſtis pręmia tam ſancte conſtituit, vt Paulo noſtro nõ indigna quę ſcribit pleraque cęſeri mereantur. Sibi quoque nec parum profuit qui tñ in remp. contulit quique honeſto ſtudio immortalẽ gloriam meruit. Et hæc communis eſt omnibus bona, & bene ſcribentibus intentio. Sed, & ſpeciales atque peculiares vñr auctori noſtro fuiſſe plurimæ. Quarum una eſt, vt ſicut in Buc. humile genus ſcribendi primæ agreſtium ætati, quæ paſtoralis eſt, competẽs attigit. & in Georgicis mediocre mediæ illorũ ætati, hoc eſt agricolariæ congruum conſecutus eſt, ita hic ſublime genus conſumatæ, ſed non decrepitæ ætati, hoc eſt bellicæ virtuti debitũ cõſequatur. Altera vt ſicut in Buc. Theocritum, & in Georgicis Heſiodũ æquiparauerit, ita hic principem poetarũ, & fontẽ ingeniorum Homerum æquiparet, ſeq. fœcunditate ingenij illi præſtare demonſtrat. Nam quod ille vigeniſquaternis libris: hoc poeta nř ſenis effecit, in ſex ſi quidem prioribus libris Odyſſeã, hoc eſt virum expſſit, in reliquis ſex Iliada, hoc eſt arma cõſecutus. Sicut ergo Homero propoſitum vř, vt, & uitã cõtemplatiuã quæ in Vlyſſe ſignificata eſt, & actiuã quæ in bello Troiano prudẽter geſto expreſſa eſt, explicet, ita, & poetæ nřo, vt vtrãq; vitã, ſed in vno (quod glorioſius eſt) hoĩe nobis depingat. Quocirca vt Homerus in Hectore tracto ſubſtitit, calamumq. repræſſit, ne progreſſus eius ignobilem interitũ cogeretur meminiſſe, ita Maro noſter in Turno deuicto conſtitit, ne Aeneæ quoque ſubmerſionem triſtem deflere cogeretur, qui etenim q̃uis ſummopere laudare cõtendit, in ſumma eius laude calamum ſiſtet, vt ille in Hectore tracto, & hic in Turno deuicto. Errãt ergo miſere qui poetã vltro progreſſurum ſomniant, ni morte pũctus fuiſſet, cum iam operis finem ſed non caſtigationem attigerit. Tertia eſt, vt in viro totam vitã humanam depingat, infantiam quę periculis ſubiecta eſt in primo vbi naufragia, & ventorum procellæ. Pueritiam quæ præceptorum ferulis multiſq. infirmitatũ flagellis ſubiacet, in ſecũdo vbi excidium Troiæ declarat. Adoleſcentiã cuius, Salomone teſte, uia incertiſſima eſt, in tertio vbi errorem Aeneæ narratur compendium. Iuuentam q̃ perditis, ſæpe amoribus obruitur, vt miſera Dido. in 4. Virilitatem quæ gloriæ ſtudet, vt qui in quinto in anniuerſario Anchiſæ celebrant ludos. Senectam quæ mortis admonetur. vt qui in vj. deſcendit ad inferos, totumq. inferorũ cõtemplatur ſtatum unde redijſſe non inepte fingitur animo ſi quidẽ nondum à corpore ſeparato, ſed per contemplationẽ abſtracto deſcendit, de qua re pulchre diſputat Philelphus primo epiſtolarum ad Cyriacũ. Addere poſſumus ꝙ oẽs fere libros terminat exitu uitæ. Eſt enim mors ultima linea rerũ, ut primũ morte Priami, & Hectoris, ubi inducitur, & Dido multa ſup Priamo rogitãs ſup Hectore multa, [illegible] mortem Creuſæ, Tertiũ Anchiſæ, Quartum Didonis, Quintum Palinuri, Sextum Caietæ, Quinctiã totum opus morte Turni claudit, in qua ſumma erat Aeneæ gloriam iã cõſummata. Neque uero minus eſt in vij. reliquis libris artificijs, ubi uidelicet deorum hominumq. grauiſſimę, & plurimæ hñr conciones, uaria bellorum euenta, miſerandę ſtrages, rerum antiquiſſimarum cõmemorationes, Obſeſſorum trepidationes, ſecurorũ necem, & multa id genus, alia tum artificioſe, tũ difficilia dicta uſq; adeo ut arma ꝓſecuturus dixerit, Maius opus moueo, &c.

ARGVMENTA IN DVODECIM AENEIDOS LIBROS.

PRIMVS habet Libycam veniant vt Troes in vrbem.
Edocet excidium Troiæ cladem q; ſecundus.
Tertius à Troia vectos canit æquore Teucros
Quartus item miſeræ duo vulnera narrat Eliſæ.
Manibus ad tumulum quinto celebrantur honores.
Aeneam memorat viſentem tartara ſextus.
In Phrygias Italiam bello iam ſeptimus armat.
Dat ſimul Aeneæ ſocios octauus, & arma.
Daunius expugnat nono noua mœnia Troiæ.
Exponit decimus Tuſcorum in littore pugnas.
Vndecimo Rutuli ſuperantur morte Camillæ.
Vltimus imponit bello Turni nece finem.

ASC. PRimus habet Libycam. &c. Vt iuxta morẽ in ſuperioribus obſeruatã argumẽta explicẽ totus operis hęc sũma eſt, Aeneas, Anchiſæ, & Veneris filius, gener Priami, q a maritus Creuſæ, q̃ Priami filia erat, & př Iulij Aſcanij vñ domus Iulia Romæ capta Troia, & Ilio incẽſo Idam tenuit, ubi collecta manu ad exilium parata Antandrũ petijt: Ibiq. fabricatis nauibus in Thraciã cõceſſit, inde ꝓdigijs actum in Delũ ꝑuenit: uñ dijs monẽtibus in Cretã ꝑ errorẽ patris Anchiſæ appulſus, eſt, atq; inde peſte fatigatus ex rñſo Penatũ venit ad Strophadas inſulas, vbi Harpyis vexatus eſt, inde maritima Græciæ præteruectus in Epirũ ꝓfectus Heleni qui Priami filius, & vates erat hoſpitio ſuſceptus eſt. Ab Epiro venit Calabriã. Illincq. aduentu Diomedis territus nauigauit ad Scyllã, & Charybdim q̃ Aetnæ vicinæ ſunt, atque circuita magna Siciliæ parte Drepanũ venit, vbi ſm Poetã ꝑdidit patrẽ: inde venit ad Eliſam q̃. & Dido dř: inde ab Ioue per Mercuriũ reuocatus in Italiã, prius tñ ad Siciliã repulſus patri anniuerſarium celebrauit: quo peracto in Italiã ad Cumas appulſus duce Sibylla ad inferos deſcẽdit patrẽ viſurus à quo genus ſuũ didicit, inde ad Italiã à dijs promiſſam recta ꝑueniens, per ceruã ab Iulo occiſam Iuno diſcordiã excitauit cũ Latino, cui, & Turnus Lauiniæ procus, & à matre Amata noĩe, maritus deſtinatus, ſuppetias tulit. qua ꝓp Aeneas ad Euãdrũ qui tunc eas oras vbi nũc Roma eſt tenuit, cõceſſit. Vñ Pallãte filio adiutus ad vrbem nouam q in Italia cõdiderat, & in qua Aſcanius cũ cetera pube obſidebatur feſtinat, cum iam eã Turnus inuaſiſſet, vt tñ repulſus erat. Poſtea cum Mezẽtio, & comitibus eius bella geſſit, q bus ſuperatis Rutulos cũ Camilla deuicit, & tãdem Turno occiſo voti cõpos ſm Maronem Lauiniã Latini filiã obtinuit vxorem. Et hic eſt ordo rerum geſtarum, aut quæ pro geſtis à poeta recitantur, verum alius longe ordo à poeta obſeruatur. Nam ut dicũt verſiculi, primus liber habet, vt. i. qualiter Troes veniãt in vrbẽ Libycam videlicet Carthaginẽ, quod cõtingit ſeptimo anno. Scđs edocet excidium, & cladem Troiæ narrãte. ſ. Aenea, & audiente Didone. Tertius. ſ. liber, canit Teucros. i. Troianos uectos ęquore à Troia. Quartus narrat itẽ. i. cõſimiliter duo, uulnera. ſ. amoris, & gladij quo ſe occidit Eliſæ. i. Didonis miſeræ honores. ſ. funebres, & anniuerſarij celebrãtur in quinto. ſ. libro, manibus ſ. Anchiſæ, ad tumulũ ſup. eius in Sicilia. Sextus memorat. i. recitat Aeneã uiſentẽ tartara. i. inferna. Septimus armat iam bello. ſ. ſuſcepto, Italiã. i. Italos, in. ř. contra Phrygas. i. Troianos. Octauus dat Aeneæ ſimul ſocios. ſ. Arcadas & arma. ſ. à Vulcano fabricata. Daunius. i. Dauni filius. Turnus expugnat nono ſup. libro, noua mœnia Troiæ, hoc eſt mœnia nouæ Troiæ. q̃ in primo aduentu condiderat Aeneas, Decimus exponit pugnas Tuſcorum. i. Etruſcorũ. ut Mezentij, & ſociorũ in littore. i. ad littus. Rutuli qui populi Turni erant ſuperantur. Vndecimo ſup. libro, morte Camillæ uirginis bellatricis. Vltimus. ſ. liber imponit finẽ bello nece. i. per necem Turni in primo libro ut recitant verſiculi ſatis protriti, & expoſiti. Aeneas ſeptimo errorum ſuorum anno ſperans ex Sicilia in Italiam peruenire Iunone inuidente uentis ad Libyam repulſus eſt, ubi refectis ſocijs diſquiſiuit qui eã regionem teneant cui mater media ſeſe tulit obuia ſylua, edocuitq. Eliſã ea regna tenere, nouaſq. ſedes illic locaſſe, uerum, interea dum Aeneas hæc à matre incognita diſquirit Dido q̃ nouam claſſem appulſam audierat ueri ta hoſtes eſſe, eam expugnare iuſſerat, unde Ilioneus uir inter primos facundus, queſtum uenerat cum Aeneas ſeptus à matre nebulis, non uiſus adeſſet, qui tandem apparens benigno ſuſcipitur hoſpitio, & ab Eliſa rogatus Troianorum excidium narrare parat, quod in ſecundo exequitur, ut illic uidebimus.

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS. LIBER PRIMVS.

IN I. AENEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Vir magnus bello, nulli pietate ſecundus.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Aeneas odiis Iunonis preſſus iniquæ,
Italiam quærent Siculis errauit in vndis:
Iactatus tandem Libyæ peruenit ad oras,
Ignarusq́; loci, fido comitatus Achatæ,
Indicio matris regnum cognouit Eliſæ.
Quinetiam nebula ſeptus, peruenit ad vrbem,
Arreptasq́; vndis ſocios cum claſſe recepit.
Hoſpitioq́; vſus Didonis, cuncta benigne
Excidium Troiæ iuſſus narrare parabat.

Principium à Tucca & Varo ſublatum.

Ille ego, qui quondã gracili modulatus auena
Carmen, & egreſſus ſiluis, vicina coegi,
Vt quamuis auido parerent arua colono;
Gratũ opus agricolis: at nunc horrentia Martis

ARMA, virumque cano; Troiæ qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lauinaque venit
Littora, multum ille & terris iactatus, & alto,
Vi ſuperum, ſæue memorem Iunonis ob iram,

IN LIB. PRIMVM Aeneid. cõmentaria Seruij.

ARMA] Multi varie diſſerũt cur ab armis Virg. cœperit, oẽs tñ in hãc ſententiã ire manifeſtũ eſt, cũ eũ conſtet aliunde ſumpſiſſe principiũ, ſicut in pmiſſa eius vita monſtratũ eſt. Per arma aũt bellũ ſignificat, & eſt tropus Metonymia. Nam arma quibus in bello vtimur, pro bello poſuit. Sic toga qua in pace vtimur, pro pace ponitur, vt Cic. Cedant arma togę .i. bellũ paci. [Arma, virũq.] Figura vſitata eſt, vt nõ eo ordine rñdeamus, quo propoſuimus. Nã prius đ erroribus Aeneæ dixit, poſt de bello. Hac autẽ figura ẽt proſa vtimur. Sic Cic. in Verr. nã ſine vllo ſumptu nr̃o copijs, tunicis frumentoq. ſuppeditato, maximos exercitus noſtros veſtiuit, aluit, armauit. [Virũ] Nõ dicit quem, ſed circunſtãtijs oſtẽdit Aeneã. [Cano;] Polyſemus ſermo eſt. Tria.n. ſignificat. Aliqñ laudo. vt, Regemq́. canebant. Aliqñ diuino: vt, Ipſa canas oro. Aliqñ cãto, vt in hoc loco. Nã proprie canto ſignificat, quia cãtanda ſunt carmina. [Troiæ] Troia regio eſt Aſiæ, Iliũ ciuitas eſt Aſiæ. Plerunque tamen vſurpãt poetę, & pro ciuitate vel regionẽ, vel puinciam ponunt. Iuuen. Et flammis Aſiam ferroq. cadẽtem. [Qui primus] Quærunt multi cur Aeneã primum ad Italiam veniſſe dixerit, cum paulo poſt dixerit Antenorẽ ante aduẽtũ Aeneæ fundaſſe ciuitatem. Cõſtat quidem, ſed habita tẽporum ratione periti ſſime dixit Vergilius. Nanque illo tẽpore quo Aeneas ad Italiã venit, finis erat Italiæ vſq; ad Rubiconẽ fluuiũ. Cuius rei meminit Lucanus: Et Gallica certus Limes ab Auſonijs diſterminat arua colonis. Vnde apparet Antenorem non ad Italiã veniſſe, ſed ad Galliã Ciſalpinã, in qua Venetia eſt. Poſtea vero promotis vſq; ad Alpes Italię finibus, nouitas creauit errorẽ. Plerique tamen quæſtionem hãc volũt ex ſequentibus ſolui, vt videã ob hoc addidiſſe Virgilius ad Lauina littora, ne ſignificaret Antenorẽ. Melior tñ eſt ſuperior expoſitio. [Italiã] Ars quidẽ hoc exigit, vt nominibus prouinciarum ppoſitionem addamus, ciuitatum nunquam. Tamen plerunque peruerſo ordine lectũ eſt. Nã ecce hoc loco detraxit prouinciæ ppoſitionẽ, dicens, Italiam venit. Tullius in Verrinis, Ea die verres ad Meſſanã venit, pro Meſſanã venit. Sanè ſciendũ eſt vſurpari ab auctoribus vt vel addãt, vel detrahant præpoſitiones, Nanq; ait Virgilius, Syluis te Tyrrhene feras. Pro in ſyluis, vt ergo illic loco detraxit ppoſitionẽ, ſic hic prouinciæ, & eſt figura. Italia aũt pars Europæ eſt. Italus.n. rex Siculorũ pfectus de Sicilia, venit ad loca q̃ ſũt iuxta Tyberim, & ex nomine ſuo appellauit Italiã. Ibi aũt habitaſſe Siculos vbi eſt Laurolauiniũ, manifeſtũ eſt, ſicut ipſe alio loco dicit, Siculi veteresq. Sicani. Itẽ, Et gentes venere Sicanæ Sæpius. [Fato profugus] Fatum ad vtrunq; pertinet, & quod fuit, & quod ad Italiã venit. Et bene addit fato, ne videatur aut cauſa criminis patriã deſeruiſſe, vt noui imperij cupiditate. Profugus autem, proprie dr̃ q̃ procul à ſedibus ſuis vagatur, quaſi porro fugatus. Multi tamen ita definiunt, vt profugos eos dicant, q̃ excluſi neceſſitate de ſuis ſedibus, adhuc vagãtur, & ſimulac inuenerint ſedes, non dicãtur profugi, ſed exules. Sed vtrunque falſum eſt. Nam & Profugus lectus eſt, qui iã ſedes locauit. vt in Lucano, Profugi q̃ à gente vetuſta Gallorũ Celtæ miſcentes nomen Iberis. Et exul qui adhuc vagatur: vt in Saluſtio, Qui nullo certo exilio vacabãtur adeo exiliũ eſt ipſa vagatio. [Lauinaq. venit Littora] Hęc ciuitas tria habuit nomina. Nã primum Lauinium dicta eſt à Lauino fratre Latini. Poſtea Laurentũ à lauro inuenta à Latino, dũ adepto imperio poſt fratris mortẽ ciuitatẽ augeret. Poſt ea Lauiniũ a Lauinia vxore Aeneę. Ergo Lauina legẽdũ eſt, non Lauinia, quia poſt aduentũ Aeneæ Lauiniũ nomen accepit. Ergo aut Lauiniũ debuit dicere, ſicut dixit: aut Laurentum. q̃uis quidã ſuperfluo eſſe Proleptim velit. [Littora] Laurolauinium conſtat octo millibus à mari remotũ. Nec nos debet fallere, quia dixit Lauina littora. Litus.n. dicitur terra quæq́. mari vicina, ſicut ipſe Virgilius in quarto, Cui littus arandum, cum per naturam littus arari non poſſit. Ergo ſcire debemus littus poſſe terram dici. [Multum ille] Colliſio eſt, & ille hoc loco abundat. Eſt enim interpoſita particula propter

Multa quoque & bello paſſus,dū conderet vrbē,
Inferretq́, deos Latio : genus vnde Latinum,
Albaniq́. patres , atque altæ mœnia Romæ.

metri neceſſitatem,nam ſi detrahas ille,ſtat ſenſus:Qui primus .n. ad omnia poſſumus trahere . Sic alio loco. Nunc dextra ingeminans ictus.nūc ille ſiniſtra. Eſt autem Archaiſmos.[Et terris iactatus] Fatigatus eſt.n.apud Thraciam mōſtro illo quo de tumulo Polydori ſanguis emanauit:apud Cretam peſtilentia:apud Strophadas inſulas Harpijs,tēpeſtate uero,& in primo.& in tertio.Iactamur aūt in marijs fluctibus.fatigamur in terris. & bene duorum elementorum mala vno ſermone cōplexus eſt.[Alto] Modo mari.Altum tñ ſciendum eſt ꝙ ,& ſuperiorem.& inferiorem altitudinē ſignificat.Nanque menſuræ nomen eſt altitudo . [Vi ſuperum] Violentia deorum ſm Homerum qui dicit à Iunone rogatos eſſe deos in odium Troianorum, quod & Virgilius tetigit,dicēs. Vos quoque Pergameæ iam fas eſt parcere gēti Dijque, Deæq́. omnes. Latenter autem defendit hac ratione Troianos, ꝙ non ſuo merito eos inſequebantur numina , ſed Iunonis impulſu. [Sæuæ] Cum à iuuando dicta ſit Iuno , quærunt multi cur iam dixerit ſæuam.& putāt temporale eſſe epitheton quaſi ſæuam circa Troianos,neſcientes ꝙ ſęuam dicebant veteres magnam. vt Ennius,Induta fuit ſæua ſtola . Item Virg cum ubique pium inducat Aeneā,ait.Maternis ſæuus in armis Aeneas.i.magnus . [Memorem Iunonis ob iram[Cōſtat multa in auctoribus inueniri per contrarium ſignificantia. pro actiuis paſſiua , vt , Pictis bellantur Amazones armis pro bellant . Pro paſſiuis actiua:vt, Populatque ingentem farris aceruum.pro populatur.Et hęc uarietas,vel potius contrarietas , inuenitur etiam in alijs partibus orationis,vt ſit aduerbium pro aduerbio.vt eſt,Hoc tunc pater ignipotens cœlo deſcendit ab alto.pro huc. Et in participio:vt Et qua vectus abas,pro vehebatur.Et in nomine,vt,Memorem Iunonis ob iram,nō quæ meminerat,ſed quæ in memoria erat. De his aūt hæc tñ q̄ lecta ſunt ponimus. nam ad eorum exemplum alia formamus.]Multa quoque & bello paſſus]Duas coniunctiones ſeparatas naturaliter nemo coniungit,ſed hoc plerūque à poetis cauſa metri fit.Ergo hic vna vacat,ſicut alio loco, Dixitque.prœlia voce diremit . [Bello paſſus]Contra Turnum quod geſſit . [Dum conderet vrbem] Tres hic ſunt ſignificationes.Aut.n.Troiam dicit.quàm,vt primum venit in Italiam , fecit Aeneas. de qua ait , Caſtrorum in morem pinnis atque aggere cingit.Et alio loco Mercurius,Nec te Troia capit.Troiam aūt dici q̄ primum fecit Aeneas , & Liuius in primo,& Cato in originibus teſtantur.Dum.n.hęc fieret ab agreſtibus ob vulneratum regium ceruum mota ſunt bella. Aut Lauro lauiniū. Et ſignificat. [Dum] Donec.tandiu.n. dimicauit quandiu tempus faciēdæ ciuitatis veniret.i.donec Turnus occumberet,Aut Romam.Et eſt ſenſus.Dūmodo dum conderet vrbem,aut Troiā, aut Lauro lauinium aut Romam ſignificat. [Inferretque deos Latio]Latium duplex eſt, vnum à Tyberi vſque ad fundos.Aliud . vſque ad vulturnum. Denique ipſe dixit,veteresq́ue Latini,ideo quia ſcit eſſe etiam nouos.i.à fundis vſque ad vulturnū Latium autem dictum eſt,ꝙ illic Saturnus latuerit fugiens filij arma.[Inferretque deos Latio,]Hoc eſt in Latium . Et eſt figura vſitata apud Virgilium . Quod.n.per accuſatiuum cum præpoſitione dicimus,Ille per datiuum ponit,ſine præpoſitione.ſic ut alibi, It clamor cœlo,pro in cœlum. [Genus vnde Latinum] Si iam fuerunt Latini,& iam Latium dicebatur ,contrarium eſt quod dicit ab Aenea Latinos originem ducere.Prima eſt ineunda abſolutio,vt inde non referas ad perſonam, ſed ad locū.Nāque vnde aduerbium eſt de loco,nō deducto à perſona.Tamen Cato in originibus dicit hoc,cuius auctoritatē Saluſt. ſequitur in bello Catilinę.primo Italiam tenuiſſe quoſdam qui appellabantur Aborigines.hos poſtea aduentu Aeneæ Phrygibus iunctos,Latinos vno nomine nuncupatos . Ergo deſcēdunt Latini non tñ à Troianis,ſed etiā ab Aboriginibus . Eſt aūt vera expoſitio hæc.Nouimus ꝙ victi victorum nomen accipiunt. potuit ergo victore Aenea perire nomen Latinum. Sed volens ſibi fauorem Latij conciliare,nomen Latinum non ſolum illis non ſuſtulit,ſed etiam Troianis impoſuit . Merito ergo illi tribuit qđ in ipſo fuerat,vt poſſet perire.vnde & ipſe inducit in xij. lib.rogantem Iunonem ne pereat nomen Latinum . Item in execratione Didonis legimus , Nec cum ſe ſub leges pacis iniquæ Tradiderit . Iniqua.n. pax eſt in qua nomen amittit ille qui vicit. [Albanique patres] Albam ab Aſcanio conditam conſtat , ſed à quo ,incertum,vtrum à Creuſæ an Lauiniæ filio de qua re Liuius dubitat.Hanc aūt cum euertiſſet Tullus Hoſtilius , oēs nobiles familias Romā tranſtulit.Et ſciendum bene hunc ordinem ſeruare Virgiliū,vt ante dicat Latiū , inde Albā , poſt Romā. Quod & hoc loco fecit,& in quinto lib.vt,Priſcos docuit celebrare Latinos.Et deinde,Albani docuere ſuos,nūc maxima porro accepit Roma & patriū ſeruauit honorē.Item in ſeptimo , Mos erat Heſperio in Latio quem protinus vrbes Albanæ coluere ſacrū.nunc maxima rerum Roma colit.[Atque alta mœnia Romę]Aut ꝑ gloriā aut ꝑ ædificia ingentia,aut quia in mōtibus collocata eſt.

IN LIB. I. AEN. COMMENTARIA ASCENSII.

ARMA , uirumq́. cano;] Ordo vt dixi,dependet à ſuperiori carmine . Ac nunc horrentia Martis Arma,virumq́. cano, quo circa non eam in Donati ſententiam qui dicit arma .i.ſcutum, & reliqua,quæ Aeneæ fabricauit Vulcanus, Nam Martis non Vulcani arma.dicit,intelligens non arma ipſa , ſed bella in armis,Martio furore geſta.[Horrentia] Horrētia aūt dicit ab effectu,quia horrorem inducunt,vnde Flac.j. Carm.Multos caſtra iuuant , & lituo tubæ Permixtus ſonitus bellaq́. matribus deteſtata.Signanter autem Martis arma dicit, quaſi à viris Martijs .i. bellicoſis geſta ne ab ijs geſta putentur ad quos dicetur. O vere Phrygię,neque.n.Phryges,& tympana vos buxusq́. iuuant berecynthia matris Ideæ &c.quaſi vero iā tunc Mars gentem illā fouerit,cuius auctor futurus erat,dicente Liuio in præfatione.Sicut populo licere oportet cōſecrare origines ſuas , & ad deos referre auctores, ea belli gloria eſt populo R.vt cū ſuū conditorisq́. ſui parentem Martē potiſſimū ferat, tā hoc gentes humanæ patiantur æquo animo,quam patiuntur imperiū.[Virumq́.]Vir,dr(ſm Cic.)à virtute,veruntamen (vt grāmatici dicunt)vir notat ætatē,vir ſexum,& proprietatē.hic vero nō ætatem notat,nec(vt Don.dicit)ſexum,ſed excellentiā q̄ ad proprietatem pertinet.Ergo(inquit Don.)virū qui talia arma,& tā pulchra & hīc,& gerere potuerit,qui Romani imperij auctor eſſet meruerit,qui Iunonis inimicitias,& reliquorū deorū factiones ſuperauerit,qui tot aduerſa mari perpeſſus tolerando tranſmiſerit.Hæc Donat. Diximus cur proponendo arma p̄miſerit,verum eſt ēt altera rō,nam cum de viro proſequi conſtitueret durum fuiſſet,ēt ſi per metrū potuiſſet, Virū,& arma cano, Troiæ qui primus ab oris.Nam relatiua ad vicinius antecedens referri ſolent.[Cano;]Cano (inquit Ser.) eſt Polyſemus ſermo.i. multa ſignificans. Nam græce Πολυσημάντος καὶ πολύσημος. i . Polyſemantos,& Polyſemos,latine dicitur plura,ſeu multa ſignificans . Cano tamen in vnum per ſe quod, & notum eſt ſignificat,ſed ex conſequenti plura,nam quia inſignium virorum facinora decantari ſolent,& decantando laudari, accipitur pro laudo,ſed carmine.& ita pro eo quod eſt deſcribo carmine,ſicut, quia dicimus ex arte,quoties autem artem adhibemus,ferè laudamus.(Nam in vituperando vno, niſi alterum laudemus,parē fructus conſequamur)ideo dicere,accipitur pro eo quod eſt laudare . vnde Flac. Prima dicte mihi ſumma dicende camœna . Hinc exijt ille vulgatis verſiculus . Laudo, cano,deſcribo,cano, dic.& cano ,canto ,Troię qui primus ab oris &c. Quia nihil ſententioſius eſt Donato nōn poſſum eius verba ꝑterire,dicit aūt hoc loco ſic.Altera cum propoſitione diuiſio,vt oſtendat quid Aeneas fatali ratione compulſus,& quid extra fatum perpeſſus ſit.[Fato]Fati.n.fuit vt relicta Troia Italiam peteret.Ergo crimine deſertæ patriæ abſoluitur . Non potuit defendi quæ fato interitura erat.Sed neque pœna fuit,ꝙ Aſia pulſus , ſed gloria , Nam minori detrimento affectus,maius eſt emolumentum eō ſecutus.ſ.ut Romanum Imperium conderet,non ergo malo fatorum patriam ꝑdidit,ſed ne ab ea detineatur Aeneas q̄ Roma non imperio cōſtituendo dignus auctor parabatur.[Lauina Littora]Cum alij ante Aeneam in Italiā uenierint , ille tñ primus venit ad eā partem ubi deinde fuerūt littora Lauina.Hęc Don. Per quæ ſoluitur quæſtio quā Seru. ꝓponit qūo.ſ. Aeneas dicatur primus ueniſſe in Italiam,qñ quidem ante eum(ut dicit Venus)Antenor potuit,medijs elapſus Achiuis , Illyricos penetrare ſinus,atque intima tutus Regna Liburnorū,& fontē ſuperare Timaui &c.ubi Patauium(ut ibi conſequenter dicitur)locauit, quia ille quidem uenit primus in Italiam,ſed non in eam partem ubi Lauina ſunt littora,ut.ſ.q; ponatur expoſitiue ut ſit,ue

nit

Arma. Horrentia. Martis. Vir. Cano. Dicere. Fato. Lauina.

nit Italiam; q; pro.i. Lauina littora, aut potius non copulatiue, ſed copulatim, vt ſit, venit primus in Italiã, & in Lauina littora poſt excidium Troianum. Sicut Chriſtus, primus venit in lymbum patrũ, & ſpoliauit, non tñ primus venit in lymbum. Aut ſi Antenor quoque in Italiã profugus venit, nõ tñ fato, quia fata non cenſuerunt Troianorum imperiũ per Antenora, ſed ꝑ Aeneam auſpicãdum. Itaque nõ deorum fauore, profugus factus eſt Antenor vt Aeneas. Aldus Manutius aſſerit Lauina legẽdũ, idque in Bibliotheca ſummi Pontificis compertum. [Venit] Prę teriti eſt temporis. [Littora] Poetico more appellatiuo ꝓpoſitionem detraxit. Multum ille. & artificioſe verſum difficilẽ in quo & conſonans. & vocalis abſumitur, & monoſyllabum ponitur, confecit vt rei molem depingat. ſicut Flaccus. O. & ꝓſidium, & dulce meum. [Alto] Altum mare dr̃ profundum. quia ſuperficies aquæ profundæ multum erigitur à fundo, ſed proprie altum dr̃ mare in medio, quia corpus ſphæricum in medio ſui altius eſt tota aqua naturaliter eſt altior terra. [Vi ſuperum] Ergo non ob demerita, nec in perniciem (vt dicit Donatus) ſed in gloriam, quia ex leuiore damno maius emolumentũ conſecutus eſt. niſi .n. Troia decidiſſet, nunquã Roma extorta fuiſſet [. Vi] Vis (inquit Donatus) eſt cum fit aliquid contra leges. i. contra fatum, vt autem oſtendat nihil tale de ſuperis meruiſſe Aeneã addit. [Sæuæ memorẽ Iunonis ob irã] Ergo, non ꝓpter culpam Aeneæ fecerunt ſuperi, ſed vt obſequerentur Iunoni omnium reginæ. purgatur igitur Aeneas. & deformatur Iuno aduerſaria. [Sæuæ] id eſt crudelis, q̃ perſequitur innocentem, vt qui deorũ omnium. atque ipſius etiam cultor ſit. Onerat autẽ eum quod inimicitias nulla Aeneæ culpa ſuſceptas diutiſſime, tenaciterq̃. retineret, cũ ne id quidem etiam ſi iuſtæ ſint inimicitias, facere probis conueniat. Hæc latius in quinto ſic. Iunonis grauis ira, nec exaturabile pectus. Quam nec longa dies, pietas ne mitigat vlla. Hæc Donatus qui fictionem poetæ argutiſſime declarat. Sed cauſa fingendi, cum multiplex eſſe potuerit, hæc mihi nũc potiſſima videtur, quia (ſecutus Homerum poeta, Iouem deorum, & Iunonem dearum, ſummam ponit. In Iunonis quidem poteſtate ſunt regna; honor autem (vt Homerus inquit) ab Ioue eſt, quia ergo in omni ſexu, vir præpollet, nihilque eſt proximus viro, quam eiuſdem ſexus, fœmella ideo Romani Imperij Iouem aſſertorem aſſerit. Carthaginis autem Romę in primis æmulę Iunonẽ, q̃ vt Carthago tandem deleta eſt, tandem faueu buiſſe fingitur. In gloriam autem pugnantium effictum eſt deos his aut illis, aut deorũ alios alijs fauiſſe, q̃a & glorioſum eſt eos qui à dijs tutantur viciſſe. & minus cõtumelioſum ab eo cui potentius numen fauet victum eſſe. Ceterũ, quia (vt Homerus) ex deorum deſcriptione hominum vitam deſcribit, innuit mulierum conſilio probos multa paſſos, ſed tamẽ viciſſe tandẽ. [Dum conderet vrbem] Donat. exaggerat, inquit. ꝙ Aeneam bello appetiſſet cum conderet vrbẽ, & deos imperio publico profuturos inferret, quod ſi Iuno obtinuiſſet, nec Latinum genus, nec Albani principes, nec Romanorũ imperium fuiſſet futurum, nec Cæſar imperij culmen habiturus, indoluit enim eum moliri iam tecta videret tam ſydere terræ. & bellum, per furiam excitauit. Per Alecto (ſcilicet vt dicetur in vj.) Propoſitione autem iſta. non ſolum quæ dicturus ſit oſtendit. ſed multiformi ratione diuiſionis vtitur, commendat carmen: Aeneam à culpa liberat. Iunonem multa variaque inuidia obruit. Caput carminis ab inuocatione Muſæ aggreditur, cui niſi lectoris inſtruẽdi cauſa, thema præmiſiſſet, laboris gratia perdidiſſet, cum quid lecturus eſſet, neſciret, qui ſi cuncta nõ impleuit, morti immatura attribuendum eſt. Nam quæ tangit dicendo. Albaniſque patres, atque altæ mœnia Romæ non ſcripſit. Hæc argutiſſimus Donatus, quorum ei refragantur alij, quod ſentit cum Albanos patres, atque mœnia Romæ, aliter quam ſcripſerit deſcripturũ, nam in hac propoſitione, non dicit poeta ſe deſcripturum mœnia Romæ, ſed virum, genus vnde Latinum, Albaniqueꝑatres, atque altę mœnia Romæ. Taxat etiam Beroaldus, Seruium tn deſcriptione Latij, & in eo quod dicit, quia victi victorum nomen accipiunt, veruntamen in hoc ſecũdo, quia Seruium quid poeta ſentiret potius, quàm quid hiſtoriæ fides haberet, explanare conſtituit, minus à Beroaldo repræhenditur. ſcit enim qđ Virg. cenſuit eos, Latinos prius dictos, quàm Aeneas in Italiam veniret, qui eos Latinos perduci permiſit. Verba Beroaldi ſunt. A Seruio diſſentit. Plin. ſcri. in iij. natur. hiſtor. lib. Latium antiquum Tyberi vſque Circeios fuiſſe ſeruatum, deinde vſq; ad Lirim fluuium proceſſiſſe. quod etiam refert Solinus in collectaneis Seru. Genus vnde Latinum, Nouimus, quòd victi victorum nomen accipiunt, &c. Melius, & verius locum Virgilianũ declarant verba Liuij ita ſcribentis. Aeneas aduerſus tanti belli terrorem vt animos Aboriginum ſibi conciliaret, ne ſub eodẽ iure ſolum, ſed etiam nomine omnes eſſent, Latinos vtranque gentem appellauit. hoc idem à Strabone in quinto refertur, & Iuſtinus quoque in xxx. ſic inquit. Quid Latinos populos qui ab Aenea conditi vñr? Et his manifeſtiſſime apparet cur poeta dixerit, Genus vnde Latinum. Non inficior tamen à Virgilio, Latinos populos appellari, tanquam ita nuncuparẽtur ante aduentum Aeneæ, cuius rei vel ille verſus argumento ſit. Nec veteris indignas nomen mutare Latinos, quod ſi verum. i. quod Liuius Iuſtinus, ac Strabo memorant, apparet non Latinos ante Aeneam fuiſſe nuncupatos, ſed Aborigines, ac Laurentes, quos poſtea Aeneas Latinos nuncupauerit, prætetea apud ſcriptores idoneos, non memini legiſſe, ꝙ Victores victis nomina immutarent, id quiſque ſecũ poterit peſitare, & ſequi quod probabilius iudicabit. Hæc ille. Ordo aũt eſt. At. i. ſed ego cano. i. carmine heroico deſcribo, & id in laudẽ arma Martis. i. qualia Mars tractat aut Martis. i. belli per metonymiam qua deus pro re cui præeſt poni ſolet horrentia. i. horrorẽ incutientia, & virum. ſ. Aeneam talia tractare ſolitum, qui profugus fato. i. non ꝑꝑ culpam aut crimen, ſed deo ita volente (qui conſtituerat per deſtructionem Troiæ tandem Romam extruere, quia deſtructio vnius ferè generatio eſt alterius) venit primus fato i. per fatum, hoc eſt deorum præordinationẽ, ab oris. i. regionibus Troiæ illius prouinciæ, aut ciuitatis in Phrygia (nam pro Ilio aliqñ accipitur, ut q̃s Troiæ neſciat vrbẽ) ſup. ad aut in Italiam. i. regionem illam præclaram in Europa. & pro. i. aut vt dixi, copulatim venit primus in Italiam, & littora Lauina. i. tunc ſic denominata, & poſtea Lauinia. multum ille, &c. ſm Seruium ille vacat, & reuera ſine eo poſſet plena eſſe conſtructio, ſed metri cauſa interponitur, & quia, vt dixi, pondus, & difficultatem rei oſtendit durior ſcãſio carminis Ille igitur. ſ. nobilis & preclarus vir quem cano, iactatus ſup. eſt. multũ. i. abunde, & . i. ſimul, terris (iterum ſubtraxit ꝓpoſitionem). ſ. in terris vt in Thracia, Creta, Sicilia, Africa, & tãdem in Italia. & . ſ. Mari. i. profundo (vt dicetur ibi, Vix è conſpectu ſiculæ telluris in altum Vela dabant læti &c.) vi. i. violentia ſuperum pro ſuperorũ. ſ. deorum (qui tñ bona conferræ debeant, cũ inferi noceant, ſed vñr ſuperi illi aduerſum Aeneam fuiſſe qui de Iunonis factione erant, aut reuera ẽt fauentes Aeneę, ſuperi permiſerunt eum iactari vt ex aduerſitate maiorem gloriam nãciſcatur, vtq̃. clarior ſit Romana gens, de qua dicit, Tantę molis erat Romanã condere gentem) & ob iram memorem Iunonis ſęuę. i. immitis, & implacabilis pro Iunonis memoria, aut ob iram memorẽ. i. vltricẽ, & implacabilẽ quæ ignoſcere nunq̃ voluit. Iunonis ſæuæ. i. vt dixi crudelis aut magnæ quæ ſtatim de ſe dicet. Aſt ego quæ diuum incendo Regina, Iouiſq; Et ſoror, & coniux, & ille ſup. paſſus ſup. eſt quoque. i. ẽt multa. i. multum bellum. i. per bellum in Italia geſtum, dum conderet. i. extrueret vrbem. i. oppidum, in Italia non tñ ſuo tꝑe Romam quam Romulus multo poſt condidit, ſed Troiam aut Lauro lauinium veruntamen quia Romam ꝑcipue ſpectabat, & eius fundamenta fecit in filio ſuo, vult Dathus de Roma intelligendũ. & dum inferret Latio. i. in Latium (Eſt aũt datiuus localis freques apud hunc auctorem, quem nõnulli Octauum vocãt) deos, vnde. i. vt Seru. ſentit à quo Latio, ſed cum id in laudẽ viri quẽ canere conſtituit nõ cedat, dicemus à quo viro. genus Latinũ. i. qui nũc Latini vocantur ſup. denominationem aut cõfirmationẽ nominis traxerunt, nam vtranque gentem. ſ. Aboriginum, & Troianorũ Latinos appellauit, aut ſi Aborigines prius quoq; appellati fuerant Latini vt ſemper ita appellentur cenſuit, & ita eius nominis auctor extitit, & vnde. ſ. orti ſunt, patres. i. principes, & reges Albani. i. qui in Alba ciuitate ab Alba ſua denominata regnarũt. & Romuli ac Remi multorumq̃. aliorum Romanorum partes ac ꝓgenitores fuerunt. Nã auus Romuli Numitor Albanorũ rex erat, & cum Alba ab Romanis dirueretur plurimi ꝑꝑ originẽ in ciuitatẽ recepti ſunt, & vnde ſub originẽ traxerunt mœnia altæ Romæ non ꝙ ab Aenea extructa fuerant. ſed q̃a qui ea extruxerunt ab eo originẽ traxerunt. Verũ nimiũ prolixus fierẽ ſi ſingula exeq velim q̃bus ſuus erit poſtea locus. De Albanis in (ne nihil dicam) dicit Str. lib. 5. ſic Albani Romanis initio in imum cõſpirabãt cum & Latini, & eiuſdem linguę ſimul eſſent, vterque vero per ſe ſuum obtinebat imperium. Nec minus tamen cõnubia ſacraque cõia erant, & reliqua iura ciuilia. Poſteriori deinde tempo conflato inter eos bello Alba diruta eſt. templo duntaxat excepto. Albani vero Romana ciuitate donati ſunt &c.

Altum. *Latinũ.*

PARRHASIVS.

ILLE ego qui quondam] Hinc Virgilium Aeneidos opus fuiſſe exorſum nemo eſt ex doctiſſimorum alea, qui diſſentiet. ſic ipſe ſanè quod & Pomponius noſter aſſerebat, ſentio. Ille ego qui quondam gracili modulatus auena Carmen, & egreſſus ſyluis. [Egreſſus ſyluis] Bucolico carmine. Vt cum canerem ſyluas. [Vicina] Vel ſtilo. videlicet primus ſtilus Bucolicus eſt humilis. Georgicus mediocris. proximus tertio eſt heroicus. [Vel vicina] Quia etiam ſyluæ ſunt in agris. [Quamuis auido] Vel etiam cuique auidiſſimo vel quantumuis cupidiſſimo. [Coegi] Feci, vt ſi arua exerceantur ea qua præcepi arte, cogerẽtur reſpondere votis colonorum. [Gratum opus] Parentheſis. At nunc horrentia Martis,

VARIA LECT. VI ſuperum, ſæuę memorem Iunonis ob iram] Vulgati pleríque libri, Et, particulam inſerunt, Vi ſuperum, & ſęuę. antiquiores abſque, Et, legunt, quod longe venuſtius, & grauius vſ.

IOANNES SCOPPA.

CARMEN in primo Aen. commentarijs eſt adeo ſuffocatũ, ꝙ intentiſſimo frigore æſtu vel maximo flagret, in quo Seruium grammaticorum principem interpretantem, Genus vnde Latinũ. vnde. i. à quo Latio, & ꝙ victi victorum numen accipiebant. Landinus primum, deinde Philippus Beroald. in Seruianis notis viri quidem noſtra tempeſtate deſertiſſimi, & qui omni conatu latinitatem iuuare ſtuduerunt, ſigillant. Nos vero in hoc Seruij partes ſumentes, ſic eorum dictis reſpondemus. Non ignorabam (ſæpiſſime nanque & lectitaui, & commẽtarijs reſtaius ſum) omnes à vobis in me citatos auctores Aborigines, & Laurentes ante aduentum Aeneæ appellare. Ipſe tamen remotiora quædam, & non omnibus nota ſine teſte (ſperabam. n. meis fidem dictis etiam ab inuidis adhibitum iri) conſcripſi. impræſentiarum vero coactus auctores, quibus meã fulcire, atque tutari ſententiam valeam, promam. & contendo Latinos Virgilio ante aduentũ Aeneæ nominatos, quod ipſe in 7. demonſtrat aperte, Nunc Tybrim fluuium, hic fortes habitare Latinos. Idem, Ne fugite hoſpitium, ne ue ignorate Latinos. Idem, Non dabitur regnis eſto prohibere Latinis. Idẽ, Solo Laurenti, aruiſq. Latinis. Idem, Interea pmiſſi equites ex vrbe Latina. Idem, Heu terra ignota canibus data pda Latinis. Et ſæpiuſſime Maro ante aduentum Aeneæ de Latinis meminit, quẽ Virg. Eutropius in liminari pagina primi libri his verbis cõſequitur. Regnante tñ Latino, qui latinam linguam correxit, & Latinos de ſuo nomine appellauit. Troia à Grçeis capta eſt. Euſebius. Latinis, qui poſtea Romani nuncupati ſunt, poſt tertiũ annũ captiuitatis Troiæ regnauit Aeneas annis tribus. Ante Aeneã, Ianus, Saturnus, Picus, Faunus, Latinus. Solinus Aeneã æſtate ab Ilio capto ſecunda Italicis littoribus appulſum, vt Hemina tradit, ſocijs non amplius ſexcentis, in agro Laurenti poſuiſſe caſtra, à quo Hemina Dares Phrygius diſſentit, ſic inquiens: Aeneas nauibus profectus eſt, in quibus Alexander in Græciã ierat ducentis, quem omnis ætas ſecuta eſt hominũ in milibus tribus, quẽ Daretem ſequitur Ioãnes Iudex de Columna in hiſt. Troiana. His ergo conſtat Latinos ante aduentũ Aeneæ nominari. Sed uerũ eſt pſtantiorem ſententiã eſſe. Vnde. i. à quo Aenea, ꝙ̃ à quo Latio. Repugnare tñ non debebatis aſſerentes Latinos ante aduentum Aeneæ non appellari. Eſt & altera ſententia. Vnde. i. à quo Aenea genus Latinum fuit auctum. His tñ omiſſis, & poetæ magis acumine perpenſo hanc eſſe verã vel magno contenderem pignore ſententiam. Vnde. i. à quo Aenea genus. i. nobilitas Roma. qui Latini dicuntur, venit Genus ſignificare nobilitatẽ, Horatius indicat: Et genus, & formã regina pecunia donat. Roma. nobilitatem ab Aenea, ac ipſius ducibus veniſſe non modo teſtatur ipſe in 5. Mox Italus Mneſteus, genus à quo nomine Mẽmi. Sergeſtuſq. domus tenet à quo Sergia nomen Scyllaque Cloantus Cærulea, genus vnde tibi Romane Cluenti, ſed alij quoque. Quod victi victorũ nomen accipiebant. Sal. in Iug. ſic dicens cõprobant. Victi oẽs in gentem, nomenq. imperantium conceſſere, & D. Hieronymus ſuper Geneſin. hic Libyus victor victis Libyis nomen dedit, & Libyos à ſe vocauit, qui antea Pluteti, i. Phaetontei dicerentur. Quare taceant negantes, & aſſerentes Latinos ante aduentum Aeneæ non fuiſſe, & victos victorum nomen non accipere. Non enim auctoribus à nobis primum productis Seruij ſententiam nõ modo eſſe veram, ſed Sole quoque lucidiorem, & omnibus liquere arbitramur.

Muſa mihi cauſas memora, quo numine læſo,
Quid ue dolens Regina deum, tot voluere caſus
Inſignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit, tantę ne animis cœleſtibus irę?

SERV. MVſa mihi cauſas memora] Poetę in tres partes diuidũt carmẽ ſuũ, proponunt, inuocãt, narrant. Plerũque tñ duas res faciunt, & ipſam propoſitionẽ miſcent inuocationi, quod in vtroque opere Homerus fecit, nãque hoc melius eſt. Lucanus tñ ordinem vertit, primo. n. propoſuit, deinde narrauit, poſtea inuocauit, vt eſt. Nec ſi te pectore vates Accipio. Sanè obſeruandũ eſt, vt nõ in omnibus carminibus numẽ aliquod inuocetur, niſi cum aliquid vltra humanã poſſibilitatem requirimus. Hinc in Arte Poetica Horat. Nec deus interſit, niſi dignus vindice nodus Inciderit. Bene ergo inuocat Virgilius, non. n. poterat per ſe iram numinis noſſe. Item in nono libro niſi adderet, Iuno vires animumq. miniſtrat, quis crederet Turnum euaſiſſe de caſtris? [Quo numine læſo] Quo, in quo, in qua cauſa. Et eſt ſeptimus caſus, & communis elocutio. Dicimus. n. quo te læſi, & eſt alia expoſitio. nanque Iuno multa habet numina. Eſt Curitis, quę vtitur curru, & haſta: vt eſt, Hic illius arma, Hic currus fuit. Eſt Lucina, quæ partubus præeſt, vt Terent. Iuno Lucina fer opem. Eſt regina: vt, Quę diuum incedo regina. Sunt & alia eius numina. Merito ergo dubitat quod eius lęſerit numen Aeneas. Alij tamen dicunt ſeparandum eſſe, vt de odio Iunonis non dubitet, quęrat autẽ quod aliud numẽ eſt læſum. [Quo numine] Ideo trahitur in ambiguitatem, & requirit in quo Iunonis numen læſit Aeneas, qa in ipſum certa non erant odia, ſed in gentem propter cauſas paulò poſt dicendas. [Voluere caſus]. i. caſibus volui. Et eſt figura Hyppallage, quæ fit quotieſcunque verba per cõtrarium intelliguntur. Sic alibi. Dare claſſibus auſtros, cum ventis naues demus, non nauibus ventos. Item. Animumque labantem Impulit. Hoc eſt impellendo facit labantem. [Inſignem pietate virum] Quia patrem, & deos penates ſuſtulit, & de Troia liberauit. Et hic oſtendit merito ſe inuocaſſe muſam. Nam ſi iuſtus eſt Aeneas, cur odio deorum laborat? [Tantæ ne animis cœleſtibus iræ?] Hic iam non de qualitate iracundiæ quærit, ſed de quantitate. Nimia etenim ira eſt, q̃ pietatis non habet cõſiderationem. & hoc quidem ſecũdum Stoicos dicit, ſed miratur cur tantum. Nã Epicurei dicunt deos humana penitus nõ curare. [Tantæ ne] Quaſi exclamatio eſt miſantis. [Animis cœleſtibus] Dijs ſuperis. Nam apud inferos conſtat eſſe iracundiam, vbi ſunt furiæ.

A S C. MVSA mihi cauſas memora &c.] Poetæ heroici quia res ſupra humanas vires ſe pertractare ſignificant, inuocant, Græci quidem ſimul & proponunt, Latini uero proponunt, & deinde inuocant. vnde Hom. in Il. μῆνιν ἄειδε θεά. Iram pande mihi dea. Et in Odyſſ. ἄνδρα μοι &c. i. vt Horat. tranſtulit, dic mihi muſa virum captæ poſt tempora Troiæ, qui mores hominum multorum vidit, & vrbes, ut autem Philelphus ſic,

Callentem dic muſa virum quid mœnia ſacræ
Diruta poſt Troiæ multumq; diuq; pererrans.
Et mentes hominum multorum vidit & vrbes.

Poeta ergo prius propoſuit vt quid lecturi ſumus, noſcamus, deinde quaſi minime potens ea exequi inuocat, dicens. Muſa mihi cauſas memora. q. d. ſcio quidem virum inſignem pietate, & armis multa paſſum ob iram Iunonis, at ignoro cauſas irarum, & ita illud quo numine læſo non accipiam generaliter de quocunque numine. quia præmiſſit Iunonem eſſe læſam, ſed in Iunone cum varia ſint numina. i. poteſtates quibus ad nutum facit, dubitat quod in ea læſum ſit ꝙ virũ bonum ad tot mala impulerit de qua re Don. ſic. Muſa ab inuocatione muſę qđ erat ſcripturus incepit, quam cum dea ſit nihil latere oportet. Interrogat ergo ut eum nulla in Aenea culpa inueniatur, confirmet Iunonis ſæuitiam. Hæc Don. Nihil muſas late ea innuit auctor dicens Aen. 7. Et meminiſtis. n. duæ & memorare poteſtis. Dictæ enim ſunt muſæ, vel à verbo μύω, quod eſt quæro, ſunt enim rerũ indagatrices, vel à μυέω, quod eſt inſtruo, & in ſacris initio iuxta quod dictum eſt Georg. 2. Me vero primum dulces ante omnia muſæ. Quarum ſacra fero ingenti percullus amore Accipiant.

piant,cœliq. vias,& ſydera monſtrent. Quod autẽ ſint, & quõ dictæ,aperuimus in opuſculo de muſarum iuuentis.Quidue do lens Regina deum.Magna laus Aeneę,cuius virtus ac gloria è fatis illis prædeſtinata Reginæ deum dolori eſſe potuit.cum ergo id humanum captum excedat bene muſam conſulit.Tot voluere caſus,Seruius Hypallagen cenſet.i.actiuum.pro paſſiuo.vt ſic dictum pro eo quod eſt inſignem pietate virum volui à tot caſibus,ſed longe maior laus eſt Aeneæ, quẽ non caſus voluerunt, ſed qui caſus voluit,fuit.n.in omnibus victor,quia infracto animo,itaq. caſus voluit qui puſillanimos,& inconſtantes voluere ſolet. Donatus ſic. [Inſignem pietate virum]. i,deorum cultorem,& ſpectatæ vitæ,quid ergo delinquenti feciſſet cum ita inſectetur innoxium.Ergo collige.Nam cum iraſcendi cauſa non ſit,& non poſſit ſatiari innumeris tormentis,& grauiſſimis caſibus probat illum eſſe ſæuam.His dictis inſtituit hoïes ad bonã viuendi rationem.Bonum.n.virum iuſtus dolor mouerat,& tñ non erat in vltione immoderatus,nec iuſtas iras diuitias retinebat.Vnde Sal.Et iniuria accepta ignoſcere q̃ perſequi malebã. [Tantæ ne animis cœleſtibus iræ?] Admiratur hoc poeta cum dij leues eſſe ſoleant, & miſericordes ꝙ repręhẽdatur in eis qđ in hominibus diſplicet.Hęc Don. Ordo eſt. O muſa.i.dea rerũ occultarum inuentrix.& doctrix, aut hiſtoriarum perita, videlicet Clio,aut heroici carminis præſes,vt Calliope,memora, id eſt recenſe,& ad memoriam reduc,mihi cauſas.ſ.cur multum ille,& terris iactatus,& alto,quo numine. i. qua parte diuinitatis,aut qua poteſtate Iunonis (nam vt dixi) ſi exponeretur quo numine.i.quo deo iam quæreret quod ipſe prædixerat.dictũ.n. eſt,quia ſæuę memorem Iunonis ob iram, ſed cum multæ ſint Iunonis poteſtates,eſt.n.regnorum,& partus præſes,deorumq́. regina,& ſoror,& coniux Iouis quærit in quo ſit offenſa,leſa.i. offenſa,ab Aenea.ſ.ve pro vel.ſi in nullo lęſa eſt ab eo.Quid regina deum.i.deorum, Iuno dolens. i. ægreferens (nam inuidia non ſemper ab iniuria,aut lęſione naſcitur,vt qui ad iuſtum regnum à deo exaltatur multis inuidioſus,at nulli iniurioſus eſt) impulerit.i coegerit virum inſignem.i.illuſtrem & ꝑter cęteros preditum pietate.i.religioſa obſeruatione in deos, & in parẽtis voluere.i.tractare circumagere tot caſus.i.ærumnas,& aduerſitates,cum tñ ab eis volutus non ſit,quia victus non fuit, & impulerit adire(quod fortis animi eſt qui terribilia conſtanter,ſed & prudenter aggreditur)tot labores ſignanter & perquã diſcrete dictum, vir. n. prudens adit labores quippe per quos ad virtutẽ itur,& qui ipſi mali non ſunt,non autẽ adit caſus, ſed adeuntes voluit, obluctando.n.vincit deos, vnde dictum eſt, ſuperanda omnis fortuna ferenda eſt.Ne.i.tantæ ſunt ſup. iræ animis cœleſtibus.i.habent ne animi cœleſtes tantas iras, vt etiam in virũ inſignem virtute odia exercere valeant? quaſi dicat id perſpicere non poſſum.Itaque muſa mihi cauſas memora.

TOT adire labores Impulerit] In Rom.lib.Impulerat, indicandi modo, & ex acta ſpecie legitur. Sed enim reliqui libri, Impulerit,legunt. VARIA LECT.

Vrbs antiqua fuit,Tyrij tenuere coloni,
Carthago,Italiam contra, Tyberinaque longe
Oſtia,diues opum,ſtudijsq. aſperrima belli:
Quam Iuno fertur terris magis omnibus vnã
Poſthabita coluiſſe Samo.Hic illius arma,
Hic currus fuit: hoc regnum dea gentibus eſſe,
Si quà fata ſinant,iam tum tenditque, fouetq.
Progeniem ſed enim Troiano à ſanguine duci
Audierat,Tyrias olim quæ verteret arces.
Hinc populum late regem,belloq.ſuperbum
Venturum excidio Libyæ:ſic voluere parcas.
Id metuens,veteriſque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Troiã pro caris geſſerat Argis:
Nec dum etiam cauſæ,irarum.ſæuique dolores
Exciderant animo:manet alta mẽte repoſtum
Iudicium Paridis,ſpretæque iniuria formæ,
Et genus ĩuiſum, & rapti Ganymedis honores:
His accenſa ſuper,iactatos æquore toto
Troas,relliquias Danaũ, atq. immitis Achilli,
Arcebat longe Latio:multoſque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum:
Tantæ molis erat Romanam cõdere gentem.

SERV. VRBS antiqua fuit] Vrbs dicta ab orbe,quod antiqui ciuitates ĩ orbem faciebant] Vel ab Vrbo parte aratri, quo muri deſignabantur.& antiqui autẽ,& fuit,bene dixit,nanq. & ante 70. annos vrbis Romæ cõdita erat: & eã deleuerat Aemylius Scipio.quę autem nũc eſt,poſtea à Romanis eſt condita: vnde antiquam accipe & ad cõparationem illius quæ nunc eſt & Roma antiquiorem.[Tyrij tenuere coloni] Deeſt Quam Amant nanq. antiqui per Epexegeſin dicere,quod nos interpoſitio pronomine exprimimus.Item, Eſt locus, Italiam Graij cognomine dicũt, deeſt quem.coloni autem dicuntur cultores aduenæ, & hos de Tyro conſtat veniſſe,qui Carthaginem condiderunt. [Italiam contra] Conſtat tria latera habere Italiã, ſuperi maris, inferi,& alpium. vnde tollẽdi erroris cauſa adiecit, contra Tyberina oſtia quæ in infero mari ſunt. [Longe] Valde. Sal. Longe alia mihi mens eſt Patres conſcripti.[Diues opum]Modo tantum diues dicimus,antiqui adiungebant cuius rei, vt diues equum,diues pictæ veſtis,& auri iungentes tantum genitiuo caſui.[Studijsque aſperrima belli.] Cauſam oſtendit mirabilem,dicens hos eſſe & bellicoſos.& diuites,cum ocioſa ſit ſemper epulentia.Iure ergo hanc diligit Iuno, & vult orbis regna ſortiri.[Studijs] Non ſtudio,qui tot rebellauit cõtra populũ R. [Fertur]Dicitur.Et ingenti arte Virg.vtitur, ne rebus fabuloſis aperte vtatur,licentia poetarum, quaſi opinionem ſequitur,& per tranſitum poetico vtitur more.[Poſthabita]non contẽpta, ſed in ſecundis habita. Nanque in ſuperiori verſu dixit magis omnibus, vt etiam Samo originali loco ſeruetur affectio. Sic Iuuen.Et Samia genitrix q̃ delectatur arena. [Hic illius arma] Figura crebettima,aduerbium pro aduerbio poſuit,loci præſentis pro abſentis.debuit.n.dicere illic,ſicut habemus in ſuperioribus.[Arma,]Inſtructam armis Iunonem alio loco teſtatur,ipſe:vt,Ferro accincta vocat.[Currus]Aut vere currum,quo ſecũdum Hom.in bello vtitur,aut thenſam ſignificat, qua deorum ſimulacra portantur. Thenſa autem cum aſpiratione ſcribitur, ἀπὸ τοῦ θειοῦ. i.à re diuina. [Hic illius arma.hic currus fuit] Quotiescunq. nomina ſingularis,& pluralis numeri connectuntur, reſpondemus viciniori,vt ecce hoc loco,currui, non armis reſpondit.Eadem,& in diuerſis generibus eſt obſeruatio, vt magis vicino ſiue maſculinum ſit ſiue fœmininum reſpondeamus, vtputa vir & mulier magna ad me venit.Si autẽ plurali numero velimus vti,ad maſculinũ tranſeamus neceſſe eſt. vt, vir & mulier magni ad me venerunt. [Si qua fata ſinãt,] Qua vacat,& eſt ornatus cauſa poſitum. vt quæ tandem,gẽtium,locorũ, & reliqui, vt, Dixitq́. & prælia voce diremit. [Iam tum] Ex quo conſiſtit.ſ.à Tyrijs colonis.[Tenditque, fouetque] Figurate dixit. Non iam regnum fouet,ſed tendit, & fouet,vt regnũ eſſe poſſit. [Duci] Ductum iri,infinitiui modi à paſſiuo tempus præſens pro futuro poſuit,& verbum pro verbo, vt ſupra oſtenſum eſt.[Audierat,] A Ioue, aut à fatis: non enim omnia numina habent diuinandi facultatem,deniq. ne ipſe quidem Apollo ſua ſponte diuinat:vt eſt,Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo Prædixit.Et perite audierat. In Ennio.n.inducitur Iuppiter promittens Romanus excidium Carthaginis. [Tyrias arces]Carthaginem dicit quã Tyrij cõdiderunt.[Olim] Quandoque.Tria enim tempora ſignificat, præteritũ, vt olim arbos.pręſens:vt.Tumidis quod fluctibus olim Tunditur.futurum.vt, Nunc olim quodcunque dabunt ſe tẽpore vires.[Hinc populum late regem]A Romanis.Laudat autem eorum imperium dicendo populum regem.[Superbum] Nobilem,vt,Ceciditq́ue ſuperbum Ilium.[Venturum excidio] Ad excidiũ nota figura.[Libyæ] Carthaginis.Et prouinciã, pro ciuitate poſuit. Dicta autem Libya,vel quo inde Libs flat hoc eſt Africus, vel vt Varro ait,quaſi λειπουσα τοῦ ὑετοῦ. i.egẽs pluuiæ.vnde & Salluſt.Cœlo terraque penuria aquarum. [Voluere parcas] A filo traxit voluere. vna. n. loquitur altera ſcribit,tertia fila deducit: Et dictæ ſunt κατὰ ἀντίφρασιν,quod nulli parcant. ſicut lucus à non lucendo,& bellũ à nulla re bella.[Id metuens]Id timens. de futuro enim timor eſt.Odium,de præteritis.Metuebat ergo Carthagini. Odium autem habebat propter cauſas ſequẽtes.& eſt de vtroque exemplum,Conueniunt quibus aut odium crudele tyranni,aut metus acer erat. [Veteris belli] Quantum ad

Virgilium

Virgilium pertinet, antiqui ſi ad Iunonem referas, Diu geſti. Tunc autem ad perſonam referendum eſt. cum ipſa loquitur. ꝙ ſi nulla perſona ſit. ad poetam refertur. Nunc ergo veteris, ex perſona poetæ intelligendum eſt. ſic ipſe alibi, Mirantur dona Aeneæ, mirantur Iulum. Flagrantisq. dei vultus, partem ad ſe retulit, partem ad Tyrios qui deum eſſe neſciebant. [Saturnia] Antonomaſia eſt, non epitheton, quæ fit quoties pro proprio nomine ponitur quod poteſt eſſe cum proprio nomine, & epitheto dici [Prima] Atqui Hercules prior cõtra Troianos pugnauit: vnde modo prima princeps accipienda eſt. Nam plerunque poeta ſignificationẽ nominis dat participijs, vel ecõtra: vt. Volucribus anni. Significat. n. volubilibus. hac licẽtia & in hoc nomine vſus eſt vt prima pro principe poneret. [Ad Troiam] Ad, & apud, accuſatiuæ ſunt præpoſitiones. Sed apud, ſemper in loco ſignificat, ad. & in loco, & ad locum. In loco: vt. Ad quẽ tum Iuno ſupplex his vocibus vſa eſt. Et Cicero: Decem fiſcos ad ſenatorem quendam relictos. Item. ad Marcum Leccam te habitare velle dixiſti. [Caris Argis:] Illic enim eam coli omnibus notum eſt. Argos autem in numero ſingulari generis neutri eſt, vt Horat. Aptum dicet equis Argos ditesq. Mycenas. In plurali vero maſculini, vt hi Argi. Cęterũ deriuatio nominis Argiuos facit, non Argos. [Cauſæ irarum] Nunc de præteritis loquitur. [Alta mẽte] ſecreta recondita. [Repoſtum] Autem ſyncopa eſt. vnam. n. de medio ſyllabam tulit. Sed cum omnes ſermones aut integri ſint, aut pathos habeant, hi qui pathos habent, ita vt lecti ſunt debent poni. quod etiam Maro fecit. nam repoſtus, & porgite de Ennio tranſtulit. integris aurẽ & ipſis vtimur, & eorum exemplo alijs. [Iudicium Paridis] Nota fabula Paridem pro Venere contra Iunonem Mineruamq. iudicaſſe. [Spretæq. iniuria formæ] Epexegeſis eſt. Hoc enim fuit iudicium Paridis, vt que particula vacet, vt alibi: Dixitque, & prœlia voce diremit. Licet nonnulli ſeparent, dicentes aliud eſſe. Nunquam. n. coniunctio ponitur niſi inter duas res. Et ſpretæ formæ referũt ad Antigonam Laomedontis filiam, quam à Iunone propter formæ arrogantiam in ciconiam conſtat eſſe conuerſam. [Et genus inuiſum] Propter Dardanum Iouis, & Electræ filię Atlantis filium, à quo origo Troiana deducitur. [Rapti] Stuprati. vt eſt. Rapta Garamantide nympha. Item: Raptas ſine more Sabinas [Ganymedis honores] Trois, regis Troianorum filij. Honores autem dixit, vel propter miniſterium poculorum ad quod receptus eſt, remota Hebe filia Iunonis, quæ Ioui bibere miniſtrabat, vel ob hoc quod inter ſydera collocatus, aquarij nomẽ accepit [His accenſa ſuper] Super his, aut de his aut ſuper metũ Carthaginis. his quoque accenſa. [Relliquias] Vt ſtet verſus geminauit l, nam in proſa reliquias dicimus. [Atq. immitis Achilli] Bene ſecundum Homerum ſegregauit ducem à populo. ſic Aeneas in ſecundum, poſt omnium caſum, Priami ſeparauit interitum. vt. Forſitan & Priami fuerint quę fata requiras. Immitem aut dixit etiam circa extinctum crudelem. Achilli, propter ὁμοιοτέλευτον detraxit ſ. litteram, quæ plerunque pro ſibilo habetur: non ſolum neceſſitatis, ſed etiam euphoniæ cauſa. vt Salluſtius A principio vrbis. ad bellum Perſi Macedonicum. detrahitur aut m ſ tertiæ declinationis genitiuo. [Acti fatis] Si odio Iunonis fatigabantur quomodo acti fatis? Sed hoc ipſum Iuno odium fatale eſt. laborat enim Virgilius nil Troianorum meritis. ſed omnia fatis aſcribere. Eſt & alter ſenſus: nam fatum voluntatem legimus. vt. Fatis Iunonis iniquę. i. voluntate. vt hic intelligamus, agebantur fatis Iunonis. i. voluntate. [Maria omnia circum] In fine accentum ponimus contra morem Latinũ; ſed corruptio hoc facit. nanq. præpoſitio poſtpoſita, corrupta eſt ſine dubio [Mollis] Difficultatis. [Romanam condere gentem] Latenter oſtendit hic odium Iunonis Aeneam pertuliſſe quod Romanæ gentis auctor extabat.

A S C. VRBS antiqua fuit &c.] Hęc eſt pars executiua in qua velut muſa narrante recitantur primum diuerſæ cauſæ irarum. Non enim (vt quidam cenſent) potuit quamuis vnam fatis efficacem cõminiſci ad tantas iras Iunonis in Aeneam ſicut econtrario Homero ſatis viſa eſt, vna cauſa irarum Achillis in Agamemnona, raptus videlicet Briſeidos indulgentiſſimæ atque amantiſſimæ puellæ. Nihil enim mortalis animo tam concitat ꝙ̃ amorum occupatio, verum alię fuerunt Iunone iraſcẽdi cauſæ, ſed ſi propius inſpiciantur ad hanc vnam tendunt ꝙ̃ poſtea Sic Iuno dictura eſt. Vincor ab Aenea, & quã hic ſi dicet, Mene incepto deſiſtere victam, nec poſſe Italia Teucrorum auertere regem? Quippe vetor fatis. vna ergo fuit iraſcendi cauſa quod fatis iuuantibus ab Aenea vincebatur. Suſcepti autem furoris atque odij cauſæ duæ fuerunt, altera quod Paris quod iudiciũ pro Venere contra Iunonem, & Pallada dederat. altera ꝙ Hebe Iunonis filia repudiata erat. poſtquam Ganymedes puer Troianus, & Trois regis filius ab Ioue raptus in eius locum ſuffectus erat. in quarum ſecunda duplex eſt iniuria, quia & Hebe prælatus eſt in officio pincernæ & Iunoni, quia raptus eſt ad ſtuprũ. Ex tunc ergo Iuno ſemper conata erat gentem Troianam penitus delere, ægerrime ferens ꝙ in fatis eſſet eam aliquando rerũ potituram, ad quod impediendum in bello contra Troianos à Græcis geſto ſumma fuit Græcorum adiutrix, ſi forte totã gentem delere poſſet. Carthaginem etiã ſummopere fouit, vt quã Italiæ vbi imperium tandem conſtituendum à Troianis in fatis erat maximo incommodo futuram præuiderat. Verum cum relliquias Troiani generis ſupereſſe videret, ne eas fatis obſiſtẽtibus ſubmergere poſſet, orauit, vt ſaltem diſpergantur, quia quod inuiti videremus ſi penitus abolere nequiuimus differre conamur. Itaque cũ iam poſt longos errores accederẽt ad portum Italiæ à ventorũ deo tempeſtate exorta iterum in Carthaginem redire compulſis ſperans aut regnum ſuum illic conſtituere aut Romanum quod futurũ notat impedire. Sed cũ inde auocaretur Aeneas, & interim ſuborta tẽpeſtate in Siciliam redierat curauit Iuno, vt claſſes comburerẽtur quibus in Italiam traijcerentur. ſed tantum abſuit vt voti compos per id facta ſit, vt etiam ſuis votis per id obſtiterit, nam matres, & inualidi propterea duntaxat in Sicilia manſuerant, verũtamẽ cũ in Italia veniſſe videre, & vrbem iam condere acriori dolore mota cauſas belli per Alecto furiam infernalem inuenit, Turnumque & Amatam Latini coniugem in Aeneam concitauit, tandẽ tamen fatis victa conceſſit, quod ſignificat, vt dixi, Carthaginem aliquando à Romanis delendam, verum cur Iuno regnorum dea dicatur, quidam volũt quod inferiorem ſignificat aerem, ac faciem terræ. Iuppiter autem eam partem vbi tonitrua fiunt, & nubes, vnde in Georg. Coniugis in gremium late deſcendit, q. ſi imber in terram decidit, ſuper terram autem omnia gerũtur regna. Sed hæc ſecundum ſuum cuique captum expoſita ſunt, deligat ſibi quiſque quàm ſequi velit ſententiam. Sed audiamus Donatum. Poſt inuocationem in adiumentum carminis, & in fauorem ſuſcepti ſui operis poſitam, cauſa enumerat quibus lector in initio auertat, & Iunonem ſæuam, & deos malo ſtudio Iunonis motos, & Aeneam non ſua culpa hæc eſſe paſſum, Vrbs antiqua. Primam odiorum Iunonis cauſam qua Aeneam inſectatur dicit, quoniam ab eo gens oritura erat quæ imperiũ quod ipſa Carthagini ſeruabit cupiebat præceptura eſſet. volebat ergo ſi poſſet illum extingui. Igitur hęc ſola cauſa fatis erat ad odia excitanda. verum aliæ quoque enumerantur vt cũ ſint procul à culpa Aeneæ, & ipſe purgetur, & Iunonis factum iniquiſſimum cognoſcatur. Laudatur multipliciter Carthago vt oſtendatur illa Romanum Imperium opprimere potuiſſe maxime annitente Iunone. Antiqua non magna vt multi dicunt, ſed prolapſis temporibus vt annoſitate corroborata imperium Romanum naſcens longeuus viribus premeret. Coloni, vt præter incolas etiam, aucta ſit colonis. Italiam cõtra. laus eſt à ſitu. Diues à fortuna, ſtudijſque à natura, & à moribus, ergo omnis *Diues.* erat occaſio Iunonis fauor locorum proximitas, ſubſtantia rei familiaris, bellatorum numerus, fiducia naturalis, & in natum ſtudium dimicandi. Poſthabita coluiſſe Samo. Tanta obſtinatione contra Romanorum imperium nitebatur pro Carthaginis opibus, vt omnibus terris, & ipſi loco genitali illam prępoſuerit, & inſignia ſui numinis, & quidquid potuit in ea collocauerit. Tyrias olim quæ verteret arces. verteret eam habet ſignificationem vt nihil poſt excidium ſuperſit. vnde alibi, Quæ te genitor ſententia vertit? id eſt penitus ita immutauerit vt nihil in illo pietatis relictum ſit. Item: Et omnis humo verti Neptunia Troia &c. Id metuens, vt firmet primam fuiſſe principalem cauſam incępit dicere alias. Timet ergo ne Troiani ab excidio liberati vel vires aduerſus Græcos repararent vel in Italia conſiſtens Carthagini officiant. Artificioſe deinde aliam cauſam addit iudicium Paridis, & vnam iniuriam facit duplicem. ſ. quod offenſa ſit in eo iudicio quod minori ſit poſtpoſita, & quod ſit ſpreta forma ſua, quia in põmo ſcriptum erat, Pulchriori detur. Hoc maxime vexat mulieres. Hanc igitur partem facit Virg. cũ dicit manet alta mente repoſtum Iudicium Paridis, ſpretæque iniuria formæ. Vt non tantum iraſcatur quod victa eſt, quantũ ꝙ forma ſua ſit ſpreta. Manet ergo ad omnia pertinet, Repoſtũ aũt ad iudicium Paridis. Iudicium. ſ. corruptũ libidinis præmio. Paridis, vt conuitium ſit, non hominis nomen. ſ. quaſi abiecti, *Paris.* venalis,

venalis,vulgatis,& inhoneſti,Falluntur autē qui referunt,iniuria formæ,ad Antigonē.vnde addit, Et genus inuiſum, vt principalē cauſam gentis æſtus reduceret.Ganymedis. Qui turpiter amatus eſt à Ioue.Eſt aūt fœdum hoc loco aliquid intelligere de zodiaco,in quo Ganymedes dr collocatus.ne infames, inter ſancta ſydera ſint collocati.& ſentiamus id,quod poeta non dixit. Oſtendit omnes has cauſas eſſe alienas ab Aenea, atque vt poſterius dictas oſtenderet incidentes ait, His accenſa ſuper. i. ſuper illam quæ fuit ob excidiū Carthaginis, Iactatos æquore, hæc omnia ad exprimendam Iunonis iniquitatem pertinēt,vt oſtēdat excidium Carthaginis ſolam cauſam fuiſſe, ne ipſa miſereretur,nec deſereret intentionem ſuam,quæ cognoſcēs non poſſe expugnare fata,cupiebat ſaltē illos arcere, quos ad plenū ſuperare non poterat. Non miſerebatur igitur vt iactatos toto ęquore,& eos qui ex infinito numero ad paucos redacti eſſent, quos è manibus ſęuiſſimorum hoſtium fortuna ſeruauerat,inſidijs.aſſiduis obtereret Relliquias Danaum, Magna crudelitas, quæ nullis cladibus ſatiari poterat.Laus autem Aeneæ magna, quod de ſolis reliquijs Troianorū imperium Romanum condere potuerit.Ergo ni fata obſtitiſſent patriam integris opibus defendiſſet,cum in aliena terra imperium condiderit. Acti fatis.i. ipſi qui fatis agebantur in Italia errabant Iunonis inimicitijs. Tantæ molis.Non fiunt ſine magno labore magna. Laudatur autem Aeneas, qui nullo labore nulla diuturnitate erroris deſiſtebat ab incepto.Hæc Donat.quibus nihil diſertius.Addere poteſt quod colonus is dr, quia quouis imperio mittitur ad occupanda arua.aut oppida expulſis hoſtibus vacantia,ne.ſ.ab inimicis occupentur, aut vt qui illic reliquī ſunt in fide permaneant. vt autem ordinem & cōſtructionē textus faciliter capiat puer, meminerit tria.Primum,quod hæc verba tanquā à muſa dicta cauſas quas poeta exquiſiuerat recitat. Secundum, quia moris eſt Virgiliani priuſquam ad queſitum rñdeat locum in quo res ſuper qua q̄ritur facta ſit deſcribere.Sicut in Buc.Vrbem quam dicūt Romā,&c.& in hoc primo. Eſt in ſeceſſu lōgo locus &c. Tertium,quod poeta ſæpe relatiuum ſubticet,vt hic, Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere, ſubaudit quam & in dicto loco.Eſt in ſeceſſu,ſubaudi quem &c.Ordo autem eſt. Fuit vrbs antiqua.i. longiuſculo tpe corroborata, & ditata priuſquam Romanum imperium ortum erat.ſ.Carthago.(Conſtructo ſumenda eſt interdum ex conſuetudine loquēdi, nam vt ſm grammaticorum regulas dicam.Vrbs antiqua fuit Carthago, aut Carthago fuit antiqua vrbs omnino non placet,auſert.n. & verbis dignitatē, & ſententiæ pondus) Fuit ergo vrbs antiqua. ſ. Carthago, aut vrbs antiqua.ſ.Carthago,fuit.ſ. ſuperioribus temporibus. nam tpe poetæ deleta fuerat illa & antiqua Carthago ſubaudi quā Coloni.i.aduenæ cultores pręter incolas,Tyrij.i.Tyro miſſi,ſeu profecti tenuere.i.poſſederūt, & ita laus eſt eius à multitudine inhabitantiū,contra Italiam.i.ex aduerſo Italia,laus ſitu.quaſi vero Iuno elegerit eam eo ꝙ cum ſit contra Italiam ſita,et plurimum officere poſſet.quia affines contra affines pugnare ſemper incommodū fuit.& longe.i.longo tractu vt ſine multa manu oſtia obſidere poſſet cū procul eſſet Romanus cōtra oſtia.i. receptacula fluuiorum,quæ quaſi ora & oſtia marium ſunt,quibus.ſ.aquas ingurgitant, Tyberina. i. per quæ Tyberis in mare defluit.Tyberis autē Romam perfluit,vnde Carthago plurimū Romanis obeſſe potuit obſidendo oſtia Tyberina diues opū.i. fortunarum,laus à fortunis,& aſperrima laus à natura,quaſi dicatur acerrima.ſtudijs belli,laus ab arte & exercitio.(Hæc tota laus in gloriam Romanorum cedit, qui talem ciuitatem delere potuerunt ſicut in gloriam Aeneæ Turnus vbique fortis,& valens inducitur,vt in laudēAchillis Hector ab Homero,de qua re ſic dicit Horat.Serm.lib.j.Sat.7.Hoc etenim ſunt oēs iure moleſti, Quo fortes quibus aduerſum bellum indicit inter Hectora Priamidem animoſum, atque inter Achillem Ira fuit capitalis vt vltima diuideret mors, Non aliam ob cauſam niſi ꝙ virtus in vtroque ſumma fuit,duo ſi diſcordia vexet inertes.Aut ſi diſparibus bellum incidat vt Diomedi Cum Lyceo Glauco, diſcedat pigrior vltro Muneribus miſſis, &c.) Quam vnam. ſ. vrbem dicta Iuno fertur.i.dicitur coluiſſe magis omnibus terris. (Non tamen eam ſolam coluit, ſed magis omnibus alijs terris eam vnam coluit,vnde potius dixero.Quam vnam Iuno fertur coluiſſe,quàm ſic,quàm Iuno fertur coluiſſe vnam magis omnibus terris)& hoc etiam Samo.i.patria Iunonis,hoc eſt in qua nata dicitur,poſthabita. i.ſecundo loco habita, & minus culta, arma.i.inſignia, illius, ſ. Iunonis, aut reuera arma quibus cum ſit regnorum dea etiam vtitur. Vnde in 2.huius.Hic Iuno ſceas

Laus Carthaginis, & eius cauſa.

ſæuiſſima portas Prima tenet,ſociūq. furens à nauibus agmen, Ferro accicta vocat,ſup.fuerūt(Eſt.n.zeugma ab īferiore)hic.i. in hac de qua loquor vrbe, aut hic pro illic: & currus illius fuit hic.currus autem quo aut bellatrix vtitur,aut ſimulacrum eius vehitur.Et ipſa dea.i.cum ſit dea quaſi auctoritate diuina,vnde in vocabulo pondus eſt. tendit.i.prætendit animos, & fouet.i. adiuuat ope & adiumento,iam tum.i.tūc, hoc eſt à primordijs vrbis,& à prima ædificatione,hoc.i.hanc vrbem,eſſe gētibus.ſ. omnibus regnū.i.caput monarchiæ,& principatus totius mūdi ſi fata ſināt.i.permittant,qua.i.quauis via,aut ratione.(Non vacat,meo iudicio,licet Seru.id velit)particula,quà,ſed ſummā vim habet,q.d.nihil prætermittat Iuno,ſi qua.i.quacūque via, aut aliqua via fata ſinant. vnde ipſa in 7.Flectere ſi nequeo ſuperos Acheronta mouebo.Eſt autem ablatiui, aut ſeptimi caſus,vt & metrum indicat,& fœminini generis,non dices ergo,ſi qua.i.aliqua fata,ſed ſi fata ſinent,qua.i.aliqua via aut ratione, ſicut in Buc. Et ſi nō aliqua nocuiſſes mortuus eſſes. Præter ea quæ Seruius vacare docet vt gentium & locorum tandem,non ſic vacant quin aliquid ad vim ſententiæ adijciant, vt licet ſatis fuerit dicere nuſquam eſt tñ quod attentius dictum vr nuſquam gentium ſicut vbiq. locorum quàm vbique, & quouſq. tandem Catilina,q̄ quouſque Catilina. Potius dicerem particulam enim vacate cum dicit,ſed.n.niſi vna ſit pars orationis poſita,pro eo quod eſt,ſed certe,aut niſi perficiatur ſic,ſed ſup.nouit fata non ſinere,audierat.n.progeniem duci vbi nullo modo dicerem duci poſitum,pro eo quod eſt dictum iri, non tam ꝙ fatis omnia pręſentia ſunt,vnde quę nobis futura ſunt ipſa,iam tunc ducunt quàm quod multo magis vrgeat Iunonem ꝙ audierat progeniem duci.i. iam ortam produci vſque ad eum qui Tyrias olim arces verteret:vt,ſcilicet in Aeneam grauius excandeſcat verita,ne is ſit à quo progenies ducatur.Sed enim. i.certe, audierat.ſ.ex fatorum reuelatione) Ridiculum autē eſt quod Seruius dicit,ꝙ apud Ennium Iuppiter Romanis promittit excidium Carthaginis,non.n.id audierat, ſed forte auditura erat, ſed Ennius id vaticinio tali,pronūciat,quo Maro multa.poſt ſactum.ſ.progeniem duci.i.deduci & protrahi à ſanguine Troiano,quæ verteret.i.funditus deleret, olim. i. quouis tpe futuro arces Tyrias.i.Carthagines quas Tyrij coloni tunc tenebant, & audierat populum regem.i.regentem,late.i.ample,& ſuperbū.i. nobilem.aut elatum bello.i.gloria bellica, aut re militari venturum.hinc,i.ex hac Troianorum progenie, excidio, i.in excidium & euerſionē,Libyæ.i.Carthaginis quæ caput erat Libyæ. (Alij ſic conſtruunt. Audierat populum venturum hinc late,& audierat regem ſuperbum bello vēturum hinc &c.) & audierat parcas.i.deas fatales(quæ quia nemini parcunt, aut à partu dictæ ſunt,de quibus in Bucolicis, late dictum eſt) voluere. I. fila aut ſtamina ſua,ſic.i.ad talem exitum rerum. Et ipſa Saturnia.ſ. Iuno Saturni filia meruēs,id.ſ. excidium Carthaginis per genus Troianum imminere,& memor belli veteres.i.iandiu geſti, qđ ipſa geſſerat prima.i.præcipue,aut principalis,ad.i.iuxta Troiā, pro Argis.i.Argiuis.i.Græcis,caris.i.dilectis,eo ꝙ Troianis inimicarentur.Necdum.i.& nō adhuc, & cauſæ iratum.i.ob quas primum Troianis iraſci cœperat,& ſæui dolores quos tūc cum primum lædcretur paſſa erat, non exciderant etiam adhuc animo.ſ.Iunonis,hoc eſt cum ira renouabat cauſas irarum,vnde iudicium Paridis,quod pro Venere contra Iunonem, & Pallada, ſeu Mineruā dederat ob mercedē Helenes à Venere promiſſæ, manet repoſtum.i.repoſitum & reſeruatum, alta. i. profunda, mente.ſ.Iunonis(Tracta metaphora à vaſis ac alijs repoſitorijs altis,è quibus repoſita non tam facile excidunt vt quę in ſuperficie rei minus profunde locantur)& iniuria formæ. i.pulchritudinis ſpretæ.i.contemptæ à Paride qui Venerem formoſiſſimā iudicauit.ſup. manet repoſta &c. Donatus in Terent. formam, non à morphe græco,ſed à formo vocabulo latino, quod calidum ſignificat,deducit,eo ꝙ ſanguis calidus formoſitatem parit.Fabula de iudicio Paridis notiſſima eſt,dicunt.n.Bellonā,ac Martem,ꝙ à nuptijs Thetidis excluſi eſſent per Mercuriū pomū miſiſſe,in quo ſcriptū erat,Detur pulchriori,aut pulcherrimæ, cum ergo tres ſummæ deæ,Iuno, Palla, & Venus de ea re contenderent, & quælibet pomum vendicaret, tandem ad Parim, qui in Ida paſtor tunc erat retulerunt, qui propoſito à ſingulis præmio, à Iunone regno, à Pallade ſapientia, & à venere pulcherrima puella,Veneri conceſſit & pomum adiudicauit, hinc ergo itaq; deę qua fabula ſignificatur Parim plus Veneri.i.luxuriæ,quàm regnorum gloriæ,ac ſapientiæ ſtuduiſſe,quocirca regnum Troianum excidiū tulit.Et genus.ſ.Troianum, inuiſum,

Qui.

Duci.

Forma.

Iunoni

Iunoni videlicet propter Dardanum Iouis ex Electra Iunonis pellice filium,ſed Iunoni maxime inuiſi erant,pellicū filij. vnde & Herculem perſecuta eſt.& Phryxum.& Hellem.ſup.manet repoſtum & honores. ſ. quos habuit prælatus Hebe, Ganymedis pueri Troiani,rapti.ſ.ab Ioue ad ſtupiū ſup. manente poſti pro repoſiti per ſyncopam.& hæc quaſi per parentheſim dicta ſunt, & ipſa Iuno accenſa ſuper his. i. de his rebus, aut accenſa his.ſ. dictis,iam cauſis ſupp.i.vltra illam prius dictam de excidio Carthaginis,arcebat.i.deſtinebat.& amouebat lōge Latio,i.ab Italia Troas.i.Troianos (proprium pro abſoluto, ſicut & Teucri, & Dardani dicuntur.eſt autem accuſatiuus pluralis tertiæ declinat.à nominatiuo Troes cuius ſingularis eſt Tros Trois, ſicut Minos Minois.& Heros Herois) iactatos toto æquore.i.per diuerſa maria,appoſitoꝛie, relliquias.i.reſiduos. & derelictos Danaum pro Danaorum.i.Græcorum. atque Achilli pro Achillis, immitis.i.ſæui qui in Troilum,& Hectora ſæuit.ſeparat autem ducem à populo,& exercitu,nam Achilles Danaus dicitur generaliter ſumpto vocabulo, geminatur quoque l, in dictione relliquias metri cauſa. & auſertur ſ. litera in Achilli, concentus gratia,ne is ſyllaba ſybilum pariat, quidā à nominatiuo Achilleus deductum volunt Danaum vero per ſyncopam dixit pro Danaorum. Dicuntur autem Græci à Virgilio his ferè nominibus Danai,Pelaſgi,Argi,Argiui,Achiui. Troiani autem Troes, Teucri. Dardanidæ, Phryges. Laomedontiadæ, & ſup. Troes, acti.i.impulſi fatis q̃ non dabant alias ſedes, q̃ vnde Iuno acerbat.vnde dicturus eſt in hoc primo Aeneas.Per caſus varios,per tot diſcrimina rerum Tendimus in Latium, ſedes vbi fata quietas Oſtendunt,illic fas regna reſurgere Troiæ,acti ergo fatis,errabant per multos annos,qui per ſeptem circum omnia maria. vnde acclamat poeta, Tantæ.i. tam magnæ molis.i.difficultatis & tanti moliminis erat.cōdere.i.conſtituere gentem Romanam,vnde quia tam difficile habeant ortum,innuit poeta Romanorum præſtantiam,quia(vt dicit Don.)Non fiunt ſine magno labore magna.Quæ autē difficuliter fiunt,difficulter quoq. deſtruuntur. Eſt quoque laus Aeneæ,vt in Don. vidimus. Sanè non placet quod Dathus dicit neſciſſe Aeneam quo ageretur cum manifeſte dicat ſe Italiam quærere patriam.

TYRIAS Olim q̃ verteret arces]Antiqui aliquot lib. Euerteret legunt,quod nonnulli aiunt maiorem præ ſe ferre conatū. VARIA LECT.

EPIPHONEMA quoque,quod eſſe dictionē exornātē COEL. deſcribere licet,in oratione vel magnificentiſſimum,arbitratur RHOD. idem Demetrius.Non alia ſunt,quæ enunciationi ſubſeruiunt, alia ornatus gratia inſeruntur,vt apud poetarum coryphæum, quem male feriati multi nō enarrant quidem pueris ſuis,ſed inuoluunt,implicant,cōuellunt, etiam ſi in ſua ſe illum poteſtate habere,deblaterant ſæpicule. Tantæ molis erat,Romanam condere gentem. Omninoq. videtur Epiphonema triglyphis diuitum perſimile,ac purpuræ latiori.Eſt enim ipſum quoque in oratione diuitiarum indicium. Denique etiam poetica quandoque magnificentiam in dicendo reſipiunt quandam.

POE. Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum.
Vela dabant læti,& ſpumas ſalis ære ruebant,
Cum Iuno æternum ſeruans ſub pectore vulnus,
Hæc ſecū. IVNO. Me ne incepto deſiſtere victam?
Nec poſſe Italia Teucrorum auertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallas ne exurere claſſem
Argiuum,atque ipſos potuit ſubmergere ponto,
Vnius ob noxam,& furias Aiacis Oilei?
Ipſa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem,
Diſiecitque rates,euertitque æquora ventis,
Illum expirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit,ſcopuloque infixit acuto.
Aſt ego,quæ diuum incedo regina,Iouiſque
Et ſoror,& coniux,vna cum gente tot annos
Bella gero,& quiſquam numen Iunonis adoret
Præterea?aut ſupplex aris imponat honorem?

SERV. VIX]Hoc loco mox, vel ſtatim ſignificat.[E cōſpectu]Vt adhuc de Sicilia poſſent videri. [Læti] vel alacres,& veloces: vt eſt, Et lætus Eois Eurus equis. Item:Et virgea lætus pabula, id eſt feſtinus, & cum intētione.Vel reuera læti, quanquā incongruū ſit poſt Anchiſæ mortē,ſed & interitos ſenum minus dolet, & magis lætos intelligendum eſt,vt ſit cauſa maioris iracundiæ,ſic.n.& ſeptimo iraſcitur, vbi lętū Aeneā. Siculo proſpexit ab vſq. Pachynno [Salis] Maris, ſm Homerū. Salem aūt quo vtimur ſingulari numero tm̃ dicimus, cū iocos ſignificamꝰ, pluralem tm̃ ponimus numerum ſm Lucanum, qui ait, Non ſoliti luſere ſales. Aliquādo etiam & vrbanitatem per ſingularem numerum ſignificamus, vt Terentius, qui habet ſaltem quo in te eſt.i.quæ res in te eſt. Maſculini enim generis eſt,non neutri, & neutra triptota ſunt, nec ab hoc accuſatiuo nominatiuus eſſe poteſt hoc ſale. [Vulnus]De præterito dolorem dixit:de futuro metum.Ad vtrunq. vulnus retulit.[Hæc ſecum]Subaudimus,locuta eſt,deeſt enim. Et hoc fictum eſt,vt ſuperius diximus vnde.n.hoc ſciret poeta. Bene autem impatientiam doloris oſtendit detrahendo ei ſolatia,vt in quarto ſolam inducit Didonem,En quid ago?[Me ne] Ne,non vacat, ſignificat. n. ergo, & eſt coniunctio rationalis. [Incepto deſiſtere]Tolerabilius eſt.n.non inchoare,quam incepta deſerere. [Nec poſſe Italia Taucrorum auertere regem?] Sic & in ſeptimo:Vincor ab Aenea. Et detraxit more ſuo præpoſitionem prouinciæ. Non enim dixit, de Italia: ſed, Italia. [Quippe vetor fatis] Reuera, inquit, fata me prohibent, ergo Iuno ignorat vim fatorum.Sed hoc non poſſumus dicere,quia ſuperius lectum eſt,Si qua fata ſinant.Et,Progeniem ſed.n.Troiano à ſanguine duci Audierat.Hoc ergo eſt,omnes res hominū aut ex noſtra voluntate deſcendunt,vtputa ſedere,ſurgere, aut ex fati neceſſitate,vtputa naſci,mori,aut ex deorum voluntate, vtputa nauigare,vel honoribus frui.Nunc de nauigatione agitur.& bene inuidioſe,quaſi etiam huius rei poteſtatē ei poſſint fata detrahere.Eſt & alter latens ſenſus: vt ſperet ſe regina contra exulum fata poſſe aliquid,ſi Minerua numen inferius valuit contra fata victorum.[Pallas ne]Minerua ἀπὸ τοῦ πάλλειν τὸ δόρυ. i.ab haſtæ concuſſione,vel ꝙ Pallantem gigantem occiderit [Claſſem]Ad inuidiam poſuit,vt pro vna naui claſſem dicat.ſic Venus, nauigibus infandum amiſſis cum Orontes ſolus perijſſet,aut reuera vnam nauem ſignificat, vt Horatius: Me vel extremos Numidarū in agros claſſe releget.Claſſis .n. dicta eſt, ἀπὸ τῶν κάλων id eſt à lignis,vnde & calones dicuntur qui militibus ligna portant.& καλοπόδια.[Potuit]Ad illud refertur quod ſuperius dixit, Nec poſſe. [Vnius ob noxā] In iſtis ſermonib. vnius,illius, ipſius,naturaliter producitur media ſyllaba.ſed cum opus eſt.corripitur hac excuſatiōe, quotquoties vocalem longam vocalis ſequitur, ſuperioris vires detrahit,vt eſt, Inſulę Ionio in magno. Et, Sub Ilio alto.Et ob hoc mutat accentū, in latino enim ſermone cum penultima corripitur, antepenultima habet accentum, vt hoc loco.[Vnius ob noxam]Et contra, Nauibus infandum amiſſis vnius ob iram Prodimur.[Noxam]Pro noxiam.& hoc intereſt inter noxam.& noxiam,quod noxia culpa eſt, id eſt peccatum, Noxa autem pœna.[Et furias] Amorem. vt in Bucolicis. Seu quicunque furor.[Oilei?]Oilei non vacat. Nam & duo Aiaces fuerunt,& ambo perierunt:ſed ira Telamonius,hic amore. Et eſt Græca figura ſi dicamus Aeneas Anchiſæ, & ſubaudiamus filius. Hæc autem figura vtimur circa patres, & circa maritos tantum,vt Virgilius,Deiphobe Glauci, id eſt filia. Idem, Hectoris Andromache,id eſt vxor.[Ipſa] Bene ipſa dulcis eſt enim propria manu quæſita vindicta. Vnde plus dolet Iuno alienis ſe viribus niti vt Aeoli vel inferorum, ſicut ipſa Flectere ſi nequeo ſuperos,Acheronta mouebo [Rapidum]Velocem,vt eſt, Cum rapidus ſol nondum hyemem contigit equis, Iam præterit æſtas. Item: Rapidive potentia ſolis. [Iaculata] In libris Etruſcorum lectum eſt,Iactus fulminum manubias dici, & certa eſſe numina poſſidentia fulminum iactus, vt Iouem, Vulcanum, Mineruam. Vnde cauendum eſt ne alijs hoc numinibus demus.[E nubibus]Secundum phyſicos, qui dicunt colliſione nubium fulmen creari.[Rates] Abuſiue, naues, nam proprie rates ſunt connexæ inuicem trabes. [Illum] Auctorem ſcilicet criminis.[Expirantem flammas] Non animam dicit flammas, ſed cum anima fulminis flammam euomentem. Et vt ſuperius pleno nomini adiecit opum, id eſt diues opum, ſic huic verbo, cum enim plenum ſit Expirat,addidit. Flammas, vt alio loco. Animas:vt,Confixi expirāt animas.[Turbine]Volubilitate ventorum.[Scopulo]Saxo eminenti. Scopulus autem aut à ſpeculando dictus eſt,aut à tegumento nauium, ἀπὸ τοῦ σκεπάρειν

Contigerunt autẽ iſta circa Caphareum montem Euboeæ.[Aſt ego]Nunc cõparat ſingula. Et ne leue eſſet quod dixerat Ego, addidit.[Diuum regina] Sic Salluſt. Nos autem, hoc eſt P.R. [Incendo]Incedere proprie eſt nobilium perſonarum.[Iouisq́. Et ſoror.& coniux]Phyſici Iouem ætherem.i.ignem volunt intelligi. Iunonem vero aerem.& qm̃ tenuitate hæc elementa paria ſunt dixerunt eſſe germana. Sed quia Iuno, hoc eſt aer, eſt ſubiectus igni.i.Ioui. iure ſuperpoſito elemento mariti traditũ nomen eſt. Iouem autẽ à iuuando dixerũt. nulla.n.res ſic fouet omnia quemadmodum calor. [Tot annos] Licenter in iſtis locutionibus & accuſatiuo vtimur & ablatiuo. Dicimus.n.& tota nocte legi.& totam noctem legi. Honeſtior tamen elocutio eſt per accuſatiuum.[Et quiſquam] Non Troianorum. ſed omniũ generaliter.[Præterea]Poſtea: vt, Præterea vidit nec porttitor orci Amplius obiectam paſſus tranſire paludem.

A S C. VIX è conſpectu &c.] Oſtenſi irarũ cauſis docet qũo Iuno in Troiano ſæuit, & quid in eos molita eſt, dicens quod cũ iam ſeptimum agerent Troiani in erroribus annũ, & ex Sicilia (quæ proxima Italiæ eſt vſque adeo vt continens aliqñ fuiſſe perhibeatur) vbi Aeneas patrẽ ſepeliuerat claſſem ad Italiam appellarẽt, & cum vix in altum vela darent læti cũ Iuno ęternũ.&c. hæc ſecum ſup. ait. Quæ oratio muliebrem animum perquam graphice exprimit, nihil.n.mulieri moleſtius, q̃ inceptis etiam prauis cogi deſiſtere, & cum in omnibus doleat multo magis Iunoni docere potuit. quæ diuum regina.& ſoror & coniux Iouis preſertim cũ Pallas minus offenſa plura potuit. Nam offenſa tñ fuit ab Aiace, qui per impatientiam amoris Caſſandram filiam Priami, & vatem in templo Palladis oppreſſit. Sunt tamẽ qui non oppreſſam, ſed ſolum modo à templo obſtructam dicant iuxta illud ſecundi huius. Ecce trahebatur paſſis Priameia virgo Crinibus à tẽplo Caſſandra adytisq́. Mineruę ad Cęlum tendens ardẽtia lumina fruſtra. Ob hanc ergo iniuriam polluti, aut violati templi irata dea ad radices Capharei montis in Euboia inſula altiſſimi diſiecit atque proſtrauit, obruitq́. plurima Græcorum naues, vnde Diomedes xj. huius, Scit triſtæ Mineruę Sidus, & Euboicæ cautes vltorq́. Capharius, vbi tñ ad vtranq́. opinionẽ allud[d]itur. Nam plurimi dicunt, non ꝑꝑ violationem templi Mineruæ, ſed ꝑꝑ necem Palamedis filij Naupli regis Euboiæ quẽ per inuidiã & factionẽ Vlyſſes (vt ad principium II. huius dicetur) occidi curauerat illic Græcos naufragia paſſos, nam cum poſt Troianum excidium Argiuorum claſſis ad Euboiam appulſa eſſet, intelligeretq́. Nauplus eam tẽpeſtate laborare volens vlciſci mortem filij facem in Caphareo monte cuius radices aſperrimis cautibus, & ſcopulis oppletæ erant accidi iuſſit, qua viſa Græci ſperantes portum, aut ſtationẽ illic tutem eſſe, omnes eo concedetunt ventis & velis, atque ita plurimi naufragium fecerunt, vnde quia tempeſtate prius exorta id cõtigit, ideo deæ aſcribitur, & quia per fraudem Naupli etiam Nauplo, vtrum pacta opiniones propoſito ſuo conducẽtes, tangit, bene autem hic dicitur Aiacis Oilei, quia erat, & Aiax Thelamonis, ſeu Thelamonis filius qui maior eo ꝙ eſſet fortior & pręſtãtior dictus eſt. ſed etiam furore raptus ꝑꝑ perdita Achillis arma ſeipſum interemit, & in florem hyacinthum, ſm̃ Ouid. lib. xiij. transformatus eſt. Hic autem Oilei filius minor appellatus pernix admodum fuit in curſu, & vibrandæ haſtæ peritiſſimus, vt atteſtatur Hom. Iliad. 2. Verum ne in immenſum creſcat opus audiamus argutiſſimum Donatum cuius verba ſunt. Vix è conſpectu. A ſeptimo anno incipit narrationem vt priora reſeruet ad conuiuium Didonis. Vix læti. vtrunque temperat. Nam læti erant ꝙ eſſent propinqui Italiæ: Sed morte Anchiſæ contriſtati vix erat læti. Cum Iuno æternum ſeruans ſub pectore vulnus, Aduertens Iunos Troano de proximitate Italiæ laborare, cruteſcebat vulnus, & excluſa ab intentione nocendi, & à loco, & à tẽpore ſic ſuos dolores intimis ſenſibus enumerat. Mẽ ne, componit. ſumma arte quales habere debuerit cogitationes carens intentione ad nocendum, & inducto qualitatis ſtatu per exempla aliena inuenta conſilia enumerat, & nõ comparat perſonam ſuam cum perſona Mineruæ, & Troianorum, & Græcorum & inimicitiarum cauſas. Mẽ ne. emphaſin habet pronomẽ, & magnum dicendi pondus, quod infra aperuit cum dicit, Aſt ago, quæ diuum incedo regina, Iouisq́. Et ſoror, & coniux. *Inceptis.* Inceptis deſiſtere victam, incepta ſunt animorũ deſtinationes. Sal. Nam talia incepta non conſultorem vertiſſent reip. peſtem factura. Dolet igitur intentionẽ ſuam ſine effectu defeciſſe. nec supereſſe nocendi conſilium vel tempus, & quia bonorum eſt incepta deſerere, ſi aut prece flactantur, aut ſponte ignoſcant, oſtendit vtranque occaſionem perdidiſſe, & incidiſſe in ludibrium. Vt.ſ. ſuperata diſcederet. Regẽ. i. ſi perdere nõ potui debui ſuperare Teucrorum regem. Italia. i. ab Italia. Sic alibi. Bellum ingens geret Italia, ergo ſi non poterat perdere ſaltem diſiungere ab Italia, & ſi non oẽs perirent ſaltem id obtineret iuxta vnum Aeneã, cuius ſtirpi deberi ſciebat Imperium Romanum. Quippe vetor fatis. ergo magis debuit vetari Minerua fatis Græcorum Pallas ne, q́ nõ eſſet tanti meriti aut poteſtatis. Exurere claſſem. Comparatio pœnarum. Minerua potuit naues Græcorum & ipſos exurere. *Vrere.* vrere eſt aliquid lædere incendio, exurere eſt penitus *Exurere* abolere incendio. confirmat autem poeta ſoli Aeneæ deberi imperium, cum de ipſo loco laboret Iuno. Illum expirantem. illa ꝑꝑ vnum plurimos perdidit, ego à plurimis offenſa vnum ab Italia arcere non poſſum, & quod auget dolorem oſtendit Mineruam minorem deam Iouis fulmine vti potuiſſe, & in pœna delicti defendit auctorem. Si ergo iniuſte grauiſſimum pertulit ſupplicium, multo magis eius ſocij. Defendit autem culpam in amorem reijciens & vtitur veniali ſtatu. *Venialis ſtatus.* Factum enim quod manifeſtum eſt non purgatur, niſi dicatur non erat ſuæ mentis, nec ſui conſilij Aiax, ſed furore amoris trahebatur. Nam quidquid fit per pathos, non aſcribitur homini. Disiecitq́. ratbs. Ne ſi alicui contigiſſet euadere, haber nauigandi ſubſidium. Euertitq́ue æquora ventis, alieno eſt vſa imperio, nam Iouis fulmen arripuit, & Neptuni imperium, habuit.n. poteſtatem in ventos qui alieno ſubiecti ſunt imperio. Illum. emphaſin pronomen habet quaſi temerarium, conſideratum ſacrilegium, prophanum qui in templo deæ virginis ante aras in conſpectu numinis regiam ſacerdotem intactam violauit. *Violatio Caſſãdra* Pectore quo vulnus omnino letale eſſet. Turbine corripuit, nã aliter infigi nõ poterat & oſtendit vim iræ in tanto impulſu. Voluit infigi ſcopulo, ne ad littus deueniens ſaltem ſepulturam acquireret. Aſt ego, quæ diuum incedo regina. Iouisq́. Et ſoror, & coniux, Declarat quid illud ſit. Aſt ego. ſ. quæ in omni genere rerum Mineruam ſupero. Sum enim regina. ſum ſoror. & coniux Iouis. Vnde deberẽ ab eo qui frater eſt & maritus. omnia impetrare. Vna cũ gente tot annos cum Minerua vno ictu potuerit. Præterea, in medio poſuit, & bis eſt repetenda. Hæc Donatus, quibus addamus quę in Seruiũ ſic dicit Beroaldus, Apud eruditos & idoneos ſcriptores noxa ꝓ culpa reperitur frequentius q̃ pro pœna. ꝙ Iuriſconſ. apertiſſime oſtendit ſcribens de verb. ſign. *Noxa* Noxæ appellatione omne delictum contineri, inde noxales actiones nominãtur à noxa, hoc eſt maleficio & peccato ſeruorum. Quint. in declamat. inquit, manifeſtiſſima quoque noxa. i. delicto Ouid. Inuidiam noxæ detrahit illa meę. i. culpę. Liu. ob quàm meam noxam. i. delictum, & ita paſſim apud eruditos noxa accipitur, vnde Virg. proprie locutus eſt vnius ob noxam. i. culpam, nec exponendũ eſt prout exponit Seru. noxã. pro noxiam. quinetiam noxa ſignificat damnum, & periculum ac detrimẽtum, in qua ſignificatione ſæpiſſime apud priſcos reperitur. Ouid. Nocte nocent potæ ſine noxa luce bibuntur. Colum. nebulas ac pruinam ſine noxa perſert, & alibi omnem iniuriam ſine noxa patitur. Seru. ſine vlla ſua noxa adeſſent id. Martiæ. Noxia vero ſepius adiectiuum eſt quam ſubſtantiuum, & ſignificat nocentem. cuius rei plena ſunt omnia & noxij ſontes nuncupantur. Curioſus profecto lector ex frequenti antiquorum lectione comperiet id veriſſimum eſſe quod à nobis traditur, & differẽtiã illam Seruij vtpote futilem ac prærancidam eſſe repudiandam. Hæc ille. Ordo eſt. Troes ſupp. ſeu Aeneadę, hoc eſt Aeneas cum ſocijs. *Læti.* læti. ſ. propter vicinitatem Italiæ quam ſeptennio quæſiuerant, & immemores Anchiſæ forſan ꝙ in diſceſſu latius accepti fuerant ab Aceſte Siculorum rege, qui etiam abeuntibus vina dederat. vnde ſtatim dicetur. Vina bonus q̃ deinde cadis onerarat Aceſtes Littore Trinacrio dederatq́ue abeuntibus heros Diuidit. Non indecore ergo poſt opiparum epulum ꝙ Aceſte dediſſe veroſimile eſt lætos dicit poeta ingenioſiſſimus, hoc innuens quia ferè extremum gaudij luctus occupat. ipſi ergo læti & vicinitate Italiæ, & Baccho exhilarati dabant vix è conſpectu ſiculæ telluris vela in altum. ſ. mare. i. vix verum fuit dicere ꝙ ab in Sicilæ portu ſtantibus non amplius videri poſſent, verum tamen fuit. Donatus argute conſtruxit vix cum nomine læti, vt ſint non planè læti, ſed vix læti, at ego (quia vbi Troiani Italiam læti aſpiciebant, vt in tertio. Italiam læto ſocij clamore ſalutant. Neque ab re cum vnum quodque naturaliter in locum natiuum, ac vnde originem traxit redeat) malim dicere planè lætos propter cauſas dictas, & rubeant. i. proruebant ſecundo, & pleno curſu, ſpumas ſalis. i. maris ſalſi quas pręcipiti ſulcatione faciebant, ęre. i. roſtris ęratis. hoc

eſt

eſt ære munitis iam tunc ſup. cum.i.quando. Iuno ſeruans ſub pectore vnus.i.fomitem iracundiæ quo vulnerabatur,æternū.i. implacabilem ait ſup.aut mediata eſt hęc q̄ ſequuntur, ſecum.ſ. in animo ſuo.Me ne.i.nunquid æquum aut decens,aut tolerabile eſt me.ſ.quæ vt decet diuum incedo regina &c. (Quia ſecum, & incenſa furore loquitur dea apta vtitur Eclipſi)deſiſtere incępto quod triſtius,& turpius eſt quàm non incępiſſe,incępit aūt genus Troianum extinguere, & Carthaginem ad monarchiam ſublimare,victā, quod triſtius eſt q̄ ſi ſponte mutato cōſilio deſiſtat,ſicut factura eſt tandem vt pollicetur Iuppiter dicēs paulo inferius,Quin aſpera Iuno q̄ mare nunc terraſq. metu cęlūq. fatigat,Conſilia in melius referet,mecūq́. fouebit Romanos rerū dominos gentemq́. togatam, nec poſſe quod triſtius eſt quàm nolle auertere Italia quod indignius eſt quàm ſi vetatur occidere ſolum. virtute autem præpoſitionis conſtruitur cum ablatiuo aut ſubaudiē ab, vt vult Don.vt ſit ab Italia,q.d.nō à toto mundo,ſed ab Italia duntaxat quæ nihil ad eum pertineat, regē Teucrorum,nō dicit Dardanidarum quippe qui inde originem traxerunt ne ſit eis iuſtum redeundi deſideriū,vocat autē Aenea regem in gloriam Iulię domus,quia glorioſum eſt ab hoſte laudari,vnde Dido ad finem huius primi, Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat.Quippe.i.quia certe,aut ironia eſt,cum Pallas contra fatum maiora fecerit,nam in fatis erat Græcos victores in patriam reuerſuros, quod paucisſimis datum eſt, ſed ſatis factum tamen fatis,quæ à Proteo Caſſandra,& Calchante de Troiano excidio prodita fuerant. Innuit ergo ſe fatis non aſtringi licet fata obſtent,nam fruſtra tenderet atque foueret imperium Carthaginenſe ſi ſciret fata obſtare, nec vinci poſſe. Cum ergo dictum ſit, Si qua fata ſinant iā tū tenditq. fouetque, certū eſt ꝙ ſciuit fata obſtare,ſed ſperauit ea contrarijs fatis vincere poſſe.Nam vt maiora numina minoribus præiudicant,ita ſecundū Aethnicos fata fatis.Probat ergo ſe poſſe fata vicere,nam ſi Pallas inferior dea maiora contra fata(vt videtur)potuit,quis negabit Iunonem ſuperiorē minora poſſe?(dicit ergo)Pallas ne.q.d. non ne verum eſt ꝙ Pallas potuit exurere.i.funditus vrere,claſſem.i.confluxum nauium Argiuum pro Argiuorum,atque ſubmergere ipſos.ſ.Argiuos pōto.i.mari Euboico iuxta Caphareа mōtem,ob.i.propter noxam.i.culpam, & pro.i.furias.i.inſanos amores, ꝑꝑ quos Caſſandram vitiauit, aut à templo Mineruæ abſtraxit,vnus.ſ.hominis,videlicet Aiacis, Oilei ſup. filij aut ob noxam & furias vnius.i.ſolius Aiacis Oilei,q.d.maxime, cū ego offenſa à multis nō poſſum vnum auertere ab Italia,iuſta eſt ergo Iunonis querela,cum ipſa maior ſit, & minus petat, minus enim eſt auertere quam ſubmergere,& exurere,& minus auertere Teucros ab Italia, quæ ad eos nihil pertinet, quam Argiuos ab Argis.(Scribitur autem Oilei,& profertur Oili:eſt enim ει diphthongus græca,pro qua græcia proferunt.Et ſi quis dicat ſubmergere,aut obruere claſſem nō pertinere ad Iunonem,quæ nō maris, ſed aeris inferioris aut terrarum dea eſt. Reſpondetur ꝙ Pallas non ſuis,ſed Iouis, & Neptuni fræta eſt opibus. Nam vt phyſicæ.i.naturaliter loquamur.Pallas ſignificat æthera.i.ſupremum,& puriſſimum aerem,vnde è cerebro Iouis nata fingitur, & dea ſapientiæ. Iuppiter autem aerem medium in quo fulmina,& tonitrua exercentur, Iuno vt dixi,inferiorē aerem. & ideo quia fulmina potiſſimum in media regione fiunt, & raro ad ſupremam aſcendunt, ideo Minerua dicitur Vſa fulminæ Iouis, quia vero generantur in terris ſulphuratis, & pinguibus qualis eſt Aetna & vbi Vulcanus Iouis fulmina fabricare fingitur,ideo faber Iouis fingitur,& quia venti non aſcendunt vltra mediam regionem, vnde quia non attingunt verticem Olympi montis in Theſſalia vbi cineres holocauſtorum ventis non aguntur, nā annum totum immori manent,ſed in media regione aeris poſtquam ex terra exhalauerunt potiſſimum exercentur,ideo dicet Aeolus ad Iunonem Nymborumq́. facis tempeſtatumque potentem.dicit ergo in augmentum rei) Ipſa. ſ. Pallas non implorans alia numina quorum intereſſet, ſed vt dicūt ipſamet, & in propria perſona,quod vindictæ cupidis dulciſſimum eſt Iaculata.i.iaculans aūt deijciens è nubibus rapidū ignem, Iouis.i.fulmen ad Iouem pertinens qui & frater,& coniux.diſiecit.i.proſtrauit aut diſperſitq́. i.ſimul rates.i: naues(hoc loco) q́ue pro &.euertit.i.ab imo ſurſum vertit,æquore.i.maria prius æqua.i. tranquilla & corripuit.i.celeriter rapuit turbine. i. volubilitate ventorum,illum.ſ.qui caput inimicitię aut irarum erat Aiacem videlicet expirantem.i.animam efflantem,& hoc pectore tranſfixo.(Ideo autem prius corripuit cum turbine vt turbatum, & exanimatum faceret,quia fulmina ſecundum Plin.non proſternunt niſi metu exanimatos)& infixit.i.illiſit ſcopulo acuto(Scopulus eſt ſaxum in aquis eminens) Aſt.i.ſed, ego quæ incedo regina diuum.i.diuorum,& ſoror & coniux Iouis, gero bella tot annos.ſ. continuo eos perſequendo, vbi Minerua vno impetu de ſuis aduerſarijs vltionem ſumpſerint cum vna gente.ſ. Troiana vbi Pallas multam Græcorum gentem deſiecerit,& .i.& putas,quod quiſquam.i.quiuis mortalium adorat.i.adorabit prætera.i.poſtea.poſthac aut amplius numen.i.diuinam poteſtatē Iunonis,quia ad nutum aliquid gerere putabitur, q.d. minime, quia vbi conſtabit Iunonem (hoc eſt me. loquitur enim Iuno) non poſſe tam paruam rem cum maxime velit.quis ei diuinam poteſtatem concedet aut quis ſupplex.i.ſupplicans, & ſe humilians imponit pro imponet (quidam legunt adoret & imponat) Præterea.i.poſthac aut præter hanc vicem aris. ſ. Iunonis(hoc eſt meis,inquit Iuno)honorem.ſ.dijs debitum, q. d. nullus quia credat nil poſſe ſi hoc nō potero, & ita vilis,& abiecta habebor apud omneis mortales.

VARIA LECTIO.

VNIVS ob noxam, & furias Aiacis Oilei] In Oblongo lib.ſanequā vetuſto,Furijs legitur,caſu ſeptimo.quod non æque placet.vtrunque enim cadit ſub præpoſitiuam particulam, Ob. [Scopuloq. infixit acuto]Sunt qui legunt, Inflixit.[Et quiſquā numen Iunonis adoret] In lib. Longobardico, & aliquot alijs antiquis,Aut quiſquam, legitur. Quam lectionem Seru. agnoſcit. In aliquot alijs, Eequiſquam. In alijs, Aut quis iam. Quę lectio ſit ex his caſtior iudicanda,aliorum iudicio relinquimus. Idque potius dicemus Adorat,præſenti tēpore indicatiui modi tam in lib. Rom. quàm in codicibus aliquot antiquis, haberi. [Aut ſupplex aris imponat honorem]In eodem libr.Rom. Imponet.futuri temporis eſſe.Alij quidam libro nō contemnendi. Imponit, legunt, Neque tamen contemnenda eſt vulgaris lectio,Adoret,& Imponat.

Talia flammato ſecum dea corde volutans,
Nimborū in patriā,loca fœta furentibus Auſtris,
Æoliam venit.hic vaſto rex Æolus antro
Luctantes ventos,tempeſtateſque ſonoras
Imperio premit,ac vinclis,& carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum clauſtra fræmūt, celſa ſedet Æolus arce,
Sceptra tenēs,mollitq. animos,& temperat iras.
Ni faciat;maria,ac terras,Cœlumq. profundum
Quippe ferant rapidi ſecum,verrantq. per auras.
Sed pater omnipotens ſpeluncis abdidit atris,
Hoc metuens:molemq. & montes inſuper altos
Impoſuit,regemq. dedit,qui fœdere certo
Et premere,& lexas ſciret dare iuſſus habenas.
Ad quem tum Iuno ſupplex his vocibus vſa eſt:

SERV. TAlia flammato] Quod ſuperius intermiſerat, nūc reddit, nam dixerat ſuperius.]Hæc ſecū]Et modo ait.[Volutans]. i.cogitans. [Nimborū]Nimbi nunc ventos ſignificāt plerunq. nubes & pluuias,ergo prout locus fuerit,intelligendnm eſt.Propriē tn̄ dicuntur nymbi repentinæ & præcipites pluuiæ,nā pluulas vocamus lentas, & iuges.[Loca fœta]Nunc plena, vt alio loco,Fœta armis.Sciēdum eſt autem dici fœtam,& grauidā,& partu liberatā. vt, Fecerat & viridi fętā Mauortis in antro. Enixam aūt eam fuiſſe lac,quod pueris præbebatur,oſtendit. Item fętā grauidam,in illo loco oſtēdit. Non inſueta grauis tentabunt pabula fœtas. Ergo quia fœta medius ſermo eſt. bene hoc loco epitheton diſcreuit, dicens, Grauis,fœtas vt bonum facinus,& malū facinus dicimus, & bonū venenū,& malū venenum.[Auſtris]Figura eſt celebrata apud Virgiliū,& eſt ſpecies ꝓ genere, Legerat apud Ennium,Furētibus ventis ſed quaſi aſperū fugit, & poſuit. [Auſtris]Pro vētis.[Aeoliam venit] Nouem inſulæ q̄ ſunt poſt fretū Siciliæ,appellantur Aeoliæ ab Aeolo rege Hippotæ filio, licet habeant & propria nomina. Vnde Virg.ait, Aeoliam Liparem.Poetę quidem fingunt hūc regem eſſe ventorum,ſed vt Varro dixit, rex fuit inſularum,ex quarum nebulis,& fumo Vulcaniæ inſulæ prædi-

prædicens futura flabra ventorum, ab imperitis viſus eſt vẽtos ſua poteſtate retinere. [Hic] Illic. vt ſuperius, Hic currus fuit. [Vaſto antro] Phyſica ratione hoc fingit poeta. naturale. n. eſt, vt loca concaua plena ſint ventis. [Luctantes] Elaborantes egredi. [Sonoras] Grauiſonas. Et eſt tempeſtatis epitheton. Ordo autem talis eſt, Aeolus ventos, & tẽpeſtate ſonoras vaſto antro premit. [Ac vinclis, & carcere frænat] Tranſlatio eſt per poeticam licentiam facta. Carcer autem eſt vndecunque prohibemur exire, dictus quaſi carcer ab arcendo. Locum aũt in quo ſeruãtur noxij, carcerem dicimus numero tantum ſingulari, vnde vero erumpunt quadrigæ, carceres dicimus numero tantum plurali. licet plerunq. vſurpet poeta, vt eſt. Ruuntque effuſi carcere currus. [Illi indignantes] Hic aperte oſtendit quid ſit luctantes. [Magno cum murmure montis] Non circum montis clauſtra, ſed cum magno montis murmure fremebant. & eſt maior ſenſus. ſic fræmebant, vt etiam antra poſſent ſonare. [Celſa arce] Secundum q̃ ſuperius diximus. Venti. n. melius deprehenduntur ex alto. [Sedet] Non ociatur, ſed curat. Apud antiquos. n. ſedet, conſiderat ſignificabat, vt alio loco ait. Turnus ſacrata valle ſedebat. [Mollitq. animos]. i. vẽtos, ἀπὸ τῶν ἀνέμων. vt alibi, Quantum ignes animæq. valẽt. & Horatius, Impellunt animę lintea Thracię. Mollit autem ideo dixit, vt per tranſitum oſtenderet vitia naturę nulla rõne mutari. ſed mitigari aliquatenus poſſe. [Maria, ac terras, cęlumq. profundũ] Atqui quatuor elementa ſunt: Terra, Aqua, Aer, Aether. Sed hoc loco rite prætermiſit ætherẽ, quia venti non turbant ſuperiora. vt ait Luc. Pacem ſumma tenent, ſed aut terras, aut maria, aut aerem. Nam cœlum hoc loco pro aere poſuit. vt Lucretius, In hoc cœlo qui dr̃ aer. [Ferant] Auferãt. Et eſt aphæreſis. [Rapidi veloces, vt ſupra.] Vertantq.] Vertere eſt trahere, à rete, quod vericulum dr̃. Eſt autem principalitas verbi verro verris, præteritum, verſi, vnde & fit participium verſus, hinc alibi, Et verſa puluis inſcribitur haſta. i. tracta. [Id metuens] Timens. Ergo Iuppiter timet. non ſibi. ſed elementis; ne turbentur eruptione ventorum, vt ſi bellorum tp̃e dicas virum fortem timere, non ſibi, ſed liberis ſuis. [Molemque, & montes]. i. molem montis. Et eſt figura endyadis, vt vna res in duas diuidatur, metri cauſa interpoſita coniunctione. vt alibi, Pateris libamus. & auro. i. pateris aureis. [Fœdere] Modo lege. alias pace, quæ fit inter dimicantes. [Fœdus autem dictum vel à fœcialibus. i. ſacerdotibus per quos fiunt fœdera, vel à porca fęde, hoc eſt lapibus cæſa. vt ipſe alibi. Et cæſa iungebat fędera porca. [Et premere, & laxas ſciret daret iuſſus habenas] Permanſit in tranſlatione. iuſſus autem ob hoc poſuit, quia ſuo nihil facit imperio. Nam tolle hoc. & maior eſt omnibus dijs, ſi ad eius voluntatem poſſint elementa confundi. vt ipſe Aeolus, Mihi iuſſa capeſſere fas eſt. Simul ventorum oſtenditur vis quibus patrum fuit ſuperponi montẽ, niſi & regem acciperent, qui ipſe quoque alieno pareret imperio. [Ad quem] Pro apud quem, vt ſupra.

A S C. TALIA flammato &c.] Bene, inquit, flammato, quia plus eſt inflammatum eſſe quàm accenſum: prius enim accenditur aut incenditur rogus aut pira, quàm inflammetur, quia non poteſt flammã emittere quod incenſum non eſt: vnde in 4. Aen. His dictis incenſum animũ inflammauit amore. prius ergo propter iniurias illatas incenſa aut accenſa erat Iuno, vnde dictum eſt his accenſa ſuper. nunc autem vbi animaduertit etiam contumeliam, quæ ſibi orietur ſi incepto cogeretur deſiſtere, inflammata dicitur. Sed hæc & alia multa ingenioſe explicat Donat. cuius verba ſunt ... Flammato ſuperius dicit accenſa, ſed plus eſt flammato p. vt oſtendat quãtum accreuerat ira ex comparatione Mineruæ, nocendi autem conſilium de Mineruæ exẽplo cepit, perſertim cum Troianos videret nauigantes. Nymborum in patriam habet rationem perſonæ non reginæ, ſed iratæ quæ occaſionem nolit amittere loci & temporis. Nam ſi rationem reginæ haberet. mittere aliquẽ, qui Aeolo iuberet, ſed quia mãdata. niſi ipſa adeſſet poterant aut negligentius agi, aut differri, & ſic præteriret nocendi occaſio, omiſit perſonam reginæ. & ſic monet poeta per noſipſos agendũ quod rectius curari volumus, & inferiori perſonæ exhibendum honorem, ſi illa indigemus: Nam gratatur ſibi à potiore eſſe delatum. Cętera ſignificãt ventos cauis terræ oriri. [Supplex] Non quia ſupplicantis verba ſit locuta, ſed quia venit, hęc Donatus. per nos autem negocia noſtra rectius fieri, quàm per alios docet graphice apud Aul. Gell. Aeſopus cap. xxix. lib. ij. vbi habetur Apologus de Caſſita auicula q̃ pullos non transferendos docuit, donec ipſe dominus miſſis minatus erat falcem in ſegetem ſuam mittere. vt illic quiuis videre põt, huc autem deducam verba Beroaldi in Seruium, quæ huiuſmodi ſunt. Geographi omnes ſcribunt inſulas Aeolias eſſe numero ſeptem, non nouem, quarum nomina hæc ſunt, Lipara, Hiera, Strongyle, Didyme, Eriphuſa, Phenicuſa, & nouiſſima Euonymos, Strab. in 6. Plin. in 3. Solinus. Mella de Aeolijs, q̃ alijs nominibus, Vulcaniæ, Lipariæ, Epheſtiadæ nuncupantur ſcribentes numero tantummodo ſeptem eſſe dixerũt, quibus vtpote orbis ſitum deſcribẽtibus credere malim, quàm Seruio grammatici partes vſurpanti hæc Beroaldus. Ordo eſt. Dea. ſ. Iuno. volutans. i. agitans, & verſans ſecum, talia. i. tales iniurias, & contumelias, corde flammato. i. flammis flagrante. venit. i. proficiſcitur, in Aeoliam. patriam. i. quæ eſt patria. nymborũ. i. ventorum cum nubibus ortorum, aut commixtorum, appoſitione loca fęta. i. referta, aut fœcunda, auſtris. i. quibuſuis vẽtis nymboſis, furentibus. i. indignantibus, q; incluſi eſſent, aut furentibus dum erumpunt, fœcunda inquã ventis. i. materia ventorum ſm phyſicam rationem, ſed ſm poeticã fictionem etiã ventis ipſis qui finguntur in terris incluſi ab Aeolo contineri. (Elegit tamen doctiſſimus poeta vocabulum naturæ conueniens. Nam fœta dicuntur loca ventis, quę fœtus continent ventorum, licet nondũ mereantur dici venti ſicut mulier fœta, quæ embrionem concepit, licet necdum homo ſit) Aeolus rex. ſ. vẽtorum, premit hic. i. in hac dicta regione, videlicet Aeolia. antro vaſto. i. valde amplo, & capaci, ventos luctantes. i. erumpere nitentes, & tempeſtates ſonoras. i. quæ cum ſonitu emittuntur. aut quę etiam illic ſonoræ ſunt: vnde dictum eſt in 4. Georgic. aquas eſſe ſub terris, lucoſque ſonantes. Premit dico, imperio, id eſt maieſtate imperiali. (Creditur Aeolus ventis imperare, q; cum ſyluam cæderet, quæ in promontorio erat, eos mari immiſiſſe viſus ſit, quos illinc renata ſylua rurſus excluſit, aut quia inſulas ventoſas, & vix aliud poſſideret, dictus eſt vẽtorum rex in deriſionem, vnde Neptunus ſtatim dicet: Illa ſe iactet in aula Aeolus, & clauſo ventorum carcere regnet) & frænat ventos vinclis & carcere, inde ergo furere dicuntur vnde ſubdit: illi. ſ. venti, indignantes. id eſt indigne ferentes. ſ. claudi, & vinciri, fremũt circum clauſtro, cum magno murmure montis. i. quod naſcitur nõ a monte, ſed ex relatione, aut repercuſſione montis, aut à ventis in ipſo monte, ſub quo includuntur, Aeolus. ſ. rex ſedet in celſa arce, tenens ſceptra. i. inſignia regalia & mollit. i. mitigat & mollificat animos. ſ. ventorum, & temperat. i. moderatur iras (hoc ergo officium eſt boni regis duram gentem gubernantis) quippe. i. quia certe. ni id eſt niſi ſup. Aeolus faciat. ſ. quod dictum eſt, i. niſi temperet iras ventorum ipſi rapidi, ferant. i. propellant ſecum & vertãt. i. trahant per auras, marias, ac terras, & cœlum profundum. i. aerem, hoc eſt omnia elementa ad quæ peruenire poſſunt, nam ignẽ elementarem non attingunt. Sed pater omnipotens. i. Iuppiter ſummus Deus, qui ad cæteros dicit, Cœlicolæ mea membra dei, ipſe enim caput eſt, abdidit. i. occluſit. ſ. ventos ſpeluncis atris. i. caliginoſis, metuens hoc. i. quod omnia ſecum traherent, ſi ad libitum emitterentur. & impoſuit inſuper molem, & altos montes. i. molem altorum montium. (Licet hoc poeticum ſit, certum eſt tamen patrem omnipotentem deum ipſum verum, & maria, & ventos ſuis limitibus cõtinere, qui aliter vniuerſam terram obruerent) & omnipotens pater Iuppiter ſcilicet dedit. ſ. ventis, regem, videlicet Aeolum qui ſciret. & . i. ſimul premere. i. arctius conſtringere ventos. ſ. fœdere. i. pacto certo. i. à deo conſtituto & ſciret dare iuſſus. i. quando à deo, aut Iunone, hoc eſt à ſuperiore numine mandatum haberet, habenas laxas. i. liberã eruptionem. metaphora ſumpta ab equis, qui laxis habenis excurrunt. ad quem. ſ. regem, aut deum ventorum. Iuno ſupplex. i. ſupplici ſimilis, cum non ipſam venire decebat, ſed quemuis ad Aeolum mittere, aut fingens ſe ſupplicem vt coprioſius impetraret ſupplex, quam exegiſſet imperioſa, vſa eſt tum. ſ. vbi ad eum venerat, aut cum Aeolum in tali imperio videret. his vocibus. i. hac oratione ſequente.

AEole] Rhetoricorum eſt in omni petitione hoc obſeruare vt poſſit pręſtari quod petitur. i. vt ſit poſſibilitas, & ſi res iuſta q̃ petit.

Aeole (nanque tibi Diuũ pater, atque hoĩum rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento)
Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat ęquor,
Ilium in Italiam portans, victoſque penates,

vt habeat modum petitio, vt ſequatur remuneratio. Et ſciẽdum, ſm hunc ordinẽ omnes petitiones formare Virgiliũ. vt in hoc loco poſſibilitas eſt,

[Et

Incute vim ventis, ſubmerſaſque obrue puppes;
Aut age diuerſas, aut diſiice corpora ponto.
Sunt mihi bis ſeptem pſtanti corpore Nymphæ:
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio iungam ſtabili, propriamque dicabo,
Omnes vt tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchra faciat te prole parentem.

[Et mulcere dedit fluctus, & tollere vēto] Iuſta petitio eſt. Gens inimica mihi Tyrrhenū nauigat æquor. Omne enim qđ contra inimicos petimus, iuſtum eſt. Modus eſt petitionis. Incute vim ventis. [Et diſiice corpora ponto] Remuneratio. [Sunt mihi bis ſeptē præſtanti] Aeole incute vim ventis. Ordo ipſe eſt. & eſt figura parentheſis. Inter parentheſim & eclypſim hoc intereſt, quod parentheſis eſt quoties remota de medio ſententia integer perdurat ſermo. Plenum nanque eſt, Aeole incute vim ventis. Item Aeneas rapidum ad naues præmittit Achatem. Eclipſis autē eſt quoties remotis interpoſitis, deeſt aliquid, vt eſt, Quos ego d: eſt. n. affligam. [Diuum pater atque hominū rex] Periphraſis eſt. i. circunlocutio. [Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento] Aliud pendet ex alio, nam qui poteſt mulcere, poteſt & tollere. i. erigere in tempeſtatē. [Gens] Sermo hic, & nationem ſignificat & familiā, ſed nunc ad vtrunque poteſt referri. nam aut ad familiā Aeneæ, aut ad Troianam gentem refertur [Tyrrhenum] Tyrrhenum mare dictum eſt, vel ꝙ Thuſciam alluit. i. Tyrrheniam. vel à Tyrrhenis nautis, qui ſe in hoc mare præcipitauerunt. Nanque hoc habet fabula. Dormientem in littore Liberum patrem puerum nautas abſtuliſſe Tyrrhenos. qui cum eſſet experrectus in naui, quo ducere interrogauit. reſponderūt illi, quo vellet. Liber ait. Ad Naxum inſulam ſibi ſacratam. Sed cum alio vela deflecterent, iratum numen tigres ſibi ſacratas viſibus eorum obiecit, quo terrore ſe illi in fluctus dedere præcipites. [Nauigat æquor] Figura græca eſt. Nos enim dicimus, per æquor nauigat. Similiter etiā alio loco Terra, mare, ſidera iuro. cum latinitas exigat, vt addatur præpoſitio. Et nō vacat quod Tyrrhenum addidit. vt enim dicere iam eis Italia eſſe vicinā [Ilium in Italiam portans] i. tres Ilienſes. Et inuidioſe dicit Ilium, quaſi ipſam cernat ciuitatē, cum Troia nos aſpexerit [Victoſq́. penates] Tacite occurrit quæſtioni. Portat quidem & deos. ſed victos, & contemnendos. [Incute vim ventis] Duplex ſenſus eſt. Incute. n. inijcere ſignificat. Ventis, datiuus eſt caſus. Si autem, Fac ſeptimus caſus eſt, & erit ſenſus, fac vim Troianis per ventos. [Submerſaſq́. obrue puppes] Ordo eſt in ſenſū confuſus, ante. n. vt obruantur fluctibus, & ſic ſubmergātur. Tota autem Iunonis petitio ī ſequētibus explanatur. [Corpora ponto] Tam Virorum quam nauium, vt ipſæ alio loco, cū de nauibus loqueretur. Et toto deſcendit corpore peſtis. Sciendum ſanè eſt artem hanc eſſe petitionis, vt minora impetrare cupientes maiora poſcamus, quod ēt nūc Iuno facit, ſcit nanque ſe fatis obſtare non poſſe. ſed hoc agit, vt eos arceat ab Italia. [Sunt mihi bis ſeptem] Non ſine ratione Iuno nymphas dr̄ ſua poteſtate retinere, ipſa eſt enim aer. de quo nubes creātur. vt eſt, Atque in nubem cogitur aer. Ex nubibus aquæ, quas nymphas eſſe dubium non eſt. Ideo autem nympham Aeolo pollicetur, quia ventorum rex eſt, qui aquæ motu creantur. Bene ergo ei iungitur origo ventorum. Sanè notant Virgilium Critici, quia merito promittit vxorem, quod excuſat regia licentia. vt Saluſtius. Denas alij, alij plures habent. ſed reges eò amplius. [Præſtāti corpore nymphæ] Bene etiā iſtas laudat, vt maior ſit in Deiopeia pulchritudinis gloria. Laudabilius eſt. n. ſuperare laudatos, vt ipſe ad maiorem. Aeneæ gloriam laudat & Turnum. Harum autem quatuordecim nomina. vt quidam volunt, in Georgicis inuenimus. [Connubio iungam] Connubium eſt ius legitimi matrimonij. Et bene Connubio iungam dicit, vt hanc ab alijs ſegregaret quæ à regibus ſine lege habentur. ſolent. n. reges inter plures vni præcipuum dare nomen vxoris. Et connubio, nu, breuem poſuit, cum naturaliter longa ſit. Nubo. n. vnde habet originem. longa eſt. Sed eſt tropus Syſtole, qui fit quotieſcunq́. longa corripitur ſyllaba, propter metri neceſſitatem. Ipſe alio loco longā poſuit. vt eſt. Hectoris Andromache Pyrrhinus connubia ſeruas? Item, Cuique loci leges dedimus. connubia noſtra Reppulit. Et, Per cōnubia noſtra. Et, Numadumque petam connubia ſupplex. Sciendum tñ eſt. quia plerunq́. in compoſitione, vel deriuatione principalitatis natura corrumpitur. Connubio iungam ſtabili propriamque dicabo. Multa in vnum contulit verſum. quæ Iuno promittit dicendo enim Connubio, oſtendit legitimum. Dicendo. [Stabili] Longam promittit concordiam, id eſt. quæ diuortio careat. Dicēdo. [Propriam] Adulterij remouet ſuſpicionem. Quod autē adiecit. [Dicabo] Obſequentem eam fore demōſtrat. In vſu. n. eſt, vt dicamus ſacerdos dicatus eſt numini, hoc eſt ad obſequiū datus eſt [Meritis] Præſtitis. vt alibi. Nec te regina negabo promeritam. i. præſtitiſſe. Et alterum pendet ex altero, meritum. n. non niſi ex præſtantis deſcēdit beneficio. [Pulchra prole] Notanda figura frequenter. n. hac vtitur, nam quod nos per genitiuum ſingularem dicimus, antiqui per ſeptimum dicebant, vt hoc loco, parentem pulchra prole. i. pulchræ prolis. Et ſimpliciter intelligendum eſt, errant nanque qui dicunt ideo pulchra dixiſſe, propter Canacem & Macareum in ſe inuicem turpiſſimos fratres, illi enim alterius Aeoli filij fuerunt.

AEOLE (nanque &c.] Plena artificij eſt, hæc oratio, nihil enim prætermittit Iuno. quod ad eam rem. quam exorare vult, facere poſſet. Cum enim poſſet imperare, rogat & in beneuolentiæ ſignum proprio nomine compellat, nec ſe dominam Aeoli, ſed amicam gerit. captans, per hoc beneuolētiā eius, q prima ijs, qui aliquid impetrare volunt, captanda, eum opportunitate quam captaſſe innuitur in ſuperiori verſiculo, vbi dictum eſt, Ad quem tum Iuno, quaſi tunc cum optimum erat. deinde (vt Seruius docet) oſtendit quod petit fieri poſſe, atque in eius à quo petit, eſſe poteſtate, dicēs. [Tibi diuū pater, atque hominum rex; Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento] Oſtendit iuſtum eſſe, quia contra gentem inimicam, contra quam iuſtam petat vltionem, oſtēdit modum, quo fieri poſſet, dicens. [Submerſaſq́. obrue puppes &c.] Prætermittens quæ potiſſimum velit, & deſcendens ad ea, quæ prioribus negatis, velit, q. d. ſi ſubmergere non datur ſaltem puppes age diuerſas. & diſiice corpora ponto; Et poſtremo addit præmium, ſeu remunerationem, dicens. [Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore nymphæ. Quarum, q forma pulcherrima. Deiopeiam &c.] Hæc autē in omnibus petitionibus, rite obſeruāda docet Seru. Multa etiam arguta addit Donatus cuius verba ſunt. Aeole, omnia in hac ratione ſociata ſunt ſummo artifici. Incipit à nomine, quod nec Iunonē humilem facit & Aeolo gratum eſt. Oſtendit enim illi beneuolentiam, cum norit numen, & ipſe lætatur ſe potiori notum, perindeque acceptum, atque charum, ergo captat beneuolentiam Iuno, facit itē attentum. Cum idem coniiciat Aeolus, officium Iunoni eſſe neceſſarium, cum ſubtiliter intellexiſſet, habere in ventos pleniſſimam poteſtatem. Diuum pater, ne arrogantem faceret Iunonem ſi dixiſſet, maritus, & frater, vt ſupra. cum locuta eſt ſecutn, ergo hic ſatius fuit, id intelligi poſſe. quām dici. ne autem prolixior eſſet futura oratio. ipſa occulte ſibi proponit, q excuſationis cauſa potuiſſet Aeolus opponere, & illis reſpondet, ne vlterius accedi poſſit, & negaret Aeolus, ventos eſſe in poteſtate ſua: præuenit oſtendens plenam illum à Ioue in eos habere poteſtatem. [Gens] Hic non nominauit Aeneam, ne reſponderet Aeolus, non audeo in nepotem Iouis à quo imperium ſumpſi. Speciale igitur ſubtraxit, generale poſuit. [Inimica] Non dicit ſe genti inimicam. ſed gentem ſibi, quaſi inferiores potiorem prouocent, quæ res etiam Aeolo indignatione moueat, vt Iunoni auxiliaretur. [Mihi] q. d. reginæ, & Iouis ſorori, & coniugi, qđ ne arrogās videretur. ſubtraxit. [Tyrrhenum] Quod & facilius cōcitatur, & Italiæ vicinius eſt. [Illum] q. d. omnes opes ſuas, ſi amiſiſſet, non eſſet facultas recuperandi. Ne autem excuſaret Aeolus, deorum cauſam addidit. [Victoſq́. penates] Nam quamuis dij ſint, tamen quia victi contemnendi. [Incute vim ventis] Expreſſit pathos, propter quod non explicat rem ordine. Dixit ergo, quę cupiebat: ſed propter perturbationem ſine ordine, qui erat. Incute vim ventis, ſubmerſaſque obrue puppes, Et diſiice corpora ponto, quod neceſſe erat fieri, nauibus ſubmerſis. Deinde ponere aut age diuerſas, vt ſi non poſſet prouenire primum, proueniat ſecundū. quoniam ſparſi nequidquam audere, nec ad Italiam peruenire poterant. [Sunt mihi] Addit. n. vnus, vt explicetur ardor cupiditatis eius. Et ex obliquo pulſat Veneris munus in Paridem quæ dedit mulierem, quæ non erat in poteſtate ſua: vnde contra Iuno hic dicit: Sunt mihi nec Helena eſſe propria vxor. nec inde creari legitima poteſt ſoboles. ergo acute dixit Sunt mihi. Et connubio iungam ſtabili, propriamque dicabo, Omnes vt tecum meritis pro talibus annos Exigat, & pulchra faciat te prole parentem. Quarum rerum nulla fuit in Helena. non. n. erat Veneris, ergo non potuit dare ſtabilem, nec legitime

gitime collocare. [Faciat te prole parentem] Nam ex legitimo, & ſtabili connubio hæc proles erat ſperanda. extollit etiam munus primum a numero bis ſeptem, deinde a qualitate. [Præſtanti corpore] Omnes pulchræ ſunt, quod difficile eſt, ipſa autē omnium pulcherrima: in Paride autem non erant talia, quia ex adulterio non poteſt dici pater, nec legitima eſt proles, ergo nō pulchra. Nam pulchritudinē hanc non in corpore ponit, ſed in honeſtate natalium, ſic alibi: Naſcetur pulchra Troianus origine Cæſar. Oſtendit autem poeta, debere nos dare ea, quæ magna ſunt apud nos, vt voto potiamus. Hæc ille. Ordo eſt. Aeole, gens inimica mihi nauigat æquor Tyrrhenum. i. mare ſuperum, denominatum a Tyrrheno Lydorum, qui in Etruriam venerūt, & illic ſedes poſuerunt, duce. portans Ilium. i. nouam Troiam, aut gentem ſuperbam, & luxurioſam, quales erant Ilienſes, aut Ilium, quæ pro. i. penates victos. Vnde Hector ij. huius, Sacra ſuosque tibi commendat Troia penates. hoc cape fatorum comites. Bn̄ aūt addit victos, ne durum videatur Aeolo cōtra penates deos tēpeſtatē excitare. Incute igiť ventis. ſ. tuis, qui ſub imperio tuo ſunt, vim. i. imperiū, aut vires, vt iis freti violentius exeant. nam vis ſubditorum fere in principe eſt, incute inquam, nāque pater diuum. i. diuorum Iuppiter, & rex. i. dominus, & rector hominum. (Apte Iouem deorum patrem, & hominum regem dicit) dedit tibi. i. fecit tibi poteſtatem, aut conceſſit tibi. & . ſ. ſimul mulcere. i. ſedare fluctus. ſ. turbatos, & cōmotos, & tollere. i. excitare. & commouere prius tranquillos, vento. i. impetu vētorū, ergo incute nanque potes. & iuſtum eſt, quia gens inimica, & obrue. i. obuolue aqs. & arenis. & ſepeli: puppes ſubmerſas. i. prius immerſas aquis: aut (ſi id non datur propter fata, quod tamen prudenter tacet. quia orator nō debet dicere ea, quæ ſibi obeſſe poſſent) Age. i. impelle puppes diuerſas. i. in diuerſas partes. ne videlicet collecta manu Italiā inuadant. quia ſperanit Iuno ſi pauci Italiā inuaſiſſent, expulſum iri, & diſiice. i. in diuerſa iace: & impelle corpora. ſ. tam nauium, q̄ hominum (& ignominioſe corpora. quaſi mera corpora. cum in nauibus nihil, præter ſimulacra, ſit diuinitatis, nec in hominibus boni animi) ponto. i. per Pontum. qui in tua ditione quodam modo. Et ſi hoc feceris bis ſeptem. i. quatuordecim nymphę (quas quidam ad finē 4. Georg. nominatas volunt) Præſtanti corpore. i. habentes corpus præſtans. (h. d. quia nouit iudicium Paridis Veneri fuiſſe, propter præſtantiam puellę a Venere promiſſę) Sunt mihi. i. ego habeo eas. quarum vnam. ſup. ſ. Deiopeiam, quæ pulcherrima. ſup. eſt forma. i. formoſitate. aut forma corporis. (Eſt autem pulcherrima. nominatiui caſus, & forma, ablatiui) iungam. i. cōiungam tibi ſtabili. i. firmo. & indiſſolubili cōnubio, non ad tempus, quale fuit Paridis cum Helena. & dicabo. i. ſacrabo tibi propriam, cum Helena Menelai fuerit. & etiam Deiphobo Paridis, ſeu Alexandri fratri, nupſerit. vt ipſa exigat. i. extra agat. hoc eſt complere. & ad extremum vſque vitæ agat tecum, omneis annos. ſ. vitæ, pro talibus meritis. quæ. ſ. de me merueris: &. vt faciat te parentem pulchra prole, quod dulciſſimum eſt in matrimonio bonum. Sanè, quia Iuno eſt aer in quo nubes generātur, & nymphæ ſunt quaſi nymbi, aut nubes in flumina aut maria reſolutæ: ideo phyſice, Iuno nympharum domina fingitur.

VARIA LECTIO.

AVT age diuerſas, & diſiice corpore pōto] In antiquis omnibus exemplaribus de meliore nota, Diuerſos legitur. virili genere. vt de Troianis intelligitur. [Quarum, quæ forma pulcherrima Deiopeiam] In Ro lib. in Oblongo, in Med. & aliquot alijs antiquis. Deiopeia, nominandi caſu ſcriptum eſt, pulcherrima elocutionis figura. Nam alibi etiam Virgilius vtitur antiptoſi

POE. Aeolus hæc contra: tuus o regina, quid optes.
AEO. Explorare labor, mihi iuſſa capeſſere fas eſt.
Tu mihi quodcunq. hoc regni, tu ſceptra Iouēq.
Concilias: tu das epulis accumbere diuum:
Nimborumque facis, tempeſtatumq. potētem.
POE. Hec vbi dicta, cauū cōuerſa cuſpide montem
Impulit in latus: at venti, velut agmine facto,
Quà data porta, ruūt, & terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumq. a ſedibus imis
Vna Euruſq. Notuſque ruunt, creberq. procellis
Africus: & vaſtos voluunt ad littora fluctus.
Inſequitur clamorque virū, ſtridorque rudētum
Eripiunt ſubito nubes, cęlumque, diemque
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther,
Præſentemque viris intentant omnia mortem.

SERV. AEolus hęc] Subaudi dixit quod ex poſterioribus intelligitur, vt ſupra notauimus. [Regina] Inferioris perſonę reuerētia eſt, maiorē meritis appellare, nō noīe. Contra maioris eſt minorem noīe tm̄ vocare. qui ordo nō niſi p indignationē corrumpitur, vt in xij. Seges in extremis rebus, Turnum, nō regem vocat, vt, Ruitque implorans nomine Turnum. Et alibi de Ariſtæo. Et te crudelem nomine dicit [Explorare] Deliberare. Superius nāque multa popoſcerat Iuno: hoc ergo dicit, Tuum eſt deliberare quid velis. [Mihi iuſſa capeſſere fas eſt] Figura eſt liptotes, quę fit quotieſcūque minus dicimus, & plus ſignificamus per contrarium intelligentes, vt hoc loco, non ait, licet mihi implere quæ præcipis. ſed, nefas eſt non implere quæ iuſſeris. Item, Munera nec ſperno. i. libenter accipio. [Tu mihi quodcunque hoc regni] Rediit ad phyſicam rationem, nam motus aeris. i. Iunonis ventos creat, quibus Aeolus præeſt. Dicendo aūt quodcunque, aut verecūde ait, ne videatur arrogans, aut latenter pene iocatur poeta, quis. n. poteſt ventos. i. rem inanem tenere? [Iouemque Concilias] Hyſteron proteron in ſenſu eſt, nō enim Iuppiter conciliatur Aeolo, ſed Aeolus Ioui, quaſi ſuperiori conciliatur. Conciliantur autem noui, reconciliātur antiqui. [Tu das epulis accumbere diuum] Hoc eſt, tu me deum facis. dupliei. n. ratione diuinos honores meremur, dearum coniugio, & deorū cōuiuio, vnde & in Bucolicis legimus, Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt. [Hæc vbi dicta] Et a Iunone & ab Aeolo. [Cauum] Ordo eſt, Conuerſa cuſpide cauum montem in latus impulit. Et alibi. in latus inq. feri curuam compagibus aluum Contorſit, quaſi in rem quæ facile cedit ictui. [Agmine] vel impetu, vel multitudine. Agmen. n. ſermo polyſemus eſt. nam impetum ſignificat, vt, Illi agmine facto Laocoonta petunt. Multitudinem, vt, Vocat agmina ſæua ſororum, Etiam exercitum incedentem, agmen vocamus. [Porta] Omnis exitus porta dicitur. quaſi qua poteſt vel importari vel exportari aliqd. [Turbine] vi ventorum. Et ſciendum eſt, q qn̄ appellatiuum eſt, facit turbinis, ſed ſi ſit nomen propriū, turbonis facit, vt Horat. Turbonis in armis [Euruſq. Notuſq.] Cardinales quatuor vēti ſunt, de quibus nūc tres ponit, paulo poſt vnum, quem omiſerat, reddit, Stridēs aquilone procella. [Procellis] Procella eſt vis ventorum cum pluuia. dicta procella ab eo q omnia pcellat. [Inſequitur clamorq. virum] Quia præceſſerat ventorum ſonus, quem & ipſum clamorem poſſumus dicere. [Stridorque rudentium] Proprie, Nam in funibus ſtridor eſt. [Teucrorum ex oculis] Nunquam enim totum cęlum nubibus tegitur, ſed illa pars, cōtra quam flauerint venti. Quod autem dixit diē eripi, ad videntium oculos retulit, non ad naturam. [Nox incubat] Nox dicta qa oculis noceat. [Incubat] Autem ideo dixit quod alienum tempus inuaſit. Nam incubare proprie dicitur per vim rem alienam tenere. [Poli] Axes. i. extremę partes cœli. Aether Aetherem hoc loco pro aere poſuit, nubes enim vnde & fulmina, aeris ſunt, non ætheris, & frequenter Virgilius duo iſta confundit. [Intentant] Minantur. [Omnia autem ad ſuperiora retulit.

ASC. AEOLVS hæc contra] Ponit reſpōſionem Aeoli, q̄ Don. argutiſſime declarat, dicens, quomodo contra dicta Iunonis reſponderit, nam mutuis beneficijs certant. cum enim Iuno dixerit, Aeolum tenere regnū ventorum, & accepiſſe ab Ioue. fatetur ſe id Aeolus ab Iunone obtinuiſſe, & cum illa pmiū pro meritis promittere. hic ſe obnoxium fatetur, vt cui nihil præmij debeatur, cum debitum, duntaxat perſoluat. habent autem ambo rationem loci, & temporis, nam cum modicū moris eſſet tranſferendum, ne longa oratione opportunitatem nocendi pderet, breuiter ppoſuit Iuno, ſed breuius reſidet Aeolus. Sed hæc omnia a Donato cōpletius audies, cuius verba ſūt. [Aeolus hæc cōtra] Non cōtra voluntatē Iunonis, ſed cōtra verba. non in. ad præmia reſpondet, ne videatur moueri libidine, vt Paris. Reddit beneuolam. cum dicit diſcernēdo officia. Tuum eſt iubere. meū complere iuſſa. fas eſt licebit facere, etiam ſi illicita

iuſſeris. Reſpondet contra, veluti ſi dicat, etiam ſi victi non ſint penates, licebit facere. Nam cum qui poteſtatem habet, iubet, illicita fiunt licita inferiori. Vel dixit contra, quia Iuno dixit illum habere imperium a Ioue, hic reſpōdet habere ab ipſa Iunone, & vt videatur memor beneficiorum addit. [Tu ſceptra, Iouemque, tu mihi quodcunq.] vult eſſe Iunonis, quæ Iuno illum à Ioue accepiſſe memorauit. [Das epulis] Superius beneficium humanitatis accumulatur, ſi conuiuium cū potiore miſceatur. Tertio ſi cum potioribus plurimis, quarto ſi inferior perſona non ſedeat, vt fieri ſolet, ſed accumbat. poſuit in fine hoc quod deis deſideratiſſimum eſt. Perſonarum igitur in vtraque oratione rationem habuit. ſ. Iunonis Aeoli, Troianorum, Penatium, victorum Veneris, Helenæ, Paridis & Deiopeiæ. Item loci, propter mobilitatem Tyrrheni maris, & proximitatem Italię. Item temporis, nā & Iuno breuiter orauit, & Aeolius breuiter reſpōdit, ne longitudine tempus nocendi ſubtraheretur. hæc vbi poſt vtriuſque orationem, cœpit Aeolus iuſſa complere. Emiſit plurimos ac contrarios ventos, vt confligentibus inter ſe fluctibus regendis nauibus cōſilium non ſuppeteret, & deficiente induſtria facilius mergerētur, & merſis nauibus, corpora deijcerentur, & vt complerentur iuſſa Iunonis, acceſſit ad violētiam maris, aliorum quoque elemētorum perturbatio, nam nox eripuit cęlum ac lucem, vt eſſet eadem facies maris, & terræ, ne cōtra mala cōſilium ſuſcipi poſſet, neve ſcirent gubernatores in quam partem mitterentur. Mittebantur tonitrua, & fulgura, vt multiplici metu Troiani deſperantes, nihil aliud quam mortem expectarent. Ordo eſt. Aeolus, ſup. reſpondit, contra hæc. ſ. prius dicta a Iuno na, aut Aeolus reſpondit hæc contra. i. econtrario, vel ex aduerſo, regina (bene ſecundum Seruium dicit, non ô Iuno, ſed ô regina, quia minores compellant maiores ſuos nomine dignitatis, & maiores inferiorem nomine proprio. Vnde prius Iuno, Aeole, nanque, &c. Quando autem contra fit, indignationis ſignum eſt. Vnde Ariſtæus in 4. Georg. Cyrene mater, Cyrene, quia matri ſuccenſus proprium nomen expreſſe tulit, & matri ſuppreſſit, quod patet, quia Arethuſa paulò poſt dicit ad eam, & te crudelem nomine dicit) tuus labor. i. tuæ partes, tuum officium, ſup. eſt. explorare. i. indagare, & inquirere, quid optes. i. optare, & iubere debeas, & fas eſt mihi (imo nefas eſt) non capeſſere. i. ſuſcipere, & captum ire, iuſſa. ſ. tua. Nam tu mihi, ſupp. das, & conferſ, aut concilias hoc. quodcunque. i. quidquid. regni ſup. eſt. tu ſup. confers, ſceptra. i. inſignia regalia, q. pro &, tu concilias. i. cō fœderas mihi Iouem, pro eo quod eſt me Ioui: nā minores conciliantur maioribus tu das accumbere (quod plus eſt quam aſſidere, aut aſtare, nam accumbunt principes menſarum epulis) diuum. i. diuorum, & facis me potētem. i. compotem, nymborum. i. nubium ventis immixtarum, & tempeſtatem, quas. ſ. excitat, aut ſedat Aeolus, potens, hic in nomen migrat, & ita genitiuum regit. Vbi. i. vt primum hæc. ſ. pauca verba. dicta ſup. fuerunt, ipſe Aeolus impulit in latus montem cauum. ſ. ab ore antri, & diffecit in latus alterum montem cauum, quia dictum eſt, Molemque & montes inſuper altos Impoſuit, aut impulit. i. impellendo infregit latus, & aperuit montem cauum, in cuius. ſ. cauernis erant venti, ac venti ruunt. i. erumpūt, ſup. ea qua porta ſup. eſt data. i. exitus eſt datus, hoc eſt quacunque permittebātur exilire (quia eſt ablatiuus caſus, poniturq. pro aduerbio per locum, data porta, nominatiui caſus, recti a verbo eſt ſubintellecto) & perflant terras turbine. i. gyro, ex diuerſis ventis orto, & omnia conturbante, incubuere mari. ſ. venti. i. alienum elementum occupauere. Vnde incubatores dicuntur Tyranni, & Eurus, & Notus, & Africus. ſ. ventus, creber procellis. i. crebras procellas excitare ſolitus ruunt. i. euertūt, vna. i. ſimul, & q. d. vna vice, aut vna manu, totum. ſ. mare. & voluūt ad litora fluctus, vaſtos. i. valde magnos. Et clamor virum. i. virorum, & ſtridor. i. ſtrepitus, aut fragor rudentum. i. chordarum, aut funium quibus vela ad malos ligabantur, inſequitur. ſ. impetum ventorum, mire inſequitur dicit, nam non præcedit ſtridor rudentū, nec multo poſt ſequitur. ſed quaſi in ipſo impetu ventorum. Nubes eripiunt ſubito ex oculis Teucrorum. i. Troianorum, à Teucro oriundorum, & cœlum, & diem. i. claritatem diurnā, nox atra. i. caligo qualis noctu eſſe ſolet, incubat Ponto. i. occupat mare, poli. i. cardines cęlorum, intonuere. i. multum tonuere, æther. i. aer ſuperior, micat. i. reſplendet, & coruſcat, aut nunc videtur, nunc abſcōditur, ſicut digiti micantium, crebris ignibus. i. fulgoribus, & coruſcationibus, & omnia. ſ. elemēta, ignis, aer, & aqua, cum terra deſit, aut omnia quæ fiunt, intentant. i. minantur, aut prætendunt, viris. ſ. Troianis, mortem præſentem. i. inſtantem, & vrgentem.

> Extemplo Aeneæ ſoluuntur frigore membra:
> Ingemit, & duplices tendens ad ſidera palmas,
> Talia voce refert: AEN. O terque, quaterq. beati,
> Quis ante ora patrum Troiæ ſub mœnibus altis
> Contigit oppetere: o Danaum fortiſſime gentis
> Tydide, me ne Iliacis occumbere campis
> Nō potuiſſe? tuaq. animā hāc effundere dextra?
> Sæuus vbi Aeacidæ telo iacet Hector, vbi ingens
> Sarpedon; vbi tot Simois correpta ſub vndis
> Scuta virū, Galeaſque, & fortia corpora voluit.

SERV. Extemplo] Illico. Et eſt augurum ſermo. Templū enim dicitur locus manu deſignatus in aere, poſt quē factū ilico captantur auguria. [Aeneæ] ſeruauit dignitatē τὸ πρέπον, vt Aeneā vltimū territum dicat. [Frigore] Timore. Et eſt reciproca trāſlatio. Nam & timor pro frigore, & frigus pro timore ponitur, vt in Terentio, Vxorem tuā prauitate aiunt non timere, ſed laborare frigoribus, vtrunque. n. in vnum exitum cadit ſicut & de calore, & frigore vtere dicimus, vt eſt, Aut Boreæ penetrabile frigus adurat. [Ingemit] Non propter mortē. ſequitur enim, O terq. quaterq. beati, ſed propter mortis genus. graue eſt. n. ſecundum Hom. perire naufragio, quia anima ignea eſt, & extingui videtur in mari. i. elemento cōtrario vt igneus eſt ollis vigor. [Duplices] Duas, ſecundū morem antiquum, nam duplices duas dicebāt, vt hoc loco, & binos, duos, & vtroq. pro vtrunque, vt Cic. Binos habebam, iubeo promi vtroſque. Item Saluſt. cum de duobus loqueretur. Hi vtrique ad vrbem imperatores erant. [O terque, quaterque] i. ſæpius. Finitus numerus pro infinito. [Queis] Quis & quibus vnum ſignificat ſecūdum artem. i. dicimus. Ab eo enim quod eſt a qui, in bus mittit, ab eo quod eſt a quo, in is mittit, ſed a tertia declinatione in vſu ſunt datiuus, & ablatiuum pluraleſ, licet antiqui omnibus vſi ſunt caſibus. Denique Cato in Originibus ait, Si ques ſunt populi. Et declinauit ques quium, ſicut puppes puppium. [Mœnibus altis] Propter pergama, quæ altiſſima fuerūt, ex quibus omnia alta ædificia, pergama vocantur, ſicut Aeſchylus dicit. [Oppetere] Ore terram petere. i. mori. Poſſumus autē ſic vti hoc ſermone, & vt per ſe plenus ſit, & recipiat adiectionem. Ergo dicimus, & oppetit, & mortē oppetit, ſicut & expirat, & animam expirat. [Fortiſſime gentis] Atqui in auctoribus legimus ſuperlatiuum gradum non niſi genitiuo plurali iungi, cōſtat quidem, ſed gens nomen eſt enunciatione ſingulare, intellectu plurale. Bene ergo iunxit, in gente. n. plures ſunt, vt alibi, Ipſe ditiſſimus agri Phœnicum, non. n. vnius eſt ager Phœnicum. Itē Saluſtius, & Romani generis diſertiſſimus. Sanè qritur cur Diomedem fortiſſimum dixerit, cum poſt Achillem, & Aiacē ipſe ſit tertius, vnde etiam Saluſtius ait primum Græcorum. Achillem multi dicunt ideo fortiſſimum, quia iuxta Homerum, & Venerem vulnerauit & Martem. Alij ad gentem referunt, ꝙ Achilles Theſſalus fuit, Aiax Græcus, Diomedes Danaus. Multi ad excuſationem Aeneæ volunt fortiſſimum dictum, a quo cum conſtat eſſe percuſſum. [Tydide] vocatiuus græcus eſt, ſi. n. latine diceret, o Tydida debuit ponere. Omnia enim patronymica quæ in des exeunt apud Latinos primæ ſunt declinationis, vt, Sæuus vbi Aeacide telo iacet Hector. [Animam hanc] Quaſi cum dolore hanc animam dixit, ac ſi diceret, quæ ad laborem nata eſt. Effundere] Secundum eos qui dicunt ſanguinem eſſe animam, vt ipſe alibi. Purpuream vomit ille animam. Nam alio loco aliorum opinionem ſequitur, qui dicunt ſpiritum eſſe animam. vnde eſt, Atque in ventos vita receſſit. [Sæuus] Magnus, vt ſuperius dictum eſt. Et bene elegit cum quibus periſſe debuerit. Ipſe enim & fortis; eſt & numinum proles. Recte ego his iungitur, in qbus talia fuerūt [Sarpedon] Et in vltima poſſumus accentum ponere, & in penultima, nam Homerus, & Sarpedonis declinauit, & Sarpedontis, vnde & varius accentus eſt. Sarpedonis autē ante penultima habet accentum Sarpedōtis penultima. ſed Sarpedontis vſurpauit, naturalis. n. declinatio eſt Sarpedon Sarpedonis, vt Memnon Memnonis, Sinon Sinonis. Si autē genitiuū in dontis miſerit, a circunflexo venit, qui eſt in vltima ſyllaba nominatiui, vt Demophon demophontis, Lycaon Licaontis, ſic ergo

ergo & Sarpedontis. Eſt aũt Sarpedõ filius Iouis & Laodamiæ, occiſus a Potroclo.[Simois]Hoc nomẽ integrũ ad nos tranſijt, vnde ſuo eſt accẽtu proferendũ. Nam ſi eſſet latinũ ante penultima baberet accentũ, quia ſecũda a fine breuis eſt [Sub vndis] Et ſub vndis legimus, & ſub vndas. Sed ſi ſub vndas.[Correpta] Intellige, ſi ſub vndis.[Voluit]Varia ergo diſtiɫtio eſt.[Fortia corpora]Hoc eſt virorũ fortiũ corpa, nulla.n ẽ ĩ mortuis fortitudo

EXTEMPLO Aeneæ ſoluuntur frigore &c.] Mirandam oſtendit vim tempeſtatis. quæ etiam Aeneã metu concuſſit: ſed ſm Ser. ſeruat. τὸ πρέπον ipſum decorum. nam cum vltimũ terriũ ponit, quia de ceteris diɫtum eſt, inſequitur clamorq. virum &c. Verum Don. interpretatur frigore, non timore, ſed naturali frigore, verba eius ſunt.[Extemplo Aeneę]Exprimit quale & animi, & corporis ſentit pathos.[Frigore] Non pro timore poſuit: nã derogaretur eius virtuti. ergo frigus dixit proprie quod oriebatur. non ex caſu euidentiſſimę mortis. ſed ex tot aduerſis, quę corporis calorem extinxerut, quia cruciabatur animus. Viri fortis, qui maluiſſet glorioſius in cãpo occumbere q̃ ignobiliter in fluɫtibus interire. [O terque, quaterque).i. multifariam. [Queis ante ora]De Polyte ex his, quæ in 2. dicuntur, intelligemus, q cæde Pyrrhi in cõſpeɫtu patris occubuit.[Altis)q.d integra adhuc ciuitate, ipſe.n. Aeneas non Troiam altam. ſed cãpos vbi Troia fuit, reliquit, & in fluɫtibus pericliraturus eſt. [O Danaũ, fortiſſimæ gentis] Ex illo ad aliud raptus eſt. exiſtimans ſe infelicem, qui & hunc exitum vitæ ſortiatur, & ignobili morte periturus. Me ne Iliacis, ex his ſe infelicem exiſtimans, qui huic exitũ vitæ non habuerit, ſed vir fortis in plago eſſet moriturus. Non potuit autẽ explere rationẽ, interueniente fluɫtu. Eſſet autem vitiũ poetæ ſi finitis querelis, fluɫtus interueniſſet. Semper ergo imperfeɫtas reliquit querelas: vt. Hæc dum Dardanio Aeneæ miranda videtur: Et alibi, Talia fundebat lacrymãs. Beroal. autem dicit vtrunque, nam Don. id etiam dicit ſic. Eruditis auribus nõ ſatisfacit Seruij interpretatio perinde ac vulgaris, & frigiduſcula. Elegantius & eruditius Virgilianum carmẽ interpretatus eſt Macr. qui in 1. in Somnium Scip. cum ſeptenarium numerum eſſe perfeɫtiſſimũ docuiſſet, deque eius vi, ac poteſtate, multa diſſeruiſſet, ita ſubiunxit. vnde Virg. nullius diſciplinę expers, & per omnia beatos exprimere volens, O terq. quaterq. beati. Haɫtenus Macr. cuius ſententiæ adſtipulatur Tibullus illo verſu, O mihi felicem, terque, quaterque diem. qui quidẽ verſiculus, non ſecus a Tibullo pronũciatus eſt, q̃ à Virg. O terque, quaterq. beati, qđ æmulatus eſt (vt opinor) Silius ſic ſcribens. Felix o terque, quaterq. frater. Non me præterit Strab. enarrantem illud Homerum. cum terq. dic reuomit ſcribere, q talis ſuperlatio ab omnibus vſurpatur, vnde Hom. ait, Ter beati Danai, ter exorabiles, & terque, quaterque beati. Hæc ille. Ordo eſt Mẽbra Aeneæ, vt genitiui caſus. poteſt tamen & datiui caſus eſſe, vt ſi dicatur: Membra ſoluũtur Aeneæ, ſed ſm Donati mentẽ, melius dicetur genitiui caſus, vt nõ ab Aenea, ne in Aeneæ vituperium, ſed a natura ſolui intelligitur, ſoluuntur extemplo.i. illico, & ſubito pp periculum, vt Ser. vult. Frigore.i. horrore pp metũ, nã quia metu præcordia laborant, eoq. totus ſanguis ſuccurrit, frigent naturaliter timentes, nec eſt contra decorum Aeneæ. q timẽs inducatur, quia etiam Iuno timuiſſe legitur, nec timuit Aeneas mortem, ſed genus mortis tam ignobile, nihil aũt timere, non fortis, ſed temerarij eſſet, potuit ergo timere Aeneas, qui ẽt gubernandæ nauis peritus pericula intellexit, vnde ſibi mortem ignobilem inſtare veritus, beatos dicit, qui glorioſe apud Troiã occiderint. Qui tamen cum Don. frigus Aeneæ fuiſſe dicet. q a in aquis verſanti, & inter nubeis ac imbreis nihil à me quidẽ dãnabitur quia tamen addidit exẽplo quod potius ad timorem quã ad frigus naturale pertinet, concederem Seruio, ſoluuntur ergo frigore.i. horrore, qui & a frigore, & à timore naſcitur. Ingemit i. in animo gemit, non propter mortem, ſed mortis genus & tendens ad ſidera palmas dupliceis.i. complicatas, & cõpreſſas, refert voce.i. eloquitur, (nã animo prius voluiſſe ſignificat verbum ingemit, talia. ſ. qualia ſequuntur. O terque, quaterque.i perfeɫte, & conſumate. quia perfeɫtio ſeptenario numero ſignificatur beati, queis.i. quibus, contigit.i. cum difficulate à dijs conceſſum eſt (ſicut de Polyte in 2. dicetur, ſm Don. qui mortuus eſt ante ora parentum, ſed intra mœnia non ſub mœnibus)Oppetere. ſ. terram mordicus, nam ne cadentes vocem viro indignam emitterent, oppetierunt ore terram eamque momorderũt. vnde eſt & humum ſemel ore momordit, hoc eſt oppetendo terram occidere, & necari ante ora parentum, quaſi dulce ſit filius pro patria & parentibus. ante eorum conſpeɫtum mori. Vnde Hora. Dulce, & decorum eſt pro patria mori. idque Lacænæ mulieres plurimæ oſtenderunt, ſub mœnibus Troiæ, altis.i adhuc ſtantibus, & ab occidentibus defenſus. O Tydide, pro Tyride. id eſt ò Diomedes, vel Diomede. for tiſſime gentis, Danaum pro Danaorum.i. Græcorum (habuerat enim cum Aenea congreſſum Diomedes. Vnde diɫturus eſt de Aenea lib. xj. Stetimus tela aſpera contra, Contulimuſque manus. experto credite, quantus in clypeum aſſurgat, quo turbine torqueat haſtam. Si duo præterea tales Idæa tuliſſet Terra viros, vltro Inachias veniſſet ad vrbs Dardanus, &c. Laudant ergo ſe mutuo, vt vtrique glorioſum ſit, neutrum ſuccubuiſſe) me ne, id eſt ita ne dijs viſum eſt? aut ita ne decuit. me non potuiſſe occumbere.i. obire mortem? occumbendo ſup. in campis Iliacis i. Troianis, & me non potuiſſe effundere tua, q. d. viri fortiſſimi dextra, hãc.i. meã animam.i. ſanguinem meum, qui ſedes animę.i. vitæ, eſt (Glorioſum videtur à viro forti occidi. Vnde in xj. quaſi inuideat tam ignobili. tam nobilem mortem, dicit dea ad Aruntem: Tu ne etiam telis moriere Dianæ) campis dico Iliacis, vbi, id eſt in quibus Heɫtor ſæuus.i. terribilis, aut magnanimus dum viueret, niſi hyperbolicos dixerit etiam mortuum terribilem aſpeɫtu fuiſſe, iacet. ſ. proſtratus telo.i. haſta, quia eminus adortus eſt eam, Aeacide.i. Achillis, nepotis Aeaci, vbi. ſ. iacet, ingens.i. valde magnus, Sarpedon vir ille Troianus, cæſus à Patroclo ſocio Achillis, & vbi.i. ſub quibus mœnibus, Symois fluuius ille Troianus (declinatur autem huius Simoentis, huic Simoenti, & hũc Simoenta) voluit ſub vndis tot ſcuta virum, pro virorum. ſ. fortium, correpta.i. ſimul rapta cum corporibus, quia non proiecerunt ſcuta, vnde addit, & galeas.i. integmenta capitum, caſſides. ſ. & fortia, corpora.i. fortium virorum qui occiſi cum armis ab hoſtibus in Simoenta, vt a ſuis viderentur, proieɫti erant, & ita neque arma neque locum deſeruerant, ſed oppetierant pro patria. quorum ſimilem ſe optat Aeneas, vir quidem (vt a Virgilio vbique inducitur) pluſquam heroica virtute. præditus. Qui videtur voluiſſe plura dixiſſe: ſed fluɫtibus impeditus ſermonem non abſoluit. Vnde ait poeta quæ ſequuntur.

VARIA LEC. SAEVVS vbi Aeacide telo iacet Heɫtor, vbi ingens Sarpedõ, vbi tot Simois correpta ſub vndis,] Id attingã, quod in antiquiori quodã lib. legere eſt. Heɫtor, & ingẽs, pro. Vbi ingens. Nẽpe quod ſatis illis viſum ſit repetere bis tãtum aduerbium. Vbi: ne ſi per prolatũ ſit, oratio loco tam mœſto laſciuire videatur.

SERV. TAlia iaɫtanti] Inaniter loquenti, vt alibi, Atque irrita iurgia iaɫtat. &, Voces dum iaɫtat inanes. [Aquilone] ab aquilone[Aduerſa) cõtraria, quia ad Italiã nauigantibus aquilo contrarius eſt[Franguntur rem) vel gubernacula, vel qđ melius eſt, re vera remi. Antiqui eñ velis remiſq. nauigabant: vt, Validisque incumbere remis: Obliquatque ſinus in ventos. [Auertit] Pro auertitur. Et eſt figura creberrima, poteſt nanque pro aɫtiui uerbi ſignificatione paſſiuũ poni, ut eſt Et piɫtis bellantur Amazones armis, pro bellãt. Nec nos debet mouere quod bellor non facit, natura enim hoc prohibuit. Nam compone hoc uerbum, & inuenitur aɫtiuum, facit enim debello. Et ꝯtra pro paſſiui uerbi ſignificatione, aɫtiuum ponitur, ut eſt hoc loco, auertit pro auertitur. & Inſinuat pauor, pro inſinuatur. &, Nox humida cœlo Præcipitat, pro præcipitatur Sed hæc uerba tantummodo pro ſe inuicem ponũtur, quæ & aɫtiua eſſe poſsũt, & paſſiua, ut eſt auerto, & auertor,

POE. Talia iaɫtanti ſtridens Aquilone procella
Velum aduerſa ferit, fluɫtuſque ad ſidera tollit.
Franguntur remi: tum prora auertit, & vndis
Dat latus: inſequitur cumulo præruptus aquę mõs.
Hi ſummo in fluɫtu pendent, his vnda dehiſcens
Terram inter fluɫtus aperit: furit æſtus arenis.
Tres Notus abreptas in ſaxa latentia torquet:
Saxa vocant Itali mediis quæ in fluɫtibus aras:
Dorſum immane mari ſũmo. tres Eurus ab alto
In breuia, & Syrtes vrget (miſerabile viſu)
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Vnã, quæ Lycios, fidumque vehebat Orontem,
Ipſius ante oculos ingens a vertice pontus

In puppim ferit, excutitur, pronuſque magiſter
Voluitur in caput. aſt illam ter fluctus ibidem
Torquet agẽs circũ, & rapid⁹ vorat æquore vortex.
Apparent rari nantes in gurgite vaſto:
Arma virum, tabulæq. & Troia gaza per vndas:
Iam validam Ilionei nauem, iam fortis Achatæ,
Et qua vectus Abas, & qua grandæuus Alethes,
Vicit hyems: laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrẽ, rimiſque fatiſcunt.

præcipito & pcipitor. Ergo non poſſumus dicere, qđ quidam artigraphus. declinationes actiui verbi, & paſſiui ꝑ ſe inuicẽ poni. Nã & neutralis verbi declinatio actiua eſt & cõmunis deponẽtiſue paſſiua, & aliud eſt eſſe actiuum verbum, & aliud habere actiui verbi declinationem [Dat latus] Inclinatur. [Cumulo] Altitudine. [Præruptus] In altum leuatus. (Dehiſcens] i. valde hiſcens. de enim, augẽtis eſt, vt in Teren. De amo te Syre. [Aperit] Oſtendit. Saluſt. caput aperire ſolitus. i. nudare. oſtendere. [Arenis] Et ab arenis, & cũ arenis. i. vel ab imo mouebatur mare, vel cum ipſis arenis. vt in tempeſtate ſolet. [Tris] Latinũ eſt genitiuus. n. pluralis quoties in ium, exit, accuſatiuũ pluralem in is mittit, vt puppium puppis. Quoties in um, exit. in es mittit, vt patrũ patres. [Saxa latentia] Propter tempeſtatem, hæc aũt ſaxa inter Africam & Sardiniã ſunt, quæ ſaxa ob hoc Itali aras vocant, ꝙ ibi Afri. & Romani fœdus ingerunt, & fines imperij ſui illic eſſe voluerunt. Vnde & Dido, Littora littoribus contraria, fluctibus vndas imprecor. Quę arę à Siſenna propitiæ vocantur [Saxa, vocant Itali mediis q in fluctibus aras] Ordo eſt Quæ ſaxa latentia in mediis fluctibus, Itali aras vocant [Dorſum immane] Eminens, altum, ſecundum Home. [Mari ſummo] vel in ſummo, vel in placido. [In breuia & Syrtes] i. in Breuia Syrtium, quo modo Moleq́ & montes, [Breuia] Aũt vadoſa dicit, per q̃ poſſumus vadere, vel per quæ vadi, vel poti pedibus poteſt. Et Syrtes Syrtium ſinus duo ſunt pares natura, impares magnitudine, vt Saluſtius dicit [Lycios] Hi Troiæ ad auxilium venerant, qui mortuo rege Pandaro Aeneã ſecuti ſunt, vnde & in 2. ait, Comitũ affluxiſſe nouorũ. [Fidum] Fidelem, vtrunq. nomen idem ſignificat. [Ipſius ante oculos] Ad maiorem dolorem, vnde alibi. Quæque ipſe miſerrima vidi. Item, Qui nati coram me cernere letum feciſti [Ingens pontus] Magna pars ponti. Et eſt tropus Synecdoche. [A vertice] Aut à puppi quę vertex nauis eſt, aut ab Aquilone qui flat à mundi vertice, hoc eſt à Septentrione, vt ipſe alibi, Hic vertex nobis ſemper ſublimis [Magiſter] Leucaſpis. vt in 6. libro, Leucaſpin, & Lyciæ ductorem claſſis Orontem. [Ter] ſępius, finitus numerus pro infinito, crebros enim fluctus facit Aquilo. vt Saluſtius, Crebritate fluctuum, vt Aquilo ſolet. [Ibidem] Ibidem, & vbinam multi dubitant vbi debeat eſſe accentus. quia vbi & ibi naturaliter breues ſunt, ſed ratione finalitatis plerunque producuntur in verſu, neſcientes hanc eſſe rationem. quia pronunciationis cauſa contra vſum latinum ſyllabis vltimis, quibus particulæ adiunguntur, accentus tribuitur, vt muſaque, ille ne. huiuſce, ſic ergo & ibidem. [Apparent] Aliud eſt parere, & aliud apparere. Parere enim eſt obedire, vt, Paret amor dictis, Apparere autem, videri: vt, Apparet liquido ſublimis in aere Niſus. Et hæc obſeruatio diligenter cuſtodiri debet, licet eam auctores metri cauſa, vel clauſulæ plerunque corrumpant. [Rari] Vel propter maris magnitudinem, vel quia vna perierat nauis. [Nantes] Prima verbi poſitio eſt no nas nat. vnde eſt, Nare per æſtatem liquidam, & prima ſyllaba naturaliter longa eſt, licet Natare Na breuis ſit in eadem ſignificatione. [In gurgite vaſto] Tapinoſis eſt. i. rei magnæ humilis expoſitio prudenter tamen Virgilius humilitatem ſermonis epitheto ſubleuat, vt hoc loco Vaſto addidit. Item eum de quo loqueretur, ait Cauernas ingentis [Arma virum] Bene addidit virum. Arma enim dicuntur cunctarum artium inſtrumenta: vt. Cerealiaque arma. Item, Colligere arma iubet: Item & alio loco dicendum. Et quæ ſint duris agreſtibus arma. [Troia] Differentia in hoc ſermone eſt, & in ſenſu. & in ſyllabis Nam cum prouinciam dicimus, & principale eſt nomen, breuis eſt Tro. quando autem non eſt principale, & deriuatio eſt, longa eſt Tro. vt, Troius Aeneas. [Gaza] Perſicus ſermo eſt, & ſignificat diuitias. eſt autem generis fœminini, vt Gaza lætus agreſti, quo exemplo apparet quoque ſuperfluo quæri à multis quemadmodum potuerit aurum natare, neſcientibus gazas. i. opes, dici omne quod poſſidemus. [Iam validam &c. Vicit hyems] Zeugma eſt ab inferioribus, Quod ſit & à ſuperioribus & à medio, plerunq. & ad vtrunque reſpondet: vt Troiugena interpres diuum, qui numina Phœbi, Qui tripodas Clarij lauros, qui ſydera ſentis. Ecce hoc loco Sẽns, & ante dicta ſequentia, & concludit. [Ilionei] antiptoſis eſt, pro genitiuo enim datiuum poſuit, nã cõſtat huiuſcemodi græca nomina datiuum ſingularẽ in ei diphthongum mittere, vt Orphei: nam illa ſolutio eſt, Cum Orphei dicimus, nec modo Ilionei poſſumus dicere. aſtrictum eſſe genitiuũ, vt ipſe ſit qui & datiuus, quod & ſi forte contingat, non regula mutatur, ſed Antiptoſis ſit, qua plerunque vtuntur poetæ: vt, Vrbem quam ſtatuo veſtra eſt, pro vrbs: & Hęret pedes pes, pro pedi [Vectus] Qua vehebatur ſignificat. Et pro præſenti participio quod nõ habemus, pteritum poſuit. In Latino. n. ſermone à paſſiuo verbo præſens participiũ non eſt neq. ab actiuo præteritum. ſed quod vno verbo vel ſermone explicare non poſſumus, aut circum locutione oſtendimus, aut ſi hoc nolumus, participiũ pro participio ponimus ſed vſurpatiue, vt hoc loco factum eſt. [Vicit hyems] Hyems duas res ſignificat. aut tempus, aut vim venti, ergo pro loco intelligendum eſt. [Imbrem] imber dicitur humor oĩs, vt Lucr. Ex igni terra, atque anima naſcuntur & imbri. i. humore. [Fatiſcunt] Abundanter aperiuntur. Fatim enim abundanter dicimus, vnde & affatim Hiſcere autem aperire.

Tris.

Parere. Apparere.

TALIA iactanti &c.] Etiã hoc participium approbat Seruianam ſententiam prius. ſ. timore frixiſſe Aeneam, nam ideo dicitur iactaſſe talia, hoc eſt quaſi inutilia ſutiuiſſe, ꝙ timore captus eſſet. ſicut ſe amentia captũ, propter amiſſam coniugem, atteſtatur in 2. ſic. Quem non incuſaui amens hominumque deorumque? [Stridens aquilone] Hic quarti venti principalis ſit mentio, nam ſupra aliorum trium meminit. (Procella) procella autem dicitur vnda ventis immixta, a procellendo dicta. [Tum prora auertit) alij legunt, proram, vt ſit procella auertit proram nauis & dat latus: quod ſi prora legendum eſt, erit prora auertit, pro auertitur, aut auertit ſup. ſe. Sed diligenter Seruium, & Donatum perſpicientes vocabula, facile intelligent. Donati verba ſunt. Iactanti, adhuc loquenti interuenit vis fluctus, nec permiſit explicare, felices, qui in Troia perierunt. Se infelicem, quia in fluctibus ſit periturus. [Hi ſummo in Fluctu] Fluctibus vario motu venientibus, aliæ erigebantur tumore fluctuum, aliæ deprimebantur. [Ab alto] peritus locorum. Eurum dixit ducere in Syrtes ab alto i. pelago. Aliter enim non poſſet, cum flatus habeat ab Orientis partibus, in quibus ſunt Syrtes eo nauigia cogere, vnde potuit reuocare. Sex igitur naues alienatę ſunt a ceteris vna turbata premitur vbi erat Aeneas. Nunc caſus octauæ deſcribitur. [Apparent rari nantes] vt compleatur, id ſubmerſaſq. obrue p. Perijt ergo Amycus, & fidus, & in eius conſpectu excuſatur Orontes, qui non imprudentia, ſed vi tempeſtatis perierit: In puppim ferit, hoc ſpecialiter, cum eorum nominibus ponit, qui in iis potiores nauigabant, & vno caſu ferebantur. Omnes accipiunt inimicum imbrem. i. una omnium cauſa, & ſimilis fortuna fuit. Ordo autem eſt: Aeneas ſupp iactant. i. dum Aeneas iactaret, id eſt inaniter, ac nequidquam effutiret talia, qualia, ſ. præmiſſa ſunt. procella. i. vnda, & impetus aquarum, ſtridens aquilone. i. vento illo ferit aduerſa. i. ex aduerſo, vt ſit nomen pro aduerbio; aut ferit exiſtens aduerſa. i. ex aduerſo. & oppoſito veniens, diſtinguẽda autem ſunt epitheta, ita vt alterum ante verbum, & alterũ poſtponatur, quia vitioſum eſſet duo epitheta ſine coniũctione media vni ab vna parte adijci, & tollit. i. erigit & ſubleuat fluctus ad ſidera, hyperbolicos. i. quam altiſſime poteſt, remi quibus. ſ. aduerſantibus ventis, ſtrictis velis incumbebant, franguntur. ſ. a ſcopulis, tum. i. deinde, prora. i. prior pars nauis. à proruendis aquis dicta auertit, ſupp. ſe, aut auertit, pro auertitur, & dat latus, ſ. nauis, vndis. i. in vndas, mons aquæ. i. globus aquarum, præruptus. ſ. vi vẽtorum ab aliis aquis interciſus, inſequitur cumulo. i. impulſu magno. hi. i. aliqui eorum pendent. i. ſuſpenduntur in ſummo fluxu. i. maxime exalrato, & unde dehiſcens. i. magnum hiatũ faciens, his, i. alijs. aut aperit. i. aperire facit, his. i. alijs terram inter fluctus, æſtus. i. ebullitio, & feruor aquarũ fuit. i. concitatur in morem furẽtis arenis. i. inter arenas, Notus. i. uẽtus ille, urget. i. torquet, & impellit, treis, ſup. naueis, abreptas. ſ. a ſe, aut abreptas ab alijs in ſaxa latentia. i. occulta, quæ ſaxa ſup. exiſtentia in medijs fluctibus Itali uocant aras. ſ. propitias; appoſitorie immane. i. ualde magnum, & terribile dorſum. i. eminẽtem ſcopulum, ſup. in mari ſummo. Eurus. i. alius uẽtus, ab oriente flans, urget. i. impellit,

A S C,

trea

tres.ſ.alias naues,alto ſ.pelago, in Breuia. & ſyrteis.i. in Breuia vada Syrtium.quæ breuia dicûtur,quia breui ſpatio,hic profunda.illic arenoſa,illic ſcopuloſa ſunt,miſerabile viſu.i.quæ res eſt miſerabilis i.miſeratione digna viſu.i.dum videtur. & Eurus illidit vadis.ſ.breuibus illis,atque cingit aggere, arenæ concitæ.ſ. quia dictum eſt,furit æſtus arenis, unã ſup.nauem. ſeptimam videlicet.quæ vehebat Lycios ſocios.ſ.Pandari olim, & Orontem fidum.ſ.Aeneæ ante oculos ipſius.ſ.Aeneæ,ingens pontus.i. valde magna pars ponti, & eſt totum pro parte ferit.i. incutit, in puppim.i.poſteriorem partem nauis, a vertice.i. ab Aquilone, quia a vertice flat Magiſter.i. director nauis.ſ. Leucaſpis excutitur.ſ.e naui, & voluitur pronus.i.præceps in caput: aſt.i.ſed fluctus.i.impetus vndarum,torquet.i.impingit, illam.ſ.nauẽ Leucaſpis ter.i.frequenter agẽs.i.impellens, & verſans circum.i.per circuitum.& vortex.i.girus,vertigo,aut reuolutio aquarum,rapidus.i.omnia ſecum rapiens.& attrahens,vorat.i. ingurgitat illam nantes.i.natantes,in gurgite.i.impetu aquarum,vaſto.i.valde amlpo,apparent.i.eminent.& videntur rari,ideo rari,quia in vaſto gurgite.nam multum.& paucum,magnum.& paruum,ſecundũ philoſophum,per reſpectum ad aliquid dicuntur. Arma.ſ.i.inſtrumenta, virum, pro virorum, & tabulæ,ſuper quas ſe debeant, aut quibus nauis cooperta fuerat, & gaza Troia i. Troiana,hoc eſt opes, aut diuitiæ Troianæ,& veſtes, & conſimilia. (Eſt autem triſſyllabum.& adiectiuum,Troius, Troia, Troium, cum Troia ſubſtantiuum diſſyllabum ſit: Eſtq. in ſubſtantiuo, .i.duplex conſonum: in adiectiuo vocale, & tamen prima producitur,quia etiam Troes,primam producit) ſup. apparent.aut aguntur per vndas: hyems.i.tempeſtates pluuioſa, vicit.i.ſuperauit.& à curſu ſuo eiecit.iam validam nauem Ilioni, pro Ilionei (aut ſcribendum eſt Ilionei,vt ſit diphthongus græca) illius oratoris,qui ad finem primi orationem ad Didonem habebit, & vicit iam nauem Achatæ illius viri fortis, quod forte ad differentiam fidi dicitur,vt dicetur ibi, Defeſſi Aeneadę.&c.& ſup. vicit eam nauem, qua Abas vir ille Troianus (ſcribitur vno b, quia priorem corripit. & facit huius Abanthis) vectus ſupp.illucusq. fuerat aut qua vectus.pro quia vehebatur, ſecundum Seruium. Ego tamen quoties ſalua ſententia, proprius poteſt haberi ſermo,nollem figuratum dici (& ſup.eam qua Alethes, vir ille grandæuus.i.grandis æui,hoc eſt ſenex.ſup.vectus erat, pro vehebatur,aut illucuſque vectus erat) cum iam oppreſſa eos nõ amplius veheret.quod enim quieſcit.proprie non vehit,licet ſuſtineat: tunc autem illiſa ſcopulis ſiſti potuit, omnes.ſ.naues, accipiunt i.admittunt ad ſe,& capiunt, imbrem inimicum.i. aquam marinam inſilientem, ideo autem dicit inimicum, quia non deſuper incumbentem, ſed à latere ad orientem.nam(vt Seruius per Lucretiũ probat) omnis humor imber dici poteſt, veruntamen eſt,cur in illo Lucretiano imber,ponatur ratio, vt attendenti faciliter apparere poteſt, ſicut & hic. Nam in morem imbris,quia aliquando à nautis vt aquam dulcem habeãt, colligitur,aqua guttatim intrabat,& ita erat ſpecies imbris, ſed inimici,quia imber cœleſtis, qui ab eis colligitur, amicus eſt, & commodus) omnes ergo accipiunt imbrem inimicum.i.incommodum,& moleſtum, & hoc compagibus.i. iuncturis compactis,laterum.laxis.i.diſſolutis,ita vt per rimas aqua influeret, & fatiſcunt.i.affatim.hoc eſt abunde hiſcunt.i.hiant,& aperiũtur, rimis.i.per rimas.& ita niſi paulo poſt ſedata fuiſſet tempeſtas, omnes ſubmerſę fuiſſent,quapropter ſequitur,Interea &c.

TVM prora auertit]In Rom.lib.Proram,legitur,accuſatiuo caſu,quanquam Seru.longa diſputatione,Auertit,pro auertitur legendum cenſet,Quare itidem,Prora,caſu recto ponendum. LECT. VARIA.

HAEC Maronis carmina, vt intellectu facilia interpretibus relicta non prætereamus Tres notus abreptas in ſaxa latẽtia torquet,Saxa uocãt Itali mediis q̃ in fluctibus aras Dorſum immane mari ſummo.Quęritur q̃ ſint iſta ſaxa,& cur uocant aras:hæc ſaxa.ſiue ſcopuli ſunt Aegates inſulæ inter Sicil. & Afri.ubi Carthag.duce Hamilcare primo bello pun. à Q Lutatio conſule deleti fuerũt,aras uocãt in mediis,fluctibus, quia illic fœdera icta fuerunt inter Rom.& Carthag.qui Hamilcari tunc in Erice mõte Siciliæ cum pedeſtri exercitu commoranti arbitrium de pace conficienda permiſerũt. Pacis conditio fuit,ut Carthag.cederẽt è Sicilia & Sardinia: Hamilcar animo repetendi comparatu denuo exercitu ceſſit.Corn.Nepos ſic ait, naues Pœnorum Lutatio ſuperatæ apud Aegates inſulas,quæ ſunt inter Sicil.& Afric. L.Florus Lutario Catulo conſule tandem bello finis impoſitus apud inſulas,quibus nomen Aegates:hinc Silius in I.Flore uirẽs aut Aegates abolere parentum Dedecus, ac Siculo demergere fœdera ponto.Hoc etiam Virg carmen in I. tam profeſſores, quàm interpretes non modo negligenter, ſed oſcitantes quoq. tranſeunt Teucrorum,& genti nomẽ dedit, armaq. fixit Troia, ubi Troia.i.Troiana ſimpliciter exponunt. Nos tamen Troia.i. Troiana, in quibus depicta erat Troia.i.ſcrofa interpretamur Meſſalam ſequentes:ait enim Meſſala ad Valentianum:arma in templis fixit Antenor,id Troia.i.ſcrofa fuit.& ipſe Antenor ſuẽ in aureo uexillo poſuit quæ uerba tam cum Virg. cõgruunt,vt alter alterum enodare videatur:rimantibus etiam antiqua vrbis arma.i.inſignia Patauij,antiquitus fuerunt ſcrofa. IOAN. SCOP.

SERV.

Interea magno miſceri murmure pontum,
Emiſſamque hyemem ſenſit Neptunus,& imis
Stagna refuſa vadis: grauiter commotus & alto
Proſpiciẽs,ſumma placidum caput extulit vnda.
Disiectam Aeneæ toto videt æquora claſſem,
Fluctibus oppreſſos,Troias, cœlique ruina.
Nec latuere doli fratrem Iunonis,& iræ.
Eurũ ad ſe,Zephyrũq. vocat, dehinc talia fatur.
NEPT. Tanta ne vos generis tenuit fiducia veſtri?
Iam cœlum terramque meo ſine numine venti
Miſcere,& tantas audetis tollere moles?
Quos ego: ſed motos præſtat cõponere fluctus.
Poſt mihi non ſimili pœna commiſſa luetis.
Maturate fugam,regique hæc dicite veſtro:
Non illi imperium pelagi,ſæuumq. tridentem,
Sed mihi ſorte datum. tenet ille immania ſaxa,
Veſtras Eure domos. illa ſe iactet in aula
Aeolus,& clauſo ventorum carcere regnet,

IMis] Bene in imo voluit eſſe Neptunum, vt iam factam cognoſceret tempeſtatem,non incipientem vetaret.[Stagna]ſtagnum dicitur aqua ſtãs ſed nunc profunda maris ſignificat, ab eo quod nõ niſi nimia tempeſtate turbantur.Ergo Stagna, & imis vadis refuſa, aliud pendet ex alio. quia immobilis aqua in immo maris tantũmodo eſt. [Et alto Proſpiciens] Aut è mari erigens caput aut mari prouidens.[Placidum caput] Quærunt multi quemadmodum placidum,ſi grauiter cõmotus. quaſi non poſſit fieri vt iraſcatur ventis. propitius ſit Troianis. Vno autem Epitheto more ſuo, habitum futuræ orationis oſtendit:vt alibi vno ſermone, Tunc quaſi ſans caput. [Cœliq. ruina].i, tonitribus, quorum ſonus ſimilis eſt ruinis. [Nec latuere doli fratrem Iunonis, & Iræ] Aut doli Iunonis, aut fratrem Iunonis, gemina ergo diſtinctio eſt. [Eurum ad ſe, Zephyrumque vocat] Per hos,omnes intellige:iſti enim ſunt Cardinales. [Generis fiducia veſtri] Aſtreus enim vnus de Titanibus, qui contra deos arma ſumpſerunt, cum Aurora concubuit. vnde nati ſunt venti ſecundum Heſiodum. Et hoc loco fiduciam pro confidentia poſuit, cum fiducia in bonis ſit, confidentia in malis.

[Iam cœlum, terramq́] Aut ordo eſt, Auſi eſtis ſine meo numine tantas moles tollere, & cœlum terramque turbare? aut certe illud eſt, quod tria hæc numina, licet diuiſa imperia teneant,videntur tamen inuicem regni totius habere poteſtatem, ſicut & ipſa elementa quæ retinent, phyſica inter ſe quadam ratione iunguntur, quod & ipſorum numinum ſceptra ſignificãt. Iuppiter enim triſido vtitur fulmine, Pluton, Cerbero, Neptunus tridente.multi enim quęrunt. cur modo Neptunus de alienis conqueratur elementis. [Quos ego] Deficit hoc loco ſermo.Et congrue, quaſi irati,& turbatæ mentis, vt alibi, Me me adſum. Similiter, Incipit effari, mediaqíte in voce reſiſtit.Terẽtius, Quę quidem ego ſi ſenſero. His enim affectibus tantum ſermonis defectio congruit. [Sed motos præſtat componere fluctus]Prudenter ait.plus eſt enim innocentibus ſuccurrere, quam nocentium delicta punire. [Præſtat] Melius eſt: vt, Præſtat Trinacrij metas luſtrare Pachynni. Et notandus ſermo: nam & per ſe plenus eſt,& tam accuſatiuo iungitur.quam ſeptimo. Dicimus enim & præſtat illũ,& præſtat illo. [Poſt mihi non ſimili pena cõmiſſa luetis] Aut nõ ſimili pœna,id eſt non eã,qua Troianos

affeciſtis,aut certe.[Mihi non ſimili].i. vehementer irato. Luetis]Perſoluetis.Et hic ſermo a pecunia deſcendit, antiquorum enim omnes pœnæ pecuniariæ fuerũt.[Maturate fugam] Cum maturitate.i.cum tranquillitate diſcedite. Quo modo dicimus, matura iracundiam tuam i. mitiga. pernicioſum enim , Troianis eſt ſi maturent fugam , hoc eſt ſi accelerent . [Sæuumque] Vel magnum,vt ſuperius,vel vere ſæuum in ventos.quia minatur.[Sorte]Ac ſi diceret, potuiſſe ſe etiã cœlum tenere : Aeolum vero beneficio ẽt carceris regna meruiſſe. [Immania] Aſpera . Manum enim antiqui bonum dicebant , vnde & mane dicitur, quid.n.melius? Et per antiphraſim manes inferi , quia non ſunt boni [Veſtras Eure domos]Iraſcentium eſt vti proprio noĩe,vt Terentius: Ego te in priſtinum Daue dedam . Aut quaſi contra principem tempeſtatis iraſcitur,quem primum conſtat egreſſũ. Quod autem dixit.[Saxa immania,Veſtras domos] De Pſeudulo Plauti tractum eſt.vbi ait,Niſi carcerem aliquando effregeritis veſtram domum [Aula] Irriſio eſt: ſequitur enim, Carcere, & nihil tam contrarium ſi ſimpliciter intelligimus . [Clauſo] Quia dimittere ventos non ipſius eſt, ſed iubentis . [Carcere regnet]Licet carcer ſit,tamen regnum eſt Aeoli, hæc enim pro affectu poſſidentis intelligẽda ſunt, vt alibi cum de rure loquetur,Poſt aliquot mea regna videns mirabor, ariſtas .

ASC. INTEREA magno miſceri murmure pontum.Emiſſamque hyemem ſenſit Neptunus,&c.] In figmentis poeticis, quibus plurimum delectat Maro,& tantundem prodeſt (nam prudentis principis officium ad vnguem depingit) aut ad hiſtoriã alludit,aut ad rem Perſicam,hiſtoriam quide hic reſpicit, quod Aeneam in Italiam veniſſe dicit,nec ab ea horret , quod in Syrteis incidiſſe dicit,verum phyſica ratio docet quomodo Neptunus ventos fugauerit,poſt pluuias enim ſedari ſolent, quo circa vis aquarum, quæ per Neptunum intelligitur ventos ſedat , atque ita Neptunus mare placatum reddidit,ſed quia, quæ ad ſententiam pertinẽt Donatus erudite exequitur, quæ vero ad ſermonem , Seruius ſane quam diſerte ſatis videor inſtituto meo feciſſe,ſi poſt Donati verba,& Beroaldi in Seru.annotationum, ordinem cum facili explanatione ſubiunxero. Donati itaq. verba ſunt . [Interea] Neptuno datur occaſio,ne penitus Iunonis iuſſa implerentur [Nec latuere] Frater ſororis ſtudia non latebant. Ergo vocatis ventis,orationem habuit patheticam, vt pote commotis animi.Abſciſſam.i.nec continuam,nec compoſitam.Fuit breuis,quia ſubuenientis in hoc caſu, non erat multa loqui.[Tanta ne]Hoc genus inuectionis nõ habet principiũ, & crimen exaggerat,oſtendens illos non tantum ſuam,ſed hęreditariam ſectari temeritatem,quod vitium,quia naturale eſt,nõ poteſt emendari. Sunt n.venti à gigantibus, qui bellum diis inferre auſi ſunt,ſed pœnas reddidere.Oſtendit igitur eorum eſſe crimen,quod amiſerant, etiam originale ſanguinis. [Generis] Non maculant filios paterna ſcelera poluuntur tamen. ſi illa ſe ctantur.[Iam cœlum] Obſcura breuiſque oratio , & quia iratus erat,& ad ſuccurrendum properabat . Denique tranſit ab aliorum elementorum iniuria , à quibus erat alienum , & venit ad propriam . [Meo] Quaſi dicat me contempto . [Venti] abiecte pronunciandum,vt conuitium ſit,non nomen.[Tantas moles] Mira probatio criminis , vt non ſolum afferat verbis, ſed ipſis aſpectibus ſubdat . [Quos ego] Duo pronomina cum pondere maximo.[Quos]Scilicet ſceleratos, & ex peſſimis ortos, & qui ſimiles intelligi poſſunt.[Ego.ſ.imperator loci, & de prioribus diis. Non vleiſcitur,ſed non dimittit eos ſine metu futuræ pœnæ , ne ſe inualidum demonſtraret. [Sed motos præſtat] Addit cauſam dilatæ pœnæ [Poſt mihi]Si quid deinceps auſi fueritis, ſic non verbis puniã [Maturate] celerius remeate [Regi] Inijcit & regi conuitia.deformans regni ipſius poteſtatem,& perſonam,aſſerens non habere regnum,ſed ſaxa,non aulam , ſed eſſe cuſtodem carceris. Beroaldi annotatio eſt. Inſula,medius fidius hæc eſt expoſitio tanquam maturitas ſignificet trãquillitatem, & mature tranquillum facere,magis itaque Macrobio credendum eſt,qui in ſexto Saturnalium illud Virgilianum declarans, ſic ſcribit:Maturum eſt,quod neque citius,neque ſerius, ſed medium quiddam,& temperatum eſt,& paulo poſt,ſic ergo & Virgilius inducit Neptunum diſceſſum ventis imperãtem,vt & tacito diſcedant,& tamen flandi mediocritatẽ in regreſſu teneãt, tanquam mature , id eſt temperate abeuntes, Apud Gellium caput eſt,& elegãtiſſimum,quo quid mature,& maturate ſignificet , abunde monſtratur. Cuius verba mutatus eſt Macrobius, Ordo autem eſt.Neptunus, deus maris , ſenſit, id eſt percepit . interea.ſ.dum venti ita ſæuiebant,& naues deſiciebant põtũ.i. mare.(eſt autem græcum vocabulum) miſceri,id eſt turbari,& confundi,ſupp.cum magno murmure i.ſonoritate,& ſenſit hyemem.i.tempeſtatem nymboſam: emiſſam.ſ.ex antris , & cauernis terræ:& ſenſit ſtagna.i.ſtantes aquas,hoc eſt quæ prius ſtetetant.(nam in præcipitis,& profundiſſimis antris maris aquę interclusæ,neque fluunt,neque refluunt,cum etiam in fluuiis minor fiat commotio ad fundum,vbi glacies tẽpore hyberno congelari ſolet) refuſa.i.emiſſa,ſicut prius fuerãt infuſa, vadis imis, .i.præcipitis breuium vadorum , quæ in illis locis ſunt,qui ſup. commotus grauiter,aut multum,aut potius , vt virum grauem decet,qui cõmouetur dum bonis iniuriam inferri videt . vnde dicetur: Tum pietate grauem,ac meritis &c. Et proſpiciens.i. porrò aſpiciens,alto.i.aut ex alto mari,aut in altum,aut per altum mare,extulit caput ſuum placidum.(Quæres quomodo placidum,ſi grauiter cõmotus erat Sed,vt dixi,grauiter exponi poteſt,pro eo quod eſt cũ grauitate decenti , aut cõmotus fuit in ventos,& placidus reſpectu Aeneæ:aut potiſſimũ placidus,quia dum cõmotus ventis obſtat eis, placidum redditur mare: vnde in Buc.Cum placidum ventis ſtaret mare,placidum ergo, quia mare placatum,quamuis a placeo,non à placo deducatur)Extulit dico ſumma vnda,& videt claſſem Aeneæ (hoc dicitur ex perſona poetæ,qui nouit claſſem Aeneæ fuiſſe, aut etiam, quia Neptuno notus erat Aeneas,qui è mari oriundus erat,nam Venus è mari genita fingitur . Vnde ipſe ad eam ad finem quinti . Fas omne eſt Cytherea meis te fidere regnis,Vnde genus ducis. merui quoque ſæpe furores Compreſſi & rabiem tantam , cœlique,mariſque,quod illic non diceret,hoc eſt quod illic non induceretur ducere , niſi hic poeta vellet, cum noſſe claſſem eſſe Aeneæ)diſiectam.i.diſperſam iactu procellarum. toto ęquore.i. per totum mare,quod poſt ſedationem vẽtorum æquor fiebat: & videt Troas oppreſſos fluctibus.ſ.marinis,& ruina cœli.i.præcipitatione imbrium de cœlo.i.aere.Nec doli,& iræ Iunonis latuere.i.cælatæ ſunt fratrem Iunonis.ſ.Neptunum.& ſup.ipſe cognoſces dolos,& iras Iunonis,vocat ad ſe(quod ſignum principantis eſt) Eurum & Zephyrum . ventos.ſ.inter ſe contrarios , & ita mare plurimum turbantes. & fatur dehinc.ſ.poſtquam aderant talia.ſ. verba, qualia ſequuntur (dehinc hic monoſyllabũ profertur. Et ſecundum mentem Donati,quæ mihi placet,non conſtrueretur ſic,vt venti ſint vocandi caſus . Ne pro an,o venti,ſed ſic, ne pro an fiducia veſtri generis i qui fiditis in genus veſtrũ pernicioſum:tenuit vos tanta,i.tam magna,vt.ſ. hæc audeatis. Vnde ſubdit : Audetis , ſup. ne vos venti .i. qui nihil niſi venti eſtis,& humilibus natalibus orti, audetis iam ſine meo numine,id nutu,i.voluntate, aut mea auctoritate non annuente , miſcere.i.turbare iam cœlum,& terram,& audetis tollere.i.excitare,& erigere tantas i.tam magnas moles.ſ. globos aquarum fluctuum , quia dictum eſt : Ingens a vertice pontus In puppim ferit Vos dico venti quos ego,ſup.ſic puniam,vt exemplo omnibus ſitis aut quid ſimile)quod intelligendum reliquit per apoſiopeſin.i reticentiam,ſecundum Ciceronem , aut obticentiam, ſecundum Celſum,aut interruptionem,ſecundum quoſdam,auctore Quintiliano,quæ iratis conuenientiſſima eſt(potiſſimum dum aut ſe reprimunt,ne quid indignum viro probo imprecentur,aut tempus cõminãdi deeſſe videtur, vt hic,nam ſequitur) ſed motos pręſtat componere fluctus,quod verbum Seruius doctè interpretatur,ſed præſtat.i.melius eſt componere .i. ꝙ componã,fluctus motos.i.excitatos,& diruptos,vos autem , luetis , id eſt purgabitis,pęna.i.pœnam dando ,ſeu perſoluendo, poſt.i. poſthac, aut poſt quam compoſuero fluctus , mihi non ſimili .i. non ſicut nunc irato,ſed temperato animo,commiſſa ſ.crimina ſup veſtra.in hoc autem verbo docet poeta , virum prudentem nõ ſtatim vlciſci,donec ad tranquillitatem redierit . Vnde conſultum aiunt Auguſto,vt quoties ira percitus excandeſceret nihil aut dicat,aut faciat, priuſquã vigintiquatuor literas gręcas ex ordine pronunciauerit , & ita ſancta eſt ſententia , & cæteris quadrans.aut ſimili non erit datiui caſus,ſed ablatiui,vt ſit.Luetis mihi non ſimili pęna quali nunc afficimini, quæ videlicet in verbis minoſis cõſtit,ſed acriore quæ cũ effectu erit , quia ſupplicijs affligemini.Maturate.ſ. nunc.i.facite cum maturitate,& temperamento,ita vt neque citius, neque ſerius, quam vtile diſperſis nauibus fiat fugam,& dicite hęc.ſ.quę dicam veſtro regi. q.d.tantum abeſt,ut uos timeam, ut ne regem quidem veſtrum vereat, dicite ergo regi veſtro imperium pelagi , & tridentem ſæuum.i.magnificum(habet enim Neptunus pro ſceptro fuſcinam tridentẽ, qua ſignificatur triplex eius poteſtas (Quia uero dens,& pes,maſculini ſunt generis,etiam in eo ſubſtantiuantur,

vt

vt tripes, tridens, bidens niſi intelligatur ouis, eſſe datum mihi ſorte.i.per ſortem, qua Iouis cælum, aut ignis, cum ſuperiore ae re. Iunoni aer inferior. Neptuno mare, & Plutoni inferna obuenerunt. ille.ſ. rex veſter, tenet ſaxa immania.i. vaſta, & valde ampla, nec cuiquam bonum afferentia, aut cedēdia, ò Eure veſtras domos, hoc eſt tenet ſaxa appoſitoriè, veſtras domos. Aeolus ergo rex veſter, iactet ſe in illa aula.i. regia.ſ. ſaxorum (& id ironicos) & regnet carcere ventorum clauſo.i. poſtquam occluſerit carcerem ventorum, q.d. cum illic tyrannidem, potius quam regnum habere. nec in dignos, qui nobili regi ſubijciantur, ſed in ventos. Itaque Neptunus ęgreferens in ſuo regno quidam pręter auctoritatem ſuam geſtum, contumelijs afficit ventos.

VARIA LECT. FLVCTIBVS oppreſſos Troas, cęlique ruina] In Rom. quidem lib. Ruinam, legitur. vt ſit: Videt Neptunus oppreſſos Troas, cœliq. ruinam. Seruius tamen. Ruina, ablatiuo caſu vna cum fluctibus agnoſcit, & ita veterum librum bona pars legit. Nam & imbres, & tempeſtas ea, vento tonitru, & crebris ignibus horrenda cœlitus incubuerant.

VERVM eſt, quod adnotemus, parte hac fuſius, vt quæ aſtruuntur, ampliter vberimque percipiant, qui modo non ſint analphabeti, ſicuti dicere conſueuerunt Græci, aulam nuncupari animaduerto primo loco, qui perflatum habeat. Nam hoc nomine ſemper apud Homerum hypætra. i. ſubdialia intelliguntur, vbi eſſet Hercei Iouis ara. Vnde διαυλωνίζειν dicimus, cum vtrinque perflatur regio aliqua, ex quo de Aeolo Virg. Illa ſe iactet in aula Aeolus.

POE. Sic ait, & dicto citius tumida ęquora placat,
Collectaſque fugat nubes, ſolemq́ue reducit.
Cymothoe ſimul, & Triton adnixus acuto
Detrudunt naues ſcopulo: leuat ipſe tridenti,
Et vaſtas aperit Syrteis, & temperat æquor,
Atque rotis ſummas leuibus perlabitur vndas.
Ac veluti magno in populo cum ſæpe coorta eſt
Seditio, ſæuitque animis ignobile vulgus,
Iamq. faces, & ſaxa volant, furor arma miniſtrat;
Tū, pietate grauem, ac meritis ſi forte virū quem
Conſpexere, ſilent, arrectiſque auribus aſtant;
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet:
Si cūctus pelagi cecidit fragor, ęquora poſtquam
Proſpiciens genitor, cęloque inuectus aperto
Flectit equos, curruque volans dat lora ſecundo.

SERV. Dicto citius] Non ante quam diceret, dixit.n. Sic ait. ſed citius quam dici poteſt. [Placat] Sub poetica licētia phyſicā quoq. tangit rationem. Mare enim dicitur eſſe Neptunus, quem ſuperius dixit grauiter commotum, quia tempeſtas erat. nunc ait, Placat, quia iā ſedari cœperant maria. [Collectas] Aut nūc collegit ac fugauit, aut ante a vētis collectas fugauit.i. reſoluit. [Cymothoe] Noīa deorū plerunque de cauſis ſunt ficta ab elemētis, quæ numina dici voluere maiores. vt, Cymothoe.i. curſus fluctuū ἀπὸ τοῦ θέειν τὸ κῦμα [Triton] Deus marinus, Neptuni & Salaciæ deæ marinæ filius, ab aqua ſalſa dictæ. [Annixus] Antiquum eſt, vt connixus, quibus hodie nō vtimur. Dicimus enim adniſus, & conniſus. ſed & multa alia vſus contra antiquitatem vindicauit: illi enim Parſi dicebant, nos dicimus Peperci. Item nos dicimus Suſcepi, illi autem Succepi: vt, Succepitque ignem foliis. [Leuat] Leues ac nauigabiles facit: vt, noſtrumque leues quæcunque laborem. Et ſcire debemus prudenter poetam pro cauſis, vel tendere, vel corripere orationem, vt hoc loco periclitantibus Troianis, tota celeritate dicit eſſe ſubuentum. Contra in quinto libro, vbi nullum periculum eſt, latius deſcribit placantem maria Neptunum. Item in ſecundo libro, quoniam imminet periculum, vno verſo ait: Quo res ſumma loco Panthu? quam prendimus arcem? [Perlabitur vndas] Figura eſt. Quod enim non modo dicimus per præpoſitionem nomini copulatam ſequente verbo, antiqui vero ordine præpoſitionem detractam nomini, iungebant verbo, ita tamen vt eſſet vna pars orationis, & faciebant honeſtam elocutionem. Nos dicimus, Per vndas labitur, illi dicebant, Perlabitur vndas. Item, Per forum curro, & Percurro forum. Notandum planè, quod plerunque ſuum regit caſum, plerunque ad ablatiuum tranſit. [Ac veluti magno in populo] Virgilius tempeſtati, populi motum comparat. Tullius populo tempeſtatem, pro Milone, Equidem ceteras tempeſtates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum. Ideo autem Magno addidit, quia vbi frequens eſt populus, ibi & crebra ſeditio. [Animis ignobile vulgus] id eſt ſtultum: vt contra nobile animum prudentium dicimus. ideo etiam paulò poſt ait, Arrectis auribus. Sumpſit enim tranſlationem ab animalibus. [Vulgus] Et maſculini generis, & neutri lectum eſt, generis neutri hoc loco: alibi maſculini: vt, In vulgum ambiguas. Et hoc eſt artis vt maſculino vtamur, quia omnia latina nomina in us, exeuntia, ſi neutra fuerint, tertiæ ſunt declinationis, vt pecus pecoris, ſi aūt ſecundę fuerint declinationis, maſculina ſunt: vulgi autem facit, non vulgeris, vt docti, clari. Vſurpatum tamen eſt vt neutrum genus ſit propter vnum græcum nomen, id eſt pelagus. Cum enim pelagi faciat, neutri tamen eſt generis. [Furor arma miniſtrat,] Sic alibi, Rimanti telum ira facit. [Grauem] Venerabilem: vnde & contemptibiles leues dicimus, & bene ſeruat circa hūc rhetoricam diffinitionem, cui dat & iuſtitiam, & peritiam dicendi: vt, Tum pietate grauem, &, Ille regit dictis animos. Orator enim ita diffinitur, Vir bonus, dicendi peritus. [Genitor] Venerabilis: vt, Tybri pater. Ergo hoc nomen & ad verum patrē pertinet, & ad honorem fertur. [Cęloq. inuectus aperto] Non per cœlū vectus, ſed cœlo iam ſereno, vectus p maria. [Curru] Non vt quidam putant, pro currui poſuit, nec eſt Apocope, ſed ratio artis antiquę, quia omnis nominatiuus pluralis regit genitiuū ſingularē, & iſoſyllabus eſſe debet, vt hæ muſæ, huius muſæ: hi docti, huius docti. Item à genitiuo ſingulari datiuus regitur ſingularis, vt iſoſyllabus ſit, vt huius docti, huic docto. Inde ergo eſt, Curruq. abſciſſa duorum Suſpēdit capita. Et, Libra die. ne ſi dici ſeciſſet, maior eſſet nominatiuo plurali. [Secundo] Troianis obſequenti. Et tractus eſt ſermo à ſequentibus ſeruis.i. pediſſequis ſecundis. Vnde & ſecundam fortunam dicimus, quod ſecundum nos eſt.i. prope nos.

ASCENSIVS.

SIC ait &c.] Docet quantum potuit Neptuni grauiter locuti auctoritas, docens id ceteros potentatus poſſe dummodo decentem grauitatem teneant: ſed priuſquam ordinem ponam, præmittam Donati verba, quę hæc ſunt. [Dicto citius] Effectus ſtatim apparet obiurgationis, & dilatæ pœnæ, vt dicto citius placidum fiat mare & omnium elementorum remouet iniuriā, ac veluti: hac comparatione datur occaſio, vt oſtendis cuius meriti, & grauitatis debeat eſſe, qui in ciuitate ſua princeps eſt. Nam cum ventum eſt ad furorem, ſi virum præſtantem meritis audiunt, eius dictis requieſcunt. [Seditio] Vt populus furens, motus grauitate viri, quieſcit, ſic mare, auctoritate rectoris, quieuit. [Cęlo apto] Quia dixerat, eripiunt ſubito cœlum. Liberauit igitur a tempeſtate Troianos, Neptunus: ſed euētus aliud attulit. Nam illos in Lybiem terram inimicæ Iunonis detulit. Ergo in caſum deteriorem deuecti ſunt. Hæc ille. Ordo eſt. Neptunus, ſup. ait ſic, vt præmiſſum eſt. & placat.i. ſedat, æquora tumida.i. inflata, & procelloſa: citius dicto .i. quam dici poſſet: & fugat nubes collectas.ſ. a uentis, vt tempeſtatem cient. & inducit ſolem.i. ſolis aſpectum amotis.ſ. nubibus, Cymothoe.i. nympha, ſignificans fluxum currentem: & Triton deus ille marinus, annixus.i. annitens ſimul detrudunt ſcopulo. ſuper quem.ſ. ſedebant, naues.ſ. Troianorum, ipſe per emphaſim, q.d. & deus, & rex leuat.i. erigit.ſ. naues, tridenti.i. tridente ſceptro, & aperit Syrteis vaſtas.i. capaces, & ualde amplas, & tēperat.i. temperatum. & tranquillum reddit æquor, atque perlabitur.i. molliter percurrit ſummas undas.i. ſummitatem undarum, rotis leuibus, id eſt more rerum leuium celeriter motis. Ac, pro, & ueluti.i. quemadmodum, cum.i. quando ſeditio eſt coorta ſæpe.i. qđ ſæpe fieri ſolet, in magno populo. Et vulgus ignobile, quaſi ſine nomine, & incognitum ſæuit.i. ſæuitiam, & ferocitatem ſuam oſtendit, animis.i. uoluntatibus, aut animoſitatibus, & faces uolant iam, & ſaxa uolāt iam.i. præcipitanter iaciuntur, furor.i. uehemēs animorum motus: miniſtrat arma.i. id ſibi quiſque aſſumebat. quod furor accipere ſuadebat, & ita per furorē omnia arma propria uiſa ſunt, tum.i. tunc ſi,ſ. populi conſpexere forte, quem.i. aliquem, aut quem uis uirum grauem, pietate, id eſt religione, & obſeruantia in deum, ac meritis, ſi dico conſpexere talem uirum, ipſi ſilent, & aſtant auribus arrectis ſcilicet

ad audiendum. Ille.ſ.vir grauis, regit dictis. i. ordinatione animos.ſ.vulgi, & mulcet pectora.ſic.i. eodem modo cunctus fragor.i.vehemens crepitus, generatus ex fractione vndarē pelagi .i.maris,cecidit.i.cedatus eſt.& reſedit poſtquam genitor.ſ. Neptunus(quem patrem vocat, aut venerationis cauſa, aut quia omnium pater à phyſicis dicitur. ſicut in Georg.4. dixit Oceanumque patrem rerum,& præcipue in mari pater vocatur) proſpiciens.i.procul inſpiciens, æquora.i.maria, & inuectus.i.qui inuehebatur. cœlo aperto,amotis.ſ.nubibus, flectit equos.ſ.marinos & volans.i.celerrime percurrens, curru ſecundo.i.ſecundo flumine.& proſpere.& commode currente,dat.ſcilicet equis lora, id eſt,habenas ex corio ſecundum Seruium, qui vult curru,eſſe datiui caſus, ordo eſſet, & volans dat lora ſecundo curru, id eſt ſecundum eum Troianis obſequenti, vt ſit metaphora à pediſſequis, aut (vt dixi) commodo, quia ſecundum fluctus currenti.

SERV. Defeſſi Aeneadæ] Nunc Troiani aliquando Romani.vt Aeneadæ in ferrū pro libertate ruebāt.[Curſu] Aut ſm quod ſuperius diximus, Proxima curſu.i.curſui.Aut contendunt curſu petere. Et eſt ſeptimus caſus. [Vertuntur] A propoſito itinere,hoc eſt ab Italia. [Eſt in ſeceſſu lōgo] Ex Topotheſia. .i.fictus ſm poeticam licētiā locus.Ne autem videretur penitus a veritate diſcedere.Hiſpanienſis Carthaginis portū deſcripſit. Ceterum hunc locum in Africa nuſquam eſſe conſtat, nec incongrue propter nominis ſimilitudinem. poſuit. Nam Topographia eſt rei veræ deſcriptio.[Seceſſu]Sinu ſecreto. [Locus]Subaudis quem vt ſuperius, Vrbs antiqua fuit. Et ſciēdum eſt, quoties præmittimus nomē cuiuslibet generis, interpoſito pronomine, ſequitur nomen alterius generis medium illud pronomē, proprii nominis genus ſequitur, vt Salluſt.

Defeſſi Aeneidæ quæ proxima littora,curſu
Contendunt petere: & Libyæ vertuntur ad oras.
NEPT. Eſt in ſeceſſu longo locus:inſula portum
Efficit obiectu laterum : quibus omnis ab alto
Frangitur,inque ſinus ſcindit ſeſe vnda reductos.
Hinc atque hinc vaſtæ rupes,geminiq. minantur
In cœlum ſcopuli : quorum ſub vertice late
Aequora tuta ſilent:tum ſiluis ſcena coruſcis
Deſuper,horrētiq. atrū nemus imminet vmbra.
Frōte ſub aduerſa ſcopulis pendētibus antrum:
Intus aquæ dulces,viuoque ſedilia ſaxo,
Nympharū domus, hic feſſas non vincula naues
Vlla tenent, vnco non alligat anchora morſu.
Huc ſeptem Aeneas collectis nauibus omni
Ex numero ſubit,ac magno Telluris amore
Egreſſi optata potiuntur Troes arena:
Et ſale tabentes artus in littore ponunt,
Ac primum ſilicis ſcintillam excudit Achates,
Suſcepitque ignem folijs, atque arida circum
Nutrimēta dedit, rapuitq. in fomite flammam.
Tunc Cererē corruptā vndis, Cerealiaque arma
Expediunt feſſi rerum frugeſque receptas
Et torrere parant flammis,& frangere ſaxo.

defactos aſpergine. [Ac primū ſilicis ſcintillam excudit Achates] Bene adiecit ſpeciē, quia incertis lapidibus inuenitur ignis. Excudit autē eſt feriendo eiecit, quia cudere eſt ferire. vnde & incus dicitur, quod illic aliquid cudamus.i.feriamus. [Achates] Alludit ad nomē. Nam Achates lapidis ſpecies eſt.Bene ergo ipſum dicit ignē excudiſſe, vnde & Achatem ei comitem dixit.Lectum eſt.n.in naturali hiſtoria Plin. ꝙ ſi quis hūc lapidem in anulo habuerit, gratioſior eſſe videatur. [Suſcepit] Pro vſucepit, vt diximus ſupra.[Rapuitq.in fomite flammā] Pene ſolœcophanes eſt. nam cū mutationem verbū ſignificet, ablatiuo vſus eſt,ſed hoc ſoluit, aut antiqua circa communes prępoſitiones licentia, vt eſt, Cōditus in vrbem.contra, Et nota conduntur in aluo, Item: Sæua ſedens ſuper arma. Et, Gemina ſuper arbore ſidunt. Cice. Quod ille in capite ab

Eſt in carcere locus,quod Tullianum appellatur. Ecce proprio iunxit,non appellatiuo. Tullianum enim proprium nomen eſt carcer,appellatiuum. Si autem vtraq. nomina appellatiua fuerint licenter cui volumus,reſpondemus. [Inq. ſinus ſcindit ſeſe vnda reductos] Diuidit ſe vnda in ſinus reductos.i.replicabiles. [Gemini]Pares ſimiles.interdum,& duos ſignificat. [Minantur] Emittunt: vt, Minaſque murorum ingentes. Item: Illa vſque minatur. [Sub vertice] Hoc eſt circa radices montis, quæ ad rectam lineam ſuſcipiunt cacumen.i.verticem. [Tum ſiluis ſcena coruſcis]Siluis coruſcis, hoc eſt ſiluarum coruſcarum.i.criſpantium,vt Iuuen.

Longa coruſcat Sarraco venientes abies.

Et poſuit ſeptimum pro genitiuo, vt ſuperius. Pulchra prole. [Scena]Inumbratio.Et dicta ſcena, ἀπὸ τῆς σκηνῆς. Apud antiquos.n.theatralis ſcena parietē nō habuit,ſed de frondibus vmbracula quærebant,poſtea tabulata cōponere cœperunt in modum parietis.[Horrenti]Horror plerunque ad odium pertinet, plerunque ad venerationem, vt hoc loco. ſic Lucan. arboribus ſuus horror ineſt.[Atrum nemus] Tropus eſt,per atrum, nigrū oſtendit,per nigrum,vmbroſum,per vmbroſum denſum,i.frondibus plenum.[Viuo]Naturali:vt Viuo præteruehor hoſtia ſaxo.[Nympharū domus) aut verum dicit, & eſt hiſtoria, aut ad laudem pertinet loci.Talis, inquit,locus eſt, vt domus credatur eſſe Nympharum.Hic pro illic more ſuo.[Anchora morſu]hoc nomen cum in gręco,vnde originem ducit, aſpirationem nō habeat,in latino aſpiratur, quod eſt cōtrarium.nam magis Græcorum eſt aſpiratio.Sed hoc in paucis nominibus inuenitur.Morſu aūt de anchoris bene dixit,cū alio loco inueniamus. Tū dente tenaci anchora fundebat naues.[Telluris amore]Cuiuſcunq. poſt pericula.vnde & ſuperius dixit. Quæ proxima littora curſu Contendunt.Et paulo poſt inſert, Optata potiuntur Troes arena.Tellurem autem pro terra poſuit.cum Tellurem deam dicamus,terram elementum,vt plerunque Vulcanum ponimus pro igni.Cererem pro frumento, Liberum pro vino.[Arena) q̄ritur habeat ne nomen hoc aſpirationem. & Varro ſic diffinit,Si ab ariditate dicitur.nō habet,ſi ab hærendo,vt in fabricis videmus habet, melior tamen eſt ſuperior etymologia[Sale tabentes)ma

hoſtium duce acceperat, Item: Et ſi fortes fueritis in eo,quem nemo ſit auſus defendere.Aut Rapuit, raptim fecit flammam in fomite,id eſt celeriter[In fomite) Fomites ſunt aſſulæ ex arboribus dum cæduntur excuſſæ, dictæ quod in opere occupati cibus potuque confouentur. At Opilius exuſtas iam vites vocari exiſtimat fomites. Alij vocari putant ſcintillas quæ ex ferro cadenti malleis excutiuntur. dictæ autem ita quia igni ſunt confotę, pari modo aſſulæ quę ſunt ſecuribus excuſſæ. [Corruptam vndis] Aqua emolitam. [Cerealiaque arma] Fugiens vilia,ad generalitatem tranſit, propter carminis dignitatem, & rem vilem auxit honeſtate ſermonis,vt alibi, ne lucernam diceret. ait, Teſta cum ardente videret Scintillare oleum, Et ſciendum eſt iudice Euphonia dici Cerealia, vel Cerialia: Typhoea, vel Tyhpoia.Cæſareanus, vel Cæſarianus. In his ergo licentia deriuationis eſt. [Feſſi rerum]Hoc eſt penuria fatigati. Et feſſus generale eſt,dicimus enim feſſus animo, vt, Ter feſſus valle reſedit. & feſſus corpore, quod magis eſt proprium. Et feſſus rerum à fortuna venientiū. vt hoc loco. Epitheta enim nunquam vacant, ſed aut ad augmentum, aut ad diminutionē, aut ad diſcretionem poni ſolent. [Fruges]Generaliter fruges omnes dicuntur, & errant qui diſcernunt frumenta a frugibus. Nam Cicero ait, Oilei, & frugum minutarum, cum de leguminibus diceret, vt oſtenderet etiam frumenta, fruges vocari.frugum autem nomen tractum eſt a frumine,id eſt ab eminente ſub mento gutturis parte.[Receptas]Liberatas, vt Medioq. ex hoſte recepit, id eſt liberauit. [Et torrere parant flammis & frangere ſaxo] Multi Hyſteron proteron putant,non reſpicientes ſuperiora, quia dixit vndis Cererem eſſe corruptam, quam neceſſe fuerat ante ſiccari. Qui etiam tamen contra hoc illo ſe tuentur exemplo: Nunc torrere igni fruges, nunc frangite ſaxo. Et uoluit etiam hic Hyſteron proteron eſſe, quod falſum eſt. Nam & hodie ſiccari ante fruges, & ſic frangi uidemus. Et quia apud maiores noſtros molarum uſus non erat, frumenta torrebant, & ea in pilas miſſa pinſebant, & hoc erat genus molendi.unde & pinſores dicti ſunt,qui nunc piſtores uocantur. Pinſere autem dici Perſius probat; ut, A tergo quem nulla ciconia pinſit.

ASC. DEFESSI] Deſcribit portum in quem ſeſe receperunt Troiani, potiſſimum, qui Aeneæ tunc coniuncti erant, Nam ceteri, ita diſperſi erant, vt neſciret Aeneas viuerent nec ne, ſicut & illi de ipſo dubitabant. Fecit autem aptam digreſſionem in deſcriptione portus, ſeu ſtatione, vt veroſimile ſit naues Aeneæ potuiſſe illic abſcondi, dum naues Ilionei, ac ſociorũ, à Tirijs igne peterentur. Sane accuratius adnotandum eſt. q naues cum Aenea receptæ fuerãt. Donatus dicit ſeptẽ, quas Virg. receptas dicit fuiſſe vnã, in qua ipſe Aeneas erat. & tres de ſaxis & tres de Syrtibus ereptas, de qbus videlicet dictũ eſt, Treis notus areptas in ſaxa latentia torquet. Treis Eurus ab alto In Breuia. & Syrtes vrget. Sed incidit quæſtio de Achate, qui hic Aeneæ comes datur, & tñ non erat in illis nauibus, nã dictũ eſt: Iã validã Ilionei nauem iam fortis Achatæ, Vicit hyems, &c. vnde aut dicendum eſt, non eas ſeptem fuiſſe, quas Donatus cõmemorat, aut duos eſſe Achates, alterũ quẽ fortem appellat, alterum quẽ fidum, vt ſint epitheta diſcretiua. nam vr̃ ille fortis Achates fuiſſe in comitatu Ilionei Gyæ. Cloanthi. Caici. & Orontis. Sed audiamus Donatũ, cuius verba ſunt. [Defeſſi] Licet feſſi nitebantur proximã terram attingere, ne interea aliquis caſus emergeret. [Cõtẽdũt] Oſtẽdit curſu difficultatem, quem feſſi cõplere nitebantur. maxime quia in aqua difficilior greſſus eſt properãtibus curſum [Eſt in ſeceſſu] Loci hæc deſcriptio negocio neceſſar a eſt. Placiditas. n. fuerat pelagi proereanda pp corruptas naues: Hanc præbebat obiectus laterum. Secretum vero proficiebat, quia cauendum erat pp regiones incognitas. Hoc dabat lõgitudo ſeceſſus, Nympharũ domus, aquarũ copiã pſtat. Sunt & defenſacula aduerſus ſolem, antrum, & nemus. Tantaq. erat opportunitas loci, vt naues anchoris non eſſent retinendæ. [Ab alto] A mari. mira igitur breuitas quæ contineat omnia neceſſaria. Cum autem locus cõtineatur quatuor partibus, ponit duo latera, & ingreſſum quartam deinde partem poſuit. Fronte ſub aduerſa. Semper aũt loca ſic poeta deſcribit, vt ingrediẽs, ſic facit Saluſt. Quæ omnia mutabuntur. ſi ut recedens ſcribat. Addit aũt deſcriptioni, duos altus ſcopulos, vt ſic. Vnde latus pſpectus in pelagus appareat, ad inquirẽdas naues ab Aenea ſeparatas. Opacitas aũt, vt minus ab externis cõſpiciatur, facit. [Septẽ] Vna ĩ qua ipſe erat, tres de ſaxis, tres de Syrtibus, ereptę [Optata] Quia cõtrariã in perturbatione pelagi, viderant, cum nauigia ad imum vſque deprimerentur. [Tabentes ſale] A contrario. Sal. enim conſeruat. Sed iuuentus eſt caſus, vt tabeſcat ſale, quod ſeruari conuenit. Aqua. n. maris quamuis ſalſa, admittit corruptionẽ. [Achates] Achates igne fieri curabat, vt madidas fruges torreret, vt ſic ſiccatæ frangi poſſent. Nõ ergo eſt præpoſtera ordinatio. Neque dixit coquere, ſed torrere. Nã meminerat dixiſſe: Omnes accipiunt inimicum imbrem. Ordo eſt. Aeneadæ. i. Troiani, ſub Aenea principe Italiam petentes, & ab eo denominati, defeſſi. i. multum feſſi, & defatigati ex longa cõtra ventos, & procellas reluctatione, contendunt petere curſu. i. per curſum (quo verbo oſtenditur quam ſperata ſit terra nauis deprehẽſis. etiam vt defeſſi, currere faciant naues. Sane mallem, curſu ablatiui, quàm datiui caſus cenſere, atque ita non dicam, quæ proxima curſu) ea ſupp. littora, quæ ſup. erant proxima. i. viciniſſima, quia nullo diſcrimine habito, quæ prima occurrerent conſtituerant petere, & vertuntur ad oras. i. extremas regiones Libyę. ſ. ad eam partem vbi Carthago. Locus eſt in longo ſeceſſu. i. tractu ad quem licet ſecedere. i. ſeorſum ab alijs incedere, ſupp. quem, aut de quo, inſula quę illic interſita iacet, efficit portum. i ſpeciem portus, obiectu. i. ex obiectione, ſeu appoſitione laterum. i. quia duo latera habet opportune oppoſita quibus. ſ. lateribus, omnibus vnda. i. impetus aquarum, frangitur. i. ſeparatur, ab alto. i. profundo, ſeu medio maris (illic enim profundum eſt) & ſcindit. i. diuidit ſe, in ſinus. i. angulos littorum, reductos. i. replicabiles, quia non progrediũtur aquæ pp latera. & quia vaſtæ. i. valde amplæ rupes, quæ pro. i. ſcopuli gemini. i. duo ſaxa æqualiter eminentia in aquis, minantur. i. minas, hoc eſt eminentias ſuas extendunt in cœlum. i. verſus, aut ſi hyperbole eũ, in cœlum vſq; hinc. & hinc. i. ab vtraque parte, aut gemini ſcopuli minantur in cœlum. i. quia tã alte protenduntur, videntur minari ſe caſuros in ſuſpicientes, nã his qui altiſſimos ſcopulos ſuſpiciũt, videntur ſummitates eorũ nutare. & caſum minari, ſub quorum. ſ. ſcopulorum vertice. i. ſummitate reflexa, & prominente, hoc eſt in radice, & pede ſcopulorum vbi ab impetu aquarum partim exhauſtæ ſunt, q vertex ſuperincumbere videatur, his qui ad radicem ſunt, ſub vertice ergo ſcopulorum, ſilent æquora tuta. ſ. ab incurſu ventorum, & procellarum, quia venti accedere nequeant, & omnis aquarum impetus priuſquam eo perueniant, frangitur, tum. i. inſuper vt præterea, ſcena. i. vmbraculum, aut inumbratio coruſcis ſiluis. i. habens ſiluas coruſcas, i. criſpantes, imminet. i. incumbit deſuper, & nemus atrum vmbra horrenti. i. contrementi. leni agitatione vẽtorum, aut horrẽti. i. placida, vt ſentit Seruius, appoſitorie atrum. i. quod atrum nemus eſt, & quaſi antrum imminet ſub fronte aduerſa. i. appoſita, & hoc ſcopulis pendentibus. ſ. in morem antri. Intus in medio ſcopulorũ, ſunt ſup. aquæ dulces, & ſedilia ſaxo viuo. i. naturali, appoſitorie domus nympharũ. i. q̃ nymphæ habitant, aut tam amœna, vt digna ſit à nymphis habitari. Vlla vincula, non tenent hic. i. hoc loco. naues feſſas, quia ſponte tenẽtur, & vlla anchora. i. inſtrumentum vncis dẽtibus. quo in terra, nõ ſaxoſa naues feſſas, aut fluctu agitatas, nautæ allegant, non alligãt. ſupp. eas morſu vnco. i. dente incuruo, qui terrã dũ extrahit, erodit, & quodammodo mordet. Aeneas ſubit huic. adhũc. locum, aut portum, ſeptem nauibus collectis, ex omni numero, & Troes egreſſi magno amore telluris. i. terræ potiuntur harena optata. i. quam in periculo tanto optauerant, & ponunt. i. reponunt. i. reponunt in littore artus. ſ. ſuos, tabentes ſale. i. aſpergine aquæ ſalſæ, ac Achates vir ille fidus (alludit tñ ad lapidẽ) excudit primum. i. vbi primum in terram deſcenderat ſcintillam ſilicis. i. particulam ignis quæ erat in ſilice, aut inuenis ſilicis, & ſuſcepit. i. lente cepit, aut ſurſum cepit (vis. n. ignis ſemper aſcẽdit) ignẽ ſolis. ſ. deſiccatis, atque dedit circa arida nutrimẽta. i. cõbuſtibilia, ſicca, & rapuit flãmã. i. rapidã fecit flãmã, in fomite. i. q̃ (vt dr̃) radicaliter, & originaliter erat in fomite, aut rapuit in fomite, hoc eſt in illo quo ignis fouebatur flãmã ad ſe (& neutro modo eſt ſolœcophanes, nã nõ rapuit in fomitẽ, ſed eã q̃ erat in fomite rapuit ad ſe) tũ. i. deinde, Aeneadę. ſ. (nõ Aeneas) quia vile eſt miniſteriũ (feſſi rerũ. ſ. multitudine, aut aduerſitate, aut rerũ pro rebus, ſicut felix animi) expediũt. i. expedire efferunt. Cererẽ. i. frumentũ, aut panem, corruptã vndis, & arma. i. Inſtrumenta, Cereali. i. quibus Ceres. i. frumentum tractatur, aut quibus Ceres. i. panis fit, & parant torrere. i. deſiccare flammis. ſ. ab Achate exceptis, & frangore ſaxo. i. pinſere. aut molere quodammodo, non tamen proprie, quia molem vſum non habebánt.

VARIA LECT. AC primum ſilicis ſcintillã excudit Achates] Antiqui libris, Scilici, legunt datiuo caſu. Et pro, Excudit, Excuſſit, habent.

Aeneas ſcopulum interea conſcẽdit: & omnem
Proſpectum late pelago petit, Anthea ſi quem
Iactatum vento videat, Phrygiaſque biremes,
Aut Capyn, aut celſis in puppibus arma Caici.
Nauium in conſpectu nullam, tres littore ceruos
Proſpicit errantes. hos tota armenta ſequuntur
A tergo, & longum per valles paſcitur agmen.
Conſtitit hic, arcumque manu celereſq. ſagittas
Corripuit, fidus quę tela gerebat Achates.
Ductoreſque ipſos primum capita alta ferentes
Cornibus arboreis ſternit: tũ vulgus, & omnem:
Miſcet agẽs telis nemora inter frõdea turbam.
Nec prius abſiſtit, quam ſeptem ingentia victor
Corpa fundat humi, & numerũ cũ nauib⁹ ęquet.

SERVIVS.

AEneas] Merita perſonarum Vilibus officijs intereſſe non debent, quod bene obſeruat vbique Virgilius, vt in hoc loco. Itẽ in ſexto cum diuerſis officijs Troianos diceret occupatos ait. At pius Aeneas artes quibus altus Apollo Pręſidet. Niſi cum cauſa pietatis interuenit, vt ad ſepeliendum ſocios miſcendo ſe operi hortaretur. Necnon Aeneas opera inter talia primus Hortatur ſocios, paribusq. accingitur armis. [Scopulũ] i. ſpeculam. Et quando ſpeculationem ſignificamus generis eſt fœminini: vt, Specula Miſenus ab alta. Speculum autem in quo nos intuemur generis eſt neutri: vt, Iuuenalis: Speculum ciuilis ſarcina belli. [Late pe tit] Inquantum poteſt. [Pelago] In pelagus: vt, Inferretq. deos Latio. [Anthea ſi quem] Aut ordo eſt: Aſcendit ſcopulum requiſiturus Anthea, Capyn, Caicum ſi quem videat. Et vſus eſt hoc genere elocutionis, quo & Terent. qui dixit Quod plerique omnes faciunt adoleſcentuli, & qui nihil tam contrarium, omnes enim generale eſt, plerique ſpecia-

Hinc portum petit,& ſocios partitur in omnes.
Vina,bonus quæ deinde cadis onerarat Aceſtes
Littore Trinacrio,dederatque abeuntibus heros,
Diuidit,& dictis mœrentia pectora mulcet.

ſpeciale. Ordo ergo eſt. qđ omnes faciunt adoleſcentuli,vt animum ad aliquod ſtudium adiungant, plerique equos alere, plerique canes. Aut certe,quem vacat vt ſuperius diximus, iſtas frequenter vacare particulas. vt ipſe Virg. Phœbe diu,res ſi qua diu mortalibus vlla eſt.nemo dicit, ſi qua vlla,ſed,ſi vlla. Vacat ergo,Qua. Item in Lucilio: Ecquem Pamphilum quæris.Quem vacat.nam de vno loquebatur.[Biremes] Naues habentes remorum ordinem geminum vt alibi Triplici pubes quam Dardana verſu Impellunt.[In puppibus arma Caici]Quia nauigantium militum eſt mos puppibus arma religare, vt alibi:Pacem orare manu,præfigere puppibus arma.]Errãtes] Paſcentes,vt alibi.Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ. Re vera enim dum paſcuntur,vagantur.Et in ſeptimo de Ceruo.Errabãt ſiluis.[Ceruos]Cerui dicti ſũt ἀπὸ τῶν κεράτων.i.à cornibus. Sciendum etiam latina nomina, græcam plerunque etymologiam recipere,ſed cerui non ſunt in prouincia proconſulari,ad quam venit Aeneas. Aut ergo fictum eſt ſecundum poeticũ morem,aut ob hoc dictum, quia heroicis temporibus vbique omnia naſcebantur,vt ipſe.Omnis feret omnia tellus.[Tota]Inter totum,& omne hoc intereſt,ꝙ totum dicimus vnius corporis plenitudinem,omne de vniuerſis dicimus,vt puta Totum auditorum habet ſcholaſticos hoc eſt plenum eſt auditorium ſcholaſticis.omne auditoriũ habet ſcholaſticos.i.oĩa auditoria. Vſurpant tñ poetæ,& iſta cõfundunt,vt hoc loco tota pro omnibus poſuit,& contra pro toto omnem poſuit, vt eſt, Omnemq. reuerti per Troiam.Statius. Et totos in pœnam ordire nepotes.i. omnes.Plerique deriuationem dicunt ab eo quod eſt tot totus, vt eſt ab eo quod eſt quot quotus.Sed illud notandum,ꝙ in deriuatione mutat plerunque naturam, nam cum tot naturaliter breuius ſit,totus producitur, quotus vero ſecundum originem ſuam breuis remanet. [Agmen] Agmen proprie dicitur ordinata multitudo,vt eſt ambulantis exercitus.neque. n. in vno loco ſtans,agmen vocatur,aut ſi inuentum fuerit vſurpatum eſt, vnde bene adiecit Longũ,vt incedentium oſtenderet ſignificationem.[Conſtitit]Con ſecundum naturam breuis eſt ſemper, excepto cũ ſ,litera vel f,ſequitur tunc.n.tantum producitur,ſicut in ſyllaba inſula,infula.[Corripuit]Aut de pharetra Corripuit,vt eſt, Corripit hic ſubita trepidus formidine ferrum. Aut ab Achate,vt eũ ſecutum eſſe per ſilentium intelligamus,vt illo loco:

Ni tam præmiſſus Achates. *Afforet.* Item:
Nunc repeto Anchiſes fatorum arcana reliquit.

[Gerebat]Aut tunc aut quæ gerere conſueuerat. [Cornibus arboreis]Aut ſubaudi cum,vt illo loco, Atque Ixionei vento rota conſtitit orbis.i. cum vento. Aut certe ſecundum ſupra dictam figuram Cornibus arboreis, pro Cornuum arboreorum. Melius tñ eſt vt cum ſubaudias.[Tum vulgus] Bene vulgus,ductoribus interẽptis.[Miſcet]Perturbat,circumagit,inſequitur [Frõdea Pro frondoſa poſuit. plerunque. n. dum varietati declinationis ſtudent poetæ,mutant proprietatem,nam frondeum eſt totum de frondibus,vt torus. Frondoſus vero eſt lucus licet.n.abũdet frõdibus,non tamen eſt de frondibus totus, vt ſaxeus, & ſaxoſus. [Quam ſeptem]Bene definiuit numerum,neceſſitatis.n. eſt hæc venatio.nõ voluptatis,in qua plura requiruntur. [Victor] Hoc loco,propoſiti effector,vt eſt,Atque rotis inſiſtere victor. [Fundat humi]Per humum. Et eſt aduerbialiter poſitum:vt,Humi nitens.i.per humum.[Cum nauibus]Cacephaton in ſermone. qđ fit ſi cum particulam n,litera ſequatur. [Hinc] Proinde. Abutitur.n.aduerbio,more ſuo.]Partitur]Saluſt.ait: Prouincias inter ſe partiuerant. Nam & partio,& partior dicimus. Et eſt verbum de his, quæ cum vtranque recipiant declinationem, pro noſtra voluntate actiuæ tamen ſunt ſignificationis,vt punio punior, fabrico fabricor,lauo lauor,quanquam tentauerit Probus facere differentiam inter actiuam paſſiuamque ſignificationem, vt dicamus,tondeo alterum tondeor ab altero, ſed hoc in alijs verbis efficere non poſſumus,vt fabrico fabricor,paſco paſcor. nam legimus,Florem depaſta ſalicti,&,paſcuntur vero dumos. Sunt autem alia verba quæ actiuæ declinationis ſignificationisque ſunt,vt cedo.Sunt quæ paſſiuæ,vt cedor.Inuenimus tamen actiuam declinationem habere paſſiuam ſignificationem, vt vapulo,& contra declinationem paſſiuam,actiuam habere ſignificationem,vt loquor.Hæc ergo ab illis caute ſegreganda ſunt verbis. [Vina bonus,quæ deinde cadis onerarat Aceſtes] Ordo eſt. Deinde vina partitur, quæ Aceſtes dederat. Trinacrio. Græcum eſt propter tria. ἄκρα. i. promontoria, Lilybeum, Pachynum Pelorum. Latine autẽ triquetra dicitur. [Heros] Vir fortis,ſemideus, plus ab homine hñs,vt ait Heſiodus:

ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος, οἳ καλέονται ἡμίθεοι

ASCENSIVS.

AENEAS] Poſtquam cęterorum miniſteria deſcripſit,tractat officium ducis.ſ. Aeneæ qui de ſalute ſociorũ quos in ſummo periculo dereliquerat,ſolitus veritusq;, ne aut ſubmerſi ſint aut in manus hoſtium inciderint, ſcopulum conſcendit, vnde cum naues proſpicere non poſſet,videret tamen ceruos,conuertit ſe ad eos capiẽdos,vt ſocijs receptis,epulum daret eorumq. & animos,& corpora reficeret. De qua re audiamus Donatum, cuius verba ſunt. Reliqui igitur ſeipſos curabant. Aeneas autem anxius de ſalute ſociorum,labori non pepercit, ſed altitudinem ſcopuli aſcendit,non ergo tantum ad proſpectum deſcripta altitudo ſcopuli, quantum ad laudem Aeneæ. Qui aut non proſpexit vim pelagi,aut de refectione corporis non curauit, & vt ſalutem ſociorum procuraret,nullo victus labore,tantum altitudinem aſcendit.[Proſpicit]Bis accipe,vt nauẽ nullam proſpicit, ſed tñ proſpicit ceruos.[Gerebat]Vel tunc præſens vel portabat Aeneas tela,quæ Achates intentus igni excitãdo reliquerat. Nõ uidit naues.ſed euentus oſtendit ceruos,quæ res non ad venandi voluptatem, ſed ad victus neceſſitatem, recepta eſt. Septem ergo maiores ſtrauit,in quibus alimonię maior eſſet copia. Multos deinde paruulos interemit. Reprahẽdunt autem temerarij, ꝙ poeta dixit. A tergo ſequuntur. Error eſt interpretantiũ: Nã tres ceruos errantes in littore ſequebantur armenta,alij per valles à tergo paſcebantur. Ita ergo legitur. Proſpicit tres ceruos, & hos ſequuntur tota armenta. A tergo vero totum agmen paſcitur. Ergo illi errabant,hi paſcebantur. Neque.n. omnes errabant,aut oẽs paſcebantur.ſed alij erant,ſubiecti oculis eius, alij fuerant poſt ipſum. Similis autem uerſus eſt: Theſtylis,& rapido feſſis meſſoribus.& hoc eſt,& Theſtilis. Item: Puppibus, & læti nautæ,&c.id eſt puppibus. Ipſi quoque numeri gregum, diuerſitatem ſignificant. De errantibus enim pluraliter dixi,de paſcentibus uero ait,à tergo,& longum per ualles paſcitur agmen. Ergo in littore poſitos pluraliter dixit. In uallibus uero, paſcitur agmen. Huc accedit ꝙ qui paſcitur,non errat,& qui errat, non paſcitur.[Hinc portum petit]Peracta ceruorum ſtrage,quæ Troianis ſatis ſit,remeat ad naues.[Bonus]Bonus ciuis,& bonus largitor.[Cadis] Prętermiſſo cadorum numero oſtenditur uini copia. [Onerarat] Oſtenditur non quantum uoluerit largitor datum,ſed quantum Troiani ferre potuerunt.[Abeuntibus,]q.d. pręter id,quod manentibus dederat. Dictis, non poterant in maximo mœrore cibum capere. Ergo adhibenda conſolatio erat. Verũ à perſona aliena.à mœrore, ſed hæc in ſolitudine non reperiebat. Hãc igitur ſubdit Aeneas,qui animi præſtantia,mœrorẽ uincere poterat. Hic ita ſe gerit,vt neque ſe ſatis triſtem oſtenderet, ne à conſolatione illos deijceret, neque omnino doloribus immunem. Ne in ſua cauſa omnino alienus uideretur. [Mulcet] Nam grauiſſime inflictus mœror penitus remoueri nõ poterat. Sumpto autẽ cibo,& uino,more humani ingenij, ſperatur animorum uentura relaxatio. Si autem hæc conſolatio ab alieno fit,poſſet reſponderi Terentianum illud: Tu ſi hic ſis aliter ſentias. Cum autem à ſocio malorum poteſt attente audiri. Hęc ille. Quibus addamus quæ in Seruij de Plerique,& Heroe interpretationem annotauit Beroaldus dicens. Iſthæc moroſa nimis Seruij diſtinctio, Terentij uerba obſcurat,& expertis facit non aperta,ex nitidis ſordida,ex manifeſtis ambigua,nam modus loquẽdi eſt apud eruditos,ut ita dicant,plerique omnes,pro una parte orationis, quod diligenter animaduertit Donatus apud Terentium:& curioſis auribus demonſtrauit. ſcribens, ꝙ plerique omnes,pro una parte orationis dixerunt ueteres, ut plus ſatis, allegatque illud Næuianum. Plerique omnes ſubigunt ſub ſuum iudicium, hoc locutionis genus uſurpant locupletiſſimi ſcriptores,inter quos haud dubie numeratur Gellius,qui ita ſcriptum reliquit in primo. Verſus iſtos ex Georgicis plerique omnes ſic legunt.& alibi. *Phil. Ber.*

Pleraque omnia veterum literarum quæſita. Et Macr. *Plerique omnes.*
Vulsine diem ſequentem,quem plerique omnes.

Abaco,& latrunculis conterunt. Item, nimis conciſus eſt Seru. in explanatione Heroum, nec abſolutam expreſſit rem in non parua ſignificatione, audiatur itaque copioſiſſime docẽs q̃ ſint Heroes Auguſtinus lib.x.de Ciuitate Dei,his verbis, nomen Heroum à Iunone dr̃ tractum.quod græce Iuno.Hera appellatur, & ideo,neſcio quis filius eius.ſ̃m Græcorum,fabulas,Heros fuit nuncupatus, hoc videlicet myſticum ſignificante fabula, ꝙ aer Iunoni deputetur, vbi volunt cum dæmonibus Heroas habitare,quo nomine appellant alicuius meriti animas defunctorum: Idem in vij.Inter lunæ gyrum,& nymborum, ac ventorum cacumina,aerias eſſe animas,ſed ea animo,nõ oculis videri,& vocari Heroas,& Lares,& Genios,ex his liquido patet qui ſint Heroes,& vnde nomen ſortiantur.Trimegiſtus quoque auctor eſt, Heroas habitare inter aeris puriſſimam partem ſupra nos & terram,vbi nullus eſt nebulis locus.Minime præter eundem eſt id, quod Martianus Capella tradit in nuptijs Philologię:Heroas,videlicet ab herra,quæ terra dicitur eſſe nuncupatos,iſta, curioſo interpreti, fuerant veſtiganda & enarranda,niſi forte Seru.exiſtimauit ſatis,ſuperq. eſſe id, quod tractabat mutilatũ tradere, atque conciſum,cum boni tamen grammatici officium ſit etymologias verborũ, ſignificataq. vbertim explicare.Hęc ille. Ordo aũt eſt,Aeneas conſcendit interea.ſ.dũ Aeneadæ fruges parabant,& cerealibus reb.intẽdebãt,& petit.i.dirigit late.i.in latũ, aut per latum,omnem proſpectum.i.totam virtutem proſpiciẽdi,pelago.i.in pelagus.(vt ſit datiuus ad locum,vt ẽt Seruius ſentit,qui antea vult eſſe accuſatiui caſus à nominatiuo Anteus. Erat.n.Anteus ẽt vnus ex Troianis ſunt tñ qui velint eſſe aduerbium,ſic ut poſtea,quæ quia compoſita ſunt. ex pronominibus retinent quantitatem, hoc eſt vltimam corripiunt, nam nomina, dum aduerbia fiunt, quantitatem ſeruant,vt, antea hodie tranſuerſa crebra &c.Vel ſic petit omnem proſpectum. ſi videat quem iactatum antea pelago.i.per pelagus, vento.i. à vento,ſed prior conſtructio mihi conformior vr̃, ſicut & ſequentiũ hæc)ideo petit ſi videat.i.vt forte videat,aut vt experiatur ſi videat,quem.i.aliquem iactarum antea.i. paulò ante vento. i. à vento,& ſi videat biremes, ſup. naues, quæ duorum remigũ ordine impelluntur,Phrygias.i.Troianas,aut Troianorum, aut Capyn,aut arma.i.inſignia Cayci illius Troiani,in celſis.i. ſublimibus,puppibus.i.poſterioribus partibus nauiũ,in quibus directores,quos patronos nunc vocant conſidunt, ſuntq́. altiores ceteris,vt in tertio dr̃:Stans celſa in puppi.Seruius aũt cenſet particulam,quem vacare,& Antea nomen eſſe ſic: Si videat Antea iactatũ pelago,& biremeis Phrygias iactaras pelago.Aut Capyn, aut arma Caici in celſis puppibus.ſ. fixa) Nullam.i. non vllam, Aeneas,ſup.non proſpicit vllam nauem in conſpectu, ſed ſupp. proſpicit treis ceruos erranteis,i.libere paſcentes, errantiũ more nunc procedendo,nunc retrocedendo,nunc in trãſuerſum diuertendo in litore.(Eleganter omiſit particulam, ſed nam non dices:Nullam nauẽ proſpicit,ſed treis ceruos proſpicit, verũ ſic. Nullam nauem proſpicit,ſed treis ceruos.Aut ſic:Nauẽ nõ proſpicit, treis ceruos proſpicit) tota armenta.ſ.ceruorum reliquorum(quia gaudẽt gregatim paſci,& errare vſque adeo(vt auctore diuo Auguſtino)dum flumina tranſeunt, onera cornuum ſequentium præcedentes, viciſſim ſupportent) ſequuntur ergo à tergo.i.directo tramite,ita vt nõ à latere,nam ſequi nõ poſſent, licet non præciſe à tergo, vidimus tñ Donatum aliter ſentire, qui non vult à tergo dicantur ſequi. ſed agmen paſci à tergo ꝑ valles.(Quæres autem quomodo illic ceruos dicat poeta, cum ſecundum Herodotum,ceruis,& apris omnis Libya careat,cum tamen habeat leones,elephantes,vrſos,ſerpentes,& aſinos cornua habentes.Ad hoc autem reſpondet (vt Seruius) aut in ſuperiori Libya ceruos non eſſe,in citeriore vero,in qua Carthago, eſt,non deeſſe)& longum agmen.ſ. ceruorum, paſcitur per valles à tergo.ſ.trium ductorum,nam ductor, & agmen correlatiua ſunt.nam agmen ab agendo dr̃, agitur. n. ſed à duce, hoc eſt ab eo,cui ducendi animus eſſe debet.licet agat:duces quoque ꝑuij ferè ſunt,actores aũt ſequentes.Quæri poſſet, quomodo dicatur ſequi,& paſci,ſed notum eſt,quia paſcentes incedunt, vnde & paſci,& inſequi,iidem poſſent dici.Aeneas conſtitit.i. firmauit,& repreſſit inceſſum, hic.i. vbi vidit ceruos, & corripuit manu arcum,& ſagittas celeres.i.quas celeriter emittere peritus erat,& Achate ſolebat,quæ tela.i.quas ſagittas.(Eleganter.n.ſequenti non præcedenti cõformatur relatiuum) Achates fidus.ſ. comes,qui nuſquam Aeneam dereliquit,vnde intelligẽdum eſt, ꝙ poſtquam ignem excuderat,relictis alijs ad humiliora miniſteria deputatis,Aeneam ſecutus ſit, ad quod innuendum additum eſt primum, vt.ſ.in primo ingreſſu, excuderit ignem, & poſtea Aeneã ſecutus ſit.ſicut ẽt poſt refectionem corporis Aeneæ comes ibit in diſquirendis locis,quia vero dicit eum celeres ſagittas geſtare,ſolitum,poſſet idem intelligi hic fidus,qui ſupra fortis dictus eſt,vt eius nauis prius diſperſa, ſed poſtea collecta, intelligatur inter eas,de quibus dictum eſt.(Huc ſeptẽ Aeneas collectis nauibus,omni Ex numero ſubit)& ſternit.i. proſternit,primũ ipſos ductores ferentes capita alta, cornibus arboreis. i. ramoſis.rum.i.deinde,miſcet.i.mixtim ꝓſequitur, aut re vera miſcet,vt ad acies alludat quæ cæſo ductore miſceri,& cõfundi ſolent,nec in ſuo ordine perſiſtere,miſcet ergo.i confundit vulgus.ſ.ceruorum,& omnem turbam.i.turbatam multitudinẽ, agens.i.perſequens.ſ.eam telis.i.ſagittis,inter nemora frõdea, pro eo quod eſt frondoſa.i.inter ſiluas,aut arboreta,nec abſiſtit.ſ. à perſecutione,prius quàm ipſe victor.i.voti compos:fundat,pro fuderit,humi.i.per humum,ſeptem ingentia.id valde magna corpora.ſ.ceruorum,& æquet.i.æquauerit,aut æquaret.i.æqualem fecerit,numerum.ſ.ceruorum proſtatorum, cum nauibus quas ſeptem collectas,ſupra meminit poeta.Hinc.i.ab hoc loco, aut facto,ipſe Aeneas.ſ.petit portum,vbi videlicet ſocij erant,& partitur.ſ.ceruos in omneis ſocios,& diuidit deinde vina quæ Aceſtes.i.Sicilię rex,bonus.i.beneficijs,onerat cadis.i. ꝑ cados, hoc eſt vaſa vinaria,quibus onerauit naues,quia quantum oneris poterant portare,tantum vini dederat, & q̃ ipſe Heros.i. Princeps magnificus, & heroica virtute præditus,dederat.i. donauerat, abeuntibus.i.diſcedentibus littore Trinacrio.i.Sicilienſi, & hoc modo littore Trinacrio, regitur à dictione abeuntibus virtute præpoſitionis, aut ſi ordo eſt, dederat littore Trinacrio more poetico,ſubtraxit appellatiuo præpoſitionem. Sicut ibi littore ahena locant alij,& ipſe mulcet.i. mitigat, & ſolatur pectora. ſ. ſociorum. mœrentia.i. mœſta, ob caſum conſociorum dictis.i. ſermone ſequenti.de qua re,ſicut de alijs multis ſubtiliſſime locutus eſt Donat.vt iam vidimus.

VARIA LECTIO.

ANTEA ſi quem]In Longobardico,in Mediceo,& aliquot alijs antiquis exemplaribus,Si quem,legimus.Quod elocutionis genus,aliorum etiam poetarum teſtimonio, Seruius agnoſcit, ſed,&,Si qua,in veteribus libris aliquot ſcriptum animaduerti, eamque lectionem à veteribus grammaticis defendi.[Hos tota armenta ſequuntur]vetera aliquot exempla,Quos tota, legunt. [Corpora fundat humi]In Rom.lib.in Oblongo,& aliquot alijs minime malis,Humo legitur,dandi caſu,ſed, Humi aduerbialiter poſitum,magis placet.

O ſocii, (neque enim ignari ſumus antemalorum)
O paſſi grauiora,dabit Deus his quoque finem
Vos,& Scyllæam rabiem,penituſque ſonantes
Acceſtis ſcopulos,vos,& Cyclopeia ſaxa
Experti,reuocate animos,mœſtumque timorem
Mittite,forſan,& hæc olim meminiſſe iuuabit.
Per varios caſus,per tot diſcrimina rerum
Tendimus in Latium,ſedes vbi fata quietas
Oſtendunt:illic fas regna reſurgere Troiæ
Durate,& voſmet rebus ſeruate ſecundis.

SERV. O Socij]ordo ẽ,ò ſocij, reuocate animos,Bñ aũt ſocios dixit, vt ſe eis æquaret.[Ignari]Immemores. Et eſt Acyrologia. Ignarus.n.ẽ q ignorat,immemor q oblitus ẽ.[Ante malorũ]ὑφὲν eſt,vt alibi,Cęli ſubter labẽtia ſigna[O paſſi grauio.]Atte magna vtiẽ, vult n.eos meminiſſe grauiſſimorũ, vt pñtia facilius tolerẽt. Et bñ grauiora dicit eẽ trãſacta,vt futura oſtẽdat eẽ leniora.[His quoq;].ſ.ſicut, & grauioribus.[Scyllæã rabiẽ] Exẽpla ꝑ negociorũ qualitatę ſumere d̃bemus,vt hoc loco ĩ marinis periculis ponit peractæ tẽpeſtatis exempla.[Penituſq́.ſonãtis Acceſtis ſcopulos,] Id eſt valde, & aut ualde ſonãtes,aut valde acceſſiſtis.i.iuxta. Et bene ait acceſſiſtis, nõ.n. paſſi sũt hæc pericula,ſed his fuere uicini.[Cyclopeia ſaxa] Aut q̃ Cyclops in Vlyſſem iecit,

aut

aut certe Siciliam dicit,in qua Cyclopes habitauerunt.vt ipſe:

Centum alij curua hæc habitant ad littora vulgo.

Poſſumus tamen Aetnam accipere.nam & ipſe in tertio ait:

Nocte illa tecti ſiluis immania monſtra Perferimus.

[Mœſtumq́. timorem]Quod męſtos.& ſolicitos faciat;vt mors pallida,& triſtis ſenectus.[Mittite]Omittite.Et eſt tropus Aphęreſis, quomodo temnere pro contemnere. [Forſan] Fortaſſe, fortaſſis,forſitan, forte, & fors vnum ſignificant, ſed varie pro metri ratione ponuntur [Olim]Modo temporis futuri eſt.[Meminiſſe]Memini,& genitiuum regit, & accuſatiuum. Dicimus enim & memini malorum,& memini mala,& iuſta ratione.nã memoriæ obliuio contraria eſt.Et obliuiſcor ſimiliter,& genitiuum regit,& accuſatiuum:vt,Obliuiſcere cædis,atque incẽdiorum. & obliuiſcor iniurias tuas ò Clodi. Sic Tullius Cic. [Iuuabit] Futuri temporis eſt. Huius autem verbi præteritum perfectum anomalum ęſt, nam cum primæ coniugationis verba in tempore perfecto,aut in aui exeãt,vt amaui.aut in ui ſolutam, vt tonui,hoc verbum neque in aui facit, neque in ui, ſed uui vt iuui,vt Lucanus.

Iuuit ſumpta.ducem iuuit dimiſſa poteſtas.

[Per varios caſus]Argumentum a compenſatione.[Sedes quietas]Nõ vacat quod adiecit quietas. habuit.n.ſedes in Thracia, & in Creta,ſed non quietas,[Illic fas regna reſurgere Troiæ]Figura eſt etiam antedicta, quo per contrarium aliquid intelligimus. Dicendo enim illic fas, oſtendit alibi nefas vt occurreret cogitationi ſociorum,ne fatigati tot malis quaſcunq; requirerent ſedes,quod etiam in quinto factum eſt, nauibus incenſis. [Durate:]Duri eſtote ad ſuſtinendos labores.ſic Horat.

Vix durare poſſunt imperioſius æquor.

[Voſmet]Met παρέλκον eſt.Sciendũ aũt eſt has particulas met, piã,te,vt,egomet,quiſpiã,tute,& ſimilia,ornatus cã poni. Sunt enim aduerbia.quidquid.n.ab illis ſeptẽ receſſerit partibus, ad uerbiũ ſit neceſſe eſt.Item quemadmodum probamus aduerbia eſſe,quia dicimus docte facio,docte feci,docte feciſti, & mutato verbo remanet aduerbium,ergo ſi ſic,& in iſtis particulis inuenimus,vt egomet,noſmet,vt mutatis caſibus,vel perſonis eadẽ permaneant,aduerbia ſine dubio ſunt, nulla.n. hoc alia pars orationis admittit.Notandum ſanè quod hæ particulæ plerunque naturam ſuam habent non ſillabarum.Nam cum te, & met longe ſint.tu temet dactylus inuenitur.nec poſſumus harum partium naturam diſcutere,quia ſub regulis non ſunt.

ASC. O SOCII,(neque]Oratio hæc conſolatoria,in genere deliberatiuo conſtituta,grauitatis,& prudentia virum talem qualis Aeneas eſt,decentis plena eſt.Nihil.n.prætermittitur,q̃ à prudẽti,& eloquẽti viro dici debeat.vt ex Donato diſcere poſſumus, cuius verba ſunt.[O ſocij] .ſ. laborũ. Mira arte loquitur.Notat.n. odioſum illud eſſe laborantibus,vtpote cuius cã vniuerſi trahebantur.p tot,& tã diuturnas calamitates.Ponit ergo præmium, O ſocij laborum.q.d.qui nil ſine me paſſi eſtis, ergo debitis audire quæ dicam.[ignari]Mira conſolatio.nã cũ odioſa ſit infortuniorum dura cõmemoratio,exulcerans eorum corda qui paſſi ſunt, adiungit poeta commemorationi cõparationẽ vt dicta ipſa potius medicinæ ſint,q̃ exulcerationi.Nam enumeratio p̃teritorum malorũ,ac grauiorũ,oſtẽdit ferenda eſſe p̃ſentia. Addit,& ſuſtinẽdi conſuetudinem,nutriſſe patientiã.[Grauiora]Vt incõmodorũ nouitas grauius peruertit,ſic ferendi conſuetudo quidquid acciderit facilius tolerat.[Dabit Deus]ultro reſpõdit, ſi q̃rerent qñ hæc mala inuenient finem, & poſt comparationẽ grauat præterita,& leuat præſentia,& generali ad ſpecialem rationem venit [Scyllæam]In mari Siculo eſt locus horrendis ſaxis obſeſſus.Non autem mulier vſque ad pubem humani corporis,inferius vero canibus armata.[Acceſtis]Oſtendit fortunæ ſuffragio ex intima ſaxorum parte liberatos.[Forſan,& hęc]Delectabit nos, cum ad proſpera venerimus etiam hæc inter mala enumerare.[Olim]Tria tempora ſignificat,pręteritum.præſens, & futurum[Durate] Quando per mala ad bona tranſeundum eſt,ſpe bonorum toleranda ſunt aduerſa, preſertim vbi reſpondetur per breuiſſimum tempus ocium ſempiternum.[Fata] Ergo patendum eſt.nam illis obſiſti non poteſt [illic fas] Et euadendi,& perueniendi, ſpem pollicetur, & aſſerit Italiam ſolam eſſe quæ digna ſit, in qua Troiæ imperium reſurgat. Hæc ille. Ordo eſt.O ſocij.ſ.errorum,& laborum, perquam appellationẽ ſibi illos conciliat, vt qui ſe illis parem exiſtimet. Ordo autem ſic conferendus eſt.O ſocij reuocate animos,&c.nam cetera per parentheſim inſerta ſunt,quaſi dicat vt ſocij eſtis in aduerſitate, volo ſocijs ſitis in magnanimitate, tolerando aduerſa, neque enim ſumus.i.nam certe nos non ſumus ignari.i. immemores. ſecundum Seruium, vt ſit acyrologia.i.improprietas ſermonis. ſed meo iudicio,ſic dicit,vt Dido dicet:

Nam ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco.

Ignarus.n.eſt malorum,qui nunquam ea paſſus eſt, non ſumus ergo ignari.i.neſcij.ante malorum; vna eſt particula.i. malorũ pręteritorum,& quę antehac paſſi ſumus.O paſſi grauiora.ſ.mala,quorum Deus finem dedit,quia aliter non dicerẽtur paſſi, ſed adhuc pati,vnde ſubinſert,Deus dabit quoque.i.ẽt,his.ſ. malis minus grauibus.finem.i.exitum,& terminum,ac deſitionem.q̃ autem grauiora paſſi ſint,probat dicens:vos,&.i.ſimul acceſtis, pro acceſſiſtis,rabiẽ Scyllæum.i.quæ inter Scyllam,& Carybdim eſt in mari Siculo,Cuius dextrum Scylla latus læuum implacata,Charybdis Obſidet,& ſcopulos ſonanteis penitus.i.valde,& quaſi penè intus,& hoc eſt cur Scylleam rabiem dixit,quia ſonitu aquarum imitantur ſcopuli latratum canum rabioſorũ.vos, &.i.ſimul experti eſtis.ſaxa Cyclopeia,id eſt à Cyclopibus in Sicilia obſeſſa.O ſocij igitur,quia nõ ignari ante malorum & grauiora paſſi.(Eſt autem oratio intricata, quaſi à turbato animo prolata.qualis erit in 2.huius.vbi ſocios ad arma cohortabitur. atque ſummum artificium eſt.vbi ab imperitis minus artis cenſetur)reuocate animos, quibus.ſ.grauiora tuliſtis,vt,& hęc feratis.& mittite,id eſt deponite, & reijcite,ac, omittite, timorem mœſtum,qui vos męſtos facit aut męſtum.i.deteſtabilem,cum ſit timor approbandus,qualis erat dum in periculo fuerãt,vnde dictum eſt. Extemplo Aeneæ ſoluũtur frigore membra iuuabit .ſ.animos,id eſt delectabit.iucundum erit forſan olim,id eſt tempore futuro,vbi omnib. periculis defuncti erimus, meminiſſe.i. aut memorare,id eſt recitare,aut recordari,& id eſt etiam hæc. ſcilicet præſentia mala,quia iuuat euaſiſſe mala,plus quàm non incidiſſe,vnde in tertio:

Iuuat euaſiſſe tot vrbes.
Argolicas,medioque viam tenuiſſe per hoſteis.

Nos tendimus in Latium.i.in patriam nobis fatalem, vnde originem traximus,& vbi Saturnus latuiſſe perhibetur, per varios caſus,& tot diſcrimina.i.pericula rerum.fas eſt.i.à fatis permiſſum,regna Troiæ reſurgere.i.reparari,& renaſci illic.ſ. in Latio, non in Creta,non in Delo,non in Sicilia,vbi fata.i. deorum p̃ordinationes,& voluntates nobis præfata.i. vaticinio ſignificata, oſtendit, id eſt indicant vaticinio multorum, vt in tertio dicetur.ſedes quietas. i. immutandas, quales non erant in Creta. de de quibus in tertio:

Mutandæ ſedes,non hæc tibi littora ſuaſit Delius,&c.

Durate.i.perdurãte,aut durate animos veſtros contra mala,(& ſitis duri ad tolerandos labores donec obtinueritis, ſedes quietas iuxta oracula Penatum,qui vobis dixerunt,vt recitabitur in tertio huius:

Dardanidæ duri,quæ vos a ſtirpe parentum
Prima tulit Tellus,eadem vos vbere læto
Accipiet reduces,antequam exquirite matrem.)

Et ſeruate voſmet.i.voſipſos,rebus ſecundis.i.proſperis, poſt aduerſas,quæ nunc uos premunt,& eſt ſententia ſane moralis, & cuius facile eſſet ad allegoriam transferre, vt per Latium, patriã cœleſtem intelligat ad quam per caſus varios, per tot diſcrimina rerum.tendimus,& ſedes ubi fata quietas oſtendunt.

VOS, & Cyclopea ſaxa]Antiqui plerique libri, Cyclopeia pentaſyllabum legunt. [Sedes ubi fata quietas Oſtendunt] In peruereri libri legere eſt,Quietis,quippe nobis. VARIA LECT.

COGITA, primus quinq; libris non fere aliud agi, quàm quo pacto ſapiẽs ab humanis interim ſequeſtratus animum politicis ac purgatorijs emaculet uirtutibus.Hoc ipſum ſignificat atrox in primo tempeſtas.Didonis conuiuium.in quo rationalis anima obruteſcens corporeis fomitibus, & uitiorum incentiuis rationis luminibus ſeſe ingerentibus,illa penè reſtincta ſui obliuiſcitur, & ad corporea reuoluitur tota. Aeſtuationes hæ ſunt animi ad procinctum tendentis, & ad originem properantis.Quod illa verba abunde ſignificant: COEL. RHOD.

Per tot diſcrimina rerum
Tendimus in Latium,ſedes vbi fata quietas Oſtendunt.

Ego Latij nomine,ſtatum purgati animi intelligo, qui defecatus, & à mundana aſpergine preſſe pureque deterſus eſt. Cuius illa ſunt munera præcelſa,ut docuit grauis auctor Plotinus, Sola noſſe diuina, cupiditatum obliuiſci penitus, perturbationis ignorare:

Vt ſi fractus illabatur orbis,
Iam pauidum feriant ruinæ.

Voce

Talia voce refert, curiſque ingentibus æger
Spem vultu ſimulat, premit altū corde dolorem.
Illi ſe prædæ accingunt, dapibuſque futuris:
Tergora diripiunt coſtis, & viſcera nudant:
Pars in fruſtra ſecāt, verubuſq. trementia figunt.
Littore ahena locāt alij, flammaſque miniſtrāt.
Tum victu reuocant vires: fuſique per herbam
Implentur veteris Bacchi, pinguiſque ferinæ.
Poſtquam exēpta fames epulis, menſæq. remotę.
Amiſſos longo ſocios ſermone requirunt,
Spemq., metumq. inter dubii, ſeu viuere credāt.
Siue extrema pati, nec iam exaudire vocatos.
Præcipuepius Aeneas nunc acris Oronti,
Nunc Amyci caſum gemit, & crudelia ſecum
Fata Lyci, fortemq. Gyan, fortemq. Cloanthum.

SERV. VOce referi] Pleonaſmon eſt, qui fit quoties adduntur ſuperflua, vt alibi, Vocemque his auribus hauſi. Terent. His oculis egomet vidi. [Curis] Cura dicta eo ꝙ cor vrat. deniq. paulo poſt ait: Premit altum corde dolorem. [Aeger] Aeger eſt & triſtis, & male valens. Aegrotus autem ſiue ægrotans tantum modo male valens. [Spem] Lætitiam. Et eſt crebra apud Virg. figura, quæ fit quoties ſignatur ab eo ꝙ procedit id, qđ ſequitur. Nam ſpē lætitia ſequitur, ſpes vero in vultu non vr̄, ſed lætitia. Hæc aūt figura, & verſa vice fit, vt intelligamus ab eo ꝙ ſequit̃ id, qđ p̄cedit: vt, Meritæq. expectent p̄mia palmæ Palmā ꝓ vitute poſuit, q̄ primum meretur, & palmam poſt accipit. [Prædæ] ad prædā, vt, Inferretq. deos Latio. [Accingūt] Studioſe parāt: vt alibi, Accingūt operi. Accinctos.n. induſtrios dicimus, vt Horat. Altius ac nos pręcincti ſumus. Sicut cōtra negligētes diſcinctos, vocam⁹, vt, Diſcinctos Mulciber Afros. [Dapibusq. futuris] Ambitioſe dixit ꝙ ſint cerui dapes futurę. [Tergora] Tergus tergoris, vnde tergora coriū ſignat. tergū vero tergi, vt templū tēpli, dorſum ſignat. vt Sal. Scilicet quia tergis abſtinetur. [Viſcera nudant] Viſcera non tm̄ inteſtina dicimus, ſed quidquid ſub corio eſt, vt, In Albano Latinis viſceratio dabitur .i. caro. Eſt aūt nominatiuus ſingularis hoc viſcus huius viſceris, vt Lucr. Viſcus gigni ſanguemq. creari. Sanguem aūt ideo dixit, quia ſanguinis facit, vt carmē carminis. Si.n. ſanguis diceret, par eſſet nominatiuus genitiuo, vt anguis, pinguis. [Veribus] Ecce nomen de his quę in numero ſingulari indeclinabilia ſunt, vt veru, cornu, genu. [Trementia] Palpitantia adhuc. [Ahena locant] quibus vtebantur non ad eligendas carnes, ſed ad ſe lauādos. Heroicis.n. t̄pibus carne nō veſcebantur elixa. Huic aūt nomini maiores aſpirationē dabāt. nā ahena dicebant. [Tūc] .i. poſtq̄ ſe lauerūt. [Victu] Cibo. vnde & cōuictores dicimus. vt Hora. Non quia ſum tibi Mecœnas conuictor. Nā cōuixæ à cōuiuio dn̄t. [Fuſi] Polyſemus ſermo eſt. ſignificat.n. & diſcumbentes, vt hoc loco, & fugatos, & occiſos. [Implentur] Impleor duos caſus regit. dicimus.n. & impleor illius rei, vt Cicero: Squaloris plenus ac pulueris. Et Terent. Plenus rimarū ſum. Et impleor illa re, vt hoc loco, & alibi, Plenamq. ſagittis Threiciis. Et Iuuen. Lectica Mathonis Plena ipſo. [Ferinæ] Feras dicimus, aut ꝙ omni corpore ferūtur, aut ꝙ naturali vtuntur libertate, & pro deſiderio ſuo feruntur. [Poſtquam exēpta fames] Caute in mœſtitia cibis famē exēptā dicit .i. fugatam non ad effluentiam quæſitam. [Menſæq. remotę] Quia apud maiores ipſas menſas apponebant pro diſcis. vnde eſt, Et menſæ grata ſecundę. Duas.n. habebant menſes, vnam carnis, alteram pomorum. [Amiſſos] Non re vera, ſed vt illo t̄pe putabant. [Exaudire uocatos] Aut ſubaudimus deos, & quaſi conqueſtio eſt, ꝙ non flectantur precibus. Aut certe hoc dicit, Non ſolum periſſe eos, ſed nec ſepulturam hr̄e ad quam vocentur. Nouimus.n. ꝙ mortuorū vmbræ ad ſepulcrā vocabantur, vt eſt, Maneſq. uocabat Hectoreum ad tumulum. Et eſt figura, ab eo qđ p̄cedit, id, qđ ſequit̃, q̄a poſt facta ſepulcra manes uocantur. [Præcipue] Inter oēs, quaſi alijs magis pius. [Orōti] Pro Orōtis: vt, Immitis Achilli. [Secū] Propter ſocios. ut ſupra, Spē uultu ſimulat.

ASC. TALIA uoce refert] Poſt conſolationem uerbalem, additur ſolarium epularum, & vini, quo & animus, & corpus refici ſolet. Seruius cenſet pleonaſmon eſſe .i. ſuperfluitatem illius particulę, uōce. ſat.n. fuerat dixiſſet, Talia refert. Verūtamen mihi nequaq̄ ſuperfluū ur̄, ſed diſcretiuum, ut fit. Refert quidē uoce, ſed longe aliter referebat, & reuoluebat caſus ſuorū aīo, ut ex ordine patebit, quē priuſq̄ poſuero Donati uerba ſubijciā quæ ſunt. [Curisq. ingentibus ęger] Perſuaſoris erat, ut metū diſſimularet, cum ſpē perſuadere tentaret, & regis erat afferre conſolationē utrunque ergo p̄ſtitit, neq; oportebat illū in ſua cauſa ſine cura eſſe. [Illi] Oſtenditur quid potuerit conſolatio. Nam niſi mœror ſublatus fuiſſet, refectionem aliquam nō quæſiſſet. [Tergora diripiunt] Diuiditur per officia procuratio epularum, neque delicioſæ dapes, aut irritamenta gulæ erant ijs paranda, qui naufragio, & inedia laborauerant. Tergora eodē tempore alij detrahebant coria. Alij, anteq̄ tota corpora apparerent, reſecabant partes, & vt plenam properationem oſtendat addit. [Verubusq. trementia figunt] Hoc eſt quibus adhuc aliquid ſpiritus teneretur. [Ahena] Aquā imponebant igni, vt elixam facerent carnē. Hæc coquendis viſceribus celeritatē p̄ſtāt. Denique epulis paratis, vires labore, & fame perditas, reuocant. [Fuſiq. p] aduerſariorū obliti erat, ut fuſi p herbā plus cibi ingererēt, quā refectio poſtulabat. Hoc aūt p̄ſtitit perſuaſio cōſulti regis [Ferina] Per ſe ſuauis caro ē hęc, ſed additur pinguedo, ut ſuauior aīos appetentium iret. Vino aūt acceſſerat gr̄a, à t̄pe qualitate, & q̄titate. Nā & uetus, & optimus, & abūdans fuerat. Hinc dixit: Implentur ueteris Bacchi [Poſtquā exēpta] Fame, & laſſitudine oppreſſos, nullius cura tangebant. Refectis vero, uenit in mente recordatio ſociorum, quorū cū de morte īcerti eſſent. erāt īter ſpē uitæ. & metū mortis. Aeneæ aūt maior ponitur uirtus, q nec cibum ſumpſit, nec diſſimulare à perditis potuit, nec eorū curā poſuit. qui & ſupereſſe poterāt [Secū] Nā apud alios, ſpē uultu ſimulat. Ordo eſt. Aeneas, ſup. refert .i. recitat, & exprimit talia, uoce .i. ſermone uocali, cum alia longe referret ſermone mentali. & ipſe æger .i. ſaucius, & dolore affectus, ingentib. i. ualde magnis, curis .i. ſolicitudinibus, cor eius urentibus, ſimulat .i. fingit, (nō.n. oīs ſimulatio uitioſa eſt, unde, & ſaluatur finxit ſe longius ire) & p ſimilitudinē indicat, & præ ſe fert uultu .i. diſpoſitione faciei, qua uoluntas prodi ſolet. ſpem. ſ. melioris euentus, aut rerum recuperandarum, & premit, corde .i. in pectore, altum .i. profundum dolorem. Illi. ſ. ſocij eius ſic cōſolati, accingunt .i. apparant ſe prædę .i. ad prædam parandā, & diripiūt .i. raptim diſtrahunt, coſtis. ſ. ceruorum, ab Aenea occiſorum. futuris dapibus, id eſt ad futuras dapes, aut appoſitorie quę erāt futuræ dapes; tergora .i. pelles, aut cutes tergorum & pro .i. nudāt uiſcera, id eſt carnes interiores, ur̄ tn̄ leniorum partes expreſſiſſe poeta. nā tergora .i. quibus terga teguntur. diripiūt .i. uno tractu abſtrahūt, ſed pelles quibus uiſcera .i. inteſtina obteguntur, non tā faciliter abſtrahunt, unde nudant, dixit: Pars. ſ. ſociorum .i. partim ſocij, ſecant .i. incidūt carnes: in fruſtra .i. particulas, & figūt uerubin (alij ueribus legūt, ſed plures uerubus) fruſtra ſup. tremētia .i. adhuc palpitantia, & ſpiritu uitali mota. Alij locāt. ſ. ad lauādas carnes, ahena ſup. uaſa .i. lebetes, aut cacabos ex ęre factos littore, pro in littore, & miniſtrant .i. ſubijciūt, flāmas, quas. ſ. ex combuſtibilibus excitant. tū .i. deinde. peracto. ſ. officio coquendi. ipſi reuocant .i. reparant, & in loca priſtina alliciunt, vires. ſ. ſuas, uictu .i. cibo, & fuſi .i. ꝓſtrati p herbā, quia ſedilia non habebant, nec toros extructos, implentur Bacchi .i. uini. ueteris qđ p̄ſtātius ab omnibus cēſeri ſolet, & ferinæ. ſ. carnis. hoc eſt carnis ceruinæ, pinguis .i. quia ſeptem ingentia corpora fuderat humi. (Sicut plenus genitiuo & ablatiuo iungitur, ita & uerba à pleo compoſita, ut hic implentur ueteris Bacchi) Poſtquam fames eſt exēpta .i. fugata, & perempta, epulis .i. epulando. & mēſæ .i. ferculorū, aut obſoniorū duo genera q̄ mēſis .i. cū mēſuris apponebātur, aut in quadris, aut in lācibus (un̄ de quadris dicetur in iij. Ambeſas ſubigat malis abſumere mēſas. Et ī vij. Eu ēt mēſas cōſumpſimus, inquit Iulus. Nā quadrā, ex cruſto panis facere ſolebant. Nō ergo loquitur in ijs locis de tabulis ſu p quas cœnatur) & poſtquā igitur menſę .i. quadrę, aut lances cibis onuſtæ, remotæ, ſup. erāt ipſi requirunt lōgo ſermone ſocios amiſſos, exiſtentes dubij inter ſpem, & metum, ſeu credant viuere quod. ſ. ſperabant, ſiue pati extrema, ſup. fata .i. mortem. quod metuebant, nec .i. & non, & credant eos vocatus. ſ. à ſocijs ad tumulos, non exaudire .i. reſpondere, vt ſcire defunctos eſſe, aut ſic, nec exaudire. i. nō exaudiebant iā vocatos ad tumulum. ſ. vt ſit infinitiuus modus pro indicatiuo. vel potius ſic. ſiue credant eos extrema pati, nec vocatos .i. licet vocentur exaudire. iam .i. amplius, aut deinceps cum mortui ſint. Præcipue .i. præter ceteros, & plus quàm ceteri, Aeneas pius, aut Aeneas p̄cipue pius, ſed melius Aeneas,

quia

quia pius gemit præcipue. nunc caſum Oronti. pro Orontis, acris.i.ſtrenui.quæ cū Leucaſpe ſubmerſus erat, & Amyci.i. illius Troiani.ēt acris.& nunc gemit ſecum.i.animo ſuo, quia ſpem vultu ſimulat.crudelia.i.immitia. & ſæua fata i. mortem Lyci,i.aut illius viri,aut populi Lyci.quia dixit ſupra,ſubmerſam eſſe vnam,quæ Lycios,fidumq; vehebat Orōtem.& gemit Gyan.virum illum fortem.& Cloanthum fortem. i. caſus corū, qui tamen non erant ſubmerſi,vt patebit in quinto, vbi nauium directores erunt.

VARIA LECT. SPEM vultu ſimulat.premit altum corde dolorem &c.Oblongo lib.peruetere.& aliquot alijs manu ſcriptis,Premit alto in corde,legitur. [Verubusq. tremētia figūt]Eſt vbi, Verubus,neq; vno quidem lib.per,u,in penultima legatur. [Nunc acris Oronti]Ser.pro Orontis poſitum ait,nempe ad cachoniam declinandam.Orontis tamen habetur in antiquis aliquot exemplaribus. Sed omnino ſuauior eſt lectio Seruiana.

Et iam finis erat,cum Iuppiter æthere ſummo
Deſpiciens mare veliuolum,terraſque iacentes,
Littoraque,& latos populos,ſic vertice cœli
Conſtitit,& Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum tales iactantem pectore curas
Triſtior,& lacrymis oculos ſuffuſa nitentes
Alloquit̄ Venus: O q̄ res hominumq́. Deumq́.
Aeternis regis imperijs,& fulmine terres,
Quid meus Aeneas in te committere tantum;
Quid troes potuere?quibus tot funera paſſis,
Cunctos ob Italiam terrarum clauditur orbis.
Certe hinc Romanos olim voluentibus annis
Hinc fore ductores,reuocato à ſanguine Teucri,
Qui mare,qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus:quæ te genitor ſententia vertit?
Hoc equidem occaſum Troiæ,triſteſque ruinas
Solabar,fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot caſibus actos
Inſequitur: quem das finem rex magne laborū?

SERV. FInis]Vel fabularum,vel diei.ſequitur nāq; paulò poſt,Aeneas p noctē plurima voluens. Et ſciendū eſt Virgilium non ſemper dicere ortū, vel occaſum diei, ſed aut itellectui relinquere, vt hoc loco, aut negocijs tēporā ſignificare. eſt aūt poetica καλλωπ.ςεία, non omnia exprimere.vnde ait Horat.in arte poetica, Nec verbū verbo curabis reddere fidus interpres. quāuis plerique de tranſlatione græcitatis hoc aſſerant dictum.Homerus ſanè iſta contemnens tempora vniuerſa deſcribit [Cum Iuppiter æthere ſummo Deſpiciens] Oeconomiam iſtā ſm Matheſin videtur ordinaſſe Virg. Ioue in altitudine ſua poſito cum Venere,ſignificatur ꝙ p mulierem aliqua felicitas poſſit euenire. Ergo quoniam Aeneas in partem regni admittetur à Didone per occaſionem coniugij,icirco hæc poeta pmiſit, Sanè, & illud animaduertendum quod peritiſſime dixit triſtiorem Venerem fuiſſe cum Ioue, ex quo ſignificat exitum vxoris infelicem futurū, nam ſe vtique Dido interemit Quod aūt Mercurium facit à love deſfluentem ad occaſum deſcendere.i.ad ima terrarum,oſtendit amicitias quidē fore, ſed minime diuturno tpe permanere. Illud ēt mathematici dicunt. Venere in Virgine poſita miſericordem fœminam naſci, atque ideo Virgilius fingit in habitu virginis venatricis,Venerem occurriſſe filio,quod & miſericordem poſtea reginam probauit Aeneas. & in venatione cum ea permixtus eſt.[Aethere ſummo]Qui ſummus Et propriū ætheri epithetō dedit,quia omnibus ſuperior eſt.[Deſpiciens] Deorſum aſpiciens,ſicut ſuſpiciens,ſurſum aſpiciens. Notandum ſanè quia ſi deſpiciens dixerimus, diligenter inquirens ſignificamus,ſicut deduco & diduco.Nā deduco eſt proſequor, diduco vero diuido.[Veliuolū]Duas res ſignificat, & qđ velis volatur, vt hoc loco,qđ velis volat.vt Ennius,Naues veliuolas,q.& proprie dixit.Et eſt iſta reciproca tranſlatio nauiū, & auium. Legimus.n.Et velorū pādimus alas. & cōtra de apibus,Nare p æſtatē liquidā.cū natis nauiū ſit.alæ vero auiū.Et ſciendū eſt eſſe reciprocas trāſlationes,& partis vnius.[Iacentes] Aut in lōgum expoſitas,aut ꝓprium epithetō eſt terrarum.nā cū cetera elementa mobilia ſunt, ſola terra ſtabilis eſt. vnde, & bruta dicuntur. [Latos populos]Cum populos numero plurali dicimus, vrbes ſignificamus,cum vero populum vnius multitudinem ciuitatis intelligimus.[Sic]Quid eſt ſic?id eſt vt iſta cōſpiceret.[Et Libyę defixit lumina regnis] Pulchra proœconomia.i.diſpoſitio carminis.Vituperabile.n.fuerat ſi ex abrupto tranſitum faceret, qđ in nono fecit, atque ea diuerſa penitus dum parte geruntur. q res tñ excuſatur vno ſermone.Atque ea.i.eodem tpe, quod ſolum eſt interpoſitum.Nunc uero bene tranſijt, quia inducit Iouem,& de rebus humanis cogitantem, & Africam reſpicientē, ad quam venere Troiani. Vnde honeſtus color eſt, vt Venus adeat Iouem,timens ne Romana fata Carthagini concedant. felix enim euentus ſequitur loca quæ reſpexerit Iuppiter, vnde in ſecundo ait, Aſpice nos hoc tantum. Et alibi, Atque oculos Rutulorum reijcit aruis.vbi erat futura victoria.[Tales]De rebus humanis.[Iactantem pectore curas] Nunc ſecundum Stoicos loquitur qui deos dicunt humana curare, interdum ſecundum Epicureos, poetica vtens licentia. [Triſtior]Comparatiuum poſuit pro poſitiuo. quando enim triſtis eſt Venus, vt nūc triſtior diceretur? [Oculos ſuffuſa nitentes]Nitidos oculos lacrymis perfuſos habens. Et eſt figura quæ fit quoties participio præteriti tēporis à paſſiuo iungimus caſum accuſatiuum. vt, Deiectus animum,mœſta vultum. Dicendo aūt Nitentes,expreſſit ēt nimiam in lacrymis pulchritudinem. ſicut de Euryalo. Lacrimæq. decoræ.[Aeternis regis imperijs, & fulmine terres] volunt quidam ſuperfluo Regis ad deos referri.Terres ad homines neſcientes maioris eſſe poteſtatis,idem poſſe circa deos quod circa homines.[Et fulmine terres] Non ſine cā adiecit Terres. Eſt.n. fulmen quod terret, eſt quod afflat:vt.Fulminis afflauit vētis. eſt quod puniat:vt, Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad vmbras. Peremptorij autē fulminis late patet ſignificatio eſt.quod præſagit.[Meus] Subaudi filius.vt Aiacis Oilei.vt ante diximus[In te]Modo contra te.alibi Pro ſignificat:vt,Benignum accipit in Teucros animum,menteq. benignam.i.pro Teucris.[Quod Troes potuere] Argumentum ab impoſſibili.vt alibi, Non ea vis animo. & eſt validius quā à voluntate.plus n.eſt nō poſſe quā nolle.[Troes] Erit nominatiuus Tros.Et hæc breuiter ſcienda regula eſt,quia omnia nomina monoſyllaba græca quæ in latinum ſermonem tranſeunt.tertiæ ſunt tantum declinationis,& tam latine quàm græce declinari poſſunt.vt Tros, Trois, & Troos, Pan Panis, & Panos:vt.Arcadici dictum Panos de more Lycæi. [Ob Italiam] Ne ad Italiam perueniant toto orbe pelluntur. Atqui in Africa ſunt.ſed ſi diligenter requiras,ēt inde pelluntur:ait nanque.Hoſpitio prohibemur arenæ.[Certe hinc Romanos]Atqui nuſquā hoc legimus.ſed per ſilentium intelligimus.vt ſuperius de Iuno. ne audierat. [Voluentibus] volubilibus. Et eſt participium pro nomine. Voluens.n.eſt qui voluit: Volubilis autem qui voluitur. Anni autem voluuntur, non voluunt, vt eſt. Atque in ſe ſua per veſtigia voluitur annus.[Fore]Futuros eſſe. Et eſt uerbis de ſectiuis.[Reuocato]Dicendo reuocato, oſtendit Italiam vnde Dardanus fuerat.[A ſanguine Teucri] Teucrum pro Dardanus poſuit.Dardanus enim de Italia profectus eſt, Teucer de Creta, quia ſolent poetæ nomina de prouincijs uicinis, uel perſonis uſurpare. ut, Domitus Pollucis habenis Cyllarus, cum Caſtor equorum domitor fuerit. Item. Et manibus Progne pectus ſignata cruentum.pro Philomela.Item Didonem dicit Sidoniā.cum ſit Tyria a loci uicinitate. Item, Quid loquar aut Scyllam Niſi? cum Phorci fuerit. Et ſciēdum inter fabulam,& argumentum, hoc eſt hiſtoriam,hoc intereſſe,quod fabula eſt dicta res contra naturam, ſiue facta, ſiue non facta, ut de Paſiphae Hiſtoria eſt quidquid ſecundum naturam dicitur, ſiue factum, ſiue non factum,ut de Phædra.[Omni ditione]Melius omni quàm omnis, ut ſignificet omni poteſtate,id eſt pace,legibus, bello. [Pollicitus:]Pollicemur ſponte,rogati promittimus.[Quæ te genitor ſententia uertit?] Verecunde agit Venus. nec enim conueniebat,ut aperte contra uxorem ageret apud maritum. unde,& ſimiliter reſpondet Iuppiter, Neque me ſententia uertit, [Hoc] Hac re. [Rependens] Compenſans. Et eſt tranſlatio a pecunia. [Eadem]Similis,qualis ab initio fuit,ut oſtendat nec longitudinem temporis prodeſſe Troianis.[Finem]Ac ſi diceret,non regnum requirimus,ſed finem laborum.

ASC. ET iam finis erat]Poſtquam mortales,quod poterant, effecerant,

eerāt nec erat reuocandorū ſociorum, vlla ſpes reliqua, apte inducitur diuinum auxilium, quod ſuos in neceſſitatibus non deſtitit: verum Seruius argute docet rem phyſicam eſſe, & ex viſceribus aſtrologiæ, fictionem hāc exceptam, nam dum Iuppiter Venerē beneuole aſpicit, ſignificat ei, qui eos in Heroſcope habet bonum per mulierem euenturum. Donati autē verba ſunt. [Finis] Epularum, vel fabularum, vel lucis. [Deſpiciens] Iuppiter ex alto actus hominum conſiderabat. Venus aūt. arrepta occaſione, eum alloquitur. [Triſtior, & lacrymis oculos ſuffuſa nitentes Alloquitur Venus] Quā antea lacrymis, ille eſt maximus dolor, qui ante vocis exortum lacrymis præcedentibus nunciatur. [Tales] Res plena ſubtili arte vbi perſonarum non ſolum, ſed & rerum habetur ratio. Loquitur Venus ad Iouem ſi priuata filia ad patrem ſi publica inferior dea apud ſummum deorū. Vicit aūt, quod publicum fuit. Concitat ſubtilem inuidiam, ꝙ Iuppiter, cuius ſit iuſte curare, quid dij, quid homines agant, omiſerit verum in Aeneam iudicium, & innoxium tot tormentis diſſimulans vexati ſinat, præponitur ergo publica perſona, & ſubnectitur priuara, apud.n. patrem non potuit cōqueri de dijs, ſed apud deorum regem. Dijs aūt applicauit æternis regis imperijs, & hominibus fulmine terres. [Aeternis] Ergo non ſunt contemnenda, veluti ea, quæ ad tps ſunt. q. d. non veniunt dij contra fata. [Quid] Fracta innocentia Troianorum, quærit nomen delicti, quod non inuento conſtet eos immeritos pati. [Aeneas] Speciale ponit nomen atq; inde tranſit ad genus. [In te regem d. & h.] Quia omnia habes in poteſtate, auum ſuum, promiſſorum noui imperij, quem omnes dij ſuſpiciunt, & homines fulmine territi venerantur. [Meus] ſ. filius tuus nepos. [Tantum] Bis repete, quid Aeneas, & quid tantum Troes. Tantum, tam immane. [Cunctus] Ad id redigetur, vt nec alibi ſtare, nec in Italiā venire poſſit. Ergo reſtat vt in fluctibus ſemper exagitetur [Pollicitus] Cōuenit ex veteris promiſſi, immo pollicitationis fide. Turpe enim eſt, decedere de fide, turpiſſimū, cuiuis mutare ſententiam. Quid ergo tanto deo, preſertim vbi filiæ nepotiſq. vertatur incōmodum? [Genitor] Ponit poſt publicam perſonam, patrem, vt appareat neutram illarum ducere perfidia traduci. [Vertit?] Cum vas vertitur, omne quod habet effunditur. Ergo oſtendit, ꝙ Iuppiter inimica perſuaſione, ita ſit verſus, vt nihil pietatis ſit in eo relictum. Quam integram filię pręſtare debuit. [Genitor] Multum valet hæc perſona in promiſſis, quæ, non liberis ſolū verum, & poſteris ſint profutura [Quæ ſententia] q. d. quis te potior eſt, qui te poſſit vertere? [Hoc equidem] Diſſimulandum eſt damnū, ſi quod amiſſum eſt alterius, commodi ratione penſatur, vnde cōpenſatio dr̄, veluti, ſi in altera lance damno poſito, in altera commodum par, vel maius ponatur. [Occaſum Troiæ] Oſtēdit rem maxima perijſſe. Caſus.n. paruæ rei eſt, uel perſonæ inferioris. Occaſus, diuinæ rei uel perſonæ ſuperioris. Nā ſolē, lunamq. occidere, & uiros præclaros occidiſſe dicimus. [Rependens] Comparans, & exæquans mala fata bonis. [Nunc eadem] non ſolum non ueniunt bona, ſed manent mala. [Quem das finem] quia Iuppiter pōt poſtulata complere, & potuit efficere, ne aliquando acciderent, poteſt & ſic intelligi, Quē das finem. i. qñ Troiani venient in Italiam, aut qñ carebunt his malis? Ordo aūt eſt. Et iam erat finis. ſ. ſermonis lōgi, quo ſocios amiſſos requiſiuerant, ac diei, quia non eſt ueriſimile, una luce potuiſſe eos iam tempeſtatem paſſos in terrā deſcendiſſe, ignē excudiſſe, frugem deſiccaſſe: Aeneam tot ceruos ſudiſſe, ſocios conſolatum eſſe, uina dediſſe, eſculenta à ſocijs parara eſſe, cęnatum, & conqueſtum eſſe: Aeneam loca exploraſſe, ad Didonem adueniſſe, quæ tunc datura ius ad forum conſederat, quod mane fieri ſolet. Vnde Perſius, His mane edictum, poſt prandia Calliroenda. Et, ut Martialis dicit, Hora tertia diei, Nam exercet raucos tertia cauſidicos, Ipſo ergo die, quo appulſi erāt iu ea. Nympharū domo. i. amœniſſimo loco, quem prius deſcripſit poera, manſerant ubi nunc cœnati erant, cū finis eſſet ſermonis, & diei, poſtridie aūt Aeneas loca diſquirebat, unde dicetur, Vt primū lux alma data eſt exire, locoſq. Explorare nouos. Non eſt ergo dubium, diem fuiſſe exactum, cum ueſperi cęnare ſoleant, & cū manifeſte dicatur Aeneā, exorta luce, exploraſſe nouos locos, finis igitur erat tam longi ſermonis, quæ diei cum. i. qñ, Iuppiter deſpiciens deorſum inſpiciens, de æthere ſummo, mare uelíuolū. i. in quo uela uolant, aut quod uelis peruoluatur, aut uoluitur & terras iacentes. i. humiles, & proſtratas, & littora, & populos latos. i. late habitantes, conſtitit ſic. i. in tali affectione, quæ dicētur ſup. in uertice cœli, & defixit lumina. i. oculos, deorſum iniecit regnis, i. regna Libyæ, illius. ſ. partis, in qua Aeneas tunc erat. Atque. pro &, Venus (ſcilicet illi occurrens, inuēta opportunitate) triſtior. ſ. q̃ decuit, aut ualde triſtis (quod & Valla ſentit: Nā, ut cum Landino, ſecundum Priſc. ſubtriſtem, & parum triſtem dicas, non placet. non enim parum triſtis cenſeri poteſt, lacrymis oculos ſuffuſa nitentes) & ſuffuſa oculos nitentes. i. habens oculos nitentes, ſuffuſos. i. parum imperfuſos lacrymis alloquitur illum. ſ. Iouem, iactantem pectore. i. uerſantem tales. i. humanarū rerum curas. Alloquitur autem ſic: O. ſ. Iuppiter, hoc eſt iuuans parer, & rex, magnę, qui regis æternis imperijs, cum mortalia facta peccant, unde in Georg. Perituraque regna res hominum, & deumq.; pro deorum, alij legunt, deorum, vt ſit hypermeter verſus, qui hic vitioſus non eſſet, quia ſyllaba abundans, abſumi poteſt per vocalem ſequētem, & qui terres res hominum, & deorum. fulmine, ſ. tuo triſulco. quod ēt ſuperi timent, vnde Venus ad Cupidinem, in hoc primo: Solus nate patris ſummi, qui tela Typhoea Tenuis, quid Aeneas meus. ſ. filius, & tuus nepos, potuit, ſup. committere. i. commereri. & peccare tantum. i. tam magnum ſcelus in te. i. contra te? & quid Troes potuere committere in te? q. d. nihil. Plus autem eſt, non potuiſſe committere, quā commiſiſſe: Troes dico, quibus paſſis tot funera. i. mortes ſuorum, nam vero ſimile eſt neminem ſuperſtitem eſſe, qui neminē ſuorū in bello Troiano amiſerit, cunctus orbis terrarum, quia nuſquam conſiſtere à Iunone permittuntur, id ego inuidioſe in Iunonem dicit, ſed tacite dictura expreſſe, ſi coniux non eſſet, clauditur. ſ. ab introitu, ob Italiam. i. vt arceantur ab Italia. Certe tu pollicitus ſupple es, cū Troiam perire ꝓmiſimus. Romanos fore. i. futuros eſſe hinc, hinc dico. i. ex hoc Aenea, aut ex his Troianis, annis voluentibus. ſ. vires rerum, aut voluentibus. ſ. ſe, aut volubilibus olim. i. aliquando, ſed tempore futuro, à ſanguine Teucri reuocato cuius verbi duplex eſt expoſitio, nam Seruius, qui vult Teucrū pro Dardano poni ita exponit è ſanguine Teucri, pro Dardani reuocato. i. iterum in Italiam vocato, nam Dardanus ex Italia oriundus erat, non Teucer. vnde dictum eſt: Dardaniæ duri antiquam exquirere matrem. Ego vero, qui quod proprie dictum tueri poſſum, nihil per acyrologiam accipiam, dixero à ſanguine Teucri reuocato. i. reiecto. t. poſtquam ſanguinem Teucri reuocauerat & reiecerat: Dardani autem ſublimauerat & ad imperium orbis prædeſtinauerat, nam Troiani partim à Teucro Cretenſi, partim à Dardano Italo, originem traxerunt. & viſus eſt Iuppiter aliquando Teucros, in imperium vocaſſe, nunc vero abſumptis Dardanidis, reuocare. i. reijcere. ſicut reuocamus, & recantamus, quod perperam, aut vocauimus, aut cantauimus (tu lector delige, vtram voles ſententiam. Nam ſunt qui nō legant, reuocato à ſanguine, ſed reuocato ſanguine Teucri) qui. ſ. Romani, aut ductore, ex Troianis oriundi, tenerēt, id poſſiderent mare, & quid tenerent. i. poſſiderent terras omni ditione. i. poteſtate, vt pace, bello, & legibus, ò genitor quæ ſententia vertit. i. à propoſito vi abduxit te, id in Iunonem latenter dicit, ſed vide quam ſubtiliter ingrediatur Venus. Prius enim, vt oſtendat eum quæ promiſerit, aut pollicitus ſit, poſſe exequi, dixit, ò qui res hominumque deorumque, &c. nunc uero vt oſtendat eúm debere, id velle pro ſuis, preſertim, inquit, quæ te genitor ſententia vertit? vt turpe ſit regem hominum, & deorum à propoſito, ac promiſſo verti, & impium patrem a filia, & auum à nepote abduci. Equidem. i. ego quidem, quæ de te opinionem bonam habebam, ſolebar. i. pro ſolatio tolerabam, occaſum. i. excidium Troiæ, hoc. i. ex hac re. i. hac pollicitationē, quia pollicitus eras ex occaſu Troiæ Romam oriri, q. d. ſi quis mihi obijciebat, ꝙ præmiſeram Troiam meam occidere, quæ res mihi triſtitiæ eſſe debebat, ego ſolabar hoc. i. hac re, ꝙ ſciui te pollicitum eſſe Troianos aliquando in Italia rerum potituros, rependens. i. recompenſans, fata cōtraria fatis. i. modeſte tolerans fata, quæ erant de excidio Troiæ, ob fata de inſtitutione Romæ. Nunc, q. d. multum abeſt, ut pro aduerſis læta obtineant Troiani, qui eadem fortuna. ſ. perſecutrix, & inimica, inſequitur nunc. i. hactenus, uiros actos, tot caſibus. i. ruinis, ærumnis, & aduerſitatibus, ò rex magnę, qui potes, & uelle debes, quem finē laborem dat, q. d. ut regna promiſſa omittam (quod alibi dictura eſt) quem finem laborum dat, q. d. nullum, cum in dies magnis laborent.

VARIA LECTIO.

REVOCATO à ſanguine Teucri] In Mediceo libro, & aliquot alijs antiquis abſque prępoſitiua particula legitur, Reuocato ſanguine.

Antenor

SERV. ANtenor potuit] Non ſine cauſa Antenoris poſuit exemplum, cum multi euaſerint Troianorum periculum, vt Capys qui Campaniam tenuit, Helenus qui Macedoniã, vt alij qui Sardiniã ſm Sal. ſed propter hoc ne forte illud occurreret, iure hoc vexat, tanq̃ proditorem patriæ. Elegit ergo ſimilem pſonam, hi.n. duo Troiam prodidiſſe dñr ſm Liuiũ: quod & Virg. per trãſitum tangit. vt, Se quoque principibus pmixtum agnouit Achiuis. Et excuſat Horat. dicens, Ardentẽ ſine fraude Troiam. Hoc eſt ſine proditione, quæ quidem excuſatio non vacat. nemo.n. excuſat niſi rem plenã ſuſpicionis. Siſenna tñ dicit ſolũ Antenorem prodidiſſe, quem ſi velimus ſequi, augemus exemplũ: Si regnat proditor, cur prius vagatur? Ob hoc aũt creditur Græcis Antenor patriã pdidiſſe, quia & legatos, qui propter Helenã venerant ſuſcepti hoſpitio, & Vlyſſem in mendici habitu cognitum non prodidit.

Antenor potui medijs elapſus Achiuis
Illyricos penetrare ſinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum, & fontẽ ſuperare Timaui.
Vnde per ora nouem vaſto cũ murmure mõtis
It mare præruptũ, & pelago premit arua ſonãti.
Hic tamen ille vrbem Pataui, ſedesque locauit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armaq. fixit
Troia, nunc placida compoſtus pace quieſcit.
Nos tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Nauibus (infandum) amiſſis vnius ob iram
Prodimur, atque Italis longe diſiungimur oris.
Hic pietatis honos? ſic nos in ſceptra reponis?

[Illyricos penetrare ſinus] Antenor non Illyricum, non Liburniam, ſed Venetiam tenuit. Ideo autem Virg. dicit, Illyricos ſinus, qđ inde venit quidam Henetus rex qui Venetiã tenuit, à cuius nomine Henetiam dictã, poſteri Venetiã nominauerunt [Tutus] Ideo tutus, quia Rhetij Vindelici ipſi ſunt Liburni ſæuiſſimi admodum populi, contra quos miſſus eſt Druſus. Hi aũt ab Amazonibus originem ducunt, vt ẽt Horatius dicit. Quibus mos inde ductus, per omne tẽpus Amazonia ſecuri dextras obarmet quærere diſtuli. hoc ergo nũc ad augmentũ ptinet, quod tutus eſt, ẽt inter ſæuos populos. [Fontẽ Timaui] Amant poetæ rem vnius ſermonis, circunlocutionibus dicere. vt pro Troia, dicant vrbem Troianã, pro Buthrotio, arcem Buthroti, ſic, & modo p Timauo ait fontem Timaui, Et paulò poſt. vrbem Pataui. i. Patauium [Vnde per ora nouem] Multi ſeptem eſſe dicunt. quod ſi incerta fides eſt, finitus eſt numerus pro infinito. [Vaſto cũ murmure montis] Tanta vi exit in mare, vt ẽt reſonet vicinus mons. Et ſic dictum eſt, ſicut ſuperius, Illi indignantes magno cũ murmure mõtis Circum clauſtra fremunt. [Mare] Amat poeta rem, hiſtoriæ carmini ſuo cõiũgere. Varro enim dicit hunc fluuium ab incolis mare nominari. [Proruptum.] Id eſt effuſum, fluens, Et melius eſt proruptum quam præruptum legere. Bene autem diffiniuit quid eſt largus fons? ſolutum mare. [Pelago] Aquarũ abundantia. [Premit] Populatur, vaſtat. [Hic tñ] Hoc eſt etiã in hoc loco difficili. [Vrbem Pataui] Hoc eſt Patauium. Patauium aũt dictum, vel à Padi vicinitate, quaſi Padauium, vel ἀπὸ τοῦ πέτεσθαι. quod captato augurio dicitur cõditum, vel φ auem, telo petiſſe dicitur. & eo loco condidiſſe ciuitatem. [Sedesque locauit] Ex votis ſuis facit inuidiam, dicens, id conceſſum Antenori, φ ipſa deſiderat. [Et genti nomen dedit] Hoc eſt quod ne victori quidem concederetur Aneæ quod ſcimus à Iunone eſſe perfectum, contra quam oblique loquitur, pp conſiderationem mariti. Hi aũt primis temporibus ab Antenore dicti ſunt Antenoridæ. [Armaq. fixit Troia] Hoc eſt ſecurus eſt. qui ſolent amiſſi à militia ſiue gladiatura, quibuslibet templis arma ſuſpendere. vt Horatius, Vranius armis Herculis ad poſtem fixis. [Compoſtus] Syncope eſt. detraxit enim de medio ſyllabam: vt, Et pocula porgite dextris. [Nos tua progenies] Sic loquitur quaſi vna ſit de Troianis. nam aliter ſenſus non procedit. Quod autem dixit. [Tua progenies] Epexegeſis eſt. vt, Aſt ego quæ diuum incedo regina. [Annuis] Quia nutu ſemper promittit aliquid Iuppiter [Infandũ] Pro infande. vt in 6. Miſerum ſeptena quotannis. Item, Toruumque repente clamat. pro torue. Et eſt figura, quæ fit quoties nomen pro aduerbio ponitur. magis aũt poetica eſt; in proſa aut rara, aut nunquam. tñ hoc loco Infandum poteſt eſſe etiam interiectio dolẽtis. [Vnius] Produxit hic penultimã. [Prodimur] Multa quidem hic ſermo ſignificat, ſed modo porrò damur. ſ. ab Italia. Et ſciendum eſt, omnium auctorum eſſe conſuetudinem, res dubie poſitas, in ſequentibus explanare, & plenius dicere. vt hoc loco, nam quid eſt prodimur, oſtendit dicens, Atque Italis longe diſiungimur oris, [Hic] id eſt talis. vt, Hunc ego te Euryale aſpicio, id eſt talem. [Honos?] Cum ſecundum artem dicamus honor, lepor: plerunque poetæ r, in

s, mutant cauſa metri. os enim longa eſt, or, breuis. hoc quidem habet ratio, ſed in hoc loco ẽt ſine metri neceſſitate honos dixit. Item Saluſt. pene vbique labos poſuit, quem nulla neceſſitas coegit. Melius tñ eſt ſeruire regulæ. [Sic nos in ſceptra reponis?] In ſceptra, aut ad imperia reſeruas ſic, hoc eſt per naufragia. Aut certe antiqua eſt licentia cõrum præpoſitionum.

ASC. ANTENOR potuit, &c.] Quia Antenori concessit Iuppiter, vt in Italiam, lætus perueniret, ſedesq́ locaret, vñ id Aneæ debere concedere. Nõ autẽ placet mihi, quod Seru. dicit, vtrunque proditorem fuiſſe, idq́. auctoritate Liuiana, nam Liuius non aſſerit, cuius verba, in principio operis ſunt: Iam primum omnium ſatis cõſtat Troia capta in ceteros, ſæuitum eſſe Troianos: duobus, Aenea Antenoreque, & vetuſtiure hoſpitij & quia pacis, reddendeq. Helenæ, ſemper auctores fuerunt, omne ius belli Achiuos abſtinuiſſe. Caſibus deinde varijs Antenorem cum multitudine Henetum, qui ſeditione e Paphlagonia pulſi, & ſedes, & ducem rege Philemene, ad Troiam amiſſo, quærebant, veniſſe in intimum maris Adriatici ſinum. Euganeisq. q inter mare, Alpesque incolebant, pulſis, Henetos Troianosque eas tenuiſſe, & in quem primum egreſſi ſunt locum, Troia vocatur: Pagoque inde Troiano, nomen eſt gens vniuerſa. Veneti appellati, Aeneam ab ſimili clade, domo profugum, ſed ad maiora rerum initia ducentibus fatis, in primum in Macedoniã veniſſe, inde in Siciliam quærentem ſedes delatum. A Sicilia claſſe. Laurentem agrum tenuiſſe. [Troia] Et huic loco nomen eſt. Hæc ille, qui nullam proditionem in Aenea, aut Antenore aſſerit, vnde, licet ſuccinctius, caſtius tñ rem tractat Donatus, cuius verba ſunt. [Antenor] Pro comparatione à minore ad maius, exaggerat mærorem. Antenor ergo, alienus à neceſſitudine tua, homo & humilis, & depreſſus, manus hoſtium potuit effugere. [Illyricos penetrare] Voluit demonſtrare difficultatẽ perueniendi, & ad hoſtiles partes penetrandi, quæ omnia facit, dictis poſterius annexis. [Penetrare] Penetrare. n. eſt penitus intrare. & ſinus, ſunt receſſus terrarum, penitus remotarum quibus clauſis, non potuiſſet euadere ſi pericula extitiſſent. & miro verbo vſa eſt, transire quod eſt ſine moleſtia, vel impedimento quo vis peruenire. Et quia fontem ſuperare difficultatẽ nõ demonſtrat. addit. [Vnde per ora nouem &c.] Et commemorat tantæ illum fontẽ virtutis eſſe, Vt pro nouem illius ora tutus transiret [Vaſto cum murmure montis It mare præruptum] Vt fons, ſolo vocabulo, reuera ſui abundantia in terris pelagi faciẽ oſtenderet. Recte ergo potuit hoſtes euadere: potuit penetrare. ſi ille potuit, ſuperare f. t. [Hic]. ſ. in regionibus, & per omnes difficultates. Ergo, vnum aduerbium & pronomen, graue pondus doloris adiecit: ille, minoris dignitatis cur tantum felicitatis adeptus eſt, vt tutus tranſierit, tutus peruenerit, tutus vrbem ſuis condiderit, tutus nomine Troiano vocitari indigenas fecerit tutus, arma Troiana. i. victa eorum partibus fixerit, quos non conſtat victores fuiſſe. [Nos] Tranſit ad comparationem. [Tua progenies] Interpretatio eſt. Tua, qui deos, & homines in poteſtate habes. Apud quem priuilegium, primi gradus habere debemus. Dum ſpe promiſſorum ducimus, naues amiſimus, & promiſſam Italiam tenere non poſſumus. [Vnius ob iram] Id optime ad finem orationis reſeruauit, ne ſi inter initia dixiſſet offenſus, Iuppiter ſororis, & coniugis, iniuria alienaretur, nec etiam nomen Iunonis poſuit, vt ſine offenſa, ad iniuriarum numerum perueniret. Hæc ille. Beroaldus vero in Seruium ſic dicit: Admiror Seruium in tam manifeſtarium errorem incidiſſe. idque ſcripſiſſe, quod à nullo hiſtoricorum traditum ſit, cum omnes idonei ſcriptores conſono ore conſcribant, in Paphlagonia, regione Aſiatica fuiſſe populos Henetos nominatos, à quibus in Italia oriundi, ſint cognomines eorum Veneti. hoc Liuius in primo, Plinius in ſexto, Cornelius Nepos, & Q. Curtius, memoriæ prodiderunt. Strabo vero opinatur Venetos Italicos, à Venetiæ Galliæ populis, Coloniam fuiſſe deductos. iſtorum omnium (vt arbitror) merito Seruij, eſt exploſa ſententia. Ordo autem eſt. Antenor, vir ille Troianus, elapſus, id eſt ſubtiliter liberatus, & ereptus me-

Penetrare.

dijs

dijs Achiuis.i.Græcis,hoc eſt è medio inimicorum,potuit penetrare.i.penitus intrare:ſinus Illyricos.i. Illyricæ oræ anguſtias: atque potuit tutus.ſ.ab inſidijs hoſtium, & odijs Iunonis penetrare intima regna Liburnorum.i.illorum populorum.ad mare Ionicum Sinus autem Ionicus,Adriatici maris pars eſt,cuius à dextera pars Illyriam facit.cui Liburna vicina eſt. & potuit ſuperare fontem Timaui i.Timauum, fluuium Venetiæ,aut fontem.i.impetum aquarum,quæ effunduntur,vnde mare præruptum aut proruptum.it.i. profluit : per nouem ora.i.magna oſtia cum magno murmure montis.ſ vicini, & premit.i.cōcurit, arua.ſ.vicina:pelago.i.abundātia aquarum,quaſi pelagus.i.mare conſtituentium:ſonante.i.cum murmure,& ſonitu erumpenti tamen.i.tametſi tantus ſit impetus aquarum , ille.ſ.Antenor, reſpectu Aeneę humilis,& abiectus,locauit hic.i. hoc loco quē dico (inquit Venus)tam difficilis, vrbem Pataui.i. Patauium , quæ nunc à Pado,Padua vulgo dicitur, & ſedes Teucrorum.i. Troianorum , à Teucro oriundorum , & dedit genti nomen.ſ. ſuum,qui Antenoridas primum vocauit . Sicut Aeneas,inquit, in iij.Aeneadasque meo nomen de nomine fingo,& fixit arma Troia quaſi victricia,in ſignum pacificæ poſſeſſionis:nos , progenies tua quibus annuis.i.nutu concedis, arcem.i.ſublimitatē cœli,prodimur.i.porrò damur,aut in manus hoſtium,videlicet Carthag.tradimur,ob iram,non ob culpam,vnius,non dicit cuius,intelligit tamen Iunonem , & hoc nauibus amiſſis infandū .i.quæ res infanda,& deteſtanda , ac indigna(vt dicatur)eſt:non erat tamen,niſi vna amiſſa: vt Seruius recte exponit , atque diſiungitur longe (quod.n. noſtris fit liberis , id nobis fieri cenſemus)quod uoluit ſignificare,cum dixit,prodimur,atque igitur, pro.i.non diſiungimur longe , oris.i.regionibus extremis : Italis , pro Italicis , aut Italiæ . Eſt ſupple hic , huiuſmodi honos pietati.i.quæ debetur pietati , id eſt pro cultui deorum : in quo Aeneæ præcipue laus eſt:reponis,id eſt reſtituis, ne ſic , ideſt per exilium, & prohibitionem : nos in ſceptra.i.regna amiſſa , vt in noua recipiamur, quaſi dicat non æque id fieri : & hoc dicto quaſi dolore , & impatientia victa , obticuit Venus. Vnde ſequitur.

POE. Olli ſubridens hominum ſator, atque deorū,
Vultu,quo cœlum , tempeſtateſque ſerenat,
Oſcula libauit natæ, dehinc talia fatur :
IVP. Parce metu Cytherea: manēt immota tuorū
Fata tibi: cernes vrbem,& promiſſa Lauini
Mœnia,ſublimemque feres ad ſydera cœli
Magnanimū Aeneam: neq; me ſentētia vertit.
Hic(tibi fabor.n.quando hęc te cura remordet:
Longius & voluens fatorum arcana mouebo)
Bellum ingens geret Italia, populoſque feroces
Contundet,moreſque viris , & mœnia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit æſtas,
Ternaque trāſierint Rutulis hyberna ſubactis.

SERV. OLli] Modo tunc.pp ſequentia . pronomen.n. non debet poni cū nomine , ſed pro ipſo nomine . nullus.n.dicit. illi natæ.Alias tamen Olli illi ſignificat : vt, Olli dura quies oculos,& ferreus vrget Sōnus.[Subridēs] Lætum oſtendit Iouem.& talē qualis eſſe ſolet cum facit ſerenum.Poetarum n. eſt,elementorum habitum date numinibus, vt ſupra de Neptuno dictum eſt. [Serenat]Hoc verbum de his eſt , quæ carēt prima poſitione : quod fit in his quæ in nſa nō ſunt poteſtate,vt tono,fulmino,pluo; hæc enim nō poſſumus dicere,niſi forte perſona induatur eius qui pōt,vt tale aliquid Iuppiter dicat.[Oſcula libauit natæ.]Leuiter tetigit.Et ſciendū oſculum,religionis eſſe : ſuauium voluptatis.[Parce metu]Quoties in cauſis arguimur, ante nos purgare debemus,& ſic ad actionē deſcēdere.quod & hoc loco Iuppiter facit,ante enī obiecta purgat, & ſic venit ad promiſſionē. Et eſt parce metu elocutio vſualis .i. dimitte metum.qūo dicimus parce verbis,parce iniurijs. [Cytherea].Omnia quæ apud Græcos ει diphthongum habent apud Latinos in E productum conuertuntur . κυθέρεια , Cithereа . μήδεια . Medea . Omnia aūt qui dicit Iuppiter,ad ſolutionē pertinent antedictorum,Iō aūt nunc dicit,Parce metu:quia ſuperius dixerat Triſtior. [Manent immota] Quia dixerat , Quæ te genitor ſententia vertit ? Et ſimul per trāſitum dogma Stoicorum oſtendit, nulla ratione poſſe fata mutari [Tuorum] Vel Troianorū, vel Romanorum. [Fata tibi,]Non ,ppter te.[Fata.n.immobilis rō eſt , ſed aut vacat tibi,vt,Qui mihi accubantes in cōuiuijs . Aut certe tuta sūt tibi fata non tñ propter te.[Cernes vrbem.]Aut Romā ſignificat:quia cum proprietatem detrahimus , quod magnum eſt,ſignificamus.vt ſi dicas,legi oratorē , nec addas quem : intelligo Ciceronem. Et ne longa ſit expectatio,adiecit.[Et promiſſa Lauini Mœnia,]Aut certe detrahe.& ſicut multi ,& epexegeſim facis.[Cernes vrbem,]Id eſt promiſſa Lauini mœnia. [Sublimēq. feres ad ſydera cœli]Propter illud , Cœli quibus annuis arcem . Aeneas.n.ſm quoſdam,in Numicū cecidit fluuium , ſm Ouid. in cœlum raptus eſt,appellatuſq. eſt Iuppiter indiges. [Magnanimum]Magnus & paruus,qm menſuræ ſunt , ad animum non niſi κατακρηστικῶς adhibentur . [Hic,] Id eſt Aeneas . Et eſt ordo , Hic bellum ingens geret Italia . [Tibi fabor enim,]Hoc loco excuſat quæſtionem futuram,quaſi Veneri dolēti que vera ſunt dicat ; ſed aliter loquetur cunctis præſentibus dijs : dicet enim in decimo, Abnueram bello Italiam concurrere Teucris. [Quando] Si quidem . [Remordet] Solicitat . Terent. Par pari referto,quod eam remordeat . [Arcana] Secreta. Vnde & arca & arx dicta, quaſi res ſecretę.[Italia,] In Italia . & detraxit præpoſitionem more ſuo.ſic & illo loco. Non Libyæ , nō ante Tyro deſpectus Hiarbas, id eſt in Tyro,nam ſi aduerbialiter,vellet,Tyri diceret.[Populoſque feroces Contundent]Incongruū fuerat in conſolatione bella prædicere . ob hoc ergo etiam victoriam pollicetur.[Moreſq. viris,& mœnia ponet] Hyſteron proteron in ſenſu . ante .n.ciuitas, poſt iura conduntur.Leges autem etiam mores dici non dubium eſt.[Tertia dum Latio regnantem uiderit æſtas]Rhetorice,ne breue eſſet. ſi triennium diceret, tempora diuiſit in ſpeciem. Ordo autem eſt lōgiſſimus, nā aliter non procedit,Sublimemque feres ad ſidera cœli Magnanimum Aeneam. Tertia dum Latio regnantē viderit ęſtas.

ASC. OLLI ſubridens hoīum ſator,atq; deorum] Ponit reſponſionem Iouis,oſtendens ex circunſtantia, vultus eius,qualis futura ſit,quia vultu ſereno,& hilari,beneuola ſolet reddi reſponſio,de qua re,vt de ceteris,argute diſſerit Donatus . dicens Olli ſubridēs,vt Venus lacrymis anteq̃ loqueretur, ſignificauit dolorē internū,& quid dictura eſſet: Sic Iuppiter ſtatim debuit hilaritate uultus,& oſculo,& prima parte orationis demere angorē filię:nec oporruit eā circuitione deferri.[Subriſit]Riſu vtitur,vt eā exhilararet,ſed ſubriſit,ut maieſtatē ſeruaret ex modeſtia.Nā ſatori hominū,& deorum turpis erat plenus riſus.[Subriſit]Vt partē daret Troianorum caſibus,partem reſeruaret illis quæ erat promiſſurus [Vultu,quo cœlum] Tali qualem habet cum elementa tranquillat.[Oſcula]Signum optimum,cum beneuolentiam ſuā oſculo publicat.[Dehinc] Oſtendit ſigna iſta non fruſtra fuiſſe pmiſſa, quæ Veneris metus leuarent . [Parce] Si ſolum hoc dixiſſet, abunde ſuffecerat ad demulcendum animum.Reddit.n.ſecuram,& ſe nihil immutatum eſſe demōſtrat. Dat aūt huic poeta,perſonā regis non patris. De futuris enim, non niſi deus loquitur.Ergo Cytherea dixit, & non filia,& tuorum,& non noſtrorum.[Manent tibi fata,] Hoc ſat erat.ſed vt ſatiaret quod aſſerebat, addit immota . Deinde enumerat ſpecialiter,quod generaliter clauſerat . Rñdet etiam querimonijs Veneris.Nā cum illa dixiſſet : Cunctus ob Italiā terrarum clauditur orbis,hic cernes vrbem . Et ad id cœli q.a.à ponitur , Magnanimū Aeneā ſublimem feres ad ſidera cœli. Ve aūt apertiorem faceret generalitatem,addit fatorum diſpoſitionem.Tāgit autem geſta ab Aenea ad Cæſarem , & tempora Cæſaris , Quę ſcribenda cum propoſuiſſet,more preuentus,non impleuit,breui igitur oratione ſecuram facit Venerem longo deinde ordine futura explicat . Non enim ociose audiſſet Venus, quæ pertinerent ad gaudium,niſi prius amotus eſſet metus.Sic Terent. Vbi inueniam Pamphilum , vt metum in quo nunc eſt,adimam,atque expleam animum gaudio? [Fabor] Arcana fatorum , quæ nulli fas eſt noſſe,commendat ſenſibus filiæ. & ſe illicite facere demonſtrat , vt cognoſcat illa beneuolum ſtudium patris. [Tibi] Quia filia es,quia ſolicita , quia nolo te vexari angoribus , tu docta tuorum fata,lætaberis.[Bellum]Proponit curam belli , ſed bona ventura promittit . Mortem autem Aeneæ quod erat triſte,ſubticet.Hæc ille. Ordo autem eſt . Sator ; id eſt productor,& genitor hominū atque deorum.ſ. Iuppiter,qui ſolus

& deos,& homines progenuiſſe dicitur,cum cæteri aut deos tm̃ aut homines tm̃ progenuiſſe fingantur,libauit.i.modice tāgendo pbuit natæ.i.filiæ.videlicet Veneri,oſcula ſubridens.i.modice,ſed blande arridens,olli.i.illi,aut ſm Seruium, ordo eſt,ſator hominum,atque deorum,ſubridens olli.i.illi,tunc,& illo tp̃e libauit natæ oſcula.nã certe,olli.natæ vtrunque exprimendo,nõ dicemus,& fatur dehinc.i.poſtq̃ oſcula libauerat,talia,qualia ſequuntur,quod aũt dictum eſt dediſſe oſcula.non Veneri,ſed natæ,pendet à perſona poetæ,nam Iuppiter(vt argutiſſime docuit Donatus)hic,perſonam regis fatorum non patris gerit,vnde ſatur talia,O Cytherea.i.ò Venus,ſic à Cytherijs dicta,parce.i.abſtine,& ſuperſede metu.i.à timore.Sunt tñ qui putẽt,metu,pro metui eſſe,ſed ſi noui ingenium poetæ nõ diceret parce metui, etiam ſi uerſus pateretur. fata tuorũ.ſ.Troianorũ,ut Aeneæ filij tui,& Aſcanij,cæterorumq. tibi charorum,manent tibi.i.ad tuum cõmodum aut placitum immota.i.immutata; ſicut prius erant conſtituta.Tu cernes vrbem.ſ.promiſſam à fatis, Hoc eſt Romã,& mœnia Lauini, pro Lauinij, q̃ priora condentur, ſed poſteriora intenduntur,quæ aũt prima ſunt in intentione præponi ſolent,vt diximus ibi,Arma,virumq́. cano, quamuis vltima ſint in executione,& tu feres magnanimũ Aeneã, filiũ tuũ, ſublimẽ.i.excelſum,& glorioſum, ad ſidera cœli, quia fiet deus indiges,neque ſnĩa vertit me,quod tamen pſupponit Venus,q̃rens,quæ te genitor ſententia vertit? Hic.ſ.de quo loquor,Aeneas(fabor.n.tibi,hoc eſt quia volo tibi ſecreta pãdere,& te nihil celare,quando.i.quãdoquidem,hæc cura.ſ.de Aenea,& eius futuro regno,remordet.i.ſolicitat te, & ego uoluẽs.i.reuoluẽs, & repetens longius.i.per longum rerum gerendarum tractum, mouebo.i.excitabo.aut monebo arcana.i.abſcõdita, & ſecreta fatorum,hoc eſt dicam tibi quid fata de ipſo Aenea conſtituerunt)hic inquãm geret Italia.i.in Italia, bellum ingẽs.i.valde magnum,& quaſi extra genus bellorum ſolitorum, & contundet quaſi malleo conteret, & peſſundabit populos feroces.i. acres,ne parum gloriæ ſit imbelles viciſſe, & immites,ne impiũ ſit humanos ſuppeditaſſe, & ponet viris.i. ijs quibus ob virtutẽ parcet,mores.i.leges,& inſtituta,& mœnia.i.vrbes nouas,vnde Horatius in arte: Fuit hæc ſapientia quondam oppida moliri: Leges incidere ligno.Ponet,dico mœnia,aut potius, tu feres eũ in cœlum,dum tertia æſtas viderit ipſum regnantem Latio.i.in Latio,hoc eſt in Italia,aut dominantem Latio.i.Italiæ,& dum terna.i.tria hyberna.ſ. tempora tranſierint, Rutulis ſubactis.i. poſtquam rutulos ſubegerit. hoc eſt poſt triennium trãsferetur in cœlum,ſed maluit.vt argute Seruius docet, in duas partes diſtinguere,annum,quam triennium ſolum dicere. Fides quoque hiſtorica(vt idem recitat)longe alia eſt.Nec dicit eum tunc moriturum,ſed Aſcanium illi ſucceſſurum. quod tamen, ſine eius deceſſu,fieri non poſſet.Vnde addit:At puer Aſcanius, &c.vt in ſequentibus declarabimus.

At puer Aſcanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur(Ilus erat, dum res ſtetit Ilia regno)
Triginta magnos voluendis menſibus orbes
Imperio explebit: regnumque à ſede Lauini
Transferet,& longam multa vi muniet Albam
Hic iam tercentum totos regnabitur annos
Gente ſub Hectorea:donec regina ſacerdos
Marte grauis geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fuluo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, & Mauortia condet
Mœnia,Romanoſque ſuo de nomine dicet,
His ergo nec metas rerum,nec tempora pono:
Imperium ſine fine dedi:quin aſpera Iuno
Quæ mare nũc,terraſq. metu,cœlumq́. fatigat,
Conſilia in melius referet,mecumq́.fouebit
Romanos rerum dominos,gẽtemque togatam,
Sic placitum,veniet luſtris labentibus ætas,
Cũ domus Aſſaraci Phthiã, claraſque Mycenas
Seruitio premet, ac victis dominabitur Argis

SERV. AT puer Aſcanius] Prudenter ex tum Aeneæ & oſtendit, & tacuit tacendo filium poſtea regnaturum.[Cui nunc cognomẽ Iulo additur] Secũdum Catonẽ hiſtoriæ hoc habet fides,Aeneã cũ patre ad Italiã veniſſe,& pp inuaſos agros cõtra Latinum Turnumq. pugnaſſe,in quo prœlio perijt Latinus.Turnum poſtea ad Mezẽtium confugiſſe, eiusq. fretũ auxilio bella renouaſſe,qbus Aeneas, Turnusq́. pariter rapti ſunt. Migraſſe poſtea in Aſcanium,& Mezentium bella,ſed eos ſingulari certamine dimicaſſe. Et occiſo Mezẽtio Aſcaniũ Iulum cœptum vocari à prima barbæ lanugine,q̃ ei tempore victoriæ naſcebatur. Sciendũ eſt aũt hũc primo Aſcaniũ dictũ à Phrygiæ flumine Aſcanio.vt,Trãſque ſonantem Aſcanium. Deinde Ilum dictum à rege Ilo, vnde,& Ilium. Poſtea Iulum occiſo Mezentio.de quibus nominibus hoc loco dicit. [At puer Aſcanius, cui nunc cognomen Iulo]Additur.[Ilus erat] Ab hac autem hiſtoria ita diſcedit Virgilius, ut aliquibus locis oſtendat non ſe per ignorantiam; ſed per artem poeticam hoc feciſſe.vt illo loco,Quo magis Italia mecum lætere reperta. Ecce ἀμφιβολικῶς dixit, oſtendit tamen Anchiſem ad Italiam perueniſſe. Sic autem omnia contra hanc hiſtoriam ficta ſunt, vt illud vbi dicitur Aeneam vidiſſe Carthaginem, cum conſtet eam lxx. annos ante vrbem Romam conditam. Inter excidium vero Troiæ, & ortum orbis Romæ, anni inueniuntur cccxl. [Cognomen Iulo] Si proprie loqueretur,agnomen diceret, non cognomen, ſed magis ad familiam reſpexit, quia omnis gens Iulia inde originem ducit. Dicimus autem,& nomen mihi eſt Cicero. vt, Hecyra eſt huic nomen fabulæ,& Ciceronis. vt Saluſtius. Cui nomen obliuionis condiderant. & Ciceroni, vt Cui Romulo cognomen erat. & Ciceronem,vt,Aeneadaſque meo nomen de nomine fingo. Melius tamen eſt datiuo vti. [Magnos orbes] Tria ſunt genera annorum,aut enim lunaris annus eſt xxx. dierum, aut ſolſtitialis xij.menſium,aut ſecũdum Tullium magnus,qui tenet 12. millia quingentos liiij.annos,vt in Hortenſio. Et horum annorum,quos in Faſtis habemus, magnus xij. millia quingentos liiij. amplectitur. Hoc ergo loco magnum dicit comparatione lunaris. Et alibi, Interea magnum ſol circumuoluitur annũ. Annus aũt dictus quaſi anus.i.anulus,quod in ſe redeat, vt eſt Atq; in ſe ſua p veſtigia voluitur annus. Vel ἀπὸ ἀνανεοῦσθαι .i.ab innouatione. [Voluentibus] Volubilibus. vt ſupra. [Ab ſede Lauini transferet] Verum eſt,vitãs enim nouercalem inuidiam, deſeruit Lauinium, & Albam longam condidit, dictam ab omine albæ porcæ repertæ, vel ſitu ciuitatis,vt, Modo virtute,nã multa ſignificat.[Hic iam]Præterea.[Tercentum] Quomodo CCC.annos dicit cum eã quadringẽtis regnaſſe cõſtet ſub Albanis regibus? Sed cũ præſcriptione ait tercẽtum.ſ.vſque ad ortũ vrbis Romæ, ait nanque, Donec regina ſacerdos Marte grauis. Et conſtat in regno Romuli, & Numæ, & Tulli Hoſtilij, qui euertit Albã centum annos qbus pariter Roma,& Alba regnauerunt, eſſe conſumptos. [Totos.i.ſine intermiſſione. [Gente ſub Hectorea] .i.Troiana. ſed debuit dicere Aeneid. Diximus ſuperius poeta nomina ex vicino uſurpare.[Donec regina ſacerdos]Hiſtoria hoc habet.Amulius,& Numitor fratres fuerunt. Amulius fratrem imperio pepulit,& filium eius necauit, filiam vero eius Iliam Veſtæ ſacerdotem fecit, ut ſpem ſobolis auferret, à qua ſe puniri poſſe cognouerat.Hanc,vt multi dicunt,Mars compreſſit, vnde ſunt nati Remus,& Romus, quos cũ matre Amulius præcipitari iuſſit in Tyberim.tum,vt quidam dicunt,Iliam ſibi Anien fecit vxorem,vt alij,inter quos Horatius,Tyberis.vnde ait, Vxorius amnis.Pueri vero expoſiti ad vicinã ripam ſunt.hos Fauſtulus reperit paſtor, cuius vxor erat nuper meretrix, Acca Laurentia, quæ ſuſceptos aluit pueros.Hi poſtea auum ſuum Numitorem occiſo Amulio in regna reuocarunt,quibus dum cum eo anguſtum Albæ videretur imperium,receſſerunt.& captatis augurijs vrbem condiderunt. Sed Remus prior ſex vultures vidit, Romus poſtea duodecim,quæ res bellum creauit quod alter de tẽpore,alter de numero contendit in quo extinctus eſt Romus,& à Romi nomine Romani appellati.Vt autem pro Romo, Romulus diceretur, blandimenti gratia factum eſt,quod gaudet diminutione. Quod autem à lupa dicuntur aliti, fabuloſum figmẽtum eſt,ad cælandam auctorum Romani generis turpitudinem,nec incongrue fictum eſt, nam & meretrices lupas uocamus, vnde & lupanaria. Et conſtat hoc animal in tutela eſſe Martis.[Regina]Regis filia, abuſiue ait more poetico,vt alibi, Magnum reginæ, ſed enim miſeratus amorem.i. regis filiæ Paſiphaes.

ſiphaes.[Matte grauis]Grauida . vt, Non inſueta grauis tentabunt pabula fœtas[Inde]Deinde.[Fuluo tegmine].i.pelle lupę. qua vtebatur more paſtorum , ſed hoc mu ti reprehendunt cur nutricis tegmine vſus ſit,qui gemina ratione refutantur. vel ſal ſitate fabulæ,vel exemplo Iouis.qui capræ nutricis vtitur pelle. [Excipiet gentem]Remo.ſ.interempto.poſt cuius mortem natam conſtat peſtilentiam.vnde conſulta oracula dixerunt,placādos eſſe manes fratris extincti, ob q̄ rem ſella curulis cum ſceptro.& corona & ceteris regni inſignibus ſemper iuxta ſancientem aliquid Romulum ponebatur.vt pariter imperare viderentur.vñ eſt Remo cum fratre Quirinus iura dabūt [Romanoſq. ſuo de nomine]Perite:non ait Romam.ſed Romanos. Vrbis.n. illius verum nomen . nemo vel in ſacris enunciat. Deniq; trib. pl.quidam,vt ait Varro,hoe nomen auſus enunciare,in crucem leuatus eſt:quod ne Iginius quidem cum de ſitu urbis loqueretur,expreſſit.[Nec metas rerum,nec tempora pono] Metas,ad terras retulit.Tempora ad annos.Lauinio.n. & Albæ finem ſtatuit Romanis ęternitatem.[Quin]Quinetiam. Minus.n.eſt etiā, nam plenum eſt quinetiam:vt, Quinetiam hyberno moliris ſydere claſſem . [Aſpera Iuno] Tolerabilius hoc Iuppiter dicit . [Metu]Vt ſupra.i metuens.[Terras cœlumq. fatigat]Alibi,Ab ſumpte in Teucros vires cœliq. mariſq. [Conſilia in melius referte]Quia bello Punico ſecundo, Iuno placata : vt ait Ennius, cœpit fauere Romanis.[Gentemq. togatam] Bene gentē, quia & ſexus omnis.& conditio toga utebatur, ſed ſerui nec colobia nec calceos habebant ; Togas autem etiam fœminas habuiſſe, cycladum.& recini uſus oſtendit . Recinus autem dicitur ab eo quod poſt tergum reiicitur,quod vulgo Mauorte dicunt .[Sic placitum]Vel fatis,vel mihi.nā imperſonale eſt.[Luſtris]Quinquennijs . Et bene Olympiadibus computant tempora , quia nondum erant vel Roma , vel conſules . Luſtrum autem dictum.quod poſt quinquennium vnaquęque ciuitas luſtrabatur. [Domus Aſſaraci].i. familia Troiana , Nam Aſſaracus Capyn genuit, Capys Anchiſem ,vnde Aeneas auctor Romanis generis,ex quibus Mummius qui Achaiam vicit.[Phthiam] Achillis patriam.[Mycenas] Agamemnonis patriam ,vt, Agamemnoniaſque Mycenas .

ASCENSIVS.

[AT puer Aſcanius &c.]Proſequitur quod inceperat Iuppiter,hiſtoriam tangens vſque ad Auguſti tempora. Vnde dixerat altius.& voluens fatorum arcana. &c. Quod quia facit,nō videtur mihi inſtituiſſe res Auguſti perſequi. licet Donatus id velit, cuius uerba ſunt:At puer.oſtendit quot optabile eſt Aeneæ,nō externum ſed filium ſucceſſurum,eo feliciorem , ut nō triēnio, vt ipſe,ſed triginta annos ſit regnaturus. Hic iā tercentum poſt triennium Aeneæ xxx.Aſcanio & ccc. Hectoræ genti datur.Regina quæ quamuis geminos pariat, ad vnū Romulum imperiū peruenturum oſtendit,& parricidium occultat ,& Romanos à Romo appellatum iri,qui tanta ſint felicitate regnaturi,vt nulli alternorum regum temporum terminis claudantur.[Aſpera Iuno]Aperte ponit.quod Venus vnius ob iram dixit ,ergo tantā felicitatem pollicetur,ut acerrima inimica,poſito odio, amica futura ſit [Cum domus Aſſaraci] Extremus cumulus lætitiæ,vt qui ad tempus victores erant,ijs quos vicerant ſeruituri eſſent, quod eſt pluſquam Antenorem inter victores populos conſediſſe,& per medios Achiuos prolapſum eſſe. Verum hæc q a in honorem Cæſaris ſcribebat, aperuit quod in poſterioribus fuiſſet ſcripturus,niſi mors præueniſſet.Nam poſt mortē Turni ſequebantur xxx.ac ccc.annorum geſta , ac deinceps vſque ad Cæſaris tempora facta.Et Cæſarem ita amplificaturum Romanū imperium,vt nihil relinqueret quod non à ſe ſubactū fateretur. Hæc ille.Ordo eſt.At.i.ſed Aſcanius puer.i.adhuc impubes, cui Iulo additur nunc cognomen.i. ꝙ tranſijt in cognomen.i.cognationis nomen,nam domus Iulia,inde dicta eſt. Sanè norit lector in externis nominibus.i, in principio dictionis cū vocali ſequēti, diuiſas facere ſyllabas.ut Iulus triſſyllabum, Iaſon,Ioſephus, Iaſius, Ieſus ,(Iambus quoque ,ſed eius eſt alia ratio)Iacobus,Iacynthus, Iolas, Io.&c.In Latinis ſolere cōiūgi, vt Ianus,Iulius, Iuſtinus, Iuturna, Iouinianus.Notum etiam eſt.& pueris,latine dici,cui nunc cognomen,Iulo, & Iulus,& Iulꝰ, ſed ad ordinem redeo . Puer ergo Aſcanius, à fluuio ſic denominatus,cui Iulo additur cognomē nunc,quia erat Ilus dū res Ilia.i.Ilienſis. hoc eſt Troiana ſtetit regno.i.in dignitate,& maieſtate regali. Sunt qui putent ordinem eſſe:At puer Aſcanius,cui cognomen ſupp. eſt Iulo,nunc,nā ſup.Ilus erat,dum res Ilia ſtetit à regno additur.ſ.patri per ſucceſſionem.ſed tunc verbo explebit. deerit ſuppoſitum,melior eſt ergo conſtructio ſic:puer Aſcanius explebit *Aſcaniū.* ita.vt cetera quaſi per parentheſim dicta habeantur. (Puer igitur Aſcanius,qui & Ilus.& Iulus. agnominatus eſt explebit imperio.i.regnando xxx.magnos orbes.ſ. ſolares, hoc eſt xxx. annos menſibus uoluendis.i.uolubilibus,aut qui uoluentur,& trāſferet regna à ſede Lauini pro Lauinij) de qua re ſic habet Liuius in j.Ambigam hiccine(.ſ. Lauiniæ filius)fuerit Aſcanius (.ſ qui poſt mortem Aeneæ rerū potitus eſt)an maior. quàm hic Creuſa matre Ilio incolumi natus . comeſq. inde paternæ fugę quē Iulum eundem,Iulia gens ,auctorem nominis ſui nuncupat.Is Aſcanius vbicunque,& quacunque matre genitus (certe natum Aenea conſtat)abundantem Lauinij multitudine, florentem iā (vt tum res erant)atque opulentam vrbem matri, ſeu nouercæ reliquit,nouam ipſe aliam ſub Albano mōte condidit, q̄ ab ſitu porrectæ in dorſo vrbis,longa Alba appellata. inter Lauiniū.& Albam longā. Coloniā deductam xxx. ferè interfuere anni , tm̄ tamen opes creuerant,maxime fuſis Etruſcis , vt ne morte quidē Aeneæ,nec deinde inter muliebrem tutelā rudimentumque primum,puerilis regni mouere arma.aut Mezentius Etruſciſq. aut vlli alij accolæ,auſi ſint.Pax ita conuenerat vt Etruſcis, La- *Albula.* tiniſq. fluuius,Albula quē nunc Tyberim uocāt finis eſſet.Hæc Liuius,q dubitabat vter Aſcanius,an Creuſæ , an Lauiniæ filius regnauerit,cuius dubij ratio ſi non alia hæc vna potuit fuiſſe, quia ſi Lauiniæ filiū regnare affirmaret , iā inaniter gloriaretur domus Iulia ab Iulo hereditario iure in regnū ſucceſſiſſe , ſi in Creuſæ,incubatorē illū,atque iniquum fuiſſe. Verum poeta noſter qui in laudē Iulię domus hanc operam aſſumpſit,incunctāter Creuſæ filiū aſſerit , Lauinij quaſi moderatorē fuiſſe . quod qui ita iuſte obtinere non poſſet , dereliquit . Albamq. condidit, eoq. cū præſtaret virtute.imperium tranſtulit ,veruntamen ſucceſſio regum Albanorū, videtur ab Aſcanio Lauiniæ deducta nā is Syluius dictus eſt,eo ꝙ poſt mortē patris mater de eo grauidas in ſiluas Aſcaniū Creuſæ enixa fugiſſet . Vnde vj.huius: Siluius Albanū nomen,tua poſthuma proles . Huic quoque Aſcanio,natus eſt filius Siluius , à quo ceteri reges Albani, Syluii sūt dicti.Quocirca ſi concedendū eſt (quod hic dicitur) Aſcanium Creuſæ Albā condidiſſe ,illicq regnaſſe, dicendū etiā erit poſt mortem illius Aſcanium minorē , Lauiniæ videlicet filiū cū tota prole,vſque ad Romulū vrbis conditorē regnaſſe. Sed opiniones varias recitat Landinus,cuius verba ſunt. Refert Liuius Albā longā nomen ſumpſiſſe ab Alba porca cuius omine cōdita *Stemma.* eſt.& à ſitu vrbis,quoniā in montis iugo,in longitudinē porre- *Siluiorū.* cta ſit,& conditā eſſe ab Aſcanio Aeneæ filio . Sed vtrum ab eo quē ex Creuſa in Phrygia.an ab alio quē ex Lauinia in Italia genuerat.ambigit.Tū ita proſequitur. Is Aſcanius quacunque ſit matre natus, abundante Lauinij multitudine,Albam condidit. atque inter Lauiniū,& Albā , triginta interfuere anni . Siluius deinde regnat Aſcanij filius caſu quodā in ſiluis natus Is Aeneā Siluium creat.inde Latinū Siluium , à quo aliquot Coloniæ deductæ,Priſci Latini ſunt appellati.Manſit deinceps Siluius omnibus cognomē,Alba ex Latino ortus. & ex Alba,Atys,ex Atys Capys,ex Capy.Capetus,ex Capeto , Tyberinus , qui in traiectu Albulæ ſubmerſus,nomē ſuū flumini reliquit, Ex Tyberino,oritur Agrippa,& ex Agrippa Romulus, qui fulmine ictus periit, ex quo eſt Auētinus,à quo mōs Auētinus (quia in illo ſepultus eſt,nomen ſumpſit.)Auentini filius Procas eſt,qui Numitorem creat,& Amuliū.Amulius Numitorē(cui regnū legatū erat)qm̄ grandior eſſet natu,pepulit.filiumq interimit, & filiā veſtalē virginem facit,quę grauida facta,Martem (ſiue quod ita crederet, ſiue ut quia deus auctor culpæ honeſtior eſſet)patrem nuncupat.Eius partu natus eſt Romulus.& Remus.Hæc Liu. Dion,aūt Halycarnaſſeus,refert Aſcanium Creuſæ filium qui antea Eurylcon vocabatur, Albam condidiſſe . Erat Aeneæ,& alter filius, ſed ex Lauinia.Hic,Siluius vocabatur,quoniam mater Ilia. metuens priuignum illum,clanculū in ſiluis alendū curauerat, tradens illo Tyrrheno paſtori .quē Latino ſciebat fuiſſe acceptum. Mortuo autem Aſcanio,certabant de regno hic Siluius,& Iulus Aſcanij filius,ſed populus litem diremit , Siluiumque regnare iuſſit.Iulo autem,regni loco, ſacram quandam poteſtatem attribuit.honorem periculis imperijs vacātem.Quem idem Dionyſ.ſcribit in domo Iuliorum ad ſuam vſque ætatem duraſſe . *Tempus* in qua Cæſar mirifice floruit . Regnauit autem Siluius vnde *Albæ,&* triginta annis . Aeneas Siluius xxxj. Latinus L I . Alba xl. *regum.* Capys xxiij . Poſt hunc ponit Dionyſius, regnaſſe Capetum

annos xiij. Tyberinum viij. Agrippam xxxiij. Poſt hunc, loco Romuli, ponit Alladinum tyrãnica violentia virum, qui deos cõtemnens, fulminum, & tonitruum imitationibus ſe deũ credi cupiebat: verum imbribus, & fulminibus in eius domum cadentibus, & lacu iuxta quem habitabat in eius domum exundante, cum tota domo abſorptus eſt. Auẽtinus regnauit annos xxxvij. Procas xxiij. Amulius, qui fratri regnum eripuit xlij. regnauit annos. Euſebius ait, Aſcanium Albam condidiſſe, anno mundi xxvij. ſupra quatuor millia, & regnaſſe annos xxxviij. Deinde Syluium Poſthumum xxix. Aeneam Syluium xxxj. Latinum l. Albam xxxix. Atym ſiue Aegyptum xxiiij. Capym xxxviij. Capetum xiij. Tyberinum viij. Agrippam xl. Aremulum, quem alibi Remulum, vel Romulum xxxix. Auentinum xxxvij. Procam xxiij. Amulium xliiij. Hæc ille. Nos ad ordinem redimus, qui talis eſt. Transferet ergo Aſcanius, Iulus: regnum à ſede Lauini (quamuis Dionyſius dicat, non regnum, ſed ſacrani poteſtatem filium obtinuiſſe) & muniet multa vi. i. poteſtate aut munimine: Albam longam, quæ Alba, à porca alba dicta eſt, & lõga à ſitu, vt vidimus in Liuio. Regnabitur (imperſonaliter loquitur prudenter, ne Iulo aut regnum mendaciter addicat, aut turpiter auferat, regnabitur ergo, ſiue à Creuſæ, ſiue à Lauiniæ ſtirpe) hic. i. Albæ ccc. annos totos. i. integros ſub gente Hectorea, id eſt Troiana. & animoſa, atque bellicoſa, vti erat Hector, donec ſacerdos. ſ. Ilia Rhea virgo Veſtalis, regina quia regis. ſ. Numitoris filia vnica, interfecto videlicet fratre Lauſo: grauis, id eſt prægnans, & grauida effecta marte: De qua re Liuius ſic. Procas, Numitorem atque Amulium procreat: Numitori, qui ſtirpis maximus erat, regnum vetuſtum Syluiæ gentis legat. plus tamen vis potuit, quam uoluntas patris, aut verecundia ætatis. Pulſo fratre Amulius regnat, addit ſceleri ſcelus, ſtirpem fratris virilem interimit, fratris filiæ Rheæ Syluiæ per ſpeciem honoris, cum Veſtalem eam legiſſet, perpetuo virginitate ſpem partus adimit. Sed debebatur (vt opinor) fatis tantæ origo vrbis, maximiq. ſecundum deorum opes imperij principium, vt compreſſa Veſtalis, cum geminum partum ediidiſſet, ſeu ita rata, ſeu quia deus auctor culpæ honeſtior erat, Martem, incertæ ſtirpis patrem nuncupat. Sed nec dij, nec homines, aut ipſam, aut ſtirpem à crudelitate regia vindicant. Sacerdos vincta in cuſtodiã datur, pueros in profluentem aquam mitti iubet: Hæc ille, qui perſequitur, quõ gemelli in littore dimiſſi: à lupa nutriti. donec à Fauſtulo reperti, & Laurentiæ educandi traditi ſint, vbi addit: Sunt qui Laurentiam vulgato corpore lupam vocatam inter paſtores putent: ita locum fabulæ, atque miraculo datum &c. Sanè priuſquam ad ordinem redeã, prænotabo triennium imperij Aeneæ, diligenter excogitatum à poeta. Nam ternarius numerus, qui primus impar & ex primo pari, atque unitate cõſtat, perfectiſſimus habetur, denarius autem cõſummatiſſimus, vt ſupra quem non ſit: niſi priores repetantur: Itaque ternarium Aeneæ, denarijs binis multiplicat, quorũ priorem, dat Lauinio, poſteriorem Albæ, ut tertium per quem infinitum imperium innuit, Romæ recipiat. Tres igitur annos regnare promittit Aeneã, decies ter Aſcanium, quia triginta annos, & decies triginta, hoc eſt tercentum annos Albanum duraturum regnum, & ſi conſimili proportione procedatur, decies, tercentum. i. tria millia annorum, quibus infinitum ſignificatur imperium, Romanos regnaturos, qui numerus nondum completus eſt cum iam imperium in Germanos translatum uideamus: Verum certiora de præteritis, quam de futuris inducunt poetę vaticinia. Nam mentitus eſt Iuppiter, dicẽs, imperium ſine fine dedi. De qua re diuus Auguſtinus, de verbis domini, ſerm. xxix. ita loquitur: Habent mutationes regna. Veniet ille de quo dictum eſt, Et regni eius nõ erit finis. Qui hoc regnis terrenis promiſerunt, non veritate ducti, ſed adulatione mentiti ſunt. Poeta illorum quidem, induxit Iouem, & ait de Romanis: His ego nec metas rerum, nec tempora pono. Imperium ſine fine dedi. Non planè ita reſpondet veritas. Regnum hoc quod ſine fine dediſti in terra eſt, an in cœlo? Vtique in terra. Et ſi eſſet in cœlo, cœlum & terra tranſient. Tranſient quæ fecit ipſe deus, quanto citius quod condidit Romulus? Forte ſi velimus hinc exagitare Virgilium, & inſultare, quare hoc dixerit? in parte tolleret nos, & diceret nobis. Et ego ſcio. Sed quid facerem, qui Romanis verba vendebam, niſi hac adulatione aliquid promitterem, qđ falſum erat? Et tamen in hoc cautus fuit quando dixi. Imperium ſine fine: Iouem ipſorum induxi, qui hoc diceret, non ex preſona mea, dixerim falſa, ſed Ioui impoſui falſitatis perſonam. Sicut deus falſus erat, ita uates mendax erat. Nam vultis noſſe, quia iſta noueram, alio loco, quando non Iouem, lapidẽ induxi loquentem, ſed ex perſona mea locutus ſum, dixi: Non res Romanæ, perituraque regna videte, quia dixi peritura regna. Dixit peritura regna, non tacuit peritura veritatem non tacuit, ſemper manſura adulatione promiſit. Nõ ergo deficiamus fratres, finis erit terrenis omnibus regnis. Nunc ſi finis eſt, deus videt &c. Hæc ille. Nos ad ordinem reuertimur, qui talis eſt. Regnabitur hic. i. in Alba longa, ſub gente Hectorea. i. Troiana, tercentum. i. tercentos annos, totos. i. continuos, & ſine interruptione, nam Romæ fuerunt ſæpe inter regna, regnabitur dico tantiſper donec ſacerdos regina. i. regis filia, videlicet Ilia Numitoris filia, & virgo Veſtalis, quam Monialem noſtri uocant (eæ autẽ Veſtæ, quæ dea ignis purioris, hoc eſt flammæ eſt dicatæ, perpetuam virginitatem conſeruabant, aut pollutæ defodiebãtur viuæ) grauis. i. grauida effecta, Marte. i. deo bellorum, quia bellicoſam genuit prolem, aut forte, quia à viro belligero compreſſa, dabit partu. ſ. vno prolem geminam. ſ. Romum, & Remũ fratres gemellos (Tam Donatus, quàm Seruius, pronunciant Romum, à quo Roma deducitur, blandimenti autem cã. Romulum vocatum vult Ser. veruntamen, blandimenta ſolent eſſe tẽporanea, & loco congruentia, non perpetua) inde. i. poſt partum Iliæ: Romulus, alter è gemellis, lætus, quia Martius iam tũ animus in eo erat vt ſe facile Martis filium probaret, tegmine fuluo. i. rutilo, quaſi leonino, lupę nutricis. ſ. ſuæ, à qua primum nutritus erat (ſed argutiſſime rem aperit poeta, nã quota quęque lupa fulua eſt. At meretrices, vt auctor eſt in Terent. Donatus, fuluo induçuntur amictu, auaritia notatæ, propter fuluum auri colorem) excipiet. i. extra alios capiet, vt extra ſortem fraternã, aut extra pericula, & latronum inſultus, cum & eorum plurimi latrones fuerint, & condet mœnia Mauortia. ſ. Romana, quæ ſe Martem iactent habere auctorem, vt Liuius in præfatione atteſtatur, & dicet. i. nuncupabit: Romanos, de ſuo nomine, quod in conſultationem Aeneæ dicitur, cur id negatum erat, cum tamẽ dictum ſit, ꝙ Antenor, genti nomẽ dedit. Ego, inquit, Iuppiter, habet autem emphaſin pronomen, q. d. fatorum cõditor, & qui res hominum, & deorum, æternis imperijs rego, nec pono. i. cõſtituo, his Romanis metas. i. terminos rerum, quia erit aliquando Iulius, imperium Oceano famam qui terminet aſtris: Et ſi dicas Oceanum ſaltem eſſe terminum imperij, dicemus Romanos etiam mari dominatos. Sed ſi tũc extremum Oceanum, terminum uoces, dicam illum à natura, non à fatis poſitum. Qđ ſi maior eſſet mundus, maius fuiſſet ſm Iouis promiſſionẽ Romanorum imperium, Nec dicit ſe non ponere metas imperij, ſed metas rerũ, quia ſemper res plures acquirere poterãt Romani, cũ quotidie nouæ producãtur, & ſi non aliud, ſaltem gloriã augere poterant. Ego igitur, nec pono his metas rerũ, nec tẽpora, quibus eas poſſideant, ſicut Albanis iã terminum ſtatui, ſed dedi. ſ. dum fata conderẽ, imperium ſine fine (ita enim tũc erat in ſpe, ſicq. viſum poetæ, qui ſi aliter ſenſiſſet, non id etiam ex perſona Iouis dixiſſet) nã poeta non minus Iouem, quam ſe falſidicum negaſſet (vidimus tñ quid Auguſtinus ſentiat) quin. i. quinetiam: Iuno aſpera. i. inacceſſibilis Troianis, & ita implacabilis (tractum à ſpinis, & rupibus aſperis, quæ inacceſſibiles ſũt qui vero aditum negant placari nolunt. Incuſat ergo Iunonẽ, vt Venus dictura in quinto, Quam nec lõga dies, pietas nec mitigat vlla) quæ fatigat mare metu, q. d. inani, cum fata mouere nequeat, mare & terras. i. regiones omnes hominibus conceſſas, & cœlum. i. aerem, aut reuera cœlum, quia etiam ſuperos ſollicitat, aut cœlum propter Aeolum dixit, nam venti in aere dominantur. referet. i. reducet, conſilia. ſ. ſua in melius. i. in meliorem ſententiam, quia tandem placabitur, & fouebit mecum, Romanos dominos rerum. ſ. omnium, & gentem togatam. i. Latinã potiſſimum Romanam, quæ in togis tempore pacis verſari ſolet. Sic placitum. Confirmat Iuppiter fata Veneri promiſſa, dicens ea deorum placito ſtabilita. Addit Troianos non ſolum in Latio regnaturos, ſed etiã Græcis dominaturos, quod reſpicit ad illud, Hoc equidem occaſum Troiæ, triſteſq́ue ruinas Solabar, fatis contraria fata rependens. Nam vbi venus dixerat ſe ſolatam de occaſu regni Troiani, per hoc quod nouerat Romanorum oriturum, & ita rependens fata contraria fatis, nõ quod inter fata ſit repugnantia. ſed quia reſpectu diuerſorũ, promittunt contraria. Nam uinci, & vincere, regnare, & ſeruitio premi, quodammodo contraria ſunt. In fatis autẽ erat, Troianos in Troia vinci, ſed rurſus in Italia regnare. Cum ergo contenta fuerit; videri Romanum imperium addit Iuppiter, etiã in Græcos vltionem, vt par pari referre videantur Troiani, quę

nihil

Ilia. Rhea.

Veſtales.

nihil dulcius Veneri contingere poſſet. Dicit ergo: ſic placitum ſup. eſt deorum conciho: ætas .i. æuum quoddam, veniet luſtris labētibus .i. lapſu, & ſucceſſu temporum, quæ luſtris .i. quinquēnarijs, compurabantur, cum .i. quādo, aut qua ætate, ſeu quo æuo, domus Aſſarici .i. Aeneia, ab Aſſaraco deducta, prēmet, ſeruitio .ſ. ſubiugabit: Phthiam .i. patriam Achillis euerſoris Troiæ, & Mycenas, patriam Agamemnonis, claras .ſ. tanta prole, & dominabitur Argis victis .i. dominium exercebit in Argos .i. Argiuos ſeu Græcos victos, & ſubactos qui nunc victores ſunt. Vnde in ſecundo huius. Ferus omnia Iuppiter Argos tranſtulit.

VARIA LECT. TRIGINTA magnos uoluendis menſibus orbes] In libro Longobardico, nō, Orbes, ſed, annos, ſcriptum inuenis. Orbes tamen docti omnes, vt caſtiorem lectionem admittunt. [Et longam multa vi muniet Albam] Variat numerus in his codicibus antiquis, quatuor vltimis pedibus ſolutis in hunc modum. Et longam vi multa muniet Albam. [Quæ mare nunc, terraſq. metu] Vetera quædam exemplaria legunt: Quæ mare, quæ terraſque metu. multi vulgatam lectionem magis approbant.

Naſcetur pulchra Troianus origine Cæſar,
Imperium Oceano, famam qui terminet aſtris,
Iulius, à magno demiſſum nomen Iulo,
Hunc tu olim cœlo ſpolijs Orientis honuſtum
Accipies ſecura: vocabitur hic quoque votis.
Aſpera tum poſitis miteſcent ſecula bellis:
Cana fides, & Veſta, Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt: diræ ferro, & compagibus arctis
Claudentur belli portæ: Furor impius intus
Sæua ſedēs ſuper arma, & centū vinctus ahenis
Poſt tergum nodis, fremet horridus ore cruento.

SERV. NAſcetur] Ad illud reſpondet, Certe hinc Romanos. Et omnis poetę intentio, vt in qualitate carminis diximus, ad laudē tendit Auguſti, ſicut & in ſexti Catalogo, & in Clypei deſcriptione. Hæc aūt Iouis allocutio, partim obiecta purgat, partim aliqua pollicetur. [Pulchra] Alluſit pp Venerē. [Troianus] Ac ſi diceret, etiā Cæſar Troianus eſt. [Cæſar] Hic eſt q dictus eſt Caius Iulius Cæſ. Caius pronomē eſt: Iulius ab Iulo: Cæſar vel ꝙ cæſo matris ventre natus eſt, vel ꝙ auus eius in Africa manu propria occidit elephantem, qui Cæſar dicitur Pœnorum lingua. [Imperium Oceano, famam qui terminet aſtris] Aut ad laudem dictum eſt, aut certe eſt ſm hiſtoriam. Re vera enim, & Britannos qui in Oceano ſunt, vicit, & poſt mortem eius cum ludi funebres ab Auguſto eius adoptiuo filio darentur, ſtella medio die viſa eſt. Vnde eſt, Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum. [A magno] Sicut Alexander ſicut Pompeius. [Olim] Modo futuri eſt. [Cœlo] In Cœlum. [Spolijs Orientis] Victo Pharnace Mithridatis filio, qui re uera fuit in oriente. Ceterum Aegyptus in qua Ptolomęum vicit, in Auſtrali eſt plaga. [Honuſtum] Inter honuſtum, & oneratum hoc intereſt, ꝙ Oneratus eſt qualicunque preſſus pondere: Honuſtus vero cui onus ipſum honori eſt, vt ſiquis hoſtium ſpolia ferat. Sed oneratus aſpirationem non habet, quia ab onere venit: honuſtus vero quia etiam ab honore deſcēdit, retinet aſpirationem. [Accipies ſecura] Quia poſt mortem Cęſar meruit aram, faſtigium, flaminem, vt Cic. in Philipp. [Hic quoque] Poteſt intelligi ſicut Romulus, ſed melius ſicut Aeneas, de quo ſuperius ait, Sublimemque feres ad ſydera cœli Magnanimum Aeneam. Quoque autem ſemper ad ſimilitudinem ponitur: vt, Tu quoque littoribus noſtris. [Votis] Vel ad vota, vel votis vocabitur. [Aſpera tunc] Id eſt Cæſare conſecrato, cum Auguſtus regnare cœperit, clauſo iam templo, pax erit per orbem. Conſtat autem templum hoc ter eſſe clauſum. Primum regnante Numa, item poſt bellum Punicum ſecundum, tertio poſt bella Actiaca quę confecit Auguſtus, quo tempore pax quidem fuit, quantum ad exteras pertinet gentes, ſed bella flagrauere ciuilia quod & ipſe, per tranſitum tangit, dicens. [Furor impius intus] Huius autem aperiendi vel claudendi templi ratio varia eſt, alij dicunt Romulo cōtra Sabinos pugnante, cum in eo eſſet vt vinceretur, calidam aquā ex eodem loco erupiſſe, quę fugauit exercitum Sabinorū. Hinc ergo tractum morem, vt pugnaturi aperirent templum, quod in eo loco fuerat cōſtitutum, quaſi ad ſpē priſtini auxilij. Alij dicunt Tatium, & Romulum facto fœdere, hoc templum ædificaſſe. vnde & Ianus ipſe duas facies habet, quaſi vt oſtendat duorum regum coitionem, uel quod ad bellum ituri debēt de pace cogitare. Eſt alia melior ratio, quod ad prœlium ituri optent reuerſionem. [Cana fides, & Veſta] Subaudis erit. Canam autem fidem dixit, vel quod in canis hominibus inuenitur, vel quod ei albo panno inuoluta manu ſacrificatur, per quod oſtenditur fidem debere eſſe ſecretam. Vnde & Horat. Et albo rara fides colitur velataque panno. Veſtam vero religionem, quia nullum ſacrificiū ſine igne eſt, vnde & ipſa. & Ianus in omnibus ſacrificijs inuocantur. [Veſta] autem dicta vel ἀπὸ τῆς ἑστίας, vt digammos ſit adiecta. ſicut her, ver: Enetus, Venetus. vel ꝙ varijs veſtita ſit rebus. Ipſa enim eſſe dicitur terra quam ignem habere non dubiū eſt, vt ex Aetna, Vulcanoque datur intelligi. [Remo cum fratre Quirinus Iura dabunt:] Multi ſic intelligere volunt, vt ſupra diximus, quia poſt peſtilentiam ad placandos fratris manes geminis omnibus vſus eſt Romulus. vnde eſt, Viden' vt geminę ſtēt vertice criſtæ? Sed hoc eſſe non poteſt, quia iteratio eſt antedictorum, aut ordo ꝑpoſterus, ſi poſt dictum Cæſarem, Romulum repetit. Conſtat ꝑterea Iani tēplum patuiſſe ſub Romulo. Alij volunt per hos, Romanos intelligi. Vera tamē hos habet ratio: Quirinum Auguſtū eſſe, Remum vero pro Agrippa poſitum, qui ſororē Auguſti duxit vxorē, & cum eo pariter bella tractauit. vnde eſt, Parte alia dijs, & ventis Agrippa ſecundis. Nam adulans populus R. Octauiano, tria ei obtulit nomina, utrum vellet Quirinus, an Cæſar, an Auguſtus vocari. Ille ne vnum eligendo partem læderet quæ aliud offerre cupiebat, diuerſo tempore omnibus vſus eſt. Et primo Quirinus dictus eſt, inde Cæſar, poſtea quod & obtinuit Auguſtus, ſicut Suetonius probat, & in Georg. oſtendit Virgilius. Nam cum de Gangaridum victoria diceret, qui iuxta Gangem ſunt, quique ab Auguſto victi ſunt, ait: Victoriſque arma Quirini. Vt autem pro Agrippa Remum poneret, poetico vſus eſt more, nam nomen ex vicino ſumpſit. Hoc ergo dicit, Cum cœperit Iulius Cæſar cœlum tenere patratis omnibus bellis, iura dabūt Auguſtus & Agrippa. Romulus autem ideo Quirinus dictus eſt, vel quòd haſta utebatur, quæ Sabinorum lingua curis dicitur. Haſta.n. id eſt curis telum longum eſt, vnde & ſecuris quaſi ſemicuris; vel quod græce κοίρανος rex dicitur. Conſtat autem Græcos fuiſſe Romanos, vel propter generis nobilitatem. Mars enim cum ſęuit, Gradiuus dicitur, cum tranquillus, Quirinus. Denique in urbe duo eius templa ſunt, vnum Quirini intra vrbem, quaſi cuſtodis, & trāquilli, aliud in Appia via extra vrbem propè portam, quaſi bellatoris vel Gradiui. [Diræ] Cum apertæ ſunt. [Compagibus] Ambages, & compages antiqui tantum dicebant, poſteritas admiſit vt etiam compago dicatur, ſed non quia varius eſſe poteſt nominatiuus, debet etiam declinatio mutari, quēadmodum nec in iſtis nominibus, arbor, arbos, vomer, vomis: nam & arboris, & vomeris tantum facit. Ergo compages compagis, quoniam compago vſurpatum eſt, compaginis enim nemo penitus dicit. [Furor impius intus] Vt ſuperius diximus. propter bella ciuilia, quæ geſta ſunt contra Brutum, & Caſſium ab Auguſto, in Philippis, contra Sextum Pompeium ab Auguſto in Sicilia. [Sęua ſedes ſuper arma] Secundum antiquam licentiam. Sciendum tamen hodie in, & ſub tantum communes eſſe prępoſitiones, ceterum ſuper, & ſubter, iam accuſatiuæ ſunt, ſicut clam, & poſt, quæ antea communes fuerunt, nunc in his mutata natura eſt. [Ahenis nodis] Non cētum nodis, ſed cathenis, quas circunlocutione ſignificauit, quia ſunt cathenæ nodi plures.

ASC. NASCETVR pulchra Troianus origine Ceſar] Pergit Iuppiter, perueniens ad id, quod maxime dictum voluit poeta, non enim (vt ſępe iam diximus) conſtituerat aliud dici quàm dixerit; ſed ſuis locis Iulij, & Auguſti laudes, inſerit, ut hic in vaticinio Iouis, in ſexto in prophetia Anchiſæ, & in octauo in clypeo Vulcani, itaque non recipitur à melioribus ſententia Donati, ſentientis conſtituiſſe res Albanas, & Romanas vſque ad Auguſtum perſcribere. Donati autem verba hæc ſunt. [Pulchra] Optima & honeſta, ut non corporis, ſed originis. [Iulius] Cæſar trahent nomen demiſſum, in tantum autem domiturum omnes gentes; vt exiſtentibus triū plus eius, pax dehinc, & fides perpetua permaneret. [Iura dabunt] .i. leges Romuli perdurabunt. Et denique ceſſura, omnia mala felicitate Cæſaris, dixit furorem .ſ. & bellandi neceſſitatē.

Hęc ille. Beroaldus autem in Seruium dicit ſic: Celeberrimi ſcriptores, & potiſſimum Tranquillus, ac Plutarchus, ſcribunt Cęſarem matri Aureliæ olim dixiſſe, mater aut pontificem, aut exulem filium, hodie videbis eadē laudatur, ꝙ nurum ſemper obſeruauerit, & ſingulari pudicitia fuerit ꝓdita, atque vixerit, florueritq. viuente, atq; florēte filio Cęſare, ꝑterea non ipſe Iulius Cæſar Dictator apud Romanos, primus hoc nomine decoratus *Cæſar.* eſt, ſed Scipio Africanus, ut auctor eſt Plin. cuius verba hæc ſūt ex lib. vij. Auſpicatius enecta parente gignuntur, ſicut Scipio Africanus, prior natus, primusq́. Cæſar, à cæſo matris vtero dictus. Solinus idem ſcribēs, Plinij verba corroborat. Hoc in loco memorandū eſt id, quod à Spartiano de Cæſarum noīe refertur qui in Elio Vero Imperatore tradidit eum qui primus Cæſar appellatus ſit, hoc nomen eſt ſortitum ab elephāto, qui lingua Maurorum Cæſar dr̄. in prœlio cæſo, vel quia mortua matre, cæſo uentre, ſit natus, vel cum magnis crinibus ſit vtero parentis effuſus, vel ꝙ oculos cæſios habuerit &c. Quæ vero in eundem, *Cōpago.* de declinatione huius nominis cōpago, & de nominibus Auguſto oblatis, annotauit, hęc ſunt. Sententiā Seruij refellit Manilius in primo Aſtronomicon, ſcribens: Interdum æquali laterum cōpagine ductus. Itē in eodem: Aetiam in nebulam clara compagine verſus, Et Ouid. in j. Met. Atque ita diſparibus calamis cōpagine ceræ. Eſt Seneca in xiiij. Epiſtolarum ad Luciliū, cuius hæc verba ſunt. Siue flammarum violentia compaginē ſoli rupit, ſiue vetuſtas. Inde compaginatio, & compaginatus deriuantur, qua dictione vtitur ſæpius Hieronymus, Auguſtinus, & Ioſephi interpres Rufinus. Itē cum talia in cōmentarijs, Seruij, lego in eam ſententiam, pedibus uado, vt exiſtimem eos fuiſſe adulteratos, & in plurimis locis corruptos, mutilatos, in-*Auguſti nomina. Thurinus* uerſos, etenim Suetonius nuſq̄ hoc refert. Ceterum ſic ſcribit in Auguſto infanti, cognomē Thurino, inditum fuiſſe, poſtea Caij Cæſaris, deinde Auguſti cognomen aſſumpſiſſe. alterum teſtamento maioris auunculi, alterum Numatij Planci ſententia, cū quibuſdam cenſentibus Romulū appellari oportere, quaſi & ipſum cōditorem verbis ꝑualuiſſe vt Auguſtus potius vocaretur. Thurinus aūt vocatus fuerat à Pago Thurino, nulla mentio, nullum uerbum à Suetonio fit, ꝙ Quirinus fuerit nominatus, niſi fortaſſis credere velimus in alijs a Tranquillo ſcriptis opuſculis, huiuſce rei habitā eſſe mentionem, quod exiſtimare ridiculum eſt nāque in cōmentarijs Seruij, etiā Plinius ſæpiſſime allegatur, ſed perperā, de his rebus quarum nulla penitus apud *Lyciſca.* Plin. fit mentio, queādmodum de Lyciſca ſcribens Seruius ait: Lyciſca ſunt (vt etiā Plinius dicit) canes nati ex lupis, & canibus hoc nuſquam apud Pliniū reperitur, nuſquam in Plinio lectum eſt, qui quidem refert canes in Gallia è lupis concipi, ſicut apud Indos è tigribus, ſed appellari Lyciſcas minime tradit. Idē Crotucas nuncupat ex cane lupoq. conceptos. quinetiam dicit Seruius à Plinio, in na. mentionem fieri de lauandis cadaueribus, & conclamandis, cum apud Plinium nullum ſuper hoc verbum ſit ſcribentem de his qui dicti ſunt reuixiſſe. Libuit hæc duo exempli cauſa ponere cum ſæpiſſime (vt diximus) Plinium falſo citet Seruius, qui Ouidij quoq; allegat Metamorph. referēs fabulam Phyllidis, cuius rei nulla penitus mētio in eo opere facta reperitur, ex his itaque ego coniecto, aut mutilatos fuiſſe Seruij commentarios, aut non fideliter exſcripto, non enim auſim firmare tantum alioquin virum tā pueriliter deliraſſe, niſi fortaſſis idē Seruio crimini damus quod Senecæ dat Quintilianus, videlicet ꝙ his quibus inquirēda quædam mādabat, deceptus fuerit, nos ad propoſitum inſtitutum redeamus; Hæc ille. Ceterum, ut perpetuo tenore ordinē ponam, addamus & Lādini verba de portis belli clauſis, quæ hæc ſunt. Scribit Piſo in annalibus ædificatum templum à Numa Pompilio inter Romanum, boariumq́, forum, Iano gemino fuiſſe, & ab eo inſtitutū, vt eius porta clauſa, pacem, aperta, bellum ſignificaret. Clauſa eſt ter. Primo ſuo *Ianus.* tempore. Secūdo in primo bello Punico à Luctatio finito. Tertio ſub Auguſto finitis bellis ciuilibus. Ianus (vt refert Macrobius) ſiue ſol ſiue mundus putetur, ab eundo dicitur, quia mundus ſemper eſt in motu. Appellaturq. Ianus. Item, pater gemi-*Iunonius.* nus. Item, Iuonius, quia calendarum eſt princeps qua Iunoni dicatæ ſunt: Vnde illi (vt ait Varro) duodecim aræ, pro duo-*Conſiuius* decim menſibus dicatæ erant. Dicitur Conſiuius à conſeren-*Quirinus* do. ſ. propaginem generis humani. Item Quirinus, quia belli *Patulcius* ſit portus dicitur Patulcius, & Clauſius, quia bello valuæ eius *Clauſius.* pateant, & pace claudantur. Volebant Romani in bello Sabino quod raptis virginibus geſtū eſt portam, quæ erat in radicibus collis viminalis, deinde ab euentu ianualem vocatam claudere, Sed cum ter clauſiſſent, & toties ſponte pateret, armati ingreſſum cuſtodiebant, mox cum audirent ab alia parte ſuo, à Tatio fugatos fuga arrepta cuſtodiam deſeruerunt. Erant irrupturi Sabini cum extemplo per hanc portam, magna vis torrētium ſcatentibus vndis erupit, & multas cateruas hoſtium, aut feruentibus viſtas, aut vaſta voragine deuoratus ferunt. Hic mos manſit Iani, ianuam in bello ad auxilium patere. Hæc ille. Ceterum Suet. de Iano ab Auguſto clauſo, dicit ſic: Ianum Quirinum, ſemel, atque iterum à condita vrbe, ante memoriā ſuam, clauſum *Ianus clauſus ter ab Auguſto.* in multo breuiore temporis ſpatio terra, mariq. pace parta ter clauſit. Hæc ille. Vbi Beroaldus Numa ſecundus Romanorum rex Iani templum, ad infimum Argiletum extruxit, qui index pacis foret & belli, ut apertus in armis, clauſus in pace, ciuitatem eſſe ſignificaret. Semel ab ipſo Numa clauſus fuit. iterū poſt primum punicum perfectum bellum: tertio poſt bellum Actiacum ab imperatore Cæſare Auguſto, pace, mari, terraque parta, quod noſtræ, inquit Liuius, ætati, dij dederunt, ut videremus ad quod alluſit Virgilius in illo uerſu: Claudentur belli portę. Sed diligenter animaduerte Tranquillum ſcripſiſſe Ianū, ter clauſum fuiſſe ab Auguſto propter hiſtoriam quam uiri alioquin eruditi parum diligenter obſeruauerunt. Scito igitur Auguſtum Cæſarem ab Oriente poſt Antonium Cleopatramq́. deuictos, cum victoria redeuntem tum primum clauſiſſe Iani portas, quo die primum Auguſtus conſalutatus eſt. Mox profecturus in Hiſpanias cum exercitu aduerſus Cātabros, aperuit belli portas, quas iterum clauſtro cohibuit in honorem Cantabricæ victoriæ. Deinde cum ab Oriente in Occidentem, à Septētrione in Meridiem, ac per totum Oceani circulum, cunctæ gentes una pace cōpoſitæ forent, Iani portas tertio Auguſtus clauſit, & ita clauſus eſt Ianus quinquies. Semel à Numa Pompilio, iterum Tito Manlio conſule, & ter per Auguſtū Cæſarem mul-*Quinquies clauſus Ianus.* to breuiore tēpore, quam bis clauſum fuiſſe à ſuperioribus hiſtoria traditur explicare ab Horoſio libro ſexto hiſtoriarum cuius auctoritate ſubnixi cenſemus legēdum eſſe, ter clauſit, ſicut emendati libris habent, & quadrat hiſtoriæ cuius incurioſi legunt, tertio clauſit, exiſtimantes nihil aliud eſſe ſubintelligendum, quā quod tertio loco Auguſtus clauſerit, Ianum in ſacris veteres Romani inuocabāt Ianum Quirinum, Ianum Patulciū, & Clauſium: Quirinum aūt cognominabant, quaſi bellorum potentem, ab haſta q̄ Sabini curim vocant: Patulcium, & Clauſiū; quia bello portæ eius patent, pace claudunt. Hæc ille. Cur autē bello aperiantur, aperuit Landinus, quia uidelicet ab eo auxiliū ſperabant. Hic aūt conſimili ratione dictus eſt Romulus, qua & Ianus, Quirinus, ſed ſi ſingula perſequar longe prolixior, q̄ cōſtitueram fiā, Ordo igitur eſt. Cæſar. ſ. Troianus pulchra origine .i. per pulchram originem, aut quia à pulchra Venere, ſm̄ Seruium deducta aut honeſtā, quia legitimā, vt ſentit Donat. ſicut ibi, & pulchra faciat te prole parentem naſcetur. ſ. luſtris habentibus, & temporis ſucceſſu, quia, tanquam is qui aut. i. vt is ſit qui terminet. i. claudat. Imperium. ſ. Romanum, Oceano, id eſt orbe terrarum quem mare Oceanum ambit; & qui terminet, famam aſtris. Vnde in Bucol. Daphnis ego in ſyluis, hinc vſque ad ſydera notus. Quinetiam inter ſydera, vnde dictum eſt. Ecce Dionei proceſſit Cæſaris aſtrum. Cæſar dico Iulius appoſitione nomen, aut quot nomen demiſſum ſupp. eſt, id eſt deductum ab Iulo, ſcilicet Aſcanio Magno, ſcilicet ſine pari, ſicut & Alexander, & Pompeius, Magni dicti ſunt, vt Cæſari etiā ab origine oſtendatur deberi, quod Pompeio conceſſum eſt, ut ſecura, id eſt ſine cura, aut ſeorſum à cura (nam dictum eſt quando hæc te cura remordet) accipies, ſcilicet in cœlum deorū olim, id eſt tempore futuro, cœlo. id eſt in cœlum, & in numerū cœleſtium. hūc, ſcilicet Iulium Cæſarē, honeſtum, i. honeſte oneratum ſpolijs Orientis, id eſt quę ex Oriente, victo Pharnace Mithridatis filio retulit, & hic, ſcilicet Iulius Cęſar, vocabitur, id eſt inuocabitur, quoque. i. etiam nedum Aeneas votis, id eſt ad uota ſuſcipienda, uel in uotis faciendis. Secula aſpera, id eſt dura, & triſtia propter bella, tum ciuilia, tum externa, miteſcēt .i. fient mitia. tum. i. deinde regnante. ſ. iam Auguſto, & hoc bellis. ſ. omnibus de quibus iam per Beroal. mētio facta eſt, poſitis .i. depoſitis, aut ſedatis, & pacatis. fides cana. i antiqua, & cādida .i. ſimplex, & ſine fuco, ac liuore; & Veſta. i. caſta religio, & Quirinus. i. virtus bellica per Quirinum ſignificata, aut Romulus ipſe primus rex, & ſenatus legumq́. creator, cū Remo fratre. i. cū auctoritate fraterna, licet interemptus erat, ſicut Seru. recitat. (Aut allegoriceos intelligimus, vt ſicut ꝑ inteſtinā ęmulationē, & fraternum odiū, Romulus fratrem occidēs, ſemina belli vſq;

ad

ad ea tempora dedit, ita reconciliatis iam eorum manibus gentes cunctæ in gratiam pacis coeant. vnde ſequitur) dabunt iura .i. leges, & inſtituta diræ portæ belli .i. templi Iani, quæ apertæ bellum ſignificabant. claudentur ferro .i. ferreis repagulis, & cō pagibus arctis .i. arcte compingentibus (vbi dicit diræ portæ claudentur ferro, propter repetitionem literę. quam caninam, & irritatiuam vocant, etiam in vocabulis ipſis eſt quidam terror. ac diritas depicta, ſicut in illis Ennius: Poſtquā diſcordia terra Belli ferratos poſtes, portasque refregit, in quibus (vt inquit Flac.) inuenies etiam disiecti membra poetę) furor .ſ. bellicus impius, quia inteſtinus, aut impietatem procreans, vt templorum profanationē, deuirginationes, ſtupra, homicidia, rapinas, & id genus alia, ſedens intus .i. in templo Iani concluſus, ſuper arma ſæua .i. bellica, quę cum eo concludentur, & ipſe vinctus poſt tergum .i. habens manus poſt tergum vinctas, centum ſupp. catenis, nodis ahenis .i. æreis. hoc eſt duris, quia æs non tam facile frangitur, aut rubigine abſumitur, vt ferrum, licet ferrū durius ſit, fremet cruento ore, horridus .i. exiſtens horridus. & cruentus, atque ægre ferens tandiu includi. Nam, vt recitauit Beroaldus, ter clauſit Auguſtus templum Iani, & reuecta tertio, longa pace orbem moderatus, ſub cuius imperio venit auctor pacis in mundum, quia tunc exit edictum à Cæſare Auguſto vt deſcriberetur vniuerſus orbis, vt Lucas nos docet.

A S C. CANA fides, & Veſta, Remo cum fratre Quirinus Iura dabunt:] Quid ingenioſi ſenſerint interpretes, cuique licet intueri. nos hoc ſentimus poetam, reuocandam eſſe auream ætatem, vbi nullæ fuerunt inſidiæ, doli, furta, atque adulteria, ſed ius, & fas vbique, vt in Iani fuit ſeculo, demonſtraſſe, quod per hęc indicat verba. Fides, id eſt iuſtitia, quoniam fides, vt Cicero de Officijs, eſt firmamentum iuſtitiæ, & Quintil. in declamationibus, eſt ſupremum rerum humanarum vinculū, ſacra inter hoſtes, ſacra inter piratas. cuius Numa Pompilius (vt Liuius) ſacrarium & ſacerdotes inſtituit. hinc Ennius ò fides alma apta pinnis, & iuſiurandum Iouis, & ſyluis. Iuſtitiæ conſors, tacitumque in pectore numen, cuius ſimulacrum in Capitolio vicinum Iouis Optimi Maximi (vt eſt in Catonis oratione) maiores nri eſſe voluerunt. huius myſteria, vt reliquorum deorum ſunt in operto, nec uulgari fas eſt, hinc Apul. in III. Fidei ſecreta numina, cana .i. firma, & ſincera, puraque, qualis ſolet eſſe in canis .i. in bonis hominibus. Fides .n. quo firmior ſit (vt Petronius Arbiter) panno albo reuincta, ligataq́. fingitur. albus color pro puro ſinceroque ponitur, depoſitis bellis iuſtitia, & leges, quæ belli tempore dormiunt, pacis vigent, & exercentur Veſta .i. religio, vt ſuperius de Veſta locuti prodidimus, cuius religionis nimium (vt patuit) curioſi fuerunt Romani, vt Val. in I. & Liu. indicant, & Quirinus .i. virtus bellica ad propulſandam, & non inferendam iniuriam, vt fecere Romani, per Quirinū ſignificata. Nam Proculo (vt Plutarchi) Romulus Romanis nunciauit vti prudentiā, & fortitudinem colant, his artibus fore, vt ampliſſimam inter homines potentiam conſequantur. Ego vobis Quirinus facilis propitiusque ero deos cum Remo fratre, id eſt tali pace & concordia, qualis debet eſſe inter fratres. quod poſtea Romulus effinxit, & in omnibus egit, ut eum fratre regnare videretur, ne ſe reum parricidij iudicaret, omnia nomina habuit duplicia, quaſi cum fratre communia, & ſecum regnare ſimulauit inſignibus, geminis, hinc Virg. in vj. Viden, vt geminæ ſtent vertice criſtæ? vt ſit ſenſus, Iuſtitia vt recte viuatur, religio vt ſancte, & caſte, pax, atque concordia inter omnes, & virtus bellica cōtra iniuria prouocantes iura dabunt. Hæc non vt Sibyllę folium ſcriptitauimus, ſed, vt argutiora legentem oblectarent.

POE. Hæc ait: & Maiæ genitum demittit ab alto.
Vt terrę, vtq́ue nouę pateant Chartaginis arces
Hoſpicio Teucris, ne fati neſcia Dido
Finibus arceret. volat ille per aera magnum
Remigio alarum, ac Libyę citus aſtitit oris.
Et iam iuſſa facit: ponuntq́ue ferocia Pœni
Corda, volente Deo: in primis regina, quietum
Accipit in Teucros animū, mētemq́. benignā.

SERV. ET Maię genitum] Mercurium. Et eſt periphraſis. Cicero in libro de Deorū Natura, plures eſſe dicit Mercurios, ſed in deorum rōne fabulæ ſequendæ ſunt. nā ueritas ignoratur. Simul alluſit poeta, q̄ a per caduceatores .i. internuncios, pax ſolet fieri. [Vt terræ] Propter illud quod ſequitur, Hoſpitio prohibemur arenę. [Pateant] Propter illud. Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis, [Hoſpitio] Ad hoſpitium. [Ne fati neſcia Dido] Non ſui. Nam ſi ſciret exitum ſuum, multo magis vetaret, ſed Fati dixit, voluntatis Iouis, ſicut, Fatis Iunonis iniquæ. Aut certe fati Troianorum, qui non ſponte, ſed neceſſitate ad Africam venerant, quod vtique ignorabat Dido. Illo .n. tp̄e inuadendarum terrarum cā fuerat nauigatio, vt Saluſtius meminit, facili tum mutatione ſedium: quod ēt excuſant Troiani. Non nos aut ferro Libycos populare penates Venimus. Ergo hoc agitur vt diſcat Dido eos ad Italiam tendere. Qūo ergo ſe iūgit Aeneæ? Sed furoris illud eſt, non cōſilij. Nā nec ſacerdotibus credidit, Vñ eſt, Quid vota furentem, Quid delubra iuuant? [Remigio alarum] Translatio reciproca, vt ſupra diximus. [Citus] Cum .n. alia ſigna tarde ad ortus ſuos recurrant, Mercurius decimooctauo die in ortu ſuo inuenitur. [Pœni] ἀντίστοιχον eſt. quaſi phœni. [Volente Deo:] Mercurio vel Ioue. [In primis] Præcipue. [In Teucros] Pro Teucris, vt ſupra diximus.

A S C. HAEC ait.] Poſt conſolationem Veneris miſit Iuppiter Mercurium deorum nuncium ad conciliandos animos mortalium, & præcipue Didonis cum Troianis, de quo ſic ait Donatus. [Hæc ait, & Maiæ] Expoſita futurorum promiſſione prouidendi ſecuritas deſinit, ne naufragi in terris alienis, & in quibus inimica regnabat Iuno, aliquam violētiam paterentur. Procuratur autem Troianis ſecuritas per duos, quorum alter auus, alter affinis eſt. Nam Maia, Mercurij mater, Troianorum generi, nectebatur. Debuit ergo ad affectus implēdos talis mitti perſona, quæ præceptorum auctoritate, duplici ratione deducta, celerius maturaret alarum iuuante ſubſidio. [Nouæ] Quia nouitas regni cūcta habet ſuſpecta, vt ipſa, Res dura, & regni nouitas .m.t.c.m. Vel lege, vt, Terræ Carthaginis, & nouitas ædificiorum pateat Teucris ſolus autem Iuppiter, miniſtro Mercurio, potuit p̄ſtare, vt inimicos ſuos Carthago ſuſciperet, ſed omnia cum celeritate erāt agenda, quā breui ſermone eſt amplexus. Terras aūt dixit ne ī regionibus Carthaginis, aut in littoribus à gētibus uexarētur. [Nouę arces] Etiam ſic accipimus, ne Carthaginē incogniti, venientes aduerſa paterentur. [Remigio alarum] Aliter .n. volare non potuiſſet. [Et iam iuſſa] Fructum exe cutionis implere poſuit. [Ponūt ferocia Corda] Natura feros in lenitatē mutatur. [Volēte Deo:] Nā niſi Dei .i. Iouis, vel Mercurij iuſſus, interceſſiſſet, natura ferox immutari nō potuit, & quia reginæ partes in ſecundo loco poſuit, correxit. dicēdo, in primis Nā ipſa fuit lenienda. q̄ uel incitare illos poſſet, vel violentiā cōprimere. Et qm̄ fieri non poterat, vt eodē temporis puncto, ferocitatem ponerent, & amarent librauit uerba, & nō dixit amāt, ſed ponunt corda ferocia. Ordo eſt. Iuppiter ſupple ait. Hæc quæ .ſ. dicta ſunt, demittit .i. deorſū mittit, ab alto .ſ. cœlo. genitum Maiæ, aut Maia .i. Mercurium, filium Maiæ, vt terræ Carthaginis, & ut nouæ arces Carthaginis, pateant Teucris, hoſpitio .i. in hoſpitium, cum tamen nouæ arces ſoleant paucis patere, cū multis inuiſæ ſint, vnde Dido poſtea reddens rōnem. quare iuſſerit claſſem Troianā, exulere dicet. Res dura, & regni nouitas me talia cogunt Moliri, & late fines cuſtode tueri, ne Dido neſcia fati .i. quæ neſciuit, quod fato in Italiam profugere conſtituerit, & verita ſe ab eis expelli, aut neſcia fatale eſſe Aeneā regna Troiana reparaturum aliquando arceret .i. prohiberet, Troianos finibus .i. limitibus regni ſui. Ille .ſ. Mercurius Maiæ filius, volat per aera, magnum .ſ. reſpectu terrę centuplo .n. maior eſt. remigio .i. fretus auxilio, vt naues feruntur in aquis remigio alarum, ac ipſe citus .i. feſtinus, aſtitit oris .i. regionibus extremis, Libyæ, in ea .ſ. parte, in qua Carthago erat. Et facit iam iuſſa, id eſt mādata Iouis, hoc eſt cōciliat Teucris, animos Pœnorum, & Pœni .i. populi Punici, hoc eſt Carthaginenſes, ponunt, id eſt deponunt, Deo .ſ. Ioue, aut Mercurio, volente .i. inſpirante, & perſuadente corda ferocia .i. alioquin ferocia, unde ferus Annibal dictus eſt, & reuera natio illa ferox eſt, & regina in primis .i. inter primos, aut præcipue, accipit .i. ab inſpiratione Mercurij, animum quietum .i. pacatum, in .i. erga Teucros, & mentem, id eſt affectionem benignam, id eſt clementē.

VARIA LECT. VT terræ, vtque nouæ pateant, In antiquioribus aliquot exemplaribus legere eſt, Atque nouæ. Sed longe venuſtius eſt, Vtq́ue. [Volat ille per aera magnum] In libro Mediceo, Per Aethera, legitur. Sed Aera, magis receptum.

At pius Aeneas per noctem plurima voluens,
Vt primum lux alma data eſt, exire, locoſque
Explorare nouos, quas vento acceſſerit oras,
Qui teneant (nam inculta videt) hoīes ne, feræ ne,
Quærere conſtituit, ſociiſque exacta referre.
Claſſem in conuexo nemorum ſub rupe cauata
Arboribus clauſā circū, atq; horrentibus vmbris
Occulit: ipſe vno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Cui mater media ſeſe tulit obuia ſylua,
Virginis os, habitumque gerens & virginis arma
Spartanæ; vel qualis equos Threiſſa fatigat
Harpalice, volucremq́. fuga pręuertitur Hebrū.
Nanq; humeris de more habile ſuſpēderat arcū
Venatrix dederatq́. comas diffundere ventis,
Nuda genu, nudoq́ ſinus collecta fluentes.
Ac prior: VE. Heus, īqt, iuuenes mōſtrate mearū
Vidiſtis ſi quam hic errantem forte ſororum,
Succinctā pharetra, & maculoſę tegmine lyncis.
Aut ſpumantes apri curſum clamore prementē.

SERV. PEr noctem] Docet enim pro cunctis regem eſſe ſolicitum. [Alma] Alma lux dicta quod alat vniuerſa. vnde & alma Ceres, quod nos alat. Nam phyſici dicunt omnia per diem creſcere. quomodo igitur Virgilius ait: Exigua tantum gelidus ros nocte reponit, ſed hoc pro miraculo poſitum eſt, & amplius ſentit. [Locos] Et locos, & loca dicimus, cum in numero ſingulari locus tantum dicamus. Simile eſt & iocus, nam & ioca facit, & iocos, vt ioca atque ſeria cum humillimis exercere. Et, Quam multa ioca ſolent eſſe in epiſtolis. Et, Tum iuuenes agitare iocos. [Quas uento acceſſerit oras] Diximus ſuperius figurā fieri cum præpoſitio detracta homini, verbo copulatur, & plerūque eam ſuam retinere naturam plerunque cōuertere. Hoc igitur ſciendum eſt, qđ cū caſum ſuum retinet, Hyſterologia eſt. vt hoc loco: cū aūt mutat, figura eſt, vt Cum marū adlabitur oris. Oris.n. pro oras poſuit. Plerunq; etiā ſuperfluas ponūt præpoſitiones. [Qui teneant] Iure dubitat, cum omnia cernat inculta. Eſt autem ordo. Qui teneāt. homines ne, feræ ne Media per parentheſin dicta sūt. [Exacta] Exquiſita. [In cōuexo nemorū] Prooeconomia eſt ad cām pertinens. Non.n. tenebitur ab Afris, vt Ilionei. Cōuexo aūt, curuo, vnde etiā conuexum dicimus cœlum. Sanè ſubaudimus Loco, vt alibi, Caſtrorū, & cāpi medio. i. ſpatio. [Sub rupe cauata] Periphraſis eſt ſpeluncæ. [Arboribus atque horrentibus vmbris] Vmbris arborum, quo mō Molemq́. & montes, aut certe arboribus, & vmbris ſpeluncę. [Comitatus Achate] Diximus quæritur Achates Aeneæ ſit comes, varia quidem dicuntur. melius tñ hoc fingitur, vt tractum nomē ſit à Greca etymologia ἄχος enim dr̄ ſolicitudo. q̄ regum ſemper eſt comes. [Bina] Si ad vtrunq; referas, bene dixit bina, ſi ad Aeneam tm̄, antiquus mos eſt, vt ſupra diximus, bina pro duobus poni, ſicut & duplices. [Lato ferro] Id eſt lati ferri vt, Pulchra prole. [Media ſeſe tulit obuia ſylua] Quam Græci ὕλην vocant, poetæ nominant ſyluam. i. elementorū congeriem, vñ cuncta procreantur. Et multi uolunt Aeneam in Horoſcopo Virginē habuiſſe, bene ergo in media ſylua virginis habitu ei Venerē poeta facit occurrere, quia, vt ſupra diximus, Venere in Virgine conſtituta, & miſericordes procreātur fœminæ, & viri per mulieres felices ſunt futuri, ut probamus in Aenea. [Virginis os, habitumq́. gerens] Vultū, & amictū. [Spartanæ] Lacænæ. Sparta.n. ciuitas eſt Laconiæ, vbi ſunt puellæ venatrices. Redditur aūt cā cur virgo ſit in ſyluis. ſ. ꝓp venatum. [Threiſſa] Thracia. & eſt ſolutio, nā Threſſa facit, ſicut Creſſa genus Pholoe. Veniunt aūt ab eo quod eſt Cres Thres. Vt autem Creiſſa non faciat; illud eſt quia Creſſa, per η. ſcribitur, nec pōt recipere ſolutionem. Threiſſa vero per ει, diphthongon, vnde, & reſoluitur. [Fatigat] Suo. ſ. curſu. [Harpalice] Hæc eſt q̄ patrem ſuum captū à Getis, multitudine collecta liberauit celerius, quam de fœmina poteſt credi. Vnde, & flumina dicitur celeritate tranſire. multum autem epithetō fluminis eius addidit laudi. [Præuertitur] Id eſt tranſit. dicimus autem & ꝑuertit, & præuertitur, noua ratione. Nā paſſiua declinatione vtimur in actiua ſignificatione, vt hoc loco, cū autem actiua declinatio eſt, paſſiuam habet ſignificationem, vt ille me præuertit. [Nanque humeris de more] Vt oſtendatur eſſe venatrix. [Habilem] Aptum ſexui, Vnuſquiſque enim arcum habet pro viribus ſuis. [Comas diffundere] Vt diffunderentur. Græca autem figura eſt, ſic alibi, Argenti magnum dat ferre talentum. vnde da bibere uſus obtinuit, quod facere nō debemus, ne duo verba iungantur, niſi in poemate. [Nuda genu] Nudum genu habens, vt ſi dicas, bonus animum, & eſt gręca figura, ſed nō ea, quam diximus fieri per participium ꝑteriti temporis, & caſum accuſatiuum. hæc enim per nomen fit, quamuis ad vnam ſignificationem recurrant. [Sinus collecta] Vt, Oculos ſuffuſa nitētes. [Ac prior:] Paulo poſt ſequitur. [Heus, inquit] Heus aduerbium vocantis, alias interiectio eſt dolentis, vt, Heus etiam menſas conſumimus, inquit Iulus. [Errantem] Inueſtigantem. [Succinctam] Inſtructam, vel, vt alij dicunt, in cingulo habentem pharetram, & pellem. [Maculoſæ lyncis] Lyncus rex Scythiæ fuit, qui miſſum à Cerere Triptolemum, vt hominibus frumenta monſtraret, ſuſceptū hoſpitio, vt in ſe gloria tāta migraret, interimere cogitauit, ob quā rem irata Ceres, eū cōuertit in lyncem ferā varij coloris, vt ipſe variæ mētis extiterat. Et erit nominatiuꝰ hęc lynx, vt Pan, Tros, q̄ in genitiuo vna ſyllaba creſcunt. [Curſum clamore prementem] Plerunque duo diuerſa in vnum exitum cadunt, licet contraria ſignificēt, vt hoc loco. vidiſtis enim, etiam ad vocem pertinet, quod etiam ex Aeneæ reſponſione colligitur.

ASC. AT pius Aeneas &c.] Vt poeta inquit, turpe duci totā ſomno ꝑducere noctē, licet ergo Dea mater, Deuſque auus, pro filio, & nepote ſoliciti eſſent, nō tñ ſibi ꝓuidus heros defuit, quippe q̄ nouit ꝙ dormitātibus dij auxiliatores non ſint, ipſe noctu præuidit quid poſtridie faciendum eſſet, atq; ita prima luce egreditur exploraturus regionem, illicq́. matrem obuiam habuit in media ſylua, q̄ fictio aſtrologica rōne non uacat, nā innuit Venerem fuiſſe Aeneę in medio Horoſcopi, & dominā cœli in natiuitate eius. Vñ Veneris filius exiſtimatus eſt. Ad qđ accedit, quod dr̄ obueniſſe in media ſylua, nā ſyluā ab Hyle, q̄ eſt rerum omnium cōgeries, & prima materia deductā, plurima atteſtantur. Per ſyluam igitur, ſignificatur nobis diuerſitas influentiarū, in qua difficile eſt illū aureū ramū, de quo in ſexto mentio fiet, inuenire. Quæ ergo à poetis finguntur, altioris ſapientiæ medullas continent. Sed q̄res ſi iō Veneris filius ſit Aeneas, ꝙ eam in Horoſcopo dominam habuerit, non ſine matre fuerat Aeneas, quæ.n. alia ſit non proditur, ibi dicam ſic Aeneā eſſe Veneris filium, vt Romulum Martis, quia.n. non conſtabat de patre eius & præ ſe ferret virtutē Martiā, materq́. aſſereret ſe à viro bellicoſo. i. Martio oppreſſam, creditus eſt Martis filius, ſic quia Anchiſes Aeneā ex ignota, aut illegitima matre genuit. itaque Veneris incitatione, iſq́. genitus per Venerē gratiā in oculis multorum habuerit, dictus eſt filius Veneris, vt fortunæ filium dicunt, cui fortuna fauet. Sed ne in immenſum creſcat opus, audiamus Donatū ſic diſſerentem. [At pius Aeneas] Interpoſitā narrationi, fuerant uerba Veneris, & Iouis in luctu Troianorū; nunc ad narrationē redit eo vnde digreſſus fuerat. ſ. Et iam finitā erat Exacta, propoſuerat plura, in maſcul. & fœmini. Hæc autē vt complecteretur, poſuit neutrū. [Claſſem in connexo] Exiturus cum ſolo Achate, nec oīno inermis fuit vt temerarius, nec omnino armatus vt timidis, cum ſolis igitur, inquit haſtilibus, & vno ſocio, in ſolitudinem.n. iturus debebat eſſe expeditus ꝓp requiſitionem celerem, & maturum reditum. Ad omnia circunſpectus ſocios omni cautela occultat. Cui rei inſeruit deſcriptio portus. Claſſem in conuexo nemorum. Quanta ergo diligentia fuit qui non antea profectus q̄ ſociorum ſaluti conſuluiſſet. Et cum vno ad incertum pergit. Additur ad laudem à loco, tempore, & perſona: Nam cum ſeſe fœmina ad fallendum compoſita ſola in ſylua obtuliſſet motus libidine, non eſt quamuis virginitas, pulchritudo, & veſtitus accenderet. Accedebat ad caſtitatem congeries calamitatum quæ etiam libidinoſos coercet, vñ Terentius, Nulla adeo ex re iſtud fit, niſi ex nimio ocio. Debuit Venus offerre loquendi fiduciam, ne improbum videretur, ꝙ cum virgine cum ſola tunc eſſe putaretur, miſceret colloquium, ſed ad fallendum quoque pertinebat, vt non ſolum ſpecie, ſed etiā ſermone imprudentes traduceret, vt ad interrogandi neceſſitatem venire potuiſſet. [Monſtrate] Interrogatio eſt breuiſſima, quæ tamen neceſſaria ad fallendum continet. Dixi. & ſigna

veſtitus & habitum expreſſit. Breuius autem reſpondet Aeneas, nec tamen à præpoſitis oberrat. Ordo eſt. At, id eſt ſed. Aeneas pius voluens.i.agitans & repuṫe ,ſecum plurima.i.plurimas res per noctem conſtituit quærere.i.indagare.explorare, aut inquirere, vt primum.i.vbi primum, aut cum primum lux alma.i.quę cunctos per laborem alit data.i.à dijs conceſſa eſt tẽpore.ſ. matutino, exire.i.ad exeundum, & explorare.i.ad explorandum locos nouos.i.quos recenter acceſſerint (hinc patere poteſt, locos terræ etiam dici, licet prius dixerit, loca fœta furentibus auſtris) conſtituit dico quærere quas oras.i.regiones acceſſerit (nõ ſponte, quia ſtultum fuiſſet petere locos ignotos) ſed vento.i.vi ventorum impellentium. & qui teneant.i. poſſideant ſup. eas oras, ne pro an homines, ne pro an feræ.i.belluæ ſylueſtres, quod ideo quærere conſtituit, nam videt inculta.i.locos incultos. non enim ita dudum Dido in eam regionem venerat. & ita cõſtituit referre.i.recitare, & vt dicunt reportare, ſocijs.ſ. ſuis. exacta.i.exquiſita, aut reperta. & occulit, id eſt occultat. (ſcius fraudis humanę) claſſem ſupple ſuam, in conuexo nemorũ ſub rupe cauata clauſam circum.i.per circuitum, hoc eſt occluſam aut ſeptam arboribus, atque vmbris horrentibus, aut vt prius dixit placidis, aut horrorem propter ſolitudinem inducentibus ipſe, comitatus vno.i. Achate, viro illo fido, ſed ad lapillum, vt prius dictum eſt, reſpicit, graditur.i.ingreditur, criſpans.i.vibrans (diſtinctim autem conſtruentur epitheta alterum ante verbum, & alterũ poſt ipſum, ne ab vna parte duo ſint ſine coniunctione media) manu ſup. ſua, videlicet altera bina haſtilia.i.iacula, lato ferro.i.habentia latum ferrum vt habent venabula.i.cuſpides venatorię cui.ſ. Aeneæ mater.ſ. Venus obuia.i.obuiam veniens tulit ſe.i.ingreſſa eſt media ſylua.i.per mediam ſyluam. gerens.i. præ ſe ferens, os.i.aſpectum & pudorem aut habitum virginis, & arma.i. inſtrumenta venatoria, virgini Spartanæ.i. Laconicæ. Nam ex inſtituto & præcepto Lycurgi mulieres. Spartanæ cogebantur virilibus officij exerceri vnde & Parthenos mons in Laconia dictus eſt quod in eo virgines venari ſoleant. παρθένος.n. virgo eſt, vnde Propertius: Multa tuæ Spartæ miramur iura Palæſtræ, Sed mage virginei tot bona gymnaſij de hoc monte larius in Georg. ibi Parthenios canibus circundare ſaltus. παρθενὼν autem locus eſt vbi habitant virgines. Virginis ergo Sparthanæ, id eſt Lacænæ venatricis. vel ſup. exiſtens talis qualis. Harpalice filia vt quidam volunt Boreæ, certe regis Thraciæ, vnde ſubdit, Threiſſa.i.Threſſa, hoc eſt ex Thracia fatigata equos, dum.ſ. patrem à Getis liberatura eos inſequabatur, & præuertitur.i.antecedit, fuga.i.curſu, aut prępuertitur Hebrum, id eſt fluuium illum Thraciæ rapidiſſimum. vnde addit volucrem fuga.i.quaſi volantem præcipiti curſu. defluit enim ex montibus, niuibusq́. actus celerrime fertur. Ideo autem erat ſimilis Harpalice, aut Spartanæ virgini. nanque pro quia ſuſpenderat humeris arcum habilem, id eſt aptũ virgini, vnde addit de more.i.vt illis moris erat: exiſtens venatrix, & dederat ventis diffundere.i. diſpergere comam, aut dederat comam diffundere.i. vt coma diffunderetur, ventis.i.pro ventos, hoc eſt expoſuit comam ventis diffundendam. exiſtens nuda genu.i.habẽs genu nudum & collecta ſinus fluenteis.i.habens ſinus fluenteis collectos, nodo.i. in nodum, ait ipſa prior (inquit heus quod reuocandi eſt aduerbium) iuuenes quod beneuolem viro à muliere dicitur, cum iam Aeneas prouectior eſſet monſtrate.i.indicate ſi vidiſtis forte, quam.i.aliquam, mearum ſororum.i.ſimili ſtudio intentarum, aut reuera ſororum (id autem percunctatur Venus vt non agnoſceretur, nam volui effingere morem virginum, ac cęterorum meticuloſorum, qui dum in nemore deprehenduntur, etiam ſi nullam habeat ſocietatem, aut comitiuam percunctantur, an ne viderint comites, vt minor ſit inuadendi audacia) vidiſtis ne ergo aliquã mearum ſororum, quaſi illic multas habeat, errantem hic.i. in hoc nemore diſcurrentem poſt feras, & ſuccinctam pharetra, & tegmine.i.pelle, Lyncis.i.illius feræ maculoſæ.i. varijs maculis inſperſæ, q̃ ferebant qui eam detraxerant, aut premente.i. retinentem & immorantem clamore.ſ.valido, curſum apri.i.porci ſylueſtris, ſpumãtis.i.ſpumam emittentis exagitatione & ira percitiꝰ q.d. ſe tales habere in vicino ſorores, quę & lyncem, & aprũ inuadere audeant.

VARIA LECTIO.

SOCIISQVE exacta referre] Non placet, qđ in Longobardico, & aliquot alijs legitur, Socijs exacta, abſq. copulatiua particula q̃ neceſſario hic expetitur. [Dederatq́. comas diffundere ventis] In veteribus omnibus exẽplaribus quotquot habere potui, Comam vnitatis numero ſcriptum animaduerti.

POE. Sic venus: at Veneris contra ſic filius orſus:
AEN. Nulla tuarum audita mihi, neq. viſa ſororũ.
O quàm te memorẽ virgo? nãq. haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem ſonat, ò Dea, certe:
An Phœbi ſoror, an Nympharũ ſanguinis vna,
Sis felix, noſtrumq́, leues quæcunque laborem:
Et quo ſub cœlo tandem, quibus orbis in oris
Iactemur, doceas. ignari hominumq́. locorumq́.
Erramus, vento hic, vaſtis & fluctibus acti.
Multa tibi ante aras noſtra cadet hoſtia dextra.

SERV. ORſus] Nunc cœpit, alias finit vt, Sic Iuppiter orſus. Sed illic proprie poſuit, hic vſurpatum eſt. Præteritum.n. participium eſt. [Audita, neque viſa] Hinc probatur, quia ſuperius hoc interrogauerat Venus. [O q̃ te] Quæ dea ſit, dubitat, nam deam eſſe confidit. [Nec vox hominẽ ſonat] Græca figura eſt. [O Dea, certe] Concluſio eſt ſyllogiſmi qui cõſtat ex propoſitione, aſſumptione & concluſione, nam ſi nec vox nec vultus mortalis eſt, reſtat vt Dea ſit. [An Phœbi ſoror] Diana, nam venatrix eſt, bene autem ſuſpicatur pro loco, & qualitate, habitus perſonæq́. [An Nympharum ſanguinis] .i.generis. [Sis felix] Propitia. Felix enim dicitur, & qui habet felicitatem, & qui facit eſſe felicem. vt in Bucolicis: Sis bonus ò felixq́. tuis. Vnde & cõtra Iuno in ſeptimo dicit, Quæ potuit infelix.i. aduerſa Troianis. [Leues] Leuem facias, vt, Leuat ipſe tridenti. [Quæcunque] Seu Diana, ſeu nympha. [Quo ſub cœlo] Aut ſub qua parte cœli, aut ſecundum Epicureos dixit, qui plures eſſe volunt cęlos. vt Cic. in Hortenſio. [Tandem] hoc loro vacat Tandem. Sciendum ſanè multas particulas ad ornatum pertinere tãtummodo, vtputa.n. dum, gentium, locorum terrarũ. [Hominumq́. locorumq́.] Hypermetrus verſus, vnam.n. plus habet ſyllabam, qui quoties fit, debet ſequẽs verſus à vocali incipere. vt hoc loco. Item: Omnia Mercurio ſimilis vocemq́. coloremq́. Et crines flauos. Niſi forte ſynæreſis fiat in fine.i. vocalium colliſio, vt eſt, Nec cura peculi. Hic enim non eſt neceſſe, vt ſequens verſus à vocali incipiat. [Hoſtia dextra] Hoſtiæ dicuntur ſacrificia, quæ ab his fiunt, qui in hoſtem pergunt. Victimæ vero, ſacrificia quæ poſt victoriam fiunt. Sed hæc licenter confundit auctoritas.

ASC. SIC Venus] Oſtendit quam æſtimationem de Venere non agnita habuerit Aeneas, quidq́. ille reſpõderit. vt Don. explanat his verbis. [O quàm te memorem] Completo reſponſo explicat ſeriem ęſtimationis, quã Dea habuit. [O dea] cum hoc pronunciatum ſit, ſequatur certe an Phœbi ſoror. [Quæcunq.] Siue Diana, ſiue Nimpha. Hic autẽ Aeneæ datur ſcientia religionum. non.n. poſſet aliq̃d diuinum intelligere in hominis forma, niſi quia pollebat omni ſcientia ſacrorum. Hæc ille. Ordo eſt. Venus, ſup. locuta eſt ſic. & filius Veneris ſcilicet Aeneas orſus eſt.i.incepit loqui contra.i.viciſſim, aut reſpondendo. Nulla tuarum ſororũ, ſup. eſt audita aut viſa mihi.i.à me, debebat dicere reuerentiæ cauſa aut dea, aut virgo, aut domina, nam ineptum eſt nulla dignitatis compellatione quemuis dignitate præditum compellare, ſed excuſat ignorantiam ſuam, quia videlicet neſcit qualem compellet, dicens: O quaſi addere vellet dea, aut virgo. ſed dubitans ait, quam.i.qualem ſecundum nõnullos memorem.i.compellem te: alij dicunt quàm.i.quantum ego memorem.i.tui memoriam celebrem. ſed inuertunt filum & cõtextum verborum, dicamus ergo ſimpliciter ò virgo quam memorem.i.compellẽ te, hoc eſt an deam, an mortalem? q.d. videris quidem virgo vt de illo non dubitem, ſed neſcio an mortalem, an immmortalem cenſeam, nanque vultus eſt. ſup. tibi, haud.i.non mortalis.i.qualis mortali competat, nec vox ſonat.i. repræſentat hominem.i. humanũ ſermonem (quo cognito. licet more venatricis inceſſerit, cõcludit Deam eſſe, dicens] ò certe Dea, ſed licet neſciam an ſoror Phœbi.i.Diana, quæ venatrix eſt. an vna ſanguinis.i.de ſanguine Nympharum, tamen ſis felix.i.auxiliatrix, aut reuera felix.i.beata (vt duo optet, & illi bene eſſe & ſibi) ſis ergo felix, & leues noſtrum laborem.ſ. indagandæ regionis huius quæcunq. ſup. es ſeu Phœbi ſoror, ſeu alia Dea leues dicit noſtrum laborẽ & pro id eſt doceas ſub quo cœlo.i.in quo climate, & in quibus oris, id eſt regionibus orbis, quia nõ de parte, ſed de vniuerſo vt maior ſit cõmiſeratio dubitare ſe ſignificat, & ſi ſeuera dubitat excuſa-

excuſatur,quia cæca caligine illuc appulſus cum tñ ſyderũ peritus eſſet.nos iactemur tandẽ.i.poſt tot nauſtagia. & errores noſtros.nos.n.erramus ignari hoium & locorum. (Hypermeter eſt verſus in quo ſyllaba abũdans ſequẽti vocali abſum tur) Acti.i. impulſi huc vento & vaſtis fluctibus.i.procellis. multa hoſtia.i. plurimũ ſacrificij cadet tibi.i.in honorẽ tuum ante aras, noſtra dextra.i.cũ à nobis mactabitur & aris ſibi extructis imponetur, & ita nihil dubitat Aeneas eam eſſe deam, quam peritiẽ habere potuit,ait Donat.vt vidimus eo quod heros dea matre genitus.

VARIA LECT. SIC Venus, ac Veneris contra ſic filius] Antiqui ſanè omnes lib.quos inſpeximus.& Veneris,non.At habent [An Phœbi ſoror.in nympharum ſanguinis vna] Vetera quædam elemplaria legunt.Aut Phœbi ſoror,aut nympharum.ſed, An, interpretes agnoſcunt.

POE.Tũ Venus:Haud eqdẽ tali me dignor honore:
VE.Virginibus Tyrijs mos eſt geſtare pharetram,
Purpureoque alte ſuras vincere cothurno.
Punica regna vides,Tyrios & Agenoris vrbem:
Sed fines Lybici,genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyria regit vrbe profecta,
Germanum fugiens:longa eſt iniuria longæ
Ambages,ſed ſumma ſequar faſtigia rerum.
Huic coniux Sichæus erat ditiſſimus agri
Phœnicum,& magno miſeræ dilectus amore:
Cui pater intactam dederat,primiſq. iugarat
Omnibus:ſed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion,ſcelere ante alios immanior omnes.
Quos inter medius venit furor.ille Sichæum
Impius ante aras,atque auri cæcus amore,
Clàm ferro incautum ſuperat, ſecurus amorum
Germanæ:factumq. diu celauit & ægram
Multa malus ſimulans,vana ſpe luſit amantem.
Ipſa ſed in ſomnis inhumati venit imago
Coniugis,ora modis attollens pallida miris:
Crudeles aras,traiectaque pectora ferro
Nudauit;cæcumque domos ſcelus omne retexit.
Tum celerare fugam,patriaq. excedere ſuadet:
Auxiliumque viæ,veteres tellure recludit
Theſauros,ignotum argenti pondus & auri.

SERV. TAli me dignor honore.] Id eſt ſacrificio. Et aut vult ſe probare non numen.ſed virginẽ Tyriam, aut certe, quia Paphiæ Veneri q̃ Cypri colitur, ture tñ ſacrificatur, & floribus. [Dignor] Dignam me iudico,vt, Coniugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo.i. digne habite. [Purpureo]Aut pulchro. aut roſei coloris. [Suras vincere cothurno]Cothurni ſunt calceamẽta venatoria,cura quoque vincientia,quorum quiuis vtriq aptus eſt pedi. Ideo & numero vſus eſt ſingulari. [Punica regna vides]Hic attẽtum facit Aeneam. [Tyrios] Nihil inter eſt vtrum Tyrios, an Sidonios dicat, nomina.n. vt diximus,de vicino mutuantur. [Et Agenoris vrbẽ] Quã fecerunt Agenoridę, Agenor aũt rex Phœnicis fuit. Et ſic dictum eſt.vt. Et tandem Euboicis Cumarũ allabitur oris, id eſt ad Cumas quas fecerũt hi qui de Chalcide venerãt in ciuitate Euboeæ. [Sed fines Lybici] Antedicta dubia eſſe potuerunt,nunc aperte regionem oſtendit, dicendo Libycos fines. Tyrij enim & alibi eſſe potuerunt. [Intractabile] Inſuperabile,aſperum,ſæuum.[Germanum fugiens]Hoc loco quaſi ſtupuit Aeneas vnde auditoris auiditati præſcribit Venus,dicẽs longam eſſe iniuriam.i.cauſam, ab eo quod ſequitur id, quod præcedit,vt ſupra,Spem vultu ſimulet.[Longæ ambages]Id eſt circuitus.[Faſtigia] Primordia. Quia ſit longam eſſe hiſtoriam Carthaginis,vt Salluſt.Sed de Carthagine ſilere melius puto, q̃ parum dicere.[Huic coniux Sichæus erat]Quoties poeta aſpera inuenit nomina. vel in metro non ſtantia aut mutat ea. aut de his aliquid mutilat.Nam Sichæus Sicharbas dictus eſt. Belus Didonis pater Methres.Carthago à carta.vt lectum eſt, & in hiſtoria pœnarum & in Liuio.Sanè Sichæus,ſi breuis eſt per naturã, ſed hoc in loco Ectaſim fecit, ea licentia quæ eſt in proprijs nominibus,licet.n.in quauis proprij nominis parte ſyllabę mutare naturam quod & in appellatiuis euenit. ſi tamen de proprijs originem ducant,vt Sicanio prætenta ſinu: quia venit à Sicano rege Siciliæ.[Miſeræ]Datiuus eſt,non aduerbium.[Omnibus]Augurijs.Et ſecũdum Romanos locutus eſt,qui nil niſi captatis faciebant augurijs,& præcipue nuptias. Lucanus.

Contentique auſpice bruto. Iuuenalis:

Veniet cum ſignatoribus auſpex.

[Tyri] Aduerbium eſt. [Scelere ante alios immanior omnes. Quos inter medius venit furor] Iunge totũ. nam aliter non procedit,ſi ſegreges.Quos inter medius venit furor,cum ipſe dicat, Licet ſimulatas,fuiſſe tamẽ amicitias, ſimul nanq. ſacrificabãt, ac ſi diceret.Sceleratior Atreo & Thyeſte.vel Eteocle, & Polynice.[Ille Sichæum]Si,hoc loco ſm naturam poſuit.[Impius ante aras]Probauit impium,quia ante aras. [Securus amorũ Germanæ]Aut contemnens amorem ſororis:vt,Securi pelagi atque mei.i.contemptores.Aut certe ſecurus erat de amore germanæ circa maritum nimio,ob quem ſe poſt mortem Sichęi interimere poſſe credebatur,nec.n. ſequitur, vt occiſo Sichæo ipſe ſtatim poriretur auri,niſi etiam Dido periret. Amores autem plurali numero ad voluptatem pertinent:vt,Securus amorum, Qui iuuenum ſibi ſemper erant.Singulari etiã ad religionẽ. [Aegrã] Mœſtam,anxiam. [Multa malus ſimulas,vana ſpe luſit amãtem]atqui legimus, Quis fallere poſſit amantem? Sed hic nimia Pygmalionis oſtẽditur malitia,quæ etiam amantem fefellit.[Vana ſpe]Quia dicebat eum reuerti.[Luſit] Decepit. [In ſomnis] Si ab eo qđ eſt ſomnium,Sinæreſis eſt,vt, peculi pro peculij. Si autem à ſomno venit, in ſomnis.i. dum ſomnos caperet. [Crudelis aras.]Epitheton hoc de cã eſt.nam Aræ piæ ſunt. [Nudauit]Indicauit. vnde contra in ſexto habemus, Et vulnera dira tegentem,hoc eſt celãtem. Quid.n. tegeret vndique truncatus?[Retexit] Ecce hic planius quid ſit.[Nudauit]Oſtendit.[Tum celerare fugam] Celeriter abire, vt dicimus curſum celero.[Suadet]Secundũ naturam duę ſunt ſyllabæ,ſed multi triſyllabum putant,qđ enim ſi inueniatur. ſolutio dicenda eſt. quomodo dicimus æna,& ahena. Hoc autem ſolum huiuſcemodi verbum in Latino inuenitur. [Theſauros]Hoc nomen n.non habet ſicut Atlas, Troas, Abas, Pallas, licet in obliquis caſibus inueniatur,ſicut nec formoſus, q a deriuatũ eſt à forma,vt à ſpecie,ſpecioſus,ab odio, odioſus, velut à genere,generoſus,vt à ſcelere,ſceleroſus.[Ignotum argẽti pondus & auri]Aut quo ignorabat Dido,aut certe ad magnitudinem pertinet.i.tantum quantum nullus vnquam nouit.

ASCENSIVS.

TVM Venus]Vt quæ vellet conuenientius indicaret filio, noluit ſe deam fateri,itaque illi primum occurrit,vt argute docet Don.his verbis. [Haud equidem] Cogebat non ad interrogata reſpondere quia & ipſa ignorantes cupiebat inſtruere, ſed primo nõ primis,ſed nouiſſimis occurrit. Nam ſi in oblationem ſacrificij in extremo poſitam tacendo acceptaſſet, confirmaſſet ſe deam, quod confutare feſtinat.[Tali] Nam ſi honorificẽtiam mereor talis erit,quæ homini præſtanda non deo exhibenda ſit. [Virginibus Tyrijs] Quia Venus ſuſpicari poterat quibus ſignis illi deam ſe putabant.Icirco illa conatur auertere, Habitus.n. quo ne deam ſuſpicamini,non meus eſt,inquit,ſed omnium Tyriarum virginum.quæ in his regionibus ſunt. Ergo patrius mos pharetram & cothurnos præbet.Hoc aũt facile poterat illa perſuadere, quia Aeneas ſe regiones ac homines ignorare dixerat. [Punica regna vides]Breuis & concinna narratio.Non enim debuit Aeneas ſub incerto diutius teneri,& ipſa idem volebat.Reſpondet autem eo ordine quo interrogatur. Ille.n.quo ſub cœlo.& q.o.in.o.hæc: Punica regna vides, & deſignato loco dicit perſonas Tyrios, inquit, & addit ſuperioris conditoris nomen. [Fines Libyci] Illic.n. occurrente pelago Africæ termini claudunt.[Intractabile]Meminerat.n. ex perſona ſua vixiſſe. [Studijsq. aſperrima belli] Nec eſt hic repetitio eiuſdem rei, qm̃ & dici neceſſe fuit,& ex alterius perſona dictum eſt.[Imperiũ Dido]Mira breuitas,ſed quæ multa complectatur. Præteritum.n. & præſens ponit,& quæ vocaretur,& quid ageret quæ illic imperabat.Compendij vero cauſa fuit,ne interrogando,reſpondẽdoque longum fieret quod mutare debuit fieri. [Germanum fugiens]Potuit enim quæri qua cauſa impulſa fuerit,vt relicta patria mulier,quod difficile eſt,longinqua ſectaretur.[Longa eſt]

In

In hoc addit, quia incredibile fuerat tantã interueniſſe cauſam quæ cogeret germanam dura ſectari, relinquentem eum quem amare debebat.[Sed ſumma ſequar] Artificioſa narratio. Nam multa prætermiſſarum ſe ſimulat, vt ſpe breuitatis attentius audiretur. [Huic coniux]amoris inter coniuges honeſtas inferit cauſas. Amabat, inquit, hominem ſecuta iudicium patris, & diuitem, & probum, intactam, multum.n.differt inter effectum virginis, & eius q̃ ſecũdo nupſit. primis, nullis alijs, ſed ſolis. [Sed regna Tyri]ex quo intelligitur habuiſſe ſpem faciendi, & factum defendendi, quia res immanior ſcelere, non.n.eſt intelligendum quod furor medius inter Sichæum, & Pygmalionẽ venit. Nam ſic defendi poſſet Pygmalionis factum, ſi non voluntate, ſed furore peccauit, & furens fuiſſet Sichæus, ergo pares, quapropter ita pronunciãdum, vt, Sichæus fuerit innoxius, Pygmalion vero omnibus alijs ſceleratior, quos in facinus impulit furor. Ergo alij, ſi in crimina inciderunt, furor cauſa fuit, aut inſania, aut animi dolor. & poſſunt habere veniam facti. Pygmalion vero aliorum comparatione ſceleratior oſtenditur, quia voluntate nõ caſu, aut neceſſitate ſcelus admiſit. [Cęcus amore] Vnã cauſam ponit à vitio naturę profectã. Sed cui alia crimina annectuntur. Nam Salluſt. ait auaritia, fidem, probitatẽ, cęterasq. bonas artes ſubuertit. Pro ijs ſuperbiam, crudelitatẽ, deos negligere, & omnia venalia habere edocuit. Auaritiæ ergo crudelitas, comes, perfidiaq. cuncta. Nõ.n.põt voto potiri niſi ad id per ſcelus venerit, habemus exempla apud poetam hic Pygmalionis. In iij. Polymneſtoris. In vj. qui auro patriam prodiderat. Nihil autem in prima narrationis parte fruſtra poſitum eſt.[Ditiſſimus agri] Imitatur peſſima natura opulentiã.[Et magno miſeræ dilectus amore.] Hic grauatur factum vt cariſſimum ſorori virum necarit.[Cui pater] Vt contra iudicium patris fecerit. [Clam] Grauat factum. Nullus.n.clam facit. niſi licitum eſſe ſciat, vel clam, ne ſi palam innocens defendi poſſet. Ergo clam, vt lateret auctor, quis.n.crederet ſororis virum innoxium amabilem, nullis interuenientibus inimicitijs ab eo cæſum? Ante aras, occidit ꝑꝑ ſolam auaritiam, cum ex nulla inopia vrgeretur, occidit innoxium, incautum ſororis virum. Ergo virtute oratoria vnum admiſſum quantis criminum generibus aggrauat poeta, & partes cõis loci ingreſſus q̃ late diſcuſſit, nõ omiſſa breuitate q̃ Aeneæ neceſſaria erat ꝑꝑ tot calamitates feſtinanti. Ille de quo nihil tale ſperabatur. Ille quem nulla vrgebat inopia. qui germanam viro priuare non debebat, qui affinem ſeruare debuit. Quia contra naturæ religionem faceret. Contra iudicium patris rupto humanitatis, & affinitatis vinculo [Ante aras] vt ſceleri ſacrilegiũ adderet, ante aras.i. dijs ſpectantibus quos humana cæde funeſtare non debuit [Auri cæcus]A cupiditate.n.impeditus non conſiderauit, vbi, quid, cur, & in quem faceret.[Factum celauit] Duplici de cauſa. Prima ne manifeſta cæde ad auctorem aliqua via iretur. Secunda ne re patefacta potiendi auri occaſione priuaretur [ipſa ſed]qm̃ neque ſuſpicio in Pygmalionem duci ꝑꝑ affinitatem poterat, nec teſtis extabat poſita eſt imago.[Inhumati] vnde augetur crudelitas ꝙ cęſum ſepultura priuauerit.[Pallida] Vt iam illum cæſum intelligat, additur.[Crudeles aras] Hoc per verba.[Traiecta]Hoc per viſum nudatur.[Cæcum domus] Strictim ponit q̃ ſupra diffuſius dicta fuerãt.[Suadet]Suadet autem fugam qm̃ neque vlciſci valet, neque apud ſceleratum tuta eſſe poreſt.[Auxilium vię]Propoſita fuga addit facilitatem in tanta theſaurorum copia. Hæc ille. Si qua nos adiecta volemus in ordine ponentur qui talis eſt. Vnus ſupple inquit, aut reſpondit, tũ.i. tunc cum talia audiret, equidem.i.ego quidem, haud.i.non, dignor.i.dignam cenſeo, aut facio(non negat tamen ſe dignã eſſe, ſed dicit ſe non dignam reputare pro tunc præcipue, cui à filio ſacrificetur, itaque obſcuris vera inuoluit, non.n. mentitur nec falsũ dicit) me tali honore.i.ſacrificio dijs, & deabus debito, nõ tamen vt dixi ſe deam negat, ſed an putetur dea(noluit.n.agnoſci ne filius agnita matre diutius immoretur, nec ſocijs, vt Ilioneo, & cęteris coram Didone augentibus ſubueniat)docet ideo non debere deam cenſeri, quod in venatricis habitu conſpicitur dicens: Mos eſt virginibus Tyrijs.i.à Tyro profectis, aut reuera Tyrijs, geſtare pharetram.i.thecam ſagittarũ, & vincire alte ſuras.i.poſteriora tibiarum ſub politibus, hoc ęſt accipiendo arte totum crura genuum tenus, coturno.i. altiſſimo calceamento vtrique pedi apto; quali contra vepres venatores, ac venatrices vtuntur purpureo.i.purpurei coloris, qui ad ornatũ adhibetur, q.d.non ideo me deam putes. quod hoc habitu incedo, nã mos virginum in hac patria eſt, ſed vt ad interrogata tua rñdeam. tu vides regna Punica.i.Pœnorum, quæ ſunt in Africa, erant.n.nõ

Pygmalion.

procul à Carthagine, & tu vides Tyrios.i.populos à Tyro profectos, quia dictum eſt: Vrbs antiqua fuit (Tyrij tenuere Coloni) Carthago. & vrbem Agenoris.i.quàm fecerunt Agenoridæ.i.ab Agenore rege Phœnicum deducti populi. Cuius genus ſic deducit Landinus: Ex Ioue, inquit, natus eſt Epaphus, ex Epapho Belus priſcus. ex Belo Agenor, ex Agenore Phœnix, ex Phœnice Belus ij. qui, & Methres appellatur, ex quo Pygmalion & Dido, ſeu Eliſſa, & Anna. Dido autem eam vrbem condidit, ſecundum poetam, quã nunc videre poterat. Ad claritatem ergo vrbis vocat eam Agenoris vrbem, non ꝙ Agenor eam condiderit, aut in eis locis regnauerit, ſed quia Dido quæ ab eo deſcendit cum ijs populis quorum maiores aliquando ſub Agenore fuerant, eam condidit. Eiuſdem (inquit idem Landinus) Phœnicis filius fuit Philiſtenes, ex quo natus Sicarbas(quem poeta Sichæum vocat) qui patri in ſacerdotio ſucceſſit, & Eliſſam quæ Dido à Maro. appellatur, vxorem accepit. eſt ab eodem Belo priſco & alia ſucceſſio, fuerunt.n. ei filij Danaus, & Aegyptus. Aegyptus Lynceum genuit, qui pulſo, ſiue cœſo patruo ſuo, Danao Argis regnauit, reliquitque Abantem filium(quamus ſint qui hunc à priſco Belo genitũ ſcribant. Abas genuit Iaſium, & Iaſius Amphionem, qui Oreonem, & Pili regnauit: item Talaonem ex quo natus eſt Adraſtus. Ex eodem Belo Agenor eſt, huius filius fuit Cylix, ex Cylice Pygmalion oritur, qui Cylicum manu Cyprum occupauit, & Paphum genuit, qui oppidum de ſuo nomine nũcupatum, & in eo Veneris templum condidit: Cynaramque filium reliquit, qui ex Myrrha filia, ab ea tamen deceptus, Adonem genuit)Sed fines.i.extremitates huius regionis, ſup. ſunt Lybici.i.à Lybicis populis habitatę, appoſitorie. genus ſup. populi intractabile.i.durum, & aſperũ quod à nullo tractari debeat (quod addit Venus ne mentem inducat Aeneas progrediẽdi. & vt potius apud Didonem maneat, docet abeundi facultas eſſet, nam iecit eo, vt in hoc.i. videbimus, diuinum afflauit honorem)bello.i. ꝑ bellum. Dido profecta, i.quæ deſcẽdit, & migrauit vrbe Tyria.i. à Tyro tenuit imperiũ, i.regnum huius regionis, profecta autẽ fugiẽs.i.quia fuit germanum, i.fratrem.ſ.Pygmalionẽ, iniuria.ſ. quę ei illata eſt, eſt longa.i.longo ſermone recitanda(Opus autẽ erat aliquid dicere, quia ſtatim occurrebat quæſtio cur ſoror germanum fugerat, nam id non faceret niſi aut impia aut impius, nec tamen expediuit pro tempore multa dicere, vnde addit)ambages.i.inuolucra rerum, & verborum quę aperiri deberent ijs, qui velint rem à primordio intelligere, ſunt longæ, ſed ego ſequar.i.tenebo.ſumma faſtigia.i.capita rerum.ſ.geſtarum cur & quomodo fugerat. Coniux erat huic.ſ.Didoni Sichęus nomine (vocabatur tamen Sicarbas. Seruius autem dicit mutatum eſſe vocabulum propter aſperitatẽ, ſed difficile eſt videre quid aſperitatis ſit in eo quod reiecit plus quam quod aſſumpſit. Quocirca iubet mihi aliam rationem comminiſci. Nam ſi Sicarbam dixiſſet, plene conuinci potuiſſet de ignoratione tp̃is, nã Eliſſam Sicarbæ coniugem longe poſtea tempore natam conſtat, quod ſi quis poetæ obijceret, dicere poſſet & aliam fuiſſe quæ prima Carthaginis fundamẽta iecerat, & Sichæo nupſerat. Niſi potius dixerimus etiam poetam in tota hiſtoria de Didone dormitaſſe excuſatũ, tamen quia opus caſtigare morte præuentus, non potuit)Sichæus inquã ditiſſimus Phœnicũ. inter Phœnices agri.i. agrorum poſſeſſione. (Si grammatici petant duos genitiuos à ſuperlatiuo, alterum virtute propria hoc eſt virtute gradus, alterum virtute vocabuli, rectos poſſent hi dari, nam Phœnicum regitur virtute gradus. Agri virtute vocabuli, dicimus enim diuitẽ agri non Phœnicum in hoc quidem ſenſu) erat, vt dixi, coniux huc, & dilectus miſeræ ſ.amanti, quia amans ſemper miſere cruciatur, & poteſt eſſe nomen & aduerbium, ſed potius cenſuero cum Seruio nomen, vt miſeram dicat, quia dilecto coniuge viduaram indigne, dilectus ergo miſerę Didoni, hoc eſt miſeratione dignæ, & eſt datiuus reſolubilis in ablatiuum. i. à miſera Didone magno amore, quia primo(primus autem quiſque amor maximus eſſe ſolet, vndę ipſa in quarto: Ille meos primus q̃ me ſibi iunxit amores Abſtulit, ille habeat ſecũ ſeruetq. ſepulchro) Cui, ſcilicet Sichæo, pater.ſ.Methres, aut Belus ij. dederat ſupp. eam nuptui intactam.i.virginem inuiolatam, & iugarat.i. coniugauerat, primis ominibus.i.auſpicijs, vel augurijs. Sed Pygmalion germanus eius immanior.ſ.ſęuior & inhumanior. ſcelere.i. propter ſcelus cõmiſſum ante omnes alios. ſ. fratres inter quos venit furor medius.i.qui per furorem mediantem inter ſeſe fuerunt ſæui, cuiuſmodi fuerunt Atreus, & Thyeſtes, Etheocles, & Polynices, quorum poſteriorum ſæuitiam Statius deſcribit, ſed Pygmalion nõ furore percitus, ſed auri cęcus amore rẽ patrauit,

hic

hic ergo Pgymalion,habebat dum Dido ſic coniugem ſuum Sichæum amabat. aut dũ ei à patre coniũgerent,regna Tyri,quia maſculus & maximus natu ille.ſ.Pygmalion exiſtens impius q̃a violator templi & affinitatis deorũ auctoritate contractæ.& cęcus amore auri,ſuperat.i.adoritur & vincit ferro.i.ſica,aut mucrone,clam.i.ex inſidijs & incautum ante aras.ſ. deorum omnibus modis purgat Sichęum ab ignauia & imbecillitate,ne forte Aeneæ viro forti diſpiceat Dido, ſi prius imbelli nupta fuiſſet. Si enim Aeneas dixerit quõ ſuperauit vir virum tam faciliter: reſpondet,quia clam & ferro,q.d ſi prouiſus fuiſſet,aut armatum inuaſiſſet,vbi inermem adortus eſt,nam ita ſuperaſſet eum.At ſi nunc dixerit,non prouidi eſſe viri.ſolum.i.ſine cuſtode, & inermem incedere (purgat hoc.quia ante aras,rebus.n.diuinis intentum non decuit armari.vnde in ij.huius:

Tu genitor cape ſacra manu patrioſque pennates
Me bello ex tanto digreſſum,& cæde recenti
Attrectare nefas,donec me flumine viuo Abluero.)

Superat inquam ſecus amorum.i.nihil curans de amoribus germanæ, hoc eſt nulla pietate motus in germanam licet ſciret eã miſere coniugem deperire,aut ſecurus.i.certus amorum germanæ.i.ſororis ſuæ,& ita ſperans eam per impatientiã amoris etiã obituram.quod ſperabat vt ſolus rerum potiretur.quod tamen non obtinuit,vnde dicetur, Portantur auari Pygmalionis opes pelago,non quæ eius erant ,ſed quas ſuas eſſe ſperabat, ac iam tum ducebat,& ipſe germanus.ſ.Pygmalion celauit.i.occultum & ignotum tenuit factum.i.parricidium (nam fratricidium non dicimus)& ipſe malus.i.iniquus,ſimulans.i.fingens.multa.i.multas cauſas de abſentia.Sichæi luſit.i.alluſit.amantem.ſ. Didonẽ ægram.ſ.animo.i.miſere pereuntem vana ſpe.quia dicebat eum propediem affore quærens occaſionem obtinenti theſauri, quẽ vi auferre non audebat,aut nolebat,ſperãs ſe id propediem ſine tumultu inuenta opportunitate facturum.Sed ipſa imago coniugis ſ.Sichæi occiſi inhumati aut non humati quia honore ſepulturæ & exequijs funebribus nõdum affecti,aut multum humati.i.humo tecti,ne cadauer eius inueniretur,ſed cum Donat. dixerim nõdum humati ſaltem rite venit in ſomnis.i.apparuit per inſomnia,aut dum ſomno tenebatur,attollens,vt.ſ.videantur ora Pallida.ſ. Pallore mortis, miris modis.i.mirabiliter, & nudauit.i.aperuit & ſignis indicauit, aras crudeles. i. ante quas crudeliter occiſus eſt, vel quarum dij id crudeliter permiſerant, aut iam non vlciſcebantur,& pectora.ſ. ſua, traiecta ferro,& retexit.i.reuelauit & aperuit ſeu oſtendit ſcelus cæcum. i.occultũ, domus. ſ. eius. hoc eſt quod domi eius patratum erat, omne.i. totum.hoc eſt ſignis quibuſdam ſignificauit Didoni quomodo à fratre eius Pygmalione ante aras occiſus erat.& vbi ſepultus, & ſuadet tum.i deinde,celerare.i.celeriter facere fugam,& excedere patria.i.licet patria quæ cara omnibus eſt. Nam non q̃ vis regio.ſed eam duntaxat in qua natus eſt,ſua cuique patria eſt,& recludit,id aperit,& recludere docet.Tellures.i.è terra auxilium viæ.i.viaticum.ſ.veteres theſauros, appoſitorie pondus auri & argenti ignotum.i.aut quod Dido ignorauerat, illic eſſe,aut ipſum dum viueret poſſediſſe, aut tam magnũ vt nullus vnquam tantum nouerit.ſicut rem ſine pari inauditam dicimus.

GENVS intractabile bello] In libris aliquot antiquis, Inſuperabile legitur.[Et ægrã Multa malus ſimulans, vana ſpe luſit amantem]In antiquiſſimo quodam exemplari, vna ſpe luſit ſcriptũ eſt.quæ lectio forſan acutioribus ingenij non diſpliceat. [Patria excedere ſuadet]In antiquiſſimis aliquot exemplaribus. Patriam,incuſandi caſu legere eſt.[Auxiliumque viæ] In Mediceo libro,Auxilio,legitur,acquiſitiuo caſu. VARIA LECT.

His commota fugam Dido,ſocioſque parabat.
Conueniunt quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat:naues,quæ forte paratæ,
Corripiunt,onerantque auro. portantur auari
Pygmalionis opes pelago dux fœmina facti,
Deuenere locos,vbi nunc ingentia cernes
Mœnia,ſurgentemq. nouæ Carthaginis arcem:
Mercatique ſolum,facti de nomine Birſan,
Taurino quantum poſſent circundare tergo.
Sed vos qui tandem?quibus aut veniſtis ab oris?
POE.Quove tenetis iter? quærenti talibus ille
Suſpirans,imoque trahens à pectore vocem;

S.ERV. HIs commota] Supradictis omnibus. [Conueniunt quibus aut odiũ crudele tyranni, Aut metus acer erat]Oderant læſi.Metuebant lædẽdi, hoc eſt qui timebant ne læderentur, vnde eſt illud in quarto:Quos Sidon a vix vrbe reuelli quia nõ volũtate ſed aut odio,aut timore conuenerant.[Odium crudele tyranni].i.crudelis tyranni, Et figura eſt Hypallage, nam in tyrannũ iuſtum odium eſt. [Portãtur auari Pygmalionis opes pelago] Quas Pygmaliõ iam ſuas putabat,vnde eſt in quarto Vlta virum. Quæ.n.auaro maior pena,quam pecuniam, propter quã deliquerat perdere? Remoue hoc,& falſum eſt Vlta virum. Sciendum autem quod clam tangit hiſtoriam. Moris enim erat, vt de pecunia publica Phœnices miſſo à rege auro de peregrinis frumenta coemerent. Dido autem à Pygmalione ad hũc vſum paratas naues abſtulerat,quam cum fugientem à fratre miſſi ſequerentur. aurum illa præcipitauit in mare,qua re viſa,ſequentes reuerſi ſunt. [Deuenere locos]Ad minus eſt [Surgentem] Erigentem ſe.vt,Surgentem in cornua ceruum.[Nouæ Carthaginis]Carthago enim eſt lingua Pœnorum noua ciuitas,vt Liuius docet.[Mercatiq. ſolum,facti de nomine Byrſan]Appulſa ad Libyam Dido, cum ab Hiarba pelleretur,petijt callide vt emeret tantum terræ quãtum poſſet corium bouis tenere, quod cum ille permiſiſſet, corium in tenuiſſimas corigias ſectum tetendit,occupauitq. ſtadia xxij. quam rem leuiter tangit Virgilius dicendo facti de nomine, & nõ tegere ſed circundare.[Facti de nomine]de cauſæ qualitate. [Tergo]Pro tergore.[Sed vos qui tandẽ] Vacat hoc longo tandem. Et eſt naturalis interrogatio, q eſtis? vnde? Vel quo itur? Sicut ipſe in octauo, licet mutato ordine. Quo tenditis inquit? Qui genus? vnde domo? [Imoque trahens à pectore vocem.] Deeſt dixit. Et quoties longe reſpondet,Parentheſis eſt, quoties nuſquam, Eclipſis dicitur.vt hoc loco:

ASCENSIVS.

HIS commota &c.]Pergit Venus docens paucis quomodo Dido in eam regionem venerat, ciuitatiſque fundamenta illic iecerat.vt graphice declarat Donatus his verbis.[Odium] Eorũ qui nonnullis viribus potuiſſent reſiſtere. [Metus] Eorum qui aliquid crudelitatis expectarent. Ergo alij fauebant Didoni ne ille occupato auro fieret fortior. Alij propter metũ quibus ferebat occaſio vt carerent ſæuiſſimi hominiſ dominatione. [Paratæ] Si enim aliquid innouaſſent in nauigijs dabatur aperta ſuſpicio. [Onerãt auro]Aurum omne, & argentum iuſſerat tolli Sichæus.Sed iſti quia maior nauium copia ad omne tollẽdũ opus fuiſſet,id tulerunt quod naues capere poſſẽt.Ergo auro quidẽ pretioſius eſt & non argẽtum. Onerãnt vt plus etiam q̃ naues ferre poſſent impoſitũ eſſe videatur. Quanta ergo fuit theſaurorum copia cum relicto argẽto,ne totum quidẽ aurum naues ferre poſſunt [Auari Pygmalionis]Omne illuc tendit, vt probetur quod dictum eſt. Sed quõ Pygmalionis?Quia illas ſuas futuras animo conceperat,pg quod ſibi ereptas inique ferret. [Dux fœmina] Ad inſultationẽ Pygmalionis dictum, vt ea duce perdiderit quæ aſſecuturum ſe putabat.[Deuenere locos] Ordina ſic: Deuenere locos. [Mercatique ſolum, vbi nunc ingentia cernes Mœnia] Nam ædificium inſtitui non potuit,niſi prius empto ſolo.[Taurino quantum] Alij dicunt pecunia tunc ex corio bubulo fuiſſe, & pecuniam dictam q̃ ex pecore originem duceret,tãtumque fuiſſe in precio loci?quantum bouis corium conficere potuiſſet.alij fraudem emptoris ponunt qui tantum mercatus ſit quantum corio bouis poſſit circundari,at venditor nihil tale ſuſpicans arbitratus eſt tantum dediſſe quantum integrum corium poſſet occupare. Emptores vero in tenuem corrigiam illud ſecantes plus q̃ deberent occupantes,ſed fabuloſa ſunt omnia. nam ſi attẽdatur magnitudo vrbis,& quanta à Virgilio deſcribitur,non poterat, niſi latioribus locis condi,licet poeta hoc credibile faciat, dicendo,facti de nomine Birſan, quod & lingua græca vnde fuit Dido,& punica.i.ipſius regionis in qua res geſta,corium ſignificat. [Sed vos]Mira breuitas interrogantis,nec fraude caret. Nam conatur oſtendere ſe non eſſe deam,ſed non fallit Aeneam. Nam cum magna animi laceratione reſpondet.Hæc ille.Ordo eſt.Dido commota his.ſ. oſtentis ac viſis nocturnis parabat fugam.i. opportunitatem fugidi.& eſt ſocios.i.comites fugæ,aut reuera ſocios,qui tyrannũ fugere volebant etiã ſua non ſolius Didonis cauſa,

cauſa, nam ſequitur, conueniunt. ſ. ſocij quibus erat, aut odium tyranni crudele.i.in crudelem ryrannū. (Si quis tamen proprie, & ſine hypallage interpretari volet, ſenſus erit. Odium fuiſſe crudele.i.acre & crudeliter cruciant, quia inuidia, & liuor torquet eos in quibus eſt) aut metus acer.i.vehemens, & vehementer affligens. vt cōſimili ratione dictum ſit, odium crudelę, quia acre, vt dixi, hoc eſt omnes conueniebant, & qui eum oderunt propter iniuriam iam rum illatam, & qui acriter metuebat ne conſimilem inferat. quia, vt dicit Horat.

Tunc tua res agitur paries cum proximus ardet.

Et Ipſi corripiunt.i.ſimul rapiunt naues, quæ paratæ ſupp. erant ſorte.i.à fortuna, & onerāt ſup. eas auro, hoc eſt tantum auri ingeſſerunt quantum naues ferre poſſent opes Pygmalionis auari.i.& quas Pygmalion iā ſuas putabat, portantur pelago.i.trāſuehuntur pelagus. fœmina.ſ.Dido, ſup. eſt dux.i.ductrix, & princeps facti.i. tam inſignis, quia pulchrū eſt vlciſci auarum, & ſceleſtum hominem, id autem dixit ad inſultationem Pygmalionis in execrationem auaritię eius. & in laudem Didonis quā meneę conciliare. iandudum Venus eius rei perita parat. Ipſi ergo nauibus aurum auehentes, Deuenere locos.i.venerunt ad locos, ſeu loca, vbi i.in quibus, tu cernes nunc. i.ſtatim mœnia ingentia.i. valde magna, & arcem.i.propugnacula, & caſtella quæ in ciuitatibus eſſe ſolent, alludit ad arcem Capitolinam: Carthaginis nouæ.i.cuius paulo ante fundamenta primum erant iacta ſurgētem.i.erigentem, ſ.opera extruētium eam, deuenere dico locos, & mercati ſunt ſolum.i.terram aut fundum ſolidum in quo arcem. & mœnia extruerēt. appoſitorie Byrſan.i.corium (ſecundū Don.) de nomine facti.i.à facto denominatā, nam mercati ſunt ſolum tantum quātum poſſent circundare, tergo pro tergore.i. corio tergi, taurino.i.à tauro detracto. Sed ſup. dicite tandē, vos qui ſupp. eſtis, aut à quibus oris veniſtis. vt pro vel, quo tenetis iter.i quo tenditis? Ille.ſ.Aeneas, ſuſpirans, & trahens vocē à pectore imo, vt faciunt qui cum mœrore loquuntur, ſup. reſpōdit talibus quærenti.ſ.Veneri. q̄ tamen non agnoſcebat, reſpondit autem q̄ ſequuntur, ſed verbum reſpondit. aut dixit, per eclipſim honeſtam omittitur, honeſta autē eſt, quoties quod ſubauditur facile eſt intellectu, qualia ſunt generalia verba vt ſunt gero, facio, vt, Nunc fama minores Italiam dixiſſe: fama. ſup. eſt naues q̄ forte paratæ, ſubaudi erant. Talia per Latium, ſubaudi gerebantur. Piſcaris, an venaris, an ſtudes, an ſimul omnia? ſubaudi facis. Item verba ad loquelam ſpectantia nunc ponuntur ſine ſuppoſitis. vt, Vrbem quā dicunt Romam Mœlibeæ putaui. Extremam vt perhibent, ita aiūt &c. nunc ſuppoſita ſine ipſis. vt ſic Venus, & hic quærenti talibus. vbi talibus pōt regi. & à participio quærenti, & à verbo reſpōdit ſubintellecto, & q̄renti poteſt eſſe ſeptimi caſus in deſignatione ſequelæ poſiti. vt ſit quærēti ſup. Venere.i.dum Venus quęreret, ſicut talia iactanti.i.dum Aeneas talia iactaret. & datiui vt regatur à verbo ſubintellecto.

QVIBVS aut veniſtis ab oris!] In Romano, in Oblongo, in Mediceo, & aliquot alijs, Quibus aduenisti, legitur. neutram ego lectionem improbarim. VARIA LECT.

IN quibuſdam Græcorum monumentis ita inuenio: Pompilium Numam ex ferro, & ære primū cudiſſe numiſmata, quæ eſt proprio auctoris nomine ſint Numia appellata, cum ante illum ſcortea, & oſtracina pecunia impleret vſum, quod à Tranquillo fuiſſe literis traditum, ijdem produnt Græci. Legimus tamen alicubi: Populo à Numa congiarium datū, aſſes ligneos, & ſcorteos. Nummi ſcortei meminit item Hieronymus, ſed & Donatus ad hunc ſenſum illud enarrat Virgilianum: COEL. RHOD.

Taurino quantum poſſent circundare tergo.

AEN. O dea, ſi prima repetens ab origine pergam:
Et vacet annales noſtrorum audire laborum:
Ante diem clauſo componet veſper Olympo.
Nos Troia antiqua (ſi veſtra forte per aures
Troiæ nomen ijt) diuerſa per æquora vectos
Forte ſua Libycis tempeſtas appulit oris.
Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoſte penates
Claſſe veho mecum, fama ſuper æthera notus,
Italiam quæro patriā, & genus ab Ioue ſummo.
Bis denis Phrygium conſcendi nauibus æquor
Matre dea monſtrante viam, data fata ſecutus:
Vix ſeptem conuulſæ vndis, Euroq. ſuperſunt.
Ipſe ignotus, egens, Libyæ deſerta peragro,
Europa atq. Aſia pulſus. POE. Nec plura querentē
Paſſa Venus, medio ſic interſata dolore eſt:

SERV. O Dea.] Perſeuerat in opinione ſua, ita tamen vt & illius orationi aliquādo cōcedat. Nam paulò poſt ait, Si veſtras forte per aures Troię nomen ijt. Aut certe illud eſt. quod ſuperius dixerat, An nympharū ſanguinis vna quæ nō omnia ſciunt, nam & moriūtur ſm Ariſtotelem, vt Fauni, Paneſq́. [Ab origine] A raptu Helenæ. [Pergam,] Perſeuerem, hoc eſt vniuerſa dicā. [Annales] Inter annales & hiſtoriam, hoc intereſt, Hiſtoria eſt eorum tēporū, quæ vel vidimus, vel videre potuimus, dicta ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν. i. videre. Annales vero ſunt eorum annorum, & tēporum, q̄ ætas noſtra non nouit. vnde Liuius ex Annalibus, & hiſtoria cōſtat. Hæc tamen confunduntur licenter, vt hoc loco pro hiſtoria, inquit, Annales. [Clauſo] More poetico, qui dicunt cœlum per noctem claudi, & aperiri per diem, vnde eſt, Porta tonat cœlis, & conſidunt tectis bipatentibus. [Componet] Finiet: vt, Oblato gaudens componi fœdere bellum. [Veſper] Proprie eſt ſtella cum aūt veſpri dicimus, aduerbium temporis eſt. Et ſciendū, ꝙ omnia nomina, q̄ de Græcis in os exeuntibus ad nos trāſeūt, apud nos aut in us, tantum exeunt, vt Delos Delus. aut in er, vt ἀγρὸς, ager, aut in vtranque, vt Euandros, Euandrus, Euander. [Troia antiqua] Nobili, venerabili, more ſuo alibi, Terra antiqua, i. nobilis, nec enim eſſe poterat noua. Item, Tēpla dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto. [Forte ſua] Caſu ſuo.i.quo ſolet. Forte autem nomē eſt à nominatiuo fors, vt Terent. Fors fuat pol. [Libycis] Iam ſciuit, audiuit. n. Sed fines Libyci. [Appulit oris] Figura ſupradicta. [Sum pius Aeneas] Non eſt hoc loco arrogātia, ſed indicium. Nam ſcientibus aliquid de ſe dicere arrogantię eſt, ignotis, indicium. Aut certe heroum ſecutus eſt morem. quibus quàm mentiri turpe fuerat, tam vera reticere. Deniq. Vlyſſes in Homero ait ſuam famam vſque ad cęlum veniſſe, vnde & iſte: Fama ſuper æthera notus. [Ex hoſte penates] Optima elocutio eſt pluſque ſignificat de pluralitate ad ſingularitatē tranſire, vt venor multis canibus, & multo cane, vt Horat. Aut trudit hinc acris, & hinc multo cane apros in obſtātis plagas. [Italiam quæro] Hoc loco diſtinguendum eſt, nam ſi iunxeris. [Patriam] Non procedit. Patriam enim. id eſt ciuitas, in prouincia eſſe poteſt, non tamen vt ipſa prouincia, patria ſit. licet in Salluſtio lectum ſit, Hiſpaniam ſibi antiquam patriam eſſe, ſed illic ad laudem pertinet, nō ad veritatē. Tria ergo dicit, prouinciam q̄ro, hoc eſt Italiam: Patriam, hoc eſt Corinthum Tuſciæ ciuitatē vnde Dardanus fuit. [Genus ab Ioue ſummo] Ideo quia ex Electra, & Ioue Dardanus Iaſiusq́. nati ſunt. Dardanus autem auctor eſt Troię. Et bene ad tria interrogata rſidet, qui eſſet, vnde veniſſet, quo tenderet. [Phrygium ęquor].i. Helleſpontū. [Conſcendi] Bene conſcendi ſecundum phyſicos, qui dicunt terram inferiorē eſſe aqua, quia omne quod continetur ſupra illud eſt quod continet. vnde eſt: Humilemq́. videmus Italiam. [Matre dea monſtrāte viam] Hoc loco per tranſitum tangit hiſtoriam. quàm per legem artis poeticę aperte non poteſt ponere. Nam Varro in ſecundo rerum diuinarum dicit, Ex quo de Troia eſt egreſſus Aeneas, Veneris eū per diem quotidie ſtellam vidiſſe, donec ad agrum Laurentum veniret in quo eā non vidit vlterius. quare cognouit terras eſſe fatales. vnde Virg. hoc loco, Matre dea monſtrante viam. Item, nuſquam abero. & tutum patrio te limine ſiſtam, &, Iamq́ue iugis ſummæ ſurgebat lucifer Idæ. Quod autem diximus eū poetica arte prohiberi, ne aperte ponat hiſtoriam, certum eſt. Luc. nanque ideo in numero poetarum eſſe nō meruit, quia videtur hiſtoriā compoſuiſſe, nā poema. [Data fata ſecutus]. ſ. à Ioue. [Conuulſę] Aut conuulſę vndis. [Euroque] Aut ideo quia habes ſupra, Lexis laterum compagibus. [Ignotus] Deeſt quaſi. Nam contrarium eſt quod dixit, Fama ſuper æthera notus. Facit autē hoc frequenter Virgil. vt hanc particulam ſubtrahat, vt, Medias inter cædes exultat Amazon, quaſi Amazon. Nam Volſca fuit. [Peragro] Per habet accentum, nam a, longa quidem eſt, ſed nō ſolida poſitione, muta. n. & liquida quoties ponuntur, metrum iuuant, non accentum. [Europa atque Aſia pulſus] Aut orbem in tres partes diuiſit, & abſolutum eſt aut ſi Europam tantum, & Aſiam intelligimus, inuidioſe locutus eſt. vt ſupra Venus, Cunctus ab Italiam terrarū clauditur orbis, quaſi cum indigna-

tione

tione dicat, per Troiam Aſia careo, per Italiam Europa. Deniq. non paſſa Venus eius interrupit querelas. [Dolore eſt] Aut narrantis Aeneæ, aut certe ſuo dolore, Aequum enim eſt malis filij etiam ipſam moueri.

ASC. O DEA &c.] Hæc eſt reſponſio Aeneæ miſerationem excitantis, & ad ſingula interrogata Veneris breuiter, ſed non eo ordine quo interrogauerat, reſpondentis, quod autem dicit: Sum pius Aeneas argure defenditur ab arrogantia per Seruium. nam quod de pietate dicit indiciū, inquit, eſt, vnde ſciemus Aeneam tam inſigni pietate fuiſſe, vt vulgo pius agnominaretur. Itaque dicendo, ſum pius Aeneas non arrogat ſibi, ſed indicat quis ſit, hoc eſt dicit ſe eum eſſe, qui vulgo pius Aeneas appellatur, de fama autem qua dicit ſe ſuper æthera notū dicere poſſumus cum Seru. ꝙ cum heros eſſet debebat vera fateri, cū & Vlyſſes apud Homerum dicat famam ſuam ad cœlū vſq. veniſſe. aut de pietate intelligendū eſſe, q̃ & in deos, qui ſuper æthera ſunt, & hoïes exercuiſſet. Aut reuera dicere interdum eſſe collaudare. Nam ſi rex ignotus īciderit ī manus populi, qui ipſi regi parcerēt: cū priuato obeſſent, decēter ſe regem fateretur. Cum ergo Aeneas audiſſet quod dixerat Venus: Sed fines Libyci genus intractabile bello, ne forte ignarus interciperetur. potuit dignitatē ſuā oſtendere præſertim coram ea à qua beneficium acceperat, vt ſignificaret ſe nō indignum eſſe, cui virgo reſponderit tam beneuole. Sed de his audiēdus eſt Don. dicēs ſic: O Dea. Duo dicit īpedire. Vnum quia non vacat. Alterum, quia breuitas temporis narrationem expleri non patitur, properat redire ad ſuos à quibus in locis deſertis noctu ſeparari nō debuit. Beneuolam autem facit, & honorificam cum deam appellat. Et attentam cum multitudinem calamitatum ſuarum proponit, & non tamen omnes ſe dicturum. Reſpondet ad omnia, ſed non ordine. Primo enim reſpondet ſecundę. Quibus aut veniſtis ab oris. Et quamuis narratione totius diei non poſſe expleri calamitates dixerit, tamen breuitate miranda labores omnium concluſit annorum. Nam dicendo nos Troia antiqua, primam temporis partem poſuit. Dum autem diuerſa per æ.u. tangit mediam, & forte ſua Libycis ponit poſtremam, & ſimul oſtendit, quod Violentia fluctuū illuc appulerit, & quia cum dea putabat ſe loqui, cōmendat perſonam ſuam dicendo. [Raptos qui ex hoſte penates Claſſe veho mecum] Fama me dic poſuit, nec dixit, qua fama, nam & multi mala fama noti ſunt, ſed qua fama intelligat, ponit cum illum religione in deos fama ſuper æthera notus dicit: Cum enim laboribus meis eſſem notus toti orbi, fama nominis mei ſine fine decurrens ad cœlum venit. [Italia quæro] Ad id. Quoue teneris iter, & ornaturus genus addit, quod non quæſitum fuerat. [Et genus ab Ioue ſummo. Matre dea] Libenter auditur quod gratias agat matri quaſi abſenti data fata, ergo non voluntarie a patria diſceſſerat. Sic præterita ſtrictim tangit, & in pſenti immoratur, vt maiorem moueat miſericordiam. [Bis denis] Oſtendit magnum numerum. Sunt autem ſi dolentis animum excutere volumus ſeparatim ſingula cogitanda, vix oſtendit quanta difficultate euaſit. [Ignotus] Summa in humanis miſeria, in alienis terris nullius habere notitia. Augetur autem ſi ſit egens. Nam ſi nō egeret nō eſſet ei cuiuſquam notitia neceſſaria. ad hæc duo mala, ignotus, & egēs additur tertiū ſolitudo, vt nihil ad victum ſuppeteret, nec inueniretur qui daret. [Europa atque Aſia] Tacuit de Africa, quia in ipſa erat. Venus autem ſermonem interrupit, vel quia norat cuncta, vel quia non libenter audiebat, vel quia maturandum, qm̄ ante noctem via monſtranda erat. Hęc ille. Beroaldus autem dicit in Seruium ſic. Et ſi Seruio in hac re, Iſid. lib. j. Etymo. ſuffragatur, tamen apud me pluris eſt auctoritas Ciceronis, & Gellij, qui (vt opinor) & Seruio, & Iſidoro, doctiores extiterunt. Etenim Gell. in 5. illos arguens, qui de hiſtoria, & annalibus idem quod Seru. tradiderunt, inquit, annales omnino id eſſe quod hiſtoriæ ſint, hiſtorias non omnino id eſſe quod annales ſint tāquam alterum ſpeciale nomen ſit, alterum generale, itaq. hiſtoria erit rerum geſtarum expoſitio. Annales vero libri ſunt id. quod factum quoque anno, geſtumue ſit continentes. hiſtorias quo conſilio qua ratione res geſtæ ſint demōſtrat. habet effectus, auditorem commouet. Annales autem nudi ſunt nihil habent incitamenti: nec commouere quidquam poſſunt, ſimpliciter ſine vllis ornamentis, ſine fuco, ſine affectibus res geſtas continentes, de quibus annalibus ita ſcribit Cic. lib. ij. de Orat. Erat hiſtoria annalium confectio, res omnes ſingulorum annorum mandabat literis Pontifex Maximus, efferebatq. in album & proponebat tabulam domi, poteſtas vt eſſet populo cognoſcendi, hiq. annales maximi nominātur. Virgilius itaque, omnium rerum peritiſſimus, ex perſona Aeneę tanquam Pontificis dixit in 1. Et vacet annales noſtrorum audire laborum, nā cum Pontifex annales conficiat? & Aeneas à poeta, perinde ac Pontifex inducatur, merito annales appellat hiſtoriā rerum ſuarum. & hic Maronianus verſus à Macrobio cum diligētia lectus eſt, & eruditiſſime expoſitus, enucleatusq. à Seruio autē parum curioſe examinatus, penſitatusq. Ordo autem eſt. O Dea, (fatetur enim adhuc deam licet illa diſſimulauerat, non enim plane negauerat ſe deam) ſi ego repetens à prima origine pergam. i. peragā. i. ad finem vſque dirigam filum & contextum hiſtorię quàm interrogas. & ſi vacet. i. vacans velis audire annales, id eſt recitationem, quaſi ex annalibus, id eſt libris quotannis ſcriptā laborum noſtrorum, hoc eſt ſi & mihi dicendi, & tibi audiendi ocium ſit. veſter. i. ſtella veſpertina, quæ cum Veneris ſit Veneri grata nuncupatur, componet. i. claudet & finiet, ante. i. priuſquā peregero ſermonem inceptum diem. i. lucem diurnam & hoc Olympo. i. cœlo clauſo, quia noctu (ſecundum poetas) clauditur. aut ſi de monte intelligatur. & hoc Olympo clauſo. i. obtuſo, ita vt videri non poſſit poſtquam rebus nox abſtulit atra colorem. Tempeſtas appulit ſua forte. i. fortuna, & caſu inopinato, bene vtitur Verbo actiuo cum accuſatiuo, errant. i. qui dicunt nauis illius aut ille appulit heri, aut applicuit, cum dicēdum ſit nauis appulſa, aut applicata eſt. q̃ hic, aut ille appulit, aut applicuit, appulit ergo nos vectos ꝑ diuerſa æquora, ſup. à Troia antiqua. i. nobili, aut ſi de illo loquitur. Troia antiqua, quia dictum eſt, Surgentemq. nouæ Carthaginis arcem, q. d. non mirum ſi ſurgat, quia noua, ſed vt in ſecundo dicitur. Vrbs antiqua ruit multos dominata per annos, aut ideo antiquam dicit, vt notam ſignificet (de qua re tamen ex more ſe dubitare ſignificans, propterea quod ea loca inculta eſſent, vnde exiuerat exploraturus loca ea: Qui teneam (nam inculta videt) homines ne, feræ ne) addit ergo, ſi forte nomen Troiæ, ijt per veſtras aureis: i. ſi quid vnq̃ de Troia audiuiſtis in iſtis locis loqui. Nec eſt cōtra præceptū grammaticū, ꝙ pluraliter loquitur dicens non tuas, ſed veſtras, nam licet ad vnam loquitur, tamen de pluribus loquitur, hoc eſt de omnibus Tyriis, qui ea loca iam tenebant. Sicut prius ad Eurum. Veſtras eure domos, non. n. de ſolius Euri, ſed de omniū ventorū domibus loquens, veſtras dixit. Quod autem dicit forte ſua ex perſona ſua dicit Aeneas qui neſciuit factione Iunonis id factum. aut ſi reuera, cum heros eſſet id ſcire poterat, tamen diſſimulandū erat. cum iam in regione Iunoni chariſſima eſſet, quod vero addit Libycis oris ex eo pēdet, quod dixerat Venus. Sed fines Libyci nam niſi id iam ab ea didiciſſet, incongrue dixiſſet cum ſicut prius viſum eſt ipſe, cum Achate exiuerit exploraturus, quas vento acceſſerit oras, vnde ipſe paulo ante hunc, locū ad Venerem. Et quo ſub cœlo, tandem & quibus orbis in oris iactemur doceas, ignari hominumque locorumque Erramus. Eſt ergo ac ſi dicat, appulit nos vt audio, oris Libycis, id eſt ad oras Libycas, eſt enim datiuus ad locū. & per hoc reſponſum eſt ad illud. quibus aut veniſtis ab oris. Nunc reſpondens ad id. Sed vos qui. dicit. Sum pius Aeneas qui veho mecum claſſe penates, i. deos domeſticos & quaſi penes nos natos, vt ſunt dij proprij ciuitatis Troię raptos, id eſt ereptos, ab hoſte, id eſt è manu, aut occupatione hoſtium, id eſt Græcorum exiſtens notus fama. ſcilicet huius pietatis, ſuper æthera, q. d. etiam in conſilijs deorum, aut hyperbole eſt. Ad id aūt quod quęſitum eſt Quoue tenetis iter: Reſpondet, Ego quæro Italiam patriam. i. vnde originem traxi. Seru. vult non appoſitionem eſſe, vt Italiam intelligamus eſſe patriā Aeneæ, ſed diſtinguendū eſſe, quoties enim multa & diuerſa copulare volumus, ſatis eſt coniunctionē ante vltimū ponere, vt, Ioannes, Petrus, & Iacobus in transfiguratione dominica fuerunt, dicetur ergo, ego quæro Italiam. ſ. promiſſam à dijs, & patriam. ſ. Corythum, & genus à Ioue ſummo, ſup. quæro, hoc eſt quęro cunabula gentiliū meorū qui ab Ioue deducti ſunt, nā dicetur in 3. de Italia, Antiquam exquirere matrem, & Corythum, terraſque requirit Auſonias, & hinc Dardanos ortus Iaſiusque pater. aut ego exiſtens genus, id eſt progenies, deducta à Ioue ſummo conſcendi æquor Phrygiū, ſcilicet Helleſpontum, bis denis, id eſt viginti nauibus ſecutus, id eſt ſequens fata data. i. conceſſa mihi à dijs vt fati ſit eruptum eſſe & non proditionis, & hoc matre dea. ſ. Venere (cum qua iam ignota loquitur, & ita gratū ſe oſtēdit matri quod illi acceptum eſt) monſtrante viā Septē ſup. naues ex illis viginti, nec integre, ſed conuulſę vndis & Euro. i. ꝓcellis ſuperſunt. i. reliquiæ mihi ſunt. vix. i. quod cum ſumma difficultate mihi contigit, aut vix ſuperſunt, quia nō tutæ, cum remi fracti ſint & mali. Ipſe. i. ego, ignotus

tus in his locis quamuis ſim fama ſuper æthera notus; peragro deſerta Libyæ, quæ. ſ. dicis eſſe Libyę. eges, i. q. egeo (vnde Dido dictura eſt in exprobratione eius. Nuſquam tuta fides, eiectum & littore egentem Excepi, & regni demẽs in parte locaui. Amiſſam claſſem ſociosq. à morte reduxi) Et ſup. pulſus Europa. ſ. ad quam tẽdere parabat, & Aſia. ſ. à qua profugus fato venerat in Africam vento pulſus, volebant autẽ plura dicere, nec. i. & non, & Venus non paſſa querentem. i. queri, aut conqueri volentem plura interfata eſt ſic, vt. ſ. ſequitur medio quia nondum abſoluto ſermone, dixiſſet enim caſus ſuos quos iam in mari paſſus erat, qui quia dicti ſunt incongrue repeterentur, vnde ſubtiliter inducit Venerem interrupiſſe ſermonem eius.

VARIA LECTIO.

ET vacet annales noſtrorum audire laborum] In peruetéri libro manuſcripto, Annales noſtrorũ audire parentum, legitur. [Ante diem clauſo componet veſper Olympo] In libris aliquot antiquis non inuenuſte, Componat, habetur. [Diuerſa ꝑ æquora vectos] In peruetéri quodam libro, Iactos legi.

COELIVS RHODIGINVS.

PERIAVTOLOGIAM vero ſtatuunt vocari, vbi quis ſeipſum laudat. vt ẽ illud Achillis apud Ho. οὐχ ὁρᾷς, οἷος ἐγὼ καλός τε μέγας τε. Nõ ne vides q̃ pulcher ego, & q̃ magnus? Sed & Maro noſter. Sum pius Aeneas, fama ſuper æthera notus.

CONS. FANI. APVD Virgil. poetarum principẽ ac omnigenæ doctrinæ Aſylum multa etiam deprehendes, quæ nec ab Honorato, nec à cęteris interpretib. ſint abundanter expoſita, & exacte conſiderata. vt in 1. Aen. lib. hoc carmen, quod in hunc modũ legunt. Italiam quæro patriam, & genus ab Ioue ſummo: Talem ex priore Hemiſticho ſenſum (nam de poſteriore non diſceptamus) elicientes. Quæro Italiã, & patriã. i. Corythũ. Cum accuſatiuus hic patriam a verbo q̃ diſiungendus ſit, & ſequenti connectẽdus clauſulæ. Vt ſic verſus legatur. Italiã quæro, patriã & genus ab Ioue ſummo, Et ſenſus eius ſit talis. Quæro Italiam, patriã & genus ab Ioue ſumo. i. accipio. hoc eſt Iouis cõterraneus & cõſanguineus ſum. Nam ſumo verbũ, non adiectiuũ nomen eſſe hoc loco cen ſuerim. Sciendum eſt aũt Phrygas Iouem apud ſe natum & educatum cũ Arcadibus & Cretenſibus contendiſſe, vt Demetrius Sceptius ſcribit auctore Apollonij interprete in tertiũ Argonauticon: Atque id ꝑꝑ quidquid de natali eius ac Rheæ puerperio Archades & Creteſes tinnitibus, vlulatibus, & fanatico diſcurſu referebant: Gallos in Phrygia repſentaſſe. Vnde illud Propertij: Idæum Simoenta Iouis cunabula parui. Nec mirum cuiquã videri debet poeta noſtrum hic Phrygiam, alibi Cretam Ioui patriam aſſignare, vt, Creta Iouis magni medio iacet inſula põto: Quando is diuerſis locis diuerſas percurrere opiniones conſueuerit. vt præ cęteris Macrob. & Seru. annotarunt. Quod & alios poetas feciſſe; vt fœcunditatem doctrinę oſtenderent, & fructua ſuos redderent gratiores, diligentiſſimus lector inueniet.

VEN. Quiſq́s es, haud, credo, inuiſus cœleſtibꝰ auras
Vitales carpis, Tyriam qui adueneris vrbem.
Perge modo: atq. hinc te reginæ ad limina ꝑfer.
Nanque tibi reduces ſocios, claſſemque relatam
Nuncio, & in tutum verſis aquilonibus actam:
Ni fruſtra augurium vani docuere parentes.
Aſpice bis ſenos lætantes agmine cycnos,
Aetheria quos lapſa plaga Iouis ales aperto
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas iam deſpectare videntur.
Vt reduces illi ludunt ſtridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantuſque dedere:
Haud aliter puppeſque tuæ, pubeſque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno ſubit oſtia velo.
Perge modo, & quà te ducit via dirigere greſſũ.

SERV. QVisquis es] Pleraq. per conceſſionem ſic tradit poeta, vt argumentum faciat, ſicut hoc loco. Audierat Venus, Sum pius Aeneas, fama ſuper æthera notus. Dicit tamẽ, Quiſquis es: hoc eſt, etiam ſi hæc ĩ te nõ ſint, huic tamen cõſtat te eſſe felicem, ꝙ veniſti Carthaginem. Item in 2. Quiſquis es, amiſſos hic iam obliuiſcere Graios. Hoc eſt qualibet rõne contra nos bella ſuſceperis. Haud credo inuiſus cęleſtibus. Liptotes figura per contrarium ſignificans. i. credo te eſſe cariſſimũ ſuperis, vt ſupra, Mihi iuſſa capeſſere fas eſt. Cœleſtibus aũt ſm Pythagoram, & præcipue Platonem dixit, qui cõfirmant viuos eſſe ſuperis caros, mortuos vero inferis. vnde & Virg. de Pallãte. Et nil iam cœleſtibus vllis Debentem. Item contra, vos ò mihi manes Eſte boni, qm̃ ſuperis auerſa volũtas. [Auras Vitales carpis] Quibus viuimus. Nihil eſt. n. aliud vita niſi ſeci[illegible] ſpiritus, vnde Iuppiter quo conſtant omnia, vocatur ζεὺς ἀπὸ τῆς ζωῆς. i. vita. [Carpis] Accipis, vt, Et placidam carpebant membra quietem. [Tyriam] Carthaginem à colonis. [Adueneris vrbẽ] Hyſterologia, vt ſupra [Perge modo] Tantummodo, hoc eſt, hæc tibi ſola ſit cura, nam liberatę ſunt naues. [Perfer] Imperatiuus modus eſt, vt, Fer cineres Amarylli foras. [Reduces] Proprie reduces dicuntur, qui pericula euadunt, ſic infra, Vt reduces illi ludunt. ſ. poſt periculum illatũ ab aquila. [Verſis aquilonibus] Quia poſtquam ad Africam iter verterunt, aduerſus ante Aquilo cœpit eſſe proſperior. [Ni fruſtra augurium vani docuere parentes] Hoc ad cõfirmandũ errorem Aeneę dixit, ne diuinando dea eſſe crederetur. Quod autem dicit. [Vani parentes] aut hypallage eſt. i. vanum augurium; vt, Dare claſſibus auſtros, &, Ibant obſcuri ſola ſub nocte; pro ipſi ſoli per obſcuram noctem. Aut certe vani parẽtes; qui res falſas & inanes docent. Et per hoc plerunque decipere oſtendit auguria. Multi volũt ad nimium hoc amorem parentum referri, qui ſenectitudine affecti, etiam ſuperflua liberos docent. [Bis ſenos cycnos] Cycnos nauibus comparat, aquilam tempeſtati. In augurijs autem conſiderandæ ſunt non ſolum aues, ſed etiam volatus, vt in præpetibus, & cantus, vt in oſcinibus, q̃a nec omnes, nec omnibus dant auguria, vt columbæ non niſi regibus dant, quia nunquam ſingulæ volant, ſicut rex nũquam ſolus incedit. vnde eſt in vj. Maternas agnouit aues, per tranſitum oſtendit regis augurium. Item cycni nulli dant, niſi nautis, ſicut lectum eſt in ὀρνιθογονίᾳ. Cycnus in augurijs nautis gratiſſimus ales: Hunc optãt ſemper, quia nunquam mergitur vndis. [Latentes] Poſt periculum. [Agmine] volatu. impetu. Agmen autem apud Virg. eſt cuiuslibet rei impetus: vt, Illi agmine certo. Et, Vocat agmina ſæua ſororum. [Iouis ales] Aquila, quæ in tutela Iouis eſt, quia dicitur dimicanti ei cõtra Gigantes fulmina miniſtraſſe, quod ideo fingitur, quia ꝑ naturam nimij eſt caloris, adeo vt & oua quibus ſuperſedet, poſſit coquere, niſi admoueat gagatem lapidem frigidiſſimum, vt teſtatur Luc.

Fœta tepefacta ſub alite ſaxa.

Capere] Eligere, vt, Ante locum capies oculis. [Stridentibus alis] Signum augurij eſt. [Cœtu] Dicit Plin. ij. in nat. hiſtoria, omnes aues colli longioris, aut recto ordine volare, vt pondus capitis præcedentis cauda ſuſtentet, vnde & prima plerunque deficiens, relicto loco incipit eſſe poſtrema, aut in cœtu ſe omnes inuicẽ ſuſtinere. Hoc aũt volatu imitarut literas quaſdam, vnde Luc.

Et turbata perit diſperſis litera pennis.

[Cantuſque dedere] Alluſit ad nautas. [Puppeſque tuæ, pubeſq. tuorum] Tropus ſynecdoche, à parte totum ſignificat. Teren. O lepidum caput. i. ò lepidus homo. [Oſtia] Proprie oſtia dicuntur exitus fluuiorum, ſed modo abuſus eſt, quia plerunque oſtia ipſa pro portu ſunt.

ASC. QVISQVIS es, haud, credo, &c.] Nunc qua gratia veneſat exequitur Venus; docet enim ſocios ferè cum claſſe ſaluos eſſe recipiendos, monetq. Didonem accedant. Quod vero dicit, Quiſquis es, non derogat fidem Aeneæ, ſed auget fidem dicendis. Nam ſenſus eſt id, quod dictura ſum, non ideo dicam, quia dicis; te pium Aeneam fama ſuper æthera notum, ſed quia augurij perita certiſſime noſco te dijs acceptum, qui poſt tantam tẽpeſtatem incolumis claſſem recipies, ſed ne dicta dicam, audiamus Don. cuius verba ſunt: Quiſquis es, adhuc veluti cum ignoto loquitur, haud equidem oportet te dijs charum eſſe. quoniã Carthaginem veneris, hæc verba omnium ſpondebant effectũ, de quibus conqueſtus erat. Nam & notitiam ſui, & celebritatẽ, & humanitatem pollicetur. [Perge] Hortatur ne redeat ad ſuos, vt propoſuerat, ſed eat Carthaginem. [Nanque tibi] Demit ſollicitudinem de ſocijs ſalutem illorum, augurio nuncians. [Ni fruſtra augurium vani docuere parentes] Ordina ſic, ni vani fuere parentes. i. maiores noſtri, & fruſtra nos docuerunt. [Bis ſenos]

Numero nauium coęquantur, quas Aeneas putabat oppreſſas. [Aetheria] Quos vt cygni poſt perturbationē illatā, ab aquila liberati ſuo ordine læti, volantes terram captā petunt, ſic tui à tēpeſtate erepti tuti ſunt. [Et qua te ducit via] Ne ille diceret, non noui iter. Ordo aūt eſt. Quiſquis. i. quicunq; es, hoc eſt etiā ſi nō ſis ille pius Aeneas quem te prędicas, & te eſſe ſatis credo, tñ ex ſolo augurio, & rerū euētu edocta, ego credo, quod ſup. tu haud id eſt non inuiſus, imo charus cœleſtibus. i. dijs ſuperis, carpis auras vitales. i. quibus reſpirando viuitur, qui aduteneris. i. ꝓpea ꝙ aduenisti vrbem Tyriam. ſ. Carthaginem. i. hoc ſolum. ꝙ dij voluerunt appulſum ad vrbem Tyriam, vbi aduentus tuus gratus, & acceptus erit. ſignificat te non inuiſum ſuperis, quia ſi tibi ſuperi inuiderent, non tñ boni ſub ſpecie incōmodi contuliſſent, & ita cohortatur eum ſubtiliter, vt ad Didonē eat, vnde ſubdit: Perge. i. perfice iter tuū, modo. i. ſolummodo, q. d. nihil aliud cures. nam ſi modo perueneris ad hāc vrbem, omnia tibi proſpere cedent. perge ergo. atque perferte hinc. i. ab hac ſylua ad limina reginæ, nam ego nuncio. i. prędico & ſignifico ſocios. ſ. tuos reduces. i. reductos, & ſaluos, & claſſem. ſ. aquā amiſſam cenſes receptam ſ. ex periculis ad tutoria loca, vnde receptui canunt, qui ex prœlio in caſtra eos reuocant, & nuncio claſſem tuam actam. i. impulſam aquilonibus. i. ventis, contra Africam, & ex aduerſo Africæ ſtantibus in tutum. i. locū, vbi tuta ſit, ni. i. niſi parētes. ſ. mei (inquit Venus ſub ſpecie virginis venatricis) vani. i. mendaces, & futiles docuere fruſtra. i. ne quidquam & in vanum augurium. i. artē augurandi. Et ne id cōfidentius ſine rōne dixiſſe puteur. addit aſpice, q. d. ſi tu etiā Augurij peritus es, poteris reſpicere, an q́ dixerim vera ſint. Aſpice. n. biſſenos. i. duodecim. (Tot enim naues fuerant quas amiſſas Aeneas verebatur cum ſaluæ eſſent. Nam dixit ſe viginti habuiſſe, quarum vnam petire vidit ante oculos ſuos, & ſeptem ipſe in portum perduxit, vnde reſtabant duodecim) cygnos, i. olores, qui quia non ſubmerguntur, & in aquis verſantur nautis ꝓ augurio ſunt lætantes agmine. i. cœtu aut cōuolatu agminatim, ꝓcedēte cū prius turmatim diſperſi auolarent, quos. ſ. cygnos ales Iouis. i. aquila lapſa. i. q́ deſcēdit plaga. i. regione. aut ora ęteria. i. cęleſti aut aeria, turbabat. ſ. paulo ante, aut dū naues tuę paterentur, cœlo aperto. i. ſereno apparenti, qui ſup. (Aut eſt græca locutio. qua viciniori damus, quod alterius eſt, vt apud Comicum. Scis me quid velim, pro eo, quod eſt, Scis quid ego velim ita aſpice biſſenos cygnos: Aut capere, aut captas iam deſpectare videtur, pro eo, qđ eſt, aſpice biſſeni cygni &c.) vñt nunc, aut capere. i. deligere ad conſidendū terras longo ordine. Nam pluſculo interuallo, aut deſpectare. i. frequēter aſpicere. captas. i. electas. ſ. terras, vt. i. quēadmodū illi. ſ. cygni, reduces. i. reducti, aut reuerſi à perſecutione aquilæ ludunt. i. lætitiam ſuā indicant: alis ſtridentibus, & cinxere polum. i. cœlum, cœtu. i. conuolatu, & dederunt cantu. ſ. in ſignū lætitia, haud aliter. i. eodem modo, & puppes tuæ, & pubes. i. iuuentus pubeſcēs tuorū. ſ. amicorū. aut tenet (zeugma ab inferiores quod ſic perficitur. & puppes, aut tenent portum, aut ſubeunt oſtia plena velo, aut pubes tenet) portum, aut ſubit oſtia. i. aperturā, & ingreſſum portus pleno i. paſſo, & extenſo velo, quod non extenditur totū ventis, quoties quidquā periculi timetur. Concludit ergo, dicens, Perge. i. perfice iter tuum, modo. i. ſolummodo, & ſi dicat Aeneas, quo pergam, cum neſciam viam, addit, & dirige greſſum, ea qua via te ducit. i. ſequere viam, quæ ducet in vrbē, ſicut tactum eſt in Bucol. Quo te Mœri pedes, an quo via ducit &c.

IOVIS ales aperto Turbabat cœlo,) In antiq. aliquot lib. Turbarat, exacta ſpecie legitur. [Et qua te ducit via] In lib. Longobardico legere eſt, Quo te ducet. VARIA LECT.

SERV. AVertēs] Se ſubaudi hoc eſt cum auerteretur, vt, Tum proram auertit. [Roſea.] id eſt pulchra. [Ambroſiæq. comæ] Aut deorum vnguento oblitę, hoc eſt ambroſia, aut certe abuſiue dixit diuinæ comæ. [Spirauere] Exhalauere. [Veſtis defluxit] Quia dixit ſupra. Sinus collecta fluentis. [Vera] Bene vera, de qua ante dubitabatur. [Matrē agnouit] Nunc matrē cognoſcit. Nam deam eſſe ſuperius dixerat. [Fugientem] Celeriter abſcedentem. [Quid toties] Sæpe: & aut κατὰ τὸ πιστούμενον itellig mus ſæpe eum eſſe deluſum aut certe ſecundum ipſum Virgilium, qui ait in ſecundo:

POE. Dixit: & auertens roſea ceruice refulſit:
Ambroſiæque comæ diuinum vertice odorem
Spirauere: pedes veſtis defluxit ad imos:
Et vera inceſſu patuit Dea. ille, vbi matrem
Agnouit, tali fugientem eſt voce ſecutus.
ANE. Quid natum toties crudelis tu quoque falſis
Ludis imaginibus? cur dextræ iungere dextram.
Non datur, ac veras audire, & reddere voces?
POE. Talibus incuſat, greſſumq. ad mœnia tendit.
At Venus obſcuro gradientes aere ſepſit,
Et multo nebulæ circum Dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos, neu quis contingere poſſet,
Moliriue moram, aut veniendi poſcere cauſas.
Ipſa Paphum ſublimis abit: ſedeſque reuiſit
Lætas ſuas, vbi templum illi, centumque Sabæo
Ture calent aræ, ſertiſque recentibus halant.

ꝑpoſitū, quibus eſt, quantū ad cętera ſpectat inferiot. [At venus] Ordo eſt, At Venus dea. [Obſcuro aere] i. nebula, cuius diffinitio eſt. [Circum Dea fudit] Figura Tmeſis eſt, quæ fit cū ſecto vno ſermone aliquid interponimus, vt alibi. Septem ſubiecta trioni. Sed hoc tolerabile eſt in ſermone compoſito, cęterū in ſimplici, nimis eſt aſperum, quod tñ faciebat antiquitas, vt, Saxo cere comminuit brum. [Aut veniendi poſcere cauſas]. ſ. ne ſæpe narrando crebrum patiatur dolorem. Vnde melius ad Aeneā refertur, Medio ſic inter fata dolore eſt. [Ipſa Paphum] Ciuitatē Cipri. [Sublimis] Diuino inceſſu. [Læta] Proprium Veneris epitheton. [Sabæo] Arabico. Arabiæ aūt tres ſunt. Inferior, Petrodes, Eudæmon, in qua populi ſunt Sabæi, apud quos naſcitur thus. Dicti autem Sabei ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι. i. venerari, ꝙ deos per ipſorū thura veneramur. [Ture calēt aræ, ſertiſq. recentibus halant] Ecce vnde ſupra dixit. Haud equidem tali me dignor honore. Quod autem dicit. [Recētibus] Laus eſt loci, qui ſemper flore veſtitur. [Sertis] Sertum & ſerta, cum nihil adijcitur dicimus, vt hoc loco. Item alij expreſſius. Serta procul tantum capiti delapſa iacebant. Si autem ſertos dixero, Flores addo. Si ſertas, addo coronas, vt Lucan. Accipiunt ſertas nardo florente coronas. Et hoc in multis nominibus obſeruandum eſt vt genus ex adiectione formetur, qua detracta, in neutrum cadat neceſſe eſt, vt piſcinalis locus, piſcinalis cella, piſcinale, ſaginarius mulus, ſaginaria mula, ſaginarium.

Cum mihi ſe non ante oculis tam clara videndam Obtulit.

Multi tamen volunt in hoc ipſo loco ſæpe eum eſſe deceptum, vt in habitu, in interrogatione, reſponſioneque in augurijs.] Tu quoq.] Sicut Iuno cęteriq. dei qui Troianis inimici ſunt. [Cur dextræ iungere dextram] Maiorum. n. hæc fuerit ſalutatio, cuius rei τὸ αἴτιον. i. cauſam Varro, Callimachum ſecutus expoſuit aſſerens omnem eorum honorem dexterarum conſtitiſſe virtute, ob quam rem hac ſe venerabantur corporis parte. [Veras audire, & reddere voces] Sunt multę reciprocę elocutiones, vt hoc loco ſunt multæ vnius partis vtrique ſufficientes, vt, tenemur amicitijs, ridiculum. n. eſt ſi addas mutuis, cum amicitijs vtrūq. ſignificet, ſicut Fronto teſtatur. Item ſunt elocutiones, quarum vna pars plena eſt, quę ſi conuertantur, habēt aliquid ſuperfluū, vt in Salluſtio, In tugurio mulieris ancillæ, bene addidit ancillę. At ſi dicas, in tugurio ancillæ mulieris, erit ſuperfluum Mulieris, ancilla enim & conditionē oſtendit, & ſexum. Item, Res erat prætoribus nota ſolis. hoc ſuffecerat, male ergo addidit: Ignorabatur à cęteris Quod ſi cōuertas, nihil eſſe ſuperfluū inuenitur. [Talibus incuſat] Redarguit. Incuſare proprie eſt ſuperiorem arguere, vt in Terent. patet ad filium, Quid me incluſas Clitipho? Accuſare vero, vel parem, vel inferiorem, vt in eodem ad maritum vxor, Me miſeram, q́ nūc quam ob cauſam accuſer neſcio. Et hoc proprietatis eſt, licet vſus iſta mala corrumpat. Sciēdum tamē eſt Terent. ꝑꝑ ſolam proprietatem omnibus comicis eſſe

DIXIT, & auertens] Docet quomodo Venus abiens, agnita eſt quod opportunū fuit, vt dictis fidem habeat Aeneas, vtq. ab ea nebulis ſeptus ſit, cuius rei aſſignat quatuor cauſas Don. cuius verba ſunt. [Et vera inceſſu patuit Dea] Cōpletis quæ, voluit, dimiſit lætum, & inſtructum, & plurimis ſignis ſe manifeſtauit, & ſplēdore, & odore, & defluxu veſtis. [Ambroſiæq. comæ] ſic eius comę ſe effuderant, vt putarentur Ambroſia, q̄ mulieres in vnguentis admiſcent perfuſæ. [Voce] Quando gradiendo vel currendo non potuit. [Quid] Incuſatio non contumelioſa, ſed ex affectu, & religione procedens. Ergo mater nomen tuum confiteri ASC.

confitere noluiſti, & quaſi aliena locuta mecum, maternis verbis miſerias meas, non leuaſti? nec ſemel hoc feciſti, ſed ſæpe. Conſtabat enim inter ipſos, multa & varia fuiſſe colloquia, in quibus ille vultu, habitu, & colloquio matris, falſus eſt: Debuit aũt incuſatio ad abeuntē, nõ eſſe longior, q̃ vt ad celeriter fugiẽtis aures peruenire poſſet. [Obſcuro aere] Non ſatis fuit verbis inſtruxiſſe filiũ licet ſciret omnia eadē cõpoſuiſſe Mercuriũ, ſed quatuor de cauſis texit, ne viderentur, ne tangerentur, nē interrogationibus varijs detinerentur, vel veniēdi cauſas quærentes eos, qui ante noctē venire debebant, detinerent. Beroaldi autem in Seruiũ verba ſunt hæc: Quis nõ uidet falſam, ac penitus inanē eſſe differentiã, q̃ Seruius nobis perſuadere contendit? nemo ferè eruditionem in latina lingua, ita loquitur nemo hanc differentiã obſerua, quinimmo ſæpiſſime ſecus legitur. Cæſar in 1. cõmentario omnium ordinum adhibitis, ad id conſilium centurionibus, vehemēter eos incuſauit. Certe Cæſar militibus ſuis maior eſt, non minor, & tñ contra Seruij diſciplinã, dicit ſe incuſaſſe, & profecto latiniſſime locutus eſt. Incuſare enim ſignificat rephēdere, vel culpare, ſine aliquo diſcrimine, hinc Cornelius Tacitus, inquit, Intēperiem cœli incuſantes, & apud Diomedem legitur: Incuſante Cicerone Catilina conuictus eſt, qđ quidem exemplum, de maiore in minorē dici, nemo inficiatur, cum conſul Cicero fuerit, & Catilina priuatus. Accuſare vero, ab auctoribus idoneis vſurpatur, nuſquã obſeruata ſcrutina illa, & rancida Seruij obſeruatione, de re exempla iõ ponere ſuperſedeo, quia talibus ſcatent ſcriptorũ cuncta volumina. Ordo eſt Dixit. ſ. Venus. i. finiuit ſermonē ſuum, & auertens, ſupp. ſe refulſit. i. reſplenduit ceruice roſea. i. pulchra aſpectu, qualis eſt roſa, & comæ ambroſiæ. i. ambroſia imbutæ ſpirauere. i. emiſerunt, & diffuderunt, aut exhalauerunt, quaſi ſpirãdo, diuinũ. i. diuinitatis, aut qualem dij & deæ diffundere ſolent odorē, veſtis. ſ. eius, de qua dictũ eſt, Nodoq. ſinus collecta fluentis, defluxit ad imos pedes, & patuit inceſſu. i. incedēdo vera dea, cum prius de ea aliquãtulum dubitaſſet (hæc autem ſunt ſigna diuinitatis, de quibus etiam in quinto dicit:

Diuini ſigna decoris,
Ardentesq. notate oculos qui ſpiritus illi,
Qui vultus, vocisue ſonus, vel greſſus eunti?)

Ille. ſ. Aeneas vbi agnouit matrem. ſ. eſſe non ſolum quamuis deam, ſecutus eſt, ſupp. eam fugientem, tali voce. i. ſermone, nã pedibus non potuit eam aſſequi. Quid ò mater, tu quoque. i. etiam tu crudelis. i. immitis, (nam ex impatientia, omnia crudelia vocamus, vnde in Bucol.

Atque deos, atque aſtra vocat crudelia mater. Item,
O crudelis Alexi. Item Amaſius poeta.
Crudeles, dum ſerpens nouos exuit annos,
Formæ non vllam fata dedere moram)

Ludis. i. illudis, natũ. i. filium. ſ. me toties falſis. i. fictitijs, & aliud quam ſit ſimulantibus imaginibus. i. ſpeciebus, cur non datur. i. negatur, & non conceditur mihi iungere dextræ ſup. tuæ, dextram ſup. meam, (cum etiam oſculum dare filio licere videatur. & audire, & reddere voces veras. i. nõ ſub aliena perſona occultatas, hoc eſt matris, & filij, vt à matre, & à filio. Aeneas incuſat, ſupp. matrem talibus. ſ. dictis, & tendit. i. dirigit greſſum ad mœnia. ſ. Carthaginenſia, aut Carthaginienſia) vtrunque enim reperitur. At. i. ſed, Venus ſepſit. i. circundedit gradientes. ſ. Aeneam cum Achate. (Eſt autem accuſatiui caſus pluralis numeri) aere obſcuro. i. denſo, & opaco, & dea. i. ipſa quę potuit, cum ſit dea, circunfudit, ſupp. eos multo amictu. i. tegmento nebulæ, nequis poſſit cernere eos, neu. i. ne uel quis poſſet cõtingere eos, vel pro vel moliri, cum molimine, & moleſtia facere moram. i. detinere eos, & exquirere, cauſas veniendi. Ipſa. ſ. Venus hoc facto, abijt ſublimis. i. ſublata, vel per altum volans in ſignum lætitiæ pro bene actis rebus. Paphum. i. ad ciuitatem illam Cypri & ipſa læta reuiſit ſuas ſedes. i. vbi pcipue quieſcit, ac colitur. Sed ingenioſe alludit poeta ad hiſtoriã, nam Venus dr̃ fuiſſe regina Cypri, q̃ corpus ſuum diuulgabat, & quæ illic ſepulta eſt, ſedes autē pro ſepulchro accipi ſolet, vt in ſexto Sedibus hunc refer ante ſuis, vbi templum, ſup. eſt illi. ſ. Veneri, & vbi centum aræ calent illi ture Sabæo. i. quod in Saba naſcitur, nõ ſolis eſt turea virga Sabęis, & halant. i. ſpirant, & fragrant ſertis. ſ. florum, recentibus. i. recentes appoſitis à puellis, quę eas frequenter innouant.

VARIA LECT. AGNOVIT, tali fugientem eſt voce ſecutus] In Longobar. exemplari mutato numero legitur, Fugientem tali eſt voce ſecutus. Sed prior numerus ex tetrametro longe magis placet. [Aut veniendi expoſcere cauſas] In aliquibus antiqu. libr. exquirere, legitur, quod maiori diligentia quærere ſignificat. In Longobardico, & aliquot alijs, Diſcere. In Rom. in Mediceo, & antiq. pleriſque, Poſcere, habetur, quod magis placet. [Ipſa Paphum ſublimis abit] Vetera quædam exempla, Et Paphon, & adit, ſcribunt. ſed vt, Paphon, non, reiecerim, ita, Adit nunquã ſcripſerim.

Corripuere viam interea, quà ſemita mõſtrat.
Iamque aſcendebant collem, qui plurimus vrbi
Imminet, aduerſasq. aſpectat deſuper arces.
Miratur molem Aeneas, magalia quondam:
Miratur portas, ſtrepitumque, & ſtrata viarum.
Inſtant ardentes Tyrij: pars ducere muros,
Molirique arcem, & manibus ſubuoluere ſaxa:
Pars optare locum tecto, & concludere ſulco.
Iura, magiſtratusq. legunt, ſanctumq. ſenatum.
Hic portus alij effodiunt: hic alta theatris
Fundamenta locant alij, immaneſq. columnas
Rupibus excidunt, ſcenis decora alta futuris.
Qualis apes æſtate noua per florea rura
Exercet ſub ſole labor, cum gentis adultos
Educunt fœtus, aut cum liquentia mella
Stipant, & dulci diſtendunt nectare cellas:
Aut onera accipiũt venientũ; aut agmine facto,
Ignauum fucos pecus à præſepibus arcent:
Feruet opus, redolentq. thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum iam mœnia ſurgunt,
Aeneas ait, & faſtigia ſuſpicit vrbis.
Infert ſe ſeptus nebula (mirabile dictu)
Per medios, miſcetq. viris, neque cernitur vlli.

SERV. CORRIPVERE viã] Officium eundi celeriter arripuerũt. Neque. n. via corripitur. [Qui plurimus]. i. longus, vt ipſe alio loco. Cui plurima ceruix. Item, Cum ſenux plurima. i. amygdala, lõga nãq; eſt. [Aſpectat] Rei inſenſibili dat ſēſum. Vñ eſt illud in 4. de Atlante. Itē Sal. Lyciæ Piſidiæq. agros deſpectantem. [Miratur molem Aeneas] Hoc ad ipſum refertur. [Magalia quondã,] Hoc ad poetã. [Nec. n. hoc nouit Aeneas. Magalia vero antiſtęchon eſt: Nam debuit magaria dicere: quia magar nõ magal, Pœnorum lingua villam ſignificat. [Inſtant ardentes Tyrij.] Multũ feſtinãtes. Alij, ingenioſi, intelligunt. Nam per contrariũ ſegnem. i. ſine igni, ingeniò carentem dicimus, vñ, & à græco uenit cantus, i. ingenioſus, ἀπὸ τοῦ χαίτεσθαι. [Ducere muros,] Aedificare. [Moliriq. arcem,] Mollibus factis extollere. [Optare] Eligere, vt, Tuus ò regina quid optes, Explorare labor. [Tecto] Ad tectum, nota figura. [Sulco] Foſſa. ciuitas enim non domus, circundatur ſulco, vt alibi, auſim vel tenui vitem committere ſulco. [Legunt] Eligũt. [Portus Effodiunt]. i. cothona faciunt. [Alta theatris Fundamēta] Hic futura magnitudo cognoſcitur. [Qualis apes] Tertię declinationis genitiuus pluralis, & in ium, & in um exit, ſed tum pro noſtro arbitrio cum nominatiuus ſingularis fuerit n, & s. terminatus, vt amans, & amantum, & amantium dicimus. Cum autem nominatiuus ſingularis er, & vt fuerit terminatus, tãtum in um exit, vt pr̃ patrũ, murmur murmurũ. Reliqua vero nomina auctoritate firmamus, vt apis apum, vel apiũ. [Aeſtate noua] Bñ noua quia & eſt adulta & præceps ſcđm Sal. [Florea] Pro florida, vt, Nemora inter frõdea turbã. [Rura] Gręce ἄρουρα dñr. Aphęreſis ergo ſermonem fecit Latinũ. [Exercet] Fatigat, vt, Nate Iliacis exercite fatis. Hoc aũt participiũ ab exercitu. i. militũ multitudine, declinatione diſcernimus, nam nomen, quartæ declinationis eſt, participium, ſecũdę, vt viſus, huius viſus vel viſi, paſſus, huius paſſus vel paſſi, auditus, auditi vel auditus, aditus, huius aditus vel aditi. [Sub ſole] In ſole, vt, Nanq; ſub ingenti luſtrat dũ ſingula templo. [Cũ gentis fœtus] Ad laudem apum hoc pertinet, quod in quarto Georgic. melius intelligitur. [Liquentia] Defæcata, ſine ſor-

dibus,vt. Nec tantum dulcia,quantum & liquida,i.pura.nã dura mella conſtat eſſe meliora.[Stipant.]Dēſant,translatio,à nauibus,in quibus ſtupa interponitur vaſis,q̃ ſtipam dicunt.] Diſtendunt]implent,vt, Et denſo diſtēdere pingui. [Nectare]melle abuſus eſt,pp ſuauitatis ſimilitudinem [Cella.]Eſt hic abuſus eſt,vt fauorum cauerna cellas vocaret. Traxit aũt à reponendi ſimilitudine,vel à celando, vnde cellã appellauerunt.[Agmine] Nunc impetu.[Ignauum]Inutile,non aptum induſtriæ.Nã inductos,gnauos dicimus.[Fucos]ſm Plin.apum,multa ſunt genera.Proprie eñ apes vocantur ortæ de bobus:fuci de equis:crabrones,de mulis: veſpę, de aſinis. Fucus aũt eſt ſm Aemylium Macrum.maior ape,crabrone minor. [Pecus] Pecus.n.dicimus omne quod humana lingua & effigie caret. vñ Horat. Omne cum Proteus pecus egit.[Præſepibus] Aluearijs. Et eſt translatio,quæ fit quoties,vel deeſt verborũ proprietas. vel vitatur iteratio.[Feruet]Cum celebratur,vt contra.[Friget]Cum ceſſat dicimus, vt Terent.Nimirum hic homines frigent.[Fragrantia] Quoties incendium ſignificatur,ꝙ flatu aliter, vel à flamma,ꝑ l,dicitur quoties odor q fracta ſpecie maior eſt, per r. dicimus, Sciendum ſanè nil tn hac vacare cōparatione. Nam Pœnorum operi,apum labor,cuſtodiæ littorum,fucorum comparatur expulſio.[O fortunati,quorum iam mœnia ſurgunt] Bene fortunati,qui iam faciunt quod ipſe deſiderat.[Faſtigia]Nunc operis ſummitates.alibi ima ſignificant,vt, Forſitan & ſcrobibus quæ ſint faſtigia quæras.[Suſpicit]Miratur, vt econtrario, deſpicit, cōtemnit ſignificat.[Mirabile dictu]Ob hoc quod ſequitur,q a mixtus cunctis latebat.[Per medios]Figura eſt,nam planũ fuerat.medijs ſe infert.[Neque cernitur ulli].i. ab vllo. & eſt græcum,vt Horat.Scriberis vario.i.ſcribet te Varius.

ASC. CORRIPVERE &c.] Docet ingreſſum Aeneæ, nihil autem in ſententiis dubium occurrit, quod non à Don.explicetur.cuius verba ſunt.[Miratur]Ponit generaliter ꝙ omnes viæ. & portæ feruebant,& ſtrepitus agentium perſonabant.[Inſtãt] Itur iam per ſpecies, laudantur autem. ꝙ non inuiti agebant. [Pars]Ducere primo curabant,quæ aduerſus hoſteis fuerant neceſſaria.[Locum]Tecto,priuata ædificia curabantur.[Iura.]Diſponit leges.& honores curiales.[Portus] Et hoc ad ſalutis ſubſidium [Alta theatris]Poſtea quę ad ſalutem,& honorem pertinent,proſpicit voluptatibus propter ſcenas, quod nõ niſi in ocioſa ciuitate.quod Aeneæ erat neceſſarium.[Columnas]vt nõ ſolum theatri geſta uerum aſpectus operis iuuaret. Ponit apum comparationem,quæ & induſtria,& labore, & æquitate operis. & concordia,excellentes ſunt, & quæ fucos animal non ſolum iners, verumetiam vorax à ſedibus pellant. [O fortunati]Non inuidet Aeneæ felicitati,ſed proſequitur laude, q.d.quando ego ad hanc felicitatem perueniam? an vrbe, an vmbra,nihil refert, Ordo autem eſt.Aeneas,ſup.& Achates,corripuere.i.rapuere ſimul viam.i.iter ſuum,aut corripuere.i.carpſere. raptim viam.ſ. mōſtratam,interea dum Venus Paphum abiret,ea, ſupp.qua ſe mita.i.ſemis ita.i.dimidiata via.(nam in littoris erant,& vrbs adhuc noua erat,quocirca nondum amplæ,& tritæ viæ ad eã ę illuis ducebant)monſtrat.i. indicat eundum eſſe iuxta monitum matris.& ipſi aſcendebant iam collem,qui.ſ. collis exiſtens plurimus.i.longiſſimus.imminet vrbi.i.tendit, aut vergit in vrbē, aut qui imminet in vrbē plurimus.i.pro plurima parte. Et ſpectat deſuper.i.ab alto.& editione loco,arces aduerſas,i.ex aduerſo ſitas.Aeneas miratur mollem.i. magnitudinem nouæ vrbis, quod omen erat futuræ difficultatis in ea à Romanis expugnãda appoſitorie,quondam.i.aliquando.ſ.ante aduētum Didonis, magalia.i.humiles caſas, quę & mapalia dicuntur, & miratur portas,& ſtrepitum.ſ.ingredientium.& ſtrata.i.pauimenta viarum.ſ.publicarum quæ ſtrata erant, Tyrij.i, populi illi à Tyro,cũ Didone profecti.ardentes.i.feſtinantes,inſtant.i. ſtanter incumbunt operi,pars,ſup.inſtat,aut inſtant,ducere i. producere & extendere muros.ſ.contra inſultum hoſtium, & moliri.i.cum molimine.& mole magna extruere,arcem.i.munitionem pcipuam vrbis.& ſubuoluere.i.ſurſum,hoc eſt ſurſum voluere ſaxa manibus.ſ.ſuis,cum nondum arma omnia,ad hoc idonea, haberent. Pars ſup.inſtant(niſi dicamus infinitiuos, pro imperfectis indicatiui. vt ducere,pro ducebat: & moliri. pro moliebatur, & ſubuoluere,pro ſubuoluebat,& optare,pro optabat, & cōcludere, pro concludebat.&c.)optare.i.deligere,aut eligere,tecto.i.ad tectum extruendum locum,& concludere.ſ.ambitum vrbis,ſulco .ſ.aratro circunducto(nam qui primum vrbem extruebant.circumarabant,ſulcumq. per circuitum faciebant, pro primis foſſis,niſi vbi portam extruendam cenſebant.illic enim aratrũ portabant, vnde portam à portando dictam uolunt. Varro tamen ab importandis rebus.Et ediuerſo qui ciuitatē funditus deſtruere volebant,eamq. euertebant tãdem aratrum immiſerunt.vnde in iij.Thraces erant,vbi Troia fuit. Quinetiam Seru.vrbem ab vrbo parte aratri,dictam vult) Et ſup.pars, aut alij,legunt.i. eligunt,iura.i.iuridicos viros,penes quos leges & iura eſſent in noua ciuitate.& magiſtratus i.vt dicunt nũc officiarios.i.q ali quo magiſtratu fungerentur,& ſenatum ſanctum.i.inuiolabilē. (Alludit autem ad Romanum ſtatum) Alij effodiunt hic.i.hoc loco qui inter mare,& ciuitatem erat portus.i. effodiēdo aptãt portus,& alij locant.i.iaciunt.hic.i.alio loco, alta fundamenta theatri.ſ.pro ludis,& ſpectaculis exhibendis, & alij excidunt rupibus.ſ.vicinis in colle iam dicto, columnas immaneis.i.valde magnas,ita vt immanes videantur,appoſitorie, alta decora.i.ornamenta.ſcenis futuris.i.ad extruēdas ſcenas in amphitheatro. (Scenæ autem ſunt vmbracula,è quibus prodibant acturi fabulas)Tales ſupple inſtant,aut talis fuit eorum labor,qualis labor exercet ſub ſole apes in noua æſtate.i.in fine veris,aut in principio æſtatis per rura florea.i. florida, cum.i. quando ipſæ apes educunt adultos.i.maturos & prouectioris ætatis, fœtus gentis .i.generis ſui.i.quando examina è fœtura ſua educunt, aut cũ.i. quando ipſæ apes ſtipant.i.condenſant, mella liquentia.i.defœcata,& pura(vt in iiij. Georg. expoſitũ eſt.) & diſtendunt.i.vſq; ad diſtētionem farciunt,cellas.ſ.fauorum,nectare dulci.i. melle puriſſimo. Vnde mulſum, nectareum, fieri poſſe videtur,aut cũ accipiunt onera venientum.ſ. apum euolare ſolitarum:nam nõ eædem colligunt, & ſtipant mella,aut extruunt fauos, aut cum ipſi arcent.i.prohibent,& depellunt fucos.i. apes degeneres,appoſitorie pecus ignauum.i.ſine gnauitate.i.operoſitate ſolertia præſepibus,i.ſuis,i.pabuli ſui receptaculis,& hoc agmine facto, quia non poſſent ſingulæ ſingulis obſiſtere. cum lōge minores ſint,q̃ fuci,tum,ſup.opus.i.exercitatio apum,aut reuera opus.i. id quod operantur,feruet.i.cum feruore fit, & mella fragrantia .i.odorifera,redolent.i.ſuauiter reſpirant, thymo vnde collecta ſunt ſaltem fundamēta fauorũ. Cum ergo hæc videret Aeneas ait,ò fortunati,ſup.ſunt,quorum mœnia ſurgunt, iam.i.in præſentia,& ſuſpicit.i.ſurſum aſpicit, faſtigia.i. ſublimitatē vrbis.ſ. Carthaginis,& infert ſe per medios, exiſtens ſeptus.i.circundatus nebula & miſcet ſe viris,neq.i.& tamen non cernitur vlli.i. ab vllo,quod quia mirandum eſt, præmiſit per parentheſim,mirabile dictu.i. quæ res eſt mirabilis dictu, hoc eſt dum dicitur, quocirca prudens poeta,id Veneris ope,factum prædixit, cum humana id fieri poſſe,haud credibile videatur.

VARIA LECT. PARS optare locum tecto]In veter.ferè omnibus exemp. leg.aptare.[Hic portus alij effodiunt] In Longobar. & aliquot alijs lib. legere eſt. Hic portas. [Hic alta theatri Fundamenta] Non diſplicet quod in Roman. libr. & in quibuſdam alijs legitur,Hic alta thatris. ſed & pro Locant,lib.nõnulli, Petunt, hñt.

COEL. RHOD. SCITV vero dignũ, Carthaginem,veteribus dici quandoque Caccaben.i.κακκάβην, quod illarum gentium lingua equinum indicet caput.Ad quam rem Vergilianum illud ex Aen.1. alludere neminem(opinor)fallit.

Lucus in vrbe fuit media, lætiſſimus vmbra:
Quo primum iactati vndis, & turbine Pœni
Effodere loco ſignum, quod regia Iuno
Monſtrarat, caput acris equi:ſic nam fore bello
Egregiam, & facilem victu per ſecula gentem.
Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum, & numine Diuæ:
Aerea cui gradibus ſurgebant limina, nexæque
Aere trabes : foribus cardo ſtridebat ahenis.

SERV. LVCVS] Vbicunque Virg. lucũ ponit, ſequitur ēt conſecratio, ut,

Luco tum forte parentis Pilumni
Turnus ſacrata valle ſedebat.

Vnde & in 6.

Nulli certe domus, lucis habitamus opacis.

Dñi.n. herou m animę lucos tenere. Lucus autem dicitur quod nõ luceat, non qđ ſint ibi lumina cã religionis. vt quidam uolunt.[In urbe fuit media.]Nunc iam in media. [Lætiſſimus vmbra.]Aut ſeptimus caſus eſt, aut ſm Probũ genitiuꝰ, ut ſit lætiſſimus vmbrę,ſicut Sal.Frugũ pabuliq. lętus ager. [Quo primũ] Hoc eſt ſimul ac uenerũt,nec enim ſecundo ad Africam ve

cum

Hoc primum in luco noua res oblata timorem
Leniit:hic primum Aeneas ſperare ſalutem
Auſus, & afflictis melius confidere rebus.
Nanque ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo
Reginam opperiens;dum, quę fortuna ſit vrbi,
Artificumq. manus inter ſe, operumq. labores
Miratur; videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque iam fama totum vulgata per orbem,
Atridas, Priamumq. & ſæuũ ambobus Achillẽ;
Cõſtitit;& lacrymãs AEN. Quis iã locus,inqt,A-
Quæ regio in terris nr̃i nõ plena laboris? (chate,
En Priamus: ſunt hic etiam ſua præmia laudi:
Sunt lacrymæ rerum,& mentẽ mortalia tangũt.
Solue metus feret hæc aliquam tibi fama ſalutẽ.

tũ eſt.] Effodere loco ſignũ] Hiſtoria hoc habet: q̃ more ſuo Virg. per tranſitum tangit, Dido cum tranſiret per quãda n inſulam Iunonis,il lic accepit oraculum.& ſacerdotẽ eius ſecum abſtulit. cũ ei parum crederet promittẽti Carthaginis ſedes. quo cũ veniſſent, ſacerdos elegit locũ faciẽdę vrbis.quo effoſſo, inuentũ eſt caput bouis. qđ cũ diſplicuiſſet(q a bos ſemper ſubiugatus eſt) alio loco effoſſo,caput eq̃ iuuẽtũ placuit.q a hoc animal licet ſub iugetur,bellicoſum tamẽ eſt, & vincit, & plerunque concordat,vt ipſe oſtẽdit plentiſſime in illo loco. Bello armantur equi.bellum hęc armenta minãtur,Sed tñ ijdẽ olim curru ſuccedere ſueti. Quadrupedes,& fręna iugo concordia ferre:Spes eſt pacis,ait. Illic ergo Iunoni tẽpla fecerunt.vñ & bellicoſa eſt Carthago per equi omen.& fertilis,per bouis.[Quod regia Iuno Monſtrarat]Mõſtro dederat, & vt diximus,tangit hiſtoriã.[Et facilem victu] Propter bouẽ, quod licet non dicat.tñ ex hiſtoria ſumit. [Sidonia]Pro Tyria. [Donis opulentum, & numine diuæ] Aut ſimulacrũ quoque aureum fuit,& numen pro ſimulacro poſuit,vt Cic.Seſe iam ne deos quidem.ad quos confugerent habere. Aut vult oſtendere plenum eſſe pſentia numinis tẽplum.[Aerea] Aerea iõ, vel q̃ æs magis in vſu veteres habebant, vel q̃ religioni magis apta eſt hæc materies. Denique flamen Dialis æreis cultris tondebatur, aut certe ærea ſecula ſignificantur. Nam vt Heſiodus dicit. Tpe quo hæc geſta ſunt, æteum ſeculũ fuit.[Foribus] Fores proprie

Fores. Valuæ. Ianua.

dicuntur q foras aperiuntur, ſicut apud veteres fuit. Valuæ aũt ſunt (vt dicit Varro) quæ reuoluuntur,& ſe velant. Ianua autẽ eſt primus domus ingreſſus,dicta quia Iano conſecratum eſt omne principiũ.cetera intra ianuã hoſtia vocantur generaliter, ſiue valuæ ſint,ſiue fores.q̃uis vſus iſta corruperit. [Cardo]Dictus eſt quaſi cor ianuę quo mouetur [Stridebat ahenis]Ad ſua retulit tempora. Cautum.n.fuerat,poſt proditũ hoſtibus à Tarpeia virgine Capitolio.vt ærei cardines fierent,quorum ſtridor poſſet aperta hoſtia omnibus indicare.[Hoc primum in luco] Secuta ſunt enim & alia quæ detraxere formidinem. [Timorẽ] Multi quærunt cur poſt viſam matrem quidquã timuerit. Qđ tñ alij ſic ſoluunt.vt dicant ne tum quidem Aeneã Venerem,q̃ viderat,eſſe crediſſe; cuius vt ipſe putabat, agnitæ nulla verba perceperat.Sed vera ſolutio hæc eſt, Venus nil de Afrorũ moribus.vnde nunc formidat Aeneas,ſed de claſſe liberata dixerat filio.Sciendum tamen eſt, in Virgilio interdum validiora eſſe obiecta purgatis;vel contra.vt hoc loco:[Leniit] Quartæ coniugationis tempus pteritum perfectum.vel in vi iunctum exit, vel ſublato digãmo.in ij,pro noſtro arbitrio,vt leniį leniui:audij,audiui.Sanè cum in ui exit,penultima longa eſt,& ipſa accẽtum retinet.cum vero in ij,penultima breuis eſt,& perdit accẽtum,quia,vt ſupra diximus,Vnius ob noxam, quoties vocalis vocalem ſequitur detrahit longitudinem pręcedenti,ſed hoc in metro vbi neceſſitas cogit. Nam in proſa, & naturam ſuam & accentum retinet.Nunc ergo Leniit,tertia à fine habet accentum,quia penultima breuis eſt. Sanè plerunque accẽtum ſuum retinet etiam ſermo corruptus,vt,Mercuri.Domiti. Ouidi,tertia à fine habere debuit accẽtum,quia penultima breuis eſt, ſed conſtat hæc nomina apocopẽ pertuliſſe, nã apud maiores erat idem nominatiuus qui & vocatiuus, vt hic Mercurius, ò Mercurius,vnde cui licet breuis ſit, etiam poſt apocopen ſuum ſeruat accentum.[Auſus]Bene auſus,quia inter incerta ſatis audacter ſalus ſperatur.[Afflictis] De afflictis. nec enim eẽ ſeptimus caſus poteſt.[Confidere] Fido & confido datiuum regit, vt, Et fidere nocti.Sanè optima figura eſt,quæ nunquam à principalitate diſcedit,vt, Atque humiles habitare caſas, accuſatiuo iunxit,quia habeo domum dicimus, vnde eſt habito frequẽtatiuũ. [Sub templo]Hoc eſt in templo, vt ſupra. Exercet ſub ſole labor.i.in ſole [Reginam opperiens] Expectans aut quam intelligebat venturam ex artificium feſtinatione, aut certe videndæ reginę occaſionem requirens.[Quæ fortuna ſit vrbi]Felicitas. [Artificiumque manus inter ſe]Hoc eſt habebat artificium comparationẽ.[Ex ordine] Hoc loco oſtendit omnem pugnã eſſe depictam, ſed hæc tantũ dicit,quæ aut Diomedes geſſit.aut Achilles.per quod excuſatur Aeneas ſi eſt à fortibus victus.[Fama totũ vulgata per orbẽ]Quia Europa intulit, Aſia paſſa eſt. Africa iã depingit.[Atridas] Atrei filios Agamẽnonẽ,& Menelaũ, ſed vſurpatum eſt. nam Phiſthenis filij fuiſſe dicũtur.[Sęuũ ambobus Achillẽ] Atqui tres dixit,ſed Atridas pro vno accipe.quos vnius partis conſtat fuiſſe. [Plena labori]Plenus genitiuo melius iũgitur, vt Terẽt. Plenus rimarũ ſum. [En Priamus]Laus picturæ eſt,per quam non imago,ſed ipſe oſtẽditur Priamus. [Sunt hic etiam ſua pmia] vt ſupra diximus. Omnis Aeneæ ſolicitudo de moribus Afrorum erat, quam nũc picturæ contemplatione deponit.Qui enim depingunt bella & virtutem diligunt,& miſeratione tanguntur [Sæua].i.congrua, vt.Struerent que ſuis altaria donis.[Laudi.] Virtuti.vt.Primam merui qui laude coronam. [Mortalia] Aduerſa quibus conſtat ſubiacere mortales. [Solue metus] Collectio eſt. Nã vbi virtus præmia aduerſa miſerationem merentur rite formido deponitur.[Feret]Pro afferet.

LVCVS in vrbe fuit] Deſcribit vrbẽ, & auſpiciũ eius poeta, De quo ſubtiliſſime,vt de ceteris rebus, diſquirit Donat.qui quia vocabula non ſemp exponit ac hiſtorias protritas non repetit,imperitis frigidus vr.cũ nihil ſit eo diligentius,aut ſeruentius,in argutijs ſnĩarũ diſquirendis,Verba eius ſunt. [Quo primum] vt ſupra,per cygnos demonſtrata fuerat felicitas, ſic nũc p Pœnos,qui tẽpeſtate vexati, hunc incolumes venerãt & fundamenta fodientes,caput equi inuenerant, ſignum habuerunt.vt in bellicis copijs eſſent futuri copioſi. [Hic] Oportuit.n.deã in eo loco hr̃e honeſtiſſimã ſedẽ, in quo virtutem ſuæ maieſtatis oſtẽderat. Et cum nondũ perfectum eſſet, tanta reuerentia colebatur,vt & donis copioſum eſſet,& dea ipſa pſens eſſe crederet. [Hoc primũ]Propoſitionis genus eſt. Dicturus eſt.n.quod uiderit.uñ aliquid ſperarit.vnde ſit lenitus metus. Nam totus eradi nõ potuit [Noua]vel cõtra ſpem, cũ paulò ante vidiſſet omnia deſerta,vel noua.quia videbat Troiana certamina depicta. [Nãque]Reddit rationẽ, quid ſit quod leniebat metũ.& ſpem inopinam promittebat.[Reginam operiens;] Non leuibus picturis tenebatur.ſed quod neceſſarium erat,reginã opperiebatur. Ergo,ad ſui excuſationem hoc dixit. Circunſpectabat etiã veluti & ipſe nouã vrbem cõditurus, vt aduerteret.quanto id labore cõſtaret.[Artificiumq. manus]Ita oẽs pariter una gratia,& una ſubtilitate certabãt ut intuẽs,nullã alijs pferre potuiſſet. Deſcripta aũt magnitudine,& fortitudine,trãſit ad ornatũ picturę.[Sęuum]Cõparationis ſpecies,ut ſit ſæuior fuit Achilles Agamemnone,& Menelao.[Conſtitit]Mente dolebat de aduerſis ſuis,imperijq. Troiani calamitatibus,& ſuorũ interitu factas eſſe fabulas quas loquerentur,& oblectationis cã pingerent.Sic tamẽ ita dolenda.ut partes etiã conſolationis inſereret.[Fereret hæc aliquam tibi fama ſalutem] Nã calamitas citat cõmiſerationem. [En]Non tantum demonſtrantis eſt, verumetiam dolẽtis, q.d. ecce ad quam infelicitatem perductus eſt Priamus. Exponit iã ſuos dolores,quos ex perſona potẽtiſſimi regis, ſenis, & ſoceri ſumebat.[Sunt hic etiam ſua præmia laudi] Et hęc propoſitio. Dicturus eſt.n.quæ laudanda, & quæ dolenda. [Mortalia] Quæcunque aduerſa mortalibus acciderint. Ordo eſt. Lucus.i ſilua incędua.i. quæ propter religionem nũquam cæditur.aut amputatur à luce dicta,aut quia minime lucet, cũ ſit dẽſiſſima ſilua, fuit in media urbe lętiſſimus.i. amœniſſimus, umbra i.propter umbrã,bene dicit in media urbe fuiſſe lucũ, cum n. propter inſultum hoſtium primum mœnia extruxerint, nondum ciuerãt ſiluas,quę erant in medio urbis.quo.ſ.luco Pœni.i populi Punici,iactati undis,& turbine,ſicut nũc Aeneade fodere ſignum loco.i.ad locum capiendũ,niſi malis dicere, quo loco effodere ſignum.ſ.conſiſtendi,quod.ſ.ſignũ Iuno regia. quia regina deorum,aut quia regnorum diſtributix, monſtrarat.ſ. ipſis cũ oracula conſulerent, aut mõnſtrarat, pro monſtro dederat illud ſi-

A S C.

q à gnum

gnum,videlicet caput acris equi:nam, ſupp. ſignum erat gentē fore.i.futuram eſſe,ſic.i.per tale portentum,ſi illic vrbē extruerent,vbi tale ſignum inuenirent.egregiam.i. excellentem,bello .i.arte bellica,& re militari,& facilem victu.i. pro victu habendo,per ſecula.i.aut iu æternum,aut ꝑ plurima tēpora, ſed melius per plurima tpa.nam tādem victi ſunt, & Carthago deleta: iō autem pleruunq; portendebat equus, qua(vt dicetur in 3.)Bello armantur equi.vñ ſignificabat caput equi, egregiā fore bello.Sed tñ iidem olim curru ſuccedere ſueti. vñ ſignificabat.facilem victu per ſecula gentem.Dido Sidonia.i. a Sidone,vrbe Tyti,oriunda.condebat.i.extruebat,hic.i.in hoc loco, vbi inuentū eſt caput acris equi.Iunoni.i.in honorem Iunonis p̄monſtratricis,ac indicis,ingens.i.valde magnum templū.decenter: Didonem,rebus diuinis intentam,dicit,cum ceteri humanis, videlicet vbi extruendæ deſtinerentur:condebat,dico templum,opulentum donis.i.qđ donis opulentum efficit, & opulentum numine diuæ.ſ.Iunonis.q̄ ſua præſentia illud decorabat, quia dictum eſt:Hic illius arma,hic currus fuit.Cui.ſ.templo,limina ærea.i.ex ærę fabricata,ſurgebant.i.in altum extruebantur, gradibus.i.per gradus & trabes,ſup.erant cōnexę, ære.i.clauis æreis, quæ à rubigine minus læduntur,q̄ ferreę.(Eſt aūt uerſus hypermeter,ſeu hypermetrus,ſed quę ſyllaba abundans abſumitur à vocali ſequente:ſequitur.n.ære trabes &c.)Cardo.i.quaſi cor ianuæ,quo mouetur, ſtridebat.i.crepitabat, ac ſtridorē dabat.foribus.i.valuis ahenis.i.æreis.Res noua oblata in hoc loco leniit .i.mitigauit imminuēdo,primū.i.primo loco timorē .ſ. Aeneę, qui non tā ſibi,q̄ ſuis timuit,vñ timor,pro loco, & rebus etiam fortibus,datur,vt diximus ibi, Extemplo Aeneæ ſoluuntur frigore membra.Aeneas auſus eſt hic.i.hoc loco. ſperare primū.i. vt dicunt,primitus ſalutem.(Bene dicit,ſperare non optare, nā ſemper optare poſſumus,& debemus ſalutē, ſed tunc tm̄ ſperamus,cum cām habemus,cur id faciamus) & auſus eſt. Cōfidere rebus afflictis.i.aduerſitate cōcuſſis,melius .ſ. q̄ prius, aut ſatis bñ.Nanque,pro quia,dū ipſe luſtrat.i.circunſpicit ſingula.i.ſingulas res ſub templo.ſ.Iunonis ingenti.i. valde magno, opperiens.i.expectans reginā.ſ.Didonem,q̄ eo venturam,ex indicijs certis noſcebat.(Seru.legit,Reginā expectans: Don. opperiens, & puto Seruium mutilatum, & vtrunq. poſuerat,videlicet, opperiens.i.expectans expoſitorium tm̄ māſiſſe. Vult item ſub tēplo.i.in templo, exponendum eſſe, ſed cum ingens fuerit templum,videtur Aeneas ſub templo fuiſſe, ita vt altiores ſe contēplaretur,nō tamen id omniuō inaniter,quamuis deducturus eſt poeta.Atque animum pictura paſcit inani, quia propter aduentum reginæ illic immorari debebat,& quia etiam ciuitatem cōditurus erat,non indecenter formam eius vrbis inſpiciebat,non autem videtur ingreſſus templum, quia rei ſacræ, ab eo factæ, non meminit poeta, quocirca non in templo, ſed ſub templo vt foris ſtetiſſe putetur, ſuſpectans templum.) & dum ipſe miratur, quæ fortuna.i.qualis felicitas, & proſperitas perficiendi ſit vrbi.ſ.nouæ,hoc eſt Carthagini, & manus artificum, & labores operum inter ſe.i.certo ordine, aut iuſta, & æquali proportione operanrium,ita vt inter ſe conſentirent,& opera iuſtis proportionibus diſpartitētur.dum ergo hæc miratur, videt pugnas Iliacas,i.quę apud Ilium geſtæ erant ex ordine.ſ.quo geſtę erant,& videt bella,vulgata iam fama.i.per famam,per totum orbem,quod ex eo argumentabatur, quia ſi ad eum vſque locum,qui tam incultus erat,diuulgata iam fuerant, vero ſimile erat,ad alia loca diuerſis populis habitata,perueniſſe bellorum famam,& videt Atridas.i.Agamemnona,& Menelaon. Atrei filios,ſaltem putatiuos,vt tam à Græcis,q̄ à Latinis p̄dicantur,licet Seruius Pliſtenis filios dicat.& videt Priamum, & Achillem ſæuum ambobus.i.reſpectu amborum.Donatus.n. vult comparationē eſſe,vt ſit ſæuum ambobus.i. ſæuiorem ambobus, nec id contra naturā ſermonis.Nā quia magnum, & paruum comparatiue dñr,res non dr̄ mihi.i.reſpectu mei magna, niſi ſit maior me.Si ergo Achilles eſt,ſæuus ambobus.ſ.Atridis.i. reſpectu amborum.ipſe eſt ſæuior ambobus. Seruius autem vult,ꝙ ſæuior ſit ambobus.ſ. Atridis, & Priamo, vt Atridæ ſint pro vna parte,& Priamus pro altera.(Nā,reuera,fuit ſæuus & Atridis,& Priamo.& id,ſæuum ſiue magnum animi. ſiue feroces dicas.Atridis quidem,quia ira percitus,ꝑꝑ raptam Briſeida, vtrique cōtumelias dixit,nec prece, nec minis, nec donis potuit in Troianos ante mortē Patrocli excitari,vt Homerus in principio Iliados docet:Priamo autē,quia Hectora, Troilumq́. interemerat. Cum ergo videret ſic Achillem ferocē, & ab Atridis hinc orari vt in bellum prodeat,hinc à Priamo,vt corpus exangue Hectoris ſaltem vendat,conſtitit.i.firmauit greſſum,& lacrymans.inquit,ò Achate,quæ regio,ſup.eſt in terris non plena.i. quæ non ſit plena noſtri laboris? q.d.nulla.Et, commiſerantis eſt, hoc eſt ex commiſeratione oſtendentis.Priamus,ſupp. hic in ſua dignitate depingitur.ſua.i. iuſta p̄mia, ſunt etiam hic.i. vbi feri habitant populi,laudi.ſ.meritæ per virtutem,hoc eſt virtuti, q.d.qđ Valerius in quarto,quod magno vbique precio virtus æſtimatur.Nā & Priamus ſic depictus erat, vt ob virtutem eius cōmiſerti videātur Pœni,& lacrymæ rerum.i.de rebus miſeris ſunt.i. conſpiciuntur in pictura hac, hoc eſt,res miſeræ Priami lacrymis afficiuntur,& mortalia.i.miſerabiles caſus mortalium. tangunt.i.afficiunt mentem.i.præcordia eorum, qui hæc pinxerūt aut pingere fecerunt,quia deflent miſerabilem fortunam Priami.ſic enim depictus erat,vt qui eum aſpiciebant, lacrymis maderent, quaſi fortunam eius deflentes. Solue.i.diſſolue metus quos.ſ.de ferocitate Pœnorum habes,& loquitur ad Achatem. aut forte ad ſe,hæc fama quæ.ſ.de Priami laude eſt, feret,id eſt afferet tibi,hoc facit, cur potius dicam Aeneam ad ſe loqui, q̄ ad Achatem,nam ſibi potius, quàm Achatæ, ex ea re ſalutem ſperabat.feret ergo tibi,ò Aenea aliquam ſalutem, quia,ſi virtus Troianorum hic in precio eſt, & nota, cum & tua nota ſit, miſerebuntur & tui.

SERV. [Inani] Epithetō eſt picturæ, aut q̄a caret corporū, quæ imitatur,plenitudine, aut quia nullius eſt vtilitatis. [Largoq́. humectat flumine vultum] Tapinoſis eſt q̄a dixit Humectat. Largo nanque flumine, eſt fluore.i.fluxu ipſo [Pergama circū] abuſiue. Nō enim circa pergama, hoc eſt arcem, ſed circa Troiā bella gerebantur. [Troiana iuuētus] Diffinitio eſt Hectoris, vt, Catillusque, acerque Coras Argiua iuuentus. Et reuera ſic pene vbique Homerus ponit, vt Hectori tantum vel Achilli totus cedat exercitus [Hac Phryges,] Bene vbique Virgilius pro negocij qualitate dat Troianis,& nomina. nam timidos Phrygas vocat, vt hoc loco. Item, O veræ Phrygiæ,neq; enim Phryges. Dardanidas generoſos, vt, Dardanidę magni genus alto à ſanguine diuum. Laomedontiadas perfidos, vt, Nondum Laomedonteæ ſentis ꝑ iure gentis. Troas fortes, vt, Troes agunt, princeps turmas inducit aſylas. Hectore quoque fortes, vt, Nunc nunc inſurgite remis Hectorei ſocij. [Criſtatus Achilles] Secundum Homerum, qui dicit in Achillis criſtis,terribile quiddam fuiſſe. [Nec procul hinc Rhœſi] Rhœſus Rex Thraciæ fuit,q̄ cū ad Troiæ veniſſet auxilia, clauſisq. iam portis tentoria locauiſſet in littore, Dolone prodente Troiano, qui miſſus fuerat ſpeculator, à Diomede & Vlyſſe eſt iterfectus, qui & ipſi ſpeculatum venerant.abductiq. ſunt equi quibus pendebant fata Troiana. [Primo ſomno] Prima parte noctis, vt, Libra die, ſomnique pares vbi fecerit horas.

POE. Sic ait, atque animum pictura paſcit inani,
Multa gemēs,largoq́. humectat flumine vultū.
Nāque videbat vti bellantes pergama circum
Hac fugerent Graii,premeret Troiana iuuētus;
Hac Phryges,inſtaret curru criſtatus Achilles.
Nec procul hinc Rhœſi niues tentoria velis
Agnoſcit lacrymans: primo quæ prodita ſōno
Tydides multa vaſtabat cæde cruentus:
Ardenteſq. auertit equos in caſtra prius, quàm
Pabula guſtaſſent Troiæ, Xāthumq. bibiſſent.
Parte alia fugiens amiſsis Troilus armis,
Infelix puer, atque impar congreſſus Achilli,
Fertur equis, curruque hæret reſupinus inani,
Lora tenens tñ:huic ceruixq. comæq. trahūtur
Per terram, & verſa puluis inſcribitur haſta.
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades paſſis, peplumque ferebant,
Suppliciter triſtis, & tunſæ pectora palmis.
Diua ſolo fixos oculos auerſa tenebat.
Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros,

[Tydi

Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingẽtem gemitũ dat pectore ab imo,
Vt ſpolia, vt currus, vtque ipſum corpus amici,
Tendentemq́. manus Priamũ cõſpexit inermes,
Se quoq; principibus ꝑmixtũ agnoſcit Achiuis,
Eoasque acies, & nigri Memnonis arma,
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Pentheſilea furens, mediiſque in millibus ardet,
Aurea ſubnectens exertæ cingula mammæ
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.

[Tydides].i.Diomedes. Et bene Vlyſſem celat ꝓpter Aeneã, vt ſupra diximus, aut q̃a ſecundũ Hom. occidẽte Diomede cadauera Vlyſſes trahebat. [Ardentes] Et cãdidos ſignificat. & veloces, vt. Pernicibus ignea plãtis. ſi ignea, velox eſt ſine dubio, & ardens. [Xanthum] Fluuium Troiæ. [Parte alia fugiens amiſſis Troilus armis] veritas hoc habet Troili amore Achillẽ ductum palũbes ei quibus ille delectabatur, obieciſſe, quas cũ vellet tenere, captus ab Achille in eius amplexibus periit. Sed hoc quaſi indignum heroo carmine mutauit poeta. [Fugiens] Fugere volens, accepto iam vulnere. [Infelix] Multi hoc loco diſtinguunt tñ etiam ſi iungas Puer, vnus eſt ſenſus. [Atque impar] Ac ſi diceret, etiam ſi puer nõ eſſet. [Congreſſus Achilli] Congredior tibi, antiqui dicebant, ſicut pugno tibi, dimico tibi. Hodie dicimus congredior tecum, dimico tecum. [Curru] Curribus falcatis vſos eſſe maiores, & Liuius, & Saluſt. docent. [Inani] Sine rectore. nam corpus hærebat. [Lora tenens tamen] Quãquam mortuus. [Verſa] Tracta, vt Plaut. Inueniãt omnia verſa.i.ſparſa. Venit autem ab eo quod eſt verro. [Inſcribitur] Dilaceratur, vt Plaut. corpus tuum virgis vlmeis inſcribam. [Haſta] Hoſtili.ſ. quam transfixus trahebat. [Interea] Dum hæc geruntur. Et ſatis opportune à matribus feſtinatur ad templum, vt alibi. Necnon ad templum, ſummasq́. ad Palladis arces. [Nõ æque] .i. iniquę. Liptotes figura eſt, vt alibi: Et vacuis Clanius non æquus acerris. [Paſſis,] Participium eſt ab eo quod eſt pandor. ideo autẽ non facit panſus, quia plerumque n, quod in prima verbi poſitione inuenitur, in præteriti participio nõ eſt, de qua re iudicat euphonia. vt ab eo quod eſt tũdor, tunſus facit, vt, Tunſæ pectora palmis, [Et tuſus, vt, Non obtuſa adeo geſtamus pectora Pœni. Sciendum tamen eſt, licet alia euphoniæ cauſa varietur. Vel in generibus, vel in numeris, nactus tñ & paſſus, n, penitus nũquam accipere. [Peplumq́. ferebant,] Peplum proprie eſt palla picta fœminea, Mineruæ conſecrata, vt Plaut. Nunquam ad ciuitatem venio, niſi cũ infertur peplum. Hodie tamen multi abutuntur hoc nomine. [Suppliciter triſtes,] vt decet rogantes. Et bene addidit ſuppliciter, quia & per iracundiam, & per grauitatem, & per religionem, & per dolorem triſtes ſumus. [Tunſæ pectora] vt oculos ſuffuſa. [Auerſa] Irata, nec enim poterat cõuertere ſe ſimulacrum ſic alibi, Talia dicentem iãdudum auerſa tuetur. Quo modo auerſa, niſi iratã intelligas? [Ter circum Iliacos] Apud auctores multa ad ſenſum, non ad aſpectum poſſunt referri. Tertio enim tractũ intelligere poſſumus, non in pictura cõſpicere. vnde eſt & illud. Mulcere alternos & corpora fingere lingua. [Raptauerat] Bene forma vſus eſt frequentatiua, per quam oſtendit quod per numerũ dixerat [Exanimumq́] exanimus & exanimis dicimus, ſicut & vnanimus & vnanimis, inermus & inermis. Ergo pro noſtro arbitrio, aut ſecundę declinationis erunt, aut tertiæ. ſed à tertia, ablatiuum ſingularem in i, mittunt, quia cõmunis ſunt generis, Exanimis autẽ eſt mortuus, vt hic indicat locus: Exanimus vero timens: vt. Examinata ſequẽs impingeret agmina muris [Vẽdebat] Ingenti arte vtitur verbis. Nam hoc loco quia pingi potuit, præſens tempus poſuit, ſuperius, quia pingi nõ potuit, ſed referri, perfecto executus eſt tempore dicendo raptauerat, non raptabat. [Tum vero ingentem gemitum] Iam enim ſuperius eum lacrymaſſe dixerat, hoc ergo addidit viſum Hectoris corpus, vt etiam grauiter gemeret. [Vt currus,] Quo tractus eſt. [Amici,] Plus eſt quam ſi Hectoris diceret, vt alibi, Paruumque patri tendebat Iulum cum potuerit dicere mihi. [Manus inermes] aut ſine inſignibus regiis, ſceptro. aut ſupplices, vt, Dextras tẽdamus inermes. Quod tractum eſt de hiſtoria. qui enim victi ſe dedunt, inermes ſupplicant. Aut reuera inermes tunc. Contra Pyrrhum enim proceſſit armatus. Sanè per tranſitum hiſtoriam tetigit, quia conſtat Priamum cum ad ſupplicandum, tẽtorium Achillis fuiſſet ingreſſus, dormientem Achillem excitauiſſet, vt pro filii corpore rogaret eum, cũ eum potuiſſet occidere, licet hoc Homerus propter Achillis turpitudinẽ ſupprimat. Se quoque principibus permixtũ agnouit Achiuis. Aut latenter proditionem tangit, vt ſupra dictum eſt, aut virtutem eius vult oſtendere. nimiæ enim fortitudinis eſt inter oſtium tela verſari, vt Saluſt. Catilina lõge à ſuis inter hoſtilia cadauera repertus eſt. Cornutus tñ dicit verſu iſto. Vadimus immixti Danais, hoc eſſe ſoluendum. [Eoas] E naturaliter lõga eſt, fit tñ breuis interdum cum eam vocalis ſequitur, vt. Primo ſurgebat Eoo [Nigri Mẽnonis arma.] Quia Tithonus frater Laomedõtis raptus ab Aurora, filiũ ſuum Memnone ex ipſa progenitũ ad Troiæ miſit auxilia. Nigri autem dixit, Aethiopis, vnde prima ſurgit Aurora [Arma.] Vulcania, vt ille indicat locus. Te potuit lacrymis Tithonia flectere cõiux [Ducit Amazonidum] hoc eſt quod ſupra dixit, Videt Iliacas ex ordine pugnas. Homerus enim hæc omnia tacuit quæ facta ſunt poſt Hectoris mortem. Amazonidum autem deriuatio eſt pro principalitate, ſicut Scipiadas. duros bello, pro Scipionibus. Sanè Amazones dictę ſunt quaſi ἁμαζόειν. ꝙ ſimul viuãt ſine viris, vel ꝙ unã mammam exuſtã habent, quaſi ἄνευ μάζου. Has autem iam non eſſe conſtat, vtpote extinctas partim ab Hercule, partim ab Achille. [Peltis] Scutis breuiſſimis in modũ lunæ, iam mediæ. [Pentheſilea furens] Furentem ideo dixit, quia ſororem ſuam in venatione confixit, ſimulans ſe ceruam ferire. Sed hoc per trãſitum tangit, nam furor bellicus intelligitur. [Aurea] Amphibolon eſt hoc loco, vtrum ipſa aurea, an aurea cingula. Sciendum tamen plerunque amphibologiã metri ratione diſſolui, vt, Aurea compoſuit ſponda Dido: Aurea. n. ſi ad ſpondam referas non ſtat verſus. [Exertæ] Nudatæ, nudant enim quam aduſſerunt mammam. [Virgo] Aetatem oſtendit & ſexum.

SIC ait &c.] Pius Aeneas, quæ ab aliis, vtpote externis, vidit lacrymis donata, non potuit ſiccis oculis, cum ad ſe pertinerent inſpicere. Itaque paſcebat animum, quia & alios commiſerantes conſpiciebat, & largo humectat flumine vultum. quia non potuit fortunam ſuam, & ſuorum, ſine lacrymis inſpicere. Quod Don. ſic explicat. [Multa gemens animum pictura paſcit inani] Propoſitio. Monſtrat, quę res in pictura, animum reficiat, & quæ dolorem afferat. Vtrunque tamen animum conſiderantis ducebat ad lacrymas. [Nanque videbat] oſtendit vnde lętitiã caperet. ſ. hac fugerent Graii, & vnde dolorem. ſ. hac Phryges. [Prius quam Pabula guſtaſſent Troiæ Xanthumq́ue bibiſſent.] Voluit oſtendere celerem exitum, & finem eius. [Tentoria] vt oſtendat plures fuiſſe mactatos. Non enim ſolus in tentoriis fuiſſet infelix, quia puer. & impar ei congreſſus eſt, quem iuuenis ſuperare non potuiſſet. Eſt autem deſcriptio eius, qui ſupinus ferebatur. [Peplũ] Genus veſtis pertinentis ad ritum ſacrorum Mineruæ, alii ſeutum modicum dicunt. [Oculos auerſa tenebat] Quod faciunt irati, ne videant quod oderunt. Achillis autem actio, non ſolum dolorem conſiderantis, ſed etiam crudelitatem agentis exprimit, & auaritiam. Non enim odium vltra mortem procedere debet. [Ter] Augetur crudelitas, q̃ non ſemel, & ꝙ circa eos muros quos defenderat. Gemuit ergo primo fortunam tanti viri, deinde, quàm de eo triumphus actus eſt. &, quod peius erat, ſub ipſis mœnibus, vt ciuitas, defenſorem ſuum in ea calamitate cerneret. Trahebatur ergo extinctus ante eos muros, quos tãta fortitudine defenderat & toties circum ducebatur, nequis ab ea cognitione ſubtraheretur, tantaque fuit immanitas, vt patri orbitatem ſuam venderet. Eſt autem pro dolore, in pronunciando, extollendum Hectoris nomen. & Achillis deprimendum. Quis enim mortuum vendidit, niſi impius? Quis in regno poſitus, ideoque diues, aurum deſiderat, niſi auarus? ergo impius, & auarus Achilles. [Tum vero] Ex hoc oſtendit aliquot animi doloribus progreſſus, hunc maiorem eſſe, nam dixerat, Conſtitit & lacrymans. Item, Multa gemens. Item, Agnoſcit lacrymans. Hic autem addit. [Ingentem gemitum dat pectore ab imo] Multiplici acerbitate percuſſus. Vidit enim ſpolia erepta viro forti & ciui optimo. [Amici etiam corpus] En Priamus, in eius nomine latiſſimum dedit intelligendi tractum, ſcilicet qui fuerit grauioris ætatis, poteſtatis regiæ, & diu felix. Dolebat in eo ſocerum ſuum, & tot perditorum patrem, atque auum eo redactum, vt in ſumma orbitate, hoſtem rogare cogeretur, ſine regiis inſignibus. Nam qui rogatum venerat omnibus inferiorem ſe monſtrare debebat. ASC

[Sic quoque] honorificũ fuerat conſertos hoſtes non timuiſſe. Ordo eſt. Sic ait ſ. Aeneas & paſcit, id eſt fouet. & , vt dicunt, conſortat animum. & pictura inani. i. quæ nõ res, ſed ſimilitudines rerum exhibet. gemens multa. i. multũ, vt ſit nomen pro aduerbio, aut multa. i. multas res, & humectat vultum. i. faciem ſuam, largo flumine. ſ. lacrymarum, more fluminis decurrentium. Nanque videbat vt. i. quemadmodum Graij bellantes circum Pergama. i. mœnia Troiana, fugerent hac. i. per hanc partẽ, aut viam, & ita non ſolum victoriæ, ſed & fugæ Græcorum depictæ erant, vñ iuſtos Pœnorum in Teucros animos indicabat, ſupp. cum iuuentus Troiana. i. multitudo iuuenum, aut Hector premeret. i. opprimeret. ſ. Græcos fugientes, & videbat vt Phryges, id eſt Troiani hac, ſupp. fugerent cum Achilles criſtatus. i. criſtas in galea ferens inſtaret, id eſt inſtanter pſequeretur Troianos fugientes, curru. ſ. quo vehebatur. nã tunc viri fortes de curru pugnabant, & præliabant, quocirca vt aurigandi periti eſſent, inſtituti ſunt ludi curules. Nec. i. & non, & ipſe lacrymans pp miſerum caſum, quam Seruius narrat, agnoſcit, non procul hinc. i. ab hoc luco vbi Priamus cum Atridis & Achille depictus erat, tentoria Rhœſi, illius regio Thraciæ, niueis velis. i. quæ ipſe per ſimplicitatem fecerat, ex niueis. i. valde albis velis cũ his quibus clam incedendum eſt & noctu, nigra magis opportuna ſint. q̃ candida tentoria, ergo niueis velis cum his quæ in eis erant, Tydides, aut Euphoniæ gratia, Tytides, hoc eſt Diomedes, Tydæi filius cruentus. i. ſanguinolentus, vaſtabat. i. proſternebat, & vaſta faciebat loca, in quibus antea fixa erant, prodita. i. indicata proditioſe ab Vlyſſe, primo ſomno, id eſt prima parte noctis, aut ſicut de Troiæ captione dicet.

Tempus erat cum prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono diuum gratiſſima ſerpit.

Tunc enim profundior eſt ſopor, & facilior adorientibus via, & auertit, id eſt violenter abegit. (Abigunt enim clã, vnde ſunt Abigæi fures pecoris, aut armenti: auertunt, autem raptores, Vnde ſtatim dicet Ilioneus, non nos, aut Libycos ferro populare Penates venimus, aut raptas ad littora vertere prædas) equos ardentes. i. candore relucẽtes, vt Seruius dicit, aut feroces, aut indignantes à domino auerti, & ita ita feruidos, in caſtra. ſ. ſua, priuſquam guſtaſſent pabula Troiæ, aut bibiſſent Xanthum fluuium illum qui Troiam perfluit. Troilus filius ille Priami, indulgentiſſimus fugiens, alia parte. ſ. picturæ amiſſis armis, id eſt non fugiturus. ſi adhuc arma habuiſſet, exiſtẽs puer infelix, id eſt infortunatus, atque pro quia, congreſſus Achilli, id eſt cum Achille, impar, id eſt cum eſſet tamen impar, quia imbecillior, & inermis, (Et ſi verum eſt quod Seru. dicit, quia in amplexibus Achillis periit, res obſcœna tangitur honeſte à poeta, cum dicit, Atque impar congreſſus. Nota eſt etiam grammaticorum regula ꝙ verba ad pugnam, aut certamen ſpectantia, apud hunc poetam ſæpe cum datiuo ponuntur, & apud alios in ablatiuo mediante cum, vt Montibus in noſtris ſolus tibi certat Amyntas, placido ne etiam pugnabis amori: vbi alij dicerent, certat tecum. & pugnabis cum amore) fertur, id eſt auehitur, equis, & hæret id eſt pendet. reſupinus. i. erecto pectore, quaſi retrorſum caſurus curru exilteque inani, cum ipſe ferè extra currum penderet, aut hæret curru, pro currui. inani, i. ſine rectore, cum ipſe ferè exciderit, tenens tamen id eſt quamuis mortuus, ſecundum Seruium (vnde duplex eſt ſenſus, aut vt dicamus ipſum Troilum ſic ab equis tractum cum mortuus eſſet, & ab Achille occiſus, & lora tenere mortuum quæ tenebat moriens, ſicut in aquis ſubmerſi, quidquid viui arripuerint vix mortui dimittunt, aut dicamus morientem ita ferri, quod mihi quidẽ magis placet, quia dicit eum fugere. Vnde dicam) aut tenens tamen, id tametſi ita præceps ferretur, lora, id eſt habenas ex corio ſactas, ceruix & comæ trahuntur huic per terram. quia auerſus & reſupinus, inclinato capite, ad terram vſq; trahebatur, & puluis inſcribitur, id eſt ſulcatur, & dilaceratur, haſta ſcilicet qua traiectus erat, nam dictum eſt ꝙ fugit armis amiſſis, verſa. i. tracta, & ducta in longum à vertor, & non à verto. (Sanè maluit poeta ſyllabæ quantitate, licentioſe abuti, puluis. n. vltimam corripere debet, quam hic producit, quàm ſitum naturalem coniunctionis mutare, nam dicere potuiſſet: Per terram verſa, puluisq. inſcribitur haſta, ſed non tam venuſte. Sæpe autem etiam in Georgicis figuris vtitur, in correptione, aut productione ſyllabarum) Iliades. i. mulieres ac virgines, & potius virgines, quia ad templum Palladis. ſunt autem filiæ Ilij dictæ, ſicut in ſanctis literis filiæ Sion dicuntur, paſſis crinibus, id eſt habentes crines paſſos, à pandor, aut pateo, id eſt, diſperſos, ibant interea, dum. ſ. ita Troilus vinceretur, ad templum Palladis. i. Mineruæ, non æquæ. i. iniquæ, in Troianis, vt ipſis viſum eſt, q̃a religioſe ab eis colebatur. & tñ Græcis fauebat, vnde addit, ibãt inquam triſtes. i. mœſtæ, ſuppliciter. i. nõ ex ira, aut indignatione. ſed ex animi ſubmiſſione, & tunſæ pectora. i. habentes pectora tunſa. i. percuſſa, palmis. ſ. ſuis, & ferebant peplum. i. veſtem aut Pallam, Palladi dicatam & propriam. ideo autem iniqua erat, diua. i. dea Pallas, quia auerſa. i. indignata & irata in Troianas, ita vt eas aſpicere dedignaretur, tenebat oculos fixos ſolo. hoc eſt deſpiciebat terram, nec aſpexit ſupplicantes Iliadas. Et ſup. cum hæc fierent Achilles raptauerat (quod in picturis fuiſſe Seru. negat. nã ter rapi, ſemel depingi non potuit, raptauerat ergo paulò ante ter) Hectora. i. corpus Hectoris, circum muros Iliacos. i. Ilij oppidi præcipui in Troia, & vendebat auro corpus exanimũ. i. demortuum ipſius Hectoris. Ex qua pictura ſpem capit de Tyrijs Aeneas, nã cum tantã turpitudinem Achillis depinxerint, notum erat, ꝙ nõ plus Græcis, q̃ Troianis fauerent, cũ de Troianis nihil turpe, ſed multa miſeratione digna depicta videret, cuiuſmodi ſunt Rhœſi, p inſidias mors Troili raptus, Hectoris tractus, & eius corporis venditio, & Priami hæc oĩa cernentis, & aurũ offerentis miſera cõtemplatio. Vñ ſequitur. Tum vero. i. præcipue tunc, Aeneas, ſup. dat ingẽtẽ gemitũ ab imo pectore, vt. i. poſtq̃ cõſpexit ſpolia, aut quib. Hector paulò ante alios ſpoliauerat. legitur. n. du exuuias regi detraheret ab Achille dolo interceptus, cum ſint qui Achillẽ ab Hectore occiſum dicant, aut quibus Hector ſpoliabatur, ab Achille quaſi paria faciente, nam paulò ante redierat Hector eius ſpolijs indutus. Vnde dicitur in ij.

Hei mihi qualis erat, quantum mutatus ab illo
Hectore qui redit exuuias indutus Achillis:
Et vt conſpexit currum & corpus amici.

Scilicet Hectoris, nam propter affinitatem (duxerat. n. ſororem eius Creuſam, propter paria ſtudia, & parem virtutem in bello, erat Aeneas Hectori præcipua amicitia deuinctus) & vt conſpexit Priamum tendentem. i. protendentem. & prębentem manus inermes, dum. ſ. aurum pro corpore Hectoris daret. Et Aeneas agnouit, quoque. i. etiam ſe permixtum. i. implicitũ principi. ſ. viris Achiuis. i. Græcis, quibus cum congredi ſolebat. & agnoſcit acies Eoas. i. Oriẽtales, à Tithono & Aurora, cum Mẽnone miſſas, & arma. ſ. à Vulcano fabricata, Mẽnonis nigri, q̃a ex Aethiopia, vbi nigri generãtur homines, Penteſilea. regina illa Amazonidũ, furens. i. Martio furore, & fœminea ira, ducit. ſ. in alia parte picturæ, agmina Amazonidũ, i. illarum mulierum (de quibus Lad. dicit ſic, hoc genus mulierũ apud Thermodoontem fluuiũ fuiſſe, teſtatur Diod. quæ ſimul cũ viris bellicas artes tractabãt. itaque quædam ex his regia poteſtate potita, robore autem inſignis, exercitum mulierũ inſtruxit, & multas gentes debellauit. Qua fortuna elata, ſe è Marte genitam dixit, legemque tulit, vt viri muliebria, mulieres virilia exercerẽt. Ipſosq. viros vt imbelles redderet cruribus brachijsq inutiles reddidit. Mulieribus autẽ dextrã mamillam, vt in pugna expeditiores eſſent, inuri iuſſit: A qua re Amazones appellatæ ſunt. Vrbem quoque Themiſcyram iuxta Thermodoontis oſtia, condiderunt. Fuitq. florentiſſimum illarũ imperium, donec tandẽ Hercules ab Euriſtheo miſſus. & vt balteum illarum regině referret iuſſus, illas collatis ſignis ſuperauit. Hippolytamq́ reginã captiuam abduxit. Quo conflictu ita extenuatæ earũ vires ſunt, vt à vicinis deinde populis vexatæ penè ad nihilu redierint. Paucis tñ annis poſt victoriã Herculis, Penteſilea quæ earum reliquię erant, reginæ conſanguinea cæde polluta, exulans pro Troianis pugnans ab Achille interfecta eſt. Hæc Diod. Herod. autẽ ſcribit, victas Amazonas, nauibus à Græcis impoſitas, verum illas cum altum tenuiſſent, viro à quibus ducebantur, interfeciſſe, & in Scythia nauigando ad fontes vſq; Mæotides delatas, primũ ad Scythas liberos, deinde ad Mãgones perueniſſe, cum quibus poſt prœlia coiere, & cũ maritis Tanaim trãſiere, atq; inde natos fuiſſe Sauromatas, quorũ mulieres ex inſtituto parentum, bellica exercent. Amazones aũt à Scythis dictæ ſunt Eorpatæ. i. viricidæ. Nã eorum lingua, eor, virum, & pata interficere ſignificat. Lõgũ autem eſſet ſcribere quæ à Strabone dñt. Qui autem geſta Alexandri ſcribunt, illum cum Taleſtria Amazonum regina concubuiſſe volunt. Hæc ille. Ducit dico agmina Amazonidũ. i. Amazonibus progenitarũ, peltis. i. ſcutis breuibus, lunatis, aut lunis depictis, aut in formã lunę cõciſis, & ipſa ardet. i. ardenter irruit aut fulminat. in medijs millibus. ſ. Græcorum, ſubnectens bellatrix. i. cũ eſſet bellatrix, mammæ exertæ. i. interciſæ, ab ex & ſero, fit exero, vnde frequentatiuũ exerto, ſed s, deponitur, quia x, præcedit

Amazones.

Pẽteſilea

dit.cingula aurea.i.baltenm pulchrum, aut reuera aureum: & audet virgo.i. cum ſit iuuencula. & fœmina concurrere viris. hoc autẽ pioxiſſe putari poſſunt Tyrij in gratulationem reginę ſuæ,de qua dictum eſt, Dux fœmina facti.

VARIA LECT. LORA tenens tamen] In lib.aliquot,Tenet,eſt,ſed,Tenens participium,caſtior eſt lectio. [Crinibus Iliades paſſis] Vetuſti aliquot lib.Sparſis habent. [Se quoque principibus permixtũ agnouit Achiuis] In Rom.lib. Agnoſcit.eſt præſenti tempore. quod non diſplicet,quia ſpectaculum eſt in actu.

COEL. RHOD. ACHILLES quoque ille rautus bellator nulla magis ratione Troilũ creditur peremiſſe in Thymbræi Apollinis ara, q̃ quod morigerum ſe illi præſtare foret aſpernatus. Quod in Alexandria ſcribit Lycophron. At ipſe. inquit interpres. Troilum ſcio δασυγένειου καὶ μελάγχρουν .i barbitij conſtipatioris & nigricantis corporis, & amoribus Achillis prorſus indignum. Hoc eo appoſui libentius. vt noſcerent ſtudioſi, quæ ad illud Virgilianum adijci queant:

Parte alia fugiens amiſſis Troilus armis,
Infelix puer; atque impar congreſſus Achilli,
Fertur equis, curruq; hæros reſu pinus inani.

Hæc dum Dardanio Aeneæ miranda videntur;
Dum ſtupet, obtutuque hæret defixus in vno;
Regina ad templum forma pulcherrima Dido
Inceſſit, magna iuuenum ſtipante caterua:
Qualis in Eurotæ ripis, aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille ſecutæ
Hinc atq; hinc glomerant Oreades: illa pharetrã
Fert humero, gradienſq. Deas ſupereminet oẽs:
Latonę tacitum pertentant gaudia pectus:
Talis erat Dido, talem ſe læta ferebat
Per medios, inſtans operi, regniſque futuris:
Tum foribus Diuæ, media teſtudine templi
Septa armis, ſolioque alte ſubnixa, reſedit.
Iura dabat, legeſque viris, operumq. laborem
Partibus æquabat iuſtis, aut ſorte trahebat:
Cum ſubito Aeneas concurſu accedere magno
Anthea, Sergeſtumq. videt, fortemq. Cloanthũ.
Teucrorumque alios: ater quos æquore turbo
Diſpulerat, penituſque alias aduxerat oras.
Obſtupuit ſimul ipſe; ſimul perculſus Achates:
Lætitiaque, metuque auidi coniungere dextras
Ardebant, ſed res animos incognita turbat.
Diſſimulant: & nube caua ſpeculantur amicti,
Quæ fortuna viris: claſſem quo littore linquant:
Quid veniant: cunctis nam lecti nauibus ibant
Orantes veniam, & templum clamore petebant.

SERV. OBtutuque] Aſpectu. [In vno;] In vno quoque, hoc eſt ſingula mirabatur. [Forma pulcherrima] Vt Pulchra prole. [Stipante caterua] Ad hoc tñ ſequens ptinet comparatio, q̃ vituperant multi. neſcientes exempla,vel parabolas. vel cõparationes aſſumptas, non ſemp vſquequaque congruere. ſed interdũ omni parte, interdũ aliqua cõuenire. [Eurotæ ripis] Fluuij Laconię. [Cynthi] Mõtis Deli in quo natam cõſtat eſſe Dianã. [Exercet Diana choros] Hoc non ad comparationẽ ptinet. ſed eſt poeticæ deſcriptionis euagatio. [Mille] Finitus numerus pro infinito, nã de nympharum numero varia eſt opinio. [Oreades,] Nymphæ montium Oreades dicuntur: ſiluarum, Dryades, q̃ cum ſiluis naſcuntur, Hamadryades, fontium, Napeæ uel Naiades, maris vero Nereides. [Tacitum] Maior .n. eſt taciturnitatis affectus, vt ſupra. Hæc ſecum. Sic Terẽt. Vt mecum tacita gaudeam. [Pertentant] Modo vehementer tentant. Alibi, leuiter, vt, Blãda viciſſim gaudia ptentant mentẽ. Sunt enim multa quæ pro locis intelliguntur. vt impotens, & ſatis & minus, & nihil potens ſignificat. [Inſtãs operi.] Zeugma eſt ad ſequentia ptinẽs. [Regniſq. futuris:] Regnaturæ Carthagini. [Tũ foribus diuæ,] Inſtãs pcipuæ foribus, & hoc loco diſtinguendũ eſt. Magno enim ſtudio, & labore templorũ fores fiebant, quas quibuſdam inſignibant hiſtorijs: vt, In foribus letum Androgeo. Item. In foribus pugnã ex auro ſolidoq. elephanto q̃uis quidã iungant Tum foribus diuæ media teſtudine templi: Vt vnũ intelligas tectum tẽpli, & fores. quod ſi eſt, ſub medio tecto ſunt fores. Sed prima melior eſt expoſitio. [Teſtudine] Camera obliqua vel incurua, quæ ſm eos qui de ratione ſcripſerunt templorum, idõ ſic fit, vt ſimulacro cœli imaginẽ reddat, ꝙ conſtat eſſe conuexum. [Septa armis] Satellitum.ſ. [Solio] Solium proprie eſt armarium vno ligno factum, in quo reges ſedebant pp tutelam corporis ſui, dictum quaſi ſolidum. Mõ iam abuſiue ſellã regalem intelligimus. [Alte] Ac ſi diceret in tribunali. [Subnixa] Pro ſubniſa, vt ſupra diximus. [Iura dabat, legeſque] Ius generale eſt, ſed lex iuris eſt ſpecies. Non eſt ergo iteratio, ius ad nõ ſcripta etiam pertinet, leges ad ius ſcriptũ. Quod aũt dicit iuris, ad Didonis pertinet laudem. [Sorte trahebat] Proprie locutus eſt. trahũtur enim ſortes, hoc eſt educuntur. [Cõcurſu accedere magno] Cum magna Afrorũ multitudine, & hoc eſt qđ formidat Aeneas, incertus qua eos mente comitentur. [Diſpulerat] Segregauerat. Et magna eſt inter Di & Dis differentia, vt dictum eſt ſupra. [Penitus] Lõge à regina remotos, quæ res etiam inſolentes cuſtodes littorum facit. [Obſtupuit] Et ad admirationem, & ad timorem his pertinet ſermo, quo dicenda præoccupat. [Lętitiaq. metuque] Lętitia propter ſocios liberatos: metu. propter concurſum. [Ardebant] Cupiebãt, vt, Formoſum paſtor Corydõ ardebat Alexin. Ardeo autem & accuſatiuum regit & ablatiuum. [Res incognita,] Hoc eſt qua affectiõe Pęnorum populus conueniret. [Diſſimulãt] Diſſimulamus nota. Simulamus ignota, vt Saluſt. Simulator ac diſſimulator. [Quę fortuna] Virum pſpera an aduerſa. [Cunctis nã lecti nauibus ibãt] Bñ addidit lecti, ne penitus oẽs intelligeremus. Nõnulli tñ lectis nauibus legunt. Quod ſi fit, hypallage eſt. & illuc ſenſus recurrit. Et ſciendum plerunque, vt hoc loco addi aliquid generalitati, & fieri ſpecialitatem. vt eſt ſi dicas Oẽs ſcholaſtici laborat. generalitas eſt. ſi addas iſti, fit ſpecialitas. vt Saluſt. Tranſgreſſos omnes recepit mons Balleia. prudẽter addidit trãſgreſſos. [Orantes veniam] Pacẽ pp incendiũ nauium, & proprie verbũ pontificale eſt. vſi eſt. Tu modo poſce deos veniã. & paulo poſt. Pacẽq. per aras Exquirũt. Dicta aũt venia ad eliciendũ miſericordiã. Meretur.n. beneuolentiã numinũ, qui licet innocẽs ſit, veniam tanq̃ peccauerit petit. vnde eſt confeſſio illa in Terent. Quid meritus es? crucem.

ASC. HAEC dum &c.] Dictũ eſt ꝙ regiã opperibat, atque expectabat Aeneas, q̃ venturum certis indicijs norat, aut quia ſolium eius ornari, aut mundum mulicbrẽ afferri viderat, nunc igitur deſcribitur aduentus reginę. q̃ ad templũ venerat. ius datura. cuius dicendi cõueniens vſ hora, quia dictum eſt Aeneam abijſſe à ſuis, vt primũ lux alma data eſt, eundo aũt & loquendo cũ Venere, & ingrediendo ciuitatẽ templumq. cõſpiciendo, forte tres horas aſſumpſerant. Et ſi quis dicat nõ veriſimile, nõ plus ſpatij fuiſſe inter naues Aeneæ & vrbẽ. cũ nihil de ea viderẽt, dicere poſſumus ad hoc, dictũ eſſe collẽ fuiſſe mediũ, qui plurimus vrbi imminet quẽ Aeneas ſupare debuit priuſq̃ vrbẽ videret. Et ſi quis dicat aliquanto plus moræ fuiſſe, priuſq̃ Dido aduenerit. id non magnopere inficias iero, dũmodo ſat tpis quo ea q̃ poſtea facta ſunt fierẽt, cõcedat. Sed audiamus Donatũ, cuius verba ſunt. [Hæc dũ] Nõ ſola hæc fuerãt picta. ſed aduẽtus reginæ interrupit, ne reliqua cõſiderare poſſet. Eſt aũt vna res quadripartito poſita, breuiſſime dicta. Nã vt eſt ſũmi oratoris, res breues late diſſerere, ita & latitudinẽ coercere. [Regina ad tẽplũ] Et quia regina.i. procuratrix negocij publici, & q2 ad tẽplũ accedebat, meretur excuſationẽ, ꝙ publice mulier iuuenis ſe viris admiſceret. Religio ergo & neceſſitas impulit, vt tẽpli opa inſpiceret, ad maturãdũ artifices cogeret. [Latonæ tacitũ] Occaſione cõparationis expſſit poeta, q̃ læti ſint parentes ſucceſſibus filiorũ. [Inſtãs] Vna cura teſtabatur religionẽ pficiendi templi. Altera. temperantis iuſtitiã oſtendebat. [Lætam] Ex ſucceſſu rerũ. [Tũ foribus Diuę media teſtudine tẽpli Septa armis] Niſi ordinato ſenſu q̃ratur intellectus, nõ poterit cõprehendi. Erit ſatis incertum quid poeta dſcripſerit, neſciret quippe vbi ſederit Dido, & vbi armis ſepta ſit. Ordinamus ergo ſic, Tum foribus Diuæ Septa armis, media teſtudine templi. Solioque alte ſubnixa reſedit. Quo eſt iudiciorum omnium conſuetudo. Ducuntur iudices vſque ad fores ſe-

cretarij ibidemq. officium remanet. Illi vero ingreſſi ſolium aſcendunt,& ſedent. Omnes igitur qui progredientem comitabantur reginã,inermes erant, & armati ante fores remanſerunt. Illa ingreſſa, vbi ad mediam teſtudinem, id eſt ad mediam arã peruenit,aſcendit ſolium,& alte ſedit.[Iura dabat]Meritum reginæ. Non enim tot viri. fœminæ paruiſſent, niſi quia egregiæ in ea virtutes eſſent.ſed ſpecialiter ponit. Iura dabat,legesque viris. Quod non eſt exponendum imperat, ſed cõſtituebat iura. Præcipua ergo laus cum ſcriberet leges, & iura,quia acquieſcebant viri iuſſis fœminæ.Cum autem à publicis conſultis ad operam veniebat,oſtendebat æquitatem ſuã.& in conſulendo prudentiam.[Partibus æquabat iuſtis,aut ſorte trahebat] Quæ æſtimatione iuſtitiæ æquari poterãt,diſtribuebat. Quæ autem natura ſua ad plenum æquari non poterãt,ſortis iudicio dabat,vt qui grauius onus ſubiret,fortunam ſuam,non reginam,accuſaret.[Anthea,Sergeſtum] Eſt adimpletum quod mater de ſaluis ſocijs dixerat. [Diſſimulant] Conſilium prudentiæ,vt euentum rei ſpectarent. [Quæ fortuna] Quam euaſerant,& quam eſſent accepturi. [Cuncti] Non abſolute. Nam cum veniſſent lecti, non omnes venerant,ſed cuncti qui venerant. [Orantes veniã,

Orare & templum clamore petebant]Non conueniunt. Nam orare,

Clamare eſt precibus petere.Clamare,eſt inuerecundo ſtrepitu, vocẽ maiorem emittere.Conijciebant igitur clamoribus,magna illos vrgeri neceſſitate.Hos effundebant,antea q̃ Didonem orare poſſent. Ergo iuſta cauſa, & non ſeditione clamabant. Nam cum nullus nunciaret Didoni,quę intus erat,non poterat niſi clamore, rem percipere Dido. Sed poſtquam intus fuere,ſeruatum eſt decorum in verbis,cum facta ſit copia Didonis.Ordo eſt.Dum hæc.ſ.quæ depicta dixit,videntur Aeneæ Dardanio.i. magnanimo.& Dardano ſimili,miranda.i.admiratione digna,dum ſtupet.& hæret defixus in vno obtutu.i. aſpectu(quod illi indecorum non fuit,quia nouit ſe non videri ab alijs. vnde dicetur:

Diſſimulant,& nube caua ſpeculantur amicti.)

Dido regina.pulcherrima forma.i.per formam (eſt.n.pulcherrima,nominatiui caſus,& forma, ablatiui) Inceſſit ad templum, & hoc magna,caterua.i.magno cœtu iuuenum ſtipante.i.cõdẽ ſe comitante. Qualis Diana exercet choros.i. choreas. in ripis Eurotæ, fluuij illius in Laconia, aut per iuga.i. partes illas ſub vertice Cynthi.i.illius mõtis,in Delo vbi nata, & vnde Cynthia dicta eſt,quam.ſ.Dianam,venatricũ deam, mile Oreades.i.montium nymphæ.ſecute.i.inſequentes, glomerãtur.i.in morẽ glomeris,circumeunt hinc,atq; hinc.i.vtrinque. Illa.ſ.Dea fert uumero pharetram.i.ſagittarum,quibus in feras vtitur thecam,& gradiens.i.incedens ſupereminet omnes Deas.ſup. reliquas,gaudia.i.lætitiæ intrinſecæ,pertentãt.i. afficiunt titillatu quodã pectus tacitũ.i. intima præcordia. Latonæ.i.illius Deæ matris Apollinis,ſeu Phœbi,& Dianę. Talis erat Dido,(poſſet ordo incipi ſic: Dido erat talis qualis Diana exercet &c. tacitum autẽ pectus dicit,aut tacens,aut occultum,quia intimum)& ipſa læta ferebat inſtans operi ſe talem.i. longe ſupereminentem: per medios,aut inſtans operi per medios, quaſi omniũ manibus operãs,& inſtans regnis futuris.i.regijs domibus,aut ciuitati ceteris olim dominaturæ. Tum.i.deinde poſtquam per tranſitum cohorta eſt ad opus perficiendum,ipſa ſepta.i.circundata,armis.ſ.ſatellitum,reſedit.i.locũ ſedendi cepit,in ſup. foribus.i.veſtibulis diuæ.i.templi Iunonis,in media teſtudine.i.cõuexitate tẽpli,hoc eſt camera incurua,quæ erat in medio templi.(Sed quæſtio eſt, quomodo dicatur conſediſſe in foribus.& in medio tẽpli: verum multiplex eſt conſtructio. Nam Donatus ſic diſtinguit.tum ipſa ſepta armis in foribus diuę.i.armatis ſtantibus in foribus diuæ(non enim armati ingrediuntur templa, aut fora, vbi iura dicuntur,ſed foris inſtant) reſedit in media teſtudine tẽpli,ſubnixa alte ſolio.Seru.autem vult duplicem eſſe cõſtructionem,priorem ſic, inſtat operi, inſtat regnis futuris,tum.i.præcipue inſtat foribus,duæ,q.d.cũ operi, & regnis futuris,tum foribus duæ inſtabat, (ſed quomodo media teſtudine tẽpli reſedit, ſi nondum eſſet fores perfectæ?)poſteriorem ſic.foribus diuę.i. media teſtudine templi,vt vnum intelligas tectum templi,& fores,ſed primũ,inquit Seruius,eſt melius, vbi diceret Valla prius eſt melius,aut prior conſtructio melior.verum (vt ad ſententiã reſpiciam)iudicio meo,bona eſt ſententia Donati.Poſſet tamẽ ſic dici,vt intra templum vbi populi contemplabãtur, vñ teſtudinatum fiebat, vt cęlũ repræſentaret,eſſent fores diuæ,hoc eſt ſacelli,aut adyti diuæ, & vt Dido pro foribus diuæ in media teſtudine tẽpli reſederit,& quaſi Dea auctore in cõſpectu eius,ius dixerit ſtãtibus in templo, cum ſatellites in veſtibulis ſtarent,& ſorte circum ſolium formidoloſæ enim ſunt mulieres,& præcipue timẽdum erat Didoni,quę.& Iarbã, quem defraudauerat, & in cuius ditione noua regna moliretur, & fratrem Pygmalionem,& populi inconſtãtiam,vereri poterat. Dicamus ergo ſic. Tum.i.deinde regina ſepta,armis.ſ. ſatellitum ſtãtium circũ ipſam,reſedit alte,vt ab omnibus conſpici poſſet in ſolio.i.ſede regina, ſic dicta,quod ex ſolido.i.itegro lino,aut lapide fieret,ne quis inſidias moliretur,eamq. tyrãni inuenirent: reſedit,dico, in media teſtudine templi,in foribus diuę. Aut nouiſſimo loco dici poteſt, poetã voluiſſe ſeruare ordinẽ, quo ingreſſa eſt.Nã primo,ingreſſa eſt,fores diuæ.i.totius templi:ſecundo,peruenit ad mediam teſtudinem templi: & tertio, illic reſedit alte in ſolio:ita,vt ſolium intelligatur in templo fuiſſe,& templum,penitus quàm fores,quæ quia foris ſunt dicuntur. Et dabat.i.pronũciabat,& dicebat iura, & leges viris.ſ.cum ipſa eſſet mulier,qđ ſummopere in eius laudẽ vergebat,& æquabat.i.æqualiter con diuidebat,laborem operum.ſ.publicorum: iuſtis partibus.i.pro portionibus,quas quenque iuſtũ erat acceptare.& gerere,aut ſi partibus diuidendis dubium erat,cum viri, & merita eorum æqualia cenſeri poſſent, & labores inæquales trahebat ſorte.i.faciebat eos per ſortem partes laborum acceptare, necui iniuria ſit.dabat inquam leges,& iura, tum cum.i.quãdo Aeneas videt Anthea,virum illum(vnde Seruius prius expoſuit illud:Anthea ſi quem iactatum vento videat,de hoc viro non inepte)& Sereſtum,& Cloanthum, & alios Teucrorum.i.alios Teucros, ergo & hi Teucri erant,quos ater.i.caliginoſus, turbo.i.motus,& cõturbatus,ſeu cõturbatio ventorum,diſpulerat.i.in diuerſas partes pepulerat,toto ęquore, & quos turbo aduexerat(tamẽ vt videre eſt,reduxerat,aut ipſi ſe)penitus alias oras.i.regiones, ipſe.ſ.Aeneas princeps obſtupuit,quod eos quos ſic diſpergi viderat videre potuit, quocirca licet ſuperius matrem appellauit fugiẽtem,non ſciuit.tamen certo matrem eſſe,quia dictum eſt:Et vera inceſſu patuit Dea:non tamen patuit omnino Venus,ſed Aeneas ſuſpicabatur Venerem,quòd quia nõ certo ſciebat adhuc, timuiſſe dicitur.nec in ea quęſtione fortiora ſunt obiecta purgatis, quod tñ illic Seruius ſentit, & hic obſtupuit Aeneas, qui ſi matrem omnino credidiſſet,quæ ſe augurij peritam ſignificauerat, & ſocios reduces nunciauerat, mõ non ſtupuiſſet,qđ prius futurum certo ſciuiſſet. Attendẽdus eſt ergo animus poetę,nec temere cenſendus.ſimul.i.pariter.& Achates comes eius. obſtupuit ſimul.i.vno impetu,quia tanto miraculo fuit res, vt ſimul obſtuperent, ſed dr̃ Achates perculſus.i. attonitus, aut perculſus ſtupore,quod Aeneæ non competit,qui vir prudẽs, & aduerſa,ſine animi perculſione tolerare potuit, & læta conſpicere.Nã non minus examinaſſe leguntur læta, q̃ aduerſa,ſed illa ꝑcipue mulieres,hæc viros.obſtupuit ergo Achates perculſus,& lętitia propter eorum liberationem,ac ſalutem,& metu, propter concurſum,qui aliquid mali præ ſe ferebat, ipſi autẽ ambo auidi.i. cupidi coniungere dextras ardebant.i.vehementer cupiebãt,ſic tamen vt affectioni,ſeu paſſioni dominarentur, vnde ſequitur, ſed res incognita.i.quia neſciebãt, quid ſibi ille cõcurſus vellet, & cur ſic cõcurrerent,turbat animos.ſ.Aeneæ, & Achatæ,& ideo diſſimulant i.ſimulant ſe nõ vidiſſe ſocios, & ipſi amicti,nube caua.i.aere circũſepto ſpeculantur.i.quaſi è ſpecula.i. altiore loco,vnde tute proſpicere poſſint,proſpiciũt, quæ fortuna ſup. ſit viris.ſ.ſic concurrentibus,quo littore linquant, pro liquerãt claſſem,aut linquant.i.liquiſſe velint,quid.i.ad quid veniãt.pro veniebant,aut ſe veniſſe velint, nam cuncti ibant lecti.i.delecti, aut ex ordine nauibus.ſ.ſuis,ſubauditur de more poetico,orantes.i.implorantes,veniam.i.gratiam,& miſericordiam,ut liceat in aliena terra,tantiſper conſiſtere dum claſſem reficiant,ac dominum quærant.& petebant templum.ſ.Iunonis à Didone cõſtructum,clamore.ſ.magno.Poſſet intelligi concomitantiã notans,vt ſit,petebant templum cum clamore.i.ſimul clamabant, ſed magis propria eſt ſignificantia, & uehementior,ſi caſus inſtrumentalis intelligatur,ut ſit, petebant templum clamore,q a clamorem præmittebant,qui templum concuteret, uehemẽtia aeris percuſſi,priuſquam adeſſent,nam verbum à verberãdo dictum volunt, quòd ex aere percuſſo, ictu linguæ generatur. Itaque,& pedibus,& clamore petebant templum. de qua re ſatis ſubtiliter diſſerit Don.vt viſum eſt.

V A R I A L E C T I O.

MAGNA iuuenum ſtipante caterua] In Rom.libro legitur, Comitante. Gradiensque Deas ſupereminet oẽs,]In Rom. lib.& nonnullis alijs antiquis legere eſt, Dea ſupereminet oẽs. [Penitusq. alias aduexerat oras]Mediceus liber,& reliqua ferè

omnia

omnia exēplaria, q̃ tractaui. Abduxerat, aut Auexerat, vno cōſen ſu legunt. [Cunctis nam lecti nauibus ibant] In Rom. lib. & in Mediceo, Cuncti, nominatiuo caſu legitur. eam lectionē interpretes agnoſcunt, & Seruius. Donatus, & alij quamplures.

IOAN. SCOP.

QVEMLIBET regem antecedebat ſuus lictor ferens faſcem virgarum cum ſecuri, vt Dionyſius, & in ſeptimo, & vt Cato ſingulis lictoribus ſuberant adoleſcentes ingenui, & armati viginti quinque, & ita trecentos prætorianos efficiebāt milites, ad quos alluſit Virgilius de Didone loquens: Inceſſit magna iuuenum ſtipante caterua. Vt alij, duodecim falces, vt Liuius à numero auium, quæ augurio regnum protenderant.

SERV. MAximus Ilioneus] Rebus omnibus maximus. Non. n. aliquid addit, & non ſine cauſa ipſum vbiq. inducit eloquentē, vt. n. Hom. dicit, Phorbas pater Ilionei ſemper Mercurio deo eloquentiæ fauēre pugnauit, vt Horatius: Mercuri facunde nepos Atlantis. Merito ergo huic dat eloquentiā [Placido ſic pectore cœpit:] More ſuo vno ſermone habitū futuræ orationis expreſſit. [O regina] Secundum artem rhetoricam id ei dat, quod impetrare deſiderat. Nam eam ꝑ laudem beneuolam reddidit. [Iuſtitia] Bene cōſiderauit ſexū. Nec. n. virtute dicere poterat. [Frenare] Continere, vt cōtra. Et Numidæ infreni cingunt. [Troes te miſeri] Tacitis occurrit qōnibus, ne ad populationē veniſſe videantur, more qui tūc vigebat. [Vētis maria omnia vecti] Per maria, & eſt contra illud cur ad Africā venerint. [Parce pio generi] Quoties inuidioſę ſunt p̄ſentes perſonæ, rhetoricum eſt ad alias cōfugere: vt hoc loco cōfugit ad genus.

Poſtquam introgreſſi, & corā data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido ſic pectore cœpit:
IL. O regina nouam cui condere Iuppiter vrbem,
Iuſtitiaq. dedit gentes frænare ſuperbas,
Troes te miſeri, ventis maria omnia vecti,
Oramus prohibe infandos à nauibus ignes:
Parce pio generi, & proprius res aſpice noſtras.
Non nos aut ferro Libycos populare penates
Venimus, aut raptas ad littora vertere prædas:
Non ea vis animo, nec tanta ſuperbia victis.
Eſt locus, Heſperiam Graij cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis, atque vbere glebæ,
Oenotrij coluere viri: nunc fama minores
Italiam dixiſſe, ducis de nomine gentem.
Hic curſus fuit.
Cum ſubito aſſurgens, fluctu, nimboſus Orion
In vada cæca tulit; penituſq. procacibus Auſtris,
Perq. vndas, ſuperante ſalo, perq. inuia ſaxa
Diſpulit. huc pauci veſtris adnauimus oris.
Qđ genus hoīum? q̃ve hūc tā barbara morē
Permittit patria? hoſpicio prohibemur arenę
Bella cient: primaq. vetant conſiſtere terra.
Si genus humanum, & mortalia temnitis arma,
At ſperate deos memores fandi, atque nefandi,

Dorica lingua cōmutatū eſt, vt ου. diphthongus in o. verteretur. Quod aūt plerunq. prima ſyllaba breuis inuenitur, vt loco, cū ſit naturaliter longa, græce rōnis eſt. Nam detractio. fit υ, lfæ. & o. remanet breuis, q̄uo οὔρεα τὰ σκιόεντα, pro ὄρια, & πόνσον, ꝓ ποίησον. Et hoc quia aut ω eſt naturaliter lōga, aut ου, diphthōgus. Cęterum ſi ſit in proprio nomine dichronos, vt omnes latinæ ſunt, propriorū nominum abutemur licentia, vt in artibus lectū eſt. Orion ergo poſtea venator factus, cū vellet cum Diana concumbere, vt Horat. dicit, eius ſagittis occiſus eſt, vt Lucan. immiſſo ſcorpione perijt. & deorū miſeratione relatus in ſydera, ſignum famoſum tēpeſtatibus fecit. Veriſimilius autē eſt à ſcorpione interemptum quo Oriente occidit. Sanè magnitudine ſua multis oritur diebus, & iū eius ēt apud peritos eſt icerta tēpeſtas. Vnde dictū eſt, Cū ſubito aſſurgens, ad excuſationē nō ꝓuiſę tēpeſtatis.

[Et propius] .i. vicinus. ſ. vt tanquam victi accipiantur, non tales qualis Paris fuit in Spartæ expugnatione, raptuq. Helenæ, nam hiſtoriæ hoc habet veritas. non voluntate Helenam ſecutam, ſed raptā expugnata ciuitate, vnde & recipi meruit à marito. Tāgit aūt hoc latēter Virg. illo loco: Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter. [Populare] Antiqui & populo dicebant, & populor, vnde eſt nunc populare, & populatq. ingētem farris aceruum Curculio. Nunc tñ paſſiua tñ vtimur declinatione. [Nō ea vis animo] Argumentū ab impoſſibili: vt, Quid Troes potuere? Vis autem eſt poſſibilitas. [Eſt locus] Comparatione orbis totius, Italia locus eſt. Nam prouincia, locus non poteſt dici. Minus autem eſt, quā vt Vrbs antiqua fuit. [Heſperiam] Heſperiæ ſunt duæ, vna quæ Hiſpania dr̄, altera quæ eſt in Italia, quæ hac ratione diſcernuntur, aut. n. ſolam Heſperiam dicis, & ſignificas Italiam, aut addis vltimam, & ſignificas Hiſpaniam q̃ in occidentis eſt fine, vt Horatius: Qui nūc Heſperia ſoſpes ab vltima. Et hæc eſt vera Heſperia ab Heſpero dicta. i. ſtella Occidentali. Cęterum Italia, Heſperia dicitur à fratre Atlantis, qui pulſus à Germano Italiam tenuit, eiq. nomen priſtinæ inpoſuit, vt Higin. docet. [Antiqua] Nobilis, nec. n. noua eſſe poteſt, licet primam terram ſuam eſſe dicant Athenięſes. [Vbere glebæ] Vber proprie eſt fœcunditas. Et bene Italiæ virtutem fœcunditatemq. collaudat, ne Africam petiſſe videantur. [Oenotrij coluere viri:] Deeſt quam. Oenotria autem dicta eſt vel à vino optimo, quod in Italia naſcitur, vel, vt Varo dicit, ab Oenotro rege Sabinorū. [Fama] Subaudimus eſt. [Minores] Maiores & minores quoties de genere dicimus, numeri ſunt tñ pluralis. [Italiam] Italus rex Siciliæ ad eam partem venit, in qua regnauit Turnus, quam à ſuo nomine appellauit Italiam. vnde eſt. Fines ſuper vſque Sicanos. Non vſque ad Siciliam (nec enim poterat fieri) ſed vſque ad ea loca quæ tenuerunt Sicani. i. Siculi, à Sicano fratre Itali. [Cum ſubito aſſurgens fluctu nimboſus Orion] Oenopion rex cum liberos non haberet, à Ioue, Neptuno, & Mercurio, quos hoſpicio ſuſceperat, hortantibus vt ab his aliquid poſtularet, petijt vt ſibi concederent filios: Illi intra corium immolati ſibi bouis vrina facta præceperūt vt completis maternis mēſibus ſolueretur. Quo facto inuētus eſt puer, cui nomen ab vrina impoſitum eſt, vt οὐρίων diceretur. Quod

Et multi ſuperfluo q̄rūt cur ortus cōmemoratur Orionis, cū ſit à Iunone immiſſa tempeſtas. Sed Ilioneus iſta non nouit, quæ à poeta ſupradicta ſunt, per muſam, vt diximus, cognita. Et cōſtat numina, niſi inuenta occaſione, nocere nō poſſe. Quod in omni ſuo opere Virg. diligenter obſeruat. [In vada cæca] Incognita, latentia. [Procacibus Auſtris] Perſeuerantibus. Et procax proprie petax eſt. Nam procare eſt petere. Vnde & proci petitores vocantur. [Perq. vndas, ſuperante ſalo] Eleuato mari. & in vndas diuiſo, vt ſolet in tempeſtate. Salo autē ab eo venit quod eſt ſalum ſali. Nam ſale rabentes, ab eo quod eſt, hic ſal ſalis. [Perque inuia ſaxa] Inuia. i. aſpera, immania. vnde & paulò poſt Dido, Quæ vis immanibus applicat oris? Non enim ſuos vituperat, ſed natura littoris culpat. [Adnauimus oris] Elegit verbum aptū naufragio ad eliciendam miſericordiam, quamuis & de nauibus natat lectū ſit, vt natat vncta carina. Quod genus hoc hominū? Rhetorice vituperaturus mores, non ad Didonem loquitur, ſed ad tertiam ſe confert perſonam. [Hoſpicio prohibemur arenæ] Vt alibi Littuſq. Rogamus. Occupantis. n. poſſeſſio littoris, vnde oſtenduntur crudeles qui etiam à communibus prohibeant. [Primaq. vetant conſiſtere terra] i. in littore, vt alibi: Tuq́ ò cui prima frementem Fundit equum magno tellus percuſſa tridenti. [Mortalia arma] Mortalem poſſibilitatem. Sane arma etiā cōſilia ſignificant: vt, Quærere conſcius arma. Sed terret hoc loco latenter propter Siciliam. Nam & paulò poſt ait: Sunt & Siculis regionibus vrbes, cum vnam habeāt, in qua Aceſtes regnat. ſed ad terrorem vrbes dixit. [At ſperate deos] Abuſiue timere, vt alibi, Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem. Cum ſperemus bona, timeamus aduerſa. [Memores fandi, atque nefandi] Iuſti & iniuſti. Et bene memores, quia etiam ſi non ſtatim puniāt crimina, ſunt tamen memores, vt Horat. Raro antecedentem ſceleſtum deſeruit pede pœna claudo.

ASC. POSTQVAM introgreſſi, coram data copia fandi, &c.] In hac parte habetur ratio Ilionei ſanè diſerta, & elegans, vt Donatus intelligētibus adamuſſim probat, quę Ilioneo competit, ꝙ Phorbanti patri eius Mercurius, qui deus facundię eſt (vnde Horat. Mercuri facunde nepos Atlantis, &c.) In bello Troiano fuiſſe, ab Homero dr̄. Verba Donati ſunt. [O regina] Magna omnino arte ſcribit. Primo, principia ſumma breuitate ſubiūgit,

quæ

quæ tñ plurima neceſſaria continẽt: primo vero perſonã Didonis laudat,ſubtilem obiurgationem nõ omittit, & ipſa obiurgatione beneuolam reddit: inhumanitatem, & ſuperbam reijcit in alios. Ipſam iuſtam dicit,ne eam lædat,à qua auxilium poſtulat. Veniebat igitur incognitus ad incognitã, vnde ignarus omnium coniectura rimatur, quo aliqua laude illam ſibi beneuolã faciat. Suſpicione autẽ debuit duci, cum homines impij eſſent, ipſam quoque quæ imperaret ijſdem moribus eſſe: ſed de illis aperte dixit. Partem vero huius meliore ratione argumentandi correxit,tamen illam oblique tangit ex aliena.i.ex ſuorũ repræhenſione confuſam. Collectis igitur contrarijs,omnibus componitur duobus verſibus, plena laudatio. O regina à difficultate laus. Difficile eſt enim fœminam regnare, nouam cui condere, alia magna laus,quod fœmina faciat,quod difficulter viris euenire ſolet,duo ergo miracula. Primum regnat mulier. Secũdum, condit vrbem. Addit tertium, vt regat homines, quibus natura parendi ſtudium denegauit. Et ſic oſtendit plenam Aſiorum feritatem. Mali autem homines,non paribus, ſed contrarijs ſuperantur humanitate.ſ.i egentis,& voluntate. Quas in Didone fuiſſe colligit Ilioneus,qui vituperãdo incolas immanitatis, laudat eam,quam oſtendit humanitate complere id, ad quod alij impoſitis frænis impelluntur.[Troes te miſeri,ventis maria omnia vecti:]Collecta ratione principiorũ,quibus mores incolatũ vituperat, & reginam laudat, purgat Troianos ne violentiam iuſte paſſi eſſe videantur. Ergo q̃ cito,& quam euidẽter expreſſit perſonam,& fortunam.[Miſeri]Per hoc oſtendit miſeros nihil audere poſſe,vel potuiſſe cõtra Didonem.[Ventis vecti.] Ergo nõ ſponte venerãt prohibere, ſimili breuitate ſummam petitionis ponit iuſtam,& ſine p̃ſtantis detrimento, quibus vel duriſſimus flectatur. Poſita autẽ ſunt tria,ne incenderentur naues,voluntatem,& neceſſitatem abeundi,& caſu veniſſe. [Pio generi] Reus erit,qui pio nocebit, & maior noſtra eſt pietas, quod illam natura ſanguinis dicti non conſtricti lege, ſeruamus. [Propius res aſpice noſtras]Tertia petitio generalis,vt quidquid ad cõmodũ noſtrum ſpectat,præſtes. Quam rem honeſtius non ponendo,p̃ ſpecies amplexus eſt.[Eſt locus] Et locorum, & hominum Carthaginis plena deſormatio,ſed non aperta. Dicit ergo: Tendebamus in Italiam fertilem terram & potentem fortibus viris, & bonis. Itaque non veniſſemus ad ſolitudines has.& ad feros homines,niſi tempeſtate coacti. Ergo non eſt ſtudium in nobis violentiæ inferendæ. Deſcriptio autẽ naufragij, mouet miſericordiam,& cum omnia,violentiæ quæ obijci poſſent purgarit,retorquet inuidiam in calumniantes,vſus antiqua categoria. Dicit.n.non nos fecimus,ſed tui in innoxios violenti fuerunt pauci.& miſericordiam captat, & ſuſpicionem violentiæ remouet. Quod genus ſub querelis & accuſatione Tyriorum,ſuam tenet laudem. nam qui alienos mores grauiter reprehendit ab ijs ſe alienum demonſtrat,adeo autẽ diſplicent mores, vt mores non inueniat. Omnes.n.feros,immanitate vicerunt Tyrij. [Quæve hunc]Cuius regionis eſt tam ſæua barbaries,quam eſt tuæ? Nomen ergo quo eos appellaret,non inuenit. Exemplum non reperitur,quod erat grauius, potuiſſent.n.defendi ſimilitudine alterius gentis.[Hoſpicio arenæ]Quid ergo facerent.ſi humano more.tectorum peteremus hoſpicium?[Bella cient:]Non patiũtur, ſed inferunt, nec leuiter prohibent, ſed bellantiũ more vtuntur armis.[Prima terra]Vel quæ prima naufragos ceperat poſt naufragium,& captat miſericordiam. Vel, prima.i.littus quæ terra prima eſt è mari egreſſis: vt ſociet illud, Hoſpicio, prohibemur arenæ. Cum autem de Tyrijs conqueritur, etiam conqueritur de Didone quæ illos regit. Deinde relicta hac ſubtilitate,aperte Didonem taxat.dum dicit: Temnitis.& ſperate, & nõ temnunt, & ſperant. Ordo eſt. Poſtquam, ſup. Troiani illi de quibus iam dictũ eſt, Anteus.ſ.Sergeſtus,Cloanthus.& reliqui, introgreſſi.ſ. ſunt ad Didonem,vnde patet Aeneã adhuc foris ſtetiſſe,ſed ingreſſus eſt poſt eos.vt finem rei videret,& copia.i.facultas, fandi.i.loquendi, coram.i.in præſentia reginæ, data.i.conceſſa eſt, Ilioneus maximus orator inter eos non maior tñ in cęteris,ſaltem Aenea cœpit ſup. orare ſic pectore placido. i.ſummiſſo, & humili quale eſt placidis: O regina. cui Iuppiter dedit.i.cõceſſit, q.d.quod nobis promiſſum,ab eo ſperamus duntaxat, condere vrbem,& frænare iuſtitia gentes ſuperbas, non.n. potuit de eis iuſte conqueri,niſi eas iniuſta criminaretur, nec à Didone ſalutem.& malorũ remedium ſperare, niſi eam iuſtam prædicaret. Prudenter ergo,vtrunq. dicit,& eos iniuſtos qui naufragos tam inhumaniter tractarent,& eam iuſtam quæ eos iuſtitia frænaret. Nos Troes miſeri vecti.i.tranſuecti,aut vecti,ſup. per oĩa maria, vt non ex inſtituto,aut deliberato animo illuc veniſſe, ſed violẽter appulſos eſſe intelligat,oramus te prohibe ignes,infandos.i. deteſtabiles,& nefarios.à nauibus.ſ.noſtris,parce generi,ſup.noſtro.pio.i.qui ẽt à genere pij ſumus,& aſpice res nr̃as.propius,id circunſpectius,& cum maiore attentione,ac commiſeratione,q̃ ex præcordijs procedit.vnde miſericordia dicta eſt. Aſpice, inq̃ res noſtras.i.inſtitutum, & occeptũ noſtrũ, quia nos non venimus(Præteriti eſt t p̃is,prima longa & ſecunda breui cũ cõtra in præſenti ſit)aut populare.i.ad populandã, aut populatum, hoc eſt ad ſpoliandum,populatim.hoc eſt per ſingulos populus, penates.i.deos domeſticos,& theſauros.Lybicos.i. Lybicorũ populorum,hoc eſt ſuppellectibilem, & theſauros eorum ferro.i. violentia armorum,ac graſſatione, aut vertere.i.vt auertamus prædas.ſ.pecoris,& armentorum,raptas.ſ.à dominis ſuis.ad littora.ſ. maris, è quibus impellantur in naues,vt auehantur. Ea vis.i.violẽtia,non,ſup.eſt animo,ſup.noſtro, nec tanta ſuperbia eſt,victis.i.nobis,qui victi,& profugi ſumus,verum.vt ſcias.quid prætendamus,aut quo profecti ſimus. Eſt locus, ſup.quem,aut quam Graij dicunt Heſperiam,cognomine.i. per cognomentũ, ab Heſpero duce, aut etiam à ſtella Veneris(quaſi iuſte innuat eam patriam ad Veneris progeniem pertinere) Eſt inquã locus in Heſperia,quæ eſt terra antiqua.i.nobilis, cum noua eſſe non poſſit.nam omnis terra,antiqua eſt, vnde addit, Potens armis, atque vbere.i.fœcunditate,glebæ. i.terræ pinguis.(habet ergo ea quæ caput artis equi in Carthagine fore portendit, vt viſum eſt)Oenotrij. i. viri ab Oenotro rege, qui ex Arcadia in Italiam venit(vnde Landinus,ex Arcadia decem.& ſeptẽ ætatibus,ante Troiam obſeſſam,nauigauit Oenotrus,Lycaonis filius, q quintus erat ab Aegeo. & Phoroneo, qui primi in Peloponneſſo regnarunt, & venit cum ſuis in Italiam, non ſatisfaciente ſibi in Græcia portione. Nam cum eſſent Lycaoni,viginti duo filij, in totidem partes diuiſa erat Arcadia, venit & cum eo Peucetius, vnus ex fratribus.ſed Peucetius ſedes ſupra montes Iapigios cõſtituit,ab eoq. Peucetij ſunt nominati, Oenotrus autem, cum maiori exercitu,in ſinum qui ex accolis Auſonijs. Auſon dicebatur,enauigans,oram multam occupauit,eamq́. Oenotriam vocauit,& populos Oenotrios, vt apparet in Sophoclis tragœdia Triptolemo. Si autẽ aboriginibus populis Gręca origo fuit.ſicut Catoni,& Sempronio placet. Oenotri progeniem fuiſſe arbitrabor. Hæc ait Dionyſius Halyc.qui Oenotri progeniem ſic ponit: Aegeus & Phoroneus,primi in Peloponneſſo regnauerunt, Phoronea filia fuit Niobe hæc ex Ioue.Pelaſgũ peperit. Aegeo autẽ,filius fuit Lycaon & Lycaonis.Drianira, ex ea vero & Pelaſgo,alter Lycaon,qui Oenotrium genuit. Sola autẽ Oenotria (vt ait Strabo) Italia olim appellata eſt. Hęc ille. Licet ergo Græci,vinum dicãt Oenon,melius tñ ab Oenotro, Oenotriam dictã putabimus.)Penotri igitur viri, ab Oenotro producti. coluere, ſup.hanc terram,nunc fama.ſup.eſt,minores.i.poſteriores.dixiſſe.i.denominaſſe,gentem Italiam.i.Italicam,aut denomiſſe Italiam,& gentem.ſ. italicam aut Italos, de nomine ducis. ſ.Itali, curſus fuit.ſup.nobis inſtitutus,huc.i.ad hanc regionem.hoc eſt ad Italiam (non igitur fuit Didoni iuſta querela, cum Troiani illinc abirent,quia id p̃dixerant)fuit inquam curſus nobis huc.i. in hanc,quam memoraui,regionem,ſup.tunc, cum.i.quando. Orion.i.ſidus Orionis,nymboſus.i nubiloſus.& nubes colligens aſſurgens fluctu ſubito. ſ. ex improuiſo nobis oborto tulit nos in vada cæca.i.quæ videri non poterant.(Id autẽ dicit neſcius, quid à Iunone actum eſſet(vt ſenſit Seruius) aut quia non congrueret, etiam ſi ſciret id in templo Iunonis dicere: de Orione quoque,ſic dicit Landinus. de Orione iam audiſtis Seru. Alij tñ dicunt.cum Dianæ ſe comitem in venatione dediſſet,& cũ oẽm feram ſuperare audiret: Terra eum,ſcorpio immiſſo, interemit. Diana in ſidus cœleſte tranſtulit & canem ſuum ſyrum. Seruius alibi ait,hunc Oenopionis filium,habitum virum immenſæ ſtaturæ.& venatorem. Verum cum Oenopionis filiam violare vellet,ab eo numinibus priuatum, qui inde ab oraculo accepit, ſi lumina recuperare vellet,per mare ita ad orientem tenderet, vt ſinus oculorum ſoli ſemper opponeret,ſic ergo duce ſene ad Cyclopas acceſſit,& ab vno eorũ humeris impoſitus, iuſſa oraculi peregit,& lumina recuperauit. Theodontius ait,eum Oenopionis.Siciliæ regis,fuiſſe filium,& à Venere. per quietem admonitum,vt eius quæ ſibi prima obuiam fieret,mulieris concubitum peteret: Surrexiſſeque ex antro,ac ſororem Candiopeiam, quæ & ipſa venatrix eſſet,obuiam factam cõpreſſiſſe. ex ipſaque Hypologum genuiſſe. Hic idem mox ob hoc exul factus iubente oraculo,vt in Oriẽtem tenderet cum Candiope & filio,in Thra-

ciam

giam enauigauit:vbique,ſubactis incolis.Neptuni filius habitus eſt.Higin.autem de configuratione ſyderum,ait,illum ab inundatione aquarum,græce Orionē dici: quod eius tēpore, hyems habeat ortum,& mare, ac terras, tempeſtatibus turbet, Latini iugulam dicunt,q̄ ſit,vt gladius armatorum, fulgore ſtellarum terribilis.qui ſi fulget ſerenitatem, ſi obſcuratur, tempeſtatem portendi.Heſiodus,illum Neptuni filium,ait, à quo accepit: vt mare,ita vt terram perambulare poſſet. Hunc Oenopius ob vitiatam filiam Meropem,excæcauit, ille in Lemnum profectus,& à Vulcano caballo accepto,ad ortus ſolis perrexit: ac ob eo lumen recepit,voluit vlciſci Oenopium,ſed cum ille à ciuibus ſuis occultaretur in Cretam profectus eſt,verum cum nullam ſe ferā relicturum minaretur.Tellus indignata,ſcorpium extulit,qui eū interemit,ſed à Ioue,ob virtutem ſuam,in aſtra relatus eſt. Habet autem has ſtellas,in capite treis,ſed media eſt cęteris ſplendidior in ſingulis humeris,ſingulas claras,in dextro cubito, obſcuram vnam,in eadem manu,vnam,in zona treis,in gladio,quem manu tenet treis,in ſingulis genibus,ſingulas.Hæc ille.Cum igitur Orion nymboſus.i.ſidus Orionis,nymbos excitans, aſſurgēs ſubito fluctu,tulit nos in vada cæca,& diſpulit nos auſtris,penitus.i.omnino procacibus.i.pertinacibus,& improbe perſeuerantibus,quæ.i.ſimul per vndas,& hoc ſalo.i.mari,ſuperāte. i.ſe erigente,& per ſaxa inuida.i.inter quæ nulli patet via. Quod.i.quale eſt hoc genus hominum. ve pro vel, quæ patria tam barbara permittit hunc morem.ſ.naufragos perſequendi, nos prohibemur hoſpicio arenæ.i.non permittimur in arena,quę omnibus communis eſſe debet,habere ſtationem,& modicum hoſpitari, ſup.hi populi,ſcient.i.excitant,& prouocant bella. Ob conſimilem.n.rem dr̄ Troia prius delata,quia.ſ.Herculi appulſo, cū Argonautis aquam recentem negaſſent,& vetant conſiſtere. terra prima.i.proxima mari:Si vos temnitis.i.cōtemnitis, & vilipenditis,genus humanum.i.etiam ſi neminem mortalium formidetis,& ſic temnitis arma mortalia.i.à mortalibus illata, quæ fragilia ſunt,at.i.ſed ſaltē ſperate.i.timete; ſicut etiam à Iuuenale ponitur,aut reuera,quia duo dicit,quorum alterum ſperandum eſt bonis:alterum,timendum malis,& in talibus meliori reſpondemus,potius dixit ſperate,quam timere,nam boni debent ſperare deos memores eſſe fandi.i.liciti,& digni,de quo plura dicātur,& mali timere deos memores eſſe nefandi, ſed quia potius voluit,vt Dido pro fando.i.licito, præmia ſperet quam pro nefando.i.illicito punitionē dixit, ſperare deos memores eſſe fandi,atque nefandi,vt ſit dare conceptionē nedum in accidētibus, ſed etiā in rebus ſignificatis, ideo autem minatur deos vltores, quia vt ſequitur,rex erat Aeneas nobis,qui.ſ. deorum ſanguine cretus,& eorum obſeruantiſſimus ſemper eſt habitus.

VARIA LECT. AVT raptas ad littora vertere prædas:] In antiq.aliquot lib. A litore,legitur, hoc eſt ab ora litorali in naues. [Veſtris adnauimus oris] Frigidum & exile eſt, quod in pleriſq. lib.antiquis, Aduenimus legitur.

IOAN. SCOP. HIC præterire non decreui Virg.carmen in j.& iij. Aeneid. Nunc fama minores, Italiam dixiſſe ducis de nomine gentem. Cuius carminis ſenſus,& ordo,vt aiunt,talis eſt, fama eſt minores.i.poſteros,deſcendentes,genusq. ducentes ab Oenotrio Oenotriam dixiſſe Italiam,& gētem Italam,vel Italicam (Italiam enim gentem non dicimus)de nomine ducis Itali. huic ſententiæ meus olim nunquam acquieſcebat animus. non enim legi, quod memini,nec verba faciens accepi hunc ſimilē dicēdi modum, Heſperiam dictam Hiſpaniam, & Hiſpanos dictos à rege Hiſpano,ſe tm̄ Heſperiam dictam Hiſpaniam à rege, & non nominauimus hominem, niſi ad maiorem emphaſin dictum aſſeres.Cęterum ſic ipſe carmen adoleſcentulus multis acclamantibus legi:Nunc fama minorum.& ſic ſenſus,& ordo erit concinnior,& dilucidior. Fama eſt minorum.i.poſteriorum ab Oenotrio gentē dixiſſe.i.nominaſſe Oenotriam Italiam de nomine ducis,quod etſi iuuenile non contemptibile tamen, hic inſeruimus.quiſque tamen ſuam ſequatur ſententiam.

Rex erat Aeneas nobis, quo iuſtior alter
Nec pietate fuit;nec bello maior,& armis.
Quem ſi fata virum ſeruant,ſi veſcitur aura
Aetheria,nec adhuc crudelibus occubat vmbris;
Non metus:officio,nec te certaſſe priorem
Pœniteat:ſunt & Siculis regionibus vrbes,
Armaq.,Troianoq. à ſanguine clarus Aceſtes.
Quaſſatam ventis liceat ſubducere claſſem,
Et ſyluis aptare trabes,& ſtringere remos
Si datur Italiam ſocijs,& rege recepto,
Tendere,vt Italiam lęti,Latiumque petamus.
Sin abſumpta ſalus,& te pater optime Teucrū
Pontus habet Libyæ,nec ſpes iam reſtat Iuli:
At freta Sicaniæ ſaltem,ſedeſq. paratas,
Vnde huc aducti,regemq. petamus Aceſten,
Talibus Ilioneus:cuncti ſimul ore fremebant
Dardanidæ.

SERV. QVo iuſtior alter. Nec pietate fuit] Multum intereſt inter iuſtitiam & pietatem.Nam pietas pars iuſtitiæ eſt: ſicut ſeueritas. Nunc ergo,hoc dicit,qua parte ſit iuſtus.i. pietas. Et bene duo laudat in Aenea, pietatē, quam à Didone impetrare cōtendit, & virtutem qua vult timeri.[Bello maior & armis] Non eſt iteratio, nam bellum & conſilium habet: Arma,tm̄ in actu ipſo ſunt. [Si veſcitur aura] Veſcor illa re: vt alibi, Veſcitur Aeneas ſimul & Troiana iuuentus Perpetui tergo bonis & luſtralibus extis.Nec nos decipiat, quod dicit Plin. vt elocutiones ex ſimilibus formemus. Nam ecce,comedo illam rem dicimus,nec tamen ſi veſcor illam rem. Et ipſe dicit non vſquequaque hoc eſſe faciendum.[Nō metus,]Hoc loco diſtinguendum eſt.Cuius aūt rei,ex ſequentibus probat. Nam vult eam non timere,ne inaniter præſter.[Officio, nec te certaſſe priorem Pœniteat:] Nec tibi parum videatur prima beneficia præſtitiſſe.cū poſſis maiora recipere. Nam Pœniteat, parum videatur eſt, vt Terent. in Heautont. At enim quantum hic operis fiat pœnitet. Hoc eſt parum videtur.[Troianoq. à ſanguine clarus Aceſtes] Cū Laomedō promiſſam murorū mercedem Neptuno, & Apollini denegaſſet Neptunus iratus,Troiæ immiſit cetos qui eam vaſtarent. Vnde Apollo conſultus cum & ipſe iraſceretur, contraria reddit dicens.Obijciendas nobiles puellas belluæ. Quod cum fieret,timens Hippotes quidam nobilis filiæ Segeſtæ,cum Laomedōtis regis Heſiona iam eſſet orta ſeditione religata,impoſitam eam naui miſit quo ſors tuliſſet. Hæc ad Siciliam delata à Crimiſæo fluuio,quē Crimiſum Virg.poetica licētia vocat,conuerſo in vrſum vel canem cōpreſſa edidit Aceſtem, q ex matris nomine ciuitatem Troianis condidit, quæ hodie Segeſta nominatur.[Quaſſatam ventis] Iuſta petitio. [Subducere]in terram trahere.Deducere aūt,in mare mittere,vt, Deducūt naues ſocij. [Aptare]Aptas legere.[Stringere remos] Aut defrondare, vt, Agricolæ ſtringunt frondes aut fractos ſtringere remos.i.ligare. [Socijs,& rege recepto,]ſyllepſis p numeros. vt,Hic illius arma,Hic currus fuit. [Sin aſſumpta ſalus,] Hoc eſt ſi perijt Aeneas, qui Troianorum ſalus eſt. [Nec iam reſtat Iuli] Bene de Aſcanio ſpē dicit pp ætatem.[Sedesque paratas] Propter Aceſtis cognationē.[Regem] Aut qui nunc rex eſt, aut qui etiā noſter futurus eſt. [Talibus Ilioneus.] Aut ſubaudis loquebatur,aut ex poſteriorib. fremebat intelligit. [Ore fremebant,] Hoc eſt conſentiebant,& bene Ore, quia & armis poſſumus fremere.

A S C. REX erat Aeneas nobis,&c.] Docet(vt dixi) Ilioneus, cur minatus ſit deus vltores fore,quia,ſcilicet regem tam pium habuerant,vt dij vltionem pro eo ſumpturi ſint, ſi ſublatus fuerit, & tam potentem,vt ſi ſuperuixerit. ipſe vltionem facere poſſit, de iniurijs & præmia referre pro beneficio, quod idem Aceſtem poſſe clam innuit.[Sed Donatū audiamus, differētem ſic. [Rex erat] In hoc virtutes animi laudat.ſ.iuſtitiā, & pietatē, & corporis.ſ.fortitudinē, quæ eſt in exercitatione bellandi. Vult enim, pro benefactis,cōſimilem vicē promittere, quæ eſt à iuſtitia,& pietate,& pro iniuria, vltionem,quæ eſt à fortitudine. [Quem ſi fata virum] Quam pulchre variando. Idem eſt,ſi viuit, tripliciter profert. Magna autem arte, parua, petit, & magnam remunerationem promittit, & audientem terret, nam cum demonſtramus poſſe multum prodeſſe,intelligitur aſſerere poſſe, & multum nocere,ſi res exigat, hoc modo, ſi Aeneas viuit, nihil nobis eſt metuendum,ſin contra habemus Aceſten,regē magnum,& opulentum, viris, armis, diuitijs. His ergo propponit ſpē & ingerit metum. [Quaſſatam ventis] Ingerit ſummam petitionis non oneroſam dāri.ſ. vt liceat in ſyluis reſarcire conuulſas naues,vt poſſit,ſi viuit Aeneas,in Italiam tendere. Sin autem

rem nō viuit in Siciliam [Te pater] Ex apoſtrophe captat commiſerationem Didonis. Ordo eſt. Rex erat nobis Aeneas. ſ. nominē, uec. i. & non quo alter non fuit. ſ. dum hic viueret, iuſtior pietate. i. quantum ad pietatem in ſuperos, & parentem. quamuis forte iuſtitia diſtributiua, quæ ſuum cuique ius adiudicat, alter maior fuerit, nec alter fuit maior bello. i. rebus bellicis, vt conſilio, & prudentia, & armis. i. exercitio bellādi. Si quis tamen Hectorem meliorem dicat armis fuiſſe, quam Aeneam poſſent, omnia copulatim legi, vt ſit propoſitio categorica de copulato extremo, non copulatiua: nam licet inueniendus ſit maior iuſtitia, vnde ipſe Aeneas dicturus eſt in ſecundo: Occidit & Pelus iuſtiſſimus vnus Qui fuit in Teucris, & ſeruantiſſimus æqui, & maior bello, & armis, vnde idem eodem ad Hectorem: O lux Dardaniæ, ſpes ô fidiſſima Teucrū, &c. vbi Hector: Si Pergama dextra defendi poſſent etiam hac defenſa fuiſſent. tamen non eſt dandus qui maior fuerit, ſimul & iuſtitia, & bello, & armis, hoc eſt qui in his tribus Aeneam ſuperet. quem virum, ſi fata ſeruant, ſup. nobis, aut imperio illi promiſſo, ſi veſcitur aura æthera. i. ſi viuit adhuc reſpirando in æthere, hoc eſt regione noſtra, nec occubat. i. iacet, obuolutus vmbris crudelibus. i. ipſum crudeliter, & impie detinentibus, cum nobis tam neceſſarius ſit, an crudelibus. i. inexorabilibus (legendum autem eſt, occubat, non occupat, nam occupo, accuſatiuum eflagitaret, cum ſit actiuum verbum, occubo autem abſolutum eſt, & primæ coniugationis, quod tertiæ fieret, ſi ſuſciperet m. literam, vt occumbere) nō metus, ſup. ſit nobis, nec pœniteat. i. parū videatur, aut doleat te certaſſe. i. prouocaſſe nos, propter eum priorem. i. prius q̄ aliquid meremur, officio. ſ. pietatis, aut beneficentiæ, hoc eſt beneficio, ſed humanitatem, & beneficētiam, exhibere profligatis, cum in reliquis beneficium dicatur, poteſt in regibus officiū vocari, cū illis id proprium ſit munus. Et ſi Dido forraſſe dicat, ſi ita eſt vt prædicatis, rex veſter periert, quis ergo beneficium rependat, aut vim repellat? dicit Ilioneus: Sunt & id eſt etiā Siculis regionibus vrbes. i. etiam Siculæ regiones habent vrbes, nobis fautrices, & arma ſunt ſup. etiam Siculis regionibus, & Aceſtes clarus, a Troiano ſanguine, vt, Sicut per vrbes, & arma, oſtēditur poſſe auxiliari, ita per neceſſitudinē ſanguinis, doceatur velle debere, liceat igitur ſubducere. i. ſurſum ducere & in littus ſiccum trahere, claſſem, quaſſatam ventis, & aptare trabes. ſ. claſi idoneas, ſyluis. i. deſertis, & à nemine adhuc occupatis, ſi quidē id Ilioneus iam perceperit, vt potuit, & liceat ſtringere remos. i. ſtringendo ramalia, aut minores arbores facere remos. ſtringere autem eſt defrondere, & corticem detrahere, vt ſi datur tendere Italiam, pro in Italiam, rege recepto, & ſocijs ſup. receptis, nos petamus læti, quia ſocijs, & rege recepto, & claſſe inſtaurata. (Semper autem ad bonum omen, læti petebant Italiam, vt, Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum Vela dabant læti. Et in iij. Italiam læto ſocij clamore ſalutant. Et in vj. Anchiſes ad Aeneam: Quo magis Italia mecum lætere reperta) Italiam, & pro. id eſt Latiū. i. potiſſimum eam partem, vbi Latium eſt, id eſt regio in qua Saturnus latuit. Sin. i. ſed ſi ſalus eſt, abſumpta. i. ablata, ablato eo, à quo ſalus noſtra dependet, & pontus Libyæ. i. mare Libycum, habet te ò optime pater Teucrum pro Teucrorum, hoc eſt te, ò Aenea, qui ob pietatem, & paternā affectionē, in tuos, pater potius quā rex, merebaris dici. (vnde alludit poeta ad ſtatum Romanum, qui ſua tempeſtate erat, nam gaudebant dici principes, id eſt primi patrum, aut patres patriæ non reges, nō domini, qui primi erant in republica, vt cōſules, ac imperatores ſummi, per apoſtrophen autem, i. conuerſationem ſermonis, abſentem captat commiſerationem, vt Don. edocuit) nec ſpes Iuli, id eſt de Iulo, reſtat. i. reliqua aut ſuperſtes eſt, hoc eſt ſi etiam Iulus extinctus eſt, cui regnū debebatur (vnde eſt, Et ſpem ſurgentis Iuli Quem regno Heſperio fraudo) At, id eſt certe petamus ſaltem (ſi non aliud datur, tractumq. eſt à ſe dedentibus, qui cum aliud petere non audirent, ſalutem petunt, ſed per ſyncopam, corruptū vocabulum in aduerbium migrauit) freta. i. maria. Sicaniæ. i. Siciliæ, & Aceſtem regem Siciliæ, qui & nobis rex futurus eſt. Ilioneus. ſupple orabat (nam, vt ipſe fremuiſſe dicatur, non placet, eo q̄ præmiſſum eſt, placido ſic pectore cœpit) Ilioneus igitur orabat, & dixit talibus, ſupple verbis, & cūcti Dardanidæ, id eſt Troiani à Dardano oriundi eius, & imitatores, hoc eſt fortes, & magnanimi, fremebant ſimul ore, indignati. ſ. talem vim inferri, cum nihil mali prætenderet, nihilque intulerint. Sanè Ilioneus hic quadriſſillabum eſt, deſinens in eūs diphthongo.

VARIA LECT.

NON metus: officio.] Mediceo libro, & aliquot alij, Nec metus, & ne metus legunt, ſed omnino. Non, acceptius. [Aetheria nec adhuc] In bona codicum antiquorū parte, Neq. adhuc, legitur. quæſtio neſcio quid mollius, ſuauiuſque ſonat.

Tum breuiter Dido, vultum demiſſa profatur:
DID. Soluite corde metū Teucri: ſecludite curas.
Res dura, & regni nouitas me talia cogunt
Moliri, & late fines cuſtode tueri.
Quis genus Aeneadum, quis Troiç neſciat vrbē?
Virtuteſq. viroſq., aut tanti incendia belli?
Non obtuſa adeo geſtamus pectora Pœni,
Nec tam auerſus equos Tyria ſol iūgit ab vrbe.
Seu vos Heſperiam magnam, Saturniaq. arua,
Siuç Erycis fines, regemq. optatis Aceſten,
Auxilio tutos dimittam, opibuſq. iuuabo.
Vultis & his mecum pariter conſidere regnis?
Vrbem quam ſtatuo, veſtra eſt: ſubducite naues:
Tros, Tyriuſq. mihi nullo diſcrimine agetur.
Atque vtinam rex ipſe noto compulſus eodem
Afforet Aeneas. equidem per littora certos
Dimittam, & Lybiæ luſtrare extrema iubebo,
Si quibus eiectus ſyluis, aut vrbibus errat.

SERV. TVm breuiter Dido.] Atque non breuiter loquitur, ſed breue & lōgum, paruū & magnum, per rectū nihil habent, ſed per comparationem intelliguntur, vt ſupra de prouincia: Eſt locus orbi, vt diximus, cōparatione. Item hoc loco breuiter. i. minus quam Ilioneus. Et notandum regū eſſe breuiloquiū, vt multis in Virgilij locis probatur & fœminarum verecūdiam. Vnde vtrunque dedit Didoni. [Vultum demiſſa] Nota figura eſt. vt oculos ſuffuſa nitentes. [Soluite corde metū Teucri.] Sicut ſupra Iouis oratio, partim obiecta purgat, partim petita promittit. Sciendum ſanè quia cum petuntur, vel promittuntur, aliqua à validiſſimis inchoandū eſt, vt hoc loco. Et eſt genus argumenti à neceſſario. [Secludite curas] Iteratio eſt ad augmētum beneuolentiæ, Secludite vero, pro excludite, quod fit aut propter hiatum, aut propter ſuauitatem, vt, Silice in nuda connixa reliquit, pro enixa [Res dura.] Ac ſi diceret, eſt quiddam. & duo formidat, vicinos barbaros, & fratris aduentum, quæ ꝑpter nouitatem perſonarum generaliter dicēs reliquit. [Et regni nouitas] Quæ ſemper habet timorem. [Moliri] Bene nō facere, ſed moliri, vt terroris ſit, non crudelitatis. [Quis genus Aeneadum] Satis propere dixit Aeneadas, quanquam ab Ilioneo audieris, Rex erat Aeneas nobis: Nec hæc in opere inemendato miranda ſunt. [Quis Troiç neſciat verbem?] Aut Ilium dicit, qđ in Troia, aut Troiæ vrbem, vt vrbem Patauj, vrbem Buthroti. [Incendia belli?] .i. vim. Semper enim diluuio & incendio comparatur bellum: vt, In ſegetem veluti cum flamma furentibus auſtris. Incidit, aut rapidus montano flumine Torrens. [Non obtuſa adeo] Nō adeo, aut non multum. vt in Terentio, Adoleſcentem adeo nobilem, aut nō adeo. i. non in tātū vt tu dicis. Obtuſa vero non ſtulta, ſed crudelia. [Nec tam auerſus equos Tyria ſol iungit ab vrbe] Fabula quidē hoc habet, Atreum & Thyeſtē germanos cum diſſenſione ſibi nocere non poſſent, in ſimulatam gratiam rediſſe, qua occaſione Thyeſtes cum fratris vxore cōcubuit. Atreus vero ei filium epulādum appoſuit, quæ ſol abominatus, ne pollueretur, aufugit. Sed veritas hæc eſt: Atreum apud Mycenas primum ſolis eclipſim inueniſſe, cui inuidens frater, ex vrbe diſceſſit tempore quo eius probata ſunt dicta. [Seu vos Heſperiā magnam.] Μεγάλη enim Ἑλλὰς appellata eſt, quia à Tarento vſque ad Cumas omnes ciuitates Græci condiderunt.] Siue Erycis fines] Eryx Veneris & Butæ filius fuit, qui occiſus ab Hercule, monti ex ſepultura ſua nomen impoſuit. In quo matri fecerat templū, quod Aeneæ ſcribit poeta, dicens, Tum vicina aſtris Erycino in vertice ſedes Fundatur Veneri. In hoc autem monte dicitur etiā Anchiſes ſepultus, licet ſecundum Catonem ad Italiam venerit. [Vrbem quam ſtatuo.] Veſtra eſt. Multi antiptoſin volunt, vt ſit pro vrbs. ſed ſi ſic intelligamus. Quàm nihilominus ſequitur, & antiptoſis fit ꝑ caſus mutationem. Debuit enim dicere.

dicere, vrbs quæ ſtatuitur. Melius ergo eſt. Vultis bis intelligere, vt ſit, vultis regis conſiſtere? vultis Vrbem quam ſtatuo? veſtra eſt. vt eſt, Eruet ille Argos Agamemnoniasq. Mycenas. Ipſumq. Aeacidem, ſubaudis Ille. Alter enim Pyrrhum vicit, alter Mycenas. Item: Non ignara mali miſeris ſuccurrere diſco. [Agetur] Regetur. [Noto compulſus eodem] Aut quouis vento, aut re vera Noto, qui de Syrtibus Carthaginem ducit. Supra enim Ilioneus: In vada cæca tulit, penitusq́. procacibus auſtris. [Eodem] O. naturaliter longa eſt, ſed ſi corripiatur, metri eſt, vt, Steteruntq́. comæ. [Afforet] Adueniat temporis eſt futuri. [Equidem] In omni Virgilio, ego quidem ſignificat, ſed in alijs, & pro quidem tantum ponitur, vt Tullius: Ego quidem cęteras tempeſtates: Item Perſius: Non equidem hoc dubites amborũ fœdere certo Conſentire vias. [Certos] Aut veloces, aut fideles. Vtrunq. enim hoc loco ſignificat. Aliquando & firmos, vt Sal. Apud latera certos cauerat. Aliquãdo, & deliberati iudicij, vt, Certus iter & Libyę. καταχρηστικῶς. Nam Dido Libyæ regna non retinet. [Eiectus] Naufragus, vt, Eiectus littore egentem.

ASCENSIVS.

TVM &c.] Hic habetur placida reſponſio Didonis, de qua Donat. ſic. [Breuiter] Poteſt intelligi propter perſonam locuturę mulieris, & ſermonem facturæ ad viros incognitos. [Vultum demiſſa] Non ſolum propter verecundiam muliebrem verumetiam propter obiecta, & eo magis erubeſcat, quod nec barbara fuit. Artificioſe autem non negat quæ maniſeſta ſunt, ſed purgat. [Soluite] Paucis ſecuros reddit, vt cętera libentius audiant. [Regni nouitas] Errant qui rem duram & nouitatem regni, vnũ putant. Nam rem duram, interitum mariti, & metum fratris intelligit, ne regnum adhuc infirmum inuaderet, ſed nec expreſſit, nec narrãdo apud Teucros latebat, vulnus antiquum refricaret, & ſcelus domus detegeret. Conſuluit etiam poeta, negocio ſuo, ne quòd per Venerem narrauerat, iterum ponat. [Cogunt] Exprimit, quæ feciſſet eſſe à ſua natura aliena, vt cuſtodia littorũ, non ad inferendam iniuriam, quod conqueritur Ilioneus, ſed ad propulſandam poſita videatur. [Quis genus] Oſtendit beneuolentiam, vt credatur vera dixiſſe, vt turbatos, congruæ honorificentiæ ratione componeret. Nouimus, inquit, virtutes veſtras, & aduerſam Troiæ fortunam, quæ cum dicit humanitatis, ſpem præbet. Facile enim ijs ſuccurritur, quorum aduerſa nota ſint. [Non obtuſa adeo] Non ſunt corda noſtra ab humanitate aliena, nec ſic viuimus, vt ſolis æquitas, à nobis auertat curſus ſuos propter facinus quod videat [Seu vos] Hic proſequitur ſummã beneficiorum ſuorum, & propoſitis, reſpondet, vt quocunq. ire voluerint, auxilio proſequatur. [Vultis] Ecce plena beneuolentia, vt in ſocietatẽ regni, eos vocet, qui omnia deſperarint. [Veſtra eſt.] Auget ſtudium beneuolentiæ, offerens plenam facultatem, poſſidendæ vrbis. Lege autem, ne ſit error: Quam ſtatuo vrbem, veſtra eſt. [Tros, Tyriusq] Mire temperauit dicens, Troianos, cum incolis, vno futuros affectu, vt honorificat iuxta hoſpites, nõ illos poſtponeret, neve rurſus deijciens, ſuo qui ex Tyro illam ſecuti erant, inter populos inimicitias excitaret. [Atque vtinam] Quia viderat Troianos anxios, de rege optar aduẽtum, & offert inquiſitionis auxilium, & vt ſociaret oblati beneficij gratiam addit. [Libyę luſtrare extrema iubebo] Et in hoc loco oſtendit Virg. non ſolum Carthaginem, ſed multas alias ciuitates eſſe ſub Didone. Ordo eſt. Tum. i. deinde, poſtquã perorauerat Ilioneus Dido, demiſſa vultum. i. habens vultum demiſſum, id eſt deorſum miſſum, in ſignum pudicitiæ matronalis, profatur, breuiter. i. ſine cunctatione, vt quæ decreuerat, omnino eis ſuccurrere, nec obſtat, quod pluſcula ſunt verba, quia non ideo breuiter dr̃ profata, quia paucis, ſed quia incunctãter, & ſine mora, & ſi ideo breuiter dicatur, quia breuibus, adhuc nihil mentiretur poeta, quia (vt Mar. dicit) Non ſunt longa, quibus nihil eſt quod demere poſſis, O Teucri, ſoluite. i. diſſoluite, & amouete, corde ſup. veſtro, metum ſecludite. i. ſeorſum claudite, quaſi ad alia negotia vtiles, aut excludite, & ſecludite à corde veſtro, curas. i. ſolicitudines de ſaluandis nauibus. Res dura. ſ. fratris odiũ, & auaritia, aut metus quem de eo habeo, ſed non expreſſit; quia dedecuit eos id ſcire, aut illam dicere, & prius per Venerem declaratum eſt Aeneæ & nouitas regni, quæ in terra aliena ſummopere ſuſpecta eſt maxime cum doloſe, ſolum emptum ſit ab Iarba, qui ſe etiam littus dediſſe, dicet ĩ quarto ſic: Fęmina quę noſtris errãs in finibus vrbem Exiguam precio poſuit cui littus arandum, Cuique loci leges dedimus, connubia noſtra Repulit, Quia ergo etiam, ſi Aeneas non veniſſet, decreuerat cõnubium Iarbæ repellere, quia dicet de Aenea, Solus hic inflexit, ſenſus, animumq. labantem Impulit. Et hiſtoria habet ipſam, ne Iarbę nuberet ſe in ignem deieciſſe, bene timuit regno ſuo adhuc nouo, ideoq́. omnes aduentantes ſuſpectos habuit, res ergo dura propter fratrẽ, & nouitas regni propter Iarbam, & cęteros principes vicinos, quibus inuidiæ ſit nouum regnũ, cogunt me moliri. i. cum mole quaſi inuitam facere, talia. ſ. qualia conqueſti eſtis, vobis fieri, & tueri. i. protegere, & cõſeruare fines. i. limites regni mei, late. i. per latum, & ampliter, cuſtode. ſ. plurimo. plus autẽ eſt, quam ſi diceret cuſtodibus, Quis neſciat genus Aeneadum, pro Aeneadarum, q. d. nemo approbans quod Aeneas dixerat: Sum pius Aeneas, fama ſuper æthera notus. Sanè cum de Aenea incerta eſſet, laudem retulit ad Aeneadas. (Corripitur aũt ſecunda in nomine Aeneades, quę in Aeneas producitur) & quis neſciat vrbem, Troiæ. ſ. prouinciæ, hoc eſt Ilium, aut, vrbem Troiæ. i. Troiam, ſicut vrbem Patauii, pro eo quod eſt Patauium, dixit, q. d. etiã nemo, aut quis neſciat virtutes, & viros. ſ. Troiæ, hoc eſt virtutes virorum, aut viros ſtudioſos, & virtute præditos, aut incendia. i. conflagrationem tanti belli! q. d. nemo, &, ſi qui ſint tales, non tamen nos, quia nos Pœni non geſtamus pectora adeo obtuſa. i. hebetia, & ignaua, vt. ſ. quæ omnibus maniſeſtiſſima ſunt, ignoremus, nec ſol iungit equos ſuos tam auerſus. i. per indignationẽ in aliam partem verſus, ab vrbe Tyria. i. Carthagine, vt. ſ. tam frigido pectore ſimus, vt hæc non percipiſcamus. (& ita potius eam in ſentẽtiam Landini dicentis: Placet fabula Atrei, quam. ſ. Seruius narrat, vt ſit: Sol non auertit ſe ab vrbe noſtra, propter ſcelus, & immanitatem noſtram, ſicut auerſus dicitur à Mycenis: Sed phyſici, oſtendunt regiones frigidiores, efficaciores homines producere conſueuiſſet. hæc ille, vnde & Seruius alibi dicit. In regionibus calidis, homines aſtutiores, ſed timidiores, quia pericula noſcunt naſci, vt in Africa, vbi vafri, & verſipelles ſunt. meo autem iudicio, quia forte fabulam Atrei ignoraſſe Didonem, vero ſimilius eſt, quam ad eam reſpexiſſe, dicerem ex deuerbio id eam protuliſſe, nam quia ſol, vbi vicinus eſt beneuola ſua irradiatione, ſanguinem circa præcordia calefacit, qui ingenium bonum, ſecundum Empedoclem, facit, vnde dictum eſt in Georg. Frigidus obſtiterit circum præcordia ſanguis: Ideo ex deuerbio dicebat ſolem, longe ab illius patria auerſum, qui obtuſo eſſet ingenio, quaſi frigidus obſtiterit ei quoq. ſanguis. Idem ergo bis dicit: Non obtuſa adeo geſtamus pectora Pœni, Et nec tam auerſus. Legendum eſt autem auerſus, non aduerſus. ſicut, Diua ſolo fixos oculos auerſa tenebat. vnde & Statius: Quid nota recõdis? Scimus, ait, nec ſic auerſum fama Mycenis Vertit iter) Seu. i. ſiue vos optatis, Heſperiam magnam. i. Italiam. (Italia enim Heſperia magna dicta eſt, ad differẽtiam Hiſpaniæ, & ſecũdum Seru. Μεγάλη ἑλλάς, id eſt magna Græcia. & arua) Saturnia. i. in quibus Saturnus latuit, hoc eſt Latium, ſiue fines Erycis. i. Siciliam, vbi Eryx frater Aeneæ, & Veneris filius, in Eryce monte ſepultus eſt, qui mons non longe à Drepano eſt. (De genere Erycis dicit ſic Land. Neptunus Amycum genuit ex muliebre nympha. Hic à Polluce, arte pugilli ſuperatus, cęſusq. eſt, relicto filio, qui butes vocatus eſt. Fuit autẽ rex Bebriacæ, quæ poſt Bithyniam eſt. Butes autem poſt mortẽ patris, ab Argonautis, domo pulſus Drepanum, in Siciliam venit, vbi à Licaſte nobili meretrice, quia formoſus corpore eſſet adamatus, ex ea Erycem genuit verum cum Licaſte, propter pulchritudinem Venus, appellaretur: Veneris filium, Erycem dixerunt: Hic & diuitijs matris, & viribus patris, inſolentior factus, ab Hercule, ex Hiſpania reuertente, occiſus, & in monte propinquo, qui ab eo Eryx dicitur, ſepultus eſt. Diomedes autẽ ſic ait: Buten, regem Siciliæ fuiſſe, & ex Venere Erycem ſuſtuliſſe, qui ob genus maternum in maxima gloria habitus eſt. Vrbemq́. in alio loco à ſe denominatam condidit, atque in arce templũ matri poſuit. Cuius famam, non, vt alia pleraque vetuſtas minuit, ſed indies auxit. Vnde & Aeneas in Italiam veniens vehemẽter honorauit, idem fecerunt Carthaginenſes, magna parte inſulæ potiri, multo autem magis Romani. Nam xvij. ex fideliſſimis vrbibus huic templum auro pendere iuſſerunt, & milites qui illud cuſtodirent poſuerunt) Siue ergo optatis fines Erycis, & regem Aceſtem, ego dimittam vos tutos auxilio, ſcilicet noſtro, & iuuabo opibus, ideſt facultatibus meis, & ſi vultis conſidere, aut cõſiſtere, pariter, id eſt pariformiter mecum, id eſt quo iure ego conſtiti, his regnis. ſ. meis, & vultis vrbem quam ſtatuo ea ſupp. eſt veſtra, ſubducite. i. ſurſum in terram trahite naues (nam licet aqua altior ſit terra, præcipue in medio, cũ ſit ſphæricæ figuræ,

tamen

tamen ad littus inferior eſt)Tros.i.Troianus.& Tyrius,agetur.i. regetur,mihi.i.à me nullo diſcrimine.i.nulla differētia, quia eadem beneuolentia vtriuſque præfuero,dicit autem agetur,quia dux,vnde dictū eſt,dux fœmina facti. Atque vtinam ipſe Aeneas rex ſ.veſter afforet.i.adeſſet nobis, compulſus eodem Noto. i. vento illo nymboſo.quo vos compulſi eſtis,equidem.i.ego quidem.hoc eſt ego certe dimittā certos.i.fideles,qui fideliter munus expleant,aut veloces,qui id certe.i.incunctanter faciant, vt certi.i.deliberati,per littora.i.qui quærant eum per littora.& iubebo luſtrare. i. circum eundo indagare extrema Libyæ, ſi ipſe eiectus.ſ. mari errat, quibus.i.aliquibus ſiluis, aut vrbibus. Ex hoc infert Donat. Virgilium ſentire non ſolum Carthaginē, ſed etiā alias multas ciuitates eſſe ſub Didone, veruntamen ex ijs q̄ per Venerē narrata ſunt veroſimilius eſt eā ſolam tunc tenuiſſe: nam dictū eſt. Deuenere locos, vbi nunc ingentia cernes Mœnia ſurgentemq. nouæ Carthaginis arcem. Nam ſi prima arx,adhuc ſurgebat,non vř aliam condidiſſe,nec eum illuc, nō ita dudum aduenerit,potuiſſe alias occupaſſe. aut commercio quouis obtinuiſſe,quaſi ſi obtinuerit,non diceret, Res dura,& regni nouitas,me talia cogunt Moliri:Nec Iarbas diceret in iiij. Cui littus arandū dedimus,ſi & vrbes dediſſet, cum beneficium illi exprobret,Dicemus ergo eam potuiſſe dimittere certos.i.itineris peritos,& fidos per vrbes alienas ipſum diſquiſituros.

VARIA LECT. SOLVITE corde metū Teucri,ſecludite curas] In antiq. pleriſq. lib. Metus,legitur numero multitudinis. Et in longe pluribus. Seducite cura.tñ Secludire.agnoſcit Ser.[Viroſq. & tāti] Antiqui pleriq.lib. Aut tanti legunt.[Vultis & his mecum pariter cōſidere regnis?] Romano lib. non,Regnis,ſed,Terris,legit, nempe quod nonnulli pertinacius defendunt, ad aſperitatē euitandam,quæ eſt in concurſu,re,ſyllabæ geminatæ.

IOAN. SCOP. CVM ex Virgilio ad alios tranſire auctores ſtatuiſſem,protinus hæc ex Aeneidos primo carmina non ſilentio prætereunda mihi ſuppetebant, Non obtuſa adeo geſtamus pectora Pœni, Nec tam auerſus equos Tyria Sol iungit ab vrbe, quę commentatores ad Atrei & Tyeſtæ fabulam referunt. Nos vero ſic interpretamur,& hunc eſſe ſenſum, & ordinem dicimus, ſi qui ſunt,qui neſciunt genu Aeneadū virtutesq.,viroſq.aut incendia tanti belli,nos tñ Pœni nō ignoramus: Quia non geſtamus pectora adeo.id eſt valde obtuſa,hebetia,& ignaua,vt ſcilicet quę omnibus patēt.ignoremus,nec Sol tam auerſus, id eſt longe remotus ab vrbe Tyria ſuos iungit equos,id eſt nō ſumus in loco remotiſſimo quo Sol non accederet,vt facta Troianorum ignoremus,q.d.iam ſcimus,quia Sol noſtras penetrat regiones habitabiles,quo Troianorum fama peruenit.

POF. His animum arrecti dictis,& fortis Achates,
Et pater Aeneas,iandudum erumpere nubem
Ardebant,prior Aeneam compellat Achates:
ACH. Nate Dea, quæ nunc animo ſententia ſurgit,
Omnia tuta vides;claſſem,ſocioſq. receptos.
Vnus abeſt.medio in fluctu quem vidimus ipſi
Submerſum:dictis reſpondent cętera matris.
PEO. Vix ea fatus erat,cum circunfuſa repente
Scindit ſe nubes,& in æthera purgat apertum.
Reſtitit Æneas,claraq. in luce refulſit,
Os,humeroſq. Deo ſimilis: nanque ipſa decorā
Cæſariem nato genitrix,lumenq. iuuentæ
Purpureum,& lætos oculis afflarat honores:
Quale manus addunt ebori decus, aut vbi flauo
Argentum, Pariusve lapis circundatur auro.

SERV. ANimum arrecti] Nota figura eſt. [Iandudum] Et cito ſignificat,vt iandudū ſumite pœnas, & olim; vt hoc loco.[Surgit.] Oritur. Et eſt tranſlatio corporis ad animum.vt alibi. Stat conferre manū Aeneæ. [Quem vidimus ipſi Submerſum.] Quod ante doloris fuerat: vt, Ipſius ante oculos. nunc conſolationis eſt, cum cernit omnes incolumes. [Dictis reſpondent cętera matris] Modo conſentiunt,quia dixerat ſupra, Nanque tibi reduces ſocios. Alibi, reſpondent,recipit:vt, Reſpōdet Gnoſia tellus. [Scindit ſe nubes,] Nubes tātū dicimus, nō nubs, licet dicamus trabs trabes.ſtirps ſtirpes:prex preces,plebs plebes. Sed hoc de his tñ quæ legimus ſunt ponenda. Non enim artis ſunt, ſed vſurpationis;quia metri cauſa vtuntur poetæ,vt vel minuant,vel augeant nominatiuum. Inde eſt & ſuppellex ſuppellectilis. [Reſtitit Aeneas.] Abſcendente.ſ.nube.[Claraq. in luce refulſit,] Laus eſt nimiæ pulchritudinis,cui nec lucis claritas derogauit. [Os,humeroſq. Deo ſimilis:] Similes humeros habens deo. Et eſt græca figura,vt diximus ſupra.[Ipſa] Aut quod ſequitur. Nato genitrix aut certe ipſa.i.pulchritudinis dea.[Decoram Cæſariem] A cædendo dicta Cæſaries. Ergo tñ virorum eſt. Quod autem dicit decoram, vult etiam in Aenea naturalem fuiſſe pulchritudinē, ne ſi totum tribuat Veneri.nihil Aeneæ ſit reliquum.vel contra: nihil relinquatur matris fauori, quod ſequens melius indicat comparatio.vt Horatius. Fortes creantur fortibus. Magna arte nec eruditioni aliquid,nec talibus derogat.[Iuuentæ] Iuuentus eſt multitudo iuuenum. Iuuentas dea ipſa,ſicut Libertas. Iuuēta vero ætas. ſed hæc à poetis confunduntur plerunq. [Purpureum,] Pulchrum.vt Horatius, Purpureis ales oloribus. [Lætos honores] Non terribiles,vt eſſe in viris fortibus ſolent. [Manus] Vel artificis,vel ars ipſa. [Ebori decus,] Ebur à barro dictum.i. elephanto,vt Horatius. Quid tibi vis mulier nigris digniſſima barris? Sane naturam huius nominis nec deriuatio, nec obliqui caſus reſeruant. Et eboris enim.& eburneus facit,non eburis,ſicut murmur murmuris.[Pariusve lapis] Candidiſſimus eſt Lygdius nomine qui apud Parum naſcitur.

A S C. HIS &c.] Docet quæ reliqua conſecuta ſunt. & quomodo Aeneas apparuit. De qua re Donatus ſic.[His animum] Cum iā omniā,tuta eſſe exploraſſent,ſtatuunt ſe offerre,ne illa,inquirenda negocium aſſumat. [Nate Dea,] Qui inferior, non proprio nomine appellat,ſed honorifico. Et quamuis prior loquatur.nihil iubet,aut conſulit. Sic enim Aeneæ prudētia inferior fuiſſet, & ille arrogans, ſed interrogat tanquam prudentiorē. [Omnia tuta vides;] Ne prolixitate moram afferret, per quam breuiter omnia tranſit. [Scindit ſe nubes] Non ipſi,ex nube progreſſi ſunt, ſed nubes diſceſſit, vt oſtēdatur rerum natura commodis Aeneę inſeruire. Ergo, tandiu fuit tectus, quandiu opus fuit. Deinde diſceſſit nubes.[Claraq.] Dicit Aeneam ſplendore ſuo, lucem diei feciſſe meliorem. Conſtitit, vt dictū eſt,ſed pulchrior,quàm fuit. Nam hoc curauit mater propter Iunonia auſpicia. Cōparat auro & argento, q̄ cum per ſe ſplendeant arte tamen meliora fiūt. Comparat deo, quia nepos Iouis eſt, & Veneris filius, & Cæſaris perinde affinis, quem omni occaſione,poeta laudat. Virorum autem forma,& ſplendor corporis,iunguntur fortitudini Pulchritudo enim ſola,plurimorum obfuit famę.[Nanque ipſa decoram Cæſariem] Ad pulchritudinem pertinet, Humeros,ad fortitudinem. Ordo autem eſt. Ipſi ſcilicet, & id eſt ſimul fortis Achates, & pater Aeneas,(quæres cur priuatū regi præpoſuerit. Sed ſcies moris eſſe ſummis poetis virum,quem egregium ſignificare volunt.poſt gregem ponere,vt Relliquias Danaum,atque immitis Achilli. Item paulò ante:Socijs & rege recepto. Hic quoque & illud dici poteſt,quòd quamuis in rebus pijs,& religioſis honorificisque, Aeneas primus fuerit habitus. vnde in ſexto: Opera inter talia primus, tamen in alijs quæ dignitati eius non conſulunt, ſed neceſſitatis, aut affectionis duntaxat humanæ,ſunt, cęteri præcedebant, Erat ergo hoc loco impatientior moræ, & ardentior Achates,quam Aeneas, quo circa potuit eum priorem ponere poeta, ſed non ſemper ſeruatur ordo dignitatis in nominandis perſonis. Patet autem hic manifeſte,eundem eſſe quem prius fidum,& fortem dixit)arrecti animum, i. habentes animum arrectum,his dictis.ſ. Didonis.ardebant. i.ardenter cupiebant:iādudum.i.iam,& paulò ante ab eo.ſ.momēto quo primum audiebant, Soluite corde metum Teucri, &c. erumpere nubem.i.rūpendo nubem emergere ex ea Achates, quia ardentior,compellat.i.alloquitur, prior. ſ. quàm Aeneas loqueretur, compellat autem his verbis:O nate Dea, q. d. quid adhuc hæſitas,cum natus ſis dea, & ea quæ tibi quoſuis mulierum animos conciliare poteſt.(Eſt ergo poeta diligentiſſimus, non ſegniter legendus,nam multa quæ ab ignaris cenſentur,prętet rationem quaſi ex libito poetæ dicta,maxime ſunt apud peritos ſignificantiæ.vt hic quaſi dicere velit:Achates meminiſſe debes, quia natus es ea dea.quæ mulierum animos, cum benigne influit conciliare poteſt, cum igitur iandudum benignam videas Didonē, cum matrem veridicam perſpicias, ad quod ſubdit:Omnia tuta videt,quæ nunc animo ſententia ſurgit?q.d.ſi nō alia quam mihi,certe diſrupta nube,erumpendum nobis eſt. Cęterum. quia

maiorem nouit in Aenea, quàm in ſe prudentia, noluit fidus comes, & idem vir, haud tardo ingenio, ſentẽtiam ſuam ingerere, ſed modeſte tamen ſignificare, illius ſententiam efflagitando. Sicut Mopſus, puer ille in Bucolicis, dicens:

Tu maior tibi me eſt æquum parere Menalca:
Siue ſub incertas Zephyris mutantibus vmbras,
Siue antro potius ſuccedimus.

Sed ad ordinem redeamus) quæ ſententia ſurgit .i. oritur, nunc animo .i. quid nobis nunc faciendum eẽſes? tu vides omnia tuta, vides claſſem ſup. receptam, & ſocios receptos. ſ. ex periculo in locum tutum vnde, natum eſt receptui canere: (Significat ergo recipere multa, nunc ſe iterum in tutum reducere: nunc, cũ cęterademus, aliquid peculiariter excipere, hoc eſt, quod dicunt reſeruare, vt excepta coniuge, quã mihi recepi, oĩa amiſſis cõicaui. Nunc polliceri, vt ſicut nunc dicere recepi. i. pollicitus ſum quaſi cũ alibi dicere potuiſſem, in hunc locum ſeruauerim. Nũc & id quidem ſignificat iterum capere, vt recepi debitum, & accepi domum, ſed quia re, particula ſæpe vacat, ideo recipio, pro capio nonnunq̃ ponitur vt recepi literas tuas, vbi ſemel tñ accepe rim, libentius dixero accepi, ſed & mihi receptui canendum eſt, ne in immẽſum progrediar) vnus. ſ. Orontes, & eius gubernator Leucaſpis, cum cęteris Lycijs (ſed vnus hic dicitur deeſſe, & ſubmerſus ante ipſorum oculos, ad eorundem conſultationem imminuendo rem, cum vnus, videlicet princeps, pro multis computetur, ſicut contra ad augendum dolorem, dictum eſt à Venere, Nauibus, infandum, amiſſis) abeſt, id eſt deſideratur, quem nos ipſi vidimus ſubmerſum in medio fluctu, hoc nunc ad conſolationem quoque pertinet, q. d. is tantum ſubmerſus eſt, quem ſubmerſum certo ſciuemus, cum id viderimus, cętera reſpondent dictis matris, quam nunc matrẽ fuiſſe probata fide eius incunctanter cenſet, dixerat autem Venus:

Nanque tibi reduces ſocios, claſſemque relatam
Nuncio, & in tutum verſis Aquilonibus actam.

Achates, vix fatus erat ea, cum nubes circũfuſa ſcindit. i. diuidit ſe repente. i. ſubito. & purgat ſe. i. euaneſcit in æthera apertum. i. aerem clarum ita, vt nihil nebulæ reſtaret, ſed Aeneas reſtitit. ſ. abſumpta nube, & refulſit. i. reſplẽduit in clara luce, ſimili deo, os. i. ſecundum vultum, quod ad decorem pertinet, & humeros quod ad fortitudinẽ, & robur, eſt autẽ nota figura, ſimilis os. i. habens os ſimile, &c. Nanque genitrix ipſa, aut quæ magna eſt, aut quæ poteſt id præcipue poteſt, vt ſit excellentia, aut ipſa. i. vt dicũt ĩ propria perſona, & per ſe. ita vt alteri id muneris non cõmiſerit, ipſa ergo genitrix, ſcilicet Venus, afflarat nato. i. filio ſuo Aeneæ: Cæſariem. i. comam, aut ventis expoſitã. aut qualem tonſores incidendo facere ſolent, & afflarat lumen purpureũ. i. floridum, & ſubridens, vt flores ridere dicuntur. iuuentæ. i. qualis in iuuenta eſſe ſolet, & honores. i. ornatus lætos. i. lætificantes, eum qui inſpexerit, aut qui ex lætitia prouenire ſolet. vnde Statius in Achil. O quantum gaudia formæ Adijciunt. dicimus autem honeſtum, pro pulchro, & pulchrum, pro honeſto, vt, Ac pulchrum eſt digito monſtrari, & honorem, pro pulchritudine, & econuerſo, vnde Terent. Honeſta facie dicit puellam pro formoſa, ac pulchra, afflarat in quã tale decus, quale decus addunt manus. ſ. artificis: ebori, aut ſup. argento & lapidi pario. i. marmori candidiſſimo, vbi. i. qñ, ſup. aut ebur, aut argentum, aut lapis Parius. i. in paro inſula natus, circũdatur auro flauo. i. inauratur aut obducitur auro, quod flauum eſt, ac fuluum.

VARIA LECTIO.

IANDVDVM erumpere nubem] In libris antiquis Abrumpere, legitur.

Tunc ſic reginam alloquitur, cunctiſq. repente
Improuiſus, ait: Coram, quæritis, adſum
Troius Æneas, Libycis ereptus ab vndis.
O ſola infandos Troiæ miſerata labores,
Quæ nos, relliquias Danaum, terræq., mariſq.
Omnibus exauſtos iam caſibus, omniũ egenos,
Vrbe, domo ſocias: grates perſoluere dignas
Non opis eſt noſtræ, Dido, nec quidquid vbiq. eſt
Gentis Dardaniæ, magnum quę ſparſa p orbem.
Dij tibi, ſi qua pios reſpectant numina, ſi quid
Vſquam iuſtitiæ eſt, & mens ſibi conſcia recti,
Præmia digna ferant. quæ te tam læta tulerunt
Secula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluuij current, dũ montibus vmbræ
Luſtrabunt conuexa, polus dum ſydera paſcet,
Sẽper honos, nomenq. tuũ, laudeſq. manebunt:
Quæ me cunq. vocant terræ. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextra, læuaq. Sereſtum;
Poſt alios, fortemq. Gyan, fortemq. Cloanthum.

SERV. TVM ſic] Quid eſt ſic? Et ſui gratia præpotens, & matris auxilio. [Coram, quem quęritis adſum] Hoc loco diſtinguendũ. Nam ſi vnũ eſſet, adeſt diceret, nõ adſum. [O ſola] Propter Polymneſtoris factũ qui fide violata defecit in Græcos, vt oſtendit in tertio [Miſerata] Et miſeror & miſereor vnũ ſignificãt. ſed miſeror accuſatiuũ regit. vt hoc loco. Item: Nec miſeratus amantem eſt. Miſereor genitiuũ, Vnde eſt Miſerere animi non digna ferentis [Quæ nos, relliquias Danaum,] Si Troiano, ſignificat, ſimpliciter intelligit. ſi ad ſe refert, ꝑ Achillẽ euaſit fauore Neptuni. [Terræq., mariſq.] Terræ, ꝑꝑ Cretenſem peſtilentiam. Maris ꝑꝑ Orontis interitum. [Omnium egenos] Eget honeſtius genitiuo iungitur q̃ ablatiuo, cui iungit Cic. vt, Eget ille ſenatu. Item contra Virgil. Quorum indiget vſus. [Vrbe, domo ſocias:] Hoc eſt publico & priuato dignaris hoſpicio. [Non opis eſt noſtræ, Dido.] Opis, i. poſſibilitatis. Et ſm Arteium Philologum. Opes numero tantũ plurali diuitias ſignificant. vt, Troianas vt opes. Numero ſingulari, auxiliũ. Terent. Iuno Lucina fer opẽ, ſerua me obſecro, Ab vtroq. poſſibilitatẽ. [Nec quidquid vbiq. eſt] Meminit hiſtoriæ. multi. n. poſt excidiũ Troiæ, orbis diuerſa tenuerunt, vt Helenus Epirum. Antenor Venetiam, alij Sardiniam ſecũdum Salluſtiũ, alij vicina Syrtibus loca ſecundum Lucanum, vt,

Portuſque quietos
Oſtendit Libyæ Phrygio placaſſe magiſtro.

[Si qua pios reſpectant numina.] Si quidem, vt Horat.

Si tamen impiæ non tangenda rates tranſiliunt vada.

Nec. n. congruit optare dubitantem. Aut certe ad ſe retulit, qui cum pius eſſet, tot laborabat incommodis. [Si quid vſquã iuſtitiæ eſt,] Si valet apud hoĩes iuſtitia. Et mens ſibi conſcia recti,] Secũdũ Stoicos qui dicunt ipſam virtutẽ eſſe pro præmio, ẽt ſi nulla ſint præmia. [Quæ te tam læta tulerũt Secula?] Alibi, Nati melioribus annis. Felicitas enim temporum ex naſcentiũ meritis comprobatur. [Qui tanti talem genuere parentes?] Secundum artem rhetoricã parẽtes quos ignorat, laudat ex liberis. Simul ſciẽdum omnia hoc loco laudis præcepta ſeruata. Nam & à parẽtibus laudat, vt, Qui tanti talem genuere parẽtes? Et ab ipſa, vt, vrbe, domo ſocias. Et à futuro, vt, Nomenq. tuum laudeſq. manebũt. [In freta] Abuſiue modo maria. Nam proprie fretũ eſt mare naturaliter mobile, ab vndarum feruore nominatum [Dum montibus vmbrę Luſtrabũt conuexa.] Alij hoc loco diſtingunt, & dicũt, quãdiu inclinata in montibus latera vmbrę pro Solis flexu circumibunt. vt, Luſtrat Auentini montẽ. Aut luſtrabunt, inũbrabunt. Vnde luſtra & ferarũ cubilia, & lupanaria ꝑ contrariũ dicimus, quia parũ illuſtrantur. Alij autẽ conuexa ſydera volunt. i. pendentia. vt. Et cęli conuexa ꝑ auras. i. ſuſpenſa. Planetaſq. intelligunt quia non ſunt fixi, ſed in aere feruntur. Paſci autẽ aquis marinis ſydera. i. ignes cœleſtes, Phyſici docent, ſecundum quos ait Lucanus:

Atque vnde pluſquam quod diſgregat aer,

[Quæ me cunque vocant terræ] Id eſt vbicunque terram habitauero. Eſt autem Tmeſis quæcunque.

ACS. TVM ſic &c.] Hic habetur oratio artificioſa Aeneæ ad Didonem qua illius animum, quod Venus maxime optabat, ſibi Aeneas fortius deuinxit, cum ea & honeſta eſſet, & decenter prolata, & à viro cui Venus oẽs charitates, ac gratias afflauerat. Primum aũt ſignificat ſe omnia audiſſe, ne repetẽda ſint. & ita vult reginam leuare ab onere ſui inquirendi, deinde gratias agit Didoni eamq́ ſummopere laudat. Tum ſocijs dextram præbet: de qua re differit Donatus ſic. [Tum ſic reginam alloquitur,] Debuit loqui prior, & vt ſe indicaret & ageret gratias, & vt oſtẽderet ſe affuiſſe. [Coram,] Vno verſu omnibus ſidet, vt ꝓperaret ad gratias agendas. [O ſola infandos] Summa arte loquitur. & habet rationem loci, tp̃is, & perſonæ, loquebatur Carthagine, vrbe inimica, propter Iunonẽ, & in templo ipſis, apud eam quæ

ſummam

ſummam teneret imperij,& eo rge,quo poſt naufragium terras cupiebat. Ergo,nihil de Iunonis factione cõqueſtus eſt. Gratias agit nullum culpans [Sola] Laudat factum,quod ſit ſine exẽplo & occulte miratur inuentã ibi requiẽ:vnde periculũ fuiſſe timẽdum,cauſas aduectus,quia Ilioneus dixerat,pterit.[Quæ nos],ſ. relliquias Danaum,relliquias terræ,relliquias maris.[Demũ,q̃a infiniti perierant.& vrbs ceciderat.[Terræ.] Caſibus exhauſtas, dicit p̄ p̄ peſtem Cretenſem qua multi perierant. [Maris] Quia naufragio Orontes perierat [Vrbe,domo] Currit p amplificationẽ extollens pſitum in maius:vt non ſolũ in hoſpitium ſuſcepti ſint,ſed etiã in ſocietatis fœdera vocati. [Caſibus exhauſtos] Oſtendit inopiam non eſſe originalẽ quaſi abiectæ perſonæ,ſed fortunæ violẽtia proueniſſe. Docet q̃ ſunt curanda in laudibus, nam imparem ſe in reciprocis beneficijs,vt debuit demonſtrat. Inuenit tñ in hoc,occaſionẽ à laudis officio nõ alienã,qua multitudinẽ quoq. Troianorũ laudaret qui p orbem ſparſi, exigui in numero Carthagine erant. [Dij tibi,] Quoniã beneficijs tuis ſingularibus,& in æternum pferendis, humana vox rñdere non poteſt.Dij,pro nobis,q̃ mereris exoluant. [Quæ te tam læta tulerunt Secula?] Quis dicat cur tu ſola talis & nõ alij ſimiles,his ſeculis nati ſunt?vt ſupra.O ſola infandos,& occulte innuit ſeculorum eſſe,vt aut boni,aut mali naſcantur:Quæritur igitur ſecula quibus Dido talis potuit naſci, quia p totũ orbem iactati Troiani,ſolã beneuolã,& liberalẽ illam inuenerunt. [Qui tanti] Quia naſcendi ratio per parentes prouenit. Horum eſt felicitas, ſi præcipuos ſuſcipiant liberos. Quæruntur ſecula: quæruntur parentes,Dido ſola,in toto orbe iuſtiſſima,memoratur,vt quod ſummum eſt,etiam tutũ ſuum ſit nec habeat parem. [Dij tibi,] Nec omnem reciprocam vicem referendæ gratiæ omittat,deos rogat:vt quod ipſe non poteſt,illi præſtent:quod autem ipſe poteſt,non tacebit [In freta] Oſtendit omnium rerum finem futurum:cum illius honos non ſtabit. Simile illud.

Dum domus Aeneæ Capitoli immobile ſaxum
Accolet,imperiumque pater Romanus habebit.

[Me] Subtiliter ſe nec ceſſaturum dixit, nec eſt pollicitus abitũ, ruma ne Didonem læderet,vrbis ſocietatẽ offerentẽ. [Amicum] Quod probaui amici abſentis cauſam defendendo.Hæc ille.Ordo aũt eſt. Aeneas alloquitur,tunc,poſtquam.ſ.diſſoluta nube reſtiterat:ſic.i.ĩ antedicto decore,os,humeroſq. deo ſimilis,reginam.ſ.Didonem:& ipſe improuiſus cũctis.i.à nemine præuiſus, ait repente.Ego Aeneas Troius.i.Troianus quem q̃ritis, adſum: coram.i.in cõſpectu veſtro.ereptus ab vndis Lybicis.i.maris Libyci.O Dido,ſola miſerata.i.quæ ſola miſerata es infandos:i.tã magnos.vt enunciari non poſſint,aut tã indigne illatos,vt enũciari indigni ſint:labores.i.caſus,& miſerias:Troiæ.i.Troianorũ. quæ ſocias vrbe.ſ.cõi,& domo.ſ.regia,& priuata: ſed plus eſt ſociare,q̃ hoſpicio ſuſcipere:nam eos.& ciuitate,& regni iure donat ſociando.i.in ſocietatẽ regni eos accipiẽdo,ſocias ergo vrbe & domo.i.ſocios facis in vrbe.& domo.nos relliquias Danaum pro Danaorũ. i. Græcorum.i.nos qui relicti ſumus à Danais. & Græcis:exhauſtos.i.effœtos, aut attenuatos,omnibus caſibus.i. omnis generis, caſibus.i.ærumnis,& aduerſitatibus terræ,& maris:& egenos oium.ſ.rerum,ò Dido inquam,quæ hæc facis,ego ingenue fateor.ſ.q̃ perſoluere grates.i.referre gratias digna, æquales meritis tuis,non eſt opis.i.facultatis noſtræ. i.noſtrũ,qui hic ſumus,nec.ſup.eius gentis Dardaniæ,quidquid gentis Dardaniæ vbique.i.in quocunq. loco eſt,vt ſit vbique,pro vbicunq. aut quidquid gentis Dardaniæ eſt vbique.i.iam fere in omni regione,q̃ gens Dardania.i.Troiana,eſt ſparſa p magnum orbem, hoc eſt etiã ſi oẽs Troiani adeſſemus & anniteremur dignas referre gratias.id nõ poſſemus,quanto minus igitur nos, qui tam pauci ſumus,reſpectu vbiq. diſperſorũ,verũ.quia nos referre nõ poſſumus. Dij ferant tibi præmia digna.ſi qua numina.i. ſi qui dij reſpectant.i.miſericorditer,& id frequenter reſpiciunt, pios, id eſt eos qui erga pios pij ſunt, & ſi quid. i. aliquid iuſtitiæ eſt, vſquam.i.in aliquo loco,& mens eſt ſibi conſcia,recti.i.æquitatis & iuſtitiæ,aut recte acti.Eſt autẽ diuerſus intellectus. Nam alij ſic intelligunt.Dij ferant tibi digna præmia.ſi qui in nos iuſti ſunt,nam videtur iniuſtos cenſere deos,qui pios ita perſecuti ſunt,vnde Iunonem præcipue iniquam,cenſet:alij rectius intelligunt.vt ad vitandam arrogantiam additum ſit. Nam,quia dixit ſi qua pios reſpectant numina: poſſet videri confidentius ſe, & ſuos pios dixiſſe.niſi adderet, ſi quid vſquam iuſtitiæ eſt, per quod videtur hoc dicere,videmur quidẽ nobis pij,ſed vix quidquam iuſtitiæ eſt apud mortales, q̃ in conſpectu deorum, ſatis pium,ac iuſtum cenſeatur. mens tamen nobis conſcia recti eſt. Seruius aũt illud ad Didonem retorquet. vt pro præmio illi ſit, quia mens ſibi conſcia recti ſit. Poſtquã itaque gratias egit Aeneas,progreditur in laudem Didonis addens quæ.i.qualia ſ. ſecula,tam læta tulerunt.i.produxerunt te,qui tanti.i. tã magni parentes,qui tantum boni produxerunt mundo.progenuerunt te, talem.i.tot virtutibus præditam,præcipue iuſtitia,& miſericordia,q.d.fuerunt nimirum maximi meriti parentes, qui talẽ meruerunt producere prolem. Et ideo dum. i.donec fluuij currẽt.i. defluent,in freta.i.in maria. & dum vmbræ. luſtrabunt.i.luſtrationem,hoc eſt circitum facient,aut luſtra feris facient,in montibus,quia vt ſol circunfertur,ita & vmbræ luſtrant. i.circunuoluuntur.& dum polus paſcet.i.ſuſtinebit.ſydera conuexa.i.in cœlo conuexo exiſtentia(quamuis ſint qui conſtruant ſic.dum vmbræ luſtrabunt.i.circuibunt in montibus conuexa.ſ.montium,) hoc eſt donec cœlorum.& elementorũ permanebit natura. honos.i.honor & nomẽ tuũ & laudes tuæ manebunt ſemper. ſ. in memoria,quæcunq. terræ vocent.i.vocauerint me. i. vbicunq. fuero,ſic te prædicabo,vt illic perpetua ſit tui memoria, nõ aũt ſenſus eſt.q̃ ſemper maneat memoria apud Aeneam, quia ſic ſe ſemper ſuperſtitem fore iactantius diceret,ipſe Aeneas fatus.ſic petit dextra Ilionea,amicum.ſ.virum qui tam facũde Aeneam commendauerat,& rebus Troianis conſuluerat, & petit læua.i. tangit ſiniſtra manu Sereſtum.ſ.amicum,& poſt. i. poſtea, ſup. petit alios,& fortem Gyam & fortem Cloanthum.

IOAN. SCOP.

I L I O N E A petit dextra,læuaq. Sereſtum] In Longobardico libro,pro Sereſtum,Sergeſtum ſcriptum eſt.

VARIA LECT.

Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido,
Caſu deinde viri tanto,& ſic ore locuta eſt:
DID. Quis te nate Dea per tanta pericula caſus
Inſequitur?quæ vis immanibus applicat oris?
Tu ne ille Aeneas,quem Dardanio Anchiſæ
Alma Venus Phrygij genuit Simoentis ad vndã?
Atque equidẽ Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulſum patrijs,noua regna petentem
Auxilio Beli genitor tum Belus opimam
Vaſtabat Cyprum,& victor ditione tenebat.
Tempore iam ex illo caſus mihi cognitus vrbis
Troianæ,nomenq. tuum regeſq. Pelaſgi.
Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat;
Seque ortum antiqua Teucrorũ à ſtirpe volebat,
Quare agite ò tectis iuuenes ſuccedite noſtris:
Me quoque per multos ſimilis fortuna labores
Iactatam,hac demum voluit conſiſtere terra
Non ignara mali,miſeris ſuccurrere diſco.

SERV. Obſtupuit] Animo perculſa eſt, quod iam futuri amoris ẽ ſignũ. [Primo aſpectu] i.pulchritudine [Caſu deinde] i.miſeratione. [Et ſic ore locuta eſt] Pleonaſmos ſicut, Vocemque his auribus hauſi.[Quis te nate Dea] quis qualis. Admiratiũis.n.eſt,nõ interrogantis,vt,Quis globus ò ciues: Non. n. interrogat ille qui nunciat. Hoc aũt Dido,vt poſt indicat,ex Teucri narratione cognouit. [Quæ vis] qualis.[Immanibus oris?] Vt Sal. Mare ſæuum.i. importuoſum.[Applicat] Secundũ præſentem vſum, per d,prima ſyllaba ſcribitur,ſ͞m antiquã orthographiã, quæ pp̄oſitionẽ vltimã literã in vicinã mutabat,per p.ſ͞m Euphoniã,per a tñ Præpoſitio.n.cum ad compoſitionem trãſierit, aut vim ſuam retinet, vt Indico, aut mutat vltimã literam,vt ſufficio, aut perdit, vt Coemo. [Dardanio Anchiſæ] Bñ Anchiſæ addidit. cum multis. n. Venus cõcubuit.Sed ſciendũ, Anchiſen paſtorẽ fuiſſe, & cũ eo amaro Venerẽ cõcubuiſſe. Vnde Aeneas circa Simoin fluuium natus eſt. Deæ.n.vel nymphæ enitunt circa fluuios vel nemora, qđ iactaret Anchiſes:afflatus fulmine, oculoq. priuatus eſt.[Teucrũ Sidonia venire] hiſtoria hoc habet. Herculẽ cũ Colchos iret, perdito Hyla poſt peragratã Myſiã nauibus Troiã veniſſe. A cuius portu cũ eũ Laomedon arceret,occiſus eſt & eius filia Heſiona belli iure ſublata, comiti Telamoni tradita eſt, qui primus aſcẽderat murum, vnde Teucer natus eſt.

Nam

Nam Aiacem ex alia conſtat eſſe procreatam. Tum Hercules Priamum quoque redemptum à vicinis hoſtibus in paterno regno locauit. Vnde & Priamus dictũ eſt ἀπὸ τοῦ πρίασθαι, emo. Ceterum quę deliberata dicuntur Heſiona, cõſtat eſſe fabuloſa. Sed Teucer cũ Troia euerſa, ſine fratre eſſet reuerſus, qui ſe furore propter perdita Achillis arma interemerat, Salamina pulſus Sydona venit: ex quo Dido cũcta cognouit. Aiax aũt Achillis patruelis frater fuerat, quoniã Telamon & Peleus frater fuerunt Aeaci filij. [Vaſtabat Cyprum,] Quam ſubactam conceſſit Teucro, vt in ea collocaret imperium. [Caſus] Hoc loco, ruinę, non fortunæ intelligendus eſt caſus. [Ipſe hoſtis Teucros] Troianorum laudis exaggeratio, ꝙ etiam ab hoſte laudantur. [Ferebat] Laudabat, præferebat. [Teucrorum à ſtirpe volebat] Propter genus maternum, vt ſupra diximus. Et plus eſt quod dixit volebat, quaſi materno gaudẽs, refutaret genus paternum. [Tectis ſuccedite noſtris] Ad conuiuium uocat. Nam iam ſupra dixit, Vrbe, domo, ſocias. [Similis fortuna]. ſ. aduerſa. [Non ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco] Quare non diſco? Quia nõ ſum ignara. Bis enim intelligimus. Non, vt ſupra diximus, ſic Saluſtius. Segnior neq; minus grauis & multiplex cura.

A S C. OBSTVPVIT primo &c.] Hic ponitur honorifica rñſio Didonis p̃miſſo futuri, & iã penè incepti amoris indicio. Nã, ꝙ primũ aſpectu viri obſtupuit ſignificat eã ad pulchritudinẽ eius intendiſſe animum, qđ amãtium eſt. De hac re diſſerit Donatus ſic. [Obſtupuit] Viſa eius forma, & cum caſum eius vehemẽter miraretur quõo liberari potuerit, & ad ipſam nulli viſus peruenire. [Quis te nate Dea] Ex his verbis oſtẽdit aliq̃ ſui generis notitiã hr̃e, & q̃uis hoc apud Aeneam poſſit eſſe mirabile, ait indigne illũ pati, vt dea genitus tẽpeſtate ad regiones ſæuas delatus ſit. [Per tanta pericula] Miratur pericula in eo, quẽ potentia numinis tueri debuit. [Atque equidem] Exponit quõo hæc ſcierit, quare. ſ. cũ videatis vos nõ eſſe incognitos & morẽ eſſe familię meæ, vt venientes excipiat, vt Teucer à patre ſuſceptus eſt. [Me quoque] Quam nunc videtis felicem aliqñ fortuna depreſſit, vt non pudeat calamitatum, q̃ ſunt æquo animo ferẽdæ. Hæc ille. Ordo eſt, Dido Sidonia. i. ex Sidone, profecta, obſtupuit primo. i. primũ, ſeu primo loco, aſpectu viri. ſ. Aeneæ, cui Venus diuinos afflarat honores, & deinde tanto caſu viri, & locuta eſt ſic ore, quia prius obſtupendo, multa ſecum locuta fuerat mente (non eſt ergo pleonaſmos, nec vacat particula, ore, vt ſentit Seruius) O nate dea. ſ. Venere, quod ex Teucro didicerat, q̃s. i. qualis, caſus. i. aduerſitas, inſequitur. i. inſtanter perſequitur te per tãta pericula, q. d. cũ ſis natus dea deberes ab ea caſibus eripi, niſi forte maioris numinis vis obſtaret, iuxta ꝙ (licet id neſcijt Dido, ſed veritas veritati quadrat) poeta vt ſæuę memorẽ Iunonis ob irã, addit ergo, q̃. i. qualis, vis. i. violentia applicat. i. appellit te oris, in manibus. i. ſęuis cuiuſmodi ſunt Libycæ vbi Syrtes & Breuia ſunt. Tu ne, ſup. es (quod nõ interrogatiue ſed admiratiue nunc dicit.) ille. ſ. nobiliſſimus Aeneas, quem alma Venus genuit Anchiſę, Dardanio. i. magnanimo, & à Dardano orto, ad. i. iuxta vndã Symoentis illius fluuij, Phrygij. i. Troiani. Atque equidem. i. ego certe, memini. i. memoria teneo, Teucrum uenire. i. vt Teucer filius Telamonis, venerit (vt Agretius docet, memini, verbum præſentis tp̃is, efflagitat, vt memini dicere, memini videre, memini venire, nõ dixiſſe, vidiſſe, veniſſe, niſi rarius.) Sidonia. i. in eam vrbem Tyri, cuius erat Dido, expulſum finibus patrijs. i. patriæ ſuæ, à qua per patrem, ꝙ ſine fratre redierat, excluſus eſt, & petentẽ noua regna, auxilio Beli. ſ. patris mei, nã Belus, genitor meus, vaſtabat. i. vaſtam, & deſolatam faciebat tunc, Cyprum, inſulam illam, Veneri ſacram opimam. i. pinguẽ, & ipſe victor tenebat, ſup. eã, ditione, ſup. ſua conceſſit autem Teucro caſus. i. euerſio vrbis Troianæ, eſt cognitus mihi ex illo tp̃e. i. poſt illud tp̃s, & nomen tuum, ſup. eſt mihi cognitum, & reges Pelaſgi, vt Diomedes, & alij cũ quibus congreſſus es, ſup. ſunt cogniti mihi. Ipſe. ſ. Teucer hoſtis. i. cum eſſet hoſtis, ferebat. i. extollebat Teucros, inſigni laude, hoſtis aũt erat ex parte patris, ſed ex matris parte, natura inuitabat eũ ad beneuolentiã, nã mater eius ſoror Priami fuit, q̃ forte effecit, vt Teucer vocaretur à Teucro illo antiquo, qui ex Creta Troiã venerat, ipſe ergo Teucer hoſtis quantum ad genus paternum, qđ in geſtis exterioribus p̃ſerre congruit, cum in Græcia natus ſit, ferebat Teucros, vñ per matrem oriundus erat, laude inſigni. i. rara, & excellenti, & volebat. i. libenter ferebat, & tollerabat, ſe ortum. i. oriũdum à ſtirpe antiqua Teucrorum, quare agite, adhortãdi aduerbium, ò iuuenes ſuccedite noſtris tectis. i. intretis tecta noſtra. Similis. i. aduerſa fortuna, voluit quoque. i. etiã me iactatam per multos labores (poſſet legi, p multos ſimiles labores, nec eſſent duo epitheta, quia multum, nõ eſt plenũ epithetum, licet enim dicere, multi boni viri id conſuluerunt.) conſiſtere demũ hac terra, ego non diſco ignara. i. vt faciunt ignari mali. i. incommodi, aut diuerſitatis, ſuccurrere miſeris. i. didici per meipſam, ſuccurrere miſeris, quia id quiſq; facile miſeratur in alio, quod ſe paſſum difficulter meminit, nõ ergo diſcit ignara, quia neque ignara eſt, neque didicit, ſubaudiri ergo videtur, tanquam ignara aut veluti ignara, vt ſit, non diſco tanquam ignara eſſem, aut veluti ignara diſcedere deberem.

VARIA LECT. QVEM Dardanio Anchiſæ] Sunt qui, Anchiſæ, caſu ſeptimo legant.

COEL. RHOD. EST ſua oratoribus item homœopathia de paſſionis nata ſimilitudine, quam vndiquaque ſcientiſſimus exprimit poeta:

Fuit & tibi talis Anchiſes genitor: Item,
Et patriæ ſtrinxit pietatis imago. Et,
Me quoque per multos ſimilis fortuna labores.

Quod in Macrobij Sympoſiacis eſt adnotatum.

POE. Sic memorat: ſimul Aeneam in regia ducit
Tecta: ſimul diuum templis indicit honorem.
Nec minus interea ſocijs ad littora amittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga ſuũ, pingues centum cũ matribus agnos,
Munera, lætitiamque Dei.
At domus interior regali ſplendida luxu
Inſtruitur: medijs parant conuiuia tectis.
Arte laboratæ veſtes, oſtroque ſuperbo:
Ingens argentum menſis, cælataque in auro?
Fortia facta patrum, ſeries longiſſima rerum,
Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.

SERV. INdicit honorẽ,] Id eſt iuſſit fieri ſupplicationes. Et bene ĩdicit, quia Troiani inopinato venerãt. Ferię autẽ legitimæ ſunt, aut indictæ. Indici aũt dicuntur, quia pauperitas maiorum ex collatione ſacrificabat, aut certe de bonis damnatorũ. Vñ & ſupplicia dñr ſupplicatiões, quę ſunt de bonis ſupplicia paſſorum. Sal. In ſupplicijs deorũ magnifici. Hinc etiam ſacrũ & venerabile & execrandum intelligimus, quia ſacræ res de bonis execrandorum fiebant. [Terga ſuum,] Non declinatio u, hoc loco geminat, ſed ratio nominis in quo eſt u, ſicut & in tum mittit genitiuũ pluralem, nõ per declinationẽ, ſed quia eſt in nomine r, vt patrũ. Alituum vero vbi legimus, epentheſis eſt, ſicut Mauortis vel induperatoris, Nam alitũ facit, vel Martis, aut imperatoris. [Munera, lætitiamque. Dei]. i. vinum, aut certe vt multi legũt, Lætitiamq. die. i. diei. Vt ſupra dicta munera, ſint multorum dierum vſui ſufficientia. Intelligamus aũt miſſa aliqua etiam ad vſum diei. [Luxu] Modo abundantia: alibi luxuria. Et notãdum quia affluentiã vbique exteris gentibus dat, Romanis frugalitatem, qui & duobus cibis tantum vtebatur & in atrijs edebant ſedentes. Vnde Iuuen. Quis fercula ſeptem Secreto cœnauit auus? Et Virg. Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis. Labratæ veſtes] Labore perfectæ, vt, Laboratasque premunt ad pectora ceras. Et eſt ſermo in compẽdium coactus, ſicut, Rapuitque in fomite flammam. i. raptim fecit. [Ingens argentum menſis,] Aut ſubaudis exponunt, aut menſas argenteas accipe. [Cælataque in auro] Inſculpta. Et nomen hoc in principali aliam habet naturã, in deriuatione mutat. Nam Cœlum dicitur ferrum ipſum vnde operant argentarij, quod producitur naturaliter. Sed in deriuatione mutatur, diphthongus nanque eſt, cælata in auro [Series,] Ordo connexus. [Per tot ducta viros,] A Belo primo rege Aſſyriorum, vt, Ab antiquo durantia cinnama Belo. Ab eo uſque ad Belum patrem Didonis, qui & ipſe Aſſyrius fuit, hinc eſt. Quã Belus & omnes à Belo ſolui, cum inter patrem, & filiã medius nullus exiſtat, & regis nomen ratione non caret. Nam omnes in illis partibus ſolem colunt, qui ipſorum lingua Hel dicitur. unde & Helois. Ergo addita digammo, & in fine facta deriuatione à Sole regi nomen impoſuit.

SIC memorat,] Poſt orationem Didonis, docet magnificentiam eius in Troianos, & apparatum conuiuij Aeneæ, & ſocijs exhibiti, A S C.

exhibiti,vnde Donat.ſic,& qm̃ non prȩſentibus,ſolum cōſulendum erat,mittit ad abſentes munera. Laudat à magnitudine,ꝙ tauri,& numero,ꝙ uiginti.Si,n.boues dixiſſet,imminuiſſet gratiã.[Pingues]Et ergo pingues erãt, & ducentia oſtendit capita. [Munera,lȩtitiamq. Dei]Vinũ qđ ſufficeret oĩbus.[Ad littora] .ſ.ad illos quos reliquerat Aeneas,& ad illos quos Ilioneus.[At domus]Oſtẽdit ꝙ cũ hoſpites recipimus,domus pro eorũ meritis eſt cõponenda.Ergo cũ accipiendus eſſet Aeneas tantus vir, domũ regali luxu per ſe ſplendidã, tñ additis multis repentinis ornauit. Ergo legendũ,Domus ſplendida regali luxu & interiecta mora dicamus,Inſtruit.[Interim] Quia interim in exteriorẽ partẽ Troianos induxerat . interior melius ſolito ornabatur. [Medijs tectis]Nam cum multa turba eſſet accipienda alibi tot triclinia ſterni nõ poterãt.[Cõuiuia] Omnia conuiuia vehementer ſplendebãt,ſed fuit in apparatu diuerſitas,ꝓꝓ diſtantiã perſonarum.Nã hoſpites cum regina, recepti ſunt in oſtro ſuperbo. Tyrij vero tanq̃ minoris dignitatis,in veſtibus pictis,vt in textu videbis.[Argentũ menſis]Adiecit menſis,vt oſtẽderet eſcarium argentũ,ne putaretur in ea ſpecie eſſe, q̃ longi eſſet ab vſu menſarum.Eſt multiplex argenti laudatio.Nã fuit magnũ inſignitũ auro,& miro artificio,vt ars cũ ipſius p̃cio certaret. Sculptura aũt geſta maiorum cõtinebat.quorũ cõtemplatione meriti lõgiſſimum tp̃s conſeruari.Ordo eſt.Dido ſup.memorat.i.recitat, ſic.i.hoc mõ,vt p̃miſſum eſt,& ducit ſimul Aeneã in tecta regia & indicit ſimul honorẽ.i.feſtiuitatẽ templis, diuũ, pro diuorũ, hoc eſt iubet ob lætũ aduentum,& ſalutẽ Troianorũ, diem feſtum agere,& ferias,ſeu vacationes facere, nec minus.i. & tñ ẽt ipſa mittit interea,ſocijs .ſ. Aeneæ , ad littora.i. quos in littore dereliquerat Aeneas, eis.n.ſuccurrendũ fuit,ne turpiter eorum, immemor factus culpetur , qui ob eorũ ſalutẽ exiuerat , viginti tauros.& centũ terga ſuũ.i.porcorũ magnorũ, horrentia.i.horrorẽ ẽt inducẽtia,aut aſpera ſale , & centu agnos pingues cũ matribus,à quibus nutriri adhuc diutius poterãt, nam decreuerat Aeneã,pluſculos dies apud ſe detinere, donec claſſem reficeret, nõdum.n. de cõiugio eius cogitauit,ſicut poſt recitationem de bello Troiano,& mittit munera, & lætitiã dei.ſ.Bacchi.hoc eſt, vinũ,qđ lætificat cor hoĩs,aut die, pro diei.feſti.ſ. vt & illi q̃ in littore erãt,lætos cõuiuas agerẽt,aut vt(A. G. legit dij pro diei eadẽ de eã,ea aũt munera sũt vina,ſine q̃bus læti eſſe nequeãt, niſi acceperit ab Aenea , eos adhuc vini ſat hr̃e , q̃a vina bonus q̃ deinde cadis onerarat Aceſtes.Miſiſſe aũt vr̃ ad vtroſque,tam ad ſeptẽ naues eũ Aeneas appulſas,q̃ ad alias,vñ viginti tauros miſit licet vna nauiũ perierit.At.i.ſed,domus interior.i.aula ſeu regia ſplendida luxu.i.abundãti ornatu regali.i. regiã maieſtatẽ decenter inſtruitur,& parãt cõuiuia in medijs tectis.i.aut intra tecta,vt ſub dio in area inter tecta cõuixiſſe intelligãtur, vñ dicturus eſt Aeneas,ſuadentq. cadentia ſidera ſomnos qđ nõ apte intra tecta dixerit.Põt aũt ordo eſſe,vt ſit miniſtri Tyrij,parãt tectis medijs cõuiuia,vt vero depingere celeritatẽ operãtium,ſubticuit verba in ſequentibus locutionibus,q̃ ſic ſupplebuntur,veſtes laboratæ arte.i.artificioſe factæ, vt ſit laus ab artificio,& oſtro ſupbo.i.purpura magnifica, vt ſit laus à materia,& colore, ſup.extenduntur,& argentũ ingens,ſup.exponitur mẽſis, & fortia facta patrũ cælata in auro,& ſeries lõgiſſima rerum.ſ.geſtarũ,ducta ꝑ tot viros,ab origine antiquæ gentis, ſup.exponũtur menſis.& hoc mõ verbo,parãt,deerit inppoſitũ, & multis ſuppoſitis ſequẽtibus verbũ.Aut ordo ſit,nihil ſubaudiendo talis. Veſtes laboratæ arte & ſuperbo oſtro,parant.i. ornãt conuiuia in medijs tectis,& ingens argentũ.i.ingentia vaſa, ex argento facta & fortia facta patrũ.i.maiorum,à Belo primo, vſque ad Belum,Didonis patrẽ,cælata in auro.i.vaſis,aut toreumatis aureis appoſitorũ ſeries rerũ lõgiſſima.ducta ab origine antiquæ gentis per tot viros ,parãt conuiuia menſis .i. exhibent apparatum conuiualem,quantum ad menſas . Vt aulea parietes ornabant.

MVNERA, lætitiamq. Dei]Veteres lib. diuerſiſſimi reperiuntur. Quorum quippe,alij Die,alij Dei, alij Dij,legunt.]Antiquæ ab origine gentis. In Lõgobardico exemplari,& in Medico,Antiqua legitur.quod & in alijs aliquot animaduerti. VARIA LECT.

Aeneas(neque enim patrius conſiſtere mentem
Paſſus amor)rapidum ad naues p̃mittit Achatẽ,
Aſcanio ferat hæc ipſumq. ad mœnia ducat:
Omnis in Aſcanio cari ſtat cura parentis.
Munera præterea Iliacis erepta ruinis.
Ferre iubet,pallam ſignis, auroq. rigentem,
Et circumtextum croceo velamen Acanto,
Ornatus Argiuæ Helenæ: quos illa Mycenis,
Pergama cum peteret, incõceſſoſq. Hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum:
Præterea ſceptrum, Ilione quod geſſerat olim
Maxima natarum Priami; colloq. monile
Baccatum,& duplicem gemmis, auroq. coronã.
Hæc celerans iter ad naues tendebat Achates.

SERV. AEneas]Sequitur, Rapidum ad naues. Cetera per parentheſin dicta ſunt.[Rapidum ad naues præmittit Achatẽ] Nõ præmittit (nec.n.ſeq̃tur ipſe)ſed p̃rapidũ qđ ex affectu patris itelligẽdũ eſt, nõ ex Achatis velocitate.Et ſic p̃rapidum dixit, quo mõ Terẽt. Perpol quam paucos,hoc eſt ꝑ qua paucos Pol.n.per ſe plenũ eſt iurãtis aduerbiũ,cui ꝓpoſitio ſeparatim nũq̃ cohæret.[Ferat]Afferat.nũciet,vt.Feret hȩc aliquam tibi fama ſalutẽ.[Stat] Mõ eſt.alias horret . vt. Stant lumina flãma. &,Stabat acuta ſilex.Item plenũ eſt, vt, Iã puluere cȩlum Stare vident Stant & iuniperi & caſtaneæ hirſutæ.Item poſitum eſt,vt,Stant manibus aræ.Item placet,vt,Stat conferre manum.&,Stat caſus renouare omnis . Pro loco ergo hic intelligendus eſt ſermo.[Iliacis erepta ruinis,] Commendat ex loci difficultate,vt,Nec tuta mihi valle reperti. Item ex perſona,Ornatus Argiuæ Helenæ,&,Ilione, quod geſſerat olim,vt Hoc Priami geſtamen erat. Quẽadmodum plerunque ex longitudine,vt Terent.Ex Aethiopia eſt vſque ancilla hæc. [Erepta] Laborat hoc ſermone probare ab Aenea non eſſe proditam patriam,ſi ornatus Helenæ, quã cum Antenore Troiam prodidiſſe manifeſtum eſt,ex incendio eripuit , bellorum caſu . non pro præmio proditionis accepit.[Signis, auroq.]Signis aureis, vt, Mollemq. & montis.[Pallam rigentem,] Duram ꝓꝓ aurum,ſicut & nouas veſtes videmus.Significat autẽ tunicæ pallium,qđ ſm̃ Varronem palla dicta eſt ab irrogatione,& mobilitate,quæ eſt circa finem hmõi veſtium,ἀπὸ τοῦ πάλλειν.[Velamen]Cycladẽ ſignificat.[Acantho.]Genus virgulti flexuoſum.quod vulgo Herbacanthum dñt:In cuius imitationem arte veſtis ornatur.[Ornatus Argiuæ Helenæ:] A uicinitate dixit Argiuæ. Et paulo poſt Mycenis,cum Spartana fuerit, quæ ciuitas eſt in Laconia Nam legimus,me duce.Dardanius Spartam expugnauit adulter.Et vide iam omẽ infelicitatis futurȩ , cum adulteræ ſuſcipit munera.[Incõceſſoſq. Hymenæos,] Et fato & legibus.Hymenæus aũt,vt alij dicunt,deus eſt nuptiarum. Vt alij quidã iuuenis fuit , q̃ die nuptiarũ oppreſſus ruina eſt. Vñ expiationis cauſa nominatur in nuptijs ,ſed falſum eſt, Nam vitari debuit magis nomen extincti. Sed hoc hẽt veritas , Hymenæus quidã apud Athenas inter bella ſæuiſſima virgines liberauit,q̃ ob eãm nubentes eius inuocant numen. quaſi liberatoris virginitatis.Hinc ẽt apud Romanos Talaſio inuocatur.Cũ.n. raptu Sabinorum , Plebeius quidẽ raptã pulcherrimã duceret,ne ei auferretur ab alijs, Talaſionis eam ducis nobilis eſſe ſimulauit.cuius nomine fuit puellæ tuta virginitas.[Matris Ledæ mirabile donum.] Vel quod ipſa filiæ, vel qđ ei Iuppiter dederat.[Præterea ſceptrum,Ilione] Bene offert munera apta perſonis. ſicut etiam Latino in ſeptimo . [Maxima natarum Priami;]Quia ante etiam fȩminȩ regnabant,preſertim primogenitæ,vnde eſt Maxima.Hȩc aũt vxor Polymneſtoris fuit.[Colloq. monile]Ornamentum gutturis, quod & ſegmentum dñt,vt Iuuenalis.Segmenta & longos habitus . Licet ſegmentatas ueſtes dicamus.vt ipſe,Et ſegmentatis dormiſſet paruula cunis. [Baccatũ]Ornatũ margaritis . Dicimus aũt & hȩc margarita,& hoc margaritum,& hæc margaris, qđ grȩcum eſt, quo modo Nais. Sanè multi ſeparant gemmã & margaritam,vt Cicero, Nullam gemmam aut margaritam , & gemmas volunt dici diuerſi coloris,margaritas vero albas, vel gẽmas integras , margaritas pertuſas.[Duplicem gemmis,auroq. coronam] Duplicem aut latum,vt. Duplici aptantur dentalia dorſo. Item,Aut duplex agitur per lumbos ſpina . Aut certe re vera , Duplicem gemmis & auro.[Hæc celerans]Celeriter facere cupiens.

ASC. AENEAS &c.]Vt paternæ perſonæ decorum quoque deſcribat & Iuli,quem p̃cipue laudare ob Iulium Cæſ.conſtituit, honorificã mentionem facit poeta.Et docet quam circa illum habuerit

habuerit Aeneas curam, vtq. regalibus donis, magnificę munificētiæ Didonis rfideret. Verba Donati de hac re ſunt. [Præmittit] Nō quia eſſet ſecuturus, nec intelligitur, prærapidū mittit. Sed p̄mittit. i. ante prandiū mittit, vt maturius videret filiū, & vt afferrentur munera, q̄ Didoni dare volens, inter epulandū commodiſſime dabantur. Maior. n. erat futura cōuiuij voluptas, & p̄ſentia Aſcanij, & oblatione munerum. [Omnis in Aſcanio] Nā reliquæ curæ iam ſemotæ erant. [Munera] Hæc conuiuium gratius factura erant, & poterant oſtendere quanta vrbis fuiſſet felicitas. [Erepta] De magnis & plurimis, credendū eſt meliora rapuiſſe [Argiuæ Helenæ:] Hanc adeo formoſam fuiſſe dicunt, vt eius forma redacto maximo peritiſſimorū pictorum in vnū numero, ppoſitis ēt formoſiſſimarū mulierū nudis corporibus pingi nequiuerit, ergo q̄cunque erat formoſa, ab ea appellabatur Helena. Sed Virg. Argiuæ dixit, vt de illa ſola intelligeretur [Extulerat,] Nā cū eſſet regis vxor, & locupletiſſima, & iret ad Troiam, has vt p̄cipuas ſecum abſtulit, non rediturā ſe ſperans, p.p admiſſum adulteriū, propterea addidit inconceſſos Hymenæos. [Ledæ mirabile] Vt tā pulchra, niſi à matre donari nō potuiſſent, & cum donarentur, miratos eſſe qui viderent. Adduxit aūt vt his vteretur, quoties adultero formoſior videri volebat. Ergo, ſuperabāt formā q̄ pingi non potuit, pulchrioremq̄. reddebant. [Maxima] Solent. n. religioſi parentes, q̄ habent optima filijs, deferre maioribus. [Baccatum] Neq; hæc diſſimilia eſſe debebāt, q̄ optimus pater, & ditiſſimus maxime ille dederat. [Hęc celerans] Laudat hominis diligentiā. Ordo eſt. Aeneas p̄mittit. i. anteq̄ cena cū apparatu ſuo totaliter extructa eſſet. aut priuſquā Dido ſocijs ad littora, miſit viginti tauros &c. id potius placet, quam vt cū Seruio dicam, miſit prærapidum. & non præmiſit, quia ipſe ſecutus non eſt. Nam licet ipſe ſecutus non eſt, alij tñ qui dona Didonis attulerunt, ſubſecuti ſunt, præmittitur ergo. antequam Didonis ſuos mitteret, rapidum Achatē ad naues. ſ. quas ipſe in littore dereliquerat, præmittit, dico, licet paulò poſt abituros eo ſciebat miniſtros Didonis. n. pro q̄a. amor patrius. i. paternus, nō eſt paſſus mētē. ſ. Aeneæ, cōſiſtere. i. quieſcere & tranquillā eſſe, tractum à mari, cui ſæpe fluctuatio mētis cōparatur. p̄mittit, dico, ſup. vt (quæ particula honeſte reticeri ſolet) ferat. i. afferat, aut nunciet, & dicat, Aſcanio. ſ. filio ſuo Iulo, hæc. ſ. q̄ dicta, & facta ſunt, quaſi vero ip ſum iā tunc ad imperium deſtinatum conſiliorum ſuorum comitem effecerit, & vt ducat ipſum ad mœnia. ſ. Carthaginenſia. Nam ſup. omnis cura parentis chari. i. redamati à filio, ſtat. i. cōſtituit in Aſcanio, p̄terea ipſe iubet ferre. i. afferre, munera. i. p̄cioſam ſuppellectilē, vnde munera faciat, erepta ruinis Iliacis, cū iā in manus hoſtium ventura eſſent, id aūt dicit, ne à ſuis iniuſte abſtuliſſe, aut à Græcis, ob proditionē ea accepiſſe dānetur, munera, dico, videlicet pallā. i. chlamydē muliebrem, rigentē. i. vix plicabile. n. ſignis aureis, & velamē. i. Cycladem: Acantho croceo. i. flexuoſum in morem Acanthi, & crocei coloris, circuntextum. i. qđ circuntextū erat in fimbrijs pallæ, appoſitio ſic ornatus Helenæ, Argiuæ, potius diceret Spartanæ, ſed Argi Spartis vicini ſunt, quos. ſ. ornatus. illa. ſ. Helena extulerat Mycenis, pro Amyclis. cum. i. q̄n ipſa peteret p̄gama. i. Troiam, & Hymenæos. i. thalamos matrimoniales inconceſſos. i. negatos à dijs & legibus, quia alteri nupſerat, extulerat, dico, p̄ aliā appoſitionem, donum mirabile. i. admiratione dignum, matris Ledæ. i. quod à Leda matre, aliquando dono, acceperat. & ideo vt rem chariſſimam, & precioſiſſimā. relictis ceteris, extulerat eam pallā, præterea. i. inſuper, ſup. ferre iubet ſceptrum. i. regalem virgā quod. ſ. ſceptrum, Ilione maxima natarum Priami, quæ, ſcilicet inter filias ſe reginā gereret, geſſerat olim. ſ. cum Troia vigeret, & vt ferat monile Baccatum. i. Baccis, hoc eſt vnionibus ſiue margaritis ornatum, collo. i. quod Ilione collo geſſerat, & vt ferat coronam duplicem, gemmis & auro, id eſt quæ ex duobus conſtabat ex auro, ſcilicet gemmis, id eſt lapillis precioſis Achates celerans. i. celeriter peragens, hæc tendebat iter ad naueis.

At Cytherea nouas artes, noua pectore verſa
Conſilia, vt faciem mutatus, & ora Cupido
Pro dulci Aſcanio veniat, donisq́. furentem
Incedat reginam, atque oſſibus implicet ignē.
Quippe domū timet ābiguā Tyriosq́. bilīgues.
Vrit atrox Iuno, & ſub noctem cura recurſat.
Ergo his aligerum dictis affatur Amorem.
VE. Natæ meæ vires, mea magna potentia ſolus,
Nate, patris ſummi qui tela Typhoea temnis,
Ad te confugio, & ſupplex tua numina poſco.
Frater vt Aeneas pelago tuus omnia circum
Littora iacteturq́. odiis Iunonis iniquæ,
Nota tibi, & noſtro doluiſti ſæpe dolore.
Hunc Phœniſſa tenet Dido, blandisq́. moratur
Vocibus: & vereor quò ſe Iunonia vertant
Hoſpitia, haud tanto ceſſabit cardine rerum,
Quocirca capere ante dolis, & cingere flamma
Reginam meditor, ne quo ſe numine mutet,
Sed magno Aeneæ mecum teneatur amore.

SERV. AT Cytherea] ab inſula quę numero tm̄ plura. li dicitur, vt, Sunt alta Cythera. [Nouas artes] Ars τῶν μέσων eſt, cōmune nomē eſt ad multa pertinēs, vñ ſine epitheto male ponitur, vt bonas artes, malasq́. artes dicamus. [Faciē mutatus] Nota figura eſt. Quod aūt addidit, & ora, periſſologia eſt. [Donisq́. furētem Incendat reginam] Incēdat & furete faciat, vt. Animumq́. labantem impulit. [Quippe domum timet ambiguam] In qua habitat mutabilis fęmina, vt, Varium, & mutabile ſemper Fęmina. Item Iuno in quarto:

Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ.

[Tyriosque bilingues,] Id eſt fallaces. Nec enim ad linguā retulit, ſed ad mentem. [Sub noctem cura recurſat] Circa noctem. Et ſciendum quia cum tempus ſignificatur, ſub præpoſitio accuſatiuo cohæret. vt.

Aut vbi ſub lucem denſa inter nubila ſeſe
Diuerſi rumpunt radij.

[Ergo his aligerum dictis affatur Amorem] Latini deū ipſum Cupidinem vocant, eo quod facit amorem. Sed hic imitatus eſt Græcos, qui vno nomine vtrunque ſignificant. Nam amorem dixit deum, ſed diſcreuit epitheto. Sanè nomē hoc, ratione non caret, Nam & quia turpitudinis eſt ſtulta cupiditas, puer pingitur, vt inter quas curam Clymene narrabat inanem. i. amorem. Itē quia imperfectus eſt in amantibus ſermo ſicut in puero, vt,

Incipit effari, mediaq; in voce reſiſtit.

Alatus autem ideo, quia amantibus nec leuius aliquid, nec mutabilius inuenitur, vt in ipſa probatur Didone. Nam de eius interitu cogitat, cuius paulò ante amore deperibat, vt,

Non potui arreptum diuellere corpus.

Sagittas vero ideo geſtare dr̄, q̄a & ipſæ incertæ veloceſq́. ſunt

Et hæc rō pene in oībus alijs numinib9 pro poteſtatū qualitate formatur. [Nate, meæ vires.] Aut q̄a Venerea voluptas exerceri ſine amore non pōt, aut ſm̄ Simonidem, qui dicit cupidinē ex Venere tantum eſſe progenitum. Quanquā alij dicāt ex ipſa & Marte, alij ex ipſa & Vulcano, alij vero Chao & primæ rerū naturæ eū eſſe filiū velint. [Solus, Nate] Qui Iouis cōtēnis fulmina, q̄ dijs ceteris ſolent eſſe terrori. [Patris ſummi] Nunc quidē de Ioue proprie dixit. Sciendum tñ pro qualitate rerum vel p̄ſonarū, ſummum deum dici, vel patrem. Nā vnuſquiſque ſummum putat eſſe eum quē colit, vt. Sūme deū ſancti cuſtos ſoractis Apollo. [Typhoea] Multi Typhoia legūt, vt cerealia & cerealea. Typhoea aūt dixit, nō quibus Typhoeus vſus eſt, ſed quibus Iuppiter in Typhoeū, à ſpolijs. i. virtute & victoria, epithetō poſuit, vt Scipio Africanus & Metellus Creticus. [Temnis,] Aphæreſis eſt, pro contemnis. Hac aūt laude hoc egit, facile eum poſſe cōtemnere Iunonem, qui cōtemnit & Iouem. [At te cōfugio,] Perſonarum ratio facit laudis augmētum. [Tua numina] Poſſibilitatem. Et notandum vnum deum plura hr̄e numina, vt ſupra diximus. [Frater vt Aeneas] Conciliatio à qualitate perſonæ, vt, aūt eſt quemadmodum, quod in pronunciatione extenditur, q̄n temporis non eſt. [Iacteturq́.] Vacatq́. [O dijs Iunonis iniquæ,] Iuſta cauſa petitionis oſtenditur. Odiū autem, ò in nomine breue eſt, in verbo longū, vt Odij, Quemadmodū liquor, li, breuis eſt, liquitur longa. [Nota tibi,] Græca figura eſt, vt Terent. Mira vero militi quę placeāt. [Et noſtro doluiſti ſæpe dolore] Noſtro autē, eo quo & ego, aut doluiſti, ideo quia me dolētem vidiſti, vt doleo illa te. [Phęniſſa] De Phæniſſe. [Tenet] Moratur. [Quo ſe Iunonia vertant Hoſpitia] Quo, in quam partem. Iunonia

nia aũt hoſpitia, Carthaginẽ dicit, vbi habitabat Iuno, vt, Hic illius arma. Aut certe hoc ipſum vereor ꝙ Aeneæ Carthago in hoſpitiũ patuit, vt eſt, Timeo Danaos & dona ferentes. [Haud tãto ceſſabit cardine rerũ] Aut δεικτικῶς dixit, ne intãtum quidem, hoc eſt breui occaſione ceſſabit, breuẽ occaſionẽ oracula dixit deorũ fauorẽ. ſ. Neptuni, Veneris, Mercurij ad iuſſionem Iouis. Aut ſimpliciter intelligendum eſt. Non poterit in tanta rerum opportunitate ceſſare, vel in ipſa. ſ. appulſione Carthaginis, vt ſit de prouerbio tractũ. de quo dr̃, Res in cardine eſt, hoc eſt in articulo. [Quo circa] Quapropter. [Meditor] Mente pertracto. [Ne quo ſe numine mutet] Quo vel vacat, vel pronomẽ eſt. Et bene ſupprimit numen Iunonis, ne eius frequenti commemoratione Cupidinẽ terreat. Magis. n. vult eum intelligere quam audire Iunonem, aut certe aduerbium eſt, vt ſit, Timeo ne ſe numine Dido aliquam cõmutet in partem. [Mecum] Id eſt cum officio Venereo, Nec poteſt intelligi, quemadmodũ ego. Aliter enim a matre Aeneas aliter amatur à Didone.

ASC. AT Cytherea nouas artes, &c.] Interea, inquit, dũ pio Aſcanio miſſus accelerat Achates, Venus verita, ne Dido a Iunone ſolicita, quidquã mali Aeneæ moliatur, vult eã capere amore Aeneæ, quo circa Cupidinẽ, deũ amoris, qui ſe in mille formas trãſmutare nouit, qui & filius Veneris eſt, rogat vt pro Aſcanio ad Didonẽ ductus, illi occultũ inſpiret amorem quod & factũ eſt. Vñ dicetur alibi, Ardet amans Dido. Donat. dicit hoc loco ſic. [At Cytherea] .i. dũ hæc gererentur. Neceſſaria metuẽtis Veneris deliberatio, cuius æſtus augebat conſideratio loci, tꝑis, & perſonæ. Erant ab Achate ꝑficienda iuſſa. Et periculoſum credere nepotẽ, eidem periculo in quo erat Aeneas, ne tota ſimul progenies interiret. Nam q̃uis Troiani eſſent humane ſuſcepti, metuebatur fallax natura Tyriorũ, & ſtimulus Iunonis, ne ipſa opportunitatẽ loci, & occaſionem tꝑis nacta, terra opprimeret, quos mari extinguere nõ poterat. [Nouas artes] Artes ergo nouæ. i. cõſilia elaborata exquiruntur, vt Aſcanius non ꝑgeret, & tñ Achates iuſſa faceret, fallit ergo oẽs, & ꝑſert Aeneæ amorẽ, ſibi cõciliaus Didonem, nã neq; Aeneas iratę reſiſtere potuiſſet exigua ſubſtantia. Neq; conuulſis nauibus, & in hyeme effugere. [Nate] Breuiter oĩa cõſilia ſua exprimit, & quõ fieri poſſet, oſtendit, & honeſtum facile, & neceſſarium demonſtrat. [Meæ vires] Vendicat ſibi neceſſitudo parentũ, quidquid liberi pñt. Et docet inter filios & parentes, tale debere eſſe volendi, & nolẽdi ſtudium, vt in multis licet corporibus, voluntas, vna & neceſſitudinis vinculũ, indiſtinctum, integrumq́. producet. [Tela Typhoea] Facile oſtendit eſſe ꝙ petit ꝙ .n. potuit Iouis fulmen cõtemnere, facilius poterit fœminę mẽtẽ poſſidere: ergo ita dixit, ne ille excuſaret ꝑꝑ Iunonem. Fecit ergo beneuolum filium, dicendo nate item ꝙ potior eſſet Ioue, & ꝙ eſſet potẽtia ſua. [At te,] q. d. non eſt alter qui tm̃ aut debeat, aut poſſit. [Supplex] admonuit pietatis, vt filiũ: rogauit, vt deũ, quid igitur acceſſit oneris, cum eſt rogatus ab ea, q̃ auctoritate parentis iubere poterat. [Frater vt Aeneas] Fecit beneuolũ & attentũ, nunc facit docilẽ, ſubiuncta narratione totius negotij, dixit, Frater tuus, vt appareat operã, non in extraneo exponendã, ſed in fratre eſſe neceſſariã Ergo honeſtũ, & piũ, vt frater pro fratre laboret, preſertim in eã ſalutis. Adiungit labores, vt moueat cõmiſerationẽ, & oſtẽdit iniuſte pati, & deformat perſonã aduerſariæ, q̃ perſequatur innoxium. [Nota tibi] Hoc ad laudem Cupidinis pertinet, maximum. n. crimen eſſet eius, ſi fratris periculum neſciret. [Doluiſti] Si præterita doluit, debet cauere ne rurſus dolẽda ſuccedãt. [Dido tenet] Oſtendit facilitatẽ petitionis, nã ſi iam Aeneæ affecta eſt, non eſt opus initio amoris, in quo magna eſt difficultas, ſed augmẽto, deſideratur aũt augmentũ, quia timetur Iuno à qua amor talis poſſet abrũpi, ergo opus erat tali amore, q̃ nõ poſſet abrumpi à Iunone [Cardine] Hic fidem facit, cum fores clauduntur, & tribuit firmitatẽ. Ergo dixit. [Tanto ceſſabit cardine rerum] Erat. n. in poteſtate abſoluere amorẽ, quem voluntate ſuſceperat, ſed diuinitus impactus nõ poſſet humano arbitrio ſummoueri, aſſerit ergo neceſſariũ remedium, quo omnis illa factio ſuccũbat. [Mecum] Tãto amore amet, quanto mater amat filium, cuius amor nullius violẽtia numinis valet abrũpi. [Capere ante] Oſtendit melius eſſe vẽtura propulſare, q̃ ijs qui venerint, remedia quærere. Ordo eſt. At. i. ſed: Cytherea. i. Venus, verſat. i. agitat, pectore. ſ. ſuo, artes nouas. i. quales pro Aenea nondũ exercuerat, & noua cõſilia, vt videlicet Cupido mutatus faciem. i. totius corporis facturã, & ora. i. eã partem, quæ vulgo facies dr̃, habens mutata. i. in ſimilitudinẽ Aſcanij transfigurata, aut trãsformata, venit pro Aſcanio dulci. i. loco Aſcanij, qui Aeneæ dulcis eſt, & vt incendat donis reginã furentem .i. alioqui captam vehementi amore, dictum. n. eſt, Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido. vult autem incẽdi donis quæ Achates allaturus eſt, & vt implicet ignem. ſ. amoris, oſſibus. i. medullis: quia dicetur in 4. Eſt mollis flãma medullas, Interea & tacitum viuit ſub pectore vulnus. Quippe. i. quia certe ipſa timet. domum ambiguam. i. cuius eſt ambigua fides, quia à fœmina regitur, ſed vt in quarto dicetur varium & mutabile ſemper fœmina. & Tyrios bilingues. i. fallaces, aliud mente, aliud ore continentes, ſunt. n. bilingues. i. aliud hic, & aliud illic dicentes, fraudulenti, quaſi ſerpentinis linguis, quæ triſulcæ ſunt, appropiantes: Iuno atrox. ſ. in Troianos, vrit. i. incẽdit curis, & cura. ſ. Veneris, recurſat. i. redit celeriter in animũ Veneris, ſub noctem. i. paulo ante noctem, id. n. ex more facit cura vt quo tꝑe alij ſe quieti dant, ſoliciti ſe crucient. Ergo, quia id ea de cauſa conſtituerat, ipſa alloquitur amorem aligerum. i. alas gerentem, & velocem, his dictis. i. verbis ſequentibus, vnde nomen eſt hic dictum, & non participiũ, ò nate. ſ. Cupido fili, meæ vires, & mea magna potentia, quia ſine amore parum faceret Venus, & ò nate, qui ſolus temnis. i. cõtemnis, tela patris, ſummi. i. Iouis, Typhoea, aut Typhoia. i. q̃ Iuppiter in Typhoea gigantem iniecerat, hoc eſt fulmina, quæ Cupido cum ipſe ignis ſit, non timet. aliter. n. nõ læditur talibus telis (Sanè a nominatiuo Typheus, deduci debet Typheeus, quod fortaſſis & hic ſcribendũ eſt, aut id mutauit poeta ꝑꝑ frequentiã vocalium, & diphthongum reſoluit, aut more Latino, qui eo ſcribunt, & e proferũt, ut ſit Typhous in principali, & Typheus in deriuatiuo, aut more græco. qui oe ſcribunt, & i, proferunt, vt ſit Typhous triſſyllabum in primitiuo, i, & tetraſſyllabũ in deriuatiuo. Priſc. ſentit Typhea pro Typhoia, poſitũ. In multis tñ non vitauit poeta hmõi vocalium cõcurſum, vñ Tegeea, & Eeæque inſula Circes, &c. Præterea ſi poſſeſſiuũ in primitiuum reſoluatur, erit licentioſa locutio, quia duo genitiui diuerſa ſignificantes, vni ſine coniunctione dabuntur, vt ſit, Tela Typhoei patris ſummi, nõ. n. Typhoeus pater ſummus eſt, ſed dici pñt, Tela Typhoi, quia paſſus eſt, & Tela Iouis, qui ea intulit, vñ melius per poſſeſſiuũ locutus eſt, licet nõ frequẽs ſit tale loquendi genus, quale eſſet, Lego cõmẽtarios Virgilianos, Seruij. i. quos Seruius edidit in Virgilium.) ego. ſ. dea, & mater tua, confugio ad te, & poſco, ſupplex cũ imperare poſſem, tua numina. i. opes numinum tuorũ. Nota ſunt, ſup. tibi, aut nota, ſup. res eſt tibi, hoc eſt tu noſti, aut nota recito tibi, vt. i. qualiter Aeneas frater tuus, iactetur pelago circum oĩa littora, odijs. i. ꝑꝑ odia Iunonis iniquę (Scd̃m Ser. legitur, iactetur q., quõ non alia de cã adderetur que, q̃ vt ſyllaba, tur, ꝑducatur, nã ea licẽtia, qua in principio tertij pedis quoties ſit vltima dictionis, recẽtiores crebro vtuntur, maiores parcius vſi ſunt, q̃ non oĩno vacare velit, poſſet & ſic cõſtruere, q; pro &, nota ſup. ſunt, aut res eſt nota tibi, vt frater tuus Aeneas, &c. & .i. ſimul, doluiſti ſępe nr̃o dolore. i. quo nos. i. ego, & filius meus doluimus, hoc eſt cõdoluiſti nobis, & ꝑꝑ nos, Dido Phœniſſa, q. d. de gñe Pœnorum, qui verſipelles ſunt, & id callide facit. eum. n. a ſpecie, & perſona ipſa, accuſare non poſſumus, ad genus recurrimus, ſicut cõtra in purgatione dixerat Ilioneus, Parce pio gñi: Dido ergo Phœniſſa. i. ex Phœnicia profecta, tenet .i. quaſi in poteſtate habet nunc, hunc. ſ. fratrẽ tuũ Aeneam, & moratur. i. detinet, blandis vocibus quibus parum fidei adhibendum eſt. Nam tunc præcipue blandiũtur mulieres, dum decipere volunt, & vereor quo. i. in quem exitum vertant ſe hoſpicia Iunonia. i. Carthaginenſia, quibus Iuno præſidet. ipſa. n. haud .i. non ceſſabit tanto. i. intãtum aut tãtiſper, dum Aeneas illinc abitum parabit: cardine. i. inſtitutione principali rerum. i. nõ deſinet Iuno agere, quod inſtituit etiam tantillo tempore, & ita legendum eſt, vt Seruius, tm̃ non tanto. Vel legendo, tãto, ordo erit, Ipſa Iuno (quam propter odium non nominat, aut quia dixerat odiis Iunonis iniquæ. & quo ſe Iunonia vertant hoſpitia, fruſtra repeteret) haud, id eſt non ceſſabit, tanto cardine rerum, id eſt cum res ad tantum cardinem perduxerit. id eſt cum iam caput totius odij ſui, in ciuitatẽ ſuam impulerit, quaſi ſoricem in muſcipulam illexerit. Donatus tñ ad Didonẽ referre videtur, vt patuit, vt ſit, Dido non ceſſabit amare tanto cardine. i. tanta firmitate, & fide rerum, quæ quaſi in cardine voluuntur, quocirca, id eſt quia vereor quo ſe Iunonia vertant hoſpitia, ego meditor .i. concipio animo, capere reginam. ſ. Didonẽ, dolis. i. arte Cupidinea. & cingere. i. irretire, flamma. ſ. amoris, ante. i. priuſquam à Iunone, ſup. in odium Aeneæ vertatur, & in eius perniciem quidquam faciat, ne mutet ſe quouis numina. potiſſimũ tamen

de

de Iunonis odijs veretur, ſed teneatur mecum.i.vt ego magno amore Aeneę.i.indiſſolubili amore, amet Aeneã vt ego quæ eius mater ſum, ita vt Iunonis inſpiratio, non tñ poſſit, quantũ vis cæci amoris, & per hanc fictionem docet poeta, nullum eſſe tantum mortalium animis furorẽ, ac Venerei amoris. Verum Seruius vult, vt ſit mecum non meo amore, nec quo ego amo, ſed meo, hoc eſt, Veneris commercio. Nam, non idem amor in amica & in matre eſt: ſed nihil tam laſciuos amores conciliat, quam Venus.

VARIA LECT.

LITTORA iactetur odijs Iunonis iniquę] Omnia proſus exemplaria manuſcripta, quæ hactenus legerim, ſcriptum oſtendunt: iacteturque odijs. [Hunc Phœniſſa tenet Dido.] in libris pleriſque antiquioribus, Nunc, legitur. quod minime diſplicet.

Quò facere id poſſis, noſtram nũc accipe mẽtẽ,
Regius accitu cari genitoris ad vrbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens pelago, & flammis reſtantia Troiæ,
Hunc ego ſopitum ſomno ſuper alta Cythera,
Aut ſuper Idalium ſacrata ſede recondam,
Ne qua ſcire dolos, mediusue occurrere poſſit.
Tu faciem illius noctem non amplius vnam
Falle dolo, & notos pueri puer indue vultus:
Vt, cum te gremio accipiet lætiſſima Dido,
Regales inter menſas, laticemque Lyæum;
Cum dabit amplexus, atque oſcula dulcia figet;
Occultum inſpires ignem, fallaſque veneno.
Paret amor dictis caræ genitricis, & alas
Exuit, & greſſu gaudens incedit Iuli.
At Venus Aſcanio placidam per mẽbra quietẽ
Irrigat, & fotum gremio dea tolit in altos
Idaliæ lucos: vbi mollis Amaracus illum
Floribus, & dulci aſpirans complectitur vmbra.
Iamque ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyrijs, duce lætus Achate.
Cum venit, aulæis iam ſe regina ſuperbis
Aurea compoſuit ſponda, mediamque locauit.

SERV.

QVò.] Id eſt quò. [Accipe] Audi, vt contra, Da.i.dic, vt, Da Tityre nobis. Da nõ indebita poſco. [Mentem] Diſpoſitionẽ, conſilium. [Accitu] Euocatione, Et eſt quartæ declinationis. [Vrbem Sidoniam] Quam tenent Sidonij. [Mea maxima cura] Et Aeneas cura eſt, ſed Aſcanius maxima. cui regnũ Italię, Romanaq. tellus debẽtur, & vbi q̃ Aſcanius maxima cura Veneris introducit. vt, Veneris iuſtiſſima cura. Itẽ, Hũc tegere, & diræ valeã ſubducere pugnæ. [Sopitum ſomno] Vnum quidem eſt ſopor & ſomnus, ſed modo ſopitũ irrigatum intelligimus. [Idalium] Cypri nemus eſt, in quo oppidũ breue, vt paulo poſt, Idaliæ lucos. Item, Idaliumque nemus. [Sacrata ſede] Vel templi, vel oppidi. [Ne quà ſcire dolos] Qua vacat, vt frequenter diximus. [Medius] Importunus, incongruus. [Tu faciem illius] Faciem pro vultu poſuit. Nullus .n. faciem alterius poteſt accipere, ſed vultũ qui pro mentis qualitate formatur. Vñ infra eſt. Et notos pueri puer indue uultus. [Nocte non amplius vnã] Vt ſupra diximus, artis poeticę eſt non omnia dicere. Vide nunc pm ſit noctem vnam, Nec.n. dictatus eſt, aut abſceſſum Cupidinis, aut aduẽtum Aſcanij [Pueri puer] Aigm à facili. [Regales inter menſas] Epulas intẽperantes, in quibus caſtitas rara eſt, & facilis amoris occaſio, vñ eſt illud Terentij. Sine Cerere & Libero friget Venus. [Laticemq. Lyæum] Latex proprie aqua eſt, ab eo quod intra terræ venas lateat: ſed & vinum latet intra uuam. Vñ nunc dixit laticem, Lyæum aũt pro Lyæium dixit figurate ponens principalitatem pro deriuatione. [Occultum inſpires ignem,] Diffinitio amoris eſt, ignis occultus. [Veneno] Venenum dictum, ꝙ per venas eat. [Paret amor dictis] Vt ſupra, pro cupidine amorem poſuit. [Et alas Exuit] Laus ingẽs Aſcanij per tranſitum. Si quidem alis tantũ depoſitis Aſcanius fuit. [Placidã per membra quietem] Aut epitheton eſt quietis, aut ideo placidam dixit, quia eſt quies quæ poteſt etiam ſomniorũ terrore turbari. [Fotum] Sublatum. [Amaracus] Hic pueri regius vnguentarius fuit, qui caſu lapſus, dum ferret vnguẽta, maiorem ex confuſione odorem creauit. Vnde optima vnguenta, amaricina dicuntur. Hic poſtea in herbam ſampſucũ verſus eſt, quam nunc etiam amaracum dixit. [Iamq. ibat] Cum vix Venus iſta dixiſſet. Sane neque feſtinantibus perſonis, neque minoribus eſt reſpondendi facultas, vt hoc loco Cupidini, vt Mercurio ſupra: Idem in quarto, vt in ſeptimo furiæ. [Cum venit:] Aut pro cum veniret: aut cum, ſit aduerbium tẽporis pro dum. Nec enim poteſt coniunctiui modi particula iungi indicatiuo. Sanè ſciendum malo errore cum, & dum à Romanis eſſe cõfuſa. [Aulæis] Velis pictis, quæ ideo aulæa dicta ſunt, quod primum in aula Attali regis Aſiæ, qui populũ R. ſcripſit hæredem inuenta ſunt. Ideo autem etiam in domibus tẽdebantur aulæa, vt imitatio tentoriorum fieret, ſub quibus bellantes ſemper habitauere maiores. Vnde & in thalamis hoc fieri hodie conſpicimus. Varro tamen dicit vela ſolere ſuſpendi ad excipiendum puluerem, quia vſus cameræ ignorabatur. Vnde Horat.

Interea ſuſpenſa grauis aulæa ruinas
In patinam fecere, trahentia pulueris atri,
Quantum non aquilo Campanis excitat agris.

Sciẽdum ſanè græca nomina in η exeuntia, cũ deriuationẽ faciunt η in æ diphthongum conuertere. vt αὐλὴ aulæa, ἰδὴ idea. αἴτνη ætnęa [Superbis] Nobilibus. vt, Ceciditq. ſuperbum Iliũ. Aurea] Si Dido aurea, pulchrã ſignificat, & eſt nominatiuus. Si ſpõda ſeptimus quidẽ eſt, ſed ſynæreſis fit, & ſpõdeus eſt. [Spõda] Antiqui ſtipadia nõ habebãt, ſed ſtratis trib. lectis epulabantur. Vñ & tricliniũ ſterni dr, ſic Cicero, Sterni triclinia. & in foro ſterni iubebat. Vnde apparet errare eos, qui tricliniũ dñt ipſam baſilicã, vel cęnationem. [Mediamq. locauit] Ipſe.n. apud maiores dñi fuerat locus, vt apte Saluſtius docet. Igitur diſcubuere, Sertorius inferior in medio, ſuper eũ, Tuſcius Fabius Hiſpanienſis ſenator ex proſcriptis. in ſũmo Antonius, & infra Scriba Sertorij Verſius, & alter ſcriba Mæcenas i ĩmo, medi⁹ iter Targniũ & domũ Perpenna.

A S C.

QVO facere id poſſis] Noſtrã nunc accipe mentem. Eãdẽ rẽ proſequitur Venus, cuius orationis eſt hæc proſecutio, in qua docet viam, qua Cupido qđ petit, peragere poſſet, vtitur ergo omni artificio ad perſuadendũ, nã oſtendit honeſtũ eſſe, vt pro fratre cõtra Iunonẽ iniquã, & vtile, vt.ſ. fratris ſaluti cõſulat, & facile, quia viã docet, & ne forte Cupido, ſe Iouis vltionẽ timere excuſet, pmiſſum eſt ꝙ ſolus tela patris ſummi cõtẽnere pot. Rogat ergo, vt pro Aſcanio, quẽ ipſa tantiſper in locis ſibi ſacris molliter futura eſt, ad Didonẽ deduci velit. & ad eã deductus, arte ſua, illã in Aeneã inflãmare. Donatus ſic. [Puer ire parat] Oſtẽdit, in cõmutationẽ formæ ætatis. cõmutationẽ non fore difficilẽ [Maxima cura] Nolebat mittere Aſcaniũ ne duorũ ſolicitudine frangeretur, vel is mitteretur, qui ex oriente tumultu ſibi per ætatẽ cauere nõ poſſet [Hũc ego] Ne diceret Cupido quid fiet de Aſcanio, ſi ibo [Sopitum] Nã illa ætas multum, profundeq. dormit, ergo erit ſat tpis ad capiendos mulieris animos. Deſignat etiã tẽpus & locũ amoribus aptum. Noctem.n. erat ſpatiũ breue, ſed erat properandum, ne longi tpis opera eſſet neceſſaria, quia Aſcanius longiori ſomno teneri non potuit. Ordo eſt. Accipe.i.intellige, ſicut da.i.dic, noſtram mentem.i.conceptum noſtrorũ, qua.ſ.via. & rõne (non dices. qua mente. nam qua plenũ eſt, intelligitur tñ via, aut rõne, ſicut. Si qua fata ſinant &c.) tu poſſis facere id ſ. quod me velle dixi, Puer regius.i.filius regis cui regnũ Heſperiæ debetur, parat ire ad vrbem Sidoniam (hic ſecuda corripitur, quæ ferè producitur, vt Teucrũ memini Sidonia venire, & Sidonia Dido).i. Carthaginẽ à Didone Sidonia cõditam. accitu.i.aduocatu & citatione, genitoris.i. patris Aeneę cari.ſ.q illi carus eſt. puer dico regius appoſitorie. mea maxima cura, quia ſcit illi regnum (vt dixi) à fatis promiſſum (vnde Iuppiter. At puer Aſcanius, &c.) parat ire ad vrbem Sidoniam ferens, id eſt adferens ſecũ dona: reſtantia, id eſt quæ reliqua ſunt, pelago.i. poſt iacturam factam in pelago. q a dictum eſt, Arma virum, tabulæq & Troia gaza per vndas, & flammis Troiæ.i. poſt incendium Troiæ, Iliacis erepta ruinis. ego recondam.i. abſcondam. & reponam hũc.ſ. puerum regium. ſopitum .i. irrigatũ, & immerſum, ſomno.ſ. profundo, recõdã dico. in ſede ſacrata.ſ. Veneri. Aut ſuper alta Cytherea, inſulã vicinã Lacædemoni,

Hic, vitiũ ob oliſci erat quænunc emendauimus.

moni, contra Spartam, in qua Veneri templum à Phœnicibus conditum, dicunt. Aut ſuper Idaliū nemus illud in Cypro, vbi etiam tēplum habuit Venus, ſed antiquiſſimum. in Aſcalone, vrbe Syriæ, ne qua.i.ne aliqua ratione poſſit ſcire.i.percipere dolos.i.fraudem noſtram, ve pro vel poſſit occurrere medius.i. importunus. Eſt autem duplex ſenſus. aut.n. ideo non vult puerum ſcire dolos, ne imitetur, quia, vt dixit Iuuen. Nec tu pueri cōtempſeris annos: Sed tibi peccaturo obſiſtat paruulus infans, aut melius iō ne puer neſciat celare, ſi ſcierit, & ita occurreret forſan medius, ita vt viſis geminis Aſcanijs Dido fraudē deprehenderet. Tu mutatus faciem.i.vultū illius.ſ.puer Aſcanij: hoc eſt habens per tranſmutationē vultum, & ſimilitudinē faciei illius. vnā noctem.i.per ſpatium vnius nocti. (Omnia.n. verba accuſatiuum & ablatiuum tpis regunt, ſed accuſatiuum pcipue dum rñderi pōt ad quandiu aut q̃ dudum, & cū ſit tempus continuū, vtcunque Valla reclamet) Non amplius.ſ. q̃ per vnā noctem, & ponitur abſolute. falle.ſ. Didonem, dolo.i.deceptione, & tu puer (habent.n. Cupido, & Bacchus, perpetuā iuuentam) indue vultus pueri.ſ. Aſcanij, notos tibi, quia cū eſſet fratris filius, potuit eum ſatis noſſe, vt cum, id eſt quando Dido lætiſſima, pp dona, & aduentum tanti hoſpitis & pulchritudinē pueri accipiet te gremio. id eſt in gremium ſuum. [Id autem eſt inter femora, ſicut ſinus inter brachia. Vnde iucunda eſt poetæ fictio, quia illic naſcitur ferè mulieribus Cupido] Accipiet dico te gremio. inter menſas regaleis.i. regali luxu ſplendidas & opiparas, quæ certiſſimum Cupidini aditū parare ſolent, &. inter laticem.i.liquorem latentem in vuis, Lyæum, pro Lycium, id eſt Bacchicum, hoc eſt inter vina. & cum ſup. dabit amplexus. & figet. id eſt firmiter imprimet, oſcula dulcia.i. ſuauia. tu inſpires, ſup. tunc amorem occultum & fallas veneno, id eſt incēdio amoris, quod per venas, vt venenū diffluit, vnde eſt in quarto, in principio: Vulnus alit venis, & cæco carpitur ignis. [Paret &c.] Nullo dato reſpōſo, niſi fortaſſis ſolo nutu Cupido matris præcepta obiuit, in qua re docentur filij, parentum pceptis obtemperare debere, vſque adeo vt parētes, ſolo nutu certiores fiāt, vt quod iuſſerint, facturi ſint. Docet ergo. quomodo ſe Cupido in vultum Aſcanij transformauit, de qua re Donatus ſic. [Paret] Non reſpondet. quid.n. perſonæ matris, vel maxime in tali caſu reſponderet? & tempus, facta, non fabulas, exigebat. Ergo ſe officioſum matri præſtat. [Gaudens] Vel, vt filium exprimeret ad patrem euntem, vel quia plena voluntate iuſſa matris implebat. [At Venus] Natura puerorum tangitur, qui ſecutius, & diu dormiunt, ſi etiam accedāt alia oblectamenta, vt ſeceſſus, flores, & odores, & mollicies, opacitasq́. vmbrarū. [Duce Achate] Ergo hunc fallebat, & lætus portabat dona. Quia non frāgebatur onere munerum, nec tædio viarum cum venit executus eſt iuſſa mature. quia præuerit conuiuiū, & venit cū iam diſcumberent in aptiſſimo tempore. [Mediam] Nam is locus potior apud veteres fuit. Nam Saluſtius ita Sertorij conuiuiū deſcribit, vt ipſum quia potior fuit collocaſſet in medio. Beroaldus autem in Seruium, quantum ad definitionem triclinij, dicit ſic. Errauit ergo Quintil. qui in xj. triclinium. pro cœnatione, & conclaui poſuit, ſic ſcribēs: Vix eo limen egreſſo triclinium illud ſupra conuiuas corruit: His verbis haud dubie, Quintilianus triclinium appellat id, quod Cicero conclaue nominauit in ſecundo de Oratore, vbi idem. quod Quint. exemplum referens, inquit, hoc interim ſpatio cōclaue illud vbi epularetur Scopas, concidiſſe. In eodem quoque exemplo, enarrando Valerius Max. ita ſcribit, Eo momento tēporis, triclinium in quo Scopas epulabatur, collapſum eſt, vbi triclinium pro cęnatione apertiſſime ponitur, ꝙ ſi vera eſt opinio Seruij, errauit etiam Vitruuius architectus, qui in ſexto docet, queamodum triclinia partim æſtiua, partim hyberna ſint ædificanda. & in q̃ cęli partem vertenda. In expoſitione itaque triclinij Seruio in parte ſuffragor, nanq; in eo ꝙ ait, tricliniū ſterni ſolitum fuiſſe, qm̄ antiqui tribus ſtratis lectis epulabantur, homini aſſentior. Vnde & apud Pli. legimus triclinia Romæ fuiſſe argentea, quæ proculdubio pro ipſis lectis diſcubitoris, ac tricliniaribus accipiuntur. Nam & Liuius idē ferens, ait, Lectos eratos, ab exercitu Aſiatico Romam adductos, quod aūt inficiatus Ser. nuſquā triclinium pro cœnatione reperiri, in hoc ab eo apertiſſime diſſentio. & vt diſſentirem, monuit me vetuſtiſſimorū ſcriptorum auctoritas, quos teſtes citaui, quibus magis profecto credendū eſt quā Seruio. Tricliniū itaque (vt breuiter concludā) ipſos lectos diſcubitorios ſignificat, & ipſam cœnationē & in vtraque ſignificatione, eleganter & erudite vſurpabimus. Hæc ille. Ordo eſt. Amor. id eſt Cupido, Deus amoris, paret.i.obtēperat, & obedit, dictis.i.mandatis. quia tn̄ dixerat, ſupp. tua numina poſco, potius dictis q̃ iuſſis dixit poeta, genitricis caræ, vel q̄ illi pcipue cara eſt. vel quia ſua cuique genitrix cara eſſe debet. vt ſit gn̄ale epitheton. Vn̄ vis quoque eſt in vocabulo genitrix, vt iō merito cara ſit. quia genitrix. & exuit alas, pingitur.n. alatus, & ipſe gaudens.i.lętus incedit.i.ingreditur, cū volare ſoleat. greſſu .i.inceſſu Iuli.i.quo Iulus ingredi ſolet, nā dijs peculiaris eſt inceſſus. Vn̄ prius. & vera inceſſu patuit Dea. At.i.ſed Venus irrigat.i.infundit per vapores. Aſcanio i.Aſcanium quietem placidā.i.non vehementem, q̄ illi officiat, ſed qua recreentur mēbra .ſ.ſingula, & dea.i.cum eſſet dea, tollit.i.in ſublime fert. ſup. ipſum. fotum.i.molliter cōplexum, gremio.ſ.ſuo, in altos lucos Idaliæ.ſ.ſiluæ, vbi amaracus.i.herba in q̃ Amaracus puer cōuerſus eſt, mollis.ſ.attactu. & aſpirās floribus. & dulci vmbra.i.ſuauiter fragranti, cōplectitur illum.ſ.puerum Aſcanium. Cupido ibat iā parens.i.obediens. dicto.i.mādato, aut Aeneæ, aut Veneris & ipſe lætus portabat dona regia. aut regalia, aut ad regem pertinentia, Tyrijs.i.ad Tyrios, & hoc Achate duce.i. ducente, aut lætus Achate duce. Cum.i.qn̄, venit.i.aduenit, aut cum.i. qn̄ venit.i.adeſt cum muneribus, regina aurea.i. pulcherrima, aut auro veſtita. (Vix.n. patitur verſus, vt conſtituatur, aurea ſpōda, nam ablatiuus primæ. in a. productum deſinit, quod hic corripitur, niſi forte ſyneresis fiat) cōpoſuit iam ſe. ſuperbis.i.magnificis & precioſis, aulæis i.ornamentis parietum. in aula Attali primum inuentis, quæ vulgo tapeta dicuntur, cum ea ſint quę ſubſternuntur, ſcabellis aut ſedibus, & locauit ſe mediā ſponda .i.triclinio, cum eſſet domina conuiuij, is .n. locus regi conuiuij debetur. Quia vero non dixit, mediam ſpondaque locauit. ſed ſponda mediamque locauit, & quia alibi ſæpe ſynæreſin facit poeta vt areis. & ferreis, diſſyllaba ponendo, ego auderem conſtruere ſic, regina compoſuit.i.compoſuerat iam ſe aurea ſponda.i.ſuper ſpondam auream. (quia diſcūbebant ſuper lectos diſcubitorios, vnde triclinium dictum, de quo Horat. in I. Serm.

Sæpe tribus videas lectis cœnare quaternos)

Supple in aulęis ſuperbis.i.nobilibus, aut magnifice ornatis, & locauit ſe mediam ſ in aurea illa ſponda, & toto triclinio.

QVO facere id poſſis. (Seruius legit, Qua i.quomodo. In veteribus tamen exemplaribus pleriſque, Quò, habetur. In Mediceo, Qua, vt agnitum à Seruio. [Placidam per membra quietem] Eſt vbi. Placitam, legatur. VARIA LECT.

STIBAS denique, à Cyprijs etiā bunos dicitur. quāquam in montibus conditæ vrbes. Buni appellentur. quoniam voce ea græcis, collis indicatur. Sed & ceſpitibus ſurrectas aras ita vocant. Sedilia item diſcumbentium videtur ſpondas nuncupaſſe Virgilius, cum de Didone ita ſcribit. IOAN. SCOP.

Aulæis iam ſe regina ſuperbis
Aurea compoſuit ſponda.

Phyllada in Philoctete vocat Sophocles, lectum ex folijs. Sed & coronam eodem modo alibi. Legimus in hiſtoria. Fęminas cū viris cubantibus ſedentes cœnitaſſe. Lectiſternio præterea Iouis ipſe in lectulum. Iuno, & Minerua in ſellas ad cœnam inuitabantur. Nec me fallit, Seruium grammaticum ſcribere, Maiores noſtros ſedentes epulari ſolitos, eumque morem habuiſſe à Laconibus & Cretenſibus, ſicuti, inquit, Varro docet in libris de gente populi R. & pro inde Virgilium ita ſcripſiſſe:

Hæ ſacris ſedes epulis, hic ariete cæſo,
Perpetui ſoliti patres conſidere menſis.

SERV. IAm pr̄ Aeneas.] Religioſus quia pater ꝓprie omniū deorū eſt epithetō, vt oſtēdit ubique Virg. [Oſtro] Pro purpura poſuit, unde tingitur purpura. [Dant manibus famuli lymphas,] Humilis caracter, qui ἰσχνὸς dicit̄.

Iam pater Aeneas, & iam Troiana iuuentus,
Conueniunt, ſtratoque ſuper diſcumbitur oſtro.
Dāt famuli manibusq́. lymphas, Cererēq. caniſtris
Expediunt, tonſiſque ferunt mantilia villis.
Quinquaginta intus famulæ: quibus ordine lōgo
Cura penum ſtruere, & flammis adolere penates.

Vilia.n. deſcribuntur. [Tonſisq. ferūt mātilia uillis] Vel minutis, uel cōpoſitis. Conſtat .n. maiores. mappas habuiſſe uilloſas, mantilia uero à manibus, quo torale. Quod autē legimus. Nec turpe toral. apocope eſt. [Quinquagīta ītus famulæ]

Centum aliæ, totidemq. pares ętate miniſtri,
Qui dapibus menſas onerent,& pocula ponant.
Necnon & Tyrij per limina læta frequentes
Conuenere, toris iuſſi diſcumbere pictis.
Mirantur dona Aeneæ, mirantur Iulum,
Flagranteſque dei vultus ſimulataque verba,
Pallamq. & pictum crocea velamen Acantho.
Præcipue infelix peſti deuota futuræ
Expleri mentem nequit, ardeſcitque tuendo
Phœniſſa,& puero pariter, doniſque mouetur.
Ille, vbi complexu Aeneæ,colloque pependit,
Et magnum falſi impleuit genitoris amorem,
Reginam petit.hæc oculis: hæc pectore toto
Hæret,& interdum gremio fouet, inſcia Dido,
Inſideat quantus miſeræ deus. at memor ille
Matris Acidaliæ, paulatim abolere Sichæum
Incipit, & viuo tentat præuertere amore
Iampridem reſides animos, deſuetaque corda.

famulæ:]Hoc eſt multæ.[Ordine lõgo] i.diſpoſitione ſm Tulliu, qui in Oeconomicis dicit, quid vbi ponẽdum ſit. Nec.n. debent vniuerſæ confundi.[Curaþ penum] Inter pe- *Penum. Cellariũ,* num & cellariũ hoc intereſt, quod cellarium eſt paucorũ dierũ, vnde & in cella dicitur imperatũ frumentum. Penus vero, temporis longi. Sanè dicimus & hic & hęc & hoc penus, ſed à maſculino & à fœminino genere quarta eſt declinatio, à neutro tertia, quomodo pecus pecoris. Vñ Hora. Portet frumẽta penuſq. Maſculino vero genere Plautus Niſi mihi annus penus datur. Fœminino Lucil. poſuit, vt, Vxori legata penus. Quartæ aũt declinationis eſſe Perſius docet, vt, In locuplete penu defẽſis pinguibus vmbris. [Struere.]Ordinare componere. Vnde & Structores dicũtur ferculorum cõpoſitores.[Et flãmis adolere penates.] Colere. Sed adolere proprie eſt augere. In ſacris aũt adolere per bonũ omẽ dr. Nam in aris non adolentur aliqua, ſed cremantur.[Totidẽq. pares ætate miniſtri,]Non numerus habet admirationem, ſed ętatis qualitas [Qui dapibus]Dapes regum ſunt; Epulæ priuatorum.[Et pocula ponant]ſm antiquũ locutus eſt morem.[Mirantur dona Aeneæ, mirãtur Iulum,]Hoc ad Tyrios retulit.[Flagranteſq. dei vultus,]Hoc ad poetã refertur. [Simulataq. verba,]Cõpoſita in Aſcanij ſimilitudine. Et hoc ex perſona poetę accipiendũ.[Præcipue infelix]Propter caſum futurũ, vt probãt ſequentia. Peſti deuota futuræ.[Expleri mentem nequit]Gręca figura eſt [Tuendo]Dum intuetur. Et omnis gerundij modus tã ab agentis q̃ à patientis ſignificatione ſimiliter profertur. vt, Cantando ru illum. i. dũ cantas. Et, Frigidus in pratis cantando rupitur anguis. i. dum ei incantatur.[Ille, vbi]Poſtq̃, vt Horat. Nos vbi decidimus. Hoc eſt poſtquã. Nã ſi loci eſſet, Quo diceret. Ergo vbi, interdũ aduerbium loci eſt, interdum temporis. [Et magnum]Arduum. Difficile eſt.n. imitari verum ſibi affectum.[Reginã petit]Non ſimpliciter dixit petit. Nam petere, proprie eſt inſidiari.[Gremio fouet,]Suſtinet, vt, & Fotum gremio.[Inſideat] Legitur & inſidat. [At memor ille Matris,]Hoc eſt præceptorum matris. [Acidaliæ,] Acidalia Venus dicitur, vel quia inijcit curas, quas Gręci ἀκίδας dicunt, vel certe à fonte Acidalio, qui eſt in Orchomeno Bœotiæ ciuitate, in quo ſe Gratiæ lauant, quas Veneri conſtet eſſe ſacratas. Ipſius.n.& Liberi filiæ ſunt, nec immerito. Gratię.n. per horum ferè numinũ munera conciliantur. Ideo autem nudæ ſunt, ꝙ gratiæ ſine fuco eſſe debent. Ideo connexæ, quia inſolubiles eſſe gratias decet. Horat. Segneſq. nudũ ſoluere gratiæ. Quod vero vna auerſa pingitur, duæ nos reſpicientes, hæc ratio eſt, quia profecta à nobis gratia duplex ſolet reuerti. vñ eſt ſupra, Nec te certaſſe priorem Pœniteat [Abolere Sichæum Incipit] Ordo naturalis. prius.n. eſt euellere inhærentia, & poſt noua inferre. ſic Terent. Veterum iu quo nunc eſt adimam, atque expleam animum gaudio.[Viuo amore]Aut viui hominis, aut certe vehementi. [Præuertere]Præoccupare propter Iunonem ſine dubio.[Reſides]Pigros & ad amandum inertes. Iurauerat.n. nulli ſe eſſe nupturam. Vnde contra inſtantes dicimus induſtrios.

ASC. IAM pater Aeneas,]Deſcribit conuiuium, apparatumque eius ſplendidiſſimum, de quo Don. ſic: Iam pater Aeneas. Diſcernitur ipſe & Troiani ſedibus purpureis. [Dãt] Deſcribit familiæ ordinem.[Caniſtris]Mos apud veteres fertur fuiſſe, vt panis non argenteis, ſed vimineis vaſculis inferretur. [Longo ordine] Vbi fuerant quinquaginta, ad quarum curam pertinebat procuratio cellarij & deorum penatum cultus illas ſine dubio vieſſitudo longo ordine rangebat. [Centũ aliæ]Eleganter atque breuiter diuitias expreſſit, laudauitque. voluit.n. demonſtrare ducentos, & ſexum, & ętatem diſcernere. Numerus autẽ nõ eſt res magna in rege, ſed parilitas ætatis, quæ oſtendit quanta illi ſeruorum eſſet multitudo ex qua ducem pari ætate eligi potuerint digni, qui curarent ſupradicta. Nec non ſupra oſtrum Troiani, qui magis eſſent honorandi ſederunt.[Tyrij]Tyrij vero in veſtibus pictis mirãtur. Per hoc oſtẽditur regina, quanq̃ ditiſſimi viri vxor fuiſſet talia nunquã habuiſſe cum hæc ipſe, & ſui Tyrij mirentur. Alius intellectus eſt. [Mirãtur dona Aeneæ]. i. mirantur talia Aeneã, vel habere, vel donare potuiſſe. Mirantur ergo ſubſtantiã animi largientis. [Ardeſcitq. tuendo] Contrarium poſuit. Nam cõſiderationi intenta faſtidiũ incurrere debuit. [Falſi]Magna res, vt etiã pater deceptus ſit. [Inſideat quantus] Tanto libentius imprudens cõplectabatur, quantũ neſciebat qualem deum amplectetur.[Infelix] Quia benignũ animum exhibeat, quem deberet inimicum exhibere, cũ ex eo pararetur ſibi mors. [Abolere]Prius.n. debebat amouere amorẽ priſtini viri, & paulatim, quia cum vehementer hæreret, nõ poterat vno impulſu dimoueri: iccirco autem Didonem caſtam, diuitem pulchrã, deceptã inducit per Cupidinem, vt non ſolum Didonis, verumetiã Aeneæ exiſtimationem oſtenderet. Ne illũ ignobilis fœmina proiecti pudoris ſponte amaſſe, aut prouocata muneribus videatur, aut ille malis ſubmerſus innumeris, de amoribus illicitis cogitaſſe. Beroald autem notat Seruiũ, in eo qđ penũ aridius deſcribit ſic: Conueniebat erudito grãmatico, definire, quid ſit penus, deinde differentiã peni, & cellarij demõſtrare, enimuero ex verbis Seruij, nemo intelligit quid ſignificet penus ꝙ profecto interpretatione digniſſimum eſt, cũ in eo nõ pauci per inſcitiã à veritate decrrauerint: qua quidem in re, eandem caſtigationem meretur Seru. qua apud Gelliũ, quiſpiam inſolens, ac oſtẽtator grãmaticus taxatur, qui de varijs generibus penoris, varijſq. declinationibus, inſolenter diſſerens, à Phauorino interrogatus, quid eſſet penus, muſſitabat, atque hallucinabatur, quocirca cum Seruius quid penus ſit, nõ dixerit, nec ſatis erudite à cellario diſtinxerit, exiſtimaui me facturũ operæpretium, ſi illa q̃ de penu legi, q̃ didici, quæ vigilando deprehendi, quæ à Seruio non traduntur, in mediũ afferrem, & his cõmentarijs intexerẽ ad adiuuandã ſtudioſorũ ſcholaſticorũ eruditionẽ. Eſt itaq; penus, vt Cic. in II. de nat. deor. elegantiſſime docet, omne quo veſcũtur hoĩes, cui ſuffragatur Feſtus, ſcribens, penora dici res neceſſarias ad victũ quotidianũ. Penarũ vero (vt inquit Varro) appellarunt locũ in quo penus ſeruabatur. Ciceronis, ac Feſti auctoritatẽ corroborant verba Scæuolę iuriſconſulti, qui ad demonſtrandã penum, ita ſcripſit, penus eſt, inquit, qđ eſculentũ aut potulentũ eſt. Ceterũ vñ ipſum penoris nomen deducatur, cõmodiſſime declarat Phauorinus apud Gell. his verbis. Quæ longe viſionis gratia cõtrahuntur & recõduntur, ex eo ꝙ nõ in promptu ſint, ſed intus & penitus habeantur, penus dicta ſunt, & apud iuriſconſultos titulus eſt de penu legata, vbi quæ appellatione penus intelligãtur, copioſiſſime diſputatur. Præterea officiũ fuerat diligẽtis cõmentatoris, illud quod à grãmaticis, ac litteratoribus quæri ſolet de Virgiliano verſu nõ tacere, vtrũ. ſ. legẽdũ ſit, Quibus ordine lõgo Cura penum ſtruere. vel, lõgam penũ, vtrunq; .n. legi ſolitum eſt, huc adde ꝙ cellarium vix vnq̃ in ea ſignificatione qua tradit Seruius, reperitur. vř.n. cellariũ illa figura dici, qua panarium, granarium, penarium, vt pro cella, ac repoſitorio potius accipiatur, q̃ pro ipſis rebus recõditis, quemadmodum, inquit Varro, panarium dr, vbi panis ſeruatur, granariũ vbi granum reconditur, & penariũ vbi penora cuſtodiuntur. hoc ita eſſe docet Don ſcribens, Cellariũ dici à ponendis, celandiſq. rebus eſculentis, & potulentis. Quin & iuriſcõſultus digeſtis de legatis, apertiſſime oſtendit Cellarium ipſum eſſe locũ, nõ res. Cuius verba hæc ſunt. Itẽ Cellariũ iunctũ eidẽ dictæ ab hærede meo, ei cõcedi volo apud Col. titulus eſt, queadmodũ villica tractare debeat penora ſiue cellaria. q̃ quidẽ inſcriptio, ſi non eſt ſubdititia, indicat Cellaria idẽ eſſe q̃ penus & ferè congruit cum ſignificatu Seruij. Cellarius vero maſculino genere dicitur is q̃ præeſt cellario, & penoribus recon-

dendis de quo videtur intellexiſſe Plautus inquiens. Sum promus condus procurator peni. de hoc Mart. Hinc cellarius experitur artes, & Colum. in xiij. quibus, inquit, ſtudiũ fuit piſtoris, & coci, non minus cellarij diligentiã ſuis pceptis inſtituere, & alibi, vt cibus, inquit & potio ſine fraude à cellarijs pbeatur. Ordo eſt. Pater Aeneas, & iuuentus Troiana. conueniunt. i. ſimul veniunt, iã ad conuiuium. ſ. Didonis, & diſcumbitur ab omnibus ipſis ſuper oſtro. i. purpura ſtrato. ſ. ſuper tapeta (nã ſuper, nũc accuſatiuo iungitur apud hunc auctorem, tñ etiam ablatiuo. vt, Fronde ſuper viridi, & gemina ſuper arbore ſidunt) Famuli dãt manibus lymphas. i. aquas lympidas, & puras, & expediunt. i. expedite miniſtrant caniſtris. i. accipiendo è caniſtris, Cererem. i. panẽ. per metonymiam, & ferunt. i. adferunt mãtilia, quibus manus tergerentur. villis tonſis. i. quibus villi erant tonſi, vt promptius tergerent, famulæ. i. ancillæ, aut miniſtræ erant intus. quinquaginta. ſ. numero quibus erat cura ſtruere. i. inſtruere, & diſponere longo ordine. penum. i. (vt dicunt) victualia, & annuã prouiſionem. & dolere. i. colere, penates. i. intimos lares. flammis. i. ignibus. (Si proprie accipiuntur penates: ſenſus eſt, ꝙ illis officium erat flãmis. hoc eſt ignibus ſacris incenſis, colere, & venerari deos domeſticos ſed ſi ꝑ metonymiã, penates accipiuntur, pro rebus domeſticis quibus pſunt: ſenſus eſt, eas flammis purgare penates. ne aut à carie, aut tineis alius ue vermibus conſumantur, ita vt eduliorum, ne corrũpantur, & veſtium, ac ſimiliũ rerum ne abſumantur, curã habeant. Verum, quia de pſenti miniſterio loquitur, ſenſus verus eſt, quinquaginta illas famulas depoſuiſſe. vt ex cellarijs, ac penu, edulia debite promãtur. & vt penates. i. ædes flãmis illuſtrentur, vt, Noctem funalia vincant, Centũ aliæ. ſup. famulæ & totidem miniſtri. i. famuli, pares ætate, ſup. qui. i. idõ vt onerent mẽſas dapibus. i. cibarijs regalibus & ponant. i. propinẽt, pocula. i potũ. aut ponant. i. diſponãt, pocula. i. vaſa potoria. Nec nõ. i. inſuper. &. i. etiã Tyrij frequentes, conuenere per limina læta. i. lætitiã indicantia. & ſplendida iuſſi diſcumbere toris. i. lectis pictis, nõ erant ergo tanti precij, nec tãtę dignitatis, quanti & quantæ tori in quibus diſcũbebant Troiani, de quibus dictum eſt, ſtratoq; ſuper diſcũbitur oſtro. & ipſi Tyrij, mirãtur dona Aeneæ, & mirantur Iulum. i. Cupidinẽ, quem putabãt eſſe Iulum, & id dicit ex perſona Tyriorũ. & mirantur vultus flagrantis. i. ardentis, ac reſplendentis dei (põt aũt flagranteis dici. accuſatiui caſus, vt cõiugatur cum uultus. & genitiui cum Dei, ſed hoc ex pſona ſua dicit poeta, qui norat deũ eſſe) & verba ſimulata. i. per ſimulationẽ, licet ipſi ignorabant prolata, (nã ſi ſciuiſſent ſimulata eſſe, non fuiſſent mirati. & mirantur pallã. i. indumentum muliebre Didoni datum, & velamẽ pictum. Acantho croceo. i. figuram quidem Acanthi habẽs, ſed colorem vnde erat auri. Præcipue. i. principaliter Phœniſſa, id eſt Phœnicũ regis filia Dido. infelix, quia deuota. i. deſtinata, & addicta (ſæpe. n. malo addicti, deuoti dicuntur, vt morti, aut exitio ſed etiã pro bono vt pro reip. ſalute, deuoti dicuntur, vt Decij pater & filius. Et quia CHRISTO deuoti ſumus, vt pro eius fide mori velimus, ideo nõ inepte Chriſtiani nominis profeſſores deuoti dicti ſunt, quaſi martyrio. i. confeſſione ad mortem addicti) peſti futuræ. i. peſtifero amori, quia medullas eius exedit. & ad mortem eam impulit. neque expleri mentem. i. habere expletam, hoc eſt ſatiatam, & ardeſcit. i. ardore incẽditur, tuẽdo. i. inſpiciẽdo, & id actiue, & mouetur. i. excitatur ad amandum pariter puero. i. eo quẽ puerum eſſe putabat donis, ille. ſ. Cupido in forma, & ſpecie Aſcanij pueri, vbi. i. quando pependit. ſup. in collo. & cõplexu Aeneæ, & impleuit. i. plenis indicijs ſignificauit amorem, falſi. i. ſimulati genitoris, non. n. erat genitor, ſed frater petit, id eſt oritur. & per inſidias viſus aggreditur reginã ad hæc. ſ. regina hæret. i. affixa eſt. & cõglutinata illi oculis. & toto pectore, & ipſa Dido inſcia. i. haud ſciens, ꝙ Cupido eſſet, fouet interdũ gremio, hoc eſt ſentit illic vim amoris, qđ honeſta fictione poeta (vt dixi) inuoluit. Quãtus, q̃ magnus putas deus amoris inſidiat, aut inſidiat miſeræ. ſ. Didoni. q. d. non dubium, quin maximus eũ ad hoc eo venerit, at, id eſt ſed ille. ſ. deus amoris. ſ. Cupido memor matris Acidaliæ. i. Veneris, hoc eſt mandatorum eius incipit abolere. i. delere, & in deſuetudinem ferre. Sichæum. i. memoriam, ac amorem Sichæi prioris coniugis, & tentat. i. conatur præuertere. i. pręoccupare aut à deſidia, & ignaua auertere, amore viuo, aut de viuente, aut uehementi, quia dicetur in quarto: Eſt mollis flamma medullas. Interea & tacitum, viuit ſub pectore vulnus, animos reſides. i. ſegnes. & iacentes. nulloque amore excitatos, iampridem. i. iam à pluſculo tempore. ſ. à morte Sichæi, & corda deſueta. ſ. ab officio amoris, hoc eſt incipit amouere amorem defuncti. qui eam ſegnem faciebat. & inſerere amorem Aeneæ viuentis, qui eam agilem faciat. & acriter inſtiget, nec torpere ſinat.

STRATOQVE ſuper diſcumbitur oſtro] Sunt, qui malint legere. Structoq. ſuper diſcumbitur oſtro. Nã extruimusq. toros, alibi dictum, & inſtruimus menſas. Quibus ordine longo Cura penum ſtruere.) Eſt & vbi, Lõgam penum, legas. [Qui dapibus. &c] In Romano libro. & pleriſque alijs peruetuſtis, legere eſt utrunq; verbũ indicandi mõ, numero etiã uariato. ſ. hoc pacto Qui dapibus onerant menſas, & pocula ponũt. [Inſideat quãtus miſeræ deus] Sunt qui inſidiat, triſyllabũ legant. [Et viuo tentat præuertere amore] In Romano libro, Amorem legitur. VARIA LECT.

CERES (vt Plinius in ſeptimo, capite vltimo) prima inuenit frumenta, cum antea glande veſcerentur mortales, eadẽ molere, & panes cõficere in Attica, Sicilia, & Italia, & ob id dea putata, eadem leges dedit, quæ Ceres fuit Aegyptia, & Iſis dicta ſoror. & coniux Oſiridis, vt Diodorus in primo, & ut Beroſus in quinto affuit Iaſij nuptijs, & vniuerſum ferme orbem luſtrauit, primos obtulit panes in gratiã Iaſij regis in nuptijs, & hoc ante Troiam conditam. Hinc Virgilius: IOAN. SCOP.

Prima Ceres vnco terram dimouit aratro:
Prima dedit fruges, alimentaq; mitia terris:
Prima dedit leges, Cereris ſunt omnia munus.

Et quia panes inuenit Ceres, ponitur pro ipſo pane. Virgilius in primo Cereremq caniſtris expediunt, & vt Idem Beroſus in V. Oſiris puer & adoleſcentulus inuentus calu à ſe, & à ſorore adoleſcentula frumento, & frugibus, & inuento aratro, & his, quæ ad agriculturam pertinent, ſenſim vniuerſum peragrauit orbem, docens quæcunque inuenerat, & ita vniuerſo imperauit orbi. hinc Virg. in primo Georg. Vnciq. puer monſtrator aratri, Tibullus in primo, Elegia ſeptima:

Primus aratra manu ſolerti fecit Oſiris,
Et teneram ferro ſollicitauit humum:
Primus inexpertæ commiſit ſemina terræ,
Pomaq; non notis legit ab arboribus:
Hic docuit teneram palis adiungere vitem
Hic viridem dura cadere falce comam.

Et docuit arbores putare.

SEV. QVies epulis,] Propter regalem affluentiã. Cõtra ſupra ait, Poſtquam exẽpta fames. [Menſęq; remotæ:] Licet ſub extranea perſona, Romanorum tamẽ exequitur morẽ, apud quos duæ menſæ erant, vna epularum, altera poculorum. [Crateras] Græcum eſt, ab eo quod eſt hic crater. Nam latine hæc cratera dicitur. Vnde Perſius:

Si tibi crateras argenti incluſaq; pingui
Auro dona feram.

[Et vina coronant.] Vina pro poculis poſuit, & eſt tropus ſynecdoche, vt Cererẽ dicimus

Poſtq̃ prima quies epulis, menſæq. remotæ:
Crateras magnos ſtatuunt, & vina coronant.
Fit ſtrepitus tectis, vocemq. per ampla volutãt
Atria: dependent lychni laquearibus aureis
Incenſi, & noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina grauem gemmis auroque popoſcit,
Impleuitq. mero pateram: quam Belus, & oẽs
A Belo ſoliti. tum facta ſilentia tectis
DI Iuppiter (hoſpitibus nã te dare iura loquũtur)
Hunc lætum, Tyrijsque diem, Troiaq. profectis
Eſſe velis, noſtroſq. huius meminiſſe minores.
Adſis letitiæ Bacchus dator, & bona Iuno,
Et vos ò cœtũ Tyrij celebrate fauentes.
POE. Dixit, & in mẽſa laticum libauit honorem:

pro frumẽto. Sic Plautus. Vinum precemur: nam hic deus præſens adeſt. Coronant autem eſt aut implent uſque ad marginẽ, aut quia antiqui coronabant pocula, & ſic libabant. Vnde eſt,

Magnũ cratera corona induit,
Impleuitq; mero.

[Fit ſtrepitus tectis] Id eſt ad tecta, vt, It clamor cœlo. Legitur autẽ &. Fit ſtrepitus tecti. [Atria:] Vt ſupra diximus tangit Romanam hiſtoriam, Nam vt ait Cato, & in atrio. & duobus ferculis epulabantur antiqui. Vnde ait Iuuenalis:

Quis

Primaque libato ſummo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit increpitans. ille impiger hauſit
Spumantem pateram,& pleno ſe proluit auro.
Poſt alij proceres.cithara crinitus Iopas
Perſonat aurata,docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem lunam,ſoliſque labores;
Vnde hoīum genus,& pecudes;vn̄ ĩber,& ignes;
Arcturū,pluuiasq. Hyadas geminosq. Triones;
Quid tantum Oceano properēt ſe tingere ſoles
Hyberni,vel quæ tardis mora noctibus obſtet.

Quis fercula ſeptem Secreto cœnauit auus? Ibi & pecunias habebāt. Vnde qui honoratio res erāt. luminum cuſtodes adhibebantur.vt,Qui Dardanio Anchiſæ Armiger ante fuit,fidusq. ad limina cuſtos. Ibi & culina erat. vnde & atrium dictum eſt. atrum enim erat ex fumo [Lychni] Græco ſermone vſus eſt, ne vile aliquid inferret. A Lychno autē lucerna dicta eſt, vnde & breuis eſt Lu & lucen. Diſpoſitę pinguem nebulam vomuere lucernę. Hora. Vngor oliuo Non quo fraudatis immūdus nata lucernis. Si enim à luce diceretur,non ſtaret verſus [Laquearibus] Principaliter lacus dicitur,vt Lucil. reſultant ædesq. lacusq́. Diminutio lacunar facit. Horat. Nec mea renidet in domo lacunar. Inde fit alia diminutio lacunarium, & per Antiſtichon laquearium. [Noctem vincunt] Luminis eſt exaggeratio.[Funalia] Sunt quæ intra ceram ſunt,dicta à funibus quos ante vſum papyri cera circundatos habuere maiores. Vnde & funera dicuntur,ꝙ funes incenſos mortuis pferebant [Hic] Tunc eſt ergo aduerbium temporis.[Quàm Belus] Primus rex Aſſyriorum, vt ſupra diximus, quos conſtat Saturnum quem & Solem dicunt, Iunonemq. coluiſſe. quæ numina etiam apud Afros poſtea culta ſunt. Vnde & lingua Punica Baldeus dicitur. Apud Aſſyrios autē Bel dicitur quadam ſacrorum ratione & Saturnus & Sol. [Hoſpitibus nam te dare iura loquuntur] ſ.exemplo Lycaonis, qui cum hoſpites ſuſceptos hoſpicio necaret,à ſuſcepto Ioue.poſtquam ei epulas humanas appoſuit verſus in lupum, oſtendit hoſpitij iura non eſſe violanda.[Troiaque profectis] Bene voluit profugis dicere. [Eſſe velis] ſecundum Hetruſcā diſciplinā locutus eſt. Sic enim dicunt. Volens,propitiusque ſis. [Adſit lætitiæ Bacchus dator] Alij adſis legunt. Secundum quos Bacchus, aut Antiproſis eſt, aut antiquus vocatiuus vt. Socer arma Latinus habeto [Dator] Bene autem addidit dator lætitiæ,quia eſt & dator furoris. [Et bona Iuno] Aut propitia: i.non irata Troianis. vt, Sis bonus ò felixque tuis. Aut magis bona. Cœleſtis eſt enim & inferna, vt Iunoni infernæ dictus ſacer. [Laticum libauit honorem] More ſacrorum,& tangit ritum Romanorum,qui paniceas ſacratasq. menſas habebant, in quas libabant, vt eſt, Heus etiam menſas conſumimus,inquit Iulus.[Libato] Delibato. [Summo tenues attigit ore] Et verecundiam reginæ oſtendit, & morem Romanum. Nam apud maiores noſtros fœminæ non vtebantur vino, niſi ſacrorum cauſa certis diebus. Deniq. fœmina quæ ſub Romulo vinum bibit,occiſa eſt à marito:Mezentius abſolutus, id enim nomen marito. Sic Granius Lucianus cœnæ ſuæ.[Tum Bitię] Per tranſitum Pœnorum ducum nomina introducit. Nam Bitias claſſis punicæ fuit præfectus,vt docet Liuius. Iopas vero rex Afrorū vnus de procis Didonis, vt, Punica teſtatur hiſtoria. [Increpitans] Inclamans,vt, Aeſtatem increpitans ſerā. Aut certe arguens familiariter ſegnitiem tarde accipientis. cum eſſet auidus in bibendo.[Hauſit] Modo accipit, nec poſſumus intelligere bibit,cum hoc ſequatur. Et pleno ſe proluit auro. Alibi vidit, vt,Hauſit cœlū mentēq́. recepit. Alibi audiuit, vt, Vocemq́. his auribus hauſi. Alibi vulnerat, vt, Latus haurit apertum. Et multa alia ꝓ loco ſignificat.[Poſt alij proceres] Ergo & Bitias vnus eſt de proceribus. Nam exoche ſine ſimilitudine nunquam fit. Sanè proceres de his eſt,quæ nominatiuum in vſu non habent, vt ſupra. Et victor ditione tenebat. Nam ne hoc in vſu habet nominatiuum. licet in compoſitione dicamus conditio. Proceres autem ideo ſecundum Varronem, principes ciuitatis dicuntur, quia eminent in ea,ſicut in ædificijs mutuli quidam, hoc eſt capita trabium, quæ proceres nominātur. [Crinitus Iopas] Aut puerum intellige,aut imitabatur Apollinis formam, cuius fuerat etiam artis imitator.[Docuit quæ maximus Atlas] Quæ legendum,nō Quem nec enim iſtum docere potuit, qui Didonis erat temporibus,ſed docuit Herculem. Vnde & dicitur ab Atlāte cœlum ſuſtinuiſſe ſuſceptum.propter cœli ſcientiam traditā. Conſtat enim Herculem fuiſſe philoſophum.& eſt ratio cur omnia illa monſtra viciſſe dicatur. Sanè Atlas Græcum eſt, ſicut & Nilus. Nam Ennius dicit Nilum Melonem vocarit, Atlantem vero Telamonem. [Hic canit] Bene philoſophica introducitur cantilena in conuiuio reginæ adhuc caſtæ, contra, inter nymphas ait,Vulcani Martiſq. dolos & dulcia furta.[Errantē lunā]

Quia ἐλικοειδῶς, i. obliquo incedit curſu, non recto, vt Sol. ſ. ne incidat in centrum terræ,frequenter patiatur eclipſim. Vicinus eſt.n.eius circulus terræ. [Soliſque labores] Canit ꝓ omnia intelligimus. Planetæ ſeptē ſunt, Saturnus, Iuppiter, Mars, Sol, Venus, Mercurius,Luna. Sed quinq. contra mundum feruntur, & cum mundo quādo retrogradi ſunt,Sol vero & Luna ſemper contra mundum. Ideo ergo dixit. Solis labores. Laborat.n. nitens contra ſphæræ venientis volubilitatem. nec nos debet Homerus mouere,qui ait, ἠέλιον ἀκάμαντα. Non enim eum dixit non laborare,ſed laborem nō ſentire. [Vnde hoium genus] Si fabulam reſpicis,à Prometheo intellige, vel à Deucalione & Pyrrha. Si autem veritatē requiris,varia eſt opinio philoſophorum. Alij enim de humore dicunt,alij de igne,alij de atomis,alij de quatuor elementis.[Vnde imber] ſ.de nubibus,quæ ſecundū Lucr. naſcuntur de terræ anhelitu.qui nebulas creat,q̄ cū altius fuerint eleuatæ,aut ſolis calore reſolutæ,aut vi ventorum compreſſæ, mittūt leues pluuias, vel exprimūt concitatiores. [Et ignes] ſ.ex nubium colliſione. Nam oīum rerum colliſio ignem creat,vt in lapidibus cernimus,vel attritu rotarum, vel in ſyluis arborum. [Arcturum] Stella eſt poſt caudam maioris Vrſæ poſita in ſigno Boote.vnde arcturus dicta eſt, quaſi ἄρκτου οὐρά. [Pluuiasq. Hyadas] Hyades ſtellę ſunt in fronte Tauri,quę quoties naſcuntur,pluuias creant.vnde & Græce Hyades dictæ ſunt, ἀπὸ τοῦ ὕειν. Latine ſuculæ à ſucco. Sic ergo aut pluuiaſque Hyades,vt Plemmyrium vndoſum. Alij dicunt Hyadas dictas ab y litera, vel ἀπὸ τοῦ ὑός. i. ſue.in cuius formatæ ſunt faciem. Hæ autem fuerunt vt alij dicunt,Atlantis filię:vt alij, Liberi nutrices.[Geminosq. Triones] Septentriones ſunt boues aratorij. Non ergo incongrue dixit Triones,quia Septentriones plauſtra à nonnullis dicuntur. [Quid tantū Oceano properent ſe tingere ſoles Hyberni] quid,quam ob rem. Ratio hoc facit hemiſphęrij, quia hyeme breuiore Sol vtitur circulo.[Tingere ſoles] Demergere. Soles vero pro diebus poſuit, vt Tris adeo incertos cæca caligine ſoles Erramus.[Vel tardis mora noctibus obſtet] i. æſtiuis tarde venientibus. Vel enim diſiunctiua eſt coniunctio, nec patitur bis eandem rem dici. Ergo hoc dicit, quæ cauſa eſt longorum dierum,ſed & hic ratio hemiſpherij eſt.

ASCENSIVS.

POSTQVAM prima quies epulis] Oſtendit morē ex terrarum gentium,& cætera,quæ in conuiuio dicta,& facta ſunt, de quibus Donatus diſſerit ſic.[Poſtquam prima quies] Conuiuij prolixi,mos deſcribitur. Nam confectis epulis,ſtudium bibendi proſequūtur.[Funalia] Faces ex funibus procreatæ. Grauem laudat à pondere,& à materia. Deinde ꝙ maiores Didonis vſi ſint, & durante merito tranſierit ad Didonem. [Facta ſilentia] Rem diuinam actura,ſilentium indixit. [Iuppiter] Rogat Iouem, & eius virtutem narrat, vt oſtēdat pleno voto Troianos excepiſſe. Cum initam ſocietatem, teſtimonio hoſpitalis Iouis cōfirmet. Cum autem ipſa eſſet Sidonia,quaſi mortis ſuæ præſagio.[Tyriorum] Solum,& Troianorum meminit, & merito diei meminit,quo confirmabant ſocietatem per ſacra & cōuiuium. Triſte autē fuit,tenebras nominare,vel noctem,vel maxime,quia continuationem diei, nocti coniunxerat nondum itum erat ad requiem.[Noſtrosq. huius] Et ſic factum, vt etiam nunc duret de actibus Didonis fabula. [Bacchus] Vinum ſine quo lætitia in cōuiuiis eſſe non poteſt. Nam ſi alibi eſt,Bacchus,& ad culpam cauſas dedit,id non vini vitium eſt ſed hominis vino vti neſciētis.[Bona Iuno.] Nam norat illam inimicam Troianis. ergo vt ſit bona & beneuola Tyrijs, ne eſſet aliqua incolarum aduerſus peregrinos æmulatio. [In menſa] In conuiuijs enim cum huiuſmodi honorificētia numinibus exhibetur,pro ara, menſa ſuccedit. [Prima] Vel quia libabat, vel quia potior omnibus fuit, vtpote regina.[Summo tenus] Summis labris, vt religionis, & non vini cupidā demonſtraret.[Increpitans] Clara voce exhortans.hunc autem elegit,quia ſciebat eum vini amatorem, vnde ſequitur. Ille impiger hauſit.[Et pleno ſe proluit] Et pateram inquit,vacuam facit,& cum auide biberet, & tantum infunderet,

quantum

quantum fauces tranſmittere non poſſent, perfudit etiam ſe. [Poſt] intellige ritum, executi ſunt poſt acta conuiuia poſt conſecrationem fœderum. [Cithara] Ludorum autem fit deſcriptio. quibus reges per voluptatem ad producendam potationē, vtuntur. Ludi autē Didonis, nihil turpe factu, nihil obſcœnum dictu habuerunt. Nam citharæ artem inter honeſtis numerari cōſtat. Per hanc Orpheus plurimum potuit. Hanc grauis, & prudentes amant. Hanc diligunt Muſæ, quibus tradentibus in vſum hominum venit. Hęc in agonibus i. in ſacris certaminibus coronatur. Ars ergo honeſta, conuiuium quoque non diſſimile. Ordo eſt. Poſtquam prima quies, ſup. facta erat epulis, & menſæ. ſ. priores, hoc eſt lances, aut quadræ priores erāt ſup. remota, ipſi conuiuiæ, ſup. ſtatuunt. ſ. ante ſe crateras. i. vaſa potoria, magnos. i. valde capacia & coronant vina. i. coronam imponunt poculis tam vini plenis. Strepitus. i. vehemens ſonitus pedum fit tectis. i. per tecta ab his qui miniſtrando curſitabant. & vina afferebant, & ipſi volutant. i. iactant vocem. ſ. lætitiæ ſignificatricem, vt fit in epiphania domini. dum reges bibunt. per atria ampla. i. magna. & ſunt quas vulgo ſalas vocant. lychni. i. lucernæ ardentes, aut lampades, incenſi pendēt laquearibus aureis. quod plus eſt, q̃ ſi aurata diceretur, & eſt hic ſynęreſis. qualem diximus illic: Aurea compoſuit ſponda. laquearia autem ſunt cōnexiones trabium, in cameris cœnatorijs ſępe inaurari ſolitæ, lychni igitur incenſi. dependent à laquearibus aureis. & funalia. i. funes, ſeu chordæ ceratæ. & incenſæ, vincunt flammis. i. lumine ſuo. noctem. i. tenebras. & caliginem noctis depellunt. Regina. ſ. Dido popoſcit, hic. i. hoc tempore quo ſic omnes indulgebant genio ſuo, abundantius potādo pateram. i. vas potorium patulum. vulgo tarſia dicitur. grauem gemmis. & auro. quia gemmæ erant auro incluſę (quem more Romanos accepiſſe dicit Iuuē. ſic. Nam vitro. vt multi. gemmas ad pocula transfers. A digitis) Et impleuit mero. i. puro vino. quam. ſ. pateram, Belus. ſ. magnus ille Aſſyriorum rex. & omnes. ſ. deſcendentes à Belo, videlicet, vſq. ad patrem Didonis, qui etiam Belus dictus eſt. ſoliti ſupp. ſunt implere ſic tum. i. deinde ſilētia facta. ſup. ſunt tectis, (niſi ſint nominatiui caſus in deſignatione ſequelæ, pro ablatiuis poſiti. quo modo ſæpe ab eccleſiaſticis poſiti leguntur) vt ſit, facta ſilentia, pro factis ſilentijs, aut dicamus, vt ſup. facta ſunt ſilentia. tectis. i. per tecta. Dido dixit. ò Iuppiter, nam. i. quandoquidem loquūtur. ſ. omnes mortales diuinarum rerum periti, te dare. i. ꝙ tu das, hoſpitibus. i. recipientibus & receptis hoſpitio, iura. i. hoſpitalitates. Vnde Lycaona perfidum in lupum vertit, quia ergo, tu das iura hoſpitibus. i. quibus hoſpites inter ſe amicitiā colant. & fidem ſeruent. & ſe mutuo accipiant. precamur. i. vt velis, hunc. i. præſentem diem. eſſe lætum. i. hilarem, & felicem bonique omnis. atque candido lapillo notandum. Tyrijs. ſ. meis, quaſi recipientibus hoſpitio, & profectis Troia. i. Troianis (ſed forte religioſum. viſum eſt dicere Troianis. quaſi Iuppiter, cū illis regnū auferre promiſerit. in illos iratus ſit, vnde maluit dicere profectis Troia, q. d. ſi locum illum odio proſequeris, iam hi amoti ſunt, & ſi hos proſecutus eſſes odio. non eſſent Troia profecti. ſed illic cū tam multis millibus extincti) & velis noſtros minores. i. poſteros noſtros, meminiſſe. ſ. ob magnum bonū quod ex hac hoſpitalitate ciuitati obuenturum ſpero huius. ſ. diei. adſit Bacchus dator lætitiæ. i. vini quod letificat cor hominis. & adſit Iuno bona. i. placata & benigna. & vos ò Tyrij celebrate cœtum. i. conuiuium. & cōuentum. ac coitionem amicitiæ. i. cum fauore, ſecluſa inuidia, quaſi in partem regni recipiantur Troiani, dixit inquam Dido. & libauit. i. obrulit, & dicauit in menſa ne putetur derelicto conuiuio ad ſacellum, aut templum abſceſſiſſe. honorem laticum. i. vinum, quod principatum inter latices omnes obtinet, & ipſa attigit prima tanquam ſacerdos, & regina, ſicut tunc ijdem ſummi pontifices, & reges multi erant. attigit dico. libato. i. poſtquā libauerat (vt ſit ablatiuus ab imperſonali, in deſignatione ſequelæ poſitus, niſi dicamus, attingo etiam datiuo poſſe conſtrui) tenus ſummo ore. i. ad ſumma vſque labella tum. i. deinde. ipſa increpitans. i. cum increpatione arguens moram, aut ſegnitiam illius & id tamen læto, vt ſit, animo dedit Bitiæ principi. ſ. familiæ ſuæ, aut præcipuo vini amatori. ſup. pateram. ille. ſ. Bitias ſic admonitus, hauſit. i. auide accepit, exiſtens impiger. i. ſtrenuus & celer, hauſit dico, pateram ſpumātem. ſ. ex vino infuſo. ad plenum vſque & proluit. i. porrò inuoluit, ſe hoc eſt totam faciem ſuam auro pleno. ſ. vini, ſed vinum ebibit. & ita pateram auream ſuper faciem ſuam inuertit, depingit ergo morem auide bibentis. & alij proceres. i. primores, & principes ciuitatis, (Ergo & Bitias vnus ex proceribus erat) Poſt. i. poſtea ex ordine, ſup. idem fecerunt. i. ebiberunt pateram illam, Iopas, citharędus ille, crinitus, aut lōgis crinibus, aut multis perſonat cithara aurata. ſ. ea quæ Atlas, aſtrologus ille maximus, docuit. ſ. poſtquam inuenerat aſtrorū curſum, & rurſus indicia certa conſtituerat. hoc eſt cecinit res graues, & non ludicras, vti tali conuiuio conueniebat. hic igitur canit lunam errantem. i. oblique incedentem. & ſubinde eclipſantem & uos varietate ſua illudentē, & labores. i. defectus, & eclipſeis ſolis. & canit vnde genus hominum, ſup. primum proceſſit, de quo qui gentiles ſentiant in Sileno viſum eſt, quod fides habeat, in Geneſi videndum eſt, vnde ſup. ſint pecudes. & vnde imber. & vnde, ignes. i. fulgura. & coruſcationes, cæteræq. impreſſiones igneæ, aut ignitę, & canit arcturum ſidus illud pluuias excitans, & Hyadas, ſup. ſtellas pluuias. i. pluuioſas. & excitatiuas pluuiæ. & Triones. i. boues plauſtra trahentes, geminos. i. duos qui in Septentrione ſunt, vbi & axis, & canit quid. i. ad quid ſoles hyberni. i. hyberno tempore lucentes, properent. i. feſtinent. tantum. i. intantum, tingere ſe Oceano. i. magno mari. totum orbem circumfluente. in quod ſol incidere ruſticis vr. id cū facere arbitrantibus, vt ſe in vndis ab æſtu diurno relcuet, hoc eſt igitur cur tam cito occidat ſol. tempore hyberno. & quæ mora. i. quæ cauſa tantæ morę obſtet noctibus, tardis. i. æſtiuis, tarde venientibus, cum dies tantum perdurent? aut ſi de noctibus hybernis loquitur, dic noctibus tardis. i. tarde decedentibus, cum vix tertiā partem temporis ſoli concedat.

VARIA LECTIO.

VOCEMQVE per ampla volutant Atria] Nonnulli lib. antiqui, Perampla, vnica dictione legunt, ſed in Longobardico, & aliquot alijs, Per alta, legitur. [Tum facta] In Lōgobardico, Dum ſed Tum, melius. [Adſis lætitiæ] Antiqua omnia exemplaria. q̃ verſamus, Adſit, vel Aſſit. perſona tertia legunt. [Dixit, & menſa laticum] In Oblongo libro, Immenſum legitur, idem in Longobardico & aliquot alijs peruetuſtis. In Romano, in Mediceo, & in nonnullis emendatioribus. In menſam, habetur, accuſatiuo caſu. [Et pleno ſe proluit auro] In lib. aliquot antiquis, Pleno ſe proluit ore legitur, non Auro. [Docuit quæ maximus Atlas] In Rom. libro. & quibuſdam alijs legere eſt Docuit quem maximus Atlans. [Vnde hominum genus. & pecudes; vnde imber. & ignes;] In Mediceo libro legere eſt, Vnde hominum genus. & pecudes. genus vnde ferarum.

COELIVS RHODIGINVS.

AVCTOR in Archadicis rebus Pauſanias ad ſiniſtram viæ quę in montem ducit Mænalum, fuiſſe ἀγαθοῦ θεοῦ ναὸν, i. Dei boni templum, Quod ſi inquit, bona contribuunt dij hominibus, inter deos autem ſummatem eſſe Iouem nouimus, conſecutione nimirum probabili coniectare licet, eius dei eſſe cognomentum id genus. Quod ſi eſt, Mantuani vatis interior doctrina retegitur, cum Aeneidos primo ita canit, Adſis lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno.

SERV. INgeminant plauſum Tyrij. Troesq. ſequuntur] Bono eſt vſus ordine, vt prius plauderēt ciues. Nec. n. poterant aliter audere peregrini. Vnde & ſupra, & vos ò cœtū Tyrij celebrate fauētes. [Nec non & vario] arte poetica vtitur, vt præmittat aliquid quo ſequens liber videatur eſſe cōiunctus. quod in omnibus ſeruat. [Bibebat a.] alluſit ad cōuiuiu. [Super Pr.] De Priamo.

Ingeminant plauſum Tyrii, Troesq. ſequuntur:
Nec non & vario noctem ſermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem,
Multa ſup Priamo rogitans, ſup Hectore multa:
Nunc, quibus Auroræ veniſſet filius armis;
Nūc, quales Diomedis eq; nūc, quātus Achilles.
Imo age, & à prima dic hoſpes origine nobis
Inſidias, inquit, Danaum, caſusque tuorum,
Erroresque tuos: nam te iam ſeptima portat
Omnibus errantem terris, & fluctibus æſtas.

Nam eius ꝓpōnis officio fungitur, pro qua ponitur, vt ſupra, Et ſub noctē cura recurſat. [Rogitans] ſ. quō ſit venditus rex. [Auroræ f.] Memnon. Ideo autē dixit, quibus armis, q a Vulcani armis vſus fuiſſe narraf. [Quales Diom. equi] Nō debemus eos equos intelligere, quos Aeneæ ſuſtulit: nec. n. congruit, ſed de his interrogat. quos ſuſtulit Rheſo. Quales autē dixit, ac ſi diceret, ASC.

ceret, nec ſic feroces vt illi à quibus ducebat originem. Diomedes enim rex Thracum habuit equos qui humanis carnibus veſcebantur. Hos Hercules, occiſo crudeli Tyranno, abduxiſſe perhibetur, de quibus dicuntur ſupra memorati equi originem ducere. [Imò age] Vidit ſpecialia cito poſſe finiri, & contulit ſe ad generalitatem. [Et à prima dic hoſpes origine nobis] .i. à raptu Helenæ. Quod quidem Dido cupit, ſed excuſat Aeneas. Et dicit ruinam ſe Troiæ breuiter eſſe dicturum habita ratione temporis, vt. Suadentque cadentia ſydera ſomnos. [Inſidias Danaum] Hoc ad fauorem Troianorum, ne videãtur virtute eſſe ſuperati. [Caſusq. tuorum] vt euentu Troia corruerit, nõ fati neceſſitate. [Erroreſque tuos] Et reſponſio hunc ordinem ſequitur. Nam primo dicit Troiæ ruinam, poſt, errores ſuos. [Septima æſtas] Per æſtates annos intellige. Nam ſic ante Olympiadas computabãt. Septem autem annos eſſe Dido cognouit ex Teucro.

ASCENSIVS.

INGEMINANT Tyrij, &c.] Facturus finem huius libri, aperit ingreſſum ſequenti, facit enim Didonẽ multa ſuper priamo, & Hectore rogitantẽ, vt ex ordine patebit. Sed Donat. præmittẽdus eſt, dicens ſic. [Ingeminãt] Troiani enim neſcientes reginę conſuetudinem, nihil debuerunt priores efficere, ne in aliquo diſplicerent. Sed ſequi eos, qui ex more faciebant, non fuit temerarium. Vniuerſi interea occupati fuerant, cantando, plaudendo, bibendo. Reginam autem quæ Aeneæ conſpectu ſatiari non poterat, maiorem temporis morem deſiderabat, & alijs potantibus vinum ipſa bibebat amorem. Et ſuperflue quærebat, quæ vel à Teucro audierat, vel picta viderat. ſed morem, vt dixi, quærebat. [Imo age.] Breuis propoſitio, ſed quæ non breuem narrationem eſſet habitura. Reſpondet ergo primis duabus propoſitionibus in ſecũdo libro quæ ſunt: Inſidiæ Danaum caſusq. tuorum. In tertio de erroribus ſuis, quanquam & quædam de ſuis etiam ibi. Hæc ille. Ordo eſt. Tyrij ingeminant, hoc eſt multiplicãt. plauſum. i. plauſum & vocẽ cõgratulantiũ, & lætantiũ, vna cũ manuũ iactatione, & Troes, quibus verecundia, & pudor congruebat, eo quod externi, & aduenæ eſſent, ſequuntur. i. inſequuntur, Tyrios. hoc eſt poſt Tyrios plaudunt quoque Troiani. nec non. i. etiam, Dido infelix, propter futuram infelicitatem, trahebat. i. protrahebat noctem. ita vt priuſquam Aeneas narrare inciperet, ſuaderent iã cadẽtia ſidera ſomnos, & bibebat. i. imbibebat, quaſi peſtẽ, & contagionem, vnde paulò ante, Peſti deuota futuræ. ſed incudiſſime alludit ad bibentes, q. d. cęteri quidem vina bibebant, at Dido infelix, bibebat amorem longum. i. diu duraturum, quia ad extremum vſque vitæ, ita vt per impatientiam amoris, cum ſe deſertam videret, ſibi vitam adimeret, bibebat, dico, longum amorem, cogitans. i. interrogans multa. ſuper. i. de Priamo, & rogitans. i. interrogans multa, ſuper Hectore. i. de geſtis, & facinoribus clariſſimis Hectoris. & ſup. rogitãs, aut rogat, nunc. i. aliquando, quibus armis, quia rumor erat armis à Vulcano fabricatis (vt dictum eſt) in pictura illic, & nigri Memnonis arma, quia ergo pingere fecerat arma Memnonis, bene interrogabat quibus armis, filius Auroræ. ſ. Memnõ, filius Tithoni, & Auroræ, veniſſet ſup. Troiam. aut rogitans, nunc. i. aliquando, quales, ſupple fuerint, equi Diomedis, aut quos a Rhœſo abſtulit (vt dictum eſt) vt equi Diomedis Biſtonij. i. Thracum regis, vnde illi originẽ traxerunt, quos Diomedes rex Etoliæ, Tydei, & Theophilæ filius abſtulit Rhœſo Thracum regi, priuſquam pabula guſtaſſent Troiæ. Xanthumque bibiſſent. & rogitans nunc, quantus, ſup. fuerat Achilles, imò age, inquit, ò hoſpes. dic nobis à prima origine inſidias Danaum, pro Danaorum. i. Græcorum & caſus. i. miſeram ruinam, & excidium tuorum. Bene ſignificat poeta mulierem amatricem loqui, nam de Achille nouiſſimo loco meminit, & rogitat quam fortis & animoſus fuerit ſed quantus, vt molem corporis, non robur animi, in eo mirari ſignificaret, & non dicit glorioſam victoriam, aut triumphos Danaum dolet caſus eorum, qui non virtute minores, ſed dolo, & inſidijs, circumuenti ceciderunt, & dic tuos errores, quos in tertio lib. enarraturus eſt, nã ſeptima æſtas portat. i. adducit nobis te cũ ipſa iam primum adueniat, iam igitur, hoc eſt cum aduentu ſuo, te errantem omnibus terris, & fructibus, quod partim ex Teucro didicerat, partim ex ipſo Aenea qui dixerat, Omnibus exhauſtos iam caſibus, &c. ſed quomodo non niſi ſeptima ſit æſtas, docebimus, in quinto huius.

INGEMINANT plauſum Tyrij.] In Romano libro, in Mediceo, & aliquot alijs antiquiſſimis. Plauſu, legitur, caſu ſeptimo. quod nequaquam diſplicet. [Omnibus errantem terris, & fluctibus æſtas] In antiquis aliquot exemplaribus legere eſt, Omnibus errantem, & terris, & fluctibus. quod ſententiam reddit vberiorem. VARIA LECT.

CONTI-

IN II. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Funera Dardaniæ narrat fletusq́; ſecundo.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Conticuere omnes. tunc ſic fortis ſimus Heros
Fata recenſebat Troiæ, caſusq́; ſuorum,
Fallaces Graios, ſimulataq; dona Mineruæ,
Lacontis pœnam, & laxantem clauſtra Sinonem.
Somnum, quo monitus acceperat Hectoris, atrum.
Iam flammas cœli, Troum, patriæq́; ruinas:
Et regis Priami Fatum miſerabile ſemper:
Impoſitumq́; patrem collo, dextraq́; præhenſum
Aſcanium fruſtra à tergo comitante Creuſa.
Ereptam hanc Fato, ſocios in monte repertos.

ALIVD IN EVNDEM.

Cogitur Aeneas bellorum exponere caſus,
Graiorumq́; dolos, & equum: fraudemq́; Sinonis,
Exciſamq́; vrbem, Priamiq́; miſerrima fata.
Vtq́; patrem impoſitum forti ceruice per igneis.
Extulerit, caramq́; amiſerit ipſe Creuſam.

ASC. CONTICVERE] Sicut Homerus inducit Vlyſſem ad Alcionum, Phæacũ regem, appulſum, & ab eo origine ſuſceptum hoſpitio, eidemq́ caſus, & errores ſuos intercœnãdum narrantem, ita Maro noſter Aeneam hic inducit, ſimile facientẽ, quàm rem excogitarunt diligentes poetæ, vt opportune quæ vellent, breuiter dicta percurrant. Nam, vt ad hunc poetã reſpiciam, nõ eſt inſtituti eius excidium Troiæ ad vnguem perſcribere, ſed Romanæ vrbis originem, cum Cæſarum (vt dictum eſt) laude, altius repetere, quia igitur quod Flaccus in de arte, inquit. Ordinis hæc virtus eſt, & Venus. Vt iã nunc dicat iam nunc debẽtia dici. Pleraque differat, & præſens in tempus omittat. Ideo cõgrue poeta ad hunc locum recepit narrationem de excidio Troiæ. Nam ingruente nocte non potuit prolixius narrari. Et reuera, niſi reginã nimis affectam ad audiendas res Troianas præmiſiſſet poeta, videretur recitatio lõgior, quàm quæ conuiuio cõgrueret. nam qua grauitate ab Aenea prolatam decuit, multarũ horarum ſpatio opus eſſet. Cęterum, vt argumentorum quoque explanationem, præmittã, monoſtichi. Ordo eſt. Poeta narrat ſecundo libro, funera. i. ſtragem Dardaniæ pro Dardanidarum, aut funera. i. excidium. ſed id abuſiue, Dardaniæ. i. Troiæ. q̃ Dardanus olim tenuit, & nobilem fecit, & fletus Dardaniæ. i. quos aut Dardaniæ capti faciebant, aut quos de Dardania vaſtata fieri deceat. Aeneasq. facturus eſt dicturus. O lux Dardaniæ. &, O patria, ò diuũ domus Ilium. &, Inclyta Troiæ mœnia &c. Maioris argumẽti ordo eſt. Omnes, ſcilicet tam Tyrij quàm Phryges. Conticuere. i. ſimul tacuerunt. & Heros fortiſſimus. ſ. Aeneas recẽſebat, id eſt enarrabat cum quadam cenſura geſtorum. Fata, id eſt fatale excidium Troiæ, & caſu, id eſt aduerſitatem, aut cædem ſuorum. ſ. amicorum neceſſariorum; & familiarium ac ſubditorum, & recenſebat Graios. id eſt Græcos fallaces, qui dolo, & non vi, Troiam expugnauerant, & dona Mineruæ ſimulata, id eſt equum quem Mineruæ ſe voluiſſe ſimulabant & tam magnum fecerant, vt intromitti niſi ruptis portis non poſſet, & pœnam Laocoontis, ſcilicet ſacerdotis à ſerpente cum filius interempti. (Sed ſcribendum aut legẽdum eſt, Lacontis, vt bis fiat ſinereſis, id eſt contractio duarum vocalium in vnam ſyllabam, licet poſtea dicturus ſit poeta Lacoonta petunt, ſed hi verſus poetæ non ſunt) & recenſebat Sinonem perfidum illum hominem, ad hoc ſubornatum, vt clauſtra equi laxaret, & armatos qui in eo erãt emitteret, & recẽſebat atrum, id eſt funeſtum, & triſtẽ ſomnum, id eſt in ſomnium, quo acceperat monitus, i. ad monitiones Hectoris. Nam, heu fuge nata Dea, teq́ue his, ait, eripe flammis, & iam recenſebat, ſcilicet flammas cœli, vnde dicetur de cœlo lapſa per vmbras, Stella facem ducens, multa cum luce cucurrit, & ruinas Troum, & patriæ ſcilicet Troiæ, & patrem ſcilicet Anchiſen, impoſitum collo. & Aſcanium filium præhenſum, id eſt arreptum, vt ſequeretur patrem, dextra, id eſt per dextram, vnde dicetur, Dextræ ſe paruus Iulus implicuit, ſequiturq́ue patrem non paſſibus ęquis, & hoc Creuſa ſcilicet coniuge eius, hoc eſt Aeneæ qui hęc recenſebat, comitante, id eſt inſequente tergum ſcilicet Aeneæ, quia dicetur pone ſubit coniux. fruſtra, quia erepta erat. vnde recenſebat hanc ſcilicet Creuſam ereptam fato aut morte, aut dijs ita volentibus vt nouum coniugium pararent Aeneæ. & ſocios repertos in monte ſcilicet in Ida, vnde dicturus eſt, Et ſublato montem genitore petiui.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS.

LIBER SECVNDVS.

CONTICVERE omnes, intẽtique ora tenebant:
Inde toro pater Aeneas ſic orſus ab alto,
Infandum regina iubes renouare dolorem:
Troianas vt opes, & lamentabile regnum
Eruerint Danai: quæque ipſe miſerrima vidi:
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
Myrmidorũ, Dolopumve, aut duri miles Vlyſſi,
Temperet à lacrymis? & iam nox humida cœlo
Præcipitat, ſuadentq. cadentia ſydera ſomnos.
Sed ſi tantus amor caſus cognoſcere noſtros,
Et breuiter Troiæ ſupremum adire laborem:
Quanquã aĩus meminiſſe horret, luctuq́. refugit,

SERV. CONTICVERE omnes] Quia ſupra dixit: Fit ſtrepitus tectis. Conticuere autem pro conticuerunt, quod metri cauſa fit, vel ratione clauſarum. Nec eſt, vt quidam dicunt, dualis numerus, qui apud Latinos nunquam penitus inuenitur. Et bene Omnes addidit. poterant. n. ſimul quidam, ſed non omnes, tacere. [Intentique ora tenebant:] Aut ora intuebantur loquentis, aut immobiles vultus habebant. vt, Tenuitq. inhians tria Cerberus ora, i. immobilia habuit. Aut tenebãt, habebant. vt Terent. Nam Andriæ illi id erat nomen teneo. Ideo autem hoc addidit, quia poteſt quis tacere, nec aduertere. Inde Aphæreſis eſt, pro deinde. [Toro ab alto] Summus. n. ſemper eſt pontificalis locus, & Aeneas vbiq. quaſi ſacratus inducitur. Dictus aũt à tortis herbis eſt torus. [Infandum] Quia viro forti victum ſe dicere, & doloris eſt, & pudoris. [Iubes] Vis, vt Iubeo Chremetem. Nam aliter hoc verbum Aeneæ perſona non recipit. [Troianas vt opes,] Sic Horat. Aut pingues Phrygiæ, Mygdonias opes. [Et lamentabile regnum,] .i. magnum. quaſi dignum multa lamentatione, vt. Hi multum fleti ad ſuperos [Danai] Argiui dicti à Rege Danao. Nam Græci ꝓprie ſunt Theſſali à Græco rege [Pars magna fui.] Propter amiſſam cõiugem. Et hoc ſe commẽdat, vt paulò poſt: Aut q̱d in euerſa vidi crudelius. vrbe? [Fando] Dum ipſe dicit. alibi dum dr̃, vt, Fando aliquid ſi forte tuas ꝑuenit ad aures. quia gerundij modus eſt. [Myrmidonum] Myrmidones ſunt Achillis ſocij [Dolopes.] Pyrrhi. q̱ eum de Scyro ſecuti ſunt. Dicti aũt ſunt Myrmidones ꝑꝑ hanc cauſam, Aeacus cum in arbore fici formicas. i. μύρμηκας vidiſſet. optauit tot tibi ſocios euenire, & ſtatĩ formicæ in hoĩes verſæ ſunt, ſed hoc fabula eſt: Nam Eratoſthenes dicit Myrmidonas à rege Myrmidono dictos. [Aut duri miles Vlyſſi] Duri, non laboroſi, ſed crudelis, vt, Quem dat tua coniux dura. Nam Virg. pro negociorum qualitate dat epitheta, cum Homerus eadem etiam in contrarijs ſeruet. Senſus autẽ eſt, Sine lacrymis hæc nec à quouis hoſtiũ dicerentur. Illud autem quod Aſinius Pollio dicit, caret rõne de Achemenide dictũ Miles Vlyſſi. M[illegible]midonas vero & dolopas p̃ſentes eſſe acceptos ab Heleno. Si ſic. n. dicit frangitur dignitas. [Pręcipitat] Pro p̃cipitatur. Verbum pro verbo, vt diximus. [Cadentia ſydera] Aut epitheton eſt ſyderum, q̃ ſemper & oriuntur & occidunt, aut certe maiorem noctis partem vult eſſe tranſactam. [Caſus cognoſcere] Cognoſcendorũ caſuum, & græca figura eſt. Et breuiter præſcribit, q̱a Dido dixerat, à prima die hoſpes origine nobis [Quãquam animus meminiſſe horret [Quanquam, melius p̃ſenti iungitur t̃pi, vt, Quanquam ſcio, quam lego. Quod autẽ dixit meminiſſe horret, defectiui verbi ratio eſt. Nec. n. potuit dicere meminere. Et in his quæ corrupta ſunt naturaliter, vt odi. noui, cœpi, memini, & omnia tempora q̃ inueniuntur, & ſuo & aliorum funguntur officio, vt, Memini, præteritum eſt. Legimus tamen & Memini videre quo ęquior ſum Pamphilo. Et, Memini me turribus altis, Corycium vidiſſe ſenẽ. Quod ſi fit & in verbis integris. vt, Iuuat euaſiſſe tot vrbes, quanto magis in corruptis? [Refugit] Propter metrum, pro præſenti præteritum poſuit.

ASCENSIVS.

CONTICVERE &c.] opportune quidem poſt ſtrepitum & citharę crepitum, indicat ſilentium factum. in quo vtriuſque & reginę, & Aeneæ demõſtrat dignationem & auctoritatẽ. Nam vt reginæ rogitanti multa ſuper Priamo &c. morem gererent, & vt Aeneã dignum quem audirẽt ſe cenſere ſignificarẽt. Conticuere. verum priuſquam poetæ ordinem poſuero, præmittam verba Don. quæ hæc ſunt. [Conticuere] Quia dixerat, Fit ſtrepitus tectis, & cith. cont. id eſt perſonat aurata. & ingeminant plauſum Tyrij. Conticuere, partim propter eius honorificentiam, partim quia mẽs hominis cupida eſt audiendi nouas res, & regina indixerat ſilentium. [Intenti] Deſiderio inducebãtur audiẽdi. Incipiam, in hoc principio narrationis loci, temporis, & perſonarum memor eſt Aeneas. Ergo propoſita retinet, ſed oſtendit eſſe prolixa, & multa, nec tempori, nec loco, nec perſonis cõgrua, ſed quia cupiebat id regina, cuius voluntas pro ratione eſſet, recurrit ad breuitatem, vt neq. ipſe multa dura narrando in dolores incurreret, nec Didonem multum vigilare cogeret. hoc docet, quod quamuis omnis narratio breuis eſſe debeat, tamen illa breuiſſima, cum propria mala narrantur, niſi neceſſitas cogat. Ergo cõtra erit, cum narrantur bona, nam proſpera, & referre iuuant, & erigunt audientem. [Infandum] Quoniam grauiſſima erant in conuiuio lætiſſimo narranda & non aliena mala, ſed ſua narrabat. [Troianas,] q. d. magnas. [Danai] Abiecte legendum, quaſi imbelles, [Pars magna] Quia perdidit regnum. Vidit miſerandã Priami & Polyte mortẽ. Amiſit vxorẽ & deniq. patrem. Certe neq. Dido deberet audire. qđ mala ſua fleret [Quis talia] Quæris me narrare, q̃ etiam hoſtis, ſi audiret nõ abſtineret à lacrymis. Ibi. n. fuit vnus ex Græcis Achemenides. quẽ fleturũ dicit. [Nox humida cœlo præcipitat ſomnos] Non p̃cipitat pro præcipitatur, ſed lege. Nox humida cœlo pręcipitat ſomnos, ſuadentque cadentia ſidera. Nox humida cœlo præcipitat, hoc voluit dicere, Iam media nox abſumpta eſt. Si quidem aura humida iam cępit, & ſidera in occaſum labuntur, hæc. n. non fiunt niſi maxima parte noctis tranſacta. Hæc ille. Ordo eſt. Omnes. ſ. tã Tyrij, quã Phryges, qui plauſum. ſtrepitum, & citharæ crepitum prius fecerant conticuere. i. ſimul tacuerũt, & ipſi intenti. i. auidi ad audiendum res nouas tenebant. i. continebant ora. ne. ſ. quidquam screatus, aut ſternutatione emitterent. vnde plus eſt, ꝙ tenebant ora, quã quod cõticuerunt. & bene habet rationem temporis poeta, quia continuo tenebant. quandiu ſcilicet ille loquebatur. Inde, id eſt deinde Aeneas pater. ſcilicet ab onere, & principatu, vnde pro maieſtate eius libentius conticuerunt, & ora tenebant, orſus eſt, id eſt ex ordine loqui cœpit ab alto toro. ſcilicet in quo diſcumbebat, nam & altior ei locus quã cęteris congruebat, ſic, id eſt in hunc modum ſubſequentẽ. O regina, tu iubes, id eſt vis, aut modeſtiæ gratia, quia reginam appellat, etiam iubere dicit renouare, id eſt vt renouem, & quaſi refricem vicus vetus (non autem dixit iubes mihi. aut me, ne ꝑ hoc ſuperbam, aut arrogantem innueret reginam, quæ maiori iuberet. Et ita

honeſtius

honeſtius ſæpe multa ſubandiuntur quam exprimantur.)Dolorem infandum,id eſt quaſi ineffabilem,aut qui indignus eſt quẽ vir fortis enũciet, ſcilicet vt,id eſt qualiter Danai,id eſt Argiui, & Græci eruerint.id eſt euerterint eruendo theſauros obſtruſos, opes,id eſt diuitias & facultates Troianas, & regnum lamentabile,id eſt lamentatione dignum.cum diu virtute defenſum,tandem dolo captum ſit, & iubes renouare miſerrima quæ ipſe,id eſt ego vidi (vnde quæque duæ ſunt partes) & quorum ego fui magna pars propter ſocerum patriam. & coniugem amiſſam, quis Myrmidorum, id eſt duriſſimorum hoſtium, quales ſunt Myrmidones populi Theſſaliæ & ſocij immitis Achilli, vt pro vel,quis Dolopum,id eſt ſociorum Pyrrhi filij Achillis truculẽtiſſimi,quippe qui Priamum,& liberos eius interemit, aut quis miles,id eſt ſtipendiarius duri Vlyſſi.pro Vlyſſis, aut Vlyſſi. pro Vlyſſei(nam quia græce dicitur Odyſſeus, latine declinatur aliquando Vlyxeus,aut Vlyiſeus, vnde Vlyſſei in genitiuo, ideo aut potius Vlyſſi.quàm Vlyſſis dixit, vt vitaret frequẽtiam s,litera,quæ ſibilum pareret,)quis inquam horum temperet, id eſt abſtinere poſſit,& temperare ſe a lacrymis,fando talia, id eſt dũ talia quis fatur,vt fando ſit gerundium ab imperſonali, quaſi dicat nullus,& ſi hoſtis non poſſet non flere, quanto minus ipſe, qui eorum pars magna fuit?Et id eſt inſuper, aut præterea nox humida,præcipitat,ſup. ſe, aut præcipitat,pro præcipitatur,aut abſolute,præcipitat.id eſt præceps ruit cœlo, ſicut in Bucol. dictum eſt. Maioreſque cadunt altis de montibus vmbræ. Sed ſi nox eſt vmbra terræ,videtur potius aſcendere, quam deſcendere,niſi vt Don.ſentit.ſummam noctem ſignificet quę cœlo præceps ruit.cum etiam ſuprema regio aeris caligine vincatur, & tunc quoque ſydera præcipue cadunt, quando medium orbem tranſgreſſa ſunt,quæ cum nocte primum orta fuerant. Et ſi cui indecorũ videatur,quòd vltra mediam noctem recitatio perdurauerit, dicatque poetam ſignificare principium noctis dicendo,& iam nox humida cœlo præcipitat, quaſi dicat iam primũ cadere.& ſuadentque cadentia ſydera ſomno, ſcilicet cum ſole, aut circiter eius ortum orta,vt Heſperus.& cętera in primo crepuſculo tantum apparentia,dicam, vt præmiſſum eſt, ideo decorum ſeruatũ,quia id Dido ſummopere efflagitabat,regibusq́. voluptati eſt,a vulgo diſſentire etiam moribus,vt videlicet noctu agant,quæ vulgus interdiu,at non principium noctis fuiſſe, docet quod præmiſſum eſt in fine primi,& noctem funalia vincunt.Iam enim tunc lychnis & funalibus, caliginem diutius expulerant,dicamus ergo ideo additum eſſe epithetum, quod eſt humida.vt ſignificetur non prima pars noctis, quæ adhuc æſtu diurno aridior eſt.ſed plena nox quæ humida, & ſydera cadentia.id eſt quæ iam plus quàm medium orbem peregerunt, ſuadent ſomnos ſupp.inire.Sed tantus amor. ſup.eſt tibi,id eſt tantum deſiderium cognoſcere pro cognoſcendi caſus noſtros, & audire breuiter, (quaſi dicat,nam, vt ab origine dicam tempus non patitur)ſupremum laborem.id eſt excidium Troię,ergo incipiam,ſup.quanquam animus,ſcilicet meus,horret meminiſſe, id eſt recordari.& refugit,id eſt vitauit,aut recuſauit, ſcilicet ab eo tempore,quo id petitum eſt. (Eſt enim refugit præteriti temporis,quia mediam producit)refugit,ergo, id eſt ſignificauit ſe refugere,aut ante hac ſæpe refugit,luctu,id eſt lugendo,aut propter luctum,quia ſine luctu meminiſſe nequeam,hoc autem dicto,incipit dicens.Fracti bello, vt in ſequentibus patebit, vnde verbum incipiam,huc acciri debet.

VARIA LECTIO.

LVCTVQVE refugit] In libris nonnullis ſanequam vetuſtis,Luctum habetur.

Incipiam. Fracti bello, fatiſque repulſi
Ductores Danaum,tot iam labentibus annis,
Inſtar montis equum,diuina Palladis arte
Ædificant,ſectaque intexunt abiete coſtas:
Votum pro reditu ſimulant:ea fama vagatur.
Huc delecta virum ſortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri,penituſq́. cauernas
Ingentes,vterumq́. armato milite complent.
Eſt in conſpectu Tenedos,notiſſima fama
Inſula,diues opum, Priami dum regna manebãt
Nunc tantum ſinus,& ſtatio malefida carinis.
Huc ſe prouecti deſerto in littore condunt.
Nos abijſſe rati,& vento petijſſe Mycenas.
Frgo omnis longo ſoluit ſe Teucria luctu:
Panduntur portæ.iuuat ire,& Dorica caſtra,
Deſertoſque videre locos,littuſque relictum.

SERV. FRacti bello]In hoc libro duplex intentio eſt, ne vel Troiæ, quòd victa eſt, vel Aeneæ turpe videatur eſſe quòd fugit. [Fatiſque repulſi] Oraculis (ſecundum Plautum) tribus, vita ſcilicet Troili, Palladij conſeruatione, integro ſepulcro Laomedontis, quod in Scæa porta fuit,vt in Bacchidibus lectum eſt.Secundum alios vero,pluribus, vt de Aeaci gente aliquis intereſſet.Vnde Pyrrhus admodum puer euocatus ad bellum eſt,vt Rhœſi equi tollerentur, vt Herculis intereſſent ſagittę,quas miſit Philoctetes, cum ipſe nõ potuiſſet afferre morte ꝑuentus. [Ductores] Sonantius eſt quàm duces, vt regnatorem Aſiæ, quod heroum exigit carmen [Labentibus]Velocibus,vt,Labere nympha polo,& , Labere pennis. Curſu enim lapſus celerior eſt.[Inſtar]Nomen eſt indeclinabile, licet Probus inſtaris declinauerit,vt Neſtoris. & caret præpoſitione ſicut peregre, quamuis Serenus Lyricus ad inſtar dixerit. Inſtar autem eſt ad ſimilitudinem.Vnde non reſtaurata, ſed inſtaurata dicuntur ædificia ad antiquam ſimilitudinem facta.[Equum]De hoc equo varia in hiſtorijs lecta ſunt,vt Higinius dicit, machinamentum bellicum fuit.Vnde eſt.Aut hęc in noſtros fabricata eſt machina muros.Vt alij,porta quàm eis Antenor aperuit, equum pictum habuiſſe memoratur.vel certe Antenoris domus quo poſſet agnoſci.Aut equeſtri prœlio victa eſt Troia. Aut à monte Hippio poſt quem ſe abſconderant Græci. Vnde & alludit Inſtar montis equum.Aut re vera fuit,quod Virg.ſequitur. [Palladis arte] Aut ingenioſe,aut doloſe, ac ſi diceret conſilio iratæ deæ, quæ fuit inimica Troianis.[Aedificant]translatio à nauibus, vt Cic. Nauem tibi ædificatam eſſe Meſſanæ.Item. [Intexunt] vt, Bis denas Italo texamus robore naues.[Abiete coſtas]Non ſine cauſa Virg.hoc loco abietem cõmemorat.Item acerem, & pinum paulò poſt.Nam fulminata abies, interitum dominę ſignificat, & Troia per fœminam perit Acer vero in tutela Stuporis eſt, & viſo equo ſtupuere Troiani: vt,Pars ſtupet innuptæ domũ exitiale Mineruæ.Pinus in tutela quidem eſt matris deum, ſed, & fraudum & inſidiarũ, quia eius poma cadentia per fraudem interimunt,& hic equus plenus inſidiarum eſt. [Abiete] ſolutio eſt dactyli nũc in proceleumaticum, vt, Arma virum, alias in anapeſtum vt fluuiorum rex Eridanus.Sciendum ſanè Virg.vbique in ſolutione iſta ſeruare ſibi excuſationem ſynalęphæ, quod alij contemnunt.[Votum]Oblatum.Nam participium eſt. [Ea fama vagatur] Bene excuſat,ne reus ſit conſcientiæ.huc,pro illuc.[Delecta corpora] Delectorum virorũ.[Sortiti] Contraria ſunt delectos & ſortitos.Sed intelligimus plures quidem electos,ſorte tamẽ ex ipſis ductos,qui includerentur.[Virum] Pro virorũ, qua figura & in proſa vtimur. Dicit ſanè Plin. in naturali hiſtoria hoc in neutro non eſſe faciendum, ſcilicet propter caſuum ſimilitudinẽ,niſi forte nimia metri neceſſitas cogat. [Cæco lateri] Pro cæcis lateribus. Et nota aliter dici cæcum hominem. i. non videntem,aliter cæcum latus,id eſt obcæcaturum, abſconſurum.[Ingentis.]Vt diximus,epitheto leuauit tapinoſim.[Vterumq́.]Vterus eſt mulierum,quem modo ideo dixit,quia dicturus eſt fęta armis. Aluus, eſt quo defluunt ſordes,vt Sal. Simulans ſibi aluum purgari. Venter qui videtur. Iuuenal. Montani quoque venter adeſt abdomine tardus. [Armato milite] vt ſupra,Ex hoſte. [Tenedos] Tenes quidam infamatus,ꝙ cum nouerca cõcubuiſſet,hanc inſulam vacuam cultoribus tenuit.Vnde Tenedos nominatur.[Diues opum] Hic genitiuo iungit Statius, quod rarum eſt, & ablatiuo, Vt ſatis oſtro diues & auro. [Statio]Statio eſt vbi ad tẽpus ſtant naues,Portus vbi hyemant. [Malefida] Aut minus fida,propter periculum nauium,quia ſtatio eſt q̃ plagia dicunt.aut certe fida Græcis. [Male] Hoc eſt in noſtram perniciem.vt Luc.de ſyrtibus,Sic male deſeruit.Et hanc ſignificationem raro inuenimus. Sanè male fidus, minus fidus intelli-

intelligitur. Male enim minutionem habet, non negationem. [Abijſſe] Petijſſe. Abiſſe & petiſſe dicimus, ſed propter metrū epenrheſis facta eſt. [Omnis Teucria] Subaudi, gens. Et abſoluta eſt elocutio. [Panduntur portæ] Signum pacis eſt, vt Salluſt. Apertæ portæ, repleta arua cultoribus. [Torica caſtra] Mala eſt cōpoſitio ab ea ſyllaba incipere qua ſuperior finitus eſt ſermo. Nam plerunque & Cacephaton facit, vt hoc loco. Sanè Dorus, Neptuni filius fuit, vnde Dori originem ducunt.

A S C. FRACTI bello, &c.] Hoc ſi ordine rerum geſtarum attenderimus eſt totius Aen. 1. huius operis initiū. Nam prius capta eſt Troia q̃ Aeneas profugit, & ſeptem annos errauit. verum (vt dixi) à poetis virtus eſt, vt ab vltimis, ſicut Hom. a x. anno belli Troiani, & poeta nūc à vij. anno errorū Aeneæ, aut a medijs (ſicut in comœdijs videre eſt) inchoantes ad prima redeant, quæ dicta velint, q̃ opportuniſſime. quia igitur per tranſitum voluit poeta deſcribere Troię excidium, & per compendium colligere Aeneæ errores. id apertiſſime hoc loco facit. vbi vt Ser. bene annotauit. duo intēdit & Troiæ excidiū, & Aeneæ errores ab infamia purgare: nam ſi fatale fuit Troiam decidere, & fata ſemper viam inueniūt. Et nihil inuitis fas quenq̃ fidere diuis, quis vitio det, quod victa eſt? Et ſi Aeneas dijs auctoribus multorūq. monitis profugit nō illi dedecori eſſe poterit, ꝙ data fata ſecutus, matre dea monſtrante viā, Italiam fato profugus Lauinia venit. Littora. Incipit ergo hiſtoriam non belli Troiani, ſed captionis Troianæ. de qua re præmittemus verba Don. quæ hmōi ſunt. [Fracti bello] Subtilis narratio hominis victi. & eius qui patriæ adeſſe nequiuerit. Cuius auxilium Didoni omnia metuendi videri debeat neceſſariorum. Quod in ſpem certam venire non potuit, niſi Aeneas prius perſonā ſuam iuſta defenſione purgaret, quod ab occaſione tpis & perſonæ ſumit. Non nos ſtrenui, ſed imbelles vicerunt: Argumentum ergo à perſona. Fracti bello. nullus bello frangitur niſi imbellis, & niſi fortis ſit q reſiſtit. At ipſi. [Tot iam labentibus annis] Tandiu reſtitimus, quandiu fata imperium ſtare conſenſerunt [Inſtar montis equum.] Fracti bello ſe ad inſidias conuertunt Palladis, quo poſſent ab inſidiarum ſuſpicione abduci. [Equum] Maxime inſidiæ, nam quod abſcondere non potuerunt, ſpe religionis cōtexerunt. [Delecta] Non ergo plebea, & eſt ad excuſationē Troianorum. Elegerunt ex ducibus plurimos, & qm̄ periculoſa non poſſunt ſponte appeti, ſors dedit pluribus fortibus quos equus caperet. oſtēdit autē poeta, paucorū periculo prouidendum omnibus, neq. debere homines refugere mortem pro ſalute patriæ. [Cauernas] Loca quæ præter vterū caua eſſent, vt circa armos, & collum, & Ilia. [Eſt in cōſpectu] Locus eſt qui hoſtiles inſidias facile celaret: in conſpectu erat, ſed inſula quo nō facilis eſſet tranſitus, & mare interiectum occultabat inſidias [Malefida] Ergo credendū illos enauigaſſe. [Nos abijſſe] Cum & littus reliquiſſent, & malefida eſſet ſtatio non mirū ſi crediderunt abijſſe. [Ergo omnis] Mortalitas plena monſtratur. vbi. n. creditum eſt bellum amotū, ſolutus eſt ei lōgi temporis luctus. Ordo eſt. Ductores. i. principes belli, & qui cęteris præficiebantur, vt Agamemnon, Menelaus, Diomedes, Neſtor, Vlyſſes, Pyrrhus, & conſimiles: Danaum. i. Argiuorum, & cęterorū fracti. i. labefactati & effœti, ita vt amplius non poſſent, bello. i. virtute bellica, q̃ in Troianis oſtenderant, & repulſi fatis. i. quia perficere non poterant. q̃ facta oportuit ante Troiæ excidium, de quibus Ser. videto. & hoc tot annis, quia decem, labentibus. i. celeriter tranſactis, aut tacite pertranſitis, quia re adhoc infecta, ipſi ædificant. i. conſtruunt (Nam ſi proprie accipiatur ædificare, eſt ædes facere, ſicut equitare, equum, cui inſidetur agere, & tamen dicimus ædificare naues, & machinas. & equitare mulos & aſinos, imò Horat. dicit, equitare in arundine longa, ſed pueri arundinem equū vocant) equū id eſt ſtatuam equi, diuina arte, id eſt maximo artificio Palladis, aut quia Pallas, tunc Troianis inimica, ita factum voluit, aut quia docuit, inſtar. i. in ſtatum aut ſtaturam, & magnitudinem montis, hoc eſt tam magnum, vt mole ſua montem æquipararet, & intexunt coſtas. ſ. equi. abiete. i. illa arbore de genere ſapinorum, quæ in montibus libenter naſcitur, ſecta. i. fiſſa, finduntur. n. faciliter & ſimulant ſup. equum. votum. i. voto promiſſū, pro reditu, & ita votum erit participium, aut ſi nomen eſt, ſimulant votum. i. quod equus ille habeat rationē voti, pro reditu, quia ſicut Sinon dicet ſimulabant ſe non poſſe redire, donec Pallas placetur, ea fama vagatur. ſ. per vrbem, hoc eſt, vulgo dicunt illum equum Palladi votum, & ita ſi Sinoni id affirmanti, fides habita eſt, non ſunt propterea leues & improuidi, dicendi Troiani, & ipſi ſortiti. (Nam tantum timebant omnes periculū illud obire, vt nec precio, nec prece, nec minis, nec alia quauis ratione quiſquam ad hoc indici potuerit, præter q̃ ſorte, in qua cum equa ſit omnibus & ſummis, & infimis conditio, omnes ſe ſacramento aſtringunt, priuſquam ſortes trahantur, id ſe facturos, quod ſortes ſignificauerint, nec potuerunt imperio ad hoc aſtringi, nam vbi in manus hoſtium perueniſſent, inuiti potuiſſent, rem indicando, ſibi ſalutem comparaſſe. Eſt ergo laus obſeſſorum quod nō niſi ſortiti poterant includi.) ſortiti inquā. i. mittendo ſortes, quibus ſciant qui id periculum obire debeāt. corpora virum pro virorum, delecta. i. de toto numero lecta, huc. i. ad hoc munus, quia delegerant plurimos ne pauci conditionem ſortium refellerent, & deinde ſortiti ſunt ea corpora prius delecta, & ſortiti, includunt ea furtim. i. per inſidias lateri. ſ. equi, cęco. i. tenebroſo, ita vt in eo nihil videatur, & cōplent cauernas, penitus. i. valde ingentes, aut complēt penitus. i. pene intus, cauernas. i. latebras ingentes, & vterum. i. aluum, totam milites armatos. i. multis militibus armatis. Inſula Tenedos. ſ. aut Tenedos. appoſitoriè inſula notiſſima, fama. i. per famam, eſt in conſpectu. i. proſpectu Troiæ, diues opum. i. diuitiarum plena, dum regna Priami manebant, nunc autem, ſup. eſt tantū, id eſt duntaxat, aut tantummodo, ſinus. i. angulus maris, & ſtatio, id eſt receptaculum, vbi naues ad tempus ſtent. malefida, id eſt non ſatis tuta, carinis. i. nauibus, aut ventribus earum q̃ illic illiduntur, ſup. ductores Danaum, aut omnes Danai prouecti. i. porro vecti, per naues. ſ. (nam, vt profecti legatur, vix patitur, verſus) huc. i. in hanc, quam dixi inſulam, ipſi condunt. i. abſcondunt ſe in littore deſerto, quia cum regio eſſet vaſta, nulli eam colebant, nos, ſup. ſumus, rati. i. arbitramur, ſup. eos, abiſſe. ſ. penitus, & in patriā ſuam redijſſe, vnde ſequitur. &, pro. i. petijſſe Mycenas, patriam. ſ. Agamemnonis, vento. ſ. impulſore. Ergo, quia. ſ. id rati ſumus, omnis Teucria. i. regio Teucrorum, hoc eſt tota Troia. ſoluit. i. liberat, & expedit ſe luctu longo. i. triſtitia decennali, Portæ panduntur. i. reſerantur, q̃ tempore belli clauſæ erāt, iuuat. i. delectat. ſ. plurimos, ire. i. egredi, & videre caſtra, Dorica. i. Dororum, hoc eſt Græcorum, hoc eſt quæ Dori illic dereliquerant, aut ſi caſtra abſtulerant, (Sunt autem caſtra in quibus milites degunt in tentorijs, interdum vallo munita loca) quę, pro id eſt locos deſertos, id eſt quos Græci deſeruerant, & littus relictum à Græcis.

HVC ſe prouecti deſerto in littore condunt.] In antiquo exemplare Longob. Proiecti. legitur. qui mos eſt ſeſe occultantium, & in inſidijs latitantium. VARIA LECT.

EQVVS Troianus, quantum lectione magiſtra compertū mihi eſt, prouerbio valet vſurpari pro ſocietate non in perniciē modo cuiuſpiam inita, verum & ad bonam frugem aliquam. Cic. in Phil. In huius me, inquit, conſilij ſocietatem, tanquam in equum Troianum includit cum principibus, non recuſo. Alibi Cic. idem: Ex Iſocratis ludo, Veluti ex equo Troiano, innumeros principes exiuiſſe, ſcribit. Adagij ratio notiſſima, nam Græcorum principes incluſos fuiſſe in equum Troianum, nemo non nouit. vel ex illo Virgiliano, COEL. RHOD.

Huc delecta virum ſortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri.

Sed & Odyſſeæ octauo ita primus commeminerat Hom.

Α'λλ' ἄγε δὴ μετάβηθι, καὶ ἵππου κόσμον ἄεισον
Δουρατέου τὸ νἐπειὸς ἐποίησε σὺν ἀθήνη.

Id eſt, Sed age, tranſi, & equi decus cōcine Duratei, quem Epeus concinnauit cum Pallade. Lucret. quoq. in 1. de rerum natura.

Nam cum Durateus Traianis Pergama partu
Inflammaſſet equus nocturno Graiugenarum.

Ex qua ratione videtur & Valer. Flaccus lib. Argonauticon ij. ita ſcriptum reliquiſſe:

Manet immotis nox Duria fatis.

Ex Politiani doctiſſimi viri emendatione. M. Varro, quod ad equum ligneum attinet. Epium eius concionatorem fuiſſe coquum ſcribit, & Argiuis cibum curaſſe, ideoque à Plauto fumicum coquinatorio epitheto nominatum. Fuiſſe vero Panopei filium tradunt, ac de equi ſubſtructione Hippotectona vocarū. Illud porrò adijciendum, equus Durios ex poetica hiſtoria poſſe dici magnos ſtaturoſosque, de magnitudine videlicet equi illius Troiani Ariſtophanes in Auibus:

Καὶ θεαγένης, ἐναντίω δύ' ἅρματε,
Ἵππων ὑπόντων μέγεθος, ὅσον ὁ δούριος.

Ad quod reſpiciens peritiſſimus poeta ita cecinit:

Inſtar montis equum diuina Palladis arte
Aedificant, ſectaque intexunt abiete coſtas.

Putant

Putant eruditi, comicum ſcientiſſimum de quo æneo qui fuerit in Athenienſium Acropoli, ſiue arce, intellexiſſe, qui etſi æneus foret, Durios tamen nuncupabatur eo titulo.

Χαιρέδημος Εὐαγγέλου ἐκ Κοίλης ἀνέθηκε.

Id eſt, Chæredemus Euangeli ex Cœle dicauit. Sed & hic, equi Troiani imaginem referebat. Ex hac itẽ Troiani equi ſimilitudine in veteribus memorijs, porcũ dici Troianorũ inuenimus, quaſi alijs incluſis animalibus: grauidũ, vt ille grauidus armatis fuit. Scribit in Cœnis Macrob. Cinciũ in ſuaſione legis Fanniæ obiceiſſe ſeculo ſuo, quod porcũ Troianũ menſis inferrent: Dignũ vero ſcitu, fuiſſe in Lesbo vatẽ, Prylin noĩe, Cadmi, hoc eſt Mercurij filiũ, & Iliæ nymphæ, qui appulſis in Lesbũ Græcis ad Palamedẽ permulctus donis, captiuitatis Ilij modũ eſt ꝓfatus, equi Durij hoc eſt lignei rõne ꝓmonſtrata, intra quẽ delituerunt tria milia hoĩum, quinquaginta additis, vel (qđ verius) Kγ. i. viginti tres. etſi illud plane poeticũ, hoc vero hiſtoricũ. Nec prætereundũ, Themiſtoclẽ, cũ ab Hippotropho Philide equũ petiſſet, nec impetraſſet, eſſe interminatũ, ſtatim ſe τὸν οἶκον αὐτοῦ ποιήσειν δούρειον ἵππον. i. eius domũ ligneũ equũ effecturũ ꝑ obſcure inuẽtę, ꝓximorũ etiã & accuſationes hoĩ ſe inducturũ.

SERV. TEndebat] Tentoria habebat, vt, Et latis tendebat in aruis. [Sæuus Achilles] Propter Hectorẽ tractum. Et talis vbiq. inducendus eſt, vt Horat. Iura neget ſibi nata. [Claſſibus hic locus] Magis ad equites referre debemus, vt & ordinę claſſes. Vñ & claſſica dñr. [Hic acies] Legitur & acie. Nã põt vtrunq. [Innuptæ] q̃ nunquã nubit, Nam virgo poteſt & nubere [Donũ exitiale] Quãtum ad Troianos. [Primusq. Thymœtes] Vt Euphorið dicit, Priamus ex Ariſba filiũ vatem ſuſcepit. Qui cũ dixiſſet quadã die naſci puerũ, ꝑ quẽ Troia poſſet euerti, pepererunt ſimul & Thymœtę vxor & Hecuba, q̃ Priami legitima erat. Sed Priamus Thymœtæ filiũ vxorẽq. iuſſit occidi. Inde ergo nũc dicit ſiue dolo, qa iuſtam cãm proditionis habere videbatur. Alij volũt. [Dolo] Quo oẽs decepti ſunt [Sic fata ferebant] Vt etiã ciues cõtra patriã ſentirent. [At Capys] quidã, nõ pater Anchiſę. Et bene nec ſe, nec patrem, huic cõſilio dicit interfuiſſe, ꝑ quod interitus patriæ imminebat. Quanquam Aeneas quaſi obtrector Priami non adſit, vt Homerus dicit: Anchiſes vero ꝑp cæcitatem, vt docet Theocritus. [Subiectisq. vrere flammis] Quæ, copulatiua coniunctio eſt, aut diſiunctiua. Quomodo ergo has iunxit? Poetarũ eſt partẽ pro parte ponere, vt toruũ pro torue, voluentibus, ꝓ volubilibus. Coniunctionẽ ergo pro coniũctione poſuit, vt, Saxum ingens voluunt alij, radijsq. rotarum. Que pro Vel poſuit. Nam ſonãtius viſum eſt. [Incertum] inſtabile. Vnde eſt [Studiã in cõtraria] Sanè. Vulgus magis maſculini generis eſt, q̃ neutri, quia in us exeuntia neutra, in ris mittunt genitiuũ, excepto pelagus, qđ in hoc nomine creauit errorẽ. [Ante omnes] aut periſſologia eſt quia dixit. [Primus] Aut. Ante omnes. i. videntibus omnibus. [Laocoon] Omnia in on exeuntia tertiæ ſunt declinationis vt Laocoontis, Demophoontis, Hippocoontis. [Quæ tanta inſania?] Quia inſanorũ eſt contra ſe ſentire. [Dona carere dolis Danaum?] Ordo eſt, Dona Danaum, non dolis Danaum. [Sic notus Vlyſſes?] Quia vt ait Homer. voluntate verberatus, & ſub habitũ mendici Troiam ingreſſus, explorauit vniuerſa. [In ligno] Bene ligno, quaſi diſſuaſor, non ſimulacro. vt paulò poſt Ducendum ad ſedes ſimulacrum. Nam in ſuaſione vel diſſuaſione tam ſenſus q̃ verba conſiderãtur [Error] Id eſt Dolus: vt, Et inextricabilis error. Et eſt figura ab eo quod præcedit, id quod ſequitur. Diſtinguendũ ſanè error, & ſic dicendũ. [Equo ne credite Teucri] Item. [Quidquid. i. timeo] Hoc melius eſt. [Feri] Quadrupedis, ab eo ꝙ toto corpore feratur. [Curuam aluum] Plautus maſculino ait genere, quo nõ vtimur. Percuſſum ſanè intelligimus inter ventrem & lattra. [Vtero recuſſo] Pro cõcuſſo præpoſitio pro ꝓpoſitione [Cauæ cauernæ] Græca figura eſt, vt vitam viuere mortem mori [Fata deum] Fata modo participium eſt, hoc eſt, quæ dij loquũtur, vt Stat. Et vocem

Hic Dolopũ manus, hic ſæuus tẽdebat Achilles:
Claſſibus hic locus: hic acies certare ſolebant.
Pars ſtupet innuptæ donum exitiale Mineruę,
Et molem mirantur equi; primusque Tymœtes
Duci intra muros hortatur, & arce locari;
Siue dolo, ſeu iam Troiæ ſic fata ferebant
At Capys, & quorum melior ſententia menti,
Aut pelago Danaum inſidias, ſuſpectaq. dona
Præcipitare iubent, ſubiectiſq. vrere flammis:
Aut terebrare cauas vteri, & tentare latebras.
Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus.
Primus ibi ante oẽs magna comitante caterua,
Laocoon ardens ſumma decurrit ab arce:
Et procul. LAOC. O miſeri, q̃ tanta inſania, ciues?
Creditis auectos hoſtes? aut vlla putatis
Dona carere dolis Danaum? Sic notus Vlyſſes?
At hoc incluſi ligno occultantur Achiui,
Aut hæc in noſtro fabricata eſt machina muros,
Inſpectura domos, venturaq. deſuper vrbi,
Aut aliquis latet error; equo ne credite Teucri.
Quidquid id eſt, timeo Danaos & dona ferentes.
AEN. Sic fatus, validis ingentem viribus haſtam
In latus, inque feri curuam compagibus aluum
Contorſit, ſtetit illa tremens: vteroque recuſſo
Inſonuere cauæ, gemitumque dedere cauernæ:
Et ſi fata Deum, ſi mens non læua fuiſſet,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras,
Troiaq. nunc ſtares, Priamiq. arx alta maneres.

fata ſequuntur [Læuã] Modo contraria. Et ſecũdum læuum cũ de humanis rebus eſt, eſſe contrarium, cum de cœleſtibus proſperũ: vt, Intonuit læuum, quia ſiniſtra numinum intuentibus dextra ſunt. [Fœdare] Dilacerare. Fœdum.n. apud Virg. quã apud Sal. nõ turpe ſignificat, ſed crudele, vt, Sanguine fœdãtẽ quos ipſe ſacrauerat ignes. Sal. Fœdi oculi. [Stares] Si ſtares legeris, maneret ſequit: ꝑp μοιοτέλευτον. Et eſt apoſtropha. HIC Dolopũ manus, &c.] Continuat narratione ſuam, docetq̃ qđ viderint egreſſi, iã patefactis portis Troiani. vnde Donatus dicit ſic. [At Capys] Sententia Tymœtæ ſuſpicioſe tractata eſt. Capys aũt ſnia non nũc melior, ſed poſt factũ cognita eſt. [Scinditur] Nam cũ totum ſuſpicionibus ageretur, nihil potuit recte firmari. [Primus] Vbi non erat Laocoon inter ambigentes, ſed deſcendit ab arce excitus, cõtrarietate ſententiarum, & cupiebat præuenire, nequid in perniciẽ reip. decerneretur. [Ardens ſumma] vel ingenio vigilans, aut vehemẽter pro ſtatu publico commotus. [Et procul] Niſi adderet verba donec aduentaret, diſtuliſſet. [O miſeri] Inuectio ardentis animi, non contumelioſa in ciueis ſed pro ſtatu publico neceſſaria. [Miſeri] Qui ea quærunt, quibus efficiãtur miſeri. [Auectos] Qui per tot annos bellum geſſerunt. [Aut vlla,] q.d. creditis id tutũ, quod reliquerit hoſtes, aut aliud quidpiam, qđ beneuolentiæ ſimulationẽ afferant. [Danaum] Quaſi callidorum, & verſutorum [Vlyſſes] Quaſi ſi nõ eſſent doloſi ab hoc magiſtro addiſcere potuerunt. Hoc opportebat oſtendere, ſi in cõtraria iam raptos, auertere à propoſito volebat ergo notiſſima fraude vnius, vniuerſam gentem vituperat. [Equo] Quia originẽ ducit à fraudulentis hoſtibus, qui tunc maxime timẽdi ſunt, cũ beneuolentiã ſimulant. [Sic fatus] non verbis ſolum, ſed re, voluit affirmare ſententiam. [Fata deum] voluntatem accipere d. bemus, q.d. niſi dij auertiſſent intẽtionem noſtram, ſtatim inſidias has cognouiſſemus. [Nunc] Sicuti ſtetiſti ante has inſidias. Ordo aũt eſt. Manus. i. exercitus Dolopũ. i. ſociorũ Pyrrhi, ſup. tendebant, hic. i. hoc loco, Achilles ſæuus. i. immanis, qui Troilum tam immaniter occidit, & Hectora tam crudeliter traxit, tendebat. i. tentoria habebat, hic. i. alio loco, hic locus, ſup. erat, claſſibus. i. ordinibus equitum in claſſes, quas Liuius quinque enumerat, diſtributorũ, hoc eſt, hic exercebantur equites, & acies ſ. prœliantiũ ſolebant certare hic. aut ipſi ſolebant certare hic, acie. i. prœlio, in aciẽ inſtructo, in omnibus autẽ ſubaudiendum vr̃, dũ Troiam obſidebant, aut quid ſimile, quia aliter potius diceret, tetenderat, q̃ tendebat, tum.n. non tendebat, cum iam mortuus eſſet Achilles. Pars. ſ. Troianorũ egreſſorum ſtupet. i. cum ſtupore aſpicit donum exitiale. i. equũ tam magnũ, quẽ ad exitium Troiæ ſimulabant Græci ſe velle dare Mineruæ innuptæ perpetuæ. ſ. virgini; quæ nunq̃ nupſit. Significat.n. pu-

riorem

Froiem ignem, cuius nõ eſt commixtio.nec pollutio, ideoq.ex celebro Iouis.i. ætheris nata dr̃, & pro .i. mirantur molem equi (moris eſt Virgiliani, præcedentia ſequentibus declarare) & Tymœtes,ille vir Troianus.hortatur primus,ſup. equum duci,intra muros & locari ſup.in arce.i.ſummo templo Palladis, quod in Ilio erat.hortabatur.dico,ſiue dolo,quia conſcius fraudis.& doli Græcorũ ſiue quia fata Troiæ.i.q̃ erat de excidio Troia.tũc vẽturo,ferebãt.i.cõſtituebant.ſic.i. vt id hortaretur ẽt bonus ciuis, in pernicẽ ſuã,& ſuorũ.At.i.ſed Capys, & alij quorũ menti ſup. erat ſnia,melior.i.q̃ poſtea melior cõprobata eſt, cũ tñ ignoraretur,iubẽt,aut pcipitare pelago.i.in pelagus,hoc eſt, ſubmergere inſidias Danaũ,& pro.i.dona ſuſpecta i.q̃ ſuſpecta erant de dolo, quia à doloſis & fraudulentis hoſtibus offerẽda,q́ue,pro vel (potuiſſet tñ poſuiſſe,ve,vnde opinor poetam accepiſſe que.pro & vt ſit diuiſio bimẽbris,vt videlicet alij iuſſerint oĩno delere & id aqua,& igni,vt prius crematur,& cineres cũ reliquiis in pelagus pcipitentur,alij nõ delere,ſed aperire voluerunt.ad experiendũ ſi quid in eo doli eſſet) q́.igitur,pro vel,vt ſentit Ser.aut pro & iubet vrere.ſ.dona ſuſpecta,flãmis ſubiectis. quia vis ignis aſcẽdit, aut ſi oĩno delere nolint,iubent terebrare.i.pforare.& tẽtare.i.experiri penitus,cauas latebras vteri.i.alui equinæ. Vulgus incertũ .i.inſtabile,aut potius dubiũ,& anceps in ſententiis.quia ignarũ, & imperitũ,ſcinditur.i.diuiditur,in cõtraria ſtudia:Laocoon,ſacẽrdos ille Neptuni,ardẽs.ſ.zelo patriæ,defendendæ, decurrit.i. deorſum currit,ab arce ſumma.ibi.i.eo tempore, dum nonnulli cenſerent equũ,in arce locandum eſſe:decurrit,dico,primus ante omnes.i.coram oĩbus, & hoc magna caterua.ſ.populi comitante.ſ.eum qui,videlicet idem ſentiebant, aut cauſam decurſus eius videre volebãt.Et procul.i.cũ adhuc procul eſſet, ſup.dixit, ò miſeri ciues.quæ tanta inſania,ſup.eſt vobis,ſed imprecipitanter agenti,honeſta eſt eclipſis. Creditis hoſtes auecto, aut putatis vlla dona Danaum,carere dolis.i.fraudibus.& inſidiis? q d.ſi id facitis,deliratis omnes. Vlyſſes eſt notus ſic.i. vt audeatis eius dona,ruptis muris veſtris immittere in arcem,q.d.ex ſola calliditate.& fraude illius viri ſatis noſſe deberetis, equum non eſſe accipiendum, quia aut Achiui occultantur occluſi in hoc ligno.i. ligneo equo.& non dicit,voto,aut,dono.ne id irreligioſe facere cenſeatur, aut hæc machina fabricata eſt in noſtros muros.i. ad perniciem noſtrorum murorum: hoc eſt, vt muri noſtri rumpantur.& poſtea euertantur, inſpectura.i.vt inſpiciat per eos qui in ea latent, domos ſ.noſtras,& ventura deſuper.i.per graſſationẽ, aut duram dominationem,vrbi.ſ.noſtræ, aut aliquis error.i.dolus.ſup.latet.ſ in hoc equo,& ideo,ò Teucri, ne credite.i.ne confidatis equo.Quidquid.i.ſiue equus, ſiue machina, ſiue donum cenſeri debeat,ego timeo,i.formido Danaos.i.Græcos,&.i.etiã, dona,ferentes.i.non ſolum dum nos hoſtiliter oppugnabant,ſed etiam nunc cum dona ſe offerre ſimulant, Laocoon fatus.i.locutus ſic,contorſit validis viribus ingentem haſtam in latus,& in aluum curuam compagibus,feri.ſ.equi quadrupedis. Illa.ſ.haſta ſtetit tremens.i.micans aut vacillans,& cauę.i.loca caua inſonuere,& cauernæ dedere gemitum.aut ſic,cauernæ cauæ inſonuere, & dedere gemitum,vtero recuſſo.ſ.ab armatis.qui intus concutiebant,poſtquam vterus foris concuſſus fuerat. Et ſi fata deum non fuiſſent,læua.i.ſiniſtra,& inimica Troianis, & ſi mẽs.ſ eius, qui ſonitum perceperat,non fuiſſet læua, ipſa impulerat.i.impuliſſet Laocoonta fœdare.i.fœde dilacerare,ferro.ſ haſtæ,aut etiã bipenni,iam audito ſono armorum.latebras Argolicas.i.in quibus Argolici latitabant.& ò Troia ſi.ſup. hoc feciſſet, tu ſtares, .ſ.incolumis,& alta arx Priami maneres,ſup adhuc,aut & tu o alta arx Priami maneres.ſ.adhuc. Contra quod dicturus eſt Panthus:Fuimus Troes,fuit Ilium.

VARIA LECT. HIC acies certare ſolebant] Non diſplicet.quod in Roman. lib.Acie certare ſolebant,legitur [Primus ibi ante omnes] In vetuſtis aliquot codicibus,Ante alios legitur. ſed,omnes agnoſcit Seruius.[Troiaque nunc ſtares.Priamique arx alta maneret] In antiquis omnibus libris quotquot habui, Maneres perſona ſecũda,legi,quanquam Ser.timet τὸ ὁμοιοτέλευτον.quare nonnulli,Staret,potius legunt,& Maneres, in fine malunt.

Ecce manus iuuenẽ interea poſt terga reuinctũ
Paſtores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ: qui ſe ignotum venientibus vltro,
Hoc ipſum vt strueret,Troiamq. apiret Achiuis,
Obtulerat,fidẽs animi, atq. in vtrunque paratus,
Seu verſare dolos, ſeu certe occumbere morti.
Vndique viſendi ſtudio Troiana iuuentus
Circunfuſa ruit, certantque illudere capto.
Accipe nunc Danaũ inſidias,& crimine ab vno
Diſce omnes
Nãque vt conſpectu in medio turbatus inermis
Cõſtitit, atq. oculis Phrygia agmina circũſpexit,
SIN.Heu q̃ nunc tellus,inquit,quę me ęquora pñt
Accipere;aut quid iã miſero mihi deniq. reſtat?
Cui neque apud Danaos vſquã locus,inſuper ipſi
Dardanidę infenſi pęnas cum ſanguine poſcũt.

SERV. MAnus reuinctũ] Vt oculos ſuffula. [Trahebãt] Cũ feſtinatione adducebant, vt Cõuentus trahit in medios. Et modo trahebãt ad deſiderium ducentium, & Sinonis pertinet ſimulationem. [Quis ſe] quibus ſe. Alij, qui ſe legunt. [Hoc ipſum] Per M°. quia vſurpatũ eſt ipſum,& eſt naturale ipſius, vt Ipſus mihi Dauus. Dicimus ergo ipſus ipſa ipſum, vt doctus docta doctum. [Vt strueret] Confirmaret periuria & dolorũ ſemina. Et reſpexit ad ſuperiora, vt ædificat [Fidẽs animus] vt ò præſtans animi iuuenis. Et eſt nomen. Deſit.n.eſſe participium quia genitiuo caſui cohæret, & põt recipere comparationẽ [In vtrunque] In, modo ad ſignificat,alibi pro contra.vt etiam ſupra diximus. [Verſare dolos] Dolo auertere. ſubaudi Troianos,aut dolos verſare.i.exercere. [Viſendi] Frequentatiuum eſt viſo, vt verſo faceſſo, licet rarum ſit, Nam in To. exeunt frequentatiua [Circunfuſa ruit] Figura Hypallage, ruit & circunfuſa eſt. [Illudere capto] Et illudo tibi dicimus, vt hoc loco, & illudo te,vt, Verbis virtutem illude ſuperbis. Et illudo te. Simile eſt inſulto. [Crimine ab vno] Hoc eſt cauſa, vt, Crimẽ amor veſtium. Ab eo quod præcedit, id quod ſequitur. Si enim ſimpliciter intellexeris Crimine, de negocia ad perſonam vitioſum tranſitum facis Alij ſic legunt, Danaum inſidias & crimen. [Turbatus] Quaſi turbatus: vt Exultat Amazon. quaſi Amazon. [Heu] Modo vna eſt ſyllaba, ſed interdum propter metrum duæ ſunt,vt,Heu quam pingui macer eſt mihi Taurus in eruo. Sicut prendit & præhendit, & ſm Plin. multa ſunt alia. [Tellus & æquora] Bene conciliat miſerationem de cõmunibus duobus excluſus elementis. Sane Tellus, vt longi eſt, & ſunt pauca quæ us producunt,vt ſenectus,iuuentus,ſalus,virtus,palus, ſeruitus, in cus,tus,rus,mus, pus,tunc .ſ. cum genitiuus in tis vel in ris exit, Et habet penultimã longam. Ideo autem tis & ris diximus, quia palus licet paludis lõga ſit lu, breui tñ nonnunq̃ inuenitur quia in dis exit genitiuus, vt Horat. Sterilisq. diu palus aptaq. remis. [Aequora] Maria. Alibi cãpus,vt, Ac prius ignotũ ferro q̃ ſcindimus æquor. Dictum.n.eſt ab æqualitate. [Deniq.] aut vacat ſicut gentium.aut nouiſſime ſignificat. [Et ſuper ipſi] Et inſuper ipſi, quibus ſum præſtaturus ſalutem [Infenſi] infenſus proprie eſt plus quam inimicus. [Pœnas cum ſanguine poſcunt].i. & tormẽta & mortem. Poteſt enim aliud eſſe ſine alio.

A S C. ECCE manus &c.] Ad hanc vulgi dubitationẽ, & incertã ſniam.acceſſit fraus Sinonis,q vnus è Græcis ad hoc ſubornatus in manus.paſtorum.ſ.Troianorum.qui cum pecore in agros vacuos ſe receperant,inciderat.vt Troiani ductus, cohortaretur ad ſuſcipiẽdum æquum illum illęſum patefactis portis, ad quod etiam Troianos induxit,non tñ tam facile induxiſſet, niſi & dij inimica portẽta adieciſſent:nam Laocoon ſacerdos, qui haſtam in equũ intulerat,cum liberis ſuis ante aras abſumptus eſt,creditumque eſt id vltionem læſi doni deam intuliſſe, Miro ergo artificio, omnia pertractat poeta.Nam Troianos principes, vſque ad pœnitentiam clementes inducit, citra tñ inſipientiam & improuidentiam, quæ virtus ſummopere in Iulio Caſ.& in Auguſto,quos auctor præcipue a gñe eorum, laudare prætendit.a Plinio & Suetonio,alijq. multis commendatur. Simulque ſemper ad hoc tendit,vt oſtẽdat Troiam fato deletã, vt ex reliquijs Roma conſtitueretur olim.Nam nihil potuiſſent mortalium fraudes in prudẽtiam Troianorum,niſi deorum inimica portenta acceſſiſſent,dijs aũt iubentibus,aut certis indicijs, voluntatẽ ſuam ſignificantibus,pij animi, non quare id velint,aut iubeant,inquirunt,ſed quod velle intelligunt,faceſſunt,ſed audiamus Donat.

Ecce. [Ecce] Semper ponit, ecce, Virg. vbi ſignificat aliquod malum repentinum. Dum igitur illa diſputant, aliud interuenit, quod

ab equi tentam auerteret. Primus aũt aduentus efficit. vt res in præſentia omitteretur ſimulata deinde oratio, penitus religione nos aſtrinxit, ne Mineruæ dona fœdaremus. Accedẽte maxime, violatoris morte. Ecce, rem improuiſam exoriri oſtendit. quæ magis mouet. præſertim cum adſint ſigna nocentis. [Qui ſe] Cõſilium Sinonis fuit præuenire, ne equi fraudes auerterentur. [Hoc ipſum] Paratus etiam mortem ſubire, nam non ſit facinus magnum ſine magno periculo. [Vndique viſendi] Expreſſit hominum morem, qui. n. non cupiat hoſtem ſuum captum videre? [Accipe] Deſtruxit Græcorum perſonam omni occaſione, & defendit ſuam. Nam totam rem in deorum. aduerſum ſtudium reuocat, vt oſtendat Græcos tum inſidijs, tum deorum iniuſto fauore, victoriam obtinuiſſe. Ordo eſt. Ecce, q.d. ex improuiſo: cũ proceres ſic dubitarent cum plebe an equus inducendus ſit, qui pro portis ſtetiſſe videtur. Nam & Priamus ipſum inſpiciebat, id non factus decore, ſi tam diſtaret a portis, vt quiſquam inſidias moliri poſſet. paſtores Dardanidæ (Quæres, quomodo paſtores hic dicantur Dardanidæ, cum glorioſi, & inclyti, ſoleant Dardanidę dici? verum dicemus etiam plebeios Dardanidas vocatos, ſi modo Dardani, virtutem imitati ſint. Dicemus etiam interemptis paſtoribus ruſticis, vrbanos paſtorũ manus obiſſe q tunc pecus, diu intra ciuitatis muros incluſum eduxerant. Nam & nobiliſſimi quique paſtores habiti ſunt vt Alexander, ſeu Paris, vnde Statius. Soluerat Oebalio claſſem de littore paſtor. Dardanus incautas blande populatus Amyclas & Anchiſes, qui paſtor cum Venere ad Simoenta coiuit, dum Aeneam genuit) paſtores igitur Dardanidæ. aut vrbani, aut qui Dardani virtutem diu patriam protegendo, imitati fuerant. trahebant interea. ſ. dum hæc fierẽt, ſup. cum magno clamore, iuuenem. ſ. Sinonem. reuinctum .i. iterum atque interim vinctum, ne forte elaberetur, non ergo vacat. re, ſed ſignificat diligentiam ruſticorum, qui ſecuri non ſunt, etiam ſi ſemel vinctus fuerit hoſtis, manus. i. habentem manus vinctas poſt terga, qui fidens animi. i. hñs animam confidentem, atque paratus in vtrunque. i. ad vtranq. fortunam. ſeu verſare. i. ſeu euertere, dolo. i. per dolum. ſ. Troiam. aut legendo, dolos, verſare. i. verſute pertractare, & exequi, dolos. ſ. cœptos, ſeu occumbere. i. ſubmittere ſe morti certe. i. indubitanter, obtulerat vltro. i. ſponte, & non exquiſitus nec per inſidias captus, & venientibus. i. quos ad ſe capiendum venire præuideat. obtulerat, dico, ſe ignotum i. quem non nouerant eſſe Græcum aut qui bene latuiſſet, vel aufugiſſet, ſi voluiſſet, ſed obtulerat ſe vltro, vt ſtrueret, hoc ipſum i. vt caperetur & captus, aperiret Achiuis. i. Græcis. Troiam. ſ. per immiſſionem equi. Iuuentus Troiana i. multitudo iuuenum Troianorum, ruit. i. celeriter accurrit. vndique. i. ex omni parte, circunfuſa. i. per circuitum confuſe d. ſparſa. ſtudio viſendi. i. vt videret eum. & certant. i. certatim contendunt. ſ. iuuenes Troiani. (mutãt aũt numerũ, quia iuuẽtus collectiuum eſt) illudere. i. illuſionem, & contumeliam facere capto. ſ. Sinoni iuueni, (ad hoc aũt, iuuenem potius q̃ virum ſubornarũt Græci, quia ſciebant ætati iuuenili, citius agnoſcere. atque indulgere ſolere mortales q̃ virili, verum pueri, improbi ſunt per ætatẽ) Accipe. i. intellige, nũc inſidias Danaum. i. Danaorum, hoc eſt Græcorum, & pro. i. diſce oẽs inſidias Danaum, ab vno crimine. i. audi hoc crimen diligẽtius, quia, eo intellecto, noris etiam cetera a Græcis per inſidias acta. Nam vt. i. poſtquam ipſe turbatus, & inermis, ſtetit in medio conſpectu. ſ. Priami. & ceterorum principũ ei aſtãtium, atq. poſtquam circunſpexit oculis, hoc eſt, circungerendo, & obuertendo ægerrime oculos aſpexit (non ergo vacat, oculis, quia & mente, rem circũſpicere poſſumus, & non ſemper oculorum motu, inſpicimus. Fecit autem ſpondaicum verſum poeta, vt ſignificaret animũ languidum, & mœrore grauem) Circunſpexit ergo oculis agmina Phrygia. i. Phrygũ agminatim circunſtantium. & inquit, heu, (optandi aduerbium. in malũ, ſicut o & ſi, in bonum) quę tellus. i. terra, & quę ęquora. i. maria. poſſent accipere. i. immergere, & deuorare me? q. d. vtinam aut terra, aut mare me ingurgitet. aut ſi ſup. neutrũ datur, quid reſtat denique mihi miſero? q. d. nihil, niſi miſerrima quæque. vel ſic. aut, ſi id optare non debeam. quid reſtat denique mihi miſero? q. d. (minus optandum) cui. ſ. mihi miſero, neque locus eſt vſquam ſaltem tutus, aut vbi viuere permittar apud Danaos, inſuper ipſi Dardanidę. ſ. apud quos ſpem meam repoſueram. infenſi. i. quos nunquam oſtẽdi, aut inſenſi. i. infeſti, quaſi multum offenſi, poſcunt pœnas cum ſanguine. quod nunc vulgo dicitur confiſcationem vitę, & rerum, hoc eſt ſummum, & extremum ſupplicium.

VARIA LECT.

FIDENS animi] In Rom. quidem lib. Animo, legitur, ſed Animi agnoſcit Ser. [Seu verſare dolos ſeu certe occũbere morti] in Longobardico lib. legere eſt. Dolo, caſu ſeptimo. quod Ser. non improbat, ſubaudiendumq. ait, Troianos] In eodẽ lib. vbi raræ admodum diphthongi ſunt, hoc loco, Certæ, cum diphthongo ſcriptũ eſt. vt morti accõmodetur. [Circunfuſa ruit, certantq. illudere capto] In Rom. lib. Certat. eſt, vnitatis numero. [Accipe nunc Danaum inſidias, & crimine ab vno, Diſce omnes] Facile quidem adduci poſſim, vt ex Ti. Donat. ſententia, Crimen, legendum credã. Quã lectionẽ omnino Ser. reſpuere non videtur, licet priorem magis approbet, dum exponit. Crimine ab vno. hoc eſt cauſa. vt. Crimen amor veſtrum. Præter vero Seruianum huiuſmodi interpretationem, pleraque omnia venerandæ vetuſtatis exemplaria. quæ in manus noſtras deuenere, vno exẽplo, legunt. Crimine ab vno Diſce omnes. [In ſuper ipſi Dardanidæ infenſi] In Rom. lib. & pleriſque alijs antiquis legere eſt, Et ſuper ipſi.

AEN. Quo gemitu conuerſi animi, cõpreſſus & oĩs
Impetus; hortamur fari, quo ſanguine cretus,
Quidve ferat, memoret, quæ ſit fiducia capto.
Ille hæc, depoſita tandem formidine, fatur.
SIN. Cũcta, equidẽ tibi rex, fuerint q̃cunq., fatebor,
Vera, inquit, neq. me Argolica de gente negabo.
Hoc primum: nec ſi miſerum fortuna Sinonem
Finxit, vanũ etiam, mẽdacemq. improba finget.
Fando aliquid ſi forte tuas peruenit ad aures
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta fama
Gloria: quem falſa ſub proditione Pelaſgi
Inſontem, infando inditio, quia bella vetabat,
Demiſere neci, nunc caſſum lumine lugent.
Illi me comitem, & conſanguinitate propinquũ,
Pauper in arma pater primis huc miſit ab annis,
Dum ſtabat regno incolumis, regnumq. vigebat
Conſiliis: & nos aliquod, nomenq., decuſq.
Geſſimus, inuidia poſtquam Pellacis Vlyſſi
(Haud ignota loquor) ſuperis conceſſit ab oris:
Afflictus vitam in tenebris, luctuq. trahebam,
Et caſum inſontis mecum indignabar amici:
Nec tacui demens, & me fors ſi qua tuliſſet,
Si patrios vnquam remeaſſem victor ad Argos,

SERV. QVo sãguine cretus] Quibus ſit parentibus natus. Nam Græcum eſſe cõſtabat. [Ferat] Afferat. [Memoret. quæ ſit fiducia capto] Aut dicat quæ tanta ſit in captiuo fiducia, vt audeat dicere inſuper ipſi. Aut certe memoret. i. meminerit, vt ſignificet meminerit in captiuo veriloquium, vitę eſſe fiduciam. Vnde & reſpõſio talis eſt [Fatebor, Vera] Alij Memorem legũt, vt ſit ſẽſus. Hortabamur ad loquẽdum memorem, hoc eſt qui diligẽter factionis ſuæ meminerat. [Fuerit quodcunque]. i. quicũque me ſequitur euentus. [Hoc primum] Hoc eſt maximũ apud me verum dicerem. [Sinonem] Autolicus quidã fur fuit, q ſe varias formabat i ſpecies. hic habuit liberos. Siſyphum, vnde natus eſt Sinon. & Autoliam. vnde Vlyſſes. Cõſobrini ergo ſunt, Nec immerito Virg. Sinoni dat & fallaciam, & proditionis officium. ne multum diſcedat a fabula, quia ſecũdum Euphorionẽ Vlyſſes hoc fecit [Finxit] Compoſuit, formauit, Vt Et corpora fingere lingua. Et notãdum, quia omnis Sinonis oratio eſt diaſyrtica. Nã & negocium exprimit, & Troianorũ inſultat ſtultitię, vt hoc loco. [Finxit, vanum] Fallacẽ. Et vanus eſt qui etiã ſine vtilitate mentitur, Mendax, qui tñ ad decipiendum. Sane vanus, ſtultus apud idoneos inuenitur, vt Iuuen. Sic libitũ eſt vano, qui nos diſtinxit Othoni. [Fando aliquid ſi forte tuas peruenit ad aures] Dum dicitur. Et vtitur bona arte mẽdacii, vt præmittat vera, & ſic falſa ſubiũgat. Nam quod de Palamede dicit, verũ eſt, quod de ſe ſubiungit, falſum. Et ſciendum ex hac iſtoria partẽ dici, partem ſupprimi, partẽ intelligentibus relinqui. Nam Palamedes. vt Apollonius dicit, ſeptimo gradu a Belo originem ducẽs. cũ delectum militum per Græciã ageret, ſimulãtem inſaniam Vlyſſem dixit inuitum. Cum. n. ille iunctis

iūctis.diſſimilis naturæ anima libus ſalem ſereret filiū ei Palamedes oppoſuit. Quo viſo Vlyſſes aratra ſuſpendit,& ad bellum ductus habuit iuſtam cauſam doloris. Poſtea cum Vlyſſes frumentatū miſſus ad Thraciam nil aduexiſſet.à Palamede eſt vehementer increpatus. Et cū diceret adeo non eſſe negligētiā ſuam, vt ne ipſe quidem ſi pergeret quidq̄ poſſet aduehere, profectus Palamedes infinita frumenta deuexit.qua inuidia Vlyſſes auctis inimicitiis fictam epiſtolam Priami nomine ad Palamedem (per q̄ agebat gratias proditionis,& cōmemorabat ſecretum auri pōdus eſſe tranſmiſſum)dedit captiuo.& eum in itinere iuſſit occidi.Hæc inuenta,more militiæ regi allata eſt, & lecta principibus conuocatis.Tunc Vlyſſes cum ſe Palamedi adeſſe ſimularet, ait, Si verum eſſe creditis.in tentorio eius aurum quæratur. Quo facto,inuento auro quod ipſe per noctem corruptis ſeruis abſcondera.Palamedes lapidibus interemptus eſt. Hunc autem cōſtat fuiſſe prudētem.Nam & tabulam luſoriam ipſe inuenit ad comprimendas ocioſi ſeditionis exercitus, vt Varro teſtatur. Secundum quoſdam ipſe reperit literas. Quæ res ſi forte ſit dubia, tn̄ certum eſt φ χ ab hoc inuentas cum aſpiratione.[Inclyta Gloria]propter delectum & frumenta,[Falſa ſub proditione]ſub falſo crimine proditionis.Et rem notam per tranſitum dicit. Vnde & paulo poſt.Haud ignota loquor. quāquam ibi poſſit intelligi, haud ignota nobis,ſed forte etiam ad vos potuit peruenire.Sciendum ſane factum hoc vere & Troianos ſciſſe. Sed Sinon callide quaſi ignorantibus quæ vera ſunt,dicit, vt fidem ſequentibus faciat.[Infando indicio]propter aurum clam ſuppoſitum.[Qui bella vetabat] iam hoc falſum eſt,ſed dicitur ad Sinonis commendationem [Caſſum]priuatū,vacuum. [Pauper in arma]Hæc.n. fuerat cauſa militandi,vt Teren.Cum hinc egens profugi aliquo militatum.[Dum ſtabat regno incolumis] quia & ipſe vnus de regibus fuit.[Et nos]pluralis numerus,pro ſingulari ad euitandā iactantiam[Nomen]gloriam,vt,Nomen Echionium matriſque genus Peridea. [Inuidia]propter aduectum frumentum. [Pellacis]per blanditias decipientis. Pellicere.n.eſt blandiendo elicere. [Mecum indignabar]quomodo ergo, Nec tacui demens? intelligimus iſtum quaſi tacuiſſe primo, poſt impatiētiam doloris erupiſſe.[Fors ſi qua]bene ſi qua,quia eſt & bona & mala.[Promiſi] per contrarium ait,pro minatus ſum,quia minamur mala, promittimus bona ſic Hora.contra,atqui vultus erat multa & præclara minantis.i.promittens. [Prima mali labes]quia ſecutū eſt poſtea oraculum,& adſcita Calchantis factio.Labes vero ruinam ſignificat à lapſu.[Criminibus]cauſis vt ſupra, Et crimine ab vno. [Spargere voces] vt Cicero,Spargere venena didicerunt.[Ambiguas]Dubias.ne ſi aperte ageret,accuſatio eſſe videretur.[Conſcius]aut peractis ſceleris,aut dolorum ſuorum, vt eſt in 3.Oblitusve ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto. [Arma] modo fraudes, vel dolos.Nam arma ſunt inſtrumenta cuiuslibet rei,vnde & inſidiātis fraudes arma nominauit.[Nec requieuit enim]aut vacat enim.aut pendet ſenſus ex poſterioribus [Donec Calchante miniſtro]arte.n egit ſemiplena dicēdo,vt interrogare cogat, & auidius audire Troianos [Calchante miniſtro]me deſtinarat aræ. intelligitur,& eſt apoſiopeſis [Ingrata]nec vobis placitura:nec mihi gratiam conciliantia[Quidve moror?]veſtram ſ.feſtinationē. [omnes]& eos qui prodeſſe diſponunt [Vno ordine]vno reatu. Et eſt de antiqua tractum ſcientia, quia in ordinem dicebantur cauſæ propter multitudinem,vel tumultum feſtinantium, cum erat annus litium. Iuuen. Expectandus erit qui lites inchoet annus.[Iamdudum]modo,quamprimum. [Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ] Callide hoc dicto impetrat vitam.aſſerens mortem ſuam illorum hoſtibus eſſe placituram. Ideo aūt dicit mercentur,quia ſacrorum eſt. Vt fugiens victima vbicunq; inuenta fuerit,occidatur.ne piaculum committatur, Ergo Sinō qui victima fuerat,iure.& votis,& præmio Græcorum interimitur.Ithacus vero pro Ithacenſi,principale pro deriuatiuo.[Magno mercentur] i.precio.vt, Turno tempus erit magno cum optauerit emptum intactum Pallanta.

Promiſi vltorem, & verbis odia aſpera moui,
Hinc mihi prima mali labes: hīc ſemper Vlyſſes
Criminibus terrere nouis: hinc ſpargere voces
In vulgum ambiguas, & quærere cōſcius arma,
Nec requieuit enim,donec Calchante miniſtro:
Sed qd ego hæc aūt nequidquā ingrata reuoluo?
Quidve moror?ſi oēs vno ordine hētis Achiuos:
Idque audire ſat eſt: iamdudum ſumite pœnas.
Hoc Ithacus velit,& magno mercentur Atridæ.

ASC. QVO gemitu &c.]Dat Troianis, vt dixi, vbique pietatem, clementiam,quaſi illam ab origine traxerit domus Iula quæ vſque ad pœnitentiam Clement prædicatur, dat autem Græcis,artificioſam perfidiā, vt minus ſit dedecus circūuentis.& maius circunuenientibus.Sed Donatum audiamus ita differentem[Quo gemitu]Bonitatem Troianorum oſtēdit, qui pro ſupplicio vltimo, quod ſperabat,ſolo gemitu eius,pro pœna contenti ſunt. [Hortamur fari] Vim propoſitionis habet, & tria proponunt, ad q̄ Sinonem reſpondere conueniret. [Cuncta] Promittit omnia vera dicturum,qui nulla in parte ſuciat veritatem detracturus. [Tibi rex]aſſumit fiduciam confitendi,apud eum qui & cognoſcendi facultatē haberet.Cōmendat aūt ſe,ꝙ vera & pollicetur, & ꝙ regē appellat,captat beneuolētiā.[Fatebor] aliud eſt q̄ referam. Referimus,cum dicimus aliquid ſimplex, & poteſt proferri ſine tormentorum metu.Fatemur aūt,cum prodimus id quod ſit cōtrarium confitenti,& poſſit tormentis exprimi è pectore negantis.& repetebis. Fatebor cuncta.&,Fatebor quodcunque erit Argolica de gente.ad id,quo ſanguine Cretus Græcus ſum.ac ſi dicat hoſtis ſum. [Nec ſi miſerū &c.] potuit eripere mihi fortuna priorē felicitatē.At non poterit.me mendacem fingere. Hoc argumento perſuaſit,vt Troiani crederent reliqua, & ne videatur incredibile,ꝙ in ſe ſolus ex omnibus Græcis remanſerit,ad hanc partem,ducit ex alto principium, & narrat rē omnibus notam, & magna ex parte veram,qua expoſita,ſubiungit falſa. [Palamedis]eadem dicit. quæ Seruius de Palamede. Et nos aliquod de præterita eius florenti fortuna.& de præſenti miſeria. ſibi cōparat beneuolentiam.Cōmendat etiā Palamedis memoriam,dicendo,qui a bella vetabat,vt amico viuenti præſtarent. quod defuncto non poterant.[Superis conceſſit ab oris]non dixit,mortuus eſt,ne eius memoria digna poſt hominum finem,viuere minoraretur.[Vitam in tenebris]vt illi qui cupiunt mori,& non viuere.Idq; audire ſat eſt, vbi ad cardinem venit in quo mendaciorū conſtitit affectus negauit ſe dicturum,ne vltro omnia referēdo, daret ſuſpicionē falſitatis.ait igitur,cum ſciat ſe periturū melius eſſe,ne ſecreta Græcorum prodat.Neq.n.propter vnum hoīem, debeo oēs meos prodere.quidve moror?cur differo pœnas meas, poſt relationis beneficium cōtinuo moriturus? Vlyſſes.n.omne malum videbitur intuliſſe,qui me quolibet pacto quærebat occidere.Hæc ille.Cetera ex ordine patebunt. qui talis eſt. Quo.ſ. Sinonis gemitu,an.mi.ſ. Troianorum, conuerſi ſup. ſunt ad commiſerationem ſ & omnis impetus.i.moleſtatio, illuſio, & inſultus cōpreſſus.ſup.eſt,nos.ſ. primiores, & proceres. (In opere.n. pro perſonam ſuam cōmiſcet, qui hæc omnia loquitur Aeneas. in illuſione aut tantum iuuētutis Troianæ meminit)hortamur fari.i.damus animum,vt fertur,quo ſanguine Cretus ſit, vel, pro vel,quid ferat.i afferat,& memoret.quæ fiducia ſit capto.i. cum captus ſit,quid fiduciæ habeat,ꝙ ſpem ſuam apud Troianos repoſuiſſe videatur.(eo q; incuſet crudelitatis,ꝙ pœnas cum ſanguine poſcant)Ille tatur,formidine depoſita.i. quam ſe ſimulabat deponere,tandem.i.poſt al.quantulum moræ,quaſi non poſſet animum reſumpſiſſe. cum tn̄ dictum ſit, quod erat in vtrunque paratus,ſeu verſare dolos,ceu certe occumbere morti. Fatur igitur,& inquit,o rex:Equidem.i.ego equidem fatebor tibi, cūcta.i.ſ.quæ dicam,vera quocunque fuerit.ſiue pro me,ſiue contra me,neque(quod primum contra eſt)negabo me de gente Argolica.i.Græca, ſed hoc primū.ſup.ſcire, & credere te velim, nec.i. & non,& ſi.i.quāquam fortuna finxit.i.effecit Sinonem, hoc eſt me,qui ad te loquor miſerum.i. iniqua ſorte & conditione affectum. & ita miſeratione dignum, tn̄ ipſa improba.i. quantumuis improba.quæ bonis mala, & malis bona tribuit, nunquam finget.i.efficiet etiam,vanumque pro .i. mendacem, quia in res ſuas.i.quas conferre poteſt habet fortuna imperium,ſed non eſt in animos noſtros, animiq; vires, quocirca. nemo cogitur eſſe vitioſus,nemo vanus nemo mendax. & ſi mori cogantur multi & egeſtatem ferre plurimi.Incipit ergo fari,& rem detegere, & a veris incipit,eaque quaſi ignorantibus recitat. cum certiſſime ſciat Troianos ea ſcire, vt per ea inducantur ad credenda, quæ poſtea illaturus eſt falſa,moris.n.eſt quoties audimus vera enunciare ab eo qui neſcit,nos ea ſcire,bonam opinionem de fide illius,in his quæ neſcimus,habeamus, dicit igitur, Si fando aliqd .i.cū de aliqua re loqueremini,q.d.puto,ꝙ cum Troiani ſitis,parum audiſtis de hoc homine, ſed ſi fando aliquid .i. de aliqua re,

 nomen

nomen & inclyta gloria(hoc nimium ſubtiliter addit, quaſi ſe illi viro bene adhuc optare ſignificaret,qui pacem perſuadere niſus ſit quam cum acceptare nollent Græci, ad hoc dedecus oēs peruenerunt,vt re infecta turpiter redire cogerentur)Palamedis Belidæ.i.de genere Beli, qui ſeptimus ab eo fuit, peruenit forte ad veſtras aures.q.d tunc poteſtis ſcire an vera dicam.quem .ſ.Palamedem Pelaſgi.i.Græci,demiſere.i. demiſerunt neci i. ad necem depreſſerunt inſontem i. licet eſſet inſons, ſed ſub proditione falſa.i. diſſimulata.(dicebant.n. eum proditorem)Indicio .i. teſtimonio proditionis eius,infando.i.deteſtãdo qa.ſ. vetabat bella,hoc eſt ideo qa dehortabatur a bello; & cohortabatur ad pacem. Vlyſſes accuſauit eũ proditionis,ſicq. damnatus eſt, & quẽ lugent,nunc caſſum.i.priuatũ lumine.i.aura vitali. aut ſupera regione,aut viſu,qui non niſi venientibus eſt, & ꝑ conſequens vita.pater.ſ.meus,q.d.non odio Troianorum, ſed paupertate coactus,miſit me huc.i.ad hanc ciuitatem debellandã, in arma gerenda ab annis primis, ne aut ipſe propria odio veniſſe putetur. Miſit inq̃,me comitem illi propinquũ conſanguinitate, ꝑ quod conciliat ſibi Troianos, quibus nomen Palamedis gratũ non dubitabat,cum Vlyſſi inuidioſum eſſet. Miſit aut tunc dum pater, aut Palamedes ſtabat incolumis regno ſ. Græcorũ,non ſuo.& dũ regnum.ſ.Grecorũ vigebat cõſilijs.i. per conſilia bonorũ,& prudentium virorũ, & nos.ſ. Græca iuuentus geſſimus aliquod nomen,& decus,quaſi id omne amiſſum nunc doleat. Poſtquã ipſe ſup.Palamedes cõceſſit.ſ.ad regionẽ mortuorum ad inferos, ab oris.i.regionibus ſuperis, inuidia.i.per inuidiã.Vlyſſis Pellacis.i. quoslibet vt vult in pernicẽ, & fraudem in aſſenſum, tã nefandi facinoris pellicientis. haud.i.non loquor,ignota,q.d. ne puteris me forſan mentiri,aut ex inuidia contra Vlyſſem loqui(quod dicit propter ea quæ poſtea ab Vlyſſe paſſus eſt, aut quia ſignificauit iam ſe conſanguineũ Palamedis) ego loquor nõ ignota, quia omnes Græci id nunc ſcimus,& poſſem id per omneis Grecos atteſtari(non autem dicit id Troianos ſcire, quia fruſtra prius dubitaſſet. Fando aliquid,ſi forte tuas peruenit ad aures Belidæ,nomen Palamedis) Ego afflictus .ſ. caſu amici conſanguinei & ductoris trahebam vitam in tenebris, & indignabar.i. ægreferebã, mecum.i.in animo meo.nam publice nõ audebat caſum i.mortem amici,inſontis.i.innocentis.Nec ego demens.i. factus poſtea demens,ex impatientia,aut dolore,tacui.i non ſemper tacui: quamuis primum mecum duntaxat indignabar,& promiſi i.minatus ſum (ſicut minari,eſt aliquando ſuperbe promittere)me vltorem.ſ fore,ſi qua.i aliqua. fors.i.fortuna,aut caſus.tuliſſet.i.attuliſſet.ſ.occaſionem,& opportunitatem, & ſi ego victor.i. voti compos cum reliquis,remeaſſem vnquam.i.quouis tempore futuro ad Argos patrios.i.quæ mihi patria eſt. Declinatur autem hoc Argos,& pluraliter,hi Argi.Argorum.& moui.ſ in Vlyſſem aſpera odia.ſ.contra me,verbis.i. contumelijs, aut minis. Prima labes.i.occaſio mali.aut ſup.aut prouenit mihi hinc,i.ex hac re, & Vlyſſes ſup.cœpit,aut terrere.i terrebat ſemper,hinc.i ex hac re aut poſt hanc rem nouis.i. magnis. aut inauditis: criminibus .i.criminationibus, & ſpargere .i. ſpargebat, aut cœpit ſpargere hinc.voces ambiguas.i.dubias quia nondum audebat manifeſte mortem minari,q.d. quaſi etiam ipſe Sinon in precio fuerit propter virtutem,& fidem ſuam apud Græcos. Et ſpargebat voces ambiguas non in proceres. qui factionem eius noſcitabant, ſed in vulgum.i. vilẽ popellum(aut latine locutus eſt,apud quos nomina ſecundæ,in us,neutra ſunt præter pelagus græcum vocabulum nam & alij vulgum dixerunt,aut more Plautino, imperitum dat ſermonem,ei qui a primis annis,armis inſeruierat,ſicut Plautini ſerui,iubarem papauerem.gutturem pronunciant. Alij dicũt,poetam in vulgus protuliſſe,& s.literam abſumpſiſſe,quo modo m,abſumitur qui modus apud Ennium, Lucretiũ, Lucillium,ceterosq; vetuſtiores nimium frequens eſt:ſed Seruius,& alij grãmatici,id in poetam corrigentes,immutauerũt, ſicut vbi ſcriptũ,inquiunt,erat,Hic ſpecus horrẽdus.ſcripſerũt,horrendũ. & vbi erat,inter ſe coiſſe viros, & decernere ferro, ſcripſerunt, cernere.Sed hæc controuerſia grãmaticorum, nihil de ſententia poetæ immutat)& ipſe conſcius.ſ.mali facti, quærere i.quærebat aut quærere cæpit,arma.ſ.ſibi ſolita, hoc eſt fraudes quibus me quoque deleret.nec enim requieuit, donec compoſitã rupit vocẽ, & me deſtinat aræ,(quod hic non dicit fruſtraque ſe dicturũ innuit,vt non videatur id velle dicere, aut ideo veniſſe, vt id dicat,ſed vt auidiores redderet Troianos, ſciendi cũ dicere nollet,quod etiam effecit)Calchante(vate illo diuino. quo plurima geſſerant Græci,nã & Achillẽ(vt Stat.docet)per eum in aula Lycomedis,regis Scyri,inuenerũt inter puellas latitantem)miniſtro .i.illi,ad hoc quod volebat ob ſequente,volebat addere,deſtinauit me aræ,ſed quaſi id fruſtra dicere.tennit dicere Sed quid ego aũt reuoluo.i.cõmemoro,hæc.ſ.mala mea & infortunia,nequidquam.i.in nullo,aut nullo modo ingrata, hoc eſt ipſis qui ea libẽter audiũt,cũ mala noſtra ſoleamus libẽter recitare, his quos ſperamus nobis condoliturós, ve pro vel,q d .i. ad q d moror.i. demoror & differo pœnas.& mortem meam,ſi habetis.i.reputatis omnes Achiuos.i.Græcos; vno ordine .i. æquali affectione, hoc eſt capitali odio.& ſi ſat.i.ſatis eſt vobis audire,id.ſ.qđ dixi, nec aliud commiſerantes facturi eſtis. ſumite iandudum.i.quam primum.aut ab eo tempore.quo iamprimum audiuiſtis me Græcum eſſe pœnas.i.ſupplicia de me.Ithacus.i.Ithacenſis Vlyſſes, ſæuiſſimus hoſtis veſter.velit.hoc.ſ.vt ſumatis pœnas,& Atridæ qui illi ſuffragantur.mercentur,i.emant.magno.i.pcio.aut ideo ne(vt Ser.ſentit)piaculum ſit victimam,poſtquam aufugerat,lupeiuiuere contra morem ſacrorũ.Erat aũt Sinon deſtinatus aræ, vt diceretur,aut ideo ne quæ dictus eſt,Sinon Troianos dicat.dictuius.n.eſt, quomodo per ſuſceptionẽ equi Minerua placetur, & Troia incolumis maneret.& per eius violationem periret. ne ergo equum beneuole ſuſcipiãt, cognita per Sinonem re omni optarẽt Atridæ,vt quamprimum de eo ſumerent Troiani vltionem. Et licet Troiani non intelligant.cur id dicat, intelligunt tamen eum,ſignificare ſibi commodam fore Sinonis vitam, cum eius mortem tantopere cupiant hoſtes. Hoc autem dicto,ſubticuit,quaſi qui ſe verebatur fruſtra plura locuturum.

VARIA LECT. C V N C T A, equidem tibi rex,fuerint quæcunque fatebor, Vera] Nonnullis in libris peruetuſtis legere eſt.Fuerit quodcunque,ſingulari numero.Sed.n.Ser Fuerit quodcũq. videtur agnouiſſe.[Regnumq. vigebat Conſilijs]Sunt qui,Regnum concilijs legendum autument.[Inuidia poſtquam pellacis Vlyſſi] In Longobardico,& in aliquot alijs antiquis libris,Fallacis legitur. [Superis conceſſit ab oris] in lib. Longob.Exceſſit.

SERV. ARDEMVS ſcitari] Feſtinamus inquirere. [Quærere cauſas] cur a Græcis eius optaretur interitus. [Artiſque Pelaſgæ] Ars, τῶν μάσων eſt.Ideo adiecit Pelaſgæ. [Pauitans] Quaſi pauitans. [Ficto pectore]pectus ꝓ verbis poſuit. Nam nunquam fingitur pectus. [Sæpe fugam Danai]hoc ſecundũ Hom. verum eſt [Moliri] Parare. [Feſſi bello] Troianos laudando. Si enim fatigati sũt. Græci horũ virtus probatur. & ſibi fauorẽ conciliat [Vtinam] Nec enim hic aræ deſtinabatur. [Ponti hyems] Bene addidit Ponti: quia eſt & temporis.[Euntes] Ire cupiẽtes vt.Cum canerem reges,& prœlia .i. cum canere

POE. Tũ vero ardemus ſcitari, & quærere cauſas,
Ignari ſcelerum tantorum,artiſque Palaſgæ.
Proſequitur pauitans,& ficto pectore fatur.
SIN. Sæpe fugam Danai Troia cupiere relicta
Moliri,& longo feſſi diſcedere bello:
Feciſſentque vtinam. ſæpe illos aſpera ponti
Interclusit hyems, & terruit auſter euntes.
Præcipue, cũ iam hic trabibus contextus acernis
Staret equus,toto ſonuerunt æthere nimbi.
Suſpenſi Eurypilum ſcitatum oracula Phœbi
Mittimus: iſq. adytis hæc triſtia dicta reportat.
Sanguine placaſtis ventos, & virgine cæſa,
Cum primum Iliacas Danai veniſtis ad oras:
Sanguine quærendi reditus, animaq. litandum
Argolica vulgi quæ vox vt venit ad aures,
Obſtupuere animi,gelidusq. per ima cucurrit

vellem.& a Græcis figura eſt, vbi ſtatuiſſe aliquid ꝓ inchoatione haberentur. [Præcipue] Contra illud ne diceretur numina non eſſe placata.]Aethere] Aetherem pro aere poſuit poetica licẽtia. [Suſpenſi]aut ſoliciti,vt, Noſtroq. in limine pendens, quia nec tempeſtas poſt dona mutabatur. Aut ad Nimbos refertur diſtinctione mutata. [Scitantem] Participium pro participio eſt.i.ſciſcitaturum. Alij, Scitatum. legũt .i.inquiſitum.[Oracula]Templa.de quibus dantur oracula. [Adytis] Adytum eſt locus tẽpli ſecretior,ad quem nulli eſt aditus niſi ſacerdoti. [Triſtia dicta reportat]More ſuo breuiter habitum futuræ orationis

Oſſa tremor, cui fata parēt, quem poſcat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios quę ſint ea numina diuum,
Flagitat. & mihi iam multi crudele canebāt
Artificis ſcelus, & taciti ventura videbant.

nis oſtendit. [Sanguine placaſtis ventos. & virgine cęſa] cū primū, hic diſtinguendum eſt, quia & ſemel ad Troiam ventum eſt. & antequam ad eam veniretur de Iphigenia eſt ſacrificatum, cuius fabula talis eſt: Cum Græci ad Aulidem veniſſent. Agamemnon Dianæ ceruum occidit ignarus. Vnde irata dea flatus ventorum remouit. Quamobrem cum nec nauigare poſſent & peſtilentiam ſuſtinerent, oracula conſulta dixerunt Agamemnonio ſanguine Dianam eſſe placādam. Ergo cum ab Vlyſſe per nuptiarum ſimulationem adducta Iphigenia in eo eſſet vt immolaretur, numinis miſeratione ſublata eſt. ceruaque ſuppoſita, & translata ad Tauricam regionem regi Thoanti tradita eſt, Sacerdosque facta Dictynnæ Dianæ, Cum ſm ſtatam conſuetudinem humano ſanguine numē placaret, agnouit fratrem Oreſtem, qui accepto oraculo, carendi furoris cauſa cum amico Pylade Colchos petierat, & cum his occiſo Thoante ſimulacrum ſuſtulit abſconditum faſce lignorum. Vnde & faſcellis dicitur non tantum à face, cum qua pingitur, propter quod & lucifera dr̄, & Aritiā detulit. Sed cū poſtea Romanis ſacrorū crudelitas diſpliceret (quanq̄ ſerui immolarentur) Ad Laconas eſt Diana translata, vbi ſacrificij conſuetudo, adoleſcentum verberibus ſeruatur. qui vocabantur Bomonicæ, quia aris ſuperpoſiti cōtendebant. qui plura poſſent verbera ſuſtinere. Oreſtis vero oſſa ab Aritia Romā translata ſunt. & condita ante templum Saturni, quod eſt ante cliuum Capitolini, iuxta concordiæ tēplum [Virgine cæſa] Nō vere. ſed vt videbatur. Et ſciendū in ſacris ſimulata pro veris accipi. Vnde cum de animalibus quę difficile inueniuntur, eſt ſacrificandum, de pane vel cera fiunt. & pro veris accipiuntur. Hinc eſt etiam illud, Sparſerat & latices ſimulatos fontis Auerni. Nam & in templo Iſidis aqua ſparſa de Nilo eſſe dicebatur. [Argolica] quia occurrebat, Occidi potuiſſe captiuum [Cui fata parent] cui præparent mortem. [Magno tumultu] ad factionem tegendam. [Numina diuum] pro oraculis poſuit. & quæritur modo non quid dicat. [Nam planum eſt] ſed quis debeat immolari. [Multi crudele canebant] multi, his intelligendum. i. multi videbant taciti, multi etiam dicebant, ne ſit contrarium canebant taciti.

A S C. TVM vero &c.] Notum eſt poetæ verbum. Nitimur in vetitum ſemper, cupimusq́ue negata. quocirca cum ſe Sinon ſignificaret nolle dicere, aut non optare id, quod occeperat perdicere, cum ſe fruſtra dicturum vereatur, ardebant Troianis fraudis, & doli ignari rem omnem peraudire, & quod innuitur. ſed non dicitur admonebant Sinonem, vt pergeret, ſed priuſquam nos pergamus, Donati verba recitemus. quæ hæc ſunt. [Tum vero] Hoc conſilium, noſtram cupiditatem audiendi accendit. [Ignari] Nam noſtra ſimplici natura pendentes Gręcos illum vera dicere putabamus. Sed illi omnes ſunt doloſi, vnde ſociauit illud, Et crimine ab vno Diſce omnes. [Pauitans] aut pauorem ſimulans, aut pauitans ne lingua titubante in curſu inſidiarum deceptio naſceretur, quam iam videbat in tuto eſſe. [Sæpe fugam] Cum hoc falſum eſſet, parat cauſam qua ſit credibile. I. bello feſſi [Feciſſentque vtinam] recte optare ſimulet. Nam & Troianos placabat, & ſibi cōmiſerationem captabat. [Sepe illos aſpera] Non conſilium facto. ſed euentus voluntati defuit. [Sanguine] Verum dicit de Iphigenia, falſum addit de præcepto Apollinis, miſcet ergo vera vt credantur falſa. [Argolica] ne crederetur potuiſſe litari alienigena. Nec quærenda erat virgo cum exercitus fœminis careret. [Vulgi] Quæ vox. cum enim generalitatem propoluiſſet, quia res incerta eſt. vnuſquiſque timebat ſibi. Excuſat autem Calchantem, quia falſa dixerit. Nam oſtendit vim eſſe paſſum. Remouet à ſe odium. quia Græci aſſenſere de eo non. quoniam odiſſent, ſed vt ipſi interitu. qui incertus erat, liberentur. Ordo eſt. Nos ardemus. i. ardenter cupimus, tum vero. i. maxime tunc, quaſi cum prius negligenter. & ſimulanter, tum ad verum ardemus ſcitari. i. ſciſcitari, & quærere. i. inquirere cauſas. ſ. ob quas Ithacus velit, & Atridæ magno mercentur mortē eius. Nos inquam ardemus id ſcitari, & inquirere exiſtentes ignari tantorum ſcelerum i. qui neſciuimus tantum ſcelus poſſe in quēquam cadere, vt tantum mali ſub tali ſpecie prætenderent, & ignari artis Pelaſgæ. i. Græcanicæ, cuius eſt mentiri & fallere. Ipſe ergo admonitus, aut vidēs eos id percipere, proſequitur pauitans. i. pauitanti ſimilis, tremens. ſ. ac palpitans, & fatur pectore ficto. i. ſimulato, quia videbatur pectore anxio, & mœroris pleno, & ab intima pectore loqui, cum omnia fingeret, non ergo dicā ficto pectore pro fictis verbis, nam verba non erāt ficta, ſed vera, licet falſum contineret pectus, aut ſimulatū aliud prætendens quam erat. Fatur ergo ſic, Danai. i. Græci cupere ſæpe moliri. i. cum mole, & difficultate, attentare fugam i. turpem abitum. & ita moliri, q. a ſuperbis animis, & generoſis. turpe eſt fugā facere. & hoc Troia relicta & ipſi feſſi. longo bello cupiere, diſcedere longo bello, aut Troia, & vtinam feciſſent, q. d. tunc enim nec ipſis tātum decoris. nec mihi tm̄ mali obueniſſet, ſed hyems. i. tempeſtas: aſpera. i. incommoda. & procelloſa: Ponti. i. maris, interclusit. i. coercuit ab ingreſſu maris, illos. ſ. Danaos. & auſter. i. ventus impetuoſus, terruit eos, euntes. i. ire volentes: aut iam ire incipientes. Præcipue iam cum hic equus contextus trabibus acernis. i. ex acere arbore aſsūptis. ſtaret. i. erectus eſſet. tūc enim nymbi. i. nubes ventoſæ, ſonuerunt toto æthere. i. aere ſuperiore aliquanto, quæ res ſęuam tempeſtatem futuram indicat. (Callide autem inducit mentionē equi, vt Priamus interrogaret, cur extructus eſſet. Nos ſuſpenſi. i. dubij & ſoliciti, mittimus Euriphylum. vatē illū & augurem Herculis & Caſiopes filium, qui Troiam venit: Hom. teſte, inferior tn̄ Calchāte fuiſſe dr̄) ſcitatū. i. inquiſitū, oracula Phœbi. i. reſpōſa Apollinis, & is reportat adytis. i. oraculis, & ſecretis locis dei, quæ nemini præter quam ſacerdoti adire licet, hæc dicta. i. reſponſa, triſtia. ſ. tunc oībus Græcis, & poſtea pręcipue Sinoni (Refert autem verba, in forma quorum Hiſtoriam tangit Ser. Iuuen tamen & Horat. reuera, cæſam atteſtātur Iphigeniam) O Danai, vos placaſtis. i. ſedaſtis vētos, placatis dijs qui eos excitarunt, aut dea. ſ. Diana, ſanguine. i. effuſione ſanguinis, ſ. Iphigeniæ, & virgine. ſ. Iphigenia. cæſa. i. occiſa, aut reuera, aut ſimulatione quadam occiſa ſ. loco eius cerua, reditus ſunt quærēdi. i. acquirendi vobis ſanguine, & litandū eſt. i. oportet litare. i. optatum a dijs impetrare, anima Argolica. i. oblatione animæ, aut vitæ alicuius Græci, hoc eſt, ſicut non potuiſtis, præ ſæuitia tēpeſtatum, claſſem appellare Troiam, donec virginem Dianæ mactaſtis, ita nec redibitis priuſquam hominem Græcum obruleritis, q̄ vox. i. q̄ ſentētia oraculi, vt. i. poſtq̄ peruenit. i. increpuit, & allata eſt ad aureis vulgi (quia proceres parum verebantur, cū quauis anima ſatis foret) animi. ſ. vulgi obſtupuere, & ſanguinis gelidus. i. timore frigefactus. aut potius mēbra gelida, & pallida relinquēs cucurrit per oſſa ima i. interiora circum pręcordia: verberantur. n. cui fata parent. i. deſtinent. aut præparent mortē, & quem Apollo poſcat, hic. i. hoc loco. aut hoc tempore, ſed potius hoc tp̄e, niſi locus pro tempore accipiatur. Ithacus. i. Ithacenſis. Vlyſſes protrahit Calchantem vatem. i. diuinatorem. & ſecretorum diuinorum interpretem, aut futurorum prophetam, protrahit, dico, in medios, ſup. cū magno tumultu, ne. videlicet, aliquid inſuſurrare, ſed omnia palam agere videatur. quæ circunſtantia rei fidē facit, quia omnes intelligunt id eum aſtu feciſſe, quem aſtutia ceteros ante ire noſcunt, & flagitat. i. cum flagitatione, & murmure valido rogat. quæ ſint ea numina. i. oracula, aut voluntas diuum. i. quid, aut quem, ſibi dij per talia oracula poſcant & multi canebant. i. aperte annunciabant, ſcelus mihi, crudele. i. factionem artificis. ſ. Vlyſſis, hoc eſt multi addicebant mihi mortē, ex factione Vlyſſis, quia cognoſcebant, vbi ad Vlyſſem rēs relata eſſet, cū ille mihi inimiciſſimus eſſet, quod ego is eſſem, qui mortis addiceretur, &, ſup. multi, taciti. i. tacentes videbant ventura. i. quæ euenirent, & ita (ſm Ser.) repetendum eſt vocabulum. multi. Ego tn̄ potius ſic expoſuero, vt canere non ſit vocale, ſed mētale, hoc eſt prædicere animo, tracta metaphora à vaticiniis, quę carmine eduntur. Vnde Horat. in arte, Dictæ per carmina ſortes, & cantor Apollo. vt ſit ordo multi canebant. i. vaticinabantur animo ſuo mihi, iam crudele ſcelus. i. facinus, artificis. ſ. Vlyſſis, &. pro id eſt, ipſi taciti. i. nihil dicentes, videbāt. i. conſiderabant, ventura. i. quæ euenirent. (Sed priuſquam reliqua conſtruamus, præmittam, quæ de Calchante collegit Landinus, ea autem hæc ſunt. Hic vates fuit Teſtoris filius ſic dictus) vt Gręci grammatici volunt ἀπὸ τῆς καλχῆς, id autem eſt πορφύρα. πορφυρεῖν autem eſt μερμηρίζειν. i. accurate excogitare. Quoniam hic accurate futura excogitaret. Hic apud Troiam, ex numero paſſerum a ſerpente voratorum, quot annorum obſidio Troię futura eſſet, prædixit. Poſt vero Troianum bellum, aiunt illum cum Amphiloco, Amphiarai filio, terreſtri itinere, Colophonem, quæ vrbs Cariæ eſt, perueniſse. & cum apud Phanum Clarij Apollinis, quod ante eam vrbem eſt, in Mopſum

augurem præſtantiſſimum incidiſſet, præ mœrore mortuum eſſe, Heſiodus ſcribit Calchantem Mopſo propoſuiſſe, vt diceret quot ficus ea quæ aderat, caprificus ferret, ac Mopſum dixiſſe decies mille, vnaque amplius ac cum vera de numero dixiſſet, continuo Calchantem e vita migraſſe: Pherecides autem ſcrib. prægnante ſue oblata Calchantem, interrogaſſe Mopſum, quot illa porculos in vtero gereret: & Mopſum reſpõdiſſe tres, atque ex illis vnam fœminam, & cum vera dixiſſet, illum præ dolore mortuum. Sunt qui dicunt. Calchantem ſuem propoſuiſſe, & Mopſum Caprificum ac Mopſum vera dixiſſe: Calchantem vero minime. & præ mœrore mortuũ: & Sophocles in quodam loco ſcribit, cum Helena repoſceretur, tunc Calchanti fata mortẽ decreuerunt, cum præſtantiorem augurem oſtendiſſet. Sed hic Calchantis mortem transfert in Ciliciam. Refert præterea Strabo, quod in agro Sauuio, qui nõ procul a põte eſt, circa tumulum quem Drion vocant, Baſilicæ duæ monſtrantur, vna quidem, Calchantis in ſummo vertice, cui petentes oracula nigrantem ſacrificant arietem, & ſtrata in pelle dormiunt, altera Podalyrij in infima montis radice polita.

VARIA LECTIO.

SCITATVM oracula Phœbi Mittimus:] In Longobardico libro, Scitantem, legimus. quod agnoſcit Seruius. [Animaque litandum Argolica] In libro Longobardico legere eſt quarto caſu, Animamque litandum Argolicam.

Bis quinos ſilet ille dies, tectuſque recuſat
Prodere voce ſua quenquã, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Compoſito rumpit vocem, & me deſtinat aræ.
Aſſenſere omnes: & quæ ſibi quiſque timebat,
Vnius in miſeri exitium conuerſa tulere.
Iamque dies infanda aderat. mihi ſacra parari,
Et ſalſæ fruges, & circum tempora vittæ.
Eripui (fateor) leto me, & vincula rupi,
Limoſoque lacu per noctem obſcurus in vlua
Delitui, dum vela darent, ſi forte dediſſent
Nec mihi iam patriã antiquam ſpes vlla videndi,
Nec dulces natos, exoptatumque parentem:
Quos illi fors ad pœnas ob noſtra repoſcent
Effugia, & culpã hanc miſerorũ morte piabunt.
Quod te, per ſuperos, & conſcia numina veri,
Per, ſi qua eſt, q̃ reſtat adhuc mortalibus vſquam
Intemerata fides, oro, miſerere laborum
Tantorum, miſerere animi non digna ferentis.

SERV. BIs quinos ſilet ille dies] Dicimus &, Bis quinis ſilet diebus. [Tectus] Aut multitudini ſe ſubtrahens, aut tegens conſiliũ ſuũ. Vix tandem, aut ſuge. & vacat tandẽ. Aut ſepara. & ẽ exaggeratio a ſynonymis, vt, abijt, exceſſit, euaſit, euanuit, erupuit. [Cõpoſito] Ex pacto. [Rũpit vocem] Hoc eſt erumpit in vocem, & dictum eſt per contrarium. Nam ſilentium rupere, eſt loqui: vt, Quid me alta ſilentia cogis Rumpere? Vocem rũpere, eſt tacere. Sed aliqua interdum ſimpliciter, interdũ per contrarium intelligũtur? [Et, quæ ſibi quiſq. timebat] Ideo hoc addidit, q̃a dixerat Aſſẽſere omnes, ne videretur fuiſſe cunctis ſuæ gentis inuiſus. [Mihi] Multi poſterioribus, multi prioribus iungunt. Vnus tamen eſt ſenſus. [Parari.] infinitus modus pro indicatiuo, & eſt figura propria hiſtoriographorum, vt Saluſt. Equitare, iaculari. curſu cum æqualibus certare. Vt poetarum proprie eſt. Nuda genu, & Toruũ clamat. Quod autem ait Cicero. bellicum canit, non eſt figura, ſed ſermo naturalis. Eſt.n. ſoni nomen. [Salſæ fruges] Sal, & far, quod dicitur mola ſalſa, qua & frons victimæ, & focij aſpergebantur. & cultri. Fiebat autem de Horna fruge, & horno ſale vt Horat. Et horna fruge. [Vittæ] Quibus victimæ coronabantur. [Leto] Non ſacrificio. inuidiose locutus eſt [Vincula rupi,] At qui ſolutæ ſunt hoſtiæ. Nam piaculum eſt in ſacrificio aliquid eſſe religatum. Vnde eſt Vnum exuta pedem vinclis in veſte recincta. Item. Vittaſque reſoluit Sacrati capitis. Ergo vincula religionis intellige. vt, Et vinclis innaret Clœlia ruptis ſ. fœderis. Nec enim obſides vnquam ligantur. Sed huic expoſitioni illud occurrit. Vnde iſte ligatus fuerit, quia eum Troiani non ligarunt. vltro enim ſe obtulerat. Vnde intelligendum à Græcis magis ligatum ante tẽpus ſacrificij. Nam conſuetudo illa quam ſupra diximus erat in ipſo tempore ſacrificiorum. Ante enim ligabantur, vt Iuuenalis. Sed procul extenſum petulans quatit hoſtia finem. [Limoſoque lacu] vt veriſimilem fugam faciat, circunſtantijs vtitur. Notandum ſane Virgilium ſub aliorum perſona cauſam exequi nobilium, vt hoc loco Marij Item paulo poſt Pompeij. vt, iacet ingens littore trũcus. [Per noctem obſcurus] Bona elocutio eſt, rem temporis ad perſonam transferre, vt matutinus venit. [Si forte dediſſent] Medium ſe præbet. Nam nec negat, nec confirmat eos negauiſſe, ne aut eis demat ſecuritatem, aut quod ſupra dixit, falſum ſit non poſſe nauigare Græcos, niſi homine immolato, vt illorũ ſit quidquid elegerint, & artis eſt, in argumentorum anguſtia incertis vti ſermonibus. [Antiquam] Caram. Et bene commemorat liberos & parentem, vt oſtendat ſe non deſeruiſſe, vt vilem, ſed mortis fugiſſe terrorem. [Fors ad pœnas] Forte & pœnas. Alij iungunt fors &, vt ſit forſan. Et bene elicit miſericordiã, oſtenditque non ſe habere cauſam redeundi poſt mortem ſuorum [Effugia] Et fuga. & effugium dicimus, ſic lana & lanitium, vt, Sit tibi lanitium curæ. Hinc eſt æquitas & æquũ [Piabunt] Expiabunt, & τῶν μέσων eſt. Nam plerunque & impiare ſignificat. [Per, ſi qua eſt.] Diaſyrtice tidet, vt diximus. [Oro,] Ordo eſt, Quod te oro per ſuperos. [Non digna ferentis] Indigno luctu affecti.

BIS quinos ſilet ille dies] Proſequitur reliqua de ſe acta Sinõ, de quibus Donatus ſic, Fugi non culpã criminis, ſed innocens crudeliſſimam mortem, ne ea gauderet inimicus. Et ne quis quærat quomodo potuerit fugere. addit. [Vincula rupi, Limoſoque lacu] Limus enim & lacus ſuffragabãtur, ne poſſent inſequentes intrare. Poſuit. & Noctem, nam & tenebræ adiuuabant. [In vlua] Timiditatem maximam ſimulat, vt cum in loco eſſet, ad quẽ nulli eſſe aditus, tñ in eo quæreret latebras. Vluam, dicunt rem quam vulgus budam vocãt, ſed nihil intereſt, quæ ſpecies ſit herbæ, modo illum occultare poſſet.] Vela darẽt] vt oſtẽdat ſuos puſquã Troianos timuiſſe. [Nec mihi] Ponit conſultat onẽ, quam in lacu habuit Hinc.n. niſi nauigarẽt, erat periculum vitæ ſi nauigaſſent priuabat antiqua.i. magna patria, vel antiqua.i. cuius affectũ diuturnitas temporis accumulauerat & filiis, & parente & ſingula ſingulis dedit, patriam, dixit antiquam natos dulces, ex pectatũ patrem. in quibus rebus occurrunt peiora, q̃ Græci illos eſſent occiſuri propter ſuam fugam piãdam, quod erat neceſſarium. Hæc autẽ omnia dicta ſunt, vt faceret veriſimilia quæ fingebat. [Per ſuperos] Quos non latet veritas. [Per ſi qua eſt, quæ reſtat] Sciebat apud ſe nõ eſſe fidẽ, vnde arbitrabatur apud nullos eſſe. Et cum perſona ſua eſſet odioſa. quia hoſtis mouet miſericordiam a ſuis calamitatibus. Priamus autẽ. vt omnia vera eliceret depoſita regia auctoritate, vt amicus cũ hoſte locutus eſt. Ordo eſt. Ille.ſ. Calchas ſilet dies bis quinos.i. decem, & ipſe tectus.i. ſecretus, recuſat.i. renuit prodere.i perdendum pronunciare, aut indicare quenq̃.i. quemuis, vnum ſua voce (id autem callide fecit, ne ſi ſtatim pronũciaſſet, factio Vlyſſis apparuiſſet, ſed diu recuſando, ſignificauit ſe nullum morti addicturum, niſi præmonitus ſit a dijs. Aut egit ex cõſcientia. cũ nollet Sinonem, quẽ bonũ & inſontẽ ſciebat, licet eum Vlyſſes odio proſequeretur, addicere morti, & id ita eſſe intelligendum manifeſtat ſequens verſus, vbi dicitur, non ſua ſpõte, ſed actus magnis clamoribus Ithaci rupiſſe vocẽ. Callide ergo hoc recitatur à Sinone in commendationem ſui, cum etiã Calchas tandiu veritus ſit eum prodere, licet Vlyſſes maximopere efflagitaret) aut apponere.i. obijcere morti, & ipſe actus.i. impulſus, tandem.i. poſt longam dilationem. & multam Vlyſſis expectationem, vix.i. cum difficultate, actus tamen. magnis clamoribus.i. flagitationibus Ithaci.i. Ithacenſis, Vlyſſis rupit vocẽ, qui enim cum pudore aut remordente conſcientia loquuntur, raueſcunt ita vt vocem rumpere videantur, & effractam efficere, aut dicamus cum Seruio, rupit.i. erupit vocem ſilentium rumpendo, compoſito.i. ex induſtria aut pacto. aut factione præcompoſita. & deſtinat.i. deuouet. & adiudicat me aræ.i. ſacrificio faciendo Dianæ, omnes.ſ. Græci aſſenſere.i. aſſenſum præbuerunt. & tulere.i. libenter paſſi ſunt, ſupp. ea quæ quiſque timebat.ſ. in ſe poſſe conuerti conuerſa, ſupple eſſe in exitium vnius miſeri.ſ. mei, qui miſer ſum, non ergo

ergo lætabantur de malo Sinonis,ſed de liberatione propria. Et iam dies infanda .i. deteſtanda quo per proditionem, & factionem litari ſperauerant,ſacra parari.i. parabantur mihi.i.in perniciem meam,aut de me,niſi ſint ſacra.i.præparatoria ad ſacrificiũ parabuntur mihi,&.i.ſimul fruges ſalſæ.i.mola , ex farina & ſale facta,& vittę.i.tenuia ſerta , ſup. parabantur mihi circum tẽpa.i. ambitum capitis,inter auriculas & verticem. Ego fateor.i. licet piaculũ videatur,niſi factioſe contra me proceſſum ſit.tñ verum dicam,ego eripui me leto.i. exitio & morti,non dicit ſacrificio, quaſi non ſit ſacrificium , quod ex factione inſtitutũ eſt, & rupi vincula,& ego obſcurus delitui per noctem obſcurã,aut quia rebus nox abſtulit atra colorẽ,omniaq. noctu fuſca ſũt, ego quoque obſcurus.i.ſubfuſcus,& in obſcuro verſatus, delitui per noctem,in lacu limoſo.i. cœnoſo , in vlua .i. herba illa paluſtri , ad quam nemo acceſſit,quia fundus limoſus erat.delitui, inquit .i. multum latui aut deorſum latui tantiſper,ſup.dum darent vela, ſi forte dediſſent vela quod addit, quia dubitabat an nõdum placato numine vela dare poſſent. Nec vlla ſpes eſt mihi iam videndi patriam,antiquã.i.charã, ne dulces natos .i. liberos, & parentem exoptatum,quem ſuperſtitẽ eſſe veriſimile fecit poeta dum iuuenem dicebat, Quos.ſ.patrem, & liberos meos, illi.i. inſenſi Danai repoſcent.i. exigent , ad pœnas.i. ad ſupplicia, quia forte mactabunt patrẽ,aut liberos loco mei,ob noſtra effugia i. quia nos effugimus.& piabũt.i.purgabũt.hãc.i. meã culpam quæ tñ culpa nõ eſt.morte miſerorũ.i.innocentiũ.& miſeratione dignorum.quo.i.quo circa,aut propter.qđ ego oro te.ſ. o rex.qui etiam liberos habes , & ſentire potes quæ ſit affectio in eos per ſuperos .i.per deos cœleſtes,obſecro,& p numina conſcia veri.i.per deos auctores,& conſcios veritatis q̃ nũc profiteor.quia auctores veritatis deberet veriedicũ tueri. & oro te p.ſup.fidẽ intemeratam .i.adhuc integram & inuiolatã . ſi qua .i. aliqua fides eſt quæ reſtat mortalibus,adhuc i.vſq̃ .i.in quouis loco,intemerata.i. obſecro,& obteſtor per omnia hęc,miſerere animi.i.mei,ferentis.i. patientis,non digna.i.indigna.q.d. ſi noris q̃ fidelem,& integrũ habeã in Troianos animũ poſtquam tñ fraudis mihi a Græcis illatũ eſt.dares vtique dextram , meique miſereris . & quia de factis nihil adducere potuit,oratorie ad animũ.i.voluntatẽ confugit. Don. aute intelligit ſi qua fides.i. crudelitas eſt vſquã q̃ ſerebat ſibi non adhiberi.ergo tamen mallẽ de fidelitate intelligere.

VARIA. LECT. COMPOSITO rupit vocẽ] In lib. Longobardico, Cõpoſitã,legas.ſed n.Cõpoſito,aduerbiũ,eruditis magis auribus ſatiſfacit.In Medico,Rũpit,pręſenti tpe eſt.q̃ forma narrationi ↄgruit.

AEN. His lacrymis vitã dam⁹,& miſereſcim⁹ vltro.
Ipſe viro primus manicas, atque arcta leuari
Vincla iubet Priamus ,dictiſq. ita fatur amicis.
PRI. Quiſqs es,amiſſos.hinc iã obliuiſcere Graios:
Noſter eris, mihique hæc ediſſere vera roganti.
Quo molẽ hãc immanis eq ſtatuere? qs auctor?
Quidve petunt? q̃ religio aut quę machina belli?
AEN. Dixerat.ille dolis inſtructus, & arte Pelaſga,
Suſtulit exutas vinclis ad ſidera palmas.
SIN. Vos ęterni ignes, & non violabile veſtrum
Teſtor numen, ait: vos aræ, enſeſque nefandi,
Quos fugi,vittæque Deũm,quas hoſtia geſſi:
Fas mihi Graiorum ſacrata reſoluere iura:
Fas odiſſe viros, atque omnia ferre ſub auras,
Si qua tegunt. teneor patriæ nec legibus vllis.
Tu modo promiſſis maneas, ſeruataque ſerues
Troia fidem: ſi vera feram,ſi magna rependam.

SERV. ET miſereſcimus vltro] Aut per ſe plenum , aut cohęret ſequęntibus, qa nõ põt primis. Dicimus.n.aut illam rẽ miſeror, aut illius rei miſereor,non illis [Vltro]aũt non eſt ſponte(nam iam rogauerat)ſed inſuper. Et venit ab eo,qđ eſt vltra, qa plus quam rogauerat , pſtiterunt. [Arcta vĩcula]aut expexegeſis manicarũ, eſt, aut vtrũque habuit. [Quiſquis es] Licet hoſtis ſis. Et ſunt,vt habemus in Liuio, Imperatoris verba transfugã recipientis in fidem,Quiſquis es, noſter eris. Item , Vigilas ne deum gens,verba ſũnt,quibus põtifex maximus vtitur in puluinaribus,qa variã ſciẽtiam ſuo inſerit carmini. [Hic iam]Aut ex hoc tempore,aut ex hac oratione,aut ex eo, qđ te dicis Vlyſſis factione laboraſſe. [Ediſſere vera] Hinc diſtinguendum. Vera.n audire deſiderat. [Quo molem]Quam ob cauſam & ad hoc reſpondet Sinon, Neu recipi portis. Et eſt color,q. in coniecturali ſtatu ſæpe requiritur . [Quis auctor] Ad hoc reſpondet.Calchas attolere iuſſit. [Quid ue petunt?] Quid deſiderãt,vtrique vt placetur Minerua. [Ad ſidera] Ad locum ſiderum, vel quia ſemper ſunt ſidera . Sed ſolis ſplendore vincuntur . [Aeterni ignes]Aut ararum quas fugit, vt execratio ſit propter poſteriora.[Vos aræ,] Aut certe Solem , & Lunam ſignificat . Execratio autem eſt aduerſorum deprecatio. Iuſiurandum vero optare proſpera , [Teſtor] Modo iuro , Alibi teſtificor , vt Teſtor in occaſu veſtro. [Veſtrum numen ,] Quia ſecundum Philoſophos dicuntur ſidera elementa eſſe, & habere proprias poteſtates, [Enſeſque nefandi] Inuidioſe ad pluralem tranſit numerum . Terentius . Non perpeti meretricum contumelias . [Vittæque Deum]Aut quæ habetur in honore deorum , aut quas habent ipſa ſimulacra. [Geſſi.] Pene geſſi . Non enim vere geſſerat, ſed quantum ad Græcos pertinet dicit . [Fas mihi] Subaudis ſit.Et bene a dijs petit veniam , ne videatur proditor. Nam & hæc quæ dicturus eſt, tacuit ante quam audiret , Noſter eris. Si enim voluntate proderet,ſequebatur quod ait Cicero . Nemo vnquam ſapiens proditori credendum putauit . [Sacrata reſoluere iura].ſ. vt non incidat in ſacramenti pœnam , quia militię tria ſunt genera. Plerunque.n. euocati dicuntur . & non ſunt milites,ſed pro milite . vnde Sal. Neu quis miles ne ve pro milite. Item, Ab his omnes euocatos in Centuriones . Plerunque tumultuarij,hoc eſt qui ad vnum militant bellum. Plerunq. ſacramento rogati, quia poſt electionem in rem publicã iurant . Et hi ſunt qui hñt plenam militiam Nam & xxv. annis tenentur. Hæc tria genera tangit Virg. Sacramenti,hoc loco. Tumultuarij, Simul omne tumultu Coniurat trepido Latium. Euocationis, Mittitur. & magni Venulus Diomedis ad vrbem. [Fas odiſſe viros] vt ſupra diximus , omnia Diaſyrtice loquitur. Nam & ad Græcos põt & ad Troianos referri. [Si qua tegunt] ꝓpter ea quæ latent in equo. [Nec legibus vllis]Si Græcorum, ꝓpter Neſtor eris . ſi Troianorum , quia Græcus. [Serues Troia fidem] Quia quod rex promittit,videtur reſp. polliceri.

ASC. HIS lacrymis,&c.] Oſtendit,vt dixi, ſummam clementiam in Troianis principibus fuiſſe , quaſi eã ex ea traxerit domus Iulia, quomodo proditor ille i gratiam ſuſceptus ſit,vtq. quæ maxime interrogari optabat, interrogatus ſit a Priamo de eq. cauſa,de qua re Donat.ſic . [Noſter eris.] Aperta beneuolentia,cum recipiat , cũ pro ciue.[Mihi].ſ. regi qui poſſem tormentis inquirere veritatẽ & ſimpliciter quæro,Mihi,q̃ qui te ſeruari & in meorum numerũ,recepi[Quo molẽ]breuiſſima ꝓpoſitio , ſed perfecta. Quęſitũ eſt, cur equus eſſet factus,cur tantę magnitudinis , quo auctore,verũ religionis,an belli cauſa. [Ille dolis]q.d natura ſua & arte Pelaſga,& mandatis ſuorũ,& oſtẽdit nullũ Græcũ carere dolis. [Vos æterni]Iurauit,ſed ſubtiliter,nã Troianos fallit, & non ꝓdit arcana ſuorũ, adhibuit iuſiurandum , qa non videbatur veriſimile iuum ſuorũ ſecreta,ſine tormentis prodere. Teſtatus eſt igitur,non ꝓꝓ narrationis veritatem,ſed ꝓꝓ licentiam quaſi proditionis . [Fas mihi Graiorũ]quaſi iã ipſe Græcus non eſſet, vt illi eius ſocii non fuiſſent. Et liceat eos odiſſe, qui ciues meos eſſe noluerũt. [Teneor patriæ]Plus eſt voluntate,q̃ legibus teneri. alterũ eſt ex ſtudio puræ mentis, alterum ex neceſſitate. [Tu modo promiſſis]tu Troia,cõſeruatori tuo fidem ſerua. [Rependã]q.d tñ recipiet,quãtũ dederat.i. vt ſalutẽ mereretur ſalutis auctor.Hæc ille. Ordo eſt. Nos damus his.i. hmõi ſic ſimulatis lacrymis,veniã.i.ſalutẽ,& miſereſcimus .i. miſericordiã facimus,vltro.i. inſuper ab vltra,aut ingenua clemẽtia, aut ipſe Priamus iubet vltro.i. non requiſitus a quoq̃ noſtrum, quamuis oẽs cõſentiremus,iubet.dico,Priamus,manicas . i. ligaturas manuũ, & vincula arcta.i.cõſtricta & arcte ligata,leuari.i. diſſolui . viro .i.ei q̃ viriliter locutus erat, & fatur ita dictis amicis.i.beneuolis. Quiſquis.i.quicunq.es,obliuiſcere iam Graios. tu eris hinc .i.ex hoc tpe, noſter.i.in cliẽtela nr̃a,& ediſſere.i.diſcute loquere.mihi roganti.i.interroganti hæc quæ ſequentur,vera.i.veraciter.vt ſit aduerbium pro nomine, aut ſint duo accuſatiui diuiſim conſtruendi,non.n.voluit dicere,ꝙ ea quæ interrogaret eſſent vera, ſed qđ ad ea vere,aut vera rñderet. Senſus ergo eſt, ediſſere hæc vera.i.veraciter,aut ediſſerendo hæc,dic ea vera.hæc dico,videlicet,quo.i.ad qđ,& ad quem finem,ſup. Danai,ſtatuere.i, cõſtru-

ſacrato.id eſt deç conſecrato,Palladium.i.ſimulacrum Palladis, fatale.i.de quo in fatis erat,non poſſe capi Troiam tãtiſper dũ illum haberet,aggreſſi,dicit.cuſtodibus ſummæ. arcis,in qua tẽplum hoc erat,cęſis.i.trucidatis,ipſi corripuere.ſ.pollutis,& ſanguinolentis manibus. qđ nefas erat (vnde Aeneas de ſacris Troianis,& dijs penatibus. dictutus eſt: Me bello ex tãto digreſſum & cæde recenti. Attrectare nefas, donec me flumine viuo Abluero) effigiẽ ſacram.i.ſimulacrum diuæ,hoc eſt Palladium , corripuere,dico ,auſi, contingere.i. contaminare manibus cruentis (quas ẽt.ſi impollutę eſſent.quia viriles,nefas erat attrectare virgineas vittas vnde exaggerrat ſcelus) vittas virgineas,i. virginales.diuæ.i. quas diua virgo Pallas.ſ.in capite, quæ honeſtiſſima eius corporis pars eſt, gerebat, ex illo inquam tempore, cœpit res Danaum retro ferri,& vires ſup.Danaum fractæ ſunt ſup. & mens.i.fauor,& beneuolentia deæ,eſt aduerſa ſ à Danais, cũ eis ſuccenſa & indignata eſſet,nec Tritonia.i.Pallas,à Tritone Africæ paludæ,apud quam(vt in de ciuitate dei D. Auguſtinus ſcribit)regnante Ogygio apparuit.(Herodotus autem ſcribit,Tritonem fluuium eſſe in Africa,ex quo fit Tritonis palus,ex qua dicunt Neptunum Mineruam ſuſcepiſſe , ſed cum pater illi aliqñ ſuccenſuiſſet,ſe Ioui adoptandam dediſſe,cui virgines ſingulis annis ſacra faciẽtes,ĩ duas acies diuidũtur,lapidibus, fuſtibusq. inter ſe decertãtes,& ſi qua in pugna occubuerit , ea pſeudoparthenos.i.non vera virgo nominatur . Cretenſes tñ in Creta , Tritonem fluuium eſſe dicunt,& apud illius fontem, & ex Ioue natam affirmant.ibique eius templum oſtendunt . Diodorus autẽ Siculus Mineruam in Tritone flumine natam ab Ammone cõiuge Rheæ aduerſus illã cuſtodem poſitam,filio quem ex Amalthea ſuſceperat, ipſamq. perpetuam virginitatẽ ſeruaſſe , & ꝑ animi ſolertiam,multas artes inueniſſe , & in bello plurimũ valuiſſe.Aegyptij vero Mineruã æthera eſſe interpretãtur,& Iouis filiã,ac virginem volunt,quia æther,naturã ſemper habet incorruptã.) Nec igitur Tritonia.i.Pallas,dedit ea ſigna.ſ.indignationis & auerſionis ſuæ,monſtris.i.portentis, aut demonſtrationibus,ſub indicijs dubijs.i.incertis,immo certis & manifeſtis, qa non dubiũ certũ eſt.ꝙ aũt nõ dubijs monſtris ea ſigna dederit , probat,quia ſimulacrum,ſup.erat(niſi dicamus nominatiuos in deſignatione ſequelę,pro ablatiuis poſitos)vix poſitum caſtris.ſ. Græcorum ablatum per Vlyſſem & Diomedem ab Ilio.&.ſup. aut dũ flammę.ſ.oculorum diuæ.coruſcæ.i.coruſcantes,& micãtes, & quaſi ſcintillantes, quod ſignum ferocientis animi ẽt in belluis eſt arſere.i.ardoris indicia emiſere,luminibus.i.oculis arrectis.ſ.ad firmiter inſpiciendũ.& ſudor ſalſus.i.amarus,ijt.i. defluit,ꝑ artus,ſ.ſimulacri,quaſi ex indignatione laboraret , & ipſa.ſ.dea nõ ſolum eius ſimulacrũm emicuit.i.reſplendens apparuit.ter ſolo, id eſt per terrã , mirabile dictu.i.quæ res mirabilis eſt dictu.i.dum dr̃,emicuit, dico, ferens parmam.i. ſcutum breue,& haſtã trementẽ,quia vibratam.& quaſſam, ab irata & minaute dea.Calchas.ſ.princeps augurij,videns indignationẽ deę, canit.i.vaticinatur,extẽplo,i.illico eueſtigio,æquora eſſe tentãda.fuga,id eſt fugiendũ eſſe Græcis per æquora.nec.i.& non, & canit pergama.i.mœnia Troiana.non poſſe excindi.i.diſrumpi, telis.i.armis inuaſiuis,præcipue quæ de longe iaciuntur, Argolicis.i.Græcis,ni.i.niſi repetant. r̃. iterum petãt.Argis.i. apud Argos,omnia,aut omnia ſ.auſpicia & alia ad bellũ facientia,& niſi reducant.i.recõcilient(ſm Seruium)aut niſi reducant. ſ. in locũ ſuum,numen.i.ſimulacrum diuæ, quod aduexere ſecum pelago & curuis carinis , epitheton eſt carinarum, i. aluorum nauium.

ſed vt abũdare.& nã ordo eſſe põt.quod aduexerant ſecum carinis curuis pelago.i.per pelagus,ſed ſi volumus intelligere,quod ẽt verũ eſt,pelagus ẽt vexiſſe,nam niſi aquæ ferrent nauem,non poſſit nauis ferre,aut vehere quæ in ea ſunt,quod ergo aduexerunt ſecũ pelago,& curuis carinis.i.adminiculo & auxilio aquarũ & nauium.Et ita dat intelligere , Græcos ẽt aduexiſſe ſecum ſimulacrum aliquot ex Argis, quò numinis præſentiam in auxilium belli haberent.nam ſi intelligendum eſſet de Palladio , qđ ex Ilio iam ſuſtulerant,non diceret Aduexiſſe Troiã, ſed auexiſſe,præterea cum hæc dicerentur nondum aduexerant Palladiũ in Tenedon. Sed priuſquã pergamus, addemus quæ in Seruium annotauit Beroaldus,& quæ addidit Landinus . Beroaldi verba ſunt.Nemo ſcriptor idoneus , quod equidem ſciam,tradit hoc. immo omnes conſono ore, referunt peltam de cœlo lapſam, in Numæ manus decidiſſe.ad cuius ſimilitudinem & formã vndecim alias peltas,hoc eſt breuiora ſcuta.Mãmurius,inter opifices ſolertiſſimus,fecit tanta arte , vt vera pelta vix dignoſceretur , hoc ſcribit Plutarch.in Numa.hoc Ouid. in Faſtis , hoc Dionyſius Halycarn.in ij.Hæc fuerunt illa celebratiſſima Ancilia , quæ per vrbem à tripudiantibus ſalijs ad honorem Martis,circum geſtabantur,atque id Seruius ipſe confinxit,ipſe peperit,ipſe ſolus excogitauit,nulla fretus auctoritate,quod de Palladijs à Mammurio factis fabulatur.Landini autem verba ſunt.Quo tp̃e Ilus Trois filius Ilium condidit , quod fuit anno ferè ſeptimo ſupra tria milia.& octingentos poſt mundi initium aiunt:Breue ſcutũ de cœlo lapſum in tẽplum quod in arce condebat,idq. Palladiũ eſſe vocatum,& elegiſſe ſibi locũ in media æde , cui adhuc ſuꝑ inductæ regulæ nõ erant,in ſignum ligneum fuiſſe.multi tradiderunt,hoc igitur allecto per illecebras Theano cuſtode , Antenorem accepiſſe volunt,& Græcis tradidiſſe. Caliſtratus autẽ de Samothracia ſcribens,& Satyrus, vt refert Diony. dicunt Chryſanrem Pallantis filiã,cũ nuberet Dardano,attuliſſe Palladis munera . Hæc aũt fuiſſe Palladium & magnorum deorum ſimulacra, Deinde Dardanum diluuium fugientem, Arcadia profectũ tuliſſe in Samothraciam , ibique illis templum ſtruxiſſe. Mox cum maiorẽ partem populi tranſuexiſſet in Aſiam ſacrificia, ac ceremonia Samothracibus reliquiſſe, Palladia vero & deorum imagines ſecum auexiſſe , & ex oraculo accepiſſe vrbem illam duraturam,in qua hæc permanerent,ac propterea vrbem cõdidiſſe,& à ſe denominaſſe,& in ea collocaſſe. Condito deinde ab eius poſteris Ilio eſſe trãſlatam. Poſtea vero capta vrbe inferiore , Sicam dominũ arcis factũ ſuſtuliſſe ex adytis ſacta , & quod ſupererat Palladium.Nã alterũ Vlyſſes,& Diomedes furtim vrbẽ ingreſſi abſtulerant. Aretinus, eodem Dionyſio teſte , ſcribit Palladium à Ioue Dardano datum , & locatum in loco inacceſſibili,ſed fabricatum aliud ad eius ſimilitudinem, & poſitum palam,& hoc eripuiſſe Græcos, aliud accepiſſe Aeneã. Alij ſcribunt Palladiũ abſconſum ab Ilionenſibus in cauernis , ne hoſtes eriperent,& poſt multas ętates ab Fimbria queſtore cum Ilium expugnaſſet ablatum,ac Romam peruectum.Seruabatur autem in tẽplo Veſtæ,quod erat in Capitolium & palatium, quo incenſo L.Gellius Metellus illud liberauit.ipſe ignis ardore cęcus euaſit.Syluius aũt ſcribit , cum Diomedes in vrbe quam in Apulia condebat , Palladium collocare vellet, monitum eſſe à dea nocturna quiete,vt in Latium vbi vera erat numinis ſedes, illud deportaret. Detulit Diomedes,& Palladium tradidit.

VARIA LECT. SECVM aduexere carinis] In Mediceo libro , & aliquot alijs,Auexere,legitur.

SERV.

Arma,deoſq. parant comites] Ingenti arte de futuro ſolicitos facit , vt prẽſentẽ firmet ſecuritatẽ. [Improuiſi aderũt]Sicut& factũ eſt[Digerit omnia] Interpretatus numinis cõmotionẽ. [Antiqua ſub relligione]Sub fauore priſtino. [Nã ſi veſtra manus]Quia occurrebat exurendum eſſe equum, ſi introferri,vel prodeſſe nõ poterat. [Aſcendiſſet] Vt,Scandit fatalis machina muros. [Aſiam] Aſiaticos,vt paulo poſt, Vrbẽ ſepultã ꝑ cluibus poſuit. [Pelopeia] Argiua à Pelope.

Et nunc,quod patrias vento petiere Mycenas,
Arma,deoſque parãt comites , pelagoq. remẽſo
Improuiſi aderunt.ita digerit omnia Calchas.
Hanc pro Palladio moniti,pro numine læſo
Effigiem ſtatuere,nefas quæ triſte piaret.
Hanc tamen immẽſam Calchas attollere molẽ
Roboribus textis,cœloque educere iuſſit,
Ne recipi portis,aut duci in mœnia poſſit,
Neu populum antiqua ſub relligione tueri.
Nam ſi veſtra manus violaſſet dona Mineruæ:
Tũ magnum exitũ (quod dij prius omẽ ĩ ipſum
Cõuertant) Priami imperio,Phrigibuſq. futurũ.
Sin manibus veſtris veſtram aſcendiſſet in vrbẽ:

[Noſtros nepotes] Diaſyrtice.Nã iã quaſi,Troianus loqtur.[Periuri] In verbo,r,ſi habet. Nã peiero, vel peierãt dicimus. [Credita res]Aut fides habita,aut ꝯmiſſa reſpublica. [Captiq. dolis]Virtuti non cedit. Dolis dicit Troiã eſſe ſuperatam . non ꝙ Troianis victos eſſe turpe non fuerit, ſed ꝙ Grecis turpius viciſſe per dolos . [Coactis] Vt Terent. Quam oculos terẽdo miſere , vix vi expreſſerit. [Laryſſæus Achilles,] A vicinitate. Nam Phthius fuit. Vtraque tamen Theſſaliæ ciuitas eſt. [Hic]

Tunc.

Vltro Aſiam magno Pelopeia ad mœnia bello
Venturam,& noſtros ea fata manere nepotes.
AE N. Talibus inſidiis,periuriq. arte Sinonis
Credita res,captiq. dolis,lacrymiſq. coacti,
Quos neque Tydides,nec Lariſſeus Achilles,
Non anni domuere decem,non mille carinæ.
Hic aliud maius miſeris,multoq. tremendum
Obijcitur magis,atq; improuida pectora turbat,
Laocoon ductus Neptuno ſorte ſacerdos
Solennes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini à Tenedo trãquilla per alta
(Horreſco referens)immenſis orbibus angues
Incumbunt pelago,pariterq. ad littora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta,iubæque
Sanguineę exuperant vndas,pars cetera pontum
Pone legit,ſinuatq. immenſa volumine terga.
Fit ſonitus,ſpumante ſalo:iamq. arua tenebant,
Ardenteſq. oculos ſuffecti ſanguine,& igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus viſu exangues:illi agmine certo
Laocoonta petunt,& primum parua duorum
Corpora natorum ſerpens amplexus vterque
Implicat & miſeros morſu depaſcitur artus.
Poſt ipſum auxilio ſubeuntem, ac tela ferentem
Corripiunt:ſpiriſq. ligant ingentibus:& iam
Bis medium amplexi,bis collo ſquamea circum
Terga dati,ſuperant capite,& ceruibus altis.
Ille ſimul manibus tendit diuellere nodos
Perfuſus ſanie vittas,atroq. veneno:
Clamores ſimul horrendos ad ſidera tollit:
Quales mugitus,fugit cum ſaucius aras
Taurus,& incertam excuſſit ceruice ſecurim.
At gemini lapſu delubra ad ſumma dracones
Effugiunt,ſæuęq. petunt Tritonidis arcem:
Sub pedibuſq; deæ, clypeiq. ſub orbe teguntur.

Tunc.[Maius miſeris Multoſque. Vt,Et ſale ſaxa ſonabant. Et, Caſus Caſſandra canebat: Nam apud veteres à ſimilibus incipere vitioſum nõ erat. Et notandum quia, vt ſupra diximus agit ne videatur,vel Troia ceſſiſſe viribus, vel Aeneas voluntate fugiſſe. Hanc aűt rẽ oſtendit,ex accidẽtibus dolos Græcorũ eſſe firmatos. [Laocoon ductus Neptuno] Et Euphorion dicit, poſt aduentum Græcorum ſacerdos Neptuni lapidibus occiſus eſt, quia ſacrificijs eorum non vetauit aduentum. Poſtea abſcedentib. Gręcis cum vellent ſacrificare Neptuno,Laocoõ Thymbręi Apollinis ſacerdos ſorte, ductus eſt, vt ſolet fieri cũ deeſt ſacerdos certus. Hic piaculum cõmiſerat ante ſimulacrũ numinis cum vxore coeũdo. Et ob hoc immiſſis draconibus cũ ſuis filijs interemptus eſt. Hiſtoria quidem hoc habet. Sed poeta interpretatur ad Troianorum excuſationẽ. [Sorte duct⁹]Sic Saluſt.Sorte ductus furti negat. [Solennes aras]. Anniuerſario ſacrificio religioſas. Dicimus autem & ſacrificium ſolenne,& aras ſolẽnes,vt apricum & hominem, & locum:vt, Aprici meminiſſe ſenes.Perſius.Contra Horatius,Cur apricum oderit campum.[Taurum ingentem]Nõ præter rationem eſt hoc loco ingentem.al.bi.iam cornu petat. In victimis.n. iſta requirũtur vt certis numinibus certe gratis animalia mactẽtur.[Gemini] Duo & ſimiles. Gemini autem proprie ſunt duo fratres ſimul nati.[Horreſco referens]Etiã referens [Angues.] Angues aquarum ſunt, ſerpentẽs terrarum, dracones templorum, vt in hoc indicat loco.[Trãquilla per alta angues] Paulo poſt. Serpẽs amplexus.Item.Delubra ad ſumma dracones. Sed hæc ſignificatio plerũque confunditur. [Pelago] Per Pelagus. [Iubæ] Aut criſtæ,aut barbæ.[Sanguineæ].i.ſanguinei coloris.[Legit] Trãſit,vt Littoreq. Epiri legimus.[Sinuat]Curuat,flectit i ſinus.[Salo]Dicimus & ſalum,vnde eſt ſalo,& ſal ſalis, vt, Spumas ſalis ære ſecabant. Et,Sale tabentes artus. [Suffecti]Pro infecti,vt cõnixa pro enixa,& eſt figura,ſuffecti oculos. [Sibila].i. ſibilantia, Nã participium eſt. Cum.n.nomen eſt,ſibilus dicimus.vt. Nam neque me tñ venientis ſibilus auſtri. [Vibrantibus] Mobilibus. Quia nullum animal tanta celeritate linguã mouet,adeo vt triplicẽ habere videatur,cum vna ſit.[Depaſcitur] Vt diximus ſupra,& paſco & paſcor vnius ſignificationis ſunt,vt, Atque artus depaſcitur arida febris.[Spiris] Nodis. Vnde & baſes colũnarũ, ſpirulæ dicuntur.Nam proprie ſpira eſt volubilitas funiũ.[Squamea]Pro ſquamoſa.vt frondea pro frõdoſa. [Perfuſus vittas,] Perfuſas habens vittas. & eſt interpoſitus verſus.Nã poteſt tolli ſaluo ſenſu.[Atroq. veneno:]Vt pallida mors,vel triſtis ſenectus.[Quales mugitus tollit,]Facta aũt comparatio eſt propter ſacerdotis perſonam.[Incertam]Dubie illiſam, quæ non haberet mortis effectum.]Lapſu]Labi proprie ſerpentum eſt.[Delubra] Delubrum dicitur quod vno tecto plura complectitur numina, quia vno tecto diluitur, purgatur. vt eſt Capitolium in quo eſt Minerua,Iuppiter,Iuno. Alij dicunt delubrum eſſe locum ante templum vbi aqua currit, à diluendo. Eſt autem ſynecdoche,hoc eſt à parte totum. [Sæuæq.] Fortis,aut nobilis, [Sub pedibuſq. deæ] ſ. maioris ſimulacri, quod à cunctis videtur. Nam quod colitur & breue eſt, & latet. ſicut Palladium

fuerat. [Clypeique ſub orbe] Vt maxima pars in ſpirã collecta ante pedes ſit. Colla vero cum capitibus erectis poſt clypeum.i.inter ſcutum & ſimulacrum deę latebant vt eſt in templo vrbis Romæ.

ASC.

ET nunc. quod patrias vẽto periere Mycenas,] Finxit ſe reuelare arcana Gręcorum, etiam quæ contra Troianos ſunt,vt probet quod præſum pſit:Cuncta, equidem tibi rex (fuerit quodcunque) fatebor Vera. nam Talibus inſidijs, periuriq́ arte Sinonis, Credita res.De qua Donatus ſic. [Arma.] q.d. hoc contra Troianos vt reliqua faciat veriſimilia.[Captiq. dolis, lacrymiſq. coacti.]q.d.non poterat obijci Troianis,cur ita creduli fuiſſent,quia iurauit,& quia lacrymas veras credidimus eſſe, ergo nõ virtute, non numero hominum, non diuturnitate belli,ſed iſidijs victi ſumus Ordo eſt. Et quod nunc periere vento Mycænas patrias (id falſum eſt, quia adhuc i Tenedo latebant, ſed dixerat Aeneas, Nos abijſſe rati,& vẽto petijſſe Micænas) ſup. id ideo fecerũt,quia parant arma. & deos comites, quia numẽ quod ſecum aduexerãt, eo quod eſſet læſum,erat reducendum, vt recõciliaretur,ſicut dictum eſt. & ipſi aderunt improuiſi (quod etiam euenit ſm poetam, id autem callide dicit perfidus Sinon, & vt reuelare putetur arcana Græcorum & ſi forte in cuſtodia tentus fuiſſet, donec periculum feciſſent Troiani,vt per hoc euadere potuiſſet.quia præmonuiſſet ẽt ſi milites in equo occultatos deprehẽdiſſent,quia dicere potuiſſet id ſe neſciſſe,cũ veriſimile ſit incluſos,in equo,iuraſſe,aut promiſiſſe,ſe cũ purgatur ipſi, vt confidẽtius negocium peragat)Calchas degerit.i.interpretatur ſic oĩa,ſ. numinis commotionem.& portenta,& ita legit Seru. & eſt præſentis tp̃is.à digero digeris.alij tñ legunt,degerit à dego, quod cõpoſitũ eſt à de & ago,vt ſit præteriti tp̃is.& exponatur. p eo, quod eſt,perfecte egit & dijudicauit.facienda omnia ſic, & ipſi moniti.ſ.à Calchãte,ſtatuere.i.erexerunt vnde ſtatuæ dictæ,quę ſtatuuntur.& ſtant,hanc effigiem. ſ. equi pro Palladio.& numine læſo,quę piaret.i. purgaret nefas triſte.i. pro quo triſtes effecti ſunt.tñ Calchas iuſſit attollere hanc molem,immenſam.i.ſanè magnam.ita vt menſurã receptaculi portarum excederet,textis.i.contextis roboribus,& iuſſit educere hanc molem, cœlo.i. in cęlum vſq; neu.i.vel ne,poſſit recipi portis,id eſt per portas, aut poſſit duci in mœnia.neu.i.vel ideo,ne poſſet tueri. i. protegere populum.ſ.Troianorũ,religione antiqua.i.priſtino fauore, quẽ pro religione olim rependebat dea,hoc eſt ideo facere iuſſit tam magnam,vt quia in mœnia duci ſaluis portentis non poſſet recuſaretis eam recipere,qua recepta,dea potius vobis more antiquo faueret,quàm Gręcis,à quibus recenter & grauiter offenſa eſt. Nam ſi manus veſtra violaſſet dona Mineruę (q.d. vt feciſſet niſi adueniſſem)tũc,ſupp.degerit aut cecinit magnum exitiũ futurum imperio Priami,& Phrygibus.i.populo Troiano,quod omen.ſ.excidij,dij prius.i.potius cõuertant in ipſum,ſ.Calchãta, μάντι κακῶν vatem malorum (ſed loquitur dyaſirtice,nã poſſet ſic ſm mentem Sinonis conſtrui,quod.ſ.excidium dij, conuertãt prius in ipſum omen.i.dij faciant,quod ominor.i.excidium eueniat Troianis)ſin,id eſt ſed ſi,ſup.effigies equi, aſcendiſſet in vrbem,ueſtris manibus.i.auxilio manuum veſtrarum, ſupple cecinit,

nit. Aſiam id eſt Aſiaticam gentem, hoc eſt Troianã venturam. vltor. i. inſuper. aut ſine obſiſtentia, magno bello. i. virtute belli ca auxiliante Pallade, ad mœnia Pelopeia, id eſt Argiua, leg n dum autem eſt. Pelopea, aut ſi Pelopeia, non niſi tetraſyllabum erit, & ea fata manere noſtros nepotes, i. futura eẽ ẽt noſtris ne potibus. (Ceterum, vt duplicia ſunt fata. ſ. bona victoribus, & mala victis, ita duplices nepotes. i. minores, ſi ergo, ſe nunc Tro ianũ cõputat, ſenſus eſt ea fata, q̃ de victoribus Troianis eſſent manere. & noſtros nepotes. i. poſteros Troianos, vt ſemper victo res ſint: ſin, ſe adhuc Græcum cenſet, vt eſt natione quidem ſen ſus eſt, fata bona Troianorum, manere, i. ingruere, in perpetuũ, in noſtros nepotes. i. in poſteros Græcos, vt ſemper vincantur à Troianis, nam manere ſæpe mala dicũtur, vt Statius in Achillei de, Quid maneat populos, vbi tanta iniuria primo degraſſata du ces) Res. ſ. de introducendo equo, eſt credita talibus inſidijs, & ar te Simonis periurij, & hi. ſup. capti ſunt dolis, & lacrymis coactis, ideſt vi expreſſis (alij coacti legunt) quos neq; Tydides nec Achil les Laryſſæus, id eſt Theſſalus, ſed ex Phthia, nõ ex Lariſſa oriũ dus (præponit autem Tydidem, ſicut, & prius, ò Danaũ fortiſſi me gentis Tydide, eo quod congreſſum cum eo habuerat.) & anni decem, & mille carinæ, id eſt naues (tot enim ab Homero quoque enumerantur, licet poſſet dici numerus certus pro in certo) non domuere. i. domuerunt. Id quoque imaginem habet laudum Iulij. Eum ſi quidem, nec Romana, nec externa virtus, nec Pompeius Magnus, nec Cato, ceteriq. cõiurati, bello doma re potuerũt, quẽ fraus coniuratorum extinxit. [Hic aliud &c.] Ne indecorum videatur vni homini, in tãta re fidem habitam, & vt non improuidi, ſed pij deorũ cultores cenſeantur Troiani, addit poeta deæ portentum, quod acceſſit ẽt, ideo vt fato dela tam Troiam (vt ſæpe dictum eſt) cõprobet. vnde Donat. ſic. [Hic aliud maius) Nam vehementer dolos poterat confirmare hoc monſtrũ. [Sorte] In qua fuerat arbitriũ diuinum. Ergo debuit, niſi fuiſſet futurum exitium publicũ ſeruare, ſacerdotẽ, diuina voluntate ductum, nõ arbitrio humano mactantem taurum in gentẽ, id eſt excellentem hoſtiam. [Ecce aũt] Per hoc ſignifica batur hoſtes venturos à Tenedo. Ecce, ſemper ponitur, vbi res horrenda & repentina ſignificatur. Feſtinatio autem, & oculi ar dentes, & linguæ mobilitas, demõſtrabant alicui illos laturos in teritum. [Agmine] Agmen dicitur actus ſerpentum. Curſus. n. & iter pedum eſt quibus carent ſerpentes. [Laocoonta] Exprimi tur deorum impietas. Sacerdos. n. in ipſo ſacrificio petitur, ſed primo in eius conſpectu, filij crudeliſſime interficiuntur paruu li, & inſontes. Cetera ſerpentum deſcriptio crudelitatem deſi gnat. [Quales mugitus] Alluſit ad taurum, quia ſacrificabatur taurus [Tollit] Bis accipe, Tollit Laocoon tollit taurus. Atte, nõ inertia ſua decepti ſunt à Sinone, ſed iniquo deorum ſtudio, pre ſertim Mineruę. Petitus eſt Laocoon, qui equum vulnerauerat, & dracones ad ſimulacrum deę relugerãt. Ordo eſt. Aliud. i. por tentum, aut facinus maius, & tremendum. i. in tremore, & timo re excipiendũ, magis multo quã illud, prius obijcitur. hic. i. hoc tpe, hoc eſt paulò poſt miſeris. ſ. Troianis, & turbat. i. cõmouet pectora improuida. ſ. contra deorum inſidias. (nã, vt ait Statius) Quis diuum fraudibus obſtet? Laocoon ductus ſortem nũcupa tus. Neptuno ſacerdos, nã qui ante eum erat, obierat, elegerant ergo quodammodo (ſi liceat prophana ſanctis comparare) ſic ſa cerdotem, vt apoſtoli coapoſtolum, ſorte videlicet, ſed ſors, cecidit dijs ira volentibus. (Vnde non homines, ſed dij euertiſſe Troiã, dicuntur in principio III. huius, vbi dicitur, Poſtquam res Aſiæ, Priamiq. euertere gentem immeritam, viſum ſuperis.) Super eum qui ſimulacrum percuſſurus erat, vt ſequens porten tum in eo daretur, Laocoon ergo ductus ſorte Neptuno ſacer dos, mactabat. i. ſacrificabat, mactãdo, quod aptum eſt ſacrificijs verbũ deductũ à magis, & augeo, quaſi magis aucto, tauro ingẽ tem ad aras ſolennes, nihil ergo in ſacrificio prætermiſſum, ne ob id pęnas dediſſe putetur, autẽ, pro ſed, ecce, quaſi ex improui ſo gemini angues, immenſis orbibus. i. habẽtes orbes, & gyros, ſeu annulos valde magnos, ſupple venientes à Tenedo, per al ta. ſ. maria, tranquilla. vt dij eis facilem tranationem præſtare putentur, incumbunt. i. ſe toto conamine ingerũt, pelago. i. ma ri, & tendunt pariter. i. pari modo, ad littora, vbi. ſ. Neptuno, qui deus maris eſt, ſacrificabatur. quorum pectora arrecta inter flu ctus, & iubæ. i. criſtæ ſanguineæ. i. ſanguinei coloris, aut diræ aut ſanguinolentiæ, ſuperant. i. excedunt. vndas, ita vt extra vndas eminerent, cetera pars legit. i. molliter tranat. pone. i. continuo, ſed à tergo pontum, id eſt mare, & ſinuat. i. in ſinus, & annulos, ſeu ſpiras colligit. volumine. i. inuolutione, terga immenſa. i. val de magna, & modum ſeu mẽſuram iuſtam excedẽtia, ſonitus. ſ. aquarum, fit ſ. ex celeri annatatu anguium, & hoc dicit, ſalo. i. mari ſpumante. ſ. ſpumas faciente, aut emittente, & ſupple an gues, tenebant iã arua. i. terrã aridã & arabilem, & ipſi ſuffecti. i. ſubinfecti oculos ardentes. i habẽtes oculos ardentes, ſuffectos ſanguine & igni. id eſt partim colore igneo. partim ſanguineo, lambebant linguis vibrantibus. i. micantibus, & in varias partes ia ctis ora ſibila, pro eo quod eſt ſibilantia. aut lambebãt. i. lambẽ do edebãt ſibila. & hoc linguis vibrãtibus. i. ferientibus ora. Nos, ſcilicet id vidẽtes, diffugimus. i. in diuerſas partes fugimus. exan gues. i. mortui, aut morientes, ſed melius, exangues, quia ſanguis ad præcordia timentium conuolutus, reddit eorum facies exan gues. i. ſine ſanguine viſu. i. ſolo aſpectu, illi. ſ. ſerpẽtes, petunt. i. hoſtiliter aggrediuntur, agmine. i. impetu certo, i. deliberato, vt ſignificẽt ſe, non ad alium, q̃ ad eum, & eius liberos miſſos. Lao coonta. ſ. ſacerdotem, quem non peracto ſacrificio, nefas, & pia culum fuiſſet fugere, & vterque ſerpens amplexus, primũ par ua corpora natorum. ſ. Laocoontis, implicat ſupple ea. i. inuo luit. & depaſcitur. i. paſcendo abſumit morſu. i. mordicus, miſe ros artus. ſ. eorum, & corripiunt. i. ſimul rapiunt, & inuadũt. poſt. i. poſtea, ipſum. ſ. Laocoõta, quaſi caput culpæ, ſubeuntem auxi lio. ſ. natis, & ferentẽ tela, quibus. ſ. angues feriat, aut depellat, & ligant. i. circumplicant, & inuoluunt ipſum, ingentibus ſpiris. i. annulis, ſeu nodis, & ipſi iam amplexi ipſum mediũ, & dati ter ga ſquamea. i. ſquamoſa, hoc eſt habẽtes terga ſquamoſa data, collo. ſ. eius, circum. i. per circuitum ſuperant. i. eminẽt, aut emi cãt, capite, & ceruicibus altis. i. in altum erectis, ille. ſ. ſacerdos, perfuſus vittas. i. habens vittas perfuſas, ſanie. i. corrupto ſangui ne. & atro. i. tetro, & inimico veneno tendit. i. conatur ſimul di uellere manibus. i. ſuis, nodos, i. ſpiras. & cõplicationes anguiũ, & tollit. i. iactat ſimul clamores horrendos, ad ſidera. i. ad cœlũ ſup. tales, quales. i. quales mugitus, ſup. tollit taurus, cum ipſe ſau cius. i. vulneratus, a volente eum mactare, fugit aram, & excuſ ſit ceruice ſecurim incertam i. dubie incuſſam, nec quam vole bat partem ferientem. At. i. ſed dracones gemini. i. duo, aut pa res, effugiunt lapſu. i. celeri motu, ad ſumma delubra. i templa Palladis, & pro. i. petunt arcem, Tritonidis. i. Palladis, ex Tritone genitæ, ſecundum vnam opinionem prius dictarum, & teguntur ſub pedibus deæ, & ſub orbe. i. vmbone clypei ipſius, quem te net, ſic vt ad pedes vſque demittatur, quia ergo ad deam, quaſi ad protectricem fugerunt, ſignificauerunt ſe ab ea quaſi in vltionem Laocoontis violatoris equi, miſſos, vt ſequentia indi cabunt.

VARIA LECT. HANC tamen immenſam] In Mediceo, Hanc adeo immen ſam legitur. [Priami imperio, Phrygibusq. futurum] In libris ali quot antiquis Phrygijs legitur. [Captiq. dolis lacrymisq. coacti] Seruius, Coactis legit. Nuſquam tamen in veteribus exemplari bus id inueni [Iubæq. ſanguineæ exuperant vndas,] In veteri bus aliquot exemplaribus legere eſt, Superant undis. In Medi ceo, Superant vndas [Sinuatque immenſa uolumina terga] In lib. pleriſque peruetuſtis. legitur, Sinuant, pluralitatis numero. [Fugit cum ſaucius aras] Antiqui lib penè omnes cum Medi ceo, Aram unitatis numero legunt. quæ quidem lectio mihi ca ſtior uidetur.

Tum vero tremefacta nouus per pectora cunctis
Inſinuat pauor, & ſcelus expendiſſe merentem
Laocoonta ferunt; ſacrum qui cuſpide robur
Læſerit, & tergo ſceleratam intorſerit haſtam.
Ducendum ad ſedes ſimulacrum, orandaq. diuę
Numina conclamant.
Diuidimus muros, & mœnia pandimus vrbis.
Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum

SERV. NOuus] Magnus, ut Pol lio & ipſe facit noua carmina. [Inſinuat. Pro ĩſinuatur. [Scelus] ſuppli ciũ ab eo qđ pcedit. id quod ſequitur. [Expẽdiſſe] Aũt tra ctũ eſt pecunia. Nã apud ma iores, pecuniarias pœnas cõ ſtar ſu ſſe. [Sacrũ robur] Non ut ſupra lignum. [Scelera tam] Pro ipſe ſceleratus: ut, Inutile ferrũ, & eſt hypallage. [Sedes] Per hoc oſtendit do mum Mineruę [Oranda] Placã da [Muros] ſuperpoſitos Sceę portæ. Nam ſequitur. Quæ et ipſo in limine portæ. [Mœnia pandimus urbis] Non eſt itetatio. Nã dicit, patefacta porta, uel diruta interiora ciuita tis

Subijciunt lapſus,& ſtupea vincula collo
Intendunt.ſcandit fatalis machina muros
Fœta armis.circum pueri,innuptæq. puellæ
Sacra canunt,funemq. manu cõtingere gaudẽt.
Ille ſubit,mediæq. minans illabitur vrbi.
O patria,ó diuum domus Ilium,& inclyta bello
Mœnia Dardanidum,quater ipſo in limine portę
Subſtitit,atq; vtero ſonitũ quater arma dedere.
Inſtamus tamen immemores,cęciq. furore;
Et monſtrum infelix ſacrata ſiſtimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris
Ora,dei iuſſu non vnquam credita Teucris.
Nos delubre deum miſeri,quibus vltimus eſſet
Ille dies,feſta velamus fronde per vrbem
Vertitur interea cœlum,& ruit Oceano nox
Inuoluens vmbra magna terramq. polumq.,
Myrmidonumq dolos:fuſi per mœnia Teucri
Conticuere:ſopor feſſos complectitur artus.
Et iam Argiua phalanx inſtructis nauibus ibat
A Tenedo,tacitæ per amica ſilentia lunę,
Littora nota petens:flammi cum regia puppis
Extulerat,fatiſq. deum defenſus iniquis,
Incluſos vtero Danaos,& pinea furtim
Laxat clauſtra Sinon.illos patefactus ad auras
Reddit equus,lætiq. cauo ſe robore promunt
Tiſandrus,Stenelusq. duces,& dirus Vlyſſes,
Demiſſum lapſi per funẽ,Athamasq.,Thoasq.,
Pelidesq. Neoptolemus,primusq.,Machaon,
Et Menelaus,& ipſe doli fabricator Epeus.
Inuadunt vrbem ſomno,vinoq. ſepultam.
Cæduntur vigiles·portiſq. bipatentibus omnes
Accipiunt ſocios: atque agmina conſcia iungũt.

tis eſſe nudata.[Accingũt o peri,] Præparant ſe ad opus. [Intendunt] Ligant.vt intenditque locum ſertis. [Scãdit] Tra ſcẽdit propria magnitudine.[Fatalis]Mortifera. [Sacra canunt.]Hymnos dicunt. [Minans]Vel eminens vt Minæq murorum,vel minitans. [O patria] Verſus Ennianus. Sanè exclamatio eo pertinet, quod tanta fuerit vis cõſecrationis,vt ẽt poſt profanationem ab ingreſſu hoſtes vetaret.Nã nouimus ſepulchro Laomedontis,quod ſuper portã Scęã fuerit,tuta fuiſſe fata Troiana [Inclyta bello] Quia ſuperauit Myſiam totã. [Quater] Sępius [Immemores] improuidi,aut non memores oraculorum. [Monſtrum infelix] Poſt rem probatã dixit. [Tunc ẽt] Sicut ante hac ſæpius. Nã Helena veniente pdixerat futura bella & mala [Dei iuſſu] Præcepto Apollinis,qui ſpe promiſſi coitus.conceſſa diuinitate fruſtratus ſuſtulit,fidẽ vera dicenti. [Non vnquam] Non aliquando.i.nunquam. Nam ſi nonnunquã eſſet duæ negatiuę facerent vnam cõfirmatiuam.licet Terentius Gręco more dixerit,Agrũ in his regionibus meliorẽ neque p̃cij maioris nemo habet. [Feſta fronde]Quę feſtos indicat dies,vt laurus,oliua,edera. [Velamus]Vt.Victori velatũ auro,vittiſq iuuentum [Vertitur cœlum;] Atqui epitheton hoc cœli perpetuum eſt:ſed vertitur.nunc.i.in aliã faciem committatur,quod more ſuo explanat ſequẽtibus. [Ruit Oceano]Naſcitur de Oceano vt Ruit atram Ad cęlum picea craſſus caligine nubem.Ideo aũt Ruit,quia altius mare q̃ terra,vt diximus ſupra.[Vmbra magna] i.terrę,& definitio eſt noctis [Myrmidonumq dolos] A generalibus ad ſpecialia venire vitioſum eſt niſi forte redeatur ad eãm.vt hoc loco.(Per Mœnia]Per domos,vt ſupra:Et mœnia pandimus vrbis.Męnia enim & publica & priuata dicuntur. [Phalanx] Lingua Macedonum.legio. Et eſt parte totum.hoc eſt ſynecdoche.[Ibat]Veniebat.vt,Nunc primos nauibus iis [Amica]Sibi grata Sciendum autem ſeptima luna captam eſſe Troiam,cuius ſimulacrum apud Argos eſt conſtitutum.Hinc eſt quod dicit:Oblati per lunam,& alibi, Per cæcam noctem.[Tacitæ lunæ]Aut more poetico noctem ſignificat,aut phyſicam rationem dixit.Nam circuli ſeptem ſunt,Saturni,Iouis.Martis.Solis,Veneris,Mercurij.Lunæ. Et primus, hoc eſt Saturni,vehementer ſonat,reliqui ẽm ordinem minus, ſicut audimus in cithara.Ergo tacita luna eſt,cuius circulus terræ vicinus immobili,minus ſonat aliorum comparatione.[Flãmas cum regia puppis] More militiæ.vt, Dat clarum è puppi ſignum.Eſt autem tropus,per puppem,nauem per nauem.eos qui in naui ſunt,ſignificat [Fatis iniquis,]Volũtati numinum, nam illis propitia,ſed in nos iniqua.vt Lucanus:Non ille fauore Numinis ingenti ſuperum protectus ab ira. [Reddit]Quaſi debito,vt,Redditus his primum terris.Sic Horat. Nauis quæ tibi creditum debes Virgi.finibus Atticis reddas incolumen precor.[Cauo robore]Equi Epexegeſis [Terſandrus.] Polynicis & Argiæ filius.[Stenelus] Capanei,& Euadnes.[Vlyſſes] Laerte & Anticliæ.[Neoptolemus,] Qui ad bellum ductus eſt puer.Pyrrhus vero à capillorum qualitate vocitatus eſt,Achillis & Deidamiæ filius,Pelei,& Thetidis nepos ex patre,ex matre vero Lycomedis regis Scyriæ inſulæ.[Primusq. Machaon,] Aut princeps,aut numeri ſui,nam per ternos diſtinxit,[Vrbem],id eſt ciues. [Cæduntur vigiles;] Non actus nomen eſt,

ſed officij Vigiles aũt Capitolij ſignificat. Nam paulo poſt Vix primi prœlia tẽtant Portarũ vigiles.[Cõſcia] Cõiurata Bene autem in inſidijs conſcientiam nominauit.

ASC.

TVM vero &c.] Plus,inquit,pauoris ex portẽto illo,quam ex Sinonis arte,ſtuporis obuenerat Troianis,q putãtes Laocoonta meritas dediſſe pœnas,vno ore conclamant,ſimulacrũ,iuxta ſnĩam Sinonis,& Tymœtę in vrbẽ inducẽdum,quod & factum docet poeta,vnde Donatus dicit ſic.[Tum vero] Tũ magis,nã ſupra dixerat Horeſco referens. [Et ſcelus] Nam ex hac coniectura,argm̃ ducebant.[Ducendum ad ſedes]. Eadem omniũ ex cęde Laocoontis fuit ſententia.& concordi voce clamabãt.] Diuidimus muros] Plena deſcribitur Troianorum dementia. Nam quo tẽpore bellũ,nec poſitũ fuerat.nec ſopitũ muros diuidebant.[Omnes]Ne quis a nefario opere abeſſet. [Pedibusq. rotarum]Quærebatur celeritas,vt quamprimum immitteretur iteritus. [Nos delubra] Tãta amentia fuit,vt quo exitium imminebat lętis frondibus,tẽpla non coronaremus ſolũ,ſed regeremus.[Deum] Qui vna nobiſcum perituri erant. Hæc ille. Ordo aũt eſt. Pauor nouus.i.magnus.& inſolitus,inſinuat.i.ſe implicat,& quaſi per ſinus illabitur cunctis tu vero.i.p̃cipue tũc,aut tũc ad verũ.per pectora tremefacta i.tremore cõcuſſa.& ferunt.i.dicũt.ſ.oẽs,Laocoonta merentem.i.qui meruit expẽdiſſe.i.perſoluiſſe,aut expiaſſe per mortem.ſcelus.i.impietatem commiſſam,in concutiendo equo.qui.i.vtpote qui læſerit.i.violauerit.aut lædere voluerit.cuſpide,i.haſta,robur ſacrum i.rem fortem.& ſacrã,quia deæ deſtinatam.& qui intorſerit.i.violenter impulerit,haſtã ſceleratã.i.qua ipſe ſceleſtus abuſus eſt.tergo.i.in tergum equi,& conclamant ſimulacrũ ducendum ſup.eſſe,ad ſedes.ſ.templi,ad quas deſtinatum erat.& numina diuæ.i.Palladis.orãda.i.ſupplicationibus.& orationibus placanda.ſupple eſſe.Nos igitur,hoc eſt Troiani,quamuis ipſe Aeneas nõ interfuerit:diuidimus muros,& pandimus mœnia vrbis,i.patentẽ viã.& tranſitum per ca facimus oẽs,accingunt ſupple ſe.i.diſponunt,& præparant ſe operi.i.ad opus.hoc eſt ad equum inducendum,& ſubijciunt.i.ſubſternunt pedibus.ſ.equi lapſus,rotarum.i.rotulas,per quas faciliter labatur.i.molliter pmoueatur.& ipſis intendunt.i.alligant.collo.ſ.equi ad protrahẽdum,vincula ſtupea.i.funes ex ſtupa,& canabe contortos,& machina fatalis.i.exitialis,aut in qua ſuprema fata Troianorum cõſiſtebãt,ſcãdit muros.ſ.Troianos, hoc eſt altior ingreditur exiſtens fœta.i.prægnãs,& grauida (alludit ad aquã)armis.i.armatis viris pueri.ſ.impuberes,& puellæ innuptæ,id eſt adhuc intactæ,canunt circum.i.per circuitum,ſacra.i.hymnos deæ ſacratos,& gaudent cõtingere funem.ſ.quo machina fatalis trahebatur manu.ſ.ſua.(Eſt ergo pathos ad miſerationem excitandã,vt in animum cadat quã miſera ſit mortalium conditio,qui etiam dum pietatem colunt,temporaliter affliguntur.)Illa.ſ.machina.ſubit,id eſt paulatim infertur.&,pro.i.illabitur mediæ vrbi,id eſt in mediam vrbem minãs.i.ẽm Ser. eminens,aut ex motu caput concutiens.& ita quaſi minãs,quã rem nequiens ſine dolore,comminiſci exclamat Aenea. O patria ſ.dulcis & nobilis,ò Ilium domus diuum,id eſt diuorum,& ò mœnia Dardanidum.pro Dardanidarum,inclyta,id eſt glorioſa,& nobilis,bello.i,virtute bellica,ipſe,ſupp.equus,ſubſti-

tit

tit.i ſubſiſtere coactus eſt, quater ĩ ipſo limine.i.in primo egreſſu portæ, & arma dedere quater ſonitum vero (cũ enim equus obſtaculum inueniens, & ſubſiſtere coactus concuteretur, arma dederũt ſonitum, ſed poſtea animaduerſum eſt, ſonitum armorum fuiſſe, cum tunc forte à trahentibus equum putatus ſit, ſonitus ferramentorũ machinæ) nos tñ immemores. ſ. ſalutis noſtræ. aut fraudis Gręcorum. & cęci furore, aut immiſſo à dijs, aut à gaudio ob fugam Græcorũ, inſtamus.i. inſtanter laboramus introducere equum & ſiſtimus i.conſtituimus, monſtrum infelix.i.infelicitatem, & exitium nobis afferens ſede ſacrata.i. in templo. Caſſandra filia Priami, & vates, aperit ẽt tunc, cũ ſæpe prius.i.feciſſet, ora fatis futuris.i.loquendo de fatis futuris, hoc eſt de excidio Troiæ, aperit, dico ora, non credita vnquam Teucris.i.Troianis, iuſſu.i.voluntate dei.ſ.Apollinis, qui quod promiſerat donum vaticinandi illi contulit. ſed quia ab ea ſtupro compromiſſo fraudatus erat. credulitatem & fidem abſtulit vaticinio eius, vt licet vera diceret, ei non crederetur. Nos miſeri, vt pote quib. ille dies eſſet vltimus, velamus delubra deũ.i. templa deorum fronde feſta per vrbem.i. in dicto feſto per vrbẽ ſuſpenſa. hoc eſt diem feſtum agimus, qui nobis vltimus erat, quo quid aliud catholico vero depingitur ab Ethnico quam ꝙ extremum gaudij luctus occupat. & ꝙ ducũt ĩ bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcendunt. [Vertitur &c.] Poſt introductum equum, docet excidium Troiæ, de quo Donat. ſic. [Vertitur] Verſa re aliqua, funditur quod in ea erat. Ergo verſato cœlo quod præbebat lucem, tenebræ ex eo ceciderunt. [Inuoluẽs] Nam quæ inuoluta ſunt, non videntur. [Fuſi per mœnia Teucri Conticuere:] Et labore trahendi equi. & tempore nocturno inciderunt in ſomnum. [Ibat] Improprie dixit de nauigatione, ſed adiunxit nauibus. [Tacitæ per amica ſilentia lunæ] Nullum eſt ſcriptori vitium, quod nunc dicat ſilentia lunæ, & ſupra meminerit tenebrarum. ẽã elegerunt ea noctem, quę partim tenebroſa occultaret niſi dies, partim adueniente luna illuſtris eſſet, vt ſine errore venirent. [Ergo & notitia littoris, & luna ſuffragabatur. [Flammas] Quo ſigno aduentum Græcorum cognoſcens. Sinon rem ageret [Reddit] Vſus eſt bono verbo, nam quos occultãdos tenebris acceperat, reddit aeri. [Vlyſſes] Et ipſe dux intelligitur [Inuadunt] Ordo eſt. Cæduntur vigiles, portiſq́ bipatẽtibus omnes Accipiunt ſocios, atq́ue agmina conſcia iungunt, Et deinde. Inuadunt vrbem ſomno, vinoq́. ſepultam. Ne ſit vitium, vt primum inuadant vrbem, & poſtea recipiant ſocios ꝑ portam. Primo enim patefactus eſt equus, deinde vigiles occiſi, & poſtremo per vrbem ſparſi ſunt. & potuerunt ciues latere, qui duplici malo eſſent affecti vino, & profundo ſomno. Ordo eſt. Cœlum.ſ.lucidum. lumine ſolis vertitur.i.obuertitur occidente ſole. Interea.ſ.dum hæc fierent, dum omnes feſtiuitati indulgerent. & lętum diem agerent, vnde factum eſt, vt fatigati, & vino exhilarati profundius dormirent, & nox ruit.i. terram obruit, aut (quia aqua maris altior eſt terra) præcipitator Oceano. id eſt à mari Oceano, pręcipue Orientali, inuoluens terram, & polum, ſed prius terram, vnde etiam priorem poſuit, magna vmbra.i. caligine ſua. hoc eſt noctis, & inuoluens.i. occultans etiam dolos Myrmidonum.i. Theſſalorum, & reliquorum Græcorum, Teucri fuſi.i.proſtrati. & recubantes ſopiti per mœnia.i.paſſi ꝑ ciuitatem conticuerunt.i.omnes ſimul tacuerũt, & ſopor, id eſt ꝓfundus ſomnus, complectitur artus feſſos.i. fatigatos ex labore inducendi equi, & forte choreæ ducẽdæ & delubrorum exornandorum ramis. Et iam phalanx, id eſt acies, vt ſit ſpecies pro genere. Argiua, id Argiuorum ibat.i.veniebat Troiam, à Tenedo inſula illa qua occultabantur, nauibus inſtructis, ſcilicet more militari, per ſilentia amica.i.fauorabilia, lunæ tacitæ.i.ſilẽtis, & celantis cum minime luceret, quaſi in fauorẽ Græcorum lumina ſua occultaret, ſtatim per Politianũ latius aperiemus, ibat, dico, petẽs littora nota, vbi decennium ferè iam ſteterat, cum.i. qñ, puppis regia i.in qua rex erat, extulerat flammas, in ſignum aduentu (id enim ſignum dederat Sinoni, vt ſubtili breuitate innuit poeta) & cum Sinon defenſus fatis. id eſt voluntatibus, & ꝑdeſtinationibus deum.i.deorum, iniquis, ſcilicet quantum ad iudicium hominum, quia videbantur pijs mortem & impio ſalutẽ ferre. laxat.i. diſſoluit Danaos incluſos vtero.ſ.equi, & laxat furtim.i.ſecrete, clauſtra, pinea.i. clauſuras equi, ex pinu factas (Erãt ergo in equo abies, acer, & pinus, de quibus Seruius prius argute diſſeruit) equus patefactus.i.apertus. reddit.i. edit quaſi partu. (dictum eſt enim de machina, ꝙ eſſet fœta armis) illos ad auras.i.in lucem, & ipſi læti.ſ. quia tanto periculo eriperentur, promunt.i.proferunt ſe robore, id eſt robuſta mole equi cauo.i. concauo, Therſandrus, & Stenelus duces, & Vlyſſes dirus (qui ſe tali periculo non commiſiſſet niſi ſortitus. vnde prudenter prius dictum eſt, huc delecta virum ſortiti corpora &c. lapſi.i. deſcendentes per funem demiſſum.i.deorſum miſſum. & Athamas & Thoas. & Pelides.i.Pelei nepos Pyrrhus Neoptolemus.i. nouus miles dictus, & Machaõ primus.ſ.in ordine ſuorũ. & Menelaus, & ipſe Epeus fabricator, id eſt opifex & effector doli. id eſt equi doloſi, nam dolum.i.fraudem. magis Vlyſſes excogitaſſe vr̃. inuadunt vrbem.ſ. Troiam ſepultam.i.ſopitam, & obrutã (vnde vr̃ accipere vrbem pro ciuitate. nam oppidum, & vrbs neque dormit, neque bibit) ſomno & vino, vigiles.ſ.ab officio, nõ ab opere, quia non vigilantes, ſed vigilare debentes, & vigiliæ deputati. cæduntur.i.occidũtur ab his q̃ ex quo equo deſcenderant. & ipſi qui eos occiderant accipiunt omnes ſocios portis bipatentibus.i.vtrinq;. & intus, & foris patentibus, tam ingredientibus quàm egredientibus, & iungunt omnia ſocia.i.iam ſociata, & ita collecta manu adoriuntur omnes. & regiam inuadunt, vt poſtea dicetur. Donatus (vt vidimus) vult ordinem eſſe. Cędũtur vigiles, & accipiunt portis bipatentibus omnes ſocios, & iũgunt ſocia agmina, & inuadunt vrbem, ſomno, vinoq́. ſepultã, qui ordo neceſſario tenebitur, ſi intelligamus omnes iã collecta, manu inuaſiſſe vrbem. Sed ſi poeta vult dicere, eos qui in equo erãt inuaſiſſe primum, & vrbem circuiuiſſe, per omnes vicos explorãtes, an quos offenderent, poterit ordo quẽm poſuimus teneri, veroſimile tñ eſt, primum ad portas acceſſiſſe, & ſuos accepiſſe, & deinde vrbẽ inuaſiſſe. Beroald. in Ser. vbi dicit, ꝙ phalãx eſt lingua Macedonum, legio dicit ſic: Diligens, & curioſus Cõmentator in enarratione phalãgis. copioſius enarrare debuerat, & eruditius, cũ phalanx ab omnibus dicatur, à pauciſſimis quid ſit intelligatur nanque phalangem. priſci ſcriptores, vt mihi magiſtra lectione compertum eſt, appellarunt non proprie legionem, vt autumat Seruius, ſed cuneum militarem. qñ.ſ. pes pedi, clypeus, clypeo. vir viro, in acie conferebãtur, & hoc peculiare fuit Macedonum inſtitutũ, vt auctor eſt Liuius, & meminit Curtius cuius hæc ſunt verba: Macedones, phalangem vocant peditum ſtabile agmen. Vir viro. armis conſerta ſunt. idem traditur à Cæſare, qui in primo commentario refert, Helueticos feciſſe phalangem. hoc eſt clypeorum connexionem, quæ etiam teſtudo nuncupatur à doctis. idem Cæſar paulò poſt, inquit, milites noſtri è loco ſuperiori pilis miſſis, facile hoſtium phalangem ꝑfregerunt. vbi proculdubio accipitur phalanx pro armorum cõnexione, atque teſtudine, hinc per metaphoram à Satyrico poeta dictum eſt. Iunctoq́. umbone phalanges, & phalangati appellati ſunt milites qui erant in phalãge, quales habuit ad imitationem Alexandri Magni, Alexander Syrus, Romanus imperator, ut auctor eſt Lãpridius. Phalãgia vero ſunt ex gñe araneorum, ut alibi docuimus ex auctoritate Plinij, Celſi. & Ariſtotelis Hoc in loco potiſſimum referendum eſt illud, quod à Plinio traditur libro ſeptimo. Phalangas etiã ſignificare fuſtes, quibus Afri prœlium contra Aegyptios primi fecerunt. Nonius ſcribit Phalangas dici fuſtes teretes, qui nauibus ſubijciuntur. Angelus aũt Politianus dicit in eundẽ ſic. Virg. Aen. ij. Tacite, inquit. per amica ſilentia lunę. Seruius igitur. ſciendum autem eſt, ait. ſeptima luna captam eſſe Troiam, cuius ſimulacrum apud Argos eſt cõſtitutum. hinc eſt ꝙ dixit. Oblati per lunam, & alibi, Per cæcam noctem tacitę lunę, aut more poetico noctẽ ſignificat. aut phyſica ratione dixit. nam circuli ſeptem ſunt, Saturni Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurij, Lunę. Et primus, hoc eſt Saturni uehementer ſonat, reliqui ſm ordinem minus. Sicut audimus in cythara cuius ultima chorda minus ſonat. hactenus Seruius. Libẽter igitur ab eo quęſierim cur amica luna, latere ac fallere conãtibus, aut num lunam quoque ſilentem apud Marcum Catonẽ, & item apud Plinium, ad eandem referat harmoniam planetarum: quod autem citharæ ultimam chordam ſonare ait minus, hoc ita denique procedet, ſi ultimam non iam pro ima, ſed pro ſumma capias. quę gręce. Hypate uocatur, unde grauior excitatur ſonus. Sicuti ab extima altera, & tenuiſſima, quam equidem, libentius ultimam dixerim, acuta uox profertur quę plus ſonare ob id uidetur, quia prorſum tenditur, ut in libro de muſica ſecundo ſcribere, ait Theophraſt. Porphyrius in cõmentarijs illis, quos in harmonica Ptolomęi ſcriptos reliquit. Secuti grauis ob id, inquit, minus auditur, quia circa diffunditur, Quod autem, & apud Macrobium legimus, & item apud alios Saturni orbẽ, cuius conuerſio ſit concitatius. edere acutiſſimum ſonum, minime hoc arbitror à Platone, uel in Timæo, uel in rep. probabitur, qui tardiſſimum ſcribit eſſe Saturni orbem, quanquam hoc

fortaſſe

fortaſſe ad longiorem ſui curſus ambitum referetur. ſed Ariſt. certe i ſecūdo de celo, tardiores ob id ait, eſſe ſuperiores orbes, ꝙ impetu ſtelliferi octaui orbis, magis retardentur. vt ergo vel Alexādri, vel Simplicij, vel item iuniorum de eo opinionem ꝑtermittam, ſi veram planè Macrobij ſniam vis colligere, ad curſum referas diurnum, qui ſine dubio, celerrimus in ſupremis, & concitatiſſimus inuenietur. ſed nos hoc ablegata cōmentitia (vt arbitror) Seruij, minimeq́ neceſſar a ſubtilitate, potius accipimus tacitæ lunæ ſilentia. lunam ipſam quam vocant, ſilentem, hoc eſt minime tū quidem lucentem. vt latere inſidiæ magis poſſent pulchra nimium & eleganti tranſlatione ab auribus ad oculos, nam ſicut ſilentio nihil auditur, ita nihil tenebris cernitur. Plin. igitur lib. Nat hiſt. 16 Diem inquit, coitus lunę, ab aliis, ſilētium lunæ. ab alijs, inter lunium, appellari. Tum idem libro duodeuigeſimo. & hoc ait, ſilente luna ſeri iubent. M. Cato etiā lib. de Re ruſtica. Nunc ſtercus euehi luna ſilenti. nunc item ſilente luna, ficos, oleas, malos, piros inſeri. Poſtremo etiam prata, primo vere iubet eadem luna ſilente ſtercorari ridiculum autē fuerit, aut hæc Catoniana. Plinianaq. referre ad ſiderum muſicam, aut in vetuſtiſſima vſuq. receptiſſima locutione deſiderare iſtiuſmodi ambages, equidem lunam hic ſilentem, vt dixi, pro minime tum lucente acceperim. fuerat tempus Græcis obſeruādum. Neque ita tamē interpretor vt ad viuum reſecem. atque ipſum denique lunæ coitum planè intelligam. cum nox tota tenebricoſa, nam hoc vtique refellitur, quoniam poeta mox ait. Oblati ꝑ lunam. Nondum igitur luna lucebat, cum illi à Tenedo ſub veſperam nauigabant, ſed lucere tum cæpit, cum iam vrbem occupauerant. Non igitur aut ſera fuerit aut pernox luna tum, nec lunæ quidem omnino coitus ſed tempus, arbitror potius, quā dum illa non luceret. Etenim plura ſæpe, quam videatur nos, apud poetas aliqua complectuntur. Ob hoc igitur illud in noſtro ruſtico Quodq. ſilens monſtrat, quidq́ inter menſtrua Phœbe. Nec abſurde tamen præter epitheti rationem temporariam lunæ acceperis, amica ſilentia quoniam in auſpiciis quoque ſilentium vocari Cicero ſcribit; quod omni vitio caret. nam apud Acronem & quām pulchrum quam ingenioſum, qui enarrans Horatij locū lib. Carm. iij. Dum capitolium ſcandet cum tacita virgine pontifex. Tacitam virginem intellexit, quaſi clarā ſacerdotij nobilitate, & vt hoc ineptus pſuadeat, auctoritatem etiam abutitur Maronis qui dixerit. Tacitæ per amica ſilentia lunæ. Ceterum tacita luna, ſi hic ēt pro clara accipienda, videlicet non, & apud Dionyſium ſaltem Romanæ hiſtoriæ auctorem, & apud Plutarchū, aliosq. permultos, acro legerat ignorari prorſus ab omnibus, quibus denique vel ſacris. vel ſimulacris veſtales virgines tuendis præforent, vt ob hoc ipſum quod præſtabat ſilentium tacita vocetur virgo Troianam ſoli, cui fas vidiſſe Mineruam.

VARIA LECT. TVNC etiam fatis aperit Caſſandra futuris Ora, dei iuſſu] In Oblongo libro peruetteri, Iuſſo, legitur. à recto, Iuſſum. Sed Iuſſū magis placet, vt ſuaue magis. [Et iam Argiua phalanx inſtructis nauibus ibat.] Vetera quędam exemplaria. Ibāt. legūt, numero multitudinis [Laxatiq. cauo ſe robore promunt] In Lōgobardico libro. Produnt. legitur. quod minime diſplicet. [Et dirus Vlyſſes] In libro Longobardico Durus Vlyſſes legitur. [Theſſandrus Stheneluſq. duces] Quod in lib. ex proximioribus æditionibus. Tiſandrus. legūt. [Athamasq. Thoasq.] In Longobardico i Mediceo, & quibuſdā alijs libr. antiq. legere eſt, Acamas.

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono diuum gratiſſima ſerpit.
In ſomnis ecce ante oculos mœſtiſſimus Hector
Viſus adeſſe mihi, largoſque effundere fletus,
Raptatus bigis, vt quondam, aterque cruento
Puluere, perque pedes traiectus lora tumentes.
Hei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuuias indutus Achillis,
Vel Danaū Phrygios iaculatus puppibus ignes.
Squalentem barbā, & cōcretos ſanguine crines,
Vulneraque illa gerēs, quæ circū plurima muros
Accepit patrios: vltro flens ipſe videbar
Compellare virum, & mœſtas expromere voces.
O lux Dardaniæ, ſpes ô fidiſſime Teucrum,
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab oris
Expectate venis? vt te poſt multa tuorum
Funera, poſt varios hominumq., vrbisq. labores
Defeſſi aſpicimus? quæ cauſa indigna ſerenos
Fœdauit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil: nec me quærentem vana moratur.
Sed grauiter gemitus imò de pectore ducens,
HE. Heu fuge nate dea, teq. his, ait, eripe flammis.
Hoſtis habet muros, ruit alto à culmine Troia.
Sat patriæ, Priamoq. datum: ſi Pergama dextra
Defendi poſſent, etiam hac defenſa fuiſſent.
Sacra, ſuoſque tibi commendat Troia penates.
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære:
Magna pererrato ſtatues quæ denique ponto.

SERV. TEmpus erat, quo prima quies] Hoc loco noctis deſcribit initium. Alibi totam noctem: vt, Nox erat, placidum carpebant feſſa ſoporem Corpora per terras. Deſcriptiones ſanè pro rerū qualitate, vel tenduntur, vel corripiuntur. Illo enim loco protentio ad inuidiam pertinet Didonis: aut vigiliarum. Sunt autē ſolidæ noctis partes ſecūdum Var. hæ, veſpera, cōticinium, intempeſtiuū, gallicinium, lucifer. Diei, mane, ortus meridies, occaſus. De crepuſculo vero, quod eſt dubia lux (nā creperum, dubium eſt) quæritur: Et licet vtriq; tempori poſſit iungi, vſus tñ vt matutino iungamus, obtinuit, licet Lucan. dixerit: Lōga repercuſſo nituere crepuſcula Phœbo. Manū vero vnde eſt mane, bonum dixiſſe veteres. [Serpit] Latenter membris infunditur. [In ſomnis] Aut per ſomnos, aut ſi inſomnis legeris, erit ſynęreſis. [Ecce] Hac particula vtimur quoties aliquid repentinum volumus indicare, vt, Ecce manus iuuenem interea poſt terga reuinctum, [Viſus adeſſe] Bene viſus, q a ſomnia vſu tantum, nōn ſunt naturaliter vera. Quod aut paulò poſt dicit, Effert penetralibus ignem. cōfirmantis eſt. Nam illud uerum fuiſſe contendit. [Raptatus] Frequentatiuo utitur ſupra. [Bigis] Secundum artem modo dixit. quæ exigit ut quæ de pluribus conſtat, plurali tantum numero dicamus, ut bigas, quadrigas, mappas. Sed hæc plerunque corrumpit auctoritas, vt Horat. Ne ſordida mappa. Item Statius: Rutiſera gelidum temuerat acra biga. [Traiectus lora] Traiectus lora habens. [Hei mihi] Ennij uerſus. [Exuuias indutus Achillis] Celauit mortem Patrocli ad laudis augmentum. Indutus autem accuſatiuo iungitur, vt hoc loco, & vt magis in viii eſt, ſeptimo, quo nunc vtimur. Exuuias autem dicimus numero tantum plurali. [Phrygios ignes] Flāmas Troianas, quibus Proteſilai nauis incēſa eſt. [Barbam] Singulari numero hominū, plurali quadrupedū dicimus. Vnde dubitatur de quibus dixerit. Stiriaq. impexis induruit horrida barbis. [Plurima muros] Quia, vt Homerus dicit, in Hectorem extinctum oēs tela iecerunt more maiorum. unde eſt. Bis ſex thoraca petitum Perſoſſumq. locis. Propter duodecim populos Thuſciæ. Duodecim enim Lucumones, qui reges ſunt lingua Thuſcorum, habebant. unde eſt. Genus illi triplex populi ſum gente quaterni. [Vltro] Quia ratio exigebat, ut loqueretur ille qui uenerat [Compellare] Alloqui. [Spes ô fidiſſima] Bene per contrarium. Spes enim ſemper incerta in Hectore fidiſſima. [Expectate] Antiptoſis eſt. ꝓ expectatus. [Fœdauit] Vt, Sanguine fœdantem. Et bene permanſit in tranſlatione, quia ſupra dixerat: O lux. Ideo & ſerenos, ideo fœdauit. Nam Sal. de nubibus. Fœdauere lumen. [Ille nihil] Scilicet ad interrogata, Pleraque enim uerba ex negociis accipiunt ſignificationem. [Vana] Falſa. [Gemitus] Nec enim paruus dolor eſt uiro forti fortem uirum fugam ſuadere. Et nota omnes ſuaſoriæ partes hoc loco contineri. [Fuge nate dea] propoſitio eſt. [Eripe flammis] Vtile. His autem ſυνκτικῶς. [Sat patriæ. Priamoque datum.] Honeſtum. nam contra fata uenire conſtat neminem poſſe. [Etiam] Multi diſtinguunt, ut ſit adhuc, ut iam arma tenentem. Sed melius eſt, etiam hac, ut, & participes gloriæ ſit Aeneas, & Hector uitet

ſuper

ſuperbiam [Sacra ſuosq́. tibi cõmendat Troia penates] Neceſſa rium, nam ſacrilegium eſt nõ liberare cõmendatos penates. [Fatorũ comites] Poſſibile. Quia occurrebat, Hoſtis habet muros, dat ei comites deos. [Pererrato] Vna pars orationis Hoc autem verbo oſtendit errotis longinquitatem.

ASC. TEMPVS &c.] Docet quomodo ab Hectore excitatus ſit, & ad fugam faciendam admonitus: in qua re ingenioſus poeta, miro vtitur artificio, nã ſic Aeneam à proditione purgat, vt & fugã illi glorioſam faciat. Purgatur quidem à proditione, quod cum ceteris, eadem fraude deceptus, ſomno indulgebat, ꝙ ſi q̃ ratur cur non etiam cum ceteris perierit, reſpondet, quia ab Hectore admonitus, exutrexit & virtute, qua plurimum potuit ꝓ cipue ducente deo, per tela, per hoſtes, euaſit. Fugam autem inclytam facit, quia ſolus ad hoc è dijs electus eſt, vt deos, & ſacra per fugam ſeruet, vnde dicet Hector:

Sacra ſuoſque tibi commendat Troia penates,
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære
Magna, &c.

Donatus aũt dicit ſic [Prima quies] Excuſatur Aeneas, ſi ſomnũ ea hora capiebat, qua omnia animãtia reficit ſomnus cuius initia tantum ponderis habent, & tanta vi mentes opprimunt, vt omni cura ſubmota, altius ſoporentur, & cũ munus deorum, ſit ſomnus ad refectionem nobis datum, crimen nõ eſt, ſi conceſſo tempore dormiatur. [Viſus adeſſe] Oſtendit poeta, nõ vera, ſed veriſimiles imagines videri cum dormientibus afferuntur. Ex mœrore aũt, & ſqualore imagines, ẽt ſi nihil verbis nunciaſſet, coniectura colligeretur funeſta portendere videbat. Et hic oſtẽdit imagines non eſſe veras. [O lux] Errorem deſcribit dormientis vt qđ optime notat, quaſi neſcius interrogaret. [Heu fuge] Viro forti fugam ſuadet, quam non ſuaderet ſi ſupereſſet aliquid cui poſſet ſubueniri Mox ſubnectit cãm quæ omnem vim deſperationis continet. Heu fuge, incipit recte à doloris ſigno. Dolebat. n. quod q̃ debebat hortari ad auxilium, fugam ſuaderet, viro forti. Et quod ſic interierat tota res vt nihil ſupereſſet quod auxilio fulciri poſſet. [Hoſtis habet muros] Secunda deſperatio. [Muros] Quibus ſe tutari potuiſſent [Rui alto à culmine Troia] Tertia deſperatio, i. cõcidit iam cui poteſtas ſubuenerat. [Sat patriæ, Priamoq́. datum] Vt Priamo veniſſe interitum denotaret. [Si Pergama dextra.] q. d. contra tantã vim nihil valere humanã virtutẽ, & probat, ꝙ ſi poſſent defendi defenſa fuiſſent. [Hac] i. mea. [Sacra] q. d. non eſt ergo flagitium, ꝙ fugiat, cum patria ſuos deos fuga liberando velit. Nimium etiam religioſum probare voluit, cum ipſis religionibus conſeruandis ſit aptiſſimus, vt ẽt dijs potiorem. Nullus. n. commendatur inferiori. De his dijs meminit in themate: Inferretque deos latio. Omni ergo culpa vacat fugiturus, ſi fugam ſuadet imago viri fortis & patria concedit fugam, & deorũ, ſacrorumq́. ſocietas. [Fatorum comites] Adiuuabunt tua fata, cum tui comites fuerint. Quid enim potuit Aeneas, ſi dij ipſi non potuerunt? [Magna] Quia magni ſunt dij, & proponit ſpem futuri tp̃is, vt ſit tolleratio præſentis calamitatis. [Pererrato ponto] Vt oſtenderet ſe vera inſinuare, prædixit proſpera & his laborioſa addit. Ordo eſt. Tempus erat. ſ. eum vrbem inuaderent Græci, quo, prima quies. i. quieta dormitio. incidit mortalibus ægris. i. imbecillibus, qui continuas vigilias perferre non poſſunt, ſed alterna requie refocillandi ſunt, & ſerpit. i. molliter diffunditur per membra, dono. i. beneficio, diuum. i. deorum, exiſtens gratiſſima. i. cõmodiſſima, & acceptiſſima, & ecce, q. d. ex inſperato, & improuiſo, vt pote in ſomnis. i. dum dormirem, & ſomnum caperem: Hector mœſtiſſimus viſus eſt adeſſe mihi ante oculos, & effundere largos fletus raptatus. i. frequẽter tractus, bigis. i. curru biiugis equus ducto, vt quondam. i. vt dudum, aut paulo ante raptus fuerat. (In ea enim ſpecie apparent qui noſci cupiunt in qua notiſſimi ſunt, Sed ẽt ad rẽ phyſicem alludit, quia terribilia, ac dira aſpectu in ſomnis occurrere ſolent, & terrore quodã excutere, quos prius extenuerant) raptatus ergo bigis vt quondã, & ater & puluere cruẽto. i. pfuſus puluere intermixto atro cruore, & traiectus lora. i. habens lora traiecta, per pedes tumentes. i. inflatos ꝓꝑ lora. Hei mihi dolẽtis eſt. qualis erat. ſ. Hector tũc. & quãtum mutatus ab illo Hectore. i. à ſpecie illius Hectoris, vnus. n. erat q̃ rediit indutus exuuias. i. manubias aut ſuperiora indumẽta quæ tunicę armorũ, hoc eſt inſignium. vulgo dicuntur Achillis (non tñ quibus Achillem, ſed quibus Patroclũ exuerat, quod tacet poeta ex præcepto rhetorico, quo præcipimur ea, quæ ad laudẽ ſunt dicere, ſupprimẽtes quæ laudem noſtram imminuat. Hoc aũt (teſte Homero) habet hiſtoria cũ Græci ingentia ſpolia diuiderẽt, & Agamẽnoni, Chryſes filia, ſacerdotis Apollinis obueniret, & Achilli Briſeis venit ad Agamemnonã in ſacerdotali habitu pater filiam deo auctore repetens, quã negatam primũ, poſtea immiſſa peſtilentia coactus eſt reſtituere quidem Agamemnon, ſed Briſeida Achilli præcipuo eius violentiæ auctori abſtulit ſibi, quo facto indignatus abſtinuit bello, eoq́. ceſſante Græci paſſim fuſi ſunt, nec auſi ſunt cũ Troianis concurrere præcipue cũ Hectore. donec Patroclus ſocius, & amicus Achillis, q̃ cũ eo ſub Chirone eruditus fuerat, impetratis armis Achillis Hectori iampridem notiſſimis Troianam pubem fugaret, quaſi iã Achilles iterum in bellum redierit, quo viſo, Hector eo animo quo in Achillem ſæpe concurrerat, inſilit, & victum ſpoliat, ſpoliiſq́. quaſi ſæuiſſimi hoſtis indutus ingreditur in ciuitatem vbi miro applauſu ab omnibus exceptus eſt, eo aũt facto, ſummopere indignatus Achilles non potuit noctem illam quieſcere appetens vindictæ, ſed grauiter conqueſtus poſtridie in arma proſilit, vnde Iuuen.

Patitur noctem lugentis amicum Pelidæ.

Legendum autem vr̃ mihi quidem, qui exuuias rediit indutus Achillis, nã legendo, qui redit exuuias, ponitur tp̃s pro tp̃e, & legendo qui exuuias rediit indutus, producitur vltima in verbo rediit, ſyncope gratia) vt qui rediit iaculatus. i. poſtq̃ iaculatus erat, ignes Phrygios. i. Troianos, puppibus. i. puppes: Danaũ. i. Græcorũ (ꝓcipue Proteſilai, q̃ primus in littus Phrygium deſcendit & interfectus eſt ab Hectore, eiuſq́. nauis incenſa. & ſi tunc Hector in ceteras perrexiſſet totam claſſem exuſſiſſet) gerẽs barbam ſqualentem. i. ſitu obſitã, & immundã, & crines. i. capillos concretos, ſanguine, & gerens illa vulnera quę accepit ꝓ accepe rat, plurima circum muros patrios. i. patriæ ſuę. Troię uidelicet. Ipſe. i. ego flens videbar (ergo viſio, non res geſta) vltro. i. priuſquã me alloqueretur, cõpellere. i. alloqui cũ quadã dignitate, virũ. i. quẽ viuentẽ putabãt, vñ illud ad ſomniantem refertur, & ex promere. i. proferre ex pectore voces mœſtas. i. mœſtitię indices, ò lux Dardaniæ. i. Troiæ à Dardano nobilitate, ò fidiſſima ſpes Teucrum. i. Teucrorũ hoc eſt à Teucro ortorum. q̃ tãtæ moræ tenuere, ſupp. te ò Hector expectate. i. diu deſiderate, & expectate ab quibus oris. i. regionibus venis. vt nõ deſeſſi aſpicimus te poſt multa funera tuorũ, & poſt varios labores hominum, & vrbis, quæ cã indigna. ſ. viro forti & bono. fœdauit. i. deturpauit vultus ſerenos. i. alioqui ſerenos, aut cũr cerno hæc vulnera? (Loquitur ergo, quaſi ſomnians, & immemor eorum, quæ ſciuerat, nã nonnunquã mortui occurrunt ſomniantibus, quaſi viuerent, quod ergo prius dixit, Vulneraq́. illa gerens, &c. nunc quęrit vnde ſint ea vulnera, non eſt cõtrarium, nã prius dixit, Hectora talem occurriſſe, qualem ante ſomnum, & poſt ſomnũ nouerat, nunc vero recitat qualem phantaſiam ſomnians de eo habuerat oblitus. ſ. mortis, & vulnerũ eius) Ille. ſ. Hector, nihil ſup. reſpõdit ad hæc, ne moratur me q̃rẽtem vana, hoc eſt q̃ nõ ſomniãs norã. ſed ipſe ducẽs grauiter gemitus de imo pectore (quia, vt dicetur in VI. eadem affectio manet defunctis quæ fuerat viuis: vnde dicit: *Quæ gratia currum*
Armorumque fuit viuis, quæ cura nitentes
Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos.)

Ait heu, ò nate dea, fuge, & eripe te his flãmis, hoſtis habet muros: Troia ruit. i. præceps cadit ab alto culmine ſat patriæ datũ, ſup. eſt Priamoq́., q. d. noli ſolicitus eſſe vt Priamo patriam ſalues, quia parum victurus eſt ea enim nocte interimendus erat, occurrit ergo ei quod dicere potuiſſet Aeneas, at, qui, uis ne fugiam, & ſocerum deſeram, patriamq́. proſtituam? ad qđ Hector, ſat patriæ datum eſt Priamoq́., iamiam moriturus eſt, noli ergo ſolicitus eſſe, quia fata vetant, noluntque patriam defendi. Quia tamen hoc ordine dixiſſet poeta: Satque datum patriæ, & Priamo eſt, ordo videtur melior, vt ſit, Sat datum. i. indultũ eſt à nobis patriæ, & Priamo. Nã ſi pergama. i. mœnia Troiana poſſent defendi dextra. i. virtute bellica. i. viris fortis, fuiſſent defenſa, etiam hac. i. mea, nõ ſolum tua, & ita participem glorię facit Aeneam ꝙ Aeneas quaſi ab alio prolatum citra arrogantiã recitat: non dicam tñ, hac. i. tua, qui hic, hæc, hoc, ad primam perſonam ſpectant, etiam melior eſt ſententia, propter coniunctionẽ, etiam, quia ergo defendi non poſſunt nolentibus fatis, nec eſt te præſtantior alter, Troia commendat tibi. i. fidei tuæ, ſua ſacra, & ſuos penates. i. deos domeſticos, & peculiares, cape hos comites fatorũ. i. adiutores rerũ ꝑ fata tibi receptarum, & quære his. i. penatibus magna mœnia quæ in Italia cõſtituit, q̃ tu ſtatues denique. i. tandẽ (per quod innuit longos eius errores) ponto. i. mari pererrato, quia dictũ eſt, Maria omnia circum errãtes, &c.

De

De penatibus aũt dicit Land.nus ſic: Suos rectè ſuos. Nã ſi illos ex Samothracia in Phrygiam tranſportauit Dardanus, & vt addam aliquid ad ea q̃ in ſuperioribus dixit de penatibus, refert Dio Penates qui in græcam linguam transferunt alios patrios, alios Genethlios, alios Ethesios, alios Mychios. quaſi Arcanos, alios Erçios. fortaſſe quod in occulto cõcluſi eſſent, appellaſſe. De figura aũt & forma eorũ, refert Timæus hiſtoricus, Lituos ferreos, & æneos, & Troianum vas quoddã fictile eſſe, ea quæ in occultis, & reconditis Lauinii iacent ſacra. Dionyſius aũt ſcribit, ſe Romæ vidiſſe templum, apprime tenebroſum neque tñ magnum, in quo ſita ſunt deorum Troianorum ſimulacra quæ inſcriptionem habebant. Dij penates Sunt aũt duo adoleſcẽtes qui ſedent, pila tenentes, militari habitu. Refert idẽ Dionyſ. conſtructa iam Alba trãslatos fuiſſe Lauinio Albã, deos ipſos quos Aeneas ex Troia aduectos illinc collocarat. Verum ſequenti nocte, quamuis clauſo templo ad ſuas Lauinias ſedes rediſſe, atque ſecundo Albam reportatos, ſecundo quoque Lauinium rediiſſe. Quapropter illos, illis relinqui placuit, mill. illis Alba ſexcentis cũ duce Egeſto qui Lauinij habitantes ſacra curarent. Beroald. aũt in Seru. dicit ſic, auctoritatem Seruij, eruditorum refellit auctoritas. nanque barba quadrupedum in ſingulari numero apud idoneos reperitur. Horat. in 1. Sermonum,

Vtque lupi barbam varia cum dente colubræ, &c.

VARIA LECT. LARGOSQVE effundere fletus] In Mediceo libro, Refundere legitur. Quinetiam nonnulli libri, Fluctus, habent. [Exuuias indutus Achilli] In antiquis exemplaribus. Achillis, habetur recta declinatione. [O lux Dardaniæ] In antiquis aliquot libris, leg. tur eſt, Dardanidũ [Pererrato ſtatues q̃ deniq. põto] In libris Longobardicis, & aliquot aliis. Qui, non Q ię, leg.tur.

IOAN. SCOP. NEQVE minus Tytheam, quę mater omniũ erat. Aretiã. i. terram vocabant, & Hestam. i. ignem poſt mortem cognominauerunt. Quia ipſa Regina ſacrorum fuerat, & puellas docuerat ſempiternum ignẽ ſacrorũ extinctũ ſeruare. Non primus oĩum inuenit vites, atque plãtauit, & vinũ cõficere docuit. Ob beneficiũ inuẽtę vitis, & vini dignatus eſt cognomento Iano, q̃d Arameis ſonat vitifer, & vinifer hæc Beroſus. quod Metaſthenes ſic cõprobat. Græci Ogyg: vocant. Noã cognomine Ianum, qui ex Phœnicia originem traxit, qui præfuit diluuio, & primũ humanum genus, vt antiquiſſimus omnium pater texit, quam Heſtã, ſiue Veſtam de penatibus vnam affirmat Maro in ſecundo:

Sacra ſuosque tibi commendat Troia Penates,
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære:
Magna pererratos ſtatues quæ denique ponto.
Sic ait, & manibus vittas, Veſtamque potentem,
Aeternumq; adytis effert penetralibus ignem.

Quos Penates ob Veſtam. i. ignẽ æternum ſuperius Virgilianus Sinon æternos inuocauit ignes, ſimulãs ſi hoſtibus patriæ ſecreta proderet, ſe penatum offenſam vereri, q̃m ſacramẽto militari tenebatur, vt eo ſolueretur: Penatibus nanque dijs patriæ cura creditur, dicas ergo. Vos æterni ignes. i. dij Penates, Patrijq., & non Sol, & Luna, qui Ianus aureo ſeculo regnauit in Italia, quę fuit habitata in primo generis humani ortu. i. in ætate aurea. & ante Nynum Aſſyriorum regem ſeculi aurei violatorem, vt ſcribunt Fabius Pictor. Sẽpronius. Cato, Trogus & Iuſtinus.

AEN. Sic ait, & manibus vittas, Veſtamq. potẽtẽ,
Aeternumq. advtis effert penetralibus ignem.
Diuerſo interea miſcentur mœnia luctu:
Et magis atque magis (quãquam ſecreta parẽtis
Anchiſæ domus, arboribusq. obtecta receſſit)
Clareſcunt ſonitus, armorumq. ingruit horror.
Excutior ſomno, & ſummi faſtigia tecti
Aſcenſu ſupero: atque arrectis auribus aſto.
In ſegetem veluti cum flãma furentibus auſtris
Incidit, aut rapidibus montano flumine torrens
Sternit agros, ſternit ſata læta boumq. labores,
Præcipiteſque trahit ſiluas. ſtupet inſcius alto
Accipiens ſonitum ſaxi de vertice paſtor.
Tum vero manifeſta fides, Danaumq. pateſcũt
Inſidiæ. iam Deiphobi dedit ampla ruinam
Vulcano ſuperante domus: iam proximus ardet
Vcalegon: Sygæa igni freta lata relucent.
Exoritur clamorque virum, clangorq. tubarum.
Arma amens capio: nec ſat rationis in armis.
Sed glomerare manũ bello, & cõcurrere in arcẽ
Cum ſocijs ardent animi: furor, iraque mentem
Præcipitãt, pulchrumq. mori ſuccurrit in armis.

SERV. VEſtam] Deam ignis, quę vt ſupradiximus, Terra eſt. [Diuerſo interea] Hæc eſt pro œconomia. Ait enim Aeneam non fuiſſe proditorem, ſed propter longinquitatem domus, & tarde bella cognouiſſe, & facilius euitaſſe diſcrimẽ. [Magis atque magis] Iteratione ſermonis fecit augmentũ. ac ſi diceret magis ac plus, ſed pp metrũ non potuit. ſic ẽt, & in diminutione, veluti ſic dicat, & minus atq; minus, & vt pro vtcunque. [Anchiſæ domus] Satis religioſe locis omnibus quãdiu viuit Anchiſes, ei vni ucſſa concedit, vt alio loco,

Et pater Anchiſes dare fatis vela iubebat.

[Arboribusq. obtecta] Laus domus. [Receſſit] A frequentia ſe remouit. & eſt ſpecioſa trãslatio, quoties rei mobilis ad immobilem, vel econtra transfertur officiũ. [Ingruit] Inuadit. vt,

Ingruit Aeneas Italis, & prælia miſcet.

[Excutior ſomno] Vt appareat terroris eſſe, non ſatietatis. [Arrectis auribus] Translatio ab animalibus. [Flumine] Fluxu, vt, Humectat flumine vultum. [Torrens] Fluuius qui æſtate ſiccatur, vnde & nomen accepit. Cui Græci per contrarium dedere vocabulum. Nam χείμαῤῥον dixerunt à tempore quo creſcit. ſicut æquinoctium & ἰσημέριον. [Præcipiteſq. trahit ſiluas] Hoc ſpeciale fluuij eſt, ſupra dicta vero etiam ignis. [Inſcius] Non ignarus. Nam videt, ſed qui non valde ſit cauſarum peritus, id eſt ſimplex. [Saxi de vertice] Pro montis, Contra in ſexto, montem pro ſaxo poſuit: vt,

Prenſantemque vncis manibus capita aſpera montis.

[Manifeſta fides] Non ſomnij, vt quidam volunt, ſed fraudis Græcorum. Nam & hoc ſequitur. [Danaumque pateſcunt Inſidiæ. Deiphobi] Quia ipſe poſt mortem Paridis Helenam duxit vxorem. [Proximus ardet Vcalegon,] Rem domus ad perſonam tranſtulit, & eſt τὸ αἴτιον. vt,

Mantua væ miſeræ nimium vicina Cremonæ.

[Sigæa] Duo ſunt Troiæ promontoria, Rœtheum & Sigæum, quod dictũ eſt pp Herculis taciturnitatẽ. q prohibitus hoſpitio ſimulauit abſceſſum. & inde contra Troiam per ſilentiũ venit, quod dr̃ σιγή. [Freta lata relucent] Incendij magnitudinem voluit ſignificare, non hoc deſcribere. Lata aũt ideo, quia ſe anguſtiæ Põtici oris illic dilatant. vt Saluſtius dicit. [Clangor] Græcum eſt. Nam κλαγγή dr̃. Illud ſane ſciendum eſt. quia morẽ tetigit expugnationis. Plerunq; enim ad tubã euertunt ciuitates, ſicut Albam Tullus Hoſtilius iuſſit euerti. [Amens] Qui nec ſomnis credidit, nec rebus aſpectis [Bello] Ad bellũ. [Furor, iraq. mentem Præcipitãt] Poteſt quidem ſpecialiter accipi. i. mentem meã furor, & ira præcipitauerunt, ſed melius eſt generaliter, non mirũ eſt me arma cepiſſe ſine ratione, furor enim & ira mentem præcipitant.

A C S. SIC ait, &c.] Docet quæ reliqua ſubſecuta ſint, & q̃uo excuſſus ſomno in arma ruit. Vnde Dona. [Excutior] Non dicit, expergiſcor, quod eſſet aut ex ſatietate ſomni, aut animi tranquillitate. Quies ergo dormiẽtis abrupta eſt. [Et ſummi faſtigia tecti Aſcenſu ſupero] Vt poſſet vel videndo per flammas, vel audiendo cuncta percipere. [Iam Deiphobi] Narratis quæ audierat, ponit quę videbat. [Exoritur clamorque virum] Eo pertinet, quia dixit: Tum vero manifeſta fides. Danaumque pateſcunt Inſidię, quantus autem fuit affectus Aeneę. qui nec ſomnio Hectoris admonitus, neque manifeſta captiuitate vrbis deterritus arma cœpit? [Amens] Omnibus aduerſis, mente turbata, non in fugam, ſed in arma conuertitur, & quęrit manum ſociorum, quibus arcem amiſſis iam mœnibus defendat. [Furor, iraque] Optime poſuit, quidquid. n. pręcipitanter vrgetur, non quo animus voluit, ſed in eam partem cadit, in qua ruinæ põdus adduxit. (Pulchrũq. mori) Nõ erat ſpes victorię, ſed armatus, quam inermis pulchram mortem ignominioſę vitę pręponebat. Ordo eſt. Hector ait ſic. & effert manibus. ſ. ſuis, vittas. i. redimicula crinium deę, & Veſtam. ſ. deam potentem: que pro. i. effert ęternum ignem quia Veſta eſt purus, & inex-

inextinguibilis ignis, adytis.i.ſacrarijs. ſine aditu & acceſſu, pene tralibus.i.penitus intrabilibus à ſacerdote ſummo. aut quæ adytus prius nunc penetralia fiebant. Mœnia miſcentur interea diuerſo luctu, & ſonitus clareſcunt.i.clarius audiri incipiunt, magis & magis. & horror.i. horribilis concuſſio armorum: ingruit, .i.increpat auribus meis, magis, atq; magis q̄uis domus Anchiſæ parentis.i.patris mei: receſſit.i.longe poſita ſit. ſecreta.i.in ſecreto loco, & obtecta arboribus q̄ res effecit, ut non tā cito obrueretur Aeneas, ſed hēret ſe armandi, & patrē exportandi cū filio & cōiuge ſpatiū. ego excutior.i.violenter deturbor ſomno, q̄ rem res incōmoda ſequi ſolet, & ſupero aſcenſu faſtigia.i.culmina ſummi tecti, atq; aſto auribus arrectis, vt melius.ſ.audiā qđ à feris tractum eſt, & ſup.accipio ſonitum, veluti cum flāma incidit in ſegetē.ſ.naturā auſtris.i.ventis illis violentis: furentibus.i.magnum impetū, vt furioſi ſolent, facientibus, aut cū torrens rapidus.i.omnia ſecū rapiens, flumine mōtano .i. amne de monte p̄cipitantes defluente ſternit agros, & ſternit ſata.i.lætas herbas habentia, & agricolā ob ſpē amplę meſſis lætificātia & labores boum.i.fructus multi cultus & laboris, & trahit ſiluas p̄cipites.i.p̄cipitanter cū impetu detractas, & ipſe inſcius.i. neſcius cauſæ, quia nec ignē nouit immiſſum, nec amnē ita auctum cū pluuia vehemēs ſæpe in vicino fiat, atque apud nos nulla. ipſe ergo inſcius, vñ talis ſonitus generetur, ſtupet, accipiēs ſonitū de vertice ſaxi.i.rupis. aut ſcopuli, Fides.i. fidelitas Danaū.i.Græcorū, q̄ nulla eſt. hoc eſt perfidia eorum eſt manifeſta .ſ.mihi, tum vero.i.p̄cipue, tunc cū iam periculum videretur. ſed in animum integrum non potuit prius tātum fraudis cadere. & pro.i.inſidiæ Danaum, pateſcunt.i.per ſe patefiunt tunc præcipue. domus Deiphobi, filij Priami cui Helena nupſerat. & ita domus eius ferè prima petita eſt, ampla.i magnifica, dedit iam ruinam, Vulcano.i.igni, ſuperante.i.vincente, & inuoluente eam, & Vcalegon proximus.i.domus Vcalegonis. quæ proxima ardet iā.ſ.cum Domus Deiphobi ceciderat, freta.i.maria. Sygea .i.in quæ Sigæum promontorium declinat, relucent late, aut relucendo apparent lata, igni.i.per ignem. & clamor virum. & clāgor tubarum exoritur, & ego amens.i.ſine mente & prudētia, qui ſperabam armis poſſe quidquā commodi afferre, capio arma, nec ſat rationis in armis. ſup. erat mihi, hoc eſt amentia quadam cepi arma, nec cum iam armatus eſſem. adhuc furorem depoſueram, ſed animi ardent.i.ardenter cupiunt, glomerare.i.cōſerere manum bello, & cōcurrere in arcem.ſ. vbi res ſacrę erāt, cum ſocijs, aut domeſticis, aut quos illuc concurriſſe nō dubitabat, aut concurrere è vicino videbat. furor, & ira præcipitant.i. præcipitāter obruunt mētem. i.exardeſco furore Martio, & ſuccurrit.i.in mentem venit, pulchrum ſup. eſſe mori, in armis.i.in ipſa pugna, & bellico actu. Donat. tamē legit quaſi ſit inermis, hoc ordine & ſuccurrit, inermis mori.i. etiā inermes mori. pulchrū eſſe: mallē tñ legere in armis. diuiſis dictionibus. iuxta qđ dictum eſt in primo huius. O terque quaterque beati. Quis ante ora patrum Troiæ ſub mœnibus altis Contingit oppetere.

VARIA LECT. CLARESCVNT ſonitus] In antiquiſſimo libro legere eſt, Concreſcunt ſonitus.

Ecce autem telis Panthus elapſus Achiuum,
Panthus Otriades, arcis Phœbique ſacerdos,
Sacra manu victoſque deos, paruumq. nepotē
Ipſe trahit, curſuque amens ad littora tendit.
Quo res ſūma loco Pāthu? q̄ p̄ndimus arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit.
PANT. Venit ſumma dies, & ineluctabile tempus
Dardaniæ: fuimus Troes: fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorū: ferus omnia Iuppiter Argos
Tranſtulit. incenſa Danai dominantur in vrbe.
Arduus armatos medijs in mœnibus aſtans
Fundit equus, victorq. Sinon incendia miſcet
Inſultans. portis alibi bipatentibus adſunt,
Millia quot magis nunquam venere Mycenis.
Obſedere alij telis anguſta viarum
Oppoſiti. ſtat ferri acies mucrone coruſco
Stricta, parata neci: vix primi prœlia tentant
Portarum vigiles, & cæco Marte reſiſtunt.

SERV. ARcis Phœbique ſacerdos] Aut ſubrogatū intelligimus, aut (quod melius eſt) morem Romanū tetigit. In capitolio.n.oīum deorū ſimulacra colebantur. [Sacra manu] Hoc eſt pp qđ ſupra ait: Sacra ſuoſq. tibi cōmendat Troia penates. [Victoſq; deos] Qui egebant ſacerdotis auxilio. Simul & Aeneę excuſatur abſceſſus. [Ipſe trahit] Septima ſillepſis. Trahit.n: licet nepotis tm̄ ſit; tñ & ſuperiora cōcludit. [Curſu] Legitur & curſum. [Ad limina] Aeneę & religio laudatur & virtus. [Quo res ſūma loco Panthu?] Admirantis eſt, non interrogantis. [Et Pāthu vocatiuus eſt. [Res ſumma] Reſpublica. Quam prēdimus arcem? Cum tu eā relinquas. Nō enim plures erant arces. Vnde admirantis eſt. Et notanda ſimul orationis breuitas, quæ in periculis congruit. [Dardaniæ] Troiæ, aut à Dardano Iouis & Electræ filio, aut ſecundum Saluſt. à rege Dardano rum Mida. qui Phrygiam tenuit. [Ferus Iuppiter] Sūmę neceſſitatis eſt, cum etiam ſacerdos in conuitia ruit deorum. qđ ſeruat Virgilius ne vnquam tradat Aeneæ. [Ferus] Inuidioſe dictum eſt, nam æquus eſt omnibus, vt, Rex Iuppiter omnibus idem. Hinc & paulo poſt, Ipſe deos in Dardana ſuſcitat arma. Hoc eſt qui æqualis eſſe conſueuit. [Medijs in mœnibus] Vbi arx fuerat. [Aſtans] Pro ſtans, & eſt Protheſis. [Victor] Propoſiti effector, vt, Rapiduſque rotis inſiſtere victor. [Miſcet] ſ.cædibus. [Bipatentibus adſunt] Quia geminę ſunt portæ. [Millia] Subaudi tot & ἀνακόλουθον. Nam dicit quod, cum non præmiſerit tot. [Anguſta viarum] Vicos, vt eſt, Et ſtrata viarum. [Ferri acies] Bene addidit ferri, quia homonymum eſt acies. [Stricta] Nuda. Vnde & deſtringere dicimus. [Cæco Marte] Aut nocturno prœlio, aut epitheton Martis eſt, cuius exitus ſemper incertus eſt.

ASC. ECCE autem telis &c.] Deſcribit occurſum ſacerdotis ex arce decurrentis, abs quo & ſacra recepit, & vrbem captam verius didicit de qua re diſſerit Donatus ſic. [Ecce autē] Aduētu Panthi. ſpē conceptam arcis defendendæ amittit. At ille, nō metu hoſtili deterritus erat, vt non ferret ſecum quidquid deorum in arce colebatur. Portabat.n. ſacra, & deos victos, vt oſtēderet humanum auxiliū aduerſus eam vim, nō fuiſſe neceſſarium, cui ipſi quoq; dij reſiſtere pro ſe nō poterant. [Amens] A tutis excluſus ad in tuta fugiēs oſtendebat plenam amentiā. [Quo res ſumma] Interrogatio breuis pro temporis ſumpta. Quæſita etiā pro perſona fugientis, & pro eius q̄ licet diuerſa maturet, tñ ſcire cupiebat. Summa rerū eſt bonorum & malorum, cōcinna definitio, qua celerius exprimi poſſint aduerſa vel p̄ſpera. [Quā prēdimus arcē] Arx eſt ſecūda defenſio, vt euictis muris ipſa ſuccedat. Recte ergo quęſitum quā prendimus arcē. Intelligebat.n. ex fuga Panthi arcem captam, neque aliam præterea eſſe. Vix ea fatus. Prædicāda artificioſa ſubtilitas poetæ in reſpōdendo. Iiſdem.n.verbis, & eadē breuitate inſtruxit inſciū, & quę ſumma eſſet rerum perdocuit. ille.n. Quo res ſumma loco Panthu? Hic venit ſumma dies & ineluctabile. Quod luctando ſuperari non poteſt. [Ingens Gloria Teucrorū] Perijt quidquā apud nos floruit. [Dardaniæ: fuimus] Perijt quidquid apud nos erat. [Ferus] Nam in aduerſis, etiam deos male tractamus. Ferus, q. a omnibus ad Græcos traductis, nihil nobis reliq fecit. [Argos] Nos ad Argos.i.Græcos, ſed in eam vrbem. [Dominantur] Non pugnant, ſed ardente vrbe, ſecuri de victoria dominantur. [Fundit] Nam quamuis iam fudiſſet, tñ ex perturbatione animi adhuc equum fundere armatos putabat. [Inſultās] Refert gratias: nam interuentu eius Troiani certabant illudere capto. [Portis bipatentibus] Oſtendit vnam portam, quæ ingredientibus atq; regredientibus in muris, p̄parata fuerat. Altera, quæ dirutis muris fuerat patefacta, vt equi moles immenſa poſſet induci. Per has portas dixerat poeta, immiſſos hoſtes, vt omnes accipiūt ſocios a.a.c.m. Verū Panthus eadem rōne adhuc immittit dicit. [Obſedere] Cauſa ponitur, cur Aeneas & Panthus fugere non poſſent. Ordo eſt. Autem, pro ſed, ecce, q.d. præter ſpem. dum ad arcem defendendam accederem, Pāthus ſacerdos ille (Quod nomen vltimam producit, diphthongo græca) elapſus telis Achiuum.i.Græcorū: Pāthus dico Otriades.i. Otrij filius, ſacerdos arcis. & Phœbi.i.templi Phœbi, quod erat in arce, ecce inq̄ ipſe.i. ipſemet, non per miniſtros trahit manu nepotem paruum, & ſacra, & deos victos, merito ridet hoc D.Aug. nā ſi dij, qūo victi? veruntamen gentiles poſuerunt ſuperiora & inferiora numina:

deoſq. etiã ſimulacra vocabat, q̃ quia transferenda erant, victa dicit poeta, & paruũ nepotẽ. Ser. dixit, ſeptima eſſe ſyllepſim. i. cõceptionem, q̃ reuera in accidentibus non eſt, ſed in ſenſu, non trahebat ſacra nec deos. ſed ferebat deos manu quâ paruũ nepotem poſt ſe trahebat, & ipſe amens i. ſine mente, perplexus & attonitus, tendit ad limina. ſ. inq̃a, per q̃d oſtendit Aeneas, omniũ cõſenſu vir optimus habitus, cum ad eũ & mortui & viui, ſacra Troiana referrent, & ſupp. inquã (ſed vt rem proprie depingeret poeta, verbũ reticet, ẽt in interrogatione, ò Pãthu, quo loco. i. quo ſtatu, aut reuera quo loco eſt. ſup. res ſumma. i. ſacra & diuina, q. d. quo fugis, dimiſſa re diuina q̃ arcem prendimus, ſi hanc deſerimus! q. d. hanc potius tutandam. Vix fatus erã ea. ſ. pauca verba: cum ſup. Panthus, reddit. i. rñdet talia, gemitu. i. gemẽdo, aut cum gemitu. Summa. i. nouiſſima aut vltima dies, ineluctabile tempeſtas Dardaniæ. i. regni Troiani venit. i. trãſacta eſt, & tẽpus. i. fatale, ineluctabile. i. nulla lucta ſupabile venit. nos Troes fuimus. i. actũ eſt de nobis, quia nõ amplius futuri ſumus: & Iliũ. i. pcipua vrbs in Troia fuit, & ingens gloria Teucrorum fuit. Iuppiter ferus. ſ. in Troianos, qui ẽt progeniem ſuã non defendit, trãſtulit omnia. i. omnes res. ſ. imperiu, ac regnum Argis. i. Argos. Danai dominantur in vrbe incenſa, equus. ſ. Palladi deſtinatus, aſtans in medijs mœnibus, fundit. i. abunde emittit armatos, & Sinon. ſ. perfidus ille, cui vita data eſt. victor. i. voti compos, miſcet incendia, qui dixerat, Seruataq. ſerues Troia fidem, nec ſatis eſt q̃ miſcet. i. mixtim facit ſine diſcrimine incẽdia, ſed id facit inſultãs. ſ. in nos victos q̃ res indigniſſima eſt, adſunt dico. Alii. adſunt portis bipatẽtibus. i. vtrinq; patẽtibus. i. p portas bipatentes, recepti. ſupp. ad tot millia, quot millia nunq̃ venere magnis Mycenis, q̃ dicit, q̃a ita viſum eſt, aut quia nunq̃ tot apparuerunt bellaturi, q̃d nũc vrbẽ depopulaturi, aut vt Aeneã à cõgreſſa deterret alij oppoſiti. ſ. ijs qui ad defenſionẽ forte occurrere tẽtarent, obſedere telis q̃bus eminus inuadere poſſent & q̃ cũ nox eſſet, euitari nequirẽt, vñ dementiæ eſſet moliri, in eos cõgreſſũ obſedere dico. i. obſederũt. (Eſt. n. pteriti perfecti t̃pis, & ita obſedere, nõ abſidere, legendũ) anguſtias viarum, acies ferri, ſtat. i. horret, ſtricta. i. nudata, & parata neci. i. ad necandũ, aut ad necẽ inferendã, & vix primi vigiles portarum. ſ. aliarũ, nõ earum per quas ingreſſi erant Græci (de illis enim dictum eſt, Cæduntur vigiles, nec tamen intelligam propter hunc locum illud dictum eſſe de vigilibus arcis, vt Seru. illic) Vix tentant prœlia, & reſiſtunt Marte. i. bello cæco. i. nocturno, aut furore Martio, qui excæcat, cum demẽtiæ ſit tam paucos cum tot concurrere.

VARIA LECT. CVRSVQVE amẽt ad littora tendit] In Oblongo lib. peruetere. & in Mediceo. & pleriſque alijs, Ad limina, legitur. Quam lectionẽ Ser. agnoſcit. [Obſedere alij telis anguſtia viarum Oppoſiti] in lib antiq. Med. & aliquod alijs legere eſt, Oppoſitis, quippe telis. [Stat ferri acies mucrone coruſco Stricta] Sunt lib. in quibus legere eſt, Stat pernicies mucrone coruſco.

SERV. NVmine diuũ] Subaudis tali, hoc eſt mala inijciente deſideria. [Erynnis] Impatiẽtia animi hoc loco [Et ſublatus] Et uñ ſublatus. [Agglomerãt] Agglomerãtur. [Mygdonides] Patronymicum eſt. Nã ſi gentis eſſet, Mygdonius diceret. Nullũ. n. gentis nomẽ in des. exit. Hũc aũt Corœbum ſtultum inducit Euphoriõ, quem & Virg. ſequitur: Dãs ei. Dolus an virtus quis in hoſte requirat! Cũ ſit turpis dolo q̃ſita victoria [Et gener] Gener dr. & qui eſt, & q̃ eſſe vult, vt hic indicat locus, ſicut etiã maritus. Vñ eſt, Quos ego ſim toties iã dedignata maritos] Præcepta] Propter illud. Tũc etiam fatis aperit Caſſãdra futuris. [Furẽtis] Vaticinantis. [Incipio ſuper his:] His incipio. [Super] Inſuper, quia iam audebant, vñ paulo poſt, Furor additus. [Iuuenes, fortiſſima fruſtra] Ordo talis eſt, Iuuenes fortiſſima pectora, fruſtra ſuccurritis vrbi incenſæ, quia exceſſerũt dij. Vnde ſi vobis cupido certa eſt me ſequi audẽtẽ extrema. [Moriamur & in media arma ruamus] Obſcuritatem aũt facit hoc loco & ſynthesis. i. hyperbati longa confuſio. & falſa lectio. Nam multi audiendi legunt. multi audendi. [Sed neutrum procedit. Ergo audentem legendum eſt. [Exceſſere] Quia ante expugnationem euocabãtur ab oſtibus numina ꝓpter vitanda ſacrilegia. [Quibus] Subaudimus auxiliantibus. [Vna ſalus victis, nullam ſperare ſalutem.] Plerunque deſperatione robur augetur. vt Statius, Eſt vbi dat vires nimius timor. Item ſcimus mortem captiuitatis eſſe remedium. Hoc ergo ſuadet, vt aut deſperatione vincãt, aut vitetur morte captiuitas. [Salus] Nunc remediũ. [Lupi ceu] Hoc ad ferocitatem pertinet. [Nebula] Ad noctem. [Catuli] Ad liberos, coniugesque. [Exegit] Excluſit, de latebris. ſ. vt Terent. Spectandæ an exigendæ ſint uobis prius. [Caua vmbra] Bonum epitheton. Naturale enim eſt, vt obſcurũ ſit omne concauum.

AEN. Talibus Otriadæ dictis, & numine diuum
Inflãmas, & in arma feror, quò triſtis Erynnis,
Quò fremit⁹ vocat, & ſublat⁹ ad æthera clamor
Addunt ſe ſocios Ripheus, & maximus armis
Iphitus, oblati per lunã, Hyppaniſq., Dymaſq.,
Et lateri agglomerãt nr̃o, iuueniſq. Chorœbus
Mygdonides, illis qui ad Troiam forte diebus
Venerat inſano Caſſandræ incenſus amore:
Et gener auxiliũ Priamo, Phrygibuſq. ferebat.
Infelix, qui non ſponſæ præcepta furentis
Audierat.
Quos vbi conſertos audere in prœlia vidi:
Incipio ſuper his: iuuenes, fortiſſima fruſtra
Pectora (ſi vobis audentem extrema cupido
Certa ſequi, quæ ſit rebus fortuna videtis:
Exceſſere omnes, adytis, ariſque relictis,
Dii, quib⁹ imperiũ hoc ſteterat) ſuccurritis vrbi
Incenſæ; moriamur & in media arma ruamus:
Vna ſalus victis, nullam ſperare ſalutem.
Sic animis iuuenũ furor additus: inde lupi ceu
Raptores atra in nebula, quos improba ventis
Exegit cæcos rabies, catulique relicti
Faucibus expectant ſiccis; per tela, per hoſtes
Vadim⁹ haud dubiã in mortẽ, mediæq. tenem⁹
Vrbis iter: nox atra caua circumuolat vmbra.

ſus depingit, ita vt nõ ſeries, ſed furor in verbis conſpicetur: neque ea verborũ implicitas, & confuſio vitio, ſed ſummæ laudi danda eſt poetæ. Solent enim peritiſſimi talem cuique ſermonem dare, qualis ipſe qui loquitur eſt, vnde Flaccus de Arte:

Format enim natura prius, nos intus ad omnem
Fortunarum habitum tum iuuat, aut impulit ad iram:
Aut ad humum mœrore graui deducit, & angit:
Poſt effert animi motus interprete lingua.

Quia ergo Aeneas animũ furore percitum, & nõ ſat rationis in armis habuit, bene datur illi ſermo implicitus & intricatus, de quo Don. dicit ſic [Numine diuũ] Nã ſic ſũ accenſus verbis Panthi quaſi deorũ numine ſim afflatus. [Clamor] Ergo ibi maior erat cedes, vnde mors facilior. [Addunt ſe ſocios] Ne narratio multorũ nomium, ex ſimilitudine fiat odioſa, mirifice diſtinguit ĩterpoſitione verborum. Sed ordina: Addũt ſe ſocios, & lateri agglomerãt noſtro oblati per lunam, Ripheus, phitus, Hyppanis. Dymas, Chorœbus, per lunam, nam principium huius noctis, luna caruit, ſequentia habuerunt. Iuuenes ordo eſt, Iuuenes fortiſſima pectora, Quæ ſit rebus fortuna uidetis, Exceſſere omnes adytis, ariſq. relictis Dii, quibus imperium hoc ſteterat fruſtra ſuccurritis vrbi, Si vobis audẽdi extrema cupido eamus, moriamur, & in media arma ruamus, Vna ſalus victis, nullã ſperare ſalutẽ, ergo iuuenes fortes eſtis, & prompti, ſed auxilium veſtrum incẽſæ vrbi quid proderit? ſed vna eſt ſalus victis, ſi ſalutem quam tueri nõ poſſent, deſperando cõtemnant. [Inde, lupi ceu] Mira comparatio. Lupus. n. improbus & ſæuus eſt, & in prædam intentus, preſertim cum catulos habet, cui quidẽ aptiſſimæ tenebræ ſint, ad complendas inſidias, ſic & nos auxilio unico noctis in hoſtes ferebamur. [Oblati per lunam] Nam luna iam exorta erat, ſed q̃uo paulo infra: Nox atra caua circũuolat vmbra? intellige debere conuenire in luporum comparatione, etiam noctis ſimilitudinem, ſed hic accipiamus perſeuerare lunam, ſed fumo ex incendio prouenientе obſcuratum eius lumen eſſe. Ordo eſt,

A C S. TALIBVS Otriadæ &c.] Docet Aeneas q̃uo dictis Panthi, quaſi numine quodam aſcẽſus in flammas, & in arma ruit, vtq́. ſocios Troianos quos offenderat, cohortatus eſt. In qua cohortatione, mirus artifex poeta, animum furore raptũ, pror-

Ego,

Ego inquit Aeneas, feror.i.impetu trahor in flãmas, & arma.ſ. vrbis incenſæ,& hoſtium intendentium, talibus dictis Otriadæ .ſ.Panthi Otrij filij,& numine diuum.ſup.tali,hoc eſt injiciente mala deſideria,vel tanquam numine,eo quo Erynnis triſtis.i.impatiẽtia animi,& fremitus,& clamor ſublatus.i.ſurſum latus,ad æthera,vocat.ſ.me.Ripheus,& Ephithus (alij tñ Iphitus legũt) maximus armis.i.aut rebus bellicis,aut cũ armatus eſſet, oblati ꝑ lunam quæ tunc exorta erat,ſed parũ lucebat, ꝑꝑ fumum, & puluerẽ,ac vmbras murorũ adhuc extantiũ,addunt ſe ſocios,& ẽt Hyppanis,& Dymas,agglomerãt,ſup.ſe.i. aſſociant nřo lateri,& Chorœbus iuuenis Mygdonides.i.Mygdonis filius,qui venerat illis diebus.i.paulo ante forte ad Troiã,incenſus,inſano.i. valde magno amore Caſſandræ,filiæ Priami. & vatis, & gener .i.vt gener eſſet,aut tanq̃ gener,quia gener eſſe cupiebat, ferebat auxilium Priamo,& Phrygibus.ſ. reliquis, ſed more ſuo ſeparat ducem ab exercitu, & regem à populo exiſtens infelix qui .i.vtpote qui nõ audierat(audierat quidẽ,ſed non crediderat vera eſſe).i.non perſecerat obediendo:ꝓcepta. ſpõſę.ſ. Caſſandræ, furentis.i.vaticinantis:nã vaticinantes,eo qđ ſpiritus in eis prædominaretur,furore rapiebantur,furore aũt diuino præcepta ꝓcepit, vt in patriã rediret eo qđ Troia propediẽ peritura eſſet, ſed non credidit, quia, vt dictum eſt, Apollo fidem vaticinio Caſſandræ abſtulerat.quos.ſ. viros dictos vbi ego vidi cõſertos .i.inſtructos in prœlia,audere.i.audentes eſſe, incipio his.ſ.verbis ſequentibus,ſu ꝑ i.inſuper & vltra audientiã eorum.O iuuenes. appoſitorie, fortiſſima pectora vos ſuccurritis fruſtra vrbi incenſæ,quia oẽs dij,quibus imperium hoc ſteterat.i.auctores, & cõſeruatores imperij noſtri, exceſſere adytis .i. ſacrarijs arcanis,& aris relictis.ſ.à ſe, & numine ſuo.q.d. nõ opus eſt eos euocare,quia ſponte ſua exierunt. id aũt nouerat ab Hectore & Pãtho.Moris aũt erat,vt docet Liuius,ijs qui vrbem aliquã expugnare volebant,deos in quorum tutela ea vrbs eſſet prius euocare,hmõi carmine.Si deus,ſi dea eſt, cui populus,ciuitasq̃. N. eſt in tutela, teq̃. maxime ille qui verbis huius populiq̃. tutelã recepiſti precor, veneror, veniamq̃. à vobis peto,vt vos populum ciuitatemq̃. N.deſeratis,loca,templa, ſacra,vrbemq̃. eorũ relinquatis,atque ab ijs abeatis,eiq̃. populo, ciuitatique metũ, formidinem,obliuionem injiciatis,proditeque.N.ad me,voſq̃. veniatis,noſtraq̃. vobis loca,templa,ſacra,urbs,acceptior, probatiorq̃. ſit.Mihiq̃. po.N.militibuſq̃. meis prępoſiti ſitis,vt ſciamus, intelligamuſq̃. Si ita feceritis,voueo vobis templum,ludo q̃. ſactutum.hoc aũt carmen, conditum erat in euocatione deorum Carthaginẽſ.à Romanis,vñ pro. N.poteſt poni Carthaginenſ.& Rom. exceſſere ergo omnes dij adytis, & aris relictis, ſed ſi certa cupido audẽdi,(ſic Donatus)legit extrema.ſ. pericula mortis,aut ſi certa.i.omnino deliberata cupido.i.cupiditas, eſt vobis ſequi,me audentẽ extrema .i. ſumma pericula,nihilominus videtis,q̃ fortuna ſit rebus, q.d.peſſima, q̃a dij exceſſere adytis,ſed ſi vobis ea cupido eſt:moriamur,& ruamus in media arma.ſ.hoſtiũ.i.irruamus in hoſtes armatos morituri, vna ſalus eſt victis,hoc eſt id ſolũ nobis ſaluti eſſe poterit,nullã ſperare ſalutem.i.ſi vt deſperãtes de ſalute,& certi de morte audaciſſime irruamus in hoſtes.Furor,inquit Aeneas, additus eſt,ſic.i.per talẽ cohortationem meã,animis iuuenum, qui cohortãdi ſunt.& nos vadimus inde.i.deinde in mortẽ,haud.i.non dubiã.i.certã, per tela.ꝑ hoſtes,& tenemus iter mediæ vrbis, vbi plurimos hoſtes offendere ſperabamus, & nox atra.ſ.fumo, & nubibus,circunuolat vmbra caua,aut domorũ cauatarum incẽdio cum ſoli muri aut parietes lapidei extarent,aut q̃ ſemper caua eſt,cum corpus nõ habeat,licet à corpore producatur, vadimus,inquã, inde,ceu tanquã eſſemus, aut ſicut vadunt lupi raptores.i.ꝓdatores in atra nebula,quos cæcos.i.excæcatos furore, rabies ventris.i.fames improba.i.inducẽs ad dira, & improbãda facinora exegit.i.extra luſtra & latebras ſuas expulit, q; pro &, quos catuli relicti expectant,ſiccis.i.ſitibũdis, aut eſurientibus faucibus .i.quos catuli famelici expectant, & eſt aptiſſima comparatio.

VARIA LECT.

ET maximus armis Iphitus] In lib. omnino pleriſque, Armis, legitur. In aliquot vero alijs, Maximus annis, habetur. In nonnullis etjam ex his antiquioribus,& hic,& inferius, Epytus,ſcriptum eſt abſque aſpiratione. In aliquot, Ephyrus, cum aſpiratione.[Illis qui ad Troiam forte diebus Venerat] In Mediceo libro antiquis pleriſque omnibus, abſque relatiuo, Qui legere eſt, Illis ad Troiam forte diebus. [Quos vbi conſertos] Quamuis,Conſertos,in libris aliquot antiquis habeatur,ex lib. tamen Mediceo.& ex Longobardico,atque ex aliquot alijs,Cõfertos legitur.[Si vobis audentem extrema cupido eſt Certa ſequi] Donatus, Audendi extrema, videtur agnoſcere.Sed enim exemplaria vetera pene omnia,Audentem,legunt.

Quis cladem illius noctis; quis funera fando
Explicet? aut poſſit lacrymis æquare labores?
Vrbs antiqua ruit multos dominata per annos:
Plurima perque vias ſternuntur inertia paſſim
Corpora, perque domos, & relligioſa deorum
Limina: nec ſoli pœnas dant ſanguine Teucri:
Quondam etiã victis redit in præcordia virtus:
Victoreſque cadunt Danai: crudelis vbique
Luctus,vbiq; pauor,& plurima mortis imago.
Primus ſe Danaum magna comitante caterua
Androgeos offert nobis, ſocia agmina credens.
Inſcius, atque vltro verbis compellat amicis:
AND. Feſtinate viri: nam quæ tam ſera moratur
AEN. Segnities? Alii rapiunt incenſa, feruntque
Pergama, vos celſis nunc primũ à nauibus itis.
Dixit, & extemplo(neq; enim rñſa dabantur
Fida ſatis) ſenſit medios delapſus in hoſtes.
Obſtupuit,retroq̃. pedem cum voce repreſſit.
Improuiſum aſpris veluti qui ſentibus anguem
Preſſit humi nitens, trepiduſq̃. repente refugit
Attollentem iras, & cœrula colla tumentem:
Haud ſec⁹ Androgeos viſus tremefact⁹ abibat.
Irruimus, denſis & circunfundimur armis,
Ignaroſque loci paſſim, & formidine captos
Sternimus. aſpirat primo fortuna labori.
Atque hic exultãs ſucceſſu,animiſq̃. Chorębus,
CHOR. O ſocij, quà prima, inquit, fortuna ſalutis
Mõſtrat iter,quaq̃. oſtẽdit ſe dextra,ſequamur:

SERV. QVis] Etiam Græcorũ: vt, Quis talia fando: [Lacrymis ęquare labores?] Hypallage, pro laboribus æquare lacrymis,vt, Dare claſſibus auſtros. [Vrbs antiqua] Vel nobilis, vel quia duobus millibus octingentis annis regnaſſe firmat. [Sternũtur inertia paſſim] Aut nõ repugnãtia,vt, Pecora iter inertia votis optat aprũ. Aut inertia dũ occidũtur,vt, Imbellẽ auertis Romanis arcibus Indũ: Hoc eſt auertendo oſtẽdis imbellem.] Relligioſa] Gradatim aſcendit.Sanè relligio geminatur ll, ꝓpter metri neceſſitatem. [Pęnas dãt] Moriũtur indigne, hoc enim ꝓprie ſignificat.[Redit in ꝓcordia virtus:] Atqui ait Horatius: Nec vera virtus cũ ſemel excidit,curat reponi deterioribus, Sed iſtæ non ſemper generales ſunt, ſed interdum pro negociorũ qualitate formantur. [Victoreſq̃. cadũt Danai] Generaliter dixit victores. [Plurima mortis imago] Aut definitio timoris eſt,aut varietas mortis oſtẽditur. [Androgeos] Gręca eſt, & Attica,declinatio. Vñ eſt: In foribus lethũ Androgeo. Facit.n. ὁ ἀνδρόγεος τοῦ ἀνδρόγεω. [Viri] increpãtis eſt. [Sera Segnities?] Quæ ſeros facit.i.tardos,vt, Mors pallida. [Ferũtq̃. Pergama] ἐμφατικῶς,vt, Ilium in Italiã portans.[Itis] pro venitis. & cõtra Terẽtius, Niſi ego ad mercatũ venio, pro eo.[Fida ſatis] Bene addidit fida, vt oſtẽderet ſymbolum,quo vtebãtur in bello.[Medios] Manifeſtos, vt, Medioq̃. ex hoſte recepi. Et, Quanquã in media iã morte tenetur. [Aſpris] Syncreſis eſt,vt Cõpoſtus [Anguem] καταχρηστικῶς [Humi nitens] Incedens per humum. & eſt aduerbium.[Abibat] Bñ imperfecto vſus eſt. Non.n.abijt.[Ignaroſq̃. loci] His circunſtantijs oſtendit à paucis plures potuiſſe ſuperari.[Aſpirat] Fauet,vt, Aſpirãt auræ in noctem. Vnde & fauor,aura dr, vt Gaudẽs popularibus auris [Succeſſu exultans] Felicitate, qđ eſt ſtultitiæ.[Quà prima,inquit,fortuna] Non q̃ prima, ſed qua primũ. Eſt aũt hypallage,vt, Ibant obſcuri ſola ſub nocte, pro ipſi ſoli. Quæ fit nõ ornatus cauſa,vt,Pars in fruſtra ſecant, ſed neceſſitatis. [Clypeos] Maiora ſcuta [...]bus latem⁹, ἀπὸ τοῦ κλέπτειν τε-

Mutemus Clypeos, Danaumq. inſignia nobis
Aptemus. dolus, an virtus, qs in hoſte requirat?
AEN. Arma dabunt ipſi. ſic fatus: deinde comantē
Androgei galeam, clypeiq; inſigne decorum
Induitur, lateriq; Argiuum accōmodat enſē.
Hoc Riphe⁹, hoc ipſe Dymas, omniſq. iuuētus
Læta facit: ſpolijs ſe quiſque recentibus armat.
Vadimus immixti Danais, haud numine nr̄os:
Multaque per cæcam congreſſi prœlia noctem
Conſerimus, multos Danaū demittimus Orco.
Diffugiunt alij ad naues, & littora curſu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scādunt rurſus equū, & nota cōduntur in aluo.
Heu nihil inuitis fas quenquam fidere diuis.
Ecce trahebatur paſſis Priameia virgo
Crinibus à tēplo Caſſandra, adytiſq. Mineruæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina fruſtra;
Lumina: nam teneras arcebāt vincula palmas.
Non tulit hāc ſpeciē furiata mēte Chorœbus,
Et ſeſe medium iniecit moriturus in agmen.
Cōſequimur cuncti, & dēſis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Noſtrorū obruimur, oriturq. miſerrima cædes
Armorum facie, & Graiarum errore iubarum.
Tum Danai gemitu, atque ereptæ virginis ira,
Vndique collecti inuadunt, acerrimus Aiax,
Et gemini Atridæ, Dolopumq. exercitus omnis:
Aduerſi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyruſq., Notuſq. & lætus eois
Eurus equis: ſtridunt ſiluæ, ſæuitque tridenti,
Spumeus, atq; imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, ſi quos obſcura nocte per vmbram
Fudimus inſidijs, totaque agitauimus vrbe,
Apparent: primi clypeos, mentitaque tela
Agnoſcunt, atque ora ſono diſcordia ſignant.

σῆμα. [Inſignia] Arma oīa. [Arma] Subdiſtingue, vt ſit quaſi interrogantis. [Comantem] Aut criſtatam, quia de caudis animalium habebant criſtas, vt, Criſtaque hirſutus equina. Aut comas habentē, vt Statius. Non ego in terga comantes Abantiadas. [Inſigne decorum] Ornamentum decorū. Non enim ſunt duo epitheta, quod apud Latinos vitioſū eſt. Fecit hoc tñ Virgilius in paucis verſibus, qui tamen emendati ſunt. vt Lenta quibus torno facilis ſuper addita vitis. cum ante Facilis fuerit. [Induitur] Quia multa inerāt in ſcuto lora, quibus manum inſerebant, vt, Clypeoque ſiniſtram Inſertabā aptans. [Hoc ipſe] Multi hic diſtinguunt, & ad Aeneā referunt. [Immixti] Vacatim, vt ſolet frequenter. [Haud numine noſtro] Aut dijs contrarijs, aut quia in ſcutis Græcorum, Neptunus, in Troianorum, fuerat Minerua depicta. [Fida petūt] Sibi. ſ. [Formidine turpi] Epitheton timoris. ſic Saluſtius, Carbo turpi formidine Italiam atque exercitum deſeruit. [Conduntur in aluo] Non conduntur dum eunt, ſed cum eſſe cœperint: Vnde & ablatiuo vſus eſt, nō accuſatiuo, vt in Georgicis, cōditus in nubē. Tale eſt aūt hoc, quale illud, Includuntur in carcere, & includuntur in carcerem. [Heu nihil inuitis fas quenquā fidere diuis] Generalis quidem ſententia eſt, ſed loco cōgrua. Sequitur. n. & Caſſādriæ captiuitas fidentis ſacerdotio. & præceſſerat armorū mutatio, q̄ nunc dephenditur, alioqui vitioſa eſt cū diſcrepat ſpecialitate. [Priameia] Patronymicū quidem eſt, ſed ſpecies poſſeſſiui. Priameis vero tñ Patronymicū eſt, ſicut Priamides. [Tendens ardentia lumina] Qđ eſt manuū, oculis dedit. [Fruſtra] Sečm Epicureos, & eſt ſeparatum. [Hāc ſpeciem] Species medium eſt. nā & bona. & mala eſt. [Furiata] Furioſus eſt a quo furor nunquam recedit. Furiatus vero, qui furit ex cauſa. [Periturus] Melior ſenſus eſt, ſi ad dimicātis referatur affectum, ſicut de Tarchonte. de quo dixit: Et medios fertur moriturus in hoſtes. Cum vicerit. [Culmine] Tecto, quod ante culmis tegebatur. [Cædes] Nō prælium. [Miſerrima] Autem quia inter ciues. [Iubarum] Pro criſtarū, quæ de caudis fiebant, vt eſt: Criſtaque hirſutus equina. [Tum Dana] Ordo eſt, Vndique collecti inuadunt [Ereptæ] Σχῆμα διάνοιας. Nō enim dicit à Troianis ſublatam, ſed intelligendum reliquit. [Gemini] Atridæ, id eſt duo, quod habet excuſationem, quia fratres ſunt propter ſimilitudinem. Nam numeri eſſe non poteſt. Gemini enim ſunt propriè ſimul nati. [Exercitus omnis] Bene excuſat propter victi pudorem, vt. Obruimur numero. [Aduerſi] Econtrario flantes. [Eois Eurus equis] Ab Eois equis. i. Solis. Nam Eurus ab oriente flat. Notandum ſanè φ cum Eous, E naturaliter lōgum habet, metri neceſſitate correptum eſt propter ſequentem vocalem. Rarum aūt eſt. Nam nec proprium nomē eſt, vt Diana, nec ſermo cōpoſitus, vt, Sudibusue præuſtis [Stridunt ſiluæ] Excurſus poeticus, qui vltra tres verſus fieri non debet, ne ſit vitioſiſſimum. [Spumeus] Pro ſpumoſus. [Atq; imo] Ab imis eſt. [Illi] Propter illud. Hic primum ex alto. [Obſcura nocte per vmbram] Per vmbram noctis obſcuræ. vt. Molemque & montis. [Fudimus] Modo fugauimus. Nam ſequitur. [Totaque agitauimus vrbe] Alibi interemimus ſignificat. [Mentitaq. tela] Verbo cōmuni, hoc eſt, quæ nos Græcos eſſe mentiebantur. vt ſolet. ſenſum dedit tel inanimatæ. Non enim poterant tela mentiri. [Signāt] Deſignant: aut per vocem, aut per ſymbolum, quo vtebatur exercitus.

A C. QVIS cladem, &c.] Recitat cladem & ſtragem, quā & ipſi iuuenes ſic incenſi ederant, & Græci victores, vt videbimus ex ordine, ſed præmittamus Donatum qui ita diſſerit. [Quis cladem illius noctis?] Vt ſupra: Quis talia fādo m. d. u. aut d. m. u. [Vrbs antiqua] Dolet qđ perijt patria. Antiquam, nobilē, & maximi meriti veteres poſuerūt Comparat ergo tēpus, quod felicitas tot annorū, vnius noctis ſpatio, abſumpta eſt, ergo cū perdita gemeret vehemētet mouebat tam longū ſpatium vna nocte abſumptum, Adiecit miſerāda, quorū alia ſignificabant indignitatē rerum, alia, crudelitatē hoſtiū, alia, ſacrilegia in deos, Indignitatē, φ cæſi opplerēt vias; quod proprias domos, qđ ꝑ tēpla. qđ pertinet ad ſacrilegiū, ergo eo ꝓceſſerunt Troianorum mala: vt qui hoſtiarū ſanguine deos placare conſueuerant, ij ſuo cruore eorū templa fœdarent. [Nec ſoli] Excuſantur Troiani. Hoc tamen ad victoriā non poterat eſſe; ſed erat ad ſolatiū. [Alij rapiunt incēſa] Obſeruat militatem diſciplinam, quæ eſt vt primum victoria. gloriaq. obtineatur, deinde, in p̄dam eatur. Ait igitur Androgeos, iā bellum confecimus. nos qui prædam egimus de hoſtibus victis. [Recentibus] Quia nuper erant detracta mactatis. Hæc ille. Ordo eſt. Quis explicet. i. explicaret & conſequi poſſet, fando. i. loquēdo, hoc eſt verbis cladem, & funera illius noctis? q. d. nullus. quātauis eloquentia p̄ditus, aut quis poſſet æquare. i. ad æquitatē, vt meriti ſunt ꝓſequi, labores. i. miſerias, & erūnas illius noctis, lacrymis. i. plorando, & lacrymādo? q. d. quod ēt nullus. qa vrbs antiqua. i. nobilis & dominata ꝑ multos annos, quia ēm Ser. ꝑ bis mille, & octingentos annos, fuerat tñ paulo ante eam tempeſtatē, capta ab Argonautis, ruit. ſ. in excidiū & deſolationē, & plurima corpora inertia. i. inertiū, nullam virtutē bellicā habentiū vt ſenum, femellarū, & impuberū ſternuntur paſſim. i. quaſi per ſingulos paſſus, ꝑ vias. ſ. publicas, hoc eſt per plateas q̱ incenſis domibus coacti ſunt effugere, & ꝑ domos quas p̄datuři inuaſerant, priuſquā incenderent, & ꝑ limina deorū religioſa. ſ. Phrygibus olim, ſed nunc à Græcis profanata. (Solent. n. dū vrbs capitur, etiam nunc imbelles ad templa cōfugere) nec ſoli Teucri dant pœnas. i. plectuntur ſanguine. i. effundendo ſanguinem. quia virtus redit. quondam. i. aliqñ, aut ſubinde, in præcordia. i. ad ſedes animorū etiam victis, aut virtus redit etiā victis quondam. i. aliqñ, prius hoc eſt viciſſim, vincunt, & vincuntur, Troiani, & Danai. i. Græci, victores. i. qui erāt de exercitu victorum, licet nō ijdem ſimul & ſemel, vincere & vinci poterāt, ſed q̱a victoria adijudicatur ijs, qui ſummo loco voti cōpotes ſūt, & locū tutantur licet plures ex ſuis amiſerint Græci ergo victores ſi ad totam aleam belli reſpexeris, cadunt. ſ. per quoſdam ex ſuis, luctus crudelis, ſupp. fit vbique, & pauor & plurima imago mortis, ſup. eſt Vbique Androgeos, primus Danaū, i. Danaorū hoc eſt Græcorū offert ſe nobis, magna cateruа. i. magno agmine Danaū (poteſt. n. bis conſtrui) comitante. i. inſequente eum,

credens,

credens ſup. nos eſſe, aut agmina noſtra eſſe, agmina ſocia.i. ſociorum exiſtens inſcius.i. ignarus rerum: vel, atque ipſe inſcius compellat.i. alloquitur nos, vltro.i. inſuper, verbis amicis.i. quibus alloquatur amicos. O viri feſtinate.i. feſtinãter accedite, ad diripiendã vrbem, nã quæ ſegnities.i. pigrities, & deſidia, tam ſera.i. tã tarda, moratur.i. detinet vos. alij.ſ. Græci, ſocij noſtri, rapiunt, & ferunt.i. ſportant: Pergama.i. res Troianorũ, incenſa.i. quorũ vrbs incenſa eſt, vos itis.i. venitis nunc primũ à celſis nauibus. dixit.ſ. Androgeos (vel Androgeus, ſed vt ſyllabam producat, maluit Androgeos dicere) & ipſe delapſus in medios hoſtes ſenſit extẽplo.i. illico. Enim pro quia, neque.i. nõ fida, ſatis.i. quibus confidere poſſet rñſa dabantur ei, & iõ obſtupuit, & repreſſit.i. traxit, retro.i. retrorſum, premendo pedẽ cum voce, veluti.i. quemadmodũ is qui nitens.i. figens pedem, humi.i. per terram preſſit anguẽ ſentibus aſpris pro aſperis, cã metri.i. habentem ſentes aſperos, hoc eſt, ſpinas aſperas, & acutas, & qui trepidus.i. feſtinus cum tremore, refugit repente.i. e veſtigio, ſupp. anguem attollẽtẽ.i. attollendo caput præ ſe ferentem, & colligẽtem iras, & tumentẽ.i. habentẽ tumentia, colla cœrulei coloris, haud.i. nõ ſecus.i. aliter, ergo eodem mõ Androgeos tremefactus viſu.i. dum nos videret hoſtes, abibat.i. abire parabat, ſed nos irruimus.ſ. in eum, & circunfundimur denſis armis.ſ. cateruæ eũ comitantis, & nos ſternimus eos paſſim ignaros loci, & captos formidine, fortuna aſpirat.i. fauet & annuit, atque adridet primo labori, atque id quidẽ fortuna ſolet in eos quos perdere vult. atque Chorœbus.i. iuuenis captus, amore exultãs, hic .i. hoc loco, & tpe.i. in hoc facto, ſucceſſu, & animis.ſ. ex ſucceſſu captis, inquit, ô ſocij, ſequamur. ſupp. ea qua prima fortuna monſtrat iter ſalutis, & qua dextra.i. vtrus noſtra bellica oſtendit ſe, ea.n. duo ad victoriã neceſſaria ſunt, fortuna, & virtus. Mutemus clypeos.i. ſcuta nr̃a, & aptamus nobis iſignia.i. arma, certis indicijs inſignita, & nobilitata: Danaum.i. Græcorũ iã interfectorũ, aut qui reiectis clypeis aufugerant, & ſi quis dicat, id non eſſe virtutis, ſed doli rñdet, quis requirat.i. diſcutiat, in hoſte.i. in facto, qđ fit cõtra hoſtem, dolus, ſup. ſit, an virtus, q.d. nullus. (Et id dicit, vt iuuenis, & cæcus amore, vnde male merentur de poeta, qui hanc ſententiã de mente eius dictã cenſent, quia (vt prius dixi) ſnæ dandæ ſunt ſm affectionem loquentium nõ ipſius poetæ, qui loquentes inducit) ipſi.ſ. Danai, dabunt arma.ſ. cõtra ſe, aut quibus eos inuademus, & ipſe fatus.i. locutus, ſic, induitur galeã Androgeo (ſm Atticã linguam, genitiuus eſt, vt atteſtatur Ser. etiam in vj. ad illud, In foribus letum Androgeo) Latinæ Androgei, comãtem.i. criſtis, aut coma ornatã, & induitur inſigne.i. ornamentũ decorum, clypei.i. clypeum, decore inſignitum, & accõmodat lateri enſem Argiuum.i. Græcanicum Riphens facit hoc.i. conſimile, & ipſe, ſupp. facio hoc, ſecundũ quoſdam, ſed videtur indecorum, vnde licet dicturus eſt, Vadimus immixti Danais haud numine noſtro, & licet Martio furore ſe percitum dixerit: nec ſat rationis in armis, tñ non dicerẽ eo dolo tñ virum uti voluiſſe, vñ non diſtinguam, ſed cõſtruã ſic, & ipſe Dymas facit hoc, & omnis iuuentus (per quod ſe ſatis excludit) læta.i. exultans ſucceſſu, facit hoc.i. accõmodat ſibi arma Græcorum, hoc eſt, quiſque armat ſe ſpolijs, recentibus.i. armis, quibus recenter hoſtem ſpoliauerat. [Vadimus immixti] Narrat reliquã fortunæ aleam, docetq. nihil inuitis fas quenqũ fidere diuis, & quæſitas artes, atque aſtutiã obfuiſſe iuuenibus, qui & à ſuis, & ab hoſtibus, qui ſua arma agnoſcebant, obruebãtur. vnde Donat. [Diffugiunt alij] nam qui non penitus turbati erant, fugiebant ad littora, qui autem erant amentes timore, ſcãdebant rurſus equum. [Heu nihil] Fauebat nobis noſter dolus, ſed inefficax redditur, qui quidquã humana induſtria aduerſus dei voluntatem molitur, quod oſtenditur in Caſſandra, ſed ſingula notentur verba. [Ecce] i. dum bene, ac proſpere noſtra certamina procederẽt repente apparuit quod multiplici indignitate & ſcelere, noſtros actus turbaret. [Trahebatur] Per publicum, quę paterno merito, ac ſuo, ne cum honeſtis quidẽ officijs multorum decuit offerri. [Crinibus] ſ. quod fuit virginalis verecundiæ, factum inimicum trahebatur, virgo virorum plurimorum manibus trahebatur, ſacerdos manibus impiorum trahebatur à templo, & ab ipſius deæ penetralibus rapta, & manibus poſt terga conſtrictis, & quamuis hæc perferret, tẽdebat ad cœlum oculos, cum non poſſet manus, quod faciebat fruſtra, quærebat.n. in cœlo vltores deos, quibus aduerſantibus imperiũ ceciderat, & eos quorum cum domus eſſet Iliũ templis ſuis prodeſſe noluerunt, aut non potuerunt. Collige ergo in Caſſandram crimina, ꝙ regalis, ꝙ virgo ꝙ paſſis crinibus quos habuit ad ornatũ,

ꝙ per publicũ, ꝙ vincta, ꝙ trahebatur à plurimis. In deos vero ꝙ à templo, ꝙ ſacerdos, ꝙ à conſpectibus deæ. Horum, alterum affinitatis cauſa, alterum religionis, quia antiſtes eſſet deorum, mouere debebat Aeneã. Non tulit etiam Chorœbus, & reliqui, illi morituro ſuccurrũt. Hinc error armorum qui ante iuuabat, nocere cœpit. nam à ſuis putati Græci telis.i. lapidibus, & ſimilibus, cædebantur. [Tum Danai] Compendium adhibet, vt non tm̃ ereptam virginem diceret, verumetiã multos hoſtes ob eã rem occiſos, & connexuit pcipuorum nomina, & aliorum numerum generaliter poſuit. [Illi etiam] Alia calamitas, vt ab hoſtibus cognoſceremur qui acrius etiam q̃ hoſtes mouebantur, quia ſe deceptos viderant. Hæc ille. Ordo eſt. Nos vadimus immixti.i. multũ, & quaſi in medio eorũ mixti, Danais.i. Græcis, numine.i. voluntate, & nutu deorum, haud i. non noſtro.i. nobis propitio, aut fauorabili, ſed inimico aut numen pro cõmodo poſuit, qđ numina afferre ſolent, nos cõgreſſi per cæcam.i. tenebroſam & nos excæcãtem noctẽ.i. caliginem fumi & vmbrarum conſerimus.i. conferendo manus, cõficimus multa prœlia, & demittimus.i. deorſum mittimus Orco.i. ad Orcum.i. infernum omnia vrgentem multos Danaum.i. Danaorum, hoc eſt, ex Danais, quia plures teſtabant, vnde potius, multos Danaum quam multos Danaos dixit. Alij.i. partim, qui.ſ. non occidebantur, diffugiunt ad naueis, & petũt curſu littora fida.i. in quibus pluſq̃ in armis cõfidebant, & pars.i. partim ſcandunt, rurſum.i. denuo equum ingentem (quod mirũ eſt quia dictum eſt, quod qui in eo erant, demiſſi eſſent per funẽ, quo circa non vĩ qũo conſcendere poterant, ſed illius dicti non immemor adiecit ingentem, vt ſit, licet difficilis eſſet aſcenſu, quia ingens, tñ aſcendebant) turpi formidine.i. propterea qđ turpi formidine eſſent capti, nec ferrent quo ſe reciperent, aut diffugere poſſent. & cõduntur.i. abſcõduntur in aluo nota.i. in qua prius fuerant occulti. Heu, dolentis eſt interiectio; nihil.i. non aliquid fas, non eſt quenquã fidere.ſ. ſibi, aut fortunis ſuis aliquid diuis.i. dijs, aut numinibus inuitis.i. nolentibus, aut refragantibus. Ecce.q.d. id exemplo nr̃o oſtendam, nã dum ſic diffugerẽt Græci recollecti ſunt per planctum Caſſandræ, ecce enim quaſi ex inſperato, virgo Priameia.i. filia Priami, Caſſandra, trahebatur à templo, & adytis.i. penitioribus locis, quia regis filia & vates in ſuprema ſaltem neceſſitate adire pmittebatur, crinibus.i. capillis, paſſis.i. diffuſis, hoc eſt aut per crines paſſos, quod impium eſt, aut habens crines paſſos, eo qđ ſic ad templum confugerat, iuxta qđ dictũ eſt in j. Aeneid. Interea ad tẽplum non æque Palladis ibãt Crinibus Iliades paſſis, peplumq. ferebant, aut quia reluctando illi crines paſſi erant, trahebatur, dico, tendens.i. extendens, & dirigens fruſtra quia dij nõ miſerebantur, vñ in eodem.i. Diua ſolo fixos oculos auerſa tenebat. Fruſtra ergo inuocabat deorũ auxilium, quia eam cum Troia perire nolebant ſaltem morte corporali) lumina ardentia, id eſt reſplendentia aut micantia ob iram & indignitatem facti ad cœlos: vbi, ſcilicet dij, quorum auxilium implorabat erant, lumina, inquit, nam vincula, id eſt manicæ, aut ligæ arcebant, id eſt conſtringebant, & impediebant ne extenderentur, palmas; id eſt manus teneras, quia puellares. Chorœbus, ſcilicet procus, aut ſponſus eius mente furiata, id eſt furore capta, non tulit, id eſt non perpeſſus eſt, hanc ſpeciem, id eſt hoc triſte ſpectaculum, aut ſpeciem, id eſt decorẽ virginis tã miſerabiliter tractæ, & ipſe periturus, id eſt certus mori, iniecit ſe in medium agmen, id eſt cœtum hoſtium. nos cuncti, id eſt omnes ſimul conſequimur, ſcilicet Chorœbum, & incurrimus denſis, armis, id eſt denſa arma hoſtium, vt ſit octauus caſus, datiuus localis, aut per denſa arma noſtra, vt ſit ſeptima caſus, inſtrumentalis videlicet, ſed prior expoſitio præſtat. Nos obruimur hic, id eſt hoc loco vbi incurreramus, primũ ex alto culmine, id eſt pinnaculo delubri, id eſt templi vnde trahebatur virgo, telis noſtrorum, id eſt amicorum, hoc eſt, Troianorum, & cædes.i. occiſio, & proſtratio, ac ſtrages miſerrima.i. miſeratione digniſſima, oritur facie, id eſt imagine, & ſpecie, hoc eſt pp apparentiam armorum, quæ nos indicabant Græcos eſſe (erant enim induti arma Græcorum, vt præmiſſum eſt) &, pro.i. errore iubarum.i. criſtarum, Graiarum.i. Græcorum, hoc eſt quæ in clypeis Græcorum erant. Tum.i. inſuper, aut deinde, Danai collecti vndique.i. ex omni parte, gemitu & ira virginis ereptæ.i. quam Chorœbus eripuerat aut potius ereptæ exemplo quę gemebat, & conuitiabatur (quia enim gemitus erat in virgine, & ipſius virginis, debet & ira eius dici, vt per iram trate verba, id eſt conuitia intelligamus) ipſi, inquam collecti vndique, inuadunt, ſup. nos, videlicet Aiax acerrimus, & Atridæ gemini

mini.i.duo.qui fratres,non tñ gemelli erant.ſ. Agamemnon.& Menelaus.& omnis exercitus Dolopum.i.ſociorũ Pyrrhi.inua dunt,dicit.ecu.i.veluti venti.aduerſi.i.ex aduerſo cõcitati,videlicet Zephyrus,& Notus,& Eurus.i.ventus ille Orientalis,lętus equis Eois.i. Orientalibus, quibus aduehi fingitur,confligunt quondã.:.quouis tẽpe turbine.i.impetus.aut globo ventorũ,rupto.i.diſſoluto, ſylue ſtridunt.ſ. poſt diſſolutionẽ, & Nereus.i. deus aquarũ.ſpumeus.i.ſpumoſus.& ſpumis aſperſus. ſæuit tridenti.ſ.fuſcina,ſceptro Neptuni.atq; ciet.i.concitat. & commouet ęquora i.aquas maris.prius ęquas.imo fundo.i.ab ipſo fundo.qui imus eſt.Illi ẽt quos nos fudimus.i.diſiunximus. & diuſimus.ſi quos fudimus inſidijs ꝑ vmbrã nocte obſcura.& agitauimus tota urbe:apparẽt primi.i.inter nos inuadentes(quia alij hæſitabant an hoſtes eſſent,eo qđ à ſuis quoq; obruebantur)& ſup.agnoſcunt clypeos.i.ſuos.aut mẽtitos(ergo mendaciũ ẽt in facto eſt,qđ & Auguſtinus aſſerit. Vñ in Bucol.nec uarios diſcet mentiri lana colores)& tela mentita.i.quæ nos Græcos eſſe mentiebantur(ut Ser.interp̃tatur. & ita ſenſum rei inanimatæ dedit.& accepit actiue,vt nunc ferè capitur.aut q̃ nos mentiti eramus,hoc eſt mẽdaciter aſſumpſeramus. & id paſſiue,qđ quia rarũ eſt cõcedamus Seruio,& ſignant.i.deſignant,aut notant,ꝑ ſymbolũ.i.per communem(vt dicunt)clamorem Græcis omnibus & ſolis notum, quia vigilibus & conflicturis, conſignari ſolet, aut ſignant ex clamore bellantium ora diſcordia ſono.i. idiomate,aut loquela, aut modo clamandi,qui quibuslibet nationibus proprius eſt. Legendum,Obruimur noſtrorum, ne ſyllabam mendoſam ponamus, & licet Seruius innuat ibi: Et lætus A cois diphthongõ corripi,credidero tamẽ ſcribendum eſſe Heois,nam Græce ἑῷος dicitur matutinus. & oriẽtalis,& primã corripit,cum,eois,eadẽ producat tam apud Græcos q̃ noſtros.

VARIA LECT. E T plurima mortis imago] Veteres aliquot lib. Noctis imago.legunt.[Denſis & circunfundimur armis] In lib.pleriſque veteribus legas,Circunfundimus. [Dolus,an virtus,quis in hoſte requirat]In libris aliquot antiquis legere eſt. Quis ab hoſte, & Requiret.Sed magis placet. Requirat:vt in Mediceo, & aliquot alijs exemplari.habetur. [Clypeiq. inſigne decorum] Sunt qui, Decori ſcribant.[Seſe medium iniecit moriturus in agmen]In Mediceo & pleriſq; alijs veteribus libris,Periturus habetur.[Dolopumq. exercitus]Exemplaria q̃dam antiqua Dolopumve, legũt.[Si quos obſcura nocte.per vmbrã Fudimus inſidijs,totaq; agitauimus vrbe] Antiqui aliquot lib.Sub vmbram legunt. In Longobardico etiam legere eſt,Totamque agitauimus vrbem.

Jlicet obruimur numero: primusq. Chorœbus
Penelei dextra diuæ armipotentis ad aram
Procumbit.cadit& Ripheus: iuſtiſſimus vnus
Qui fuit in Teucris, & ſeruantiſſimus æqui:
Dijs aliter viſum. pereunt Hypanisq., Dymasq.
Confixi à ſocijs: nec te tua plurima Panthu
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,
Teſtor, in occaſu veſtro, nec tela, nec vllas
Vitauiſſe vices Danaum, &, ſi fata fuiſſent
Vt caderem, meruiſſe manu. diuellimur inde
Iphitus, & Pelias mecum: quorum Iphitus æuo
Iam grauior, Pelias & vulnere tardus Vlyſſi
Protinus ad ſedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nuſquã
Bella forent, nulli tota morerentur in vrbe:
Sic Martem indomitũ, Danaosq. ad tecta ruẽtes
Cernimus, obſeſſumque acta teſtudine limen.
Hærent parietibus ſcalę: poſtesque ſub ipſos
Nituntur gradibus, clypeosque ad tela ſiniſtris
Protecti obiiciunt, prenſant faſtigia dextris.
Dardanidæ contra, turres, ad tecta domorum
Culmina conuellunt (his ſe, qñ vltima cernunt,
Extrema iam in morte parant defendere telis)
Auratasque trabes, veterum decora alta parẽtũ,
Deuoluunt: alij ſtrictis mucronibus imas
Obſedere fores. has ſeruant agmine denſo.

SERV. VNus] præcipuus[Aequi].Pro æquitatis. Et optima figura eſt à fœminino genere in neutrum tranſire. [Dijs aliter viſum] in ingenti indignatione * Aeneæ, tamẽ nihil ſacrilegium datur.vt eum ſequatur, Confixi à ſocijs.[Panthu] Vocatiuus Græcus eſt. [Iliaci cineres].Naturale eſt iurare per id, quod charum q̃s habuit, & excuſatur (ut ſupra diximus)fuga. [Teſtor] Teſtificor,& deeſt Vos. [Vices]Pugnas, quia per viciſſitudinẽ pugnabatur.vt Saluſtius docet.Legimus etiã pœnas,vices dici.Horat.Vicesq. ſuperbæ Te maneãt ipſum. Sed de bello vſurpatum eſt. Nullũ enim prœlium caret ꝑiculo. [Meruiſſe].i.fortiter dimicaſſe.Hi enim merentur occidi. Bene autẽ euaſiſſe fatis imputat,cum tã ſenex. quam debilis euaſerit, occiſis iuuenib. [Clamore] Bellico.ſ.[Ingentem pugnã] Merito quippe in domo regia, de qua maior ſpes erat prædæ.[Morerẽtur] Non pugnarẽt,vt ſupra Oriturq. miſerrima cædes. [Acta teſtudine] Applicata. [Poſtesq. ſub ipſos] Si circa portam ſub poſtibus,ſi circa feneſtras circa poſtes.[Ad tela]Cõtra tela.[Tecta]Culmina.Tecta participium eſt. Aut eandem rẽ bis dixit.[His]Propter quæ pugnabant.Sic Lucanus, In pugnã fregere rates [Decora] Ab eo quod eſt decus.vt pecus. [Obſedere]Modo pro pręſidio tenebant, vt ſequentia indicant. Has ſeruant agmine denſo.

A C S. ILICET obruimur.numero]Docet magnitudinem ſtragis,quæ ſubſecuta eſt.& qui in eo conflictu perierant. purgatq; ſe ꝙ cum alijs non occubuerit. fatis ipſum alio recipientibus.i. ad maiora reſeruantibus. Vnde Donat.dicit ſic.[Ilicet] Vbicunque ponitur.ilicet,extrema omnia occidere,vel occidiſſe,ſignificatur.Chorœbus denique,primus inſidiarũ auctor,primus interficitur. Et ante ipſius Mineruæ aram occubuit. propter cuius ſacerdotem defendendã eramus collecti. [Iuſtiſſimus vnus]Perierunt innoxij,& ſceleratis,ius vicẽdi datum eſt.[Viſum] Vbi ponitur hoc.non iuſtum iudicium,ſed prauæ voluntatis ſtudiũ,& libido ſignificatur.[Confixi à ſocijs]Augeratur cõmiſeratio interfici.n.durum eſt,ſed durus à ſuis interfici exaggeratur quod dixerat,Heu nihil inuitis fas quenquã fidere diuis.[Nec te tua plurima Panthu]Seruauit,in fine deos tãtum,fuiſſe à Troianis alienos,vt etiã Panthus occũberet vir pius,grauis,religioſus, cũ ipſis inſignibus ſacerdotis. [Iliaci] Quia videbat, vel crimini, vel eẽ poſſe dedecori, quod tot tãtisque cadentibus euaſerit iurãdi religionem,vltro ante obiectũ qđ metuebat oppoſuit, habet.n.maiorem fidem qđ antequã exigatur, offertur.habet & bonæ cõſtantiæ firmũ teſtimonium,nõ exorta, ſed oblata purgatio. [Et ſi fata fuiſſent Vt caderẽ] q. d.ſi fata ꝓmiſiſſent interitũ meum. [Meruiſſe manu].i.ita ſine aliquo reſpectu meę ſalutis pugnaſſe, vt meruerim ab hoſtibus iterimi.[Diuellimur]Inuiti neceſſitate adacti.impellimur abire, oſtendit aũt meruiſſe manu mori,cum prius cum paucis, nunc vero ſolus pugnaret. [Clamore]Nõ ſpecialiter ab aliquo:ſed clamore pugnantiũ,quo indicabat eſſe opus auxilio ad defendẽdam regiã apud quã acrius pugnabatur ꝓpter gloriã & prædã. [His ſe.] ad excuſationẽ quare pulchra deſtruerẽt. [Scalæ] Non ſolum quia in plurali declinantur,ſed quia plures eſſent. Hæc ille. Ordo eſt. Ilicet.i.præcipue illic,obruimur numero.i. multitudine ingruẽtium.aut numero.i.non ſinguli, ſed multi ſimul; ſed prior ſententia eſt conuenientior & honorabilior.vt non virtute.ſed numero,inferiores cenſeantur Troiani, & Chorœbus iuuenis ille, procumbit.i.grauiter cadit,ad aram diuæ armipotentis.i. Palladis,in cuius manu bella ſunt,& victoriæ.procumbit,dico.ictus ſup.dextera Penelei.illius græci.cuius nominis expreſſio,fidem rei facit,quaſi certe loquaſ poeta, & Riphæus iuſtiſſimus vnus .i.præcipuus,aut vnus iuſtiſſimorũ,quod metri cauſa dicere nõ potuit vt multi ſint iuſtiſſimi.i.in æquali, & eodẽ ſummo gradu iuſtitiæ,aut vnus.i.ſolus iuſtiſſimus.qui fuit in Teucris, & ſeruãtiſſimus.i.obſeruãtiſſimus,æqui.i.ęq̃tatis, & iuſtitiæ,& id.ſup. ſecundum iudicium hominum,ſed dijs aliter viſum,ſupple eſt. quia cadit.i.ſuccumbit.& terram oppetit,quaſi vero dij iuſtum permiſiſſent occubuiſſe.ſi eis talis viſus fuiſſet(quod quidem in laudem Aeneæ vergit,qui quia à dijs iuſtus approbatus eſt,etiã ſeruatus eſt. Vnde Venus in j. lib. Haud credo inuiſus cœleſtibus auras vitales Carpis, verum cum fide non conſonat, quia

deus

deus permittit ẽt iuſtiſſimos temporaliter affligi, reponẽs eis coronã ęternam. ſed nos hic poetã interpretamur, non diuinas litteras) & Hypanis, & Dymas pereunt confixi à ſocijs .ſ. de culmine tela iacientibus, nec ò Pãthu (more gręco vocatiuos abſtulit) tua pietas .i. religioſus, & pius cultus in deos, plurima .i. qui tibi plurimus fuit, & infuſa Apollinis .i. qua caput tuũ, qui ſacerdos Apollinis eras, redimebatur, texit .i. protexit, & defendit te, quia ẽt periſti obrutus telis tuorũ, aut noſtrorũ, loquitur .n. Aeneas, qui vnus ex Troianis eſt, & q̃a forſitan occurrebat, nõ tacitis animis dubitatio quõo igitur Aeneas euaſerit, addit: O cineres Iliaci .i. Troiani, & ò flãma extrema, meorum .i. q̃ extremo loco meos abſumpſiſti, quia cũ extremis pugnauerat Aeneas, ego teſtor .i. proteſtor, aut deos, aut vos, qui, qđ dico teſtificari poteſtis, me nec vitauiſſe tela, nec vllas vices .i. pugnas, aut ictus qui viciſſim dãtur Danaum .i. Græcorũ .i. quas vices à Danais expectabã. hoc eſt teſtor vos, q̃ intulerim me in omnia tela, & obtulerim oẽs vices ictuũ, & ſi fata .i. deorũ voluntates, tuliſſent .i. ita ordinaſſent, aut voluiſſent, vt caderẽ .i. perirẽ, aut occiderer, teſtor me meruiſſe manu .i. tantã ſtragẽ dediſſe manu mea, vt dij viſi eſſent mihi paria feciſſe, ſi pcuti me quoque iuſſiſſent, q.d. æquũ videri; vt, qui gladio ferit, gladio pereat. Senſus ergo eſto, tametſi euaſi, non id iõ effectũ eſt, quod pterfugerim, aut Græco non offenderim, ſed quia fata noluerint me tunc interire. Nos diuellimur inde .i. ex pugna Iphitus (ſunt qui ſupra legunt Ephitus, ſed alius eſſe põt) & Pelias, ſup. diuelluntur mecũ. (ſunt tñ qui cõceptionem caſuũ eſſe velint, vt ſit, Iphitus & Pelias mecũ diuellimur, pro eo qđ eſt, ego & Iphitus & Pelias diuellimur inde. Sed rarũ eſt id genus conceptionis. Nã Horat. in Arte dixit: Tu quid ego & populus mecũ deſiderat, audi, nõ, q̃d deſideramus. atq; ita mallem quaſi zeugmatice conſtruere, vt ſit, nos diuellimur inde: & Iphitus & Pelias mecum, ſup. diuellũtur) quorũ Iphitus, ſup. erat iã grauior æuo .i. ætate, hoc eſt ſenior, & Pelias erat tardus .i. tardus effectus, & impeditus vulnere Vlyſſi ab Vlyſſe illato, q.d. ſi qui adhuc mihi comites ſuperfuiſſent quib. cũ bellaſſẽ, non fuiſſem digreſſus, nec digreſſi ſumus in fugã, ſed vocati protinus clamore ad ſedes Priami .i. ad regiã. Vero; pro ſed, nos cernimus hĩc, aut, nos cernimus vero .i. vero .i. pcipue & quaſi ad verũ, hĩc .i. ĩ regia Priami pugnã, ingentẽ .i. valde magnã, ceu .i. veluti cetera bella nunq̃ .i. non vſquam, non forent .i. eſſent, vſquã .i. ac ſi nunquã alibi, bella fierent à ceteris; & nulli morerentur in tota vrbe, pterquã ad ſedes Priami. Cernimus enim ſic Martẽ indomitum .i. impetũ belli ab indomitis fieri, & Danaos ruẽtes ad tecta, & cernimus limẽ .i. ingreſſum regiæ obſeſſum .ſ. à Græcis, teſtudine .i. phalange, hoc eſt ex ſcutis ptectione, cõtra tela. & lapides acta .i. facta in morẽ teſtudinis, q̃ eſt ſpecies muri circumuexi, aut circumuoluti in morẽ teſtudinis, quæ teſtã deſuper habet circunlatã, ſcalæ (quia plures erant) hærent .i. affixæ ſunt parietibus, & nituntur .ſ. aſcendentes, gradibus .i. p gradus, aut gradatim, ſub .i. tendentes ab inferiore parte ad ipſos poſtes, & ipſi protecti obijciunt ſiniſtris .i. per ſiniſtras manus, clypeos ad tela .i. cõtra tela, & prẽſant .i. prendere frequẽter tentant, faſtigia .i. culmina, aut ſummitatẽ murorũ dextris .ſ. manib. Dardanidę .i. Troiani, cõtra .i. repugnãtes, & contra Gręcorũ conatus molientes, cõuellunt .i. abſtrahũt, vt deijciunt turres .i. materiã turriũ. & culmina .i. ſummitates domorũ, aut turriũ. tecta .i. cooperta tegulis, aut lapidib. (eſt ergo hic participiũ) & parãt ſe defendere his .i. hmõi, pp quæ pugnabatur telis. quia ea pijciebãt in hoſtes, q̃ hoſtes poſſidere affectabãt, qñ .i. qñquidẽ, cernunt vltima .i. excidiũ. aut exitiũ, iã in morte extrema .i. q̃ proxime imminẽte, & deuoluũt .i. deorſum voluunt in hoſtes aſcẽdẽtes, trabes auratas .i. auro tectas. & obductas, appoſitorie, alta .i. ſublimia, & ſupba decora .i. ornamenta, parentũ veterũ .i. maiorũ & priſcorũ regũ Troianorũ. Alij obſedere .ſ. cuſtodiẽtes imas fores, ne ruptis illis irruerẽt Danai, mucronia .i. enſib. acutis ſtrictis .i. euaginatis, & denudatis. & ipſi .ſ. ruãt .i. cuſtodiunt. has .ſ. fores imas, agmine dẽſo .i. dẽſe pſtructo aduerſus irrupturos.

VARIA LECT. CLYPEOS'QVE ad tela ſiniſtris Protecti obijciunt] Vetera aliquot exẽplaria. Ac tela, legũt Sũt & lib. antiqui in quib. Adiecta ſcriptũ ſit. [Dardanidæ cõtra. &c.] In antiquis aliquot lib. Turres, & tecta, legas. Illud ẽt dicendum, quod in Mediceo lib. Tota domorũ Culmina, legi᷑. [Auratasq́ trabes] Sũt antiq lib. In quibus, Aeratasq́. trabes legitur. [Decora alta, parentum, Deuoluunt] In lib. aliquot antiquis, Decora illa, legitur. [Imas Obſedere fores] In antiquis aliquot exemplarib. Vnas, legitur.

SERV. INſtaurati animi] Hic oſtẽditur eos ſuperius defeciſſe, quod ſupra non dixit. [Leuare] iuuare. [Vimque] Virtutem, vt Saluſt. Sed noſtra oĩs vis in animo & corpore eſt. [Victis] Qui vincebantur, vt, Et quia victus Abas. [Limen erat] Contra illud. obſeſſis foribus quẽadmodum ingreſſus ſit. & dicit per poſticum. qđ generis eſt neutri, vt Horatius Flaccus: Atria ſeruãtem poſtico falle clientem. Nam ſi generis fœminini legeris poſtica, auguſale eſt: vt antica, poſtica. [Cæcæ] Nõ omnibus notæ. [Vſus] Verbum iuris, via actus, uſus. [Infelix] Ad præſens retulit tempus infelix. [Dum regna manebant] Dũ donec, & abſolutus eſt ſẽſus. Alij tamen cum, legunt. ſed cum manebãt, quomodo dicimus, cum cõſtet, manebãt, modum eſſe indicatiuum? Hoc ergo ſciendum eſt: quia quãdo coniunctiuus modus eſt, neceſſe eſt aliquid iungi, aut ſubaudiri, vt, cũ venirẽ, vidi illum. Si autem cum veniebam, dicamus, aut modus pro modo eſt, hoc eſt indicatiuus pro cõiũctiuo: aut Cũ, nõ erit cõiunctio, ſed aduerbium temporis, & ſignificat tpe quo veniebã. [Ad ſoceros] Quia quę ex diuerſis ſũt ad ſuum genus clauſulã ſtringunt & meliori ſexui rñdet .i. maſculino [Trahebat] Quaſi puerũ, vt, Paruumq́. nepotẽ ipſe trahit. [Euado] E, vacat, vt emortuus. [Iactabant] Spargebãt, quaſi nihil profutura. [In præcipiti] In alto, vñ quis poteſt præceps dari. Sequitur enim ſub aſtra eductam. [Solitæ naues] participiũ ſine verbi origine. Soleo enim neutrale eſt, qđ caret pterito. [Caſtra] Vbi exercitus ſit, caſtra dicuntur. Vnde eſt, Nos caſtra mouemus, vt, Velorum pãdimus alas. [Sũma] Extrema. vt ſupremum, ſummũ dicimus. vt, Proh ſupreme Iuppiter. [Labantes] Faciles ad reſolutionem. Et eſt ordo: Turrim conuellimus, impulimusq́. [Telorũ interea ceſſat genus] Bñ addidit Genus. Telũ .n. dicitur ſm Græcã etymologiã ἀπὸ τοῦ τηλόθεν; quidquid lõge iaci põt, quanquã legerimus de gladio, At non hoc telum mea qđ vi dextera verſat. & ſequitur. Dixit, & ſublatum conſurgit in enſem. Tellum autem dictum eſt illo loco à longitudine. Vnde & muſtelum dicimus. [Veſtibulum] Veſtibulũ eſt prima ianuæ pars. Dictum eſt autem

Inſtaurati animi regis ſuccurrere tectis,
Auxilioque leuare viros, vimque addere victis.
Limen erat, cæcæque fores, & peruius vſus
Tectorum inter ſe Priami, poſteſque relicti
A tergo: infelix quà ſe, dum regna manebant,
Sæpius Andromache ferre incomitata ſolebat
Ad ſoceros, & auo puerũ Aſtyanacta trahebat.
Euado ad ſummi faſtigia culminis, vnde
Tela manu miſeri iactabant irrita Teucri.
Turrim in p̃cipiti ſtantem, ſummiſq. ſub aſtra
Eductam tectis, vnde omnis Troia videri,
Et Danaum ſolitæ naues, & Achaia caſtra,
Aggreſſi ferro circum, quà ſumma labentes,
Iuncturas tabulata dabant, conuellimus altis
Sedibus, impulimuſq.. ea lapſa repente ruinã
Cum ſonitu trahit, & Danaũ ſuper agmina late
Incidit. aſt alij ſubeunt: nec ſaxa nec vllum
Telorum interea ceſſat genus.
Veſtibulũ añ ipſum, primoq. in limine Pyrrhus
Exultat, telis, & luce coruſcus ahena.
Qualis vbi in lucẽ coluber mala gramina paſt⁹,
Frigida ſub terra tumidũ quem bruma tegebat,
Nunc poſitis nouus exuuijs, nitiduſque iuuenta,
Lubrica conuoluit ſublato pectore terga
Arduus ad ſolem, & linguis micat ore triſulcis.
Vna ingens Periphas, & equorũ agitator Achillis
Armiger Automedon. vna omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, & flammas ad culmina iactãt.
Ipſe inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit, poſteſque à cardine vellit

Aeratos: iamque exciſa trabe, firma cauauit
Robora, & ingentem lato dedit ore feneſtram.
Apparet domus intus, & atria longa pateſcunt:
Apparent Priami & veterum penetralia regum:
Armatoſque vident ſtantes in limine primo.

veſtibulum, vel quod ianuam veſtiat, vt videmus cameram duabus ſuſtentatam columnis, vel quoniam Veſtæ conſecratum eſt. Vñ nubentes puellæ limen non tangunt. Lucan. Translataq. vetat contingere limina planta. Singula enim domus ſacrata ſunt dijs, vt, Culina dijs penatibus: Maceries quæ ambit domum, Herceo Ioui. [Pyrrhus] A colore dictus, qui latine byrrhus dicitur, *quo ringebatur. [Gramina paſtus] Legimus, & ſilua paſtus arundinea. Sed ſciendum eſt, quia licet hoc in vſu ſit rarum, tamen eſt apud antiquos. Paſtus autem, pro qui paſcebatur, quia, vt ſupra diximus, in hoc latinitas defecit. [Bruma] .i. hyems. Dicta autẽ bruma, quaſi βραχὺς ἡμέρα .i. breuis dies. Eſt autem (vt hic locus indicat) generis fœminini, numeri ſingularis. [Lubrica terga] Lubricum dicitur, & quod labitur, dum tenetur, vt piſcis, ſerpens: & locus in quo labimur, vt, Seſe oppoſuit ſalio per lubrica ſurgens. [Periphas] Vltima accentum non habet, ne fœmininum ſit, nec tertia à fine, quia nouiſſima longa eſt. Ergo ri, habebit accentum. [Armiger Automedon] Pyrrhi. Nam Achillis auriga fuit. [Scyria pubes] A Scyro inſula, vna de Cycladibus, in qua Lycomedes fuit pater Deidamiæ. [Succedunt tecto] Pro ſub tectum cedunt. Et eſt figura, quia mutatus eſt caſus. [Bipenni] Hoc nomen ſeruauit antiquitatem, quia veteres pennas dicebant, nõ pinnas. [Vellit] Non deiecit. Nam ſequitur paulo poſt, Labat ariete crebro: Sed mouet, vt Cynthius autem vellit. Et admonuit. [Ingentem feneſtram] Epitheto, vt ſolet, auxit tapinoſim. [Armatoſq. vident ſtantes] Vt ſupra, Strictis mucronibus imas Obſedere fores.

A C S. INSTAVRATI &c.] Recitat Aeneas, quomodo etiam pro ſocero, hoc eſt rege Priamo pugnauerit, vtq. Pyrrhus regiã expugnauerit, interea dum ex alia parte irruentibus obſtaret, & in eo turrim deijceret, de qua re, quia in negocijs pluſquam in verbis cõſiſtit Don. pauca dicit, quæ hæc ſunt. [Primoq. in limine Pyrrhus] Ferocem naturam huius oſtendit, & q plenę victoriæ fiduciam cerneret. [Qualis vbi] Deſcripturus hoſtem, natura ferum, ætate inſolentem, ſucceſſu ſuperbũ, & ipſe Aeneas hoſtilem animum in aduerſarium gerens, huic animali illum comparandum putauit. Sæuiebat ut ſerpens, qui vomit venena, qui neſcit aliquãdo miſereri, qui captat tempora quibus procedat, aut lateat. Hac igitur comparatione, Pyrrhum deformat. Nã ut ſerpens, non virtute, ſed veneno confidit, ita huic non arma, ſed inſidiæ ad victoriam profuerunt, nec vnq̃ in prœlijs viſus eſt, niſi cum alienis dolis procurata eſt victoria. [Dura Limina] Quæ facile ſuperari non poſſent. Poteſt tñ videri dixiſſe, durã bipennẽ .i. idoneã, quæ frangere potuerit firmitatẽ æratorum poſtium, alluſit aũt de oſtio ad feneſtrã. Sed debuit dicere, cauernã factã in oſtio perquã nõ ingrederetur, ſed videret interiora. Ergo videbãtur intus armati. Intercepta aũt ſpe clauſa ante domus nũc protinus patuit. Sic ille. Ordo eſt. Animi, ſup. nři, ſunt, ſup. inſtaurati, i. in ſtatum priſtinum reducti, ſuccurrere .i. ad ſuccurrendũ tectis regis, i. regiæ aulæ Priami & leuare, ſ. ab onere, & preſſura, viros, i. viriliter obſiſtentes, auxilio, ſ. noſtro, & addere vim. i. virtutem, aut vires, victis, i. his qui vincebãtur, aut qui alioquin victi erant. Limen, i. introitus, per poſticum. i. poſteriores fores quas hoſtes ignorabant. Vñ addit & fores cæcæ. i. occultæ, & ab hoſtibus nõ viſæ, nec notæ, & vſus peruius. i. trãſitus, perquã via media erat, q̃ vſui cedebat, tectorum. i. domorum Priami inter ſe, vt ab altera in alterã tranſire liceret, & erant poſtes ſ. domorum, hoc eſt alia ædificia relicti à tergo .i. ſegregata à regia, & domicilio ipſius regis, aut poſtes relicti. i. cões, & nondum occupati, in quos ſingulis ius eſſet cum iter per eos haberent, ſaltẽ permittente rege id filio, & nurui, ſup. qua. i. perquã viã, Andromache, quæ erat vxor Hectoris. infelix, aut propter euentum, hoc eſt propter mortem Hectoris, aut quia non potuit exorare quod orabat. Oraſſe .n. videtur, vt pater filium intra mœnia continere, & ne id Hector reſciret, ibat incomitata. vnde dicit, ſolebat incomitata ferre ſæpius ad ſoceros. ſ. ſuos ſe, & trahebat .i. trahendo (cum paruus adhuc, & imbecillis eſſet, nec tãtum ſe qui poſſet. erat. n. longiſſima) ducebat auo. i. ad auum eius Priamum, Aſtyanacta puerum. i. filium ſuũ, & Hectoris adhuc puerum (declinatur aũt, hic Aſtyanax, huius Aſtyanactos, huic Aſtyanacti, hunc Aſtyanacta &c.) trahebat, dico puerum, & ſolebat ferre ſe dum regna Priami manebant. Ego euado. ſ. è telis hoſtium per hũc paruum aditum, ad faſtigia. i. ſublimitatem

ſummi culminis. i. tecti aut p̃cipue arcis. Vnde. i. de quo, miſeri Teucri iactabant, tela irrita. i. nihil profutura, cum arx defendi nequiret, nos aggreſſi ferro. i. inſtrumentis ferreis circũ. i. per circuitũ, ſup. ea parte, qua ſumma tabulata. i. connexiones tabularum (ſolaria vulgus appellat) dabant iuncturas labantes, aut vetuſtate, aut ad lapſum dependẽtes, aut (vt Seruius dicit) faciles ad reſolutionem, conuellimus. i. ſimul diuellimus, altis ſedibus. i. iuncturis ſuis, quæ in alto erant turrim ſtantem in præcipiti. i. præcipitio. & loco alto, vnde quis præceps dari poſſet, nec haberet quod offenderet, præter humum, & eductam ſub aſtra. i. ad aſtra. i. aut ferè vſque ad aſtra, vt ſuſpicientibus ab humo videri ſolebat. ſummis tectis. i. culmine, quod in ſummo erat. conuellimus, dico, & impulimus, ſupp. in hoſtes, ea. ſ. turris, lapſa. i. diſſoluta à ſedibus ſuis, trahit repente ruinam. i. caſum, cum ſonitu ſ. vehementi, & incidit late ſuper agmina Danaum, aſt. i. ſed, alij. ſ. Danai, ſubeũt .i. ſubintrant locum, & munus oppreſſorum nec ſaxa ſup. ceſsãt interea, nec vllum genus telorum, ſup. aliorum, ceſſat interea. ſ. dũ ſic ſubirent Pyrrhus, filius Achillis, exultat telis, & coruſcus .i. reſplendens luce ahena. i. fulgore armorum æreorum, ante ipſum veſtibulum. i. introitum regiæ, & pro. i. ipſo limine. ſ. regiæ, exultat, ſup. exiſtens talis, qualis coluber, vbi. i. poſtquam, ipſe paſtus mala. i. pernicioſa alijs gramina, quia venenum generantia, exultat ſup. in lucem. i. ad lucem, & ſolem egreſſus, quem, ſup. colubrum, bruma frigida. i. hyems tegebat ſub terra, exiſtẽtem tumidum. i. inflatum veneno. ſ. &, ſup. qui nouus, nũc. i. innouatus, exuuijs. i. vetere pelle poſitis. i. depoſita, inflatus. n. veneno, & deinde per actũ foramen, conſtringens ſe, pellem deponit, & qui nitidus iuuenta. i. cute iuuentę apta, conuoluit arduus. i. erectus ad ſolem terga lubrica. i. pingui lubrico perfuſa, quale in anguillis, & ſerpentibus eſt, qui propterea cõtineri vix poſſunt (vnde & via lubrica dicitur, in qua propter pinguem humorẽ, ſuperfuſum, pes difficulter cõſiſtat) & hoc pectore ſublato. i. ſurſum lato, & erecto, & micat. i. more micantiũ crebrum, & incertum motum facit, ore. ſ. ſuo, linguis triſulcis, nõ re vera in tres partes ſulcatis, & fiſſis, ſed potius ita celeriter motis, vt triſulcæ videantur. (Eſt autem micare, digitis celerrime motis, à diuerſis diuinare numerum erectorum ab vtriſque, aut omnibus ſi plures ſunt quod cum fit, nunc ſinguli, nunc bini, nunc plures in vna manu erecti conſpiciuntur, vnde ſimilitudinem linguę per rictum colubri celerrime motæ ſumpſit) Periphas Græcus ille, ingens. i. valde magnus, & Automedõ armiger. i. miniſter arma gerẽs in vſum domini, agitator. i. auriga, qui olim agitator erat equorũ Achillis. quibus. ſ. currus, de quo ipſe depugnabat, trahi ſolebat, & omnis plebes Scyria .i. quæ ex Scyro inſula cum Pyrrho venerat. Erat. n. Pyrrhus filius Deidamię filiæ Lycomedis regis Scyri: quam, vt Statius in Achilleide docet. Achilles cõpreſſerat noctu in Bacchanalibus ſub ſpecie puellari Lycomedi creditus à Thetide matre. omnis ergo pubes. i. iuuentus Scyria, quia ipſe Pyrrhus iam pubeſcens erat, ſuccendunt vna. i. pariter quod in vituperium Pyrrhi dicitur, qui vt patet, non niſi in prius ab alijs victos inſultum fecerat tecto. i. ad tectũ, & iactant flammas ad culmina. i. ſummitatem tectorũ. Ipſe. ſ. ſæuus hoſtis ſic exultans, prorumpit inter primos. i. cum primis, limina. i. obſtacula in primo ingreſſu, dura, quia ex ligno veteri, & diu indurato, & hoc bipenni correpta. i. celeriter, aut vtraque manu rapta, quæ pro &, vellit, i. dimouit, poſtes æratos, i. ære munitos, fores ſuſtinentes à cardine. i. ab angulo, ubi eſt quaſi cor ianuæ, & cauauit. i. perforauit iam roborata firma. ſ. prius, aut fortia, & hoc trabe exciſa. ſ. bipenni, & dedit ingẽtem feneſtram. i. aperturam in medio forium, in ſimilitudinem feneſtrę, ore. i. hiatu, lato. i. habente latum os, & hiatum. Domus. ſ. regia apparet intus, & atria longa pateſcunt, & penetralia Priami, & veterum regum .i. quæ ſoli Priamo, & ceteris regibus Troianis penetrare olim licebat, apparent, i. conſpiciuntur, & patere incipiunt hoſtibus, & vident armatos, ſtantes in primo limine, & cum eos ſolos uideret, inſtat ui patria Pyrrhus &c. ut in ſequentibus uidebimus.

VARIA LECT. EA lapſa repente] In pleriſque lib. abſque pronomine ullo legitur, Elapſa, quod nequaquã placet. [Lubrica conuoluit ſub lato pectore terga] In peruetere quodam lib. ſcriptum animaduerti, Sublato pectora tergo. Sed longe melius, Lubrica terga. quod Seru. etiam agnoſcit. [Iamq. exciſa trabe, firma cauauit Robora] in peruetere lib. Longobardico, Cauabat, habetur.

At

At domus interior gemitu, miſeroq. tumultu
Miſcetur: penitusq. cauæ plangoribus ædes
Fœmineis vlulant: ferit aurea ſydera clamor.
Tum pauidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæq. tenent poſtes, atque oſcula figunt.
Inſtat vi patria Pyrrhus, nec clauſtra, nec ipſi
Cuſtodes ſufferre valent: labat ariete crebro
Ianua, & emoti procumbunt cardines poſtes.
Fit via vi: rumpunt aditus, primosq. trucidant
Immiſſi Danai, & late loca milite complent.
Non ſic aggeribus ruptis cum ſpumeus amnis
Exijt, oppoſitasq. euicit gurgite moles,
Fertur in arua furens cumulo, camposq. per oẽs,
Cum ſtabulis armenta trahit: vidi ipſe furentem
Cæde Neoptolemũ, geminosq. ĩ limine Atridas:
Vidi Hecubam, certũq. nurus, Priamũq. per aras,
Sanguine fœdantem, quos ipſe ſacrauerat, ignes.
Quinquaginta illi thalami, ſpes tanta nepotum,
Barbarico poſtes auro ſpolijsq. ſuperbi
Procubuere: tenent Danai, quà deficit ignis.
Forſitan, & Priami fuerint quæ fata, requiras.
Vrbis vbi captæ caſum, conuulſaq. vidit
Limina tectorũ, & mediũ in penetralibus hoſtẽ:
Arma diu ſenior deſueta trementibus æuo
Circundat nequidquã humeris, & inutile ferrum
Cingitur, ac denſos fertur moriturus in hoſtes.
Aedibus in medijs, nudoque ſub ætheris axe
Ingens ara fuit, iuxtaque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque vmbra complexa penates.
Hic Hecuba, & natæ nequidquã altaria circum,
Præcipites atra ceu tempeſtate columbæ,
Cõdenſæ, & diuum amplexæ ſimulacra tenebãt.
Ipſum autẽ ſumptis Priamũ iuuenilibus armis
Vt vidit, quæ mens tam dira miſerrime coniux
Impulit his cingi telis? aut quo ruis, inquit?
Non tali auxilio, nec defenſoribus iſtis
Tẽpus eget: nõ, ſi ipſe meus nunc afforet Hector,
Hunc tandem concede. hęc ara tuebitur omnes:
Aut moriere ſimul. ſic ore effata, recepit
Ad ſeſe, & ſacra longæuum in ſede locauit.
Ecce autem elapſus Pyrrhi de cæde Polytes,
Vnus natorum Priami, per tela, per hoſtes
Porticibus longis fugit, & vacua atria luſtrat
Saucius. illum ardens infeſto vulnere Pyrrhus
Inſequitur, iã iamq. manu tenet, & premit haſta.
Vt tandem ante oculos euaſit, & ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum ſanguine fudit.

SERV. AT domus interior] De albano excidio trãslatus eſt locus. [Tumultu] Tumultus dictus, quaſi timor multus. Vnde alia bella dicta ſunt Italicus tumultus. Bene autẽ addidit. [Miſero] Quia eſt etiam terribilis. [Miſcetur] Perturbatur, vt, Nec quiſquã æratas acies ex agmine tanto Miſceri putet. [Cauæ ædes] Tecta camerata. Aedem autem numero ſingulari de templo tantum dicimus, plurali, & de domibus & de templis. Si aliter dictũ inueneris, vſurpatum eſt, vt mella hordea. [Ferit clamor] ſecundum philoſophos, qui dicunt vocem corpus eſſe. bene ergo ferit. [Aurea ſydera] Multi ad laquearia referunt, quod ſtultũ eſt. [Pauidæ] Pro pauentes. Pauidus eſt ſemper timens: Pauens eſt cauſa, vt ſupra furiatus, & furioſus. [Amplexæque tenent poſtes] Apollonij locus, in quo inducitur Medea patrem ſalutaſſe, & domum relinquens. [Vi patria] ſecundum fidẽ generis ſui, vt, Stirpis Achilleæ faſtus. Item de Hercule, Salue vera Iouis proles. [Cardine] à cardine. [Non ſic aggeribus ruptis] vult oſtendere grauius vaſtatum Troiam, quam agri fluuiorum eruptione vaſtentur. Et ſciendum comparationes, aut pares eſſe, aut minores. [Spumeus] Pro ſpumoſus. [Exijt] Dicimus, & exiuit. Sed vt ſubtrahit Virg. vt breuem faciat ſequentem vocalem. [Cumulo] Augmento. [Vidi ipſe furentẽ.] vt, Quæque ipſe miſerrima vidi. [Geminos] More ſuo fratres. Gemini aũt ſunt non duo, ſed ſimul nati. [Centumq. nurus] Aut finitus eſt numerus ꝓ in finito. Aut certo ideo centum. quia Barbarorum fuerat non ſingulas coniuges habere, ſed plures. Aut illud dicit plures fœminas, vt Lucanus, Cultus geſtare decoros vix nuribus rapuere mares. Hoc eſt fœminas. Aut centum per aras, licet incongruum ſit, quia ſequitur, Hæc ara tuebitur oẽs. & vnus per centũ aras occidi non poterat. [Quos ipſe ſacrauerat, ignes] Vt, Et religioſa deorũ Limina. Per quod latẽter oſtẽditur nihil prodeſſe religionem. [Fœdantem] Hoc eſt cruentantem. [Quinquaginta illi thalami] Illi celebrati ab Homero. Et bene de thalamis verum expreſſit numerum. Poteſt enim vnus thalamus plures habere coniuges, & eſt zeugma, Quinquaginta thalami procubuere. [Et poſtes ſuperbi auro barbarico]. i. aut multo, aut vere Barbarico, quia πληϑμόνη τῶν βαρβάρων. [Spolijs ſuperbi] Hoc fuit moris antiqui, vt ipſe in 7. Captiui pendent currus curuæq. ſecures. [Forſitan, & Priami fuerint quæ fata, requiras] Bono vſus eſt ordine, vt ante Reipublicæ, poſt regis, inde priuati, hoc eſt ſua, fata narraret. De morte autem Priami, varie lectum eſt. Alij dicunt quod à Pyrrho in domo quidem ſua captus eſt, ſed ad tumulum Achillis tractus, occiſusq. eſt iuxta Sigæum promontorium. Nam in Rhœtæo Aiax ſepultus eſt, tunc eius caput conto fixũ circuntulit. Alij vero quod iuxta Hercæi Iouis aram extinctus ſit, dicunt. Vnde Lucanus. Hercæas monſtrator ait, nõ reſpicis aras? Et hanc opinionem plenè Virgilius ſequitur. Licet etiam illam prælibet, vt ſuo indicauimus loco. [Medium hoſtem] Hypallage eſt, in medijs ædibus. Si autem medijs legeris, non ſtat verſus niſi excluſos: vt, Inter ſe coijſſe viros, & decernere ferro. Et bñ Priamũ niſi in extremis armat periculis. [Trementibus æuo] Non apte ſibi cohærere facit, ſed potius oneri ſumit. [Inutile ferrum] Ipſe inutilis. Ferrum enim de his eſt q̃ ex coniunctis ſumunt epitheta, vt venenũ. [Nudo ſub axe] Hoc eſt ſub diuo, quod impluuiũ dicitur. Axis, aũt eſt aut plauſtrum Septentionale, aut pars ſeptẽtrionis, aut ſpiritus, quo mundus mouetur, ſicut docet Lucan. [Veterrima] Vſurpatum eſt. Ergo. vt ſupra diximus, hoc tãtum ſi neceſſe ſit, licet. [Complexa penates] Penates ſunt omnes dij qui domi coluntur. [Nequidquam] Aut ſecundum Epicureos. aut propter vim bellicã. [Altaria] Superorum, & aræ ſunt, & altaria: Inferorum, tantum aræ. Ara autẽ dicitur à precibus, quas Græci ἀρὰς dicunt, vt vnde cõtra ĩprecatio κατάρα dicitur. [Præcipites] Feſtinæ, propter tempeſtatẽ, & bene. [Atra] Addidit, quia eſt, & clara: vt, Vnde hæc tam clara repente Tempeſtas? [Dira] Modo ꝓprie. Dira enim eſt deorum ira. Ergo quę mens dira, id eſt infuſa ex deorum ira. [Ruit] Aut feſtinas, aut incedis feniliter. [Non, ſi ipſe meus] Subaudis filius poſſet defendere. [Ore effata] Abundat ore. [Vacua] Magna. quæ difficile complentur. [Infeſto vulnere] Bonum ſchema, vulnus pro telo. [Euaſit] Peruenit. [Vitam cum ſanguine fudit] Modo eos ſequitur, qui ſanguinẽ ſedem vitæ volunt. Alibi eos, qui ipſum ſanguinem vita volunt: vt, Purpureã vomit ille animam.

ASC. AT domus interior] Ad excitãdã cõmiſeratione, recẽſet muliebrẽ vlulatũ quẽ tũc veroſimile eſt factũ cũ facta tali feneſtra hoſtes conſpicerẽntur. vnde Donat. Plangebãt fęminę. & ſummis vlulatibus prodebãt hoſtibus ſuã formidinẽ qua augebatur illis ſpes: ergo. [Inſtar vi patria Pyrrhus:] Quis enim non prouocaretur audiendo talia? Deſcriptio autem regiæ auget nobilitatem, & amplitudinem, felicitatemque Priami: Veterum regum, vt oſtenderet regnum Priamo à maioribus ſuis prouenisse. Quantus autem dolor vt vna nocte conciderit, quod per infinitos reges, multis etiam ſeculis ſeruatum fuerat? Nec ipſi cuſtodes vigiles, de quibus dixerat, imas obſedere fores; poſſumus etiam cuſtodes ipſos; poſtes intelligere, quoniam cuſtodes à cuſtodiendo appellantur, cum igitur omnia deficerent. [Fit via vis:] Vis, inquit, ianuam patefecit, vis aditum ad interiora tenenda recluſit. [Vidi Hecubam]

Et reliqua. Reſpondet ad id quæque ipſe miſerrima vidi fuit ergo cædis eorum hominum ſpectator, quos venerat defenſurus. [Qua deficit ignis] Omnia ignis occupauerat ſed eum conſumptis rebus ignis extinguatur. [Danai] Occupabant ea loca in quibus nō dixit, non fuit ignis, ſed iam deficiebat. [Superbi] Ornatu artis, & materia. Ordo eſt. At. i. ſed. domus interior vbi. ſ. fœminæ & infantes erat, miſcetur. i. confunditur gemitu & miſero tumultu, & ædes cauæ, id tecta cameratā vlulant. i. vlulatū dant penitus. i. pene intus in penetralibus plangoribus fœmineis, ad eſt fœmininis & muliebribus, clamor ferit ſydera aurea micātia. Seru. dicit ſtultos qui ad ſydera in laquearibus depicta referunt, ſed nō penitus abſurdum eſt. nā in cameris ſolet cœlum depingi ſupra verticem. verum mallem ad ſydera cœleſtia referre, vt clamor ſublatus ad æthera, ad hoſteſq. perueniſſe dicatur tum. id eſt deinde matres pauidæ, non ſolum pauentes, ſed naturaliter pauidæ errant. i. diſcurrunt palantes. i. errantes, ingentibus tectis, id eſt per ingentia tecta, & amplexæ poſtes tenent ſup. eos, atq. figunt oſcula, vti rei caræ quam derelinquere coguntur mulieres ſolent. Pyrrhus inſtat vi. i. violentia, patria. i. paterna. qua patet eius Achilles in tali ſucceſſu inſtare ſolebat, nec claustra, nec ipſi cuſtodes valent ſufferre. i. ſuſtinere vim, & impetum eius; ianua labat. i. procūbit, ariete. i. machina bellica, cornuta fronte in morem arietis facta, crebro, id eſt frequenter inpulſa, & poſtes procumbunt, emoti cardine. id eſt ex loco in quo fixi erant, via id eſt tranſitus, aut acceſſus fit, vi id eſt violentia; inuitis Troianis, & ipſi Danai immiſſi, rumpunt, id eſt rumpendo obſtacula faciunt, adytus, id eſt acceſſus. & trucidāt primos, id eſt quos primos offendunt obſtātes, & complent loca late milite. i. agminatim irrumpunt. Amnis ſpumeus. i. ſpumoſus, nō fertur, ſic. i. tam violēter in arua, furens cumulo. i. impetu multo aquarum, cum id eſt quando trahit armenta. i. pecora magna, cum ſtabulis per omnes campos, & hoc cum. i. poſt quando exit. ſ. alueum ſuum, aggeribus. i. rebus aggeſtis, ruptis. i. diſſipatis, & cum euicit gurgite. i. impetu aquarum, moles oppoſitas. i. obieces, non dico, ſic fertur vt Græci ferebātur in aulam Priami. Ipſe. i. ego vidi Neoptolemum. i. nouum militem Pyrrhum furentem cæde. i. occaſione, quam exultans victoria, & improbus animis faciebat, vnde ſignanter Neoptolemum hic dicit. & vidi geminos Atridas. ſ. Agamemnonem, & Menelaum. ſup. furentes cæde primo in limine. i. in primo ingreſſu obuios. ſ. quoſque trucidantes. Vidi etiā Hecubam Priami coniugem, & centum. i. plurimas, nurus. id eſt coniuges filiorum eius, & vidi Priamum fœdantem. i. imbuentem, ſanguine, ſ. ſacrificiorum, per aras. i. ſuper ipſas aras, ignes quos ipſe ſacrauerat. Quinquaginta thalami. i. cameræ nuptiales in quibus nurus erant, erant, ſup. illi (quem nimirum etiam Homer. celebrat) & tanta. i. tam magnas ſpes nepotum erat. ſup. illi, aut ordo eſt, quinquaginta thalami, appoſitione, ſpes tanta nepotum procubuere illi. i. in damnatum, & dolorem illius. & poſtes ſuperbi. i. ſuperbæ extructi, & magnifice decorati auro Barbarico. i. à Barbaris ablato, & ſpoliis. i. Barbarorum illis affixis, procubuere. i. procubuerūt Danai. tenent. i. occupāt, ſup. ab ea parte qua ignis deficit, id eſt deeſt, aut propter obſtaculum amplius cremare nequit. [Forſitan. &c.] Poſt excidium multorum Troianorum. & captionem regiæ Priami. affectabat, vt veroſimile eſt Dido audire exitum Priami, quem nunc recitaturos eſt, vnde Donat. dicit ſic [Forſitan, & Priami] Bono compēdio vtitur, vt vltro ſuggerat. quod interrogari poterat. Debebat enim eo tempore quod omnibus quietem deſtinauerat, vti breuitate. Exponitur igitur quomodo ſanguine aras fœdauerat. [Vrbis vbi captæ] Cum iam nihil eſſet reliqui de vrbe regiaque ſua, nullaq. omnino ſpes reſtaret, ſtatuit ſapiens & forti animo rex quæcūq. morte captiuitatem fugere arma capit, non vt peteret victoriā, ſed vt in armis poſitus viriliter occumberet. Ponit autem & hominem, & arma inutilia, quoniam ipſe ſenex iam diu arma non ſumpſerat. vnde illa rubigine contabuerant, & inutilia reddita erant. [His] Armis, auctorem mortis quærit non amentia, ſed ſapientia, vt morte captiuitatem fugiat: ergo. ſapientiſſimis poeta decorum in hoc rege ſeruauit. Dedit & conuenientem naturam mulieri, & reginæ, & vxori. [Recepit] Quam imbellis eſſet, ex eo apparet quod mulier anus, cum ab incepto ſe vocauit. [Ecce autem elapſis] Voluit mori Priamus, vetuit vxor at caſus à ſtulit ſibi quod cupiebat. Ordo eſt. Tu requiras, id eſt requirere poſſis forſitan, & id eſt etiam quæ fuerint fata Priami. & incipit narrare, dicens. vbi, id eſt poſtquam Priamus ſupp. vidit caſum, id eſt ruinam & excidium vrbis, ſcilicet Troiæ captæ. ſ. à Græcis. & vidit limina tectorum conuulſa. i. à ſedibus ſuis ſimul auulſa, & vidit hoſtem medium, pro, in medijs, penetralibus ipſe ſenior circundat nequidquam. i. fruſtra & ad nihil commodi, humeris trementibus æuo. i. præ ſenio, non præ timore, arma deſueta. i. deſita diu, & cingitur ferrum inutile. i. quo tunc proſpere vti nequiret, & fertur moriturus in denſos hoſtes. Ingens ara fuit in medijs ædibus. & ſub nudo axe ætheris. i. ſubdio; in proambula erꝓ regiæ, ſicut in clauſtris religioſorū, conſpicimus arcā circum ſeptam porticu. & laurus veterrima i. vetuſtiſſima (ab antiquo, nam veter dicebatur. vnde abuſiue, veteri, in ablatiuo fit) erat iuxta. i. prope aram incumbens aræ. i. inflexa ſupra aram, & complexa penates vmbra. ſ. ſua. Hecuba, & natæ. i. filiæ, & nurus, ſup. erant hic, nequidquam. i. fruſtra circum altaria, condenſæ. i. compreſſæ. quod timoris indiciū eſt, & ipſæ amplexæ. i. amplectentes tenebant hoc eſt amplexu ſuo tenebant. ſimulacra diuum. ſ. penatium. ceu. i. veluti columbæ ſup. conuolant præcipites ſup. in, aut ſub tempeſtate atra. i. nimboſa. & ipſis inimica. Autem, pro ſed. vt. a. poſtquam, Hecuba. ſup. videt Priamum iam ſenem, armis iuuenilibus ſumptis. i. poſtquam ſumpſerat arma iuuenilia, inquit, ô miſerrime coniux. i. maritæ, quæ mens tam dira. i. ſaluti tuæ tam aduerſa, aut tam furiata (nam diræ, etiam furiæ ſunt) impulit te cingi, his i. iuuenilibus, & tibi inutilib. telis aut quo ruis. i. præceps abis, tempus. ſ. præſens. i ſtatus rerum præſentium. nō eget tali auxilio, quale. ſ. tu afferre potes, nec iſtis. i. inutilibus, & decrepitis cuiuſmodi tu es, defenſoribus, ſed ſup. longe præſtantiore, & pſtantioribus. non. ſi ipſe Hector meus. ſ. filius, afforet. i. adeſſet. ſup. egeret tali præſidio, quale ipſe præſtare poſſit. cum ſerum ſit. Concede tandem. i. poſt diuturnam amentiam tuam. huc. i. ad me, hæc ara tuebitur. i. proteget omnes ſup. nos, aut morere ſimul. i nobiſcum: ipſa effata. i. elocuta ſic, ore. i. etiam geſtu oris. & non ſolis indicijs, vt vecordes mulieres quæ in tali caſu, eloqui neſciunt, ſolent, (aut, vacat ore) recepit ad ſeſe, & locauit longæuum. i. longi æui maritum, in ſede ſacrata, in qua. ſ. ſummus pontifex ſedere ſolebat. Alludit ad priores Romæ, qui dum vrbs à Gallis caperetur, in inſignibus ſuis pro foribus ſedebant. Autem. pro ſed, ecce, q. d. præter ſpem, & cōmodum, Polytes vnus natorum. i. filiorum Priami elapſus de cæde Pyrrhi, id eſt quam Pyrrhus faciebat in alios. & in hunc facere parabat, fugit per tela, per hoſtes longis porticibus. i. per porticus longas, & ipſe ſaucius. i. vulneratus, luſtrat. i. oculis circunſpicit, atria vacua. i. in quibus iam nullus remanſerat ad quē ſe reciperet Pyrrhus ardens inſequitur illum vulnere, id eſt telo quo vulnus facit, infeſto, id eſt vim illaturo. & tenet manu iam, iamque. id eſt in proximo eſt, vt teneat. & vix quidquam intereſt, & premit haſta. ſcilicet infeſta, vt id eſt poſtquam, ſup. Polytes euaſit tandem ante oculos, & ora parentum. ſ. Priami, & Hecubæ concidit, & fudit vitam cum multo ſanguine in quo ſedes animæ, atque vitæ à nonnullis creditur.

VARIA LECTIO.

EMOTI procumbunt cardine poſtes] Nonius Marcellus, Emoto. agnoſcit. [Spes tanta nepotum] Sunt qui dicant in libris aliquot antiquis ſcriptum eſſe, Spes illa nepotum. [Et medium in penetralibus hoſtem] In lib. antiquis legere eſt, Medijs in penetralibus. Mediceus tamen liber, & alij, Medijs penetralibus, abſque in, præpoſitione legunt. [Denſos fertur moriturus in hoſtes] In antiquis aliquot exemplaribus, Ad hoſtes, legitur non inepte [Et diuum amplexæ ſimulacra tenebant] Mediceus & antiqui ferè omnes lib. Sedebant, habēt. [Illum ardens infeſto vulnere Pyrrhus inſequitur] In peruetuſti lib. Oblongo legere eſt; Infeſto in vulnere. [Vt tandem ante oculos euaſit. & ora parentum] In quibuſdam veteribus lib. eſt. Ante oculos euaſit. & ante parentum. [Vitam cum ſanguine fudit] In antiquis pleriſque lib. Fundit, habetur.

Hic Priamus quāq̃ in media iam morte tenetur,
Non tamen abſtinuit, nec voci, iræq. pepercit.
At tibi pro ſcelere, exclamat, pro talibus auſis
Dij, ſi qua eſt cęlo pietas, quæ talia curet,

SERV. HIC]. i. tunc. [Media] Autē manifeſta. & pōt referri. vel ad Priamū, vel ad Polytē. [Si qua eſt] Vel ſecundum Epicureos. vel de- ſperat, quia impune ante aras conſpicit cædem. [Curet] Vlciſcatur. [Grates] Prout res fuerit, vel in bonis, vel in malis dicuntur, ſicut præmia &

[Me

Perſoluant grates dignas,& præmia reddant
Debita,qui nati coram me cernere letum
Feciſti,& patrios fœdaſti funere vultus.
At non ille,ſatum quo te mentiris,Achilles
Talis in hoſte fuit Priamo,ſed iura,fidemq.
Supplicis erubuit,corpusq. exangue ſepulcro
Reddidit Hectorem,meq. in mea regna remiſit.
AEN. Sic fatus ſenior, telumq. imbelle ſine ictu
Coniecit:rauco quod protinus ære repulſum,
Et ſummo clypei nequidquã vmbone pepẽdit.
Cui Pyrrhus: PYR. Referes ergo hæc,& nũcius ibis
Pelidæ genitori: illi mea triſtia facta,
Degeneremq. Neoptolemum narrare mẽmẽto:
Nũc morere. AEN. Hęc dicẽs,altaria ad ipſa tremẽtẽ
Traxit,& in multo lapſantem ſanguine nati:
Implicuitq. comam læua,dextraq. coruſcum
Extulit,ac lateri capulo tenus abdidit enſem.
Hæc finis Priami fatorum: hic exitus illum
Sorte tulit,Troiam incenſam,& prolapſa vidẽtẽ
Pergama,tot quondam populis,terriſq. ſuperbũ
Regnatorem Aſiæ.iacet ingens littore truncus,
Auulſumq. humeris caput,& ſine noĩe corpus.

SERV. [Me cernere] De ſpectaculo quæritur.non de morte.[Coram] Modo aduerbium temporis eſt,quia verbo cohęret. vt,Coram quem quæritis adſum.[Funere]Cadauere.ab eo quod præcedit id,quod ſequitur. Funus.n. eſt iam ardens cadauer. Quod dũ portatur, exequias dicimus,crematum, reliquias:cõditum,iam ſepultum. [In hoſte Priamo] Aut Archaiſmos eſt, aut ĩ hoſte.i. cum hoſtem gereret, cũ ipſe hoſtis eſſet. [Sed iura fidẽq.] Quia(quod Homerus mutat) dicitur Priamus duce Mercurio ingreſſus Achillis tẽtoria excitatum rogaſſe,quem dormiẽtem poſſet occidere.Iura vero,quod à rege rogabatur. [Remiſit] Comitatus vſque ad Troiam eſt.[Imbelle]Inutile ferrum. [Nequidquam] Non ſic Perſ. Nequidq̃ fundo inſpiret nummus in imo. [Referes ergo hæc] Sarcaiſmos eſt,iocus cum amaritudine.vt,En agros,& quã bello Troiane petiſti Heſperiam. Antiſmus autẽ eſt vrbanitas ſine iracundia, vt,Atq. idem iungat vulpes,& mulgeat hircos.[Degenerem]Non reſpondentem moribus patris.[Altaria ad ipſa]Vnde ſperabat auxilium. [Dextraq. coruſcum Extulit] Coruſcum, ſi ornatum gemmis caput regis acceperis.Senſus talis eſt,Sublato capite gladium in vaginã recondit,quæ lateri ſemper cohæret. Si vero coruſcum gladium vis intelligere,lateri Priami infixũ accipe,& κατὰ τὸ σιωπώμενον.poſtea caput eſſe ſublatum.[Hæc finis]Omnia latina nomina,inanima,ſimplicia,à verbo non venientia,nis, ſyllaba terminata,maſculina ſunt.Inanima,propter canis, ſimplicia, propter bipennis,à verbo non venientia,propter finis.Ergo clunis Iuuẽ. bene dixit.Tremulo deſcendũt clune puellæ.Horat.male. Quod pulchræ clunes. [Hic] Talis vt. Hunc ego te Euryale aſpicio? [Sorte] Fatali neceſſitate. [Troiam incenſam]Pro Ilium.[Pergama]Proprie Troianæ arces ſunt.vnde κατ' ἐξοχὴν arces oẽs Pergama dicuntur.vt Poetam dicimus, & intelligimus Virgilium.[Regnatorẽ Aſiæ]Quia imperauerat,& Phrygiæ, & Mygdoniæ.[Iacet ingens littore truncus]Pompeij tangit hiſtoriam. Quod autẽ dicit Littore,illud,vt ſupra diximus,Reſpicit, quod in Pacuuij tragœdia continetur.Quod autem Donat. dicit Littus,locum eſſe ante aras,à litando dictum ratione caret.Nam à litando,li.breuis eſt, & ſtare non poteſt verſus. [Sine nomine] Sine agnitione.

ASCENSIVS.

HIC Priamus,&c.]Docet finem,& exitum vitæ Priami, adludens ſubinde ad res Romanas,vnde Don.[Hic Priamus] Voluit fortuna, vt mors Polytæ eſſet in conſpectu ſuo, vt inde mors ſua oriretur.[Dij].ſ.præſentes, ad quorum ſe ſuffragium contulerit.& ſi eſt in cœlo aliqua pietas quæ nefaria commiſſa vindicet.[Qui nati] Non culpat Pyrrhum quod occiderit,ſed ꝙ cædem in conſpectum paternum reſeruauerit,nam ſtulte repræhenderet quod iure belli licebat.[At non ille] Conatur priuare eum omni gloria,& nobili genere, quod non ſit filius Achillis, quod probat,quod in ſe non ſeruauerit iura q̃ ſeruauerat Achilles.[Reddidit corpus]Quod iniuſte retinuiſſet. Sola.n.anima debetur hoſti.Corpus autem,quoniam in nullius eſt poteſtate dimittitur ſepulturæ.Reddidit ergo, quoniam contra humanitatis iura id tenebat. [Sic fatus] eſt deſiderium manifeſtum mortis.quod poſt contumeliam,etiam armis iuuenem,ſenex prouocet.[Telum imbelle]Confirmat quod dixit, Inutile ferrũ. [Sine ictu]Probat humeris trementibus æuo.[Pependit]Stulte dicũt, non poſſe pendere quod repellitur.Hæc ille.Ordo eſt. Priamus hic.i.hoc tempore,quãquam tenetur iam in media morte,id eſt quantumcunq. certam mortem conſpicit,tamen nõ abſtinuit.ſ. à conuitijs,nec pepercit voci.ſ.contumelioſæ,& exprobranti,&

iræ vnde illa proceſſit,at.i.ſed exclamat (aut detur potius particula,at Priamo,habet.n. neſcio quid minanti aptum, exclamat ergo) at dij (ſi qua pietas eſt cœlo q̃ curet talia) ꝑſoluant tibi grates dignas, & reddãt præmia debita tibi, pro ſcelere,& pro talibus auſis qui feciſti me.ſ. regem,& longæuum,& parentẽ cernere coram.i.in conſpectu meo, letum.i.in mortem, nati.i.filij mei, & fœdaſti.i.contaminaſti,funere,ſup.nati, vultus patrios.i.paternos. At ille Achilles.ſ.quo mẽtiris te,ſatũ.i. progenitum, quia eius mores nõ obtines(quæ ſentẽtia quoque Chriſtiana eſt. negat.n. Chriſtus filios Abrahæ,q eius opera nõ faciunt)non fuit talis in hoſte Priamo.i.in tractãdo me,qui hoſtis erã,ſed erubuit.i.cum rubore excepit iura.& fidem ſupplicijs.i.ſupplicaturi.& ſuppliciter veniẽtis, pro redimendo corpore Hectoris.videns.n.Achilles in Priamo.quod Saul in Dauide, quia cum dormientem interficere potuiſſet,nec tamen quidquã moleſtię intulerit,quia ſupplex venerat,erubuit iura,quibus potuit hoſtem quouis modo adoriri,& fidẽ, qua noluit, quia ſupplex venerat,erubuit autem propterea,quia indecorum eſt ſi dormiuiſſe Achillem vt improuido, adeſſet ĩprouiſus hoſtis, & reddit corpus Hectorẽ exangue.i.mortuũ, hic nõ dicit Priamus quod vendiderit, quia ſi id diceret, iam probaret patrem non minus turpem quàm filium,cuius contrarium aſtruere vult, & remiſit me in mea regna,quæ verba ſonarent, quaſi per pudorem Pyrrhum à cæde coercere vellet,niſi facinus inimicum ſubſequeretur.Priamus ergo ſenior fatus, ſup.eſt ſic, & coniecit telum imbelle,quia ſine ictu.i.impetu forti,quod.ſ.telũ repulſum.i.repercuſſum,protinus.i.ſtatim ære rauco.i.parum ſonantibus armis, aut vmbone æreo parum ſonante, eo ꝙ ſine viribus impulſum eſſet.pependit nequidquam.i.fruſtra infixum eſt in ſummo vmbone.i.curuatura clypei.hoc eſt manſit quidem hærens in ſuperficie vmbonis.& ita pependit.ſed non penetrauit totum clypeũ, & ideo repulſum eſt,nõ tamen reiectum,qui mãſit hærens. Cui Pyrrhus,ſup.reſpondit. Ergo,quia dicis patrem meum non tali animo,ſed longe generoſiorẽ fuiſſe tu referes. i.recitabis hæc.ſ. facinora mea,& ibis nuncius genitori meo Pelidæ.i.Pelei filio, memento narrare illi mea facta triſtia.i.turpia ob quæ ille triſtetur,& me Neoptolemum.i.nouum militem degenerem.i.ab eius virtute,& generoſitate degenerantem, morere (imperandi verbum)nunc.ſ.vt nuncius eas.& ipſe dicens hæc, traxit Priamũ trementum.ſ.æuo ad ipſa altaria,quæ conſtructa ab ipſo erant in honorem deorum,tremẽtem dico,& lapſantem.i.titubãtem, aut iã iãq. labãtẽ in multo ſanguine nati.ſ. Polytæ, & implicuit comam læua.i. inuoluit læuam manum ſuam coma Priami, & extulit.i.extraxit vno ictu in altum,dextera.ſ.manu.enſem coruſcum.i.refulgẽtem. & abdidit lateri.i.in latere Priami, tenus capulo.i.vſque ad capulum,i.manubrium, quo capitur, hæc ſup. erat,finis.i.exitus fatorum Priami,hic.i.huiuſmodi, tam infelix exitus.tulit illum ſorte.i.per ſortem.i. hunc exitum ille ſortitus eſt,non.n.pro meritis eum habuit:illum,dico, vidẽtem Troiam inceſam,& Pergama.i.arces Troianas, prolapſa, illum, dico regnatorem Aſiæ ſuperbum.i.elatum,& glorificatum, quondam populis,& terris, qui, ſup,iacet nunc ingens truncus in littore, quia Troia deleta nõ niſi littus maris viſum eſt(ſed ad Põpeiũ alludit.vt Seruius recitat)& caput auulſum. i.amputatum humeris,& corpus ſine nomine,id eſt ignobile,ſicut vulgus, ignobile dicitur ſine nomine, aut ad ſui cognitionem mortales inuitat, vt cognoſcant,quia ablato capite etiam regis corpus ſit ſine nomine,non enim agnoſcitur.

VARIA LECT. PROTINVS ære repulſum eſt]In antiquis lib,Sepultum eſt,legitur.In aliquot,Sepultum abſque eſt. [Hæc dicens] Antiqua ferè omnia exemplaria,Hoc dicens,legunt.

SERV. SAeuus horror]Quia eſt & bonus: vt, Lætuſq. per artus Horror iit.[Vitam exhalantem] Secundum eos qui animã ventum volunt: vt, atque in ventos vita receſſit.[Direpta] Diripienda,participium pro participio.[Copia]Notandum de exercitu numero cum dixiſſe ſingulari, vt Salluſt. cũ copias de exercitu. numero plurali dicamus. Copia vero, aliarum rerum eſt.

uiſa]Pulchritudo Helenæ odioſa i.Helena.& eſt græcum, vt vis Herculea.[Lacęnę] A prouincia Laconica. Et notandum derivationem minorē eſſe à principalitate,quod rarũ eſt. [Culpatuſve Paris]Crimino ſus. [Aſpice] de Homero tractum, qui inducit Mineruam præſtantē iſta Diomedi.[Nanque omnem]Ordo eſt, Omnem tibi nubem eripiam, quæ humida circum caligat, & mortales hebetat viſus tuẽti.

[Cum mihi ſe]Ordo eſt,Cum mihi ſe videndam oculis obtulit non ante tam clara. [In luce]In nymbo. qui cũ numinibus ſemper eſt.[Dextraque prehẽſum] Ea corporis parte qua Helenæ ictũ minabatur, quæ in tẽplo Veſtæ ſtabat ornata. Vt enim in primo diximus,aliquos hinc verſus conſtat eſſe ſublatos, nec immerito.Nam & turpe eſt viro forti contra fœminã iraſci, & cõtrarium eſt Helenã in domo Priami fuiſſe.illi rei,quę in 6. dicitur, quia in domo inuẽta eſt Deiphobi,poſtquã ex ſumma arce vocauerat Græcos. Hinc autem verſus eſſe ſublatos,Veneris verba declarãt,dicentis, Non tibi Tyndaridis facies inuiſa Lacęnę. [Roſeo] Pulchro. Perpetuũ epitheton Veneris.[Inſuper] Sup quod cõtinuerat.[Indomitas] Magnas.[Quid furias?] Quia furoris eſt virum fortẽ ruere in mulieris interitũ.[Noſtri cura] Et hoc loco, vt ſolet,vnã ſe de Aenea familia facit. Noſtri autem & veſtri genitiuus pluralis eſt antiquus,& ex greco veniens ſicut ſingularis eſt mis & tis. Non eſt autem poſſeſſiuum, ſed ab eo quod eſt nos.& hoc eſt vnde dicimus, noſtri cauſa facit, hoc eſt noſtrum.[Superet] Superuiuat. [Aſcaniuſq. puer?] Filius,vt, Tuque puerque tuus. Horat. Pueroſq. Ledæ. & eſt græcũ, nam παῖδας dicũt. interdum tñ etiam ad ætatem refertur. [Hauſerit enſis] Aut percuſſerit, vt Latus haurit apertum. Aut vorauerit. [Tyndaridis] Atqui Iouis eſt.nõ Tyndarei filia.Sed ſic dicimus Tyndaridis de Helena, vt de Hercule Amphitryonides.nã de Ioue & Leda nati ſunt Pollux & Helena.de Tyndareo.& Leda Caſtor, qui & ſolus mortalis fuit.vnde Virg.in 6.

Si fratrem Pollux alterna morte redemit.

Qui immortalitatẽ ſuam cũ fratre partitus eſt.Helenã vero immortalẽ fuiſſe indicat tempus. Nam conſtat fratres eius cum Argonautis fuiſſe. Argonautarũ filij cum Thebanis dimicauerunt. Item illorũ filij contra Troiã bella geſſerunt. Ergo ſi immortalis Helena nõ fuiſſet,tot ſine dubio ſeculis durare nõ poſſet.Hanc autem legimus prius à Theſeo raptam, & in Aegypto cõmendata Protheo. [Facies in-

At me tum primum ſæuus circunſtetit horror.
Obſtupui: ſubijt cari genitoris imago,
Vt regem æquæuum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem: ſubijt deſerta Creuſa,
Et direpta domus,& parui caſus Iuli.
Reſpicio,& quæ ſit me circum copia,luſtro.
Deſeruere omnes defeſſi,& corpora ſaltu
Ad terram miſere,aut ignibus ægra dedere.
Iamq. adeo ſuper vnus eram,cum limina Veſtę
Seruantem,& tacitam ſecreta in ſede latentem
Tyndarida aſpicio.dant clara incendia lucem
Erranti, paſſimq. oculos per cuncta ferenti.
Illa ſibi infeſtos euerſa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaum,& deſerti coniugis iras
Permetuens Troiæ,& patrię communis Erinnys,
Abdiderat ſeſe,atque aris inuiſa ſedebat.
Exarſere ignes animo: ſubit ira,cadentem
Vlciſci patriam,& ſceleratas ſumere pœnas.
Scilicet hęc Spartã incolumis,patriaſq. Mycenas
Aſpicet: partoq. ibit regina triumpho?
Coniugiumq., domumq., patres,natoſq. videbit
Iliadũm turba,& Phrygijs comitata miniſtris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arſerit igni?
Dardanium toties ſudarit ſanguine littus?
Non ita: nanq.,& ſi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna eſt,nec habet victoria laudẽ,
Extinxiſſe nefas tamen,& ſumpſiſſe merentis
Laudabor pœnas: animumq. expleſſe iuuabit
Vltricis flammæ,& cineres ſatiaſſe meorum.
Talia iactabam,& furiata mente ferebar:
Cum mihi ſe,non ante oculis tam clara,videndã
Obtulit,& pura per noctem in luce refulſit
Alma parens,confeſſa deam,qualiſq. videri
Cœlicolis,& quanta ſolet;dextraq. prehenſum
Continuit;roſeoq. hæc inſuper addidit ore.
Nate,quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furias? aut quonam noſtri tibi cura receſſit?
Non prius aſpicies vbi feſſum ætate parentem
Liqueris Anchiſem? ſuperet coniux ne Creuſa,
Aſcaniuſq. puer? quos omnes vndiq. Graiæ
Circum errant acies,& ni mea cura reſiſtat,
Iam flammæ tulerint,inimicus & hauſerit enſis.
Non tibi Tyndaridis facies inuiſa Lacænæ,
Culpatuſve Paris: verum inclementia diuum
Has euertit opes,ſternitq. à culmine Troiam.
Aſpice(nanque omnem,q̃ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat viſus tibi,& humida circum
Caligat,nubem eripiam: tu ne qua parentis
Iuſſa time,neu præceptis parere recuſa)
Hic,vbi disiectas moles,auulſaq. ſaxis
Saxa vides,mixtoq. vndantem puluere fumum;
Neptunus muros,magnoq. emota tridenti
Fundamenta quatit,totamq. à ſedibus vrbem
Eruit.hic Iuno Scæas ſæuiſſima portas
Prima tenet,ſociumq. furens à nauibus agmen

Dicitur autẽ nebula orta de terris obeſſe noſtris obtutib. Vnde Aquila, quia ſupra nebulã eſt, plus videt. Eſt enim theologica ratio,quia ignorãtes vſum Venereum. videre dicũtur & numina. Vnde nũc merito poſt Veneris abſceſſũ numina vidiſſe dr̃ Aeneas. [Obducta]Superducta.[Tuẽti]Modo videnti,alias defendenti.[Ne qua parentis Iuſſa time.]Ne,particula.imperatiuo iungitur modo, ſed interdum præſenti tempori,interdũ futuro, prout aliquid volumus aut ad præſens, aut ad futurũ fieri.[Iuſſa time]Vetetur.n.ne imperanti ſibi fugã, non obtemperet. [Neptunus muros]Hoc quidem habet fabula: ꝙ Neptunus cũ Apolline, Troiæ fabricati ſint muros. Sed conſtat Laomedontem ſupradictis dijs certã vouiſſe pecuniam ad ſacra faciẽda.quam imminẽtibus hoſtibus tranſtulit ad murorum fabricã. Vnde dij & feciſſe muros, & offenſi eſſe dicuntur. Simul notãdum,ꝙ deos facit opera ſua euertere, vt Portas Iunonem, quatum dea eſt. Nam & portam luminis naſcentibus præbet. Arces, Mineruam: legimus enim. Pallas quas cõdidit arces,Neptunũ, muros. ipſi.n.fundamẽta ſunt cõſecrata,cuius & mouentur arbitrio. Vnde ἐννοσίγαιος dr̃, hoc eſt terrã mouẽs aquę cõcuſſione.ſicut terræ motus cõtinẽt opiniones.[Tridenti] Omnia in ns,exeũtia,aut participia ſunt,aut nomina. Sed ſi participia ſunt,ablatiuum & in i,& in e, mittunt pro noſtro arbitrio.Iuuenal. Nec ardenti decoxit aheno Contra. Semperq. ardente camino.Sĩ vero nomina fuerint,in e,tantummodo exeunt. Si autẽ eadem ſint, & nomina, & participia,vt amans, cum nomina fuerint,omni modo in e,mittunt,cũ participia,licẽter vtimur.Ergo quia tridẽs nomen eſt,tridẽte debuit dicere. Sed nouitatẽ affectauit, nulla cogente neceſſitate.Sane in nominibus, quæ & propria eſſe poſſunt,& appellatiua,vt liberalis,felix,Iuuenal. ablatiuus a,proprio in e,exit.ab appellatiuo,in i.[Sæuiſſima] quæ & fugã vetabat.[Sociũ] ſibi deuotũ.[Furens] Iraſcẽs.[Tritonia Pallas] Notandũ duo antonomaſia ſine ꝓprio. Et eſt

nimiæ

Ferro accincta vocat.
Iam ſummas arces Tritonia, reſpice, Pallas
Inſedit, nimbo effulgens, & Gorgone ſæua.
Ipſe pater Danáis animos, vireſq. ſecundas
Sufficit: ipſe deos in Dardana ſuſcitat arma.
Eripe nate fugam, finemq́. impone labori.
Nuſquam abero, & tutum patrio te limine ſiſtã.

nimiæ iracũdiæ, cum dicitur, Quanquam irata ſic Græcis, nequaquam tñ Troianis parcere. licet in hiſtoria lectũ ſit, vehementius iratam Mineruam; ꝙ poſt victoriã ei ſacrificare noluerint, vt Horatius: Cum Pallas vſto vertit iram ab Ilio in impiã Aiacis ratẽ. [Nimbo effulgẽs] Nube diuina. Alij, Limbo legunt, & eſt pars veſtis extrema, quæ inſtita dr, vt Horat. Quarũ ſub ſtricta talos tegit inſtita veſte. [Ipſe pater] Qui omnibus vnus eſſe cõſueuit, vt, Rex Iuppiter omnibus idẽ. Et bene honeſta Aeneæ cã fugiendi eſt. [Vireſq. ſecundas] Quia fuerũt, & in Troianis, ſed nõ proſperæ. [Eripe] Accelera, raptim fac [Nuſquã abero] Bona œconomia. Nam ſi tenẽt Danai, qua deficit ignis, neceſſarium eſt p̃ſidium numinis. vt Horatius, Nec deus interſit, niſi dignus vindice nodus inciderit. [Limine ſiſtã] In limine, vt, Syluis te Tyrrhene feras agitare putaſti.

ASCENSIVS.

AT me tum primum ſæuus &c.] Hunc locum non interpretatur Seru niſi in principio, & nuſquam Don. qui ab eis qui reſecandum hoc opus acceperant, hæc pars abſciſſa, vtpote q̃ rem ignobilem, & indignã, tam Troianis cęteris, q̃ Aenea contineat. Troianis quidem, quia turpe erat ꝙ deſeruere omnes defeſſi, & corpora ſaltu ad terrã miſere, aut ignib. ægra dedere, &c. Aenea vero qui in fœminam ſe succẽſum dicit, quod in conſpectu Didonis ineptum viſum, & indecorum prudenter ablatum eſt, q a tñ rurſus incertum, ponam, & eius ordinẽ qui talis eſt. At. i. ſed ſæuus. i. vehemens, & dirus, horror circunſtetit. i. circũdedit me, non tñ inuaſit, quia victus non erat, vnde ſignanter dicit, circunſtetit, quaſi ne horror quidem inuadere auderet eum, circũſtetit tamen tum. i. tunc primum, & obſtupui, non quia mihi timerẽ, ſed quia imago cari genitori. i. patris Anchiſæ ſubijt. i. in mentẽ venit mihi, vt. i. poſtquam, vel cum primum vidi regem, æquęuum. i. coæuum, ſeu qualis æui videlicet Priamum coæuum Anchiſæ. exhalantem. i. violenter efflantem, animam. i. ſpiritum vitalem Creuſa. ſ. coniux, deſerta. i. derelicta domi, ſubijt. i. in mentem venit, quando. ſ. Hecubam vidit, & domus direpta ſubijt, & caſus parui Iuli ſubit, qui Aſtyanacti coæuus erat reſpicio, & luſtro. quæ copia ſit circum me, an. i. ſufficere poſſet ad reſiſtendũ hoſtibus, omnes. ſ. ſocij, defeſſi. i. ad extremum fatigati, & feſſi, deſeruere me, & miſere. i. miſerũt corpora ſaltu ad terram. i. præcipitauerũt ſe, aut dedere corpora ægra. i. ſaucia, aut tædio vitæ affecta ignibus. i. præcipitauerũt ſe in ignes. Iamq. i. & iam, ego ſupereram. i. reſtabam iam adeo. i. omnino, vnus. i. ſolus, cum. i. quando ego aſpicio, Tyndarida. i. Tyndari filiam ſaltem putatiuam. videlicet Helenam quę Iouis filia dicitur, ex Lęda Tyndari coniuge, ſeruantem limina Veſtæ. i. templi in quo Veſta colebatur, & latentem. tacitam, aut tacẽtem, aut occultam, in ſecreta. i. abſtruſa, quia tamẽ ſi ſecreta in ſede erat, & tacita quæri poſſet, quo ergo aſpexerit, addit, incẽdia, clara. i. penetralia clarificãtia, dant, ſup. mihi erranti. i. vaganti per diuerſa loca, & ferenti oculos paſſim per cuncta, ſup. loca, lucem. i. claritatem, illa. ſ. Tyndaris. hoc eſt Helena, permetuens. i. multum metuens Teucros infeſtos ſibi, ob Pergama. i. mœnia Troiana, euerſa & permetuens pœnas Danaum. i. quas Danai ab ea exigere poſſent, & iras coniugis deſerti. i. derelicti cum Parim. ſeu Paridem ſequeretur, & permetuẽs Erynnis. i. furores, & furias Troię communis. i. totius patriæ, non ſuæ, ſed Troianorum abdiderat. i. occultauerat ſeſe, atque ſedebat inuiſa. i. non viſa, ſed occulta aris. i. iuxta aras Veſtæ. & eſt dictio, aris, ablatiuus localis, inuiſa autem vr accipi p inuiſibili, quia viſa erat ab Aenea, ſed ſedebat vt non videretur, ſicut, Diues inacceſſos vbi ſolis filia lucos. &c. Ingens. i. incẽdia irarum exarſere animo. ſ. meo, ira ſubit. i. inceſſit mihi vlciſci patriam cadentem & ſumere pœnas ſceleratas aut cum dedecore, Scilicet. i. ſcire licet, q. d. dixi enim mecum. ſ. hæc. ſ. quæ caput, & origo mali eſt, aſpiciet incolumis, Spartam. ſ. regionem, & Micenas patrias, quæ in patria eius erant, & ibit regina. i. quaſi regina, triumpho parto. i. acquiſito de Troianis, & videbit coniugium. i. coniugem ſuum ſuſcepta in priſtinum coniugiũ, quod cum ea Menelaus cõtraxerat. & videbit domum. ſ. vnde egreſſa eſt. & patres. i. parentes, aut proceres, & natos. ſ. eorũ aut ſi quos habuit ſuos comitata turba. i. multitudine Iliadum. i. virginum Troianorũ, & miniſtris Phrygijs. i. Troianis, poſtquã, ſup. Priamus, occiderit. i. ſuccubuerit, & occiſus ſit, ferro. i. enſe ferreo, & Troia arſerit igni, & littus Dardaniũ ſudarit. i. irrigatũ ſit toties, ſanguine. ſ. Phrygio? hæc aũt omnia cũ indignatione quærit, vnde addit quaſi reſpondens ſibi: Non ita, ſup. fiet, nanq. & ſi. i. quanquã nullum nomen memorabile. i. memoria dignum, eſt in pœna fœminea. i. quam de fœmina ſumam, nec victoria. ſ. in fœmina, habet laudem, & quanquam nefas eſt extinxiſſe. ſ. fœminam, tamen ego laudabor ſum pſiſſe, &. i. etiam pœna merentis. i. de ea quæ bene meruit, hoc eſt, quamuis non deceat me eam occidere, tamen nõ decet eam viuere, & iuuabit. i. delectabit expleſſe. i. expleuiſſe animũ, flammæ vltricis. i. vltionis ex incendio irarum ſumptæ, & ſatiaſſe. i. ad ſatietatem contemptos feciſſe cineres, meorum. i. inanes interfectorum Troianorum, qui erant appetentes vindictæ. Hæc, vt dixit, indecora viſa ſunt. ſed purgãtur, quia amens factus erat, vnde ſequitur. [Talia &c.] De hac quoque re, cum manifeſtaria ſit, Donat. (niſi commentarij eius mutilati ſint) per pauca dicit, ea autem hæc ſunt: Neptunus cum deos inimicos Troianis enumeraſſet, ponit Iouem. Ipſe pater, quaſi qui nos contra alios cũ maioris ſit poteſtatis, defendere debuit, ergo hoc deſtituti auxilio cum ſimus, cedendũ eſt nobis. [Eripe nate fugam] Quia ſciebat non facile poſſe ſuaderi fugam Aeneæ, iccirco dixerat: Tu ne qua parentis Iuſſa time, neu pręceptis parere recuſa. Quapropter cedendum erat cum qui poteſt omnia, & fauere debebat, contrarius eſſet. [Nuſquam abero] Nam ſine ſuo auxilio cum eſſet flammis teliſque hoſtilibus circundatus, quomodo fugere potuiſſet. Ordo autem, & explanatio textus eſt. Ego iactabam. i. inaniter mecũ dicebam, talia. i. friuola, & indecora verba, & pro. i. quia, ferebar. i. cõcitabar, aut protrahebar, mente furiata, id eſt temporaneo furore capta, ſup. tum, cum. i. qñ, alma parens. ſ. Venus, obtulit ſe mihi videndam oculis, quæ ſup. nõ obtulerat ſe videndam oculis, exiſtens tam clara ante. i. prius, aut ſic, cũ mater nõ ante. i. non prius tam clara. i. clarior, q̃ vnquã prius fuerat, obtulit ſe videndam mihi, oculis. ſ. corporalibus cũ animo, aut viſu, eam ſæpe viderit, & refulſit in pura luce per noctẽ, confeſſa. ſup. ſe deã, & exiſtens, ſup. talis, & tanta. qualis, & quanta ſolet videri cœlicolis, i. ab ipſis cœleſtibus cœlum habitantibus, & continuit me prehenſum dextra. i. per dexteram meã quã parabam irruere in Helenã, & addidit inſuper. hæc. ſ. verba, orẽ roſeo. i. fragiãti. & pulchro in morem roſæ, nate, i. ò fili, quis tantus furor excitat iras indomitas. i. nullo fræno cohibitas, vt etiã in mulierem ſęuias, qui in viros pius eſſe ſoles? quid furis. i. furore raperis, & inſanis? aut quonam. i. in quam partẽ cura noſtri. i. quã de me, & meis habere debes, receſſit tibi. i. à te? ita vt quàm Paridi pro meritis eius tradidi, interficere tentes, & quia ſciuit Venus Aeneam, nõ alia ratione citius auelli poſſe, quam pietate in patrem coniugem & liberos, addidit: Non aſpicias. i. debeas ne aſpicere prius. i. potius, vbi. i. in quo loco, & quo ſtatu liqueris. i. dereliqueris Anchiſen parentem feſſum ætate? q. d. id quidem debeas, ne. i. an, ſup an putas quòd, Creuſa. ſ. coniux tua, ſuperet, i. voti compos fiat, vt ſuperet ingruẽtes forte hoſtes? que, pro &, Aſcanius. ſ. filius tuus puer. ſ. adhuc, circum quos omnes acies Graiæ. i. Græcanicæ, errant. i. diuagantur quærentes prædã in abſtruſis locis, poſt expugnatam regiam, vel quos omnes. ſ. Anchiſen Creuſam, & Aſcanium Graiæ acies circumerrant. & ni. i. niſi, mea cura reſiſtat flammæ, tulerint, i. abſtulerint, & abſũpſerint iam, ſup. eos omnes, & enſis inimicus, i. ab inimicis illatus, hauſerit, i. occiderit eos, facies, i. pulchritudo facie Tyndaridis. i. Helenæ Lacenę, i. Laconicæ, aut Spartanæ, inuiſa. i. odioſa tibi, eo ꝙ ob eã Troiam euerſam putas, & Paris culpatus, i. qui dicitur in culpa eſſe, verum inclementia, i. ſæuitia diuum. i. deorum, euertit has opes. i. diuitias, & facultates noſtras, loquitur. n. quaſi vna ex Troianis, ſicuti in primo, Nos tua progenies cœli quibus annuis arcẽ, &c. (Eſt autem euertit præſentis temporis, ſicut proſternit) & proſternit Troiam à culmine. ſ. imperii. Aſpice, quaſi dicat. videre potes an vera dicam, non tamen vidit numina, niſi amota Venere, per quod ſignificatur mentem rei Venereæ, obnoxiam diuinis cõtemplandis inutilem eſſe. Aſpice ergo, nanque ego eripiã tibi omnem nubem, i. obfuſcationem, & perturbationem mentis, quæ obducta. i. in obſtaculum ſuperducta,

ĉta,tibi tuenti.i.intueri volenti,hebetat. i.obtundit mortales viſus,& caligat circum.i per circuitum.exiſtens humida, aut circum humida. i. virtutem viſiuam quæ in humido radicali eſt, aſpice ergo.ſ.poſtquã abiero,vnde addit tu,ne qua.i.nõ aliqua, non time aliqua iuſſa parentis.hoc eſt mea, dicit Venus quæ parens ſum,neu.i.neu, recuſa.i.renue. parere.i.obedire præceptis parentis,præcepta autem ſunt. Eripe nate fugam finemq.impone labori quæ quia inhoneſta videntur ponit primum neceſſitatem fugiendi,dicens. Vbi.i,poſtquam tu vides hic.i.in hac ciuitate moles diſiectas,& ſaxa auulſa ſaxis, ita vt ne lapis quidem ſuper lapidem remanſurus ſit.& vides fumum vndantem.i.abunde exurgentem,puluere mixto.i,admixto ei.& vbi vides:ꝙ,ſup. Neptunus quatit.i.concutit euertẽdo muros.ſ. Troianos.& fundamenta,ſcilicet murorum & reliquorum ædificiorũ, emota.i. è loco ſuo mota, magno tridenti, ſcilicet ſceptro ſuo tres dentes habẽti,videlicet fuſcina,& eruit totã vrbem à ſedibus.i.cõpagibus,& iũcturis,aut ſitibus,& poſitionibus ſuis,& vbi vides, ꝙ Iuno ſæuiſſima, i. in Troiã immitiſſima.& ferociſſima.tenet hic.i.in hac parte,prima.i.tanquam princeps,& auctor expugnationis(ſicut in primo dictum eſt. Veteriſq. memor Saturnia belli Prima quod ad Troiam pro caris geſſerat Argis)Portas Scæas id eſt ad Scæum promontorium vergentes. & ipſa furens vocat agmen ſocium.i.aſſociabile,aut,vt priori aſſocietur (& per hoc ſignificat adhuc multo plures superuenturos Græcos,nequa reſiſtendi ſpes Aeneæ eſſet)vocat,dico.exiſtens accincta ferro.i.armis ferreis(Sunt enim Iunoni arma,de quibus in primo, Hic illius arma,hic currus fuit, conſtruenda autem ſunt diuiſim epitheta,ne vitioſe vni ab vna parte dentur,per hoc vero, ꝙ ferro accincta videtur,ſe inimicam declarat) Reſpice Pallas Tritonia, à Tritone lacu Africæ ſic dicta, inſedit. i. occupauit, iam arces ſummas.i.in quibus res ſummæ erant,& ſumma ſpes reſiſtendi, quæ illis occupatis nulla reſtabat,inſedit (dicit) fulgens nimbo id eſt nube diuina circunradiante,aut limbo.i.chlamyde militari,& Gorgone ſæua.i.capite Gorgonis ſ.Meduſæ,quod in Aegyde.i.ſcuto ſuo habet. Ipſe pater.i.Iuppiter qui ꝑ excellentiã,pater omnium dicitur. & qui peculiariter mihi pater, & tibi auus eſt,ſufficit.i.abunde miniſtrat,& ſubinfert Danais. i,Græcis animos.& vires ſecũdas.i.fauſtas, & efficaces ſequẽte effectu conatum.& ipſe ſuſcitat deos.i.reliquos.in.i.cõtra,arma Dardana.i. vires,aut reſiſtentiam Troianam, aut contra inſignia Troiana, vbi ergo hæc omnia vides,ò nate,eripe.i.raptim, aut te eripiendo fac celeriter fugam.& impone labore. i.conatui tuo inutili, finem & ne fugiendo,quam reſiſtẽdo,plus periculi obire vereatur,addit Venus Nuſquã abero.(vnde in I.Matre dea monſtrante viam.vbi Seru.reſpicito)& ſiſtam.i.ſtatuam ſtare faciam te tutum,ſup.in limine patrio i.domus paternæ.

VARIA LECT. SVBIIT deſerta Creuſa,Et direpta domus] In Mediceo, & antiquis aliquot alijs exemplaribus legere eſt,Subijt,& deſerta.neque dicendum vltimam in ſubit, ex ſynæreſi longam eſſe, Eſt vero venuſtas aliqua in ea repetitione copulæ, Et deſerta Creuſa,Et direpta domus, Quanquam neque illud inuenuſtum, quod abſque,& .Subijt triſſyllabum in pleriſque habetur exemplaribus.[Iamq. adeo ſuper vnus eram] Duo illa & viginti carmina,q detracta eſſe conſtant, in nullo ex ijs veteribus lib.quos verſauimus.habentur.placuit tamen nonnullis impreſſoribus ea publicare.[Quis indomitas tantus furor excitat iras?] In libris aliquot antiq. cum Mediceo legere eſt,Tantus dolor,nõ autem furor.[Superet coniux ne Creuſa] Eſt quidem hic, Superet. In Longobardico tamẽ lib.Supereſt,legitur. [Inimicusq. hauſerit enſis]In antiquis pleriſque libris legere eſt, Inimicus,& hauſerit enſis. [Verum inclementia viuum Has euertit opes] Antiqua pleraque exempla habent,Sed enim inclementia. Aliquot vero alia,& ea quidem caſtigatiora legunt venuſtiſſima repetitione, Diuum,Inclementia diuum Has euertit opes.

AEN. Dixerat,& ſpiſſis noctis ſe condit in vmbris.
Apparent diræ facies,inimicaque Troiæ
Numina magna deum.
Tum vero omne mihi viſum conſidere in ignes
Ilium,& ex imo verti Neptunia Troia:
Ac veluti,ſummis antiquam in montibus ornũ
Cum ferro acciſam,crebriſq. bipennibus inſtat
Eruere agricolæ certatim:illa vſque minatur,
Et tremefacta comam concuſſo vertice nutat,
Vulneribus donec paulatim euicta,ſupremum
Congemuit,traxitq. iugis auulſa ruinam.
Deſcendo,ac,ducẽte deo,flammã inter, & hoſtes
Expedior:dant tela locum,flammæq. recedunt.
At vbi iam patriæ peruentum ad limina ſedis,
Antiquaſq. domos;genitor,quẽ tollere in altos
Optabam primum montes,primumq. petebã,
Abnegat exciſa vitam producere Troia,
Exiliumq. pati. ANCH. Vos ò quibus integer æui
Sanguis,ait,ſolidæq. ſuo ſtant robore vires,
Vos agitate fugam.
Me ſi cœlicolæ voluiſſent ducere vitam,
Has mihi ſeruaſſent ſedes.ſatis vna,ſuperque
Vidimus excidia,& captæ ſuperauimus vrbi.
Sic ò ſic poſitum affati diſcedite corpus.
Ipſe manu mortẽ inueniam:miſerebitur hoſtis,
Exuuiaſq. petet:facilis iactura ſepulcri eſt.
Iam pridem inuiſus diuis,& inutilis annos
Demoror,ex quo me diuũ pater, atq. hoĩum rex
Fulminis afflauit ventis,& contigit igni.

SERV. APparent diræ facies,]Secũdum Matheſim, poſt abſceſſum Veneris dira dicuntur apparuiſſe numina, cuius præſentes radij interuenientes Anæreticos,tẽperãt. [Tum vero] Quia ante,& ab Hectore audierat,& ꝑ ſe viderat euerti Troiam,ſed nõ omnem. [Ferro,& bipennibus] Tautologia eſt.[Eruere] Pro deijcere. & eſt Acyrologia. [Minatur] Aut eminet:vt,Mineq. murorũ. Aut mouetur. [Tremefacta comam] Solita figura [Ruinã] Aliarum arborum [Ac,ducente deo] Secundum eos qui dicunt vtriuſq. ſexus participationẽ habere numina.Nam Caluus Pollentemq. deum Venerem, Item Virg.Nec dextræ erranti deus abfuit, cum aut Iuno fuerit, aut Allecto. Eſt etiã in Cypro ſimulacrũ barbatæ Veneris. [Antiquaſque domos] Caras ambitioſe dixit. [Primum] præcipuum.[Vos ò]Obliqua oratio eſt, Nam aperte quidẽ hoc agit,vt relinquatur,latenter vero aliud. ꝑ quod nimia Aeneæ oſtenditur pietas, qui nec iuſtis cauſis mouetur, vt patrẽ relinquat. [Integer æui Sanguis] plenam ætatem ſignificat ex ſanguine,qui non eſt integer niſi in iuuenibus. Nam dicunt phyſici minui ſanguinem per ætatem. Vnde & in ſenibus tremor eſt. [Suo robore] Sine alterius auxilio quo eget Anchiſes. [Cœlicolæ] Ad quos noſtra pertinet vita:vt.

Haud credo inuiſus cœleſtibus auras
Vitales carpis. Et,

Nos iuuenem exanimum, &
nil iam cœleſtibus vllis
Debentem. Et,
Igneus eſt ollis vigor, & cœleſtis origo.

Anima.n.cęli pars eſt,vmbra inferorum.Adeo ergo nõ poſuit generale deorum nomẽ, & addidit cęleſtibus,ne crederentur inferni dij,qui datores vitæ non ſunt.[Satis ſuperq.] Ad augmentum Superq. addit. Eſt autem Tmeſis. Sanè ſciendum eſt eſſe aliqua quæ augmentũ non recipiunt, ne minus ſignificent,vt ſatis, perfectus. Nam quæritur vtrum perfectior poſſit facere,ne incipiat Perfectus minus ſignificare.[Vna excidia] Sub Laomedonte.Sed emphaticos dixit excidia [Sic ò ſic poſitum affati diſcedite corpus] Senſus talis eſt. Præſtate mihi vos funebre ſolatium i.affamini me.vt dici mortuis ſolet. Vale,vale, vale. Mortem autem ego manu hoſtis inueniam. Nam hic ordo eſt, ego inueniam mortem manu hoſtis,ille miſerebitur, & petet exuuias.Miſerebitur vero dixit affectu eius qui cupiebat interimi,vt eum hoſtis quaſi miſeratus occideret, Sic in nono mater Euriali.

Aut tu ſumme pater diuum miſerere, tuoque
Inuiſum hoc detrude caput ſub tartara telo,
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.

[Exuuiaſq. petet]Quaſi obiecto,Sed ſpoliatum linquet cadauer, & reſponſio. [Facilis iactura ſepulcri] Aut ſẽm Epicureos, qui dicunt nil ſupereſſe poſt mortẽ.Aut hoc dicit, Facilis ſepulturæ iactura eſt,

quam

quam poteſt ruina præſtare.[Annos demoror]Quaſi feſtinantes diu viuendo detineo.[Fulminis afflauit ventis,& contigit igni] Tria ſunt fulminum genera:eſt quod afflat,quod incēdit, quod findit.De hoc autem ſiluit,Fulminatus eſt autē Anchiſes, quia ſe cum Venere concubuiſſe iactabat.

ASC. DIXERAT, & ſpiſſis noctis.&c.] Poſt abſceſſum Veneris vidit Aeneas numina magna deum,in qua re Seru.prius moralē annotauit ſententiam,quia videlicet ignorantes, vſum venereū dicuntur videre numina,nunc naturalem,quia ſm Matheſim,inquit.Radij veneris temperant anæriticos.i.exitioſos. Viſis ergo numinibus iratis deſcēdit ad domū paternā.vnde Don.dicit ſic.[Flammam inter,& hoſtes Expedior]Debuit hoc p̄ſtare Venus, & quia mater,& q̄a dixerat.Nuſquā abero.[Me ſi cœlicolæ]aperta coniectura,Me inuiſum ſuperis.[Satis vna]Scelus eſt patriam vidiſſe,& dolor immēſus ꝙ adhuc poſt eius interitum viuimus, & adhuc de viuendo cogitamus.[Corpus] Non dixit viuum hominem,ſed corpus.ſ.eius qui non viuendi, ſed moriēdi cupidus eſſet. [Ipſe manu mortem] Reſpondet omnibus quæ poſſunt obijci.Ordo eſt.Dixerat.ſ.alma parens Venus, & condidit.i.occultauit,& inuoluit ſe,ſpiſſis.i.denſis,vmbris noctis,facies diuę, id eſt terribiles ex deorum ira.& magna numina deum, pro deorum inimica Troiæ apparent, ſup.mihi poſt abſceſſum matris. Tum vero.i.pracipue tunc,aut tunc primum ad verum,omne.i.totum:Ilium.i.illud oppidum Troianū viſum eſt mihi. i. à me, conſidere,id eſt reſolui decidendo,in ignes. i.in carbones ignitos,& Troia Neptunia.i.à Neptuno fabricata,viſa eſt, ſup.verti ex imo.ſ.fundo.i.funditus euerti,ac.ſup.trahere ſic ruinam,veluti cum. i.quando agricolæ inſtant certatim. i. cum certamine eruere in ſummis montibus, ornum.i.arborem ſic dictam:antiquam & ergo bene radicatam, ſed accīſam.i.in exterioribus exciſam ferro, & crebris bipennibus, hoc eſt, crebris bipennibus ferreis,aut ferro crebrarum bipennium, illa.ſ.ornus, minatur.ſ. ruinam,quia eminet vſque.i.continuo,& nutat.i.vacillat,& agitatur huc illuc,tremefacta comam. i.habēs comam tremefactā, vertice concuſſo. i.ex ictu ad radicem facto, nutat, dico, donec ipſa euicta.i,ſuperata,paulatim vulneribus.i. crebris ictibus ferri, congemuit ſupremum. i.dedit ſupremum gemitum, ſic vt animalia expirant,& ipſa auulſa iugis traxit ruinā,& ſuam, & aliarum arborum ſecum. Ego igitur videns ſic Troiam conſidere, deſcendo. ſ. ex loco periculoſo, ac expedior.i.expeditus ingredior inter flammam,& hoſtes,& hoc deo.ſ.Venere,ſm Seruium (ſm quem tamen non liceret dicere, Coniunctim deo Venere, licet enim in deo intelligatur Venere,ſicut in homine, mulier: tamen raro coniunguntur deus, Venus,& homo, mulier: vnde quædam ſubaudire licet, potius quàm exprimere. Ad Seruium addendum dicit Landinus ex Macrobio.ꝙ ſimulacrū illud barbatum,veſtem tñ muliebrem habebat, & ſceptrum virile, quia eandem marem, ac fœminam putarent. Ariſtophanes quoque poeta illam Aphroditon in maſculino genere appellat, & Leuinus ait, Venerem igitur almum adorans, ſiue fœmina, ſiue mas eſt,ita vti alma nocticula.Philochrus,eandem putat eſſe lunam, illiq. ſacrificare viros veſte muliebri, & mulieres virili,quod & mas æſtimetur,& fœmina. Varro aūt affirmat ſub regibus apud Romanos nullum Veneris,neque Græcum, neque Latinum nomen fuiſſe.Hæc ille)deo igitur,videlicet Venere,ducente. Tela dant locum,& flammæ recedunt (quia ergo Dignus deo vindice nodus incidit,intereſt,& deus, iuxta præceptum Horatianū. Nec deus interſit,niſi dignus vindice nodus Inciderit. Nodus aūt difficultatis eſt,quia nō eſt veriſimile, niſi proditor eſſet per hoſtes,& flammas euaſiſſe,niſi deo ducente) Aſt.i.ſed vbi.i.poſtquam,peruentum.ſup.eſt,a me,& matre.ſ.ad limina, ſedis.i.habitationis,patriæ.i.patris mei Anchiſæ,que, pro. i.domos antiquas,quod in earum laudem dicitur, quaſi marmoreæ fuerint, quæ diu durare poterant,genitor.ſ. Anchiſes, quem ego petebam.i.optabam primum tollere. i. exportare in altos montes, abnegat.i.tenuit producere.i.amplius ducere vitā, hoc eſt diutius ſuperuiuere Troia exciſſa. i. poſtquā Troia exciſſa eſſet,& abnegat pati exilium, & ait, Vos, ò vos, quibus ſanguis æui ſ. florētis,eſt integer.i.nō minutus,& quibus vires ſtant ſolidæ.i. plenæ ſuo.i.proprio, & conueniente robore, vos, inquam,agitate fugam.Si cœlicolæ.i.dij ſuperi, voluiſſent me ducere. i. vt ego diutius ducam,vitam.i.me ſuperuiuere,ipſi ſeruaſſent mihi has ſedes.i.hanc habitationem. Nos vidimus ſatis,ſuperque.i. pluſquam ſatis,vna excidia.i.vnam exterminationem,ſeu vnum exterminium vrbis(vbi animaduertes, ꝙ licet excidium rite dicatur,tamen quia plurimæ res ſimul exciderunt.i.extra exiſtentiam ceciderunt.& in nihilum redactæ ſunt, pluraliter tamen dixit,vna excidia,cum tamen vnus,vna,vnum, tunc tantum plurale eſſe debeat,cum ſubſtantiuum ſingulari caret.Viderat autem primam expugnationē vrbis Troianæ in Laomedontē ab Hercule factam,& ita quia iam ſecundam vidit, coniunctim legendum)& ſuperauimus.i.ſuperſtites manſimus vbi captæ, q. d. licet iam ſm excidiū viderimus,tamen non ſupererimus vrbi captę,enm etiam excidere malimus:dixerat autem id raptus vehemēti zelo,vt qui deſtinauerat mori,quocirca, ſi forte dicat plus Aeneas,Non ita pater.nam non diſcedam abs te, priuſquā conclamauero,& funebre officiū præſtitero. addit, Vos affati corpus,poſitum.i.ſitum ſuis ſedibus,ſic,ò ſic.i.cū tali animo, & zelo diſcedite.Et ſi tum dicat, quomodo ponetur corpus tuū pater,aut te interficies? Reſpondet ipſe.i.egomet inueniam mortē manu.ſ.mea.i.ſic irruam in hoſtes,vt me interficiant, aut me ipſum interficiam, quod non placet, quia alludit ad factum Priami,qui manu ſua mortem inuenit.præterea ſequitur, Miſerebitur hoſtis,cuius ſenſus eſt, Etiam ſi tam inualida, ſit manus, vt neminem offendere valeam, tamen hoſtis videns me appetere, mortem miſerabitur, & interficiet me forte immeritum. & ſi non miſeratione ductus.tamen petet exuuias,i.ſpolia mea. quæ in trophæum ducet, quo verbo Anchiſes ſibi etiam nomen, & gloriam adſerit.Ser.tamen accipit,quaſi per obiectionem dicat, dices forte,quòd hoſtis exuuias petet, & ſic nudus in ignota,ſoluſque relinquat arena,ad hoc reſpondet,iactura ſepulcri eſt facilis.i.debet faciliter tolerari.verum hoc tenore continuari poteſt.Satis eſt vidiſſe excidium vrbis ſemel,& ſuperuixiſſe,q̄a amplius ſuperuiuere nolo, quocirca adfamini exequialibus verbis corpus meum,poſitum.i.proſtratum,ſic.i.cum tali affectione.& animo, nec dubitetis quomodo proſternetur, quia ipſe manu mortem inueniam,& ſi fortaſſe imbecillior ſit, quàm quæ hoſtem ꝓuocare poſſet miſerabitur hoſtis, & ſi nihil miſerationis ex hoſte ſperandum,tamen exuuias petet,ſed dicat,ergo ſpoliatus,derelinquar inſepultus,verū ad paruiſaciam, quia iactura.i. amiſſio in neceſſitate(ſicut iactura proprie, eſt amiſſio mertiū, quæ pro ſaluanda vita in mare proijciuntur, quemadmodum pro ſaluanda decoro vitæ, & inclyto nomine ſepultura amittitur)Iactura ergo.i.neceſſaria, aut expediens amiſſio ſepulcri eſt facilis.i.debet facile tolerari,vnde Seneca, Nihil refert humi ne, an ſublimi putreſcam.quod autē mori fuerit decorum, probat, quia ego demoror.i.detineo,& extendo,iampridem.i.iam à pluſculo tempore,anno.ſ.ſtatutos mihi exiſtens inuiſus diuis, quia cum Venere dearum pulcherrima concubuerat.& inutilis. ſ.hominibus,quo ad opera,quamuis adhuc vtilis eſſet conſilio, demoror,dicit iampridem, quia ex eo tempore. i. poſt illud tempus.ex quo.i.poſt quod,pater hominum. atq. rex diuū.ſ.Iuppiter,afflauit.i.leuiter contigit: me ventis fulminis.i.leui cōtactu, ita vt neque excæcaret, neque mutilaret, memorem tamen faceret non eſſe gloriandum,nec iactandum de Veneris commercio.Excæcatum autem non fuiſſe probat illud quod ſtatim dicetur, Genitorq́. ꝑ vmbram proſpiciens nate (exclamat) fuge nate,& poſtquā,ſup.contigit me igni fulminis, non tamen proſtrauit,nec penetrauit.

VARIA LECT. DESCENDO, ac ducente Deo] In veteribus aliquot lib. Dea,legitur.In Donatiano,Adducēte Dea [Aſt vbi iam patrię] In Med.lib.Atque vbi,legitur. [Facilis iactura ſepulcri eſt]. in omnibus ijs lib.quos præ manibus habui,Sepulcri, abſq. verbo eſt,ſcriptum animaduerti.

Talia perſtabat memorans, fixusq́. manebat.
Nos contra effuſi lacrymis,coniuxq́. Creuſa,
Aſcaniusq́.,omnisq́. domus, ne vertere ſecum
Cuncta pater,fatoq́. vrgenti incumbere vellet.
Abnegat,inceptoq́.,ſedibus hæret in ijſdem
Rurſus in arma feror,mortēq́. miſerrimus opto.

SERV. NOs contra] Præpoſitiones vel aduerbia in a, exeuntia.modo producunt vltimam literā,excepto puta,& ita.quia apud Enniū, & Pacuuiū breuia ſunt. Hinc eſt quod etiam numerorū nomina indeclinabilia producū tur,vt, Triginta magnos voluendis mēſibus orbes.Ea vero q̄ declinātur, breuia ſunt ſm rationem nominum in a, exeuntiū. [Omnisq́. domus] Modo familia, alias domicilium, interdum re vera domum.[Mortē opto] Contra

Nam quod cōſiliū, aut q̄ iam fortuna dabatur?
Me ne efferre pedem genitor te poſſe relicto
Speraſti tantumq́. nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta ſuperis placet vrbe relinqui,
Et ſedet hoc animo, perituræq́. addere Troiæ
Teq́ue, tuoſq́. iuuat: patet iſti ianua leto:
Iamq́. aderit multo Priami de ſāguine Pyrrhus:
Natū ante ora patris, patrē qui obtrūcat ad oras.
Hoc erat alma parens, ꝙ me per tela, per ignes
Eripis, vt mediis hoſtem in penetralibus, vtque
Aſcaniumq́., patremq́. meum, iuxtaq́. Creuſam
Alterum in alterius mactatos ſanguine cernam?
Arma viri ferte arma: vocat lux vltima victos:
Reddite me Danais: ſinite inſtaurata reuiſam
Prœlia. nūquam omnes hodie moriemur inulti.
Hinc ferro accingor rurſus, clypeoq́. ſiniſtram
Inſertabat aptans, meq́. extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine coniux
Hærebat, paruumq́. patri tendebat Iulum.
Si periturus abis: & nos rape in omnia tecum.
Sin aliquā expertus ſumptis ſpem ponis ī armis:
Hanc primum tutare domum. cui paruus Iulus,
Cui pater, & coniux quondā tua dicta, relinquor?

fatorum vim, & matris auxilium [Me ne] probatæ pietatis ſiuum. Nam pronomina habent vim ſuam nōnunquā, & emphaſim. vt. Cantando tu illum? [Poſſe] Plus eſt quàm velle [Excidit] Bene excuſat patrem dicendo excidit, & ipſam temperat obiurgationē. [Patet iſti] Apocope eſt, pro iſtic. Pronomen. n. eſſe nō poteſt, quia non pcedit nomen. [Natum ante ora patris] His rebus terret eum, qui non poteſt mortem timere. [Obtruncat] Obtruncare conſueuit. [Arma viri ferte arma] Notāt hoc Critici. qui ſępius armari aliquos dicit, cū ex armatos nuſquā oſtendat, qui neſciunt non omnia à poeta (vt ſupra diximus) dici debere. Nam, & diem deſcribit, nocte non præmiſſa. Superfluo. n. dicuntur ea quę neceſſe eſt fieri. quis. n. domū ingreſſus, non arma deponat? [Reddite me Danais] quibus me ſuſtulit mater [Tendebat] Offerebat. ſed non manibus cum geſtam [Si periturus abis] Argumētum dilemma. i. complexio, quæ aduerſarium ab vtraque parte cōcludit. [Cui paruus Iulus] Interrogantis eſt, & ſimul epitheto commendat ætatem. [Coniux quondam tua dicta relinquor?] Quōdam aut aliquando ſignificat, quaſi nunc vxor non ſit quæ relinquitur. Aut certe quondam, ſemper ſignificat, vt in Georg. Vt quondam in ſtipulis magnis ſine viribus ignis. Et eſt ſenſus, Quam ſemper coniugem nominaſti. Haberi enim quæuis poterat, nominari non niſi nobis.

ASC. TALIA perſtabat, &c.] Docet quomodo ab inſtituto reuocari nequiuerat Anchiſes, vtq. ipſe id videns, rurſus in arma irruerit, dicturus in ſequētibus quomodo viſo oſtenſo ignis in fugam conceſſerit eandē Anchiſes. de hac autem re dicit Don ſic. [Fixus] Immobilis ſententia [Nos contra] Quia fuga eſſet ſalus petenda, & ſine ipſo fuga non erat, orabamus ne vniuerſam domum, dum negat ſe fugiturum, perderet. Ergo omnia ex illius voluntate pendebant. [Me ne] Inuidioſa dictio, ſed quæ plena eſſet pietatis, & ex affectu religioſo perfecta. Habet autem grauiſſimum pondus ex pronominibus me. & te. me. ſ. filium tuum cuius pietatem officia, religionemq́. optime cōprobaſti. [Te] qui ſis pater meus, & probe noſti quid partes liberis, ac patribus liberi debeant. Te, qui ſenectute, & morbo grauis ſis, & quem ita relinquere ſcit ſcelus hoc tēpore, & hoc loco vbi hoſtes ſint, & flamma. Potuiſti ergo loqui ꝙ me facere parricidam. Si nihil artificioſa oratio. nam eſſet cauſa interitus omnium, & exemplo oſtendit aſſuturum qui filium, nepotemq́. in ſuo conſpectu interimat cum iam ea crudelitate vſus in Polyte ſit, qui nunquam patrem interempturus ſit, niſi prius cæſo filio. [Hoc erat alma parens] Oſtendit materna beneficia conuerti in perniciem [Cernam] Ad omnia pertinet. & propterea non ſemel accipiendum eſt. [Arma viri ferte] Conabatur flectere patrem in ſuam ſententiam, cum filij periculū cerneret. [Vocat lux vltima] vt intelligat non ſumi arma ad ſalutem ſed ad mortem, nec inde aliud ſperari, quam aliquam vltionem [Hinc ferro accingor] Quoniā ne his quidem dictis motus erat [Patri] Non dixit mihi, ſed patri, vt ſi maritum non flecteret ſaltem patrium affectum moueret. [Quondam tua] Nam ſi diſcedam non potero eſſe deinceps tua. Ordo eſt. Pater Anchiſes. ſupp. memorans. i. enuncians, talia, qualia præmiſſa ſunt præſtabat. i. perſeuerabat (& ita non leges præſtabat) &, pro. i manebat fixus inhærens, & firmus in propoſito ſuo. Nos, & Creuſa coniux & Aſcanius, ſup. filius, & omnis domus. i. tota familia effuſi. i. effluentes lacrymis contra ſup. inſtamus, aut facimus, aut precamur ne pater vellet vertere. i. euertere, & deſtruere cuncta ſecum, & incumbere fato vrgenti. i. ipſum ad pręſentem mortem impellenti. ſed ſup ipſe, abnegat. i renuit, ſup. dictis, aut precibus noſtris acquieſcere. (Sed pulcra breuitatis eſt, & negocio aptiſſima) & hęret incepto, & iiſdem ſedi-

bus. i firmis ſententijs, & placitis. (Nā ſedere. eſt placere, vnde paulo inferius. Et ſedet hoc animo, &c.) Ego feror. i. trahor. & excitor rurſus in arma, & ego miſerrimus opto mortem Nam quod cōſilium dabatur. q. d. nullum. aut quæ fortuna. ſup. dabatur, q. d. etiā nulla hoc i ſt. neque conſilio, neque caſu. aut audaci facto poſſe euadere ſperabam, cum nollem patre moriente ſuper uiuere, vnde addit: O genitor ſperaſti ne me poſſe. i. q̄d ego poſſem efferre pedem. ſ. à domo iſta, te relicto. i. poſtquam te reliquerim, aut, & te relinq̄ excidit ne tantum nefas ore patrio. i. paterno, vt id de me ſentias? Si nihil. i. non aliquid, ſi nō placet. ſuperis aliquid relinqui ex tāta vrbe. & ſi hoc. ſ. nihil relinqui, ſedet animo. i. firmiter decretum eſt tibi, & placet, & ſi iuuat. i. delectat te addere Troiæ perituræ te, & tuos. ianua i. aditus, & modus, patet iſti. ſ. tam ignobili, quod tamen affectas, leto i. mortis generi quod declamat & è via & è memoria viuērium, vnde affectanter letum dixit. patet ergo iſti leto. i ad iſtud letū. Nam Pyrrhus aderit iam. i. ſtatim. ſup. veniens de multo ſanguine Priami. i. multi ſanguinis Priami effuſione, qui obtruncat i. obtruncare conſueuit & cuius peculiare facinus eſt obtruncare, aut qui iam nunc obtruncat, natum. ſ. Politem ante ora patris. ſ. Priami & patrem. ſ. Priamū. ad aras. ſ. Iouis Hercæi. O alma parens erat hoc. i. prætendit ne hoc ſibi, quod eripis me per tela. & ignes, vt. ſ. cernam hoſtem. ſ. qui iam adeſt in medijs penetralibus. ſ. domus paternæ & vt cernam Aſcanium. ſ. filium meum & patrem ſ. Anchiſem mactatus. alterum. ſup. mactatum in ſanguine alterius. (Eſt enim prolepſis) que, pro &, hoc eſt etiam iuxta Creuſam. i. coniugem meam, matrem Aſcanij, & nurum tuam. O viri. ferte, inquit. i. afferte arma vltima lux. i. vltimum tempus vitæ. non. n. nunc lux erat, vocat. i. experit ad mortem victos. ſ. nos, hoc eſt, video fatis vrgentibus nos ad mortem impelli Reddite me Danais quibus. ſ. mater me eripuit. ſinite (quia ſpem retinere volebant). i. permittite, vt ſup. reuiſam. i. iterū viſum eam, aut iterum videam prœlia inſtaurata. i. in priſtinum ſtatum conſtrata. nunquam omnes. i. non omnes (ſed plus eſt nunquam, quā non) moriemur hodie inulti. hoc autem de ſe dicit. q. d. non interficiar) priuſquam interfecero complures, hic. i. hoc tempore rebus ſic ſe habentibus, ego accingor rurſus ferro inſertabam ſiniſtram. ſup. manū. clypeo aptans. ſ. eam loris, & retinaculis clypei, & ferebā me extra tecta: aūt, pro ſed ecce, q. d. p̄ter ſpem coniux. ſ. Creuſa, cōplexa. i. cōplectēs: pedes ſ. meos. pſtrata, videlicet. hærebat in limine. & tendebat. i. porrigebat. patri. ſ. mihi Iulum ſ. filium paruum, & ſup. vociferauit. ſi tu abis periturus. i. eo animo. vt pereas, rape, & , id eſt etiam nos tecum in omnia, hoc eſt, in mortē. ſin, id eſt, ſed ſi, tu expertus. id eſt peritus armorum. ponis, id eſt collocas, aliquam ſpem. ſcilicet ſalutis, in armis ſumptis. i. per arma ſumpta obtinendæ tutare primum. hanc, i. noſtram domum, cui. ſ domui Iulus. ſ paruus. ergo qui ſe ſeruare neſciat, ſup. relinquitur, & cui ego dicta quōdam tua coniux, dum ſcilicet mecum viuere conſtituiſti, relinquor, ſcilicet à te abeunte in mortem certam. aut aliena defenſurus.

VARIA LECT. AVT quæ iam fortuna dabatur] In antiq. aliquot lib. legere eſt. Aut mihi quæ fortuna? [Patet iſti ianua letho] In Med. lib. & aliquot alijs antiquis legere eſt, Iſtic aduerbialiter. [Nunquā omnes hodie moriemur inultis] In Med. lib. & aliquot antiquis, Nuſquam, habetur. [Hic ferro accingor rurſus clypeoq́. ſiniſtrā inſertabam] In antiquis exemplaribus legere eſt, Hinc ferro accingor rurſus, Clypeumq́. ſiniſtræ Inſertabam.

COEL RHOD. AT in literis noſtris Cn. Vatienum prodit hiſtoria, qui ſiniſtræ manus digitos, ne bello Italico militaret, abſciderat, bonis publicatis, æternis vinculis puniendum, ſenatuſconſulto eſſe ſancitum

citũ. Viſu vero ſcuti eo facto is ſe priuaſſe videbatur, quod ſiniſtra manu capi ſolitum. Aelianus teſtis eſt, qui ait: Scipionẽ oſtentanti affabre ſcutũ militi dixiſſe, Non in læua, ſed in dextra homini Romano ſpem ponendam. Et Plin. lib. 33. Qui annuli vſum primus inſtituit, cunctanter id fecit læuiſq. manibus ac latentibus induit, cum ſi honos ſecurus fuiſſet, dextra fuerit oſtentandus. Quod ſi impedimentum potuit in ea aliquod intelligi, & inſertorij vſu argm̃ eſt, maius ĩ læua fuiſſe, qua ſcutũ rapitur. Hactenus ex Plin. Hermoleos tamen vndecunq. vir doctiſſimus eum locum ita reſtituendum opinatur, vt nunc conſertoris vſu, nũc ſertoris reponat, lectione publica (quã tñ non vt idiographã ſemper probamus) expuncta, & verbo eo bellatorẽ intelligat, vt in iure manu cõſeruatũ, apud Cic. & Gell. Nã & deſertores, à ſcuti reiectione rhipſaſpides græce nominantur. Sed quid in Plin. luxandum, mutandumve eſt nihil? Vt inſertoriũ accipiamus, ſicuti lorum, annuli vice, inter quod & ipſum ſcutũ inſertamus manũ, vnde apud Virg. Clypeoq. ſiniſtram Inſertabam aptans. Vt ea ſit vocis huius deſinentia, q̃ in hoſtorio eſt & amatorio. Signat aũt hoſtorium, radiũm ſiue inſtrm̃. quo radũtur menſuræ. vnde etiam prouerbiũ. Sine radio cumulare, ſeu abſq. hoſtorio. quod eſt affluenter, & vltra menſuram congerere. Plau. Dij, deq. omnes, tantam nobis lætitiam, Tot gaudia ſine radio cumuletis. In ſertorium. Græci telamona vocant, vt apud Hom. Iliad. 2.

Ἰδρώσει μέν τευ τελαμὼν ἀμφὶ στήθεσφι
Ἀσπίδος ἀμφιβρότης.

Quanquã vr̃ poeta idem, operis eiuſdem lib. xviij. enſis lorum & appellaſſe telamona. Vt ſic, vnde propendet ſcutum, etiam dicatur telamon. Sed & lineamenta concerpta vulneribus peracto commoda Herodoto dicuntur telamones, vel faſciolæ potius, quibus oblæſa membra obligari ſolent. Nã Vitruuio imagines hominum columnas ædium ſuſcientes aut ipſa ædificia, Atlantes dicuntur Græca voce Latina vero Telamones. Nam Serit. Grammaticus ſcribit, Nilum Latinè Melonem dici. Atlantem Telamonem. Id cur ita ignorare ſe, Vitruuius ingenue fatetur.

AEN. Talia vociferãs gemitu tectum oẽ replebat:
Cum ſubitum, dictuq. oritur mirabile mõſtrum.
Nanque manus inter, mœſtorumq. ora parentũ,
Ecce leuis ſummo de vertice viſus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia molli
Lambere flãma comas, & circum tẽpora paſci.
Nos pauidi trepidare metu, crinemq. flagrãtem
Excutere, & ſanctos reſtinguere fontibus ignes.
At pater Anchiſes oculos ad ſidera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum voce tetendit.
ANC. Iuppiter omnipotens, p̃cibus ſi flecteris vllis.
Aſpice nos: hoc tantum: &, ſi pietate meremur,
Da deĩde auxiliũ, pater, atque hæc omnia firma.
AEN. Vix ea fatus erat ſenior; ſubitoque fragore.
Intonuit læuum, & de cœlo lapſa per vmbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illa ſumma ſuper labentem culmina tecti,
Cernimus Idæa claram ſe condere ſilua,
Signantemque vias. tum longo limite ſulcus
Dat lucem, & late circum loca ſulphure fumãt.
Hic vero victus genitor ſe tollit ad auras,
Affaturq. deos, & ſanctum ſidus adorat. (adſũ.
ANC. Iã iã nulla mora eſt: ſequor, &, qua ducitis,
Dij patrij ſeruate domum, ſeruate nepotem:
Veſtrũ hoc auguriũ, veſtroq. ĩ numine Troia eſt.
Cedo equidem, nec nate tibi comes ire recuſo.

MAnus inter] Mutauit accentũ præpoſitio poſtpoſita. Sanè inter plerunq. pro per, ponitur. Sed raro apud Virg. vt. Hũc inter fluuio Tyberinus amœno. Bona aũt œconomia ad Iulũ venit, dicẽs eum fuiſſe inter manus parentũ. Inter manus autem, hoc eſt inter amplexus. Nõ.n. poſſumus eum illo t̃pe poſita tum dicere, quem poſt ſeptẽ annos legimus, & venatũ iſſe, & bella tractaſſe. [Mirabile monſtrum] τῶν μέσων eſt, dictum à monſtrando. Et refertur ad pñs eius ſignificatio. Prodigium autem eſt quod in longum tempus dirigit ſignificationem. [Fundere lumen apex] Apex proprie dicitur in ſummo flamminis pileo virga lanata, hoc eſt in cuius extremitate modica lana eſt, quod primũ conſtat, apud Albam Aſcanium ſtatuiſſe. Modo autem ſummitatem pilei intelligimus. Tangit nanque, vt frequenter diximus, latenter hiſtoriam. Item hoc quoq. de igni ad Seruium Tullium pertinet. Nam cum Tarquinius cepiſſet Otriculanam ciuitatem, ex captiua quadã in domo eius natus eſt Seruius Tullius Hoſtilius, qui cum obdormiſſet, caput eius ſubito flamma corripuit, quam cum vellet reſtinguere Tanaquil regis vxor auguriorum perita, intelligens augurium prohibuit. Flamma puerum cum ſomno deſeruit. Vnde intellexit eum clarum fore vſque ad vltimam vitam. Sane perite lucem dixit, non vt in 7. Tum fumida lumine fuluo. Nam & illic ſplendor quidem eſt, ſed cum fumo qui ſemper cauſa lacrymarum eſt. In Aſcanio autem ſolus oſtenditur ſplendor. [Circum tempora paſci] Paſci, creſcere: vt, Sacrum tibi paſcere crinem. Sunt autem infinitiua pro indicatiuis. [Fundere] Lambere, paſci. [Sacros reſtinguere] Non quos tunc ſacros ſciebant, ſed quos mox probarunt. [Oculos ad ſidera] Contra opinionem Theocriti, qui eum excæcatum fuiſſe commemorat. [Si flecteris] aut ſecundum Stoicos locutus eſt, qui fati aſſerunt neceſſitatẽ, aut ſecundum Epicureos, qui dicunt deos non curare mortalia. [Aſpice nos] quia intuentes dij iuuant. Vnde eſt, Atque oculos Rutulorum reiicit aruis; Et contra, Diua ſolo fixos oculos auerſa tenebat. [Atque hæc omnia firma] Secundum Romanũ morem petit, vt viſa firmentur. Non.n. vnum augurium vidiſſe ſufficit, niſi confirmetur ex ſimili. Nam fidiſſima ſint poſteriora, ſoluuntur priora. Vnde eſt, Quantum Chaonias aquila veniente columbas. Nam aquila ſine dubio columbis plus poteſt. [Intonuit læuum] Siniſtrum, proſperum, quia cœleſte eſt, vt diximus ſupra. Siniſtrum autem à ſinendo dictum; quantum ad auguria p̃tinet, quod nos agere aliquid ſinat. [Multa cũ luce cucurrit] Nunc theologicam ratione ſequitur, quæ aſſerit flammarum, quos cernimus tractus, nymborum eſſe deſcendentis numinis. Alibi phyſicam. vt Vento impendente vidébis, Flammarũ longos a tergo albeſcere tractus. [Facem ducens] Lumen quod vtique ex facibus naſcitur. [Idæa claram ſe cõdere ſilua] Stellæ huius curſus ſignificat Troianos conglobatos ad domum Aeneæ Idam petere. Quod dicit, Multa cum luce, oſtendit claros. quod ſignantem vias, ſcintillas quaſdam dicit relictas, q̃ oſtẽdunt remanſuros in diuerſis partibus ſocios. quod Longo limite, oſtendit errorem. quod Sulcum dicit, ſignificat lõgum maris æquor arandũ. Quod ait. [Sulphure fumant] Diuini ignis odor oſtenditur. Et fumo autẽ mors Anchiſæ cognoſcitur. ſicut eius oratio ſequens indicat. [Cedo equidem] Quaſi; ſ. etiam ſciat ſe eſſe moriturum & bene quandiu viuit Anchiſes, totum ei concreditur. [Victus genitor] A priſtino propoſito recedẽs. [Se tollit ad auras] Verbum augurum, qui viſis auſpicijs ſurgebant extemplo. vnde extemplo. [Affaturque deos] agit diis gratias. [Veſtroque in numine Troia eſt] In vobis habeo Troiam propter illud, Has mihi ſeruaſſent ſedes. [Comes ire recuſo] Tantum ad ſolatium itineris, quippe moriturus, vt in vj. Aen. Ille meum comitatus iter. Vult enim Virgilius etiam Aeneæ concedere patris peritiam.

TALIA vociferans &c.] Memorat quo viſo monſtro circũ capillos Iuli, Anchiſes diuinarum rerum peritus id boni exitus indicium agnoſcens, & ſe, ſuoſque in exilium a fatis vocari paratus ſit ſequi. De ea autem face quæ in Seruium dicat Beroal. videbimus poſt ordinem, ante quem ponemus hæc Donati verba. [Vociferans] Non ſolum verbis, verumetiam gemitu oſtendens. [Cum ſubitum] Talis eſt locus iſte, qualis eſt, Talia iactanti ſtridens aquilone procella. Item hæc cũ Dardanio Aeneæ miranda videntur &c. Itẽ. Talia fundebat lacrymans, longoſque ciebat incaſſum fletus. nam incerta, & inſperata innectit, non expectans verborum finem. [Mirabile] Nam fiebant multa contra naturam: vt. Flamma quæ tangebat ea non vreret. [Pater] Anchiſes, apud quem cœleſtium rerũ ſcientia erat. [Vix ea fatus erat] oſtenditur ex hoc, magnum Anchiſæ meritum. [Sequor, & qua ducitis, adſum] Primum eſt ducere, ſecundum ſequi, ſed ordinato ſenſu corrigitur, vt ſit, Qua me ducitis, ſequor. [Veſtrum hoc augurium] Quia veſtrum eſt augurium, veſtrum eſt tueri. quod

agimus. [Cedo] ſ. potioribus. Ordo eſt. Creuſa, ſupp. vociferans talia. qualia iam recitauit, replebat omne tectum.i.totam domum, gemitu, ſup. tunc. cum.i.quãdo monſtrum ſubitum, & mirabile dictu.i.dum dicitur, aut vt dicatur, oritur.i. oſtenratur, nãque.pro quia, ecce leuis apex.i.globolus, in ſummitate pilei, viſus eſt fundere de ſummo vertice Iuli, lumen.i. radios quoſdã, aut globulos ignis inter manus.& ora mœſtorum parentũ, dum .ſ. mter filium patri protenderet, & flamma innoxia .i. non nocens, nec inurens, molli tactu.i.quia molliter tangebat, ſupp.viſa eſt.lambere comas. & paſci.i.foueri, & nutriri circum tẽpora, ſ. capitis Iuli.nos pauidi.i.pauẽtes, trepidare, ſup.cępimus, aut trepidare, pro trepidabamus, metu.i.præ timore, & excutere.ſup.cępimus, aut excutiebamus. crinẽ flagrantem.i.ardentem, hoc eſt ignem capiti inhærentẽ. & reſtinguere.i. abolere, fontibus .i. aquis mundis, ignes ſanctos.i.quos poſtea ſanctos didicimus fuiſſe, at.i.ſed Anchiſes, pater.ſ.meus, rerum diuinarum peritus, lætus.ſ.ex tali portento, extulit oculos ad ſidera, & tetendit cęlo.i. ad cœlum.palmas cum voce.i.cum oratione ſequente. O Iuppiter omnipotens ſ pater, aut deus, ſi tu flecteris vllis precibus, aſpice nos, & ſi nos meremur, hoc tantum.i. tam magnum bonũ, ꝙ nobis portenditur, pietate.i.per pietatem noſtram.o pater, da deinde.i.inſuper.& vltra meritum auxilium.& firma.i.confirma & ſtabili hæc omnia.i.portenta, viſa, ſupp.per aliud portentum, Senior.ſ.Anchiſes.vix erat fatus.ea, ſup. verba iam dicta & læuũ .i.pars læua.quo ad ſuſpicientem in cœlum.quæ tamen dijs dextera eſt, aut læuum .i. pars Septentrionalis, q̃ proſpera prædicatur, intonuit fragore ſubito.i.repente orto, vt miraculoſe, non naturaliter eueniſſe cognoſcatur, & ſtella.i.ſimilitudo ſtellæ, ducens facem.ſ.cœleſtem lapſa.i.labens, de cœlo.i.ſummo aere.per vmbras.ſ.nocturnas, cucurrit.i.celeriter tracta eſt per cęlũ. cum multa luce.nos cernimus illam. ſ. ſtellam, aut facem, labentem .i.decidentẽ, ſuper ſumma culmina tecti.ſ. domus noſtræ condere ſe, claram, i, lucidam ſup.in ſilua. Idæa.i.Idæ, ſiluæ Troianæ, & ſignantem vias.i.per quas nobis fugiendum erat, tum.i. præterea, aut deinde poſtquam, maior illa fax auolauerat, ſulcus.i. oblungus tractus, dat longo limite lucem .i. claritatem, & loca fumant circum.i. per circuitum, late.i.in latum, ſulphure.i.odore ſulphureo, qui (ſecundum Seru.) mortem Anchiſæ, portendebat, vero, pro ſed, genitor.ſ. pater meus Anchiſes victus.i. reuocatus ab inſtituto per deorum portẽta, tollit ſe in auras & affatur deos.& adorat ſidus ſanctum.i.ad dijs miſſum, aut rei bonæ ſignificatiuum:aut. ſupp. inquit: Iam, iam, nulla mora eſt, ſup.ne me.o nate, ego ſequor.ſup.te, cui talia portenduntur, & adſum ſupp.ea, qua ducitis.o patrij dij, ſeruate domum.i. familiam veſtram.& ſeruate nepotem.ſ.Aeneam, aut Aſcanium, hoc augurium eſt veſtrum.i.a vobis ſignificatum. & Troia eſt in veſtro nomine.i.protectione, & poteſtate, equidem.i. ego quidem cedo.ſ.a propoſito meo reuocatus in ſententiam filij, nec o nate, ego recuſo, id eſt & ego non renuo ire comes, tibi.i. tecũ. & in comitatu tuo. Beroaldi in Seruium, quæ dixi, verba ſunt hæc. Faceſſat procul tam futilis, & inanis interpretatio, nam Virg. de face cœleſti ſenſit. Et quo apertus ſenſus poetici verſus intelligatur, adſcribemus verba Plinij ad hanc rem pertinẽtia qui ita ſer. in lib. 2. Emicant & faces, non niſi cum decidunt viſæ, qualis Germanico Cæſare, gladiatorum ſpectaculum edente, præter ora populi, Meridiano tranſcurrit. Duo genera earum lampades, vocant plane faces, alterum Bolidas quale Mutinenſibus malis viſum eſt. diſtant ꝙ faces veſtigia longa faciunt priore ardente parte. Hactenus Plin. cuius verbis haud dubie declaratur, quid ſibi velit Maronianus verſus, Stella facem ducens, multa cũ luce cucurrit. Et in eodem loco parum diligenter, parumq́. curioſe introſpexiſſe videtur Seru. Virgilianam maieſtatem, quando a poeta dicitur, Intonuit læuum, eſt enim id totum ex arcana augurum diſciplinam translatum, & a nobis diligentius exponendum, ad iuuandam ſtudioſorum eruditionem. Hetruſci, cœlum in ſexdecim partes diuiſerunt, ex quibus octo ab exortu ſiniſtras, totidem econtrario appellauere dexteras, hinc omnia fulmina læua exiſtimantur eſſe proſpera, quoniam læua parte, mundi ortus eſt, ut auct. eſt Plin. & vt ſer. Cic. in 2. de diuin. Optimũ auſpicium habebatur apud Romanos ſi ſiniſtrum fuerat, verum cum Rom. ſiniſtra meliora exiſtimarent, Græcis, & Barbaris dextra videbantur auſpiciorum, vnde apud Hom. Aiax ſic loquitur: Proſpera Iuppiter his dextris fulgoribus edit. Vir itaque omnis antiquitatis conſultiſſimus, ex ritu Romani augurij, dixit, Intonuiſſe læuum, hoc eſt ſiniſtrum quod felicitatem portendere credebatur: & imitatus videtur eſſe Ennium ſic ſcribẽtem, Cum intonuit læuum, bene tempeſtate ſerena. Non omittendum eſt a latinis omnia quæ bona ſint ſiniſtra nuncupari, etiam ſi dextra ſint.

VARIA LECTIO.

TECTVM omne replebat) Veteres aliquot libris, Repleuit, legunt. [Cum ſubitum, dictumque oritur mirabile monſtrum] Veteres aliquot libris, Subito habent. [Tactuque innoxia molli Lambere flamma comas] In antiq. aliquot libris, Mollis legitur. [Et cœlo palmas cum voce tetendit] In lib. aliq. antiquis, Ad cœlum palmas, legitur. [Tum longo limite ſulcus] In pleriſque veteribus libris. Lumine, pro Limite, ſuppoſitum eſt. [Genitor ſe tollit in auras] In libris aliquot antiquis quippe Mediceo, & aliquot alijs, legere eſt, Ad auras. In alijs quibuſdam, Ad aras. [Et, qua ducitis, adſum] In aliquot antiquis libris. Quo legas. Sed in pluribus, Qua.

SERV. DIxerat ille:] Hic diſtinguendum. [Et iam] Dum negat. dum oſtenduntur auſpicia [Propiusq́.] Propter illud. Arboribusq́. obtecta receſſit. & eſt ordo: Incẽdia propius voluunt ęſtus.i.calorem. Vnde etiã ęſtas dicitur. [Ergo age] quia conſenſiſti & ignis propinquat. Age autem non eſt modo verbũ imperantis, ſed hortantis aduerbium, adeo vt pleruncque Age facite dicamus, & ſingularem numerum copulemus plurali. [Ceruici] Ceruix cum numero ſingulari dicitur, collum ſignificat, ſi plurali vtamur, ſuperbiam oſtendimus, vt in Verrinis Cicero, Frange ceruices, [Ambobus erit] Ad filium, & ad patrem poteſt referri. melius ad patrem, quia de Aſcanio poſt loquetur. [Et longe ſeruet veſtigia] Longe valde, vt, Tyberinaq́. longe Hoſtia. Nam longe non poteſt, quia ſequitur, Pone ſubit coniux. Et bene ire ſingulos facit. Sic enim multitudinẽ facile poſſe comprehẽdi. Seruet autem, cuſtodiat: vt, Et tantas ſeruabat filia ſedes. vel ſeruantem ripas. [Vrbe egreſſis] Hic ablatiuo iunxit, vt Horat. egreſſum magna me accepit aricia Roma, Saluſtius accuſatiuo. vt, Raro egreſſa fines ſuos. Ergo vtrũque dicimus. [Tumulus] Modo terra tumens, alias ſepulchrum. Prudenter autem circa turbatos pluribus vtitur pręceptis, quia ſcit timoris comitem eſſe obliuionẽ. [Templumq. vetuſtum Deſertæ Cereris] Bene Cereris, ſanũ ante vrbem eſſe facit, quæ dea ruſticorum eſt. Vt liberat Aeneas, & Cereris templũ, & vetuſtũ elegit, ad quod nec viris erat aditus, ſicut hoſtes putabant. Nã Aeneas ſcit ante eſſe profanatum, nec prędę ſpe Gręci poterant duci [Deſertę Cereris] vtrum a ſacerdote, qui in ſexto extinctus inducitur, vt, Cererió. ſacrum Polybutem. An deſertæ belli tempore propter

AEN. Dixerat ille: & iam per mœnia clarior ignis
Auditur, propiusque æſtus incendia voluunt.
Ergo age chare pater ceruici imponere noſtræ:
Ipſe ſubibo humeris, nec me labor iſte grauabit:
Quo res cumq́. cadent, vnũ, & cõmune periclũ,
Vna ſalus ambobus erit, mihi paruus Iulus
Sit comes, & longe ſeruet veſtigia coniux.
Vos famuli, quæ dicam animis aduertite veſtris.
Eſt vrbe egreſſis tumulus, templumq́. vetuſtum
Deſertę Cereris, iuxtaque antiqua cupreſſus,
Relligione patrum multos ſeruata per annos.
Hanc ex diuerſo ſedem veniemus in vnam.
Tu genitor cape ſacra manu, patriosq́. penates.
Me, bello è tanto digreſſum, & cæde recenti,
Attrectare nefas, donec me flumine viuo
Abluero.
Hæc fatus, latos humeros, ſubiectaque colla
Veſte ſuper, fuluique inſternor pelle leonis,
Succedoque oneri, dextræ ſe paruus Iulus
Implicuit, ſequiturq́ue patrẽ non paſſibus ęquis.
Pone ſubit coniux. ferimur per opaca locorum:
Et me, quẽ dudum non vlla iniecta mouebant
Tęla, neque aduerſo glomerati ex agmine Graij.

Nunc omnes terrent auræ, ſonus excitat omnis
Suſpēſum, & pariter comitiq. oneriq. timentem.
Iamque propinquabā portis, omnemq. videbar
Euaſiſſe viam; ſubito cum creber ad aures
Viſus adeſſe pedū ſonitus, genitorq. per vmbram
Proſpiciēs, nate, exclamat, fuge nate, propinquāt:
Ardentes clypeos, atque æra micantia cerno.
Hic mihi neſcio qđ trepido male numen amicū
Confuſam eripuit mentem: nanque auia curſu
Dum ſequor, & nota excedo regione viarum,
Heu miſero coniux fato ne erepta Creuſa
Subſtitit, errauit ne via, ſeu laſſa reſedit,
Incertum: nec poſt oculis eſt reddita noſtris:
Nec prius amiſſam reſpexi, animumq. reflexi,
Quàm tumulū antiquæ Cereris, ſedemq. ſacratā
Venimus: hic demum collectis omnibus, vna
Defuit, & comites, natumq., virumque feſellit.
Quē non incuſaui amens, hominumq. deorūq.?
Aut quid in euerſa vidi crudelius vrbe?
Aſcaniū, Anchiſemq. patrem, Teucroſq. penates
Commendo ſocijs, & curua valle recondo:
Ipſe vrbem repeto, & cingor fulgentibus armis.
Stat caſus renouare omnes, omnemque reuerti
Per Troiam, & rurſos caput obiectare periclis.
Principio muros, obſcuraque limina portæ,
Qua greſſum extulerā, repeto, & veſtigia retro
Obſeruata ſequor per noctem, & lumine luſtro.
Horror vbique animos, ſimul ipſa ſilētia terrent.
Inde domum ſi forte pedem, ſi forte tuliſſet,
Me refero. irruerāt Danai, & tectum oē tenebāt.
Ilicet ignis edax ſumma ad faſtigia vento
Voluitur: exuperant flāmæ: furit æſtus ad auras.

pter decennalē obſidionem. An deſertæ a filia, vt, Nec reperit ſequi curet Proſerpina matrem. [Relligione patrum] Timore, & eſt reciprocum. ſic Terent. Nam mihi nil eſſe, religio eſt dicere. i. metus. Item Virgilius contra: Multoſq. metu ſeruata per annos. Connexa enim ſunt metus, & religio. Vt Statius, Primus in orbe fecit deos timor. Cupreſſum autem funebrem arborem bene ante templū deæ lugentis eſſe confirmat. [Cape ſacra manu] non eſt dantis, ſed hortantis vt tollat, quia ſequitur. Me bello e tanto digreſſum, & cęde recenti Attrectare nefas. Scit enim Græcos ex pollutione Palladij piaculum cōmiſiſſe [Flumine viuo] Semper fluēti. i. naturali: vt, Viuoq. ſedilia ſaxo, eſt augurale verbum. [Latos humeros] Aut more Heroum ſe laudat, aut certe ſternendo latos facit. [Succedoque oneri] Figura eſt, vt, Succedunt muro, & flammas ad culmina iactant. [Implicuit] Puerilem expreſſit timorem. [Pone] Aduerbiū eſt. Atque ideo vltima ſyllaba habet accentum. [Opaca locorum] Quia dixit, Arboribuſque obtecta receſſit. Eſt autem elocutio, vt, Strata viarum. [Et me, quem dudum] Naturalia plus timēt quali & vir fortis, & pius non timet bellicum timorem, ſed naturalem: propterea quia ſequitur: Comitique, oneriq. timentem. Glomerati ex agmine. Propter illud. vndique collecti inuadunt. [Sonus excitat omnis] Conſternat. [Subito cum] Hiſterologia eſt. [Nate] Hæc ſingula pronuncianda ſunt. quia perturbatis, iugis nō datur ſermo. [Propinquant] Non dicit quin propter ſequentem de Corybantibus œconomiam. [Cerno] altius intuentes, Cerno Aeneæ dant [Male numen amicum] non cum vtilitate mea fauens vxori, quæ in numerum miniſtrarum matris deum relata eſt. [Mentem] Memoriam, vt paulo poſt, Nec prius amiſſam reſpexi. [Fato ne erepta Creuſa] Ordo eſt: Fata erepta Creuſa ſubſtitit ne. errauit ne via. Non enim dubitat fato eſſe ſublatam, cum audierit, Non hæc ſine numine diuum Eueniunt. [Nec poſt oculis eſt reddita noſtris] Conſtat. Nam vmbram eius vidit tantummodo [Hic demum] hic vna defuit. Aliter vitium eſt. [Natumq.] qui per ætatē, matrem deſiderare debuerat. [Deorumq] Hypermetrus verſus. [Vidi crudelius] Bene commendat ſe futurus maritus.] Valle recondo] Hic iam oſtenditur nimia multitudo. [Stat caſus] Placet, vt, Stat quidquid acerbum eſt morte pati. [Obſcura limina] aut per noctem, obſcura aut certe poſticum Limine ſignificat. [Retro obſeruata ſequor] Relego, retro ſequor mea veſtigia. [Lumine luſtro] Oculos circunfero. [Ipſa ſilentia] Ipſa quæ terrere nō debēt, præcipue inter hoſtes. Sed vt diximus naturalibus tantū accidit. [Si forte pedem] Si forte, iteratione auxit dubitationem [Irruerant Danai] quos Venus ante prohibuerat. Vnde eſt, Et ni mea curat reſiſtat. [Ilicet] Confeſtim. Hoc ſignificat & Ilico, ſed metri ratione variantur. [Summa ad faſtigia vento] Qui auget flammas, vt, Veluti cum flamma furentibus auſtris. Faſtigia autem modo de ſummitate proprie dixit, alibi per contrarium de imo, vt, Forſitan, & ſcrobibus quæ ſint faſtigia quęras, Inde eſt, cœlumq. profundū, quaſi cuius ſit porro fundus, cum de imo, fundus, de ſummo faſtigium dicatur.

ASCENSIVS.

DIXERAT ille] In hac parte recitat Aeneas, vt pietatis officio erga patrem functus ſit, cumque in humeris extulerit, & Aſcanium per manum attraxerit, ſequente quidem, ſed non per ſequente coniuge, quę dijs ita volentibus in via ſublata eſt. Oſtendit etiam ſe ſumma religione deos obſeruaſſe, ꝗppe quos ne attrectare quidem audebat, ſed patri pio, & impolluto efferēdos committebat. De qua re dicit Don. ſic. [Ergo age] nam cū impetraſſem paternum aſſēſum, quod difficillimum fuit arripui ſubitam occaſionem, & omnibus difficultatibus quas obijcere potuiſſet Anchiſes occurrit. Nam ſe illum ſenem, & impeditum laturum pollicetur, & omnia cōmunia ipſius futura oſtendit, quia nuſquam illum deſeret, & ne quærat quid de filio & de vxore faciat iuuabo, inquit, filium auxilio dextræ & vxor veſtigia mea ſectabitur: quod vero ait, Solus Iulus ſit comes, & longe ſeruet veſtigia coniux. Fuit conſilium. vt tutior fieret fuga Nā ſi plures fuiſſent cōgregati, non facile latuiſſēt [Implicuit] Exprimit cauſam, & factum. nā puer patris fugiētis æquare paſſus nō poterat. Exprimit etiam laborem ſuum. ꝙ in tanta celeritate patrem ferret, filium traheret. Ordo eſt. Ille. ſ. pater Anchiſes, dixerat. i. finiuerat ſermonem & ignis. i. crepitus, & fragor ab igne procedēs, auditur iam clarior, quia vicinior erat, & incendia voluunt. i. aduoluunt. ꝓpius. i. vicinius ad nos, æſtus. i. calores ex incendijs prouenientes, aut æſtus voluūt incendia propius, quia ex æſtu fiunt incendia, præparantur. n. materiæ ad incendia, & incendia augent æſtus. Ergo age, adhorrandi eſt aduerbium: ò chare pater, imponere. i. ſine vt imponaris (eſt. n. imperatiui modi verbi paſſiui) ceruici noſtræ. i. in ceruicem noſtram, ipſe. i. ergo ſubibo, humeris. i. per humeros meos, nec iſte. i. quem tibi impendam, labor grauabit me. i. moleſtus fuerit mihi. Quocunque (eſt enim tmeſis. i. interciſio) i. in quamcunque partem, aut euentum res cadent vnum, & commune periclum, pro periculū, & vna ſalus erit ambobus. ſ. nobis. paruus Iulus ſit comes mihi, i. comitetur me cōprehenſus dextera, & coniux ſeruet veſtigia longe, ne cumulo prodantur omnes, vos famuli aduertite animi veſtris, ſup. ea quæ dicam, tumulus. i. colliculus, quidā eſt egreſſus. i. offenditur ab ijs qui egreſſi ſunt, vrbe. ſ. noſtra, hoc eſt Troia, & templum vetuſtum Cereris deſertæ. i. neglectæ, cum agricolæ decennio pulſi fuerint, & cupreſſus antiqua, ſeruata. i. obſeruata, & venerata multa religione patrū. i. maiorum noſtrorum, eſt iuxtà. ſ. hunc tumulum, & hoc templum. Nos veniemus ex diuerſo. i. diuerſis partibus in hanc vnā ſedem. i. conueniemus in hunc vnum locum, tu genitor cape. i. accipe ſacra quæ Aeneæ Panthus. ſ. occulerat ante cædē factam per eū, manu. ſ. tua, quaſi ea Aeneas alio ꝙ̄ manu porrigeret, aut potius offenderet ſolum, & cape penates patrios manu, quia nė fas eſt me digreſſum ex tanto bello, & recenti cæde. i. occiſione multorum, attrectare. i. contingere, ſup. ea, & eos donec ego abluero. i. piauero, me flumine viuo. i. ſemper fluenti. ego fatus. i. elocutus, hæc. ſ. prædicta inſternor latos humeros. i. lati humeri inſternuntur mihi. Nec eſt arrogantia, ꝙ ſibi latos humeros det, quia ſignificat ſe eos dilataſſe ex tranſuerſo eos porrigendo. & inſternor colla ſubiecta. i. quę patri ſubieci. ſuper. i. deſuper veſte & pelle fului leonis, & ſuccedo oneri. i. ſuſcipio patrem in humeros ſuper pellem, & veſtem illā. Iulus. ſ. filius paruus, implicuit. i. inſeruit ſe, dextræ. ſ. meæ, id autem pueri erat timidi naturaliter; & per noctem ituri, & ſequitur patrem paſſibus non æquis. i. inæqualibus, quia longe breuioribus ſed pluribus, & crebrioribus. aliter patrē dimiſiſſet, coniux ſubit, pone. i. a tergo, ſed ſatis ꝓpe.

nos ferimur.i.trahimur impetu horroris.per opaca.i. opacitatē locorum.& omnes auræ terrent,tunc me.quem vlla tela iniecta dudum.neque Graij.i.Græci,glomerati.i. in formam glomeris, circum me collecti ex agmine aduerſo non mouebant dudum. (Mira ex contrarijs declamatio,quia prius tela. & Graij nō mouebant. & nunc auræ quibus nihil imbellius terrent.Per quod ſignificatur id deos feciſſe vt Creuſam auferant) & omnis ſonus excitat.ſ.ad fugam aut ad horrorem me ſuſpenſum.i.perplexum & timētem pariter comiti ſ.Iulo.& oneri.ſ.patri. (Notum eſt ꝙ timeo tibi,eſt timeo pro te. ne quid tibi mali eueniat) Beroald. in Seruium dicentem.ꝙ ceruix in numero ſingulari, dicitur collum &c.dicit ſic,Miror in errata tam manifeſta,tā turpia lapſum eſſe Seruium alioquin eruditum,vix.n.talia refellenda ſunt,cum ſeipſa refellant,ac ſibijpſis ſint repugnantia,& contra veritatem reluctentur,namque vetuſtiſſimi illi ſcriptores, pluraliter ceruices appellabant. pro parte colli nuſquam ceruicem. primus aūt Hortenſius creditur dixiſſe ceruicem ſingulari numero,vt auctores ſunt Quintil.& Varro. ſi vera fuerit Seruij ſententia in ſolœciſmum incidiſſe dicentur priſci ſcriptores, qui ceruices ſæpiſſime,ceruicem non tam ſæpe vſurparunt, in ſolœciſmum incidit Cicero,ſcribēs in Vatinium,inflato collo,tumidis ceruicibus intuliſti.& alibi. Fregerit in carcere ceruices,vbi ſine controuerſia ceruices,pro membro hominis accipiuntur. Errauit etiam Cato cuius verba hæc ſunt:Si caput aut ceruices dolent, ea lotio calido lauito.errauit Celſus, dicens. Cucurbitulæ ceruicibus admouendo,& alio in loco:In ceruicibus blandulæ poſitæ. quid multa?veteres pluraliter tm̄ ceruices dixerunt. vt teſtis eſt Quint. in octauo.præterea exemplum Cic. quod pro ſe allegat Ser. contra ipſum facit.nam ſcrib.Cic. Verrem multorum fregiſſe ceruices,cum iuberet eos decollari,non autem ſuperbiam,vt Ser.opinatur.Quinimò ceruix in ſingulari. pro ſuperbia ſæpe ponitur, vnde dicitur,Homo duræ ceruicis.& a beato Hieronymo in interpretatione Teſtamenti veteris dictum eſt: Populus iſte duræ ceruicis eſt hue adde, ꝙ ceruix non ſignificat collū, ſed partem colli poſteriorem,quæ exterior eſt,vt docet Ariſt.in j.de animalibus,vt auct.eſt Plin.xj.nat.hiſt.lib.Multis,vertebratiſq.orbiculatim oſſibus flexibilis ad circunſpectum articulorum nodis iungitur. Et vt refert Celſus in 8.lib. Septem vertebræ in ceruice ſunt, quinetiam ceruix non ſolum dicitur de animalibus, ſed etiam de rebus alijs.Pomp.Mella.Sedet in ceruice peninſula Cyzicum. [Iamq.] Docet ereptam eſſe fatis volentibus Creuſam. vtq. illā quæſiuerit ꝑ omnia inacceſſa Troiæ in qua te duo facit,purgat eīm ſe ne coniugem deſeruiſſe culpetur,& conciliat ſibi animum Didonis, quæ iandudū Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni. Ereptam autem fingit a Corybātibus.i. matris deum Cybelis ſacerdotibus ab ea ad hoc miſſis, vt ipſa poſtea manifeſtabit, occurrens in vmbris Aeneæ,Don.dicit ſic.[Male amicum]amicum non potes dici,quia non ſeruauit vniuerſos,nec rurſus inimicū, quia præſtitit beneficium [Ipſe vrbem]oñdit affectū puri matrimonij.Ordo eſt.Ego propinquabam, iamq. portis(vnde pathos eſt,quia in portu, hoc eſt in loco ſalutis iacturam fecerit, idem de Orpheo dcm̄ Georg.4.)& videbar euaſiſſe oēm viam.ſ. periculoſam iam dico.cum.i.quando creber ſonitus.i. ſtrepitus pedum.viſus eſt adeſſe ſubito,& genitor.i.pater proſpiciens.i. porro aſpiciēs per vmbrā exclamat.ò nate fuge.fuge,inquam,nate. propinquāt.ſup.hoſtes(nō.n. in tali tumultu dicimus, qui cum non alii quam hoſtes putandi ſint, non tñ erant) & ego cerno (vel Anchiſæ verbū,vel Aeneæ poſt Anchiſæ admonitionē. Sed Ser.adiudicat Aeneæ,quod & mihi placet. quia illis viſis erepta eſt illi mens)ego igitur Aeneas cerno clypeos ardentes.ſ.Corybanthum.& æra micantia.i.reſplendentia,qualia abſumpſerant. non vt noceant,ſed vt terrorem incutiant.Hic.i.hoc loco,aut tēpore neſcio quod numen.i.quis deus,male.i.nō ſatis amicum.i. fauorabile,eripuit mihi trepido, mentem confuſam.i.attonitā,

& multis perplexam.Nam dum ſequor curſu.i. currendo,auia.i. loca inacceſſa.vbi non erat via,ſaltē trita,& cunctis patens:& dū excedo,id eſt ante eo inſequentes,regione viarum nota,id eſt ꝓpterea ꝙ regionem notam.& exire poteram, vbi alii vix inueniſſent viam.heu,dolentis interiectio,incertum,ſup.eſt mihi, ne pro an.Creuſa coniux erepta eſt mihi miſero.i.eam miſere amāti,fato.i.voluntate deorum,nec pro an,ſubſtitit.i.māſit ſtans,an errauit via.i.per viam illi incognitam, ſeu reſedit.i.remanſit, ſedens laſſa.i.defatigata,incertum. inquā,eſt, nec eſt reddita poſt .i.poſt illa aut poſtea noſtris oculis,niſi.ſ.in vmbris,vt dicetur,in quibus eam proprie non vidit, nec contingere potuit, ſed audiuit duntaxat. Vnde ipſa non eſt reddita. quia non in propria perſona,ſed in vmbris occurrit. Vnde non eſt contrarium quod ſequitur. Nec reſpexi.i. retroſpiciendo annotaui prius, & percepi, amiſſam.i.ꝙ amiſſa eſſet, nec reflexi.ſ.ab inſtituto currēdi ad tumulum,vt patrem.& filium ſaluem, animum.ſ.ereptum a numine,male amico. vt dictū eſt, prius dicit, quā nos venimus ſupp. ad tumulum antiquæ Cereris, & ſedem ſacram, hoc eſt ad templum.ipſa vna.i.ſola(vt deorum voluntate id factum cenſeatur) defuit hic.i.hoc loco,omnibus,ſup.aliis collectis,demum.i.tandem,quia ex diuerſo conuenerant,& ipſa vna fefellit comites,& natū.& virum.quia ſi affuiſſet omnes ſimul aufugiſſemus, quæ nunc ſui inquirendæ moram nobis fecit.ego amens,i.factus ſine mente,aut propter impatientiam amiſſę coniugis,aut quia erepta fuerat quem hominum.& quem deorum non incuſaui.i.criminatus ſum.q.d.nullum nō incuſaui,ergo incuſaui omnes homines,& omnes deos quia coniugem amiſerā. aut quid vidi crudelius.i. mihi triſtius in vrbe euerſa?q.d.etiam nihil, quo dicto conciliat ſibi ſummopere animū Didonis,cum ſe tantopere coniugem amaſſe ſignificet. Ego commendo ſociis Aſcaniū.ſ. filiū meum,& Anchiſen,& Teucros.i. Troianos penates,& recondo, ſup.eos in valle curua,ne ab hoſtibus inuadantur.Ipſe.i. ego ſolus repeto vrbem,& cingor armis fulgentibus, quod amentis erat,niſi aut mori affectaſſet,quod non placet,aut aſpici.& agnoſci a cōiuge.Stat.i.placet, & decretum eſt mihi renouare omnes caſus quos prius obiueram, & reuerti per omnem Troiam, & obiectare.i.frequenter obiicere rurſus caput periclis pro periculis.Ego repeto principio.i.in primis muros, & limina portæ obſcuræ.i.occultæ.& ſecretæ,nec omnibus notæ, aut caliginoſæ, qua.i.per quā extuleriā, greſſum.i.egreſſus fueram,& ſequor retro.i.retrorſum,veſtigia obſeruata.i.obſeruando veſtigia mea,q̄ feceram egrediendo.& luſtro.i.circūſpicio per noctem, lumine ,ſ.oculorum,horror.ſupp.eſt vbique, vel horror, & ipſa ſilentia terrent ſimul vbique animos.ſup.meos. Ego refero me inde.i. ab eo loco domum.ſup.meam.ſi,ſup.Creuſa.ſi. dico. forte tuliſſet pedem.ſup.domum.i.ſi,forte eo rediſſet,& ſup. cum illuc veneram,Danai irruerant, quos Venus prius cohibuerat. aut quia tunc primum extrema loca peruagati erant, & tenebant omne tectum.Bene mutat tempus,quia prius irruerant, ſed adhuc tenebant. Ilicet.i.illico.aut confeſtim ignis edax.i. conſumptiuus, voluitur ad ſumma faſtigia.i. culmina domus, flammæ exuperant.i. circuncunt domum, & æſtus.i. flagor, furit.i. vehementer crepitat, & exilit ad auras, per quod ſignificantur magnifica domus.

VARIA LECTIO.

QVO res cunque cadent] Vetera quædā exemplaria. Quo res cunque cadant,habent. [Mihi paruus Iulus Sit comes] In Donatiano lib. ſcriptum eſt, Mihi ſolus Iulus Sit comes. [Me bello e tanto digreſſum] Aliquot exemplaria vetera habent, Ex tanto, aliqua ſine vlla præpoſitione. Bello tanto legunt.[Subiectaque colla] In antiq.aliquot exemplaribus,Proiecta legitur. [Stat caſus renouare omnes] Antiqui nonnulli libris, Renouaſſe præterito legunt tempore.Alii quidam, Reuocare. Sed omnes magis approbant,Renouare.

SERV. PRiami] Patris eius. [Arcem] Ne vel illuc confugiſſet. [Vacuis] Magnis, quippe illic erant omniū. [Iunonis aſylo] Tēplo, vnde nullus poſſet extrahi Dictum aſylum quaſi aſyrum.Hoc autem non eſt in omnibus tēplis, niſi quibus conſecrationis lege cōceſſum eſt. Primo aūt apud Athenienſes ſtatutum eſt ab

Procedo ad Priami ſedes arcemque reuiſo,
Et iam porticibus vacuis Iunonis aſylo,
Cuſtodes lecti Phœnix,& dirus Vlyſſes
Prædam adſeruabant. huc vndique Troia gaza
Incenſis erepta additis,menſæque deorum,
Crateresque auro ſolidi, captiuaque veſtis
Congeritur.pueri,& pauidæ lōgo ordine matres
Stant circum† & tacitis implēt mugitibus aures.

† Verſus hic in quibuſdā libris non habetur.

Herculis filiis, quos inſequebantur ii,qui erant a patre oppreſſi, ſicut docet in 7. Stat. Hoc aſylum etiam Romulus imitatus eſt. Vnde eſt: Quem Romulus acer aſylum Retulit, Non ſtatuit. [Phœnix] Achillis magiſter. [Huc] pro illuc. [Gaza] Cenſus, Perſarū lingua,& eſt numeri ſingularis tantum.[Menſæque deo

rum

Auſus quin etiam voces iactare per vmbram,
Impleri clamore vias: mœſtusque Creuſam
Nequidq̃ ingeminãs,iterumq.,iterumq. vocaui.
Quærenti, & tectis vrbis ſine fine furenti,
Infelix ſimulacrum, atque ipſius vmbra Creuſæ
Viſa mihi ante oculos,& nota maior imago.
Obſtupui,ſteterũtq. comę,& vox faucibus hęſit.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
CR. Quid tantum inſano iuuat indulgere labori
O dulcis coniux: non hæc ſine numine diuum
Eueniũt, nec te hinc comitẽ aſportare Creuſam
Fas. haud ille ſinit ſuperi regnator olympi.
Lõga tibi exilia, & vaſtum maris ęquor arandũ,
Ad terram Heſperiam venies: vbi Lydius, arua
Inter opima virum, leni fluit agmine Tybris.
Illic res lætæ,regnumq́ue,& regia coniux
Parta tibi, lacrymas dilectæ pelle Creuſæ.
Non ego Myrmidonũ ſedes, Dolopũve ſupbas
Aſpiciam, aut Graiis ſeruitum matribus ibo,
Dardanis, & diuæ Veneris nurus:
Sed me magna deum genitrix his detinet oris.
Iamq́ue vale, & nati ſerua communis amorem.

rum] Poſtquam excesſere omnes adytis.[Captiuaque veſtis,]Pro captiuorũ, & eſt tota elocutio. [Longo ordine] Longa multitudine, vt in 6. Vnde omne lõgo ordine poſſet,cum non dicat per ordinẽ. [Voces iactare] quæ cõtrarię ſunt latere cupienti. Et inquirendi officium ad vocem tranſtulit propter noctem. ibi n. voce opus eſt, vbi viſus non ſuppetit. voces vero, q͂a. [Iterumq., iterumque vocaui tectis] p tecta. & eſt antiptoſis. [Infelix ſimulacrum]Miſ͂i,nõ ſibi,vt, Quę potui infelix? Per ſimulacrũ autem apotheoſin oſtendit,quia ſimulacra deorum ſunt: vmbræ, inferorum. Sic Vlyſſes in Hom.apud inferos, Vmbram Herculis cernit, quia poſt mortem vmbræ inferos animæ cœlum petunt. [Maior imago] Quia vmbra maior eſt corpore. [Quid tantum] Conſolatio eſt,ſequitur etiam diuinatio quæ animis liberatis corpore conceditur. Vnde etiam morientibus datur. vt, Nec longũ lætabere.te quoque fata Proſpectant paria. [Inſano] Magno, vt, Inſani feriant ſine littora fluctus.[Indulgere]Operam dare,vt indulgent vino. [Sine numine diuum]ſine fati neceſſitate,vt enim Statius dicit: fata ſunt quæ dij fantur. [Eueniũt.nec te comitem hinc aſportare Creuſam] Hic verſus caret ſcanſione, vnde multi hinc, multi as,ſyllabam detrahunt. Si tamen vis fide ſeruata ſcandere, fit cõuerſio,vt Eueniunt,nec te hinc comitem aſportare Creuſam, & poteſt ſcandi per ſynalœpham. Aliter nec eclipſim, nec hiatum, nec ſynalœpham recipit. [Fas]quia ſequitur, Regnumq́ue & regia coniux Parta tibi. [Creuſam]quia latina declinatio eſt, erit latinus accentus.[Olympi]cur in penultima accentus ſit, manifeſta eſt ratio apud Latinos,quanquam Græci diſcretionem velint per accentum facere montis, & cœli, quod ſuperfluum eſt. [Arandum] quia legimus, Subtrahiturq́ue ſolum, nõ immerito dixit nunc arandum. [Heſperiam] ſequenti epitheto Italiam ab Hiſpania ſegregauit,quæ & ipſa Heſperia dicitur. [Vbi Lydius Tybris]Thuſcus Dictus Lydius à fratre Tyrrheni. Nam Lydus, & Tyrrhenus duo fratres,cum eos prouincia vna non ferret, in ſortem miſerunt,vt diuiſis copiis proficiſceretur vnus ad nouas ſedes quærendas. profectus Tyrrhenus eſt, qui ex ſuo nomine Thuſcos Tyrrhenos vocauit. Lydia autem dicta eſt in qua frater remanſerat. Vnde nunc traxit,vt Lydium diceret. Thuſci autem à frequentia ſacrificij dicti ſunt, hoc eſt ἀπὸ τοῦ θύειν. Conſtat namq. illic a Tage aruſpicinam repertam,vt Luca.meminit, Sed conditor artis Finxerit iſta tages. [Leni agmine] Leni impetu. [Lacrymas dilectę pelle Creuſę]Melius ad poſteriora referimus, vt dicat, Noli flere, nec.n.captiua ſum. Male enim plerique dicunt,quia habes vxorem paratam [Seruium] vt ſeruiam. Modus gerundij eſt [Dardanis]laus à maioribus.[Nurus] laus à cognatione.[Hic oris]in quibus colitur. [Iamque vale] Recedentis ſignificatio eſt, Vnde & mortuis dicitur,vt,Salue maxime Palla Aeternumq. vale. [Nati ſerua communis amorem] Propter futuram nouercam commendatur Aſcanius.

ASC. PROCEDO &c.] Eandem rem proſequitur Aeneas,vt.ſ. Creuſam coniugem ſuam per alia loca diſquiſiuerit,narrãs ſubinde quæ illic viderit,& vt vmbram Creuſæ tandem offenderit. de qua re dicit Dona. ſic. [Dardanis]laus communis à genere. [Veneris nurus]laus propria ipſius. Sum ergo liberata ab hominum infimorũ ſeruitute,& ei deæ collocata, ex qua ſe ortos omnes dii gloriantur, & habitabo in locis originalibus. Magna ergo conſolatio, qui vxorem nec captiuam, nec occiſam inuenit,ſed detentam voluntate eius deæ,quia nulla eſt potior. [Nati communis] Nam & illo poterit leuare vxoris amiſſionem, & etiam admonet propter nouercæ ſuſpicionem, vt magis indulgeat filio. Ac propterea hoc nouiſſimũ collocauit, vt magis pectori infixum relinqueret,nõ tamen apertius hoc dixit, ne ſi aliter ſentire videretur. receſſui animum læderet. Ordo eſt. Egò procedo ad ſedes.i.regiã Priami,& reuiſo arcem, quia prius eam viſerat.& iam.Phœnix.& dirus Vlyſſes,lecti.i.electi,cuſtodes ſ.prędarum,aſſeruabant prædam.ſup.in porticibus vacuis, & aſylo.i.locò immunitatem præſtãti,à quo neminem abſtrahere licebat: Iunonis.i. qui erat ĩ tutela Iunonis. (porticus autem ſunt, quos nõnulli ambitus vocãt) gaza Troia.i.Troiana. (Eſt.n. triſyllabũ Troia) hoc eſt,theſaurus Troianus,aut opes Troianæ, erepta adytis.i.locis ſacrariis, q̃ nulli præter q̃ ſummo ſacerdoti adire olim licebat,nunc incenſis, gaza dico, videlicet menſę deorũ,vt Tripodes,& crateres.i.pocula ſacrificatoria ſolidi auro.i.facta ex ſolido auro.& veſtis captiua.i. exuuiæ, & ſpolia opima diis conſecrata,cõgeritur huc .i.in hunc locũ,hoc eſt iſ͂ porticũ,& aſylũ Iunonis,vndiq.i. ex omni parte pueri, & matres pauidæ ſtant circũ.i.in circuitu, longo ordine,& ĩplent aures.ſ.meas(aut auras,ſed melius aures) quia mugitib.i ploratib.& vlulatibus tacitis i.ſubmiſſis.qđ quia fieri vix potuit,alii deleuerunt,& tacitis &c. Quinetiã.i.inſuper, ego auſus ſup.exiſtens iactare voces.i.clamare per vmbrã, temeritatis n.fuiſſet,ſi viſus clamaſſet,impleui vias clamore, & ego mœſtus ingeminãs,iterũ atq. iterũ vocaui, nequidquã.i.fruſtra. Creuſam.ſ.repetendo illud vocabulũ. Simulacrũ infelix.i.infeliciter mihi raptũ.& vmbra ipſius Creuſæ viſa eſt mihi quærenti, ſup.eã.& furenti ſine fine.i.modo,aut menſura,ſup. in tectis vrbis.viſa,inquam,eſt ante oculos vmbra eius,& imago eius, maior nota.i.q̃ ea eſſet quã noram,hoc eſt,maior erat imago eius, q̃ ea ipſa cuius imago erat. Ego,ſup.obſtupui,& comæ.i.capilli ſteterunt & vox hæſit.i.adhæſit faucibus.(Corripuit hic,& alibi in verbo,ſteterunt,mediam,vt ſubitum horrorem depingeret,ſicut diximus in Bucol. illic, Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes,& in Geor.illic. Miſcueruntq herbas,& non innoxia verba)Tunc,ſup. Creuſa,aut imago eius,affari,ſup.cœpit, aut affabatur ſic,& demere,ſup.cœpit,aut demebat curas his dictis. O dulcis coniux.i.marite,quid.i.ad quid,iuuat.i.delectat te,indulgere.i.indulgenter operam dare,labori inſano.i.aut magno, aut fruſtra ſuſcepto? Hæc non eueniunt ſine numine.i.nutu.& volũtate diuum,nec fas eſt te aſportare.i.abducere hinc Creuſam comitem.i.ſociam itineris tui,aut ille.ſ.magnus regnator Olympi, videlicet Iuppiter qui fata condit.ſup.non ſinit.i.permittit. Alij haud, legunt,vt ſit Haud ille ſinit,verum alibi quoque poſitum leges.aut ſecundo loco vbi congrueret. nec, vt repetatur negatio prius poſita)Longa exilia, ſup.reſtant tibi, & vaſtum.i.amplum.æquor.i.campus æquus.maris, eſt arandum.i.ſulcandum, ſed nauibus nõ aratro tibi.tu venies ad terram Heſperiam.i.Italicam.vbi Tybris Lydius.i.Thuſcanus.aut Tyrrhenus,cuius accolæ à Lydia profecti ſunt,fluit leni agmine.i.fluxu aquarũ, quod in bonum,& commodum accolatum vergit, quia vbi impetus vehemens eſt,vt in Rhodano,vix poſſunt naues retrahi,additur & alia laus,quia fluit inter optima.i.pinguia arua,nõ ignauorũ, ſed virum pro virorũ,quæ tertia laus eſt. Res lætæ,& regnum,& coniux regia,eſt parata tibi.illic.i.ad Tyberim in Italia. pelle.i. depelle igitur lacrymas Creuſæ dilectæ.i.quas effundis ob amorem mei,quæ ſum tibi dilecta, ego non aſpiciam ſuperbas ſedes Myrmidonum.i.illorum Theſſalorum, ſociorum Achillis, vel pro vel, Dolopum ſociorum.ſ.Pyrrhi, & ego Dardanius.i.Dardani neptis, & ab illo inclyto viro Iouis filio orionda, & nurus diuæ Veneris.non ibo ſeruitum matribus Graiis.i.non abducar captiua, ſed magna genitrix deum me detinet his oris.i.regionibus. Iamq. vale, & ſerua amorem communis nati.ſ.Iuli Aſcanij,quem commendat affectione materna.ſed in gratiam Iuliæ domus,quaſi diis volentibus regnum etiam in Italia, vbi & aliã

coniugem, & alios libetos habiturus eſt Aeneas, Aſcanio debearur.

VARIA LECTIO.

PROTINVS ad Priami ſedes] In veteribus aliquot exemplarib. Protinus omnino habetur. plura tamen ex illis, Procedo ad Priami ſedes, legunt. in Longobard. lectio eſt huiuſmodi, Procedo, & Priami ſedes, arcemque reuiſo. & ita habetur in Mediceo, & in Porcio, & aliquot aliis antiquis.
[Obſtupui, ſteteruntque comæ] Multi lib. antiqui, Steterant, habent. [Tum ſic affari] In antiquis libris, Tunc, habetur. [Non hæc ſine numine Diuum Eueniunt, nec te comitem hinc aſportare Creuſam Fas] In libr. aliquot antiquis. Nec te comitem aſportare Creuſam Fas. Nam aſportare, etiam abſque aduerbio locali hinc per ſe plenum, ſatis eſſe videtur. [Ad terram Heſperiam venies] In vetuſtis aliquot exemplaribus. Et terram Heſperiam legitur. [Leni fluit agmine Tybris,] In libris aliquot peruetuſtis pro Leni, Læto habetur.

Hæc vbi dicta dedit, lacrymātē, & multa volētē
Dicere, deſeruit, tenueſque receſſit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
Ter fruſtra compreñſa manus effugit imago,
Par leuibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.
Sic demum ſocios conſumpta nocte reuiſo:
Atque hic ingentem comitū affluxiſſe nouorum
Inuenio admirans numerū, matreſq; viroſque,
Collectam exilio pubem, miſerabile vulgus.
Vndique conuenere, animis, opibuſque parati,
In quaſcunque velim pelago deducere terras.
Iamque iugis ſummæ ſurgebat Lucifer Idæ.
Ducebatque diem, Danaique obſeſſa tenebant
Limina portarum, nec ſpes opis vlla dabatur.
Ceſſi, & ſublato montem genitore petiui.

SERVIVS.

MAnus effugit imago] Quaſi imago, quæ non teneretur. naturale enim eſt vt non poſſit teneri. Nam in ſeptimo quod ait, Da dextram miſero, auxilium ſignificat. [Simillima ſomno] Sic Cicero, Simillimum deo iudico. Nam genitiuo debuit iungi. [Sic demum] Nouiſſime. [Inuenio admirans] Cum inueniſſem admiratus ſum. [Exilio] Ad exilium Donatus contra metrum ſenſit dicens Exilio, quaſi de Ilio. Nam i, longa eſt. Miſerabile vulgus. Magnū eſt, quod addidit vulgus, ſic Statius: vnde hoc examen, & vna tot miſeræ, animis obibuſq́., & volebant, & poterant. [Lucifer Idæ] vt Troianis videtur. Sic alibi: Tibi deſerit Heſperus Aetam. Illic enim oriri vel occidere putantur ſidera, vnde videri vel incipiunt, vel deſinunt. [Ducebatque diem] Quia Lucis eſt præuius. [Opis] Ferendi auxilij.] Ceſſi] Deeſt igitur [Montem] Vt oſtendit in nono, Idem ſignificat.

ASCENSIVS.

HAEC vbi &c.] Concludit hoc loco hunc II. in quo inſidias dixit, Danaum, caſuſque ſuorum, & præcipue Priami, & nunc Creuſæ mortem quia [vt dixi] in ſinguli. VI. prioribus libris, ad finem operis mortem alicuius memorat Donati, qui ſingula poetæ dicta diligenter penſitat, verba ſunt. [Hæc vbi dicta dedit, lacrymantem] Ingratum facinus fuiſſet, niſi demonſtraſſet, & plura ſe fuiſſe dicturum, & ad illius dicta reſponſurū, ac diutius eam retenturum, niſi ipſa deceſſiſſet. [Ter conatus] Demonſtrat proprie volentem amplecti, quod corporale non fuerat. [Conatus] Ibi enim ponitur conatus vbi affectus non ſequitur. [Ingentem numerum] Præter eos quos dimiſerat, inuenit aduenisse multos alios. Hoc autem dictum, ne ſolus patriam deſeruiſſe videatur. [Lucifer Idæ] Noua deſcriptione vſus eſt diei naſcentis. Nam ante ipſum exoritur Lucifer, hunc ſequitur lux, quę diem plenum confirmat. ergo non tantum nun cius venien tis diei eſt, ſed ſidus, certuſque productor. [Danaique obſeſſa tenebant Limina portarum] Hoc ſignum erat illos potiros eſſe victoria, & lux contraria ſaluti ſuæ, & ſuorum erat. ergo ſpoliatus omni ſpe. [Ceſſi] Veluti neceſſitate coactus per Laocoontis exitium, per diligentiam matris, quæ mihi deos potius quam græcos inimicos oſtendit, per incendium ex filij mei vertice: per hortationem patris, & religioſas voces vxoris. Ceſſi potioribus, neque debui niti, qui toties repugnantibus dijs fruſtra certaui. Ordo eſt, Vbi .i. poſtquam, ſupp. Creuſa dedit, hæc dicta ipſa deſeruit, quia ablata a miniſtris deæ, ſupp. me lacrymantem, & volentem dicere multa. & receſſit .i. euanuit, in auras tenues. i. vix palpabiles, ego, ſupp. ſum conatus, ibi. i. eo tempore, quo aufugeret, ter dare collo, ſupp. eius brachia. circum. i. per circuitum, circumplectendo ea, ſed imago compren ſa fruſtra, quia contineri nequibat, effugit ter manus, ſup. meas, exiens par, id eſt ſimilis, & compatabilis ventis leuibus. & ſimillima ſomno. i. deo inſomniorum, aut phantaſmati. volucri. i. cito, & aduolanti, & auolanti. Et ergo reuiſo. i. iterum viſo, ſocios, ſcilicet quos in monte Ida dereliquerat in valle reconditos, ſeu, vt hiſtoriam habere volunt, poſt habitam Troiam, habitauit in Idæ montibus vbi Scepſin vrbem habuerat, donec creſcente multitudine Græcis, formidoloſus factus aufugere conatus eſt, vt autem fatalem fugam oſtenderet Virgilius non vt humana, ſed dijs iubentibus eam factam docet. reuiſo inquam. demum. i. tādem, aut nouiſſime poſt longam expectationem, ſic, id eſt certior factus, quia coniugem amiſſam. & a dea abreptam recuperare non poſſem, & hoc nocte conſumpta, id eſt, per acta. Atque ego inuenio hic, id eſt hoc loco vbi meos dereliquerам, aut hic, id eſt modo, ingentem, id eſt valde magnum numerum, comitum nouorum, ideſt recentium, affluxiſſe, ideſt ex omni parte in morem fluctuum aduenisse, inuenio, inquam admirans, ſcilicet poſtquam inueneram vnde tot ſalui euaſiſſe poterant: ingentem, dico, numerum, appoſitorie, matres, id eſt, matronas, & viros, ſcilicet eorum maritos, & pubem collectam, exilio, id eſt ad exilium obeundum mecum, vulgus miſerabile, ideſt miſeratione dignum quod perſoluit quæ non rapuit, aut imbelle, & inerme, & ita purgatur Aeneas, ſi quis obijciat, quia ſi ingentem numerum inuenerat, debuiſſe collecta manu rediſſe ad defendendam patriam, id quod dicit multos quidem fuiſſe, ſed miſerabile vulgus, nec qui animo bellandi, aut defendendæ patriæ conuenerant, ſed collectam exilio pubem. Ipſi ſupp. conuenere vndique, ideſt ex omni parte, parati animi, & opibus, id eſt facultatibus ſuis, ſupp. ſequi in quaſcunque terras, ego velim deducere, ſupp. ipſos, pelago, id eſt per pelagus. Iamque, id eſt & iam. Lucifer, id eſt ſtella matutina lucem ferens, ſurgebat, id eſt oriebatur, iugis, ſcilicet ſuper verticem: Idæ ſummæ, i. montis ſiluoſi in Phrygia. vbi, vt dixi, Aeneas primas ſedes habuiſſe perhibetur, & ducebat, id eſt ferebat diem. Danai, id eſt Græci tenebant limina portarum obſeſſa, ne, ſcilicet qui aufugerant collecta manu ingrediantur ciuitatem vindicaturi, per hoc autem purgatur etiam Aeneas, quia ſignificatur feciſſe periculum, & exploraſſe quidnam Græci agerent, ſed compertum habuiſſe, quia nec vlla ſpes opis, id eſt auxilij contra Græcos, aut opis recuperandæ, dabatur, & ideo ſubdit ceſſi, id eſt locum dedi fatis. & tot monitis, de quibus nocte locutus eſt Donatus, & petiui montem, ſcilicet Idam, quo difficilis ſit Græcis aſcenſus, & hoc genitore, id eſt patre meo Anchiſa, ſublato, id eſt ſurſum lato, id eſt & in humeris meis rurſus portato. aut potius a miniſtris, cum iam miniſtri ad eſſent. nec vlla vis vrgeret, ab illis ſurſum lato.

VARIA LECT.

TER fruſtra compreñſa manus effugit imago] In vetuſtiſſimis aliquot exemplaribus, Vaticanæ bibliothecæ, & nonnullis alijs, præcipueque in Longob. & in Med. compreſſa, legitur. Neque illud diſſimularim, eſſe veteres lib. in quibus, Compreſſa manu effugis. abſque ſynalœpha, legatur. [Par leuibus ventis, volucrique ſimillima ſomno] Non prætereunda fuit lectio Med. lib. Par leuibus pennis, volucrique, ſimillima vento [Et ſublato montem genitore petiui] Sunt qui, Montes, plurali numero legendum aſſerant.

IN III. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Tertius a Troia vectos canit æquore Teucros.

IN EVNDEM MODESTINI IVRIS ARGVMENTVM.

Poſt euerſa Phrygum regna, fuga cœpta moueri:
Vtq́; ſit in Thracem primo deuectus, ibiq́;
Mœnia condiderit Polydori cæde piata,
Regis & hoſpitium, vt Phœbi reſponſa canebant.
Cœptum iter in Cretem, rurſus noua Fata reperta.
Naufragus vt fuerit Strophadus compulſus ad vndas:
Inde fugam, & diræ narrat præcepta Celæno:
Liquerit vtq́; Helenum perceptis ordine Fatis:
Supplicem Achæmenidem Polyphemo vrgente recepit:
Amiſſumq́; patrem Drepani, atque hic deinde quieuit.

ALIVD IN EVNDEM.

Poſt caſum Troiæ fabricata claſſe ſuperſtes,
Vela dat Aeneas, vrbemq́; in littore Thracum,
Mox aliam pulſus Cretæis condidit ores,
Cedit, & hinc, Helenumq́; videt, præceptaq́; diſcit:
Et cæcum Cyclopa fugit, ſepelitq́; parentem.

ASCENSIVS.

POST euerſa Phrygum regna, &c.] Iuxta morem in ſuperioribus obſeruatum, antequam ad inſequentis libri explanationem progrediamur, præmittemus argumentorum ordinem, atque elucidationem. Ordo itaque monoſtichi. i. illius ſolius verſus, materiã totius iij. complectentis, eſt huiuſmodi. Tertius ſupp. liber Aeneidos, canit Teucros .i. Troianos, vectos æquore, ideſt pelago, cum & per terras, ſed vehiculis auehi poſſent, vectos dicit a Troia, cuius .ſ. euerſionem in 2. recitauit Aeneas. Reliquorum autem verſuum, qui diſtinctius argumentum exprimunt, ordo & explanatio talis eſt. Aeneas, ſup. enarrat, poſt regna Phrygũ, id eſt Troianorum, euerſa .i. penitus deſtructa, & è Fundamentis verſa, quia dictum eſt, Neptunus muros, magnoq. emota tridenti Fundamenta quatit, enarrat dico, vt. i. qualiter (quę particula ab imperitis ablata, inſerẽda eſt, q̃a aliter verſus non ſtaret, nec ſententia cohæreret, quam prius poſitam indicat copulatiua coniunctio, cum dicitur, vtque ſit, &c) fuga, ſup. ſit cœpta .i. incepta, mouerit .i. per motum
SERV. fieri, hoc eſt qualiter fugere cœperit (de quo Seruius ad principium 4. videbimus) q́ꝫ pro & enarrat, ſupp. vt, id eſt qualiter, ipſe ſup. ſit deuectus, primo in Thracem. i. in Thraciam (declinatur autem hæc Thrace, Thraces, & hęc Thracia, Thraciæ, & dicit ſignanter deuectus quia prius Antandrum petijt, quam Thraciam, ſed non eſt in eam deuectus nauibus, ſicut in Thraciam) q., pro &: vt, ſupp. ipſe condiderit ibi. i. in Thracia, mœnia, ſcilicet Aenei oppidi, & hoc cæde, id eſt occiſione Polydori, illius filij Priami, quem Polymneſtor Thraciæ rex occiderat auri cæcus amore, piata, id eſt purgata exequijs celebratis. vnde dicetur: Ergo inſtauramus Polydoro funus, &c. & enarrat hoſpitium, ſcilicet Polymneſtoris regis, (de quo dicetur, Omnibus idem animus ſcelerata excedere terra Linquere pollutum hoſpitium, &c.) & ſupp. enarrat vt, id eſt qualiter reſponſa Phœbi, canebant; id eſt vaticinabantur (& indicabant quo fugere deberent canendo Dardanidæ duri, quæ vos a ſtirpe parentum prima tulit Tellus, eadem vos vbere læto Accipiet reduces, antiquam exquirite matrem) &, ſupp. enarrat. iter ceptum in Cretem. (aut, vt iter cœptum eſt in Cretem, cœptum autem erat errore Anchiſæ, quia animaduertens Teucrum ex Creta oriundum, putauit illuc redeundum eſſe, cum oracula Italiam ſignificarẽt, dicendo. Dardanidę duri, &c. Illinc enim Dardanus ortus. Iterum autem Grece declinauit Creten, a nominatiuo Crete, qui latinis Creta eſt,) & enarrat, ſup. noua fata. i. incommoda fatalia, hoc eſt miſerandam luem, ac peſtilentiam eſſe reperta rurſus in Creta .ſ. aut enarrat, vt noua fata reperta ſint rurſus in Creta, & vt, id eſt qualiter ipſe fuerit cõpulſus, naufragio, id eſt tempeſtate naufragiũ faciente ad vndas Strophadũ, illarum inſularum in quibus Harphyas offendit (ſunt qui legant Strophadas, pro Strophadicas, niſi ſit dura appoſitio, quia Strophades non ſunt vndę, legatur ergo potius Strophadon) & enarrat fugam iterum inde, id eſt a Strophadum vndis factã (atque enarrat pręcepta Celęnus, quæ eſt vna Harpyarum dictura: Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo Prædixit, vobis furiarum ego maxima pando, &c. Declinatur autem, hæc Celæno huius Celænus, ſicut Sappho, Sapphus, q̃ apud Ouid. An niſi legiſſes auctoris nomina Sapphus. & Clio Clius, vnde Ouid. Non mihi ſunt viſæ Clio, Cliusque ſorores, &c. & ideo, legendum eſt præcepta Celænus, non Cæleno. non. n. Celæno enarrat hæc omnia, ſed Aeneas, & enarrat, vt. i. qualiter ipſe Aeneas, liquerit Helenũ filium Priami, in Epiro regnantem) & hoc fatis. id eſt rebus fataliter venturis perceptis. i. prius acceptis, & intellectis, narrante, ſcilicet Heleno vate, ordine. id eſt per ordinem, & ſupp. narrat. vt recepit Achemenidem comitem infelicis Vlyſſi, qui ab Vlyſſe iuxta antra Polyphemi derelictus erat, ſupplicem. i. ſuppliciter orantem recepit, dico. i. in locum tutum, hoc eſt in nauem ſuam ſuſcepit. Polyphemo Cyclope .ſ. vrgente .i. impellente eos ad fugam, ideo enim ſuſcepit eum, quia cauendum ſignificauit a Polyphemo (vnde dicturus eſt Aeneas, Nos procul inde fugam trepidi celerare recepto Supplice ſic merito, &c. que, pro &, narrat patrem, ſcilicet Anchiſen amiſſum, id eſt defunctum, & mortuum Drepani, id eſt in illo oppido Siciliæ) vnde dicturus eſt, Hinc Drepani me portus, & illætabilis ora Accipit. &c. atque quieuit. deinde hic id eſt in hac re .ſ. in morte patris, vnde dicet Poeta: Factoque hic fine quieuit.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS
LIBER TERTIVS.

P O S T Q V A M res Aſiæ, Priamiq. euertere gentem
Immeritam viſum ſuperis, ceciditque ſuperbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troia:
Diuerſa exilia, & deſertas quærere terras
Auguriꝭ agimur diuum, claſſemque ſub ipſa
Antandro, & Phrygiæ molimur montibus Idæ,
Incerti quò fata ferant, vbi ſiſtere detur:
Cõtrahimusq. viros vix prima inceperat ęſtas:
Et pater Anchiſes dare fatis vela iubebat.
Littora cum patriæ lacrymãs, portusq́. relinquo,
Et campos, vbi Troia fuit. feror exul in altum
Cum ſocijs, natoq́ue, penatibus, & magnis dijs.

SERV. P O S T Q V A M res Aſiæ, Priamique euertere gentem] Secũdum interrogationem Didonis poſt inſidias Græcorum, & caſus ſuorum, proprios errores exequitur, quos pertulit antequam ad Africam perueniret ordine, vt ſupra diximus, cõmutato. Nam rectum operis initium eſt, Fracti bello, fatisq. repulſi. Fuga aũt eius hæc eſt, relinquens Ilium, Idam tenuit. Inde Antandrum ciuitatẽ, iuxta quã factis nauigiis tenuit Thraciã, in qua Aenum conſtituit, vt multi putant. Mox prodigiis territus Delum tenuit. Illic accepto augurio errore patris ꝑ teruectus Cycladas, venit ad Cretam. vbi cũ peſtilẽtia laboraret, à diis penatibus monitus ad Strophadas deuectus ẽ inſulas. Inde prætervectus maritima Græciæ apud Epirum ſuſceptus eſt Heleni hoſpitio. Vnde profectus Calabriam tenuit, & illinc ſtatim territus aduentu Diomedis abſceſſit, nauigauitq. vſq. ad Scyllam, & Carybdim, quæ ſunt Aetnæ vicinæ. Vnde vento pulſus, circumita maxima parte Siciliæ, Drepanum venit. vbi ſm Vir. perdidit patrẽ. Inde (vt eſt ĩ j.) ad Didonis regna peruenit. [Poſtq̃] hęc particula cõnectẽ AE. dis adiungitur rebus, vt, Poſtq̃ altos tetigit fluctus. Sic. n. dictis ſequẽtia copulãtur. [Res] Modo imperium, vt res Agamemnonias. Bene autẽ Aſiæ, quaſi tertiæ orbis partis. Nam Phrygia in Aſia eſt: Ilium in Phrygia, ſed minore. [Priamique euertere gentem] non eſt iteratio. Nam potuit aliud ſine alio fieri, vt vel Phrygia tota euerteretur, vel ſolũ Iliũ. [Gentem Immeritam.] Bene gentem Nam Laomedontis, & Paridis culpa, vniuerſa gẽs perire non debuit. [Viſum ſuperis] Laus Ili, quod non niſi dij potuerũt ſubuertere. Quotieſcunq. autem ratio non apparet, Sic Viſum interponitur, vt Hora. Sic viſum Veneri, cum amorem oſtenderet nõ eſſe pulchritudinis. Et bene accuſatio in deos habet quandam venerationem alioquin ſacrilegium eſt. [Superbum Iliũ] nobile Ilium aũt Virg. neutro tantũ genere declinat. Hor. aũt fœminino: vt, Non ſemel Ilios vexata. Sanè modo Ilium propriè de ciuitate dixit. Nã regio, Troia eſt, quamuis interdũ pro ciuitate prouinciam ponat: vt. Et campos vbi Troia fuit. [Humo fumat Neptunia Troia] Humo. i. ab humo. vt ſignificet patriæ ſuæ ſolum quoq. arſiſſe. Sane quæritur qũo dixerit, Cecidit, & fumat, Sed aut per licentiam poeticã, tp̃s pro tp̃e poſuit: vt, Meminiſſe horret, luctuq. refugit. Aut certe naturam rerum expreſſit. Nã ruina in breui fit, fumus vero longo permanet tp̃e. Nam qđ ait Probus, ad diſcernendum tp̃s circunflectendã vltimã ſyllabã, vt intelligamus ſumauit, non ꝓceditur, quia Pone tñ verbum in vltima habet accentũ, vt ſignificet retro. [Diuerſa exilia] Multi ad illud referunt, Magnũ quæ ſparſa per orbẽ. Conſtat namq. diuerſas partes orbis tenuiſſe Troianos. Sed melius eſt ſpecialiter hoc Aeneæ dare, qui cõpulſus auguriis eſt diuerſas terras a regione poſitas q̃rere. Deſertas aũt a Dardano accipe. Nã vbiq. vberes eas eſſe legimus, vt, Atq. vbere glebæ. [Auguriis agimur diuũ] Ex flamma, quæ tp̃a Aſcanii paſta eſt, & curſu ſtellæ, & Creuſę admonitione, q̃ dixit, Et terrã Heſperiã venies. [Sub ipſa Antandro] Iuxta Antandrũ. Eſt aũt ciuitas Phrygiæ. dicta Antãdros, vel ꝙ de Andro inſula eam cõdiderunt coloni quaſi ἀντὶ ἄνδρου. Vel quia Græci veniẽtes per Thraciam, cepere Polydorũ, pro cuius ꝓcio hanc accepere ciuitatẽ, q̃ ex facto nomẽ accepit. Quãuis huic opinioni Virg. non conſentiat. Fertur tñ qđ poſt acceptũ precium à Græcis occiſus ſit lapidib. Alii à Polymneſtore occiſum dñr poſt euerſam Troiã, & in maria ꝓcipitatum. Cuius cum mater Hecuba agnouiſſet cadauer, cũ captiua duceretur, flendo in canẽ conuerſa eſt, cum ſe ꝓcipitare vellet ĩ maria. quod ideo fingitur, q̃a nimio dolore inaniter Gręcis cõuitiabatur. [Phrygię Idæ] ad diſcretionem Cretenſis. [Molimur] paramus. Et bene petit loca, i. quib. & lateret & nauigia ꝓpararet. [Incerti quo fata] quia quiſq̃s nauigat licet mente deſtinet locũ, quo tñ feratur, incertus eſt. [Vbi ſiſtere detur] à præteritis tractũ eſt, quia nec ĩ Thracia ꝑmãſit nec in Creta. [Contrahimusq.] viros colligimus. Vñ eſt, Vnã quæ Lycios. Itẽ, Et fratres Lycia miſſos, & Apollinis agris eos. ſ. q̃ ad auxilium venerant. [Vix] Mox. vt, Vix è cõſpectu Siculæ telluris in altũ Vela dabãt læti [Prima æſtas] aut vernũ tp̃s dicit, aut quia eſt adulta & ꝓceps. [Pater Anchiſes] vt diximus, τὸ πρέπον ſeruat, vt pr̃ iubeat. [Exul] quaſi trãs ſolũ miſſus, aut extra ſolũ vagus. [Cũ ſociis, natoq́. Pena. & magnis diis] duo humana poſuit, & duo diuina, pr̃is non fit mẽtio, quia ſm Virg. ad Italiã nõ venit. [Penatib. & magnis diis] Varro q̃dẽ vnũ eſſe dicit, penates & magnos deos. Nã & in baſi ſcribebatur. [Magnis diis] poteſt tñ hoc pro honore dici. Nam dii magni ſunt, Iuppiter, Minerua, Mercurius qui Romæ colebantur. Penates vero apud Laurolauiniũ. Vnde apparet non eſſe vnũ.

ASC. P O S T Q V A M, &c.] E. narraturus errores ſuos quos Dido ſecũdo loco petierat, ne prolixiuſcula narratione de excidio Troię ſatiati, longam de erroribus recitationem auditores faſtidirẽt, excitat eorum animos, magnifica proponendo, facit itaq. magnificum exordiũ, in quo vt Dona argutiſſime declarat. quatuor egregia decidiſſe aut euerſa eſſe paucis cõqueri & totidẽ mala futura eſſe, vt ex eodẽ diſcere poſſumus, cuius verba ſunt. Narraturus errores ſuos, optime incepit ad recedẽdi de Troia neceſſitate, nõ tñ omittit excuſationem ſuã qua vult eſſe firmatũ, nõ tã Græcis, ſed dijs aduerſantibus ob nullã culpã periſſe imperium Troiæ [Poſtq̃ res Aſię] Ponit quatuor aduerſa præterita q̃bus affligebatur, & totidẽ futura. vt ſpes acerba futurorũ, augeret mala ꝓterita. Præterea ſunt interitus Ilienſis imperii. Euerſio familię Priami, qđ maxime dolet. ꝓp vxorẽ quę filia Priami fuit. Cũ vero dicit, Viſum ſuperis, oſtendit nõ meritis Troianorũ, ſed deorũ intolerabili prauitate eueniſſe, vt regnum funditus interiret, [Superbũ] Nobile. vt non leuis res videretur, cuius interitũ dolebat [Omnis] eſſet. n. ſolatiũ ſi aliq̃d ſemiuſtũ & ſemidirutum relinqueretur. [Fumat] Oſtendit oĩa fuiſſe conſumpta. Nam oĩbus incendio abſumptis, ſolum fumũ reſpirat terra. Ergo repete ſic: Poſtquam res Aſiæ, poſtq̃ viſum ſuperis, poſtquam cecidit ſuperbũ Ilium, poſtquam omnis humo fumat Neptunia Troia. Atq. habes quatuor præterita, futura autem ſunt alia quatuor, & ꝙ auellerentur a patrio ſolo, ꝙ quærerẽt deſertas terras, & ꝙ eſſent incerti quo irent, & vbi poſſent ſiſtere. Nam hoc ipſum incertum pœna eſt, cum laborũ finis nuſquam appareat. [Vix] Nam fugitiui maturum tempus expectare non poſſunt, & quia definita loca nõ habuimus, nauigauimus quo fa

ra ducebant.[Littora]Nam patria perierat,& cõmuto terrã, locum ſtabilem,& certum, & ſequor incerta maris.[Et campos] Non ſine ſummo dolore,vider latitudinem camporum,in qua mœnia d.ruta iacebant, & tria poſuit. quæ per naturam ſuã nõ potuerunt perire,littus,portum,campum.[Cum ſocij, natoq., Penatibus,& magnis dijs]Tacuit patrem,quia iam eũ nominauerunt.Ordo eſt.Poſtquam viſum,ſupp.eſt,ſcilicet bonum, hoc eſt,placuit ſuperis,euertere res Aſiæ.i.ĩperiũ qđ Troiani in Aſia habuerãt,& poſtquã viſum eſt ſuperis,euertere gẽtẽ.i.ꝓgeniẽ,& domũ Priami immeritam.i.quæ non meruiſſe videbatur hominibus,quia pia,& religioſa fuerat,aut reuera,immeritã.ſed ideo euerſam,vt Romaua ex ea oritur,Vnde Venus in j.ad Iouem:

Certe hinc Romanos olim volentibus annis.
Hinc fore ductores reuocato a ſanguine Teucri,
Qui mare,qui terras omni ditione tenerent
Pollicitus,quæ te genitor ſententia vertit?
Hoc equidem occaſum Troiæ triſtiſque ruinas
Solabar fatis contraria fata rependens.

Quia ergo Romana gens exoriri tam glorioſa non poterat,niſi Troiana occumberet,non.n.præſtantiorem potuit habere originem,nec poterant duæ ſimul eſſe monarchiæ, & ſumma rerum imperia,viſum eſt ſuperis æquum,Priami euertere gentem immeritam,vt Romanam exurgeret.Nec propterea iniuſti fuerũt, qui excidium tanta gloria extulerunt, cum etiam (ſecundum Poetæ ſententiam) mori malum non ſit ſaltem culpæ, vnde illud eſt,Vſque adeo ne mori miſerum eſt.Nec,ſi catholice loqui volumus,Iniuſtus eſt deus, qui iuſtos interdum temporaliter affligi ſinit, verum quia non potuit alia via commodius oriri gens Romana,quàm immeritæ gentis euerſione,& egregij pietat viri innumeris laboribus acclamatum eſt in j.

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Et poſtquam Ilium.i.præcipuum oppidum in Troia ſuperbum .i.magnifice,& ſuperbe extructum,aut glorioſum, ſeu inclytũ, cecidit.i.corruit ĩ cineres,& omnis Troia Neptunia.i.à Neptuno fabricata,(fumat,vt quidam volũt, pro fumauit, ſed melius eſt,vt ſi fumat)ſ.adhuc,quia poſt caſum perdurauit fumus,cum primum fuga ex Ida moliretur Aeneas,fumat autem, non ad auras è fumarijs,ſed humo.i.in terra, aut potius de terra, vnde fumus oriebatur(quia ſi in terra vellet dicere,humi, ſed ſignificantius dixit,humo, vt ſit ꝓ aduerbio de loco, quo ſignificatur natura fumi,cuius eſt aſcendere,& vltima ruina Troię.cuius fumus ab humo exurgebat)poſtq̃,inquit,hæc contigerũt nos agimur.i.impellimur augurijs diuũ i. portentis deorum (vt quæ ꝑ crinem flagrantem Iuli, & per ſtellam quæ facem ducebat portendebatur.item,per monita Hectoris & Creuſæ, quæ illi à dijs acceperant.Præterea,per oracula deorum non recte intellecta, per reſponſa Heleni,ꝑ Harpyarũ minas,& per alia multa, q̃ quidẽ licet,iã tũ fugere inciperet,futura erant, nũc tñ,cũ ea narrat ꝑterita sũt, nã niſi ad futura reſpiceret,nõ diceret,diuerſa exilia cũ neq; dij neq; hoĩes hactenus diuerſa exilia pronunciauerint) agimur aũt dicit, ne vltro patriam deſeruiſſe culpetur,agimur ergo quærere diuerſa exilia.i.in quibus exules,& extorres degamus,& terras deſertas.i.quas poſtea deſeruimus,vt Thraciã.Cretã,Siciliã,&c.(nec placet vt de Italia à Dardano deſerta, cũ Ser. intelligã,tũc.n.ñ diuerſa exilia,ſed ſolã Italiã ĩtelligeret ſe iuſsũ petere,verũ cum fugã obirent Troiani incerti erãt quo fata ferant.Nã Hector dixerat quidẽ fugiendum,ſed non quo, dicens:

Solum pererrato ſtatues,quæ denique ponto.

Creuſa vero dixerat ẽt locum,ſed dubie, quia Lydium Tybrim, à Colonis nominauit cum Lydia longe ſit ab Italia, Caſſandra vero Anchiſæ expreſſe ſignificauerat Italiã petendã.Vnde dicet in hoc 3.Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat.Et ſæpe Italiã, ſæpe Italia regna vocare.Sed quis ad Heſperiæ venturos littora Teucros Crederet? Aut quem tunc vates Caſſandra moueret? Dij præterea penates,paulo ante dixerant,Eſt locus Heſperiam, &c.Quæ verba Ilioneus in j.reperijt,ſed quæ hic dicentur geſta ſunt ante eã quæ in j. dicta ſunt, loquitur ergo nunc Aeneas de ea ſcientia quã habebat,cum fugam inciperet, per quam, cum neſciret quo fata ferant,vbi ſiſtere detur.coactus, eſt diuerſa exilia,& terras deſertas quærere)& nos molimur.i.cũ mole, & difficultate paramus claſſem.i. collectionem nauium ſub ipſa Antãdro,vrbe illa Phrygiæ.(declinatur aũt,hæc Antãdros.nã in um, neutra ſunt,& ſub mõtibus Idę Phrygię.quia ẽt Ida ĩ Creta eſt, ſed claſſem parabat inter Antãdrum,& Idã montẽ,molimur, dico.exñs incerti,qua fata ferãt.i.auehant nos, & ideo moleſtum & difficile erat parare claſſem,cũ ẽt ĩcerti eſſent,vbi detur ſiſtere.i.ſubducere claſſem,& finire errores,& nos cõtrahimus.i. cõgregamus viros,quorũ in j.meminit,Ilioneum,Cloanthum,Sergeſtum,Giã,Leucaſpim,Achatẽ,atq; alios) Prima æſtas.i. verna tẽperies vix inceperat,& i.iã, vel, & tñ iã, (habet.n.elegantiam hoc loco particula &)Anchiſes pater(Seruat decorum patri quã diu vixerat.gubernacula tribuens) iubebat dare vela fatis.i. ẽm fata.aut vt fata indicabant,cum.i.qñ ego lacrymans (ergo inuitus deceſſit)relinquo littora patriæ,& portus patrię,& relinquo campos.ſ.arabiles (quia iam ignis omnia exederat) vbi Troia fuit. Et ego feror exul in alium.ſ.mare, cum ſocijs, cum nato, cum penatibus,& magnis dijs. De quibus Seruium vidimus.

VARIA LECT. DIVERSA exilia, & deſertas q̃rere terras Augurijs agimur diuũ]In lib.aliquot manuſcriptis,& vetuſta ipſa venerabilibus legere eſt.Diuerſa exilia,& diuerſas q̃rere terras [Claſſemq. ſub ipſa Antãdro,& Phrygiæ molimur mõtibus Idæ] In exẽplarib. aliquot antiquis abſq; &,particula copulatiua legitur. Sub ipſa Antãdro Phrygię molimur montibus Idæ.Verũ ea particula nimirum loco hoc & neceſſaria eſt,& ad venuſtatẽ facere vr.

SERV. TErra Procul] Procul eſt quaſi porro ab oculis. Vnde põt & ſatis lõge ſignificare,& nõ valde, vt in quinto.Eſt procul in pelago ſaxum.qđ ſatis lõge fuiſſe intelligi non põt, ne voluptas pereat ſpectaculi. Quanq̃ & hic ſimilis poſſit eſſe ſignificatio.Breuis eſt.n.Helleſpõti trãſitus.[Vaſtis]Aut vaſtatis, aut magnis. [Thraces erant] Figurate, nã minus eſt quã. [Acri quõdam] Sęuo & cruẽto. Lycurgus autẽ rex Thraciæ fuit, qui vt habet fabula, dum contemnens Liberum, eius amputat vites, crura ſua incidit. Reuera autem abſtemius fuit, quos cõſtat acrioris eſſe naturæ, qđ ẽt de Demoſthene dictum ẽ.[Regnata]participium ſine verbi origine.[Hoſpitium antiquum] Aut carum,aut re vera antiquum.Nam tanta inter ipſos familiaritas fuit,vt Ilione filia Priami Polymneſtori nuberet Thracũ regi [Dũ fortuna fuit].ſ.bona, & ſimul oſtẽdit fidẽ cũ felicitate deficere. Sane ſciendum quotieſcunq; fortunã ſolã dicimus, felicitatem intelligi. Vnde & fortunatos tñ felices,& infortunatos ſolos infelices vocamus. [Littore curuo]perpetuũ epitheton littorum eſt.Nã qđ in vj.ait,Tunc ſe ad Caietę, recto fert littore portũ.Significat eum ita nauigaſſe,vt non liqueret littus.[Prima loco] Quia apud Cretam alia fecit, Modũ aũt Aenum ſignat, vt Sal.in Aenum & Maroneam, viãq. militatẽ.Quãquã Hom. dicat ĩde auxilia ad Troiã veniſſe, ergo iã fuerat. Euphoriõ,& Callimachus hoc dicũt ẽt qđ Aenũ dicatur à ſocio Vlyſſis illic ſepulto eo tpe quo miſſus ẽ ad frumẽta portãda.[Fatis iniquis] Bene q̃d ſit futurum pręoccupat.[Aeneades] Ecce nec Virg. Aenũ dicit. [Sacra Dionęæ matri] Veneri

Terra procul vaſtis colitur Mauortia campis,
Thraces erant,acri quondam regnata Lycurgo:
Hoſpitium antiquum Troiæ,ſocijque penates,
Dum fortuna fuit.feror huc,& littore curuo
Mœnia primo loco,fatis ingreſſus iniquis;
Aeneadeſque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionææ matri, diuiſq. ferebam
Auſpicibus cœptorum operum, ſuperoq. nitẽtẽ
Cœlicolum regi mactabam in littore taurum.
Forte fuit iuxta tumulus:quo cornea ſummo
Virgulta,& denſis haſtilibus horrida myrtus.
Acceſſi,viridemque ab humo conuellere ſiluã
Conatus,ramis tegerem vt frondentibus aras;
Horrendum,& dictu video mirabile monſtrum.
Nam,quæ prima ſolo ruptis radicibus arbos
Vellitur,huic atro liquuntur ſanguine guttæ,
Et terram tabo maculant.mihi frigidus horror
Mẽbra quatit, gelidusq. coit formidine ſanguis.
Rurſus & alterius lentum conuellere vimen
Inſequor,& cauſas penitus tentare latentes,
Alter & alterius ſequitur,de cortice ſanguis
Multa mouẽs aĩo,nymphas venerabor agreſtes,

Gradiuumq. patrem,Geticis qui præſidet aruis,
Rite ſecundarent viſus,omenque leuarent.
Tertia ſed poſtquam maiore haſtilia nixu
Aggredior,genibusque aduerſæ obluctor arenæ,
(Eloquar,an ſileam?gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo,,& vox reddita fertur ad aures.
POL. Quid miſerũ Aenea laceras?iã pce ſepulto:
Parce pias ſcelerare manus:non me tibi Troia
Externum tulit:haud cruor hic de ſtipite manat.
Heu fuge crudeles terras,fuge littus auarum:
Nam Polydorus ego:hic confixum ferrea texit
Telorum ſeges,& iaculis increuit acutis.
AEN. Tũ vero ancipiti mentẽ formidine preſſus
Obſtupui,ſteterũtq. comæ,& vox faucibus hæſit.
Hunc Polydorũ auri quondã cũ põdere magno
Infelix Priamus,furtim mandarat alendum
Threicio regi cum iam diffideret armis
Dardaniæ,cingiq́ue vrbem obſidione videret.
Illæ,vt opes fractæ Teucrum,& fortuna receſſit,
Res Agamemnonias,victriciaque arma ſecutus,
Fas omne abrũpit:Polydorũ obtruncat,& auro
Vi potitur.quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames? poſtquam pauor oſſa reliquit,
Delectos populi ad proceres,primumq́. parentẽ
Monſtra deum refero,& quæ ſit ſententia poſco.
Omnibus idẽ animus, ſcelerata excedere terra,
Linq̃re polutũ hoſpitiũ,& dare claſſib.auſtros.
Ergo inſtauramus Polydoro funus:& ingens
Aggeritur tumulo tellus:ſtant manibus aræ
Cæruleis mœſtæ vittis,atraque cupreſſo;
Et circum Iliades crinem de more ſolutæ.
Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte,
Sanguinis & ſacri pateras: animamq́. ſepulchro
Condimus,& magna ſupremum voce ciemus.

Veneri à matre Dione ſm Homerũ.Et bene diſpenſat, vt ſi aduerſa nauigatio ſequatur, Dionæam Venerem dicat.vt hoc loco.ſi proſpera, de matre eã dicat eſſe procreatam: vt, Vnde genus ducis. Hæc aũt inquantum poteſt, reſeruat.[Auſpicibus cœptorum operum]Ioui, qui arcis deus eſt, Apollini, pp auguria, Libera, cã libertatis. Nã dij alij ſi inuocentur, ad priuatam pertinet cauſam, Vnde de Didone legimus.Iunoni ante omnes cui vincula iugalia curæ,pp nuptias. quãuis.n reipublicę vtilitas ſimularet,erat tñ ſpecialis cã Didonis. Similiter & hic Aeneas ſacrificat Veneri. Quod aũt de Libero diximus, hæc cã eſt,vt ſignum ſit liberæ ciuitatis. Nam apud maiores aut ſtipendiarię erant,aut fœderatæ,aut liberæ ſed in liberis ciuitatib. ſimulacrũ Marſiæ erat, qui in tutela Liberi patris eſt.[Mactabam in littore taurum] Cõtra rationem Ioui taurũ ſacrificat adeo,vt hinc putetur ſubſecutũ eſſe prodigium. Vbi.n. Ioui iuuẽcum legimus immolatũ,vt

Statuturum ante aras aurata fronte iuuencum,
Iam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.

Item Iuuen. (nu.
Qui vexat naſcẽdi robora cor-

Nam in victimis ẽt ætas eſt cõſiderãdã. [Tumulus:] Hoc ſermone, & collem & ſepulcrum fuiſſe ſignificat. [Quo ſummo]In quo ſummo.[Cornea virgulta & myrtus]Bñ legit haſtis apta virgulta Nã legimus, Et bona bello cornus.Itẽ:Et paſtoralem præfixa cuſpide myrtũ. Ergo ſi telis fuerat cõfixus merito illic hæc coaluere virgulta. Cornus aũt declinatur vt ficus, ſi arbor ſit. Nã cornu animalis, indeclinabile eſt,licet genitiuum vſurpauit Lucan.vt,Cornus tibi cura ſiniſtri Lentule.Sic Cic.& in Arato,huius genus,pro genu.[Acceſſi]Nõ ad cornũ,ſed ad myrtum, q̃ inter verbenas eſt. Et bene matri ſacrificaturus aras coronat ex myrto [Siluã] Bñ variat vt nunc ſiluã,nunc vimina,nunc virgulta, nunc arborem dicat.[Mõſtium]Bene monſtrum.nã ſtatim quid eſſe apparuit. & hoc proprietas eſt,abuſione tñ plerunq; corrũpitur. [Liquuntur ſanguine guttæ]Li in verbo producitur,vt hoc loco.Itẽ,Canis cum mõtibus humor Liquitur.In nomine vero, breuis eſt, vt liquor.[Tabo]Corrupto ſanguine, & eſt nomẽ caſus ſeptimi tantum vt ſponte,natu.quod ſi velis declinare, hæc tabes huius tabis dicis.[Membra quatit]Cauſa pendet ex cã.Nam timor ſanguinem gelat,qui coactus gignit frigius.[Lentum vimen] Molle & fluxuoſum. Vnde & vetulos dicimus curuos per ſenectutẽ. [Tentare latentes]Miraculum eſt. n. ex arbore ſanguinem fluere.[Multa mouens animo]Non dicit quæ,ſed ex ſequentibus intelligimus, Cogitabam, inquit, ne forte ſanguis eſſet ex nymphis.Hamadryadas nanq; cũ arboribus,& naſcuntur, & pereunt. Vnde plerunque cæſa arbore ſanguis emanat. Nam Ouid. ait, cum Eriſichthon arborem incideret, primo ſanguis effluxit, poſt vlulatus ſecutus eſt.Inde Stat.Nec amplexæ dimittunt robora nymphæ. Item, Cogitabam ne forte ex terra Martis iure ſanguis efflueret. Nam quod dicit hæc ſe veneratum eſſe numina,illas conſtat præceſſiſſe cogitationes. [Gradiuumque patrem]Θούριον ἄρηα.i.exilientem in prælia,qđ in bellantibus fit neceſſe eſt [Geticis]Thracijs.Getæ aũt populi ſunt Myſiæ,quæ quia lata eſt,multas cõtinet gentes [Rite ſecundarẽt] Recte proſperos facerent. [Viſus] Pro viſa poſuit. Tunc enim maſculino vtimur gñe, cũ de his loquimur quibus videmus vt ſi dicas Nubecula ob eſt viſibus meis. Si aũt neutro vtamur, ea quę cernimus ſignificamus,vt ſi hoc loco diceret,Rite ſecũdarẽt viſa. Quod pp metrũ nequaq̃ poſuit.Similia ſunt nũcius.& nũciũ, auditus & auditũ.[Omenq́ leuarẽt]Bonũ ac leue facerẽt.[Obluctor]Acrius nitẽtẽ oſtẽdit.[Eloquar, an ſileã?]Parentheſis ad miraculũ poſita.[Gemitus lacrymabilis]Poteſt.n. eſſe ẽt iraſcentis. [Vox reddita]Pro data. Redditur.n.qdquid ad nos p alterũ trãſit, q̃q̃ hic ẽt hoc poſſit intelligi.nã ad eũ vox miſſa p tumulũ eſt.[Laceras]per mẽbra diſijcis.Nã lacerare eſt ſępius vulnerare.vt.Lacerũ crudeliter ora Deiphobũ.[Sepulto.] Modo iacenti ſignificat, vt.Somno vinoq́ ſepulti.Itẽ, Occupat Aeneas aditũ cuſtode ſepulto. Nã ſepultus ẽ quaſi ſine pulſu. Nõ.n. hũc ſepultum poſſumus dicere,cum ſepultura non ſit in hoc rite facta, ſed fortuita ſit obrutus terra.[Pias]Bñ ẽt ille q lędit, excuſat Aeneã. quod pietatis grãde teſtimoniũ ẽ. [Scelerare]polluere, & ẽ ſermo Plautinus, quo hodie nõ vtimur. [Externũ tulit]Ordo eſt,Troia me tibi tulit,hoc ẽ educauit,ñ externũ. Nã ciuis Aeneę fuerat,& cognatus.[Crudeles terras].i.crudeliũ.& auarorũ. [Polydorus ego]Siue ego diſtinguas, ſiue Ego hic ſubaudias Sum neceſſe eſt.[Increuit] Reuixit. Taxit aũt hoc de hiſt. Romana. Nam Romulus captato augurio haſtam de Auentino monte in Palatinum iecit quæ fixa fronduit, & arborem fecit. Vituperabile.n.eſt poeta aliquid fingere, quod penitus à veritate diſcedat. Denique obijcitur Virg.de mutatione nauium in nymphas, & quod dicit per aureum ramum ad inferos eſſe deſceſſum. Tertium,cur Iris Didoni comã ſecuerit.Sed hoc purgatur Euripidis exẽplo,q de Alceſte hoc dixit,cũ ſubiret fatum mariti.[Infelix]Aut q iã infelix eſſe cœperat, aut cui ẽt prouiſa nocuerunt [Mandarat]Aphæreſis eſt,ſiue dixeris cõmendarat, ſiue emẽdarat.[Threicio regi]Hauſit ex prouincia crudelitatẽ, ex qua fuerunt Diomedes,Lycurgus, Tereus Threicio aũt pro Thracio, vt ſupra pro Thracia Threiſſa. Nã ſolutio eſt Ionicæ linguæ.Cum.n.ſit θρᾷξ, Iones dicunt θρᾳὶξ, cuius ſolutio facit Threicius vel Threiſſa [Cingiq. vrbẽ obſidione videret]Inter ipſa principia obſidionis:Nã poſtea iã minime poterat[Fortuna]Melior.I.[Res Agamẽnonias].i.imperium.[Victricia]Oĩa nomina à verbo venientia,cũ in or, exeunt, maſculina ſunt, vt victor,cum in trix,fœminina ſunt,vt victrix Neutra vero nõ faciunt,niſi tñ ex numero plurali.Vnde eſt victricia. [Fas omne] Et cognationis,& iuris hoſpitij. [Obtruncat] Occidit intellige. Nam obtruncare proprie eſt capita cædere. [Vt potitur] Hoc verbum de his eſt quæ permiſcent coniugationes,cum enim ſit tertiæ coniugationis,infinitum modum a quarta facit, vt potiri.Vnde pleriq; decipiuntur,vt potitis dicant.Similiter fio,p fiere,fieri facit permixta coniugatione.[Auri ſacra fames?].i. execrabilis,vt,Sacræ panduntur portæ.Tractus eſt autem ſermo ex more Gallorum. Nam Maſſilienſes quoties peſtilentia laborabant,vnus ſe ex pauperibus offerebat alendus anno integro publicis.& purioribus cibis hic poſtea ornatus verbenis, & veſtibus ſacris,circunducebatur per totam ciuitatẽ cum execrationibus,vt in ipſum reciderẽt mala totius ciuitatis,& ſic præcipitabatur.Hoc autẽ in Petronio lectum eſt.Sane ſciendum latenter

Aeneã hoc agere, vt Troianos Didoni ex infelicitatis ſimilitudine commendet. Nam & eius marito auri cã intulit necẽ. [Omnibus idem] Plus eſt q̃ ſi diceret ſimilis [Scelerata terra] Pro ſceleratorum, vt ſupra. [Captiua veſtis] Claſſibus auſtros Hypallage eſt [Inſtauramus funus] Modo ſepulcrum qđ virgulta a vellendo diruerat. Nam proprie funus eſt incenſum cadauer. [Stant] Poſitæ ſunt. Multa aũt (vt ſupra diximus) hic ſermo ſignificat. [Manibus] Manes ſunt animæ illo tpe quo de alijs recedentes corporibus, necdum in alia tranſierunt. Sunt aũt noxiæ. & dicũtur per Antiphraſim. Nam manum (vt ſupra diximus) bonum eſt. Vnde eſt & mane dictum. Similiter et Eumenidas dicimus, parcas, bellum, lucum. Alij manes à manando dictos intelligũt. Nã manibus plena ſunt loca inter lunarem & terrenum circulum, vnde & defluunt. Quidam manes, deos infernos tradunt. [Atraq. cupreſſo] Nigra, funeſta. Nã inferis conſecrata eſt, quia cæſa nunquam reuireſcit. Moris aũt Romani fuerat ramum cupreſſi ante domũ funeſtam poni ne quiſquam põtifex per ignorantiam pollueretur ingreſſus. Hoc Horat. Nec præter inuiſam cupreſſum vlla breuem dominũ ſequetur. [Atra autem] ꝙ atratos lares ſignificet. [Crinem de more] Aut de more gentis, vt ẽt in Aegypto eſt. Aut certe more prœliantium. [Tepido lacte] Statim mulcto; [Cymbia] Pocula in modum Cymbæ facta. [Sanguinis ſacri] De victimis ſumpti. [Animamq. ſepulchro Codimus] Bene animam lacte & ſanguine ad tumulũ dicit elicitam. Lacte nanque corpus nutritur poſt animæ cõiunctionem, & anima ſine ſanguine nũquam eſt, quo effuſo recedit. Legimus præterea, in ſexto, inſepultorum animas vagas eſſe, & hunc conſtat non legitime ſepultum fuiſſe. Rite ergo reddita legitima ſepultura, redit anima ad quietem ſepulcri, quam Stoici hercilcund.. i. medium ſequentes, tandiu durare dicunt quandiu durat & corpus. Vnde Aegyptij periti ſapientiæ, condita diutius reſeruant cadauera. i. vt anima multo tpe perduret, & corpori ſit obnoxia nec cito ad alia tranſeat, Romani contra faciebant, comburẽtes cadauera, vt ſtatim anima in generalitatem. i. in ſuam naturam rediret. Dicit ergo nunc ſacrificijs quibuſdam elicitam animã, & ſepulcro cõditam, obnoxiamq. facta corpori, quod ante horrebat, quaſi per vim exorta. Ideo autem Stoicos medium ſequi diximus. quia Plato perpetuam dicit animam, & ad diuerſa corpora tranſitum facere ſtatim pro meritis vitæ prioris, Pythagoras, vero non μετεμψύχωσιν. ſed παλιγγενεσίαν eſſe dicit, hoc eſt redire. ſed poſt tempus. [Supremũ] non eſt nomen, ſed aduerbium. vt: Toruum clama. [Ciemus] Hoc loco dicimus more ſolẽni, Vale nos te ordine quo natura p miſerit, vncti ſequemur.

A S C. TERRA &c.] Docet, quomodo coactus ſit diuerſa quere exilia, quia videlicet non permittebatur conſiſtere, nec in Thracia, vbi primas ſedes, & Aeneum oppidum locauit, nec in Creta, nec in Sicilia. Recitat ergo primo, quõ in Thracia delatus illic oppidum ædificauerit, & abire coactus ſit, pp ſcelus cõmiſſum in Polydorum, filium Priami. De qua re dicit ſic Donatus. [Terra procul] Optime ignoranti Didoni terram exponit, in qua, ſitus loci, & incolarum perſona & opportunitas, cum propter propinquitatem laborem, longioris itineris leuaret? & pp fertilitatem indigentibus poſſet opitulari. Quoniam autem Thraces amiſerant Lycurgum regem videbatur quod nullus aduerſarius venientes prohibere poſſet. Firmabat autem ſpem religio fœderis, diuturnitate temporis roborata. [Feror] Nam non ſuo conſilio venit. [Fatis iniquis] Hoc exitus rerum nõ initia docuerunt. [Sacra] Primo inuocabam auxilium maternum, deinde, aliorum deorum. qui auſpicio nouorum fundamentorum eſſent neceſſarij. Ordo eſt. Terra Mauortia. i. bellicoſa, & patria Mauortis, ſeu Martis (qui Thracum lingua, Gradiuus dr̃. ſ. Thracia, colitur procul. i. late, aut longiuſcule a Troia campis vaſtis. i. valde amplis, Thraces arant (ergo Thraciam ſignificauit) regnata. i. ea quæ regno gubernata ſunt, quondam. i. olim ſupp. ab Lycurgo Thracũ rege. acri. i. ſtrenuo & bellicoſo, & ita regnata erit accuſatiui caſus. pluralis numeri. & neutri generis. Aut ſic potius: Terra Mauortia regnata quondam acri Lycurgo colitur (quod vulgo dr̃, cultiuatur) hoc eſt ſubigitur, & aptatur ſationi ab agricolis, procul in vaſtis campis, ſup. quam terram (Moris enim Virgiliani, eſt reticere relatiuum in deſcriptione locorum, ſicut, Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere coloni. Eſt in ſeceſſu longo locus, &c. Eſt locus Heſperiam Graij cognomine dicunt, &c.) Thraces arant (dictio autẽ, regnata, vr̃ potius fœminina. & nominatiui caſus quia cetera nominatiui caſus ſunt. dic ergo) terra in quã regnata acri Lycurgo, appoſitorie, hoſpitium antiquum Troiæ. i. Troianorum, qui iure hoſpitalitatis olim à Thracibus accipiebantur, & eos. viciſſim accipiebant (vti moris erat apud veteres, apud quos pauciores quã nunc ſunt, erant caupones i. diuerſoria mercenaria) & Penates ſocij. i. confœderati, & amici, dum fortuna. ſ. proſpera fuit (quo verbo mortaliũ fidẽ taxat) ego feror. ſ. augurij actus diuum, aut vi ventorum, huc. i. in hanc terram, hoc eſt in Thraciam. & loco prima mœnia. ſ. Aeni oppidi, in littore curuo. i. quod ſẽp curuũ eſt. loco, dicit. i. ſtatuo ingreſſus. i. auſpicatus, aut incipiens fatis iniquis. i. malignis & mihi non fauentibus, vt illic maneant, aut iniquis. i. mihi non conceſſis. cum alio vocaret & ego fingo nomen Aeneadas. i. voco populos illius ciuitatis Aeneades de meo nomine. Ego ferebam. i. offerebã matri. ſ. Veneri, Dionææ. i. ex Dione nympha genitæ & diuis auſpicibus. i. auctoribus & præſidibus, operum cœptorum. i. inchoatorum, ſacra. i. ſacrificia illis apta. & mactabam ſupero. i. cœleſti, aut ſupremo regi, cœlicolum. pro cœlicolarum, hoc eſt Ioui in littore, taurum nitentem. i. candidum, cum vitulus illi mactandus ſit, verum quia nitentem dici põt ſignificari intactus & vitulus; licet mas ſit, nec peccatum eſſe in ſacrificio. nec ideo pulſum Aeneam, ſed quia vocabatur in Italiam: Itaque nuſquam perſiſtere permittebatur, quod tandem cognouit. Vnde ipſe in primo. Per tot diſcrimina rerum Tendimus in Latium, ſedes vbi fata quietas Oſtendunt, illic, fas regna reſurgere Troiæ. Tumulus. ſ. ſepulcrum in colliculo erat, forte. i. à caſu, iuxta. i. prope cũ locum vbi mactabant, erat. n. caſuale, illic præciſe mactaſſe vbi ſepulcrũ erat quo. i. in quo ſ. tumulo, hoc eſt colliculo, ſummo. i. incuruo vertice, ſup. erant, virgulta corni arboris, & myrtus horrida. i. aſpera, denſis haſtilibus. i. virgultis, vnde facile haſtilia fierent. Ego acceſſi. ſ. tumulum, & conatus conuellere ab humo. i. funditus, ſiluam viridem. i. denſa illa haſtilia virentia, vt tegerem aras, ramis frondentibus, ego video monſtrum i. portentum aut prodigium, horrendum, & mirabile dictu. i. dum dicitur. Nam guttæ atro ſanguine. i. atri ſanguinis, aut ab atro ſanguine diſtillantes liquuntur. i. defluunt, huic, ſup. arbori, quæ arbor vellitur. i. euellitur, prima ſolo. i. terra in qua ſuſtentabatur & hoc radicibus ruptis, & ſup. guttæ, maculant. i. contaminant terram tabe, i. ſanguine atro, & corrupto. horror frigidus. i. me frigere faciens, quatit. i. concutit, & tremere facit mihi mẽbra, & ſanguis. ſ. meus gelidus. i. quaſi congelatus, coit. i. concreſcit, & conſtringitur formidine. i. præ timore. Ego inſequor. i. inſequenter conor ruſſus conuellere, &. i. etiam, uimen. i. uirgultum, lentum. i. tenue, & flexibile, alterius. ſ. arboris, & tentare. i. tentando ſcrutari, cauſas latẽtes. i. ignotas mihi penitus. i. omnino, & alter ſanguis ſequitur de cortice alterius. ſ. uirgulti, aut uiminis, ego mouens. i. agitans, multa. i. multas res, animo venerabat nymphas Agreſtes, præcipue Hamadriades. i. nymphas arborum, quæ cum arboribus naſcuntur, & intereunt, ideo ergo uenerabatur eas, ne forte quæuis illarum arboribus coniuncta eſſet. & uenerabar patrem Gradiuum. i. Martem, qui præſidet aruis Geticis. i. Getarum populorum bellicoſorum, quia, vt alibi dicetur, Mortem contemnunt laudato uulnere Getæ. Et ideo dicitur Mars illic præſidere, & toti Thraciæ, quocirca ne forte ſuccenſeat Aeneæ. ꝙ ſe eo contulerit, venerabat, inquit, Gradiuum patrem. & nymphas, ſup. ut ſecundarent i. proſperos facerent uiſus, id eſt uiſione, & leuarent. i. in mitiorem partem conuerterent omen. i. portentum illud, quod non fauſtum uidebatur. [Tertia &c.] Docet quomodo agnouit Polydorum illic ſepultum, poſt quam a Polymneſtore rege Thraciæ, perfido, occiſus fuerat, utque illic exequias peregerit, & terram reliquerit, unde Donatus dicit ſic. [Gemitus] Mortaliter, primo gemitus, deinde uoces, auditæ ſunt. [Quid miſerum] Artificioſa res. Si enim Aeneas loqueretur, diceret feci, & abſoluta qualitate ſeſe defenderet, quia neſcius fecerat. ſed poeta eum inducit defenſorem, qui accuſator eſſe debuit. Ideoque acerbitatem latius extendit, & ex uno crimine. multa poſſe exoriri, euidenter oſtendit, ſed inſtruit, & non arguit. Primum crimen, eſt ſepulcrum uiolatum, & hoc ratione loci temporis, & perſonarum. Addit. miſeriam, quæ ſubleuatione, & non oppreſſione digna eſt. [Aenea] Ex nomine proprio apparet, notum, non noto, loqui. [Pias] Manus, cur parce, ſi iam patrata res fuerat? quia & ignorans fecerat, merebatur ueniam. Non autem meretur, quod deinde eſſet facturus. ſic,

Si mihi parces, te crimine ſolues.

[Nõ me tibi Troia] Peccares. n. in hominem, in miſerum, in defunctum, in ciuem, in tuũ. Ergo, Non tulit me tibi Troia Externum. i. non ſolum ciuem, ſed affinem. Frater. n. Creuſæ erat. [De ſtirpe manat] Perſonarum, & temporis, poſuerat partes, nunc

ponit

ponit loci. [Crudeles terras] Demonſtrat hoc eſſe vitium terræ parentis, vt per hoc, omnes eodem vitio laborare ſignificaret. Ergo & ab alijs, poterat eandem iniuriam expectare, atque etiã non decebat, ẽt ſi tutus permanſiſſet, pium inter impios verſari. [Fuge fuge] Ex duplicatione verbi neceſſitatem oſtendit fugiẽdi. [Tum vero] Quia ſupra dixerat, Mihi frigidus horror Membra quatit. Nam ad illum horrorem, qui fuit ex ſanguine, accedens vox lamentabilis Polydori, mentem in hebetudinem conuertit, & vox in ſilentiũ tranſijt. Hunc, ea ratione miſit Priamus vt cum ſe in ſummis periculis cerneret, ſaltẽ poſteritas ſua in hoc filio remaneret, & auri vim magnã dedit. vt eſſet quo viueret, & ex ſe naturam Polymneſtoris coniectans tutum filium apud veterem amicum credidit, infelix ergo qui dum filium in tuto collocare putat, eum perdidit. Ergo Priamus nec incautus nec imprudens, nec in filij cã indiligens fuiſſe demonſtratur. Dederat .n. vicino, affini, amico veteri, dederat dũ diuitijs dederat regi. [Ille] .ſ. qui ſperaretur humanus, cuius fidei commiſſus fuerat, qui diues, qui ex plurimis delectus, qui ſuſceperat innocentem amici filium. notatur hic perſona. ſ. auara. Item locus, nam mare interpoſitũ erat inter ſe & Troiam, item tempus. ſ. in quo perierat imperium vt non timeret vltionem. Oſtendit ꝓterea poeta in rebus aduerſis, ne amicis quidem fidendum. Damnat auaritiam tanquam quæ ad omnia ſcelera impellat. [Primumq. parentem] Qui iudicare de monſtris poſſet, & ad proceres. quia ꝙ facto opus eſſet, debuit omnium definiri ſententia. Idem ſolet decerni, quod maiori parti placet, ſed hic tã manifeſtum ſcelus fuit, vt omnes fugiendum cenſerent inde, vbi per ſcelus fuerat ſoluta amicitia, quæ fœdere deuincta erat. Non ergo vtile illic morari. Nec religioſum cũ ſanguine pueri pollutus eſſet locus. [Condimus] Erant placandi manes læſi, præſertim illius q ciuis, & affinis, & regis filius erat, & qui recte monuerat Troianos, vt ſceleratam terrã relinquerent. Docet aũt poetæ, q poſſint curare. quod male ſint geſta eſſe curanda. Ordo eſt. Sed poſtquã ego aggredior, maiore nixu. i. conatu auellẽdi, tertia haſtilia, i. tertiũ virgultũ, niſi forte plura ſimul auelleret, atque ita propriè dixerit, tertia haſtilia, & ego obluctor. i. incumbo genibus arenæ. i. terræ. quæ in littore arenoſo eſſe ſolet, aduerſæ. i. mihi deſuper incũbenti oppoſitæ. (Eloquar, an ſileam? hoc per parentheſim dicit, addubitans an dicere debeat rem quæ fide admirabilior ſit, crudelitatemq. vix mereatur) Gemitus lacrymabilis. i. quaſi ab lacrymante editus, auditur, ſup. à me de tumulo imo. i. ꝓfundo. & vox reddita. i. data facto iã trãſitu. fertur ad aures. ſ. meas, vox autem fuit hæc. O Aenea quid laceras miſerum? . i. miſeratione, & non tali laceratione dignum. parce iã ſepulto. i. iacenti & proſtrato, parce. i. caue celerare manus tuas pias. i. inſontes & ignoranter in me peccantes. Troia tulit me tibi, non externum, aut per liprorem, Troia non tulit. i. ꝓduxit me externũ tibi. ſed, ſ. p. affinem, aut cruor hic ſup. nõ manat. i. diſtillat de ſtipite, ſicut videris opinari venerãdo Hamadryadas (ſunt q legãt haud: ſed, vt dixi poſita ſemel negatione ante particulã, vel, & aut, intelligitur repeti, vt nõ ſum qui tua furari velim, aut deſtruere) heu dolentis eſt fuge terras crudeles, id eſt in quibus impiũ facinus cõmmiſſum eſt. fuge littus auarum. i. in quo auarus rex imperium tenet. Nã (ſup. ſi neſcis) ego ſupp. ſum Polydorus, filius ille Priami quẽ noſtri depoſitum eſſe, & creditum Polymneſtori, quocirca non plura dixit Aeneæ rem cognoſcenti, ſed Aeneas reliqua dicturus eſt, Tyrijs ignorantibus ferrea ſeges telorum. i. quibus cõfoſſus erã. texit. i. ſepeliuit. & occultauit me hic, & increuit. i. reuixit, acutis iaculis, id eſt in haſtilia iſta acuta, q̃ auellis, ego preſſus mentem. i. hñs mentem oppreſſam, tum vero. i. præcipue tunc, aut quaſi tunc ad verũ. formidine ancipiti. i. me ancipitem & dubium quid facerem reddẽte, obſtupui & comæ .i. capilli. ſteterunt. i. obriguerunt (iterum mediam corripit, ſicut in lib. ſecundo dictũ eſt) & vox hæſit. i. inhæſit faucibus, ita vt eloqui neſcirem, quia vero non oĩa, vt dixi, nota erant Didoni, & ceteris audientibus explicat ea dicens: Priamus infelix. ſ. ꝓpter caſum qui poſt euenit, mandarat quondã cum magno pondere auri hunc Polydorum alendum, furtim. i. ſecrete regi Threicio. i. Thracio. ſ. Polymneſtori: tunc, ſupp. cũ ipſe diffideret. i. male confideret, armis. i. potentijs. Dardaniæ. i. Troiæ id eſt qſi inceperat deſperare de ſalute Troianorum, ac ẽt Troiæ, & cum videret vrbem cingi obſidione, quod ſignũ erat. quia iã inferiores eſſent, atque impares Troiani, quippe qui nõ poterant hoſtem propellere, ideo autem alendum dederat, vt aliquis ſupereſſet ſuæ generationis, qui Troianis olim recollectis præſit. Ille. ſ. rex Thracius Polymneſtor, vt. i. poſtquam, res Teucrum. i. Teucrorum, fractæ. ſup. erant. & fortuna receſſit, ſupp. ab eis, ſecutus. i. inſequens. rex Agamemnonias. i. partes Agamemnonis Imperatoris exercitus Græcorũ. & arma victricia. i. victorũ Græcorũ, quos victores ferè coniecturis colligebat, abrumpit omnes fas i. deorum. & hominum, ius hoſpitalitatis violando, & obtruncat Polydorũ. i. caput eius amputat, & potitur vi. i. violentia, auro. ſ. depoſito cum Polydoro. ò ſacra. i. execrabilis fames. i. cupido. & auiditas auri, quid. i. ad quid non cogis? q. d. ad nihil non cogis, ſed ad omne nefas cogis mortalia pectora, ꝙ recte in gratiam Didonis dicit Aeneas, qui audierat à matre, licet id Dido cũ ſcire neſciebat. Pygmalionis auaritiã. & ſcelus in Sicheum eius cõiugem. Poſtquam pauor. i. ille ſtupor reliquit oſſa ego refero. i. in conſultationem porro. monſtra. i. portenta deum (qui curarunt, vt ad Polydori tumulum, haſtilia auellerem, & eius vocẽ haurirem) ad delectos proceres i. primores. & principes populi, & primum. i. præcipue, ad parentem. ſ. Anchiſen, refero, inquit, & pro. i. poſco, quæ ſnĩa ſit. i. quid ſentiant faciendum. Idem, id eſt vniformis animus erat omnibus, excedere. i. vt excederemus, terra ſcelerata. i. ſcelere tanto polluta & hoſpitium pollutũ linqui, ſup. debere, aut liquere, hoſpitium pollutum. i. violatum, & fœdatum tali ſcelere. & dare auſtros claſſio. hypallage. i. claſſes Auſtris. i. ventis. Ergo, quia abire decreuimus, inſtauramus. i. inſtar prioris facimus, Polydoro funus. i. ſepulchrum, aut totum officium funebre quod ꝓtermiſſum erat, facimus. & ingens tellus. i. magna moles terræ. aggeritur. i. accumulatur, & apportatur ab omnibus. ſ. vnde per imperſonale loquitur, tumulo. i. ad tumulum extruendum, aræ ſtant. i. erectæ, aut poſitæ ſunt, mœſtæ. i. lugubres, quia manibus. i. animis quæ à corpore manarũt, ſed nondũ in ſedes debitas receptæ ſunt, ſm Aethnicos, aut quę a lunari globo in corpora manant (ſed vtrunque reprobatum à fide, quæ infundendo creatas, & creando infuſas ꝓdicat. s. ſtatim vt exutæ ſunt corporibus in loca merita recipi affirmat. quę iñ varia legutur) aut manibus. i. dijs infernis, vittis. i. fertis appoſitis, ceruleis. aut marinis, & in littore lectis. aut ſubnigris, & cupreſſo atra. id eſt funeſta. & Iliades. i. mulieres Troianæ, ſup. ſtãt. circũ. i. in circuitu, ſolutæ crinem. i. habentes crinem paſſum & ſolutũ, de amore. ſ. patriæ, aut exequiarum. Nos inferimus. ſ. tumulum, cymbia. i. pocula in morem nauium, hoc eſt cymbarum facta ſpumantia. i. abunde repleta lacte tepido recens mulſo, & pateras ſanguinis, ſacri. i. ex ſacrificio collecti & cõdimus. i. conſepelimus, animam. ſ. Polydori, quæ lactæ, & ſanguine, quibus maxime viuitur corpori couniri ab æthnicis credebatur, & ciemus. i. clamamus magna voce, ſupremum. i. vltimo loco. aut ſupremũ .i. vltimum vale, vnde peracto omni officio exequali, dicitur cõclamatum eſſe. quid autem clamabatur, iam docuit Seruius.

VIDEO mirabile monſtrũ] In lib. aliquot manuſcriptis, Miſerabile, legitur. [Nam q̃ prima ſolo ruptis radicibus arbor Vellitur, huic atro liquuntur ſanguine guttę] In antiquo ad modum lib. ſcriptum erat, Nãque vbi prima & pro. Huic atro, Hinc atro, vt aduerbium aduerbio reſponderet. recenti vero emendatione repoſitum id, quod in vulgatis habetur exemplar. Pro liquũtur autem ſunt vetera exemplaria, quę. Linquuntur. habẽt. Sed enim. Liquuntur, magis omnino placet. quod etiam agnoſcit Seruius. [Ater, & alterius ſequitur de cortice ſanguis] In lib. antiquis pleriſque, Alter. nõ Ater. habetur. Animaduerti vero in aliquot exemplari, l. literam abraſam, in aliquot additam aliena manu eſſe. [Iam parce ſepulto] Sunt lib. antiqui vbi Sepulchro, legatur. [Non me tibi Troia Externum tulit] Sunt lib. nonnulli, in quibus, Extremum ſcriptum eſt. [Aut cruor hic de ſtipite manat] In antiq. aliquot lib. Haud legitur, puncto ſimo pręfixo. [Iaculis increuit acutis] In lib. aliquot antiquis, Impleuit. habetur [Ille vt opes &c.] In lib. aliquot antiquis non habetur, Et copulatiua particula. [Primumque parentem] Vetera quędam exẽplaria, Parentum legunt.] Iliadas crinem de morę ſolutę] In antiq. aliquot lib. Crines legitur. VARIA LECT.

QVIA vero de ſacri vocabulo mentio nobis eſt, id commonendi ſumus quod Apollonij interpretes memorię mandarunt. COEL. RHOD. ſuper Argonauticorum primo, in eo poetę verſiculo.

Ἱερὴ δὲ φατίζεται, ἣ δ' ἔτι πέτρη.

Id eſt ſacra etiamnum dicitur petra hęc Per euphemiſmum, inquiunt, magnę ſi quidem affectiones ἱεραὶ καὶ καλαὶ. i. ſacrę pulchręq. nuncupantur. ſicut Erynnias Eumenidas dicunt. & peſtilentem lepram ſacrum morbum, vt apud Callimachum.

Ψαδόμενοι ἱερὰν φημίζομεν.

Vnde & in noſtris literis apud Maronem, Sacram dici famẽ, colligamus, ſic & tripoda ſacros, pro magnis, de Gręca dicendi

figura,

figura. nam & ἱερὸν ἰχθὺν. magnū piſcē interpretantur gloſſographi. vti Iliados Rapſodia decima ꝓdit Euſtathius, & auctor comprobat Athenęus, quamuis Pompilum quidam etiam intellexerint. Plutarchus in commentariolo, quo ſtudioſe quæritur, Vtris maior inſit prudentia, terreſtribus an aquaticis. Anthiam piſcem inquit Homerus, ἱερὸν ἰχθὺν dixit & magnum quidem intelligunt nonnulli, veluti ſacrum os, magnum intelligimus, ac Sacram vim Alcioni.

Inde vbi prima fides pelago placataque venti
Dāt maria,& lenis crepitās vocat Auſter in altū,
Deducunt ſocij naues,& littora complent.
Prouehimur porti: terræque, vrbesque recedunt.
Sacra mari colitur medio gratiſſima tellus,
Nereidum matri,& Neptunio Aegeo:
Quam pius Arcitenens oras,& littora circum
Errantem Mycone celſa, Gyaroque reuinxit:
Immotamque coli dedit,& contemnere ventos.
Huc feror hæc feſſos tuto placidiſſima portu
Accipit: egreſſi veneramur Apollinis vrbem.
Rex Anius, rex idem hominū, Phœbiq. ſacerdos
Vittis,& ſacra redimitus tempora lauro
Occurrit: veterem Anchiſen agnoſci amicum.
Iungimus hoſpicio dextras,& tecta ſubimus.
Templa Dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto:
AEN. Da ꝓpriā Thymbręe domū, da męnia feſſis,
Et genus,& manſurā vrbem: ſerua altera Troiæ
Pergama, relliquias Danaū, atq; īmitis Achilli.
Quē ſeqmur? quove iræ iubes? vbi ponere ſedes?
Da pater auguriū, atq; animis illa habere noſtris.

SERV. Fides pelago] Quia alibi ait. Toties decept⁹ fraude ſereni. [Lenis crepitās Auſter] Duo epitheta poſuit vitioſe, vt diximus ſupra. Fecit aūt hoc improprie prope in decē verſibus. [Auſter] Aūt, quiuis ventus. [Terræq. vrbesq. recedūt] Phyſicā rem dicit, ita.n. nauigantibus vr̄, quaſi ab his terra diſcedat. [Sacra mari colitur medio] Ordo eſt. In mari medio Aegeo colitur tellus ſacra Neptuno, & Nereidum matri.i. Doridi gratiſſimi. Fabula talis eſt. Poſt vitiatam Latonā Iuppiter cū ēt eius ſororem Aſteriem vitiare vellet, & illa optauit à dijs vt in auē conuerteretur, verſaq. in cothurnicem eſt. Et cum vellet mare transfretare, quod eſt cothurnicū afflata à Ioue, & in lapidem cōuerſa, diu ſub fluctibus latuit. Poſtea ſupplicāte Ioui Latona leuata, ſuper ferri aquis cœpit, hęc primo Neptuno & Doridi fuit cōſecrata. Poſtea cum Iuno grauidam Pythone immiſſo Latonam perſequeretur, terris omnibus expulſa, tandem aliquando applicādo ſe littoribus, à ſorore ſuſcepta eſt, & illic Dianam primo poſt Apollinem peperit. Qui ſtatim occiſo Pythone vltus eſt matris iniuriam. Sanè nata Diana parturienti Apollinem matri dr̄ prębuiſſe obſtetricis officium. Vnde cum Diana ſit virgo, tñ à parturientibus inuocatur, hæc nanq; eſt Diana. Iuno, Proſerpina. Nata igitur duo numina terram ſibi natalem errare non paſſa ſunt, ſed eam duabus inſulis religauerunt. Veritas vero longa alia eſt: Nam hæc inſula cum terræ motu laboraret (qui ſit ſub terris latentibus vētis, vt Lucanus. Quærentem erumpere ventum Credidit) Petito oraculo Apollinis, terræ motu caruit. Nā p̄cepit ne illic mortuus ſepeliretur. vt in Vulcano, & iuſſit quædam ſacrificia fieri, poſtea è Mycone Gyaroque vicinis inſulis populi venerunt, qui eā tenerent, quod ēt Virgilius latenter oſtendit. Quod aūt diximus Dianā primo natam rationis eſt. Nā conſtat primā, noctem fuiſſe, cuius inſtr̄m eſt Luna.i. Diana. poſt diem. quem Sol efficit. qui eſt Apollo. Vt aūt Delos primo Ortygia diceretur, factū eſt à Cothurnice, quæ Græce ὄρτυξ vocatur. Delos autem, quia diu latuit, & poſt apparuit. Nam δῆλον Græci manifeſtū dicunt. Vel quod verſus eſt, quia cum vbique Apollinis reſpōſa obſcura ſint, manifeſta illic dātur oracula. Delus & ciuitas dr̄, & inſula. Vnde interdum recipit præpoſitionem. [Pius Arcitenens] Qui vltus eſt matre. [Coli dedit] A vicinis.ſ. populis. [Ventos contemnere] Propter terræ motum. [Apollinis vrbem] Delon. & eſt definitio. [Rex ſacerdos] Maiorum.n. hæc erat conſuetudo, vt rex eſſet ēt ſacerdos, uel pontifex. Vnde hodie quoque Imperatores. pōtifices dicimus. [Vittis. & lauro] Vittæ, ſacerdotis ſunt, laurus uero ēt imperatoris uictoris. [Anchiſen amicum] κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus. Nam quo fuerint amici, palam non dicit [Hoſpitio] Septimus caſus eſt.i. iure hoſpitalitatis. Nam ad hoſpitium non poteſt intelligi, quia iam amicus fuit. [Da propriam] Perpetuam, ut, Propriamque dicabo. Et bene poſt experimentū malæ conditæ ciuitatis perpetuas poſtulat ſedes. [Thymbræe] Thymbræus Apollo dicitur à loco Troiæ uicino pleno Tymbra, in quo eius & nemus eſt, & templum, ubi à Paride Achilles occiſus eſt. Vñ & fingitur manu Apollinis uulneratus. Ergo Tymbręus, ut Delius, nā numina à locis frequenter nomē accipiunt. Sane quia Græce τύμβρη facit, in deriuatione η, in diphthōgum mutat. ut αἴτνη, Aetnęus, δίρκη Direçus [Domū] Familiam. ut, Domus tenet à quo Sergia nomen. [Manſuram urbem] Duo ponit & urbem & perpetuitatem. Mâſurâ aût ideo vel propter Troiam, vel ꝓpter eam, quã in Thracia condidit. [Serua altera] Non quia prima ſeruauerit, ſed quia ſeruare voluit, vt Homer. dixit. [Quē ſequimur?] Quia Cadmus oraculo Appollinis bouē ſecutus, in Hyāthe Bœotiā cōdidit. [Da pater] Religionis. vt ſupra diximus, nomen eſt. Nam & hominibus, vt, Inde toro pater Aeneas. & mōtibus, vt, Pater Apēninus. & fluuijs, vt Tyberi pater. & numinibus ēt, vt, Quidve pater Neptune paras? Item, Ipſe pater Danais animos vireſq. ſecundas Sufficit. Itē, Odit & ipſe pater Pluron. [Augurium] Modo oraculum, ſed vſurpatiue. [Animis illabere] Quia Apollinis reſpōſa ſemper obſcura ſunt vera tamen. Vnde cum intelligentia oraculum poſtulat.

ASC. INDE vbi prima] Docet igitur, qūo derelicta Thraciae in Delon profecti ſunt, utiq. illic, ſuſcepti hoſpitio honorifico ab Anio rege oracula conſulrunt, de qua re dicit Donatus ſic. [Deducunt] Quas miſeri ſubduxerant. Occurrit magna beneuolentia, ut rex, & ſacerdos, nō expectauerit peregrinos ad ſe uenire, ſed ultro occurrit. [Veterē amicum] Quaſi dicat illum talem tūc habuit amicum, qualem habebat ſtante Troianorum felicitate, neq; ſecutus eſt fortunā, ut Polymneſtor, & tantum habuit amicum, quantus fuit, non quantus ueniebat. [Sacra] Vt oſtēderet uittas & laurum non eſſe ſigna lætitię, quę triſtitię Troianorum non conueniebat, ſed ſacerdotij. Magna autē exempla poſuit, malę, bonęq. amicitię Polymneſtorem, & Anium, quę nos ad bonum hortentur, & a malo reuocent. [Propriam] Nam incerti hactenus uagabantur, ut, Incerti quo fata ferant, ubi ſiſtere detur? Eſt aūt precario breuis, & quę omnia contineat. Nam petit & mouit cōmiſerationem. [Da] oſtende. Da pater augurium. Paterno animo infunde animis noſtris, aperta & perſpicua oracula. Vſus eſt aūt imperatiuo, da, & illabere, quod eſt deprecantis ex fiducia in Apollinem, qui Troianis fauebat. Ordo eſt. Inde.i. deinde, poſtquam officium funebre peregimus, ubi, id eſt qñ, prima fides.i. credulitas & confidendi ratio, ſupple eſt facta, pelago, id eſt ubi primū potuimus ſatis confidere pelago. & uenti dant, id eſt concedūt, & permittunt quieſcendo, maria placata.i. trāquilla, & Auſter, id eſt quiuis uentus, lenis, id eſt tenuis, & leniter flans, uocat, ſup. nos. in altum, ſup. mare crepitans, id eſt crepitando, aut cum crepitu, & ita diuiſim conſtruendo epitheta, non erit uitioſum uni bina dediſſe, quia ex diuerſis partibus, ſocij (quia uile miniſterium eſt, non dicit ſe id feciſſe) deducunt. i. deorſum ducunt ab littore, quo eas ſubduxerant naues, & complent littora, aut portum, ſi de nauibus loquitur, aut reuera, littora, ſi de ſocijs eūtibus. & redeuntibus & ſarcinulas ſuas ingerentibus, intelligendum eſt, nos prouehimur.i. porro auehimur portu, & terrę, & urbes recedunt.i. uidentur abeuntibus recedere, cum ipſi recedant. nam id uectis accidit, & ita male merebitur de poeta, qui hypallagem dixerit: Tellus ſacra.i. Delo exiſtens gratiſſima matri Nereidum.i. Doridi nympharum matri, & Neptuno, ſupple patri, id eſt Nereo. aut ipſi Neptuno, ſecūdum Seruium colitur ſup. in medio mari Aegeo quam, ſup. Tellurem, ſeu terram, errantem.i. uagantem, & fluctuantem, circum oras, & littora. Arcitenens.ſ. Apollo. pius.ſ. in matrem, cuius iniuria ultus eſt. reuinxit, id eſt colligauit, Mycone.i. cum illa inſula, celſa, id eſt ſublimi, & cum, ſup. Hyaro. Illa quoque inſula in mari Aegeo. & dedit, id eſt conceſſit eam coli, immotam. i. quietam habitari, & contemnere.i. uilipendere, & nihil curare uentos, unde prius

agita

agitabatur.(Quia dicit, Mycone celſa, neceſſe eſt, vt ſit ablatiui caſus, & declinetur, hæc Mycone, Mycones, ſicut Crete, Cretes, regitur autem virtuti inſtrumenti, vt ſit, Reuinxit per illas duas inſulas, quas ita affixit, vt mouere nequiret, aut intelligitur præpoſit. o. cum ſignificans comitātiam, vt ſit reuinxit. i. colligauit eā cū Mycone, & Gyaro. i. colligauit eas ſimul) Ego feror huc. i. in hanc terram videlicet Delon hæc exiſtens placidiſſima, accepit nos feſſos placido portu, nos egreſſi veneramur vrbē Apollinis. ſ. genitoris (de qua per Landinum ad finem huius particulæ plura dicentur) Anius rex, & idem rex hominum, & ſacerdos Phœbi, redimitus tpa. t. habens tempora redimita, id eſt, cincta cum ornatu vittis, quia ſacerdos, & lauro ſacra, quia rex, occurrit, ſupp. nobis, & agnoſcit Anchiſen veterem amicum. ſup. ſuū nos, iungimus dextras hoſpitalitatis, & ſubimus. i. intramus, tecta. ſ. regia, hoc eſt regiam ipſam, & ego venerabar templa dei. ſ. Apollinis, ſtructa. ſup. in, aut ex ſaxo vetuſto, & ſupple dico. O Tymbræe. ſ. Apollo, quia à thimbra herba quæ circa eius tēplū in Phrygia abūdat, ſic dictus eſt, da. i. dic & ſignifica, aut aſſigna, & oſtēde nobis domum. i. habitationē, & ſedē, propriā. i. nobis debitā, & i qua pmanere poſſimus, da feſſis. ſ. nobis, aut noſtris, mœnia. ſ. quib. ab hoſtibus & aduerſarijs tutari poſſemus. da genus. i. propagationem generis, & vrbem māſurā. i. perduraturā, vt Troia, perijt ſerua. ſ. indicando mānſurā vrbem, altera. Pergama, Troiæ. i. ſerua nos, qui ſumus altera Pergama. i. mœnia. hoc eſt tutamina Troiæ. q̄, niſi nos extaremus, penitus perierit. vnde dicit appoſitoriè, altera Pergama Troię ſ. nos reliquias. Danaū, pro Danaorum, atque Achilli immitis. ſ. ſæui, & crudelis. O pater. ſ. Apollo, da augurium. i. oraculum atq. illabere noſtris animis. i. ſignifica nobis, illabendo noſtris animis, ita vt & intelligere & credere valeamus, quem ſequimur (non dicit, ſequamur, aut ſequemur, vt ſe paratiſſimum ſignificet, quo iuſſerit ſequi, ita, vt non ſecuturus, ſed iam ſequi cenſeatur, ob quam rem pro futuro interdum præteritū ponimus, vt, Si hūc animum habueritis, viciſtis, ve pro vel, quo iubes ire. & vbi iubes ponere ſedes? q. d. nihil cunctabimur vbi iuſſeris. De Delo autem, & templo Apollinis genitoris, collegit Landinus hæc. Tellus. Delon inſulam intelligit, de qua Plin. ipſa quoq. clariſſima Cycladū media, & templo Apollinis, & mercatu celebrata, quæ diu fluctuata, vt proditur, ſola motum terrę nō ſenſit. Ad M. Varronis ætate, Mutianus prodidit bis concuſſam. Hanc Ariſtoteles ita appellatam putat, quoniam repente apparuerit enata. Eglathoſthenes, Cynthiam, alij Orthigiam, Aſteriam, Lagiam, Mydiam, Cynetum, Pyrpilem, igne ibi primum reperto. Herod. aūt ita ſcribit: Ferūt aūt Delij poſt diſceſſum Dectis Xerſis præfecti. Delō ſemouiſſe primo, atque poſtremo vſque in mea tēpora. Strabo ait, In Aegeo mari magis, Delos eminet, & circunſtantes illi Cyclades, & ipſi incumbētes Sporades. i. ſparſæ. Delos vrbem habet, & Apollinis, Latonæq. templum, & Cythus mons ſublimis, & aſper incumbit vrbi. Pindarus quoque illam olim errabundam fuiſſe. Sed aduentante partu Latonæ, quattuor terreſtribus è truncis columnæ, duram in petra ſolido ex adamante continuerunt. Saxo vetuſto. Credunt aliqui dictum, quia inſula, ſaxum ſit, in quod Aſteria, iā cōturnix, verſa eſt. Cloatius aūt Verius, referente Macrob. ſcribit in Delo arā eſſe Apollinis genitoris, in qua nullū animal ſacrificatur, quam Pythagorā, veluti inuiolatam, adorauiſſe ferunt. Hanc igitur Virgil. eſſe ab Aenea adoratam, demonſtrat, ſi quidem nullo acto ſacrificio, preces inchoat, & vt genitoris aram demonſtraret, dixit: Da pater. at mox cum taurū mactat apud aliam aram intelligimus. Vnde hic patrem, quod ipſi proprium eſt, ibi Apollinem nominat. Cato de liberis educandis, ita ait: Nutrix hæc omnia faciebat in verbenis, & tubis ſine hoſtia, vt Deli eſt ara Apollinis genitoris. Quod ait, ſaxo vetuſto, dicit Epaphus Delphis quondam eueniſſe, vt templum antea religioſum, & intactum ſpoliatum, incenſumq. ſit, & addit multas circa Corynthum vrbes, inſulaſque proximas terræ motu hauſtas, Delon neque antea, nec poſtea hoc incommodo vexatā, ſed ſemper codē manere ſaxo. Thucydides aūt in 3. hiſtoriarū ſcribit, non mirum ergo ſi pſidio religionis tutam inſulam ſemper oſtenderit, & reuerentiam locorū ſibi acceſſiſſe dicit, cōtinua ſaxi eiuſdem. ſ. inſulæ firmitate, Anius Apollinis filius fuit, qui habuit Andrum filium. Arcitenens. Ex Næuio, qui in ſecundo libro Belli Pun. ait Deinde pollens ſagittis indutus Arcitenens, & ab Homero eſt à quo Apollo dicitur ἀργυρότοξος.

VARIA LECT. ET lenis crepitans vocat Auſter] In lib. aliquot antiq. lene crepitans legitur [Quam pius Arcitenens oras, & littora circū. Errantem] Antiqui aliquot lib. Prius, legunt. [Errantem Mycone celſa. Gyaroq. reuinxit] Antiqui lib. plerique omnes, hoc dictionum ordine verſum legunt. Errantem Gyaro celſa, Myconeq. reuinxit. [Occurrit, veterem Anchiſen agnoſcit amicum] In Mediceo, & in plerìſque alijs, Agnouit, præterito tēpore poſitum eſt. [Templa dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto] In pleriſque libris antiquis, Veneramur, numero plurium habetur.

RHOD. COEL. SVPERPONDII vero id loco fuerit, Staphylum. Dioniſi filium, ῥοιῷ. i. Rhœo, filiam ſuſcepiſſe, quam Apollo compreſſit, id vbi reſciuit pater, cōiectam in arcam demiſit in mare. illa vero diuinitus ad EubϾ antrum appulſa, puerum peperit Rhęo, ac Anium dixit, διὰ τὸ ἀνιαθῆναι δι᾽ αὐτόν. quia ob eum multam ſenſiſſet triſtitudinem. Anium autem in Delum Apollo trāſtulit, qui & vxorem dixit Dorippem, ac genuit Oeno, Spermo, Elaida, quibus id impartiuit Dionyſius, vt quidquid tāgerent, in triticum ſtatim verteretur, & vinum, ac oleum, vnde dictę Ęnotropæ, quaſi in nouas formas omnia vertentes. Scribit Pherecydes, Anium hunc Græcis illuc profectis perſuaſiſſe, inibi nouem annis permanere, quoniam ab dijs ſtatutum foret ita. Ilium decimo tandem anno poſſe capi. Hæc eo repetita nobis libentius ſunt, quia mirum eſt interpretum Maronis ſilentium ecu Oebalias habitent Amyclas, vt eſt apud Auſonium, & ora obſignarit Sigalion Aegyptius.

Vix ea fatus eram, tremere omnia viſa repente,
Liminaque lauruſque Dei, totuſque moueri
Mons circum, & mugire adytis cortina recluſis.
Submiſſi petimus terram, & vox fertur ad aures:
PHOE. Dardaniæ duri, quæ vos à ſtirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos vbere læto
Accipiet reduces: antiquam exquirere matrem.
Hic domus Aeneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.
AEN. Hæc Phœbus, mixtoq. īgēs exorta tumultu
Lætitia, & cuncti quæ ſint ea mœnia, quærunt:
Quo Phœbus vocet errantes, iubeatque reuerti.
Tū genitor veterū voluens monumenta virorū.
ANCH. Audite ò pceres, ait, & ſpes diſcite veſtras,
Creta Iouis magni medio iacet inſula pontos:
Mons Idæus vbi, & gentis cunabula noſtræ.
Centū vrbes habitant magnas, vberrima regna.
Maximus vnde pater (ſi rite audita recordor)
Teucrus Rhęteas primum eſt aduectus ad oras,

SERV. VIſa repente] Stoicos & Academicos ſecutus ē, qui dicunt ea quæ contra naturam ſunt, non fieri, ſed fieri videri. Vnde magica ars à Romanis oīs excluſa eſt, ſicut Plinius ſecundus docet ī naturali hiſtoria. [Liminaq.] Que breuis eſt pro longa poſita, q̄ hac rōne defenditur, aut quia oīa monoſyllaba ad artem non pertinet, & his licēter vti poſſumus. Aut certe quia omne μόριον. i. particula que ſui ſubſtantiā non habet, membrū putatur ſuperioris orationis. qd ſi eſt, liminaq., quaſi vna pars orationis ē, & poteſt que finalitatis ratione, vel produci, vel corripi. [Moueri Mons] Cynthus. Vñ Cynthius Apollo. [Cortina] Locus vnde oraculum datur. Dicitur autē cortina, vel ꝙ Apollinis tripos corio Pythonis tectus eſt, vel ꝙ certa illinc reſponſa fundūtur, quaſi certina, vel (quod eſt verius) quia cor illic vatis tenetur. Nā cauerna quędam in tēplo Apollinis fuit, ad quam Phœbas rapta vaticinabatur, vt Lucanus oſtēdit. [Sūmiſſi] Inclinati. Et eſt ſciendum pro qualitate numinum, orantes interdum ima, interdum ſumma reſpicere. Nam poteſtates aliæ cœleſtes ſunt, aliæ terrenæ, aliæ permixtæ. Vnde nunc Apollinem deprecantes terrā petūt. Ipſe enim eſt & Sol, & Liber pater, q inferos petijt, vt Horat. Te vidit in ſomnis Cerberus. Bene ergo terram petūt, vnde ad eos reſponſa ꝑueniunt, Apollo ēt inferis notus eſt. [Dardaniæ] Vt diximus, obſcura quidem, ſed vera ſunt omnia. Nam dicendo Dardanidæ, oſtendit Italiam

vnde

Optauitque lucum regno nondum Iliũ, & arces
Pergameæ ſteterant: habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybele. Corybantiaque æra,
Idæumque nemus: hinc fida ſilentia ſacris:
Et iuncti currum dominę ſubiere leones.
Ergo agite, & Diuũ ducunt quà iuſſa, ſequamur:
Placemus ventos, & Gnoſia regna petamus:
Nec longo diſtant curſu: (modo Iuppiter adſit)
Tertia lux claſſem Cretæis ſiſtet in oris.

vnde Dardanus fuit ꝙ ſi Cretã ſignificaret, Teucriadę diceret. [Duri] Vel futurum oſtẽdit laborem, vel eorũ arguit inſipientiam. [Stirpe] Stirps genere fœminino originẽ ſignificat, vt Heu ſtirpem inuiſam. maſculino, arborem, vt, Sed ſtirpe Teucri nullo diſcrimine ſacrum. Sed Horatius cõtta regulam nititur, ut Stirpesq. raptas, & ſpecus & domos. [Prima tellus] Italia vnde Dardanus venit. Teucer enim de Creta poſt venit. [Vbere læuo] Quod Italiæ eſt proprium, vt alibi. atque vbere glebæ. Antiquam exquirite matrem. i. terram. Tractũ aũt eſt de hiſtoria. nã Brutus & filij Tarquini cũ oraculum Delphici Apollinis peterent, reſpõſum eſt eius imperiũ fore, qui primus matrẽ reuerſus oſcularetur. quod ſolus Brutus agnoſcens, de naui egreſſus ſimulans caſum, oſculatus eſt terram, vnde & potius imperio eſt. [Exquirite] Hoc dicendo oſtendit difficultatem. [Hic domus] Ad illud reſpicit hoc, Da propriam Tymbræe domum. [Nati natorum] Propter illud, Et mãſuram vrbem. Nã oraculum ſemper ad petita reſpondet. Sanè hic verſus Homeri eſt, quẽ & ipſe Orpheo ſuſtulit. Item, Orpheus de oraculo Apollinis Hyperborei. Mire autem ſequenti verſu hæc oſtendit, dicendo, Hæc Phœbus. [Tumultu] Quia dixit Exquirite. [Lætitia] Propter promiſſam imperij æternitatem. [Monumenta virorum] Hiſtorias. [Spes diſcite veſtra] Aut quaſi ſenex loquitur, aut quia (vt ſupra diximus) ſcit ſe eſſe moriturum. [Creta] Dardanus Iouis filius, & Electræ, profectus de Corito ciuitate Thuſciæ. primus venit ad Troiam, & illic parua ædificia collocauit. Poſt cuius obitum Teucer venit ex Creta, & inuenit Dardani ſocios habitãtes in vallibus, qui cõſtituit arces, & mœnia. Modo ergo erat Anchiſes, nec reſpiciens aduentum Dardani, oraculum Cretam ſignificare credit. Argumẽtatur ex his quæ ſolent ab aduenis fieri. Ida, inquit, illic eſt, quæ in Troia ad ſimilitudinem dicta, vt, effigiem Xanthi Troiamq. videtis, Quam veſtræ fecere manus. Item ſacrorum ſimilitudo, quam apud maiores nefas erat perire. Vnde Aeneas ĩ xij. Sacra deoſq. dabo, ſocer arma Latinus habeto. [Iouis magni] Quia illic dr̃ eſſe nutritus, quod (vt Saluſtius dicit) ideo fingitur, quia primo Cretenſes conſtat inueniſſe religionem. Sanè nati Iouis fabula hæc eſt, Saturnus poſtquam a Themide oraculo comperit à filio ſe poſſe regno depelli, natos ex Rhea vxore deuorabat. quæ natum Iouem, pulchritudine delectata nymphis commendauit in monte Cretæ Dictæo: vbi eũ aluerunt apes, & adhibiti Curetes, & Corybantes, qui tinnitu æris prohiberent audiri pueri vagitum, vnde ipſi ſunt Matris deum miniſtri. vt aũt fingatur Saturnus filios ſuos comediſſe, ratio hæc eſt. quia dr̃ deus eſſe æternitatis, & ſeculorũ. Secula aũt annos ex ſe natos in ſe reuoluũt, vñ Græce κρόνος, quaſi χρόνος .i. tempus dr̃. [Medio ponto] Poteſt quidem intelligi ſm Saluſt. longe à continenti. ſed altior eſt hoc loco poeta intuitus, Nam apud Coſmographos legimus, quæ inſula in quo ſit mari, vt Sardinia in Africo, Delos in Aegeo. & de alijs: de Creta oẽs dubitãt in quo ſit mari. Nam parte Libycum, parte Ionium reſpicit, parte Aegyptium, parte Achaicum. [Mõs Idæus vbi] Deriuatiuum eſt pro principali. & eſt ἴδη Idæus. vt αἴτνη Aetænus. [Cunabula gentis] Nutrimẽta. Nam vbi iacent infantes, cunæ vocãtur. Et latenter dat gloriam Troianis dicẽs eos à dijs originem ducere. Vnde eſt, Ab Ioue principium generis. Ibi enim & de Dardano, & de Teucro intelligimus, quaſi Iouis ciues. [Vrbes habitant] Non dicit Qui, ſed intelligimus Cretenſes. aut certè habitant, ꝓ habitãtur. vt inſinuat pauor. Et primum quidem cẽtum habuit ciuitates. vnde Hecatompolis dicta eſt. poſt vigintiquatuor. inde duas, Gnoſon & Hierapidnam. [Vberrima regna] Hic decipitur, quia audit, Atque vbere glebæ. [Maximus vnde pater] Fallitur. Nam antiquior eſt Dardanus. [Si rite audita recordor] Bene dubitatione excuſat errorem. [Rhœteas] Amat Virgilius declinationes Græcas, ſaluæ regulæ reuerentia, in latinas conuertere & ει Græcam diphthongum in e, lõgum mutant, vt, αἰνείας Aeneas μήδεια Medea, ῥοίτειον, rhœteum. [Optauitq.] Elegit, vt Pars optare locum. [Habitabant] Hi ſunt qui cum Dardano venerant. [Mater cultrix Cybeli] Mõtis Phrygiæ in quo colitur, à quo & Cybele dicta eſt. Alij dicunt Cybelum ſacerdotem eius primum, & ab eo Cybelem dictã. Nõnulli cultrix Cybele legũt, vt ſit quaſi Cybeleia. Alij Cybele, ἀπὸ τοῦ κυβιστᾶν τὴν κεφαλὴν

.i. a capitis rotatione, quod proprium eſt eius ſacerdotũ. [Corybantiaq. æra] Corybantes demones ſunt miniſtri matri deum. Dæmones quaſi δαίμονες. qui totum ſciũt. [Fida ſilẽtia ſacris] Hinc, inquit, inuentum eſt ſeruare ſacris fidele ſilentium. [Et iuncti currum dominæ ſubire leones] Dominas deas dicunt, vt alibi, Hi dominam ditis thalamo deducere adorti. Fabula talis eſt, Schœnos ciuitas eſt, inde fuit virgo Athlante præpotens curſu, adeo vt ſponſos prouocatos, ac victos occideret. Poſtea Hippomenes Venerẽ vt ſibi adeſſet rogauit. à quo cum accepiſſet de horto Heſperidum tria mala aurea, prouocauit puellã, & ſingula cœpit iacere. Tunc Athlãte cupiditate colligendorum malorum retẽta ſuperata eſt. Sed Hippomenes potitus victoria in luco matris deum amoris impatientia cũ victa concubuit. Vnde irata dea in leones eos conuertit, & ſuo currui ſubiugauit, & præcepit ne ſecum vnquam leones coirẽt. Nam & Plinius in naturali hiſtoria dicit leonem cum parda libenter, & pardum cum leęna concumbere. Ideo autem mater deum curru vehi dicitur, quia ipſa eſt terra, quę pendet in aere. Ideo ſuſtinetur rotis, quia mũdus rotatur, & reuolubilis eſt. Ideo ei ſubiugantur leones, vt oſtẽdatur maternam pietatem totum poſſe ſuperare. Inde Corybantes eius miniſtri cũ ſtrictis gladijs eſſe finguntur, vt ſignificetur omnes pro terra ſua debere pugnare. Quod autem turritam geſtat coronam, oſtendit ſuperpoſitas terrę eſſe ciuitates, quas inſignitas turribus cõſtat. [Gnoſia regna] Cretam à Gnoſo ciuitate eius. [Nec longo diſtant curſu] A Delo, ſcilicet [Modo Iuppiter adſit] Aut aer, ac ſi diceret, tantummodo ſit ſerenum, vt Horatius, Manet ſub Ioue frigido uenator Tenerę cõiugis immemor. aut re vera Iuppiter, qui pręeſt inſulę, quã petimus. [Cretęis] Quia κρήτη, ideo Creteis, vt Aetnęis.

VIX ea fatus eram, tremere omnia viſa repente. Liminaq; laurusq. dei, totuſque moueri Mons circum, & mugire adytis cortina recluſis, &c.] Docet ꝙ ſubſecutum eſt oraculum, vtique illo deluſus Anchiſes. eo ꝙ geminę eſſent Troianis origines, eo hortatus eſt in Cretam, vnde Teucer oriundus concedere, cum tñ deus admoneret potius in Italiam proficiſcẽdum, vnde Dardanus ortus, dicendo, Dardanidę duri, uerum is quoque error fatalis erat, nam Caſſandra eũ ſępe ꝑdixerat, vnde ipſum agnoſcens Anchiſes, poſtea dicturus eſt, Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat. Nunc repeto hæc generi portende debita noſtro. De hac autem re, dicit Donatus ſic. [Vix ea fatus eram] Motio earum rerum præſentiam dei oſtendit. [Submiſſi] Pauore nimio, veſtigijs firmis ſtare non potuimus, ſed ad terram demiſſi ſumus. [Dardanidæ duri, quę vos à ſtirpe parentum Prima tulit Tellus, eadem vos vbere lęto Accipiet reduces] Nihil breuius, aut eminentius hoc reſponſo. Nam & in fine uerborum conſulẽtis prolatum eſt, & incertos, ſecuros reddidit. Oſtẽdit enim Troianos apud Ilium peregrinos fuiſſe, Nunc originalibus terris à ſuis parentibus reddi ꝙ beneficium, & non iniuria eſt, preſertim cum vrbem ꝑpetuam promittat, & Troianos maxima incremẽta ſumpturos, [Mixtoque ingens exorta tumultu] Lęti omnes erant, ſed quęrebant nomen loci. Nam antiqua memoria ignorabatur. ſed Anchiſes omniũ uetuſtiſſimus, rem agreſſus eſt, fuit autem pulchrum, ac religioſum his terris reddi, quę parentes ab origine retulerunt, & ne timerent, ne à melioribus, ad deteriora pergerent, addidit ubere lęto. [Vbere] Alluſit ad id, quod terram lętam appellauit [Reduces] Ne timeant ſe futuros oneri his terris, quę non aduenas, ſed ſuos reciperent. [Creta Iouis magni] Dixit & nomen, & ad quẽ deum ipſa maxima pertineret, qui cum magnus ſit, magnum poſſit incolis præſtare fauorem. [Medio Ponto] Vt, Vndique fluctibus clauſa aduerſus hoſtes eſſet tuta. [Iacet] Per hoc eius immenſam magnitudinem oſtendit. [Mons Idæus] Ponit ſigna ſpecialia. [Centum vrbes] Exponit quod dixit, iacet, & oſtendit magnitudine, & ubertate præcipuum regnum, ut, Et intimet quod dixit gentis inc. no. ponit Teucrum [Maximus] Vbi deeſt nomen conſanguinitatis, dicimus maiores, & patres. Ergo maximus, eſt pater ipſorum maiorum. [Hinc mater Cybele] Ab obſeruatione ſacrorum arguit eos eſſe maiores ſuos. [Diuum quia iuſſa ſequamur] Nã non amplius ſunt incerti, quo fata ferant. [Placemus uentos] A S C.

Non

Non quia tunc eſſent aſperi, ſed vt deinceps illis proſperis vtantur. Facit autem rem facilem à breuitate nauigationis. [Iuppiter] Temerarium enim eſt, polliceri aliquid de futuro, cuius ſumus incerti, niſi deus faueat. Ordo eſt. Ego vix eam fatus ea, quę ante dicta ſunt ſup. cum omnia viſa ſunt repente tremere & limina. ſ. templi, & laurus dei. ſ. Appollinis. i. quæ in tutela & honore eius eſt eo quod Daphne puella, ab eo adamata, in eam cõuerſa fingitur, vnde eſt in Buc. Phœbo ſua ſemper àpud me Munera ſunt lauri. & quæ iuxta templum eius ſtabat, & totus mõs viſus eſt moueri circum. i. in circuitu, & cortina, locus ſecretior corio tectus, vnde oraculum ex t. ſupp. viſa eſt mugire. i. mugitum edere, adytis. i. ſecretioribus penetralibus quæ adire nõ licet, recluſis. i. apertis, & patefactis. Nos ſubmiſſi. i. humiliati, petimus terram, vt ab adytis perfecte vocem acciperemus, vtque oraculis bona nunciarent, & vox fertur ad aures. i. audimus vocem, dicentem: O Dardanidæ duri. i. fortes. & perdurantes, & infrangibiles aduerſitate. eadem Tellus. quæ tulit. i. extulit vos prima à ſtirpe. i. radice. & origine parẽtum, accipiet vos reduces. i. redeuntes, accipiet, dico, læto vbere. i. fœcunditate. & vbertate exhilarante intuentes. alludit autem ad matrem quæ vbera porrigit, vnde ſubdit, Exquirite matrem. i. terram, quę vos prima tulit (loquitur autem, vt dixi, de Italia, vbi Dardanus ortus, ſed non intellexerunt tunc id Troiani) domus. i. familia Aeneæ ab Iulio tñ denominata, videlicet domus Iulia dominabitur. hic. i. apud antiquam matrem veſtram. cunctis oris. i. regionibus. Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis. ſ. natis natorum. i. omnes in infinitum ſuccedentes, ſup. dominabuntur hic cunctis oris. Hæc Phœbus ſupp. effatus eſt. & ingens lætitia exorta eſt, tumultu. i. ſtrepitu, & murmure vehementi, mixto. i. admixto, & cuncti. ſ. Dardanidę, quęrunt. i. percunctatur, quæ ſint ea mœnia, quo. i. ad quæ Phœbus. ſ. Apollo vocet eos errantes, ve. pro vel. quo iubeat, ſup. eos reuerti. Tum. i. tunc genitor. ſ. Anchiſes, voluens. i. repetens, animoque agitans, aut complectens monumenta. i. teſtimonia, & indicia quæ nos admonere poſſent, veterum virorum. i. maiorum noſtrorum, vnde originem traximus, ait; ò proceres. audite, & diſcite veſtras ſpes. i. vnde requiem vicinam ſperare poteſtis. Creta exiſtens inſula magni Iouis. i. in qua magnus Iuppiter, natus dicitur, iacet in medio Ponto. i. mari, vbi. i. in qua inſula eſt, ſup. mons Idęus, ſicut eſt in Troia. & vbi. ſup. ſunt cunabula (Donatus legit, incunabula, quomodo is abſumatur) i. cunarum receptacula, hoc eſt, primæ origines noſtræ gentis. i. generis & originis. & vbi ſup. Cretenſes, aut populi, habitant cẽtum magnas vrbes appoſitorie, vberrima regna, vnde. i. de qua inſula, maximus pater. i. primus auctor generis noſtri. ſ. Teucrus, eſt aduectus primus in oras Rhœteas. i. Phrygias, vbi eſt Rhœteum promontorium. fallitur autem in ea re Anchiſes, quia ante Teucrum venerat Dardanus, & ita, licet verũ ſit, eum primũ è Creta in Phrygiam veniſſe, non tamen erat omnino maximus pater, quocirca cum nollet incertum penitus affirmare honeſta ſubiunxit ſtatim parentheſim, dicens. ſi. i. ſi quidem. ego recordor rite. i. vt decet, audita. i. ea quæ à maioribus meis audiuerim, & ipſe Teucer optauit. i. elegit locum regno. ſ. ad regiam extruẽdã, quia Ilium. i. oppidum, præcipuum Troiæ, & arces Pergameæ. i. Troianæ, nondum ſteterant. i. erectæ erant, quia. ſup. indigenæ habitabant tũc. imis vallibus. i. cauernis, & locis humilibus in conuallibus. Hinc. i. ex hac dicta inſula, ſup. eſt mater. ſ. deum, Cybele (declinatur Cybele, Cybeles, aut Cybelles, Cybellis aliquando) cultrix. i. exornatrix regionis noſtræ, & hinc. ſup. adducta ſunt, æra Corybantia. i. quæ à Corybantibus pulſantur, de quibus in 4. Georg. dictum eſt, & nemus Idæum, ſupp. denominatum eſt, & forte cõſitum eſt. hinc. i. ad ſimilitudinem Idæi nemoris in Creta & fida ſilentia. ſupp. cepta ſunt, hunc. i. ex more huius regionis, ſacris. i. ſacrificijs, aut rebus ſacris agendis, quę (vt Diodorus Siculus refert) nephas erat aperire, aut notificare, non inuitatis eiuſmodi ſacris. & leones iuncti. i. ſubiugati, ſubiere hinc. i. ex imitatione huius gentis. currum dominæ. i. deæ dominatricis. ſ. Cybeles, hoc eſt, hinc tractus eſt mons. vt currus Cybeles a leonibus traheretur. Ergo agite (adhortandi aduerbium) & ſequamur quia iuſſa diuum. i. deorum (vt opinabatur) ducunt. Placemus ventos. i. deos ventorum ſacrificio facto, & petamus regna Gnoſia, i. Cretenſia, à Cnoſo, ſeu Gnoſo oppido præcipuo in Creta, nec. ſup. ea regna diſtant longo curſu. i. ſpatio, ad quod percurrendum opus ſit longo curſu, quia tertia lux. i. tertius dies. ſiſtet. i. exponet, nos oris. i. regionibus Cretis. i. Cretenſibus (ſed a Crete, nominatiuo Græco, deduxit) modo. i. dummodo, aut ſi modo Iuppiter adſit. i. nobis auxilio ſit & faueat.

VARIA LECTIO.

ET vox fertur ad aures:] Sunt vetera quædam exemplaria in quibus, Ad auras, ſcriptum inuenitur. [Quæ vos à ſtirpe parentum] In lib. aliquot antiq. legere eſt, De ſtirpe. [Teucrus Rhœteas primum eſt aduectus ad oras] in lib. aliquot antiquis. Teucros. Idiomate græco ſcriptum eſt: in Longob. Teucer. Quod vero vulgata plurimum exempla legunt, Ad oras, antiqui plerique lib. cum Med. in oras, habent. [Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiaque æra] Quia varia literarum verſura totus hic verſus in antiq. lib. deluxatus eſt, lectio ea nonnullus magis arridet. Hinc matris cultrix Cybeles, Corybantiaque æra. Alij legunt, Cultrix Cybeli.

AEN. Sic fatus meritos aris mactauit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo,
Nigrã Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albã.
Fama volat pulſum regnis ceſſiſſe paternis
Idomenea ducem, deſertaque littora Cretæ,
Hoſte vacare domos, ſedeſque aſtare relictas:
Linquimus Ortygiæ portus, pelagoq. volamus,
Baccatamq. iugis Naxon, viridemq. Donyſam,
Olearon, niueamq. Paron, ſparſaſque per æquor
Cycladas, & crebris legimus freta conſita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor:
Hortantur ſocij, Cretam, prauoſque petamus.
Proſequitur ſurgens à puppi ventus euntes:
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris,
Ergo auidus muros optatæ molior vrbis,
Pergameamq. voco: & lætam cognomine gentẽ
Hortor amare focos, arcemq. attollere tectis.
Iamq. ferè ſicco ſubductæ littore puppes,
Connubijs, aruiſq. nouis operata iuuentus:
Iura, domoſq. dabã, ſubito cum tapida mẽbris
Corrupto cœli tractu, miſerandaque venit
Arboribuſque, ſatiſq. lues, & lethifer annus.
Liquebant dulces animas, aut ægra trahebant

SERV. MEritos] Vnicuique aptos. Ratio enim victimarũ fit pro qualitate numinum. Nã aut hæc immolantur quæ obſunt eorum muneribus. vt porcus Cereri quia obeſt frugibus. hircus Libero quia vitib. nocet. Aut certe ad ſimilitudinẽ, vt īferis nigras pecudes, ſuperis albas immolent, tempeſtati atras, cãdidas ſerenitati. [Taurum Neptuno] Propter futuram nauigationem. [Pulcher Apollo,] Propter oraculum datum. [Nigram Hyemi pecudem. Zephyris felicibus albam] Bono vſus eſt ordine, vt prius auerteret mala ſi cõciliaret optãd i. Fruſtra enim profutura poſcuntur aduerſis ſequentibus. [Pulſum regnis ceſſiſſe paternis] Nõ dicit quare. Sed talis hiſtoria ẽ, Idomeneus Cretenſium rex cum poſt euerſam Troiam reuerteretur, in tẽpeſtate deuouit dijs ſacrificaturũ ſe de re quæ ei primũ occurriſſe. Cõtigit vt filius eius primus occurreret. quem cum, vt alij dicunt, immolaſſet, vt alij, immolare voluiſſet, à ciuib. pulſus regno. Salentinũ Calabriæ promontorium tenuit, iuxta quod condidit ciuitatem, vt, Et Salentinos obſedit milite campos Lictius Idomeneus. Relato ergo hiſtoriæ ad inijciendum Troianis eũdi deſiderium ptinet. & reuera aliter ad hoſtilis prouinciam ire non poterant. [Idomenea] Huius nominis penultima ſyllaba natura breuis, contra regulam producta eſt. Sed quia quinque Græcæ ſunt linguæ, Acolica, Ionica, Dorica, Attica, Communis. fit vt in uno nomine varietas inueniatur, vt ecce hic Idomeneus. Cõmunis lingua facit genitiuum ἰδομενέος. Dorica ἰδομενέω, Attica ἰδομενέως; Ionica ἰδομενῆος. Vnde eſt in hoc verſu accuſatiuus, ſicut & Ilionea. [Hoſte] Hic multi diſtinguunt. [Aſtare] Eſſe, quod tunc ſignificat

quan-

Corpora: tum ſteriles exurere Syrius agros:
Arebant herbæ, & victum ſeges ægra negabat.
Rurſus ad oraculũ Ortygiæ, Phœbumq́., remẽſo
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quem feſsis finem rebus ferat: vnde laborum
Tentare auxilium iubeat, quò vertere curſus.

quãdo de his loquimur quę cadere non poſſunt, vt ſi dicas terra aſtare. [Baccatamq́. iugis Naxon] Aut vitibus cõſitam, aut celebratam Bacchis, aut vbi Bacchus ex Indis egit triumphum. Nam vt ſupra diximus, ipſi conſecrata eſt. quę & Dia dicitur. [Viridemq́. Dionyſam] a colore marmoris Lacedæmonij. [Olearon] Nam adiecit epitheton cauſa varietatis. [Niueamque paron:] Vnde candidum marmor. vt, Pariusue lapis circundatus auro. [Sparſasq́. per æquor Cycladas] Et hæ quas dixit, Cyclades ſunt. Vnde minus eſt & alias. Sparſas autem, quia nullo ordine continentur, vt, Stœcades, quæ ἀπὸ τῦ σοίχου dictæ ſunt. Rectæ enim ſunt. Cyclades vero non iō dicuntur, quia in rotunditate ſunt, ſed ꝙ longo ordine eas circũire neceſſe eſt, vel propter promontoria, vel quia naturale eſt, vt cõcitatiora ſint maria vicinitate terrarum, quas conſtat anhelitum quendam ex ſe emittere, vnde in quinto nauigaturus Aeneas, Eryci ſacrificat. [Legimus] Pręterimus, vt, Littoraq́. Epiri legimus. Tractus autem ſermo à nautis, ꝙ funem legendo.i. colligendo, aſpera loca prætereunt. [Cretam proauosq́. petamus] Celeuma dicunt. Et bene metro Celeumatis vſus eſt Anapæſtico trimetro hypercatalecto. Celeuma autem quaſi præceptum. Vnde Saluſtius. Impediebant iuſſa nautarũ. [Surgens] Flans, vt, Et flando ſurgentes demoror auſtros. E contra. non flans, ponens, & reſidens dicitur, vt, Cum venti poſuere, omniſq́ repente reſedit Flatus. [Et tandem] Ad deſiderium pertinet nauigantium, nam ſequitur, Ergo auidus muros. [Curetum] Curetes ſunt primi cultores Cretæ. [Pergameãq́. voco] Zeugma à ſuperioribus. hoc eſt vrbem. [Gentemq́.] Sociorum multitudinem. [Lætam] autem propter pergama reſtituta. [Amare focos] Sacrificia celebrare. [Arcemq́. attollere] Poetica periphraſis.i. domos ædificare. Nã arx eſt in ciuitate munitus locus. [Fere] Re, longa eſt. [Operata iuuentus] Perfecit ſacrificia propter connubia, & nouas ſedes? quia apud veteres neque vxor duci, neque ager arari ſine ſacrificijs peractis poterat, vt alibi. lætis operatus in herbis. Itẽ Iuuẽ.

Et matutinis operatur feſtina lucernis.

[Corrupto cœli tractu] Hic eſt ordo peſtilentiæ, vt Lucretius docet, primo aeris corruptio. poſt aquarum. & terræ, mox omniũ animalium. Notandum ſanè Apolline offenſo peſtilẽtiam ſemper creari, quod etiam Homerus oſtẽdit, cum eum armatum inducit ſagittis. Vnde & Apollo dicitur ſecundũ aliquos ἀπὸ τοῦ ἀπολεῖν. Contra ſi citharam teneat, mitis eſt. Vnde Horatius. Condito mitis placiduſq́. telo ſupplices audi pueros Apollo. [Linquebant dulces animas] Item alibi, Et cum frigida mors anima ſeduxerit artus. Quare anima dicitur relinqui, & non magis relinquere? Secundum eos.ſ. qui dicunt animam eſſe perpetuam, & ad diuerſa corpora trãſitum facere, quod ſi eſt, bene dicimur nos animas relinquere, quorum nihil præter corpus eſt. Nam anima perpetuitatis eſt. Vnde Palinurus in ſexto, Nunc me fluctus habet, hoc eſt corpus, quod ſolum meum eſt. [Exurere Syrius agros] Syrius ſtella eſt in ore canis poſita, quæ annis omnibus oritur circa octauum Iulij calendas, quæ orta plerunque peſtilentiam toto anno facit, plerunque paucis diebus, interdum innoxia naſcitur. hinc eſt, Et in totum regnaret Syrius annum. Item ſupra. Et lethifer annus, Tunc autem peſtilentiam creat, ſi in hanc rem etiam ceterorum conſentiat curſus aſtrorum. Sanè canicula in cuius ore eſt, tantum generis fœminini eſt, cum ſit canis communis generis, Vnde hoc naſcitur. Nã in diminutione mutauit genus. [Seges ægra] Seges interdum terram ſignificat, vt Horat. Hæc ſeges ingratos tulit, & feret omnibus annis. Interdum frumenta. vt, Quid faciat lætas ſegetes. Hoc loco vtrunque poteſt intelligi. [Veniamque precari] Et beneficium, vt, Orantes veniam, aut & re vera veniam erroris Anchiſæ, qui oraculum male interpretatus eſt. [Laborum tentare auxilium] Propter peſtilentiam. [Vertere curſus] Propter ſedes.

ASC. SIC fatus] Docet, ſacrificio peracto, in Cretam profectos, & illic peſtilentia rurſus pulſos, vnde dicit Donat. ſic. [Meritos] Conuenientes Neptuno, propter ingruitatem nauigationem. [Apollo] Propter acceptum oraculum. [Fama volat] Opportunitatem conuenientem oblatam oſtendit. Fauebit ergo Troianis locus, quia ſecundum Anchiſen fata Cretam portendebãt, item temporis, quia regnum vacabat. Erantque domus paratæ, ne eſſent cum magno labore ædificandæ. [Volamus] Oſtendit ex proſpera nauigatione quãtum valuerint obſequia ſacrificiorum. [Sparſasq́ per æquor] Poſt ſpecialia, tranſit ad generalitatem. Nam cum dixiſſet nomina aliquarũ inſularum, addit, Crebris legimus freta cõcita terris. quia nec cognitionẽ habere Aeneas omnium vocabulorum potuit. & odioſum fuit, relationẽ ipſam facere longiorem. [Legimus] Legere autem, eſt nauticũ verbum, cum colligunt funes, cum pelagi prolixa tranſmittũt. Et pertinet ad omnes inſulas, & ad freta pertinet. [Clamor] Vel morem nautarum expreſſit, vel eorum gaudium, qui ſuffragantibus ventis proſpera ſperabant. [Vario certamine] Nam varia officia ſunt & omnia cum certamine, & labore. [Tandem] Nõ prolixe nauigationis fuit, ſed cupiditatis nauigantium. Nam cupienti omnia tarda ſunt, & ſi ſummopere properẽtur. [Auidus] Non auarus, ſed quaſi ocij cupidus Focos. [Vt haberent cum laribus nouis affectus. [Arcemq́.] Quæ præcipue amauit in Troia, hæc reparare cupiebat. [Sicco] Nam Vdum etiam eſt littus. [Connubijs aruiſq́.] Quæ res oſtẽdebat magnam fiduciam manendi. [Iura, domoſq́.] Leges viuendi & domos, aut ipſarũ domorum iura, id eſt dominos à legibus deputant. [Subito cum tabida membris] Securis, ac diſpoſitis omnibus ſubita peſtilentia coorta eſt ex aeris corruptione, nõ hominibus ſolum. ſed & arboribus, & ſatis victus cauſa. Supra enim dixerat, Aruis operata iuuentus. Languore autem corporis, letum effugere non poterant. [Linquebant] Ex principali malo hæc proueniebant, aut moriebantur homines, aut corporibus tabe diſſolutis trahebãt miſerabilem vitam. [Exurere Syrius] Ergo qui ſpem euadendi habebant, fame perituri videbantur, cum Syrius exurendo, omnia ſterilia redderet. [Rurſus] Pater qui prudentię alios pręibat, primus ſenſit aliquid factum contra præcepta Apollinis. Hæc ille. Ordo eſt. Supple Anchiſes fatus ſic. mactauit aris.i. ad aras, honores meritos.i. conuenientes aut debitos dijs, quibus aras extruxerat, appoſitorie, taurum Neptuno.ſ. mactauit, & mactauit tibi.ò Apollo. etiam taurum, & mactauit hyemi.i. deo tempeſtatum, pecudem nigrã. quia infauſtus eſt deus, & mactauit Zephyris felicibus Albam, ſup. pecudem, fama volat.i. velociter circunfertur, Idomenea ducẽ.ſ. Creten. hoc eſt, principem terræ, ſiue is rex, ſiue dux dicendus. (Nã dux ſępe officij, nõ dignitatis nomẽ eſt, vt de Achate, duce lætus Achate, de Didone, Dux fœmina facti. &c. Declinatur autem hic Idomeneus, vnde præter conſimilium nominum morem, penultimam accuſatiui producit) Pulſum.ſ. quia filiũ immolare voluit, ceſſiſſe.i. exceſſiſſe regnis paternis, vnde pelli non debuit niſi ob deteſtabile facinus, & littora Cretæ deſerta.ſ. à duce, & illo, & alio, cũ filius iunior eſſet, quàm qui præeſt. vnde prius nõ immerito dixit, Deſertas quærere terras, & domos.ſ. Cretenſes vacare.i. vacuas eſſe, hoſte.i. inimico, & ſedes relictas.ſ. à duce profugo. aſtare.i. paratas eſſe. Et ideo nos linquimus portus Ortygiæ.i. Deli, à Coturnicibus dictæ, & volamus.i. celerrime nauigamus. pelago.i. per pelagus, & legimus.i. ordine ſuo pertranſimus nauigãdo. aut potius, linquimus Naxon inſulam illam: Baccharam.i. Bacchis, hoc eſt. ſacerdotibus Bacchi habitatam, aut Baccho ſacrã, aut Bacchico munere.i. vitibus amatam, & ita ſcribitur per chinam à Bacis.ſ. fructibus ſilueſtribus, aut vnionibus, Bacarã diceremus, iugis.i. in collibus, aut mõtibus ſuis, & Dionyſam viridẽ, à colore marmoris quod & Lacedæmonium dicitur, & Olearon, & Paron niueam propter marmor candidiſſimum, & cycladas, ſup. alias.i. inſulas in circuitu, in morẽ Cycladis veſtis iacentes, & (vt Plin. aſſerit) circa Delon in orbem ſitas ſparſas per æquor.ſ. Aegeũ. & legimus.i. pernauigamus ſuo ordine. æquora concita.i. commota (vt ſit hypallage, pro eo quod eſt, Terras concitas æquoribus, aut conſita.i. contermina, crebris terris, clamor nauticus.i. celeuma nautarum, exoritur vario certamine, quia cum ſecundo vterentur vento certatim incumbebant, veloci nauigatione, vnde præmiſſum eſt, Pelagoq. velamus. Socij hortantur, vt ſup. petamus Cretam, & proauos.i. maiores noſtros. Ventus ſurgens.i. flans, à puppi.i. à poſteriore parte nauis, & ita à tergo, proſequitur nos euntes.i. proficiſcentes, & nos allabimur. (Præſentis eſt temporis, ab allabor, allaberis) tandem, poſt.ſ. longa deſideria licet parum eſſet moræ, oris.i. regionibus, antiquis.i. charis nobis, aut vnde antiquam originem traximus. Curetum.i. illorũ populorum in Creta, qui primi cultores eius fue-

ruut. Ergo ego auidus, melior.i.cum mole extruo, muros vrbis. optatę.i.deſideratæ. & voco Pergameam. ſ. vrbem, & hortor gentem lætam, cognomine. ſ. vrbis, amare focos.i. dijs laribus ſacrificia celebrare, aut nouas domos libẽter incolere, & attollere arcem rectis.i.ædificare domos, aut reuera, arcẽ, & iam puppes. ſup. erant ferè ſubductæ.i.ſurſum ductæ, in littore ſicco, & iuuentus. ſup. erat ferè operata.i. ſacrificia expleuerat. (Nam facere & operari, quando per ſe ponuntur, rem ſacram connotant, vt: Cum faciam vitula pro frugibus ipſe venito: Et herbis operata iuuentus) Operata ergo connubijs.i.propter connubia & aruis nouis.i.propter arua noua iam primum arata ab eis. & ego dabam eis iura. ſ. ciuitatis, & domos. ſ. priuatas, iam dicit, cum.i.quando lues.i.infectio, tabida.i.tabi plena. & miſeranda, .i.miſerandos nos faciens. venit.i. ſuborta eſt ſubito. & hoc tractu.i.regione. aut climate illo cęli.i. aeris vicini, corrupto, venit dico, membris. ſ. hominum, & arboribus, & ſatis, & annus letifer.i.mortifer, hoc eſt mortem per peſtem afferens venit. Corpora linquebant animas dulces.i.ſanis, hoc eſt vitam ſuam. aut ipſa ægra.i.ſaucia. & infirma. trahebant, ſupp. eas videlicet animas, hoc eſt anhelitum, & ſpiritum vitalem tum.i.inſuper. Syrius.i. ſidus illud ardẽs in ore canis. exurere, ſupp. cœpit. aut exurebat, agros ſteriles.i. quos exurendo, ſteriles. ſ. effecit, non qui de ſe ſteriles erant: nam dictum eſt, Centum vrbes habitant magnas vberrima regna. herbę arebant.i.aridę fiebant. hoc eſſe deſiccabantur, & ſeges.i.terra, ęgra.i. languida propter intemperiẽ cœli, aut reuera, ſeges frumẽti, quæ inanis erat, negabat ſup. nobis victum. pater hortatur ire curſus ad oraclum, pro oraculũ, Ortygiæ, id eſt Deli, & ad Phœbum .i. Apollinem, hoc eſt ad oraculum Apollinis in Ortygia. ſeu Delo dari ſolitũ, & hoc mari remenſo i.renauigato, & precari veniam.i. hanc gratiã, vt dicat quem finem ferat.i.dicat aut conſtituat feſſis. ſ. nobis, & vnde.i. à qua re, aut à quo genere piaculi, aut ſacrificij, iubeat tentare.i.attendendo obtinere auxilium, & quo iubeat vertere curſus. ſupple noſtros. Nam ex infortunio ſenſit non in Creta conſidendum fuiſſe cum dij placati in malum non impellant.

V A R I A L E C T I O.

HOSTE vacare domos] In exempl. admodum vetuſtis, Domum, legi numero vnitatis. [Crebris legimus freta concita terris] In libris aliquot manuſcriptis legi, Freta concita remis. [Rurſus ad oraclum Ortygiæ] In antiq. pleriſque lib. Oraculum integra dictione ſcriptum inuenias. [Quem feſſis finẽ] In antiq. aliquot lib. Quam legitur.

Nox erat, & terris animalia ſomnus habebat,
Effigies ſacrę diuum, Phrygijque penates,
Quos mecũ à Troia, medijsq. ex ignibus vrbis
Extuleram, viſi ante oculos aſtare iacentis
In ſomnis, multo manifeſto lumine, qua ſe
Plena per inſertas fundebat Luna feneſtras.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
PEP. Qđ tibi delato Ortygiã dicturus Apollo eſt,
Hic canit: & tua nos en vltro ad limina mittit.
Nos te Dardania incenſa, tuaque arma ſecuti,
Nos tumidum ſub te permẽſi claſſibus æquor,
Iidem venturos tollemus in aſtra nepotes:
Imperiumq. vrbi dabimus. tu mœnia magnis
Magna para, longumq; fugæ ne linque laborẽ.
Mutandæ ſedes: non hæc tibi littora ſuaſit
Delius, aut Cretæ iuſſit conſidere Apollo.
Eſt locus, Heſperiam Graij cognomine dicunt,
Terra antiqua, potẽs armis, atque vbere glebę,
Oenotrij coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixiſſe ducis de nomine gentem:
Hæc nobis propriæ ſedes: hinc Dardanus ortus,
Iaſiuſque pater, genus à quo principe noſtrum.
Surge age, & hęc lætus longæuo dicta parenti
Haud dubitanda refer, Coritũ, terraſq. require
Auſonias: Dictæa negat tibi Iuppiter arua.

SERV. VIſi aſtare] Non aſtabãt ſed videbantur. Vnde & viſa dicuntur, non enim ſunt, ſed videntur. [In ſomnis] Multi hic diſtinguunt, & volunt vnam partẽ eſſe orationis, id eſt, vigilantis, multi in ſomnis dicunt, vt ſit colliſio, quomodo peculi pro peculij. [Multo lumine] Cũ nimbo ſuo, qui circa deos ſolet videri. [Inſertas] Aut claſtratas aut nõ ſeratas, vt ſit quaſi inſeratas.i.non clauſas. & dictũ quõ Aſpro ſque molares, pro aſperos, cõpoſtus pro compoſitus, vixet pro vixiſſet. [Ortygiam] Ad Ortygiam, more ſuo detraxit præpoſitionem, vt paulo poſt, Haud dubitãda refer. [Dardania] Deriuatiuũ nomen à conſtitutore. & notandum regionem pro ciuitate poſitam. [Tuaque arma ſecuti] Ac ſi diceret, tuas partes vel imperium. [Sub te] Sub tuo iure agentes. [Permenſi] Euecti, vt eſt contra, Pelagoque remenſo. Improuiſi aderunt [Iidem nos,] Scilicet q̃ te ſumus ſecuti. [In aſtra nepotes] Significat Caium Iulium Cæſarem, qui primus inter deos relatus eſt. Et bene in aſtra, cuius ſidus apparuit, vt: Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum. [Vrbi] Romæ κατ᾽ ἐξοχὴν, vt ſupra diximus. [Magnis] Id eſt nepotibus, & bonum ornatum ſermonis fecit ſimilitudine, magnis magna para, dicendo. [Fugæ] Profectionis. [Mutandæ ſedes] Argumentum à neceſſitate. Simul arguitur error Anchiſæ. Ordo autem eſt, Delius Apollo. [Eſt locus] Vt ante diximus. orbis comparatione. [Heſperiam] Deeſt Quam, vt ſupra dictum eſt. [Cognomine] ab Heſpero Hiſpaniæ rege: vel ſtella quam intuentur petentes Italiam. [Oenotrij] Vel à rege, vel a vino. Italus enim primus vitem oſtendit Saturnus, vt in ſeptimo legimus, Vitiſator curuam ſeruans ſub imagine falcem Saturnusq;. [Proprię ſedes] Perpetuæ, quia infirmas, & in Creta, & in Thracia condidit. [Hinc Dardanus ortus, Iaſiusque pater] Dardanus & Iaſius frater fuerunt Electrę filijs, ſed Dardanus de Ioue, Iaſius de Corito procreatus eſt. A cuius nomine & mons & oppidum nomen cepit, poſtea Iaſium dicitur Dardanus occidiſſe. [A quo principe noſtrum] A Dardano, non ab Iaſio, nam anteriori reſpondit. Quod autem dicit, à quo principe genus noſtrũ eſt, poteſt & generaliter intelligi, vnde originem ducimus, vt Deos penates, quaſi Troianos intelligas, & ad ritum referri, de quo dicit Labeo in libris qui appellantur de dijs animalibus, in quibus ait eſſe quædam ſacra quibus animæ humanæ vertantur in deos, qui appellantur animales, q̃ de animis fiant. Hi autẽ ſunt dij penates, & viales. [Haud dubitanda refer] Aut quia dubitauerant ex conſilio Anchiſæ, aut ne propter ſomnum non crederent. [Coritum] Deſignat partẽ prouinciæ, ne alter error procreetur ea magnitudine locorũ. [Dictæa] Dictæus mons Cretæ eſt, dictus à Dictæ nympha, quæ illic colitur in quo dicitur altus Iuppiter, vt, Dictæo cœli regem pauere ſub antro. [Negat tibi Iuppiter arua] Ex definito. Et bene Iuppiter, quaſi ipſe, qui Cretenſibus præeſt.

ASC. NOX erat] Docet quomodo in ſequenti nocte, poſt ea quã Anchiſes decreuerat, rurſum in Delon mittere, dij Penates cohortati ſunt in Italiam proficiſci, docentes eam eſſe terram, eamque matrem quã Phœbus ſignificauerat. De qua re dicit Donatus ſic. [Nox erat] Virtutes animi ſui, & meritum, & gratiam deorum commẽdat, oſtendit, quòd ceteris dormientibus ipſe acriter rebus publicis inuigilabat. [Qua ſe Plena] Voluit demonſtrare quomodo in nocte videre potuit, ſcilicet per radios lunæ, tunc ſic ne vlterius recurrentibus curis frangeret. [Quod tibi delato] Ne geminetur labor redeundo Apollo facit, vt hæc referentibus nobis, hic audias quæ apud eum eſſes auditurus. Magnus ergo numinis fauor, non rogatur. & fauet. Non nauigas, neque domo egrederis. & dei iuſſa ſimulãtibus dijs, ad tuas aures veniunt. [Nos te] Ad hominem errore iam à patre imbutum debuit mitti perſona cuius auctoritate, ac meritis etiam incredibilia credi poſſint. Dic ergo Penates huiuſcemodi erant, qui præterita memorando, futura meliora pollicerentur. Artis eſt igitur excludere ante ſolicitudinem primam, & liberato angoribus animo, alterius nauigationis labores ingerere, ac monſtrarit, non eas ſedes oſtendiſſe Apollinem deſcribit, nec eum monſtraſſe locũ. [Hinc Dardanus ortus] Oſtendit cum Apollo dixit, Quæ vos à ſtir-

pe

pe parentum. Prima tulit tellus,non de Creta,& de Teucro,ſed de Italia,& Dardano eſſe intelligendum. [Longæuo] Occulte corripit ipſum ſenẽ de origine ſuorum non debuiſſe falli. [Iuppiter] Qui Cretæ peculiaris amator eſt. [Surge] Oſtenditur per ſomnum hoc vidiſſe,quamuis aliqui exponant inſomnis.i.vigilantis. Hæc ille. Ordo eſt. Nox erat, & ſomnus habebat.i. occupata animalia, cum ſup. effigies ſacræ diuum, & Penates Phrygij.i. Troiani, quos ego extuleram mecum Troia ex medijs ignibus vrbis,viſi,ſup.ſunt aſtare ante oculos,ſup.meos,iacentis.i.cubantis,inſomnis.i.ex ſomnis,& vigilijs,& hoc,ſup.cũ multo lumine, manifeſto.i. mihi viſibiliter apparenti,ſup.ea q̃ luna plena,fundebat.i. infundebat,aut inſpergebat lumẽ ſuum, per feneſtras inſertas.i.non ſeratas, ſed apertas:aut non conſertas.i.concluſas,ſed reſeratas parum (nam Landinus vult hypallagem eſſe, vt ſint feneſtræ inſertæ, pro,luna inſerta)Tum.i.deinde poſtquam mihi manifeſto lumine viſi erant,affari,ſup.cœperunt aut affabantur, & demere.i. demebant curas his dictis: Apollo canit tibi hic,quod dicturus eſt tibi delato.i.poſtquã de latus fueris Ortygiam i. in Delon. & en.i.ecce, mittit nos inq̃, quibus fidem habere debes, quia nos ſecuti ſumus te, & tua arma i.tuam protectionem,aut dexteritatem in bello,& hoc Dardania.i.regione,quam Dardanus incoluit incenſa, nos permenſi.i. perfecte menſi ſumus, claſſibus .i. pernauigamus ſub te.i. ſub ductu tuo,æquor tumidum.i.procelloſum,& nos iidem tollemus.i.extollemus in aſtra propter Cæſarem id dicit,de quo in Buc.illic,Ecce Dionei proceſſit Cæſaris aſtrum,dictum eſt nepotes venturos.i.poſteros tuos,& dabimus vrbi.ſ.quam nobis ſtatues imperium quod Cæſar perpetuum vſurpauit, tu para(non dicit extrue,ſed para.i.præpara,quia non ipſe,ſed poſteri eius id fecerunt)dijs qui in capitolio Romæ colebantur, magna mœnia.ſ.Romæ. ſeptem colles complectentis, & ne linque.pro ne derelinquas.lõgum.i.diuturnum laborem fugæ,ſedes.i.manſiones.aut habitationes ſunt mutãdæ Delius Apollo non ſuaſit tibi hæc littora, aut.i. vel non iuſſit conſidere Cretæ.i.in Creta. Eſt locus.ſup.quem, aut quam, ſed more ſuo ſubticet relatiuũ in deſcriptione loci Graij.dicunt.i. appellant Heſperiam cognomine,locus,dico, exiſtens terra antiqua.i.quæ diu regnauit, & ita nobilis,potens armis,atque vbere.i. fertilitate glebæ.i.terræ pinguis. Viri Oenotrij, de quibus in I. oratione Ilionei dictum eſt,coluere,ſup.eam,fama,ſup. eſt,nunc minores.i. poſteros,dixiſſe.i appellaſſe Italiam,de nomine ducis, qui ſ. Italus vocabatur.Hæ ſedes.ſ.Heſperia, aut Italia, ſup.ſunt,propriæ nobis,aut nobis propriæ:Dardanus eſt ortus hinc.i. ex his regionibus Italiæ. Et Iaſius pater eſt ortus hinc.i. ex Italia à quo principe.i.à quorum priore,& principe viro Dardano, videlicet, eſt noſtrũ .ſ.Troianorum genus.Age,adhortandi aduerbium, ſurge & tu lętus refer.i.recenſe,& enuncia hæc dicta.i. quæ tibi diximus parenti longæuo.ſ.Anchiſæ,haud,id eſt non dubitanda.i. certiſſima,& veriſſima,requite Coryton ciuitatem Italiæ,vnde Dardanus venit, & terras Auſonias, id eſt Italicas in eam regionem quam Auſonij olim coluerunt,Iuppiter negat tibi arua dictæa .i.Cretenſia,à parte totum.

VARIA LECT. AVT Cretæ iuſſit conſidere Apollo] In lib. aliquot antiq. replicata negatione legitur, Haud Cretæ,vti prius etiam erat in lib.Med.quod interpretes non admittunt.Sunt etiam lib.in quibus,Conſiſtere,legatur. [Corithum, terraſq. require]In lib. aliquot antiq. Requiras,legitur. Sed plura ſunt exemplaria manu ſcripta,quæ cum Med. Requirat, tertia perſona legant.

COEL. RHOD. SED illud Virg.Aen.iij.cuiuſnã modi eſt in peſtilẽtiæ mentione? Penates nanque ingeſtos per quietem Aeneæ ſcr.qua ſe Plena per inſertas fundebat luna feneſtras. Cur enim ait, Luna plena? nempe quia canonica peſtilentiæ ratio ab ſiderum poſitu ex cœleſtium rerum præcipue ſtudioſorũ obſeruatione producitur.Quippe ſi plenilunio coitu ue œconomi cardinis exortiui planetæ ſint odioſo aſpectu aliquo parũ felices, lęuã inoriri peſtilentiam,grauiorem aũt multo ſi occurrat octaui domicilij œconomus maligno ſideris alterius vultu, grauiſſimam denique alterutro luminum laborãte, ocíſſimo peſtilẽtiæ præſagio.

AEN. Talibus attonitus viſis, ac voce deorum
(Nec ſopor illud erat, ſed corã agnoſcere vult',
Velataſque comas, præſentiaque ora videbar:
Tum gelidus toto manabat corpore ſudor)
Corripio è ſtratis corpus, tendoque ſupinas
Ad cœlum cum voce manus, & munera libo
Intemerata focis. perfecto lætus honore
Anchiſen facio certum, remq. ordine pando.
Agnouit prolem ambiguã, geminoſq. parẽtes,
Seque nouo veterum deceptum errore locorũ.
Tũ memorat. ANC. Nate Iliacis exercite fatis,
Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat.
Nũc repeto hæc generi portendere debita nr̃o,
Et ſæpe Heſperiam, ſæpe Itala regna vocare.
Sed quis ad Heſperiæ venturos littora Teucros
Crederet'aut quẽ tũ vates Caſſandra moueret'
Cedamus Phœbo,& moniti meliora ſequamur.

SERV. TAlibus attonitus viſis] Hoc eſt talibus deorum vultibus. Vnde ſequitur.Et voce deorum Nam & voce ſe dicit attonitũ & viſis. Attonitus vero eſt ſtupefactus. Nam proprie attonitus dr̃, cui caſus vicini fulminis & ſonitus tonitruum dãt ſtuporẽ. [Nec ſopor illud erat] Soluta elocutio. [Velatas comas] Vittatas,vt, Victoris velatũ auro vittiſq. iuuẽcũ. Nã dij qui erant apud Laurolauinium non habebant velatũ caput [Corripio è ſtratis corpus]Ne ſatietate videatur reliquiſſe ſomnũ. Et ſciendum q̃ quoties ex abrupto ſomnus aufug tur, ſignificat omẽ infelix, vt ecce hoc loco rẽpẽſus ſequitur.Item in ſecũdo. Excutior ſomno, & ſtatim ſequitur ciuitatis excidium,nec ſine ratione. Nam ſi ſomnus,munus deorum eſt,vt, Et dono diuum gratiſſima ſerpit, non ſine infelicitate ex abrupto deorum munus abſcedit. [Tendoq. ſupinas Ad cœlum cum voce manus] Honeſta elocutio,cum vno ſermone reſpondemus duobus,vt, Interea feſſos ventus cum ſole reliquit. [Intemerata]Rite perfecta, vt ſi leniter eſt fundendũ vinum,aut mola iniicienda,ſic fiant vt ratio exigit ſacrificij.aliter ſi fiant,temerata ac turbata ſunt ſacra, vñ Helenus,Ne qua inter ſanctos ignes in honore deorum Hoſtilis facies occurrat, & omnia turbet. Item in octauo, Audax quos rumpere Pallas ſacra vetat,rapto. [Focis] Ideo focis, non aris,quia penatibus ſacrificat. [Perfecto honore] Peracto ſacrificio,qui eſt honor deorum [Ambiguam]Non incertam,ſed duplicem, vt in ſequentibus probat,dicens, Geminoſque parentes. [Nouo errore veterum locorum]Aut per contrarietatem ſermonum declamauit,aut nouo,pro magno poſuit.[Exercite]Fatigate.nam exercitatus, peritus ſignificat, vt expertus & expers. nam expertum rerum ſi dixero, ſignifico peritum, ſi expertem, ignarum. [Caſus Caſſandra canebat]Hæc compoſitio iam vitioſa eſt, quæ maioribus placuit.vt,Anchiſẽ agnouit amicum. Et,Sale ſaxa ſonabant. [Portendere]Minus eſt debere,vt in vij.Portendi generos. [Regna vocare] ſatis ꝓprie, vnde in viij. Expectare ſolo Laurenti aruiſque latinis. [Teucros crederet].ſ.propter longitudinem ſpatij. [Tunc vates Caſſandra moueret]Bene tunc, quia iam probauit. [Cedamus Phœbo] Cuius inſtinctu dij penates profutura dixerunt. vt, Hic canit,& tua nos en vltro ad limina mittit. [Meliora ſequamur]Poteſt bis ſubaudiri Meliora, vt, Meliora moniti, meliora ſequamur.

ASC. TALIBVS]Docet quomodo peracto ſacrificio, patrem de rebus viſis & auditis,certiorem fecerit, hiſq. auditis illis errorem agnouerit. vnde Donatus ſic [Attonitus]Duo erãt miranda,& deos videre,& aptata loquentes audire. [Nec ſopor] Non enim pleno ſomno viderat, aut audiuerat. Nam nec plene vigilabat, nec plene dormiebat.[Gelidus ſudor]Et hoc confirmat deos vidiſſe Aeneam. [Corripio è ſtratis]Oſtendit prope vigilantem. Nam poſuiſſet, expergefactus ſum. ſi dormiſſet. Exprimit autem feſtinantem. [Munera]Quæ ſunt vinum,& thus. [Certum] Quia primæ interpretationis,vitio reddebatur incertus. Oſtendit autem Poeta diuinas admonitiones referendas nõ eſſe niſi primo patri ſacrorum,& precis obſequia ſunt,vt proſperẽtur quæ bona ſunt, quæ autem mala, vertantur in melius, Deceptus autem fuerat Anchiſes, quia memoria Dardani antiquior erat, q̃ Teucri, & propterea obſcurior. Apollo autem cum dixiſſet,antiquam.oſtendit fuiſſe recentiorem. Norat enim & primam eſſe.& ſecundam. [Fatis Iliacis] Non proprio fato laborabat. Excuſat igitur,& laborem irritæ nauigationis quæ ad Cretam fatis adne-

ctit, vt inuidiam qua efficiebatur, quod illi fruſtra laboraſſent, purget excuſatione. cum factum negari non poſſit. [Sola mihi] Vni enim Caſſandræ credendum non fuit. deinde. non videbatur veriſimile, tam longinquas ſedes eſſe petendas. Hæc ille. Ordo eſt. Ego (inquit Aeneas) attonitus .i. ſtupefactus, quaſi tonitru percuſſus, talibus viſis .ſ. deorum vultibus, aut viſis pro viſionibus, & voce deorum, ſupp. tali. audita .ſ. Nec illud erat ſopor .i. profunda dormitio, hoc eſt, non videbam per inſomnia. ſed videbar .ſ. mihi (Ergo vt Donatus dicit, nec plene etiam vigilabat, quia non aſſerit ſe vidiſſe, ſed viſum eſſe quod viderit) agnoſcere coram .i. in conſpectu meo, vultus .ſ. deorum, & comas velatas .ſ. vittis. aut velo & ora præſentia. tamen .i. inſuper, aut poſtea gelidus ſudor qui violentiam indicabat, & ſtuporē, manabat toto corpore, ſupp. meo .i. de toto corpore meo. ego corripio .i. celeriter & violēter (quod ſignum futuri incommodi per tempeſtatem, Seruius indicat) rapio, corpus è ſtratis .ſ. lectis, & tendo manus ſupinas .i. ſurſum erectas ad cœlum .ſ. cum voce .i. prece ſequenti, & libo .i. offero munera .ſ. thus, & vinū, intemerata .i. rite facta, focis .i. aris deorum Penatium, ego lætus honore .i. honorifico ſacrificio perfecto, facio Anchiſem .ſ. patrem certum. Orator, ſecundum quoſdam, diceret certiorem, quia elegantius id dicitur, verum metri cauſa coactus, certū dixit Poeta. Sunt tamen qui penitus vim vocabulorum inſpicientes, dicant modeſtiæ, & honorificentiæ tantum gratia inuentum eſſe, vt certiorem: & certum facere, dicāt oratores. nam certiorem facio, eum qui non penitus ignorabat rem: certum, qui penitus. ne ergo turpe ſit quidquam omnino ignoraſſe, dicunt certiorem fieri. hic vero quia res non humanitus, ſed diuinitus reuelata penitus Anchiſem latet recte dicit, facio certū, ſed volumus in iſtis argutiores videri que pio &. pando .i. facio, rem ordine .i. quo ordine dicta .i. & facta ſint omnia. eodem recito patri. Pater ſup. Anchiſes, agnouit prolem .ſ. gentem Troianam. ambiguam .i. incertam, quo parente, Dardano ne. an Teucro dicatur orta (Seruius tamen maluit. geminam, & duplicem. quā incertam dici) & ſe deceptum nouo .i. inſolito errore veterum locorū (& eſt antithesis) aut nouo .ſ. magno errore, tum .i. deinde memorat .i. quod memoria tenebat. eloquitur, dicens, ò nate exercite .i. fatigate fatis Iliacis .i. Troianis debitis ſola Caſſādra .ſ. filia Priami. & vates, (de qua in ſecundo huius, dictum eſt) ranebat mihi tales caſus .i. euētus miſeros, vt .ſ. diu erremus Italiā quærentes, ego repeto .i. memoria repetens agnoſco, fata portēdere .i. quod fata portendebant, hæc debita noſtro generi .i. quæ hæc fataliter portenta ſunt noſtro generi (vt etiam errores, qui ob culpam putentur fatales, cenſeantur, hoc finxit Poeta) & repeto fata, portendere genus noſtrum, vocare .i. vocaturum, aut vocare debere, hoc eſt exoptare ſæpe Heſperiam & ſæpe regna Itala .i. Italica, ſed quis crederet Teucros (id potius dixit, quam Dardanos, cum etiam Dardani ſint vt errorem ſuum purgaret, cum tamen Oracula Dardani fæ duri &c. dixerint) venturos ad littora Heſperiæ .i. Italiæ, vnde tantum diſtent, q.d. nemo, aut quem Caſſandra moueret .i. incitaret ad credulitatem. tum .i. tunc cum obſidione premebatur vrbs noſtra & impatientia, forſitā rapta credebatur (vnde etiam addita eſt particula, tunc, in II. vbi dictum eſt, Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris. Ora dei iuſſu non vnquam credita Teucris) Cedamus Phœbo .i. monitis Phœbeis, quæ Italiam ſignificabant cū dicerent. Dardanidæ duri, & quæ etiam à Caſſandra pandebantur & nunc à diis Penatibus ſignificata ſunt. Nam dixerant. Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo eſt. Hic canit, &c.) & nos moniti, ſequamur meliora .ſ. hic, quam nacti ſumus, vnde dira peſte propellimur.

VARIA LECTIO.

VISIS, ac voce deorum] In antiquis pleriſque libris, Et voce, legitur. [Seq. nouo veterum deceptum errore locorum] In antiquis aliquot libris, Errore parentum, legitur. [Caſſandra moueret?] In libris aliquot antiquis, Moneret, ſcriptum eſt.

COELIVS RHODIGINVS.

HVMOR vero redundans caloris copia ſolutus retruditur, quoniam vis ea quæ comprimēdi poteſtatem habet, & ab recentioribus recentiua nuncupatur, reprimere nequit. Inde conſequitur, vt in æſtuationibus grauiſſimis profluat emanetq; frigidus ſudor. Quod ne quis philoſophis modo putet percognitum optimus quoque maximus poeta lib. Aen. iij. ſignificauit illis verſibus:

Talibus attonitus viſis, & voce deorum.
Nec ſopor illud erat, ſed coram cognoſcere vultus
Velataq; comas præſentiaq; ora videbar:
Dum gelidus toto manabat corpore ſudor.

AEN. Sic ait: & cuncti dictis paremus ouantes.
Hanc quoq; deſerimus ſedem: paucisq. relictis
Vela dam⁹, vaſtūq. caua trabe currimus æquor.
Poſtquā altū tenuere rates, nec iam amplius vllæ
Apparent terræ, cœlū vndiq; & vndiq. pontus.
Tum mihi cœruleus ſupra caput aſtitit imber
Noctē, hyemēq. ferēs & īhorruit vnda tenebris.
Continuo venti voluunt mare, magnaq. ſurgūt
Aequora: diſperſi iactamur gurgite vaſto.
Inuoluere diem nimbi, & nox humida cœlum
Abſtulit: ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutitur curſu, & cæcis erramus in vndis.
Ipſe diem, noctemque negat diſcernere cælo,
Nec meminiſſe viæ media Palinurus in vnda.
Tres adeo incertos cæca caligine ſoles
Erramus pelago, totidem ſine ſidere noctes.
Quarto terra die primum ſe attollere tandem
Viſa, aperire procul montes, ac voluere fumū.
Vela cadūt remis īſurgimus: haud mora, nautæ
Adnixi torquent ſpumas, & cœrula verrunt.
Seruatū ex vndis Strophadū me littora primū
Accipiunt: Strophades Graio ſtant noīe dictæ
Inſulæ Ionio in magno: quas dira Celæno,
Harpyiæque colunt aliæ, Phineia poſtquam
Clauſa domus, menſasq. metu liquere priores.
Triſtius haud illius monſtrum, nec ſæuior vlla

SERV. HAnc quoque] Quemadmodum Troiam. & Thraciā: & cū dolore dictū accipe, Hāc quoq; deſerimus. [Caua trabe] Nauium periphraſis optima. [Supra caput] Capitalis. periculoſus. [Noctē, hyememq.] Pluuiam cū obſcuritate. [Inhorruit vnda] Horridior eſt facta per tenebras. [Gurgite vaſto] Epitheto auſit Tapinoſin. [Nox humida] Nubes caliginoſa. [Excutimur curſu] A propoſito itinere auertimur. [Cæcis in vndis] Incertis, quia ſidera nō apparebāt. [Ipſe] Nauigādi peritus. Hoc enim ſignificat emphaſis pronominis [Incertos ſoles] Bene incertos, quia quantauis ſit obſcuritas, tn̄ noctis eſt manifeſta diſcretio. Vn̄ ſuperflua quæſtio eſt eorum, qui dicunt tres dies quēadmodum tranſiſſe ſciuerūt, ſi noctem à die diſcernere non poterant. [Cæca caligine] Cacephaton in ſermone. [Attollere viſa] Naturaliter dixit. Quoties.n. propinquamus littoribus. & exurgere terra videtur, & fumū emittere. [Aperire] Oſtendere: Saluſtius Caput aperire ſolitus. [Seruatum ex vndis] Ac ſi diceret; de periculis in grauiora ſe peruenisse diſcrimina. [Strophadū me littora] Phineus rex fuit Arcadiæ. hic ſuis liberis ſuperduxit nouercam cuius inſtinctu eos cæcauit. Ob quā rem irati dii ei oculos ſuſtulerūt, & adhibuerūt Harpyias. quæ cū ei diu cibos abriperēt, Iaſonem cum Argonautis propter vellus aureum Colchos petentē ſuſcepit hoſpitio, cui etiā ductorem dedit. Hoc ergo beneficio illecti Argonautæ Zethū. & Calaim filios Boreæ. & Orithyiæ alatos iuuenes, ad pellēdas Harpyias miſerunt, quas cum ſtrictis gladiis perſequerentur, pulſæ de Archadia peruenerunt ad inſulas, quæ appellabantur Plotæ. Et cū vlterius vellent tendere, ab Iride admoniti, vt deſiſterent à Iouis canibus, ſuos conuerterūt volat⁹, quorū cōuerſio .i. ſtrophe, nomē inſulis dedit. Quod Apollonius pleniſſime exequitur. Vt aūt canes Iouis dicerentur, hæc rō eſt, quia ipſæ furiæ eſſe dicuntur, vn̄ etiam epulas dicūtur abripere,

Peſtis, & ira deum Stygis ſeſe extulit vndis.
Virginei volucrum vultus, fœdisſima ventris
Proluuies, vncæque manus, & pallida ſemper
Ora fame.

abripere, quod eſt furiatū, vt, Et manibus prohibent conti gere menſas. Vnde & auari finguntur furias pati, quia ab ſtinēt partis. Item ipſa furias eſſe paulò poſt idem teſtatur dicens, vobis furiatum ego maxima pando. Furias autem canes dici, & Lucanus teſtatur, vt, Stygiasque canes in luce ſuperna Deſtituunt. Et in ſexto Virgilius, Viſęque canes vlulare per vmbram aduentante dea. Sane apud inferos furię dicuntur, & canes apud ſuperos dirę & aues, vt ipſe in xij. oſtendit. In medio vero, Harpyię dicuntur. Vnde duplex in his effigies inuenitur. Has Virgilius tres dicit, Aello, Cypetę, Celęno. Apollonius duas: quem in xij. Virgilius ſequitur: vt, Sunt geminę peſtes. [Ionio in magno] In magno mari Ionio. Et ſciendum Ionium ſinum eſſe immenſum ab Ionia vſque ad Siciliam: & huius partes eſſe Adriaticum, Achaicum, Epiroticum. Maria enim vel à prouincijs, vel ab inſulis, vel à ciuitatibus nomen accipiunt. Bene ergo In magno, quaſi in quo etiam alia maria ſunt. [Harpyiæ quę colunt aliæ] Ergo & Celæno Harpyia. [Nec ſæuior vlla peſtis, & ira deū Stygijs ſeſe extulit vndis] Vt pœna in ſtygijs. Et non dicit has de inferis natas, ſed peiores eſſe omnibus inde procreatis. [Proluuies] Sordis effuſio. [Vncæq. manus] Manus pro vnguibus poſuit, hoc eſt καμψώνυχας. [Fame] Veluti fame. Nam abundare dicit armenta. Aut re vera Fame, quam eis increbat non inopia, ſed auaritia.

A S C. SIC ait, &c.] Docet vt agnito errore à Creta diſceſſerunt vtique ſuborta tempeſtate duriſſima in Strophadas inſulas depulſi ſint, vbi Harpyias offenderunt ſæuiſſima monſtra, de quibus omnibus dicit Donatus ſic. [Dicto] Vel Apollinis, vel Anchiſæ [Ouantes] Et propter ereptum laborem, iterum in Delō enauigandi, & pp magnam ſpem propoſitā. Eſt aūt hæc deſcriptio nauigationis, in qua eadē res, ſæpius dr̄ diuerſa, & ſplēdida compoſitione verborum. Tempeſtas aūt egregie deſcripta eſt, cum vno pulſu, omnia ſimul elementa turbantur. In hoc & initium poſuit, vt Cæruleus ſupra caput aſtitit imber. Et augmentum, vt, Noctem hyememq́. ferens. Et quæ ſolent conſequi ex huiuſcemodi rebus, vt, Inhorruit vmbra tenebris. Et continuo voluunt fluctus mare, & reliqua quæ maximā oſtendunt violētiam, vt q̃uis multum laborarent, tamen à curſu detorti, quo volebāt nō peruenirent. [Ipſe] Maximum habet intellectum, i. qui peritiſſimus eſſet gubernator; qui nauigandi arte pollebat, qui viā in fluctibus obſeruatione ſiderum notat. Deſcriptis aūt omnibus, quæ orta tempeſtas, & cuncta perfecerat, vt finē oſtendat, addit. [Vela cadunt] Verum contraria vſir, ꝙ cum dixerit, Diem noctemq́. negat diſcernere cœlo, deinde addat, Tres adeo incertos cæca caligine ſoles. Qūo enim hæc ſcire potuit, ſi nulla erat diſtinctio noctis & diei? Sed reſponde voluiſſe Poetam obſcuritatē aeris, nimis ſatiare. Nā qui fieri potuit ſic accidere tenebras vt inter ipſas, & verā noctem nihil intereſſet, uel intellige dierum & noctiū numerum diſtinxiſſe crebris corruſcationibus, quæ vel ſtellas, vel ſolē oſtendere potuerunt. [Seruatū ex vndis] Nō perſeuerauit mala fortuna, ſed nec in totum proſpera prouenit. Nā in littus fertile venerunt, ꝙ fuiſſet feliciſſimū, niſi Harpyis eſſet occupatū. [Triſtius haud] Non pōt ab inferis triſtius quidquam excitari, q̃ ſint Harpyiæ. [Virginei volucrum] Non eſſet hoc mōſtruoſum, ſi cetera eſſent ſimilia [Proluuies] Nihil in inteſtinis morari patiuntur, ſed ſtatim effundunt. Ergo non ſolum non ſatiabantur, ſed ſemper fameſcebant. Inde pallor, ſic ille, & plura quæ Seruius citat, vepote de Harpyis, qd̄ inuulnerabiles eſſent, quia ſtyge natæ, vnde apparet Donati cōmentarios mutilos eſſe. Ordo eſt. Anchiſes, ſup. ait ſic, & nos cuncti paremus ouantes, i. mediocri lætitia exultantes, dicto (ſic enim legit Donatus) aut dictis, i. monitis eius, aut deorum, & deſerimus quoque, i. etiam (qua prius Thraciam deſeuerant) hanc ſedem, ſ. ciuitatem in Creta iam extructam, & damus vela, ſup. ventis, & hoc paucis relictis, qui, ſ. ciuitatem Pergameam incolerent, & incurrimus vaſtum equor, i. mare, trabe caue, i. naui poſtquam rates, i. naues, tenuere altum, id profundū mare, vti eſt in medio, nec vllæ terræ apparent iam amplius, & ſup. cœlū apparet vndique, & Pontus apparet vndique, i. ab omni loco, nō ab omni parte, tum, i. deinde aut paulo poſt, imber cæruleus, i. nubes cærulei coloris dēſa, & ſubnigra ferens noctem, i. caliginem nocturnam, & hyemem, i. tempeſtate pluuioſam, qualis hyberno tēpore eſſe ſolet, aſtitit mihi ſupra caput, bene mihi ad id. ſ. cum prouidus eſſet heros animaduertenti, & vnda inhorruit, i. facta eſt horrida, tenebris, i. pp tenebras. venti voluunt cōtinuo, i. perpeti motu, mare, & equora magna, i. integræ conuolutiones aquarum, ſurgūt, i. oriuntur & eriguntur, & nō diſperſi iactamur, vaſto gurgite, i. impetu, & ingurgitatione, aut inuolutione aquarum maris. Nimbi, i. nubes pluuioſæ, inuoluere, i. implicuerunt, & inuolutum tenuerunt diem, i. claritatem diurnam, aut ſolem, & nox humida, i. caligo pluuioſa, abſtulit, ſ. ab oculis noſtris, cœlum, i. aſpectum cœli, ignes, i. coruſcationis, & fulgura, ingeminant, i. multiplicant, ſup. ſe nubibus abruptis, ex quarum ruptura produci volunt tonitrua. Nos excutimur curſu, ſ. inſtituto, erramus ī vndis cæcis, i. tenebroſis, in quibus nulla patebat certa via. Ipſe Palinurus, nautarum, videlicet peritiſſimus, negat, ſupp. ſe poſſe, diſcernere cœlo, i. per inſpectionem cœli, quamuis aliquo indicio, aut duratione adhuc noſſet, diſcernere diem, & noctem, nec, ſup. nouit meminiſſe vię in media vnda. Nos erramus, ſup. in pelago, i mari. Tres ſoles, i. tantum temporis, quantum tres ſoles ſuper hemiſphærium noſtrum apparere ſolent, adeo, i. omnino, incertos, i. dubios, an lucerent nec ne, hoc eſt, an dies, an nox eſſet. ſed poſtea nouerunt tres abijſſe dies, incertos, dicit, cæca caligine, i. propter caliginē, & erramus totidem, i. etiā tres noctes, ſiue ſidere, i. apparitione cuiuſuis, ſideris. Terra viſa eſt attollere ſe tandem quarto die, & aperire, id eſt denudare, & oſtendere procul mōtes, ac voluere fumum, vnde in Buc. Et iam ſumma procul villarum culmina fumant. Vela cadunt, poſtquam, ſ. ſtricta erant. nos inſurgimus, i. incumbimus, & innitimur remis vt ad terrā appellamur, haud, i. non, ſup. fit mora, & nautæ annixi, i. annitentes, torquent ſpumas, excelleri curſu excitas, & verrunt cærula, verrunt autem caudis, hoc eſt, gubernaculis nauium, littora Strophadū, i. illarum inſularū, quæ duæ ſunt, non longe ab Aſteria, excipiunt me primum, i. primo tempore, & ante alias terras, ſeruatum ex vndis, i. ſubmerſione. Strophades, inquit, ſtant dictæ, nomine, i. vocabulo Graio, i. Græco, na ϛροφὴ dicitur reuolutio, ſeu reuerſio, vt ſentit Seru. & στροφὰς, hoc eſt Strophas, Strophados, cōuerſio, & vertigo, à verbo Strophao, quod eſt, verto: ſtant, dicit, exiſtentes inſulæ in magno ſinu Ionij maris (Inſulæ, vltimam corripit, non abijcit. corripit autem propter vocalem ſequentem: nam Ionio, quadriſyllabum eſt) quas ſupp. inſulas, Celæno dira, i. execrabilis. & fera peſtis, & aliæ Harpyiæ, ergo & ipſa Harpyia, ab ἁρπάζω. quod eſt, rapio, poſtquā domus Phineia, ſ. Phinei, regis Arcadiæ, eſt clauſa, ſup. Harpyis, per Zetum, & Calaim, vt Ser. recitat, & poſtquam ipſe liquere metu, nō ergo, ſpōte, priores menſas, ſ. regis Phinei, quas prius polluerant. monſtrum triſtius, i. dirius, & execrabilius illis, i. quam illæ, hoc eſt q̃ Harpyiæ ſint, haud, i. nō extulit ſe vndis Stygijs, i. infernalis illius lacus, nec vlla ſæuior peſtis, nec vlla ira deum, i. dira, nā Ser. ſupra dixit, ꝙ dira ſit deorū ira, aut ira, i. furia, aut peſtis, adeo irato producta, ſæuior, ſup. illis, non extulit ſe vndis Stigijs. Vultus volucrum, ſ. Harpyiarum, ſunt Virginei, i. quales virgines habent, ſed proluuies ventris, i. lata aluus, aut ſordidum effuſio, eſt fœdiſſima illis, & manus, i. vngues ſup. ſunt vncæ, i. īcurui, & ora ſunt ſemper pallida fame, ſ. voracitate, quam quia nimiam habent pallent auiditate non inedia. Vnde moleſtiſſime tulerunt vaccas ſuas à Troianis cæſa eſſe.

VARIA LECTIO.

ERRAMVS pelago, totidem ſine ſidere noctes] In lib. aliquot antiq. Totidem. In aliquot, Totidem & ſine. [Ac voluere fumū] In Med. lib. Ducere fumum, legitur. [Me littora primum Accipiunt] In veteribus aliquot exemplaribus, Excipiunt legit̄.

HARPYIAS malas pro nequiſſimis mulieribus, veluti COEL.
ex adagio vſurpaſſe videtur Apuleius. cuiuſmodi fuerint mon- RHOD.
ſtroſa Harpyiarum corpora, notum abunde (opinor) ex Virgiliano carmine. Virginei volucrum vultus fœdiſſima ventris Proluuies, vncæq́. manus, & pallida ſemper Ora fame. Seruius Neptuni prodigiorum patris, & terræ filias putat. Sunt qui ſcribant, ideo virgines fingi, quod omnis rapina arida ſit, ac ſterilis. Ideo plumis circundatas, ꝙ quidquid inuaſerit rapina, cœlat. Volatiles autem, ꝙ omnis rapina aduolandum ſit celerrima. Dicitur enim Aello quaſi ἀλλὸν ἄλλο, i. alienum tollens. Ocypete citius auferes. Celœnum vero, Græci nigrum vocant. Vnde & Homerus prima Iliados rhapſodia,

Αἶψά τοι αἷμα κελαινὸν ἐρωήσει περὶ δουρί.

Id eſt. Statim niger tuus ſanguis emanabit per meam haſtam. Quæ omnia id demum ſignificare agnoſcimus. ꝙ aliena conſpicimus primo, mox ex petra inuadimus poſtremo, iuncata ſemel abſcondimus illatebramusque. Sed & ipſum Harpyiarum nomẽ, inditum à rapacitate uidetur, ſi quidem eo nomine indicatur Græcis rapina. vnde & Harpax in Pſeudoli argumento:

Venit Harpax verus, res pàlam cognoſcitur.

Eſt & apud eundem Harpagare verbum, vt item in Pſeudolo. Neque homines magis aſinos vnquam vidi, ita plagis coſtę callẽt, Quos dum ferias, tibi plus noceas, eo enim ingenio hi ſunt flagritribæ. Qui hæc habent conſilia, vbi data occaſio eſt, Rape. Clepe. Tene. Harpaga. Sunt qui putent, tribus Harpyis addi ab Hom. quartam nomine Tyellam. Apollonij vero interpres in illis poetæ verbis ex Argonauticon primo:

Ἀλλά θύελλαι ἀντίαι ἀρπάγδην ἐπὶ ἄστυ φέρον.

Id eſt, At Thyellæ aduerſæ raptim retro ferebant. Ita ſcribit, Thyellæ hiberni flatus, & procellæ, vnde Hom. per ſynonymia Thyellas poſuit, & Harpyias, hoc eſt procelloſos flatus:

Ὡς δ' ὅτε παῖδας ... ἀνηρείψαντο θύελλαι. Et mox.

Τόφρα δὲ τὰς κούρας ἅρπυιαι ἀνηρείψαντο.

Apollonius vero operis eiuſdem lib. ij. Iouis magni canes, Harpyias dixit illis verſibus:

Οὐ θέμις ὦ υἷες Βορέω ξιφέεσσιν ἐλάσσαι
Ἁρπυίας μεγάλοιο Διὸς κύνας.

Et mox ſubiungit, fugatas à Zeto & Calai conieciſſe ſe in ſpecu, quod in Creta viſebatur, ſub Arginunte, quam rem Neoptolemus quoque ac Pherecydes litteris commendarunt. Sunt ex Græcis, qui Irin Harpyiarum ſororem prodiderint. Pro cruentis ſanguinarijsq raptoribus, pecuniæ immorientes videtur Sidonius Apollinaris Harpyias vſurpaſſe: Nam libenter, inquit, incedunt armati ad epulas, albati ad exequias, pelliti ad eccleſias, pullati ad nuptias, caſtorinati ad letanias. Nullum illis genus hominũ ordinum, temporum cordi eſt, in foro Scythæ, in cubiculo viperæ, in conuiuio ſcurræ, in exactionibus Harpyiæ, in collocutionibus ſtatuæ.

VARIA LECT.

Huc vbi delati portus intrauimus, ecce
Læta boum paſſim campis armenta videmus,
Caprigenumq. pecus, nullo cuſtode per herbã.
Irruimus ferro, & Diuos, ipſumque vocamus
In prædam partemq. Iouem. tum littore curuo
Extruimusq. toros, dapibusq. epulamur opimis.
At ſubito horrifico lapſu de montibus adſunt
Harpyiæ, & magnis quatiunt clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contactuq. omnia fœdant
Immundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
Rurſum in ſeceſſu longe ſub rupe cauata,
Arboribus clauſi circũ, atq; horrentibus vmbris
Inſtruimus menſas, ariſque reponimus ignem
Rurſum ex diuerſo cœli, cæciſque latebris
Turba ſonans prædã pedibus circumuolat vncis,
Polluit ore dapes. ſocijs tunc, arma capeſſant,
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.
Haud ſecus, ac iuſſi faciunt, tectoſq. per herbam
Diſponunt enſes, & ſcuta latentia condunt.
Ergo, vbi delapſæ ſonitum per curua dedere
Littora, dat ſignum ſpecula Miſenus ab alta
Aere cauo: inuadũt ſocij, & noua prœlia tentãt,
Obſcœnas pelagi ferro fœdare volucres.
Sed neque vim plumis vllam, nec vulnera tergo
Accipiunt; celerique fuga ſub ſidera lapſæ,
Semieſam prædam, & veſtigia fœda relinquunt.

SERV. DElati] Quod neceſſitatis eſt. Nam voluntate aliquo non deferimur, ſed venimus. [Leta] Pinguia. Nam in animalibus in quibus cognoſci non põt ſenſus, lętitiã pingue corpus oſtendit, non mens, vt in hominibus. [Caprigenumq. pecus] Satis noue, & affectate. [Per herbã] Ordo eſt. nõ per herbã, ſed per cãpos in herbis videmus armẽta. [Ipſumq. vocamus] Ipſum .i. regem deorum, aut certe prædatorẽ, hoc eſt cui de præda debetur aliquid. Nam Romani moris fuit, vt bella geſturi. de parte prædæ aliquid numinibus pollicerẽtur, adeo vt Romę fuerit vnũ templũ Iouis prædatoris nõ ꝙ prædæ præeſt. ſed ꝙ ei aliquid ex præda debeatur. [In partem prædamq.] In partẽ prædæ. [Dapibusque epulamur] Dapes deorum ſunt: Epulæ, hominum. Bene ergo vtrunque poſuit, nam & ſacrificijs, & cõuiuijs operam tribuunt. [Opimis] Pinguibus. [Lapſu] Celeritate: vt ſupra. [Harpyię] y Græca diphthõgus eſt. Nã latina eſſe nõ poteſt: quia ne v quidem habemus. [Clangoribus alas] Deeſt Cum vt ſit, alas quatiebãt cum clangoribus vt: Atque Aeolo ... venio tota conſtitit orbita, cum venio Aliter Acyrologia eſt, ſi Clangorẽ dixit alarum ſonitum. [Tum] Præterea, & deeſt Frat. [Rurſum] Ad illud ſolũ pertinet / Inſtituimus menſas. Nã ante in ſpeluncis non fuerant. Et ſciendum hanc particulã interdum ſic poni, vt iteratum aliquid ſignificet, vt ſi dicas, Veni ad te mane, rurſum veni. Interdũ ſine iteratione eſt, vt fui apud te, rurſum veni, nõ iõ dicis rurſum, quia etiã primo veniſti. ſed quia illic fuiſti. [Ariſq. reponimus ignẽ] Ecce quod dixit, In partẽ prędamq. Iouẽ. Sanè ſciendum iterationem hanc fieri ſm ritum ſacrorum. nã diſpliciuiſſe prima ex prodigijs indicatur. Sunt aũt hæ animales hoſtiæ, quæ tñ immolantur, & caro ſacerdotibus proficit. Alibi tñ ſanguinem in aras fundi ſignificat, vt: Sanguinis & ſacri pateras. Alibi partem corporis, vt: Extaq. ſalſos Porriciã in fluctus. Alibi integras victimas, vt, ſolida imponit taurorum viſcera flammis. [Ex diuerſo cœli] Ex ſecreto montiũ: ſubaudi. Loco. [Turba ſonans] Impetum oſtendit. nam de tribus loquitur. Et alludit ad furias de quibus ait alibi, vocat agmina ſæua ſororum. [Prædã pedibus circumuolat vncis] Aut circum ꝓdam volat vncis pedibus, aut intra volam amplectitur prædam. Vnde & inuolare dicimus, intra volam tenere. Vnde & pira quædam volema dicuntur. [Tectoſque per herbam Diſponunt] Diſponunt & tectos faciunt. Sic & ſecreta cõdendo latere faciũt. [Miſenus] Bene Miſenum dicit tubicinem. Ipſe eſt enim qui dicitur filius fuiſſe Aeoli, vt Miſenum Aeolidẽ, quia conſtat ſonum omnem ex vento creari. [Noua] Mira. vt, Pollio & ipſe facit noua carmina. Nam nouum bellum non eſt, cuius extat exẽplum. Hercules enim in monte Arcadiæ Stimphalo vicit Stimphalidas, vt Statius. Et æriſonũ Stimphalũ. aut Noua, iõ quia vulnerari non poterant. [Obſcœnas] Obſcœnę ſunt aues, quæ canẽdo aduerſa ſignificãt, vt paulo poſt Infelix vates. [Pelagi volucres] Quia dicuntur Ponti, & terræ filiæ. vnde in inſulis habitant, partẽ terrarũ, partem maris tenẽtes. Alij dicunt eas Neptuni filias, qui ferè prodigiorũ omnium pater eſt. nec immerito. Nam ſm Mileſiũ Thaletẽ omnia ex humore procreãtur, vñ eſt, Oceanumque patrẽ rerum. Hinc fit, vt quotieſcunque deſunt parentes, redeatur in generalitatẽ. Sic & peregrinos Neptuni filios dicimus quorum ignoramus parentẽ. Alij aũt dicunt Harpyias filias Thaumantis, & Electræ. [Vim plumis vllam] Naturale non eſt vt eludat ictum plumarũ leuitas. Vñ & addit plumis. Nam quod Donatus dicit iõ eas fuiſſe inuulnerabiles, quia de Styge erant natæ, non probatur. [Veſtigia] Pedum ſigna.

ASC. HVC vbi, &c.] Docet quò ab Harpyiis infeſtati fuerant, & quomodo illas primum armis depellere, & tandem nequidquã, flectere parauerant. de quo dicit Donat. ſic. [Ecce læta boum] Omnia conuenerant, quibus illa inuadere cuperemus. Diuerſitas generis, abundãtia, pinguedo ex copia herbarum. [Et diuos] Vt quod fiebat, illicitum eſſet nobis cõmunẽ cum dijs. Tum littore curuo. Tacuit de apparatu epulatum, quem deſcripſit in j. de ceruis. Ibi enim nulla neceſſitas exigebat breuitatem, hic aũt quia propoſuerat, Et breuiter Troiæ ſ a l. & propter noctis tempus, in quo auditores quærebant quietem, erat properãdũ. [Extruimus] In j. dixit. Fuliq́ue per herbam. quia laſſitudine, & fame naufragi vrgebantur. hic dicit, Extruimusq́ue toros, quia in magna copia herbarum, non fuit magnum cõgeries ceſpitũ ſtruere, quibus diſcumbi poſſet, & non magna properandi ad epulas, neceſſitas vrgebat [At ſubitò] Res omnino abominabilis inſultus, improuiſus. [Clangoribus alas] Sonitus alarum, vnde metus, contactus fœdus, odor teter fugiendas faciebat. [Rurſum] Antrum. & remi volatum Harpyiarum impedire poterant. Ibi igitur ſecuriores dapes, & ſacrificium teſtaurarunt. ſed fruſtra.

ſruſtra,nam per inſperatas cœli partes,& occultas latebras venerunt,& cibum rapuerunt,& quidquid reliquerant, ore polluerunt. Ergo deficiente induſtria,fuit neceſſitas,vt ad vim recurreremus.[Cum dira gente]excuſat crimen violentiæ,quam Celæno faciens,pro cauſa ſua pleniſſime exequitur. [Iuſſi] Verbum eſt,non participium.[Diſponũt enſes] Breuiſſima fuit narratio in qua ſolum videt,& bellum eſſe gerẽdum, & propterea arma capiunt. At illi quanquam non iuſſerat, induſtria ſua capta arma occultarunt.Sapiẽtibus.n.locutus fuerat.Hæc ille. Ordo eſt. Vbi.i.poſtquam,nos delati.ſ.neceſſitate.huc.i.in has Harpyiarũ inſulas,intrauimus portus, ecce quaſi de repẽte, & ex inſperato nos videmus armenta boum,læta.i.pinguia,errare.i.errãdo paſci,paſſim.i.vbi libebat.quia impune, & per ſingulos paſſus, & pecus caprigenum vt ſit Caprigenus, caprigena,caprigenũ:aut, caprigenum pro caprigenarum.i.à capris genitorũ, hoc eſt,caprorum.& caprarum,ſed plurimi cenſent ſingulare eſſe,ſicut & alienigenum.& aduenum olim dicebant,nec eſt(inquit Landinus)vocabulum fictum à Virgilio, cum apud Acciũ in Philocte te legatur,Caprigenũ trita vngulis. ſed illic genitiuus videtur) videmus,dico,errare per herbam.i.p paſcua,nullo cuſtode.i.cuſtodiente, aut, nullo exiſtente cuſtode. Nos irruimus.ſ.in gregem & armenta ferro.i.telis ferreis,aut ferratis,& vocamus diuos,& ipſum Iouem,in prædam.i.pdationem,& partem,i.participationem prædæ,aut in prædã, & partem, pro eo quod eſt,in partem prædæ.Moris enim erat Romanis, exituris ad prædam, vt Ioui prædatori partẽ vouerent,vt Liuius docet,& Seruius recitat tunc.i.deinde obtenta præda. noſq;.i.ſimul extruimus toros.i.lectos diſcubitorios,forte ex intortis herbis,& epularũ opimis dapibus.At Harpyiæ adſunt ſubitæ lapſu horrifico.i.labentes horrifice de montibus,aut adſunt de mõtibus cũ horrifico lapſu.& quatiunt alas,ſup.cum magnis clangoribus.hoc eſt cõcomitantibus clangoribus,& diripiunt.i. in diuerſum trahentes rapiunt,dapes.ſ.noſtras, & fœdant omnia immundo contactu, tum.i.deinde,ſup. auditur vox dira inter tetrum odorem.& ita quinque ſenſus noſtros offendebant:viſum,quia erat eis immũdus attactus:auditum,quia vox dira: olfactum, quia teter odor: guſtum,quia omnia fœdant,vt amplius non guſtemus:tactum, quia contactu fœdãt.Nos clauſi circum.i. per circuitum arboribus,atque vmbris horrentibus,aut denſis, quæ alijs horrorẽ incutiãt,aut ex horridis,hoc eſt hirſutis, & ſpinoſis ramis prodeũtibus,inſtruimus rurſum menſas in receſſu longo.i.loco ſecreto in quem ſecedere.i.ſeorſum à conſpectu aliorum cedere potuimus,ſub rupe cauata,ita vt non pateret aditus niſi per introitũ, quem arboribus & ramis obſtruxerunt, & nos reponimus aris ignem.i.rurſus libamus & ſacrificamus dijs. quos in partẽ prædæ inuocaueramus,& turba.ſ.Harpyiarum,volans.ſ.cum turbine,& impetu rurſum.i.iterum,ex diuerſo.i diuerſis partibus,cęli.i.aeris,latebris cęcis.i.obſcuris,circunuolat.i.aut volat circum plectitur pedibus.i.vnguibus,vncis.i.incuruis, aut volat per circuitũ,&,ſup.polluit dapes ore.Ego edico.i. impero ſocijs tunc, vt,ſup.capeſſant arma & edico.i.ſignifico eis bellum gerẽdum, ſup.eſſe,cum gente dira.i.genere animantium feroci & crudeli: & ſup.ſocij faciunt,haud.i.non,ſecus.i.aliter, ac.i.q̃ ego iuſſi,ſecundum Donatum.alij dicunt,q̃ iuſſi,ſup.erant,q; , pro &, hoc eſt & inſuper vltra id,quod iuſſeram, ipſi diſponunt, per herbã enſes tectos i.abſtruſos,vt adoriantur,& condunt.i.abſcondunt herbis.ſcuta latentia.i.occulta,& quæ occultando latere faciebant.Ergo vbi Harpyiæ,ſup.delapſæ.i.deorſum lapſæ,de rupe,videlicet,dedere ſonitum per curua littora Miſenus, tubicen ille peritiſſimus vt in vj.dicetur,Aere ciere viros, cantuq. accẽdere Martem dat ſignum.ſ.bellicum, aut ineundi belli,cauo ære.i.tuba aut lituo,ab alta ſpecula.i. loco editiore, vnde ſpeculabatur opportunitatem inuadendi, ſocij inuadũt.ſ.Harpyias.& tentãt noua.i.inſolita,pręlia.i.fœdare,ferro.i.trucidare, aut dilacerare obſcœnas volucres, pelagi.i.circa pelagus verſari ſolitas.ſed neque accipiunt vllam vim plumis. neque accipiũt vulnera terga (Donatus,cauſam aſſignans,dicit inuulnerabiles fuiſſe, quia natæ ſunt de ſtyge,& imbutę aquis Stygis,dicũt.n. Stygias aquas eã virtutem habere,ꝙ in Achilleide Statiana,Thetis docet,quę filium ſuum Achillem inuulnerabilem reddidit, præterquam in plantis quibus eum tenuit dum intingeret.Seruius tamen dicit Donati ſententiam non approbari)& ipſę lapſæ.i. labentes, ſub ſidera.i.in ſublime,fuga celeri.i.celeriter aufugiendo, relinquũt prædam ſemeſam.i.ſemiuoratam,& veſtigia.i.indicia vnguium ſuorum,fœda.i.obſcœna & turpia.

VARIA LECT.

NVLLO cuſtode per herbam] In antiquis aliquot libris, Per herbas,legitur.[Vocamus In prædam,partemq́. Iouem]In plerıſque peruetuſtis lib. dictionum ordo mutatus eſt in hunc modum, In partem, prædamque. Et hanc lectionem agnoſcit Seruius. [Quatiunt clangoribus alas] Antiqui nonnulli lib. Plangoribus legunt.[Rurſum in receſſu longo] In lib.pleriſque veteribus legere eſt,Rurſus in receſſu. [Turba ſonans prędã pedibus circunuolat vncis] In antiquis aliquot exemplaribus ſublata dictione, Prædam. legere eſt, Turba ſonans pedibus ſubito circunuolat vncis.[Tectoſque per herbam] In antiquis aliquot exemplaribus,Per herbas,legitur.

Vna in præcelſa conſedit rupe Cæleno
Infelix vates, rupitque hanc pectore vocem:
Bellum etiã pro cæde boum, ſtratiſq. iuuencis,
Laomedontiadæ, bellum ne inferre paratis?
Et patrio inſontes Harpyias pellere regno?
Accipite ergo animis,atq; hęc mea figite dicta:
Quæ Phœbo pr̃ oĩpotẽs, mihi Phębus Apollo
Prædixit, vobis furiarum ego maxima pando.
Italiam curſu petitis, ventiſque vocatis:
Ibitis Italiam, portuſque intrare licebit:
Sed non ante datam cingetis mœnibus vrbem,
Quam vos dira fames, noſtræq. iniuria cædis
Ambeſas ſubigat malis abſumere menſas.
AEN. Dixit.& in ſiluam pennis ablata refugit.
At ſocijs ſubita gelidus formidine ſanguis
Diriguit. cecidere animi,nec iã amplius armis,
Sed votis, precibuſq. iubent expoſcere pacem,
Siue deæ, ſeu ſint diræ, obſcœnæq. volucres.

SERV. INfelix vates] Nũcia infelicitatis. vt Homerus μαντικακῶν.[Rumpit voce] Cũ indignatione loquitur, vt,Quid me alta ſilẽtia cogis Rumpere? Et notandum(vt ſupra diximus)Rumpit vocẽ [Laomedontiadæ] Perfidi,à rege natum opprobrium,q deos feſellit.[Patrio regno?] Neptunio. [Accipite ergo] Quia nos bellis appetitis, ac ſi diceret vt futurã famẽ iã nunc poſitis timere.[Quæ Phœbo pr̃ omnipotens] Tribuit auctoritatẽ,ne poſſint à ſe dicta contẽni.Simul notandum,Apollinem,quæ dicit à Ioue cognoſcere.[Phœbus Apollo]Purus, impolutus,& eſt Apollinis fixũ antonomaſium, quod alij dari nõ põt. Nam ſunt alia cõmunia, vt pater omnipotens. [Furiarũ maxima]Adeo ipſæ ſunt furiæ,vt & vnũ epitheton habeant, & cauſis cõſentiant.Nam ait de Tiſiphone, Furiarum maxima iuxta Accubat, & manibus prohibet contingere menſas. Quod etiã hæ faciunt,& ferentes Troianis famem & prænunciantes. [Italiam curſu petitis]Ex his quæ norunt fidem dicendis accõmodarunt. [Quàm vos dira fames] Vt Varro in ſecundo diuinarum dicit, oraculum hoc à Dodoneo Ioue apud Epirum acceperũt, quod modo dixiſſe fingit Harpyias, & tñ colorate tangit hiſtoriam dicendo, Quæ Phœbo pater omnipotens. [Noſtræq. iniuriæ cædis.[Iſta mentitur.]Nam imminẽs Troianis fatalis eſt fames.[Ambeſas] Vndiq; eſas: hoc eſt rotundas.Maiores.n. has habebant in honore deorum, paniceas.ſ. [Refugit] Non metu (nec enim minantibus congruit) ſed ne poſſet placari.[Nec iam amplius armis]Subaudi vſi ſunt.Nec.n. põt eſſe ab inferiorib.Zeugma,qđ plerunq; fit,vt & per omnia vnus ſermo ſufficiat: vt,Troiugena interpres diuũ qui numina Phœbi, Qui Tripodas Clarij lauros, qui ſidera.p omnia ſentis intelligis. Plerunq; aliud ſubauditur,vt hoc loco. Itẽ,Diſce puer virtutem ex me, verumq́. laborem: Fortunam ex alijs, Subaudis opta.Nam fortuna nõ diſcitur. [Sed votis,precibuſq.]Duplici ratione placantur numina,aut votis,aut precibus. Vnde eſt,Iunonis magnæ primum prece numen adora.Item, Iunoni cane vota libens.[Iubẽt]Volunt,ut.Infandum regina iubes renouare dolorem.[Siue deę] Quia diuinant.[Obſcœnęque volucres] Quia in his ventris cernebant proluuięm, Bene autem etiam ſi

aues ſunt, eas eſſe dicit placandas propter peſſima omina.

ACS. VNA in &c.]Recitat quę ſubiecta ſunt reliqua vaticiniū, videlicet, Dirum Celæno Harpyiæ & furię, ac vatis futuram famem denunciantis, vt primu in Italiā peruenerint. de quo dicit Don. ſic [Præcelſa rupe]Quia viderat parati vehementiā, belli. [Bellum]Inuectio qñ non oportuit hęc principia fuit. n. iraſcētis. Fuit breuis inuectio, ſed omnia continet. nā adſerit, perſonā ſuā innoxiā, deformauit aduerſa, appellando Laomedontiadas, Dixit cæſos iuuencos ſtratos & propoſuit inuaſionis crimen. Dixit criminis augmentū, vt poſt violentiā in armenta, addit ꝙ de expugnatione domorum cogitauerint. Dixit inſontes: Dixit. factum non tñ factum fuit, ſed pro facto tenet, quod facere cogitarunt. Nā inuadere greges, amare iuuentutem eo tendit, vt eriperent alienum imperium. Nō male quæſitum, ſed relictum à parentibus. vltio aūt eſt, ꝙ diu expectent, ꝙ metuant. [Figite].i. quæ infixa vox vulneret. Dat aūt orationi auctoritatē, cum velut ex pcepto Iouis illa dicere demōſtret, & Apollinis iuſſu. & ſibi aliquā tribuit poteſtatē, cum dicit. furiarum maxima, Nam pp hoc digna vr̄, propter quam triſtia nunciarentur. [Italiam] Hæc poſuit, vt ex iis faceret fidem ſequentibus [Sed non ante datam]Oſtendit ꝙ neceſſitati famis, non licito remedio, ſed ſacrilegio eſſent ſubuēturi. [Menſas] Nā menſas dicit, quæ ex frumento confectæ dijs Penatibus conſecrantur. & ne hoc genus pęnæ ab vltione Harpyiarum diſcretū videatur, addit. Noſtræque iniuria cædis [Cecidere]Qui ſpe proſperorū feciant in ſublime producti [Siue deæ.]q. d. non erat reſpiciendum. an deæ eſſent, an monſtruoſæ volucres, dūmodo fierent ea quibus imminentia mala remoueri poſſent [Obſcœnas]Aliqui putant dici, obſcenum, ex ob, & cœnum, & dici à græco verbo χραίνω .i. ſordidū reddo, vñ nos dicimus, inquino. ergo per œ. diphthōgum ſcribendum eſſet. Alij volunt, ex ob, & cano, & tūc careret diphthōgo. Varro tñ ait, ex ob, & ſcæna, & ſic haberet diphthongū, æ. Alij dicut. obſcœnos, dici ob Oſcis, qui eſſent populi malis moribus. Ordo eſt. Vna. ſ. Harpyiarum, Celæno. ſ. nomine conſedit in rupe pcelſa, i. valde alta, exiſtens vates infelix. i. nuncia infelicitatis, & rupit. i. violenter expreſſit. pęctore. ſ. ſuo, hanc vocem. i. hanc orationem. O Laomedōtiadæ. i. à perfido rege denominati & inſtituti. paratis ne inferre bellū dicit, pro cæde boū. i. quā occidiſtis boues noſtros. & pro iuuencis ſtratis. i. quia proſtraſtis iuuencos noſtros, q. d. vbi ueniam precari deberent, & damnum reponere, iniuriam maiorem inferunt. & paratis ne pellere Harpyias inſontes. i. quæ vobis priuſquam boues noſtros auferretis, nihil nocuimus regno patrio. i. paterno, hoc eſt patris noſtri Neptuni, videlicet. Ergo quia hoc prætenditis, accipite. & figite hæc mea dicta, animis, ſup. veſtris, hoc eſt intelligite & intellecta memoriæ commēdate, vt cum aduenerint meminerītis. Ego exiſtens maxima furiarū. i. dirarū pando. i. manifeſto vobis, ſup. ea q̄ pater omnipotens. i. ſūmus deorū Iuppiter pdixit Phœbo. (Ergo nec Phœbus futura ſcit, niſi à deo pdidicerit) & quæ Apollo Phœbus. i. purus & impollutus (qđ epitheton, quia per excellentiā Apollini cōpetit, per ſe pro illo ponitur) incipit aūt à notis, vt fidē habeat ignotis. Vos petitis Italiā curſu. i. feſtinatione, licet ſępe impedita nauigatione & vētis vocatis. i. inuocatis in exiliū veſtros, vos ibitis Italiam. i. peruenietis quidem in Italiā. & licebit. i. licitū erit. intrare portus, ſup. Italicos, ſed vos non cingetis ante. i. prius vrbē datā. i. conceſſam vobis à dijs, non cingetis, dico, mœnibus prius q̄ dira fames, & iniuria cædis noſtrę. i. in boues, & iuuencos noſtros illatæ. ſubigat. i. cōpellat vos, abſumere malis. i. mandibulis, hoc eſt comeſſe, aut deuorare dentibus, menſas. i. quadras panis, à metiendo dictas, quia ſuper illas ponitur obſonium, ambeſas. i. circunroſas, id aūt euenit in 7. ve paulò poſt principiū illic narrabitur. Dixit ſ. Celæno, & ipſa ablata pennis. i. alarū ſuarū, refugit in ſiluas. ne plura ab ea repeterentur, aut vt ſe iratam ſignificaret. At. i. ſed anguis gelidus diriguit. i. rigidus & cōcretus factus ē ſocijs ſubita formidine. i. pp ſubitam & inſperatam formidinē, animi. ſ. ſociorū, cecidere. i. labefacti ſunt. nec iā amplius, ſupp. vſi ſunt, aut contenderunt armis, ſed iubent. i. volunt, expoſcere pacē. i. veniā, votis, & pcibus ſiue ſint deæ, ſeu ſint diræ. & obſcœnæ volucres. i. quæcunque eſſent quæ futura præſciebant & prædicebant.

VARIA LECT. VOBIS furiarum ego maxima pando]In pleriſque veteribus exemplaribus, non eſt pronomen in contextu, ſed ita legitur. Furiarum maxima pando [Dixit. & in ſiluam] In libris pleriſque vetuſtioribus, In ſiluas legitur.

Et pater Anchiſes, paſſis de littore palmis
Numina magna vocat, meritosq́. īdicit honores.
ANC. Dij phibete minas; dij talē auertite caſum:
Et placidi ſeruate pios. AEN. Tum littore funē
Diripere, excuſſosque iubet laxare rudentes.
Tendunt vela Noti: fugimus ſpumātibus vndis,
Qua curſum ventusq́., gubernatorq́. vocabāt.
Iā medio apparet fluctu nemoroſa Zacynthos,
Dulichiumq́., Sameque, & Neritos ardua ſaxis.
Effugimus Ithacæ, ſcopulos, Laertia regna:
Et terram altricem ſæui execramur Vlyſſis.
Mox & Leucatæ nimboſa cacumina montis;
Et formidatus nautis aperitur Apollo:
Hunc petimus feſſi, & paruæ ſuccedimus vrbi:
Anchora de prora iacitur: ſtant littore puppes.
Ergo inſperata tandem tellure potiti,
Luſtramurq́. Ioui, votisque incendimus aras
Actiaque Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæſtras
Nudati ſocij: iuuat euaſiſſe tot vrbes
Argolicas, mediosq́. fugam tenuiſſe per hoſtes.

SERV. PAſſis]Solutis. [Numina magna]Iouem, Mineruam, Mercurium ſecundū Samothracijs. [Meritos] Congruos, i. expiatorios. vnde ſequitur. [Dij prohibete minas: auertite caſum] Bene etiam ſi contingat, caſum credit eſſe, non vltionem [Seruate pios] Propter facta ſacrificia. [Ventusq́., gubernatorq́. vocabant] Honeſtius hac elocutione per pluralē vtimur numerum, licet poſſit etiam ſingularis eſſe. [Nemoroſa Zacynthos] Inſulas Græciæ cōmemorat. [Sameque Cephaleniæ eſt illa. nam Samos in Aſia eſt. [Effugimus] Tranſimus celeriter. [Laertia regna] Irriſorie cum pmiſerit ſcopulos, vt, Immania ſaxa Veſtras Eure domos. [Leucatæ nimboſa cacumina montis]Leucatæ mons eſt altiſſimus in promōtorio Epiri iuxta Ambraciā ciuitatem, q̄ Auguſtus Nicopolin appellauit victis illic Antonio, & Cleopat. Ibi & templum Actiaeo Apollini conſtituit, & ludos actiacos. Vnde nunc Virg. in honorē Auguſti, quę ipſe fecit. dat eius origini. Nam Aeneam illic dicit ludos celebraſſe, & alibi inducit Aeneam prom trentem tēplū Apollini, quod feciſſe conſtat Auguſtum: vt. Tum Phœbo & triuiæ ſolido de marmore templum conſtituam. [Et formidatus nautis]Aut propter aſperitatem locorum, quia ſaxoſa ſunt. aut. vt quidam volunt. quia moris erat aliquem ei de nautis immolari. [Hunc petimus]Occurrebat. Cur formidatum petitis? Ideo intulit feſſi. [Paruæ vrbi]Ambraciæ. [Tellure potiti Potior & illa re dicimus, & illius rei, ſed per ſeptimum in uſu eſt, per genitiuum figurate ponitur. Sal. Vt prius q̄ legatos videret. Aduerbialis potiretur. Legimus & per accuſatiuū, ſed vti non poſſumus. Terent. Patria potitur cōmoda. [Luſtramurq́. Ioui] Aut luſtramur. i. purgamur, vt Ioui ſacra faciamus. Aut certe luſtramur Ioui. i. expiamur. Piaculū. n. cōmiſſū fuerat tauro in Thracia immolato, vt diximus ſupra. & licet multa fuiſſent ſecuta ſacrificia, intelligebat tamen adhuc numen iratū non deſinētibus malis. Sciendum ſanè moris fuiſſe, vt piaculo commiſſo ludi celebrarētur. Nam cum Romani iracūdia Matris deum laborarent, & eam nec ſacrificijs, nec ludis placare poſſent, quidam ſenex ſtatutis ludis Circenſibus ſaltauit, quæ ſola fuit cauſa placationis. Vnde & natum prouerbium eſt. Omnia ſecunda, ſaltat ſenex. [Actia littora] Vt ſupra diximus, propter Auguſtum. h. d. qui illis ludos ſtatūit agonales. [Patrias palæſtras] Palæſtræ vſus primum apud Athenienſes repertus eſt. Troiani autem præter Dardanum, & Teucrum, etiam ab Athenienſibus originem ducunt. Vnde & Mineruā colunt. Hic eſt in 2. Neu populū antiqua ſub religione tueri: Antiqua, ab Athenīēſibus tradita. Iliacis. ergo Athenienſibus. vnde Ilienſes didicerunt. [Fugā tenuiſſe] Feliciter nauigaſſe. Nam tenere eſt implere, vt. Ni teneant curſus. i. impleant. Et poteſt intelligi ſm communem ſenſū, ob hoc eos luſtratos. i. expiatos ob hoc ſacrificaſſe, & ludos cele

celebraſſet,quia hoſtiles terras ꝓſpera nauigatione tranſierant.

ASC. AT pater,&c.]Seruato decoro vbi ſocij rerum imperiti,diris illis vota & preces deſtinabant, Anchiſes magnis numinibus meritos incidit honores,ſciens, quod quæ Iuppiter promiſerat, minora numina impedire nō poſſent.Peracto autem ſacrificio; mox nauem conſcenderunt, & per varias Græciæ inſulas præter uecti,apud Leucatem montem in promontorio Epiri ludos celebrabant,de qua re dicit Don.in hunc modum. [At pater Anchiſes)Huic ſemper dat partes conſiliorum, & ſcientiam ſacrorum.ſic in flamma Aſcanij, ſic in piaculo Polydori, ergo & hic omiſſo errore aliorum non rogat Harpyiam,quam conſtat eſſe monſtruoſam,& quę aliorum iuſſiones pertuliſſe profitetur,ſed magna numina.Ipſa enim placanda fuerant, à quibus diri nuncij eſſet origo.[Meritos]Pro magnitudine petitionis conuenientes,vel meritos ſecundum interiorem ſacrorum ſcientiam. [Dij prohibere]Poterant hæc eſſe vera,& non vera, hocque cognoſcebat Anchiſes,quod ex verbis eius apparet. Nam cum dicit, Dij prohibete minas,oſtendit nihil fuiſſe depoſitum, ſed prohibete,inquit,minas,ne oriretur fauor diuinus. [Auertite caſum] vt ſi vere eſſet caſus eiuſmodi; qui potuiſſet exiſtere auerteretur.Ergo ſingula,ſingulis dedit,ſupra dixit,prohibete:hic,auertite,vt prohiberetur naſci quod non erat. Auerteretur autem, quod credebatur ingruere.[Formidatus]nō fugerunt, quia feſſi indigebant refectione, & fugit occaſio vt ludos celebrarent in honorem eius dei cui tantum debebāt.Ergo non luxus fuit cauſa ludorum egentibus.& peregrinantibus, ſed gratulatio ſeruatæ ſalutis. Hæc ille.Ordo eſt.At.i.ſed. Anchiſes pater.ſ meus,ſed honorificentius dicit,pater,abſolute,quam ſi dicat.pater meus, quia honoris gratia.videtur totius claſſis pater,ac patronus.vnde ſemper omnia ad eum referuntur.vocat.i.inuocat,de littore, in quo.ſ.erant magna numina,non ergo Harpyias.quod indecorum fuiſſet,& hoc palmis.i.manibus,paſſis.i.extenſis & ſolutis, & indicia honores meritos.i.congruos,& expiatorios, aut qui mereantur expiationem,& ſup.dicit,aut vocat,dicens:dij prohibete minas.i.ne eueniant quæ minatur dira Celæno.O dij auertite talem caſum,id eſt tam diram famem,& vos placidi, ſeruate pios.i.religioſos.& veſtri cultores,hoc eſt Troianos,tum.i.deinde,poſt ſacrificia & preces,iubet diripere funem. i. retinacula nauium,ſup.ab littore, & laxare.i.explicare ventis, rudentes.i. funes velorum, & antennatorum,excuſſos.i.extēſos.Noti,id eſt venti illi,tendūt,& implent vela,nos fugimus. i.celeriter auchimur, vndis ſpumātibus.ſ. ex ſulcatione celeri, fugimus dicit,ea qua ventus & gubernator vocabāt curſum Zacynthos illa Græciæ inſula,nemoroſa i.ſiluoſa apparet iam, ſup. è medio fluctu, & Dulichium,& Same, & Neritos ardua ſaxis, quæ ſunt inſulæ Græciæ è quibus Vlyſſes ſocios, in bellum Troianū adduxerat, ſup.apparet,nos effugimus ſcopulos Ithacæ,regionis illius, appoſitorie,ad cōtemptum:(Nam appoſitio, tribus de cauſis fieri ſolet.tollendæ,videlicet æquiuocationis gratia, aut ſpecificationis aut proprietatis attribuendæ.ea autem nunc laudem. nunc vituperiū habet.)regna Laertia,id eſt in quibus regnabat Laertes pater Vlyſſis.& execramur,vt vulgo dicunt. maledicimus & deteſtamur cum imprecatione malorum.terram altricem.id eſt nutricem,aut alumnam ſæui Vlyſſis. Mox &,id eſt etiam cacumina,id eſt ſummitates, nimboſa, id eſt in quibus iugiter ſunt nimbi,id eſt nubes,& venti, Leucatæ montis cadētis ſaxis(è quibus, qui ſe præcipitem in mare dederit, fertur liberari à nimio amore, vnde Sappho Ouidiana: Cur nunc non ignibus æqua Vreris? Ambrachiæ terra petenda tibi eſt. Phœbus ab excelſo quantum pater aſpicit æquor; Actum populi, Leucatiumque vocant.Hinc ſe Deucalion Pyrrhæ,ſuccenſus amore.Miſit. & illæſo corpore preſſit aquas.Nec mora iuſſus amor tetigit lætiſſima Pyrrhæ Pectora Deucalion igne leuatus erat. Declinatur autem Leucas,Leucatis,& Leucates,ſeu Leucata,Leucatæ) cacumina,inquam,Leucatę,ſup.aperiuntur.i.apparent mox,ꝑ zeugma ab inferiore,& Apollo formidatus.i.templum Apollinis formidatum nautis,quia periculoſum eſt eo propter ſcopulos accedere,aut templum Apollinis formidati nautis,quia ei de nautis illic ſacrificium fiebat,aperitur.i.clare videtur,nos feſſi.i.defatigati,petimus hūc.i.templum huius Apollinis, etiam formidati, & ſuccedimus paruæ vbi.i.in paruam vrbem.ſ.Abrachiam, anchora iacitur de prora,puppes,ſtant littore.i.ad littus, quia obuertunt pelago proras, qui in terram non tutam adueniunt, & nos potiti tandem Tellure,inſperata.i.qua non ſperabamus potiri.luſtramur.i.expiamur, Iouis.i.in honorem Iouis,& incendimus aras votis,& celebramus littora Actiaca,ludis Iliacis, id eſt Troicis quos illic Auguſtus poſtea celebrauit, in cuius gratia hæc finxit poeta.Socij nudati exercent Palęſtris patrias.i.quales in patria exercere ſolebant,& hoc, oleo labentes.i.eos lubricos faciente,aut defluente,vngebantur enim priuſquam Palæſtram inirent,& contra ventos,& vt lubrici elaberentur, nec comprehenderentur,iuuat.i.delectat eos,euaſiſſe tot vrbes Argolicas.i. Græcas,& tenuiſſe fugam per medios hoſtes.ſ.Græcos.

VARIA LECTIO.

FVGIMVS ſpumantibus vndis] In libris aliquot antiq. Ferimur,legitur. [Dij prohibere minas dij talē auertite caſum] Antiquis aliquot lib.Prohibete nefas,& auertite peſtem, legūt. [Gubernatorq. vocabant.]Verbū id numero plurali fere paſſim habetur in vulg.lib.Sed in antiq.aliquot, Vocabat, vt propinquiori adhæreat [Dulichiumq́.,Sameq́.,& Neritos] Sunt libris aliquot antiquis i quibus,Samosq́. legitur.[Effugimus Ithacæ, ſcopulos] In antiq. ferè oībus legas,Effugimus ſcopulos Ithacę. [Diri execramur Vlyſſis] In Med.libro,Vlyſſei.

SERV. MAgnum ſol circūuoluitur annum]Antiqui tēpora ſideribus computabant & dixerūt primum lunarem annum 30. dierum. Vnde inuenitur vita in aliquibus nongērorum annorum.ſ. lunarium. Poſtea ſolſtitialis annus repertus eſt; qui 12.cōtinet menſes. Mox maiore cura annum eſſe magnū voluerunt oībus planetis in eūdem recurrētib. locū. & hoc fit.vt ſupra diximus, ſm Ciceronis Hortenſiū;poſt annos 12954. ſolſtitiales.ſ. Bene ergo nunc magnum addidit,ne lunarem intelligeres.Bene ſolis nomē, ne quia dixerat magnū illum planetarum acciperes de quo varia dicuntur & à Mentore, & ab Eudoxo,& à Ptolemęo, & ab ipſo Tullio. Nam in libris de deorum natura, tria millia annorum dixit magnū tenere annū. [Aere cauo clypeum]Aeris caui: vt,Pulchra prole.[Abātis]Penultima habet accētum,& hunc Abantē intelligamus occiſum cū Androgeo. [Rē carmine ſigno] Rem,votum.i.volūtatem.Et ſciendum carmen dici quidquid pedibus cōtinetur.Nam & hic vnum verſum, carmen dixit,& in Bucolicis duos. vt. tumulo ſuperaddite carmen. Daphnis ego in ſyluis hinc vſq. ad ſydera notus,Formoſi pecoris cuſtos formoſior ipſe.[De Danais victoribus] Irriſio eſt: vt,Victoresq́. cadūt Danai [Arma] Conſecrauit, ſubaudis.[Aerias arces] .i.altas.[Phæacum]Corcyram inſulam dicit ſitam inter Epirū & Calabriam vbi regnauit Alcinous [Abſcōdimus]Nauticus ſermo. Sane mira vſus eſt celeritate, vt ante abſconditā quàm viſam inſulam dicitur. [Portuq́. ſubimus Chaonio] Vt, Subeunt muro. Nam ſi Chaonios legeris,difficilis eſt ſcanſio.nō excluſos. [Butroti vrbem]id eſt Butrotium: vt,

Interea magnum ſol circumuoluitur annum:
Et glacialis hyems Aquilonibus aſperat vndas.
Aere cauo clypeum,magni geſtamen Abantis,
Poſtibus aduerſis figo,& rem carmine ſigno:
Aeneas hæc de Danais victoribus arma.
Linquere tū portus iubeo,& conſidere tranſtris:
Certatim ſocij feriunt mare: & æquora verrunt.
Protinus aerias Phæacum abſcondimus arces,
Littoraq. Epiri legimus,portuq. ſubimus
Chaonio,& celſam Butroti aſcendimus vrbem:
Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum Graias regnare per vrbes,
Coniugio Aeacidæ Pyrrhi,ſceptriq. potitum,
Et patrio Andromachen iterum ceſſiſſe marito.
Obſtupui:miroq. incenſum pectus amore
Compellare virum,& caſus cognoſcere tantos.
Progredior portu,claſſes,& littore linquens.
Solennes tum forte dapes,& triſtia dona,
Ante vrbem in luco falſi Simoentis ad vndam
Libabat cineri Andromache,maneſq. vocabat
Hectoreum ad tumulū,viridi quē ceſpite inanē,
Et geminas,cauſam lacrymis,ſacrauerat aras.

Vt me conſpexit venientem,& Troia circum
Arma amens vidit,magnis exterrita monſtris
Diriguit viſu in medio,calor oſſa reliquit:
Labitur,& longo vix tandem tempore ſatur:

Fontem Timaui. Hæc autem ciuitas eſt ĩ Epiro. cuius pars eſt Chaonia. q̃ ante Moloſſia dicta eſt.[Incredibilis reru fama] Incredibiliũ rerũ fama. Et bene non credit. Vnde & poſtea interrogat. Pyrrhin' connubia ſeruas? [Patrio marito] Atqui Thebana fuit,ſed aut prouinciam pro patria poſuit, vt Italiam quæro patriam. Item Sal Hiſpaniam ſibi patriam eſſe. Aut certe ſecundum ius locutus eſt, quia vxor viri domicilium ſequitur. Iuncta ergo Hectori.facta Troiana eſt. Nam & ceſſiſſe, de iure eſt. Cedi.n.hæreditas dicitur. [Ceſſiſſe marito] Conſuetudinis regiæ fuit,vt legitimam vxorem non habentes,aliquam licet captiuam.tamen pro legitima haberent, adeo vt liberi ex ipſa nati ſuccederent.Pyrrhus hanc quaſi legitimam habuit, & ex ea filium Moloſſum ſuſcepit.Poſtea cum vellet Hermionem Menelai. & Helenæ filiam Oreſti iam ante deſponſatam ducere vxorem.Oreſtis inſidijs.in templo Delphici occiſus eſt. Verum moriens præcepit vt Andromache(quæ apud eum coniugis locum tenuerat)Heleno daretur p̄p ſupradictum beneficium,quo eum à nauigatione prohibuerat. Inde factum eſt, vt teneret regnũ priuigni. q̃ ſucceſſerat patri, à quo Moloſſia dicta eſt pars Epiri,quam Helenus poſitam à fratre Chaone, quem in venatu per ignorantiam dicitur occidiſſe,Chaoniam nominauit, quaſi ad ſolatium fratris extincti.[Progredior portu.claſſes, & littora linquens].Hyſteron proteron in ſenſu,ante.n.linquitur littus, & ſic à portu proceditur. Notandum ſanè finitum eſſe verſum participio.quod rarum apud Latinos eſt,& apud Græcos vitioſiſſimũ [ſolẽnes]Legitimas,anniuerſarias.[Triſtia dona]Tale eſt illud.Quem ſemper acerbũ,Semper honoratũ (ſic dij voluiſtis) habebo [in luco] Lucum vt ſupra diximus, nũquam ponit ſine religione.[Nam in ipſis habitant manes piorũ, qui lares viales ſunt.vnde i 6.Nulli certa domus lucis habitamus opacis.[Falſi] Simulati.[Maneſq́. vocabat] Sacrificij inani ſepulturæ concilia bat manes Hectoreos,& bene in luco,vt diximus ſupra.[Ad tumulum].i.cenotaphion. [Viridi ceſpite] Herboſo. [Geminas] Vnam marito alteram filio. Aut certe illud reſpicit, quia inferi pari gaudent numero:vt,Ecce duas tibi Daphni.Superi vero impari.vt numero Deus impare gaudet. [Monſtris] Rebus inſperatis.[Diriguit viſu in medio] Dum me cernit, obſtupuit. [Calor oſſa reliquit] Extimuit,vt.Soluuntur frigore membra.

A S C. INTEREA magnum, &c.] Docet quõ ab Ambrachia in Butrotum peruenerunt.illicq́.Helenum.filium Priami regnantẽ cum Andromache.Hectoris olim coniuge,inuenerunt vnde dicit Donat.ſic.[Magnum]Deeſt.per. [Aeneas hæc] Breuis titulus,vberem cõtinet latitudinem,Aeneas poſuit,Aeneas ſcripſit. Nam fuit memorabile, ad illa cum loca venire potuiſſe, tutũq́. fuiſſe vbi erat periculũ manifeſtũ, habuiſſe arma ſublata victoribus.& in ipſorum ſedibus oſtentationis cauſa poſuiſſe, addidiſſe quoque epigramma.quod & ſuam gloriam teſtaretur. Et illorum qui victores receſſerant ludibria.fecit fortunę beneficio.vt apud victores,arma ab ipſis erepta, publice locaret.[Priamidem Helenum]Mira res, à perſona q̧ frater Paridis victus, regnaret inter victores.à loco vt Troianus in Græcia à numero.non per vrbem.ſed per plures.à fortuna.vt regnaret potitus Pyrrhi coniugio.ac ſceptro.Ergo incredibile vxorem Pyrrhi euerſoris Troiæ,hominem ex Priami genere habere, & cum Pyrrhus vita ceſſiſſet,Andromachen iterum patrio marito ceſſiſſe. Ergo obſtupuit Aeneas potius q̃ miratus ſit.[Monſtris]Monſtrum fuit, vt quo tempore manibus parentaret, Aeneas appareret, vt & ipſe mortuus putari poſſet.[Calor oſſa reliquit] Nam turbata mẽte, recedit calor.Eſt autem ſapiens conſilium poetæ, tractantis perſonam mulieris.ſoluentis inferias mortuo. & illius amorem retinẽtis,ex confuſione autem mentis.quia perfecte videre nõ potuit,incidit in errorẽ ne eſſet mortuus.Prior vidit mulier, prior loquitur,Aeneæ verecundia intemerata reſeruatur.Ordo eſt.Sol circunuoluitur interea.ſ.dum ludis intenti erant ſocij, ſupp. per magnum annum,hoc eſt.per circulum,ac vrbem anni ſolaris.& hyems i.tempeſtas glacialis.i. glaciem congelans, exaſperat vndas.Aquilonibus i.ventis illis frigidiſſimis.Ego.ſ.habiturus.figo clypeum cauo ære.aut qui erat ex cauo ære, eo q̧ incuruus eſſet, aut cum clangore tubæ ex cauo ære factæ,clypeum.dico.geſtamen magni Abantis Græci,non autem Troiani, de quo dictum eſt i ſ.Et qua vectus Abbas quod ex titulo patebit.figo. inquit. poſtibus aduerſis. i.contra nos poſitis, & ſigno rem carmine.i. titulo vnius verſus,qui ſic perficitur. Ego Aeneas fixi, aut conſecraui iſtic, hæc arma rapta de Danais victoribus Troię Aut Aeneas fixit hic, & conſecrauit hęc arma rapta de Danais victoribus. i. qui ſe victores gloriantur.ſed dictum eſt. victoreſque cadunt Danai. victus autem videtur cum Androgeo. Ego iubeo,tum.i.deinde linquere portus, & conſidere tranſtris, id eſt p̄ tranſtra, vt remis incũbant. Vnde ſequitur ſocij feriunt mare,certatim.i.cum certamine, & verrunt.i.inuertunt æquora,remis.ſ.ſuis.nos abſcondimus prætereundo. ſ. protinus.arces aerias.i.altas Phęacum.i.Corcyram,inſulam inter & Calabriam, vbi Alcinos rex Phæacum, qui Vlyſſem hoſpitio ſuſceperat regnabat.& legimus.i.ex ordine pernauigamus, littora Epiri, & ſubimus.i ſubintramus regionem illam. portu Chaonio. i. per portum Chaonium,alij legunt,portuſq́. ſubimus Chaonios. & ita abſumitur s,litera cũ vocali,quo more,m.abſumi ſolet, quæ abſumptio frequentiſſima eſt apud Ennium.Lucilium, Lucretium.& cęteros antiquos.nec rata videtur fuiſſe apud Virg.ſed murata à grammaticis.aut poetis illis. qui opus caſtigãdum ſuſceperant,& aſcendimus celſam vrbem Butroti. i.Butrotum ipſum,quæ vrbs celſa eſt (Ordo tamen eſſe põt ſubimus,& aſcendimus vrbem Butroti.portu Chaonio, qui eſt in Chaonia parte Epiri,qui olim Moloſſia dicta eſt)Fama rerũ incredibilis.i.difficilis creditu,quia rerum incredibilium,occupat aures, id eſt increbuit auribus noſtris.hic.i.cum eſſemus ĩ hoc portu.videlicet Helenum Priamidem.i.Priami filium, regnare per vrbes Graias, id eſt Græcas, coniugio.i.per coniugium Pyrrhi Aeacide.i.pronepotis Aeaci, quia Aeacus genuit Peleum, Peleus Achillem, Achilles Pyrrhum & potitũ,ſup.eſſe,ſceptris. i. regalibus ditionibus in diuerſis vrbibus, quæ per ſceptra ſignificantur. & Andromachen Hectoris olim coniugem.ceſſiſſe.i.iure aduenisſe,& cõceſſam eſſe.marito patrio.i.qui erat de patria prioris mariti, aut de patria mea(vt ad Aeneam referatur)iſta autem viſa ſunt incredibilia.& ideo obſtupui.& pectus, ſup.meum incenſum eſt miro amore.i.deſiderio & affectu.cõpellare.pro compellandi.i. alloquendi.virum.ſ.Helenum.& cognoſcere, pro cognoſcendi tantos caſus.i.fortuita rerum euenta.ego progredior portu.i.de portu.linquens claſſes,& littora.i.claſſes ad littora appulſas Andromache,libabat,id eſt ſacrificabat ad placandum forte,tunc.ſ. cum aduenirem,quia fortuitũ erat,non quod libabat, ſed quod tunc libabat,dapes ſolennes.i.legitimas,& anniuerſarias, & dona triſtia.i.funebria & ad luctum pertinentia, grata itaque, ſed non iocunda,libabat,dico,cineri, videlicet Hectoris, non vero, quia illic ſepultus non erat,ſed ſimulato, res autem ſimulata in ſacris quando vera haberi non poteſt,pro vera habetur, & vocabat manes.i.vmbras Hectoris vagantes ſecundum ſuperſtitionẽ Aethnicorum,propter illegitimam ſepulturam, aut violentam mortem.quia nondum tempus vitæ in quo in corpore tãquam in carcere contineri debebant,expleuerant.i.iuxta tumulum Hectoreum quem ipſa ſacrauerat. i. cum ſacrificatione extruxerat, inanem.i.ſine corpore,ſup.de ceſpite viridi.vt virore,anima oblectaretur, & ipſa ſacrauerat geminas aras Hectori. i. marito & Aſtyanacti filio,lacrymans.i.deflens cauſam, quia.ſ duo cariſſima pignora amiſerat. Quæ ſupp. (nam relatiuum ſæpe.in hoc poeta ſubauditur)vt.i.poſtquam conſpexit me venientem,& vidit arma Troia.eſt Troiana(triſſyllabum eſt, Troia, à Troius, Troia, Troium)circum.i.in circuitu ipſa exterrita magnis monſtris,quia mirabile erat, quod tunc arma.i.inſignia Troianorum conſpiceret,cum inferis ſacrificaret,& inferias celebraret Troianis. Vnda neſciuit an viuus,an defunctus eſſet Aeneas qui ea ferebat. Nam defunctus potuiſſet in ſimulacro apparuiſſe vt illis creditum eſt, diriguit.i.obſtupeſcens, quaſi rigida & immobilis facta eſt.in medio viſu.i.vt me ad medium ſatietatis inſpexerat tantum adhuc viſura,quantum viderat,niſi diriguiſſet.calor reliquit oſſa & deſcendit ad præcordia ipſa.labitur.i.cõcidit amens,& fatur tandem vix. i. cum difficultate longo tempore, ſubaudi poſt Quid autem dixit,ſequentia oſtendent.

VARIA LECTIO.

PORTVQVE ſubimus Chaonio,]Valerius Probus legit, Portuſq́. ſubimus Chaonio,Cum tamen ſint etiam, qui legant, Portuſq́. ſubimus Chaonios.]Butroti aſcẽdimus vrbem] Vetera pleraq́. oĩa exemplaria,Accedimus,legũt. [Obſtupui,miroq́. incenſum pectus amore] Vt miſſum faciam obſtupui, de quo ſæpe dictum. lib.nonnulli admodum vetuſti legunt, Incenſum eſt pectus,ſed forte illud ex paraphraſi huc inſertum.

Vera

SERV. Vera ne te facies] Ordo eſt. O nate dea affers ne te mihi verā facies verus nuncius? [Viuis ne] Et ſm muliebrem affectum interrogat. & bene ſuſpicatur. Nam & inferis ſacrificat, & in luco, in quo habitant manes? [Hector vbi eſt? Dixit lacrymaſque effudit] Hoc ad Aeneæ pertinet gloriam. vt ab Hectore nunq̄ diſceſſiſſe videatur. Sentit autem hoc, Si vmbræ videntur in ſacris, cur nō eorum magis quibus ſacrificatur? [Furenti] Incōſolabiliter & impatiēter dolēti. [Hiſco] Hiſcere eſt hiare, nec loq poſſe [Viuo equidem] Ac ſi diceret, ſi tamē vita eſt infeliciter viuere [Excipit?] Signate locutus eſt, quia deiectum dixerat. Excipiuntur.n. quę cadūt. [Digna] Congrua & priori conueniens. [Hectoris Andromache] Si Andromache ſequētibus iunge. Si Andromachen, ſuperiorib. [Connubia ſeruas?] Tenes: vt, Et nunc ſeruat honos ſedem tuus oſſaq. nomen. [Demiſſa] Humili. [O felix] Bene & virginitatē laudat. & mortem. vt oſtēdat ſe inuitam Pyrrhi pertuliſſe connubium, & eſſe ſuperſtitē ſuis miſerijs. [Priameia virgo] Achilles dū circa muros Troiæ bellum gereret, Polyxenā viſam adamauit, & conditione pacis in matrimoniū poſtulauit, Quam cū Troiani fraude ꝓmiſiſſent, Paris poſt Tymbręi Apollinis ſimulacrum latuit. & veniētē Achillem ad fœdus, miſſa vulnerauit ſagitta. Tum Achilles moriens petijt, vt euicta Troia ad eius ſepulchrū Polyxena immolaretur, quod Pyrrhus impleuit. [Ante alias] Ideo felicior, quia virgo extincta eſt. [Hoſtilem ad tumulum] Quia grande eſt mortis ſolatiū pręmiſſus hoſtis interitus. [Nec victoris heri tetigit captiua cubile] Singula habēt emphaſim ſuam. Nam parū erat dominum dicere niſi & victoris adderet faſtum. [Tetigit] Non aſcēdit. Nec genialem lectulum. ſed cubile. [Faſtus] Superbia, & eſt quartæ declinationis. Nam Liber qui dierum habet computationem. ſecundę declinationis eſt. Vnde errauit Lucan. dicendo. Nec meus Eudoxi vincetur faſtibus annus. [Seruitio enixe tulimus] Hoc eſt pertulimus, donec in ſeruitio poſitæ emitteremur. [Et bene plurali vtitur numero, ad excuſandum pudorem. [Ledæam Hermionem] Ledæ neptē. [Lacedęmonioſq́ Hymenęos] Cum ingēti felle, ac ſi diceret. Infelices maritis ſemper, vt Paridi & Deiphobo. [Tranſmiſit habendam] Herili voluntate. non lege coniugij, vnde & Habenda dixit. [Scelerum furijs] Matricidio.ſ. [Agitatus] Stimulatus. [Excipit] Dolo interficit. [Patrias aras] Alij Achilleas intelligunt. Nam Pyrrhus, vt in hiſtoria legimus, occiſo patre in templo Apollinis Tymbræi reuerſus ad patriam, in numinis inſultationem, in templo eius Delphico aras patri cōſtituit. & illic ei cœpit ſacrificare. Alij patrias Appollineas volunt à Patris Achaiæ ciuitate, in qua Apollo colitur. Nec debemus quærere cur non Delphicas dixerit, quia epitheta in alieno negocio plerunq. alia ponūtur. vt in 4. Italiam magnam Grinæus Apollo, Italiam Lyciæ iuſſere capeſſere ſortes. cum à Delio tantum eum cōſtet accepiſſe reſpōſa [Ceſſit Pars Heleno] Per priuignum. vt diximus. [Pergamaq́.] Pergamia legendum, non vt pleriq. Pergameam, qui per imperitiam contra metrum ſentiunt. Decipiuntur autē dum vtrunq. deriuatiuum volunt, cum ſit pergama principale. [Qui curſum venti] Cum admiratione dictum eſt. [Qui venti,] Id eſt tam proſperi. [Quæ fata] Tam nobis felicia. [Quis deus] Qui præſtitit vt te videre poſſemus. Tale eſt & illud Aeneæ ad Didonem adulatorium. Hinc me digreſſum veſtris deus appulit oris. [Ignarum] Aliud diſponentem. [Superat ne] Viuit. Sanè noue dictum. & caret exemplo vt pauca in Virgilio. Alij dicunt Superat ſuperſtites eſt, ſed ſuperſtes ꝑſentē ſignificat, vt Cicero in Mureniana. Suis vtriſque ſuperſtitibus, i. præſentibus. [Quem tibi iam Troia] Hemiſtichium, nec in ſenſu plenū. Sunt autem duo talia. vt hoc: Conceſſere deum, quem quidam ita compleuit. Conceſſere deū profugis noua mœnia Teucris. [Amiſſæ cura parentis?] Si parentis Creuſæ accipis, occurrit. Vnde ſciebat eam periſſe? Et alij dicunt potuiſſe hoc vel Heleno diuinante cognoſci. vel Aenea requirente per Troiam. vt, Impleui clamore viā. Sed vtrūq. viribus caret Parentem ergo, patriā accipiamus: vt Tullius. Si tibi patriā, quæ communis omnium parens eſt? Et eſt ſenſus, Dolet ne perditā patriā? [Animoſq́. viriles] Atqui ſupra dixerat puer, ſed animos viriles ait parētum conſideratione. Vnde etiā in 9. de ipſo: Ante annos animumq. gerēs curamque virilem.

AND. Vera ne te facies, verus mihi nuncius affers
Nate dea? viuis ne? aut, ſi lux alma receſſit,
Hector vbi eſt? AEN Dixit: lacrymaſque effudit: & oēm
Impleuit clamore locū. vix pauca furenti
Subijcio, & raris turbatus vocibus hiſco:
Viuo equidē, vitamq́. extrema per omnia duco:
Ne dubita. nam vera vides.
Heu quis te caſus deiectam coniuge tanto
Excipit? aut quæ digna ſatis fortuna reuiſit?
Hectoris Andromache Pyrrhin' cōnubia ſeruas?
Deiecit vultum, & demiſſa voce locuta eſt.
AND O felix vna ante alias Priameia virgo,
Hoſtilem ad tumulum Troię ſub mœnibus altis
Iuſſa mori: quæ ſortitus non pertulit vllos,
Nec victori heris tetigit captiua cubile.
Nos patria incenſa diuerſa per æquora vectæ,
Stirpis Achilleæ faſtus, iuuenemq́. ſuperbum,
Seruitio enixe tulimus. qui deinde ſecutus
Ledæā Hermionē; Lacedęmonioſq́. Hymenęos,
Me famulā, famuloq́. Heleno tranſmiſit habēdā.
Aſt illum ereptæ magno inflammatus amore
Coniugis, & ſcelerum furijs agitatus Oreſtes,
Excipit incautum, patriaſq́. obtruncat ad aras,
Morte Neoptolemi, regnorum reddita ceſſit
Pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos:
Chaoniamq́. omnem Troiano à Chaone dixit.
Pergamaq́., Iliacamq́. iugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui curſum venti, quæ fata dedere?
Aut quis te ignarum noſtris deus appulit oris?
Quid puer Aſcanius? ſuperat ne, & veſcitur aura?
Quem tibi iam Troia,
Ecquæ iam puero eſt amiſſæ cura parentis?
Ecquid antiquam virtutem, animoſq́. viriles,
Et pater Aeneas, & auunculus excitat Hector?

ASC. VERA &c.] In hac parte habetur ſermo Andromaches ad Aeneam aduentantis, & Aeneæ ad illam, de quo dicit Donatus ſic. [Vera ne te facies] Et quia armatus, & quia die in qua non ſolent videri mortui apparuit, exiſtimauit viuum ex occaſione autem loci, & parētationis cauſa putabat mortuum [Lacrimaſq́. effudit] Hæc omnia prouenerunt ex mariti recordatione. Nec debuit de alio, quàm de marito in tanto dolore quærere pauca, vel quia plura turbatus non poſſet, vel quia ipſa ex dolore non fuiſſet plura auditura. [Heu] Et ipſe incipit à gemitu propter Hectoris recordationem. [Hectoris Andromache] Cum laude hæc duo nomina extollenda ſunt. [Pyrrhin'] Cum depreſſione, quoniam hoſtis erat & patris Achillis, qui Hectorem occiderat, memoria fuerat odioſa. [Deiecit vultum] Mota pudore, & quoniam factum negare non poterat, ſubmiſſę vocis purgatione defendit. [O felix] Ex comparatione oſtendit, miſerrimam eſſe felicem comparatione ſui, quæ pudorē amiſerit quando mors in illa excluſit violentiam pudoris. Et cum illa ſolam felicem dicit, non ſe ſolam oſtendit in cauſa turpi. [Virgo,] Ergo perijt ſalua caſtitate. [Ad tumulum] Et non ad cubile. Vnde nulla voluptas potuit peruenire ad mortuū [Captiua cubile] Nouiſſimam potuit, quia maxime premebatur cauſa. [Heri] Vt qui inimicus fuerat, eſſet dominus [Cubile] Non ad honeſtatem, ſed ad ludibrium eſt inuita perducta. [Nos patria] Concluſa cōparationis parte, qua ſe purgauit, redit ad ſe, & opponit ſua his, quæ euenerant Caſſandræ, illa incolumē patriam reliquit. [Nos incenſa] Illius funus ſolum patrium tenet. Nos per diuerſa maria ſumus tractæ, pertulimus natum ex Achille, q nulla miſeratione mouebatur. [Superbus] Ex victoria, ſeruitium autem nimis ponderoſum fuiſſe, ex eo oſtendit quòd dixit, Tulimus enixe. [Qui deinde] Oſtendit neceſſitate Pyrrho, neceſſitate etiam Heleno fuiſſe coniunctam. Hæc ille. Ordo eſt. O nate dea, ſcilicet Venere, quod in laudem eius vergit, quia à notis talis prædicatur, vt prius ab Achate. & alibi etiam ſyllaba, ne pro an. facies, id eſt ſpecies, & ꝓſentatio,

vera

vera ſup. affert te, & an tu exiſtens verus, id eſt non fictus, nec ſimulatus, neq. indu:a corpore tuo vmbra, ſed. reuera, cuius effigiem præ te fers, Aeneas aiiers. id eſt præſentãs mihi, te, id eſt teipſum non vmbram, nec ſimilitudinem corporis tui. Dubitabat enim an ipſe quoque ab inferis veniret, petiturus funeris obſequium ſicubi inſepultus remanſerit. aut ſi lux alma, id eſt vitalis quæ alit viuentes receſſit, ſup. à te. hoc eſt aut ſi non verus nun cius tui es, ſed vmbra ab inferis deſcendens dic, ſup. (ſed id. quia iprouiſum omiſit) vbi eſt Hector, ſcilicet maritus meus cui hæc ſacrifi. ia libo, & tamen tecum non comparet. Dixit, ſup. Andromache, id eſt concluſit orationem ſuam. aut ſermonem ſuum & effudit lacrymas, quæ cauſa erat, cur non plura diceret, & impleuit clamore, id eſt eiulatu, omnem locum id eſt omnem partem loci, aut totum locum. Ego ſubijcio i. ſubſequenter adijcio. vix, id eſt cum difficultate. pauca ſup. verba & ego turbatus. ſcilicet commiſeratione, & affectione in Andromachen, quam lacryma te vidi, hiſco. id eſt hos aperio, & loquor vocibus raris. id eſt per interualla prolatis. Equidẽ, id eſt ego certe viuo, & duco vitam per omnia extrema, id eſt ad extrema fata tendentia, hoc eſt in extremis miſerijs ꝑ quas mortalitas plures ſufferre nequiret & videtur extrema propoſitiuo, hoc eſt abſolute poni, nam ſi ſuperlatiuum eſſet, potius diceret per extrema quęque, ne dubita, pro ne dubites. Nam vides vera, id eſt res veras, vt verum vultũ & verum, hoc eſt viuum hominem non ſimulato corpore. Heu, dolentis eſt, quis, id eſt qualis caſus, excipit te deiectam, id eſt ad inferiorem conditionem iactam de coniuge, id eſt de marito tanto, quantus, ſcilicet erat Hector, q. d. indigniſſimus eſt cum coniuncta fueris, matrimonio, ei qui ſocerum tuũ interemit, & cuius pater maritum tuum interfecit. Aut quæ, id eſt qualis fortuna, ſatis digna, ſcilicet virtute, & meritis tuis, reuiſit, id eſt iterum viſit, ſeu viſitauit te, eum iterum ſis patrio coniuncta marito, videlicet Heleno. Pyrrhin', id eſt Pyrrhi ne, & ne pro an, an tu Andromache Hectoris. ſup. coniux ſeruas connubia Pyrhi, .i. eius cuius pater Hectorẽ occidit? q. d. indigniſſimũ eſt. Ipſa deiecit vultum, & locuta eſt voce demiſſa, id eſt deorſum miſſa, hoc eſt ſubmiſſa & ima. O felix ſup. eſt. virgo Priameia. i. Priami filia. Polyxena vna, i. ꝑcipua, aut ſola ante alias, ſ. virgines, iuſſa, ſcilicet à Pyrrho mori ſub altis mœnibus Troiæ, ad tumulum hoſtilem, id eſt Achillis hoſtis. Quo dicto, & formam & pudicitiam ſuam commẽdat Andromache. Formam quidem, quia ea captus eſt Pyrrhus, & non Polyxenæ, qua tamen pater eius captus erat, pudicitiam vero, quia maluerit vt illa occiſa fuiſſet, ꝙ illa placens nupſiſſet, quæ, ſcilicet virgo non pertulit, id eſt non perpeſſa eſt, vllos ſortitus, id eſt vllas ſortitiones, id eſt quæ nunquàm in ſortem venit, modo vni, modo alteri ſicut ego, primo Hectori, deinde Pyrrho & rurſus Heleno, nec, id eſt & quę non tetigit captiua, id eſt exiſtens ſerua & captiua, cubile, id eſt thalamum heri victoris, & ita ſuperbi nos vectæ, id eſt ego vecta (de ſe enim pluraliter loquitur) per diuerſa æquora, & hoc patria ſcilicet mariti mei, hoc eſt Troia incenſa, id eſt cremata igni tulimus, id eſt perpeſſæ ſumus, enixe, id eſt enitendo, & cum multo labore faſtus, id eſt ſuperbiam ſtirpis Achilleæ, id eſt Pyrrhi, que, pro, id eſt iuuenem ſuperbum, videlicet Pyrrhum, qui ſeco tus deinde, ſcilicet poſtquam me ſortitus erat. Hermionem Ledæam, id eſt Ledæ neptem, nam Menelai, & Helenæ, quæ eſt filia Ledæ, filia fuit quæ Oreſti patrueli nupſit, ſed poſtea occiſo Agamemnone, & fugato Oreſte à Pyrrho rapta eſt, quo interẽpto, & Oreſte à furore purgato, priori marito reſtituta eſt & Himenæos, id eſt thalamos, aut nuptias, ꝑ metonymiam Lacedæmonios, q. d. & ergo infelices, quales erant Clytemneſtræ, & Helenæ, tranſmiſit me famulam habendam, famulo Heleno, id eſt vt captiua nuberem captiuo. & ita quia dominus potuit nos ad libitum coniungere. At, id eſt ſed, Oreſtes inflammatus, id eſt ad emiſſionem flammæ vſq. inceſus, magno amore prioris coniugis, id eſt quam ipſe prior, hoc eſt ante Pyrrhũ ſortitus erat, hoc eſt ipſius Hermiones, ſeu Hermionæ (vtrunque enim legitur, ſicut Helene & Helena, Lede & Leda) & agitatus furijs ſcelerum commiſſorum, ſcilicet in matrem, quam occiderat, excipit, id eſt adoritur, aut intercipit illum, ſcilicet Pyrrhum incautum, id eſt ſibi non præcauentem, cum à furente nihil tale vereretur, & obtruncat ad aras patrias, id eſt paternas, hoc eſt, Achilleas, quas videlicet Achilli patri ſuo conſecrauerat. Pars regnorum ceſſit, id eſt iure obuenit Heleno, reddita morte, id eſt ꝑ mortem, Neoptolemi, ſcilicet Pyrrhi, quia genuerat filium qui poſt mortem patris moriens matri reliquit portionem regni. Vnde per priuignum, inquit Seruius ceſſit, ceſſit inquam Heleno, videlicet marito meo: quaſi, ſcilicet Helenus dixit, id eſt denominauit campos, cognomine Chaonios, id eſt qui nunc Chaonij appellantur, & dixit omnem, ſcilicet regionem, hanc Chaoniam à Chaone Troiano, ſcilicet vero fratre ſuo: hoc eſt ipſius Heleni, & addidit iugis, id eſt colliculis his, Pergama, id eſt mœnia Troiana, id eſt eodem nomine appellata, & hanc arcem Iliacam, i. quam Ilium appellauit, ſed qui vẽti, & quæ fata dedere tibi curſum, aut quis deus, quaſi innuat, quod bonus appulit te ignarum, id eſt ignorantem quod hic eſſemus his oris, id eſt ad has oras? Quid ſup. agit, aut facit (generale enim verbum, honeſtam eclipſim facit, quia facile intelligitur, & potiſſimum in interrogationibus & increpitationibus, quæ breues eſſe debent. ſuperat ne, id eſt ſuperauit ne, & ſuperat ętatis imbecillis incommoda & nocumenta, & pro, id eſt, veſcitur aura. ſ. vitali (quem tibi. &c. quidã hoc hemiſtichion ſic cõpleuit. Quem tibi iam Troiã obſeſſa eſt enixa Creuſa, ſed Seru. atteſtatur incompletum eſſe, etiam imperfecto ſenſu derelicto, ſed in ea re ſummum eſt artificium, vt mulier præpedita dolore ſenſum abſoluere non potuiſſe, ſignificetur. Præterea vult curam parentis, id eſt patriæ dici, non matris Creuſæ: nam vnde, inquit, ſciebat hoc Andromache. Nec tamen videtur inualidum quòd audiuerit ab his qui Aeneam viderant eam quæritantem, qui in ij. dixit:

Impleui clamore vias, mæſtusque Creuſam

Nequidquam ingeminans, iterumque, iterumque vocaui, &c.

Quia ergo regis filia ab hoſtibus forſan multum quæſita fuit, potuit eius finem didiciſſe ab his qui eam raptam norant, conſtituam ergo ſic) quẽ, ſcilicet Aſcanium, ſup. Creuſa, cuius nomen in conſpectu mariti exprimere non potuit, eſt, ſupp. enixa tibi Troiam iam obſeſſa, ſcilicet à Græcis (hoc autem ſubticet, aut propter dictam cauſam aut ablatum eſt à caſtigatoribus, quia in detrimentum gloriæ domus Iuliæ cedebat, ꝙ Iulus ſub obſidio ne natus diceretur, ne obſcurus ſit illi, & triſtis natalis à quo tanta proceſſit propago) Ecquidnam, id eſt en quænam, aut & quænam, id eſt quam magna, aut interrogatiue, aut admiratiue dicitur. cura parentis ſcilicet Troia hoc eſt patriæ, aut potius Creuſæ, parentis, id eſt matris, amiſſæ, id eſt ablatæ, eſt puero, ſcilicet Aſcanio. Ecquid. quaſi dicat dij boni, & quã rem, aut quantũ & Aeneas pater, & Hector auunculus, id eſt frater matris, excitat. ſ. Aſcanio, eam enim ob rem priſci Romani, ſtemmata, i. maiorũ ſuorũm imagines in coronam diſpoſitas, cõſeruabant, vt ab eis ad virtutem excitarentur, quantum ergo & pater, & auunculus excitat in virtutẽ antiquam, i. maiorum ſuorum, aut qualis erit antiquis, & in, id eſt ad animos viriles? Priuſquam ad cętera pergam addam Beroaldina annotamenta in Seru. contra id, quod dicit, faſtos, pro libro faſtorum non eſſe quartæ. ea autem ſunt hæc. Nimis audax ne dicam temerarius eſt Seru. qui Lucanum ſcribit erraſſe, dicendo faſtibus, & non faſtis, cum Lucanus eruditiſſimus Seruio reliquiſque commentatoribus excellentior, morem antiquorum vſurpauerit, qui faſtus etiam pro annalibus, & libris in quarta declinatione nonnunquam dicere ſolebant. Varro in Ephemeride. Cæſar faſtus correxit. Colum. in x. ſequor nunc Eudoxi & Metonis faſtus aſtrologorum, & apud Horat. duplex ſcriptura inuenitur. faſtus & faſtus, & (vt auctor eſt Priſc.) eadem forma dicitur faſtus, vel faſti, qua ſenatus, vel ſenati in ſecunda, & quarta declinatione.

VARIA LECTIO.

PYRRHIN' connubio ſeruans?] In antiquis aliquot libris legere eſt, Pyrrhi an connubia ſeruas? [Stirpis Achilleæ faſtus, iuuenemq ſuperbum, Seruitio enixæ tulimus] In libris aliquot antiquis, Faſtum, vnitatis numero legitur. [Me famulam, famuloq. Heleno tranſmiſit habendam] In Mediceo, in Portio, & antiquis ferè omnibus exemplaribus, dictiones in hunc ſunt ordinem collocatę. Me famulo, famulamq́ Heleno. [Aut quis te ignarum] In antiquis aliquot libris legere eſt, aut quiſnam ignarum [Et veſcitur aura?] In antiquis pleriſque libris, Auras, legitur. [Quem tibi iam Troia,] In antiquis aliquot libris, verſus abſolutus legitur. In nonnullis enim, Quem tibi iam Troia obſeſſa eſt enixa Creuſa. In aliquot alijs, Quem tibi iam Troia peperit fumante Creuſa. [Ecquæ iam puero eſt amiſſæ cura parentis?] Libris nonnulli veteres legunt, Et quæ. In nonnullis etiam peruetuſtis ſcriptum obſeruaui, Ecqua tamen puero. In Mediceo: Quæ tamen, & puero eſt. Apud Fluuium Soſipatrem non ſolum, Ecqua tamen, ſed &, Amiſſi, virili genere, non Amiſſæ, poſitum à Virgilio citatur.

SERV. ET multum lacrymas]Ordo eſt, Lacrymas multum fundit inter verba ſingula. Nam ſi lacrymans quid fundit [Agnoſco] aut cognomine agnoſco aut certe quia repararam audierat Troiã: vt. Hic credibilis rerũ fama occupat aures. [Scæaq́. amplector limina portæ]Scæa porta dicta eſt, non à pugnis ante ſe factis ſcæuis. i. malis. (Nam & ante ſi dicta eſt) nec ab itinere ingreſſis ſcæuo i. ſiniſtro, quod ingreſſi nõ recto eunt itinere, ſed ſiniſtro, ſed à cadauere Laomedontis, hoc eſt Scæomate, quod in eius fuerat ſuperliminio. [Amplector] Pro te teneo, vt, Amplexæq́. tenẽt poſtes, atque oſcula figunt. [Teucri] Pro Teucridæ. [In amplis] Quod eſt regiæ magnitudinis. [Accipiebat] Paſcebat Terent. Accipit homo melius nemo, neq. prolixius. [Aulai] Pro aulæ. Eſt autem Diæreſis de Græca ratione veniens quorum ai diphthõgus reſoluta apud nos duas ſyllabas facit. [Carbaſus] Genus lini eſt, quod abuſiue plerũq. pro velo ponitur. Sanè in numero ſingulari hæc Carbaſus dicimus in plurali hæc Carbaſa. [Troiugena] Ac ſi diceret, generoſe, vt alibi, Dardanidæ magni genus alto à ſanguine diuum. [Interpres] Vaticinator, qui mentẽ deorum mortalibus publicas. Sed q̃a interpres gñale nomen eſt, currit per ſpecies. Nam, vt ait Cicero omnis diuinãdi peritia in duas partes diuiditur. Nam aut furor eſt, vt in vaticinantibus, aut ars, vt in aruſpicibus, fulguritis, ſiue fulguratoribus auguribus. Et omnia iſta ex ſe pendent, licet proprijs finibus contineãtur, vnde Virg. omnia ei dat, quem vult perfectum intelligi: vt hoc loco Heleno. Item alibi, Aſilæ in decimo.

Cui pecudum fibræ, cæli cui ſydera parent,
Et linguæ volucrum, & præſagi fulminis ignes.

[Diuum qui numina] Poteſt & interpres diuum diſtingui. Sanè per oĩa Zeugma eſt ab inferioribus. [Sentis] qui numina ſentis. Qui ſuſpicis numen, & futura prædicis Qui tripodas ſentis. Tripodes menſæ fuerunt in templo Apollinis Delphici, quibus ſuperpoſitæ Phœbades vaticinabantur. [Clarij lauros] Et hic qui ſentis ſubaudis. Clariũ oppidum eſt in finibus Colophoniorum, vnde Apollo Clarius. Sanè quæritur vtrum Clarij geminandum ſit i, & ſciendũ aliter non procedere. Nam Cla breuis inuenitur, vt Stat. Nec clarius hæc luce fores didymæaq́. quiſquam. Per lauros aũt, oraculũ intelligimus. [Qui ſydera ſentis] qui es peritos Aſtrologiæ [Et volucrum linguas] Qui es augur oſcinũ. [Et præpetis omnia pennæ] Aues aũt oſcines ſunt, aut p̃petes. oſcines, ore futura prædicunt ab os & cano. præpetes, volatu ſignificant. ſed præpetes aut ſuperiora tenent. & præpetes vocãtur, aut inferiora. & dñr inferæ. prepetes aũt ideo quia oẽs aues ſuperiora petunt volantes. [Fare age] Hortantis eſt age. i. dic celeriter. Et eſt Ordo, Troiugena fare age q̃ prima pericula vito, Quidve ſequens tantos poſſim ſuperare labores. Cętera per parentheſin dicta ſunt. [Nanq. oẽm curſum] Hypallage eſt. nam nõ oẽm curſum proſpera dixit religio, ſed omnis religio dixit proſperũ curſum. [Cuncti diui] Quia quidquid audiuit à diuerſis, ad Iouem recurrit. vt diximus ſupra. Quæ Phœbo pater omnipotens mihi Phæbus Apollo. [Numine] Numen autem oraculum ſignificat. [Repoſtas] Πάθος pro repoſitas. i. longe poſitas. [Nouum] Magnum more ſuo. [Prodigium canit] Prodigium, portentũ monſtrum, modico fine diſcernuntur, ſed confuſe pro ſe plerũq. ponuntur [Triſtes iras] Deorum. ſ. p̃p iniurias ſuas. [Obſcœnamq́. famem] Aut q̃ hoĩes etiam ad obſcęna compellit: vt, Male ſuada fames. aut certe quã obſcœna auis p̃dixerat. [Quæ prima pericula vito: Quidve ſequens tantos poſſim ſuperare labores] Duo petit, queadmodũ aut periculis careat, aut quibus cõſilijs par eſſe laboribus poſſit. [Tantos] Quantos Harpyia prædixerat.

AEN. Talia fundebat lacrymans. longoſq́. ciebat
Incaſſum fletus, cum ſeſe à mœnibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus affert,
Agnoſcitq. ſuos, lætuſq́. ad mœnia ducit,
Et multum lacrymas verba inter ſingula fundit.
Procedo: & paruam Troiam, ſimulataq́. magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine riuum
Agnoſco & Scææque amplector limina portæ.
Necnon & Teucri ſocia ſimul vrbe fruuntur.
Illos porticibus rex accipiebat in amplis.
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Impoſitis auro dapibus, pateraſq́. tenebant.
Iamque dies, alterq́. dies proceſſit: & auræ
Vela vocant, tumidoq́. inflatur carboſus auſtro.
His vatem aggredior dictis, ac talia quæſo:
Troiugena interpres diuum, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarij lauros, qui ſydera ſentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omnia pennæ,
Fare age (nanq. oẽm curſum mihi proſpera dixit
Relligio: & cuncti ſuaſerunt numine diui
Italiam petere, & terras tentare repoſtas:
Sola nouum, dictuq́. nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, & triſtes denunciat iras,
Obſcœnamq́. famem) quæ prima pericula vito:
Quidve ſequens tantos poſſim ſuperare labores.

ASC. TALIA &c.] Docet quo poſt colloquiũ ſuſceptus eſt hoſpitio in nouã Troiam q̃ ad ſimilitudinẽ prioris extruxerant, vtque vaticiniũ ab Heleno petierit ſub profectionẽ ſuam, de quibus rebus dicit Don. ſic. [Paruam Troiam] In omnibus iſtis verſibus, ne minuat magnitudinẽ Troiæ patriæ, oſtendit hanc non tantã eſſe. Sed ſimilẽ. nam dixit paruam Troiã & ſimulata Pergama, arẽtemq́. riuum Xanthi. Necnon & Teucris Aeneam, Anchiſen, & Aſcanium duxit in ſuã domũ. Reliquis hoſpitia per ciuitatem acceperunt. [Accipiebat] Paſcebat. aliter enĩ non in amplis porticibus, ſed in amplas porticus dicendum fuerat. [Iamque dies] Argumẽtum benignitatis, cum nõ vnius, ſed plurimum dierum. ſit hoſpitiũ. [Troiugena] Plurimũ dat ei generi. ex quo fuit etiam ipſe qui laudabat. [Interpres] Quid felicius, q̃ noſſe, quid velint dij & dignũ eſſe per quẽ loquatur in hominibus? [Tripodas] Trium pedũ ſunt. Alio nomine cortina appellatur. Eſt aũt laus plena, nam cũ ſint diuerſa vatũ gña, & vix ſingula vaticinationis in ſingulis reperiãtur, ipſe erat in oĩbus verſatus. Eſt calor rhetoricus repetitio. [Fare age] Non iubet. ſed hortatur, [Prodigium] Prodigia autem dñr, quibus nũciãtur aduerſa. Poſcit inde remediũ quo aduerſa toleret, aut poſſit fugere. Hæc ille. Ordo eſt. Sup. Andromeche lacrymans vnde non mirum, ſi non oẽm expleuit ſermonẽ. fundebat. ſ. è pectore. talia. i. tales querelas, & ciebat. i. excitabat, & prouocabat, incaſſum. i. fruſtra, & in vanum, quia nihil profuturos fletus, longos. i. longe repetitos, aut in longum duraturos, ſup. tũc, cum. i. q̃n Helenus heros. i. heroica virtute. & nobilitate præditus, Priamides. i. Priameius, vt ſit patronymicũ pro poſſeſſiuo. aut ſic cum heros ſ. Helenus Priamides. i. Priami filius affert ſe. ſup. nobis & hoc multis comitãtibus, ſup. cum, & ipſe agnoſcit ſuos affines neceſſarios, & cõpatriotas. & ipſe lętus ducit. ſ. agnitos. ad limina. ſ. domus ſuæ, & fundit multũ i. abunde lacrymas. iter ſingula verba. Ego procedo. ſ. ad vrbẽ, & agnoſco paruã Troiã. i. vrbẽ paruã extructã in formã magnæ Troiæ, & agnoſco Pergama. i. mœnia Troiana, ſup. parua, ſimulata magnis. i. effiicta ad ſimilitudinẽ magnorũ, & riuũ arẽtẽ. i. ſine aquis alueũ, cognomine. i. cui cognomen erat Xanthi illius fluuij Troiam interfluentis. & amplector limina portæ Scææ. i. ingredior portam, q̃ dicta eſt à porta Scæa Troiana. vergentẽ ad Scæũ promontorium. & extracta in ſimilitudinẽ illius. Necnon. i. etiam Teucri. i. Troiani cęteri, hoc eſt ſocij mei fruũtur ſimul in vrbe ſocia. i. recipiũtur ſocialiter à cõpatriotis ſuis. Rex. ſ. Helenus, q in partẽ regni peruenerat, accipiebat. ſ. ad conuiuium. i. paſcebat illos. ſ. Teucros. in porticibus amplis, vti regię cõueniunt, & ipſi illic immorantes, libabant. ſ. primũ aut more libantium. i. ſacrificantiũ abſumebant pocula Bacchi. i. vini, in medio aulai. i. aulæ, hoc eſt regiæ (nam aula, eſt regia Latine. quia aũt vbi latine hamus æ, Græci habent ai. pro diphthongo & ſi vt nos e, proferunt, quãuis pro oi, vbi nos œ. ſcribimus. ipſi i. pronunciẽt. ideo aulai, pro quo Græci. aulę pronũciant. p diæreſin fit triſyllabũ, ſicut apud Enniũ, lunai, qđ Perſius citat, & aurai, ſimplicis ignẽ apud hunc Poetã) & tenebant pateras. i. vaſa ampla, & hoc dapibus. i. cibis regalibus, impoſitis auro. i. eſcarijs aureis, faciebant, inquit, hæc. Iamq. i. & iam dies. ſ. vnus & alter dies proceſſit. & auræ. i. venti opportuni & ſecundi leniter ſpirantes. vocãt vela. i. videntur nos prouocare ad pandenda vela. & Carbaſus. i. velũ ex Carbaſus, inflat auſtro. i. võto illo, tumido. i. inflato, aut inflante: nam flantes tumere vñr, & ſup. ego aggredior, vatem. i. Helenũ: his. i. hmõi dictis. i. verbis (eſt. n. nomẽ, nõ participiũ) ac quæſo. i.

precor

precor talia.ò Troiugena.i.in Troia genite,interpres.i.ſignificator per loquelam diuum . i.vo'u ıtatis deorum , qui ſenıis numina Phœbı.i.diuinitatẽ eius per illapſum.qui ſẽtit Tripodas i. releuationem factam apud Tripodas Apollinis. ſ. in Delo , qui ſentis lauros Clarij . ſ.Apollinis . i. oracula Claris fieri ſolita ſub lauro.qui ſentis ſydera.i.iudicium aſtrorum.& ita præſcis per te futura , & qui ſentis linguas volucrum.i.auium oſcinarum:hoc eſt augurium,quod ex garritu fit auium , & omnia.i. portenta, aut indicia.pennæ præpetis.i.auis opportunæ volantis, & ſedes idoneas captantis,hoc eſt auſpicij etiam peritus es, age. adhortandi aduerbium fare,quæ pericula ego vito. i. vitare debeam, prima.i præcipua,vt pro vel,quid ſequens ego poſſim ſuperare tantos labores , quantos. ſ. Harpyia Celæno prædixerat fare inquam,nam religio.i.deorum obſeruatio.hoc eſt pia & religioſa gens vt Caſſandra,Creuſa,Hector, &c. proſpera dixit m'hi oẽm curſum,pro eo qđ eſt,omnis religio dixit,mihi curſum proſperum,eſt.n.in adiectiuis hypallage,& cuncti diui ſuaſerunt numine.i.nutu & fauore.aut voluntate.aut diuina poteſtate ſua,aut (vt Ser.dicit)oraculo petere Italiam.& tentare rertas repoſtas.i. longe poſitas, aut nobis repoſitas . i. receptas , aut repoſitas ad aduentum noſtrum.Sola Celæno Harpyia.canit. i. vaticinatur, prodigium nouum.i.inauditum mihi, & ab alijs non ſignificatum.& ideo ſola.& canit prodigium,nefas i.nefandum & deteſtabile,dictu.i.dum ducitur,aut vt dicatur.Et denũciat mihi iras deum.i.deorum.triſtis.i.incommodas nobis.que, pro.i.famam obſcœnam i.indecoram,aut quę quos torquet Obſcœnos facit.

VARIA LECT. PRIAMIDES multis Helenus comitantibus offert] In lib.aliquot antiquis legere eſt,Priamides Helenus multis comitantibus affert [Et multum lacrymas]In Mediceo, & libris aliquot antiquis participij voce.Lacrymans legitur. [Inter ſingula fundit]illud vero minime placet.quod in veteribus pleriſque libris,Fudit,legitur tẽpore præterito.[Aulai in medio libabant] In veteribus libris aliquot , Aulai medio , abſque præpoſitione legitur [Hic vatem aggredior dictis]Mediceo & alij quidam libri vetuſti,His vatem aggredior dictis,legunt, ſed Hic , non diſplicet. [Nanque omnem curſum mihi proſpera dixit Religio] In veteribus aliquot exẽplaribus legere eſt,Nanque omnis curſum mihi proſpera dixit Religio.

Hic Helenus cæſis,primum de more iuuencis,
Exorat pacem Diuum,vittasq. reſoluit
Sacrati capitis.meque ad tua limina,Phœbe,
Ipſe manu multo ſuſpenſum numine ducit:
Atque hæc deinde canit diuino ex ore ſacerdos :
HEL. Nate dea(nam te maioribus ire per altum
Auſpicijs manifeſta fides:ſic fata deúm rex
Sortitur,voluitq. vices,hic vertitur ordo)
Pauca tibi è multis,quo tutior hoſpita luſtres
Aequora,& Auſonio poſſis conſidere portu,
Expediam dictis.prohibent nam cętera Parcæ
Scire Helenum,fariq. vetat Saturnia Iuno.
Principio Italiam,quem tu iam rere propinquã,
Vicinoſq. ignare pars inuadere portus,
Longa procul longus via diuidit inuia terris.
Ante & Trinacria lentandus remus in vnda,
Et ſalis Auſonij luſtrandum nauibus æquor,
Inferniq. lacus,Aeææque inſula Cyrces,
Quàm tuta poſſis vrbem componere terra.
Signa tibi dicam:tu condita mente teneto.
Cum tibi ſolicito ſecreti ad fluminis vndam,
Littoreis ingens inuenta ſub ilicibus ſus
Triginta capitum fœtus enixa iacebit,
Alba,ſolo recubans,albi circum vbera nati:
Is locus vrbis erit:requies ea certa laborum.
Nec tu menſarum morſus horreſce futuros:
Fata viam inuenient,aderit vocatus Apollo.

SERV. DE more]. ſ. ſacrificãtũ. Et aut de ſacrificãtium more requirit vtrũ tp̃s conſulendi eſſet(Nam hoc vehementer q̃ritur, vt in ſexto: Tum virgo poſcere fata Tp̃s ait)Aut certe quod & melius eſt.de ſacrificantũ more. ante nefas expiat ab Harpyia prędictum. & ſic venit ad vaticinationem. Vt aũt hic expiatam famem intelligamus ſequens efficit locus:vt, Aderitq. vocatus Apollo.cum conſtat.niſi in hoc intellexeris loco , famis cauſa nuſquã inuocatum eſſe Apollinis numen.Dubitationẽ aũt in hoc loco exorat, facit , nam orare eſt petere, exorare impetrare. Ergo impetrat pacẽ aut ad inquirẽdũ tp̃s, aut ad mitigãdum famis periculũ. [Vittasq. reſoluit] In ratione ſacrorum par eſt & animæ, & corporis cauſa. Nam plerunq. q̃ non poſſunt circa animam fieri , fiũt circa corpus, vt ſoluere , vel ligare quo poſſit anima ꝙ per ſe nõ poteſt excognatione ſentire. inde eſt, Vnum exuta pedem vinculis ĩ veſte recincta. Bene ergo Helenus cũcta corporis ſoluit,ne qua parte animo religato ad numẽ accedat. [Suſpenſus]Si ſuſpenſus ipſe numinis plenus. Si ſuſpenſum eſt. ſolicitum & attentum.[Deinde canit] Poſt peracta ſolennia . [Nate dea]Ordo eſt , Nate dea pauca tibi expediam dictis , prohibent, nam cętera Parcæ Scire Helenum farique vetat Saturnia Iuno. Omnia.inquit.vates nouit , ſed non omnia permittimur dicere, fatis prohibentibus etiam ex his quæ nouit multa vetat dicere Iuno Saturnia.[Maioribus] Cœleſtibus., ꝓ ꝓ ſyderis curſum,cuius fuit explanatio per Creuſam.[Per altum]Per limitem fortunę ſuperioris. [Sortitur] Diſponit ordinat. Et bene alludit quaſi Apollinis ſacerdos , cuius proprie ſunt ſortes.i.reſponſa diuina. [Voluitque vices]Definitio fati ſ̃m Tullium,qui ait , Fatum eſt connexio rerum per æternitatẽ [Pauca tibi è multis] Duo dicit eſſe dicturũ,quẽadmodũ poſſit tute nauigare. & quibus ſignis Italiæ regna cognoſcat.[Hoſpita Aequora]Vicina.nihil . n. nobis hoſpitio eſſe vicinius conſtat. [Prohibent nam cętera Scire] Hic diſtinguendum.Et eſt ſenſus.Cętera te ſcire non ſinunt fata. Helenum vero Iuno prohibet dicere etiam ea quæ audire poteras.& vacat Que.vt ſolet frequenter . Male autem ſentiunt, qui diſtinguunt ſcire Helenum.cum legimus in Lucano. Venit ætas omnis in vnam Congeriem, miſerumq́ premunt tot ſecula pectus. Item alibi,Nec tantum prodere vati , Quantum ſcire licet. & adeo repletus numine nouit omnia ſacerdos.vt refrenetur ad cętera dicenda. nam dicendo.Helenũ fariq vetat Saturnia Iuno, oſtendit ꝑmiſſũ ad Aeneam pertinere. aliter ſuum nõ interponeret nomẽ. Prohibet autẽ ſcire mortem patris ad augendum inopinatum dolorem , tempeſtatẽ ab Aeolo immiſſam , amorem Didonis , in quo & gaudium quidẽ eſſet, ſed quod improuiſum.vile crederur . Et ſi ſciret Aeneas ſe de Africa exiturum,non facile Didonis conſentiret amoribus. Nouimus aũt hoc Iunonem agere. vt ſi poſſet fieri, regnum Italiæ Libycas auertere oras.Inopinatum vero dolorem ẽr Aeneas conqueritur:vt,Nec vates Helenus cũ multa horrenda moneret.[Ignare]Pro ignarus,caſus pro caſu. dicit aũt ignarũ fati.[Longa procul]Non ſitu quã pene videt, ſed neceſſitate fatali.[Via inuia]Aeneæ.ſ. [Trinacria]quæ latine Triquetra dr̃ quam multi Trinacriam dicunt. [Lentandus] aut lente tibi nauigãdum eſt, nam totã Siciliam circumijt. Aut lentãdus tibi remus eſt.i. flectendus , vnde letum vimẽ dicimus.i.flexibile.[Inferniq. lacus] Lucrinũ & Auernum dicit, inter quos eſt ſpelunca.per quã ad inferos deſcendebatur, vnde eos dixit infernos. [Aeææq. inſula Cyrces]Qui nunc Circeius mons à Circe dr̃,aliqñ, vt Varro dicit inſula fuit nondum ſiccitatis paludibus, quæ eam diuidebant à continẽti Aeæa autem dicta ab aſpernantiũ voce ꝓꝓ celebratas illic corporũ mutationes.vnde eſt. Inacceſſos vbi ſolis filia lucos . Aeææ aũt tres ſunt diphthongi,nam genitiuus eſt ab Aeæa. [Quàm tuta poſſis vrbem cõponere terra]ante cũcta luſtrabis, qui poſſis vrbem tuta terra componere.Tuta autem ꝓꝓ Thraciæ & Cretæ diſcrimina. [Signa tibi dicam]Deeſt ergo . Et notandũ quia non eo ordine quo præmiſerat.dicit.Ante.n.de ciuitate cõdenda.ſic de tuta nauigatione [Secreti ad fluminis vndam] .i.Tyberini. [Littoris] Littus dr̃ quidquid iuxta aquã eſt,vnde nũc ripã fluminis , littus vocauit.[Sus]Naturaliter lõga eſt.licet in genitiuo corripiatur, vt bos.pes.res.ſpes De hac aut ſue alij dñt ſ̃m Virg.qđ in Italia inuenta ſit.Alij quod ſecũ eam more nauigantũ Troiani portauerunt, & oraculo cognouerint ibi eſſe condendã ciuitatẽ , vbi ſus illa poſt fugam fuiſſet inuenta. Dicitur ergo in Campaniam fugiſſe.& inuẽta in Laurolauinio.à qua Aſcanius poſt Albæ nomẽ impoſuit.[Triginta capitũ fœtus enixa] Prodigiale eſt hoc,

Orare. Exorare

quo

quo ſignificatur triginta annis regnaturus Aſcanius. [Via] Rationem, & non dicit quam, quia etiam profutura eſt fames: vt, Hæc erat illa fames: hæc nos ſuprema manebat. Exitijs poſitura modum. [Aderitq. vocatus Apollo] Nunc vocatus, quia vt ſupra diximus, expiatorum fecit ſacrificium.

ASC. HIC &c.] Recitat reſponſum, & vaticinium Heleni, multa monentis. de quo dicit Don. ſic. [Manu] Quod eſt apertum ſignũ beneuolentiæ. [Suſpẽſum] Aut numinis veneratione turbatum, aut inde ſuſpenſum, ne contraria quam oportet audiret. [Diuino] Quia diuina canit. Nam cum ſit coniũctio rationalis, non debet prima conſtitui, ergo lege. [Nate dea, &c.] Multa, inſtructionis cauſa, fuerant referenda, ſed ne id fieret, dij prohibent me ſcire, & Iuno aliqua referre non patitur, tñ dicam quæ poſſunt eſſe in mea poteſtate. Deinde narrat, quod quamuis Italia proxima ſit, tñ longo circuitu, ambienda eſt Sicilia. [Signa tibi dicam] Commendat quod fuerat dicturus, vt oſtenderet id magnum eſſe, & verum: deinde dat ſigna fluminis, dat porcæ, dat numerũ fœtus, dat colorem, quod ſi eſt præter naturam porcam edere triginta, multa perſæpe, quæ bonum, aut malum portenderent, euenerũt præter naturam, vt ignis ex capite Aſcanij, mitis & innoxius, vt in Polydori ſepulcro, ſanguis ex viminibus, vt vox humana ex pecudibus. [Nec tu menſarum] Oſtendit futuram famẽ, ſed non nocituram. Hæc ille. Ordo eſt. Helenus exorat. i. orãdo & implorando impetrat. hic. i. hoc tempore quo prædicta petebam, pacem i. reconciliationẽ, aut fauorem, qui eſſe ſolet inter eos qui inter ſe pacem habent, diuum. i. diuorum. & hoc iuuencis cęſis, primum de more. ſ. ſacrificantium ad obtinenda oracula, aut diuinandi beneficium, & reſoluit. i. laxat vittas. capitis ſacrati. ſ. ſui, qui ſacerdos & vates erat, ideo autem reſoluit, vt animum quoque ſolutum, externis curis ſignificaret: aut, vt futuro furori accommodaret: & ipſe ducit manu. ſup. ſua me ſuſpenſum. i. ſolicitum, & attentum numine multo: ita vt etiam diuino numine afflatum ſe ſignificet Aeneas: aut legendum eſt, ſuſpẽſus: vt ſit Helenus ſuſpenſus multo numine ducit me manu, ò Phœbe, ad tua limina. i. ad ingreſſum templi tui. Atque ipſe ſacerdos. ſ. Helenus, qui idem ſacerdos & rex, canit deinde hæc. ſ. quæ ſequuntur, ex ore diuino. ſ. Apollinis, hoc eſt, vt ab Apolline acceperat. O nate dea (nam fides. i. perſuaſio. ſup. eſt manifeſta, te ire per altum. ſup. mare. i. nauigare, aut per altum. i. per limitem ſuperioris fortunæ, vt Ser. ſentit, maioribus. i. præcipuis, auſpicijs. i. prouidentijs, deorũ auſpicio ſignificatis, aut auſpicijs, pro auſpicibus: ſicut, ſeruitijs, pro ſeruis legimus. (auſpices autem ſunt, qui dextræ præſunt rebus inchoantis) Rex deum. i. deorum. ſ. Iuppiter, ſortitur. i. per ſortes indicat, aut diſtribuit ſic, fata. i. res fataliter, hoc eſt deorum prouidẽtias futuras. & voluit ſic. vices. ſ. rerum, & hic ordo. i. hæc ordinatio, & ſeries rerum, qua tibi talia addicuntur. vertitur. i. agitur. & verſatur) nate, inquam, dea, ego expediam. id eſt expedite dicam, tibi pauca è multis dictis. i. eorum, quæ mihi dicta ſunt, quo. i. ad hoc, vt tu luſtres. i. circumeas. tutior, pro eo quod eſt. ſecurior, aut reuera, tutior, quia præ cauenda, docet incommoda, æquora hoſpita. i. externa (ex hoc autem videtur, per altum exponendum eſſe. i. per mare) & vt poſſit cõſidere. i. ſedem capere tutior, ſup. in portu Auſonio. i. Italico. expediam, inquit, paucis dictis. nam porcæ. i. deæ fatales, prohibẽt, ſupple te ſcire, cętera vt quæ de morte Anchiſæ, & etiam ipſius Aeneæ poſtea euenerant, que, pro &. Iuno Saturnia. i. Saturni filia, vt ſit poſſeſſiuũ pro patronymico, aut Saturnia. i. de natura Saturni. inimica humano generi vetat Helenum fari cetera i. ne ego dicam cetera. Principio. i. imprimis, dico tibi, quod via inuia. i. immeabilis, diuidit tibi. i. a te, aut ab ingreſſu tuo procul, quia longis terris. i. per longas terras, in quas prius appelleris, diuidit. dicit. Italiam, quàm tu rere. i. reris, hoc eſt arbitraris iam propinquam, & portus, ſup. quos, ò ignare. i. imperite rerum futurarum. tu paras. i. prætendis, inuadere. i. intrare vicinos. i. e proximo, quia vicini ſunt, ſed non inuades. quia remus eſt lentandus. i. lenta nauigatione laxandus, in vnda Trinacria. i. mari Siculo, & æquor. i. æqua vnda, ſalis. i. maris. Auſonij. i. Italici. eſt luſtrandum. i. circumeundum, nauibus. i. circumnauigãdum. & lacus inferni. ſ. Auernus, per quem ad inferos deſcendit vt dicetur in 6. & inſula Circes, filiæ ſolis, Aeæ. i. ſic denominatę ab aſpernantium voce eorum, quos in feras vertit, ſupp. eſt luſtranda tibi, ante. i. prius, quam poſſis componere vrbem in terra tuta. i. vnde ſic pellaris, vt a Thracia, aut auoceris, vt a Creta. Ego dicã tibi ſigna. ſ. terræ tutæ in qua vrbem condas, tu teneto ea condita. i. repoſita, ſup. in mente. ſup. tua, aut teneto mente. ea condita. i. ſecreta. Cum. i. quando, ſus ingens. i. porca valde magna. inuenta tibi. i. a te, ſollicito. i. ſolicite indagãti, in quam terram deueneris, inuenta dicit, ad vndam fluminis ſecreti. i. ad quod tu ſecretus aduenies, videlicet, Tyberis, iacebit enixa fœtus. i. futurã xxx. capitum, hoc eſt xxx. ſuillorum, ſignificans tempus xxx. annorum, quo Aſcanius regnaturus eſt exiſtens Alba, qui color Albam prænotat ab Aſcanio condendam & recubans, ſolo. i. in terra & nati. i. ſuilli, aut porcelli albi, iacebunt, ſup. circum, vbera. ſ. matris, is locus. ſ. in quo tũc eris, aut in quo hæc inuenies (& ita congrue legetur, Quo tibi ſollicito, vt ſit is locus erit locus ſup. tutus vrbis, quo inuenta tibi. &c. ſed textus quos vidi, cum, habent, non quo) erit. ſup. locus, vrbis. ſ. condendę in terra tuta, ea requies erit ſup. requies certa laborũ. poſtquã. ſ. non reſtabunt labores nauigandi, aut migrandi, ſed tñ bellandi, quod dictura eſt ſibylla his verbis: O tandem magnis pelagi defuncte periclis, Sed terris grauiora manent. Id autem noluit Helenus dicere, ne nollet Italiam petere, vbi tot bella gerenda præſciret, id tamen ſe ſcire innuit, per hoc quod dicet de ſibylla fata inquirẽda, quæ ea tunc dicet, cum ad Italiam peruentum erit. Nec tu horreſce morſus menſarum, i. quibus te fames ambeſas ſubigat malis abſumere menſas, vt Celæno dixit futuros. i. licet futuri ſunt, quia non ſunt multum nocituri, nec diu duraturi, menſas autem vocat quadras, aut orbes panis inciſorios. i. ſuper quas, aut quos obſonia inciduntur. Fata inuenient viam. i. rationem, aut medium mitigandi. aut ſedandi, ſup. eam famem, Apollo vocatus. ſ. in auxilium. aderit. i. auxilio erit, qui & Auguſto fauiſſe dicitur, in cuius gratiam hæc recitat.

SVSPENSVM numine ducit] In antiquis lib. Duxit, ſcriptũ obſeruaui. [Prohibent nam cętera parcæ Scire. Helenum, farique vetat Saturnia Iuno] In antiquis ferè omnibus libris inuenias punctum firmum adnotatum eſſe poſt Scire, vt ſit. Prohibet nam cętera Parcæ Scire. mox altera coma totum illud complectatur. Helenum fariq. vetat Saturnia Iuno. Sed Don. Scire Helenum, legit [Aeææque inſula Circes] In lib. antiquis modo, Circe, per abiectionem, s, literæ modo Circæ. cum diphthongo latino declinatu ſcriptum inueni. [Secreti ad fluminis vndam] In libris aliquot antiquis, Vndas, legitur.

Has autem terras, Italiq. hanc littoris oram,
Proxima quæ noſtri perfunditur æquoris æſtu,
Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graijs.
Hic & Naritij poſuerunt mœnia Locri:
Et Salentinos obſedit milite campos
Lyctius Idomeneus: hic illa ducis Meliboei
Parua Philoctetæ ſubnixa Petilia muro.
Quin, vbi trãſmiſſæ ſteterint trans ęquora claſſes,
Et poſitis aris iam vota in littore ſolues,
Purpureo velare comas adopertus amictu,
Nequa inter ſanctos ignes in honore Deorum
Hoſtilis facies occurrat, & omnia turbet.
Hoc ſocij morem ſacrorum, hunc ipſe teneto:
Hac caſti maneant in relligione nepotes.
Aſt vbi digreſſum Siculæ te admouerit oræ

SERV. HAs autem terras] Quaſi oſtendentis eſt, nec .n. Calabria ab Epiro longo diſtat ſpatio. [Noſtri ęquoris] Epirotici, quo Calabrię littus alluitur. [Hic & Naritij poſuerunt mœnia Locri] Socij Aiacis Oilei fuerũt, Epizephyrij, & Ozoli, ſed poſt tẽpeſtatẽ montis Capharei, Epizephyrij tenuerunt Brutios, & hos nũc dicit. Ozoli vero tenuerũt Pẽtapolim, ide eſt. Lybicove habitantes littore Locros. Quin etiam de Ozolis legitur, quod delati Tinneiam vlterius acceſſerint, & ciuitatem cõdiderint, quę nunc Vzalis dicitur. Naritij autẽ à loco dicti prouincię ſuę. Ozoli à putore paludis vicinę. [Salentinos obſedit milite campos] Salentinum promontorium Italiæ eſt. Nam vt ait Salluſt. Omnis Italia coacta in anguſtias, ſcinditur in duo promõtoria. Brutium & Salentinum. [Lyctius Idomeneus] a Licto Cretæ ciuitate. Vnde propter ſupradictam pulſus eſt cauſam. [Ducis Meliboei Philoctetæ] a Melibœa ciuitate Theſſaliæ, de qua fuit. Melibœi ergo pro Melibœnſis. [Subnixa Petilia muro] Ciuitas cincta muro modico, vt, Crinemq. madentem Subnixus capro potiũ. Petilia dicta vel ἀπὸ τοῦ πέτεσθαι. i. volare,

Ventus,& anguſti rareſcent clauſtra Pelori:
Læua tibi tellus,& longo læua petantur
Æquora circuitu: dextrum fuge littus,& vndas,
Hæc loca vi quondam,& vaſta conuulſa ruina,
(Tantum æui longinqua valet mutare vetuſtas)
Diſſiluiſſe ferunt: cum protinus vtraque tellus
Vna foret, venit medio vi pontus,& vndis
Heſperium Siculo latus abſcidit, aruoq. & vrbes
Littore deductas anguſto interluit æſtu.
Dextrum Scylla latus, læuũ implacata Carybdis
Obſidet, atque imo barathri ter gurgite vaſtos
Sorbet in abruptum fluctus, rurſusq. ſub auras
Erigit alternos,& ſydera verberat vnda.
At Scyllam cæcis cohibet ſpelunca latebris
Ora exertantem,& naues in ſaxa trahentem.
Prima hominis facies,& pulchro pectore virgo
Pube tenus: poſtrema immani corpore piſtrix,
Delphinum caudas vtero commiſſa luporum.
Præſtat Trinacrij metas luſtrare Pachyni
Ceſſantem, longos & circunflectere curſus,
Quàm ſemel informem vaſto vidiſſe ſub antro
Scyllam,& cæruleis canibus reſonantia ſaxa.

rei ꝙ captato augurio eſt condita, vel ꝙ poſt relictũ Ilium, quo ducebatur à Græcis, eam petiuit ciuitatem. Petilia ſanè numeri eſt ſingularis. Philoctetes aũt fuit Phiantis filius Herculis comes, quem Hercules cum hoĩem in Oeta monte deponeret, petijt ne alicui ſui corporis reliquias indicaret. De qua re eũ iurare cõpulit, & ei pro munere dedit ſagittas hydræ felle tinctas. Poſtea Troiano bello reſpõſum eſt ſagittis Herculis opus eſſe ad Troiæ expugnationem. Inuentus itaque Philoctetes, eũ negaret ſe primo ſcire vbi eſſet Hercules, tandẽ confeſſus eſt mortuũ eſſe. Inde cũ acriter ad iudicandũ ſepulchrum eius cogeretur, & primo negaret, pede locum percuſſit, cum nollet diceret. [Poſtea cũ ipſe duceretur ad bellũ, vnius ſagittæ caſu vulneratus eſt pedẽ, quo percuſſerat tumulũ. Ergo cum putorẽ inſanabilis vulneris Græci ferre non poſſent, diu quidem eum pro oraculi neceſſitate ſuſtinuerunt, ductum tandem apud Lẽnum ſublatis reliquerunt ſagittis. Hic poſtea horrore ſui vulneris ad patriam redire neglexerit, ſed ſibi paruam Petiliam in Calabriæ partibus fecit. [Purpureo velare comas] ſubaudis cura, aut memento. aut certe quod eſt melius, Velare imperatiuus ſit, non infinitiuus. [Hoſtilis facies occurrat & omnia turbet] ſacrificij ordinẽ rumpat, quod eſt piaculum. Significat autem Diomedem, qui cum multis caſibus affligeretur Palladium, quod apud ipſum erat, Troianis oraculo iuſſus eſt reddere. quod cum vellet impellere, Aeneam inuenit ſacrificantẽ, qui, vt ſupra diximus ſacrificij ordinem non rupit. & Palladium Nautes accepit. Vnde Nautiorũ familia Mineruæ ſacra ſeruabat. Sanè ſciẽdum ſacrificantes. Dijs omnibus caput velare cõſuetos ob hoc, ne ſe inter religionem aliquid vagis oſſerret ob tutibus excepto tñ Saturno, ne numinis imitatio eſſe videretur [Hac caſti] Pij, vt, Nulli fas caſto ſceleratum inſiſtere limen. [Digreſſum] A littore Calabriæ. [Anguſti rareſcent clauſtra Pelori] Quia à continenti. i. à columna vſq. ad Pharon tribus millibus diſtat. Rareſcent autem ideo, quia venientibus de Ionio propter curuaturam littorum clauſæ videntur anguſtiæ, quæ paulatim propinquantibus aperiri videntur. [Pelori] Promontorium Siciliæ eſt ſecundum Sall. dictum à gubernatore Annibalis illic ſepulto, qui fuerat occiſus per regis ignoranciam, cum ſe eius dolo crederet eſſe deceptum, veniens de Petilia, quanquam legimus, ẽt ante Pelorum dictum. [Læua tibi tellus] Venientis perſonam reſpexit. Nam de Ionio nauigantes, ſi fretum petant. Dextrum teneãt littus neceſſe eſt, ſin alias, ſiniſtrum. [Aequora circuitu] Totam enim pene tranſiturus eſt Siciliam [Hæc loca] vt etiam Sall. dicit Italiæ Siciliam coniunctam conſtat fuiſſe, ſed medium ſpatium, aut per humilitatem obrutum eſt. aut per anguſtiam ſciſſum. Vt aũt curuum ſit, facit natura mollioris Italiæ, in quã aſperitas,& altitudo Siciliæ æſtũ relidit. [Quondam] Tria tenet tempora, ſicut olim. [Diſſiluiſſe ferunt] Hinc apparet bene dictum, Vnctos ſaluere ꝑ vires. Nam vt diſſilui, ſic ſalui facit. Cicero ĩ Miloniana. Cum hic de Rheda reiecta penula diſſiluiſſet. Eſt enim poſitio ſalio ſalis ſalui. Item in compoſitione diſſilio diſſilui. [Cum protinus] Continue, & modo aduerbium loci eſt. Alibi tꝑis, vt, Protinus aerias Phæacũ abſcondimus arces. [Foret] Ab infinito eſt, ſed modo præteritũ ſignificat tempus quod rarum eſt, ſæpius. n. futurum ſignificat tp̃s. [Venit medio] In medium, vt, It clamor cœlo [Heſperium Siculo latus abſcidit] Hypallage eſt. Nam maiora à maioribus ſegregantur. ſed contra dixit. [Abſcidit] Et propter metrum ci, corripit ꝑ poeticum morem. [Interluit] Interlabitur pontus. ſ. [Dextrum Scylla latus, lęuum implicatam Carybdis] De Ionio veniẽtibus. Scyllam enim in Italia eſt: Carybdis in Sicilia. Scylla Phorci & Chretheidos nymphæ filia fuit. Hanc amabat Glaucus, quẽ Circe diligebat, & qm̃ pronior in Scyllam fuerat, irata Circe fontem, in quo Scylla conſueuerat corpus abluere, infecit venenis, in quem illa cum deſcendiſſet, pube tenus in varias mutata eſt formas. Horrens itaq. ſuam deformitatẽ ſe præcipitauit in maria. Hom. hanc dicit immortale monſtrum fuiſſe. Sall. ſaxum eſſe dicit. ſimilis formæ celebratæ procul viſentibus. Canes vero & lupi ob hoc ex ea nati finguntur, quia ipſa loca plena ſunt monſtris marinis, & ſaxorũ aſperitas illic imitamur latratus. Legimus etiã, Nunc nemora ingenti vento, nunc littora plangunt. Si ergo Plangunt dicimus, & Latrant non incongrue poſuit. Carybdis aũt fœmina fuit voraciſſima, quæ quia boues Herculis rapuit, à Ioue fulminata eſt, & in maria præcipitata. Vnde naturã priſtinam ſeruat. Nam ſorbet vniuerſa. & ſm Sall. ea circa Taurominitanũ egerit littus. De hac Cic. in Phil. ait Carybdis, quæ ſi fuit animal, fuit vnum. Obſidet ad trãſeuntium inſidias. [Barathri] Barathrum eſt immenſæ altitudinis nomen, Vnde ſequitur, Sorbet in abruptum, quod Græce βάραθρον dr̃. [Cohibet ſpelunca] Hypallage in ſenſu, nam ipſa ſe tenet intra ſpeluncam ſecũdum fabulam. [Prima] Nominatiuus eſt pluralis à neutro. & eſt Græca figura, τὰ πρῶτα ἄνθρωπος. [Pube tenus] Tenus præpoſitio ablatiua quidem eſt, ſed figurate etiam genitiuo cohærent, vt, Et crurum tenus à mento palearia pendent. Sanè gaudent poſtpoſitione. [Piſtrix] Si nauem intelligas, hæc piſtrix huius piſtris facit, ſi de bellua hæc piſtrix piſtricis. [Commiſſa luporum] Coniuncta, & coagmentata, ipſa. ſ. vt, Portamque ducis imperio commiſſa recludũt. Et figurate locutus eſt, vt, Oculos ſuffuſa. Eſt autẽ hæc elocutio poſtrema, id eſt τὰ ἔσχατα commiſſa erat luporum vtero caudas delphinum. i. commiſſas habebat. [Ceſſantem] Immorantem: quod ſequentia indicant. Longos & circunflectere curſus.

HAS &c.] Docet quæ reliqua admonuit. Helenus de profectione. ſeu fuga facienda, de qua dicit Don. in hunc modum. [Malis] Vt Aeneam abſterreat, qui ꝑ multas vrbes Græcas tranſierit, & etiam ipſe qui captiuus fuiſſet, hoſtium perſonam deformare debebat [Hæc loca] Huius loci deſcriptionem, cum omni cautela proſequitur. Dicit. n. veterum ſequi opinionem, facitq. veriſimile, quia vetuſtate temporis, multi ſitus locorum mutati ſunt. [Læua tibi] Aduertendum eſt, quod tendentibus ad Italiam dicitur læuum latus, & dextrum, cęterum redeuntibus ſiniſtrum ſit quod fuerat dextrum. [Ter gurgite vaſtos Sorbet] Vtrunque perniciosum nauigantibus, aut cum ſorbet nauigia, aut cũ eructat & excutit. [Scyllam] Hanc vt monſtrũ, more poetarum deſcribit. ſ. pube tenus. i. vſque ad inguina, facie humana eſt, pro pedibus autẽ habere ſæuorum animalium, genus luporum fœditate armatum. Eligit autem animalium naturam, quæ inſatiabilia ſunt. Cęterum locus eſt in mari ſaxa habens latentia cuius natura ſit, vt de longinquis partibus nauigia trahat, & cõtineat aſperitate ſaxorum, & retenta cõminuat. [Præſtat metas] Propoſitis vtriuſq. lateris malis indicat eundum, qua Carybdis eſt malum læuius, & labores ſubire longioris curſus. q̃ compendio nauigare per Scyllã. [Semel] Qua iterum videre cum perieris nõ potes. Ordo eſt. Aut, pro ſed, effuge. id eſt euita has terras, & hanc oram, id eſt extremam regionem littoris Itali, pro Italici, quæ. ſ. ora exiſtens proxima, ſup. nobis, perfunditur æſtu. i. feruore, aut freto noſtri. i. Chaonij, æquoris. i. maris, effuge, dicit quia cuncta męnia. i. cunctę hæ vrbes habitantur malis. i. ferocibus, & inimicis adhuc nomini Troiano, Graijs. i. Græcis. Nam, ſup. &. i. ſimul, Locri illi populi, ſocijs Aiacis Oilei, Naritij. i. à Neritia ꝓfecti poſuerunt męnia hic. i. in hac proxima ora Italica, & Idomeneus Lyctius. i. à Lyctio Cretæ oppido pulſus, obſedit. i. inuaſit, milite. i. vi militari, cãpos Salentinos, qui ſunt iuxta promontorium Salentinum, &, ſup. hic eſt illa Petulia. ſ. vrbs notiſſima A S C.

tiſſimi Philoctetæ ducis ſic dicti: Melibœi.i.a Melibœa ciuitate Theſſaliæ profecti. Petilia dicit parua,ſup.vrbs,ſubnixa.i. cincta muro .ſ.modico. Quin.i.quinimmo.aut inſuper. vbi poſtquam, claſſes.i.naues tuæ ſteterint tranſmiſſæ, trans æquora.i. iam appulſę fuerint ad littus Italicum,& qñ.ſup.tu ſolues vota in littore,& hoc aris poſitis.i.extructis in littore,velare.i.fac vt veleris. (Eſt.n.imperatiuus modus verbi paſſiui) comas.i. vt habeas comas velatas,exiſtẽs adopertus,amictu.i. cooperimẽto purpureo nequa facies hoſtilis.i. inimica,occurrat in honore,i. in ipſo ſacrificio deorum inter ignes ſanctos.i.quibus ſacrificium cremari debeat,ne dico occurrat,& turbet oīa,non.n. velatio impedire poſſet,quominus occurrat,ſed ne occurrẽs perturbet, quia ſi nõ videret caput,non norit hoſtes,hoc eſt Troianos eſſe q ſacrificent.& ita non turbet eos Quia vero ad alterũ ſolũ , valet ipſa velatio,videlicet ad hoc ne turbet, ideo malit Valla per participium id dicere,q̃ per duo verba. ſed licet duo ſint verba,non tñ eſt copulatiua,ſed de copulato extremo propoſitio,nec exponẽdum eſt,ne hoſtilis facies occurrat, & ne hoſtilis facies omnia turbet,qa ſic prior pars falſa aut inepta eſſet. ſed copulatim ſic. Ne facies hoſtilis occurrat, & turbet omnia(quæ res dialecticis nota eſt)Socij.ſ.tui teneto.ſup.hunc morem.ſacrorũ.i ſacrificandi velato capite,& ipſe.i.tu ipſe teneto hunc morem ſacrorũ.& nepotes.i.poſteri tui,caſti.i.pij,aut reuera,continentes,maneant in hac religione.i.in hac obſeruatione religioſa. Aſt.i. ſed,vbi .i. poſtquam ventus admouerit te digreſſum.ſ.ab oris Italiæ. admouerit,dicit,oræ Siculæ.i.ad oram Siculam,& clauſtra .i. modici, & quaſi clauſi introitus Pelori pmõtorij Siciliæ, anguſti.i. arcti, & ſtricti parũ continẽti diſtantis,rareſcẽt.i.minus & minus videbuntur a te,læua tellus,& læua.i.ſiniſtra .i. quæ ad manũ ſiniſtrã iacent æquora,petantur tibi.i.a te,longo circuitu.i.faciendo lõgũ circuitũ,fuge littus dextrum,& vndas,ſup.dextras .ſ. Siciliæ. ferunt.ſ.hi quid de coſmographia.& ſitu orbis locuti ſunt(nõ dico q nunc ſunt locuti,quia de illis loquitur Helenus, ſed q tunc erant locuti,aut loquebantur, licet forte nondum ſcripſerant)ferunt,dico.i.dñt hæc,loca.ſ.huius partis Siciliæ, de qua loquitur, diſſiluiſſe.i.in diuerſas partes. quaſi p ſaltũ diuiſas eſſe, quõdã.i. aliqñ,tempore.ſ.diu præterito,vi.i. violentia aquarũ , & ferunt cõuulſa.ſup.eſſe vaſta.i.valde ampla ruina.ſ. terrarũ, quarũ fundũ iam aquæ exederant. Nam ſup.cum vtraque Tellus.ſ.Siciliæ, & Italiæ foret.i.eſſet protinus.i.porro tenus , hoc eſt per longũ tractum,vna.i. continua. quæ continens pprie dicitur Pontus .i. impetus, Ponti.i.maris,venit medio.i.in mediũ , vi.i.violentia, aut vehementi impetu.& abſcidit.i.diſſecuit aut auellit latus Heſperiũ.i. Italicum,Siculo.i.a Siciliẽſi.vndis.i.vi vndarũ, & interluit.i.inter vtraque alluit,anguſto æſtu.i. modico freto. arua, & vrbes diductas.i.ſeparatas,littore.i.quia nunc diuerſum hñt littus.Scylla.i periculum illud maris Siculi, in quod Scylla mulier mõſtruoſa fingitur verſa obſidet latus dextrum.& Charybdis.ſ. olim mulier,implacata.i. voraciſſima, & cuius ingluuies placari non põt i. periculũ, in quod fingitur verſa,obſidet.i. in perniciẽ prætereuntiũ,quaſi ex inſidijs loca occupat, latus læuũ .i. ſiniſtrum . Atq;.ſ.Charybdis.ſorbet ter.i.multũ, aut frequenter fluctus vaſtos.i.valde amplos,gurgite.i.gyro & vertigine, ingurgitãte barathri.i.voraginis,imo.i.profundo ſorbet,dico, i abruptũ .i.voracitatẽ obruptã,iter ſcopulos.ſ.derelictos,abſorpta.aut abrupta tota terra vnde barathrum.i. pfundiſſima vorago illic facta eſt,& ipſa erigit,i.eijcit,aut euomit,rurſum.i.denuo ſub.i.ad auras.i.in aera,ſupp.fluctus, alternos.i.alternatim,nunc in barathrũ abſortos.& nunc ad auras eiectos,& verberat ſidera (hyperbole poetica)vnde.ſ.erecta.i.ad cœlũ vſq; vt attingere at.i. ſed ſpelunca,cohibet.i.continet,& ſecum hẽt,faciẽs ne exeat,Scyllã .i.monſtrũ illud.latebris cæcis.i.obſcuris, & quę videri non pñt, exertantẽ.i.frequẽter extra ferentẽ , hoc eſt aperientẽ ora (Exerto,frequentatiuum eſt,ab exero, quod cõponitur ab ex præpoſitione,ſeu extra,& ſero,verbum,qa poſt x,non ſcribitur s, ſcribitur,exero,& exerto)& trahentem(nõ ſpiritu oris ſui,ſed potius, ingurgitatione aquarũ,quæ attractæ ſecũ naues trahunt) naues in ſaxa.Prima.i.ſuprema, facies .i. factura & diſpoſitio corporis ipſius Scyllæ,eſt,ſup.facies,hoīs.i.virginis (ſic Hor.Humano capiti ceruicẽ pictor equinã,&c.de capite mulieris loquẽs) & .p.i. virgo pulchro pectore,q̃ a Glauco olim adamabatur, vt in Buc. dictũ eſt in Sileno:pubetenus.i.vſque ad pubẽ,à capite poſtrema, ſup.facies eius eſt:Piſtrix i.ſimilis piſci,immani.i.turpi , & haud bono corpore,cõmiſſa caudas.i.hñs cõmiſſas caudas, delphinũ.i.illorũ piſcium.vtero luporũ q vorax eſt,aut.qa canes in vtero habere fingitur, pp vndarum ſonitum, quẽ ſcopuli latratui p ſimilem edunt.Præſtat.i.melius eſt, te ceſſantẽ.i.tanq̃ ceſſantem, & non properantẽ.luſtrare.i.circumire, ſicut in quinto quoque anno poſtea luſtrum condebãt Romani metas.i. terminos,Pachinni.alius promõtorij, Trinacrij.i.Siculi, nam qa tria promõtoria ſunt i Sicilia,dicitur aliqñ Triquetra, aliqñ Trinacria,& pſtat te circumflectere longos curſus,q̃ vidiſſe ſemel ſub antro vaſto,Scyllã.i.mulierem illam,informẽ.i.turpem.& pubetenus in monſtra verſam,quæ ea loca periculoſa obſidet,& quam vidiſſe ſaxa reſonantia,canibus cæruleis.i. marinis, quos Scylla in ventre geſtare propterea fingitur,quod fluctus illi colliſi,quaſi latratum edunt,

VARIA LECT. ET omnia turbet]Omnino. Omnia. ex antiquis libris legendum eſt.[Leua tibi Tellus]nullo pacto placet , quod in antiquis libris legitur, Læta tibi tellus. [Læuum implacata Carybdis] In vetuſtis aliquot exemplaribus, Impacata.legitur [Sorbet in abruptũ fluctus]In lib.aliquot antiq. In abruptu . [Rurſusque ſub auras Erigit alternos]Fuere ætate noſtra non illiterati viri , qui Egerit,hoc eſt Eructat, legendum autumarent.

COEL. RHOD. IAM Tarentinas delicias quis non nouit? qñ & primo Legũ apud Platonem Megillus ciuitatis vniuerſæ violentiã in Bacchanalibus,ſe vidiſſe,nõ inficiatur. Turion, ſiue Sybarin cotractu ſinui Tarentino adiacere , ex Ptolemæo ſcimus oẽs. Horum vero incomparabilem mollitiem quis non legit: Sybaritica certe vocant Græci omnia impendij maioris.Parthicam ſybarim in Craſſo dixit Plutarchus , & ab eo mutatus Appianus. apparatum ſpectaculi laſciuum prurientemq.inter pellicum ſeriem numeroſam.& id genus alia complura.Sybariticam mẽſam Zenobius gliſceram intelligit,& vt Plautus,inquit,ritu barbarico oppiparam.Scribit in Moralibus Plutarchus: Illud fuiſſe veteris apud Sybaritas moris,vt conuiuia celebraturi anno prius per vocatores fœminas inuitarent quo luxurioſius gemmis, auro, vnguentis , veſtibus exquiſiti impendij cultæ oīum in ſe ora conuerterent.Artes porro ait Athenæus,quæ ſono conſtant,ab ciuitate reijciunt,ne qua rõne interpellaretur quies, quin gallos quoque in vrbe connutriri recuſabant.Habuere in delicijs, & ſtaturę exiguę humunculos,& ſcopæos quoq; , vt inquit Timon,q ab quibuſdam ſtilpones vocantur,ac cynaria melitea.i.catellos Melitenſes.q eos vel in gymnaſia conſectarentur. Iuniores æſtiuos tranſmittunt ardores per delicias maximas apud nympharũ antra quas dñt Luſiadas.Prędiuites ſi qñ ruſticationis ſubeunt deſideria , curru quidem vehuntur, ſed ita vt diurnũ iter tribus vix diebus conficiant . Amidas excogitarunt primi .i. matulas quas etiamnũ conuiuijs intuliſſe gaudent.Hæc eſt Italicarũ apud Platonẽ menſarum ratio . Quæ eo procliuius adnotauimus , quod lamias audimus quaſdam de Plautina(quod aiunt)familia,ad detrahendum modo ſciola de Plat.decreto,vt ipſi garriũt,nos vellicare,vt molliculos & gulones, ac pelutioras neſcio quos & luteos,animalesq. nil ſuſpectantes prorſũ, ſed Saturnalia in infinitum extendẽtes.Sed & Maronis auctoritas noſtrã approbat opinionẽ.ſic enim Aen.3.legimus ,Heleno loquẽte, qui tũ in Epiro cõſtitutus proximã habebat Apuliã,& Calabriã, ſic vero Aeneã commonet.Has aũt terras,Italiq; hãc littoris orã, Proxima quæ noſtri perfunditur æquoris æſtu,Effuge. cuncta malis habitãtur mœnia Graijs.Ita profecto eſt,quotus quiſq; reperitur, quẽ titillatio corporis non irretitũ ducat?quem voluptas,vt de alijs nũc cenſura non peragatur,ad obrutũ præfocatumq nõ comprimat q̃uis eam eſſe pecoris bonum à grauiſſimis traditum auctoribus ſit? Ita inq̃ eſt,homo Scylla eſt . de qua vates celeberrimus ita cecinit:Prima hominis facies,& pulchro pectore virgo,Pube tenus,poſtrema immani corpore priſtis,Delphinum caudas vtero cõmiſſa luporũ.Prima hominis pars rõnalis anima . huic cõmittitur inutilis caro,& fluida & receptandis tm̃ cibis habilis,vt ait Poſidonius. Virtus illa diuina lubricũ deſinit, & ſuperioribus partibus venerandis atque cęleſtibus animal iners, & marcidum attexitur,quodq horribilius eſt,captiuam ducit rationem . Plurimis corpus voluptati eſt , anima oneri quanquam illud natura , vt quandam veſtem ac velamentum circundediſſet animo.

SERV. PRæterea] Hic oſtenditur cũcta ſcire Helenum, & in ſenſam Iunonẽ , ſed phiberi dicere , vt diximus ſupra

Præterea,ſi qua eſt Heleno prudentia vati,
Si qua fides , animum ſi veris implet Apollo ;
Vnum illud tibi nate dea, præq. omnibus vnum

[Heleno prudẽtia]In homine enim prudentia eſt,in vatibus fides [Veris implet]Oraculis, vt Luc.Atque hoīem toto ſibi

Prædicã,& repetens iterumq. iterumq. monebo.
Iunonis magnę primum prece numen adora;
Iunoni canę vota libens, dominamq. potentem
Supplicibus ſupera donis: ſic denique victor.
Trinacria fines Italos mittere relicta.
Huc vbi delatus Cumęam acceſſeris vrbem,
Diuinosq́ue lacus, & Auerna ſonantia ſiluis,
Inſanam vatem aſpicies, quę rupe ſub ima
Fata canit, folijsq́ue notas, & nomina mandat,
Quęcunque in folijs deſcripſit carmina virgo,
Digerit in numerũ, atque antro ſeclusa relinqt.
Illa manẽt immota locis, neq ab ordine cedunt.
Verum eadem, verſo tenuis cum cardine ventus
Impulit, & teneras turbauit ianua frondes;
Nunquã deinde cauo volitantia prendere ſaxo,
Nec reuocare ſitus, aut iungere carmina curat.
Inconſulti abeunt, ſedemque odere Sibyllę,
Hic tibi ne qua morę fuerint diſpendia tanti,
Quamuis increpitent ſocij, & vi curſus in altum
Vela vocent, poſſisq. ſinus implere ſecundos;
Quin adeas vatem, precibusq. oracula poſcas;
Ipſa canat, vocemq. volens, atque ora reſoluat.
Illa tibi Italię populos, venturaque bella,
Et quo quenque modo, fugiasq. ferasq. laborẽ,
Expediet, curſusq́ue dabit venerata ſacerdos.
Hęc ſunt, quę noſtra liceat te voce moneri.
Vade age, & ingẽtem factis fer ad ęthera Troiã.

credere iuſſit pectore. [Iunonis magnæ] .i. ſupernæ, nã legimus, Iunoni infernæ dictus ſacer [Prece numen adora: Iunoni cane vota libens.] his.n. Iuno præcipue delectat.i. hymnis & prece. [Victor] Propoſiti tui effector. [Cumæam vrbẽ] ſicuti Butroti arcem, fontẽ Timaui. Euboea inſula eſt, de cuius ciuitate Chalcidæ profecti ſunt ad nouas ſedes quærendas, & haud longe a Baijs (qui locus a ſocio Vlyſſis Baio illis ſepulto nomẽ accepit) inuenerunt vacuum littus. vbi viſa muliere grauida ciuitatẽ condiderunt. quę res fęcundã oſtendebat fore temp. & eam Cumas vocauerũt. ſiue ab ἐγκύου .i. prægnãte, ſiue ἀπὸ τῶν κυμάτων .i. ab vndis. Nam κύματα dicuntur. υ autẽ Latini in v. vertunt. vt byrrhia, burrhia [Diuinosq́ lacus] Cõſecratos, Auernum, & Lucrinum. Auernus aũt in plurali numero Auerna facit, vt tartarus tartara. vnde eſt, Auerna ſonantia ſiluis. Sanè hic lacus ante ſiluarum dẽſitate ſic ambiebatur, vt exhalãs inde per anguſtias, aquę ſulphureę odor grauiſſimus ſuperuolantes aues necaret. Vnde & Auernus dictus eſt, quaſi ἄορνος: quam rem Auguſtus Cæſar intelligens, deiectis ſiluis, ex peſtilentibus amœna reddidit loca. inſanam vatem. Alij Magnam dicunt. ſed melius deo plenam, & vaticinatricem intelligimus [Sub ima] In ima. vt. Nanque ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo. &, Exercet ſub ſole labor. [Fata canit, folijsq́ue notas, & nomina mandat] Tribus modis futura prædicit. aut voce, aut ſcripto, aut ſignis .i. quibuſdam notis, vt in obeliſco Romæ videmus: vel vt alij dicunt, notis literarum, vt per vnam literam ſignificet aliquid. In folijs autem palmarum Sibyllam ſcribere ſolere teſtatur Varro. [Carmina virgo] quia eius reſponſa verſibus ſcribebantur. virgo vero Phemonoe dicta eſt. Nam Sibylla appellatiuum eſt nomen, adeo vt Varro quot Sibyllæ fuerint ſcripſerit. Sibylla aũt dr̃ omnis puella, cuius pectus numen recipit: nã Aeoli σιούς dicunt deos. βουλὴ aũt eſt ſnia, ergo σιβύλλας, quaſi σιοῦ βουλὰς dixerunt. Inde eſt. Magnam cui mentem animũq. Delius inſpirat vates. Sane ſciendũ oĩa reſponſa Sibyllæ plus minusve centum contineri ſermonib. Vnde Virg. ait Quo lati ducunt aditus centum, oſtia centũ, Vnde ruunt totidem voces reſpõſa Sibyllę. [Digerit] ordinat. diſponit. [Secluſa] pro incluſa, præpoſitio, pro præpoſitione [Cardine verſo] aperta ianua, per periphraſim [Turbauit ianua frondes] non ianua: ſed ventus qui per ianuam ingreditur. [Inconſulti] Inſcij rerum, ignari, ſine conſilio. Et conſultus eſt qui conſulitur, inconſultus, qui nõ accipit conſilium: [Volens] quæ velle habet. Nam volitura propter aſperitatem noluit dicere. [Hęc ſunt, quę noſtra liceat te voce moneri] Bene cum præſcriptione, ne fallidicus vel minus peritus poſtea putaretur ſacerdos.

ASC. PRAETEREA &c.] Docet reliqua Heleni vaticinia, & & amica conſilia, quæ non parũ Aeneã Didoni conciliant, nã ex eis intelligit Iunonẽ Troianis aliqñ reconciliandam, vnde Don. dicit ſic. [Præterea] Dicturus rẽ magnam & ad Aeneæ ſalutem, in primis pertinentem, cõmendat alijs ſenſibus, tenaciter retinẽdam. [Prudentia] Quod ad eum pertinet, cum nondum numine percitus ſit. [Fides] hoc pertinet ad perſonam vatis. [Præq. omnibus] pro comodo omnium deſideriorum. [Iunonis magnæ] Oſtendit poeta maioris potentiæ inimicos obſequendo, potius quàm reſiſtendo poſſe ſuperari. Quapp. precibus & donis placãdã admonet Iunonẽ, vt poſſit in Italiam venire. [Inſanam] plenam numinis. Morem dixit Sibyllæ, in quo loco ſit, & quo ordine ſingulorum deſiderijs reſpondeat. Scribit in folijs, ordinat, & dimittit homines in illis futura legunt, ſed ſi vento perturbatur

ordo foliorũ, pereunt conſulta, & dubij remanẽt. venerant cõſulturi. [Illa tibi] Edicet illa. q̃ ego prohibeor aperire quæ bella ſint ventura, & quo ſingulos labores, vel tolerãdo trãſeas, vel ſuperãdo cõpeſcas. [Vade, age, & ingentẽ] qdã pdicit, vt vates. qdã admonuit, vt amicus ceſſantib. partibus vatis. Hæc ille. Ordo eſt Præterea .i. pter ea q̃ dicta ſunt. aut q̃ diximus. ſi qua .i. aliqua prudentia eſt Heleno .i. ſi ego via humana habeo aliquid prudẽtiæ de reb. futuris, & ſi qua fides eſt Heleno vati .i. inquãtũ vati. & ſi Apollo iplet ſup. Helenũ (loquitur aũt de ſe) veris. ſ. tñ lis. aut ſententijs. O nate dea ego pdicã tibi illud, vnũ .i. pcipuum, q; pr .i. vnũ .p oib. ſ alijs. & ego repetens iterũ, atq. iterũ, monebo, ſup. te illud, vnũ p̃ oib. ſ. tu ſupplex, adora primũ .i. in primis. ſiue añ oĩa. aut primũ, .i. pcipuũ. numen .i. poteſtatẽ diuinam, q̃ ad nutum cuncta, gerit. Iunonis magnæ. ſ. ſine exẽplo. quia ſuperũ eſt regina Iouiſq & ſoror, & coniux, & cane .i. ſolenniter pronuncia libẽs (qđ ẽt verus Deus expetit à nobis. vnde eſt voluntarie ſacrificabo tibi) Iunoni vota & ſupera .i. vince & frange dñam potentem. præcipue regnorũ. donis ſupplicib. .i. ſupplicibus & ſubmiſſo animo votis. quia tu mittere denique, ſic .i. per talia vota. & dona. ac pcamina exiſtens victor mittere. dicit, fines Italos, & hoc Trinacria .i. Sicilia relicta. Et vbi .i. poſtq̃. tu delatus. ſ. vi tẽpeſtatis, vt in fine 5. patebit, huc .i. in hos fines Italos acceſſeris vrbem Cumæam .i. Cumas, quæ ſunt in littore Italico & acceſſeris lacus diuinos .i. dijs conſecratos. vt Lucrinum & Auernum. & pro .i. Auerna .i. Lacũ Auernũ (declinatur.n ſicut infernus. hic Auernus, Auerni, in ſingulari, & hæc Auerna, Auernorum, in plurali. Auerna dicit, ſonantia ſiluis .i. p ſiluas intra quas eſt tu aſpicies vatem. ſ. vnam e ſibyllis Deiphobẽ nomine, quæ Cumana dr̃, inſanam .i. diuino furore raptã, vt in 6 dicetur. ideo aũt finguntur rapi diuino furore gentiliũ vates vt non de ſuo. hoc eſt humano pſagio, ſed ex deorũ oraculo vaticinari iudicet. ita, vt non ipſi, ſed deus p ipſos locutus putetur q. ſ vates. canit ſub rupe, ima .i. pfunda, fata .i. rerũ cuncta fata liter pulſa. & mandat .i. cõmittit folijs. ſ. palmarũ notas .i. characteres. & literas. & nomina .i. res notis deſcriptas. & ipſa virgo digerit in numerũ, .i. ſeriẽ. & ordinem, carmina quæcũq. deſcripſit in folijs, atq. relinqt. ſup. ea ante antrum, exiſtens ſecluſa. ſ. a carminibus q foris dereliquit. antro .i. per antrum, aut in antro, & ita verior eſt cõſtructio, q̃ ſi dicas, Carmina ſecluſa antro. q a ſequitur illa ſ. folia, aut carmina manent. ſ. foris, immota locis .i. à locis in q bus in numerũ digeſta ſunt, neq. cedunt .i. recedunt, ab ordine. ſ. ſuo, in quo collocata deferuntur verũ .i. ſed eũ .i. poſtq̃ vẽtus tenus impulit, eadem. ſ. carmina, in folijs ſiccis deſcripta, impulit dicit, cardine verſo. aperta ianua, vertendo cardinẽ, & vbi ianua turbauit tenues frõdes ſ. palmarũ iã aridas, in quibus, vt dictũ eſt, ſm Var. Sibylla ſcripſit ipſa Sibylla nunq̃ curat, deinde .i. poſtmodũ prendere .i. colligere, ſaxo cauo .i. in antrum, qđ eſt ex ſaxo cauo, aut cauato, nec curat reuocare .i. reparare, ſitus .i. poſitiones foliorũ, in quibus carmina per ordinem deſcripta erant, aut, ſup. nõ curat iungere .i. per ordinem cõnectere deinde carmina quæ de oraculis prius compoſuerat. & ideo cõſultores abeũt inconſulti, & odere ſedẽ .i. antrũ Sibyllæ, ad quod ſ. fruſtra venerint, aut in quo carmina diuina ſic turbent. Ne qua .i. ne aliqua (prohibendi eſt) diſpẽdia moræ .i. dilationis, hoc eſt iactura tpis, quam feceris immorando, fuerint tibi .i. reputentur a te, tanti. ſ. valoris, aut momenti, quin i quo minus, hoc eſt, vt non adeas vatem. ſ. Sibyllam, & poſcas precibus, oracula .i. reſponſa deorum ore prolata, q̃uis ſocij increpitent .i. obmurmurent,

quòd

ꝙ illic moram trahere velis vbi periculũ ſit.& quamuis curſus.i. ꝓſpera nauigatio, vocet vi.i. impetu magno,vela in altũ.ſ.mare & nõ ad littora vbi vates reſidet,& ꝙuis poſſis ĩpellere .ſ. ventis,ſinus.i.receptacula velorũ,quibus ventũ recipiunt. ſecũdos.i. ꝓſperos,q̃a a tergo ab inſequente vẽto iſtatos(hoc eſt, licet dexterrima ſit nauigatio , & ſocij oẽs optent ꝓcedere,tñ non omittas,quĩ vatem adeas,omiſit tñ,vt inferius dicetur.vnde ad Didonẽ appulſus adhuc neſciuit fata in Italia obeũda)Et q̃ n poſcas , vt ſup.ipſa.ſ.vates.quod dñt in propria perſona,& non tñ folijs notas,& nomina mãdet,aut ſi popoſceris.ipſa canat, & reſoluat volens.i.libenter,vocẽ.i.organa vocalia,atque,pro .i. ora illa expediet tibi.i.prõpte,& expedite docebit te populos Italiæ,& bella ventura,& quõ fugias .i.euites ſi poſſis,q; , pro vel, feras.i. toleres,ſi euitare nequeas,quemq. laborem.i. quamlibet laboriõſam prouinciam gerẽdam,& ipſa ſacerdos venerata. dabit.i. dicet.ſicut,Da pater augurium,atq; animis illabere nřis. curſus.ſ. futuros,tibi.i.nauigationes reliquas, nec tñ dicit, ꝙ docebit acceſſũ eius ad inferos,q̃a tunc meminerit mortẽ Anchiſę,qđ facere noluit Helenus.ꝯcludẽs aũt ait.Hęc ſunt q̃ licet te moneri.i.vt tu ſis admonitus nřa voce,age.i.agedũ,adhortãdi aduerbiũ. Vale & fer de æthera.i.extolle vſq.ad cęlos,fatis.ſ. id volẽtib.aut factis.i.facinorib.tuis.Troiã ingẽtẽ.i.q̃ ꝑ te ingẽs inſtaurabitur, cũ ex ea olim Roma orirẽ.Ser.inuit illud,Hęc ſũt,&c.dictũ ſub hoc ſenſu,vt Helenus excuſet ſe,ſi nõ plura dixerit cũ ea tñ liceat dicere,verũ in hoc ſenſu potius dixiſſet,licuit,aut ſi verſus pateretur,licet. Dona.aũt innuit dictũ,vt veniã petat ſi cõfidẽtius , nõ vt vates ſolũ,ſed etiã vt amicus q̃dã admonuerit , & eſt honeſta clauſula,qua & nos vti poſſumus.vbi maiores admonuerimus.

DOMINAMQVE potentẽ Supplicib.ſupra donis] In lib.antiq. Votis,nõ,Donis legitur.[Trinacria fines Italos mittere relicta] in lib.aliquot antiq.Metire legẽ. Sed mittere,loco hoc magis oĩno congruit.[Quo quęq. modo fugias] in antiq. aliquot li.Effugias legẽ. Sed Fugias,magis placet [Curſusq́.dabit venẽ, ſecũdos] Med.lib.& vetuſti pleriq. alij,Venerata ſacerdos, hñt. VARIA LECT.

SERV. GRauia] A finalitatis rõne producit,ſed ſatis aſpere Nã in nullam deſinit cõſonantem.vt,Omnia vincit amor & nos cedamus amori. Itẽ vt tibi Tymbre caput Euãdrius abſtulit enſis.[Elephanto]pro ebore poſuit.Græce dixit.[Stipat]Delat. Vnde ſtipatores dñr,qui in nauibus componunt à ſtipa . [Dodonæos] Epiroticos .i. à ciuitate Epiri Dodona laudauit,à regione, vt vaſa Corinthia . [Lebetes] Ollas æreas.Græce dixit,Zeugmas.n.vulgare eſt,nõ latinũ. [Hamis,auroq.] hamis aures, per Endyadim.Hamis aũt catenis ſignificat. [Conum inſignis galeæ,criſtaſq. comãtes] A parte totum,nam conus eſt curuatura , quæ in galea prominet,ſuper quam criſtæ ſũt . [Sua dona parẽti].i. Anchiſæ, Sua aũt,congrua , apta ætati ,

AEN Quę Poſtq̃ vates ſic ore effatus amico eſt,
Dona dehinc auro grauia , ſectoſque elephanto
Imperat ad naues ferri : ſtipatque carinis
Ingens argentum , Dodoneoſque lebetes,
Loricam conſertam hamis , auroque trilicem ,
Et conum inſignis galeæ, criſtaſque comantes,
Arma Neoptolemi. ſunt & ſua dona parenti .
Addit equos,additque duces.
Remigium ſupplet, ſocios ſimul inſtruit armis.
Interea claſſem velis aptare iubebat
Anchiſes, fieret vento mora nequa ferenti .
Quem Phebi interpres multo cõpellat honore :
HEL. Coniugio Anchiſa Veneris dignitate ſupbo
Cura Deum, his pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Auſonię tellus, hanc arripe velis :
Et tamen hanc pelago pręterlabere neceſſe eſt :
Auſonię pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, o felix nati pietate. quid vltra
Prouehor,& fando ſurgentes demoror Auſtros?

ASC QVAE &c.] Poſt conſultationẽ Heleni , & oracula diuũ recitat dona quæ ab eodẽ Heleno ſuſcepit,& quæ pater Anchiſes,& quæ cæteri, docetq. quib.verbis Anchiſen cõpellarit,de quib.oĩb.dicit Don.ſic. [Stipat] Largitorẽ pręcipuũ indicat, qui tñ donaſſet argẽti, quantũ naues , niſi ſtipatæ capere non poſſent, loricã , & dona , quæ augeant ſuas opes dat.& ea quib. ſe ab hoſte tuetur.& omnia cum decoro , & dicit arma fuiſſe illius,q. Troiam vicerat,vt ſit inſultatio at ma victum ferre victoris ſuæ ætati conuenientia. [Socios] Nullum indonatum reliquit , dans quæ competebant viris fortibus [Dignate] quaſi qui dignus ſit iuuentus , qui filiæ Iouis iungeretur. [Bis Pergames,Oſtenditur quod ſit cura deum,qui cum debilis eſſet,liberatus tñ ſit periculis patriæ, in qua perierunt viri fortes . Hæc ille . Ordo eſt Quæ.ſ.reſponſa, aut oracula iam dicta, poſtquam vates.ſ.Helenus effatus.i.elocutus eſt (ſed augurale eſt verbum) ſic.i.in modum præmiſſum,ore amico.i. fauorabili,ipſe imperat dehinc.i.deinde dona grauia auro,& elephanto .i. dẽte elephãti (declinatur autem hic elephas elephantos,vnde fit nominatiuus hic elephantus elephanti ,ſicut delphin, & delphinus, Arabs , & Arabus, in nominatiuo repeřiuntur)ſecto .i. aut ſectili , aut iam præparato,ferri.i.vt ferrentur ad naues,& ſtipat.i.condenſat , & immittit carinis.i.alũo nauiũ,ingens.i.valde magnũ argentum, & ita magnum,vt niſi ſtipetur,non poſſet a carinis recipi & lebetes.i.ollas æreas Dodoneos.i. Epiroticos , a Dodona Epiri vibe (declinatur aũt hic lebes,lebetis, ſicut hic tapes, tapetis , Grauia aũt producitur finalitatis gratia,dicit Seru.Sed ea ratio in principio tertij pedis, locum habere ſolet , verùm Virg. omnes pedes a breui inchoaſſe reperitur)& ſtipat carinis loricã.i.tunicã,olim ex loris fieri ſolitã,nunc eſt annulis,vnde dicit,trilicem .i. tribus licijs cõſtantem,conſertam,videlicet,hamis. & auro .i. hamis aureis,aut trilicem dicit,q̃a conſtabat loris hamis ferreis,& annulis aureis,quibus fimbriæ decorabãtur , & conum.i. curuaturam galeæ,inſignis.i. excellentis, &(vt dicũt)notabilis per ſigna rara inuẽta,& criſtas comantes.i.quæ in morem comatũ a cono dependebant.ſunt.n.criſtæ ornamenta galearũ,ſicut capitum gallorum,dř aũt Achilles ſemper criſtatus inceſſiſſe , vnde bene datur id eius filio,cum ſubditur ꝑ appoſitionẽ, arma.i. loricã conũ & criſtas galeæ,exiſtentia arma Neoptolemi .i. Pyrrhi,q. ea motiẽs Heleno dereliquerat.Et parẽti.ſ.Anchiſæ ſunt.&.i.ẽt.ſua.i.debita ætati,& conuenientia dona,& ipſe Helenus,addidit.ſ. ad dicta dona,equos quorũ palmam Epiros obtinet,& addit duces.i.conductores itinerũ,& ſupplet remigium.i.addit remiges deficientes, eo qđ in Creta multos amiſerat , & nonnullos dereliquerat ſuppleſſe autem putatur ex Troianis, vt ſint ſoli Troiani Romani Imperij auctores,& ipſe ingruit ,i. opprimit , armis .i. multi

[Remigium ſupplet] Bene verbo militiæ vſus eſt,vt ſupplementum diceret:nam multos in Creta perdiderat.[Velis aptare iubebat]Subaudi,ſocios,à ſuperioribus. [Ferenti] Flanti. [Anchiſa] vocatiuus hic non eſt latinus.Nam breuis eſſet a , vt ò Catilina. Græcus eſt ergo , de quo valde apud eos quæritur quemadmodum exeat ab his nominibus,quæ in eis , mittunt nominatiuũ . Nam Tydides Tydide facit,vt,Danaum fortiſſime gentis Tydide.Atrides enim ſit ſimile , Atrida facit,vt Hota. Ne quis humaſſe velit Aiacẽ Atrida vetas Curſ Tale eſt.& Anchiſa . Sane apud Latinos horum nominum cauſa manifeſta eſt.quæ nominatiuũ ipſum in a,mittunt & recipiunt latinam declinationem,vt,Atrides Atrida,Scythes Scytha.[Dignate] Digne habite, digne iudicate.Nam modo non agent s habet,ſed patientis imaginem, vnde eſt in j.Haud equidem tali me dignor honore. [Cura deum] amor, vt, Veneris iuſtiſſima cura [Bis Pergames erepte ruinis] probauit curam deorum. Et ſciendum rethorica eſſe argumenta quæ à contrarijs laudãt. Quod.n.ſupra Anchiſes infelicitatis putauit,vt.Satis vna ſuperq. vidimus excidia,hoc iſte argumentum conuertit in laudem.Bis aũt, ꝑꝑ Herculem,& Græcos,qui expugnare Troianos . [Ecce tibi]aut vacat tibi , vt in Tullio , Qui mihi accumbantes in conuiuijs . Aut certe alius dictum eſt Troi,ac ſi diceret.qui Italiæ hanc tñ viſurus es patrẽ, nõ etiam quam fata Aeneæ promittunt.[Auſoniæ]Italiæ à rege Auſonio [Arripe]Inuade. Illic.n.eſt ſacrificaturus. Et tñ ἀναχολουθον eſt, non.n.præmiſit,q̃ q̃ vicina ſit.[Quam pandit Apollo]Lautolaui ni aũt agrũ ſignificat,ad quem venturus eſt. [Vade,ait] bis hæc eſt in Virg.iteratio,vt hoc loco. Nam cum ſupra compellat dixerit,intulit modo ait.Item in quinto cum præmiſerit, Fidam ſic fatur ad aurem : Subiecit ruſus . Et ſcle oſtendat in armis Dic ait . [O felix nati pietate] Latenter oſtendit mortem futuram . Non.n.ait felicem vitæ longinquitate , vel aduentu ad Italiam, ſed tñ nati pietate, quaſi qui poterit exequiarum manus implere . [Prouehor]Sermone progredior, vt oſtendunt ſequentia .

tudine armorum, quę cuilibet dedit, ſocios. ſ. itineris mei, Anchiſes. ſ. pater meus, iubebat interea aptare velis claſſem. i. inſtruere, & diſponere claſſem ad nauigandum: ne qua. i. ne aliqua, mora. i. dilatio fieret, vento ferenti. i. flanti. i. qui ferret, aut flaret: nam flando quodammodo claſſem fert, & prouehit ventus, quem. ſ. Anchiſen, interpres Phœbi. i. oraculorum Phœbi, hoc eſt Helenus compellat. i. alloquitur, ſup. cum multo honore. i. valde honorifice, dicens. ſup ò Anchiſa, dignate. i. digne habite, ſuperbo. i. nobili & magnifico, coniugio (non dicit, ſtupro, nec tamen connubio, quia coniugium poteſt eſſe illegitima coniunctio, nuptiæ autem ſunt legitimæ) Veneris, dum ex ea Aeneam gignebat, & ò cura. i. amor & ſolicitudo deum. i. deorum erepte bis. i. qui bis ereptus es ruinis Pergameis. i. Troianis (in vtroque. ſ. excidio, ſemel ſub Laomedonte, & ſemel ſub Priamo. Caueat autem explanator, ne dicat erepte bis ruinis, Pergameis cura. i. per curam, deum, pro deorum, quia ſic, cura eſſet ablatiui caſus & produceretur, cum tamen corripiatur) ecce tibi, q. d. in conſpectu tuo eſt tellus Auſoniæ. i. Italię, arripe hanc velis & tamen neceſſe eſt. & vi, ſup. præter labare hanc, pelago, i. per pelagus, quia illa pars Auſoniæ, quam Apollo pandit. i. aperit, & manifeſtat vobis petendam, eſt procul. i. longo adhuc circuitu petenda, & ait, vade, ò felix pietate. i. propter pietatem, nati. i. filij tui, qui (vt tacite innuit) pie tecum aget, dum exequias perſoluet, & ad inferos te viſurus deſcendet, ſed id non dixit expreſſe, & ne plura interrogetur dicit, ſed quid ego prouehor. ſ. ſermone. i. productior ſum prouectus, vltra. ſ. quam conſtitueram, vel vltra prius dicta. i. vlterius, & demoror. ſ. ab officio, fando. i. loquendo: Auſtros. i. ventos vobis fecundos ſurgentis. i. iam iamque flaturos, aut orientes e terra vt ſlent.

VARIA LECT. COEL. RHOD. DODONAEOSQVE lebetes,] In antiq. lib. Lebetas, legimus. IVLVIS Pollux Onomaſtici ad commodum Cęſ. lib. 6. loquacis ſynonyma, vt lectio ſuggerebat multifaria, congerens in vnum deniq. ſic ait: Alienum ex Dodone, Iliade longiora garriens, Alcini apologus Arabius tibicen Hactenus is. Quod vero principe loco poſitum eſt, & Græce ſic habet Δωδωναῖον χαλκεῖον. i. Dodonæum tintinnabulum, cuius meminit vel Euſtathius, auſam præbere mihi eſt viſum ad explicandum Quintil. (aut quiſquis fuit auct. i.) inenodabilem nodum. in quem impacti plerique oēs cohæſerunt. Obſcuritas vero nodata hæc eſt, lib. 8. In cubiculo nola. Coniectura ducor ex Græco adagio eſſe itidem hoc prolatum in garrulum deſidentem dies totos domi, & nugali verborum futilium importunitate, & copia exundanti detinnientem, vt obſtrepera loquacitate, vti pica verboſiore obſurdeſcerent aures, ac veluti tintinnabulo conuulnerarentur. vel (quod arridet amplius) eos intelligamus, qui domi quidem & in cubiculo, vbi ſilentij eſſe vſum, Varro ſcri. fluenta verborum promunt, in foro autem, vbi ciuili eloquentia gloriam ſibi comparant viri præſtantes, vt teſtis comprobat Hom aut in ſenatu, alio eo ingeniorum theatro, penitus conſileſcunt, fiuntq. (quod Græci dicunt) etiam piſcibus magis muti. Nolam ſi quidem pro campana dici obſeruauimus, etiam ſi apud recentiores ſæpius, nil tamen obſtat, eſſe verbum id inter inuenta rara, cuiuſmodi adnotata Politiano quędam. Meminit quodam loco Laurentius quoq. Sed occurrent recentiores nouitium cenſeri inuentum id. Ego de nouitate nihil diſputo. Vnum ſcio fuiſſe veteribus quoq. ex ære inſtrm id, aut proximum, quo remotioribus vt conuenirent, daretur, proponereturve ſignum. Quod duabus fulcimus auctoritatibus, præterq. hiſtoriam Valerius Martialis in Apophoretis. Redde pilam, ſonat æs thermarum, ludere pergis? Virgine vis ſola lotus abire domum. Aes nanq. thermarum tintinnabulum ſignat, quo è gymnaſio lauaturi reuocabantur ad thermas. Sed & Iuuen. Tot pariter pelues, tot tintinnabulum dicas. Hiſtoriam vero hanc apud Strab. ad hoc ipſum præcipue ſpectantem obſeruauimus. Iaſſus, inquit, incolas habet parte plurima piſcatio, & piſcatu victitantes, cum infęcunda ferè ſit regio, verum piſculenta. Hinc iucundum narratur factum, documento etiam magno futurum, quantum ſæpe nos fallat opinio. Oſtentabat inibi citharœdus artem. Audiebant, vt rum eſt viſum, attentius Iaſſæi oēs mox vero vt auditum tintinnabulo (ſic enim κώδωνα interpretamur) ſignum vendendo piſcatio eſt, confeſtim cum ſua ſibi muſica deſtituto artifice, auolarunt oēs, vno vix excepto, qui oblaſo erat auditu proinde captum cum artificij ſuauitate opinatus citharœdus, propius accedens: Eſt quod agam gratias, inquit, & quidem maximas, tum quod muſicæ negligens haudquaquam videre, tum quod deſpectui me prorſus non habueris. Nam reliqui quam primum tintinnabulo cecinit ſignum piſcarium, dicto citius hinc ſeſe proripuere. At is, velut commonitor ac excitatior: An, inquit, increpuit ęs. Eo vero adnuente. Bene tibi ſit, inquit, magiſter optime, ac conſurgens ad viuarium feſtinabundus accurrit ipſe quoq. Illud autem Virgilianum ex 3. Aen. Stipatq. carinis. Ingens argentum, Dodonæosq. lebetes. Ideo dictum volunt, vt oraculo domeſtico foret Aeneas inſtructior, ex hiſtoria.

AEN. Nec Minus Andromache digreſſo mœſta ſupremo,
Fert picturatas auri ſubtegmine veſtes,
Et Phrygiam Aſcanio clamydem: nec cedit honori;
Textilibusque onerat donis, ac talia fatur:
AND. Accipe & hęc manuum tibi quæ monimenta mearum
Sint, puer, & longum Andromaches teſtentur amorem
Coniugis Hectoreæ, cape dona extrema tuorum,
O mihi ſola mei ſuper Aſtyanactis imago,
Sic oculos, ſic ille manu, ſic ora ferebat;
Et nunc æquali tecum pubeſceret æuo.
Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis:
AEN. Viuite felices, quibus eſt fortuna peracta
Iam ſua: nos alia ex alijs in fata vocamur.
Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum:
Arua neque Auſoniæ, ſemper cedentia retro,
Quærenda: effigiem Xanti, Troiamque videtis,
Quam veſtræ fecere manus, melioribus opto
Auſpicijs, & quæ fuerit minus obuia Graijs.
Si quando Tybrim, vicinaque Tybridis arua
Intraro, gentique meæ data mœnia cernam,
Cognataſque vrbes olim, populoſq. propinquos
Epiro Heſperia; quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem caſus, vnam faciemus vtranque
Troiam animis: maneat noſtros ea cura nepotes.

SERV. SVpremo] Vltimo poſtquam ſuorum deſperabat aſpectum [Picturatas] Participium ſine verbi origine. [Auri ſubtegmine]. i. filo quod intra ſtamen currit, quod Perſius tramam dixit, Mihi trama figuræ. Sit reliqua, aſt illi tremat omento popa venter. Nam male quidam ſubtegmen ſtamen, accipiunt, cum ſtamen de auro eſſe non poſſit [Et Phrygiam Aſcanio chlamydem] aut acu pictam. Huius. n. artis peritos Phrygiones dicimus ſecundum Plautum. In Phrygia. n. inuenta eſt ars. Aut ob hoc addidit Phrygia, quaſi per quam patriæ memoria retineretur. [Nec cedit honori] id eſt tanta dat munera, quanta merebatur Aſcanius. hoc eſt enim honori non cedere, parem eſſe meritis accipientis: Scaurus vero, honore legit. & intelligit, honore non cedit Heleno, qui patri eius, vel auo donauerit multa. [Textilibus] Sibi congruis. Quid. n. magis conueniebat donare mulierem? [Accipe & hæc] aut intelligimus an aliqua fuiſſe donata, aut certe ſecundum ius locutus eſt. Omnia. n. quę vel auus vel pater acceperat, ad Aſcanium *Monumentum.* hęreditatis iure deueniunt. [Monumenta] Memoria Monumenta autem a mentis admonitione ſunt dicta. [Longum amorem] Et de præterito, & de futuro, vt agnoſcas quantum te vel amauerim, vel amatura ſim. [Coniugis Hectoreæ] dictum eſt hoc habitu ratione perſonæ, cum qua loquebatur: ac ſi diceret. vxoris auunculi tui. [O mihi ſola mei ſuper Aſtyanactis imago] Super. i. valde, vehementer, expreſſe, hoc eſt valde mihi es imago Aſtyanactis, quo ſermone et Hom in ſimili vſus eſt ſignificatione. [Pubeſceret æuo] vt etiam in 2. diximus prooeconomia eſt, vt veriſimile ſit Aſcanium in octauo potuiſſe iam bella tractare [Viuite felices] viuite modo, bene optantis eſt. non vt in Buc. maledicentis, vt, Viuite ſiluæ. i. perite. Simile eſt, & valete, vt Terent. Valeant qui inter nos diſſidium volunt. Sunt autem hæc per contrarium inuenta maledicta. vt ſit quaſi ſalua veneratio. Illud quęritur vtrum viue an viuas. i. vtrum per imperatiuum, an per optatiuum dicere debeamus, & conſtat dici melius per optatiuum. Optari. n. poſſunt, non imperari, vel bona, vel aduerſa, quod autem inuenimus per imperatiuum, vſurpatum eſt. [Fortuna peracta Iam ſua]. i. ducta propria Troianorum, vt, Hac Troiana tenus fuerit fortuna ſecuta. [Parta] Pro parata. [Semper cedentia retro.] Vt,

Iam

Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras. [Quam veſtræ fecere manus] Quod eſt dulcius [Et quæ fuerit minus obuia Graijs].i. quæ nullum patiatur excidium. Alij, Fuerint, legunt, & volunt eſſe maledictum in Græcos, vt ad auſpicia ſeferas, quod nõ procedit. Nec.n. de hoc agebatur. [Si quãdo Tybrim] Fluuium pro quo regem ipſum poſuit Tybrin, qui in hunc cecidit fluuiũ, & ei nomen dedit. nam ante Albula dicebatur, vt oſtendit in 7. Alij nolunt Tybrim cecidiſſe. ſed Tyberinum regem Albanorũ a quo Tybris dictus eſt. Vt autem Tybris dicatur, hæc ratio eſt. Quod à tẽpore Syracuſani victores ceperunt Syracuſis Athenienſium ingentem hoſtiũ multitudinẽ. & eã cæſis montibus fecerũt addere munimẽta ciuitati. Tunc auctis muris ẽt foſſa intrinſecus facta eſt, q̃ flumine admiſſo repleta munitiorẽ redderet ciuitatẽ. Hanc igitur foſſam per hoſtiũ pœnam, & iniuriã factã, Tybrim vocarunt ἀπὸ τῆς ὕβρεως. Poſtea profecti Siculi ad Italiã, eam tenuerunt, partẽ, vbi nũc Roma eſt, vſq. ad Rutulos & Ardeam. Vnde eſt. Fines ſuper vſq. Sicanos. & Albulã fluuiũ ad imaginẽ foſſæ Syracuſanæ Tybrim vocarunt, quaſi ὕβριν: vt [Effigiẽ Xanthi, Troiamq. videtis] Circa Syracuſas aũt eſſe foſſam Tybrim noĩe Theocritus meminit. [Gentiq. meæ] Bene genti ſuæ dicit, nõ ſibi. Sciit.n. Aſcanio regna deberi. [Data mœnia cernã. Cognataq. vrbes olim] Quiq. & per omnia cernã ſubaudi. Senſus autẽ talis eſt, Si potuero ad Italiã peruenire, & regna cõſtituere, & videre vrbes, & populos tibi cognatos. Nã & Aeneas, & Helenus à Dardano originẽ dicũt. Ergo h.d. Qm̃ ab vno originẽ ducimus. & iiſdẽ caſibus ſubiacuimus. [Troiã vtranq.] .i. quã & tu feciſti, & ego facturus ſum. iũgamus, & faciamus vnã, ſed [Animis] hoc eſt fœdere, & affectione, qm̃ re vera eas natura non ſinit iungi. Sane qm̃ occurrebat humanæ breuitas vitæ, bene ſubiũxit. [Maneat noſtros ea cura nepotes] Diſtinguẽdum aũt [Populoſq. ꝓpinquos Epiro] Et ſequentibus oſtendit quo. [Heſperia] i. quib. populis auctor eſt. [Dardanus & Heſperia] hoc eſt ἑσπέροθεν (nã Græce dixit) & eſt de loco aduerbium Dardanus ἑσπέροθεν. Figura.n. nonnunquam pulchra eſt, ſi elocutio perfecta ſit, vt Cic. in Verrinis, qui Verrem Romulea. & non addit Tribu.

N E C &c.] Recitat ẽt dona, quæ Andromache deſcendentibus contulit, & verba vltro, citroq. habita. Vnde Don. [Nec cedit honori] Duo notat in chlamyde, & ꝙ eſſet ſibi ſolatio, quia eſſet de originalibus terris, & ꝙ conueniret honori Aſcanij. nam digna fuit qua vteretur: Taliam etiam dignus Aſcanius, qui tantam rem applicaret vſibus ſuis. Sunt.n. quidam abiecti qui vtuntur veſtibus ſibi non conuenientibus. Sunt rurſus adeo excellentes, vt cum ſuis veſtibus pari honore contendant. Laudauit autẽ ſolam chlamydem. Cetera gñaliter dixit [Onerat] Vt in Heleno dixit, Stipatq. catinis. ille vir fortis, donat aurum, argentum. Arma viro forti. hæc mulier donat puero textilia. Ergo habuit rationẽ perſonarũ, hæc ẽt duo genera munerũ ponit Chlamydem auri ſub tegmine variatam, quæ eſſet ex antiquis. item alia munera, q̃ non eſſent tanti ꝑij, ſed ſuis manibus, vnde cum hæc offerret, dixit [Accipe] Et hæc præter chlamydem, & ꝓdicta, vt alterum haberet precium, alterum amoris religionem, & dantis affinis, affectum. Ergo ſi non valent dona, valeat perſona Andromaches tui auunculum vxoris. [Lacrymis affabar] Non poterat ab iis, qui & ciues. & in ſe liberales eſſent, ſine lacrymis diſcedere. [Viuite felices] Feliciter viuere dicit, manere ocioſum, in eodem loco & aduerſa fortunæ vlterius non timere. Sibi aũt omnia cõtraria eſſe oſtendit [Cedentia retro] Impoſſibilia dicit, ſed per illa ſuum tædium exprimit, qui tot annos laborioſe, periculoſeq. nauigans nondum videbat quo peruenire cupiebat. Hæc Dona. Ordo aũt eſt. Nec minus.i. & nihilominus q̃uis multa dederit Helenus. Andromache mœſta ſupremo digreſſu.i. eũ videret, ꝙ omnino digredi vellemus, fert.ſ. ad conferendum nobis veſtes pictuatas ſubtegmine auri.i. habẽtes ſubtegmẽ.i. filũ. quod inter ſtamen currit aureũ, aut ex auro, & ſup. dat Aſcanio chlamydem, Phrygiam.i. acu pictam, qđ opus Phrygionum dr̃, nec Aſcanius cedit honori.i. non inferior, ſed dignus eſt tali honore, aut forte chlamys nõ cedit honori.i. decori cuiuslibet alterius chlamydis & onerat ſup. eũ, aut miniſtros eius donis textilibus.i. contextis, ac fatur talia. ſup. ad Aſcanium. Accipe, ò puer, & .i. etiam hæc, vltra ea q̃ Helenus dedit, aut quæ ipſa prius dederat, ſup. munera, q̃ ſint tibi monimenta.i. q̃ admoneant te, & memorem faciant. manuum mearum.i. operum manu mea factorum. & teſtentur longum.i. per longũ tempus, amorem Andromaches. appoſitione, coniugis Hectoreæ.i. Hectoris auunculi tui, & nũc Heleni etiam auunculi, ſed potius Hectoris, vt eum ad imitandam Hectoream virtutem incitet: vnde prius & auunculus excitat Hector, nã donũ prophetiæ. quod Heleno contigit, non omnibus datum, virtute quiſq. q̃uis multo interuallo imitari poteſt, cape extrema dona tuorũ.i. neceſſariorũ. q. d. poſt hæc nõ oſtenſurus es plures ex genere, & patria tua. O ſola imago. Aſtyanactis mei.ſ. filij ex Hectore (declinatur hic Aſtyanax, huius Aſtyanactis, vel Aſtyanactos) ſuper.i. ſuperſtes, & ſuperexiſtens, aut reſtans adhuc mihi.i. in ſolatium, vel memoriã, cum filium amiſerim, imago, inquit, quia ille ferebat ſic.i. vt tu facis oculos, ſic manus, ſic ora. (Bona comparatio à poeta excogitata, qui ſicut patres ſimiles inducit, filiorum quoq. ſimilitudinem approbat, ſi ſuperuixiſſet Aſtyanax. quæ laus Iulij in domũ Iuliã redundat. & pubeſceret nũc tecum, ſi.ſ. viueret, æquali æuo.i. ætate. Ego digrediẽs affabar hos .ſ. Helenum & Andromachen, lacrymis obortis i. præter ſpem ortis, hoc eſt lacrymans inter loquendũ viuite, q̃a felices, ſup. ſunt, quibus eſt fortuna iam ſua.i. propria, & fataliter debita, peracta (& hoc modo non eſt in ſermone improprietas, nec mala reciprocatio, cũ non reciproce accipiatur, licet hũc locum Valla, & alij ferè grammatici notant, & eſt quaſi per parẽtheſin dictum, & ſententia qualis illa in j. O fortunati quorum iam mœnia ſurgunt) nos vocamur iam ex aliis fatis.i. fatalibus incommodis, in alia fata, quies eſt parta.i. labore acquiſita vobis, nullũ æquor.i. nullus campus planus, maris.i. aquarum, eſt vobis arandum.i. ſulcandum nauibus, nec arua Auſoniæ.i. Italiæ cedentia ſemper retro, quia cũ prope fuerimus, adhuc longo circuitu ſunt q̃renda, .i. veſtiganda, vos videtis effigiem.i. ſimulacrum, & conſimilẽ effectionem Xanthi.i. illius fluuij Troiani, & videtis Troiã, quam veſtræ manus fecere, opto.i. ſicuti opto melioribus auſpiciis, q̃ prior Troia manibus deorũ facta prædicatur, & quæ auſpicia.i. auſpicata initia, & fundamina, fuerint minus obuia.i. obſtantia, Graiis.i. Græcis, ita vt ab eis non eruantur. (Notum eſt, quod Romani Ethruſcorũ diſciplina imbuti, nihil magnum inierunt, niſi captatis auſpiciis.i. niſi habito deorum (vt opinabatur) iudicio quod ex auium inſpectione deprehendebãt, & ideo auſpiciũ accipitur pro auſpicato.i. prudenti, & bene prouiſo. quod Galli dñt, præauiſato initio, & auſpicari, pro prudenter inchoare) Si ego intraro, pro intrauero, q̃ſi.i. aliq̃n Tybrim fluuiũ Italiæ Romam interfluentem, & arua Tybridis vicina, & ego cernam mœnia, data.i. permiſſa, aut conceſſa fatis, meæ genti, quia ſcit Aſcanio deberi regnum, aut genti ſuæ, potius quã ſibi regnũ petere probetur. & vrbes cognatas.i. cognatis extructas. olim.i. quouis tpe futuro, & populos ꝓpinquos.i. affines, & ab vna patria oriũdos, nec loco multum diſtantes, nos faciemus Epiro, & Heſperia .i. Italia, hoc eſt, Ex Epiro, & Heſperia, q̃bus idem Dardanus eſt auctor, atq. quibus eſt idem caſus.i. eadem fortuna, quia ꝑ ꝑ excidium Troiæ ambæ a profugis habitatæ, vt nos faciemus: dicit animis.i. fœdere, & concordi voluntate vtranque. vnã Troiã .i. referemus in diuerſis locis, quod in vno non poſſumus, Troiam patriam noſtram euerſam. & ſi quia breue, & irreuocabile tempus, omnibus eſt vitæ, id nos perficere non poterimus, ea cura.i. ſolicitudo eius rei faciendæ, maneat.i. certe expectet, noſtros nepotes.i. poſteros a nobis, & noſtris deſcenſuros.

VARIA LECT.

A V R I ſub tegmine veſtes] Sunt antiq. lib. in quibus, Subtegmine, vna dictione legatur. Sunt vbi præpoſitio, Sub. diuiſa eſt a tegmine. [Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis:] In antiquis pleriſque libris, Abortis, legitur. [Cognataſque vrbes olim] In antiquis exemp. non eſt, q;.

COEL RHOD.

C A E T E R V M artis qua de agimus, elogium id fuerit præclarum: Pictorem cum loquitur, loqui male, at cum pictura bene vtique. Vani quippe ſit artificis aliunde quam ab opere plauſum expectaſſe. neque.n. ex iudice virtus profluit operis, ſed iudici opus cõmendat artificem. Illud fuerit ſuperpondium, quia de pictura agimus. Imaginũ alias dici, & eſſe artificiales, alias vero naturales. Id aũt haberi interſtitium, quod quæ ab arte promuntur, & id cuius ſunt imagines, æquiuoce dicuntur. Quippe ſunt imperfectæ, neque.n picto homini animam, & inde vitam dederit vlla ars. Naturales vero vniuocæ, viuunt nãque, & primitiuis ſimiles a natura producuntur, nec differũt, niſi numero: aliud.n. producens eſt, aliud productum eſt. Quod poeta nobilis expreſſit illis verſibus, Andromache dicente. O mihi ſola mei ſuper Aſtyanactis imago, Sic oculos, ſic ille manus, ſic ora ferebat. Inuenimus item picturas vel ſtatuas nuncupari ethicas, quibus non imagines modo exprimũtur, ſed mores quoque, vt tantum non ſpirare videantur. τὸ ἦθος ab noſtris ſenſus tamen transferuntur proprie, non mores, ſed Quintil. ſuper hac re lib. vj. plura. Ethicas perſonas intelligit Hermogenes in ſtatuum ratione, agricolas, gulones, id genus alias.

SERV. PRouehimur pelago] Butrotio derelicto. [Vicina Ceraunia iuxta] Sunt montes Epiri a crebris fulminibus propter altitudinem nominati. Vnde Horat. expreſſius dixit Acroceraunia propter altitudinem & fulminum iactus. [Curſusque breuiſſimus] Adeo vt medio noctis ſpatio transfretauit. [Optatæ telluris] Quæ nauigantibus ſemper optatur. [Sortiti remos] Per ſortẽ diuiſit ad officia remigãdi, qui eſſet proreta, qui pedem teneret. [Paſſim] prout quis voluit. [Littore ſicco] ad diſcretionẽ illius quod aqua alluit. [Horis acta] Per horas decurrens. [Auribus aera captat] Naturale enim eſt, vt a qua parte flaturus eſt ventus, ad eã auris admota frigidior fiat. [Sidera cũcta notat] Ideo cũcta, quia in prognoſticis legitur non ſufficere vnum ſignum ad explorandam futuram ſerenitatẽ. Notat autem vt Tullius notat, & deſignat oculis .i. diligenter intuetur. [Tacito cęlo] aut nocturno per quod tacetur, aut ipſe tacitus, aut certe ad homines retulit. [Nã licet æternus ſit auxiũ ſonus, tamen a nobis nõ auditur. Ergo quantum ad nos, tacitum dixit. [Arcturũ] Stella eſt poſt Vrſam i Boote ſigno. [Armatumq. auro circũſpicit Oriona] Sic Lucanus, Enſiferi nimium fulget latus Orionis. Et ſciendum non hoc eum intueri, vt ccinat ſigna quę omnibus patẽt, ſed explorare ſtellarum vigorem, quo futura indicatur ſerenitas, vt in Geor. Nam neque tum ſtellis obtuſa acies videtur. Si autem quęrebat quaſi non orta, nequaquam procedit, cũ etiam Septẽtriones dixerit, qui ſemper videntur. [Cœlo conſtare ſereno] Suppetere, vt Iuuenalis: Quis feret vxorem, cui conſtent omnia? [Clarum ſignum] Faculam eleuauit. vt Flammas cum regia puppis Extulerat. [Caſtra mouemus] Caſtra ſunt vbi miles ſteterit. Dicta autem caſtra quaſi caſta: vel quod illic caſtraretur libido. Nam nunquã his intereat mulier. [Tẽtamusque viam] .i. naues producimus. [Pandimus alas] Cõtos intendimus. [Humilemq. videmus Italiã] aut naturam prouinciæ oſtendit, vt Saluſtius, Italia plana ac mollis: Aut rem phyſicam exprimit, quia omne quod continetur, altius eſt ab eo quod continet. Aut quia procul viſentibus terra humilis ſemper videtur, vt Lucan. Et dubios cernit vaneſcere montes. [Italiam] Tautologia vſus eſt ad exprimendum affectum nauigantum. [Corona induit] Aut vſq. ad ſummum impleuit, aut re vera coronauit. [Dij maris] Per quod nauigo, [Terræ] ad quam iturus ſum. [Tempeſtatum] Ventorum, aurarum, temporum, ſerenitatis, vt. Vnde hæc tam clara repente Tempeſtas? Nam multa ſignificat. [Spirate] Et ad ventum pertinet, & ad fauorem. vt, Aſpirat primo fortuna labori. [Crebreſcunt optatæ auræ] Magnum Anchiſæ oſtendit meritum. [Pateſcit] Propinquantibus. vt, Et anguſti rareſcunt clauſtra Pelori. [Curuatus in arcum:] In arcus ſimilitudinem. vt. Exciſum Euboicæ latus ingens rupis in antrum, .i. in antri ſimilitudinem. Sic de Ponto Saluſt. Vnde hic tulit colorem, ſpeciem efficit Scythici arcus. [Ipſe latet:] Re vera procul intuentibus. Vnde eſt, portuſque pateſcit. Nam ſecundum Don. Late patet, non ſtat verſus. [Refugitque a littore tẽplum] ædificia vicina littoribus longe intuenti videntur in mari, quæ accedentibus quaſi recedere, & retro ſe agere putantur, vel quia ſitum eſt in colle, qui ſenſim creſcit a littore. Ideo dixit, refugit. [Primum] aut quale nunquã antea viderat, aut certe quia legitur porcæ albę omen. Alij vero tondentes primũ campum volunt .i. primam partẽ cãpi. [Candore niuali] Hoc ad victoriæ omen pertinet. Simul notãdum Anchiſem omnem habere diuinandi peritiam. Hinc eſt illud, Diuiniſque oſſa parentis. [Terra hoſpita] Vſurpatiue hoſpite dixit, quæ .n. in es. exeunt, communia eſſe poſſunt. Nam fœmininum in a. non mittunt. Luc. Hoſpes in externis audiuit curia tectis. Nec mirum abuſum eſſe Virgilium cum & Plautus paupera dixerit, ab eo quod eſt hic & hæc pauper. vt, pauperque ſenatus. Itẽ Pauperq. domus, nec nota parentum Munera. [Bello armantur equi] Ratiocinatio diuinationis eſt. [Armenta] armenta dicta ſunt quaſi apta armis. Nam equi interſunt prœlijs, boues armãt ex corijs. [Sed tamen] anacoluthon. Nam quanquam non præmiſit. [Spes eſt pacis ait] Oſtendit latenter vincere poſſe Troianos, dicendo ſupra, Curru ſuccedere ſueti. [Palladis armiſonę] Bene poſt belli omen, armorum deam precatur, quanquam hoc quoq. tẽplum viſum ad omen pertineat. [Dederat quæ maxima] Vt, Præq omnibus vnũ prædico. [Rite] Recte, ſecundum ritũ, vnde ſequitur, Perfectis ordine votis. [Iunoni argiuæ] .i. magnæ, vt. Iunonis magnæ.

Prouehimur pelago vicina Ceraunia iuxta,
Vnde iter Italiam, curſusq. breuiſſimus vndis.
Sol ruit interea, & montes vmbrantur opaci,
Sternimur optatæ gremio telluris ad vndam
Sortiti remos, paſſimq. in littore ſicco
Corpora curamus, feſſos ſopor irrigat artus.
Necdum orbem mediũ nox horis acta ſubibat,
Haud ſegnis ſtrato ſurgit Palinurus, & omnes
Explorat ventos, atque auribus aera captat:
Sidera cuncta notat tacito labentia cęlo,
Arcturum, pluuiasq. Hyadas, geminosq. Triones,
Armatumq. auro circũſpicit Oriona.
Poſtquam cuncta videt cœlo conſtare ſereno:
Dat clarũ ẽ puppi ſignum: nos caſtra mouemus,
Tentamusq. viam, & velorum pandimus alas.
Iamq. rubeſcebat ſtellis aurora fugatis,
Cũ procul obſcuros colles, humilemq. videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates:
Italiam læto ſocij clamore ſalutant.
Tum pater Anchiſes magnum cratera corona
Induit, impleuitq. mero, diuosq. vocauit
Stans celſa in puppi.
ANC. Dij maris, & terræ, tempeſtatumq. potentes,
Ferte viam vento facilem, & ſpirate ſecundi.
AEN. Crebreſcunt optatæ auræ, portusq. pateſcit,
Iã propior, templumq. apparet in arce Mineruæ.
Vela legunt ſocij, & proras ad littora torquent.
Portus ab eoo fluctu curuatus in arcum:
Obiectæ ſalſa ſpumant aſpergine cautes:
Ipſe latet: gemino demittunt brachia muro
Turriti ſcopuli, refugitq. a littore templum.
Quattuor hic, primũ omẽ, equos in agmine vidi
Tondentes campum late candore niuali.
Et pr̃ Anchiſes. ANC. Bellũ ô terra hoſpita portas:
Bello armãtur equi: bellũ hæc armẽta minãtur.
Sed tamen ijdem olim curru ſuccedere ſueti
Quadrupedes, & fræna iugo concordia ferre,
Spes eſt pacis. AEN. Ait: tũ numĩa ſãcta pcamur.
Palladis armiſonæ, quæ prima accepit ouantes;
Et capita ante aras Phrygio velamur amyctu:
Prçceptisq. Heleni, dederat quę maxima, rite
Iunoni Argiuæ iuſſos adolemus honores.

ASC. PROVEHIMVR &c.] Docet quõ illuc prouectus eſt, & quõ Italiã ſocijs viſam, & ſalutatam, prætergreſſus eſt, de qua re dicit, id ſolũ notatu dignũ, Don. quod Italia humilis nõ eſt, ſed humilis dicitur, quia ẽt alta nauigãtibus, cum lõge apparẽt, vñr humilia .i. ima, & quaſi humi iacẽtia. Ordo aũt eſt Nos prouehimur .i. porro vehimur, auehimur a Butroto pelago .i. per pelagus, iuxta Ceraunia promontoria illa Epiri, a crebris fulminibus denominata, vicina .ſ. nobis deſcendentib. Butroto, vnde .i. a quibus, iter .ſup. eſt breuiſſimũ, & curſus eſt breuiſſimus vndis .i. per vndas, Italiã .i. in Italiã vſq. nam media noctis ſpatio pertranſitur. Sol ruit .i. occidit interea, & mõtes opaci vmbrãtur .i. ex aduerſo ſolis inuoluũtur vmbris, non ſternimur gremio .i. receptaculo, Telluris .i. terræ optatæ .ſ. ſemper nauigantibus ad .i. iuxta vnda .i. exponimur terræ ad oſtiũ, vnde ait ſternimur ſortiti remos .i. per ſortes exerciti remis, & poſtquam viciſſimum incubuimus remis ad vndã, & nos curamus in littore ſicco paſſim corpora ſup. nr̃a .i. facimus ea quæ ad curã corporis pertinẽt, quod verbũ ſi ſolã egeſtionẽ ſignificet ſatis ruſtice ad mẽſam diceret Aeneas in cõſpectu reginæ, ſed ad oĩa pertinet. ſopor irrigat artus feſſos .i. dormimus, necdum .i. & nõ adhuc, & nox .i. facies cœli nocturna acta .i. tranſacta, aut ducta horis, non ſubibat .i. conſcendebat adhuc, medium orbem .ſ. cęli .i. nondum erat mediũ noctis: & .ſup.

Palinurus, nauita ille diligentiſſimus, ſurgit, aut ſegnis. i. non tardus, aut ignauus, ſed ſtrenuus, ſtrato .ſ. toro ex ſtramentis facto, & explorat. i. inquirit, omnes ventos, & captat auribus aera. i. ſi vſquam audiret murmure aeris quæ futuram tempeſtatem indicent, Seru. aliam cauſam affert, & notat cuncta ſidera .i. nautis obſeruanda labentia, cœlo tacito. i. motu ad dormientibus, præſertim imperceptibili. licet concentum mirabilem edere a Platonicis prædicetur cœlum, vt de ſomnio Scipionis, teſtis eſt Cic. notat, dicit, arcturum, & hyadas pluuias. i. pluuioſas, & pluuias excitare ſolitas. & Triones. i. boues geminos. qui ſunt in Septentrione ad polum. & circunſpicit Oriona. i. ſidus in quod Orion tranſlatus dicitur armatum, auro. i. fulgore enſis aurei, hæc autem omnia in Georg. & in fine huius deſcripta ſunt. Poſtquam ipſe Palinurus videt cuncta conſtare .i. conſentire ex ſtatu ſuo, cœlo ſereno. i. etiam futuram ſerenitatem indicante ipſe dat e puppi ſignum clarum. i. faculam, aut tedam incenſam, nos q. eramus .ſ. in littore, mouemus caſtra .i. more militum colligimus ſarcinulas, & diſcedimus illinc vbi ſtatiunē habueramus, & tentamus viam an. ſ. fluxus opportunus eſſet. & hoc comperto pandimus alas velorum .i. antennas (aut ſecundum Seru.) intendimus contos. i. perticas, quibus profunditatem aquarum inquirunt nautæ, & aurora rubeſcebat iam, & hoc ſtellis fugatis a ſplēdore ſolis abſconditis, nobis iam inquit, cum nos videmus procul obſcuros colles. ſ. Italiæ. & Italiam humilem .i. humilem apparentem. quia procul viſam Achates conclamat .i. ſimul. vt videbat, clamat Italiam, & ſocii ſalutant læto clamore Italiam, dicentes forte, Salue ſancta parens diuum Saturnia tel. &c. [Tum pater, &c.] Docet quomodo poſt preces Anchiſæ ad Italiam appulſi. illic vota quæ Helenus perſoluenda admonuit, quo etiam modo admonuerat, perſoluerunt. Seruat in omni re poeta diligens ipſum decorum. nam ſocij Italiam ſalutabant læti, quoniā iam vicini eſſent. Anchiſes autem, non contentus Italiam inueniſſe, niſi id bono auſpicio fieret. (Sæpe enim res lætæ triſtē habent exitum) precatur diuos vt proſperam nauigationem concederent, ſciens quod etiam in portu perierint plurimi. De hac re pauca dicit Don. quia (vt patet ex ijs, quæ in eum dicit Seru. mutilus eſt, interciſus. ea autem ſunt hæc. [Crebreſcunt ſ.] Apparet petitionis fructus. [Ferte viam facilem] Præbete facilem viam. [In arce] In altitudine. [Legunt] Verbum nautis familiare, nam funes & vela cum colligunt. vel aliqua loca, cum tranſeunt, legere appellant [Auræ] Naturaliter dixit. Aura enim naſcitur, cum primum exoritur lux, cum ſupra induxit naſcentē. [Portus] Ab Oriente, qua fluctibus portus infeſtari poterat, magnas natura obiecit cautes. ergo latet portus, quia fluctus illum reperire nequeunt. [Cautes] Cautes autem ſunt in formam brachiorum. [Refugit] Conſtitutis in portu non apparet templum, quod obſtant ſcopuli. hic primum honeſta locutio paſcentes campum. & non paſcentes herbam in cāpo. & cum dicit, quibus herbis paſcerentur, oſtendit ſola gramina illic fuiſſe. [Candore niuali] Oſtendit & equos & niueos, & conſtitutos in magna vbertate. [Bello armantur equi] Non quia equo Troia perierit, vt quidam ridicule dicunt, ſed doctrina ſua equos oſtendere, bella dixit. [Palladis armiſonæ] Ad alia ſigna belli accedit templum armatæ Palladis, quam merito orat, vt proſperum faceret, ſi quid aduerſi immineret, & ouantes dimitteret, quos ouātes acceperat. [Ante aras] vt oſtendat præter preces etiam munera fuiſſe, dicit aras fuiſſe in naui, quę non erant, vt demonſtret aram dici poſſe vbicunque ſacrificatur. Hæc ille. Ordo autem eſt. Anchiſes pater, id eſt patronus claſſis, & vir prudens, atque religioſus, ſacrorumque peritus. induit magnum cratera. i. vas vinarium corona, aut ex pampinis, aut impleuit vſq; ad ſummū. Declinatur hic crater, huius crateris, vel crateros, huic crateri, hunc cratera, vnde legitur hæc cratera, crateræ, ſicut ab accuſatiuo hāc ſtatera, hæc ſtatera, & ab accuſatiuo hāc caſſida, hæc caſſida. caſſidæ, ſic & pāther, & pāthera, & plura alia leguntur) &, pro. i. impleuit mero, ſi induiſſe corona, accipitur pro impleuiſſe, aut & impleuit mero poſtquā coronauerat eū, & ipſe ſtans in celſa puppi. i. in ſumma parte nauis, iuxta gubernacula, vocauit. i. inuocauit diuos, dicens, videlicet ò dij potentes, i. qui habetis potentiā maris. qđ nauigamus, & terræ, q. petimus, & tempeſtatum, quas timemus, ferte vēto, ſ. aſpirat onc vēti, Viam facilem, & ſpirate. i. aſpirate, ſecundi. i. ſpirante. fac te ventos ſecundos, & ſup. cum hæc dixiſſet, auræ. i. lenes venti, optatæ. i. deſideratæ, & cōmodæ crebreſcunt. i. crebræ fiunt. & portus pateſcit. i. pateſit iam propior, & tēplum Mineruæ in arce. ſ. extructum, apparet. aut apparet in arce, vbi extructū erat. ſocij legunt. i. colligunt. & ſtringunt vela, & torquent proras. i. anteriores partes nauiū a prorucndo dictas. ad littera. portus ſup. eſt curuatus in arcum .i. in formam arcus a fluctu eoo i. Orientali, hoc eſt ab Oriente impingente, & cautes. i. ſaxa prædura, quæ, & cotes dicuntur, obiectæ. i. oppoſita fluctibus ſpumant aſpergine ſalſa. i. aqua maris, quæ aſpergitur ex impetu, qui ſpumas creat. Ipſe, ſup. portus latet. i. occulitur (aut ſic, ipſe portus. curuatus in arcum, & c. latet) quia ſcopuli turriti. i. ſaxa eminētia. vtrinque, & habentia turres in vertice, aut ſaxa ipſa in morem turrium eminentia, demittunt brachia. i. colles a iugis ſuis. quibus portum complectuntur, muro gemino i. in morem duplicis muri, vtrinque extructi, & templum refugit. i. apparet refugere, aut verius occulitur, & non videtur a littore, cum tamen videatur a mari. eſt autem templum hoc in Calabria. Ego vidi hic in gramine. i. in tali herba primum omen .i. pro primo omine rerū futurarum in Italia, quattuor equos candore niuali. i. candidos, tondentes, aut depaſcentes campum, late. i. in latum extenſum. Et pater Anchiſes ait, o terra hoſpita .i. quæ nobis hoſpitio pates, aut patebis, tu portas. i. affers nobis bellum, quia equi armātur bello. i. ad bellum, & ita ex omine conſtat quia hæc armenta. i. hi equi armis apti, minantur bella. ſed tamen quamuis. ſ. bello armētur, iidem quadrupedes. i. equi, ſueti ſunt ſuccedere olim, i. aliquando finito bello, curru. i. ſub currum, & ferre fræna cōcordia. i. ipſi concordes ferre fræna, iugo. i. ſub iugo, aut coniugati, & ideo ait ſpes eſt pacis, nos precamur tum. i. poſtquam ſic locutus eſt numina ſancta ipſius Palladis armiſonæ i. arma concutere ſolitæ, vnde in armis ſonare dicitur. quæ. ſ. Pallas accepit. nos ouantes. i. lætos, more ouantium. prima .i. ante cetera numina, eo quod ad eius templum appulſi ſumus, & nos velamus capita. i. noſtra ante aras, aut quæ erant in templo, aut potius quas extruxerat in littore, quia templum ingreſſi non ſunt. Vnde Don. putat non aras fuiſſe, ſed loca in quibus habitant pro aris habita, amictu Phrygio. i. Troiano. Et nos adolemus. i. incendimus, aut maturamus, ſeu mature offerimus, rite. i. ex more, & vt decet Iunoni Argiuæ. i. magnæ. dicit Seru. ſed, meo iudicio, dicēdū eſt Argiuæ. i. Argiuorum protectrici, & ab Argiuis illis cultæ, nā Argiui ab Argis dicuntur Græci, vt in 2. Et iam Argiua Phalanx inſtructis nauibus ibat: honores iuſſos. i. adoratione, & ſacrificia iuſſa præceptis Heleni, quę ipſe dederat, maxima id eſt pręcipua.

ARCTVRVM, pliadasq. Hyadas] Quamuis in veteribus libris Pliadas legatur. Placet tamen. quod eius loco poſitum eſt a recentioribus, Pluuiasq. Hyadas. [Gemino demittunt brachia muro Turriti ſcopuli] In libris aliquot antiq. Dimittunt legitur. Atque pro Turriti, ſunt lib. qui Frecti, legant. [Refugitque a littore templum] In antiq. exempl. Ab littore eſt. **VARIA LECT.**

TVTILINAM putandis frugibus præfuiſſe, Aug. ſcribit, & Ennius, Tutilinæ loca inhabitaſſe memoratur. Tutanus deus, ab omnibus (vt Varro inquit) mortalibus labore affectis inuocabatur, vt qui illis præſidium afferret atque opem. Tutulum Fulgentius pallium accipit, quo ex ſacro ritu capus obnuberent ſacerdotes, vnde ſit apud optimum maximum poetam: **COEL. RHOD.**

Et capita ante aras Phrygio velamur amictu.

Coroilas porro compotantium, non eſt qui neſciat. nam & Ouidius:

Ebrius incinctis philyra conuiua capillis
Saltat, & imprudens vtitur arte meri.

Sed & Valerius Martialis:

Pingueſcat nimio madidus mihi crinis amomo,
Laſſenturq. roſis tempora ſutilibus.

Sunt qui eam rei proferant rationem, quod ſic frigeſceret cerebrum nimio plus vino iam calens. Ariſt. putat ſic veteres annonæ fertilitatem ſolitos aucupari, nā & apud Home. στέψαι, non tam coronare indicat, quam explere, cum ait:

Κοῦροι δὲ κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο.

Vnde apud Maronem, coronatum legimus cratera.

SERV. Haud mora, continuo] vnū de his vacat [Graiugenumq. domos] ſic eſt dictū. quēadmodū Troiugēa. Et ſciēdū ſacrificij tū cā . . .

Haud mora, continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obuertimus antennarum:
Graiugenūq; domos, ſuſpectaq. linquimus arua.
Hinc ſinus Herculei (ſi vera eſt fama) Tarenti

hos tetigiſſe Calabriam, vbi dr̄ accepiſſe Palladiū à Diomede, vel ab Vlyſſe, nec immerito dubitat. Vt. n. in ſecūdo legimus, ambo rapuerant,

Cernitur. attollit ſe diua Lacinia contra,
Caulonisque arces, & nauifragum Scylacæum:
Tum procul è fluctu Trinacria cernitur Aetna:
Et gemitum ingentem pelagi, pulſataque ſaxa
Audimus longe, fractasque ad littora voces:
Exultantque vada, atque æſtu miſcentur arenæ.
Et pr̄ Anchiſes. A.N C. Nimirū hęc illa Charybdis:
Hos Helenus ſcopulos, hęc ſaxa horrēda canebat.
Eripite ó ſocij, pariterq. inſurgite remis.
A E N. Haud minus, ac iuſſi faciūt: primisq. rudentē
Contorſit læuas proram Palinurus ad vndas.
Læuam cuncta cohors remis, ventisque petiuit.
Tollimur in cœlum curuato gurgite, & ijdem
Subducta ad manes imos deſcendimus vnda.
Ter ſcopuli clamorem inter caua ſaxa dedere:
Ter ſpumam eliſam, & rorantia vidimus aſtra:

Herculei (ſi vera eſt fama.) Tarenti) Lacones, & Athenieſes diu inter ſe bella tractarunt, & cum vtraq. pars affligeretur, Lacones quibus iuuentus deerat, præceperunt vt virgines cū quibuſcunque concumberēt Quod factum eſt. Et eum poſt ſedata bella iuuentus incertis parentibus nata erubeſceret, & patriæ & ſibi eſſet opprobio (nā Partheniatæ dicebantur) accepto duce Phalanto octauo ab Hercule. profecti ſunt, delatique ad breue oppidum Calabriæ, quod Taras Neptuni filius fabricauerat, id auxerunt, & priſco nomine appellarunt Tarentum. Bene ergo nunc Herculei Tarenti. ſi vera eſt fama. quia Taras cōdiderat, auxerat Phalantus. [Attollit ſe] quia propinquantibus aut recedere montes videntur, aut ſurgere. [Diua Lacinia contra] Iunonis Laciniæ templum. ſecundum quoſdam, a rege conditore dictum, ſecundum alios a latrone Lacino, quem illic Hercules occidit, & hoc loco expiato Iunoni templum conſtituit [Caulonisque arces] Caulon mons eſt Calabriæ, vt Horat. Et amicus Caulon fertilis Baccho. in quo oppidum fuit, quod ſecundum Higinum, qui ſcripſit de ſitu vrbium Italicarum olim non eſt. [Naufragum Scyllacæum] periculoſum nauibus. Dictum Scyllacæo vel a tractu, vel a periculi ſimilitudine. Nam inde Scylla longe eſt. [Et gemitum ingētem pelagi] Videtur delatus primo ad fretum, poſtea ad Aetnam reuerſus. [Fractas] Nimias: vt. Fractos ſonitus imitata tubarum. [Aeſtu miſcētur arenæ] Deſcribit loca Charybdi vicina, quam eſſe credit ex periculi magnitudine. [Hæc ſaxa horrēda canebat] Retulit ſe ad hiſtoriā. Nam pro Scylla, ſaxa dixit horrenda. [Eripite] De periculis. [Læuas ad vndas] De Ionio venientibus, aliter non procedit. [Cuncta cohors] Quia ſuperius dixit. Nos caſtra mouemus. [Ad manes imos] Poetica hyperbole. [Scopuli clamorem] De hiſtoria, vt ſupra diximus, hoc traxit. Vnde etenim illiſæ concauis ſaxis imitantur latratum. [Eliſam] Excluſam, vt Eliſos oculos, & ſiccum ſanguine guttur. [Rorantia aſtra] Pro irrorata. i. quæ irrorabantur, a qua ſignificatione non eſt apud Latinos participium. Sane hyperbole eſt.

A S C E N S I V S.

H A V D mora, continuo &c.] Docet quō illinc prouecti, per Charybdim præteruecti ſunt. vnde Don. [Socios] Nam in commune vbi periculum eſt omnibus laborandum eſt. Hæc ille. Ordo eſt. Haud mora, ſup. fit, & nos obuertimus. ſ. in pelagus, quia dictum eſt, Vela legunt ſocij, & proras ad littora torquent, continuo. i. illico, cornua antennarum velatarum. i. velis indutarum. ſunt autem antennæ, a latere mali, quaſi cornua, aut brachia, ſeu alæ eius, obuertimus, dicit. votis perfectis. i. poſtquam perfecimus vota, ordine. i. per ordinem, & nos linquimus domos Graiugenum. pro Graiugenarum. i. Græcorum, a Graijs, aut in Græcia genitorum, & arua ſuſpecta propter inhabitantes hoſtes. hinc. i. poſtquam hinc prouecti ſumus, id eſt angulus maris, Tarenti Herculei. i. a Phalanto, qui octauus fertur ab Hercule aucti, ſed priſco nomine nominari permiſſi (vnde licet Taras, ipſius conditor nomen dederit, aut Tarentus heros, vt quidam volunt, tamen quia Phalantus Herculeus ipſum auxit, & eò Coloniam duxit, poteſt & Herculeum appellari, ſed quia Dionyſius Halicarn. dixit à Lacedæmonijs conditum, & alij ab alijs, dicit poeta) ſi vera eſt fama, quæ. ſ. Herculeum appellat à Phalanto, cernitur. ſ. à nobis, & diua Lacinia. i. templum Laciniæ. ſ. Iunonis, quæ à conditore, vel à Lacinio latrone illic interempto ab Hercule, Lacinia dicta, eo ꝙ locus in quo poſt expiationem templum factum eſt, Lacinij appellationem habeat, attollit ſe contra. i. ex aduerſo. & arces Caulonis. ſ. oppidi, quod & Caulonius dicitur, & eſt in prima parte Italiæ, de quo Beroaldum ſtatim videbimus, & Scyllaceum. ſ. oppidum, naufragum. i. periculoſum. iuxta quod ſępe fit naufragium cum ſint illic ſcopuli, quales iuxta Scyllam ſunt. attollit ſe contra, aut cernitur hinc (verſus non eſt. eo metro quo reliqui, nam in quarto pede habet amphimactum. i. pedem triſſyllabū, cuius media breuis, inter duas longas eſt, nam naufragus mediam corripuit, vnde Perſius: Cātet ſi naufragus aſſem, &c. Sunt tamen, qui naufragum legere malint. In quinto aūt ſpōdeus eſt, qui verſus periculi. vt quibuſdam videtur, depingit iactationem. & laborem) Tum. i. deinde, Aetna Trinacria. i. Sicilien. cernitur e fluctu, & nos audimus longe gemitum, i. crepitum ingentem, pelagi, i. maris; & ſaxa pulſata. ſ. ab impetu aquarum. & voces aquarum fractas. i. colliſas & reuerberatas ad littora. Vnde addit, & vada. i. aquæ per quas videre licet, cum ſint minus profundæ, ſed magis periculoſæ, exultant, i. frequenter exiliunt, & erigūtur, & arenæ miſcentur æſtu, id eſt feruore aquarum commotarum. Et pater Anchiſes, ſup. exclamat (ſed mirus artifex poeta in re trepida, vt eam depingat, verbū demere ſolet, vt etiam hic) o ſocij eripite, ſup. vos his periculis, & inſurgite pariter. i. pari ictu remis. vt. ſ. impetum aquarum in Charybdim ducentium ſuperent. nimirū, & non eſt, inquit Aeneas, mirum, ſi pater Anchiſes tunc exclamabat, aut nimirum. i. quia certe hæc. ſup. eſt illa Charybdis, quā ſup. Helenus canebat, & Helenus canebat. ſ. vaticinando, hos ſcopulos, ſup. horrendos. & hæc ſaxa horrenda. ſ. ipſius Scyllæ. Socij faciunt haud. i. non minus, hoc eſt tantum. ac. i. quam, ſeu quantum erant iuſſi. & Palinurus contorſit primus rudente. i. fune, quo vela diriguntur (aut ſi legatur. rudentem, erit adiectiuum, vt ſit proram rudentem, i. multum ſonantem inter ſaxa) contorſit ergo, aut rudente. i. fune, aut proram rudentem. i. multum ſonantem ad vndas læuas. i. ad læuam, hoc eſt ſiniſtram, iacētes ad Charybdim, videlicet cuncta cohors. i. tota alia claſſis, petiuit remis, & ventis. i. toto conatu (vnde prouerbiale eſt, quoties aliquid toto conatu fit, id remis, & ventis fieri) læuam, ſup. partem, nos tollimur, i. erigimur in cœlum (hyperbole eſt) & hoc gurgite. i. globo, aquarum curuato. i. in fornicem, ſeu arcum erecto, & ijdem. i. nos ijdem, qui paulo ante in cœlum ſublati eramus. deſcendimus ad manes. i. inferos, imos. i. profundos, & hoc vnda. i. aqua, ſubducta. i. abſtracta nauibus noſtris, cum enim hic erigitur, illic deprimitur, ſcopuli. i. rupes ſaxoſę in aquis dedere ter clamorem. i. vehementem fragorem, inter ſaxa caua. i. concaua, aut impetu aquarum excauata, & nos Vidimus ter ſpumam eliſam. i. excuſſam. & vi expreſſam. & aſtra rorantia. i. irrorata, & aquis ſparſa. omnia autem hyperbolicos dicuntur ad ſignificandam nimiam vehementiam aquarum commotarum ad Charybdim. Beroald. in Seruium verba ſunt hæc, ſi verſum Horatianum, ita legeremus, vt allegatur a Seruio, præuaricabimus normam ſapphici carminis, quod in penultimo pede exigit trochæum. ideoque legendum eſt amicus Aulon, & ita in emendatis libris legitur, eſt autem Aulon, mons Calabriæ, contra Tarentinam regionem, vt Porphyrio ſcribit, Ferax boni vini de quo intellexit Martialis celebrans vinum Tarentinum. Nobilis, & lenis, & Baccho fertilis Aulon. Enimuero apud Virgilium, Caulon, legitur, & accipitur pro oppido, quod a Plin. collocatur in prima regione Italiæ, & Strab. in 6. Cauloniam appellat. cui adſtipulatur Mela in Geographia vt ego animaduerti, & in hiſtoria potiſſimum labitur Seru. ac parum curioſus eſt, nam cum originem Tarenti referre vellet, dixit, bellum inter Athenienſes, & Lacedæmonios fuiſſe conflatum, quod a fide hiſtoriæ penitus diſſentit, cum bellum illud inter Lacedæmonios, & Meſſenios, per multos annos geſtum fuerit. qui populi ſunt in Peloponneſſo, atque contermini. & originem Tarenti, referens Str. iſtud copioſiſſime narrat, Ephorus quoque & Iuſtinus idem tradiderunt.

V A R I A L E C T I O.

N I M I R V M hæc illa Charybdis] In antiquis aliquot libris, Hic illa, legitur. [Eripite, o ſocij] In pleriſque libris antiquis abſque, o, legitur, Eripite ſocii. [Primusque rudentem Contorſit læuas proram Palinurus ad vndas] In antiquis aliquot exemplaribus, Rudente, legitur caſu ſeptimo. [Subducta ad manes imos deſcendimus vnda] In Mediceo, in Porcio, & aliquot alijs libris antiquis, Deſcēdimus, habetur.

Ventum

Interea feſſos ventus cum ſole reliquit:
Ignarique viæ Cyclopum allabimur oris.
Portus ab acceſſu ventorum immotus,& ingens
Ipſe,ſed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis:
Interdumq. atram prorumpit ad æthera nubē,
Turbine fumantem piceo,& candente fauilla:
Attolitq. globos flammarum, & ſidera lambit:
Interdum ſcopulos,auulſaque viſcera montis
Erigit eructans,liquefactaque ſaxa ſub auras
Cum gemitu glomerat,fundoque exæſtuat imo.
Fama eſt,Enceladi ſemuſtum fulmine corpus
Vrgeri mole hac,ingentemque inſuper Aetnam
Impoſitam,ruptis flamma expirare caminis;
Et feſſum quoties motat latus, intremere omnē
Murmure Trinacriam,& cœlū ſubtexere fumo.
Noctem illam tecti in ſiluis immania monſtra
Perferimus:nec,q̄ ſonitum det cauſā videmus:
Nam neq; erāt aſtrorū ignes, nec lucidus æthra
Siderea polus:obſcuro ſed nubila cœlo,
Et lunam in nimbo nox intempeſta tenebat.

SERV. VEntus cum ſole] Ventorum.n mutationem neceſſe eſt fieri vel oriēte die,vel medio,vel occidēte.[Ignariq. viæ Cyclopū allabimur oris] Vt Seruatū ex vndis, Strophadum me litora primum Accipiunt.Similis.n.eſt ſenſus.[Cyclopum] Clo,habet accentum. quia latina declinatio eſt , in accuſatiuo, quia Græce poſuit,Cyclopas,Cy,habet accētū,ſic Cyclopes,clo, habebit, [Tonat Aetna rui.] Cauſa huius incendij ſm Aetnam Virgilij hæc eſt:Sunt terræ deſudātes ſulphur, vt pene totus tractus Campaniæ, vbi eſt Veſeuus, & Gaurus montes,quod idicat aquarū odor calcurium. Item nouimus ex aquæ motu ventum creari.eſſe ēt concauas terras Aetnam cōſtat,& ab ea parte qua Eurus vel Africus flant , habere ſpeluncas,& plenas ſulphureis, & vſq; ad mare deductas. Hę ſpeluncæ recipientes in ſe fluctus ventum creant, qui agitatus ignem gignit ex ſulphure Vnde eſt quod videtur incendium. Hoc autem verum eſſe illa comprobat ratio, quia & alijs flātibus ventis nihil ex ſe emittit.& pro modo flatū Euri,vel Africi, intcrdum fumū, interdum fauillas nōnunquā euomit incēdia , quod & hoc loco oſtēdit. nam effectum indicat,ſupprimit cauſas. [Prorumpit ad æthera nubem,] Euomit. & eſt poetica deſcriptio .[Cadente fauilla.i. ſcintillis, & eſt bona periphraſis.Nam fauilla eſt deſerta igne ſcintilla[Viſcera montis].i.partes.Sic aūt dixit viſcera quemadmodum terrę oſſa dicuntur.[Eructans]Ructo ructas tātum facit, ſic ēt Cic. Eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum. Virg.Atque omnē Cocyto eructat arenam.Horat. vſurpauit:Hic dum ſublimis verſus ructatur [Liquefactaq. ſaxa]Putrida,decocta in modum calcis.[Fundo imo] Ab imo . & reddit cauſam latenter. Inde enim ventus ex aqua natus erumpit . [Fama eſt] Bene ſe fabuloſam rem dicturus excuſat . Nam re vera niſi quę de gigantibus legimus,fabuloſa acceperimus ratio non procedit.Nā cum in Phlægra Theſſaliæ loco pugnaſſe dicantur, quemadmodum eſt in Sicilia Enceladus.Othus in Creta ſm Saluſt.vnde Othij campi,Typhous in Cāpania:vt,Inarime Iouis imperijs impoſita Typhęo? Sed Varro dicit in diluuio aliquos ad montes confugiſſe cum vtenſilibus,qui laceſſiti poſtea bello alijs, qui de alijs veniebant montibus , facile ex locis ſuperioribus uicerunt. vnde fictum eſt,ut dij ſuperiores dicerentur : Inferiores uero, terrigenæ. Et quia de humillimis ad ſumma raptabant,dicti ſunt pro pedibus habuiſſe ſerpentes.[Semuſtum]Pro ſemiuſtum. Et ſciendum ſic poni,quaſi ſemianimis ſit Enceladus, unde eſt: Motat latus. Simul ponitur ſecundum fabulam cauſa,quaſi ex fulmine ſit illic natum incendiū.[Caminis,] Fornacibus, Græce dixit. [Motat] Mouet Nā ſi mutat legeris,dat refectionē labori. [Noctē illam] Melius per accuſatiuum dixit [Videmus] Vel mente,vel oculis. [Aethra Siderea polus]Per ęthrā ſideream, hoc eſt p ſplendorem ętheris.Sanè ęther eſt ipſum elementum, ęthra uero ſplendor ętheris.Sciēdum eſt Homerum,& ętherem,& aerem cōis generis dicere,quod de aere non poſſumus dicere.De ęthere,ęthra factum eſt.Et ſecundum rationem iſtam poteſt & ęther & ęthra vnum eſſe.ut nuc ſit pro ęthere ſidereo.[Nox intempeſta] Media.Hoc eſt nimium obſcuro, Intempeſta, dicta eſt nox media. Inactuoſa,carēs actibus,per quos tempora dignoſcimus, Ait.n. Lucretius, qui per ſe tempus non intelligitur niſi per actus humanos.Medium autem noctis tempus actu caret. Ergo intempeſta,quaſi inactuoſa , quaſi ſine tempore , hoc eſt ſine actu per quem dignoſcitur tempus. Vnde eſt,intempeſtiue ueniſti,id eſt ἀκαίρως.Ergo intempeſta dicitur,quia caret tempore.

INTEREA &c.] Docet quō Cyclopas incidit , qui dīt in Sicilia non longe ab Aetna mōte habitaſſe, quo circa etiam deſcribit Aetna monte habitaſſe,quo circa etiā deſcribit Aetnam, ſed(ut Macrob.ſentit)minus docte quam Pindarus, uerū Land. partes Maronianas uiriliter defendit , docetque non vitioſum eſſe , ſi plura dixerit Poeta , quàm à Pindaro dicta inuenerit. Nam licet prudenter dixerit Pindarus , q̄ interdiu fumus, & noctu flāmę videantur,non tñ imprudenter Poeta noſter addit, Interdiu ēt flammas cādentes videri,vt vehementiam ardoris ſignificet,ad quam ſignificandam dicit, Interdum ſcopulos, auulſaque viſcera montis Erigit Eructās,q̄ res (iquit Lād.) à natura non abhorret,licet à Pyndaro nō dicatur. cū videam⁹ magnos lapides à machinamentis bombardis. vulgo dictis,eijci.Ad has autem oras.dicit ſe noctu appulſum, quod prudēter aſtruit,ne mirum ſit. q̄ à Cyclopibus non ſit deprehenſus.Cyclopes aūt gigātes erant,filij Neptuni, à Cyclo.i. orbe circulari, oculi ingētis , quem vnū in media frōte habuiſſe perhibentur, dicti.Donati ſuper hac re verba ſunt hæc [Fama eſt]Recte inducit Aeneam in his, quæ fabuloſa erant dicentem, Fama eſt,ne ſe auctorem rerum impoſſibiliū faciat . Ordo eſt Ventus reliquit interea cū ſole.ſ.relinquente,quia occidēte nos feſſos.i.fatigatos labore remigādi, & nos ignari vię allabimur.ſ. cū deflexu aquarū.oris.i.ad oras, hoc ē regiones Cyclopū, illorum gigantum, vnū oculū in fronte habētiū. Portus.ſ. ad quē acceſſimus, ſup.eſt immotus.i.quietus,& nō ſolicitatus,nec turbatus ab acceſſu uentorū.& eſt tñ ingens.i ualde magnus , ipſe quidē , ſup. eſt immotus,ſed Aetna mōs ille Siciliæ ſonat iuxta.i. prope ipſum portum.ruinis.i rupturis,& eructationibus flammarum, & lapidum ſemuſtorū horrificis.i.horrorem facientibus ſeu incutientibus,his preſertim qui cauſas ignorant,& prorumpit.i.rumpēdo.aut ructando proijcit,interdum ad ęthera.i.ſummum aera,nubem atram,quia fumoſam hoc eſt(quod addit)fumantem turbine.i.impetu fumi exuperantis,piceo.i. qualis de pice exuſta procreatus.& fauilla.i.modica flāma,candente.i.reſplendente inter fumū, & attollit.i. erigit globos flāmarū,& lābit.i.molliter attingit flāmis ſuis,ſidera,ſm opinionem uulgi.id uidētis, aut hyperbolicos loquitur , & erigit interdū ſcopulos.i. ſaxa, & uiſcera mōtis.i.lapides,ſeu ſaxa auulſa.ſ.à ceteris quibus cohærebant,erigit,dicit,eructans.i.eijciens,quaſi ex ſtomacho, ut faciunt eructantes,& glomerat.i.in morem glomeris circunuertēdo rotat,cum gemitu.i.uehementi crepitu ſub auras. i. ſurſum in auras ſaxa liquefacta.i.reſoluta ui ſulphureis , & ignis,& exæſtuat.i.æſtū exhalat , ex fundo imo.i. de penetralibus ſuis. Fama eſt(non ergo affirmat id Aeneas,uir grauis)corpus Enceladi , illius gigātis , in bello gigāteo à Ioue cū ceteris deuicti , ſemuſtū .i.ſemiuſtū.& ad dimidiū abſumptū.fulmine,quo Iuppiter ī gigātes uſus eſt,urgeri.i.opprimi,ac molle.i.immēſo pōdere montis,& Aetnā mōtē illū ingētē.i.magnū,impoſitā inſup.i. poſtq̄ illic ſepultus erat uiuus,expirare.i.euaporare, & quaſi exhalare, flāmā,& hoc caminis.i.fornacibus,aut fumarijs ruptis , & oēm Trinacriam.i.totā Siciliā,intremere.i.itrinſecus,& multū tremere,quoties. Enceladus motat.i.mouet.& obuertit.latus. ſ. ſuper quod recubuerit,feſſum.i.fatigatum.& laſſum.intremere, dico murmure.i.perturbatione,& crepitu uehementi,& ſubtexere.i. ab inferiore parte occulere cœlum fumo,quē.ſ.tūc emittit.Nos tecti in ſiluis(qđ uериſimile facit,ut q deprehēſi nō fuerint à Cyclopibus)pferrimus illā noctē.ſ.totā, q̄ lōga erat, monſtra.i.res q̄ pter naturā fieri uidebātur, & quarū cās ignorabamus,qđ addit.dicēs:Nec uidemus.i.cognoſcimus aut pcipimus q̄ cā det ſonitū.ſ.tā uehemētē.Nā neq. erāt ignes aſtrorū. nec polus erat lucidus ęthera.i.ſplēdore ſiderea.i.ſiderū coruſcāntium,dum n. fulgura,& coruſcationes ſine tonitru fiunt , ſolet eſſe clara ſerenitas,quę tūc nō erāt, ſed nubila ſup. erant in cœlo.i. aere obſcuro.i.caliginoſo,& tenebroſo,& nox intēpeſta.i. ad nullū opus tēpeſtiua,tenebāt lunā in nimbo.i.nube circunuoluta ī morē nibē.

Ipſe.

VARIA LECT. IPSE. ſed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis] In libris aliquot antiquis legere eſt. Ipſe ſub horrificis [Scopulos auulſaq. viſcera] In antiquis aliquot libris, Conuulſa legitur. [Et feſſum quoties notat latus] In antiquis aliquot libris, Mutat, legitur, [Noctem illam tecti in ſiluis im mania monſtra, Perferimus] In libris aliquot antiquis Nocte illa, ablatiuo caſu legitur Omnia præterea exemplaria quæ verſauimus, Tecti ſiluis, abſque, In legunt.

Poſtera iamque dies primo ſurgebat eoo,
Humentemq. aurora polo dimouerat vmbrã:
Cum ſubito è ſiluis, macie confecta ſuprema
Ignoti noua forma viri, miſerandaque cultu
Procedit, ſupplexque manus ad littora tendit.
Reſpicimus: dira illuuies, immiſſaque barba:
Conſertum tegmen ſpinis: at cetera Graius:
Et quondam patrijs ad Troiam miſſus in armis.
Iſque vbi Dardanios habitus, & Troia vidit
Arma procul, paulum aſpectu cõterritus hæſit,
Continuitque gradum: mox ſeſe ad littora p̃ceps
Cum fletu, precibusque tulit. per ſidera teſtor,
Per ſuperos, atque hoc cœli ſpirabile lumen,
Tollite me Teucri, quaſcunque abducite terras:
Hoc ſat erit. ſcio me Danais e claſſibus vnum:
Et bello Iliacos fateor petijſſe penates.
Pro quo, ſi ſceleri tanta eſt iniuria noſtri,
Spargite me in fluctus, vaſtoq. immergite põto.
Si pereo manibus hominum, periſſe iuuabit.
Dixerat, & genua amplexus genibusque volutãs
Hærebat. qui ſit, fari, quo ſanguine cretus,
Hortamur; quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipſe pater dextrã Anchiſes, haud multa moratus
Dat iuueni, atque animũ p̃ſenti pignore firmat.

SERV. AVrora polo dimouerat vmbram] Hyſteron proteron in ſenſu. Ante enim aurora eſt, quã dies. [Noua forma viri] Bene forma viri dixit non hominem. [Illuuies dira] Sordes tetra. [Conſertum tegme ſpinis] illigatũ ſpinis. Hinc eſt in Terẽtio, Video quẽdã ſertum. [At cetera Graius] Habet. n. vnaquæque gens inceſſum, & vocem propriam. [Ad Troiã miſſus] aut ex ſequẽti eius cõfeſſione hoc didicit, aut græcũ eſſe collegit ex trepidatione. vt Terẽt. Neſcio quid peccati portat hæc purgatio. [Præceps] Sine reſpectu ſalutis. ſ. poſtquã cyclopum grauiora cogitauit pericula. [Teſtor] Quæſo obteſtor. [Spirabile] Vitale. quo ſpiramus, & eſt ſermo Ciceronis, quanquã ille ſpiritale dixerit ĩ libris de deorum nat. [Quaſcunque] Quo eat non cogitat, eorum cõparatione quæ fugit. [Hoc ſat erit] Vitaſſe Cyclopas. [E claſſibus] Ex equitibus modo: vt eſt. Et ottinæ claſſes. [Petijſſe] Cauſa metri addidit ſyllabam: vt, Nos abijſſe rati & vento petijſſe Mycenas. [Tanta eſt] Vt non poſſit vel fortunæ præſentis qualitate molliri.] Spargite] Hoc eſt dilacerate, & noua breuitate vſus eſt. [Hominum manibus, perijſſe iuuabit] Oblique loquitur. Nam vult oſtendere hominum hanc non eſſe crudelitatem. [Genua amplexus] Phyſici dicunt eſſe cõſecratas numinibus ſingulas corporis partes; vt. Aurẽ memoriæ. Hinc ẽ, Cynthius aurẽ vellit, & admonuit. Frontem Genio, vñ venerantes deũ, tangimus frontẽ. Dextrã. fidei. Vñ paulo poſt, Atque animum p̃ſenti pignore firmat, Genua Miſericordiæ, vnde hæc tangunt rogantes. [Qui ſit. fari] Per omnia ſubaudis [Hortamur;] Qui ſit autem, hoc eſt huius filius, ſicut etiam reſpondet. Nã iamq. ſe dixerat Græcum [Agitet fortuna, fateri] Hortamur fateri quæ eum fortunã vexet, vt: Agitataq. numina Troiæ. [Haud multa moratus] Nimiæ benignitatis eſt non expectare plurimas preces. [Præſenti pignore firmat] Dextræ manus coniunctione, qua firmantur amicitiæ, vt: Cur dextræ iungere dextram non datur? Et, Iungimus hoſpitio dexteras, ac tecta ſubimus.

A B C. POSTERA iamq. dies primo &c.] Recitat quõo illic poſtero die Achæmenidem Græcum quendam, ab Vlyſſe illic derelictũ oſtenderit, vtque ab illo factum Vlyſſis, & ſæuitiam Polyphemi, ceterorumque Cyclopũ edocti, illinc feſtini effecti ſint, vnde Don. dicit ſic. [Ignoti noua forma] Non idem eſt ignoti, & noua forma. Nam noua forma, pertinet ad id quod infra de cultu. & eius ſordibus dicetur. ignoti aũt quẽ reuera, neſciſſent. [Reſpicimus] Quia non audiebatur vox rogantis. [Immiſſa] Vltra modum grandis. [Conſertum] Concinnatũ ſpinis, non enim textũ erat ſpinis fruſtra pannorum continentibus, conſertum illius fuerat tegmen. [Ad Troiam] Gratum Troianis, quod talẽ viderent inimicum. [Mox] Vbi metũ vicit neceſſitas. [Per ſidera teſtor] Cum procul eſſet ſe geſtu, ſupplicem exhibuit, mox, propinquus factus preces adhibuit. & lacrymas. [Confitetur originem] Vt miſericordiã captet. [Spargite] In partes. ſ. diuiſum, quod ne fieret, crudelitas facti deſcripta eſt. [Si pereo] Oſtendit malle viuere. Nam ſi pereo dixit. & nõ, cum pereo. [Et genua amplexus] Ad preces adhibet obſequium corporis. [Fari] Fari, & fateri differunt. Nam fari, eſt ſimpliciter aliquid referre. Fateri autem, ex neceſſitate, quæ ſecreto contingunt, publicare. Ordo eſt. Dies poſtera, id eſt poſtridie, quam acceſſimus oriens ſurgebat primo eoo, id eſt à primo Oriente (vnde patet, diem diſcretum à nocte, & fœminini generis reperiri. vt hic, & in V.) & aurora. i. tẽpeſtas matutina, dimouerat polo. i. cœlo. vmbrã humentẽ. i. noctẽ humidã, aut cum humore inũbrantem, eſt enim nox, vmbra terræ. Seru dicit eſſe Hyſteron proterõ in ſenſu. i. poſterius factum prius narratum, mutato ordine, ſed ſi diligenter annotaſſet verba poetæ, non id diceret, nam verum quidem eſt, quod ante ſit aurora q̃ dies, ſed id expreſſe ſignificat poeta. dicẽs, quod dies ſurgebat ſ. adhuc, & quod aurora dimouerat, nõ quod dimouebat noctem, & ita ſignificat aurorã partes ſuas priorem feciſſe. Iamq duæ ſunt particulæ vt ſit, & dies ſurgebat, & aurora dimouerat vmbram, &c. iam cum, id eſt quando forma viri ignoti, & noua & miſeranda cultu, id eſt propter cultum, p̃cedit ſubito è ſiluis cõfecta. i. exhauſta, & afflicta macie ſuprema. i. ſupra quam maiorẽ ferre nequeat, procedit, dicit, & ipſa forma, aut ipſe vir ſupplex, tendit manus ad l. troia. i. nos qui eramus ĩ littore. Reſpicimus, ſup. eum. aut eam & videmus, ſup. qđ erat illuuies. i. ſordes, aut potius ingluuies gutturis, p̃p famem, dira. i. immanis, quaſi deorum ira immiſſa. & barba immiſſa. ſ. in illuuiem gulæ, aut in pectus demiſſa, & inculta, tegmen. i. indumentum quo tegebatur. ſupp. erat conſertum ſpinis, poſtq̃. i. filia putruerant, at. i. ſed erat ſupp. Graius. i. Græcus, cetera. i. per cetera. aut in ceteris, & miſſus quondam. s. aliquãdo ad Troiam, in armis patrijs. i. patriæ ſuæ, aut paternis, id autem nõ viderunt, ſed poſtea didicerunt ipſo narrante, iſque. i. & is, vbi. i. poſtquã vidit procul. i. de lõge. habitus Dardanios. i. Troianos, & arma Troia. i. Troiana inſignia, ipſe hæſit. i. fixit gradum, aut dubitauit paulum. i. modicum, parumper conterritus, aſpectu. ſ. hoſtium. & continuit gradum. i. ſubſtitit, & tulit ſe mox i. paulo poſt, exiſtens præceps. i. præcipiti curſu impulſus ad littora. i. ad nos qui eramus in littore cum fletu & precibus. i. flens & precãs, p̃catus aũt eſt in hunc morem, ego ò Teucri. i. Troiani, teſtor. i. obteſtor vos per ſidera. per ſuperos. ſcilicet deos, atq; hoc per lumẽ cœli ſpirabile. i. vitale qđ ſpiritũ vitalem animantibus tribuit. i. p̃ eũ quẽ videmus orri ſolẽ, obteſtor, & obſecro vos, tollite. i. auferte me hinc, & abducite me ſupp. i. in quaſcunq. terras, hoc. ſ. quod me tolletis, & auferetis hinc erat ſat. i. ſatis ego ſcio. i. fateor me, vnũ è claſſib. i. equitũ ordinib. Danais, i. Græcanicis. & fateor petijſſe, i. appetijſſe, & inuaſiſſe, penates Iliacos. i. res Troianas, aut deos domeſticos Troianorũ, ſed bello. i. iure belli, p̃ quo. ſ. facto, aut bello. ſi iniuria noſtris ſceleris. i. quã ſcelere noſtro in vos cõmiſimus eſt tãta, vt. ſ. tolli nõ merear, Spargite me in fluctus, & immergite me vaſto ponto. & ſi dicant, cur tu eo id nõ facis? dicat forſan quia religio vetat ſibi mortẽ cõſciſcere. At ſi percunctetur cur mortem talem deſideret? Reſpondet. quia iuuabit. i. delectabit me. perijſſe. i. extinctum eſſe, ſi pereo manibus hominum. & nõ monſtrorum. nec dira fame, dixerat, ſcilicet Achæmenides, id eſt finiuerat ſermonem ſuum. & amplexus genua. ſ. noſtra, in quibus putatur ſedes miſericordiæ, eo quod ſuſcipiente in gratiã ea flectunt, dum ſe inclinãt, & volutans, ſup. ſe genibus, ſup. ſuis, in quibus incumbebat repens, aut volutans hærebat genibus noſtris. ſed prior conſtructio præſtat, vt genibus Troianorum, honorem & ſuis abiectionem fecerit: hærebat, id eſt adhærebat, aut fixus manebat. Nos hortamur

tamur

tamur fari qui ſit(nō dicit,quis ſit,propter,s,literam.ſicut, nec id. Sed tamen iſte deus qui ſit,da Tityre nobis,)& quo ſanguine cretus.i.procreatus ſit,& fateri deinde, quæ fortuna agitet.i.impellat eum ad talia facienda.Ipſe pater Anchiſes(alludit ad id, quod Priamus Sinoni fecerat,vnde eſt:Ipſe,iubet Priamus &c. Habet autem emphaſim pronomē,ipſe, & ſimul oſtendit ſe piú à pio patre progenitum)Moratus haud.i.non multa.i. multum aduerbium pro nomine(& id in augmentum beneficij dicitur, quia qui cito dat,duplex dat beneficium)dat iuueni dextram in ſignum auxilij & beneuolentiæ,atque firmat animum.ſ.eius pignore.ſ.fidei.præſente.i.in præſentato,data.ſ.dextra.

VARIA LECT.

RESPICIMVS:]In antiq. aliq. lib.Proſpicimus legitur. [Tollite me Teucri,quaſcunque abducite terras]In lib.aliq. antiq. legere eſt. In quaſcunque addita præpoſitione.[Si pereo manibus hominum,periſſe iuuabit]In lib. nonnullis manuſcriptis.Si peream,legitur.In Longobardico vero, in Med. in Porcio,& aliquot alijs ex antiq. legere eſt,Si pereo hominum manibus.[Qui ſit,fari] In antiq. lib. Longobard. Quis ſit,legitur.

Ille hæc,depoſita tandem formidine fatur.
ACH. Sum patria ex Ithaca,comes infelicis Vlyſſi,
Noīe Achæmenides,Troiā genitore Adamaſto
Paupere(manſiſſetq. vtinam fortuna)profectus.
Hic me,dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores ſocij vaſto Cyclopis in antro
Deſeruere:domus ſanie,dapibusque cruentis
Intus opaca,ingens:ipſe arduus,altaq. pulſat
Sidera(dij talem terris auertite peſtem)
Nec viſu facilis,nec dictu effabilis vlli:
Viſceribus miſerorū,& ſanguine veſcitur atro.
Vidi egomet,duo de numero cū corpora noſtro,
Prenſa manu magna,medio reſupinus in antro.
Frangeret ad ſaxum,ſanieque aſperſa natarent
Limina,vidi,atro cum membra fluentia tabo
Manderet,& tepidi tremerent ſub dētibus artus:
Haud impune quidem:nec talia paſſus Vlyſſes,
Oblitusve ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto,
Nam ſimul expletus dapibus,vinoque ſepultus,
Ceruicem inflexam poſuit,iacuitque per antrum
Immenſum,ſaniem eructans, ac fruſtra cruento
Per ſomnum cōmixta mero;nos magna precati
Numina,ſortitique vices,vna vndique circum
Fundimur,& telo lumen terebramus acuto
Ingens quod torua ſolum ſub fronte latebat,
Argolici clypei,aut Phœbeæ lampadis inſtar:
Et tandem læti ſociorum vlciſcimus vmbras.

SERV. SVM patria ex Ithaca] Circunſtātias omnes exequitur,loci,pſonę, temporū. [Infelicis.] Quærit fauorem, eius vituperatione quem ſcit odio eſſe Troianis. [Paupere] Nam,vt ēt d̄ Sinone diximus, apud maiores hæc fuerat cauſa militiæ,& bene vtitur ſtatu veniali per excuſationē paupertatis [Fortuna]Priſtina,paupertatis.ſ. [Immemores ſocij] Immemores dū trepidi, feſtini,vt per timorem, nō ꝓ odiū relictus fuiſſe videatur.nam & cām ſubiungit timoris, Cyclopum deſcriptione. [Nec viſu facilis]Cuiꝰ poſſet ēt aſpectus inferre formidinem. [Nec dictu effabilis] Sermone nō explicabilis.& mire exaggerauit deſcriptionem. [Viſceribus] Viſcera proprie carnes ſunt. [Sanguine atro] Hoc eſt ſanie. [Vidi egomet, duo] Homerus quatuor dicit.ergo aut diſſentit ab eo.vt ēt in temporibus. Nā ante ad Siciliā Aeneas, q̄ Vlyſſes veniſſe dicitur.Aut certe hoc dicit, duo vidiſſe ſe quot autem occiderit,ignorare.[Reſupinus] Magnitudo virtutis oſtenditur. [Experſa] Hęc fuit vera lectio.i. madefacta. Nam ſi Aſperſa dixeris.i. irrorata, Tapinoſis & Hyperbole iunguntur. [Tepidi] Melius tepidi,quaſi adhuc viui, quam trepidi,id eſt trementes, ne ſit iteratio.[Vlyſſes] A ſolo nomine emphaſim fecit. Vnde eſt quod ſequitur. Oblitusue ſui eſt. [Ithacus] Ithacenſis. [Sepultus] ſtratus iacuit. [Immenſum] Etiam immenſum ad Polyphemi magnitudinem pertinet, quaſi in toto antro iacuerit. [Circum Fundimur] Secundum Homerum, qui dicit alios eum reuinxiſſe, alios obcæcaſſe oculum acuto fuſte obuſto.Nam ſm illū ſenſum multi Terebramus accipiunt.alij,Tenebramus,legūt. Telo aut acuto pōt & ſimpliciter accipi. [Solum ſub fronte latebat] Multi Polyphemum dicunt vnum habuiſſe oculum,alij duos,alij tres,ſed totum fabuloſum eſt. Nā hic vir prudentiſſimus fuit, & ob hoc oculum in capite habuiſſe dr̄.i. iuxta cerebrū, quia prudentia plus videbat. Verum Vlyſſes cū prudētia ſuperauit,& ob hoc eū cęcaſſe fingitur,[Latebat]Dormientis.ſ.Nā male ſentit Donat.dicens,Late patebat, cōtra metrum. Item dicit capillis tegebatur, aut latebat corporis comparatione.Abſolutus tñ eſt prior ſenſus.[Argolici clypei,aut Phœbeæ lampadis inſtar] Vnum magnitudinis eſt, aliud ſplendoris. Phœbeæ autem deriuatio eſt.vel à Luna, vel à Sole.

ASC. ILLE hæc,depoſita tandem formidine fatur] Recitat longam reſponſionem eius hominis quem ſuſceperat. Vnde dicit Donatus ſic. [Oblitusve ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto] Oēs vehementer turbati ſumus,ſolus Vlyſſes natura callidus,& vſu, & ingenio inſtructus,tantæ crudelitatis viſu deterritus non eſt, nec eſt oblitus ſui.i.non perdidit ſuam induſtriam. Nam ſimul expletus,omnia ſigna poſuit belluæ occaſionem ad cędem prębentis,dederat aūt conſilium Vlyſſes,vnicum illi oculum excæcarent,ſed hoc periculoſum fuit, quamuis dormitet ſepultus. Ergo precati ſunt numina. Et quoniam nō idem periculū erat oībus & varias corporis partes tenentibus, eas inter ſe ſortiti ſunt.Ordo eſt.Ille, videlicet Achæmenides, fatur tandē hæc, & hoc formidine depoſita, poſtquam.ſ. dextram prębuerat Anchiſes.Ego ſum ex Ithaca patria comes Vliſſi infelicis, quia capta Troia iā vij.annos errauit, nec reditū in patriā inuenire pōt. id aūt dicit in gratiā Troianorum, Achæmenides nomine,& ꝓfectus ſum Troiā Adamaſto genitore paupere,q.ſ. paupertate coactus me in arma miſit, quod & Sinon in ij. dicit, & vtinam fortuna manſiſſet, vt.ſ.modo non miſerior ſim capta Troia, quā prius,cum eſſet capienda, aut vtinā nō eſſem ditior effectus ex ſpolijs Troianis, & Troia adhuc ſtaret,quia nunc in has miſerias non deueniſſem.Socij.ſ.mei, reliqui comites Vlyſſi, trepidi.i.feſtini, prę timore, & ita immemores. ſ. mei, dum linquunt crudelia limina.i.antra Polyphemi crudelis, deſeruere me hic.i.ī hac inſula,in vaſto.i.valde amplo antro, Cyclopis. ſ. Polyphemi domus, ſup. cuius eſt intus opaca, & igēs ſanie.i. corrupto cruore, & dapibus cruentis.i. cruore aſperſis. Ipſe.ſ.Cyclops Polyphemus eſt.ſup.arduus,& pulſat.i.vertice ſuo, alta ſidera, quod ex terrore hominis dr̄, ꝑ hyperbolem. O dij auertite talē peſtē.i. tam truculentum aſpectum hominis,aut tantam perniciem.terris.i.reliquis ad quas ventura eſtis,aut terris omnibus, cum ſis inferno potius debita,quia nec eſt facilis vlli viſu.i.vt videatur,hoc tā terribilis eſt,vt difficile ſit eā peſtē, aut eū Cyclopem videre, nec eſt effabilis.i.explicabilis,vlli dictu.i. dum de eo quis loquitur,hoc eſt cum terrore vr̄,& cum horrore de eo fit ſermo, quia veſcitur viſceribus miſerorum.ſ.hominum deprehēſorum,& ſanguine atro.i.iā concreto,aut ſanie,ipſa. Egomet.i.ego ipſe,vidi.i.aſpexi,& pſens eiā,cum.i.qñ ipſe reſupinus.i. proſtratus more canū, in medio antro frangeret ad ſaxū duo corpora de noſtro numero(Homerus aūt dicit,quatuor,ſed pōt fieri,vt nō oīa viderit,& vt pauciora q̄ viderit,dixerit,vt fide dictis ſuis faciat)prehenſa.i. comprenſa magna manu,quanta eius eſt, & vidi cum limina natarēt.i.inundarentur aſperſa ſanie.i.ſanguine corrupto, & vidi cū .i.qñ ipſe māderet.i.maſticaret,& dētibus frangeret mēbra.ſ.miſeroru ab eo cōprehenſorū,fluentia.i.madentia, atro ſanguine, cū artus tepidi.i.ſemicalidi,adhuc tremerēt.i.reſilirēt adhuc, ſub dentibus.ſ.eius,quidē.i.certe,haud.i.nō,impune.i.nō ſine vindicta,& punitione,nec Vlyſſes eſt paſſus talia,ſup. fieri impune,ve pro vel,ipſe Ithacus.i.Ithacēſis Vlyſſes,ſup.haud.i. non eſt oblitus ſui.i.ſalutis ſuæ,ne induſtriæ ſuæ,in tāto diſcrimine.i. periculo,nā,ꝓ quia,ſimul.i.ſtatim,aut ꝯtinuo, poſtq̄ ipſe Polyphemus expletus dapibus & ſepultus vino, poſuit.i.reclinauit ceruicē inflexam, iacuit per immenſum antrū eructans ſaniem & fruſtra.i. fragmenta carnis,per ſomnum.i.inter dormiendum,mero cruento.i.vino ſanguinolento, hoc eſt ſanguine confuſo, nos precati magna numina,& ſortiti victis.i.officia viciſſim tenendi, aut occupandi membra eius circunfundimur, vndique vna.i.ſimul, & vno impetu, & terebramus.i. perforamus, effodimus lumen.i.

oculum

oculum vnum, telo acuto. i. ſuſte ficulno, acuto, & robuſto: lumen, dicit, quod ſolum. i. vnum (quia nō niſi vnum habebat oculum) latebat ingens. i. exiſtens valde magnum ſub fronte torua. i. terribili, & inimitus latebat, dixit, exiſtens inſtar. i. in ſtatum & formam clypei Argolici, i. Græcanici, aut lampadis. i. globi lucētis, Phœbeæ. i. aut ſolis aut lunæ, nam ſol, Phœbus dicitur, & luna Phœbe, nec vult dicere tantum fuiſſe, quanti ſunt ſol, & luna, ſed quanti nobis apparent, & nos leti. ſ. de ſucceſſu, vlciſcimur tandem vmbras. i. manes à corporibus vi expulſos, ſociorum, id eſt noſtrorum, quos ipſe occiderat, & deuorauerat.

VARIA LECT. COMES infelicis Vlyſſis] In antiquis pleriſque libris, Vlyſſi, abſque, s, legitur. [Nomine Achæmenides] In veteribus ferè omnibus exemplaribus legere eſt, Nomen. [Troiam genitore Adamaſto] In Mediceo, in Porcio, & alijs antiquis pleriſque lib. Adamaxto ſcriptum eſt. [Nec dictu effabilis vlli:] In antiquis aliquot libris, Affabilis legitur, quanquam lib. etiam nonnulli manuſcripti, Effabilis legunt. [Sanieque aſperſa natarent Limina] Seruius: Expeſa, verā eſſe lectionem aſſeuerat. In antiquis tū lib. quotquot habui, Aſperſa & Adſperſa, legi. [Iacuitque per antrum Immenſum] In veteribus aliquot libris, immenſus legitur. Sunt etiam libri manuſcripti, vbi legas, Immenſam ſaniem. Et telo lumen terebramus acuto] Ti. Donat. Tenebramus legit, hoc eſt Occæcamus.

COEL. RHOD. QVOD autem Ariſtoteles ait, Eſſe memoriam præteritorum tantum, quoniam quæ adſint, vel ſentire dicamur, vel ſcire, aduertendum eſt, id ad perceptionem noſtram referendum videri, quæ ſenſimus prius, vel percepimus, ſiue præſens id ſit, ſiue nō. Etenim recordari poſſumus non eorum modo, qui iam naturæ conceſſerunt, ſed ſuperſtitum quoque, ſicut & ſui ipſius meminiſſe aliquis dicitur, vnde illud eſt Virgilianum:

Nec talia paſſus Vlyſſes,
Oblitusue ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto.

Sed fugite, ó miſeri, fugite, atque ab littore funē
Rumpite:
Nā qualis, quantusq. cauo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque vbera preſſat,
Centum alij curua hæc habitāt ad littora vulgo
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia iam lunæ ſe cornua lumine complent,
Cum vitam in ſiluis, inter deſerta ferarum
Luſtra, domosq. traho, vaſtosq. ab rupe Cyclo-
Proſpicio, ſonitumq. pedū, voceq. tremiſco (pas
Victum infelicem, baccas, lapidoſaque corna
Dant rami, & vulſis paſcunt radicibus herbæ.
Omnia colluſtrans hāc primū ad littora claſſem
Conſpexi venientem: huic me, quæcunq; fuiſſet,
Addixi. ſatis eſt gentem effugiſſe nefandam.
Vos animā hāc potius quocunq. abſumite leto.
Vix ea fatus erat, ſummo cum monte videmus
Ipſum inter pecudes vaſta ſe mole mouentem
Paſtorem Polyphemum, & littora nota petentē,
Monſtrū horrēdū, īforme, īgēs, cui lumē adēptū:
Trunca manū pinus regit, & veſtigia firmat:
Lanigeræ comitantur oues: ea ſola voluptas:
Solamenque mali de collo fiſtula pendet.
Poſtquā altos tetigit fluctus, & ad æquora venit:
Luminis effoſſi fluidum lauit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu, graditurq. p̄ ęquor
Iam mediū: nec dum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare recepto
Supplice ſic merito, tacitique incidere funem:
Verrimus & proni certantibus æquora remis.
Senſit, & ad ſonitum vocis veſtigia torſit:
Verū vbi nulla datur dextram affectare poteſtas,
Nec potis Ionios fluctus æquare ſequendo,
Clamorem immenſum tollit: quo pontus, & oēs
Intremuere vndæ, penitusq. exterrita tellus
Italiæ, curuis immugijt Aetna cauernis.
At genus è ſiluis Cyclopum, & montibus altis
Excitum ruit ad portum, & littora complent.
Cernimus aſtantes nequidquam lumine toruo
Aetnæos fratres, cœlo capita alta ferentes,
Concilium horrēdum: quales cum vertice celſo
Aeriæ quercus, aut coniferæ cypariſſi
Conſtiterant, ſilua alta Iouis, lucusue Dianæ.

SERV. SEd fugite] Occurrebat, Si cæcus eſt, cur timetur? Subiūgitur nō vnū eſſe, ſed plures. [O miſeri] aut blādictis particula eſt, vt in Terent. O miſera. Aut re vera miſeri, qui delati ſunt ad Cyclopas. [Qualis quantusq.] Vnū morū eſt, aliud corporis. [Curua hæc habitāt ad littora vulgo] Ne tm̄ in montibus eſſe putarentur. [Vulgo] Paſſim. [Tertia iā lunæ] Bene in diuerſis locis ex Lunæ rōne colligit tp̄a. [Se complent] Ideo quia ſuum non habet lumē, ſed accipit à Sole. [Luſtra] Cubilia. vnde ēt lupanaria luſtra dicimus, vbi habitāt lupæ. i. meretrices, dictæ ab obſcœnitatis, & odoris ſimilitudine. [Baccas] Generale eſt. i. fructus arborū agreſtium [Corna] ipſa arbor cornuus dr̄, pomum vero, cornum. corna, vt teplū, tēpla. [Addixi] Signato vero exprimit deſperationē. [Vos animā hāc potius] Obliq; loquitur, vt ſupra. [Littora nota petentē] Notat ante oculorū amiſſionem. Sic Stat. i. in nono: Sequitur tn̄ improbus hoſtē. Qua memini. [Solamenque mali] Hic Quint. dixit, Magnū cęcitatis ſolatiū eſt hęc rē videntium. [Poſtq̄ altos tetigit fluctus, & ad æquora venit] Hyperbaton in ſenſu, vt, Progreſſi ſubeunt loco, fluuiumq. relinquunt. aut Hyſteron proterō. [Fluidum] Propter ὁμοιοτέλευτον, fluētē noluit dicere. qđ aut dnt phyſici de effoſſo oculo ſanguinem nunquam fluere, verum quidē eſt. ſed ſupra non effoſſum eius oculū, ſed terebratū legimus. [Inde] Aut de fluctibus, aut de ſpatio oculi. [Gemitu] Cum gemitu. [Iam medium] Sic altu, vt mediū putares. Nā & in quinto ſic dixit: Interea mediū Aeneas iā claſſe tenebat, cum adhuc mœnia reſpiceret. [Fluctu] Legitur & fluctus. [Trepidi] Feſtini, vt: Ne trepidate meas Teucri defendere naues. Itē, Accepit trepidos, ac Niſum dicere iuſſit. [Sic merito] Quia oīa eius p̄ paucitat dicta, ac ſi diceret, nō falſa, vt Sinonē. [Ad ſonitum vocis] Remotum ſonitū vocem dixit. Vox. n. eſt omne qđ ſonat. ſic alibi: Fractasq. ad littora voces. Nā de hominibus non dixit, quia ſupra eſt. Tacitiq. incidere funē. [Veſtigia torſit.] Bene vno ſermone oſtēdit eū reuertentē iā audiſſe ſonum remigij. [Dextram affectare] Dextram intēdere. ſ. ſicut poſſet nauē tenere. Teren. Ad dominā qui affectant viam. i. intendunt. Nā ſi dextra legeris, vt ſit dextra contingere, affectare. Cōtingere caret exēplo. [Nec potis] . i. nec potis eſt. Potis aūt nomē eſt, & declinatur, potis potis, poti, potem, potis. à pote. nomē eſſe docet rō cōparationis. nā in ſuperlatiuo potiſſimus facit. cui ſi detraxeris ſimus, inuenies nois poſitionē, vt acerrimus acer, fortiſſimus fortis. Sic aūt vt diximus declinari, cōpoſitio oſtēdit. Nam huius impotis, cōpotis, impotē, cōpotē facit. qđ i ſimplici difficile iuuenis p̄ cōpoſitionē agnoſcit facilius. [Exterrita tellus] Poetica hyperbole. [Curuis cauernis] Et hoc. n. in cōcauis locis eſt. [Ruit] Feſtinātur venit. [Nequidquā lumine toruo] Quia nocere nō poterāt. [Aetnæos fratres] Aut ſimiles, aut feritate germanos. Nā nō ſunt Polyphemi fratres, quē Neptuni filiū Home. dicit. Vñ eo excæcato Vlyſſes pertulit tēpeſtatē q ad eū venit derelicta Calypſo, cū qua decē annis fuerat. Vnde, vt ſupra diximus, Virgilij dictis diſſentit rerum rō. [Coniferæ] Conus dr̄ fructus cupſſi, & ipſa κωνοειδής eſt. Nā a rotūditate in acumē leuatur. [Cypariſſus] Aut Telephi filius fuit, amatus ab Apolline. vel vt alij, à Siluano. q cū laſſatus ſub quadā arbore ſomnū caperet, ſubito excitatus, ceruū, quē in delicijs habebat, p̄ ignorantiā, ferā credēs, occidiſſet, flēdo nimiū numinū miſericordiā meruit. Itaq; in arborē cupreſſum cōuerſus eſt, aptā, & cōſecratam lacrymis, & luctib. [Silua alta Iouis, lucusue Dianæ] Iouis, p̄p quercum, Dianæ p̄p cupreſſum. Ipſa

eſt

eſt.ſ. & Proſerpina. Alia aũt q̃ manet in celſo vertice, & Lucus propter religionem diu permanet.

ASC. SED fugite, &c.] Poſt narrationem malorum, opportune monet Phrygios, ne ſimile malũ incurrant aufugere, quo facto meretur gratiã ab eis, docetque ſe non inſidiatorem eſſe qualis fuiſſet fortaſſe creditus ſi inuitaſſet ad inſulam accedere, nam facile eſt perſuadere id, quod volumus cupientibus. Sanè ſunt qui dicant poetam noſtrũ principi poetarum Homero morem geſſiſſe, qualem aiunt (lubet enim interdum nugari) duos ſcurras feciſſe quorum alter, vnde veniret, & quid viderit, interrogatus, dixit ſe Roma venire per Rhenum, illicq. incendiũ incredibile Rheni vidiſſe, aut poſtridie in tenebras incidiſſe meridianas, quales poſt Chriſti mortẽ nemo viderit, easq́; alijs ignotæ auis factas, atque id genus (ne lõgus ſim) multa. Alter vero idem interrogatus, dixit ſe quoq; Roma venire, atque per Rhenum, ſed vno die tardius illuc aduenisse, interrogatus de adustione Rheni, reſpondit ſe ea nõ vidiſſe, ſed piſces aſſos ante omnes domos expoſitos, & de aue pernegauit ſe quoq; eã vidiſſe, ſed oẽs mortales concurriſſe ad cõgerenda ligna pro oui vnius ab aue illic poſiti, cõdenſatione facienda per concoctionem, quo tandem rupto, ait ſe genum tenus in albumen ingreſſum. Atq; ita mutuas partes præſtiterunt. quomodo Maro, quæ Homerus dicit de Vlyſſe, quem in Leſtrygonas, & Cyclopas incidiſſe aſſerit, non dicit, ſed ſolum eius inuentum ab Aenea, poſtquam illinc abiuerat, verum id attis eſt ſummæ, de rebus notis loqui, iuxta fidem & ſniam illorum, qui de illis ſcripſerunt. Sed audiamus Donatum cuius verba ſunt pauciſſima, quia ab hiſtoria res dependet, videlicet. [Addixi] Hoc conſilio ad vos veni, melius eſſe manibus hominum perire q̃ Cyclopum. Hæc ille. Ordo eſt. Sed ne fando. ſ. vos detineã, & in manus Cyclopũ incidatis, ò miſeri ſ. futuri, fugite, fugite, inquit, atque rũpite. qđ plus eſt q̃ diſſoluite, funẽ. i. retinacula ab limite. Et ſi dicant, excæcatus eſt Polyphemus, vt inquis, quomodo ergo timendus: addit. Nã qualis, & quantus Polyphemus claudit in antro cauo. pecudes lanigeras. i. oues ſuas, atq. preſſat. ſ. ductis palmis, vbera. ſ. ouium. ſup. tales, & tanti. i. tã immanes, & tã magni centũ alij infandi. i. deteſtãdi Cyclopes, habitant vulgo i. paſſim. non in vno loco ad hęc littora & errant. i. vagantur ſup. in his altis mõtibus Cornua lunæ implẽt ẽt ſe iã tertia lumine. i. illuminatione tertia, aut lumine tertio. ſed p̄p metrum non dixit tertio lumine, ſed tertia cornua. i. iam eſt tertium plenilunium aut tertius menſis, cum. i. ex quo, aut poſtquam traho vitã in ſiluis inter domos, & luſtra. i. latibula, & ſpelea ferarum deſerta. ſ. ab hominibus, & proſpicio. i. procul obſeruo, vaſtos. i. valde amplos Cyclopas. ab rupe. i. ſpecula in rupe quã difficulter pertranſirent, & tremiſco ſonitũ pedum, & vocẽ eorũ rami. ſ. arborum, & dumorum dant. ſ. mihi, victum infelicẽ. i. miſerabilem ſ. bacas. i. fructus minores & ſilueſtres, ſparſim naſcentes, & corna lapidoſa. i. magnos lapides, ſeu oſſa magna continentes, & herbę paſcunt me radicib. ſ. ſuis, vulſis. i. euulſis, & extirpatis, ſeu eradicatis. Ego colluſtrans. i. conſpiciens omnia cõſpexi primũ hanc claſſem venientẽ ad littora. ſ. iſta (nõ aũt cõſpexerat, niſi cũ appelleretur, quia dictũ ẽ: Interea feſſos ventus cũ ſole reliquit) Ego addixi. i. adiudicaui, & in poteſtatem eius deſtinaui me, huic ſ. claſſi, quæcunque fuiſſet, ſiue amica, ſiue inimica, quia ſatis eſt mihi effugiſſe gẽtem nefandã. ſ. Cyclopum. vos potius quem vt ab illis cõprehendat, abſumite hanc animã. i. vitã, quocũque leto. i. quocunque genere mortis. [Vix ea fatus erat, &c.] Docet qũo viſo Polyphemo aufugerint, ſuſcepto Achęmenide, vtq́; ille inſequi parabat, & ceteros Cyclopas excitabat. Vnde Donat. dicit ſic. [Nota] Exponendũ fuit, qũo cæcus venire potuerit, quia nouerat antequã excæcaretur. [Trunca manu pinus] Tota arbor erat, pro baculo. [Ea ſola voluptas] Voluptatem ex animalibus habuit, cum videbat. Cæcus aũt ſolamen capiebat. [Lauit idẽ cruorem] Adhuc enim inflicta cæcitas noua putabatur, cum adhuc funderet ſanguinem. [Graditurq. per æquor] Immenſæ proceritatis expreſſio, gradiebatur in medio mari vt in terra, neq; profundi maris, latus eius vnde tangebat [Taciti] Ceſſante remorum ſtrepitu & cantilena nautarum, ſine qua remi operari non poſſunt. [Senſit] Quod nõ videbat, auribus percepit. Nã quãuis ſilentium adhiberetur, non potuit penitus vacua ſtrepitu eſſe nauigatio. Hæc ille. Ordo eſt Achæmenides, ſupp. vix erat fatus, ea quæ p̄miſſa ſunt, cũ. i. qñ nos videmus ipſum Polyphemum paſtorẽ, mouentem ſe vaſta mole. ſ. corporis ſui, ſup. in ſummo mõte, inter pecudes. ſ. ſuas lanigeras, & petentem littora nota, quæ. ſ. ſæpe petiuerat, antequã excæcatus eſſet appoſitorie, monſtrum. i. exiſtentem monſtrum horrendum, informe. i. ſine forma humano corpori debita, ingens. i. magnum, ſine genere, cui lumen, ſup. erat ademptum: &, ſup. cui pinum trunca. i. amputata, & trũcata tegit. i. dirigit manum, & firmat veſtigia. ne. ſ. vacillet. aut labatur iã cæcus. Oues lanigeræ comitantur ſ. paſtorẽ ſuum, ea ſola quam. ſ. ex ouibus habet, eſt, ſup. voluptas Polyphemi, & fiſtula pẽdet de collo, hoc eſt deorſum pendet exiſtens ſolamen i. ſolatium, mali. i. incommodi, amiſſi. ſ. viſus poſtquam. ſ. Polyphemus, tetigit. ſ. pinu ſua, fluctus. ſ. maris, altos. i. profundos, & venit. i. acceſſit ad æquora, ipſe lauit. i. abluit, aut abſtergit. (Eſt enim preſentis temporis, à lauo lauis. lauere) inde. i. deinde, cruorem fluidum. i. qui quotidie fluebat, luminis effoſſi. i. de oculo effoſſo infrendens dentibus, ſupp. cum gemitu, & ipſe graditur iã per æquor medium, necnon. i. & nõ adhuc, & fluctus non tinxit latera ardua. ſ. eius. Quia, dicit, graditur, patet quod lauit, ſit præſentis temporis, licet, venit, ſit præteriti, quia in lauit prima corripitur, quæ in venit producitur Alibi legimus lauimus, prima breui ẽt præſentis tpis. Nos. ſ. qui id videbamus, cœpimus, ſup. celerare, aut celerate. pro celerabamus, procul ĩde. i. ab eo loco, vbi ipſum vidimus fugam, exiſtentes trepidi. i. cum tremore feſtini, & hoc recepto ſ. in nauem noſtrã Achæmenide, ſup. ſupplice. i. qui genua amplexus nobis ſupplicauerat merito. ſ. de nobis, ſic. i. vt id faceremus, quia forte in Cyclopas incidiſſemus, niſi nos p̄cauere monuiſſet, & nos taciti. i. tacentes, aut ſecreti incidere, ſupp. cœpimus. aut incidebamus, funẽ. i. retinacula, & nos proni. ſ. incumbẽtes remis, verrimus æquora remis certantibus. i. certatim ſerientibus. Senſit. ſ. Polyphemus, ſtrepitum remorum, & tot ſit ueſtigia ad ſtrepitum vocis. ſ. remigãtium, hoc eſt remotum nauigantium, verum ubi. i. poſtquam. nulla poteſtas. i. facultas, datur affectare. i. intendere dexteram ſ. ad nauem tenẽdam, nec potis, ſup. eſt, æquare. i. nõ põt equis vtibus, aut gradibus, cõſequi fluctus Ionios. i. maris Ionij, ipſe tollit. i. emittit, & effert immenſum clamorem, quo clamore pontus, id eſt mare & omnes undę intremuere, id eſt multum tremuere, & tellus Italię eſt, ſup. exterrita. Penitus. i. penè intus, uſque ad penitiores partes eius & Aetna mons ille Siciliæ, immugijt. i. reboauit, cauernis. i. caminis, & fornacibus dictis, curuis, & ideo ut cornu magnum grandem edentibus. At. i. ſed genus Cyclopum ruit ad portum, excitum. i. excitatum, & euocatum illo clamore, è ſiluis, & altis montibus & cõplent littora. Nos cernimus fratres Aetnęos, i. iuxta Aetnam genitos aſtantes. ſ. ad littus ſup. cum lumine toruo. i. dito, & minaci, nequiquam. i. fruſtra, quia ſæuitiam ſuam in nos exercere non poterant, & ferentes capita alta, cœlo. i. ad cœlum uſque. appoſitorie, concilium. i. conuentum concitatum & conuocatum, horrendum exiſtentes, ſupp. tales, quales erant quercus aeriæ. i. altæ, in aera multum extenſæ. aut quales Cypariſſi coniferę. i. ferentes multos conos, ad ornamentum galearũ, ſup. erant, tuc cum. i. quando, ipſe conſtiterant. i. ſimul ſteterant ſupp in celſo. i. ſublimi uertice, exiſtente alta ſilua Iouis, quantũ ad quercus. quæ ſunt in tutela Iouis, ue, pro uel, lucus. i. ſilua incedua. Dianæ. ſ. uenatricis, quantũ ad cupſſos, ut Seruius docet.

Nota ridicula.

VARIA LECTIO.

VOCEMQVE tremiſco] antiqua exemplaria pleraque, Tremiſco legunt. [Trunca manum pinus regit] In Mediceo, Manu legitur. [Solamenque mali de collo fiſtula pendet] Sunt qui carmen hoc expungant. Id tñ in pler. lib. ltr̃ hacq́ penthemimeri clauditur. Solamenq́. mali. [Latera ardua tinxit] Vetera aliqua exẽplaria, Strinxit habẽt. [Verrimus & proni] In Mediceo, & in Porcio & aliquis alijs libris, Vertimus legere eſt. [Nulla datur dextram affectare poteſtas] In libris nonnullis antiquis, Dextra attrectare legitur. [Immugijt Aetna] antiqui plerique libri, Immugit legunt. [Clamorem immenſum tollit] In antiq. aliq. lib. Ponit, habere [Penitusque exterrita tellus Italiæ] In lib. antiq. Trinacriæ, legitur. [Conſtiterant, ſilua alta Iouis] In antiq. pler. lib Conſtiterunt, legitur.

PORRO Aetnæum item pro magno reperies in libris auctoritatis non dilutę, vnde & cantharus Aetnæus, magnus intelligitur apud Ariſtophanem in comœdia, cui titulus εἰρήνη. De montis Aetna magnitudine, uel quia Aetnęi equi habeantur p̄ celeres, & in currendi certaminibus inclyti. Ex qua ratione, Vit. quoque fratres appellaſſe Aetnęos, ſimile ueri eſt. Conſimiliter apud Ariſtophanem, eundem in comœdia cui titulus Ἀχαρνῆς, dicũtur ἄνθρακες πρινάϊνοι quem locum enarrans interpres, Parnaſium ex more pro magno fatetur poſitum. COEL. RHOD.

Præcipite metus acer agit quocunque rudentes
Excutere, & uentis intendere vela ſecundis.
Cõtra, iuſſa monẽt Heleni, Scyllã atq. Charybdĩ
Inter atque viam leti diſcrimine paruo,
Ni teneant curſus, certum eſt dare lintea retro,
Ecce autem Boreas anguſta à ſede Pelori
Miſſus adeſt. viuo prætervecho hoſtia ſaxo
Pãtaginæ, Megaroſque ſinus, Tapſumque iacẽtẽ.
Talia monſtrabat relegens errata retrorſum
Littora Achæmenides, comes infelicis Vlyſſi.
Sicanio prætenta ſinu iacet inſula contra
Plemmyrium vndoſum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama eſt hunc Elidis amnẽ
Occultas egiſſe vias ſubter mare, qui nunc
Ore Arethuſa tuo Siculis confunditur vndis.
Numina magna loci iuſſi ueneramur, & inde
Exupero præpingue ſolum ſtagnantis Elori.
Hinc altas cautes, proiectaque ſaxa Pachyni
Radimus, & fatis nunquam conceſſa moueri.
Apparet Camerina procul, campique Geloi,
Inmaniſque Gela fluuii cognomine dicta.
Arduus inde Agragas oſtendat maxima longe
Mœnia, magnanimũ quõdã generator equorũ
Teque datis linquo ventis palmoſa Selinis:
Et vada dura lego ſaxis Lilybeia cæcis.

SERV. NI teneant curſus] Antiqui ni, pro ne, ponebant, qua particula plenus eſt Plautus. Ni mala, ni ſtulta ſis. Senſus ergo talis eſt. Timor cogebat vt quocũque nauigaremus, euẽtum ſequeremur, nõ iudicium. ſed occurrebat præceptum Heleni vitare Scyllã & Charybdim. Quare placuit ne curſus teneãt, hoc eſt agantur & impleantur inter vtranque viã modico mortis interſtitio. i. Scyllę & Caryodis. [Retro dare lintea.] Qđ dum cogitauimus, proſperior nobis flare cępit Boreas. [Miſſus adeſt] Fauore. ſ. numinũ, quem ſupra Anchiſes a dijs optauerat dicens, Ferte viam vento facilem, & ſpirate ſecũdi. [Pantagiæ] Hic fluuius Siciliæ cũ plenus incederet implebat ſonitu penè totam Siciliam. Vnde & Pantagias dictus eſt, quaſi vbique ſonans. Hic poſtea cum Cereri quærẽti filiam obſtreperet, tacere iuſſus eſt numinis volũtate. [Megaroſq ſinus] Megara oppidum eſt iuxta Syracuſas. [Tapſumque iacentem] Inſula non longe Syracuſis penus fluctibus par. [Talia mõſtrabat] Quia occurrebat, Vnde hæc loca noſti? [Relegens] Renauigans. [Errata] Participium ſine verbi origine. Nõ enim facit error. [Infelicis Vlyſſi] Epitheton ad implendum verſum poſitum more græco, ſine reſpectu negocij. [Contra Plemmyrium vndoſum] Verbũ de verbo expreſſit. Hoc enim vndoſum quod Plẽmyrium [Ortygiam] Hæc tãrum Ortygia dicitur. Apollinis vero etiam Delos. [Fama eſt huc Elidis amnem] Elis, & Piſa ciuitates ſunt Arcadiæ, in qua eſt fons ingens, q ex ſe duos alueos creat Alpheum, & Arethuſam. Vnde fit vt fingantur coniugi in exitu, quos origo coniungit ita. Arethuſam aũt ẽt in Elide eſſe teſtatur Virg. dicens. Sic tibi cum fluctus ſubterlabere Sicanos. Hæc ſm fabulas venatrix fuit. quæ dũ ſe in Alpheo poſt laborem lauaret, ab eo adamata eſt, & diu fugiens deorum miſeratione in fontem mutata per ſecretos meatus ad Siciliam venit. Quod ẽt Virgilius oſtendit. Et tãdem poſitis velox Arethuſa ſagittis. [Alpheum] Quia græce Ἀλφειὸς facit, vt Αἰνείας, Aeneas. [Iuſſi numina magna loci] Vel ab Achæmenide, vel ab Eleno, vel Anchiſe. iuſſi ergo, admoniti. [Stagnantis Elori] Fluuij qui ad imitationem Nili ſuperfunditur campis [Pachyni] Promõtorium auſtrum ſpectans. vnde & Pachynum dictum ab aeris craſſitudine. nam παχὺς eſt craſſus. [Camerina procul] Palus eſt iuxta oppidum. cui quodam tempore cum ſiccata peſtilentiam creaſſet conſultus Apollo, an eã penitus exhaurire deberent, reſpondit μὴ κίνη Καμάριναν ἀκίνη τὸς παραμινάτω. quo contempto exiccauerunt paludẽ, & carentes peſtilentia, p eã partẽ ingreſſis hoſtibus pœnas dederũt. [Immaniſq. Gela] Ciuitas à fluuio nominata ſicut ẽt campi Geloi [Agragas] Mons eſt muro cinctus, in cuius ſumma parte oppidum. Vnde & Cicero ait. Ad mare intra mœnia ante oppidũ expectabat: De Verre. Notandum ſanè hæc Virgilium, quantũ ad ſua tpa ſpectat dicere, non quantum ad operis. Aenea enim nauigante nec fuerat Camerina ſiccata, nec Gela vel Agrigentum conditæ quod frequenter facit, ſed ideo nunc vitioſum eſt, quia ex perſona narrantur Aeneæ [Magnanimum quondam generator equorum] Secundum Pindarum quondam Agrigentini equos ad Agones Græciæ mittebant, qui inde victores reuertebantur. Legimus etiam aliud, cũ in Cappadocia greges equorum periſſent, Delphici Apollinis reſponſo adduxerunt equos de Agrigento, & reparauere meliores. [Palmoſa Selinis] Ciuitas iuxta Lilybæum, abundans palmis quibus veſcuntur, & apio.

ASCENSIVS.

PRAECIPITE metus acer egit &c.] Docet, qua properatione illinc aufugerint, & quas terras prætervecti ſint. vnde dicit Donat. ſic. [Ventis ſecundis.] Id eſt ſequi quocunque venti ferrent. Nam omnes venti ſecũdi ſunt, ſi quo impellant eamus. Eſt ergo ſenſus, modo Cyclopas fugeremus, non curabamus, quocunque nauigaremus. quod erat contra iuſſa Heleni. qui vetabat illos temere nauigare. Sed diligẽter vitare Charybdim, & Scyllam. ſed iſtorum malorũ metu turbati decreuimus. vt vel trãſiremus. [Longe] Quia excelſus eſt mons [Saxis cæcis] Quæ nautæ ſubaquanea appellant. Hæc ille. Ordo eſt. Metus acer. i. vehemẽs, & acriter impellens, agit. i. vrget, & impellit nos, excutere. i. vi diſſoluere, & extendere, rudentes. i. funes velorũ, quocũque. i. in quamcunque partem, à Cyclopibus diſtantẽ. aut quocunque. i. quacunque re, & intendere. i. implere vſque ad diſtentionẽ, vela. ſ. nauium noſtrarum, ventis ſecundis. i. ſequentibus, & à tergo venientibus quocunque ferrent, ſed iuſſa Heleni monent cõtra. i. econtrario. ſ. vitare Charybdim & Scyllam, & non ſequi quocunque ventus ferret, monẽt inquam ni. ſ. ne, id eſt ſocij teneãt curſus inter Scyllam, & Carybdim & ne teneãt viam inter vtranque, ſupp. cũ paruo diſcrimine. i. differenti & diſtantia, læti. i. mortis, & ita ideo certum. i. deliberatũ, & decretũ eſt nobis, dare lintea. i. vela retro. i. retrorſum, hoc eſt obuertere vela. Ecce autem Boreas, &c. quod quidem feciſſemus, niſi Boreas ſurrexiſſet. Hanc conſtructionẽ Seruius innuit, qui accipit letum pro morte, & ni, pro ne. Poteſt tñ & alius ſenſus, ac ordo eſſe, verum mirus artifex, poeta depingit narrando metum, qui eos acer agebat. nam perplexis, & attonitis dat intricatum ſermonem, & non ſatis expreſſum, vt in ſecũdo vidimus in oratione Aeneæ ad ſocios. Sit igitur (ſi vis) ordo talis. Socij monent contra iuſſa Heleni. ſupp. tenere viam inter vtranque. ſcilicet Scyllam, atque Charybdim, exiſtentes leti, id eſt gaudentes paruo diſcrimine, id eſt periculoſo, reſpectu eius quod à Cyclopibus imminebat, qui a ni. i. niſi, teneant. i. cõtinuent curſus ſuos, inter Scyllam, & Charybdim, & certum eſt dare, id eſt quod darent lintea retro, & ita inciderent in Cyclopas. Aut ſic. Iuſſa Heleni monent contra. ſ. quod metus egit, ſed ni. i. niſi curſus teneant viam inter vtranque. ſ. Scyllam & Carybdim, ſupp. cum paruo diſcrimine. i. parua diſtentia leti. i. mortis, quia inter utranque tenere viam, parũ abeſt à morte, certum eſt dare. i. quod daret lintea. i. uela ex lino, retro. i. retrorſum, & ita perrexerunt, ne cogerẽtur in Cyclopas recidere. Aũt. pro ſed, ecce, q d. præter ſpẽ & opinionem, & Boreas uentus ille Septentrionalis, adeſt. ſ. auxilio nobis. miſſus. ſ. fauore numinum ab anguſta ſede Pelori. illius promontorij. & per eum adiutus, prætervehor oſtia Pantagiæ. illius fluminis in Sicilia. viuo ſaxo. i. q oſtia ſunt, ex ſaxo naturali, & nõ artificiali; quia Pantagias cum multo murmure olim inter ſaxa decurrebat, poſtea ad iuſſum (vt aiũt) Cereris cœpit tacere, hoc eſt aut coloni ſaxa mouerũt, aut impetus ea deuoluit uſque ad oſtia, unde dicit, oſtia ſaxo uiuo. i. naturali, & non fabrefacto, & prætervehor ſinus Megaros. i. iuxta Megarã oppidum Sicilię, non procul à Syracuſis, & Tapſum, inſulã illã, decẽ ſtadia à Sicilia diſtantẽ, iacẽtẽ. i. humilẽ. & ſi q̃ratur quõ norit inſularũ nomina, dicit Achęmenides comes infelicis Vlyſſi, relegẽs. i. renauigãs retrorſum littora errata. i. q̃ errãdo legerat. hoc eſt nauigarat cũ Vlyſſe mõſtrabat. i. indicabat nobis, talia inſula prẽta, ſinu Sicano. i. Siculo, iacet contra Plemmyrium undoſum, id eſt quod gręce, Plẽmyrium, latine undoſum dicitur. nam πλημμυρῶ, dicitur inundo, & πλημμύριον unda, cum frangitur non procelloſa, & πλημμυρὶς, inũdatio. unde

d- poteſt ſcribi Plemmyrium,& Plemmyrion. eſt aũt fluuius Siciliæ non procul ab Ortygia. Siciliæ vicina inſula, cu ſit & alia q̃ Delos et dr̃, ſupp cuius(nã more ſuo relatiuum ſubiicet in deſcriptione loci nomen, ſupp. veteres. coſmographi dixere.i.appellauerunt Ortygiã, fama eſt Alpheum elidis i. ciuitatis amnẽ .ſ.qui ab Elide Arcadiæ naſcitur, egiſſe huc.i. in hunc locũ occultas vias ſubter mare, ita quod nõ miſceatur aquis marinis. vñ in Bucol. Sic tibi cũ fluctus ſubterlabere Sicanos Doris amara ſuã nõ intermiſceat vndã. qui.ſ.amnis ò Arethuſa,q̃ & fluuius, & nympha. cõfunditur.i.cõmiſcetur: Siculis.i. Siciliẽſibus vndis, tuo ore.i.oſtio. Nos iuſſi.ſ.a patre, veneramur magna numina, lo.i.l.illius. videlicet Arethuſæ, & Alphei.& ego exupero.i.alcẽdo inde, præpingue.i. ꝓter cetera pingue ſolu Helori fluminis ex Pachyno d. fluentis, ſtagnantis.i.intercidu ſtagna in agris facientis, ad inundantis more Nili, cuius inundatio terrã pinguẽ facit, aut lenſe fluctis, quaſi ſtagnũ ſit. Nos radimus.i.cõtingimus leuiter, hinc.i ꝓiecti, altas cautes.i.rupes & lapides, & ꝓ.i. ſaxa ꝓiecta .ſ.in mare & extãtæ camerina.ſ.palus nunq̃ cõceſſa, moueri fatis.ſ.volentibus, quia cũ exſiccaretur, accolæ ab hoſtibus deleti ſunt & campi Helori illius ſtagni, ſup.apparẽt, & Gela.ſ. vrbs, immanis.i.immitis, aut ꝑꝑ aquas, aut ꝑꝑ gentem, dicta.i.denominata, cognomine fluuij (quia & fluuius Gela, ſeu Gelas dr̃, & vrbs)ſup.apparet, & Agragas.mõs ille in Sicilia, muro cinctus, arduus.i.ſublimis oſtẽtat nobis maxima mœnia.ſ. oppidi in eo extructi, aut muros ſuos. Notat aũt poetam Seruius quod ex ꝑſona Aeneæ recitari facit ea q̃ Aeneæ temporibus acta non fuerant, nam eius tempore, nõdum, inquit, exſiccata erat palus, nec Gelas, aut Agrigentum conditæ, verum de palude dicere poſſumus Aeneam ſciuiſſe, quod eſſet fatis nunquam cõceſſa moueri. licet poſtea mota ſit, ſed non fatis, nec dicit Aeneas motam, ſed non moueri debere fatis id vetantibus, de Gela autem dicã inſtauratam forſan eſſe, ſed cum fluuius perpetuus ille Gelas dictus ſit, potuit. & tunc vicus, aut pagus Gelas dici. Q̃d ſi omnino dormitaſſe cõuincitur poeta. dicã, & q̃nq; bonus dormitat Homerus. Agragas, dicit, appoſitiõe, generator quõdam, equorum magnanimum, pro magnanimorum.i. qui generauit aliq̃ñ magnanimos equos. & Oſelinis vrbs iuxta Lilybeum promontorium, palmoſa.i.palmis arboribus illis abundãs, ego linquo.i. prætereo te ventis datis.i.adhibitis à dijs præſentibus, & lego.i. nauigo. vada Lilybeia illius promontorij, dura ſaxis cæcis.i.propter ſaxa cæca.i.non apparentia, ſed equis abſtruſa.

VARIA LECTIO.

CONTRA, iuſſa monent Heleni] Vetera quædam exemp, cum Med. Mouent, legunt. [Scyllamq. Charybdim Inter vtranque viam leti diſcrimine paruo, Ni teneant curſus] In lib. nonnullis manuſcriptis, Scyllæq́. Carybdis, ſcriptum eſt. Longe vero melius in Donatiano lib. Scyllam, atq, Carybdin, appoſitiue poſitum eſt. & teneãt, in aliquot exẽpl. antiq. eſt. [Errata retrorſum] In antiq. aliquot exempl. Retrorſus. [Occultas egiſſe vias] In lib. ꝑuetuſti Habuiſſe vias, legitur. [Siculis cõfunditur vndis] In antiq. aliquot lib. Perfunditur. [Numina magna loci iuſſi veneramur] In omnibus antiq. lib. quotquot legi. numerus, eſt huiuſmodi. Iuſſi numina magna loci veneramur. [Stagnantis Elori] In lib. antiq. Helori, eum aſpiratione. [Apparet Camerina procul] In antiq. aliquot lib. Camarina. [Palmoſa Selinis In lib. aliquot antiq. Selynis ſcriptum eſt.

Hinc Drepani me portus, & illætabilis ora
Accipit. hic pelagi tot tempeſtatibus actus,
Heu genitorem omnis curę caſusq́. leuamen
Amitto Anchiſen. hic me pater optime feſſum
Deſeris, heu tantis nequidquam erepte periclis,
Nec vates Helenus, cũ multa horrẽda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hæc meta viarũ,
Hinc me digreſſum veſtris deus appulit oris.
POE. Sic pater Aeneas intentis omnibus vnus
Fata renarrabat diuum, curſusque docebat.
Conticuit tandem, factoque hic fine quieuit.

SERV. DRepanum] Drepanum ciuitatis eſt nõ longe à mõte Eryce trans Lilybæũ, dicta vel ꝑꝑ curuaturã littoris, in quo ſita eſt, vel ꝙ Saturnus poſt amputata virilia Cœlo patri illuc falcem ꝓiecit, quæ græcæ Drepanos dicitur, quod quaſi veriſſimile putatur propter uicinitatẽ Erycis cõſecrati Veneri, quæ dicitur nata ex Cęli cruore, & ſpuma mari. [Illętabilis] Propter patris amiſſionem. [Feſſum deſeris] Vt ſupra diximus ſecundum Virgilium. Nam Cato eum ad Italiam veniſſe docet, vnde & in ſexto illud amphibolon eſt, Quo magis Italia mecu lætere reperta. [Nec vates Helenus] Quia dixerat, Prohibẽt nam cetera parcę ſcire Helenum fariq. vetat Saturnia Iuno. [Non dira Celæno] Quæ vel irata debuit aduerſa prædicere. Et bona pietate mortem patris grauiorem dicit eſſe, quam famem. [Hic labor extremus] apud Drepanum. [Deus appulit oris] Bene ſe cõmendat Didoni, dicens, ſe ad eam deorum voluntate veniſſe. [Fata diuum] Quæ dij hominibus tribuũt. [Renarrabat] Re uacat vt confieri poſſit. Sanè in ſecundi principio duo ſunt poetæ uerſus, ſicut hic tres & ſimilis eſt finis initio. [Conticuit tandem Vt, Conticuere omnes. [Tandem] Diuturnitatem narrantis expreſſit. Notandum ſanè quia cõtrouerſiarum more epilogos dedit ſex iſtis prioribus libris, quos & eſſe bioticos uoluit. Nam ſingulis res ſingulas dedit, vt primo omnia, ſecũdo pathos, tertio errores, quarto ethos. quinto feſtiuitatem, ſexto ſcientiam. Epilogos autem ſic uariauit, vt in primo miſeratio eſſet Didonis. in ſecundo Mors Creuſæ, in tertio Anchiſæ, in quarto Didonis, in quinto Palinuri, in ſexto Marcelli citum deflet interitum.

HINC Drepani &c.] Recitat ad finem huius mortem Anchiſæ patris, quem Drepano Siciliæ oppido ſepeliuerat, vnde ad Didone repulſus eſt. de qua re dicit Donat. ſic. [Illętabilis] Expꝛeſſit plenam mortalitatem, nam ſi quando aliqua infortunia accidunt, nõ in dolore poſiti locis attribuimus, quaſi nobis aliquid inflixerint, ergo hic Drepanitano loco applicat, quot fato acciderat. [Amitto Anchiſen] Dolet periſſe in portu, qui tot maris pericula euaſiſſet: nec dixit, mortuum, ſed, deſeruiſſe filium, ueteres.n. egregios uiros non mortuos, ſed per commotionem locorum translatos putabant. [Heu] Tantus fuit dolor, ut etiam apud Didonem poſitus, quaſi cum eo præſente loquere tur. [Tãtis] ad generalitatem tranſit, ne ſi ſpecialiter enumerat, lõgior fieret. Dolebat aũt vehementer, ꝙ infinitis caſibus liberatus, ad Italiam peruenire non potuiſſet, delinit ergo poeta, quã vim habeat apud filium incolumitas patris, eum dicit, Omnis curæ, caſu q́. leuamen. [Nec Helenus] Cum multa horrẽda præ diceret, nec Celæno, cũ multa optaret maledicta, ergo nec amicus prędixit, nec inimica. Tacuit aũt de tempeſtate Siciliẽſi, ne bis repeteret, quod dictum fuerat ab Ilioneo. [Intentis omnibus] adhuc intentis, ut oſtenderet Aeneam libenter auditum, intenti fuerant, cum incepit, intenti, cum finiret. [Omnibus] Oſtendit nullum illic fuiſſe, qui non adhuc deſideraret audire. [Tandem] ad ipſum ꝑtinet, qui caſus ſuos enarrabat inuitus, nam audit ores adhuc intenti erant. Hęc ille. Ordo eſt. Portus, & ora. illætabilis.ſ. de qua lętari nequeã: Drepani illius oppidi, non longe ab Eryce, nunc celebris, ꝑꝑ diuum Albertum Carmelitam. multa uirtute, & miraculis inſignem, accipit.ſ. hoſpitio me, hic.i. hoc tempore, aut loco Ego amitto hic.i. in hoc oppido, heu(dolentis interiectio) Anchiſen genitorem appoſitiõe, leuamen omnis curę, & caſus, & hoc tot tempeſtatibus pelagi, actis.i. tranſactis (Oſtenditur Aeneas omnibus in locis, ex graui periculo maris, in maius diſcrimen terrę deſcendiſſe. vnde etiam dictura eſt ſibylla. O tandẽ magnis pelagi defuncte periclis. Sed terris etiam grauiora manent. hinc dixit: Seruatum ex undis Strophadum me littora primum Excipiunt. Et, Interea feſſos uentus cũ ſole reliquit, Ignarique uię Cyclopum allabimur oris. Et hic, Hinc Drepani me portus &c.) Optime pater apoſtrophe, id eſt ad abſentem ſermonis conuerſio, pathos ideſt affectionem indicat, ſicut in j. Et te pater optime Teucrum fluctus habet Libyę. ad Anchiſen. ſ. tu deſeris me, hic.i. in hoc loco non conceſſo à fatis, me feſſum .ſ. tot nauigationem malis, pater, inquit, erepte. heu nequidquã .i. fruſtra, tantis periculis, unde ad eum Helenus, Cura deum bis Pergameis erepte ruinis, ultra quas etiam tot pericula maris euaſerat. Nec Helenus uates, cum moneret multa horrenda. prędixit mihi hos luctus, non etiam dira Celęno, Harpyia. ſ prędixit mihi hos luctus. Hic labor extremus, ſup. erat patri, & hęc erat illi meta longarum uiarum, deus.ſ. bonus quiſpiam appulit ueſtris oris, id eſt ad ueſtras oras, & regiones Libyeas.ſ. me digreſſum.

greſſum.i.poſtquam digreſſus eram.hinc.i.ex hac regione Siciliæ: vnde in primo dictum eſt:

Vix e conſpectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti,& ſpumas ſalis ære ruebant &c.

Et hoc dicto cōticuit Aeneas, cuius omnia ſunt verba, ab eo loco ad principium 2. infandū regina iubes, &c. vſq; ad hūc. vbi poeta incipit loqui dicens: Aeneas pater.i.vir venerabilis, renarrabat.i.recenſebat: ſic.i.in talem modum. fata.i. voluntates, diuum.i.diuorum de euerſione.ſ.Troiæ: quia dictum eſt:

Poſtquam res Aſiæ, Priamique euertere gentem
Immeritam viſum ſuperis, &c.

Et docebat curſus.i.nauigationes,& errores ſuos, vnus. i. ſolus loquens,& omnibus.ſ.alijs intentis.ſ. attendentibus, aut multū tentus, & captis eloquio viri in quo eum laudatur, eloquium Aeneæ laudauit & poeta qui id excogitauit: Aeneas.ſup.conticuit.i.ſimul cum alijs tacuit, quia ſtatim à principio,

Conticuere omnes, intentique ora tenebant, &c.

Tandem.i.poſt prolixam narrationem: quia multarum rerum, verum, vt dicit Martial.

Non ſunt longa quibus nihil eſt quod demere poſſit.

Multitudo ergo.& varietas rerum. prolixitatem excuſat. Donatus autem id ſubtiliter exponit, referens ad ipſum Aeneam, qui deſiderabat finem narrationis, cū & caſus & labores ſuos enarraret, vnde dixerat: Infandum regina iubes renouare dolorem. Sed Dido,& ceteri Tyrij, adhuc intenti erant, vnde dixit, intentis omnibus. Et Aeneas quieuit.ſ.& animo & ore, quia non erat captus amore ſicut Dido, vnde per contrarium ſubditum eſt:

At regina graui iamdudum ſaucia cura, &c.

Ad quam rem commode ponitur coniunctio, at, quæ in diuerſis & repugnantibus rebus præcipuum habet locum, vt diligenter obſeruatur à poeta: ipſe ergo cōticuit,& quieuit hic.i.i hoc dicto de morte Anchiſæ, & profectione ex Sicilia in Carthaginem, quam non fuit opus recitare, cum iam nota eſſet Didoni ex oratione Ilionei, & huius operis lectoribus ac auditoribus, ex his quæ in primo libro dicta ſunt. Notum enim eſt ea, q̄ in j. libro recitata ſunt, eueniſſe continuo, poſtea ea quæ vltimo loco in hoc tertio recitauit Aeneas.

TOT tēpeſtatibus actus] In antiq. pene omnibus exempl. legere eſt, Actis. [Fata renarrabat diuum, curſusq. docebat] In antiq. aliquot lib. legere eſt, Fataque narrabat diuum. VARIA LECT.

MORIS quoq. veterum fuit pluribus locis excellentium virorum monumenta ſtruere, quæ res ambagioſam admodum efficit hiſtoriam. Mortuum in Sicilia Anchiſen cecinit Maro Pauſanias in Arcadia defunctum ſcribit,& eiuſdem ſepulchrum ad montis radices viſitatum quandoque, Anchiſiam quod vocant prope Orchomenon, nec fuiſſe in nauibus cum Aenea, verum aduenisse κατὰ πρόφασίν τινὰ, illud prope Laconiam filio appulſo. COEL. RHOD.

IN IIII. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Vritur in quarto Dido, flammasq; fatetur.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

At regina, graui Veneris iam carpitur igne.
Conſulitur ſoror Anna: placet ſuccumbere amori.
Fiunt ſacra deis, onerantur numina donis:
Itur venatum: Veneris clam fœdera iungunt.
Facti Fama volat monitus tunc numine diuum
Aeneas, claſſemq; fugæ, ſociosq; parabat.
Senſit amans Dido precibus conata morari.
Poſtquam fata iubent, nec iam datur vlla facultas,
Conſcenditq; pyram, dixitq; nouiſſima verba,
Et vitam infelix multo cum ſanguine fudit.

ALIVD IN EVNDEM.

Ardet amore graui Dido, ſoror Annaq; ſuadet
Nubere. iunguntur nimbo cogente ſub antro,
Incuſat precibus patrem contemptus Iarbas.
Nauigat Aeneas iuſſu Iouis. illa dolore
Impatiens, & amore, necem ſibi protinus infert.

SERV. VRITVR in quarto] Monoſtichi hui⁹, ordo & explanatio eſt. Dido, id eſt virago illa, cui Eliſſæ nomen eſt: vritur.ſ.incendio amoris, in quarto.ſ. Aeneidos libro, & fatetur flammas.ſ.amoris. & hoc quidem de monoſticho. Argumenti aut prolixioris, ordo eſt. At.i.ſed.hoc ē. quieuit quidem Aeneas, ſed regina.ſ.Dido, carpitur iam graui igne Veneris.i.amoris. Anna ſoror ſ. Didonis aut Eliſſę.cōſulitur.ſ.ab ea.i. ipſa expetit ab ea conſiliū. ibi Anna ſoror &c. placet.ſ.Didoni, & ſorori ſuccūbere amori, vnde dicetur, Placito ne ēt pugnabis amori? & ſequitur. His dictis incenſum animum inflammauit amore, Sacra fiunt deis. ibi. Principio delubra adeunt,&c. & numina.ſ. deorū onerantur donis: quia mactant lectas de more bidētes. Itur.ſ.ab Aenea, & Didone cum ſuis, venatum. vnde dicet Iuno, Venatū Aeneas, vnaq. miſerrima Dido in nemus ire parant. & paullo poſt. It portis iubare exorto delecta iuuentus, & cetera. & Aeneas, & Dido iunguntur clam quia in ſpelunca: vnde dicetur. Speluncam Dido dux & Troianus eandem Deueniunt: fędera, id eſt, cōmercia: Veneris, id eſt coitus, fama facti volat: vt dicetur ibi, Fama malum, & cetera. Aeneas monitus tunc numine, id eſt voluntate diuum, ſcilicet Iouis, per Mercurium, parabat fugæ,& claſſem.& ſocios: Dido amans: ſenſit. ſcilicet fugam parari, & conata. ſupple eſt: morari, id eſt detinere, ipſum precibus ſcilicet ſuis, & ſororis. Sed poſtquam fata iubent, ſcilicet Aeneam abire, nec datur ſcilicet Didoni vlla facultas detinendi Aeneæ: ipſa, que, pro &, hoc eſt tum conſcendit pyram, id eſt ſtruem lignorum incendendorum, & dixit nouiſſima verba demiſſura, ſcilicet ſe. in mucronem Aeneæ,& ipſa infelix, fudit vitam cum multo ſanguine: vitā dicit, id eſt, animam cuius ſanguis ſedes putatur, vnde dicetur in fine huius, Atque in vētos vita receſſit.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER QVARTVS.

POE.

AT regina graui iandudũ ſau-
cia cura
Vulnus alit venis, & cęco car-
pitur igni.
Multa viri virtus animo, mul-
tusque recurſat
Gentis honos hærent infixi pectore vultus,
Verbaq́., nec placidã membris dat cura quietem.
Poſtera Phœbea luſtrabat lampade terras,
Humentemq́. aurora polo dimouerat vmbram,
Cũ ſic vnanimẽ alloquitur male ſana ſororem:
Anna ſoror, q̃ me ſuſpenſam inſomnia terrent?
Quis nouus hic noſtris ſucceſſit ſedibus hoſpes?
Quem ſeſe ore ferens? quã forti pectore, & armis?
Credo equidẽ (nec vana fides) genus eſſe deorum.
Degeneres animos timor arguit. heu quibus ille
Iactatus fatis? quæ bella exhauſta canebat?
Si mihi non animo fixũ, immotumq́. ſederet,
Ne cui me vinclo vellem ſociare iugali,
Poſtquã primus amor deceptam morte feſellit;
Si non pertæſum thalami, tedæque fuiſſet:
Huic vni forſan potui ſuccumbere culpæ.
Anna (fatebor enim) miſeri poſt fata Sichæi
Coniugis, & ſparſos fraterna cæde penates,
Solus hic inflexit ſenſus, animumque labantem
Impulit: agnoſco veteris veſtigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Vel pr̃ oĩpotens adigat me fulmina ad vmbras,
Pallentes vmbras Erebi, noctemq́. profundam;
Ante pudor quã te violẽ, aut tua iura reſoluam.
Ille meos, primus qui me ſibi iunxit amores
Abſtulit: ille habeat ſecum, ſeruetque ſepulcro.

SERV. APOLLONIVS Argonautica ſcripſit, & in tertio induerit amantẽ Medeam. Inde totus hic liber tranſlatus eſt. Eſt autẽ pene totus in affectione, licet in fine pathos habeat vbi abſceſſus Aeneæ gignit dolorem. Sanè totus in cõſilijs, & ſubtilitatibus eſt. Nam penè comicus ſtylus eſt, nec mirum vbi de amore tractatur. Iũctus quoque ſuperioribus eſt: quod artis eſſe videtur, vt frequenter diximus. Nam ex abrupto vitioſus eſt tranſitus, licet ſtulte quidam dicant hunc tertio non eſſe coniunctum, (In illo enim nauigationis pericula, in hoc amores exequitur) non videntes optimã cõiunctionem. Cum enim tertium ſi clauſerit, Factoq́. hic fine quieuit. Subſecutus eſt. [At regina graui iandudum ſaucia cura] Itẽ paulo poſt, [Nec placidam membris dat cura quietem] Nã cum Aeneã dormire dixerit. ſatis cõgrue ſubiũxit, vt ſõmo amãs careret. [Iandudum] aut nimium: vt Terentius, Iandudũ te amat. Iandudum illi facile fit quod doleat. Aut iãdudũ, à quo tempore vidit Aeneã. Legimus enim, Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido. [Saucia] Hinc ſubiũgit. [Vulnus alit] Et bñ alludit ad Cupidinis tela, vt paullo poſt ad faculã. [Et cæco carpit̃ igni] Nã ſagittarum vulnus eſt facis incẽdium. [Cura] amore intolerabili, vt, Meq́. his abſolute curis. Cura ergo ab eo quod cor vrat. vt Veneris iuſtiſſima cura. Item, Mea maxima cura. [Venis] Quia per venas amor currit, ſicut venenum inde dictum, Fallasque veneno. Item Longumq́. bibebat amorem. [Cæco carpitur igni] Agit Virgilius, vt inuẽtas frãgat declamationes, vt hoc loco rem dixit ſine declamatione. Vnde Ouidius, quoque magis tegitur, tãto magis æſtuat ignis. Cæco ergo igni, validiore. cuius natura eſt, vt cõpreſſus magis conualeſcat. [Multa viri virtus aĩo] Bene mediam ſe facit p̃bere Didonem inter regalem pudorẽ & amoris impulsũ. Simulat enim ſe virtutẽ mirari cuius pulchritudine cõmouetur. Multa aũt virtus figurate dixit. Nam ad numerum tranſtulit quod eſt quãtitatis. [Recurſat] Bene frequẽtatiuo vſus eſt verbo in frequẽti amãtis cogitatiõe. [Gẽtis] Nõ Aeneæ, vt ſit velut excuſatio ſed Dardani numinibus, Aut Veneris. [Infixi pectore vultus, Verbaq́.] Tale & illud eſt, Illũ abſens abſentem auditque videtq́ [Nec placidam membris dat cura quietem] aut penitus quiete caruit, vt Placida epitheton ſit quietis: aut habuit quidem quietem, ſed nõ placidam. i. turbatam ſomnijs, vnde & ipſa paullo poſt. quæ me ſuſpenſam inſomnia terrent? [Poſtera Phœbea luſtrabat lãpade terras] Circumlocutio orientis diei. Secundũ enim & tertium librum Aeneas per noctem in conuiuio Didonis narrauerat, licet, vt ſupra diximus, Virgilius iſta quæ per naturam neceſſe eſt fieri, plerunq; contemnat. [Luſtrabat] Aut illuſtrabat, aut re vera luſtrabat. i. purgabat. Nam nox quodammodo polluit mundum. [Humentem vmbram] Quia nox omnis humida eſt, vt, Noctis lentus non deficit humor. Et nihil intereſt vtrũ vmbram, aut noctem dicat. Nox n. vmbra terræ eſt, vt ſupra, Inuoluẽs vmbra magna terramq́. polumque. Eſt etiã Hyſteron proteron in ſenſu. Aurora. n. Solem præcedit. [Cum ſic vnanimem] De re pudenda locuturam parum fuerat ſororẽ eligere, niſi etiã vnanimẽ. Dicimus autem & vnanimus & vnanimis, ſicut inermus & inermis [Male ſana] Non planè ſana, amore viciata Male. n. plerunque non, plerunq; minus ſignificat. nõ vt, Statio male fida carinis. Aliquoties minus ſignificat, ſicut ve, vt, vecors, veſanus. Quãq̃ male & pnicioſe ſignificet. vt Lucanus, Sic male deſeruit. [Inſomnia terrẽt?] Et terret & terrẽt legit̃. ſed ſi terret legerimus, Inſomnia erit vigilia. Hoc. n. maiores inter vigilias, & ea q̃ videmus in ſomnijs intereſſe voluerunt, vt inſomnia gñis fœminini, numeri ſingularis, vigiliam ſignificaret. Inſomnia vero, generis neutri, numeri pluralis, ea quæ per ſomnũ videmus: vt, Sed falſa ad cęlum mittãt inſomnia manes. Sciendũ igitur quia ſi Terret dixerimus, antiqua erit elocutio. Inſomnia. n. licet & Pacuuius & Ennius frequẽter dixerint. Plinius tñ excluſit, & de vſu remouit. Sed ambiguitatem lectionis hæc res fecit. quod non ex aperto vigilaſſe ſe dixit. ſed habuiſſe quietem implacidã. i. ſomniis interruptã vt intelligamus eã & in ſomnijs territam, & propter terrorem ſomniarũ vigilas quoque perpeſſam. [Nouus] Magnus, vt, Pollio & ipſe facit noua carmina. [Succeſſit ſedibus] Vt Succedoque oneri. & Succedunt tecto. [Quem ſeſe ore ferens] Vt Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido. Et, Nanque ipſa decoram Cæsariẽ nato genitrix lumenque iuuentæ. [Forti pectore, & armis?] Vt etiã ab Ilioneo audierat, dicente, Nec bello maior & armis. Sane ſubaudis eſt. Et bene virtutis commemoratione excuſat ſupra dictã pulchritudinis laudem [Credo equidem genus eſſe deorum] Nec enim Vana fides eſt, id eſt falſa. Nam Degeneres animos arguit timor, id eſt improbat, impugnat. [Heu] Per hæc amoris impulſus oſtenditur. [Iactatus fatis] Caſibus, vt, Quis te nate dea per tanta pericula caſus inſequitur? [Bella exhauſta canebat] Finita, terminata: quod omiæ

miæ virtutis eſt. Nam inchoare bella, quorum libet eſt, vincere
vel finire paucorum. [Fixum immotumque ſederet] Cogi ſeſe
optat, quæ ſic negat. [Sederet] Placeret. vt. Et ſedet hoc animo.
[Vinclo iugali] Synæreſis eſt pro vinculo. Iugali autē propter
iugum, quod imponebatur matrimonio cōiungendis. Vnde ēt
Iuno iugalis dicitur. [Primus amor] .i. maritus [Deceptā mor-
te feſellit] Figurate dixit, morte ſua decepit me, & feſellit. [Pertę
ſum thalami, tædæq́ fuiſſet] Pertæſus participium eſt ſine verbi
origine. & regit genitiuum, vt hoc loco. Nā genitiuus ſingula-
ris eſt [Huic vni forſan potui ſuccūbere culpę] Singula pronun
cianda ſunt. Ingenti .n. dicta ſunt libra quibus cōfeſſioni deſide
rij ſui quandam iniicit reſtænationem. [Culpæ] Propter anti-
quum ritum, quo repellebantur à ſacerdotio bis nuptæ. [Fate-
bor enim] Bene vno ſermone, & culpam expreſſit, & neceſſita-
tem. Fateri enim & coactorum eſt & culpabilium. [Miſeri poſt
fata Sichæi] Aut muliebriter dixit Miſeri, aut mortui, ſecundum
Cicer. q in Tuſculanis miſeros mortuos vocat. aut certe ob hoc
Miſeri, cuius iam obliuiſcitur. aut ſic occiſi. [Sparſos fraterna cæ
de penates] Si Didonis, diſperſos per fugā intelligimus, ſi fratris
pollutos cruore. [Inflexit] Quia ſupra a.t. [Fixum immotumq́.
ſederet] Inflexit, à rigido propoſito declinauit. [Labantem im-
pulit:] impulit, & labare fecit. Non .n. lababat, qui ante immo
bilis fuerat. Cauendum ſanè, ne labantem contra metrum lega-
mus. Nam la, longa eſt. vt, Labere nimpha polo. [Veteris veſti-
gia flammæ] Bene inhoneſtam rē ſub honeſta ſpecie cōfitetur
dicens ſe agnoſcere maritalis coniugij ardorē [Sed mihi vel tel
lus optem prius ima dehiſcat] Callide, ac ſi diceret poſſe, ſe con
iungi Aeneæ, ſi mors ſecuta non fuerit. [Pallētes vmbras Erebi]
in Erebo. alij, Erebi legunt. aut. Erebo. ad Herebū, vt. It clamor
cœlo. [Aut tua iura reſoluam] Propter vincla iugalia [Amores
Abſtulit] Cum illo conſumpta ſunt deſideria, & voluptates.

A S C. AT regina graui &c.] In hoc quarto lib. quęſita oc
caſione, deſcribit poeta vim amoris, qui virū pie
tate grauē, & fataliter in regnū Italiæ deſtinatū,
potuit ī muliebribus cōplexibus detinere & regi
nā alioqui grauem, & cōſtantem, impatientia ad
ſui necē impellere. Id aūt facit prudēs & com modus poeta, quo
mortales animos ab amorū illecebris auertat, cū nemo ſit à Ve
nereis laqueis tutus, niſi qui oē obiectum procul habuerit, &
carnis luxum domuerit. Cū ergo in toto opere, tum hic poeta,
& delectat, & prodeſt plurimum. nā ſimul & iucunda, & idonea
dicere vitæ inſtituit vſque adeo aūt, iucunda eſt huius libri le-
ctio, vt D. Auguſtinus ſeſe ad lacrymas cōpulſum. Didonis que
rela confiteatur. Nihil .n. ꝑtermiſſum eſt, quod ad amantis miſe
ræ officiū pertineat. Idq́. ſeruato ætatum cum libris ordine fa-
cit poeta. Nā in j. lib. infantiā deſcribit, quæ varijs procellis iacta
tur, nihilq́. certi habet. In ij. pueritiā, quæ aut exterminio aut pæ
dagogorū ferulis ſubigitur. In 3. adoleſcentiā, cuius viā ſeſe pe-
nitus neſcire fatetur ſapientiſſimus Solomon. vñ recte Aeneæ
cōtinet errores. In quarto iuuentā, quæ amoribus implicatur.
In quinto virilitatē, quæ honori, ad quē res militaris ludis exer
cita cōducit, potiſſimum inſeruit. In ſexto ſenium ad manes tē-
dens, & futura præmeditans. Poſt quod triſtia ſunt cum carne,
decrepita bella, quæ in ſequentibus operibus explicantur. Sed
ne diutius q̄ par ſit philoſophemur hæc, prælibaſſe ſat eſt. Do-
nati in hanc partem, verba ſunt hæc. [At regina] Enarratis omni
bus ad quietem receſſit Aeneas. Dido aūt intollerabili cura, mo
ta recordatione loquentis, & ſecreto incēdio torrebatur. [Mul
ta viri virtus] Erāt enim & corporis, quia multos labores pertu
lerat. Erant animi, ꝙ erat deorum cultor. Amator patriæ pa-
rentis, vxoris Quapropter etiam ſublato amore, conflato à Cu
pidine, cur non amaret virum domi foriſq́. præſtantem? Bello
ſtrenuum, in pace religioſum, nēceſſarium ſibi viduæ deſtitutæ
condenti ciuitatem, neceſſarium contra Pygmalionem? For-
ma autē corporis, ceteris animi virtutibus afferebat decus. Ac-
cedebat nobilitas generis, erat ènim Veneris filius, Cupidi-
nis frater, nepos Iouis. [Infixi] Infixa ea dñr. quæ facile auelli
non pñt, & hæret quod non poteſt reparari. [Vultus] Ad corpo
ris laudem. [Verba] Verba aūt ad animum referas. [Quietem]
Diuerſa res eſt ſomnus, & amor. Ergo Aeneas quieſcebat, Dido
inquieta erat. Hæc ille. Ordo eſt, condepens cum ſuperiori-
bus, ſic: Quieuit quidem, facto fine. Aeneas. At .i. ſed. Regina. ſ.
Dido. ſaucia .i. vulnerata, iandudum .i. ab eo tempore, quo ho-
ſpitio ſuſceptus eſt Aeneas, & Cupido loco Aſcanij, graui cura
.i. amoris. q̄ cura corrūpit. alit .i. nutrit. ſ. meditādo, & cogitādo
ſecum, & reuoluendo verba, & vultus viri, vulnus .i. amoris iacu
lis Cupidineis infixū. & carpitur cæco igni. ſ. amoris. qui excæ-
cat, & cæcus dicitur, ab effectu. Sed quæritur, qūo vulnus alat
venis, regina alioqui grauis? Nēpe quia multa virtus viri. ſ. Ae-
neæ, & multus honos gentis. ſ. Troianæ Aeneæ ſubditæ. vñ dñi
deꝑhenditur honeſtas (Nam facile eſt, ſemel ſimulare honeſta-
tem, aut ſubditi nō inſtituūtur honeſti, niſi longa exercitatione,
quo circa citius ex ſubditis. q̄ ex ꝓpoſito deprehenditur hone-
ſtatis indicium) recurſat .i. frequenter reuoluitur animo. ſed mi-
re, dixit, recurſat quaſi ipſæ cogitationes viſæ ingerant & libere
recurrant, nō animaduertente, aut repugnāte ēt quodammodo
Aenea. Nā id amantibus accidit, vt dum ocio dati, quietē quę-
runt, irrepant amoris ſtimuli, animumq́. torqueant, etiam inui-
tum, non tñ vincant, niſi vinci ſe permiſerit) ſed qūo recurſant,
quia vultus. ſ. viri hærent. infixi pectore .i. fixi in pectore (gratia
ꝓpoſitionis, ablatiuū regit, quē tñ vulgo in datiuum vertimus,
dicentis, Infixi pectori. & verba. ſup. hærent infixa pectore. Nec
cura .i. ſolicitudo amoris (quia res eſt ſolliciti plena timoris a-
mor) dat mēbris quietem placidā (quod epitheton potius exclu
ſiuum cenſeam q̄ generale, hoc eſt dixero, ideo adiectum. quia
membra quidem nonnullā habuerunt quietem, ſed non placi-
dā, quia animus ſolicitus erat, & licet omnis quies ſit placida,
tñ quies membrorū, licet ſit membris placida cum reficiantur,
tñ non eſt ſimpliciter placida. q a ſæpe animū plus cruciant, q̄ ſi
membra defatigentur. vñ eſt, Ocia ſi tollas periere Cupidinis ar
cus, ſiue artes. Vtrunque enim legitur apud Ouidium) dat er-
go quietē .i. repoſitionem membris, ſed non placidam. quia cu-
ra recurſat animo [Poſtera Phœbea luſtrabat &c.] Declarat poe
ta, quomodo miſera Dido, vim amoris ſui, Annæ ſorori dete-
xit, argutiſſime quidē ingreſſa. ſic tamen vt ab eiuſdem artis pe
ritia facile intelligeretur in quā partem animus ſe eius inclina-
ret quocirca incenſum animum, inflammauit amore. In qua re
nos docet poeta, non debere cōſilium capere, ab his qui cupidi
tatibus noſtris potius obſequatur, quàm vtilitati conſulant. &
ergo male ſana dicitur, vnanimem ſororem conſuluiſſe. Nihil
eſt artificioſius, nec quod magis graphice muliebres aſtutias. &
tectos amores exprimat, quam præſens locus, ſed ne in immen-
ſum creſcat opus noſtrum, adiecero dūtaxat Donati verba, quę
hæc ſunt. [Anna ſoror] Elegit ſororem vnanimem, cui turpio
rem amorem confiteretur. Neque tamen aperte, ſed per inſinua
tionem, longo circulo verborum confeſſa eſt. [Quæ me ſuſpen-
ſam inſomnia terrent?] Patior inſomnia, dum conſidero nihil
eſſe in hoſpite, quod præferri non debeat. [Quis nouus] Noua
in illo ſunt omnia, tam in corpore, quam in animo, neque vn-
quam in alio viſa, & hæc dicuntur pro amantis animo. [Quem
ſeſe ore ferens?] Quàm gratum, quàm iucundum eſt, quā viro
forti conueniens ꝙ tacet, quòd loquitur. ꝙ mouetur. Laudatur
etiam Aeneas hic ꝙ non amauit vt vulgaris. & turpis. ſed ama-
tus eſt, nō tamen ab ea quæ eſſet pudoris abiecti, ſed eſſet petita
conſilio Veneris, & Cupidinis fraude. [Heu] Incipit ſenſim con
fiteri, ꝙ amet. ꝙ dolet caſus eius. [Si mihi non] adeo illum pro-
bat, ut illum iudicet dignum matrimonio ſuo. niſi priori coniu-
gio ſit decepta. [Sed mihi vel tellus] Confeſſa de amore. melius
pro Venere ſibi mortem dicit. [Ille, primus] Oſtendit ſorori
viā neceſſariæ perſuaſionis, vt quod erat amoris impulſu factu-
ra, hortatu alieno, magis facere videatur, ait enim ſemel nupſi
habeat ille quamuis mortuus pudoris mei pignus, qui mihi flo
rem virginitatis eripuit, & ſecum habeat, ac ſuo ſepulcro con
ſeruet. & ſic oblique dicit, Quid dubitem nubere? cum alterius
nuptias, ſepultus ille non videat, nec ſentire poſſit. Sufficiat il-
li, quod pręcipuum habuit, virginitatis meę decus tuliſſe. Re-
linquat viduam neceſſitatibus ſuis inſeruire, & ſi ſentit fidē de-
bitam illi ſuſtulit mors, quę nouitatem quandam procurauit.
Vis maior vrget, & intolerabilis cogit, impune ſecundi cōiugij
fortuna ſuſcipitur. & ſi aliquid manes ſentire poſſunt, impune
peccatur. Hęc ille. Ordo eſt. Poſtera. ſup. dies luſtrabat .i. il-
luminabat, & purgabat iam terras lampade Phœbea .i. luce ſo-
lari, & aurora dimouerat. ſ. prius (vnde non eſt hyſteron prote-
ron, quia verba declarant auroram pręceſſiſſe, quę dimouerat
polo .i. ab hemiſpherio noſtro) vmbram. ſ. noctis q̄ eſt vmbram
terræ. humentem .i. cum humore ſemper labentem. & iam ꝓo
ſtera dies, luſtrabat adhuc terras lampade Phœbea, a Phœbo .i.
ſole, tunc, ſupp. cum .i. quando, ſup. regina Dido, male .i. non ſa
na, aut in malum ſuum ſana .i. ſanę ſimilis, hoc eſt callida. & aſtu
ta, alloquitur ſic .i. in ſequentem modum, ſororem. ſ. ſuam, An
nam nomine. vnanimem .i. vnius animi, & voluntatis, immoran
di. ſ. Aeneæ, & ſi qua fieri poſſet in coniugium illiciendi, dicit er

go:O Anna ſoror, quæ.i.qualia, inſomnia.i.phãtaſmata nocturna terrent me,ſuſpenſã.i.anxiã,& perplexam,quid agere debeã? & ne dubitet vñ ſint inſomnia, addit: Quis.i.qualis, hic hoſpes nouus.ſ.Aeneas,ſucceſſit.i.in ſubſidiũ venit noſtris ſedibus.i.ad nrm regnum, duce & rege carens,& multis inuiſum potentibus? quem.i qualẽ,q.d.dij boni,q̃ inclytum & magnificum,ferens.i. gerens,aut extollens ſeſe.i.ſemetipſum, dum labores ſuos & errores narraret ore.i.oratione & ſermone? q̃ forti pectore.i. animo,& q̃,ſup. fortibus armis? Tria dicit in quibus & virtus & vitium cõſiſtere poteſ,os,animũ, & arma: ore loquimur, animo cogitamus,armis operamur, quibus quia ſeſe vltra mortalium ſortẽ geſſiſſe,viſus eſt Aeneas,addit equidem.i. ego quidem,q. d.neſcio quid tibi,videatur, ſed ego certe credo, ipſum eſſe genus.i.progeniem,& de genere deorum:aut ne in vnum Aeneam propenſius inclinatã, ſe ꝑdicet de toto genere Troianorũ, qui ſe à Dardano & Teucro, Iouis filijs ortos,aſſerunt,loquitur,reditura tñ præcipue ad Aeneam,probat aũt genus eſſe deorum, quia timor arguit.i.arguendo & improbãdo cõuincit, animos .i.aliorum,eſſe degeneres.i.à nobili proſapia, meticuloſitate degenerare,& ignobiliter decedere, ſed timor non eſt inuentus in Aenea,vñ addit,probãs ſemper priora per poſteriora, quod eſt honeſtiſſimum filium cõnectendi carminis,heu,commiſerantis interiectio,quibus.i.qualibus ille.ſ.tã nobilis, generoſus,inclytus,& pius hoſpes,noſter:iactatus,ſup.eſt,fatis.i.fatalibus incõmodis,& laboribus,dijs ita volentibus,aut permittentibus,quo maior ſit illi gloria? quæ.i.qualia bella, canebat.i.carminis eloqui enũciabat.exhauſta.i.iã expleta,& geſta. atque peracta à ſe? q.d.grauiſſima,& maxime formidanda. Et rõ, quia talis eſt: Si non ſederet.i.placeret,exiſtẽs fixum animo, & immotum.i.immobile,ſicut diues inacceſſos, vbi ſolis filia lucos.i. inacceſſibiles.nã Vlyſſes acceſſerat cũ alijs multis, aut immotũ hactenus, ſed plus dicit, ſi immobile intelligatur,verum exquiſitus eſt ſermo,vt in vtrãuis partẽ intelligas,ſi dicit,non ſederet animo.i.ſi non placeret omnino, nec vellem.i. ꝙ nunq̃ vellem ſociare,cui .i.alicui,vinclo iugali,pro coniugali.i.matrimoniali, me.i.ſi nõ firmiſſime cõſtituerim,ꝙ nunq̃ alteri nuberem poſtquam primus amor ſefellit me,deceptam morte.ſ.prioris cõiugis Sichæi à Pygmalione interempti.& ſi non fuiſſet, ſup. me pertæſum.i. ſi non omnino tæderet,thalami.i.thori genialis, & tædæ.i.facis nuptialis,quæ ante nubentes fertur, hoc eſt,ſi non omnino afficeret tædio matrimonij, & ſecundarum nuptiarum,& ita cõſtituerim.non amplius nubere.ego potui.i.potuero,ſed facilitatẽ aut certitudinem futuri,indicat præterito, forſan quod callide addit,ne ſe victam penitus fateatur,ſuccumbere.i.me victam dedere huic vni.i.ſoli culpæ, quæ eſſet tranſeundo ad ſecundas nuptias. Nam ò Anna.n.pro quia (fatebor,hoc eſt,cogor.n.tibi cũ ſis mihi ſoror & fidiſſima amica, ſecreta cordis reuelare)hic ſolus.ſ.hoſpes nr,amatorie tñ non nominat eum inflexit ſenſus.ſ. nños, & impulit.ſ.in amorẽ ſui, animũ labantem.i. à firmo propoſito paulatim decidentẽ,nam agnoſco veſtigia veteris flãmę .i.amoris,quem in Sichæum habui, flexit dixit,ſolus, poſt fata .i.mortẽ miſeri coniugis,ſup.mei.ſ.Sichæi,& poſt penates.i.lares,aut deos familiares,ſparſos.i.aſperſos, cæde fraterna.i.à fratre meo Pygmalione cõiugi meo illata. Sed licet agnoſcã veteris veſtigia flãmæ,ego optem prius,vt,ſup.tellus, ima.i.profunda.dehiſcat.i.aperiat ſe mihi ad abſorbendã.ſ. me,vel.vt,ſup.pr oĩpotens.ſ.Iuppiter,adigat.i.impellat me fulmine, ad vmbras, nõ quaslibet, ſed ad vmbras Erebi.i. loci obſcuriſſimi in ĩferno, pallẽtes.i.pallidos,& pallidas faciẽtes, & vt adigat me ad noctẽ profundã.i.ad caliginẽ infernalẽ,ante.i. priuſq̃ ò pudor(ex affectione apoſtrophen facit)ego violente,aut anteq̃ ego reſoluam tua iura,q̃ vetant.ſ.ad ſecundas nuptias tranſire, q̃ pudiciſſimæ hri volunt matronæ.Ille qui iũxit ſibi me.i. qui abſumpſit me, in coniugium.ſ.Sichæus, abſtulit primos amores.ſ.meos, & ita volo,vt ille habeat,ſup.eos ſecũ, & ſeruet ſepulchro, quo vno verbo ſignificat ſe ad oppoſitũ flexiſſe animũ, ꝙ Anna intelligẽs.dictura eſt,Id cinerem aut maneis credis curare ſepultos?

VARIA LECT. CVM ſic vnanimem alloquitur] In libris aliquot antiquis, Tum,legitur,& Vnanimam. [Quæ me ſuſpenſam inſomnia terrent?]Libentius omnes, Terrent,cum antiq. libris agnoſcunt: vt, Inſomnia,plurali numero dicantur. [Adigat me fulmine ad vmbras] In libris aliquot antiq. Abigant,legitur. [Ante pudor quam te violem, aut tua iura reſoluam] In Rom.& in Oblõgo Vaticanæ bibliothecæ, lib.antiq.ſcriptũ eſt.Violo, & Reſoluo. [Qui me ſibi iunxit] In antiq. aliquot exempl. Vinxit, legitur.

COEL. CHOD. IN Phano Veneris,quod eſt in Africę ciuitate Sica,vel hoc nomine celeberrimum,corpore proſtituto & paſſiuo cõcubitu dotem matronas quærere,patria conſuetudo eſt. At Rom. longe probabilius inſtitutũ,quo quæ vno fuiſſent matrimonio cõtẽtæ,pudicitiæ corona ꝓdibãt inſignes. Quod poſt depoſitæ ſemel virginitatis cubile,in publicũ egredi neſcirẽt, qñ matrimonium multiplex intemperantis non careat libidinis ſuſpicione. Nã & digamię nomẽ,ethnicis quoq; eſt habitum infame,qm̃ & Dido cum ab Iarba Libyæ rege(vt inqt ẽt Hieronymus)in coniugiũ peteretur,pauliſper diſtulit nuptias, donec vrbẽ cõderet, nec multo poſt extructa,in memoriã mariti quõdã Sichęi pyra maluit ardere,q̃ nubere. Caſta mulier Carthaginẽ cõdidit, ſed rurſum vrbs eadẽ caſtitatis laude finita eſt. Quin & apud maximum poetam,q̃q̃ argumento ſuo deſeruientẽ Dido eadẽ ſecundas nuptias culpã vocat. Huic vni forſan potui ſuccũbere culpa.

POE. Sic effata, ſinus lacrymis impleuit obortis.
Anna refert: AN. O luce magis dilecta ſorori,
Sola ne perpetua mœrens carpere iuuenta?
Nec dulces natos Veneris, nec præmia noris?
Id cinerem, aut manes credis curare ſepultos?
Eſto, ægram nulli quondam flexere mariti:
Non Libyæ, non ante Tyro deſpectus Iarbas,
Ductoresque alij, quos Africa terra triumphis
Diues alit, placito ne etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem, quorum conſederis aruis?
Hinc Getulæ vrbes, genus inſuperabile bello,
Et Numidæ infræni cingunt, & inhoſpita Syrtis:
Hinc deſerta ſiti regio, lateque furentes
Barcæi. quid bella Tyro ſurgentia dicam,
Germanique minas?
Dijs equidem auſpicibus reor, & Iunone ſecũda
Huc curſum Iliacas vento tenuiſſe carinas.
Quã tu vrbẽ ſoror hãc cernes? quæ ſurgere regna
Coniugio tali? Teucrum comitantibus armis?
Punica ſe quantis attollet gloria rebus?
Tu modo poſce deos veniam, ſacriſque litatis
Indulge hoſpitio, cauſasque innecte morandi;
Dum pelago deſæuit hyems, & aquoſus Orion,
Quaſſatæque rates, dum non tractabile cœlum.

SERV. SInum lacrymis impleuit obortis] Sinus dicimus orbes oculorum.i. palpebras quę à palpitatione dictę ſunt. Nã ſemper mouentur. Impleuit aũt ideo, quia lacrymæ plerunq; ſe intra oculos tenẽt. Et bene præmiſit excuſationem ijs lacrymis, commemoratione prioris mariti. [Anna, refert] Suaſoria eſt omni parte plena. Nã expugnat obiecta & oſtẽdit vtilitatẽ. Et à timore perſuadet. [O luce magis dilecta] i.dilectior. Nã antiqui frequẽter pro comparatiuo iũgebãt particulã Magis. Tale & illud eſt, Nate mihi vita quõdam, dũ vita manebat Chare magis. [Sola ne perpetua mœrens carpere iuuenta?] [Nec dulces natos] Propter liberos, quę fuit cauſa ſecundi matrimonij, vt Iuuenalis. Sed placet Vrſidio lex Iulia tollere dulcem Cogitat hæredem. Alij male iungũt natos Veneris, Cupidinẽ & Aeneam. [Veneris nec præmia] Voluptates. Homerus, τὰ δὲ δῶρα ἀφροδίτης. [Id cinerẽ, aut manes credis curare ſepultos?] Propter illud, q a marito iurauerat: vt, Nõ ſeruata fides cineri promiſſa Sichęo. Et bñ extenuat dicẽdo non animã, ſed cineres & manes ſepultos. Dicit autẽ ſecundũ Epicureos, qui animã cũ corpore dñt perire. [Eſto] aduerbium cõcedentis eſt Græcum. [Flexere mariti] Non qui erant, ſed qui eſſe cupiebant. Alij intelligunt ægram mariti, vt ſit genitiuus ſingularis.i. ꝓpter maritum. [Non ante Tyro] aut in Tyro, ac ſi diceret Tyri. aut certe τυρόθεν.i.Tyro, vt, Dardanus Heſperia. [Deſpectus Iarbas] Rex Libyæ, qui Didonem re uera voluit ducere. Et vt habet hiſtoria, cũ hæc negaret Carthagini intulit bellum, cuius timore cũ cogeretur à ciuibus, petijt vt ante placaret manes mariti, & exædificata pyra ſe in ignem præcipitauit ob quam rẽ Dido.i. Virago dicta eſt, quę virile aliquid ſe

cit. Nam Eliſa proprie appellata eſt. [Ductoresq́. alij] Ergo & Iarbas ductor. [Quos Africa terra] Deriuationes frequenter maiores ſunt à principalitate, interdũ pares inueniũtur, raro minores. Vñ ſupra Lacæna notãdum diximus [Triumphis Diues] i. bellicoſa. [Placito ne ẽt pugnabis amori?] Ac ſi diceret. contempſiſti eos qui diſplicebãt, nunquid ẽt placito amori repugnabis? Et eſt Græcũ, pugno tibi. Nam nos, pugno tecũ dicimus. [Hinc Getulæ vrbes] Ad terrorẽ vrbes dixit. Nam in mapalibus habitant. [Infræni] Aut læui, aut qui equis ſine fræno vtuntur. [Inhoſpita] Barbara, aſpera. [Deſerta ſiti regio] Inhabitabilis. Dicit aũt Zerolibyen, quæ eſt inter Tripolin, & Pentapolin. Et bene terret dicens iuxta eſſe aut bellicoſas gentes, aut deſerta loca, vñ non ſperatur auxiliũ. [Lateq́. furentes Barcæi] Hi prope sũt à Carthagine. Vnde addidit, Late furentes. Hi ſm Titianum in chorographia Phœnicem nauali quondã ſuperauere certamine. Barce aũt ciuitas eſt Pentapoleos, quæ hodie Ptolemais dr. Nam Cyrene, & Barce reginæ fuerunt, quæ ſingulis dederunt ciuitatibus nomina. [Germaniq́. minas] Propter aurum, quod ei (vt in primo diximus) tulerat. [Dijs equidem auſpicibus] Hoc dicit, dijs qui auſpices ſunt matrimonij Aeneam huc venire fecerunt. Nuptiæ enim captatis fiebant augurijs: vt, Contentique auſpice Bruto. [Iunone ſecunda] Quæ præeſt coniugijs. [Tenuiſſe] Perfeciſſe impleſſe. [Coniugio tali] .i. viri fortis. quod ideo non dicit, quia ſcit à Didone prædictum [Veniam] Aut beneficium, aut re vera veniam periurij. ſ. vt. Non cineri ſeruata fides promiſſa Sichæo. [Sacriſque litatis] Dijs litatis debuit dicere. Non enim ſacra, ſed deos ſacris litamus. i. placamus. Ergo noue dixit. [Indulge] Da operam: vt, indulgent vino, & vertunt crateras ahenos. [Aquoſus Orion] Corripuit ratione ſupradicta. [Non tractabile] Aſperum, intractabile.

A S C E N S I V S.

SIC effata, &c.] Vehementiam amoris, quam verbis fateri erubuit, lacrymis prodidit: vnde ſoror animum eius agnoſcẽs, oleum addidit camino, & incẽſam inflammauit ſequenti oratione, de qua dicit Donat. ſic. [Lacrymis] Quas effundebat, vel recordatione veteris mariti, vel quod cogatur id facere, qđ animo reſpuere damnauerat. [Obortis] Subito coortis. Si enim fit quando dolore animi funduntur. Cõtra de Sinone, Lacrymiſq́. coactis. [O luce magis dilecta] Oſtendit cauſam meri conſilij fuiſſe, cũ ex amore loquatur, & deinde aggreditur aſtruere cauſas, propter quas ipſa negauerat ſecundas nuptias. [Nec dulces natos] Honeſtam cauſam proponit, ne libidinis, ſed liberorum creandorum cã, illam hortari videatur. [Id cinerem] .i. hic, cui deferre cõtendis, neſcis honorificentiã tuam. Cum anima enim, ſenſus morientis extinguitur, totũ interit, perditq́. obſequium, quiſquis illud nõ homini, ſed cineri prorogare contendit [Eſto ægrã] Cũ adhuc eſſes ægra, ex recenti dolore, nulli flexerunt te. Nunc nõ repugnabis placido amori. [Hinc Getulæ vrbes] Exprimit qđ obſcure dixit. [Quorum cõſederis aruis] Poſt aũt multa neceſſaria, quę ſuperius poſuit, addit faciẽdi neceſſitatẽ. ſingula cum metu diſcurrens, dicit ergo, non cõſideras te peregrinã, & in locis peregrinis te imperiũ velle fundare, & omnia initia, preſertim imperij, hr̃e laborem durum. Quod fœmina & ſola, paras vrbem fundare, cum innumeræ gentes poſſint te magno numero vrbium infeſtare, quæ viribus & ferocitate valent. [Inſuperabile, & infræni] Inuincibiles oſtendit. Infræni, qui ſuis legibus viuentes, nollent alieno imperio ſubiugari. [Inhoſpita] Nõ qđ nõ ſuſcipiat hoſpites, ſed q̃ inhumanitatis cã, omnis formidet adueniens, vel oderit peregrinus. [Cingunt] Hoc ipſum cingunt habet magnã vim, nã cingere eſt ambire. vt infiniti monſtrẽtur inimici vndique, ne per illos, ne vt etiam per deſerta fugere poſſis [Germani minas] Hoc vt validiſſimũ poſuit, quaſi iſtis addetur, qui mare obſidebit, ne fugere poſſis. Poſtremo illi hunc cogitandum proponit, cui imperium ſit relictura, ſi careat liberis. [Dijs equidem] Poterat timere Dido Iunoni hoc non placere, ſed coniecturaliter remouit Anna, ait enim ſi nollent dij nobis coniugi Troianos, nunq̃ illi noſtra littora tetigiſſent, & credit Iunonẽ procuraſſe vt Troiani à patria pellerẽtur, vt huic regno fauerent. [Quam tu vrbem] Si ſola tantum regnum paraſti, quid facies Troianis adiuta? Ergo fauorem deorum ſacrificijs cõcilia. [Indulge hoſpitio] .i. illorum peregrinationem vberius foue, ne deficientibus rebus Troianis recedere cogantur. [Cauſaſque innecte morandi] Prætende cauſas quę illos à nauigatione arceant. Hæc ille. Ordo eſt. Dido effata .i. elocuta ſic .i. in modum prædictum: impleuit ſinus. ſ. oculorum .i. palpebras (ſm Seruiũ qui vult lacrymas in orbibus oculorũ immoratas, quaſi indecorum ſit, ſi effuderit, ſed quia addit, obortis .i. prter ſpem ortis, vr̃ potiꝰ ſignificare, impleſſe ſinus, nõ oculorum, ſed veſtium) lacrymis obortis .i. ſubito, & contra inſtitutũ ortis, vel recordatione mariti prioris, vel amore noui, cũ vereatur, quod ſentiret fateri. Anna refert .i. reſpõdet ad obiecta contra nouas nuptias, & perſuadet ad eas, o dilecta. ſ. Dido, ſoror. ſ. mihi, quæ ſoror tua ſum: magis luce .i. vita propria, aut luce vitali, poſuit aũt magis dilecta, pro eo quod eſt dilectior, ne pro an, tu carpere .i. conſumeris paulatim, ſola .i. in viduitate perſeuerans, mœrens .i. lugubris & triſtis iuuenta, perpetua .i. per totã iuuentã tuam, quantum ipſa ſe perpetit .i. continuat. Nec noris .i. noueris, dulces natos .i. quã dulces ſunt liberi, his qui procreãt eos: nec pmia Veneris .i. voluptatẽ libidinoſam, q. d. id ſtulte facis. Nã qꝑ dixit, Ille meos primus, &c. nihil facit, vñ addit, credis .i. credis ne, cinerẽ. ſ. Sichæi, aut manes ſepultos .i. ſpiritus defuncti Sichæi, curare id. ſ. vt carpere perpetua iuuenta? q. d. id fieri non debere, cum ſuperſtitioſum ſit & friuolum. Eſto, aduerbiũ concedentis, tam apud Græcos, q̃ apud Latinos, q. d. permittatur ita eſſe, & dicamus, quod nulli mariti .i. qui voluerunt eſſe mariti, flexere te quondam .i. aliqñ ante hac, non. ſ. te flexit, ductor q̃uis Libyæ, aut Hiarbas Libyæ. ſ. ductor, nõ inquam te flexit, ante .i. prius, Hiarbas Tyro .i. de Tyro, deſpectus .i. tibi, & alij ductores, quos terra Africa .i. de Africana, niſi ſit appoſitio, diues triumphis .i. victorioſa, & ſæpe triumphare ſolita, aut ditata ex opimis ſpolijs, & exuuijs eorum, quos in triumphos duxerit, alit .i. nutrit, & fouet .i. ponamus, qꝑ principes Africi te non flexerunt, pugnabis ne etiã amori placido .i. cum amore placente reſiſtendo ei? q. d. id factũ non decere, cum liceat ſuccumbere amori, quia id cineres nõ curãt, & vtile ſit, vnde addit: Non venit .i. venit ne in mentem .i. conſideras ne quorum aruis conſederis .i. locum habitandi ceperis (A conſido, potius quàm à conſideo: vnde in j. Aen. Vultis & his mecum pariter conſidere regnis? recte ergo Valla ſentit, ſido, & ſedeo, vnum habere in voce quidem præteritum. ſedi) Vrbes Getulæ .i. Getulorum qui ſunt populi Africani, appoſitorie, genus. ſ. hominum, inſuperabile bello, & Numidæ, populi illi Africani, infræni .i. indomiti, & nullo fræno coerciti, & Syrtis inhoſpita .i. inhoſpitalis, barbara, & aſpera cingunt nos hinc .i. ex vna parte vrbis noſtræ, & regio. ſ. Libyca, deſerta ſiti .i. propter aquarum penuriam, quæ intolerabilem ſitim procreat, & Barcæi .i. populi, furentes .i. debacchantes, late, ſup. cingũt nos, hinc .i. ex alia parte. Quid dicam? q. d. fruſtra, cum tute ea noris, bella ſurgentia Tyro .i. contra Tyriam, vrbem Carthaginem, ſed melius, Surgentia Tyro .i. a Tyro, vnde profecta eſt Dido, vnde in j. Imperium Dido Tyria regit vrbe profecta, que pro &, minas germani .i. Pygmalionis, qui propter ablatum auri, & argenti immenſum pondus ſororem inſequi parabat. Equidem .i. ego quidem reor, carinas .i. naues: à parte totum. Iliacas .i. Troianas, tenuiſſe vento .i. vi ventorum: curſum huc .i. ad nos, dijs auſpicibus .i. prę́ſidibus, aut ad futuras nuptias auſpicantibus, & Iunone. ſ. pronuba, ſecunda .i. proſpera, & ſequente deorum auſpicia. Nam, ò ſoror quam .i. qualem cernes hanc vrbem, q. d. clariſſimam, & quæ, id eſt qualia regna cernes, tu ſurgere .i. oriri, ſupple ex tali .i. talis herois, coniugio, & hoc armis, id eſt bellicis potentijs, & copijs Teucrum .i. Teucrorum comitantibus, quaſi dicat etiam inclytiſſima, ac potentiſſima, & quantis rebus attollet .i. eriget, ſe gloria Punica .i. Punicorum populorũ, hoc eſt Pœnorum, q. d. maximis, tu modo .i. ſolummodo, aut nunc, poſce deos .i. à dijs, veniam .i. hanc gratiam, aut beneficium, vt te ſecundent, aut veniam periurij, quia cineri Sichæo fidem nõ ſerues, & indulgę .i. ad operam, hoſpitio .i. vt detineas eum hoſpitio, ſacris litatis .i. dijs litatis, hoc eſt placatis per ſacra, aut ſacris litatis .i. ad litandos deos factis, & innecte. ſ. Aeneę, cauſas morandi .i. immorandi, docet quomodo. ſ. dum, id eſt quoaduſque, hyems .i. tempeſtas hyberna, deſæuit .i. multum ſæuit, (& eſt præſentis temporis) aut deſæuit .i. deſæuierit .i. ſæuitiam ſuam finierit, & dum Orion .i. ſtella Orionis, aquoſus .i. aquas, & nimbos excitans, ſup. deſęuit, & dum .i. quãdiu rates, ſup. ſunt, quaſſatę, id eſt cõcuſſæ, & laceræ, necdum refectæ, & dum cœlum .i. regio aeris eſt, non tractabile .i. dura & aſpera.

V A R I A L E C T I O.

SINVS lacrymis impleuit obortis.] In veter. libris aliquot

quot, Lacrymis abortis, legitur. [Quos Africa terra triumphis Diues alit :] In Romano libro legere eſt, Triumphos. [Placito ne etiam pugnabis amori ?] Quamuis, Placido, nomen in aliquot lib. manuſcriptis habetur: longe tamen melius, Placito, dixerim : vt emendatiora legunt exemplaria. [Genus inſuperabile bello,] In Romano libro, Genus intractabile, legitur. [Huc curſum Iliacas vento tenuiſſe carinas] In Romano libro, & in Porcio legere eſt, Hunc curſum. [Tu modo poſce deos veniam,] In libris pleriſque vetuſtis, Deum, habetur.

His dictis incēſum animū inflāmauit amore:
Spemq. dedit dubiæ menti, ſoluitq. pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemque per aras.
Exquirunt; mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboque patriaque, Lyæo:
Iunoni ante omnes, cui vincla iugalia curæ.
Ipſa tenens dextra pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit;
Aut ante ora deum pingues ſpatiatur ad aras,
Inſtauratque diem donis; pecudumque recluſis
Pectoribus inhians, ſpirantia conſulit exta.
Heu vatum ignarę mentes: quid vota furentem,
Quid delubra iuuant? eſt mollis flāma medullas
Interea, & tacitum viuit ſub pectore vulnus.
Vritur infelix Dido, totaque vagatur.
Vrbe furens: qualis coniecta cerua ſagitta,
Quā procul incautā nemora inter Creſſia fixit
Paſtor agens telis, liquitq. volatile ferrum
Neſcius: illa fuga ſiluas: ſaltusque peragrat
Dictæos: hæret lateri letalis arundo.
Nunc media Aeneam ſecum per mœnia ducit,
Sidoniasque oſtentat opes, vrbemq. paratam
Incipit effari, mediaque in voce reſiſtit.
Nunc eadem labente die conuiuia quærit,
Iliacosque iterum demens audire labores
Expoſcit, pendetq. iterum narrantis ab ore
Poſt, vbi digreſſi, lumenque obſcura viciſſim
Luna premit, ſuadentq. cadentia ſidera ſomnos:
Sola domo mœret vacua, ſtratisque relictis
Incubat: illum abſens abſentem auditq., videtq.:
Aut gremio Aſcanium genitoris imagine capta,
Detinet; infandum ſi fallere poſſit amorem.
Non cœptæ aſſurgunt turres: nō arma iuuentus
Exercet, portusue, aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæq.
Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.

SERV. INcenſum inflammauit] vt Horat. Oleum adde camino. [Soluitque pudorem] Propter vincla caſtitatis. [Delubra] Delubrum dictum, vt ſupra diximus. propter lacū in quo manus abluuntur, vel propter tectum coniunctum. aut certe ſimulacrum ligneū delubrum dicimus, à libro, hoc eſt raſo ligno factū, quod græce ξόανον dicitur. [Pacemque] Beneuolentiam. [Per aras Exquirunt]. i. ſacrificādo explorant an dij vellēt huic rei cōſentire. Dicendo autem Per aras, auſpicalem artem oſtendit: vt, Spirātia conſulit exta. [Mactant] Verbum ſacrorū, κατὰ ἀφημισμὸν dictū, vt adolere. Mactare proprie eſt magis augere. [Lectas bidentes] Non vacat Lectas. Moris enim fuerat, vt ad ſacrificia eligerētur oues, q̄bus nihil deeſſet, vt in vj. Nunc grege de intacto ſeptē mactare iuuencos. Bidentes autem dictæ ſunt quaſi biennes, quia neque minores, aut maiores licebat hoſtias dare. Sūt etiā in ouibus duo eminentiores dentes inter octo, qui non niſi circa bimatum apparent, nec in omnibus, ſed in his quæ aptæ ſacris inueniuntur [Legiferæ Cereri] Leges enī apſa dicitur inueniſſe. Nam & ſacra ipſius Theſmophoria vocantur. Sed hoc iō fingitur, quia ita inuentum frumentum à Cerere, paſſim homines ſine lege vagabantur quæ feritas interrupta eſt inuento vſu frumentorū, poſtquam ex agrorum diuiſione nata ſunt iura. [Phœboq.] Qui præeſt auſpicijs, quibus vrbes reguntur. [Patriq. Lyæo] Qui vt ſupra diximus, aptæ vrbibus libertatis eſt deus. Vñ ēt Marſyas eius miniſter eſt in ciuitatibus libertatis indiciū, qui erecta manu teſtatur vrbi nihil deeſſe. Et cōis hoc habet ſenſus, Sacrificabat, inquit, primo numinibus, q̄ vrbi p̄ſunt, quaſi nuptura pro vtilitate reipublicæ. Deinde Iunoni, cui curæ ſunt nuptiæ. Eſt ēt ſenſus altior. Nā facturi aliquid, ante aduerſos placamus deos: & ſic propitios inuocamus: vt, Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus albā. Ergo mò nuptura placat ante Cererem quæ p̄p̄ raptum filiæ nuptiæ execratur: Apollinem, qui expers vxoris eſt. Liberum, qui niſi raptam coniugem habere non potuit, & ſic Iunonē conciliat. [Cui vincla iugalia curæ] Quia eſt & Curetis, & matrona, & regina. [Candentis] Candidæ, participium eſt pro nomine. [Media inter cornua fundit] Non eſt ſacrificium, ſed hoſtiæ exploratio, vtrū apta ſit. [Ante ora deum] Ante ſimulacra. [Spaciatur ad aras] Matronæ enim ſacrificaturę circa aras faculas tenentes, ferebantur quaſi cum quodam geſtu, vnde Saluſt. Saltare elegantius quàm neceſſe eſt probę. [Inſtauratque diem donis] Muneribus, quæ aut dijs offerebat, aut donabat Tyrijs, vel Troianis. Inſtaurat autem ideo, quia iam ſupra ſacrificauerat: vt, Simul Aeneam in regia ducit Tecta, ſimul diuum templis indicit honores. [Inhians] Intenta per ſolicitudinem. [Spirantia] Palpitantia, quaſi adhuc viua. [Heu vatum ignaræ mentes] Non ſacerdotes vituperat quaſi neſcios, ſed vim amantis exprimit, & inde vituperat ſacerdotes qui admonuerunt non credituram. Nā omnia futura à ſacerdotibus prædicta eſſe, ſequens indicat locus: vt, Multaque prætcrea vatum prædicta priorum. [Eſt] Verbum eſt indeclinabile. Nam frequenter deficit. Eſt aūt huius poſitio edo es eſt. inuenimus (ſed quod abolitum eſt) edo edis edit. Vnde eſt edere, & comedere, quod hodie non dicimus. Nam ab eo quod eſt es. eſſe & comeſſe facit, quo tempore etiam pro p̄ſenti vtimur, vt volo eſſe. Nam in defectiuis t̄p̄a pro temporibus ponimus, vt odi, noui, memini, odiſſe, noſſe, meminiſſe, etiam pro præſenti ponuntur. nam odire, nouire, meminere non poſſumus dicere. [Vrbe furens] Furor enim eſt amor, in quo nihil ſtabile. Vnde & Cupido puer inducitur, quaſi inſtabilis, & infans, qui nō poteſt fari. Vnde paulò poſt, Incipit effari, mediaque in voce reſiſtit. [Qualis coniecta cerua ſagitta] Satis congrua cōparatio. [Creſſia] Cretenſia. Nam Græce Cres facit. Vnde facit & latine Cretēſis, vnde eſt Cretenſia. [Agens telis] Vrgens, perſequens. [Neſcius] Ignotus, ignarus, latens, non qui ceruam neſciret. & rara ſunt verba, quæ per contrarium ſignificant. Nam cum vector ſit proprie qui vehit, inuenimus etiam vectorē eum dici qui vehitur, vt Lucanus: Vectoris patiens tumidum ſupernatat amnem. Tale eſt & formidoloſus, cum ſit timidus, & timendum ſignificat. Cum. n. exigat ratio, vt nomina verbalia agentis habeant ſignificationem pro paſſiua ſignificatione plerunq; ponūtur. [Fuga] Curſu: vt, Simul arua fuga. ſimul æquora verrit. Nam intelligere nō poſſumus fugam, cum dicat peragrat. Peragrare enim eſt circumire inquirendo. [Dictæos] Cretenſes, Ceruæ vulneratæ dictamum quærunt, vt in xij. legimus. Non illa feris incognita capris gramina. [Letalis arundo] Hoc propter futurum omen Didonis. [Sidonias] Pygmalionis, vel Sichęi. [Vrbemq. paratam] Ad illud pertinet. quod Aeneas propter ciuitatem nauigat. Sed alij mouent queſtionem quomodo Paratam, cum paulò poſt inferat, Pendent opera, interrupta, minęque murorum, ſed paratum poteſt dici, cui etiam paululum ſupereſt, vnde eſt, minęque murorum ingentes. [Incipit effari, mediaq. in voce reſiſtit] Sic Horat. Cur facienda parū decoro inter verba cadit lingua ſilentio. [Labente die] Quia in vſu non erant prandia: vt Iuuen. Exul ab octaua Marius bibit. [Demens] Quia ea quę nouerat, audire cupiebat. [Narrantis ab ore] Vt eum intueretur. Et hoc loco per omnia amantis affectus exprimitur. [Obſcura Luna]. i. nox. Nam nihil tam contrarium lunæ eſt, q̄ obſcuritas. [Sola] Sine eo quem amabat. Nam regina ſola eſſe non poterat. Eſt autem Plauti, qui inducit inter

multos amatorem poſitum dicentem ꝙ ſolus ſit. [Mœret] Per diphtongum eſt triſtis. Nam aliter militat ſignificat. Sanè mœror aliud eſt. [Abſens abſentē] Terē. Præſens p̄ſentē eripi, abduci ab oculis. [Imagine capta] Ob amati ſimilitudinē. [Minæ] Eminentiæ murorum, quas pinnas dicunt.

ASCENSIVS.

HIS dictis incenſum animū inflammauit amore, &c.] Docet, quō verbis ſororis perſuaſa, dijs ſacrificabat. & oracula quibus creditura non erat, poſcebat. de qua re dicit Donat. ſic. [Incenſum inflammauit] Bis repete. ſ. animum incēſum amore, inflammauit amore. Nam data ſpe commodi, ex ijs quæ ꝓfutura dicebat, adeo dubitationē remouit, vt omnis verecundia & pudor ceſſerit. [Legiferæ] Quia populorum conſenſus, niſi legibus, retineri non poſſit. [Phœboque] Vt in futurum, proſpera perficeret, quæ optabantur. [Lyæo] Vt præſtaret lætitiā ſempiternam. [Iunoni] Quia coniugiorum tenet pleniſſimam poteſtatem. [Ipſa tenens] Alij, alia faciebant, ipſa ſacerdotis munere fungebatur. [Pingues] Pecorum corporibus oneratas. [Spatiatur] Eundi, & redeundi, vices crebras procurabat. [Inſtaurat] Sæpius hoc faciebat, vt produceret diem, volēs diutius habere præſentem quem amabat. Hæc ille. Ordo eſt. Anna inflammauit. i. in flāmas prorumpere fecit, animū. ſ. Didonis, incēſum. ſ. occulto incendio amoris inflāmauit, dicit, his dictis. i. hac perſuaſione ſua, & dedit menti dubiæ. i. ancipiti, quidnam agere deberet, ſpem. ſ. nubendi, ſecundo ſaluo decore, & ita ſoluit pudorem, quo arcebatur à ſecundis nuptijs. Et ergo ipſę ambæ adeunt principio. i. ante omnia, delubra. i. templa, in quibus erant deorum ſimulacra, & exquirunt. i. exquiſite quærunt, & implorant pacem. i. pacationem, conciliationem, & beneuolentiam deorum, per aras. i. per auſpicabilem artem, aut per ſacrificia, & mactant. i. occidunt ad ſacrificandum (eſt enim proprium ſacrificijs verbum, macto, quaſi magis aucto, ſeu augmento ſacrificio bidentes. i. oues, lectas. ſ. à grege, de more. ſ. ſacrificantium, bidentes quę legi volunt. ſicut tauri eſſe intacti, & ſues eximij. Mactant, dicit, Cereri legiſeræ. i. quæ primas leges tulit, aut propter cuius inuentum, primæ leges latę ſunt, n. e. ſ. quis metat, vbi nō ſeuerit, & Phœbo. i. Apollini, & Lyæo. i. Lybero, ſeu Baccho patri, & ante omnes. i. præcipue Iunoni, cui vincla. i. vincula, iugalia. i. matrimonialia, ſupple ſunt curæ, quia pronuba dicitur, & nubentium præſes. Ipſa pulcherrima Dido, quaſi ſacerdos & regina, ita, vt id ei decentiſſime conueniret, tenens pateram. i. vas vinarium aut poculum, patens dextra. ſ. ſua, fundit. i. effundit inter media cornua vaccæ cādēris. i. mundę, & intactæ, aut. ſ. dum non fundit, ſpatiatur ante ora deorū. ad. i. iuxta aras, pingues. i. adipe & ſanguine imbutas, & inſtaurat. i. augmētat, & celebrat diem, donis. ſ. varijs in templa, aut in Tyrios collatis, & ipſa inhians. i. auide inſiſtens, pectoribus pecudum. ſ. mactatarum, conſulit. i. cōſilium expetit, extra ſpirantia. i. adhuc vitalē ſpiritū habentia, & palpitantia. i. ſtudioſiſſime omnia facit, capta, videlicet amore ardentiſſimo, vſq; adeo, vt quæ vates cauēda præcinerēt, illa affectaret. [Heu vatum. &c.] Docet quod comicus dicit, amorē ratione regi non poſſe, itaque inſanos fuiſſe vates, qui ſiniſtris omnibus & haruſpicijs, Didonē ab Aenea vertere volebāt, quia vis amoris, præuincit omnia, Vnde Don. dicit ſic. [Heu vatum] Fiebant ab imprudentibus ſacra, nullis amorum neceſſitatibus profutura. Fiebant ab ijs, qui ſibi veluti vaticinandi ſcientiam vendicabāt, & cum aliud ageretur, nō intelligebant Didonis ardorem. Profuturos ſe arbitrabantur, ijs, quæ interueniēte ignoratione neſcirent. Quid enim quæ ſoluebantur dijs vota prodeſſe poterant amanti, cum ardor iā immoderata, incendia dediſſet? [Tota vagatur Vrbe furens] Cū omnia fruſtra agerentur ex nimio amore, nullo in loco conſiſtere poterat, & vaganti totius ciuitatis, ſpatiū non ſufficiebat. [Qualis] Didonem ceruæ, ſiluas ciuitati mobilitatem ceruæ, Didonis diſcurſibus ſagittam paſtoris, ſagittæ Cupidinis comparat. [Sidoniaſq. oſtentat] Ne ſua præſentia ſuperflua videretur. & oſtēdebat vrbem paratam, vt à nauigādi cupiditate auocaret. [Incipit] præcidebat contextum verborum vt loquendi ſpatiū proferret in longum. [Iliacos] Conſumptis omnibus inuentionibus, redibat ad ea quę prius erant narrata. Nam miſere illum detinere cupiebat. [Illum abſens] Tantum fallebatur amantis animus, vt abſentem videre & audire, ſibi videretur. [Non cœptæ] Mirifica mortalitas expreſſa eſt, nā cum multa mala in amore inſint, illud præcipuum quod negociorum omnium obliuionem inducit. Eadem enim Dido quæ inſtabat operi, regniſq. futuris, nunc omnia omittit, & cum omiſerit, Tyrij quoque qui inſtabant ardentes, omnia nunc deſerunt. Vnde oſtenditur rectorem, complere omnia cum inſiſtit, cum vero contra agit, omnia frigeſcere. Hæc ille. Ordo eſt. Heu, interiectio, ex perſona poetæ, quaſi cōmiſerantis, aut vim amoris dolendo exprimentis, mentes vatum ignaræ, non vaticinij, ſed virium amoris, quia volebant conſilio & admonitione, Didonem à nuptijs talibus auertere, admonentes vt donis & votis deos placet. q. d. i. in quo, iuuāt uota, quæ fecit dijs, furentem. i. inſanientē amore? q. d. nihil. aut in nullo, quid delubra. i. deorum templa, quæ audierant, iuuant? q. d. tantundem, hoc eſt nihil, quia flamma. ſ. amoris, eſt. i. conſumit interea. ſ. dum ſacrificaret, q. d. in ipſis ſacrificijs, medullas. i. Didonis, & vulnus. ſ. ſagittis Cupidineis illarum, viuit. i. innouatur, & reſricatur interea, & ita ſummū remedium amoris, eſt nullum adhibere remedium, ſed ſi qua fieri poteſt obliuiſci, niſi ſit libidinoſus amor, qui carmen domando opprimitur. Dido infelix, propter caſum futurum, vritur. ſ. ab amore, & vagatur tota vrbe. i. per totam vrbem, per quā prius cum grauitate incedebat, ſed vagatur furēs, qualis, ſup. vagatur cerua, ſagitta coniecta. ſ. in eam, ita vt eam cōtigerit. i. poſtquā ſagitta coniecta fuerit (eſt enim ſeptimi caſus, ſagitta coniecta. & cerua primi) quam. ſ. ceruam, paſtor agens. i. perſequens eā, telis. i. ſagittis. fixit incautam. i. non cauentem, procul. i. de lōge, inter nemora Creſſia. i. Cretenſia, & liquit ferrum volatile. i. ad volandum aptum, hoc eſt telum in ipſa cerua fugiēte, neſcius. i. ſecundum Ser. ignoratus, ſed maior eſt ſimilitudo, ſi exponatur ignorans, nam fieri poteſt vt paſtor ſagittam emiſerit, neſcierit tamen, an ceruam fugientem fixerit, ſicut Aeneas regalis dignitate, magnifico eloquio, & egregia forma, Didonē vulnerauit, neſcius tamen cum id faceret, illius ergo, quo eam vulneraret amore neſcius: ergo. i. neſcius quod eam percuſſerit, & ideo liquit ferrum. Illa. ſ. cerua percuſſa peragrat fuga. i. fugiendo, ſiluas. ſ. Dictæas, & ſaltus Dictæos. i. Cretenſes, & arundo, id eſt ſagitta leuis, quaſi arundinea letalis. i. mortifera, hæret. i. inhæret, lateri. ſ. ceruæ. Ipſa Dido ducit, nunc. i. aliquando Aeneam ſecū, per media mœnia. ſ. Carthaginis, & oſtentat. i. oſtētatione demonſtrat, opes Sidonias. i. quas à Sidone auexerat, & vrbem paratam, quod ſignum eſt coniugalis amoris: ſolent enim proci, aut diuitijs, aut virtute ſua, fauorem auſpicari & ipſa incipit affari, quod & amantis, & amentis indiciū eſt, & reſiſtit. i. reſpondet, in media voce. i. nondum dato ad integrum reſponſo Aeneæ, quod impatienter amantis notamen eſt, & quærit nunc. i. aliqñ, eadem. ſ. conſimilia cōuiuia, die labente. i. occidēte. i. qualia fecerat Aeneæ, & ceteris Troianis in primo aduentu. nec rſi approbatur dictum Seruij, aſſerentis veteres non feciſſe prādia, vt in fine huius lectionis Beroaldus docebit, & ipſa demens. ex poſcit audire iterum labores Iliacos. i. Troianos, quos Troiani paſſi ſunt in excidio, & pendet iterum, ab ore iterum narrantis, poſt. i. poſtea, vbi. i. qñ digreſſi, ſup. ſunt ex conuiuio, & luna obſcura viciſſim. i. nox, aut luna obſcura luna reſpectu ſolis, premit, non extinguit, ſed imminuit, lumen. ſ. diurnum. & ſidera cadentia ſuadent ſomnos, ipſa ſola mœret. i. triſtatur, domo vacua. ſ. amatos quo ſine vacua videtur amanti, & incubat ſtratis relictis. i. deſertis, ab amato. ſ. & ipſa abſens audit, & videt. ſ. ꝑ phantaſiam & imaginationem, illum. ſ. amatum, abſentem, quia ab ea iam digreſſum, aut ipſa capta imagine genitoris. i. patris. ſ. Aeneæ, detinet Aſcanium. i. Iulium, gremio. ſ. ſuo, quo Cupidinem prius tenuerat, putans Aſcanium tenere, vt in j. viſum eſt. Vnde ſignificat Aſcanius poſtridie à Venere ductus, ſi. i. ideo, vt ſi forte poſſit fallere amorem infandum. i. nimis improbum, ſatiādo. ſ. ſe amplexu honeſto Aſcanij loco patris eius turres. ſ. in muris, cœptæ. ſ. extolli, non ſurgūt. i. non extolluntur amplius, & iuuentus. i. iuuenes, non exercent amplius. ſ. arma, vt pro vel, non parant amplius, portus, aut propugnacula. i. munimēta, & vt dicunt fortilitia, tuta bello. i. ad futurum bellum propulſandum, opera pendent. i. ſuſpenſa manent, interrupta. ſ. ab operariorum prius feruore, & minæ. i. eminentiæ, & pinnæ murorum, ingentes. i. valde magnæ, & machina. ſ. ędificij, aut turris, ęquata cœlo. i. cōcepto vt erigatur ad cęlum vſque, & id hyperbolicos, ſup. pendent interruptæ. Et ita oſtenditur, quātum poteſt opera Oeconomi, aut reip. Principis, quo ceſſante, oīa in deterius ruunt. Verba Beroaldi in Seruium negantem apud antiquos fuiſſe prādia, ſunt hæc. Non eo inficias olim me pedibus iuiſſe in ſententiam Seruij, ſed ex multiplici, variaq́. lectione deprehendi apud priſcos in vſu fuiſſe, non minus prandia, quam cœnas, & homines bis in die ſaturos fieri ſolitos, quod in primis affirmat Cic. ſcribens in v. quæſt. Tuſc. Plat. ſolitum improbare vitam Ita-

licorum,

licorum, qm̃ bis in die ſaturi fiebāt, & apud Plaut. atque Terēt. vetuſtiſſimos ſcriptores prādia celebrantur. Quinetiam Macr. refert, morem fuiſſe antiquorum Romanorum, vt patētibus ianuis prantitarentur, & cœnitaretur. apud Plin. in epiſt. legimus, quemadmodum Plin. ſcriptor naturali hiſt. cibum ſumebat interdiu leuem, & facilem, veterum more, perinde ac prandiū foret parcius, cœna copioſior. Herod. quoq; auctor Megacreontis Abderitæ, dictum celebratum fuiſſe, qui agebat magnam ſe gratiam habere Xerxi, quod non bis in die cibum caperet. nam ſi prandium & cœnam iuberentur Abderitæ parare, de ipſis actū ire peſſime aſſerebat, hoc iō in Xerxe admiratus Abderites, qm̃ illa quoque tempeſtate, quæ haud dubie vetuſtiſſima fuit, prandere & cœnare conſueuerunt. Huc accedit auctoritas Cornelij Celſi, præcipientis bis in die, potius quam ſemel cibum eſſe capiendum, celebratur quoque à Plutarcho, apophthegma Alexādri Magni, qui dictitare ſolebat obſonium prandij, eſſe nocturnam ambulationem. cœnæ vero prādij parcitatem. Supradictorum ſententias confirmat auctoritas Ariſt. qui ſcribit in Probl. prandendum eſſe large, cœnandum eſſe parce, hoc non præciperetur à doctiſſimo philoſophorum, niſi in vſu prādia & cœnæ, pariter fuiſſent, hoc idē traditur ab Hippocrate medico excellētiſſimo, & Leonidæ Spartani dictū illud peruulgatum eſt, Prandete cōmilitones apud inferos forte cœnaturi, floruit aūt Leonidas, proculdubio tēporibus antiquiſſimis, & in antiquiſſimos eſt numerādus, hinc à Satyrico poeta dictū eſt. Prādebat ſibi quiſque deus, pterea à Valerio Max. Simplicitas antiquorū in cibo capiēdo laudatur, qui in propatulo prādebant atque cœnabāt.

VARIA LECT. ANIMVM inflammauit amore] In Rom. lib. & quibuſdam alijs, Flammauit, ſimplex verbum habetur. [Legiferæ Cereri] In Ro. lib. in Med. in Porcio, & quibuſdam alijs antiq. Frugiferæ, legitur. [Media inter cornua fundit] In pleriſq; veteribus lib. Fudit, habetur, pterito tpe. [Liquitq́. volatile ferrum] Non placet. Liquit, pſenti tēpore, quod aliquot habent libris. Eſt & vbi, Volatile telum, in vetuſtis exempl. legatur. [Siluas, ſaltusq. peragrat Dictæos] Antiqui aliqnot libri dictionum ordinē ita commutarunt, Saltus, ſiluasq́. peragrat Dictæas. [Infandum ſi fallere poſſit amorem] In Rom. lib. legitur, Poſſit imago. Quidā alij libri antiqui, Si fallere poſſit amantem, habent.

Quam ſimul ac tali perſenſit peſte teneri
Cara Iouis coniux, nec famam obſtare furori,
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis.
IV. Egregiam vero laudē, & ſpolia ampla refertis
Tuq́., puerq́. tu[9], magnū & memorabile numē;
Vna dolo diuum ſi fœmina victa duorum eſt.
Nec me adeo fallit, veritam te mœnia noſtra
Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ.
Sed qs erit modus? aut quò nūc certamine tāto?
Quin potius pacē æternā, pactosq́. Hymenæos
Exercemus. habes, tota quod mente petiſti.
Ardet amans Dido, traxitque per oſſa furorem.
Cōem hunc ergo populum, paribusq́. regamus
Auſpiciis. liceat Phrygio ſeruire marito,
Dotalesque tuæ Tyrios permittere dextræ.
POE. Olli (ſenſit enim ſimulata mente locutam.
Quo regnum Italia Libycas auerteret oras)
Sic ꝯtra eſt ingreſſa Venus: VE. Quis talia demēs
Abnuat? aut tecum malit contendere bello?
Si mō, quod memoras, factū fortuna ſequatur,
Sed fatis incerta feror, ſi Iuppiter vnam
Eſſe velit Tyrijs vrbem, Troiaque profectis,
Miſcerive probet populos, aut fœdera iungi.
Tu coniux: tibi fas animum tentare precando.
Perge: ſequar. POE. Tum ſic excepit regia Iuno:

SERV. PEſte] Amore, incendio: vt, Toto deſcendit corpore peſtis. [Nec famā] Honeſtam. ſ. Sanè τοῦ μέσου eſt. [Furori] Iā nō amori. [Aggreditur] Cū calliditate loquitur. [Egregiā vero laudem] Ironia eſt, inter quā & cōfeſſionē ſola intereſt pronunciatio. Et Ironia eſt, cū aliud verba, aliud cōtinet ſēſus. [Puer] Filius παῖς Græce dixit. [Duorum eſt] Bene ceſſit maſculino fœmininum. [Adeo] Multum, vt Terent. Adoleſcentem adeo nobilem. [Veritā te mœnia noſtra] ꝓpter illud, Haud tāto ceſſabit cardine rerum. [Mœnia noſtra] Iunonis hoſpitium. [Modus ē] Finis. Iuuen. Nullo quippe modo milleſima pagina ſurgit. [Quò nūc certamine tanto ē] Quid opus eſt tāto certamine? [Pacem æternam] Non inducias temporales. [Habes, tota qđ mente petiſti] Propter illud, Noſtram nūc accipe mentē. [Paribusque regamus Auſpicijs] Aequali poteſtate. & ab eo quod præcedit, id qđ ſequitur. & dictū eſt à comitijs, in quibus iiſdē auſpicijs creati licet ſimul non crearentur, parem tamen habebant honorem propter eadem auſpicia. Vnde & conſules pares ſunt, cum neceſſe eſſet vt unus prior crearetur. [Phrygio ſeruire marito] Emphaticos, ac ſi diceret exuli. [Dotales Tyrios] Regalem ſpectauit perſonam. [Permittere dextræ] Quaſi per manus coniunctionem ſecundum ius locutus eſt [Olli] Aut illi, aut tunc. Cætera per parentheſim dicta ſunt. [Simulata mente] Hoc eſt talibus aggreditur. [Libycas auerteret oras] Abſolutior quidē eſt hæc lectio, ſed verior & figuratior illa eſt, Libycas auerteret oras. Nā plerunque trahitur Schema, vt aliquo ituri nō ad locū, ſed de loco ponamus ſignificationem. vt ſi dicas, De campania ab eo in Thuſciam, honeſtius eſt quàm ſi eo dixeris. Nec hoc tātum hoc loco facit, ſed pluribus Hinc. n. eſt, Ripamve iniuſſus abibis? [Ingreſſa Venus] Calliditatis eſt, vt ſupra. [Fortuna ſequatur] Hoc ad caſum pertinet. [Fatis incerta feror] Bene omnia tetigit, quibus res humanæ reguntur: caſum, fata, voluntatem deorum. [Aut fœdera iungi] Si fœdera, per ſe plenum eſt: ſi fœdera, ad populos pertinet. [Tibi fas animum tentare precando] Sic Aeolus. Tuus ò regina quid optes Explorare labor. [Perge: ſequar] Bene aliud agens, aliud oſtendit. Ante eſt enim Iunonis officium ex matrimonio, ſic vſus Venereus. Vnde paulò poſt, Adero, & tua ſi mihi certa voluntas. [Excepit] Subſecuta eſt.

ASC. QVAM ſimul, &c.] Docet fabuloſe, ac poeticè Iunonis erga Didonem. & Carthaginem ſtudium eiusq. cū Venere collocutionē. vñ Don. dicit ſic. [Quam ſimul aggreditur] Per hoc oſtendit aliqd inuidioſe ſe eſſe dicturā. Tractatus Veneris magnus, atq; aſtutus cernitur. [Tuq́] Quaſi indignæ. [Tyrios] Tyrij inuidioſe, quaſi potentiſſimi. [Quo regnū] Sēſit nō potuiſſe fieri, vt tā graues, tāq́. diuturnas inimicitias, ſic ſubito deponeret. Nouerat. n. quid Aeneæ deberetur quo magis nitebatur id auertere. [Sic cōtra] Melius viſum eſt, dolos dolis excludere, veluti approbatis per diſſimulationem pſentibus, ne deteriorem viam inquireret atrox inimica, ſi cōtrariam ſe oſtenderet Venus. [Quis talia demēs] Hæc vox quaſi cōſentientis eſt. [Sed fatis incerta feror] Non fuit incerta, ſed ita poſuit, vt ne reniti videretur, & tñ non poſſe fieri ſubdole demōſtraret. [Si Iuppiter] Id ſciebat non poſſe fieri, ſed noluit oſtendere ſe nolle, ſed ad Iouem eam dimiſit, vt ab eo ſciret non poſſe fieri. Nam virorum ſecreta facile intelligunt vxores. Hæc ille. Ordo autem eſt. Quam .ſ. Didonem, aut ſi græce mauis, Dido ſimul ac. i. ſtatim, poſtquā cara .ſ. Didoni, & etiam Ioui, coniux Iouis .ſ. Iuno, perſenſit. i. perfecte ſenſit, teneri. i. irretitam eſſe, tali peſte. ſ. amoris, nec famam obſtare. i. & quod fama eius bona, quā prius ſummopere amauerat, non obſtaret, furori. i. inſano amori, ipſa Saturnia. i. Saturni filia, aggreditur Venerem talibus dictis. i. verbis, amarā ironiam habētibus, vero. i. re vera, & certe, & tu, & puer. i. filius, ac miniſter tuus Cupido, refertis. i. reportatis, egregiam laudem, & ampla, q. d. opima ſpolia, & numē veſtrum, ſup. eſt propterea magnum, & memorabile. i. dignum, quod in perpetua ſit memoria, ſi vna fœmina, qua nihil fragilius eſt victa dolo duorum diuum i. diuorum, ſ. tuo, & Cupidinis. (Eſt ergo conceptio generum, ſicut Tuque, puerque tuus, refertis. perſonarum etiā rara, quia fit per, que, geminatam. In ſingulis autem verbis, quædam antitheſis eſt, atque contentio. Nam vna opponitur duobus, fœmina, diuis, dolus, victoriæ & laudi, atque ſpolijs. nam dolo, non acquiritur vera laus) Nec me fallit adeo, id eſt omnino te veritam, mœnia noſtra, id eſt Carthaginenſia. quæ in tutela noſtra ſunt, habuiſſe domos altæ Carthaginis ſuſpectas, ſcilicet de inſidijs. vnde dixerat Venus, Vereor quo ſe Iunonia vertant Hoſpitia, haud tanto ceſſabit cardine rerum. (Ve-

rum in hmõi poetarum fictionibus, dubitare licet quo mõ ſi Iuno illud conſilium Veneris norat, non obuiauit cœptis eius, & ſignificauerit Didoni, vt à filio ſimulato, patriſq. iſidijs caueat. Sed dicere poſſumus, id poetas ſenſiſſe, vt ſua eſſet cuiq; deorum, dearumq. poteſtas, ita vt ſolus Iuppiter fata condat, atq; recõdat, inferiora numina ſe mutuo impedire nequeant. Vñ in regno amoris non potuit à Iunone impediri Venus, quocirca vt Veneris beneficio perpetuũ ſit Aeneę, atq; Didonis cõiugiũ, implorat Iuno Veneris opẽ, atq; numen id non factura ſi p ſe id poſſe cenſeatur. Cũ igitur Ethnici quoq; vnũ ponant, verum atque ſummũ deum, dant ei tñ varia mẽbra, hoc eſt eius varias poteſtates varijs nominibus explicãt, vñ ea qua cuncta veniũt, atq; procreantur per propagationẽ ſeminis, Veneri attribuitur, qua q̃uis perſonã concupiſcimus, Cupidini, qua ad regna obtinenda iuuamur, Iunoni, qua ad ſapientiam, Mineruæ, & ita in reliquis) Sed quis modus. i. finis erit aut quò. i. ad q̃d. ſup. opus eſt nunc, tanto certamine. i. tãta cõtrouerſia, & cõtẽtione inter nos? Quin. i. cur nõ exercemus potius pacẽ æternã. i. cõcordiam perpetuã, per matrimoniũ. ſ. &, pro. i. Hymenæos. i. nuptias. pactos. i. certo fœdere cõſtitutas tu habes q̃d petiſti tota mẽte. Nã Dido amãs ardet. ſ. incendio amoris, & traxit furorẽ. i. venenũ amoris, p oſſa. i. ad medullas vſq;. ergo quia id voluiſti, atque ego volo regamus, hunc populũ. ſ. Carthaginenſem, cõem. ſ. nobis, & auſpicijs. i. præſidijs & poteſtatibus, parib. i. æqualibus. Liceat. i. volo, vt pro licito habeatur. ſup. Didonẽ, ſeruire. i. ſubditã eſſe, marito Phrygio. i. Troiano, & pmittere tuæ dextræ. i. poteſtati Tyrios dotales. i. nomine dotis ĩ poteſtatem Aeneæ filij tui venientes. Venus eſt olli. i. illo t̃pe, aut illi ingreſſa. ſ. inſidioſe, ſic. i. inſequentẽ modũ (enim, pro quia, ſenſit. ſ. Iunonẽ locutam, mẽte ſimulata. i. qua amicitiam ſimulabat, cum vtilitati ſuæ inhiaret, quo. i. ideo vt aduerteret Libycas oras. i. ab Italia trãsferret in Libyam, hoc eſt in Carthaginem, regnum Italiæ. i. monarchiam & vniuerſale imperium Italiæ fataliter deſtinatũ, vt in j. promiſerat Iuppiter. & abſente Iunone) Quis demẽs abnuat. i. reprobet, & renũciat, talia. ſ. fœdera æternæ pacis, aut malit contendere tecum bello, ſi modo. i. dummodo fortuna ſequatur factũ, quod memoras. i. ſi id, quod dicis poſſit ſortiri, ſ. felicẽ effectũ. ſed ego feror incerta. i. dubia, fatis, i. de fatis, hoc eſt neſcio an fata id velint quod nos volumus, quia illis nolentibus nequidquã velimus neſcio, inquit, ſi Iuppiter eſſe velit eſſe vnã vrbem Tyrijs, & profectis Troia, ve pro an, probet. i. approbet, populos. ſ. Tyrios, & Troianos miſceri, & fœdera iungi. ſ. inter eos. ſed tu coniux. ſ. Iouis es, fas. i. licitum eſt tibi tentare, precãdo. i. per preces, animum. ſ. Iouis, perge. ſ. ad Iouem, ego ſequar, q. d. tecum ibo, me ne inuitam putes id viſuram. Id autem dixit audacter Venus, quia ſciuit Iouem id non conſenſurum, q̃d & Iunonem nõ latuit, vnde ipſa fingit ſe id ſolam diſquiſituram, & Iouis animum ad hoc inducturã, vnde ſubditur, Iuno regia, .i. regis ſummi coniux, hoc eſt diuum regina excepit. i. extra id, quod Venus prætendit, in aliud propoſitum cepit. ſ. ſermonem, dicens: Mecum erit, &c.

PERSENSIT peſte teneri] In antiq. aliquot libris, Perſenſit, pſenti t̃pe legitur. [Nec famã obſtare furori] Sũt antiqui libri, in quibus, Nec famã obſtare pudori, legitur. [Magnum & memorabile numẽ] ſunt oĩno lib. aliquot manuſcripti, in quibus, Nomen, legit. [Quo regnũ Italiæ Libycas aduerteret oras] In Romano quidẽ lib. Auerteret, legitur, quod Seruio mirifice placet [Miſcerive probet] In aliq antiquis libris, Iubet, legitur. VARIA LECT.

SERV. ISte labor] ſ. explorationis à Ioue. [Conficeri] Con abundat: vt, Fata renarrabat. [Retexerit orbem] Quẽ nox regebat. [Nigrantem] Nigrum, participium pro nomine. [Alæ] Equites, ob hoc alæ dicti, quia pedites tegunt alarum vice. [Trepidant] Feſtinant: vt, Hic me dum trepidi crudelia limina linquunt. [Indagine] Ferarum inquiſitione. [Deſuper infundã] Quia aer eſt Iuno. Bene ſe hic facturam dicit, quod habet in poteſtate. [Nocte opaca] Nubium caligine. [Omne ciebo] Pro totum. Omne enim numeri eſt, totum quantitatis.

IV. Mecũ erit iſte labor, nunc qua rõne, q̃d inſtat,
Conficeri poſſit, paucis, aduerte, docebo.
Venatum Aeneas, vnaque miſerrima Dido
In nemus ire parant, vbi primos craſtinus ortus
Extulerit Tytan, radiiſque retexerit orbem.
His ego nigrãtem commixta grandine nimbũ,
Dum trepidant alæ, ſaltuſq. indagine cingunt,
Deſuper infundã, & tonitru cœlũ omne ciebo.
Diffugient comites, & nocte tegentur opaca.
Speluncam Dido, dux & Troianus eandem
Deuenient. adero, &, tua ſi mihi certa voluntas,
Connubio iungam ſtabili, propriamq. dicabo.
Hic Hymenæus erit. POE. Nõ aduerſata petẽti
Annuit, atque dolis riſit Cytherea repertis.

ruerit, radijs. ſ. ſuis, orbem. i. globum terræ, quantus à nobis videt; vmbra noctis pſius tectum. Ego quæ. ſ. ſum regina aeris, infundam deſuper, his. iam nos, venantes. ſ. nimbum. i. nubem ventoſam, nigrantem. i. atram, grandine commixta, tunc. ſ. dum, alę. i. comites a latere, in morẽ alarum expoſiti, ad inſidias ferarum, trepidant. i. feſtinãt hinc illuc curſitantes. & cingũt ſaltus. i. loca in quibus feræ ſalire ſolent, indagine. i. indagatione, & inquiſitione ferarũ, & eo ciebo. i. concitabo oẽ cœlum. i. totum aerem tonitru. & ita comites diffugient .i. in diuerſa fugient & tegentur, ita vt reginam, quo ſe receperit, non videant, nocte, i. caligine nublum, opaca. i. denſa Dido, & dux Troianus. ſ. Aeneas, deuenient. ſup. ad eandem ſpeluncam. Bene præpoſuit Didonem, non quòd dignior eſſet, ſed quia prior in ſpeluncam deſcenderet, non enim decorum eſſet eam ſpeluncam in qua Aeneam inueniſſet. ego adero. i. affectione coniugali eos conciliatura, & ſi tua voluntas. ſup. erit mihi, certa. i. explorata. ego iungam, ſupp. eos. connubio ſtabili, & dicabo propriam. ſ. coniugem, quod tamẽ nõ faciet, hic. i. huiuſmodi, erit eis Hymenæus. i. auſpex nuptialis, aut hic erit eis matrimonij modus. Cytherea. ſ. Venus, nõ aduerſata, aut non auerſata. i. non obſtans petenti annuit. i. aſſenſit, petenti, ſcilicet Iunoni, & riſi repertis dolis, id eſt de dolis repertis, aut propter dolos repertos à Iunone.

[Tua mihi ſi certa voluntas] Hoc eſt ſi etiam tuum ſubſequatur officium [Connubio] Nu, naturaliter longa eſt, ab eo, quod eſt nubere: vt, Connubia noſtra Reppulit: ſed modo metri cauſa corripuit. [Non aduerſata] Legitur & auerſata.

A S C. MECVM &c.] Iuno, cognito q Venus vellet ſecum Iouẽ adire, Vt conſultant an velit Troianos Carthagini immorari, obſtitit, ſciens q̃a Iuppiter imperium vniuerſale Italię addixerat, quo non obſtante, vt in j. dictum eſt de Carthagine, Hoc regnum dea gentibus eſſe, Si qua fata ſinant, iam tum, tenditq. fouetq;. vbi manifeſte dicitur Iunonẽ nouiſſe, q fata obſtarent, vnde additur, Progeniẽ ſed enim Troiano à ſanguine duci Audierat. Tyrias olim quæ verteret arces. vnde dicit ſe ſolam animum Iouis tentaturam. & iubet Venerem, de ea re ſecurã eſſe, quaſi Iouẽ quo vellet flectere poſſet. Docet ſimul modũ quomodo Aeneas Didonis ineat amplexus celebraturus cũ ea coniugium, quod tamen celebratum non eſt, ſed Dido coniugium vocat, hoc prętexit nomine culpam, de hac autem re, nihil nota tu dignum habemus à Don. Ordo igitur eſt. Iſte labor. ſ. quem tu commemoras, & mecum obire vis, erit mecum. i. aſſumetur à me. quæ eum ſola obibo. nũc aduerte ego, docebo qua ratione. i. via, & quo modo, id quod inſtat. i. inſtanter agendum eſt, poſſit conficeri. i. ſimul fieri, interea. ſ. dum Iouis, animum nobis concilio, Aeneas & miſerrima Dido parant. i. intendunt ire, vna. i. ſimul, quaſi vna tempeſtate (eſt autem aduerbium congregandi) in nemus, venatum. i. ad venandum, vbi. i. poſtquam, Tytan. i. Sol. craſtinus. i. qui cras orturus eſt, extulerit primos ortus. ſ. ſuos. i. vt primum Sol ortus fuerit, & retexerit. i. ape-

CONFIERI. poſſit] In Oblongo peruetuſti libro, & in Mediceo, Quo fieri, legitur. Alij quidam libri manuſcripti, Quod fieri, legunt. Idque in nonnullis per, t, notatum eſt. [Non aduerſata petenti Annuit] In Rom. lib. legere eſt, Non auerſata petenti Adnuit. VARIA LECT.

COEL. RHOD. NONNVLLA paſſim apud poetas ex remotioribus leguntur, quæ niſi antiquitatis indagator, atque inquiſitor, pauci percipient. Eſt Maronis carmen Aeneidos quarto, Dum trepidant Alæ, ſaltuſq. indagine cingunt. In quo percipiendo quidam interpretum ait Alæ turmæ ſunt equitum, quæ vt Alæ auium, ita iſtæ legionum in acie pugnantium latera tegunt. hæc ille. Quæ licet multa ſint eruditione, non tamen quieſcebam, ſed magis, magiſque in dies ambigebam, nec quæ meam explerent

rent mentem, inueniebam, mutosque ſi quid præter hanc inter pretum opinionem ſentirent, conſului, nullius tamen dicta meo ſedebant animo, tandem neceſſariorum quidam meorum Ioan nes Iacobus Turris iuuenis moribus præditus, & literarum non ignarus (ſciebat.n. me antiquarum rerum prræauidum, quædam fragmẽta ſine auctoris nomine, & titulo vna cum Xenophonte de venatione maioribus literis exarato attulit ad me, donoq; de dit, quæ fragmenta (vt meus eſt mos) e veſtigio oculis præterire, percurrereq. cœpi, inter alia vel maxima cognitione digna hæc, quæ ſequuntur, ad Maronis carmen admodum congruentia legimus. Venatorum genera vt referunt eſſe quatuor, Inueſtigatorum, qui animalium veſtigia inueſtigant, Iodicatorum, qui laci bula noderunt. Inſidiatorũ, qui inſidias, & caſſes animalibus parant. Alatorũ vero, qui equo ſuccuſſanti, ſenſimq; inſultãti, clamoreq; animalia terrent, ne alioſum, qui p medias tẽdiculas fugam arripiant. Quæ ſuprema tã Maronis carmini cõpetere vñs, vt noſtrũ ab illis eximium poetã ſumpſiſſe dijudicem. Non prætereundũ eſt, de inſidiatoribus, atq. alatis in 7. hoc carmine poetã quoq. intellexiſſe, Inſidijs curſuq. feras agitabat Iulus, & in Georg. 3. Monteſq. per altos Ingentem clamore premes ad retia ceruum. Operæprecium fuit vt in hiſce noſtris inſererẽ, quæ lucem deſiderare videbantur. Quocirca te velim oratum, vt hæc qualiacunque ſint, ne deſpicias, donec præſtantiora, longeq. dulciora, atque ad poetæ ſenſum magis accõmodata oſtendes:

Oceanum interea ſurgens aurora reliquit:
It portis iubare exorto delecta iuuentus:
Retia rara, plagæ, lato venabula ferro:
Maſſyliq. ruunt equites, & odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant: oſtroq. inſignis & auro
Stat ſonipes; ac fræna ferox ſpumantia mandit.
Tandem progreditur magna ſtipante caterua,
Sidoniam picto chlamydem circundata lymbo:
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem.
Nec non & Phrygii comites, & lætus Iulus
Inſedunt. ipſe ante alios pulcherrimus omnes
Infert ſe ſocium Æneas, atque agmina iungit.
Qualis, vbi hybernã Lyciam, Xanthiq. fluenta
Deſerit, ac Delum maternam inuiſit Apollo:
Inſtauratq. choros, mixtiq. altaria circum
Cretesq., Dryopesq. fremunt, pictiq. Agathyrſi:
Ipſe iugis Cynthi graditur, molliq. fluentem
Fronde premit crinẽ fingens, atq. implicat auro:
Tela ſonant humeris. haud illo ſegnior ibat
Æneas: tantum egregio decus enitet ore.

SERV. *Iubar.* IVbare exorto] Nato lucifero. Nam proprie Iubar Lucifer dicitur, ꝙ iubas lucis effundit. Vnde iam quidquid ſplẽdet, iubar dr̃, vt argẽti, gemmarũ. Eſt autẽ Lucifer interdum Iouis, plerunq. Veneris ſtella. Vnde Veneris dicta: vt, Quẽ Venus ante alios aſtrorũ diligit ignes. Sanè modo hyſteron proteron in ſenſu eſt. Iubar.n. præcedit Aurorã, & facit hoc iubar, huius iubaris. *Retia.* [Retia rara, plagæ] Multi diuidũt, vt ſit retia rara, maiora plagas, minora intelligimus. Alij plagas p diffinitionẽ accipiunt, vt intelligamus, q̃ ſunt retia rara, plagæ. *Plaga.* Sciendum tñ proprie plagas dici funes illos quib. retia tendũtur circa imam, & ſummã partẽ. [Lato venabula ferro] Lati ferri venabula ob hoc dicta, ꝙ ſint apta venatui, quaſi excipiabula [Maſſyli] Maſſyliorũ gens eſt non longe à Mauritania, & Maſſyli legẽdũ p vnũ l, id eſt ne non ſtet verſus, ſy enim longa eſt: vt, Hic mihi Maſſilæ gentis monſtrata ſacerdos. [Et odora canum vis] Plus eſt quam ſi diceret multitudo. vnde Sal. Qua tẽpeſtate ex ponto vis piſciũ erupit. *Odorum* Odora autem improprie dixit. Nam odorum eſt, quod ex ſe odorem emittit, non quod odorem ſequitur, vt Stat. Et odore vulnere pinus. Sic eſt, Et inter odoratum lauri nemus, pro *Odoratũ.* odorum. Nam odoratum eſt, quod aliũnde odorem accipit, vt odoratum templum. Tria ergo ſunt, odorum, quo per ſe olet, *Odoriſequum.* odoratũ, quod aliunde odorem accipit, odoriſequum, quod odorem ſequitur, ſicut modo de canibus debuit dicere. Cunctantem] Moratem. atqui amatrix debuit feſtinare ad eum quem amabat, ſed pathos natura ſuperauit. vt Teren. Dũ moliuntur, dũ comũtur, annus eſt. Deinde hæc morabatur ſtudio placẽdi [Ad limina] ante, vel apud [Stat ſonipes] Adeſt, pſens eſt. Nam ſi Stat ſimpliciter acceperis, vituperatio eſt: Nam legimus, Stare loco neſcit. Denique ſequentia dictum hoc explanant, vt, Ac fræna ferox ſpumantia mandit [Spumantia] Spumas vomentia, vt naufragum mare, quod naufragos facit. *Lymbus.* [Lymbo] Lymbus eſt, ſicut ſupra diximus, faſcia; quæ ambit extremitatem veſtium ſecundum antiquum ritum, vt, Victori chlamydem auratam quam plurima circum Purpura. [Crines nodantur in aurum] Veluti reticulum, quod colligit comas, κρωβύλη. [Ipſe ante alios] Quia amatur, ideo ei dat pulchritudinem, licet Aſcanio magis congruat. [Hybernam Lyciam] Non aſperam, ſed aptam hyemare cupientibus. Sic enim ſe habet natura regionis. Et bene aliud agens, aliud oſtendit. Nam conſtat Apollinem ſex menſibus hyemalibus apud Pataram Lyciæ ciuitatem dare reſponſa (vnde Pataræus Apollo dicitur) & Sex æſtiuis apud Delum. [Inuiſit Apollo] Apollini Aeneam vel propter ſagittas, quibus in venatu vtebatur, comparat, vel certe propter futurum infelix matrimonium, vt enim ſupra diximus, nuptijs eſt hoc numen in ſenſum. Vel Apollini Aeneam, vt in primo Didonem Dianæ, quomodo germanorum nuptiæ eſſe non poſſunt. [Cretes] Ab eo quod eſt Cres. [Dryopesque] Populi iuxta Parnaſſum, vt, Dryopumque trahens eraſinus Ariſtas. [Pictique Agathyrſi,] Populi ſunt Scythiæ colentes Apollinem Hyperboreum, cuius elogia feruntur. Picti autẽ nõ ſtigmata habẽtes, ſed pulchri, hoc eſt cyanea coma placentes. [Cynthi] Mõtis Deli. [Fluentem] Vnguentatum. [Fingens] cõponens, vt, Corpora fingere lingua. [Tela ſonant] vt in 9. Pharetraq. fugã ſenſere ſonantem. [Haud illo ſegnior] i. nõ illo deformior. Nam plerunq. virtus, & pulchritudo p ſe inuicẽ ponunt. Hinc eſt, Statius Hercule pulchro Pulcher Auẽtinus. Nam Herculi ſatis eſt incõgrua pulchritudo. Sic Plaut. in Pyrgo de muliere Polynice, Quid nã fortis, id eſt pulchra.

A S C. OCEANVM interea, &c.] Docet poeta, quo poſtridie eius diei, quo Iuno, & Venus cõuenerant, Aeneas, & Dido venatũ exierunt, & qua põpa inſtructi, quibuſq. comitibus ſtipati. vñ Don. ſic. [Limbo] Limbus, regibus deputatur, & dijs, qui eorum caput candido ordine circundat. [Cui Pharetra] Totum quod habuit, aut aurum fuit, aut purpura, vt placeret [Qualis] vt Aeneæ pulchritudo præferri ceteris poſſet, deficientibus humanis ad diuinam cõparationem acceſſit, quia Didonem Dianæ cõparauerat, hunc comparat Apollini. Hæc ille. Ordo eſt. Aurora i. ſplẽdor matutinalis, ſurgens interea, dum Iuno, & Venus talia conſultarent, relinquit Oceanum i. mare magnum, orbem terræ circundans, vnde dies oriri videtur. Iuuẽtus i. multitudo iuuenũ, delecta. ſ. ad venationẽ ex multis, it. i. exit, & egreditur portis, aut it portis. i. ad portas vbi reginam opitu leiur, & hoc iubare .i. Lucifero exorto, retia rara. videlicet plagæ, & venabula, lato ferro. i. inſtrumenta venatoria habentia latum ferrum. vt ſunt cuſpides. & equites Maſſyli, id eſt de Maſſylia regione, iuxta Mauritaniã, & vis canum. odora. i. odoriſequa ruunt. i. confuſe, & impetuoſe efferuntur, exequitant, & exeunt, nam retia, & venabula exportãtur, equites exequitant, & canes exeunt, aut excurrunt, pro quibus, quia impetu fiebant, dicit, ruunt. primi. i. primores, & principes Pœnorum. i. Tyriorum, expectant ad limina. ſ. regiæ, reginam cunctantem. i. immorantem thalamo, vt. ſ. decentius exeat ornata, quia (vt Comicus dicit) Dum comuntur, & dum ornãtur, annus eſt, & ſonipes. i. equus, ſtat. i. præſto eſt iſignis. i. ornatus & inſignitus, oſtro. i. purpura, & auro. i. phaleris aureis, aut auratis, ac ipſe ferox mandit fræna ſpumantia, id eſt ſpuma perfuſa, & ipſa regina progreditur tandem, id eſt poſt longam expectationem, magna caterua. ſ. ſatellitum. & comitum, ſtipante, id eſt denſe comitante. progreditur, dicit, circundata chlamydem Sidoniam, id eſt Tyriam. (ponit ſecundam, communem, nam in primo eam ſæpe produxit, ſicut prius pectoribus inhians, tribrachum in ſecundo loco poſuit.) id eſt habens chlamydem Sidoniam, id eſt Tyriam circundatam. limbo picto, id eſt cuius faſcia extremitatem ambiens, erat picta, aut habens limbum pictum, cui, ſcilicet reginæ, videlicet Didonis pharetra. ſupple prominet ex humero, & crines nodantur in aurum .i. in modum reticuli ex auro, & fibula aurea, ſubnectit. i. ſurſum nectendo, tenet veſtem purpureã, ſuper quã

ſcilicet

ſcilicet chlamydem habebat. Nec nõ.i.etiam Phrygij.& Iulus,læ tus.i.gaudens,quia ætati pubeſcẽti quadrat venatio(ſeparat.aũt more ſuo,principem pubis,à reliqua pube, vt egregium ſignificet.non vt Phrygium neget,id tamẽ obſeruat ferè,vt dum mollicies incũbũt.Phrygias vocet,dum rebus arduis Dardanidas).in cedunt comites.i.comitantes Aeneam,& reginã, & ipſe Aeneas pulcherrimus ante omnes alios,infert ſe ſocium. ſ. ad venationem.& iungit agmina i.agminatim cum alijs incedit. aut agmina ſua agminibus Didonis iungit, exiſtens talis, qualis Apollo inuaſit.i.adit,vt videat Delum inſulam illam maternam.i.matri Latonæ ſacram.quia illic Apollinẽ, & Dianam peperit,aut maternam, quia patria illius eſt aut ex matertera. i. matris ſorore procreata.vbi.i.quando.aut quoties deſerit Lyciam hybernã.i. hybernationi aptam. & vbi ſe hyberno tempore tenet, & apud Pataram,Lyciæ vrbem,reſponſa dat. & fluenta Xanthi.illius fluuij tepidi in Lycia.& quales inſtaurat choro(quia verno tempore videtur lætior.Apollo.i.ſol, quam hyemali, & ita pulchrior, quia lætitia formam iuuat,vnde Stat in Achill.O quantum gaudia formæ adijciunt)& eo inſtaurante choros.&.i.ſimul,Cretes, id eſt Cretẽſes,& Dryopes.i.populi iuxta Parnaſum.& Agathyrſi populi Scythiæ.picti.i.pulchri.aut reuera picti.(vnde de eis dicit Land.ſic,Agathyrſi iuxta Scythas ſunt omniũ hoĩum molliſſimi,auro ornãtur.vnde eos χρυσοφόρους appellat Herod.coniuges communes habent,& quia oẽs fratres exiſtimantur, neq. inimicitias, neque inuidiam inter ſe exercent, in reliquis rebus Scythicas leges obſeruant,ait Herod. Scythis petẽtibus negauerunt ꝯ auxilia Darium,ꝙ nollent in eũ bellum gerere,à quo nulla eſſent iniuria prouocati. Marcell. ſcr. hos cæruleo colore pictos eſſe.Plin.ait,ipſos cæruleis crinibus eſſe. Pomponius,Agathyrſos refert ora,artusque pingere.adeo vt ablui nequeant, ac quanto quiſquam excellentior eſt, tanto magis pingitur. aiunt Bacchum ab Indis victorem redeuntẽ,primum Agathyrſos pinxiſſe.Apollinem hi vehementer colunt. Hæc ille) Agathyrſi igitur picti,& Cretes,& Dryopes, qui omnes Apollinem præcipue colunt,fremunt mixti,circum altaria, ſcilicet Apollinis. Ipſe.q. Apollo,graditur iugis.i.per iuga Cynthi, illius montis in Delo, vnde Cynthius dicitur, & ipſe fingens. i. componens crinem.i. comam fluentem.ſ.vnguentis. aut cæſariem expoſitam, vento premit.i.colligat eum.molli fronde.ſcilicet lauri, atq. implicat crinem ſ.aut comam,auro.i.reticulo aureo.tela.ſ. Apollinis,ſonant humeris,Aeneas ibat haud.i.non.ſegnior.i. æque pulcher, & æque inſigni virtute,ac decore prædiius,illo.i.ac ille ſ. Apollo.quia tantum decus enitet egregio ore.ſ. Aeneæ, quantum in ore Apollinis,etiam tunc,cum lætiſſimus eſt.

AVRORA reliquit]In aliquot antiq.lib.Reliquit, legitur præſenti tẽpore.[Cui pharetra ex hume.]In Rom.illo lib.dubio procul antiquiſſimo,legere eſt,ex auro. [Nec non & Phrigij comites]In antiq. aliquot exempl.Tyrij comites,legitur. VARIA LECT.

HYPORCHEMATA vero continebãt ſaltãtes in altaris ambitu,vbi iam igni admota forent ſacra. Celebrantur Cretica hyporchemata,ex Cretenſium ſaltandi ſtudio,vti ſcr.Athenæus. illis.n.ſaltatio erat patria καὶ κυβιστᾶν.Hyporchematicem ſaltant apud Pindarum Lacones. Cõis vẽ viris.mulieribusq Modi eius cenſentur præſtantiſſimi.proſodiaci,apoſtolici, qui & parthenij dicuntur.Dici hyporchemata putant, quod inter ſaltãdum ferè generoſum quidam ſeruarent.ac virile. Mox autem, cum quieſcentes canerent,vocabantur ſtaſima.Spaſinum vero valli nomẽ eſt,ijs qui Tigrin accolunt,vt ſcr. Dion. Cęterum vbi aram ſaltantes obibant,ita more cõdito ſeruabãt,vt ad ſiniſtris dextrorſum pergerent prius,zodiaci quadam imagine,cuius motus cęlo diuerſus appareat,ab occaſu ad exortum.inde à dextris læuorſum,pro ratione cęleſtis vertiginis.Hęc vero eo appoſui gratius, quod ijs Maroniana ſenſa proferuntur in lucem, quę illotis pedique adeunt pleriq. omnes,verſus ſunt Aen.4.Delon maternã inuiſit Apollo, Inſtauratq. choros, mixtiq. altaria circum Cretesq., Dryopesq. fremunt.pictiq. Agathyrſi. COEL. RHOD.

Poſtquam altos vẽtũ in montes,atq; inuia luſtra:
Ecce feræ ſaxi deiectæ vertice capræ
Decurrere iugis,alia de parte parentes
Tranſmittunt curſus cãpos, atque agmina cerui
Puluerulẽta fuga glomerãt,mõteſque relinquũt.
At puer Aſcanius medijs in vallibus acri
Gaudet equo,iamque hos curſu,iã prætetit,illos,
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprũ,aut fuluum deſcendere mõte leonẽ.
Interea magno miſceri murmure cœlum
Incipit,inſequitur commixta grandine nimbus.
Et Tyrij comites paſſi,& Troiana iuuentus,
Dardaniuſque nepos Veneris diuerſa per agros
Tecta metu petiere:ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido,dux & Troianus eandem
Deueniunt prima & Tellus,& pronuba Iuno
Dant ſignum.fulſere ignes,& conſcius æther
Connubij,ſummoque vlularũt vertice nymphæ.
Ille dies primus leti,primuſque malorum
Cauſa fuit:neque enim ſpecie,famaue mouetur,
Nec iam furtiuum Dido meditatur amorem:
Coniugium vocat:hoc prætexit nomine culpam.

XXXV. FEræ capræ] Hoc eſt capreę.Et bene aptat deſcriptionẽ ad ſpecies, vt ceruis campos, capreis ſaxa permittat.[Decurrere]Bene præterito vſus eſt tempore ad exprimendã nimiam celeritatẽ. [Tranſmittũnt] celeriter tranſeunt.[Iamq.hos curſu] i.modo,vt, iam digitis, iã pectine pulſat eburno.Et bene puerilem oſtendit animum, qui pro mobilitatem frequẽter optat timenda. [Monte leonem] Per tranſitum tangit hiſtoriã. Nam Aſcanius præter Iulum & Ilum quæ habuit numina, etiã Dardanus, & Leontodamas dictus eſt ad extinctorum fratrum ſolatium. Ideo nunc eum dicit optare aduentũ leonis.paulo poſt,Dardaniuſque nepos Veneris. Conſtat etiã Aeneam Dardanũ dictum, vt oſtendit Virgil. Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus.Itẽ Ilioneus, Hinc Dardanus ortus huc repetit. Nam latenter etiam illud nomen oſtendit. [Commixta grandine nimbus]Secũdum promiſſa.His ego migrantẽ commixta grandine nimbum.Et bene etiã grando adijcitur, quia poterat nimbus cõtemni.[De montibus amnes] Ne vel inueſtigare poſſent Tirij reginam.[Deueniunt] Bene ſupprimit rem pudendam,ſic Terent.Quid tum fatue?taceor.[Prima & Tellus]Satis perite loquitur. Nam ſm Hetruſcam diſciplinam nihil tam incongruum nubentibus q̃ terræ motus vel cœli.[Et pronuba Iuno]quę nubentibus præeſt.Iunonem aũt dediſſe ſigna per tempeſtatẽ conſtat,& pluuias,q̃ de aere fiunt.[Fulſere ignes] Varro dicit,aqua & igni mariti vxores accipiebant.Vnde & hodie. & faces prælucent,& aqua petita per lectiſſimum puerum, vel aliquam puellam de puro fonte interest nuptijs,de qua nubentibus ſolebant pedes lauari.[Vlularunt]Bene medium elegit ſermonem. Nam ait Lucan. Nam lætis vlulare triumphis.In luctu autẽ vlulare nõ dubium eſt.Et ideo medium ſermonem poſuit,quia poſt nuptias mors ſecuta eſt. [Specie, famave mouetur] Species rerum præſentiũ eſt; ꝙ quaſi aſpicitur, fama autẽ rerum abſentium. Hoc ergo dicit,Non eã mouit,nec præſens deformitas.ꝙ non in thalamo, ſed in ſpecu concubuerat, nec futura mox fama. [Meditatur] Exercet ſic Horat. Et horridam cultis diluuiẽ meditatur agris Nec incõgrue dictum. Actus enim eſt i ipſa meditatione, Nam exercitium meditatio eſt.Sciendũ tamen hodie hoc in vſu non eſſe [Culpam] vt ſupra, Succumbere culpæ.

POSTQVAM altos &c.] Docet quõ vẽtum eſt, & quõ immenſa tempeſtate.Aeneas, & Dido in ſpeluncam confugerũt, vbi Iuno & Venus eos coniunxerũt,fœdere,vt Iuno prætendebat,& Dido excuſationem culpæ dictitabat matrimoniali,ſed vt Venus & Aeneas cõcubinali:de qua re nihil memoratu dignum à Donato ponitur.Ordo igitur eſt. Poſtquam ventum eſt in altos montes,atq. in luſtra.i.ferarũ latibula, inuia.i. nullas vias habentia,ecce quaſi ex improuiſo capreæ feræ.i.ſyluestres,hoc eſt capreæ,deiectæ.i.deorſum compulſæ à canibus.vertice ſaxi.i.rupis,in qua diuerſantur, decurrere.i.deorſum correre,iugis i.per iuga montium,quæ ſub verticibus ſunt,cerui trãſmiſſi ſunt curſu.i.tranſeunt celeriter currẽtes de alia parte,campos patentes.i.patulos & amplos vnde campi quaſi capaces amplicer dicuntur,atq. glomerant.i.in formam glomeris iungunt, agmina puluerulenta.i.pulueris plena,fuga, i. propter celerem fugam & relinquunt montes.ſ.inferiores nam plus fuga, quam ſaltu valent, & ita campos petunt vt capreæ rupes,at.i.ſed. puer

Aſcanius

Aſcanius gaudent in medijs vallibus acri equo (quod Terent.& Hora. grati Ephcborum cõuenire docent)& pterit curſu.ſ.equi, iam hos.ſ.ceruos,& iam illos, & optat votis.i.multis deſiderijs, ſed puerilibus aprũ.i.ſuẽ ſylueſtrem, ſpumãtem.ſ.ex fuga,& ira, dari.i.offerri ſibi, inter pecora inertia. i. inter ceruos imbelles, quibus omnis ſpes in fuga cõſiſtit, aut optat leonem fuluum.i. fului coloris deſcendere monte,vt. ſ.eum aggrediatur. Cœlum incipit interea,dum.ſ.ſic venationi intenti eſſent, & dũ trepidarent alæ,miſeri magno murmure.ſ.ventorũ,& tonitruũ, & nimbus.i.nubes ventoſa.inſequitur grandine cõmixta.i.habens grãdinẽ cõmixtã cũ aquis,& comites Tyrij,& iuuentus Troiana,& Dardanius nepos Veneris.ſ.Iulus,petiere paſſim.i. quaſi p ſingulos paſſus,metu.i.pp metũ qui eos regis,& reginæ immemores facit,diuerſa tecta.i.tegmina,& ſpeluncas p agros. i. quæ,& quas interuenire poterant,p agros amnes. ſ. imbris vehemẽtis, ruunt.i.pcipites defluunt de montibus:Dido,& dux Troianus.i. Aeneas deueniunt,ſup.ad eandem ſpeluncam,& tellus prima,& Iuno pronuba.i.quæ præeſt nubenti,dat ſignũ. ſ. infelicis coniugij,quale eſt (ſecundum Ethnicorum diſciplinam) dum terra tremuit,ignes fulſere,quia etiam ignes intereſſe cõnubijs volebant veteres,vnde tedæ,ac faſces adhibitæ,& æther. i. ſplendor cęleſtis,cõſcius,ſup.eſt cõnubij.ſ.inauſpicati,& nymphæ.ſ.Oreades, vlularunt.ſ.cõſciæ infelicitatis,in ſummo vertice.ſ.montiũ, in quibus degunt. Ille dies fuit primus læti.i.lætitiæ,& voluptatis ipſi Didoni,& fuit ẽt primus cã malorũ.ſ.necis, q̃a ſeipſam, poſt multos dolores,& labores interemit (vnde ſignanter dicit, læti,ſingulariter,quaſi vnius rei lætæ,& malorũ pluraliter. vnde bene conſuluit Flaccus, Sperne voluptatẽ. nocet empta dolore voluptas. Et quia læta initia ſæpe infelicẽ habent exitum,irridet Plin. Thraces,qui dies lętos,calculis albulis computant, neſcientes, ꝙ q̃ nos læta cenſemus, multorũ malorũ ſæpe cauſæ ſint) fuit ergo cã malorum. Neque enim.i.nam nõ. Dido non mouetur amplius ſpecie.i.decore pſentis ſtatus ſui,ve pro vel,fama.i. quæ inde diuulgetur,nec Dido meditatur.i.exercet iam. i. amplius,aut de cętero amorẽ furtiuũ.i.occultũ,& ſecretũ,ſed manifeſtarium, quia vocat cõiugium,quod tñ non erat,nec dicendũ à poeta ne perfidiæ damnet Aeneam,& prætexit.i. velauit, hoc nomine.ſ.coniugij culpam.ſ.illegitimi coitus,ac ſtupri.

INSEQVITVR cõmixta grandine nimbus] In lib. aliquot antiq. Comitata grandine,legitur,qđ minime placet. [Et conſcius æther Connubij] In lib. aliquot vetuſtis,Connubis,hr̃, acquiſitiuo caſu,numeri multitudinis, Conſcius.n. apte datiuo iungitur. In quodã antiquo etiã exemplari, Connubio, numero vnitatis,eodem tamen caſu habetur paſſimq́. vnica n,littera. VARIA LECT.

Extemplo Libyæ magnas it fama per vrbes,
Fama malum,quo non aliud velocius vllum:
Mobilitate viget,vireſq́. acquirit eundo,
Parua metu primo,mox ſeſe attollit in auras,
Ingrediturq́. ſolo,& caput inter nubila condit.
Illam terra parens,ira irritata deorum,
Extremã (vt perhibent) Cœo, Enceladoq́. ſororẽ
Progenuit,pedibus celerem,& pernicibus alis,
Mõſtrũ horrẽdũ,ĩgẽs:cui quot ſũt corpe plumę.
Tot vigiles oculi ſubter,(mirabile dictu)
Tot linguæ,totidem ora ſonãt,tot ſubrigit aures.
Nocte volat celi medio,terræq́. per vmbram,
Stridens,nec dulci declinat numina ſomno.
Luce ſedet cuſtos,aut ſummi culmine tecti,
Turribus aut altis,& magnas territat vrbes.
Tam ficti,paruiq́. tenax,quàm nuncia veri.
Hæc tum multiplici populos ſermone replebat
Gaudens,& pariter facta,atque infecta canebat:
Veniſſe Æneam,Troiano à ſanguine cretum,
Cui ſe pulchra viro dignetur iungere Dido:
Nunc hyemem inter ſe luxu,quam lõga,fouere,
Regnorũ immemores,turpiq́. cupidine captos.
Hæc paſſim dea fœda virum diffundit in ora:

SERV. FAma malum,quo] Diffinitio eſt,vt,Quo ex præcedenti pẽdeat nomine, quanquam alij,Qua, legunt. Sanè Quo niſi diffinitio ſit, legi non põt,nec.n.procedit.vt ordo ſit,Fama quo non aliud malum velocius. [Mobilitate viget] dat eius onomatopeiã & laudat à cõtrario. Cum.n. omnia labore minuãtur, hæc creſcit. [Attollit ĩ auras.] Sumpta licentia q̃ minuebatur timore. [Ingrediturq́. ſolo,& caput inter nubila cõdit] Hoc vult oſtẽdere, nec humili eã fortunæ parcere,nec ſuperiori. [Terra parens] gñale oĩum rerum eſt parens. [Ira irritata deorũ] Amphibolon eſt, vtrũ ſua ira pp extinctos gigãtes, an ira deorũ irritata, q̃ extinxerat gigãtes. [Extremã] Aut poſt oẽs gigantes, quippe ad eorũ vltionẽ natam (nam per ipſam eorũ crimina vulgata ſunt) aut certe extremã peſſimam. Omnes.n.qui de medicina tractant,dicunt naturale eſſe,vt inutiliores ſint qui naſcuntur vltimi. [Vt perhibent] quotieſcunq. fabuloſum aliquid dicit,ſolet inferre Fama eſt. Mire ergo modo,cum de ipſa fama loqueretur,ait vt perhibent [Pedibus celerem, & pernicib. alis] Conuertit rerũ epitheta. Nam pernix pedum eſt, vt, Pernicibus ignea plantis: Celeritas pennarum eſt, vt Celeriq́. fuga ſub ſidera lapſæ. [Quot ſunt corpore plumæ] non ipſius, ſed in omnium corporibus. Nam exaggeratio eſt,ac ſi diceret,quot ſunt arenæ. [Oculi ſubter] aduerbium eſt,ac ſi diceret nõ ſub plumis, ſed ſub ipſa. [Tot linguæ] Infinitus eſt numerus. Nam re vera quot ſunt hoĩes,in quibus fama eſt,tot ora habet,q̃ ſunt hominũ. [Nocte volat] Bene naturalẽ rem dixit. Nam quanto celatũ eſt aliquid tãto magis requiritur,& ſine dubio incipiẽs fama ſemper obſcura eſt,q̃ diuulgata quieſcit. Vnde ait,Luce ſedet. [Terræq́. p vmbrã] Noctẽ vmbrã terræ eſſe nuſquam apertius,ſignificauit. [Cuſtos] Speculatrix. [Sũmi culmine tecti] Per domos nobiliũ. [Turribus aut altis] Per aulas regũ. [Magnas territat vrbes] Magnos populos,& dicit plebeios. [Tenax] In oĩbus perſeuerans. [Gaudens] pp inuentam materiã. [Facta,atq. infecta] Sicut ſequẽtia indicant. [Dignetur] Librauit ſermonem,quaſi perſonę ſuperioris. [Luxu,q̃ longa].i.nunc hyemem inter ſe luxu fouere, inquã tum longa eſt ipſa hyems. Fecit talem, & alibi figurã: vt Tybris ea fluuium,quam longa eſt,nocte tumentem Lenijt. [Regnorũ immemores] Huc fingit. Nam & illi cura eſt Carthago,& Aeneę Italia. [Dea fœda] Crudelis.

EXTEMPLO &c.] Docet famã aduẽtus Aeneæ,& cõiugij cũ Didone celebrati, vt ipſa aſſerebat, diuulgatã eſſe p oẽs vrbes Libyę occaſione cuius poetice deſcribit famã faciens digreſſiunculã prolixiorem,ſed nõ iniucundã,de qua re nihil à Don.dictum oſtendimus. Ordo autem eſt. Fama it.i.diuulgatur, extẽplo.i.illico (tractũ ab augurib. q̃ deſignato tẽplo, clamabant extẽplo,quo audito,illico pfugiebant ne obſtarẽt,& inde ſumptũ,vt ſignificet cito,& pperãter,aut illico) p magnas vrbes Libyæ,fama. ſ.veniſſe Aeneã,&c.vt poſtea dicturus eſt, ſed prius deſcribit famam,dicens. Fama,inquit,exiſtẽs malum,quo nõ aliud.ſ. malũ eſt velocius,nã viget. i.creſcit,& augmẽtatur mobilitate, qua cętera ſi corruptibilia ſunt,cõſumũtur,& acquirit vires eũdo quia quãto ad plures peruenit,tãto maior,& potẽtior eſt, & ipſa parua primo. i. à principio metu.i.timore,quia nemo audet rem ignotã cõfidenter diuulgare,& ita in aurẽ dicũt,& ſub fide,& ipſa attollit.i.erigit,mox.i.paulopoſt,ſe in auras,& ingreditur. ſ. pedibus ſolo.i. ſuper terrã,& condit.i.abſcondit caput inter nubila, vnde patet immẽſum eius excrementũ. Terra parens. ſ. gigantũ irritata ira deorũ,qui gigantes occiderant progenuit (vt perhibent,id addidi quia fabuloſum eſt) Illam extremã.i.extremo loco,& ita peſſimam ſororem Cœo,& Encelado,illis gigantibus exiſtentẽ celerem pedibus,& alis pernicibus,pro(ſm Seru.) celeribus alis, & pernicibus pedibus,exiſtens etiam monſtrũ horrendũ,&,ſup.ingens,quæ ſunt epitheta,prius Polyphemo attributa.cui.ſ.monſtro, videlicet famæ, tot ſunt oculi vigiles, ſubter.i.in occulto, quot ſunt plumæ, ſup.in corpore,& ita omnia cito videt,& celerrime defert,mirabile dictu.i.quæ res eſt mirabilis dictu,& cui ſonant tot linguæ,& totidem ora, quot. ſ. ſunt in corpore plumæ,& ſurgit.i.ſurſum,more bruti erigit tot aures ad audiendũ, (volunt quidam coniunctim conſtruendũ eſſe:tot linguę,& totidem ora,nam cum ſingulis linguis,bini reſpondeant oculi, & binæ aures,& ita tot linguæ,& totidem ora, pro vna parte ponẽtur,quot aures,& quot oculi,pro reliqua, ſed in monſtro nõ eſt ſymmetria obſeruanda, quam tñ ſeruatam non dedeceret)& ipſa fama volat nocte,qñ animantia dormiunt, medio.i.per medium cœli, & per vmbrã terræ, ſtridens pp velocem impetum, A S C.

nec

iratum animum.ſ.eius,dictis i.relationibus rerum nouarũ & ipſi diſplicentiũ,atq. aggerat.i.accumulat,iras.ſ.eius.hic.ſ.Iarbas ſatus.i.ꝓcreatus.Hammone.i.Ioue arenario,& hoc nympha, ſup. quadã.Garamãtide.i.de patria,aut gente Garamantũ , rapta.ſ.à Ioue(& hoc ſi patronymicũ intelligatur,pro gentili poſitũ, ꝙ ſi quis Garamãtide,cuius nominatiuus eſt hæc Garamantis.huius Garamãtidos.ꝓpriũ mauelit Ordo ſit.& hoc Garamãtide nympha rapta.ſunt aũt Garamãtes,populi(vt Strabo docet) à maioris Syrtis receſſu diebus quatuor,ad hyemalis ortus)Hic ergo ſatus Hammone,& Garamãtide,poſuit.i.conſtituit, & cõſecrauit Ioui.ſ.Hammoni,patri ſuo,ſup.in regnis.ſ.ſuis,latis.i.amplis cẽtum templa immania.i.ſanè magna,ita vt minitari videãtur, & immania cenſeatur.ſicut immania cetę dñr in 5. Et poſuit cẽtũ aras,& ſacrauerat ignẽ,vigilẽ. i. vigilia ſumma , ne extinguatur obſeruandũ.appoſitorie.æternas excubias.i.vigilias extra cubicula exiſtentiũ,diuũ.i.in honorẽ diuorũ,& q̃ fierent diuis.non à diuis.& ſacrauerat,aut fecerat ſolũ.i.terram,pingue.i.imbutam cruore.pecudũ.ſ.mactatorũ,& limina.ſ.veſtibulorũ,aut delubrorum, florẽtia varijs ſertis.i.habẽtia ſerta variorũ florũ,iſque.i.& is.ſ.Iarbas, amens animi.i.impotens animi more amentiũ , qui ſine mente ſunt,ſaltẽ bona,ſicut dementes peruerſa ſunt mente, & accenſus rumore amaro.i.aſpero.& acerbo.dr oraſſe. ſupplex manibus ſupinis.i.habẽs manus ſupinas.i.erectas ſurſum, oraſſe dicit.i.oratione ſequẽti allocutus eſſe Iouẽ.ſ.patrẽ ſuũ. multa.i. multum,vt ſit nomen pro aduerbio aut multa.i.multas res ante aras,quas.ſ.cõſtituerat ; & inter media numina diuum.i.deorũ, hoc eſt dijs teſtibus,& præſentibus.Oraſſe aũt dr ſic. O Iuppiter omnipotens,cui gens Maurusia.i.Mauritana epulata nũc.i. iam epulis ſaturata toris.ſ.triclinij,hoc eſt lectis diſcubitorijs,libat,i. offert guſtando,honorẽ Lenæũ.i.Bacchicũ,hoc eſt vinũ.aſpicis hæc amara interrogatio.Nam ſi dicat, Iuppiter nõ aſpicio.inferat,ergo deus non es.Sin aſpicio,ergo iniquus, qui tuos non iuuas,cũ ſis Iuppiter.i.iuuans pater dictus,& omnipotens, an nos horremus nequidquã.i.fruſtra te,ò genitor,cũ.i. qñ torques.i. vi impellis fulmina.& ignes cæci.i.fortuiti, & errore in hũc,aut illum decidentes,nõ ex pcepto tuo in nubibus. i.qui ſunt in nubibus,dum fiũt tonitrua,& miſcent murmura inania. i. tonitrua non timenda cũ naturalia ſint,& non à te miſſa in vindictã malorum?hoc eſt nũquid nõ timẽdus es?& vr ꝙ ſic. quia neq. pios cultores tuos iuuas.neq. impios punis.Nam fœmina, non dicit regina,ſed diminutionẽ dignitatis eius fœmina,q̃ errans.i.profuga ſedẽ,quęrens in finibus noſtris , i. in extremis regnis noſtri oris,& poſuit vrbẽ exiguã precio,quia(vt dictũ eſt)Mercatiq ſolum,facti de nomine Byrſam Taurino quantum poſſent circundare tergo,cui.ſ.fœminæ,nos dedimus littus.i.extremam oram regni noſtri,arandum i.colendum,& cui dedimus legis loci.i.iura noſtra,vt à nobis tributaria fieret (hoc autem in cõtemptum Carthaginis finxit poeta,quaſi à primordijs tributaria fuerit,iure quidem licet vi pſcripſerit) hæc,inquit , fœmina nobis obnoxia,& merito ſubdita , repulit.i.per contemptum reiecit noſtra cõnubia,ac recepit Aeneam dominum.ſ.ipſi dominaturum imperioſe.in regna.ſ.ſua à nobis conceſſa.Et nunc ille. q.d.notiſſimus Paris . i. ſimilis Paridis adulter . & alterius cubilis inuaſor (quaſi vero Dido ſibi debeatur , h.d.) ſubnixus mentum & crinẽ madentem.i.delibutũ vnguento,hoc eſt habens mentem.& crinem.ſubnixum.i.fultum,& ſuſtẽtatum, mitra Mœonia.i.Lydia, qua etiã Phryges vtebantur (erat autem genus pilei incurui . de quo depẽdebat buccarum tegmẽ vt mitris epiſcoporum noſtrorum)ſubnixus dicit.cũ comitatu,ſemiuiro,& ſemimuliebri (qa ſexu quidem viri erãt,ſed animo & habitu mulieres videbãtur, dr ergo nunc in dedecus ſemiuir , quia altera pars infra virũ eſt, aliqñ in laudem.qñ vltra virũ eſt,vt in his , qui & ſemidei ſunt) potitur rapto.ſ.coniugio, aut abſolute rapto i.re rapta. aut rapina,videlicet fœmina illa,quæ noſtra connubia repulit. Quippe, quia certe,nos ferimus.i.afferimus,tuis templis. i. ad tua tẽpla, munera.i.oblationes,aut ferimus.i.offerimus, ſup.in tuis tẽplis munera.que,pro &.hoc eſt in̄ fouemus famã inanem.i.non ſortientem effectum.Famam.n.ſignificat fuiſſe,ꝙ Didonẽ haberet coniugem quã petierat,nec vero ſimile erat ꝙ ab ea repelleretur.& de ea fama potius itelligetur loqui,q̃ de fama generis ſui, aut gubernationis Iouis.Id enim ei maxime dolet, ꝙ ab ea repulſus ſit.& ita vituperio habitus,cum ab inferiore id fiat .

VARIA LECT. EXCVBIAS diuum æternas]vetuſta quædã exempl. legant, Excubiasq́. deum.[An te genitor,cũ fulmina torques,Nequidquam horremus]In vetuſtis aliquot exemp.legere eſt.Annæ genitor. Verum in pleriſque,Ne,abſque diphthongo notatum eſt.

AEN. Talibus orantem dictis, aramq́. tenentem
Audijt omnipotens,oculosq́.ad mœnia torſit
Regia,& oblitos famæ melioris amantes.
Tunc ſic Mercurium alloquitur, ac talia mãdat:
I V. Vade age nate,voca zephyros:& labere pennis:
Dardaniumq́.ducem, Tyria Carthagine qui nũc
Expectat,fatisq́.datas non reſpicit vrbes,
Alloquere,& celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promiſit,Graiumq́. ideo bis vindicat armis:
Sed fore,qui grauidam imperijs,belloq́. fremẽtẽ
Italiam regeret, genus alto à ſanguine Teucri
Prodere,ac totum ſub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe ſua molitur laude laborem:
Aſcanio ne pater Romanas inuidet arces?
Quid ſtruit?aut qua ſpe inimica ingẽte moratur?
Nec prolem Auſoniam,& Lauinia reſpicit arua?
Nauiget. hæc ſumma eſt.hic noſtri nuncius eſto.

SERV. OCuloſq́. ad mœnia torſit]Vt ide pellat Aeneã ne vidatur eſſe contrarium ꝙ turbãtur omnia Ioue Africã reſpiciente. Nã vtrũq. a turpi liberat fama . [Voca zephyros] aut quibus Aeneas nauiget,vnde eſt: Nec zephyros audis ſpirare ſecũdos. aut qui vehant Mercurium, vt, Ventoſq́. ſecabat. Item,Rapido pariter cum flumine portant.[Tyria Carthagine] Pro Carthagini , & pro aduerbio in loco,de loco poſuit,ſic Horat.Romæ Tybur amnẽ,ventoſus Tybure Romã,pro Tyburi.[Expectat] Moratur, & terit tps. [Non illum nobis] Κατὰ τὸ σιώπωμενον intelligimus.[Pulcherrima] Epithe ton perpetuum, nec ad pſens negociũ pertinens.[Graiumque ideo bis vindicat armis?] Alij dicunt bis , ſemel à Diomedis ſingulari certamine.in quo à Diomede percuſſus eſt ſaxo Iuuen.vel quo Tydides percuſſit põdere coxam Aeneæ. Et item in excidio,ſicut legimus,Deſcendo,ac ducente deo . Alij dicunt pp Diomedis,& Achillis certamina ſingularia , ſed quãdo cum Achille dimicauit , à Neptuno liberatus eſt. Põt aũt pro Venere factum videri.Sic Iuno imputat Veneri , quod ꝑ ea factum eſt, vt, Potes in totidem claſſes conuertere nymphas . Poteſt etiam alter ſenſus eſſe. Nam Troia ab Hercule,qui & ipſe Gręcus fuit, capta eſt.vt intelligamus iam tunc Aeneam natum fuiſſe . Nec enim multum tempus interfuit , cum conſtet Priamo tunc ab Hercule imperium traditum. [Grauidam imperijs] vnde multi imperatores poſſent creari,vt. Hinc populum late regem . Ideo autem grauida ablatiuo iungitur,quia etiam iam grauis illa re dicimus.vnde eſt huius origo ſermonis . Sic Plautus in Amphitryone . vxor tua non puero. ſed peſte grauida eſt [Belloq́ frementem] Exceptis temporibus , quibus à Latino regebatur,vt. Longa populos in pace regebat. Nã alias bellicoſa fuit Italia.[Prodere] Modo protenderet. i. propagaret . Propago autẽ ſi genus ſignificet , pro breuis eſt,vt ſit:Romana potens Itala virtute propago . Si de arbore dicas , ꝓducitur. pro. vt Flexos propaginis arcus:Nec ſe ſpectent prodere ſanè . Significat & decipere.vt. Vnius ob iram Prodimur . & eſt in infinitũ hęc lexis Polyſemos. [Super ſua laude] . i. pro ſua laude & Grçcum eſt ſchema. ſic enim Demoſthenes ὑπὲρ τοῦ στεφάνου. id eſt pro corona,ὑπὲρ ἐκείνου,pro illo. [Molitur] Præparat aut exercet.[Aſcanio ne]Propter illud quod frequenter diximus,ipſi imperium deberi . Ideo autem hoc aſſerit poeta , vt , laudando Iulum , Iulium Ceſarem laudet , qui ab eo originem ducit , vt , Iulius à magno demiſſum nomen Iulo . [Romanas inuidet arces] Honeſtior eſt elocutio , ſi addamus quam rem inuidemus , vt liber pampineas inuidit collibus vmbras . [Inimica in gente] Præoccupat quaſi præſcius . [Nec prolem Auſoniam]vt in 6. Nunc age Dardaniam prolem quæ deinde ſequetur Gloria . [Hæc ſumma eſt] id eſt mei præcepti collectio . Iuuenalis, in ſumma , non Maurus erat , neque Sarmata Mettax .

A S C. TALIBVS orantem &c.]Docet auocatū Aeneam,ab Carthagine in Italiā à Mercurio,monitu Iouis,cuius orationem ad Mercuriū hoc loco recitat. De qua, cū nihil habeamus ex Don. Ordo eſt Omnipotens.ſ. Iuppiter.audit.i.exaudiuit ,pro parte, quātum.ſ.ad hoc ꝙ tacite petijt Aeneam, quē ſibi ꝑlatum dolebat illinc amoueri. Iarbā.ſ.orantē.i.oratorie loquentē talibus dictis.i.ꝓmiſſa oratione,ac tenentē aram ex more.ſ.obteſtantiū,& torſit.i.flexit,oculos ad mœnia regia.ſ.Carthaginēſia,& ad amātes oblitos melioris famæ.i.immemores regni ſui , Aeneā regni quo vocabatur,& Didonē eius quod extruere cœperat, & alloquitur tum.i.deinde Mercuriū ſic, ac mādat talia , O nate.i.fili, genuit.n.cum ex Maia, age, cohortādi eſt,beneuole,vade, vocabat Zephiros,quibus.ſ.Aeneas,nauiget , aut quibus ipſe ex Cyllene deferatur,& labere pennis.ſ.alarum tuarū.& alloquere ducem Dardaniū.ſ.Aeneā,qui expectat.i.immoratur nunc Carthagine,Tyria.i.à Tyrijs extructa.& nō reſpicit.i.non attendit , vrbes.ſ.Italicas,datas.i.conceſſas ei,fatis.i.à fatis, hoc eſt deorum voluntate,& ꝑordinatione.& defer.i.deorſum fer, mea dicta.i. mandata,per auras celeres.i.quas celer ꝑtranſeas , & dic,ſup.illi ꝙ genitrix.ſ.eius pulcherrima,videlicet Venus, nō ꝓmiſit nobis illū fore talem.i.voluptati dedito,neq. vindicat.i.eripit, & liberum ſeruat his armis,Graium.i.Græcorū.ſorte ſub Laomedonte,& nunc ſub Priamo,aut ſemel cū Diomede concurrentē , & ſemel in ipſa Troiæ ruina,ꝑ tela.ꝑ igneis deſcendentē,ideo.i.ad eum finem vt mulieri inſeruiat,ſed promiſit,ſup.fore.i.futurum eſſe,talem ſup.aut eum.qui regeret imperijs. Italiam grauidam imperijs,& frementē bello.i.Martiā,& bellicoſam. (Reſpicit ad Auguſtū,qui inde originē traxit) & qui proderet.i.porro dederet,hoc eſt propagaret, & portēderet genus.i.progeniē, ab alto ſanguine Teucri.i.quod ꝑ Teucrū auctū eſt.aut Teucri,pro Dardani,ac mitteret totū orbem ſub lege , quod Auguſtus tandem effecit.Si nulla gloria tantarū rerū,accendit. i. incitat ardenter, eum,nec ipſe molitur.i.cū molimine tentat laborē, ſuper.i.pro, ſua.i.propria laude,ne.i.an ipſe pater.i.cū ſit pater Aſcanij(dubitat tamen Titus Liu.an huic Aſcanio,an vero poſthumo,regnū obuenerit)inuidet Aſcanio, arces Romanas , quæ , ſcilicet olim ab Aſcanij progenie extruentur , ꝙ in perſona Iouis recte dicitur,qui ſciuit Romanas arces futuras . Quid ſtruit.ſ.in Carthagine? aut qua ſpe moratur in gente inimica ? nec reſpicit prolem Auſoniam?aut quæ in Auſonia.i.in Italia oritura eſſet , aut Lauiniam puellam regiam.quam Didoni præferendam innuit?& , pro.i.nec reſpicit arua Lauinia?quæ.ſ.illi in agro Laurenti ſubijcientur.Nauiget,non dicit quo,ſed ſatis innuit in Italiam nauigandum,id tamen non dicit, quia prius in Siciliam deferentur. Hæc eſt ſumma.ſ.mandatorum,hoc eſt omnia mandata mea in hoc recidunt,vt quamprimum nauiget,& ergo eſto nuncius noſtri,ſcilicet mandati,aut dicti.hic,id eſt in hac re.

VARIA LECT. TVNC ſic Mercurium alloquitur] In antiq. aliquot,Tum habetur.[Non reſpicit vrbes] In Oblongo lib.& in Med.Perſpicit.In aliquot alijs Proſpicit, habetur. [Genus alto à ſanguine Teucri] In lib.pleriſq. veteribus abſque à. propoſitione ſcriptū eſt,Genus alto ſanguine,venuſtate haudquaquam pari.

POE. Dixerat.ille patris magni parere parabat
Imperio:& primum pedibus talaria nectit
Aurea,quæ ſublimen alis, ſiue æquora ſupra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit.hac animas ille euocat Orco
Pallentes,alias ſub triſtia tartara mittit;
Dat ſomnos,adimitq.,& lumina morte reſignat.
Illa fretus agit ventos,& turbida tranat
Nubila.iamq.volans apicē,& latera ardua cernit
Atlantis duri,cœlum qui vertice fulcit;
Atlantis,cinctum aſſidue cui nubibus atris
Piniferum caput,& uento pulſatur,& imbri:
Nix humeros infuſa tegit: tum flumina mento
Præcipitant ſenis,& glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Conſtitit: hic toto præceps ſe corpore ad undas
Miſit,aui ſimilis,quæ circum littora, circum
Piſcoſos ſcopulos humilis volat æquora iuxta.
Haud aliter terras inter, cœlumq. volabat,
Littus arenoſum Libyæ,ventoſq. ſecabat
Materno veniens ab auo Cyllenia proles.

SERV. PArere parabat] Non reſpondet quaſi numen inferius. ſed dictis obtēperat . [Talaria nectit] Mercurius ideo dr̄ habere pēnas,qa citius oībus planetis in ortū ſuum recurrit. Vnde & velox & errans inducitur,vt , Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes . Tum virgā capit.i.caduceū, qđ primo Apollo habuit.& donauit Mercurio.lyra ſibi tradita.Sic Horat.Fraternaq. humerum lyra.huius autē virgæ hæc ratio eſt.Mercurius & orationis deus dr̄.& interpres deorū , Vnde virga ſerpentes diuidit . i. venena . Nam bellantes interpretum oratione ſedantur. Vnde ſm Liuium legati pacis,caduceatores dicuntur.ſicut.n.per faciales bella inducebantur, ita pax per caduceatores fiebat. ἑρμῆς autem Græcæ dicitur, ἀπὸ τῆς ἑρμηνείας Latine interpres.[Animas]Pro vmbris ſecūdum poeticum morem . Animæ enim in cœlo ſunt , vt Viſa dehinc cœlo facies delapſa parentis.Huius autē rei ratio alterius eſt ſcientiæ.[Lumina morte reſignat]Claudit perturbat. Eſt & aliud quod Phyſici dicunt pupillas quas in oculis videmus,morituros ante triduum nō habere,quibus non viſis,eſt ſumma deſperatio.Hoc ergo dicit Reſignat,hoc eſt aufert ſigna luminis [Tranat]tranſuolat,vt, Nare per æſtatem liquida ſuſpexeris agmen.[Apicem,& latera] Bene ei quæ ſunt hominis dat.Nam rex fuit.qui cum audiſſet oraculo cauendum eſſe à Iouis filio.& timorem nullum ſuſciperet, à Perſeo in montem conuerſus eſt viſo Gorgonis capite , eo ꝙ illum noluit ſuſcipere.Vt autem in primo diximus,peritus aſtrologiæ fuit . Nam & Herculem docuit. Sanè latine Telamon dr̄, ſicut Nilus Melo. [Fulcit] Suſtinet.nam altus eſt nimis. [Nix] Niuis facit, ſed verbum ningit non hinc venit , ſed ab eo quod eſt hæc ninguis,& hæ ningues.Sic Lucret . Albas effundere ningues.Ninguit autem prima perſona caret,& ſecunda, quia non eſt in noſtro arbitrio.[Præcipitant,] vt, Nox humida cœlo præcipitat. [Senis] aut ꝑꝑ ætatem , aut alluſit ad niues , vt Gelidus canis cum montibus humor Liquitur.[Paribus alis] Leni volatu,vt dixit,&,In cœlum paribus ſe ſuſtulit alis. [Cyllenius] Ab auias vnde paulo poſt , Cyllenia proles . Aut à Cyllene Arcadiæ monte , vbi dr̄ eſſe nutritus . [Toto corpore] vno Impetu excuſſus.Sic Lucan.nec ſe tellure cadauer Paulatim ꝑ mēbra leuat, terraque repulſum eſt Erectumq. ſemel.[Aui ſimilis] Incōgruum heroo credidit carmini ſi mergum diceret,vt alibi Ciconiam per periphraſim poſuit,Candida venit auis lōgis inuiſa colubris. Sic eſt , Et tecta cum ardente videret Scintillare oleum . [Littus arenoſum Libyæ]Bene arenoſum addidit . Nam in Libya erat,ſe nō in arenoſa Mauritania.n.aſpera, & ſilueſtris eſt.Materno ab auo] Per Maiam Atlantis filiam .

A S C. DIXERAT &c.] Docet quō Mercurius, qui dr̄ deorū nuncius, Ioui obſecutus eſt. ea enim eius planetæ natura eſt, vt quibuſcunq. coniungitur , eorum naturam ferè induat,ideoq. ſtatim paret,nec reſpondet . De hac autem re hoc ſolum reperi apud Donatum.[Auo materno] Ab Atlante monte,in quē Atlantem patrē Maiæ conuertit Perſeus.Ordo eſt.Dixerat.ſ. Iuppiter,ille ſ.Mercurius,parabatur parere.i.obedire imperio magni patris , & nectit primum pedibus.ſ.ſuis talaria. i.indumenta , ad talos vſque defluentia,aurea.i.fulgentia more auri, quæ.ſ.talaria portant.ſ. eum,ſublimem.i.ſupra limum,hoc eſt terram exaltatum, alis.i. per alas illis annexas,pariter.i.ſimul, cum flamine.i.vento.rapido.i.raptim volanti , ſiue ferri velit ſupra æquora , ſeu ſuper terram,tum i.deinde capit,virgam.i.caduceum,& ille euocat quādo.ſ.vult,hoc eſt euocare ſolet,ac poteſt hac.ſ.virga , Orco.i.ab inferno,animas pallenteis.i.vmbras defunctorū,& mittit alias.ſ. animas,ſub tartara.i. loca profundiſſima , & obſcuriſſima in inferno,hoc eſt alias ducit ad inferos,aliās reducit ab inferis,(nam Ethnicorum,multorum diſciplina,eſt animas quidē non interire,ſed poſt interualla certa,quæ viuendo bene aut male,meruerunt habere longa aut breuia) redire ab inferis in corpora , non eadem,ſed alia,& earum ducendi , ac reducendi miniſtrum eſſe Mercurium,qui quaſi caduceator deorum eſt. Caduceator autē eſt,quem vulgus ambaſiatorem vocat. Et ipſe dat ſomnos , hac virga,& adimit.i.aufert ſomnos,& reſignat,id eſt aperit,lumina ſupp.clauſa morte,nam re,ſignificat contrarium,dum ad dictionem

nem importantē clauſuram, iungitur, quia ergo ſignanter literę & arcæ, dū clauſæ ſunt, reſignare ferè accipitur pro eo quod eſt aperire, & recludere) Seru. tñ accipit, quaſi ſit, reſignat. i. iterum ſignat, morte. ſ. futura lumina. i. pupillas. quas auſcit, & ipſe fretus. i. adiutus, illa. ſ. virga, agit. i. impellit ventos. & tranat. i. tranſuolat, nubila turbida. i. ēt cōmota, & ipſe volās cernit iā apicē. i. verticem, & latera ardua Atlantis, illius montis in Mauritania, duri. i. ſaxoſi, qui. ſ. mōs, (ſed alludit ad Atlantem regē, auum maternum, eius qui in eum montem conuerſus fingitur) fulcit. i. ſuſtinet, vt ruſticis ad pedem eius ſtantibus vr, vertice. i. ſummitate capitis ſui, cœlum Atlantis, inquit, cui caput piniferum, i. in quo multæ pinus creſcunt, cinctum. i. inuolutum aſſidue, atris. i. obſcuris nubibus pulſatur vento, & imbri. ſed nix infuſa, tegit humeros. i. iuga eius tum. i. inſuper, flumina præcipitant, ſupp. ſe. i. præcipitanter cadunt, mento. i. de mento. ſenis. ſ. Atlantis, niue caneſcentis, ſed alludit (vt dixit) ad hominem, quaſi diſtillarēt de barba, hoc eſt, iuxta verticem eius. & Barba horrida. i. aſpera, riget glacie. i. ſtyrijs: Cyllenius. i. Mercurius, in Cylleno nutritus, nitens. i. conās deſcendere, alis paribus. i. æquatis, vt faciunt magnæ aues dum deſidunt, conſtitit. i. requieuit primum, hic. i. in Atlante monte, & ipſe præceps. i. pręcipitanter deſcendens, miſit ſe hinc. i. ab hoc loco, toto corpore. i. conatu totius corporis, ad vndas. ſ. maris Libyci, iuxta Carthaginem miſit, inquam exiſtens ſimilis aui. ſ. mergo, quæ volat humilis circum littora, & circum ſcopulos piſcoſos. i. piſcibus refertos, iuxta æquora. Proles cyllenia. i. Mercurius, veniens. i. deſcēdens ab auo materno. i. ab Atlante Maiæ. quæ mater eius eſt patris, volabat, haud. i. non aliter, ſed eodem modo inter terras, & cœlum, & ſecabat. i. diuidebat littus arenoſum Libyæ, quia illic arenæ abundat, & ventos. i. ſuperabat ſimul ventos, & globos arenæ alteos.

VARIA LECTIO.

HAC animas ille euocat Orco] In Long. quidem exempl. Vocat, eſſe videtur, ſed ſi accuratius inſpicias, Ill' vocat. more Græco per apoſtrophen ſcriptum deprehendens. [Alias ſub triſtia Tartara mittit] In veterib. aliquot lib. Sub Tartara triſtia legitur, mutatis loco dictionibus. [Haud aliter terras inter. cœlūq. volabat, Littus arenoſum] In Oblongo lib. in Med. & aliquot alijs ſequitur verſus, Materno veniens ab Auo Cyllenia proles, Littus arenoſum, Libyæ, ventoſq. ſecabat. In pleriſque lib. poſt dictionem, Arenoſum, Ac, in nonnullis, Et reperitur, hoc modo copulatiua poſtpoſita, Littus Arenoſum, & Libyæ, ventoſq. ſecabat, vt diſſolutum membrum ita apte connectitur.

Et primum alatis tetigit magalia plantis:
Aeneam fundantem arces, ac tecta nouantem
Conſpicit. atque illi ſtellatus iaſpide fulua
Enſis erat: Tyrioque ardebat murice læna
Demiſſa ex humeris: diues quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreuerat auro.
Cōtinuo inuadit. MER. Tu nūc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchramque vxorius vrbē
Extruis, heu regni, rerumque oblite tuarum.
Ipſe Deum tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum, & terras qui numine torquet:
Ipſe hæc ferre iubet celeres mandata per auras.
Quid ſtruis? aut qua ſpe Libycis teris ocia terris?
Si te nulla mouet tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe tua moliris laude laborem:
Aſcanium ſurgentem, & ſpes hęredis Iuli
Reſpice, cui regnum Italiæ, Romanaque tellus
Debentur. POE. Tali Cyllenius ore locutus,
Mortales viſus medio ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.

SERV. *Magalia.* MAgalia] Afrorū caſas, & mapalia, idē ſignificant, ſed magalia. ma, producit, mapalia vero corripit: vt, Et raris habitata mapalia tectis. [Iaſpide fulua] Pro viridi, vt, Fuluaq́. caput nectētur oliua. Dicit ēt Plinius in naturali hiſtoria, multa eſſe iaſpidū genera, in quibus etiā fuluā commemorat. [Enſis erat] ꝑ vagina poſuit. Et multi iaſpidē volunt ad gratiam pertinere. [Læna] Genus veſtis. Eſt autē proprie toga duplex, amictus auguralis. [Inuadit] Habitū futurę orationis oſtendit. Notandum non eum tm̄ nuncij, ſed etiā caduceatoris. i. oratoris officio fūgi. Nam & perſuadet, & nunciat. [Vxorius] Vxori ſeruiēs. Horatius. Vxorius amnis. [Ipſe] Dat dictis auctoritatē: vt, Quæ Phœbo pater omnipotens. [Claro demittit Olympo] Olympus quaſi ololampus dictus eſt, ſiue mons ſit Macedoniæ. qui dr̄ eſſe diuerſorium deorum, ſiue cœlum. Vnde addidit Claro, vt Plēmyrium vndoſum. Accentus ſanè Græcus tunc poteſt eſſe, ſi ſit Græca declinatio: vt, ὄλυμπος ὀλύμπου. Nam Latine Olympi. [Torquet] Regit, ſuſtinet: vt, cuncta tuo qui bella pater ſub numine torques. [Numine] autem, eſt aut nutu, aut poteſtate. [Hæc] Quæ dicturus eſt. Nam ſupradicta ex ſe dixerat. [Terris] Per negligentiam tempora conſumis. Salluſt. Ibi triennio fruſtra trito. [Debētur] Honeſtius plurali numero reſpōdit. [Surgentem] Creſcentem: vt, Surgentem in cornua ceruum. Et, Surgentemq́. nouæ Carthaginis arcem. [Cyllenius] Antonomaſium eſt pro proprio. [Ore] Oratione. [Mortales viſus] Aut oculis ſe Aeneæ ſuſtulit, aut humanā reliquit effigiem, quā ſumpſerat, vt ab Aenea poſſet videri, quod melius eſt. [Medio ſermone] Atqui executus eſt oīa quæ Iuppiter dixerat, ſed ſermo eſt conſertio orationis, & confabulatio duorum vel plurium. Medius ergo eſt ſermo, cum perſona cum qua quis loquitur, non reſpondet, vt nunc fecit Aeneas.

ASC. VT primum alatis, &c.] Docet quō executus eſt mandatum Iouis. de quo Donat. ſic dicit. [Inuadit] Inuectiuā futuram eſſe, hoc verbum oſtēdit. Et ex hoc acri habitu debuit eſſe Iuppiter. [Tu nunc] Obiurgatio eſt, potius quàm inuectio. Nam commune ſibi facit hoc damnum, & dolet decipi ſpē ipſius, & filij, quod non faceret, ſi accuſatoris animum gereret. [Pulchram vxorius vrbem] Stulti eſt aliena curare, ſua negligere. [Ipſe Deum] Huius perſonæ auctoritate, grauiorem facit ſuam obiurgationem & vt maior ſit metus, poteſtatem ipſius deſcribit. Vtrūq. autem damnat, quod ſubleuet inimicorum opes, & quod in re agenda, ocium ſibi proponat, quoniā negligentis eſt, & incauti. Addit, ne per eum pereat, quod Aſcanio debetur, quod niſi ꝑ ipſum præſtari non poteſt. [Medio ſermone] Quia non expectauit reſponſum, quod erat dimidium ſermonis, qui oritur, inter duos. Hæc ille. Ordo eſt. Vt, id eſt vbi, aut cū primum, ſcilicet Mercurius, tetigit plantis alatis. i. quibus talaria cum alijs annexuerat, magalia. i. Pœnorum domos humiles, ipſe cōſpicit Aeneā fūdantem arces, & nouantē. i. noua facientem, tecta. ſ. Carthaginis, futuræ Rom. imperio inimicæ, atque enſis erat illi ſtellatus. i. radiās, & quaſi ſtellis ornatus, iaſpide. i. gemma illa, fulua. i. ſub viridi admixto albo, & Læna. i. chlamys ardebat. i. reſplēdebat illi, murice Tyria. i. purpura Tyria, q̄ dibapha. i. bis tincta, illic eſt, & cęteris præſtat, demiſſa. i. deorſum miſſa, & reiecta, more militantium, ex humero, quæ munera fecerat Dido diues, & diſcreuerat telas. i. ſtamina, tenui auro. i. in fila diſſecto. Continuo, i. ſtatim, vt vidit eum, inuadit. ſ. Aeneam, dicens, ſup. tu. i. tu ne qui auctor Rom. imperij eſſe debes, locas nunc fundamenta altæ Carthaginis quæ. ſ. tui nepotes euerſuri ſunt, & tu vxorius, id eſt vxori nimium deditus extruis vrbem pulchram: tu, inquit, heu, dolentis, & exprobrantis, oblite. i. qui oblitus es, & (ſecundū Vallam dicere poſſet, non minus oblitus) rerum tuarum. i. tot oraculis tibi reuelatarum. Ipſe regnator deum i. deorum. ſ. Iuppiter, qui torquet, id eſt implet, aut agit, & ſuſtinet, numine, id eſt nutu & poteſtate, cœlum & terras. i. ſumma, & infima, cœleſtia, & terreſtria, demittit. i. deorſum mittit, de claro Olympo. i. cœlo, me tibi. i. ad te, & ad commodū tuum, & ipſe iubet, ſup. me, ferre hæc mandata, quæ, ſcilicet dicturus eſt. per auras celeres, id eſt quas celeriter pertranſiuimus iuſſu eius. dicens, ſup. Quid ſtruis, aut qua ſpe teris ocia, id eſt per negligentiam cōſumis tempora, quibus ocio vacas terris Libycis? q. d. inimicis, & tibi negatis. Si nulla gloria tātarum rerum, quantæ, ſ. tibi promiſſę ſunt, nec ipſe, id eſt tu moliris laborem. ſuper id eſt pro tua laude, reſpice, id eſt clementer attende, Aſcanium ſurgentem, id eſt creſcentē, & ſpes Iuli, id eſt quas cōcipere potes de Iulo, hæredis, i qui tibi hæres eſt, & cui poſt te, regnum Heſperiæ debetur. vnde dicit, Cui regnum Heſperiæ, & tellus Romana debentur, ſcilicet ex fatali pręordinatione, Cyllenius, id eſt Mercurius, locutus tali ore, id eſt oratione acriter prolata, reliquit viſus mortales, ſcilicet Aeneæ, cui ſe videndum exibuerat, ſermone exiſtente adhuc medio, id eſt nullo reſpōſo dato, & cum ille plura putabatur dicturus, &

rus.& euanuit procul ex oculis in tenuem auram,reſoluto.ſ.corpore aerio viſibili quod aſſumpſerat.

VARIA LECT. DEMISSA ex humeris] in peruetuſtis admodū exēplaria, Dimiſſa legit. [Audeat affatus? & q̄ prima exordia ſumat?] In nonnullis libris oppido. q̄ vetuſtis non inuenuſte legitur abſq. particula copulatiua,Audeat affatu?quæ prima exordia ſumat.

At vero Aeneas aſpectu obmutuit amens,
Arrectęq. horrore comæ,& vxor faucibus hæſit.
Ardet abire fuga, dulceſque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu,imperioque deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginā ambire furētē
Audeat affatu?& quę prima exordia ſumat?
Atq. animum nunc huccelerē, nūc diuidit illuc,
In parteſque rapit varias, perque omnia verſat.
Hæc alternanti potior ſententia viſa eſt.
Mneſthea,Sergeſtumq. vocat,fortemq. Cloāthū:
Claſſem aptent taciti,ſocios ad littora cogant,
Arma parent, &, quæ ſit rebus cauſa nouandis,
Diſſimulent:ſeſe interea, quando optima Dido
Neſciat, & tantos rumpi non ſperet amores,
Tentaturum aditus, & quæ molliſſima fandi
Tēpora, quis rebus dexter modus. ocyus omnes
Imperio læti parent, ac iuſſa faceſſunt.
At regina dolos (quis fallere poſſit amantem?)
Præſenſit,motuſque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens, eadem impia fama furenti
Detulit,armari claſſem, curſumque parari.
Sæuit inops animi, totamque incenſa per vrbem
Bacchatur:qualis commotis excita ſacris
Thyas,vbi audito ſtimulant Trieterica Baccho
Orgia,nocturnuſque vocat clamore Cithæron.
Tandem his Aeneam compellat vocibus vltro.
DI. Diſſimulare etiam ſperaſti perfide, tantum
Poſſe nefas,tacituſque mea diſcedere terra?
Nec te noſter amor,nec te data dextera quōdam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hyberno moliris ſidere claſſem:
Et medijs properas aquilonibus ire per altum
Crudelis.quid,ſi non arua aliena,domoſque
Ignotas peteres,& Troia antiqua maneret,
Troia per vndoſum peteretur claſſibus æquor?
Me ne fugis? p ego has lacrymas,dexterāq. tuā te,
Quando aliud mihi iam miſeræ nihil ipſa reliq,
Per connubia noſtra,per inceptos hymenæos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquā
Dulce meum;miſerere domus labentis, & iſtam
Oro(ſi quis adhuc precibus locus) exue mentem.
Te propter Libycæ gentes,Nomadumq. tyranni
Odore,infenſi Tyrij: te propter eundem
Extinctus pudor,&,qua ſola ſidera adibam,
Fama prior.cui me moribundam deſeris hoſpes?
Hoc ſolum nomen quoniam de coniuge reſtat.
Quid moror? an mea Pygmaliō dū męnia frater
Deſtruat? aut captam ducat Getulus Iarbas?
Saltem ſi qua mihi de te ſuſcepta fuiſſet
Ante fugam ſoboles ſi quis mihi paruulus aula
Luderet Aeneas,qui te tantum ore referret:
Non equidē omnino capta,aut deſerta viderer.

SERV. ARrectęq. horrore comæ.] Subaudi ſunt. [Dulceſque relinquere terras] Minus eſt quanquā. Et nec videatur ingratus, deorū excuſatur imperio.ſic ipſe in 6. Sed me iuſſa deum. [Ambire] Blanditijs circūuenire. Et ambio illam rem dicimus, vt, Neu connubijs ambire Latinum. Exordia] Orationē ſed exordium in duo diuiditur, in principium & orationem, ſicut in Rhetoricis legimus. [Alternanti] Varia mente tractanti. Et per hoc oſtenditur cogitaſſe eum etiam amorē, ſed prætuliſſe voluntatē deorum. [Taciti] Sine ſtrepitu celantes cōſilia. [Arma parent] Contra impetum iratæ forte Reginę. [Quando] nō eſt hoc loco temporis, ſed ſignificat ſi quidem, & eſt coniunctio ratiocinantis. Sanè qn. breuis eſt naturaliter; ſic Serenus, Quādo flagella ligas ita liga. Virgilius vſurpat. Si quando Tybrim vicinaq. Tybridis arua. [Quis rebus dexter modus] Quis ſit optimus rebus euentus. [Læti] Alacres, feſtini. [Faceſſunt] Frequētatiuū eſt, vt in Geōrgicis. Matris pcepta faceſſit. Alias diſcedit ſignificat, vt Terentius. Hæc hinc faceſſat, itur moleſtus ne fias. [Præſenſit] ac ſi diceret, anteq̄ ille molliretur. & nimia in hoc vis amantis exprimitur. [Omnia tuta timens] Deeſt et. & eſt exaggeratio. [Eadem fama] quæ & Iarbæ nunciauerat. [Curſumq. parari] Nauigationem, vt, Nitenti curſum. [Inops animi] Sine animo, ſine cōſilio. [Bacchatur:] Furit more Bacchātum. Et bene vno ſermone p̄occupauit futurā cōparationem. [Thyas] Baccha. nam ſicut a Baccho Bacchæ, ſic & à Thio Thyades dicuntur. Commotis autem ſacris ideo dixit; quia in ſacrorum renouatione cōmouebātur ſimulacra. Vnde Horatius, Non ego te candide Baſſareu inuitum quatiam. [Trieterica] Triēnalia. Liberi enim ſacra tertio quoq. anno innouabātur. Sanè ſciendum. [Orgia] apud Græcos dici omnia ſacra ſicut apud latinos ceremonię dicūt. Sed iam abuſiue ſacra Liberi, orgia vocātur, vel ἀπὸ τῆς ὀργῆς, id eſt è furore, vel ἀπὸ τῶν ὀρῶν, à montibus. [Nocturnuſq. vocat] Nocte celebratus. vnde ipſa ſacra. nyctelia dicebātur, quæ populus R. excluſit cauſa turpitudinis. Cithæron autem mons ex quo, clamor veluti numinis Bacchas vocabat. [Diſſimulare etiam] Satis artificioſa allocutio. Nam & ſibi conſulit ſub ſpecie vtilitatis Aeneæ. Diſſimulare autem ideo, ac ſi diceret, ita rem pudendam cogitas, vt eam fateri nolis. Supra enim dixerat, Quæ rebus ſit cauſa nouādis diſſimulēt. [Data dextera] Fœdus amicitiarū. [Hyberno ſidere] Non hyeme, ſed hyemali ſidere, aut propter quod ait ſupra, Dum pelago deſęuit hyems, & aquoſus Orion. Ergo aut pro tempore, vt, Quo ſidere terrā Vertere Mecœnas. aut re vera ſidere, propter Orionem. [Crudelis] Etiam in te odio mei. ſic Lucanus de Cęſare. Sæuitia ē voluiſſe mori. [Domoſq. ignotas] ac ſi diceret, Carthago iam tibi nota eſt, licet & hic aliena ſint arua. [Troia antiqua maneret] ſi deeſt. & quaſi per interrogationem intelligendum. [Me ne fugis?] Adhuc aperte non vult imputare beneficia, ſicut paulo poſt irata. [Nihil ipſa] non pudorē, non regnū. [Inceptos hymenęos] qui ipſa nouitate ſunt dulces. [Dulce meum] Tetigit rem inhoneſtam. Sic Terent. Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus. [Tyranni] Nihil intereat apud maiores inter regem & tyrānum: vt, Pars mihi pacis erit dextrā tetigiſſe tyranni. [Fama prior] Quæ melior fuit ſine dubio. Hoſpes. Aeneas, & hoſpes fuerat, & maritus: ſed modo maritum ſe negat. hoſpitem confitetur: vnde nunc Dido. h. d. Cui me deſeris hoſpes: [Hoc ſolum nomen quando de coniuge reſtat] Hoc eſt ſupereſt. Alij reſtat intelligunt reſiſtit, id eſt cōtrarium tibi eſt. Nonnulli dicūt. Hoc nomen ſolum qđ ſupereſt, vt te coniugē dicā. Dicitur autem ingenti affectu hoc verſus Virgiliū pronunciaſſe. cū priuatim paucis præſentibus recitaret Auguſto. Nam recitauit voce optima primum, tertium, & quartum [Saltem] vel hoc. Eſt autem ſermo tractus à capitis, qui eum tenerentur ab hoſtibus, dicebant. Sublatis omnibus, ſalutem concede. Inde p Synæreſim hic natus eſt ſermo, vt in contemptu rerum multarum periturę: aliquid ſaltem dicamus. Antę fugam ſoboles] Et amatorie, & mare. Nam & fugam dicit, quā ille nominat profectionem. Amor autem ex filij deſiderio comprobatur. [Si quis mihi] Bene iterat Mihi. & ſecundum ius loquitur. Nam vbi non eſt iuſtum matrimonium, liberi matrem ſequuntur. [Qui te tantum ore referret] aut ſic dixit, quaſi amatrix. vt ſupra de Aſcanio. Infandum ſi fallere poſſit amorem. Aut illud dicit, Optarem filium ſimilem vultui non moribus tuis.

AT

A T vero Aeneas &c.]Recitat quõ Aeneas ſic admonitus fugam.i.clandeſtinam profectionẽ parabat,vtq́. eam ſenſit amans Dido.vnde hæc duntaxat reperi Donati verba. [Atque animum nũc huc]In tam ambigua conſultatione,præualuit in religioſo viro diuinũ præceptum. Ordo eſt.At vero.i. ſed certe, Aeneas amens,i.attonitu·,aut ſtupefactus,& quaſi ſine mente aſpectu.ſ. minaci ipſius Mercurij, obmutuit .i. loqui nequiuit,& co.næ.i. capilli:abreptæ.ſup.ſunt.i.riguerũt,horrore.i.ex horrore, & vox .ſ.eius,hæſit.i.conglutinata eſt faucibus ita vt penitus rauceſcerent,& ipſe ardet.i.ardenter concupiſcit, abire fuga.i.ſecreta perfectione,fugæ ſimili,& relinquere terras dulces.i. q̃bus Didonẽ dulcẽ inuenerat,attonitus.i.ſtupefactus , quaſi tonitru Iouis ꝑcuſſus.tanto monitu . & imperio deorũ.ſ.Iouis,& Mercurij,aut ſimul omnium deorũ,qui in talia fata Aeneæ cõſenſerant. Heu, amare dolentis interiectio,q.d.dubitabat,quid agat,dicens,heu, & dubitãs quo allocutionis modo,audeat ambire .i. ambiendo, hoc eſt,ſuppliciter precando,tentare reginam furentem.ſ.impatientia amoris,& quæ exordia ſumat prima,ad inſinuandũ neceſſariam profectionem ſui,atque diuidit animum celerem.i. celeriter fluctuantem,nunc.i.aliqñ, huc.i. in hanc ſententiam . nunc .i.aliqñ.illuc.i.in illam ſententiam.& rapit.i. violenter trahit eũ in partes varias,& verſat eum per oĩa .ſ. tentamenta, & conſilia hæc.ſ. quam dicturus eſt poeta , viſa eſt alternanti, i. alternatim nunc hanc,nũc illã approbanti,potior,ſup.ceteris,ſi multæ erãt, aut potior.ſ.illarũ duarum,quas nouiſſimas verſabat, ipſe vocat Mneſthea Sergeſtum.& fortem Cloanthum,ſummos illos gubernatores nauiũ,vt in V.patebit in nauali,certamine,vocat,ſup.vt aut imperans poſtq̃ aderant,vt ipſi taciti.i. tacentes, & ſilentes, aptent claſſem,& cogant.i. in vnum cõpellant ſocios at littora, & ſup.parent arma.ſ.contra vim Tyriorum.& vt diſſimulẽt,quæ ſit cauſa rebus nouandis.i.cur res innouẽt, & claſſem aptent, & ſup.dicebat ſeſe.i. ſemetipſum , inter ea.ſ. dum claſſis aptaretur, tentaturũ aditus.i.acceſſus, & quæ tempora fandi.i. loquẽdi,ad eã de profectione,eſſent molliſſima.i.conuenientiſſima, & maxime opportuna & q̃ modus ſit dexter.i.cõueniẽs & aptus , reb.i. proſpere gerendis, qñ.i.qñquidẽ, optima Dido neſciat.ſ.qđ abire velit,& non ſperet.i. formidet(per contrariũ, nam ſperamus bona)amores tantos,quantos.ſ.iam experta erat,rumpi.i.poſſe, aut quod diſſoluantur (Sunt qui legant, ecquæ molliſſima, &c. vt ſit,vide q̃ molliſſima tempora fandi,q̃s.i.qualis modus,dexter rebus,ſed minus ꝓcedit,quia tunc diceret.q̃ mollis , & q̃ dexter) Oẽs.ſ.ſocij parent ocyus.i.valde cito imperio.ſ.Aeneę, leti.i.volũtarij , & morigeri,aut q̃a(ſicut alibi diximus) ſemꝑ in Italiam læti inierunt iter , quaſi natura eos in patriam reducente , vnde eſt, Vix ẽ cõſpectu Siculæ telluris in altũ Vela dabant læti. &,Italiã ſocij læto clamore ſalutant.&,Quo tandem Italia mecũ lætere repetta.& ſæpe alibi.ac,pro,&, faceſſunt.i. factu cunt, iuſſa.i. quæ iuſſerat.At.i.ſed,regina præſenſit.i.priuſq̃ parati eſſent. ſenſit dolos.i.doloſam profectionem.Nã,ſup.q̃s poſſit fallere amãtẽ?q.d.nemo,vnde ipſa excepit prima,motus futuros,timẽs omnia tuta.i.ẽt tuta nedum formidãda, nam res eſt ſolliciti plena timoris amor.Eadẽ fama q̃.ſ.detulerat ad Iarbam ,eã Aeneæ nupſiſſe, aut veniſſe Aeneã ,Cui ſe pulchra viro dignetur iũgere Dido,eadem,inq̃ detulit.ſ.Ad Didonẽ.claſſem.ſ.Aeneę,armari,i.armis,hoc eſt,inſtumentis oĩbus,tã bellicis,quã alijs inſtrui,& curſum.i.feſtinã nauigationem parari,& ideo ipſa inops.i.impotẽs, animi.i.rõnis,ſæuit.i.furit acerbe,incenſa .ſ. furore,baccatur .i. more Bacchantiũ decurrit,ꝑ totam vrbẽ,exiſtens ſup. talis,qualis, ſup.bacchatur Thyas,i. ſacerdos Bacchi, excita.i.excitata.& euocata,ſacris.ſ.Bacchi,hoc eſt,Orgijs aut Bacchanalibus cõmotis.i.cũ motu fieri cœptis, vbi.i.quo tẽpore.Orgia.i.feſta Liberi .i.trieterica.i.triennalia,quæ tertio quoq.anno fiunt:ſtimulant. .i.inſtigant, & quaſi ſtimulis agunt eã , & hoc Baccho audito .i. percepto aduẽtare,& Cytheron mõs ille Baccho ſacer,ſicut Helicon Apollini,nocturnis.i.in quo exercentur feſta,tẽpore nocturno,vocat clamore.i.reſonantia aut reboatione.[Tãdem his Aeneã,&c.]poeta,quã argutiſſimã inducit Didonis ad Aeneã,orationem,quam ipſe ſibi placere oſtẽdit, ex ea re quod eam priuatim Auguſto recitauit,qua ẽt D.Auguſtinus ad lacrymas cõpulſus eſt, vnde miſerationis plena eſt.De qua tñ pauciſſima extant Donati verba,nihil.n.inuenimus,niſi quod dicit. [Ante fugam] Dixiſſe Didonem , ne honeſtet rem,dicẽdo,Ante diſceſſum.Ordo autẽ eſt.Dido cõpellat.ſ.alloquitur,tandẽ.i. poſt longã cogitationem, Aeneam vltro.i. non expẽtem eius compellationẽ, his vocib.i.ſubſequentibus verbis.O perfide,eccã conſtantiam muliebrem,q̃ dixerat.Credo equidem(nec vana fides)genus eſſe deorum nunc dicit,O perfide,ſperaſti.i. ſperaſti ne ẽt poſſe diſſimulare.i.ꝑ diſſimulationem celare,tm̃ nefas,quantum.ſ.eſt amantẽ, & bene meritã ſic deſerere?q; , ꝓ.i. ſperaſti ne diſcedere tacitus .i.tacẽs,ſecretus diſcedere.ſ.poſſe mea terra? Nec noſter amor tenet te,nec dextra.i.fides,data.i.promiſſa quõdam, nec Dido moritura,ſi diſceſſeris.ſup.crudeli funere,quia morte,quã ſibi illatura eſt,vnde videt̃ ex tunc decreuiſſe, ſeſe interimere ſi diſceſſerit. Quin ẽt.i.inſuꝑ,tu moliris.i.cum mole,& difficultate paras,claſſem ſidere hyberno.i.hyemali,& tempeſtatẽ excitare ſolito,& ꝓperas ire per altum.ſ.mare Aquilonibus.i.vẽtis illis vehementer nociuis,medijs.i. in ſummo vigore exiſtentibus, aut tam flantibus exiſtens crudelis.i.ĩpius & immitis, ẽt in te ipſum odio mei, q.d.qui ſe pium in deos, & patrẽ fuiſſe iactitauit,nũc in ſeipſum impius eſt, vt mihi officiat,nam immemor ſalutis in ſummo periculo mare cõſcendere parat,quid,ſup.dicere poſſem,ſi nõ peteres arua aliena,& domos ignotas, & ſi Troia antiqua maneret? q.d.nõ tam legitime iraſcar,vt nunc,q̃a tunc conueniẽter Troia peteretur claſſibus . ꝑ ęquor vndoſum.i.vndis, & procellis plenum.Fugis ne me?q.d.id non merui,vnde addit.Ego oro te,per has lacrymas quas effundo,& per tuã dexteram.i.virtutem,& fidem,quã mihi quondam dediſti)qñ.i.qñquidem,ipſa.i.ego non reliqui mihi miſeræ iam nihil aliud.ſ.præter fidẽ datam de futuro,quia non erant celebratæ nuptiæ,aut quia non potuit eũ, cogere.(& oro,per noſtra connubia,quia(vt patuit)coniugium vocat,hoc prætexit nomine culpam,ſed ſi dicat Aeneas nõ eſſe cõnubia.addit)per Hymenæos noſtros.i.auſpitia nuptialia,aut per primos concubitus. Oro,inquit,ſi ego merui bene dere , quid.i. aliquid , aut in aliquod , & ſi quidquam meum.i.conſuetudinis meæ,fuit tibi dulce.i.delectabile,miſerere domus.i.familiæ meæ labentis.i.tendentis in ruinam,& excidium , & exue iſtam.ſ.tam ingratam,& indignam,tua pietate mentem.i.voluntatem.Nam iſte,ad ſecundam perſonam,& ad contemptum pertinere ſolet , ſi quis locus eſt adhuc.ſ.reliquus,precib. Locum aũt eſſe dicere, dupliciter docet,& ob merita erga eum ſua, quæ verecũde terigit,& ob damna quæ propter eum paſſura eſſet,ſi abiret,quæ addit dicens,gentes Libycę.& Tyranni.i.reges ſuperbi Nomadum pro Nomadarum,populorum Libyæ:odere.id oderunt, ſup.me propter te.i.quia te coniugem abſumpſi:& Tyrij.i.ſubditi mei, infenſi , ideſt multum offenſi. & ob hoc moleſti ſunt mihi propter te:quo verbo tangitur hiſtoria : Nam fuit a ſuis coacta Iarbę nubere,cum nollet,ſeipſam in pyram deiecit.i.aũt fingit poeta,Didonem in Aeneã reijcere,& pudor, ſup. meus eſt extinctus propter te eundem.& fama prior, quia ſola.i.ꝑ quã ſolam,etiam ſi aliam non habuiſſem dignitatem,adibã ſidera(prius de ſe dixerat Aeneas,Fama,ſuper æthera notus) cui o hoſpes, deſeris me moribũdam.i.iamiam morituram,& q̃a appellando eum hoſpitem videtur negare maritum,addi,cui hoſpitẽ dixerit, q.d. ideo dixit hoſpitem,qm̃ hoc ſolum nomen .i. hæc ſola appellatio .ſ. hoſpitis reſtat mihi de coniuge.i.de te qui coniux quidem es,ſed negas.Quid moror. i.quid differo mortem?an,ſup. moror?dum .i.donec Pygmalion,frater.ſ.meus, deſtruat mea mœnia. aut dũ .i.donec Iarbas Getulus.i. ferus Getulorũ rex, ducat.i. abducat, aut in triumphum ducat,me captam? q.d. id expectare non debeo,& ideo moribundam deſeris,ſaltem.i.ſi aliud obtinere non poſſum,vel hoc obtineam.ſi qua.i.ſi aliqua ſoboles.i.proles fuiſſet ſuſcepta,mihi.i.a me de te,ante fugã.i.priuſq̃ ſic turpiter aufugeres.& ſi q̃s paruulus Aeneas,i te,& nomẽ tuum referens,luderet mihi.i.in ſolatium meum,aula.ſ.mea qui referret.i.repræſentaret,te tm̃.i.ſaltem,aut tantũmodo cũ te habere nequeam ore.i.effigie,& vultu oris tui (& id melius, quam ſi dicatur ,tantum.i. duntaxat ore, quia nollem , vt factis tui ſimilis ſit. adhuc enim blanditur vt amatrix,& ita non congruit,vt intelligatur illum vituperaſſe,quod ex reſponſione patet Aeneę beneuole reſpondentis)Equidem.i. ego certe, non viderer omnino capta .i. irretita,laqueo amoris,aut potius decepta,aut deſerta , quia haberem filium,qui te repræſentaret. Eſt .n. filius imago patris. in quo & pater ſuperuiuere videtur,vnde Eccleſ.xxx. Mortuus eſt pater eius, & non eſt quaſi mortuus , ſimilem enim reliquit ſibi poſt ſe.Quo circa fictione iuris. ꝯtinuatur patris ĩ filio poſſeſſio.

VARIA LECT.

MNESTEA, Sergeſtumque vocat fortemq́. Cloanthum] In Med. & lib. aliquot alijs antiq. Fortemq́. Sergeſtum habere. [Claſſem aptent taciti,ſocios ad littora cogant] In antiq. pleriſque lib.abſque particul. copulati, legere eſt ſocios ad littora cogant.[Excepit prima] In lib.aliquot peruetuſt. Accepit, legitur. [Numadumq.tyranni]non eo inficias , Nomadum in lib. Longobard.& aliquot alijs legitur,Sed.n.in Obl.in Med. Numidum

habetur, Latinorum idiomate.[Si quis mihi paruulus aula Luderet Aeneas, qui te tantum ore referret]Te tantum, & tantum te tranſpoſitæ dictiones in diuerſis lib.ſententiam identidem variant. [Non equidem omnino capta, aut deſerta viderer] In Longobardico libro, in Mediceo, in Portio, & aliquot aliis legitur, Ac deſerta.

SERV. IOuis monitis]Bene præſcribit, ne ei det impietatem. Sanè & hæc monita dicimus: vt, Carmentis nymphæ monita, & deus auctor Apollo.& hos monitus, vt Perſius, hos pueris monitus patres infundere lippos.[Immota tenebat Lumina]phyſicum.n.eſt. vt qualitatē animi ex oculorū.aut corporis ſtabilitate aut mobilitate noſcamus. Ergo modo vult oſtendere Aeneā à propoſito nō eſſe deuiaturū. [Ego te, quæ plurima fando] controuerſia eſt plena in qua expurgit obiecta remouens à ſe crimē ingrati, & veniali vtitur ſtatu. profectionem ſuam retorquens in voluntatē deorum habet etiam finem. Nam purgat obiectā fugam nomine profectionis. [Promeriā] præſtitiſſe, bene ſe geſſiſſe, & eſt ſermo de his qui per cōtrarium magis lucent. Terent. Ita me velim ames promerētem patet.i.bene agentem. Et cōgruit, vt præſtet qui bene agit.contra alibi, Quid cōmerui.aut peccaui pater?.i.quid male egi. [Meminiſſe pigebit Eliſſæ]memini. & illius rei dicimus, vt hoc loco.& memini illam rem vt, Numeros memini.ſi verba tenerem[Dum memor ipſe mei]de futuro dixit, & congrue, Nā piget ad futurum ſpectat.pudet ad præteritum.& licet pene vna ſit ſignificatio, tamen dicimus Piget me illud facere, Pudet feciſſe. Vnde interdum precipue à Saluſtio ſimul ponuntur. [Pro re pauca loquar]Remoto ingrati crimine deſcēdit ad cām[Nec ego hāc] Profectionem ſub audis. Nā non poſteriori non poteſt iungi, ne ſit confeſſio.[Prętendi tędas]Probat non eſſe matrimoniū.[Aut hæc in fœdera veni] aut matrimonii,& iungedum eſt ſuperiori, aut certe ad poſteriora ptinet,& hoc dicit, Non ad hæc veni, vt hic morarer.ſicut & nūc probat. Ergo veni, conſenſi hoc eſt. Nō ad hæc conſenſi fœdera, vt cum vellem diſcedere, non liceret. [Me ſi fata meis paterētur ducere vitā Auſpiciis]Et dixit i j. Quę me cunq. vocant terræ. Meis auſpiciis. Argm à neceſſitate, & auſpiciis ideo. quia maiores omnia auſpicato gerebāt. Ergo auſpiciis diſpoſitionibus. [Sponte mea]Modo nomen eſt. Nam & genus,& caſum habet. Sic & mane cū ei,& genus, & caſus additur nomen eſt, vt, Dum mane nouū, dū gramina canent. Sic & Forte ſua Libycis. Alias aduerbia ſunt. verum aūt dicit non ſua ſpōte. Nā ſupra legimus. Hos cape fatorū comites. Itē, Diuerſas quærere terras Auguriis agimur diuum.[Recidiua]poſt caſum reſtituta.[Grynæus Apollo]Clazomene ciuitas eſt Aſiæ. Vnde Horat. Diues agebat Clazomenis. Iuxta hanc nemus eſt Grynæum, vbi Apollo colitur. Inde ergo nunc epitheton dedit, licet & in Delo acceperit oraculum. [Lyciæ ſortes] Nec hinc accepit reſponſum, ſed ſic dixit Lyciæ, ac ſi diceret Apollineæ. [Hic amor, hæc patria eſt]Eo.inquit, deſiderio per voluntatem deorum, iterum circa Italiam teneor, quo poſſem circa Troiam. & ad illud ſpectat quod dixit, Troia per vndoſum peteretur claſſibus æquor. [Et nos fas]Nobis fas dicimus, ſed hoc loco non eſt iungenda elocutio. nec ſit vitium. Nam legimus. Fas mihi Graiorum ſacrata reſoluere iura. Sed hoc dicit. fas eſt etiam nos extera regna requirere.[Nox operit terras]à veriſimili, ideo tēpus poſuit. [Quoties]autem, hoc eſt per vnamquanque noctem. [In ſomnis]more ſuo pro in ſomnus. [Turbida] terribilis, quod

Sponte. *Mane*

POE. Dixerat: ille Iouis monitis immota tenebat
Lumina,& obnixus curam ſub corde premebat.
Tādē pauca refert. AEN. Ego te, q̄ plurima fando
Enumerare vales, nunquam regina negabo
Promeritam: nec me meminiſſe pigebit Eliſſæ,
Dū memor ipſe mei, dū ſpiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquar. nec ego hāc abſcōdere furto
Speraui, ne finge, fugam: nec coniugis vnquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
Me ſi fata meis paterentur ducere vitam
Auſpiciis,& ſponte mea componere curas:
Vrbem Troianam primum, dulceſq. meorum
Reliquias colerem,& Priami tecta alta manerēt,
Et recidiua manu poſuiſſem pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
Italiam Lyciæ iuſſere capeſcere ſortes.
Hic amor, hæc patria eſt. ſi te Carthaginis arces
Phœniſſam, Lybicæque aſpectus detinet vrbis:
Quæ tandem Auſonia Teucros conſidere terra
Inuidia eſt? & nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchiſæ, quoties humentibus vmbris
Nox operit terras, quoties aſtra ignea ſurgunt,
Admonet in ſomnis,& turbida terret imago:
Me puer Aſcanius, capitiſque iniuria cari,
Quē regno Heſperiæ fraudo,& fatalibus aruis.
Nunc etiam interpres diuū Ioue miſſus ab ipſo
(Teſtor vtrunq. caput) celeris mandata per auras
Detulit: ipſe deum manifeſto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hauſi.
Deſine meque tuis incendere, teque querelis.
Italiam non ſponte ſequor.

& vmbræ cōuenit.& parentis auctoritati. [Me puer Aſcan.] amor Aſcanii. ſ admonet, quē lōge repetiit,& ad Aſcaniū retulit.& licet excuſetur.tñ ſolę cophanes eſt.[Interpres diuū] Hermes, expreſſit verbū de verbo [Ab ipſo].i.magna, vt ſupra, Ipſe deū tibi me claro demittit Olympo. [Vtrunq. caput]Meū,& tuū, aut Iouis,& Mercurii, aut meū & Aſcanii. [Celeres mādata per auras] vt ſupra, Celeres defer mea dicta per auras [Manifeſto in lumine]aut claro, aut in nimbo, cuius maius eſt lumē. Sic Luca. Poſtq̄ ſe lumine vero Impleuit.[His auribus hauſi]accepi,& eſt pleonaſmos[Sequor] vt, Italiam ſequimur fugiētē.

ASC. DIXERAT, ille Iouis.&c.] Hic hr̄ placida reſponſio Aeneæ, qua tñ amans magis accenditur q̄ placetur. Na ſicut in irato, & aduerſario, reſponſio mollis frangit irā. ita in amāte, abnegatio placida incēdit furorem. De hoc autem dicit Dona.ſic [Ille Iouis]Confundebatur pudore, vtpote qui ingrati, qui fallaciis, qui fugitiui infamiam ſubiret. cōtra inſtitutum ſuum, ſed ſolum Iouē ſibi ante oculos ponebat, quod efficiebat, vt vir alioquī mitis,& humanus, quāuis moueretur officiis Didonis, tñ à propoſito nō diſcederet. recte aūt dixit, monitis potiusq̄ iuſſis, quia non ſolum imperium eum monebat, ſed ea quæ imperabat. quæ ad regnum Italicum acquirendum pertinebant & ne Carthaginem, ſuo imperio inimicam futuram foueret. [Nūquā regina negabo Promeritam]Palam habet beneficia accepta. ſed neceſſitate impulſum.& non voluntate, oſtendit ſe illi non obſequi. Breuiter aūt purgauit quæ obiiciebantur ne multiloquio, tempus tereret.& ingratitudinis vitiū, primo cōfutat, vt ſecundum artem, incipiat validioribus aduerſariorum obiectis. [Nec ego hanc abſcondere furto] Probat, quod non fugam, ſed nauigationem parauit, quia non veneiat vt matrimonium conficeres, q̄ probat quod nullis ſolitis cerimoniis coniugium celebratū ſit. [Sed nunc Italiam]Facit rem veriſimilem, nam nullus ab ocio ad negocium niſi inuitus accedit. [Hic amor, hæc patria eſt]Si te cœpit amor nouæ patriæ. non ægre feras, q̄ ego quoq; nouæ patriæ amore capiar. [Et nos] Quemadmodū & te. [Aſtra ignea] Facit veriſimile ex ipſo tempore, in quo ſomnus capitur. [Manifeſto in lumine]confirmatio rei ne credat eſſe deceptum. & interponit iuſiurandum [Vtrunque] ſ. Iouis qui miſit,& Mercurii, qui miſſus eſt. [Deſine] Quia cognouiſti iuſtas diceſſus cauſas. Ordo eſt. Dixerat: videlicet Dido, ille.ſ. Aeneas, tenebat lumina immota, i. oculos immotos. ita vt non flectaretur in Didonem ad reſpiciendum eam ni ſericord.ter, monitus.i. propter monita Iouis. Non quod Iuppiter monuerit eum nō aſpicere, ſed quia mouit, quā primum nauigandum, quod ne nō faceret, eam non aſpexit ne forte admonitis Iouis aiuerteretur. quo facto docemur non ſolum trāſgreſſionem mandatorū dei. ſed etiā periculum tranſgrediēdi vitare. Aut ſenſus eſt, ille tenebat oculos immotos in monitis Iouis, ita quod nihil attenderet præter monita Iouis. aut q̄ ſtupefactus ſit ob monita Iouis, ita q̄ cogitabūdus vno obrutu oculos immotos contingeret, vnde ſeq tur & obnixus.i. obſiſtēs affectioni ſuæ, premebat curam.i. ſolicitudinem ſuā ſub corde,& refert.i. fūdet, tandem.i. poſt longam cogitatio

gitationem,pauca,ſ. verba. Ego, o regina, nunquam negabo te promeritam.i.quin promeruetis plurima.quæ tu fando vales .ſ. bene ſcis,aut potes enumerare , nec pigebit me.i. non erit mihi in poſterũ,pudori,aut vereccundiæ:aut nõ grauabit me meminiſſe,i.memorem eſſe.Eliſæ.i. tui, quæ proprio nomine Eliſa diceris:tantiſper,ſup.dum ipſe.i.ego , ſup.ero memor mei. & dum.i. donec:ſpiritus.ſ. vitalis.reget hos.i.meos artus .i. tantiſpet dum viuã.Ego loquar pauca ꝓ rei.i.ſm exigentiã negocij:ego nec ſperaui abſcondere furto hanc.ſupp.profectionẽ,ne finge,ꝓ ne fingas.i.ne dicas eam ex opinione tua. fugã, quia nõ fugiturus ſũ . ſed profecturus,nec ego prætendi vnq̃ tædas,i. faces.coniugis.i. nuptiales.i.ego nunq̃ te duxi coniugem,licet cõplexus ſum amicã,nec veni in hæc fędera.ſ.matrimonialia , q̃ indiſſolubilia sũt, ſed,ſi mea fata.i.quę dij de me cõſtituerunt,paterentur me ducere vitam,i.viuere,meis auſpicijs .i.diſpoſitionibus, & cõponere .i.finire curas meas,ſponte.i.ad nutũ,ac libitũ meũ ,ego colerem .i.inſtaurarẽ,primũ.i.pręcipue,& ante omnia.vrbẽ Troianã,quæ diruta eſt,& dulces reliqas meorũ,& alta tecta Priami manerent .ſ.reædificata,& poſuiſſem victis.i.Troianis fugitiuis , Pergama .i.męnia Troiana,recidiua.i.poſt caſum reſtituta,aut recidiua.i. iterũ quaſi ad vitam.i.exiſtentiã reducta, hoc eſt,fruſtra ſperaueris me retinere iſtic quia niſi in Italiã me fata vocarent,nõ hanc vrbẽ extruerẽ, ſed Troianam repararẽ, ſed nũc Apollo Gryneus .i.veridicus,vt eſt in nemore Gryneo,ſup.iuſſit capeſſere.i.captũ ire,magnam Italiã, & ſortes Lyciæ .i. oracula Apollinis qualia apud Lyciã iuſſere me capeſſere Italiã,hic.ſ.quem mihi fata dedere,eſt mihi amor,hæc eſt mihi.ſup.patria,poteſt bis dici,hic amor , eſt mihi amor.& hęc patria,eſt mihi patria,nec iniuria.Nã ſi arces Carthaginis detinent,ſup.te Phœniſſam,i. cum ſis Phœniſſa,hoc eſt de Phęnicia,nec in patria tua &,ſi aſpectus vrbis Libycæ detinet.i.immoratur delectãdo te,q̃ inuidia.i.iniuria,quæ cauſa inuidiæ ſit , tandẽ.i.vt Libere me tandem purgem,ex Teucros conſidere.i.ſi Teucri conſidunt,& ſedes capiunt Auſonia,i. in Italia,quaſi dicat nulla,quia fas eſt &.i.etiam,nos, nõ ſolum, te,quærere regna extera.i.externa,imago patris.ſ. mei Anchiſæ, admonet me:& ipſa turbida.i.cõmota & irata,terret me,in ſomnis,pro inſomnijs:aut dum ſomno indulgerem,toties,ſup. quoties nox operit.i.inuoluit terras.vmbris humentibus.i.humidis, & quoties aſtra ignea.i.ardentia.ſurgunt.i.oriuntur.Puer Aſcanius etiã admonet me,& iniuria chari.i.dilecti,capitis.ſ.filij mei, quem ego fraudo.i. per fraudem priuo regno Heſperiæ & aruis fatalibus.i.fataliter ipſi debitis.ſup.terret me, quia iniquum eſt, filium fraudare,cõtra fatorum ſeriem.& ita deorum timet iram vnde terretur.Ego teſtor vtrunque caput.i.meum & Aſcanij,per quod Aeneas iurare ſolebat,vt dicet ipſe in nono,Per caput hoc iuro,per quod pater ante ſolebat , aut caput Iouis, & Mercurij, aut meum & tuum:teſtor,inquit,vtrunque caput, quod, ſup.interpres diuum.i. deorum.ſ. Mercurius, miſſus ab Ioue ipſo(emphaticos) .i. magno, & non ab inferiore numine , detulit etiam nunc.i.paulo ante,mandata per auras celeres, id quas celerrimę trãſuolauit.vt in rebus vrgentibus boni nuncij ſolent.Ipſe,i.ego vidi,deum.ſ.Mercurium in lumine manifeſto.i.viſibili intrãtem muros,& hauſi.i.accepi,vocem.ſ.eius. his auribus.ſ.meis . & ergo,ò Dido,deſine incendere & me,& te querelis tuis, quia non ſequor ſponte .i. mea voluntate , ſed ex deorum iuſſu,Italiam .

VARIA LECT. ME ſi fata meis paterentur ducere vitam Auſpicijs] In antiq.admodum lib.pro Paterentur.ſuppoſitum , eſt , Voluiſſent . [Relliquias colerem , & Priami tecta alta manerent] In Mediceo,& antiq.quibuſdam exempl.& copulatiua particula non habetur [Et recidua manu poſuiſſem Pergama]Quamuis exemplaria multa,Rediuiua, Legant,magis tamen placet, quod Seruius etiam agnoſcit,Recidiua.

POE. Talia dicentem iandudum auerſa tuetur,
Huc illuc voluens oculos,totumq́. pererrat
Luminibus tacitis, & ſic accenſa profatur.
DI. Nec tibi diua parẽs, gñis nec Dardanꝰ auctor,
Perfide,ſed duris genuit te cautibus horrens
Caucaſus,Hircanæque admorunt vbera tigres.
Nã quid diſſimulo?aut quæ me ad maiora reſeruo?
Num fletu ingemuit noſtro?num lumina flexit?
Nũ lacrymas victus dedit?aut miſeratur amãtẽ eſt?
Quę quibus ante feram?iam iã nec maxima Iuno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aſpicit æquis.
Nuſquam tuta fides. eiectum littore egentem
Excepi,& regni demens in parte locaui:
Amiſſam claſſem,ſociosq́. à morte reduxi.
Heu furijs incenſa feror:tunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ ſortes,nunc & Ioue miſſus ab ipſo
Interpres diuum fert horrida iuſſa per auras.
Scilicet hic ſuperis labor eſt,ea cura quietos
Sollicitat. neque te teneo, neque dicta refello.
I, ſequere Italiam ventis: pete regna per vndas.
Spero equidẽ medijs, ſi quid pia numina poſſunt,
Supplicia hauſurum ſcopulis, & nomine Dido
Sæpe vocaturum.ſequar atris ignibus abſens:
Et,cum frigida mors anima ſeduxerit artus,
Omnibꝰ vmbra locis adero:dabis improbe pœnas.
Audiã,& hæc maneis veniet mihi fama ſub imos.

SERV. IAndudum] Ab initio orationis [Auerſa] Irata , vt Diua ſolo fixos oculos auerſa tenebat.[Luminib. tacitis.] Ipſa tacita:vt, Tacitumq. obſedit limen amaræ.pro ipſa tacita , Sequitur aũt inuectio, quæ ſemper ſtatu caret . [Nec tibi diua parens] Non eſt ſola in Aeneã obiecta vituperatio,ſed etiam in ſe obiurgatio quia dixerat. Credo equidem, nec vana fides, genus eſſe deorũ. Vnde nunc dicit, Gñis nec Dardanus auctor . [Perfide] Amantum verbo eũ increpat. Sic ſupra,Diſſimulare etiã ſperaſti perfide . more amantum. [Caucaſus] Mons eſt Scythiæ inhoſpitalis. [Hyrcanæ tigres] Arabicæ , Nam Hyrcania ſilua eſt Arabię. Et notandum relictis medijs comparationibus eum augmẽta feciſſe. Nã poſt deos,non homines,ſed ſaxa intulit . [Quid diſſimulo?] Tacitæ quęſtioni occurrit ,ne quis eius nimiam iracũdiã reprehenderet,dicens Aeneã poſſe mitigari forſitan precibus. [Miſeratus amantem] Miſeratus accuſatiuũ regit,vt hoc loco.miſereor genitiuum, vt Miſerere animi non digna ferentis.[Quę quibus ante ferã?] amphibologia eſt,quid prius,quid poſterius dicam?[Nec maxima Iuno] aut in Iunonem maledictũ eſt,vt eam nõ eſſe maximam dicat,ſicut etiam in Iouem. nã cõuitium eſt quod cum Saturnũ dicat,hoc eſt nocẽtem. Aut certe iungitur:vt,Nec Iuno aſpicit, nec Iuppiter . [Nuſquam tuta fides]Hoc eſt,nec apud rem ,nec apud hominem . Ter. Quid credas,aut cui credas?Et Declamauit per contrariũ]Nam ois fides tuta eſt.hęc ait,nuſq̃ tuta.[Eiectum] Naufragum. Legimus .n. Huc pauci veſtris adnauimus oris . & eſt ſeparandum . [Littore egẽtem].i.egentem littoris:vt,Hoſpitio prohibemur arenæ. [Et regni demẽs ĩ parte locaui:] Vt , Et dñm Aeneã in regna recepit . Quod Iarbas queritur [Amiſſam claſſem] Subaudis renouaui. [Heu furijs ĩcenſa feror:]Quia multa erat in deos locutura,& bona premittit excuſatio.Nã numina nõ credere curare mortalia , & ab his nõ ſperare auxiliũ , furoris eſt.Subiũgit.n. Si q̃d pia numina pñt [Nũc Lycię ſortes, nũc & Ioue miſſus ab ipſo]Irriſio honeſta ſatis , cũ hic verbis fit q̃bus laus pmiſſa eſt: vt. Et nobis idem Alcimedõ duo pocula fecit, Nec dũ illis labra admoui,ſed ꝯdita ſeruo.Scimus aũt Aeneam ſuperius hęc verba dixiſſe. [Quietos Sollicitat] Cicero in libris de deorũ natura triplicẽ de his dicit eſſe opinionẽ.deos nõ eſſe , cuius rei auctor apud Athenas exuſtus eſt eſſe,& nihil curare,vt Epicurei.eẽ,& curare, vt Stoici , ſm quos paulo poſt,ſi q̃d pia numina poſsũt.Nam mõ ſm Epicureos ait., Ea cura quietos.[Refello]Redarguo.[I ſequere Italiam ventis :] Satis artificioſa prohibitio.quę fit per conceſſionẽ, q̇ tñ nonne intellecta fit perſuaſio ,permiſcenda ſunt aliqua quæ vetent latenter , vt , ventis per vndas . Sic Terentius , Profundat , perdat , pereat nihil ad me attinet . [Medijs ſcopulis] aut manifeſtis,vt, Medioque ex hoſte recepi. aut illa ſaxa dixit , quæ ſunt intra Africam & Sardiniam , Siciliamq́ue.[Hauſurum] Luiturum, daturũ.[Dido] Poteſt & vocatiuus eſſe,& accuſatiuus.[Sequar atris ignibus] alij furiarũ facibus dñt,hoc eſt, Inuocatas tibi immittã diras.Alij ſociorũ , vt paulo poſt,Ferte citi flãmas.Melius tñ eſt vt ſm Vrbanum accipiamus Atris ignibus,rogalib. qui viſi tempeſtatẽ ſignificãt , vt Aeneę (ſicut in quinto legimus)contigit , Hoc ergo nunc quod

factura eſt dicit.i.Occidam me.& rogalibus te perſequar flāmis. [Abſens]Quaſi mortua Rogalibus aūt mali ominis, quod ante dixit. Legimus & in Horatio, Nigrorūq memor dū licet ignium. [Anima ſeduxerat artus]Hypallage.pro aiam artubus eduxerat. [Oibus vmbra locis adero, dabis improbe pœnas]Dicūt Phyſici Biothanatorum.animas non recipi in originē ſuā, niſi vagantes legitimum tempus fati compleuerint, quod poeta ad ſepulturam transferunt, vt, Centum errant annos. Hoc ergo nunc dicit Dido, Occiſura me ante diē ſum vagans mihi dabis pœnā. nam te perſequar ſemper, ſi aūt fuero recepta in originem pœnas tuas audiā, quas videre non potero. Hic ergo ſenſus eſt. Si tēpeſtatem euaſeris flammam rogalū. vmbra mea te perſequetur.ſi & hanc euaſeris,vel recepta audiā famā ſuppliciorū tuorū.

T A L I A dicentem iandudum &c] Amiſſa ſpe conuicia ingerit,& quaſi cum abſente,interdum loquitur.Seru dicit hypallagen,anima ſeduxerit artus,poſſet tñ anima quę inuita corpus linqt,dici ſeducta.Donat.quoque ſubtiliter nil ſubintelligit. illic amiſſam claſſem,ſed ordinē vult, Reduxi claſſem amiſſam.& reduxi ſocios a morte.Donati verba ſunt. [Totumq. pererrat] Iraſcentis ſignum, vt cum totum nolit, viſum totum tñ oculis errantibus cernat. [Iandudum]Ex quo incepit loqui. quæ ſibi non placerent,qua cōſideratione incenſa fuerat. [Nec tibi diua parens]vbi vidit illum non flecti precibus, vertit ſe ad conuitia, vt ſaltem animo ſuo morem gerat, eſt aūt animorum commutatio,nam cum amaret,dixit, credo genus eſſe deorū. [Duris te cautib.] Quia aſper es,& ab humanitate alienus [Vberia tigres] Propter quod hominum manſuetudinē neſcis, oſtendit aūt per alimoniā lactis mores pueris infundi, quod & Ciceroni placet, quin educatione orationis, iubet pcipuas adhiberi mulieres. cū per obſequia verbum,natura ex alia in aliam mutetur. [Nū fletu ingemuit nrō, num lumina flexit?]Oſtendit non eſſe in Aenea,quæ in bono viro eſſe ſolent.Tria autem hæc ſunt, per quæ hō miſeratione motus eſſe videtur : gemitus, lacrymæ oculorū flexio.[Iuno]Quæ vel quia deorum ſit regina, vel a ſe colatur. patriā vlciſci debeat,vel quia inimica eſſet Troianis. [Amiſſam claſſem]quaſi contra me feci.nā ſine illa nauigare nō poſſet.[Reduxi]de claſſe dicamus ſolū reduxi claſſem,& de ſocijs vero, reduxi ſocios a morte.[Nunc] q.d. nunc cū vult abire, ſed cur nō antea.cū opera mea egeret?Hæc ille.Ordo eſt.Dido auerſa.i.indignata,& irata,tuetur.i.inſpicit iandudum.i. ab eo tēpore quo talia intelligere poſſit.ſup.Aeneā dicentē talia. qualia præmiſſa ſunt, voluens oculos huc illuc.i.in diuerſas partes,quod ſignū furoris cōcepti eſt,& pererrat.i.per uagatur, ſine ordine percurrit, luminibus tacitis.i.nondū animum ſignificātibus, aut ipſius adhuc tacentis.& ipſa accēſa,ſ. poſt ex tranſuerſo inſpectionē,profatur ſic.O perfide,nec diua.ſ.Venus, eſt tibi parēs, contra id qđ dixerat,Credo equidē nec vana fides genus eſſe deorū. Nec Dardanus eſt auctor generis,ſup.tui,ſed Caucaſus. mons ille Scythiæ, horrēs.i.aſper,duris cautibus.i.ſaxis illis,& rupibus genuit te.& mātres Hyrcanæ.i.Arabicæ, admorunt.i.admouerunt vbera(hūc locū adducit Fauorinus philoſophus apud A.Gelliū, docens nutricis.verba multū ad prolis indolem facere. atq; præter naturæ inſtitutū facere,quæ quos genuerunt lactare recuſant liberos) Nam q.d.i.ad quid:diſſimulo.i.diſſimulāter loquor, vt te alliciā blando ſermone,cū durior ſis caute,aut ad quæ maiora.i.meliora reſeruo me.q.d.ad nulla,quia Nū.i.nūquid:(Loquitur de præſente,quaſi de abſente.pp indignationē,ſicut cōtra, per apoſtrophen ex beneuola affectione ſermonem ad abſentes conuertere ſolemus)ingemuit.i.intus gemuit, aut etiā modicū gemuit noſtro fletu?q.d.minime.& fleuiſſe ſe ſignificauit etiā ibi. Per ego has lacrymas,dextramq;, &c num.i.nūquid flexit lumina i. oculos?q.d.etiam minime.num.i.nūquid,ipſe victus ſ.miſeratione,dedit lacrymas.aut miſeratus eſt.ſup.me amantem?q d.non. Quæ anteferam,& quibus anteferam.i.quæ prima,& quæ nouiſſima dicam, aut conſtituā?(dubitat.n. de omnibus)hoc eſt de quibus primo querar,an de dijs,qui hæc impunita ſinunt?an de eo qui hoc cōmiſit?iamiam nec Iuno maxima.i.quam maxime veneramur.& quæ nobis maxima eſt. nec pater Saturnius,i. Saturni filius Iuppiter!aſpicit hæc æquis.i.iuſtis & ad æquitatem ſpectantibus oculis.Nuſquam.i.neque apud deos, neque apud homines.eſt fides.i.fidelitas.tuta.i.tutos faciēs.Ego excepi.i.ex malis ſuſcepit,eum,ſup hoc eſt Aeneam, eiectum.ſ. mari. & egentē littore vnde dixit Ilioneus, Hoſpitio prohibemur arenæ : Et ego demens locaui eū in parte regni,& ſup. renouaui claſſem amiſſam,& reduxi ſocios a morte. Heu ego feror incenſa furijs. (at quia obloquuta eſt in deos ſm Seru. aut potius, quia ſe rapi ad hinc ſentit furijs,eo quod ferre non poſſet fraudulentam Aeneæ reſponſionem,qui in deos retulit profectionis ſuæ cauſam.vnde dicit)Aut ollo augur .i. augurius pritius,& id contumelioſe, quia auguria imperitos fallunt.ſupp.fert nunc.i. aliquando horrida iuſſa per auras,& ſortes Lyciæ.i.reſponſa per ſortes, quæ etiam incerta ſunt.ſup.ferunt,&c.& interpres diuum.ſ.Mercurius,miſſus(ſicut ſupp.fingit) ab ipſo Ioue,fert nunc.i.aliquando,iuſſa.i. mandata dei,horrida.i.terrifica,per auras.ſ.celeres.per quas ferri ſolent præcipiti,pœna obſeſſorum ſecreta. Scilicet irriſioni, apta particula.i.ſcire licet.quia is.i eiuſmodi.labor eſt ſuperis .i. id ſuperi curant .ſ & ea cura.ſ. de nouotando Aenea, ſolicitat quietos.ſ deos, humana non curante, ſecundum Epicurum quem Horat.in j.ſermonum ſecutus dicit, Nanque deos didici ſecurum agere æuum. Nec ſi quid miri faciat natura, deos id triſtes ex alto cœli demittere tecto. neque teneo te(iterum torquet ſermonem ad Aeneam)neque refello i. inficias eo dicta ſ.tua.I, ſequere Italiam,quia dixerat, Italiam non ſponte ſequor, ſequitur autem quia fugientem, vt alibi dicit, Pete regna ventis per vndas ſ. maris. amara conceſſio quæ vim negandi habet, vnde addit Equidem.i.ego certe,ſpero te hauſurum.i.luiturum,& daturum ſupplicia.i.punitionem perfidiæ.medijs ſcopulis, e quibus.ſ.nulla ſit enauigandi ſpes.ſpero,dicit ſi numina pia .i. piorum aut quæ pios reſpectant.quid .i. aliquid, & ſpero te vocaturum ſæpe Dido(aut accuſatiuus eſt,aut vocatiuus, ſecundum Seruium,ſicut in Euangelio, Vocatis me magiſter, & domine) nomine.ſ.expreſſo.ego abſens.ſ.poſt deceſſum ex hoc mundo, ſequar.i.perſequar te. ignibus atris;ſ.infeſtis aut rogalibus, & cū mors frigida.i.frigidam factura, ſeduxerit.i. ſegregauerit,artus anima.i.ab anima,aūt per hypallagen, animam ab artubus,ego vmbra.i.inter vmbras deputata,adero.ſ.ad perſequendū te. omnibus locis & tu improbe.i.iprobande pp perfidiam, dabis pœnas.i.punieris. Audiam.ſ.te dediſſe pœnas, & hæc fama veniet mihi ſub imos manes.i. ad inferos, vbi innuit ſe gauiſurā de aduerſitate Aeneæ,quam nunc optat, quia in qua affectione decedunt animæ,in ea permanent, ſm hunc auctorē in ſexto huius.

VARIA LECT.

I A N D V D V M auerſa tuetur]In Mediceo ,& pleriſque veter.exempl. Auerſa,legitur.[Nuſquā tuta fides] In lib.aliquot antiq. Nuſquam eſt tuta, legitur[Eiectum littore egentē Excepi]In lib.aliquot antiq.legere eſt,Suſcepi [Amiſſam claſſem ſocioſque a morte reduxit, Lib. vetuſti partim Amiſſam, & ſocios a morte, Legunt partim abſque particula copulatiua. Amiſſam claſſem ſocios a morte reduxi. Eſt, & illud animaduerſione dignū. Eiectam claſſem ſocios a morte reduxi.[Scilicet his ſuperis labor eſt]Legendum omnino, His quippe labor, ex lib. fere omnibus antiq. [Et, cum frigida mors anima ſeduxerit artus] In antiq.aliquot exempl.Subduxerit,habetur.

COEL. RHOD.

S E D Platonicos redeundum, ſi illud non omiſero, quæ humani habitus ſtatura minores ſunt, vniuerſim ſigna dici,ex quo & ſigilla, etiam ſi proprietas parum attente cuſtodiatur quandoque, quod & in multis. Porro Omnibus vmbra locis adero, dabis improbe pœnas Imaginem ab vmbra diſtinguit, ſignificat,ſi quidem eſſe imaginem ſtatuit.in aereo ſenſum corpore, at corpus aereum animæ vmbram.Sicuti craſſius hoc, & hebetius, terrenumque corpus carcerem nuncupauit, vitam vero in hoc profluentem ab anima,quia ſit animę ipſius actus imaginē etiam vocat Plotinus,& ſimulacrum: quæritq., nunquid anima hinc abeunte pereat ſimulacrum. Et non perire quidem aſtruit, ſed deſinere vlterius,imaginem eſſe.Placet ſi quidem non Plotino ſolum.ſed & Numenio.nihil vſquam vitæ pire, quia vita ſit quidam æternitatis.i.primæ intelligentiæ ſplendor., & indiſſolubile vinculum vniuerſi.Attamen ſeparare hoc Hom. videtur in Hercule, ſimulacrum eius ad inferos demittens, ipſum vero inter deos adnumerans. Vtrunque ſi quidē verbis obſeruat,& qd inter deos & quod apud inferos diuerſetur,diuiſit igitur.

POE His mediū dictis ſermonē abrūpit:& auras
Aegra fugit,ſeque ex oculis auertit & aufert,
Linquēs multa metu cūctantē,& multa parantē
Dicere ſuſcipiunt famulæ, collapſaque membra

SERV. M Edium ſermonē] Propter hoc qđ ſequitur, Multa metu cūctātem & multa parātē Dicere[Suſcipiūt famulę]Subaudis Eā[Tū vero Teucri]Regis præſentia: ſic in nono:

Tunc vero incumbunt, viget præſentia Turni.

[Frondenteſque ferunt]Non qui

Marmoreo referunt thalamo, ſtratiſque reponũt.
At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
Solando cupit, & dictis auertere curas,
Multa gemẽs, magnoq. animũ labefact⁹ amore;
Iuſſa tamen diuum exequitur, claſſemque reuiſit.
Tum vero Teucri incumbunt, & littore celſas
Deducunt toto naues: natat vncta carina:
Frondenteſque ferunt ramos, & robora ſiluis
Infabricata fugæ ſtudio.
Migrantes cernas, totaque ex vrbe ruentes:
Ac veluti ingentem formicæ farris aceruum
Cũ populãt, hyemis memores, tectoque reponũt:
In nigrum campis agmen, prædaque per herbas
Conuectant calle anguſto: pars grandia trudunt
Obnixe frumẽta humeris: pars agmina cogunt:
Caſtigantque moras opere omnis ſemita feruet.
Quis tibi tunc Dido cernenti talia ſenſus?
Quoſue dabas gemitus, cum littora feruere late
Proſpiceres arce ex ſumma, totumque videres
Miſceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe amor quid nõ mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & ſupplex animos ſubmittere amori,
Ne quid inexpertum fruſtra moritura relinquat.
DI. Anna; vides toto properari littore circum:
Vndique conuenere: vocat iam carbaſus auras,
Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.
Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem,
Et perferre ſoror potero: miſeræ hoc tamẽ vnum
Exequere Anna mihi ſolam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere ſenſus:
Sola viri molles aditus, & tempora notas.
I ſoror, atque hoſtem ſupplex affare ſuperbum.
Non ego cum Danais Troianã excindere gẽtem
Aulide iuraui, claſſemue ad pergama miſi,
Nec patris Anchiſæ cineres, maneſue reuelli.
Cur mea dicta negat duras dimittere in aures?
Quo ruit: extremũ hoc miſerę det munus amãti:
Expectet facilemque fugam, ventoſque ferentes,
Non iam coniugiũ antiquũ, quod prodidit, oro:
Nec pulchro vt Latio careat, regnũq. relinquat;
Tempus inane peto requiem, ſpatiumque furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam: (miſerere ſororis)
Quã mihi cũ dederis, cumulatã morte relinquã,

qui erant, ſed qui eſſe poterant: vt, Quos ego ſim toties iam dedignata maritos. [Fugæ ſtudio] Celeris profectionis, vt, Ille volans ſimul arua fuga, ſimul æquora verrit. [Cernas] Honeſta figura, ſi rẽ tertiæ perſonæ in ſecundã referas, vt, ſi quis cernat. [Formicæ] ad ſtudium reſpicit cõparatio hoc loco, non ad perſonas, & notãdum cautelam exprimi per hanc comparationẽ. Hora. Paruula nã exemplo eſt magni formica laboris, Iuuen. Formica tãdem quidquã expauere magiſtra. Sane formica dicta eſt ab eo quod ore ferat micas. [Farris] Solum nomen eſt quod, r, geminet in genitiuo, Monadicon ergo eſt, ſicut Sol. Item cor cordis, ſolum in dis, mittit genitiuũ. Item, s, geminat as aſſis. & hæc carent exemplis. [Cum populant] antique dixit. Nam hoc verbum apud veteres actiuum fuit, nunc tantum deponẽs eſt [Hyemis memores] Horat. Qui ſimul inuerſum contriſtat aquarius annum, Non vſquam prorepit. [In nigrum campis agmen] Hemiſtichium Ennij de elephanti dictum, quo ante Actius vſus eſt de Indis. [Calle anguſto.] Callis eſt ſemita tenuior callo pecorum prædurata. Semita eſt ſemis via, vnde & ſemita dicta eſt. Via.i.actus dimidius, quia poteſt ire vehiculum. Nã actus duo carpentia capit propter euntium, & venientium vehiculorum occurſum. [Grãdia trudunt] quę portare non poſſunt. [Moras] tardas, morãtes. [Feruere late] infinitus hic à tertia eſt coniugatione, .i. à feruo feruis. Nam ſecundæ coniugationis verba, prodito e, quod habent ante o, in tertiam migrant. vt ferueo feruo: fulgeo, fulgo. Hinc eſt, Feruere Leucatem, auroq. effulgere fluctu. Sic etiam Horat. Vade, valde, caue ne titubes, mandataque frangas. Nam caue, vel longa eſt, nec vocalis ſequitur, vt in Buc. Vale vale, inquit Iola. ſed dicimus a tertia eſſe coniugatione imperatiuum, vt cauo cauis. Hinc etiam Catullus cauere dixit. [Arce ex ſumma] Regum enim fuit habitare in arcibus propter tutelam. Denique Romæ Valerius cum in Eſquilijs domum haberet altiſſimam, inuidiæ cauſa eam complanauit. Item Auguſtus poſt Actiacum bellum palatium ex ſuo præcepto ædificatum, cum eſſet domus priuata, donauit reipu. [Tantis clamoribus] nautarum.ſ. [Improbe amor] Exclamatio a poeta contra amorem & hoc eſt quod Horat. dicit: Hoc amet, hoc ſpernat promiſſi carminis auctore. Tale eſt, & illud in 3. Aur. ſacra fames .i. cupiditas. Nam & illic amoris eſt increpatio, qui ſecundum philoſophos omnium generalis eſt rerum. Hinc eſt quod apud inferos Eriphyla inter amantes cõmemoratur, quæ monile concupierat. [Ire iterum in lacrymas] Hinc eſt amoris improbitas, quæ cogit lacrymis rogare dudum ſuperbum. Eſt autem ſpecioſa elocutio. Pergit in lacrymas. [Precando] Cãtando. In hoc modo do, naturaliter breuis eſt. ſic Terentianus. Vt vitæ dubius varios renouando dolores. Plerunque eſt à Virg. producitur. vt. Cantando tu illũ? Item Cantando rumpitur anguis. [Submittere amori] ac ſi diceret, non Aeneæ, aut certe Aeneam amorem vocauit [Ne quid inexpertum fruſtra] Rogabat non ſpe impetrandi, ſed ne eſſet qđ ſibi poſſet imputare, ſi non rogaſſet, quanquam fruſtra rogaret. & fruſtra ex iudicio poetæ dictum eſt. Sic Saluſt. Falſo queritur de natura ſua genus humanum, vt ſupra. Hoc amet, hoc ſpernat promiſſi carminis auctor. [Properari littore circum] circum littus. Nã poſt poſita præpoſitio & accentũ mutauit, & ſuas perdidit vires. Properari autem imperſonale eſt. [Et læti nautæ] .i. minime timentes [Sperare dolorem] pro timere, & eſt Acyrologia. Nam ſperamus bona, Timemus aduerſa. Hoc autẽ dicit, Si ſcirem abiturum Aeneam, nõ tantum diligerem, ſi non dilexiſſem, minus dolerem. [Si potui] autem pro potuiſſem. & ſic dictum eſt, vt. Omnia præcepi atque animo mecum ante peregi. Ac ſi diceret, nihil mihi nouum cõtigit. [Mihi] pro me exequere. [Colere] pro colebat. Infinitiuus pro indicatiuo. [Molles aditus] faciles. vt, Et quę molliſſima fandi Tempora. [Hoſtem ſuperbum] poſtquam ex aperto denegauit ſe Carthagini eſſe manſurum. [Aulide iuraui] Aulis inſula eſt. in qua coniurarũt Græci ſe non ante reuerſuros, quam Troia caperetur. & eſt ſenſus illud ſpectãs Scio me Danais è claſſib. vnũ Aulide, aut in Aulide, aut pro Aulidi. [Ad pergama] in pergama.i. contra pergama. [Anchiſæ cineres, maneſve reuelli] quod dicitur ex oraculo fecisse Diomedes, & ſecum eius oſſa portaſſe, quę poſtea reddidit, cum multa aduerſa perferret. Hinc eſt, Saluete recepti Nequicquam cineres. Sciendum ſane Varronem dicere, Diomedem eruta Anchiſæ oſſa filio reddidiſſe: Catonem autem affirmare quòd Anchiſes ad Italiam venit, tanta eſt inter ipſos varietas, & hiſtoriarum confuſio. [Reuelli] Non reuulſi. Nam velli, & reuelli dicimus; vulſus vero, & reuulſus vſurpatum eſt tantum in participijs contra naturam. [Quo ruit] Properat ſiue reſpectu ſalutis. Nam hoc dicitur. Quod peto, etiam ipſi prodeſt, amoris.ſ. impatientia. [Ferẽtes] Bene flantes propitios. [Quod prodidit] Quod decepit. Et bene ad diruptionem enim cõiugij immutata voluntas ſufficit. [Pulchro vt Latio careat] Quod illi pulchrum videtur. Sic etiam eſt illud, O tãtum libeat mecum tibi ſordida rura, quæ tibi ſic videntur. [Tempus inane peto] Sine officio coeundi. Nam ſine beneficio non procedit, cum ſpatium petat & requiẽ. [Dum mea me victã] Mea fortuna.i. aduerſa, vt Hac Troiana tenus fuerit fortuna ſecuta. ex eo ſtatu in quo eſt, fortuna dixit. [Doceat aũt dolere] Illud eſt quia non habet in aduerſis patientiã niſi qui dolere conſueuit. Hoc ergo, petit, vt ei præſtetur tempus. per quod diſcat aduerſa perferre. [Oro veniam] Beneficiũ. vt, Orantes veniam. [Miſerere ſororis] Genitiuum tantum re

git. [Quam mihi cum dederit cumulatam morte remittam]. Senſus eſt. Quod beneficium cum mihi cumulatum dederis, ſola morte derelinquam. & hic intellectus eſt melior, quam mihi cum dederis cumulatam. quam lectionem Tucca, & Varus probant. Nam male quidam legunt. Quam mihi cum dederit. i. Aeneas, cumulata morte relinquam & volunt intelligi acceptum ab illo beneficium, morte cumulabo, & ſic relinquam, vt amantes dicere conſueuerunt, vt, Acri ſpecula de montis in vndas Deferar, extremum hoc munus morientis habeto. Nam ſi eam odio habet Aeneas, ſcilicet vt eius morte lætetur, ſed non procedit. Nemo enim dicit veniam cumulata, ſed cumulatam.

ASCENSIVS.

HIS medium dictis ſermonem abrumpit] Docet quomodo Indignabunda non attendit vlteriorem purgationem Aeneæ, ſed aufugit motu furoris ablata, quo ceſſante concidit exanimis. Item, quomodo Teucri migrabant, & ſarcinulas, in morem formicarum colligebant. De qua re nihil reperi à Donato adductum. Ordo igitur eſt. Dido ſupp. abrumpit, his dictis. i. poſtquam hæc dixerat ſermonem medium. quia non expectat reſpōſionem. (Sermo, aut a ſerendo dictus eſt, proloquentis, & reſpondentis, vnde prius, Medio ſermone reliquit) & ipſa ægra. ſ. animo, hoc eſt quam vitæ tædere cœpit, fugit auras. & auertit ſe ex oculis. ſ. Aeneæ, & aufert ſe ex oculis, non vacat, quia potuiſſet ſe auertiſſe, nec tamen abſtuliſſe linquens. ſ. Aeneam, cunctantem. i. cum cuncta, hoc eſt mora multa cogitantem, & pauſitantem, & parantem dicere multa, quia voluit ſe purgare, & quæ dixerat, manifeſtis teſtimoniis probare: famulæ ſuſcipiunt. per hoc oſtenditur. poſtquam ſe cum impetu illo furoris abſtulerat collapſa, vnde ſequitur, & referunt. hoc eſt inferunt. & reponunt thalamo marmoreo, i. in thalamum marmoreum membra. ſ. Didonis. collapſa. i. ſimul lapſa quod ſignificat. quaſi exanimem cecidiſſe, cum ſimul caderet membra, ne alio cadente, aliud ſuſtentaret vt fit, & reponunt. ſ. eam, ſtratis. ſ. lectis, tapetibus in ſtratis. at. i. ſed Aeneas pius quantum ex natura, quanquam. i. tametſi, cupit lenire. i. mitigare dolentem. ſ. Didonem, ſolando. i. conſolando, aut per conſolationem, & quanquam cupit auertere. ſ. a Didone, curas. ſ. ſolicitudines amorum, dictis. i. verbis conſolatoriis, cupit, dicit gemens multa. i. multum, & labefactus animum. i. habens animum labefactum, magno amore tamen exequitur, iuſſa diuum. ſ. Iouis, & Mercurii, & Apollinis, qui ſæpe in Italiam proficiſci monuerat, & reuiſit claſſem. quam ſ. inſtaurari iuſſerat, tum vero, id eſt, & tunc maxime, aut tunc ad verum, incumbunt Teucri. ſ. claſſi parandæ, quia præſentia patris familias inſtigat operatorios. & deducunt. i. deorſum ducunt, aut ducunt de toto littore, naues celſas. i. altas, & iam inſtauratas, quod intelligitur feciſſe Aeneas priuſquā Didoni ſpes erat firma de eius matrimonio: nā & Dido prius exprobrauit ei, qđ claſſem innouauerat, dicens. Amiſſam claſſem, ſociosque a morte reduxi. carmina vncta. i. picata (quia vt dictum eſt in primo libro huius. Omnes accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiſcunt. & Ferunt remos frondentes. quia cum faciles ſint collectu remi. non collegerant eos, priuſquam proficiſcendum erat) natat. & ferunt ſiluis. i. de ſiluis, robora. i. truncos arborum robuſtos. pro malis nauium, infabricata. i. non operata, ſtudio. i. præ ſtudio, fugæ. i. vt citius fugeram. Tu cernas. i. quilibet cernat, ſecunda perſona, pro qualibet ſupp. Teucros, migrantes. i. habitationem mutantes, & ſarcinulas colligentes, & ruentes. i. præcipitanter exeuntes, ex tota vrbe. Ac veluti. i. quemadmodum cum. i. quando, formicæ populant. i. populantur, vt nunc dicimus, ingentem aceruum. i. cumulum. farris. i. illius frumenti, & reponunt tecto. i. in cauernis ſuis exiſtentes memores hyemis, tunc nigrum agmen. ſ. formicarum, quod Ennius de elephantis dixerat, & Accius, de Indis, it. i. ingreditur campis, & conuectant. ſ. formicæ, aut quia collectiuum eſt agmen prædam. ſ. farris. per herbas. calle anguſto. ſ. ſemita, pars. i. partim formicæ, trudunt. i. impellunt, cum ferre nequeant humeris. ſ. ſuis, grandia frumenta. Vſurpatiue frumenta, pluraliter dixit, ſed vſitatius quam in Georg. Quin & frumentis labor additus obnixæ. i. obnitentes humeris, pars. i. partim, dicit pars, quia non vt apes regnum ſequunt, ſed rempublicam, itaque multæ ſunt inter eas principes, cogunt. i. impellunt agmina, & caſtigant moras. ſ. ardentium, aut moras, pro eo quod eſt morantes, vt vult Seruius, & omnis ſemita. i. breuis, & quaſi ſemis via, quæ & ita dicitur, feruet. i. fit feruida, opere. i. operationes, & labore formicarum, ſic, ſup. feruet omnis ſemita, opere Teucrorum migrantium, & ſarcinulas deferentium. Illud obnixæ, ſine diphthongo quidam legunt, vt ſit aduerbiū, alii cum ea figurate. [Quis tibi nūc Dido, &c.] Facta apoſtrophe, poeta quaſi condolens, adamanti impatienter reginæ quærit, quem ſenſum tunc habebat cum talia cerneret, docetque amore victam Annam ſororem rogaſſe. vt ſeſe mediatricem & reconciliatricem ingereret, faceretq. vt ſaltem aliquid moræ impetret, dicens, Tempus inane peto, requiem, ſpatiumq. furori, dum mea me victam doceat fortuna dolere, quę res nimium facile commiſerationem meretur, cum mihi ſit amantius dictum. De hac autem re dolendum eſt, Donati commentarios intercidiſſe, nimium optimos, cum affectiones loquentium. quarum hic locus plenus eſt, per quam diſerte explanare ſoleat. Ordo igitur, cum explanatiuncula noſtra. eſt, O Dido (inquit poeta) quis. i. qualis, ſenſus, id eſt animus, & mens, aut ſententia, ſeu affectus erat tunc tibi, cernenti, id eſt cum cerneres talia. qualia. ſ. à Teucris, & ab Aenea fiebant? quaſi dicat, nimiū miſerrimus, & impatientiſſimus. ve, pro vel, quot gemitus dabas! quaſi dicat plurimos, cum, i. quando, proſpiceres. i. porro aſpiceres, ex arce ſumma. i. ex ſpecula, quæ erat in arce tua, littora feruere. i. feruenter frequētari a Teucris, late. i. in latum, & cū videres totum æquor miſceri. i. confundi, ante oculos. ſ. tuos, tātis clamoribus. Sed quærentes, quomodo clamores viderit? At dices cum D. Auguſtino videre, ad omnes ſenſus, & ad animā (ſi generaliter accipiatur) pertinere, aut poetam non dicere, quod clamores videret, ſed æquor miſceri, quæ mixtio fiebat cum clamorib. i. ipſis cōcomitantibus, aut ex ipſis clamoribus. Facit rurſus aliam apoſtrophen ad amorem, ſed (vt dixi alibi) apoſtrophen facimus aliquando ex beneuolentia, vt, Et te pater optime Teucrum fluctus habet Libyæ, aliquando ex indignatione, vt, Quid non mortalia pectora cogis Auri ſacra fames? vtranque hic facit ex beneuolentia, ad Didonem, & ex indignatione, ad amorem ſicut in Buc. ad Mediam, Improbus ille puer crudelis tu quoq. mr. dicit ergo ô improbe amor, quid. i. ad quid nō cogis pectora mortalia? q. d. ad nullum nefas non cogis, ſed ad omne nefas. ad quamlibet rem quātumlibet indignam, vnde addit, Dido, ſupp. cogitur ire. i. deſcendere iterum in lacrymas, & tētare iterum precando. i. per preces, & cogitur ſupplex ſubmittere. i. ſubiicere animos. ſ. alioqui ſuperbos amori, ne ipſa moritura fruſtra. i. ſine cauſa, linquat quid. i. aliquid, inexpertum. i. intentatum, vnde non fecerit periculum, an poſſit Aeneam vincere, nam ſi omnia præexperta fuiſſet, forte putaſſet ſe fruſtra morituram. dixiſſetque ſecum, ſi hac via. aut illa tentaſſem eum retinere. forte tenuiſſem, vult ergo omnia experiri, vnde conuenit Annā ſororem ſuam his verbis, O Anna, tu vides properari. i. properationem fieri toto littore circum, i. per circuitum, ipſi. ſ. Teucri, cōuenere vndique. i. ex omni parte, carbaſus. i. velum extenſum. vocat iam auras. i. ventos ſecundos, & nautæ læti. i. minime timentes, aut (vt dixi) quia in Italiam proficiſcuntur, impoſuere puppibus coronas, in ſignum lætæ profectionis, ſicut amplius poraturi, pocula coronabāt. O ſoror, ſi ego potui ſperare. i. timere, & vereri (propter omen noluit dicere, timere) hunc tantum laborē, quem. ſ. haberem de profectione Aeneæ ego potero & ,i etiam, perferre. i. pertolerare ipſum, hoc eſt, ſi verita fuiſſem. tātum mali ex amore oriturum, facile amorem tuliſſe, quia non tātum amaſſem, nunc autem ſpe decepta. & amore illaqueata, pferre nequeo, tamen ô Anna, exequere. i. effice mihi miſeræ, hoc vnum, ſcilicet quod dictura ſum. nam ille. i. notiſſimus, ſcilicet de quo ſermo eſt Aeneas colere, ſupple ſolebat, aut colere. i. colebat, te ſolam, & credere. i. credebat, aut credere. i. fidei committere, & reuelare ſolebat tibi ſenſus, etiam arcanos, id eſt ſententiam ſecretam, aut conſilia ſecreta, & tu noras. i. noueras ſola molles. i. opportunos, & faciles aditus, id eſt modos adeūdi viri, & tempora. i. opportunitatem adeundi viri. Exequere ergo mihi hoc vnū, hoc eſt, ô ſoror, atque tu ſupplex, affare. i. alloquere ſuperbum hoſtem. ſ. Aeneam, cuius amor me hoſtiliter necat. & dic, ſup. ei, quod ego non iuraui. i. coniuraui, cum Danais. i. Græcis, Aulide pro Aulidi, id eſt in illo portu Euboici ſinus, quinquaginta nauium capace, vbi Græcorum in Troianos coniuratio facta eſt, excindere, i. excidendo delere gentem Troianam, vt. pro vel, ego non miſi claſſem ad pergama, id eſt mœnia Troiana delenda, vt multi Græcis confœderati. Nec ego reuelli, id eſt poſt ſepulturam euelli, cineres, & manes Anchiſæ patris. ſ. eius vt fecit Diomedes, qui eos ex Sicilia ſuſtulit, ſecūdū Varronē, & plagis admonitus Aeneę reſtituit, cur negat. i. renuit, demittere mea dicta, id eſt preces meas, in aures. ſ. ſuas duras. i. inexorabiles, quo ruit, i. preces aufugit, det. i. precare, vt det mihi miſerere amanti, hoc extremum

extremum.i. vltimum aut minimum munus.i.beneficium, vt.ſ. expectet,& facilem fugam,& ventos ferentes.i.opportune flantes,ego non oro.i.non depoſco orando, iam antiquum coniugium quod ipſe prodidit.i.decreuit,quia ad finẽ non perduxit, nec conſumauit, aut coniugium antiquum .i. illi charum, aut prius promiſſum,quod perdidit.i.manifeſtauit,ac porro dedit i. dixit,nobis,ſ.in I I.narrando verba hæc Creuſæ,de Italia,& Lauinia: Illic res lætæ regnumque, & regia coniux Parta tibi &c. quorum nunc memor dicit,nec oro,vt careat pulchro .i. honeſto.& culto Latio,& relinquat regnum.ſ.a fatis promiſſum, ſed ſup.(Quia tamen oro,& peto,fere ſynonyma ſunt, eleganter omiſit coniunctionem,ſed)peto tẽpus inane .i. ſine officio coeundi,aut ſolam dilationem ſine alio effectu, & peto requiẽ,& ſpacium furori.ſ.mitigando,dum.i.dummodo,aut donec,mea fortuna.ſ.aduerſa,doceat me victam.i.a ſpe,& voto reiectam,dolere.ſ.patienter,ac temperate, quia omnis ſubita commotio rerũ, non ſine magno conflictu fit animorum, Ego oro hanc extremam i.vltimam,quam a te petitura ſum,veniam.i. gratiam,& beneficium miſerere]ſororis, hoc quaſi per parentheſim interſerit,q.d.non debes mihi id vnum negare,cum & ſoror ſim, & miſera.i.miſeratione digna,præſertim cum ingrate non feceris, vnde ſubdit. Quam.ſ.veniam ac gratiam,cum dederis.i. exhibueris mihi,ego relinquam cumulatam .i. copioſe auctã tibi, morte .i. dum moriar.Aut ſic, quam veniam, cum dederis mihi cumulatam,ego relinquam.morte.i.non niſi morte,q d. hãc, niſi mors mihi adimat nemo,quia ſemper eam habeo, nec relinquam niſi morte.Ego autem potiſſimum ſic dixero, quam veniam cum mihi dederis.i.poſtquam dederis ſemel, ego relinquam non niſi in morte, nec niſi cumulatam.i.auctam,ita vt plura relictura ſit quam acceperit.

VARIA LECT. ET multa parantem Dicere] Vetuſti aliquot lib. Multa volentem Dicere. legunt. [Animos ſubmittere amori]In lib. aliquot antiquis, Animam. legitur. [Nec patris Anchiſæ cineres, maneſue reuelli] In Oblongo lib. Vaticano, Reuulſi, legitur.

SERV. FErtque, refertque] Non ab Aenea, qui nihil dicit, ſed à Didone fert, & refert.i.iterũ portat. [Voces vllas tractabilis audit.[Cur mitis non audit? Quaſi mirũ eſt, ſed curat dicendo. [Fata obſtant, placidaſq. viri deus obſtruit aures]Deus, Iuppiter .ſ. vnde & ſupra Dido ait Saturnius. [Alpini boreæ]Flãtes de alpibus, quia alpes Gallorum lingua, alti montes vocantur. [Nunc hinc, nunc illinc]ſicut Aeneas ab Anna, & Didone. [It ſtridor] ad dolorẽ Aeneæ pertinet,de quo ait:Magno perſentit pectore curas.[Alte]Iugiter diu. [Conſternunt] Implent, vt, Strata iacent paſſim ſua quęque ſub arbore poma. [Frondes]Sic lacrymę Aeneę. [Hæret ſcopulis] Sic ille in cõſilio perſeuerat.[Tantũ radice in tartara]ſecundum phyſicos qui dicunt parem eſſe altitudinem radicũ,& arborum. [Lacrymæ inanes]Quia mens immota manet.[Tũ vero] Poſt deſperationẽ. [Exterrita]Præcipitata turbata. [Mortem orat] pro deſiderat, vt, Mortemq. miſerrimus opto. aut certe ideo orat,quia conſecrata fuit, nec mori poterat, niſi ſoluta conſecratione. [Cœli conuexa] Incurua cœli.[Thuricremis]Cremantibus thura. [Hoc viſum nulli]Hoc quod viderat, nulli dixit. Quid eſt nulli? ne ſorori quidem, cui fuerat de amore cõfeſſa. [Cõiugis antiqui] aut prioris,aut chari.[Miro quod honore colebat] Exhibendo ea quæ circa viuos ſolent fieri. Moris .n. fuerat, vt nubentes puellæ ſimul vt veniſſent ad limen mariti.poſtes anteq̃ ingrederentur,ornarent laneis vittis.Vnde ait, Velleribus niueis,& oleo vngerẽt,vnde vxores dictæ ſunt,quaſi vnxores [Feſta fronde] Diuina,tanq̃ numen coleret. Sane hoc loco latenter,quã ſupra diximus,tangit hiſtoriam.Nam ſi amabat Aeneam,vtique non coleret extinctũ maritum. [Viſa viri] Non.n. erat vera vt ſupra. [Nox cum terras] Veriſimilitudo. [Sola bubo] ſola contra genus poſuit. Lucanus: Et lætæ iurantur aues bubone ſiniſtro.Item Ouidius: Infandus bubo.Et hoc eſt in vſu.Sed Virgilius mutauit,referens ad auem.Plerunque.n. genus, relicta ſpecialitate, à generali ſumimus,vt ſi dicas bona

POE. Talibus orabat, taleſque miſerrima fletus
Fertque,refertque ſoror.ſed nullius ille mouetur
Fletibus, aut voces vllas tractabilis audit.
Fata obſtant, placidaſq. viri deus obſtruit aures.
Ac veluti annoſam valido cũ robore quercum
Alpini boreæ nunc hinc,nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant:it ſtridor & alte
Conſternunt terram,concuſſo ſtipite,frondes:
Ipſa hæret ſcopulis,& quantum vertice ad auras
Aetherias, tantum radice in tartara tendit.
Haud ſecus aſſiduis hinc atq. hinc vocibus heros
Tunditur,& magno perſentit pectore curas.
Mens immota manet,lacrymæ voluũtur inanes.
Tum vero infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat: tædet cęli conuexa tueri.
Quo magis inceptũ peragat, lucemq.relinquat;
Vidit, Thuricremis cum dona imponeret aris,
(Horrendum dictu)latices nigreſcere ſacros,
Fuſaque in obſcenum ſe vertere vina cruorem.
Hoc viſum nulli,non ipſi effata ſorori.
Præterea, fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui,miro quod honore colebat,
Velleribus niueis,& feſta fronde reuinctum.
Hic exaudiri voces,& verba vocantis
Viſa viri, nox cum terras obſcura teneret:
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.
Multaque præterea vatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant. agit ipſe furentem
Inſomnis ferus Aeneas,ſemperque relinqui
Sola ſibi, ſemper longam incomitata videtur
Ire viam,& Tyrios deſerta quęrere terra.
Eumenidũ veluti demẽs videt agmina Pẽtheus,
Et ſolẽ geminũ,& duplices ſe oſtendere Thebas:
Aut Agamemnonius ſcenis agitatus Oreſtes,
Armatum facibus matrem, & ſerpentibus atris
Cum fugit,vltriceſque ſedent in limine diræ.

tardus,referẽdo ad auẽ. Item ſi dicamus prima eſt a.i.litera, cum a ſit neutri generis. [Ferali carmine] Bene hoc addidit.Non.n. omni modo malũ eſt bubonis omẽ. Cantus aũt eius aut fletũ imitatur,aut gemitum, tacẽs oſtendit felicitatem. Omnes.n. aues oſcinæ malæ,præpetes bonæ ſunt.vel econtra male prępetes,oſcinę bonæ ſunt. [Priorũ] Legitur & piorum. ſed illud ſpectat. Heu vatum ignaræ mẽtes qd vota furentem. [Horrificant] Horrorem incutiunt. [Inſomnis]Pro inſomnijs .i. vigilijs, [Semperque relinqui]Per oẽs noctes nauigare videbatur Aeneas,quaſi eam ſemper deſereret. [Incomitata] Quod ſerale.i. mortiferum omen eſt, & præcipue regibus. [Agamina Pentheus] aut impetus, aut ſm Vrbanum agmina ſerpentium.Pentheus autem ſecundum tragœdiã Pacuuij furuit etiam ipſe. [Scenis agitatus] famoſus, celebratus tragędiis Et agitatus. quia & furuit, & multæ ſunt de eo tragœdiæ, quaſi frequenter actus. [Armatam matrem] Cauſam ipſam furoris.[Sedent in limine diræ] à Pacuuio Oreſtes inducitur Pyladis admonitu. propter vitandas furias,ingreſſus Apollinis templum, vnde cũ vellet exire,inuadebatur a furiis.Hinc ergo eſt: Sedent in limine diræ.

ASC. TALIBVS orabat,&c.] Paucis ſignificat Annam retuliſſe Aeneæ preces ſororis, ſed nihil effeciſſe, cum nullis ille moueretur fletib. à deorũ imperiis, vnde cum arbori vẽtis concuſſæ, ſed firmiter radicatę,comparat. Deinde portenta Eliſæ mortem minantia recitat complurima.de quibus Donati perierunt cõmentarij.Ordo autem eſt. Dido orabat.i.orationem faciebat, talibus.ſ.verbis, & ipſa miſerrima,ſup.faciebat tales fletus.aut potius ſic, & ipſa miſerrima,fert.id eſt affert tales fletus,id eſt verba talia cum fletu, & ſoror.ſ.Anna, refert, id eſt recitat ea Aeneæ, ſed nullis.i.non vllis,ille non mouetur vllis fletibus. (Si loco particulæ,ſed, eſſet particula, quod. ordo eſſet: Et ſoror miſerrima fert.ſ.ad Aeneã tales fletus,& refert.i.reportat pro reſponſo,quod nullis ille mouetur fletibus)aut ipſe tractabilis,ſcilicet à natura, non. ſupple

audit.i.exaudit.vllas voces.i. preces, quia licet ſit tractabilis, fata obſtat.& deus.i.præceptum dei,obſtruit.i.claudit,aureis viri placidas.i.benignas.& faciles,niſi deus obſtaret(Sed amici dii genti ſunt vſque ad deos, vt apud A. Gellium docemur) Ac pro, & veluti i.quemadmodum,cum.i.quando.boreæ.i.venti illi Septētrionales,Alpini .i. per Alpes in Italiam flantes, certant inter ſe eruere flatibus.i.ſuis.(Nam fingitur Boreas eſſe deus Septētrionalis)Nunc.i.aliquando, hinc.i.ab hac parte,nunc.i. alias. illinc .i.ab illa parte,quercum annoſam .i. multorum annorū, hoc eſt veterem,robore.i.trunco. valido .i. habentem truncum validū, & potentem,ſtridor.ſ.ventorum in frondibus.it.i.diffunditur.& frondes altæ.i.ſuperiores.aut, ſi eſt aduerbium frondes conſternunt alte,ſtipite concuſſo.i.poſtquam ſtipes.i. truncus, eſt concuſſus & agitatus vi ventorum.conſternunt i.cooperiunt.ſ.ſeipſis, terras vicinas videlicet. Ipſa aūt .ſ. annoſa quercus, hæret.i. inhæret.aut adhæret ſcopulis.i. ſaxis illic prominentibus, inter quæ radices iecit,& quantum ipſa tēdit. vertice.i. cacumine ſuo ad auras æthereas.i.cœleſtes,hoc eſt ad cœlum tantum tendit,in tartara.i.profunda inferni,radice.i.per radicem Heros ſ. Aeneas heroica virtute præditus,tunditur.i.concutitur,haud.i. nō ſecus .i aliter.ſ.quam illa quercus, tunditur. dicit, aſſiduis vocibus .i. verbis a verberando dictis, hinc atque hinc.i. vtrinque, nunc ab Anna,nunc a Didone,& perſentit.i perfecte ſentit.magno.i.magnanimo & conſtanti pectore, curas .i. ſolicitudines amoris, & miſerationis.Mens, ſup.eius .i. ratio, manet immota .ſ. a firmo propoſito,deo obediendi,ſed.ſup.lacrymæ.voluuntur.i.præcipitantur,inanes.i.fruſtra ab ipſa(vt dicunt)ſenſualitate extortæ,q̄ non poterant mentem a ſtatione ſua depellere.Tum vero .i. ſed tum maxime,aut ad verum Dido,exterrita fatis .i. portentis fatalibus,hoc eſt mortem portendentibus,orat.i.appetit,mortem .ſ.malorum remedium,quia mors,vltima linea rerum eſt.tædet .i.tædio afficit,eam tueri.i.inſpicere connexa cęli,quo.i.ideo,vt peragat.i.perficiat.magis inceptum.i.quod inceperat,ſaltem animo,q; .pro.i.relinquat lucem.ſ.vitalem, quia cęlum aſpicimus, videndi deſiderio.Cum.i.qn̄, ipſa imponeret aris thuricremis.i. thus incenſum cremantibus.dona.i.ſacrificia,aut oblata .ipſa vidit latices.i fontes aut viſa.ſacros.i. ſacrificio adhibitos, nigreſcere.i nigros fieri i ab intrinſeco, horrenda dictu.i. quæ res eſt horrenda dum dicitur,aut ad dicendum,q; . pro.i.ſi latices accepit pro vino.aut.q.pro &,ſi accepit pro fontibus,vidit vina ſ. effuſa ſuper ſacrificium. vertere ſe in cruorem obſcœnum.i. fœdum.& immundum. Nulli.i.non vlli,ipſa non eſt effata.i. elocuta,vlli.i.alicui,hoc viſum.i.hanc viſionem.aut,quod videat,nō, ſup.etiam.ipſi ſorori.ſ. Annæ.Sed quæras,quomodo ergo poeta nouit? ſed multiplex eſt ſolutio. Nam id ſacerdotes poſt mortē eius reuelare potuerunt. & annalibus adſcribere vnde id norit poeta,aut Muſa, quam in principio inuocarat,id inſpirāte didicit,aut alia quauis via.Non.n.continuo ſequitur. Non dixit Dido ergo occultum manſit,cum non ſola ſacrificaret. Præterea,i. præter hoc portentum, contingit aliud,nam fuit templum de marmore.i.marmoreum,in tectis.i.in ipſa regia.templum dicit, coniugis,antiqui.i.prioris,& chari.ſ.Sichei.quod ipſa colebat .ſ. ante aduentum Aeneæ,aut etiam poſtea,cum nōdum celebraſſet nuptias,miro honore.i. mirum in modum honorifice, exiſtens reuinctum.i.iterum,atque iterum vinctum, ſeu cinctum velleribus niueis.i.vittis laneis.ſecundum Seruium, aut in quibus dormiebant.reſponſa petentes. & fronde feſta.i. diuina, aut feſtiua, & ad feſtiuitatem pertinēte. Voces.& verba viri.i.mariti.vocantis.ſ Didonem.viſa,ſup.ſunt,exaudiri hinc.i.ex hoc tēplo, ſupp. tunc,cum.i.qn̄.nox obſcura teneret.i.occuparet terras. & bubo .i.auis illa lucifuga,ſup. viſa eſt ſæpe, queri .i. conqueri carmine ferali.i.mortifero,aut feram.i.mortem indicante,culminibus .i. in ſublimitatibus tēpli,& viſa eſt ducere longas.i.diuturnas voces in fletum. Præterea multa prædicta priorum vatum,qui.ſ.in principio dehortati ſunt.eam a talibus nuptiis, ſed fruſtra, vnde ad principium huius dictum eſt.Heu vatum ignaræ mentes. &c. horrificant.i.horrorem faciunt.& terrificant terribili monitu,ipſe Aeneas ferus.i.ſecūdum opinionem Didonis,nā ſumme pius erat,hoc eſt qui videbatur Didoni ferus, cum ſumme pius eſſet, quia deo,pluſquam amoribus obedire. ſumma pietas eſt agit in ſomnis.i.per inſomnia,& phantaſmata furētem .ſ. Didonem, & ipſa videtur ſibi ſemper relinqui ſola quod mortis indicium putant,& videtur ſibi ire incomitata i.ſine comitatu. viam longā, quod etiam indicium eſt viæ. vnde non patet reditus ſecundum naturā. & quærere Tyrios.ſ. comites ſuos, ſup.in terra deſerta, vbi,& ipſa ſuis deſtinata fuerit. Veluti.i. quemadmodū Pētheus rex ille Thebanum,qui Agaue matri,ſacris Bacchi.i.vino, interdixit.ob id in furorem actus dicitur, & ſecundum Horatium, & Perſium poſtea a furente matre interemptus eſt,videt exiſtens demēs.i.furore captus,agmina Eumenidum.i.furiarum,& videt ſolem ſe oſtendere geminum, quia ebriis. & furore captis. ſingulares geminę videntur.& videt Thebas.i.vrbem illam.oſtendere ſe duplices,aut veluti Oreſtes Agamemnonius.i. Agamemnonis filius.agitatus .i. frequenter actus,& ludo theatrali exhibitus ſcenis.ſ tragicis.hoc eſt in tragœdijs ab eo factis, vnde eſt illud Iuuen. Plena iam margine libri. Scriptus & in tergo,nec dum finitus Oreſtes. fugit matrem.ſ.Clytemneſtram, quam cum Egiſto adultero,propter necem patris occiderat,armatam.i.inſtructam facibus,& ſerpentibus atris talis enim illa viſa eſt in ſomnis,vnde furore correptus eſt & diræ.i.furiæ, vltrices.ſ. necis maternæ, ſedens in limine templi ſ.Apollinis, quod ingredi non audeat. quia videbatur ſibi furias videre.vt Seruius recitat, In quem q̄a dicit oleo inūgi vxores,dicit Beroaldus ſic: Diſſenſit ab opinione Seruii. Plinius, qui ſcribit in xxviij. nouas nuptias non oleo, ſed adipe ſuillo,ſolitas fuiſſe poſtes maritorum intrātes attingere. Maſurius vero tradit, palmas lupino adipi antiquos dediſſe ideoq́.nouas nuptas illo perungere poſtes ſolicitas,ne quid mali medicamenti inferretur. Don. quoque refert vxores dici, ab vnguēdis poſtibus.quod cum puellæ nuberent, maritorum poſtes vngebant, ſed quo vnguento, ſiue adipe vterentur, non memorauit.

VARIA LECTIO.

AC veluti annoſam valido cum robore quercum] In Porcio. & pleriſque libris antiquis legere eſt, Ac velut annoſo validam cum robore quercum.[It ſtridor, & alte Conſternunt terram.concuſſo ſtipite, frondes] In veteribus aliquot exemplaribus, Altæ.ſ.frondes.non. Alte aduerbium habetur. [Tantum radice in tartara tendit] In libris nonnullis ex his vetuſtioribus, Radicē.legitur. Et in Oblongo libro peruetere. Mittit.non, Tendit.habetur [Et magno perſentit pectore curas] In pleriſque libris antiquis. Perſentitur, legitur. In aliquot etiam, Perſenſit. [Nec ipſi effata ſorori] Veteres plerique libri, Sorori. eſt. [Vatum prædicta priorum] Ex antiquis exemplaribus quæ præ manibus habuerim plura fuerunt omnino, quæ Piorum, quam quæ Priorum.egerent. [Eumenidum demens veluti] Antiqui aliquot libri, Eumenidum veluti demens. [Aut Agamemnonius ſcenis agitatus Oreſtes] In antiquis aliquot libris, Furijs agitatus, legitur.

COEL. RHODIG.

QVAERAT hic forte quiſpiā, ecquid expreſſius doctiusq. in medium promamus, quid ita eminentiſſimus poeta Aen.4. Boream dixerit Alpinum? Inuenio apud auctores, vt nemo proſſum incertus veri ſit, Poſidoniū. & Protarchum literis prodidiſſe, Rhipæos,& Alpes eoſdem dici montes, qui ab Hyperboreis incolantur, quod in commentario etiam de rebus iis prodidit Stephanus a quo, & illud traditur Hellanicum ὑπερβορείους ſcribere cum diphthongo in penultima. Ipſe, ac plerique alij citra diphthongum malunt. Athenæus in lib. vj. Rhipæi, inquit, montes,qui poſtea Albij,nunc Alpes. Vltra Rhipæos vero, a quibus ſpiret Aquilo, ſtatuuntur Hyperborei ad extimum mare. Carmē Virgilianum hoc eſt:

Ac veluti annoſam valido cum robore quercum
Alpini boreæ nunc hinc,nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant,

Ergo vbi concepit furias euicta dolore;
Decreuitq. mori: tempus ſecum ipſa, modumq́.
Exigit, & męſtam dictis aggreſſa ſororem,
Conſilium vultu tegit, ac ſpem fronte ſerenat.
D I. Inueni germana viam (gratare ſorori)

SERV. VIam] Rationem. [Gratare] Gratulare, ſuſcipe gaudiū pro ſorore. Sic.n. dicimus, grator tibi honorē. [Eum] Aeneam, quem, vt notum, noluit dicere. [Oceani finem iuxta] Finem Oceani nullus nouit, ſed initiū, quod & ipſum poteſt finis videri aliunde ſumpto principio [Ethiopum] Aethiopię duę ſunt, vna circa ortum Solis, altera circa

Oce-

Quæ mihi reddat eum, vel eo me ſoluat amātē.
Oceani finem iuxta, ſolemque cadentem
Vltimus Aethiopū locus eſt: vbi maximus Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptū.
Hinc mihi Maſſylæ gentis monſtrata ſacerdos,
Heſperidum templi cuſtos, epulaſque draconi
Quæ dabat, & ſacros ſeruabat in arbore ramos,
Spargens humida mella, ſoporiferūq. papauer.
Hæc ſe carminibus promittit ſoluere mentes,
Quas velit. eſt alijs duras immittere curas:
Siſtere aquam fluuijs, & vertere ſidera retro:
Nocturnoſque ciet manes. mugire videbis
Sub pedibus terrā, & deſcendere mōtibus ornos.
Teſtor chara deos, & te germana, tuumque
Dulce caput, magicas, inuitam accingier artes,
Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras
Erige, & arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, exuuiaſque omnes, lectumq. iugalem,
Quo perij ſuper imponas. abolere nefandi
Cūcta viri monumēta iubet, mōſtratq. ſacerdos.

Oceanū in Mauritania, quā nunc dicit. Et dicta Aethiopia à colore populorū, quos ſolis vicinitas torret. [Atlas] Nullum nomen Græcū in as, terminatur. [Torquet] Suſtinet. [Stellis aptum] Satis perite loquitur. Nā aptum coniūctū dicit. ἀπὸ τοῦ ἀπτέσθαι nō inſignitum ſtellis. Axis.n. nō habet ſtellas, q medius inter Septentriones. Vñ & Græce ἀνάστατος dicitur. Septētriones aut nō occidere axis vicinitas facit, nō quia in axe ſunt. [Hinc mihi Maſſylæ gentis] Quæ eſt oriūda Maſſyla, aliquando horti Heſperidū ſacerdos, nunc habitās circa Atlantem. Nam aliter nō procedit. Maſſyla.n. mediterranea eſt: Beronice ciuitas Libyæ, vnde haud longe ſunt horti Heſperidum, Atlas vero maximus in Mauritania eſt. Monſtrata prædicta. [Heſperidum templi cuſtos] Heſperides Atlantes filiæ nymphæ, ſecundum fabulam hortum habuerunt, in quo erant aurea mala Veneri cōſecrata, quæ Hercules miſſus ab Euryſtheo occiſo peruigili dracone ſuſtulit. Re vera autem nobiles fuerunt puellæ, quarum greges abegit Hercules occiſo eorum cuſtode. Vnde mala fingitur ſuſtuliſſe, hoc eſt oues. nam μῆλα dicūtur. vnde μηλονόμος dicitur paſtor ouium [Soporiferumque papauer] Incongrue videtur poſitum; vt ſoporifera ſpecies peruigili detur draconi. Sed dicimus variam vim præbere victum diuerſis animalibus. Nam ſalices hominibus amaræ ſunt dulces capellis: vt. Et ſalices carpetis amaras. ſ. hominibus. Item cicutæ, ſecundum Lucretium hominibus ſunt venenoſæ, cum pingues reddant capellas. Ergo & papauer licet de hominibus ſomnum draconi adimit. Forſitan & eſt excuſatio. Poteſt tñ melior eſſe ſenſus, ſi Seruabat in arbore ramos. plena ſit ſnia. ſequentia vero ſic accipiamus, Hæc ſe promittit carminibus curas ſoluere. [Spargens humida mella, ſoporiferumque papauer]. i miſcens, vt Cicero: Et ſpargere venena didicerunt: Nec incongrue ad amaritudinem amoris, mel adhibet, ad obliuionem papauer [Siſtere aquam fluuijs & vertere ſidera retro] Quanto magis poterit Aeneam ab incepto retorquere: [Mugire videbis] Videbit quis: vt, Migrantes cernas. [Teſtor chara deos] Quia cum multa ſacra Romana ſuſciperent, ſemper magica damnarunt. Ideo excuſat. [Accingier] Præparari. Accingier autem, vt ad infinitum er, addatur, ratio efficit metri. Nam cum in eo vltima ſit longa, addita er, ſyllaba breuis fit, vt audiri. audirier. [Tu ſecreta] Sine arbitris. & eſt bona elocutio rem loci vel temporis, ad perſonam transferre, vt nocturnus venit, ſecretus fecit. [Pyram] Sub ſpecie ſacrificij, præparat mortis exequias. [Et arma] Gladium dicit abuſiue. Nam & paulo poſt: Enſemq; relictum. Proprie enim arma ſunt quæ armos tegunt. [Impius] Qui gladium reliquit furenti. Hoc autem tractum eſt de Homero, qui dicit gladium Aiaci datum ab Hectore, & Hectori ab Aiace balteum, quæ eis exitio fuerūt. nam alter tractus eſt balteo, alter ſe donato telo interemit. [Exuuias] Veſtes Aeneæ, quem hoſtem dixerat ſupra. I ſoror, atque hoſtem ſupplex affare ſuperbum. Item: Dulces exuuiæ. [Quo perij] Propter extinctum pudorem.

ERGO vbi concepit. &c.] Docet quomodo Dido poſtquā
ASC. decreuerat ſeipſam interimere, magicis artibus ſimulabat velle amores abolere aut amatorie Aeneam ad ſe adhibere, freta auxilio ſacerdotis eius rei peritæ, cum & maiora polliceatur, & effeciſſe dicatur. qua fictione omnia quę ſibi ad necem neceſſaria putabat, comparabat miniſterio ſororis, quæ ea ad ſacrificia cōferre putabat. Sed neque ad hūc locum quidquam extat Donati. Ordo igitur eſt. Ergo vbi Dido euicta. i. ſuperata dolore, concepit furias. i. furorem, & decreuit mori, ipſa exigit, id eſt exacte diſquirit, & penſitat ſecum tempus, id eſt opportunitatem, & modum, & ipſa aggreſſa dictis. i. ſermone qui ſequitur, ſororem. ſ. Annam mœſtam, quia Aeneam quē conciliauerat, reconciliare nequibat, tegit. i. occulit vultu, conſilium. i. decretum ſuum, & ſerenat fronte. i. fronte ſerena præ ſe fert, ſpē. ſ. remedij, aut ſalutis. verba autem quibus aggreſſa eſt, ſunt hæc. O germana. i. ſoror, quaſi ex vno germine mecū nata, gratare. i. cōgratulare ſorori, q a ego inueni viam. i. modū & rationē, quæ reddat mihi eum. ſ. q caput mali noſtri eſt, vel quæ ſoluat me amātē. eo. i. ab eo. (Duplex enim eſt remedium amoris, aut potiri, aut ſolui) Via autem eſt hæc. Locus eſt (De more hoc habet Virgilius. vt prius locum deſcribat, q̃ quæ in eo contigerint) vltimus. i. remotiſſimus, Aethiopum. i. in Aethiopia Mauritaniæ. iuxta finem Oceani. i. vbi ad Oceanum peruenitur in fine mūdi huius. qua pro. i. iuxta ſolem cadentem. i. occidentem, vbi. i. in quo loco, Atlas maximus. i. q in Mauritania eſt, torquet. i. ſuſtinet. & inuoluit humero. ſ. ſuo, ſecundum iudicium ruſticorum, aut fictionem poetarum. axem. i. polum, aptum. i. cōiunctum, ſtellis ardētibus. i. reſplendentibus. Sacerdos gentis Maſſylæ, eſt mihi monſtrata hinc. i. ab hoc loco. i. ab huius loci incolis, exiſtens cuſtos templi Heſperidem hoc eſt eius quod in hortis Heſperidum eſt, que, pro &, ea. ſup. quæ dabat draconi. ſ. peruigili, qui poma aurea Heſperidum conſeruabat, priuſquam ab Hercule occiſus erat, & quæ ſeruabat ramos ſacros, quia aurea ferentes mala. ſeruabat aūt conſeruando dracone. quem cōſeruabat ſpargēs mella humida. & papauer ſoporiferū. i. genitiuum ſoporis in alijs, & ita conſeruat uum cerebri, & humorum draconis, qui perdurare non potuiſſet, in tanta vigilia. n. ſi humidum radicale, melle humido ſotum fuiſſet, & cerebrū papauere ſoporifero quanuis non dormierit. hæc. ſ. ſacerdos, promittit. i. pollicetur. ſe ſoluere. i. ab amore. i. q ipſa ſoluat (non erat neceſſarium ponere, ſe, quia ad vnam perſonam ſpectant) carminibus. ſ. magicis, hoc eſt incantationibus, mentes quas velit, ſed immittere. ſ. promittit, alijs. ſ. mentibus curas. ſ. amorum, duras. i. diu duratas, aut vehementes, & promittit ſiſtere. i. facere ſtare, aquam, ſup. in fluuijs. & vertere ſidera retro. i. retrorſum, & ciet. i. excitat. & euocat maneis. i. inferos, aut vmbras defunctorum, nocturnos. i. tēpore nocturno, tu videbis. i. quilibet videbit, ſi aderit dum ipſa operabitur, terram mugire ſub pedibus, & ornos. i. arbores illas, deſcendere montibus. O chara germana. i. ſoror, ego teſtor. i. obteſtor deos, & te, & tuum dulce caput. (Solebant. n. blandiendi gratia, per capita charorum iurare, potiſſimum Græci. Vnde Iuuen. in vj Græcis nondum iurare paratis, Per caput alterius) ſup. me, accingier. pro accingi, inuitam. i. coactam improbitate Aeneæ, artes magicas. i. per artes magicas. Tu ſecreta. i. hæc nemini reuelatura, erige pyram. i. ſtruem lignorum, vt fiat rogus ſub auras. i. ab inferiore parte, in auras tendentem. ſupp. in tecto interiore. i. inter regiam noſtram. & ſuper imponas. ſ. ſuper pyram, arma. ſ. gladium, viri. ſ. Aeneæ, quem per indignationem non nominat. quæ. ſ. arma, ipſe impius reliquit, fixa thalamo. ſ. noſtro, quaſi ideo reliquerit vt eo ſe interimeret, vnde, impium dicit, & omnes exuuias. i. veſtes quas exuit, aut quas ab eo habemus, quaſi ab hoſte ſæuo, & lectum iugalem. i. genitalem. & matrimonialem. quo perij. i. pudorē amiſi, ſed id mentitur, quia in ſpelūca primū amiſerat, hoc eſt imponas ſup pyram quidquid reliquerit aut tetigerit ſpeciali vſu, quia ſacerdos iubet, & monſtrat. ſ. ex arte ſua, rationibus euidentibus (aut lege iterum, monſtrata ſacerdos) abolere i. penitus delere, & annihilare, cūcta monimenta. i. quæ memoriam faciant, viri nefandi, quia perfidi.

VARIA LECTIO.

QVAE mihi reddat eum, vel eo me ſoluat amantem] In Oblongo illo libro perueteri legere eſt, Quæ mihi reddet eum, vel eo me ſoluet amantē. In Longobardico. Quę mihi reddat eum, vel eo me ſoluet amantem. [Hinc mihi Maſſylæ gentis] In lib. pleriſque veter. Maſſylæ gentis. legitur. [Nocturnoſque ciet manes] Exēplaria quędam admodum vetuſta, legūt, Mouet manes.

Ex

[Exuuiasq. omnes]Legitur etiam in antiquis, Exuuias omnes abſque particula copulatiua. [Super imponas] in libris aliquot antiquis, Superimpone, ſcriptum eſt. Sunt & alij, in quibus, Imponant, habetur. [Abolere nefandi Cuncta viri monumenta iubet, monſtratq. ſacerdos] Sunt lib. admodum vetuſti, in quibus cum Mediceo ſic habetur, monimenta iuuat.

COEL. RHOD. ILLVD ſciendum denique, nō naturalia ſolum recondita ſcrutari magos, vti eſt id quod ſi quem ſuccinea iduxeris velle, alterum vero paleari, ilico mutuis copulabuntur nexibus, verū & verba, quę vim inſitā profundentia trahere valeant, multa ēt, quæ ab his trahi poſſint. Et illa quidem viro, hæc autem feminę, clam adhibentes fœminam ad virum rapiunt, admotis q̄nque &, quæ ſeiungere valeant, velut nautæ ita ferrum cum magnete ſuſpenſum librant, vt rapiatur ad vſuram. Ruſumq. alio inficientes raptum dirimunt eiuſmodi. Verbis porrò poſſe Mercurium volunt, cantibus Phœbum, excantationibus Mercurium, & Phœbum ſimul. Hæc vero copioſius non inargute aut ineallide conſectati ſumus, ſed vt vno eodemq. pede, Maroni lucem inferremus al quam lib. IIII Hæc ſe carminibus promittit ſoluere mētes, Quas velit, aſt alijs duras immittere curas.

SERV. PRætexere] Præualere abſcondere. [Tantos furores,] Quātos cogitabat Dido. [Grauiora timet quā morte Sichęi] aut quàm detrahimus, & ſtat elocutio. aut ſubaudimus, Grauiora times poſſe contingere q̄ morte Sichæi. [At regina pyra] Notatus eſt hic verſus, vitioſa. n. eſt locutio. q̄ habet exitus ſimiles, licet ſit caſuū diſſimilitudo. [Intenditq́ locum ſertis] Ligat: vt, Et ſtupra vincula collo intendūt. & eſt Hypallage, Intendit ſerta per locum. Funerea fronde].i. Cupreſſo. Nā & ſupradicta ligna ad funus pertinēt. vt, Procumbūt piceæ. ſonat icta ſecuris. ilex. [Effigiēq. toro locat] Exprimitur amoris affectus, q ēt in morte amati imagini volebat eſſe coniuncta, vt paulò poſt: Natumq. patremq́ Cū genere extinxem, memet ſup ipſa dediſſem. Hāc [Haud ignara futuri] Memor ſuæ diſpoſitionis. [Tercentum tonat ore Deos,] Non tercentum deos, ſed tonat tercentū numina Hecates, vnde Hecate dicta eſt Hecaton. i. centum poteſtates habēs. Tonat aūt perite dixit. In talibus enim ſacris imitabantur tonitrua. [Erebum] Inferorum profunditatem. [Tria virginis ora Dianæ] Iteratio eſt, Lunæ. Dianæ. Proſerpinæ. [Simulatos fontis Auerni] In ſacris, vt ſupra diximus, quę exhiberi non poterant, ſimulabantur, & erant pro veris. Bene aūt de Auerno, p quē deſcenſus ad inferos dī. [Falcibus, & meſſæ ad Lunam quæruntur ahenis] Herbæ. n. pro Lunæ ratione tolluntur, nec oēs eodem modo. Vnde perite, & ahenis falcibus dixit, quia aliæ velluntur, aliæ inciduntur. & ad Lunam, non ad noctem, ſed ad Lunæ obſcurationem. [Pubentes] autem, quia aliæ ſiccę, alię viridiores leguntur. Et ſciēdum inter homines, & herbas eſſe reciprocā trāſlationē. Sic. n. pubentem herbā dicimus, quemadmodu florē ętatis. [Nigri cū lacte veneni] Nigri, aut noxij, quia nigri fiunt homines poſt venenum. Aut certe illud eſt, quia ſunt herbę nigri lactis. i. ſucci. Dicunt aūt p periphraſin agreſte papauer ſignificari. [Et matri pręreptus amor] Secundum Plinium, qui dicit in naturali hiſtoria pullos equinos habere in fronte, quandam carnem, quam eius ſtatim natis adimit mater quam ſi quis forte pręripuit pullū odit, abijcit & lac ei denegat. Iuuen. Cui totā tremuli frontē Cęſonia pulli Infundit. Et merito ſuſpicatur amorem creari ex carne, ſine qua mater non alit ex ſe creatum. [Ipſa mola] Mola, farre & ſale. Ordo autem eſt. ipſa Dido mola, & pijs manibus. i. puris deos teſtatur. [Vnū exuta pedem] Quia id agitur, vt & iſta ſoluatur, & implicetur Aeneas. [In veſte recincta] Quia vt ſupra diximus, in ſacris nil ſolet eſſe pręligatum, pręcipue eius quę amore vult ſolui. [Conſcia fati] Sidera. i. planetas, in quibus fatorum ratio continetur. [Si quod nō ęquo fędere amātes Curę numen] Ordo eſt. Tūc nomē precatur, ſi qd curę habet amātes non ęquo fœdere. Si quod autem bene dubitat, vtrum ſuper res male poſitas habeat poteſtatem. Senſus autem hic eſt, aut ἀντέρωτα inuocabat contrarium Cupidini, qui amores reſoluit, aut certe cui curę eſt iniquus amor. l. vt implicet. nō amantem. [Iuſtumq. memorque] Vt expugnetur qui eſt cauſa diſcordię.

POE. Hæc effata ſilet pallor ſimul occupat ora.
Non tamen Anna nouis prætexere funera ſacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut grauiora timet quā morte Sichęi.
Ergo iuſſa parat.
At regina pyra penetrali in ſede ſub auras
Erecta ingenti, tedis, atque ilice ſecta,
Intenditque locum ſertis, & fronde coronat
Funera: ſuper exuuias, enſemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circum, & crines effuſa ſacerdos
Tercentum tonat ore Deos, Erebumq., Chaosq.
Tergeminamq. Hecatē, tria virginis ora Dianæ.
Sparſerat & latices ſimulatos fontis Auerni:
Falcibus & meſſæ ad Lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ nigri cum lacte veneni:
Quæritur & naſcentis equi de fronte reuulſus,
Et matri præreptus amor.
Ipſa mola, manibusque pijs altaria iuxta
Vnum exuta pedem vinclis, in veſte recincta
Teſtatur moritura Deos, & conſcia fati
Sidera. tum ſi quod non æquo fœdere amantes
Curæ nomen habet, iuſtūq. memorq. precatur.

HAEC effata &c.] Docet quomodo omnia quæ iuſſerat, inſtructa ſunt, & quomodo ſimulans ſe ſacra magica ex animo, peragere quæſierit, omnia philthra, & amatoria. i. quæ vim amatoriā habere putata ſunt quo ſororē fallat. De qua re, quia Donatus nō extat. Ordo eſt. Dido affata. i. elocuta, hoc eſt poſtquā elocuta erat hęc ſilet. i. obticuet, nā fruſtra diceret, tacuiſſe, finis. n. loquelæ, ſilentiū ſemp eſt niſi præter ſpem & importune tacuiſſe cum plura loq nō poſſet inuenire, aut niſi adderet. ſimul & cum primū taceret, pallor occupat ora, tn̄. i. quamuis, ſigna impatientis amoris daret, tn̄ Anna non credit germanam, id eſt ſororem ſuam, prætexere. i. præſtruere funera. i. mortem. nouis ſacris. i. ſacrificijs. ſ. magis, nec concipit mente. i. intelligere non poteſt tantos furores ſcilicet quanti in Didone erant: aut ſupple non timet: grauiora, id eſt maiora mala, quàm ſupp. in morte Sichęi. ſ. prioris coniugis, illa pertulerat, hoc eſt non opinabatur, quod plus amaret Aeneam amatorem, quàm Sichęum coniugem, nec quod impatientius ferret huius profectionem, quàm illius mortem, ſed in morte viri, i. ou ſe occidit, nec id parauit, ergo nihil tale ſuſpicans, parat. ſ. peragere, iuſſa. i. q Dido iuſſerat, hoc eſt illico pyram extruit, & exuuias Aeneę affert. At. i. ſed regina, ſ. Dido, pyra. i. ſtrue lignorum in formam ignis vt incendatur, erecta. i. extructa ſub auras. i. in altum, in ſede penetrali. i. in loco penitiore intra tecta palatij. pyra. dicit. ingenti. i. valde magna. tedis. i. ex tedis. quę ligna reſinæ plurimum habent, & ita facillime comburuntur, atque ilice i. robore. iligno. ſecta. i. fiſſo hoc eſt poſtquam Anna in ſpeciem rogum ex tali combuſtabili extruxerat regina: intendit locum ſertis, i. intendit ſerta per locum illum & coronat fronde funere. i. ad funus apta & locat toro i. lecto coniugali, quem ēt iuſſerat afferri ſuper. ſcilicet pyram. aut inſuper exuuias. ſcilicet Aeneæ, id eſt veſtes quas exuerat, & dereliquerat, & enſem relictum & effigiem, i. imaginem. ad ſimilitudinem viri factam, quam, aut ad fictionem magicę artis fieri curauerat, aut in ſignum amoris locat: dicit. exiſtens haud. i. non ignara imò certa mori. Aræ ſtāt circum. id eſt in circuitu. & ſacerdos effuſa crines. i. habens capillos effuſos vnde in funere Polydori II. huius:

Et circum Iliades crinem de more ſolutæ.

Tonat, id eſt horrifice vocat, ore, ſcilicet ſuo, tercentum, id eſt tercentos de eos. i numina deorum. & Erebum, & Chaos, Deos illos infernales. & Hecaten. id eſt Proſerpinam, à centum poteſtatibus dictam, tergeminam. i. tres poteſtates habentem, nam Luna, eſt in cœlo, Diana ſiluis, vbi venatrix eſt, Proſerpina, in inferno, vnde addit, & tria ora, id eſt tres effigies, aut perſonas Dianę virginis. i. quæ in ſiluis Diana dicitur. & ſtudio venandi, detenta perdecua virgo, & ipſa ſacerdos priuſquam hęc faceret, ſparſerat, &. i, etiam: Latices, id eſt aquas fontis Auerni. id eſt lacus ad introitum inferni. ſimulatos, id eſt per ſimulationem, & fictionem quandam in ſacris pro veris habitos, cum deeſſent veræ aquæ Auerni, & herbę pubētes, id eſt ſicci adhuc

plenæ meſſe.i.deſectæ,aut inciſę.falcibus.i.cultris incuruis,ahe nis.i.æreis, quia nefas erat id ferreis facere.ad lunam.i. ſ'm opportunitatem lunæ, quæruntur.i. ab ijs, quibus id muneris ad magicum ſacrificium iniunctum erat,quęruntur, dicit. cum lacte.i.ſucco dulci,veneni nigri.i.nociui & noxij.& amor.i caruncula ad magnitudinem caricis,hyppomanes ve, qđ eſt tā amoris.reuulſus.ſ.ſtatim,priuſquam lambente matre abſumeretur, de fronte pulli naſcentis.i.recens nati.aut nondum plene nati,& præreptus.i.priuſquā abſumere poſſet,matri.i.equæ,quę niſi carunculā illā aſſumpſerit,pullum nō amat. Ipſa.ſ.Dido, cuius gratia hæc omnia fiebāt,& q̄ ſacerdos erat. & regina. exuta pedem vnū.i.habens pedem vnum nudatum.& ſolutum in vinculis,in veſte recincta.i. diſſoluta,ne quid ligatum in ſacris videatur.teſtatur mola.i.farre & ſale,& pijs manibus, ſ. quibus molā offerebat,teſtatur,dicit, moritura.i. certa mori. deos & ſidera conſcia fati,i.mortis ſuæ violentæ,tum.i.inde. precatur,ſi quod.i. ſi aliquod numen, habet curæ. i.ad tuitam,hoc eſt curata, amantes fœdere non æquo. i. illegitimo fœdere, aut inæquali, qń alter amat.alter non.(hunc deum Ser. Anterota.i.contra Erota.i. cupidinem.vocat)precatur,dico,illud.ſup,iuſtum & memor.i. vt ſit iuſtum & memor.& ita memor,in neutro genere ponitur.

VARIA LECT. PALLOR ſimul occupat ora] Veteres nonnulli lib. Inficit ora,legunt.[Aut grauiora timet quàm morte Sichæi] In antiq. aliquot lib. Haud legere eſt.] Falcibus & meſſe ad Lunam quæruntur ahenis] Lib. plerique vetuſti ſcriptum habēt, Aheneis quippe falcibus.[Vnum exuta pedem vinclis, in veſte recincta] Sunt quædam exemplaria manuſcripta,in quibus legitur, Et veſte recincta.

COEL. RHOD. LVNAM vero de ſolari fonte haurire, vel nominis etymo coniectant eruditorū ſcholæ,nam ſelenen dici,ꝙ lucem nouam habere perpetuo videatur. Adijciunt calculū & Dianæ ſacra, q̄ vocant Artemia,in quibus ex hoc argumento geſtamur faces. Quia vero triplicem faciat viſitationem luna,cum ſurgit in cornua.& falcata dicitur,cumq; diuidua eſt, & cum orbe circumacto.hinc propagatum autumant poeticum commentum de triformi Diana. Vnde ſit & Maronis illud decantatum grammaticis diuerſeque pro ingeniorum captu expolitum:

Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.

Quod exprimens Auſonius in ternarij numeri gryp̄o,inquit,

Tergemina eſt Hecate,tria virginis ora Dianæ.

verum in eius loci enarratione,vt nil prorſum diſſimilem,varia (vt dixi) promuntur à ſtudioſis pro inuectorum ratione. Sunt.n. qui Hecaten ibi tergeminam dici opinentur, quia ſit (vt ſcribit Orpheus in Argonauticis) triū capitū, eā ſiquidē τριακέφαλον inde appellat,ita ꝙ dextrum caput ſit equi,ſiniſtrū canis,mediū hominis agreſtis. Eſſe quoq; Tartari filiā, eiuſdem comprobat carmen, ταρτάρου παῖς ... Ex quibus Ser. coarguere nituntur,iterationem eſſe tradentē ibi. Nā ēt ſi Hecaten dici Proſerpinam ſæpe inuenias,tń intelligi qñq; ſeparatum numen. Putant alij quia multi Hecaten cum Iunone coniungunt. vt ſit eadem Iuno,Diana. & Proſerpina, ex quibus Hecate, vt eſt apud Lucanum,cōe aſſiciatur numē,idcirco,ne alterutrum poeta dānaret, vtrunque dixiſſe. Nā eſſe item, qui Hecaten Perſeo Titane, & Aſterie Latonæ ſorore prognatam ferant. Cui elementa ſubiecerit Iuppiter,feceritq; cœlo hereboq; potentem, vt cecinit poeta nobilis, vnde ēt Hecaten dictā voluit Heſiodus, à multiplici videlicet poteſtate. Aiunt,& illud Græci teriores. i. τὰς τριάδας, apud inferos cenſeri admodum, vt q; ſint Hecates numini conſecrati. Cui itē argumento cōpati trigla piſce rem diuinam fieri,& ſurrigi in triuijs ſimulacrum. qđ (vt inquit Ariſtophanis interpres,& approbat in Deorum natura Phurnutus) Luna, Diana, Hecate,idē crederetur numen, cui ſole deciduo vice, ſacrificij cęnam mitterent ditiores in neomenijs,quam famelici pauperes diriperent vorarentque.à dea factum id cauillantes.

IOAN. SCOP. AES porò in ſacris & excantationibus magnam habuiſſe veteribus auctoritatem ac vim.ſcribit Theocriti interpres in Poetæ Pharmaceutria,proptereaq. in lunæ deliquijs adhiberi ſolitum, καὶ ἐπὶ τοῖς κατοιχομένοις.i.& hominum morte, purius enim ceteris habeatur.καὶ ἀπελαστικὸν τῶν μιασμάτων.i.pollutionem expiatorum. Inde eo vtebantur in purificationibus vniuerſis.vt in libro De dijs ſcripſit Apollodorus. Quin & Coræ,ſeu Proſerpinæ ſacerdos Athenis Aeneum pulſare inſtrumentum aſſuerat,qđ ἠχεῖον vocant. Apud Laconas rege defuncto lebetibus obtinnire, fuit veteris inſtituti. Et Sophocles in Tragœdia,cui titulus Rhizotomi.i.radicum ſectores, Medeam ſcribit herbas ſecantem,ſuccos in cados refudiſſe Aeneos,herbas vero Aeneis ſubſeciſſe falcibus. Ex quo & Virgil.

Falcibus & meſſæ ad Lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ,nigri cum lacte veneni.

In his vero potiſſimum ſacris Aenea adhiberi vaſa Macrobius ſolita ſcribit,quibus delinire aliquos,aut deuouere,aut denique exigere morbos vellent.

Nox erat, & placidum carpebant feſſa ſoporem
Corpore per terras:ſyluæque,& ſæua quierant
Aequora: cum medio voluuntur ſidera lapſu:
Cū tacet omnis ager:pecudes, pictæq. volucres,
Quæque lacus late liquidos, quæq; aſpera dumis
Rura tenent,ſomno poſita ſub nocte ſilenti
Lenibant curas,& corda oblita laborum.
At non infelix animi Phęniſſa, nec vnquam
Soluitur in ſomnos, oculis ue aut pectore noctē
Accipit:ingeminant curæ:rurſusq. reſurgens
Sæuit amor,magnoq.irarum fluctuat æſtu.
Sic adeo inſiſtit, ſecumq.ita corde volutat.
DI. En quid agam? rurſus ne procos irriſa priores
Experiar?Nomadumq.petam cōnubia ſupplex,
Quos ego ſum toties iam dedignata maritos?
Iliacas igitur claſſes,atque vltima Teucrum
Iuſſa ſequar?quia ne auxilio iuuat ante leuatos?
Et bene apud memores veteris ſtat gratia facti?
Quis mea autē (fac velle) ſinet? ratibusq. ſupbis
Irriſam accipiet? neſcis heu perdita,nec dum
Laomedonteæ ſentis periuria gentis?
Quid tum?ſola fuga nautas comitabor ouantes?
An Tyrijs,omnique manu ſtipata meorum
Inſequar?& quos Sidonia vix vrbe reuelli,
Rurſus agam pelago, & ventis dare vela iubebo?
Quin morere,vt merita es;ferroq. auerte dolorē.
Tu lacrymis euicta meis:tu prima furentem

SERV. NOx erat] Protend ſiſta deſcriptio ad exaggerationē vigiliarū Didonis.[Syluæq.] ſ'm eos q. dńt. omnia quæ creſcunt. animalia eſſe.[Aequora] Elemēta ēt animalia eſſe volūtūt. vnde eſt in 7. Aequora mulcebant cātu.[Tacet ager] Ea quæ in agris ſunt.[Oculis ve aut pectore noctē Accipit] Quia pt aliud eſſe ſine alio, vt ſi quis dormiēs mente turbetur.[Reſurgens Sæuit amor] Grauior.n.eſt cū reſurgit. & eſt ſnīa quaſi gńalis.[Adeo].ſ.furuit, vt in hoc propoſito permaneret vitandę ſine dubio lucis. [En quid agā] En, ecce quid actura ſum? Eſt aūt comicum principiū nec incōgrue amatrici datū. Sic Terēt. Quid igitur faciam? Nā hæc coniunctio multa eā cogitaſſe ſignificaſſet. [Rurſus] Duo ſignificat.frequenter iterum. raro viciſſim.i.mutuo, vt hoc loco.[Nomadumq. petā] Inuidia à pſonis,petam mulier & regina Numidas.i. vaſtos.[Maritos].Futuros.ſ. Eſt autē elocutio.dedignor illā rē.[Vltima Iuſſa] Aut intelligimus Aeneā ei obtuliſſe nauigādi facultatē. Aut Teucrū iuſſa, non quæ ipſi iuſſerant, ſed quæ eis à Ioue iuſſa ſunt, vt. Nauiget, hæc ſumma eſt. [Quiane] Re vera, & eſt vna pars orationis.[Stat] Permaner [Nautas] Nō Troianos. Nā iniurioſe dixit nautas.i.aſſuetos laboribus.[Ouantes] Lętantes abuſiue,nā proprie ouatio eſt minor triumphus. Qui.n. ouationem meretur, & uno equo utitūr, & à Plebeijs,uel ab equitibus Romanis deducitur ad Capitoliū, & de ouibus ſacrificat, unde & ouatio dicta. q aūt triumphat,albis eqs ut ſ quatuor, & ſenatu pœute, i Capitolio d' tauris ſacrificat.[Vix urbe reuelli] Aut mox, idē paulò ań. Vt vix è cōſpectu Siculę telluris i altū Vela dabāt læti. Aut re uera uix,ut diximus ſupra, Nam nulla rōne dimitterent patriā,niſi eos aut odiū Pygmalionis coegiſſet, aut timor:ut,Cōueniūt quibus aut odiū crudele tyrāni,Aut metus acer erat.[Quin morere,] Quinimò.& bene oīa eius. interio tēdit ad mortem. Nā ſi pcos rogare turpe ē,ſolā ſeq impoſſibile & inhoneſtū. Tyrios

His germana malis oneras, atque obiicis hoſti.
Non licuit thalami expertem ſine crimine vitã
Degere more feræ: tales nec tangere curas?
Non ſeruata fides cineri, promiſſa Sichæo?
POE. Tantos illa ſuo rumpebat pectore queſtus,
Aeneas celſa in puppi, iam certus eundi,
Carpebat ſomnos, rebus iam rite paratis.
Huic ſe forma Dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in ſomnis. rurſusque ita viſa monere eſt,
Omni Mercurio ſimilis, vocemque, coloremque,
Et crines flauos, & membra decora iuuentæ.
MER. Nate dea, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?
Nec, quæ circunſtent te deinde, pericula cernis
Demens? nec Zephyros audis ſpirare ſecundos?
Illa dolos, dirumque nefas in pectore verſat,
Certa mori; varioque irarum fluctuat æſtu.
Non fugis hinc præceps, dũ præcipitare poteſtas?
Iam mare turbari trabibus, ſæuasque videbis
Collucere faces, iam feruere littora flammis,
Si te his attigerit terris aurora morantem
Eia age rũpe moras: variũ, & mutabile ſemper
Fœmina. POE. Sic fatus, nocti ſe immiſcuit atræ.
Tum vero Aeneas ſubitis exterritus vmbris,
Corripit è ſomno corpus, ſociosque fatigat.
AEN. Præcipites vigilate viri, & conſidite trãſtris:
Soluite vela citi: deus æthere miſſus ab alto
Feſtinare fugam, tortosque incidere funes,
Ecce iterum ſtimulat. ſequimur te ſancte deorũ;
Quiſquis es; imperioq. iterum paremus ouãtes.
Adſis o, placidusque iuues, & ſidera cœlo
Dextra feras. POE. Dixit, vaginaque eripit enſem
Fulmineum, ſtrictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnes ſimul ardor habet: rapiũtq. ruũtq;:
Littora deſeruere: latet ſub claſſibus æquor:
Adnixi torquent ſpumas, & cærula verrunt.

rior trahere difficile ſola mors ſupereſt. [Tu lacrymis euicta meis] Bene totũ ei imputat, ſed cũ excuſatione, q̃ Aeneæ nuptias ſuaſit, ſed victa lacrymis, vt animũ lacrymis impleuit obortis Anna refert [Tu prima furentẽ, Vrbanus hoc diuidit licet alij iungãt., & volt hunc eſſe ſenſum. Tu perſuaſiſti vt nuberẽ victa lacrymis meis, tu etiã nũc me his oneras malis, nã me olim occidiſſem. niſi te d̃ ſerere formidarem. [Obijcis hoſti] Ob naturaliter breuis eſt, ſicut & Re & Ad, ſed plerunque producuntur hac ratione. Obijcio, reijcio, adijcio. q̃ a habet Vocalem ſequentem. quæ ꝑ declinationem poteſt in conſonantis formam tranſire. vt obieci, reieci. Ergo ẽt anteq̃ tranſeat, interdum fungitur officio cõſonantis, & præcedentem longam facit. [More feræ] Plinius in naturali hiſtoria dicit Lyncas poſt amiſſos coniuges alijs nõ iungi. Multi ferè aduerbium volunt, vt ſit ſenſus, more. ſ. quo iam viduitatem ferè conſueuerat. Crimẽ autem bene, vt ſupra, Potui ſuccumbere culpæ. [Sichæo] Pro Sichæio. [Certus eundi.] Indubitabiliter profecturus. [Carpebat ſomnos] Hoc eſt q̃d & paulo poſt culpat Mercurius dicens: Nate dea, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos? Sed excuſatur his rebus. nã & certus eundi fuerat. & rite cuncta præparauerat. aut certe prooeconomia eſt, vt poſſit videre Mercuriũ, [Forma Dei] Bene non deus ſed forma. Raro.n. numina ſicut ſunt, poſſunt videri. Vnde & ſequitur, Vultu redeuntis eodem. Nam licet Redeuntis dicat.i. eius qui poſſit agnoſci. tñ non Faciem dicit. ſed Vultum. qui poteſt ſæpe mutari. [Eodem] O. ſemper longum eſt. q̃ Eodẽ ablatiuus eſt ſemper. Eadẽ aũt & ꝓducit. & corripit. nã nominatiuus eſt, vt eadẽ mulier fecit. & ablatiuus, vt eadem faciente muliere. [Viſa monere eſt] Et bene Viſa. non.n. re vera eſt. [Omnia Mercurio ſimilis] Aliud.n. eſt idem eſſe, aliud ſimile eſſe. ergo nunc eſt certus Aeneas [Voceq̃] Quia orationis eſt deus. Horat. Mercuri facunde. [Coloremque] Et crines flauos] Ideo & peruſtus & flauus Mercurius introducitur, quia ſatis vicinus eſt Soli præter ceteras ſtellas. [Et membra decora iuuentæ] Quia palæſtræ deus eſt. Horat. Catus & decoræ moræ palæſtræ, Iuuentę autẽ ętatis. à iuuenta. Sanè figura eſt, ſimilis membra vocem, colorem. [Zephyros] Ventos, de Africa enim Zephyris nauigare nõ poterat [Nefas in pectore verſat] Ne non timeret amatricem, bene addidit Certa mori. Item, Variũ & mutabile ſemꝑ Fœmina. [Pręceps] Feſtinus. [Collucere faces] Propter Ferre citi flammas. vel funes [Vmbris] Vt ſupra. Forma Dei. [Corripit] Omen futuræ tẽpeſtatis. [Præcipites] Vt ſupra Mercurius. Non fugis hinc præceps? [Ecce iterum ſtimulat] Phantaſia eſt ad ſociorũ terrorem, ſic in ſexto: Deus ecce deus. [Sancte deorũ] Aut diſtingue ſancte, aut ſecundum Ennium dixit, Reſpondit Iuno Saturnia ſancta dearum. [Quiſquis es] Atqui ſupra dixit. Omnia Mercurio ſimilis. Sed ſciendũ eſt ſm Tullium in libris de Deorũ natura tres eſſe Mercurios, ſuperum terrenum, & infernum. Ergo quiſquis es, aut quicunque de tribus. aut certe ad Iouẽ ſpectat. i. quiſquis es qui præcipis, vt in nono. Quiſquis in arma vocas, cũ Irim vidiſſet i. quicunque Irim miſiſti. Planè illud occurrit q̃d ait Deus æthere miſſus ab alto, vbi & Iouẽ cõplectitur, & ſuꝑ

num Mercurium. Sed poteſt & hoc loco, vt diximus, quaſi phãtaſiam facere propter ſocios, & Quiſquis es ideo dicere, quia licet viderit, non tñ re vera nouit eſſe Mercurium. Vnde ait ſupra, Et formam & vultũ & viſa monere eſt. [Iterum paremus] Quia iam paruerat præparatione nauigiorum. [Et ſidera cœlo Dextra feras] Hoc eſt ventos, qui ex ortu ſiderum aut ꝓſperi, aut aduerſi ſunt, ſicut in Georgicis: Præterea tam ſunt arcturi ſidera nobis. Nec.n. ſidera dicit re vera, cum arcturus vna ſit ſtella. Ergo dextra dixit ſidera, ventos vel tempora.

A S C.

N O X erat, &c.] Declarat quomodo ceteris animãtibus requieſcẽtib. Dido certa mori miſeros edebat planctus, de quibus cũ Donatus nihil dicat. Ordo eſt. Nox erat & corpora. ſ. animalium ceterorũ feſſa. ſ. labore diurno, carpebant ſoporem. i. carpſim capiebãt, ſoporem placidum. i. profundum dormitionem cũ animi quiete, & ſiluę & ęquora ſæua. i. omnia quæ in nemore & mari degũt, quierãt. i. quieuerant. ſup. tũc, cum. i. q̃n. ſidera voluuntur medio lapſu. i. cum medium eſt noctis, cum omnis ager, id eſt quidquid verſatus in agro tacet. ſ. pecudes, & volucres, pictæ. i. varijs coloribus ornatæ, quæque. i. quæcunque hæ. ſ. volucres, tenent late. i. ampliter, lacus liquidos. i. aquoſos, & quæque. i. quæcunq; tenẽt. i. occupant. & habitant, rura aſpera dumis i. dumos q̃ ſunt in rure. huiuſmodi dicit pecudes & animantes, poſitæ. i. recubãtes, ſub. i. in nocte, ſilenti. i. cõticinio noctis, lenibãt, ꝓ leniebãt, hoc eſt mitigabant curas, ſomno. i. ꝑ ſomnũ, & corda. ſup. earũ. erãt, ſup. oblita laborẽ. At. i. ſed Phœniſſa. ſ. Dido q̃ erat de Phœnicia infelix animi. i. q̃ animum ſuum infelicem fecerat, nec ſoluitur vnquã in ſomnos. i. nunquam dormit. ve. pro vel nunquã, ſup. accipit noctem i. requiem nocturnã, oculis, aut pectore, curæ ingeminant, ſup. ſe, aut ingeminantur hoc eſt multiplicãtur, & amor reſurgens. i. creſcẽs. ſæuit. i. crudeſcit. rurſus. i. iterũ, & fluctuat magno ęſtu irarum, & inſiſtit i. ſermone inſtituit, adeo. i. iã dẽ. aut omnino ſic, que. pro &, voluit i. reuoluit & agitat, corde ita. i. in hunc modum, ſecum. i. apud ſe. ſine arbitris. En. commiſerantis. ſicut in j. En Priamus, quid ago? ne. i. an, aut nũquid, ego irriſa experiar rurſus. i. iterũ, procos. i. amatores, connubia petentes priores. i. quos priores habui, ſed contempſi? quos ego ſum iã d. dignata toties maritos. i. volentes eſſe maritos, aut, dedignata ſum mihi maritos accipiare? Igitur. quia. ſ. nõ eſſet honeſtum hic manere, & incidere in cõtumeliam procorum priorum ego ſequar claſſes Iliacas. i. Troianas. & ſequar vltima. i. viliſſima. iuſſa Teucrum. i. Teucrorum. hoc eſt ero ancilla, & cõtẽptui omnibus Troianis coacta ẽt vltimis in dignitate, hoc eſt viliſſimis mandatis corũ parere: & id melius, quàm vt dicamus de iuſſu Aeneæ. aut Iouis, cum Seruio, probat per irriſionem ſequẽdum eſſe, particulam enim nę. ſępe in irriſionem conuertimus: vt, Nę mihi Polydamas, aut Troades Labeonem prætulerint. Et faciunt, næ intelligendo. ut nihil intelligant. dicit ergo. Quia næ, id eſt nam certe, iuuat. id eſt prodeſt ante leuatos, ſupp. eſſe, auxilio i. profuerit quod Teucros iuuerim auxilio, & gratia ueteris facti bene ſtat apud memores. i. gratos, hoc eſt non ingrati erunt accepti beneficii Troiani, argumentatur deinde in contrarium

trarium dicens. Aũt, pro ſed. fac velle. i. pone vt velim. aut, per ſuaſe quod velim. quis ſinet. i. permittet, me, ſ. ſequi Troianos? & accipiet me irriſam ratibus. ſ. ſuis, ſuperbis? q. d. nemo. Qui ergo neque manendum eſt. cum dedecore, neque ſequendum, concludit ad ſe loquẽs. Heu perdita, neſcis tu. i. ſcis ne adhuc, & ſentis, ſup. ne. necdum. i. nõ adhuc. periuria gẽtis Laomedõteæ. i. Troianæ. Laomedontis ſimilis qui Neptunum, & Apollinem, murorũ Troiæ ſtructores, fefellit contra iuſiurandũ? q. d. ſi deos fefellerunt, & te nimirũ fallent. Quid tum. i. inſuper: comitabor ne ſola nautas ouantes. i. lætos, de profectione? an ego inferar ſ. alienum regnũ, aut in naues, ſtipata. i. denſe circundata: Tyrijs, & omni manu. i. ſatellitio, copijs omnibus meorũ. & ego agam rurſus pelago, eos, ſup. quos ego reuelli, vix. i. cum difficultate (quia timore, aut odio Pygmalionis, vt dictum eſt in j.) ſup. ab vrbe Sidonia & iubebo. ſup. eis. dare ventis vela? q. d. id fieri nõ poſſe. quia ergo ſola ſequi probroſum eſſet. & quaſi meretricis more, & comitatum inſtũ habere nequiret, nec manere conueniebat, infert. Quin. i. potius, morere. i. moriaris, vt. i. quemadmodum, merita es, quia tibi id procuraſti. & auerte. ſ. ab animo, dolorẽ ferro. i. morte ferro illata. O germana. ſ. ſoror Anna, tu euicta meis lacrymis (quia vt dictum eſt in prin. Sic effata, ſinus lacrymis impleuit obortis) tu inquam oneras. i. onerabas, prima me furentem. i. inſano incenſam amore, his malis, atque obijcis hoſti. i. crudeli viro. Non. i. nõne licuit me expertem thalami. i. coniugij. degere. i. ad finem vſque agere, vitã more feræ. ſine crimine. i. offenſione periurij, aut læſione pudoris, nec tangere tales curas. quales nunc per illicitos amores ſuſtineo. more feræ. i. ad morem belluarum ferarum quæ pp feritatem cõiugium vitant? Homo autem eſt animal ſociale, & ita quadrat ei coniugium, ſed infeliciter amãs, præfert vitam ferarum vitæ ſuæ. Non. ſup. eſt, aut potuit, fides promiſſa cineri. Sichæo, pro Sichæio. i. ipſius Sichæi. quia inhumaretur, iurauit ſe nunquam alteri nupturam, quod Anna reprobauerat, dicens: Id cinerem & manes credis curare ſepultos? ſeruata, ſup. eſſe, cineri Sichæio. q. d. maxime potuit ſeruata tñ non eſt. [Tantos illa &c.] Docet quõ et Aeneas, dormiebat, cum talia Dido agitaret. & quomodo à Mercurio excitatus, abnauigauit. vnde Donatus deperijt. Ordo eſt. Illa. ſ. Dido rumpebat ſuo pectore tãtos queſtus. i. violenter expreſſit, ſed ſup. Aeneas, iã certus eundi. i. qui decreuerat omnino abire, carpebat ſomnos. i. dormiebat, ſupp. in celſa puppi, & hoc rebus. ſ. ad nauigationem neceſſarijs paratis, rite. i. decẽter, & pro inſtitutione nautica. forma. i. imago dei redeũtis, hoc eſt deus. ſ. Mercurius, in forma aſſumpta rediens in ſomnis. i. inter dormiendum obtulit ſe huic. ſ. Aeneæ, eodem vultu quo prius obtulerat, & viſa eſt monere ita rurſus. i. iterum, exiſtens ſimilis omnia. i. per omnia, & vocem, & colorem & crines. i. capillos flauos, membra decora iuuenta. i. iuuentuti conuenientia, Mercurio. ſ. prius viſo. O nate Dea potes (interrogatiue). i. potes ne ducere ſomnos. i. dormire ſub hoc caſu. i. periculo, in quo verſaris? Nec, ò demens cernis. i. proſpicis, deinde q̃ pericula circunſtent. i. obſideant te, nec audis Zephyros. i. ventos illos, ſecundos. i. proſperos (quos Mercurius adduxerat, dicẽte Ioue, Voca Zephiros) ſpirare. i. flare. Illa. ſ. tibi nota, & multum infenſa mulier, verſat in pectore dolos. & dirum nefas. ſ. in ſe (quia vult ſe interficere, quo comperto, Tyrij in te irruant) aut in te, niſi abiueris. nam poſtea dictura eſt, Natumque, patremque. Cũ genere extinxem, exiſtens certa mori. vñ dicet: Quæ metui moritura? & fluctuat vario æſtu. i. feruore, & incendio irarum. Non. i. nonne, fugis hinc præceps. i. præcipitanter dum. i. quandiu, poteſtas. i. facultas tibi eſt præcipitare. i. præcipitanter abeundi? Tu videbis iam. i. ſtatim, mare turbari trabibus. i. diuerſis malis, aut nauibus. & videbis ſæuas faces. i. ad naues tuas comburẽdas, aut inſequendum te. colucere. i. ſimul lucere, & videbis iam littora feruere. i. feruida fieri (dixit aũt a tertia coniugatione, penultima breui) flammis. i. facularum. ſi Aurora attigerit. i. offenderit te, morantem his terris. i. ad craſtinam vſque Auroram hic manſeris. Eia age duo cohortandi aduerbia propter vrgentem neceſſitatem. rumpe moras. i. cauſas immorandi. Fœmina eſt ſemper, varium & mutabile. i. res varia & mutabilis, hoc eſt inconſtans. Mercurius, ſup. fatus. ſic. i. in hunc modum, immiſcuit ſe nocti atræ. vero. i. ſed, Aeneas exterritus, tum. i. tũc, præcipue, vmbris ſubitis. i. ſubito apparentibus. corripit. i. violenter rapit, corpus è ſomno, quæ violentia præ ſe ferebat. ſm Seruium. futurum infortuniũ, de quo lib. v. dicetur, & fatigat. i. violentat, & ſurgere cogit ſocios, dicens. ſ. O viri. vigilate præcipites. i. præcipitanter ſurgentes (Poſſet eſſe ordo Fatigat ſocios præcipites. i. fatigando præcipites facit, dicens. ſ. Vigilate viri) & conſidete, id eſt ſimul locum capite, tranſtris. i. ſuper tranſitus nauium, vbi ſedent remiges. ſoluite. id eſt diſſoluite, & pandite. citi, id eſt feſtini, vela, ecce, deus miſſus ab alto. ſ. Mercurius. ſtimulat. i. impellit. ſupp. nos feſtinare. i. feſtinãter agere fugã i. profectionem noſtram, & incidere funes. id eſt rudentes, tortos, id eſt implicitos. O ſancte quiſquis. id eſt quicunque deorum tu es, nos ſequimur te, & nos ouantes paremus iterum imperio. quia parauerant inſtruendo claſſem, aut paremus imperio iterum. id eſt ſecũdario. facto. O. optandi particula. adſis. i. auxilio ſis, & exiſtens placidus, iuues. ſ. nos, & feras, id eſt afferas. profectioni cœlo, id eſt. de cœlo. ſidera dextra, id eſt. proſpera. & feliciter influentia, dixit. ſ. Aeneas, & eripit. i. violenter extrahit, vagina. ſ. ſua, enſem. fulmineum. i. in morem fulminis ferientem, aut radiãtem, que, pio &, ſup. id dicens. ferit. i. percutit & incidit, retinacula. i. funes, quibus naues retinebantur, ad littora ligatæ. enſe. i. gladio. ſtricto. i. euaginato. & denudato. Idem. i. vniformis, ardor. i. cupiditas, habet. i. tenet, aut inuaſit ſimul omnes. ſ. Teucros, & rapiũt. ſ. quæ erant adhuc in littore, & ruunt. i. præcipites currunt. & deſeruere. ſ. paulò poſt littora. æquor latet. i. occultum eſt, ſua claſſibus. ſ. ſimul diſcedentibus, & ipſi annixi. i. annitentes, torquendo, aquas, excitant ſpumas, & verrunt. ſ. nauium caudis, id eſt gubernaculis cærula. i. cæruleas aquas. aut, maria cærulea, id eſt cærulei coloris.

VARIA LECTIO.

NOMADVMQVE petam cõnubia] Veteres pleriq. lib. non Petam, ſed. Sequar connubia legũt. [Quos ego ſum toties] In aliquot antiquis libris, Sim legitur. [Quos ne auxilio iuuat ante leuatos] In libris aliquot antiquis, Exilio. legitur. [Ratibus ne ſuperbis Irriſam accipiet?] In Mediceo, & pleriſq; alijs libris antiquis, Inuiſam legitur. [Nautas comitabor ouantes] Vetera quædam exemplaria, Euntes, legunt. [An Tyrijs, omniq. manu ſtipata meorum Inſequar] Mediceo, & antiqui alij plerique libri, Inferar. legunt. [Non licuit thalami expertem ſine crimine vitam Degere more feræ] Male omnino legitur in libris nonnullis antiquioribus, Experta. [Cineri promiſſa Sichęo?] In libris pleriſque tanquam vetuſtis, Sichæi, legitur. [Et membra decora iuuenta] In Mediceo, & in libris alijs antiquis, Iuuenta. legitur. Nec, quæ circunſtent te deinde, pericula cernis] Medic. lib. cum veteribus alijs exemplaribus, ita legunt, Nec quæ te circum ſtent deinde pericula cernis. [Nefas in pectore verſat] Nonnulli lib. vetuſti legunt ſub pectore. [Varioque irarum fluctuat æſtu] In veteri admodum lib. legi. Varios irarum concitat æſtus. [Eia age rumpe moras] Vetera aliquot exemplaria legunt. ergo age. [Corripit è ſomno corpus] In antiquis exemplaribus, Corripit è ſtrato.

Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina è ſpeculis, vt primum albeſcere lucem
Vidit, & æquatis claſſem procedere velis,
Littoraque, & vacuos ſenſit ſine remige portus;
Terque quaterq. manu pectus percuſſa decorũ,
Flauẽteſque abſciſſa comas. DI. Pro Iuppiter ibit
Hic, ait, & noſtris illuſerit aduena regnis?
Non arma expedient, totaque ex vrbe ſequẽtur?
Diripientque rates alij naualibus? ite,
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.

SERV. PRima Aurora] Deſignatio t̃pis eſt, non diei deſcriptio, vnde infert, Vt primũ albeſcere lucẽ vidit: Sic in duodecimo: Cũ primũ craſtina cœlo, Puniceis inuecta rotis aurora rubebit. Et bene hãc primũ inducit vidiſſe crepuſculum, q̃ quaſi amatrix tota vigilauerat nocte. Sic in Bucolicis de amatore: Naſcere. præque diem veniens age Lucifer almũ. [Nouo lumine] Secundum Epicureos, qui ſtulte ſolem de atomis dicũt conſtare, & cũ die naſci, cum die perire. [Tithoni cubile] Tithonus frater Laomedontis fuit, hunc Aurora amatũ in cęlum leuauit, quem lõginquitas vitę in cicadam cõuertit. Horat. Lõga Tithonum minuit ſenectus. [Albeſcere lucem] Hypallage eſt. Luce. n. albeſcunt omnia, nõ lux albeſcit. [Aequatis velis] Feliciter plenis, ſine motu aliquo. [Pro Iuppiter] Aut taſcentis exclamatio

Quid loquor? aut vbi ſũ? quę mẽtẽ ĩſania mutat?
Infelix Dido, nunc te fata impia tangunt.
Tum decuit, cũ ſceptra dabas. en dextra, fideſq́.,
Quem ſecum patrios aiunt portare penates,
Quem ſubijſſe humeris confectum ætate parẽtẽ.
Non potui abreptum diuellere corpus, & vndis
Spargere? non ſocios? non ipſum abſumere ferro
Aſcanium? patrijque epulandũ apponere mẽſis?
Verum anceps pugnæ fuerat fortuna fuiſſet:
Quem metui moritura? faces in caſtra tuliſſem:
Impleſſemque ſoror flammis: natumq. patrẽq.
Cũ genere extinxẽ: memet ſuper ipſa dediſſem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia luſtras,
Tuque harum interpres curarum, & cõſcia Iuno,
Nocturniſque Hecate triuijs vlulata per vrbes,
Et diræ vltrices, & dij morientis Eliſæ,
Accipite hæc, meritũque malis auertite numen,
Et noſtras audite preces. ſi tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare neceſſe eſt;
Et ſi fata Iouis poſcunt, hic terminus hæret:
At bello audacis populi vexatus, & armis,
Finibus extorris, complexu auulſus Iuli,
Auxilium imploret, videatque indigna ſuorum
Funera, nec, cum ſe ſub leges pacis iniquæ
Trediderit, regno, aut optata luce fruatur,
Sed cadat ante diem, mediaq. inhumatus arena.
Hęc pcor: hanc vocẽ extremã cũ ſanguine fundo.
Tum vos ò Tyrij ſtirpem, & genus omne futurũ
Exercete odijs, cinerique hæc mittite noſtro
Munera: nullus amor populis, nec fœdera ſunto.
Exoriare aliquis noſtris ex oſſibus vltor,
Qui face Dardanios, ferroque ſequare colonos,
Nunc, olim, quocunque dabũt ſe tempore vires.
Littora littoribus contraria, fluctibus vndas
Imprecor, arma armis pugnent, ipſique nepotes.

matio eſt? vt in Terẽtio, Pro ſupme Iuppiter, aut certe teſtatur Iouem, quẽ Aeneæ in uocauit aduentu, vt Iuppiter hoſpitibus. nõ te dare iura loquũtur. [Ibit & illuſerit] Ibit & illudet, tempus pro tempore, & ſic dixit, vt, Certantque illudere capto. [Non arma expedient] Furentis hæc verba ſunt. vt ipſa paulo poſt. Quæ mentem inſania mutat? Nã hæc à ſana nõ procedunt, vt imperet abſentib. Ferte tela cũ ſola ſit. [Naualibus?] De naualibus vbi ſtant naues. [Aut vbi ſum] Nũquid in cætu ſum? [Cum ſceptra dabas] Vt, Ac dominum Aeneã in regna recepit. [Fideſq́.] Sub audi En etiã in ſequentibus. aut certe, hic eſt quem dicũt portare deos. Sanè En nominatiuo melius iũgitur? vt, En Priamus. [Ipſum Aſcanium] Aut qui eſt cã nauigationis, vt, Quem regno Heſperiæ fraudo aut ad patris dolorẽ, vt, Qui nati corã me cernere letum feciſti. [Epulandum apponere] Qđ fecit Progne occiſo Ityæ filio propter ſtuprũ ſororis. [In caſtra] claſſes: vt, Nos caſtra mouemus. [Foros] Tabulata nauium, ab eo q́ inceſſus fuerat, & eſt generis maſculini, numeri tãtum pluralis. [Cum genere extinxem] Morte Aeneæ. & Aſcanij. & eſt Syncope. [Sup ipſa dediſſem] Satis amatorie. [Sol] Iam vtitur imprecationibus, hoc eſt deuotionibus, vnde & deuotor, & deuotrix dicitur, Non autem Terrarũ flammis, ſed opera terrarum. Et bene inuocat Solem, cui ſupra per numẽ Liberi ſacrificant. [Interpres curarum] aut quas patior, aut generaliter curarum coniugalium interpres hoc eſt media, & conciliatrix. Cicero: Quiq. interpretes corrumpendi iudicij ſolent eſſe. [Conſcia Iuno] Soluit rem turpem ſic ſupra, & pronuba Iuno. [Nocturnis] Non triuijs, ſed per nocturnũ tp̃s. [Vlulata per vrbes] Proſerpinam raptã à Dite patre, cum Ceres cũ incenſis faculis p orbem terrarum requireret, per triuia eã vel quadriuia vocabat clamoribus. Vnde permãſit in eius ſacris vt certis diebus per cõpita à matronis exerceatur vlulatus, ſicut in Iſidis ſacris, vbi eſt imitatio iuuenti Oſyridis, quem dilaniatum à Tiſiphone eius fratre vxor Iſis per totum orbem requiſiſſe narratur. Iuuen.

Plangentis populi curris deriſor Anubis.

Hecatem aũt cauſa inuocat vltionis. Vnde ẽt furias vocat, ſed vſurpatiue modo diras dixit. Nam diræ in cœlo, Furię in terris, Eumenides apud inferos. vñ & tres eſſe dicuntur. ſed hæc nomina cõfundunt poetæ. Vltrix vero, hoc eſt Tiſiphone. Nã græce τίσις vltio dr̃. [Dij morietis Eliſæ] aut manes dicit, vñ eſt, Vos ò mihi manes Eſte boni, qm̃ ſuperius auerſa voluntas. Aut certe anæcticos dicit. i. Martem & Saturnũ. qui intercidunt vitæ rationem, ſi radijs ſuis ortum genituræ pulſauerint. Horatius:

Nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum ſupereſſe per annos.

Et bene tardauit, quia neceſſitas fati impediri poteſt, non penitus eludi. Sic Virgilius:

Te Iouis impio tutela Saturno refulgens.
Eripuit, voluereſq́ue fati tardauit alas.

[Meritumq. malis auertite numen] Quod mali merentur. [Audite preces] Imprecationes dicit. Nam non ſunt preces, vt paulo poſt, imprecor arma armis. [Adnare] Vt in primo, Huc pau-

ci veſtris adnauimus oris. i. p te poteſtatẽ venimus. Et bono colore futura pdicit. [Fata Iouis] Participium eſt nõ nomen. [Terminus hęret:] Si hoc eſt immutabile. Audacis populi] Rutulorum, ſicut ſem p inducũtur. Alibi, Audacis Rutuli ad muros [Finibus extorris] Extra ſuas terras remotus, & ſignificat qñ Euandri & Tarchontis petiuit auxiliũ. [Indigna ſuorum Funera] Pallantis dicit, & ceterorum. [Pacis iniquæ] Vt ſupra diximus, propter perditã linguam habitum nomen, quæ ſolet victor ĩponere, ſicut poſtulat Iuno. [Sed cadat ante diem] Cato dicit iuxta Laurolauiniũ cum Aeneæ ſocij prædas agerent, prçlium commiſſum, in quo Latinus occiſus eſt. fugit Turnus & Mezentij auxilio cõparato, victus quidẽ eſt ab Aenea, q tñ Aeneas in ipſo prœlio non cõparuit. Aſcanius poſtea Mezentium interemit. Alij dicũt q́ victor Aeneas cum ſacrificaret ſup Numicum fluuiũ lapſus eſt, & eius nec cadauer inuentũ eſt vnde dicit. [Mediaque inhumatus arena] Poſtea dictus eſt inter deos receptus. Ante diem, aut ante fati neceſſitatẽ & bene qđ paſſura eſt, optat Aeneæ, vt, Sed miſera añ diẽ. [Cum ſanguine fundo] Quaſi imprecationes ipſas ſuo cõſecraret cruore. [Tũ vos ò Tyrij] Nõ ſunt mandata, ſed imprecationes vt diſſentiant oĩbus rebus, ſicut & factum eſt. Nam ſi mandata ſunt, quomodo genus futurum. [Exercete odijs]. i. fatigate. [Nec fœdera ſunto] Quia rupta ſunt tertio. Sunto aũt ſint, & fit pp metrum addita o tertiæ pſonæ numeri pluralis modi indicatiui, vt amãto, docento, legunto, nutriunto. Vrbanus dicit verbo cũ iuris uſum pp odia hæreditaria. [Exoriare] Exoriatur, & oſtẽdit Annibalẽ. [Ex oſſibus] Scđm Anaxagorã qui Homęomeriã dicit. i. oĩum membrorũ ſimilitudinem eſſe in rebus creandis. i. ex oſſibus, ex ſanguine, ex medullis. Nam omnia pro parte ſui tranſeunt in procreationẽ. Lucretius. Nũc ad Anaxagoræ veniamus Homœomeriam. [Fluctibus vndas Imprecor.] Propter illud quod in fœderibus ſancitum eſt, vt Corſica eſſet media inter Romanos, & Carthaginenſes. [Pugnent. ipſique nepotes] Poteſt & ad ciuile bellum referri.

ET iam primo nouo, &c.] Deſcribit quomodo poſtridie Dido, videns Troianos abijſſe, conqueſta eſt, vnde quia Don. nihil dicit. Ordo autem eſt. Et Aurora linquens cubile Tithoni. i. mariti ſui regis, in Oriente croceum. i. crocei coloris ſpargebat iam prima. i. primũ, aut recens orta terras, lumine nouo. ſ. illius diei, & ſupp. regina. ſ. Dido, vt. i. poſtquam, vidit è ſpeculis. id eſt altis feneſtris. vnde ſpeculari licebat, lucem albeſcere. i. albam fieri, primum. i. primo tempore. & claſ procedere. i. prouehi, velis æquatis. i. ęqualiter pleno vento diſtentis, & ſenſit litora. & portus uacuos, quia ſine remige, ipſa percuſſa. i habens percuſſum, aut, ubi percuſſerat. terque, quaterque. i. frequenter, aut conſumate, pectus. ſ. ſuum. decorum. i. pulchrum, manu. ſ. propria. & abſciſſa coma flauentes. i. habens abſciſſos capillos flauos (ſaltẽ pro parte, quia poſtea dicetur, Necdum illi flauum Proſerpina uertice crinem Abſtulerat) ait, pro Iuppiter, ibit hic, id eſt hoſtis meus. & ipſe aduena. i. cum ſit aduena, illuſerit. i. ei conceſſum fuerit illudere, noſtris regnis, q. d. id ferendum non eſſe, & ſup. Tyrij, non expedient. i. expedite capient arma, & ſequentur.

ſup.

ſup.eos; ex tota vrbe, vt fit in libello tumultuario, & alij.ſ.aliqui ex eis diripient.i. in diuerſa rapiẽt, rates.i.naues Troianorũ, naualibus.i.è ſtatione nauium.vbi naues parantur, & fiunt. Ite, ò Tyrij ſup.& vos citi, ferte.i.inferte, in naues Troianorum flãmas, date.i.mittite.tela, impellite remos.omnia ſunt præcipitanter dicta, quaſi loquentis animum depingentia, vnde caſtigãs ſe Dido, quia hæc cum ſola vigilaret, dixerat, ait. Quid loquor? aut, vbi ſum?q.d.ſola ſum, & quaſi cum multis loquor, quæ inſania mutat mentem.ſ.tuam, ò Dido infelix?(loquitur enim per pathos, & apoſtrophen.ad ſe, quaſi ad aliam) fata impia.i. mala, in te fatali rei præſcita, tangunt nunc te decuit.ſ.naues incendiſſe, tunc cum.i.qñ. dabas ſceptra.i.partem regni en.i. ecce(hic exprobrantis ac irridentis eſt) dextra.i.virtus, que, pro.i. fides.i. fidelitas, ac fidelis pietas, viri, ſup.quem aiunt portare ſecum, penates.ſ.deos, patrios.i. à patria Troia auectos, & quẽ aiunt ſubijſſe.i.ſubeundo, portaſſe humeris parentem.ſ.Anchiſen, confectum.i.conſumptum, ferè ſenio.i. annoſitate. Non.i.nõne? q.d. maxime, potui diuellere.i.in diuerſas partes vellere corpus.ſ.nauium.hoc eſt claſſem, aut potius, corpus Aeneæ abreptum.ſ. ab aliis, & ſpargere, ſup.ipſum Aeneam, vndis non ſup.potuit, diuellere ſocios, & ſpargere vndis?q.d.etiam potuit. Non.ſcilicet potuit, abſumere ferro.i. interficere, Aſcanium ſ. cui regnum Italiæ, dicitur deberi.& caput omnis mali eſt & cauſa profectionis & apponere epulandum menſis patris, q Progne dicitur feciſſe, offerens Tereo, Ithim filium, vt in Sileno dictum eſt?q.d. etiam potui, & fuiſſet, ſup.factum. verũ fortunam.i.alea, pugnæ fuerat anceps.i.dubia, quia forte Troiani nos viciſſent. quo dicto, inimica, laudat Troianos, ſed quem metui moritura?q.d. neminẽ debeam metuere, quæ decreueram mori. Aut ſic, vt ſibi obijciat verum fortuna pugnę fuerat anceps, q.d.potuiſſem quidem tentare, ſed fuiſſet dubium de victoria, ad quod dicit concedendo, Fuiſſet, q.d.eſto fuiſſet anceps pugnæ quid tum? Quem metui.i. metuere debui, moritura?q.d. nullum? ergo tuliſſem.i. inferre potuiſſem faces.i.tedas, in caſtra.i.claſſem eorum, & impleſſem, pro impleuiſſem, fores.i. nauium tabulata, quæ ferunt inceſſus, flammis.ſ.comburentibus ea, & extinxem, pro extinxiſſem, natum, & patrem, cum genere.i.progenie tota. & ipſa.i.ego, dediſſem, ſuper.ſ.extinctos, memet.i. meipſam. quod amatorie dicit, cum viuere nollet, eo mortuo [Sol, qui, &c.] Recitat reliquam partem querelæ Didonis, in qua cum facto Troianos perſequi nequeat, execrationibus, & diris imprecationibus perſequitur, in quibus poeta ſubtiliter alludit ad futuras Carthag. ac Romanorum hiſtorias. Donat. autem ſolum dicit. [Exercete odijs] Quod factum eſt tribus bellis Pun. [Exoriare aliquis] aliqui de Annibale volunt intelligere, ſed melius eſt, vt ſit hoc perturbatæ perſonæ, quæ neſciat ſe impoſſibilia poſtulare. quod ſequentia indicant. cum poſtulet. Et littora & vndas inter ſe diſcordare, pugnent ipſiq. nepotes. hoc dixi poſſibile. nam & furentes quandoque quod rectum eſt, ſentiunt. Hæc ille. Ordo eſt. O ſol, qui luſtras.i.purgas, & circumis flammis.ſ. radiorum tuorum, omnia opera terrarum.i.quæ fiunt in terris. & tu. ò Iuno, interpres.i.mediatrix, & conciliatrix, harum.i.huiuſmodi.ſ.matrimonialium curarum, aut harum.i.mearum curarum.i. ſolicitudinũ amorum.& cõſcia harum curarum, quia nuptura ſacrificauerat Iunoni ante omnes cui vincla iugalia curæ. & ò Hecate.i. Proſerpina, vlulata.i cum vlulatione quæſita triuijs.i. in triuijs, per vrbes.ſ.varias, nocturnis.ſ.temporibus, aut vlulata triuijs nocturnis.i. nocturno tempore, ab vlulantibus, & te cum rapta eſſes, quærentibus frequentatis, & vos diræ.i.furiæ Eumenides, vltrices.ſ.ſcelerum, & dij Eliſæ morientis.i.in quarum poteſtatem ventura eſt Eliſa, hoc eſt ipſa quæ loquitur, per mortem. hoc eſt dij manes, aut inferi, aut anæretici, accipite.i.intelligite, hæc.ſ.dicta, & precamina mea, & auertite numen.ſ.infeſtum, & inimicum, meritum malis.i.a malis, quod mali merentur habere infeſtum, & ita ſe innocentem indicat, aut meritum malis.i., per mala mea & ita cõfitendo ſe innocentem faceret, accipitur autem meritũ, hic in ſignificatione paſſiua & audite preces.i.imprecationes noſtras. Si neceſſe eſt.ſ.neceſſitate fatali, caput infandum.i.deteſtabile, & indignũ quod nominetur. hoc eſt, Aeneã. tangere portus.ſ.Italiæ. ac annare terris.i.ad terras, & ſi fata Iouis poſcunt.ſ. id fieri, & hic terminus.i. hæc extrema definitio fatorũ, hæret.i.cõfirmata eſt, at.i.ſaltem, ipſe vexatus, bello.i. peritia bellandi & armis populi audacis, & extorris.i.exul, & excluſus finibus.i.limitibus regni ſibi cõceſſi & auulſus complexu Iuli imploret.i.ſupplíciter quaſi cum ploratu petat auxilium, & videat funera ſuorum indigna.i.m.feranda, aut fœda, nec.i.& non. & cum tradiderit ſe ſub leges pacis iniquæ, aut, quia pace indignus eſt, aut, quia talis pax votis eius iniqua ſit, cum non victor, ſed victus. per eam, videatur. quia linguam & nomen, & habitum amitteret, nõ fruatur luce optata.i.vita, ſed cadat ante diem.i.terminum & periodum vitæ, inhumatus media arena (hæc omnia quæ imprecatur Dido poſtea euenerunt, ſed, ſunt generaliter accipiẽda: non.n.ea futura nouerat, vt poeta ſed optauerat, quocirca nõ potuit ſpecialia, quæ ſi poeta ex perſona ſua poſt factũ locutus fuiſſet, aut deũ aliquẽ introduxiſſet, q hæc loqueretur, nimirũ expreſſiſſet. Nam vexatus bello audacis populi.ſ.Rutulorũ, & Latinorum, implorauit auxilium Euandri Arcadis, cuius filij Pallantis indignam mortem vidit, fecit pacem iniquam. vt dictum eſt. & occiſus in Numicum proiectus eſt inſepultus) Ego precor hæc.i.vt hæc eueniant, & fundo hanc vocem extremam.i. vltimam, quã max me exaudiri volumus (vnde in teſtamentis ſupremæ voluntati, maximum pondus eſt) cum ſanguine.i.effundo ſimul, aut paulo poſt(quia quod parum diſtat, nihil diſtare videtur) ſanguinem. Tum.i.inſuper, vos ò Tyrij.i.Carthaginenſes, Tyro profecti, exercete.i.fatigate ſtirpem, & omne genus futurũ odijs. & mittite noſtro cineri hæc munera.i.obſequia, nullus amor, nec, ſup. vlla fœdera, ſunto.ſ.in futurum, populis.ſ.Tyro, Troiaq. profectis (contra id qđ dixerat in j. Iuppiter hoſpitibus nam te dare iura loquuntur, Hunc lætum Tyrijſq. velis, Troiaque profectis Eſſe diem) Aliquis, vltor, hoc propter Annibalẽ finxit poeta, ſed Dido gñaliter loquitur, & ne ſpecialiter loqui videatur, addit aliquis, exoriare.i.exoriatur, vt ſit ſecunda perſona, pro tertia, aut potius ſic, O vltor, exoriare aliquis ex noſtris oſſibus, qui ſequare. Ego aũt ſicut Valla docet, q ſuus & tuus. vocatiuo non carent, dicerem licet rarum ſit aliquis etiã infinite poſitum. non carere vocatiuo, vt hoc loco, q a ſe indefinite voluit ſignificare locutam, nõ dixit. ſolum vltor, ſed aliquis. ſit ergo ordo, ò vltor aliquis.i.quicunque futurus es, exoriare.i.exoriaris, & naſcaris, ex noſtris oſſibus.i. ex duriſſimo reliquiarũ mearum. qui ſequare, id eſt ſequaris hoc eſt perſequi poſſis, colonos Dardanios.i.à Dardania in Italiam appulſos, face & ferro.i.crudeliſſimo bello, quo omnia igni, & ſanguine contaminãtur. ſequare. dicit, olim. nunc.i.ab hac ora, quocunque tempore vires.i.facultates naſcẽdi, aut bellandi, dabunt ſe, ego imprecor.i. per imprecationem, opto littora.ſ.Carthaginenſia, contraria.i.inimica, littoribus.ſ. Italicis, & vndas, ſup. contrarias vndis, & arma pugnent armis, & ipſi nepotes.i. poſteri, pugnent ſup. inter ſe. Hæc propter Punica bella finxit poeta quæ neſciuit Dido futura, quocirca (vt dixi) nihil ſpecialiter imprecata eſt.

VARIA LECTIO.

NVNC te Fata impia tangunt] In Mediceo libro, Facta impia non Fata legitur. [Meritumq. malis auertite numen.] Exemplaria longe plura ſunt, & ea probatiora, quæ, Aduertite, legũt. [Et ſi Fata Iouis poſcunt] Antiqui plerique lib. Et ſic Fata Iouis poſcunt, legunt. In Mediceo, e, litera, ex ea dictione abraſa eſt, cum, Sic Fata, prius ſcriptum fuiſſet. [Videatq. indigna ſuorum Funera] Bona veterum librũ pars, Videat indigna ſuorum, abſq. particula, que, legunt.

SERV. BReuiter] Feſtinatiõe mortis, ſimul nectit cauſam morarum, & ipſi, & ſorori. [Huc ſiſte] huc adhuc, vt, Et cum grege ſiſtet ad arã. Hinc & ſiſtatur dicimus.i. adducať. Nam ſtare aliud eſt. Nec aliter poſſumus dicere, quam ſta hic, & ſiſte huc. Fallit autem pleroſque verbi ſimilitudo, quia dicimus ſto, & ſiſto, cum diuerſa ſignificent. [Spargere lympha] Sacrificantes dijs inferis aſpergebantur aqua, vt: Spargens rore leui, & ramo felicis oliuæ. Superis abluebantur, vt, Donec me flumine viuo Abluero. Modo autẽ inferis ſacrificat, vt, Sacra Ioui Stygio [Piacula] Purgationes, aliàs

POE. Hæc ait, & partes animũ verſabat in omnes,
Inuiſam quærens quàm primũ abrũpere lucem.
Tum breuiter Barcen nutricem affata Sichæi:
Nãque ſuam patria antiqua cinis ater habebat.
DID. Annã chara mihi nutrix huc ſiſte ſororem:
Dic corpus properet fluuiali ſpargere lympha,
Et pecudes ſecum, & monſtrata piacula ducat:
Sic veniat. tuque ipſa pia teget tempora vitta.

alias ſacrilegia. [Sic veniat] Ne prætermitteret aut pręcederet. [Tege] Corona,& vt ipſa rardaret. [Ioui Stygio] Hoc eſt Plutoni. Et ſciedum Stoicos dicere vnũ eſſe deũ, cui nomina variantur ꝓ actibus & officijs. Vnde ẽt dupli cis ſexus numina eſſe dñr. vt cum in acta ſunt, mares ſint: fęminæ, cum patiendi habẽt naturam: vnde eſt, Coniugis in germinum lętæ deſcendit. Ab actibus autem vocantur, vt Iuppiter, iuuãs pater. Mercurius, ꝙ mercib. p̃eſt. Liber, à libertate. Sic ergo & modo Iouem Stygiũ dicit inferis ſacrificaturã. vt alibi, Iunoni infernę dictus ſacer. Hinc eſt Iouis oratio, Cælicolæ mea mẽbra dei quos nr̃a poteſtas officijs diuiſa facit. [Quęrite incepta paraui] Ordo eſt, Sacra quæ paraui, animus eſt rite ꝑficere. [Curis] amoribus. [Dardaniją. rogum capitis] In quo eius imago fuerat. [Studio anili] Aut pro ętatis poſſibilitate, aut ꝓ induſtria, qua vtuntur aniculæ. [At trepida] Feſtina. Nam moritura nihil timebat. [Cœptis immanibus effera] Furtata ſæuis cogitationibus. [Pallida morte futura] Aut pallidior, q̃ ſolent homines eſſe poſt mortem, aut pallida, omine mortis futuræ. [Furibunda] Furenti ſimilis. [Non hos quæſitum munus in vſus] Quem Aeneas nõ ad hunc vſum reliquerat, vt ſupra diximus ſ̃m Hom. vertitur munus in perniciem. Tale eſt in Buc. Hos illi, quod nec bene vertat, mittimus hœdos. [Et mente] Conſilio, [Deusą. ſinebant] aut Iuppiter, qui Aeneam abſcedere compulit, aut amor, aut neceſſitas fati. [Vixi] Excuſat vitæ abruptionem, quia dicit Plato magna pœna affici animas eorum, qui vitam ante tempus relinquunt. [Et, quem dederat curſum fortuna peregi] Non natura, nec fatum. Tribus enim humana vita continetur. Natura, cui vltra cẽtum & viginti ſolſtitiales annos conceſſum non eſt Fato, cui nonaginta anni. hoc eſt tres Saturni curſus exitium creant, niſi forte aliarum ſtellarum benignitas etiam tertium eius ſuperet curſum. Fortuna. i. caſu, qui ad omnia pertinet quę extrinſecus ſunt vt ad ruinam, incendia, naufragia, venena. Bene ergo dixit fortuna, ſic Cicero in Philippicis, Multa mihi imminere videbantur prærer naturam. præterą. fatum. i. gladii Antonij ex caſu. [Sub terras ibit imago] Bene ergo imaginem dixit. Valde enim quæritur apud Philoſophos quid illud ſit quod inferos petat. Nam tribus conſtamus: Anima, quæ ſuperna eſt, & originem ſuam petit: Corpore, quod in terram deficit. Vmbra, quam Lucretius ſic diffinit, Supra ſpoliatus lumine aer. Ergo vmbra ſi ex corpore creatur, ſiue dubio perit cum eo, nec eſt quidquã reliquũ de homine qđ inferos petat. Sed deprehenderunt eſſe quoddã ſimulacrũ, qđ ad noſtri corporis effigiem fictum inferos petat, & eſt ſpecies corporea. q̃ nõ põt tangi, ſicut ventus. Hinc ſexto, Corpora uiua neſas Stygia vectare carina. Hãc aũt rem ẽt Homerus requirit, ſimulacro Herculis apud inferos viſo. Et ſciendũ ſimulacra hæc eſſe ẽt eorum qui per apotheoſin dij facti ſunt. Vñ aut, viſi eſſe apud inferos, aut illuc deſcẽdiſſe dñr. Horat. de Libero, Te vidit inſons Cerberus aureo curru decorum. Sciendũ tñ abuti poetas. & confuſe vel ſimulacrum, vel vmbrã dicere. [Vrbem p̃clarã ſtatui] Nõ eſt contrarium illi loco, Pendent opera interrupta. nã licet paululum aliquid ſupereſſet, quantum ad ipſam pertinet, fecerat, vt, Vrbemą. paratã. Itẽ paulò poſt, Vrbemque tuã. & reuera ciuitati, quid ſupereſt factis muris, tẽplo poſito, & theatro? [Mea mœnia vidi] à me facta, & pertinet ad effectũ, Quam veſtræ fecere manus. [Vlta virum] Puniendo eius interfectorem. Nam ideo addidit Pœnas inimico à fratre recepi. & re vera nulla auari maior eſt pœna, quam amittere pecuniam propter quam cõmiſerat ſcelus. Bene aũt recepi, quaſi debitas

Sacra Ioui Stygio, quæ rite incepta paraui,
Perficere eſt animus, finemque imponere curis,
Dardanijque rogum capitis permittere flammæ.
POE. Sic ait. illa gradum ſtudio celerabat anili.
At trepida, & cœptis immanibus effera Dido
Sanguineam voluens aciem, maculisą. tremẽtes
Interfuſa genas, & pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conſcendit furibunda rogos, enſemque recludit
Dardanium, non hos quæſitum munus in vſus.
Hic, poſtquam Iliacas veſtes, notumque cubile
Conſpexit, paulum lacrymis, & mente morata
Incubuitque toro, dixitque nouiſſima verba.
DID. Dulces exuuiæ, dũ fata, deusque ſinebant,
Accipite hanc animam, meą. his exoluite curis:
Vixi, & quem dederat curſum fortuna peregi:
Et nunc magna mei ſub terras ibit imago.
Vrbem præclaram ſtatui: mea mœnia vidi:
Vlta uirum, pœnas inimico à fratre recepi.
Felix, heu nimium felix, ſi littora tantum
Nunquam Dardanidæ tetigiſſent noſtra carinæ.
POE. Dixit, & os ĩpreſſa toro, moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait. DID. Sic ſic iuuat ire ſub vmbras.
Hauriat hũc oculis ignẽ crudelis ab alto
Dardanus, & noſtræ ſecum ferat omnia mortis.

Ergo hoc dicit. Feci illud, felix nimirũ fuiſſem, ſi tãtũ Aeneas Carthaginem non veniret, Alij hęc quaſi per interrogationem volũt accipi, vt nihil dicat eſſe perfectum. Nũquid vrbem ſtatui? Nũquid vlta ſum virum? Nunquid à fratre pœnas recepi? Felix tñ fuiſſem ſi vel hoc tantum cõtingeret vt Carthaginem nõ veniret Aeneas. Et hanc varietatem gignit hic ſermo. [Tantum] Nam ad vtrũque admittitur. tamen melior eſt ſenſus ſuperior, quem nõnulli ſic exponunt propter Pendẽt opera ĩterrupta, vt ordo ſit. Vrbẽ præclaram, & mea mœnia ſtatui, vidi, hoc eſt vidi dum ſtatuerẽtur, [Os impreſſa toro] Applicito ore ad lectulũ, aut quaſi amatrix, vt, Stratisą. relictis Incubat. aut certe quaſi pericula inſenſibili rei dat ſenſum. & ſic ad lectulum loquitur, vt ad haſtam Turnus, Te Turni nunc dextra gerit, Mezẽtius ad equum, Rhebe diu res ſi qua diu mortalibus vlla eſt. [Sic? Sic] Quaſi interrogatio, & reſponſio. Et placet. ſic inultam perire? placet, & hoc eam ſe loco intelligimus percuſſiſſe. Vnde & alij dicunt verba eſſe ferientis. [Hauriat hunc oculis ignem] aut videat omnia tempeſtatis futuræ: Quia nauigationibus malum omen eſt, ſi rogalis flamma videatur, aut certe ſatisfacit ſuæ crudelitati.

HAEC ait, &c.] Hoc loco necem, quam ſibi Dido intulit, deſcribit. de qua re Don. dicit ſic. [Tum breuiter] Nam hoc conueniebat, quæ quamprimum mori cuperet. [Huc ſiſte] Huc inſtanter adhuc. [Chara] Blanditur, ut impetret per blandimenta, quod illa ꝑꝑ ingraueſcentem ætatem, poterat recuſare. Elegit ꝑſonã, quæ tarde peregeret, & cum mora remearet, ut ſibi longiuſculum ad mortem parandã ſpatium daretur. & ꝑꝑ hoc dixit, ſiſte, & non mitte. [Dic corpus] Et hoc ad moram inuectendã ꝑtinet. [Et pecudes] Et hoc ſimiliter. [Moriemur] In plurali dixit, uel quia ſic ſæpe vſurpamus, ut de uno dicamus, nos, uel quia & reliquiæ erant perituræ [Hauriat] Pars ultionis erit, ſi hoſtis abiẽs, rogi flammas aſpiciat, & triſtis, ominibus nauiget. Hæc ille. Ordo eſt. Dido, ſup. ait hæc, & uerſabat. i. frequẽter uertebat, animum in omnes partes quærens. i. appetens, inuẽta occaſione, abrumpere: quamprimum. i. ualde cito. lucẽ inuiſam. i. uitã, odio habitam, aut lumen cœli, qđ in uita uidebat ſecludere per mortẽ. Tum. i. deinde, affata eſt breuiter. i. paucis uerbis, aut incunctanter ne uideatur malũ p̃tendere: Barcen. i. anũ illã, nutricem Sichæi. ſ. mariti. (Nanque, pro quia, cinis ater. i. funeſtus, aut aduſtus, habebat. i. occupabat, ſuã. i. ipſius Didonis nutricem) Eſt aũt mala reciprocatio, ꝓ qua aptius dixiſſet, Nã ipſius patria antiqua, &c. ſup. in patria. ſ. Sidonia. antiqua. i. chara, quia duas habere nõ põt: aut nobili, aut patria. i. regione, antiqua. i. priore, dixit ergo, ò chara nutrix, ſiſte. i. adhuc & cõſtitue, accerſendo mihi. i. ad votum meũ, huc. i. ad me ſororem, ſup. meã, uidelicet Annam dic, ut, ſupp. properet. i. feſtinet (nõ tñ petebat callida in malum ſuum mulier eã properare. ſed ne uideatur appetere omnium abſentiam, uerum potius ſororis præſentiam, mandat ut properet, ſperans antequã anus id dixerit, & ſoror quantũuis properanter effecerit, necem quam conceperat exequi ſecluſis arbitris, cum ẽt nutrix ablegata eſſet) ſpargere. i. aſpergere & irrigare, caput. ſ. ſuum, lympha, id eſt aqua fluuiali, quæ uim purgatiuam habere credebatur ab illis. unde in ij. Donec me flumine uiuo Abluero. & dic, ſupple ut ducat ſecum pecudes, & piacula. i. purgamina, aut libamina, quibus pientur, id eſt placentur manes, monſtrata, id eſt indicata per ſacerdotem Maſſyliæ gentis, & ipſa ueniat ſic, id eſt, luſtrata, & cum piaculis ac pecudibus, q. d. non aliter, & tu ipſa ò nutrix rege tempora. ſ. capitis tui, uitta pia. i. religioſa, quia animus eſt mihi perficere

A S C.

dere Ioui Stygio.i.Plutoni,ſacra.i.ſacrifica quæ incepta ego pa taui rite,aut quę incepta ego paraui.i.intendi.ſ.perficere rite,& animus.i.voluntas,& propoſitum eſt imponere curis.ſ.armorũ finem,id vere dixit, ſed alium ſinẽ intellexit anus. credebat.n. remedium intelligere cum mortem intelligeret,& animus eſt ꝑ mittere flammæ.i. igni, hoc eſt incendere rogum. i. pyram ac ſtruem lignorum,capitis Dardanij.i.in quo eſt effigies Aeneæ, q & Dardanius dictus eſt: Dido,ſup.ait ſic,illa ſ.nutrix Sichæi, hoc eſt Barce,celerabat.i.celeriter abibat,ſtudio.i.conatu, anili .i.qui anui cõgruebat,quæ dum ſe mouet, vix promouet. At.i. ſed Dido trepida.i.feſtiua,& efera. i. immanis effecta, & quaſi eminẽter fera,aut(vt dicunt)à mentis ſtatu tranſportata. immanibus cœptis.i.per immania, hoc eſt crudelia cœpta, voluens aciem.ſ.oculorum ſanguineam.i.cruentam(quæ res qui id nouit poeta,cũ ſine arbitris eſſet Dido.Sed ſcies id noſſe à muſis, quarum ſacerdos eſt,aut ex coniecturis)& interfuſa.i.habẽs interfuſas genas.i.receptacula lacrymarum,tremẽtes.i.trepidas,& cõmotas,interfuſa,dicit,maculis.i.diuerſis coloribus,& pallida morte futura.i. ꝑ ꝑ mortẽ futurã.irrumpit.i.violẽter intrat, interiora limina domus.ſ.ſuæ,& ipſa furibunda.i. frequẽti furore percita,conſcendit altos rogos.ſ.vbi erant arma exuuiæ,& effigies Aeneæ, & recludit.i.aperit, & euaginat enſem Dardaniũ.i. ipſius Aeneæ Dardanij(appoſitiue)exiſtens munus.i.quod forte muneri datum erat Aeneæ,non qđ ipſe dederat, aut munus .i.inſtrumentum,quo obeat munus.i.officium bellicum, nõ q̃ſitum.i.comparatum ab Aenea.in hos,i.in huiuſmodi vſus.i.ad interficiendum ſe,ſicut Dido factura eſt.Poſtquam Dido, ſup. ꝓſpexit hic.i.hoc loco.ſuper rogos.ſ.veſtes Iliacas.i. Troianas, hoc eſt exuuias Aeneæ,& cubile notum.i.lectum genialẽ, ſuꝑ quem ab Aenea fuerat ipſa morata.i.impedita,paulum.i. modo cũ lacrymis,& mẽte.i.ratione. que. pro &.i. ſimul incubuit toro,& dixit nouiſſima.i.ſuprema verba.ſ.ò dulces exuuiæ.i.veſtes, quas vir dulcis exuerat,dũ fata,& deus ſinebant.i.permittebant vos eſſe dulces,accipite hanc animã.i.ſanguinem, quẽ in vos effundã,& exoluite.i.liberate me.his curis.i.ſolicitudinibus. Ego vixi.ſ.hactenus, & peregi curſum, quẽ fortuna dederat, non quẽ natura,nec fatum,quia diutius potuiſſet viuere, & nũc magna imago mei.i ſimulacrũ corporis mei,ibit ſub vmbras.i.ad inferos,ego ſtatui ꝑclarã vrbẽ,& vidi mea męnia,& ego vlta virũ.i. quæ vindictam feci de interfectore viri.i.mariti, recepi pęnas.i. punitionẽ à fratre.ſ.Pygmalione,de quo receperat pęnas auchẽdo theſaurũ,ob quẽ habendũ eũ occiderat, vixi, inquit, & vidi hæc exiſtẽs felix,heu nimiũ felix tantũ.i. tãtummodo ſi carinæ .i.naues.Dardaniæ.i.Troianæ nunquaquã tetigiſſent noſtra littora,dixit.ſ.Dido.i.finiuerat ſermonẽ.& impreſſa toro os.i. habens os impreſſum toro cõiugali,ait.ſ.ſecũ moriemur inultæ.i. ſine vindice.ſed id licet multæ moriamur,& iterũ remordẽs dicit ſic.i.moriemur ne ſic,& reſpondet, ſic iuuat ire ſub vmbras, hoc eſt ẽt ſi inulta moriar, aut ſic.i. hoc ictu, & eo dicto ſtatim in gladiũ incubuit,addẽs Dardanus crudelis.i.Aeneas ſęuus hauriat.aut:de capiat oculis hunc ignem.i.rogum, in quo cõburat, ab alto.ſ.mari,& ferat ſecum omnia noſtræ mortis.i. infelicitatem quã meruit.cõpellendo nos ad mortem,& quã viſus rogus nauigantibus afferre ſolet. Beroaldus dicit in Seruium.nomina in bundus,exponentem ſic. Pluribus in locis Seruius tradit nomina deſinentia in bundus,ſignificare ſimilitudinem . quod itidem refertur à Priſciano,alijsq. grammaticis,quorum error manifeſtarius corrigitur à recentioribus ſcriptoribus,& A. G.in decimo pleniſſime docet. quemadmodum iſta omnia quæ terminantur, hac particula bundus,ſignificãt,atque demõſtrãt vim. & copiam & quaſi abundantiam rei,cuius id verbum ſit, vt lætabundus dicatur, is qui abunde lætus,populabundus, qui paſſim,ac ſtrenue populatur.furibundus.qui vehementer furit.ceteraque id genus omnia.ita dici oſtendit,vt particula hæc poſtrema,declaret largam vim,ac fluentem copiam,ideo autem exẽplis ſuperſedeo,quod in vulgus edita ſunt innumerabilia, quæ Seruij Priſciani,ac reliquorum idẽ ſentientium opinionem apertiſſime refellũt. Duo tãtum exempla referam,quæ paulo remotiora ſunt,quibus reſponderi non poſſe, ſcio, quæ haud dubie, ſubuertant dicta grammaticorum. Quint.Curtius,qui ſine controuerſia,inter ſcriptores claſſicos aſſiduosq.numeratur.ita ſcribit de Alexandro,quo vulnere àfflictus magna vi ſanguinis emicante remiſit arma.moribundo ſimilis,ſi moribundus ſignificaretur ſimilis morienti, quid opus erat addere ſimilis moribundo?nonne eſſet oratio inuenuſta,inelegans.ac inſulſa, quaſi accipit ſimilis ſimili morienti,quinetiam Valerius Maximus, & ipſe quoque ſcriptor nõ proletarius de Antiocho,loquẽs ſic, refert: iacebat ipſe in lectulo moribundo ſimilis. lamentabantur neceſſarij.Multis itaque & his potiſſimum duobus exemplis liquido manifeſtatur,nomina in,bundus,deſinentia, ſimilitudinẽ ſignificare non poſſe,ſed potius copiam quandam, & abundantiam rerum.à quibus produeuntur.

VARIA LECT.

S I C veniat,Lib.nõnulli veter.legũt,Sic veniet,finitiuo modo.[Illa gradum ſtudio celerabat anali] In lib. quibuſdam ſanè quam vetuſtis, Anilem, legitur, quippe gradum. [Dum Fata, Deusque ſinebant]In aliq.antiq.lib. Sinebat, ſingulari numero legitur [Inimico à fratre recepi] Minime placet,quod in lib.nõnullis manuſcriptis legitur,Inimico fratre,abſque ꝓpoſitione.

COEL. RHOD.

P O R R O probabile putabant veterum theologorum ſcientiſſimi, animas hominũ violẽter pereuntiũ, quos βιοθανάτους vocant,quippe inexpiatas,vehementius diuexari perturbationibus. Poſſe quin etiam hoſtes inſectari inimiciter,cui fomites nõ ſuggerat modo humana indignatio, ſed diuina item permittat Nemeſis,nec deſit dæmon. Supereſſe vero in anima ſenſum, antiqua ſapientum veſtigia inſecutus, nec tacuit Maro noſter, ſimulque vltionis auidam affectionem, & aetei vſum corporis. Quid enim ſibi velle aliud putamus id, Et nunc magna mei ſub terras ibit imago. Equidem,vt qui affatim Platonicis imbutus foret ſacris,imaginem rationalis animæ eſſe putat primam illam ſentiendi naturam.

POE. Dixerat: atque illam media inter talia ferro
Collapſam aſpiciunt comites, enſemque cruore
Spumantem, ſparſaſq. manus. it clamor ad alta
Atria: concuſſam bacchatur fama per vrbem.
Lamentis, gemituque, & fęmineo vlulatu
Tecta fremũt; reſonat magnis plãgoribus ęther:
Nõ aliter, quàm ſi immiſſis ruat hoſtibus omnis
Carthago: aut antiqua Tyros, flammæ furentes
Culmina perq. hominũ voluantur, perq. deorũ.
Audijt, exanimis trepidoque exterrita curſu
Vnguibus ora ſoror fędans, & pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat.
AN. Hoc illud germana fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iſte mihi, hoc ignes, aręque parabant?
Quid primum deſerta querar? comitẽ ne ſororẽ
Spreuiſti moriens? eadem me ad fata vocaſſes?
Idẽ ambas ferro dolor, atque eadẽ hora tuliſſet.
His etiam ſtruxi manibus, patriosque vocaui
Voce deos, ſic te vt poſita, crudelis abeſſem?

SERV.

INter talia] Per talia, vt: Hũc inter fluuio Tyberinus amœno. [Sparſaſq. manus]Aut ꝓfuſas ſanguine, aut morte reſolutas.[Fœmineo vlulatu] Proprio fęminarum.Horatius. Et illa nõ virilis eiulatio [Antiqua Tyros] Vel nobilem dicit, uel illud oſtendit,quia Carthago ante Byrſa, poſt Tyros dicta eſt, poſt Carthago à Cartha oppido. Vñ fuit Dido inter Tyrõ, & Berithõ.[Audijt exanimis exterrita] Nam vt diximus, exanimatus mortuus ẽ.[Ora ſoror fœdans, & pectora pugnis]Cruentans.ſanguine fœdans. [Nomine clamat] Aut Didonem vocat, vt ſupra diximus,Pęnorũ lingua viraginem. Nam Eliſa dicta eſt.ſed virago eſt appellata, cũ ſe in ignẽ præcipitauit. Aut nomine clamat,nominat, ſicut Homerus dixit, ἐκτ᾽ ὀνόμαζεν ſexies nominabat. aut certe vero nomine, vt ſolent dolentes: vt, Hunc te Euriale aſpicio. Irẽ,Mater Cyrenę mater. Hinc & ibi ait, Et te crudelẽ nomine dicit, Et multi quærũt quò procedat hoc cũ eius nomẽ nuſquam ſequatur.Sed tractum eſt à iure vbi dicitur nihil intereſſe vtrum quis vnũ filium habẽs dicat, filij hæres eſt, an Tite hæres eſto. Ergo dicendo, Hoc illud germana fuit?quaſi nomen dixit. Sanè ſciendum bene eum perturbatæ integrũ nõ dediſſet ſermonem: [Hoc rogus iſte mihi,] Alludit ad Hiſtoriam. [Quid primum deſerta querar?] Conqueſtio, cur relicta ſit, nec ad par exitium conuocata. [Comitem ne ſororem

Virg. B ſpreui

Extinxti te, meq. ſoror, populumque,patreſque,
Sidonios,vrbemq. tuam.date,vulnera lymphis
Abluam,& extremus ſi quis ſuper halitus errat,
Ore legam.P O E.Sic fata gradus euaſerat altos.
Semianimemq. ſinu germanā amplexus fouebat
Cum gemitu,atque atros ſiccabat veſte cruores.
Illa graues oculos conata attollere,rurſus
Deficit:infixum ſtridet ſub pectore vulnus.
Ter ſeſe attollens, cubitoque innixa,leuauit:
Ter reuoluta toro eſt, oculiſque errantibus alto
Quæſiuit cœlo lucem,ingemuitque reperta.
Tum Iuno omnipotens longū miſerata dolorē,
Difficileſque obitus,Irim demiſit olympo.
Quæ luctantem animā,nexoſq. reſolueret artus.
Nam,quia nec fato,merita nec morte peribat.
Sed miſera ante diem,ſubitoq. accenſa furore;
Nondum illi flauum Proſerpina vertice crinem
Abſtulerat, Stigioque caput damnauerat Orco.
Ergo Iris croceis pro cœlum roſida pennis,
Mire trahens varios aduerſo ſole colores,
Deuolat,& ſupra caput aſtitit.hunc ego Diti
Sacrum iuſſa fero,teque iſto corpore ſoluo.
Sic ait,& dextra crinem ſecat.omnis & vnà
Dilapſus calor, atque in ventos vita receſſit.

ſpreuiſti] Deeſt. Illud ne qđ ſpreuiſti comitem ſororē? & ſemiplene loquitur. [Struxi manibus] Subaudis rogos. [Patrios deos] Saturnum, & Iunonem. [Poſita] Exanimata, Statius, Poſitusque beata morte pater. [Date] Aut aquā aut date. i. permittite. Lauare aūt cadauera ſatis proximis cōcedebatur. Vnde queritur mater Euryali, Nec vulnera laui Veſte tegēs. [Ore legam] Sic Cicero in Verrinis, Et extremū filiorum ſpiritum ore excipere liceret. [Gradus euaſerat altos] Aſcēderet, rogi.ſ. qui pro qualitate fortunarū fiebant. Vnde in ſexto, Cœloque educere certant. [Cruores] Vſurpatum. Nam nec ſanguines dicimus numero plurali, nec cruores. [Siccabat] Aūt exprimebat. [Sub pectore] Nunc per tranſitum dicit vulneris locū. [Ter reuoluta toro eſt] Aut ſæpius, aut Pro mā teuſis eſt pp bella Carthaginis. [Ingemuitque repertā] Atqui dixit, Inuiſam quærēs quamprimum abrumpere lucē. ſed oſtendit morientes ſua improbare deſideria; vt in ſexto. Quam vellent æthere in alto Nunc & pauperiem & duros perferre labores. [Tum Iuno omnipotēs] Aut pronuba, aut interna. [Difficileſq. obitus] Quia ſupererat vita ei quæ caſu, non aut fato aut natura moriebatur: vt, Nam quia nec fato merita, nec morte peribat.i.naturali. [Irim demiſit olympo] Vt & ſupra diximus. & trahit hoc de Alceſte Euripidis qui inducit Mercurium ei comam ſecantem. quia fato peribat mariti. Sanè ſciendum hoc nunc fieri. quia certis conſecrationibus ſolebant homines facere, vt muniti eſſent aduerſus fortunæ impetus, nec poterant mori, niſi exauctorati illa conſecratione. Vnde circa Didonem iſta ſeruantur. [Sed miſera ante diem] Non eſt contrarium quod dicit in decimo, Stat ſua cuique dies. Nā vt ſæpe diximus. ſm ſectas loquitur, & hoc ſecundum alios, illud ſm alios dictum eſt. quanquam grammaticę reſponſioni poſſit ſufficere. Omnia vincit amor, & nos cedamus amori. [Flauum crinem] Abſcondente galero. Huic ergo dat, quaſi turpi. [Caput damnauerat] Needum cum morti deſtinauerat. [Iris roſcida] Quia cum nubibus eſt, quæ rore non carent. [Aduerſo ſole] Bene naturalē rem expreſſit. Iris enim niſi regina Solis nō ſit. cui varios colores illa dat res. quia aqua tenuis, aer lucidus. & nubes caligantes irradiatæ varios creāt colores. [Corpore ſoluo] Quia ait ſupra, Nexoſq. reſolueret artus. [Omnis, & vna] Vno impetu effuſa eſt vita.i.anima. [Dilapſus calor] Secundum eos qui dicunt animam calorem eſſe. qua recedēte corpus friget, vt, Corpuſq. lauant frigentis & vngunt. [In ventos vita receſſit] Anima vt in 4. Georg. Quemque ſibi tenues naſcentem arceſſere vitas. Et dicendo In ventos, aut eos ſequitur qui animam aerem dicunt, hoc eſt in materiam ſuam rediit aut certe eos, qui dicunt animam perire cum corpore, vt intelligamus euanuit. In ventos receſſit. vt in nono, Sed auræ omnia diſcerpunt. i. euaneſcunt.

A S C. D I X E R A T. atque illā media inter talia ferro, Collapſam aſpiciunt. &c.] Docet quomodo poſt necem inuenta eſt à famulis, & ſorore. vnde Donati verba ſunt. [Atque illam, &c.] Oſtendit celeritatem in Didone vt nemo ictum viderit, ſed illā cadentem aſpexerint. [Nomine] Atqui non dixit Dido, ſed germana. Sed duplex eſt nobis nomen. Alterum naturæ, & ſanguinis, quo coniunctæ perſonæ appellantur, vt pater, mater, frater, ſoror, & ſimilia. Alterum quod imponitur ab extraneis. Ergo ſoror, ſororem nomine ſanguinis appellare debuit, vnde dixit germana. Hæc ille. Ordo eſt. Dixerat.ſ. Dido.i. finiuerat ſermonem ſuum, atque comites.ſ. ſatellites, aut miniſtrę, aſpiciunt illā collapſam, ferro.i. in ferrum, hoc eſt in gladium, inter media talia.ſ. verba, & conſpicit enſem ſpumantem cruore, & manus ſparſas.ſ. cruore. Clamor.i. eiulatus, & planctus, it.i. extenditur ad alta atria, fama bacchatur. i. more bacchātium diſcurrit. per vrbē.i. ciuitatem, cōcuſſam lamētis & gemitu. & vlulatu fœmineo. i. fœmineis proprio, & tecta fremunt. & æter.i. alius, reſonat magnis plāgoribus, nō aliter q̄ ſi omnis pro tota Carthago, ruat.i. euertatur, hoſtibus immiſſis, aut ſi Tyrus antiqua.ſ. Tyrorum patria ruat. & ſi flammæ furētes voluantur per culmina hominum.i. domum priuatarum, & p culmina deorum. i. templorum deorum. Soror.i. Anna, exanimis.i. exterrita & examinata metu, audit.ſ. clamore; & ipſa exterrita curſu.ſ. concurſu, & agitatione populi trepido .i. p̄ timore feſtino. & fędans .i. dilacerans, ora.i. faciem vnguib. & pectora pugnis, ruit per medios.i. cōcurrentes populos, acclamat moriētem.i. clamorem dirigit ad morientē, nomine. ſ. neceſſitudinis, & non proprio, ò germana, fuit hoc.ſ. quod feciſti, illud.ſ. qđ ſignificaſti te velle facere ſacrificium petebas.i. adoriebaris ne me fraude.i. deceptione: aliud agēs, & aliud diſſimulās iſte rogus.ſ. quē tu mihi iuſſiſti extruere, & iſti ignes, & iſtæ aræ parabant.i. parabant ne mihi, hoc.i. hanc rem. ſ. necem tuam tā triſtem? quid ego deſerta querar primum? q.d. neſcio. O germana. ſpreuiſti ne moriens.i. cū mori velles, me, ſup. ſororem tuā; comitem.i. ſociā mortis? q.d. id non deberes facere, quia vocaſſes.i. vocare debuiſſes me, ad eadem fata. i. ſimile genus mortis .i. dolor, atque eadē hora tuliſſet.i. abſtuliſſet nos ambas ferro .i. enſe, aut mucrone, ſeu gladio. Ego ſtruxi ēt his manib.ſ. meis ſup. rogos, & vocaui.i. īuocaui. voce.ſ. pcedēti, deos patrios.ſ. Saturnū & Iunonē. vt ego crudelis.i. crudeli ſimilis, abeſſem te poſita.i. depoſita, ſic.i. in tali ſtatu, hoc eſt exanimata, verum, ò ſoror, ego extinxi te.i. conſilio meo; & me quia peritura ſum, & populū, patres Sidonios.i. Sidona profectos, & tuā vrbem quæ imperfecta deſeretur, aut ab oſtibus inuadetur. Date.ſ. aquam, aut permittite, vt.ſ. abluam, vulnera.ſ. ſororis meæ, & ſi quis ſpiritus vitalis.ſ. extremus.i. reliquus, ſupererrat.ſ. in toto corpore; ego legam.i. colligam, & contraham. ſupp. eum, ad ſedem vitæ, ore ſ. meo. Ipſa fata.i. locuta ſic, inuaſerat. ſ. iam conſcenderat; eo, vbi ſoror eius Dido erat, vnde cetera inter currendū dixerat, & amplexa.i. amplectens, aut poſtquam amplexa erat. germanā .i. ſororem ſuam, ſemianimē.i. ſeminecem, ſiue ſemimortuam, fouebat, ſup. eam, ſinu ſup. ſuo, cum gemitu.i. ſimul gemens, atque ſiccabat veſte.ſ. linea, atros.i. concretos, cruores. ſ. effuſos. [Illa graues oculos, &c.] Deſcribit in fine huius mortem Didonis. nā (vt dixi in ſex prioribus libris) mortem alicuius, cōmemorat ad finem, quia mors, vltima linea rerum eſt. Docet autem quia ſacerdos erat Iunoni ſacra. nec à dijs euocata fuerat, è corporis carcere, difficiles fuiſſe eius obitus, & miſeratione Iunonis, Irim demiſſam cœlo quæ nexos reſolueret artus, & eā Diti conſecraret, ſignificans per hoc neminem, ſibi necem parare decere. Donati de hac re, verba ſunt hæc [Nec fato, nec morte merita] Nō ſm inſtitutū naturæ, quo fatis attribuitur. Difficilis.n. mors ē, cū nō cōſenſu naturæ, ſpiritus redditur, ſed vi, extorquetur. [Añ diē] añ tps quod natura potuit afferre. [Soluo] Oīa quibus vita cōſtat, ſibi inuicem nexa ſunt, ſed cum reſoluta fuerint, atq; à ſe ſe receſſerint, tunc mors ſequitur. Ordo eſt. Illa.ſ. Dido, conata attollere.i. leuare, oculos graues.i. morte grauatos, deficit.ſ. in conatu ſuo, quia perficere nō poteſt, quia vulnus ſub pectore.i. qđ ſub pectore ſibi intulerat. ſtridet.i. crudeſcit, aut reſpirāte ipſa, ſtridorē facit. Ipſa attolens ſeſe.i. p ſeipſam ter leuat ſeſe. ter innixa.i. incumbens cubito, & reuoluta eſt ter toro.i. p torū, & quæſiuit oculis errantibus.i. vagis & trementibus, lucē.i. claritatem. ſupple in alto cęlo. hoc eſt appetit adhuc videre lumē cœli, & ingemuit reperta.ſ. luce.i. poſtquā ea oculis reperit,

quam retinere potuit, cum vellet, quia Homerus docet, Eos qui ſibi concitant mortem, apud inferos id deflere. Vñ in lib. Aeneі. 6. dicetur. Quã vellent æthere in alto, Nunc & pauperiem, & duros perferre labores. Tum. i. tunc Iuno omnipotens, quia omnipotentis coniux & ſoror, miſerata. i. miſerans, longum laborem. ſ. moriendi: que, pro &. i. difficiles obitus demiſit olympo. i. miſit de olympo. i. cœlo Irim. i. prodiſſequam ſuam quæ arcu pluuiali deſignatur. quæ. i. ideo, vt ipſa reſolueret. ſ. à carcere corporis, animam luctantem. ſed cum corpore, quod ipſam retinere videbatur velle, quia emittere nolebat, & artus. i. compages corporis, nexos. ſ. beneficio dei. & naturæ, qui eos reſoluunt, dum animas euocant, matura morte, nam quia. i. quia nam. hoc eſt etenim. ipſa nec peribat fato. i. fatali neceſſitate, de qua Seneca: Qui ad extremum fati ſui peruenerit. ſenex moriетur, nam ſtat ſua cuique dies, hoc eſt conſtituiſti terminos eius, qui præteriri non poterunt ſed bene præueniri, nec morte merita. i. per debilitationem naturæ, vt qui crapula, aut nimia fatigatione, aut ægritudine & morbo, corpus ad maturitatem pertrahunt, ſed ipſa miſera. & accẽſa ſubito. i. præcipiti furore, peribat ante diẽ. ſ. ſtatutã, quã prеteriri nõ poſſet, quia ſtat ſua cuique dies, breue, & irreuocabile tp̃s. Omnibus eſt vitæ, qđ huic loco contrarium non eſt: licet Seruius laboret in conſenſu: quia hic dicit, diem quidẽ illi fuiſſe ſtatutum. ſed præuentam Proſerpina. i. dea inferorum, quæ quas ad ſe deſcendere vult, prius aptat. quod in hac non fecerat, quia nondũ abſtulerat illi vertice. i de vertice capitis eius, crinem flauũ qualem habent puellæ, & interdũ licet id Seruius neget, matronæ etiam Romanæ. vnde Ouid. in faſt. de Lucretia

Forma placet, niueuſque color flauique capilli.

Quodque aderat nulla factus ab arte color. que pro &, nondum ſup. damnauerat caput Orco Stygio. i. nondum mori deſtinauerat. nam Orcus Stygius. i. infernalis, omnes arcet. & vrget, vnde nomen ſumpſiſſe à nonnullis putatur. Ergo. quia ad hæc emiſſa erat: Iris roſida. i. quaſi rore cum nubibus procreata. trahens ſole aduerſo. i. oppoſito, quia non niſi ex oppoſito ſolis videtur. mille. i. valde multos, & quaſi innumeros colores, deuolat. i. deorſum volat. pennis. i. alis, crocei coloris, per cœlum. i. aerem. & aſtitit. ſ. ſtatim, poſtquam deuolauerat, ſupra caput. ſ. Didonis. dicẽs, ſupp. Ego iuſſa. ſ. à Iunone. fero. i. aufero hunc. ſ. capillum flauum. ſacrum, id eſt conſecratum. aut in ſacrificium: Diti. ſ. Orco, aut Plutoni, & ſaluo te. ſ. ò anima, iſto corpore. ſ. in quo hactenus clauſa fuiſti, & vnde exire non potes: Ipſa ait ſic. ſ. vt dictum eſt, & ſecat. i. reſecat, & incidit dextra. ſ. manu, crinẽ. i. capillos Didonis, & oĩs calor. ſ. vitalis dilapſus. ſup. eſt. vnã. i. pariter, & vita. i. aĩa vitalis diſceſſit in ventos. i. efflata eſt, ab expirãte Didone.

VARIA LECT. ENSEMQVE cruore Spumãtem] In Mediceo, & aliquot alijs antiquis libris, legere eſt. Cruorem, Sed. n. magis omnino placet. Enſem cruore ſpumantem. [Reſonat magnis plangoribus æther] In Mediceo & antiquis libris. Clangoribus, hr. [Non aliter. quã ſi immiſſis ruat hoſtibus] In libris aliquot antiquis. Miſſis legitur, abſque im, præpoſitione, [Aut antiqua Tyros] Veteres plerique lib. Tyrus, idiomate latino legunt. [Atque eadem hora tuliſſet] In libris aliquot antiquis Fu ſſet legitur. [Extinxti te, meq. ſoror] In veteribus fere omnibus exemplaribus, Extinxi, prima perſona legitur. [Infixum ſtridet ſub pectore vulnus] In antiquis aliquot libris, Stridit, à tertia coniugatione eſt. [Cubitoq. innixa leuauit] In pleriſque libris antiquis, Adnixa legitur. Sed id magis animaduertendum, quod vetera quædam exemplaria Cubitu, legunt, quarto declinatu. [Ingemuitque reperta] In antiquis aliquot exemplaribus. Repertam, legitur, pro reperiſſe. [Trahentes varios aduerſo ſole colores] In Mediceo, & libris quibuſdam alijs peruetuſtis. Aduerſa luce legitur. [Et dextra crinem ſecat] In Longobardico peruetеri libro, Crinem tulit, habetur.

COEL. RHOD. HANC vero moriendi naturam etiam fatum dicimus. Nã & quinto Auſculationis phyſicæ Ariſt. fatalem nũcupat generationem, quę titu fiat naturæ. Hinc Virgiliani carminis diſcutitur nubilum ex iiij. Aeneid.

Nam, quia nec fato debita nec morte peribat.

Quippe quod ſecundo loco poſitum eſt præcedentis expoſitio videtur, Qui mos eſt Virg. vel frequentiſſimus: Quid enim eſt fatalis mors aliud quàm debita & naturali proueniens diſcraſia? Sunt quibus tripartita Seruij diſtributio amplius arrideat, fatalis naturalis fortuita, quando & Cic. ait, Multa mihi imminere videbantur præter naturam, præterque fatum, quem locum perpendit Gellius, ſed ita, vt incertiores ſimus quã prius: ipſe ſic, vt Maronem interpretor. Nam extra fati rationem non eſſe violentam mortem, quam planè indicabat orator, ex ſecunda Philippica liquet. Clodij, inquit, te fatum, ſicuti C. Curionem manet, quoniam id domi tuæ eſt, quod fuit illorum vtrique fatale. Audio ab elementarijs noſtram vellicari ſñiam, ſed non mirum faciunt, ſi quando ſupra ferulam ſapere cęperint, quam difficillimum ſit, incinent illud ſibi, alabaſtrus vnguẽti plena nobis putet. Si quidem ex vepreculis extracta nitedula publico excuſſa bono conatur arrodere.

IN V. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Quintus habet ludos, & claſſem corripit ignis.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Nauigat Aeneas, Siculas deferetur ad oras:
Hic manes celebrat patrios, vna hoſpes Aceſtes
Ludos ad tumulum faciunt: certamina ponunt.
Prodigioſa ardens cunctis allapſa ſagitta eſt.
Iris nutricem ſe habitu mentita ſenili
Incendit naues, ſubitus quas vendicat imber.
In ſomnis pater Anchiſes quæ bella gerenda,
Quoque duce ad manes poſſit deſcendere narrat.
Tranſcribit matres vrbis, populumq; volentem,
Et placidum Aeneas Palinurum quærit in vndis.

ALIVD IN EVNDEM.

In Siculas iterum terras fortuna reducit
Aeneam, tumuloq; patris perſoluit honorem.
Tum cogit naues incendere Troadas Iris.
Troes ibi linquunt ſocios. Venus anxie placat
Neptunum. Somnus Palinurum mergit in vndas.

SAC. QVINTVS habet ludos,] Ordo ẽ, Quintus, ſcilicet liber Aeneidos, habet, id eſt continet, ludos, id eſt deſcriptionem ludorum. & ignis, ſcilicet immiſſus à Iunone per Irim, ſub ſpecies Beroes, corripit. id eſt celeriter, abſumit, claſſem, ſcilicet Aeneæ. Pro parte maioris argumenti, explanatio eſt, Aeneas nauigat. ſ. à Carthagine (vt deſcribitur in principio v.) & defertur. ſ. vi ventorum ad oras Siculas, ꝙ ipſe celebrat hic, ſcilicet in Sicilia, manes patris Anchiſæ, ipſe Aceſtes hoſpes vna, id eſt pariter, faciunt ludos. ſ. funebres, ad tumulum. ſ. Anchiſæ, & ponunt, id eſt conſtituunt, certamina. ſ. quadruplicia nauibus curſu pedum, ceſtibus, & arcu valentium, & ſagitta prodigioſa, ſcilicet viſa cunctis, allapſa eſt ardens, id eſt, inceņſa in aere, cum columba prius auolaſſet, quam Aceſtes ſagittare poſſet. Iris mentita ſenili habitu, id eſt per habitum anui congruam, nutricem, ſcilicet, Beroen, incendit naues, imber ſubitus, id eſt ſubito demiſſus, ad preces Aeneæ & Aſcanij, vindicat, id eſt, defendit eas, ab exuſtione totali. Anchiſes pater, ſcilicet Aeneæ, narrat in ſomnis, id eſt inter dormiendum, quæ bella gerenda, ſupple eſſent in Italia, & quo duce poſſet deſcendere ad manes, quia Sibylla duce, quia ducente ad inferos deſcendet, in vj. Aeneas tranſcribit. Vrbi in Sicilia conditæ matres, ſcilicet timidas, & populum ſcilicet decrepitum, & imbellem, volantem, ſcilicet hic manere, ob tædium diuturnæ nauigationis, & Aeneas quærit in vndis, quibus, ſcilicet obrutus erat. præcipitatus à ſummo deo, Palinurum. ſ. gubernatorem nauium, placidum id eſt ſummo captum placido, aut gratum & placentem Aeneæ. & hæc in argumenta quinti libri.

PVB. VIRGILII MARONIS AENEIDOS

LIBER QVINTVS.

NTEREA medium Aeneas iam claſſe tenebat.
Certus iter, fluctusq. atros Aquilone ſecabat,
Mœnia reſpiciens, quæ jam infelicis Eliſæ.
Collucent flammis: quę tantum accenderit ignẽ
Cauſa, latet: duri magno, ſed amore dolores
Polluto, notumque, furens qui fœmina poſſit,
Triſte per augurium Teucrorum pectora ducũt.
Vt pelagus tenuere rates, nec iam amplius vlla
Occurrit tellus, maria vndique, & vndique cęlum,
Olli cæruleus ſupra caput aſtitit imber,
Noctẽ, hyemẽq. ferẽs, & inhorruit vnda tenebris.
Ipſa gubernator puppi Palinurus ab alta:
PAL. Heu quia nam tanti cinxerũt ęthera nymbi?
Quid ve pr̃ Neptune paras? POE. Sic deĩde locut',
Colligere arma iubet, validisq. incumbere remis,
Obliquatque ſinus in ventum, ac talia fatur.
PAL. Magnanime Aenea, nõ, ſi mihi Iuppiter au-
Spondeat, hoc ſperẽ Italiã cõtingere cęlo. (ctor
Mutati tranſuerſa fremunt, & veſpera ab atro
Conſurgunt venti, atque in nubem cogitur aer.
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus. ſuperat quoniã fortuna, ſequamur:
Quoque vocat, vertamus iter. nec littora longe
Fida reor fraterna Erycis, portusque Sicanos:
Si modo rite memor ſeruata remetior aſtra.
Tum pius Aeneas. POE. Equidẽ ſic poſcere vẽtos
AEN. Iamdudum, & fruſtra cerno te tẽdere contra.
Flecte uiam velis, an ſit mihi gratior vlla,
Quoque magis feſſas optem dimittere naues,
Quàm quæ Dardaniũ tellus mihi ſeruat Aceſtẽ?
Et patris Anchiſæ gremio complectitur oſſa?
POE. Hæc vbi dicta, petunt portus, et vela ſecundi
Intendunt Zephyri. fertur cita gurgite claſſis,
Et tandem læti notæ aduertuntur arenæ.

SERV.

NTEREA] Dum fletur aut ſepelitur Dido. & hoc ſermone librum, vt ſolet. ſuperiorib. iunxit, cuius pars maior ex Homero ſumpta eſt. Nam omnia quæ hic commemorat exhibentur circa tumulum Patrocli, niſi quod illic Curule exercetur, & hic nauale certamen. Sane intelligendum non potuiſſe fieri vt vna nec plena die Aeneas ad Siciliam perueniret. Vnde accipiendum eſt, ſicut ſupra legimus, ꝙ circa primum ortum lucis nauigauit, vt, Reginæ è ſpeculis vt primum albeſcere lucem vidit, & æquatis claſſem procedere velis. Ergo tota die dum ſe Dido intremit, dum fletur, paululum prouectus eſt lenter ſpirantibus ventis. & flammas rogi circa veſperam vidit, quo tempore, & per naturam ignem videre potuit, & per priſtinum morem, quo per diem cadauera non incendebantur. Deinde tota nauigans nocte, & alterius diei parte ad Siciliam venit. [Medium.] Aut medium eſt quidquid à principio recedit nec dũ finẽ ſortitur, aut medium, ſic altum vt medium putares: vt, Graditurq. per æquor Iam medium. Nam vere medium ſequẽti indicat loco. vt, Pelagus tenuere rates, nec iã amplius vlla Occurrit tellus. [Certus] Aut indubitabiliter pergens, aut certus Aeneas .i. ſolers, ſtrenuus, vt, Equidem per littora certos dimittã. [Atros Aquilone] Quos nuper flans Aquilo atros effecerat, vt, Et mediis pperas Aquilonibus ire. Nam nouimus tẽpeſtatis hanc eſſe naturã, vt reliquias vẽti teneat, etiam in alterius flatu. Atros aũt ſm̃ Pliniũ dicit, q ait in naturali hiſtoria, non eſſe maris certũ colorẽ, ſed p qualitate ventorũ mutari. & aut flauum eſſe, aut luculẽtũ, aut atrum. [Collucent flammis] Lucent vndique. In honorem .n. regũ cũ facibus procedebatur à populo. Vñ ait de Pallante, Lucet via longo ordine flammarũ, & late discriminet agros. Poſtea ẽt funebres lectulos proferre cæperunt. Vnde in vij. Vel q̃ Tyberine videbis Funera, cũ de Marcello ędile diceret filio ſororis Auguſti, in cuius honorẽ hoc factũ eſt. [Quę tantu] In quantitate eſt admiratio. Sanè ſciendũ Varronem dicere Aeneã ab Anna amatũ, & licet (vt ſupra diximus) plurimũ tempus interſit, lectũ tñ eſt. [Cauſa, latet. duri magno ſed amore dolores Polluto.] ὑπέρβατον eſt, ſed expoſitio talis eſt, Ignorabãt cãm. cõiecturis tamen propius accedebant. Nam duri dolores magno amore Polluto, i. læſo, & notus fœminarũ furor ducebat Troianos p triſte auguriũ. ſ. vt crederẽt ſe interemiſſe Didonẽ. Multi dicũt, Ducunt, dilacerãt: vt ad ſupradictas duas cãs tertia accedat. Percellebat, inquit, animos Troianorũ, qđ noſcebantur duri dolores amore polluto, qđ notus erat fęminæ furor qđ ignem rogi videbant, i. omen nauigãtibus triſte. vt Pertriſte, valde triſte ſit. Sed ſi ſic intellexerimus, tertio, dicto congruit tãtũ non ẽt ſuperiorib. nec .n. Troiani nauigãtes iã poterãt aut de amore, aut de furore Didonis eſſe ſoliti. [Rates] Pro nauibus abuſiue poſuit. [Olli] Aut tunc, aut illi. [Supra caput] Ineuitabilis, mortifer. Nec .n. ſimpliciter dictũ eſt, cum omnis imber ſuper caput ſit. [Inhorruit vnda tenebris] Et noctis. & nubium. [Ipſe gubernator] Qui debuit eſſe ſolatio. [Puppi ab alta] Subaudis hæc ait. [Quia nã] Cur. & eſt interrogantis aduerbium, quo vſus eſt bis. hic & in decimo, Celicolæ magni quianam ſnia vobis Verſa retro? [Colligere arma iubet] Vela cõtrahere, ñ penitus deponere. Nã dicit, Obliquatq. ſinus in ventũ. [Iuppiter auctor] Aut noſtræ nauigationis, aut ẽm vſum locutus eſt, nec ſi huius rei auctorẽ ſe Iuppiter faciat. Et multi quærũt quo auctor Iuppiter, cũ Apollinem dicat, Tot maria intrauit duce te. Sed legimus, Quę Phębo pater omnipotẽs, & ſpecialiter nauigationis ex Africa auctor eſt Iuppiter. [Hoc cœlo] Aere, In hoc cęlo q dr̃ aer. Sic Lucretius poſuit. [Mutati tranſuerſa fremũt] Hinc atque hinc, eſt autẽ aduerbiũ factũ de nomine: vt, Cunctatur & amnis Rauca ſonãs. Item, Et pede terram crebra ferit. Nomen & aduerbium plerunq; in ſe trãſeũt, vt, Toruumq. repente clamat. i. torue. Item aduerbium in nomen, vt, Dum mane nouũ, accepta declinatione factũ eſt nomẽ. Sic Perſius, Iam cras heſternum conſumpſimus, ecce aliud cras. Sed nomen cũ aduerbiũ eſſe cœperit, fit indeclinabile, aduerbiũ cũ nomẽ eſſe cæperit, declinatur. Vñ Plautus, A mani vſque ad veſperum. A mane autẽ pp̃ ὕστερον πρότερον non dixit. Cũ .n. in alienũ ius tranſeunt hæ partes, non ſuis, ſed earum ad quas trãſierint, vtũtur poteſtatibus, duntaxat in declinatione. Nã temporum rationem ſuam reſeruant, vt hoc loco Trãſuerſa, cũ aduerbium ſit. A tñ breuis eſt, quia venit ex nomine, licet duę cõſonantes ſequantur. cum ſciamus A, terminata aduerbia longa eſſe, vt paulo poſt, Et fruſtra cerno te tendere contra. [Et veſpere ab atro,] Id ẽ quo tendimus, nec .n. ſine ratione poſt generalitatẽ addidit ſpeciẽ. [In nubem cogitur

aer

aer] Nubes enim aeris denſitas facit:vt, Denſet, erant quæ rara modo,& quę denſa relaxat.[Tendere]Pro contendere. Aphęreſis eſt.[Sequamur]Fortunã ſ.[Nec littora lõge] A facili. [Fida] Propter Aceſtis Affinitatem.[Fraterna]Propter Erycen Butæ & Veneris filium ſm alios,Neptuni & Veneris. [Sicanos]Corripit Si,alibi producit, vt Sicanio ptenta ſinu.[Rite memor ſeruata remetior aſtra] Si rite remetior aſtra, paulo ante ſeruata.ſ.ante tempeſtatẽ.Colligit aũt vicinitatẽ ex ratione curſus,qui à peritis horis colligitur quas indicant ſidera. [Iandudum]Non tm̃ heroicum eſt quod dat Aeneæ gubernandi ſcientiam, ſed etiam ad pconomiam pertinet. Dicturus enim eſt. Et ipſe ratẽ nocturnis rexit in vndis.[Flecte viam]Ex re mira nata declamatio. In terra enim à via deflectimus,nos in mari ipſam deflectimus viã. [Feſſas naues]Pro nos feſſos.[Dardanium Aceſten]Vt ſupra diximus,Hippotes filiam ſuam ægeſtã ne ad cetos religaretur,ſuppoſuit nauiculę & miſit quo ſors tuliſſet. Quæ delata ad Siciliam, Crinifus fluuius concubuit cum ea conuerſus in canem, Vnde eſt Aceſtes natus [Seruat] Tenet,vt, Tantas ſeruabat filia ſedes.[Secundi Zephyri] Iam ſecundi poſt conuerſionem nauis. [Et tandem]Vacans particula eſt tandem, vt, Et quo ſub cœlo tandem.cum dicat, Fertur cita gurgite claſſis.

ASCENSIVS.

INTEREA medium]Vt perpetuum,& condependens oſtendatur opus,vtitur Virgilius in principio librorum. ſciẽ coniunctione,aut aduerbio, eius continuationis ſigno,vt,Poſtquam res Aſię: At regina: Interea medium: Sic fatur lacrymans, &c.Interea igitur,inquit,dum Dido ſe interemit, & ciuitas Carthaginenſis luctu angitur,rogumq. funebrem incendit, Aeneas tenebat medium mare,vnde oculos retorquens ad Carthaginẽ, vidit flãmas funebras,quas non certo ſciebat funebreis eſſe,ſed coniectura quadã colligebat.Grammatici dicunt illic.Ad mœnia reſpiciens,hypermetrum eſſe,& ſyllabam abundantẽ in principio poſitã,quæ res inuenta rara eſt quocirca plurimi depreſſerunt ppoſitionem legentes, Mœnia reſpiciunt. Donat.dicit ſic. [Atros Aquilone]Atqui nõ eſt aptus Aquilo, ex Africa in Italiam nauigantibus,ſed,vel poſuit ſpeciẽ pro genere,vel nauigabat Aquilone quia ex ſecundo Iouis pcepto, ſtatuerat Carthaginẽ relinquere quocunque illi ferrent venti. vt etiã Aquilone flante,enauigaret quo illi ferrent.Ordo aũt eſt. Aeneas certus i. indubitabiliter pergens, aut ſolers in nauigandi arte tenebat iã interea.ſ dum talia fierent Carthagini medium iter.ſ.maris,claſſe.ſ.ſua,& ſecabat.i.ſulcabat,roſtris nauiu.fluctus.i.vndas maris, atros.i.caliginoſos:Aquilone.i. illo vento, nubes afferente,vñ. quia atrã dicit tẽpeſtatem fuiſſe, veriſimile facit quod ſequitur .ſ.flammas viſas q̃ niſi maxime eſſent,de longe,reſplendente ſole,videri nequirent,ſecabat dico, reſpiciens mœnia. vel ad mœnia.ſ.Carthaginenſia ciuitate, q̃ ſ mœnia, collucent.i.ſimul.& quaſi ex omni parte lucent(quod etiam ad veriſimilitudinẽ facit)flãmis.ſ.funebribus,hoc eſt rogo Eliſæ.i. Didonis reginæ infelicis(hoc ex perſona ſua, dicit poeta, qui prædixit.qũo Dido propter impatientiam amoris,poſt abſceſſum Aeneæ ſe interemerat.nũc autem ſignificat eam, eo rogo quem ad magicas artes extrui fecerat,per ſimulationem, ipſa more patriæ exurebatur,quod,vt dixit Aeneas,Haud certo ſciebat, vñ ſequitur cauſa quę accenderit tantum ignem)latet.ſ.Aeneam, & ſocios,ſed notum eſt.ſ.Aeneæ, quid duri amores,magno amore polluto.i. violato,ſup.poſſint,& quid fœmina furens.ſ.per impatientiam amoris,poſtquam ſe deſertam norit, poſſit. hoc eſt quia nouit Didonem, maximo amore viri, ſciuitq. muliebrem ſexum eſſe fragilẽ,nec hr̃e medum facili cõiectura, id quod erat,opinabaſ ſibi,videlicet mortem concitaſſe,& pectora Teucrorũ, ducũt.ſ. dignum eſſe ita credere.i.exiſtimant per triſte augurium.i.infelix omẽ,aut,infelicem inſpectionem.quid duri dolores magno amore,ſupp.poſſunt & quid fœmina furens poſſit, hoc eſt Aeneas quidem ſciebat,& Teucri ceteri,animo ducebant, latabat tamen cauſa,qua neſciebant Didonem tam impatienter amaſſe. vnde dicturus eſt Aeneas ad eam lib. Aen. vj. Nec credere quiui,Hunc tantum tibi me diſceſſu ferẽ dolorem.[Vt pelagus tenuere rates,nec iam amplius vlla Occurrit tellus, maria vndique,&c.]Viſo funebri rogo, quem infortuniũ portendere non nullis viſum eſt,ſubſecuta eſt tẽpeſtas ſęua, qua in Siciliam rurſus compulſi ſunt,ſed eam rem,prouidus heros Aeneas in bonã accepit partem,interpretans videlicet deorum volũtate eueniſſe,vt patri Anchiſę illic ſepulto,anniuerſarios celebraret honores. Donati hic nihil videmus. Ordo autem eſt. Vt.i.poſtquam,rates.i.naues, tenuere.i. conſcenderant, pelagus.i.altum mare:nec vlla telus occurrit.ſ viſui nautarum iam amplius,ſed, ſup.maria.ſup.occurrunt vndique,& cœlum occurrit vndiq; .i. ex omni loco.non ex omni parte.nam ex qua parte occurrebat mare,non occurrebat cœlum, ſed ex omni loco tantum aquas & cœlum,hoc eſt nihil terræ videre poterant.olli.i. hoc tempore illi,aſtitit imber cęruleus.i. cærulei coloris,aut marinis aquis collectis,ſupra caput.i.verticem,quaſi perſecutor eius,ferens i. afferens,noctem.i.tenebras,& hyemem.i.tempeſtatem & vnda inhorruit.i. multum horrida facta eſt, tenebris.i.propter tenebras. Ipſe, q. d. nauigandi peritiſſimus Palinurus gubernator loquitur ſup.ab alta puppi, Heu dolentis interiectio quianam, .i.cur,tanti nimbi.i.nubes pluuioſæ, cinxerunt.i.obſederunt.æthera.i.aerem ſuperiorem, aut cœlum.ita vt videri iam vix poſſit,Ve,pro vel:ò Neptune, pater.ſ.maris. hoc eſt ſumme rector aquarum.quid paras.i.prætẽdis,his nubibus? quaſi dicat vis ne omnes obruere? Ipſe locutus ſic, iubet deinde colligere.i. contrahere,arma.ſ.nauigatoria,hoc eſt vela,& antemnas,& incũbere validis remis.i.valide ipſis remis, obliquat ſinus.i.cornua antemnarum,in ventum.i.contra ventum.ac fatur talia,O magnanime Aeneas.ſi.i.& ſi,aut tametſi: Iuppiter auctor.ſ. noſtræ nauigationis,ſpõdeat.i.polliceatur,ſub pignore fidei ſuę, tñ,ſup. non ſperem contingere Italiam,hoc cœlo i. hac diſpoſitione aeris ſtante,venti mutati,fremũt tranſuerſa.i. in trãſuerſum.& cõſurgũt ab atro veſpere,i.ab ea regione.in quam tendimus,& ita habemus ventos contrarios,atque aer cogitur.i.contrahitur,& condenſatur in nubem,ita vt timor ſit de maioribus vẽtis,quos & Heſperus ater,& aer denſus,pię ſe ferunt.Nec nos ſufficimus obniti & tendere contra.i.contrarium,tanto.ſ.quãtum,nos vẽti repellunt.& ita quoniam fortuna.i.fortuita,& repentina tempeſtas,ſuperat.i. vincit conatus noſtros, ſequamur.ſ.ſpõte,quo traheremur coacti. (Nam,vt dicit Sen. Fata volentem, ducunt, nolentem,trahunt)quoque,duæ ſunt dictiones & ita quo.producitur,q; , pro &.vertamus iter,ſup. eo quo fortuna, ſup.vocat nos,nec.i.& non. & ego reor littora fida.ſ.fraterna i. fratris tui Erycis, qui filius Veneris,ex Bute rege Siciliæ,illic i mõte ſepultus pro deo poſtea habitus eſt.q; pro,i portus Sicanos.i.Sicilienſes,eſſe non lõge.ſ.ab his locis, ſi mõ.i.dũmodo,aut modo .i.ſolummodo hoc ſaluo ſi ego memor rite.i.vt decet ſolertem nautam,aut remetior rite.i.decenter, aſtra ſeruata.i.obſeruata, dum è Sicilia in Africam pellerentur, vnde nunc in eã redeunt. Tum.i.tũc:Aeneas pius,ſup.inquit.equidem.i.ego certe, cerno .i.video.ventos poſcere ſic.ſ.vt in Siciliã tedeamus, & cerno te tendere cõtra ſ.ventos,fruſtra.i.in vanum, aut ne quidquam.& ita flecte viam,ſ.maris,quæ vbique eſt, velis.i.dando vela, quę venti impellunt. An vlla tellus ſit mihi gratior. ve pro vel,quo ego magis optem,dimittere naues feſſas.i.nos feſſos. (Eſt tamẽ futuri euentus,omen. nam illic dimiſſurus eſt,defeſſos patres.& anus,puerosq́. imbelles, nec nobilibus parẽribus editos)quam, ſupp.ea tellus,videlicet Sicilia. quæ ſeruat mihi.i.ad vtilitatem meam:Aceſtem.ſ.amicum,& affinem, Troia oriundum,& quæ cõplectitur gremio.ſ.ſuo,hoc eſt ſepulcro, oſſa patris Anchiſæ. Vbi i.poſtquam hęc dicta,ſup.ſunt à Palinuro & Aenea,ipſi petunt portus & Zephyri.i.venti,ſecundi.i. inſequentes & a tergo vtiliter flantes,intendunt.i.inflant,vela,& claſſis fertur cita.i velox.gurgite.ſ.maris,hoc eſt fluxu,etiam ſecundante. (Eſt tamẽ tapinoſis,& ipſi læti aduertuntur tandem, non poſt longa interualla,ſed magna deſideria. quia tot nimbos inſtare viderãt)arenæ notæ.i.ad littus Sicilienſe, vnde abiuerant non multo ante ſicut in j.huius patuit.

VARIA LECT. INTEREA medium Aeneas iam claſſe tenebat Certus iter]Antiqui admodum libri, legunt mutato numero, Interea Aeneas medium, dactylis, & ſpondeis, alternatim collocatis. [Quæ iam infelicis Eliſæ Collucent flammis] In libris aliquot antiquis legere eſt, Iam fœlicis.[Nec iam amplius vlla Occurrit tellus, cœlum vndique & vndique pontus]Lectio hęc in libro Longobardico,in Mediceo, & pleriſque itidem antiquis, etiam manuſcriptis,ita ſcriptum obſeruaui, Maria vndique,& vndique cœlum.[Heu quia nam tanti cinxerunt æthera nimbi] Iouianus Pontanus multis quidem rationibus legendum eſſe, Heu qui nã,monoſyllabicis dictionibus nititur approbare.Aliquos vero libros inueni,in q̃bus paulò ſecius,detorto dictionis caſu,per monoſyllaba legatur. Heu quo nam.In quodam alio, Quidnam,Sed vetuſtiora omnia exemplaria quę habui, Quia-

nam triſſyllabum legunt.[Obliuatq́. ſinus in ventum] In Longobardico Sinum.veritatis numero legitur.[Nec nos obniti cōtra] In antiquis libris pleriſque, Obnixi, legitur.[Nec tendere tantum] In aliquot antiq. ſuauiore numero legitur, Neque. [Quoque magis feſſas optem dimittere naues] Antiqua pleraque exemplaria cum Mediceo, Quoue legunt.

At procul excelſo miratus vertice montis
Aduentum, ſociasque rates, occurrit Aceſtes,
Horridus in iaculis, & pelle Libyſtidis vrſæ:
Troia Criniſo conceptum flumine mater
Quem genuit. veterum nō immemor ille parētū
Gratatur reduces, & gaza lætus agreſti
Excipit, ac feſſos opibus ſolatur amicis.
Poſtera cum primo ſtellas oriente fugarat
Clara dies: ſocios in cœtum littore ab omni
Aduocat Aeneas, tumuliq́ue ex aggere fatur.
AEN. Dardanidæ magni gen⁹, alto à ſāguine diuū
Annuus exactis completur menſibus orbis,
Ex quo reliquias, diuiniq́ue oſſa parentis
Condidimus terra, mœſtasq́ue ſacrauimus aras.
Iamq́ue dies, ni fallor, adeſt quē ſemper acerbū,
Semper honoratum (ſic dij voluiſtis) habebo.
Hunc ego Getulis agerem ſi Syrtibus exul,
Argolicove mari depreſenſus, & vrbe Mycenæ.
Annua vota tamen, ſolenneſq́ue ordine pompas
Exequerer, ſtrueremq́ue ſuis altaria donis.
Nunc vltro ad cineres ipſius & oſſa parentis,
Haud quidem ſine mēte reor, ſine numine diuū,
Adſumus, & portus delati intramus amicos.
Ergo agite, & cuncti lætum celebremus honorē:
Poſcamus ventos: atq́. hæc mea ſacra quotannis
Vrbe velit poſita templis ſibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Troia generatus Aceſtes
Dat numero capita in naues, adhibere penates
Et patrios epulis, & quos colit hoſpes Aceſtes.

SERV. Miratus] Is qui mirabatur, aut certe miratus occurrit. [Horridus] Terribilis. [Libyſtidis] vrſæ] Aut re vera vrſæ, aut feræ Africanæ. [Gaza agreſti] Opibus ruſticanis. Nam gaza omnis fructus eſt. [Stellas fugarat] Poetice dixit. Nā ſi ſtellæ à ſtando dictæ ſunt, non fugantur. Semper enim fixę ſūt præter planetas. [Dardanidæ magni] Frequenter, vt diximus, ad opus ſuum Virgilius aliqua ex hiſtoria deriuat. Nā ſic omnia īducit, quaſi diuini honores ſoluantur Anchiſæ, quos conſtat Iulio Cæſari tribuiſſe Auguſtum. Et bene dicit, Genus alto ſāguine diuū. nam per tacitam œconomiā oſtendit debere Anchiſen generis ſui honorē mereri. Vnde eſt Dijs genite & geniture deos. [A ſanguine diuum] Diuum, & deorum plerunq; ponit indifferenter poeta, quanquā ſit diſcretio, vt deos, perpetuos dicamus, diuos ex hominibus factos, quaſi qui diē obierint. Vnde diuos, etiam imperatores vocamus. Sed Varro & Ateius contra ſentiunt, dicentes diuos perpetuos, deos qui propter ſui cōſecrationem timētur. vt ſunt dij manes, quod tāgit in duodecimo dicēs, Diua deam ſtagnis, quæ fluminibusq́. ſonoris præſidet. [Annuus orbis] Quia menſes in ſe recurrunt, & annum faciūt. Vnde & annulus quaſi annus dictus. Sic alibi. Atque in ſe ſua per veſtigia voluitur annus. [Diuini] Aut laus eſt, vt diuini opus Alcimedontis, Aut re vera diuini. nam ait:

Diuos
Deos

Nunc repeto Anchiſen, fatorum arcana reliquit.

[Mœſtas aras] Medium ſe præbet. Nam hominem fuiſſe noluit, & vult eum ex conſecratione numen effectum. Nā mœſtas aras ad hominem pertinet .i. dijs manibus conſecratas. Et ꝙ paulò poſt dicit Altaria liquit, vult eſſe diuinitatis poſt apotheoſin. Vñ eſt, Et adyta, q̄ templorum ſunt. &, Succeſſit tumulo, quod eſt hominis. [Ni fallor] Non quaſi neſcius dixit, ſed ꝓꝓ anni confuſionem, q̄ erat apud maiores. Nam ante Cæſarem, qui nobis anni rationem compoſuit, quam hodieq́. ſeruamus, intercalabantur dies, vt etiam in Verrinis, legimus. ſ. Lunæ non congruente ratione. Annū aūt primo Eudoxus, poſt Hipparcus, deinde Ptolemæus, ad vltimum Cæſar deprehendit. [Acerbum] Propter perditum patrem. [Honoratum] Quia deus effectus eſt, [Sic dij voluiſtis] Vt in tertio, Viſum ſuperis, Semper.n. de dijs ſalua veneratione conqueritur. [Getulis agerem ſi Syrtibus] Si in Getulis Syrtibus agerem .i. eſſem. Et bene aut deſertos, aut hoſtiles commemorat locos. [Argolico ue mari] Ionico, & Adriatico. [Deprenſus] Occupatus. & proprie nauigantium eſt: vt,

Deprenſus olim ſtatio tutiſſima nautis.

[Vrbe Mycenæ] Græce dixit. Vnde ſingularem numerū poſuit. Mycenæ autem ſicut Thebæ. Iuuen.

Atque vetus Thebe centum iacet obruta portis.

Vt ſit Mycene Mycenes, vt Agaue Agaues. Poteſt & exinde videri latinam feciſſe declinationem, vt ſit hæc Mycena huius Mycenæ. & eſt periphraſis Vrbe Mycenæ .i. Mycenis, vt, Vrbem Patauii. [Annua vota tamen, ſolenneſq́ue] Hæc quaſi numini [Suis donis] Congruis. Sunt enim dona tantum ſuperorum, munera ſunt inferorum. vt in Buccolicis:

Dona
Munera

Phœbo ſua ſemper apud me.

Munera ſunt lauri, & ſuaue rubens hyacinthus.

[Nunc vltro] Argumētum à minore ad maius. Vltro autē aut vltra .i. inſup. hoc eſt, amplius numina præſtiterūt. aut vltro .i. ſponte ſua, nō optantibus, aut uolentibus nobis. Vult enim ob hoc tēpeſtatē ortam nō vt ab Italia depellerētur, ſed quo ſacra renouarentur Anchiſæ. [Celebremus honorem.] Non dicit exequias. Nam & vētos quaſi à numine vult petere. [Poſitam] Conſtitutam: vt, Et poſuere in montibus vrbem Pallantis proaui de nomine Pallanteum. Dicit autem. Petamus etiā hoc, vt velit nos in vrbe conſtituta ſingulis quibusq́ue annis ſibi ſacra ꝑſoluere. [In naues] per naues. In enim multa ſignificat, vt diximus ſupra.

AT procul excelſo, &c.] ASC. Docet quō ab Aceſte amico, ſuſcepti ſūt hoſpites, abs quo videlicet humaniſſime, prius dimiſſi erant. vnde dictum eſt in j. Vina bonus, quæ deinde cadis onerarat Aceſtes, Littore Trinacrio, dederatq́. abeūtibus heros, Diuidit &c. De hac autē re dicit Donat. ſic. [Occurrit] Impatientiam cupientis gratulari, ſignificat. [Et pelle] Refert habitum paternū. Erat.n. natus ex fluuio, & fluuij pene nudi ſine ambitiōe veſtium, pinguntur. [Agreſti] Sunt epulæ, de quibus ait in Buc.

Sunt nobis mitia poma
Caſtaneæ molles, & preſſi copia lactis.

His addere poſſumus, oua, & herbas. Hęc ille. Ordo eſt. At .i. ſed: Aceſtes, rex ille Siciliæ, miratus .i. admirans procul .i. de longe. ſ. de excelſo vertice mōtis, aduentū. ſ. Aeneæ, & naues ſocias. ſ. ſociorum, hoc eſt Troianorū, occurrit, ſup. eis, exiſtens horridus .i. terribilis, aut aſper, in iaculis .i. ꝓꝓ iacula q̄ gerebat, & pelle vrſæ Libyſtidis .i. Libycæ. ex Libya genitę, vt ſit Libyſtis patronymicū à patria deductum. Sunt aūt in Libya feræ plurimæ, & feroces, quem. ſ. Aceſtem, mater Troia .i. Troiana (Eſt.n. triſſyllaba dictio, Troia) genuit conceptū flumine Criniſo. Incertus ergo illi pr̄, quia dum fluuiorū ad quos geniti ſunt, notiora ſunt q̄ patrū nomina dr̄ illorum filij. mater aūt dr̄ Aegiſta Hippotę Troiani filia fuiſſe. Ille. ſ. Aceſtes nō immemor veterū parentū .i. memorans ſe à Troianis oriundū, aut memorās eum eſſe Troianorū morē, vt hoſpitales ſint, gratatur reduces .i. reductos eſſe ad ſe & excipit .i. ſeorsū ad cōuiuiū accipit eós, gaza agreſti .i. opibus agreſtib. & ex agro collectis, & id quidem faciebat lętus .i. hilari vultu, vt modicitatē ſuā, nō illorū cōtemptū, ſignificaret, ac ſolatur eos feſſos. ſ. ex reluctatione cōtra vētos, opibus amiſſis .i. faciliter parabilibus, q̄ amicis acceptæ ſunt, aut eis tūc cōuenientibus Cū .i. poſtq̄ poſtera dies clara (hic patet, diē diſcretū à nocte, ēt fœminini gn̄is reperiri) fugarat .i. fugauerat. ſ. claritate ſua, primo Oriēte .i. in primo ortu ſolis, ſtellas, ita vt amplius nō apparerent, Aeneas aduocat in cœtū .i. cōcionē, ſocios. ſ. ſuos ab oī littore, & fat̄ ex aggere tumuli .i. colliculi, aut ſepulchri Anchiſę. O Dardanidę magni, genus ab alto ſāguine diuū .i. diuorū ꝑcipue Iouis, annuus orbis .i. annua reuolutio ſolis, cōplet̄ .i. ꝑficitur, mēſibus actis .i. trāſactis. ex quo .i. poſtq̄, nos cōdidimus terræ .i. terra, ſed in ipſo elemento. nam terra, aut in terra condere poſſimus, ēt in aere, aut excelſa turri, terrę vero & humi, in ipſo elementi loco condidimus, ergo terrę reliquias, & oſſa parentis,

ſcilicet

.ſ.Anchiſæ.diuini, aut præſcij futurorum, & ſacrorum periti, dum viueret, aut in deorum numerum aſſumpti, & ſacrauimus aras mœſtas, ſup. in honorem eius. mœſtas quidem quia obiue rat. ſed ſacras, quia in deorum numerũ aſſumptus erat. Iamq́.i. & iã, niſi fallor.i.adeſt dies, ſup. anniuerſarius, quẽ ego habebo ſemper acerbum propter mortem patris, & ſemper honoratum pp eius, ſi ita dicã, deificationem, ò dij, vos voluiſtis, ſic.q.d. niſi ita voluiſſetis, vellem adhuc nobis dux itineris, ſolamẽq. la borum eſſet. Si ego agerem.i. ducerem, & viuerem hunc diẽ, exiſtẽs exul in Syrtibus Getulis.i.Getulicis, hoc eſt maximis pe riculis maris, qualia ſunt apud Syrteis: ve, pro vel, ſi.i.tametſi, e go agerem hunc diẽ, exiſtens depreſſus.i.occupatus, ſ.ab iſta tẽ peſtate ſubito orta. Deprehendimur enim in facto, ſicut in adul terio, dum alienam coniugem occupamus, vnde Horat.j.Serm.

Deprendi miſerum eſt Fabio, vel iudice vincam:

Et in mari à tempeſtate dum alienum elementum] occupamus, vt hic. & in Georg.

Deprenſis olim ſtatio gratiſſima nautis.

In mari Argolico, & in vrbe Mycenæ, pro Mycenarũ, aut in My cenæ vrbe.ſ.Argiuorum, hoc eſt in medio hoſtium, tamen.i.ni hilominus, ego exequerer vota annua.i.anniuerſaria, & põpas .ſ.exequiales, & funebres, ſolẽnes.i.quæ toto anno, aut ſingulis annis exhiberi ſolent ordine.i.per ordinem, & ſm ritũ taliũ ſa crorum, & ſtruerẽ altaria ſuis.i.proprijs donis vñ ſignificat An chiſen in deũ ſuperum aſſumptum quia altaria non niſi ſupero rũ proprie ſunt, & tñ ſimulacrũ Anchiſæ apud inferos inueniet, ſed & aliorũ diuorũ illic ſunt, ſm Ethnicos. Nos aſſumus nunc, equidem.i.ego quidẽ, ecot ꝙ haud.i.nõ, ſine mente.i.animo & intentione, & haud ſine numine.i.nutu & voluntate deorũ, hoc eſt cum deorũ voluntate & præordinatione, aſſumus vltro.i.ſi ne labore nr̃o oblati, ad.i.iuxta, cineres, & oſſa ipſius parẽtis; & nos delati.ſ.impulſu ventorũ, intramus portus amicos.i.amico rũ, ergo agite.ſ. qđ inſtat, & quod conſentaneũ eſt rationi, & ce lebremus cuncti honorẽ lætũ.i. cum lætitia, aut reuera lætum, quia de re læta, vtpote de Anchiſæ deificatione, ſeu apotheoſi. Poſcamus, .ſ.ab ipſo patre, iã adeo ventos.ſ. opportunos atque poſcamus vt ſup. Anchiſes, velit nos & noſtros minores ferè ſi bi quotannis.i.ſingulis annis, hæc mea ſacra. q̃.ſ.nunc inſtituã. vrbe poſita.i.conſtituta, & tẽplis dicatis.i.conſecratis, ſibi.i.in honorẽ ſuũ. Aceſtes generatus Troia dat vobis bina capita boũ .i.binos boues. in naues.i.per ſingulas naues duos boues. (Male legit q dicit.i capita. vñ corruptus eſt textus. Dat numero i capi ta, vbi legẽdũ eſt, Dat capita in naues) adhibete epulis.i.viſce rationi, & epulo ſolẽni diuos penates. &.i.ſimul patrios.i.quos auehimꝰ à patria, & eos, ſup. quos Aceſtes, hoſpes nr̃. colit.ſ pe culiariter, hoc ẽ agamus diẽ lætũ, paribus auſpicijs & p̃ſidibus.

Dat capita in naues, diuos adhibete penates, legũt alij.

AT procul excelſo miratus vertice montis] In vetcribus qui buſdam libris, Et procul legitur. Eſt & diſtinctio in dictionibus, præpoſitione, & nomine, Ex celſo. [Et pelle Libyſtidis vrſæ] Sũt, qui Libyſſidis, per ſſ. geminatum, non per ſt, legere contendant. [Ac feſſos opibus ſolatur amicis] Vetera aliquot exemplaria le gunt, Et feſſos. Eſt & Amicos legere in libris aliquot antiquis. [Genus alto à ſanguine diuum] In libris aliquot antiquis. A ſan guine Teucri legitur. [Ni fallor] In antiquis libris, Niſi fallor. [Et vrbe Mycenę] In libris aliquot antiquis, Mycenæ, cum diph thongo, In aliquot, Mycena, legitur. [Mihi ſanè mirifice placet quod in Romano libro legi. Mycenis. [Ergo agite, & cuncti læ tum celebremus honorem] In antiquis libris trãſpoſitis dictio nibus, Et lætum cuncti celebremus, habetur. [Atque hæc me ſa cra quotannis] In antiq. aliquot lib. Mea ſacra, legitur.

VARIA LECT.

Præterea, ſi nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiiſque retexerit orbem,
Prima citæ Teucris ponam certamina claſſis:
Quique pedum curſu valet, & q viribus audax:
Aut iaculo incendit melior, leuibusue ſagittis:
Seu crudo fidit pugnam committere cæſtu:
Cuncti adſint, meritæq́: expectẽt præmia palmæ.
Ore fauete omnes, & cingite tempora ramis.
POE. Sic fatus, velat materna tempora myrto.
Hoc Helymus facit, hoc æui maturus Aceſtes,
Hoc puer Aſcanius: ſequitur quos cetera pubes.
Ille è concilio multi cum millibus ibat
Ad tumulum, magna medius comitãte caterua.
Hic duo rite mero libans carcheſia Baccho,
Fũdit humi, duo lacte nouo, duo ſanguine ſacro:
Purpureoſque iacit flores, ac talia fatur.
AEN. Salue ſancte parens: iterum ſaluete recepti
Nequidam cineres, animæq́., vmbræq́. paternæ.
Non licuit fines Italos, fataliaque arua,
Nec tecũ Auſoniũ, quicũq́. eſt, quęrere Tybrim.

SERV. SI nona diẽ mortalibus al mũ] Nõ de die qui certus eſt, dubitat, ſed de ſereni tate. Vnde pauló poſt, Serena iã luce. Et ſciendũ quia apud maiores vbi q̃s fuiſſet extin ctus, ad domum ſuam refere batur. Vnde eſt. Sedibus hũc refer ante ſuis & illic ſeptem erat diebus, octauo incẽdeba tur. nono ſepeliebatur. vnde Horat. Nouendiales diſſipare pulueres: Iure etiam ludi qui in honorẽ mortuorum cele brantur, nouẽdiales dicũtur. Sciẽdum quia etiã domi ſuę ſepeliebantur, vñ orta eſt cõ ſuetudo, vt dij penates in do mibus colantur. [Prima] Re uera prima. Nam cetera, non eo quo dicit ordine editurus eſt. [Viribus audax] Hoc ad omnia pertinet. [Aut iaculo incedit melior, leuibusue ſa gittis].i.iactu velocium ſagit tarum, vt vacet ue. Sic iſta iũ xit in nono:

Inſidijs iaculo, & longe fallente ſagitta.

Id eſt iaculo longe fallentis ſagittæ. Nam nõ exhibuit iaculato res. [Crudo cæſtu] Aut crudeli, aut duro. Cęſtus autem per di phthongum pugilum arma ſignificat. habet etiam pluralem nu merum. & eſt quartæ formę, Nam ceſtus ceſti numeri tantum ſingularis, ſine diphthõgo baltheum Veneri ſignificat. [Pręmia palmę].i.virtutis, à pręcedenti quod ſequitur. [Ore fauete] A pto ſermone vſus eſt, & ſacrificio & ludis. Nam in ſacris tacitur nitas, in ludis neceſſarius fauor eſt, quem propter plauſum futu ris ſpectatoribus dat. Fauet autem ore quis etiam per taciturni tatem. Horatius.

Caſtus

Fauete linguis carmina non prius audita muſarum Sacerdos.

[Cingite tempora ramis] Ex Romano more. Nam feſtis ludis omnis ętas coronata ſpectabat, quod oſtendit per Aeneam, Ace ſtem, Aſcanium, per quos omnem demõſtrat ętatem. [Materna myrto] Vel quaſi filius, vel quaſi Veneris ſacrificaturus marito. [Hoc Helymus facit] Princeps Troianorum, qui dicitur tres in Sicilia condidiſſe ciuitates, Aſcram, Entellam, Egeſtam. [Aeui maturus] Honeſtius q̃ ſi æuo maturo diceret. [Rite] Secun dũ ritum ſacrificij, quod exi gebat vt libaret de mero Bac cho.i. puro. [Carcheſia] au tem genus poculorum. [Hu mi] Terrę. [Lacte nouo] aut ſtatim mulcto, aut poſt fętũ, quod coloſtrum dicitur neu tro gñe. [Sanguine ſacro.] Vi ctimarum, vt diximus ſupra. Et notãdũ quia partim quaſi mortuo pari numero ſacrifi cat, partim impari, quaſi deo: vt, Cedit quinas de more bi dẽtes, Nã legimus, Numero deus impare gaudet. [Purpu reoſq́. iacit flores] ad ſangui nis imitationẽ, in quo eſt ſe des animę. Sic i 6. Purpureos ſpargam flores. Item, Purpu reaſq́. ſuper veſtes velamina nota.ſ. vt ſupra diximus, vt ſe dis ſuæ cognoſcat imitatio nem. [Salue ſancte parẽs] Sal ue, & vale ſecundum Varro nẽ in logiſtoricis ſynonyma ſunt. Vnde his & in ſalutatione vtimur, & in execrationibus: vt, Valeant qui inter nos diſſidium volunt. Vnde etiam hæc mor tuis dicimus, non ꝙ eis optemus ſalutem, in quibus nulla eſſe poteſt, ſed vt ſignificemus nos ſic digredi, vt oſtendamus eos nũ quam in noſtram communionem eſſe venturos. [Iterum] Hic diſtinguendũ. Nam quo tempore ſepelijt eum, dixit ſine dubio ſalue & vale. [Recepti Nequidquam cineres] Cineres pro ipſo patre poſuit, ac ſi diceret, ſalue pater de Troia liberate ſine cau ſa. propter quod ſequitur. Non licuit fines Italos fataliaque ar ua. Alij ad hiſtoriam ſupradictam referunt diſtinctione mutata, vt dicant, Recepti iterum cineres ſemel ex Troia, ſemel à Dio mede, qui dr̃ oſſa eius eruta cum Palladio reddidiſſe. Nequidq̃ autem ſecundum Epicureos, qui dicunt omnia perire cum cor pore. [Animæque, vmbræque paternæ] Vocatiuus pluralis eſt. Nam Plato, & Ariſtoteles, & omnes periti dicunt in homine eſſe quatuor animas. Vnam vitalem, vt in vermibus, qui tantũ mouentur. Aliam ſenſualem, vt in mutis animalibus, in quibus eſt ſenſus, & timoris & gaudij. Tertiam intellectualem, vt in

hominibus, qui & cogitare & rectè iudicare poſſunt. Eſſe etiam quartã infra omnes, quæ phyſicæ vocatur, vt eſt in herbis & in arboribus, quæ etiam motu carentes, vitã tñ habent. Nam & naſcuntur, & creſcunt, & pereunt. Vñ eſt, Atque interfice meſſes. His rebus colligitur hominẽ harum omniũ animarum eſſe participem. Vñ Saluſt. ait, Alterum nobis cum dijs, alterum cũ belluis cõe eſt. De vmbris aũt facilis eſt probatio. Nam ſi quatuor ſunt animæ, ſequitur vt tot ſint vmbræ, vt ſi quis inter duas ſtet lucernas, geminã vmbram creat. Hoc aũt de animis etiam Lucretius aſſerit, ſed non tm̃ veritatis ſtudet, quantũ ſectæ Epicureæ. Alij iſta fugientes, dicunt animæ, & vmbræ genitiuum eſſe ſingularem, vt ſit, cineres vmbræ, & animæ paternæ, quod non valde probandum eſt. Nec enim vmbra aut anima cineres habent. [Quicunque eſt] Tędio longę nauigationis, hoc dicit.

A S C E N S I V S.

PRAETEREA, ſi nona] Præter epulum, quod ad tumulũ patris daturus eſt, pollicetur ludos funebres conſtituere. de quibus, & eorum origine diſerte diſſerit Landinus, vt ad finem huius lectionis videbimus. Donatus vero dicit ſic. [Nona diem] Præſcripſit tempus ludorum, ſi tantum aeris temperies eſſet, & ad ipſum nec nimis propinquum, vt poſſet pręparari celebritas, nec nimis longinquum, ne hẽet diutinæ expectationis tædium. [Almum] Tranquillum debemus accipere. Edixit autem ludos

Mimi impudici. nõ impudicos, vt Mimi ſunt, ſed fortes. & quibus virtutes in homine accęnduntur. [Spectent] Vel videant vel ſperent. [Merite] Præmonet ꝙ recto iudicio attribuatur palma. [Ore fauete] In ſacris hoc ſignificat indicere ſilentium. hic vero admonet, vt lætis clamoribus fauorem accommodẽt. [Hoc Helymus] Aceſtes & Aſcanius, quia omni ætati congruebat. [Iterum] Nam primo ſalutauerat cum ſepelijt. [Sancte] Vt ſignificet inter deos receptum, nam in ſecũdo libro, quia viuus erat, & ab eo minime diuelli volebat, non ſancte dixit, ſed clare. [Animæque vmbræq.] Caſus genitiuus eſt in ſingulari. [Rurſus] Quia inimicorum manibus fuerant effoſſi, & iterum ſua opera conditi quod beneficium, cum non ſenſerit mortuus dixit, Nequidquam: & bene dictum eſt ex perſona filij, quia viuo, q̃ mortuo, beneficium pſtare maluiſſet [Non licuit] Propter quod in tertio dixit: Heu tantis nequidquam erepte periclis. Ordo autem eſt. Præterea. i. præter ea quæ dicta ſunt. i. præter epulum datum, ſi. i. poſtquã, aurora nona. i. nono loco oritura extulerit mortalibus diem almum. i. nutritiuum, & conſeruatiuum, aut potius, tranquillũ, & ludis accõmodum, & retexerit. i. aperuerit, & pateſecerit radijs. ſ. ſuis, orbem. ſ. prius occultum tenebris nocturnis, hoc eſt cum primũ ſeptimus dies illuxerit nobis, & ſerenitatem oſtendẽt, ego ponam Teucris. i. Troianis, prima certamina. ſ. è quatuor claſſis. i. nauis, citæ. i. cito impellendæ, vt quæ primam metam cõtigerit victrix ſit, quique. i. & qui, & ponã, ſupp. certamina ei, qui valet curſu pedum, & qui audax eſt viribus. i. confidit viribus ſuis, luctando cæſtibus, aut reſiſtendo currentibus, aut qui incedit melior iaculo. ſ. ex arcu emiſſo: ve, pro vel, ſagittis leuibus, ſeu, ſup. ei qui fidit committere pugnam, cæſtu. i. armatura manũ, à cædendo dicta, crudo. i. ex corio crudo, inſuto plumbo. hoc eſt, cõſtituam quadruplicia certamina nauium, pedum, arcuum, & cæſtuum, hoc eſt manuum, & brachiorum. cuncti. ſ. qui aliqua re pſtant, adſint, & expectent præmia palmæ, meritæ. i. quam meruerint, quia non fraudabuntur. Fauete omnes ore. i. tacite oſtẽdite fauorem, & cingite tempora veſtra. i. capitum veſtrorum ramis. ſ. funebribus, hoc eſt myrteis. Ipſe fatus ſic, velat: quod plus eſt, q̃ ſi cingat, exemplo ergo alios cohortatur tempora. ſ. ſua, myrto materna. i. quæ eſt in honore & tutela Veneris, matris ſuæ. Helymus, vir ille nobilis Troianus, facit hoc. i. eãdem rem. i. etiã tempora ſua velat myrto, & Aceſtes maturus æui. i. qui æuum ſuũ maturabat, facit hoc, & puer Aſcanius facit hoc, quos. ſ. proceres & primores, cetera pubes (quia Aſcanius etiam de pube erat) ſequitur. i. imitatur idem faciens. Ille. ſ. princeps Aeneas, ibat, è cõcilio. i. cœtu & concione, cum multis millibus. ſ. hominum, niſi ſit millibus, pro militibus, ſed poterant eſſe multa millia, eo ꝙ Siculi aderant, ad tumulum. ſ. Anchiſæ: ibat, inquit medius & hoc magna caterua comitãte, & ipſe libans. i. ſacrificãs, hic. i. cum eſſet ad tumulum, fundit. i. effundit, rite. i. ſecundũ ritum ſacrificij, duo carcheſia. i. pocula, mero Baccho. i. in quibus erat merum. i. purum vinum, humi. i. in humum, & fundit duo, ſup. carcheſia, nouo. i. recens mulſo, lacte, & duo. ſ. carcheſia plena, ſup. ſanguine ſacro. i. victimarum mactatarum. Seruius iterum dicit, coloſtrum, neutro genere dici, ſed in Bucolicis oſtenſum eſt etiam, coloſtrã, genere fœminino reperiri. & iacit. i. proijcit in tumulum flores purpureos. i. ſanguinei coloris, quia talibus omnibus, oblectatur anima in corpore degens, ac fatur talia. O ſancte (quia in deorum numerum aſſumptus es) parens, ſalue (poteſt dici. ſalue iterum vt docet Don.) & ſaluete cineres, &. i. ſimul animæ paternæ i. quibus coniũcta aliquando fuit anima paterna, & vmbræ paternæ. i. quibus aſſociata fuit vmbra paterna. & ita genitiui ſunt ſingulares, vt Don. vult, quod & mihi placet, quãuis Ser. philoſophetur, aſtruens multas eſſe vnius animas, ac vmbras, vt ſit ordo, Saluete animæ, & vmbræ paternæ, ſed neque animã, neq; vmbram ſe recepiſſe ſignificat Aeneas, cum animam, apud ſuperos, vmbrã, apud inferos, deputet: verũ cineres, qui fuerunt aliquando receptacula animæ, & vmbræ paternæ. Non licuit, dolentis interrogatio, q. d. atqui nõ licuit mihi, quærere tecũ. i. te comite, ſicut dixerat, Nec nate tibi comes ire recuſo, fines Italos. i. Italicos, & arua fatalia. i. fatis nobis promiſſa, & Tybrim Auſonium. i. qui defluit per Auſoniam, quicunque eſt, quod addit propter tædiũ longæ inquiſitionis? q. d. credo equidem, ex quo promiſſus eſt nobis, Tybrim eſſe in Auſonia, ſed quia tandiu quæritur, nec inuenitur, non poſſum certi quidquam de eo dicere. Landini, de ludorum inſtitutione, verba ſunt hæc. Certamina, mos fuit apud priſcos, vt in honorem maximorum virorum preſertim eorũ, qui in bello oppetiſſent, funebres ludi exhiberentur. Fueruntq́ primæ inferię, vt ex captiuis nonnulli ad tumulum mactarentur, hinc gladiatorũ munus originem ſumpſit. Priami autem ludi funebres, quorũ memoria extet inſtituti ſunt ab Hercule, in honorem Pelopis, eius ataui, & Ioui conſecrati, dicti ſunt Olympici, quia apud Olympum Arcadiæ montem, celebrantur in Piſcis finibus, hos intermiſſos Iphitus eius filius inſtaurauit, hinc initiũ habuit prima Olympias. Hi ludi, iam expleto quarto anno, quinto incipiente agebantur. Primus in illis, ipſe Hercules coronatus eſt. Qui cum à bello ad ſacra conuerſus eſſet, etiam à dijs (ſm Diod.) munera accepit, à Minerua peplum: à Vulcano, clauam & thoracẽ. Dedit Neptunus, equum: Mercurius, enſem: Apollo, arcum, & illo vti docuit, Ceres parua myſteria, ad purgandam centaurorũ cædem, illi oſtendit. In his ludis, victores, oleaſtro coronabantur. Secundi fuere Phocenſes, poſt Pythonem ſerpentem, ab Apolline cæſum, in Apollinis honorem cõſtituti. Eratq́. victoribus corona ex lauro. Tertij Achei, in Iſthmo, ob idq́. Iſthmici dicti in honorem Palæmonis quem Latini Portunum nominant, q. ex Melicerta homine, deus marinus effectus eſt. In his, corona ex pinu victoribus decernitur. Quarti Argolici. qui Nemæi, à Nemæa ſilua nominantur, In Archemori honorem inſtituti ſunt. Hic. n. puer Lycurgi filius fuit, & Opheltes appellatus. Verum à nutrice, dum fontem Argiuis in Thebanum bellum proficiſcentibus indicaret, temere humi relictus à dracone ictus perijt. Argiui autem, in patris ſolatium illi ludos inſtituerunt, & q̃a principium facti inde cęptum eſt, pro Ophelte Archemorum appellarunt. Eſt illis corona ex Apio, vel vt ex herbæ humilitate ętas infantilis exprimeretur: vel, quia in Apio iacens, extinctus ſit. Hęc igitur erant præcipua genera ludorum in Græcia, quãuis & plerique alij extarent, vt in Attica, vbi celebrabant ludos Mineruæ, in Aegina, Aeaco, in Arcadia, Lyceo Ioui, Theſpijs Amori, Oropi, Amphiarao, Argis, Iunoni, & alibi alijs.

A V T iaculo incedit melior, leuibus ue ſagittis] In antiq. VARIA LECT.
Leuibusque. [Seu crudo fidit pugnã committere cęſtu] In antiquis aliquot libris, tranſpoſitis verbis legitur, Seu pugnã crudo fidit. [Et cingite tempora ramis] Quod in Rom. lib. & aliquot alijs ita habetur, Et tempora cingite ramis.

S E D enim prius quàm reuellamur inde, non prætereamus COEL.
quod Mercurialibus contentum literis prodidit Iãblicus, duas RHOD.
hominem animas habere, & eſſe quidam vnam ab intelligibili primo, atque ipſius opificis potentiæ participem. Alteram vero ex circuitu cœleſtium nobis inditam, in quam & anima, & diuinorum ſpeculatrix irrepat. Sed animam à mundis in nos deſcendentem, mundorum quoque circuitus ſequi. Quæ vero ab intelligibili veniẽs intelligibiliter adeſt, geneſicum circuitum ſupereminet; atque per eam & à fato ſoluimur, & ad intelligibilẽ deum aſcendimus, & religionem habemus ad ęterna tendentẽ: propterea non eſſe arbitrandum, omnia inſolubilibus neceſſitatis vinculis, quod fatum nominant, colligari, quando habet anima principium in ſe propriũ, quo ad intelligibile ſeſe conferat. Ex hac vero doctrina eluceſcit (opinor) amplius, cur poeta maximus Aeneidos 5. cecinerit: Animæq́ue, vmbræq́ue paternæ.

Lubri

POE. Dixerat hęc: adytis cũ lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, ſeptena volumina traxit,
Amplexus placide tumulum, lapſuſq́. per aras:
Cæruleæ cui terga notæ, maculoſus ab auro
Squammã incẽdebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille trahit varios aduerſo ſolo colores.
Obſtupuit viſu Aeneas: ille agmine longo
Tandem inter pateras, & læuia pocula ſerpens,
Libauitque dapes, rurſuſque innoxius imo
Succeſſit tumulo, & depaſta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori inſtaurat honores,
Incertus genium ne loci, famulum ne parentis
Eſſe putet. cædit quinas de more bidentes,
Totque ſues, totidem nigrantes terga iuuencos:
Vinaque fundebat pateris, animamq́ue vocabat
Anchiſæ magni, maneſque Acheronte remiſſos.
Necnon & ſocij, quæ cuique eſt copia, læti
Dona ferunt. onerantque aras, mactãtq́. iuuẽcos.
Ordine ahena locant alij: fuſique per herbam
Subijciunt verubus prunas, & viſcera torrent.
Expectata dies aderat: nonamq́ue ſerena
Auroram Phaethontis equi iam luce vehebant:
Famaque finitimos, & clari nomen Aceſtæ
Excierat, læto complerant littora cœtu
Viſuri Aeneadas: pars & certare parati.
Munera principio ante oculos, circoque locãtur
In medio, ſacri tripodes, viridesque coronæ,
Et palmæ precium victoribus, armaque, & oſtro
Perfuſæ veſtes, argenti, aurique talenta:
Et tuba commiſſos medio canit agere ludos.
Prima pares ineunt grauibus certamina remis
Quatuor ex omni delectæ claſſe carinæ.
Velocem Mneſtheus agit acri remige Priſtin,
Mox Italus Mneſtheus: genus à quo noĩe Mẽmi:
Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram,
Vrbis opus: triplici pubes quàm Dardana verſu
Impellunt: terno conſurgunt ordine remi.
Sergeſtuſque, domus tenet à quo Sergia nomen,
Centauro inuehitur magna: Scyllaque Cloãthus
Cærulea; genus vnde tibi Romane Cluenti.

SERV. LVbricus anguis] Labilis. alias locũ dicit: vt, Per lubrica ſurgens. [Septem ingens gyros] Loci genium per magnitudinem vult probare. Nullus. n. locus eſt ſine genio, qui per anguem plerunque oſtenditur. Perſ. Pingue duos angues, pueri (ſacer eſt locus extra Mente. Sanè hũc locum de Homero ſumpſit, qui inducit Græcos apud Aulidem omen futuri decẽnalis belli ex ſerpẽte collegiſſe, qui etiã matrem conſumpſit nouem pullis comeſis. Ita ergo nunc etiã Aeneæ omen ſui erroris oſtẽditur ſeptem gyris. Nam ſeptimus ei annus eſt finis erroris, & eſt optimum figmentum. Annus enim ſẽm Aegyptios indicabatur ante inuentas literas picto dracone caudam ſuam mordente, quia in ſe recurrit. [Gyros] Nomen legimus, verbum exinde non inuenimus. [Placide] Repens quiete. [Cęruleę cui terga notę, maculoſus, & auro Squammam incendebat fulgor:] Cæruleę notæ. & fulgor auro variatus incẽdebat. i. illuſtrabat. [Agmine longo Tandẽ] Poſt illos gyros tandem longo repere cœpit Agmine. i. impetu. [Serpens] Participium eſt, nõ nomẽ, ac ſi diceret repẽs. [Libauitque dapes] Leuiter guſtauit epulas ſuperpoſitas, quæ ſilicerniũ dicuntur, quaſi ſilicœnium, ſuper ſilicẽ poſitum. [Depaſta altaria] Non à ſe. Nam ſupra ait, Libauitq. dapes. Sed h. d. tandiu permãſit, quandiu cuncta aris ſuperpoſita flamma conſumeret. [Genium ne loci] Quia (vt ſupra diximus) nullus locus ſine genio eſt. [Famulum ne parẽtis] Fuit. n. hæc maiorum conſuetudo, ſicut hodieq. apũd Indos eſt, vt quoties reges moriebantur, cum his dilecti equi vel ſerui, & vna de vxoribus carior incenderentur. Inter quas de hoc ipſo erat magna contentio. Poſſumus ergo famulum, ſeruum ſepultum cum Anchiſa accipere, aut per Apotheoſim deũ oſtẽdit effectum; vnde ei famulũ dat quaſi miniſtrum. Singula enim numina habent inferiores poteſtates miniſtras: vt, Venus Adonim. Diana Virbium. Aut certe ſẽm Pythagoram dicit, qui primus deprehendit de medulla hominis quæ eſt in ſpina, anguem creari, quod etiã Ouidius in xv. Metamorphoſeos dixit, loquente Pythagora. [Nigrantes] Nigra terga habentes. [Maneſq. Acheronte remiſſos] Aut venientes de Acheronte, ad hanc parentationẽ, aut certe remiſſos Acheronte, qui iam in Acheronte non eſſent poſt Apotheoſim factam. i. poſt diuinitatis confirmationem. [Phaetontis] Solis ἀπὸ τοῦ φάους καὶ αἴτω. [Circo] Spatioſo ludorum loco. [Sacri tripodes] Sic pulchri vt ſacros putares, vel quales ſacrari ſolent. nec. n. ſacrilegus erat vt ſacra donaret. & ſic dictũ eſt vt Dodoneosq. lebetas, quales ſunt in Dodona. [Et palmæ precium victoribus] Zeugma vtriuſq. lateris. Nam victoribus precium, & ad ſupradicta & ad dicenda pertinet. [Argenti, aurique

Talentũ. talenta:] Talentũ ſẽm varias gentes variũ pondus eſt, ſed apud Romanos talẽtum eſt ſeptuaginta libræ, ſicut Plautus oſtẽdit in Muſtellaria, qui ait duo talenta eſſe centum quadraginta libras. Legimus etiam talentum eſſe paululum quiddam. Nam Homerus in ludis funebribus Patrocli vltima præmia dicit duo talẽta. Quod nos cogit aliquid minimum intelligere. Nam ſi primus victor bouem accepit, coſequens non eſt vt dicamus intelligere vltimum tam magnum accepiſſe præmium. Vnde apparet talẽtum etiam minimum quiddam ſignificare. [Et tuba cõmiſſos] Romano more ſicut hodieq. videmus omnibus ludis funebribus, vt ſunt diuorum. Nam ſi ſacri ſint. i. feſti, illuſtrentur faculis. Antea etiam ab hymnis incipiebant. [Prima certamina] Punico bello primum naumachiam ad exercitum inſtituere Romani cœperũt. poſtquam probarunt gentes etiã nauali certamine plurimum poſſe. ad quam rem in hoc certamine plurimum alludit poeta. [Pares] Aut pariter, aut diuerſis comparabiles rebus, vt ſequentia indicant. Melior remis, ſed pondere pinus. Aut pares ita vt ante certamen videbãtur. [Grauibus remis] Fortibus: vt, Ferit enſe grauem Tymbræus Oſyrim. Nam graues inferunt tarditatem. [Remige] Erit nominatiuus remex. Serenus. Semiremex Hercule. [Priſti] Vel à tutela depicta, vel ἀπὸ τοῦ πρίζειν τὰ κύματα. i. à ſecandis fluctibus. [Mox Italus] Subaudis futurus. Ipſe. n. familiam Memmiorum conſtituit. Et bene laudat familias nobiliũ. Nam à Sergio Sergia familia fuit, à Cloantho Cluenthi, à Gya Gygania, cuius nõ facit mentionem. Nobiles autem familias à Troianis fuiſſe Iuuen. oſtẽdit, Iubet à præcone vocari Ipſos Troiugenas. [A quo nomine] ſ. Mneſthei, & Mneſtneus ſic eſt vt Tydeus. Nam diphthõgus Græca eſt. [Ingenti mole] Motu: vt, Magna ſe mole mouentẽ. [Vrbis opus:] Ita magna vt vrbem putares. [Triplici verſu] Omnes Triremes fuerunt. Verſu aũt, aut ordine: vt, Ille etiam ſeras ĩ verſum diſtulit vlmos. aut verſu, tractu, à verrendo: vt, Aequora verrebãt caudis, æſtumq́. ſecabant. Sanè vnus eſt ſenſus. [Pubes Impellunt: Figura eſt: vt, Pars in fruſtra ſecant. Et ſciendum inter Barbariſmũ, & Lexin, hoc eſt latinam, & perfectam elocutionem, Metaplaſmum eſſe qui ĩ vno ſermone fit ratione vitioſus. Item inter Solœciſmum, & Schema. i. perfectam ſermonũ connexionem figura eſt, quæ fit contextu ſermonũ ratione vitioſa. Ergo Metaplaſmus, & figura media ſunt, & diſcernuntur peritia, & imperitia. Fiunt aũt ad ornatum. [Domus Serg.] Familia: vt, Da propriam Tymbræe domum. Et inde eſt Sergius Catilina. [Centauro magna:] Fœminini eſt generis, ſi de naui dicas. Et in Eunuchum ſuam comœdiam diceret. Iuuenalis contra ſenſit, dicens: Et in tergo necdum finitus Oreſtes. Sed ſciendum genera pleunq. cõfundi, aut metri ratione, aut hiatus cauſa. Sic Horat. Nec cupido ſordibus aufert, Cum ſignificantes cupiditatem, fœminino genere dicamus. Ipſe etiam Virgilius ait:

Timidi damæ, ceruiq́. fugaces. Et item,

Cum canibus timidi veniunt ad pocula damæ.

Cum Horatius ſẽm fidem dixerit. Et ſuperiecto pauidæ natarunt Aequore damæ. [Cærulea:] Aut nigra, aut alta carina. Omne. n. altum nigrum eſt: vt. Scrupea tuta lacu nigro, nemorumque tenebris. [Cluenti] Ad ipſum apoſtropha eſt.

Dixerat

A. S. C. DIXERAT hæc] Poſt preces Aeneæ ſignificauit ſe Anchiſes eis dignum emittēdo ſerpentem, diuinitatis ſuæ iudicē, quo viſo, & ipſo, & ſocij eius ſacrificia inſtaurabant. de qua re dicit Don. ſic. [Agmine] Dixit agmen, quo naturaliter impellitur ſerpens. Pulchritudo & innocentia ſerpentis, rem cœleſtem, & non noxium animal ſignificat: propter quod magis honores inſtaurauit Hæc ille. Ordo eſt. Aenea, ſup. dixerat hæc, quæ. ſ. præmiſſa ſunt, ſup. tunc. i. quando anguis lubricus. i. fataliter elabens, propter pingue cuti adhærens, traxit exiſtens ingēs. i. valde magnus traxit (dico) ab imis adytis. i. ſacrarijs, & penitioribus ſepulchri locis, ſeptem gyros, & ſeptena volumina. i. conuolutiones, colligendo ſe in ſpiras, ſeu annulos ſuos, amplexus. i. amplectens, tumulum. i. ſepulcri tumorē, placide. i. ſine feritate, & lapſus, ſup. eſt, per aras. ſ. Anchiſæ, iam extructas, cui. ſ. angui, notæ. i. maculæ, ceruleæ. i. cęrulei coloris, ſup. incēdebant terga, & fulgor maculoſus auro, i. ſimilis fulgori augo, incendebat. i. reſplendere faciebat, ſquāmas. ſ. eius ſic, ceu. i. veluti arcus. ſ. cœleſtis qui & pluuius dicitur, & iris, trahit nubibus, mille varios colores, ſole exiſtente aduerſo. i. oppoſito, Aeneas obſtupuit viſu. ſ. cum id videret, ille. ſ. anguis ſerpens. i. repens, longo agmine. i. impetu & volumine membrorum, tandem. i. nouiſſime, inter pateras, & pocula læuia. i. polita, que, pro. i. ſimul libauit. i. purum deguſtauit, dapes. ſ. Anchiſæ oblatas, & innoxius. i. nulli nocens, ſucceſſit rurſus tumulo imo. i. in tumulum imum, & liquit altaria depaſta. i. dapes, quas in altaribus depaſtus erat ignis, aut denegat, vt ſit depaſta. i. non abſumpta, ſed ſolummodo libata, nam ſi abſumpta eſſent, non derelinqueretur, Aeneas inſtaurat. i. augmentat, genitori. i. patri ſuo Anchiſæ, honores inceptos. i. ſacrificia ī honorem eius inchoata, hoc. i. propter hoc, aut tanto magis exiſtens incertus, ne, pro an, putet genium. i. deum generationis, & principium generis (Porph. genus vocat) loci. ſ. illius, ne, pro an, famulum parētis. i. an eſſet deus loco illi præſidens. An Anchiſæ ſpecialiter in famulum addictus, cædit. ſ. mactat, quinas. i. quinque, niſi ſit vtriuſq. ſexus: quinas bidentes. i. oues, de more. ſ. ſacrificantium. & tot ſues. i. porcos, & totidem. i. etiam, biſquinos iuuencos. i. iuniores boues nigrantes terga. i. habentes terga nigra, quia is color manibus gratus, & fundebat vna pateris. i. per pateras, aut potius, cum pateris, quia inferis, omnia conſumenda offeruntur. vnde in 6. de funere Miſeni: Congeſta cremantur Thurea dona dapes fuſo crateres oliuo. & vocabat ſepulchris. i. ad ſepulchra, animam magni Anchiſæ, & manes Anchiſæ magni. i in deorum numerum aſſumpti, remiſſos. i. relaxatos, Acheronte. i. à lacu infernali, necnon. i. & etiam ſocij læti, ferūt. i. afferunt dona. quæ cuique eſt copia. i. ſecundum copiam. i. facultatem, quę cuilibet erat. & onerant. ſ. ſacrificijs, aras, & mactant iuuenco, & alij locant ahena. i. vaſa ærea. ad abluendas carnes, ordine. i. per ordinem, & ipſi fuſi per herbam ſubijciunt verubus prunas. i. carbones ardentes, & torrent. i. aſſant carnes. ſ. ad parentationem faciendam. [Expectata dies] Poſtquam octo dies parentationem, ac epulum lęti abſoluerant, aderat nona dies, quā certamina ineunda erant, & primo naualia, in quibus quatuor directores cōcertauerunt, quorum & nauium ipſorum, nomina memoriæ commendanda ſunt, nam interdum directores, interdum naues poſiturus eſt. Sunt ergo hi, Mneſtheus, agēs, Priſtim, Gyas, Chimæram, Sergeſtus, Centaurum, & Cloanthus, Scyllam. Don. dicit ſic. [Expectata] Quaſi tardius deſiderantibus veniſſet. [Viſuri Aeneadas] Expreſſit pleniſſimam laudem Troianorum, cum Siculi non ſolum cauſa ludorum cōuenirent. [Circo] Non quod eſſet circus, ſed locus in formam circi. [In medio] Vt ab omnibus ſpectari poſſent. [Armaque, & oſtro Perfuſæ veſtes] Tranſit ad generalitatem, ne ſpeciatim diceret. Hæc ille. Ordo eſt. Dies expectata. id eſt deſiderata à Troianis auidis, laudis, & certaminis. i. noua dies, aderat, & equi Phaethontis. i. quos Phaeton, aliquando gubernauerat, cum eſſet auriga Solis patris ſui, hoc eſt equi Solis, vehebant iam ſerena luce. id eſt cum ſerenitate, aurora m nonam, id eſt nonum diem pręcedentem. Et fama, id eſt Troianorum. aut certaminis, & nomen Aceſtæ clarum, id eſt inclytū, exierat, id eſt excitauerat, & euocauerat, finitimos. i. populos, in confinijs habitantes. Et ipſi complerant, id eſt compleuerant litora, læto cœtu, id eſt conuentu, viſuri, id eſt vt hi qui videant Aeneadas, id eſt Aeneæ ſocios, & pars, id eſt partim ipſi erant, ſup. parati, & , id eſt etiam certare, nedum videre certantes munera, id eſt præmia locantur, principio. i. in primis priuſquam certaretur, ante oculos. ſ. certaturorum, & in medio circo, videlicet tripodes ſacri, i. tam precioſi, ac ſi eſſent ſacri, aut digni, qui conſecrentur, & coronæ virides. ſ. ex ramo ſemper virenti, & palmæ (appoſitorie) precium. i. vt ſint precium victoribus, locātur. ſ. in medio circo, & arma, & veſtes perfuſæ, oſtro. i. purpura, talenta. i. certa pondera auri, & argenti, & tuba canit. i. cantu indicat medio. i. de medio aggere. ſ. erat qui in littore, ludos commiſſos, id eſt committendos, aut iniunctos, vt peragerentur. Quatuor carinæ, id eſt naues pares. ſ. ferè collectę ex omni claſſe, ineunt. i. incipiunt grauibus, id eſt validis remis, prima certamina, id eſt primos ludos, qui nauales erant. Mneſtheus, ductor ille peritus, agit, id eſt impellit acri remige; id eſt ſtrenuis remigantibus. Priſtim, id eſt nauem illam velocem, id eſt velociter actam, acri. ſ. remige, Mneſtheus. inquit, mox. ſ. futurus, Italus. i. habitator Italiæ, & progenitor Italorum, à quo nomine, ſup. deductum eſt genus. i. familia & progenies: Memmij. i. eorū, qui dicuntur Memmij, & Gyas. i. alius ductor, ſup. agit, Chimæram, nauem illam, ſic dictam, ingentem. i. valde magnam, ingenti mole. i. habentem ingentem magnitudinem, aut agit ingenti mole. i. motu Chimærā ingētem. i. valde magnam (appoſitorie) opus vrbis. i. inſtar, vrbis hoc eſt tam magnam vt vrbem putares: aut, quam non priuatæ domus, ſed vrbes extruere poſſint, quam. ſ. nauim, Chimæram dictam, pubes. i. iuuentus, hoc eſt multitudo iuuenum, Dardana. i. Troiana, hoc eſt ipſi Troiani iuuenes, impellunt triplici verſu. i. ordine, aut impulſu, quo æquora verrūt, aut cantu, quo vtuntur, vt ſimul verrāt, aut omnibus his, nam ſubdit remi, conſurgunt tergo ordine, hoc eſt ipſa erat triremis. Et Sergeſtus à quo domus. i. familia, Sergia. i. Sergiorū, qui quo hæc ſcripſit Virgilius tempore Romæ, nobiles erant. Et ita in gratiā illorum videtur hæc commemorare poeta, gaudebant enim nobiles Romani. Troiugenę appellari, quod & Iuuen. docet, vt recitat Seruius, & Perſius, dicens: Ne mihi Polydamas, aut Troiades Labeonem prætulerint? Nugæ, Nec mirum, ſi deducta principali diſcrepant, vt à Cloantho, Cluentius, &c. tenet nomen. i. cognomen inuehitur. Centauro. i. naui ſic dicta, magna. Et Cloanthus, quartus ductor, vnde, id eſt à quo, ò Cluēti (ſic enim melius legitur, quàm Cloanthi) genus, ſup. eſt tibi, ſup. inuehitur, Scylla, id eſt tali naui; cærulea, id eſt cærulei coloris: aut, qua in mari tute vtatur.

VARIA LECTIO.

CAEDIT quinas de more bidentes] In Rom. lib. legere eſt, Binas. In quibuſdam alijs exemplaribus ſcriptum obſerues, Cæditq. binas. [Dona ferunt, onerantque aras] In antiquis aliquot libris, abſque copulatiua particula legere eſt, Dona ferūt, onerant aras.

Eſt procul in pelago ſaxum, ſpumantia contra
Littora: quod tumidi ſubmerſum tunditur olim
Fluctibus, hyberni condunt vbi ſidera Cori:
Tranquillo ſilet, immotaque attollitur vnda
Campus, & apricis ſtatio gratiſſima mergis.
Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit ſignum nautis pater, vnde reuerti
Scirent, & longos, vbi circunflectere curſus.
Tum loca ſorte legunt: ipſique in puppibus auro
Doctores longe effulgent, oſtroque decori.
Cetera populea velatur fronde iuuentus:
Nudatoſque humeros oleo perfuſa niteſcit.

EST procul] Haud nimis longe, vt, & ſupra diximus. Sic in Bucol. de nimia vicinitate ait: Serta procul tantū capiti delapſa iacebāt. Interdum, & ſatis longe ſignificat. [Olim] Tunc ferè cum Cori nubibus abſcondunt, & obruunt ſidera. [Tranquillo] Melius ſeptimus caſus eſt q̄ datiuus. [Cāpus] Saxi latitudo. [Apricis] Sole gaudentibus. Sanè apricus. & locus dē ſole calēs, quod eſt opaco & abdito cōtrarium, & apricos dicimus locis apricis gaudentes. Virgilius: Duceret apricis in collibus vua colorem. Perſius: Vt nſa Floralia poſſint Aprici meminiſſe ſenes. Apricum aūt quaſi ἀνά-ψύχεος, ſine frigore. [Mergis] Eſacus Priami filius fuit, hic ſe p̄cipitauit è muro, nec piji & cū hoc ſæpius faceret, deorum miſeratione in auem cōuerſus eſt, quæ ad imitationē quaſi idem facit. [Circunflectere] Bene vno ſermone, & profectionē cōplexus eſt, &

reuer

Conſidunt tranſtris: intereaque brachia remis
Intenti, expectant ſignum: exultantiaque haurit
Corda pauor pulſans, laudumq. arrecta cupido.
Inde, vbi clara dedit ſonitū tuba, finibus omnes
(Haud mora) proſiluere ſuis. ferit æthera clamor
Nauticus: adductis ſpumant freta verſa lacertis.
Infindunt pariter ſulcos: totumque dehiſcit
Conuulſum remis, roſtriſque rudentibus æquor.
Non tam præcipites, bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effuſi carcere currus.
Nec ſic immiſſis aurigæ vndatia lora
Concuſſere iugis, proniquе in verbera pendent.
Tum plauſu, fremituque virum, ſtudiiſq. fauētū
Conſonat omne nemus: voceque incluſa volutāt
Littora: pulſanti colles clamore reſultant.
Effugit ante alios, primuſque elabitur vndis
Turbā inter, fremitūq. Gyas. quē deīde Cloāthus
Conſequitur, melior remis, ſed pondere pinus
Tarda tenet. poſt hos æquo diſcrimine Priſtis,
Centauruſque, locum tendūt ſuperare priorem:
Et nunc Priſtis habet, nunc victam præterit ingēs
Centaurus, nunc vna ambæ, iunctiſque feruntur
Frontibus, & longe ſulcant vada ſalſa carina.
Iamq. propinquabāt ſcopulo, metamq. tenebāt:
Cum princeps, medioque Gyas in gurgite victor,
Rectorem nauis compellat voce Menœtem.
Quò tātū mihi dexter abis? huc dirige curſum:
Littus ama, & læuas ſtrīgāt ſine palmula cautes:
Altū alij teneāt. Dixit: ſed cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad vndas.
Quò diuerſus abis? (iterum) pete ſaxa Menœte,
Cū clamore Gyas reuocabat: & ecce Cloāthū
Reſpicit inſtantem tergo, & propiora tenentem.
Ille inter nauemque Gyæ, ſcopuloſque ſonantes
Radit iter læuum interior, ſubituſque priorem
Præterit, & metis tenet æquora tuta relictis.
Tum vero exarſit iuueni dolor oſſibus ingens:
Nec lacrymis caruere genæ: ſegnemque Menœtē
Oblitus, decoriſque ſui, ſociumque ſalutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta.
Ipſe gubernaclo rector ſubit: ipſe magiſter
Hortaturque viros, clauumq. ad littora torquet.
At grauis, vt fundo vix tandem redditus imò eſt
Iam ſenior, madidaque fluens in veſte Mœnetes,
Summa petit ſcopuli, ſiccaque in rupe reſedit,
Illum & labentem Teucri, & riſere natantem:
Et ſalſos rident remouentem pectore fluctus.

reuerſionem. [Ductores] Domini nauium, nō gubernatores. [Populea velatur fronde iuuētus] Hebe Græce eſt, Latine Iuuentus, vxor Herculis. Nunc ergo aut propter hoc iuuentus vtitur populeis coronis, aut ad imitationē virtutis. Populus enim Herculi cōſecrata eſt: vt, Populus Alcidæ gratiſſima.

Nudatus nudus [Nudatos] bene nudatos, quia tecti eſſe conſueuerunt. Nam nudum eſt nunquā tectum, vt facies. [Tranſtris:] Et tranſtra dicuntur & iuga, vt in 7. Inde alias animas quæ per iuga longa ſedebāt. [Intenti] Eodem ſermone in diuerſis vſus eſt rebus. Aliter enim brachia, aliter intendimus mentē. [Exultantiaq. haurit Corda pauor pulſans] Hypallage, omni parte pulſans pauor corda haurit. i. ferit, & exultare facit: vt, Latus haurit apertum. [Laudumq.] Ne eſſet turpe quod ait pauor. Sanè iſtæ ſunt bellorum proluſiones. vnde etiā ad turbā geruntur. Sed ſciendum maioris ætatis funera ad tubam ſolere proferri. Perſius: Hinc tuba candelæ. Minoris vero ad tibias, vt Statius de Archemoro: Tibia. n. teneros ſolitū deducere manes. [Finibus omnes] ſecūdū naturā ante generali vſus eſt deſcriptione, venturus ad ſpecialitatem. [Præcipites] Feſtinantes: vt, Præcipites vigilate viri. [Bijugo] Et hoc celeritatis eſt. Plures. n. ſe impediunt.

Carcer [Carcere] Vſurpauit. Nam carcer eſt numero tantū ſingulari, cuſtodia noxiorum.

Carceres Carceres vero tantum pluraliter oſtia quibus equi arcentur, vnde & carceres, quaſi arceres ſm Varr. [Iugis] Iugalibus equis. [Vndantia] autem large effuſa. [Cōſonat] Ideo Conſonat ꝑꝑ echo. Noſtræ enim vocis eſt ęmula, vnde & Reſultant ait. [Elabitur] Præcurrit celeriter: vt, Labere nympha polo. [Turbam inter, fremitumq.] In ipſo principio [Diſcrimine] Interſtitio. Et bene variat nunc naues, nūc ductores commemorans. [Priorem] Inter ſe, hoc eſt tertium. [Metamq. tenebāt] Nauticum verbum [Princeps] Modo ordinis eſt [Quò tantum mihi] Vacat mihi. vt ſolet plerunque. [Littus ama] Littus eſt omne quod aqua alluitur. Vnde & ſaxū littus vocauit. [Stringat] Radat, ac ſi diceret, Hoc volo quod times. [Palmula] Extrema pars remi in modum palmæ protenta. [Iterum] Hoc verbum, & à poeta poteſt dici: vt, Iterum reuocabat, & à Gya: vt, Quo abis iterum, non iterum pete. [Inter nauemque] Quæ vacat. [Exarſit iuueni] Cauſa pendet ex cauſa. Horat. Non ego hoc ferrem calidus iuuenta conſule Planco. [Nec lacrymis caruere genæ:] Nimis iraſcentum eſt. Cic. de Verre, Cum iraſceretur, lacrymas interdum vix tenere. [Decoriſque ſui] Inhoneſtum eſt. n. iraſci, duci preſertim. [Sociumq. ſalutis] Poſſumus intelligere oblitus ſalutis ſuæ ſocium. i. gubernatorē. Poſſumus & ſocium ſalutis ſuæ oblitus, pro ſociorum. præcipitato. ſ. gubernatore. [Ipſe gubernaclo] Vt oſtenderet nihil eſſe quod ipſe nō poſſet implere. [Hortaturq. viros] aut ipſe dicit Celeuma. Nam hortatores dicuntur, aut quia conſternati fuerant, perdito gubernatore. [Clauum] Fuſtem gubernaculi. [Iam ſenior, madidaque fluens in veſte Menœtes] Contra illud, quia occurrebat gubernatorē natādi peritum fuiſſe debere, addidit ſeniorē veſte madida. [Fluēs in veſte] Cui veſtis fluebat. honeſte locutus eſt, ſic Iuuē. Et multo ſtillaret penula nimbo. [Riſere natātem] Vnde in ludis voluptas quæritur. [Reuomentem] Sæpius vomentem.

ASCENSIVS.

EST procul &c.] More ſuo, priuſquā rem deſcribat, præmittit deſcriptionē loci, in quo gereretur certamē nauale, additq. quomodo finibus exiere ſuis, de qua re & ſequentibus, cum in actione, potius q̄ in ſententijs conſiſtant, pauca afferūtur à Donato. ea aūt ſunt hæc [Intenti] Expectātes ſignum. [Exultantia Corda] Propter ſolicitudinem victoriæ, quæ erat incerta Hæc ille. Ordo eſt. Saxum. i. ſcopulus, aut rupes ſaxea, eſt procul. ſ. à littore, in pelago. i. mari, contra littora ſpumāria. i. ex oppoſito littorum ſpumantium, quod ſup. ſaxum, tunditur. i. percutitur, olim. i. aliquādo, vndis tumidis. i. inflatis, exiſtens ſubmerſum. i. obruptum, illis vndis, tunc. ſ. vbi. i. quando, Cori. i. venti illi, qui & Cauri dicuntur (nam au, mutatur ī o. longa) hyberni. i. tp̄e hyemali, ac pluuioſo flantes, cōducunt. i. abſcondunt, ſ. nubibus, quas producunt ſidera ad cœlum, ac ſtellas, campus. i. planicies capax, ſilet tranquillo. i. cum tranquillitas eſt, & attollitur, id eſt editur, vnda immota. i. quando vnda non mouetur, ſed trāquillitas eſt, ſuperemi net illud ſaxum. habēs in medio campū amœnum. exiſtēs ſtatio. i. locus in quo ſtare, & requieſcere poſſunt, mergis grauiſſima, mergis, id eſt illis auibus vrinantibus, apricis. i. apricantibus, hoc eſt ſoli ſe explicātibus, poſtquā ſeſe immerſerint. Aeneas pater. i. princeps totius cœtus, cōſtituit hic. i. in hoc campo, aut ſaxo, metam. i. terminū nauigationis, viridē, quia ex ilice. i. quercu ilia, frondenti ſignū, id eſt inſignum, aut exiſtentē ſignum nautis, vnde. i. à quo ſigno ſcirent reuerti, & vbi ſcirent circunflectere, longos curſus. i. celeres nauigationes in lōgum ductas, tum. i. deinde, legunt. i. diſpertiuntur, loca. ſ. è quibus exiliāt, quia q̄ ex directo ſtabant breuiorem excurſum facturæ erant: & ipſi ductores. i. domini nauium, & qui præmio cōtendebant, effulgent in puppibus auro longo, id eſt lōgo viſo: que, pro &, decori, ſupple ſunt: oſtro, i. purpura. Cętera iuuentus, ſ. remigatura, veſtitur fronde populea, quæ in tutela eſt Herculis, & niteſcit, ſ. per ramos, viſa, aut veſtita erant ſolum in capite. Perſuſa humeros nudatos. i. habens humeros nudatos, perſuſos oleo, ſ. contra aquas, & ſudores, [ſup. ipſi remiges: conſidunt, i. ſimul locum capiunt, tranſtris. i. in ipſis trāſtris,

id eſt iugis, per quæ tranſitur in ſupremo nauium, & brachia, ſupple eorum, ſunt intenta remis, & ipſi intenti expectant ſignū, ſcilicet quo dato exilirent & pauor pulſans. i. tundēs corda exultantia. ſ. nouitate rei, & ſpe victoriæ, haurit. i. ferit. & concutit timor ignominiæ, & cupido. i. auiditas laudum. eſt, ſup. arrecta. i. attenta. inde. i. deinde, vbi. i. poſtquam, tuba clara dedit ſonitū. i. ſignū ineundi certaminis, quod dat ſonando. haud mora. i. nulla fit mora. & ſup. omnes proſiluere. i. procul ſaliuerūt, è finibus. i. limitibus ſuis, clamor nauticus ferit. i. pulſat, æthera. i. ſummum aerum freta. verſa lacertis. i. brachijs remigū adductis, ſpumāt ſ. ex impetu præcipiti & ipſi remiges infundunt pariter. i. ſimul. & vno ictu ſulcos. i. aquarum fiſſuras ſulcis ſimiles, & totū æquor dehiſcit. i. aperit ſe. conuulſum. i. ſimul euulſum, remis, & hoc roſtris. ſ. nauium, ſtridentibus. i. ſtridorem facientibus, dum aquas tute ſe inuentas ſulcant, & proruunt. non eſt legēdum. Roſtriſq. ſtridentibus. quia neque verſus ſtaret. ſtridens. n. primam produ cit, vt. j. huius, Talia iactanti ſtridens Aquilone procella. Neque ſententia, non. n. conuulſum erat æquor roſtris. ſicut remis, quia remi à latere, aquas colluerunt, roſtra à parte anteriori. ſcindūt) Currus. i. equi currum trahentes. aut ipſi currus tracti, non corripuere ſimul rapuerunt vnquā, campum. i. circum in curuli certamine bijugo. i. dū vt celerius agantur binis iugis. contēdūtur. nō dicit. corripuere campum & effuſi carcere. i. carceribus. is eſt locus vbi priuſquam emittantur equi curſuri arcentur. exiſtentes tam præcipites. i. veloces. vt ſup. naues antedictæ, aurigæ concuſſere. ſic. i. tam vehementer, loca vndantia. i. valde effuſa, aut ſpumis abundantia. ſed melius effuſa. i. laxa. & colla fluentia, & hoc iugis. ſ. equorum. i. ipſis equis iugalibus, immiſſis. ſ. in campum ex carceribus, & nō pendent ſic proni. i. inclinati. ad vbera, vt ſup. remiges incumbūt remis. Tum. i. deinde. poſtquam ſignū datum eſt omne nemus. i. tota ſilua vicina cōſonat plauſu & fremitu. virum. i. virorum, & ſtudijs. i. ſtudioſis acclamationibus fauentum. i. fautorum & littora incluſa. i. inter montes, volutāt. i. frequenter euoluunt, vocem. ſ. acclamantium. & colles pulſati. ſ. ictu vocum, reſultant. i. reſultare videntur, & redundare clamore, propter vehementem clamorem quem reſilire faciunt. [Effugit ante oculos. &c.] Vt lectorem auditoremve, varietate euentorū recreet. docet varia vſos fortuna in nauali certamine, nam qui primas partes in principio obtinuit nouiſſimas, vix nactus eſt vnde Donati nihil habemus. Ordo autem eſt. Gyas. i. nauis ipſius Gyæ. videlicet Chimæra. effugit ante alios. i. ante alias naues, & elabitur. i. celeriter percurrit, primis vndis. i. per primas vndas inter turbam. & fremitum, quem Cloanthus cōſequitur, deinde. i. proximo loco, exiſtens melior. i. peritior, remis. i. arte remigādi. ſed pinus. i. nauis ex pinu facta, videlicet Scylla, tarda. id tardata. pondere. i. mole & magnitudine, tenet. i. immoratur ipſum Priſtis. i. nauis Mneſthei, & centaurus. i. nauis Sergeſti, tendunt. i. contendunt. poſt hos. ſ. prædictos Gyan & Cloanthum, æquo diſcrimine. i. æquali diſtantia, ſuperare locum priorem. i. à prioribus occupatum, & Priſtis abit. i. præit (quia derelinquit poſt centaurum) nunc. i. aliquando. & centaurus ingens. i. valde magna præterit nunc. ſ. Priſtin. victam. i. ſuperatam. & poſthabitam. & ambæ feruntur. nunc. i. aliquando. vna. i. pariter. & frontibus. i. roſtris, aut proris. iunctis. & carinæ lōgæ ſulcant. i. findūt, vaſa ſalſa. i. aquas marinas: & ipſi propinquant iam ſcopulo. i. ſaxo vbi Aeneas metam conſtituerat. & ipſi tenebant metam ſ. ferè. cum Gyas, princeps. i. principium tenens, & victor in medio gurgite compellat voce. ſ. vehementi Menœtem rectorem. i. gubernatorem nauis. quo abis mihi. i. in damnum meum (& ita, vt Land. ſentit, mihi non vacat. Valla tamen argute ſentit, datiuos pronominales ſępe ad nullum referri, nullumq. demonſtrare, vt ſi dicamus, hic mihi ſemper dormit, non. n. mihi pluſq̄ alijs dormit) abis igitur mihi. vel ex more loquēdi, vel in damnum meū, tm̄. i. intantum. exiſtēs dexter. i. in dextrum tendens. ò Menœte, dirige curſum huc. i. in hanc partem vbi ego ſum, qui ſignificat ſe in læua fuiſſe, vnde poſſet dici. quò abis mihi. i. à me. hoc eſt ab ea parte in quam nauē directam velim, ama. i. ſequere littus, & ſine. i. permitte, ſup. vt palmula. i. remulus, formam palmæ in fine habens, ſtringat. i. leuiter contingat, cautes. i. ſcopulos, quos vitauit Menœtes in ſiniſtra extantes. Alij ſ. gubernatores, timidi, videlicet teneant altum. i. profundum mare, dixit. ſ. Gyas, ſed Menœtes timens ſaxa cæca. i. latentia. detorquet proram. i. anteriorem partem nauis. ad vndas, id eſt fluctus profundos pelagi; & Gyas reuocabat. i. iterum vocabat, cum clamore. ſ. valido, ò Menœte, quo abis diuerſus. ſ. ab ea parte in quam tendere volo, iterum ſup. dico ubi, ſed imperfectus ſermo trepidanti cōpetit, pete ſaxa. i. etiam ſi ſaxa ſint. quod addit, ne Menœtes, excuſando ſaxa tempus tereret, & ecce. i. præter ſpem, cum talia diceret, ipſe. ſ. Gyas, reſpicit Cloanthum inſtantem à tergo, & tenentem propiora. i. propiores partes. hoc eſt proxima loca. Ille. ſ. Cloanthus, radit. i. molliter contingendo cautes pertranſit, inter læuū, id eſt ſiniſtrum. à quo Menœtes diuerterat. inter nauem Gyæ. ſ. Chimæram, & ſcopulos ſonantes. ſ. ex concuſſione aquarum & præterit ſubito priorem. i. eum qui fuerat prior, videlicet Gyam. & tenet æquora tuta. i. ſine ſaxis, relictis metis. ſ. vnde deberent reuerti, & quia nondum reuerſus erat, nondum victor, erat licet primus metas pertigerat. Tum vero. i. ſed tunc maxime. aut tunc ad verum ingens dolor exarſit. i. excanduit, iuueni. ſ. Gyæ. qui adeo ardentior erat, quia iuuenis oſſibus. i. ad medullas vſque. nec genæ. i. orbes oculorum caruere lacrymis, hoc eſt ſimul lacrymauit, ipſe oblitus decoris. i. honeſtatis ſuæ, & ſalutis ſocium, pro ſociorum ſuorum, deturbat. i. cum turba deijcit, Menœtem ſegnem ab alta puppi, præcipitem in mare. Ipſe. ſ. Gyas, ſubit gubernaclo. i. ad gubernaculum, exiſtens rector. i. fungens officio gubernatoris, quem deturbauerat, & ipſe. i. ſimul ſubis gubernaclo. exiſtēs magiſter. i. princeps, & gubernator. & hortatur viros. i. viriliter remigantes. & torquet clauum. i. gubernaculū, ad littora ſ. quæ Menœtes vitauerat. At. i. ſed. Menœtes grauis, quia iam ſenior. & fluens in veſte madida. vt. i. poſtquam redditus eſt, tandem. ſ. poſtquam diutius fuerat ſub aquis ſup. à fundo imò; id eſt emerſerat à fundo, ipſe petit. i. conſcendit, ſumma ſcopuli: erat. n. propè ſcopulorū quē vitauerat, & reſedit in rupe ſicca. Teucri riſere. ſ. prius illum &. i. ſimul labentem, quia ſciebant peritum eſſe nec ſubmergi poſſe, & natantē, id eſt cum nataret ad ſcopulum. & rident. ſ. iam reuomentem. i. frequenter vomentē, fluctus ſalſus. i. aquas marinas.

VARIA LECTIO.

INTEREAQVE brachia remis Intenti, expectant ſignū.] In lib. aliquot antiquis legere eſt, Nudataq́ brachia remis intenti. [Conuulſum remis, roſtriſq. ſtridentibus æquor] In vetuſto quodam libro, Roſtriſq. ſonantibus, ſcriptum eſt. Alij ſ. in ſtridentibus abundare putauerunt, quod omnino pleriſque alijs locis factum deprehendi, in Rom. preſertim lib. ſuſpicatique ſunt. Tridentibus. legendum. Alij. Ruentibus. adinuenere. qua in opinione literatiſſimos ætate ſuperiore viros fuiſſe accepimus. In Oblongo illo lib. peruetuſto, quem Pomponij Lęti delitias fuiſſe dicunt. Roſtriſq́. rudentibus, legitur. [Nec ſic immiſſis] Veteres aliquot libri manuſcripti legunt. Non ſic immiſſis. [Primuſque elabitur vndis] In Rom. lib. in Longobardico, in Mediceo. & aliquot alijs legere eſt, Primis. [Et nunc Piſtris abit] In antiquioribus libris legere eſt. Et nunc Priſtinis habet. [Et lunge ſulcant vada ſalſa carinæ] In Rom. lib. legere eſt. Et longa ſulcant vada ſalſa carina. In Mediceo quidem, Carina. prius fuerat, ſed aliena manu, & atramento, Carinæ, factum eſt [Cum princeps] In antiquis aliquot libris ſcriptum eſt, Tum [Huc dirige curſum] Vulgata quidem exemplaria. Curſum. habent. Sed in Rom. & pleriſque alijs, vno exemplo legas, Greſſum. [Littus ama, & læuas] In Longobardico legere eſt. Littus amet, læuas. [Cū clamore Gyas reuocabat & ecce Cloanthum Reſpicit] Multi expungunt, &, quod in antiquis lib. particulam eam aſſerant nō inueniri. Ego ſanè. & in Vaticanæ bibliothecæ lib. & in pleriſque alijs, qui mihi præ manibus fuerūt, paſſim & ipſum notatum animaduerti. [Subituſq́ priorem Præterit] In Med. & antiq. aliquot alijs lib. Subito legitur. [Puppi deturbat ab alta] In antiq. aliquot libris. Detraxit, legitur. [Redditus imò eſt] In nōnullis libris antiquis. Eſt. verbum deſideratur. In aliquot alijs per apoſtrophen ſcriptum inuenias, Im'eſt.

COELIVS RHODIGINVS.

ILLVD hic opera ſubnotarim par erga. In ſpectacula quādoque Miſſus nominari. Confici miſſum vnum intellige, vbi à calce ad calcem procurrentes equi rurſum ab meta circunflexa calcem repetebant. Sic vero dicitur, vnde emittuntur equi. Hinc Maro:

Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit ſignum nautis pater, vnde reuerti
Scirent, & longos, vbi circumflectere curſus:

Erant ſanè miſſus quatuor & viginti, pro horarum numero. Quando cœleſti ratione circum diſtingui ſolitum, accipimus. Etenim duodecim viſebantur hoſtia, pro numero domiciliorū cœli, ſicuti planetarum imagines metæ ſeptem.

Moran

SERV. MOrantē] Imperitia gubernantis. [Aemula Priſtis] Eiuſdem rei ſtudioſa: vt, Illo ęmulo atque imitatore ſtudiorū meorū Cic. in Cæſarianis. Alias inimicū ſignificat. [Inſurgite] Econtra Lucan. Atq. in tranſtra cadunt, & remis. [Hectore] aut fortiſſimi aut re vera quondā Hectoris ſocii. [Getulis] Africanis. à parte totum. Nam Getul a mediterranea eſt. Syrtes vero iuxta Lybiā ſunt. ſic de Syrtib. Hora. Vbi Maura ſemper æſtuat vnda. Fuiſſe aūt Troianos in Syrtibus ille indicat locus. In breuia & Syrtes vrget, miſerabile viſu. [Ionio] qñ iuxta Charybdim nauigauerūt. [Maleæq.] Malea promontoriū eſt Laconicæ ꝓuinciæ. vnde ſunt ſequaces. i. ꝑſecutrices: vt. Capreęq. ſequaces Illudūt. [Prima] quaſi q ſoleo. [Mneſtheus] ille ſēper victor. [Hoc vin.] loco victoriæ ſit vltimos non redire. [Nefas.] Modo opprobrium. [Aerea] fortis: vt, Et iunctos temo trahat æreus orbes. Nā puppis ærea nō eſt, ſed prora. [Subtrahiturq; ſolū] Vnicuique rei quod ſubiacet ſolum eſt ei cui ſubiacet. vnde eſt ſolū nauis mare. & aer, auium. & eſt verbum cuius perlucidā ſignificatio ſemper inuenitur. [Riuis] more riuorū. ac ſi riuatim diceret. [Furens animi] Figurate dixit: vt, Præſtās animi iuuenis. [Interior] ſiniſterior. Cic. Quem omnia intercanere dicebāt. Salu. Igitur introrſus prima Aſiæ Bithynia eſt: [Iniquo] anguſto: vt, Siluis inſedit iniquis. [Procurrentibus] Præminētibus. & veluti obuiā venientibus. [Murice] ſaxi acumen eminens per trāquillitatem. [Morantur.] i. retro agunt. [Legunt] alii præter eunt, ſed melius legunt. i. colligunt. Nam ſequitur, Et fractis diſcentem currere remis. [Prona] vicina littoribus. Vnde altū, eſt longe poſitum. [Columba] Vbique de his domeſticis columbas Virg. dicit. Perſius vero ait. Teneroq. columbo Es ſimilis. Nam agreſtes, palumbes vocantur. [Exterrita pennis] pennarum concuſſione terrorem ſignificans, vt, Timuit exterrita pēnis ales Nō. n. timet pēnis, ſed indicat timorem. [Radit] Secat purū aerem. [Fruſtra] Quis enim ei relicta victoria ſubueniret.

Hic læta extremis ſpes eſt accenſa duobus,
Sergeſto, Mneſtheoque Gyam ſuperare morantē.
Sergeſtus capit ante locū, ſcopuloq; propinquat:
Nec tota tamen ille prior præeunte carina:
Parte prior: partem roſtro præmit æmula Priſtis.
At media ſocios incedens naue per ipſos
Hortat Mneſtheus. MNE. Nūc nūc inſurgite remis
Hectorei ſocij: Troiæ, quos ſorte ſuprema
Delegi comites, nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Getulis Syrtibus vſi,
Ionioque mari, Maleæque ſequacibus vndis.
Nō iā prima peto Mneſtheus: neq; vincere certo:
(Quanq̄ ò) ſed ſuperēt, q̄bus hoc Neptune dediſti
Extremos pudeat rediiſſe. hoc vincere ciues,
Et prohibere nefas. POE. Olli certamine ſummo
Procumbunt: vaſtis tremit ictibus ærea puppis:
Subtrahiturq; ſolum. tum creber anhelitus artus,
Aridaque ora quatit: ſudor fluit vndique riuis.
Attulit ipſe viris optatum caſus honorem.
Nanque furens animi, dū prorā ad ſaxa ſuburget
Interior, ſpatioque ſubit Sergeſtus iniquo,
Infelix ſaxis in procurrentibus hæſit.
Concuſſæ cautes, & acuto in murice remi
Obnixi crepuere, illiſaque prora pependit.
Conſurgunt nautæ: & magno clamore morātur:
Ferratasque ſudes: & acuta cuſpide contos
Expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.
At lętus Mneſtheus, ſucceſſuque acrior ipſo,
Agmine remorum celeri, ventisque vocatis,
Prone petit maria, & pelago decurrit aperto.
Qualis ſpelunca ſubito commota columba,
Cui domus, & dulces latebroſo in punice nidi,
Fertur in arua volans; plauſumq; exterrita pennis
Dat tecto ingentem; mox aere lapſa quieto
Radit iter liquidum, celeres neque cōmouet alas.
Sic Mneſtheus, ſic ipſa fuga ſecat vltima Priſtis
Aequora, ſic illam fert impetus ipſe volantem.
Et primum in ſcopulo luctantem deſerit alto
Sergeſtum, breuibusq. vadis, fruſtraq. vocantem
Auxilia. & fractis diſcentem currere remis.
Inde Gyan, ipſamque ingenti mole Chimęram
Cōſequitur: cedit, quoniam ſpoliata magiſtro eſt.

quæ nauis erat Sergeſti. At. i. ſed, Mneſtheus incēdens. i. ingrediēs per ipſos ſocios, in media naue hortatur. ſ. his verbis. ò ſocii Hectorei. i. fortes, qualis Hector, aut, qui aliquā do Hectori ſocii fuiſtis, quos ego delegi. i. de multis legi. comites. ſ. huius profectionis, in extrema ſorte Troiæ. i. in ipſa ruina, & euerſione Troiæ. inſurgite nunc nūc, i. maxime nunc remis, promite. i. proferte nūc illas vires, & illos, ſup. animos nunc quibus vſi ſupp. eſtis in Syrtibus Getulis. i. Getulicis, vt in j. viſum eſt. & in mari Ionio qñ. ſ. iuxta Charybdim nauigaretis, vt in 3. recitatum eſt, & in vndis Maleæ. illius promōtorij Laconicę prouinciæ, ſequacib. i. ꝑſecutricibus, ego Mneſtheus. i. q̄uis Mneſtheus, hoc eſt qui primas partes obtinere ſoleo, tamen non peto iā prima. i. primas partes. neq. certo. i. contendo, vincere. i. ſuperare. Quanquam ò. i. vtinam, id mihi datū ſit, aut quāquā, ò q̄ glorioſum foret, in hoc certamine ſupereſſe, ſed ò Neptune ſuperent. ſup. illi, quibus tu dediſti hoc. i. qui non tua virtute, ſed tuo nomine freti. nūc ſuperant. Pudeat. ſupp. ſaltem vos rediiſſe extremos. ò ciues, vicite, & prohibite. hoc nefas. i. pro victoria obtinere. ne. ſ. redeamus extremi, & prohibite tantum dedecoris à nobis. Olli, illi tūc, procumbunt. i. toto pectore incumbunt remis, ſummo certamine. i. conatu, quaſi cōcertarent de laude inter ſe. puppis ærea. i. fortis, aut ęrata. tremit vaſtis. i. valde amplis ictibus. & ſolum. i. ſuſtentaculū eius, hoc eſt aqua ſubtrahit. ſ. impulſu remorū, tū. i. īſuper, anhelitus, ſ. remigū. creber. i. crebro emiſſus, quatit artus, & ora arida. & ſudor fluit vndiq. i. ab omni parte riuis. i. ꝑ riuos aut in morē riuorum. Ipſe caſus. i. euētus. attulit viris. i. viriliter remigantib. honorē optatū. ſ. vt extremi nō eſſent, nam dū Sergeſtus. furens animi. i. faciēs animū. quaſi furere, vnde honeſtius dixit. q̄ ſi dixiſſet. furēs animo. ſuburget. i. ab interiore viget. exiſtens interior. proram ad ſaxa. i. à Menœte vitata, & à Cloantho feliciter pertranſita, & ſubit ſpatio iniquo. i. non ſatis magno ꝓ captu centauri, ipſe infelix hæſit. i. manſit hærēs in ſaxis procurrentib. aut prominētibus aut procul cōcurrere viſis. Cautes concuſſæ ſunt, ſup. a remis, & naui, & remis obnixi. i. obnitētes. vt ſeruēt nauium crepuere. i. fragorē dedere, in murice. i. ſaxi acumine, acuto. i. aſpero, & prora illiſa. i. partim læſa, pependit. ſ. ad ſcopulos, nautæ. i. nauiū impulſores, cōſurgūt. i. ſimul cōtēdūt, nauē ſuſpenſam amouere conantes & morātur. i. morā trahunt, ſup. cū clamore magno, & ſuo quo ſe mutuo cohortantur & ſpectantiū, & expediūt. i. expedite iniiciunt, trudes ferratas. i. perticas ferro munitas, quibus naues detrudere ſolēt. & contos. i. bacculos oblongos, quib. ꝓfunditatē percontari ſolent, cuſpide acuta. i. hn̄tes cuſpidē acutā, & legunt. i. colligunt, in gurgite remos fractos. ſ. ad ſcopulū, at. i. ſed Mneſtheus lætus quod per infortuniū Sergeſti cū ꝓteriret, & acrior, ſup. effectus, ipſo ſucceſſu. i. q a bene ſucceſſit, petit. i. trāſuolat. celeri agmine. i. impulſu remorū, & ventis vocatis. i. optatis, maria ꝓna. i. deflua, & inclinata, & decur-

ASC. HIC læta extremis, &c.] Docet reliquorum conatus, & (vt dixi) varium euentum, ſimulq. in gratulationem domus Sergiæ egregios animos facinusque virile. Sergeſti commemorat, qui tamen infelici fortuna vſus, nauem fregit, quare ſpem cepit Mneſtheus tam grandem, vt qui vltimus erat, primus euaſiſſet, niſi Cloanthus diuina ope fretus, partam gloriam prorexiſſet. De qua re cum nihil allatum ſit ex Donato. Ordo eſt. Hic, id eſt hoc loco, aut ex hoc euentu, ſpes lęta. i. lętificans, eſt accenſa duobus extremis. ſ. Sergeſto, & Mneſtheo, videlicet ſperare Gyam, morātem. i. moram trahentem, quia gubernatorem amiſerat. Sergeſtus capit locum ante. ſ. quam Mneſtheus, & propinquat ſcopulo. ſ. vbi meta erat conſtituta, nec tñ ille. ſ. Sergeſtus, erat prior tota carina præeunte, id eſt tota naui, ſed prior erat parte. ſ. nauis ſuæ. & Priſtis, nauis Mneſthei æmula. i. inſecutrix, præmit roſtro. i. anteriore parte ſua, hoc eſt prore ferrata, partem. ſ. centauri,

decurrit.i.deorſum currit pelago aperto.i.patenti, ſine obſtaculo.Dat exemplum.dicens.qualis.i. qualiter columba commota, id eſt decubata.ſpelũca.ſ.ſua.i.de cauerna ſua.ſubito.i.ex improuiſo,cui.ſ.columbæ,domus.ſup.eſt,& nidi dulces, ꝑꝑ pullos.ſup. ſunt in punice latebroſo.i.lapide cauernoſo. ſcilꝫ.ſ. ſpelunca, volans in arua, & ipſa exterrita tecto.i euolans ex tecto ꝑꝑ terrorẽ dat ingentẽ plauſum pennis.i.alis ſuis, & ipſa mox.i. paulo poſt, lapſa.i.deuolans,aere quieto.i.non concitato.radit.i.molliter ſecat,iter liquidũ.i.aerem,neq; commouet alis celeres, ſed æquatis & immotis alis deſcendit:Sic.i.talis Mneſtheus, ſup. volat, & Priſtis vltima, q̃ fuerat vltima, ſecat ſic æquora, & ipſe impetus fert,ſic ipſam volantẽ,& deſerit primum Sergeſtum, luctantẽ in alto ſcopulo,& vadis breuibus.ſ.inter ſcopulos. nam impulſu in duxerat nauẽ,vnde quietam reducere nequibat,& vocantem fruſtra,i.incaſſum.auxilia forte deorũ,quia ſtultum fuiſſet a concertantibus auxiliũ petere,& diſcẽtem currere remis fractis, inde.i. deinde,conſequitur Gyam,& Chymeram,nauem.ſ.Gyæ, ingenti molæ.i.habentẽ ingẽtẽ molẽ.&,ſup.Chymera,cedit.ſ. Mneſtheo, ac Priſti,(q̃ a ſpoliata eſt magiſtro,id eſt gubernatore.ſ. Menœte.

VARIA LECT. SERGESTO, Mneſtheoq́. Gyam ſuperare] In libris aliquot antiquis,Mneſthei, legitur. [Nec tota tamen ille prior præeunte carina,] in antiquis pleriſque libris, verſus hoc legitur ordine dictionum;Nec tamen ille prior tota præeũte carina [Partẽ roſtro premit] In libris aliquot antiqs Partim,leg.ſ.Neq.vincere certo. [Quanq̃ ò] In antiquis pleriſque libris abraſa eſt caſtior lectio.ſ. Quanq̃ ò. & eius loco repoſitum, Quenquã.[Nanque furens animi,dum prorã ad ſaxa ſuburget] In libris aliquot antiquis legere eſt.Nanq. furens animis. [Ferratasq́.ſudes] In Mediceo & antiquis aliquot alijs exẽplaribus.Trudes legitur.] Et primum in ſcopulo luctantem] In libris aliquot antiquis.At.in alijs.Ac legitur.

COEL. RHOD. QVARE ſi & paucula modo adiecero,coronidem apponã. Cum canant citharistæ,manus vtriuſq; officio perfungi, quippe plectro dextra vtitur,& hoc eſt foris canere,chordas vero ſiniſtræ carpunt digitis, quod vocant intus canere, quoniam quæ ſiniſtra ſunt,ſæpius interiora dicũtur. vt apud Virgiliũ: Dum proram ad ſaxa ſuburget Interior. Et apud Sal.Introrſus prima Aſiæ Bithynia eſt. Intus apud Plin. in terrarum ſitu loca ſtatuuntur, quæ in mediterraneis fere ſunt.

Solus iamque ipſo ſupereſt in fine Cloanthus:
Quem petit, & ſummis adnixus viribus vrget.
Tum vero ingeminat clamor: cunctiq́. ſequẽtem
Inſtigant ſtudijs: reſonat clamoribus ęther.
Hi proprium decus,& partũ indignantur honorẽ,
Ni teneant: vitamque volunt pro laude paciſci.
Hos ſucceſſus alit. poſſunt, quia poſſe videntur.
Et fors æquatis cepiſſent præmia roſtris,
Ni palmas ponto tendens vtraſque Cloanthus,
Fudiſſetque preces, diuoſque in vota vocaſſet.
Dij qbus imperiũ pelagi, quorũ æquora curro,
Vobis lętus ego hoc candentem in littore taurum
Conſtituam ante aras voti reus, extaque ſalſos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.
Dixit: eumque imis ſub fluctibus audijt omnis
Nereidum, Phorcique chorus, Panopęiaq́. virgo:
Et pater ipſe manu magna Portunus euntem
Impulit. illa Noto citius, volucriq́. ſagitta
Ad terram fugit, & portu ſe condidit alto.
Tum ſatus Anchiſa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna præconis voce Cloanthum
Declarat, viridique aduelat tempora lauro:
Muneraque in naues, ternos aptare iuuencos
Viuaque,& argenti magnum dat ferre talentum.
Ipſis præcipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam: quã plurima circũ
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit:
Intextuſque puer frondoſa regius Ida
Veloces iaculo ceruos, curſuque fatigat,
Acer, anhelanti ſimilis: quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Iouis armiger vncis:
Longæui palmas nequidqam ad ſidera tendunt
Cuſtodes, ſæuitque canum latratus in auras.

SERV. IPſo ſupereſt in fine] Vt ſpatia,& ſi plura ſupereſſent,tranſeat elapſus prior. [Propriũ decus] Quaſi iam partam victoriam. & honorẽ ni teneant indignãtur. [Succeſſus] Felicitas. [Poſſunt. quia poſſe videntur] Sperabant victoriam opinione ſpectantium:vt. Cũctiq. ſequentes Inſtigant ſtudijs: [Palmas vtraſq;] Diximus ſupra antiquum hoc eſſe. Carpinius tamen dicit (qui de elocutionibus ſcripſit) per naturam vitioſam eſſe hanc elocutionem. & ſiue vtranque palmam ſiue vtraſque palmas diximus,eſſe in aliquo vſurpationem. [Imperium pelagi] In pelago:vt. Dij qbus imperium eſt animarum. [Lætus] Victor. à præcedenti quod ſequitur. [Ante aras] de quibus paulo poſt: pars ſpoliant aras. [Voti reus] debitor. Vnde vota ſoluentes, dicimus abſolutus. Vnde eſt: Damnabis tu quoq́.votis, quaſi reos facies. [Porriciam] Exta porriciuntur in fluctus. Niſi forte dicamus, & fluctib. offerri. quod ſi eſt. porriciam legendum eſt ,i.porro iaciã. [Phorciq.] Latine hic Phorcus.i. huius Phorci dicimus. nã apud nos, græca huius nominis nõ eſt declinatio. [Eſt autem deus marinus. [Panopæaq. virgo] Vna de Nereidibus, quam ideo ſeparatim dixit.vt illas nõ virgines intelligamus. [Portunus] Deus marinus. q portubus ꝑeſt. Et bene Impulit eum ipſe

Portui. Fabula. iam vicinum portui. Nota eſt autem fabula.Athamas poſt furorem à Iunone immiſſum. cum occiſo Learcho Melicertam alterum filium cum vxore ſua perſequeretur, & ſe illi in mare præcipitaſſent. voluntate numinum in deos verſi ſunt, Melicerta in Portunũ, qui græce Palęmon dicitur, Ino in matrem Matutam, quæ græce dr̃ Leucothea. [Portu ſe cõdidit alto].i.vſque ad interiora peruenit. [Ex more] Ludorũ.ſ. per præconem. [Victorem] Primũ ſubaudis. Nã & illi duo victores ſunt Sergeſti. vnde paulo poſt, quem modo nauali Mneſtehus certamine victor Conſequitur. [Dat ferre] Græcum eſt dum verba coniungere, vt paulo poſt Donat habere viro. ſed hoc datur poetis. [Magnum talentum] Vt diximus, quiddã breue, ſed magnum dixit cõparatione alterius. [Circum].i.in parte extrema,vt diximus. [Mæandro duplici] Flexuoſo.& h.d. Erat in Chlamide flexuoſa, & in ſe remeabilis purpura in modum Mæandri fluminis Cariæ prouinciæ. [Melibœa] pro Melibœenſis. Eſt aũt ciuitas Theſſaliæ Melibœa. [Regius] Troi regis Phrygiæ filius. [Fatigat] Laus picturæ,quaſi gerat,& ſi gerere videatur. [Prępes] Modo volans. [Sublimẽ.i.in altũ [Palmas ad ſidera tẽdunt] aut mirãtes, aut increpãtes deos.

ASC. SOLVS iamq́. ipſo ſupereſt in fine Cloãthus. Quem petit,& ſummis adnixus viribus vrget. Tũ vero ingeminat clamor,&c. Poſtquã Mneſtheus, Sergeſtum, & Gyãtem ſuperauerat:reſtabat,ĩquit,ſolus Cloanthus in fine, quem & Mneſtheus viciſſet,niſi implorato, atque impetrato deorũ auxilio,Cloanthus portum attigiſſet,quem victorẽ, pronunciat Aeneas, meritoq. donat præmio.Horum exemplo,ne qua pars diuinę poeſeos bona eruditione vacet,docet poeta in rebus bellicis celebroſitatem obeſſe plurimũ, & id in Gya, q Menœtẽ ſocium ſalutis deturbauit,temeritatem nõ minus officere.vt in Sergeſto, q nauem fregit,virtutem plurimum poſſe, vt in Mneſtheo, qui etiam Cloanthũ viciſſet, ſi ſuis dũtaxat auſpicijs, & viribus contendiſſet. ſed diuinũ auxilium omnibus præſtare, quo Cloanthus victor euaſit. monet ergo tacite.vt illud imploremus. Docet præterea, aleam fortunamq́ue belli eſſe variam, ne dum aſpirat primo fortuna labori, ſucceſſu ipſo vecordes, ſegneſque efficiamur, ne vel in aduerſo principia deſperemus, quia ſperandum eſt, vt debile principium melior fortuna ſequatur. Quia vero ex Donato nihil habemus.colligamus ordinem,qui talis eſt. Iamque, id eſt & iam ſolus Cloanthus ſupereſt, id eſt reſtat, vincendus in ipſo fine,id eſt iuxta terminum,quem ſcilicet Mneſtheus, petit, id eſt aggreditur,& vrget annixus, id eſt annitens ſummis viribus.Tum vero,i.ſed tunc maxime, & ac verum clamor, ingeminat. ſupple ſe,aut ingeminat. id eſt multiplicatur, & cuncti, ſcilicet ſpectantes,inſtigant ſtudiis,id eſt cohortationibus ſtudioſis, ſequentem .ſ.Mneſthea ęther,id eſt aer ſublimis reſonat clamoribus,hi.i.priores,cum Cloantho indignantur, id eſt indigne ferunt, ni teneant

decus

decus promontorium.i.quod ſibi iam proprium fecerant,& honorem partum.ſ.acquiſitum, hoc eſt quod non conſeruarent victoriam partam,& volunt paciſci.i. in pactum expendere vitam ꝓ laude.i. vellent potius amittere vitam q̃ laudē, & dare vitam ꝓ laude conſeruanda. Succeſſus.i.proſper proceſſus,alit,i.fouet, & accendit hos.ſ.Mneſthei ſocios ſequentes, & pñt,ſ. Cloanthū ſuperare,quia vñr.ſ.ſibi.i. quia perſuaſerūt ſibi poſſe. quo verbo docet poeta, quid animus præſtans poſſit. vnde Horat. Incipe dimidium facti,qui bene cœpit habet. Et fors.i.forte, ſed ne vocalium eſſet concurſus,maluit fors dicere, q̃ forte, vel o fors .i. fortuna.vt ſit apoſtrophe, ipſi cœpiſſent præmia roſtris æquatis .i.ęquali vicinitate,& tpe,in portum reductis,ni.i.niſi,Cloāthus tendēs vtraſq; palmas.i.manus, cōiunctas ponto . i. in pontum, fudiſſet preces,& vocaſſet diuos in vota, dicēs,ſup.O dij, qbus, ſup.eſt imperium pelagi.i.in pelago,& quorum æquora ego curro.ego lætus,quia reus.i.obnoxius, voti. ſ.ꝓſoluendi, conſtituā vobis ante aras.ſ.veſtras,vt immolē taurū candentē.i.candidū,in hoc.i.p̄ſenti littore, ne.ſ. longa ſit dilatio verenda,& porriciā .i. porro iaciā in fluctus ſalſos,extra.ſ.tauri,& fundā vina liquentia (à liqueo).i.fluida,& pura:dixit.i. finiuit , preces Cloanthus , & omnis chorus.i.cętus,& multitudo Nereidū.i.nympharum maris,& Phorci.i.quibus Phorcus p̄eſt,& Panopea.i. vna de Nereidibus,virgo.ſ.cū aliæ nō ſint,& Portunus.i. Portunū deus,pater .i.p̄cipue,in ea re reuerēdus, impulit ipſe.i.nō ꝑ ſuos,ſed(vt dñt) in propria ꝑſona,manu magna,videlicet ſua,euntē.ſ.nauē,illa.ſ. nauis Cloanthi,Scylla,videlicet,fugit ad terrā.i.ad littora, citius Noto.i.vento illo rapaci , & ſagitta volucri , & condidit ſe alto portu.i.penitus intrauit portum vſq. ad littus.Tum.i.deinde,ſatus,i.genitus Anchiſa.videlicet Aeneas , declarat.i.pronunciat , magna voce p̄conis,Cloāthū victorē,& aduelat tpa.ſ.eius lauro viridi,in ſignū victorię,& dat aptare.i.aduectare,munera.i.dona gratuita,ſ.ternos iuuēcos,in naueis,i.i ſingulas naueis, tres iuuēcos, & vina,& dat ferre magnū talentū.i.pōdus argenti,& addit ipſis ductorib.ſ.Cloātho,Mneſtheo,& Gyæ,& Sergeſto,p̄cipuos honores.i.munera honorifica:cętera.n.erāt cōia oībus remigib. Addidit.videlicet victori.ſ.Cloantho,chlamydē auratā, aureo.ſ. filo,intextam,aut aureo limbo cinctā, quā circum.i.circū quā, purpura plurima Melibœa.pro Melibœia:aut, eo quod eſt Melibœenſis,hoc eſt Theſſalica.currit Mæandro duplici.i.flexuoſo.i. in morē Mæādri fluminis flexuoſi,& ꝑ varios gyros Cariā circūfluentis.& ſup.in qua,puer regis.ſ.Ganymedes, Trois,regis Troianorum filius,intextus.i,in ea textus,fatigat in ida frōdoſa.i.ſilua illa Troiana , quæ etiam intexta, aut acu picta. in chlamyde erat,iaculo.ſ.venatorio,ceruos veloces.& fatigat,ſup.eos curſu exiſtens acer, & ſimilis anhelanti , quia anhelare in pictura non potuit,ſicut nec currere,ſed currenti ſimilis erat, quē.ſ. puerum armiger Iouis.i.aquila eius:tela,hoc eſt fulmina ferens,eo quod altiſſime volat,& ſolis radios viſu non formidat, præpes.i.celeriter volans,rapuit ſublimē.i.raptum in ſublime,vexit pedibus vncis.i.vnguibus ſuis cuſtodes lōgæue.i.geniores pædagogi,qui ad cuſtodiam pueri exierant venatum.tendunt nequidquam.i. fruſtra, palmas ad ſidera, quia iuſſu Iouis raptus erat Ganymedes, vt eſſet pincerna deorum,reiecta Hebe , Iunonis filia . vnde eſt, Et rapti Ganymedis honores , vbi dictū eſt,quod etiā ad ſtuprū raptus erat,& latratus canum ſæuit in auras, quia aquilam inſequi nō potuerunt canes, niſi ſolo latratu quem ingeminauerūt. Eſt autem mira laus ipſius texturæ,ſeu Phrygionū picturæ,dum hæc tam ad viuum efficta ſunt , vt geri videantur, non depingi.

VARIA LECT. R E S O N A T clamoribus æther] In Rom.lib.antiq. & in aliquot alijs manuſcriptis,legere eſt.Reſonatq.fragorib.ęther.[Vobis lætus cādentem in littore taurum Conſtituam] In Rom. lib. abſque In,p̄poſitione locali legitur, In Med. vna plus dictione legitur,Ego hoc cādentem in littore. [Extraq.ſalſos Porriciam in fluctus] Antiqua omnia exemp.quotquot habere potui, vno eodemq.exemplo legunt,Proiciam,idq.vnico i, pro ſui temporis conſuetudine.[Ternos aptare iuuencos] In Rom. lib. legere eſt.Optare.Eaque lectio in quibuſdam alijs vetuſtis exempl. habebatur.qua abraſa,Aptare inde ſuffectum eſt.

At, qui deinde locum tenuit virtute ſecundum,
Leuibus huic hamis conſertam, auroq́. trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipſe
Victor, apud rapidum Simoenta ſub Ilio alto;
Donat habere viro, decus, & tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus, Sagariſq. ferebant
Multiplicem,connixi humeris: indutus at olim
Demoleus, curſu palantes Troas agebat.
Tertia dona facit, geminos ex ære lebetas,
Cymbiaq.argento perfecta, atque aſpera ſignis.
Iamq. adeò donati omnes, opibuſq. ſuperbi,
Puniceis ibant euincti tempora tænis;
Cum ſæuo è ſcopulo multa vix arte reuulſus,
Amiſſis remis, atque ordine debilis vno,
Irriſam ſine honore ratem Sergeſtus agebat.
Qualis ſæpe viæ deprehenſus in aggere ſerpens,
Aerea quē obliquū rota tranſijt, aut grauis ictu.
Seminecem liquit, ſaxo, laceruinq. viator;
Nequidquam longos fugiēs dat corpore tortus,
Parte ferox,ardenſq. oculis,& ſibila colla
Arduus attollens: pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodis,ſeq.in ſua membra plicantem.
Tali remigio nauis ſe tarda mouebat.
Vela facit tamen, & plenis ſubit oſtia velis.
Sergeſtum Aeneas promiſſo munere donat
Seruatam ob nauem lætus, ſociosque reductos.
Olli ſerua datur operam haud ignara Mineruæ,
Creſſa genus Pholoe, geminique ſub vbere nati.

SERV. VIrtute ſecundum] Quia ille fauore vicerat numinum. Vnde & præmia dantur congrua, illi chlamys deorum continens fabulam, huic lorica.i. virtutis inſigne. [Hamis auroque] Hamis aureis.[Simoenta] Venit aūt a noīatiuo Gręco non in *is*,ſed ī *ns* exeūte,vt *σιμόεις σιμόεντος* .[Sub Ilio alto;] O breuis fit ſequente vocali.[Decus,& tutamen] Quia triplex, & aurea.[Phegeus Sagariſq.] Nominatim dicendo addidit laudem. [Curſu Palantes Troas agebat] Ad Aeneæ. qui cū vicit, p̄tinet laudē. [Cymbiaq.] Pocula in modum cymbæ nauis [Aſpera ſignis] .i. ſculpta, *ἀναγλυφά* .[Omnes] Qui vicerāt.ſ.[Puniceis tænis]Vittis roſeis, & ſignificat lemniſcatas coronas, q ſunt de frondibus & diſcolorib⁹ faſcijs. & ſicut Varro dicit, magni honoris ſunt. Tænis autē modo vittis, alias vittarū extremitates dicit:vt.Fit longæ tænia vittæ: [Arte].i.uirtute.[Atque ordine debilis uno]Sergeſtus.ſ. Et bene ex mutatione cōquiſiuit ornatum.Nam irrideri,& ſine honore eſſe , hominis eſt, remis carere,nauis.[Viæ in aggere] Agger eſt mediæ uiæ eminētia coaggeratis lapidib⁹ ſtrata. Vnde viæ aggere dixit.[Aerea] Fortis: vt , Aerea puppis , [Grauis] Fortis : vt , Grauibus certamina remis . [Tortus] Hos tortus.ſ.ſine cauſa tentat inceſſus.[Clauda] Ab homine tranſtulit ; Cic. Maneam ac debilem fore præturam ſuam . [Membra] Etiam hoc ab homine trāſtulit.[Vela facit] eſt *ἀναχόλουτον*. Nam nō præmiſit,quam quam remigare non poſſet. [Subit oſtia]Portus , vt ſupra diximus,ideo quia exitus fluuiū frequēter portus efficiūt. [Promiſſo] Aut magno , aut ante ꝓmiſſo , vt intelligamus in omnibus ludis illud eſſe ſeruatū, Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit. Q̃ etiam i pictali ait certamine, Victori velatū auro vitriſq́. iuuencum : Enſem atque inſignem galeam ſolatia victo. Aut certe promiſiſſe eū intelligamus,quādo vidit nauē periclitantem . [Operum haud ignara Mineruæ] Perita lanificij.[Creſſa genus] Figura græca,vt,Qui genus vnde domo. [Pholoe] Nomen proprium, erat autem lactans , Nam infantes lactantes dicimus .

A S C. A T , qui deinde,&c.]Docet quæ ceteris præmia data ſint. de quibus Donatus dicit ſic.[Leuibus]minutis, & omni ſubtilitate perfectis.Oſtendit illam fortem & pulcram. Deīde, accedit tertia laus ab auctore. [Decus] Propter aurum. [Tutamen] propter texturam trilicem,laudat Demoleū , quia illa armatus agebat hoſtes.Laudat magis Aeneā, qui illum vicerit,ac ſpoliauerit , & portauerit , Laudat eum cui donatur,quia ipſe portare optime poſſet,proptereaque eſſet dignus dono . [Puniceis tænis;] Vittis roſeis. [Plenis velis) Facit contra nauticam conſuetudinem , nam ſubituri portum . de

mittunt

mittunt vela. ſed neceſſe eis erat. quia carebant remis. [Creſſa genus]Plena laus ſeruæ,quæ eſt ab artificio genere & fœcunditate. Hæc ille. Ordo eſt. At.i.ſed. Aeneas,ſup. donat huic viro qui tenuit,deinde.i. poſt primum,hoc eſt poſt Cloanthum ſecūdum locum virtute.ſ.propria,hoc eſt Mneſtheo,donat (dicit)loricam .i.tunicam armaturæ, quæ olim ex loris fiebat, conſertā.i. contextam hamis.i.annulis leuibus.i.ſubtilibus.& politis,& triplicē .i.trib.licijs, & triplici ordine nexā auro.i.q̄ licia, aut qui hami erāt ex auro,quam.ſ.loricā.ipſe.ſ.Aeneas victor. detraxerat Demoleo,Græco illi ingentiſſimo, ſub Ilio alto.i.ante Troiā apud Simoenta,fluuium illum rapidum.i.raptim profluentem,donat, inquit,habere.i.vt habeat illam loricam,decus.i.ad ornamentū, & tutamen.i.ad munimen.in armis.i. cum in armis foret (bene ſm merita dat munera.Nam quia Cloanthus.deorū auxilio vicerat,dat ei munus,quo in toga vti poſſet.quia vero Mneſtheus virtute dat inſigne armorum)Phegeus,& Sagaris,robuſti illi,famuli.ſ.Demolei,aut Aeneæ,ferebant vix.i.cum difficultate.ſ.loricam,multiplicem.i.denſe cōplicatam aut multum duplā.connixi.i.ſimul nitentes,humeris.ſ.ſuis,quibus plurimū tn̄ poſſent, at.i.ſed,Demoleus indutus olim illam,ſup. agebat curſu.i.inſequendo,cum curſu Troas palantes.i.oberrantes,ſine ductore.Et ita laus eſt tunicæ,quæ à tali viro meruit geſtari, & Aeneæ, qui talē valuit ſuperare, & Aeneas facit tertia dona.i.pro tertio dono,dat lebetas.i.ollas,geminos.i.duos & pares, ex ære.i.æreos. (declinatur hic lebes huius lebetis,vel lebetos. vnde accuſatiuus pluralis hos lebetes vel lebetas)&cymbia.i.pocula in morē cymbarum facta,perfecta argento,atq. aſpera.i.vt Græci dicūt: Anaglypha.ſignis.i.ſculpturis,quia habebant nonnunquam caprum inſculptum. Vnde Iuuen. Et ſtantem extra pocula caprum. Iāq. .i.iā adeo.i.omnino,omnes ibant donati.i.præmiati, vltra meritum,& ſuperbi opibus.ſ.datis,euincti tempora.i.habentes. tempora euincta,& circundata,tænis.i.ſertis, aut vittis, extremitatem capitis ambientibus,puniceis.ſ.roſeis,cum.i quando , Sergeſtus reuulſus vix.i.difficulter,è ſæuo.i.magno,& aſpero ſcopulo,ſup. cum multa arte , agebat ſine honore ratem.i.nauem.ſ.centaurū irriſam,& hoc remis amiſſis.ſ.pro parte,atque debilis vno ordine,aut quia non niſi vnum ordinem remigum retinuerat , aut quia vno è tribus ordinibus ſpoliatus fuerat. Dat ſimilitudinē, dicens. Qualis ſæpe.i.quod ſæpe fit,non ſæpe deprenſus.ſerpens deprēſus.i.occupatus,cum tranſire vellet, aut recubaret in aggere.i.tumulo , & eminentiore parte viæ , quem.ſ.ſerpentem rota ærea.i.fortis,& ærata , hoc eſt ære munita , tranſit obliquum.i. per obliquum,cum non ſeruaret rectum curſum,aut quem viator grauis.i.infeſtus,& moleſtus,ictu.i.propter ictum liquit.i.deſeruit,ſeminecem.i.ſemimortuum.ſaxo.i.per ſaxum,quo ictum dederat, ipſe.ſ.ſerpens deprenſus, fugiens.i.fugere tentans,dat corpore.i.contrahendo,& extendendo.corpus,ne quidquam.i. fruſtra,tortus.i volutiones longos.i.longum ductos exiſtens ſ. tot.parte.ſ.illæſa & ard ns oculis,& arduus attollens.i erigēs , ora ſibila.i.ſibilantia.(V rg.vult extremitates cuiuſque rei.per illā dictionem,oram,ſignificare:vt.Et mecu ingentis oras euoluere belli.Plin.cum oram dicit,littoralem ſignificat regionē,apud quē veluti locutio peculiaris,talis eſt,In ora ſūt ciuitates,& oppida oræ proxima. Sunt qui dicant orā ēt ſignificare nauticum funem quo nauis ad terrā l gatur)pars.ſ.reliqua. claudicans.i.claudicans,vulnere.ſ.illato,retentat.i.immoratur & impedit cū a fuga,aut inſultu,nexantem ſe nodis,& plicantem ſe in ſua mēbra.i. in annulos,& ſpiras. Nauis.ſ.Sergeſti,tarda.i.tardata, quia colliſa , & ſpoliata parte remorum,mouebat ſe.ſ.per remiges ſuos , hoc eſt remigio tali,quali voluptate mouetur ſerpens vulneratus,tn̄.i.nihilominus,quanq̄ cōfractione tardaretur, tn̄ facit vela & ſubit oſtia plenis velis , quia remis agebat : Aeneas donat Sergeſtum munere promiſſo.quod intelligitur promiſiſſe,dum videret eum in ſcopulis luctantē,aut dum omnes ſe ad certamē accingerent,exiſtens lætus ob nauē ſeruatam,& ſocios.ſ.eius reductos.Serua.i.ancilla,datur olli.i.illi,exiſtens haud.i.nō.ignara, imo perita operum Mineruæ.i.texturæ,qua Pallas præminet,& Arachnem puellam Lydiam vicit,Pholoe.ſ.noie.Creſſa.i.Cretēſis genus.i.quantum ad patriam,& gemini nati,qui eius fœcunditatem indicant,ſub vbere.ſup.eius,dantur ſup.Sergeſto.Conueniens profecto negocio merces:nam,vt illa operoſa, & induſtria eſt,ita & Sergeſtus,qui nauem ſeruauit,vnde matrē meruit, & ſocios,vnde & filios eius,ſed ſerua erat,vt ſignificet ignobilē fuiſſe Sergeſti virtutem,quia non laudem meruit, ſed ſolum decus,quantum potuit,vitauit. Idem in ceteris donis ſeruatum eſt.vt in duobus prioribus declarauimus,tertium autē coquinarum,& poculentis aptum cerebroſo quadrat,qui rectiorem excuſſerat.Oblitus,decorisq. ſui,ſociumque ſalutis.

VARIA LECT.

PVNICEIS ibant euincti tempora tænis.Hoc loco plerique lib. antiqui, Tænis , vnico i,ſcribunt.Non diſſimulabo tn̄, quod in antiquo lib.pro Tænis,Vittis,ſcriptum eſt.[Cum ſæuo ſcopulo multa vix arte reuulſus]in Rom lib.Scopulo,legitur,& Reuulſam,quippe ratem,legas.In alijs,Reuulſus,quippe,Sergeſtus,legitur.[illiſam ſine honore ratem] in antiq.omnib.exēpl. Irriſam,vel Inriſam legi.[Ardenſq. oculis,& ſibila colla Arduus attollens]In Rom.lib.legere eſt , Pars ſibila colla Arduus attollens.[Nexantem nodis] Vtrunque Nodis , & Nodos , in antiq. habetur exempl.[Et plenis ſubit oſtia velis]Antiqua omnia quę legerim hactenus exemplaria, à vulgatis omnibus diuerſa ſunt , duarum dictionum tranſmutatione , Et velis ſubit oſtia plenis . [Olli ſerua datur operum haud ignara Mineruæ] Longe alio numero carmen hoc habetur in lib. quibuſdam antiq. in quibus ita legitur. Olli ſerua operum datur haud ignara Mineruę. [Geminiq.ſub vbere nati]In Rom.lib. Sub vbera.

Hoc pius Aeneas miſſo certamine tendit
Gramineū in cāpū : quē collibus vndique curuis
Cingebant ſiluæ:mediaq.in valle theatri
Circus erat. quò ſe multis cum millibus heros
Conſeſſu medium tulit, extructoq. reſedit.
Hic,qui forte velint rapido contendere curſu,
Inuitat precijs animos,& præmia ponit :
Vndique conueniunt Teucri , mixtiq.Sicani .
Niſus,& Euryalus primi.
Euryalus forma inſignis,viridiq.iuuenta ;
Niſus amore pio pueri,quos deinde ſecutus
Regius egregia Priami de ſtirpe Diores,
Hunc Salius ſimul,& Patrō,quorū alter Acarnā,
Alter ab Arcadia Tegeæ de ſanguine gentis .
Tū duo Trinacrij iuuenes, Helymus,Panopeſq. ,
Aſſueti ſiluis comites ſenioris Aceſtæ :
Multi præterea, quos fama obſcura recondit .
Aeneas quibus in Medijs ſic deinde locutus .
AEN. Accipite hæc aīs , lætaſq. aduertite mentes.
Nemo ex hoc numero mihi nō donatus abibit .
Gnoſſia bina dabo leuato lucida ferro
Spicula,cælatamq.argento ferro bipennem .

SERV. GRamineum] Gramino ſum , Cicero de haſtis , Bene etiam ne gramineas haſtas . [Collibus vndiq; curuis]Mutauit. Non .n. ſilua colles habet , ſed eſt i collibus ſilua. Debuit ergo dicere.Quē colles cingebant ſiluis . [Mediaq.in valle theatri]Media in valle erat circus theatri.i.ſpatium ſpectaculi.Et theatri grę ce dixit a circūſpectione. Omne ſpectaculum.theatrum poſſumus dicere ἀπὸ τῆς θεωρίας nō enim eſt ſpeciale.[Conſeſſu mediū tulit]Ordo eſt. Quo ſe Aeneas medium tulit cum multis millibus,& extructo cō ſenſu reſedit . [Animos] Eorū ſubaudis .[Mixtique Sicani] Quod ait,pars & certare para ti.[Viridiq. iuuenta] Aetates omnes Varro ſic diuidit , in fantiam,pueritiam,adoleſcentiam,iuuentam,ſenectam. Hę tamen ſicut etiam de tempori bus ſupra diximus, ſingulæ tri fariam diuidūtur, vt ſit prima viridis,præceps, hic eſt, Et viridi iuuenta. & Cruda deo viridiſq.ſenectus. Item Saluſt.Sed Mithridates extrema pueritia regnum ingreſſus matre ſua veneno interfecta . [Amore pio pueri] Aut genitiuus eſt , & dicit eū ob hoc veniſſe , nę amicū relinqueret, aut diſtinguēdum per ſe. & eſt nominatiuus pluralis.vt pueri non referamus ad ætatē, ſed ad agonale ſtudiū,in quo ſunt pueroum,& virorū ſeparata certamina . Nā ἄνδρες καὶ παῖδες dn̄r,licet nō ſint vnius ætatis . [Acarnam] Epirota Arcanania.n.eſt pars Epiri.[Tegeę de ſanguine gentis] S. derinatiuum fuerit.de,non ſequitur.ſi Tegeę legerimus, nō ſtat verſus.n.ſi addita,de, ſyllaba.Derinatiuum autem ille indicat locus. Tunc lateri atque humeris Tegeum ſubligat enſem . Et Tegęum oppidū eſt Arcadię. [Quos fama obſcura recondit] Per contrarium illos omnes

Omnes eſſe nobiles indicauit. [Gnoſia] Cretenſia. Gnoſos enim eſt ciuitas Cretæ. Et bene, ſicut etiam in nauibus, & generalia dat, & ſpecialia. [Leuato] Nitido: vt, Ad leuẽ, Clypeum ſublatis cornibus Io. [Primi] Aliorum cõparatione. Nam vnus eſt primus. [Flaua] Viridi: vt ſupra, Iaſpide fulua. [Phaleris] Equorum ornamentis, ſermo græcus eſt. [Habeto:] Habeat, tertia perſona eſt a futuro imperatiui, quæ in hoc modo numeri ſingularis ſimilis eſt ſecundę. [Amazoniã] quaſi Amazonia: vt Sacri Tropides. [Balteus] Balteus dr nõ tãtũ quo cingitur, ſed et à quo arma depẽdent. [Contentus abito] Quaſi de paruo munere. [Corripiunt ſpatia] Raptim eunt: vt, Corripuit Aeneas aditum cuſtode ſepulto. [Limẽque relinquũt] Aut regulam, aut ſignũ de creta factum. [Simul vltima ſignant] Intuentur vltima ſpatia auiditate vincendi, vt Cic. in Catil. Notat & deſignat oculis. Aut ſignãt vltima cumulorum .ſ. ſummitatem, ſignificãt veſtigiis: vt alibi, Vix ſũma veſtigia ſignat arena. [Primus abit] Sicut. & de nauibus poſt generalitatẽ trãſit ad ſpecialitatem, & bene, q̃a tribus ſtatuta ſunt præmia: quinque cõmemorat, caſuris duobus. [Alis] Velocitate, q̃a tam vẽtos, quã fulmina alata fingũt poetæ, vt, Alis auſtri. [Proximus huic] Secundum hunc locum proximũ dicimus etiam longe poſitum nullo interueniẽte. [Quo deinde ſub ipſo] Sub ipſo .i. poſt ipſum. [Calcẽ calce terit] Calcem dicimus vnde terram calcamus. Ergo non proprie dixit Calcem calce terit. Planta n. calcem non potuit terere. vnde a parte totum accipiendum .i. calce pedem tereoat. [Incumbẽs humero] aut flexo humero, aut currentis eſt geſtus. [Elapſus prior] Ideo labitur .i. celeriter currit vt prior fiat. & ſatis licẽter eſt dictũ. [Ambiguumq́. relinquat] Minus firmum ad celeritatem. [Sub ipſam Finem] Finem bis ſubaudis. Sed ipſam finem feſſi aduẽtabant ad finem. [Labitur infelix:] Quia parata victoria caruit. [Cæſis forte iuuencis] Bene rem notam per tranſitum tetigit. Agonalis enim moris fuerit poſt ſacrificia ad certamẽ venire. [Fuſus, humi virideſque ſuper madefecerat herbas] Ordo eſt ſuperfuſus. [Titubata] Participium eſt ſine verbi origine. [in ipſo Concidit] ablatiuum poſuit, quia non eſt mutatio. [Oblitus amorum:] Pro amoris. nec ſupradictis congruit: ait enim Amore pio pueri. nunc amorum, quia pluraliter non niſi turpitudinem ſignificant.] Spiſſa arena] Tenui. quanto enim quid minutius, tanto denſius. [Prima tenet] τὰ πρῶτα [Fremi-

Omnibus hic erit vnus honos: tres præmia primi
Accipient, flauaque caput nectentur oliua.
Primus equũ phaleris inſignem victor habeto:
Alter Amazoniam pharetrã, plenamq́. ſagittis
Threicijs: lato quam circum amplectitur auro
Balteus, & tereti ſubnectit fibula gemma.
Tertius Argolica hac galea contentus abito.
POE. Hæc vbi dicta, locum capiunt, ſignoq́. repẽte
Corripiunt ſpatia audito, limenq́. relinquunt
Effuſi, nimbo ſimiles: ſimul vltima ſignant.
Primus abit, longeq́. ante omnia corpora Niſus
Emicat, & ventis, & fulminis ocyor alis.
Proximus huic, longo ſed proximus interuallo,
Inſequitur Salius: ſpatio poſt deinde relicto,
Tertius Euryalus.
Euryalumq́. Helymus ſeqtur. qđ deinde ſub ipſo
Ecce volat, calcemq́. terit iã calce Diores,
Incumbens humero. ſpatia & ſi plura ſuperſint,
Tranſeat elapſus prior, Ambiguũ ue relinquat.
Iamq́. fere ſpatio extremo, feſſiq́. ſub ipſam
Finem aduentabant: leui cum ſanguine Niſus
Labitur infelix: cæſis vt forte iuuencis
Fuſus, humũ virideſq́. ſup madefecerat herbas.
Hic iuuenis iam victor ouans veſtigia preſſo
Haud tenuit titubata ſolo, ſed pronus in ipſo
Concidit, immundoq́. fimo, ſacroq́. cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam ſeſe oppoſuit Salio per lubrica ſurgens.
Ille autem ſpiſſa iacuit reuolutus arena.
Emicat Euryalus, & munera victor amici
Prima tenet, plauſuq́. volat, fremituq́. ſecundo.
Poſt Elymus ſubit, & nunc tertia palma Diores.
Hic totum caueæ conſeſſum ingentis, & ora
Prima patrũ magnis Salius clamoribus implet:
Ereptumq́. dolo reddi ſibi poſcit honorem.
Tutatur fauor Euryalum, lacrymæq́. decoræ,
Gratior & pulchro veniens in corpore virtus.
Adiuuat, & magna proclamat voce Diores:
Qui ſubijt palmæ, fruſtraq́. ad præmia venit
Vltima, ſi primi Salio reddantur honores.
Tũ pater Aeneas. AE. Veſtra, inq̃t, munera vobis
Certa manent pueri: & palmã mouet ordine ne-
Me liceat caſum miſerari inſontis amici. (mo,
POE. Sic fatus, tergum Getuli immane leonis
Dat Salio villis oneroſum, atque vnguibus aureis.
Hic Niſus. NIS. Si tanta, inq̃t, ſunt præmia victis,
Et te lapſorum miſereſ; quæ munera Niſo
Digna dabis? primã merui qui laude coronam:
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tuliſſet.
POE. Et ſimul his dictis faciem oſtentabat, & vdo
Turpia membra fimo. riſit pater optimus olli:
Et Clypeum efferri iuſſit Didymaonis artes,
Neptuni ſacro Danais de poſte refixum.
Hoc iuuenẽ egregium præſtanti munere donat.

tuque ſecundo] Bene ſecundo addidit: quia eſt & iraſcentiũ. [Hic totum caueæ] Temporis aduerbiũ eſt. Per caueam autem plebem ſignificat. Nam cauea cõſeſſus eſt populi [Ora Prima patrum] Hoc eſt qđ Iuuenalis ait, Et omnibus ad Podium ſpectantibus [Lacrymæque decoræ] Ipſe etiam fletus habebat aliq̃d venuſtatis, ortus a gaudio. vt Terentius: Lacrymo gaudio. Quod & cõgruit puero ꝓpter victoriã inopinatã, aut certe ad miſerationem mouendam contra eum q̃ ſe aſſerebat eſſe victorem. [Veniens] Creſcens: vt, Hic ſegetes, illic veniunt felicius vuæ. [Certa manens pueri:] Vt diximus ſupra. quia ἄνδρες καὶ παῖδες dicũtur. [Me liceat] Liceat me miſerari. Nam non dicimus me liceat, ſed, mihi liceat. [Caſum] Alluſit à cadendo. [Tergum] Mutauit more ſuo. Nam tergus debuit dicere. [Oneroſum] Plus eſt q̃ ſi onera:ũ diceret, ſicut ſceleratũ, & ſceleroſum. [Qui laude coronam:] Virtute, à ſequente quod pręcedit [Fortuna] Bene dolum ſuum excuſat. [Optimus olli:] Aut ei arriſit, aut olli iuſſit efferri. Sane congrue arma dat iuueni. [Didymaonis artes] Laus ab artifice: vt, Diuini opus Alcimedontis. [Neptuni ſacro Danais de poſte refixũ] Danais, à Danais: & intelligimus hoc ad Aeneã tranſiſſe ꝑ Helenũ.

HOC pius &c.] Recitat quõ peracto nauali certamine, Aeneas currendi concertationem inſtituit, præmia cõdigna victoribus pollicens. De qua re pauca Donati verba in ſequenti particula afferemus. Ordo aũt eſt. Aeneas pius .ſ. vbique, ſed hic præcipue, quia & patri officium anniuerſariũ ſolenniter exhibet, & Sergeſtũ pie donauerat, ſatis lęto munere donaturus conſimiliter Niſum lapſurum, tendit in campum gramineum .i. graminoſum atque herboſum, hoc certamine .ſ. nauali miſſo .i. dimiſſo, quem .ſ. campum, ſiluæ cingebãt vndique collibus curuis .i. quæ erãt in collibus curuis, aut colles curui cingebant vndique ſiluis. q; pro, &, in, ſup. cuius theatri .i. ſpectaculi, media valle erat circus .i. locus aptus curſui, circũ quẽ in coronæ formam ſederent ſpectatores, vt in Circenſibus ſolẽt, quo i. ad quem. circum aut campum. heros .ſ. Aeneas tulit ſe medium. qui locus in inceſſu regum ac principũ eſt, quia cũ multis millibus. ſ. ipſum ſtipantibus, & reſedit .i. locũ ſedendi cepit ſup. in conſenſu .i. loco ad conſiderãdum, apto extructo. ſ. paulo ante, & inuitat hic .i. cum illic eſſet. aut eo tempore precus .i. præmiis, animis, ſup. eorũ qui velint forte contendere rapido curſu: & ponit, ſup. eius præmia, Teucri .i. Troiani, & Sicani .i. Si- A S G.

culi mixti.i.confuſi,cōueniunt vndique.i.ex omni parte,ſed Ni
ſus,& Euryalus,Troiani illi,ſup.cōueniunt,aut oſtenduntur pri
mi,Euryalus inquit,inſignis.i. decoratus:forma .i. formoſitate ,
& iuuenta viridi.i.florente adhuc:Niſus inſignis, aut conuenit,
ſup.pio,i. caſto amore,pueri.ſ. Euryali: quos.ſ.duos i Diores re
gius.i.de reali Proſapia.ſ.de egregia ſtirpe Priami.q a ſi ad digni
tatem ſpectes,primus eſſe debebat,ſed dictū eſt,quod mixti con-
uenerint pro auiditate animi nō nobilitate ſanguinis. ſecurus ,
ſup.eſt.Hunc.ſ.Diorem,ſecuti.ſup.ſunt,Salius,& Patron, quorū
.ſ.duorum prior,videlicet Salius.ſup.erat Acarnan.i.de Acarna
nia,hoc eſt Epirota ,aliter.ſup.erat ab Archadia,de ſanguine gen
tis Tegeæ, illius oppidi,aut ſanguine.i.quantum ad ſanguinem
gentis Tegeæ.i.nobilis populi Tegea incolentis in Arcadia. Tū
.i.poſtea.ſup.ſecuti ſunt,duo iuuenes Trinacrii.i.Siciliēſes.ſ.Ely
mus,& Panopes,comites Aceſte ſenioris , quæ cauſa erat.quare
ipſe ſe certamini non commiſit , aſſueti ſiluis.i. venationi. vnde
Aceſtes occurriſſe dictus eſt :in pelle Lybyſtidis vrſæ. Præterea
.i.præter eos quos dixit:multi ſup.alii quos fama obſcura recon
dit.i. occulit, & innominatos tenet in quibus medius .i. in quo-
rum medio.Aeneas locutus eſt deinde.ſ.poſtquam cōuenerant,
ſic.i. in hunc modum.Accipite.i. intelligite,hæc,ſ. quæ dicā ani-
mis.i.aduertite animos;ad ea quæ dicā:& pro.i. aduertite men-
tes lętas,nemo abibit mihi.i.a me,aut nemo ex hoc numero abi
bit,nō donatus.i.aliquo dono auctus,mihi.i.a me.Ego dabo fer
re.i.reportare a me bina.i,ſingulis,duo ſpicula.i.haſtilia. Gnoſia
.i.Creteēſia,lucida.i.reſplēdentia, ferro leuato.i.nitido , & bipen-
nem cælatam . i.ſculpturis ornatam argento.i. ex argēto factis,
hic honos.i.hoc decus,& ornamentum erit vnus.i. vniforme, &
ęquale omnibus,tres primi.ſ.victores,qui primi ad metā percur
rerint, accipiēt præmia. ſ.merita,& peculiaria, & nectētur caput
.i.habebunt caput nexum,oliua flaua.i.ſubuiridi,q̄ congrue da-
tur,aut, quia diu ꝑdurat vitalis,vt q perpetuo ſpiritu ad metam
feruntur,aut,q a oleo ſæpe vncti, & palæſtra exerciti.videntur in
tali certamine victores,Primus victor, habeto equū inſignē .i.in
ſigniter ornatū,phaleris.i.ornamētis eq̄nis,& merito , q a equus
celeri curſu ꝑſtat,& ideo ſoli ſacrificatur,vt in Faſtis dicit Ouid.

Ne detur celeri victima tarda deo.

Alter.i.ſecundus,habeto,ſup.pharetram.i. thecam ſagittariam ,
Amazoniam.i.quali Amazones vtuntur , quæ habiles ad arcum
ſunt & celeres ad curſum , plenam ſagittis Threicijs.i.Thracijs,
quia Amazones non longe a Thracia ſunt . Thracumq. mulie-
res curſu valent,vnde j.huius. Vel qualis equos Threiſſa fatigat
Harpalice,volucremq. fuga præuertitur Hebrum . Quia igitur
ſagittæ velociter emitti ſolent.& Thraces,atque Amazones cur
rere, vnde de Penthesilea , Amazonum regina , in eodem j. Au-
detq.viris concurrere virgo.ideo congruum eſt curſori egregio
præmium.quam.ſ. pharetram balteus lato auro.i, ex lato auro ,
aut habēs latum aurum,aut circumplectitur auro lato , & fibula
ſubnectit.i. ſubnexam tenet : gemma tereti .i. habens gemmam
teretem,quæ pro acu fibulæ ſit:tertio abito cōtentus,quaſi non
plus expectaturus ,hac galea(oſtendens eam,docet non contem-
nendam)Argolica.i.ab Argolicis, forte in fugam verſis , ablata,
& ita congruum quoque erit præmium.[Hæc vbi dicta,locum
capiunt;ſignoq: repente Corripiunt ſpatia audito, &c] Quia ,
inquit Donatus,ignobilior fuiſſet hic ludus, exornat illū deſcri-
ptione.quia ponit varios caſus.hęc ille, addens ad illud , [Simul
vltima ſignāt]Deſignabant locum ,qui finē curſibus daret. Item
ad illud.[Non ille oblitus amorum]Propter hanc, inquit , cau-
ſam poſuit in ſuperioribus tantum , inter illos amorem . Item;
[Caueæ] Cauea, inquit, idcirco theatrum dicitur quod incluſos
cōtinet ſpectatores.Hæc ille.Ponit ergo Poeta, varios currentiū
caſus.nam Niſus, qui primus fuerat , propter lubricitatem ſoli
cecidit,& ſeſe Salio oppoſuit,quo cadente,prima palma Eurya-
lo.cuius gratia Niſus ſe Salio oppoſuerat,obuenit,& ſecūda. Ely
mo.tertia vero.ſit Salio nulla detur, Diori: vnde lis ſuborta eſt ,
quam beneficentia ſua , ſedauit Aeneas. Docet ergo hoc ludo
quod & ſuperiori poeta.non optimo cuique ſummā continge
re gloriam,inq. omni negocio,plurimum iuuare amicitiā,prin-
cipemque decere prętter ceteros,munificētiam. Ordo autem eſt.
Vbi,id eſt poſtquam hæc dicta,ſup.ſunt ab Aenea,curſores, ſup.
capiunt.ſ.forte,locum,& corripiunt repente.i.raptim tranſeunt
ſpatio:audito ſigno quod datum erat,vt non prius excurrerent,
& relinquūt limen.i.regulam,aut ſignū .creta factum,aut ſulcū,
aut chordam effuſi.i.effundentes ſe ſimiles nimbo.i.ventis plu-
uioſis:qui,vt in j.dictum eſt , Qua data porta ruunt, & ſignant.i.
deſignant ſimul oculis.i.intuitu,vltima,i.metam ,vt ad eam di-

recto tramite,& ita breuiori ſpatio percurrāt.Niſus abit primus
& emicat longe ante omnia corpora,i.reliqua.exiſtens ocyor.i.
velocior,&.i.ſimul ventis,& alis fulminis.i.quibus fulmē vr̄ de-
ferri.Salius inſequitur proximus huic.ſ. Niſo,lōgo interua lo i.
multa diſtantia ſed tamen.ſup.proximus,quia nō erat propior,
licet ipſe non eſſet prope.Deinde ſequitur Euryalus,tertius.ſ.in
ordine,relicto ſpatio,i.interuallo,& Elymus ſequitur īde,Eurya-
lum.ſub quo ipſo ecce Diores deinde volat,& terit calcem.i.po
ſtremam partem pedis eius,calce.i.pede ſuo,incūbēs humero.ſ.
Elymi,aut ſuo , & ſi plura ſpatia ſuperſint.i.niſi Elymus tramitē
directū occupaſſet,ipſe Diores elapſus tranſeat prior.ſ.quā Ely
mus,& relinquat ambiguū.i.minus firmū ad celeritatē , aut in-
certum victoriæ. Iamq.i.& iam,ipſi aduentabant ſpatio,exiſtēte
ferè extremo.& ipſi feſſi.i.fatigati,ſub.i.paulū citra ,ipſum , aut
(vt Seruius legit)ipſam finē.i.metam conſtitutam, cū.i.quando
Niſus infelix.i diſfortunatus , labitur.i.cadit , multo ſanguine.i.
propter multum ſanguinem ,vt.i.ſecūdum quod erat, ſup.fuſus
forte,i.à caſu,non quod à caſu fuſus erat, ſed quia caſuale erat ,
quod illic fuſus eſſet,quia Niſus tranſcurrere parabat.fuſus erat
ſuper humum, iuuencis caſis.ſ.à Cloantho , ad ſacrificiū,aut ab
aliis curſuris,& madefecerat herbas virides hic.i.hoc loco iuue-
nis.ſ.Niſus,(ſiue iſte de quo nūc loquimur, ſiue ille vocatus Ni-
ſus,qui fuit Megarenſium rex,& qui (vt in fabulis fertur) in a-
uem ſui nominis conuerſus fuit. Virg.lib.j.Georg.Apparet liqui-
do ſublimis in aere Niſus. alio nomine Halietus dicitur, vt etiā
diximus in explanatione illius verſus)ouans.i. iam victor, & ita
minus pręcauens, quia bos vetulus & lapſus , firmius pedem fi-
xit quam iuuencus , vt D. Hieronymus memorat,haud.i. non
tenuit veſtigia titubata.i.titubantia,& vacillantia præſſo ſolo.ſ.
quia ſolum non preſſit , ſed ſuperuolauit , vnde negatio, haud ,
vtrunque determinat,& tenuit,& preſſo, quia neq. tenuit veſti
gia,neque præſſit ſolum,ſed concidit pronus in ipſo, q;.i.ſimul
immundo fimo,qui erat eiectus ex extis, quæ Cloāthus proiicit
in ſalſos fluctus , & in cruore ſacro.i.in ſacrificio effuſo. Non di
xit,in ipſum cruorem,quia iam erat in ipſo,ſaltem pro parte.Ta
men,id eſt,licet lapſus erat,ille.ſ. Niſus,non,ſup.erat oblitus Eu
ryali.ſ.amici ſui,non amorū.ſ.piorū erga Euryalum. (vnde Lan
dinus contendit, amores etiam caſtos reperiri , teſtimonio non
futili Marci,videlicet Ciceronis,ſic in libro de Officijs, dicentis ,
Formam quidem ipſam, & tanquam honeſti faciem vides,quæ
ſi oculis decerneretur,mirabiles amores (vt ait Plato) excitaret
ſapientiæ) Nam ipſe Niſus oppoſuit Salio ſe , ſurgens.i.erigens
ſe per lubrica.i.loca pingui.perfuſa,& labi facientia, autem,pro
ſed,ille.ſ.Salius.iacuit reuolutus,arena ſpiſſa.i.ſanguine vitulino
concreta.Euryalus emicat prioribus,ſcilicet iacentibus,& victor
munere.i.beneficio,amici,ſcilicet Niſi,tenet prima.ſ loca, & vo
lat plauſu,& fremitu ſecundo.i.fauorabili,& Elymus volat poſt,
& Diores ſubit nūc tertia palma.i.tertię palmæ aſſecutor.Salius
implet hic,i.hoc loco.ac tempore,vel ex hoc facto , totum con
ceſſum ingentis caueæ.i.omnes conſidentes ingenti cauea.i. cir
co cauo , quia in medio eius currebatur, & implet ora patrū pri
ma.i.primum,aut præcipue magis clamoribus , quia ab illis po
tius expectauit ſubſidium,quàm à iunioribus,ſciens quod tuere-
tur fauor Euryalum.& poſuit honorem.i.primum præmium cū
honore ereptum,ſibi dolo.ſ.Niſi,reddi ſibi Fauor.ſ.totius iuuen
tutis,tutatur.i.protegit.Euryalum.i.cauſam eius,& lacrymæ de
coræ,quas.ſ.emiſerat timore.quod tāto, & tam inſperato hono
re fraudaretur , & virtus veniens gratior.i. acceptior in pulchro
corpore,adiuuat,ſup.eum.& Diores proclamat.i.pro eo clamat
magna voce,qui.ſ. Diores,ſubijt palmæ.i.ad palmam tertiam ,ſi
Euryalo prima contingat , & qui venit. i. venerit , aut veniſſet
fruſtra, ad præmia vltima ,i. tertia, ſi primi honores reddantur
Salio,q a tunc ſecundi redderentur Euryalo.& tertii Elymo.Pius
Aeneas. inquit, tum.i. tunc. ò pueri veſtra munera manent vo-
bis certa.i.īdubitata,& nemo mouet palmam .ordine.ſ. ſuo.hoc
eſt debito & conſtituto. Liceat.i.licitum ſit,& permittatur me,
miſerari.i.miſericordia proſequi,caſum.i.infortunium. ex lapſu
amici.ſ.Salii inſontis,qui citra culpam ſuā dolo . Niſi lapſus eſt,
Ipſe fatus ſic.i.in eum modū . dat. Salio tergum.i. corium tergi,
hoc eſt tegens,immane.i.valde magnum, & hoc horrēdum leo
nis Getuli.i.Getulici,q iubatus eſt, vnde addit, oneroſum.i. val-
de graue,villis.atque vnguibus aureis.i. habens vngues aureos.
(Congruum profecto tali viro munus,qui virtute quidem vice-
rat,ſed dolo victus erat , leo enim dolum neſcit , virtute pollet .
Niſus,inquit.hic.i.poſt hoc factum, hoc loco , aut tempore . Si
tanta præmia ſunt victis ; & miſeret te lapſorum , quæ munera
dabis

dabis digna Niſo.i.mihi(loquitur.n.de ſe)qui merui primam coronam laude.i.laudis: aut laude.i. virtute laudabili, licet caſu amiſerim.ni.i.niſi,fortuna inimica tuliſſet me.i. abſtuliſſet à præmio.ea.ſup.quæ tulit,ſup.Salium?& ſimul.i. pariter cum his dictis oſtentabat faciem.& membra turpia .i. obſcœna, limo vdo .i.intrinſecus humido & pingui.Pater optimus.ſ.,Aeneas.riſit olli.i.tunc illi,& iuſſit clypeum(appoſitione)artes.i. opus artificioſum. Didymaonis.illius ſummi artificis, refixum.i. diſſolutum Danais .i. per Danaos , de ſacro poſte Neptuni(Et ita inſimulat Danaos ſacrilegij,non ſe,nec putem poetam voluiſſe intelligere ab Heleno ſuſceptum,ſed in ſuprema nocte, aut primus direptum à Græcis,ſicut de lorica Demolei primus dictũ eſt) iuſſit, inquit,clypeum,illum efferri.i.theſaurario,aut armamentario, in medium ferri,& donat iuuenem egregium.ſ.Niſum,hoc præſtanti munere,victores autem præmia acceperunt, cum dixit,& palmam mouet ordine nemo .

VARIA LEC. A L T E R ab Arcadiæ Tegeæ de ſanguine gentis] In Rom. lib. Arcadio,quippe ſanguine,legitur. Eſt & vbi legatur, Alter ab Arcadio Tegeæ ſanguine gentis,abſque de,præpoſitiua particula.[Helymus, Panopeſque]In Rom.lib. ſemper Helemus,per e, media ſyllaba,non per y, ſcriptum inuenias . Sed reliqui omnes antiqui libri vno conſenſu , Helymum, legunt.[Lato quam circumplectitur auro Balteus]In libris antiquis pleriſq; omnibus, vna plus dictione diſtincta legitur,Circum amplectitur.[Incumbens humeris]In Rom. lib. in Longobardico , & aliquot alijs, Humero,legitur,quod & Seruius agnoſcit [Ambiguum ue relinquat]In libris aliquot antiquis,Ambiguumque. [Sub ipſum Finem] In omnibus penè libris antiquis . Sub ipſam , fœminini generis poſitum inueni.[Leuterm ſanguine] In exemplaribus aliquot manuſcriptis,Tum habetur.[Fuſus humi, Viridesque ſuper madefecerat herbas]In Longobardico quidem & in Mediceo libro.Humi legitur.Sed in Romano , & alijs ferè omnibus, Humum habetur.[Non ille oblitus amorum] In veteribus pleriſque libris vna plus dictione, Amorum eſt,legitur.Sunt etiam libri os.in quibus.Amoris legitur [Hic totum caueæ conſeſſum] In libris aliquot antiquiſſimis conſenſum,habetur.[Si primi Salio redduntur honores] In exemplaribus pleriſque veteribus,legere eſt,Reddantur. [Ne liceat caſum miſerari inſontis amici] In libris omnibus antiquis quotquot legi Caſu ,habetur.Quorum nonnulli verbum etiam alterius figuræ,quippe Miſereri ponunt [Getuli]Scribendum Gætuli,cum diphthongo,æ,vt alibi oſtenſum.[Et clypeum efferri iuſſit Didymaonis artes] In antiquiſſimis aliquot libris , Offerri. eſt. Sunt etiam libros,in quibus,Didymæonis media per æ,diphth. notatum ſit . Illud ſilentio minime prætereundum eſt, quod in Rom. lib. Artem,vnitatis numero.hoc eſt opus,legitur. Quam lectionem etiam in aliquot alijs manuſcriptis,obſeruaui.

C OE L. R H O D I G.

Q V I N T I L I A N V S lib. xj.ita ſcribit,tranſire in diuerſa ſubſellia,parum verecundum eſt ; nam & Caſſius Seuerus vrbane aduerſus hoc facientes lineam popoſcit. Quid ſit hac parte linea,videri ambiguum,ſcio.Ego longurium accipio,ſic.n.lõgiores perticas,aut robuſtiora ligna,quæ in ſtabulo equis inter ponuntur,ne conſurgant in pugnam,aut ſe mutuo ferant,appellati obſeruauimus.Varro in Rei ruſt.lib.ij. Itaque in ſtabulis,& humore prohibere oportet humũ , clauſa habere hoſtia,& feneſtras,& inter ſingulas equas à præſepibus interijcere longurios qui eas diſcernant,ne inter ſe pugnare poſſint. Meminit & longuriorum libro primo,in ſeptorum ratione:Sepes,inquit,fit palis ſtatutis crebris,ac virgultis implicitis aut perforatis,& perforamina traiectis longurijs ferreis binis aut ternis. Cæſar Cõm. 4. Hæc directa materia iniecta contexebantur . [Longurios etiã ramices dici,obſeruatum apud Col.eſt lib.x.quia in parte,vacerras item clatrorum genus interpretatur. Ser.Aen.5.vbi in ludorum celebratione Virg. ait:

Signoq; repente
Corripiunt ſpatia audito, limenq; relinquunt.

Regulam interpretatur,quod dixit poeta limen,aut ſignum de creta factum,Ex cuius verbis facile percipi licet, cur in ludis ab eruditis perſæpe linea nũcupetur alba,quam ſignificaſſe Martialis videri poteſt illis verſibus lib.8.

Omnis habet ſua dona dies,nec linea diues
Ceſſat,& in populum multa rapina cadit.

Sed & Ouidius primo De arte,circẽſia attingens ſpectacula currentium equorum:

Et bene te cogit,ſi nolit, linea iungi,
Quã ſibi tangenda eſt lege puella loci.

Etiam ſi modo longum ſedendi ordinem nonnulli interpretantur,Sicut & illud in Amoribus:

Quid fruſtra refugis?cogit nos linea iungi.

Porrò,vt in carceribus viſebatur linea,ſic & in meta.vbi vincentibus proponebantur præmia, vt Pindaricus tradit interpres.

SERV. PRæſens] Fortis, ac ſi diceret ; ſi adſit quis plenus animi. [Velatum] Coronatum.[Auro]Autem quia ſolent habere laminas quaſdam vt Et ſtatuã ante aras aurata fronte iuuencum. [Virum ſe murmure tollit] Cum ſuffragio plurimorum [Solus qui Pariden ſolitus contẽdere cõtra] Multi hoc a poeta volunt dici.melius tamen verba ſunt populi.vnde & virum ſe murmure tollit . [Pariden] Venit ab eo quod eſt Paris, Paridis, vel Paridos.Quod autem legimus Parin creat vrbe paterna. venit ἀπὸ τοῦ πάρις , τοῦ πάριδος , τῷ πάρι , τὸν πάριν. volunt, ſi proprium ſit in dos exire genitiuum , ſi appellatiuũ,in os.Sanè hic Paris ſecundum Troica Neronis fortiſſimus fuit ,adeo vt i Troia agonali certamine ſuperaret omnes , ipſum ẽt Hectorem . qui cum iratus in eum ſtringeret gladiũ , dixit ſe eſſe germanũ, quod allatis crepudijs probauit, q habitu ruſtici adhuc latebat.Hos autem ludos transfert Virgilius ad Hectoris tumulum , qui ſunt facti cum ludi funebres celebrarentur cadaueri Hectoris ab Achille occiſi .

Poſt vbi confecti curſus, & dona peregit:
Nunc ſicui virtus,animusq. in pectore præſens,
Adſit, & euinctis attollat brachia palmis,
Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem ;
Victori Velatum auro, vittisq. iuuencum ;
Enſem , atque inſignem galeam,ſolatia victo.
Nec mora:continuo vaſtis cum viribus effert
Ora Dares,magnoque virum ſe murmure tollit:
Solus qui Pariden ſolitus contendere contra :
Ideq.ad tumulũ,quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore, qui ſe
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat:
Perculit, & fulua moribundum extendit arena.
Talis prima Dares caput altum in prœlia tollit ;
Oſtenditq.humeros latos,alternaq.iactat
Brachia protendens,& verberat ictibus auras .
Quæritur huic alius: nec quisq̃ ex agmine tanto
Audet adire virũ: manibusq. inducere cæſtus.
Ergo alacris, cunctosq. putans excedere pugna,
Aeneæ ſtetit ante pedes: nec plura moratus ,
Tum læua taurum cornu tenet, atque ita fatur .
D A R. Nate dea,ſi nemo audet ſe credere pugnę ,
Quæ finis ſtandi ? quo me decet vſque teneri ?
Duce dona iube. P O E.Cũcti ſimul ore fremebãt,
Dardanidæ,reddiq.viro promiſſa iubebant.

[Amyci de gẽte ferebat] Amycus filius Neptuni fuit,& nymphæ Melies. quia à Polluce victus eſt Pyctali certamine. Bebrycia autẽ ipſa eſt Bithynia. Saluſt.Igitur introrſus prima Aſiæ Bithynia eſt , multis antea nominibus appellata.Ipſa .n.eſt maior Phrygia.[Moribũdum]Morienti ſimilem. [Talis] Qualem multitudo loquebatur.[Oſtendit]Melius dixiſſet Oſtentabat. [Alacris]Cum acer vbique dicat . alacer tamen non dicit , licet inde naſcatur. Vitat.n. confuſionem: Vnde vtrunque non vult dicere.Nã alacer nuſquam , & iterum acris nuſquam dixit . Inde eſt ꝙ etiam Papinius ſupprimit genus, quia dubitatur. [Si nemo audet] ὅρος βεαῖρος. Argumẽtatur enim ſe omnes viciſſe , ex eo ꝙ ad certamen nullus accedit . [Reddi]Quaſi debita promiſſa : quia ait, Victori velatum auro vittisq. iuuencum .

A S C. P O S T vbi &c.] cõſtituit tertia certamina pugilũ,videlicet cæſtibus concertare volẽtium , in quo certamine, Dares iunior,ab Entello ſeniore, diuina fretus virtute,deuincitur: ad quam rem D. Hieronymus

pulchre alludit in epiſt.ad D.Auguſtinum.Don.autē,vel mutilus eſt.vel pauca dicit.Ea autem ſunt.[Putās] Iam ex hoc ſignificat emerſurum alium qui vincat.[Cuncti]vt pro victore ab omnibus haberi oſtendatur,& ſimul eſt teſtimonium ſuorū memorum. Hæc ille.Ordo eſt.Poſt.i.poſtea,vbi.i.quando, curſus ſunt confecti.i.conſumati,& Aeneas peregit dona. Nunc ait ſic, Sicuti.i.alicui,virtus,& animus præſens.i.præſtans, & cito exiſtens,in operationē,ſup.eſt,in pectore, adſit.i.præſto,& pñs ſit, & attollat.i.erigat brachia,palmis.i. manibus, euinctis.i.expreſſe,& extra manicas vinctis.ſ.cœſtibus. Aeneas inquam ait ſic & proponit geminum.i.duplicem honorem,hoc eſt præmium honorificum,pugnæ.i.certaminis, ſed ꝓpriæ pugnę, quia pcipue, pugnis fit. Victori,ſup.proponit iuuecum, velatum auro.i.laminis aureis,aut auratis cornibus, ſed magnifice dixit,velatum auro,& vittis.ſ.roſaceis,hoc eſt ſertis,caput cingētibus, quod munus victori cōpetit,quia bos firmiter figit pedem,& aduerſariū contendit proſternere,& proponit victo, enſem,atq; galeā inſignem,ſolatia,i.quę habeat pro ſolatio, quia ſcit duram eſſe cōcertationem.galeam autem dat,ad tutamen capitis.quod victo concutiendum veroſimile eſt,enſem vero,vt ſi tali pugnæ ſe cōmittere poſt illa non audeat,gladiatoriam exerceat.Nec mora, ſup.fit,cum.i.quādo,Dares effert ora vaſtis.i. valde amplis viribus.Vel,nec mora,& Dares effert ora cū vaſtis viribus.i.illis cōcomitantibus,& tollit.i.erigit ſe, cum magno murmure virum .i.virorum,præcipue Troianorum,Dares, inquit,qui ſolus.ſolitus,ſup.erat,contendere cōtra Pariden,à quo etiam Hectorem, victum dicūt.& ita ab eo agnitum fratrem, cum inter paſtores latuiſſet.& qui idem perculit.i.percuſſit ad tumulum, quo Hector maximus.ſ.bellatorum,occubat.i. ſepultus iacet,Butem victorem.ſ.aliorum, corpore immani.i. hītem corpus immane, hoc eſt tam magnum,quod inhumanum, & terribile viſum fuerit,qui.ſ.Butes,veniens.i.ortus,de gēte Bebrycia.i. Bithyniana, Amyci,illius Bithyniæ regis,q̃ cęſtibus aduenas in nemore Bebrycio adortos necābat,ferebat.i.extollebat ſe.(De Amyco,& Bute,in fine huius lectionis videbimus. Debet autem proferri quando proprium eſt media breui)& qui.ſ.Dares extendit.ſ.Buten.moribundum.i.frequenti mortis agone laborantem, arena fulua,in qua.ſ.concertabant. Dares talis.i.tali gloria elatus, tollit in prima prœlia.i.primus præliaturus,caput altum.i.erectum & oſtendit humeros latos,& portendens.i.longe extendens.brachia,ſup.ſua,iactabat,ſup.ea,alterna.i. viciſſim.nunc hoc nūc illud.& verberat auras ictibus.ſ.inanibus ad oſtentationem,& vt ceteris terrorem incuteret.Alius.i.cōpugil aliter, quæritur huic .i.cōtra hunc,nec quiſquā ex tanto agmine audet adire virū, & inducere manibus cæſtus.i.armaturas,quibus illū cædat,ergo ipſe alacris.i.lætus,& exultans(Terent.etiam,alacris,in maſculino poſuit.quāuis à recentioribus,alacer.reperiatur,quod non vr̄ ab acer,deductum:quia,acer,primā producit,alacer, penultimam corripit)& putans excedere cunctos,pugna.i.arte,& virtute pugilum,ſtetit ante pedes Aeneæ,nec moratus. i. & non expectans plura,tenet tn̄.i.deinde,taurum.i.iuuencū, auratis cornibus læua.i.ſiniſtra manu,cornu.i.per cornu,atq. fatur ita.O nate dea.ſ. Venere,ſi nemo audet credere.i.cōmittere pugnæ ſe,q̄ finis i. quæ expectatio,aut quis modus, ſup. eſt. ſtandi.i. quandiu,aut cur.hic ſtamus ocioſi?quoſque(eſt.n.tmeſis.i.inſectio) decet me teneri.ſ.ſuſpēſum,aut immorari?iube ducere.i.abducere,dona.ſ. taurum. & cuncti Dardanidæ fremebāt ſimul.i.pariter cum illo ore,alij habent,ſimili ore.i.ſimili ſermone, ſeu oratione,& iubebant.i.volebant,aut iubebant.non Aeneæ. ſed cuſtodibus iuuenci,promiſſa.ſ.præmia.reddi viro.i.Dareti,qui cum nemo cōgredi auderet.Land.de Amyco.& Bute dicit ſic.Amyci,Bebryciorū rex, Bebrycia enim Bithynia eſt. Solinus, Bithynia, in Ponti exordio, Thraciam ab oriente tangit, prius, Bebrycia: inde, Mygdonia proſtremo:a rege Bithynio.Bithynia dicta.Hic aduenis in nemore Bebrycio inſidiabatur,& cæſtibus interficiebat.Ergo cum pollux,qui illuc cum Argonautis acceſſerat,ab eodē ꝓuocaretur.vicit eum,& interfecit.De hoc Plin. in eodem tractatu, Portus Amyci eſt Bebryciæ rege interfecto clarus Eius tumulus lauro tegitur,q̃ inſanam vocant,quoniā ſi quid ex ea decerptum manibus feratur,iurgia ſint,donec abiiciatur.hæc de Amico.Butes vero.occiſo patre Amyco, Drepanū confugit in Siciliam,& a Lycaſte nobili meretrice.ob pulchritudinē adamatus eſt, ex eaq. Erycē ſuſtulit.Hæc mulier ob admirabilē formā, Venus dicta ab icolis eſt.Quapp,Eryx,filius Veneris eſt putatus.

VARIA LECTIO.

QVO maximus occupat Hector] In vetuſtis aliquot exemplaribus,Accubat,habetur.[Perculit, & fulua moribundum extendit arena]Antiquus admodum liber,Percutit, legit. [Ergo alacris,cunctoſq. putans excedere pugna]In Rom.lib.& in Longobardico.Palma.non.Pugna,legitur,quod valde placet. [Quo me decet vſque teneri?]In Med.& veteribus quibuſdam alijs libris, Motari, legitur.

SERV. Hic grauis] Tunc,grauis autem ætate vel obiurgatione. [Caſtigat]Increpat.obiurgat.[Toro cōſederat herbę]Verbū de verbo. Nam torus a tortis dictus eſt herbis.[Fruſtra]Ordo eſt.Tāta ne dona tā patiēs ſines tolli fruſtra?Sanè ſciēdū hūc ſm Iginū,q̃ de famulis Troianis ſcripſit,vnū Troianorū fuiſſe de quo Virg.mutat hiſtoriā. [Nobis deus ille magiſter]nobis non vacat:vt, Qui mihi accubantes, ſed pro noſter eſt poſitū, vitādi homœoteleutō cauſa. [Ille ſub hæc] aut ſtatim,aut poſt hæc. [Sed.n.gelidus tardāte ſenecta Sāguis hebet] aliud pendet ex alio.quare hebet?q̃a gelidus eſt.quare gelidus?quia ſenex. [Effœtæ] Exhauſtæ. & ē trāslatio à mulieribus, quas frequēs partus debiles reddit. [Improbus iſte]Qui ſine certamine poſtulat pmiū[Illa iuuēta] aut magna, aut quæ quondā fuerat. [Nec dona moror] Expecto. Hic.n.ſenſus tā ſupioribus,q̄ ſequētib. cōgruit. etenim ſupra ait ſe nō pmij cā dimicare. ſed gloriæ. & paulò poſt

Hic grauis Entellum dictis caſtigat Aceſtes,
Proximus vt viridante toro conſederat herbæ.
ACES. Entelle, heroū quondam fortiſſime fruſtra,
Tanta ne tam patiens nullo certamine tolli
Dona ſines? vbi nunc nobis Deus ille magiſter
Nequidq̄ memoratus Eryx? vbi fama p omnem
Trinacriam.& ſpolia illa tuis pendentia tectis?
Ille ſub hæc. AE. Nō laudis amor,nec gloria ceſſit
Pulſa metu, ſed enim gelidus tardante ſenecta
Sanguis hebet,frigentq; effœtæ in corpore vires.
Si mihi,quæ quondā fuerat,quaq. improbus iſte
Exultat fidens,ſi nunc foret illa iuuenta:
Haud equidē precio inductus,pulchroq. iuuēco,
Veniſſē:nec dona moror. POE. Sic deinde locutus
In medium geminos immani pondere cæſtus
Proiecit: quibus acer Eryx in prœlia ſuetus
Ferre manum, duroque intēdere brachia tergo.
Obſtupuere animi.tantorum ingentia ſeptem
Terga boum plumbo inſuto, ferroque rigebant.
Ante omnes ſtupet ipſe Dares,longeque recuſat.
Magnanimuſque Anchiſiades,& pondus,& ipſa
Huc illuc vinclorum immenſa volumina verſat.
Tum ſenior tales referebat pectore voces:
ENT. Quid ſi quis cæſtus ipſius, & Herculis arma
Vidiſſet, triſtemque hoc ipſe in littore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondā tuus arma gerebat.

bouē victor itēremit.[Immani pōdere]Immanis pōderis, more ſuo: vt, Hamis auroq; trilicē. [Quibus acer] Quorū īſtructu.[Ferre manū]Cōtendere.Nam vtraque manus armatur. [Intēdere brachia tergo]Ligare: vt. Intenditque locum ſertis. [Animi, tātorum, Hoc eſt virorum fortium. Vnde addit. Ante oēs ſtupet ipſe Dares Stultum eſt aūt ſentire tantorum boum,cū ſeptē dixerit. [Lōge]Valde:vt,Tyberinaq; longe Oſtia. [Verſat] Conſiderat.vt Sal.Exercitum vertere.[Senior]ſm Varronē Iunior.& ſenior comparatiui ſunt per diminutionem.Hinc eſt, Iam ſenior:ſed cruda deo viridiſque ſenectus.Additum enim hoc eſt ad exprimendū quid ſit ſenior. Item Ouid. Inter iuuenemque ſenemq. Et re vera non conuenit huc ſatis ſenē accipi, q̄ & vincere pōt,& vno ictu taurū necare. Ergo ſenior,nō ſatis ſenex,ſicut iunior, non ſatis iuuenis, intra iuuenē, ſicut pauperior, intra pauperem. dicit autem hoc Varro in libris ad Cic. [Cæſtus & ar.] ἐν δὶά δυοῖν

arma

arma.i.cæſtus, [Triſtemq.hoc ipſo in littore pugnam?]Aut ĩ quo magiſter occiſus eſt:aut in triſti littore.i. infœcundo. Varro.n. dicit ſub Eryce monte eſſe infœcundum campum fere ĩ tribus iugeribus, in quo Eryx & Hercules dimicauerũt [Hæc germanus] Germanus eſt ſm Varronem in libris de gradibus de eadem genitrice manans,non(vt multi dicunt) de eodem germine, quos ille tantum fratres vocat.ſecundũ quem bene nunc Erycem Butę & Veneris filium, Aeneæ dicit fuiſſe germanum.[Sanguine cernis adhuc] Non Herculis quippe victoris, ſed Erycis, quæ infecerat ſe tegendo.[Aemula] Nec dum aduerſa virtuti. [Geminis] Duobus. [Auctor Aceſtes]Huius certaminis.ſ. [Aequemus pugnas].i. arma.a ſequẽti quod precedit [Tibi] Pro te: vt,Tibi deſerit Heſperus Oetã. [Exue] Proijce, ſolue. [Duplicẽ amictum] .i.Abollam,quæ duplex eſt, ſicut chlamys. Horat. Contra quem duplici panno patiẽtia velat. [Conſtitit] Hic diſtinguẽdum propter vitium.vt ſit arrectus in digitos.Eſt autem hic totus locus de Apollonio translatus. [Pugnamq. laceſſunt] Prouocant potius q̃ gerunt. [Mẽbris,& mole] Mole mẽbrorũ:vt,Molẽq. & mõtes. [Genua labant]proceleuſmaticus eſt,quẽ (vt ſupra diximus) ſic sẽper ponit, vt cogi poſſit in dactylum: vt,Genua labãt. Arietat in portas. [Nequidq̃] Non profutura victoriæ[Vulnera iactãt] ictus.[Tela]Ictus. [Exit]vitat,declinat.Vnde de Tarchonte, Et vi viribus exit. & hoc verbo bis vſus eſt tm̃. [Qui mollibus vrbem] amphibolõ eſt, aut celſam molibus, aut.q̃ molibus oppugnatur. [Sedet circũ caſtella]Tmeſis eſt.Circũſedet. [Oſtendit dextrã] aut fiducia virtutis eſt oſtendere quod minatur, aut certe prouectus ętatis oſtẽdit, qui cũ ex improuiſo ferire nõ ſinit.[Velox] velociter,nomẽ pro aduerbio.[Vltro]Econtrario. Ille.n. cadere debuerat. [Grauius grauiterq.]figura à ſimilitudinẽ.[Caua pinus]bene reſpexit ad ætatẽ.[Erymantho] Erymanthus mõs Arcadiæ eſt.[Ida in magna]modo non Cretæ, ſed Phrygiæ propter pinus.[Conſurgunt ſtudijs] in ſtudia.[Præcipitemq. Daren]celerem:vt,Præcipites vigilate viri.[Nunc ille ſiniſtra] ille vacat,additum propter metrum. De ipſo enim dicitur,vt creber vtraq. manu pulſat,verſatq. Dareta.[Quam multa grandine nimbi]Hypallage,nam debuit dicere,Quã multo nimbo grando præcipitatur.[Verſatq. Dareta]Dares Daretis, vnde eſt Dareta,& Dares Daretis,Vnde eſt Daren, ſicut Chremes, & Chremis,& Chremetis.

Sanguine cernis adhuc, ſparſoq. infecta cerebro.
His magnũ Alciden contra ſtetit: his ego ſuetus,
Dum melior vires ſanguis dabat,æmula necdum
Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus.
Sed ſi noſtra Dares hæc Troius arma recuſat,
Idq. pio ſedet Aeneæ,probat auctor Aceſtes:
Aequemus pugnas: Erycis tibi terga remitto,
Solue metus,& tu Troianos exue cæſtus.
Hæc fatus, duplicẽ ex humeris reiecit amictum:
Et magnos membrorũ artus, magna oſſa, lacertoſq.
Exuit, atque ingens media ꝯſiſtit arena
Tum ſatus Anchiſa cæſtus pater extulit æquos:
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Conſtitit in digitos extemplo arrectus vterque,
Brachiaque ad ſuperas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu:
Immiſcẽtq. manus manibus,pugnamq. laceſſũt.
Ille pedum melior motu, fretusq. iuuenta:
Hic membris,& mole valens:ſed tarda trementi
Genua labãt: vaſtos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequidquam inter ſe vulnera iactant.
Multa cauo lateri ingeminant,& pectore vaſtos
Dant ſonitus, erratq. aures & tempora circum
Crebra manus:duro crepitant ſub vulnere malæ
Stat grauis Entellus, niſuq. immotus eodem,
Corpore tela modo,atque oculis vigilãtibus exit.
Ille,velut celſam oppugnat qui molibus vrbẽ,
Aut montana ſedet circum caſtella ſub armis,
Nunc hos, nunc illos aditus, omnẽque pererrat
Arte locum, & varijs aſſultibus irritus vrget.
Oſtendit dextram inſurgens Entellus, & alte
Extulit:ille ictum venientem a vertice velox
Præuidit,celerique elapſus corpore ceſſit.
Entellus vires in ventum effudit: & vltro
Ipſe grauis, grauiterq. ad terram pondere vaſto
Concidit:vt quondã caua ꝯcidit, aut Erymãtho,
Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
Conſurgunt ſtudijs Teucri,& Trinacria pubes:
It clamor cœlo, primusq. accurrit Aceſtes,
Aequæuumq.ab humo miſerãs attollit amicũ.
At non tardatus caſu, neque territus heros,
Acrior ad pugnam redit,& vim ſuſcitat ira.
Tum pudor incendit vires, & conſcia virtus;
Præcipitemq. Daren ardens agit æquore toto
Nunc dextra ingeminans ictus,nunc ille ſiniſtra.
Nec mora, nec requies.q̃ multa grandine nimbi
Culminibus crepitant: ſic denſis ictibus heros
Creber vtraque manu pulſat, verſatque Dareta.

ruborem ſequi. hominesque indies. imbecilliores naſci: vt & Neſtor Homericus atteſtatur, vnde & Iuuen. Terra malos homines nunc educat, atque puſillos. Donati verba ſunt hæc.[Entelle]Hæc obiurgatio non iniurioſa, cui ſit admixta laus.[Fruſtra,Tanta netum patiens]ſingula verba cũ pondere pronuncianda. Fruſtra,id eſt ſine laboris merito. Tanta tam precioſa, tam pulchra,ſine gloria vincendi tolli?dona patieris. Eſt autẽ ſententia, quoniam in ſuperioribus ille dixerat,ſi nemo audet, videberis tu etiã timuiſſe, Sic Donat. Ordo eſt.Aceſtes grauis.i. maturus, & ſeuerus, ac magnæ auctoritatis vir, caſtigat hic.i.ex hoc Daretis dicto Entellum pugilem illum præſtantem,ſed ſeniorem dictis.i. ſermone ſequenti, vt.i.ſm qđ cõſederat.i.ſimul ſederat, proximus,ſup.in toro, herbæ viridante.i.vireſcente. O Entelle, fortiſſime quondam heroum, fruſtra i.in vanum.ſi nunc fortis non es, ne.i.an.tu patiens, .i.puſillanimus, ſines.i.permittes,tanta dona.i.præmia,tolli id eſt auferri,vel abduci, nullo certamine.ſ.commiſſo? vbi.ſ. eſt, nũc ille.ſ.inclytus & notiſſimus deus, magiſter nobis.i. qui fuerat nobis magiſter.ſ. Eryx, filius Butæ, & Veneris, aut Lycaſtes meretricis, ꝑ Venere habitę,memorãs.i.nominatus, & clarus? nequidquam .i. fruſtra. ſi nulla eius in diſcipulis derelicta eſt peritia vbi .ſ. eſt fama memorata, ꝑ omnẽ Trinacriã.i.Siciliã.& vbi.ſ. ſunt illa.i. nouiſſima ſpolia,pẽdentia tuis tectis?Quæres forte,quo quęrat,vbi ſint,cum dicat, vbi ſint, quia in tectis? Sed non ideo quęrit,quod neſciat vbi ſint: ſed, vt quaſi immemorem priſtinę virtutis cõmoneat. & ad cõſimilem inſtiget, ac ſi dicat, cur nunc non apparet in te priſtina illa virtus tua? ille.ſ. Entellus,ſup.inquit ſub.i.poſt hæc.Amor laudis non ceſſit, ſup. pulſus metu,nec gloria ceſſit.ſ. e pectore meo pulſa metu,ſed enim.i. ſed certe,ſanguis gelidus.i.infrigidatus,habet.i.torpeſcit,ſenecta.i.ſenili ætate tardante.i.tardum faciente, & vires effœtæ.i.omnem fœturam enixæ,hoc eſt quæ nullã vim retinuerũt, nimium exhauſtæ frigent in corpore, ſi illa iuuenta quæ fuerat mihi quondam, quaque,i. & qua, iſte improbus,i.improbandus. propter iactantiam.ſ. Dares, exultat fidens.i.confidens:ſi,inquit,illa foret mihi nunc,equidem.i.ego certe,veniſſem.ſ.in certamen, ſed haud.i. non, inductus precio, nec iuuenco pulchro.i. quantumuis pulchro(Et ita non vituperat præmium, ſed ſignificat ſe non tam præmij, quam laudis cupidum, reſpondens ad illud, Tanta ne,tam patiens nullo certamine tolli Dona ſines?) vnde addit, nec moror.i. expecto dona:ſed,ſup.laudem,quod non verbis,nec videatur in ſe admittere iactantiam, quam in alio vituperauit, ſed factis indicat, vnde ipſe locutus,ſic proiecit,deinde in medium geminos.i. binos, &

ASC. HIC grauis Entellum.&c.]Docet quomodo Entellus ſenior ab Aceſte,in pugnam,ad reprimendam Daretis iactantiam excitatus cæſtus immenſi ponderis, protulit, quos Dares ſtupefactus,recuſauit,quo facto docet egregius poeta,iactantiam ferè

ſuta, legere eſt, Magnosque lacertos Exuit. in aliquot alijs, Magna oſſa lacertos, abſque particula copulatiua enclitica. Non præteribo, quod in Actio Pont. Magna ora, lacertosque, legitur, [Pugnamque laceſſunt] Antiqui aliquot lib. Pugnas, numero multitudinis habent [Nunc hos, nunc illos aditus] In Romano libro variato numero, legere eſt, Nunc illos, nunc hos aditus. [Vires in ventum effudit] In antiquis aliquot, Effundit, præſentis temporis. [Radicibus, eruta pinus] In Romano libro, & aliquot alijs, Radicitus, aduerbium eſt. Sed Radicibus, nomen, longe plurimum librum conſenſus, & viſitata loquēdi figura libentius legit. [Primusque accurrit Aceſtes] In Oblongo libro perueteri, Occurrit, legitur. ſed. Adcurrit, vel, Accurrit, omnino melius. [Ad pugnam redit, & vim ſuſcitat] Veteres plerique lib. Ac vim, legunt, quod magis placet.

Tum pater Aeneas, procedere longius iras,
Et Sæuire animis Entellum haud paſſus acerbis:
Sed finem impoſuit pugnæ, feſſumq. Dareta
Eripuit, mulcens dictis: ac talia fatur.
AEN. Infelix, quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, conuerſaque numina ſentis?
Cede Deo. POE. Dixitque, & prœlia voce diremit.
Aſt illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Iactantemq. vtroque caput, craſſumq. cruorem
Ore reiectantem, mixtosq. in ſanguine dentes,
Ducunt ad naues: galeamque, enſemq. vocati
Accipiūt, palmam Entello, taurumq. relinquūt:
Hic victor ſuperans animis, tauroque ſuperbus,
EN. Nate dea, vosq. hæc, inquit, cognoſcite Teucri,
Et mihi quæ fuerint iuuenili in corpore vires,
Et qua ſeruetis reuocatum à morte Dareta.
POE. Dixit: & aduerſi contra ſtetit ora iuuenci:
Qui donum aſtabat pugnæ: durosque reducta
Librauit dextra media inter cornua cæſtus
Arduus, effractoque illiſit in oſſa cerebro.
Sternit, exánimisq. tremens procūbit humi bos.
Ille ſuper tales effudit pectore voces.
EN. Hāc tibi Eryx meliorē aīam ꝑ morte Daretis
Perſoluo: hic victor cęſtus, artemq. repono.
POE. Protinus Aeneas celeri certare ſagitta
Inuitat, qui forte velint, & præmia ponit:
Ingentique manu malum de naue Sereſti
Erigit: & volucrem traiecto in fune columbam,
Quo tendant ferrum, malo ſuſpendit ab alto.
Conuenere viri: deiectamque ærea ſortem
Accepit galea: & primus clamore ſecundo
Hyrthacidæ ante omnes exit locus Hippocoōtis.
Quē modo nauali Mneſtheus certamine victor
Conſequitur, viridi Mneſteus euinctus oliua.
Tertius Eurytion, tuus ô clariſſime frater
Pandare: qui quondam iuſſus cōfundere fœdus,
In medios telum torſiſti primus Achiuos.
Extremus, galeaque ima ſubſedit Aceſtes,
Auſus, & ipſe manu iuuenum tentare laborem.
Tum validis flexos incuruant viribus arcus
Pro ſe quiſque viri, & depromunt tela pharetris:
Primaque per cęlum neruo ſtridente ſagitta
Hyrthacidæ iuuenis volucres diuerberat auras:
Et venit, aduerſique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, & ingenti ſonuerunt omnia plauſu.
Poſt acer Mneſtheus adducto conſtitit arcu
Alta petens, pariterque oculos, telumq. tetendit.
Aſt ipſam miſerandus auem contingere ferro
Non valuit: nodos, & vincula linea rupit,
Quis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos, atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus iandudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocauit:

SERV. INfelix] Conſolatio eſt. Vnde non dicit imbellis, vt fortunæ videatur eſſe quod victus eſt. [Dixitque] Vacat Que metri cauſa, & maluit periſſologiam facere. quā vti cōmuni ſyllaba, quæ frequens vitioſa eſt. vnde Horat. Nec tanta in metris venia conceditur vti. Græci .n. his vtuntur frequenter. Fidi æquales] Ho. φίλοι δ' ἀμφίσαν ἑταῖροι οἵ μιν ἄγον δι ἀγῶνος ἀφελκομένοισι πόδεσσι. ἄμα παχὺ πτύοντα κάρη βάλλονδ' ἑτέρωσε: [Vtroque] In vtranque partē. [Vocati Accipiūt] Bene corū oſtendit pudorē, vel quia erāt occupati circū amicum, dixit Vocati. [Cognoſcite Teucri] Habet rationem perſonarum, quia virtutem eius nouerant Siculi [Effractoq. illiſit oſſa cerebro] Hypallage, fregit oſſa, & illiſit in cerebrum. [Humi bos] Peſſimus verſus in monoſyllabam deſinēs. [Meliorē] Aptiorē. Nam animalē hoſtiam dat. [Cæſtus, artemq. repono] Et arma depoſuit, & arti renūciauit. i. catalyſin fecit. [Ingentiq. manu [Manu] Magna multitudine. [Malū] Malus, arbor nauis, generis maſculini. Horat. Nec malus celeri ſaucius Africo. Et dictus eſt malus. vel quia habet inſtar mali in ſummitate, vel quia quaſi quibuſdā malis ligneis cingitur, quorum volubilitate vela facilius eleuantur. [Traiecto] Extēto, vnde trāſenna dicitur extēſus funis. Saluſt. Machinato ſtrepitu tranſenna corona in caput imponebatur. [Quo] In quā. Nam ponit aduerbia ꝓ nominibus. vt, Genus vnde Latinū. [Clamore ſecundo] Vt ſupra dixit Magnoq. virū ſe murmure tolli. [Quē modo] Nuper. nam vt ſupra diximus, victor fuit duorū, vrbanus vero dicit modo, propemodū, pene. Nā ſecundus fuit. Alij victor voti cōpos volunt: vt, Rapidisq. rotis inſiſtere victor. Optauerat .n. ne rediret extremus vt, hoc vincite ciues. [Clariſſime frater Pandare] Notiſſime, qui fuit Lycaonis filius. Pandarus aūt ſm Homerum, certamen, Mineruæ perſuaſione, ſingulare Menelai, & Paridis, cū in eo eſſet vt Paris vinceretur, iacto telo, diremit, quod Menelaū vulnerauit. [Iuſſus] A Mineruā [Subſedit Aceſtes] Remanſit. Nec .n. proferebatur ſors quę remanſerat ſola, aut certe delituit. Vnde & ſubſeſſores vocātur, qui occiſuri aliquem deliteſcunt. De quo verbo plenius dicturi ſumus illo verſu, Deuicta Aſia ſubſedit adulter. [Flexos incuruant] Mutatione vſus eſt. Nam curuos inflectūt debuit dicere. [Pro ſe quisq. viri] Pro qualitate roboris ſui. [Diuerberat auras] Scidit. [Arbore mali] Sic dixit: vt, Vltra Auentini montem. [Exterrita pennis.] Timorem ſuum pennis ſignificans. Singula enim animalia habēt ſigna quibus indicant ſuum timorem. Vnde ipſe de lupo, Caudamq. remulcens, Subiecit pauitātem vtero. Itē de Caco, Turbatumq. oculis. Hominū enim timorē primi indicant oculi [Omnia plauſu:] alij pēnarum dnt, ſed melius eſt ſpectantium fauorē. Illud .n. eſt incredibile. [Adducto arcu telum tendit] Hypallage eſt. nam adducitur telum, & arcus intenditur. [Miſerandus] Qui, perfecta re difficiliore, victoria caruit. [Innexū pedem] Innexum pedē habens. [Tum] Deinde, & eſt aduerbium ordinis. Nā tunc tēporis eſt [Arcu contenta parato Tela tenens] Contēto arcu tela tenens parata [In vota vocauit] Nā apud Lycios colitur, quaſi heros. [Nigra nube] i. alia. [Vitamq. reliquit in aſtris] Vnde ſumpſerat vitā: vt, Hinc hominum pecudūq. genus, vitæq. volantum. Sanè ſciendū hūc totum locum, ab Homero eſſe ſumptum. Vnde inanis eſt vituperatio Aeneæ, ꝙ ſuſpenderit auem maternā. Nā & res trāslata ſimpliciter, & quācūque ſuſpendiſſet auē in hanc incideret vituperationē. Nulla enim auis caret conſecratione, quia ſingulæ aues numinibus ſunt conſecratæ. Quanquā Vrbanus dicat matrem citius potuiſſe placari.

Malus. *Tranſenna.*

ASC. TVM pater &c.] Commemorat quō Aeneas litem diremit, vtq. Entellus vir grauis, & diuina ope fretus, Dareti pepercit, ſed iuuencū vno ictu mactauit, & dijs obtulit, atq. cæſtus depoſuit cū gloria, nūquam amplius in pugnam cōceſſurus. Don. autem dicit ſic. [Infelix] Quia audeas contra numina, eſt autem optima cōſolatio, cum oſtendat non illum ab homine, ſed a numine vinci. [Cede Deo] Errant

Iam vacuo lætam cœlo ſpeculatus, & alis
Plaudentem nigra figit ſub nube columbam:
Decidit exanimis, vitamque reliquit in aſtris
Aerijs; fixamque refert delapſa ſagittam.

qui putant Entellum, deū ab Aenea vocari, ſed deum dicit, fauens illi numen. [Aegra] Quibus paulo ante tantopere valebat. [Caput] Quod paulo ante in cœlum tollebat propter ſuperbiam. [Palmam taurumq. relinquunt] Exprimit quanto hæc eum dolore facerent. Hæc ille. Ordo eſt. Pater Aeneas haud.i.non paſſus,ſup.eſt.tum.iras.ſ.Entelli,procedere longius .i.ad grauius malum & Entellum ſæuire.i.ferocire.acerbis.i.immitibus animis, ſed impoſuit pugnæ finem,i.dato.ſ.ſigno & eripuit Dareta feſſum.ſ.curſu,& ictibus toleratis, mulcens.i.mitigans,& conſolans dictis.i.verbis conſolatorijs,ac fatur talia,o infelix.i.miſer,hoc eſt miſeratione digne,cōtra quem diuinū facit auxilium,quæ tanta dementia cepit.i.inuaſit,animum.ſ.tuum? Non ſentis alias vires.ſ.quam humanas,aut ipſius Entelli;cede.i.da locum,deo.i.numini,quod nunc in Entello eſt, dixitque.i.ſimul dixit,& diremit.i.dirupit, prælia voce.i.ſermone ſuo,at.i.ſed,æquales.i.coæui,eius fidi.i.fideles,& fauentes,ducunt ad naues.i.extra conſpectum populi, illum.ſ.Dareta, trahentem genua ægra.i.ſaucia,& defatigata,& iactantem.ſ.præ dolore,caput vtroque.i.in vtranque partem,modo in dextram, modo in ſiniſtram.& reiectantem ore.i.euomentem,cruorem, craſſum.i.globatum, & fere concretum, & dentes mixtos in ſanguine & ipſi vocati.ſ.ab Aenea,ad recipienda ſolatia victo, accipiunt galeam & enſem,ſicut ſe daturum promiſerat Aeneas, & relinquunt Entello palmam.i.victoriam,& taurum.i.præmium,hic.i.hoc modo. Entellus victos ſuperans.i. exultans animis,& ſuperbus tauro(nam,vt Tacitus ait, Sapientibus cupido gloriæ nouiſſima exuitur)inquit, ô nate Dea.i.o Aenea.& ô vos Teucri.ſ.reliqui.cognoſcite.&.i.ſimul,quæ vires fuerint mihi in corpore iuuenili, & à qua morte ſeruetis Dareta reuocatum, hoc eſt cognoſcite quod Dareta occidere potuiſſem,ſi voluiſſem.dixit.ſ.Entellus.i.finiuit orationē.& ſtetit contra ora iuuenci aduerſi.i.ex aduerſo ſtantis. Qui.ſ.iuuencus aſtabat donum.i.præmium pugnæ,& Entellus librauit.i.librando incuſſit,cæſtus duros.i.plumbo oppletos.inter media cornua.ſ.iuuenci.&illiſit.i.illidendo intruſit, cæſtus in oſſa, & hoc cerebro eſtracto.i.diſperſo, aut hypallage eſt, pro eo quod eſt illiſit in cerebrum eſtracto oſſe. Bos ſternitur exanimis.i.mortuus.& procumbit humi.i.ſuper humum, tremens.ſ.per ſpiritus vitales per arterias currentes, ille ſ. Entellus,ſuper effudit.i.inſuper effudit, aut effudit ſuper, ſcilicet bouem proſtratū tales voces.i.verba votiua.& dedicatiua, ô Eryx, hic patet quod ſenſit numine Erycis iuuari)ego perſoluo tibi pro morte.i.loco mortis,quia ſuffeciſti vires. vt Dareta occidere potuiſſem animam hanc.i.bouis,meliorem.i.aptiorem, aut in contemptum Daretis dicit, quem iniquum ſentit hominem quod dolo eius ceciderat, & ego victor repono.i. ad perpetuam requiem pono,cæſtus.i.inſtrumenta pugilū.& artem.i.exercitium artificioſum,quod non amplius exercitatū ſe ſignificat. Et ideo, quia moris erat,vt qui aliquod genus vitæ exuerent,perpetuoq. derelinquerent,eius arma deo illi præfecto dicent, vt arma quibus monſtra domuerint Herculi, arma nautica Neptuno, puppas virgines Veneri, bullas prætexta, virilem togam ſumentes Laribus,&c.ipſe Entellus Eryci dicat.& ad collum eius figit.[Protinus,&c.] Deſcribit quartum ludum arcualem, videlicet quem exercitus ſortiuntur loca,quatuor principes,quorum primus Hyppocoon ſagittam infixit malo, ad quem alligata erat columba. Secundus,Mneſtheus,vincula,quibus appēſa erat rupit, ſed eam non contigit.Tertius, Eurytion, euolantem columbam in aere fixit Quartus,Aceſtes,fraudatus vice ſua, cum iam deiecta eſſet columba,ſagittam in aerem coniecit, quæ protinus incenſa eſt, quo portento lætus Aeneas ipſum peculiari honore affecit.ſummiſq. muneribus donauit, vt in proceſſu patebit. Quia vero Donat.nihil dignum ſcitu affert Ordo eſt. Aeneas inuitat protinus .i.ſtatim,peracto cæſtuali certamine.ſup.eos q velint ſorte certare.i.cōtendere,ſagitta celeri.i.celeriter emittēda,& ponit præmia,& erigit manu,id eſt multitudine ingenti,malum,id eſt arborem de naue Sereſti,cuius etiam in j.meminit(Sed videtur idem eſſe qui & Sergeſtus ablato g. vt prima corripiatur) & ſuſpendit ab alto malo,columbam volucrem,id eſt velocem,in fune traiecto,ſcilicet per foramen,quod erat in ſummitate mali,quo.i. ad quam columbam tendant.id eſt dirigunt.telum.id eſt ſagittam, viri,ſcilicet periti,& animoſi, cōuenere,ſcilicet ad ſortes iaciendas, vt ſcirent quo ordine ſagittent(quia in ea re, non habetur dignitatis ratio,vnde & Aceſtes vltimum locum obtinuit)& galea aerea,id eſt fortis, aut ære facta,ne rubigine abſumatur, accepit ſortem,ſcilicet ſingulorum, deiectam.i. deorſum in fundum eius factam,& locus Hippocoontis Hyrtacide, id eſt de genere Hyrtaci.exit primus, id eſt exeūdo fit primus, ante omnes,nam quo ordine ſortes educebantur, diſcernebantur & loca.exit iniquam,ſupp.cum clamore ſecūdo,id eſt ſobſequenti,aut fauorabili.quem,ſcilicet Hippocoonta, aut eius locum conſequitur Mneſtheus.i.ſors,aut locus Mneſthei.modo,id eſt paulo ante victor ſcilicet duorum,aut modo,id eſt pene victor,aut modo.i paulo ante victor, quantū ad virtutem, licet Cloanthus beneficio deorum vicerit,ſup.in certamine nauali.Mneſtheus.inquit, euinctus,id eſt habēs caput euinctum, oliua viridi.in ſignum.ſ.victoriæ.Tertius, ſupple conſequitur Eurytion exiſtens frater tuus ô Pandare clariſſime,ſcilicet Troianorum. Nam ob virtutem pro duo habitus eſt. vnde Strabo dicit apud Priuaram, maximā eſt Lyciæ ciuitatibus eum coli. fuit aūt Lycaonis filius.qui emiſſa ſagitta vulnerauit Menelaū congreſſum Paridi,qui a Pandaro iuſſus,ſcilicet a Priamo, cōfundere,id eſt diſrumpere,& violare,fœdus.ſ.ictū inter Græcos, & Troianos,quondā,id eſt aliquando, ſcilicet in primo aggreſſu Græcorum,torſiſti primus telum, id eſt haſtam, in Achiuos medios,id eſt medium Achiuorum.(Eum aūt morem obſeruauerunt Romani. vt haſta iniecta a fecialibus, fœdus conſumi deceretur,vt Liuius late docet libro primo ab Vrbe condita.docet enim,quod poſtq̄ Fecialis dixiſſet bellū indico,facioq. haſtam in fines eorum quibus bellū indixit,emittebat)Aceſtes.i. ſors Aceſtæ.ſubſedit,id eſt in fundo adhæſit, extremus,id eſt vltimo exitura.in imo galeæ, id eſt in intima parte galeæ, q̄ ſortes coniecerant,auſus,ſup.&,id eſt et, ipſe,ſcilicet ſenior,tentare laborem, id eſt exercitium laborioſum,iuuenum, quod addit poeta,nec contra decorū ætatis, videatur immemor feciſſe.Tunc ſcilicet poſtquā ſortiti erant loca ipſi viri, incuruant, ſcilicet tentando,quiſque pro ſe, id eſt pro virili ſua arcus flexos.i.flexibiles,aut quos flectebant validis viribus,quia fortes erant & rigidi,& depromunt.i.eximūt tela,pharetris,id eſt thecis ſuis. Et ſagitta Hyrtacidæ,ſcilicet Hippocoontis iuuenis, neruo.i.arcu neruato,hoc eſt neruis munito.ſtridēte,id eſt ſtridorē emittente.per cœlum,id eſt aerem,diuerberat prima,auras volucres.id eſt velociter cedentes,& venit,& infigitur arbore,id eſt figitur in arbore(ſicut hæret infixi pectore vultus)mali aduerſi, id eſt oppoſiti, & ex aduerſo erecti, malus,id eſt arbor,q̄ in naui velū ferre ſolet,intremuit, id eſt valde tremuit, & ales,ſcilicet columba exterrita,id eſt terrorē ſignificans,pennis.i.percuſſione alarum,timuit.& omnia.ſ.loca ſonuerūt ingenti plauſu.ſ. populi applaudentis, & putantis columbā percuſſam.Mneſtheus acer conſiſtit poſt.i.poſtea, hoc eſt ſecundo loco,& hoc arcu adducto petēs.ſ.oculis,& telo.ſ.locū columbæ, & tetendit.i.direxit pariter telū,& oculos,aſt.i.ſed,ipſe miſerādus.i.miſeratione proſequēdus,non valuit contingere ferro.ſ.teli,ipſam auem.ſ.columbā,ſed ſup.rupit nodos, & vincula, id eſt nodos vinculorū,quis.i.quibus,ipſa innexa pedem.i.habēs pedē innexum pendebat ab alto malo, Illa.ſ. auis diſſoluta, fugit volās in Notos,id eſt vētos, & atra nubila tum, id eſt tunc, Eurytion rapidus.i.celer,tenēs tela contēta, aut parato iandudum.id eſt habēs arcum iādudum paratum ad ſagittandum,& ſagittā in ipſo arcu, vocauit fratrē.ſ.Pādarum in vota.i. ad ſuſcipiēda vota,& ipſe ſpeculatus.i.poſtq̄ conſpexerat columbā lætam iam,ſup.in cœlo vacuo.i.aperto,& patenti aere.(Et ideo q a nulla ſpes erat in humanis opibus,cōgitue ad diuinas cōfugit,ſed poeta diuinus oſtēdit,in qibus rebus diuinum auxilium plus efficere.quam humanas vires,nō deeſſe tamen virtuti præmium.vnde & Aceſtæ contigit gloria)& plaudentem alis,figit columbam ſub nigra nube, & ipſa decidit, id eſt deorſum cedit, exanimis,id eſt mortua, & ſine anima, & reliquit vitam.ſ. ſuam,aut reliquit vitam.i.animam,in aſtris aereis.i.altis.vnde ſecundum Pythagoricam doctrinam eam aſſumpſerat. credebant.n. eandem animam nunc humanum, nunc pecuinum corpus inhabitare,ſed quomodo relinquit in aſtris,nēpe quod celerior eſſet animæ aſcenſus quam corporis deſcenſus, ita vt prius quam corpus terram contingeret ſpiritus inter aſtra eſſet, aut reliquit.i.amiſit vitam.in aſtris aereis.i. ſublimi aere, vt per hyperbolen dictum putetur. & ſpſa dilapſa refert ſagittam fixam.ſ.in ſe. hoc eſt in corpore ſuo.

VARIA LECTIO.

ORE reiectantem] Antiqua aliquot exemplaria. Eiectantē legunt. Alia, Reiectantem. [Iuuenili in corpore] In Rom. lib. atq; alijs pleriſque omnibus, Iuuenali, p a, in penè vltima notatum legas [Effractoq. illiſit in oſſa cerebro] Sunt qui illiſit, oſſa abſq; præpoſitione legi debere contendunt. Sed. n. in antiquis omnibus exemplaribus, q̃ ad manus meas peruenere, vno exemplo ſcriptum inueni, Illiſit, vel Inliſit in oſſa. Non prætenbo tamen legiſſe me in libris aliquot manuſcriptis. Immiſit in oſſa. ſed, Illiſit, omnino melius. [Hic victor cæſtus, artemq. repono] In Romano lib. & aliquot alijs vetuſtis, Reponit, ſcriptum eſt. ſed, Repono, In reliquis pleriſque lib. habetur. [Quò tendant ferrum] In libris aliquot antiquis, Tendat, ſingulari numero ſcriptum eſt. In quibuſdam alijs, pro, Ferrum, Telum, legitur. [Et primus clamore ſecundo] In Rom. lib. Primum, legitur. [Volucres diuerberat auras] Sunt qui ex Ti. Donato alias, legendum autumant. Ceterum in antiquis omnibus libris quos inſpexerim, Auras, notatū obſeruaui. [Et vincula linea rupit] In antiq. aliquot, Rumpit, eſt præſenti tempore. [Atque atra volans in nubila] In libris aliquot antiquis Adque alta volans in nubila, legitur. [Vitamq. reliquit in aſtris Aerijs] In vetuſtiſſimis pleriſque exemplaribus, Aethereis, legere eſt.

Amiſſa ſolus palma ſuperabat Aceſtes:
Qui tamen ætherias telum contorſit in auras,
Oſtentans artem pariter, arcumque ſonantem.
Hic oculis ſubito obijcitur, magnoque futurum
Augurio monſtrum: docuit poſt exitus ingens:
Seraque terrifici cecinerunt omnia vates.
Nanque volans liquidis in nubibus arſit arundo
Signauitque viam flammis, tenuiſque receſſit
Conſumptas in ventos: cœlo ceu ſæpe refixa
Tranſcurrunt, crinemque volantia ſidera ducūt.
Attonitis hæſere animis, ſuperoſque precati
Trinacrij, Teucrique viri. nec maximus omen
Abnuit Aeneas, ſed lætum amplexus Aceſten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur.
AEN. Sume pater (nā te voluit rex magn⁹ olympi
Talibus auſpicijs exortem ducere honorem)
Ipſius Anchiſe longæui hoc munus habebis,
Cratera impreſſum ſignis, quem Thracius olim
Anchiſę genitori in magno munere Cyſſeus
Ferre ſui dederat monimētum, & pignus amoris
POE. Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnes victorē appellat Aceſtē.
Nec bonus Eurytion prælato inuidit honori:
Quamuis ſolus auem cœlo deiecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit:
Extremus volucri qui fixit arundine malum.

SERV.

ARtem pariter, arcūq. ſonātem] Culpat in hoc Virgiliū Virgilio maſtix. Artem. n. in vacuo aere oſtendere non poterat, quanquam dicant periti poſſe ex ipſo ſagittariorum geſtu artis peritiam indicari. [Obijcitur] Superius d his particulis ſecūdum Iubam artigraphū tractauimus. Sed dicunt alij, iſtas monoſyllabarū ratione uel produci, vel corripi. Sanè ſciendum naturæ eſſe vt breues ſint, Euphoniæ vel Iubæ ratione, in compoſitione p̄ducuntur, ſi tñ i, ſequatur, q̃ licet nō ſit cōſonans, poteſt tamen in declinatione pro cōſonāte haberi. [Augurio mōſtrum] augurium, dictū quaſi auigerium, quod aues gerūt. Et bñ de ſagitta dixit augurium, quæ habet pennas, q̃q̃ omnia ad vnum congeſſerit locum monſtrū augurium, auſpicium, oraculū. [Sera] Grauia. Sal. Serū. n. bellum in anguſtijs futurū. i. graue. Et q̄d īprobat vates, Aeneas amplectitur, deceptus augurij ſimilitudine quod apud Troiā probauerat pater: vt, Stella faciē ducēs. [Liquidis in nubibus] Nubes pro aere poſuit. Nubes. n. liquidæ eſſe nō poſſunt. [Ceu ſæpe refixa] Poetice dixit ſēm publicam opinionem. Nam vt Lucretius dicit, ventus altiora petens ætherium ignem ſecum torquet, qui imitatur ſtellas cadentes. [Attonitis animis] Stupefactis per tonitrua quæ ſemper cohærēt cęleſtibus ignibus. [Nec maximus omē Abnuit Aeneas,] amplexus eſt & probauit. Nam ſecundum augurum diſciplinam dixit ad ſe pertinere. Nam noſtri arbitrij eſt viſa omnia vel improbare, vel recipere. [Sume pater] Percipe. nam verbm eſt iuriſconſultorum, quo vtūtur quoties legatum nō ab hærede datur. ſed eſt in accipientis arbitrio, [Exortem] Sine ſorte, ἄκληρον. [Anchiſę munus] Quod Cyſſeus rex Thraciæ (ſecundum Virgilium pater Hecubæ, vt Cyſſeus regina Parin creat) Anchiſæ aliquando donauerat. [Impreſſum ſignis] Impreſſa ſigna habentem. i, emblemata. [Viridanti] Species participij ſine verbi origine, temporis præſentis. [Primum ante omnes] Vnum vacat. [Appellat] Vel dicit, vel ſalutat. Salu. Iugurtha adurniens velox Quæſtorem appellat. [Prælato inuidit honori]. i. prælatum honorem. [Proximus] Poſt Eurytionē. [Donis] ad dona. [Extremus] Oſtendit hoc ſua munera percepiſſe, Aceſten vero ſumpſiſſe præcipua.

ASCENSIVS.

AMISSA ſolus &c.] Docet, vt dixi, virtutem in omni re plurimū valere. nam Aceſtes, quam caſu amiſerat, gloriam virtute comparauit, cum. n. vltimum ſortitus locum, iam deiecta columba nō haberet, quod ſagittis peteret, vt ſe arcu, & valere, ſcite oſtenderet, ſagittam in aere viriliter conieceit, quæ incenſa Aeneæ decepto ſimilitudine ſtellæ ſupra caput Iuli viſæ, vt ī 2. huius dictum eſt, felicitatem portendere viſa eſt, quo circa Aceſten & honore, & muneribus auxit. De quo Donatus ſublatus eſt. Ordo igitur eſt, Solus Aceſtes ſupererat, qui nondum ſagittauerat palma amiſſa, q a Eurytio eā meruerat. Qui tñ. i. nihilominus, contorſit telum in auras æthereas. i. ſublimes, oſtentans pariter arte, & arcū ſonantē. ſ. per artificioſam & vitilem emiſſionē teli. in qua ſumma ſagittandi ars conſiſtit. Mōſtrum. i. portentum inſolitum, aliquid futurum mōſtrās, obijcitur huic oculis. ſ. ſpectantium, ſubito. i. de repēte ortum, & futurum, magno augurio. i. iudicio p̄ augureis expreſſo, exitus, ingēs. i, ingētis rei. docuit poſt. i. poſtmodū qñ. ſ. naues p̄ Irim à Ioue miſſam incēſæ ſunt, & vates terrifici. i. terrorē incutiētes, cecinerūt oīa ſera. i. vt, inquit Seruius, grauia, aut ſero credita, tale quid prætendere, nam arundo. i. ſagitta Aceſtis arundinea, volans. i. cū adhuc volaret, arſit ī liquidis nubibus, & ſignauit flāmis. i. claritate flammarum, viam qua. ſ. ferebatur, & ipſa cōſumpta receſſit, in tenues ventos. i. globulos igneos aſcendentes, ceu. i, quēadmodū, ſidera. i. impreſſiones, ſeu exhalationes, q̃ à vulgo credūtur eſſe ſidera fixa. i. diſſoluta cœlo. i. à firmamento tranſcurrunt ſæpe cœlo. i. per aerem. & ipſa volantia ducuntur crinem. i. caudam in formam capillorum, viri Trinacrij. i. Siculi, & Teucri. i. Troiani, hæſere. i. ſuſpenſi erant, animis attonitis. i. ſtupefactis, quaſi à tonitru percuſſis, que, pro &, precati ſup. ſunt ſuperos, nec Aeneas maximus, id eſt maximi animi abnuit omē, imò ſuſcepit & ita effectum ſortita eſt eius ſignificatio, ſed ipſe amplexus Aceſten lętum, aut quia ipſe putauit boni exitus indicium eſſe, aut quia vidit Aeneam læta complectentem, cumulat, id eſt accumulat, & auget eū magnis muneribus, ac fatur talia, O pater, ſume. id eſt vltro, & quaſi tuum cape, nā magnus rex Olympi. i. cœli, ſcilicet Iuppiter, voluit te ducere, id eſt aſportare, honorem exortem, id eſt extra ſortem, aut te exortem, id eſt qui priuatus es ſorte, talibus auſpicijs, id eſt portentis, & indicijs bonis, tu habebis hoc munus, id eſt quod munus fuit ipſius Anchiſæ longæui, ita vt tibi longæuo congruat, ſcilicet cratera. i. poculū (à nominatiuo hic crater, accuſatiuus hūc cratera) impreſſum ſignis, id eſt habentem ſigna impreſſa, & inſculpta, quem. ſcilicet cratera, Cyſſeus. ſcilicet pater Hecubæ, Thracius, id eſt Thrax, dederat olim Anchiſæ genitori, in, id eſt pro magno munere, ferre, id eſt aſportare, monumentum, id eſt in memoriam ſui. & pignus amoris ſui. ipſe fatus ſic, cingit tempora lauro viridanti, & appellat ante omnes, id eſt cōſpectu omnium Aceſtem, victorem primum aut primum ante etiā omnes. Nec Eurytion bonus. i. beneficus. & amicus, inuidit honori prælato, hoc eſt non inuidit prælato, ſcilicet Aceſti honorem, & ita forte legendum eſt, quamuis ipſe ſolus deiecit autē ab alto cœlo, id eſt aere: is, ſupple ingreditur proximus donis, i. ad dona, qui rupit vincula, videlicet Mneſtheus, & extremus, ſup. ingreditur donis, is qui fixit. i. confixit, malum arundine volucri. i. ſagitta velociter emiſſa. ſ. Hyrtacides. Et ita vt quiſq; primus

mus erat in ſagittando, ita vltimus erat in præmio. Nam Aceſtes,vltimus; ſummum honorem accepit, ſed extra ſortem. Eurytion, qui tertius erat in ſagittando, primam palmam meruit Mneſtheus,qui ſecundus erat in ſorte.ſecundus quoque erat in pręmio merito Hippocoon,qui primus,vltima accepit pręmia, omnes tamen laudem meruere,quia omnes hi ludi,cum gloriæ concertantium acti ſunt,vt non ab ignobilibus,nec ab ignauis, orti dicantur proceres Romani, vnde non mali ominis erat naues incendi,vt ignaui relinquerentur.

VARIA LECT.

TELVM contorſit in auras]In Romano & in Mediceo libro,pro Contorſit,Contendit, legitur. [Oſtentans artem pariter,arcumque ſonantem] Nonnulli, que. particulam addidere, ita legentes, Artemque pariterq., arcumque ſonantem. Sed magis placet quod in Romano,& in Mediceo legere eſt,Oſtentans, artemq. pariter,arcumque ſonantem. [Sed lætum amplexus Aceſtem] In Rom.lib. Et lætum amplexus,legitur.

At pater Aeneas,nondum certamine miſſo,
Cuſtodem ad ſeſe,comitemque impubis Iuli
Aepytidem vocat,& fidam ſic fatur ad aurem:
AEN. Vade age,& Aſcanio,ſi iam puerile paratũ
Agmen habet ſecũ, curſuſque inſtruxit equorũ,
Ducat auo turmas,& ſeſe oſtendat in armis.
Dic,POE. ait. ipſe omnem longo decedere circo
Infuſum populum,& campos iubet eſſe patẽtes.
Incedunt pueri,pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis.quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit,Troiæque iuuentus.
Omnibus in morem tonſa coma preſſa corona.
Cornea bina ferunt præfixa haſtilia ferro:
Pars leues humero pharetras.it pectore ſummo
Flexilis obtorti per collum circulus au ri.
Tres equitum numero turmæ, terniq. vagantur.
Ductores:pueri biſſeni quenque ſecuti,
Agmine partito fulgent,paribuſque magiſtris.
Vna acies iuuenum,ducit quam paruus ouantẽ
Nomen aui referens Priamus,tua clara Polyte,
Progenies,auctura Italos:quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis,veſtigia primi
Alba pedis,frontemque oſtentans arduus albã.
Alter Atys,genus vnde Atij duxere Latini,
Paruus Atys,pueroque puer dilectus Iulo.
Extremus,formaque ante omnes pulcher Iulus
Sidonio eſt inuectus equo,quem candida Dido
Eſſe ſui dederat monimẽtum, & pignus amoris.
Cetera Trinacrijs pubes ſenioris Aceſtæ
Fertur equis.
Excipiunt plauſu pauidos,gaudentque tuentes
Dardanidæ,veterumque agnoſcũt ora parentũ.

SERV. NOndũ certamine miſſo]De peractis loquitur rebus, Vnde debuit dicere, vocauit, & fatus ẽ. Ergo aut tẽpus eſt pro tpe, aut ſic refertur, vt videatur nõ de pterito loqui,ſed actũ præſentis temporis ponere, & referre. [Cuſtodem ad ſeſe]Secundũ Tullium qui dicit ad militiam eũtibus dari ſolitos eſſe cuſtodes quibus primo anno regantur. Vnde ait de Palante. Sub te tolerare magiſtro militiã,& graue Martis op9. [Impubis Iuli] Ab eo qđ eſt hic pubis. Nã quod ait Saluſtius, Puberes omnes ĩterfici iubet, venit eo qđ eſt puber, & ſunt iſta cõis generis, ſi referantur ad ſingulos. Multitudo autem ſi dicatur, generis tantum fœminini eſt hæc pubes. [Fatur ad urbem] Sequitur & Dic ait. Vnde ſicut & ĩ tertio diximus vnũ vacet neceſſe eſt. [Campos iubet eſſe patentes]Diſceſſu populi iubet fieri campos patẽtes. [Incedunt pueri]Aut poetica licẽtia cõfundit ætates;vt modo pueros.modo iuuenes dicat. Nam ait, Vna acies iuuenum.aut certe ſm quoſdam ſequenti diſtinctione mutata magiſtros,pueros dicit,ſequẽtes vero, Maturioris ætatis. [Quos omnis euntes]Quos euntes omnis turba fremit.i. cum fauore proſequitur. [Tõſa coma] Compoſita. Nam propriæ comæ ſunt non cæſi capilli. [Preſſa corona]:i.galea.& ſermone Homeri vſus eſt.nam galeam ϛέφανον dixit. Et re vera corona non poteſt eſſe, cum ſequatur, Galeã ante pedes proiecit inanem. Alij dicunt potuiſſe eos galeas habere coronatas. Bebius tñ Macer dicit à Cæſ. Auguſto pueris qui luſerant Troiam, donatas eſſe galeas, & bina haſtilia,ad quod Virgilium conſtat alludere. [It pectore ſummo] Sic legendum eſt, ne ſit ſolœciſmus, & rei inanimali dedit motũ dicendo It. Summũ aũt pectus ait pectoris,& colli cõfinium. [Tres equitum numero turmę]Rem Romanæ militiæ ſuo inſerit carmini. Nã cõſtat primo tres partes fuiſſe populi R. vnã Tatienſiũ,à Tito Tatio duce Sabinorũ iã amico poſt fœdera, alterã Ramnetum à Romulo. tertiã Lucerũ. quorum ſm Liuiũ,& nomẽ & cã in occulto ſunt. Varro tñ dicit Romulum dimicãtẽ cõtra Titum Tatium à Lucumonibus. i. Tuſcis auxilia poſtulaſſe. Vñ quidã uenit cũ exercitu,cui recepto iã Tatio pars vrbis eſt data: A quo in urbe Tuſcus dictus eſt vicus. Horat. Ac Tuſci turba impia uici. Ergo à Lucumone Luceres dicti ſunt. Sic aũt in tres partes diuiſum fuiſſe populum R. conſtat. vt ẽt q pErãt ſingulis partibus,tribuni dicerentur. Vñ ẽt ſumptus quos dabãt populo tributa nominarunt. [Terni ductores]More ſuo, hoc eſt tres. [Ductores:pueri]Hic quidã diſtinguunt vt diximus ſupra. [Paribuſq. magiſtris]Et hoc alludit. Nam hodieque equitum dicuntur magiſtri. [Polyte Progenies]Illum dicit quem ſupra à Pyrrho introduxit occiſum, de quo Cato in originibus dicit q ad Italiã venerit, & ſegregatos ab Aenea condiderit oppidũ Politorium à ſuo noĩe. [Quem Thracius albis]Cum tres dixerit duces duorũ equorum cõmemorat. Sed aut ptermiſit, q vt conſequeretur neceſſe erat, nec.n. vnus pedes eſſe poterat. aut illo reddidit loco. Cetera pubes ſenioris Aceſtę Fertur equis, q̃q̃ multi diſtinctione mutata tres equos cõmemorãt, vt ſit primus equus bicolor maculis & de alio dicatur. [Veſtigia primi Alba pedis].i.primorũ pedũ veſtigia. & frõtẽ albã oſtẽtabat alter. [Genus vñ Atij duxere Latini,] Propter Atiã dicit matrẽ Auguſti,đ qua Antonius ait Aſtia Latini mater. Vult.n. eius ẽe maternũ eſſe genus antiquũ. [Extremus] Quantum ad numerũ ſpectat. [Cetera Trinacrijs]cetera pubes equis Aceſtæ fertur. [Pauidos] Gloriæ cupiditate ſollicitos: vt, Corda pauor pulſans.

ASC. AT pater Aeneas non dũ certamine miſſo, Cuſtodem ad ſeſe comitẽ,&c.]Poſt antedictos quatuor virorũ ludos deſcribit puerorũ in equeſtrem cõcertationẽ, q̃ poetę tpibus Troia vocabatur. Sed ne huc quidẽ aliquid à Donato allatum vidimus. Ordo eſt. At i. ſed, pater Aeneas certamine .i.cœtu certare volentium, nondum miſſo.i d miſſo vocat ad ſe Aepytidem.cuſtodẽ .i.pædagogũ,& directorem, & comitem Iuli impubis.i. adhuc impuberis,& fatur ſic ad aurem fidã: Age,uade, dic Aſcanio,ſi hẽt ſecũ iã pparatũ agmen puerile,& iſtruxit curſus equorum i.equos ad curſum.ui,ſup. ducat auo.i. in honorem aui ſui paterni Anchiſæ. uidelicet turmas.i. iuuenes turmatim equitãtes,ad præludia belli,& oſtẽdat ſeſe.i.ẽt ſeipſum in armis. ait, ſupple Aeneas,& ipſe iubet. ſ. ſimul,omnẽ populum infuſum diſcedere,ſeu decedere,id eſt ſeparati circo longo,ita ut longus ſit relictus circus ad equitationem futurã, & iubet cãpos eſſe patentes. ſ. equitationi,& equorum curſu. Pueri. ſcilicet quos Aſcanius inſtruxerat, incedunt.i.ornate intrant cãpum, & lucent pariter añ ora parentũ in equis frenatis,ut eos frenis coerceant, quos euntes.i.ſic incedentes,omnis iuuentus Trinacriæ.i. Siciliæ, & Troię mirata fremit.i.geſtit, cũ fremitu præ oblectatione. Coma. ſupple erat omnibus preſſa,corona tonſa. i. habens coronã .i.circuitum capillorum, in morem coronæ tonſum, quam & Chriſtiani coronam uocamus. Seruius tamen,galeam intelligit. nam & Homerus,galeam ſtephanon.i.coronam, uocat forte, quia coronata fuit galea,aut in coronæ formam, tempora cingens,ſed huic loco non congruit,nam galea non poteſt dici tonſa.nec ſtaret uerſus,ſi corona dicatur preſſa,& coma tonſa,nam tonſa & corona,quorum ultimę producũtur.ablatiui ſunt preſſa. & coma, quorum ultimæ corripiuntur nominatiui. Ideo autem certaturi preſſas habebant comas, & coronam comarum tonſam. ne capilli officiant, aut ut morem ſeculi ſui exprimat poeta,quem nunc quoq; obſeruant Itali,& ſup. ferũt bina haſtilia

lia

lia,cornea.i.ex corno facta. præfixa ferro.i. habētia ferrum præfixum pars.i.partim.ſup.ferūt humero pharetras leues.i.politas l.uig.tas,nō aſperas,& circulus flexilis.i.flexibilis.aut fluxus auri obtorti.i.ex auro obtorto,hoc ē torques aureus, ſeu torques aurea(vtrunque.n.à torquēdo dicitur) it.i.dependet,oibus ſummo pectore per collū,quia circuit collū.& deſcendit in pectus, turmæ equitum.ſup.erant tres numero,& terni i.totidē.ſ.tres, ſm Seruium.ductores vagantur.ſ.circū turmas,nūc hoc inſtruēdo,nunc illos(videtur tñ quibuſdam nō abſurdū eſſe. ſi ſingulis turmis tres ductores dederimus.atque ita proprie, terni dicantur.Nā dicit biſſeni.i.duodecim pueri.ſecuti quenque.ſ. ductorem.ita niſi ternos dederis ductores, nō ſunt niſi xxxvj. pueri,q̄ vix vnā turmā fecerit verū.quia poeta ductorum nomina ſubiūgit.& non niſi tres recitat,dicā cū Seruio tres tantum fuiſſe, nec obſtat ꝙ non niſi xxxvj.ſint pueri. quia tot ſufficiunt inſtituendo ludo,nec turmā ꝓ certo numero, accipit poeta) Biſſeni igitur.i.duodecim pueri ſecuti.i ſequentes,quenque ductorum. ſ. fulgent agmine partito ita vt diſcreto ſit inter agmina, ſeu turmas,& magiſtris.i.ductorib.paribus.i. conformibus, vna acies iuuenum. ſup.erat,quā ouātem.i.lætā.ducit paruus Priamus, referens nomen aui.ſ.ſui paterni.quia denominatus erat a Priamo,Troianorum quondā rege. patre Polite patris illius. vnde addit per apoſtrophen,ò Polyte,tua clara.i.inclyta, progenies.i. proles auctura Italos.nā Polytē dixit in II.à Pyrrho, Ante ora parentum trucidatum.ſed Cato dixit eum in Italiā veniſſe.atq; Politorium oppidum condidiſſe. quod Virgilius dicit à filio conditum,ſed à patris nomine appellatum, quē.ſ. Priamum iuniorem,equus Thracius bicolor i.duorum colorū.albis maculis,quia albas maculas inſperſas habuit.picco colori, quem griſum vocant,veſtigia primis pedis ſ.ipſius equi ſup. erant alba.i. habuit anteriores pedes albos,& arduus.i.erecta ceruice,oſtentans albā frōtem Alter.ſ.ductor,ſup.erat Atys.ſ.Troianus,cuius equum per hoc innuit Troianum.ſed deſcriptionē omittit equi quia generis proſequitur,dicens,vnde.i.à quo.ſ.Aty,Latini dixere.i. denominauere.genus Acti, pro Actij Atys.inquit, paruus puer dilectus Iulo puero. Iulus,pulcher añ omnes,forma.i. formoſitate eſt inuectus extremos.i. in tertia turma tanq̄ ſummus ductor.equo Sidonio.quem Dido candida.i.pulchra, aut tunc fauens dederat eſſe monumentum.& pignus ſui amoris. cetera pubes fertur equis Trinacriæ.i.Siciliæ.ſ.ſenioris Aceſtæ,nec placet.vt dicatur.pubes Trinacriæ,quia Troiani fuerūt, vnde & ludus,Troia dicta eſt,& ita videtur ſecūdus ductus.ēt vectus equo Aceſte.Nam cum præcipiti fuga, abijſſent à Carthagine, ſemperq́. in nauibus diuerſitati eſſent non videntur habuiſſe multos equos,ſed quia dictum quod in venatione, Iulus viſus eſt gaudere equo.congrue ei nunc quoque datur. Dardanidæ excipiunt plauſu.i.cum plauſu.pauido.i.gloriæ.& cupiditate ſolicitos,aut per ætatem meticuloſos.& gaudent tuentes.i.inſpicientes eos.que,pro &.aut quia agnoſcunt ora.i.effigies veterū parentum.i.Priſcorum Troianorum.Solēt enim pueri referre ora parentum,vnde Dido:Qui te tantum ore referret. & Hypſiphyle Ouidiana:Fallere non norunt,cetera patris habent.

VARIA LECT.

EPITIDEM vocat]In libris aliquot antiquis,Aepycidē, cum dipthongo,prima ſyllaba,& y,ſecunda.ſcriptum eſt. [Sic, ait.ipſe omnem] In veteribus libris quotquot habere potui,ſcriptum inueni,Dic,ait. [Præfixo haſtilia ferro] Libri antiqui omnes quos inſpexi.Præfixa haſtilia ferro,legunt.[It pectore ſummo Flexis obtorti per collum circulus auri.] Quāuis lectio hæc vulgata candidior videatur,in quibuſdam tamen lib. antiq. ita legere eſt.Et pectore ſummo Flexilis obtorti per collum it circulus auri.[Tua clara Polite Progenies] In Rom. & antiq. aliquot aliis exemplarib. Polytes,Atticorū more ſcriptū eſt.[Alter Atys,genus vñ Atij duxere Latini]Scribēdū Atti ex antiq.lib. In aliquot vero duplici ij.Attij. Attius vero duplici tt.ſcribit,& nō ꝑ ct.vt ex veterū monumētis apparet.[Sidonio ē īuectus equo] In antiquis aliquot libris.Sidoneo ſcriptū ē. [Cetera Trinacrijs pubes ſenioris Aceſte Fertur eqs]In Romano libro legere ē,Trinacrij.ī Lōgob.ī Mediceo,& pleriſq.alijs,Trinacrię pubes legit.

SERV.

FLagello] Virga q̄ ſonat in morē flagelli. [Choris] aciebus. [Vocati] Ictu virgæ.[Et nūc terga nudant] Tria quæ in bellis gerūtur cūcta cōmemorat, fugā, pugnā, pacē. [Labyrinthus] Locus apud Cretam factus à Dædalo ꝑplexis parietibus, vbi Minotaurus incluſus eſt. [Parietibus textū cæcis iter] Hypallage eſt cæcū iter intextis parietibus. [Ancipitē dolū]Perplexū errorē.[Falleret] Frangeret deciperet. Eſt aūt verſus Catulli. [Impediunt] Implicant, intexunt. Quod eſt à veſtibus tractū. [Delphinum] Aut venit ab eo quod eſt delphin delphinis à delphine, aut delphinū pro delphinorum poſuit.[Maria humida] Hom. ὑγρὰ κέλευθα. [Carpathium] Mare eſt inter Aegyptum & Rhodum,ab īſula Carpatho illic poſita. Nec mirandū duas eū poſuiſſe comparationem, cū & in ſecundo hoc fecerit:vt,

In ſegetem veluti cum flamma furentibus auſtris
Incidit,aut rapidus montano flumine torrens,

Et in Georgicis tres ponat comparationes:vt,

Frigidus vt quondam ſiluis immurmurat Auſter, Et,
Vt mare ſollicitum ſtridit refluentibus vndis, Et,
Aeſtuat incluſis rapidus fornacibus ignis.

[Primus Aſcanius]Generis ordinē docet, vt in primo diximus. [Retulit]Innouauit quod iam fecerat. [Priſcos Latinos] Qui tenuerant loca vbi Alba eſt condita. [Porrò] Poſt longum interuallum. & eſt aduerbium temporis.[Troiaq. nunc pueri.Troianum dicitur agmen] Vt Suetonius Trāquillus,Luſus ipſe,quem vulgo Pyrrhicam appellauit, Troia vocatur,cuius originem expreſſit in libro de puerorum luſibus.

Poſtquam omnē læti conſeſſum, oculosq́. ſuorū
Luſtrauere in equis,ſignum clamore paratis
Aepitides longe dedit,inſonuitque flagello.
Olli diſcurrere pares,atque agmina terni
Diductis ſoluere choris:rurſusque vocati
Conuertere vias,infeſtaque tela tulere.
Inde alios ineunt curſus,aliosque recurſus
Aduerſis ſpatijs:alternosque orbibus orbes
Impediunt,pugnęq́. cient ſimulacra ſub armis.
Et nunc terga fugæ nudant,nunc ſpicula vertunt
Infenſi:facta pariter nunc pacē feruntur.
Et quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
Parietibus textum cæcis iter,ancipitemque
Mille vijs habuiſſe dolum,quà ſigna ſequendi
Falleret indeprenſus,& irremeabilis error.
Haud aliter Teucrum nati veſtigia curſu
Impediunt,texuntque fugas,& prœlia ludo,
Delphinum ſimiles,qui per maria humida nādo
Carpathium,Libycumq́. ſecāt,luduntq́. ꝑ vndas
Hūc morem curſus,atq; hæc certamina primus
Aſcanius,longam muris cum cingeret Albam,
Retulit,& priſcos docuit celebrare Latinos.
Quo puer ipſe modo,ſecum quo Troia pubes,
Albani docuere ſuos,hinc maxima porro
Accepit Roma,& patrium ſeruauit honorem:
Troiaque nunc pueri Troianum dicitur agmen.

ASC.

POSTQVAM omnem læti &c.] Docet quomodo pueri equitatū exercuerunt. De quo,quia Donatus nihil dicit. Ordo eſt. Poſtquam. ſ. pueri.ſic inſtructi,lęti.ſ.ſpe victoriæ; aut propter exercitationem.nam pauidos dixit, ci more ignominiæ, erant ergo ſpemque metumque inter dubij.luſtrauere. i. circuierūt in equis, omnem conſeſſum.i. omnes circunſidentes,& oculos ſuorum.i.maiorum.Aepytides.ſ.cuſtos Iuli dedit ipſis paratis.ſ.ad excurſum, longe .i.de longe,ſignum,& ſonuit flagello, id enim pro ſigno dedit.Olli.i. tūc.ſ. ſigno dato illi diſcurrere,id eſt in diuerſas partes excurſus ſuos fecere.pares numero,atque diſtātia,atque terni.ſ.ductores,ſoluere,id eſt ſegregauerunt eos choris,id eſt aciebus in formā chori prius diſpoſitis, deductis.i.in diuerſa ductis.& ipſi vocati. ſ. ſigno flagelli rurſus. i. iterum cōuertere vias.i.excurſus vnde exierant redeuntes, & tulere tela.i.haſtilia ſua infeſta.i.tanquam vim illatura, obſtantibus,& ipſi ineunt,id eſt incæptant,inde alios curſus, & alios recurſus,ſpatijs,ſpatijs aduerſis,id eſt ex aduerſo ſumptis,ita vt ſibi inuicem obuiarent,& impediunt.i.implicant:orbes, id eſt cir

cuitus

cuitus ſuos alternos.ſ.alternatim factos, orbibus . ſ.alternis, & cient.i.excitant.& promouent ſimulacra.i.ſpeciem.& ſimilitudinem pugnæ.ſ.veræ gerendæ ſub armis. Et nudant.i.nudata præbent,nūc.i.aliquando,fugę.i.tanquam fugerent,terga,ſup.ſua. & ipſi vertunt nunc ſpicula infenſi.i. tāquam velint vim inferre. & feruntur nunc.i.aliquando pariter,facta pace.i.ac ſi pacem fecerint. Vt.i.quemadmodum. Labyrinthus.domus à Dædalo varijs circuitibus,vt exitus inueniri non poſſet, ædificata (de qua in fine huius lectionis Landinū citabimus)fertur, habuiſſe quōdā in Creta.ſ.inſula,alta.i.ſublimi,habuiſſe,dicit. intertextum.i. cōtextum parietibus cæcis.i.inextricabilibus,& inter quos exitus inueniri nequeunt , & habuiſſe dolū. i. errorem,ancipitem .i.dubium,mille vijs.i.propter mille vias,qua.ſ.re, aut ratione, error indeprenſus.i.difficulter comprehēſibilis,& irremeabilis, falleret ſigna ſequendi.i.falſa ſigna ſequendi exitū daret,vt ſemper procedendo,neq; exeas,neque penitus intres, ſed nunc exire incipias,nunc iterum introeas,& ita neſcias, quæ ſi regna ſequaris,haud.i.non aliter.hoc eſt eodem modo,nati.i.filij , Teucrum.i.Teucrorū,impediūt curſu veſtigia.ſ.mutua,& texunt.i. implicant fugas.i.veſtigia.fugientium ſimilia. & texunt ꝑludia ludo.i.ludendo.hoc eſt faciunt præludia.& ſimulacra pręliorū, ſimiles delphinum.i.illorum piſcium celerrimorum (de quibus à Landino in fine huius lectionis ſatis denotatum eſt) qui ſecāt .i.diuidunt,narando per maria humida,Carpathium,ſup.mare, & Libycum, & ludunt per vndas. Aſcanius retulit. i. innouauit primus hunc morem curſus.i.currendi,aut excurrendi equis,atque hæc certamina.i.ſimulacra,certaminum ſupp.tunc , cum.i. quando,cingeret muris Albam.i.ciuitatem illam lōgam.ſ. ſitu, & poſitione,& docuit Latinos priſcos.i.veteres,celebrare,i.hūc morem,& Albani docuere,hunc morem,ſuos.ſ.liberos, eo modo quo ipſe,& pubes Troia ſecum.i.cum eo,ſup.docti ſunt.aut inſtituerunt modo , Roma maxima accepit hinc.i. ex hoc ludo porrò.i.longe poſt , & ſeruauit honorē patrium.i. à progenitoribus inſtitutum,& dr̄ nunc Troia .i.nomine Troiæ. & pueri. ſ. ſic ludentes,Troianum agmen dicitur,per zeugma ad vicinius retert.nam dicere potuiſſet,& pueri ſic ludentes, dicuntur nūc, agmen Troianorum.quia talis ludus à Troianis inſtitutus eſt , & denominatus,qui vulgo Pyrrhica dicebatur. Landinus de Labyrintho.& Delphine,dicit ſic,Labyrinthus hoc ędificij genus, portentiſſimum iure appellat Plinius.Eſt enim ingentiſſimi diſpendij,& nulli vſui neceſſariū . Ponit aūt quatuor fuiſſe primū in Heracleopolite,quem Herod.duodecim regū, q̄ Aegypto ſimul imperarunt,opus fuiſſe refert,& tria millia habitacula habuiſſe,mille quingēta ſupra terrā & totidē ſubterranea.Demoteles,regiā Mocherudis , fuiſſe dicit,Lycias. ſepulchrū Meridi , plures ſoli factū eſſe extructū.hinc Dædalus exēplar, in eo quē in Creta ædificauit,ſumpſit.ſed illius centeſimā partē imitatus eſt,q̄ itinerū ambages,occurſusq́.,ac recurſus inexplicabiles cōtinet,crebris foribus inditis ad fallendū occurſus,redeundumq́. in errores eoſdem.Tertius fuit in Lemno,ſimilis illis columnis centū quinquaginta memorabilior. quarū in officina torbines ita librati pependerunt, vt à puero circumagente tornarentur. Quartū , Porſena Cluſij rex ſibi fecit,ſepulchri cā,ſub vrbe Cluſio.de quo Var.Sepultus eſt ſub vrbe Cluſio. in quo loco , monumentum reliquit lapide quadrato ſingula latera pedum lata tricenum.Alta quinquagenū,inq́ baſi quadrata, intus Labyrinthum inextricabilem , quo ſi quis properet ſine globo lini exitum inuenire nequeat.Supra ad quadratum , pyramides quinque ſunt,quatuor in angulis,in medio vna, in imo late pedum ſeptuagenum quinum,altæ cētum quinquagenum , ita faſtigiatæ,vt in ſummo orbis Aeneus,& Pegaſus, vnus omnibus ſit impoſitus,ex quo pendeant excepta catenis tintinnabula,quę vento agitata longe reſonant, ſupra quē orbem aliæ quatuor pyramides extant altæ pedes cētenos,ſupra quas vno ſolo quinque pyramides,quarū altitudinem Varronem puduit ponere. Fabulæ Hetruſcæ eandem dicunt , quam totius operis. Diod. Sicul. ſcribit de Labyrintho Aegyptio eſſe,qui illum à Mena rege ædificatum velint eſſe,itidem alios qui à Mendite:alios , qui à Barrone poſitū referant delphinum,delphinus,delphini,& delphin, delphinis. Velociſſimus omnium animaliū delphinus,eſt ocyor volucre.acrior telo. Tardatur tamen in feriendo, quia non niſi reſupinus atq; inuerſus ferire poteſt . cum multum infra roſtrū, os illi eſt medio penè in ventre, cum diutius ſpiritum continuerit,veluti arcu emiſſus ad reſpirandum emicat,parit catulos decem,nutrit vberibus. Fętus infantia , infirmos geſtat. Adultos , diu comitatur. Viuit triginta annis.Lingua illi contra naturam aquatilium mobilis & ſuillæ ſimilis.Pro voce gemitus , humano ſimilis . Dorſum repandum . Roſtrum ſimum. Qua de cauſa nomen Simonis miro modo agnoſcunt,maluntq. ita appellari, homini amiciſſimi ſunt.& muſica delectātur.huius rei, & Arionis,& multorum aliorum exempla , narrat Plin,Corio veſtiuntur,ſed non cum pilis,vt vituli marini,& hippotami.

A T Q V E agmina terni Diductis ſoluere choris] In Rom. lib.& aliquot alijs antiquis,Deductis habetur.In Mediceo,& aliquot alijs,quod magis placet. Diductis. Sunt ēt libri manuſcripti,qui legant,Ternis.[Infeſtaq. tela tulere] In Mediceo libro , Inſtructaq. tela legitur.Sed Infeſta.in alijs.[Aduerſis ſpatijs alternoſq. orbibus orbes] In lib. aliquot antiquis. Aduerſis legitur. Id vero non improbarim . quod alterniſq. orbibus orbes , quædam habent exemplaria,[Et nunc terga fugæ nudant] In antiquis aliquot.Fuga,eſt ablatiuo caſu . [Nunc ſpicula vertunt] vno tantum lib.Romano, Spicula torquent, habetur . In alijs omnibus, Vertunt. [Qua ſigna ſequendi Falleret indeprenſus] In Rom.libro,& aliquot alijs,Frangeret,habetur. [Carpathiū , Libycumq. ſecant,luduntq. per vndas] In Oblongo illo libro,& in aliquot alijs,Luduntq. per vndas,deſideratur, & ſic ſolūmodo,legitur.Carpathiū,Libycumq. ſecant. [Nunc morē, hos curſus.Vetera exemplaria,Huc morē,hos curſus, plurimum habēt. VARIA LECT.

Hac celebrata tenus ſancto certamina patri.
Hic primum fortuna fidem mutata nouauit.
Dum varijs tumulo referunt ſolennia ludis,
Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno
Iliacam ad claſſem,ventoſque aſpirat eunti,
Multa mouens, nec dū antiquū ſaturata dolorē.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli viſa cito decurrit tramite virgo:
Cōſpicit ingentem concurſum, & littora luſtrat:
Deſertoſq. videt portus,claſſemque relictam.
At procul,in ſola ſecretæ Troades Acta
Amiſſum Anchiſen flebant: cunctæq. profundū
Pontum aſpectabant flentes,heu tot vada feſſis,
Et tantum ſupereſſe maris.vox omnibus vna:
Vrbem orant:tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias ſeſe haud ignara nocendi
Conijcit,& faciemque deæ,veſtemque reponit,
Fit Beroe Iſmarij coniux longæua Dorycli:
Cui genus,& quondam nomē, natique fuiſſent:
Ac ſi Dardanidum mediam ſe matribus infert.

SERV. HAC celebrata tenus] Tmeſis ē hactenus. & hic ſermo,quātum ad artem ſpectat, duas continet partes orationis: vt, Hac pro nomē ſit,Tenus ꝑpoſitio , ſicut pubetenus,& crurum tenus, ſed iā vſus obtinuit vt ꝓ vna parte habeatur. ergo aduerbiū (& oīs pars orationis cū deſierit eſſe qđ eſt.ī aduerbiū migrat) & eſt temporis, nā hucuſque ſignificat. [Hic primum] Sequitur enim Palinuri mors vel Miſeni. [Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno] Ex magna parte ſeruatur , vt Mercurius ad cōcordiam. Iris ad diſcordiā mittatur , vnde & Iris dicta eſt quaſi eris. Falſum eſt autē ꝙ dicitur miniſtra eſſe tantū dearū , cum & à Ioue plerunque mittatur: vt, Aeriā cœlo iam Iuppiter Irī Demittit. germanæ haud mollia iuſſa ferentem. [Ventoſque aſpirat eunti.] Vt de Mercurio. Voca Zephyros. Et bene Irim mittit , quæ fit de nubibus, quarum dea eſt Iuno. [Per mille coloribus arcum] aut ſubaudis factum, aut antiptoſis eſt mille colorum, hoc eſt multorum colorum. [Nulli viſa] ad ipſum retulit numen. Nam arcus ſemper videtur , quem non Irim, ſed viam Iridis dixit. Alij celeritatis eſſe volunt , nulli viſa. Notandum ſanè etiam de Iride arcum genere maſculino dicere Virgiliū , Catullus & alij genere fœminino ponūt, referentes ad originem , ſicut hæc cattus,& hæc gallus legimus.[Conſpicit ingētē] Quia ſupra ait, Vndique conueniūt Teucri.[Deſertoſq. videt portus] a uiris.ſ. [In ſola] Deſerta.Terent. Venit meditatus è ſolo loco. [Acta] Mutata e, in a , ſuperiori accentum da-

mus

mus,vt ἰλένη Helena, κίρκη circe. Ergo quoniā & αὐτὴ græcū eſt, cum acta facit, penultima habere debet accentum, ſed propter differentiam commutatur, ne non ſecreta, & amœna littorum, ſed participialiter acta ſignificet. [Aſpectabant flentes] Multi flentes heu diſtinguunt, vt ſit miſerabiliter flentes, & à perſona dicatur poetæ. Alij Heu à mulieribus dictum accipiunt. [Faciemque deæ, veſtemq. reponit] Duo diuerſa vno ſermone concluſit. [Iſmarij Dorycli] Thraciæ. Iſmarus.n. eſt mons Thraciæ. Et bene ſuadentis commendatur auctoritas. [Ac ſic Dardanidū mediā ſe matribus īfert] Sic aut mutato habitu, aut iſta dictura.

ASC. HAC celebrata tenus ſancto certamina patri. Hic primum fortuna fidem mutata &c.] Poſt ludorum celebrationem, quam cum voluptate peragerant, ſine damno graui, aut læſione alicuius, recitat poeta, aduerſam fortunam quæ ſubſecuta eſt. ſ. quia ferè extremum gaudij luctos occupat, vnde ſubſequetur claſſis incendium figuratum, per ſagittę incenſionem, & poſt lacrymabilem diſceſſum, infelix nauigatio, atq; placato mari Palinuri ſubmerſio, vt ſuis locis videbimus. Nūc aūt docet Irim demiſſā à Iunone ad deturbandos ludos, & claſſem inurendam. de qua cum nihil afferatur ex Donato. Ordo eſt. Certamina ſunt celebrata hactenus, i. hucuſque, patri ſancto. i. in deorum numerum aſſumpto. ſ. Anchiſæ. fortuna mutata. ſ. à felicitate, & gaudio in triſte diſfortunium, nouauit. i. immutauit, fidem. i. fidelitatem, quam Troianis toties afflictis ſeruare debuit primū hic. i. in celebratione huius ludi, aut nouauit. i. innouauit, & reparauit fidē. ſ. quam Troiani de ea habuerant credulitatem, verētes. ſ. eā nūquam fore ſatis amicā Troianis, vnde dictum, Hac Troiana tenus fuerit fortuna ſecuta. Nam dum. ſ. ipſi Troiani, referunt tumulo. i. ad tumulum. ſolēnia. i. anniuerſaria ſacra, Iuno Saturnia. ſ. inimica. & perſecutrix, miſit Irim de cœlo ad claſſem Iliacā. i. Troianam, & aſpirat. i. afflat, eunti. i. deſcendenti, vētos. ſ. vt celerius deſcendat. monens multa. i. multum, aut multas res, quas poſtea facto declarabit nec dum. i. non adhuc, ſaturata dolorem antiquum. i. habens nondum exhauſtum antiquum dolorē, quē de iniuria Troianorū ſibi illata acceperat. Illa. ſ. Iris, virgo. i. viridis ætatis adhuc vigens, celerās. i. properans. per arcum mille coloribus. i. mille colorum, vel habentem mille colores. (Dicimus enim hominē largo ore, & largi oris, ſic, arcum mille coloribus, & mille colorū. Seruius tñ vbique tales ablatiuos pro genitiuus cenſet poſitos) decurrit. i. deorſum currit, tramite cito. i. celeriter tranſcurſo, nulli. i. non vlli, non viſa vlli. i. ab vllo, & cōſpicit. ſ. poſtquam deſcenderat, ingentem concurſum. ſ. hominū, & luſtrat. i. circūſpicit littora & videt portus deſertos. ſ. à Troianis, & claſsē. ſ. Aeneæ relictā. At. i. ſed. Troades. i. mulieres Troianæ, ſecretæ. i. ſeparatæ à viris, procul. i. de longe à viris. ſ. in acta. i. littore ſola. i. in deſerto, flebant Anchiſen. ſ. optimum patrem, & leuamen, omnis caſus amiſſum. ſ. per mortem, cuius memores erant, qui eius anniuerſariū celebrabāt, & ipſe cūctæ. i. ſimul oēs flentes aſpectabāt pōtū. i. mare profundū. flentes, dicit, heu. i. miſerabiliter, vel flendo, dicentes. heu tot vada, & tātū maris ſupereſſe. i. reſtare, trāsfretandū feſſis. i. fatigatis lōga nauigatione vna. i. vniformis, vox. i. ꝓcatio, eſt, ſup. oibus, quia oēs orāt. i. implorāt vrbē, in qua. ſ. maneant tædet. ſup, eas ꝑferre laborē pelagi. i. nauigationis, ꝑ pelagus, ergo Iris haud ignara. i. gnara & perita nocendi, conijcit ſeſe inter medias. ſ. in mediū illarum, & reponit. i. deponit, que. i. ſimul, faciem. i. effigiem, & veſtē deæ. i. quali vtitur, cum in forma deæ apparere vult, & ſup. fit. i. apparet & effingitur, Beroe, coniux longæua. i. annoſa, Dorycli, illius viri, Iſmarij. i. Thracis cui fuiſſent. ſ. ſi aut bellum, aut lōga nauigatio nō aſſumpſiſſet, quondā. i. aliqñ. &. i. ſimul, genus. i. progenies & generatio, & nomē. ſ. familiæ, & nati. i. liberi, ab eo denominati, & ita quia nota erat ꝑꝑ claritatem viri & filiorū quos habuerat. potuit facilius perſuadere, ac ipſa infert ſic. i. transformata in faciem Beroes, matribus. i. inter matres Dardanidū, ꝓ Dardanidarū, ſe mediam. At ſic. i. cum hac oratione ſequenti.

VARIA LECT. HIC primum] In Rom. libro, & aliquot alijs, Hinc, ſed, Hic magis placet [Nec dum antiquum exſaturata dolorem] Antiqui libri, Antiquum ſaturata legunt.

SERV. O Miſeræ] Magna vtitur arte perſuadendi, vt non ex abrupto qđ perſuadere vult dicat, ſed circumſtantijs illuc deſcendat. [Exitio] Nō regno. [Septima poſt Troiæ excidium iā vertitur æſtas] Atqui & Dido dixit, Nā te iam ſeptima portat Omnibus errantem terris & fluctibus æſtas. De qua re quidā hoc dicut, qꝫ Aeneas apud Carthagine paucis dieb⁹ fuerit. Nā ait, Cum ſubito aſſurgēs fluctu nimboſus Orion, qui ortum (vt Saluſt dicit) iuxta ſolis æſtiui pulſum. Ite ait, Dum pelago deſæuit hyems & aquoſus Orion, vt hyemē pro tēpeſtate poſuerit. Secūdū quod Carthagini paucis fuit dieb. Sed illud occurrit, Nūc hyemem inter ſe luxu q̃ lōga fouere. Et hoc quidā ſic purgant, vt dicant potuiſſe fieri vt intra anni metas, & ad Africā venerit, & inde nauigauerit. Sed iſtis occurrit qđ i primo ait. Septima æſtas. Vñ apparet hanc octauam fuiſſe, qđ & ab Anchiſæ morte indicat annus impletus. Ergo conſtat quæſtionem hanc vnā eſſe de inſolubilibus, quas nō dubiū eſt emendaturum fuiſſe Virgilium. [Cum terras omnes] Quia peragrauerat multa. [Sideraque immenſæ ferimur?] Aut tempeſtates aut prouincias, quæ ſideribus ſubiacēt. vt Aethiopū verſemus oues

IRIS. O miſerę, quas nō manꝰ, inqt, Achaica bello
Traxerit ad letum patriæ ſub męnibus: ô gens
Infelix, cui te exitio fortuna reſeruat?
Septima poſt Troiæ excidiū iam vertitur æſtas:
Cum freta, cum terras omnes, tot inoſpita ſaxa.
Sideraq. immēſę ferimur; dū per mare magnum
Italiam ſequimur fugientem, & voluimur vndis.
Hic Erycis fines fraterni, atque hoſpes Aceſtes.
Quis ꝓhibere muros iacere, & dare ciuibꝰ vrbē?
O patria, & rapti nequidquam ex hoſte penates,
Nulla ne iam Troiæ dicentur mœnia? nuſquam
Hectoreos amnes Xantū, & Simoenta videbo?
Quin agite, & mecum infauſtas exurite puppes:
Nam mihi Caſſandræ per ſomnum vatis imago
Ardentes dare viſa faces: hic quærite Troiam:
Hic domus eſt, inquit, vobis. iam tempus agi res:
Nec tantis mora prodigijs, en quattuor aræ
Neptuno. deus ipſe faces, animumq. miniſtrat.
POE. Hęc memorās prima īſenſū vi corripit ignē.
Sublataq. procul dextra connixa coruſcat,
Et iacit arrectæ mentes, ſtupefactaq. corda
Iliadum. hic vna è multis, quæ maxima natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
PYR. Non Beroe vobis, non hæc Rhœteia matres
Eſt Dorycli coniux: diui ſigna decoris
Ardenteſque notate oculos, qui ſpiritus illi,
Qui vultus, vociſq. ſonus, vel greſſus eunti.
Ipſa egomet dudum Beroen digreſſa reliqui
Aegrum, indignantem, tali quod ſola careret
Munere, nec meritos Anchiſæ inferret honores.
POE. Hæc effata,
At matres primo ancipites, oculiſq. malignis

ſub ſidere Cancri. [Per mare magnū] Procelloſum. Lucre. Suaue magno. [Italiā ſequimur fugientem] Vt, Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras. Et re vera nullus ſequitur, niſi qđ fugit. [Voluimur] Nō dixit nauigamus. [Hic Erycis fines] argumentum à facili. [Nequidquam] Qui nō proderant, cū eſſent fatorū comites. [Infauſtas] Mali ominis. [Nā mihi Caſſandræ] non cui credere non debebant, ſed cui cum ſua pernicie non crediderant. [Iam tēpus agi res.] i. Troiam fieri. [Mora prodigijs] Ecce prodigium de bono. & argumētatur ad incendium nauium aras ardere Neptuni, quas iō quatuor dicit, quia ſinguli duces ſingulas poſuerāt. Nā cōtrarium eſt, Numero deus impare gaudet. Alij tñ dicūt à Cloāthio eſſe poſitas, quas ꝓmiſerat ſupra. [Deus ipſe] Maris, cuius ſunt naues. [Inſenſum ignem] Ipſa inſenſa. [Tot] aūt multorum, aut ſupra dictorū: vt, Quinquaginta illi thalami. [Non Beroe vobis] Non eſt diſſuaſio, vt quidam putant, ſed magis hortatur perſuadendo numinis auctoritate. [Rhœteia] à Rhœto promontorio. [Diuini ſigna decoris] Omnia colligit quibus numina cognoſcūtur, vt, Nūq, haud tibi vultus Mortalis, nec vox homi-

nem

Ambiguæ,ſpectare rates, miſerum inter amorē
Præſentis terrę,fatiſque vocantia regna:
Cum dea ſe paribus per cœlum ſuſtulit alis,
Ingentemque fuga ſecuit ſub nubibus arcum.
Tum vero attonitæ monſtris,actæque furore
Conclamant, rapiuntque focis penetralib. ignē.
Pars ſpoliant aras,frondem ac virgulta, faceſque
Conijciunt.furit immiſſis Vulcanus habenis
Tranſtra per,& remos,& pictas abiere puppes.

nē ſonat,ò dea certe. [Spiritus]Odor.vt,Diuinū vertice odorem Spirauere.] Vel greſſus euntis]Vt,Et vera inceſſu patuit dea. [Prīo ancipites] Antequam numen agnoſcerent. [Oculiſque malignis] Ipſę malignæ. [Miſerum inter amorem Præſentis terræ] Aut magnum. vt Terentius; Eam miſere amar. aut miſerum,quo fiebant miſeriores, cum eis regna negarentur.[Abiete pictas] In abiere pictas. Sanè Abi te,hoc eſt quæ erant de abiete.

ASC. O MISERAE]Recitat orationem quam monita,& inſtructa à Iunone habuit ad Troianas mulieres.ī forma Beroes Iris demiſſa cohortans,videlicet naues incēdi,vt Aeneæ auferretur ſpes in Italiā proficiſcendi,ꝙ vnū ꝑtendit Iuno,ſciens, qđ nihil Carthaginēſi imperio obeſſe poſſit,ſi Troiani regnum in Italia non conſtituerint,ob eam igitur rem,claſſem incenſam voluit. de qua nihil affertur à Donato.Ordo aūt eſt.Ipſa ſup.Iris.in formā Beroes,inquit,ò miſeræ.i.miſerandæ mulieres,quas manus Achaia.i.Achiuorum exercitus,non traxerit bello. i. per bellū, ad letum.i.mortem,ſub mœnibus patriæ,quod alibi dicit,Troiæ ſub mœnibus altis. O gens infelix, cui exitio.i. extermino, aut morti reſeruat te fortuna,q.d.ad triſtiſſimum eum inimica perducet,ſeptima æſtas vertitur.i.finitur iam poſt excidiū Troiæ,cū nos emenſæ.ſ.trāsfretando, hoc eſt quæ transfretauimus freta,ſup.omnia,cum terras omneis, cum tot ſaxa inhoſpita.i. nullum præbentia hoſpitium.& ſidera.i.tempeſtates,ferimur.i. trahimur.ſ.adhuc.dum ſequimur ꝑ magnum mare,Italiam fugientem.i.nolētem inueniri,quia adhuc ſemel in Sicilia fuerāt, & viciniores Italiæ,quàm nunc ſint,& cū volumur adhuc vndis.i.per vndas,& tēpeſtates maris.Priuſquā cetera pergā, diſcutiā,quā Seru.inſolubilem putat quæſtionem. quomodo videlicet adhuc ſeptima dicatur æſtas,cum in j. dictum ſit à Didone;

Nam te iam ſeptima portat
Omnibus errantem terris,& fluctibus æſtas.

Quam quidem quæſtionem,ſi proprius inſpexerimus, poeta ipſe diſſoluit.nam principium ſeptimæ æſtatis fuiſſe, cū ad Didonem appellaretur,indicat verbum,portat.nam venientia tempora portent.vnde Horat.in De arte:

Multa ferunt anni venientes commoda ſecum
Multa recedentes adimunt.

Hic autem ſignificatur finis eiuſdem ſeptimæ æſtatis cum dicitur,vertitur,quaſi progredi neſciens.vnde & vertex montis, & capitis. Nec obſtat ꝙ anniuerſarium agat Anchiſæ, nec illud nunc hyemem inter ſe,quia hoc poſterius dixit:

Famatam facti prauique tenax,quam nuncia veri.

Non autem manſiſſe eam hyemem,atteſtata eſt Dido,dicens:

Quinetiam hyberno moliris ſidere claſſem.

De priore ergo dicemus.Ad finem ſextæ æſtatis appulſum Aeneam cum Anchiſe ad Siciliam,ibiq. paulò poſt defunctum Anchiſen,quocirca totam illam hyemem ab Aceſte amico, ſuſcipiuntur hoſpitio dum patri exequias faciunt,nauesq. reparant, & ſeſe reficiunt Troiani,niſi enim immemorati dicantur in Sicilia.cum parum apud Atandrum, Thraciam,Cretā, Strophades, Epirum,Carthaginemque fuerint, non poſſent tot æſtates eſſe peractæ. Incepiſſe autem nauigationem nouam cū æſtate,indicat ille locus in principio iij.

Vix prima inceperat æſtas,
Et pater Anchiſes dare fatis vela iubebat.

Cum ergo oraculo Heleni edocti,& admoniti, quia ante & Trinacria lentandus remus in vnda,q̄.ſ.in Italiam proficiſcerētur. quo dicto,ſignificat lente illinc profecturos.& cum moris ſit,niſi vrgeat neceſſitatis, claſſem nō moliri ſub hyberno ſidere, & iam hoſpitio eſſent ſuſcepti ab amātiſſimo viro Troiano,videlicet Aceſte,veroſimile eſt eos,eam hyemem manſiſſe in Sicilia, vnde cum primo vere in j.huius:

Vix e conſpectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, & ſpumas ſalis ære ruebant,&c.

Cum.ſ.noua ſuborta tempeſtate,in Carthaginem depulſi ſunt, vbi eam manſerunt æſtatem ferè totam,atq; ita ad finem ſeptimæ æſtatis abeuntes in Siciliam,peracto anno, Anchiſę anniuerſarium celebrāt. (Nihil ergo in hac inſolubili quæſtione inſolutum reliquit poeta)Fines.i.limites, Erycis.ſ. montis fraternı.i.à fratre ductoris noſtri Aeneæ, Eryce, videlicet denominati. ſupple ſunt hic & Aceſtes. vir Troianus,& amicus,ē hic hoſpes.i. qui nos libēter ſuſcipit hoſpitio.Quis prohibet iacere muros.i. fundamēta murorum?& dare vrbem ciuibus, quia ciues præſto ſunt, deeſt ſolū vrbs?q.d.nemo ꝓhibet, ò patria.ſ.Troia,cuius gēs tota per longam nauigationem extinguetur,& ò penates rapti.i.erepti. nequidquam.i. fruſtra, ex hoſte.ſ.Græco, ne.i.an, an nulla mœnia dicentur iam.i. vnquam,poſt hac Troiana?q.d.videtur ꝙ non. & nuſquam, hoc eſt an non videbo vſquā,amnes Hectoreos.i.Troianos,ad quos Hector Troianus.tam viriliter pugnauit.ſ.Xanthum,& Simoenta, qui Troiam perfluebant, & quorum ſimulacra Helenus in Epiro fecerat.Quin.i.quinimò. agite cohortandi aduerbium.i. audentes ſitis.& exurite mecum.i.vt ego factura ſum,puppes infauſtas.i.nobis infortunium afferentes.Nam imago vatis Caſſandræ, viſa eſt mihi per ſomnum, dare mihi faces ardentes.i. incenſas,quærite hic Troiam.ſ.quam in Italia quæſituræ eſtis, &, inquit,domus.i.perpetua manſio, eſt vobis hic, tempus eſt agi.i.agendi,res. ſ. dictas, & ad inſtitutum noſtrum facientes.i. tam exurendæ ſunt claſſes cum cōmodiſſime exuri poſſint.Nec mora.ſup.ſit,aut eſſe debet,tantis prodigijs.i.portentis, rem ꝑperare monentibus,en.i.videte quatuor arę.ſup.extructę.& paratæ ſunt.Neptuno.ipſe deus.ſ.nauigantium,miniſtrat faces. ſ. ad incendendum naues,quia in aris eius, derelictus erat ignis à ſacrificantibus,& miniſtrat animum.ſ.rei perpetrandæ, cum auctor eius eſſe videatur,& adiutor. Ipſa Iris in forma Beroes,memorans.i.recitans hæc,corripit prima ignem infenſum. i. valde offenſurum naues,& coruſcat.i.reſplendet, ꝓcul conniva.i. cōnitens inijcere ignē,dextra.ſ.manu.ſublata.i.ſurſum lata, & iacit.i.inijcit ignem,mentes Iliadum.i.Troianarū mulierū abrectæ ſunt.ſ.admiratione,& corda.& ſup.earum. ſtupefacta, ſupp. ſunt,hic.i.tunc,Pyrgo, illa vetula.exiſtens vna in multis.i. inter multas,nutrix regia tot natorum Priami,quę ſup.erat,maxima natu.i.antiquiſſima.ſup.inquit,ò matres,hæc non eſt vobis Beroe Rhœteia.i.Troiana,ex Rhœteo,promontorio Troiæ.cōiux Dorycli notate.i.conſiderate ſigna diuini decoris, ſ. oculos ardentes.i.ardenter reſplendētes,& notate,qui.i.qualis (& melius legitur,qui.q̄ quis,ad euitandum ſibilum,ſicut & illic: Qui vultus,&c.)Spiritus.i.odor ſit illi,qui vultus ſit illi.ve,pro vel, qui ſonus vocis,vel qui greſſus ſit illi eunti.i.incedenti?q.d.hæc oīa ſunt ſigna diuini decoris,vt Seruius bene declarat. egomet digreſſa.i.digrediēs ab ea,reliqui dudum.i.paulò ante, ipſam Beroen ſ quam hęc repræſentat, ægram,& indignantem, & ipſa ſola careret tali munere.i.officio anniuerſario, nec inferret Anchiſæ honores meritos.ſ.dum viueret.Hæc effata.i.elocuta.ſup. eſt Pyrgo.At.i.ſed,matres,ancipites.i.dubiæ. primo.i. in principio.ſ.quid facerent.ſpectare,ſup.cœperant,aut ſpectare proſpectabāt,rates.i.naues,quas incēdere iuſſerat Iris,oculis malignis i.maleuolis,exiſtentes ambiguæ inter miſerum.i. miſere afficiētē,amorē ꝑſentis terræ,& regna vocantia ſ.à longe,fatis.i. deorum voluntate. Eandem rem D.Ambroſius in Omilijs docet, inter amorem præſentis patriæ,& cœleſtis euenire multis, dicens ſic:Raro quāuis excelſa virtus futuris cōmutet ꝑſentia.Difficile quippe vt hominibus,ut ſpē periclis emant,damnoq. pręſentiū futuræ locum mercentur ꝗatis. Hęc ille. Licet ergo Troianę mulieres ſcirent regna promiſſa fatis,eſſe præſtantiora præſentibus,tñ ꝓpea, ꝙ bonum præſens, dulcius eſt q̄ futurū, magis amabāt præſentia,ut multi mortales terrena,quia præſentia,cęleſtibus,quia futuris præferunt,tunc,ſupple ambiguæ erant, cū dea.ſ.Iris,ſuſtulit.i.ſurſum tulit,ſe ꝑ cœlum,alis paribus.i.conformibus,& ſecuit fugā.i.per fugā, uel dum fugerent ingentē arcum,qui.ſ.Iridis,ſignificator eſt.Tunc uero.i.ſed tūc maxime attonitæ.ſupp.ſunt,matronæ illæ,monſtris.i.rebus inſolitis, & uiſis,& actæ.i.impulſæ,furore.ſ.immiſſo,ipſæ conclamant.i.ſimul clamant,more muliebri,& rapiunt ignem foſſis.i.ex aris incenſis pars.i.ipſæ partim,aut pro parte,ſpoliant aras.cōbuſtibilibus ſuperpoſitis,& conijciunt.ſ.in naues,frondem.ſ. arborum, ac uirgulta.ſ.arida,& faces.i.tædas,& Vulcanus. i. ignis furit. i. debacchatur,& ampliter diffunditur,per tranſtra.i.loca in nauibus,per quę tranſitur,& in quibus ſedent remiges,& ꝑ remos. ſ.

in

tranſtris repoſitos, & ꝑ puppeis abiete.i.abiegnas, aut ex abiete factas,pictis.i.pulchras,aut reuera,pictas.i.inſignibus ornatas: & hoc habenis immiſſis,Vulcano.i.igni.vt libere vagetur ꝑ oẽ cõbuſtib.le.quia ignis creſceret ĩ infinitũ,donec eſſet cõbuſtibiles.

VARIA LECT. SIDERA QVE immenſæ ferimur] In Romano lib.pro, Ferimur.Tulimus habere.[Quis prohibere muros iacere]In Mediceo.& pleriſque alijs lib. Quid legitur. [Nuſquam Hectoreos amnes]In Romano libro.Nunq̃ legitur.Et manes.pro.Amnes, ſcriptum, per literarum tranſpoſitionem. [Nunc tempus agi res]In Romano libro,Mediceo,atque in nonnullis alijs vetuſtis legere eſt. Iam tempus agit res.In peruetuſto quodam libro, ꝑ iam. Nunc repoſitum eſt. [Deus ipſe faces animumque miniſtrat]In Romano libro,Animam legimus. [Prima infenſum vi corripit ignem]In Med.lib. Infeſtum,legitur. [Qui ſpiritus illi, Qui vultus]In lib.aliquot antiquis legere eſt. Quis ſpiritus illi, Quis vultus [Vociſq; ſonus,vel greſſus eunti]Antiqua aliquot exẽplaria legunt, Vocis ue ſonus, & greſſus. [Tali qđ ſola careret Munere]In antiquis aliquot libris.Quæ ſola, legitur, qđ nõ diſplicet.In quibuſdam alijs,Quo ſola. [Hæc effata] Sunt libri antiqui,vbi,Hæc eſt fata,leges.[Miſerũ inter amorẽ, Præſentis terræ]In libris aliquot admodũ vetuſtis.Præſẽtis terras,legim9. [Cũ Dea ſe parib. ꝑ cęlũ ſuſtulit alis]In libro Mediceo,Tũ Dea.

SERV. EVmelus]Latinus accentus ẽ, trãſlato nomine in latinum.[Caſtra]vt, Nos caſtra mouemus. l. claſſem.[Magiſtri]Cuſtodes.Terent. Me filijs relinquũt,quaſi magiſtrũ. [Quis furor iſte nouus]Quaſi ad furentes loquitur.Vñ ne tũc qdẽ agnitus,cũ dixiſſet.En ego veſter Aſcanius. Nouus aũt eſt aut magnus aut inopinat9.[Quo tenditis].i.quid habetis intẽtionis?[Veſtra ſpes vritis]Nauibus.n. ad regna tẽdebant. [Inanem]Cõcauam, ſine capite [Ludo]Per ludum. [Excuſſaq́. pectore Iuno eſt]Furoris cã,nõ furor.Icirco qa furor deſierat. [Vdo ſub robore] Vicino aquis. [Stipa] Secundum antiquam orthographiam. Nam ſtipa eſt à ſtipando, abuſiue etiam linũ dicimus.[Tardum]Denſum, craſſum. Nã ignem ſolet fumus præire. Vnde tardũ ad dẽſitatem retulit. [Corpore] Nauium:vt, Et diſijce corpora ponto. [Deſcendit peſtis] Incendium,more ſuo.Et declamauit per cõtrarium. Nã ignis ſuperiora ſemper petit. [Flumina ꝓſunt] Vis aquæ. [Tũ pius Aeneas humeris abſcindere veſtem] Notant quidam ꝙ damnũ quatuor nauium impatienter doleat,ſed magis illud cõſiderandũ eſt, quod ait ſupra Aſcanius, Veſtras ſpes vritis,vt damnũ nõ doleat. ſed ſpẽ nauigationis ereptam.] Iuppiter omnipotens] Figuratis egit colorib. nec.n.re vera vult perire, ſed agit oblique,vt reſtinguatur incẽdium. Bene aũt Si, vbiq; interponit.Hic enim eſt optimus ductus, qui agentis voluntatẽ latenter oſtendit. [Exoſus] Antiqui dicebant odi, & oſus ſum, hinc eſt exoſus.quo vtimur, licet iam oſus ſum, non dicamus. [Ad vnũ] Nullo excepto.[Si quid pietas antiqua labores.[Reſpicit humanos,] Aut ſi tibi cara pietas præſtat aliquid humanis laboribus,aut ſi quid meremur propter pietatis cultum (vt, Parce pio generi)hoc ipſum remunerare. Aut certe(quod eſt melius)ſi vel reſpicit res humana pietas, quæ de terris olim receſſit.[Res eripe leto]Acyrologia eſt. [Quod ſupereſt] Quod congrue ſequitur.[Sine more]Sine exemplo.[Tonitruq́.tremiſcũt] Ablatiuus hic incertus eſt vtrum a neutro indeclinabili veniat hoc tonitru,vt hoc cornu.nam inde eſt,Fractæque tonitrua nubes,vt cornua.An à maſculino ſecundum quartam declinationem.Hinc Statius, Tonitrus agris,& mea fulmina torques.[Ardua terrarum]Periphraſis montium.[Aethere toto]Pro aere poſuit, [Madeſcunt robora] Aut humectantur aut reſoluuntur in cinerem,quod naturale eſt poſt incendium.

Nũcius Anchiſæ ad tumulum, cuneosq́. theatri
Incenſas perfert naues Eumelus,& ipſi
Reſpiciunt atram in nimbo volitare fauillam.
Primus & Aſcanius curſus vt lætus equeſtres
Ducebat,ſic acer equo turbata petiuit
Caſtra;nec exanimes poſſunt retinere magiſtri.
AS.Quis furor iſte nouus,quò nũc,quò tẽditis. inquit?
Heu miſerę ciues,nõ hoſtẽ,inimicaq́.caſtra
Argiuum,veſtras ſpes vritis.en ego veſter
Aſcanius.POE.Galeam ante pedes ꝓiecit inanẽ,
Qua ludo indutus belli ſimulacra ciebat.
Accelerat ſimul Aenea,ſimul agmina Teucrũ.
Aſt illæ diuerſa metu per littora paſſim
Diffugiunt,ſiluasque,& ſicubi concaua furtim
Saxa petunt,piget incepti,lucisque:ſuosque
Mutatæ agnoſcunt, excuſſaque pectore Iuno eſt.
Sed non iccirco flammæ,atque incendia vires
Indomitas poſuere.vdo robore viuit
Stupa vomens tardum fumum,lentusq́. carinas
Eſt vapor,& toto deſcendit corpore peſtis:
Nec vires heroum,infuſaque flumina proſunt.
Tum pius Aeneas humeris abſcindere veſtem,
Auxilioque vocare deos,& tendere palmas.
AEN.Iuppiter omnipotens,ſi nõdũ exoſus ad vnũ
Troianos,ſi quid pietas antiqua labores
Reſpicit humanos,da flammam euadere claſſi
Nunc pater,& tenues Teucrum res eripe leto.
Vel tu,quod ſupereſt,infeſto fulmine morti,
Si mereor,demitte,tuaque hic obrue dextra.
POE.Vix hæc ediderat,cum effuſis imbribus atra
Tempeſtas ſine more fuit, tonitruque tremiſcũt
Ardua terrarum,& campi,ruit ęthere toto
Turbidus ĩber aqua, denſiſq́. nigerrimus auſtris:
Implenturque ſuper puppes,ſemuſta madeſcũt
Robora;reſtinctus donec vapor omnis,& omnes
Quatuor amiſſis ſeruatæ à peſte carinæ.

ASC. NVNCIVS, &c.] Docet quomodo nunciatũ & reſtinctum eſt nauium incẽdiũ: quotq́. naues abſumptæ ſint, quia quatuor duntaxat,ſeruatis.ſ.reliquis precibus Aeneæ: de quib. Donat.dicit ſic.[Iuppiter omnipotens] Amplexus eſt omnia, quę pio malorum neceſſitate ſuetãt poſtulãda. Iuppiter, hoc ſolum ſatis eſt auxiliandum Omnipotẽs, vt non ſolum præſtandi habeat potẽtiam,ſed etiam difficilia poſſit remouere. ſed qm̃ non ſatis eſt poſſe,niſi etiam velit, addit.Si nõ oẽs ad vnum odiſti.i.niſi me quoq; odiſti. Addit ẽt commiſerationem,ponẽs egeſtatis anguſtias.Poſtremo ponit meritum poſtulantis,& plenum auxilium dãtis. [Senior]Et ętate,& arte à Pallade accepta meruerat audire. Eſt autem huic ſententiæ cõſona illa Terentiana.Qñ id fieri nõ põt quod vis,id velis quod poſſis. Hæc ille. Ordo eſt.Eumelus.i.vir ille, qui interpretatur bene curans,nuncius.i.nũcians: præfert.i.ante alios nunciat, aut perfert ad tumulum Anchiſæ, & ad cuneos theatri.i. ſpectaculi: naues,ſup.eſſe incẽſas,& ipſi.ſ. ludo intẽti,reſpiciũt atrã.i.pręcã fauillã.i.flãmã ignis, volitare in nimbo.i.formã nubis atrę & Aſcanius primus,vt.i. ſm ꝙ ipſe lætus ducebat curſus equeſtres, ſic ipſe acer.i. ſtrenuus, petiuit equo.i.in equo,caſtra turbata.i.incẽſas naueis. nec magiſtri.i. cuſtodes, exanimes.i. animum timore amittẽres,putãtes.ſ.naues, ab hoſtibus, aut pyratis. incenſas,poſſunt retinere.ſ.Aſcanium,& inquit,ſup.vbi aduenerat heu miſeræ ciues,quis.i.qualis,ẽ iſte furor nouus.i.magnus, & inſolitus?quo.ſ.tenditis?quo tenditis nunc i. quid habetis intentionis?ñ hoſtẽ,ſup.repellitis,nec.ſup. vritis caſtra inimica.i. inimicorũ.ſ.Argiuum,pro Argiuorũ,ſed vritis veſtras ſpes.i.naues, in quibus locanda eſt ſpes veſtra perueniendi ad fatalia regna,en.i.videte,ego,ſup.ſum veſter Aſcanius,q.d.non hoſtis & ſup.hoc dicẽs,proiecit galeã inanem, quia educto capite, ante pedes.ſ.mulierum.qua.ſ.galea,ipſe ĩdutus ludo.i.ad ludum,aut dũ luderet,vel ciebat.i.excercebat,& prouocabat ſimulacra belli & Aeneas,qui.ſ.pedes erat,accelerat.i.celeriter accurrit,& agmina Teucrum.pro Teucrorum.i.Troianorum, accelerant ſup.ſimul.Aſt.i.ſed:illæ.ſ.matronæ,quæ naues incenderant, diffugiũt metu.i.præ timore,paſſim per diuerſa littora,& petunt ſiluas,& ſicubi ſaxa concaua,ſup.erant ea,ſup.petũt, furtim.i.clãculum, piget,ſup.eas incepti,& lucis.i.vitæ,& ipſæ mutatæ.ſ.à furore, agnoſcunt ſuos:& Iuno.i.inſania immiſſa à Iunone eſt excuſſa.

pectore

pectore.ſ.earum ſed flammæ,atq; incendia,nō poſuere.i.depoſuerūt,iccirco vires indomitas.i.difficulter domabiles? ſtupa.ſ. picata,quia naues ſtipatæ erant.viuit.i.incenſa eſt,ſub robore.i. ligno nauium.vdo ſ.extrinſecus,vomens.i.emittēs,fumum tardū.i.dēſum & tardæ.hoc eſt cū molimine aſcendentē & vapor lētus.i.tardus,eſt i.conſumit,carinas.i ventris nauium. & peſtis .i.vis incendij,deſcendit toto corpore.ſ.nauium.(Eſt ergo declamatio per contrarium. nam cum proprium ſit igni per naturā aſcendere pp picem attrahētem tunc ēt deſcendebat, & ita cōgrue vocauit peſtem,quia ignis peſtilentialis præcordia vitans nonnunq̄ ima petit)nec vires heroum i.præſtantiſſimorum virorum,atque flumina infuſa proſunt. q̄a nō pñt extinguere incendiū.tū.i.tunc,pius Aeneas cępit, ſup. abſcindere humeris.ſ. ſuis,veſtem.& vocare deos auxilio.i.in auxilium. & tēdere.i. extendere ad deos,palmas.i.manus complicatas.(poſſent infinitiui dicti ēt reſolui in præterita imperfecta indicatiui,per locutionem rebus narrandis aptam.Sicut videatur impatiētius factū, Aeneas veſtem abſciderit humeris,non intelligi.qđ cū Aeneas ludis funebribus præeſſet,ſacerdotisq; officio fungeretur, non potuit ijs veſtibus q̄bus funebria exercuerat,ſuperos inuocare, vnde abſcidit.q̄a exeundi locus non erat ex humeris veſtem, & vocauit deos auxilio,quod impatientis ſignum non eſt)vocauit autē ſic,Iuppiter omnipotens,ſi nōdum exoſos,ſup.eos,ad vnū .i.omnino, Troianos,& ſi quid.i.in aliquo.pietas antiqua.ſ. ſolita tua clemētia,reſpicit labores humanos,O pater. da nūc claſſi euadere flāmam.& eripe lęto.i.deletioni & exterminio(licet autem ex vſu lętum accipitur pro morte,tamen per naturā ſignificat deletionem.vnde non eſt omnino acyrologia)res tenues.i. exiles,& modicas,Teucrum.i.Teucrorum, vel tu. ſi mereor(innues aūt ſe nō meruiſſe,deprecatur)dimitte morti.i.exitio, fulmine infeſto.i. vim inferente, quod ſuper eſt i. reliquum eſt.ſ. Troianorum.& obrue hic.i.in hoc loco.tua dextra.i. extingue nos penitus.ſi nihil nobis ſaluum eſſe permittis.Aeneas ſup.vix ediderat i.elocutus erat hæc,cum tempeſtas atra.i. ex denſa nube producta,furit.i.prę cipitatur,ſine more.i.exēplo aut modo, & hoc imbribus effuſis.& ardua terrarum.i.mōtes,& cāpi.ſ.plani,tremiſcunt tonitru,& imber turbidus aqua,& nigerrimus,dēſis Auſtris.i.ventis illis immixtis,ruit.i.p̄ceps decidit,toto æthere.i.aere & puppes implētur ſuper.i.vſque ad ſuperfluitatem,aut ſuper implentur.qđ idem eſt robora ſemuſtas.i.ſemiexuſta,madeſcunt.i.madefiūt,donec omnis vapor.i.vis ardoris,reſtinctus, ſup.erat,& omnes carinæ ſeruatæ,ſup.erant,à peſte.i. ab incendio.quatuor.i.duntaxat.amiſſis.i.abſumptis.per incēdium.

VARIA LECT. D V R O ſub robore viuit Stupa] In libris aliquot antiquis legere eſt Vdo ſub pectore.[Da flammam euadere claſſi] Antiqua aliquot exemplaria,Claſſis,legunt,accuſatiuo caſu. [Semuſta madeſcunt[In antiquis ferè omnibus,Semiuſta,quadriſſyllabum ſcriptum eſt.

At pater Aeneas caſu concuſſus acerbo,
Nunc huc ingentes,nunc illuc pectore curas
Mutabat,verſans Siculis ne reſideret aruis,
Oblitus fatorum,Italas ne capeſſeret oras.
Tum ſenior Nautes,vnum Tritonia Pallas
Quem docuit,multaque inſignem reddidit arte,
Hæc reſponſa dabat,vel quæ portenderet ira
Magna deum,vel quæ fatorum poſceret ordo.
Iſque his Aeneam ſolatus vocibus infit. (mur.
N A.Nate dea,quò fata trahunt,retrahūtq. ſequa
Quidquid erit, ſuperanda oīs fortuna ferēdo eſt.
Eſt tibi Dardanius diuinæ ſtirpis Aceſtes.
Hūc cape conſilijs ſocium,& coniunge volētem.
Huic trade amiſſis ſuperant qui nauibus, & quos
Pertæſum magni incepti,rerumque tuarum eſt:
Longæuoſque ſenes,ac feſſas ęquore matres,
Et quidquid tecū inualidū,metuenſq. pericli eſt,
Delige,& his habeant terris ſine mœnia feſſi.
Vrbem appellabunt permiſſo nomine Aceſtā.
P O E.Talibus incenſus dictis ſenioris amici,
Tum vero in curas animus diducitur omnes:
Et nox atra polum bigis ſubuecta tenebat.
Viſa dehinc cœlo facies delapſa parentis
Anchiſæ,ſubito tales effundere voces:
A N C.Nate,mihi vita quondā,dū vita manebat,
Chare magis,nate Iliacis exercite fatis,
Imperio Iouis huc venio,qui claſſibus ignem
Depulit,& cœlo tandem miſeratus ab alto eſt.
Conſilijs pare,quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat ſenior:lectos iuuenes,fortiſſima corda,
Defert in Italiam.gens dura,atque aſpera cultu
Debellanda tibi Latio eſt.Ditis tamen ante
Infernas accede domos,& auerna per alta
Congreſſus pete nate meos.nō me impia nanq;
Tartara habēt,triſteſq. vmbrę:ſed amęna piorū
Concilia,Elyſiumque colo,huc caſta Sibylla
Nigrarum multò pecudum te ſangine ducet.
Tū genus omne tuū,& quę detur męnia,diſces.
Iamq. vale:torquet medios nox humida curſus:
Et me ſęuus equis oriens afflauit anhelis.

SERV. FAtorum [Oraculorum. [Tum ſenior Nautes] Bene daturū cōſiliū. & ab ætate,& prudentia,& à religione cōmendat.Quod aūt dixit, Pallas quē docuit, pp illud quod ſupra diximus,fingitur,quia ipſe Romā Palladiū detulit, Vnde Nautiorū familia Mineruę ſacra retinebat, quod ēt Varro dicit in libris quos de familijs Troianis ſcripſit. [Vnū præcipuū. [Tritonia Pallas] Pro vno proprio. duo Antonomaſia poſuit.[Reddidit arte] Virtute. ἀπὸ τῆς ἀρετῆς.[Reſpōſa dabat]Laus cōſilij [Vel q̄ portēderit ira magna deū] Quæ p̄ſignificabat.Magna ira deū. Id eſt Iuno,vt alibi, Cœleſtū vis magna iubet.[Solatus vocib.infit]Solatur & infit. Nā ſolans debuit dicere. ſicut ſequēs eius indicat cōſolatio. [Quidquid erit] Vt .Fuerit qđ cūq; ,fatebor.[Ferēdo ē]Dū fertur.modus gerūdij ē à paſſiuo.[Eſt tibi] Iā hoc cōſiliū ē. [Dardanius diuinę ſtirpis] Propter Dardanū, à Criniſo fluuio [Volētem] Voliturū. Nā velle hēt,nō iā vult [Superāt]ſu pſunt,ſuperfluūt Dicit aūt non tantū debiles,ſed etiam nolentes iuuenes. Vñ ſequitur, Longeuoſq. ſenes, nec enim adderet,q niſi ſupra iuuenes dixiſſet. Itē expreſſius,Et quidquid tecū inualidum metuenſque pericli eſt. [Pertæſū magni incepti] Vt, Si nō pertæſum thalami tedæque fuiſſet.[Permiſſo nomine]Ab Aceſte,ſcilicet. Dicta aūt Aceſta.Segeſta. [Tū vero] Nā & ante cogitauerat, vt, Pectore curas Mutabat verſans.[Animū diducit] Græca figura:vt.Mentem læſus.[Et nox atra polū]Quaſi maior cā cogitationis:vt, Et ſub noctem cura recurſat.[Bigis]Proprie modo. [Cęlo facies delapſa parentis] Aut ſcdm qđ.ſ̄.diximus quia animę cœlū tenēt,ſimulacra vero apud inferos ſunt.aut ad errorē ptinet ſomnij: nā & viſa ait. aut certe itelligamus à Ioue miſſam poteſtatē aliquā, q̄ ſe in Anchiſæ conuerterit vultum. Nam & ipſe dicit,Imperio Iouis huc venio. & infert. Elyſiumque colo. [Chare magis] Pro charior.Bene aūt addidit Dum vita manebat. Nulla.n. eſt vita poſt mortem. [Imperio Iouis] Ab auctoritate: vt, Ipſe deū tibi me cœlo demittit ab alto. [Nautes Dat ſenior] Vt ſolet, ijſdem vſus eſt ſermonibus.Nam ait,Tunc ſenior Nautes.] Atque aſpera cultu] Quod in nono latius exequitur.Natos ad flumina primū Deferimus.[Debellāda tibi] Bene victoriā.non bella ſola pręđicit.in quibus eſſe poterat terror.[Auerna per alta]Vt Gargarus gargara. & Tartarus tartara.[Nō me impia nanque]Propter facilitatem.[Amœna] Amœna ſunt loca ſolius voluptatis plena, quaſi amunia.vnde nullus fructus exoluitur:vnde nil pręſtātes,immūnes vocamus.[Piorum concilia. Elyſiumque colo]Elyſium eſt vbi piorū animæ habitāt poſt corporis animæq. diſcretionem. Vnde & interitus dr res inter animā & corpus veniēs.Ergo Elyſium. ἀπὸ τῆς λύσεως. Quod ſcdm poetas in medio inferorū eſt ſuis felicitatibus plenum, vt, Solemque ſuū ſua ſidera norunt.Secundum philoſophos Elyſium eſt inſulæ fortunatæ: quas ait Saluſtius Iclytas eſſe Homeris carminibus quarum

de

deſcriptionem Pius commentator dicit eſſe ſublatum, ſecũdum Theologos circa lunarem circulum, vbi iam aer purior eſt. Vnde ait ipſe Virgilius, Aeris in campis. Item Lucanus, Non illuc auro poſiti, nec thure ſepulti Perueniunt. [Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia diſces] Hæ ſunt cauſæ propter quas Aeneas deſcendit ad inferos, generis agnitio, & ciuitatis nomen, quod ei nullus vnquam prædixerat, ſed ſolus indicat pater. Latet enim, vt ſupra diximus, verum vrbis nomen, vnde ei pater quaſi pro myſterio ait, illa inclyta Roma. [Torquet medios nox humida curſus. Et me ſæuus equis oriens afflauit anhelis] Dies eſt plenus, qui habet horas vigintiquatuor. Nam & nox pars diei eſt. Dicimus autem diem à parta meliore. Vnde & vſus eſt, vt ſine cõmemoratione noctis numerum dicamus dierum. Hic autem dies ſecundum Aegyptios inchoat ab occaſu Solis, ſecundum Perſas ab ortu Solis, ſecundum Ethruſcos, & Athenienſes à ſexta hora diei, ſecundum Romanos à media nocte & hoc nunc ſecutus ait, Medios curſus nox humida torquet. Et me ſæuus equis oriens afflauit anhelis. Hæc autem plene exequitur & Cicero in auguralibus, & A. G. in lib. noct. Attic. hoc etiam illa res iuris indicat, quod cum trib. pl. abnoctare ab vrbe non liceret, licebat tamen exire poſt noctem mediam, & ante mediam reuerti. [Sæuus oriens] Sol cuius lux eſt vmbris inimica. Vnde Luc. Et medio ferit axe diem. Eſt autem phyſicum. Nam pereunt vmbræ ſolis aduentu.

ASCENSIVS.

AT pater Aeneas, &c.] Memorat perplexum Aeneam conſilio prudentiam virorum, vſum, pręcipue Nautis, & poſtmodum Anchiſæ, à quibus cohortabatur, ſi qui Troianorum eſſent ignaui, aut inualidi, eos in Sicilia derelinquat, quæ res maximopere in gloriam vergit Romanorum. qui non niſi à validiſſimis quibuſq. originem traxiſſe per hoc cenſentur, prudenter ergo poeta intentum ſuum, quod eſt Auguſtum, à genere collaudare conſequitur, in cuius gratiam dixit, Atym, Iulo dilectum, alludens ad Actiam, Auguſti matrem, Auguſto à Iulio adoptato chariſſimam. De hac autem re, cum nihil extet Don. Ordo eſt. At. i. ſed, Aeneas pater. ſ. patratus, gaudebant enim Romani principes, vocari patres, præcipue Auguſtus, in cuius gratiam nunc Anchiſen, nunc Aeneam patrem appellat, concuſſus acerbo caſu, ſcilicet amiſſarum nauium, mutabat, id eſt verſabat pectore ingẽtes curas, nunc. i. aliquando, huc. i. in hanc ſententiam. verſans. i. agitans ſecum ne. i. an reſideret. i. ſedem caperet, oblitus. i. ſimilis obliti, & immemoris fatorum. i. oraculorum, aut promiſſorum ꝑ oracula, quæ fata i. voluntates deorum indicauerant, ne. i. an, capeſſeret. i. captum iret, oras. i. regiones Italas. Tum. i. tunc, cum ſic dubius eſſet, Nautes vir ille Troianus, ſenior. i. prouectioris ætatis, in qua prudentia eſſe ſolet. quem Pallas Tritonia. i. Minerua, dea ſapientiæ. à Tritone palude denominata docuit vnum. i. præcipue, & reddidit. i. effecit, inſignem. i. excellentem, & inſignitum multa arte. i. virtute & peritia dabat hæc reſponſa. quia interrogatus videtur, aut hæc dicta, quæ, cogitationibus Aeneæ reſpondebant. Docens, ſup. vel. i. etiam, ea quæ magna ira deum, i. deorum. ſ. Iuno, vel ira deorum, læſorum à Troianis, quicunque eſſent, portenderet. i. porro intenderet. quia conata eſt Iuno, Quo regnum Italiæ Libycas auerteret oras. & dij volebant pietate, & perſeuerantia Aeneæ placari, vel. i. etiam, ea quæ ordo fatorum poſceret. quia poſcebat Romanum imperium ex optimis quibuſque naſci, & ita fata viam inuenerunt. nam Iuno incendit naues, vt nemo Troianorum in Italiam proficiſceretur, dij id permiſerunt, vt nullus imbecillis & vecors, Romani imperij auctor eſſet. & hic. ſ. nautes, ſolatus. i. conſolatus Aeneam iis vocibus infit. i. dicit, & ita ſcribetur, iiſq. per ij, geminum, quod ſi ſcribatur, iiſque. ordo eſt, & is. ſ. Nautes, ſolatus. i. conſolatus, vocibus. i. verbis, hic. i. in hoc caſu. infit. i. dicit. O nate dea, ſequamur quo fata trahunt, & retrahunt, quia dum proſpera erat nauigatio, videbantur trahere in Italiam, & dũ aduerſa retrahere, ſed tamen ſemper trahebant, ſed eo medio quo volebant, vt ſolummodo, intrarent viuida bello pectora. longa nauigatione exercita. Quidquid erit. i. quidquid obuenerit. omnis fortuna eſt ſuperanda. i. vincenda, ferendo. i. patiendo, dum. ſ. ſuffertur. Eſt tibi Aceſtes Dardanius. i. Troianus, diuinæ ſtirpis. i. ortus de ſtirpe deorum, cape hunc ſocium conſiliis. i. in conſiliis tuis, vel ad conſilia tua, & coniũge hunc volentem. i. voluntarium, & beneuolum, vt ſit nomen ſine temporis ratione, aut volentem. i. voliturum, & morigeraturum, trade huic, ſup. eos, qui ſuperant. i. reliqui ſunt nauibus amiſſis. i. qui non poterunt capi claſſe tua propter amiſſas naues. & ſup. eos, quos pertæſum eſt. i. quos pœnitet, magni incepti. ſ. regni, conſtituendi in Italia. & pro. i. tuarum rerum & ſenes longæuos. ac matres feſſas æquore. i. longa nauigatione, & delige. i. cum delectu exquire, quidquid eſt tecũ inualidum. ſ. quo ad corpus, & metuens pericli, pro periculi, ſcilicet quo ad animum. & ſine. i. permitte: vt, ſup. tales, habeant mœnia. i. oppidum, his terris. ſ. Siciliæ, ipſi appellabant vrbem Aceſtam, nomine promiſſo. ſ. ab Aceſte, qui videtur promiſiſſe, ſi qui velint conſtruere vrbem in Sicilia, dare locum, & iura loci, nomenq. ciuitatis. vnde dixit, coniũge volentem, quia ſciuerat eũ iam velle. Aeneas incenſus, ſupple talibus dictis amicis ſenioris, & ita prudentis & beneuoli. vnde illi acquieſcendum viſum eſt. & ita ſubditur. Tum vero. i. ſed tunc: maxime diducitur, id eſt tẽperate dirigitur, animum, id eſt ſecundum animum, in omneis, id eſt omnis generis curas. Et nox atra, id eſt obſcura, tenebat, id eſt occupabat, polum. ſ. nobis viſibilẽ, qui nobis ſemper ſublimis eſt. ſubuecta bigis, quibus & luna vehitur, cum ſol quadrigis vtatur. Facies. i. imago parentis Anchiſæ delapſa cœlo, quia iam in deorum numerum aſſumptum ſignificauit, viſa eſt dehinc. i. poſtquam ſopor curas euicerat, effundere tales voces. O nate magis chare id eſt charior mihi vita. i. quam vita, quondam, id eſt aliquando, dum vita manebat. ſ. mihi nate, inquit, exercite fatis Iliacis. i. Troianis debitis. ego venio huc. i. ad hũc locum, in quo nos ſumus imperio. i. ex mandato Iouis, qui depulit claſſibus ignem, quia eum inuocauerat Aeneas, dicens, Iuppiter omnipotens. &c. & qui miſeratus eſt tandem ab alto cœlo. Pare, id eſt obtempera, quaſi dicat, quia hoc qui me miſit, vult Iuppiter conſiliis. quæ Nautes ſenior, dat pulcherrima, id eſt decẽtiſſima, & quæ vſui erunt, & genti tuæ decori, defer in Italiam iuuenes lectos, id eſt præſtantium corporum appoſitorie, corda, id eſt pectora, fortiſſima id eſt habentes maximos animos, quia gens dura, & aſpera, ideſt rigida id eſt cultu, id eſt exercitio, eſt tibi debellanda Latio, id eſt in Italia: tamen id eſt licet fatale eſt te debellare Italos, accede ante. i. prius. ſ. quàm debellare incipias? domos infernas, id eſt infernales: ditis, id eſt Plutonis, & pete per Auerna alta, id eſt profunda, id eſt per antrum, & profundum locum Auerni, per quem dicitur, deſceſſus ad inferos: vt paulò poſt principium vj. videbimus, meos congreſſos, id eſt congrediendo pete, me namq. tartara, id eſt in loca fontium profundiſſima, ſcilicet in inferno impia id eſt impiorum receptacula, non habent, id eſt non occupant me. Et bene, quia loca quæ nos lubentes incolimus, nos habemus, & inhabitamus. ſed vbi inuiti aſſeruamur nos habent, ve, pro vel: vmbræ triſtes. i. triſtitiam afferentes. non habent me, ſed concilia. i. conuenticula, amœna piorũ. ſ. hominum, cultorum dei, dum viuerent, & colo, id eſt inhabito Elyſium. i. campos fortunatos beatorum, id eſt incolarum. Sibylla caſta, quia virgo ducet te huc. id eſt ad has noſtras ſedes. multo ſanguine, id eſt ſacrificio multi ſanguinis, pecudum. i. ouium nigrarum. quia talibus inferi gaudent. Tum. i. tunc, cum. ſ. illic fueris, diſces omne genus tuum, id eſt à te oriturum, & quæ mœnia dentur, id eſt deſtinentur tibi à fatis, quia Romana mœnia. Iamque, id eſt & iam, aut deinceps, vale, quod diſcedentis verbum eſt, nox humida torquet medios curſus, id eſt medium eſt noctis veſtræ, & oriens. ſ. ſol. ſæuus, id eſt violẽtus, & infeſtus vmbris, quæ lucem fugiunt, afflauit me. i. regna ſubterranea equis, anhelis. i. anhelantibus ex fatigatione. Niſi autem dixerimus velle ſignificare, tunc oriri ſolem apud regiones inferorum, quas pertranſeat Anchiſes, cum hic ſit medium noctis. difficile erit intelligere, quomodo dicat medium noctis, cum ſol oriatur. Nã ſi dicamus diem inchoari à medio noctis, tunc licet ſit principium diei, tamen non eſt principium lucis, nec orientis Solis, non poteſt ergo ſimul dici, medium noctis, & principium ortus ſolis, niſi ad diuerſa referantur. Nam atram fuiſſe noctem indicat illud. Et nox atra polum bigis ſubuecta tenebat, dicemus ergo Anchiſen ſignificare ſe lumen ſolis offenſurum, niſi præceps abierit priuſquam ad inferos redierit, aut quia de cœlo deſcendit, eoque rediturus eſt, poſſet à ſole offendi, cuius radij in ſublime, priuſquam in humum ſpargantur, vnde dixit, Afflauit. &c. Verum oritur alia dubitatio. Nam ſi Anchiſes in cęlum translatus eſt, non poteſt vereri lucem, vnde de Daphnide, Candidus inſuetum miratur limen olympi, Sub pedibuſque videt nubes, & ſidera Daphnis. de cœlo autem veniſſe dictum eſt, Viſa dehinc cœlo facies delapſa parentis. vnde dicemus mixtam eſſe in Anchiſa naturam cœleſtem, quæ lucem amat, & infernã, quę eandem fugit.

VARIA LECTIO.

MVTABAT verſans, Siculis ne reſideret aruis] In antiquo admodũ libro legere eſt. Mutabat dubius Siculis ne. [Hunc cape conſilijs ſocium] In Mediceo, & in antiquis aliquor alijs libris manuſcriptis, Cõſilijs ſocium habetur. [Vrbem appellabunt permiſſo nomine Aceſtam] In Rom. lib. & pleriſque alijs antiquis legere eſt, Promiſſo nomine. [Talibus incenſus] in lib. aliquot antiquis, Accenſus, habetur. [Tum vero in curas animus diducitur] In Rom. lib. in Mediceo, & pleriſque aliis peruetuſtis legere eſt Animo deducitur. [Subito tales effundere voces] antiqua aliquot exemplaria duas tranſponunt dictiones, Voces effundere tales. Ita quod paulo inferius eſt. Depulit, & cœlo tandem. quod eſt, Depulit & tandem cœlo. [Congreſſus pete nare meos] In Mediceo & antiquis, pleriſque libris, Amplexus, habetur. [Tartara habent, triſteſq. vmbræ] Veteres aliquot lib. diſiunctiue legunt. Triſteſve vmbræ. Romanus, Mediceo atque nonnulli alij, Triſtes vmbræ, appoſitiue vſque vlla coniunctione.

AEN. Dixerat, & tenuis fugit ceu fumus in auras.
Aeneas. POE. Quo deinde ruis? quò ꝓripis, inqt,
Quem fugis? aut quis te noſtris cõplexibꝰ arcet?
Hæc memorãs, cinerẽ, & ſopitos ſuſcitat ignes.
Pergameumq. larem, & canæ penetralia veſtæ
Farre pio, & plena ſupplex veneratur acerra.
Extemplo ſocios, primumq. accerſit Aceſten:
Et Iouis imperium, & cari præcepta parentis
Edocet, & quæ nunc animo ſententia conſtet.
Haud mora conſilijs, nec iuſſa recuſat aceſtes.
Tranſcribunt vrbi matres, populumq. volentem
Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes
Ipſi tranſtra nouãt, flammiſq. ambeſa reponunt
Robora nauigijs. aptant remoſq. rudenteſque:
Exigui numero, ſed bello viuida virtus.
Interea Aeneas vrbem deſignat aratro:
Sortiturq. domos: hoc Ilium, & hæc loca Troiæ
Eſſe iubet. gaudet regno Troianus Aceſtes,
Indicitq. forum, & patribus, dat iura vocatis.
Tum vicina aſtris Erycino in vertice ſedes
Fundatur Veneri Idaliæ: tumuloq. ſacerdos,
Et lucus late ſacer additur Anchiſæo.

SERV. AENEAS. Quo deinde ruit?] Ordo eſt. Aeneas, deinde quo ruis? [Quem fugis?] Quaſi ignorãs rationem qua fugeret. [Canę] antiquæ, aut propter ignis fauillas. [Farre pio] Vel quia exinde ſacrificabant, vel q̃a mox fuit apud maiores, vt diuinũ ignẽ farre ſeruarẽt, q̃a ſi duraſſet in alterum diem, eum aptũ agendis rebus ſignificabant. [Primum] Principem. [Haud mora] Hoc eſt quod ait. Populumque volẽtem. [Nec iuſſa] voluntatẽ, vt ſupra, Infandũ regina iubes renouare dolorẽ. Aut certe q̃ Iuppiter iuſſerat [Tranſcribũt vrbi matres.] Romani moris verbum eſt. Tranſcripti.n. in colonias deducebantur [Vrbi] ad vrbem. [Deponunt] Quaſi de nauib. [Animos nil magnæ laudis egentes] at Aeneas deponit eos q̃ nulla gloriæ cupiditate tãgebantur. aut ij q̃ erant trãſcripti.i. matres, & volentium multitudo deponũt animos.i. ſubmittunt inertiæ. [Robora nauigijs] Melius ſic diſtinguitur. [Exigui numero, ſed bello viuida virtus] Tranſit ad rem à numero. [Vrbem deſignat aratro,] Quem Cato in originibus dicit morem fuiſſe. Condituri enim ciuitates taurum in dextra, vaccam intrinſecus iungebant, & cincti ritu Sabino.i. togæ parte caput velati, parte ſuccincti tenebant ſtiuam incuruam, vt glebæ oẽs intrinſecus caderent. Et ita ſulco ducto loca murorum deſignabant, aratrum ſuſpendentes circa loca portarum. Vnde & territorium dictum eſt quaſi terribouium, tritum bobus & aratro. [Regno Troianus Aceſtes] ſuo nomine. Sub nomine enim eius fuerat ciuitas appellata. [Indicitq. forum].i. tempus, & locum deſignat agendorum negociorum, qui conuentus vocatur. Indicit autem verbum iuris eſt, & per hoc potentem vult ſignificare ciuitatem. [Et patribus dat iura vocatis] Dat condendi iuris poteſtatem his quos appellauerat patres, aut certe vocatis patribus iura diſtribuit. Hi autem, vt Saluſtius dicit, vel ætate vel curæ ſimilitudine patres appellati ſunt. Senatores autem alij à ſenecta ætate, alij à ſinendo dictos accipiunt. Ipſi enim agendi facultatẽ dabant per ſenatuſconſultum. [Idaliæ] Cypriæ. [Sacerdos] alij ad tumulum. alii verſo ordine ad templum referunt: vt lucus tãtum tumulo detur Anchiſæ. vt, Inducite fontibus vmbras Paſtores. Nemora enim aptabant ſepulcris.

ASCENSIVS.

DIXERAT, &c.] Poſt abſceſſum Anchiſæ, quem Aeneas alloqui volebat, abeuntem ſacrificia innouauit, & conſilia patris Aceſtæ patefecit, qui ea comprobauit, vnde vrbis fundamenta iaciunt, & templum Veneri, & lucum Anchiſæ extruunt, reparatiſque remis, & cæteris nauigiorum armis, cæteri abire parant. vnde Donati hoc ſolũ habetur. [Patribus dat iura vocatis] Hoc ad Aeneam refertur, ad quem redit, poſt expletam Aceſtæ beneuolentiam. Ordo autem eſt. Dixerat, ſ. Anchiſes, & fugit.i. abit, & euaneſcit in auras tenues, ceu fumus Aeneas, inquit, deinde. ſ. poſtq̃ abire videbat, quo ruis.i. præceps abis? quo proripis, i. porro rapis, & aufers, ſup. te? quem fugis? q.d. fugis ne filium tuum; aut, ſi nullum fugis, quis arcet.i. abſtinet te, noſtris complexibus.i. cur non permittis à nobis complecti, ipſe memorãs.i. cũ hæc diceret, aut dixiſſet, ſuſcitat.i. cõmouet cinerẽ, & igneis ſopitos.i. coopertos cinere, & ipſe ſupplex veneratur Larem Pergameũ, i. ignẽ perpetuum, quem Troiani colebãt, hoc eſt Veſtã: Vnde addit & penetralia.i. arcana, Veſtæ canæ.i. antiq̃, & fauillis caneſcẽtis, farre pio.i. religioſo, & ſacrificijs debito, & acerra.i. thurribulo plena. ſ. thuris. Ipſe accerſit.i. aduocatum it, aut aduocat extẽplo, i. illico, peracto ſacrificio, ſocios. ſ. profectionis, hoc eſt cõcionem citat, & primũ.i. p̃cipue, aut ante alios accerſit Aceſtẽ, & edocet. ſupp. eos. enarrando imperium Iouis ſignificatum. ſ. per Anchiſen, q̃ ſe Iouis imperio adueniſſe dixit, & ꝓ.i. p̃cepta parẽtis. ſ. Anchiſæ, chari.i. multum dilecti, & edocet, quę ſententia cõſtet.i. ſedeat, & firma ſit, quia prius hæſitabat nunc aĩo. ſ. ſuo. mora haud, i. non ſup. fit, conſilijs.i. deliberationi.i. non capitur longa deliberatio, nec Aceſtes recuſat iuſſa.i. imperia Iouis, & præcepta Anchiſæ. & iuſſa.i. voluntatẽ Aeneæ, & ita ipſi ambo, aut deputati ab eis tranſcribunt vrbi.i. ad inhabitandam vrbem, matres, & populũ volentem. ſ. manere, & ipſi tranſcripti, & qui volebant tranſcribi, deponunt, id eſt ſubmittunt animos, nil, id eſt in nullo egentes, id eſt cupidos, quia earum rerum quarum egemus, cupidi ſumus, magnæ laudis.i. qui non tangebantur cupiditate magnæ laudis, & qui paruifaciebant magnam laudem, pluris facientes requiem, & ſolatium, q̃ gloriam, & laudem. aut qui tranſcribũt, deponũt. ſ. à nauibus: aut, deponunt.i. quaſi depoſitorios cõmittunt verbi, animos nil magnę laudis. egentes.i. non tactos, cupiditate magnæ laudis. Poſſet forte & ſic exponi, deponunt. ſ. à numero tranſcriptorum, animos nil egentes magnæ laudis, ſed plenos, quia non egemus rebus niſi eis careamus, cum ergo ipſi qui in Italiam deducendi ſunt, laude magna non careant. nec ea egere dicentur. ſed prima conſtructio mihi placet. quia addit ipſi, ſcilicet qui abituri ſunt, nouant.i. innouant, tranſtra. ſ. ſemuſta igni, & reponũt nauigijs, robora.i. fortes trabes. ambeſa.i. circum eſas, & abſumptas flammis. ſ. immiſſis, & aptant remos, & rudentes.i. funes, ſeu chordas velorum exiſtẽtes, exigui.i. pauci numero, ſed virtus viuida.i. veges, & idonea, bello.i. ad bellũ gerendum. Interea. ſ. dum reliqui nauibus reſarciendis eſſent intenti, Aeneas deſignat vrbem aratro, quo. ſ. mœnia deſignabant, faciẽs ſulcum, vt Seruius declarat, & ſortitur.i. per ſortes diſtribuit domos, & iubet hoc eſſe.i. repræſentare, & dici Ilium, i. arcem Troianam, & hæc eſſe loca Troiæ, Aceſtes Troianus gaudet regno.i. iuriſditione ciuitatis a Troianis, in modum Troiæ conditæ, & ideo quia ſub ditione eius eſſe permittebat Aeneas, permiſit etiam vt illi nomen ſuum imponeret, & Aceſtam vocaret, iuraque ciuibus daret, vnde addit, & Aceſtes ſupp. indicit forum, id eſt mercatũ, & dat patribus, id eſt ſenioribus, vocatis. ſ. ad concionem, vnde Calendæ dictæ, iura. ſ. ciuitatis nouæ, tunc.i deinde ſedes. ſ. templi, fundatur.i. corroboratur. ſi prius erat extructa aut extruitur. Veneri Idaliæ.i. quæ in Idalio Luco Cyprio præcipue colitur, in vertice Erycino.i. Erycis montis, ab Eryce filio Veneris dicto, exiſtens vicina aſtris.i. educto quaſi ad aſtra, & ſa-

cerdos,

cerdos, ac lucus.i.conſecratus. late addıtur tumulo Anchiſæo .i.in quo Anchiſes ſepultus fuerat.

VARIA LECT. QVEM fugis] In libris aliquot manuſcriptis, Quid, legitur. [Hoc Ilium, & hæc loca Troiæ Eſſe iubet.] In antiq. aliquot lib. Hoc Ilium, hæc loca, abſque, &. In aliquot alijs, Ilion vt per ſe verſus ſtet abſque figura. in pleriſque vero antiquioribus. Hæc loca Troiam Eſſe iubet.] Tunc vicina aſtris] Scribendum eſt omnino, Tum, ex libris antiquis, & ſententiæ continuatione. [Tumuloque ſacerdos, Et lucus] Antiqui aliquot libris, ac lucus, legunt.

Iamq. dies epulata nouem gens omnis, & aris
Factus honos, placidi ſtrauerunt æquora venti,
Creber & aſpirans rurſus vocat Auſter in altum.
Exoritur procurua ingens per littora fletus,
Complexi inter ſe noctemq., diemq. morantur.
Ipſe iam matres, ipſi, quibus aſpera quondam
Viſa maris facies, & non tolerabile numen,
Ire volunt, omnemq. fugæ perferre laborem,
Quos bonus Aeneas dictis ſolatur amicis,
Et conſanguineo lacrymans cõmendat Aceſtæ,
Tres Eryci vitulos, & tempeſtatibus agnam
Cædere deinde iubet, ſoluiq. ex ordine funes.
Ipſe caput tonſæ folijs euinctus oliuæ,
Stans procul in prora pateră tenet, extraq. ſalſos
Porricit in fluctus, ac vicina liquentia fundit.
Proſequitur ſurgens à puppi ventus euntes.
Certatim ſocij feriunt mare, & æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, taleſq. effundit pectore queſtus.
VEN. Iunonis grauis ira, & inexaturabile pectus
Cogũt me Neptune preces deſcẽdere in omnes:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat vlla:
Nec Iouis imperio, fatiſve infracta quieſcit.
Non media de gente Phrygum exediſſe nefandis
Vrbem odijs ſatis eſt, pœnã traxiſſe per omnem
Relliquias Troiæ: cineres atque oſſa peremptæ
Inſequitur. cauſas tanti ſciat illa furoris.
Ipſe mihi, nuper Libycis, tu teſtis, in vndis
Quam molẽ ſubito excierit, maria omnia cœlo
Miſcuit, Aeolis ne quidquam freta procellis,
In regnis hoc auſa tuis.
Pro ſcelus, ecce etiam Troianis matribus actis,
Exuſſit fœde puppes, & claſſe ſubegit
Amiſſa ſocios ignotæ linquere terræ.
Quod ſupereſt, oro liceat dare tuta per vndas
Vela tibi: liceat Laurentem attingere Tibrim,
Si conceſſa peto, ſi dant ea mœnia Parcæ.
POE. Tũ Saturnius hæc domitor maris edidit alti.
NEPT. Fas oẽ eſt Cytherea meis te fidere regnis:
Vnde genus ducis merui quoque: ſæpe furores
Compreſſi, & rabiem tantam cœliq., mariſq.
Nec minor in terris (Xanthũ, Simoentaq. teſtor)
Aeneæ mihi cura tui. cum Troia Achilles
Exanimata ſequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret leto, gemerentq. repleti
Amnes; nec reperire viam, atq. euoluere poſſet
In mare ſe Xanthus: Pelidæ tunc ego forti
Cõgreſſum Aeneam, nec diis, nec viribus æquis,
Nube caua eripui: cuperem cum vertere ab imo
Structa meis manibus perituræ mœnia Troiæ.
Nũc quoq; mens eadẽ pſtat mihi: pelle timores,
Tutus, quos optas, portus accedet Auerni.
Vnus erit tantum, amiſſum quẽ gurgite quæret.
Vnum pro multis dabitur caput.

SERV. Viſa maris facies] Vt, Me ne ſalis placidi vultum. Vult autem iſtos aſpectũ quoq; maris horrere. [Fugę] Profectionis. [Eryci & tempeſtatibus] Bene iũxit, Procellæ n. aut de fluminibus, aut de mõtib⁹ fiũt, quas *τερετυαίας* dñt. [Soluiq. ex ordine funes] Ordo eſt, iubet cędere ex ordine.i. rite peragi ſacrificium, & ſolui funes. Sic in vij. Phrygiamq. ex ordine matrem Inuocat .i. rite. [Tonſæ oliuæ] Comptę minutis frondibus. [Procul in prora] .i. in parte extrema. [Effudit pectore] Hoc eſt cum dolore: vt, Funditque preces rex pectore ab imo. [Preces deſcendere ad omnes] Si quid inuidiæ eſt in humillimis precibus, imputãdum eſt per omnia Iunoni. Nam omnes dicendo, etiam humiles ſignificat: vnde ait etiam deſcendere. [Quam nec lõga dies] .i. tempus, de quo licet melius fœminino genere dicamus, tamen & maſculino dicimus. Nã de certo die, maſculino tantum vtendum eſt. [Pietas nec mitigat.] Aut Troianorum, qui pij ſunt, aut certe propter illud, Iunoni Argiuæ iuſſus adolemus honores, quaſi quæ nec ſacrificijs placaretur. [Infracta] Valde fracta; vt, Turnus vt infractos aduerſo Marte Latinos. [Media de gente, Id eſt totius gentis potentem. [Exediſſe] Muliebriter dictum. Nam inde eſt quod ſequitur. [Cineres atq; oſſa peremptę] Sane Edo habet & rectam, ſed antiquã declinationem, vt edo edis edit, & anomalam, vt edo es eſt. Quarum ſecũda & tertia perſonæ longæ ſunt, propter differentiam ſum es eſt. Edit aũt in præterito producit è, vt legit. [Cauſas tanti ſciat illa furoris] bene ſupprimit: Ipſa enim ſunt quæ Iuno in decimo exequitur, Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter. [Quam molem] Vt, Tantas audetis tollere molles? [Ne quidquam] Aut ſine cauſa.i. nulla extante ratione, aut ne quidquã, quantum ad eius pertinet mentem. Vnã enim nauẽ ex omnibus vertit. [In regnis hoc auſa tuis] Vt, Non illi imperiũ pelagi, ſæuumq. tridentem. [Actis] Furore cõpulſis, vt Reginam Alecto ſtimulis agit vndique Bacchi. [Ignotæ] Ignobilis; vt, Nam ſępe fauos ignot⁹ adedit Stellio. Et dixit Ignotam, Italiæ comparatione. Nam ignota nõ erãt ad quam bis Troiani venerant. [Vela tibi] .i. per regnum tuũ. [Si cõceſſa peto] Si quidẽ. Nam modo, ſi confirmantis eſt. Agit aũt a poſſibili. Fas omne eſt] Fas te eſt, hoc eſt, poſſibile eſt. [Meis regnis fidere] Nam fido datiuũ tãtum regit. [Vnde genus ducis] Vt diximus ſupra, quia feliciter eſt nauigaturus Aeneas, Venerẽ dicit a mari pcreatam. & vt fert fabula, Cœlus pater fuit Saturni, cui iratus filius falce virilia amputauit, ſed lapſa in mare ſunt, de quorũ eruore & maris ſpuma nata dr Venus. Vñ & *ἀφροδίτη* dicitur, *ἀπὸ τοῦ ἀφροῦ* .i. ſpuma. Sed hoc habet ratio, Oẽs vires vſu Venereo debilitantur, qui ſine corporis damno nõ geritur. Vnde fingitur Venus nata per damnum de mari autem ideo, quia dicũt phyſici ſudorem ſalſum eſſe quẽ ſemp elicit coitus. Vnde etiã myrtus ei conſecrata eſt, quæ littoribus gaudet: vt, Littora myrtetis lætiſſima. Ideo aũt diximus Cœlus pater, vt deũ ſignificaremus. Nullus enim deus generis neutri eſt. Nam Cœlum generis neutri, elemẽtũ ſignificat. [Merui quoque] Etiam præſtiti, vt, Nec te regina negabo Promeritam. Alij dicunt militaui: vt, Aere merent paruo. [Rabiem tantam cœliq. mariſq.] Vt in primo legimus. [In terris] Etiam in terris. Nam augmentum eſt. [In mare ſe Xanthus] Omnia hæc Homeri ſunt. [Nec dijs, nec viribus æquis,] Id eſt dijs iniqs, hoc eſt aduerſis. Liptotes figura, Aut nõ æquis, non æquali fauore. Plures enim Græcis fauebant. De matribus autẽ.i. Thetyde & Venere intelligere non poſſumus, quia Thetyde melior Venus eſt, & ei pſenti derogare nollet. [Cuperem cum vertere ab imo] Quod propriũ eſt eius, vt, Magnoque emota tridenti Fundamẽta quatit. Hinc, vt & ſupra diximus, *ἐνοσίχθων* dictus eſt. & fecit augmentum, cum ſe præſtitiſſe dixit iratũ. [Portus accedet] Hic diſtinguendum ne ſit contrariũ Veneris petitioni q̃ ait, Liceat Laurẽtem attingere Tybrim. [Amiſſum quẽ gurgite quæres] Miſenum dicit, de quo legimus.

Vnde Venus.

gimus, Inter ſaxa virum ſpumoſa immerſerat vnda [Vnum pro multis dabitur caput] Hic Palinurũ ſignificat. Nam falſum erit, ſi vnum voluerimus accipere.

ASCENSIVS.

IAMQVE dies epula, &c.] Commemorat quomodo extructa vrbe, epulati ſunt profecturi, cum permanentibus auſpicibus eo[rum] operum operati ſunt, Erycique fratri ad nauigationem proſperam habendam. Item, ne odio Aeneæ, ſed diuturnæ nauigationis tædio, & Iunonis ſuaſu, eos qui vrbem expoſcebant id feciſſe putemus, dicit cum abinuicem ſeparãdi eſſent, quo tempore maxime viget amoris ignis, etiã ipſos qui vrbem orauerant, nunc paratos omnem fugæ perferre laborẽ. De qua re, cũ Donatus aut intercciderit, aut nihil dixerit. Ordo eſt. Iamque.i.& iam: omnis gens.ſ.tam habitura, quam permãſura, epulata ſuperat.i.conuixerat, nouem dies, & honos factus, ſup. fuit aris.i.ſacrificatum fuit, & venti placidi ſtrauerunt.i.æquauerunt æquora, & Auſter aſpirans creber.i.crebro: vocat.i. inuitat rurſus, in altum.ſ.mare. Ingẽs fletus exoritur per littora procurua, dum.ſ.alij ab alijs diſcederent: & ipſi complexi.i. cõplectentes inter ſe, morantur noctem, & diem, ita quod diſcedere nequirent. Ipſæ matres, & ipſi.ſ.viri imbecilles, aut ignauiores, quibus facies.i.aſpectus, aut fractura, & effigies, ſeu ſpecies maris viſa eſt quondam aſpera, & quibus numen maris.i.quod mari præeſt: viſum, ſup. eſt, nõ tolerabile, quia toties pericula paſſi fuerant, volunt iam ire.i.proficiſci cum alijs, & perferre.i.ad finẽ vſque ferre omnem laborem fugæ.i.profectionis & profugi, quos.ſ.flentes & abire volentes, Aeneas bonus.i.clemens, & pius: ſolatur.i. cõſolatur dictis amicis.i.amicabilib. & lacrymãs cõmẽdat, ſup. eos, Aceſtæ cõſanguineo. Et iubet deinde.i.poſtq̃, eos cõſolatus fuerat, cædere.i.mactare: ex ordine, ſalte Eryci.ſ.fratri ſuo, Veneris filio: ſed (vt prius dictum) eſt meretricis, pro deo tamen habito tres vitulos, & tempeſtatibus agnã, ſicut prius dictum eſt, Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus albã, & iubet funes ſolui.ſ.ſacrificio peracto. Ipſe qui.ſ.rebus vilibus, intentus non erat, ſed eas imperauerat, euinctus caput.i. habens caput euinctum, folijs oliuæ tonſæ tenet pateram, ſtans in celſa puppi, & proiicit exta.ſ.vitulorum in fluctus ſalſos.i.mare, ac fundit vina liquentia.i.pura, & lympida. Ventus ſurgens a puppi.i.a poſteriori parte nauis, proſequitur euntes.i.procedẽtes iam in nauigatione. Socij feriunt certatim.i. cum certamine laudis quam optime.ſ.quiſque poteſt mare, & verrunt.ſ. remis, æquora.i. maria plana & æqua, hoc eſt remis, & ventis, operam nauant. [At Venus interea, &c] Cum ita proſpere abnauigarent Troiani, Venus memor quòd id prius quoque fecerant, vnde dictum eſt in primo, Vix è conſpectu Siculę telluris in altum Vela dabant læti, & ſpumas ſalis ære ruebant. ſed Iunonis factione, inductus Aeolus maria concitauerat: paulo poſt, eoſque in Africam ad Carthaginem diſpulerat, non confiſa mari, neque cœlo ſereno Neptunũ adit rogans, vt inuidiæ Iunonis obſtaret, Troianiſque faueret, quod & ille promittit, cõmemorans, vt firmius confideret; quę prius contulerat in Aeneam beneficia: docens tamen vnum atque alterum, pro cęterorum ſalute ſubmergendum.ſ. Palinurum atque Miſenum, veruntamen poſſet dici de ſolo Palinuro locutum deum: nam is ſolus ſubmerſus erat, priuſquam ad Italiam peruenerint. Miſenus autem in littore Italico ab ipſo adhuc denominato, quia Tritones prouocauerat, nõ ad deorum placationem ſubmerſus eſt. De oratione autem Veneris hæc pauca dicit Donat. [Iunonis grauis] Magnum artificium: nam in ipſo principio, & ſuam perſonam commẽdat, & aduerſarij deturpat; & incipit a nomine, & addit, grauis ira, & exaggerat quòd pectus eius dicat inſaturabile, Quod autem crudelis in Troianis ſit ipſius Neptuni teſtimonio, ꝓbat. Hęc ille. Ordo eſt. At.i.ſed: Venus exercita.i.ſolicita, & fatigata curis, alloquitur interea.ſ. dũ ſic proſpere nauigarent Troiani: Neptunum, qui deus maris eſt, & effundit pectore.i.ex intima affectione, tales queſtus.i. tales querelas. grauis ira Iunonis, nec.i.& non, & pectus non exaturabile.i.quod exaturari nequit odijs, ò Neptune, cogũt me deſcendere in omnes preces, quia qui precatur, ſupplicem ſe præbet, & ita quodammodo deſcendit. Quam.ſ.Iunonem, nec dies.i. tempeſtas longa, nec vlla pietas.ſ.Aeneæ, qui ei ſacrificauerat, (vt dictum eſt in iij. huius: & id ex conſilio Heleni, mitigat.i. mitem facit, ac placat, quia poſt illud ſacrificium, procurauerat tempeſtatem. de qua in j. dictum eſt. Nec.i. & non, ſup. quæ non quieſcit imperio Iouis.i.licet Iuppiter imperauerit Aeneam in Italiã proficiſci, & id eam permittere, vt, pro vel, infracta.i. valde fracta, fatis.i. quia ſcit fata id velle, vt in Italia imperiũ conſtituerent, vnde dictum in j. Si qua fata ſinant, iam tum tenditq; fouetq; &c. docet autem, quomodo non ſit ſaturabilis, & bene perſtat in metaphora ab auidis lurconibus, dicens, nõ ſatis eſt.ſ. Iunoni, vrbẽ exediſſe.i.quod exederit, & abſumpſerit, odijs nefandis, ne id iure putetur feciſſe vrbem.ſ.Troiam de media gente Phrygũ nec, ſup. ſatis traxiſſe reliquias Troiæ, per omnem pœnam.i. omnẽ genus pœnarum, & afflictionũ, ſed, ſup. inſequitur.i. indeſinenter proſequitur cineres, atque oſſa Troiæ peremptæ.i. quidquid adhuc ſupereſt, poſt incendium Troiæ, ad extremum proſequitur, ſciat illa, q.d. ego quidem neſcio, nec puto eã poſſe ſcire cauſas tanti furoris.i. iracundiæ in Troianos conceptæ, tu ipſe (niſi legatur ipſa) teſtis, ſupp. es mihi, quam.i. qualem & quam magnam molem.ſ.aquarum, & ventorum, ipſa excierit.i. excitauerit ſubito, nuper.i.cum ad Carthaginem repulſus eſt Aeneas; in vndis Libycis.i.Carthaginenſibus. quia ipſa miſcuit.i. confudit, omnia maria cœlo.i.commouit ea ad cœlum vſque. freta.i.adiuta, nequidquam.i. ſine cauſa, aut fruſtrà, quia non eſt conſecuta per hoc intentum ſuum. procellis Aeolis.i. ab Aeolis ventis excitatis, auſa hoc.i. tantum facinus in tuis regnis, quod & Neptuno doluerat, quando in j. dicit, Regiq. hæc dicite veſtro, Non illi imperium pelagi ſæuumque tridentem, Sed mihi ſorte datum.] Prò, dolentis, & exprobrantis interiectio, vt apud comicum. Prò ſupreme Iuppiter. neque cum h, neque cum ch, recte ſcribitur. licet vt a ꝓpoſitione differat, vſus h. adiecerit. Prò igitur, ſcelus, proclamatio eſt, q.d. ò deteſtabile ſcelus, ecce ipſa excuſſit puppes fœde.i.turpi dolo, & hoc matribus.i. matronis Troianis, actis.i.percitis furore, & ſubegit.i. ſubigendo (quod indignius eſt, quam ſi cogit, diceret) compulit, linquere terræ ignotæ.ſ.manſoribus, ſocios.ſ. longæ profectionis: & claſſe amiſſa.ſ. per incendium fraude Iunonis immiſſum. Quod ſupereſt.i.quod reliquũ eſt, cum ad præterita non ſit potentia, oro liceat tibi.i. oſtẽde te potentem & tibi licere, dare vela tuta per vndas.ſ. tuas; ꝑ quas illa potuit tempeſtatem excitare, aut liceat Troianis dare vela tuta tibi, per vndas.ſ. tuas. & liceat attingere Tibrim Laurentem.i. per agros Laurentes defluentem, ſi ego peto conceſſa.i. pmiſſa a dijs, & ſi Parcæ.i. deę fatales, dant ea mœnia, bene autem ſcit, quod ea daient ex conſultatione Iouis in j. habita. Tunc.ſ. poſtq̃ ſic locuta eſt Venus, Saturnius, i. Saturni filius: Neptunus domitor alti maris, edidit.i.elocutus eſt, hæc.ſ. ſequentia. ò Cytherea.i. Venus quæ in Cytheris coleris, omne fas eſt.i. omnino licitũ eſt, te fidere.i. confidere, meis regnis, vnde ducis.i. trahis, genus.i.originem (quia Venus è mari nata dicitur, è ſpumis.ſ. maris) ego quoque merui.ſ.vt confideres, aut ſæpe demerui te, aut bene meritus ſum de te, ego compreſſi ſæpe furores.i. commotiones, & tantam.i. vehementem aut quantam noſti, rabiem maris, & cœli.i.aeris. Nec.i.& non. & ego teſtor Xanthum, & Simoenta, fluuios illos Troiæ, non minor cura fuit mihi Aeneæ tui.i. de Aenea filio tuo, in terris.ſ. quam in mari. Nam cum Achilles ſequens.i.inſequens, agmina Troia.i. Troiana (triſſyllabum eſt) exanimata.i. metu perculſa, impingeret. ſup. ea muris.i. ad muros, &, ſup. cũ ipſe daret lęto.i.morti, multa millia.ſ. Troianorũ & amnes.i. Xanthus, & Simois, repleti.ſ. cadaueribus, gemerent.i. ſub mole eorum, nec Xãthus poſſet reperire viam.i. aluei meatum, atque euoluere ſe in mare.i. cum impediretur curſus eius à multitudine cadauerum, ego eripui tunc Aeneam congreſſum Pelidæ.i. Achilli, Pelei filio, forti.i. cum Achille forti, nec dijs æquis.i. æquæ fauentibus, quia conſtituerant dij, Troiam euertere, vnde dictum eſt, Ferus omnia Iuppiter Argis tranſtulit. nec viribus æquis.i. æque potentibus, eripui (dicit) nube caua.i. per nubem cauam, quam circumiecit. Item, ſup. cum.i. quando, ego cuperem vertere ab imo.i. funditus euertere (vnde dictũ eſt in 2. Neptunus muros, magnoq. emota tridenti Fundamenta quatit) mœnia Troiæ periuræ (quæ ideo vertere volebat, quia periura erat Troia.i. gens Troiana mercedem promiſſam, iuramento non reponens) ſtructa meis manibus, ſup. eadem ſcci, aut eripui Aeneam eadem mẽs perſtat.i. perſeuerat mihi, quoque.i. etiam nũc.i. vellem adhuc liberare Aeneam, ſi neceſſe eẽe, pelle igitur timores, quia ipſe accedet tutus.i. profectus auxilio meo, portus Auerni, quos optas.ſ. eũ accedere, aut, quos ipſe optat. & ita potius legendum puto, quia ſcit Anchiſen admonuiſſe Aeneam, vt prius Auernum accedat petiturus manes. Venus optabat Laurentem, Tibrim accederet. aut ſi legatur, optas, diſtinguamus, vt Seruius vult, ſic ipſe accedet tutus portus, quos optas.ſ. oſtia Tibris tãtum vnus erit, quem amiſſum quęres in gurgite Auer-

Pro non ſcribitur cum h.

ni.ſ.Miſenus.& vnū caput dabitur pro multis .i. pro ſalute multorum.ſ.Palinurus,princeps nautarum,qui ſubmergetur in mari, antequam ad Auernum perueniant.

VARIA LEC.

IVNONIS grauis ira, & inexaturabile pectus] In Longobardico, & aliquot alijs. Neque exaturabile.[Nec Iouis imperio,fatis ve infracta]In libris antiquis, Fatiſq. legere eſt. [Vrbem odijs ſatis eſt,nec pœnam traxiſſe per omnem]In libris antiquis pleriſque ita legitur, Nec pœnam traxiſſe per omnem.In Mediceo, & aliquot alijs libris. Vrbem odijs ſatis eſt, pœnam traxiſſe per omnem. [Quam molem ſubito exciet] Oblongus liber, Quam ſubito molem excierit.Aliquot alij, Quam molem excierit ſubito, legunt. [Pro ſcelus , ecce etiam] Antiqua pleraque exemp. cum Mediceo, & Portio, legunt, Per ſcelus: [Socios ignotæ linquere terræ] Antiqui aliquot libri, ignota linquere terra, ablatiuo caſu leguntur. [Impingeret agmina muris]Vete quidam lib. Immitteret,habet. [Millia multa daret leto]Romano lib.Darent,legit.[Atque euoluere poſſet in mare ſe Xanthus]In Mediceo,Reuoluere, legitur. [Nube caua] In Roma.& nonnullis alijs,Eripui,eſt. [Mens eadē perſtat mihi] in Oblongo libro,& quibuſdam alijs antiq. legere eſt Reſtat mihi. [Amiſſum quem gurgite quæret]In exempl.omnibus antiquis quotquot habui,Quæres legitur.

POE. His vbi læta deæ permulſit pectora dictis:
Iungit equos curru genitor: ſpumantiaque addit
Fræna feris,manibusq; omnes effundit habenas.
Cæruleo per ſumma leuis volat æquora curru.
Subſidunt vndæ, tumidumque ſub axe tonanti
Sternitur æquor aqs,fugiunt vaſto ęthere nimbi.
Tum variæ comitum facies,immania Cete,
Et ſenior Glauci chorus,Inousq. Palæmon,
Tritonesque citi,Phorciq́ue exercitus omnis.
Læua tenent Thetis,& Melite,Panopeaq.virgo,
Neſæe,Spioque,Thaliaque,Cymodoceque.
Hic patris Aeneæ ſuſpenſam blanda viciſſim
Gaudia pertentant mentem iubet ocyus omnes
Attolli malos,intendi brachia velis.
Vna omnes fecere pedem,pariterque ſiniſtros,
Nunc dextros ſoluere ſinus; vna ardua torquent
Cornua,detorquētque: ferūt ſua flamina claſſē.
Princeps ante omnes denſum Palinurus agebat
Agmen:ad hunc alij curſum contendere iuſſi.
Iamque fere mediam cœli nox humida metam
Contigerat: placida laxarant membra quiete
Sub remis fuſi per dura ſedilia nautæ:
Cum leuis æthereis delapſus Somnus ab aſtris
Aera dimouit tenebroſum & diſpulit vmbras,
Te Palinure petens,tibi triſtia ſomnia portans
Inſonti,puppique deus conſedit in alta,
Phorbanti ſimilis,fuditque has ore loquelas.
SOM. Iaſide Palinure,ferūt ipſa æquora claſſem:
Aequatæ ſpirant auræ datur hora quieti.
Pone caput,feſſoſque oculos furare labori;
Ipſe ego pauliſper pro te tua munera inibo.
POE. Cui vix attollens Palinurus lumina fatur.
PAL. Me ne ſalis placidi vultum fluctusq. quietos
Ignorare iubes?me ne huic confidere monſtro?
Aeneam credam quid enim fallacibus Auſtris,
Et cœli toties deceptus fraude ſereni?

SERV.

LAeta permulſit] Et læta fecit, vt, Animumq́ labentem impulit. Aut certe perpetuum eſt epitheton Veneris. [Spumantia Fræna] Spumas vomentia.[Feris,] Equis:vt, Inq́ feri curuam compagibus aluum Cōtorſit.[Variæ comitum facies] aut belluas dicit marinas ſecundū naturam,aut poetice deos marinos. [Immania Cete,] Græca declinatio τὸ κῆτος κήτη; vt βῆλος βήλη.Nam latine ſic declinari non poteſt. Nullum enim apud nos animal generis neutri eſt,niſi forte hic cetus hui⁹ ceti dicamus. qđ nuſquā lectum eſt. Nam dicūtur canes marini. [Et ſenior Glauci chorus,]Vt ſupra diximus.

Glaucus. Glaucus piſcator fuit, qui cū captos piſces ſupra herbā abiecisſet, & eos recepiſſe vidiſſet, quam amiſerant vitam. Intellecta herbarum potētia decerptā herbam guſtauit, & ſe pręcipitauit in maria, & in deum marinū cōmutatus eſt, cuius hic chorum ideo ſenem dixit quia etiam ipſe ſenex fuerat. Aut certe ſeniorem dicit propter ſpumarum colorē, ſicut pene omnes Dij finguntur marini.[Inousque Palæmon] Melicerta Inous filius. Et notandum patronymicum a matre in auctore idoneo. [Phorcique exercitus omnis] Dij qui ſub Phorco agunt.Hic autem Phorcus dicitur Thooſæ nymphę & Neptuni filius.Vt autē Varro dicit rex fuit Corſicæ, & Sardiniæ, qui cum ab Atlante rege nauali certamine cum magna exercitus parte fuiſſet obrutus, finxerūt ſocii eius cum in deum marinum eſſe cōuerſum.[Leua tenet Thetys]Satis prudenter ſexum debiliorem ſiniſtrę applicat parti, [Niſæe,] Media diphthongus eſt. [Viciſſim] Quia reliquerat quidem ſocios,ſed feliciter petebat Italiam. [Pertentant] Solicitant.[Attolli malos] .i.vela per malorum volubilitatem leuari,nam cum nauigaret, iam non dubium quod olim erexerant arbores. [Fecere pedem ,]Podiam. i. funem quo tenditur velum.[Siniſtros,Nunc dextros]Pro aurę mutabilitate. [Cornua] Antemnarum extremitates. [Sua flumina]Proſpera a puppi venientia [Princeps ante omnes]Vnum vacat.[Mediam cœli metam] Perite locutus eſt. Nam medium cœlum meta eſt. ἀναβιβάζοντος circuli,qui medius eſt inter ortum.& occaſum. A medio autem cœlo,& finitur ortus,& occaſus incipit ſiderum alter ter eſt horizontis, qui ſegregat aſpectum huius cœli ab alio inuiſibili nobis. [Sub remis fuſi per dura ſedilia nautę].i.requierunt paululum, ſic remos tenentes.[Leuis]Vel aduentu, vel diſceſſu.nam leuis in vtroque eſt. [Diſpulit vmbras] Nam ſemper deos ambit nimbus. [Te Palinure petens,] Faſtidioſe aggrediens,appetens. Et ſciendum in maius celebrari Palinuri mortem more poetico, quem dormientem in vndas conſtat miſſum.[Somnia Soporem. Bene autem diſcernit iſta Virgilius, vt ſomnum ipſum deum dicat. *Somnum.* Somnium, quod dormimus: *Somniū.* Inſomniū, quod videmus in ſomnis, vt, *Inſomniū* Falſa apud cœlum mittunt inſomnia manes. [Iaſide] Fili Iaſi. [Ipſa æquora claſſem] .i.& æſtu, & aura noſtris vtimur: [Aequatæ ſpirant aurę] Proſperæ: Aequatis claſſem procedere velis [Pone caput]Bene particulatim ad id venit, quod aperte dictum refutaretur. [Labori] Ex intuendis ſideribus. [Pauliſper] paululum dum tu quieſcis.[Vix attollens lumina] aut a ſideribus remouens, aut certe numinis præſentia pręgrauatus, quod eſt melius. Nam & ſequens eius oratio turbata eſt, quod & ſemiplenę indicant elocutiones: [Vultum] Mutabilitatem,quę fit pro qualitate ventorum. [Iubes?]Vis, vt, Infandum regina iubes renouare dolorem. [Me ne huic confidere monſtro?] Subaudis vis. [Aeneam credam]Per contrarium, Cur Aeneam nō committam cœlo, & auris fallacibus, qui ſum toties ſereni tatis fraude deceptus? [Quid enim] Quid ni? cur non? [Fraude ſereni] Serenitatis, vt, Et ſeruantiſſimus æqui. Alij legunt deceptus fraude ſereni cœli.

A S C.

HIS vbi læta,&c.] docet quomodo proſpera nauigatione, ad Cumas delatus ſit Aeneas, Palinuro duntaxat circumuento,cuius ſubmerſionem ſequenti lectione proſequimur.Hic autem cum omnia facilia ſint,nihilq́. habeamus Donati. Ordo eſt. Vbi poſtquam genitor .ſ.Neptunus, permulſit.i.dulcedine quadam effecit.his dictis.i. per huiuſmodi verba,pectora deę.ſ. Veneris, læta.i. lętificata. ipſe iungit equos.ſ.marinos, curru, id eſt ad currum, & addit feris, id eſt animoſis equis, frena ſpumantia .i. ſpumas vomentia, aut ſpumis perfuſa, ex celeri impetu, & effundit manibus, ſcilicet ſuis omnes habenas.ſ. quibus equi haberi .i. retineri poſſent hoc eſt,laxat eas,& ipſe volat leuis.i.leuiter,curru cœruleo.i.cęrulei coloris,aut marino,per ſumma ęquora, vnde ſubſidunt .i. ad fundum deſcendunt,nec mouentur,& ęquor.i. mare (qđ tunc fretum,potius quam æquor erat, ſed fiebat æquor) tumidum, .i.inflatum.prius ſternitur.i æquatur,aut planatur aquis, ita, vt aquæ omnes concauitates replentes, æquor fecerint, ſub axe, ſcilicet curru Neptuni, tonanti.ſ.ex celeri impetu: aut potius

ſub axe cœli tonantis. ita vt Venus tempeſtatem oriri viderit, cum Neptunum precaretur. & ita dixit mare tumidum. & nimbos in aere fuiſſe, qui ad præſentiam Neptuni aufugerũt, vnde addit, nimbi, i. nubes ventoſæ, fugiunt vaſto. i. valde amplo, æthere. i. per totum cœlum, hoc eſt aerem: variæ facies. i. figuræ comitum ſ. Neptuni, quæ belluæ marinæ ſunt. ſi naturaliter, & phyſice intelligamus, aut ſi poetice, dij, & deæ maris. ſ. cete immania, i. piſces illi marini. maxime ſtaturæ ita vt timori ſint. & immanes cenſeantur (Reperitur in ſingulari, hic cetus, ceti, ſed rarius, pluraliter autem. hæc cete, ſed more græco, & ita non recipit inflexionem latinam. ſunt autem in Indico mari, reperta quatuor iugerum, vnde etiam in Geneſi, grandia dicuntur) & chorus Glauci. ſ. cui præeſt deus ille marinus, ſenior. i. prouectioris ætatis. quia canus eſt, ſpumis id facientibus. & Palæmon. deus ille: Inous. i. Inus, aut Inois filius. declinatur enim hæc Ino, huius Inus aut Inois, vnde fit poſſeſſiuum, hic Inous, Inoa, Inoum: quo pro patronymico a matre hic vtitur, & tritones, piſces illi, qui pro dijs habentur, & qui concha canunt. (Vnde Landinus, Tyberio principi nunciauit, Oliſiponenſium legatio ob id miſſa, viſum, auditumque in ſpecu concha canentem Tritonem, qua naſcitur forma) cui. i. præcipites in natando. & omnis exercitus Phorci. i. cui Phorcus, deus ille, præeſt (qui rex fuit Corſicæ, & Sardiniæ, ſecundum Varronem, ſed alij dicunt, regem fuiſſe Oceani Africi, & victum ab Atlãte, poſtea pro deo marino habitum, fuiſſeque patrem Meduſæ, & ceterarum Gorgonum. Probus autem duos ponit Phorcos, alterum deum maris, alterum regem in Africa) hæc dicit facies comitum, ſup. apparent, tunc a dextris. nam Thetys, nympha illa, ſeu dea maris, & Melite, & Panopea virgo. & Niſeæ. & Spio, Thalia, & Cymodoce, hoc eſt nymphæ illæ, quæ Nereides dicitur, tenent tunc læua. i. læuam partem, dijs. ſ. dextram tenentibus. Plin. aſſerit non falſam eſſe, nympharum, Nereidumque opinionem. Sunt enim viſæ humano corpore verum ſquammis hiſpido, nam & harum vna in eodem littore, in qua Triton ſpectata eſt, cuius morientis gemitum triſtem accolæ longæ audiuere. Et diuo Auguſto legatus Galliæ complureis in littore apparere exanimes Nereidas, ſcripſit) Gaudia blanda. i. permulcentia pectus, pertentant. i. titillant, & afficiunt voluptate, hic. i. hoc loco, aut tempore, dum tantam tranquillitatem videt. viciſſim. i. per vices: quia interdum ſubrepebat mœror de ſocijs in Sicilia derelictis, mẽtem patris Aeneæ ſuſpenſam. i. ſolicitam, ex derelictione ſuorum. ipſe iubet omnes malos. i. vela malorum, aut etiã antennas, attolli. i. erigi, & iubet, i. brachia magnorum velorum, hoc eſt antenas, intendi velis, i. erigi, & exponi ventis vt habeant vela intenſa. Omnes. ſ. nautæ, fecere vna. i. ſimul, pedem. i. podia, hoc eſt funem, in quo tẽditur velum. & ſoluere pariter, nunc dextros ſinus. ſ. velorum, quibus ventos capiũt. nũc ſiniſtros. ſ. pro auræ mutabilitate, & torquẽt vna. i. pariter, cornua. ſ. velorum, hoc eſt antennas, ardua. i. in altũ erecta. & detorquẽt. i. deorsũ torquẽt, ſup. vna. i. pariter, cornua, flamina ſua. i. debita, & proſpera. hoc eſt venti proſperi, ferunt claſſem. Palinurus princeps. ſ. nauitarum, aut directorum, agebat ante omneis denſum agmen. ſ. velorum, alij iuſſi ſunt cõtendere curſum ad hunc. i. Palinurũ. Et iam nox humida contigerat fere mediam metam cœli. i. fere medium noctis. cum ſidera mediam partem cœli percurrerint. & ſup. nautæ, fuſi per dura ſedilia, ſub remis. laxabãt membra placida quiete. i. placide dormiebant. cũ. i. qñ, Somnus. i. deus ſomniorum leuis. i. agilis, delapſus ab aſtris æthereis, dimouit aera tenebroſum, & diſpulit vmbras, vt faceret. ſ. ſerenitatem, petens. i. adoriens. ò Palinure, te & portãs tibi inſonti. i. innocenti ſomnia triſtia, in quibus. ſ. ſubmergaris, & ipſe deus cõſedit. i. ſedẽ accepit in alta puppi, exiſtens ſimilis Phorbãti. i. nautæ illi, ſatis perito. ac noto. & fudit has loquelas pectore, ita vt ex animo loqui crederetur. O Palinure Iaſide. i. de genere Iaſij, ipſa æquora. ſ. ſine adminiculo tuo ferunt claſſem, auræ ſpirantes æquatæ. i. æqualiter flantes, hora. i. tempuſculum, datur quieti, pone. i. repone, caput. ſ. tuum, & furare. i. clanculum ſubtrahe labori, oculos feſſos, ipſe. i. ego inibo. i. ingrediar, paulisper. i. perpaucum temporis, munera tua. i. officium tuum, aut partes tuas, pro te. i. gubernabo pro te, cui. ſ. deo, videlicet Somno. Palinurus attollens vix. i. cum difficultate, lumina. i. oculos, ſomno grauatos, fatur. i. reſpõdet, ne. i. an, iubes. i. vis, me. ſ. toties deceptum, & non expertum ignorare vultum. i. fraudulentiã præ ſe ferentem, quia vultui tranquillo. i. diſpoſitioni tranquillitatẽ præ ſe ferenti, proxima ſæpe tempeſtas eſt, & fluctus quietos. i. tranquillos, qui ſæpe ex inopinato in ſummam commutationẽ mutãtur, me ne. i. iubes ne, me confidere huic monſtro. ſ. mari, tam vario, & monſtruoſo? quid enim. i. quid ni? & eſt ironia. aut quid enim? i. nã quid iubeas, ſi hoc iuſſeris? iubeas enim vt ego deceptus toties Auſtris. i. ventis fallacibus, & fraude cœli ſereni (Seruius vult, vt ſit fraude ſereni. i. ſerenitatis cœli. ſed non eſt opus) credam. i. committam Aeneam. ſ. tantum virum, ſupp. huic monſtro. ſ. mari, q. d. id nequaquam fecero.

VARIA LECTIO.

IVNGIT equo curru] Vetera omnia manuſcripta, Iũgit equos auro genitor, vno exẽplo leguñt. [Sternitur æquora aquis] In antiq. aliq. Equis: ſed, Aquis melius. [Intendi brachia velis] In Romano libro pro, Velis, poſitum eſt remis. [Placida laxarant membra quiete] in antiquis aliquot libris, Laxabant, habetur. [Tibi triſtia ſomnia portans] Multi quidem libri antiqui vertunt illud, Somnia triſtia portans. [Phorbãti ſimilis] Libri nonnulli ſane quam vetuſti, Phorbantis, habent. [Fuditque has ore loquelas] Vetera omnia exemplaria, quæ legi, Fundit, habent. [Me ne ſalis placidi vultum] in lib. aliquot legere eſt, Me ne ſalis placitum vultum.] Aeneam credam, quid enim fallacibus auſtris] In libris aliquot antiquis, Auris habetur. Eſt &, Aenean, per n, finalẽ. [Cœli deceptus fraude ſereni?] antiqui lib. verſum hunc varie corruptum habent. nam &, Fraude ſerena. & alibi, Cœlo ſereno, legitur.

SERV. Vique ſoporatam ſtygia.] Morte plenum. [Vtraque Tempora] Per vtrunque tempus. [Cunctanti] Quaſi reluctanti. [Natantia] Errantia ſomni vicinitate. [Cum puppis parte] Prœconomia: vt triduo natare potuerit. [Currit iter] Vt Cicero, ite viam, redite viam. [Tutum] Præſidio Neptuni. [Sirenum] Sirenes ſecundũ fabulam parte virgines fuerũt, parte volucres. Acheloi fluminis & Calliopes muſæ filiæ: Harũ vna voce, altera tibijs, alia lyra canebat, & prio iuxta Pelorũ poſt in Caphareis inſulis habitauerũt, q̃ illectos ſuo cãtu in naufragia deducebant. Secũdum veritatem meretricis fuerunt, quæ tranſeuntes, qm̃ quos ducebant ad egeſtatem, his fictæ ſunt inferre naufragia, has Vlyſſes contemnendo deduxit

Talia dicta dabat, clauumq́ue affixus & hærens
Nuſquam amittebat, oculosq. ſub aſtra tenebat.
Ecce deus ramum Lethæo rore madentem,
Viq. ſoporatum Stygia, ſuper vtraque quaſſat
Tempora, cunctantique natantia lumina ſoluit.
Vix primos inopina quies laxauerat artus,
Et ſuper incumbens, cum puppis parte reuulſa,
Cumq. gubernaclo liquidas proiecit in vndas
Præcipitem, ac ſocios ne quidquã ſępe vocãtem.
Ipſe volans tenues ſe ſuſtulit ales in auras.
Currit iter tutum non ſecius æquore claſſis:
Promiſſisq. patris Neptuni interrita fertur.
Iamq. adeo ſcupolos Sirenum aduecta ſubibat
Difficiles quondam, multorumq. oſſibus albos;
Tum rauca aſſiduo longe ſale ſaxa ſonabant:
Cum pater amiſſo fluitantem errare magiſtro
Senſit, & ipſe ratem nocturnis rexit in vndis,
Multa gemens, caſuq. animum concuſſus amici.
O nimium cœlo, & pelago confiſe ſereno,
Nudus, in ignota Palinure iacebis arena.

ad mortem, Sirenum autem genitiuus eſt veniẽs ab hac Sirene. [Tum rauca] Ac ſi diceret, ante hac delectabili voce reſonabant, tunc fluctibus ſolis. & bene imitatus eſt maris ſtridorem. [Sale ſaxa ſonabãt: Cum pater amiſſo fluitantem errare magiſtro Senſit,] Naturale enim eſt, vt fluctuet nauis ſine gubernatore. [Nocturnis rexit in vndis] Dat ei hoc & ĩ decimo, vt ipſe ſedẽs clauumque regit, veliſque miniſtrat. [Multa gemens,] Nomen pro aduerbio. [Caſu amici] Propter ruinam, alluſit ad nomen. [Pelago confiſe] Hoc eſt quod ſupra Palinurus excuſat. [Nudus] Inſepultus mortuus: vt. Et ſęca deſtituẽt nudos in littore piſces. [Ignota] Peregrina, ante non viſa. Nã in ſexto dicturus eſt, Paulatim adnabam terræ, iamque

ſtra tenebam. Sciendum ſanè Tuccam & Varrum hunc finem quinti eſſe voluiſſe. Nam à Virgilio, duo verſus ſequentes huic iuncti fuerunt, vnde in nonnullis antiquis libris ſexti initium eſt, Obuertunt pelago proras, tum dentes tenaci.

ASCENSIVS.

TALIA dicta dabat. &c.] Recitat quomodo Palinurus, violentia ſomni coactus, obdormire paulisper ab eodem, in mare præceps deiectus eſt, vt.ſ. expleatur, quod Neptunus dixerat, vnum pro multis, dabitur caput, quæ ſententia, & Cayphæ de Chriſto fuit, ſed alio ſpiritu prolata, nam poeta creditur cæremonias veteris ſuperſtitionis ſignificaſſe, quod ſine morte non pateret ad inferos deſcenſus, quanquam creditum eſt, non ſine malo, euitari malum. cum ergo claſſi Aeneæ, Iuno procurauerit malum vnum pro multis, datum eſt caput. Nulla autem poeſeos huius pars morali philoſophia vacat. nam egregie docet, nihil in hac vita mortali tutum eſſe, neminem decere ſecurum eſſe, cum etiam in tranquillitate ſumma lateat periculum, quod & ſi non lateat Palinurum, tamen euitare non potuit, violentia ſomni oppreſſus. Somni, dico, dei. ſed Aeneas putauit eũ ſomno naturali oppreſſum, cui ob ſerenitatem indulſerit. Sic autem interere ſolet poeta, poeticas fictiones, vt non longe a phyſica ratione alludat, ſicut Neptunum in ſuperiore lectione comitatum Cete, Tritonibus nymphis commemorat, pro quibus aut monſtra marina phyſice, aut deos deasq. poetice intelligere poſſumus. Ceterum ne longior, quam conſtituerim fiam, quia Donati nihil extat. Ordo eſt: Palinurus, ſupp. dabat, talia dicta.i. reſponſa Phorbanti, vt putabat & ſomno, ſecundum poetam, & ipſe affixus, & hærens.i. inhærens, & innitens; nunquam amittebat clauum.i. gubernaculum, & tenebat oculos ſub aſtra.i. aſtra verſus, ab inferiori in ea reſpiciens, nam dum in terram videmus, oculos ſub aſtris tenemus, dum in aſtra etiam ſub aſtra. ecce. q.d. præter opinionem, & ex inſperato deus.ſ. ſomnus. quaſſat.i. frequenter concutit, ſupp. vtraque tempora.i. Palinuri, in quibus.ſ. eſt ſedes requiei. (vnde Pſal. 131. Et requiem temporibus meis, &c.) ramum madentem rore Lethæo.i. aſpergine, Lethes fluuii infernalis, obliuionem ſignificantis, & ſoporatum.i. profunde imbutum, vt Stygia.i. Stygis, paludis infernalis, mortem inducentis, ac triſtitiam ſempiternam, & ſupp. ſoluit.i. reſoluit, cunctanti.i. immoranti, & reluctanti, lumina natantia.i. oculos ſopore fluentes, aut vicinitate ſomni errantes, & fluitantes, quies inopina.i. præter opinionem inducta Palinuro a ſomno vix laxauerat primos artus.i. vix primum dormierat, &, ſup. ſomnus incumbens ſuper.i. deſuper, proiecit in vndas liquidas, quia ſunt etiam vndæ ignium, aut quæ ſemper liquidæ ſunt, cũ parte puppis, quam.ſ. tenuit firmiſſime reuulſa, & cum gubernaclo, pro gubernaculo.ſ. Palinurum. præcipitem, ac vocantem.ſ. in auxilium ſæpe. nequidquam.i. fruſtra ſocios, quia nemo ei ſubuenire poterat. ipſe.ſ. Somnus; Ales.i. volucres. volans.i. auolans, poſt demerſum Palinurum. ſuſtulit.i. ſurſum tulit ſe, in auras tenues.i. euanuit. claſſis ſ. Aeneæ, currit non ſecius.i. nihilominus, vel nihilo aliter, quam ſi à Palinuro regeretur, iter tutum, præſidio.ſ. Neptuni. æquore.i. per æquor.i. mare tranquillum. & fertur interrita.i. inconcuſſa, promiſſis.i. propter promiſſa patris Neptuni quæ.ſ. Veneri fecerat. Iamque.i. & iam ſupp. claſſis aducta. ſubibat adeo.i. omnino, ſcopulos Sirenum id eſt quos Sirenes olim habitare ſolebant (quæ tres erant, vt Seru. teſtatur, earum autem nomina dicuntur, Parthenope, vnde Neapolis olim dicta, quia illic ſepulta dicitur, Leucoſia, & Lygia) Scopulos, dicit, Sirenum. difficiles, quondam.ſ. dum Sirenes viuerent, quæ pertranſeuntes in ſcopulos, dulcedine cantus illiciebant. ſed ab Vlyſſe ſpretæ ad mortem, ab eodem compulſæ ſunt ex dolore, & albos oſſibus multorum, illic.ſ. ſubmerſorum, quorum oſſa à mari in ſcopulos reiecta, dicit, abſumpta carne, quæ frequenti aquarum alluuie veroſimile eſt alba fuiſſe, vnde & ſcopulos quos operiebant, albos reddebant, ſed tunc.i. ea tempeſtate ſaxa, ſonabant rauca, i. rauce, aſſiduo ſale.i. aſſiduo impulſu maris. cum.i. quãdo pater.ſ. Aeneas, ſenſit ratem.i. nauem fluitantem, errare, magiſtro amiſſo, & ipſe rexit ratem in vndis nocturnis.i. nocturno tẽpore. gemens multa i. multum, & concuſſus animum.i. habens animum concuſſum, caſu.i. ruina & præcipitio amici.ſ. Palinuri, qui, diu, & fideliter nauem eius gubernauerat. Et, ſup. ait, ô Palinure. confiſe.i. qui confiſus eſt nimium, cœlo & pelago ſereno (credebat enim quod ſopore naturali oppreſſus, ceciderat in mare) tu iacebis nudus.i. inhumatus in arena ignota.i. peregrina, ante nõ viſa. Seruius dicit. ſequẽtes duos verſus à Virgilio huic quinto appoſitos, quod mihi veroſimile eſt, quia quando Virgilius verbum non præponit, vt hic. O nimium ſolet poſtponere. vt ibi. Sic fatur, ſed melior eſt continuatio, & librorum compendentia, ſi ſequenti libro dentur. Claudit ergo hunc librum, ſicut & ſuperiores. commemoratione mortis.ſ. Palinuri. nec mirum, quia per mortem & lacrymas, deſcendimus ad inferos. defuncti, per mortem ſed viui, per lacrymas.i. doloroſam defunctorum, & eorum, quæ poſt hanc vitam contingere poſſunt contemplationem, quomodo Aeneas deſcendiſſe creditur. vnde ait: Sic fatur lacrymans.

VRIA LECTIO.

NVDVS, & ignota Palinure iacebis arena] In antiq. omnibus exempl. quæ verſare mihi contigit, Nudus, in ignota legitur.

IN VI. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Quæruntur ſexto Manes, & tartara Ditis

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Cumanas deinde venit: fert hinc reſponſa Sibyllæ.
Miſenum ſepelit: mons ſeruat nomen humati.
Ramum etiam ante Deum placato numine portans.
At vates longæua vna deſcendit Auernum.
Agnoſcit Palinurum: & ibi ſolatur Elliſſam.
Deiphobumq́ videt lacerum crudeliter ora.
Vmbrarum pœnas diſcit narrante Sibylla.
Conuenit Anchiſen, penitusq́ in valle virenti
Agnoſcitq́ ſuam prolem, monſtrante parente.
Hæc vbi percepit, graditur, ſociosq́ reuiſit.

ALIVD IN EVNDEM.

Sacratam Phœbo Cumarum fertur in vrbem
Rex Phrygius, vatisq́ petit reſponſa Sibyllæ.
Miſenum ſepelit. poſt hæc adit infera regna,
Congreſſusq́ patri diſcit genus omne ſuorum:
Quoque modo caſus valeat ſuperare futuros.

QVAERVNTVR] Sicut eſt apud Horat. Mors vltima linea rerum eſt. & ideo in ſex librorum, quibus virum deſcribit. vltimis lineis, mortis all. cuius meminit, ſextum autem totum de conſi-deratione eorum, quæ poſt hanc vitam in regione mortuorum aguntur; confecit;, multa ex Platonicorum philoſophia, depromens, & multa chriſtiano non indigna aſſerens, nam & ſontes; criminali peccato in ęternum puniri, leuiori delicto purgari aſſerit, & ipſa criminalia peccata ex ordine cenſet, atque ita dum per pœnas à peccando retrahit, multum rei pub. confert, nec tamen a principali intentione, quę eſt Auguſtum ab origine commendare, diſcedit, nam dum progeniem Aeneæ deſcribit Anchiſes, ad Auguſtum vſque progreditur. Verum vt ſexti libri farraginem totam prælibemus, argumentorum explanationem paucis exequemur, quæ huiuſmodi eſt. Manes, id eſt ab inferis ad ſuperos, ſecundum Ethnicos, manantes ſpiritus, hoc eſt inferi, & tartara .i. obſcura regna. Ditis .i. Plutonis, quæruntur .i. viſuntur ab Aenea, duce Sibylla, ſexto ſupp. libro, & id quidem videtur monoſtichō, totum argumentum ſimul cō plectens. Aeneas, ſupp. venit, deinde .ſ. poſtquam fecerat, quod in fine argumenti quinti libri dictum eſt .ſ. Et placidum Aeneas Palinurum quærit in vndis. nam eſt continuatio Cumas deinde venit, &c. poſtquam ergo quæſiit Palinurum venit deinde Cumas .i. ad ciuitatem illam Italiæ, in littore ſitam, & fert, id eſt aufert, hinc ſcilicet à Cumis, ex templo Phœbi, & Dianæ, reſponſa, id eſt oracula Sibyllæ, & ſepelit Miſenum, tubicinem illum peritiſſimum, ſubmerſum à Tritone, mons ſcilicet Miſenus, ſeruat nomen humati, id eſt ſepulti, quia ab eo nomen accepit, & portat, & ramum ſcilicet aureum, ante ſcilicet ſe, aut numine deū, id eſt deorum inferorum, & placato ante, id eſt priuſquam ad inferos intraret. At vates, ſcilicet Sibylla longæua. id eſt longi æui, quia dicitur vſque ad tempora Tarquinij vixiſſe, & beneficium vitæ ab Apolline accepiſſe, vt alibi dicemus, deſcendit vna, id eſt pariter cum illo, Auernum, id eſt per Auernum, ad inferos, aut deſcendē do, tranſit Auernum. Agnoſcit, ſcilicet Aeneas, Palinurū, ſcilicet amicum, directorem nauis, ſuper vndas fluitātem, & ſolatur, id eſt conſolatur, ibi, ſcilicet apud inferos, Elyſſam, id eſt Didonem, & videt Deiphobum, filiū illum Priami, & maritum Helenes, poſtquam ab Alexandro, ſeu Paride dimiſſa erat, lacerum ora; id eſt habentem ora lacera, & trūcata, crudeliter, id eſt inhumane, & cōuenit, id eſt viſitat, loquendi gratia, Anchiſen, ſcilicet patrem ſuum, in valle penitus virenti, & agnoſcit ſuā prolem, id eſt progeniem, parente, ſcilicet Anchiſa, monſtrante. Et vbi .i. poſtquam, ipſe percepit hæc ſcilicet iam dicta. ipſe graditur, id eſt progreditur, & diſcedit, ſcilicet ab inferis, & reuiſit ſocios, ſcilicet in littore dimiſſos.

SERV. MOTVS quidem Virgilius ſcientia plenus eſt, in qua hic liber poſſidet principatum, cuius ex Homero pars maior eſt. Et dicuntur aliqua ſimpliciter, multa de hiſtoria, multa per altam ſcientiam Philoſophorum Theologicorum Aegyptiorum, adeo vt plerique de his ſingulis huius libri integras ſcripſerunt pragmatias. Sanè ſciendum, licet primos duos verſus Probus, & alij in quinti reliquerint fine, prudenter ad initium ſexti eſſe tranſlatos. Nam & coniunctio poematis melior eſt, & Homerus etiam ſic inchoauit, ὣς φάτο δακρυχέων. [Claſſique immittit habenas] Nauibus ſuis ſiue naui quæ claſſis dicitur, vel ꝙ fiat de fuſtibus. *Calas.* Calas enim dicebãt maiores noſtri fuſtes quos portabant ſerui ſequentes dominos ad prœlium, vnde etiam Calones dicebantur. Nam conſuetudo erat militis Romani, vt ipſe ſibi arma portaret, & vallum, *Vallum.* vallum autem dicebant calas, ſic Lucilius, Scinde calam vt caleas, id eſt ò puer, frãge fuſtes, & fac focum. Inde ergo claſſem dictam dicunt. *Claſſem.* Alij claſſem hinc dictã volũt, apud maiores noſtros ſtipendium terreſtri prœlio miles pedeſter dabat, equites vero dabant in nauali certamine. nam adhuc pauper fuerat populus. Exinde iam quod ab equitibus dabatur ſtipẽdium, tractum eſt vt diceretur claſſis. Propriè .n. claſſes equitũ dicimus. [Claſſique] aut ſuæ naui, quæ claſſis, vt in j. diximus, dicta eſt ἀπὸ τῶν καλῶν. i. à lignis. Vnde Horatius, Me vel extremos Numidarum in agros, Claſſe releget. Aut omnium quæ eius curſum ſequentur. Palinuri enim implet officiũ, de quo ſupra ait. Ad hũc alij curſum contendere iuſſi. [Immittit habenas] aut funes ꝑ metaphoram dixit, aut Homerum ſecutus eſt, qui ait ἐκτύναντο δ' ἐρετμὰ τρόποις ἐν δερματίνοισιν. Et alibi, ἕλκον δ' ἱστία λευκὰ, ἐϋστρέπτοισι βοεῦσι. i. loris tortis. his enim vtebantur antiqui. [Et tandem] ad Aeneæ deſiderium retulit, olim ad Italiã venire cupientis. Ceterum mora non conſtruit de Capreis Cumas vſque ad tantã vicinitatem tuam longam fuiſſe nauigationẽ, preſertim accedente fauore Neptuni. [Euboicis oris] a colonia Cumas appellauit. Nam Euboea inſula eſt, ĩ qua Calchis ciuitas eſt, de qua venerũt, q condiderunt ciuitatem in Cãpania, q̃ Cumas vocarũt, vel ἀπὸ τῶν κυμάτων, vel à grauidæ mulieris augurio, quæ græce ἔγκυος dicitur. [Allabitur] Venit celeriter, vt, Labere nympha polo. [Pelago] In pelago] In pelagus: vt, It clamor clamor cœlo. Bene autem Obuertunt, vt non Aenea, ſed ſociis vilia dentur officia Gubernandi ars ſoli conceditur Aeneæ [Dente tenaci] Vnde in j: Vnco non alligat ancora morſu. Ancora (vt ſupra diximus) in græco aſpirationem non habet, vnde ἄγκυρα dicitur. Vnde & apud maiores ſine aſpiratione proferebatur. Contra thus, & orchus veteres dicebant, & lurcho, id eſt vorax, quibus ſequens ætas detraxit aſpirationem. [Iuuenum manus] Poſt conditam in Sicilia ciuitatem ſenũ aut nulla aut rara fit men tio. [Ardens] Feſtinans: vt, Inſtant ardentes Tyrij. [Littus in Heſperium] Hic oſtenditur Heſperiam minorẽ eſſe oẽm Italiam, dictum (vt ſupra diximus) vel à rege, vel à ſtella. [Semina flammę] σπέρματα πυρὸς Homerus dicit, id eſt ſeminis. [Abſtruſa in venis Silicis.] In Georgicis: Et Silicis venis abſtruſum excuderet ignem. Abſtrudere enim eſt de induſtria celare. [Ferarum Tecta] Epexegeſis ſiluæ. [Flumina monſtrat] Quæcunque fluenta. Et ſciendum monſtrari Aeneæ, ad expiandum ſe. Nam funeſtatus fuerat morte Palinuri, non quòd eum viderat, ſed quòd funus agnouerat. id eſt doluerat. In eo enim ẽ pollutio quod ait. Caſuque animum concuſſus amici. Nam ipſa impiant quæ agnoſcimus. Vnde in Liuio habemus, Horatium Puluillum, cum Capitolium dedicare vellet, audiſſe ab inimico mortuum filium, & ne pollutus dedicare non poſſet, reſpõdiſſe, cadauer ſit. Hanc autem purgationem Aeneæ polluto dat vbique Virgilius, vt paulò poſt: Corpusque recenti Spargit aqua. [At pius Aeneas] Quippe ad templa feſtinans. [Arces quibus altus Apollo] Cum vbique arx Ioui detur, apud Cumas in arce Apollinis templũ eſt, altus autem uel magnus: vt, Iacet altus Orodes. Et de ipſo Apolline, Sic pater ille deum faciat, ſic altus Apollo. Vel ad ſimulacri magnitudinem retulit, quod eſſe conſtat altiſſimum. [Quibus Præſidet] Quibus præeſt, quas defendit. [Horrendæ] Venerandæ: vt, Horrendum ſiluis, & religione parentum. [Procul] Haud longe. Procul enim eſt, & quod præ oculis eſt, & quod porrò ab oculis. Vnde & duplicem habet ſignificationem. [Antrum immane petit] Epexegeſis domus Sibyllæ. [Mentem, animumque] Periſſologia eſt. Nam ſecundum Lucretium vnum eſt mens, & animus. [Delius inſpirat vates] Apollo fatidicus.

PVB. VIRGILII MARONIS AENEIDOS

LIBER SEXTVS.

SIC fatur lacrymans, claſſique immittit habenas:
Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris,
Obuertunt pelago proras: tum dente tenaci
Anchora fundabat naues: & littora curuæ
Prætexunt puppes. iuuenũ manus emicat ardens
Littus in Heſperiũ: quærit pars ſemina flammæ
Abſtruſa in ventis ſilicis: pars denſa ferarum
Tecta rapit, ſiluas; inuentáq. flumina monſtrat,
At pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
Præſidet, horrendæq. procul ſecreta Sibyllæ.
Antrũ ĩmane petit; magnã cui mentẽ, animũq.
Delius inſpirat vates, aperitq. futura.
Iam ſubeunt Triuiæ lucos, atque aurea tecta.
Dædalus, vt fama eſt, fugiens Minoia regna,
Præpetibus pennis auſus ſe credere cœlo,
Inſuetum per iter gelidas enauit ad arctos:
Chalcidicaque leuis tandem ſuper aſtitit arce.
Redditus his primum terris tibi Phœbe ſacrauit
Remigium alarum, poſuitq. immania templa.
In foribus, letum Androgeo: tũ pendere pœnas
Cecropidæ iuſſi (miſerum) ſeptena quotannis
Corpora natorum: ſtat ductis ſortibus vrna.
Contra elata mari reſpondet Gnoſia tellus.
Hic crudelis amor Tauri, ſuppoſtaq. furto
Paſiphae, mixtumq. genus, prolesq. biformis
Minotaurus ineſt, Veneris monimẽta nefandæ.
Hic labor ille domus, & inextricabilis error.
Magnum reginæ ſed enim miſeratus amorem
Dædalus, ipſe dolos tecti, ambageſque reſoluit,
Cæca regens filo veſtigia. tu quoque magnam
Partẽ opere in tãto (ſineret dolor) Icare haberes.
Bis conatus erat caſu effingere in auro:
Bis patriæ cecidere manus, quin protinus omnia

Perlegerent oculis, ni iam præmiſſus Achates
Afforet, atque vnà Phœbi, Triuiæque ſacerdos
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi.
SIB. Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit.
Nunc grege de intacto ſeptem mactare iuuẽcos
Præſtiterit, totidem lectas de more bidentes.

PVB. VIRGILII

tus. & ſic ait Delius, vt. Nunc Lyciæ ſortes. i. Appollineæ. Bñ aũt Sibylla quid ſit, expreſſit. Magnã cui mẽtem, animumq; Delius inſpirat vates. Nam vt ſupra diximus, Sibylla dicta eſt quaſi σιοῦ βουλὴ. i. dei ſnia. Aeolici. n. σισυς deos dicunt. [Triuiæ lucos] Congruit Apollini. Dianæ iuncta ſunt templa, vt paulò poſt, Phœbi Triuiæq; ſacerdos. Et bene fit Lucorum Dianæ commẽmoratio, quia periturus eſt inſcios. [Aurea tecta] Apollinis. ſ. [Dædalus, vt fama eſt, fugiens Minoia regna.] Indicato à ſole adulterio Martis, & Veneris, Vulcanus minutiſſimis catenis lectulum cinxit, quibus Mars, & Venus ignorãtes implicati ſunt, & cum ingenti turpitudine reſoluti ſub teſtimonio cunctorum deorum. quod factum Venus vehementer dolens, ſtirpem oẽm Solis perſequi infandis amoribus cœpit. Igitur Paſiphae Solis filia, Minois regis Cretæ vxor Tauri amore flagrauit, & arte Dædali incluſa intra vaccam ligneã ſeptam corio iuuencæ pulcherrimæ, cum Tauro concubuit. Vnde natus eſt Minotaurus, qui intra Labyrinthum incluſus humanis carnibus veſcebatur. Sed Minos de Paſiphae habet liberos plures, Androgeũ, Ariadnẽ, Phædram. ſed Androgeus cum eſſet athleta fortiſſimus, & ſuperaret in agonibus cunctos, apud Athenas ab Athenieñbus, & vicinis Megarenſibus coniurati occiſus eſt. Quod Minos dolens collectis nauibus bella cõmouit, & victis Athenienſibus pœnam hanc ſtatuit, vt ſingulis quibuſque annis ſeptem de filijs & ſeptem de filiabus ſuis edendos Minotauro mitterẽt. Sed tertio anno Aegei filius Theſeus miſſus eſt, potẽs tã virtute q̃ forma. qui cum ab Ariadne filia regis amatus fuiſſet, Dædali conſilio filo iter rexit, & necato Minotauro cũ rapta Ariadne victor aufugit. Quæ cum omnia factione Dædali Minos deprehendiſſet effecta, eum cum Icaro filio ſeruãdum in Labyrinthum truſit. ſed Dædalus corruptis cuſtodibus ſub faciendi muneris ſpecie, quo ſimulabat poſſe regem placari, ceram accepit & pẽnas, & inde tam ſibi q̃ filio alis impoſitis euolauit. Icarus altiora petens, pennis Solis calore reſolutis, mari in quod cecidit nomen impoſuit. Dædalus vero primo Sardiniam, vt dicit Sal. poſt delatus eſt Cumas, & templo Apollini condito, in foribus hæc vniuerſa depinxit. Dicendo aũt Virgilius, vt fama eſt, oſtendit requirendam eſſe veritatem. Nã Taurus notarius Minos fuit, quem Paſiphae amauit, cum quo in domo Dædali concubuit & quia geminos peperit, vnũ de Minoe, & alium de Tauro, enixa eſſe Minotaurum dicitur, quod & ipſe paulò poſt oſtendit dicens, Mixtumq; genus. Sed incluſum Dædalum regioa corruptis relaxauit cuſtodibus. qui a miſſo in mari filio, naui delatus eſt Cumas, quod ipſum tangit dicens. [Remigium alarum] alæ enim & volucrium ſunt, & nauium: vt. Velorum pandimus alas. [Minoia regna] Cretam. [Præpetibus pennis] Felicibus. Præpetes. n. ſunt aues boni augurij. quod huic dat, quia peruenit. [Auſu ſe credere cœlo] Quaſi alienis ſedibus. Hora. Expertus vacuum Dædalus aera Pennis non homini datis [Inſuetum] hominibus. ſ. [Enauit ad Arctos] Bene vtrunque miſcet. Nare. n. & de nauibus dicimus. vt. Narat vncta carina. Itẽ. Et terris adnare neceſſe eſt. Et de volatu vt, Nare per æſtatem liquidã ſuſpexeris agmẽ. Ad Arctos autem, ſi ad fabulam, contra Septẽtrionem. ſi ad veritatem Septentrionis obſeruatione. [Chalcidicaq;] Quã ciuitatẽ Chalcidenſes cõdiderunt vt ſupra ab inſula Cumas nominauit. [Redditus his primũ terris] Quaſi de alieno elemento. Horat.

Finibus Atticis reddas incolumem precor.

[Remigium alarum] artem volandi. [Poſuit] ædificauit. [Letum Androgeo] Secundum Atticam linguam genitiuus ſingularis græcus eſt. [Cecropidæ iuſſi] Athenienſes à rege Cecrope. [Pendere] autem ſoluere. quod vt ſupra diximus. Tractum eſt à pecuniaria damnatione [Miſerum] Dolentis interiectio, ac ſi diceret nefas. [Corpora natorum] Bene corpora. quæ ad tempora viua conſumebantur [Stat] aut horret: vt. Stant lumina flamma. aut re vera ſtat poſt ductas ſortes, aut certe ad picturam reſpexit. Nam volui in pictura non poterat. Et licet non ſit vrnæ ſtare de pictura tamen bene dictum eſt. Sed ſi Stat, horret acceperimus [Ductis ſortibus] Intelligimus de qua ducebantur: vt, Et qua vectus Abas. Nã a paſſiuo (vt ſæpe iam diximus) inueniri non poteſt participium præſens [Elata mari] Perite, ſitum expreſſit. vt enim Sal. dicit, Creta altior eſt qua parte ſpectat orientem. [Reſpondet] aſpicitur. Nam contra Athenas eſt poſita.

[Furto] adulterio: vt. Vulcani Martiſq; dolos, & dulcia furta Poteſt. & ad Vaccam referri. [Mixtumque genus] ſm veritatem [Proleſque biformis] ſm fabulam. [Veneris monumenta nefandæ] aut memoria turpiſſimi coitus, aut vitio Veneris proditæ. Significat autem Minotaurum [Inextricabilis error] Inſolubilis, indeprẽhenſibilis. Horat. Si pugnat extricata denſis ceruа plagis. Si extricata, eſt ſoluta: Inextricata inſoluta ſine dubio. [Reginæ] Regis filiæ Ariadnes. [Opere in tanto] in foribus affabre factis. [Bis patriæ cecidere manus] Quia patriæ. [Quin protinus oẽm] Oſtendit plura fuiſſe q̃ dixit depicta [Perlegerent] ſ. picturam. Nec incongrue legi picturam dixit, cum Græce γράφειν & pingere dicatur, & ſcribere. Hoc eſt quod ait Horat. in Arte poetica. Et noua fictaq; nuper habebunt Verba fidẽ, ſi Græco fonte cadant parce detorta. [Præmiſſus Achates] κατὰ τὸ σιωπώμενον. i. taciturnitatẽ intelligimus. [Deiphobe Glauci] Subaudi filia. & eſt proprium nomen Sibyllæ. Multæ autem fuerant, vt ſupra diximus, quas omnes Varro cõmemorat, & requirit à qua ſint fata Romana conſcripta, & multi ſequentes Virgilium, ab hac Cumana dicunt, quæ licet longæua legatur, non tñ valde congruit eam vſque ad Tarquini tempora duraſſe, cui Sibyllinos libros conſtat oblatos. Ducitur tamẽ Varro vt Erythræam credat ſcripſiſſe, quia poſt incenſum Apollinis templum, in quo fuerãt apud Erythram inſulam, ipſa inuenta ſunt carmina [Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit] Et ſupra diximus Apollinem ſex menſibus apud Lycios, & ſex apud Delon dediſſe reſponſa. Item lectum eſt deos aliquoties tantum calendis. aliquoties idibus vaticinari, nonnunquam dei vel prima, vel media, vel poſtrema parte. Vnde eſt in iure fiſſus dies. i. non totus religioſus, quẽ nũc oſtendit dicens non oportere Aeneam religioſam diei partem pendere. i. oraculis congruam. Sanè ſciendum Poſcit lectionem eſſe meliorem. Tempus enim poſcit ſpectaculis, non à con ſpectaculis poſcitur. [Nunc grege de intacto] Gregem pro armento poſuit. Nam de iuuencis dicturus eſt quæ per poeticam licentiã ſæpe confundit. Illo proprie poſuit. Quinque greges illi balantum quina redibant Armenta. Intacto indomito: vt, Et intacta totidem ceruice iuuencas. [Lectas de more bidentes] De more, antiquo. ſ. quem prætermiſit, quaſi tunc omnibus notum. i. ne habeãt caudã aculeatam, ne linguam nigram, ne aurẽ fiſſam, per quod docet aliud eſſe intactum, aliud lectum. [Bidentes] autem. vt diximus, oues ſunt circa bimatum habẽtes duos dentes eminentiores, quæ erant aptæ ſacrificijs.

ASCENSIVS.

SIC fatur lacrymans] Hic ſextus, ex xj. Odyſſeæ Homeri, ſumptus eſt vbi Vlyſſes Calipſus. ſeu Calipſonis dictu, ad inferos deſcendit. & Tireſiam, vatẽ Thebanum, de reparãdis opibus cõſuluit. vñ Horat. ij. Serm. Hoc quoq; Tireſia præter narrata petẽti, Reſponde, quibus amiſſas reparare queam res. Artibus, atq; modis. Hom. autem dixit, Vlyſſi occurriſſe vmbram maternã. Seru. vero dicit, plurima ex Aegyptiorum theologia ſumpſiſſe poetã, ad hunc librũ, quod & verum eſt, nam Orpheũ, q Homerũ ſecutus dicitur, in Aegyptum profectum, aũt, illincq; nouos ſacrificiorũ ritus retuliſſe, preſertim de Styge. Nã Iſis, Oſiridis mariti ſui, à Tiphone fratre occiſi, mẽbra in inſula vltra Stygẽ paludem ſepeliuit, quo ceteri quoque poſtea ſuos illic ſepeliuerunt, vt inferius dicemus. Nõ aũt verũ eſt, qd dicit Homerum, incepiſſe librum, ἀπτόατο &c. licet ſic verſiculos inceperit. Cum autem dicit, Sic fatur lacrymans, pietatẽ viri oſtẽdit, quẽ vbiq; pium inducit. & cũ addit, Claſſiq; immittit habenas, fortitudinem, & ſolertẽ grauitatẽ eius, q inter lacrymas, ſuæ & ſuorum ſaluti conſuluit. [Claſſiq; immittit habenas] Trãſlatio ab equis, vnde Hom. lora incidit iubet, quæ etiam equorũ ſunt, & Plaut. Nam inquit, equo ligneo, per cœruleas vectus es vias? accipiet ſ equũ ligneum pro naue. Claſſis autem eſt nunc vna nauis. nunc nauiũ multitudo, nunc armatorum, & præcipue equitum ordo. erant aũt (vt Liu. docet) Romanis olim claſſes quinque, nunc ſcholaſticorum eiuſdẽ auditionis. nã & Quint. eos per claſſes diſtribuendos docet, vulgus appellat locum primum, atque ſecũdum. Nunc ſtrepitus claſſium ſeſe mouentium ad claſſica. i. ſonitum tubarum. Et tandem, non ad diuturnam nauigationem ex Sicilia, ſed ex Troia referturi, aut ad deſiderium vehemens, [Euboicis]

Boicis] A Colonia.nam Euboea inſula eſt in qua Chalcis ciuitas eſt vnde venerunt Coloni, qui in Campania Italiæ, Cumas ædificauerunt.[Pelago] i.in pelagus.aut pelagus verſus, qđ faciũt, qui in terram nõ ſuam, vnde forte de repente proficiſcendũ ſit, appulſi ſunt [Mentem,animumq.] Plures periſſologiã cẽſent.i. abundantem ſermonem.cum n,inquiunt,fidem ſit, mens & animus alterum ſufficeret.vnde Lucret.Primum.animũ dico mentem,quam ſæpe vocamus Idem.Conſilium quod nos animum, mentemq. vocamus.Alij diſcernunt animum à mente, vt D.Auguſt.in De ciuitate De & videtur mens, qua meminimus & diſquirimus,animus,quo aluemus,& ſpiramus.Sed immẽſum eſſet opus,ſi ſingula quæ occurrunt,recenſerem.Ordo autẽ eſt . Nam Don.non extat. Aeneas lacrymans,fatur ſic.ſ. vt præmiſſum eſt, & immitit habenas.i.liberam facit nauigationem, claſſi.i.nauibus,& allabitur tandem.i.poſt longam expectationem,oris.i.regionibus, Euboicis.i.ab Euboicis exculcis. Cumarum.i.qui illic Cumas extruxerat, hoc eſt ad eam regionem , vbi ſunt Cumæ, Chalcidenſibus populis Euboicis,extructæ. Et,ſup.miniſtri,aut ſocij.Nam vile miniſterium non conuenit Aeneę.& ita numerũ mutauit,dicens,& immittit.& obuertunt.i.controuertunt, pelago.i.in pelagus;aut pelagus verſus; proras .i. anteriores partes nauium,quæ prorunt aquas,& quæ ad litcus appelli ſolent, ſed, vt ad profectionem paratæ ſint naues,obuertuntur,ſicut & currus dum cito auehendi ſunt.tum.i.deinde aut inſuper , anchora fundabat.i.ad fundũ figebat, aut retinebat naues, dente tenaci, qui.ſ.in terram miſſus erat.& puppes, i. poſteriores, & altiores partes nauium,curuæ.i.reflexæ.prætexunt.i.cooperiunt. & à conſpectu mouent littora, omnis manus.i.tota multitudo iuuenu, quia ſeniores dimiſſi erant ferè in Sicilia,emicat.i.emittitur, cũ motu quodam, in.i.ad littus Heſperium.i.Italicum pars.ſ. iuuenum,quæ ſemina flammæ.i.ſcintillas ignis, abſtruſa.i.occultas, aut latentes in venis ſilicis.ſ.lapidis duriſſimi. vnde ignis excutitur. Pars rapit ſiluas(appoſitoriè)denſa tecta ferarũ. & ſup.pars, monſtrat flumina.i.aquas dulces,& fluentes,vt fontales,inuenta.ſ.à ſe. At.i.ſed,Aeneas pius.i.religioſus,deorum cultor petit,i. aggreditur arces quibus Apollo altus præſidet ,id eſt templum Apollinis,qui illic in arce colitur.& ſecreta.i.penetralia, procul, id eſt ſemota à vulgo,Sibyllæ.i.virginis,diuinam mentẽ,& conſilium ſcientis, horrendæ.i.cum horrore quodã adiri ſolitæ appoſitorie,antrum immane.i.valde magnũ,aut horrẽdum, vnde ſiue bonum,ſiue malum.vere prędicitur,nec cuiquam parcitur. Cui.ſ.Sibyllæ vates,Delius.i.Apollo,in Delo natus, qui vatum princeps eſt,inſpirat magnam mentem.i.reminiſcendi,& diſquirendi virtutem,& animum.i.rationem,& audiendi vim , & aperit.i.reuelat futura.per mentem,ergo poteſt , per animum vult, & quia aperit,ſcit prædicere futura . Et , Aeneas cum comitatu ſuo ſubeunt,iam lucos.i.ſiluas incęduas,Triuiæ. i. Dianæ,atque tecta aurea.ſ.Phœbi,quæ illic ſunt.vbi eſt lucus Dianæ,vocat autem Dianam.Triuiam,quia tres vias,& tot nomina,ac poteſtates habet.Eſt enim in cęlo,luna:in ſiluis,Diana:& apud inferos, Proſerpina,vt dictum eſt in quarto ;

Illic,tria virginis ora Dianæ .

[Dędalus,&c.]Quia de more ſuo, Virgilius prius loca,q̃ quæ in eis geſta ſint,deſcribere ſolet.deſcribit etiã nunc tẽplum, & eius ornatum,conditum à Dædalo,qui ſe illic à Creta recepit, perpeti volatu.i.(vt hiſtoriæ habent)nauigatione.& remis.& velis facta.nam antennas inueniſſe dicitur.vnde poetæ, rem in miraculum traxerunt,dicentes,Dędalum volaſſe,vnde Iuuen.Fabrũq. volantem.Nam volare etiam naues dicũtur, ſicut & aues nare, vt alibi latius dicemus.Fuit autem Athenienſis , vnde Iuuen.de eo, Medijs , ſed natus Athenis . cuius fabulam Seruius recitat . [Præpetibus pennis] A. G. lib.vj.cap.vj. dicit ibi ab Higinio reprælendi,quaſi inſcitè dictum.Nam præpetes,inquit , aues , ab augurio appellantur,quæ aut opportune peruolant, aut idoneas ſedes capiunt.Non apte igitur,vſum verbo augurali volatu,nihil ad augurum diſciplinam pertinente.Sed Higinius nimis Herculè ineptus eſt.cum quid præpetes eſſent,ſe ſcire ratus eſt, Virgilium autem,& Timacium doctum virum ignoraſſe.q in I I. Iliados,victoriam,volucrem præpetem appellauit in hoc verſu, dum , Dat vincenti præpes victoria palmam . Cur autem non & Q.quoque Ennium repræhendit, qui in annalibus nõ vt Virg. pennas Dædali præpetes,ſed lõge diuerſius inquit, Brundusium pulchro præcinctum pręprete portu. Et ſi vim potius,naturamq. verbi conſideraſſet,neque id ſolum quod augures dicerent , inſpexiſſent, veniam prorſus poetis daret ſimilitudine, & tranſlatione verborum,non ſignificatione vtentibus . Nam quoniam non ipſe tantum aues , quæ proſperius præuolant, ſed etiã loci quos capiunt,quod idonei,feliceſq. ſunt præpetes , dixit, quoniam ex locis in quibus periculũ metuebat in loca tutiora peruenerat,locos porrò præpetes,& augures vocant.& Ennius in Analiũ primo dixit. Præpetibus hilares ſeſe. pulchriſq. locis dãt. Auibus aũt præpetibus contrarias aues inferas appellari, Nigidius Figulus in lib.j.augurij priuati ita dicit. Diſcrepat dextera ſiniſtræ præpetibus inferæ.&c.[Androgeo] Genitiuus eſt Græcus vt rectè ſentit Seru. [Septena].i. ſeptem vtriuſque ſexus , vt trahitur ex Phœdone Platonis,qui hæc eſt,inquit, illa nauis (vt aiunt Athenienſes)in qua Theſeus. olim biſſeptem illos tulit in Cretã,ſeruauitq. eos, & ipſe ſeruatus eſt.Minotaurus, humeris tenus(vt dicit Diod.)taurus fuit. Cecrops Dyphies dictus,quod pedes ſerpentinos haberet. Cauſam furoris Paſiphaes, fabuloſe narrat Seru.dũ autem Venus cũ Marte dijs expoſiti eſſent oẽs dijs,deæq (vt dicit Hom.)pudibundi aufugerunt,præter Mercurium,qui ſe tali aiebat opprobrio velle affici.addidit.n. omnib. quibus coniungitur. Diod.dicit,iratum Neptunum in Minoa , quod pulcherrimum taurum mactare ſolitus ,nunc vni pepercerit , cuius amore vxor eius diſperijt. Plutarch. autem in vita Theſei dicit,hũc Taurum ſcribam fuiſſe,cuius amore capta eſt Paſiphae.Sed ordinem explicemus,qui talis eſt. Dædalus, faber ille ſubtiliſſimus,fugiens (vt fama eſt) Regna Minoa ,id eſt quibus Minos tunc regnabat,videlicet Cretenſia. auſus credere, id eſt committere,cœlo.i.aeri ſe pennis præpetibus felicibus & velociter ferentibus enauit ad Arctos.i.populum Arcticum,reſpectu Græciæ gelidas.i.vicinas gelidæ zonæ Septẽtrionali.ſ. p iter inſuetu. ſ.ipſi & cęteris hoibus.hoc eſt per aerem.& ipſe leuis.i. velox ſuperaſtitit arce Calcidica.i.à Calcidica.i. à Calcidenſibus extructa,hoc eſt ſuper templum Apollinis.ſed more ſuo dat prępoſitioni ſuper,ablatiuũ,ſicut, Fronde ſuper viridi. & , Gemina ſuper arbore ſidunt.& ipſe redditus quaſi debito elemento (vnde dictus eſt,auſus ſe credere.i.cõmittere cęlo. quaſi alieno,reddimur aũt ,pprie noſtris.vnde Horat. Nauis quæ tibi creditũ debes, Virgilium finibus Atticis reddas incolumẽ precor)primum his terris.ſ.in quibus Euboici, ſeu Chalcidenſes, Apollini arcem extruxerũt,hoc eſt apud Cumas.O Phębe.i.Apollo, ſacrauit tibi remigiu alarum,quaſi nõ amplius volaturus ſed q a reciproca eſt trãslatio de nauib. ad alas,dicimus.n. aues nare,qđ nauiũ eſt & naues volare,quod auiũ eſt,cõiunxit,dicens,remigiũ.i. remigationem:quæ nauiũ eſt,quia,reuera , nauibus aufugiſſe dr̃, & alarum,quæ auiũ volãtiũ ſunt, nã fabuloſe volaſſe dr̃.Põt ẽt iõ ſacraſſe Phœbo,q a idẽ eſt ſol,cuius calore alæ eius ſolutę nõ ſunt,vt, Icari nimis altæ volantis.ſacrauit ergo ò Phœbe,tibi remigiũ alarũ.i.alas,quibus nauerat.i.volauerat,aut remigiũ alatũ.i.velorum,& antennarum,quibus quaſi auolauerat,& volucres alis,& poſuit templa immania i.valde magna , aut horrenda,&,ſup.poſuit.ſ.in ſtatuis, & cęlaturis ; lætũ.i. mortẽ Androgei.i.filij Minois ab Athenienſibus occiſi.tũ.i deinde, Cecropidæ.i.Athenienſes,miſſi,ſup.ſunt,pendere.i. pſoluere,quotãnis.i. ſingulis annis,ſeptena.i vtriuſq; ſexus ſeptẽ,hoc eſt quatuordecim,corpora natorũ.i.liberorum,tã maſculorũ,q̃ fœmellarum , (miſerum,pro miſerorum,hoc eſt miſeratione dignorum) vrna ſtat.i.effecta eſt ſtare,ſortibus ductis:i.poſtq̃ ſortes eſſent ductæ ab Athenienſibus vt ſcirent,q debe ent ad Minotaurum in Cretã mitti,vt ab eo deuorentur.nam id ſorte fiebat; vnde &.Theſeus miſſus eſt,quamuis regis filius, quia vero non potuit ſculpi,nec cælari,vt vrna ducatur.i.moueatur,bene dicit eam ſtare ductis ſortibus tellus Gnoſia,i.Cretenſis,à parte totum accipiẽdo.elata mari.i.ſuper mare ,quia altior vr̃,reſpõdet cõtra.i. ex diuerſa regione,quã ad eam tendebant Athenienſes reſpondet (inquit Seru.)id eſt aſpicit, crudelis amor.i. ſculptura crudeliter amantis.& ſi Paſiphae,filia Solis,& vxor Minois,ſuppoſita.i.ſubmiſſa,vt coiret furto.i.clanculum,arte Dædali , q eã in ligneã vaccam incluſit,& Minotaurus,i.mõſtrũ,partim homo, & partim taurus,quia ex tauro cõceptũ,proles biformis.i.mixtæ formæ.ſ humanæ,cũ taurina ineſt hic.i.in hac ciuitate Cretenſi,videlicet in Gnoſo,regia Minois,Minotaurus, inquit appoſitorie, monumenta.i.teſtimonij, Veneris.i.coitus,nefandæ.i.deteſtabilis,& abominabilis,quia mulieris cum tauro.poſſet etiam referri ad fabulam.quam Seru.recitat,de irata Venere in ſtirpem Solis. Ille.i.notiſſimus labor.i. laborioſius exitus , domus.ſ. Labyrinthi.ineſt hic,& error inextricabilis ,-id eſt cuius tricæ . id eſt implicantes,tricarum ſimiles,explicari nequeunt,niſi cum ſumma difficultate.Sed enim.i.ſed certe.licet inextricabilis ſit aliis Dædalus ipſe,ſcilicet artifex,& extructor:miſeratus.i. miſericor

diter

diter reſpiciēs magnū amorē reginæ.i.Ariadnæ regis filię,Theſea miſere amantis,reſoluit.i.expediuit.nodos.& ambages.i.dublos meatus,tecti.ſ.Labyrinthi,regens.i.dirigens,filio.ſ. in glomere implicito,veſtigia cæca. i. incerta alioqui & ô Icare filij.ſ.Dædali,tu haberes.i.habuiſſes.quoque. i. ēt, magnā partem in tanto opere,quantum.ſ.fecit in foribus ſi,ſub dolos, ſineret.i.ſi iuſſet,hoc eſt pmiſiſſet, ipſe Dædalus conatus eſt bis effingere caſus.i.ruinam Icari.ſeu præcipitium,in auro.i.cælatura aurea, manu patriæ.ſ.Dędali patris,cecidere.i.ceciderunt bis,quia præ pietate paterna,effingere non potuit,quin.i.quinimò, Aeneas, ſup.& qui cū eo erant.perlegerēt.ſ.oculis protinus.i.ſtatim. vel protenus.i.porrò tenus.i.late omnia (ſic enim antiqua, & vera eſt lectio).i.omnem picturam.aut ſculpturam,ſeu cælaturā nī.i. niſi.Achates,vir ille fidus,Aeneæ comes,præmiſſus.ſ.ad indagādam Sibyllam,ſacerdotem templi.afforet.i adeſſet.aut aduentaret.aut niſi ſacerdos Phœbi.i.Apollinis.& Triuiæ.i.Dianæ.ſ.Deiphobe,Glauci.ſ.filia,afforet. ſupp. vna.i. pariter, & ſimul, cum Achate,quæ.ſ ſacerdos,fatur regi.i.ad regem.ſ.Aeneam talia, hoc tempus non poſſit iſta,q.d.inania & rege indigna ſpectacula:i.nō eſt nunc tempus huiuſmodi ſpectandi,quia præſtiterit.i. melius fuerit.nunc mactare i.ſacrificare ſeptem iuuēcos de grege intacto.i.de iis qui nunquam iugum traxerunt.& totidem bidentes.i. oues bienneis, lectas de more, id eſt ſecundum ritum ſacrificantium.

ABSTRVSA in venis] antiqui aliquot lib. Obſtruſa, legunt,ſed Abſtruſa,receptior lectio.[Vt fama eſt] antiqui plerique libri,Eſt,non habent.[In foribus,læiū Androgeo] In veteris pleriſque libris, Androgei,ſcriptum eſt. [Partem opere in tanto(ſineret dolor)Icare haberes] In antiq.aliq.duo illa verba, Icare haberes,deſiderantur. [Quin protinus omnem Perlegerēt oculis] In veter. nonnullis exempl. Omnino ſcriptum animaduerti.Sanè vero.Macr.& Pri.& pleriq; alij, Omnia, caſtiorem lectionem agnoſcunt.[Deiphobe Glauci] innumeros penè lib. Inuenias,in quibus inemendate,Deiphœbe,vel Deiphebe, ſcriptum ſit.[Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit] In Rom. lib.Poſcunt ſcriptum eſt. VARIA LECT.

ET quoniam Virgilij locum excuſſimus, iuuemus eundem pro virili, apud quem in Georgicis ita legendum videtur eruditis,vbi pecudum adnumerantur remedia: COEL. RHOD.

Et ſpumas miſcens argenti,viuaque ſulphura,
Idæasque pices,& pingues vnguine ceras.

Sic enim agnoſci à Seruio,& Macrobio,nō vt modo paſſim lectitamus,ac ſulphura uiua.Enſe enim dactylicum carmen, cum in ſe de poſtrema dactylum ſeruet.Sicut Aen.item in 6.

Quin protinus omnia
Perlegerent oculis,ni iam præmiſſus Achates Afforet.

POE.Talibus affata Aeneam,nec ſacra morātur
Iuſſa viri.Teucros vocat alta in templa ſacerdos,
Exciſum Euboicæ latus ingens rupis in antrum:
Quò lati ducunt aditus centum,oſtia centum:
Vnde ruunt totidem voces,reſponſa Sibyllæ.
Ventū erat ad limē:cum virgo. SIB. Poſcere fata
Tempus ait:Deus ecce Deus: POE. Cui talia fanti
Ante fores ſubito non vultus,non color vnus,
Non comptę manſere comæ;ſed pectus anhelū,
Et rabie fera corda tument; maiorque videri,
Nec mortale ſonans:afflata eſt numine quando
Iam propriè dei, SIB. Ceſſas in vota,preceſque
Tros,ait,Aeneas, ceſſas?nec enim ante dehiſcent
Attonitæ magna ora domus: POE. Et talia fata
Conticuit.gelidus Teucris per dura cucurrit
Oſſa tremor,funditque preces rex pectore ab imo.

SERV. EVboicæ rupis latus]Hoc eſt montis Cumani, quē Euboici habitauerunt. Eſt aūt Acyrologia. Coloniæ .n.Epitheton rei dedit īmobili [In antrū] In ſimilitudinē antri. vt, Portus ab Eoo fluctus curuatus in arcū [Quò lati ducunt aditus centum] Nō ſine cā.& aditus dixit,& oſtia. Nā Vitruuius qui de architectonica ſcripſit,ait.cum ab aliquo arcemur ingreſſu, id oſtiū dici,ab obſtādo.cum ingredimur, aditum ab adeundo. [Oſtia centum] Finitus numerus pro infinito. licet poſſit & rationabiliter dictum eſſe. Reſpōſa enim Sibyllæ in hoc loco plus minus centū ſermonum ſunt. Inueniuntur tamen Apollinis elogia, & vigintiquinque,& trium ſermonum.vnde.q melius eſt finitum pro infinito accipi [Totidē voces] Ac ſi diceret tot ſermones. [Deus ecce Deus] Vicinitate templi iam afflata eſt numine. Nam furentis verba ſunt deum velle oſtendere,qui ipſi tantum vr.Sane cauti eſſe debemus qn̄ plena ſit numine,& qn̄ deum deponat.De Miſeno.n.poſt vaticinationem dictura eſt.[Nō color vnus]Idem Luc.Stat nūquā facies.[Comptæ comæ:]Antehac, ſcilicet.Nā pp ſacra reſolutæ ſunt:vt,vittasq. reſoluit Sacri capitis,[Maiorq. videri]Videbatur,ſicut ſolebat in vaticinatione apparere p numinis præſentiam,quod humanis illudebat aſpectibus.Vnde ait Maiorq. videri. Non enim re vera erat.[Nec mortale ſonans]Alia enim vox numinum eſt:vt,Nec vox hominem ſonat:Item,Vocis ue ſonus,vel greſſus euntis.[Afflata eſt numine]Nondū deo plena,ſed afflata vicinitate numinis [Qn̄] Si quidem,nam coniunctio eſt,nō aduerbium.[Ceſſas in vota] Tardus es ad vota facienda.nā ſi dixerit Ceſſas in votis, hoc ſignificat,tardus es dum vota facis.Aliud eſt ceſſas in illam rem, aliud ceſſas in illa re,tardus es ad faciēdam rē,& tardus es in facienda re.Figurate autem dixit ceſſas circa mittenda vota numinibus.[Tros]Principale pro deriuatiuo,pro Troius.[Ante dehiſcent]Trahit hoc de Matris deum templo,quod non manu, ſed precibus aperiebatur.[Attonitæ] Stupendæ,non ſtupentis. Ergo Attonitæ.Facientis attonitos,vt,Mors pallida, Triſtis ſenectus.[Ora domus:]Quia ſupra ait:

Vnde ruunt totidem voces reſponſa Sibyllæ.

[Per dura cucurrit Oſſa tremor]Religionis eſt,& diuinæ,& reuerentiæ. Alibi, ipſe manum multo ſuſpenſum numine ducit. [Pectore ab imò] a mentis intimo,nec immerito, nam illa re diuinitas flectitur,quæ eſt nobis cum diuinitate communis, id eſt ſenſui.

ASC TALIBVS affata, &c.] Poſtquam Sibylla,inquit,admonuerat Troianos ſacrificare,vt reſpōſa habeant, ſtatim paruerūt, inq; in tēplū, ductis extemplo eſt virgo poſſeſſa deo. qui eā ſupra ſe raptā.ſacro quodā, ac pphetico furore vexauit, ita vt nō humana rō, nec ,pudentia, ſed diuina, quæ dictura eſt,enūciare.credatur.quō ſi prophana ſacris conferre liceat,legimus Saulē, Iudæorum regem primum,aliosq. multos inuitos prophetaſſe, & ſpiritu pphetico raptos. Sed ne multis moliar. Ordo. eſt. Sibylla affata. ſupp. eſt Aeneam talibus.ſcilicet verbis nec viri.ſ.Troiani,morātur id eſt differūt. ſacra.i.ſacrificia.iuſſa,ſcilicet offerri.id eſt quæ ipſi iuſſi erant offerre,ſcilicet ſeptem iuuēcos intactos,& totidem bidentes lectas. & ſacerdos.ſcilicet Sibylla,vocat Teucros ī alta tēpla.ſcilicet Apollinis quæ erant illic in arce.quo.i.ad quę.venium lati aditus.i.acceſſus,& centum oſtia.i.valuæ,quæ,ſcilicet aditus intercludunt (Nā ab obſtādo.oſtium dictū volunt. nec ſemp patuerūt oſtia, imò non niſi precibus reſerantur,vnde paulò inferius. Nec.n.ante dehiſcent Attonitæ magna ora domus, &c. ſunt ergo oſtia, dū obſtāt,aditus,vbi reſerātur,vel,aditus ſunt viæ vſq; ad oſtia, nā apertis oſtiis.non fit aditus.ſed introitus) quo igitur centum aditus.& centum oſtia,qua aditus claudūt ducunt.i. dirigunt, adire volētes,nam ſingulis aditibus ad oſtium peruenitur, quo clauduntur,vnde,id eſt è quibus oſtijs, vbi reſerata ſunt, totidem,id eſt etiam centum voces(quia per ſingula ſingulæ) appoſitorie,reſponſa,id eſt oracula. & diuinationes Sibyllæ, id eſt p Sibyllam pronunciata ruunt.id eſt præcipitanter eduntur. Ventum erat.ſcilicet ab omnibus,Aenea.videlicet Teucris reliquis, & Sibylla,ad limen,ſcilicet templi ſupp.iā,cum.id eſt qn̄.virgo, ſcilicet Sibylla incorrupta(nā à caſtitate,nūc virgo dr̄,non à viridi ætate,cum ſit longæua ſacerdos.Donum aūt vaticinij virginibus datum atteſtantur poetę)ait tempus.ſupple eſt,poſcere (more græco pro quod eſt,poſcendi)fata id eſt oracula. que fata enunciant,aut quę fando accipiuntur,ecce,quaſi dicat ſubito adeſt,aut inuadit me,Deus,inquit Deus,ſcilicet Apollo, interpres fatorum.Cui.ſcilicet Sibyllę,fanti id eſt dicenti talia, ante fores,id eſt valuas, aut oſtia templi, vultus non manſit, ſupp. vnus & color non manſit vnus,id eſt idem,& vniformis, & comę,id eſt capilli,prius compti,non manſere comptę,ſed pectus anhelum, id eſt anhelans frequenter. & corda fera, id eſt efferа, & rapta ſacro furore, tument, id eſt inflantur, rabie.ſ.ſacra

cra

era.& prophetica.& ſup.cæpit,videri maior.ſ.quàm erat pp in greſſum numinis.nec ſonans.i.ſono indicans mortale.i.rẽ mortalem,aut mortaliter. Sed quia dixit in ḟ. Nec vox hominem ſonat potius dixero figurate accuſatiuum eſſe,quã nomen pro aduerbio poſitum. Verba.n.abſoluta ad ſenſum pertinentia, figurate cum accuſatiuis conſtruuntur,vt ſapit acorem,aut prudentiam, redolet vetuſtatem, ſonat mortalitatem &c.] quando.i. quandoquidem,ipſa eſt afflata iam numine dei.ſ.Apollinis.propiore.i.viciniore,hoc eſt valde vicino menti,& præcordijs eius; & ait,ò Aenea,Tros.i.Troiane,ſed quaſi aliter Tros.i.rex Troianorũ,ceſſas in vota.i.negligens ne es,ad faciẽda vota, precesq.? q.d.ſi id facis.nõ recte ſapis;enim pro quia,neque magna.i.horrendá.aut,reuerẽ,magna ora.i.oſtia,& introitus domus attonitæ.i.attonitos facientes dehiſcent.i.aperientur ſponte tibi, ante ſi.priuſquam ſup.vota.& preces feceris;& ipſa fata; talia conticuit.ſ.quia non permittebatur plura loqui priuſquàm vota fecerint,precesq. fuderint Teucri.tremor gelidus.i.gelidos faciẽs, cucurrit Teucris,per oſſa dura.i.ad medullas vſque.& rex,qui non obſtupuit,ſed remedium quæſiuit.fudit preces ab imo pectore .i.ex intimo corde;dicens.ſ.vt ſequitur.

VARIA LECT. FVDITQVE preces rex]In antiquis pene omnibus exẽplaribus,Fundit,præſenti tempore ſcriptum eſt.

AEN. Phœbe,graues Troiæ ſemper miſerate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela,manusq.
Corpus in Aeacidæ;magnas obeuntia terras
Tot maria intraui duce te,penituſque repoſtas
Maſſylum gentes,prætentaque Syrtibus arua.
Iam tandẽ Italiæ fugientis prendimus oras.
Hac Troiana tenus fuerit fortuna ſecuta.
Vos quoque Pergameæ iam fas eſt parcere genti
Dijque,deæq. omnes,quibus obſtitit Iliũ,& ingẽs
Gloria Dardaniæ.tuque ò ſanctiſſima vates
Præſcia venturi,da(non indebita poſco
Regna meis fatis)Latio conſidere Teucros,
Erranteſque deos,agitataque numina Troiæ.
Tũ Phœbo,& Triuiæ ſolido de marmore tẽpla
Inſtituam,feſtoſque dies de nomine Phœbi.
Te quoq; magna manent regnis penetralia noſtris.
Hic ego nãq. tuas ſortes, arcanaq. fata
Dicta meæ genti ponam,lectoſque ſacrabo
Arma viros. folijs tantum ne carmina manda,
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis.
Ipſa canas,oro. POE. Finem dedit ore loquendi.

SERV. PHœbe, graues Troiæ ſemp miſerate labores] ſm Hom.qui eum dicit ſemper Troiæ propugnatorẽ fuiſſe.& bñ Miſerate,q a Troia defendi ñ potuit. Ideo nõ dixit q defendiſti,ſed miſeratus es. [Dardana q Paridis] *De Achillis morte* Achilles à matre tinctus in Stygẽ paludẽ toto corpore inuulnerabilis fuit.excepta parte qua tẽtus eſt manu matris; q cũ amatã Polyxenã, vt in tẽplo acciperet,ſtatuiſſet,inſidijs Paridis poſt ſimulacrũ latẽtis occiſus eſt. Vñ & fingitur quod tenente Apolline, Paris direxit,tela.& bñ direxit quaſi ad ſolũ vulnerabilẽ locum Dardana aũt ideo, vt nõ adultero, ſed genti præſtitiſſe videat. [Tela manusq.] Vel quia aliud ſine alio eſſe non poteſt. Vel hoc dicit. Et artem per tela,vt noſſet quid ferire, & virtutem p manus dediſti,vt eius vota cõpleres. [Magna obeuntia terras Tot maria intraui]Terras cingentia. Oceanus quidem ambit omnes terras.& licet iſte per ea maria nauigauerit,quę terris cingũtur; tñ non dixit proprie,cum de Oceano iſta naſcuntur. [Tot maria] Dicendo maria,partem eum maris nauigaſſe ſignificat, nõ totum mare. Mare enim elementum eſt totum. Maria vero.partes maris.ſicut terræ partes ſunt,terra vero totum elementum. [Penituſque repoſtas]Lõge remotas,auias. [Maſſylum gentes] Maſſyli ſunt Mauri. Vnde ſpeciẽ pro genere poſuit. Nã Aeneas ad Africam venit,cuius partem conſtat eſſe Maſſylam. Mediterranea enim eſt pars Mauritaniæ. Vnde à parte totum accipere debemus. [Prætentaq. Syrtibus arua] Circunfuſa. Incerta enim ſunt illic maria & terræ. Vnde Lucanus:

Aequora fracta vadis,abruptaque terra profundo.

[Prendimus]Quippe fugientem Italiam. [Hac Troiana tenus] *Tenus.* i. hactenus,hucuſque.i.hic ſit finis. Nam Tenus proprie eſt extrema pars arcus,vt Plautus oſtendit. Vnde tractum eſt,vt hactenus,hucuſque ſignificet. [Troiana fortuna]A præiudicio.i. mala.& dicit iniquum eſſe vt Troianam fortunam patiatur in Italia [Fas eſt parcere genti]Quia ſe victam fatetur. [Quibus obſtitit Ilium]Ganymedes.n.Hebæ obfuit. Paris Mineruę.& Iunoni. Cur autem cum dixerit Dijque,deæq. dearum tantum reperimus exẽpla? nõ mirũ eſt. cũ ſ. diximus ἀρσενοθηλεῖς eſſe oẽs deos. Poſſumus ergo p vnã rẽ vtrũq; intelligere.licet dicatur et Neptuno obfuiſſe Troia ex denegatione mercedũ. Nouimus pterea eẽ morẽ poeticũ,vt duab. ppoſitis rebus vni reſpõdeã: vt,

Nauitaque tum ſtellis numeros,& nomina fecit
Pleiadas,Hyadas,claramque Lycaonis Arcton.

Nam ſuppreſſo numero dixit nomina. [Præſcia venturi] Abſolutum eſt.rerum venturarum. [Da]Dic:vt, Qui ſit,da Tityre nobis. Vnde eſt contra. Accipe nunc Danaum inſidias. Non enim præſtare aliquid poterat,ſed indicare futura. [Non indebita poſco Regna meis fatis] Deeſt ſi. Eſt autem εἱρμὸς.i.longiſſimum hyperbatum,Phœbe,& Vos dij deæque,tuque ò vates da.i. dic Latio Teucros conſidere, ſi non poſco regna meis fatis indebita. Dic autem conſidere,id eſt vtrum poſſimus conſidere. Et verecunde dictum eſt Indebita non poſco,cum certum conſtet regna deberi. [Erranteſque deos]Vt Dijs ſedẽ exiguã patris. [Agitataq. numina Troiæ]Aut mecũ vexata,aut certe ξόανα dicit ſimulacra breuia quæ portabantur in lecticis, & ab ipſis mota infundebãt vaticinationẽ, quod fuit apud Aegyptios, & Carthaginẽſes. [Tũ Phœbo,& Triuiæ] Vt ſolet, miſcet hiſtoriã. Nã hoc tẽplũ in palatio ab Auguſto factũ eſt, ſed quia Auguſtus cohæret Iulo,q ab Aenea originẽ ducit, vult Auguſtum parentũ vota ſoluiſſe. [Feſtoſq.dies de nomine Phœbi]Ludos Apollinares, qui ſecundum quoſdam bello Punico ſecundo inſtituti ſunt,ſecũdum alios tẽpore Sillano ex reſponſo Martiorũ fratrũ, quorum extabant Sibylla reſponſa. [Te quoque magna manent noſtris penetralia regnis] i.coleris vt numen. Manent autem expectant. [Penetralia] Secreta templorum. [Tuas ſortes]Sibyllina reſponſa,quæ(vt ſupra diximus incertũ eſt cuius Sibyllæ fuerit, quanquam Cumanæ Virgilius dicat, Varro Erythrææ. Sed conſtat regnante Tarquino quandam mulierem nomine Hamaltheã,obtuliſſe ei nouẽ libros, in quibus erãt fata,& remedia Romana,& p his popoſciſſe trecentũ philippeos.qui aurei tũc precioſi erãt.q contẽpta.alia die tribus incenſis,cum tribus reuerſa eſt,interdumq. cõtẽpta alijs tribus incenſis cũ tribus reuerſa,tantundẽ popoſcit.& accepit quãtũ poſtulauerat,hac ipſa re cõmoto rege q preciũ nõ mutabat,qui libri in tẽplo Appollinis ſeruabantur.nec ipſi tantum. Sed & Martiorũ, & Begoes nymphæ, quę artẽ ſcripſerat fulguritarũ apud Tuſcos. Vnde & addidit mõ Tuas ſortes,arcanaq. fata; & hoc trahit poeta. Aeneam tñ inducit quaſi de præſenti dicẽtem oraculo [Lectoſque ſacrabo Alma viros]Quia niſi patricij nõ fiebant. Sciendum ſanè primo duos librorum fuiſſe cuſtodes,inde decem, inde quindecim vſque ad tẽpora Sillana. poſtea creuit numerus. Nã ſexaginta fuerunt, ſed remanſit in his quindecim virorũ vocabulum. [Folijs tantũ ne carmina mãdat] Vt Varro dicit in folijs palmæ interdum notis.interdũ ſcribebãt ſermonibus vt diximus ſupra. [Ipſa]Pro tu.& poſuit pronomẽ eius perſonæ de qua loquitur p illius cũ qua loquimur.eſt aũt Græcum. nam dicunt σὺ αὐτὴ εἰπέ.i. tu dic. [Finem dedit ore loquendi] Hoc eſt definit ei vt ore loqueretur,nec in folijs ſcriberet.

A S C. PHOEBE graues Troiæ]In hac orõne captat Aeneas beneuolentiã Phœbi,ſignificans ſe memorẽ beneficiorũ acceptorũ,qui.n.ſe gratũ oſtẽdit in acceptis,dignũ facit in accipiẽdis. Simul quoq; vt admonuerat Sibylla,vota facit. In quibus,vt alijs multis ad Romanam hiſt.facit præludium. Nam anus peregrina,ſine hoſpita,atque incognita, Tarquinium regem adit nouẽ libros afferẽs,in quibus diuina Romanorũ oracula afferebat, eoſq. venales exhibuit trecentos philippeos aureos pro eis poſtulãs,q rem,multo riſu excepit rex,quaſi delira.vltra iuſtũ preciũ nimiũ expoſtulaſſet.ſed illa ſpreta,tres eorũ igni abſumpſit. deinde.de ſex reliquijs idem precium expoſtulãs, itidemq. de riſa idem effecit. Tertio vero,pro tribus reliquis idem preciũ poſtulãs accepit,admirante videlicet rege mulieris conſtantiã, &

facti nouitatem,vnde non nihil miſterij in libris ſuſpicatus, eos execuri iuſſit,abeunte quæ nunquam deinde viſa eſt anus,Sed Sibylla æſtymata,inq. illis repeita ſunt Romanorum fata, atq. ita ſummæ religione,atq.obſeruantia culti ſunt à Romanis , & ad eos quaſi ad oraculum,quindecim viri adire ſolebant, vt Ser.te ſtatur & Cic.in j.epiſt.ad Lentulum ſatis indicat . Sed ne multis lectorem immorer.Ordo eſt.O Phœbe.ſ.Apollo, ſemper miſerate.i.qui ſemper miſeratus es graues labores Troiæ (quod fingitur,aut propter cauſam ſequentem,aut quia Phœbus . Apollo, & Sol diem eſt,quo lucente,Troia cepi non potuit,ſed noctu)q direxti.i.direxiſti(per ſyncopam,ſed ſunt qui velint,ſubitum teli adorſum depictũ)tela Dardana Paridis.i.Dardanei Paridis(ſed ſunt qui potius,tela Dardana,pro eo quod eſt Dardanea,dixiſſe cenſeant,q̃ Dardanei Paridis,eo qđ non cauſam Paridis adulteri,ſed Dardaniæ ſibi chartæ tutari voluerit) & manus Paridis in corpus Aeacidæ.i.Achillis,nepotis Aeaci(dixerit aũt,quia p̃cipue in illis locis vulnerauit Achillẽ, in quibus vulnerabilis erat in calcaneis.ſ.pedũ,quibus Thetis mater eius, dũ eum in Styge intingeret tenuerat,& ita qm̃ Stygiis aquis non imbuerat , nec muniuerat in illis duntaxat vulnerabilis erat,quod conqueritur apud Stat.in Achilleide)ego intraui te duce.i.ducẽte,aut ductu tuo(Et ita à generali beneficio,ad proprium , ſibi videlicet impenſum,deſcendit) tot maria obeuntia.i.circundantia , magnas terras.i.inſulas,& continentes,& gentes Maſſylum.pro Maſſylorum,qui ſunt in Africa(& habet ſecundam longã,nam Maſſylij,ſecunda breui,in prouincia Galliæ ſunt) repoſtas.i.repoſitas, & à ceteris ſecluſas, vt res quibus vti nolumus , penitus.i.oĩno, hoc eſt extremos populos Maſſylorum, & arua prætẽta Syrtib. (à p̃tendor,non à præ teneor.i. in conſpectu Syrtium extenta, nos prændimus.i.arripimus iã tandẽ, oras.i.extremas regiones Italiæ fugientis.i.more fugientis , cum propior eſſet prehendi nequeuntis.Fortuna Troiana,i.inimica,& aduerſa,qualem Troiani experti ſunt,fuerit (conceſſiuus eſt modus,i.cõcedendo.vt fuerit)ſecuta.i.perſecuta nos hactenus.(Eſt,n.tmeſis,nec dicetur temeſis).i,ad hoc vſq. tp̃s,& ad hunc vſq: locum , nec amplius . (Poſſet etiã dici,fortuna fuerit ſecuta.i.perſecuta hactenus,Troiana.i.res Troianas) Fas eſt,ò dij, & deæ oẽs quibus Ilium.i.arx præcipua in Troia,& ingens gloria Dardanidę,obſtitit.i.contra voluntatem ſtetit,hoc eſt quæ voluiſt.s.Ilium deleri,& gloriam eius,vnde paulò inferius,Nimiũ Romana propago viſa potens ſuperis.& eſt egregia Troiæ laus,quaſi deos,deaſq.ad æmulationẽ & inuidiã concitauerit,quod eius gloria, deorum gloriã offuſcaret.fas eſt,inq̃ .vos parcere gẽti Pergameæ.i.Troianæ,& tu ò ſanctiſſima vates.ſ.Sibylla,præſcia venturi,i.q̃ præſcis vẽturũ, aut quod venturũ eſt,da.i.dic., & deſigna meis fatis.i ſ̃m cetera oracula mihi data regna ſi ego nõ poſco indebita,ſcit.n.ſibi regnum deberi,& p̃cipue Iulo,& da.i.concede, oraculorũ reuelatione,Teucros conſidere.i.ſedẽ capere,& habitationẽ, Latio.i. in Italia,vbi Saturnus latuit,& deos errantes.i.nobiſcum profugos, & numina Troiæ agitata. i. profugata , conſidere Latio, Ego.ſ.per eos qui de me orituri ſunt,cõſtituam tum.ſ.poſtquã, regnum fatale conſtiturum fuerit Phœbo,& Triuiæ.i. in honorem Apollinis,& Dianæ templa de marmore ſolido. i. aut non admixto alio lapide,aut non fracto, & inſtituã dies feſtos.ſ.ſeculares,ſeu Apollinares ludos,de noĩe Phœbi.ſ.Apollinis, & magna penetralia.i.ſacraria,certant.i.certiſſime futura expectent, quoque.i.etiam te.i.libros tuos, in noſtris regnis (quod poſtea effectum docet Seruius,Notumq. eſt Auguſtum ædem Apollini ſacram,hoc eſt,vt Perſius dicit,ſacra vatum inſtituiſſe, nec vitioſum eſt,quod tanto ante id vouerit Aeneas, quia id facit admonente Sibylla,quæ dixerat,Ceſſas in vota,preceſq.?eius autẽ admonitione ſciuit ſe nihil ĩ vanum voturum, atq; ita licet ſ̃m veritatem,ideo id voluiſſe dicatur,quia poſtea factum eſt,tamẽ ſ̃m fictionem poeticam,poteſt poſtea factum eſſe ab iis,qui Sibyllinis libris ſacraria extruxerunt ,.quia prius Aeneas futurum vouerat,quod quia reprobari non ſatis euidẽter poteſt, ſatis eſt poetæ)Nanque,pro quia,ego ponam.i.conſecrabo, & reſeruabo,hoc eſt nepotes mei id facient,hic.i.in regnis meis, ſortes.ſ. tuas , hoc eſt libros in quibus continebuntur ſortes.i. reſponſa deorum,vnde Horat.Dictæ per carmina ſortes,&c.& fata arcana.i.ſecreta,retinenda cum magna religione,& obſeruantia,dicta.i.vaticinata,meæ genti.i.ei quæ meis ſubdetur,&. ò alma.i. altrix,& auctrix imperij,& rerum mearum,ego ſacrabo tibi , viros lectos.i.delectos,ad hoc munus.ſ.quindecim viros . tm̃.i.tantummodo,ne manda.i.ne commendes,ſeu cõmittas, nomina.i. notas,& characteras,hoc eſt ſcripta tua folijs,hoc eſt ſi hoc ſolũ beneficium nobis feceris,ꝙ loquaris , & non in folijs ſcripſeris, de qua re videndum eſt in I I I.huius,in oratione Heleni ad Aeneam,ne ipſa.ſ.folia,& nomina in eis ſcripta,volent ventis rapidis.i.per ventos rapidos,commota exiſtentia ludibria.i.vt res ludibri habitæ,aut conſulentes ludibrio habentes, vnde dictũ eſt: Inconſulti abeũt,ſedemq. odere Sibyllæ.Ego oro.vt, ſup.ipſa.i. tute,canas.i.ore edas oracula, & non ſolis notis in folijs palmarum deſcriptis. Et,ſup. Aeneas hoc dicto. dedit finem loquẽdi.i. definiuit,& ſignificauit eam loqui ore, & nõ ſcriptis,aut ſic, dedit ore.i.ſignificauit ore,ſuo finem loquẽdi. i. quod iam faceret finem loquendi,vt ipſa ſubſequeretur, vterq. modus ſaluari poteſt,ſed prior,quia auctoritate Seruiana fulcitur,tutior eſt .

VARIA LECT. VOS quoque Pergameæ iam fas eſt parcere genti] In libris aliquot antiquis,Parcite,legitur. [Latio conſidere Teucros] In Rom.lib.Conſiſtere,legitur. [Solido de marmore templa Inſtituam] In Rom.lib.Templũ Conſtruã, legitur . In Longobardico,Templum,quidem eſt.Sed,Inſtituam. verbum etiã ad feſtos dies accõmodetur. [Folijs tm̃ ne noĩa manda] In antiq. oĩbus exemplaribus quotquot verſare mihi contigit , Carmina, non Nomina,ſcriptum inueni.quę quidẽ lectio Seruium non latuit.

At Phœbi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſsit
Excuſsiſſe Deum tanto magis ille fatigat
Os rabidum,fera corda domãs,fingitq.premẽdo.
Oſtia iamque domus patuere ingentia centum
Sponte ſua,vatiſque ferunt reſponſa per auras.
SIB. O tandem magis pelagi defuncte periclis:
Sed terra grauiora manet:in regna Lauini
Dardanidæ venient(mitte hanc de pectore curã)
Sed non & veniſſe volent:bella, horrida bella,
Et Tybrim multo ſpumantem ſanguine cerno.
Non Simois tibi,nec Xanthus, nec Dorica caſtra
Defuerint. alius Latio iam partus Achilles,
Natus, & ipſe dea.nec Teucris addita Iuno
Vſquam aberit,cum tu ſupplex in rebus egenis
Quas gentes Italum, aut quas nõ oraueris vrbes?
Cauſa mali tanti coniux iterum hoſpita Teucris,
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis,ſed contra audentior ito,
Qua tua te fortuna ſinet.via prima ſalutis,
(Quod minime reris) Graia pandetur ab vrbe.

SERV. NOndum patiens]Quæ nondũ poſſet implere oraculorũ ſermones , aut dũ vacat, & eſt impatiẽs. [Phœbi bacchatur vates] Bñ bacchatur.Idẽ.n.ẽ Apollo,q Liber pater, q Sol. Vnde ait Luc.Cui numine mixto Delphica Thebanæ referunt trieterica Bacchæ. Vnde in eorũ ſacris erat Phœbadũ Baccharumq. cõuentus. [Excuſſiſſe Deũ] Excuti p̃prie de equis dicimus,qđ ideo traxit,quia Phœbus(.i.Sol) equis vtitur. Et nũc Sibyllam quaſi equũ: Apollinem , quaſi equitem inducit , & in ea permanens trãslatione,excuſſiſſe ait : vt, Excuſſus Acõteus, Item, Fera corda domãs.quod eſt equorũ proprium,fręnos pati, & ſtimulos,vt.Ea fræna furenti Concutit , & ſtimulos ſub pectore vertit Apollo, Qđ autẽ dicit.[Magnũ Deũ] Nõ re vera ait,ſed retulit ad effectum colentis, vt. Sũme deũ cuſtos ſancti ſoractis Apollo Vnicuique.n.deus quẽ colit magnus videtur.[Excuſſiſſe Deũ] Pro excutere,tempus pro tp̃e.Eſt aũt Attica figura,qua nos vti nõ cõuenit:quia hac licenter vtuntur poetæ. [Fingitq. premendo] Componit:vt. Et corpora fingere lingua. Componit aũt ad moderationem certam dicendi. Vt.n.diximus ſupra omnia quidem videt, ſed non omnia indicant ſacerdotes. [Oſtia iamq. domus patuere] Precibus. ſ. q̃ añ oſtia erant patefacta,aditus eſſe ceperunt . [Ferunt reſponſa] Quia ait ſupra , Ora domus patuere. [Pelagi defuncte periclis] Non liberate pelago , ſed marinis periculis, Nam adhuc nauigaturus eſt, ſed ſine vllo diſcrimine . Defuncte autem liberate.Nam dicimus functos officio,qui officia debita compleunt. Vnde eſt & hono-

Excutio. *Defunctus* *Functum.*

honoribus functi. hinc defunctos mortuos dicimus, qui cõple uerunt vitæ officia. Vnde eſt, Et nil iam cœleſtibus vllis Debentem [Sed terra] Legitur & terræ: Vnum tñ eſt. [In regna Lauini] Alij Latini legunt, cuius tunc erat, ſed quia diuina loquitur futura, prçoccupat. Poſtea. n. Lauinium dr̃, licet poſſit ad Lauinum Latini fratrem referri, qui illic ante regnauit.] Horrida bella] Quæ contra hoſpitem cognatumq. ſuſcepta ſunt, vt Latinus dicturus eſt, arma impia ſumpſi, Promiſſam eripui. [Spumantẽ ſanguine cerno] Quaſi non prædicit, ſed videt quæ facturus eſt Turnus, vt, Recalent Tyberina fluentia Sanguine adhuc. [Non Simois tibi, nec Xanthus] Tyberinus, & Numicus in quem cecidit. [Nec Dorica caſtra] Grçca & reuera, nã Turnus Grçcus fuit, vt, Et Turno ſi prima domus repetatur origo, Inachus Acriſiusq. patres mediæq. Mycenæ. [Partus Achilles] Turnum ſignificat. & ſic hoc dictum eſt, vt in Buc. Alter erit tunc Tiphys, & altera quæ vehat Argo Delectos Heroas. & hoc eſt quod dicit, Obſcuris vera inuoluens. Nã licet vera ſint, latent. Vñ Apollo. λοξίας dr̃. i. obliquus. [Natus & ipſe dea] De Venilia ſorore Amatæ, vt, Cui diua Venilia mater. Nec debet mirum eſſe Amatã fuiſſe mortalem, cũ ẽt Turnus Iuturnæ frater mortalis fuerit. Nã hçc fuerant diuina beneficia. [Addita Iuno] Inimica. Eſt aũt verbũ Lucilij & antiquorum, vt Plaut. Aditus Ioui Argus. [In rebus egenis] Per tranſitum oſtendit famẽ futurã. [Coniux iterũ hoſpita] Nam & Paris ab Helena fuerat ſuſceptus hoſpitio. Hoſpitia aũt more ſuo dixit. Et bñ, ne aliquid imputetur Aeneæ, qua ſi fatorum hoc eſſe prædicit. [Tu ne cede] ne cedas, ſed eſto audentior quã tua te fortuna permittat. Et bene aduerſam fortunã edocet virtute, aut vitari, aut imminui, aut patiẽter ſuſtineri. [Via] Ratio, opportunitas. [Graia pandetur ab vrbe] Propter Euandrum, qui eum in Tuſciam miſſurus ad Tarcontem eſt.

ASC. AT Phœbi &c.] Docet quõ reluctata eſt Sibylla, contra violẽtiam Phçbi inſidentis, vt penitus ſubacta deo vaticinata iudicetur, nec quæ Aeneæ nouerit placitura. nam ignota dicit, multa, & terribilia, quæ non erat operæprecium Aeneam ſociosq. eius, nouiſſe, priuſquam ad Italiã peruenerint, quia ſi nouiſſent tot bella in Italia adhuc gerenda, non tam læti, neque omnes in Italia ꝑueniſſent. vnde dicit, In regna Lauini Dardanidæ venient, ſed nõ & veniſſe volent, &c. Dico ad Italiam. i. ad eã partem quo ꝑuenire cupiebant, vtpote in Latium, ſedes vbi fata quietas oſtendebant. Nam & Cumæ, in ora ſunt Italiæ, ſicut & Caieta, de qua in principio 7. dicetur, Te quoque littoribus noſtris. i. Italicis. Vñ hic expreſſe dicit Sibylla, in regna Lauini Dardanidæ venient, quia iam ad littora Italiæ venerãt, nõ amplius periculoſe nauigaturi. Vnde præmiſerat, O tandem magnis pelagi defunctæ periclis, &c. Quia vero nihil extant quod ad hũc locum faciat Donati. Ordo eſt. At. i. ſed, vates. ſ. Sibylla, nondum patiens Phçbi. i. quæ nondum tolerare valebat Phœbum in eã. ſ. intrantem, aut inſidentem in mora equitis, bacchatur. i. more bacchantium furit, exiſtens immanis. i. terribilis, & ferox (quia dictum eſt, Maiorque videri, &c.) in antro. i. adytis Phçbi, ſi. i. vt ſi forte poſſet, excuſſiſſe. i. quaſi equitem inſidentem excutere, pectore. ſ. ſuo, magnũ deum. ſ. Phçbum, qui in oraculis magnus eſt, aut qui eam maiorem fecerat. Ille. ſ. deus fatigat, ſupp. eam, tãto magis. ſ. quanto magis ipſa reluctabãtur, domans. i. comprimens, os rabidum. i. furens. & corda fera. i. efferata, & indomita, &. fingit. i. componit, & ad debitum ſitum reducit. premendo. i. reprimẽdo. ſ. eam. Iamq. i. & iã. ſ. poſt vota, & preces, cum deus in eam plenè deſcenderat, centum ingentia oſtia domus patuere ſua ſponte, & ferunt. i. afferunt reſponſa. i. oracula, vatis. ſ. Sibyllæ, ad auras. ſ. vbi conſultores erant. Reſpõſa autem ſunt hæc: O, ſup. Aenea, defuncte. i. perfuncte, & nõ amplius functure, tãdẽ. i. poſt Septentrionales errores magnis periclis pelagi, ſed, ſupp. nihilominus grauiora, ſup. pericula, manent, ſup. te, terris. i. in terris cũ perueneris ad terrã, quia in mari non potuit ſubmergi, ꝗ Numico lacu ſubmerſus eſt, audi, ſup. quæ dicã, Dardanidç venient in regna Latini mitte. i. remitte, aut depone hanc curam de pectore. i. ne ſis ſolicitus de hac re, ſed ipſi. &. i. ſimul volent, haud. i. non, veniſſe. i. quod in Italiam non venerint, non dr̃, tu voles, quia vir magnanimus, infrangibilem habet cõſtantiam. Ego cerno. i. prævideo. & eſt exemplum vbi ẽt mẽtç cernimus, aut cerno, deo reuelante, intrinſecus. bella, inquit horrida, & Tybrim, fluuium illum Italiæ, ſpumantem multo ſanguine, nõ dicit, quorum, nec tñ victoriã pollicetur Aeneæ, Simois. i. fluuius ille Troianus, nec Xanthus. i. alius eiuſdem fluuius, nec caſtra Dorica. i. Græcorum non defuerint tibi. i. ad perniciem tuam, hoc eſt Troianorum cadaueribus opplebitur Tyberis, vt oppleti ſunt Simois, & Xanthus. Et iam ſæuos inimicos offendent in Italia, ꝗ̃ experti ſunt Græcos in Phrygia. Alius Achilles. i. Achilli ſimilis, videlicet Turnus, partus eſt. i. ibi iam in Latio, natus eſt, &. i. etiam ipſe, q. d. non ſolum Achilles aut tu, dea. ſ. Venilia, neç Iuno addita. i. perſecutrix, Teucris. ſ. ad perſequendos eos abierit vſquam. i. in aliquo loco, ab eis, ſupp. tũc, cum tu, ſupplex in rebus egenis. i. tenuibus, & modicis, quas gentes Italum, pro Italorum, & quas vrbes. i. ciuitates, & communitates non oraueris. ſ. vt tibi auxilio ſint? q. d. nullas non oraueris, ſed omnes, & eſt plus quã ſi omnes diceret. Coniux hoſpita. i. filia hoſpitis. ſ. Lauinia, filia Latini, Turno deſpõſata à matre erit, ſup. Teucris. i. Troianis, iterum ſicut fuerat Helena, cauſa tanti mali. i. tam ꝑnicioſi belli. Et thalami, externi, erunt, ſup. item cã tanti mali, ſed tu ne cede, pro ne cedas, malis. ſ. pçnarum, hoc eſt laboribus, & aduerſitatibus, ſed ito contra. i. obuiam, audentior, quam tua fortuna ſinet te, hoc eſt magnanimitate ſupera fortunam tuam ita vt virtus tua, & prudentia dominetur fortunæ. Prima via. i. primus aditus, & modus acquirendæ ſalutis, pandetur. i. aperietur tibi (quod. i. quam rem, tu reris. i. opinans, minime. i. nullo modo, quia non eſt vero ſimile, cum nihil ſit magis hoſtile) ab vrbe Graia. i. à Græcis habitata, dum. ſ. per Euandrum, hominẽ Arcadem illic habitantem, vbi nunc Roma eſt, ad Tarcontem in Tuſciam miſeris.

VARIA LECTIO.

SED terra grauiora manent] In lib. quibuſdam admodum vetuſtis. Terræ, genitiuo caſu legitur. [In regna Lauini Dardanidæ venient] Vetera quædam exempl. legunt, Et regna, pro, In regna. Sũt & ꝗ Latini legẽdũ autumẽt. [Nec Teucris addita Iuno] Multi ꝗdẽ li. ex antiquis, Abdita, legũt. [Sed cõtra audẽtior ito. Quã tua te fortuna ſinet] In pleriſq; veterib. libris, Quà, legere ẽ.

POE. Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obſcuris vera inuoluens. ea fræna furenti
Concutit, & ſtimulos ſub pectore vertit Apollo.
Vt primum ceſſit furor, & rabida ora quierunt:
Incipit Aeneas heros. AEN. Non vlla laborum
O virgo noua mi facies, inopina ue ſurgit.
Omnia precepi, atque animo mecũ ante peregi.
Vnum oro (quando hic inferni ianua regis
Dicitur, & tenebroſa palus Acheronta, refuſo)
Ire ad conſpectum cari genitoris, & ora
Contingat, doceas iter, & ſacra oſtia pandas.
Illum ego per flammas, & mille ſequentia tela
Eripui his humeris, medioque ex hoſte recepi:
Ille meũ comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas cœlique ferebat
Inualidus, vires vltra, ſortemque ſenectæ.

SERV. EX adyto] Locum vaticinationis oſtendit [Cumæa Sibylla] Bene addidit ꝑ diſcretionẽ. [Antroque remugit] Quia in antro eſt: vt, Pulſati colles clamore reſultãt [Obſcuris vera inuoluẽs] Vera, & obſcura cõfundẽs. eſt aũt Hypallage veris obſcura inſerẽs. [Ceſſit furor] Nõ penitus receſſit, ſed paulatim cœpit iminui. Nã eſt paulò poſt ꝗ Miſeni morte dictura, qđ non ꝓcedit ſi nunc numen receſſit. [Non vlla laborum O virgo] O, licet ſit naturaliter breuis in latinis ſermonibus, apud Virgilium tñ pro longa habetur, ut hoc loco, O virgo. Item alibi, Quis te magne Cato tacitum. Exceptis ego: vt, Aſt ego quæ diuum. & duo, vt, Si duo ꝑterea. & ſcio, vt, Nunc ſcio quid ſit amor, & neſcio, vt, Neſcio ꝗs teneros oculus mihi faſcinat agnos. Apud alios O, niſi in Græcis nominibus, non producitur, quod & nunc ſequi debemus. Dicunt tamẽ quidã quod O, tũc producitur, in nominatiuo qñ, & in genitiuo fuerit producta, quod falſum eſt. Nam & Virg. produxit virgo, cum virginis faciat. & Luc. Cato corripuit: vt, Nos Cato da ueniam, cũ Catonis faciat. Item Iuno cum producat Virg. Statius tñ corripit. Sanè ſciẽdum allocutionem hanc eſſe ſuaſoriam, cum partibus ſuis. Nã honeſtum ẽ qđ dicit ſe patrẽ requirere: vtile, ut ab eo patriç originẽ diſcat:

neceſſa-

Quin,vt te ſupplex peterē.& tua lumina adirem,
Idem orans mandata dabat.natiq́.,patriſq́.
Alma precor miſerere,potes nanque oĩa :nec te
Nequidquam lucis Hecate præfecit Auernis.
Si potuit manes arceſſere coniugis Orpheus,
Treicia fretus cithara, fidibusq́. canoris :
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itq́.,reditq́.viam toties.quid Theſea?magnum
Quid memorē Alcidē:& mi gen⁹ab Ioue sũmo.

neceſſarium,quia iuſſerat pater:vt.Ditis tñ ante Infernas accede domos. poſſibile, q̄a ait, Qñ hic inferni ianua regis Dicitur.Item, Potes nanque omnia:ſi omnia, & hoc. [Noua mi facies] Species. Et ſciēdum pronomen Mihi nũquā in Synæreſim venire, ne incipiat eſſe blandiētis aduerbium,& licet quidā huius loci nitantur exemplo, nō procedit,vel quia vnum eſt exēplum,vel quia poteſt eſſe ēt blandientis aduerbium, nihil vero pro metri neceſſitate cogitur.Nā ſi pars ſequens orationis à vocali inchoet.Nihil dicimus:vt,Heu nihil inuitis fas quenquam fidere diuis.Si aũt à conſonante inchoet,Nil ponimus.Vt Iuuē.

Inopinata. Nil tale expectes,emit ſibi mulla,videmus. [Inopina ue ſurgit] Nomen eſt,non participium.Nam inopinata diceret. quod nō procedit. Opinatus enim venit ab eo quod eſt opinor. ſed quia inopinor non dicimus,ideo nec inopinatus facit.ſicut & nocēs participium eſt,quia inuenimus noceo,innocens nomen, quia innoceo nō dicimus.Nullum eſt enim participium quod à verbo non trahatur,licet à ſui verbi forma non veniat vt placita,licet placeor non dicamus,tamen placeo inuenimus.Item regnata,triumphata. Vnde galeatus,& tunicatus nomina comprobātur. Nullum enim verbum horum originis reperitur. [Omnia percepi,atque animo mecum ante peregi] Percepi,ante cognoui ab Heleno, vel a patre qui ait, Gens dura atque aſpera cultu Debellanda tibi Latio eſt. Dicit aũt ſe futura partim audiſſe, partim mente percepiſſe.Sed occurrit,ſi nouit omnia,quid conſulit numen?Noſſe ſe dicit omnia quãtum ad labores pertinet, & concedit totam petitionem,vt ad illud veniat quo poſſit patrem videre.Nam quod dicit vnum oro,non ſolum dicit,ſed p̄cipuum:vt,Vnam poſthabita coluiſſe Samo. [Quando] Si quidem,& eſt coniunctio.[Et tenebroſa palus Acheronte, refuſo] Paludem pro lacu poſuit.Nam Auernum ſignificat, quem vult naſci de Acherontis æſtuarijs. Palus autem, bene iſte produxit Lus,quia plus paludis facit,quod ſupra plenius diximus. Hora. corripuit:vt,Sterilisque diu palus aptaque remis.Tenebroſa,autem,nigra,per quod altam ſignificat, vt, Nigra fugit ſub nube columbam.i.alta.[Acheronte,refuſo] Acheron fluuius dr̄ inferorum.quaſi ſine gaudio, ſed cōſtat locum eſſe aut lōge à Baijs vndique montibus ſeptum. adeo vt nec orientem,nec occidentem Solem poſſit aſpicere,ſed tantum medium diem.Quod autem dicitur ignibus plenus,hæc ratio eſt,omnia vicina illic loca calidis,& ſulphuratis aquis ſcatent.Sine gaudio autem ideo ille dicitur locus,quod necromantia vel ſciomantia, vt dicunt, nō niſi ibi poterat fieri,quæ ſine hominis occiſione non fiebat. Nam & Aeneas illic occiſo Miſeno ſacra iſta cōpleuit, & Vlyſſes occiſo Elpenore.quãquam fingatur in extrema Oceani parte Vlyſſes fuiſſe,quod ipſe Hom.falſum eſſe oſtendit ex qualitate locorum quæ commemorat ex tempore nauigationis. Dicit enim eum circa vnam noctem nauigaſſe,& ad locum veniſſe, vbi ſacra perfecit.Quod de Oceano nō procedit de Campania, manifeſtiſſimum eſt.Præterea à Baio ſocio eius illic mortuo, Baias conſtat eſſe nominatas.Dicit etiam vidiſſe Herculem, iō quia illic ſunt Bauliæ, locus Herculis dictus quaſi Boaulia, qđ illic habuit animalia,quæ Geryoni detracta ex Hiſpania adduxerat.[Ire contingat]Vt minus eſt,Vt ire cōtingat,vt iter doceas. [Sacra oſtia pandas] aut venerabilia.aut execrāda, ſicut de Tartaro dicturus eſt,Sacræ panduntur portæ. [Illum ego per flammas]Meritum approbat patris, vt iuſtum videatur eſſe deſiderium.[Sequentia tela]Vt,Ardentes clypeos atque æra micãtia cerno.[Ex hoſte recepi]Liberaui,vt.Frugesq́. receptas. Ex hoſte aũt,plus eſt quàm ſi ex hoſtibus diceret,vt diximus ſupra. Ex hoſte enim generaliter dicitur, ex hoſtibus partem oſtendit. ſi-

Terra. cut dicendo terram,ſignificamus elementum,terras vero ſingu-

Terras. las partes,vt Africæ,Italiæ.[Meum comitatus iter]Non ſpe ſaluris,ſed mei cauſa,vt,Cedo equidem,nec ante tibi comes ire recuſo.[Cœlique ferebat]Vt ante morte præuentus ſit quam ferre deſierit.Et mire imperfecto vſus eſt tempore,ac ſi diceret,adhuc ſi viueret ferret.[Vires vltra,ſortemq́. ſenectæ]Quia ſenectæ ſors, eſt quies, & ocium, ſicut pueritiæ. ludus, amor, adoleſcentia,ambitus iuuenilis ætatis.Ergo aliud ferebat pater, quā ſors exigebat ſenectæ.[Orans mandata dabat]Sic dictum eſt eũ

rogare, cui poſſit iubere, vt, & ſupplex tua numina poſco. Maior enim ad imperandū vis eſt iubere. [Mandata dabat]Vt, Huc caua Sibylla Nigratum multo pecudum te ſanguine ducet.[Lucis Hecate præfecit Auernis]Hecate triū poteſtatum nomē eſt. Ipſa eſt enim Luna,Diana, Proſerpina. ſed ſolum Proſerpinam dicere non potuit ꝑp lucos qui Dianæ ſunt. Item Dianam,quia Auernis ait. Vnde elegit nomen in quo vtrunque conſtabat. Vnde Lucan.de Proſerpina ait, Hecate pars vltima noſtræ.[Si potuit manes]Nititur exemplis, quæ inferiora ſunt per comparationem, vt ipſe videatur iuſtius velle deſcendere. Nam Orpheus reuocare eſt conatus vxorem hic vult tantum patrem videre,Orpheus autem voluit quibuſdā carminibus reducere animam coniugis,quod quia implere non potuit.à poeticis fingitur receptam iam coniugem perdidiſſe,dura lege Plutonis.Quod etiam Virg.oſtendit dicendo Arceſſere, quod euocantis eſt proprie.[Sidibusque canoris]Bene ſonãtibus chordis. Fidibus autem eſt nominatiuo hæc fidis,vt ſit Pyrrhichius. Nā fides iambus eſt. [Si fratrem Pollux alterna morte redemit] Vt diximus ſupra, Helena, & Pollux de Ioue nati immortales fuerunt.Nam Caſtor Tyndarei filius fuit,cuius mortem ſuo interitu fraterna pietas redemit.Quod ideo fingitur,quia horum ſtellæ ita ſe habent,vt occidēte vna oriatur altera.& iterum exemplum per comparationem,quod qua pium eſt.ſe ad frequentiā contulit dicendo:[Itq́. viam toties,quid Theſea]Durum exemplum. Vnde nec immoratus eſt in eo. Dicit inferos debere parere pietati,qui patuerunt infanda cupienti.Nam hic ad capiendam Proſerpinam ierat cum Pyrithoo:& illic retentus luit pœnas,vt,Sedet æternumq́. ſedebit Infelix Theſeus.[Magnū Quid memorem Alcidem?] Melius ſic diſtinguitur, licet quidam legant, Quid Theſea magnum, vt epitheton ei dent qui per ſe non eſt magnus.Nam Herculem etiam ſine epitheto magnum intelligitur.Sed melius eſt Magnum dare Herculi quàm ſacrilego.[Et mi genus ab Ioue ſummo]Occurrit tacitæ quæſtioni tā quam Sibylla dixerit,Sed ij.n.qui deſcenderant à dijs ducebant originem.

TALIBVS &c.]Habito,inquit,tali oraculo Sibylla Impulſu dei horrendas canit ambages,quia iam deus remiſerat habenas,hoc eſt permiſerat eam redire ad ſe,nondum tamen ad ſe penitus redierat,& quia deorum reſponſa (ſecundum Ethnicorū theologiam quā poetæ ſequuntur)ſæpe dubia,& obſcura ſunt, nunquam tamen falſa.ideo dicit,quod erat obſcuris vera inuoluēs.Poſtea autem quàm ad ſe redierat,orat Aeneas, ut ſe ducat ad inferos,ad conſpectum.ſ.patris.& doceat quibus aditu a inferni pateant,atque oſtia aperiãtur. De quod quidem deſcenſu,inter hanc,& ſequentem lectionem(quia ad utranque faciunt) nō nulla ex Macrob.citabimus,quæ ad eum locum recepimus, ut explanatio noſtra familiaris è regione textus haberi poſſet. Eſt igitur ordo.Sibylla Cumæa,more græco,Latine Cumana.i.quę apud Cumas oracula dabat,canit ambages.i. ambiguos ſermones,horrendas.i.cum horrore audentium, aut horrorem incutientes,& hoc talibus.ſ.oraculis,dictis.i.pronunciatis, ex adyto .i.loco penitiore templi,quem ſoli ſacerdoti adire licebat, vnde adytus Latine,& adytum Græce,contraria ſignificant.nam adytum,dictum eſt ab a priuatiua particula,& dyo,ingredior,quaſi ſine ingreſſu,& ipſa remugit.i.cum reflexione vocis,quaſi mugitum effert,antro.i.ex antro,inuoluens.i.implicãs vera:obſcuris.i.non ſatis intellectis, quamuis & vera eſſent, quia Apollo cōcutit.i.inſtigat,furenti ea.i.eiuſmodi frena.i.ſic mentem.& organa vocis eius regit,vt quæ ipſe voluit,non quæ ipſa præmeditata ſit,loqueretur,& vertit.i.vertendo,hoc eſt trahendo & retrahendo.dirigit ſtimulos.ſupple eos.i.eiuſmodi,ſup.in pectore .i.præcordijs Sibyllæ,vt.i.vbi,aut cum primum, hoc eſt immediate,poſtquam furor.i.rabies Sibyllæ ceſſit.i.ſedata eſt, & ora rabida quierũt.Aeneas heros.i.vir prouidus & quaſi diuinus,cuius eſt proſpicere ventura, incipit.ſ.affari Sibyllam in hunc modū.O virgo,vlla facies.i.ſpecies laborum,nō ſurgit.i.oritur, aut prædicitur,mi.i.mihi noua,ve,ꝑ vel,inopina.i.inopinata, quia ego pecpi oĩa,ſcilicet,quæ ad bella pertineant.& id in fine 5. dicente patre, Gens aſpera cultu debellanda tibi Latio eſt. & per-

egi

ASC.

egi mecum.i.pręmeditatus ſum,ante.i. priuſquam hæc diceres, animo.ſ.meo.i.quanquam ad bellum mihi in Italia gerendum, certior iam factus à patre,& diſcurſu rationis bene cognoſcere poſſum,quod non ſine ſanguine tñ mihi contingeret regnum, q.d.nolo amplius de bello mihi canas, ſed oro vnum.i. præcipuum,aut id ſolum,quando.i.quãdoquidem, ianua Ditis.i.Plutonis.inferni.i.habentis poteſtatem apud inferos.& palus tenebroſa.i.nigra.& profunda.& hoc Acheronte.i. lacu illo infernali,refuſo.i.refluente,& ſtagnante,dicitur.ſup.eſſe,hic.i.in campania Italiæ,cuius cauſam narrauit Seru. Contingat.i. detur mihi licet difficile ſit,ire ad conſpectum.& ora chari genitoris.ſ.Anchiſæ,doceas iter.i.aut modum eundi, aut pro via poſuit,& pãdas.i.aperias, & referes,oſtia ſacra.i. execrabilia, aut religione multa obſeruanda.Ego eripui illum.ſ.patrem, his humeris, per flammas,& mille tela ſequentia.vt dictum eſt in fine 2.& recepi ex hoſte medio.i. ex medijs hoſtibus in locum tutum perduxi, aut de cineribus intelligit,quos à Diomede recepit, vnde dixit in 5.Salue ſancte parens iterum ſaluete recepti,Nequidquam cineres. Ille comitatus meum iter, ferebat.i. tolerabat mecum omnia maria,atque omnes minas.i.terrores, & tẽpeſtates,pelagi.i.maris, & cœli.i. aeris. exiſtens inualidus.i. debilis vltra vireis,& ſortem ſenectæ.i.ætatis.quæ quietem, & ociũ efflagitat. Quin.i.quinetiam,idem orans tanquam ſupplex, ꝑꝑ magnam affectionem,dabat mandata.i.pręcipiebat. vt in fine 5.dictũ eſt, vt ego ſupplex peterem te,& adirem tua limina. Ego igitur precor,ò alma.i.ſancta,& ſalutis noſtræ altrix virgo, miſerere nati, & patris,nam tu potes omnia, quia ergo potes,& pium eſt,atq; licitum,quia à patre diuino mandatum debes velle. Probat autem quod dixit potes,nec.i.& non.& Hecate.i.Proſerpina,apud inferos,quæ eadem Diana eſt apud nos, non nequidquam.i.nõ ad nihil.i.non fruſtra præfecit te,lucis.i ſiluis incęduis. quę non quã lucent,ſed ſemper ſacras vmbras habent,Auernis.i.qui ſunt iuxta Auernum in campania lacum,prӕterea eſſe,nec quod petit carere exemplo probat ſic, ſi Orpheus potuit acceſſere.i.ad uocare ad ſe,manes.i.vmbras, coniugis.ſ. Eurydices, vt viſum eſt in fine 4.Georg.fretus.i.confiſus,& adiutus: Cithara Threicia.i.Thracia.& fidibus.i.chordis, canoris.i. dulciter canẽtibus, ac reſonantibus,ſi Pollux, alter geminorum filius Iouis,ex Leda Tyndari vxore,redemi fratrem.ſ. Caſtorem,morte alterna.i. quam alternatim pro illo obit,vt ille viciſſim pro Polluce,& it, & redit viam.ſ.ab inferis ad ſuperos,& è diuerſo toties,quia ſingulis diebus,ſic enim gemini in cœlo ſunt vt dum alter oritur, alter occidat,quid.i.ad quid,memorem.i.cõmemorem,& recitem Theſea,q.d.non opus eſt,quia is violenter acceſſit,ſed victus eſt,quid memorem Alciden.i.Herculẽ magnum.ſ.ſine exẽplo in ſua ætate,qui Theſea liberaſſe dr̃ ab inferis, & Cerberum traxiſſe ad ſuperos,q.d.ſi ipſi hoc potuerunt.hi per pietatem,illi per violentã,potero & ego qui & pius,& fortis ſum. At ſi dicat Sibylla,verũ illi potuerunt,quia dijs geniti, ad hoc rñdet genus,ſupp.eſt,&.i.etiam,mi.i.mihi,ab Ioue ſummo.ſ. deorum,ſicut Herculi,& Polluci.Mi,datiuus eſt,à genitiuo, mis ſicut,mihi,à mei,nec vi abſurdum.ſi dicatur mij,ſcribendum, ſed proferendum monoſſyllabon,ſicut dij,vñ dum duæ ſunt ſyllabæ,interijcitur h,& fit mihi,ꝙ cauſa eſt,cur ahenum, interdũ ſcribitur, & apud nonnullos Ieſus,cum artis ſit, Ieſus, dictio triſſyllaba. Quia vero de infernis,multa dicturus eſt poeta,ex Platonicorũ philoſophia,nõ abſurde abduxero ea, ꝙ Macrobius ſuper ſomnum Scipionis à Cicerone editum,de ipſis dixerit interiecturus, quædã declaratiua, ꝙ ſemicirculis à Macrobianis diſcernemus. Dicit igitur ſic ad hæc Ciceronis verba, Quæſiui viueret ne ipſe,& pr̃ Paulus,& alij quos nos extinctos arbitrabamur. Imò vero,inquit,hi viuunt,qui è corporum vinculis,tanquam è carcere volauerunt,veſtra vero,quæ dr̃ vita,mors eſt. Hæc ille.Ad quæ Macrob.Si ad inferos meare,mors eſt, & vita, eſt eſſe cum ſuperis,facile diſcernes.quæ mors animæ, quæ vita credẽda ſit, ſi conſtiterit,quis locus habendus ſit inferorum, vt anima,dum ad hũc locum truditur mori,cum ab hoc procul eſt vita frui, & vere ſupereſſe credatur. Et quia totum tractatum, quem veterũ

Veterum opinio inferos in corpore ponentiũ

ſapientia,de inueſtigatione huius quæſtionis. agitauit in hac latenter verborum paucitate reperies,ex omnibus aliqua,quibus nos de rei quam quærimus abſolutiõe,ſufficit admoneri,amore breuitatis excerpſimus. Antequam ſtudium philoſophiæ, circa naturæ inquiſitionem ad tantum vigoris adoleſceret, qui ꝑ diuerſas gentes,auctores in conſtituendis ſacris cæremoniarum fuerunt,aliud eſſe inferos negauerunt,quam ipſa corpora, quibus incluſæ animæ carcerem fœdum tenebris,horridum ſordibus,& cruore,patiuntur. Hoc animæ ſepulcrum hoc Ditis concaua,hoc inferos vocauerunt. Et omnia quæ illic eſſe credidit. fabuloſa ꝑſuaſio in ipſis humanis corporibus aſſignare conati ſunt. Obliuionis fluuium,aliud non eſſe aſſerentes, quàm errorem animæ obliuiſcentis maieſtatem vitæ prioris,qua antequã in corpus truderetur potita eſt,ſolamq. eſſe in corpore vitã putãtis.

Lethæ.

(Vnde Lethæum fluuium à lethe, quod eſt obliuio.& letho,quod eſt lateo.vocamus) Pari interpretatione Phlegethontem,ardores irarum,& cupiditatum putauerunt (Dicitur enim Phlegethon,à verbo phlego,quod eſt cõburo,ardeo,&c.)

Phlegethon.

Acherõ.

Cocytus.

Acherontem quidquid feciſſe, dixiſſe ve vſque ad triſtitiam.humanę varietatis more,nos pœnitet. (Dicitur Acheron ab a.quod priuatiuum eſt, & chara,lætitia. hoc eſt abſque lætitia) Cocytum, quidquid homines in luctum.lacrymas cõpellit. (Dicitur à cocytos,qd̃ eſt luctus vlulatus,ſicut cocyma,ploratus. cocyzo.lamentator,& cocyo ploro.&c.) Stygem quidquid inter ſe humanas animas in gurgite mergit odiorum.

Styx.

(Dicitur Styx, à ſtygeros Plinios,quod eſt mœſtus odioſus, vel ſi ſic ſcribas, Styx.eſt acies ſeu turma,continens viros.(T.i.cec.) Notare hic fluuiorũ ordinem, quod incrementum habeant, primum ſi quidẽ malũ eſt,obliuio boni,quod Lethe ſignificat. Deinde ardor,& inflammatio,ad malũm,quod Phlegethonitum priuato lætitiæ,quod Acheron,tum luctus,& lacrymæ,quod Cocytus. Poſtremo per ſeurrãs odium in furorem rapiens,quod Styx ſignificat. Ipſam quinque pœnarum deſcriptionem de ipſo vſu cõuerſationis humanæ ſumptam.crediderunt Vulturem iecur immortale rondẽtem.nihil aliud intelligi volentes,ꝙ tormenta cõſcientiæ obnoxiæ flagitio viſcera interioris rimantis, & ipſa vitalia inde ſeſſa admiſſi ſceleris admonitione laniantis,ſemperq́. curas ſi requieſcere forte tentauerint excitantis tanꝙ fibris renaſcentibus inhærendo,nec vlla ſibi miſeratione parcentis lege hac qua ſe iudice nemo nocẽs abſoluitur,nec de ſe ſuam põt vitare ſentẽtiã.

Vultur iecur rõdẽs.

Illos aũt epulis ante ora poſitis, excruciari ſame, & inedia tabeſcere, quos magis,magiſq́. acquirendi deſiderium cogit,preſertim copiã non videre,& in affluentia inops egeſtatis mala patiuntur neſcientes:parta reſpicere dum egent habentis. Illos radijs rotarũ pendere diſtrictos,quæ nihil cõſilio ꝓuidentes, nihil rõne moderãtes.nihil virtutibus explicantes, ſeq́. & actus ſuos oẽs fortunæ permittentes,caſibus, & fortuitis, ſemꝑ rotantur. Saxum ingens voluere,inefficacibus, laborioſiſq́. conatibus vitã terentes. Atram ſilicem,lapſurã ſemper, & cadenti ſimilem,illorum capitibus imminere,qui arduas poteſtates, & infauſtam ambiunt tyrannidẽ,nunꝙ ſine timore victuri,& cogentes ſubiectum vulgus odiſſe,cum metuat ſemꝑ ſibi vñr quod merentur excipere.

Ixiones,

Syſiphi Saxũ voluentes.

Nec fruſtra hoc theologi ſuſpicati ſunt. Nam Dionyſius aulæ Siculæ inclementiſſimus incubator, familiari quondã ſuo,ſolã beatam exiſtimanti vitam tyranni, volens ꝙ perpetuo metu miſera, quàm impendentium ſemper periculorum plena eſſet,oſtendere gladium vagina raptũ,& à capulo de filo tenui pendentem mucrone demiſſo iuſſit,familiaris illius capiti inter epulas imminere. Cumque ille, & Siculas, & tyrannicas copias, præſentis mortis periculo aſpernaretur. Talis eſt,inquit Dionyſius,vita,quam beatam putabas,ſic nobis ſemper mortẽ imminentem videmus. Exiſtima ergo,quãdo felix eſſe poterit,qui timere non deſinit.

Dionyſij tyranni

Caſum ſilicis timẽtes Phlegiæ.

Secundum hęc igitur,quæ à theologis aſſerũtur,ſi vere ſuos quiſq; patimur manes,& inferos in his corporibus eſſe credimus,quid illud intelligendum eſt,quam mori animam,cum ad corpus inferna demergitur, viuere autẽ, cum ad ſupera,poſt corpus euadit? Dicendum eſt, quid ijs poſtea uiris ſolicitior inquiſitor philoſophiæ cultus adiecerit. Nam & qui primum,Pythagoram,& qui poſtea Platonem,ſecuti ſunt,duas eſſe morteis,unam animæ,animalis,alteram prodiderunt.arbitrantes tunc animam mori,nondum corrumperetur, quod impoſſibile ſciuerunt. ſed dum operas ſibi proprias exercere non poſſet.

Nota duas mortes

De reliquis philoſophis.

Mori animal. cum anima diſcedit è corpore,ipſam uero animam mori aſſerentes,cum à ſimplici, & indiuiduo fonte naturæ in membra corporea diſſipatur. Et quia una ex ijs manifeſta,omnibus nota eſt. Altera,non niſi à ſapientibus deprehenſa. ceteris eam uitam eſſe credentibus.ideo hic ignoratur à plurimis, cur eundem mortis deum, modo Ditem, modo immitẽ, vocemus,cum per alteram.i.animalis, mortem, abſolui animã & ad veras naturæ diuitias,atque ad propriam libertatem remitti,fauſtum nomen indicio ſit. Nam Plutus,diuitiæ ſunt, vnde Pluton. per alteram vero, quæ vulgo vita exiſtimatur animam de immortalitatis ſuæ luce. ad quaſdam tenebras mortis impelli, vocabuli teſtemur horrore. Nam (vt conſtet) animal,

Vnde corpus dictũ

neceſſe eſt anima in corpore vinciatur: Ideo corpus δέμας, hoc eſt vinculum nuncuparunt (eſt enim δεσμὸς ſ. vinculum δέσμιος, vinctus: δεσμὸς, vinculorum, nodus: δεσμεύω, ligo, vincio) Et σῶμα quaſi quoddam σῆμα, i. animæ ſepulcrũ. vnde Cicero pariter vtrunque ſignificans, corpus eſſe vinculum, corpus eſſe ſepultum, quod carcer eſt ſepultorum, ait, Qui è corporum vinculis, tanquam è carcere euolarunt. Inferos autem Platonici, non in corporibus eſſe, non à corporibus incipere, dixerunt, ſed certam mundi iſtius partem, Ditis ſedem, i. inferos, vocauerunt. De loci vero ipſius finibus inter ſe diſſona publicarunt.

Tres Platonicorũ de inferis ſententiæ

Et in tres ſectas diuiſa ſententia eſt. Alii. n. mundum in duo diuiſerunt, quorũ, alterum facit, alterum patitur. Et illud facere, dixerunt, quod cum ſit immutabile alteri, cãm, & neceſſitatem permutationis imponit, hoc pati, quod permutationes variatur. Et immutabilem quidẽ mundi partem à ſphæra, quæ Aplanes dr, vſque ad globi lunaris exordium, mutabilẽ vero à luna, ad terras vſque dixerunt, & viuere animas dum in immutabili parte conſiſtũt, mori aũt, cum ad partẽ ceciderunt permutationis capacem.

De luna.

Atque ideo inter lunam, terraq́ locum mortis, & inferorum vocari, ipſamq́ lunã vitæ eſſe, mortiſq. confinium, & aĩas inde in terram fluentes mori, inde ad ſupera meantes in vitam reuerti. Nec immerito exiſtimatũ eſt, à luna enim deorſum, natura incipit caducorum, ab hac, animæ ſub numerũ dierũ cadere & ſub ipſis incipiunt. denique illã (.i. lunam) æthercam terram, phyſici vocauerunt, & habitatores eius lunares populos nuncupauerunt, quod ita eſſe plurimis argumentis, quæ nunc lõgum eſſet enumerare, docuerunt. Nec dubium eſt, quin ipſa ſit mortalium corporum auctor, & cõditrix, adeo vt nulla corpora, ſub luminis eius acceſſu, patiantur augmenta, & hac decreſcẽte, minuantur. Sed ne de re manifeſta faſtidiũ prolixa aſſertione generetur, ad ea quæ de inferorũ loco alij definiunt, tranſeamus. Maluerunt. n. mundum, alij in elemẽta ter quaterna diuidere, vt in primo ordine numerarentur, terra, aqua, aer, & ignis, quæ eſt pars liquidior aeris, vicina lunæ. Supra hæc rurſum totidem numero, ſed naturæ purioris elementa, vt ſit luna, pro terra quã ætherẽã terram à phyſicis diximus nominatã, aqua, ſit ſphæra Mercurij,

Secunda opi. Platonicorum.

aer, Veneris, ignis, in Sole. Tertius vero elementorum ordo, ita ad nos conuerſus habeatur, vt terrã, vltimam faciat & ceteris in mediũ redactis, in terrã deſinat, tam ima, quã ſumma. poſtremitatis igitur ſphæra Martia ignis habeat, aer, Iouis, Saturni, aqua, terra vero Aplanes, in qua Elyſios cãpos eſſe, puris animis deputatos, antiquitas nobis intelligendum reliquit, de his cãpis, anima cum in corpus emittitur, per tres elementorum ordines trina morte ad corpus vſque deſcendit. Hæc eſt inter Platonis de morte animæ, cum in corpus truditur, ſecunda ſententia, in qua videbimus omnia in vnum globum redacta ita, vt ſicut ignis cũ terra in ſiccitate communicat, ſic Aplanes cum eadem conueniat. Nec abſurdum eſt dicere, Martem eſſe, de natura ignis, Iouem, de natura aeris, quem ſæpe pro aere ponimus, vnde ipſum tonantem dicimus tonitrua ſi quidem in aere fiunt. Saturnũ, de natura aquæ, quam frigidam vt illũ cognoſcimus. & ſicut hæc, rerum pater dicitur, vt in Georg. Oceanumq. patrẽ rerum, & ſecundum Mileſium Taletem, omnia ex humore creãtur, ita ille, deorum pater, mortalibus tum inimicis. accedit ad hæc, quod Saturni genitalia in aquas cecidiſſe fabulantur. Firmamentum autem, i. Aplanẽ, cum terra multũ affinitatis habere videmus, &c.

Tertia opinio.

Alij vero (Nam tres inter eos eſſe ſententiarum diuerſitates ante ſignauimus) duas quidem, & ipſi partes, ſicut primi faciunt, ſed non iiſdem terminis diuidunt mundum. Hi enim cœlum, quod Aplanes ſphæra vocitetur, partem vnam, ſeptẽ vero ſphæras, quæ vagæ vocãtur, & quod inter illas, & terra eſt, terramq. ipſam alteram partem eſſe voluerunt. Secundum hos ergo, quorum ſectæ amicior eſt ratio animæ beatæ, ab omni cuiuſcunque cogitatione corporis, liberę, cœlum poſſident, quæ vero appetẽtiam corporis, & huius quam in terris, vitam uocamus, ab illa ſpecula altiſſima, & perpetua luce deſpiciens, deſiderio latẽti cogitauerit, pondere ipſo terrenæ cogitationis, paulatim in inferiora delabitur. Nec ſubito perfecta incorporalitate, luteum corpus induitur, ſed ſenſim, per tacita detrimenta, & longiorẽ ſimplicis, & abſolutiſſime puritatis receſſum, in quædam ſiderij corporis incrementa turgeſcit. In ſingulis enim ſphæris, quæ cœlo ſubiectę ſunt, ętherea ſubuolutione veſtitur, vt per eas gradatim ſociari huius indumenti teſtei conſilietur. Et ideo totidem mortibus, quot ſphęras tranſit, ad hanc peruenit, quæ in terris vita vocitatur. Deſcenſus vero ipſius, quo anima de cœlo in huius vitæ inferna delabitur, ſic ordo digeritur. Zodiacum ita, lactæus circulus obliquæ circunflexionis, occurſu ambiẽdo amplectitur, vt eum qui duo tropica ſigna Capricornus & Cancer feruntur, intercſecent. Has, ſolis portas, phyſici vocauerunt quia in vtranque obuiam te ſolſtitio, vlterius ſolis inhibetur acceſſio & fit ei regreſſus ad zonæ viam, cuius terminos nũquam relinquit.

De Solis ianu.

Per has portas, animæ de cœlo in terram meare, & de terris in cœlum remeare credũtur. ideo hominum vna, altera deorum vocatur. Hominum cancer, quia per hunc in inferiora deſcenſus eſt. Capricornus deorum, quia per illum animæ in propriæ immortalitatis ſedem, & in deorum numerum reuertuntur & hoc eſt quod Homeri diuina prouidentia in antri Ithacẽſis deſcriptione, ſignificat. Hinc & Pythagoras putat, à lacteo circulo deorſum incipere Ditis imperium, quia animæ inde lapſæ, vñr à ſuperis receſſiſſe. Ideoq́ primam naſcentibus. ait, lactis alimoniam afferri, quia primus eis motus à lacteo incipit, in corpora terrena labentibus. Vnde & Scipioni de animis beatorum, oſtẽſo lacteo dictum eſt. Hinc profecti huc reuertuntur. Ergo deſcẽſuræ, cum adhuc in cancro ſunt, quia illic poſitæ, necdum lacteũ reliquerunt, adhuc in numero ſunt deorum. Cum vero ad Leonem labendo peruenerint, illic conditionis futuræ auſpicantur exordium. Et quia in Leone ſunt rudimenta naſcendi, & quędã humanę naturæ tyrocinia aquarius autem, aduerſus Leoni eſt, & illo oriẽte, mox occidit, ideo cum ſol, aquarium tenet, manibus parentatur, vtpote in ſigno quod humanæ naturę contrarium, vel aduerſum feratur. Illinc ergo, ſ. à confinio, quo ſe zodiacus, lacteusq. contingunt anima deſcendens à tereti, quæ ſola fortuna diuina eſt, in conum defluendo, producitur, ſicut à puncto naſcitur linea, & in lõgum ex indiuiduo procedit, ibiq. à puncto ſuo, quod eſt monas, venit in Diaden, quæ eſt prima detractio. Et hæc eſt eſſentia, quã indiuiduam, eandemq. diuiduã Plato in Timæo, cũ de mundanę animę fabrica loqueretur, expreſſit. Animę enim ſicut & mundi, ita & hominis, vnius modo diuiſionis reperiẽtur ignorare. Si diuinę naturę ſimplicitatis, cogitentur, modo capaces, cum alia per mundi, hęc per hominis membra diffunditur. Anima ergo, cum trahitur ad corpus, in hac prima ſui productione ſilueſtrẽ tumultum. i. hylen influẽtem, ſibi incipit experiri. Et hoc eſt quod Plato notauit in Phędrunte, animam in corpus trahit, noua ebrietate trepidantem, volens nouum potum materialis alluuionis intelligi, qua delibuta, & grauata deducitur. Arcani huius indicium eſt, Et Crater, Liberi patris, ille ſidereus, in regione quę inter Cancrum eſt, & Leonem, locatus ebrietatem, illic primum deſcenſuris animis euenire ſilua influentes ſignificans, vnde & comes ebrietatis obliuio illic incipit animis latenter obrepere. Nã ſi animę, memoriam rerum diuinarum, quarum in cœlo erant conſcię ad corpora vſque deferrent, nulla inter homines foret de diuinitate diſſenſio, ſed obliuionem quidem, omnes deſcendendo hauriunt, alię vero magis, minus alię. Et ideo in terris, verum cum non omnibus liqueat, tamen opinantur omnes, quia opinionis ortus, eſt memorię defectus. Hi tamen, hoc magis inueniunt, qui minus obliuionis hauſerunt. Quia facile reminiſcuntur, quod illic ante recognouerint. Hinc eſt, quod quę apud Latinos, lectio, apud Gręcos vocatur, repetita cognitio, quia cũ vera dicimus, ea recognoſcimus, quę naturaliter noueramus, antequam materialis influxio in corpus venientis, animas ebriaret. Hæc eſt autem hyle, quæ omnes corpus mundi, quod vbicunque cernimus, idæis impreſſa formauit. Sed altiſſima, & puriſſima pars eius, qua vel ſuſtentantur diuina, vel conſtant nectar vocatur, & creditur eſſe potus deorum. Inferior vero, & turbidior, potius animarum & hoc eſt, quod veteres Lethæum fluuiũ vocauerunt. Ipſum autem Liberum patrem Orphici νοῦν ὑλικὸν, ſuſpicantur intelligi, qui ab ipſo indiuiduo natus, in ſingulos ipſe diuiditur, ideo in illorum ſacris traditur Titani furore, in membra diſcerptus, & fruſtis ſepultus, rurſus vnus, & integer emerſiſſe, quia νοῦς, quam diximus mentẽ vocari, ex indiuiduo, præbendo ſe diuidendum, & rurſus ex diuiduo, ad indiuiduum reuertendo & mundi implet officia, & naturæ ſuæ arcana non deſerit. Hoc ergo primo pondere de zodiaco à lacteo, ad ſubiectas vſque ſphæras anima delapſa, dum per illas labitur in ſingulis, non ſolum (vt iam diximus) luminoſi corporis amicitur acceſſu, ſed & ſingulis motus, quos in exercitio eſt habitura, producit. In Saturni, ratiocinationem, & intelligentiam, quod λογιστικὸν θεωρητικὸν vocant. In Iouis, vim agendi, quod πρακτικὸν dicitur. In Martis, animoſitatis ardorem, quod θυμικὸν nuncupatur. In Solis, ſentiendi, opinandique naturam, quod αἰσθητικὸν, & φανταστικὸν appellant. Deſiderij

vero

vero,motū ꝙ ἐπιθυμητικὸν vocatur,in Veneris.Pronunciādi,& interpretandi,quæ ſentiat,quod ἑρμηνευτικὸν dicitur.in orbe Mercurij. φυτικὸν vero.i. naturam plātandi,& augendi corpora in ingreſſu.globi lunaris exercet. Et eſt ſicut à diuinis vltima,ita à noſtris,terreniſq́. omnibus. prima. Corpus enim hoc, ſicut fex rerum diuinarum eſt, ita animalis eſt prima ſubſtātia. Et hæc eſt differentia inter terrena corpora,& ſupera.cœli,dico & ſiderum,aliorumque elemētorum. quod illa quidem ſurſum accerſita ſunt,ad animæ ſedem, & immortalitatē, quod ex ipſa natura regionis,& ſublimitatis imitatione,meruerunt. Ad hæc vero,terrena corpora, anima ipſa deducitur. Nec te moueat, quod de anima,quam eſſe immortalem dicimus, mortē toties nominauimus. Etenim ſua morte, anima non extinguitur, ſed ad tempus obruitur. Nec temporali diuerſione beneficium perpetuitatis eximitur. Cum rurſum,eſt corpore,vbi meruit contagione vitiorum penitus elimata, purgari ad parentis vitæ, lucē reſtituta in integrum reuertatur plenè (vt arbitror) de morte,& de vita, animæ definitio liquet, quam de Adytis philoſophiæ doctrina Ciceronis elicuit. Hæc Macrobius, &c.

VARIA LECTIO.

STIMVLOS ſub pectore vertit Apollo]In libris aliquot antiquis. Verſat,habetur [Et rabida ora] Vetera pleraque exemplaria,Rapida,legunt.[Omnia præcepi]In Romano lib. & quibuſdam alijs antiquis,Percepi,legitur.[Ire ad conſpectum chari genitoris,& ora Contingat] In Romano libro. Et ora Contingam,legitur. In aliquot etiam lib.inemendate,Contingit. [Vt te ſupplex peterem,& tua limina adirem, Idem orans mandata dabat]In pleriſque omnibus antiq. exempl. inter hæc membra non habetur,&.copulatiua particula,&. Idem orans varie legitur. Nam libris nonnulli, Id memorans, legunt. Alij quidam, Id me orans.[Natiq.] In antiq.exempl. Gnati legitur. [Cocytuſq. ſinu labens circunfluit atro] In antiq. omnibus exempl. quot quot verſare contigit. vno exemplo ſcriptum legi, Circūuenit.

COEL. RHODIG.

SCIRE tamen oportet,in Aiace maſtigophoro Sophoclis frigus taxari,vt qui tragicos affectus in comœdiæ humilitatem remollierit,dum mortuo iam Aiace, de eiuſdem ſepeliendi ratione frigidus orationem ꝓducit,quam par erat. Vt hic cōmoniti Plauti Amphitrionem vellicantes,diſcere iādem incipiant, eruditiſſimum quenque poetarum multa plerūque ſibi permittere. Quod autem de equo dictū Sophocleo eſt,arbitror in eo alluſum ad tragici cothurni maieſtatem,qui ſit veluti equeſtris, comicæ humilitatis ratione, vnde in Arte poetica Horatius:

Et tragicus plerunque dolet ſermone pedeſtri.

Vel quia poetę furoris diuini afflatu perciti vicem equi implēt; equitis vero inſidens numen,ſiue is Apollo ſit,ſeu Muſa, ſiue quis alius. Nam & in Sibylla hoc ipſum ſeruauit poeta nobilis. Ea fræna furenti Concutit, & ſtimulos ſub pectore vertit Apollo.

POE. Talibus orabat dictis, araſque tenebat.
Tunc ſic orſa loqui vates. SIB. Sate ſangine diuū
Tros Anchiſiade,facilis deſcenſus Auerni:
Noctes,atque dies patet atri ianua Ditis:
Sed reuocare gradū,ſuperaſq́. euadere ad auras,
Hoc opꝰ,hic labor eſt.pauci, quos æquus amauit
Iuppiter,aut ardens euexit ad æthera virtus,
Dijs geniti potuere:tenent media omnia ſiluæ,
Cocytuſque ſinu labens circunfluit atro.
Quod ſi tantus amor menti,ſi tanta cupido eſt,
Bis Stygios innare lacus,bis nigra videre
Tartara;& inſano iuuat indulgere labori:
Accipe,quæ peragenda prius. latet arbore opaca
Aureus,& folijs, & lento vimine ramus,
Iunoni infernæ dictus ſacer.hunc tegit omnis
Lucus,& obſcuris claudunt conuallibus vmbræ.
Sed non ante datur telluris operta ſubire,
Auricomos quam quis decerpſerit arbore fœtus.
Hoc ſibi pulcra ſuum ferri Proſerpina munus
Inſtituit. primo auulſo non deficit alter
Aureus, & ſimili frondeſcit virga metallo;
Ergo alte veſtigia oculis, & rite repertum
Carpe manu, nanq; ipſe volēs, faciliſq́. ſequetur,
Si te fata vocant: aliter non viribus vllis
Vincere, nec duro poteris conuellere ferro.
Præterea iacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu neſcis) totamq́ue inceſtat funere claſſem:
Dum conſulta petis, noſtroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante ſuis, & conde ſepulcro.
Dux nigras pecudes: ea prima piacula ſunto.
Sic demum lucos Stygios, regna inuia viuis
Aſpicies. POE. Dixit, preſſoque obmutuit ore.

SERV. ARaſque tenebat] Rogabant.n.deos ararum anſas tenentes.[Sate ſanguine diuum] Vnde Aeneas deſit,inde hæc ſumpſit exordiū.[Facilis deſcēſus Auerni] Legitur,& Auerno.i.ad Auernum.ſed ſi Auerni,inferorū ſignificat, & lacū pro īferis ponit.[Noctes atque dies patet atri ianua Ditis].i.omni tēpore homines in fata cōcedūt, & hoc poetice. Nā Lucretius ex maiore parte, & alijs integre docent inferorum regna nec eſſe quidem poſſe. Nam locum ipſorum quem poſſumus dicere, cū ſub terris eſſe dicātur Antipodes? In media vero terra eos eſſe, nec ſoliditas patitur,nec cētrum terræ. quæ ſi in medio mundi eſt,tāta eius eſſe ꝓfunditas nō poteſt,vt medio ſui habeat inferos,in quibus eē dicitur tartarus,de quo legitur Bis patet in præceps,tantum tenditq. ſub vmbras, Quantus ad æthereum cœli ſuſpectus olympū. Ergo hāc terram in qua viuimus,eſſe inferos voluerūt.quia eſt omnium circulorum infima,planetarū.ſ.ſeptē, Saturni,Iouis,Martis, Solis,Veneris,Mercurij,Lunæ,& duorū magnorum. Hic eſt ꝙ habemus, & nouies Styx interfuſa coercet. Nam nouem circulis cingitur terra. Ergo omnia quæ de inferis finguntur ſuis locis hic eſſe cōprobabimus. Quod autē dicit. [Patet atri ianua Ditis]Sed reuocare gradum, ſuperaſq́. euadere ad auras.[Hoc opus,hic labor eſt] Aut poetice dictum eſt,aut ſecundum philoſophorum altam ſcientiam,qui deprehenderunt bene viuētium animas ad ſuperiores circulos.i. ad originem ſuam redire,quod dat Lucanus Pompeio, Vt vidit quanta ſub nocte iaceret Noſtra dies. Male viuentium vero diutius in his permorari corporibus permutatione diuerſa,& eſſe apud inferos ſemper. [Pauci,quos æquus amauit Iuppiter] Tria genera, hominum dicit ad ſuperos poſſe remeare, quos diligit Iuppiter,i. hos quos in ortu benignus ſiderū aſpectus irradiat. Iuuen. Diſtat.n. quæ ſidera te Excipiant mō primos incipientē ꝓdere vagitus,quos prudētia ſubleuat. Nā hoc eſt.[Quos ardens euexit ad æthera virtus] Item religioſos quos à diis genitos dixit, Cōſequens enim eſt vt deorū ſoboles religionibus vacet. [Dijs autē geniti] Quia corporibus ſe infundebāt poteſtates ſupernę. Vnde Heroes procreabātur. [Tenēt media omnia ſiluæ] Cauſam reddit cur nō facilis ſit animarum regreſſus, quia omnia polluta, & inquinata ſunt. Nam per ſiluas, tenebras,& luſtra ſignificat, in quibus feritas,& libido dominātur [Cocytuſq́. ſinu labēs circunfluit atro] Fluuius inferorū,dictus ἀπὸ τοῦ κωκύειν.i. lugere. Nā Hom. ſic poſuit. Eſt autē locus vicinus Acheronti, de quo diximus ſupra. [Qui ideo luctuoſi eſſe fingūtur, quia vt expoſuimus ī primis partibus libri, hæc ſacra, morte hominis fiebant.[Bis ſtygios innare lacus] Modo, & poſt mortem. Quod autē dicit Ouid. Aeneā inter deos relatum,nō mirum eſt. Nam vt ſupra etiā diximus neceſſe eſt etiam relatorum inter deos,apud iferos eſſe ſimulacra: vt Herculis liberi patris, Caſtoris, & Pollucis. Multi hoc nō videntes,ad Sibyllā referunt. vt dicat, Vis me bis īferos cernere:modo,& cum me lucis Hecate ꝓfecit Auernis, quod eſt paulo poſt dictura.quod ſi eſt:non bis hæc, ſed tertio inferos cernet. Nam quandoque etiam ipſa morietur. Item in ſupradictā non videntes rationem,dūt de ſe Sibyllam dicere. Nam ſi de Aenea dicat,non eum ꝓuidet deum futurum. quod ſi eſt cauſit nunc & quemadmodum de Miſeno,vaticinator. Vnde referre nos debemus ad id,ut dicamus etiā per apotheoſim apud infe-

ros remanere ſimulacra [Stygios lacus] Styx,palus quædã apud
inſeros dicitur,de qua legimus. Dijs cuius iurare timẽt,& falle
re numen.quod ſm fabulas ideo eſt,quia dicitur Victoria Sty-
gis filia bello Gigantũ Ioui fauiſſe.pro cuius remuneratiõe Iup
piter tribuit,vt Dij iurantes,per eius matrem, nõ audeant falle
re.Rõ aũt hæc eſt,Styx mœrorẽ ſignificat, vñ ἀπὸ τοῦ στυγεροῦ
.i.à triſtitia Styx dicta eſt. Dij aũt læti ſunt ſemper, Vnde & im-
mortales.Ergo quia mœrorem nõ ſentiunt, iurant per rem ſuæ
naturæ contrariã.i.triſtitiam,quę eſt æternitati contraria.Ideo
iuſiurandum per execrationem habẽt.[Tartara] Locus inferorũ
profundus,de quo Lucanus ad inferos dicit, Cuius vos eſtis ſu-
peri.[Inſano]Magno.[Accipe q̃ peragenda prius] Si vis inquit,
reuerti,audi obſeruationis p̃cepta.Et ſub imagine fabularũ do-
cet rectiſſimã vitã,per q̃ animabus ad ſuperos datur regreſſus.
[Latet arbore opaca Aureus]Licet de hoc ramo, hi q de ſacris
Proſerpinæ ſcripſiſſe dñr,quiddam eſſe myſticum affirmẽt,pu
blica tñ opinione hoc hr.Oreſtes poſt occiſum regem Thoantẽ
in regione Taurica cũ ſorore Iphigenia(vt ſupra diximus)fugit,
& Dianæ ſimulacrũ inde ſublatum, haud lõge ab Aritia colloca
uit.In huius tẽplo poſt mutatũ ritum ſacrificiorũ fuit arbor q̃-
dam,de qua infringi ramum non licebat.Dabatur aũt,fugitiuis
poteſtas,vt ſi quis exinde ramũ potuiſſet auferre,monomachia
cum fugitiuo templi ſacerdote dimicaret. Nam fugitiuus illic
erat ſacerdos ad priſtinæ imaginẽ fugæ.Dimicandi aũt dabatur
facultas,quaſi ad priſtini ſacrificij reparationẽ. Nunc ergo iſtũ
inde ſumpſit colorem.Ramus.n.neceſſe erat vt & vnius cã eſſet
interitus.vñ & ſtatim mortem ſubiungit Miſeni.& ad ſacra Pro
ſerpinæ accedere,niſi ſublato ramo, non poterat.Inferos aũt ſu
bire,h.d.ſacra celebrare Proſerpinæ. De reditu aũt animæ hoc
eſt,Nouimus Pythagorã Samium vitã humanã diuiſiſſe in mo
dum y.literæ.ſ.quod prima ætas incerta ſit, quippe, q̃ adhuc ſe
nec vitijs,nec virtutibus dedit. Biuium aũt y, literæ à iuuentute
incipere,quo tempore homine aut vitia.i.partem ſiniſtram.aut
virtutes.i.dextram partem ſequũtur. Vnde ait Perſ.Traducit tre
pidas ramoſa in compita mẽtes.Ergo per ramum virtutes eſſe
ſectendas,qui eſt y,literæ imitatio. Quem ideo in ſiluis dicit la-
tere,quia re vera in huius vitæ cõfuſione, & maiori parte vitio
rum virtus,& integritas latent. Alij dicunt ideo ramo aureo ĩfe
ros peti, quod diuitijs facile mortales intereunt. Tiberianus,
Quo precio referantur limina Ditis. [Lento vimine] Flexibili.
vt,Lenta quibus torno facili ſuperaddita vitis: Alias graui.[Iu-
noni infernæ]Proſerpinæ:vt,Sacra Ioui Stygio. [Dictus] Dica-
tus. [Et obſcuris claudunt, conuallibus vmbræ] Re uera ne-
mus Aricinum denſum eſt.[Sed non ante datur]Siue iuſtis,ſiue
iniuſtis.ſic intelligentes remouebimus quæſtionem. Hinc.n.di-
cit,Longo poſt tempore viſum. Ex eo.n.quod dicit deſcendiſſe
aliquos,ramum quoque depoſitum eſſe ſignificat. [Telluris o-
perta]Secundum eos,qui dicunt inferos in medio eſſe terrarũ,
quos Iuuen.dicit putari eſſe ſub terris.vt, Eſſe aliquos manes,&
ſubterranea regna [Pulchra] Quæ rapi meruit. [Suum] Sibi ca-
rum.[Non deficit alter] Ne diceretur,ab ijs,qui primo deſcẽde-
runt eſſe ſublatum. [Frondeſcit] In naturam redit,& honeſte lo
cutus eſt dicens, Habet frondes ſui metalli. [Alte veſtigia ocu-
lis] Require omni intentione. [Rite repertum Carpe] Rite car
pe,non rite repertum.[Si te fata vocant] Hunc enim quem fata
vocant.facile ſequitur.[Poteris]Poterit quis. Tertię enim per
ſonæ ſignificationem ad ſecundam tranſtulit, & generaliter lo-
quitur.Nam vt de Aenea dicatur,nõ procedit. Si enim dubitat,
caret deo.nec poteſt de Miſeno vaticinari. [Duro ferro]Et ge-
nus eſſe poteſt & ſpecies.[Præterea] Ac ſi diceret, eſt & alia op-
portunitas deſcendendi ad inferos.i. Proſerpinæ ſacra peragen-
di.Duo autem horum ſacrorum genera fuiſſe dicuntur. Vnum
Necyomantiæ,quod Lucanus exequitur, & aliud Sciomantiæ,
quod in Homero,quem Virg.ſequitur, lectum eſt.Sed ſecundũ
Lucanum,in Necyomantia ad leuandum cadauer ſanguis eſt ne
ceſſarius: vt,Pectora tunc primum feruenti ſanguine ſupplent,
In Sciomantia vero,quia vmbræ tantum eſt vocatio,ſufficit ſo
lus interitus. Vnde Miſenus in fluctibus occiſus eſſe inducitur.
[Tibi]Ideo addidit tibi, ne Amici poſſet etiam ad Sibyllam re-
Pendere. ferri.[Incæſtat]polluit & incæſtus eſt quæcunq; pollutio.[Pen
des]ſolicitus es.vt,Ipſe manu multo ſuſpenſũ numine ducit.Et
proprie pendere eſt deſiderare aliquid audire. vt, Pẽdetq. iterũ
narrantis ab ore. [Sedibus hunc refer ante ſuis] Apud maiores
(vt ſupra diximus) omnes in ſuis domibus ſepeliebantur. Vñ
etiam vmbras laruas vocamus.Nã dij penates alij ſunt.Inde eſt,
quod etiam Dido cenotaphium domi fecit marito. Ergo autẽ
ſm iſtum locutus eſt morẽ,quamuis adhuc Troiani domos nõ
habuerint.Aut dicit. Refer hunc naturalibus ſedibus.i.terrę.nã
in aqua perierat.Veruntamen illud eſt.vt intelligamus eã dice-
re Sepeli eum.Nã ſepulcrum ſedes vocatur.Hora.Nulla certior
tñ rapacis orci fine deſtinata diuitem manebat herum.Virg.Et
nunc ſeruat honos ſedem tuus,oſſaq. nomen.Perſuadet autem
ſepulturã,vt poſſint recentis cadaueris vti anima, vt Luc.Non
in tartareo latitantem poſcimus antro, Aſſuetãq. diu tenebris,
mõ luce fugata Deſcendentem animã prima pallentis hiatu Hæ
ret adhuc orci. [Prima piacula ſunto]Ad expiationem pollutio
nis,quæ fuerat nata morte Miſeni.[Sic demum] Ad poſtremum,
hoc eſt nouiſſime.Et hæc particula tam apud Virg. q̃ apud oẽs
idoneos auctores hoc ſignificat, licet in alijs diuerſa ſignificet.
Lucos Stygios regna inuia viuis Aſpicies (Seneca ſcripſit de ſi-
tu & ſacris Aegyptiorum.hic dicit circa Sienem extremã Aegy
pti partẽ eſſe locum,quẽ Philas.hoc eſt amicas vocãt, iõ ꝙ illic
eſt placata ab Aegyptijs Iſis.quibus iraſcebatur ꝙ mẽbra mari-
ti Oſiridis non inueniebat,quẽ frater Tiphon occiderat. Quę in
uenta poſtea cũ ſepelire vellet.elegit vicinæ paludis, tutiſſimũ
locum,quẽ ad tranſitũ conſtat eſſe difficilem. limoſa.n.& papy-
ris referta.vltra hanc eſt breuis inſula inacceſſa hominibus.Vñ
ἄβατος appellata eſt. Luc.Hinc Abatos, q̃ noſtra vocat veneran
da vetuſtas.Hæc palus,Styx vocatur, ꝙ triſtitiã trãſeuntibus gi-
gnit.Sanè ad illã inſulam ab his, qui ſacris imbuti ſunt,certis trã
ſitur diebus.Lectum eſt ẽt,ꝙ vicini populi cadauera ſuorum ad
alteram regionem transferunt,ſed ſi quis forte in fluuio pereat,
nec eius inueniatur cadauer, poſt centum ei annos vltima per-
ſoluuntur officia. Hinc eſt tractum, Centum errant annos,voli-
tantq. hæc littora circum.[Et regna inuia] Quæ contra naturã
fiunt,non afferunt præiudicium generalitati. Vnde ait,Inuia re
gna licet Hercules,& alij tranſierint.& ſit trãſiturus Aeneas.Sic
dictum eſt.& illud:Euaditq. celer ripam irremeabilis vndæ.

TALIBVS orabat dictis.&c.]Recitat reſponſum Sibyllę, A S C.
dicentis eſſe facilem deſcenſum ad inferos,cuius (ſecundum ea
quæ iam recitauimus)variæ poſſunt eſſe expoſitiones, nam ſi
poeta fuerit opinionis dicẽtium corpus eſſe inferorum, locum
cui Seruius(vt uidere licet)ſuffragatur. Dicemus ſic. Facilis de
ſcenſus Auerni.i.anima,facile in aliud corpus migrat, nõ.n.põt
in Elyſios campos recipi,niſi virtutes fœnerauerit,atque omni
no ęthercam virtutem,puritatemq. nacta fuerit,vt dicũt Plato
nici. Opus eſt ergo,volenti ad ſuperos remeare vt Iuppiter eũ
amet,hoc eſt in natiuitate ſignum bonum habeat. Iuuen.Diſtat
enim, quæ Sidera te excipiant modo primos incipientẽ Edere
vagitus,& adhuc à matre rubentem,aut, vt habeat ardentẽ vir-
tutem. quæ quid aliquid.quam vera charitas ſit, neſcio,aut,dijs
genitus ſit,hoc eſt religionem colat, vt aũt ex hac ſilua,quæ mũ
di ſunt occupationes,in lucẽ emergamus, opus eſt aureo ramo
.i.ſapientia. Nam, ut dicit Seneca epiſtola vltima octaui libri,
Anima in hoc corpore,tanquam in vinculis premitur,niſi adſit
ſapientia. At philoſophi, quo puritatem animi nanciſceren-
tur, animam ſuam in hoc mundo perdiderunt. unde Hierony-
mus,Omnis philoſophorũ meditatio mors eſt.Alij,per ramum
uirtutem intelligunt,ut ſit dextera pars,y, literæ Pythagoræ,de
qua per Virgilium ſatis.In Ciceronis officiorum libris, legitur,
Herculi duas matronas occurriſſe, de quibus ibidem,facilis pa-
tet nunc,ſm alias uias,interpretatio. At ſi in noſtræ religionis,
ueritatem conuertere uelimus,quamuis auctor de ea non dixe-
rit,quippe qui ante eam mortuus fuit,nõ uidetur quid refrage-
tur.[Facilis enim deſcenſus Auerni]Lata enim eſt uia, quæ du-
cit ad perditionem,nã multi ſunt uocati,pauci uero electi, hoc
eſt quod dicit, pauci,quos æquus amauit Iuppiter. Triplicis.n.
cœlum poſſidebunt,quos ęquus amauit Iuppiter,hoc eſt,quos
Deus per gratiam,ſaluatos vult,ſcite tñ, additur æquus,nam,ut
patet in Euangelio, de eo qui conduxit laboratores in uineam
ſuam:Non facit Deus alijs iniuriam, licet aliquibus,ueniam cõ
ferat maiorem.Item quos ardens uirtus.i.charitas,& religio(un
de amor,ignis dr)uexit ad æthera,tertio dijs geniti, qui nondũ
uirtutem coluere,quippe qui ad biuium,y, literę,nõdũ uenere,
nec ueniam meruere,ut q peccare nõ potuerant,quales ſunt in
nocentes, beneficio dominicæ paſſionis ſaluati, unde Ioãnis I.
Dedit eis poteſtatem filios dei fieri,his qui credunt in nomine
eius,qui non &c.opus etiam eſt,aureo ramo.i. ſapiẽtia,& uirtu
te,quia inſula.i.mundi latebris,difficilis inuentu eſt. niſi nos Ve
neris aues,hoc eſt columbæ ducant, per quas intelligo,gratiam
Spiritusſancti,qui in columbina ſpecie nonnunquam apparuit.
Vel, cupiditas.i.diligentia, nos ad uirtutẽ ducat,ſic & alia oĩa

intel-

intelligi poſſunt. Sciendum autem eſt, apud Cumas eſſe lacum *Auerni.* Auerni, quem ſiluæ vndique ſepiunt: ita, vt grauiſſimus odor, quam mephitim vocamus, exhalet, vnde aues ſpiritus iā grauis impatiētes, ſuper eum volare nō poſſunt, vnde Auernum ab a, quod priuatiuū eſt, & ornis, auis, quaſi ſine auibus, dicitur. Pingunt autem poetę ibi deſcenſum ad inferos, propter tenebras fuiſſe, aut certe, quod ibi necromantiæ fiebāt, ad quas opus fuit recenti cadauere, vnde hic Miſeni ſequitur mors, quem Tritō, monſtrum marinum (aliquando, vt narrat Liuius in Hiſpania viſum pueri, ſimillimū concha, ſonitum faciens) demerſit. & apud Homerum in Odyſſea, dum Vlyſſes ad eum perueniſſe dicitur, occurrebat mors Elpenoris, q a è ſcalis mortuus deſiderat. [Tenent media omnia ſiluę] *Silua.* Siluam, vocant Platonici hylem. & omnium planetarum congeriem, ſeu influentiā: vnde, quia nos ſidera, ad varias trahunt affectione, difficile eſt, rectam viā ſemp tenere, aut ſiluæ. i. corporis paſſiones virtutē occulunt. [Tartara] *Tartara* Tartarus, vltimus inferorū locus, vnde de eo ad reliquos. Lucanus, Cuius vos eſtis ſuperi. dicitur autem ἀπὸ τοῦ ταρταρίζειν, quod eſt à frigore tremere. [Nigra]. i. profunda, vn̄ ſtatim dice- *Nigra.* tur, Bis patet in præceps tantum, tenditq ſub vmbras. Quantus ad æthereum, cœli ſuſpectus Olympum. [Lenta] Lentum dici- *Lentum.* mus, quod tenax eſt: vnde, lenta tenacitas: inde, & laxum lētum. [Primo auulſo nō deficit alter] Occurrit obiectioni tacitæ, ſi dicat Aeneas, conſtat Orphea alciden, &c. veniſſe ad inferos. ſi ergo, non niſi vnus ramus eſt nec ſine eo ad inferos itur, non patebit mihi ingreſſus, dicit ergo, Priamo, &c. [Alte veſti] Bene. Diffi- *Alte.* cultatem inueniendi aurei rami oſtendit, vnde hic, maxime allegoricæ interpretationi locus eſt. [Preſſo ore] ab Apolline. cum *Preſſo ore.* enim de Miſeno vaticinetur, non poteſt dici diuino ſpiritu liberata. Ordo eſt. Aeneas orabat talibus dictis, & tenebat aras ex more. ſ. ſupplicantiū, & quaſi per aras obſecrantiū. & fidem ſuā obteſtantium. Et vates Orſa, ſup. eſt. i. incepit loqui ſic, ò Anchiſiades Tros. i. Troiane. ſate. i. progenite, ſanguine diuum (affirmat ergo, quod ille aſſumpſerat, Et mi genus ab Ioue ſummo eſt) deſcenſus Auerni. i. qui per Auernum fit ad inferos, eſt facilis, vel deſcenſus Auerno. i. ad Auernum eſt facilis, quia ianua Ditis atri. i. obſcuri, & profundi, hoc eſt Plutonis, q apud Atros regnat, patet noctes, atq; dies. i. ſemper, & continuo tempore, vnde accuſatiuo vſus eſt, licet id Valla rideat, ſed reuocare gradū. i. regredi ab īferis. & euadere. i. penitus exire, ad auras ſuperas, hoc, ſup. eſt opus. ſ. difficile labor, ſup. eſt difficilis. q a pauci, quos Iuppiter æquus. i. non rigoroſus iudex, aut (vt dicetur alibi) rex Iuppiter omnibus idem, ſed non omnes ſe eoſdem Ioui. i. ſummo deo exhibent, & ita æquus eſt omnibus, & oēs amare vult, ſed eos ſolummodo amat, qui ſe exhibent amabiles, quos ergo Iuppiter æquus amauit, ſ. ſingulari charitate, & donauit ſingulari gratia, aut, quos virtus ardēs. i. vehemēs, aut charitas ipſa, quæ ſola ad ſuperos ducit, quia ignis eſt, cuius etiam phyſica ratione eſt aſcendere ſicut allegorice charitas, euexit. ſ. ex his ęrūnis ad æthera. i. ad cœlum ſed ignis receptaculū, proprie ſignificat, &. ſup. geniti dijs. i. benigna influentia deorum, hoc eſt ſiderum ſecundum Ethnicos freti, aut geniti, quod ſecundum religionem noſtram prius aliter expoſuimus. hi ergo pauci, potuere. ſ. euadere, ad ſuperas auras, quia ſiluæ tenēt omnia media, & reuera, iter Auerni ſiluoſum erat, ſed altiori ratione, intelligit ſiderum congeriem, vt prædiximus, vnde dictum eſt in j. de Aenea, Cui mater media ſeſe tulit obuia ſilua. quaſi ideo dicatur filius Veneris Aeneas, qui eam habuit in media ſilua. i. facie cœli, & horoſcopo ſuæ natiuitatis, & Cocytus. i. lacus ille infernalis, habens ſinu atro. i. obſcuro, quia profundus, circumuenit. i. circūdat. exire volentes. Quod ſi, q. d. nihilominus quamuis perdifficile ſit: tamen ſi tantus amor, ſup. eſt, menti. ſ. tuæ, & ſi tāta cupido eſt mēti tuæ, innare bis. ſ. nunc, & poſt mortem (& hoc ſecūdum hiſtoriam, nam fabulæ dicūt, deum indigetem factum) lacus Stygios. i. Stygis, lacus infernalis, triſtitiam ſignificātis, & videre bis tartara nigra. i. profunda, accipe. i. intellige (nam nihil præter rei intellectionem datura eſt) quę peragenda. ſup. ſint ibi, prius. ſ. q̄ deſcendās. Ramus aureus, & i. ſimul. folijs & vimine lento. i. flexibili. quod ad bonitatem auri facit, latet, ſup. in arbore opaca. i. dēſa, folijs & ramis, alijs dictus. i. dicatus, aut habitus ſacer. i. conſecratus, Iunoni. i. iuuanti: matri infernæ. i. quæ apud inferos eſt. ſ. Proſerpinæ. nam eadem dicitur Diana. & Iuno apud nos, vnde puerperæ, in partu vtroque nomine inuocant eam hinc. Maro: Caſta faue Lucina tuus iam regnat Apollo. loquens. ſ. de Diana. cuius Apollo frater eſt. Et Comicus in Andria, Iuno Lucina fer opem, ſerua me obſecro. Et Proſerpina, ac Iuno inferna apud inferos, nam ſummis numinibus, triplex aſſignatur poteſtas, vt alibi diximus. Omnis. i. totus, lucus. i. ſilua inacdua, tegit hunc. ſ. ramum, vmbrę claudunt. i. circundant eum, obſcuris conuallibus, ſed hic difficilis quidē eſt repertu, ſed tamen repertum oportet, quia non datur. i. conceditur à dijs, ſubire operta. i. ſecreta. & occulta telluris. i. terræ. hoc eſt ſubterranea loca, ante. i. priuſquam quis decerpſerit, arbore. ſ. opaca, iam dicta fœtus auricomos. i. ramum habentem folia aurea pro comis, quia Proſerpina regina inferorum, pulchra. ſ. in conſpectu Plutonis, qui eam rapuit illectus pulchritudine eius, inſtituit hoc munus ſuum. i. proprium, quia Ditis vxor eſt ferri ſibi. i. ad ſe, aut ad commodum, & honorem ſuum. & ne dicat non eſſe adhuc allatum, aut ſi allatum ſit, cum vnus tantum ſit non reſtare. qui afferretur, reſpōdet, primo auulſo. i. poſtquam ramus, qui prius erat auulſus eſt ab eo qui inferos petere vult, alter aureus. ſ. ramus, nō deficit, imò ſtatim naſcitur, & in locum ſublati ſufficitur, & virga. i. ramale frondeſcit ſimili metallo: nam metallum, genus eſt, aurum, ſpecies. Ergo quia difficulter inueniri poteſt, & tamen inueniendus eſt, veſtigia. i. inquire alte oculis, & carpe rite. i. vt decet. ſ. manu, nō falce, nec cultro. repertum. i. poſtquā reperiſti, & ſi dicat non poſſe manu tolli, purgat dicens, nō opus eſſe ſecuri aut alio inſtrumēto, nanq; ipſe ſequetur, volens. i. volēti ſimilis, & facilis. i. facili, hoc eſt obſecundanti ſimilis. ſi fata vocāt te. i. ſi prædeſtinatum eſt te per eum, ad inferos deſcendere, atque redire, alter. i. repugnantibus fatis, hoc eſt deorum diſpoſitionibus, nō poteris vincere. i. confringere, & abrumpere eum viribus. nec conuellere vllo ferro. Præterea. i. præter iā dicta, corpus amici tibi. ſ. Miſenni, iacet. ſ. inſepultum, exanimum. i. mortuum, aut iacet tibi. ſ. ad inſtitutum tuum commodum, nam ſine mortuo non deſcenditur ad inferos, heu dolētis, neſcis. & incæſtat. i. polluit funere. ſ. ſuo, totam claſſem, refert hunc. ſ. amicum, extinctum ante, ſ. quā ad inferos deſcendas, ſuis ſedibus. i. ſepulcro, quia hæ nobis ꝓprie ſedes, quas mutaturi non ſumus, & pro. i. conde ſepulcro, duc. ſ. ad inferias, aut ſacrificium funebre, pecudes nigras, quia inferis gratus eſt color niger, ſicut ſuperis candidus, ea piacula. i. purgamina, & expiationes, ſunto. i. mādo, vt ſint prima. Tu aſpicies demum. i. poſt longam expectationē tuā, ſic. i. per talia munera, & ſacrificia, lucos Stygios. i. infernales, Stygem ducentes, & regna inuia. i. q̄ nullam pbent viam viuis, dixit, ſ. Sibylla, & obmutuit ore preſſo. ſ. ab Apolline, qui non permiſit eam vlterius loqui.

VARIA LECTIO.

AVRICOMOS quā quis decerpſerit arbore fœtus] In lib. aliq. antiq. Diſcerpſerit, ſcriptum eſt. Plura tn̄ exempl. manu ſcripta, Decerpſerit, habent. [Aliter non viribus vllis] In Roma. lib. Nec, legitur. [Sic demum lucos Stygios, regna inuia uiuis Aſpicies] Antiqua omnino pleraque exempl. legunt. Lucos Stygios. & regna inuia viuis. Sunt vero etiam libri manuſcripti, in quibus Lucos Stygis, & regna inuia, legatur. Sed enim ea omnino lectio probabilior, quæ in Mediceo atq; aliquot alijs abſque copulatiua particula, Regna inuia appoſitiue ſcriptum oſtēdit.

Aeneas mœſto defixus lumina vultu
Ingreditur linquens antrum, cæcosq. volutat
Euentus animo ſecum: cui fidus Achates
It comes, & paribus curis veſtigia figit.
Multa inter ſeſe vario ſermone ſerebant,
Quem ſociū exanimū vates, qđ corpus humādū
Diceret. atque illi Miſenum in littore ſicco,
Vt venere, vident indigna morte peremptum:

SERV. MOeſto vultu] Propter mortē amici, & rami, inquiſitionē. [Defixus lumina] Defixa lumina hñs ꝑ ꝙ triſtitia mētis oſtēditur. [Ingreditur] Pro graditur, vacat ꝓpoſitio, vt, Ingrediturq. ſolo. & caput inter nubila cōdit. [Paribus curis veſtigia figit] aut ſimili ſolicitudine detētus icedit. aut figit veſtigia. i. ſtat ſubito, quod cogitātes, facere conſuerunt. [Multa inter ſeſe uario ſermone ſerebāt] Hic ꝓprie dictus eſt ſermo, q inter utrunq; ſerit. [Indigna morte] Miſerabili, non congrua eius meritis, uel ꝑ animæ etiam extinctionē elemēti cōtrarietate. [Martęq.

Miſenum Aeoliden,quo non præſtantior alter.
Aere ciere viros, Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circũ
Et lituo pugnas inſigni obibat & haſta.
Poſtquam illum victor vita ſpoliauit Achilles:
Dardanio Aeneæ ſe ſe fortisſimus heros
Addiderat ſocium, non inferiora ſecutus.
Sed tum,forte caua dũ perſonat æquora concha
Demens,& cantu vocat in certamina diuos,
Aemulus exceptum Triton (ſi credere dignũ eſt)
Inter ſaxa virum ſpumoſa immerſerat vnda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebãt,
Præcipue pius Aeneas.tum iuſſa Sibyllæ,
Haud mora,feſtinant flentes,aramque ſepulcri
Congerere arboribus,cœloque educere certant.
Itur in antiquam ſiluam,ſtabula alta ferarum.
Procumbunt piceæ ſonat icta ſecuribus ilex:
Fraxineæque trabes, cuneis & fiſſile robur
Sciditur:aduoluunt ingentes montibus ornos.
Nec non Aeneas opera inter talia primus
Hortatur ſocios, paribusque accingitur armis.
Atque hæc ipſe ſuo triſti dum corde volutat,
Aſpectans ſiluam immẽſam, & ſic ore precatur.
AEN. Si nunc ſe nobis ille aureus arbore armus
Oſtendat nemore in tanto: quando omnia vere
Heu nimium de te vates Miſene locuta eſt.

[Martemque accendere cãtu] Hemiſtichiũ hoc dicitur addidiſſe dũ recitat Auguſto. [Vita ſpoliauit] Ad bellum retulit, in quo victis tolluntur exuuiæ. [Non inferiora ſecutus] Vbiq; Aeneam Hectori comparat: vt, Ambo animis, ambo inſignes præſtantibus armis. [Caua dũ perſonat æquora cõcha] Aut perſonare facit, aut Hyſterologia eſt. dum per caua æquora ſonat. [Demẽs] Improuidus: qui non cõſiderauit etiã deos in æmulationem poſſe deſcẽdere. [Aemulus] Modo eiuſdẽ rei ſtudioſus, alias inimicus inuenitur. [Exceptum] Oppreſſum inſidijs, quo ſermone oſtendit eum tãtæ fuiſſe virtutis, vt ne à numine quidem niſi inſidijs opprimeretur. [Triton] Penultima accẽtum habet. nam Tritonis facit. Si enim vltima habet, Tritonis facit, quod non procedit, vt Demophoon Demophoontis.

• Hic deſunt nonnulla.

[Ergo] Quia talis perierat, aut quia ſic fuerat interemptus. [Præcipue pius Aeneas] Aeneã ſupra ceteros inducit mouerĩ cuiuslibet dolere: vt, Nunc Amici caſum gemit. Item, Caſuq; animũ concuſſus amici. Hinc ei dat circa ſepulturã ẽt ſordida officia, q̃ in alijs denegat locis. Qui.n. de pietatis generibus ſcripſerunt, primũ locum in ſepultura eſſe voluerunt. Vñ cum pontificibus nefas eſſet cadauer videre, tñ magis nefas fuerat ſi viſum inſepultum reliquerent. Genus aũt fuerat ſepulturæ iniectio pulueris. Vñ eſt, Aut tu mihi terrã Inijce. Horat. Non eſt mora longa, licebit iniecto ter puluere curas. [Aramq. ſepulchri] Pyram dicit, q̃ in modum aræ cõſtrui lignis ſolebat. Nã & ſequitur. Cõgerere arboribus, cœloq. educere certant. Et arã quæ ante ſepulchrum fieri conſueuit, intelligere non poſſumus. vt, Stant manibus aræ, cũ nõdum facta ſit funeratio quæ pcedit ſepulchrum. Probus tñ & Donatus de hoc loco requirendum adhuc eſſe dixerunt. [Cœloq. educere certant] Vt hoc faciant mente pertractant. Nam adhuc itur ad ſiluas ſunt. [Itur] Eo, e breuis eſt, Itur i. longa inuenitur. Ergo quia hoc verbum breue eſt in origine, & in declinatione fit longum, ideo certa eius natura, nec in temporibus, nec in participijs inuenitur. Nam cum Itur longa ſit iturus breuis inuenitur, vt, Superumq. in lumen itura. Multi tñ tentant dicentes, Itur propterea quòd prima verbi origo eſt, per diphthongum ſcribi debere, quod non procedit, quia diphthongus ſemper lõga eſt. I. autem & produci poteſt & corripi. Hinc eſt quod Fortuitus & producit. & corripit. Iuuen. Non quaſi fortuitus nec ventorum rabie. ſe Iratus cadat in terras. & vindicet ignis. Contra Horat. Nec fortuitum ſpernere ceſpitem leges ſinebant. Hic.n. niſi i. litera longa ſit, non ſtat verſus. Et hoc protulimus exemplum vnius ſermonis, ne quis dicat iturus, & itur ideo variam habere naturam propter temporum varietatem. Vnde melius eſt (vt diximus) originis conſiderare rationem. Sanè fortuitus ab eundo eſt, & à fortuna compoſitum. [Procumbũt piceæ] Picea ſẽm Pliniũ in naturali hiſtoria, quinta ſpecies cedri eſt. Nam cædria dicta eſt quaſi χαιομένης δρυὸς ὑγρὸν, id eſt arboris humor ardentis. [Nec nõ Aeneas] Bona œconomia venitur ad ramum [Accingitur armis] Inſtruitur officijs. [Forte precatur] Vacat Forte, & eſt verſus de his, qui tubicines vocantur, quibus additur aliquid ad ſolam metri ſuſtentationem: vt, Nunc dextra, nunc ille ſiniſtra. Nec enim poſſumus intelligere eum fortuitu rogaſſe. [Si] Aduerbium rogantis, & optantis eſt per ſe plenum, ſicut & o, licet Neoterici hæc iungũt. & pro vno ponant. Perſ. O ſi ebullat patrui præclarum funus. [Quando] Si quidem. &, Nimium vere cum ingenti dixit affectu, quaſi mors prædicta falſa eſſe debuerit.

AENEAS mœſto. &c. ASC. Cõgrue deſcenſurũ ad inferos, mœſtũ inducit, quia mœror, ad cõtemplationem inferorũ nos inuitat, quocirca ſapiens dicit. Melius eſſe ire ad domũ luctus, quam ad domũm conuiuij. In illa enim, ĩquit, finis cũctorum admonetur hominum. & viuens cogitat, quid futurum ſit. Mœſtus ergo Aeneas cum Achate (qui curam ſignificat) ingreditur ad littus viſurus ſociũ & amicum, quẽ extinctũ dixerat Sibylla. isq; erat Miſenus Aeolides. i. de genere Aeoli, aut filius eius, optimus tubicen, quod non abſurde fingitur, q̃a tubicini opus eſt vento, cuius Aeolus rex eſt. Præſtantiam quoque artis, & virtutis eius pſequitur poeta, vñ dicit Don. [Aere ciere] Enumerat, q̃ in tali viro eſſent dolenda. Primo, quia Aeolides. i. nobili gñe. [Quo non præſtantior alter Aere ciere] Secundo, quòd ſummus artifex ĩ ſono tubæ. [Viros] Homines fortes, quia imbelles, nullis exortationibus imitari poſſunt. [Et lituo pugnas, & haſta] Nõ ſolum tuba, alios accendere poterat. ſed & ipſe pugnabat [Hectoris it comes] Maxima laus, q̃ nunquam, niſi præcipuis, comes eſſet. [Si credere dignum eſt] Quaſi incredibile ſit, quod homo deum prouocauerit. [Exceptum] Vt venabulo feram quæ cum ſua feritate plurimum poſſe credat, incauta ruens in ferrum, temeritatis pœnas dat. [Indigna morte] Quæ non conuenit viro forti, ergo non tantus dolor fuiſſet, ſi in bello cecidiſſet. Hæc ille. Ordo eſt. Aeneas defixus lumina. i. habẽs lumina defixa, hoc eſt deorſum fixa, hoc eſt oculos in terram fixos, ingreditur, ſup. cũ vultu mœſto, linquẽs antrum ſ. Sibyllæ, & voluat ſecũ animo. ſ. ſuo, cæcos. i. dubios, & ignotos euentus. Ergo non tñ euenta dicimus, numero plurali, qđ Valla ptendit. (Cui ſ. Aeneæ, Achates it fidus comes, & figit. i. ſiſtit. figens. i. firmãs, veſtigia. i. greſſum curis paribus) q̃a cogitabundi, ſæpe greſſum ſiſtunt. & ipſi ſerebant inter ſe multa, ſermone vario. i. mõ hoc. modo illud aſſerentes, dubij. ſ. quẽ ſociũ, vates ſ. Sibylla, diceret exanimum. i. mortuũ, & qđ corpus diceret, humandũ. i. ſepeliendum, atque illi. ſ. ſic dubitãtes, vt. i. poſtq̃. venere. ſ. ad littus, vident Miſenum in littore ſicco peremptum morte indigna. ſ. viro forti. Miſenum, inquit, Aeoliden. i. Aeoli filiũ, aut ſaltẽ de gñe Aeoli, quo non. ſupp. fuit alter præſtantior. i. peritior, ciere. i. excitare viros ære. i. lituo, aut tuba ærea, & accendere. i. inflãmare, Martem. i. furorem bellicum cãtu tubæ. hic fuerat comes magni Hectoris. & obibat. i. perficiebat, & explebat pugnas circum Hectora, exiſtens inſignis lituo. ſ. tuba incurua, & clare ſonãte, & haſta & ita nõ ſolũ alios accendebat ad prælium ſed & ipſe munus obibat. Poſtq̃ Achilles victor ſ. Hectoris. ſpoliauit illum. ſ. Hectorem vita, ipſe Miſenus, heros fortiſſimus, qui nõ niſi fortiſſimo adhærere volebat, addiderat, ſeſe Aeneæ Dardanio, ſecutus. i. inſequens, nõ inferiora. i. virum nõ inferioris, ſed æqualis dignitatis (Homerus.n. Aeneã atteſtatur nõ minoris q̃ Hectorẽ æſtimatũ) Sed tũ. i. tunc, hoc eſt paulò ante, dũ perſonat. i. ſonat p æquora cõcha caua, ad imitationẽ. ſ. Tritonis, & dũ demens vocat diuos. ſ. Tritones, in certamina. i. cõcertationẽ Triton. i. vnus deorũ marinorum, æmulus. i. eiuſdẽ rei, cũ inuidia ſtudioſus, immerſerat (ſi dignũ eſt credere) qđ ſignanter addit, quia neq; veriſimilitudo, neq; decorũ omnino ſeruatur. (Indignum eſt enim deo. ſic in mortalem commoueri, vt ob æmulationem eum extinguat. magna autem laus eſt Miſeni, quia etiam deum ad inuidiam prouocare potuit, ſed indignum eſt, deo inuidia moueri) immerſerat ergo virum. ſ. Miſenum, exceptum. i. inſidijs captum, vnda ſpumoſa, inter ſaxa, aut inter ſaxa ſpumoſa, poteſt enim dictio, ſpumoſa, eſſe accuſa

tiua

tiui caſus,neutri generis,pluralis numeri & ablatiui ſing. fœm. [Ergo omnes &c.]Docet,quomodo officium funebre perſolutũ ſit Miſeno,iuxta præceptum Sibyllæ,eoq́. peracto,inquirere cœperit aureũ ramum.De qua re dicit Don.ſic.[Aramq́. ſepulcri] Meritum defuncti præter lacrymas poſtulabat exequias. [Antiquã]In qua eſſent arbores,multis ſeculis auctę. [Stabula ferarum]Ergo maiores feræ ſtare conſueuerant,quarum metus arcebat homines,ne irent cæſum ligna.Laus Troianorũ,q̃ non ſunt deterriti ſtabulis ferarũ,vbi multarũ eſſet congeries, & magnorum,nam de minoribus,cubilia diceret. [Suo triſti]Quamuis de morte amici,triſtis eſſet,non omittebat curam iã inueſtigandi.[Et ſic forte precatur]Nam auxilio diuino,ſciebat opus eſſe,vt in tanta ſilua,ramus inueniretur. Hæc ille. Ordo eſt. Ergo quia talis,ac tãtus interierat vir,& iuſſerat Sibylla,illi officium funebre debere exſolui,omnes.ſ.Troiani, fremebant circũ .ſ.cadauer Miſeni.ſup.cum magno clamore.& præcipue fremebat Aeneas pius.ſ.q̃a pius,tum.i.deinde,haud.i.nõ, mora,ſupp. fit,dũ ipſi flentes feſtinant.i.feſtinanter exequuntur,iuſſa Sibyllæ.ſ.quibus iuſſerat.Sedibus hunc refert ante ſuis,& certãt.i.certatim conantur,congerere.i.congerendo extruere , aram ſepulcri.i.pyram funebrem,arboribus.ſ.aggeſtis,& conſtructis in formam pyræ,& certante educere.ſ.aram ſepulcri, cœlo.i.ad cęlũ vſque,aut cœlum verſus.Itur.ſ.ab omnibus ſocijs Aeneæ,aut à pluribus,in antiq̃ ſiluam,appoſitorie, alta ſtabula.i.quæ ſiluæ erant,alta ſtabula,ferarũ.i.magnarũ,quæ ſtant. vnde ſtabulum dictum,ſicut cubile,à cubãdo,piceę.i.arbores illę piceis,& reſinæ plenę,vnde aptę ſunt incendio,licet virides procumbũt.ſ.in humum inciſæ ſecuribus,ilex,arbor illa icta ſecuribus,ſonant,aut tempus,pro t̃pe poſuit.ſ.icta,pro eo quod eſt quæ iacebatur,ſonat,aut naturam phyſicam docet,tardus enim eſt auditus,& tardus ſonus, non ſtatim ad nos defertur, quocirca prius icta eſt ilex, quam ſonus ad nos perueniat,& trabes fraxineę.i.ex fraxino arbore.ſup.procumbũt, aut ſonant, & robur fiſſile,i.qđ faciliter finditur cuneis.& ipſi Troiani aduoluunt.ſ.ab montibus ornos .i.arbores illas,ingentes.i.valde magnas: Nec non.i. etiam,Aeneas,primus inter opera talia.i.pia. & benefica nõ ſeruilia,hortatur ſocios,& accingitur.i.aptatur,armis paribus.i. q̃bus alij ligna ſcindebant(ſunt enim arma, quæuis inſtrumenta) Atq; dũ ipſe voluitat.i.verſat,hæc.ſ.añ dicta, de morte Miſeni,corde ſuo triſti.i.mœſto,& dum ipſe aſpectãs ſiluam immenſam, precatur forte ſic.Seru.dicit,tibicinem,eſſe in verſu.i.columnam,hoc eſt particulam ſuperfluam,ad id ſolum poſitam,vt verſus ſuis pedibus fulciatur,vnde tibicen,proprie eſt ſubſtentaculum rei decidentis,vnde Iuuen.Nos vrbem colimus tenui tibicine fultam. Tibicen autem,Hic eſt dictio forte, quæ ſuperfluit,quia,inquit, non precatur forte,quod verum eſt,ſed fortuitum erat ipsũ tũc precari,cum ſeſe columbæ oſtenderent,aut precatur forte.i.prę ter magnam animaduerſionem,& præter ſpem obtinẽdi. Precatur autem(dicens)Si.i.ò ſi, aut,vtinam, ille ramus aureus.ſ.quẽ Sibylla nobis habendum docuit. oſtendat nunc nobis ſe arbore .ſ.opaca in nemore.ſ.ſilua,tanto.i.tam magno. quando.i.quandoquidẽ,heu,ò Miſene vates.ſ. Sibylla, locuta eſt de te omnia, nimium vere,quia vtilius fuiſſet,ſi mentita eſſet,dũ dixit,Miſenum iacere in littore.Ex ijs ergo,quæ vera expertus eſt,Aeneas argumentatur,cetera quoque vera eſſe .ſ. non poſſe deſcendere ad inferos,niſi habito aureo illo ramo.

VARIA LECTIO.

INGREDITVR linquens]In exempl.aliquot manuſc. Egreditur legitur.[Sermone ſerebant]Vetera quędam exempl. Ferebant, pro. Conſerebant, legunt. [Ac volunt ingentes] In Rom.& in Longob.Aduoluunt,legitur.[Et ſic forte precatur] In Rom.libro,legere eſt,Voce precatur. In Longob.Ore.Sed n. Seruius agnoſcit,Forte,quod etiam in pleriſque libris antiquis habetur.

SERV. CVm forte colũbæ] auguria aut oblatiua ſunt q̃ non poſcuntur, aut impetratiua,q̃ optata veniũt. Hoc ergo quia oblatiuũ eſt, ideo dixit.Forte. Bñ aũt à columbis Aeneę datur auguriũ, & Veneris filio,& regi. Nam ad reges pertinet columbarũ augurium,quia nũquam ſolę ſunt, ſicut nec reges quidem. [Ipſa ſub ora]Perite, ne ſi lõgius volarent, nõ ad eum pertinere viderentur. Nam moris erat,vt captantes auguria, certa ſibi ſpatia deſignarẽt q̃bus volebant videnda ad ſe ptinere.[Maternas]Veneri cõſecratas propter fœtũ frequẽtẽ,& coitum. [Si qua via eſt] Si eſt ratio. & iam ex hoc loco eſſe incipit impetratiuũ, quod oblatiuum fuerat.[Curſumq́. per auras]Curſum vocauit impetum,& eundi officium. Nam & nauium curſum dicimus. [Ne deficere-bus]Ne deſere in rebus incertis. Et bene in ſiluis inuocat

POE. Vix ea fatus erat, geminæ cum forte colũbæ
Ipſa ſub ora viri cœlo venere volantes,
Et viridi ſedere ſolo.tum maximus heros
Maternas agnoſcit aues,lætusque precatur.
AEN. Eſte duces,ò ſi qua via eſt,curſumq́. per auras
Dirigite in lucos,vbi pinguem diues opacat
Ramus humum. tuque ò dubijs ne deſice rebus
Alma parens. POE. Sic effatus,veſtigia preſſit,
Obſeruans quæ ſigna ferant,quo tendere pergãt.
Paſcentes illæ tantum prodire volando,
Quantum acie poſſent oculi ſeruare ſequentum.
Inde,vbi venere ad fauces graue olentis Auerni,
Tollunt ſe celeres, liquidumque per aera lapſæ,
Sedibus optatis gemina ſuper arbore ſidunt:
Diſcolor vnde auri per ramos aura refulſit.
Quale ſolet ſiluis brumali frigore viſcum
Fronde virere noua,quod nõ ſua ſeminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circundare truncos.
Talis erat ſpecies auri frondentis opaca
Ilice:ſic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplo Aeneas, auidusque refringit
Cunctantem,& vatis portat ſub tecta Sibyllæ.

ctor reuertens ad Africam in mari cũ omnibus quos ducebat extinctus eſt. Et multi paſcentes diſtinguũt, & abſolutus eſt ſenſus. Alij dicunt Paſcentes volãdo, & referũt ad naturã columbarũ, quæ exilientes paſcere conſueuerũt. Alij volando,ambulando,dicunt. Vola enim dicitur media pars pedis ſiue manus. *Vola* [Prodire] Prodibant infinitus pro ĩdicatiuo. [Graue olentis Auerni] Male olentis. Alibi bene olẽtis,vt, Et grauiter ſpirãtis copia tymbrę Floreat.[Liquidumq́. per aera lapſæ] Non eſt aeris perpetuũ epitheton,ſed purũ ait,Auerni comparatione. Dicit aũt eas alte volaſſe ad vitandum Auerni odorem.[Super arbore ſidunt] Secundum antiquam licentiam.[Auri aura] *Aurum.* Splendor auri. Horatius, *Aurati.* Tua ne retardet aura maritos .i.ſplendor.Hinc & aurum dicitur à ſplẽdore, qui eſt in eo metallo.Hinc & aurati dicti,

Effata. matrem,quam iã ſcit ſibi viſam eſſe habitu venatricis,vt in primo legimus. [Sic effatus] Proprie effata ſunt augurum preces. Vnde ager poſt pomeria,vbi captabãtur auguria, dicebatur effatus.[Veſtigia preſſit]Quia ad captãda auguria poſt preces immobiles vel ſedere, vel ſtare conſueuerant. [Obſeruans quæ ſigna ferãt]Obſeruare enim & de cœlo,& de auibus verbo augurum dicitur. *Obſeruare.* [Quo tendere pergant, paſcentes] Hic iam optimum ſignificatur augurium, quod paſcebant. Nam Romani moris fuit,& in comitijs agendis, & in bellis gerẽdis pullaria captare auguria. Vnde eſt in Liuio. Quod cum quidam cupidus belli gerendi à tribuno plebis arceretur ne iret, pullos iuſſit afferri qui cũ miſſas non ederent fruges,irridens conſul auguriũ ait, Vel bibant,& eos in Tyberim præcipitauit,inde,nauibus victor

quocum fauor ſplendidos reddit. [Brumali frigore viſcum] Bene brumali addidit. Tunc n. maturum eſt,& auri imitatur colorem. Nam noua fronde viret; quod, vt ait Plin.in naturali hiſtoria de fimo turdelarũ,in certis arboribus naſcitur,vnde Plautus:Ipſa ſibi auis mortem creat. [Teretes truncos]Teres eſt rotundum aliquid cum proceritate,vt, Incumbens tereti Damon ſic cœpit oliuæ, Horat. Brachia,& vultum teretesq́. ſuras Integer laudo.[Extemplo]Bene verbo vſus eſt augurũ. vt diximus ſupra. [Cunctantem] Aliud pendet ex alio. Cunctantem, quia auidus, vt oſtendat tãtam fuiſſe auellendi cupiditatem,vt nulla ei celeritas ſatisfacere poſſet. Nam tardantem dicere non poſſumus eum, qui fataliter ſequebatur. Alij cunctantem ad arboris naturam referunt.i.mollem, quia paulatim frãgitur i.lenteſcit. *Teres.*

Alij cunctantem, grauem dicunt: vt Glebas cunctantes, craſſaq. terga Expecta.

A S C. VIX ea ſatus erat] In multis locis docet bonus poeta, deos orandos eſſe, & oratos, faciles in vota noſtra fieri: vnde, Vix ea fatus &c. Quocirca recte præcepit in Georg. In primis venerare deos &c. Docet ergo, quô ex auditus colûbi ducibus, ramum aureum inuenit, eumq. abſtulit. De qua re, hæc pauca dicit Donatus. [O] Poſuit, cû loqueretur cû columbis. O. cû preces toſiſſet ad matrem. illic.n. ponitur, vbi ſimplex hortatio eſt, & blanda. [Veſtigia preſſit] Obſeruabat diligentius, quia ſciebat poſſe illas, pter aduentû ſuum, aliquid proprijs motibus nunciare. [Prodire volando] Prodire pedû eſt, volare, alarum. ſed quô ambulabant, & volabant? ſed intellige, volã eſſe mediã partẽ plantæ & manus, ergo volabãt, ambulabãt p volã, vñ inuolare dicimus; cû aliquid furtim, volæ manus ſubtrahimus, itẽ inuolare, cû violenter manus in aliquẽ diriguntur. Terent. In faciem inuolem venefico. ergo hic ambulare intelligit, nã cum alarû motum exprimere voluit, dixit: Cœlo venere volantes, cum aût demõſtraſſet ambulationẽ, in eo quod eſt, prodire volãdo. & deinde, volatum exprimere vellet, dixit: Tollunt ſe celeres, liquidumq. p aera. Ergo, vſque ad Auernum ambulauerat. [Diſcolor] Nã per arborem viridẽ, fulſit color aureus. [Corripit] Ne prolixior eſſet narratio, non dixit quô ad ipſam arborem Aeneas venerit. ſed p aliã viã intelligere peruenit. Hæc ille. Ordo eſt. Aeneas vix fatus, id eſt elocutus erat, ea. i. eas preces quæ præmiſſæ ſunt, ſup. tûc, cum geminæ. i. duæ, & pares colûbæ. venere forte. i. p p opinionem eius, volantes cœlo. i. per cœlum. i. aerem, aut venere cęlo, id eſt de cœlo, volantes ſub. i. ante ipſa ora. i. cõſpectû, viri. ſ. Aeneæ, & ſedere. i. locum ceperunt (à ſido, præteritum eſt) ſolo viridi. i. gramineo, tum, id eſt tûc, heros maximus. ſ. Aeneas, agnoſcit aues maternas. i. columbas quæ in tutela ſunt Veneris, aut propter frequentem fœtum, aut propter amoris, quem inter ſe ſeruant manifeſta indicia. & lætus precatur ſic (& ita facit augurium oblatiuum impetratiuum precando) ò. deſiderãdi eſt, aut cõgitulandi, q. d. ſanctæ aues ſi qua. i. aliqua via eſt, ſup. quæ ducat ad aureum ramû, eſte duces, & dirigite curſum per auras, in lucos, id eſt ſiluas ſacras, & incęduas, vbi. i. in quibus, aut ad meû locû vbi diues, quia aureus ramus opacat. i. inumbrat, humû pinguẽ. i. opimam. quia talis rami feracem. tuque. i. tu ò alma parẽs, aut potius, & tu alma parẽs. i. mater Venus: ò, quæ optandi particula eſt. ne deſice, id eſt ne deficias rebus dubijs. Ipſe effatus. i. augurum more, elocutus ſic, preſſit. i. repreſſit aut firmauit, veſtigia. i. pedes preſſit, veſtigia faciens obſeruãs. i. animaduertens, q̃ ſigna darent, & quo ipſæ paſcentes pergant. i. perſeuerent tendere. Illę. ſ. columbæ prodire i. prodibãt. aut cœperunt prodire, volãdo. aut volam pedum exercendo. aut interdum, alis paſſis, quaſi per ſaltum volando, tñ, quantum oculi ſequẽtum. ſ. Aeneę, & Achatæ, poſſent ſeruare. i. obſeruare, acie i. acumine, viſus ſui. Inde. i. deinde, vbi. i. poſtquam, aues. ſ. venere, ad fauces Auerni. i. illius lacus in campania, per quem dicitur deſcẽſus, ad inferos, olẽtis, grauiter, quia grauem odorem exhalat, vſque adeo vt è vicino, aues ſuperuolare nequierent, & ideo ipſæ, celeres tollunt. i. erigunt ſe, & lapſæ. i. poſtquam celeriter volauerant, per aera liquidum. i. purû, & defæcatum. ſ. ab eo odore graui ipſius Auerni. ſidunt. i. locum ſedẽdi capiunt, ſup. in ſedibus, optatis. ſ. ab Aenea, & ẽt ab auibus, quibus id in mãdato erat. ſup arbore gemina. i. geminæ naturæ. quia ramum aureum habebat. Antique dicit, ſuper gemina arbore. nam nunc ſuper geminam arborem diceremus, vnde i. à qua arbore aura. i. fulgor, diſcolor. i. diuerſi coloris refulſit per ramos, quale. i. qualiter, viſcum. i. glutem (quod ſecûdum, Plin. ex fæcibus turdi, & palumbis, naſcitur. vnde Plau. ipſa ſibi auis mortem creat. naſcitur aût præcipue in quercû, robore primo ſilueſtri, & terebyntho. Nam ſi illic dictæ aues egerunt, aut ſtercus faciût. gignitur q̇dam virga, q̃ brumali t p e matura eſt: ſed, vt dicit Plin. in meſſe colligit. & matureſcit. decoquẽdo in ſole, deinde in lentorẽ mouet aqua) ſolet virere, ſup. in ſiluis: frigore brumali, quia tûc maturû eſt. noua. i. inſolita fronde, qđ ſup. viſcum, arbor ſua. i. ipſi propria. & natiua. non ſeminat, quia ex ſtercore turdi naſcitur, & quale. i. qualiter, ſolet circundare, truncos teretes. i. oblongos, & rotundos, fœtu. i. virgulto. & glutino. croceo. i. crocei coloris, talis erat ſpecies auri frõdẽtis, ſup. in opaca ilice. i. arbore illa, de gñe duerno, quia etiam alterius naturæ, & coloris erat. & bractea. i. tenuis lamina, crepitabat ſic leui vento. Aeneas corripit. i. celeriter rapit, exemplo. i. illico, & ipſe auidus refringit ſup. ramum cunctantem. i. pondere ſuo aui ditat Aeneæ, parum moræ facientem, licet facilis ſequeretur, & portat. ſ. ramum, ſub tecta Sibyllæ vatis. i. vaticinatricis.

VARIA LECT. ALMA parens] antiqua pleraque exemplaria, cum Mediceo legunt. Diua parens. In Romano. & aliquot alijs, Alma. [Gemina ſuper arbore ſidunt:] In Longobardico. Geminæ legitur. [Diſcolor vnde auri per ramos aura refulſit] In Romano libro, Auro. legitur, caſu ſeptimo. [Teretes circundare truncos] antiqui aliquot libri, Circundare ramos habent.

COEL. RHOD. CETERVM. de quo needum verba fecimus. quærat hic aliquis, quas nam in anima intelligere alas, aut poſſumus, aut debeamus. In quo doctos omnes commonitos volumus, nihil eẽ quod nos vocabula in Platone, vel hæreſeos eiuſmodi auctoribus turbent. Rudis.n. inquit Dion. Areopagita, & temerarij hominis eſt, non vim rei attendere, ſed vim facere velle vocabulis. Solent.n. de nominibus altercari, qui non diuinas res exquirût, ſed ſonos verborum ſectãtur, & aurium tenus ea recipiunt quæ mente voluare recto pioq. iudicio debuiſſent. Igitur, vt ad rẽ veniamus geminas alas accipio geminû inſtinctû meriti igenitû, ad ſuperna animû eleuãtẽ. In intellectu quidẽ inſtinctû ad diuinû verû. In voluntate inſtinctû ad diuinû bonû pro viribus conuertẽtẽ. His vero remiſſis, è cœlo labi aĩam Pythagoricis placet. Aut planius, aĩæ alas cõtẽplatiuam intelligamus virtutem, atq; itẽ moralẽ; quas veritatis diuinarûq. rerû cõtẽplatione ac intuitu recup̃t, quẽadmodû terrenorû appetitione atq; caligine amiſerat. Porrò apud optimû maximû poetã diuinis operis li. vj. Columbas geminas, ad verum ramû inueniendum duces, nõ aliud q̃ haſce alias eſſe cõtendeitm, q bus cõtinentibus erigitur mẽs ad ſapiẽtiã. auri nomine ſæpius ſignatã. Sed & à Venere mittûtur, q a amor diuinorû eximius alis pſtat alimenta, q bus ſurrigimur, mox. & in deû tranſimus. Quã rem illa ſignãt. Tollût ſe celeres liq dûq. p aere lapſæ Sedibus optatis gemina ſup arbore ſidût.

SERV. NEc minus] Nihilominus ille deflebatur. [Interea] Dum itur ad ſiluas. [Ingrato] Triſti. vt gratû lętum aliquid dicimus. Alij ingrato dicunt gratiam nõ ſentienti. [Pinguem] aut de Gręco trãſtulit λιπαρὰν magnã. aut Hypallage eſt, hoc eſt de pinguibus tedis. [Frondibus atris] Aptis ad funera. [Ante cupreſſos Cõſtituût] Cupreſſus adhibet ad funera, vel q̃ cæſa nõ repullulat, vel q̃ per eam funeſtata oſtenditur domus. ſicut lętam frondes indicant feſtæ. Varro tamen dicit pyras ideo cupreſſo circûdari propter grauem vſtrinæ odorem, ne offendatur populi circunſtantis corona. quæ tãdiu ſtabat reſpondens fletibus p-

Nec minus interea Miſenum in littore Teucri
Flebant, & cineri ingrato ſuprema ferebant.
Principio pinguem tedis, & robore ſecto
Ingentem ſtruxere pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupreſſos
Conſtituunt, decorantq. ſuper fulgentibus armis.
Pars calidos latices, & ahena vndantia flammis
Expediunt, corpuſq. lauant frigentis, & vngunt.
Fit gemitus: tum membra toro defleta reponût,
Purpureaſque ſuper veſtes, velamina nota,
Coniiciunt. pars ingenti ſubiere pheretro,
Triſte miniſterium, & ſubiectam more parentû
Auerſi tenuere facem. congeſta cremantur
Thurea dona, dapes, fuſo crateres oliuo.
Poſtquam collapſi cineres, & flamma quieuit:
Relliquias vino, & bibulam lauere fauillam:
Oſſaque lecta cado texit Coryneus aheno.

ficæ, id eſt principi planctuû, quandiu conſumpto cadauere, & collectis cineribus diceretur nouiſſimû verbum. [Ilicet] Quod ire licet ſignificat. Vnde eſt. Dixitq. nouiſſima verba. [Pars calidos latices] Plinius in naturali hiſtoria dicit hãc eẽ cauſam vt mortui & calida abluantur, & per interualla conclamentur, quòd ſolet plerunque vitalis ſpiritus excluſus putari, & hoies fallere. Denique refert quendam ſuppoſitum pyrę, adhibitis ignibus erectû eſſe, nec potuiſſe liberari. Vnde & ſeruabãtur cadauera octo diebus & calida abluebantur, & poſt, vltimã conclamationẽ cõburebantur. vnde traxit Terent. Deſine, iam conclamatû eſt.

[Ahena

Idem ter ſocios pura circuntulit vnda,
Spargens rore leui, & ramo felicis oliuæ:
Luſtrauitque viros, dixitque nouiſſima verba.
At pius Aeneas ingenti mole ſepulcrum
Impoſuit, ſuaque arma viro, remumq́. tubāque
Monte ſub Aerio: qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per ſecula nomen.

[Ahena vndantia flammis, Hoc eſt per flammas. Alibi: Nec ſe iam capit vnda, volat vapor ater ad auras. [Lauant frigentis, & vngunt] Verſus Ennij qui ait. Tarquinij corpus bona fœmina lauit, & vnxit. [Defleta] Participium ab eo quod eſt fleor, ſi tamē īueniatur. alias ſine verbi origine eſſe dicemus. [Purpureas] ad imitationem ſanguinis in quo eſt anima, vt diximus ſupra: vt, Purpureamq́ue vomit ille animam. [Velamina nota] Ipſi cara. Ex notitia enim gignitur caritas: vt, Hic inter flumina nota. [Pheretro] Græce dixit. Nam
Capulus. capulus dicitur à capiendo. Vnde ait Plautus, Capularis ſenex. i.
Capularis ſenex. capulo vicinus. [Subiere pheretro] Vt, Subeunt muro. [More parentum] Propinquioribus enim virilis ſexus hoc dabatur officium. [Facem] De fune, vt Varro dicit, vnde & funus dictū eſt. Per noctem autem vrebantur, vnde permāſit vt mortuos faces antecedant. [Fuſo crateres oliuo] Dijs ſuperis tantum libabant, inferis vero ſacrificantes etiam vaſa in ignem mittebant, vnde ait crateres, quod etiam Statius in Archemori ſepultura cōmemorat.
Oliuum. Oleum. Oliuum autem ab oliua dixit. Nam oleum ab olea dicitur. [Flamma quieuit] Pyræ ingētis: quia, vt in quarto diximus, pro qualitate perſonæ pyræ fiebant. ſepulcra etiam, vel minora, vel magna faciebant. [Oſſaq. lecta] aut collecta, aut lecta, ideo quia vt ſupra diximus, nobiles nunquā ſoli cōburebantur, ſed cum dilectis equis, vel canibus, vel famulo. [Ter ſocios] aut ſæpius, aut re vera ter. Licet enim à funere cōtraxerint pollutionem, tamen omnis purgatio ad ſuperos pertinet. vnde & ait Imparem numerum. aut quia hoc ratio exigit luſtrationis. [Cir-
Circunferre. cuntulit] Purgauit. antiquum verbum eſt. Plautus: Pro laruato te circunferam i. purgabo. Nam luſtratio à circunlatione dicta eſt, vel tedæ, vel ſulphuris. Iuuen. Si qua darentur Sulphura cum tedis. [Spargens] Quia res aguntur infernæ. In 2. Aeneas deos portaturus ait: Donec me flumine viuo Abluero. Hic enim erat mos, vt diximus ſupra. [Felicis oliuæ] arboris feſtæ. ſed moris fuerat, vt de lauro fieret. Sanè dicit Don. quod hoc propter Auguſtum mutauit. Nam nata erat laurus in palatio eo die quo natus eſt Auguſtus, vnde triumphantes coronari cōſueuerant. propter quam rem noluit laurum dicere ad officium lugubre pertinere. [Nouiſſima verba] i. ilicet. Nam Vale dicebatur poſt tumuli quoque peracta ſolennia. [Suaque arma viro] Ipſi cara ſculpſit in ſaxo. Nam ſupra ea iam legimus concremata. [Remumq. tubamq.] Quia & bellator, & remex fuerat. licet poſſimus etiam ſolam tubam accipere. Remus enim dicitur lorum, quod continet tubam [Monte ſub Aerio] In aerio. Nam ſupra eſt poſitus. Aerium aūt illi altum dicunt, alij nomen montis antiquum volūt. Vnde eſt: Qui nunc Miſenus ab illo dicitur.

A S C. NEC minus interea, &c.] interea, inquit, dum Aeneas aureo ramo inueſtigādo occupatus erat, ſocij funebre offm̄ executi ſunt. quod ad vnguē pſcribit Poeta. De eo aūt dicit Don. ſic. [Cineri] Nundū cinis erat. ſed mox combuſto cadauere, erat futurus. [Principio pinguem] Ea adhibuerunt, quæ non ſolum pyram inſtruerent, ſed eam facile incenderent. [Armis] Nam uirorum fortium arma, & cetera quæ cariſſima ſiñt, cum ipſis cōſumebant [Purpureas] Ex precio ueſtium, meritū mortui uult oſtendere, has ueſtes illum amaſſe ex eo demouſtrat, quia frequēter illis uſus eſt. & ppea multis erant notę. [Thurea dona congeſta] Meritum uiri oſtendit, ex multitudine ſpecierū. & cū non dicat, quanta ēt plura intelliguntur. Congeſta, copioſe tradita. [Fuſo crateres] Nō paulatim. ſed ſemel cecidit. [Lecta] Ex cineribus lignorū. [Relliquias] Oſſa quę reſtabant ex cadauere combuſto. [Luſtrauit uiros] Quia totius claſſis pollutionem poſuerat, iccirco oēs hic luſtrat. [At pius Aeneas] Superiora ceteri cōpleuerant, ſepulcrā uero iccirco curauit Aeneas, ut magna mole fieret, quia cōtemplabatur eius maximum meritum. [Arma] Arma ēt poſuit, quibus in uita floruit, illis in morte ornaretur. [Aerio] Hoc nomen monti illi apud priſcos fuerat. Ergo mira breuitate, & uetus, & nouum ponit nomē [Aeternū] Per ſecula, & propter meritum defuncti, & pp auctoritatem Aeneę. g hoc uoluit, neque placet, φ aerium non ſit nomen proprium, ſed ſignificet altum. nam quod uetuſtum illud nomen fuerit oſtēdit Maro, cum de Miſeno dicat, qui nunc, quaſi inferat, dicitur, nunc Miſenus, qui olim dictus eſt Aerius. Hęc ille. Ordo autem eſt. Nec minus. i. nihilominus, quamuis. ſ. Aeneas abeſſet, Teucri flebāt interea in littore Miſenum. & ferebant ſuprema ſ. officia, quæ exequiæ dicūtur cineri. i. cadaueri ingrato, aut nō redditura gratias, nec pcepturo officium, vt̄ dicit Auguſt. funebres pompas in ſolatium viuorū fieri, aut ingrato. i. qui ingratus. i. incommodus erat adhuc Teucris, cum gratior viuus fuiſſet Miſenus, quàm eius cadauer exuſtum. Ipſi ſtruxere principio. i. in primis, aut à principio, ingentem pyram. i. ſtruem lignorum ad rogum inſtruendum, pinguem tædis. i. arboribus illis reſinæ plenis, quibus more candelarum, pleræque nationes utūtur, & robore ſecto, quia facile finditur. cui. ſ. pyrę, ipſi intexunt latera frondibus atris. i. funeſtis & lugubribus. ſeu feralibus, & conſtituunt ante. i. in anteriori parte, vt videantur, cupreſſos ferales. i. ferę. quam antiqui, mortem dicebāt indices, quia. ſ. non reuirent, niſi in Creta cupreſſi, ſi ſemel inciſæ ſunt, & decorant. i. exornant ad decus. ſuper. i. deſuper, armis fulgētibus in ſignum. φ eis egregie vſus fuerat. Pars. i. ipſi partim expediūt. i. expedite parant, latices. i. aquas calidas. i. calefactas, & ahena. i. vaſa ærea, vndantia. i. ebullientia flammis, & lauāt corpus frigentis. i. exanguis & demortui & vngunt, vt. ſ. facilius cōcremetur. Et gemitus fit incipiente. ſ. præfica, hoc eſt conclamatur. tū. i. deinde, reponunt toro membra defleta. i. ſupremo fletu affecta, & coniiciunt ſuper. i. deſuper, veſtes purpureas, aut qbus. ſ. viuens gaudebat, vnde addit per appoſitionem, velamina nota, aut quia purpureus color propter ſanguinē animæ gratus eſt. Pars. i. partim, hoc eſt alij, ſubiere ingenti pheretro. i. capulo, quo effertur corpus. ſed quia Grecum eſt. rectè ſcribitur per ph, appoſitorie, triſte miniſterium. i. quæ res eſt triſte miniſterium. & ita ſecundū Vallam, gratum, ſed non iucundum, & ipſi auerſi. i. nolentes aſpicere cadauer, more parentum. i. more eorū qui parentes inurunt, aut more parentum, qui liberos ſuos inurūt, tenuere facem. i. tædam incenſam, ſubiectam. ſ. cadaueri, hoc eſt præ dolore, non poterant inſpicere corpus amici, qđ inurebant dona thurea. i. thura data, cōgeſta. i. à multis geſta, & accumulata, cremantur. ſ. cum cadauere, & dapes cremātur, & crateres cremant, oliuo fuſo, quia infundebant oleum cum crateribus, eo φ inferis fit holocauſtum. i. totum incenſum. ſumuntur autē multa adhuc locum ex Hom. qui Achillem inducit, Patrocli funus exequentem. Poſtquam cineres collapſi ſupp. ſunt, & flamma quieuit, cum non eſſet amplius quod vrat ipſi, lauere vino reliquias. i. cineres, & ſi qua extabant oſſa, & fauillam. i. modicam flammā, bibulā. i. lambentem, quod adhuc ſuperat, aut imbibentem vinū. qđ infundebatur. Et Choryneus, vir ille nobilis, texit oſſa. ſ. Miſeni, lecta. i. collecta, aut electa ex alijs, q̄ cū eius oſſibus erāt, cado. i. vaſculo, aut vrna ahena i. æneo, ſeu æreo. Idē. ſ. Corineus pfixus circuntulit. i. purgauit ter, ſocios. ſ. officio funebri pollutos, vnda pura, ſpargens. i. cōſpergens eos, rore. i. aſpergine leui. & ramo oliuæ felicis. i. ad felicitatē facientis, quia pacem ſignificat, & faucia conſolidat, &. i. ſimul, luſtrauit. i. purgauit. circumeundo viros, & dixit verba nouiſſima. i. ſuprema, hoc eſt conclamabat, & officium funebre abſoluebat. At. i. ſed, Aeneas pius impoſuit ſepulcrū ingenti mole. i. habens ingentē molem, & impoſuit viro ſua. i. propria, arma. i. inſtrumēta. ſ. remū, quia peritus erat remex, ſicut in Elpenoris ſepulcro. Hom. remū impoſitum, dicit, & tubam, quia optimus erat tubicen. Impoſuit, dicit, ſub monte Aereo. i. qui prius (ſecundum Donat.) Aereus dictus eſt, qui nunc dicitur Miſenus, ab illo, ſcilicet Miſeno, qui illic ſepultus eſt, & qui tenet nomen æternum per ſecula, quæ res atteſtatur, Miſenum fuiſſe virum magni meriti, & Aeneam, magnæ auctoritatis & totum hoc ſumptū eſt ab Hom. vbi ait,
Αὐτὰρ ἐπεὶ νεκρός τ' ἐκάη, καὶ τεύχεα νεκροῦ τύμβον χεύαντες καὶ ἐπὶ στήλην ἐρύσαντες πήξαμεν ἀκροτάτῳ ἐνῆες ἐρετμόν.

CVI frondibus atris Intexunt latera] In antiquis aliquot libris, pro. Cui, ſuppoſitum eſt. Tum. [Fit gemitus, tum membra toro deflecta reponunt] In antiquis aliquot libris, ſcriptum inuenias, Cum membra toro. [Luſtrauitque viros] In Rom. lib. Luſtrauitque domos, legitur. [Ingenti mole ſepulcrum Impoſuit] antiqua omnia exemplaria quæ legi, Imponit præſenti tempore ſcriptum oſtendunt. VARIA LECT.

ET qm̄ de ſepulcris in hoc ſuperius capite meminimus, non eſſe incongruū putauimus, quæ in hoc Virg. carmine in vj. Oſ- IOAN.
ſaque lecta cado texit Corineus aheno: Seruius repoſuit, referre- & COP.

tuta

tutatiq..ait interpres lecta,aut collecta,aut electa,quia eligeban tur oſſa.i.cineres,cum flāma rogi ſubſederat, vt ſupra diximus, nobiles nunq̃ ſoli comburebantur,ſed cum dilectis equis, vel ca nibus,vel famulo, quæ Seruij verba negantes aſſerunt,oſſa non eligebantur,ſed colligebantur,quos eſſe falſos. Plin.in 19.cap.1. prodidit,tradidit.n.inter cetera Lini genera, Linum inuentum iam eſt.& quod ignibus non abſumeretur.vinum id vocant, ar denteſque in focis cōuiuiorum ex eo vidimus mappas ſordibus exuſtis ſplendeſcentes igni magis,q̃ poſſent aquis. Regnum in de funebres tunicæ corporis fauillam ab reliquo ſeparāt cinere. Naſcitur in deſertis,aduſtiſq. Sole Indiæ,vbi nō cadunt imbres, & inter diras ſerpentes,aſſueſcitq; viuere ardendo. Rarum inuen tu,difficile texti ꝓp breuitatē. Ruffus de cetero colos ſplēdeſcit igni.cum inuētum eſt,æquat precia excellentiū margaritarum. Vocatur aūt à Græcis Aſbeſtinum. hæc Plin. quibus liquet ver bis ſeparari,eligiq. fauillam,oſſaq. regnū, & nobiliū ab reliquis cineribus.ad quod alluſit quoq. Ouidiana Sappho, Cum lecta parētis ante diem lacrymas oſſa bibere meas. quod linum mihi dono dedit Fuſcanus iuuenis integerrimus, & Muſarum alumnus nulli ſynchrono cedens in carmine cudendo.

His actis,propere exequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit,vaſtoq. immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumq. tenebris:
Quam ſuper haud vllæ poterant impune volātes
Tendere iter pennis: talis ſeſe halitus atris
Faucibus effundens ſupra ad conuexa ferebat:
Vnde locum Graij dixerunt nomine Auernum.
Quattuor hic primum nigrantes terga iuuēcos
Conſtituit, frontique inuergit vina ſacerdos:
Et ſummas carpens media inter cornua ſetas,
Ignibus imponit ſacris libamina prima,
Voce vocans Hecatē,celoque,Ereboque potētē:
Supponunt alij cultros, tepidumque cruorem
Succipiunt pateris. ipſe atri velleris agnam
Aeneas matri Eumenidum, magnæque ſorori
Enſe ferit,ſterilemque tibi Proſerpina vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras;
Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis,
Pingue ſuperque oleum fundens ardētibus extis.

SERV. PRæcepta Sibyllæ,] Vt, Due nigras pecudes, ea prima piacula ſunto. [Spelūca alta fuit] Qua ad inferos deſcendebatur, non vbi fuerat Sibylla vaticinata. *Scrupus.* [Scrupea] Lapilloſa. Nā ſcrupus ꝓprie eſt lapillus breuis, q preſſus ſolicitudinē creat. Vnde ēt ſcrupulus dictus eſt. [Lacu nigro] aut alto, aut vere nigro inferorū vicinitate. [Tuta] aut.quia hinc lacu,hic cingitur ſiluis. Dicit aūt locū quem nunc Doliola vocant. [Volantes] Volucres.participium pro nomine poſuit: vt, Plurimus Alburnum volitās, cui nomē Aſylo eſt,licet illic ſit ēt altera figura. Sanè ſciendum Lucretiū & alios Phyſicos dicere aerem corporeū eſſe,vnde aues ſuſtinet,ſed hūc cedere vapori ſulphureo Vnde aues in illis locis deſertæ aere,quo portari ſolent,cōcidunt nō odore,ſed pondere. Quod pōt eſſe veriſimile, quia altius in eodē loco poſſunt volare: vt. Tollunt ſe celeres,liquidūq per acra lapſæ. [Ad conuexa] Cœli curuitatem. [Inuergit vina ſacerdos] In quarto ait, Media inter cornua fundit. *Fundere.* Et fundere eſt ſupina manu libare,quod fit in ſacris ſupernis. *Vergere* Vergere aūt eſt conuerſa ſiniſtrā partem manu ita fundere,vt patera cōuertatur,qđ in infernis ſacris fit. Hæc autē pertinent ad victimarum explorationē,vt ſi nō ſtupuerint,apte probētur. [Voce vocans] Non verbis,ſed quibuſdā myſticis ſonis. Nam in Lucano legimus,varie numina inuocabātur: vt, Latratus habet illa canū,gemituſq. luporū. Quod ſtridunt vlulātq. feræ,qđ ſibilat anguis. Exprimit, & planctus fractæq. tonitrua nubes,tot rerū vox vna fuit. [Cœloq.,Ereboq. potentē.] Hoc eſt qđ ait Hecaten,vt plenum numen oſtenderet. [Supponunt cultros].i.victimas cedunt,Fuit aūt verbū ſacrorū,in quibus mali *Mactare* ominis verba vitabantur Hinc eſt q & mactare dicebatur,quod *Culter* magis augere ſignificat. Dicimus aūt hic culter cultri. Nam *Cultellus* cultellus diminutiuū eſt,cultellū penitus latinū non eſt. [Succipiunt] antique. Nam modo ſuſpiciunt dicimus. [Matri Eumenidum].i.nocti: vt, Hunc mihi da propriū virgo ſata nocte laborem. Et Eumenides dn̄t per antiphraſim, cum ſint immites. [Magnæq. ſorori].i.terræ. Nam vt ſupra diximus,nihil eſt aliud nox niſi vmbra terrarum. [Enſe ferit,] Vt eum cōtra vmbras haberet conſecratum. Hinc eſt quod ei dicit Sibylla, Tuque inuade viā, vaginaq. eripe ferrū. Item,Strictamq. aciem venientibus offert. Hoc aūt etiā Homerus dicit. [Sterilemq. tibi Proſerpina vaccā] Deæ congruam nunquam enitēti. [Nocturnas aras;] Quæ tota nocte arderēt. [Inchoat] autem perficit. Et eſt verbum ſacrorū. [Solida imponunt taurorum viſcera flammis] Non exta dicit, ſed carnes. Nam viſcera ſunt quidquid inter oſſa, & cutem eſt. Vnde etiam viſceratio dr̄,vt diximus ſupra. Ergo ſolida viſcera holocauſtum ſignificat, q detractis extis aræ ſuperimponebantur,quæ nonnunquam abluta,elixa & ipſa reddebātur,vnde infert. [Fundes ardentibus extis] Quanquam alij pro parte totum velint,vt per exta totum animal intelligatur.

A S C. HIS actis,&c.] Ex præcepto Heleni in 3.Aenead. & Anchiſæ in 5.Aeneas Sibyllæ monita ꝓſequitur,vt ad inferos deſcendere cum ea poſſit,vnde deſcripto more ſuo loco,doceat poeta,quō ſacrificarum eſt de victimis nigris. de quibus in 5. Huc caſta Sibylla, Nigratū pec.m,te ſan.du.& ipſa in hoc loco, Due nig.pe. ea prima pia. ſunto. De his Don.ſic. Tuta lacu] Hoc facit natura loci. & nō humanū artificiū.q tuta ſit. [Talis halitus] Refert cauſam cur non poſſent volare. ſ. ꝓp vim vaporis inde ſurgentis. quo ſtatim necabantur. [Quatuor] Procurabat Sibylla, remediū ad tranſitū.nā ſi aues per altitudinē cœli,cite tranſire non poterāt,quid homo efficeret per teterrimum locū,& tenebras tranſiturus tardo greſſu? Numerus autem,& color, & reliqua quæ adhibentur pertinent ad rationem ſacrificij. [Succipiunt] Ne iam ſacratus in terra cadat. [Ipſe atri] Omnia nigra, inferis mactat, & ſterilem vaccā, quia nihil ab inferis naſcitur, demonſtrat quatuor colorem,genus animalis, cum primo vellere intactum,ergo nō attonſum & Veneris immune. [Nocturnas] Nam & tempus tenebroſum inferis conuenit. [Oleum] Vt validius vrerentur,oleum infundit. Oſtendit igitur,quo more,vel quibus & qualibus,& quantis animalibus cæſis,inferorum numinum fauor acquiritur. Hęc ille. Ordo eſt. Aeneas exequitur propere.i.properanter,& feſtine præcepta Sibyllæ,his actis.i.poſtquā hæc acta erant. Spelunca.ſ.quædam,alta.i.profunda, & immanis. i. terribilis, quaſi mala vaſto hiatu.i.apertura oris,quaſi ad deuorandū parata,ſcrupea. i.ſcrupoſa.hoc eſt aſperis lapillis plena tuta.ſ.ab acceſſu, lacu nigro.i. propter lacum nigrum,ex profunditate.ſ.& vmbris,& tuta,tenebris nemorum.ſ.ſiluarum,quam ſuper.i.ſuper quam,vllæ volantes.i.volucres, haud.i.non poterant tendere iter pennis. i. volare impune,i.ſine punitione,talis.i.tam vehemens, & teter, halitus.i.odor,& exhalatio,effundens ſeſe faucibus atris.i.terris,ferebat ſe ad conuexa ſupera.i ad aera,cauſam putant, quia odor illi ſulphureus conſumebat aerem,quo aues ſuſtentātur,aut ſaltem diſpellebat.ſicut Plutarchus in vita Pompeij dicit, cum cōſul creatus eſſet.tanto plauſu exceptus eſt.vt coruus ex aere decideret quia voce,aer diſciſſus erat. Diod.aūt dicit,in Babylonia fuiſſe ſpeluncam,ſupra quam nemo durare potuit.propter grauem ſpiritum,qui & hic eſſe videtur: vnde.i.de qua re. quia ſine auibus eſſet,Graij.i.Græci.dixerunt locum,Auernum nomine, quia(vt dixi)a,priuatiua eſt particula,& ornis, huius ornithos, auis. Ipſe conſtituit hic,id eſt,ad introitum Auerni, primum, quatuor iuuencos.nigrantes terga,id eſt habentes terga nigra, & ſacerdos inuergit fronti.i.in frontem vina & ipſe carpens inter media cornua ſummas ſetas. id eſt duros pilos, imponit ſacris ignibus prima libamina.id eſt per modum libaminum,quæ proprie in liquidis cōſiſtunt ſm Lādinū.ſed licet homini libamina ex liquidis fiāt,aut alijs deguſtādis,tñ quia ignis,ēt ſetas, abſumit faciliter,poſſunt non improprie,ſeta, dici libamina ignibus,vocans voce.i. cum clamore valido, inuocans Hecaten, i. deam illam potentem,celo.i.apud ſuperos,vbi Luna,dicitur,& apud nos,vbi Diana,& Erebo. i. apud tenebras inferorum, vbi Proſerpina appellatur,alij.ſ.ſacrificuli,ſupponunt. i. clanculum ponunt,vt vltro incant mortem,& ſuccipiunt(nunc ſuſcipiunt, dicimus: ſed ipſe etiam in 1.huius: Succepitq. ignem folijs,&c.) pateris.i.in vaſa patētia.(vulgus Tarſias vocat) cruorem tepidū ipſe Aeneas,quia cetera Sibylla curauerat, ferit enſe. i. mactat, matri Eumenidum.i.furiarum,hoc eſt nocti,& magnæ ſorori.i. terræ.

terræ, quæ noctis ſoror eſt, quia nox eſt vmbra terræ, & ita qui terram produxit,ſimul noctem produxit.vnde ſorores,ſunt agnam velleris atri.i.nigri & caliginoſi:&,ò Proſerpina,quę inferorum dea es.ferit.i.mactat tibi,vaccam ſterilem, quia & ipſa ſterilis eſſe dicitur.vnde & Diana.perpetua dicitur virgo, quod propter frigiditatē Lunę fingitur.Tum.i deinde,ipſe inchoat.i. inſtituit regi Stygio.i.infernali, videlicet Plutoni,aras nocturnas.i.in quibus noctu ſacrificetur,& imponit flammis ſolida viſcera taurorum.i.holocauſtum,facit ei ex tauris, fundens ſuper .i.deſuper.extis ardentibus.i.dum exta arderent, oleum pingue, quod perpetuum eſt eius epitheton.

VARIA LECTIO.

VNDE locum Graij dixerunt nomine Auernum] In antiquis libris omnibus quotquot habui, Auernum notatum obſeruaui.[Pingue,ſuperq. oleum fundens]In antiquis aliquot exēplaribus,Pingue oleum,habetur,abſque particula,Superq.

Ecce autem primi ſub lumina ſolis,& ortus,
Sub pedibus mugire ſolū,& iuga cœpta moueri
Siluarum, viſæque canes vlulare per vmbram,
Aduentāte dea.SIB. Procul ò,procul eſte profani,
Conclamat vates,totoque abſiſtite luco.
Tuque inuade viam,vaginaque eripe ferrum:
Nunc animis opus Aenea, nunc pectore firmo.
POE. Tātū effata,furens antro ſe immiſit aperto.
Ille ducem haud timidis vadētē paſſibus æquat.
Dij,quibus imperiū eſt animarū,vmbręq.ſilētes,
Et Chaos,& Phlegethon,loca nocte ſilentia late,
Sit mihi fas audita loqui,ſit numine veſtro
Pandere res alta terra,& caligine merſas.
Ibant obſcuri ſola ſub nocte per vmbras,
Perque domos Ditis vacuas, & inania regna:
Quale per incertam lunam ſub luce maligna
Eſt iter in ſiluis, vbi cœlum condidit vmbra
Iuppiter,& rebus nox abſtulit atra colorem.

PRimi ſub lumina ſolis, & ortus] atqui hæc ſacra per noctem fiebant, ſed locutus eſt ſecūdum Romanū ritū, quo dies creditur à medio noctis incipere. Illo autē loco quo dicit, Non tulit Aenea,nō venit,ſed finitur ſignificat. Quanquam alij dicunt ſacra hæc à media die incipere.& perduci vſque ad mediā noctem.Quod ſi eſt nox tulit, poteſt venit ſignificare.]Viſæque canes vlulare] Ita numinis oſtendebatur aduentus. Canes autē furias dicit. Luc. Stygiaſq. canes in luce ſuperna Deſtituam.Sicut etiā diximus ſupra Vlulare. aūt & canum.& furiarum eſt [Aduentante dea]Ipſa.ſ. Proſerpina. [Profani]Qui non eſtis initiati. [Totoque abſiſtite luco] Hoc eſt,nō tantū à ſpelunca, ſed ab omni luci vicinitate diſcedite.[Inuade viam] Ingredere. [Furens]Deo plena.aut certe ſimilis furenti [Dij, quibus imperium eſt animarum]Plenus locus alta ſapiētia, de qua varie diſſerunt Philoſophi. Nam dicunt per alios animas ad inferos duci: vt,Hac animas ille euocat Orco Pallentes:alias ſub triſtia tartara mittit.Item per alios transferri: vt, Nauita ſed triſtis. Per alios purgari:vt,Aliæ panduntur inanes Suſpenſę ad ventos.Per alios vero ad ſumma reuocari:vt,Lethæum ad fluuium deus euocat agmine magno.Sciens ergo de deorum imperio varias eſſe opiniones,prudentiſſime tenuit generalitatem. Ex maiore autem parte Syronem.i.magiſtratum ſuum Epicureum ſequitur. Huius autem ſectæ homines nouimus ſuperficiem rerum tractare, nunquam altiora diſquirere. [Vmbræque ſilentes] Secreta inferorum ſemper ſilentia.Nam hominum vmbræ loquuntur.Hinc eſt,Quę ſacra ſilentia norunt.Inuocat autem ſummum bonum, quod in ſilentio conſtare manifeſtum eſt [Et Chaos,& Phlegethon]Elementorum cōfuſio.Inuocat autem rerum primordia, quæ in elementorum fuerant confuſione.Per Phlegethonta inferorum fluuiū,ignē ſignificat.Nam φλὸξ Græce,Latine ignis eſt,vnde ſecūdum Heraclitum cuncta procreantur, & re vera ſine calore nihil naſcitur,adeo vt de Septentrione dicat, Sterili nō quidquam frigore gignit.[Loca nocte ſilentia late] aut hoc eſt quod ſupra ait,Vmbræq. ſilentes.Aut vult oſtendere eſſe partem mundi,in qua perpetuæ ſunt tenebræ.Cum enim probatum ſit quod legimus,Et minima contentos nocte Britannos,ſphæræ exegit ratio vt è cōtrario ſit regio noctibus vacās. [Sic mihi fas audita loqui] De alta dicturus prudentia miſcet poeticam licentiam. [Sit numine veſtro]Concedatur à veſtro numine [Alta terra,& caligine merſas]Bene iunxit. Ex terris enim caligo procreatur, id eſt vmbra.[Obſcuri ſola ſub nocte] aut Hypallage eſt Sub obſcura nocte ſoli ibant,aut Sub ſola nocte,ideſt vbi nihil aliud eſt præter noctem.[Domos vacuas]Noſtri mundi comparatione. Simulacra enim illinc ſunt q̄ inania eſſe nō dubium eſt.[Inania regna:]Inanium,per quod oſtenduntur vacua. [Inceptam] alij incertam legunt,illuc tamen recurrit.Nam incertum.incipientē, id eſt minorem ſignificat [Luce maligna] Obſcura. Nam malignum eſt proprie anguſtum:vt,Aditusq. maligni.i.minores, obſcuri.Sanè ſciendum Lunæ, licet minoris, commemoratione, oſtendere eum fuiſſe illic aliquid lucis. Nam aliter omnia quæ dicturus eſt,videre non poterant. [Vbi] Quando.nam non eſt loci,ſed temporis.[Nox abſtulit atra colorem]Hoc & videmus, & tractatur ab Epicureis,rebus tollere noctem colorum varietatē. Vnde & apud inferos omnia nigra eſſe dicuntur.Contra hos Academici vna repugnant. Nam ſquammas piſcium lucere per noctē comprobatur.

ECCE autem primi ſub lumina ſolis,& ortus, Sub pedibus mugire ſolum, & iuga, &c [Peracto ſacrificio, docet effectum eſſe quod Aeneas ſupra petierat,dicēs, Et ſacra oſtia pandas.oſtia.ſ.inferni reſerata eſſe,& Aeneam vna cū Sibylla ingreſſum, deſcribēs, quomodo id factū ſit, & qualis ſit ipſe introitus. De qua re dicit Donat.ſic.[Ecce]Vbicunque ponitur,ecce.neceſſario ſequitur aliquid quod metum afferat, vel admirationē. [Ortus] Ne incertum eſſet, quid ſit primi ſub lumina ſolis,addit,Ortus.[Per vim]ad omnia pertinet, quæ deſcripſit.[Toto luco] Vt penitus lucum relinquatis. [Aperto.] id eſt quod ſemper patebat.[Vadentem paſſibus ęquat] Magnā fiduciam Aeneæ oſtendit.[Dij,quibus imperium] Dicturus.quales eſſe ſedes inferni aſſerantur, & quæ illic gerantur, quæ ſunt incognita viuentibus.ne temerarius videatur, veniam à dijs petit,aſſerens non ſe auctore,ſed alijs proferentibus illa dicere,nec ſibi incognita, & in vulgus non proferenda, videatur retegere. [Sola nox]Eſt,cui lux nulla ſuccedit. [Incertam] In ipſis initijs poſitam.[In ſiluis]Quæ etiam illud exiguum lucis,ſua denſitate poſſunt eripere.[Vacua]In quibus nihil videri poteſt, neq. illic occurri.Hæc ille.Ordo eſt.Autem pro ſed,ecce. q d.de repente, & ex improuiſo,quātum ad Aeneam,ſolum cœptum,ſupple eſt mugire.i.quaſi ſonum taurinum edere,& iuga ſiluarum.i.colles montium ſiluoſorum,cœpta ſunt moueri ſub pedibus Aeneæ.ſ. & Sibyllæ.ad apertionem futuram.ſub.i.paulò ante lumina, & ortus i.ortus luminoſos.ſolis.i.priuſquam ſol oriretur (quia nocturnas inſtituerat aras.& noctu erat ad inferos deſcendendum, vnde Anchiſes.Et me ſæuus equis Oriens afflauit anhelis.quaſi diceret, ſi me ſol attigerit non poterò redire ad meos. Videtur autem (licet Seruius aliter ſentiat)voluiſſe poeta tempore diurno apud inferos fuiſſe,vnde dictura eſt Sibylla:Nox ruit Aenea, q d.ante ſupremā noctem reuertēdū eſſe ad ſuperos, vt fungeretur,videlicet in itinere, ea dubia luce, quā hic deſcribit poeta.) & canes.ſ.infernæ.i.furiæ. (Nam Apollonius in tertio Argonauticorum,dicit,canes infernas latraſſe,dum Medea magicas artes exercebat.ab eo igitur, ceteri furias appellauerunt canes) viſæ, ſupple ſunt per vmbram:vates.ſ.Sibylla conclamat dea ſ. Proſerpina,aduentante.i cum ſentiret deam aduentare:ò profani.i.nō initiati ſacris,eſte procul.& abſiſtite procul toto luco. ſ. Dianæ ſacro(vtitur autem verbis,quibus Athenienſes in ſacris Cereris, & Proſerpinæ, vſi dicuntur, maxime in Eleuſinis vnde procul aberant profani,vſque adeo,vt Nero ſibi conſcius, illis intereſſe nō auſus ſit) Tuque.i.& tu.initiate inuade.i audacter ingredere viam,& eripe ferrum.i.enſem.ſ.quo mactaſti agnam, vagina.ſ. ſua.ò Aenea,opus eſt nunc animis.i.audacia, & animoſitate. & opus eſt nunc firmo pectore,ipſa effata tātum,furens.ſ.ſacro furore,immiſit ſe antro aperto.i quod tunc apertum erat. Ille.ſ. Aeneas,æquat.i.æquis paſſibus conſequitur:ducem.ſ.Sibyllam, vadentem paſſibus haud timidis. imo audacibus, hoc eſt audacter ingredientem animoſe conſequitur. Quia vero rem ſecretam,& ſecluſam dicturus eſt poeta,vt veniam mereatur.& attentum faciat auditorem,precatur,dicens O dij quibus imperium animarum.ſ.inducendi. abducendi, & reducendi in corpus, aut regendi poſt mortem eſt. i. qui habetis imperium animarum. ſ.

& vos

& vos vmbræ ſilentes.& Chaos.i.origo rerum cōfuſa. (Heſiodus omnium rerū initium vocat Chaos,ꝙ ante omnes deos, deasq. natum ſit.in theogonia.ſ.& Orpheus in principio Argonauticorum,veteris principia Chaos magnam neceſſitatem Saturnusq., quemadmodum genuit infinitis reſolutionibus aciem circūſpiciunt.Et iterum appellat,confuſam quondam ab initio vnitatē hiantem,patentemque in profundum.Alij appellant materiam cœli,& terræ,cōfuſam,atque informem, quæ primum ex nihilo facta eſt.de qua poſt modum omnia ſigillatim ꝑ ſpecies varias, formasq. proprias prodierunt.de qua ſcriptura loquitur,Qui fecisti mundum de materia informi . Lactantius vero Firmianus ſic habet.Chaos eſt rudis,ordinatæq. materię cōfuſa congeries. Eſt aūt nomen Græcū,quod declinatur apud nos(vt vult Priſc.) Chaus,chai,chao. Dictum χάος,à χέω,quod eſt fundo.ꝙ fuerit fuſio.i.elementorum omnium confuſio.)& Phlegeton.i.ardoris infernalis fluuius,& loca ſilentia late nocte.ſ.perpetua,fas ſit .i.liceat mihi loqui , audita.i.q̄ de inferis audiuerim,ſup.fas,veſtro numine.i.cum veſtro nutu , & beneuolentia pandere.i.aperire,& manifeſtare res merſas,alta.i.profunda terra , & caligine .i.tenebris,denſis,& profundis,aut ignoratione rerū , neſcimus enim quia res ſunt alta terra tectæ.Incipit ergo narrare, dicens, Aeneas & Sibylla ibant obſcuri. i. per loca obſcura (quia quod locorum,& temporum eſt,ſæpe dat perſonis)per vmbras.ſ.ſiluarum & terræ,ſub nocte ſola.i.nulla luce admixta , & per domos Ditis vacuas.ſ.corporibus palpabilibus,& ꝑ regna inania,quale iter eſt in ſiluis,per lunam incertam.i.dum eſt propè nouilunium, nec ſcitur an adhuc ſit ſub luce maligna.i.exigua,& ſterili , non præbens ſui copiam,vbi.i.poſtquam,Iuppiter condidit.i.abſcōdit cœlum,vmbra.ſ.terræ,hoc eſt nocte,&,pro.i.nox atra abſtulit rebus colorem,id eſt diſcretionem colorum.

VARIA LECTIO.

VISAEQVE canes vlulare per vmbrā] In libris aliquot antiquis,Viſi,virili genere legitur.[Pandere res alta terra , & caligine merſas]In libris aliquot antiquis,legere eſt,Res altas terra,& caligine merſas.[Ibant obſcuri ſola ſub nocte per vmbras] In libris quibuſdam antiquis ita legitur , Ibant obſcura ſoli ſub nocte.Eſt &,Per vmbram,vnitatis numero, in pluribus exempl. [Quale per incertam lunam] Antiqui lib.nonnulli , cum Mediceo,inceptam legunt.

COEL. RHOD.

RESECTVM vero dæmonicum corpus coit rurſum,recreatusq. aeris modo,aut aquæ. Et id quidem celeritate incredibili.Interim tamen dolet inſigniter,dum peragitur diſſectio, quo fit,vt ferri aciem reformident reclinentq.,quantum poſſint maxime.Propterea qui exagitare dæmones moliuntur,enſes,ac tela ſtudioſe prætendunt.Ex qua veterum , & quidem Platonicorum doctrina Platonicus ipſe poeta Aen.6.ita ſcribit :

Procul o, procul eſte profani,
Conclamat vates,totoque abſiſtite luco
Tuque inuade viam,vaginaque eripe ferrum.

Eum vero locū quam apte exceſſerint interpretes , iudicabunt volentes.Nam ſatis habuit Seruius dicere,voluiſſe Aeneam habere contra vmbras enſem conſecratum.

Veſtibulū ante ipſum, primisq. in faucibus Orci
Luctus, vltrices poſuere cubilia curæ:
Pallenteſq. habitant morbi,triſtisque ſenectus,
Et metus,& male ſuada fames, & turpis egeſtas,
Terribiles viſu formæ,lætumque,laborque:
Tum conſanguineus læti ſopor, & mala mentis
Gaudia,mortiferumque aduerſo in limine bellū,
Ferreiq. Eumenidū thalami,& diſcordia demēs,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos,annoſaq. brachia pandit
Vlmus opaca,ingens: cum ſedem ſomnia vulgo
Vana tenere ferunt,folijsque ſub omnibus hęrēt.
Multaque præterea variarū monſtra ferarum,
Centauri in foribus ſtabulāt, Scyllæq. biformes:
Et centum geminus Briareus, ac bellua Lernæ
Horrendum ſtridens,flāmisq. armata Chimæra,
Gorgones,Harpyiæq.,& forma tricorpis vmbræ.

SERV. *Veſtibulum.*

VEſtibulum] Vt Varro dicit, Etymologiæ non habet proprietatem,ſed fit pro captu ingenij.Nam veſtibulū,vt ſupra diximus, dictum ab eo qđ ianuā veſtiat. Alij dicunt à Veſta dictum ꝑ imminutionē.Nam Veſtæ,limen eſt cōſecratum. Alij dīt ab eo quod nullus illic ſtet. In limine.n.ſolus eſt trāſitus, quō Veſanus dicitur non ſanus,ſic veſtibulum,quaſi non ſtabulum . [Faucibus Orci] Deum poſuit pro loco. vt Iouem dicimus, & aerem ſignificamus.Horat.Manet ſub Ioue frigido venator. Orcū aūt Plutonem dicit . nec enim ꝑ Charonta poſſumus intelligere inferos dictos, quia minor poteſtas pro imperio nūquā ponitur,ſed illa quę tenet imperium.Ergo alter eſt Charon . Nam Orcus idem eſt Pluton,vt in Verrinis indicat Cicero dicens,Vt Alter Orcus veniſſe Aetnā, & non Proſerpinam,ſed ipſam Cererem rapuiſſe videatur.Alibi ait,Quia Ditem patrem emeriſſe ab inferis putant.Dicimus autem & hic Dis,& hic Ditis.[Luctus,& vltrices poſuere cubilia curæ,]Ea dicit eſſe in aditu inferorum,quæ vicina ſunt morti, aut quæ poſt mortem creantur,aut quę in morte ſunt,vt pallorem.Luctus enim poſt mortem eſt.[Curæ]Conſcietiæ,quæ puniunt ſemper nocentes.[Triſtis]Seuera,quę gignit ſeueritatem, Cicero:Iudex triſtis & integer.[Conſanguineus læti ſopor] Secundum Homerum.[Turpis egeſta] Quæ turpes facit, & quaſi harum rerum imagines facit,quas dicit eſſe apud inferos. Ideo quia in iſta concurrēt,ſit mortalis neceſſe eſt,Vnde deos immortales dicunt,qui iſta non ſentiunt, quibus mors creatur . [Mala mentis Gaudia]Generaliter omnium ſcelerum dicit, ac ſi diceret malæ mentis gaudia.[Eumenidum thalami.]Furiæ nunquā nupſerunt. Vnde thalamos accipiamus in quibus natæ ſunt.Alij thalamos dicunt,qui facti ſunt auctoribus furijs,ſed non procedit,quia ait Terribiles viſu formæ,vt non videatur eſſe contrarium,quia furias paulo poſt alibi dicit eſſe.Nam poſſunt hic nate eſſe,& alibi manere,& alibi officium exercere pœnarum . [In medio]Aut veſtibulum,aut abſolutum eſt, & intelligimus hanc eſſe eburneam portam perquam exiturus eſt. quę res , hæc omnia indicat eſſe ſimulata,ſi & ingreſſus & exitus ſimulatus eſt.& falſus.[Vlmus opaca,ingēs]Diſtinguenda ſunt iſta propter duo epitheta.[Vulgo tenere]paſſim,cateruatim.[Folijsq. ſub oībus] Qui de ſomnijs ſcripſerunt, dicūt quo tp̄e folia de arboribus cadūt , vana eſſe ſomnia, quod per tranſitū terigit. Vana autē ideo quia ab inferis. nā vera mittūt ſuperi . Hom. καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστι. [Centauri in foribus ſtabulant]Bene in foribus, quia ea quæ contra naturam poſſunt creari,ſtatim pereunt. Stabulant autē habitant, & vſurpatiue dixit,vt populat, luctat, nam ſtabulor dicimus. Et bene alluſit , quia ex parte equi ſunt . Centauri autē Ixionis & Nubis filij ſunt . Ixion.n. amatam Iunonem de ſtupro interpellauit.Illa confeſſa Ioui eſt,& ex eius volūtate Nuben in ſuam formam conuerſam obtulit,vnde feruntur nati eſſe Centauri . [Scyllæque biformes] Bene plurali vſus eſt numero . Nam Scylla filia Niſi ſecundum alios in auem conuerſa eſt,ſecūdum alios in piſcem. Ergo etiam ipſa biformis fuit,ſicut hæc in Siciliæ freto. Dictum autem eſt per poetæ ſcietiam,vel licentiam. [Centum geminus Briareus]Centies duplex,ſm̄ fabulas ipſe eſt Aegæon.[Ac bellua Lernæ] Hydram dicit , quæ fuit in Lerna Argiuorum palude, ſed latine Excetra dicitur,ꝙ vno cæſo tria capita excreſcebant. Sed conſtat Hydram locum fuiſſe euomentem aquas vaſtantes vicinam ciuitatem .in quo vno meatu clauſo multi erumpebāt. Quod Hercules videns,loca ipſa exuſſit & ſic aquæ clauſit meatus.Nam Hydra ab aqua dicta eſt,id eſt ἀπὸ τοῦ ὕδατος.Potuiſſe autem hoc fieri ille indicat locus , vbi dicit : Omne per ignem Excoquitur vitium , atque exudat inutilis humor . [Flāmisque armata Chimæra]Ore,leo,poſtremis partibus draco,media , capra ſecundum fabulas fuit.Re vera autem eſt mons Lyciæ,cuius hodieque ardet cacumen,iuxta quod ſunt leones media autem paſcua ſunt,ima vero montis ſerpentibus plena. Hunc Bellerophon habitabilem fecit,vnde Chimæram dr̄ occidiſſe.[Gorgones]Tres fuerunt in extrema Africa circa Atlantem montē, quæ omnes vnum oculum habebant,quo inuicem vtebātur,Sthenio,Euryale , Meduſa . Serenus tamen dicit puellas fuiſſe vnius pulchritudinis,quas cum vidiſſent adoleſcentes, ſtupore torpebant,vnde fingitur ꝙ ſi quis eas vidiſſet, vertebatur in lapidem. [Harpyiæq.]Aut iam occiſas intellige,aut ſecūdum Platonem , & alios ſimulacra licet viuarum,illic fuiſſe.Nam dicūt eſſe omnium rerum ideas quaſdam,i.imagines, ad quarum ſimilitudi-

Ixionis fabula.

nem

nem procreantur vniuerſa. Hinc eſt quod in Statio Theodamas Plutoni dicit: Omnibus finitor rerũ videris, mihi vero, & ſator. Harum autem ſimulacra bene apud inferos ſunt, quæ eſſe dicũtur, & furiæ. [Tricorporis vmbræ] Erili & Geryonis.

ASCENSIVS.

VESTIBVLVM ante ipſum, &c.] Docet quos in introitu inferni inuenerint. ſ. ante infernũ, quẽ locũ noſtri, limbum vocant, ſequitur phyſicã rationẽ, nam q̃ illic eſſe cõmemorat, oĩa breuis ſunt vitæ, & vicina inferis, vt pallor. i. pallidi, ſenectus. i. ſenes decrepiti, luctus. i. mœrore conſumpti, & morbi, & metus, & fames, & mors. & labor, & ſopor profundus, & profuſa gaudia, & bellum, & inſomnia, quę ęgris crebra sũt: vnde Flaccus, velut ægri ſomnia, vanæ finguntur ſpecies. Item monſtra, & centauri, & Scyllæ, &c. quæ hic enumerat, quibus omnibus breuis eſt vita, & vicinus ad inferos deſcenſus, vnde in veſtibulo, & foribus, prudenter à poeta locãtur, forte etiã ob id, quod in corpore infirmo, minus ſolet eſſe vitiũ, vnde nota eſt nobis vox illa, virtus in infirmitate perficitur. Donatus ad hunc locũ dicit ſic. [Veſtibulum ante ipſum] In hoc erãt omnia, q̃ cruciant viuos, aut defunctos affligunt. [Luctus] Quorum ſordidus, & miſerabilis cultus eſt. [Curæ] Quæcunq. poſſident, torquẽt. [Triſtiq. ſenectus] Et quia noſtros cõtrahit vultus, & morti vicinus facit. [Fames] Non ſolum q̃ egeſtatẽ affert victus, ſed quæ cupiditatẽ rapiendi affert. [Turpis egeſtas] Nam & macie deturpat faciẽ, & neceſſitate ſordidum, relinquit victũ & veſtitũ. [Mala gaudia mentis] Hæc ſunt q̃ in ſcelera ducunt. Adulter. n. & latro, cũ luctu de ſceleribus voluptatẽ capiunt. Mala ergo, quia apud inferos puniũtur. [Diſcordia demens] In quam ex dementia incidimus. Neq. iniuria dat ſanguinẽ, & ſerpentes. [In medio ramos] Poſt veſtibulum, ponit interiorẽ partẽ, q̃ nõ erãt ſub tecto. Poſuit vlmum annoſam, & quia non oẽs annoſæ ſunt mentes, & opacæ frondibus, idcirco hæc addit, Vana. ſ. vult hæc eſſe errores, qui pro neceſſarijs inaniter occurrunt. Hęc ille. Ordo eſt. Luctus, & curæ vltrices, quia corrumpunt, & dantur malis conſcientijs in vltionem poſuere cubilia ante veſtibulum. i. paruam ſtationem, q̃ eſt ante magnarum ædium fores, & in primis faucibus Orci, & morbi pallentes. i. pallidos facientes, habitant in primis faucibus Orci

Orcus. .i. inferni. (Orcus, fluuius infernalis, ab vrgendo, dictus quòd in mortem vrgeat, vt inquit Feſtus, quia antiqui, c, pro g, ponebãt. Quidam ſunt qui ab ὅρκος, quod eſt iuramentum, deducere volunt, quod per illum. i. Stygem, paludem à qua profluit, iurabãt dij, peierare licebat. Proprie autem orcus, obſcuritas tartarorũ ſiue inferorum. Et Orcus apud Hom. Theſſaliæ fluuius ſcribitur qui Peneum olei inſtar ſupernatat. Et Orcus aliquando accipitur pro Pluto. Orchia vero, lex prima omnium de cœnis lata ad populum fuit. Hæc Ambroſius Calepinus) & ſenectus triſtis. i. querula, & moroſa, quia ſpiritus triſtis (vt eſt in ſene) exſiccat oſſa, & metus. i. formido, & fames mala ſuada formæ. i. ſuadens ad omne malum, cogeret enim, vel ꝓprios artus abſumere, ac egeſtas turpis. i. ſordidos efficiẽs, ſunt enim fere ſordidi, & multi, ob torporem egentes, appoſitoriæ. i. ſimulacra, & figuræ terribiles viſu. i. ad uidendũ, aut dum videtur. ſ. & letum. i. mors, & labor. ſ. durus, tum. i. inſuper, ſopor. i. profundus ſomnus, cõſanguineus leti. i. mortis, quia vita noſtra (ſecundum Plin.) in vigilijs eſt, eſt enim ſomnus, mortis imago, & mala. i. immodica, aut nociua, gaudia mentis, & bellum mortiferum, ſup. habitat in limine aduerſo, quia ſuperiora, ſponte moriuntur, ſed bellum vim infert, & thalami Eumenidum. i. furiarum, ferrei. i. duriſſimi, ſup. ſunt

Tres furiæ illic. (Sunt autẽ tres furiæ, vt inferius dicemus, ſed quæ apud inferos ſunt, dicentur diræ vltrices. Eumenis autem, per antiphraſim dici putatur. i. beneuola, niſi ſit bene. i. multum furens, intelliguntur autem per Eumenidas, à nonnullis libido, cupiditas, & ira) & Diſcordia demens. i. peruerſæ mentis, innexa vittis cruentis. i. habens in vittis cruentis innexum, crinem vipereum. i. ſerpentinũ, hoc eſt pro capillis, viperas, vlmus opaca, & ſup. ingens .i. valde magna, pandit in medio. ſ. dicti loci ramos, &, pro. i. brachia annoſa. i. multorum annorum, quam ſedem ferunt. i. dicunt .ſ. omnes, vulgo. i. paſſim, vana ſomnia. i. inſõnia tenere. i. occupare, & inhabitare, hęrent. ſ. ſomnia, ſup. omnibus folijs. ſ. ipſius vlmi, quæ arbor ſterilis eſt, & ita inferis apta (quia vero in ingreſſu, dicit eſſe ſomnia, & in egreſſu, dicturus eſt, Sunt geminę ſomni portæ, &c. diligens poeta innuit hæc omnia quaſi inſomnia eſſe, quæ de inferis finxit, & deſcenſu Aeneæ ad eos.) Præterea

Centauri multa monſtra variarum ferarum, vt centauri qui in vmbiculo tenus equi dicũtur, & ſuperne homines, ſunt enim populi Theſſaliæ, qui primi in equis de longe viſi, ſemiequi putati ſunt, ſtabulant. i. ſtabulum habent in foribus, & Scyllæ. i. monſtra marina, pubetenus ſerpẽtes, biformes. i. duarum formarum, & Bria- *Scyllæ* *Briareus*

reus, filius illi cœli, & terræ, ſecundum Heſiodum (frater Gygæ, qui Titanes dicti ſunt, decennale bellum cum filijs Saturni geſſerunt, & victi in tartara detruſi dicũtur, habuiſſeq. quinquagena capita, & centenas manus. Briarea autem dicit Hom. ægeona, ab hominibus appellatum, cum dijs Briareus dicatur) centum geminus ergo propter centum manus, ac bellua lernæ. i. hydra, ſtridens horrendum. i. horrẽdæ, & chimæra, monſtrum illud Echidnæ, ex Tiphaone genitum, ſicut & hydram genitã dicit Heſiodus, armata flammis, quia mons eſt cuius cacumẽ ardet, & Gor- *Gorgones*

gones virgines, etiam monſtruoſæ vnum oculum habentes, & Harpyiæ, volucres illæ monſtruoſæ, & deformes, de quibus in III. huius dictum eſt. Et forma vmbrę tricorporis i. natę à corpore tribus dimenſionibus dimenſurabili, ſup. ſtabulant in foribus, quia omnibus monſtroſis naturaliter breuis eſt vita. Sunt tñ qui dicunt, & forma. i. ſimulacrũ vmbræ tricorporis. ſ. Geryonis regis Hyſpaniæ, qui, vt in viij. dicetur, tria corpora habuiſſe fertur. Quæri autẽ poteſt de Harpyis, quas in tertio huius: Strophadas inſulas habitare dixit, quõ apud inferos ſint? Sed multipliciter reſponderi põt aut quia interea mortuæ erant, aut quia omnium rerum ſimulacra apud inferos eſſe perhibentur, ſicut animæ apud ſuperos: vnde, Igneus eſt ollis vigor, & cœleſtis origo, aut quia plures præſuppoſuerit, alias fuiſſe Harpyias, q̃ quis Aeneas apud Strophades viderit. Nam licet tres ſirenes, & tres Harpyiæ celebrentur, non continuo ſequitur, non plures fuiſſe. Nec vero ſimile eſt totam ſpeciem, atq. naturam aut ab illis inceptam, aut cum illis defeciſſe, quocirca aut nullæ fuerunt, aut & aliæ eſſe potuerunt, quarũ apud inferos ſint ſimulacra. Addã quæ in Seruium dicit Beroaldus, contra expoſitionẽ illius Triſtisq. ſenectus. Ea autem ſunt hæc. Ego potius exponerem triſtis. i. querula, & moroſa nanq. poeta voluit epithero demonſtrare, qualis ſit conditio ſenectutis, ſunt autem ſenes, vt ſcribit Cicero in catone, & teſtatur Seneca, moroſi, & anxij & queruli, *Senes qui* atque difficiles. quod etiam elegantiſſime expreſſit Horatius in *ſint.* arte poetica, ſeniles mores deſcribens. Difficilis querulus laudator temporis acti, Se puero, cẽſor, caſtigatorq. minorum. Virg. (vt arbitror) imitatus eſt Sil. illo verſu:

Curæ, inſidiæque, atque hinc queribunda ſenectus.

Nam à Silio, ſenectus dicitur queribunda, quaſi plena querimoniarum, quomodo à Virgilio, triſtis nuncupatur, & ab Horatio in Carminibus, Moroſa ob varios. ſ. ac difficiles mores, quibus ſunt obnoxij queruli, ſenex. In eodem vj volumine, vbi dicitur, Simul accipit alueo Ingentem Aeneam exponit Seruius, Alueo *Alueus* .ſ. fluminis, mihi vr̃ exponendum eſſe, alueo. ſ. nauis, vt intelligamus Aeneam, intra cymbam receptum fuiſſe à Charonte, nanque alueus elegantiſſime dicitur nauis, ſiue ipſius nauigij receptaculum. Propertius euidentiſſime id oſtendit, ſic ſcribens in tertio: Aut quidnam fracta gaudes Neptune carina, Portabat, ſanctos alueus ille viros. Liu. lib. xxj. Alueos informes raptim faciebant. i. nauiculas. Et idem lib. x. Pars, inquit, fluuiatiles naues, ad ſuperanda vada ſtagnorum apte planis alueis fabricatas complent. præterea alueus, quemadmodum de fluminibus dicitur, ita etiam de rebus alijs. Col. in ix. Oua in alueolum lignum conferat. Plin. in x. Alueos ex cornu ſpectatos eſſe refert. i. apiũ aluearia, & Varro inquit. Vbi apes ſint, aluei fiunt ex viminibus Palladius, in nouembre ſordibus, liberandi ſunt aluei. Præterea error manifeſtarius eſt apud Seru. in hiſtoria, qui quanto leuior eſt, tanto minore venia dignus. ſcribit enim Parthenopeum filium fuiſſe Menalippæ, cum filius fuerit Atlantę puellę in curſu perniciſſimæ, vt Statius, atque Diod. meminerunt, quod & oẽs hiſtorici teſtantur. In illo quoque verſu Maroniano Explebo numerum, reddatq. tenebris, admiror Seruium, cum more diligentis cõmentatoris, varias interp̃tationes attulerit, omiſiſſe id, quod à Macrobio latum eſt quod eruditionem maximam præ ſe fert, & Virgilianæ ſn̄iæ optimæ quadrat. Scribit. n. Macrobius in ſomniũ Scipionis, animas ſociari corporibus quibuſdam numeris, qui numeri dum ſuperſunt, perſeuerãt corpus animari cũ vero deficiunt, mox arcana illa vis ſoluitur, qua ſocietas ipſa cõſtabat, anima ipſa non deficit, quippe quæ immortalis, atque perpetua eſt, ſed impletis numeris, corpus fatiſcit. hinc illud eſt doctiſſimi vatis. Explebo numerum, reddatq. tenebris, hæc Macrobij interpretatio, tam ſubtilis, tam elegans, tam erudita, prętermitti non debuit à curioſo commentatore, qui ex fontibus

philoſo

philoſophorum, vnde auferat Macrobius, haurire potuiſſet. pre ſertim cum multa vndique exquiſiuerit, ſed (vt mihi videtur) nihil eſt, cum prædicta Macrobij expoſitione comparandum.

VARIA LECT. PRIMISQVE in faucibus Orci] In lib. pleriſq. ſane quã vetet. non inuenuſte legitur, Primis in faucibus, abſque copula tiua particula, ſed ea inſerta verſum reddit canorũ magis. [Male ſuada fames, & turpis egeſtas] in Rom. lib. in Mediceo, ac pleriſque alijs antiquis: Ac turpis, habetur.

COEL. RHOD. CETERVM libet parte hac cum veteribus theologiæ ſtudioſis conſabulati, qui & ipſi ſuper ijs aliqua ſibi prodenda cenſuere. Adeunda vero præcipue Platonis arcana, in quibus ſtupenda ſæpe deprehendas. Animum intemperatum, dum etiamnum agit in corpore, talem eſſe veteres ſanciunt, vt conſopitam in eo rationem intelligant, vel affectui proſum mancipatam, vnde incluibilis ad corporea vergens concipiatur habitus, qui in naturam euadat quodammodo. Proinde hunc graphice appingens Orpheus ita canit:

Ἄρρηκτοι τ' αὐδαο πύλαι, δῆμος ὀνείρων.

Frangi nequeunt Plutonis portæ, intus agit populus ſomniorũ. De animo ita affecto grauiſſima eſt ex ſeptimo de rep. Platonis ſententia: Dormire illum in hac vita, & quidem profundius, ac priuſquam omnino expergefiat, demigrare. Poſt obitum vero etiamnum altiſſimo premi ſopore. Quin & inſomniorum abſurdiſſima exterreri ſpecie, quam rem ſub Tartari nomine intelligi voluit. Philoſophi vero ſententiam, aptiſſime Platonicus poeta inuolucro quamuis obſcuriore, Aen. 6. expreſſit, cum inferorum veſtibulum, ac ingreſſum primum deſcribens ita canit:

In medio ramos, annoſaque brachia pandit
Vlmus opaca, ingens: quam ſedens ſomnia vulgo
Vana tenere ferunt, folijsque ſub omnibus hærent.

SERV. OFfert] Non ad feriẽdũ, ſed ad repellendas vmbras. Vnde & offert dixit, ſacerdos ãt ferire ꝓhibet. [Tartarei q̃ fert Acherõtis ad vndas] ſequit̃ illud Pythagoricum dicẽs, tenuiſſe eos viam poſt errorem ſiluarũ, quæ vel ad vitia, vl̃ ad virtutes, vt diximus, ducit. [Tartarei Acher.] Acheronta vult quaſi de imo naſci Tartaro, huius æſtuaria Stygem creare. De Styge aũt naſci Cocyton, & hæc eſt Etymologia. Nam Phyſiologia hoc hẽt, Quia, qui caret gaudio ſine dubio triſtis eſt. Triſtitia aũt vicina luctui eſt qui procreatur ex morte. Vnde hæc eſſe apud inferos dicit. [Cocyto eructat arenam] In Cocytum. ſ. per Stygem. [Has horrẽdus aquas] Propter tria flumina. [Portitor] Proprie q̃ portat, abuſiue ẽt qui portatur portitor dr̃, ſicut vector. [Terribili ſqualore] .i. terribilis ſqualoris. [Charon] Per Antiphraſin. quaſi Acheron. [Canicies inculta iacet] Veteres enim non ſolum comam ornabant, ſed etiam barbam, vt nonnullas videmus ſtatuas. Ideo dixit inculta mento canicies. [Stant] Horrent. Et eſt

Portitor.

Corripit hic ſubita trepidus formidine ferrum
Aeneas, ſtrictamq. aciem venientibus offert:
Et, ni docta comes tenues ſine corpore vitas
Admoneat, volitare caua ſub imagine formæ,
Irruat, & fruſtra ferro diuerberet vmbras.
Hinc via, Tartarei quæ fert Acherontis ad vndas
Turbidus hic cœno, vaſtaque voragine gurges.
Aeſtuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas, & flumina ſeruat
Terribili ſqualore Charon: cui plurima mento
Canicies inculta iacet, ſtant lumina flamma,
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipſe ratem conto ſubigit, velisque miniſtrat,
Et ferruginea ſubuectat corpora cymba:
Iam ſenior, ſed cruda deo, viridisque ſenectus.
Huc omnis turba ad ripas effuſa ruebat,
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri, innuptæq. puellæ,
Impoſitique rogis iuuenes ante ora parentum,
Quam multa in ſiluis autumni frigore primo
Lapſa cadũt folia: aut ad terram gurgite ab alto
Quam multæ glomerãtur aues, vbi frigid⁹ annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant orantes, primi tranſmittere curſum:
Tendebantque manus ripæ vlterioris amore.
Nauita ſed triſtis nunc hos, nunc accipit illos:
Aſt alios longe ſummotos arcet arena.

ASC. CORRIPIT hic ſubita, &c.] Docet quõ peruenerint ad Charontẽ portitorẽ qui fingitur animas è corpore migrantes, cymba quadã traducere ad inferos, & illinc poſt certũ tp̃s, iterũ in noua corpora reducere, q̃ res longe à fide nr̃a abhorret, ſed arcanæ apud Ethnicos, philoſophiæ innititur, & p̃cipue Pythagoricæ; quia Pythagoras, corpora penè infinita cõſiderans, nec noſcens animas poſſe de nouo à deo creari, putansq. eas certo numero conſtare, & æternas eſſe, aſſeruit, eas de corpore in corpus tranſmigrare, ne tñ auferret pro benefactis præmium, & ita bene faciẽdi voluntatẽ. (Quis. n. virtutẽ amplectitur ipſam Præmia ſi tollas, vt inquit Iuu.) auferret, dixit, animas benemeritas, mercedem ſuã recipere in Elyſijs campis, illicq. frui beata vita, pro magnitudine meritorũ, diu, aut parũ, & peracto t p̃e, per fluuiũ obliuionis tralis in deſiderũ huius vitæ, & illinc huc reducit. Dicit ergo vẽtũ eſſe ad eum locum. vbi innumeræ expectabant aïæ tranſmitti orãtes. De qua re dicit Don. ſic. [Turbidus hic cœno] pro qualitate inferni, fuit natura aquæ turbida cœnoſa, odoris peſſimi, vtpote, quæ iuctaretur à cœno. [Potito.] Is proprie eſt, qui portũ obſeruat, vt nullus eius iniuſſu, in alienas regiones trãſeat. His igitur aquis, tam male olentibus, tam horridis aſpectu, erat par cuſtos, nec diſſimilis loco, & regioni. [Stant lumina flamma] inflexibiles oculi, quaſi flammã emittebãt. [Sordidus] Sordidus dã. dum erat velamen, neq. tñ vt totũ tegeret corpus, & nõ fibula, ſed nodo nectebatur. [Ipſe ratem] Non agendi poteſtatẽ, ſed pœnã habebat, quia multa ſimul officia implebat, nã dabat vela, vectabat, corpora ſubigebat. i. nõ ſine labore agebat. [Viridis] Non ꝑ colorem, ſed q̃ adhuc non parum de priſtinis tp̃ibus retineret. [Cruda. & viridis] quia nondũ tendebat ad maturitatẽ. [Iuuenes] Qui adhuc ſuis cõmodis inſeruire patriæ potuiſſent. [Pueri & virgines] Quos in ſpeciẽ poſteritatis ſeruãdę, cõuenerat in longũ ſeniũ perduci. Diſtinguit ſecus, & ætates, vt oſtendat mortẽ omnibus eſſe cõem, nec moriẽdi eſſe ordinem. [Quam multa] Ex hac cõparatione, quanta fuerit turba, oſtenditur. [Triſtis] Dirus nũquã affabilis. [Nunc hos] Nam oẽs ſimul non poterat. Hęc ille. Ordo aũt eſt. Aeneas trepidus. i. feſtinus ſubita formidine, corripit hic. i. hoc loco, vbi nunc ſunt monſtra. ferrũ. i. enſem ferreũ & offert. i. obijcit, venientibus. i. ad ſe properantibus aciem. i. acumen ferri, ſtrictã. i. euaginatã. & ni. i. niſi, comes. ſ. Sibylla, docta. i. perita rerũ infernarũ, admoneat tenueis vitas. i. animas ſine corpore, vñ prius inania regna, dixit, volitare ſub imagine caua. i. non habente corpora, ſed ſimulacra duntaxat,

Polyſemus ſermo hoc eſt multiplicatio ſermonum, vt diximus. [Subigit] Subagit, ſurſum agit regit. Et eſt Polyſemus ſermo. Nam acuit ſignificat: vt Subiunguntq. in cote ſecures. Et Compellit: vt, Subigitq. fateri. [Velisq. miniſtrat] Aut pro vela, & eſt ſeptimus. Aut velis obſequitur. & eſt datiuus. [Ferruginea] Nigra, triſti. Nam lugubrem oſtendit dicens,

Cum caput obſcura nitidum ferrugine texit.

[Corpora cymba] Omne quod poteſt videri, corpus dicitur. vnde paulo poſt diſcretionem fecit dicens,

Corpora viua nefas Stygia vectare carina.

[Iam ſenior] aut pro poſitiuo poſuit. aut, vt diximus, ſenior, eſt virens ſenex. vt iunior, intra iuuenem eſt. quam rem à Varrone tractatam cõfirmat etiam Plin. [Cruda deo, viridisq. ſenectus] τὸ αἴτιον. quia in deo. [Autumni frigore primo] Extremitatem vult oſtẽdere, quod ait Iuuen. Iam letifero cedente pruinis Autumno. Nam eius prima pars ſeruet: vt, Totoq. Autumni incãduit æſtu. Sanè ſciendum ſecundum Plin. folia Autumnali tempore ideo cadere, quia omnis tunc in arboribus humor æſtatis calore inuenitur exhauſtus, Ergo. [Cadunt] Non quia tunc ſiccari incipiunt, ſed quia tunc eis iam deeſt humor. [Glomerãtur aues] Bene rebus volitantibus animas comparauit. quæ & ipſæ volant. [Immittit apricis] Quaſi ἀναφρίκους .i. ſine frigore, vt diximus ſupra. Vnde nonnulli, & Africam dictam voluur. [Primi tranſmittere] Figura Græca eſt, vt primi tranſirent. [Triſtis] Aſper, & miſerabilis.

taxat, atq. vmbras, formę. ſ. habentis corpora, ipſe irruat. ſ. in ea monſtra. & diuerberat ferro. i. enſe. fruſtra vmbras. quia nō poſſunt contingi. cum nihil habeāt ſolidi, hinc. ſupp. eſt, eminet. aut apparet, via quę fert. i. inducit ad vndas Acherontis, illius fluuij infernalis, ſine lætitia dicti, tartarei. i. ad profunditatē infernalē tendentis. gurges. i. profundus vortex aquarum, omnia ingurgitans, exiſtens turbidus. cœno. i. luto turpi. & voragine. i. gurgitatione, vaſta. i. valde ampla. æſtuat. i. æſtum. & feruorē ſuum exercet hoc eſt ebullit. hic. i. hoc loco. ad quem accedūt, atq. eructat omnem arenam Cocyto. i. in Cocytum, p Stygem, Charon portitor. i. tranſuector. & magiſter portus horrendus. terribili ſqualore. i. ſitu & immunditia, ſeruat has aquas, & ſub hæc flumina, cui. ſ. Charōti. plurima canities. i. incana barba iacet inculta. mēto. i. per mentū, & cui lumina. i. oculi. ſtant. i. horrent & arrecti. ſunt, flamma. i. igni emicanti. & cui amictus ſordidus. more nautarum dependet ex humeris, nodo. i. per nodum, quo connexus eſt. Ipſe. i. vt vulgo dicūt. in propria perſona ſubigit. i. gubernat, conto. i. pertica: aut ſude, ratem. i. ſcaphā, qua animas traducit, & ſubuectat corpora. i. ſimulacra corporū. aut corpora viuorū, qñ adueniunt cymba. i. nauicula, ferruginea. i. ferruginei, hoc eſt fuſci, ſeu ſubnigri coloris. exiſtens iam ſenior. i. pluſquā illi officio conueniat ſenex, ſed ſenectus, eſt cruda, & viridis. i. perpetua, & indefatigabilis ideo. i. quia deus eſt. Omnis turba effuſa, ſ. è corporibus, ruebat, huc. i. ad hunc, ad ripas ſ matres, atq. viri. i. fœmellæ, & maſculi. ſed fœmellas, quia imbecilliores præpoſuit vt viciniores Orco, & corpora magnanimū, pro magnanimorum heroum, defuncta vita. i. quæ iam expleuerant officiū vitæ. hoc eſt ſimulacra corū. & pueri, & puellæ innuptæ. & iuuenes, impoſiti rogis, ante ora parentum Per quod admonet iuuenes, ne nimium confidant annis. quia plures liberi. à parentibus ſepeliuntur, quàm eos ſepeliant. Quam. i. quantum. multa folia cadunt lapſa. i. labentia in ſiluis, primo frigore. i. per frigus primum, autumni: aut, quam multæ aues glomerantur. i. in modum glomeris aduoluuntur, ad terram. ab alto gurgite. i. fluxu maris. vbi. i. quando, annus. i. tēpus anni, frigidus. i. frigidum fugat. ſup. aues, trans pontum, ad quærēdum ſ. aerem tepidum, aut temperatiorem, & immittit terris apricis. i. ſoli expoſitis vbi plus caloris, quam vbi frequentes ſiluæ, ſup. tam multi, ſtabant orantes, trāſmittere. i. vt poſſint tranſmittere primi, curſu & tendebāt i. extēdebāt, ſupplicantium more, manus. ſ ſuas, amore ripæ vlterioris, quia volebant tranſmitti ad locum ipſis debitum, ſed nauita. i. portitor Charon, triſtis. i. immitis accipit nunc hos, nunc illos, certo tamen iudicio, aſt. i. ſed, arcet alios. i. longe tenet alios. ſubmotos. ſ à cymba, longe, ſup. in arena. i. littore arenoſo, videlicet eos qui munus vitæ non expleuerant, aut ſepulturæ honore (ſecundum Ethnicos) caruerant.

VARIA LECT.

COCYTO eructat arenam] In aliquot antiquis libris, Cocyti, legitur. [Terribili ſqualore Charon] In nonnullis omnino veteribus exemplaribus, Terribilis, habetur, nominandi caſu, ſed ablatiuo magis receptum. [Stant lumina flamma,] In Romano libro, & aliquot alijs antiquis. Flammæ, legitur. [Sordidus ex humeris nodo dependet amictus] Sunt qui, Nudo. legere contēdant. [Longe ſummotos arcet arena.] In antiquis aliquot libris, Semoto, legitur.

Aeneas (miratus enim, motusque tumultu)
AEN. Dic, ait, ò virgo, qd vult cōcurſus ad amnē?
Quidue petunt animæ? vel quo diſcrimine ripas
Hæc linquunt, illæ remis vada liuida verrunt?
POE. Olli ſic breuiter fata eſt longæua ſacerdos.
SIB. Anchiſa generate, deum certiſſima proles,
Cocyti ſtagna alta vides, ſtygiamque paludem:
Dij cuius iurare timent, & fallere numen.
Hęc omnis, q̃ cernis, inops, inhumataq. turba eſt:
Portitor ille, Charon: hi, quos vehit vnda, ſepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Tranſportare prius, quam ſedibus oſſa quierunt.
Centum errant annos, volitātq. hæc littora circū.
Tum demum amiſſi, ſtagna exoptata reuiſunt.
POE. Conſtitit Anchiſa ſatus, & veſtigia preſſit,
Multa putans, ſortemq. animo miſeratus iniquā.
Cernit ibi mœſtos, & mortis honore carentes,
Leucaſpim, & Lyciæ ductorem claſſis Orōtem:
Quos ſimul à Troia ventoſa per æquora vectos
Obruit auſter, aqua inuoluēs nauemque, viroſq.
Ecce gubernator ſeſe Palinurus agebat:
Qui Libyco nuper curſu, dum ſidera ſeruat,
Exciderat puppi medijs effuſus in vndis.

SERV.

AEneas] Ordo eſt Aeneas ait, dic ò virgo, cetera p parentheſim. i. p ſuppoſitionē dicta ſunt. [Quo diſcrimine] Qua differētia. [Ripas Hæ linquunt.] Repulſæ. ſ. nō tranſeuntes. [Vada liuida] Nigra. Et liuidum, inuidum, non niſi apud Neotericos inuenimus. Lucan. Liuor edax tibi cuncta negat, gentesque ſubactas. [Lōgæua ſacerdos] Sibyllam Apollo pio amore dilexit, & ei obtulit poſcendi quod vellet arbitriū. Illa hauſit arenam manibus, & tam longam vitam popoſcit. Cui Apollo rñdit id poſſe fieri, ſi Erythræā (in qua habitabat) inſulā relinqueret, & eā nunquam videret. Profecta igitur Cumas tenuit, & illic defecta corporis viribus vitam ī ſola voce retinuit. Quod cū ciues eius cognouiſſent ſiue inuidia, ſiue miſeratione cōmoti, ei epiſtolā miſerunt creta antiquo more ſignatā, qua viſa, quia erat de eius inſula ī mortem ſoluta eſt. Vnde nōnulli hanc eſſe dicunt, q̄ Romana fata cōſcripſit, quod incenſo Apollinis tēplo, inde Romam allati ſunt libri, vnde hæc fuerat. [Deum certiſſima proles.] Ex eo quod ſubire inferos potuit. Ideo autē certiſſima, quia multi ad gloriā gñis ſimulant ſe numinū filios, vt Romulus ex Marte, Alexander ex Ioue Hammone. Hoc ergo excludit. Sic alibi de Hercule. Salue vera Iouis proles. [Et fallere numen] Vt ſupra diximus, ſiue pp victoriæ fauorē Stygis filiæ. Nam dr ſtatuiſſe Iuppiter, vt ſi quis fefelliſſet eius numen, vno anno & nouem diebus ab Ambroſia. & nectare phiberetur. Rō aūt eſt quā ſupra diximus. Ideo per Stygem dij iurant, quia triſtitia cōtraria eſt æternitati. [Inops inhumataq. turba eſt:] Duo dicit. i. nec legitimā ſepulturā habet, neq. imaginariā. Inopē. n. dicit ſine pulueris iactu (nam ops terra eſt) i. ſine terra, inhumatam, ſine humatione. Vult aūt oſtendere tm̄ valere inanē. quantum plenam ſepulturā. Nam & Deiphobi vmbra tranſuecta eſt. cui Aeneas cenotaphium fecit: vt. Hūc egomet tumulū Rhetœo in littore inanem Conſtitui. Bene autem ſepultos i. fletos: Nam ſine fletu ſepultura non eſt. Vnde legimus, inhumata, infletaque turba. Et facit ſupradicta flumina tranſire, quibus luctus nomē impoſuit. [Centum errāt annos] Ideo dicit, quia hi ſunt legitimi vitæ humanæ, quibus completis pōt anima tranſire ripas. i. ad locum purgationis venire, vt redeat rurſus in corpora. Sanè ſciēdum quia cum terrā dicimus, hæc ops facit, ſi Nympham dicamus, hæc Opis, ſi diuitias, hæ opes numero tātum plurali. [Rauca fluenta] Aut rheumata dicit, aut bene pluraliter, quia de tribus loquitur. [Sedibus oſſa quierunt]. i. prius, q̄ corpus in naturā ſuā redeat. i. in terram. [Stagna exoptata reuiſunt] Lethæi. ſ. fluminis. [Veſtigia preſſit] ſ. cogitatione tardatus [Putans] reputās, cū animo pertractans. [Sortemq. animo miſeratus iniquam] Iniqua. n. ſors eſt puniri pp alterius negligentiam. Nec n. quis culpa ſua caret ſepulcro. Bene aūt animo. quaſi re præſaga, vt alibi Præſaga mali mens. Ipſe enim Aeneas inſepultus iacebit: vt Mediaq. inhumatus arena. [Mortis honore] Sepultura, vt, Quiſquis honos tumuli. [Ductorem claſſis] Apertum exemplum claſſem dici etiam vnam nauem. Nam legimus. Vnam quæ Lycios fidumq. vehebat Orontem. [Auſter] Hic diſtinguendum. [Seſe agebat] Seſe agere, eſt ſine negocio incedere. [Qui Libyco nuper curſu] Bene Libyco. Nauigatio. n. nō à diuerticulo, ſed ab intentione accipit nomen. [Effuſus in vndis] Archaiſmos eſt. quāquam Donatus eſſe ordinem velit, dum ſeruat ſidera in vndis medijs.

Nota de Sibylla.

Cur dij per Stygē iurent

ASC.

AENEAS miratus, &c.] Tangit ſubinde Poeta Philoſopho rum de inferis opiniones. quia n. pium eſt defunctorū cadauera ſepelire, ne inſepulta relinquerētur, dicit vmbras eorum. qui ius ſepulturæ non obtinuerunt centum annos errāre, id. n. eſt, quaſi plenum vitæ ips, nam ſi viginti anni vltra cētum dentur. decem primi vitæ anni. ſunt quaſi inutiles. pp infantiam, & decem vltimi, pp delirationem decrepitæ ætatis. quę ad infantiam reddit. Cetera cum ordine patebunt. Sed Donati verba ſunt. [Breuiter] Ne qua fieret rebus neceſſarijs mora. [Certiſſima proles,]

Natue

Natus ex homine, non immerito paues, ſed nihil debet metuere, quia à dijs principium ducis. [Cocyti ſtagna] Non auget moram, quia reſpondet ad id, quod nō interrogat, ſed minuit. Nam cura, ne poſtea interroget. Stagnum igitur, inquit, Cocyti, habet nomen. Palus vero quæ ex ſuperfuſione aquæ efficitur, Styx appellatur. Nec indiget probatione, ꝙ inſepulti non tranſportentur, quoniam cernit ibi, quos ſepelire non potuit. [Quos ſimul à Troia] Reuocat in memoria legenti, qui iſti eſſent, & vbi, & quando, & qua vi periſſent, & ſimul nequis daret vitio Aeneæ, ꝙ ſuos non ſepeliret, quoniam ſepelire non potuit. [In vndis] Non effuſus in vndis, ne ſit vitium in caſu, ſed effuſus cum in vndis eſſet. Hæc ille. Ordo autem eſt. Aeneas (enim, pro quia, miratus, ſup. erat & motus tumultu. i. multitudine animarū, tumultuoſe ad ſcapham properantium) ait, ô virgo, dic, quid concurſus. ſ. animarum ad amnem vult. i. prætēdit? ve, pro vel: quid animę petunt? vel, quo diſcrimine. i. qua differentia, & diſcretione? hæ. i. quædam ex illis, linquunt ripas, quia vident ſe non poſſe tranſmitti, illæ. i. aliæ, verrunt remis. ſ. in ſcapha Charontis, dum Charon gubernaculum tenet, quæ tranſmitti volunt, remigium ſupplent, vada liuida. i. ſubnigra, cuius coloris eſt plumbum. Is enim liuor dicitur, vnde Amaſius poeta,

Tum ſuccos herbaſque dedit quis liuor abiret,
Quam facit impreſſo mutua dente Venus.

Sacerdos longæua. ſ. Sibylla, cuius rationem aſſignat Seruius. fata eſt olli. i. illi, breuiter ſic. O generate Anchiſa ſ. patre, certiſſima proles deum. i. deorum. ſ. per Venerem matrem, aut quia Anchiſes quoque p apotheoſim deus factus ſit, tu vides alta. i. profunda: ſtagna Cocyti. i. illius fluuij infernalis, & paludem Stygiam. i. triſtitiæ infernalis, cuius numen, dij timent iurare, & fallere: non timent iurare, ſed iurare, & fallere, hoc eſt peierare, quia obligant ſe iurando per Stygem ad triſtitiam, quæ dijs contraria eſt. hæc turba quā cernis, eſt omnis. i. tota. vel. hæc omnis. i. tota turba. quam cernis, eſt inops. i. ſine terra: que, pro id eſt, inhumata, hoc eſt inſepulta, aut potius inops. i. ſine ope & auxilio, hoc eſt paupercula: nec (vt Iuuen. dicit) habet, quē porrigat ore Trientem, veteres. n. ſuperſtitioſi, dabant defunctis in ore Trientem, vt à Charonte, eo naulo traducantur, quorum vero corpora interierant in aquis, quia ſepultura, & naulo caruerūt, putabantur centum errare annos. vnde dicit, ille. ſ. horridus, & incultus, eſt Charon portitor. i. portus obſeruator, & tranſuector, hi quos vnda vehit: ſepulti, ſup. ſunt: nec datur. i. permittitur Charonti, licet velit tranſportare. ſ. alios, ripas horrendas: nec fluenta. i. flumina, rauca. i. reumata, aut rauce reſonantia. i. tranſportare (dicit) prius ꝙ oſſa quierunt: ſedibus, ſ. ſuis. hoc eſt buſtis, aut ſepulcris. Ipſi, ſup. inſepulti, errāt centum annos. ſ. continuos. quod dixi, ſpatiū legitimum vitæ, & volitant. i. præcipitanter voluuntur, circum hæc littora. Tum. i. deinde, admiſſi. ſ. in ſcaphā. demum. i. tandē. ſ. poſt longam expectationē, reuiſunt ſtagna exoptata. ſ. Lethes. p quam obliuionem malorum imbibunt Satus. i. progenitus: Anchiſa. ſ. Aeneas, conſtitit. ſ. cogitabundus, & preſſit veſtigia; putans, i. reputās animo multa, & miſeratus animo, ſortem iniquā. ſ. eorū, qui pp carentiam ſepulcri illic vagabantur: cum multi, ſua culpa nō carent ſepultura, nec ſuis meritis obtinere poſſent, & eſt pręſagium futuræ mortis. quia etiam Aeneas in Numico ſubmergendos ſepultura cariturus eſt, iuxta imprecationē Didonis in ijſ. huius. Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena, &c. Miſeratus ergo ſortem iniquam, cernit ibi Leucaſpim, & Orontem ductorē claſſis Lyciæ (de qua in primo: Vnam quæ Lycios, fidumq. vehebat Orontem. De Leucaſpi aūt, Excutitur pronusque magiſter Voluitur in caput) mœſtos, & carentes honore mortis. i. qui impeditur mortuis. ſ. ſepulturæ, quos vectos à Troia, ſimul. i. cum Aenea, per æquora ventoſa: Auſter. i. ventus, ſpecies pro genere, obruit aqua, & ita non erant ſepulti, nec licet cœnotaphium fecerit, profuit. vnde dixit, nec iam exaudire vocatos, inuoluens. ſ. Auſter, per aquam: & nauem, & viros. Ecce, q. d. præter opin. Palinurus, gubernator. ſ. olim, dum vita manebat, agebat. i. impellebat ſeſe ad Aeneam, qui exciderat nuper. i. paulo ante: puppi. i. è puppi, curſu. i. in tranſcurſu: Libyco, id eſt facto ex Libya per Siciliam, tamen exciderat, dicit, dum ſeruat, id eſt ſeruaret ſidera, quia dictum eſt, Oculoſq. ſub aſtra tenebat. effuſus. ſ. in mare. exiſtens, ſup. in medijs vndis. i. dū eſſet in medio vndarum: tantum ab vno littore, quantum ab altero, ita vſus eſt ablatiuo, quia ſi è naui effuſum in aquas conſtruxerit: dixerit, in vndas.

VARIA LECT.

REMIS vada liuida verrunt?] In Rom. lib. Vada liquida, legitur. Præterea Vertunt, in aliquot habetur exemplar. [Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta] In antiquis omnibus exemplaribus quotquot habui pro, Nec rauca, legere eſt, Et rauca. [Quam ſedibus oſſa quierunt] In Medicco, & aliquot alijs, Quierint, legitur.

COEL. RHOD.

DENARII vero numeri (ſeu decuſſim, ex Vitruuij imitatione malis dicere) Excellentiam multa equidem declarant. Illud vtiq. mirum, quod eſt ab Ariſtotele proditum, cum alibi, tum Auſcultationis phyſicæ tertio: Omnes homines tam Barbaros quam Græcos priſcam ſeruaſſe conſuetudinem perpetuo ad decem vſque numerādi. Neq. n. cenſeri fortuitum debet, verū ex naturę fontibus propagatū, quod ſemper fiat, atq. item vbique. Id vero numeri huius abſolutam indicat qualitatem. Continet quippe hic numerandi genera vniuerſa, vti par impar, quadratum, quadrantale, ſiue cubum, longum. planum, primum compoſitum. Denarius porro fons eſt ac principium: quippe qui ex vno, duobus, tribus, & quatuor conſtet, quo argumento, vt ſcribit Chalcidius, decumanum numerum Pythagorici quadraturā vocabant primum. In ſenarij aūt ratione apud eundem ſecūda explicatur quadratura, quin etiam tertia. Nec illud reijciēdum, dediſſe nobis in manum digitis cum numerum ipſam rerum naturam. Vna tamen gens Thracum narratur ad quatuor modo numerandi ſeriem terminare. Quoniam amplius ritu puerorum nequeat meminiſſe, nec ferè viſum habeat rerum multarū. Denarium porrò decada Græci vocant, quaſi dechada, ꝙ omnem in ſe numerum recipiat. At enim Pythagorei decada etiam mundū vocabāt, quod eo numero ſit compactus, conſtat. n. ſphæra, quę dr aplanes, & planetis ſeptem, elementari natura. poſtremo Antichthone, quo tn̄ nomine (quod mirum eſt) intelligebant illi lunarem ſphæram, quia vt terra lunam vmbra hebetat, ita ſolem luna nobis adimit plerūque: Adijce illud itē, ex numeri huius religione, quadā, & obſeruātia, moris fuiſſe veteribus, vt iuſtiſſimi quique fidei cōparādæ gratia dextras iungerent; quia ſic denarium permitterent numerum. Nec illud negligendum, Platonem ad delendā culpam numero vti denario, centenario, millenario: cuilibet ſi quidem voluptatis gradui ſuppliciorum decem cōtribuit. Ita. n. oblæſæ maieſtati diuinæ rependi, omnino par fuit. Adde quod ſicut beatitudines gaudia iuſtitiæ humanæ dolores exſuperant: ſic miſeriæ cruciatus iniuſtitiæ voluptates. Denarij porrò rationem continere, & centenarius videtur, ſed & millenarius. Nam & hi vniuerſi cenſentur, qm̄ ex denario vniuerſo conſurgunt. Proinde numeri, quos vniuerſo dicimus, purgationi, & emaculandis dicantur animis, vt labes ex peccato iniuſta, concretaque prorſum eluenda ſignificetur, vt candidiſſima ęternitatis luce perfrui valeamus, quæ depuratū modo exterſumq. nitidius admittat æthereum ſenſum, atque aurai ſimplicis ignē. Propterea reconditionis ſcientiæ poeta nobilis Platonicorum myſterijs ampliter imbutus, ita pronunciat.

Centum errant annos, volitantque hæc littora circum.

Et alibi ad eundem ſenſum.

Mille rotam voluere per annos.

SERV.

MVlta mœſtū cognouit in vmbra] Prudētiores dicunt aīas recedētes à corporibus, ſordidiores eſſe donec purgentur, quæ purgatæ incipiunt eſſe clariores. Vnde ait paulo poſt, Donec longa dies perfecto tpis orbe Concretam exemit labē, purumq. reliquit Aethereū ſenſum, atq. aurai ſimplicis ignē. ſ. non ventis, vt eſt Solis. Inde eſt quod alię animæ, Lunarem circulum, aliæ ſolſtitialē retinere dicuntur pro modo purgationis. Bene ergo Palinurum obſcura vmbra circundatum dicit, & vix agnitū qui nec ad loca quidem peruenerat purgationis, ſicut & alibi de Didone dicturus eſt. Agnouitque per vmbram Obſcuram. [Quis te Palinure deorum?] Quis Deus, debuit dicere:

Hunc vbi vix multa mœſtū cognouit in vmbra,
Sic prior alloquitur. AEN. Quis te Palinure deorū
Eripuit nobis, medioque ſub æquore merſit?
Dic age. nanque mihi fallax haud ante repertus
Hoc vno reſponſo animum deluſit Apollo:
Qui forte te pōto incolumem, fineſque canebat
Venturum Auſonios. en hæc promiſſa fides eſt?
Ille autem. PAL. Neque te Phœbi cortina fefellit
Dux Anchiſiade, nec me deus æquore merſit:

Namque gubernaclũ multa vi forte reuulſum,
Cui datus hærebam cuſtos, curſusque regebam,
Præcipitans traxi mecum. maria aſpera iuro,
Non vllum pro me tantum cepiſſe timorem,
Quàm tua ne ſpoliata armis, excuſſa magiſtro,
Deficeret tantis nauis ſurgentibus vndis.
Tres Notus hybernas immēſa per æquora noctes
Vexit me violentus aqua. vix lumine quarto
Proſpexi Italiam, ſumma ſublimis ab vnda:
Paulatim adnabam terræ: iam tuta tenebam,
Ni gens crudelis madida cum veſte grauatum,
Prenſantemq́. vncis manibus capita aſpera mõtis,
Ferro inuaſiſſet, prædamque ignara putaſſet.
Nunc me fluctus habet, verſantq́. in littore vēti.
Quod te per cœli iucundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per ſpem ſurgentis Iuli,
Eripe me his inuicte malis. aut tu mihi terram
Inijce, (namque potes) portusque require Velinos:
Aut tu, ſi qua via eſt, ſi quam tibi diua creatrix
Oſtendit (neque enim credo ſine numine diuum
Flumina tanta paras, ſtygiamque innare paludē)
Da dextram miſero; & tecũ me tolle per vndas,
Sedibus vt ſaltem placidis in morte quieſcam.

cete: ſed græce dixit τὶς θεῶν. [Eripuit nobis] Bene nobis. Gubernator enim cõmuni perit piculo. [Sub æquore merſit] Tmeſis eſt, Medio æquore ſubmerſit. [Dic age] Hortãtis aduerbium eſt, vnde eſt & age fac, & age facite. [Venturum Auſonios] κατὰ τὸ σιωπώμενον itelligimus. [Cortina] Cortina dicta eſt, aut quòd cor teneat, aut quòd tripos ſepeus erat corio ſerpentis, vt ſupra dicitur, aut certe ſecundũ græcam Etymologiã ὅτι τὴν κόρην τείνει: q̃ extēdat puellã, vt, Maiorq́; videri. [Nec me] Hic diſtinguendum, ne ſit cõtrarium. nam cum ſomnus deiecit. Quanquam alij fruſtra dicãt, quod credebat Phorbãtem: cum extinctis diuinandi ſit conceſſa licentia, & nũc iam ſciat ſomniũ fuiſſe. [Nãque gubernaclũ] Vt ſit veriſimile, quod poſt triduũ tetigit littus Italiæ. [Præcipitãs] Dũ præcipitaret [Maria aſpera iuro] Aut execratio eſt, vt, Iliaci cineres. Aut certe iurat, quaſi nauita, per maria. [Spoliata armis] Propter amiſſionem gubernaculi. [Excuſſa magiſtro] Noue dixit, de qua fuerat magiſter excuſſus. [Surgentibus vndis] Non quia tempeſtas fuerit fauente Neptuno, ſed tumens fuiſſe ſignificat. Nec de Aeneæ peritia deſperauit, ſed ꝓp perditum gubernaculum. [Hybernas] Aſperas. & retulit ad affectum natantis. [Adnabam] Et hic diſtingui poteſt, &, adnabam terræ. [Gens crudelis] Lucanorũ. Et dicit eũ a Velienſibus interemptũ, vt portusq́ require Velinos. Sanè ſciēdum Veliam tempore quo Aeneas ad Italiã venit nondũ fuiſſe. Ergo anticipatio eſt, quę vt ſ. diximus, ſi ex poetæ ꝑſona fiat, tolerabilis eſt, ſi aũt per alium, vitioſiſſima eſt, vt nunc de Palinuro ait: quanq̃ alij ad diuinandi ſcientiam referãt, quaſi ab vmbra dictum. Velia aũt dicta eſt a paludibus quibus cingitur, quas Grçci ἕλη dicunt. Fuit ergo Helia, ſed accepit Digammon, & facta eſt Velia: vt, Henetus, Venetus. [Montis] Saxi: vt, Fertur in abruptum magno mons improbus actu, pro ſaxo. Ecõtrario, Saxi de vertice paſtor, pro montis. Nam ſunt iſta reciproca. [Me fluctus habet] Quia ſm philoſophos corpus ſolum noſtrũ eſt, quod nobiſcũ oritur, nobiſcũ perit. Anima enim generalitatis eſt: & adeo non eſt noſtra, vt etiam in alia corpora plerunque tranſeat. Ergo Me, corpus meum, quod eſt hominis proprium. Eſt autem Homeri, αὐτοὺς δ᾽ ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν. [Cœli iucundũ lumen] Bene iucundum addidit. Eſt enim etiam apud inferos, ſed non iucundum. [His inuicte malis] Qui inferos ſubire potuiſti. His autem, ac ſi diceret quæ cernis. [Terram inijce] Bene ante maius petiit, vt vel hoc impetraret. Terræ autem iniecto ſecũdum pontificalem ritum poterat fieri, & circa cadauer, & circa abſentium corpora quibuſdam ſolennibus ſacris. [Nanq. potes] Quia vbiq. eum rerũ diuinarum inducit peritum. [Si qua via eſt] Si eſt vlla ratio. [Diua creatrix] Rerum omnium generaliter. [Innare] Nauigare more ſuo. [Da dextram] Præſta auxilium. Vmbra enim nunquam tenetur: vt, Ter fruſtra compreſſa manus effugit imago. [Sedibus vt ſaltem] Vt ſaltem in morte requieſcam ſedibus placidis. Et bene quia nautæ ſemper vagantur.

Cortina.

Velia.

HVNC vbi, &c.] Recitat verba Aeneæ ad Palinurum, & Palinuri ad Aeneam reſponſionem. Vnde ſunt Donati explanationes huiuſmodi. [Multa vmbra] Hoc excuſat, quod amicum non ſtatim agnouerit. [Qui fore te ponto] Nihil dixerat de Palinuro, Apollo: ſed tacendo de ſuis aduerſis, boni aliquid ꝓmiſiſſe videtur. [Deus] Cognouit vim illam eſſe diuinam, ſed quis deus fuerit, ignorat, quia non vidit niſi Phorbantem. [Vi reuulſum] Oſtendit pro viribus pugnaſſe, vt excuſet factum. [Capita aſpera] Aſpera ſaxorum, quæ ex montis radicibus, veluti capita, in mare extant. [Verſant in littore] Ne in profundo eſſe videretur. [Per iucundum] Quia apud inferos non eſt iucundum, quaſi dicat, ad id, quod cupis remeare. [Per genitorem]

ASC.

Cuius cauſa, tot ſubis labores. [Malis his] Captat hinc cõmiſerationem. [Inijce terrã] Oſtendit facilitatem. [Portusque require Velinos] Remouet laborē quærendi. [Aut tu, ſi qua via eſt] Oſtēdit illum poſſe, & quia tãto vir eſt corporis robore, & animi ingenio, quia natus ex dijs, q̃a Venerem matrem habet, quia ipſi maiora dij cõceſſerũt, quãdo volēti hũc deſcenſum permiſerunt. Hæc ille. Ordo eſt Aeneas alloq̃tur prior. ſ. quã ille loqueretur, hunc. ſ. Palinurum, vbi. i. poſtquam, agnouit ſup. eum, vix. i. cũ ſumma difficultate, quia mæſtum. i. męſtitiæ ſigna habentem, in multa vmbra. O Palinure, quis deorũ eripuit te nobis, & merſit te ſub æquore medio? age. i. agendũ, dic, ſup. id mihi, nanque pro quia: Apollo haud. i. non: repertus mihi. i. a me, ante. i. prius, fallax. i. mendoſus: aut deceptorius, deluſit. i. deceperit, animũ, hoc vno. ſ. reſpõſo, qui canebat. (q̃d κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligitur, id autem fit, quando per id, quod ſequitur intelligitur tacitum aliquid præceſſiſſe: vt hic: Nam nuſq̃ legitur Apollinem promiſiſſe Aeneæ, quod Palinurus ad Italiam perueniret, ſed quia id promiſſum, dicit multa intelligemus promiſſa, & dicta. q̃ non ſunt ſcripta in libro hoc) te fore. i. futurum. eſſe incolumen. i. ſaluum, & ſuperſtitē: ponto, id eſt mari: & venturum, ſup. ad fineis Auſonios. i. Italicos, promiſſos ab Apolline: vnde Helenus in tertio, Auſoniæ pars illa ꝓcul, quam pandit Apollo. En, incuſandi modo aduerbium, idq. in Apollinē, Hæc eſt fides promiſſa: Aũt, pro ſed, ille. ſ. Palinurus, ſup. ait, aut reſpondit. O dux Anchiſiade. i. ab Anchiſa genite, neque cortina. i. locus ſecretior. vnde Phœbus reſponſa dabat, Phœbi i. Apollinis fefellit te, nec deus merſit (deus tñ Somnus, deiecit eum) me æquore. i. mari, nam ego præcipitãs. i. præceps, cadens. aut. ſup. me præcipitãs, ſed neutrum dicit, quia neque deum incuſare voluit, neq; mentiri. traxit mecum gubernaclum, pro gubernaculũ, reuulſum forte multa vi, cui. ſ. gubernaculo ego datus cuſtos. ſ. nauis, hærebam. i. adhęrebã, & regebam curſus. ſ. nauium, ego iuro maria aſpera (iuramentum quadrans nautæ) me non cepiſſe vllum tantum. i. tam magnum timorē, pro me. i. pro ſalute mea, quam. i. quantum, ſup. ceperim, ne nauis tua ſpoliata armis. i. gubernaculo, & excuſſa magiſtro. i. gubernatore, hoc eſt habens gubernatorē excuſſum, & bene, excuſſum, quia nauis dicitur a Plauto, ligneus equus. deficeret. i. periret, aut periclitaret. tãtis vndis ſurgentibus, quantas. ſ. opinatus erat Palinurus ſubrecturas, vnde nuſquã amittebat oculos, quia noluit confidere monſtro. i. mari mõſtruoſo, vt dictum eſt in quinto, ſed ſerenitas inducta erat per Neptunũ precibus Veneris, q̃ rē neſciuit Palinurus, cum eũ poeta, Muſa reuelante, non ignoraret. Notus. i. ventus ille pluuioſus, q̃ poſtea ortus eſt, hoc eſt, Auſter. ſic enim latine dicitur, q̃ gręce Notus vexit, ſupp. me tres noctes. ſ. totas, per æquora immenſa exiſtens violentus aqua. (Iterum quæras, quæ ſint illæ noctes, nam videtur vna nocte Aeneas, Cumas appulſus, poſtq̃ effuſus erat Palinurus, & ſtatim acceſſiſſe Sibyllã, vnde ergo tres noctes, ſed dicemus abſumptas eſſe interea, dum Aeneas ramum inquireret, & ſocii pyram inſtruerent, & exequiæ fierent, & ſacrificia, pro deſcenſu ad inferos fierent, & dum deſcenderent etiam, plures poſſe tranſactas eſſe noctes) Ergo vix, id eſt cum difficultatē, proſpexi quarto lumine. i. die, Italiam exiſtens ſublimis, ab vnda ſumma, quæ ĩ medio, cum ſit ſphęrica, altior eſt, & ego adnabã paulatim (quia fretus erat gubernaculo) terrę, id eſt ad terram, & ego tenebam iam tuta. ſ. loca, hoc eſt vbi ſaluus eſſe poteram (& ita verus erat Apollo, nec ſubmerſus erat, ſed, vt dicetur, occiſus) ni. i. niſi, gens crudelis, id eſt inhumana, inuaſiſſet ferro, id eſt aut conto ferrato, aut enſe, ſupple me grauatum, cum veſte madida, & prenſantem. i. prendere tentantem, manibus vn-

cis.i.incuruis, & in vncū curuatis, capita aſpera.i, rupem montis.ſ.ſaxoſi,& niſi ipſa ignara. putaſſet,ſup.me prædam.i.habere quod prædaretur. Fluctus habet nunc me.i.corpus meum: nam ipſe loquebatur cum Aenea, ſed in vmbra: nam corpus erat in fluctu: verum(vt Auguſtinus docet) dum veſtis,aut membrum noſtrum percutitur, dicimus nos percuti.(Voluerunt tamen veteres,corpus proprie eſſe noſtrum, cum in ipſum ſolum habeamus poteſtatem.nam anima,inquiunt,vniuerſalis eſt vita,in omnibus corporibus,vt etiam Auerrois, licet erroneum ſit, meminit in commentarijs.Beatus autem Auguſtinus in xix.de ciuitate Dei,quærit,an anima ſola,an corpus ſit homo.Aliarum dicebant,animam ſolam eſſe hominem,.vnde Plato dicebat hominem non eſſe, quod digito monſtrári poteſt. ſicut ergo eques, proprie non dicitur equus, ſed homo tantum:nec tamen homo dicitur eques,niſi ſit in equo, ſic anima tantum dicitur homo.ſed non niſi ſit in corpore. Alii autē contradicebant corpus eſſe hominem: auctoritate Homeri, q dicebat heroum animas receſſiſſe a corpore,quod ſolum maneat,ſicut poculum dicitur, tantummodo vas: ſed tamen ſi potum aliquando contineat. ſic corpus eſt ſolum homo,dummodo animam tenet. Alij. rectius vtrunque definiunt hominem,quia fide credimus. quoniam anima rationalis, & caro vnus eſt homo. Et ſicut in definitione hominis erat controuerſia,ſic etiam in ſummi boni. Alii enim, vt Stoici ponunt,in anima i.in virtutibus eius,Alii,vt Epicurei, in voluptate corporis potiſſimum.Alij, vt Peripatetici in vtroque, ſed finem facio)fluctus ergo habet me.i. corpus meū, cum hic tecum,vmbra mea loquatur.aut ſimulacrū quia vmbra corpus ſequitur,& vēti verſant me.i.corpus meū in littore,ad quod ,i.cadauer appulſum erat.Quod.i.quocirca, ego oro te, per lumen cœli iucundū.ſ.tibi.per auras.ſ.vitales.quas adhuc carpis.& per genitorem,& per ſpes(quia in puero.pter ſpem adhuc nihil erat) Iuli.i.Aſcanij.ſurgentis.i.creſcentis, in annos & virtutes, ò inuicte.i.voti tui vbique cōpos,eripe his malis.ſ. quæ vides me pati,& paſſurum,quia ſepultura careo,aut tu inijce mihi terram ,i.fac cœnotaphium.i. inane ſepulcrum: namque, pro quia: tu potes.i.permiſſum eſt id tibi,& require portus Velinos.i.qui poſtea Velini dicentur(Nam poſtea Tulli Sexti, regis Romanorū, venerūt Græci.qui Veliā in Italia, Maſſiliāq. in Gallia.cōſtruxerunt.q̇ Velia,prius Helia,dicta eſt,vt dicit Strab.iuxta hanc aūt, eſt Palinurus promontorium,à Palinuro denominatū. Eſt ergo vitioſa prolepſis.i.pceptio noīs,anteq̄ impoſitum eſſet.q̄ quia à poeta non ſit,ſed à Palinuro,vitioſa eſt,nec purgatur, ſi dicatur, Palinuri vmbrā,aut. maneis iam corpore nudatos id ſciſſe,quia fruſtra ſi iuberet Aeneam,requirere portus Velinos.qui eo tūc Velini non dicebantur,& poſt quærenti. nemo monſtrare potuiſſet. Voluit ergo Higinius,auctore Gel.lib.x. cap.16. hunc locum eſſe corrigēdū.& correcturum fuiſſe,ſi ſuperuixiſſet poeta. Verba Auli Gel.quia lectione digniſſima ſunt: ſtatim ponemus) Aut igitur.inijce terram.faciēdo inanem ſepulturam, & require eos portus,qui poſtea Velini dicērur,& conde cadauer meum. Aut ſi qua.i.aliqua.via.i.ratio,aut modus faciendi eſt,quam viā diua creatrix.ſ.rerum,& mater tua Venus oſtēdet tibi. (Neq.n. credo.i.credo enim,quod nō paras.i.tentas,innare tanta flumina & paludem Stygiam,ſine numine.i.nutu, & voluntate, atq. auctoritate,diuum.i.diuorum,ſi ergo aliqua via tibi oſtenſa eſt, qua id facere poſſis) da miſero.ſ.mihi dextram.& tolle me tecū per vndas.& ego ſaltem in morte,qui ſ.in vita nūquam quieui, quieſcam ſedibus placidis.ſ.in campis Elyſijs. Verba Auli Gelij dicto loco ſunt hæc, Reprehendit Higinius Virgilium, correcturumque eum fuiſſe exiſtimat,quod in lib.6.ſcriptum eſt. Palinurus eſt apud inferos.petens ab Aenea, vt ſuum corpus requirendum,& ſepeliendum curet.Is hæc dicit,Eripe me his inuicte malis,aut tu mihi terram Inijce (nanque potes) portusque require Velinos.Quo,inquit,modo.aut Palinurus nouiſſe,aut nominare potuit portus Velinos.& Aeneas, ex eo nomine locum inuenire,cum Velia oppidum,à quo portum,qui in eo loco eſt, Velinum dixit,Seruio Tullo regnante Romę,poſt annum amplius ſexcenteſimum,quam Aeneas in Italiam venit,conditū in agro Lucano,& eo nomine appellatum eſt. Nam qui ab Harpalo,inquit,regis Cyri,profecto ex terra Phocide fugati ſunt. Alij Veliam partim Maſſiliam condiderunt. Inſcitiſſime igitur petit,vt Aeneas portum Velinum requirat,cum id nomen, eo tempore fuerat nuſquam gentium, neque ſimile,inquit, illud videri debet,quod eſt in primo carmine,Italiā fato profugus, Lauinaq. venit Littora. aut quod a que eſt in 6. lib. Chalcidicaque leuis: tandem ſuperaſtitit arce. Quoniam poetæ ipſi quædam κατὰ πρόληψιν.i.per anticipationem hiſtoriæ, dicere ex ſua perſona concedi ſolet. Quæ acta ipſe poſtea ſcire potuit, ſicut Virgilius ſciuit de Lauino oppido.& de Colonia Chalcidenſi, ſed Palinurus, qui potuit id, inquit,ſcire,ea quæ poſt annos ſexcentos,facta ſunt niſi quis eum diuinaſſe apud inferos putat, perinde, vt animæ defunctorum ſolent.Sed & ſi ita accipias, quamquā non ita dicitur Aeneas, tamen qui non diuinabat, quo pacto potuit requirere portum Velinum? cui nomen tunc (ſicuti diximus) nullum vſquam fuit. Item hoc quoque in eodem libro repræhendit, & correcturum fuiſſe Virgilium putat, niſi mors occupaſſet. Nam cum Theſea,inquit,inter eos nominaſſet, qui ad inferos adiſſent ac rediſſent,dixiſſetque, Quid Theſea? magnum quid memorem Alciden? Et mi genus ab Ioue ſummo eſt. poſtea tamen refert, Sedet, æternumque ſedebit infelix Theſeus. Qui autem,inquit,fieri poteſt, vt æternum apud inferos ſedeat, quem ſupra cum iis nominat, qui deſcenderint illuc,atque inde rurſum euaſerint,preſertim cum ita ſit fabula de Theſeo, atque ſic Hercules eum euellerit è petra,& in lucem ad ſuperos eduxerit. In his quoque verſibus erraſſe Virgilium dicit. Eruet ille Argos, Agamemnoniaſque Micenas, Ipſum Aeaciden genus armipotentis Achilli, Vltus auos Troiæ,templa,& temerata Mineruæ.Confundit,inquit,& perſonas diuerſas,& tempora. nam neque eodem tempore,neque eoſdem.per homines, cum Acheis, & cum Pyrrho bellatum eſt. Pyrrhus enim, quem dicit Aeaciden,de Epiro in Italiam tranſgreſſus, cum Romanis depugnauit, aduerſus Manlium Curium in bello ducem. Argiuum autem bellum.i.Achaicum,multis poſt annis à L.Mummio imperatore geſtum eſt:poteſt,inquit,igitur medius eximi verſus.qui de Pyrrho immiſſus eſt, quem Virgilius proculdubio exempturum,inquit,fuit.

VARIA LECTIO.

EN hæc promiſſa fides eſt]In libris aliquot antiquis.En hęc pmiſſa fidesq. [Paulatim adnabam terræ, iam tuta tenebam] In libris aliquot antiquis legere eſt, Adnabam terræ, & iam tuta. [Verſantq. in littore venti] Exemplaria quædam vetera. In littora,accuſatiuo caſu legunt.[Per ſpem ſurgentis Iuli] In antiq. omnibus exemplaribus quotquot habui,Spes, numero multitudinis legitur. [Neque enim credo ſine numine diuum] Antiqui plerique libris,Crede legunt.

COEL. RHODIG.

ADNOTATVM à Græcis, Triptolemi temporibus Pythia primum cœpiſſe,annis poſt Oreſtem propemodum ſexcentis. Fingit tamen in Electra Sophocles Clytemneſtræ nunciari Oreſtem in Pythicis periſſe certaminibus, quod ab interpretib. eſt animaduerſum.Proinde excutiant ingenioſi,ecquid aduerſus Gellij ſupercilium tueri hoc exemplo Virgilium queamus de portu Velino,lib.6.Et in Trachinijs fingit Sophocles Deianirā Solonis ſententiam proferre, Neminem ante obitum dici beatum poſſe.Fuit autem Solon Deianira longe poſterior. Dicitur vero,hæc dicendi figura anachroniſmus.

POE. Talia fatus erat,cœpit cum talia vates.
SIB. Vnde hæc ò Palinure tibi tam dira cupido?
Tu ſtygias inhumatus aquas, amnemque ſeuerū
Eumenidum aſpicies, ripam ue iniuſſus abibis?
Deſine fata deum flecti ſperare precando.
Sed cape dicta memor duri ſolatia caſus.
Nam tua finitimi longe,lateque per vrbes
Prodigiis acti cœleſtibus,oſſa piabunt:
Et ſtatuent tumulum,& tumulo ſolennia mittēt.

SERV. TAm dira cupido]Cupiditas ex deorū ira veniēs, aut certe magna, vt,An ſua cuiq. deus fit dira cupido [Seuerum]Triſtem.& hæc reciproca ſunt, vt contra index triſtis.& integer.i.ſeuerus. [Eumenidum]Enim,circa quem habitant Eumenides,per antiphraſim dictæ. [Ripam ve iniuſſus abibis] Vt, Abeo in Tuſcos,ſicut diximus ſupra, q̄q̄ alij adibis legant. [Deſine fata deum flecti ſperare precando] Fata quæ ſemel decreuerunt. & locutus eſt ſecundū Epicureos,qui dicunt,Nec bene pro meritis capitur, nec tā gitur ira [Duri caſus] impoſſibilis ad morationē. [Longe lateque per vrbes] De hiſtoria hoc traxit. Lucanis enim peſtilentia laborantibus. reſpondit oraculum manes Palinuri

Aeternumque locus Palinuri nomen habebit.
POE. His dictis curæ emotæ, pulſusq. parumper
Corde dolor triſti; gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptũ peragunt, fluuioq. propinquãt.
Nauita quos iã inde vt Stygia proſpexit ab vnda
Per tacitum nemus ire, pedemq. aduertere ripæ,
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat vltro.
CHA. Quiſqs es, armat⁹ q noſtra ad flumina tẽdis,
Fare age quid venias, iã iſtinc cõprime greſſum.
Vmbrarum hic locus eſt, ſomni, noctiſq. ſoporæ:
Corpora viua nefas Stygia vectare carina.
Nec vero Alciden me ſum lætatus euntem
Accepiſſe lacu, nec Theſea, Pirithoumque:
Dijs quãquam geniti, atque inuicti viribus eſſent.
Tartareum ille manu cuſtodem in vincla petiuit
Ipſius à ſolio regis traxitque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

nuri eſſe placandos. ob quam rem non longe ab Helia, & lucum ei, & cœnotaphion dederant. [Prodigiis acti cœleſtibus] Compendioſe, & peſtilentiam ortam, & petitũ ſignificat oraculum. [Piabũt] placabunt expiabunt. [Aeternum] In æternũ, & eſt aduerbium. [Palinuri] plus eſt quã ſi tuũ diceret. [Parumper] .i. paulatim lætari cœpit. Spem enim ſolam non præſens, acceperat beneficium. Vnde bene dictũ eſt: quaſi ab eo magna moderatione dolor receſſit. Alij parumper, valde parum volunt. [Gaudet cognomine terra.] Nominis ſui ſimilitudine. Facit autẽ hic, & hæc cognominis. nam in Plauto lectum eſt, cum vnam de Bacchidibus diceret, Illa mei cognominis fuit. Quod autem communi genere in e, miſit ablatiuum metri neceſſitas fecit. [Nauita] Epentheſis: vt, Mauors. [Inde vt ſtygia proſpexit ab vnda] Vt, Siculo proſpexit, abuſque Pachynno. Et hinc oſtenditur quod diximus iuncta eſſe hæc tria, Acheronta, ſtygem Cocytum. De his autem naſcuntur alia: vnde eſt, Et nouies ſtyx interfuſa coercet. [Per tacitum nemus] aut ſolum, aut ipſi taciti .i. tacite. [Aggreditur dictis] Hoc ſermone oſtendit iratum. [Quiſquis es armatus] Bene a præſcriptione: ac ſi diceret, nihil pium molitur armatus. [Quid venias] Cur, nam aduerbiũ eſt [Iam iſtinc] à loco in quo es. [Corpora viua] Quia, vt ſupra diximus, ſunt corpora etiam mortuorum, quæ tantum videntur .i. vmbræ. [Me ſum lætatus eũtem] Lectum eſt & in Orpheo, quod quando Hercules ad inferos deſcendit, Charon territus eũ ſtatim ſuſcepit. Ob quam rem anno integro in cõpedibus fuit. Ideo ergo non lætatus .ſ. propter ſupplicium ſuum. Sanè Alcide volunt quidam dictum, ἀπὸ τῆς ἀλκῆς .i. a virtute, quod non procedit, quia a prima ętate hoc nomen habuit ab Alceo patre Amphytrionis. Et ſcimus agnomina ab accidẽtibus dari. [Quãquam] ac ſi diceret, hoc in te nondum probaui .ſ. per ſimulationem. Nam nouerat. [In vincla petiuit] Hercules a prudentioribus, mente magis quam corpore fortis inducitur, adeo vt duodecim eius labores referri poſſint ad aliquid. Nam cum plura fecerit, duodecim tantum ei aſſignantur propter agnita duodecim ſigna. Quod autem dicitur traxiſſe ab inferis Cerberum, hæc ratio eſt: quia omnes cupiditates, & cũcta vitia terrena contempſit, & domuit. Nam Cerberus terra eſt, q̃ eſt conſumptrix corporum. Vnde & Cerberus dictus eſt quaſi κρεοβόρος .i. carnẽ vorans. Vnde legitur, Oſſa ſuper recubans. Nam oſſa citius terra conſumit. [Ipſius a ſolio regis] atqui Cerberus ſtatim poſt flumina eſt: vt, Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci Perſonat. Nam illic quaſi eſt aditus inferorum. Solium autem Plutonis interius eſt. Ergo aut ad naturam canum referendum eſt, qui territi ad dominos confugiunt, aut ſolium pro imperio accipiendum eſt. Vt alibi arces pro imperio poſuit: vt, Imbellem auertit Romanis arcibus Indum: cum Indi, vſque ad primos venerint fines, non vſque ad arces. [Hi dominum Ditis] aut de græco tractum eſt, qui vxorem δέσποιναν dicunt, aut Ditis thalamum vt dominam Charon ad ſe retulerit.

ASC. TALIA fatus erat, &c.] Recitat quomodo repreſſa ſit auiditas Palinuri, ſermone Sibyllæ, & quomodo ad Charontem peruenerit, & quomodo ipſos allocutus ſit. De quibus omnibus dicit Donatus ſic. [Cępit cum talia vates] Reſpondet Sibylla cui leges inferorum notiores eſſent. [Fata] Fatum, dixit iudicatum, cuius firmitas moueri nõ poſſit. [Nec vero Alcidem] Dat exempla eorum, qui apud inferos illicita commiſiſſent, ſub occaſione, quod deorum origine ducerent. [Tartareum] Vna iniuria priuare omnes inferos, ſuo cuſtode. [Ipſius a ſolio] alia ipſius regis iniuria. [Trementem] Iniecit timorem Hercules, illi qui neminem timuit. [Hi dominam Ditis] Peius conati ſunt, quã hic loca ſunt accuſationis, facere vim vxori alienæ. Vxori regis, & præſentis ipſi quoque reginæ, & hæc a perſona, a loco vero, de ipſo thalamo quem noſſe præter maritũ, neminem licuit, a facto, abſtrahi, quem honeſte tangere non licuit. Hæc ille.

Ordo eſt. Palinurus, ſupp. erat fatus talia: tunc, ſup. cũ Vates .ſ. Sibylla: cœpit .ſ. fari: talia .ſ. qualia ſequuntur. O Palinure: vnde, ſup. orta eſt, aut venit tibi, hæc tam dira .i. execrabilis, quaſi ex deorum ira, cupido? Tu .i. putas ne, quod tu q.d. viliſſimus. qui neque de genere deorum es, neque heroica virtute præditus, & inſuper inhumatus .i. inſepultus, aſpicies aquas Stygias: trãsfretando .ſ. eas, & amnem ſeuerum .i. triſte, & rigidum. Eumenidum .i. circa quem habitãt Eumenides .i. furiæ: Et iniuſſus .i. ſine iuſſu deorũ abibis .ſ. a loco tibi deſtinato, per centũ annos: ripam .i. ad ripã vlteriorem? q.d. id fieri nõ poteſt. Et ideo deſine ſperare fata .i. decreta, deum .i. deorum. flecti .i. quod flectantur, aut flecti poſſint, precando, id eſt per preces tuas. Sed cape memor dicta .i. verba mea ſolatia .i. quæ ſint ſolatia caſus duri .i. immutabilis, ac irremeabilis. Nam finitimi .ſ. eius loci vbi corpus tuum inſepultum iacet. acti .i. impulſi, longe & latè per vrbes, prodigijs .i. oſtentis, cœleſtibus .i. de cœlo venientibus, vnde peſtis immittetur, piabũt .i. purgabunt oſſa tua. & ſtatuent .i. conſtituent, tumulum .i. ſepulcrum, & mittent ſolennia .ſ. ſacra funebria. tumulo .ſ. tuo, & locus habebit æternum .i. in æternum, vt ſit aduerbium nomen Palinuri. Quod melius eſt, quam ſi dicat, æternum nomẽ Palinuri. Curæ .i. ſolicitudines Palinuri, emotæ ſunt .ſ. a præcordijs, his dictis .i. verbis Sibyllæ. & dolor pulſus eſt parũper, ſup. de corde triſti .i. mœſto. & ipſe gaudet terra cognomine, pro cognomini, vt recte ſentit Seruius. Nam (vt dicamus) terram gaudere cognomine Palinuri non ꝓcedit, quia neque terra adeſt, neque gaudij, ſi adeſſet, capax eſſet. Ergo quia .ſ. vtcũque placatus erat Palinurus, ipſi peragunt .i. continuant, & ad finem vſq. agunt. iter inceptum, & propinquant fluuio .ſ. tranſeundo. Quos .ſ. Sibyllam, & Aeneam. nauita .i. portitor, ſeu nauita Palinurus: vt .i. poſtquam. proſpexit ire iam inde a Stygis vnda per nemus tacitum .i. ipſos tacentes, aut vbi ſunt alta ſilentia, & aduertere pedem ripę .i. ad ripã, aggreditur prior quia audacior erat. ſic .i. in hunc modum, dictis .i. verbis terribilibus. atque increpat vltro .ſ. priuſquã offenſus eſſet. Age, adhortandi aduerbium eſt, fare .i. dic, eloquere. quiſquis .i. quicunque es, qui tendis armatus. quaſi vim allaturus. ad flumina noſtra .i. infernalia, & mortuis duntaxat peruia fare, inquit, quid .i. ad q̃d venias, & comprime iam .i. deinceps greſſus, iſtinc .i. ab hoc loco, q̃a hic locus eſt vmbrarum .i. ſimulacrorum, & ſomni, & noctis, ſoporæ .i. ſoporiferæ, vt ſit a nominatiuo ſopora, quia ſoporus, ſopora, ſoporum, dicitur: ſicut odorus, ſonorus, & canorus, &c. nefas, ſup. eſt vectare corpora viua .i. viuẽtum, carina .i. naui ſtygia, per aquas traducenti, & ſi dicat Aeneas quod dixerat Sibyllæ, Herculem, & Theſea peruectos eſſe: reſpondet, vero .i. certe, nec ſum lætatus me accepiſſe .i. quod acceperim, lacu .ſ. Stygio: Alciden .i. Herculem. euntem .i. tranſeuntem, vi ſua ad inferos, nec Theſea, & Pirithoum ſocium Theſei. quãquam eſſent geniti dijs, atque eſſent inuicti viribus. Ille Alcides .i. Hercules, petiuit. in vincla .i. vt vinceret, manu .ſ. ſua, cuſtodem tartareum .i. Cerberum canem tricipitem, quem ab inferis ad ſuperos traxit, vt recitat Seruius. & traxit ipſum trementem .ſ. præ timore, a ſolio ipſius regis .ſ. Plutonis. hi .ſ. Theſeus & Pirithous, adorti .i. per inſidias conati ſunt, deducere .i. abducere, aut ducere ſeorſum de thalamo Ditis dominam .ſ. inferorum, aut etiam Ditis, quia more græco, quem plerique obſeruant coniugem, dominam vocant .ſ. Proſerpinam, deam inferorum.

VARIA LECTIO.

RIPAMVE iniuſſus abibis?] Antiqua pleraq; exẽplaria, Adibis legunt. [Gaudet cognomine terra] In antiquis porro omnibus exemplar. quotquot verſare contigit, ſcriptum animaduerti, Terræ genitiuo caſu. [Vmbrarum hic locus eſt, ſomni, noctiſque] In Romano lib abſque verbo ſubſtantiuo legitur. Hic locus, & ſomni. [Nec vero Alcidem me ſum lætatus euntem accepiſſe lacu] In libris aliquot antiqnis legere eſt,

Nec vero Alcidē, ne ſum lætatus. [Deducere adorti] In antiquis pleriſque exemplaribus, Adorſi, legitur.

COEL. RHOD. PROINDE addamus ex Pauſaniæ theſauris illud quoque, Titana creditū Solis fratrē, regionē ad Aſopiū, ſicuti ferunt Indigenæ habitaſſe primū. & ab eo dictam Titanen. Verū, vt ego inquit, cenſeo, vir ſagax fuit Titan, & Temporū anni obſeruator diligēs, & q̄ñ auctiora ſol faciat ſemina, & arborū percoquat fructus, ac proinde ſolis frater habitus. Vnde coniectatio euidēs, cur aſtra Titania dixerit Maro. Titanas omniū princeps ad poeſin Homerus induxit, vt deos apud Tartarū. Ex iis Anytus commoratur vnus, à quo educatā ferunt Δέσποιναν. Propterea apud eius ſimulacrum ſtabat armati p̄ſerēs ſchema. Hanc Δέσποιναν, ſeu dominam venerantur cum primis Archades, Neptuni aſtruentes filiam. Ceterum pluribus eſt Cereris cognomentū Δέσποιναν: quo tamen & Proſerpina honeſtetur. Ad quod poetam nobilem reſpexiſſe contenderim illo verſiculo.

Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

Certe in Arcadicis rebus Pauſanias ſcribit: In templo, Cereris ſtatuam, dextra facem geſtare, alteram vero iniicere ἐπὶ τὴν Δέσποιναν, quæ & ipſa ſceptrū ciſtamque in genibus habeat. Templi porro parieti affixū ſteriſſe ſpeculū, in q̄d intuens initio quidem ſe aut parum, aut omnino nihil ſpectaret, dearū plane ſimulacris cōſpicuis atque itē throno. Ad ſiniſtrā tēpli, τῆς Δεσποίνης montem ſtatuunt Lycæum, qui & Olympus dicatur.

SERV. AMphriſia vates] Apollinea, & eſt longe petitum epitheton. Nam *Amphriſus.* Amphriſus fluuius eſt Theſſaliæ, circa quem Apollo ſpoliatus diuinitate a Ioue irato Admeti regis pauit armenta, ideo q̄a occiderat Cyclopas fabricatores fulminū, quibus Aeſculapius extinctus eſt Apollinis filius, q̄a Hippolytū ab inferis herbarum potētia reuocauerat. [Nec vim tela ferūt] Ac ſi diceret tantum repellūt. [Licet] Fas eſt. & eſt cōcedentis aduerbium, ſicut eſto. [Aeternum] Aduerbium eſt, vt ſupra, & ſubauditur bis, & æternum latrans, & æternum terreat. [Patrui] Quia Iouis eſt filia ex Cerere. [Seruet] Cuſtodiat, vt, ſola domum, & tantas ſeruabat filia ſedes. [Troius Aeneas] .i. a diis originem ducens. [Pietate inſignis, & armis] Propter illud, Pauci quos æquus amauit Iuppiter, aut ardens euexit ad æthera virtus. *Erebus* [Erebi] Erebus ꝓprie eſt pars inferorum, in qua hi qui bene vixerunt morantur. Nā ad Elyſium non niſi purgati perueniunt. vnde eſt, Et pauci læta arua tenemus. Hinc fit vt quæratur an animæ de Elyſio in corpora poſſint redire. & deprehenſum eſt non redire, quia per purgationem carent cupiditate. [Si te nulla mouet] Neceſſitate vult perſuadere, quia ſcit manes nulla re flecti: vt, Scirent ſi ignoſcere manes. [Pietatis imago] Pietas per periphraſim dicta: vt, Vis Herculea, i. Hercules. [Aperit] Nudat: vt, Aperire procul montes ac voluere fumum. [Nec plura his] Nec eſt aliquid vlterius dictum vel a Sibylla, vel a Charonte poſt ramum viſum. [Fatalis virgæ] Vt ſequetur, ſi te fata vocant. [Longo poſt] Aut aduerbium, aut præpoſitio antique poſita. [Iuga] Græce dixit. ζυγὰ enim dicunt quæ tranſtra nominamus. [Laxatque foros] Tabulata vacuati vt ſupra. Et campos iubet eſſe patentes. Multitudine enim remota quaſi laxantur ſpatia. [Alueo] Fluminis .ſ. & per Synæreſim aluo facit. [Ingentem Aeneam] Bene hunc ſolum dicit, vt per tranſitum oſtendat purgatoris animi homines etiam corpora habere leuiora: quod de Sibylla vult accipi. [Sutilis] intexta, per quod fragilem oſtendit. [Tandem] Aut propter pondus Aeneæ, quod eſt melius, aut propter paludis magnitudinem, aut propter cœni denſitatem. [Informi limo] Magno, ſine forma. *Vlua.* [Vlua] Herba paluſtris. [Perſonat] aut perſonare facit, aut per regna ſonat, & quia de anima dicturus eſt, bene facit ante Cerberi commemorationem conſumptoris corporum. Lucan. Qui viſcera ſæuo Spargis noſtra cani. Tunc enim animæ locum ſuum recipiunt cum fuerit corpus abſumptum. [Horrere videns iam colla colubris] Fingit enim pro pilis habere ſerpentes: & eſt Hypallage. In collo eius horrebant colubræ. *Oſſam.* [Offam] Hinc eſt & diminutio oſella, ſed ſ. non geminat. In diminutione enim plerunque multa mutantur. Quod autem ait Melle, alluſit ad corpora quæ plerunque cum melle

POE. Quæ ꝯtra breuiter fata eſt Amphriſia vates.
SIB. Nullæ hic inſidiæ tales: abſiſte moueri:
Nec vim tela ferunt, licet ingens ianitor antro
Aeternum latrans exangues terreat vmbras:
Caſta licet patrui ſeruet Proſerpina limen.
Troius Aeneas pietate inſignis, & armis,
Ad genitorem, imas Erebi deſcendit ad vmbras.
Si te nulla mouet tantæ pietatis imago:
POE. At ramū hūc (aperit ramū, q̄ veſte latebat)
Agnoſcas. SIB. Tumdia ex ira tū corda reſidūt.
POE. Nec plura his. ille admirās venerabile donū
Fatalis virgæ longo poſt tempore viſum,
Cæruleam aduertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per iuga longa ſedebant,
Deturbat: laxatque foros: ſimul accipit alueo
Ingentem Aeneam: gemuit ſub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimoſa paludem.
Tandem trans fluuium incolumes vatēq́, virūq́.
Informi limo, glaucaque exponit in vlua.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Perſonat, aduerſo recubans immanis in antro,
Cui vates horrere videns iam colla colubris,
Melle ſoporatam, & medicatis frugibus offam
Obiicit: ille fame rabida tria guttura pandens
Corripit obiectam, atque immania terga reſoluit
Fuſus humi, totoque ingens extenditur antro.

obruuntur. [Totoque ingens extenditur antro] Per hoc magnitudo eius oſtenditur, ſicut ait in tertio de Polyphemo.

ASC. QVEM contra, &c.] Docet quō reſponſum ſit a Sibylla, vtque viſo aureo ramo placatus eos ſuſceperit Charon: De qua re dicit Don. ſic. [Breuiter] Quia quæ iuſta ſunt, lōgo ſermone non egēt. [Nullæ inſidiæ] Loquitur ergo cōtra, vt dixit. Nam loquitur contra illa quæ ſuſpicabatur. [Nec vim tela ferunt] Confutat quod ille vehementer timebat. Fertur enim ferrum plerunque, non vt inferatur, ſed vt repellatur iniuria. [Pietate & armis] Nam propter pietatem, deſcēdit ad patrem, propter vero fortitudinē, nō reformidauit pericula, quæ ſunt apud inferos. Alias animas quo facilius Aeneam ferre. [Ingentem] aut quod reuera eſſet magnus, aut cōparatione exiguæ nauis, quæ ad incorporeas animas vehēdas inuenta eſſet. [Tandem] aut mora fuit, q̄a nauis præter ſolitum eſſe onuſta. vel ex affectu Aeneæ, qui properabat ad patrem. Hæc ille. Ordo eſt. Quem contra .i. contra quem, Vates Amphriſia .i. Apollinea, fata .i. locuta eſt breuiter, abſiſte moueri .i. commoueri, aut præ ira trepidare, & agitari, nullæ tales inſidiæ, ſup. ſunt, aut prætenduntur, hic .i. in nobis, nec tela .i. arma noſtra inuaſiua, ferunt .i. inferunt, vim .i. violentiam. Licet .i. licitum eſt, & fas eſt, hoc eſt conceditur per nos: non obſtamus, quominus ingens ianitor .i. Cerberus, latrans antro .i. in antro ſuo infernali, terreat æternum .i. ſita ita dicam æternaliter, vmbras exangues, id eſt ſine ſanguine, hoc eſt mortuorum ſimulacra, & licet .i. licitum eſt, vt, ſupp. Proſerpina caſta, quia ſterilis, ſeruet limen patrui .i. fratris patris ſui .ſ. Plutonis. eſt .n. filia Iouis. Reſpondet ergo ad id, quod quæſierat, quid .ſ. veniat, dicēs, Aeneas Troius .i. Troianus, ſed a Troe videtur deduci Troius: a Troia, Troianus, plus autem eſt, Troium eſſe, quam Troianum, inſignis pietate .i. virtute religionis, & armis .i. virtute bellica deſcendit ad imas vmbras Erebi .i. inferni, ad genitorem .i. ad patrem ſuum Anchiſen, ſi imago tantæ pietatis. nulla .i. nullo modo, mouet te, vt nulla ſit nomen pro aduerbio. aut ſi nulla imago .i. reſpectus tantæ pietatis, quāta eſt in Aenea, qui etiā in infernum deſcendit, viſurus patrem mouet .i. afficit commiſeratione te, quia dictum eſt in fine Georg. Ignoſcenda quidem, ſcirent ſi ignoſcere manes, quaſi dicat manes neſcire ignoſcere, nec miſerari, at .i. ſaltem, agnoſcat hunc ramum .ſ. aureum, & fatalem, quem qui habent, ad inferos libere accedere poſſunt, &, ſup. hoc dicens, aperit .i. denudat, ramū, q̄ latebat veſte, & corda .ſ. Charontis, rabida ex ira, reſidunt, id eſt ſedantur, tunc .ſ. viſo ramo, quo verbo videtur innuere, reliquos ſine ramo deſcendiſſe, quia ſi ramum attuliſſent Hercules, & Theſeus, non minus poſſet & nunc dolum ſuſpicari in Aenea, quam tunc in eis. Illi ergo vi ingreſſi videntur ſine ramo. non

ex deorum voluntate,fuiſſe tamen qui cum ramo deſcenderint, vt ſorſitan Orpheus,pater ex eo qqod dictum eſt. Primo auulſo non deficit alter.nam ſi nemo attuliſſet,non fuiſſet auulſus,nec videtur quomodo Charon nouiſſet priuilegium rami.,ſi nullus cum attuliſſet.Quinetiam hic expreſſe dicit,Longo poſt tempore viſum. Allatus eſt igitur, ſed a piis diis id volentib.& permittentibus. Nec plura. ſupp. dixit, aut fecit, in contrarium his.i. quam hæc dicta ille.ſ.Charon,admirans domum virgæ.i.virgulti.aut rami fatalis,venerabile.i. dignum veneratione, quod ſibi Proſerpina afferri volebat.viſum poſt.i.poſtea.aut poſtmodum longo tempore.aut viſum lōgo tempore poſt,aduertit.ſ.ad Aeneam, & Sibyllā puppim cæruleam.i.cærulei coloris,& propinquat ripæ.i.ad ripam, vnde diſceſſerat ne violenter inſiliret Aeneas,& ipſe deturbat.i.deiicit inde,alias animas.i.defunctorum, quæ ſedebant per iuga.i.tranſtra longa,vt.ſ.tranſmitterentur, & laxat i.euacuat,foros.i.tabulata, & ſedilia remigum, & accipit ſimul alueo.i.receptaculo nauis in morem alui.hoc eſt in carinā. (Beroaldus enim.vt ſupra oſtenſum eſt,vbi de triſti ſenectute locutus eſt,docet in Seruium,alueum.potius de naui.quam de flumine,hoc loco dici)Aeneam ingentem.ſ. ſecundum modum alueci,quo non niſi vmbræ transferri ſolebant,& eſt,aut Syneresis, aut Hypermeter verſus non vitioſus, quia vltima abiicitur per vocalem ſequentem in principio ſequentis verſus,cymba.i.nauicula,ſutilis.i.conſuta, & ita parū compacta,gemuit.ſ. fatiſcens ſonitum dedit ſub pondere.ſ.Aeneæ inſilientis,& rimoſa.i. plena rimis,iam.ſ deſolidata, accepit multā paludem.i. multum aquæ paludis Stygiæ,& ipſe Charon exponit tandem trans fluuium in limo informi.i.ſine forma,hoc eſt pulchritudine: in vlua.i.herba paluſtri,glauca.i.marini coloris,vatem.ſ.Sibyllam,& virum.ſ. Aeneam,incolumes.Cerberus,canis ille infernalis,ingens.i. valde magnus perſonat hæc regna.i.in quæ deuenerunt,latratu triſauci.i.tribus faucibus edito,recubans.i.exiſtens immanis,in antro aduerſo.i. in aduerſo ſito,qui Vates.videns colla. ſup.eius: horrere.pro horreſcere.i.horrida,ſiue aſpera fieri colubris.i.ſerpentibus infernalibus,irā excitantibus, obiicit offam.i. fruſtū, eduli ſoporatā.i.imbutum melle,& frugibus medicatis.i. medica arte paratis.Ille.ſ.Cerberus,pandens.i. aperiens, fame rabida .i.ad rabiem inducente,tria guttura(tot.n. cum triceps eſſet habebat)corripit.i.ſimul rapit,ſup.offam obiectam,atque reſoluit .ſ.reclinando, & deinde recubando terga immania .i. valde magna.& terribilia,fuſus.i.proſtratus,humi.i.ſuper humum,& ipſe ingens.i. quia valde magnus erat, extenditur toto antro.i. per totum antrum.

VARIA LECTIO.

QVEM contra breuiter] In antiq.pleriſque lib. Quæ,legi. [Nullæ hic inſidiæ tales]Veteres aliquot lib. Hinc de loco legut. [Licet ingens ianitor antro] apud Sen. niſi libris corrupti ſunt, legere eſt,Licet ingēs ianitor Orci.Reliqui libris.Antro, legunt. [Et medicatis frugibus offam]Sunt libris, admodum vetuſtis,in quibus.Medicatam frugibus offam,legas.

Occupat Aeneas aditum cuſtode ſepulto,
Euaditque celer ripam irremeabilis vndæ.
Continuo auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantumque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exortes,& ab vbere raptos
Abſtulit atra dies,& funere merſit acerbo.
Hos iuxta falſo damnati crimine mortis.
Nec vero hæ ſine ſorte datæ,ſine iudice ſedes.
Quæſitor Minos vrnam mouet,ille ſilentum
Conciliumq; vocat,vitaſque,& crimina diſcit.
Proxima deinde tenent mœſti loca,qui ſibi letū
Inſontes peperere manu,lucemque peroſi
Proiecere animas.quām vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores,
Fata obſtant,triſtique palus,inamabilis vnda
Alligat,& nouies Styx interfuſa coercet.

SERV. Occupat Aeneas aditū] Raptim ingreditur. [Sepulto] Dormiente ſine pulſu.i.motu [Euadit] Modo tranſit. [Irremeabilis vndæ] aut ppetuū eſt epithetō, vt diximus ſupra, aut ipſi etiā Aeneæ irremeabilis.Nā per alteram egreſſus eſt partem:vt, Portaq.emittit eburna.[Continuo auditæ voces] Nouem circulis inferi cincti eſſe dicūtur quos nūc exquiritur: Nā primum animas infantium tenere. Secundum, eorū qui ſibi p ſimplicitatem adeſſe nequiuerunt. Tertium, eorum qui euitantes ærumnas ſe necarunt. Quartum, eorum qui amauerūt. Quintum, viroū fortium eſſe dicit. Sextum,nocentes tenent qui puniuntur a iudicibus in ſeptimo,animæ purgantur. In octauo. ſunt animæ ita purgatæ, vt redeant. In nono,vt iam non redeant ſ. in campo Elyſio.[Vagitus & ingens] Fletus infantum. [Animæ flentes] Poetice dixit. Sanè ploratus tantum lacrymarum eſt.planctus tantum vocum.fletus ad vtrunque pertinet. quæ plerunque confundunt poetæ. [In limine primo]Quia de prima mundi ſubrepti ſunt vita. [Exortes] Expertes,quos Græci ἀκλήρους dicunt [Acerbo] Immaturo translatio a pomis eſt. [Sine ſorte]Sine iudicio. Traxit autem hoc ex more Romano. Non enim audiebantur cauſæ, niſi per ſortem ordinatæ. nam tempore quo cauſæ agebantur conueniebant omnes.Vnde & concilium ait. Et ex ſorte, dierum ordinem accipiebant, quo poſt diem trigeſimum ſuas cauſas exequerentur. Vnde eſt,Vrnam mouet.Iuuenalis, Gratia fallaci prætoris vicerit vrnam.[Quæſitor] Quæſitores ſunt qui exercendis quæſtionibus præſunt.Et notandum quod Minoem, quaſi crudelem introduxit,quod ei epitheton,& Plato,& Homerus dat.Nam Aeacus & Rhadamanthus fratres mitiores ſunt. [Mœſti loca]Ideo mœſti.quia ſm Platonem grauiter puniuntur eorum animæ qui ſibi inferunt mortem. [Lucemque peroſi] Figurate. Nam peroſus illius dicimus.[Proiecere animas] Quaſi rem vilem. Et duros perferre labores] Homerus Achillis vmbram introducit loquentem, & dicentem libentius ſe apud ſuperos cuncta aduerſi tolerare,quam apud inferos imperare. Quod autem ait. [Aethere in alto]Poetice dictum eſt. Aether enim ſuperius eſt: ſed noſtrum habitaculum ethereum vocauit inferorum comparatione.[Fata obſtant] Iura naturæ. [Triſtique] Triſti vnda palus inamabilis, ne ſi triſtis dicamus, duo ſint epitheta. [Nouies Styx interfuſa] Quia qui altius de mūdi ratione quæſiuerunt,dicūnt intra nouem hos mūdi circulos īcluſas eſſe virtutes. in quibus & iracundiæ ſunt & cupiditates,de quibus triſtitia naſcitur.i.Styx. Vnde dicit nouem eſſe circulos Stygis,quæ inferos cingit.i.terrā, vt diximus ſupra. Nam dicūt alias eſſe purgatiores extra hos circulos poteſtates.

Nouem I ferorum loca.

ASC. OCCVPAT Aeneas aditum,&c.] Docet quomodo ingreſſus ſit Aeneas ad inferos, & quis ſit illic dānatorum ordo,quem nō multum à Chriſtiana fide abhorrere videmus.Nā primo gradu, infantes contineri dicit(vt nos)qui ſine baptiſmo mortui ſunt.Secūdo,innocenter damnatos,quales nos,ob venialem culpā, aut nondum expletam pœnitentiam, in purgatorio dicimus. Tertio, qui ſibi mortem. ſeu animæ ſeu etiam corporis cōſciuerūt, quos in inferno, vnde nulla eſt redemptio affligi credimus. Sancte autem dicit.Nec vero hæc ſine ſorte data ſine iudice ſedes.Nam licet vnus eos atque idem torreat ignis, Non tamen æquali taxantur ſorte,ſed illi Vrgentur grauius,quorum delicto maior, aut grauior culpa eſt. De hac autem re dicit Donat. ſic. [Dulcis vitæ exortes] Quos dulcis vita cito deſeruit; & facit exortes.i.extra ſortem viuendi maiorem.[Ab vbere] ab augmento miſerationis φ inſontes a matris vberibus rapti, ante extinguerentur,quam loqui cœpiſſent.[Quæſitor Minos]Et inquirendi,& vrnæ agitandæ habet poteſtatem.[Inſontes] Dicitur cauſa facti.nihil.n.fit,niſi quod faciendi habet neceſſitatem. Hæc ille. Ordo eſt. Aeneas occupat aditum.i. ingreſſum regni, cuſtode .ſ.cane ſepulto.i. profunde quieſcente, more ſepultorum. Et ipſe celer,euadit.i.euadendo pertingit,ripam.i.marginem,& oram, vnde irremeabilis.i.vnde nulli patet reditus,q a ſpiritus vadens,& non reuertens,& ſi reuerſus eſt Aeneas, id fiet per aliud iter. Voces.ſ.lacrymabiles,auditæ,ſup.ſunt continuo.i. illico,vt illuc perueneriat,& vagitus.i.ploratus infantium,ingēs.i. valde magnus,auditus,ſup.eſt,& animæ infantium auditæ,ſupp. ſunt, flentes in primo limine.i.in introitu inferni, ac ſi dicat, in limbo. Quos.ſ.infantes,exortes.i.aſleros, hoc eſt ſine ſorte, & munere dulcis vitæ,vel quæ omnibus quodammodo dulcis eſt, vel eius quæ dulcis eſt.i.in flore iuuentæ,quādo voluptatibus frui ſolet, & raptos ab vbere.i.cum adhuc lactarent,dies atra.i.funeſta,abſtulit,ſ.è medio viuentium,& merſit.i.abſcondit, acerbo.i.immiti

funere,hos iuxta.i.iuxta hos.ſup.ſunt dānati, mortis.i,ad mortem,falſo crimine.i.ob crimen eius falſo impoſitum,Nec vero.i,certe non, hæ ſedes non ſunt datæ.i.aſſignatæ ſine ſorte,& ſine iudice.i.iudicio,ſ.certo,Alludit ad iudicia humana quæ aut ſorte fiebant,in caſibus.ſ,dubijs aut certo iudicio, vnde de Didone in I.Partibus æquabat iuſtis,aut ſorte trahebat. Apud īferos aūt quamuis nulla ſit ſors,mere caſualis, quantū ad iudicis ſententiam eſt,tā ſors quodammodo,quantū ad ſuſpicientes,quia dicit,dānatos falſo crimine apud inferos diſtineri; quē locum ipſi non meruerunt,ſed ſortiti ſunt,q.a,ſ.tales in hac vita ſortiti ſunt iudices,Seruius tā vult,tempus iudicij,nō iudicium,ſortiri.Minos quæſitor.i.inquiſitor(Radamantho tā aliis inquiſitionē aſſignant,Minoi iudicium, vnde Horat. Et de te ſplendida Minos Fecerit arbitria,Aeaco vero executionem,vnde Iuuē. Quas torqueat vmbras Aeacus.ſed hæc officia confunduntur)mouet vrnam,in qua.ſ.ſortes ſunt,non tamen exeunt mere a caſu. ſed fatis ita diſponentibus. Ille.ſ.Minos.que.i.ſimul.vocat concilium .i.conuenticula,ſeu cœtū,ſilentiū.ſ.vmbrarū,in ſilentio exiſtentium,& diſcit.i.diſquirit,examinando vitas, & crimina quæ in vita commiſerunt, aut vitas criminoſas. Deinde mœſti.i.perpetuo mœrore affecti,& per excellentiā mœſti(quia enim p.p mœrorem ſibi mortem concitarunt,ſi in ea ſententia permanent in qua moriuntur æterno mœrore affiguntur)tenēt loca proxima .ſ.ſuperioribus qui inſontes.i.innocentes, ſed deſperationē, aut mæſtitia affecti,peperere.i.acquiſierūt ſibi mortē.manu.ſ. ſua & qui peroſi.i.perfecto odio habentes lucem.i. auram vitalē projecere animas.ſ ſuas,quam.i.quantum, cum exclamatione,q.d. ò quantum vellent nunc perferre in alto æthere.i, aere, in quo nos ſumus,&.i.ſimul.pauperiē,& labores duros.i, difficulter tollerabiles,ſed ſup.fata obſtāt,quæ.ſ.vetant reditū quia in poteſtate hominū eſt,ſe interimere ſed non ad vitam reducere, & palus inamabilis.i.non amāda.ſ.Styx,alligat.i.arcet, vnda triſti.i.triſtitiam afferente, & Styx.ſ. palus triſtitiæ infernalis interfuſa nouies.ſ.p nouē circulos,&gyros,coercet.ſ.ne exeāt ſemel recepti.

VARIA LECT.

RAPTOS abſtulit atra]Multi libri antiqui, Rapto,legunt. In quibuſdam aliis manuſcriptis,ita etiam legitur. Abſtulit vna dies.[Fata obſtant, triſtisq. palus inamabilis vnda,]In Rom. lib. Fas obſtat, videtur eſſe debuiſſe.Quod vero ſequitur, Triſtisq. palus,multi legunt,Triſti.Alii.Vndæ.Reliquū quod eſt, Inamabilis,plerique,Innabilis legere malunt.

Nec procul hinc partem fuſi mōſtrātur in omnē
Lugentes campi,ſic illos nomine dicunt.
Hic,quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles,& myrtea circum
Silua tegit: curæ non ipſa in morte relinquunt.
His Phædrā,Procrimq.locis,mœſtamq.Eryphilē,
Crudelis nati monſtrantem vulnera cernit,
Euademque,& Paſiphaen.his Laodomia
It comes,& iuuenis quōdā,nūc fœmina Cæneus,
Rurſus & in veterem fato reuoluta figuram.
Inter quas Phœniſſa recens à vulnere Dido
Errabat ſilua in magna,quam Troius heros
Vt primum iuxta ſtetit,agnouitq. per vmbram
Obſcuram,qualem primo quis ſurgere menſe
Aut uidet,aut vidiſſe putat per nubila lunam:
Demiſit lacrymas,dulciq. affatus amore eſt.
AEN. Infelix Dido,verus mihi nuncius ergo
Venerat extinctam, ferroque extrema ſecutam,
Funeris heu tibi cauſa fui.per ſidera iuro,
Per ſuperos,& ſi qua fides tellure ſub ima eſt,
Inuitus regina tuo de littore ceſſi.
Sed me iuſſa deum,quæ nūc has ire per umbras,
Per loca ſenta ſitu cogunt,noctemque profundā,
Imperiis egere ſuis,nec credere quiui,
Hunc tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.
Siſte gradum, teque aſpectu ne ſubtrahe noſtro.
Quem fugis?extremū fato φ te alloquor,hoc eſt.
POE.Talibus Aeneas ardentem,& torua tuentē
Lenibat dictis animū,lacrymasque ciebat,
Illa ſolo fixos oculos auerſa tenebat;
Nec magis incepto vultum ſermone mouetur,
Quam ſi dura ſilex,aut ſtet Marpeſia cautes.
Tandem proripuit ſeſe,atque inimica refugit
In nemus vmbriferum, coniux vbi priſtinus illi,
Reſpondet curis,æquatque Sichæus amorem.
Nec minus Aeneas,caſu perculſus iniquo
Proſequitur lacrymās lōge,& miſeratus eūtē eſt.

SERV. PArtem fuſi monſtrantur in omnem]Plures vult oſtendere eos in quibus libido dominatur. [Lugentes campi]Quaſi lucis egentes, quod & amoribus congruit. [Durus amor]Immitis,inexorabilis. [Tabe peredit]Corpore defluente paulatim.[Secreti celant calles] Amantibus congruit.[Myrtea ſilua]Quæ eſt Veneri conſecrata. [Curæ non ipſa in morte relinquūt] Hoc eſt, etiam illic amant, & hīt peractorū imaginem criminum,ſicut etiam de piis dicturus eſt, Quæ gratia currū, Armorumque fuit viuis,quæ cura nitētes Paſcere equos.eadem ſequitur tellure repoſtos. Sanè ſciendum, vt diximus ſupra,loqui eū de amore generali. ſicut etiam Plato in Sympoſio tractat,Nihil.n. intereſt quid qs amet,dūmodo amore teneatur. Notādum etiam (nam rarum eſt)quia cum maſculino genere ſupra vſus ſit, vt,Hic quos durus amor,tantum fœminarū ponit exemp. non φ deſint viri,ſed elegit ſexum impatiētem ad amandū. tamē paulopoſt etiam Sichæi facturus eſt commemorationem. [His Phædram]Hæc filia fuit Minois, & Paſiphaes vxor Theſei, quæ priuignum Hippolytum amore capta de ſtupro interpellauit, & deſpecta apud maritum, eum falſi criminis detulit, qui iratus inuocauit Aegeū patrē,vt Hippolyto currus agitanti immitteret Phocam, quo facto, & Hippolyto interempto, Phædra amoris īpatientia laqueo vitam finiuit. [Procrimque] filia Iphidis vxor Cephali fuit,

Cephali fabula.

qui cum venerandi ſtudio teneretur,labore feſſus,ad locū quendam adire conſueuerat,& illic ad ſe recreandum Auroram vocare.Quod cum ſæpe faceret amorem in ſe mouit Auroræ, quæ ei canem velociſſimum Lælapam nomine donauit. & duo haſtilia ineuitabilia, cumq.in amplexus rogauit. ille reſpondit iuſiurandum ſe habere, cum coniuge mutuæ caſtitatis, Quo audito Aurora reſpondit.Vt probes igitur cōiugis caſtitatem, muta te in mercatorem.quo facto ille it ad Procrin,& oblatis muneribus impetratoq.coitu,confeſſus eſt maritū ſe eſſe, quod illa dolens,cum audiſſet a ruſtico quodam amare eū Auroram q̄ inuocare conſueuerat,ad ſiluas profecta eſt. & in frutetis latuit ad deprehēdendum maritum cū pellice. qui cum more ſolito Aurorā vocaret, Procris egredi cupiens fruteta commouit,ſperans Cephalus feram haſtam ineuitabilem iecit, & ignarus interemit vxorem. [Mæſtamq Eryphilem] Hæc Amphiarai auguris Argiui vxor fuit, quæ latentem bello Thebano maritum Polynici prodidit, monili accepto qđ ante vxori dederat. qui ductus ad præliū hiatu terræ periit.cuius filius Alcmeō poſtea matrem necauit, & eſt Oreſtis furore correptus. Vituperatur ſanè Virgilius.φ mæſtam dixerit, quam Stygerem legit,i. nocentem. Nam mæſtam eſt ςυγερὴ.Euadneq.] Vxor Capanei fuit, quæ ſe in ardētem mariti rogum præcipitauit.[Et Paſiphaen]Hæc vt diximus, tauri amore flagrauit [Laodomia]Vxor Proteſilai fuit.quę cum maritū in bello Troiano primum periiſſe cognouiſſet,optauit vt eius vmbram videret, qua re conceſſa non deſerēs eam in eius amplexibus periit.[Nunc fœmina Cæneus] Cæneus virgo fuit, quæ à Neptuno pro ſtupri precio meruit ſexus mutationem.Fuit etiam inuulnerabilis.qui pugnando pro Lapithis contra Centauros crebris ictibus fuſtium paulatim fixus in terra eſt, poſt mortem tamen in ſexum rediit. Hoc autem dictum oſtendit Platonicum illud.vel Ariſtotelicum, animas per μετεμψύχωσιν ſexum plerunque mutare,[Errabat]Vagabat Et bene alluſit,quia & amauerat,& ſe interemerat,vt quaſi incertum eſſet quem circulum poſſet tenere.[Obſcuram]Recenti morte vt diximus ſupra.[Infelix Dido]; Veniali vtitur ſtatu, & excuſat ſe per neceſſitatem,ne mortis cauſa fuiſſe videatur.[Verus mihi nuncius]Ka-

Cenis ſexum mutauit.

τὰ τὸ σιωπώμενον intelligendū, quod ſit nunciatus Didonis interitus. Alij ad ignem referunt viſum. Alij ad Mercurium qui ait, Certa mori. ſed in neutro eius ei etiam mortis genus eſt ſignificatum: & hinc dicit, Ferroque extrema ſecutam. Sanè qui nunciat. genere tantum dicitur maſculino. Quod autem nunciatur, licet neutro dicatur, tamen inuenitur etiam in maſculino. [Funeris heu tibi cauſa fui] ac ſi diceret, qui fueram ante voluptatis. [Si qua fides tellure ſub ima eſt] vbi promiſſa exitū non habent. Reſpexit autem ad Orpheum. qui receptum perdidit cōiugem. [Quæ nunc has ire per vmbras] argumẽtatur ex eo quod eſt ad inferos ſubire compulſus inuitum ſe reliquiſſe Carthaginē. Senta ſitu. Squallida. Et eſt trāſlatio a terra inculta. Situs autē proprie eſt lanugo quædā ex humore procreata. Et fit in locis ſole carentibus [Nec credere quiui] argumentationem tetendit: ac ſi diceret ſi credidiſſem, forte etiam deorū iuſſa contemnerem. [Siſte gradum] Diſcedere eam datur intelligi. [Extremum fato quod te alloquor. hoc eſt] aut quia Deus futurus eſt: aut quod melius eſt: quia poſt mortem tenebit alterum circulum, viris fortibus ſcilicet non amantibus datum [Torua] Pro torue. i. terribiliter. [Lenibat] Pro leniebat, & antique dixit: vt Squamis auroque polibant pro poliebant. Maiores enim in omnibus coniugationibus imperatiuo bam addebant, & faciebāt imperfectū ab indicatiuo: quod in tribus adhuc obſeruatur. in quarta etiam E additur, vt nutri nutriebam. [Lacrymaſque ciebat] Sibi. aut certe illud dicit. Sermo quidem eius lacrymas exciebat. ſed illa immobilis manſit. Tractum autem eſt hoc de Homero, qui inducit Aiacis vmbram Vlyſſis colloquia fugientem. quod ei fuerat cauſa mortis. Nam ciere eſt proprie alterius motu mouere [Incepto ſermone] à principio orationis. [Dura ſilex] Saxi eſt ſpecies: generalitas enim eſſe nō poteſt ſequente ſpecialitate. Nam cautem Marpeſiam, Parium lapidem dicit. Marpeſos. n. mons eſt Pariæ inſulæ. [Tandem] Quaſi diu deliberauerit. [Vmbriferum] Frondoſum. [Priſtinus] Prior: quod difficile inuenitur. Nam de hoc ſermone quærit & Probus & alij [Reſpondet curis] aut pari eam diligit affectione, quod in Aenea non fuit qui plus amatus eſt, & amantem deſeruit, vt expreſſio rei ſupradictæ ſit. [Aequatque Sichæus amorem] aut certe reſpondet curis. par eſt mortis ſimilitudine. Ferro enim vterque conſumptus. [Proſequitur lacrymis longe] Oculis eam ſequebatur humentibus.

ASCENSIVS.

NEC procul, &c.] Proſequitur inſtitutum ſuum. deſcribit enim locos, & gradus, in inferno exiſtentium, dicens, quarto loco diſtinari miſeros amantes, in quo ordine, eſt nōnulla æquitatis ſaltem humanæ ratio. Nam infantes ad Elyſios non mittuntur, quia nihil meruerunt: neque ad tartara, quia neque demeruerunt. ſunt ergo in primo limine: damnati autem falſo crimine quia malum infamiæ non vitauerunt, nec munus vitæ expleuerūt (loquor ſecundū Ethnicos) ſecūdo loco deputati ſunt. Qui vero ſibi mortem pepererūt, quamuis certiſſime apud nos damnati perhibentur, tamen quia furore videntur grauiſſimo rapti, tertio loco addicuntur. Amantes vero quorum magis voluntarius videtur furor, quarto gradui ſubdūtur. de quibus nunc ſermo, eſt. & Donat. ſic dixit [Fuſi in omnem partem] Quocunque oculos tendere poterant. [Secretos] aut in abdito conſtitutos, aut ſeparatos. [Curæ non ipſa in morte relinquunt] Tanta fuit vis amoris, vt poſt mortē ab iiſdem curis non desererentur. Hæc ille. Ordo eſt. Nec, id eſt & non, procul hinc, id eſt ab hoc iam dicto loco, campi lugentes. i. lucis egentes, aut lugentium, quia miſerorum amantiū, monſtrantur exiſtentes fuſi in omnem partem, quia ex omni genere mortalium, reperiuntur amoribus confecti, dicunt, ſup. enim illos, ſic, videlicet, lugentes, nomine & quia non dicit, qui dicant, intelligemus omnes ij, ſup. quos amor durus. i. itollerabilis, aut immedicabilis, peredit, id eſt abſumpſit. tabe lenta. i. cōfectione ſanguinem corrumpente, crudeli. id eſt inclemēti. celant hic. i. hoc quarto loco, calles, id eſt vias frequentatas, & duras exiſtentes, ſecreti. id eſt ſemoti ab alijs & ſilua myrthea. i. ex myrtho, quæ eſt in tutela Veneris, tegit & ſup eos, aut, & quos ſilua myrthea tegit, curæ non relinquūt, ſupple eos, in ipſa morte, quia amant, & curis afficiūtur, ēt poſt mortem (nam. vt poſtea apertius dicetur, qualis quiſque inuenitur in morte, talis iudicatur, & in ea affectione permanet) Ipſe, ſupple Aeneas, cernit hic locis Phædram, filiam Minois, quæ Hippolytum priuignum ſuum deperibat, & Procrin, vxorem Cephali, & ab eo, ob zelotypiam interemptam, & Eryphilem, coniugem Amphiarai, mœſtam, quia nocentem ob culpā. ſ. nam non eſt ob id vituperandus Maro, quod mœſtam dicit.

Nota.

licet enim nocens, crimen in maritū commiſit, mœſta tamen & a filio interempta fuit: Eryphilem, dicit, monſtrantem vulnera crudelis nati, id eſt a crudeli filio illata & cernit Euadnem, filiam Martis, ex Thebe, & coniugem Capanei, quæ ſe in ardentem mariti rogum inieceiat. & cernit Paſiphaem. Minois vxorem & Solis filiam quæ Tauri amore arſit, vt in principio huius 6. dictum eſt. Laodomia, vxor Protheſilai, qui primus in bello Troiano periit & vxor ipſa in eius vmbræ complexibus in comes. his ſuperioribus amatricibus, & Cœneus, quondam iuuenis, id eſt mutatus in ſexum virilem. nam vt virgo, raro de viro ita iuuenis, raro de fœmina legitur. & nunc fœmina rurſus. i. iterum, & reuoluta, id eſt reuoluto tempore mutata, in figuram veterem. i. priſtinam, ſcilicet fœminam. Inter quas errabat Dido Phœniſſa, id eſt ex Phœnicia & Phœnicum regis filia, errabat. id eſt vagabatur exiſtens recens a vulnere, id eſt propter vulnus, paulò ante ad inferos demiſſa, quam heros Troius, id eſt Troianus, aut Trois, cognatus. ſ. Aeneas, vt. i. poſtquam, ſtetit iuxta, ſup. eam agnouit per vmbram obſcuram, qualem quis, aut videt lunam ſurgere. id eſt oriri primo menſe. i. in principio menſis. hoc eſt in nouilunio, aut putat ſe vidiſſe per nubila, id eſt nubium caliginem, & ſupp. Aeneas demiſit. i. deorſum miſit lacrymas. & affatus eſt dulci amore, id eſt more dulciter amantium, ò infelix Dido. ergo. ſ. quia te hic oſtendo, nuncius verus, id eſt veridicus & vera nūcians, venerat mihi, id eſt ad me. ſ. nuncians te extinctam, id eſt mortuam. & ſecutam extrema. i. vltima rerum. hoc eſt mortem, quia Mors, vltima linea rerum eſt, ferro. i. gladio, in quem incubuerat. Heu, dolentis interiectio, ego fui tibi cauſa, id eſt occaſio, funeris, id eſt mortis, ego iuro per ſidera, per ſuperos, & per. ſup. eam fidem ſic qua. id eſt aliqua fides ſit ſub ima, id eſt profunda tellure, hoc eſt apud inferos, quod. ſupple ò regina, ego ceſſi de tuo littore. ſ. Carthaginenſi, inuitus, quia deorum imperio coactus, ſed ſi inuitus. mirāda eſt amoris vis. quæ etiam tantum virū irretiuerat. Sed iuſſa deum, id eſt deorum. quæ cogūt me nūc ire per has vmbras. i. per loca ſenta. i. ſqualida. ſitu. i. lanugine immunda, & mucore creſcēte in loco humido per quem rarus eſt tranſitus, & per noctem profundam (Probatio eſt ergo a maiori & difficiliori, nam ſi iuſſa deum impulerunt ire ad inferos, facile potuerunt abſtrahere à Carthagine in Italiam) hæc dicit, iuſſa Deū, egere. i. impulerunt me ſup. à Carthagine, ſuis imperiis, nec quiui. i. valui, aut potui credere. me ferre. i. allaturum tibi, meo diſceſſu, hūc tantum dolorem, vt. ſ. teipſam interimeres, ſiſte. i. firma gradum. id eſt greſſum tuum, aut iter, & ne ſubtrahe. pro ne ſubtrahas te noſtro aſpectu pro aſpectui. Per hoc tacite ſignificat eam ad verba Aeneæ fugā paraſſe. vnde addit, Quem fugis? hoc quod ego alloquor te, extremum, id eſt extremo loco, eſt fato. i. per fatum, aut per deorū permiſſionem, Aeneas lenibat, pro leniebat. i. mulcebat & mitigabat talibus dictis. i. verbis, animū. ſ. Didonis, hoc eſt a parte totum, ipſam Didonem, aut ſimulacrum eius. ardentem. ſ. ira, & tuentem. i. inſpicientem, torua. i. torue. hoc eſt minaciter, & terribiliter & ciebat. i. prouocabat potius ex ſe, quam ex illa, nam poſſumus & nos, ad lacrymas prouocare. Nam illa. ſ. Dido. auerſa. ſ. ab Aenea, in ſignum indignationis, tenebat oculos fixos, ſolo. id eſt in terram, nec mouetur magis vultūm. id eſt non habet magis motum vultum ſermone incepto. ſ. ab Aenea, ſed non completo, quia nihil reſpondet quam ſi ſilex dura ſtet. ſ. ante Aeneam. hoc eſt ſtatua ex ſilice, aut cautes. i. lapis durus, Marpeſia. i. Paria. hoc eſt ex Paro inſula. vbi marmor, candidū, & durum eſt. Ipſa corripuit. i. ſimul rapuit ſeſe, tandem. i. poſt multā indignationē & refugit inimica. i. infenſa, in nemus vmbriferum. i. frondoſum, vbi Sichæus coniux, priſtinus. i. prior, reſpondet illi curis. i. ſolicitudinibus amorū & æquat. i. æqualem, facit, amorem, ſ. ſuum, in illam, cum amore illius in ſe. Nec minus. i. nihilominus, Aeneas perculſus. i. percuſſus, & afflictus, caſu iniquo, quod. ſ. inuitus & ignorans, ad mortem cōpulerat. proſequitur lacrymans. & miſeratus eſt. i. miſericordia proſecutus eſt, longe. i. per longum ſpatiū. euntem. i. aufugientem. ſ. Didonem. De qua lectione addamus & illud Donati, qđ, vt expoſitio tex. è regione eius haberetur, ſuperioribus detraximus. & in hunc locum recepimus. [Vmbram Obſcuram.] Cum dicit, vmbrā obſcuram habuit aliquid luminis, id enim eſt obſcurum quod oſtēdit aliquam lucem. ſed & maximas habet mixtas tenebras [Demiſit lacrymas] Nō cogitauit flere, nam dolor verus, repentinos fletus, non coactus excludit. [Infelis Dido] Perſonarum. & cauſarum ratio habetur. Dido fuit aſpera propter recentis facti cauſam, cuius quantus dolor fuerit, oſtendit exitus. Acerbitas etiam

Mors id

vulneris & aſpectus auctoris, dolorem duplicabat. Aeneas autem, ſe reū agnoſcit, & interpoſitā purgatione, factum fatetur. Infelix Dido, oſtendit dolorem, quod miſerabiliter ferat, & augetur, quod ferro perierit [Per ſidera] Firmamentum ponit purgationis, quia apud illā fide carebat, & quia hominum teſtimonium adhiberi non poterat, adhibet deorum. [Et ſi qua fides] Quia neſciebat, quod genus iuriiurandi aput inferos eſſet, poſuit generalem iurationem [Inuitus] Non te fugi, ſed potiorum iuſſis, ceſſi. [De tuo littore,] q.d. mutaui locum, ſed de animo te timui. [Nec credere quiui] Mēdacio veriſimili tutatur causā ipſa primo ſilēdo, & ſe auertēdo, & poſtremo fugiēdo, oſtēdit iiā.

VARIA LECT. SERV.

NEC procul hinc] In Rom. lib. & aliquot alijs manuſcriptis. Hic, habetur. [Crudeli tabe peredit] In antiquioribus aliquot exempl. Peremit, legitur. [His Phædrā, Procrinq.] Neque illud placet quod in Ro. lib. Procnin, legitur. [Fato reuoluta] In Ro. Reuocata, legitur. [Primo quis] In antiquis pleriſque libris, Qui legitur. [Auerſa tenebat] In lib. aliquot antiq. Aduerſa, legitur. [Vultū ſermone] In libris liquut antiq. Vultu, caſu ſeptimo, legitur. [Proripuit ſeſe] In Rom. lib. in Oblongo, in Med. & pleriſque alijs antiquis, legere eſt. Corripuit ſeſe [Caſu perculſus] Veteres omnes lib. quos legi ferè paſſim, Percuſſus, legunt. [Proſequitur lacrymans lōge, & miſeratus euntē eſt] Vltima huius carminis dictio, Eſt, nuſq̄ in antiquis exemp. habet. In Ro. lib. verſus totus ita legitur, Proſequitur lacrymis lōge, & miſeratur euntem.

Inde datum molitur iter: iamq. arua tenebat
Vltima, quæ bello clari ſecreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
Parthenopæus, & Adraſti pallentis imago.
Hic multum fleti ad ſuperos, belloque caduci
Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernēs
Ingemuit, Glaucumq., Medontaq., Therſilocūq.
Tres Antenoridas, Cererique ſacrum Polybetē,
Idæumque etiam currus, etiam arma tenentem.
Circunſtant animæ dextra, læuaque frequentes:
Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt: iuuat vſque morari,
Et conferre gradum, & veniendi diſcere cauſas.
At Danaū proceres, Agamemnoniæq. phalāges
Vt videre virum, fulgentiaque arma per vmbras;
Ingenti trepidare metu; pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
Exiguam inceptus clamor fruſtratur hiantes.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora, manuſq. ambas, populataque tēpora raptis
Auribus, & truncas inhoneſto vulnere nares.
Vix adeo agnouit pauitantem, & dira tegentem
Supplicia, & notis compellat vocibus vltro.
Deiphobe armipotēs, genus alto à sāguīe Teucri,
Quis tam crudeles optauit ſumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? mihi fama ſuprema
Nocte tulit, feſſum vaſta de cæde Pelaſgum
Procubuiſſe ſuper confuſæ ſtragis aceruum.
Tūc egomet tumulum Rhœteo in littore inanē
Conſtitui, & magna manes ter voce vocaui.
Nomen, & arma locū ſeruant te amice nequiui
Conſpicere, & patria decedens ponere terra.

DAtum molitur iter] Peragit. Datum autem, dixit, aut ratione fati, aut oblatū fortuito, qđ τυχὸν dicunt. [Arua tenebant Vltima] atqui multa adhuc ſuperſūt, ſed dixit quantum ad y, pertinet literam. In his .n. quæ dixit, mixta ſunt virtutibus vitia. In his autem quę dicturus eſt, nocētū pœnas à priorum ſegregat meritis. Nam inferi (vt diximus ſupra) humanam continent vitam, hoc eſt animam in corpore cōſtitutam. Hæc autē, quæ dixit mixta eſſe manifeſtum eſt. Licet .n. in viris fortibus laudetur virtus, eſt tamen vituperabile alienū imperium cædibus occupare. Item amare priuignū, crimen eſt virtus, maritum. Alij diſtinctione mutata dicunt, Tenebant arua, quę vltima viri fortes frequentant .i. quæ poſſident vltima. [Hic illic occurrit Tydeus] Althææ, & Oenei filius, quem i bello Thebano Menalippus extinxit. [Parthenópæus] Menalippæ, & Martis, ſiue Melanionis filius rex Arcadiæ, qui Thebana bella puer admodum petiit. [Adraſti pallentis imago] Rex Sicyonis Adraſtus primo fuit, poſt Argiuorum ſocer Tydei, & Polynicis. Quod autem ait Pallentis, aut epithetō eſt vmbræ, aut illud reſpexit quia in bello Thebano cōſumptis ſex ducibus ſolus aufugit. Fugæ autem comes ſemper eſt pallor [Hic multum fleti] i. nobiles, quorū mortem magna ſequitur lamentatio. [Ad] Pro apud. [Caduci] Mortui, à cadendo. Vnde & cadauer dicitur. [Longo ordine] Ingenti multitudine, vt, Pueri & pauidæ longo ordine matres, non ad ordinem ſtantes, Sanè minus eſt, In longo ordine, In ingenti multitudine. [Tres Antenoridas] Multi ſupradictos accipiunt, quod falſum eſſe Hom. docet, qui eos commemorat. [Cereri ſacrum] Sacratum, nomen pro participio. [Idæumque] Quem aurigā legimus Priami. [Etiam] adhuc, vt. Quæ cura nitentes Paſcere equos, eadem ſequitur Tellure repoſtos. [Vſque] Diu. & eſt aduerbium. [Trepidare] Pro trepidabant. [Ceu quondam petiere rates;] Oſtendit vitia nec morte finiri. [Fruſtratur hiātes] Decipit clamare cupientes. Nec nos moueat, quod alijs vmbris verba dat, his ſilentium. Timorem enim exprimit, qui viuis quoque adimit vocē: vt, Obſtupui, ſteterūtq. comę, & vox faucibus hæſit. [Deiphobum vidit,] Qui Helenam duxerat, mortuo Paride. [Ad cuius domum primum ire neceſſe erat] Vbi fuerat cauſa bellorum: vt; Iam Deiphobi dedit ampla ruinam, Vulcano ſuperante, domus. [Lacerum] Pro laceratum .i. habentem ora dilacerata. [Populata] Vaſtata, ideſt deformia ſublatis auribus. [Truncas] Truncatas. [Inhoneſto] Turpi. Terentius, Illum ne obſecro inhoneſtum hominem, quem mercatus eſt here, ſenem mulierem? [Pauitantem] Ne agnoſceretur timentē. [Tegentem] Tegere volentem. Nam truncatis manibus quid tegebat? Tegere autem eſt celare, vt ecōtra nudare eſt indicare, vt, Traiectaque pectora ferro Nudauit. [Notis vocibus] amicabilibus. [Optauit ſumere] Elegit vt ſumeret [De te] Pro in te. [Rhœteo in littore] Vbi erat Aſylum Aiacis, ſicut in Sigæo, Achillis. Et bene illic quaſi vbi tutatus eſſe potuerim. Sanè Rhœteium dicitur, & facit Rhœteum, ſicut etiam Cythereia. & Cytherea. [Et arma] Depicta. ſ. Seruant] Tenent [Te] Tuum corpus, vt, Nunc me fluctus habet.

ASCENSIVS.

INDE datū &c.] Docet quo progrediendo ad quintū circulum peruenerunt, in quo bellatorum ſunt animæ. nam & Martius furor dicitur, ſicut & amorum. Nō ergo ſola bellādi gloria, purgatas facit animas, & ad Elyſios ducit. Nā, qui bello etiam iuſto inſudāt, multa ſępe deteſtāda committunt, quia tamen, neque omnino reprobandi ſunt, qui arma tractant, nec approbandi, non dicūtur, aut in ſummo ſiniſtrę partis literæ Pythagoricæ, neque in ſummo dexteræ. De qua re dicit Don. ſic. [Multum fleti] Quia propter ſuas virtutes, magnū reliquerant luctum [Sacrum Polybetem] Oſtendit numina, ſuos in morte iuuare non poſſe. [Proceres] Non tantum ordine, ſed meritis Phalanges, ac ſi tota Gręcia, ad inferos migraſſe videretur. Oſtendit igitur, quanti Aeneā hoſtes feciſſent in bello, oſtēdit etiam, non ſine multa ſua cæde viciſſe Græcos. [Tegentem] non quia poſſet manibus, ſed quia toto ſe corpore ſubtrahere conabatur, aut totum auertere. [Quis] Non tam interrogantis hæc ſunt, quàm admirantis, & dolentis. Admiratur primo, cogitare quempiam potuiſſe, tot aduerſa ſupplicia in viro tam forti: deinde, quod auſus eſſet implere: deinde, quod totum corpus ſupplicio inſectatus eſſet. [Feſſum procubuiſſe ſuper aceruum] Magna laude afficit, non enim dicit, occiſum: ſed, procubuiſſe laſſatum. [Egomet,] Quaſi dicat non alijs commiſi. [Inanem] Quia inter hoſtes confuſos iacens, reperiri non potuiſti. [Te amice] Feci, quod potui, non quod volui, quia te reperire nō potui. Hæc ille. Ordo eſt. Aeneas molitur, id eſt cum molimine, & ſummo conatu pergit. Inde, id eſt deinde, aut potius, ab eo loco, iter datum, id eſt conceſſum ſibi à fatis, cum ceteris negatum ſit, ab eo vno circulo, tranſire ad alium, niſi pur-

gatione

gatione facta,& tenebant iam arua, quæ vltima.i.quas vltimas partes:aut,quorum vltimas partes,clari bello frequentant ſecreta,aut(ſm Seruium)tenebant vltima arua.ſ.purgandorum hoc eſt qrorum operationes habent mixta virtutibus vitia, quæ.ſ. loca, ſecreta. i. ſepoſita ab alijs locis, clari bello frequentant.i. habitant,& colunt frequenter,Tydeus,pater Diomedis. & filius Aenei,occurrit hic.i.hoc loco illi.ſ.Aeneæ,& Parthenopæus, filius Atalantæ(vt Beroaldus docuit ſupra,ad illud. Triſtisq. ſenectus)inclytus.i.glorioſus,& clarus armis, ſupp. occurrit illi hic, & imago Adraſti pallentis.ſ.præ timore,quia aufugerat.hic,ſup. occurrunt,illi Dardanidæ,multũ fleti,ad ſuperos.i.nobiles quorum mors fletibus honorata eſt,& caduci.i.qui ceciderunt, bello.i.per bellum,aut in bello,quos ille.ſ.Aeneas, cernens omnes

Glaucus. longo ordine,ingemuit.i.multum gemuit.ſ.Glaucum, Medonta,& Therſilochu viros illos, Troianis olim fauores. Glaucus .n.erat Liciorũ ductor, cuius ſingulare certamẽ deſcribit Hom. lib.Iliad.vj.dicens,eos infecta pugna deſiſſe,mutatis armis aureis Glauci,pro ferreis Diomedis,vt Horat.j.Ser. meminit. Fuit aũt (teſte eodem Hom.lib.II.Iliad.) quidam Medon, filius nothus Oilei ex matre Rhena, ſed hic de Troiano loquitur. Fuit itẽ

Polybetes Idæus,quidam filius Daretis,cuius idẽ meminit. Fuit & alius filius Priami,cuius etiam meminit,dum introducit Priamum veniſſe in caſtra Achillis. Polybetes autem fuit ſacerdos Cereris, vnde in ſecundo dictum eſt:Templumq. vetuſtũ deſertæ Cereris,interfecto.ſ. ſacerdote. Et ſup. vidit hic,treis Antenoridas.i. Antenoris filios,qui ſunt Archelochus,Acamas,& Elycaon, & Polybetem ſacrum.i.ſacratum Cereri,& Idæum, Priami aurigã tenentem,ẽt,i.adhuc.ſ.apud inferos,currus, & ẽt arma. Animæ frequentes.i.crebræ circonſtant,dextra,& læua.i ſiniſtra. ſ. parte,nec ſatis eſt,vidiſſe ſemel,ſed iuuat.i.delectat vſque.i. continuo immorari,dubium autem vr̃, an Aeneam delectet videſſe animas:an animas,Aeneam:ſed potius dixerõ,q̃ animæ affectauerint videre Aeneam quia ſequitur,& ſup.iuuat,conferre gradum.i.congredi,& diſcere cãs veniendi.i.cur Aeneas aduenerit. Et proceres Danaum.i. Græcorũ, & Phalanges Agamemnoniæ .i.quaſi totius exercitus, qui ſub Agamemnone ſtipendia fecerant,vt.i poſtq̃,videre virũ,ſ.Aeneã,adhuc viuũ,& arma. ſ.eius, fulgẽtia p vmbras,trepidare,pro trepidabãt,aut cęperunt trepidare ingenti metu.Pars,ſup.cęperunt vertere terga,ceu.i.veluti, petiere quondam rates i.naues ſuas,pars.i.partim,ipſi,ſup. cœperũt.tollere,i.eleuare,vocem exiguam,quia veram vocẽ, vmbræ non habent, vnde clamor inceptus fruſtratur hiantes.i.facto hiatu clamare putantes. Si tñ nullus vagitus ploratus, aut vox fuit apud inferos,nõ ẽt potuiſſent loqui.Atq; ipſe Aeneas, vidit hic.i. in hoc campo bellatorum Deiphobũ (quia Græce, Deiphobos,dr̃ nõ ſcribetur, Deiphobus,ſed quatuor ſyllabarũ eſt)Priamidem.i.filiu Priami,ex Hecuba laniatũ toto corpore, & lacerũ ore crudeliter i.habẽtem ora crudeliter. & immaniter lacerata,ora(dicit) & ambas manus. & tẽpora.i. partes capitis, ſm auriculas,populata.i.ſpoliata,& denudata. aurib.i.auriculis raptis.i.ablatis,& nares.i.naſi meatus,truncas.i. truncatas, vulnere inhoneſto.i.turpi,quia honeſtum,pulchrum vocamus. Ipſe vix.i.cũ difficultate,adeo.i.omnino,agnouit,ſup.eum.pauitãtem.ſ.pręrubore,& tegẽtem dira ſupplicia.i.plagas dire illatas, pro ſupplicio,& compellit.i.alloquitur,cum appellatione eius, vltro.i.priuſquã ille ſe offerret vocibus notis.i.ſermone patrio, aut ꝓprio nomine ò Deiphobe armipotens genus.i.progenies ab alto ſanguine Teucri,quis optauit ſumere de te tam crudelis pœnas?q d.immaniſſimus nimirum fuit,& ſi forte talis reperiri potuit,qui vellet.cui licuit.i.cui permiſſum eſt à dijs, tantum.ſ. pęnarum ſumere de te:q d ẽt,ſi quis voluiſſet,deos tñ permittere non debuiſſe.Fama tulit.i.detulit, mihi.i. ad me, te feſſum ſuprema nocte.i.cum Troia excideret,de vaſta cęde.i.occiſione, Pelaſgum.i.Græcorum,quos occidiſti,procubuiſſe ſuperaceruũ .i.cumulum,ſtragis.i.ſtratorum,congregationis confuſæ.i.mixtæ,ex nobilibus,& ignobilibus ex amicis intẽr ſe, & inimicis, Egomet i.in propria(vt dicunt)perſona,non habens fidem alteri,conſtitui tũc.ſ.poſtquam id audiueram,tumulum inanem.i. cenotaphium.ſepulcrum ſimulatum,quod pro vero erat, dum cadauer haberi non poterat,in littore Rhęteõ.i.Rhœtei promõtorij Troiani,& vocauiter,magna voce,manes.ſ.tuos.i.ſpiritus vagos,vſq; ad exequias ſepulturæ,ſm Ethnicos. Nomen.ſ.tuũ. & arma.i.inſignia tua ſeruant locum.ſ. ſepulcri, ò amice, ego nequiui conſpicere te.i.ſimulacrum tuum,aut corpus tuum, & ponere illud terra patria decedens.i.cum decederem, terra patria.i.de patria mea.poteſt enim bis conſtrui.

VARIA LECTIO

IDAEVMQVE etiam currus] In Rom.lib.Currum, vnitatis numero, abſque vlla colliſione legitur. [Veniendi diſcere cauſas] In antiq. lib. Rom.& aliquot alijs,Poſcere cauſas, legitur [Vaſta de cæde] antiqui omnes lib. legunt, Vaſta te cæde. [Rhœteo in littore] In Rom.lib. abſque præpoſitione, Rhœteo littore,ſcriptum eſt.[Nomen & arma locum ſeruant] In Longobardico lib. Locus,nominatiuo caſu legitur.

Atq.hic Priamides. Nihil ò tibi amice relictũ eſt:
Omnia Deiphobo ſoluiſti,& funeris vmbris.
Sed me fata mea,& ſcelus exitiale Lacænæ
His merſere malis.illa hæc monimenta reliquit.
Nãque vt ſupremam falſa inter gaudia noctem
Egerimus,noſti,& nimiũ meminiſſe neceſſe eſt:
Cum fatalis equus ſaltu ſuper ardua venit
Pergama,& armatũ peditem grauis attulit aluo.
Illa chorum ſimulans,euantes Orgia circum
Ducebat Phrygias: flammã media ipſa tenebat
Ingentem,& ſumma Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis,ſomnoque grauatum
Infelix habuit thalamus,preſſitque iacentem
Dulcis,& alta quies,placidęque ſimillima morti.
Egregia interea coniux arma omnia tectis
Emouet,& fidum capitis ſubduxerat enſem:
Intra tecta vocat Menelaum,& limina pandit,
Scilicet id magnum ſperans fore munus amãti,
Et famam extingui veterum ſic poſſe malorum.
Quid moror? irrũpũt thalamo. comes additẽ vnà
Hortator ſcelerum Aeolides.dij talia Graiis
Inſtaurate,pio ſi pęnas ore repoſco.
Sed te qui viuum caſus,age fare viciſſim,
Attulerint pelagi ne venis erroribus actus?
An monitu diuum?an quæ te fortuna fatigat,
Vt triſtes ſine ſole domos,loca turbida adires?

SERV. OMnia ſoluiſti] Quia cõſtituto tumulo manes vocauit. [Et funeris vmbris] ſepulturæ meæ vmbris. Nã funus illic eẽ nõ potuit. Vbi nec cadauer q̃dẽ fuerat.[Fata mea & ſcel' exitialẽ Lacænæ] Scd̃m Mathematicos, q dicũt ẽt inimicitias ex fato deſcendere. Vñ iſta cõiunxit fatum,& ſcelus Helenæ,p quę ibi mors cõtigit [Monumenta] Sermo medius,dictus ab eo quod moneat mentẽ. Vnde eſt hic de malis. Econtra in tertio. Manuum tibi quæ monumenta mearum.[Egerimus] Rimeti neceſſitate corripuit.[Meminiſſe neceſſe eſt] Cicero, Cui placet, obliuiſcitur, cui dolet,meminit. Ergo q̃a dolet,meminerit neceſſe ẽ.[Fatalis]Mortifer: vt, Fatiferũq. enſem.[Sup ardua venit Pergama.] aut q̃ in arce eſt poſitus,aut q̃a deiectis muris ſupra tractus eſt.[Grauis] Grauidus,vt,Grauis tentabũt pabula fœtas. Supra aũt dixerat.Fęta armis.[Euãtes]Euãtes Phrygias, aliter, non ſtat verſus,Euãtes autem Bachãtes, à Libero q̃ Euã dicitur. Chorum autem ait multitudinem in ſacra collectã.[Circunducebat] Diuiſit in duos verſus vnam partem,ſed ideo quia eſt compoſita. Lyrici vero ẽt incompoſitam partem orationis ĩ duos diuidũt verſus. [Confectum curis]atqui vacauerat gaudijs, ſed illud oſtẽdit quod ait Stat. Stant veteres ante ora metus.Nam curæ ferebantur ſuo impetu ex priſtino bellorũ tumultu. alij hanc ipſam curã volunt, qđ habebat cõiugẽ pniciosã maritis.Vnde ſequitur. Egregia interea cõiux, p Ironiã. [Vocat Menelaũ, & limina pandit] ante pãdit, & ſic vocat, vt: Subeũt luco fluuiũq. relinquũt. [Id magnũ ſpetãs fore munus amãti] Putauit ſe vitia p̃ crita pñtibus poſſe celare,qđ ẽt ſequens indicat verſus.[Aeolides] Vlyſſes q̃a vbique talis inducitur. Nam Anticliæ filius eſt,q̃ ante Laertę nuptias clam cum Siſypho Aeoli filio cõcubuit. Vñ Vlyſſes natus eſt Hoc ei ẽt in Ouidio Aiax obijcit, quid ſanguine cretus Siſyphio. Alij illũd

legunt

legunt,de quo nuſquam legimus.[S.]Si quidē.[Viciſſim] quia ipſe naſtauerat.[Pelagi ne venis erroribus actus?]nō ad inferos, ſed ad locū in quo inferorum deſcenſus eſt.i.ad Auernum ſi in tra terram ſunt inferi. Alij altius intelligunt.qui ſub terra eſſe in feros volunt ſecundum chorographos & geometras,qui dicunt terram σφαιροειδῆ eſſe,q̄ aqua.& aere ſuſtentatur,quod ſi eſt.ad antipodes poteſt nauigatione perueniri, quia quantum ad nos ſpectat,inferi ſunt,ſicut nos illis.Hinc eſt, q̄ terram eſſe inferos dicimus quanq̄ illud ſit,quia nouē cingitur circulis. Tiberianus etiam inducit epiſtolam vento allatam ab Antipodibus . quæ habet,Superi inferis ſalutē.qua occaſione tractat reciprocū hoc quod diximus ſupra. Nam pudet ores et animas per μετεμψυχωσιν dicunt ad alterius climatis corpora tranſire,nec in eo orbe verſari, in quo prius fuerint.vnde ait Lucanus:Regit idem ſpiritus artus orbe alio longæ canitis ſi cognita vitæ. Sciendum tamen Homericum eſſe.Nam & illic Elpenor ſimiliter Vlyſſem interrogat.[Sine ſole domos]non eſt contrarium Solemq. ſuū ſua ſid. ra norunt.Illud enim de campis Elyſiis dicit.

ASC. ATQVE hic Priamides]ponit reſponſum Deiphobi idem aſſerentis,videlicet amicum eſſe,& p nimi viuum:talis n.vbiq in ducitur propter Caſarem vſque à pœnitentiam clementem. Docet,quomodo ſic lacer appareat. Circa quē locum dicit Don ſic [illa]propter odium nomen nō poſuit ſic ſupra,Lacænæ,dixit. [Infelix thalamus]Vel quia in eo,talem habui vxorem,vel quia ibi,tot ſuppliciis ſum aſſectus.[Coniux]Ex hoc nomine,deteſtabilius ſcelus facit,quod violatum ſit con ugium.quod factū eſſe oportet Coniux non dixit.mea.ſed quæ multorum fuiſſet,neque ſe amaret. [Dij talia Graiis] pulchra apoſtrophe, & multa continens . Oſtendit autem tanti ſceleris ſolos deos vltores eſſe poſſe.[Age ſare]quærit optime Deiphobus. ſed poeta, optimo conſilio abſcindit reſponſionem, ne dicta iterum dicenda ſint. Hæc ille.Ordo eſt.Atque Priamides.ſ. Deiphobus,ſup.reſpondit, aut locutus eſt,hic.i.ad hæc dicta Aeneæ.ò amice,nihil relictum eſt tibi.i.à te,tu ſoluiſti Deiphobo omnia.ſ.quæ perſoluere amico poteras,& vmbris.i.ſimulachris funeris.quia verum funus eſſe non poterat,ſed mea fata.i.mala,ex fato ꝓuenientia aut ad quę natus mihi videor mala.& ſcelus exitiale.i.perfidia execrabilis. Lacænæ.ſ.mulieris,hoc eſt Helenæ, merſere me his malis , illa.ſ. ſceleſta Lacæna,reliquit hæc monumenta.i. memoriam facti,ſa cturā ſtigmata,nanque tu noſti.vt.i.qualiter.nos egerimus ſupremam noctē.i.magnam partem ſupremæ noctis,inter gaudia falſa.i.deceptoria,quia ſperabāt Græcos abiiſſe & ideo gaudiis,ae vino indulgebant,vnde dictum eſt in 2.Inuadunt vrbē ſomno, vinoq. ſepultam,ac neceſſe eſt nimium meminiſſe.i.nos memores eſſe,quod de Deiphobo manifeſtū eſt.de Aenea quoq..quia dixerat in 2. de malis Troiæ, & quorum pars magna fui, cum equus fatalis.i.fatis volentibus nobis,fatum.i.exitium ferens.venit ſaltu.i.ſaltuit quodammodo , quia ruptis muris ſuper pergama.i.mœnia Troiana,ardua.i. valde alta.& tamen equus,adhuc altius extollebat caput,& ipſe equus grauis.i.fœtus,attulit aluo .i.in aluo ſua ꝑeditem armatum.quia dictū eſt: Vterumq armato milite complet.Illa.ſ.nota adultera.& ſundi noſtri calamitas Helena ſimulans chorū.i.choream bacchantium,præ lætitiā ducebat Orgia.i.feſta Bacchanalia,quæ noctu fiebant,inter Phrygias.ſ.matronas,euantes.i. bacchantes.& Bacchum(qui Euan dicitur)inuocantes.Ipſa.q.d.in propria perſona, exiſtens media.i. princeps Bacchantium,tenebat ingentem flammam.i.facem.& vocabat Danaos ex ſumma arce , dato.ſ.indicio flammę. quod & nautis dari ſolet. Thalamus infelix.i. qui me infelicē fecit.torus.ſ.coniugalis cum Helena,habuit me tunc confectum curis.ſ. longi belli prateriti,& ſomno pñt , propter præterita vigilias. (Et bene dicit habuit me,& nō ego: habui, quia qui coactus, & oppreſſus cubat,haberi potius videtur , quam habere)& quies dulcis,& alta i.profunda,& ſimillima morti placidæ.i.trāquillæ. poſtquam tranſacta eſt,aut iam matura, preſſit me iacentē.i.profundiſſime obdormiui.Coniux egregia.i.inſignis. ſed maligni tate, aut ironia eſt, q.d.quam egregiam putauimus.qui pro ea tot bella ſubiuimus,emouet interea tectis.ſ. meis, omnia arma, & ſubduxerat.i.ſubripuerat.& clā abſtulerat , capiti.ſ. meo , enſem fidū.ſ.cuſtodem virorum fortium:nam ob timorem eius.nemo eos inuadere audet,& vocat Menelaū.ſ. primum maritum ſuū, intra tecta.& pandit.i.aperit .limina.i.oſtia. quæ ſunt ſuper limina.ſ.eum ironia amara. ſperans id fore amanti.ſ. Menelao. magnum munus.i.obſequium.aut beneficium.& famam.i.infamiā veterum malorum,poſſe extinguī.i.deleri.ſic.i. per tale munus. Quid moror.i.ad quid te pluribus ſuſpenſum teneo,ipſi.ſ. Græci innumeri irrumpunt.i.vi irruunt, thalamo. i. in thalamum noſtrum. Aeolides ideſt nepos Aeoli filius Siſyphi,videlicet Vlyſſes (qui per contemptum. Aeolides dicitur quaſi ex ſtupro genitus, non ex Laerte matrimonio ,vnde de cantu Sirenum,Sanguine Siſyphio generatus veſtus Vlyſſes)hortator.i. inſtigator . ſcelerum.i.ſceleratorum facinorum additur ſ.aliis comes, vna.i.pariter ò dii,inſtaurate.i.inſtituite ill is tali redd tr, hoc eſt ad æqualitatem pœnæ,Graiis.i.Græcis,talia ſ.facinora.ſi ego repoſco pœnas ore pio.i.inſonte.& quo deos colui.Sed age fare.i.eloquere & dic nobis viciſſim . qui caſus attulerint te viuum, ne pio an, venis actus erroribus pelagi?an monitu diuum?an quæ fortuna fatigat te,vt adires.i.adire compelleris , domos triſtes , & loca turbida ſine ſole ? huius interrogationis reſponſio, prius habita eſt,& ita non reſpondet Aeneas,vetante Sibylla .

VARIA LECTIO.

ATQVE hic Priamides] In Rom.lib & in quibuſdam aliis antiq.legere eſt.Ad quę Priamides.In Long.Ad quem.[Relictū eſt] In nullo ex his veterib.lib. inueni verbum,Eſt. [Irrumpunt thalamo] In Rom lib.ac pleriſq. aliis, Irrūmpunt thalamos, ac cuſatiuo caſu legitur.[Additur una] In lib. antiquis pene omnibus,Additus,ſcriptum eſt.[Age fare viciſſim, Attulerint]In antiquis aliquot,Attulerunt.

SERV. HAc vice ſermonum]Hęc ſacra, vt diximus ſupra, præter vnius diei ſpatium nō tenebant.vnde vetatur Sibylla ne inanib. fabulis dari, .i.ſtatutū,& legitimum ipſi tempus,quod autem dicit,Aurora medium axem traiecerat.illud oſtēdit, quod ſm Tuſcos dies ortus eſt à ſexta diei hora . Ortus.n.diei habet Aurorā. Don tñ dicit. Aurorā cum quadrigis poſitam,Solē ſignificare.[Breuiterq.] quod congruit morā obiurganti [Nox ruit]ſi per diem ſacra celebrantur,Ruit eſt imminet,ſi p noctem. Finitur . [Flendo] proprie.nam & lacrymæ,& gemitus fuerant.[Findit in ambas] Compendioſius,quam ſi duas diceret . Poteramus enim etiam tertiam ſperare . Sic ſalluſt inter ſecundum atque vltimum bellum Carthaginenſium quaſi tertium. [Iter Elyſium]ad Elyſium.de quo diximus ſupra [Malorum]impiorum: vt.Multa malus ſimulās vana ſpe luſit amantem. [Impia Tartara] Vbi puniuntur impii . [Ne ſæui] Ne iraſcere . Terentius:Ne ſæui tantopere, & antique dictum eſt. Nam nunc ne ſęuias dicimus, nec imperatiuo iungimus ad uerbio imperatiuis . [Explebo numerum] vt diximus ſupra. Explebo eſt minuam . Nam ait Enn. Nauibus explebant ſeſe,terraſq. replebant, quem Caper ſecuturus cū de præpoſitione ex, tractaret,hoc exemplum poſuit . Senſus ergo eſt, Minuam veſtrum numerum , & reddar tenebris . Nam circa Aeneam , & Sibyllam aliquid lucis fuiſſe intelligimus, quippe circa viuos. Vnde paulò poſt,Reſpicit Aeneas ſubito . Et reliqua Alii.Explebo, male putant complebo eſſe,

POE.Hac vice ſermonū roſeis aurora quadrigis
Iam medium ætherio curſu traiecerat axem.
Et fors omne datum traherent per talia tempus.
Sed comes admonuit,breuiterq.affata Sibylla ē.
SIB.Nox ruit Aenea,nos flendo ducimus horas.
Hic locus eſt,partes vbi ſe via findit in ambas,
Dextera,quæ Ditis magni ſub mœnia tendit:
Hac iter Elyſium nobis.at læua malorum
Exercet pœnas,& ad impia Tartara mittit.
Deiphobus cōtra:POE.Ne ſæui magna ſacerdos:
Diſcedam,explebo numerum, reddarq. tenebris.
I decus i noſtrum,melioribus vtere fatis.
DEI.Tantum effatus,& in verbo veſtigia torſit.
Reſpicit Aeneas ſubito,& ſub rupe ſiniſtra
Mœnia lata videt,triplici circundata muro:
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegeton, torquetq́ue ſonantia ſaxa.
Porta aduerſa ingēs,ſolidæq. adamāte columnæ:
Vis vt nulla virum,non ipſi excindere ferro
Cælicolæ valeant.ſtat ferrea turris ad auras:

vmbra

Tiſiphoneque ſedens, palla ſuccincta cruenta,
Veſtibulum inſomnis ſeruat noctesq., diesque.
Hinc exaudiri gemitus, & ſæua ſonare
Verbera, tum ſtridos ferri, tractæque catenæ.

vmbrarum.ſ.a quibus diſceſſe rat, numerum. Alij. Explebo numerum, dicũr, eſſe finitum tempus ſtatutum purgationi, & in corpus recurram: vt hoc ſit.[Reddatq. tenebris] Nã legimus, Clauſæ tenebris, & carcere cęco, vt ſit. ſenſus, Iraſceris mihi quaſi homo, nõne & ego homo futurus ſum? Alij dicunt cur iraſceris? in locis his ſum quandiu vitæ per vim ereptæ expleam tps, poſt tenebris. i. meis ſedibus reddar. Sed hæc oĩa, congrua loco non eſſe manifeſtum eſt. Non.n.intelligere poſſumus, Sibylla aliud volente. ſ. vt abſcederet, Deiphobum ad aliud reſpondiſſe. [I decus noſtrum,] aut, I ò decus noſtrum, vtere meliorib. fatis, inferorũ. ſ. cõparatione, quia ait ſupra, An q̃ te fortuna fatigat, Vt triſteis ſine ſole domos, loca turbida adires? aut certe, I decus & fatis vtere noſtrũ meliorib. i. quã aut ego, aut tu habuimus. [Mœnia lata videt] Tartarum dicit, quem vult eſſe carcerem inferorum. Quod aũt ait, Lata, nocentum exprimit multitudinẽ. [Triplici circundata muro] Valde munitum indicat locũ. [Torquet] trahit, voluit. [Porta aduerſa ingens] diſtinctione excludẽdum eſt vitium de duobus epithetis. [Solidoq. adamante] Lapis eſt duriſſimus, & tãtæ ſoliditatis, vt nec ferro poſſit infringi. [Vis vt nulla virum] Virum non ad ſexum retulit, ſed ad virtutẽ hoc eſt virorũ fortium, vt Cic. Virum res illa querebat, cum de viro forti diceret. Per hoc autem oſtendit nullum de tartaro ad ſuperos poſſe remeare, ne numinum quidem fauore. [Stat] eminet. Auras autẽ inferis congruas intelligamus. Stat. de Mercurio ait, Pigræ auræ eius impediebant volatũ. De illo.n.loco multi quærunt. Quis tantus plangor ad auras? Et Pollio dicit Aeneæ. & Sibyllæ, quas illi ſecum traxerant, cum conſtet eſſe etiam illic auras. [Exaudiri] exaudiebantur. [Tractæq. catenæ] & genitiuus ſingularis poteſt eſſe, & nominatiuus pluralis.

ASC. HAC vice &c.] Recitat qũo increpante Sibylla, quia tps negotio ſuo debitũ fando, nequidquam contereret derelicto Deiphobo, Aeneas tartara præter graditur, ad Elyſium tendens. Vnde Don. [Sed comes] quæ illi propterea iuncta fuit, vt omnibus inſtrueret ignorantem. [Breuiter] Ne longitudine ſermonis tps tereret, cum ipſa breuitatis admoneret. [In ambas] honeſta eſt locutio, in ambas potius q̃ in duas: intellige.n. quod ambas vias dixerit, quæ eſſent natæ ex vna [Melioribus vtere fatis] Placuit Sibyllam. & Aeneæ fęlicia ominatus eſt. [Mœnia lata videt] locũ deſcribit idoneum coercẽdis reis. Pimo, triplici muro clauditur, ne facile euadere poſſint. Portæ ita ſunt robuſtæ, vt neq. diuina vi, neq. humana poſſint frangi. Poſtremo oĩa fluuius claudit, q. & ſaxis, & fluminis tranſitum prohibet. Hæc ille. Ordo eſt. Aurora traiecerat roſeis quadrigis, quibus. ſ. inuecta erat. hac vice. i. durante hac viciſſitudine ſermonẽ, iam axem medium. in. ſup. curſu æthereo. i. quẽ facit in æthere, non illic. i. iam apud ſuperos, erat medium noctis, & ſi quid eſſet diei apud inferos medium diei, vnde quia nocte vna, omnia debebant peragi, q̃ peragenda erant apud inferos, vt cum ſequente ſole ad ſuperos redeant, & vt per inſomnia hæc omnia acta peritioribus ſignificentur, dicit, quia medio peracto apud inferos die, & apud ſuperos nocte, quia Aurora, mediũ curſu peregerat, quæ primo mane oritur, admonitum eſſe Aeneam à Sibylla, vt ad cætera properarent, quorum immemor videbatur, quia addit, Et fors, i. forte, ipſi traherent, p talia. ſ. colloquia, omne tempus datum. i. conceſſum eis apud inferos eſſe, ſed comes. ſ. Sibylla admonuit. & affata eſt, ſup. Aeneã breuiter. ſ. pro negocio ne quod carpit, cõmittat. dicit ergo. ò Aenea, nox ruit. i. imminet apud inferos, & deſinere incipit apud ſuperos. Nos ducimus. i. abſumimus, horas. ſ. multas, flendo, q.d. ea re opus non eſſe tũc temporis, hic locus eſt, vbi via findit ſe, in ambas partes. i. hic eſt biuium, cuius altera via, ſ. dextra. tendit ad locum beatorum, altera. ſ. læua, ad loca in æternum damnatorum. Dextra, ſup. eſt, q̃ tendit ſub mœnia magni Ditis. i. Plutonis, qui diuitias ſuas apud inferos habet, & (vt ſuperius ex Macr. allatum eſt) tunc primum diuites putabantur animæ, qñ erant receptæ in regna Plutonis, in Elyſios. ſ. campos: nã habet idem Pluton, etiam reorum, ac noxiorum carcerẽ. videlicet tartara. Hac. ſ. per dextram, eſt nobis iter Elyſium. i. ad Elyſios cãpos. At. i. ſed, læua. i. ſiniſtra, exercet pœnas malorum, & mittit ad tartara impia. i, in quibus ſunt impij, & nullus eſt pietati locus. Deiphobus ſup. locutus eſt, contra. i. econtrario, ò magna ſacerdos, ne ſæui, pro ne ſęuias. i. ne nimium excandeſcas ora, ego diſcedam. ſ. à vobis, & explebo numerum. ſ. quo manes mei corpori debentur. (Dicebat.n. Macr. in De ſomno Scip. vt dictum eſt illic, Triſtiſq. ſenectus animas ſociari corporibus quibuſdam numeris, q numeri dum ſuperſunt, perſeuerant, corpus animare, cum vero deficiũt. mox arcana illa vis ſoluitur, qua ſocietas ipſa conſtabat, aĩa aũt ipſa non deficit, quippe q̃ immortalis, atq. perpetua eſt, ſed impletis numeris. corpus fatiſcit. Vnde hic dr̃: Explebo. i. perficiam numerum, quo corpori obnoxius eſt ſpiritus) & reddar tenebris. i. vmbris corporis mei: I. i. valde. & ingredere: I, inquit, noſtrum decus, vtere melioribus fatis, quam. ſ. ipſe vſus ſim. Ipſe Deiphobus effatus eſt tantum. i. duntaxat hoc, & torſit veſtigia in verbo. i. ſimul cum vltimo verbo, auertit ſe Aeneas reſpicit ſubito, quia loquendo eo, perductus erat quaſi ignorans, & vidit ſub rupe ſiniſtra. i. quæ erat in ſiniſtra parte, quæ aſpera, & ruposa eſt in vertice, vt in litera Pythagoræ dictũ eſt. mœnia lata circundata triplici muro, q. ſ. mœnia, amnis rapidus. i. velociter arripiens. ſ. Phlegethon. i. fluuius ille. tartareus. i. in tartara tendens, ambit. i. circumfluit, flammis torrentibus. i. concremantib. nam ab ardore dr̃ Phlegethon, vt dictum eſt & torquet. i. impellit, ſaxa ſonantia. ſ. ex impetu. porta aduerſa. ſup. eſt ingens. (Nullum eſt epitheton, quod frequentius cum alio ponat ſine copula, Maro noſter. ac nomen ingens, ſicut, mõſtrũ immane ingens. &c. quod ideo forſitan facit. quia ingens habet vim aduerbij, ſignificans quaſi ſine gente. i. exemplo, aut genere, ſicut ergo vitioſum non eſt, porta aduerſa, ſine exemplo, aut genere, ita nec porta aduerſa ingens præcipue, hic quia verbũ interponitur ſic. Porta aduerſa eſt. ſup. ingens) & columnæ ſunt ſolidæ. i. firmæ, & integræ. ſup. ex adamãte. i. lapide illo duriſſimo, vſq. adeo vt nulla vis. i. nullum robur, virum. i. virorum fortium, hoc eſt nulla vis humana, non ipſi cœlicolæ. i. cęlum colentes, valeant excindere. ſup. eas ferro, quia ſanguine hircino duntaxat, ſecatur adamas, ſed licet ad naturam lapidis alludat, hoc quoq. dicit, quia in inferno nulla eſt redemptio. Turris ferrea, ſtat. i. erecta eſt. ad terrorẽ, ad auras. i. in altũ erecta, & Tiſiphone. i. furia infernalis, à torquendo dicta. ſedẽs ſuccincta palla cruenta, ſeruat inſomnis. i. exſomnis, & nihil dormiens, veſtibulum. i. introitum, vbi parua, aut nulla eſt ſtatio, ſeruat (dico) noctes, & dies. Gemitus. ſ. damnatorum, exaudiri, ſup. cęperunt, aut exaudiebantur, hinc. i. ab hoc loco. & verbera. i. flagella, ſæua. i. quibus ſæuæ, & diræ vtũtur vltrices, ſonare. ſ. cœperunt, aut ſonabant: tum. i. inſuper, ſtridor ferri, & cathenæ tractæ. ſup. ſonare cęperunt, aut ſonabant.

VARIA LECTIO.

ET in verbo veſtigia torſit] in Romano lib. Preſſit, legitur. [Subito, & ſub rupe] In aliq. libris antiq. verſus hic non habet, Et. copulatiuam. [Torquetq. ſonantia ſaxa] In Rom. lib. Tonantia ſaxa, legitur [Non ipſi excindere ferro Cęlicolę valeant] In Rom lib. & aliquot aliis antiq. Bello. pro, Ferro. habetur. [Veſtibulum inſomnis] In Long. in Med. & aliquot aliis vete. exemp. Exſomnis, legitur. [Et ſęua ſonare Verbera] Sunt antiq. lib. in quibus, Sonare, legitur.

COEL. RHODIG.

SED nos in ſanctis item literis legimus. Deum omnia in numero. mẽſura. pondere perfeciſſe. quę ipſa. & Plato aperte ſignificat, dum numeros, mẽſuras. ſolida in medium adducit. Sed per numeros intelligi vult ipſas rerum naturalium ſpecies. formasq. ſubſtantiales, quas etiam Ariſtot. numeris comparat. Per menſuras autem certas, inſtrumẽtalesq. figuras. vel magnitudines ſpeciebus certis accummodatas. Per ſolida deniq. atq. vires, ſignificat qualitates quę & cum molibus penitus protenduntur, & pręſtant motionibus, actionibusq. momentum. Ex hac item occultatiore facultate ſcribit Aurelius Macrobius, Numerorum certã conſtitutamq. rationem animas ſociare corporibus, qui numeri dum ſuperſint, perſeuerat corpus animari, cum vero deficiant, arcanam illam vim ſolui, qua ſocietas ipſa conſtabat. Et hoc eſſe. quod fatum, & fatalia vitę tempora vocemus. Vnde fit illud doctiſſimi vatis, Explebo numerum, reddarque tenebris. Hinc itẽ probabile eſt, veterum ſapientum curam pronunciare non dubitaſſe, animam eſſe numerum ſe mouentem. Hoc Pythagoricorũ eſſe decretum, auctor Plutarc. probat lib. de Diis, quę philoſophis placeat. quarto. Sed adiicit, ἀριθμὸν ἀντὶ τοῦ νοῦ παραλαμβάνειν. i. numerum pro mente accipere.

Natus ex homine,non immerito paues, ſed nihil debet metuere,quia à dijs principium ducis.[Cocyti ſtagna]Non auget moram,quia reſpondet ad id, quod nõ interrogat,ſed minuit. Nam cura,ne poſtea interroget. Stagnum igitur, inquit, Cocyti,habet nomen. Palus vero quæ ex ſuperfuſione aquæ efficitur, Styx appellatur. Nec indiget probatione, ꝙ inſepulti non tranſportentur ,quoniam cernit ibi quos ſepelire non potuit. [Quos ſimul à Troia] Reuocat in memoria legenti , qui iſti eſſent, & vbi,& quando , & qua vi periſſent.& ſimul nequis daret vitio Aeneæ, ꝙ ſuos non ſepeliret,quoniam ſepelire non potuit. [In vndis] Non effuſus in vndis,ne ſit vitium in caſu, ſed effuſus cum in vndis eſſet. Hæc ille. Ordo autem eſt. Aeneas(enim.pro quia,miratus.ſup.erat & motus tumultu.i.multitudine animarũ , tumultuoſe ad ſcapham properantium)ait,ò virgo, dic, quid concurſus.i.animarum ad amnem vult.i.prætẽdit?ve.pro vel:quid animę petunt?vel,quo diſcrimine.i.qua differentia.& diſcretione? hæ.i.quædam ex illis , linquunt ripas , quia vident ſe non poſſe tranſmitti,illæ.i.aliæ,verrunt remis.ſ.in ſcapha Charontis, dum Charon gubernaculum tenet quæ tranſmitti volunt,remigium ſupplent,vada liuida.i.ſubnigra, cuius coloris eſt plumbum. Is enim liuor dicitur,vnde Amaſius poeta,

Tum ſuccos herbaſque dedit quis liuor abiret,
Quam facit impreſſo mutua dente Venus.

Sacerdos longæua.ſ.Sibylla,cuius rationem aſſignat Seruius. fata eſt olli.i.illi breuiter ſic. O generate Anchiſa ſ.patre, certiſſima proles deum.i.deorum.ſ.per Venerem matrem,aut quia Anchiſes quoque ꝑ apotheoſim deus factus ſit,tu vides alta. i.profunda : ſtagna Cocyti. i. illius fluuij infernalis ,& paludem Stygiam.i.triſtitiæ infernalis,cuius numen,dij timent iurare,& fallere:non timent iurare,ſed iurare,& fallere,hoc eſt peierare,quia obligant ſe iurando per Stygem ad triſtitiam,quæ dijs contraria eſt.hæc turba quã cernis,eſt omnis.i.tota.vel. hæc omnis.i.tota turba.quam cernis,eſt inops.i.ſine terra:que.pro .id eſt,inhumata,hoc eſt inſepulta, aut potius inops.i.ſine ope & auxilio, hoc eſt paupercula:nec(vt Iuuen.dicit)habet,quẽ porrigat ore Trientem,veteres.n.ſuperſtitioſi,dabant defunctis in ore Trientem,vt à Charonte,eo naulo traducantur , quorum vero corpora interierant in aquis,quia ſepultura,& naulo caruerant , putabantur centum errare annos.vnde dicit,ille .ſ. horridus, & incultus,eſt Charon portitor.i.portus obſeruator,& tranſuector, hi quos vnda vehit:ſepulti,ſup.ſunt:nec datur.i.permittitur Charonti,licet velit tranſportare.ſ.alios,ripas horrendas:nec fluenta.i.flumina, rauca.i.reumata,aut rauce reſonantia.i.tranſportare(dicit)prius ꝙ oſſa quierunt:ſedibus.ſ.ſuis,hoc eſt buſtis, aut ſepulcris. Ipſi, ſup.inſepulti,errãt centum annos.ſ.continuos,quod dixi,ſpatiũ legitimum vitæ,& volitant.i.præcipitanter voluuntur , circum hæc littora. Tum.i.deinde,amiſſi.ſ.in ſcaphã ,demum.i.tandẽ. ſ. poſt longam expectationẽ,reuiſunt ſtagna exoptata.ſ. Lethes.ꝑ quam obliuionem malorum imbibunt Satus.i.progenitus: Anchiſa.ſ.Aeneas,conſtitit.ſ.cogitabundus, & preſſit veſtigia ; putans.i.reputãs animo multa,& miſeratus animo. ſortem iniquã .ſ.corũ,qui ꝑꝑ carentiam ſepulcri illic vagabantur : cum multi, ſua culpa nõ carent ſepultura,nec ſuis meritis obtinere poſſent, & eſt pręſagium futuræ mortis,quia etiam Aeneas in Numico ſubmergendos ſepultura cariturus eſt,iuxta imprecationẽ Didonis in iiij.huius. Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena,&c. Miſeratus ergo ſortem iniquam , cernit ibi Leucaſpim, & Orontem ductorẽ claſſis Lyciæ(de qua in primo: Vnam quæ Lycios,fidumq. vehebat Orontem. De Leucaſpi aũt, Excutitur pronusque magiſter Voluitur in caput)mœſtos,& carentes honore mortis.i.qui impeditur mortuis.ſ.ſepulturæ , quos vectos à Troia,ſimul.i.cum Aenea,per æquora ventoſa : Auſter.i.ventus,ſpecies pro genere,obruit aqua,& ita non erant ſepulti, nec licet cœnotaphium fecerit,profuit.vnde dixit , nec iam exaudite vocatos,inuoluens.ſ.Auſter,per aquam : & nauem , & viros. Ecce,q.d.præter opin.Palinurus,gubernator . ſ. olim , dum vita manebat,agebat.i.impellebat ſeſe ad Aeneam, qui exciderat nuper.i.paulo ante:puppi.i.è puppi,curſu.i.in tranſcurſu : Libyco, id eſt facto ex Libya per Siciliam,tamen exciderat . dicit , dum ſeruat,id eſt ſeruaret ſidera, quia dictum eſt , Oculoſq. ſub aſtra tenebat.effuſus.ſ.in mare.exiſtens,ſup.in medijs vndis.i.dũ eſſet in medio vndarum:tantum ab vno littore , quantum ab altero, ita vſus eſt ablatiuo , quia ſi è naui effuſum in aquas conſtruxerit:dixerit.in vndas.

REMIS vada liuida verrunt?] In Rom.lib. Vada liquida , legitur. Præterea. Vertunt.in aliquot habetur exemplar.[Nec ripas datur horrendas , nec rauca fluenta] In antiquis omnibus exemplaribus quotquot habui pro, Nec rauca,legere eſt. Et rauca . [Quam ſedibus oſſa quierunt] In Mediceo, & aliquot alijs, Quierint , legitur. **VARIA LECT.**

DENARII vero numeri (ſeu decuſſim , ex Vitruuij imitatione malus dicere) Excellentiam multa equidem declarant. Illud vtiq. minimi,quod eſt ab Ariſtotele proditum, cum alibi, tum Auſcultationis phyſicæ tertio: Omnes homines tam Barbaros quàm Græcos priſcam ſeruaſſe conſuetudinem perpetuo ad decem vſque numerãdi. Neq.n.cenſeri fortuitum debet, verũ ex naturę fontibus propagatũ ,quod ſemper fiat,atq. item vbique. Id vero numeri huius abſolutam indicat qualitatem. Continet quippe hic numerandi genera vniuerſa, vti par impar , quadratum ,quadrantale,ſiue cubum,longum,planum, primum compoſitum. Denarius porro fons eſt ac principium : quippe qui ex vno,duobus,tribus,& quatuor conſtet,quo argumento, vt ſcribit Chalcidius,decumanum numerum Pythagorici quadraturã vocabant primum. In ſenarij aũt ratione apud eundem ſecũda explicatur quadratura,quin etiam tertia. Nec illud reijciẽdum, dediſſe nobis in manum digitis eum numerum ipſam rerum naturam. Vna tamen gens Thracum narratur ad quatuor modo numerandi ſeriem terminare. Quoniam amplius ritu puerorum nequeat meminiſſe,nec ferè viſum habeat rerum multarũ. Denarium porrò decada Græci vocant,quaſi dechada , ꝙ omnem in ſe numerum recipiat. At enim Pythagorei decada etiam mundũ vocabãt,quod eo numero ſit compactus,conſtat.n.ſphæra,quę dr aplanes,& planetis ſeptem,elementari natura,poſtremo Antichthone,quo tñ nomine(quod mirum eſt)intelligebant illi lunarem ſphæram , quia vt terra lunam vmbra hebetat , ita ſolem luna nobis adimit plerũque: Adijce illud itẽ, ex numeri huius religione,quadã,& obſeruãtia,moris fuiſſe veteribus,vt iuſtiſſimi quique fidei cõparãdæ gratia dextras iungerent ; quia ſic denarium ꝑmitterent numerum. Nec illud negligendum . Platonem ad delendã culpam numero vti denario,centenario,millenario: cuilibet ſi quidem voluptatis gradui ſuppliciorum decem cõtribuit. Ita.n. oblaſæ maieſtati diuinæ rependi , omnino par fuit. Adde,quod ſicut beatitudines gaudia iuſtitiæ humanæ dolores exſuperant:ſic miſeriæ cruciatus iniuſtitiæ voluptates. Denarij porrò rationem continere,& centenarius videtur , ſed & millenarius . Nam & hi vniuerſi cenſentur , qm ex denario vniuerſo conſurgunt. Proinde numeri,quos vniuerſo dicimus , purgationi,& emaculandis dicantur animis, vt labes ex peccato iniuſta, concretaque prorſum eluenda ſignificetur,vt candidiſſima ęternitatis luce perfrui valeamus , quæ depuratũ modo exterſumq. nitidius admittat æthereum ſenſum,atque aurai ſimplicis ignẽ. Propterea reconditionis ſcientiæ poeta nobilis Platonicorum myſterijs ampliter imbutus,ita pronunciat. **COEL. RHOD.**

Centum errant annos, volitantque hæc littora circum.

Et alibi ad eundem ſenſum ,

Mille rotam voluere per annos.

Hunc vbi vix multa mœſtũ cognouit in vmbra ,
Sic prior alloquitur. AEN. Quis te Palinure deorũ
Eripuit nobis,medioque ſub æquore merſit?
Dic age.nanque mihi fallax haud ante repertus
Hoc vno reſponſo animum deluſit Apollo:
Qui forte te põto incolumem, fineſque canebat
Venturum Auſonios . en hæc promiſſa fides eſt?
Ille autem. PAL. Neque te Phœbi cortina fefellit
Dux Anchiſiade,nec me deus æquore merſit:

SERV. MVlta mœſtũ cognouit in vmbra]Prudẽtiores dicunt aĩas recedẽtes à corporibus ſordidiores eſſe donec purgentur , quæ purgatæ incipiunt eſſe clariores. Vnde ait paulo poſt , Donec longa dies perfecto tẽpis orbe Concretam exemit labẽ , purumq. reliquit Aethereũ ſenſum,atq. aurai ſimplicis ignẽ .ſ.non vrentis , vt eſt Solis. Inde eſt quod alię animæ Lunarem circulum, aliæ ſolſtitialẽ retinere dicuntur pro modo purgationis. Bene ergo Palinurum obſcura vmbra circundatum dicit,& vix agnitũ qui nec ad loca quidem peruenerat purgationis,ſicut & alibi de Didone dicturus eſt. Agnouitque per vmbram Obſcuram. [Quis te Palinure deorum?] Quis Deus , debuit dicere:

Namque gubernaclū multa vi forte reuulſum,
Cui datus hærebam cuſtos, curſuſque regebam,
Præcipitans traxi mecum. maria aſpera iuro,
Non vllum pro me tantum cepiſſe timorem,
Quàm tua ne ſpoliata armis, excuſſa magiſtro,
Deficeret tantis nauis ſurgentibus vndis.
Tres Notus hybernas immēſa per æquora noctes
Vexit me violentus aqua. vix lumine quarto
Proſpexi Italiam, ſumma ſublimis ab vnda.
Paulatim adnabam terræ: iam tuta tenebam,
Ni gens crudelis madida cum veſte grauatum,
Prenſantemq. vncis manibus capita aſpera mōtis,
Ferro inuaſiſſet, prædamque ignara putaſſet.
Nunc me fluctus habet, verſantq. in littore vēti.
Quod te per cœli iucundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per ſpem ſurgentis Iuli,
Eripe me his inuicte malis. aut tu mihi terram
Inijce, (nanque potes) portuſque require Velinos:
Aut tu, ſi qua via eſt, ſi quam tibi diua creatrix
Oſtendit (neque enim credo ſine numine diuum
Flumina tanta paras, ſtygiamque innare paludē)
Da dextram miſero, & tecū me tolle per vndas,
Sedibus vt ſaltem placidis in morte quieſcam.

cete: ſed græce dixit τὶς θεῶν. [Eripuit nobis] Bene nobis. Gubernator enim cōmuni pereit periculo. [Sub æquore merſit] ſ̄mcſis eſt. Medio æquore ſubmerſit. [Dic age] Hortāris aduerbium eſt, vnde eſt & age fac, & age facite. [Venturum Auſonios] κατὰ τὸ σιωπώμενον itelligimus. *Cortina.* [Cortina] Cortina dicta eſt, aut quòd cor teneat, aut quòd tripos ſeptus erat corio ſerpentis, vt ſupra dicitur, aut certe ſecundū græcam Etymologiā· ὅτι τὴν κόρην τείνει: i. quod extēdat puellā, vt, Maiorq; videri. [Nec me.] Hic diſtinguendum, ne ſit cōtrarium. nam eum ſomnus deiecit. Quanquam alij fruſtra dicāt, quod credebat Phorbātem: cum extinctis diuinandi ſit conceſſa licentia. & nūc iam ſciat ſomniū fuiſſe. [Nāque gubernaclū] Vt ſit veriſimile, quod poſt triduū tetigit littus Italiæ. [Præcipitās] Dū præcipitaret. [Maria aſpera iuro] Aut execratio eſt, vt, Iliaci cineres. Aut certe iurat, quaſi nauita, per maria. [Spoliata armis] Propter amiſſionem gubernaculi. [Excuſſa magiſtro] Noue dixit, de qua fuerat magiſter excuſſus. [Surgentibus vndis] Non quia tempeſtas fuerit fauente Neptuno, ſed tumens fuiſſe ſignificat. Nec de Aeneæ periſtia deſperauit, ſed pp perditum gubernaculum. [Hybernas] Aſperas. & retulit ad affectum natantis. [Adnabam] Et hic diſtingui poteſt, & adnabam terræ. [Gens crudelis] Lucanorū. Et dicit eū à Velienſibus interemptū, vt portuſq; require Velinos. Sanè ſciēdum Veliam tempore quo Aeneas ad Italiā venit nondū fuiſſe. Ergo anticipatio eſt, quę vt ſ̄. diximus, ſi ex poetæ pſona fiat, tolerabilis eſt, ſi aūt per alium, vitioſiſſima eſt, vt nunc de Palinuro ait: quanq̄ alij ad diuinandi ſcientiam referant, quaſi ab vmbra dictum. *Velia.* Velia aūt dicta eſt a paludibus quibus cingitur, quas Gręci ἕλη dicunt. Fuit ergo Helia, ſed accepit Digammon, & facta eſt Velia: vt, Henetus, Venetus. [Montis] Saxi: vt, Fertur in abruptum magno mons improbus actu, pro ſaxo. Ecōtrario, Saxi de vertice paſtor, pro montis. Nam ſunt iſta reciproca. [Me fluctus habet] Quia ſ̄m philoſophos corpus ſolum noſtrū eſt, quod nobiſcū oritur, nobiſcū perit. Anima enim generalitatis eſt: & adeo non eſt noſtra, vt etiam in alia corpora plerunque tranſeat. Ergo Me, corpus meum, quod eſt hominis proprium. Eſt autem Homeri, αὐτοὺς δ᾽ ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν. [Cœli iucundū lumen] Bene iucundum addidit. Eſt enim etiam apud inferos, ſed non iucundum. [His inuicte malis] Qui inferos ſubire potuiſti. His autem, ac ſi diceret quæ cernis. [Terram inijce] Bene ante maius petiit, vt vel hoc impetraret. Terræ autem iniecto ſecūdum pontificalem ritum poterat fieri, & circa cadauer, & circa abſentium corpora quibuſdam ſolennibus ſacris. [Nanq. potes] Quia vbiq. eum rerū diuinarum inducit peritum. [Si qua via eſt] Si eſt vlla ratio. [Diua creatrix] Rerum omnium generaliter. [Innare] Nauigare more ſuo. [Da dextram] Præſta auxilium. Vmbra enim nunquam tenetur: vt, Ter fruſtra compreſſa manus effugit imago. [Sedibus vt ſaltem] Vt ſaltem in morte requieſcam ſedibus placidis. Et bene quia nautæ ſemper vagantur.

ASC. HVNC. vbi, &c.] Recitat verba Aeneæ ad Palinurum, & Palinuri ad Aeneam reſponſionem. Vnde ſunt Donati explanationes huiuſmodi. [Multa vmbra] Hoc excuſat, quod amicum non ſtatim agnouerit. [Qui fore te ponto] Nihil dixerat de Palinuro, Apollo: ſed tacendo de ſuis aduerſis, boni aliquid pmiſiſſe videtur. [Deus] Cognouit vim illam eſſe diuinam, ſed quis deus fuerit, ignorat, quia non vidit niſi Phorbantem. [Vi reuulſum] Oſtendit pro viribus pugnaſſe, vt excuſet factum. [Capita aſpera] Aſpera ſaxorum, quæ ex montis radicibus, veluti capita, in mare extant. [Verſant in littore] Ne in profundo eſſe videretur. [Per iucundum] Quia apud inferos non eſt iucundum, quaſi dicat, ad id, quod cupis remeare. [Per genitorem]

Cuius cauſa, tot ſubis labores. [Malis his] Captat hinc cōmiſerationem. [Inijce terrā] Oſtendit facilitatem. [Portuſque require Velinos] Remouet laborē quærendi. [Aut tu, ſi qua via eſt] Oſtēdit illum poſſe. & quia tāto vir eſt corporis robore, & animi ingenio, quia natus ex dijs, qa Venerem matrem habet, quia ipſi maiora dij cōceſſerūt, quādo volēti hūc deſcenſum permiſerunt. Hæc ille. Ordo eſt Aeneas alloquitur prior .ſ. quā ille loqueretur, hunc .ſ. Palinurum, vbi .i. poſtquam, agnouit ſup. eum: vix .i. cū ſumma difficultate, quia mæſtum .i. mæſtitiæ ſigna habentem, in multa vmbra. O Palinure, quis deorū eripuit te nobis, & merſit te ſub æquore medio? age .i. agendū, dic, ſup. id mihi, nanque pro quia: Apollo haud .i. non: repertus mihi .i. a me, ante .i. prius, fallax .i. mendoſus; aut deceptorius, deluſit .i. deceperit, animū, hoc vno .ſ. reſponſo, qui canebat. (qđ κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligitur, id autem fit, quando per id, quod ſequitur intelligitur tacitum aliquid præceſſiſſe: vt hic: Nam nuſq̄ legitur Apollinem promiſiſſe Aeneæ, quod Palinurus ad Italiam perueniret, ſed quia id promiſſum, dicit multa intelligemus promiſſa, & dicta, q̄ non ſunt ſcripta in libro hoc) te fore .i. futurum eſſe incolumen .i. ſaluum, & ſuperſtitē: ponto, id eſt mari: & venturum, ſup. ad fineis Auſonios .i. Italicos, promiſſos ab Apolline: vnde Helenus in tertio, Auſoniæ pars illa pcul, quam pandit Apollo. En, incuſandi modo aduerbium. idq. in Apollinē, Hæc eſt fides promiſſa: Aūt, pro ſed, ille .ſ. Palinurus, ſup. ait, aut reſpondit. O dux Anchiſiade .i. ab Anchiſa genite, neque cortina .i. locus ſecretior, vnde Phœbus reſponſa dabat, Phœbi .i. Apollinis fefellit te, nec deus merſit (deus tñ Somnus, deiecit eum) me æquore .i. mari, nam ego præcipitār .i. præceps, cadens, aut ſup. me præcipitās, ſed neutrum dicit, quia neque deum incuſare voluit, neque mentiri, traxit mecum gubernaclum, pro gubernaculū, reuulſum forte multa vi, cui .ſ. gubernaculo ego datus cuſtos .ſ. nauis, hærebam .i. adhærebā, & regebam curſus .ſ. nauium, ego iuro maria aſpera (iuramentum quadrans nautæ) me non cepiſſe vllum tantum .i. tam magnum timorē, pro me .i. pro ſalute mea, quam .i. quantum, ſup. ceperim, ne nauis tua ſpoliata armis .i. gubernaculo, & excuſſa magiſtro .i. gubernatore, hoc eſt habens gubernatorē excuſſum. & bene, excuſſum, quia nauis dicitur a Plauto, ligneus equus, deficeret .i. periret, aut periclitaret. tātis vndis ſurgentibus, quantas .ſ. opinatus erat Palinurus ſubrecturas, vnde nuſquā amittebat oculos, quia noluit confidere monſtro .i. mari mōſtruoſo, vt dictum eſt in quinto, ſed ſerenitas inducta erat per Neptunū precibus Veneris, q̄ rē neſciuit Palinurus, eum cū poeta, Muſa reuelante, non ignoraret. Notus .i. ventus ille pluuioſus, q poſtea ortus eſt, hoc eſt, Auſter. ſic enim latine dicitur, q græce Notus vexit, ſupp. me tres noctes .ſ. totas, per æquora, immenſa exiſtens violentus aqua. (Iterum quæras, quæ ſint illæ noctes, nam videtur vna nocte Aeneas, Cumas appulſus, poſtq̄ effuſus erat Palinurus, & ſtatim acceſſiſſe Sibyllā, vnde ergo tres noctes, ſed dicemus abſumptas eſſe interea, dum Aeneas ramum inquireret, & ſocii pyram inſtruerent, & exequiæ fierent, & ſacrificia, pro deſcenſu ad inferos fierent, & dum deſcenderent etiam, plures poſſe tranſactas eſſe noctes) Ergo vix, id eſt cum difficultatē, proſpexi quarto lumine .i. die, Italiam exiſtens ſublimis, ab vndā ſumma, quæ i medio, cum ſit ſphærica, altior eſt. & ego adnabā paulatim (quia fretus erat gubernaculo) terræ. id eſt ad terram, & ego tenebam iam tuta .ſ. loca, hoc eſt vbi ſaluus eſſe poteram (& ita verus erat Apollo, nec ſubmerſus erat, ſed, vt dicetur, occiſus.) ni .i. niſi, gens crudelis, id eſt inhumana, inuaſiſſet ferro, id eſt aut conto ferrato, aut enſe, ſupple me grauatum, cum veſte madida, & prenſantem .i. prendere tentantem, manibus vn-

cis.i.incuruis, & in vncū curuatis, capita aſpera.i. rupem montis.ſ.ſaxoſi, & niſi ipſa ignara, putaſſet.ſup.me prædam.i.habere quod prædaretur. Fluctus habet nunc me.i.corpus meum: nam ipſe loquebatur cum Aenea, ſed in vmbra: nam corpus erat in fluctu: verum (vt Auguſtinus docet) dum veſtis, aut membrum noſtrum percutitur, dicimus nos percuti. (Voluerunt tamen veteres, corpus proprie eſſe noſtrum, cum in ipſum ſolum habeamus poteſtatem. nam anima, inquiunt, vniuerſalis eſt vita, in omnibus corporibus, vt etiam Auerrois, licet erroneum ſit, meminit in commentarijs. Beatus autem Auguſtinus in xix. de ciuitate Dei, quærit, an anima ſola, an corpus ſit homo. Aliarum dicebant, animam ſolem eſſe hominem, vnde Plato dicebat hominem non eſſe, quod digito monſtrari poteſt. ſicut ergo eques, proprie non dicitur equus, ſed homo tantum: nec tamen homo dicitur eques, niſi ſit in equo, ſic anima tantum dicitur homo, ſed non niſi ſit in corpore. Alii autē contradicebant corpus eſſe hominem: auctoritate Homeri, q dicebat, heroum animas receſſiſſe a corpore, quod ſolum maneat, ſicut poculum dicitur, tantummodo vas: ſed tamen ſi potum aliquando contineat. ſic corpus eſt ſolum homo, dummodo animam tenet. Alij. rectius vtrunque definiunt hominem, quia fide credimus, quoniam anima rationalis, & caro vnus eſt homo. Et ſicut in definitione hominis erat controuerſia, ſic etiam in ſummi boni. Alii enim, vt Stoici ponunt, in anima i. in virtutibus eius. Alii, vt Epicurei, in voluptate corporis potiſſimum. Alij, vt Peripatetici in vtroque, ſed finem facio) fluctus ergo habet me.i. corpus meū, cum hic tecum, vmbra mea loquatur. aut ſimulacrū quia vmbra corpus ſequitur. & vēti verſant me.i. corpus meū in littore, ad quod .i. cadauer appulſum erat. Quod.i. quocirca, ego oro te, per lumen cœli iucundū.ſ.tibi. per auras.ſ.vitales, quas adhuc carpis. & per genitorem, & per ſpes (quia in puero. pter ſpem adhuc nihil erat) Iuli.i. Aſcanij. ſurgentis.i. creſcentis, in annos & virtutes, ò inuicte.i. voti tui vbique cōpos, eripe his malis.ſ. quæ vides me pati, & paſſurum, quia ſepultura careo. aut tu inijce mihi terram .i. fac cœnotaphium.i. inane ſepulcrum: namque, pro quia: tu potes.i. permiſſum eſt id tibi, & require portus Velinos.i. qui poſtea Velini dicentur (Nam poſtea Tulli Sexti, regis Romanorū, venerūt Græci, qui Veliā in Italia, Maſſiliāq. in Gallia. cōſtruxerunt. q Velia. prius Helia, dicta eſt, vt dicit Strab. iuxta hanc aūt, eſt Palinurus promontorium, à Palinuro denominatū. Eſt ergo vitioſa prolepſis.i. pceptio nois, anteq̄ impoſitum eſſet. q quia à poeta non fit, ſed à Palinuro, vitioſa eſt. nec purgatur. ſi dicatur, Palinuri vmbrā, aut. maneis iam corpore nudatos id ſciſſe, quia fruſtra ſi iuberet Aeneam, requirere portus Velinos, qui eo tūc Velini non dicebantur. & poſt quærenti, nemo monſtrare potuiſſet. Voluit ergo Higinius, auctore Gel. lib. x. cap. 16. hunc locum eſſe corrigēdū. & correcturum fuiſſe, ſi ſuperuixiſſet poeta. Verba Auli Gel. quia lectione digniſſima ſunt: ſtatim ponemus) Aut igitur, inijce terram. faciēdo inanem ſepulturam, & require eos portus. qui poſtea Velini dicētur, & conde cadauer meum. Aut ſi qua.i. aliqua. via.i. ratio, aut modus faciendi eſt, quam viā diua creatrix.ſ.rerum, & mater tua Venus oſtēdet tibi. (Neq.n. credo.i. credo enim. quod nō paras.i. tentas, innare tanta flumina & paludem Stygiam, ſine numine.i. nutu, & voluntate, atq. auctoritate, diuum.i. diuorum. ſi ergo aliqua via tibi oſtenſa eſt, qua id facere poſſis) da miſero.ſ. mihi dextram. & tolle me tecū per vndas. & ego ſaltem in morte, qui ſ. in vita nūquam quieui, quieſcam ſedibus placidis.ſ. in campis Elyſijs. Verba Auli Gelij dicto loco ſunt hæc. Reprehendit Higinius Virgilium, correcturumque eum fuiſſe exiſtimat, quod in lib.6. ſcriptum eſt. Palinurus eſt apud inferos. petens ab Aenea, vt ſuum corpus requirendum, & ſepeliendum curet. Is hæc dicit, Eripe me his inuicte malis, aut tu mihi terram Inijce (nanque potes) portusque require Velinos. Quo, inquit, modo, aut Palinurus nouiſſe, aut nominare potuit portus Velinos. & Aeneas, ex eo nomine locum inuenire, cum Velia oppidum, à quo portum, qui in eo loco eſt, Velinum dixit, Seruio Tullo regnante Romę, poſt annum amplius ſexcenteſimum, quam Aeneas in Italiam venit. conditū in agro Lucano, & eo nomine appellatum eſt. Nam qui ab Harpalo, inquit, regis Cyri, profecto ex terra Phocide fugati ſunt. Alij Veliam partim Maſſiliam condiderunt. Inſcitiſſime igitur petit, vt Aeneas portum Velinum requirat, cum id nomen, eo tempore fuerat nuſquam gentium, neque ſimile, inquit, illud videri debet, quod eſt in primo carmine, Italiā fato profugus, Lauinaq. venit Littora. aut quod æque eſt in 6. lib. Chalcidicaque leuis tandem ſuperaſtitit arce. Quoniam poetæ ipſi quædam κατὰ πρόληψιν.i. per anticipationem hiſtoriæ, dicere ex ſua perſona concedi ſolet. Quæ acta ipſe poſtea ſcire potuit, ſicut Virgilius ſciuit de Lauino oppido. & de Colonia Chalcidenſi. ſed Palinurus, qui potuit id, inquit, ſcire, ea quæ poſt annos ſexcentos, facta ſunt niſi quis eum diuinaſſe apud inferos putat, perinde, vt animæ defunctorum ſolent. Sed & ſi ita accipias, quamquā non ita dicitur Aeneas, tamen qui non diuinabat, quo pacto potuit requirere portum Velinum? cui nomen tunc (ſicuti diximus) nullum vſquam fuit. Item hoc quoque in eodem libro repræhendit, & correcturum fuiſſe Virgilium putat, niſi mors occupaſſet. Nam cum Theſea, inquit, inter eos nominaſſet, qui ad inferos adiſſent ac rediſſent, dixiſſetque, Quid Theſea? magnum quid memorem Alciden? Et mi genus ab Ioue ſummo eſt. poſtea tamen refert, Sedet, æternumque ſedebit infelix Theſeus. Qui autem, inquit, fieri poteſt, vt æternum apud inferos ſedeat, quem ſupra cum iis nominat, qui deſcenderint illuc, atque inde rurſum euaſerint, preſertim cum ita ſit fabula de Theſeo, atque ſic Hercules eum euellerit è petra, & in lucem ad ſuperos eduxerit. In his quoque verſibus erraſſe Virgilium dicit. Eruet ille Argos, Agamemnoniaſque Micenas, Ipſum Aeacidem genus armipotentis Achilli, Vltus auos Troiæ, templa. & temerata Mineruæ. Confundit, inquit, & perſonas diuerſas, & tempora. nam neque eodem tempore, neque eoſdem, per homines, cum Acheis, & cum Pyrrho bellatum eſt. Pyrrhus enim, quem dicit Aeacidem, de Epiro in Italiam tranſgreſſus, cum Romanis depugnauit, aduerſus Manlium Curium in bello ducem. Argiuum autem bellum.i. Achaicum, multis poſt annis à L. Mumio imperatore geſtum eſt: poteſt, inquit, igitur medius eximi verſus, qui de Pyrrho immiſſus eſt, quem Virgilius proculdubio exempturum, inquit, fuit.

VARIA LECTIO.

EN hæc promiſſa fides eſt] In libris aliquot antiquis. En hęc pmiſſa fideſq. [Paulatim adnabam terræ, iam tuta tenebam] In libris aliquot antiquis legere eſt, Adnabam terræ. & iam tuta. [Verſantq. in littore venti] Exemplaria quædam vetera. In littora, accuſatiuo caſu legunt. [Per ſpem ſurgentis Iuli] In antiq. omnibus exemplaribus quotquot habui, Spes. numero multitudinis legitur. [Neque enim credo ſine numine diuum] Antiqui plerique libris, Crede legunt.

COEL. RHODIG.

ADNOTATVM à Græcis, Triptolemi temporibus Pythia primum cœpiſſe, annis poſt Oreſtem propemodum ſexcentis. Fingit tamen in Electra Sophocles Clytemneſtræ nunciari Oreſtem in Pythicis periſſe certaminibus, quod ab interpretib. eſt animaduerſum. Proinde excutiant ingenioſi, ecquid aduerſus Gellij ſupercilium tueri hoc exemplo Virgilium queamus de portu Velino. lib.6. Et in Trachiniis fingit Sophocles Deianirā Solonis ſententiam proferre, Neminem ante obitum dici beatum poſſe. Fuit autem Solon Deianira longe poſterior. Dicitur vero, hæc dicendi figura anachroniſmus.

POE. Talia fatus erat, cœpit cum talia vates.
SIB. Vnde hæc ò Palinure tibi tam dira cupido?
Tu ſtygias inhumatus aquas, amnemque ſeuerū
Eumenidum aſpicies, ripam ue iniuſſus abibis?
Deſine fata deum flecti ſperare precando.
Sed cape dicta memor duri ſolatia caſus.
Nam tua finitimi longe, lateque per vrbes
Prodigiis acti cœleſtibus, oſſa piabunt:
Et ſtatuent tumulum, & tumulo ſolennia mittēt.

SERV. TAm dira cupido] Cupiditas ex deorū ira veniēs, aut certe magna, vt. An ſua cuiq. deus fit dira cupido [Seuerum] Triſtem. & hæc reciproca ſunt, vt contra index triſtis. & īteger, i, ſeuerus. [Eumenidum] Enim, circa quem habitant Eumenides, per antiphraſim dictæ. [Ripam ve iniuſſus abibis] Vt, Abeo in Tuſcos, ſicut diximus ſupra, q̄q̄ alij adibis legant. [Deſine fata deum flecti ſperare precando] Fata quæ ſemel decreuerunt. & locutus eſt ſecundū Epicureos, qui dicunt, Nec bene pro meritis capitur, nec tā gitur ira [Duri caſus] Impoſſibilis ad mutationē. [Longe lateque per vrbes] De hiſtoria hoc traxit. Lucanis enim peſtilentia laborantibus. reſpondit oraculum manes Palinuri

nuri eſſe placandos. ob quam rem non longe ab Helia, & lucum ei, & cœnotaphion dederant. [Prodigiis acti cœleſtibus] Compendioſe, & peſtilentiam ortam, & petitũ ſignificat oraculum. [Piabũt] placabunt expiabunt. [Aeternum] In æternũ, & eſt aduerbium. [Palinuri] plus eſt quã ſi tuũ diceret. [Parumper] .i. paulatim lætari cœpit. Spem enim ſolam non præſens, acceperat beneficium. Vnde bene dictũ eſt: quaſi ab eo magna moderatione dolor receſſit. Alij parumper, valde parum volunt. [Gaudet cognomine terra.] Nominis ſui ſimilitudine. Facit autẽ hic, & hæc cognominis. nam in Plauto lectum eſt, cum vnam de Bacchidibus diceret, Illa mei cognominis fuit. Quod autem communi genere in e, miſit ablatiuum metri neceſſitas fecit. [Nauita] Epentheſis: vt, Mauors. [Inde vt ſtygia proſpexit ab vnda] Vt, Siculo proſpexit abuſque Pachynno. Et hinc oſtenditur quod diximus iuncta eſſe hæc tria, Acheronta, ſtygem Cocytum. De his autem naſcuntur alia: vnde eſt, Et nouies ſtyx interfuſa coercet. [Per tacitum nemus] aut ſolum, aut ipſi taciti .i. tacite. [Aggreditur dictis] Hoc ſermone oſtendit iratum. [Quiſquis es armatus] Bene a præſcriptione: ac ſi diceret, nihil pium molitur armatus. [Quid venias] Cur, nam aduerbiũ eſt [Iam iſtinc] à loco in quo es. [Corpora viua] Quia, vt ſupra diximus, ſunt corpora etiam mortuorum, quæ tantum videntur .i. vmbræ. [Me ſum lætatus eũtem] Lectum eſt & in Orpheo, quod quando Hercules ad inferos deſcendit, Charon territus eũ ſtatim ſuſcepit. Ob quam rem anno integro in cõpedibus fuit. Ideo ergo non lætatus .ſ. propter ſupplicium ſuum. Sanè Alcide volunt quidam dictum, ἀπὸ τῆς ἀλκῆς .i. a virtute, quod non procedit, quia a prima ętate hoc nomen habuit ab Alceo patre Amphytrionis. Et ſcimus agnomina ab accidẽtibus dari. [Quãquam] ac ſi diceret. hoc in te nondum probaui .ſ. per ſimulationem. Nam nouerat. [In vincla petiuit] Hercules a prudentioribus, mente magis quam corpore fortis inducitur, adeo vt duodecim eius labores referri poſſint ad aliquid. Nam cum plura fecerit, duodecim tantum ei aſſignantur propter agnita duodecim ſigna. Quod autem dicitur traxiſſe ab inferis Cerberum, hæc ratio eſt: quia omnes cupiditates, & cũcta vitia terrena contempſit, & domuit. Nam Cerberus terra eſt, q̃ eſt conſumptrix corporum. Vnde & Cerberus dictus eſt quaſi κρεοβόρος .i. carnẽ vorans. Vnde legitur, Oſſa ſuper recubans. Nam oſſa citius terra conſumit. [Ipſius a ſolio regis] atqui Cerberus ſtatim poſt flumina eſt: vt, Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci Perſonat. Nam illic quaſi eſt aditus inferorum. Solium autem Plutonis interius eſt. Ergo aut ad naturam canum referendum eſt, qui territi ad dominos confugiunt, aut ſolium pro imperio accipiendum eſt. Vt alibi arces pro imperio poſuit: vt, Imbellem auertit Romanis arcibus Indum: cum Indi, vſque ad primos venerint fines, non vſque ad arces. [Hi dominum Ditis] aut de græco tractum eſt, qui vxorem δέσποιναν dicunt, aut Ditis thalamum vt dominam Charon ad ſe retulerit.

ASC. TALIA fatus erat, &c.] Recitat quomodo repreſſa ſit auiditas Palinuri, ſermone Sibyllæ, & quomodo ad Charontem peruenerit, & quomodo ipſos allocutus ſit. De quibus omnibus dicit Donatus ſic. [Cępit cum talia vates] Reſpondet Sibylla cui leges inferorum notiores eſſent. [Fata] Fatum, dixit iudicatum, cuius firmitas moueri nõ poſſit. [Nec vero Alcidem] Dat exempla eorum. qui apud inferos illicita commiſiſſent, ſub occaſione, quod deorum origine ducerent. [Tartareum] Vna iniuria priuare omnes inferos, ſuo cuſtode. [Ipſius a ſolio] alia ipſius regis iniuria. [Trementem] Iniecit timorem Hercules, illi qui neminem timuit. [Hi dominam Ditis] Peius conati ſunt: quã hic loca ſunt accuſationis, facere vim vxori alienæ. Vxori regis, & præſentis ipſi quoque reginæ, & hæc a perſona, a loco vero, de ipſo thalamo quem noſſe præter maritũ, neminem licuit, a facto, abſtrahi, quem honeſte tangere non licuit. Hæc ille.

Aeternumque locus Palinuri nomen habebit.
POE. His dictis curæ emotæ, pulſuſq. parumper
Corde dolor triſti; gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptũ peragunt, fluuioq. propinquãt.
Nauita quos iã inde vt Stygia proſpexit ab vnda
Per tacitum nemus ire, pedemq. aduertere ripæ,
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat vltro.
CHA. Quiſqs es, armat⁹ q noſtra ad flumina tẽdis,
Fare age quid venias, iã iſtinc cõprime greſſum:
Vmbrarum hic locus eſt, ſomni, noctiſq. ſoporæ:
Corpora viua nefas Stygia vectare carina,
Nec vero Alciden me ſum lætatus euntem
Accepiſſe lacu, nec Theſea, Pirithoumque:
Dijs quãquam geniti, atque inuicti viribus eſſent.
Tartareum ille manu cuſtodem in vincla petiuit
Ipſius à ſolio regis traxitque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

Ordo eſt Palinurus, ſupp. erat fatus talia: tunc, ſup. cũ Vates .ſ. Sibylla: cœpit .ſ. fari: talia .ſ. qualia ſequuntur. O Palinure: vnde, ſup. orta eſt, aut venit tibi, hæc tam dira .i. execrabilis, quaſi ex deorum ira, cupido? Tu .i. putas ne, quod tu q.d. viliſſimus, qui neque de genere deorum es, neque heroica virtute præditus, & inſuper inhumatus .i. inſepultus, aſpicies aquas Stygias: trãsfretando .ſ. eas, & amnem ſeuerum .i. triſte, & rigidum. Eumenidum .i. circa quem habitãt Eumenides .i. furiæ: Et iniuſſus .i. ſine iuſſu deorũ abibis .ſ. a loco tibi deſtinato, per centũ annos: ripam .i. ad ripã vlteriorem? q.d. id fieri nõ poteſt. Et ideo deſine ſperare fata .i. decreta; deum .i. deorum. flecti .i. quod flectantur; aut flecti poſſint, precando, id eſt per preces tuas. Sed cape memor dicta .i. verba mea ſolatia .i. quæ ſint ſolatia caſus duri .i. immutabilis, ac irremeabilis. Nam finitimi .ſ. eius loci vbi corpus tuum inſepultum iacet. acti .i. impulſi, longe & latè per vrbes. prodigiis .i. oſtentis, cœleſtibus .i. de cœlo venientibus, vnde peſtis immittetur, piabũt .i. purgabunt oſſa tua, & ſtatuent .i. conſtituent, tumulum .i. ſepulcrum, & mittent ſolennia .ſ. ſacra funebria, tumulo .ſ. tuo, & locus habebit æternum .i. in æternum, vt ſit aduerbium nomen Palinuri. Quod melius eſt, quam ſi dicat, æternum nomẽ Palinuri. Curæ .i. ſolicitudines Palinuri, emotæ ſunt .ſ. a precordiis; his dictis .i. verbis Sibyllæ. & dolor pulſus eſt parũper, ſup. de corde triſti .i. mœſto. & ipſe gaudet terra cognomine, pro cognomini, vt recte ſentit Seruius. Nam (vt dicamus) terram gaudere cognomine Palinuri non pcedit, quia neque terra adeſt, neque gaudij, ſi adeſſet, capax eſſet. Ergo quia .ſ. vtcũque placatus erat Palinurus, ipſi peragunt .i. continuant, & ad finem vſq. agunt, iter inceptum, & propinquant fluuio .ſ. tranſeundo. Quos .ſ. Sibyllam, & Aeneam: nauita .i. portitor, ſeu nauta Palinurus: vt .i. poſtquam, proſpexit ire iam inde a Stygis vnda per nemus tacitum .i. ipſos tacentes, aut vbi ſunt alta ſilentia, & aduertere pedem ripę .i. ad ripã, aggreditur prior quia audacior erat. ſic .i. in hunc modum, dictis .i. verbis terribilibus. atque increpat vltro .ſ. priuſquã offenſus eſſet. Age, adhortandi aduerbium eſt, fare .i. dic. eloquere. quiſquis .i. quicunque es, qui tendis armatus quaſi vim allaturus, ad flumina noſtra .i. infernalia, & mortuis duntaxat peruia fare, inquit, quid .i. ad q̃d venias, & comprime iam .i. deinceps greſſus, illinc .i. ab hoc loco, q̃a hic locus eſt vmbrarum .i. ſimulacrorum, & ſomni, & noctis, ſopore .i. ſoporiferæ, vt ſit a nominatiuo ſopora, quia ſoporus, ſopora, ſoporum, dicitur: ſicut odorus, ſonorus, & canorus, &c. nefas, ſup. eſt vectare corpora viua .i. viuẽtum, carinã .i. naui ſtygia, per aquas traducenti, & ſi dicat Aeneas quod dixerat Sibyllæ, Herculem, & Theſea peruectos eſſe: reſpondet; vero .i. certe, nec ſum lætatus me accepiſſe .i. quod acceperim, lacu .ſ. Stygio: Alciden .i. Herculem. euntem .i. tranſeuntem, vi ſua ad inferos, nec Theſea, & Pirithoum, ſocium Theſei. quãquam eſſent geniti dijs, atque eſſent inuicti viribus. Ille Alcides .i. Hercules, petiuit. in vincla .i. vt vinceret. manu .ſ. ſua. cuſtodem tartareum .i. Cerberum canem tricipitem, quem ab inferis ad ſuperos traxit, vt recitat Seruius. & traxit ipſum trementem .ſ. præ timore, a ſolio ipſius regis .ſ. Plutonis. hi .ſ. Theſeus & Pirithous, adorti .i. per inſidias conati ſunt, deducere .i. abducere, aut ducere ſeorſum de thalamo Ditis dominam .ſ. inferorum, aut etiam Ditis, quia more græco, quem pleríque obſeruant coniugem, dominam vocant .ſ. Proſerpinam, deam inferorum.

VARIA LECTIO.

RIPAMVE iniuſſus abibis?] Antiqua pleraq; exẽplaria, Adibis legunt [Gaudet cognomine terra] In antiquis porro omnibus exemplar. quotquot verſare contigit, ſcriptum animaduerti, Terræ genitiuo caſu. [Vmbrarum hic locus eſt, ſomni, noctiſque] In Romano lib abſque verbo ſubſtantiuo legitur. Hic locus, & ſomni. [Nec vero Alcidem me ſum lætatus euntem accepiſſe lacu] In libris aliquot antiquis legere eſt,

Nec vero Alcidē, ne ſum lætatus. [Deducere adorti] In antiquis pleriſque exemplaribus, Adorſi, legitur.

COEL. RHOD. PROINDE addamus ex Pauſaniæ theſauris illud quoque, Titana creditū Solis fratrē, regionē ad Aſopiū, ſicuti ferunt Indigenæ habitaſſe primū, & ab eo dictam Titanen Verū, vt ego inquit, cenſeo, vir ſagax fuit Titan, & Temporū anni obſeruator diligēs, & qn̄ auctiora ſol faciat ſemina, & arborū percoquat fructus, ac proinde ſolis frater habitus. Vnde conie ctatio euidēs, cur aſtra Titania dixerit Maro. Titanas omniū princeps ad poeſin Homerus induxit, vt deos apud Tartarū. Bæis Anytus commoratur vnus, à quo educatā ferunt Δέσποιναν. Propterea apud eius ſimulacrum ſtabat armati p̄ſētēs ſchema. Hanc Δέσποιναν, ſeu dominam venerantur cum primis Archades, Neptuni aſtruentes filiam. Ceterum pluribus eſt Cereris cognomentū Δέσποινα: quo tamen & Proſerpina honeſtetur. Ad quod poetam nobilem reſpexiſſe contenderim illo verſiculo.

Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

Certe in Arcadicis rebus Pauſanias ſcribit: In templo, Cereris ſtatuam dextra facem geſtare, alteram vero iniicere ἐπὶ τὴν Δέσποιναν, quæ & ipſa ſceptrū ciſtamque in genibus habeat. Templi porro parieti affixū ſteriſſe ſpeculū, in qđ intuens initio quidem ſe aut parum, aut omnino nihil ſpectaret, dearū plane ſimulacris cōſpicuis atque itē throno. Ad ſiniſtrā tēpli, τῆς Δεσποίνης montem ſtatuunt Lycæum, qui & Olympus dicatur.

POE. Quæ cōtra breuiter fata eſt Amphriſia vates.
SIB. Nullæ hic inſidiæ tales: abſiſte moueri:
Nec vim tela ferunt, licet ingens ianitor antro
Aeternum latrans exangues terreat vmbras:
Caſta licet patrui ſeruet Proſerpina limen.
Troius Aeneas pietate inſignis, & armis,
Ad genitorem, imas Erebi deſcendit ad vmbras.
Si te nulla mouet tantæ pietatis imago:
POE. At ramū hūc (aperit ramū, q̄ veſte latebat)
Agnoſcas. SIB. Tum dia ex ira tū corda reſidūt.
POE. Nec plura his. ille admirās venerabile donū
Fatalis virgæ longo poſt tempore viſum,
Cæruleam aduertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per iuga longa ſedebant,
Deturbat: laxatque foros: ſimul accipit alueo
Ingentem Aeneam: gemuit ſub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimoſa paludem.
Tandem trans fluuium incolumes vatēq́, virūq́.
Informi limo, glaucaque exponit in vlua.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Perſonat, aduerſo recubans immanis in antro,
Cui vates horrere videns iam colla colubris,
Melle ſoporatam, & medicatis frugibus offam
Obiicit: ille fame rabida tria guttura pandens
Corripit obiectam, atque immania terga reſoluit
Fuſus humi, totoque ingens extenditur antro.

SERV. AMphriſia vates] Apollinea, & eſt longe petitum epitheton. Nam *Amphriſus.* Amphriſus fluuius eſt Theſſaliæ, circa quem Apollo ſpoliatus diuinitate a Ioue irato Admeti regis pauit armenta, ideo q̄a occiderat Cyclopas fabricatores fulminū, quibus Aeſculapius extinctus eſt Apollinis filius, q̄a Hippolytū ab inferis herbarum potētia reuocauerat. [Nec vim tela ferūt] Ac ſi diceret tantum repellūt. [Licet] Fas eſt, & eſt cōcedentis aduerbium, ſicut eſto. [Aeternum] Aduerbium eſt, vt ſupra, & ſubauditur bis, & æternum latrans, & æternum terreat. [Patrui] Quia Iouis eſt filia ex Cerere. [Seruet] Cuſtodiat, vt, ſola domum, & tantas ſeruabat filia ſedes. [Troius Aeneas] .i. a diis originem ducens. [Pietate inſignis, & armis] Propter illud, Pauci quos æquus amauit Iuppiter, aut ardens euexit ad æthera virtus. *Erebus* [Erebi] Erebus p̄prie eſt pars inferorum, in qua hi qui bene vixerunt morantur. Nā ad Elyſium non niſi purgati perueniunt. vnde eſt, Et pauci læta arua tenemus. Hinc fit vt quæratur an animæ de Elyſio in corpora poſſint redire. & depræhenſum eſt non redire, quia per purgationem carent cupiditate. [Si te nulla mouet] Neceſſitate vult perſuadere, quia ſcit manes nulla re flecti: vt, Scirent ſi ignoſcere manes. [Pietatis imago] Pietas per periphraſim dicta: vt, Vis Herculea, .i. Hercules. [Aperit] Nudat: vt, Aperire procul montes ac voluere fumum. [Nec plura his] Nec eſt aliquid vlterius dictum vel a Sibylla, vel a Charonte poſt ramum viſum. [Fatalis virgæ] Vt ſequetur, ſi te fata vocant. [Longo poſt] Aut aduerbium, aut præpoſitio antique poſita. [Iuga] Græce dixit. ζυγά enim dicunt quæ tranſtra nominamus. [Laxatque foros] Tabulata vacuat, vt ſupra. Et campos iubet eſſe patentes. Multitudine enim remota quaſi laxantur ſpatia. [Alueo] Fluminis .ſ. & per Synæreſim aluo facit. [Ingentem Aeneam] Bene hunc ſolum dicit, vt per tranſitum oſtendat purgatoris animi homines etiam corpora habere leuiora: quod de Sibylla vult accipi. [Sutilis] intexta, per quod fragilem oſtendit. [Tandem] Aut propter pondus Aeneæ, quod eſt melius, aut propter paludis magnitudinem. aut propter cœni denſitatem. [Informi limo] Magno, ſine forma. *Vlua.* [Vlua] Herba paluſtris. [Perſonat] aut perſonare facit, aut per regna ſonat, & quia de anima dicturus eſt, bene facit ante Cerberi commemorationem conſumptoris corporum. Lucan. Qui viſcera ſæuo Spargis noſtra cani. Tunc enim animæ locum ſuum recipiunt cum fuerit corpus abſumptum. [Horrere videns iam colla colubris] Fingit enim pro pilis habere ſerpentes: & eſt Hypallage. In collo eius horrebant colubræ. *Offam.* [Offam] Hinc eſt & diminutio ofella, ſed f. non geminat. In diminutione enim plerunque multa mutantur. Quod autem ait Melle, alluſit ad corpora quæ plerunque cum melle obruuntur. [Totoque ingens extenditur antro] Per hoc magnitudo eius oſtenditur, ſicut ait in tertio de Polyphemo.

ASC. QVEM contra, &c.] Docet quo reſponſum ſit a Sibylla, vtque viſo aureo ramo placatus eos ſuſceperit Charon. De qua re dicit Don. ſic. [Breuiter] Quia quæ iuſta ſunt, lōgo ſermone non egēt. [Nullæ inſidiæ] Loquitur ergo cōtra, vt dixit. Nam loquitur contra illa quæ ſuſpicabatur. [Nec vim tela ferunt] Confutat quod ille vehementer timebat. Fertur enim ferrum plerunque, non vt inferatur, ſed vt repellatur iniuria. [Pietate & armis] Nam propter pietatem, deſcēdit ad patrem, propter vero fortitudinē, nō reformidauit pericula, quæ ſunt apud inferos. Alias animas quo facilius Aeneam ferret. [Ingentem] aut quod reuera eſſet magnus, aut cōparatione exiguæ nauis, quæ ad incorporeas animas vehēdas inuenta eſſet. [Tandem] aut mora fuit, q̄a nauis præter ſolitum eſſe onuſta. vel ex affectu Aeneæ, qui properabat ad patrem. Hæc ille. Ordo eſt. Quem contra .i. contra quem, Vates Amphriſia .i. Apollinea, fata .i. locuta eſt breuiter, abſiſte moueri .i. commoueri, aut præ ira trepidare, & agitari, nullæ tales inſidiæ, ſup. ſunt, aut prætenduntur, hic .i. in nobis, nec tela .i. arma noſtra inuaſiuat, ferunt .i. inferunt, vim .i. violentiam. Licet .i. licitum eſt, & fas eſt, hoc eſt conceditur per nos: non obſtamus, quominus ingens ianitor .i. Cerberus, latrans antro .i. in antro ſuo infernali, terreat æternum .i. ſi ita dicam æternaliter, vmbras exangues, id eſt ſine ſanguine, hoc eſt mortuorum ſimulacra, & licet .i. licitum eſt, vt, ſupp. Proſerpina caſta, quia ſterilis, ſeruet limen patrui .i. fratris patris ſui .ſ. Plutonis. eſt. n. filia Iouis. Reſpondet ergo ad id, quod quæſierat, quid .ſ. veniat, dicēs, Aeneas Troius .i. Troianus, ſed a Troe videtur deduci Troius: a Troia, Troianus, plus autem eſt, Troium eſſe, quam Troianum, inſignis pietate .i. virtute religionis, & armis .i. virtute bellica deſcendit ad imas vmbras Erebi .i. inferni, ad genitorem .i. ad patrem ſuum Anchiſen, ſi imago tantæ pietatis. nulla .i. nullo modo, mouet te, vt nulla ſit nomen pro aduerbio. aut ſi nulla imago .i. reſpectus tantæ pietatis, quāta eſt in Aenea, qui etiā in infernum deſcendit, viſurus patrem mouet .i. afficit commiſeratione te, quia dictum eſt in fine Georg. Ignoſcenda quidem, ſcirent ſi ignoſcere manes, quaſi dicat manes neſcire ignoſcere, nec miſerari, at .i. ſaltem, agnoſcat hunc ramum .ſ. aureum, & fatalem, quem qui habent, ad inferos libere accedere poſſunt, & .ſup. hoc dicens, aperit .i. denudat, ramū, q latebat veſte, & corda .ſ. Charontis, rabida ex ira, reſidunt, id eſt ſedantur, tunc .ſ. viſo ramo, quo verbo videtur innuere, reliquos ſine ramo deſcendiſſe, quia ſi ramum attuliſſent Hercules, & Theſeus, non minus poſſet & nunc dolum ſuſpicari in Aenea, quam tunc in eis. Illi ergo, vi ingreſſi videntur ſine ramo, non

ex deorum voluntate, fuiſſe tamen qui cum ramo deſcenderint, vt forſitan Orpheus, pater ex eo qqod dictum eſt. Primo auulſo non deficit alter. nam ſi nemo attuliſſet, non fuiſſet auulſus, nec videtur quomodo Charon nouiſſet priuilegium rami. ſi nullus eum attuliſſet. Quinetiam hic expreſſe dicit, Longo poſt tempore viſum. Allatus eſt igitur, ſed a piis diis id volentib. & permittentibus. Nec plura, ſupp. dixit, aut fecit, in contrarium his .i. quam hæc dicta ille. ſ. Charon, admirans donum vitgæ .i. virgulti, aut rami fatalis, venerabile .i. dignum veneratione, quod ſibi Proſerpina afferri volebat. viſum poſt .i. poſtea, aut poſtmodum longo tempore. aut viſum lõgo tempore poſt, aduertit. ſ. ad Aeneam. & Sibyllã puppim cæruleam .i. cærulei coloris, & propinquat ripæ .i. ad ripam, vnde diſceſſerat ne violenter inſil ret Aeneas, & ipſe deturbat .i. deiicit inde, alias animas. ſ. defunctorum, quæ ſedebant per iuga .i. tranſtra longa, vt. ſ. tranſmitterentur, & laxat i. euacuat, foros .i. tabulata, & ſedilia remigum, & accipit ſimul alueo .i. receptaculo nauis in morem alui, hoc eſt in carinã. (Beroaldus enim. vt ſupra oſtenſum eſt, vbi de tranſiti ſenectute locutus eſt, docet in Seruium, alueum potius de naui, quam de flumine, hoc loco dici) Aeneam ingentem. ſ. ſecundum modum alueí, quo non niſi vmbræ transferri ſolebant, & eſt, aut Synereſis, aut Hypermeter verſus non vitioſus, quia vltima abiicitur per vocalem ſequentem in principio ſequentis verſus, cymba .i. nauicula. ſutilis .i. conſuta, & ita parũ compacta, gemuit. ſ. fatiſcens ſonitum dedit ſub pondere. ſ. Aeneæ inſilientis, & rimoſa .i. plena rimis, iam. ſ. deſolidata, accepit multã paludem .i. multum aquæ paludis Stygiæ, & ipſe Charon exponit tandem trans fluuium in limo informi .i. ſine forma, hoc eſt pulchritudine. in vlua .i. herba paluſtri, glauca .i. marini coloris, vatem. ſ. Sibyllam. & virum. ſ. Aeneam incolumes. Cerberus, canis ille infernalis, ingens .i. valde magnus perſonat hæc regna .i. in quæ deuenerunt, latratu trifauci .i. tribus faucibus edito. recubans .i. exiſtens immanis, in antro aduerſo .i. in aduerſo ſito, qui Vates. videns colla. ſup. eius: horrere. pro horreſcere .i. horrida, ſiue aſpera fieri colubris .i. ſerpentibus infernalibus, irã excitantibus, obiicit offam .i. fruſtũ, eduli ſoporatã .i. imbutum melle. & frugibus medicatis .i. medica arte paratis. Ille. ſ. Cerberus, pandens .i. aperiens, fame rabida .i. ad rabiem inducente, tria guttura (tot. n. cum triceps eſſet habebat) corripit .i. ſimul rapit, ſup. offam obiectam, atque reſoluit. ſ. reclinando, & deinde recubando terga immania .i. valde magna. & terribilia. fuſus .i. proſtratus, humi .i. ſuper humum, & ipſe ingens .i. quia valde magnus erat, extenditur toto antro .i. per totum antrum.

VARIA LECTIO.

QVEM contra breuiter] In antiq. pleriſque lib. Quæ, legi. [Nullæ hic inſidię tales] Veteres aliquot lib. Hinc de loco legut. [Licet ingens ianitor antro] apud Sen. niſi libris corrupti ſunt, legere eſt, Licet ingẽs ianitor Orci. Reliquis libris. Antro, legunt. [Et medicatis frugibus offam] Sunt libris, admodum vetuſti, in quibus. Medicatam frugibus offam, legas.

Occupat Aeneas aditum cuſtode ſepulto,
Euaditque celer ripam irremeabilis vndæ.
Continuo auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantumque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exortes, & ab vbere raptos
Abſtulit atra dies, & funere merſit acerbo.
Hos iuxta falſo damnati crimine mortis.
Nec vero hæ ſine ſorte datæ, ſine iudice ſedes.
Quæſitor Minos vrnam mouet. ille ſilentum
Conciliumq. vocat, vitaſque, & crimina diſcit.
Proxima deinde tenent mœſti loca, qui ſibi letũ
Inſontes peperere manu, lucemque peroſi
Proiecere animas. quam vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores.
Fata obſtant, triſtique palus, inamabilis vnda
Alligat, & nouies Styx interfuſa coercet.

SERV. OCcupat Aeneas aditũ] Raptim ingreditur. [Sepulto] Dormiente ſine pulſu .i. motu. [Euadit] Modo tranſit. [Irremeabilis vndæ] aut ꝑpetuũ eſt epithetõ, vt diximus ſupra, aut ipſi etiã Aeneæ irremeabilis. Nã per alteram egreſſus eſt partem: vt, Portaq. emittit eburna. [Continuo auditæ voces] Nouem circulis inferri cincti eſſe dicũtur quos nũc exquiritur. Nã primum animas infantum tenere. Secundum, eorũ qui ſibi ꝑ ſimplicitatem adeſſe nequiuerunt. Tertium, eorum qui euitantes ærumnas ſe necarunt. Quartum, eorum qui amauerũt. Quintum, virorũ fortium eſſe dixit. Sextum, nocentes tenent qui puniuntur a iudicibus in ſeptimo, animæ purgantur. In octauo, ſunt animæ ita purgatæ, vt redeant. In nono, vt iam non redeant ſ. in campo Elyſio. [Vagitus & ingens] Fletus infantum. [Animæ flentes] Poetice dixit. Sanè ploratus tantum lacrymarum eſt. planctus tantum vocum. fletus ad virunque pertinet. quæ plerunque confundunt poetę. [In limine primo] Quia de prima mundi ſubrepti ſunt vita. [Exortes] Expertes, quos Græci ἀκλήρους dicunt [Acerbo] Immaturo tranſlatio a pomis eſt. [Sine ſorte] Sine iudicio. Traxit autem hoc ex more Romano. Non enim audiebantur cauſę, niſi per ſortem ordinatæ. nam tempore quo cauſę agebantur conueniebant omnes. Vnde & concilium ait. Et ex ſorte. dierum ordinem accipiebant, quo poſt diem trigeſimum ſuas cauſas exequerentur. Vnde eſt, Vrnam mouet. Iuuenalis, Gratia fallaci prętoris vicerit vrnam. [Quæſitor] Quæſitores ſunt qui exercendis quęſtionibus prę ſunt. Et notandum quod Minoem. quaſi crudelem introduxit, quod ei epitheton, & Plato, & Homerus dat. Nam Aeacus & Rhadamanthus fratres mitiores ſunt. [Mœſti loca] Ideo mœſti. quia ſm Platonem grauiter puniuntur eorum animę qui ſibi inferunt mortem. [Lucemque peroſi] Figurate. Nam peroſus illius dicimus. [Proiecere animas] Quaſi rem vilem. Et duros perferre labores] Homerus Achillis vmbram introducit loquentem, & dicentem libentius ſe apud ſuperos cuncta aduerſa tolerare, quam apud inferos imperare. Quod autem ait. [Aethere in alto] Poetice dictum eſt. Aether enim ſuperius eſt: ſed noſtrum habitaculum ęthereum vocauit inferorum comparatione. [Fata obſtant] Iura naturę. [Triſtique] Triſti vnda palus inamabilis, ne ſi triſtis dicamus, duo ſint epitheta. [Nouies Styx interfuſa] Quia qui altius de mũdi ratione quęſiuerunt, dicunt intra nouem hos mũdi circulos ĩcluſas eſſe virtutes, in quibus & iracundię ſunt & cupiditates, de quibus triſtitia naſcitur .i. Styx. Vnde dicit nouem eſſe circulos Stygis, quę inferos cingit .i. terrã, vt diximus ſupra. Nam dicũt alias eſſe purgatiores extra hos circulos poteſtates.

Nouem Inferorum loca.

ASC. OCCVPAT Aeneas aditum, &c.] Docet quomodo ingreſſus ſit Aeneas ad inferos, & quis ſit illic dãnatorum ordo, quem nõ multum à Chriſtiana fide abhorrere videmus. Nã primo gradu, infantes continerí dicit (vt nos) qui ſine baptiſmo mortui ſunt. Secũdo, innocenter damnatos, quales nos, ob venialem culpã, aut nondum expletam pœnitentiam, in purgatorio dicimus. Tertio, qui ſibi mortem. ſeu animę ſeu etiam corporis cõſciuerũt, quos in inferno, vnde nulla eſt redemptio affligi credimus. Sancte autem dicit. Nec vero hęc ſine ſorte data ſine iudice ſedes. Nam licet vnus eos atque idem torreat ignis, Non tamen æquali taxantur ſorte, ſed illi Vrgentur grauius, quorum delicto maior, aut grauior culpa eſt. De hac autem re dicit Donat. ſic. [Dulcis vitę exortes] Quos dulcis vita cito deſeruit; & facit exortes .i. extra ſortem viuendi maiorem. [Ab vbere] ab augmento miſerationis ꝙ inſontes a matris vberibus rapti, ante extinguerentur, quam loqui cępiſſent. [Quęſitor Minos] Et inquirendi, & vrnæ agitandæ habet poteſtatem. [Inſontes] Dicitur cauſa facti. nihil. n. fit, niſi quod faciendi habet neceſſitatem. Hæc ille. Ordo eſt. Aeneas occupat aditum .i. ingreſſum regni, cuſtode. ſ. cane ſepulto .i. profunde quieſcente, more ſepultorum. Et ipſe celer, euadit .i. euadendo pertingit, ripam .i. marginem, & oram, vnde irremeabilis .i. vnde nulli patet reditus, q a ſpiritus vadens. & non reuertens, & ſi reuerſus eſt Aeneas, id fiet per aliud iter. Voces. ſ. lacrymabiles, auditæ, ſup. ſunt continuo .i. illico, vt illuc peruenerat, & vagitus .i. ploratus infantium, ingẽs .i. valde magnus, auditus, ſup. eſt, & animæ infantium auditæ, ſupp. ſunt, flẽtes in primo limine .i. in introitu inferni, ac ſi dicat, in limbo. Quos. ſ. infantes, exortes .i. acleros, hoc eſt ſine ſorte, & munere dulcis vitæ, vel quæ omnibus quodammodo dulcis eſt, vel eius quæ dulcis eſt. ſ. in flore iuuentæ, quãdo voluptatibus frui ſolet. & raptos ab vbere .i. cum adhuc lactarent, dies atra .i. funeſta, abſtulit. ſ. è medio viuentium, & merſit .i. abſcondit. acerbo .i. immiti

ſunere,hos iuxta.i.iuxta hos.ſup.ſunt dānati, mortis.i,ad mortem,falſo crimine.i.ob crimen eius falſo impoſitum,Nec vero.i, certe non, hæ ſedes non ſunt datæ.i.aſſignatæ ſine ſorte.& ſine iudice.i.iudicio,ſ.certo,Alludit ad iudicia humana quæ aut ſorte fiebant,in caſibus.ſ.dubijs aut certo iudicio, vnde de Didone in I.Partibus æquabat iuſtis,aut ſorte trahebat. Apud īferos aūt quamuis nulla ſit ſors mere caſualis, quantū ad iudicis ſententiam eſt,tñ ſors quodammodo,quantū ad ſuſpicientes,quia dicit,dānatos falſo crimine apud inferos diſtineri; quē locum ipſi non meruerunt,ſed ſortiti ſunt,q.a,ſ.tales in hac vita ſortiti ſunt iudices,Seruius tñ vult,tempus iudicij,nō iudicium,ſortiri.Minos quæſitor.i.inquiſitor(Radamantho tñ aliis inquiſitionē aſſignant,Minoi iudicium, vnde Horat. Et de te ſplendida Minos Fecerit arbitria,Aeaco vero executionem,vnde Iuuē. Quas torqueat vmbras Aeacus.ſed hæc officia confunduntur)mouet vrnam,in qua.ſ.ſortes ſunt,non tamen exeunt mere a caſu. ſed fatis ita diſponentibus.Ille.ſ.Minos.que.i.ſimul.vocat concilium .i.conuenticula,ſeu cœtū,ſilentiū.ſ.vmbrarū.in ſilentio exiſtentium,& diſcit.i.diſquirit,examinando vitas, & crimina quæ in vita commiſerunt, aut vitas crimino ſas. Deinde mœſti.i.perpetuo mœrore affecti,& per excellentiā mœſti(quia enim pp mœrorem.ſibi mortem concitarunt.ſi in ea ſententia permanent in qua moriuntur æterno mœrore affiguntur)tenēt loca proxima .ſ.ſuperioribus qui inſontes.i.innocentes, ſed deſperationē, aut mæſtitia affecti,peperere.i.acquiſierūt ſibi mortē,manu.ſ. ſua & qui peroſi.i.perfecto odio habentes lucem.i. auram vitalē proiecere animas.ſ ſuas,quam.i.quantum, cum exclamatione,q.d. ò quantum vellent nunc perferre in alto æthere.i, aere, in quo nos ſumus,&.i.ſimul.pauperiē,& labores duros.i. difficulter tollerabiles,ſed ſup.fata obſtāt,quæ.ſ.vetant reditū quia in poteſtate hominū eſt,ſe interimere ſed non ad vitam reducere, & palus inamabilis.i.non amāda.ſ.Styx,alligat.i.arcet, vnda triſti.i.triſtitiam afferente, & Styx.ſ. palus triſtitiæ infernalis interfuſa nouies.ſ.p nouē circulos.&gyros,coercet.ſ.ne exeāt ſemel recepti.

RAPTOS abſtulit atra]Multi libri antiqui, Rapto legunt. In quibuſdam aliis manuſcriptis,ita etiam legitur, Abſtulit vna dies.[Fata obſtant. triſtiſq. palus inamabilis vnda]In Rom. lib. Fas obſtat, videtur eſſe debuiſſe.Quod vero ſequitur, Triſtiſq. palus,multi legunt,Triſti.Alii. Vndæ.Reliquū quod eſt, Inamabilis,plerique,Innabilia legere malunt. VARIA LECT.

Nec procul hinc partem fuſi mōſtrātur in omnē
Lugentes campi,ſic illos nominē dicunt,
Hic,quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles,& myrtea circum
Silua tegit: curæ non ipſa in morte relinquunt.
His Phædrā,Procrimq.locis,mœſtamq.Eryphilē,
Crudelis nati monſtrantem vulnera cernit,
Euademque,& Paſiphaen.his Laodomia
It comes,& iuuenis quōdā,nūc fœmina Cæneus,
Rurſus & in veterem fato reuoluta figuram.
Inter quas Phœniſſa recens à vulnere Dido
Errabat ſilua in magna,quam Troius heros
Vt primum iuxta ſtetit,agnouitq. per vmbram
Obſcuram,qualem primo quis ſurgere menſe
Aut uidet,aut vidiſſe putat per nubila lunam:
Demiſit lacrymas,dulciq. affatus amore eſt.
AEN. Infelix Dido,verus mihi nuncius ergo
Venerat extinctam, ferroque extrema ſecutam,
Funeris heu tibi cauſa fui,per ſidera iuro,
Per ſuperos,& ſi qua fides tellure ſub ima eſt,
Inuitus regina tuo de littore ceſſi.
Sed me iuſſa deum,quæ nūc has ire per umbras,
Per loca ſenta ſitu cogunt,noctemque profundā,
Imperiis egere ſuis,nec credere quiui,
Hunc tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.
Siſte gradum, teque aſpectu ne ſubtrahe noſtro.
Quem fugis?extremū fato q̄ te alloquor,hoc eſt.
POE. Talibus Aeneas ardentem, & torua tuentē
Lenibat dictis animū,lacrymasque ciebat,
Illa ſolo fixos oculos auerſa tenebat;
Nec magis incepto vultum ſermone mouetur,
Quam ſi dura ſilex,aut ſtet Marpeſia cautes.
Tandem proripuit ſeſe,atque inimica refugit
In nemus vmbriferum, coniux vbi priſtinus illi,
Reſpondet curis,æquatque Sichæus amorem.
Nec minus Aeneas,caſu percullſus iniquo
Proſequitur lacrymās lōge,& miſeratus eūtē eſt.

SERV. PArtem fuſi monſtrantur in omnem]Plures vult oſtendere eos in quibus libido dominatur. [Lugentes campi]Quaſi lucis egentes, quod & amoribus congruit. [Durus amor]Immitis,inexorabilis. [Tabe peredit]Corpore defluente paulatim.[Secreti cælant calles] Amantibus congruit.[Myrtea ſilua]Quæ eſt Veneri conſecrata. [Curæ non ipſa in morte relinquūt] Hoc eſt, etiam illic amant, & hñt peractorū imaginem criminum,ſicut etiam de piis dicturus eſt, Quæ gratia curuū, Armorumque fuit viuis,quæ cura nitētes Paſcere equos.eadem ſequitur tellure repoſtos. Sanè ſciendum, vt diximus ſupra, loqui cū de amore generali, ſicut etiam Plato in Sympoſio tractat.Nihil.n. intereſt quid qs amet,dūmodo amore teneatur, Notādum etiam (nam rarum eſt)quia cum maſculino genere ſupra vſus ſit, vt,Hic quos durus amor,tantum fœminarū ponit exemp. non q̄ deſint viri,ſed elegit ſexum impatiētem ad amandū. tamē paulopoſt etiam Sichæi facturus eſt commemorationem. [His Phædram]Hæc filia fuit Minois, & Paſiphaes vxor Theſei, quæ priuignum Hippolytum amore capta de ſtupro interpellauit, & deſpecta apud maritum, eum falſi criminis detulit, qui iratus inuocauit Aegeū patrē,vt Hippolyto currus agitanti immitteret Phocam, quo facto, & Hippolyto interempto, Phædra amoris īpatientia laqueo vitam finiuit. [Procrimque] filia Iphidi vxor Cephali fuit, qui cum venetandi ſtudio teneretur,labore feſſus.ad locū quendam adire conſueuerat,& illic ad ſe recreandum Auroram vocare.Quod cum ſæpe faceret amorem in ſe mouit Auroræ, quæ ei canem velociſſimum Lælapam nomine donauit, & duo haſtilia ineuitabilia, cumq.in amplexus rogauit. ille reſpondit iuſiurandum ſe habere, cum coniuge mutuæ caſtitatis, Quo audito Aurora reſpondit.Vt probes igitur cōiugis caſtitatem, muta te io mercatorem.quo facto ille it ad Procrin,& oblatis muneribus impetratoq.coitu,confeſſus eſt maritū ſe eſſe, quod illa dolens,cum audiſſet a ruſtico quodam amare eū Auroram q̄ inuocare conſueuerat,ad ſiluas profecta eſt. & in frutetis latuit ad deprehēdendum maritum eū pellice. qui cum more ſolito Aurorā vocaret, Procris egredi cupiens fruteta commouit,ſperans Cephalus feram haſtam ineuitabilem iecit, & ignarus interemit vxorem. [Mæſtamq Eryphilem] Hæc Amphiarai auguris Argiui vxor fuit, quæ latentem bello Thebano maritum Polynici prodidit, monili accepto qd' ante vxori dederat. qui ductus ad præliū hiatu terræ periit.cuius filius Alcmeō poſtea matrem necauit, & eſt Oreſtis furore correpť. Vituperatur ſanè Virgilius.q̄ mæſtam dixerit, quam Stygerem legit .i. nocentem. Nam mæſtam eſt ſυγερή.Euadneq.] Vxor Capanei fuit, quæ ſe in ardētem mariti rogum præcipitauit. [Et Paſiphaen]Hæc vt diximus, tauri amore flagrauit [Laodomia]Vxor Proteſilai fuit quę cum maritū in bello Troiano primum periiſſe cognouiſſet,optauit vt eius vmbram videret, qua re conceſſa non deſerēs eam in eius amplexibus periit.[Nunc fœmina Cæneus] Cæneus virgo fuit, quæ à Neptuno pro ſtupri precio meruit ſexus mutationem.Fuit etiam inuulnerabilis,qui pugnando pro Lapithis contra Centauros crebris ictibus fuſtium paulatim fixus in terra eſt, poſt mortem tamen in ſexum rediit. Hoc autem dictum oſtendit Platonicum illud,vel Ariſtotelicum, animas per μετεμψύχωσιν ſexum plerunque mutare,[Errabat]Vagabať Et bene addidit,quia & amauerat,& ſe interemerat,vt quaſi incertum eſſet quem circulum poſſet tenere.[Obſcuram]Recenti morte vt diximus ſupra.[Infelix Dido]; Veniali vtitur ſtatu, & excuſat ſe per neceſſitatem,ne mortis cauſa fuiſſe videatur.[Verus mihi nuncius] Ka-

Cephali fabula.

Cenis ſexum mutauit.

Tæ

τὸ τί σωπάμενον intelligendũ, quod ſit nunciatus Didonis interitus. Alij ad ignem referunt viſum. Alij ad Mercurium qui ait, Certa mori. ſed in neutro eius ei etiam mortis genus eſt ſignificatum: & hinc dicit, Ferroque extrema ſecutam. Sanè qui nunciat, genere tantum dicitur maſculino. Quod autem nunciatur, licet neutro dicatur, tamen inuenitur etiam maſculino. [Funeris heu tibi cauſa fui] ac ſi diceret, qui fueram ante voluptatis. [Si qua fides tellure ſub ima eſt] vbi promiſſa exitũ non habent. Reſpexit autem ad Orpheum, qui receptum perdidit cõiugem. [Quæ nunc has ire per vmbras] argumẽtatur ex eo quod eſt ad inferos ſubire compulſus inuitum ſe reliquiſſe Carthaginẽ. Senta ſitu. Squallida. Et eſt trãſlatio a terra inculta. Situs autẽ proprie eſt lanugo quædã ex humore procreata. Et fit in locis ſole carentibus [Nec credere quiui] argumentationem tetendit: ac ſi diceret, ſi credidiſſem, forte etiam deorũ iuſſa contemnerem. [Siſte gradum] Diſcedere eam datur intelligi. [Extremum fato quod te alloquor, hoc eſt] aut quia Deus futurus eſt: aut quod melius eſt: quia poſt mortem tenebit alienum circulum, viris fortibus ſcilicet non amantibus datum [Torua] Pro torue, i. terribiliter. [Lenibat] Pro leniebat. & antique dixit: vt Squamis auroque polibant pro poliebant. Maiores enim in omnibus coniugationibus imperatiuo bam addebant, & faciebãt imperfectũ ab indicatiuo: quod in tribus adhuc obſeruatur. in quarta etiam E additur, vt nutri nutriebam. [Lacrymaſque ciebat] Sibi. aut certe illud dicit. Sermo quidem eius lacrymas excitabat, ſed illa immobilis manſit. Tractum autem eſt hoc de Homero, qui inducit Aiacis vmbram Vlyſſis colloquia fugientem, quod ei fuerat cauſa mortis. Nam ciere eſt proprie alteri fletum mouere [Incepto ſermone] à principio orationis. [Dura ſi ex] Saxi eſt ſpecies: generalitas enim eſſe nõ poteſt ſequente ſpeciali re. Nam cautem Marpeſiam, Parium lapidem dicit. Marpeſos. n mons eſt Pariæ inſulæ. [Tandem] Quaſi diu deliberauerit. [Vmbriferum] Frondoſum. [Priſtinus] Prior: quod difficile inuenitur. Nam de hoc ſermone quærit & Probus & alij [Reſpondet curis] aut pariteam diligit affectione, quod in Aenea non fuit qui plus amatus eſt, & amantem deſeruit, vt expreſſio rei ſupradictæ ſit. [Aequatque Sichęus amorem] aut certe reſpondet curis, par eſt mortis ſimilitudine. Ferro enim vterque conſumptus. [Proſequitur lacrymis longe] Oculis eam ſequebatur humentibus.

ASCENSIVS.

NEC procul, &c.] Proſequitur inſtitutum ſuum. deſcribit enim locos, & gradus, in inferno exiſtentium, dicens, quarto loco deſtinari miſeros amantes, in quo ordine, eſt nõnulla æquitatis ſaltem humanæ ratio Nam infantes ad Elyſios non mittuntur, quia nihil meruerunt: neque ad tartara, quia neque demeruerunt. ſunt ergo in primo limine: damnati autem falſo crimine quia malum infamiæ non vitauerũt, nec munus vitæ expleuerũt (loquor ſecundũ Ethnicos) ſecũdo loco deputati ſunt. Qui vero ſibi mortem pepererũt, quamuis certiſſime apud nos damnati perhibentur, tamen quia furore videntur grauiſſimo rapti, tertio loco addicuntur. Amantes vero quorum magis voluntarius videtur furor, quarto gradui ſubdũtur, de quibus nunc ſermo, eſt. & Donat. ſic dixit. [Fuſi in omnem partem] Quocunque oculos tendere poterant. [Secretos] aut in abdito conſtitutos, aut ſeparatos. [Curæ non ipſa in morte relinquunt] Tanta fuit vis amoris, vt poſt mortẽ ab iiſdem curis non deſererentur. Hæc ille. Ordo eſt. Nec, id eſt & non, procul hinc, id eſt ab hoc iam dicto loco, campi lugentes, l lucis egentes, aut lugentium, quia miſerorum amantiũ, monſtrantur exiſtentes fuſi in omnem partem, quia ex omni genere mortalium reperiuntur amoribus confecti, dicunt, ſup. enim illos, ſic, videlicet, lugentes, nomine & quia non dicit, qui dicant, intelligemus omnes ij, ſup. quos amor durus. i. intollerabilis, aut immedicabilis, peredit, id eſt abſumpſit, tabe lenta. i. cõfectione ſanguinem corrumpente, crudeli. id eſt inclemẽti. celant hic. i. hoc quarto loco, calles, id eſt vias frequentatas, & duras exiſtentes, ſecreti. id eſt ſemoti ab aliis & ſilua myrthea. i. ex myrtho, quæ eſt in tutela Veneris, tegit & ſup eos. aut. & quos ſilua myrthea tegit, curæ non relinquũt, ſupple eos, in ipſa morte, quia amant, & curis afficiũtur, & poſt mortem (nam. vt poſtea apertius dicetur. qualis quiſque inuenitur in morte, talis iudicatur, & in ea affectione permanet) Ipſe, ſupple Aeneas, cernit hic locis Phædram, filiam Minois, quæ Hippolytum priuignum ſuum deperibat, & Procrin, vxorem Cephali, & ab eo, ob zelotypiam interemptam, & Eryphilem, coniugem Amphiarai, mœſtam, quia nocentem ob culpã ſ. nam non eſt ob id vituperandus Maro, quod mœſtam dicit,

Nota.

licet enim nocens, crimen in maritũ commiſit, mœſta tamen & a filio interempta fuit: Eryphilem, dicit, monſtrantem vulnera crudelis nati, id eſt a crudeli filio illata & cernit Euadnem, filiam Martis, ex Thebe, & coniugem Capanei, quæ ſe in ardentem mariti rogum inieceerat. & cernit Paſiphaem Minois vxorem & Solis filiam quæ Tauri amore arſit, vt in principio huius 6. dictum eſt. Laodomia, vxor Protheſilai, qui primus in bello Troiano periit & vxor ipſa in eius vmbræ complexibus in comes. his ſuperioribus amatricibus, & Cœneus, quondam iuuenis, id eſt mutatus in ſexum virilem. nam vt virgo, raro de viro ita iuuenis, raro de fœmina legitur. & nunc fœmina rurſus. i. iterum. & reuoluta, id eſt reuoluto tempore mutata, in figuram veterem. i. priſtinam, ſcilicet fœminam. Inter quas errabat Dido Phœniſſa, id eſt ex Phœnicia & Phœnicum regis filia. errabat. id eſt vagabatur exiſtens recens a vulnere. id eſt propter vulnus, paulò ante ad inferos demiſſa, quam heros Troius, id eſt Troianus, aut Trois, cognatus. ſ. Aeneas, vt. i. poſtquam, ſtetit iuxta, ſup. eam agnouit per vmbram obſcuram, qualem quis, aut videt lunam ſurgere. id eſt oriri primo menſe. i. in principio menſis. hoc eſt in nouilunio, aut putat ſe vidiſſe per nubila, id eſt nubium caliginem, & ſupp. Aeneas demiſit. i. deorſum miſit lacrymas, & affatus eſt dulci amore, id eſt more dulciter amantium, ò infelix Dido. ergo. ſ. quia te hic offendo, nuncius verus, id eſt veridicus & vera nũcians, venerat mihi, id eſt ad me. ſ. nuncians te extinctam. id eſt mortuam. & ſecutam extrema. i. vltima rerum. hoc eſt mortem, quia Mors, vltima linea rerum eſt, ferro. i. gladio, in quem incubuerat. Heu, dolentis interiectio, ego fui tibi cauſa, id eſt occaſio, funeris, id eſt mortis, ego iuro per ſidera, per ſuperos, & per. ſup. eam fidem ſic qua. id eſt aliqua fides eſt ſub ima, id eſt profunda tellure, hoc eſt apud inferos, quod. ſupple ò regina, ego ceſſi de tuo littore. ſ. Carthaginenſi, inuitus, quia deorum imperio coactus, ſed ſi inuitus. mirãda eſt amoris vis. quæ etiam tantum virũ irretiuerat. Sed iuſſa deum, id eſt deorum, quæ cogũt me nũc ire per has vmbras. i. per loca ſenta. i. ſqualida. ſitu. i. lanugine immunda. & mucore creſcẽte in loco humido per quem rarus eſt tranſitus, & per noctem profundam (Probatio eſt ergo a maiori & difficiliori, nam ſi iuſſa deum impulerunt ire ad inferos. facile potuerunt abſtrahere à Carthagine in Italiam) hæc dicit, iuſſa Deũ, egere. i. impulerunt me ſup. à Carthagine, ſuis imperiis, nec quiui. i. valui, aut potui credere. me ferre. i. allaturum tibi, meo diſceſſu, hũc tantum dolorem. vt. ſ. teipſam interimeres, ſiſte. i. firma gradum. id eſt greſſum tuum, aut iter, & ne ſubtrahe. pro ne ſubtrahas te noſtro aſpectu pro aſpectui. Per hoc tacite ſignificat eam ad verba Aeneæ fugã paraſſe. vnde addit, Quem fugis? hoc quod ego alloquor te, extremum, id eſt extremo loco, eſt fato. i. per fatum, aut per deorũ permiſſionem. Aeneas lenibat, pro leniebat. i. mulcebat & mitigabat talibus dictis. i. verbis, animũ. ſ. Didonis, hoc eſt a parte totum, ipſam Didonem, aut ſimulacrum eius. ardentem. ſ. ira, & tuentem. i. inſpicientem, torua. i. torue. hoc eſt minaciter, & terribiliter & ciebat. i. prouocabat potius ex ſe. quam ex illa, nam poſſumus & nos, ad lacrymas prouocare. Nam illa. ſ. Dido, auerſa. ſ. ab Aenea, in ſignum indignationis, tenebat oculos fixos, ſolo. id eſt in terram. nec mouetur magis vultũm. id eſt non habet magis motum vultum ſermone incepto. ſ. ab Aenea, ſed non completo, quia nihil reſpondet quam ſi ſilex dura ſtet. ſ. ante Aeneam, hoc eſt ſtatua ex ſilice, aut cautes. i. lapis durus, Marpeſia. i. Paria. hoc eſt ex Paro inſula. vbi marmor, candidũ, & durum eſt. Ipſa corripuit. i. ſimul rapuit ſeſe, tandem. i. poſt multã indignationẽ & refugit inimica. i. infenſa, in nemus vmbriferum. i. frondoſum, vbi Sichæus coniux, priſtinus. i. prior. reſpondet illi curis. i. ſolicitudinibus amorũ & æquat. i. æqualem, facit, amorem. ſ. ſuum, in illam. cum amore illius in ſe. Nec minus. i. nihilominus. Aeneas percuſſus. i. percuſſus, & afflictus, caſu iniquo, quod. ſ. inuitus, & ignorans, ad mortem cõpulerat. proſequitur lacrymans. & miſeratus eſt. i. miſericordiã proſecutus eſt, longe. i. per longum ſpatiũ. euntem. i. aufugientem. ſ. Didonem. De qua lectione addamus & illud Donati, qđ, vt expoſitio textè regione eius haberetur, ſuperioribus detraximus & in hunc locum recepimus. [Vmbram Obſcuram.] Cum dicit, vmbrã obſcuram habuit aliquid luminis, id enim eſt obſcurum quod oſtẽdit aliquam lucem. ſed & maximas habet mixtas tenebras [Demiſit lacrymas] Nõ cogitauit flere. nam dolor verus repentinos fletus, non coactus excludit. [Infelix Dido] Perſonarum. & cauſarum ratio habetur. Dido fuit aſpera propter recentis facti cauſam, cuius quantus dolor fuerit, oſtendit exitus. Acerbitas etiam

Mors qd

vulneris & aſpectus auctoris, dolorem duplicabat. Aeneas autem, ſe reū agnoſcit, & interpoſitā purgatione, factum fatetur. Infelix Dido, oſtendit dolorem, quod miſerabiliter ferat, & augetur, quod ferro perierit [Per ſidera] Firmamentum ponit purgationis, quia apud illā, fide carebat, & quia hominum teſtimonium adhiberi non poterat, adhibet deorum. [Et ſi qua fides] Quia neſciebat, quod genus iuriſiurandi apud inferos eſſet, poſuit generalem iurationem [Inuitus, Non te fugi. ſed potiorum iuſſis, ceſſi. [De tuo littore,] q.d. mutaui locum, ſed de animo retinui. [Nec credere quiui] Mēdacio vel ſi. nihil tutatur cauſā ipſa primo ſilēdo, & ſe auertēdo, & poſtremo fugiēdo, oſtēdit irā. NEC procul hinc] In Rom. lib. & aliquot alijs manuſcriptis. Hic, habetur. [Crudeli tabe peredit] In antiquioribus aliquot exempl. Peremit, legitur. [His Phædrā, Procrinq.] Neque illud placet quod in Ro. lib. Procnin, legitur. [Fato reuoluta] In Ro. Reuocata, legitur. [Primo quis] In antiquis pleriſque libris, Qui legitur. [Auerſa tenebat] In lib. aliquot antiq. Aduerſa, legitur. [Vultū ſermone] In libris liquot antiq. Vultu, caſu ſeptimo, legitur. [Proripuit ſeſe] In Rom. lib. in Oblongo. in Med. & pleriſque alijs antiquis, legere eſt, Corripuit ſeſe. [Caſu percuſſus] Veteres omnes lib. quos legi ferè paſſim, Percuſſus, legunt. [Proſequitur lacrymans lōge, & miſeratus euntē eſt] Vltima huius carminis dictio, Eſt, nuſq̄ in antiquis exemp. habet. In Ro. lib. verſus totus ita legitur, Proſequitur lacrymis lōge, & miſeratur euntem.

VARIA LECT. SERV.

Inde datum molitur iter. iamq. arua tenebat
Vltima, quæ bello clari ſecreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
Parthenopæus, & Adraſti pallentis imago.
Hic multum fleti ad ſuperos, belloque caduci
Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernēs
Ingemuit, Glaucumq., Medontaq., Therſilocūq.
Tres Antenoridas, Cererique ſacrum Polybetē,
Idæumque etiam currus, etiam arma tenentem.
Circunſtant animæ dextra, læuaque frequentes:
Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt: iuuat vſque morari,
Et conferre gradum, & veniendi diſcere cauſas.
At Danaū proceres, Agamemnoniæq. phalāges
Vt videre virum, fulgentiaque arma per vmbras;
Ingenti trepidare metu; pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
Exiguam inceptus clamor fruſtratur hiantes.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora, manusq. ambas, populataque tēpora raptis
Auribus, & truncas inhoneſto vulnere nares.
Vix adeo agnouit pauitantem, & dira tegentem
Supplicia, & notis compellat vocibus vltro.
Deiphobe armipotēs, genꝰ alto à ſāguīe Teucri,
Quis tam crudeles optauit ſumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? mihi fama ſuprema
Nocte tulit, feſſum vaſta de cæde Pelaſgum
Procubuiſſe ſuper confuſæ ſtragis aceruum.
Tūc egomet tumulum Rhœteo in littore inanē
Conſtitui, & magna manes ter voce vocaui.
Nomen, & arma locū ſeruant te amice nequiui
Conſpicere, & patria decedens ponere terra.

DAtum molitur iter] Peragit. Datum autem, dixit, aut ratione fati, aut oblatū fortuito, qđ τυχὸν dicunt. [Arua tenebant Vltima] atqui multa adhuc ſuperſūt, ſed dixit quantum ad y, pertinet literam. In his .n. quæ dixit, mixta ſunt virtutibus vitia. In his autem quę dicturus eſt, nocētū pœnas à priorum ſegregat meritis. Nam inferi (vt diximus ſupra) humanam continent vitam, hoc eſt animam in corpore cōſtitutam. Hæc autē, quæ dixit mixta eſſe manifeſtum eſt. Licet .n. in viris fortibus laudetur virtus, eſt tamen vituperabile alienū imperium cædibus occupare. Item amare priuignū, crimen eſt virtus, martium. Alij diſtinctione mutata dicunt, Tenebant arua, quę vltima viri fortes frequentant .i. quæ poſſident vltima. [Hic illic occurrit Tydeus] Altheæ, & Oenei filius, quem i bello Thebano Menalippus extinxit. [Parthenopæus] Menalippæ, & Martis, ſiue Melanionis filius rex Arcadiæ, qui Thebana bella puer admodum petiit. [Adraſti pallentis imago] Rex Sicyonis Adraſtus primo fuit, poſt Argiuorum ſocer Tydei, & Polynicis. Quod autem ait Pallentis, aut epithetō eſt vmbræ, aut illud reſpexit quia in bello Thebano cōſumptis ſex ducibus ſolus aufugit. Fugæ autem comes ſemper eſt pallor [Hic multum fleti] i. nobiles, quorū mortem magna ſequitur lamentatio. [Ad] Pro apud. [Caduci] Mortui, à cadendo. Vnde & cadauer dicitur. [Longo ordine] Ingenti multitudine, vt, Pueri & pauidæ longo ordine matres. non ad ordinem ſtante. Sanè in minus eſt, In longo ordine. In ingenti multitudine. [Tres Antenoridas] Multi ſupradictos accipiunt, quod falſum eſſe Hom. docet, qui eos commemorat. [Cereri ſacrum] Sacratum, nomen pro participio. [Idæumque] Quem aurigā legimus Priami. [Etiam] adhuc, vt. Quæ cura nitentes Paſcere equos, eadem ſequitur Tellure repoſtos. [Vſque] Diu. & eſt aduerbium. [Trepidare] Pro trepidabant. [Ceu quondam petiere rates;] Oſtendit vitia nec morte finiri. [Fruſtratur hiātes] Decipit clamare cupientes. Nec nos moueat, quod alijs vmbris verba dat, his ſilentium. Timorem enim exprimit, qui viuis quoque adimit vocē: vt, Obſtupui, ſteteruntq. comę, & vox faucibus hæſit. [Deiphobum vidit,] Qui Helenam duxerat, mortuo Paride. [Ad cuius domum primum ire neceſſe erat] Vbi fuerat cauſa bellorum: vt; Iam Deiphobi dedit ampla ruinam, Vulcano ſuperante, domus. [Lacerum] Pro laceratum. i. habentem ora dilacerata. [Populata] Vaſtata, ideſt deformia ſublatis auribus. [Truncas] Truncatas. [Inhoneſto] Turpi. Terentius, Illum ne obſecro inhoneſtum hominem, quem mercatus eſt here, ſenem mittierem? [Pauitantem] Ne agnoſceretur timentē. [Tegentem] Tegere volentem. Nam truncatis manibus quid tegebat? Tegere autem eſt celare, vt ecōtra nudare eſt indicare, vt, Traiectaque pectora ferro Nudauit. [Notis vocibus] amicabilibus. [Optauit ſumere] Elegit vt ſumeret [De te] Pro in te. [Rhœteo in littore] Vbi erat Aſylum Aiacis, ſicut in Sigæo, Achillis. Et bene illic quaſi vbi tutatus eſſe potueram. Sanè Rhœteium dicitur, & facit Rhœteum, ſicut etiam Cythereia, & Cytherea. [Et arma] Depicta. ſ. [Seruant] Tenent. [Te] Tuum corpus, vt, Nunc me fluctus habet.

ASCENSIVS.

INDE datū &c.] Docet quō progrediendo ad quintū circulum peruenerunt, in quo bellatorum ſunt animæ. nam & Martius furor dicitur, ſicut & amorum. Nō ergo ſola bellādi gloria, purgatas facit animas, & ad Elyſios ducit. Nā, qui bello etiam iuſto inſudāt, multa ſępe deteſtāda committunt, quia tamen, neque omnino reprobandi ſunt. qui arma tractant, nec approbandi, non dicūtur, aut in ſummo ſiniſtrę partis literæ Pythagoricæ, neque in ſummo dextræ. De qua re dicit Don. ſic. [Multum fleti] Quia propter ſuas virtutes, magnū reliquerant luctum [Sacrum Polybetem] Oſtendit numina, ſuos in morte iuuare non poſſe. [Proceres] Non tantum ordine, ſed meritis Phalanges, ac ſi tota Gręcia, ad inferos migraſſe videretur. Oſtendit igitur, quanti Aeneā hoſtes feciſſent in bello, oſtēdit etiam, non ſine multa ſua cæde viciſſe Græcos. [Tegentem] non quia poſſet manibus, ſed quia toto ſe corpore ſubtrahere conabatur, aut totum auertere. [Quis] Non tam interrogantis hæc ſunt, quàm admirantis, & dolentis. Admiratur primo, cogitare quempiam potuiſſe, tot aduerſa ſupplicia in viro tam forti: deinde, quod auſus eſſet implere: deinde, quod totum corpus ſupplicio inſectatus eſſet. [Feſſum procubuiſſe ſuper aceruum] Magna laude afficit. non enim dicit, occiſum: ſed, procubuiſſe laſſatum. [Egomet,] Quaſi dicat non alijs commiſi. [Inanem] Quia inter hoſtes confuſos iacens, reperiri non potuiſti. [Te amice] Feci, quod potui, non quod volui. quia te reperire nō potui. Hæc ille. Ordo eſt. Aeneas molitur, id eſt cum molimine, & ſummo conatu pergit. Inde, id eſt deinde, aut potius, ab eo loco, iter datum, id eſt conceſſum ſibi à fatis, cum ceteris negatum ſit, ab eo vno circulo, tranſire ad alium, niſi purgatione

gatione

gatione facta,& tenebant iam arua, quæ vltima.i.quas vltimas partes:aut,quorum vltimas partes,clari bello frequentant ſecreta.aut(ſm Seruium)tenebant vltima arua.ſ.purgandorum hoc eſt quorum operationes habent mixta virtutibus vitia, quæ.ſ. loca, ſecreta.i. ſepoſita ab alijs locis, clari bello frequentant.i. habitant,& colunt frequenter,Tydeus,pater Diomedis.& filius Acnei,occurrit hic.i.hoc loco.illi.ſ.Aeneæ,& Parthenopæus, filius Atalantæ(vt Beroaldus docuit ſupra,ad illud,Triſtisq. ſenectus)inclytus.i.glorioſus,& clarus armis, ſupp. occurrit illi hic, & imago Adraſti pallentis.ſ.pre timore,quia aufugerat.hic,ſup. occurrunt,illi Dardanidæ,multũ fleti,ad ſuperos.i.nobiles quorum mors fletibus honorata eſt,& caduci.i.qui ceciderunt, bello.i.per bellum,aut in bello,quos ille.ſ.Aeneas, cernens omnes

Glaucus. longo ordine,ingemuit.i.multum gemuit.ſ.Glaucum, Medonta,& Therſilochu viros illos, Troianis olim fautores. Glaucus .n.erat Liciorũ ductor, cuius ſingulare certamẽ,deſcribit Hom. lib.Iliad.vj.dicens,eos infecta pugna deſiſſe,mutatis armis aureis Glauci,pro ferreis Diomedis,vt Horat.j.Ser. meminit. Fuit aũt (teſte eodem Hom.lib.11.Iliad.) quidam Medon, filius nothus Oilei ex matre Rhena,ſed hic de Troiano loquitur. Fuit etiã

Polybetes Idæus,quidam filius Daretis,cuius idẽ meminit. Fuit & alius filius Priami,cuius etiam meminit,dum introducit Priamum veniſſe in caſtra Achillis. Polybetes autem fuit ſacerdos Cereris, vnde in ſecundo dictum eſt:Templumq. vetuſtũ deſertæ Cereris,interfecto.ſ. ſacerdote. Et ſup. vidit hic,treis Antenoridas.i. Antenoris filios,qui ſunt Archelochus,Acamas,& Elycaon, & Polybetem ſacrum.i.ſacratum Cereri,& Idæum, Priami aurigã tenentem,ẽt.i.adhuc.ſ.apud inferos,currus, & ẽt arma. Animæ frequentes.i.crebræ circonſtant,dextra,& læua.i ſiniſtra.ſ. parte,nec ſatis eſt,vidiſſe ſemel,ſed iuuat.i.delectat vſque.i. continuo immorari,dubium autem vr, an Aeneam delectet videſſe animas:an animas,Aeneam:ſed potius dixero.ꝙ animæ affectauerint videre Aeneam quia ſequitur,& ſup.iuuat,conferre gradum.i.congredi,& diſcere cãs veniendi.i.cur Aeneas aduenerit. Et proceres Danaum.i. Græcorũ, & Phalanges Agamemnoniæ .i.quaſi totius exercitus, qui ſub Agamemnone ſtipendia fecerant,vt.i poſtq̃.videre virũ.ſ.Aeneã,adhuc viuũ,& arma.ſ.eius, fulgẽtia p vmbras,trepidare.pro trepidabãt,aut cęperunt trepidare ingenti metu.Pars,ſup,cęperunt vertere terga,ceu.i.velut, petiere quondam rates.i.naues ſuas,pars.i.partim,ipſi,ſup. cœperũt,tollere,i.eleuare,vocem exiguam,quia veram vocẽ, vmbræ non habent, vnde clamor inceptus fruſtratur hiantes.i.facto hiatu clamare putantes. Si tñ nullus vagitus ploratus, aut vox fuit apud inferos,nõ ẽt potuiſſent loqui.Atq; ipſe Aeneas, vidit hic.i. in hoc campo bellatorum Deiphobũ (quia Græce, Deiphobos,dr̃ nõ ſcribetur, Deiphobus,ſed quatuor ſyllabarũ eſt)Priamidem.i.filiũ Priami,ex Hecuba laniatũ toto corpore, & lacerum ore crudeliter i.habẽtem ora crudeliter. & immaniter lacerata,ora(dicit) & ambas manus. & tẽpora.i. partes capitis, ſm auriculas,populata.i.ſpoliata,& denudata, aurib.i.auriculis raptis.i.ablatis,& nares.i.naſi meatus,truncas.i.truncatas, vulnere inhoneſto.i.turpi,quia honeſtum,pulchrum vocamus. Ipſe vix.i.cũ difficultate,adeo.i.omnino,agnouit,ſup.eum,pauitãtem.ſ.prę rubore.& tegẽtem dira ſupplicia.i.plagas dire illatas, pro ſupplicio,& compellit.i.alloquitur,cum appellatione eius, vltro.i.priuſquã ille ſe offerret vocibus notis.i.ſermone patrio, aut ꝓprio nomine ò Deiphobe armipotens genus.i.progenies ab alto ſanguine Teucri,quis optauit ſumere de te tam crudelis pœnas?q d.immaniſſimus nimirum fuit.& ſi forte talis reperiri potuit,qui vellet,cui licuit.i.cui permiſſum eſt à dijs, tantum.ſ. pęnarum ſumere de te?q d ẽt,ſi quis voluiſſet,deos tñ permittere non debuiſſe.Fama tul.i.i.detulit, mihi.i. ad me, te feſſum ſuprema nocte.i.cum Troia excideret,de vaſta cęde.i.occiſione, Pelaſgum.i.Græcorum,quos occidiſti,procubuiſſe ſuper acerũ .i.cumulum,ſtragis.i.ſtratorum,congregationis confuſæ.i.mixtæ,ex nobilibus,& ignobilibus ex amicis inter ſe, & inimicis, Egomet i.in propria(vt dicunt)perſona,non habens fidem alteri,conſtitui tũc.ſ.poſtquam id audiueram, tumulum inanem.i. cenotaphium ſepulcrum ſimulatum,quod pro vero erat, dum cadauer haberi non poterat.in littore Rhęteo.i.Rhœtei promõtorij Troiani,& vocaui ter,magna voce,manes.ſ.tuos.i.ſpiritus vagos,vſq; ad exequias ſepulturæ,ſm Ethnicos. Nomen.ſ tuũ. & arma.i.inſignia tua,ſeruant locum.ſ. ſepulcri, ò amice, ego nequiui conſpicere te.i.ſimulacrum tuum,aut corpus tuum, & ponere illud terra patria.decedens.i.cum decederem, terra patria.i.de patria mea.poteſt enim bis conſtrui.

VARIA LECTIO

IDAEVMQVE etiam currus] In Rom.lib.Currum, vnitatis numero, abſque vlla colliſione legitur. [Veniendi diſcere cauſis] In antiq. lib.Rom.& aliquot alijs.Poſcere cauſas, legitur [Vaſta de cæde] antiqui omnes lib. legunt, Vaſta te cæde. [Rhœteo in littore] In Rom.lib. abſque præpoſitione, Rhœteo littore,ſcriptum eſt.[Nomen & arma locum ſeruant] In Longobardico lib.Locus,nominatiuo caſu legitur.

Atq.hic Priamides.Nihil ò tibi amice relictũ eſt:
Omnia Deiphobo ſoluiſti,& funeris vmbris.
Sed me fata mea,& ſcelus exitiale Lacænæ
His merſere malis.illa hæc monimenta reliquit.
Nãque vt ſupremam falſa inter gaudia noctem
Egerimus,noſti,& nimiũ meminiſſe neceſſe eſt:
Cum fatalis equus ſaltu ſuper ardua venit
Pergama,& armatũ peditem grauis attulit aluo.
Illa chorum ſimulans,euantes Orgia circum
Ducebat Phrygias: flammã media ipſa tenebat
Ingentem & ſumma Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis,ſomnoque grauatum
Infelix habuit thalamus,preſſitque iacentem
Dulcis,& alta quies,placidęque ſimillima morti.
Egregia interea coniux arma omnia tectis
Emouet,& fidum capitis ſubduxerat enſem:
Intra tecta vocat Menelaum,& limina pandit,
Scilicet id magnum ſperans fore munus amãti,
Et famam extingui veterum ſic poſſe malorum.
Quid moror? irrũpũt thalamo. comes additi vnà
Hortator ſcelerum Aeolides.dij talia Graiis
Inſtaurate,pio ſi pęnas ore repoſco.
Sed te qui viuum caſus,age fare viciſſim,
Attulerint pelagi ne venis erroribus actus?
An monitu diuum?an quæ te fortuna fatigat,
Vt triſtes ſine ſole domos,loca turbida adires?

SERV. OMnia ſoluiſti] Quia cõſtituto tumulo manes vocauit. [Et funeris vmbris] ſepulturæ meæ vmbris. Nã funus illic eẽ nõ potuit. Vbi nec cadauer qdẽ fuerat. [Fata mea & ſcel' exitiale Lacænæ] Secũdũ Mathematicos, q dicũt ẽt inimicitias ex fato deſcendere. Vñ iſta cõiunxit fatum,& ſcelus Helenæ.p quę ibi mors cõtigit [Monumenta] Sermo medius,dictus ab eo quod moneat mentẽ. Vnde eſt hic de malis. Econtra in tertio. Manuum tibi quæ monumenta mearum. [Egerimus] Rimetri neceſſitate corripuit.[Meminiſſe neceſſe eſt] Cicero, Cui placet, obliuiſcitur, cui dolet,meminit.Ergo qa dolet,meminerit neceſſe ẽ.[Fatalis]Mortifer: vt, Fatiferũq. enſem.[Sup ardua venit Pergama.] aut ꝙ in arce eſt poſitus,aut,qa deiectis muris ſupra tractus eſt.[Grauis] Grauidus,vt,Grauis tentabũt pabula fœtas. Supra aũt dixerat,Fęta armis.[Euãtes] Euãtes Phrygias, aliter, non ſtat verſus,Euãtes autem Bachãtes, à Libero q Euã dicitur. Chorum autem ait multitudinem in ſacra collectã.[Circunducebat] Diuiſit in duos verſus vnam partem,ſed ideo quia eſt compoſita. Lyrici vero ẽt incompoſitam partem orationis ĩ duos diuidũt verſus. [Confectum curis] atqui vacauerat gaudijs, ſed illud oſtẽdit quod ait Stat. Stant veteres ante ora metus. Nam curæ ferebantur ſuo impetu ex priſtino bellorũ tumultu. alij hanc ipſam curã volunt, qđ habebat cõiugẽ ꝑniciosã mariti. Vnde ſequitur. Egregia interea cõiux, p Ironiã. [Vocat Menelaũ, & limina pandit] ante pãdit, & ſic vocat, vt: Subeũt luco fluuiũq. relinquũt. [Id magnũ ſperãs fore munus amãti] Putauit ſe vitia p cetera pñtibus poſſe celare.qđ ẽt ſequens indicat verſus.[Aeolides] Vlyſſes qa vbique talis inducitur. Nam Anticliæ filius eſt,q̃ ante Laertę nuptias clam cum Siſypho Aeoli filio cõcubuit. Vñ Vlyſſes natus eſt Hoc ei ẽt in Ouidio Aiax obijcit. quid ſanguine cretus Siſyphio. Alij ſlidẽ legunt

legunt,de quo nuſquam legimus.[S.]Si quidē.[Viciſſim] quia ipſe narrauerat.[Pelagi ne venis erroribus actus?]nō ad inferos, ſed ad locū in quo inferorum deſcenſus eſt.i.ad Auernum ſi in tra terram ſunt inferi. Alij altius intelligunt,qui ſub terra eſſe in feros volunt ſecundum chorographos & geometras,qui dicunt terram σφαιροειδῆ eſſe,q̄ aqua,& aere ſuſtentatur,quod ſi eſt,ad antipodes poteſt nauigatione perueniri, quia quantum ad nos ſpectat,inferi ſunt,ſicut nos illis.Hinc eſt, q̄ terram eſſe inferos dicimus quanq̄ illud ſit,quia nouē cingitur circulis. Tiberianus etiam inducit epiſtolam venio allatam ab Antipodibus, quæ habet,Superi inferis ſaluē.qua occaſione tractat reciprocū hoc quod diximus ſupra. Nam prudēt ores et animas per μετεμψυχωσιν dicunt ad alterius climatis corpora tranſire,nec in eo orbe verſari,in quo prius fuerint.vnde ait Lucanus:Regit idem ſpiritus artus orbe alio longæ canitis ſi cognita vitæ. Sciendum tamen Homericum eſſe.Nam & illic Elpenor ſim liter Vlyſſem interrogat.[Sine ſolo domos]non eſt contrarium Solemq; ſuū ſua ſid. ra norunt.Illud enim de campis Elyſijs dicit.

A S C. ATQVE hic Priamides]ponit reſponſum Deiphobi idem aſſerentis,videlicet amicum eſſe,& p. um viuum:talis n.vbiq; in ducitur propter Cæſarem vſque à pœnitentiam clementem. Docet,quomodo ſic lacer appareat. Circa quē locum dicit Don ſic [Illa]propter odium nomen nō poſuit ſic ſupra.Lacænæ,dixit. [Infœlix thalamus]Vel quia in eo,talem habui vxorem,vel quia ibi,tot ſupplicijs ſum affectus.[Coniux]Ex hoc nomine,deteſtabilius ſcelus facit,quod violatum ſit con ugium.quod factū eſſe oportet.Coniux non dixit,mea,ſed quæ multorum fuiſſet,neque ſe amaret. [Dij talia Graijs] pulchra apoſtrophe, & multa continens. Oſtendit autem tanti ſceleris ſolos deos vltores eſſe poſſe.[Age fare]quærit optime Deiphobus, ſed poeta, optimo conſilio abſcindit reſponſionem, ne dicta iterum dicenda ſint. Hæc ille.Ordo eſt.Atque Priamides.ſ.Deiphobus,ſup.reſpondit, aut locutus eſt,hic.i.ad hæc dicta Aeneæ,ô amice,nihil relictum eſt tibi.i.à te,tu ſoluiſti Deiphobo omnia.ſ.quæ perſoluere amico poteras,& vmbris.i.ſimulacris funeris.quia verum funus eſſe non poterat,ſed mea fata.i.mala,ex fato prouenientia aut ad quę natus mihi videor mala,& ſcelus exitiale.i.perfidia execrabilis. Lacænæ.ſ.mulieris,hoc eſt Helenæ, merſere me his malis, illa.ſ. ſceleſta Lacæna,reliquit hæc monumenta.i. memoriam facti,ſactura ſtigmata,nanque tu noſti,vt.i.qualiter,nos egerimus ſupremam noctē.i.magnam partem ſupremæ noctis,inter gaudia falſa.i.deceptoria,quia ſperabāt Græcos abiſſe & ideo gaudijs,ac vino indulgebant,vnde dictum eſt in 2.Inuadunt vrbē ſomno, vinoq; ſepultam,ac neceſſe eſt nimium meminiſſe.i.nos memores eſſe,quod de Deiphobo manifeſtū eſt,de Aenea quoq;,quia dixerat in 2. de malis Troiæ, & quorum pars magna fui, cum equus fatalis.i.fatis volentibus nobis,factum.i.exitium ferens,venit ſaltu.i.ſaltuit quodammodo, quia ruptis muris ſuper pergama.i.mœnia Troiana,ardua.i. valde alta,& tamen equus,adhuc altius extollebat caput,& ipſe equus grauis.i.fœtus,attulit aluo .i.in aluo ſua ,peditem armatum,quia dictū eſt:Vterumq; armato milite complet. Illa.ſ.nota adultera,& fundi noſtri calamitas Helena ſimulans chorū.i.choream bacchantium,præ lætitiā ducebat Orgia.i.feſta Bacchanalia,quæ noctu fiebant,inter Phrygia.ſ.matronas,euantes.i.bacchantes,& Bacchum(qui Euan dicitur)inuocantes.Ipſa.q.d.in propria perſona , exiſtens media.i. princeps Bacchantium,tenebat ingentem flammam.i.facem.& vocabat Danaos ex ſumma arce , dato.ſ.indicio flammę. quod & nautis dari ſolet. Thalamus infelix.i. qui me infelicē fecit,torus.ſ.coniugalis cum Helena,habuit me tunc confectum curis.ſ. longi belli præteriti,& ſomno preſſum , propter præteritas vigilias. (Et bene dicit habuit me,& nō ego habui , quia qui coactus, & oppreſſus cubat,haberi potius videtur , quam habere)& quies dulcis,& alta.i.profunda,& ſimillima morti placidæ.i.trāquillæ. poſtquam tranſacta eſt,aut iam matura, preſſit me iacentē.i.profundiſſime obdormiui.Coniux egregia.i.inſignis, ſed malignitate, aut ironia eſt, q.d.quam egregiam putauimus,qui pro ea tot bella ſubiuimus,emouet interea tectis.ſ. meis , omnia arma , & ſubduxerat.i.ſubripuerat,& clā abſtulerat , capiti.ſ. meo , enſem fidū.ſ.cuſtodem virorum fortium:nam ob timorem eius,nemo eos inuadere audet,& vocat Menelaū.ſ. primum maritum ſuū , intra tecta,& pandit.i.aperit limina.i.oſtia, quæ ſunt ſuper limina.ſ.cum ironia amara. ſperans id fore amanti.ſ. Menelao. magnum munus.i.obſequium,aut beneficium,& famam.i.infamiā veterum malorum,poſſe extingui.i.deleri. ſic.i. per tale munus. Quid moror.i.ad quid te pluribus ſuſpenſum teneo,ipſi.ſ. Græci innumeri irrumpunt.i.vi irruunt; thalamo. i. in thalamum noſtrum.Aeolides ideſt nepos Aeoli filius Siſyphi,videlicet Vlyſſes (qui per contemptum,Aeolides dicitur quaſi ex ſtupro genitus, non ex Laerte matrimonio , vnde de cantu Sirenum , Sanguine Siſyphio generatus vectus Vlyſſes) hortator.i. inſtigator, ſcelerum,i.ſceleratorum facinorum addi ur.ſ.alijs comes, vna.i.pariter ô dij,inſtaurate.i.inſtituite ill is talia redd te, hoc eſt ad æqualitatem pœnæ,Graijs.i.Græcis,talia.ſ.facinora,ſi ego repoſco pœnas ore pio.i.inſonte.& quo deos colui.Sed age fare.i.eloquere & dic nobis viciſſim , qui caſus attulerint te viuum, ne pro an, venis actus erroribus pelagi?an monitu diuum?an quæ fortuna fatigat te,vt adires.i.adire compelleris , domos triſtes , & loca turbida ſine ſole ? huius interrogationis reſponſio, prius habita eſt,& ita non reſpondet Aeneas,vetante Sibylla.

VARIA LECTIO.

ATQVE hic Priamides] In Rom.lib & in quibuſdam aliis antiq.legere eſt Ad quę Priamides.In Long.Ad quem.[Relictū eſt] In nullo ex his veterib.lib. inueni verbum,Eſt. [Irrumpunt thalamo] In Rom lib.ac pleriſq. alijs, Irrumpunt thalamos, ac cuſatiuo caſu legitur.[Additur una] In lib.antiquis pene omnibus,Additus,ſcriptum eſt.[Age fare viciſſim, Attulerint]In antiquis aliquot,Attulerunt.

P O E. Hac vice ſermonū roſeis aurora quadrigis
Iam medium ætherio curſu traiecerat axem.
Et fors omne datum traherent per talia tempus.
Sed comes admonuit,breuiterq; affata Sibylla ē.
S I B. Nox ruit Aenea,nos flendo ducimus horas.
Hic locus eſt,patres vbi ſe via findit in ambas,
Dextera,quæ Ditis magni ſub mœnia tendit:
Hac iter Elyſium nobis.at læua malorum
Exercet pœnas,& ad impia Tartara mittit.
Deiphobus cōtra: P O E. Ne ſæui magna ſacerdos:
Diſcedam,explebo numerum, reddarq; tenebris.
I decus i noſtrum,melioribus vtere fatis.
D E I. Tantum effatus,& in verbo veſtigia torſit.
Reſpicit Aeneas ſubito,& ſub rupe ſiniſtra
Mœnia lata videt,triplici circundata muro:
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegeton, torquetque ſonantia ſaxa.
Porta aduerſa ingēs,ſolidæq; adamāte columnæ:
Vis vt nulla virum,non ipſi excindere ferro
Cælicolæ valeant.ſtat ferrea turris ad auras:

S E R V. HAc vice ſermonum]Hęc ſacra, vt diximus ſupra, pter vnius diei ſpatium nō tenebant,vnde veretur Sibylla ne inanib. fabulis datū.i.ſtatutū,& legitimum ips terat tempus,quod autem dicitur,Aurora medium axem traiecerat,illud oſtēdit, quod ſm Tuſcos dies ortus eſt à ſexta diei hora . Ortus.n.diei habet Aurorā.Don tñ dicit. Aurorā cum quadrigis poſitam.Solē ſigni ficare.[Breuiterq;] quod con gruit morā obiurganti [Nox ruit]ſi per diem ſacra celebrantur.Ruit eſt imminet,ſi p noctem. Finitur . [Flendo] proprie.nam & lacryma,& gemitus fuerant.[Findit in ambas] Compendioſius,quam ſi duas diceret . Poteramus enim etiam tertiam ſperare. Sic Salluſt inter ſecundum atque vltimum bellum Carthaginenſe,non ait tertium. [Iter Elyſium]ad Elyſium,de quo diximus ſupra [Malorum]impiorum: vt,Multa malus ſimulās vana ſpe luſit amantem. [Impia Tartara] Vbi puniuntur impij. [Ne ſæui] Ne iraſcere . Terentius:Ne ſæui tantopere , & antique dictum eſt . Nam nunc ne ſæuias dicimus, nec imperatiuo iungimus ad uerbio imperantis. [Explebo numerum] vt diximus ſupra. Explebo eſt minuam . Nam ait Enn. Nauibus explebant ſeſe,terraſq; replebant, quem Caper ſecutus cū de præpoſitione ex. tractaret,hoc exemplum poſuit . Senſus ergo eſt, Minuam veſtrum numerum , & reddar tenebris . Nam circa Aeneam , & Sibyllam aliquid lucis fuiſſe intelligimus, quippe circa viuos. Vnde paulo poſt,Reſpicit Aeneas ſubito, Et reliqua Alij,Explebo, male putant complebo eſſe,

vmbra

Tiſiphoneque ſedens, palla ſuccincta cruenta,
Veſtibulum inſomnis ſeruat noctesq., diesque.
Hinc exaudiri gemitus, & ſæua ſonare
Verbera, tum ſtridos ferri, tractæque catenæ.

vmbrarum.ſ.a quibus diſceſſerat, numerum. Alij, Explebo numerum, dicũt, eſſe finitum tempus ſtatutum purgationi, & in corpus recurram: vt hoc ſit. [Reddarq. tenebris] Nã legimus, Clauſæ tenebris, & carcere cęco, vt ſit ſenſus, Iraſcetis mihi quaſi homo, nõne & ego homo futurus ſum? Alij dicunt cur iraſceris? in locis his ſum quandiu vitæ per vim ereptæ expleam tps, poſt tenebris.i.meis ſedibus reddar. Sed hæc oĩa, congrua loco non eſſe manifeſtum eſt. Non.n.intelligere poſſumus, Sibylla aliud volente.ſ.vt abſcederet, Deiphobum ad aliud reſpondiſſe. [I decus noſtrum,] aut, I ò decus noſtrum, vtere meliorib. fatis, inferorũ.ſ.cõparatione, quia ait ſupra, An q̃ te fortuna fatigat, Vt triſteis ſine ſole domos, loca turbida adires? aut certe, I decus & fatis vtere noſtrũ meliorib.i.quã aut ego, aut tu habuimus. [Mœnia lata videt] Tartarum dicit, quem vult eſſe carcerem inferorum. Quod aũt ait, Lata, nocentum exprimit multitudinẽ. [Triplici circundata muro] Valde munitum indicat locũ. [Torquet] trahit, voluit. [Porta aduerſa ingens] diſtinctione excludẽdum eſt vitium de duobus epithetis. [Solidoq. adamante] Lapis eſt duriſſimus, & tãtæ ſoliditatis, vt nec ferro poſſit infringi. [Vis vt nulla virum] Virum non ad ſexum retulit, ſed ad virtutẽ hoc eſt virorũ fortium, vt Cic. Virum res illa quærebat, cum de viro forti diceret. Per hoc autem oſtendit nullum de tartaro ad ſuperos poſſe remeare, ne numinum quidem fauore. [Stat] eminet. Auras autẽ inferis congruas intelligamus. Stat. de Mercurio ait, Pigræ auræ eius impediebant volatũ. De illo.n.loco multi quærunt. Quis tantus plangor ad auras? Et Pollio dicit Aeneæ. & Sibyllæ, quas illi ſecum traxerant, cum conſtet eſſe etiam illic auras. [Exaudiri] exaudiebantur. [Tractæq. catenæ] & genitiuus ſingularis poteſt eſſe, & nominatiuus pluralis.

ASC. HAC vice &c.] Recitat qũo increpante Sibylla, quia tps negotio ſuo debitũ fando, nequidquam contereret derelicto Deiphobo, Aeneas tartara præter graditur, ad Elyſium tendens. Vnde Don. [Sed comes] quæ illi propterea iuncta fuit, vt omnibus inſtrueret ignorantem. [Breuiter] Ne longitudine ſermonis tps tereret, cum ipſa breuitatis admoneret. [In ambas] honeſta eſt locutio, in ambas potius q̃ in duas: intellige.n. quod ambas vias dixerit, quæ eſſent natæ ex vna [Melioribus vtere fatis] Placuit Sibyllam, & Aeneæ fęlicia ominatus eſt. [Mœnia lata videt] locũ deſcribit idoneum coercẽdis reis. Pimo, tripliei muro clauditur, ne facile euadere poſſint. Portæ ita ſunt robuſtæ, vt neq. diuina vi, neq. humana poſſint frangi. Poſtremo oĩa fluuius claudit, q., & ſaxis, & fluminis tranſitum prohibet. Hæc ille. Ordo eſt. Aurora traiecerat roſeis quadrigis, quibus.ſ.inuecta erat. hac vice.i.durante hac viciſſitudine ſermonẽ, iam axem medium.in.ſup. curſu æthereo.i quẽ facit in æthere, non illic.i.iam apud ſuperos, erat medium noctis, & ſi quid eſſet dici apud inferos medium dici, vnde quia nocte vna, omnia debebant peragi, q̃ peragenda erant apud inferos, vt cum ſequente ſole ad ſuperos redeant, & vt per inſomnia hæc omnia acta peritioribus ſignificentur, dicit, quia medio peracto apud inferos die, & apud ſuperos nocte, quia Aurora, mediũ curſu peregerat, quæ primo mane oritur, admonitum eſſe Aeneam à Sibylla, vt ad cætera properarent, quorum immemor videbatur, quia addit. Et fors,i.forte, ipſi traherent, p talia.ſ.colloquia, omne tempus datum.i.conceſſum eis apud inferos eſſe, ſed comes.ſ Sibylla admonuit, & affata eſt, ſup. Aeneã breuiter.ſ. pro negocio ne quod carpit, cõmittat. dicit ergo, ò Aenea, nox ruit.i.imminet apud inferos, & deſinere incipit apud ſuperos. Nos ducimus.i.abſumimus, horas.ſ.multas, flendo, q.d. ea te opus non eſſe tũc temporis, hic locus eſt, vbi via findit ſe, in ambas partes.i.hic eſt biuium, cuius altera via,ſ.dextra, tendit ad locum beatorum, altera.ſ.læua, ad loca in æternum damnatorum. Dextra, ſup. eſt, q̃ tendit ſub mœnia magni Ditis.i.Plutonis, qui diuitias ſuas apud inferos habet, & (vt ſuperius ex Macr. allatum eſt) tunc primum diuites putabantur animæ, qñ erant receptæ in regna Plutonis, in Elyſios.ſ.campos: nã habet idem Pluton, etiam reorum, ac noxiorum carcerẽ, videlicet tartara. Hac.ſ. per dextram, eſt nobis iter Elyſium.i.ad Elyſios cãpos. At.i.ſed, læua.i.ſiniſtra, exercet pœnas malorum, & mittit ad tartara impia.i.in quibus ſunt impij, & nullus eſt pietati locus. Deiphobus ſup. locutus eſt. contra.i.econtrario, ò magna ſacerdos, ne ſæui, pro ne ſęuias.i.ne nimium excandeſcas ora, ego diſcedam.ſ.à vobis, & explebo numerum.ſ. quo manes mei corpori debentur. (Dicebat.n. Macr. in De ſomno Scip. vt dictum eſt illic, Triſtiſq. ſenectus animas ſociari corporibus quibuſdam numeris, q. numeri dum ſuperſunt, perſeuerant, corpus animare, cum vero deficiũt, mox arcana illa vis ſoluitur, qua ſocietas ipſa conſtabat, aĩa aũt ipſa non deficit, quippe q̃ immortalis, atq. perpetua eſt, ſed impletis numeris, corpus fatiſcit. Vnde hic dr̃: Explebo.i.perficiam numerum, quo corpori obnoxius eſt ſpiritus) & reddar tenebris.i.vmbris corporis mei: I.i.valde, & ingredere: I, inquit, noſtrum decus, vtere melioribus fatis, quam.ſ.ipſe vſus ſim. Ipſe Deiphobus effatus eſt tantum.i.duntaxat hoc, & torſit veſtigia in verbo.i.ſimul cum vltimo verbo, auertit ſe Aeneas reſpicit ſubito, quia loquendo eo, perductus erat quaſi ignorans, & vidit ſub rupe ſiniſtra.i.quæ erat in ſiniſtra parte, quæ aſpera, & rupoſa eſt in vertice, vt in litera Pythagoræ dictũ eſt. mœnia lata circundata triplici muro, q̃.ſ. mœnia, amnis rapidus.i.velociter arripiens.ſ.Phlegethon.i.fluuius ille, tartareus.i.in tartara tendens, ambit.i.circumfluit, flammis torrentibus.i.concremantib. nam ab ardore dr̃ Phlegethon, vt dictum eſt & torquet.i.impellit, ſaxa ſonantia.ſ.ex impetu. porta aduerſa, ſup. eſt ingens. (Nullum eſt epitheton, quod frequentius cum alio ponat ſine copula, Maro noſter. ac nomen ingens, ſicut, mõſtrũ immane ingens, &c. quod ideo forſitan facit, quia ingens habet vim aduerbij, ſignificans quaſi ſine gente.i.exemplo, aut genere, ſicut ergo vitioſum non eſt, porta aduerſa, ſine exemplo, aut genere, ita nec porta aduerſa ingens præcipue, hic quia verbũ interponitur ſic. Porta aduerſa eſt. ſup. ingens) & columnæ ſunt ſolidæ.i.firmæ, & integræ. ſup. ex adamãte.i.lapide illo duriſſimo, vſq. adeo vt nulla vis.i.nullum robur, virum.i.virorum fortium, hoc eſt nulla vis humana, non ipſi cœlicolæ.i.cęlum colentes, valeant excindere, ſup. eas ferro, quia ſanguine hircino duntaxat, ſecatur adamas, ſed licet ad naturam lapidis alludat, hoc quoq. dicit, quia in inferno nulla eſt redemptio. Turris ferrea, ſtat.i.erecta eſt, ad terrẽ, ad auras.i.in altũ erecta. & Tiſiphone.i.furia infernalis, à torquendo dicta, ſedẽs ſuccincta palla cruenta, ſeruat inſomnis.i.exſomnis, & nihil dormiens, veſtibulum.i.introitum, vbi parua, aut nulla eſt ſtatio, ſeruat (dico) noctes, & dies. Gemitus.ſ.damnatorum, exaudiri, ſup. cęperunt, aut exaudiebantur, hinc.i.ab hoc loco, & verbera.i.flagella, ſæua.i.quibus ſæuæ, & diræ vtũtur vltrices, ſonare.ſ.cœperunt, aut ſonabant: tum.i.inſuper, ſtridor ferri, & cathenæ tractæ, ſup. ſonare cępetunt, aut ſonabant.

VARIA LECTIO.

ET in verbo veſtigia torſit] in Romano lib. Preſſit, legitur. [Subito, & ſub rupe] In aliq. libris antiq. verſus hic non habet, Et copulatiuam. [Torquetq. ſonantia ſaxa] In Rom. lib. Tonantia ſaxa, legitur [Non ipſi excindere ferro Cęlicolę valeant] In Rom lib. & aliquot aliis antiq. Bello, pro, Ferro, habetur. [Veſtibulum inſomnis] In Long. in Med. & aliquot aliis vete. excmp. Ex ſomnis, legitur. [Et ſęua ſonare Verbera] Sunt antiq. lib. in quibus, Sonare, legitur.

COEL. RHODIG.

SED nos in ſanctis item literis legimus. Deum omnia in numero, mẽſura, pondere perfeciſſe, quę ipſa, & Plato apertę ſignificat, dum numeros, mẽſuras, ſolida in medium adducit. Sed per numeros intelligi vult ipſas rerum naturalium ſpecies, formasq́. ſubſtantiales, quas etiam Ariſtot. numeris comparat. Per menſuras autem certas, inſtrumẽtalesq. figuras, vel magnitudines ſpeciebus certis accummodatas. Per ſolida deniq. atq. vires, ſignificat qualitates quę & cum molibus penitus protenduntur, & pręſtant motionibus, actionibusq́. momentum. Ex hac item occultatiore facultate ſcribit Aurelius Macrobius, Numerorum certã conſtitutamq́. rationem animas ſociare corporibus, qui numeri dum ſuperſint, perſeuerat corpus animari, cum vero deficiant, arcanam illam vim ſolui, qua ſocietas ipſa conſtabat. Et hoc eſſe, quod fatum, & fatalia vitę tempora vocemus. Vnde fit illud doctiſſimi vatis, Explebo numerum, reddarque tenebris Hinc itẽ probabile eſt, veterum ſapientum curam pronunciare non dubitaſſe, animam eſſe numerum ſe mouentem. Hoc Pythagoricorũ eſſe decretum, auctor Plutarc. probat lib. de Diis, quę philoſophis placeat. quarto. Sed adiicit, ἀριθμὸν ἀντὶ τοῦ νοῦ παραλαμβάνειν.i. numerum pro mente accipere.

Suſcepi-

Conſtitit Aeneas, ſtrepitumque exterritus hauſit.
AEN. Quæ ſcelerũ facies? o virgo effare. qbusve
Vrgentur pœnis: quis tantus plangor ad auras?
POE. Tũ vates ſic orſa loq: SIB. Dux inclyte Teucrũ,
Nulli fas caſto ſceleratum inſiſtere limen.
Sed me cum lucis Hecate præfecit Auernis,
Ipſa deum pœnas docuit, perque omnia duxit.
Gnoſi⁹ hæc Rhadamãth⁹ habet duriſſima regna:
Caſtigatq., auditq. dolos, ſubigitque fateri,
Quæ quis apud ſuperos furto lætatus inani
Diſtulit in ſeram commiſſa piacula mortem.
Continuo ſonteis vltrix accincta flagello
Tiſiphone quatit inſultans, toruosq. ſiniſtra
Intentans angueis, vocat agmina ſæua ſororum.
POE. Tũ demũ horriſono ſtridẽtes cardine ſacræ
Panduntur portæ. SIB. Cernis cuſtodia qualis
Veſtibulo ſedeat? facies quæ limina ſeruet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
Sæuior intus habet ſedet. tum Tartarus ipſe
Bis patet in præceps tantũ, tẽditq. ſub Vmbras,
Quantus ad ætherium cœli ſuſpectus olympum.

SERV. Strepitumq. exterritus hauſit] Hauſit & exterritus eſt. Hypallage ergo eſt. [Scelerum facies] ſpecies, vt ſupra: Viſa mali facies, & non tollerabile numen. [Nulli fas caſto] pio. Et hæc reſponſio oſtendit Aeneam quidem voluiſſe ingredi: ſed quaſi pium prohibitum. [Inſiſtere limen] inſiſto illam rem dicimus, non illi rei, quod qui dicunt, decipiuntur propter Inſto illi rei. [Sed me] quia occurrebat, Vnde ipſa cognouiſti? [Deum pœnas docuit] aut quas dij nocẽtibus ſtatuerũt, aut Titanum, quos legimus deos ex terra progenitos. Aut re uera dicit pœnas deorum. Fertur nanq. ab Orpheo, quod dij peierãtes per Stygem paludem, nouem annorũ ſpatio puniuntur in tartaro. Vnde & Sta. Et Styx periuria diuũ Arguit. [Rhadamãthus] Rhadamãthus, Minos, & Aeacus filij Iouis, & Europæ fuerũt qui poſtea facti ſunt apud inferos iudices. [Subigitq. fateri] Compellit ad confeſſionem. [Furto lætatus inani] Latebra nõ valde profutura, quia propter quæ fuerat publicata poſt mortem. [Diſtulit in ſerã] graue. vt, Seruum bellum in anguſtiis futurum, Saluſt. [Piacula commiſſa] propter quæ expiatio debetur. [Accincta flagello] aut hoc dixit, quod videmus, quia qui lõgo flagello vtitur, vt id poſt ictũ in ſe reuoluãt, neceſſe eſt. Aut accincta dixit inſtructa, ad verbera ſcilicet. i. nocentes flagello quatit ipſa præparata. [Agmina ſæua ſororum] aut impetus, aut de harpyis dixit, aut ſerpentium agmina pro comis habent. [Tum demum horriſono ſtridentes cardine ſacræ Panduntur portæ] Mittuntur, inquit, poſt verbera ad æternum ſupplicium. Et eſt ſecutus ordinem iuris antiquum. Nam poſt habitam quæſtionem, in Tullianum ad vltimum ſupplicium mittebantur. Alij hoc à poeta dictum volunt, vt illa loquente intelligamus portam eſſe patefactam. Alij continuant narrationem. [Sacræ] execrabiles. [Cernis cuſtodia qualis] cuſtodia eſt quæ cuſtodit, non quæ cuſtoditur. Vſurpatum eſt autem ſicut hoſpita, ſicut neptis. Nam hic & hæc cuſtos facit Ea enim quæ in o, exeunt, vt tullo: in os, vt nepos: in es, vt hoſpes, fœminina ex ſe non faciunt, quæ autem inuenimus, vſurpata ſunt. Vnde & diſſimilia inueniuntur. Nam cuſtos, cuſtodia facit, & nepos neptis, hoſpes hoſpita. [Veſtibulo ſedeat] ſignificat Megæram [Quinquaginta] hoc autem dicit, Cernis hanc quam ſæua ſit? eſt intus alia. [Immanis atris hiatibus] quæ eſt ſæuior quàm Hydra fuit. Multi ipſam Hydram volunt, quod non procedit. Nam eam in aditu legimus inferorum: vt, Aſt bellua Lernæ, quam alij tria voluut habuiſſe capita, alij nouem Simonides quinquaginta dicit. [Tartarus] vel quia omnia illic turbata ſunt, ἀπὸ τῆς ταραχῆς, aut quod eſt melius, ἀπὸ τοῦ ταρταρίζειν. i. a tremore frigoris. Sole. n. caret. [Bis patet in præceps] ideo in præceps addidit, quia poteſt quid etiam ſurſum patere. Videtur autem hoc prudentioribus ideo dictum, quia ſecundum rationem ſphæræ Sol cum in vnam conceſſerit partem, duæ quaſi Tartarum faciunt, vna à qua diſceſſit, & altera ad quam nũquam accedit. quod melius ſphæræ indicat ratio. Hoc autem dicit. Tartarus ipſe bis tantum in præceps patet & tendit ſub vmbras. [Quantus eſt ſuſpectus] .i. altitudo ad olympum ætherium.

ASC. CONSTITIT Aeneas, &c.] Quia omnem inferorum regionem deſcribere prætendit poeta, & Aeneas pius, impiorum carcerem ingreſſurus non eſt, inducit eum interrogantem, & diſquirentem a Sibylla, ſontium, & noxiorem pœnas, vt, ſcilicet mortales à peccatis per eas deterreat. Donatus ad hunc locum dicit ſic. [Dux inclyte] magna poetæ copia, quoties enim Sibyllam loquẽtem inducit cum Aenea, toties principia cum eius laude variauit. [Diſtulit] Nam quamuis homines latuerunt, ſcelerati non pœnas euaſerunt, ſed in aliud tempus diſtulerunt. [Cuſtodia qualis] Non expreſſit quæ eſſent, vt quidquid terrum horrendum, ac deteſtabile eſſet, contuens colligeret æſtimatio. Ergo ſuppreſſit ſpecialitatem, ne ſola putaretur, quæ forte poſuiſſet [Sedeat] vt oſtendat aſſiduitatem, & continuationem in facti. [Bis patet in præceps] vt, ſi cæli altitudo ſit centum, profunditas inferni ſit ducentum. Nã Aloidæ, qui manibus cœlum rangerent ex infimo inferno faſtigium poſſent tangere. & unde agi re Hæc ille. Ordo eſt. Aeneas conſtitit. i. manſit ſimul hoc eſt toto corpore ſtans (& eſt Hyſteron proteron in ſententia ſecundum quoſdam, quia prius exterritus hauſit ſtrepitus, quam conſtiterit. ſed licet conſtiſſe prius ſtrepitum hauſiſſet: tñ, vt melius audiret, conſtitit, atq. ita ſeruatus eſt naturalis ordo. & ipſe igitur exterritus, hauſit. i. accepit auribus ſtrepitum. ſ. qui fiebat apud inferos. &, ſup. inquit, o virgo, effare, id eſt eloquere, quæ, id eſt quales ſuppleſunt, facies, id eſt ſpecies, ſcelerum, ſcilicet ob quæ illic puniuntur, aut ſcelerum, id eſt ſceleratorum, ve, pro, vel, quibus pœnis vrgentur, & quis tantus plangor, ſupple editur ad auras. Vates eſt orſa loqui, tum, id eſt tunc, ſic, id eſt in hunc modum. O inclyte dux Teucrum, pro Teucrorum, Nulli, id eſt non vlli, fas non eſt vlli caſto inſiſtere, id eſt ingredi, limen ſceleratum. i. ſceleratorum. (Intelligit autem de caſtis, id eſt impollutis, ab omni vitio. Nam plura genera damnatorum enumerabit) ſed cum. i. quãdo, Hecate. i. dea inferorum, præfecit me lucis. i. ſyluis imædüis: Auernis, aut Auerni (vtroq. enim modo legitur, ſed dicendo Auernis, adiectiue ſumitur, dicendo Auerni ſubſtantiue) ipſa docuit me pœnas deum. i. quas dii exigunt à ſontibus, non quas dant, aut etiam quas dant peierantes per Stygiam paludem, quia nouem millia annorum pœnas dare dicuntur, vnde Statius in ſyluis: Styx periuria diuum arguit, & duxit me per omnia ſcilicet hæc loca. Rhadamanthus Gnoſius. i. Cretẽſis, habet hæc regna duriſſima. i. quæ duriſſimas leges ſeruant: fuit autem (teſte Strab. lib. x.) antiquiſſimus rex Cretenſium, quem Minos in legibus ferendis imitatus eſt, & caſtigat, & audit dolos, & ſubigit. i. compellit. fateri piacula. i. crimina piaculo. i. purgatione digna, quæ commiſſa apud ſuperos, quis. i. aliquis, lætatus inani furto, i. occultatione friuola diſtulit. ſ. fateri, aut piare, in mortem ſeram. i. vltimam, & id incluſiue, quæ res cum fide noſtra multũ quadrat, monetq. pœnitentiam agere, & peccata confiteri, dum tempus habemus, Continuo. i. aut perpetuo, aut illico. vt illuc peruenerint: Tiſiphone, furia illa infernalis, vltrix. ſ. ſcelerum, accincta. i. expedita, & præparata, flagello. i. ad flagellandum, aut habens flagellum in accinctu ſuo, quatit ſontes. i. nocentes, & culpabiles, inſultans, ſupple eis (quod ſignum diræ impietatis eſt, vnde in ſecundo: Pœnas cum ſanguine poſcunt. Eſt autem tractum ab inſtitutis Romanorum, qui prius virgis cæſos decutiebant) & ipſa intentans, id eſt intente iniiciens, aut minitans, ſiniſtra. ſcilicet manu. (Nam dextra, quatit flagellum) angues toruos, id eſt terribiles, vocat agmina ſororum. i. aliarum furiarum, ſæua. i. crudelia, portæ ſacræ. i. execrabiles, aut, vt res ſacræ ſorbitdandæ, ſtridentes cardine. i. ferro ſuſtentãte ianuam, quaſi corde ianuæ. (Nam dicitur cardo καρδία. græce. i. corde) horriſono, .i. horribiliter ſonante. panduntur. i. aperiuntur, tum demum. i. tandem. (Poſſunt eſſe omnia verba Sibyllæ, & erit ſenſus, tum demum. i. tandem, poſtquã animæ ſontes, ad eas perductæ ſunt, & non quod iam tunc aperiebantur, & tunc proceditur ſit) Cernis (inquit Sibylla ad Aeneam) qualis. i. quam terribilis, cuſtodia. i. cuſtos, ſedebat in veſtibulo. i. in introitu, & quæ. i. qualis, hoc eſt quam terribilis, facie. lumina? q. d. & tamen Hydra immanis. i. terribilis, & ferox, quinquaginta hiatibus. i. rictibus, & aperturis faucium, tot. n. habet capita, habet ſedem intus, exiſtẽs ſæuior. i. immanior quàm. ſ. hæc cuſtodia, quæ foris in veſtibulo cernitur. (Quidam vero velut ſuperiora eſſe verba poetæ, vt ſit, Portæ panduntur tum demum. i. cum hæc dixiſſet Sibylla. &

Rhadamãthus

Nota peccator.

Tiſiphone

eis

eis apertis dixit Sibylla. Cernis qualis cuſtodia &c. & ſunt, qui cu ſtodiam more græco, pro carcere accipiũt; mihi tamen placet pro Tiſiphone accipi. Hydram vero, pro furia hic accipit. Nam veram Hydram dixit eſſe in primo limine ſeu primo circulo, appellans belluam Lernæ. Non recte aũt definiuit Ser. cuſtodiam, vt Beroal. ſtatim aperiet) Tum. i. inſuper, ipſe tartarus. i. profundiſſimus locus inferni (*Tartarus* dictus vel à ταράττω. i. turbo, vel ταρταρίζω. i. ſtrideo, & frigore tremo:) patet bis tantum in præceps. i. profundum, & tendit ſub vmbras. ſ. infernales, quantus ſuſpectus. i. ſurſum aſpectus cœli, eſt ad Olympum æthereũ; aut cęleſtem: aut ad æthera. i. ſummum aerem extenſum. Sunt autem qui hãc profunditatem ſic metiantur, vt alterum præcipitium tartari ſit, vſq. ad centrum, alterum vſq. ad antipodas, vbi volunt inferorũ regna, quæ ob id dicta ſunt; non interranea, ſed ſubterranea. Nã ſi interranea eſſent, non qſiuiſſe Deiphobus, pelagi ne venis erroribus actus nam nauibus ad interranea regna perueniſſe nõ poſſet, ſicut ad antipodas, quos Oceanum mare, vt nos cingit. Reſpectu ergo antipodum, poteſt tartarus patere bis tãtum in pceps, quantus eſt ſuſpectus cœli, vſq. ad æthereum olympum, vt per olympum montem, non cœlum intelligamus; qui tñ ex Home. ſumptus eſt locus, isq. dicit tam procul eſſe tartarum ab inferis, quàm cœlum à terra, dicemus de cœlo poſſe intelligi, & ſignanter, Poetam, aut Vatem loqui dicentem, tartarum non eſſe bis tantum profundum, ſed patere. i. apparere bis tantum in pceps, quantus eſt ſuſpectus cœli. &c. Moralis autem ratio huius rei facilis eſt, q a ad inferos, pcipitantur mortales b nis vitiis, & ſingulis virtutibus ad cœlum eleuantur. vnde virtus, eſt medium vitiorum vtrinq. redactũ, & ita duplo facilius eſt ad inferos deſcendere, quàm ad ſuperos conſcendere. Sed hæc aliis indaganda relinquimus. *Phil. Ber.* Verba Beroaldi in Seruium ſunt hæc, in id. quod dicit; *Cuſtodia.* Cuſtodia eſt, q̃ cuſtodit, non q̃ cuſtoditur. Error hic eſt Seruij manifeſtarius, cũ apud eruditos, cuſtodia, reperiatur, pro eo etiã qui cuſtoditur. & in primis apud Iuriſconſultos, qui diſertiſſimi ſunt, Digeſtis, De cuſtodia reorũ, ita ſcriptum legimus, Ne quis receptam cuſtodiam ſine caſu admittat. Et alibi manifeſtius, Si cuſtodia ſe interfecerit, vel pcipitauerit, multis culpæ aſcribitur. Et alibi, Si caſu, cuſtodia defuncta eſſe dicatur. vbi ſemper cuſtodia ſignificat, reum, & illum qui cuſtoditur. Quinetiã Suet. hoc vocabulo in hac ſignificatione vſus eſt, cuius verba hæc ſunt in Domit. Nec niſi ſecreto atque ſolus, pleraſque cuſtodias receptis, quidem in manu cathenis audiebat. Item in Tyb. In recognoſcendis cuſtodiis precanti cuidam pœnæ maturitatem, reſpondit nondum tecum in gratiam redij. Et in Calic. Cuſtodiarum, inquit, ſeriem cognoſcens.

VARIA LECTIO.

EXTERRITVS hauſit] In Rom. lib. Hæſit habetur. [Quis tantus plangor ad auras] in Ro. & in Longobardico lib. Qui tantus plangor. legitur. Sũt & lib. vbi pro, Auras, ſcriptum inuenias, Ad aures. [Tunc vates ſic orſa loqui] in Roma. libro, Tunc Vates hinc orſa. [Toruosq. ſiniſtra Intentãns angues] in antiquis aliquot exemplaribus, Tortos, legitur. [Diuumq. ſibi poſcat honores] in antiq. omnibus, quos habuerim, Honorem, vnitatis numero legitur. [Et cornipedum curſu ſimularat equorum] In lib. pleriſque vetuſtis. Cornipedum pulſu, legitur. &, Simularet. [Non ille faces, non fumea] in antiq. exemp. Nec fumea [Terræ omnipotentis alumnum] Vetera omnino exemplaria pleraque, Omni parentis, cum Portio legunt. [Roſtroque immanis vultur obunco] in Roma. & aliquot aliis libris antiquis, Voltur abunco. legitur. In Med. Adunco, habetur. [Iecur tondens] ſunt quibus, Tundens, vt in Med. eſt, magis placeat. [Cadentique Imminet adſimilis] in libris pleriſque veteribus, q; particula vel minime notata eſt, vel ſublata. [Epulæq. ante ora paratæ] In Romano libro legere eſt, Paternæ. [Atque intonat ore] Nonnulli libris, Increpat, legunt.

Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
Fulmine deiecti, fundo voluuntur in imo.
Hic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora, qui manibus magnum reſcindere cœlũ
Aggreſſi, ſuperisq. Iouem detrudere regnis.
Vidi & crudeleis dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Iouis, & ſonitus imitatur olympi.
Quattuor hic inuectus equis, & lãpada quaſſans
Per Graium populos, mediæq. per Elidis vrbem
Ibat ouans, diuumq. ſibi poſcebat honorem
Demens, qui nimbos, & non imitabile fulmen
Aere, & cornipedum curſu ſimularat equorum.
At pater omnipotens denſa inter nubila telum
Contorſit (non ille faces, nec fumea tedis
Lumina) præcipitemq. immani turbine adegit.
Necnon & Tityon terræ omnipotentis alumnũ
Cernere erat: per tota nouem cui iugera corpus
Porrigitur, roſtroque immanis vultur obunco
Immortale iecur tondens, fœcundaque pœnis
Viſcera, rimaturque epulis, habitatque ſub alto
Pectore: nec fibris requies datur vlla renatis.
Quid memorem Lapitas, Ixiona, Pirithoũque?
Quos ſuper atra ſilex iamiam lapſuram, cadẽtiq.
Imminet adſimilis. lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu. furiarum maxima iuxta
Accubat, & manibus prohibet cõtingere mẽſas,
Exurgitque facem attollens, atque intonat ore.

SERV. HIc genus antiquum terræ] . i. primum. Titanas enim contra Saturnum genuit, Gigantes poſtea contra Iouem. Et ferunt fabulæ, Titanas ab irata contra deos Terra ad eius vltionem creatos. *Titanes.* Vnde & Titanes dicti sũt ἀπὸ τῆς τίσεως. i. ab vltione. De his aũt ſolus Sol abſtinuiſſe narratur ab iniuria numinũ, vnde & cęlũ meruit. *Aloidæ.* [Aloidas geminos] Aloeus Iphi mediam vxorem habuit, q̃ compreſſa à Neptuno duos peperit, Othum, & Ephialtem, qui digitis nouẽ per ſingulos mẽſes creſcebant. Freti itaq. altitudine, cęlum voluere ſubuertere, ſed confixi ſunt Dianæ, & Apollinis telis. Aloidas autẽ ſic dixit, vt de Hercule Amphytrioniades diximus. [Geminos] ſui ſimiles. [Crudeleis pœnas] ſæuas, nimias. Nam non dicit indignas ferentem, qui ſacrilegus fuit. *Salmoneus.* [Salmonea] Salmoneus Aeoli filius fuit, non regis ventorum, ſed cuiuſdam apud Elidam vbi regnauit, qui fabricato ponte æreo, ſuper eum agitabat currus ad imitanda tonitrua, & in quem fuiſſet iaculatus facem, eum iubebat occidi. hic poſtea verum expertus eſt fulmen. [Mediæq. per Elidis vrbem Ibat ouãs] Hinc eſt indignatio, quod in ea ciuitate Iouẽ imitabatur, in qua ſpecialiter Iuppiter colitur. [Denſa iter nubila telum Contorſit] Oſtendit fulminis cauſam, & originem. [Fumea Lumina]. i. terrena. Nam Æthereus ignis caret fumo, ſolo enim ſplendore viget. *Tityus.* [Necnon & Tityon] Tityus ſecundum alios filius Terræ fuit, ſecundum alios à terra nutritus. Vnde elegit ſermonem quo vtrumq. ſignificaret. Nã alumnũ dixit. Hic amauit Latonã, pp qđ Apollinis confixus eſt ſagittis. Et damnatus hac lege apud inferos, vt eius iecur vultur exedat. Quanq̃ Hom. viciſſim dicat duos vultures ſibi in eius pęnam ſuccedere. Sane in vſu eſt vultur, licet Cic. vulturius dixerit, qđ quidẽ poteſt eſſe & deriuatiuũ. Enn. Vulturis in cãpo miſerũ mandebat homonẽ. Declinatur aũt hic Tityos, huius Tity, ſicut Delos Deli. [Per tota nouem cui iugera corpus Porrigitur] quãtum ad publicam faciem, magnitudinẽ oſtendit corporis, ſed illud ſignificat, q a de amatore loquitur, libidinem late patere, vt ait ſupra. Nec pcul hinc partem fuſi monſtrãtur in oẽm Lugẽtes cãpi. Sane de his omnib. reb. mirerationẽ Lucre. & confirmat in noſtra vita eſſe omnia q̃ finguntur de inferis. Dicit. n. Tityon amorem eſſe, hoc eſt libidinẽ, quæ ſcdm phyſicos, & medicos in iecore eſt, ſicut riſus in ſplene, iracundia in felle. Vnde ẽt exeſum à vulture dr in pœnã renaſci, etenim libidini nõ ſatisfit re ſemel peracta, ſed recrudeſcit ſemp. Vnde ait Horat. Incontinentis aut Tityi iecur. Ipſe etiam Lucr. dicit per eos, ſuper quos iamiam caſurus imminet lapis, ſuperſtitioſos ſignificari, qui inaniter ſemper verentur, & de diis, & cœlo, & locis ſuperioribus male opinantur. Nam religioſi ſunt, qui per reuerentiam timent. Per eos aũt qui ſaxum voluunt, ambitũ vult, & repulſam ſignificari, quia ſemel repulſi, petitores ambire non deſinunt. Per rotam autem oſtẽdit

negociatores, qui ſemper tẽpeſtatibus, turbinibuſq. voluuntur. [Fœcundaq. pœnis] Fœcunda in pœnam. [Rimatur] paſcitur, vt, Rimantur prata Cayſtri. [Fibris] fibræ ſunt eminentia iecoris.
fibræ.
Lapithæ. [Quid memorem Lapithas] hi populi Theſſaliæ fuerunt, quib. imperabat Ixion amiciſſimus (vt diximus ſupra) Ioui, Phlegyæ filius qui poſt nubis coitum fictæ in formam Iunonis, cũ ſe de eius ſtupro iactaret, ab irato Ioue ad inferos truſus eſt, & illic re-
Pirithous ligatus ad rotam circumfuſam ſerpentibus. [Pirithoum] Et hic vnus de Lapithis fuit, qui deſcendit cum Theſeo ad rapiendam Proſerpinam. [Adſimilis] Ad vacat, & à maioribus ad ornatum adhibebatur. Horat. Quia populus adſit à certis limitibus vicina
Tantalus & fugit iurgia. [Lucent genialibus altis] aliud eſt: Tãtalus rex Corinthiorum amicus numinibus, qui cum frequenter eos ſuſciperet, & quondam tẽpe deficiſſent epulæ, filium ſuum Pelopem occidit & diis epulandum appoſuit. Tunc abſtinentib. cunctis, Ceres humerum eius exedit. & cum eum dii per Mercurium reuocare ad ſuperos vellent, eburneus ei eſt humerus reſtitutus ſicut ſupra: Humeroq. Pelops inſignis eburno. Ideo aũt ſola Ceres dr comeſſe, quia ipſa eſt terra, q corpus reſoluit. Per Mercurium autem ob hoc fingitur eſſe reuocatus, quod ipſe eſt Deus prudentiæ, per quam philoſophi deprehenderunt παλιγγενεσίαν, vel μετεμψύχωσιν. Tantalus autem hac lege apud inferos dicitur eſſe damnatus, vt in Eridano inferorum ſtans, nec vndis præſentibus, nec vicinis eius pomariis perfruatur. Per hæc autem, auaritia ſignificatur, vt et Hora. Quid rides? mutato nomine de te fa-
geniales, bula narratur. [Genialibus] veluti genialibus. Nam geniales proprie ſunt, qui ſternuntur puellis nubentibus, dicti à generandis liberis. [Aurea fulcra] quibus fulcimur. l. ſuſtinemur. [Regifico luxu] regali ambitu. [Furiarum maxima] i. fames, vt, Vobis furiarum ego maxima pando. Vnde famem prænunciat, vt hanc eſſe furiarum maximam doceat. [Et manibus] Illorũ. ſ. non ſuis. [Facem attollens] iniiciens ignem auaritiæ, vt abſtineant.

A S C. HIC genus &c.] Docet, qui apud tartara damnati pœnas dent, eorumq. primo cenſens, qui temerario auſu, deos expellere
Titanes. conati ſunt, vt filij terræ. Titanas videlicet, qui ob ingentem corporis molem, ex terra ſumptam, filij terræ dicti ſunt. eoſdem et Hom. in profundo tartari eſſe dicit. Lactan. lib. j. dicit, eos filios Titani qui erat frater Saturni, ex terra genitos. Diodorus autẽ, ex Titea genitos, vult. & inde Titanes dictos. Ser. vero, ex terra nata & ita vocatos, quia τίσις dicitur. ſunt autem ſuperbi, per
Gigantes eos intelligendi. At Cic. Nihil aliud, inquit eſt, gigantes pugnare cũ ſuperis, q̃ naturæ repugnare. & reuera quod Philoſophus docet, Nihil naturalibus, q̃ vt inferiora pareant ſuperioribus. Secundo loco ob cõſimile crimen ponit Aloidas, quos Hom. in xj. Odyſſ. ab Vlyſſe viſos dicit Oethum & Ephialtem, qui Neptuni filij ab Home putantur, ex Aloei vxore, ſed à patre putati no denoiati. Fuerunt aũt (teſte Hom.) ſummæ magnitudinis, nã cum adhue eſſent imberbes, habebant pectus latum nouem cubitis, & totidem palmis, longitudinem vero vndecim vlnarũ, creſcebant aũt quotidie nouem digitis, qui auſi detrudere Iouem cœlo, iaculati ſunt Apollinis telis, non Dianæ, vt Seru. vult. Addit Hom. quod etiam pepuliſſent Iouem, ſi continuo ſic eos creſcere permiſiſſet. Nec dicentur gemini, i. pares, licet id fere in gemellis accidat, ſed gemelli. Fuerunt. n. vnius partus, ex Iphimedia, Aloei vxore, à Neptuno compreſſa, geniti. Et producitur ſe-
Salmo. cunda, quia græce ἀλωάδαι. Tertio dicit, Salmonea, ſeu Salmoneũ, quem Diod. in v. dicit, filium Aeoli, & Aeolum, Deucalionis, qui regnauit apud Elidem, ciuitatẽ Arcadiæ, in Peloponneſſo, vbi in ludis Olympiacis ſibi diuũ, poſcebat honores. Tityos aũt, fuit filius Terræ, vt dicit Strabo lib. 9. qui in inſula Euboea natus ab Apolline interfectus eſt, quia tyrannus fuit, & concubitum Latonæ matris Apollinis, appetiit. Occultauit aũt ſeſe in ſpelũca Elaria, vt inquit Strabo. Et ſunt qui velint, Elariã, fuiſſe matris eius nomen. & ita alij, à terra genitum: alij, nutritum, volunt, ſumentes occaſionem, qualem Virgilius, dicens de aboriginibus, quod eſſet gens duro robore nata. Per hunc, luxuriam plurimi intelli-
Tityos. gunt, vnde Hora. Incõtinẽtis Tityi. & ita declinatur, hic Tityos, aut Tityus, huius Tityi Donatus nõ ſentit, quaſi ſit, hic Tityon, indeclinabile nomen. dicemus ergo hũc Tityon ſicut Menelaõ. & bene dicitur iecur eius arrodi, quia cogit amare iecur, vnde idem Horat. Nulla ancilla tuũ iecur vlceret, ſed prælõgum eſſet
Tantalus cuncta perſequi, addam quod Hom. dicit, Tantalum poſitum in fluuio Eridano, ſtra poma, & dulcis aquas. Eurypides vero dicit, quod Tantali pœna eſt ſaxũ leniter pendens, cuius caſum timet. vnde in 3. Tuſculanarum, dicit Cic. quod poetæ fecerunt imminere ſaxum Tantalo, ſignificantes auarũ ſemper timere. Horat.

Homerum ſecutus, dicit Serm. j. Tantalus à labris ſitiens fugiẽtia captat Flumina &c. & ſignificat auarum ſemper egere, quia quæſiti, & inuentis, miſer abſtinet, & timet vti. Donati verba ſunt. [Tityon] Monoptoton declinatur, nã Tityonem diceret, ſi per caſus variari potuiſſet. [Quid memorem Lapithas] Genus eſt tranſitus per omiſſionem, & ponitur, ne cõtinuatio narrationis horreſcat. Hæc ille. Ordo eſt, Genus antiquum. i. progenies antiqua terræ, appoſitorie, pubes Titania, à Titano progenita, aut ab vltione, quæ tiſis dicitur, denominata. i. filij terræ. ſ. gigantes, voluuntur hic. i. in tartaro, deiecti. i. poſtq̃ deiecti erant, fulmine. ſ. Iouis, in bello giganteo, voluũtur, inquit in imo fundo, quia & primi, & ſceleſtiſſimi, apud inferos ſunt. Nec multum abludit fabula à caſu Luciferi, & cõplicum, nec hiſtoria ab his q turrim Babyloniam conſtruere moliti ſunt. Ego vidi (inquit Sibylla) & . i. et, hic Aloidas. i. Aloei filios putatiuos Oethum & Ephialtẽ, geminos. i. vno partu editos, appoſitorie, immania corpora qui aggreſſi ſunt reſcindere manibus. ſ. ſuis, magnum cœlum, quapropter dicit Don. tartarum bis tm̃ in pceps patere, quia ſi cœlũ aggreſſi ſunt, niſi profundior ſit tartarus, quam cęlum altum, poſſent facile ſeſe eximere, & aggreſſi ſunt detrudere Iouẽ, regnis, ſuperis. i. cęleſtibus. Ego vidi, &. i. etiam, Salmonea. i. filium Aeoli, regis Arcadiæ, dãtem pęnas crudeles. i. crudelitatis ſuæ, vt ſit genitiui ſingularis, aut crudeles. i. ſæuas, & vehementes, & ſine clementia illatas, vt à crudelibus ſolent, & crudelibus debentur, ſicut crudelis aras, lib. j. dixit ad quas crudele facinus cõmiſſum erat dum imitatur (quaſi adhuc imitetur, quia ſicut boni, eadem habent exercitia poſt mortem, & in vita, ſic & mali, ſed boni, ad voluptatem, mali, ad dolorem, à qua Ethnicorum ſententia non multũ abhorret qui dicunt etiam, immundos ſpiritus propterea dãnatos, quod deo ſimilem eſſe volenti, conſentiebant adhuc conati vt adorentur, vnde & ille, ſi procidens adoraueris me) flammas Iouis, & ſonitus olympi. i. tonitrua, quæ Iuppiter demittit ab olympo, hoc eſt dum in ea affectione manet apud inferos, aut dũ imitatur. i. dũ pęnas dat, pro eo quod imitatus eſt, flammas, &c. niſi ſit ordo, hic dum imitatur flãmas Iouis, & ſonitus olympi. inuectus quatuor equis, ſcil. (auctore Plauto) vehitur Iuppiter, & quaſſans. i. concutiens frequẽter lampada loco fulminis, ibat ouans. i. exultans, ouanti ſimilis, per populos. i. cętus, Graium. p Graiorum, & per vrbem Elidis. ſ. regionis, aut ciuitatis, Arcadię, medię. i. per medium eius vrbis. & poſcebat ſibi honores diuũ. i. religionem & metum, ob fulgura & tonitrua, dictitãs ſe Iouẽ eſſe, ibat (dicit) exiſtens demens, qui ſimulabat i. finxerat. & imitatus erat, nimbos. i. nubes ventoſas, & fulmen non imitabile. i. qđ imitari non licet, ære. i. ponte æreo, & curſu equorum cornipedum. i. habentium corneos pedes, hoc eſt duros, & ferreos. At. i. ſed, pater omnipotens. ſ. Iuppiter, contorſit telum. ſ. fulmẽ ſuũ, inter denſa nubila, hoc eſt eum adhuc eſſet inter nubila. contorſit, quaſi ex arcu dimittendo deorſum, ille. ſ. omnipotens pater Iuppiter, nõ adegit. ſ. in Salmonea, ſicut Salmoneus, in eos quos terrere, aut proſternere voluit, faces. ſ. pro fulgure non lumina fumea. i. fumoſa, aut habentia fumum admixtum, tedis. i. propterea quod fierent ex tedis, ſed, Iup. adegit eum præcipitem. i. præcipitanter cadentem, turbine. i. circumuolutione, immani. i. terribili, & vehementi. Necnon. i. & etiam, erat cernere. i. illic videre dabatur, Tityon alumnum terræ omniparentis. i. quẽ terra omnium parens nutrierat, aut, vt parens, aut, vt nutrix tãtum, cui. ſ. Tityo, corpus porrigitur. i. porro regitur. i. extenditur per nouẽ iugera tota. i. integra. & cui vultur immanis tõdens roſtro adunco. i. incuruo, iecur immortale. i. incõſumptibile, & viſcera fecũda pœnis. i. ad pœnas, quia renaſcitur fibræ, vt iterum abſumantur, quod noſtri dicunt, damnatos ſemper mori, & tamen mori non poſſe, & rimãtur. i. per rimas. i. fiſſuras. aperit epulis. i. ad hãbendas epulas, aut epulando, & habitat ſub pectore alto, i. profundo, vbi eſt curarum locus, quia curæ nõ ipſa in morte relinquũt, nec vlla requies datur fibris. i. extremitatibus iecoris, renatis, q2, vt primum renatæ ſunt, abſumuntur à vulture. Quid. i. ad quid memorem Lapithas? quaſi dicat, fruſtra, quia notum eſt ob gulloſitatem, & præcipue ebrietatem, damnatos eſſe, & ita poſt ſuperbiam, & luxuriam, damnat ebrietatem, & quid memorem Ixiona, qui & luxurioſus, & ambitioſus fuit, & quid memorem Pirithoum, qui Proſerpinam rapere adortus eſt, aut, ſupp. quid memorem, ſupra quos atra ſilex imminet lapſura, id eſt quaſi lapſura iamiam de momento in momentum, hoc eſt ad ſimilis. i. multum ſimilis cadenti? & ſunt ſuperſtitioſi. Aut, ſup. quid dicã de illo, videlicet Tantalo, cui fulcra. i. ſuſtentacula tabularum, ſeu menſarum ſupra quas comeditur, non tantũ, ſuper quem ſu-
batur,

batur.aurea.i.aut aurata.aut ex ſolido auro facta,lucent altis toris.diſcubitorijs, genialibus.i. in quibus genio indulgere ſoleãt .i.læte conuiuere,& id potius,q̃ vt intelligamus de toris in quibus opera datur liberis generandis,& epulæ paratæ luxu.i.ſuperfluo,aut magnifico ornatu.regifico,aut à rege facto.aut regẽ, faciente.cum non deceat,niſi regem,ſup.ſplendent.aut lucẽt,ante ora,ſ.Tantali,ſed maxima furiarum, aut Celeno quæ dixerat in 3.Vobis furiarum ego maxima pando.Et bene vna Harpyiarum dicitur illic eſſe,qui earum videtur proprium infeſtare mẽſas,aut ſi Celeno nondum defuncta intelligitur.intelligetur alia eius ſimilis,famem inducens.quia reuera nõ eſt mortalibus maior rabies quàm quæ ex fame naſcitur.furiarum ergo maxima, quæ ſ.famẽ procreat,accubat iuxta,& prohibet contingere mẽſas.i.fercula anteposita manibus.ſ.Tantali, & exurgit.ſ. quoties tentare conatur, attollens.i. erigens faciem, quam illi incutere minatur,aut inijciens ignem auaritiæ, vt dicit Seruius,atque intonat.i.horrorem facit ore,vt ſ.deterreat ab epulis.

TITANIA pubes]In Rom lib.Proles,legitur. VARIA LECT.

Hic,quibus inuiſi fratres,dum vita manebat,
Pulſatus ue parens,& fraus innexa clienti;
Aut qui diuitijs ſoli incubuere repertis,
Nec partẽ poſuere ſuis; quæ maxima turba eſt;
Quique ob adulterium cæſi,quiq. arma ſecuti
Impia,nec veriti dominorum fallere dextras;
Incluſi pœnam,expectant.nec quære doceri,
Quã pœnã,aut quę forma viros fortuna ue merſit.
Saxum ingens voluũt alij,radijsq. rotarum
Diſtricti pendent.ſedet,æternumq́. ſedebit
Infelix Theſeus;Phlegiáſque miſerrimus omnes
Admonet,& magna teſtatur voce per vmbras:
PHL.Diſcite iuſtitiam moniti,& non tẽnere diuos.
POE.Vendidit hic auro patriã, dominũq. potentẽ
Impoſuit;fixit leges precio,atque refixit.
Hic thalamũ inuaſit natæ,vetitosq. Hymenæos.
Auſi omnes immane nefas,auſoq. potiti.
Non,mihi ſi linguæ centũ ſint,oraq. centum,
Ferrea vox,omnes ſcelerum cõprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina poſſem.

SERV. QVibus inuiſi fratres]Hæc quidem conſtat;dicta eſſe gñaliter. Poſſunt tamen & ad ſpeciem trahi, vt Aegyſtũ,& Danaum, Atreũ, & Thyeſtem,Ethcoclũ,& Polynicem ſignificare videatur. Bene aũt dicendo Inuiſi, p id, quod leue eſt; etiã maiora cõplexus eſt.[Pulſatus ue parẽs] Itẽ quod leuius eſt dixit. parricidij comparatione. Poſſumus autẽ Oedipum accipere Laij extinctorem.[Aut fraus innexa clienti.] Ex lege duodecim tabularũ venit, in quibus ſcriptum eſt, Patronus. ſi clienti fraudem fecerit, ſacer eſto.Si.n. clientes quaſi colentes ſunt,Patroni quaſi patres, tantundem eſt clientem. quã tũ filium fallere. Et hoc poſſe fieri ex Horatij dictis intelligimus,qui cum, loqueretur de auaris potentibus ait de vicino cliẽte, Pellitur paternos in ſinu ferens deos. Vrbano tñ hoc diſplicet,& dicit rarum eſſe hoc magisque contrarium, cũ magis patronos decipiãt frequentes clientes. Vult aũt intelligi præuaricatores, q patroni ſunt clientum,quos nunc ſuſceptos vocamus.[Nec partem poſuere ſuis] Bene addidit ſuis.i. cognatis,affinibus.Hęc.n.fuerat apud maiores donandi ratio,non profuſa paſſim. Nam hoc ẽ velle inaniter perdere. Vnde Cicero ait in libris legum, Stipem prohibeo. nã auget ſuperſtitionem. & exhaurit domos. Dignis igitur largiẽdum eſt. Vnde Horat. Cur eget indignus quiſquam te diuite? id eſt indignus paupertate. [Ob adulteriũ cæſi]Si occiſi,Aegyſtũ ſignificat Thyeſte filium, & ſi re vera cæſi, Saluſtium, quem Milo deprehenſum ſub ſerui habitu verberauit in adulterio ſuæ vxoris filiæ Syllæ.[Quiq. arma ſecuti Impia,nec veriti dominorum fallere dextras;] Hoc loco vr̃ blandiri Auguſto,quia contra Cæſarem patrem eius,multi quibus ignouit,arma ſuſceperant.Eſt nanque eius dictũ Dare quidem ſe veniam Pompeianis, ſed ab ipſis quandoque eſſe periturum. Vt arma impia,ciuilia dixerit bella, quæ mouerunt Pompeiani contra acceptæ veniæ fidem, ſed non procedit. Nã ſi arma impia dixit bellum ciuile,tangit & Auguſtũ, & Cæſarẽ, qui & ipſi bella ciuilia tractarunt. Itẽ ſi culpat eos qui contra fidem datæ veniæ dimicarunt, tangit Auguſtum. Nã tranſierunt ad eum ab Antonio duo millia equitum, p quos eſt victoriam conſecutus.Horat. Adhuc frementes verterunt bis mille equos Galli canẽtes Cæſarem. Fecit præterea iniuriã Auguſto vel Cæſari,ſi eos dominos dixit, quod apud maiores inuidioſum fuit. Nam patres patrię dicebantur,non domini.Iuuen.

Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit.

Melius ergo eſt, vt bellum a Sex. Pompeio Pompeij filio in Siculo freto geſtũ accipiamus.Nam occiſo patre Siciliam tenuit, & collecti inde ſeruitijs vaſtauit ſex annis vltro citroq́.Siciliam: poſtea victus eſt ab Auguſto.& Agrippa Hor. Minatus vrbi vincla quæ detraxerat ſeruis amicus perfidis. Et hoc ſenſu tam arma impia.q̃ dominorum congruit cõmemoratio.[Pęnam expectant] Quod grauius eſt. Nam in expectatione & præſens metus eſt.& dolor futurus. In ipſa autem pœna, ſolus eſt dolor. [Forma viros]Regula.Singulis.n.ſceleribus ſtatuta ſunt ſupplicia ex more Romano,quem ſequitur.[Saxum ingẽs voluũt alij] Siſyphum dicit,q deorum conſilia hominibus publicauit. [Radijsq́. rotarum]Ixionem dicit,vt alibi oſtendit, Atq; Ixioni vincto rota conſtitit orbis,Licet ſupra dixerit,Quos ſup atra ſilex. Nam de his fabulis variæ ſunt in ipſis auctoribus opiniones. [Aeternumq. ſedebit Infelix Theſeus;] Contra opinionẽ.nã ſcit̃ ab Hercule eſſe liberatus, quo tpe eũ ita abſtraxit, vt illic corporis eius relinqueret partẽ. Frequẽter.n. variant fabulas poetæ. Hippolytũ Virgilius liberatũ ab inferis dicit. Horatius contra,Neque.n. Diana pudicũ liberat Hippolytũ. [Phlegiasq́. miſerrimus oẽs Admonet] Si Phlegyas eſt nominatiuus ſingularis, hoc dicit, Phlegyas omnes admonet apud inferos pœnas ferentes.Si aũt Phlegyas accuſatiuus pluralis eſt Theſeum oẽs Phlegyas admonẽtẽ debemus accipere.Hi nanque ſm Euphorionẽ populi inſulani fuerũt ſatis in deos impij,& ſacrilegi. Vnde iratus Neptunus percuſſit tridente eam partem inſulę,quam Phlegyæ tenebant, & omnes obruit. Phlegyas autem Ixionis pater habuit Coronidem filiam, quam Apollo vitiauit, vnde ſuſcepit Aeſculapium.Quod pater dolẽs incendit Apollinis templũ, & eius ſagittis eſt ad inferos truſus. Statius:Phlegyam ſubter caua ſaxa iacentem Aeterno premit accubitu.[Diſcite iuſtitiam] Vel nunc in pœnis locati.[Vendidit hic auro patriam] Etiam hæc licet generaliter dicantur,habent tamen ſpecialitatem. Nã Laſthenes Olynthum Philippo vendidit.Curio Cæſari vigintiſeptem millibus ſeſtertijs Romam. De quo Lucan.

Gallorum captus ſpolijs,& Cæſaris auro,

[Fixit leges precio.atque refixit]poſſumus Antonium accipere ſm Ciceronem in Philippicis.Fixit aũt ideo.quia inciſæ in ęreis tabulis affigebantur parietibus. [Hic thalamum inuaſit natæ] Thyeſtes,vnde Aegyſtus natus eſt, Item Cinyras.nam quod Donatus dicit, nefas eſt credi dictum eſſe de Tullio. [Vetitosq. Hymenęos]Legibus.ſ.Nã dicẽdo Vetitos,oſtẽdit fuiſſe vt eſt apud Perſas hodie. Vñ Donatus male ait, natura, & legibus vetitos: [Auſi omnes immane nefas.auſoq. potiti]Illic ſunt & qui fecerunt,& qui conati ſunt. Dicit aũt ſm Romanũ ritum in quo nõ tantum exitus punitur,ſed ẽt voluntas.[Non,mihi ſi linguæ cẽtum ſint,oraq. cẽtum]Ferrea vox. Lucretij verſus ſublati de Homero,ſed Aerea vox dixit.[Scelerum comprendere formas]Vt, Aut quæ forma viros fortuna ue merſit.

A S C. HIC quibus,&c.]Tãgit quartum peccati mortali genus, inuidiam.ſ.repetens iterum auaros,& taxans impios,infidos,adulteros,ſupſtitioſos,& qui patriam,aut genus ſuum inceſtauerũt, vt ſuo loco dicam. Donati autem verba ſunt.[Leges precio fixit]Omnia hæc ſcelera poſuit Maro, vt viuentes ad bonos mores,metu pœnæ reduceret. [Non,mihi] Neceſſario generalitas iniecta eſt nec cũcta deſcripſiſſe videretur, quoniam fuit impoſſibile,latitudinem tantam plene complecti, vel ne contemptui haberentur pœnæ propoſitæ ex quotidiana meditatione. Pluſquam etiam metus inijcitur,cum infinita formido eſt. Hæc ille. Ordo autem eſt.Hic,ſupp.incluſi,expectant pœnas. i. quibus fratres inuiſi,ſup,erant,dum vita manebat,vt Atreus, & Thyeſtes: Danaus,& Aegiſtus,Romulus,& Remus.& multi alij? quia fratrum concordia rara eſt.(De Romulo tamen non eſſet cõgruũ exprimere,quia cum laudaturus eſt Anchiſes, dicturusque cum

iam

iam tũc ad cœlos deſtinari: ſed vt dicam, id Sybyllę dicere licet, quæ verum ſine fuco profert)& quibus patens eſt pulſatus, qđ minus eſt, quam ſi occiſus ſit, & tñ æterno ſupplicio dignus cẽſetur, & à quibus eſt fraus innexa clienti.ſ.familiari, & domeſtico ſe colenti. hoc eſt, aut qui clienti, aut qui per clientem fraudem fecit, aut qui incubuere ſoli diuitijs repertis, nec poſuere partem ſuis.ſ.neceſſarijs, quæ.i.quorum, eſt maxima turba, & q. cæſi ſunt ob adulteriũ, vt Fabius, & Saluſtius, & qui ſecuti ſunt, arma impia, vt cõtra patrem patriæ, ſicut cum Sexto Pompeio, nec veriti, ſup. ſunt, fallere dextras, is fidem dominorum (vt qui cum Sexto Pompeio pugnauerunt.i. enim vt dicit Horatius, in Odis, Detraxit vincula ſeruis, vt iniceret patriæ, aut generaliter intelligemus de ſeruis, qui dominos ſuos deceperint, ſicut prius de patronis, qui clientibus ſuis impoſuerint H. (inquam) omnes incluſi, expectant pœnas, quod grauiſſimum eſt tormentum: vnde Seneca, Grauius eſt quam mori, ſemper mortem expectare) Ne quære, pro ne quæras, doceri quam pęnam, ſup. expectent, aut, quæ forma.i.ſpecies malorum, aut, quæ fortuna merſit viros.i.eos, qui ad diſcretionem peruenerint q.d. longum eſſe oĩa recenſere, quia alij volunt ingens ſaxum (de quibus Beroaldum ſtatim audiemus. ſunt aũt ſuperſtitioſi)& ſup. alij diſtricti.i. diuerſis partibus aſtricti, pendent radijs.i. lignis, inter canthum, ſeu circunferentiam, & axem, ab axe in morem radiorum procedentium, Theſeus infelix ſedet, & ſedebit æternum.ſ. apud inferos: Nã licet Pirithoum liberauit, tñ poſtmodum defunctus apud inferos æterno ſupplicio addictus eſt. (Aulus Gel. tamen, vt diximus) ibi. Portusq. requiro Velinos. dicit hunc locum corrigendum cenſeri, eo ꝙ ab inferis rediſſe ſupra innuit, cum diceret, Quid Theſea? magnum quid memorem Alciden? ſed (vt dixi) licet viuus, dicitur rediſſe, mortuus tamen illic manere poteſt, & ita non eſt repugnantia in dictis poetæ, quæ concordari non poſſit. Eſt autem duplex ſenſus ſequentis particulæ. Nam Phlegias, poteſt eſſe nominatiuus ſingularis, & accuſatiuus pluralis. Fuit.n. Phlegyas, rex Theſſaliæ, pater (vt nonnulli dicunt) Ixionis, & Choronidis, ex qua Apollo Aeſculapium genuit, vnde iratus Phlegyas, Delphicum templum Apollinis incendit, quapropter damnatus dicitur. Item Phlegyæ, ſunt populi Theſſalię impij, de quibus Ouid. lib. xi Metam. meminit. Si ergo nominatiuus eſt, conſtructio eſt: Et Phlegyas, rex ille Theſſaliæ, impius miſerrimus, quia grauiſſimo ſupplicio affectus, & tñ vtcunque miſeratione dignus, quia vlciſci voluit iniuriam maternã) admonet omnes.ſ. mortales, & teſtatur magna voce p vmbras, dicens.ſ. ò vos monui.ſ. exemplo meo diſcite iuſtitiam, & non temnere, pro contemnere diuos, aut ſi eſt accuſatiui caſus pluralis ordo eſt, & ipſe Theſeus miſerrimus, admonet omnes Phlegyas.i. Theſſalos, & teſtatur vt primus. hic.i. quidam ex damnatis, vt Curio trib. pl. vendidit.ſ. Cæſari, patriam.ſ. ſuam, hoc eſt Romam, auro, vt atteſtatur in Thebaidæ Statius. melius tamen generaliter dictum putetur, ne Auguſtum lædat, & qui vendidit, impoſuit.ſ. patriæ, dominum potentem, hoc eſt tyrannum intruſit. fixit.ſ. hic, aut alius, leges pretio, & refixit.i. iterum abſtulit, alludit ad morem Romanum, quia ſolebant leges incidi tabulis æreis, & figi in pariete. Et videtur Antonium taxare, qui (vt atteſtatur in Philippicis Cicero) quaſdam noues leges tulit, & quaſdam à Cæſ. latas, abſtulit. Et ſi dominum potentem, Cæſarem, quis intelligi velit, poſſet excuſari, quia hæc dicuntur è perſona Sibyllæ. huius eſt verum dicere. Nam aliter de Cæſare, & Auguſto. poeta: & aliter, Anchiſes locuturus eſt, hic.i. alius. vt Thyeſtes, & Cynaras, pater Myrrhæ, inuaſit thalamũ natæ.i. filię ſuę. & Hymenęos.i. coitus, aut concubitus, vetitos, quia per inceſtum. omnes.ſ. illic exiſtentes, auſi, ſup. ſunt, nefas immane, & potiti ſunt auſo: ergo & voluntate, & opere peccauerunt. Ego (inquit Sibylla) non poſſem comprendere omnes formas.i. ſpecies ſcelerum, nec poſſem percurrere.i. etiam celeriter pertractare omnia nomina pœnarum, ſi.i. tametſi, centum linguę, & centũ ora ſint mihi, & vox ferrea.i. vt Homerus dicit, infrangibilis. Lucretius autem dicit. grea vox, &c. quę etiam pro forti, ponitur. Excuſat ergo & non omnia ſcelera, nec omnes pęnas nominat, cum id fieri non poſſet, propter multitudinem. Beroaldus dicit ſic. Nemo inficiatur Siſyphum apud inferos hac pęna torqueri. vt ſaxum perpetuo voluat. Iuxta illud Ouidij, Siſyphus eſt illic, ſaxum, voluẽsq. petensq. & Ixionem à rota verſari, vt idẽ, Voluitur Ixion ſeſe ſequiturq. fugitq. atque curioſe interpreti conueniebat diligentiſſime penſitare an fabula Ixionis ad ſenſum Virgiliani carminis eſſet accommodãda, mihi enim haudquaquam quadrare vĩ: nam cum poeta paulò ſupra dixerit, Ixiona apud inferos in tartara cruciari quid opus fuerat idem iterũ referre? Ego autem cum Macrobio ſentire malim, q inſomniũ Scipionis ſcribit poetam intelligere illos radijs rotarum p̃ndere diſtrictos, qui nihil conſilio præuidentes, nihil ratione moderantes, nihil virtutibus explicantes, ſeque, & actus ſuos omnes fortunę permittentes, caſibus & fortuitis rotantur, illos autem ſaxum ingens, voluere dicit eſſe intelligendos, qui inefficacibus, & laborioſis conatibus, vitam conterunt: nam philoſophi quidã ferunt, qui inferos aliud eſſe negauerunt, quam noſtra corpora, & omnia quæ de inferis antiquitas fabulata eſt, ĩ nobiſmetipſis reperiri, quapropter expoſitionem quoque Macrobij, vt pote optimam, memorabimus, quam referri ſuper illo verſiculo, Lucent genialibus altis, Aurea fulcra toris; vbi Seruius de Tantalo dicit eſſe intelligendum, & eius fabulam notiſſimam enarrat. Macrobius vero dicit, ad omnes auaros hoc eſſe referendum, qui epulis ante ora poſitis excruciãtur fame, & inedia tabeſcũt, quos magis, magisq. acquirendi deſiderium, cogat præſentẽ copiam non videre, qui in affluentia inopes, egeſtatis mala in vbertate patiuntur, neſcientes parta reſpicere, dum egẽt habendis. Præterea non videtur eſſe omittendum illud, Quos ſuper atra ſilex iamiam lapſura cadenti Imminet aſſimilis. quem verſum enarrans peritiſſime Macrob. aſſerit eos eſſe intelligendos, qui arduas poteſtates, & infauſtam ambiunt tyrãnidem, quoniã ſemper viuunt in timore, & ſibi videntur exitum, quod merẽtur excipere. quod Dionyſij exemplo declaratur, qui Aulæ ſiculæ inclementiſſimus incubator, Damocli, familiari ſuo, ſolã beatam exiſtimanti vitam tyrannicam volens oſtendere, quàm miſera eſſet, & quam plena impẽdentium ſemper periculorum, gladiũ de filo tenui pendentem, mucrone demiſſo, iuſſit illius ceruicibus inter epulas imminere, & cum Damocles, regias & tyrannicas copias p̃ſentis mortis periculo aſpernaretur, talis eſt (inquit Dion.) vita, quã beatã putabas, ſic nobis ſemper mortem imminẽtem videmus, hęc hiſtoria pręter Macrob. ab Euſebio. & Cic. memoratur. iſta aũt omnia, quoniam eruditionis refertiſſima ſunt, ac ſubtilitatis referenda eſſe cenſui, vt qui expoſitione Seruij contentus non fuerit, aliquid audiat diſciplinæ remotioris, quę non minus delectare ſolet, quam prodeſſe.

Phlegias.

Radijs rotarum aſtrictis.

Tyrannidem ambientes.

VARIA LECTIO.

DOMIMORVM fallere dextras] In antiq. aliq. exempl. Dextram, vnitatis numero. Sed melius, Dextras. [Percurrere nomina poſſem] In antiquis penè omnibus, Poſſim, non inuenuſte.

COEL. RHODIG.

ATHENIENSES p̃cipue comicis ſalibus ex hoc aſperguntur, quod nautici magna pars cum eſſent, obſedẽdi aſſiduitatem depyges reddebantur. Additur & fabella, Theſeum cum Perithoo inferos petentem in petra quadam Proſerpinę imperio coactum ſedere, à qua cum ab Hercule auelleretur, affixas petrę natium partes reliquiſſe, quamobrem honoris eius ergo, ceteris item Athenienſibus hęſiſſe cognomentum. Ad eam vero petrã alluſiſſe credi Virg. poteſt, vbi Aen. 6. ait: Sedet, ęternumque ſedebit. Infelix Theſeus.

Hæc vbi dicta dedit Phœbi longæua ſacerdos,
SIB. Sed iã age carpe viã, & ſuſceptũ p̃fice munus
Acceleremus, ait. Cyclopum educta caminis
Męnia conſpicio, atque aduerſo fornice portas:
Hæc vbi nos præcepta iubent deponere dona.
POE. Dixerat, & pariter greſſi per opaca viarum

SERV. PErfice munus] Hoc eſt ratum redde. Nam ſupra ait, Hoc ſibi pulchra ſuũ ferri Proſerpina munus Inſtituit. [Cyclopum educta caminis] Hoc eſt magna, Ita enim cuiuslibet rei magnitudinem ſignificant, adeo vt Statius Argiuorum muros ab ipſis dicat eſſe perfectos. [Fornice] Arcu Cicero. Vidi ad ipſum fornicem Fabianum. [Corripiunt ſpatium] Raptim peragunt. [Occupat Aeneas aditum] Ingreditur, vt ſupra diximus [Recenti] Semper fluenti.

Corripiũt ſpatiũ medium,foribusq́. propinquant.
Occupat Aeneas aditum, corpusq́. recenti
Spargit aqua, ramumq́. aduerſo in limine figit,
His demum exactis, perfecto munere Diuæ,
Deuenere locos lætos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, ſedesq́. beatas.
Largior hic campos æther, & lumine veſtit
Purpureo, ſolemq́. ſuum, ſua ſidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palæſtris,
Contendunt ludo. & fulua luctantur arena:
Pars pedibus plaudũt choreas, & carmina dicũt.
Necnon Threicius longa cum veſte ſacerdos
Obloquitur numeris ſeptem crimina vocum:
Iamq́. eadem digitis, iam pectine pulſat eburno.
Hic genus antiquũ Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroes nati melioribus annis,
Ilusq́., Aſſaracusq́., & Troiæ Dardanus auctor.
Arma procul,currusq́. virum miratur inanes.
Stant terræ defixæ haſtæ, paſſimq́. ſoluti
Per campos paſcuntur equi quæ gratia currum,
Armorumq́. fuit viuis, quæ cura nitentes
Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos.

ti. Dixit hoc propter paludẽ Stygẽ. [Spargit aqua].i.purgat ſe. Nã inquinatus fuerat aſpectu Tartari, & ſpargit, q̃a ſe iferis purgat. [Amœna vireta] Virentia, & eſt ſatis vſurpatũ. Amena aũt quę ſolũ amorẽ præſtant. Vel, vt ſupra diximus, quaſi amunia, hoc eſt ſine fructu, vt Varro, & Carminius docẽt. Alludit autem ad inſulas fortunatas. Nam & ſequẽti hoc indicat verſu. [Largior hic campos ęther. & lumine veſtit purpureo] Non noſtro largior. ſed quia eſt in cetera inferorum parte. Aut re vera Largior, ſi lunarem intelligis circulũ. Nam vt ſupra diximus, campi Eliſij, aut apud inferos ſunt, aut in inſulis fortunatis, aut in Lunari circulo. Lucanus, Illic poſtquã ſe lumine vero Induit. [Solemq́ue ſuũ] Sibi cõgruũ, vt, Feſſosq́. ſopor ſuus occupat artus. [Palæſtris] Luctationibus. Græce dixit. [Contendunt ludo] Non odio. [Choreas] Re corripit propter metrum. Aliби ait ſecundum naturam. vt, Iuuat indulgere choreis. Ergo aut Syſtolem fecit, aut Antiteſim e, pro ει, ponens. Nam græcum eſt nomen. [Necnon Threicius longa cum veſtę ſacerdos] Orpheus. Calliopes muſę, & Oeagri fluminis filius fuit, qui primus Orgia inſtituit, primus etiam deprehendit harmoniam .i. circulorum mundanorum ſonum, quos nouem eſſe nouimus, è quibus ſummus, quem ἄναστρον dicunt, ſono caret. Itẽ vltimus qui terrenus eſt. Reliqui ſeptem ſunt, quorum ſonum deprehendit Orpheus, vnde vtique ſeptem fingitur chordis. [Longam autem veſtem] Aut cytharœdi habitum dicit. aut longam barbam. Nam ecõtrario imberbes, inueſtes vocamus. [Sacerdos] Autẽ quia & Theologus fuit, & Orgia primus inſtituit. Ipſe etiam homines de feris & duris cõpoſuit. Vnde dicitur arbores, & ſaxa mouiſſe, vt deus.

Obliqui. [Obloquitur, numeris] Dicẽdo Obloquitur, chordarum expreſſit laudem. quas dicit verbis locutas. Obliqui.n. non eſt niſi contra loquentem loqui. [Numeris] Rhythmi ſonis, vt, Numeros memini, ſi verba tenerem. [Septẽ diſcrimina] Quia omnes chordæ diſſimiliter ſonant. [Iam pectine pulſat eburno] Hunc. Hoc autẽ pecten declinatur, vt lien, carmen. [Hic genus antiquum] Quod non omnes viros fortes in Elyſio viſos eſſe commemorat, hæc ratio eſt. quia iſti diuinos meruerant honores, quod Tydeo vel his quos ſupra memorauit, non contigit. Nam ideo antiquum addidit, quaſi. & illis Elyſij non contingerent campi, ſi eis annorum non derogaſſet vetuſtas. [Nati melioribus annis] Plerunque.n. virtus decoloratur temporis infelicitate. Cicero, Vt illa laus, temporum non hominum fuiſſe videatur [Ilusq́., Aſſaracusq́.] Troiani reges fuerunt. [Troię Dardanus auctor] Hunc in ſeptimo inter deos dicit relatum, vt, Et numerum diuorum altaribus auget. Sed ut ſupra diximus. Homerum ſequitur qui inducit ſimulacrum Herculis apud inferos viſum. [Defixæ haſtæ] Subaudit inanes. Item, equos inanes. [Quę gratia currum.] Detraxit vnum n, licentia, qua Latinitas Græcos ſecuta genitiuo plurali ſyllabam aut addit, aut detrahit. hoc loco detraxit, ſicut Arma virum: Contra addidit, Alituum pecudumq́. genus, pro alitũ, ſicut Græci μουσάων ἑλικωνιάδων. [Nitentes] Pingues, ab eo quod ſequitur, id quod præcedit intelligis. Per omnia autem, quæ dicturus eſt intelligendum hoc, Quæ gratia fuit viuis, eadem ſequitur tellure repoſtos.

ASC. HAEC vbi, &c.] Docet quõ oblato munere, & eo in foribus fixo ad Elyſios deuenerint campos. Vnde Don. ſic. [Fornice] Ea enim eſt camera, in arcum ducta. [Deuenere locos lætos] Vt metu pęnarum, malos deterruit, ita ſpe felicitatis ad virtutes hortatur. Primo ergo, regionum bona proſequitur. Deinde, quæ ex ijs locis capiant commoda, & qui ſint, hi qui huiuſmodi bonis perfruantur. [Largior] Hic oſtendit nihil deeſſe ex ijs quæ ſunt apud ſuperos, adeo, vt fortunati, & beati, appellari meruerint. [Pars in gramineis] Oſtendit quanta animi ſerenitate in voluptatibus honeſtis viuant. [Necnon Threicius] oſtẽdit citharam. inter honeſtas enumerari artes. Eſt enim muſica. Hæc ille. Ordo autẽ eſt Vbi.i.poſtquam, lõgęua ſacerdos Phębi.ſ.Sibylla, dedit hęc dicta.i. hæc locuta eſt, ipſa ait, ſed carpe iã viam, & perfice munus.i.officiũ ſuſceptum. Seruius tamen de ramo, pro munere reddendo, intelligit, forte, quia ſequitur Hæc vbi nos. &c. ſed vtroq; modo accipi poteſt, vt ſit munus.i.officiũ, ſuſceptũ.ſ.reddendo ramum, aut eundo ad patrem, hoc eſt, acceleremus.i.properemus ad patrem tuum. Ego cõſpicio mœnia educta camini.i fornacibus Cyclopum, qui ſunt miniſtri Vulcani, & intelligit, aut magna mœnia, aut potius ferrea, ſicut dictũ eſt, Stat ferrea turris ad auras, atque conſpicio portas, ſup. in fornice.i.arcu, ſeu circũferentia. (Fornix enim proprie eſt circunferentia, & teſtudo arcualis, qualis eſt in arcubus pontiũ; & in iuncturis feneſtrarũ, aut columnarum. Et quia in fornicibus theatri, erant olim lupanaria, ideo fornicem, pro lupanari, & fornicari, pro mœchari accipiuntur) aduerſo.i.nobis ex aduerſo ſtante. hoc eſt video regiam Plutonis, vbi præcepta.i. traditiones maiorum, aut inſtitutiones deorum, iubent nos deponere, hæc dona.i.aureum ramum. Dixerat.ſ.Sibylla. & ipſi greſſi.i.gradientes pariter per opaca.i. opacitates viarum corripiunt ſpatiũ medium, & propinquant foribus.i.ad fores. Aeneas occupat aditum.i.ingreditur viriliter, ne præueniatur, & ſpargit corpus, aqua recenti.i.ſemper fluenti, & figit ramum in limine aduerſo, his.ſ. iam dictis, peractis demum, & munere, diuæ.ſ.Proſerpinæ, perfecto.i.perfectis, reddendi rami cerimonijs, ipſi deuenere.i.peruenere. ad locos lætos, & ad, ſup. vireta.i. virentium. vt arborum, & herbarum, natiua loca, & amœna.ſ.nemorum fortunatorũ.i. in quibus ſunt fortunati, ſeu beati, & ad ſedes beatas, id eſt in quibus reſident beati, vnde Ditis, ſeu Plutonis, dicitur regia. Largior æther.i.ſplendor cœleſtis, veſtit.i. circunfulget hic campos, lumine purpureo.i.rutilo. & ſidera ſua.i.propria, & conuenientia norunt.i. agnoſcunt hic, & cum eo conſentiunt hic ſuũ ſolem, quaſi alium ſole, & alia ſidera is locus habeat. Pars.i.ipſi, partim exercent membra.ſ.ſua, in palæſtris.i.luctationibus, gramineis.i.in gramine, & locis herboſis, & contendunt ludo.ſ.læto, & honeſto, & luctantur, ſupp. in arena fulua.i.fului coloris, hoc eſt alij tenentur ſtudio militari, in quo in vita affecti ſunt, pars plaudunt.i.plaudendo pedibus faciunt, & exercent choreas, & dicunt carmina.ſ.choreis apta. Necnon.i.inſuper, vates Threicius.ſ. Thraicius.ſ. Orpheus optimus muſicus, & cithara quamoptime ſciens, cum longa veſte.i.habens longam veſtem, aut apparens cum longa veſte.i. habitu citharœdi, obloquitur numeris.i.muſica proportione, quã contra punctũ dicunt, carminibus aliorum diſparem concentum, quem vulgo, diſcantum vocant, efficiendo, facit ſeptem diſcrimina vocum.ſ.ſeptem chordarum, quibus octauam addit Simonides, nonã poſtremo Timotheus, & pulſat iam.i. aliquando, eadem.ſ.diſcrimina, digitis.ſ.ſuis, & iam.i.aliquando pectine eburno.i. eboreo, ſeu ex ebore facto, hic, ſupp. ſunt. genus antiquum.i.nobile Teucri.i.à Teucro deductum, proles.i.progenies pulcherrima, appoſitorie, magnanimi heroes, nati melioribus annis, quibus.ſ.maior benignitas ſiderum, influxerat.ſ. Ilus Aſſaracus, & Dardanus, auctor Troiæ, quod additur, ne putetur etiam eſſe genus Teucri, & ſup. Aeneas cũ Sibylla, mirantur procul.i.cum adhuc procul eſſent, arma virum, pro virorum, ſup. inania, & currus inanes.i.vmbras, & ſimulacra armorum non vera arma, nec veros currus haſtæ.ſ.inanes, ſtant defixæ terræ.i. in terrã, & equi ſoluti.i.liberi, & vagantes qui etiam manes fuerunt, & ob hoc ſolum illic apparentes,

Fornix.

vt viri de Rep. benemeriti, conſimili ſtudio illic oblectarentur, quo in vita oblectati erant)paſcuntur,i. paſcentium ſimiles, errant paſſim per campos,addit cauſam(vt dixi)q a eadem gratia, currum,pro curruum(multi tamen cum Priſc. curruum,legunt, dicentes Hypermetrum eſſe non vitioſum,quia abſumitur ſyllaba abundans per vocalem ſequentem) quæ fuit viuis.i.dum ipſi viuerent,& eadem cura quæ fuerat viuis paſcere,pro paſcendi, equos nitẽtes.i.bene curatos:& pingues,vnde Flaccus de ſe,Me pinguem,& nitidũ bene curata cute viſes,Cum ridere voles Epicuri de grege porcum.eadem,dico,gratia,i.oblectatio,& cura ſequitur repoſtos.i.repoſitos & cõſtitutos tellure.i.ſub terra, hoc eſt apud inferos,quæ res,quantum ad affectionẽ.non multum à noſtris damnatur. dicunt.n. voluntatem extremam permanere, & ideo,æternas merito dare pœnas,qui æternam habent in peccando voluntatem,ſed ad ſequentia pergamus.

V A R I A L E C T I O.

A C C E L E R E M V S, ait Cyclopũ educta caminis.]Libros aliquot,Obducta,habent.Aliqu ot abſque præpoſitiua compoſitione,Ducta.tantum.Sunt tamen quibus,Educta,ſatisfaciat magis.[Aduerſo fornice portas] Libris omnes antiqui, quotquot habui,Aduerſo fornice,abſq; ea præpoſitione interiecta legunt. [Hæc vbi nos præcepta iubent deponere dona]Antiqui nonnulli lib.Hic vbi,legunt.[Largior hic campos æther, & lumine veſtit Purpureo] In lib.aliquot antiq. legere eſt, Largior hic cãpus. Inde altero membro,æther, & lumine veſtit Purpureo. In quibuſdam aliis, Largior hic aer campos. [Curruſq. virum mirantur inanes]In antiquis ſanè omnibus libris,Longobardico excepto,Miratur,eſt ſingulari numero.[Stant terræ defixæ haſtæ]Antiqui pleriq, libris,Stãt terra defixæ,legunt, ablatiuo caſu. [Per campos paſcuntur equi] In antiq.aliq exempla. Campum, legitur,vnitatis numero.[Quæ gratia currum,Armorumq fuit]Sũt antiqui libris.Mediceus. & alij, in quibus, Curtuum integra dictione ſcriptum habeatur.

C OE L. R H O D I G.

A D D E ꝙ deliciarum quibus in vita intemperantius perfrui aſſueuerãt,atrox habitus ſubiẽs exulcerat excarnificatque, tum cupiditate,tum deſperatione potiendi. Hæc Sardanapalum muliere corruptiorem à pellicum amplexu reuellit ratio diſpeſcit à menſarum luxu Tantalum,à congeſtitiis Midam retrudit opibus.Propterea in Gorgia Plato:Idẽ mihi videtur circa animam, cuncta enim in ea apparent.cum corpus exuerit. tam quæ ex natura,quàm quæ ex affectibus inerant, quæ ob rei cuiuſque ſtudium homo contraxit in animam.Hinc ni fallor. aperit egregie Platonici Maronis locus alter ex ſexto eodem. Quæ gratia curꝛum Armorumq. fuit viuis, quæ cura nitentes Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos.

Conſpicit ecce alios dextra,læuaq.per herbam
Veſcentes,lætumq.choro Pæana canentes,
Inter odoratum lauri nemus; vnde ſuperne
Plurimus Eridani per ſiluam voluitur amnis.
Hic manus ob patriam pugnando vulnera paſſi:
Quiq. ſacerdotes caſti, dum vita manebat:
Quiq. pij vates, & Phœbo digna locuti:
Inuentas aut qui vitam excoluere per artes:
Quiq. ſui memores alios fecere merendo:
Omnibus his niuea cinguntur tempora vitta.
Quos circunfuſos ſic eſt affata Sibylla,
Muſæũ ante omnes: mediũ nam plurima turba
Hunc habet,atque humeris extantẽ ſuſpicit altis.
SIB. Dicite felices animæ, tuq. optime vates:
Quæ regio Anchiſẽ,quis habet locus? illius ergo
Venimus, & magnos Erebi tranauimus amnis.

SERV. PAEana canẽtes] Proprie Apollinis laudes,qđ nunc congruit propter lauri nemus, abuſiue omnium deorum.Sic Orgia propriẹ Liberi abuſiue omnium deorum ſacra.[Odoratum] Pro odorũ, vt diximus ſupra, Vnde ſuperne plurimus Eridani per ſiluam voluitur amnis. Eridanum Aratus in cęlo eſſe dixit, haud longe à Ceto. Hic & in terris eſt, qui in Italia.i. in Venetia Padus vocatur, quẽ alii etiam ad Inferos volunt tẽdere,alij naſci apud inferos, & exire in terras,Ideo aũt iſta finguntur, quia de Apennini parte oritur,quæ ſpectat inferum mare, & tendit vſque ad ſuperum. Ergo hic ſenſus eſt, Canebant in locis.vnde ſuperne.i. ad ſuperos plurimus.Eridani amnis per ſiluam voluitur.Nanque veriſimile eſt: quoniam legimus de Ariſtæo, Omnia ſub magna labentia flumina terra Spectabat diuerſa locis.Et congrue.nam omnis humor ex terrę naſcitur venis.Alii Eridanum pro quocunque accipiunt, & dicũt κατ' ἐξοχὴν dictum. Nam legimus fluuiorum rex Eridanus. & amant poetæ.pro appellatione,ponere magnæ rei proprietatẽ, vt alibi,Poculaq.inuentis Acheloia miſcuit vuis.Melius tamen eſt ſi diſtinguamus, Vnde ſuperne plurimus, Vnde ad ſuperos plurimus,id eſt magnus amnis voluitur per ſiluam Eridani, id eſt populos,Fabula nanque hæc eſt,Eridanus Solis filius fuit, hic à patre impetratum currum agitare non potuit,& cum eius errore mundus arderet fulminatus, in Italiæ fluuium cecidit, & tunc a luce ardoris ſui,Phaeton appellatus eſt, & priſtiuum nomen fluuio dedit. Vnde mixta hæc duo noĩa inter Solis filiũ, & fluuium inuenimus.Poſtea eius ſorores flendo in populos verſæ ſunt.vt in decimo:

Eridani fabula

Populeas inter fraudes vmbramq; ſororum.

Et hoc Virgilius, nam alii in alias arbores dicunt. [Hic manus ob patriam pugnando vulnera paſſi]Manus.i.multitudo eorum qui ob patriam paſſi ſunt vulnera.& eſt figurate dictum. Sanè animaduertendum quod ait Horatius in arte poetica.

Manus

Et ſimul & iucunda,& idonea dicere vitæ.

Nulla enim maiores noſtri artem eſſe voluerunt, quæ nunc aliquid reip.commodaret.Vnde Virgilius hoc per tranſitum facit. Nam dicendo puniri patriæ venditores, contra præmia defenſoribus ſolui,nihil aliud niſi fugienda vitia, & ſectandas docet eſſe virtutes. [Sacerdotes caſti,dum vita manebat]Quaſi quis caſtus poſſet eſſe poſt mortem, ſed aliud dicit.i.qui fuerunt caſti dum in communione vitæ verſarẽtur. Nã hi q ſacra maxima accipiebant, renũciabant omnibus rebus, nec vlla in his niſi numinum cura remanebat, Herbis etiã quibuſdam emaculabãtur, vnde iã coire nec poterãt. Dicit ergo eos ſacerdotes qui caſti fuerũt, etiam ante ſacra ſuſcepta. [Pii vates]Vaticinantes.[Phœbo digna locuti]Veridici q talia loquebantur, qualia dicebãt Apollinẽ.Multi.n. mẽtiebãtur, vt in Lucano Phębas, ad quã App.Claudianus,Et nobis dabis improba pęnas,Et ſuperis quos fingis, ait, [Inuẽtas aut qui vitam excoluere ꝑ artes] Qui erudierunt & ornauerũt vitam ꝑ inuenta artificia. Significat autem philoſophos. [Quique ſui memores alios fecere merendo]Et qui aliquos ſui memores fecere præſtando:vt, Nũquam regina negabo Promeritam.i.præſtitiſſe. Terent.ego Carine neutiquam officium liberi eſſe hominis puto, cum his nihil promereat.poſtulare id gratiæ apponi ſibi. [Omnibus his niuea cinguntur tempora vitta] Per quod eos oſtendit meruiſſe diuinos honores,vt diximus ſupra. [Muſæum ante omnes]Theologus fuit iſte poſt Orpheum, & ſunt variæ de hoc opiniones. *Muſæus* Nam eum alij Lunæ filium.Alij Orphei volunt, cuius eum conſtat fuiſſe diſcipulum. Nam ad ipſum primum carmen ſumpſit, quod appellatur Cratera. [Humeris extantem ſuſpicit altis]: Quaſi Philoſophum, ac ſi diceret Platonem. Alludit.n.poeta. Nam Plato ab humerorum dictus eſt latitudine. Athleta n.fuit, qui poſt omnium victoriam ſe philoſophię dedit.[Tuq optime vates]Quia theologus fuit, Et ſciendum hoc loco Sibyllam iam à numine derelictam. Vnde & interrogat, quod alias non faceret.[Quæ regio Anchiſen, quis habet locus?]Bene,& generalitatem requirit, & ſpeciem, quo poſſit facilius inueniri. Nam locus in regione eſt. [Illius ergo] Propter illum. Ergo autem coniunctio fuit, ſed per accentus mutationem in aduerbium trãſit.& eſt ſola particula quæ habet in fine circunflexum. Multi male putant nomen eſſe indeclinabile, & dicunt poſitũ eſſe pro cauſa (Cauſa autem, nomen eſt quod ponitur pro ratione)qui caſus declinationes caret. [Magnos amnes] Aut magna fluenta, aut quia nouem ſunt, quæ odioſum fuerat commemorare per ſingula.

A S C E N S I V S.

C O N S P I C I T ecce alios &c.]Docet,quarum rerũ artifices,atq; ſtudioſos, in campis Elyſijs inuenerint, vt ad conſimilia

ſtudi

Qui campos elyſios teneant.

ſtudia mortalium animos inuitet. bonus enim poeta, non tam delectare (quod tamen plurimum facit) quam prodeſſe prætendit. Primum aũt locum dat, ob patriam pugnando vulnera paſſis: ſic enim nihil vtilius reip. quam vt pro eius ſalute, quiuis ſit paratus mori, eamque eſſe præcipuam Romanorum gloriam, quibus dulce, ac decorum eſt pro patria mori. ſimile eſſet in nobis, ſi primum locum martyribus conſignaremus. Secũdum, dat virginibus ſ. ſacerdotibus, ac ſi dicat cõfeſſoribus. Tertium, prophetis veridicis. Quartum, bonarum artium inuentoribus, & operarijs. Quintum, qui de alijs benemeriti ſunt. hoc eſt (quia q̃ proxime alludit) qui opera miſericordiæ adimpleuerunt, atque conſilio Chriſti paruerunt, dicentis. Facite vobis amicos de Mãmona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna habitacula. Nihil enim aliud videtur illud, Quique ſui memores alios fecere merendo. vnde cõtra, inter damnatos collocauit: aut Qui diuitijs ſoli incubuere repertis, Nec partem poſuere ſuis, quæ maxima turba eſt. Sed cogor breuitati conſulere, non quia pigeat prophana ſacris confirmare: ſed, quia ne in immenſum creſcat opus, ſi quæ dicta velim, dixero. Donatus autẽ dicit ſic. [Omnibus his] Omnia cõmoda conſequũtur, honeſtatis cultores locum: ſidera, lucem prata, nemora, cibos, delitias, ſtudia artium, vt non priuati vita, ſed ad aliud viuendi genus tranſiſſe videantur felices, vtpote, quæ poſt depoſitam vitam, talia loca, ac delitias ſint aſſecutæ. Hæc ille. Ordo eſt. Ecce, q.d. ex abrupto, & præter opinionem: Aeneas conſpicit alios veſcẽtes. i. diſcumbentes per herbam, ſup. a dextra, & læua. i. vtrinque, & canentes. i. carmine laudantes. Pæana. i. Apollinem. lætum. ſ. propter vitulationem. i. lętum clamorem (vt in 3 Saturnalium docet Macrob. Strabo autem lib 9. dicit, quod Apollo, hominem nomine Pythonem, ac cognomine draconẽ ſagittis debellauit, atque inter adhortandum, hic Pæan clamitauit, vnde conſuetudinẽ traditam vult, vt qui conſecuturi ſunt, atrem ſic Pæanis celebrationem clamitent, ſed rem fabuloſam cenſet, quæ tamen poetæ ſatis eſt) Canentes ergo Pęana. i. Apollinem lætum, hoc eſt laudes Apollinis per vitulationem choro. i. in choro, & exultato (Declinatur aũt hic Pæan, huius Pæanos, huic Pæani, hunc Pæana. Reperitur etiam, Pæana, numero plurali, pro libro. De laudibus Apollinis canentes) inquit. inter nemus lauri. i. laurorum, odoratum i. odoriferum, vnde. i. de quo nemore plurimus amnis. i. fluctus Eridani, voluitur p̃ ſiluam, ſuperne. i. ad ſuperos. Eſt ergo hic, ſuperne, aduerbium, non de loco, ſed ad locum. (Eſt autem Eridanus, inter ſidera collocatus, iuxta cetum, ſeu balenã. vt dicit Higinius. Verũ, fluuius eſt præcipuus in Italia, alio nomine. Padus, dictus

Eridanus

Eridanus autem ab Eridano, Solis filio, in eũ præcipitato, agnomen natus qui quidem Solis filius, vulgo Phaethon dicitur ab ardore. Cum ergo (vt in ſecundo Metam. tradit Ouid.) imprudenter ſolis currũ regeret, incẽſo cęlo præceps, in Padum iuit. Is aũt fluuius, ferè ab Occidẽte, in mare ſuperũ. quod Adrianũ dicitur, influit. vnde finxit Hom. ab inferis, ad ſuperos aſcẽdere. Vult aũt phyſice ſignificare, omnium fluuiorum origines, eſſe ſubterraneas. aut ſaltem, interraneas: vt in IIII. Georg. Ser. latius declarauit. Sed Eridani, præcipue meminit, aut propter Eridanũ in eo ſubmerſum, aut propter naturam fluminis, qui præter aliorum morem, in Orientem fluit: vnde, ad ſuperos. ab inferis fluere, rectè dicitur) hic, ſupp. ſunt, manus i. exercitus, ſeu multi viri, paſſi. (Eſt autem ſyntheſis, i. conſtructio congrua, in re non in voce, manus paſſi. ſicut Pars manibus validi turres, & męnia ſcãdunt). i. qui perpeſſi ſunt vulnera, pugnando ob patriam. i. pro ſalute patriæ, ſuperiores autẽ, vt Deiphobus, Parthenopeus, & ſimiles. ob ſuam voluptatẽ. aut cõmoditatẽ, paſſi ſũt. Quique. i. quilibet: aut, & hi. qui, ſup. fuerunt, ſacerdotes caſti, dum vita manebat: quod additur rectè, quia apud inferos, vbi non ſunt vera corpora, nõ eſt vera caſtitas: nec ea quæ eſt meritoria, eſt ſicut dũ vita manet, quia tunc inceſti eſſe poſſunt, & quique. i. quilibet: vates pij. ſ. deorum cultores: & locuti digna Phębo. i. vera, & quę Phœbus inſpiraſſe cenſeatur. At ſupp. hi, qui excoluere. i. ornauerunt, vitam ſ. ſuam: per artes. ſ. bonas, inuentas. ſ. à ſe, & qui merendo. i. beneficia cõferendo fecere alios memores ſui. i. grato in ſe animo, hoc eſt. quicũque de alijs benemeriti ſunt tẽpora. i. capitum partes, illi cinguntur omnibus his. vitta niuea. i. ſertis candidiſſimis. ob mundiciam, & nitorem vitæ. Quos circunfuſos. i. cum ſe circũfunderent; nouitatis gratia. Nam nouum erat illic, viua corpora conſpicere. Sibylla affata eſt ſic, & ante omnes. i. in primis, Muſæum, vatem illum antiquiſſimum Thracem & diſcipulum (vt quidam uolunt) Orphei. vnde ob id filius eius putatur. ſed Laertius dicit, eum Olphidis filium fuiſſe, & primum apud Athenienſes philoſophatum. qui fabulam Herus, & Leandri. verſibus deſcripſit, obijtq. Phalaris, vbi eius oſtenditur epitaphium. Ideo dicit, allocuta eſt Muſæum: ante omnes, nã turba. ſ. vatum, & ſacerdotum plurima. habet hunc mediũ, ut principem: atque ſuſpicit hũc, extantem altis humeris, ſicut & Plato dictus eſt, qui prius Ariſtoteles dicebatur. Allocuta eſt quidem ſic: O animæ felices. i. beatæ, quæ iã eſtis in requie, dicite. & tu optime vates. ſ. Muſæe, dic, ſup. quæ regio, & quis locus habet Anchiſen? Nos venimus ergo. i. cauſa, & gratia illius, & tranauimus ergo illius, magnos amnes Erebi. i. inferni. Venimus, eſt hic præteriti temporis, & ita habet accentum in prima, quæ ſola longa eſt, cum in ſecundam, quæ illic longa eſt, cadat in præſenti. Beroal. aũt reprehendit Ser. reprehendentem, qui accipi dicunt. Ergo, pro cauſa ſic. Quinetiam reprehendendo Seruium, reprehendentem illos, qui dicunt hanc particulam, ergo, aliquando poni pro cauſa, cũ illi bene locuti ſint, & Latine, qui hoc dixerunt, Seruius aũt non rectè, qui hoc inficiatur. nam (vt auctor eſt Feſtus) ergo interdũ ſignificat gratiam, cum. i. gratia intelligitur pro cauſa, in qua ſignificatione accipitur apud Liuium, ſcribentem Apollinares ludos, victoriæ, non peſtilentiæ ergo, fuiſſe conſtitutos. i. cauſa, & M. Cato in re ruſtica, ita ſcriptum reliquit: Tibi ius eſt Porco piaculo facere; illiuſce facri coercendi ergo. Et alibi, Haruncerum ergo fundi terrę, agrique mei luſtrandi. Et alibi, Mars pater precor, quæſo vti ſies volẽs propitius mihi domo, familiæq; meæ, cuius rei ergo agrum, terram fundumque meum. Sol. taurilia circumagi iuſſi. In his omnibus planè locis, ergo accipitur pro cauſa. Præterea extat exemplum epiſtolæ antiquiſſimæ. à conſulibus Romanis, ad Pyrrhum Epirenſem ſcriptæ. vbi hæc verba leguntur: ſed communis exempli, & fidei. ergo viſum eſt vti te ſaluum velimus, vbi ſine controuerſia ergo, ſignificat cauſam. & apud Virg. velint, nolint grammatici, ergo intelligitur pro cauſa, in eo verſu, Illius ergo venimus.

VARIA LECT. SVI memores alios fecere, Placet quod in exẽplaribus pleriſque veteribus, Aliquos, legitur.

POE. Atq; huic reſpõſũ paucis ita reddidit heros.
MVS. Nulli certa domus: lucis habitamus opacis:
Riparumq. toros, & prata recentia riuis
Incolimus. ſed vos (ſi fert ita corde voluntas)
Hoc ſuperate iugũ, & facili iam tramita ſiſtam.
POE. Dixit, & ante tulit greſſum, cãpoſq. nitentes
Deſup oſtentat: dehinc ſũma cacumina linquũt.
At pater Anchiſes penitus conualle virenti
Incluſas animas, ſuperumq. ad lumen ituras,
Luſtrabat ſtudio recolens, omnemq. ſuorum
Forte recenſebat numerum, caroſq. nepotes,
Fataq. fortunaſq. virum, moreſq., manuſque.
Iſq. vbi tendentem aduerſum per gramina vidit
Aeneam, alacris palmas vtraſque tetendit.

SERV. NVlli certa domus] Id eſt habitatio, quã animæ tãdiu certã habẽt, quãdiu in corporibus sũt, poſt quorũ abſolutionẽ vagãtur pro vitę merito in circulis. [Lucis habitamus opacis] Varia dicit, quæ pro vitæ varietate cõtingunt. In his autẽ locis Heroũ animæ coluntur. [Recentia riuis] Virẽtia, riuorum. ſ. cauſa. [Iugum] Ita enim diuidun tur montes. in radices, latera, iuga, vertices, p̃ locorũ qualitate. [Dehinc ſumma cacumina linquunt] Non linquit. hoc enim dicit Aeneas. & Sibylla. Perducti ad ſummum, in plana deſcendunt. [Penitus conualle virenti] Valde virenti, vt, Penitusque ſonantis acceſſit ſcopulos. [Incluſas animas] Non re vera incluſas, ſe multitudine ſeparatas, quo facilius agnoſcerentur. [Luſtrabat ſtudio recolens] Circumibat ſtudioſe retractans. Incluſas autẽ vt ſegregatas, aut ſecundũm ritum antiquum. Multitudinem enim ſi numerare non poterant, eam in locum certũ includebant per partes, & ex vnius numero quanta eſſet videbant. Quod Xerſes de ſuo fecit exercitu. [Caroſque nepotes] Poſteros, ſic per nurus ſęminas dicunt. [Fataque fortunaſque virum, moreſque manuſque] Felicitas enim aut fatalis eſt, aut fortuita, aut ex virtute deſcendis. [Alacris] Ipſe alacris, Et ſciendum

antiquns,& alacris.& alacer.& acris,& acer tam de maſcul.q̃ de fœm.genere dixiſſe. Nunc maſculino vtrunque damus de fœmi nino alacer, & acer nunquam dicimus. licet Ennius dixerit, Aeſtatem Autumnus, poſt acer Hyemis fit. Nam inde eſt alacer.

ASC. ATQVE huic reſponſum.&c.] In reſponſione Muſæi vatis, docet beatas animas eſſe liberas, poſſeq. quoquo velint, diuerti, cum dictum ſit, quod ſonitum animas nouies Styx interfuſa coercet,& cum omnis mortalitas libertatis, ſit appetẽs, carcerisq. fugitans, inuitat quoslibet a Poeta optimus, ad virtutem colendã, qua ad illam beatitudinem pertingant. Recitat p̃terea, in qua re occupatum inuenerant Anchiſen, in recenſenda. ſ. progenie ſua, nam voluerunt priſci philoſophi, animas ſimul conſtare, ſed non ſimul in corpora mitti. Recenſere aũt eſt, cũ quadam cenſura recognoſcere,& inſpicere. q̃ rem vulgo appellant monſtrum facere, ſeu monſtrationem, vt quando ſtipendiarij coram duce, aut magiſtro ſuo comparent. Fecit ergo Anchiſes, tanq̃ generis ſui princeps omnes animas de ſe orituras. in vnũ locũ conuenire, atque incluſas recenſebat, ſicut de Xerſe dicitur. qđ partem exercitus in Græciam traducendi, dinumerauit, ſecludendo in angulum vnum (vt quidam volunt) decem millium capacem, quem ſæpe repleuit, atque ita dimenſus eſt, potius q̃ dinumerauerit exercitũ ſuum. Plin. lib. 4. dicit, qđ in Tracia eſt locus Dorſicus, 120. milliũ hominum capax, ita Xerſes ibi dinumerauerat exercitum. Si ergo in hũc modum, incluſas dicamus animas, ad tempus ſ. duntaxat vt dinumerentur, non eſt contrariũ illi. Nulli certa domus. Dicere ẽt poſſumus incluſas in circulo vno, ſed in eo vagari poſſe: Verũ quia id amantibus, & bellatoribus quoque permiſſum eſt, vt intra circulum ſuum vagentur, dicerẽ potiſſimum has animas quas recenſebat incluſas, quia nondum in corpora deſcenderant,& ita non erant tanti meriti, ſed futuræ quanti. de quibus dictũ eſt, Nulli certa domus. Don. dicit ad hũc locum ſic. [Luſtrabat] Oculis. Recolens animi intentione. [Fata, fortunas, mores, manus] Propoſitio eſt corũ, quæ deinde proſequitur. Hæc ille. Ordo eſt, Atque heros. i. vates. heroica virtute præditus, ſ. muſæus, reddebat ita. i. ſequentẽ modum, huic. ſ. Sibyllæ, reſponſum paucis, videlicet verbis. Nulli. i. non vlli, certa domus. ſ. quam ſolam habitare debeamus, non eſt vlli, ſup. noſtrũ, quia non habitamus lucis, i. in ſiluis, quæ non cæduntur, opacis. i. cõdenſis. & incolimus. i. frequentamus, dum volumus, quia toros riparum. i. quæ ſunt in ripis, quas tñ non trãſgredimur: non, quod non poſſent: ſed q̃a nolunt, & prata virentia riuis. i. p̃p irrigationem ex riuis, ſed ſi voluntas, aut ſi voluptas fert, vos ita corde ſuperate. i. aſcendite, hoc iugum. i. hanc partem montis, circa verticem eius. & ego ſiſtam. i. conſtituam vos, iam tramite. i. via qua tranſmeetis, aut tranſmittamini, facili. ſ. tranſitu. Dixit. ſ. Muſæus,& ante tulit greſſum. i. præire cœpit, & oſtendit, deſuper. i. altiore circulo, campos nitentes. i. reſplendẽtes, & linquũt de hinc. i. deinde, ſumma cacumina. ſ. montis. Cuius partes ita definiunt, vt ſit radix iuxta planiciem. Latus, paulo altius. Iugũ, via qua in cacumẽ itur. Cacumen, iuxta verticem. vertices vtrinque relictæ altiſſimę partes Relinquunt autẽ Aeneas,& Sibylla, quia Muſæus, iam eos dereliquerat, vt qui circulum ſuum non tranſgrediebatur. Nam Anchiſes altioris meriti, in altiore ponitur loco. At. i. ſed, pater Anchiſes luſtrabat. i. recenſebat, & inſpiciebat in valle. penitus. i. omnino, aut valde virenti, animas incluſas. ſ. ad id officii, aut quia nondum meruerant, ad quod prædeſtinatæ erant gaudium, ituras ad lumen ſuperum. i. noſtrum, qui reſpectu eius loci ſuperi ſumus. Luſtrabat (dicit) recolens ſtudio. i. ſtudioſe, ſup. eas,& recenſebat forte. ſ. tunc, cum Aeneas aduenerit, quia illud non ſemper faciebat, ſed tunc duntaxat, vnde fortuitum erat, non quod recenſeret, ſed quod tunc numerum ſuorũ. i. a ſe oriturorum, hoc eſt poſterorum ſuorum, q; , pro. i. nepotes charos. i. pręcipue dilectos. & fata, & fortunas,& mores,& manus. i. aut multitudinem, aut fortitudinem, virum, pro virorum, quo facto, ſignificatur bonos lætari his bonis, quorum ſemina iecerant viui, etiam antequam producantur ad ortus. Iſque. i.& is. ſ. Anchiſes, vbi. i. ſtatim poſtquam, aut quando vidit Aeneam, tendentem aduerſum. ſ. ex aduerſo, per gramina, tetendit. i. extulit, exſtens alacris. i. lætus, vtraſque palmas. i. ambas manus. Olim declinabatur hic,& hæc alacris,& hoc alacre, vnde Terent. Quin tu es alacris: Hunc autem hic alacer, hæc alacris, & hoc alacre. volunt autem ad acer deduci, ſed acer, primam producit, cum alacer ſecundam illi correſpondentem corripiat.

Retiſere (margin, beside "re, ſed non ſimul in corpora mitti. Recenſere")

Montis definitio. (margin)

VARIA LECTIO.

ET prata recentia riuis] In Rom. lib. Siluis, pro Riuis, legitur [Si fert ita corde voluptas] In libris aliq. antiq. Voluntas, habet. [Et facili iam tramite ſiſtam] In libris aliquot antiquis, Facili vos tramite, legitur. Sed, Iam in antiquioribus habetur.

Effuſæq. genis lacrymæ,& vox excidit ore.
ANC. Veniſti tandem, tuaq; expectata parenti
Vicit iter durum pietas: datur ora tueri
Nate tua & notas audire,& reddere voces.
Sic equidem ducebam animo, rebarq. futurum,
Tempora dinumerans: nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras,& quanta per æquora vectum
Accipio, quantis iactatum nate periclis.
Quam metui, ne quid Libyę tibi regna nocerent.
Ille aũt. POE. Tua me genitor, tua triſtis imago
Sæpius occurrens, hęc limina tendere adegit.
Stant ſale Tyrrheno claſſes. da iungere dextram,
Da genitor, teq. amplexu ne ſubtrahe noſtro.
AEN. Sic memorãs, largo fletu ſimul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter fruſtra compenſa manus effugit imago
Par leuibus ventis, volucriq. ſimillima ſomno.
Interea videt Aeneas in valle reducta
Seclusum nemus,& virgulta ſonantia ſiluis,
Lethæumq. domos placidas qui p̃natat amnem,
Hunc circum innumerę gentes, populiq. volabãt,
Ac veluti in pratis, vbi apes æſtate ſerena
Floribus inſidunt variis,& candida circum
Lilia funduntur, ſtrepit omnis murmure campus.
Horreſcit viſu ſubito, cauſasq. requirit
Inſcius Aeneas, quæ ſint ea flumina porro,
Qui ve viri tanto complerint agmine ripas.

SERV. GEnis] Palpebris. Enn. de dormiente, Imprimitq. genę genã [Excidit ore] Quaſi ſeni. qđ circa Anchiſen reſeruat, vt, Tãtumq; nefas patrio excidit ore. [Veniſti tandem] Hoc ad affectũ pertinet deſiderantis. Alias oritur quæſtio q̄ dicit, ſic equidẽ ducebã aio. [Expectata] Probata. vt Et rebus ſpectata iuuẽtus. Hoc aũt dicit. Tua pietas mihi ſemper probata, nunc etiam. [Iter durũ vicit] . ſ. inferorum. [Et notas audire & reddere voces] Familiariter loqui. [Rebarq. futurũ] Arbitrabar, ratiocinabar eſſe venturum. Per qđ intelligimus fataliter Aeneã ad inferos deſcẽdiſſe. Non n. niſi fatalia deprehenduntur. [Nec me mea cura fefellit] Nec decepit me dulciſſimus filius. Nã vocatiuus eſt. Mea cura. i. tu, & dictũ ẽ ſicut Veneris iuſtiſſima cura. [Quas ego te terras, & quanta per æquora vectũ] Patriæ eius ingemit caſibus. [Libyæ tibi regna nocerent] Aut q̃a de Iunone ait Venus, Haud tãto ceſſabit cardine rerũ. Aut quod eſt melius, illud dicit, Timui nedum apud regna Carthaginis voluptatib. vocabas, imperiũ fatale dereliqueres. [Triſtis ima.] Seuera, terribilis, vt Et turbida terret imago. [Sępius occurrẽs] κατὰ τὸ σιωπώμενον ſępius ei dictũ ĩtelligimus, aut certe Egit me tua imago ad hæc tẽdere limina quam ſępe videre conſueui. [Stant ſale Tyrrheno claſſes] Affectionis eſt filii etiam ea indicare, de quibus non interrogatur. [Largo fletu] Nato ex gaudio. [Ter fruſtra] Sæpius finitus pro infinito [Interea videt Aeneas] Hic mos eſt hoc loco. i. vnus ſenſus p̃tentus p̃ multos verſus, i quo tractat de Platonis dogmate, quod in Phœdone poſitum eſt περὶ ψυχῆς, de quo in Georgicis ſtrictum. hic latius loquitur. De qua re etiã Varro in j. diuinarum pleniſſime tractauit. Hoc autem continet, Aeneas dum per inferos pergeret, reſpexit fluuiũ quendam loci remotioris, ad quem innumera multitudo tẽdebat animarum. Interrogauit patrẽ quis eſſet fluuius, vel qua ratione ad eum pergerent animæ. Pater ait. Lethæus eſt. pergunt autem vt potantes obliuionem patiantur, & incipiãt in corpora velle remeare. Stupefactus Aeneas interrogat.

Dic

Dic pater animæ quæ per præteritam vitã tot ſupplicia pertulerunt, poſſunt habere votum reuertendi in corpora? Non eſt veriſimile liberatas de corporis carcere ad eius nexum reuerti. Suſcepta narratione hoc Anchiſes exequitur primo debere fieri vt redeant, deinde poſſe, deinde velle, quæ quoniam obſcura ſunt, alijs diuiſionibus innoteſcunt. Quid eſt debere? Cuncta animalia à deo originem ducunt, quæ quia naſci cernimus, reuertũtur ſine dubio vnde cuncta procreãtur. Deinde poſſe ſic probat, quia immortales ſunt animę, & ſunt quæ poſſunt reuerti. Tertium eſt verum velint, quod dicit fieri per Lethæum fluuium. Et hoc eſt quod dicturus eſt. Sed incidentes quæſtiones faciunt obſcuritatem. [Virgulta ſonantia ſiluæ] Quæ eſt iuxta prærupta fluminis. [Domos placidas] Campos Elyſios. [Prænatat] Præterfluit. & contrarie dictum eſt. Nam non natant aquæ, ſed nos in ipſis natamus. Ennium igitur ſecutus eſt qui ait, Fluctusq́ natantes. Sane de hoc fluuio quæritur, a prudentioribus, vtrum de illis nouem ſit qui ambiunt inferos, an præter nouẽ. & datur intelligi, quod ab illis nouem qui ambiunt inferos ſeparatus eſt. Nanque volũt eum eſſe imaginem ſenectutis, nam animæ noſtræ vigent, & alacres ſunt, & plenæ memoria à pueritia vſque ad virentem ſenectam, poſtea in nimia ſenectute omnis memoria labitur, qua lapſa mors interuenit, & animæ in aliud corpus reuertũtur. Vnde fingunt poetę animas Lethæo hauſto in corpus redire. Ergo Lethæus eſt obliuio, morti ſemper vicina. [Gentes populiq́.] Innumerarum gentium, & populorum animæ [Floribus inſidunt] Inſido illi rei: vt, Inſidat quantus miſeræ deus. Inſiſto autem illam rem: vt, Nulli fas caſto ſceleratum inſiſtere limen. [Circum lilia funduntur] Floris ſpeciem pro genere poſuit. [Flumina porrò] Longe remota. & eſt Græcum aduerbiũ. Bene autem Aeneã longe à Lethæo facit, quia adhuc iuuenis eſt. [Agmine ripas] Curſu, impetu, per quod oſtendit cito iri ad ſenectam, quia tota celeritate vſus labitur vitæ.

ASCENSIVS.

EFFVSAEQVE genis lacrymæ &c.] Recitat pientiſſimi patris, amiciſſimam ad filium allocutionem, quod autem dicit, lacrymaſſe, id præ gaudio intelligendum eſt, ſed annotãdum, quod viro beato, imò poſt apotheoſin lacrymas dat, verum dicemus eas, inanes intelligi, vt equos, et currus, de quibus ſupra, & id ſolũ ſignificare, quia idẽ affectus maneat defunctis qui fuerat viuis, hoc tamen habemus lacrymas præ gaudio, aut ex pietate profuſas, nihil imperfectionis in homine ſignificare, ſi etiam tali viro in Elyſijs dantur, vnde quod excludit a viro bono, & ſapiente, in carmine De viro bono, & ab agricola commiſerationem dicẽs, Nec miſeratus egentem eſt, non intelligemus miſericordiã damnare, ſed aut paupertatem cum nihil habeat mali, non cẽſere miſeratione dignam, aut malam affectionem ſecludere a viris perfectis, qualis eſt commiſeratio, de rebus quas forti animo perferre debeamus. Recitat præterea optimi filii benignam reſponſionem, plura continentem, quam pater interrogauerat, nam de nauibus, quas ſe in mari Tyrrheno dereliquiſſe ait, nihil percunctatus fuerat Anchiſes. Ea autem carmina quæ de complexu fruſtrato dicuntur (Conatus .n. eſt rerum quæ non ſortiuntur effectum) ex Odyſſeæ Hom. lib xi. de verbo ad verbum ſumpta ſunt. Significaut autem ſimulacrum duntaxat Anchiſę illic fuiſſe, hoc eſt corpus inane. nam verum corpus in Sicilia conditum erat, anima lacrymas non habet. Simulacrum autem, quia corporis ſimulat, ſaltem operationes, & potentias eas ſimulare poteſt, ſed altioris eſt hæc quæſtio negocii a theologis noſtris & præcipue D. Auguſt. in De ciuitate Dei, anxie diſcuſſa. quærit enim ſi ignis materialis ſit apud inferos, quomodo animas incorporeas vrat? atque in id fere concedit, quod dicetur, quod, Non funditus oẽs Corporeę excedunt peſtes, hoc eſt quod animæ ſecũ trahunt corporis paſſiones. & affectiones, quæ illic puniuntur. Sed de his argutiores, argutius diſputent. Nos, quia Don. hic deficit, Ordinem ponamus, qui talis eſt, q; pro &, lacrymæ effuſæ ſunt, genis. i. palpebris Anchiſæ, & vox. i. oratio ſequens, excidit. i. elapſa eſt. vt ſoni, ore. ſ. Anchiſæ. O nate, veniſti (non interrogantis, aut dubitantis, ſed præ gaudio admirantis, interrogandi forma eſt) tandem. i. poſt longam expectationem meam, q; pro & tua pietas expectata. i. probata, & cognita, ſemper parenti. ſ. mihi (præcipue tamen, dum eum humeris ſuis extulerat incendio Troiano) vicit iter durũ. i. difficile, nõ propter diſceſſum, ſed propter regreſſum, aut etiam propter deſcenſum, quia licet dictum ſit, Facilis deſcenſus Auerni, id intelligitur de defunctis, quia poſtea vocantur regna inuia viuis, datur. i. datur ne, hoc eſt conceditur, ne mihi, tueri tua ora, & audire, & reddere voces notas? Equidem ego ducebam animo. i. augurabam, aut opinabar, ſeu cogitabã ſic re facturum. &, pro. i. rebar futurum. ſ. vt me viſas, dinumerãs tempora. i. diſquirens quanto tempore opus eſt ad hanc profectionem, nec mea cura. i. ſolicitudo, quam de ea re habui. fefellit me. Seru. vult, vocandi caſum eſſe, mea cura, ſed id (iudicio meo) dici non poteſt, cum. n. omnis vocatiuus ſit ſecundę perſonæ, nõ diceret, fefellit. ſed fefelliſti. Si tamen velimus de Aenea dictum, in tertia perſona dicamus, nec mea cura. i. filius meus dulciſſimus fefellit me, hoc eſt. tu non fefelliſti me. Nam licet ad perſonam, quaſi de perſona loqui, vt in Euang. Et vnde mihi hoc, vt mater domini mei veniat ad me? vbi non dicit, veniſti ad me. quia in tertia perſona loquitur. Per quas terras (etiam admiratiue. ac ſi dicat, dii boni per quas terras). i. regiones, & per quanta. i. quantum magna, q. d. per maxima æquora, ego accipio te victum? & ò nate, quantis periclis, pro periculis, accipio te iactatum? q. d. etiam maximis, quam. i. quantum, hoc eſt ò quantum, q. d. maxime metui, ne regna Libyæ nocerẽt tibi, quid. i. aliquid, ſciuerat enim per reuelationem, aut quia deus effectus Aeneã ad Libyam appulſum, & illic à Didone teneri, atque etiam ne regnum Italię obliuiſcar, conatus eſt eũ auellere crebris admonitionibus, vt atteſtatur Aeneas, dicens in 4. Me patris Anchiſæ quoties humentibus vmbris Nox operit terras quoties aſtra ignea ſurgũt. Admonet in ſomnis, & turbida terret imago. Autẽ, pro ſed, ille. ſ. Aeneas, quem allocutus eſt. ſup. reſpondit, ò genitor tua: tua imago triſtis. i. terribilis, aut mœſta, propter timorem quem habuiſti, ne quid Libyæ mihi regna nocerent, occurrens. ſ. in ſomnis ſæpius, quia (vt iam dixi) Quoties humentibus vmbris Nox operit terras. (In 5. etiam apparuiſſe dicitur, quo circa magis congrue illic dixiſſet quã hic, quæ nunc dicitur, quia fruſtra diceret ſe veritum, ne quid Libyæ tibi regna nocerent. cum poſtea in Sicilia, ipſum allocutus ſit, verum excuſatur, quia in 5. venerat vt caduceator, Iouis imperijs miſſus quod circa nihil præter quàm quod iuſſus erat, tunc explicare potuit. ſed ſolummodo admonere, vt ad inferos ad ſe deſcendat, plura auditurus) adegit. i. impulit aut egit, tendere ad hæc limina. ſ. regni beatorum. cum Anchiſes ſit in optimo circulo. Claſſes. ſ. noſtræ, ſtant ſale, id eſt in mari Tyrrheno. i. à Tyrrheno denominato. eſt autem infernum ad Italiam. Da. i. concede, iungere dextra. ſup. noſtras. da inquit, ò genitor. & ne ſubtrahe te, ſup. mihi, amplexu noſtro, id eſt dũ te amplecti conor, aut amplexu, pro amplexui noſtro. per quod ſignificat patrem, quoties eum amplecti voluit ſe elongaſſe, cũ ſciret ſe amplecti non poſſe, quia uerum corpus non haberet. Aeneas memorans. i. loquens ſic, rigabat ſimul ora, largo fletu. i. ſimul large flebat. Conatus, ſup. eſt Aeneas, ibi. i. in eo tempore, aut cum id diceret, ter circundare brachia collo, aut dare collo brachia circum. i. in circuitu, & imágo compreſſa fruſtra quia retineri non potuit, effugit ter. manus. ſ. Aeneę comprehendentis. exiſtens par ventis leuibus, & ſimillima, ſomno volucri. i. cito auolanti. Aeneas videt interea ſ. dum talia moliretur, in valle reducta. i. longe poſita, nemus ſecluſum. ſ. à frequentia eorum, qui Elyſium colebãt. & virgulta ſonantia ſiluis & amnem Lethæũ. i. obliuionis, qui prænatat domos placidas. i. ſedes beatas. ſed peracto tempore, dijs ita volentibus, quædam animæ ex eo bibunt obliuionem, & incipiunt in corpora velle reuerti. Gentes innumeræ. & populi, ſup. innumeri, volabant circum hunc. ſ. amnem ac omnis campus ſtrepit murmure. ſ. animarum circunuolantiũ, veluti. i. quemadmodum, omnis campus ſtrepit, in pratis vbi apes inſidunt. i. ſedem capiunt immittendo ſe floribus varijs. i. variorum colorum, æſtate ſerena. i. dum tempus æſtiuum, aut vernum, eſt ſerenum, & dum funduntur circum cãdida lilia. Aeneas inſcius. ſ. talium rerum, horreſcit ſubito viſu. i. viſione ſubito oblata, & requirit cauſas & ſupp. requirit, quæ ſint ea flumina, porrò. i. procul apparentia, ve, pro vel, qui viri compleriunt agmine. i. impetu tanto, ripas. ſ. Lethæi fluminis. Ideo autem Aeneas fingitur longe eſſe à Lethæo flumine, quia adhuc iuuenis eſt, memoria autẽ deficit in ſenio. Agmen, proprie eſt multitudo dũ agitur, aut impetus ipſe: vt, Leni fluit agmine Tybris. Quod autẽ dicit Aeneam vidiſſe amnem Lethæum, intelligendum eſt in ſenſu diuiſo, hoc eſt vidit amnem, qui eſt Lethæus, neſciuit tamen eſſe Lethæum, vnde id dictum eſt ex perſona poetæ.

VARIA LECTIO.

QVAS ego te terras] Romanus liber, & aliquot alij vetuſti,

Quas ego per terras legunt. [Hæc limina tendere adegit] In libris aliquot peruetuſtis legere eſt, adire coegit. [Simul ora rigabat] In antiquis pleriſque Rigabat, plurali numero eſt. [Seclusum nemus] In Rom. lib. Reclu um, legitur. [Virgulta ſonantia ſiluis] Seruius, Syluæ, legit, & Romanus ille liber adſtipulatur. [Qui ve viri tanto complerint agmine ripas] In vetuſtis quibuſdam exemplaribus legere eſt, Quid ve. In aliquot alijs, Quique viri, habetur. Eſt & , Complerunt, finitiuo modo, in bona lib. antiq. parte. In aliquot, vt in Mediceo, Complerent.

POE. Tū pr̄ Anchiſes. ANC. Animæ, qb. altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis vndam
Securos latices, & longa obliuia potant.
Has equidē memorare tibi, atque oſtēdere corā,
Iampridem hanc prolē cupio enumerare meorū.
AEN. Quo magis Italia tandem lætere reperta.
O pater, an ne aliquas ad cœlū hinc ire putādū eſt
Sublimes animas, iterumque ad tarda reuerti
Corpora? quæ lucis miſeris tam dira cupido?
ANC. Dicā equidē, nec te ſuſpenſum nate tenebo,
POE. Suſpicit Anchiſes, atq; ordine ſingula pādit.

SERV. ANimæ, quibus altera fato Corpora debentur] Secūdum non omnes animas ad corpora reuerti. Aliquę.n. propter vitę merita nō redeunt, aliquæ redeunt propter malam vitam, aliquę propter fati neceſſitatem. [Lethæi ad fluminis vndam] Si anima æterna eſt, & ſummi ſpiritus pars, qua ratione in corpore non tantum videt, nec eſt tantæ prudentię tantęq. vicinitatis, vt omnia poſſint agnoſcere, quia cum cœperint corpus deſcendere, potat ſtultitiam, & obliuionem. Vnde nō poteſt implere vim numinis ſui poſt naturæ ſuæ obliuionem. Obliuiſcuntur autem ſm poetas præteritorum: ſecundū Philoſophos futuri. Vnde medium tenuit dicendo Obliuia. Docent autem Philoſophi, anima ad ima deſcendens quid per ſingulos circulos perdat, Vnde etiam Mathematici ſingulis ſingulorum numinū poteſtatibus corpus. & anima noſtra connexa ſunt, ea ratione quia cum deſcendit anima trahunt ſecum corporem Saturni. Martis iracundiam. libidinem Veneris. Mercurij lucri cupiditatem. Iouis regni deſiderium. quæ res faciunt perturbationem animabus, ne poſſint vti vigore ſuo & viribus proprijs. [Securos latices] Qui ſecuros faciunt, vt morbos pallidos dicimus, q pallidos faciunt. [Iampridem] Ex quo ait, Tum genus omne tuum & quæ dentur mœnia, diſces. [O pater] Noua breuitas. Nam dicendo Pater, qui loquatur, oſtendit. [Ad cœlum hinc ire putandum eſt?] Miſcet philoſophia figmenta poetica, & oſtedit tam quod eſt vulgare, quam quod continet veritas. & ratio naturalis. Nam ſm poetas hoc dicit, credendū eſt animas ab inferis reuerti poſſe ad corpora, vt cœlum ſuperos intelligamus.i. noſtram vitam. Secundum philoſophos vero hoc dicit, credendum eſt animas corporis contagione pollutas in cœlum reuerti [Sublimes animas?] Non omnes, ſed ſublimium. [Ad tarda reuerti Corpora?] Animæ comparatione, qua velocius, nihil eſt. Vno enim momento poteſt vniuerſa diſcurrere. Quæ lucis miſeris tam dira cupido? Vt id deſiderent, propter quod ſentiūt pœnas dediſſe.ſ. vitam. [Suſpenſum] Solicitum, incertum, vt, Multo ſuſpenſum numine ducit. [Suſpicit Anchiſes, atque ordine ſingula pandit] Hiſteron proteron. Poſt hunc.n. verſum ſequi debuit, Dicam equidem, nec te ſuſpenſum nate tenebo.

ASC. TVNC pater Anchiſes; Animæ quibus altera fato Corpora debentur, Lethæi &c.] Ex arcana philoſophia reſpondere inducitur Anchiſes, animas quorundam apud inferos exiſtentium, debere, & poſſe, & velle redire in corpora, Debere, quia rerum viciſſitudo eſt, & cum finitæ, & ſimul conditæ ſecundum Platonicos (nā hæc omnia, ſm fidem noſtram, erronea ſunt) ſint animæ: corpora autem quotidie generētur, neceſſe eſt, vt eadem anima in diuerſa migret corpora Quin etiam Plato cenſuit etiam, & in belluina corpora nonnullorum animas tranſleri, vt ebrioſorum in corpus ſuis: iracundi, in corpus leonis, &c. Poſſe autem, quia immortales ſunt. Velle vero, quia Lethęum flumen potantes, obliuiones malorum quæ in hac vita habuerunt, imbibuunt: dicūt tamen nonnullas perpetuam felicitatem meruiſſe, ſed paucas: vnde eſt, Et pauci læta arua tenemus. Verūtamen ſecundum hæc principia oportet dicere, paucas eam felicitatem meritura: quia ſi omnes mererentur, quæ nunc ſunt animæ, deſineret hominum procreatio: quam tamen perpetuam cenſent. Et ſi dicant, non omnes poſſe mereri, deterrerent multos à virtutum cultu, vnde dicere debēt, ſingulas quidem, aut gratia aut merito poſſe ad perpetuam peruenire felicitatem, paucas tamen peruenturas, dicit autem Plato, animas ab ęterno creatas (quod tamen Auguſtinus noſter reprobat, dicens, Animas creando infundi, & infundendo creari) & dum a cœleſti ſede, per circulos delabuntur attrahere varias affectiones, vt Macrobius docet, in De ſomnio Scipionis, à Saturno rationem. & intelligentiā ab Ioue praxim, ſeu partem actiuam, à Marte, iraſcibilem, tam virtutes, quam vitiorū cauſam: à Sole, ſentiēdi, & opinādi vim, tam vt aliqua ſciamus quam vt fallamur, à Venere deſiderium, indifferēs ad bonū & malum, à Mercurio interpretationem per ſermonem, à Luna, vim generatiuam, & nutritiuam. Ser. aliam affectionem ex planetis trahi affirmat, vt in eo videre licet. Plato autem vult, animas ante quam per circulos deſcēderint, omnium peritas, & eandem ſcientiam poſtea eruditione acquirere, dictitans noſtrum addiſcere non eſſe, niſi quoddam reminiſci. Sed cum hæc reprobata ſint, non eſt in eis immorandum. n ſi quatenus ad explanationem poetæ faciunt Donatus autem dicit ſic. [Tunc pater] Interrogat Aeneas quis fluuius, & quare animæ illum petant. Ad vtrunque breuiter reſpondet, eſſe animas, quę in alia corpora reuerti volunt. & fluuium eſſe Lethæum. [Quo magis Italia] Ex hoc oſtendit ſe magna dicturum. [O pater, an ne] Non poterat non mirari quod ad tanta incommoda vitæ redire velint. Hæc ille. Ordo autem eſt. Anchiſes pater ait ſup. tunc: Animæ, quibus altera.i. ſecunda corpora, debentur fato.i. neceſſitate quadam, aut deorum voluntate (quia nō omnib. debentur, perfectis enim heroibus. & dijs genitis. perpetua eſt apud Elyſios ſedes, ſicut contra, peſſimis deorum violatoribus, æternum eſt apud tartara ſupplicium: Vnde de Theſeo dictum eſt ſed æternumque. ſedebit Infelix Theſeus) potant ad vndam Lethæi fluminis, latices ſecuros.i. ſecludentes a curis. aut facientes ſecuros, & longa obliuia ſ. malorum, & pœnarū, quæ & quas ſemel perpeſſi ſunt, dum eſſent in hac vita. Equidem.i. ego quidem, cupio memorare.i. enarrare, & recenſere tibi, atque oſtendere tibi, coram.ſ. oculis tuis has.ſ. animas, in corpora migraturas. & cupio iampridem.i. a pluſculo tempore, enumerare hanc prolem meorum.i. a meis deſcenſurorum, eo. ſup. quo.i. ideo. vt, Lætere magis mecum. Italia reperta. (Poteſt tamen conſtrui. non ſecundum prius dicta, ſed (vt Seruius inquit) ſecundum hiſtoricam fidem. Quo lętere magis Italia reperta mecum, quia etiam Anchiſes in Italiam veniſſe dicitur. ſed huic loco. & multis prius habitis, quadrat prior conſtructio quam ſequimur, artis tamē eſt interdum ſic loqui, vt in plures ſentētias trahi poſſumus) Aeneas, ſup. ait: O pater, an ne putandum eſt aliquas animas, ſublimes.i. in ſublimi ſitas. aut egregias, ire hinc.i. ex his tamen beatis locis, ad cœlum.i. ad conſpectum cœli, aut aerem. in quo degimus; & reuerti iterum ad corpora tarda.i. eas tardantia. & hebetantia, quæ cupido.i. cupiditas, lucis.ſ. cœleſtis, tum illic etiam lux ſit, aut lucis.i. vitæ, eſt, ſup. eis, tam dira i. execrabilis. & quaſi deorum ira inducta? Reſpondet Anchiſes: Equidem.i. ego certe dicam. nec ò nate, tenebo te ſuſpenſum.ſ. animo, hoc eſt dubium, & ambiguum. Anchiſes ſuſpicit, id eſt ſurſum, vel ſcorſum inſpicit, vt faciunt, qui noua inuenire volunt, ſicut contra, Deſpiciunt terram, qui reminiſci volunt. atque pandit ſingula, id eſt ſingulas res, ad propoſitam quæſtionem pertinentes. ordine, id eſt per ordinem, incipiens, ſcilicet a primordijs. & primis cauſis.

VARIA LECTIO.

QVO magis Italia tandem lætere reperta] In lib. aliquot antiquis. Lætare imperatiuo modo. In omnibus deinde pro. Tandem, vno exemplo Mecum ſcriptum eſt. In Rom. totius verſus ita mutatus, Quo magis Italiam mecum lætare repertam. [Iterumque ad tarda reuerti Corpora?] In libr. aliquot antiquis. In tarda, legere eſt. [Quæ lucis miſeris tam dira Cupido?] In libris aliquot ſane quam vetuſtis, Cupido eſt, vna plus dictione legitur [Suſpicit Anchiſes] In probatioribus libris antiquis, Suſcipit, habetur, quod ſignificat Reſpondet.

Prim

ANC. Principio cœlū,ac terras,cāposq́.liquentes:
Lucentemq́. globum lunæ, Titaniaq́. aſtra
Spiritus intus alit,totamq́. infuſa per artus
Mēs agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Inde hominū,pecudumq́.genus, vitęq́. volātum,
Et quę marmoreo fert mōſtra ſub ęquore pōtus.
Igneus eſt ollis vigor,& cęleſtis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardāt,
Terreniq́.hebetāt artus, moribundaq́. membra.
Hinc metuūt,cupiūtq́.:dolēt,gaudētq́;,nec auras
Reſpiciūt clauſę tenebris,& carcere cęco.
Quin,& ſupremo cum lumine vita reliquit,
Nō tñ omne malū miſeris, nec funditus omnes
Corporeæ excedūt peſtes: penituſq. neceſſe eſt
Multa diu concreta modis inoleſcere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterumq́. malorum
Supplicia expendunt. aliæ panduntur inanes
Suſpenſæ ad ventos. alijs ſub gurgite vaſto
Infeſtum eluitur ſcelus,aut exuritur igni.
Quiſque ſuos patimur manes. exinde p amplum
Mittitur Elyſium, & pauci lęta arua tenemus:
Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem,purumq́.reliquit
Aetheriū ſenſum, atque aurai ſimplicis ignem.
Has omnes,vbi mille rotam voluere per annos,
Lethæū ad fluuiū, deus euocat agmine magno:
Scilicet immemores ſupera vt conuexa reuiſant,
Rurſus & incipiant in corpora velle reuerti.

gIRV. PRincipio cœlum ac terras, camposq́. liquentes] Interrogatus Anchiſes quare animæ velint reuerti ad corpora, quaſi aliud dicit.tamē illud recurrit. quod Græce τὸ πᾶν. dicitur .i.omne quod eſt.Quatuor ſunt elemenra,terra,aer, aqua. æther & Deus.Præter hęc nihil eſt aliud, & hoc, mundum non poſſumus dicere.Nam mundus non eſt totum,Ergo Deus eſt,quidē, ſpiritus diuinus, qui per quatuor infuſus elementa gignit vniuerſa. Igitur ſi de elementis, & Deo naſcuntur omnia, vnam originem habēt, & par eſt natura omnium.Sed videamus qd in nobis eſt a Deo, & quid a quatuor elementis: Quantum datur intelligi, ab elementis habemus corpus, à Deo animam,quod ideo probatur,quia quod eſt in corpore,terra, humor,anhelitus,calor(quę omnia videntur,ſicut etiam elementa)animus inuiſibilis eſt, ſicut etiam Deus, Vnde originē ducit. Illa ptērea irrationabilia ſunt, ſicut corpus: Cōtra Deus habet cōſilium,ſic etiam animus.Dein de elementa mutari videmus, quorū perire,mutari eſt ſicut, ēt corpus, ꝙ inde originē ducit.contra, Deum non perire manifeſtum eſt.ergo nec animus perit,qui inde originem ducit.nā pars ſemper ſequitur genus.Huic igitur tetendit primā intentionē ſuā, vt animos īmortales diceret. Sed occurrit illud, Si immortales ſunt, & vnum habent principium, qua ratione nō omnia animalia ſentiunt ſimiliter? Et dicit non eſſe in animis diſſimilitudinem,ſed in corporibus,quæ prout fuerint vel viuacia, vel torpentia,ita & animos]faciunt,quod poteſt ēt in vno eodemq́. corpore probari. In ſano.n corpore alm eſt viuacitas mentis; in ægro pigior ī inſanis inualida.& ratione carēs, vt in phreneticis cernimus adeo cum ad corpus venerit,non natura ſua vtitur,ſed ex eius qualitate mutatur. Inde Afros verſipelles, Græcos leues, Gallos pigrioris videmus ingenij. quod natura climatum facit, ſicut Ptolemæus deprehendit, qui dicit translatum ad aliud clima hominem naturam ex parte mutare. De toto enim non poteſt,quia in principio accepit ſortem corporis ſui. Ergo anima pro qualitate eſt corporis. Et qua ratione res melior,eſt in poteſtate deterioris: Atqui diuinus animus debuit corpus habere in poteſtate,non mortale corpus naturam animi corrumpere. Sed hoc ideo fit, quia plus eſt quod continet, q̃ quod continetur, vt ſi leonem includas in caueam,impeditus vim ſuam non perdit,ſed exercere non poteſt. ita animus non tranſit in vitia corporis, ſed ex eius coniunctione impeditur,nec exercet vim ſuā. Occurrit, illud Omne quod corrumpitur, æternum non eſt. ſi animus inſanit,iraſcitur, deſiderat, timet, caret æternitate, cui ſunt iſta contraria. Nam paſſio æternitatem ſoluit. quod ideo falſum eſſe dicimus.quia animus nihil per ſe patitur,ſed laborat ex corporis coniunctione. Et aliud eſt per ſuam naturam corrumpi,aliud per contrarium rei alterius. Videmus enim tale aliquid vt in lucerna.quæ per ſe clara eſt, & locum in quo eſt ſine dubio illuminat,ſed ſi qua re tecta fuerit, & incluſa, non perdit ſplendorem proprium qui in ea eſt (remoto nanque impedimēto apparet)nec tamen quia impeditus eſt eius vigor.ideo etiam corruptus. Ita ergo & animus quandiu eſt in corpore, patitur eius contagionem.ſimul atque depoſuerit corpus,recipit ſuum vigorem, & natura vtitur propria. Si ergo recipit naturam ſuam, quare pœnas apud inferos patitur? Ideo quia res quæ ſimul diu fuit, non poteſt depoſita ipſa re ſtatim in ſuum nitorē reuerti,vt ſi ſpeciem candidam miſſam in lutum polluas,& eam ſtatim auferas,non iccirco ſordibus caret, ſed abſolutionem requirit. vt in priſtinum nitorem poſſit redire. Sic anima ex eo quod datur corpori,inquinata,etiam ſi corpus deponat,neceſſe habet purgari. Si ergo purgantur. & recipiunt naturam ſuam, cur volunt reuerti? Quia potant,inquit, obliuia. Eſt etiam illud ambiguum, Aut vt præteritarum obliuiſcantur pœnarum, aut certe vt ignaræ futuri habeant redeundi deſiderium in corpora. quod ſine paſſione non fit. Nā animus in quo eſt paſſio,meretur reuerti. [Cęlum] pro aere,& æthere poſuit,vt, Iam cœlum, terramq́. [Camposq́. liquentes].i.maria.[Lucentemq́. globum lunæ]ideo vſus eſt participio, vt oſtēdat eam ſuum lumen nō habere. Nam lucens, eſt quod aliūde illuminatur. Lucidibile,quod per ſe lucet.vt patulum, & patens. Patulum eſt quod ſemper patet:Patēs quod & aperitur,& claudit vt oculus. Globum aūt. ideo quia dr lunā σφαιροειδῆς eſſe. [Titaniaq́. aſtra] Aut ſtellas dicit,aut Solem quem ſupra vnum fuiſſe de Titanibus diximus.[Spiritus] Diuinus.ſ.& vnū eſt ſiue mentem dicat, ſiue animum, ſiue ſpiritum [Intus alit] Vegetat,& in æternitatem cuſtodit, quia mixtus eſt, & nulla pars eſt elemēti ſine Deo.[Per artus]per elementa, q̃ mēbra ſunt mundi. Corporalia nāq; ſunt,q̃ poſſunt videri. [Mens agitat molem] Magnitudinē mūdi mens agitat & ſi,vt Cicero dicit in Tuſculanis,æternum eſt quidquid in æterno motu eſt.ſine dubio etiam animus æternus eſt. Semper enim in motu eſt; adeo vt ne nobis quidem quieſcentibus conquieſcat.[Magno ſe corpore miſcet] Aut antiptoſis eſt pro corpori,vt, Hæret pede pes,denſuſq́.viro vir.quod potius credēdum eſt. Aut certe ſm eos locutus eſt. qui dicunt corporalē eſſe, & eum ita diffiniunt πυρνοερόν.i ignem ſenſualem,quod ſi verū eſt, corpus eſt,nec per antiptoſim dixit.ſed per diffinitionē magno corpore.i.nō cōi [Inde hominū,pecudūq́. genus] De quatuor elementis,& Deo. [Et cœleſtis origo Seminib.] Quantum non noxia corpora tardāt(quod ſupra diximus) Intantū,inquit, in omnibus viget pars diuinitatis,inquantū ſinit corporum qualitas.[Terreniq́. hebetans artus.] Inquantum nō hebetant artus. [Moribundaq. membra] Morienti ſimilia,hoc eſt ſemper morientia.Nunq̃.n.in eodē ſtatu ſunt,ſed aut minuuntur, aut creſcunt. Ergo animus idem eſt,ſed vti viribus ſuis non poteſt ꝑꝑ corporis coniunctionē. [Hic metuūt,cupiuntq́ dolent,gaudentq́] Ex corporis coniunctione,& hebetudine. Varro, & oēs Philoſophi dicunt quatuor eſſe paſſiones, duas à bonis, duas à malis opinati rebus. Nā dolere & timere,duæ opiniones malæ ſunt,vna pñtis, alia futuri. Itē gaudere.& cupere,opiniones bonæ ſunt, vna præſentis,altera futuri, Hæc ergo naſcuntur ex ipſa coniunctione: Nam neq. animi ſunt,neq corporis propria. Pereunt.n.facta ſegregatione.[Neq. auras reſpiciunt] Nam quia cohærent corpori obliuiſcūtur naturæ ſuæ,quā auras vocauit.[Clauſæ tenebris, & carcere cæco] Diffinitiones ſunt corporis. [Quin & ſupremo cū lumine vita reliquit] quia vt diximus, Occurrit debere eas ſtatim poſt corpus depoſitū redire in ſuū vigorē, & dicit nō poſſe. Quæ.n.diu coniuncta ſunt, inuicem ſe tenēt,& trahūt reliquias ſordiū antiquarū [Non tñ omne malū] Cedit quidē,ſed non omne. Nam remanet,quod vt purgetur, neceſſe eſt. Inde eſt quod dicit,eadem ſequitur tellure repoſtos. Bene aūt.[Miſeris] Quæ ēt poſt corpus habent corporis ſordes. Vnde eſt, Nec funditus omnes Corporeæ excedunt peſtes.[Diu concreta] coniuncta,& conglutinata. [Inoleſcere] Creſcere,vt, Vdoq́. docent inoleſcere libro. [Ergo exercentur pęnis] quia depoſito corpore ſordes ſu-

Lucens.

Aeternū quid.

Nota hūc locum.

perſunt. Pœnas autem minime perferunt animæ, ſed illius coniunctionis reliquiæ quæ fuit inter animam & corpus. Nam licet iſta duo per ſe pœnas perferre non poſſint, homo tñ perfert, qui de his duobus eſt factus. [Supplicia expendunt] Ideo agũt ſupplicia, non vt animas puniant, ſed vt eas peccatis exuant priſtinis. [Aliæ panduntur inanes Suſpenſæ ad ventos] Loquitur quidem poetice de purgatione animarum, tangit tñ quod & Philoſophi dñt, nam triplex eſt omnis purgatio. Aut.n. in terra purgantur, quæ nimis oppreſſe ſordibus fuerĩt, deditæ.ſ. corporalibus blãdimentis.i. tranſeunt in corpora terrena, & hæc igni dñr purgari, Ignis enim ex terra eſt quo exuruntur omnia, nam cœleſtis nihil perurit. Aut in aqua, i. tranſeũt in corpora marina, ſi paulò melius vixerint. Aut certe in aere, tranſeũdo; ſ. in aeria corpora, ſi ſatis bene vixerĩt, quod in Statio legimus, vbi de auguriis tractat vnde etiam in ſacris omnibus tres ſunt iſtæ purgationes. Nã aut teda purgantur, & ſulphure, aut aqua abluũtur, aut aere ventilantur, quod erãt in ſacris. Liberi hoc eſt enĩm quod dicit in 2. Georg. Tibiq́ oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu. Nam genus erat purgationis, & in ipſis purgationibus bonum meritorum ſecutus eſt ordinem, vt ante aeriam, inde aquæ, poſt ignis diceret, purgationẽ. [Quiſque ſuos patimur manes] Supplicia quæ ſunt apud manes, vt ſi quis dicat iudiciũ patimur, & ſignificet ea quæ in iudicio continentur. Eſt & aliud verius. Nam cum naſcimur, duos Genios ſortimur. Vnus eſt qui hortatur ad bona. alter qui deprauat ad mala, quibus aſſiſtentibus poſt mortẽ, aut aſſerimur in meliorem vitam, aut cõdemnamur in deteriorẽ. per quos aut vacationem meremur, aut reditũ in corpora. Ergo Manes, Genios dicit, quos cum vita ſortimur. [Exinde] Vna pars orationis eſt, & in tertia a fine accentũ habet, licet penultima longa ſit. Quod ideo factum eſt vt oſtenderetur vna pars eſſe orationis, ne præpoſitio iungeretur aduerbio. quod vitioſum eſſe non dubium eſt. [Pauci læta arua tenemus] Non omnes. Qui.n. minus purgantur, ſtatim redeunt ad corpora [Donec longa dies perfecto temporis orbe] Qua etiam poſt purgationem opus eſt tempore, vt perſeueret in purgatione, & ſic redeat. Et quæritur virũ animæ per Apoteoſin (de quibus ait, Pauci læta arua tenemus) poſſint mereri perpetuam purgationem. quod non poteſt fieri. Merentur enim temporis multi, non perpetuitatis. & quæ male vixerunt, ſtatim redeunt, quæ melius, tardius, quæ optime, diutiſſimo tpe ſunt cum numinib. Paucæ tamen ſunt quæ, & ipſæ exigente ratione, licet tarde coguntur reuerti. [Perfecto temporis orbe] Finito legitimo tempore. [Concretam] Affixam, & inhærentem. [Aetherium ſenſum] Siderum πυρνοερὸν. Ignem ſenſualem. i. Deum, per quod quid ſit anima oſtendit. [Aurai ſimplicis ignem] Non vrentis. Simplicis autem noſtri comparatione, qui conſtat de ligno & aere. Ille enim ꝓ ſe plenus eſt, & æternus, quia ſimplex. Omnia enim σύνθετα. i. compoſita exitũ ſortiuntur. Vnde & atomos perpetuas dicunt. quia ſimplices ſunt, nec reſpiciunt ſectionem. [Has omnes] Ac ſi diceret etiam has omnes. Nam ſupra non omnes dixit, ſed animæ quibus altera fato Corpora debentur. [Mille rotam voluere per annos] Exegerunt ſtatutum tempus per annorum volubilitatem. Eſt autem ſermo Ennii. [Deus euocat] Nõ dicit quis, ſicut ſupra, Dii quibus imperiũ eſt animarum. Sed alii Mercurium volunt propter hoc, Animas ille euocat Orco Pallentis, alias ſub Tartara triſtia mittit. Et eſt ratio, nam νοῦς dicitur. i. ſenſus, quo philoſophiam, quæ hæc indicat, itelligimus, quia ipſe etiã inuenit literas. [Agmine magno:] Impetu, & dictum eſt imperatiue. Non enim blanditiis inductæ redeunt, ſed neceſſitate quadam coguntur, vt potantes velint reuerti. [Immemores] Vel præteritorum, vel futurorum.

ASC. PRINCIPIO cœlum, &c.] Incipiens igitur Anchiſes enarrare, ſic procedit, Quia deus, qui magna mundi anima, ſeu magnus animus (ſecũdum quoſdam philoſ.) omnibus rebus, infuſus eſt in omnibus animãtibus, vt vniuerſalis anima, omniſq. anima cœleſtem habet originem, quia (ſecũdum Stoicos) etiam deus eſt de natura ignis, vnde eum corporeum putabant, vt atteſtatur Euſebius in præparatione Euangelica, & D. Auguſtinus octauo de ciuitate Dei, ideo omnia, quę viuunt, à deo reguntur, Deus autem vult, vt iuxta merita poſt exitum a corpore, animę recipiant aliæ gaudium æternum, alię ſupplicium ęternum, alię purgationem ad tempus duraturam, ſecundum exibentiam facinoris. & deinde, gaudium meritis reſpondens, quo recepto, quia non meruerunt ęternam beatitudinem, inducit in eas, obliuionem bonorũ, quę paulo ante poſſederãt in Elyſiis, & malorum, quę ſuſtinuerant in hoc mundo, & ita morę quaſi a ſpiritu magno, cupiunt in corpora non redire, quia neſciunt ſe illic fuiſſe, ſed ire, vnde quod ſupra dictum eſt: Iterumq́ue ad tarda reuerti Corpora. dictum eſt ex perſona Aeneæ, qui nouerat animas eas aliquando in vita fuiſſe. Nam putauit nullas illię eſſe quę non aliqñ vixerint in hoc mũdo cum corporibus ſuis, in quæ cælitus demiſſæ fuerãt. Et quia obliuionem imbibunt, licet ſæpe in corporibus fuerint id tamen ignorant, immemoreſque ſunt. Plurima autem horũ, ex Orpheo, & Platone efficta ſunt, qui quia ex prophetarum libris, & Aegyptiaca diſciplina, didicerant animas immortales aliquando in corpore redituras, putabant in eadem corpora, poſt putrefactionem, & conſumptionem, redire nõ poſſe, vnde, in alia redire dicebant, vt aſſerit D. Auguſtinus. Verum cum hæc ferè erronea ſint, licet quæ ad purgationem pertinent, non penitus reprobentur. ideo altiore indagatione ſuperſedens ad ordinem redeo præmiſſis his Donati verbis. [Quiſque ſuos patimur manes] Nam ſi bonus, ad inferos venit, bonos patitur manes, ſi malus, malos. [Exindeque] Poſt examinationem. [Amplum] vt oſtendat non illis paucis paratam eſſe latitudinem, ſed pluribus, modo ita viuant, vt illic venire mereãtur. ſed quia pauci merentur, pauci diffuſam latitudinem merentur. [Longa dies] Longo tpe, eſt opus vt fiat talis purgatio qualis antequã in corpus perueniret. Hæc ille. Ordo igitur eſt. Principio. i. vt a primordiis incipiam. Spiritus. i. animus magnus ſ. deus alit cœlum i. aerem, & ignem, vt Ser. interpretatur. ac terras. & campos liquentes. i. æquora aquarum. & globum lunæ lucentem. ſ. lumine a ſole recepto. & aſtra Titania. i. quæcunque ab Hyperione Titane deſcripta ſunt, & quorũ curſus ab eo demonſtrati ſunt: quapropter, earum pater dicitur: vnde & Claudianus, ex Hyperione deſeminenata. dicit: intelligit aũt totum vniuerſum, & mẽs. ſ. diuina, infuſa per artus. i. ſingula membra, aut ſingulas particulas, agitãt. i. mouet, & impellit. totam molẽ. i. machinam immenſam totius vniuer. (Cicero autem in Tuſculanis. probat animam eſſe immortalem, eo quod ſe, & alia mouens, in perpetuo ſit motu) Et miſcet ſe per præſentiam, non per confuſionem. magno corpore. ſ. vniuerſi. Inde. i. ex hac confuſione ſpiritus illius diuini genus hominũ, & pecudũ, & vitæ volãtũ. t. volucrũ, & mõſtra q̃ põtus. i. mare quodlibet fert ſub æquore marmoreo. i. marmorei coloris, hoc eſt oĩa animantia ſup. orta ſunt, & viuũt, q̃a vigor igneus, & origo cœleſtis. eſt ollis. i. omnibus illis ſeminib. i. animis q̃ ſunt ſemina vitæ, ſicut Stoici cenſent, deum eſſe de natura ignis, quem Seneca lib. octauo, epiſt. ſic cenſet eſſe in mundo vt animus noſter in noſtro eſt corpore. intantum, ſup. eſt illis cœleſtis natura, quantũ corpora noxia t. nociua, non tardant. i. deprimunt, & offuſcant virtutem cœleſtem, quia licet eiuſdem naturæ ſit omnibus, anima tñ in vno corpore nobilior & perſpicacior q̃ in alio videtur, ꝑꝑ corporis diuerſam diſpoſitionẽ, ſicut eadẽ candela magnis reſplendet in vna lucerna q̃ in alia. & quantum artus terreni, & mẽbra moribunda. i. aſſidue ad mortẽ tendentia, nõ hebetãt. ſ. ſemina illa, hoc eſt animas. hinc. i. ex his mẽbris, moribundis, & terrenis ipſæ animæ metuũt, cupiunt, dolẽt, & gaudent. i. variis afficiuntur paſſionibus. nec ipſæ clauſæ tenebris. ſ. corporis, & carcere cæco. i. eas excæcante, diſpiciũt. t. diſquirunt, auras. i. puritatem ſuam. (Alii legunt, nec reſpiciunt. i. attendunt. Nonnulli, ſuſcipiunt) Atque ita generatur in corpore animarũ diuerſitas, quæ etiã permanet poſt ſeparationẽ in ipſis animis, ſeu animabus quæ res facit, vt nonnullæ cupiant in corpora reuerti, vnde addit: Quin &, id eſt quinetiam, cum id eſt quando, vita reliquit, ſup. corpus, lumine ſupremo i. in vltimo vitæ tamen non omne malum. ſ. culpæ, hoc eſt vitiũ, ſine quo, nullum Stoici cenſent malum: nec omnes peſtes, id eſt infectione corporeæ, quas in corpore ad ſe traxerunt excedũt. i. exuuntur, excedẽtibus, ipſis animis, funditus, id eſt a fundo & radicitus, miſeris. ſ. animis, aut animabus, & neceſſe eſt penitus, id eſt omnino, ſtãte. ſ. iudicio diuino, quod vult nullum malũ eſſe impunitum, multa. ſ. mala, concreta. i. contracta cum corpore, inoleſcere. i. aboleri: miris. t. mirabilibus modis. ſ. purgãdi, q̃a nihil mirabilius, quã incorporeum a corporeo pati. & ideo dicimus nos quoque aĩas ſecũ trahere affectiones, & paſſiones corporũ. Ergo q̃a. ſ. purgatas oportet, ipſæ exercentur. i. afficiuntur pœnis (ſm̃ Platonem) non æternis, ſed purgatoriis, ad tp̃s duraturis, vt recitat Aug. vlt. lib. de ciuitate Dei. ſed notũ eſt mortali peccato damnatas, æterno ſupplicio affligenda. & expediunt. i. perſoluunt, ſupplicia veterum malorũ, bene veterum, quaſi inueteratorũ, per malam conſuetudinem. quæ videlicet non facile exuuntur. Aliæ. ſ. animæ, panduntur ſuſpẽſæ ad inanes ventos, ſcelus infectũ eluitur. i. aufertur, aliis, per ablutionem, ſub gurgite vaſto. i. mari, quia etiam aqua benedicta (vt in tertio officiorum recitat Amb.) ve

n'alia purgantu r,& diluuio,mundus purgatus eſt.hīc ergo vim purgatiuam, quantam deus vult aquæ. Quinetiam dñr animæ apparuiſſe ſanctis viris.quæ ſe in glacie torqueri aſſerebant, aut ſcelus infectum exuritur igni,quod & Pauli ſententia approbat, & tota ferè manus Chriſti+norū.quorū ſunt,qui velint.purgatoriū eſſe in ſphæra ignis.Nos patimur manes.i.inferos.ſ.genios, nobis datos,quiſque,ſup.patitur.ſuos.i.ſibi debitos. vnde Apuleius,De deo Socratis,dicit,ꝙ ſtatim vt nati ſumus,nobis binos genios.ſeu angelos attribui:quorū,alter ad bonum, alter ad malum cohortatur,ſed Plato poſt mortem,dicit examen fieri,aſtantibus vtriſq; , quæ eorū cohortatu effecimus. Senſus ēt pōt eſſe,nos patimur manes.i purgamur apud manes, hoc eſt inferos quiſq; ſuos.i.ſm quod meruit,aut plus,aut minus, deinde.ſ. poſtquā purgati ſumus,mittimur per Elyſium.ſ. campū. amplū .i.capacem.& pauci tenemus arua læta.i.beata,donec lōga dies .i.tp̄s diutinum,orbe.i.reuolutione.t pis.ſ.purgationi debiti, ꝑfecto.i.peracto, exemit.i. dempſit. & expulit labē concretā.i. ex cōiunctione corpori,cuius ſenſualitatis obtemperās,anima polluitur, & relinquit ſenſum æthereum.i. quæ de cœlo ſumpſerat animum.Nam,vt dicit Iuuen. Senſum à cœleſti demiſſum traximus arce,purum,i.immacularum, qualem cum corpus ſuſceperat,atque ignem aurai.i.auræ,hoc eſt animę ſimplicis.i.purę, & incontaminatæ,affectionibus corporum.(Antique aūt dixit, aurai,nam quidem Græci αι habēt,vti nos æ,licet e.proferant, veteres ſæpe ai.diuiſis ſyllabis.ponebant pro æ.)hoc eſt paucisſimi,ſine purgatione ꝑuia.trāſimus ad arua læta, quia non niſi ꝑfectiſſimi,& heroica virtute,dū viuerēt præditi, ſed poſt purgationem,multæ tranſmigrant in lætas ſedes, manſuræ illic non ꝑpetuo,ſed ꝑ modulo meritorū,aut(ſm ſnīam Platonis, q̄ recitat Lactan.in 7.cōtra Gentiles)ſpatio mille annorum. Iuxta qđ ēt in Apoc.20.dr,angelus ligaſſe ſerpētem antiquū(qui eſt Diabolus.& Satanas)per mille annos.ſed vtrobique accipitur tp̄s finitum pro infinito.ſicut & hic cum dicit ; Deus euocat magno agmine ad fluuium Lethæum, has omnes. ſ. animas purgatas, vbi,i.poſtquam,voluere,i.voluerunt,rotam.ſ,temporis,per mille annos.i.poſtquam in Elyſiis peregerunt ſpatium mille annorum,quo delitijs ſatiati pro meritis fuerunt , deus vocat eos ad fluuiū obliuionis.ſcilicet.i.ſcire licet cur id faciat,vt.ſ.immemores.& bonorū,quæ iā habebant. & malorū,q̄ habuerāt in vita, reuiſant.i.reuidere cāt.ruiſus cōuexa ſupera.i.cōuexitatem cęleſtem.& vt incipiāt velle in reuerti in corpora.Beroaldus dans rationem cur ſidera,dicantur Titania,dicit cōtra Seru ſic,Diod.li. 6.aperriſſime nos edocuit quare aſtra,Titania nominentur.Scribit.n.Hyperionem,vnum ex Titanibus.primum aſtrorum lunæque,& ſolis curſum,ac naturā demonſtraſſe, & ob hoc ſtellarū parentem exiſtimatum. Merito itaque à Virgilio, aſtra.i. ſtellæ omnes,non ſolus ſol,Titania dicūtur, quaſi perpetuo epitheto. propter Titanem Hyperionem, q̄ ſiderum pater fuiſſe creditur,

VARIA LECT. A C terras] In Rom. lib. Terram, vnitatis numero ſcriptum eſt.[Nec auras Reſpiciunt] In antiquis omnibus libris quos viderim,eodem exemplo legitur. Neque auras Deſpiciunt. Alicubi etiam.Reſpiciunt,habetur.[Atque aurai]Antiqua omnia exēplaria quæ legi,Auræ quidem legunt.Supera vt conuexa. In libris aliquot antiquis,Supera in conuexa,eſt.

COEL. RHOD. A B indagine vero dici Muſa videtur,quippe ex ſapientū ſententia,gnoſtices copiæ mater cum indagatrix inopia, At Platonicorum ſententia nobilis, Muſarum nomine cęleſtes intelligi tantus.Quo argumento,& Camenas dici qñque opinantur.Haſce vero à Ioue proficiſci qm̄ vti eſt apud Plotinum, mundi totius animum frequenter Iouis appellatione nuncupet Platonis ſchola cui calculum adijciat illud Platonici Maronis:

Principio cælum,ac terras,campoſque liquentes:
Lucentemque globum Lunæ,Titaniaque aſtra
Spiritus intus alit,totamque infuſa per artus
Mens agitat molem,& magno ſe corpore miſcet.

Inde namq; colligi,vt ab Ioue mūdi totius ſpiritu ac mente,qm̄ cœleſtes moueat ſphæras,ac regat.muſici cātus Muſarū noie ſignificati,contiātur & profluant Quā rem innuit illud quoque,

Ab Ioue principium Muſæ,Iouis omnia plena.

Quoniam vigeat vbique Iuppiter,ac impleat omnia. & cęlum, citharam velut quandam(vti eſt ab Alexādro traditum Mileſio) verſet agitetque cœleſtes inde ac harmonicos proiiciens cātus.

POE Dixerat Anchiſes, natumq́., vnaq́. Sibyllā
Conuentus trahit in medio,turbamq́. ſonantē:
Et tumulū capit,vnde omnes lōgo ordine poſſit
Aduerſos legere,& venientum diſcere vultus.
A N C. Nūc age,Dardaniā prolē,q̄ deinde ſequatˀ
Gloria,qui maneant Itala de gente nepotes,
Illuſtres animas,noſtrumque in nomen ituras,
Expediam dictis,& te tua fata docebo.
Ille,vides?pura iuuenis qui nititur haſta,
Proxima ſorte tenet lucis loca, primus ad auras
Aetherias Italo commixtus ſanguine ſurget
Syluius,Albanum nomē,tua poſthuma proles.
Quem tibi longæuo ſerum Lauinia coniux
Educet ſiluis regem,regumque parentem:
Vnde genus lōga noſtrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas Troianæ gloria gentis,
Et Capys,& Numitor, & qui te nomine reddet,
Syluius Aeneas,pariter pietate,vel armis
Egregius; ſi vnquam regnādam acceperit Albā
Qui iuuenes quantas oſtentant aſpice vires:
Atque vmbrata gerunt ciuili tempora quercu,
Hi tibi Nomentū, & Gabios, vrbemq́. Fidenā,
Hi Collatinas imponent montibus arces,
Pometios, Caſtrumq́., Inui, Bolāq́., Coramq́.,
Hæc tū noīe erunt, nūc ſunt ſine nomine terræ.

SERV. Dixerat Anchiſes,] Antedicta de reuerſione animarū probatio huc tetēdit,vt celebret Romanos & præcipue Auguſtum.Nanque qui bene conſiderāt,inueniunt omnem Romanam hiſtoriā ab Aeneæ aduentu , vſq; ad ſua tempora ſummatim celebraſſe Virgiliū. Quod iō latet,quia confuſus eſt ordo. Nam euerſo Ilij, & Aeneæ errores , aduentus , bellumque manifeſta ſunt.Albanos reges Romanos ēt cōſules,Brutos , Catonem,Cęſarē Auguſtum , & multa ad hiſtoriā Romanā pertinentia hic indicat locus. Cetera q̄ hic intermiſſa ſunt. in ἀσπιδοποιΐᾳ cōmemorat.Vnde etiam in antiquis inuenimus opus hoc appellatū eſſe non Aeneidem, ſed geſta populi Rom. Quod ideo mutatum eſt , quia nomen non à parte , ſed à toto debet dari. [Turbamque ſonantem]Aut quę tunc propter feſtinationem ſonabat , aut turbæ perpetuum eſt epitheton [Lōgo ordine] Non quo nati ſunt, ſed quo apud inferos ſtabant. Non.n.eo , quod regnarunt , dicturus eſt ordine . [Aduerſos legere ,] Conſiderare , relegere. [Dardaniam prolem,] Albanos reges , qui tredecim fuerunt de Aeneæ & Lauiniæ genere, Vnde ait, Itala de gente. [Illuſtres] Hoc nomen notitiæ fuit non meriti , Vnde etiam in meretricibus inuenitur. Nam & nobiles.& illuſtres vocantur. [In nomen ituras ,] In gentem. vt Statius, Nomen Echionium, matriſque genus Peridæ. [Ille , vides ? pura iuuenis q̄ nititur haſta.]Aeneas, vt Cato dicit , ſimul ac venit in Italiam, Lauiniā accepit vxorem,ꝑꝑ qđ Turnus iratus, tā i Latinum ; quam in Aeneam bella ſuſcepit.à Mezentio impetratis auxilijs . Quod & ipſe oſtendit dicens,Se ſatis ambobus Teucriſque venire. Latiniſq. Sed vt ſupra diximus,primo bello periit Latinus. Secundo pariter Turnus, & Aeneas. Poſtea Mezentium interemit Aſcanius , & Laurolauiniū tenuit, cuius Lauinia timēs inſidias , grauida confugit ad ſiluas, & latuit i caſa paſtoris Tyri. Ad quod alludens, ait, Tyruſque pater. cui regna parent armenta . Et illic enixa eſt Syluium; Sed cū Aſcanius flagraret inuidia,euocauit nouercam. & ei conceſſit Laurolauinium.ſibi vero Albā cōſtituit.qui quoniā ſine liberis perijt , Syluio , qui & ipſe Aſcanius dictus eſt ; ſuum reliquit imperium; Vnde apud Liuium eſt error qui Aſcanius Albam condidit . Poſtea Albani omnes reges dicti Syluij ſunt ab huius nomine, ſicut hodieque Romani imperatores , Auguſti vocantur,Aegypti,Ptolemæi,Perſæ,Arſacidæ,Latini,Murrani,vt,Murranum hic atauos,& auorum antiqua ſonantem Nomina ; per regeſque actum genus omne Latinum.[Pura iuuenis qui nititur haſta]Id eſt ſine ferro. Nam hoc fuit præmium apud maiores eius,qui tunc primum viciſſet in prœlio , ſicut ait Varro in

libris

libris de gente populi R.[Syluius,Albanum nomen,] Quia oẽs Syluij dicti ſunt.[Tua poſthumia proles]Poſthumus eſt poſthumationem parentis creatus.Per hoc autem Aeneam cito oſtendit eſſe periturum. & ſtatim infert conſolationem dicens.[Quẽ tibi longæuo].i.Deo.Aeuum enim proprie æternitatis eſt, quæ non niſi in deos venit.Ennius, Romulus in cœlo cum diis genitalibus æuum degit.Male aũt vindicauit vſus, per quem dixit, Longæuosq́. ſenes.[Vnde]A quo,vt,Genus vnde Latinum. Nã poſteri eius fuerunt,qui poſtea apud Albanam regnauerunt ciuitatem.[Proximus ille Procas]Standi ordine,non naſcendi. Nã ſextus eſt rex Albanorum. Item, Numitor tertiusdecimus fuit. [Si vnquam regnandam acceperit Albam]Aeneas.ſ.Syluius. Et hic oſtendit omnes Albanos reges,Syluios dictos.Recepit aũt à tutore,q eius inuaſit imperium,quod ei vix anno quinquageſimo tertio reſtituit.Et rem plenam hiſtoriæ per trãſitum tetigit. [Ciuili tempora quercu,]Ciuica debuit dicere, ſed mutauit. At econtra Horat.Motum ex Metello conſule ciuicum.pro ciuilẽ, Querceam aũt coronam accipiebãt,qui in bello ciuem liberaſſent, ideo quia ante eã vitæ in hac arbore hominibus fuit, qui glandibus veſcebantur.Aliæ.n.erant murales,aliæ agonales.i.lẽniſcatæ. Muralis dabatur ei qui prior murum aſcendiſſet. [Hi tibi Nomentum,& Gabios] Hæ ciuitates ſunt priſcorum Latinorum ab Albanis regibus conſtitutæ, quanquam Collatiam Tarquinius cõſtituiſſe dicatur,qui vt erat ſuperbus, eam ex collata pecunia conſtituit.Vnde & collatia dicta. Poteſt tñ fieri vt ab Albanis fundata ſit,aucta à Tarquinio,ſicut ſupra de Tarento diximus quod Taras fecit,auxit Phalantus Romã ẽt Romulus feciſſe dr̃,quam ante Euander condidit,vt. Tunc pater Euãdrus Romanæ conditor arcis.[Vrbemq́. Fidenam] Fidenæ dicũtur vt Thebæ,ſed dixit vt Iuuen.Atq; vetus Thebæ centum iacet obruta portis. Nã varietati ſtudet. Vnde etiã ait Pometios, cum dicatur numero ſingulari Pometia.[Caſtrumq́. Inui] Vna eſt in Italia ciuitas,Caſtrum nouũ dr̃.De hac aũt ait Caſtrũ Inui ,i.Panos qui illic colitur.Inus aũt latine appellatur, græce πᾶν. Item ἐφιάλτης græce,latine incubus.Idem Faunus, Itẽ fatuus Fatuelus.Dicitur aũt Inus ab ineundo paſſim cum omnibus animalibus. Vnde & Incubus dicitur, Caſtrũ aũt ciuitas eſt. Nam caſtra numero plurali dicimus,licet legerimus in Plauto,Caſtrũ pœnarum,quod etiam diminutio oſtendit.Nam caſtellum dicimus.[Nũc ſunt ſine nomine terræ]atqui in Catalogo hinc eſt dicturus aliquas ciuitates,ſed ex perſona ſua præoccupat.

A S C. D I X E R A T Anchiſes,]Poſtquam Anchiſes docuit animas, debere & poſſe,& velle in corpore redire, docet quæ rediture ſint in corpora ab Aenea,progenerãda,& ita inuẽta occaſione, deſcribit principes Albanos.& Romanos,ad Auguſtum vſque, quia eatenus deſcribit, quatenus poeta nouit, ſed tñ honeſtam inuenit rationem.cur non progreſſus ſit,vt dicemus illic, Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis ? Ex eo autem quod genus Auguſti hic commẽdat, facile conuincitur nõ inſtituiſſe Auguſti vitã aliter quàm hic & in Clypeo deſcribere. Donatus dicit ſic. [Nunc age]Proponit ſe dicturũ prolem Troianam, & nepotes inde ex Italo ſanguine cõmixtós, & fata ſua ergo exequitur ſpecialiter,quos generaliter ĩ primo libro tetigit. [Pura] Sine ferro.quod ſit ſignum pacis,& non belli. [Ciuili tempora] Ciuilem dixit feſtam pacificam,vt eſt laurus, & oliua. Hæc ille, Ordo eſt.Anchiſes dixerat.ſ.quæ præmiſſa ſunt,& trahit in medios conuentus i.in mediũ eorũ qui conuenerant, hoc eſt.in cõuenticula animarũ in corpora tranſiturarum, & in turbã ſonantem.i.quæ cum ſonitu conuenerant natum.i.filium ſuũ, Aeneã, & Sibyllam vna.i.pariter,& capit.i.aſcendit,tumulum,i. colliculum.vnde.i.de quo poſſit legere ordine longo.i. ex ordine longo.deligere.& inſpicere omnes.ſ.qui conuenerant, aduerſos.i. ex hoc aduerſo ſitos,& diſcere.ſ.ex inſpectione,vultus venientũ, id eſt dum per ordinem venirent,tranſituri,&, ſup.dixit: Age.i, agedum,nate expediam,nunc uictis.i.eloquar & paucis enarrẽ, prolem Dardanium.i,ex Dardano per nos orituram,& quę gloria,ſequatur.deinde.i.poſthac,& qui nepotes.i.poſteri maneãt, id eſt certe futuri ſint, de gente Itala.i.ex cõmixtione gẽtis Italæ,aut ab iis quos in Italia procreabunt Dardanidæ, & animas illuſtres.i.claras futuras,& ituras in noſtrum nomen.i.cognationem,& progeniem(Nomen aũt variẽ accipitur, aliquando pro gente,vt apud Liuium,Nomen Senenſe,pro eo quod eſt,Senenſis gens: Iudæis,inuiſum eſt nomen Chriſtianũ.i.ipſa gens Chriſtiana,Aliquando pro cognatione, vt hic. Aliquando pro debitoribus,vt hic multa habet nomina,& debet plura.i.debita, ſed vnum ſignificat nomen.ſ.rei denominationem, ſed quia gens, & progenies,ſæpe vno vocabulo generali appellãtur,videtur & gẽtem, & progeniem ſignificare,& quia debitorum nomina inſcribuntur,& obligantur,accipi videntur pro ipſis debitoribus) & ego docebo te tua fata.i.quæ tibi fata promittunt. Ille vides. Græca locutio,Nam latine diceret, Illum vides pura iuuenem qui &c.verum cõſtruetur ſic. Ille iuuenis, qui nititur.i.innititur & fulcitur,haſta pura.i.ſine ferro,vides.i.vides ne eum, tenet ꝓxima loca lucis,id eſt vitæ.i.primus naſciturus ẽ de te, & ſurget primus ad auras æthereas.i.cœleſtes,ac ſuperas commixtus ſanguine Italo.i.generatus ex cõmixtione ſanguinis Troiani cum Italo,quia ex te,& Lauinia,Latini regis filia naſcetur, exiſtens Syluius,nomen Albanum.i. quod nomen, Albanis regibus permanſurum eſt,nam oẽs Syluii dicentur ſicut Romani adhuc Cæſares,& Auguſti appoſitiue,proles tua poſthuma.i poſthumationem,& ſepulturam tuam oritura. Quem.ſ.filiũ,coniux.ſ.tua, Lauinia.ſ.nomine.educet.i.edet tibi.longæuo.i.longi æui. Aut quia deus futurus es, vt ſentit Seru. aut quia progenies tua diu victura,& tu in ea,quia vt dicit Salomon.Mortuus eſt pater,& quaſi nõ eſt mortuus,ſimilem enim ſui reliquit.educet(dicit)ſiluis.i.ẽ ſiluis,in quas fugiet(quod tñ recenter recitet, quia iuxta præceptum rhetoricorum nihil dicemus, quod contra intentũ noſtrum faciat,cum ergo Aeneam de progenie lætificare intentat,male dixerit,diſſentionem filij cum nouerca)regem.i. in regem Albanum,quod tñ Aſcanius condet,& parentem regnum, quia 13. fuerunt Albani reges, vnde genus noſtrum dominabitur,ſup.in Alba longa, id eſt in ciuitate illa Italiæ quã Aſcanius conditurus eſt,quæ Alba dicetur, ab alba ſue illic inuenta,& lõga à ſitu. Ille proximus.i.qui proximus apparet,non tamen proximus in medium eſt aſcenſurus: eſt, ſupple Procas,pater.ſ.Numitoris,& Amulij,gloria gentis Troianæ.i. à quo orietur gens Romana quæ erit gloria Troianæ gentis,quia,vt dicit Ouidius, Ilia cum clauſo de Numitore ſati. Vt autem vidimus in primo. Ex Ilia genuit Mars. Remum,& Romulum,vrbis Romanæ conditores. Vel ordo eſt. Vnde dominabitur noſtrum genus in longa Alba.ſ.ille qui proximus eſt, videlicet Procas, gloria gentis Troianæ,& Capys,qui ſextus erit regum Albanorum,& Numitor,qui vltimus regnabit,& tertiusdecimus erit, & Aeneas Syluius,qui exiſtens egregius,pariter pietate,vel pro &, aut ẽt armis,reddet.i.referet,& repſentabit te nomine, & quia egregius pietate,& armis ẽt virtute & factis egregius(dicit)futurus, ſi acceperit.ſ.à tutore,vnquam.i.quouis tempore vitæ ſuę,quia vix 52.ætatis ſuæ anno accepit Albam regẽdam.i.Albanum regnũ. Aſpice qui.i.quales,ſupple ſunt hi iuuenes.& quantas vires oſtẽtant.i.ad oſtentationem monſtrant,At.i.ſed.hi qui gerunt tempora.ſ.capitum,vmbrata.i.vmbris cooperta,quercu ciuili.i.ciuica,hoc eſt vnde fit corona ciuica,q̃ datur ei,q̃ ciuem conſeruauerit in bello.hi(dico)imponent tibi.i.in gloriã tuã,Nomẽtũ, & Gabios,& vrbẽ Fidenã,& arces Collatinas.i.vrbes illas, in Italia in priſco Latinorum regno imponent,dicit,mõtibus & Pometicos,& Caſtrum.Inui.i.Panos,quod Caſtrum nouum dr̃, & Bolam,& Coram,vrbes illas ab Albanis regibus condendas,hęc .ſ.dicta,erunt tum.i.tunc quando hi regnabũt,nomina.ſ. vrbiũ, & terrarum,quæ nunc ſunt terræ ſine nomine,quia incultæ, & inhabitatę,ſaltem ſinę oppidis,à quibus dominentur.

VARIA LECT. L O N G O ordine poſſit]In antiq. pleriſque lib. Poſſet, habetur.[Italo cõmixtus ſanguine ſurget] Sunt libri admodum antiqui,in quibus legere eſt,Italo mixtus de ſanguine.[Et qui te nomine reddet,]In Romano libro,Reddat,legit. [At qui vmbrata gerunt ciuilia tempora quercu,]Antiqui oẽs lib. quotquot legi, Atque vmbrata,per coniunctionem copulatiuam, nõ per At, & relatiuum,Qui ſcriptum habent.[Pomerios] In antiquis omnibus libris quos habuerim.Pometios per t,non per r,legitur.

COEL. RHOD. D E N A R I I vero numeri(ſeu decuſſim, ex Vitruuij imitatione malis dicere) excellentia multa equidem declarant. Illud vtique mirum,quod eſt ab Ariſt.proditum,cum alibi, tum Auſculationis phyſice tertio: oẽs homines tam Barbaros quam Gręcos priſcam ſeruaſſe conſuetudinẽ perpetuo ad decem vſq; numerãdi. Neque.n.cenſeri fortuitum debet,verũ ex naturę fontibus ꝓpagatum qđ ſemper fiat atque itẽ vtique. Id vero numeri huius abſolutã indicat qualitatẽ. Cõtinet quippe hic numerãdi genera vniuerſa,vti par,impar,quadratum,quadrantale, ſiue cubum,longum,planum, primum compoſitũ. Denarius porrò fons eſt ac principiũ,quippe qui ex vno,duobus, tribus,& quatuor conſtet,quo argumẽto,vt ſcribit Chalcidius, decumanum numerum Pythagorici quadraturam vocabant primam. In ſenarij autem ratione apud eundem ſecunda explicatur quadratura,

quia

quinetiam tertis. Nec illud reijciẽdum, dediſſe nobis in manuū digitis cum numerum ipſam rerum naturam. Vna tñ gẽs Thracum narratur ad quatruor modo numerandi ſeriem terminare. Quoniam amplius ſitu puerorum nequeat meminiſſe, nec ſere vſum habeat rerum multarum. Denarium potiò decada Græci vocant, quaſi dechada, ꝙ omnem in ſe numerum recipiat. Ar.n. Pythagorei decada et mundum vocabant ꝙ eo numero ſit cõpactus, conſtat.n. ſphæra, quę dicitur aplanes, & planetis ſeptem, elementaris natura, poſtremo Antichthone, quo tñ nomine (qđ mirum eſt) intelligebant illi lunarem ſphęram, quia vt terra lunam vmbra habetat, ita ſolem luna nobis adimit plerunq; Adijce illud item, ex numeri huius religione, quadam, & obſeruãtia, moris fuiſſe veteribus, vt ſulliſſimi, quique fidei comparandę gratia dextras iungerent, ꝙ ſic denarium pręmitterent numerum. Nec illud negligendum, Platonem ad delendam culpam numero vti denario, centenario, millenario. cuilibet ſi quidem voluptatis gradi ſuppliciorum decem contribuit. Ita.n. obleſę maieſtati diuinæ rependi, omnino par fuit. Adde, ꝙ ſicut beatudinis gaudia iuſtitię humanę dolores exſuperant, ſic miſerię cruciatus iniuſtitiæ voluptates. denarij porró rationem cõtinere. & centenarius vt. ſed & millenarius. Nam & hi vniuerſi cenſentur, quoniam ex denario vniuerſo conſurgunt. Proinde numeri, quos vniuerſos dicimus, purgationi & amulandis dicãtur animis, vt labes ex peccato iniuſta, concretaq. prorſum eleuanda ſignificetur, vt candidiſſima æternitatis luce perfrui valeamus, quę deputatū modo exterſumq. tidius admittat æthereū ſenſum, atque aurai ſimplicis ignem. propterea reconditioris ſcientiæ poeta nobili, Platonicorū myſterijs ampliter imbutus, ita pronunciat: Centum errant annos, volitantq; hæc littora circum. Et alibi ad eũdem ſenſum, Mille rotam voluere per annos,

SICINIVM Dẽtatū Plinius ſcribit fuiſſe donatū haſtis puris duodeuiginti. Haſtã purã grãmatici intelligũt ſine ferro. Id.n. fuiſſe pmiū apud maiores eius ꝗ tũc primū viciſſet in prœlio, ſicuti ſcriptū in libris De gente populi Romani, vnde poeta nobilis: Ille, vides? pura iuuenis ꝗ nititur haſta, Donatus puram quidem accipit ſine ferro, ſed addit, pacis id eſſe ſignum, non belli. IOAN. SCOP.

Quin & auo comitem ſeſe Mauortius addet
Romulus, Aſſaraci quem ſanguinis Ilia mater
Educet. viden' vt geminæ ſtent vertice criſtę,
Et pater ipſe ſuo ſuperum iam ſignat honore?
En huius nate auſpicijs illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit olympo,
Septemque vna ſibi muro circundabit arces:
Fęlix prole virum: qualis Berecynthia mater
Inuehitur curru Phrygias turrita per vrbes,
Læta deum partu, centum complexa nepotes,
Omnes cœlicolas, omnes ſupera alta tenentes.

SERV. QVin & auo comitem ſeſe Mauortius addet Romulus] Amulius, & Numitor fratres fuerunt, ſed Numitorem regno Amulius pepulit, & illam eius filiã ſacerdotem Veſtę fecit. De hac & Matre, nati ſunt Remus. & Romulus. qui cum adoleuiſſent, occiſo Amulio, auũ Numitorem in regnū reuocauerũt, & cũ eo vno anno regnauerunt. Poſtea propter anguſtias imperij Romã captatis augurijs cõdiderũt. Ergo auo ſe addet comitẽ, aut auito ſe iunget imperio, aut certe ſecundũ Enniũ refertur inter deos cum Aenea. Dicit namq; Iliam fuiſſe filiam Aeneæ. quod ſi eſt, Aeneas auus eſt Romuli. Vnde etiam addidit. [Aſſaraci] Nam hoc epitheton nõ ſine cauſa eſt introductum, quod eſt proprium Aeneæ. Nam Aſſaracus pater eſt Capyos. Capys Anchiſæ. & Anchiſes Aeneæ. [Viden'] Den' naturaliter longa eſt breuem tñ eam poſuit ſecutus Enniū, & adeo eius eſt immutata natura, vt iã vbique breuis inueniatur. [Geminæ ſtant verticæ criſtæ] Omnino in omnibus hoc egit Romulus, vt cũ fratre regnare videretur, ne ſe reū parricidij iudicaret. Vnde omia duplicia habuit quaſi cum fratre cõmunia. Etenim ad captanda auguria montem Palatinum Romulus tenuit, Auentinum Remus, qui prior ſex vultures vidit, poſtea Romulus duodecim. Et cum ille ꝗ ille numero de condenda vrbe certarent, orta cõtẽtione de vrbis nomine inter exercitum, à Romuli militibus Remus occiſus eſt, Fabuloſum.n. eſt, qđ a fratre pp muros dr̃ interemptus. [Et pater ipſe ſuo ſuperum iã ſignat honore?] Merito virtutis Mars Romulum deum eſſe ſignificat. Superum.n. accuſatiuus eſt ſingulari ab eo quod eſt ſuperius ſuperi. [Illa] Quam tibi ſæpe fata promiſerunt. [Inclyta] Græcum eſt. Nam κλυτὸν glorioſum dicũt. [Imperium terris] Inquantum tẽditur terra. [Animos æquabit olympo] Magnanimitate æquabitur cœlo. De hoc aũt loco & Probus, & Trogus quærunt. [Septemque vna ſibi muro circundabit arces] Hic vrbem Romã dicit ſeptem incluſiſſe montes, & medium tenuit. Nã grandis eſt inde dubitatio. & alij dicunt breues ſeptem colliculos à Romulo incluſos. qui tñ alijs nominibus appellabãtur. Alij volũt hos ipſos, ꝗ nũc ſunt à Romulo incluſos. i. Palatinum. Quirinalem, Auentinum, Celium, Viminalem, Aſquilinum, & Ianicularem. Alij vero volunt hos quidem fuiſſe, alijs tñ nominibus appellatos, quæ mutata ſunt poſtea, vt de omnibus rebus legimus fieri. vt de multis locis, & de fluminibus legimus, vt ſæpius: Et nomẽ poſuit Saturnia tellus. [Prole virum,] Virorum fortium. [Qualis Berecynthia mater] Phrygia. Nã Berecynthos, caſtellũ eſt Phrygiæ iuxta Sangarium fluuium. vbi mater deum colitur. Per hanc aũt comparationem nihil aliud oſtẽdit, niſi Romanos duces inter Deos eſſe referendos. [Turrita] Quia ipſa eſt terra, quæ vrbes ſuſtinet.

QVIN & auo. &c.] Poſt Albanos reges, recitat Romanos, & deinde conſules precipuos, pueriturus ad dictatores, ac imperatores perpetuos, Caſ. & Auguſtum, atque ita ꝑ tranſitũ Romanam prælibat hiſtoriam. Nihil in his verſibus memoria dignũ apud Donat. dicunt inueniri. Ordo igitur eſt. Quin. i. quin & Romulus Mauortius. i. Martius. à Mauorte, hoc eſt ꝑ epẽtheſim. à Marte genitus, addet ſeſe comitem auo. ſ. Numitori, quẽ cũ Amulium expellet, & auũ in regnum reſtituet, quẽ. ſ. Romulum, Ilia, ſanguinis Aſſaraci. i. de ſanguine illius regis Troianorũ, mater. i. Romuli, educet. i. edet in lucem ac pariet. Signãter dicit Mauortius & ſanguinis Aſſaraci, ꝗa certum fuit, quod eſſet de ſanguine Iliæ, quæ de ſanguine Aſſaraci fuit. dubium autem an de ſanguine Martis nam & Liuius dubitari dicit. Ideoque non dicit, cum ſanguinis Martis, ſed Mauortium, vt cenſeri potuit, quia bellicoſus erat. viden'. i. vides ne vt criſtæ. ſ. ſupereminentiæ galearum, in motẽ criſtarum, ſtent vertice. i. in ſummitate galeæ, geminæ. i. duæ, & æquales. eo. n. quod Remum à ſe interfectum adhuc ſecum regnare ſimulabat, inſignibus ferè geminis vtebatur. & viden' ſup. vt patet ipſe. ſ. Mars iam ſignet. i. ſignificet. ſuperum. i. cœleſtem, & ad ſuperos transferendum, honore ſuo. i. proprio. & debito ſuperis: En. ò nate, illa. ſ. notiſſima. quam tibi fata ſæpe promiſerũt Roma inclyta. i. clara, & glorioſa, æquabit auſpicijs dextris. i. inceptis & præſidijs huius. ſ. viri, terris imperium. i. tantum habebit imperium quantæ erunt terræ. vnde in j. de Iulio Cæſ. Imperium Oceano famam, qui terminet aſtris. & ęquabit animus olympo. i. magnanimitate ęquabit cęlo. vt Ser. interpretatur. aut quia factis cœlum æquare non poſſit, animo. i. voluntate ęquabit, hoc eſt ęquiparabit, aut animos. i. virtutes animorum, ęquabit cœlo, ita, vt cœlum mereãtur Romani principes. Aut ſo te id dicit quod de Auguſto dicitur, quod ſe pro Apolline geſſit, vnde & ei diuini decreti ſunt honores. vnde in Buc. O Melibœe, deus nobis hæc ocia fecit. Et quia Roma, deus cõtinebat, meruit cœlum dici, ſed propter animos, nõ propter corpora, quæ mortalia erant. & ideo dictum eſt in Tityro, Vrbẽ quã dicunt Romam, Melibœe putaui. &c. videatur illic, ꝗ ꝑ & ipſa vna, aut quæ vna (nam vtroque modo ſtare poteſt, & ſcriptum reperi). i. cum niſi vna ſit. ſ. Roma, circundabit ſibi. i. ad decus, & munimen, ac præſidium ſuum, muro. ſ. vno, ſeptem arces. i. colles, quos Seruius nominat, exiſtens fęlix prole. i. fœcunditate, virum. i. virorum fortium, qualis mater Berecynthia. i. Phrygia, hoc eſt Cybeles, mater deum inuehitur curru, exiſtens turrita. i. turribus, pro corona, inſignita, vt Seruius docet, per vrbes Phrygias. i. Troianas, exiſtens læta partu deum. i. deorum, hoc eſt, quia tot deos peperit complexa ſcilicet, complectens centum nepotes. i. poſteros à ſe ortos, omnes cœlicolas, & omnes. i. cunctos, tenentes ſupra alta. i. cœleſtia regna. Quod autem centum dicit, numerus finitus eſt pro infinito.

VARIA LECTIO.

VIDEN' vt geminæ ſtent] In antiq. Stant, finitiuo modo eſt. Ita, Signat, in inferiore verſu. quod male quædam exemplaria, Signet, ſcribunt.

Huc

Huc geminas nunc flecte acies, hãc aſpice gentẽ.
Romanoſque tuos, hic Cæſar, & omnis Iuli
Progenies, magnum cœli ventura ſub axem.
Hic vir, hic eſt tibi, quem promitti ſæpius audis,
Auguſtus Cæſar, diuum genus, aurea condet
Secula qui rurſus Latio regnata per arua
Saturno quondã, ſuper & Garamãthas, & Indos
Profert imperium. iacet extra ſidera tellus,
Extra anni, Soliſque vias, vbi cœlifer Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.
Huius in aduentum iam nunc & Caſpia regna
Reſponſis horrent Diuum, & Mœotica tellus,
Et ſeptem gemini turbant trepida oſtia Nili.
Nec vero Alcides tantum telluris obiuit;
Fixerit æripedem ceruam licet, aut Erymanthi
Placarit nemora, & Lernam tremefecerit arcu:
Nec qui pampineis victos iuga flectit habenis,
Liber agens celſo Niſæ de vertice tigres.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
Aut metus Auſonia prohibet conſiſtere terra?

SERV. HVC geminas nunc flecte acies] Totum viſum tuũ huc dirige, & huc ſpecialiter intuere. [Hic Cęſ. & omnis Iuli Progenies] Vt Iulius à magno demiſſum nomen Iulo. [Cœli ventura ſub axem] Nã cum Auguſtus patri Cæſari ludos funebres exhiberet, ſtella per diẽ apparuit, qua perſuaſione animam Cæſ. eſſe populus credidit. Hoc eſt, ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum. [Sub axem] Ergo .i. ad diuinos honores. [Hic vir, hic eſt.] C. Iſa pro duplici, non niſi in monoſyllabis hr̃, vt, Hoc erat alma parens. ꝑ eorum. ſ. priuilegium. Vnde falſum eſt qđ Terentianus dicit eam pro metri ratione, vel duplicẽ hr̃i, vel ſimplicẽ. Nã ſi hoc eſſet, etiam in diſſyllabis ꝓ duabus haberi debuerat. quod nuſquam inuenimus. Literæ enim naturã ſeruari, & in polyſyllabis conuenit. [Diuum genus] Cæſaris, qui factus eſt Deus. Dicit autem non ſolum iure adoptionis, ſed ẽt conſanguinitatis. Nã Actiæ fuit filius, quæ erat ſoror Cæſaris. Hic aũt, Auguſtus Cæſar. [Secula qui rurſus Latio] Sub Saturno dicit aurea ſecula fuiſſe ĩ orbe terrarum, ſub Auguſto tñ ĩ Italia. [Garamanthas] Populi inter Libyam, & Africam iuxta κεκαυμένην. [Indos] Populi orientis extremi. [Iacet extra ſidera tellus] Nulla terra eſt quæ nõ ſubiaceat ſideribus. Vnde perire addidit. [Extra anni, Soliſq. vias] Vt oſtenderet duodecim ſigna, in quibus eſt circulus Solis. Significat autem Maurorum Aethiopiam, vbi eſt Atlas, de qua ait Lucanus:

Aethiopumque ſolum, quod non premeretur ab vlla
Signiferi regione poli, niſi poplite lapſo
Vltima curuati procederet vngula tauri.

[Torquet] Suſtinet. [Aptũ] Vicinum, vt diximus ſupra. [Iã nũc & Caſpia regna.] Fines Aſſyriorum, in quibus ſunt πύλαι Caſpię. Qđ aũt dicit verũ eſt. Nã & Suetonius ait in vita Cæſaris reſpõſa eſſe data per totũ orbem naſci inuictũ imperatorem. [Mœotica Tellus.] Scythica, cuius palus eſt Mœotis. [Turbãt] Turbantur. [Septem gemini] autem, ſeptẽ fluuii. [Fixerit æripedem ceruã] Pro æripedem. Vicit aũt Cerinitim ceruã dictã à loco. [Fixerit] aũt ſtatuerit dilaſſauerit. [Erymanthi Placarit nemora] Mõs Arcadiæ vbi aper ferociſſimus fuit. [Lernã tremefecerit arcu.] Pro Hydra paludem ipſam poſuit, & intelligamus ante eã ſagittis fuiſſe cõfixam, poſt excectã, & aduſtã. [Nyſæ de vertice] Mons eſt Indiæ de quo loquitur. Ceterũ eſt & Nyſa ciuitas, in qua Liber colitur. Vnde Nyſæus dictus ẽ. [Et dubitamus] Pro dubitas, miſcuit perſonam ſuam. Eſt autẽ ſenſus. Cum tibi ſit tanta ꝓparata poſteritas, dubitas virtutem factis extendere. i. gloriam? [Aut metus] Eſt aliquis timor qui te à regnis Italiæ reuocet?

A S C. HVC geminas &c.] Auguſtũ demonſtraturus cohortatur, vt geminas oculorum acies in eũ flectat, tanq̃ illum vnicum, & ſingulare totius generis decus ſignificare velit, quo nil ortum maius, nil tale alias oriturum cenſeat. Ex eo autem ꝙ eum monſtrat ante eos, qui ante eum naſcituri erant patet, quod nõ quo ordine in mundum venturi erant, illic comparebant. De hac autem re nihil allatum eſt Donati, niſi ꝙ ait [Vir] Hic ad ſimilitudinem Saturni regnabit, ex quo illud vr̃ aſtruere, ꝙ felicitas regnãdi generi eius attributa videatur. Addit. [Super & Garamãthas & Indos] Faciet id, quod Saturnus in Italia, atque inſuper placabit ipſum orbem. [Anni, Soliſque vias] annum, pro nocte, Solem, pro luce poſuit. Vult ergo aliquid vlterius etiam poeta, quod Sol neſciat & mundus excludat. Ergo melius Cęſar qui ad tantum ſpatium imperium proferret, quàm Saturnus, qui in ſola regnauit Italia. [Nec vero Alcides] Nunc comparat illum Herculi, deinde Libero patri, qui ambo plurima loca ſuperauerunt. Laudat ergo alios, vt potiorem Cæſarem faciat. Sic aſſentator ille Terentianus gnato, cum dictum eſſet, Magnas vero gratias Thais mihi? reſpondit, ingentes: vt æſtimationem audientis aſſentatione ſuperaret. nam ſi magnas reſpondiſſet, non promerebatur patrocinium. [Et dubitamus] Genus fuit hortamenti quo impelleret filium, ne frangeretur tarditate veniendi. Hæc ille. Ordo eſt. Flecte (inquit Anchiſes ad Aeneam) nunc geminas acies i. acumen oculorum tuorum, huc. i. ad hanc partẽ, quam tibi demonſtraturus ſum, aſpice hanc, q. d. præcipuam gentem, & Romanos tuos. i. à te deſcenſuros, & tibi promiſſos, hic. i. in hoc cœtu eſt ſupp. Cęſar. ſ. Iulius. & omnis ꝓgenies Iuli. i. Iulij, ab Iulo deſcẽſura, vẽtura ſub magnũ axem cęli. i. ad diuinos honores, quod propter Cæſ. præcipue dicitur. cuius ſidus in cœlo viſum eſt. Hic vir, inquit, ſcilicet Auguſtus Cæſar, genus diuum. i. diuorũ, eſt, quẽ tu audis ꝓmitti ſæpius tibi, qui, ſupple condet (niſi verior lectio ſit: Secula qui, vt ſit. q. cõdet rurſus aurea ſecula Latio. i. in Italia. per arua regnata, quondã Saturno. ſi vero legitur, quę ordo eſt, vt incepimus) rurſus Latio aurea ſecula q̃ ſupp. ſunt regnata quondam Saturno. i. à Saturno. ꝑ arua. i. agros, cum Auguſtus id nobilius faciat, quia ꝑ oppida, & qui, ſupple proferet, id eſt extendet imperium ſuper Garamanthas populos illos inter Libyã & Africam, & iuxta torridam zonam, & Indos. i. Orientales populos. Tellus. i. quædam regio, iacet extra ſidera. i. curſum zodiacum, extra vias anni. i. ſignorũ, quibus annus deprehenditur. & ſolis. i. per quas ſol decurrit, vbi. i. in qua tellure, ſeu terras. Atlas mons ille Mauritaniæ, cęlifer. i. cęlum ferens, ſm fabulas, & ap. ſententiam ruſticorum (dictus eſt autem mons, à rege, qui in eo philoſophatus eſt, & aſtrologiæ præcipue incubuit) torquet humero (quaſi ipſe altius humerum extollere vellet) axem aptum. i. coniunctum, ſtellis ardentibus. i. ardenter reſplendentibus, quæ. ſupp. tellus & regna Caſpia, quæ ſunt ad fines Aſſyriorum horrentia, nunc in aduentum huius reſponſis diuũ (ſunt qui legunt, Huius in aduentu, ſed quia nondum eſt aduentus, ſed futurus puto legendum, Huius in aduentum, vt ſit ad aduentum huius) & tellus Męotica. i. Scythica, vbi eſt Męotis lacus, & oſtia Nili, ſeptem gemini. i. in ſeptem oſtia diuiſi, trepida. ſ. præ rerum magnitudine & nouitate, aut quia Cæſar, & Auguſtus, Aegyptũ ſubacturi ſunt, turbant, ſup. ſe aut turbant pro turbantur. Nec vero. i. & certe nõ. & certe Alcides. i. Hercules, nõ obiuit tãtũ telluris. i. terræ, quantũ. ſ. Auguſtus, quia, vt dicit Suetonius (nulla eſt ferè prouincia, excepta Sardinia & Africa, vbi Auguſtus non fuerit) licet fixerit. i. cõfixerit ſagittis, ceruam æripedẽ. i. habentẽ æreos pedes. i. veloces ſic Diom. legit. aut licet placarit. ſ. occidendo aprũ ferociſſimũ. nemora Erymãthi, illius montis ſiluoſi, in Arcadia, & licet tremefecerit. i. tremere fecerit arcu Lernã. ſ. paludẽ, ad q̃ Hydrã occidit, nec Liber. i. Bacchus, qui victor. i. voti cõpos, flectit iuga. ſ. montiũ, habenis pãpineis, ex frondibus vitium factis, agens tigres, id eſt animalia illa ſanè ferocia, agens, ſup. eas, de vertice Nyſæ. i. illius mõtis, aut ciuitatis in India celebratiſſimæ. Et. i. nihilominus, quanquam tanta ſunt reſponſa, nos dubitamus adhuc extendere. i. ampliare virtutem factis? alijs ſic vr̃ ſic exponendũ. Et. ſ. cũ tantũ ſit Auguſti meritum, non dubitamus extendere adhuc virtutem factis. i. bonis operibus. i. dubitamus, an quiſquam poſſit ad tãtam virtutem pertingere, & progredi, aut priori modo nos dubitamus adhuc extendere virtutem, Auguſti factis. i. maioribus facinoribus, ſed melius cum Seruio, quam cum alijs, dicetur ſic. Et cum ſit tanta poſteritas, dubitas extendere virtutem. i. gloriam factis, q. d. merito non facias. Aut prohibet metus adhuc conſiſtere terra auſonia, q. d. cum tanta ſint deorum promiſſa, & tanta illic progenies habenda, dubitandum non eſſe. Sunt tamen qui dicant, ideo Anchiſen non progredi, narrando: quia dubitet, an quiſquam poſſet progredi fortiter agendo, quaſi in Auguſto ſit ſtatus. Beroald. dicit ſic: Scribit Diodorus Bacchum,

Dioniſius vnde. cognominatum eſſe Dionyſium, ab eo qđ educatus ſit à nymphis, apud Nyſam, Arabiæ vrbem. vnde à Ioue. Nyſaque, Dionyſius nuncupatus eſt. Nyſa ẽt, non iam mons eſt, q̃ ciuitas Indiæ celebratiſſima carminibus poetarum. quã (vt auctor eſt Strab.) Bacchus condidit, cuius ẽt meminit Plin. in 6, de qua copioſius, & elegantius, q̃ ceteri ſcribit Curtius, referens quemadmodũ *Nyſa.* Alex. cum exercitu Nyſam obſedit, & Nyſei Alex. ſe dedidere, à Libero patre conditos, ſe eſſe memorantes. Sita eſt ciuitas Nyſa ſub radicibus montis, quem Meron, incolæ appellant & cum *Quare Græci mẽtiãtur* μηρὸς græce, femur ſignificet, inde Græci mentiendi traxere licentiã. Iouis fœminæ, Liberũ patrẽ eſſe cælatum & de hoc mõte intellexiſſe Maronẽ, nõ ambigimus, qñ inquit. Nyſæ de vertice tigres. Præterea alia eſt Nyſa, non in monte Parnaſo, vt autumat Seru. ſed in Helicone, vt auctor eſt Strab. de qua re (vt opinor) ſenſit Luca. cum ſcribere. Bacchumq́. auertere Nyſa. Quin etiam in enarratione hiſtoriarum, quas poeta in 6 tangit, parum fidelis eſt Seru. & perperã allegat dicta hiſtoricorũ, & potiſſimum. T. L. nanque de Torquato ſic ſcripſit. Ser. Torquatus filium (vt dicit Liu.) fuſtuario necauit. Manifeſtiſſimum hoc eſſe mendacium, & turpiſſimum erratum, nemo vel mediocriter eruditus inficiabitur, qui vel octauo libro Liu. ab origine vrbis, inſpexerit, in quo apertiſſime oſtendit Torquatum imperaſſe lictori, vt filiũ ſecuri percuteret, cuius verba ideo ſubſcribere ſuperſedi, quia & multa ſunt, & quilibet, qui id noſſe velit, illic facillime poterit inuenire. ex hoc, & id genus multis, in eam (vt ſupra dixi) ſententiam, pedibus tranſeo, vt exiſtimẽ Ser. non tales ediſſe commentarios. ſed quomodo fuiſſe corruptos, adulteroſque, quis. n. non videt à Virg. dictum eſſe, Sæuumque ſecuri Aſpice Torquatum, videlicet, quia ſecuri in filium, iuſſerat pater animaduerti, non aũt fuſtuario, vt Ser. opinatur. Idem in expoſitione illius Maroniani verſus, Aut geminos duo fulmina belli. Scipiadaſq́. cladem Libyæ. mihi nequaquam ſatisfacit, dum quandam moroſam nimis diſtinctionem adhibere contendit, vt geminos Scipiadas, intelligamus illos duos Scipiones fratres, q in Hiſpania perierunt, Pœnorũ inſidijs circunuenti, & cladem Libyæ accipiamus ꝓ duobus Africanis, ego vero exiſtimo poetã, illo toto verſiculo intellexiſſe de duobus duntaxat Africanis, qui proculdubio fuerunt, duo fulmina bellorũ. q ambo cladem Libyæ, & Carthagini attulerunt, in quo æmulatus vr̃ eſſe Lucretium. qui ſic ſcriptum reliquit. Scipiades belli fulmen Carthaginis horror. ſequatur tñ vnuſquiſque eam ſententiam, qui ipſi verior, ac probabilior eſſe videbitur. cum nobis ſatis ſit docuiſſe, quid ipſi ſentiremus ſuum vnicuique iudiciũ eſt & ſua ſentẽtia.

VARIA LECT. AVGVSTVS Cæſar, diuum genus.] In Rom. lib. in Mediceo, & pleriſque alijs, legere eſt, Diui genus [Latio, regnata per arua] In Romano libro, legere eſt non inepte forſitan, Regnata per annos. [Huius in aduentu] In Romano libro, & quibuſdam alijs legere eſt, Huius in aduentũ. [Et Mœotica tellus,] Alibi, Mœotia, abſque c, litera paſſim in antiquis libris ſcribi annotauimus, ita hoc loco habetur. [Fixerit æripedem ceruam licet,] In Romano libro, & quibuſdam alijs. Fixerat æripedem, legitur. [Aut Erymanthi Placarit nemora] In Mediceo, & pleriſque alijs veteribus exemplaribus, Pacarit, habetur.] Aut Lernam tremefecerit arcu:] In libris aliquot antiquis, Tremefecerat, habetur. [Virtutem extendere factis?] In Rom. libro hemeſtichius ita legitur, Virtutem extendere vires.

Quis procul ille autem ramis inſignis oliuæ
Sacra ferens? noſco crines, incanaque menta
Regis Romani: primus qui legibus vrbem
Fundauit, Curibus paruis, & paupere terra
Miſſus in imperiũ magnum. cui deinde ſubibit,
Ocia qui rumpet patriæ. reſideſque mouebit
Tullus in arma viros, & iam deſueta triumphis
Agmina, quem iuxta ſequitur iactantior Ancus,
Nunc quoq; iã nimiũ gaudẽs popularibus auris.
Vis & Tarquinios reges, animamque ſuperbam
Vltoris Bruti, faſceſque videre receptos?
Conſulis imperium hic primus, ſæuaſque ſecures
Accipiet; natoſque pater, noua bella mouentes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit
Infelix, vtcunque ferent ea fata minores,
Vincit amor patriæ, laudumque immẽſa cupido.
Quin Decios, Druſoſque procul, ſæuumq; ſecuri
Aſpice Torquatum, & referẽtem ſigna Camillũ.

SERV. QVis procul ille autem] Nunc reddit ad Rom. reges, qui ſeptem fuerunt, Romulus, Numa Põpilius, Tullus Hoſtilius, Ancus Martius, Tarq. Priſcus, Seruius Tullus, Tarquinius Superbus. Mira aũt vtitur phantaſia, vt quaſi oſtendat ſe nõ agnoſcere eum qui de gẽte Romana non fuerat. Romulo. n. mortuo cũ anno ſenatus regnaſſet ꝑ decurias, tędioſum viſũ eſt, & quæſitus eſt rex. Sed cũ in vrbe nullus idoneus eſſet inuentus, orta eſt bona Põpilij fama, qđ eſſet apud Cures ciuitatẽ Sabinorum. Rogatus itaque per legatos accepit imperium, q ferociam populi à bellis ad ſacra cõtulit. *Numa vnde.* Vnde etiã Numa dictus eſt ἀπὸ τῶν νόμων, ab inuentione & conſtitutione legis. Nã proprium nomen Pompilius habuit. Hic ẽt canus fuit à prima ætate, ad quod alludens ait, Incanaq́. menta. [Item ꝑ ſacerdotiũ. Ramis inſignis oliuæ. [Ocia q rumpet patriæ] De hoc Liu. Ferocior Romulus fuit, quã Numæ ſimilis. [Reſides] Ocioſos nimiũ ſedentes. [Deſueta trium.] A conſuetudine triumphãdi diſſueſcentia. [Iactantior Ancus,] Amans populi fauorẽ. hic Oſtiã fecit, Ancus aũt dictus ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος. i. à cubito, quẽ ſcuruũ *Aurarij.* habuiſſe dr̃. [Auris] Fauoribus. Vñ & aurarij dicuntur fautores. *De Tarquinio ſuperbi.* [Vis & Tarquinios reges, animamq́. ſuperbã] Vnus. n. de Tarquinijs fuit ſuperbus. [Vltoris Bruti, faſceſq́. videre receptos?] Vis videre ẽt vltoris Bruti faſces receptos? Hiſtoria aũt hoc habet, Tarquinius ob multa quidem Superbus eſt dictus, ꝑcipue tñ ob hãc cãm, Mandauit aliqñ cuidã ſatelliti vt cuiuſdã oppidi oẽs principes interimeret. Profectus ille grandẽ multitudinem reperit. Qđ cũ ei renunciaſſet deambulanti cũ virga in hortis, detractans ille reſponſionẽ. capita decuſſit papauerum, vt ſatelles, quid fieri vellet, agnoſceret. Huius filius vitiauit nobiliſſimã matronã Lucretiã. Qđ illa dolens, ſe interemit. Tũc eius auunculus Brutus rapto ex eius corpore gladio proceſſit ad populũ, & de hac re concionatus eſt. Quo facto omnibus placuit ne reciperetur rex, q tũc Ardeã expugnabat. Propter quod ſe Tarquinius cum liberis ad Porſennã regem Thuſciæ contulit, & bellũ geſſit grauiſſimum contra populum Ro. tunc duo creati ſunt conſules, Brutus & Tricipitinus pater Lucretię, q & Tarquinius dicebatur, ob quod ſolũ eſt vrbe depulſus, & in eius locũ ſubrogatus eſt Valerius Publicola, quo mortuo item alter ẽ factus, & alter ſimiliter. Qđ cernens tędioſũ eſſe, Virgilius Brutũ ſolũ poſuit, qui annũ ſolus impleuit. Sed Bruti filij amici erant filijs Tarquinij cum quibus cũ inijſſent conſilium, vt eos ꝑ noctem intromitterent, proditi ſunt à ſeruo Vindicio, & à patre interempti ſunt. Ideo ergo vltoris. ſ. & libertatis publicæ, & Lucretiæ pudoris. [Sæuaſq́. ſecures] Quæ ſæuierunt ẽt cõtra liberos [Pulchra pro libertate] Ingenti arte loquitur cõſideratione perſonarũ. Factum enim laudat dicens pulchra pro libertate ꝑſonã vituperat. [Vtcunque ferent ea facta minores.] Etiam ſi laudetis à poſteris non extorquere vim naturæ debet amor patriæ. [Quin Decios] Quinimò Decios reſpice. Hi duo fuerunt, q Mures dicti ſunt, pater & filius. Horũ alter ſe bello Gallico, alter Sãnitico vouit ꝓ republica, cũ terra & mari vniuerſum bello vellent exercitium ꝑdere. [Druſoſq́. procul.] Et hi duo fuerũt. Horum prior vicit Haſdrubalem. Alter eſt filius Iuliæ ſororis Auguſti. [Sæuumq́. ſecuri Aſpice Torquatum.] Hic Gallũ quendam ſingulari certamine ſuperauit, & eius ſibi torquem impoſuit, vnde nomen accepit. Hic ad vrbem pergens ꝑcepit filio vt tãtum *De Torquato.* caſtra tueretur, ille nacta occaſione victoriã conſecutus eſt. Reuerſus poſtea pater, laudauit fortunã populi R. ſed filiũ, vt dicit Liuius, fuſtuario necauit. Ergo ſæuus ſecuri iure occidendi, non ferri genere. Nam ſecuri nõ animaduertit in filium. [Referentẽ ſigna Camillũ.] Brẽno duce, Galli apud Alliã fluuium deletis legionibus euerterũt vrbẽ Romã abſq; Capitolio. pro quo immẽ*De Camillo.* ſam pecuniam acceperunt. Tunc Camillus abſens dictator eſt factus; cum diu eſſet apud Ardeam in exilio propter Vegentanam prædam non equo iure diuiſam, & Gallos iam abeũtes ſecutus eſt, quibus interemptis aurum omne recepit & ſigna. Quod cũ illic appendiſſet. ciuitati nomen dedit. Nam diſaurum dicitur, quod illic aurum penſatum eſt. Poſt hoc tamen factum rediit in exilium. Vnde rogatus, reuerſus eſt.

Quis

ASC. QVIS procul &c.]Viſo Numa Pompilio, qui neq; Romanus, neque de genere Troiano ortus erat, fingit Anchiſes ſe eũ primo aſpectu non agnoſcere, ſed ex corporis honeſta facie, adduci in cognitionem eius. vt ſciat Romanorum regum eſſe vnum. quorum quidem regum, qui ſeptem fuerunt, proſequẽdo, mẽtionem facit, ad cõſules trãſiturus. Donatus aũt hoc loco dicit ſic [Quis procul ille] Multa dat ſigna, vt cognoſcatur in multitudine. Magna aũt laus, vt per modicas vires, ad magnum tendat imperium [Iactatior] Iactat ſe quiſquis plurimum ſibi arrogat. [Popularibus auris] Hi ſunt fautores populi, quos non quærũt ſapientes. [Sæuasq; ſecures] Infelix, quamuis ob cõmodum publicum te laudent, tñ infelix eris propter natos cæſos. [Natosq; pater,] Pueri, nam quiſque cum naſcitur puer eſt. Tanquam aut optimus pater recte conſulit poſteris, eoſq; ſapienter admonet. Hæc ille. Ordo eſt, vt Anchiſes ſecum loquatur, inſpiciendo Numam Pompilium. Aurem, pro ſed. quis, ſupp. eſſe poteſt, ille procul. i. qui procul apparet, exiſtẽs inſignis ramis oliuæ quia pacis amator erat, ſummus, & ferens ſacra, quia etiam ſumme erat religioſus, reſpondet, ego noſco crines, & menta incana. i. multum caneſcentiam. Romani regis. i. quod præ ſe ferunt faciem, & habitum Romani regis. ſ. Numæ, qui fundauit. i. ſtabiliuit, primã. i. præcipuam, & principem in terris, vrbem legib. i. religioſis. miſſus ſup. de Curibus, paruis. i. ciuitate illa parua Sabinorũ. Declinatur aũt, hæ Cures, harũ Curiũ, &c. Et terra paupere. ſ. reſpectu Romani imperij, miſſus, dicit, in imperium magnũ. ſ. Romanũ. cui. ſ. reg. Numę, ſubibit. ſ. ſuccedet, deinde Tullus. ſ. Hoſtilius, q. rumpet ocia patriæ. i. quæ in patriæ inueniet, à Numa conſtituta, & mouebit. i. excitabit, viros reſides. i. ocia deditos, & quaſi ignauos, in arma, & mouebit in arma, agmina. i. milites agmina tum ſcedere ſolitos, deſueta. i. deſuetos. ſ. à tẽpe, quo Numa regnare cœperat triumphis, quia ad eos non peruenitur ſine pugna, iuxta quem ſequitur. Anchus. ſ. Martius, tertius Romanorũ rex, iactantior. i. arrogantior, & gaudens quoque. i. et iã nunc. i. priuſquã in corpus veneris, auris popularibus. i. aſſentationib. & applauſibus ac fauoribus populi. Per hoc aũt qđ dicit, Nunc quoque iam, &c. innuit illud Propertianum, Naturæ ſequitur ſemina quiſque ſuæ, quaſi et priuſquam naſceretur ad hoc inclinatus fuerit eius animus. Vis videre, &. i. etiam, Tarquinios. ſ. Priſcũ, & Superbum reges. ſ. Romanos, & animã ſuperbam. i. nobilem, & ſupereminẽtem Bruti vltoris. i. ſuperbiæ Tarquiniorũ, & violatoris Lucretiæ, & vis videre faſces, quos. ſ. lictores, ferebant ante conſules Romanos, qui faſces erat virgarũ, in quibus ſecuris incluſa erat, quibus ſignificabant ſe hře ius in corpus, & ſanguinẽ flagellandi, & occidẽdi, receptos. ſ. de Hetruſcis, à Ro. principibus. Hic. ſ. Brutus, accipiet primus imperiũ conſulis. i. conſulare, & accipiet primus ſecures ſæuas. i. quibus in filios ſuos ſæue vſus eſt, & ipſe pater vocabit natos. i. filios, mouentes noua bella. i. inteſtina, & contra patrem, ad pœnam. i. punitionem, pro pulchra libertate, vt ſ. ſeruet pulchrã libertatẽ, quã tyranni, quibus filij eius conſenſerunt, inuadere tẽtabant. vocabit, dicit, exñs infelix. i. male fortunatus, vtcunque. i. qualitercunque minores. i. poſteri eius, ferent. i. accipient & patientur ea fata. i. facta, fatis volentibus ꝑpetrata. hoc eſt. ſiue laudabunt, ſiue vituperabũt, cũ futuri ſint, qui vnũ prĩcipẽ malint, quãplures ſuſferre Præterea cum multis. Videatur indecorum eſſe patri. et ꝑ libertate, tãtã ſæuitiã in liberos ſuos exercere, ſed amor patriæ, & imenſa cupido laudũ vincet. ſ. tumores populi. Quin. i. quin et, aſpice Decios. ſ. patrẽ, & filiũ ꝑ rep. deuotos, & Druſos. ſ. Liuiũ Druſum, & Druſũ, Tiberij iperatoris fratrẽ, de quib. Suet. in vita Tyberij meminit, ꝑcul. i. de lõge, quaſi inferioris ſint meriti, q̃ Auguſtus, aut procul ſtãtes & aſpice Torquatũ ſ. Mãliũ, ſæuũ ſecuri, qua. ſ. in filiũ animaduertit, dicẽs ſe malle filio carere, q̃ patriã diſciplina militari. & Camillũ referentẽ ſigna. i. inſignia armorũ, q vexilla vocãtur, q retulit à Gallis ablata (vt Seru. recitat) dñt. præterea Camillu triũphaſſe de Veijs opulẽtiſſima Hetruſcorũ vrbe, & accuſatũ poſtea exiliũ ſubijſſe, indeq. reuocatũ patriã liberaſſe. qđ tñ Sueton. in vita Tyberij, dicit, nõ ꝑ Camillũ, ſed ꝑ quendã de genere Claudiorũ & progenie ipſius Tyberij effectũ. In enarratione autẽ omniũ illorum mira vtitur arte Poeta. Nã Numã (vt dixi) fingit ſe ñ cognoſcere primo aſpectu, eo ꝙ externus eſſet. Ancũ aũt Martiũ, quia filius mercatoris ex filia Numæ erat, iactãtiæ damnat. Seruij Tulli, quia filius ſeruæ erat, nõ meminit. Quia vero Tarquiniorũ & Bruti, triſtis eſt fortuna, quærit an eos quoq; videre velit? q. d. parum delectaturos.

VARIA LECT. REGIS Romani.] Multa quidem vete. exempl. Rom. regis, legunt, [Primus qui legibus vrbẽ Fundauit.] In pleriſque libris antiquis, Primam legitur. In Mediceo, Primum eſt. [Et iã deſueta triũphis Agmina,] Totũ hoc in Romano lib. longe diuerſa lectione hř. Et magnũ deinde triumphũ Agmina. [Vis & Tarq. reges.] in lib. antiq. Torquinios, quadriſſyllabũ legitur. [Infelix vtcunq; ferẽt ea fata minores.] In antiq. oĩbus exempl. quotquot hře potui, Ea facta ſub voce participij ſcriptum aĩaduerti.

COEL. RHOD. SENE cauſa Caſſiodorus putat inde duci, quoniam cui primo cognomentum id impoſitum, canus ſit natus, ſicuti de Numa Pompilio lectum eſt. Ad quod alluſiſſe Virgilium credunt:

Agnoſce crines incanaque menta
Regis Romani.

Quinct. aũ Tyrrhenum, à quo Tyrrhenia nuncupata ab ineunte pueritia incanuiſſe, traditur tabulis, ſed ad egregiam indolem id Strabo referendum putat.

Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Cõcordes animæ nũc, & dum nocte premuntur,
Heu quantum inter ſe bellum, ſi lumina vitæ
Attingerint, quantas acies, ſtragemq. ciebunt,
Aggeribus ſocer Alpinis, atque arce Monœci
Deſcendens, gener aduerſis inſtructus Eois.
Ne pueri, ne tanta animis aſſueſcite bella,
Neu patriç validas in viſceras vertite vires:
Tuq. prior, tu parce genus qui ducis olympo:
Proijce tela manu ſanguis meus.
Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum cæſis inſignis Achiuis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniaſque mycenas,
Ipſumq. Aeacidem, genus armipotentis Achilli,
Vltus auos Troiæ, templa & temerata Mineruç.
Quis te magno Cato tacitũ, aut te Coſſe relinquat?
Quis Gracchi genus? aut geminos, duo fulmina (belli,
Scipiadas, cladẽ Libyæ: paruoq. potentẽ
Fabricium: vel te ſulco Serrane ſerentem?
Quo feſſum rapitis Fabij: tu maximus ille es,
Vnus, qui nobis cunctando reſtitues rem.

SERV. FVlgere] Ab eo quo eſt fulgo fulgis. [Et dũ nocte premuntur] Bene alluſit. Nam cõcordiã in humilitate tenuerũt, cũ nobilitate vero ĩ bella venerũt. [Aggerib. ſocer Alpinis,] A munitionis Alpium. [Hęc. n. Italię murorũ exhibẽt vicẽ. Socer vero q a Põpeius habuit Iuliã fil à Cæſaris, q in partu periit. Vñ et iſti inter ſe facile dimicare potuerũt. [Arce Monęci] De Liguria vbi eſt portus Monęci Herculis. Dictus aũt μόνοικος, vel ꝙ pulſis oĩbus illic ſolus habitauit, vel ꝙ in eius tẽplo nunq̃ aliquis deorum ſimul colitur, ſicut in Iouis, Minerua, & Iuno in Veneris. Cupido. [Aduerſis inſtructus Eois] Oriẽtis. n. auxilijs eſt vſus. [Aſſueſcite bella.] Mire dictũ. Ab ipſis enim quaſi conſuetudinẽ fecit populus R. bellorum ciuilium. Septies enim geſta ſunt à Cæſare contra Põpeium in Theſſalia. Item contra eius filium magnum in Hiſpania. Item contra Iubam & Catonem in Africa. Mortuo Cæſare ab Auguſto contra Caſſium & Brutũ in Philippis ciuitate Theſſaliæ. Contra Lucium Antoniũ in Peruſia Tuſciæ ciuitate. Contra Sex. Põpeium ĩ Sicilia. Antonium & Cleopatrã in Epiro. [Tuq; prior] Tu parce Cęſari dicit, quem clementẽ circa Põpeianos legimus, cui vult tunc hoc eſſe mãdatum. [Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho] Magnum ſignificat. [Ipſumque Aeaciden] Neceſſe eſt vt ille ſubaudiamus. Pyrrhũ enim quẽ Aeacidẽ dicit, Curius & Fabricius vincerunt ferentẽ Tarẽtinis Auxiliũ. Hic poſtea fuit in Græciã, & illic eſt occiſus in templo. Argos vero & Mycenas alij vicerunt. [Vltus auos. Aut hic diſtinguendum, vt ſit, Troiæ Mineruæ, ꝑ Troianę principale pro datiuo. Aut certe auos Troiæ, non quos Troia habuit auos, ſed q de Troia fuerunt. i. auos Troianorũ. [Magne Cato] Cenſorinum dicit, q ſcripſit hiſtorias, multa et bella confecit. Nam Vticenſem præſente Auguſto, contra quem pater eius

eius & dimicauit,& Anticatones ſcripſit , laudare non poterat, Supra aũt Mineruæ templa temerata per ſtuprum Caſſandræ dicit.[Coſſæ relinquat?]Coſſus tribunus militaris fuit . Hic Lartẽ Tolumnium à loco dictum,occidit,& opima ſpolia reuocauit. Erit autẽ nominatiuus hic Lar huius Lartis. [Quis Gracchi genus?]Gracchos ſeditioſos conſtat fuiſſe,nobiles tñ genere.Nanque per Corneliam nepotes Scipionis Africani fuerũt.vnde Iuuen.ad eam:Tolle tuũ precor Annibalem:Ergo Scipiones dicit per Gracchi genus.Duo autem fuerunt,maior Africanus , Aemilianus minor,qui obſidione Carthahinis ab Italia reuocauit Annibalem.[Scipiadas]Hi gemini fratres fuerunt,qui cum fortiſſima dimicarent in Hiſpania apud Carthaginem nouam,quæ Spartaria dicitur,inſidijs interempti ſunt.[Cladem Libyæ:] Scipiones.[Fabricium?]Paupertate glorioſum eſt.Hic eſt qui reſpõdit legatis.Samnitum aurum ſibi offerentibus , Romanos non aurum habere velle,ſed aurum habẽtibus imperare.[Serrane ſerentem?]Attilius quidam ſenator fuit,qui cum agrum coleret , euocatus propter virtutem meruit dictaturam.Serranus autẽ,à ſerendo dictus eſt.[Quo feſſum rapitis Fabij ?] Cur me ò Fabij feſſum ad veſtrã trahitis narrationem?Aut certe,feſſum , triſtẽ: vt,Ter feſſus valle reſedit.ſ.propter eorũ mortẽ.Nã trecenti ſex fuerunt de vna familia,qui coniurati cum ſeruis , & clientibus ſuis contra Veientes dimicarunt,& inſidijs apud Cremeram fluuium interempti ſunt. Vnus tãtum ſuperfuit Fabius Maximus , qui ꝑꝑ tenerã adhuc pueritiam in ciuitate remanſerat . Hic poſtea cum Annibalis impetum ferre non poſſet , mora cũ eluſit, & ad Campaniam traxit. Vbi delicijs,eius virtus obtorpuit. Ille eſt de quo ait Ennius,Vnus qui nobis cunctando reſtituit rem. Sciens enim Virgilius quaſi pro exemplo hunc verſum poſuit.

ASC. ILLAE autem,paribus &c.]Recenſet paucis ceteram progeniem ſuam,& in primis Iulij Cæſaris , atque Pompeij magni meminit.De quibus Don.ſic dicit.[Vltus auos Troiæ]Vehemẽter refixit animum filij,interitum Græciæ,& vltionẽ Troiæ promittens.Hæc ille.Ordo aũt eſt.Aũt,pro ſed,illæ animæ concordes nunc.i.apud inferos,& dum premũtur nocte,q.d. dum erũt in humili fortuna,ſed poſtea,neque Pompeius parem,neque Cęſar maiorem pati potuit,quas tu cernis,fulgere(à fulgo,pro fulgeo).i.reſplendere,armis paribus,aut æque potentibus fere, aut quia bella inteſtina fouerunt ſimilibus,vnde Lucanus in principio:Signa pares aquilas,& pila minantia pilis.Cæſar tamen, Gallo milite fere vſus eſt.Pompeius Orientali origo belli inter eos erat,quia dum Cæſar Galliam X.annos tenuiſſet,petijt conſulatum,quem Pompeius,& Cato,reliquiq. æmuli eius denegabãt, donec arma deponeret,quæ depõnere nouit,tantiſper dũ inimicos in armis videret.Heu,dolentis eſt interiectio,quantum bellum ciebunt.i concitabũnt inter ſe. Et quantas acies , & quantã ſtragem,q.d.maximam,quia(reuera)cum ante bella ciuilia eſſent recenſita ccc.millia ciuium Romanorum,poſtea extare,inuenta ſunt tñ cl.millia,dubitare aũt ſe finxit,an ad lucem peruẽturi ſint,vt de futuris,quæ incerta ſunt,nõ de præteritis loqui videatur:aut,vt quodãmodo deſiderare videatur , vt apud inferos maneant,ne tantã ſtragẽm edant,ciebunt ergo,inquit,ſi attigerint lumina vitæ.i.auram vitalem,aut regionem viuorũ,aut ad plenam ætatem,dum.ſ.in lumine ſunt viri.Ciebunt,dicit,per ꝓlepſim:ſocer.ſ. Iulius, cuius filiam Iuliam , Pompeius duxerat , ſup.ciebit, deſcendens aggeribus Alpinis.i.à Gallis per Alpeis & arce Monœci.i.à Liguria,vbi Hercules Monœcos.i.ſolus , colitur, vbi.ſ. (vt dicit Diod.Siculus de Herculis laborib. loquens) Hercules contra Ligures à Ioue auxilium imperauit, nã lapidibus pluit.& ita ſolus ibi manſit,vnde vr̃ dictus a μόνος, quod eſt ſolus,& οἰκῶ , quod eſt habito,quaſi ſolus ibi habitans , aut μόνοικος dicitur,quia ſolus ibi colitur.& gener.ſ.Pompeius,ſup. ciebit,inſtructus eois.i.orientalibus,aduerſis.i.ex aduerſo veniẽtibus,quia Galli ad Occidentem vergunt.O pueri, q.d. familiæ meæ filij,ne aſſueſcite(bis autem ad affectionem ponit,)ne.i.ne aſſueſcatis,animis.ſ.veſtris tanta bella,quanta.ſ. geſſuri eritis ſi animũ non repreſſeritis,neu.i.ne ve,vertite,pro vertatis,validas vires patriæ,quia eo creuit Romanum imperium,vt iam magnitudine laboraret ſua, in viſcera.i.in conciueis, per bella inteſtina. Et tu.ſ.Cæſar,prior.i.qui prior in lucẽ vẽturus es,aut q prior appares,qui ducis genus olympo.i. Ioue,rectore olympi, parce .i.abſtine à bello,& ò ſanguis meus.i.qui de ſanguine meo oriturus es(vt ſit vocatiuus antiquus)aut,tu exiſtens , ſup. ſanguis meus,proijce manu.i.iace procul è manu,tela.ſ.hoſtilia. Ille. ſ. Lucius Numius , victor.i.voti compos . & hoſtium expugnator,aget currum.ſ.triumphalem,Achiuis.ſ.populis in Peloponneſſo,cæſis.i.occiſis,& Corintho.i.ciuitate illa opulentiſſima in Peloponneſſo,quæ nunc Morea dicitur,triumphata.i. in triumphum ducta,aut cum triũpho deuicta,aget , dicit, ad Capitolia alta.i.arcem Romanam,in qua Iuppiter colebatur.Ille.i.alius.ſ. Q.Metellus , Macedonicus deuicta Macedonia agnominatus, eruet.i.funditus euertet,& delebit Argos.i. oppidum illud Argiuorum , & Mycenas Agamemnonias. i. Agamemnonis patriã. In conſolationem ergo Aeneæ, memorat victoriam illorum à quibus Troia victa erat,que,pro &, ille,ſup.alius, videlicet Curius,& Fabricius, vicet.ſup.ipſum Aeacidẽ.i.Aeaci nepotẽ.ſ.Pyrrhũ,Epirotarũ regẽ,nõ Achillis filiũ,ſed alludit ad nomen,quia (reuera)de vno genere erant, genus.i. qui eſt de genere Achilli , pro Achillis, armipotẽtis. Laudat nũc Achillẽ , vt maior ſit gloria q eius genus vincet. Eruet,dicit,aut vincet, vltus.i.vlciſcẽs, auos Troiæ.i.maiores ſuos Troianos , & templa Mineruæ temerata.ſ.a Græcis.i. ꝓphanata,quia vero de ea vltionẽ in id tp̃s diſtulerit.Quis,ò magne Cato,quia fuit optimus orator , optimus ſenator,optimus ĩperator , optimus paterfamilias,vt dicit Plin. Nam videtur de maiore loqui . Aut ò Coſſe , quis relinquat.i.relinquere velit te tacitum.i. tacẽdo de te,q.d.nemo. Nã Aulus Cor.Coſſus,vir inſignis, ſ̃m aliquos , tribunus militum , ſ̃m alios,cõſul,vt dicit Liu.lib.4.Ioui Feretrio opima ſpolia retulit. Quis relinquat genus Gracchi.ſ.Scipiones , aut geminos Scipiadas.i.ipſos duos Scipiones , qui præter ceteros inſignes fuerunt , & ambo , Africani dicti , appoſitorie, duo fulmina belli,& cladem Libyę,in qua.ſ.Carthaginem deuicęrunt.& quis relinquat Tacitum Fabricium , victorẽ.ſ.Samnitium . potentẽ, paruo,q a paucis cõtẽtus,cũ auro vinci nõ poſſet, vicit auri poſſeſſores.vel ò Serane.ſ. Attili,aut Quinti,Cincinate,quis, ſup. relinquat Tacitũ,te ſerentẽ ſulco.ſ.cũ dictaturã te induerat vxor , q.d,merito nemo.O Fabij,quo rapitis.i. trahitis , me feſſum.dũ .ſ.vos inſpicere volens,inſequor,vt merita veſtra agnoſcantur.ſ. Fabi maxime;es,ſup.ille maximus,qui vnus.i.ſolus, reſtituis nobis.i.generi,noſtro populo.ſ.Romano,rem.ſ.publicam,cunctando.i.morã trahendo.& ſic Annibalẽ illudẽdo,vt recitat Seruius.

VARIA LECT. NVNC, & dum nocte premuntur] In antiquis libris legere eſt,premeretur.Quo feſſum rapitis Fabij?]In Ro.lib.Quo greſſum rapitis,habetur.[Cunctando reſtituis rem] In Romano, in Mediceo,& alijs quibuſdam antiquis exemplaribus , Reſtitues , futuro tempore poſitum eſt,quod non diſplicet.

Excudent alij ſpirantia mollius æra:
Credo equidẽ:viuos ducent de marmore vultus:
Orabunt cauſas melius,cœlique meatus
Deſcribent radio,& ſurgentia ſidera dicent.
Tu regere imperio populos Romane memento,
(Hę tibi erunt artes)pacique imponere morem,
Parcere ſubiectis,& debellare ſuperbos.
POE.Sic pater Anchiſes,atq; hęc mirantib.addit.
ANC.Aſpice, vt inſignis ſpolijs Marcellus opimis
Ingreditur,victorque viros ſupereminet omnes.
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Siſtet eques,ſternet Pęnos,Gallumque rebellem:
Tertiaque arma patri ſuſpendet capta Quirino,

SERV. EXcudẽt]Alij excudẽdo efficiẽt, & eſt rhetoricus locus[Spirãtia]Animata.Horat.Et molles imitatur ęre capillo. [Viuos vultus] Hoc eſt qđ dixit Spirãtia. Et ꝑ æs,Corinthios indicat, per marmor,Parios. ꝑ actionem cauſarũ,Athenienſes, ꝑ Aſtronomiam,Aegyptios, & Chaldæos.[Pacis morẽ]Leges pacis. [Spolijs Marcellus opimis]hic Gallos, & Pęnos eqſtri certamine ſuperauit, Viridomarum et Gallorũ ducẽ manu propria interemit , & opima retulit ſpolia, q̃ dux detraxerat duci, ſicut Coſſus Larti Tolumnio.[Supereminet oẽs] Virtutis. ſ. gñe . [Rẽ Romanam] Statũ reip. Turbante tumultu] Ideo tumultu,q a res in Italia geritur.[Siſtet]Confirmabit,corroborabit . [Tertiaq; arma pr̃i] Capta hic tertia, optima ſpolia ſuſpẽdet patri.i. Ioui. [Capta Quirino] Qualia & Quirinus ceperat.i.Romulus de Acrone rege Ceninẽſiũ, & ea Ioui ſuſpenderat.Poſſumus,& qđ eſt melius, ſ̃m legem Numæ hunc locũ accipere, q̃ ꝑcepit prima opima ſpolia Ioui Fe-

retrio debere ſuſpēdi. qđ iā Romulus fecerat. Scđa Marci, quod Coſſus fecit. Tertia Quirino, qđ fecit Marcellus. Quirinus autē eſt Mars, q́ præeſt paci, & intra ciuitatē colitur. Nā belli Mars extra ciuitate templū habuit. Ergo aut ſuſpendet patri. i. Ioui, aut ſuſpendet patri Quirino. Varie de hoc loco tractant commentatores, Numæ legis immemores. cuius facit mentionē & Liuius.

ASC. EXCVDENT alij, &c. [In cōmendationem Romanorū cōparat eos ceteris, docens illos, quidē priuatis rebus plus cōtuliſſe, Romanos vero reip. Quod & M. Tullius Cic. in principio Tuſculanarū fatetur, dicens. Doctrina, Græcia, nos, & omni literarū genere ſuperabat, in quo erat facile, vincere non repugnantes. Nā mores, & inſtituta vitæ, resq. domeſticas, ac familiares, nos ꝑfecto, & melius tuemur, & lautius. Rē vero publicā nr̄i maiores certe melioribus tēperarūt & legib. & inſtitutis. hæc ille. Vñ & Plutar. plures viros egregios in rep. Romana, q̄ in ceteris cunctis reperit. Et Liu. in prima ꝑfatione. Ceterum, inquit, aut me amor ſuſcepti negocij fallit, aut nulla vnq̄ reſp. nec maior, nec ſanctior, nec bonis exēplis ditior fuit. Paucisſima ad hūc locum citantur Donati verba. ea aūt ſunt. [Atque hæc mirātibus addit] Tranſitus quidam, ne vna, & continua narratio, tædioſa ſit. hinc n. generib. varietas naſcitur, & quaſi noua initia aliarū narrationū fiūt. Hæc ille. Ordo aūt eſt. Alij, vt Corīthij, excudēt. i. excudendo effingēt, mollius. i. dulcius & magis ad viuum: æra. i. ſigna ærea: ſpirantia. i. quaſi ſpirātia. & ſpiritū hēe apparentia, equidem. i. ego certe credo, quod. ſ. ſucceſſu tp̄is, ducēt vultus viuos de marmore. alij, ſup. orabunt cās, melius, vt Athenienſes, &. ſup. alij, vt Chaldæi & Aſſyrij, deſcribēt radio. i. virga, qua in puluere deſcribitur, mēſura atq; ſitus, rerū locorumq́. cœtū, & dicēt ſigna ſurgētia. i. q̄ ſigna, & qñ ſurgant. i. peritiores erūt geometriæ, & aſtronomiæ, tu, ò Romane, memēto regere populos imperio. i. p̄ imperiū. hæ. ſ. ſequētes artes erūt tibi. ſ. p̄cipuę, aut peculiares, īponere paci morē. ſ. ſcire moderari pacē, & parcere ſubiectis. ſ. ſedētibus & debellare ſupbos. i. rebelles, & tyrannidē gaudēres. Sic pater Anchiſes, ſup. locutus eſt. Atq; addit, mirātibus. i. dū Aeneas & Sybylla mirarētur. hæc. ſ. q̇ ſequūtur. Aſpice, vt. i. quemadmodū: Marcellus. ſ. Marcus, de gn̄e Claudiorū, quinquies cōſul, bis dictator. q́ floruit cū Galli Italiā inuaderent, cū quibus cōgreſſus, in Ciſalpina Gallia, ad Padū opima ſpolia retulit, q̄ ter lata ſunt ſemel à Romulo. iterū. à Cornelio Coſ. dum Lartē Tolumniū in bello Veiēti ſpoliauerat, & tertio à Marco hoc Marcello, vt dicit Ser. Aſpice ergo, vt. i. quemadmodū, ipſe Marcellus īgreditur, exiſtēs īſignis ſpolijs opimis. i. principi exercitus, inimicorū detractis, & ipſe victor, ſupereminet oēs viros. Hic eques. i. de ordine equeſtri, ſiſtet. i. trāquillā faciet rē Romanā. & hoc magno tumultu. turbāte. ſ. eā. i. dū magnus erit tumultus, hoſte. ſ. ex ſtēte i ꝓximo hic ſternet Pœnos. i. punicos, & Gallū rebellē, ſed prius Gallū q̄ Pœnos & ſuſpēdet patri Quirino. i. Romulo, ſed Marti pacifico. q́ i vrbe ſtabat. ſicut Mars bellator, q́ Gradiuus dicebat. extra vrbē. tertia arma capta. i. ab hoſtium principe. i. tertia opima ſpolia. Huius aūt Marcelli, nouiſſimo loco meminit, ꝓp Marcellū, Octauiæ filiū, de quo in ſequētibus.

VARIA LECT. PACIQVE imponere morem] In Longob. & quibuſdam alijs lib. veter. Pacis, legitur. [Tertiaq. arma patri ſuſpēdit capta Quir.] Non placet quod in Rom. lib. legitur, Triſtiaque arma.

SERV. EGregium forma iuuenem & fulgentibus armis] Tria ſunt ſcđm Carminiū, pulchritudo, ætas, virtus. Significat aūt Marcellū filiū Octauiæ ſororis Auguſti, quē ſibi Auguſtus adoptauit. Hic decimoſexto anno īcidit in valetudinē, & perijt decimo octauo ī Baiano cū ędilitatē gereret. Huius mortem vehementer ciuitas doluit, nā & affabilis fuit, & Auguſti filius. Ad funeris huius honorē Auguſtus ſexcētos lectos intrare ciuitatem iuſſit. hoc. n. apud maiores glorioſum fuerat. Etiā dabat ꝓ qualitate fortunæ. nam Sylla ſex milia habuit. Igitur cū ingēti pōpa relatus. & ī cāpo Martio eſt ſepultus. Ergo modo ī Auguſti adulationem. quaſi epitaphiō ei dicit. Et conſtat hūc librū rāta pronunciatione Auguſto & Octauiæ eſſe recitatū, vt fletu nimio imperarent ſilentiū, niſi Virgilius finem eſſe dixiſſet, q́ pro hoc ære graui donatus eſt. i. maſſis. Nā ſic & Liuius argentū graue dicit. i. maſſas. [Sed frōs læta parū.] Omē eſt mortis futuræ. Ex cōtrario alibi, Incipe parue puer riſu cognoſcere matrē. [Virū q́ ſic comitatur euntem.] Marcellum, cui ſimilis eſt. [Qui ſtrepitus] Propter ædilitatem. [Inſtar] Similitudo. & eſt nomen quod non recipit præpoſitionem. Ad inſtar enim non dicimus, quod Probus declarat. [Oſtendent terris hunc tantum fata.] Parum illuceſcet, quia mox peribit. [Viſa potens ſuperi.] Cum indignatione dicit, Inuidiſtis & gloriæ Romanæ. & veſtris muneribus. Nam felicitas veſtra ſunt munera. [Propria] Perpetua, vt Propriamque dicabo. [Mauortis campus.] In quo eſt ſepultus. [Funera cum tumulum præterlabere recentum] Propter ſexcentos lectulos. [Intantum ſpe tollet auos.] Eriget generis antiquitatem. Et theoricæ ſpem laudat in puero, quia facta non inuenit. Eſt autem Ciceronis in Dialogo, Fanni. cauſa difficilis laudare puerum. Non, n. res laudāda, ſed ſpes eſt. [Nec Romula quōdā] Pro Romulea. vt, Quos Africa terra Triūphos Diues alit. Quōdā, aūt, poſt & præteriti eſſe & futuri. [Foderet calcaribus armos.] Species pro genere. Eq. armos pro equo poſuit. Non. n. poſſunt armi calcarib, fodi. [Fata aſpera rūpas.] Poſſe aliqua ratione fata diſrumpi, ꝑ tranſitū docet. [Tu Marcellus eris.] Talis, qualis eſt Marcellus. [Purpureos flores] Vt ſæpe diximus, ꝓp ſanguinis ſimilitudinem, quia aut anima, aut animę ſedes eſt. [Nepotis] poſteri. Non. n. re vera nepos fuit. [Inani munere.] Secundum Epicureos, non profuturo. [Sic iſta noſcentes. [Aeris in campis] Colliſionem fecit, Locutus eſt autem ſecundum eos qui putant Elyſium lunarem eſſe circulum.

POE. Atque hic Aeneas (vna nanque ire videbat
Egregium forma iuuenem, & fulgentibus armis:
Sed frons læta parum, & deiecto lumina vultu)
AEN. Quis pater ille virū, qui ſicco mitatur eūtē?
Filius, an ne aliquis magna de ſtirpe nepotum?
Quis ſtrepitus circa comitū: quātū inſtar in ipſo (eſt?
Sed nox atra caput triſti circūuolat vmbra.
POE. Tu pater Anchiſes lacrymis īgreſſꝰ obortis;
ANC. O nate, ingentem luctū ne quære tuorum,
Oſtendent terris hunc tantum fata, neque vltra
Eſſe ſinent. nimium vobis Romana propago
Viſa potens ſuperi, propria hæc ſi dona fuiſſent.
Quantos ille virum magnam Mauortis ad vrbē
Campus aget gemitus, vel quæ Tyberine videbis
Funera, cum tumulum præterlabere recentem.
Nec puer Iliaca quiſque de gente Latinos
In tantum ſpe tollet auos, nec Romula quondā
Vllo ſe tantum tellus iactabit alumno.
Heu pietas heu, priſca fides inuictaque bello
Dextera. non illi quiſquam impune tuliſſet
Obuius armato, ſeu cum pedes iret in hoſtem,
Seu ſpumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu miſerande puer, ſi quà fata aſpera rumpas,
Tu Marcellus eris. manibus date lilia plenis,
Purpureos ſpargam flores, animamq́ue nepotis
His ſaltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. POE. Sic tota paſſim regione vagātur
Aeris in campis latis, atque omnia luſtrant.

ASC. ATQVE hic Aeneas, &c.] Male legeretur: Nanque vna, &c. In gratiā Octauiæ ſororis Auguſti, facit mentionē Marcelli filij eius. quem Auguſtus adoptarat. Is autē 16. ętatis ſuæ anno factus ędilis, apud Baias biennio languit, vnde Mortuus, Romā elatus eſt. Atque ita quod in ceteris fecit Poeta libris commiſerationē citat ex morte eius adoleſcentis. In primo enim meminit mortis Sichæi, & multorum Troianorum. In 2. Creuſæ. In 3. Anchiſæ. In 4. Didonis. In 5. Palinuri. Atque hic Marcelli. Et Paulò poſt. Caietæ. Pro ſingulis autem verſibus, de Marcello ſcriptis dicitur dena ſeſtertia accepiſſe. Donat. autem dicit ſic. [Quis pater ille virum.] Interrogat Aeneas, cum admiretur formam iuuenis, & triſtitiam in fronte eius, qui ſit. [Manibus date lilia plenis.] Affectum dolentis expreſſit, dicendo, Date, cum non eſſent præſto qui darent. [Manibus plenis.] Plena officia ſignificat. [Sic tota paſſim regione vagantur. [Non compleuit

De cōcluſione librorum Aen. quorundam.

compleuit omnia quæ apud inferos agebantur. eſſet.n.vitium, ſi totum vellet ſuo carmine complecti, quia & longum, & impoſſibile. Hæc ille. Ordo aût eſt. Atque Aeneas (nanque pro quia: videbat iuuenem egregium, forma, & armis fulgentibus. ſed frōs, ſup. eius, erat parum læta, & lumina erant, ſup. deiecto vultu.i.in vultu deiecto, & ad terrā inclinato, quod vsciūq; mortis indiciū eſt: ire vna.i.ſimul; cum dicto Marcello, aut ceteris heroibus, hic .i.hoc loco, aut tempore. ait. ſup. ò pater, quis ille virum.i.virorum: præ ſe ferebat enim virilitatem anima, quamuis ad virilem ætatem peruenturus non ſit. aut potius ordo eſt: pater, quis, ſup. eſt ille, qui comitatur ſic: virum eundem.i.ingredientem. cum victoria, & opimis ſpolijs.ſ.M.Marcellum: An ne, ſup. eſt, aliquis filius de egregia ſtirpe nepotum.i. poſterorū noſtrorum, à nobis deſcenſurorum? Quis.i.qualis, q.d. dij boni ꝙ magnus ſtrepitus comitum: eſt, ſup. circa.i.in circuitu eius, aut circa eum, quantū inſtar.i.imaginis, & inſtantiæ virilis eſt, in ipſo? q.d. plurimum. Sed nox atra.i.caligo denſa, circūuolat caput.ſ.eius, triſti vmbra: Anchiſes pater.ſ.Aeneæ, & totius eius progeniei, progenitor ingreſſus, ſup. eſt.i.loqui cępit: tum.i.tunc, & hoc lacrymis obortis.i.præter opinionē ortis, quod ſignū eſt immenſæ pietatis fuiſſe, dum viueret, cum eius adhuc tantam habeat imaginem. O nate, ne quære pro, ne quęras, ingentem luctum tuorum, ſ.minorū, vt Auguſti, & Octauiæ, fata oſtendēt tm̄ terris hunc: nec ſinent eſſe vltra.ſ.in terris: quaſi, eo, mundus dignus non ſit. O ſuperi propago.i. propagatio, & generatio Romana, eſt viſa vobis nimium potens, ſi hæc dona fuiſſent propria.i.perpetua, hoc eſt ſi hic ſuperuiuat, quaſi cū dijs contendere poſſit: & id in egregiam eius laudem dicitur, vnde ſequitur, Quantos gemitus, q.d. maximos, virum.i.virorum, nedū mulierum: ille.ſ.olim notiſſimus cāpus. aget, i.excitabit ad magnam vrbem, Mauortis.i.Martis, hoc eſt Romam à Martis filio cōditam, vel, ò Tyberine.ſ.pater, d eus fluminis Tyberis. quæ funera tu videbis, cum tu prę terlabere recentem tumulum.i.ſepulcrum eius. Nec quiſquam puer de gente Iliaca, tollet.i.eriget: auos Latinos.i. Italicos. in tm̄.i. vſque adeo .ſpe.i.per ſpem de futura gloria. Nec tellus Romula, pro Romulea. hoc eſt Romana, iactabit ſe tm̄ vllo.i.de vllo alumno, quantum.ſ.hoc vno. Heu (dolentis eſt) pietas, & fides priſca.i.antiqua: quæ.ſ.in hoc oſtentabitur, & ex indole deprehendetur, & dextera inuicta bello, quiſq̄ obuius illi armato, nō tuliſſet ſe impune.i.ſine punitione obuium illi armato, ſeu cum iret pedes in hoſtem, ſeu cū foderet calcaribus, armos equi ſpumantis. Heu, ò puer miſerande.i, miſeratione digne: ſi.i.ò, ſi hoc eſt, vtinā rūpas.i. vincas, qua.i.aliqua: ſ.via, aut rōne fata aſpera.i. inimica, quæ præcoce minātur mortē, tu eris Marcellus.ſ. Octauiæ filius, cuius nomē hactenus ſuppreſſit, quia matri id recitaturus, ſciuit eo nomine audito, eam non amplius audituram dare.ſ. vos qui adeſtis, lilia plenis manibus. vt ſup. ſpargā flores purpureos: & ac cumulem animum nepotis, ſaltem his donis & fungar munere inani.i.nihil profuturo defunctis, quia (reuera) pompa funebris, ſolatio eſt viuis, non defunctis: quos preceps, eleemoſynæ, & ſacrificia iuuant, ſi digni ſunt. Ipſi (inquit Poeta) vagantur ſic.i. talia dicendo: paſſim, ſup. in tota regione: in latis campis aeris.i. aerijs. aut ſub lunari globo, aut in colle altiore. in Elyſijs, vbicunque ſint, atque luſtrant.i.circunſpiciunt, & diſquirunt omnia: ergo plura quam executus ſit, aut exequi poſſit Poeta.

VARIA LECT. QVANTVM inſtar in ipſo eſt] In Roma. libro antiq. Eſt, non habetur. [Neque vltra Eſſe ſinent] In pluribus antiq. lib. Nec monoſyllabum eſt. [Nimium vobis Romana propago Viſa potens ſuperi] In Romano libro. Superis, legitur. [In tantum ſpe tollet auos] In Romano libro legitur, Spes.

Quæ poſtquā Anchiſes natum per ſingula duxit,
Incenditq; animum famæ venientis amore:
Exin bella viro memorat, quæ deinde gerenda:
Laurentesq. docet populos, vrbemq. Latini,
Et quo quenque modo fugiatq; feratq; laborem.
Sunt geminæ ſomni portę: quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus vmbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto:
Sed falſa ad cęlum mittunt inſomnia manes.
His vbi tum natum Anchiſes, vnaq. Sibyllam
Proſequitur dictis, portaq; emittit eburna.
Ille viam ſecat ad naues, ſociosq. reuiſit.
Tum ſe ad Caietę recto fert littore portum.
Anchora de prora iacitur, ſtant littore puppes.

SERV. INcenditq; animum] Nam ſupra ait. Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis? [Exin] Deinde. Confert autem in compendium narrationis prolixitatem. Si Terentius propter longum actum ait, Intus deſpōdebitur, intus tranſigetur, ſi q d eſt qđ reſtat. [Sunt geminæ ſomni portæ] Pro ſomniorum. Eſt aût in hoc loco Homerum ſecutus, Hoc tantū differt, quod ille per vtranque portam ſomnia exire dicit, hic vmbras veras per quas ſomnia īdicat vera, & poetice aptus eſt ſenſus. Vult aût intelligi falſa eſſe omnia quæ dixit. Phiſiologia vero hoc habet, Per portam corneam oculi ſignificātur, qui & cornei ſunt coloris, & duriores ceteris membris. nam frigus non ſentiunt: ſicut etiam Cicero ait in libris de deorum natura. Per eburneam vero portam os ſignificatur a dentibus. Et ſcimus quia quæ loquimur, falſa eſſe poſſunt. ea vero quæ videmus, ſine dubio vera ſunt. Ideo Aeneas per eburneam emittitur portam. Eſt & alter ſenſus, Somnum nouimus eum cornu pingi: & qui de ſomnis ſcripſerunt, dicunt ea quę ſecundum fortunam, & perſonæ poſſibilitatem videtur habere effectum, & hęc vicina ſunt cornu. Vnde cornea vera fingitur porta. Ea vero quæ ſupra fortunam ſunt: & habent nimium ornatum. vnaque iactantiam, dicunt falſa eſſe. Vnde eburnea, quaſi ornatior porta fingitur. [Falſa inſomnia] Id eſt ſomnia. [Secat] Tenet. Vnde & ſectas dicimus ab eo quod propoſitum tenent. [Ad Caietæ portum] A perſona poetæ, prolepſis. Nam Caieta non dicebatur.

ASC. QVAE poſtquam Anchiſes, &c.] Quia ergo ſingula recitare non potuit, nec ſi potuiſſet, congruerit, quia bella in Italia gerenda, deſcripturus eſt Poeta. quæ ſi hic narrarentur, gratiam expectationis amitteret poeſis. ideo paucis dicit poeta Aeneam didiciſſe bella in Italia gerenda, & deinde per portam ſomniorum eductum. ſocios viſiſſe. Atque ita facit huius vj. finem innuens omnia hęc, quaſi per ſomnia, viſa, & narrata. De hac autem re dicit Donatus ſic. [Exin bella] Narrauit primo lęta, triſtia pręter miſit, præterquam de Marcello. Deinde docuit, quō quædam ęquo animo ferre poſſet. [Viam ſecat] Quid.n. prius facere debuit, quam ſuos reuiſere; [Recto littore] At qui nullum littus rectū, ſed dicimus, rectā viā agere, qn̄ nihil aliud agimus, niſi iter continuum. & nullo alio actu illud rūpimus. Nam cupida ſuorum mēs, nihil aliud agere debuit. [Caietæ] Ex perſona poetæ loquitur. Nam adhuc non erat Caieta. Hæc ille. Ordo aût eſt: Per quæ ſingula, poſtquā Anchiſes dixit natum.i. filium ſuū Aeneam, & incēdit animum, amore famæ venientis, ipſe memorat i.recitat, exin.i.exinde.i. ex ordine, viro.ſ. Aeneæ, qui ea viriliter geſturus eſt. bella gerēda .ſ.in Italia, & docet populos Laurentes.ſ. ad quos acceſſurus eſt, & vrbē Latini .ſ. regis & quomodo fugiat, ſi.ſ. euitabilis eſt, & ferat.i.toleret, ſi euitari nequit, quenque laborem.i.quamlibet aduerſitatem quę ſi vitari nequit, toleranda eſt (vnde prius in V. Superāda omnis fortuna ferendo eſt) Geminę.i.duę, & forte ęquales portę, ſomni.i. ſomniorum, ſunt ſupple apud inferos, quarum.ſ.portarum, altera fertur.i.dicitur, ſupple eſſe cornea, qua.i.per quam, exitus facilis datur vmbris.i. inſomnijs, & phantaſmatis, ſeu phantaſmatibus veris. altera, ſup. eſt perfecta, nitens elephanto.i.ebore candēti. ſed manes.i.inferi, mittūtur, ſupple per eam, inſomnia falſa.i. ſomnia, & phantaſmata, per aliud repręſentāt quā ſint, vbi.i.quo loco; his.ſ.pręmiſſis, dictis.i.memoratis, Anchiſes proſequitur tū natū & Sibyllā vna.i.pariter, & emittit, ſup. eos, porta eburna.ſ. ꝑ quā falſa emittunt inſomnia (vt ſignificet hęc omnia eſſe ſomnia, nec rē (reuera) geſtā, ſed poetice excogitatā de qua vide Ser. Ille ſecat.i.tenet, aut carpit viā, ad naues.ſ.ſuas, & reuiſit ſocios ſcilicet quos illic in littore dereliquerat, & ipſe fert tum.i.tunc, continuo ſe ad portum Caietę.i.qui paulo poſt dictus eſt portus Caietæ, ſed nondum ſic appellabatur, vnde eſt prolepſis ex perſona poetæ, & ita minus vitioſa, fert (dico) ſe littore recto.i.ꝑ littus, recta via, ꝓgrediēdo, licet littus ipſum, qua parte aquis alluit, rectū nō ſit, niſi forte in ea parte, qua à Cumis, Caietā appellitur. Anchora iacitur.ſ.à ſocijs, nam intelligitur cum ſocijs receptis nauigaſſe, de prora.i.priore parte nauis obuerſæ, & puppes.i.poſteriores partes. ſtant littore, id eſt ad littus applicitæ.

VARIA LECT. HIS vbi tum natum] In Romano libro, & aliq. alijs veter. legere eſt, His ibi tum.

ASCENSIVS.

SEPTIMVS Aeneam reddit, &c.] In ſequentibus ſex libris imitatur Poeta Homerum in Iliade. nam vterque bella pertractat quo circa ferè ad tragicum aſſurgit ſtyllu, vnde dicturus eſt, Maius opus moueo; Et quia Homerus in Odyſſea, à triſti principio errorum Vlyſſis, ad lætum reuerſionis eius in patriam (quod comœdiarum eſt, & tragędiarum) perducit exitum, dicit Donatus ſuper Terentium ipſum, & comędiarum & tragediarum auctorem. Sed priuſquam ad explanationem perueniam, declarabo argumenta, quæ præmiſſa oſtendi. Monoſtichi. Ordo eſt, Septimus, ſcilicet Aeneidos liber reddit Aeneam aruis, ſcilicet Laurentibus: fatalibus, id eſt ad quæ fatis peruenerat. Nã licet ad Miſenum, & Caietam peruenerat, nondum attigerat arua fatalia, vnde i III. dixerat Helenus, Italiæ pars illa procul quam pandit Apollo. Maioris argumenti Explanatio talis eſt: Aeneas, ſupple ſepelit hic: quoque, id eſt etiam: Caietam, ſcilicet nutricem ſuam (quia prius, Miſenum ſepeliuerat) ipſe profectus, tum, ſcilicet poſtea, peracta ſepultura. deinde, id eſt ab eo loco, venit Laurentum ad regna, ſcilicet Latini, & cognouit verbis Iuli. i. Aſcanij filij ſui, nam En etiam, menſas conſumimus, inquit Iulus. hãc terram fatalem id eſt fataliter promiſſam. nam ipſe Iulus (vt dixi) inquit, en nos veſcimur menſis. i. orbibus, ſeu quadris ex pane factis, (alij, menſas, legere volunt) quam rem futuram dixerat in III. Harphyia Celeno. Ipſe mittit centum oratores. i. caduceatores: ad regem Latinum lætum conſorte. i. quia filiæ conſortem inuenerat. (vnde tandem, lætus ait. Dij veſtra incepta ſecundent. Sũt tamen qui legunt, Mittit lectos tum ſorte. Sunt & alij, qui, Mittunt lęti tum ſorte. vt ſit Troiani læti, ſorte mittunt ad regẽ Latinum. ſed verius legetur, Lætum cõſorte) petẽtes. i. petituros, hoc eſt vt peterent, veniam. i. gratiam aut beneficium terrę inhabitãdę, & pacem. i. fędus, & amicitiã, qui. ſ. rex Latinus, pactus, ſup. eſt, cum pace. i. vltra conditionem pacis inire, etiam connubia natæ. i. filiæ ſuæ Lauiniæ, Alecto, furia illa infernalis, diſſipat ſorte, hoc. ſ. pactũ, mirã. i. propter iram Iunonis. Et, ſup. vtrique populi cõcurrũt ferro. (ſunt tamẽ alij qui pro Ferro, legendum eſſe cẽſeant, Dictis. ſed hoc inuenuſte eſt) quamuis fata pia repugnent. Cauſa belli fuit, ceruus violatus vulnere, gentes ſociæ. i. aſſociatæ, parãt arma, & iuuentus. ſ. Italica fremit. i. cum fremit expoſcit arma.

IN VII. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Septimus Aeneam reddit fatalibus aruis.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Hic quoque Caietam ſepelit: tum deinde profectus
Laurentum venit: hanc verbis cognouit Iuli
Fatalem terram: menſis en veſcimur, inquit,
Centum oratores veniam, pacemq́, petentes
Ad regem mittit lætum conſorte Latinum.
Qui cum pace etiam natæ connubia pactus.
Hoc ſorte Alecto Iunonis diſſipat ira.
Concurrunt ferro, quamuis, pia fata repugnent.
Belli cauſa fuit violatus vulnere ceruus.
Tum gentes ſociæ arma parant: fremit arma iuuentus.

ALIVD IN EVNDEM

Tandem deueniunt Laurentia Troes in arua
Et pace accepta læti noua mœnia condunt
Nocte ſatam Iuno furiam euocat: illa Latinos
Inter & Aeneadas bellum ſerit, & ciet arma
Protinus auxilijs terra inſtruit Italia Turnum.

PVB. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS, LIBER SEPTIMVS.

TV quoque littoribus noſtris Aeneia nutrix
Aeternam moriens famam Caieta dediſti:
Et nunc ſeruat honos ſedem tuus, oſſaq́. nomen
Heſperia in magna, ſi qua eſt ea gloria ſignat,
At pius exequiis Aeneas rite ſolutis,
Aggere compoſito tumuli poſtquã alta quierũt
Aequora, tendit iter velis, portumq́. relinquit.

SERV. TV quoque littoribus noſtris Aeneia nutrix] Vt. & in principio diximus, in duas partes hoc opus diuiſum eſt. Nam primi ſex ad imaginem Odyſſeæ dicti ſunt, quos perſonarum, & allocutionum varietate conſtat eſſe grauiores. Hi autem ſex ad imaginẽ Iliadis dicti ſunt, qui in negocijs validiores ſunt. Nã & ipſe h. d. Maius opus moueo. & re vera tragicum opus eſt, vbi tm̃ bella tractantur. [Tu quoque] Sicut Miſenus, Palinurus etiã. [Noſtris] Italicis, vt. Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris. vt Donatus ait, nauigabilibus. [Aeneia nutrix] Hãc alij Aenee, alij Creuſę, alij Aſcanij nutricem volunt. Lectum tñ eſt in Philologis in hoc loco claſſem Troianorum caſu concrematam. Vnde Caieta dicta eſt ἀπὸ τοῦ καίειν. Seruat, tenet, poſſidet, vt Seruantem ripas, alta non vidit in herba. [Heſperia in magna] Propter Hiſpanię diſcretionem. [Si qua eſt ea gloria] Secundum Epicureos. Bene autem intereſt funeri poſtquam ab inferis redijt: ſicut interſuit anteq̃ deſcenderet, vt medium actum oſtẽderet. [Quierunt] Hebrus, Quierant. legit. [Tendit iter velis] Quia prout vela extenſa fuerint, ita etiã curſus extenditur, in quo nauis eſt iter. Nam ait ſupra. Flecte viã velis. Aliud eſt iter velis tẽdere, aliud p vela iter. Et multi dñr iproprie dictũ, multi nimiũ proprie. Conſtat tamen ſm illud dictum quod ait, Flecte viam velis Quod ſi dicimus. bene procedit, Et tende viam velis, vt in ipſis ratio ſit viæ. [Aſpirant auræ in noctem] Quia vt diximus, temporũ mutatione, vẽtus vel minuitur, vel augeť. [In noctẽ] Aũt, circa noctẽ. Et quoties tẽpus exprimitur, accuſatiuũ regit iſta præpoſitio. [Luna negat] Liptotes, Nam dicit, large pręſtat vt, munera nec ſpno. [Tremulo ſub lumine] Ita. n. mobilitas aquæ facit videri. [Circęæ raduntur littora terræ] Vt diximus ſupra, mons iſte antehac inſula fuit. Paludibus. n. à continenti ſegregabatur, quas excluſit limus de Albanis mõtib. fluẽs. Et dicebatur Acæus ab horrore tranſeũtium, quo homines mutabantur in feras. In hoc ſummo oppidũ fuit, quod & Circæũ dictum, & Circæi. Nã

Aſpirant auræ in noctem: nec candida curſum
Luna negat: ſplendet tremulo ſub lumine põtus.
Proxima Circeæ raduntur littora terræ:
Diues inaceſſos vbi ſolis filia lucos
Aſſiduo reſonat cantu, rectiſq. ſuperbis
Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenueis percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræq. leonum
Vincla recuſantum, & ſera ſub nocte rudentum;
Setigeriq. ſues, atque in præſepibus vrſi
Sæuire, ac formæ magnorum vlulare luporum:
Quos hominũ ex facie dea ſæua potentibꝰ herbis
Induerat Circe in vultus, ac terga ferarum.
Quæ non monſtra pij paterentur talia Troes,
Delati in portus, neu littora dira ſubirent:
Neptunus ventis impleuit vela ſecundis,
Atque fugam dedit, & præter vada feruida vexit.

vtrunq; Liuius dicit [Diues] Non addidit cuius rei, cũ ſoleat, vt. Diues equũ, diues pictai vellis, & auri. [Inacceſſos] Inacceſſibiles. i. inacceſsẽdos. Nã Vlyſſes illuc venit. Ergo inacceſſo, ad quos nullus debebat accedere: vt, Aut illaudati neſcit Buſiridis aras, hoc eſt illaudabilis. Nã ab Iſo crate cõſtat eſſe laudatũ. [Reſonat cantu] Reſonare facit. [Superbis] Nobilibus. ꝑ antiquã oppidi magnitudinem. [Odoratã] Pro odoriferã. Et hoc ideo, quia vſus olei apud maiores nõ fuit præcipue in Italia. [Arguto pectine] Garrulo ſtridulo, ſonãti, vt, Forte ſub arguta conſederat ilice Daphnis. [Percutrens pectine telas] aut manu ꝑcutrẽs, aut ictu pectinis, vt videmus. aut q̃ apud maiores, ſtantes texebãt: vt hodie Linteones videmus. Eſt autẽ Hom. q̃ ait, ἱστὸν ἐποιχωμένην [Gemitus iræq.] Gemitus iraſcentiũ leonũ: ἓν διὰ δυοῖν. [Sera ſub nocte] Quaſi eo tẽpore quo naturali libertate vti conſuerũt. Sub ſera nocte, per noctem ſeram. [Rudentium] Naturaliter ru, longa eſt. Perſius, Fin dor, vt Acardiæ pecuaria rudere dicas. Syſtolem ergo fecit. Ruditus autẽ proprie eſt aſinorũ clamor: vt grunnitus porcorum, ranarum coax: quæ nomina à ſono vocis conſtat eſſe compoſita. [Præſepibus] Caueis vbi aluntur. Non enim ſe vera præſepia

Circe. habent. [Dea ſæua] aut per ſe, aut herbis potentibus ſæua. Circe aũt ideo Solis fingitur filia, quia clariſſima meretrix fuit, & nihil eſt Sole clarius. Hæc libidine ſua, & blandimentis homines in ferinã vitã ab humana deducebat, vt libidini & voluptatibus operam darent. Vnde datus eſt locus fabulæ apertæ. Horat. Sub dña meretrice fuiſſe turpis: & excors. [In vultus, ac terga ferarum] Corrumpebatur in illis ſenſus. Animus nanque idem manebat.

Οἱ δὲ συῶν μὲν ἔχον κεφαλὰς φωνήν τε τρίχας τε
Καὶ δέμας. αὐτὰρ νοῦς ἦν ἔμπεδος, ὡς τὸ πάρος περ.

[Pij paterentur Troes] Ergo impij qui pertulerunt. Impij autem propter occiſa Solis armenta. [Neptunus ventis impleuit vela ſecundis] Phyſice autem locutus eſt. Motu enim aquæ ventus creatur, vt videmus in bombis organorum. [Præter vada feruida] Periculoſa nauigantibus. & eſt Tmeſis.

A S C. TV quoque littoribus noſtris] Vt librorum ſit cõdepẽdentia, atq; ita vnum opus cenſeatur, Arma virumq. canẽs. noluit à plena periodo, qualis eſt ibi, Nunc age qui reges Erato. & c. inchoare, ſed à particula condependentiæ indice dicẽs, Tu quoque, q. d. non ſolum Miſenus, & Palinurus, ſed tu quoque. i. ẽt tu. Deſcribit ergo primo loco, quõ ſepulta Caieta, nutrice Aeneæ, quæ loco nomen dedit, quod & hodie manet, prætervecti Circeas inſulas, deuenerunt in portus fatalis terræ. Per tranſitũ autẽ, deſcribit fabulã. quã Hom. ad longũ proſequitur, quõ. ſ. Vlyſſis ſocij, à Circe, Solis filia, in feras tranſmutati ſint. Don. autẽ dicit hoc loco ſic. [Tu quoque] Viderat apud inferos quã neceſſariũ eſſet defunctis ſepulcrũ. Ergo, vt pius nutrici, illud inſtituit. Meruerat. n. ipſa quia tã piũ religioſum Romani imperij principem prudentẽ, fortemq. virum nutrierit. Tu quoque, repete inde, & & optime coniunge. At pius Aeneas ingenti mole ſepulcrũ imponit, ſuaq. arma viro, remumq. turbamque. Deinde, tẽporis ijs, quæ de inferis narranſ ſequere Tu quoque littoribus noſtris, & c. Tu quoque, quæ admirandæ memoriæ videris, ſupremo officio coniungi meruiſti. [Noſtris] Italis. ergo ibi eſt ſepulta, vbi ipſe cũ ſuis eſſet regnaturus. Honoratur ergo à loco. [Aeternã moriens] argm a cõtrario. nã creuit fama, cũ deberet morte minui. [Nũc] Etiã his tẽporib. quo hæc ſcribuntur. [Si qua eſt ea gloria] Sciebat nihil ſentire mortuos, ſed vt ſatisfaceret religioni. [Vrit odoratã] Vigilãs & voce, & odorato lumine, ad ſe incautos attrahere nitebatur. [Cedrũ] Cedrus tanq̃ oleo madẽs incẽdia. ſemp in ſidijs. & voce nutrit. [Quæ ne mõſtra pij] Propterea debuerũt liberari ab ijs mõſtris, qm̃ pij erãt, neque ſceleratis erãt cõparãdi. Hæc ille. Ordo autẽ eſt. O Caieta, nutrix Aeneia. i. ipſius Aeneæ, tu quoque. i. ẽt tu non ſolum Miſenus, moriens. i. dũ moriebaris & ſepeliebaris illic dediſti, littoribus nr̃is. i. Italicis. q̃a Italus eſt, qui loquitur, famã æternã, & tuus honos ſeruat nunc ſedẽ. i. ſepulcrum tuum, quod tuũ nomẽ inſcriptum habet: & nomẽ. ſ. tuum. ſignat oſſa. ſ. tua, in Heſperia magna. i. Italia, ſi ea gloria eſt qua. i. aliqua (bene dubitat, quia multi cẽſent eã gloriam nihil ad defunctos pertinere, vnde Dio- Diogenes genes interrogatus, vbi vellet ſepeliri, iuſſit, corpus in pratũ efferri. & cum percunctarẽtur, an vellet ipſum feris. & auib. exponi, iuſſit, baculũ apponi, vt ſi poſſit, ſeſe defendat. & cũ dicerent, nullũ in eo ſenſum, quid ergo ad ipſum, inq̃t. ſiue deuoretur, ſiue putreſcat. ſ. vt autẽ Cic. cenſet, de noſtrorum non de nr̃a ſolliciti erimus ſepultura) At Aeneas pius. ſ. in oẽs, tam deos, q̃ mortales, tã viuos quàm defunctos, exequijs. i. officijs funebrib. ſolutis rite. i. iuxta ritũ & aggere tumuli. i. ſepulcri. compoſito. i. accumulato. poſtquã æquora alta. i. profunda. quierũt. i. tranquilla facta ſunt, tẽdit iter velis. i. nauigat tenſis velis, & relinquit portum. ſ. Caietæ. Auræ aſpirãt in noctẽ. i. dũ tẽpus vergit in noctẽ, incipiũt auræ ſpirare, nec luna cãdida negat. i. tegit, curſum. ſ. ſuum, hoc eſt clare lucebat portus ſplẽdet ſub lumine tremulo. i. ſcintillãte, quod tñ de luna quidã negãt. Littora proxima terræ Circeæ. i. q̃ Circe habitabat. radũtur. i. leniter tãgũtur à nauibus Aeneæ, hoc eſt pertrãſit Circeã terrã, vbi. i. in qua terra, filia Solis. ſ. Circe, diues reſonat. i. reſonare facit, cãtu aſſiduo, lucos inacceſſos. i. inacceſſibiles, ad quos nemo accedere deberet, & vrit tectis ſuperbis. i. magnifice extructis. i. magnifico domicilio. (Sũt q̃ legãt. lectis. i. thalamis, aut triclinijs ſuperbis in quibus ſedebat Circe, ſed minus recipiuntur) in lumina nocturna. i. loco olei, quod tũc in Italia in vſu nõ erat: Cedrũ. i. arborẽ illã, ſucci, & reſinæ plenã. odoratã. i. odoriferã, percutiẽs pectine arguto. i. ſubtili, aut ſtriduio, telas tenues. i. ſubtiles, & extenuatas. gemitus & iræ leonũ recuſantũ. i. refutantũ, vincla & rudentẽ, ſub. i. in nocte, ſera. i. tarda. exaudiri, ſup. cœperãt, aut exaudiebantur, hinc. i. ab his lucis Circeæ terræ & ſues. i. porci, ſetigeri. i. magnas ſetas gerẽtes atq; vrſi ſæuire. i. ſæuiebãt, aut ſæuire cœperũt, in præſepibus, & formæ magnorũ luporũ vlulare. i. vlulabãt, aut vlulare cœperũt. Quos. ſ. leones, ſues, vrſos. & lupos. dea ſæua. ſ. Circe. induerat herbis potẽtibus. i. ꝑ herbas potẽtes, in vultus, ac terga ferarũ, ex facie hominũ. i. humana, hoc trãsformauerat eos in formas belluinas. Quæ mõſtra. ne Troes pij paterẽtur talia delati. i. poſtquã delati eſſẽt in portus, neu. i. neue, hoc eſt vel ne, ipſi Troes pij, ſubirẽt. i. ſubintrarẽt, littora dira. i. quæ à dira habitantur venefica, Neptunus. ſ. deus aquarũ, vnde ferè vẽti naſcũtur, quapp etiã. ventorum dr̃ hr̃e præſidiũ. impleuit vela vẽtis ſecũdis. i. proſperis, à tergo ſtantibus, atq; dedit fugã. i. facultatẽ effugiendi, & vexit. ſ. Troas. præter. i. ꝑtranſeũdo, vada feruida. i. periculoſa nauigãtibus, hoc eſt præter freta. De Circe, & Cedro, hæc ſunt ꝑ Lãd. collecta. Diod. Circe, Sicul. ſic ait: Soli duos fuiſſe filios, Aethen, & Perſeũ, & Aethen, Colchorũ: Perſeum vero, Tauricæ regionis regẽ extitiſſe, vtrunq; crudelitate inſignem. Perſeum autem, Hecaten filiam habuiſſe, quæ paternam crudelitatem ſuperauit. nam cum in venatione delectaretur, hoiẽ pro feris, arcu vulnerabat; & venenis peſtiferis operã dans, id inuenit quod, ἀκόνιτον nominãt, in hoſpitibus autẽ venena experiebatur. Demũ cũ patrẽ veneno extinxiſſet, regnum occupauit, & templũ Dianæ, cui hoſpites immolarẽtur, cõdidit. Cõcubuit inde cum Aethe patruo, & ex eo concepit Circen, & Medeã, filias. filiumq. Aegialeum, Circe, & arte materna & ſua induſtria, oẽs mortales in venenis cõparandis ſuperauit, adeoq. oium herbarũ vim cõſpicata eſt, vt nihil inueniendum, poſteris reliquerit. adinuenit, & Pharmacũ quod ad conciliandam beneuolentiam valeret. Nupſit Scytæ Sarmatarum regi, eoq. venenis ſublato regnum occupauit, ex quo tandem ob crudelitatẽ pulſa, inde ad Oceanum. ſm aliquos. ꝓfecta, in inſula deſerta, ibi comitibusq. fugæ ſedes poſuit. Alij dñt, in Italiam deuectam promontoriũ, quod inde Circeum dñt, tenuiſſe. hæc Diod. Quid

vero poetæ de Circe in Italia cõſtituta referant, alibi expreſſum eſt. Hom. aũt ſcribit eam olim inſulam fuiſſe, quam Circe habitabat, in loco edito, circum errabant, & vrſi, & leones, quos illa veneficijs cibo, & potu immixtis, ex hominibus feras fecerat, tñ in homines non ſæuiebant, ſed veluti canes blandiebant. illa ſocios Vlyſſis, in cœna vertit in porcos, pter Eurylocũ, qui fraudem in ædificio eſſe ſuſpicatus, non intrauit, intus texebat Circe tales telas quales deę texũt. & ſuauiſſime canebat. Cedrũ, hęc arbor, nõ ea eſt, q̃ vulgo, Cedrũ appellamus. Illa enim dicimus, citrum: cuius poma maxima ſunt, ſed longe alia duo eius genera: vt Plin. placet, Lycia, & Phęnicia, differũt folio. nam q̃ durum, acutum, & ſpinoſum habet, oxycedros vocatur. Ramoſa, & nodis infeſta, altera odore pſtat. Fructum ferũt, myrti magnitudine, dulcem ſapore. Item maioris Cedri, duo genera, quæ floret, fructum non fert fructifera, non floret, & in ea, antecedentem fructum occupat nouus. Semen eius, cupreſſo ſimile, quidem cedrelatẽ vocãt. Ex hac reſina laudatiſſima, materiæ ipſi æternitas, itaque ſimulacra deorũ ex ipſa factitarunt. Cedrinus erat Apollo Romæ ẽ Seleucia aductus. hæc Plin. Dioſcorides autẽ ait, Cedrus, arbor eſt, vnde fit pix Cedrina, quædam eſt parua, ac ſpinoſa, fructu iunipe rino ſimilis. Alia, maior, fructus eius cypreſſo ſimilis, ſe minor, & Cedrides vocatur. In materia, maximas æternas putant, hebenum, Cypreſſum, & Cedrũ, in tẽplo Dianæ Epheſiæ, quod tota Aſia extruente, quadringentis annis peractum eſt, tectum eſt ex Cedrinis trabibus. Habes de Cedro. Quod autẽ induceat Circem, Cedrum vrere, ab Homero eſt. Ille enim in Odyſſea libro V. de Calypſo, vbi Mercurius à Ioue miſſus, nuncius eſt: πῦρ μὲν ἐπ' ἐσχαρόφιν μέγα καίετο, τηλόσε δ' ὀδμὴ κέδρου τ' εὐκεάτοιο θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὀδώδει δαιομένων. Succo ergo Cedri, illis tẽporibus ad nocturna lumina vtebantur. Ait enim Plinius, Cedri ſuccus quo fieret, diximus: Magni aũt eſt ad lumina vſus, ni capitis dolorẽ inferret. Rectè autẽ meminit de ſucco. Cedri nondum oleo in Italiã naſcente. Refert. n. Feneſtella, regãte Tarquino, nõdum neque in Italia, neq; in Hiſpania, neq; poſtremo in Africa, oleũ fuiſſe, neque illud prætetibo. Nã apud eundẽ Plinium inuenies, Iliacis tpibus nullũ adhuc vnguentũ fuiſſe. Sed nec ẽt thure ſupplicabant: Cedri tñ, & Citri, ſuorũ fruticũ in ſacris, fumo conuolutũ, nidorẽ verius quã odorẽ nouerat. Cantu autem ad ſe homines allicere Circẽ, allectoſque in varias feras cõuertere q̃d aliud habet, niſi quod q̃ voluptuoſę vitę deduntur, hominẽ exuũt. Amittũt. n. rationẽ, qua ſola homines ſumus, & ruunt in varias animi perturbationes, quæ cũ in rationis priuatione, peruenerint, brutorũ, potius quã hominũ dicẽdæ ſũt. Vlyſſes autẽ nõ tranſmutatus à Circe, q̃a ſapiẽs, nõ modo nõ vincitur à voluptate, verũ cauſa eſt, quod ſocij ſui iã mutati, in priſtinã formã redeant, nã & dum rectè agit, exẽplo malis eſt, quo redeant ad meliorem vitam, & ſua doctrina alijs, vt rectè viuant, perſuadere poteſt.

Cedrus.

PORTVMQVE relinquit] Non placet. Reliquit, tẽpore præterito, vt libros plerique veteres habent. Nam & Tendit &, Aſpirant, præſentia ſunt. [Aſſiduo reſonat cantu] in Rom. lib. Adſiduo, per d ſcriptum eſt. [In vultus, ac terga retorquet] Veteres quidam libros, In voltus, & terga, legunt. — VARIA LECT.

Iamq. rubeſcebat radijs mare, & æthere ab alto
Aurora in roſeis fulgebat lutea bigis:
Cum venti poſuere, omniſq. repente reſedit
Flatus, & in lento luctantur marmore tonſæ.
Atque hic Aeneas ingentem ex æquore lucum
Proſpicit. hunc inter fluuio Tyberinus amœno
Vorticibus rapidis, & multa flauus arena
In mare prorumpit. variæ circumq. ſupraq.
Aſſuetæ ripis volucres, & fluminis alueo,
Aethera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter ſocijs, terræq. aduertere proras
Imperat, & lætus fluuio ſuccedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quę tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit ſtatus, aduena claſſem
Cum primum Auſonijs exercitus appulit oris,
Expediam, & primæ reuocabo exordia pugnę.
Tu vatem, tu diua mone. dicam horrida bella:
Dicam acies, actoſq. animis in funera reges,
Tyrrhenamq. manũ, totamq. ſub arma coactam
Heſperiam. maior rerum mihi naſcitur ordo:
Maius opus moueo. rex arma Latinus, & vrbes
Iam ſenior longa placidas in pace regebat.
Hũc Fauno, & nympha genitũ Laurẽte Marica
Accipimus: Fauno Picus pater: iſq. parentem
Te Saturne refert, tu ſanguinis vltimus auctor.
Filius huic fato diuum, proleſq. virilis
Nulla fuit, primaq. oriens erepta iuuenta eſt.
Sola domum, & tantas ſeruabat filia ſedes,
Iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
Multi illam magno è Latio, totaq. petebant
Auſonia. petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus auis, atauiſq. potens: quem regia coniux
Adiungi generum miro properabat amore:
Sed varijs portenta deum terroribus obſtant.

SERV. IN roſeis fulgebat lutea bigis: Lutea eſt crocei coloris, vt, Croceo mutabit vellera luto. Vnde multi iungũt In roſeis. i. non rubicũdis, ne ſit contrarium. Tamẽ ſm Homerũ dictũ eſt, qui interdum ῥοδοδάκτυλον. i. roſei coloris digitos habentem interdum κροκόπεπλον dicit Auroram. i. crocei coloris veſte circundatam. [Cum venti poſuere] Cum ortu diei quieuere. Poſuere n. quieuere eſt, ſicut cõtra Ferre, flare dicimus, vt, Fieret vento mora ne qua ferenti. i. flanti. [Omniſq. repente reſedit flatus] Omnis. i. & qui ripæ eſt, & qui pelagi, qui altanus vocatur. [Tonſæ] Remi dicti à decutiendis fluctibus. ſicut tonſes à tondendis & decutiendis capillis. [Lucũ proſpicit] In quo erat fluminis numen. Diximus. n. nunquã ſine religione eſſe lucũ à Virgilio politũ. [Hunc inter] Per hũc Terentius, Dum rus eo cœpi egomet mecũ inter vias. Eſt aũt crebra Frontonis elocutio. [Amœno] Vmbroſo. ſiluis circundato. [Multa flauus arena] Epitheton proprium. Et ſciendum exitum Tyberini fluminis naturalem nõ eſſe, niſi circa Oſtiam, vbi prima Aeneas caſtra conſtituit. Nã aliter nõ pcedit, q̃d ait, Murorũ in parte ſiniſtra Oppoſuere aciem, nã dextra cingitur amni. Poſtea enim ĩ Laurolauinio caſtra fecit ingentia, quorũ veſtigia adhuc videntur. [Aſſuetæ ripis volucres] Bono compendio vſus eſt. [Aethera mulcebant cantu] Lenibant. Corporalia enim ſunt elementa, vt diximus ſupra. Non enim mulcetur, niſi quod corporale eſt, Supra enim ait, totamq. infuſa per artus. [Nunc age] Hic eſt ſequentis operis initium, Antedicta, n. ex ſuperioribus pendent, Sanè Erato pro Calliope poſuit. [Quæ tempora rerũ] Quia vt diximus ſupra ſm Lucretium tẽpora niſi ex rebus colligãtur, per ſe nulla ſunt. [Latio antiquo] Quia duo ſunt, vetus, & nouũ ſicut & in iure lectũ eſt. [Exordia pugnæ] Certũ interitum. [Actos] Aut collectos, aut re vera compulſos, quod eſt veriſimile, propter illud, Lõga placidas ĩ pace regebat. [Totãq; ſub arma coactã] Collectam. vt, Tityre coge pecus. Totã aũt Hyperbolicos dixit. [Nũc Fauno, & Nympha genitum Laurente Marica Accipimus] Quidã deus eſt Fatuelus, huius vxor eſt Fatua. Idem Faunus, & eadem Fauna. Dicti autẽ ſunt Faunus, & Fauna à vaticinãdo. i. fando, Vnde & fatuos dicimus incõſiderate loquẽtes. Ergo Faunæ, & Fatuę nomẽ quaſi aſperũ fugit poeta, & Maricã dixit vxorẽ fuiſſe Fauni, Eſt autẽ Marica dea littoris Minturnenſium iuxta Lirim fluuiũ. Horat. Et in nãtem Maricæ littoribus tenuiſſe Lirim. Quod ſi voluerimus accipere vxorẽ Fauni Maricã, nõ procedit. Dij. n. Topici. i. locales, ad alias regiones nunq̃ trãſeunt. Sed põt dictũ eſſe p poeticã licentiã, Laurente Marica, cum ſit Minturnenſis. Dicũt alij per Maricã, Venerem intelligi debere, cuius fuit ſacellũ iuxta Maricã, in quo erat ſcriptũ ναὸν τῆς ἀφροδίτης. Sanè Heſiodus Latinũ Circes, & Vlyſſis filiũ dicit, quod & Virg. tangit dicendo, Solis aui ſpecimen. Sed q̃a tpm ratio non procedit, illud accipiendum eſt Iginij, qui ait Latinos plures fuiſſe, vt intelligamus poetã abuti (vt ſolet) nominum ſimilitudine. [Accipimus] Propter varias opiniones hoc adiecit, vt Saluſt. Vrbẽ Romã, ſicut ergo accepi, cõdidere atq; habuere ĩ initio Troiani. [Vltimus

Tonſæ. *Faunus.*

auctor

auctor] Primus, vt ſupremum, ſummum dicimus, Pro ſupreme Iuppiter. [Primaq. oriens erepta iuuenta eſt] Per tranſitum tangitur hiſtoria. Amara enim duos filios voluntate patris Aeneæ ſpondentes, ſororem factione interemit. Vnde & erepta dixit, quaſi per vim. [Fato] Autem dicit voluntate. Nam dij id fantur, quod ſentiunt, non vt homines de quibus lectum eſt, Aliud clauſum in pectore, aliud in lingua promptum habere. [Iam matura viro, iam plenis nubilis annis] Non eſt iteratio, ſed ſecundũ ius dictum, in quo & ex annorum ratione, & ex habitu corporis ætas comprobatur. Primum ergo ad habitum, ſecundum ad annos pertinet. [Latio] Latium pars eſt Auſoniæ. Vnde dixi primo quod minus eſt, ſic intulit, Totaq. Auſonia. [Petit ante alios pulcherrimus] Aut ante alios petit, aut pulcher ante alios. [Miro amore] Noua intemperantia. [Sed varijs] Propter apes, & incendium, & oraculum Fauni. [Portenta] Signa, quæ ſunt media, à portendendo. Nam & bona & mala ſunt Portenta.

ASC. IAMQVE rubeſcebat radijs mare, & æthere ab alto, &c.] Docet quõ proſpera nauigatione, Tyberina intrauit oſtia, ſuccedentes per ſiluam amœnam, & auium concentum. De qua re dicit Donatus ſic. [Iamq; rubeſcebat] Bonis auſpicijs recepti ſunt .ſ. pura luce, & pura aurora, & lenitate venti. Hilaritas autẽ auiũ, populorum lætitiam ſignificabat, eſt ergo ita ingreſſus, vt clemẽta obſequi, & aues venient illi gratulari viderentur. [Variæ circum, ſupraq.] Sex deſcripſit parteis. Nam circũ ſignificat dextrã, & læuam: à tergo, & ante. Item duas, infra, & ſupra. Infra oſtendit, cum dicit, Et fluminis alueo. Supra cum dicit, Aethera mulcebant cantu. [Et lætus fluuio ſuccedit] Propter tot felicia auguria. Hæc ille. Ordo eſt. Iamque .i. & iam, mare rubeſcebat radijs .ſ. ſolaribus, per auram diffuſis, ante ortum ſolis, & aurora lutea .i. lutei coloris, qui eſt ſubrubeus, intermixto .ſ. croceos, fulgebat ab alto æthere, in bigis roſeis .i. roſei coloris, quia aut non niſi dimidium lucis afferunt, luna, & aurora, dñr bigis inuehi, ſol, aũt, quadrigis: cum .i. poſtquam: venti poſuere. ſup. ſe .i. ſedati ſunt, & omnis flatus reſedit repentè, & tonſæ .ſ. palmulæ; hoc eſt, remi: luctãdo .ſ. ſulcando, in marmore .i. mari, marmorei coloris: aut, in faciem marmoris ſtrato. vnde addit, lento .i. quiete refluente. non turbato nec cõmoto, ſeu agitato. Atque Aeneas proſpicit .i. porrò videt: hic .i. in hoc loco, aut hoc tempore, aut potius vtroque. ex æquore .i. æquato mari, lucum .i. ſiluam, quæ non cæditur, ingentem .i. valde magnã: Tyberinus .i. ipſe Tyberis, flauus .i. flaui coloris, vnde prius ab albedine aquarũ, Albula, dictus erat, prorumpit .i. vi exit in mare .ſ. inferum, inter hunc .ſ. lucum, qui vtrinque erat fluuio .i. profluxu, amœno .i. tranquillo (quæ laus eſt, vnde in II. Leni fluit agmine Tybris. nam multum cõmoditatis afferunt fluuij, lente fluentes, cũ reductionẽ nauium facilem præbeant) ſed tamen flauus, vorticibus rapidis, quia in quibuſdã præcipitijs habet vortices .i. gyros & vertigines aquarũ rapidas, & arena multa, quã .ſ. concitant vortices. Volucres varię, aut quia oẽs variæ ſunt in coloribus: vnde alibi, Pictæque volucres, aut quia variarũ ſpecierũ. quæ .ſ. concentũ ex varietate, dulciorẽ reddunt, aſſuetæ ripis, & alueo fluminis, mulcebant æthera cãtu .ſ. ſuo, circum .i. per circuitũ, hoc eſt ante, retro, & vtrinque, & ſupra .i. à parte ſuperiori, q̃a in ramis inſidentes, altiores erãt, & volebãt luco .i. per lucũ. Et ſupp. Aeneas imperat ſocijs, flectare iter, quod in mare flectitur, quia flectendo naues, facimus iter qua volumus. & aduerte terræ .i. ad terrã, proras .i. anteriores partes nauiũ, & ipſe lætus, quod ſignũ erat boni ominis. nã vbique in Italiã profecturi, læti inducuntur ſocij: vt, Vix è conſpectu Siculæ telluris in altũ Vela dabant læti. Et, Italiã læti ſocij clamore ſalutãt. nunc autẽ Aeneas inducitur lætus, cum in Italiã peruenerat, quo ſignificatur, quod ſuis præſtitit, & ſtulto intelligens quid interſit, ſuccedit ergo lætus fluuio opaco .i. vmbroſo, ſiluis decumbentibus obtecto. [Nũc age. &c.] Incepturus, quaſi nouũ opus aggreſſurus, videlicet arma, poſtquã virũ perſcripſit, eiusq; in Italiam aduentũ, nouã facit inuocationẽ, quã ex Hom. ferè trãſtulit, eaq; attentos facit auditores. pondus rei ſignificans tñ, vt ſine numinis auxilio ferre nequeat. Reges .n. primo Italiæ, ad ea vſq; tp̃a meminiſſe, prædifficile viſum eſt, cum bene gerẽdi, quã bene ſcribendi, aut dicendi, ſtudioſiores diu fuerint Itali. De hac re dicit Don. ſic. [Nunc age] Exquiſitis inuentionibus accumulat Aeneæ laudes. Facit enim aduentus, nouum exordium, vt alia pars videatur eſſe errorũ, alia geſtorũ in Italia. Sub imagine inuocationis propoſitionẽ fecit, vt lectorem ipſius ordinis, quẽ habiturus eſſet, doctum reddat. [Aduena] Magna laus, quod peregrini ſua virtute in alienis locis, ingenti fultos ſubſtantia ſuperauerint, Ergo potuiſſent & Troiam defendere, niſi Iunonem aduerſariam habuiſſent. [Tu vatem] Vates, dñr poetæ, quia Muſarum ſacerdotium profitentur, & vt ſunt vates, qui deorum reſponſa ad homines perferunt, & iſti vates erunt per quos ita Muſæ loqui perhibeantur, vt dij per ſuos ſacerdotes. [Totam coactam] Alia propoſitionis pars, & plena ſeminibus laudũ Aeneę. qm̃ tantam coniurationem regum parua manu ſuperauit. [Horrida bella] Nam & plura, & horrenda. [Vltimus auctor] Quia primus fuit Latinus à quo factum eſt initium narrandi. Ergo iſte vltimus, vt in ſcalis, ſi deſcendas, primus eſt ſummus, vltimus eſt imus. Si aſcendas, contra fiet. Sic Cic. in Rhet. inquit, ab vltimo principio huius præceptionis, hinc de Latino ipſum dicere ſequentia indicant, quamuis poſſet credi de Saturno. [Primaque oriens] Non naſcendo, ſed moriendo, extincta ſunt. & quod magis dolendum. in ea ætate extincta eſt, vnde ſpes cœperat. [Multi] Et quia vnica eſſet, & quia ſenis filia, ex quo regnum pro dote veniret. [Ante omnes] .ſ. pulcherrimus, non autem ante omnes petijt. Omnia autem ſupradicta, in laudem ſunt Aeneæ, ne ignobilem, aut ſibi imparem, ducere videatur, qm̃ illi vicini ſpreuiſſent. Vterq. à Saturno eſt, ab illo .n. Iuppiter, à Ioue, Venus: à Venere, Aeneas: ſic à Saturno, Picus: à Pico, Faunus: à Fauno, Latinus: à Latino, hæc. Ergo par ſanguis. ſed virtus in Aenea maior. Hæc ille. Ordo eſt. O Erato (quę Muſa eſt: & ſecundum Ser. pro Calliope ponitur, quia, vt dicit Poeta De inuentis Muſarum, Carmina Calliope libris heroica mandat. aut pro ea, quę dicitur Clio, quia Clio, geſta canens, tranſactis tempora reddit. inuenit .n. hiſtoriam, quam nunc contexere vult. Erato autẽ inuenit pſalterium, vnde de ea dicit Plectra gerens Erato, ſaltat pede, carmine, vultu. Dicitur autẽ Erato ab amore, ſm̃ quoſdã, q̃a ἔρως ἔρωτος, amor dicitur. & præeſt rebus amatorijs. Satis eſt autẽ, vnam Muſarum inuocaſſe pro omnibus, quia vna inuocata, ceteræ quoque inuocatę intelliguntur Quo circa mutauit alibi numerum, dicens, vos ò Calliope, precor aſpirate canenti) O Erato igitur .i. Muſa: age, adhortandi aduerbium: expediam .i. expedite recitabo: qui reges, ſup. fuerint Latio antiquo, quod eſt inter Tyrrhenum, & Circeum ab oſtio Tyberino, Campaniã verſus, & quæ tp̃a .i. quales diſpoſitiones rerum, aut quia tempora ſine rebus non diſcernuntur, adiunxit rerum, vnde Lucretius, Tempus enim per ſe nihil eſt, ſed rebus ab ipſis conſequitur, ſup. fuerint Latio antiquo. aut potius ordo eſt, quę tẽpora rerum fuerint Latio antiquo, & quis ſtatus rerum fuerit Latio antiquo, ſup. tunc: cum .i. qñ, exercitus aduena .i. externus, appulit primũ oris Auſonijs .i. Italicis, ad partem eam, quę dr̃ Auſonia, claſſem .ſ. hanc, de qua loquitur, eius .ſ. de quo proponens ait, Arma, virumque cano. Troiæ qui primus ab oris, Italiã fato profugus Lauinaque venit Littora. Expediam, inquit, & pro .i. reuocabo .ſ. ab obliuione, ad memoriam, exordia primę pugnæ .i. quæ exordia fuerint pugnæ. Tu, inquit, diua .i. quæ dea es, mone .ſ. inſpirando, vatem .i. poetam (loquitur aũt de ſe) quoddam vaticinij genus molientẽ. Nam oblita in memoriã reuocare, tam diuini videtur animi q̃ futura prædicere. mone ergo vatẽ, & ego dicã bella horrida, quæ ſubſecuta ſunt. & ego dicã acies .i. exercitus in aciẽ inſtructos, & reges actos animis .i. animoſitate. in funera .i. mortem ſuam quia (reuera) & Latinus, & Turnus, & Aeneas, interijſſe dñr, & dicam manũ Tyrrhenam .i. copias Tyrrheni populi, & totam Heſperiam .ſ. magnam, hoc eſt Italiã, coactam .i. compulſam, & congregatam, ſub .i. ad, arma. Maior ordo rerum .ſ. gerendarum, non ſententiarũ, aut verborũ, naſcitur .ſ. oritur, & ordiendus eſt mihi, & ego moueo .i. molior, & aggredior opus maius .ſ. q̃ præcedens. incipit ergo narrare, quaſi dictante Muſa, dicens: Rex Latinus .ſ. nomine, iam ſenior .i. prouectioris ætatis regebat arua, & vrbes placidas, agros, & oppida pacifica, in longa pace, ſed per intercidentia, interdum bella interrupta, aut poſtquam bella geſſerat Latinus, ſubſecuta erat lõga pax. Nos accipimus .i. adhuc quotidie audimus, & intelligimus, hunc .ſ. regẽ Latinum, genitũ Fauno .ſ. deo agreſti, & Marica nympha Laurente .i. eius prouincię, vbi Laurentum erat, & Laurentes populi. Picus erat pater Fauno, & is .ſ. Picus, refert .i. recitat aut repręſentat, vt ſit maior eius laus: te, ò Saturne, parẽtẽ .ſ. ſuũ, tu es vltimus .i. remotiſſimus à fine, hoc eſt. primus auctor ſãguinis .i. generis Latini, & ẽt Aeneę. Nã Anchiſes à Dardano filio Iouis, ortus eſt, & Venus, filia fuit Iouis, q̃ filius fuit Saturni. Filius, & proles virili, nulla fuit huic fato .i. volũtate, & pręordinatione diuũ .i. diuorũ, q̃a cõſtituerãt dij, vt per filiam Aeneas regnum obtineret, & genus ſuum Italico ſanguini commiſceret: nulla autem fuit quando Aeneas aduenit, quæ pro quia, ipſa proles virilis, quæ fuerat erepta, eſt moriens prima iuuenta, i. in flore iuuentæ, ſed ſup: filia .ſ.

Lauinia, ſola. i. ſine fratre, ſeruabat. i. cõſeruabat, aut poſſidebat domum. ſ. regiam, & tantas, quia regales ſedes, exiſtens iam matura viro. i. maritali copulæ, & nubilis annis, iam plenis ſ. ad matrimonium. Multi. ſ. præpotentes viri, & magno Latio, & tota Auſonia, petebant illam. ſ. vnicam filiam matrimonio. & Turnus pulcherrimus ante omnes alios, petit, ſup. eam, non dices, vt ſentit Donat. petit ante omnes alios, quia multi ante eum petierant. ſed pulcherrimus ante omnes alios, petit eam, exiſtens potens auis & atauis. i. maioribus ſuis, quem cõiux regia. i. vxor regis Latini, Amata nomine, properabat. i. feſtinabat, miro amore. i. deſiderio adiungi. ſ. ſibi, ac regi generum, hoc eſt conſtituere maritum filiæ, ſed portenta. i. prodigia. & monſtra, deum. i. deorum, obſtãt. ſ. matrimonio, & conatibus Amatæ, variis terroribus. i. terribilibus ſignis, quæ conſequenter recitat.

VARIA LECT. VORTICIBVS rapidis] In pleriſque libris ſanè quã vetuſtis, Verticibus, per e, ſcriptum obſerues. [Flectere iter ſociis] In lib. aliquot antiq. Socios, accuſatiuo caſu legitur. [Quis Latio antiquo fuerit ſtatus] In quibuſdam antiquis lib. Fuerat, legitur.

SERV. LAurus erat] Latinus poſt mortem fratris Lauini, cũ Lauiniũ amplificaret ab inuẽta lauro. Lauro Lauiniũ id appellauit. [In penetralibus] Penetrale eſt ois interior pars domus, licet ſit in tecta. Vnde laurũ i penetralibus fuiſſe non eſt mirum. [Metu] Religione, quæ naſcitur per timorem. [Primas cũ conderet arces. Primas circa laurum. ſ. Nam iã ciuitas fuerat. [Trans æthera] Aetherem pro aere poſuit. [Obſedere apicẽ] Verbũ oppugnationis eſt obſedere, quo vſus eſt ſignate propter bellum futurum. [Per mutua] Inuicem: & eſt abſolutum. Meliſus, qui de apibus ſcripſit, ait. Duobus pedibus ſe tenent: & duabus aliis ſe ſuſtinent. [Vates] Diuinus. Per quam autem artem, nõ dixit, nec nomen eius, ſed datur intelligi coniecturis eũ quibuſdã futura dixiſſe. [Partes petere agmen eaſdem] Intelligimus ab inferiori mari apes veniſſe, vnde & Troiani. Partes autem eaſdem ſummitates rerum petere dicit ſicut apes, apicem lauri per quam aduenarũ victoria nunciatur. [Caſtis] Piis. Et ſciendum Latinum ſacrificaſſe iuxta aſtãre Lauinia. [Nefas] Abſoluta parentheſis eſt, & eſt Hypallage. [Comprẽdere crinibus ignẽ] Cum ignis crines comprehendat. [Fumida] In fumo eſt cauſa lacrymarum. [Vulcanũ ſpargere] Incendium bellicũ ſignificat. Hiſin. duobus hoc ab augurio diſtat. Aſcanii fumo, & aſperſione flammarũ. [Fauni] Faun⁹ ἀπὸ τῆς φωνῆς dictus, ꝙ voce, non ſignis oſtẽdit futura. [Lucoſque] In lucis. [Sub albunea] In Albunea futura. [Alta] Quia eſt in Tyburtinis altiſſimis montibus. Et Albunea dicta eſt ab aquæ qualitate, quę in illo fonte eſt. Vnde etiam nonnulli ipſam Leucotheam volunt.

Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
Sacra comam, multoſq. metu ſeruata per annos.
Quàm pater inuẽtam primas cũ conderet arces,
Ipſe ferebatur Phœbo ſacraſſe Latinus,
Laurenteſq. ab ea nomen poſuiſſe colonis.
Huius apes ſummum denſæ (mirabile dictu)
Stridore ingenti liquidum trans æthera vectæ
Obſedere apicem, & pedibus per mutua nexis
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuo vates. AVG. Externum cernimus, inquit,
Aduentare virum, & partes petere agmen eaſdẽ
Partibus ex ijſdem, & ſumma dominarier arce.
POR. Pręterea, caſtis adolet dum altaria tedis,
Et iuxta genitorem aſtat Lauinia virgo,
Viſa (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatũ flãma crepitãte cremari,
Regaleſq. accenſa comas; accenſa coronam
Inſignem gemmis, tum fumida lumine fuluo
Inuolui, ac totis Vulcanum ſpargere tectis.
Id vero horrendum, ac viſu mirabile ferri:
Nanque fore illuſtrem fama, fatiſque canebant
Ipſam, ſed populũ magnum portendere bellum.
At rex ſolicitus monſtris, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucoſque ſub alta
Conſulit Albunea: nemorum quę maxima ſacro
Fonte ſonat, ſęuamq. exhalat opaca Mephitin.
Hinc Italæ gentes, omniſq. Oenotria tellus
In dubijs reſponſa petunt. huc dona ſacerdos
Contulit, & cęſarum ouium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnoſq. petiuit.
Multa modis ſimulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturq. deorum
Colloquio, atq. imis Acheronta affatur Auernis.
Hic & tum pater ipſe petens reſponſa Latinus,
Centum lanigeras mactabat rite bidentes:
Atq. harum effultus tergo, ſtratiſq. iacebat
Velleribus. ſubita ex alto vox reddita luco eſt.
Ne pete connubijs natam ſociare Latinis.
O mea progenies, thalamis neu crede paratis.
Externi veniunt generi, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant, quorumq. à ſtirpe nepotes
Omnia ſub pedibus, qua ſol vtrunque recurrens
Aſpicit Oceanum; vertiq., regiq. videbunt.

[In]cubuit] Incubare dicũtur proprie hi qui dormiunt ad accipiẽda reſponſa. Vnde eſt, Ille incubat Ioui. i. dormit i Capitolio, vt reſpõſa poſſit accipere [Sub nocte ſilenti] Per noctem ſilentem. [Varias audit voces]. ſ. propter multa ſimulacra. [Fruitur] Paſcitur, quod de rebus tantum bonis dicimus. [Acherõta aſfatur Auernis] Poteſtates quę ſunt in Acheronte, ad quem per Auernum venitur. Hoc autẽ ideo quia Faunus infernus dr̃ deus, & congrue. nam nihil eſt terra inferius, in qua habitat. Hinc eſt, quod eum Horat. inducit nocentem dicens. Leuis incedas, abeaſq. paruis equus alumnis. [Pater ipſe] Aut honoris eſt, aut reuera pater Lauiniæ. [Centum] Aut pro qualitate fortunæ: vnde & rite dixit. Aut finitum pro infinito poſuit. [Tergo] Pro tergoribus. i. corijs. [Thalamis neu crede paratis] propter Turnũ. [Venient] Melius veniunt, vt iam eos venire ſignificet. [Generi] Pluralis vſus eſt pro ſingulari. [A ſtirpe] Stirpem cũ de genere dicimus, tantum fœmininum eſt, cum de arbore; & maſculini generis & fœminini inuenitur. vt. Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum. Contra Horatius, Stirpeſque raptas, & pecudes, & domos. [Sub pedib.] ſub imperio ſuo ac poteſtate.

ASC. LAVRVS erat, &c.] Recitat (vt dixi) quibus portentis impediebatur Amata ab inceptis ſuis. Vnde dicit Donat. ſic. [Laurus] Ponit portenta, quibus connubiũ Turni prohibebatur. [Virum] Non dixit, cernimus virũ. veluti præſentem, ſed cernimus virũ externum aduentare. Hæc ille. Ordo eſt. Laurus. i. arbor. ſic dicta, erat in medio tecti, intertecta regiæ domus, in altis penetralibus, ſicut in clauſtris nũc videmus ſępe exiſtens ſacra comam. i. hñs comam, hoc eſt frondem ſacram; & ſeruata. i. obſeruata: metu. i. religione, per multos annos, quam. ſ. laurum, ipſe Latinus pr. ſ. Lauiniæ, inuentam. i. quia inuenerat, cum conderet prima arcis. ſ. regiæ circa laurum illam ferebatur. i. dicebatur ſacraſſe Phœbo. i. Apollini, cui laurus conſecratur, quia in eam verſa fingitur Daphne amica eius, aut, quia ſemper viret, aut, quia, vt de pręparatione Euang. ſentit Euſeb. Phœbus etiam, ſol eſt, qui vim reſiſtendi calori, lauro infundit, vſque adeo, vt Plinius dicat, fulmine non tangi, qui ea munitus ſit. In gratiam quoque Auguſti hęc recitat, qui ſe pro Apolline geſſit, & Apollini

Sciendum ſanè vnum nomen eſſe fontis, & ſiluæ [Sacro fonte] Nullus. n. fons non ſacer. [Mephitin] Mephitis proprie eſt terræ putor, qui de aquis naſcitur ſulphuratis, & eſt in nemoribus grauior ex denſitate ſiluarum. Alij Mephitin deum volunt Leucotheæ connexum ſicut eſt Veneri Adonis, Dianæ Virbius. Alij Mephitin Iunonem volunt: quam aerem eſſe conſtat. Nouimus autem putorem non niſi ex corruptione aeris naſci, ſicut etiam bonũ odorẽ de aere incorrupto, vt ſit Mephitis dea odoris grauiſſimi. i. graue olentis [Hinc Italæ gentes] Commendatio oraculi. [Oenotria tellus] Proprie Sabinorum tractus. [In

ni

ni ædem dicauit, & ferebatur poſuiſſe.i.inſtituiſſe ab ea colonis.i. habitatoribus eius loci, nomen.ſ. Laurentes.i. vt dicerentur Laurentes: (Eſt ergo Laurentes; hic accuſatiuus caſus, pluralis numeri; ſicut, Aenasque meo nomen de nomine fingo) ab ea.ſ. lauro: Apes vectæ.i.quę vectæ erant, & aduolauerant, trans æthera liquidum.ſ. ſummum aerem, vt de longe veniſſe ſignificentur, ſup. cum ingenti ſtridore, obſedere denſæ.i.exiſtentes condēſæ, & in vnum collectæ: ſummū apicem.i.cacumen; huius.ſ.lauri dictæ, mirabile dictu.i. quæ res eſt mirabilis dictu, & pedibus.ſ. earum, nexis.i. complicatis, per mutua.i.per mutuas intricationes examen ſubitum.i.collectio apum; in morem vuæ condepēdentium ſubito apparens, pependit, ſup. de ramo frondente. Vates.i.diuinus, & alitum peritus, vt augur, vel auſpex, inquit, cōtinuo.i.ſtatim viſo illo portento, nos cernimus virum.i. generum aut maritum externum aduentare, & agmen.ſ.virorum, petere eaſdem partes ex iiſdem partibus.i. ex eodē mari infero, ex quo apes aduenerāt, aduenire, & dominarier.i.dominari. Propter certitudinē aūt, de re futura loquitur, quaſi de præſenti, ſup. in ſumma arce: ſicut, videlicet apes ſummū apicē obſederāt. Præterea.i. præter dictū portentū, dū.ſ.Latinus, adolet.i.incendit, altaria tędis caſtis.i.pijs, & impollutis, & dū Lauinia virgo, aſtat iuxta genitorem: ipſa, ſupp. viſa eſt nefas.i.quod nefas vī, & bellum portendere cruentum, cōprehendere ignē longis crinibus, quæ res claritatē eius ad quam peruentura erat, indicabat, atque viſa eſt cremari omnē ornatū.i. habere omnem ornatum crematum; flāma crepitante.i.multum ſonante, dum auide cremat; & ſup. viſa eſt, accenſa comas regales.i. hrē comas regales, hoc eſt regaliter ornatas, accenſas, & accenſa coronam inſignem gemmis.i.habere coronam inſignem gemmis accenſam, tum.i.deinde, ſupple viſa eſt, inuolui lumine fuluo.i.rutilo, exiſtens fumida, quæ res triſtitiam portendebat, quia fumus lacrymas excitat, & viſa ſpargere Vulcanum.i.ignem totis tectis, quod ſignū erat belli, ob eam gerendi: vero, pro ſed, id ferri.i. ferebatur, horrēdum, ac mirabile viſu. Nam.ſ.vates, canebant ipſam fore.i.futuram eſſe, illuſtrē.i. claram, & nobilem, fama, & fatis, ſed portendere.i.præmonſtrare populo, magnum bellum, quod etiā ſubſecutum dicet Poeta. [At rex] Docet ēt oraculis Fauni admonitum Latinum, vt generum externum ſibi aſſiſcat; docetque quæ eius oracula expoſtulauerat, & quæ ea fuerint. De quibus dicit Donat. ſic, [At rex] Nō dixit virginis pater. Nā publicus ſtatus quā filiæ potior fuit. [Hinc Italæ gentes] Ergo omnes in dubijs; ergo maioris meriti oraculum. [Huc dona] Ponit morē petendi oraculi. [Ipſe pater] Ergo non miſit alterum, ſed ipſe perrexit, vt patris, & regis, diligens adhiberet officiū, & pro mollibus plumis, & ornatu regio, non recuſauit pelliū ſtratum. [Vox ſubito] Propter meritum petentis. Hæc ille. Ordo eſt. At.i.ſed: rex.ſ. Latinus, ſolicitus.i.ſolicitatus, monſtris.i.portentis diuum adit oracula.i.loca vbi dabantur reſponſa: Fauni genitoris.i.patris ſui fatidici.i.fata dicentis, & annunciantis; & conſulit lucos.i. conſilium petit ab ijs, qui præerant lucis, ſub albunea alta.i.ſilua illa, in editiore parte montium Tyburtinorum ſita, quæ.ſ. Albunea ſilua, exiſtens maxima nemorum.i. inter nemora, ſonat ſacro fonte.i. habet fontem ſacrum eiuſdem nominis cum ſonitu defluentē. & quæ opaca i.cōdenſa, & tecta vmbris, exhalat.i.expirat. & emittit mephithin.i. odorem terræ, ſæuam.i.grauem, gentes Italę, & omnis tellus.i. omnis gens. Oenotria.i.ab Oenotro denominata: ferunt.i.auferunt hinc.i.ab hac ſilua, & fonte, reſponſa.i.oracula diuū, in dubijs.ſ.caſibus. Sacerdos.ſ.eorū, qui reſponſa petunt, & nūc ipſius Latini, contulit huc.i.ad hanc ſiluam, dona.i.oblationes, & ſacrificia, & incubuit.ſ.ad captāda oracula, ſub nocte ſilenti.i.tēpore nocturno, quo fit conticinium pellibus.i.velleribus, ouium cęſarum.i.mactarum ad ſacrificiū, ſtratis.i.proſtratis, aut inſtratis, in morē ſtrati, & petiuit ſomnos.ſ.congruos, ad ſuſcipiendas viſiones, & ad captanda oracula, & ſupp. videt multa ſimulacra, volitantia miris modis, & audit varias voces, & fruitur colloquio deorum, preſertim Fauni patris, atque affatur Acheronta.i.poteſtates, quæ ſunt apud Acherontē Auernis imis.i.ab Auernis, aut per Auerna quæ ſunt ima. Et ipſe pr Latinus, q.d. in propria perſona, non per ſacerdotem miſſum petens, tum.i.tunc, reſponſa mactabat rite.i.iuxta morem, hic.i.hoc loco dicto, centum bidentes lanigeras.i.centum oues, atq; iacebat effultus.i.ſuſtentatus tergo, & pro.i.velleribus, ſtratis, harum.ſ.centū ouiū, &.ſup. vox reddita eſt ſubito ex luco alto.i. altarū arborū, quia non cædebantur. O mea progenies, Ergo Fauni vox erat, ne pete.i.ne quæras, aut petas ſociare.i.coniungere natā.i. filiam tuam Lauiniam, connubijs Latinis.i.alicuius viri è Latio, neu.i. nec ue, crede.i.committe; filiā, aut ne crede.i. confide; thalamis paratis.ſ. Turni, cui deſponſata eſt, quia generi externi veniunt, qui ferant noſtrū nomen in aſtra ſanguine.i.propagatione ſua, quod propter Romulū, & Iulium Cęſarē dicitur, & à quorū ſtirpe, nepotes.i.minores, vt Auguſtus, videbunt omnia regi, & verti ſub pedibus.i. ſub ditione, & poteſtate ſua, ſup. ab ea parte, qua ſola recurrens aſpicit vtrunque Oceanum.ſ. Orientalē, & Occidentalē.

VARIA LECT.

ET partes petere agmen eaſdem] In Rom. lib. & quibuſdam alijs, legere eſt, Partis petere agmine. [Et iuxta genitorem aſtat Lauinia virgo] In antiq. aliquot lib. Vt iuxta genitorem adſtat, legitur. [Huc dona ſacerdos Contulit] In antiq. lib. duæ ſunt partes, Cum tulit. [Atque harum effultus] In pleriſque lib. antiq. Atque earum, legitur. [Externi veniunt generi] In antiquis omnibus exempl. quotquot habui, Venient, legere eſt futuro tempore.

COEL. RHOD.

PAVSANIAS, inquit, exiſtimare ſe Amphiaraum interpretandorum ſomniorum laude excelluiſſe, quod, inquit, vel ex eo liquet, qm̄ quo tpe in deos eſt relatus, futurorum cognitionem per ſomnia cōſtituit. Ad huius item oraculum, qui pergit, inqt, purgari primum oportet, purgatio aūt eſt, vt deo res ſacra peragatur, cui & omnibus quorum noīa in ara ſculpta ſunt, ſacrificant. His peractis, mactati arietis pellē ſubſterni, atq; ita ſolutos dormire captātes ſomnij ſignationes. Ad quod cu multi ſecus poeta interim alluderet, ita de Latino ſcriptu reliquit lib. Aen. 7

Pellibus incubuit ſtratis, ſomnoſq; petiuit.

Legimus item Daunijs vel Calabris in more fuiſſe, pellibus incubare, quas melotas dicunt.i. ouillas, in Podalirij ſepulcro, ſicq. per quietem oraculis inſtrui.

Hęc reſponſa patris Fauni, monituſq́. ſilenti
Nocte datos, non ipſe ſuo premit ore Latinus,
Sed circum late volitans iam fama per vrbes
Auſonias tulerat cum Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religauit ab aggere claſſem.
Aeneas, primiq́. duces, & pulcher Iulus
Corpora ſub ramis deponunt arboris altæ,
Inſtituuntq́. dapes, & adorea liba per herbas
Subijciunt epulis, (ſic Iuppiter ipſe monebat)
Et cereale ſolum pomis agreſtibus augent.
Conſumptis hic forte alijs, vt vertere morſus
Exiguam in cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu, maliſq́. audacibus orbem
Fatalis cruſti, patulis nec parcere quadris:
IVL. Heus ēt menſas conſumimus. Inquit Iulus.
Nec plura alludens. ea vox audita laborum
Prima tulit finem, primamq́. loquentis ab ore
Eripuit pater, ac ſtupefactus numine preſſit

SERV. MOnituſque] Alibi monita dixit, vt.

Carminis Nymphæ monita, & deus auctor Apollo.

[Non ipſe ſuo premit ore Latinus] Quo à ſe repelleret generos. [Sed circum late volitans] Tmeſis eſt circumuolitans. [Adorea liba] Ador proprie eſt genus farris. Liba aūt, ſunt placentæ de farre ex melle, & oleo ſacris aptæ. [Subijciunt] Supponunt in epularū locum. [Ille] Qui per Harpyiā vaticinatus eſt. vt. Quæ Phębo pater omnipotens. [Et cereale ſolum] Solum dicitur omne quod aliquid ſuſtinet. Vnde de mari ſuprà, ait Subtrahiturque ſolum: Sic nunc paniceas mēſas.i. epularum ſuſtentaculum, ſolum vocauit. [Forte aliis] Abundat Forte.

Ador. Liba. Solum.

[Fatalis cruſti]. Ad negociū reſpexit Aeneę, cui hic erat finis laborum. Cruſtum aūt, & cruſta neutraliter dicimus de his quæ comedi poſſunt. Horat.

Vt pueris olim dant cruſtula blandi Doctores. Iuuc.

Nos colaphum incutimus lambenti cruſtula ſeruo.

Fęminino autem genere fragmenta dicimus, quæ comeſſe non poſſumus: vt,

Concreſcunt ſubitæ currenti flumine cruſtæ.

[Quadris] Aut menſis, & eſt Antonomaſia. Nam ſuprà orbem dixit. Aut quadris, fragmentis accipimus: vt, Iuuen.

Vt bona ſumma putes aliena viuere quadra.

[Alludens] Aut vacat ad, & ludētem ſignificat. Aut certe Alludens, ad reſponſi fidem ver

ba componens. [Laborum Finem] ſ. maritimorum. Nam in terra multa paſſurus eſt, vt ait Sibylla. Sed terræ grauiora manent. [Primamq. loquentis ab ore Eripuit pater] Hoc eſt, Adhuc loquēte Aſcanio intellexit famem quam fata prædixerant. [Numine preſſit] Oraculi fide ab Heleno, & Anchiſa prædicti. Preſſit autē vocem Aſcanij, quo poſſet ipſe numina deprecari.

ASC. HAEC reſponſa, &c.] Docet diuulgata fuiſſe ea reſpōſa Fauni per omnem regionem illam eo tempore, quo Aeneas cū ſuis appulſus eſt ad littus Auſonium, vbi ſe reficientes, penuria panis coacti ſunt, menſas, i. orbes ex pane factos abſumere, quod illis erat indicium fatalis terræ. Nam & Celæno id prænunciauerat, & Anchiſes id quoque in arcanis Aeneæ ſignificauerat. De qua re nihil dignum viſum eſt, quod citetur ex Donato, ne, qui ante nos eius dicta cenſuerunt. Ordo igitur eſt: Ipſe Latinus, qui tū ſuas celare potuit, non premit ſuo ore, i. non celauit hæc reſpōſa Fauni patris, ſ. ſui, aut dei, quæ ſ. pro & monitu, ſup. hoc, datos nocte ſilenti, ſ. cū nullus adeſſet arbiter, ſed fama volitans, late circumtulerāt (ſic enim Seru. coniungi vult) per vrbes Auſonias. Iam cū, i. quando pubes (quia ſcuta in Sicilia ſunt multi ſuaui) Laomedontia, id eſt Troiana, à Laomedonte denominata, religauit, i. firmius, & arctius, iterum id faciendo ligauit, ab aggere gramineo, ripæ claſſem, ſ. ſuam, Aeneas, & primi duces, & Iulus pulcher, deponunt corpora, i. accubant ſub ramis altæ arboris, & inſtituunt dapes, i. fercula: & ſubijciunt epulis liba adorea, i. ex eo genere farris, facta per herbas, quia ſubiectis carebant, & orbibus, ſeu menſis, quæ ab incidendo Iuniores quidā vocāt, alij quæ ā inferiore parte panis, quæ orbiculatis eſt, fiunt orbes, alij à figuris quadras, alij à metiendo menſas. Iuppiter ipſe (qui ſ. inſpirabat iam occulte, nam eius quod Harpyia prædixerat in III. imm. mores videntur, ſed multa fiunt occulta deorum voluntate, per ignorantes quid agant) volebat hic, ſ. ab eis id fieri & augent ſolum cereale, i. menſam, ſeu quadram, ſuſtentantem cibum ex Cerere, hoc eſt pane, factum pomis agreſtibus, vt, i. poſtquam penuria edendi, i. inedia, & defectus eduli, adegit, i. impulit, hic, i. hoc tempore, & loco, alijs, i. edulis, conſumptis, i. eorum ſis forte adegit (dico) vertere morſus, in carcerem exiguam, ſ. in quadras, & violare manu, ſ. frangendo, & malis, i. maxillis, aut mandibulis audacibus, orbem, i. fructum panis, in orbem, vt ſuper ipſum oblongum ponatur, inde ei vſi, i. partis durioris & exterioris ipſius panis fatalis, i. a fatis vt ita abſumatur prædiſi, nec parcere quadris, i. frugibus in formam quadratam, i. latis patulis, i. apertis, & ml. cum inciſis. Iulus, inquit, heus quæ, dolentis vox eſt, Alij tñ legunt, heu & dicut monoſyllaba, non abſumi a vocalibus ſequentibus, quod & vetum eſt) nos conſumimus & menſas, q. a (vt dixi) non habebant tabulas, ſed loco earum, ſecerāt orbes, aut, quadras ex pane, quos, aut quas ſup herbas ponebāt, q. d. nō ſolū cibos, ſed & menſas conſumimus, nec ſup. erat, aliudēs plura, ſ. ab oraculi conformitatē i. nō plura dicebat q oraculo ſū dcrēt, ſed ea vox audita (q a dixerat Celæno, Sed nō autē datā cingetis mœnibus vrbē. Quā vox dira fames, noſtræq iniuria cædis Ambeſis ſubigat malis abſumere menſas) q a ergo aud. erant qd Celæno minata erat ea vox audita, tulit, i. attulit primā finem laboru, aut finē laborū, aut quia p p ſpem tam certā, ceteri iā bonos, non erant, ac p̄, ſ. Aeneas, eripuit, l. eā vocem primam, ab ore, ſ. Aſcanij loquentis, ac preſſit ſ. eā vocē, i. ſuppreſſit, vt poſſet, ipſe pr. ceruix ſtupefactus numine, i. oraculi fide, & miraculo, aut preſſit eā, i. continuo ſubſecutus eſt eam ſequentibus verbis.

HAEC reſponſa] Sunt lib. antiq. in quibus, Hæc præcepta, ſcriptum eſt. [Per herbas] in antiq. pleriſque lib. Per herbam, vni tatis numero legitur. [Sic Iuppiter ipſe monebat] Preſſc. agnoſcit, Iuppiter ille, qua quidem lectio, prius erat in lib. Mediceo. [Et vertere morſus] In pleriſque veteribus libris, Morſum ſcriptum eſt. [Conſumimus] In Mediceo lib. & aliquot alijs antiquis, Conſumpſimus præterito tempore ſcriptum eſt.

VARIA LECT.

I. L. V. D. adijciendum, Menſas Troianorum, de quibus eſt illud Virgilianum, Heus etiam menſas conſumimus, inquit Iulus, ab Græcis interpretibus tradi, ſcilicet fuiſſe, i. ἀρτοτάμιας, vel ex panis, portionibus prædurῐs. Ceterum quæ menſa eſt apud Virgilium, à Varrone dicitur meſa, quia media poneretur, originatione minimum Græca.

COEL. RHOD.

SERV. FAtis mihi debita tellus] Bona Periphraſis eſt, ne fatalis diceret. quod eſt medium, & in præcibus nihil ſit ambiguum eſſe debet. [O fidi Troiæ ſaluete penates] Acaræ ſ. non Troiæ quam neque re ſeruate. [Hic domus] aut familiæ, vt. Da propriā Thymbræe domum. Aut ordo eſt, Hic eſt patria, hic domus Anchiſen patris ipſi domos. [Accisis] Vndiq. conſumptis, & hoc eſt apud nos Accijs apud Græcos ἀμφί, Hinc eſt, Amſancti valles, vndiq. ſancti. [Hæc erat illa fames] Ac ſi diceret. Hoc fuerat tunendū periculū, qd pericula determinat. [Habeant] Habitent, hoc enim frequentatiuum eſt ab eo quod eſt habeo. [Vbi mœnia gentis] Laurolauinium ſignificat. [Nunc pateras libate Ioui] ab eo quod continet id, quod continetur. [Anchiſen genitorem] Bene Iouem & Anchiſen, qui cauſa oraculi fuerunt. [Reponite menſis] Aut timore verborum Aſcanij interrupta renouate, aut Reponite, frequenter ponite, i. crebro bibite. [Tempora ramo Implicat] Diebus feſtis ita epulabantur, i. coronati. [Geniumq. loci] Apollinem vult intelligi. In tutela enim eius tota fuerat regio: vt, quæ pater inuentam primas cum conderet arces, Ipſe ferebatur

Continuo, Salue fatis mihi debita tellus,
Vosque, ait, o fidi Troiæ ſaluete penates.
Hic domus, hæc patria eſt. genitor mihi talia nanq;
(Nunc repeto) Anchiſes fatorū arcana reliquit.
Cum te nate fames ignota ad littora vectum
Accisis coget dapibus conſumere menſas;
Tum ſperare domos defeſſus, ibique memento
Prima locare manu, molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames, hæc nos ſuprema manebant,
Exitijs poſitura modum.
Quare agite, & primo læti cum lumine ſolis
Quæ loca, quive habeant homines, vbi mœnia gētis,
Veſtigemus, & à portu diuerſa petamus.
Nunc pateras libate Ioui, precibusq; vocate
Anchiſen genitorem, & vina reponite menſis.
Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat, & Geniumque loci, primamque deorū
Tellurem, Nymphasque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum noctem, noctisque orientia ſigna.
Idæumque Iouem, Phrygiamq; ex ordine mat. ē
Inuocat, & duplices Cœloque, Ereboque parētes.
Hic pater omnipotens ter cælo clarus ab alto
Intonuit, radijsque ardentem lucis, & auro,
Ipſe manu quatiens oſtendit ab æthere nubem.
Diditur hic ſubito Troiana per agmina rumor,
Aduenisse diem, quo debita mœnia condant.
Certatim inſtaurant epulas, atque omine magno
Crateras læti ſtatuunt, & vina coronant.
Poſtera cum prima luſtrabat lampade terras
Orta dies: vrbem, & fines, & littora gentis
Diuerſi explorant: hæc fontis ſtagna Numici,
Hunc Tybrim fluuiū, hic fortes habitare Latinos.

Phœbo ſacraſſe Latinus. Aliter iniquum eſt, ſi cum omnes inuocet, Apollinem prætermittat, præſertim cum Helenum dixerit, Adſitq. vocatus Apollo. [Primamq. deorum] quia ipſa eſt mater deorum. [Nymphasq. & adhuc ignota precatur Flumina] Bonum ordinē ſequitur. Sic alibi, Nymphæ Laurētes, Nymphæ genus amnibus vnde eſt. [Noctem noctisq. orientia ſigna] quæ noctem ſequuntur: vt, Nymphas flumina, inuocat, n. ſibi coniuncta. [Phryg. amq. ex ordine matrem] aut coniugue, quia Idæum dixerat Ioue, aut ex ritu, i. more ſolēni. [Duplices] duos, Cœlo autem Venerem, Erebo Anchiſen. [Cœlo clarus ab alto] in ſerenitate, quod eſt augur. i. Nam ſi cœlum nubilū fuerit, fulminis cauſa eſt. [Radijs, & auro] radijs aureis. [Ardentem nubem] aſ. i fulmen, nubem ardentem dicuntur, vt Luc. Atq ardēs aere ſolo, quos hoc loco ſecutus eſt. Alij fulmen dicuntur actus ſ. ſcißione ardentem tumā, quos alibi ſequitur dicens, Ignea rima micās percurrit lumine nymbos. [Certatim inſtaurant epulas] i. & vina reponite menſis. [Vina cor.] Pro pateris. [Magno aut omine cer. di.] alibi, Nam te maioribus ire per altum, Auſpicijs manifeſta fides. [Hæc fontis ſtagna Nu.] iſta iā ab incolis dicunt

diſcunt. Qđ aūt ait ſtagna, verū eſt. Nā Numicus ingens añ fluuius fuit, in quo repertum eſt cadauer Aeneæ, & cōſecratū. poſt paulatim decreſcens, in fontem redactus eſt, qui & ipſe ſiccatus eſt ſacris intereceptis. Veſtę. n. libari nō niſi de hoc fluuio licebat.

ASC. CONTINVO, &c.] Recitat quō eam vocem protulerit Aeneas, & quo ſermone ꝓſecutus ſit, vtq; peractis ſacrificijs epulas inſtaurabant Troiani, intelligentes ſe iam intraſſe terram, fatis ſibi debitum & ſæpe promiſſam. Licēt autem nō legatur Anchiſes, dixiſſe id ſignum fatalis terræ, vñ ſatis eſt, ꝙ nunc dicit ipſum dixiſſe, quia potuit multa dicere, quæ Poeta nō poſuit. Libentius autem comprobat fidem Anhiſæ, ꝗ Celænus Harpyiæ. licet & ipſa id prædixerat quia mōſtris, & diris, furiisque fidem adhibere non licet, quod & Saluator noſter docuit nolens à dæmoniis teſtificari, ſed & Ethnici eam prudentiam habuerunt. Oritur tamen dubietas magna, quomodo dicat nunc Anchiſen famem prænunciaſſe, cum in tertio dixerit:

Sola nouum dictuque nefas Harpyia Celæno.
Prodigium canit, & triſtes denunciat iras,
Obſcœnamque famem.

Si. n. ſola Harpyia denunciauerit famem, quid eſt, quod nunc de Anchiſa cōminiſcitur, præſertim cum paulo poſt mortuus dicatur? ſed potuit ēt moribundus id prædixiſſe Aeneæ. verum non ad eas Anguſtias cōfugiendū eſt, ſed eā ad ḡnalitatē, qua dictū eſt in fine vj. Exin bella viro memorat, &c. Et quo quęque modo fugiatq; ferarq; laborē. Inter ceteros. n. labores potuit & famis huius meminiſſe. Donatus hinc ablatus eſt. Ordo igitur eſt. Aeneas, ſup. ait cōtinuo, ò tellus, debita mihi fatis, i. ex fatorum promiſſione & conceſſione, ſalue. i. ſis ſalua, & vos, ò fidi penates. i. dij domeſtici Troiæ, ſaluete. Domus. i. ſtabilis, & firma patria. i. regio, ꝓ patria nobis colenda, eſt hic. ſ. quo nūc appulſi ſumus. Nāq; ego repeto. i. memoria reuoluo nunc, qđ ſup. Anchiſes genitor. ſ. meus. reliquit mihi. ſ. moriēs, aut poſt mortē, apud inferos, hæc arcana. i. ſecreta fatorū dicens, ſup. ò nate, cū. i. qñ, fames coget te vectum, ad ignota littora conſumere menſas. ſ. ſuper quas cibum pones, & hoc dapibus. i. obſonijs, accisis. i. circūciſis, & corroſis, ita, vt nihil reliquum ſit, memeto tum. i. tūc, defeſſus ſperare domos, & locare ibi manu. ſ. tua, & moliri. i. munire. cum molimine aggere. i. mœnibus, prima tecta. i. prima caſtra, aut primā vrbē, hæc erat illa fames. ſ. quā pater prædixerat, hæc manebat nos ſuprema. i. vltima poſitura, modum. i. finē, exitijs. i. ærumnis, & calamitatibus, ad exitium trahentibus. Sūt q legant, hæc nos ſuperare manebat, ſed nō ſtat cōtextus. Quare. i. qua de cā, agite, adhortādi vox, & nos læti veſtigemus. i. exploremus, cū primo lumine ſolis, i. vt primū ſol craſtinus ortus fuerit, q̄ loca. ſup. hæc ſint, vt, ꝓ vel. q homines habeāt. i. habitent, ſup. & vbi, ſup. ſint mœnia gentis. i. huius populi, & petamus diuerſa. ſ. loca, à portu. i. ab hoc loco Libare. i. offerre degustantes nūc Ioui. ſ. fatorū auctori, pateras. i. vina à pateris, & vocate. i. inuocate precibus genitorē Anchiſen. qui. ſ. nobis, talia ſignificauit, & reponite. i. iterum ponite, & multiplicitet ſuperponite vina menſis, bene, vina, quia panis deerat. Ipſe effatus ſic, implicat. i. cingit, & inuoluit, deinde tempora. i. coronā capitis ſui, ramo frondenti. i. viridi. & precatur. i. adorat, & inuocat, geniū. i. deū topicum, ac virtutē generatiuam loci, & tellurē primā deorum quia mater deū dr̄, & nymphas, & flumina adhuc ignota. i. deos fluminum adhuc ignotos, tū. i. deinde, poſt deos locorum inuocat noctem, & ſigna noctis orientia, & Iouem Idæum, i. q apud Idā colebatur in Phrygia, licet ēt colebatur in Creta, quia ſequitur, & matrem Phrygiam. i. Cybelem ex ordine, quia prima reuerentia debebatur Ioui, & inuoca duplices parentes. ſ. ſuos. Cęlo. i. Venerē matrem, quæ erat in cœlo, & Erebo. i. Anchiſen patrē, q erat apud inferos. Pater omnipotens. i. Iuppiter, ſignificans eius ſe preces exaudiſſe, clarus. i. lucidus, aut manifeſtus, aut, aer ſerenus intonuit ter ab alto cœlo. i. aere. & ipſe quatiens manu, oſtendit ab æthere nubē ardentē, i. reſplendentem radijs, & auro. i. fulgore lucis. Rumor deditur. i. deducitur, & diuulgatur hic. i. iam, ſubito per agmina Troiana, diem quo condant mœnia, debita. ſ. fatis præmittentibus aduenisse, & ideo ipſi inſtaurant. i. ex nouo inſtituunt, quia priores defecerant certatim. i. cū certamine, epulas, atq; ipſi læti, magno omine ſtatuunt. i. conſtituunt, crateras. i. magna pocula, ſeu vaſa vinaria & coronant vina. Cū. i. poſtq̄, dies poſtera orta, luſtrabat. i. inſpiciebat, & purgabat terras, prima lampade. i. prima luce ſolis, ipſi diuerſi. i. in diuerſa abeuntes, explorant vrbem, & fines, & littora gentis, & ſup. inueniūt, & explorando ab incolis diſcūt, hæc, ſup. eſſe, ſtagna Numici fontis. i. qui nunc lacus, ſed olim, aquas multas effundebat inſtar fluminis, hunc fluuium, ſup. eſſe Tyberim, & Latinos, ſ. populos fortis, habitare hic. i. in his regionibus.

VARIA LECT. ACCISIS coget dapibus conſumere menſas;] In lib. aliq. antiq. Ambaus, legitur. [Hæc nos ſuprema manebat] In Ro. li. Supma manebāt, ſcriptū eſt. [Deditur hic ſubito Troiana ꝑ agmina rumor] In antiq. Dirditur, leg. f. [Quo debita mœnia cōdāt] In antiquis aliquot libris. Cōdēt, habetur [Poſtera cum prima] Vetera aliqua exemplaria, Primo, legunt, aduerbialiter.

Tum ſatus Anchiſa, delectos ordine ab omni
Centum oratores auguſta ad mœnia Regis
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donaque ferre viro, pacemq. expoſcere Teucris.
Haud mora, feſtinant iuſſi, rapidiſque feruntur
Paſſibus. ipſe humili deſignat mœnia foſſa,
Moliturque locum, primaſque in littore ſedes
Caſtrorū in morem pinnis, atque aggere cingit.
Iamque iter emenſi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant iuuenes, muroque ſubibant:
Ante vrbem pueri, & primæuo flore iuuentus
Exercētur equis, domitantque in puluere currus;
Aut acreis tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, curſuque laceſſunt;
Cum prouectus equo longæui regis ad aures
Nuncius, ingentes ignota in veſte reportat
Aduenisse viros: ille intra tecta vocari
Imperat, & ſolio medius conſedit auito.
Tectū auguſtū, ingens, centum ſublime colūnis,
Vrbe fuit ſumma, Laurentis regia Pici,
Horrendum ſiluis, & relligione parentum.
Hic ſceptra accipere, & primos attollere faſces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæc ſacris ſedes epulis, hic ariete cæſo
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.
Quinetiam veterum effigies ex ordine auorum

SERV. ORdine ab omni]. Ex omni qualitate dignitatum quod apud Romanos in legatione mittenda hodieque ſeruatur. [Auguſta ad mœnia] Augurio conſecrata. Hinc paulò poſt illud eſt, Tectū auguſtū, ingēs. Et niſi in auguſto loco cōſiliū ſenatus hře nō poterat. Vñ tēplū Veſtæ nō fuit augurio cōſecratū, ne illuc conueniret ſenatus, vbi erant virgines. Nam hæc fuerat regia Numæ Pōpilij. Ad atriū aūt Veſtæ conueniebatur, quod à tēplo remotum fuerat. [Foſſa] Sulco, & ſunt iſta reciproca. Nā & ſulcū poſuit pro foſſa, vt, Auſim vel tenui vitē cōmittere ſulco. [Moliturq. locū] Præparat. [Primaſq. in littore ſedes] Ideo primas, q. a. imperiū, Lauiniū tranſlaturus eſt. Et ſciendum ciuitatem q̄. primo fecit Aeneas, Troiam dictā ſm Catonē. & Liuium, qđ. ipſe dicit, Nec te Troiaca pit. Caſtrorū in morem] Hoc eſt breuē. [Pinis, atq. aggere cingit] Muro, in quo pinnæ ſunt, & eſt Synecdoche. [Aggere] Foſſa. [Iamque iter emenſi, turres ac tecta Latinorū] Hypermetrus verſus. [Muroq. ſubibant,] Alibi per accuſatiuū, vt, Aeneæ ſubit mucronem, ipſumq. morantem Suſtinuit. Et hoc ſm naturam eſt. Nā. it ſub mucronem dicimus. nā per datiuū figuratum eſt. [Pueri & primæuo flore iuuētus] Bñ Romanæ militiæ exprimit morem. Nam poſt pubertatem armis exercebantur, & ſexto decimo anno militabāt. Quo etiam ſolo ſub cuſtodibus agebant. Nec eſt cōtrarium Longa populos in pace regebat. Nam licet ī pace eſſent, exercitum tamen agebat armorum. [Domitantque in puluere currus]. Equos ſub curribus. [Acres arcus,] Fortes, & eſt κατάχρησις. Nam acrimonia mentis eſt. [Lēta] Mollia. [Ictu] Iaculatione. [Ingentes,] Ex ſtupore nūcij laus oſtenditur Troianorū. Et bene nouitatis oſtendit opinionem. Ingentes, enim eſſe, quos primum vidimus, opinamur. [Reportat] Aut re vacat, aut re, pro ad, poſuit, vt ſit adportat.] Intra tecta

voca-

vocari] Diſſentit hoc loco à Romana cõſuetudine. Nã legati ſi quã incogniti venire nunciarẽtur, primo quid vellent, ab exploratoribus requirebatur. poſt ad eos egrediebãtur magiſtratus minores, & tunc demum ſenatus extra vrbem poſtulata noſcebat. & ita ſi viſum fuiſſet admittebantur. Sed hoc prudẽter fecit. Latinum nanque memorem vult eſſe reſpõſi & auidum fatis ad externos videndos, per quos promittebatur felicitas. [Solio medius conſedit] Vt ſupra diximus, ſoliũ eſt veluti armariũ de vno ligno ad regum tutelam factum. Secundum, alios, à ſoliditate dictum. Sedm aſperũ per Antiſtichon, quod ſolum vnum capit, quaſi ſedum à ſedendo. Nam & ſella, quaſi ſeda dicta eſt [Tectum auguſtum ingẽs] Domũ, quã in palatio diximus ab Auguſto factam per tranſitũ laudat, & quaſi in Laurolauinio fuiſſe commemorat. [Horrendum] Venerandũ, nõ ꝙ horrori ſit. [Hinc ſceptra accipere.] Hoc in palatio fiebat [Curia templum.] Quia vt diximus curia niſi in augurato non erat loco. [Ariete cæſo] Hoc ſacrificiũ in tanua palatij fiebat feſtis diebus. [Perpetuis menſis] Longis ad ordinẽ exæquatis ſedentum. Maiores. n. noſtri ſedentes epulabãtur, quẽ morem habuerũt à Laconibus, & Cretenſibus, vt Varro docet in libris de gente populi Rom. in quibus dicit quid a quaque traxerit gente per imitationem. [Ex ordine] Prout ſibi ſucceſſerant. Sanè intelligendum eſt, ita vt nati fuerãt. ſic eorum imagines fuiſſe compoſitas. [Ex cedro.] Quod lignum non facile conſumitur vetuſtate. Hoc genus ligni tinea neſcit, corruptionemque ex antiquitate non ſentit. Vnde eſt cedria quæ chartam reſeruat. Hinc eſt illud, Et cedro digna locuti: Aut cedria perũcta, quoniam ligna cuſtodita conſeruat. [Vitiſator.] Non inuentor vitis, ſed qui genus vitis demonſtrauit Italis populis. [Sub imagine falcem] Aut ſtatuæ exprimit geſtum, vt dicat, ita tenebat falcem. vt eam ſub vultu haberet, aut Sub imagine, ſub theca dicit, quæ ſimilis falcis eſt. [Saturnusq; ſenex.] Antiqui reges nomina ſibi plerunque vendicabant deorum. Ergo Saturnus rex fuit Italiæ. Nam & ſupra ait, Veterum effigies ex ordine auorum. Et infert [Aliique ab origine reges,] Hinc eſt quod apud Cretam eſſe dr Iouis ſepulcrum, Gabalus etiam Romanus imperator ſolẽ ſe dici voluit. Nã Heliogabalus dictus eſt. [Ab origine] Pro Aboriginum reges. ſed eſt metro prohibitus. [Pugnãdo vulnera paſſi] Pugnãdo quaſi reges. [Sacris in poſtibus] Vbi ſpolia cõſecrabantur. [Captiui] Pro captiuorum, nota figura eſt, [Criſtę] Galleę A parte totum poſuit. [Ereptaq. roſtraq; carinis] Bene de oĩ genere prœliorũ ſpolia illic demonſtrat fuiſſe. [Quirinali lituo.] Lituus eſt incuruus augurum baculus, quo vtebãtur ad deſignanda cœli ſpatia. nam manu non licebat. Quirinalẽ ex perſona ſua dixit, qualem poſtea Quirinus habuit. Nam tũc adhuc non fuerat Romulus. Vel lituum. i. regium baculum, in quo poteſtas eſſet dirimendarum litium. [Succinctus trabea.] Toga eſt augurum de cocco & purpura [Ancile] Scutum breue. Regnante Numa cœlo huiuſmodi ſcutum lapſu eſt. & data reſponſa ſunt illic fore ſummam imperij vbi illud eſſet. Quod ne aliquã poſſet auferri, aut ab hoſte cognoſci, per Mamurium fabrum multa ſimilia fecerunt, cui & diem conſacrarunt, quo pellẽ virgis feriũt ad artis ſimilitudinem. Dicimus aũt hoc ancile, & hæc ancilia. Anciliorum vero vſurpauit Horat. Anciliorũ & nominis & togæ oblitus. Septẽ fuerunt, per quæ imperium Romanum tenerent: Acus matris deum, Quadriga fictilis, Veientorum cineres, Oreſtis ſceptrum Priami, Velum Ilione. Palladiũ. Ancilia. [Aurea coniux] Nam aliter non ſtat verſus. Et aurea per Ironiam dixit. Cõiux vero, non quæ erat. ſed quæ eſſe cupiebat, vt Quos ego ſum toties tam dedignata maritos! Fabula talis eſt, picum amauit Pomona Dea pomorum. & eius volentis eſt ſortita coniugium, Poſtea Circe cum amaret. & ſperneretur irata cũ in auem Picum maritum conuertit, nam altera eſt pica. Hoc autem ideo fingitur, quia augur fuit. & domi habuit picum, per quem futura noſcebat, quod pontificales indicat libri. Bene autem huic ſupra lituum dedit, quod eſt augurum proprium

Solium.

Antiqua ex cedro, Italusque, paterque Sabinus,
Vitiſator, curuam ſeruans ſub imagine falcem
Saturnusque ſenex, Ianique bifrontis imago,
Veſtibulo aſtabant, aliique ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera paſſi:
Multaque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captiui pendent currus, curuæq; ſecures,
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque roſtra carinis.
Ipſe Quirinali lituo, paruaque ſedebat
Succinctus trabea, læuaque ancile gerebat
Picus equum domitor, quẽ capta cupidine cõiux
Aurea percuſſum virga, verſumque venenis,
Fecit auem Circe, ſparſitque coloribus alas.

Nam ancile & trabea communia ſunt cum Diali vel Martiali ſacerdote.

A S C. TVM ſatus &c. [Docet quomodo legationẽ inſtituit Aeneas, & miſſis centum oratoribus ad Latinum regem, ipſe interea ex fatorum promiſſione primæ vrbis iecit fundamenta, vt ſi forte expellere velit Latinus, habeat quo reſiſtat. Deſcribit præterea patriæ morem & domus Auguſtæ. i. augurio conſecratæ, hoc eſt regiæ ſuperbã, & magnificam extructionẽ, & egregia decora. De quib. rebus. hæc ſunt Donati verba. [Tum ſatus Anchiſa] Quãuis fatis fideret, tamen humanitatis officium putauit ad regem legatos mittere, ne ob ſuperbiam, alienos fines inuadere videretur, tamen non expectato de pace reſponſo, vrbem deſignat, tantum ſpei in fatis repoſuerat.] Turres ac tecta] Primo enim, altiora ædificia. deinde, cum propinquius acceditur, humiliora cernũtur. [In puluere] Quia ibi melius aĩalia domantur, vbi difficilior tractus eſt [Ictu] Vt non ferirent inuicem, ſed vt deſtinata percuterent. [Viros ingentes ignota veſte] Nam ex præmeditata re perturbato animo putauit ſe vidiſſe illos vltra humanam formam. Extollit autẽ regiam Latini, à pulchritudine ędificij & ab ornatu triumphali, non vt pictura fabularum. [Auguſtum] Vel quia domus fuit regum, vel quia reges ipſi ſibi regnandi auſpicia ſortiebantur. Illic enim poteſtatem ſumebant, & faſces erigebant [Ex ordine] Ita vt nati fuerant. [Cedro] Ex cedro factæ. quia hoc lignum cariem non ſentit. Vel, cedria vnctæ, quæ ligna conſeruat. [Aliique ab origine reges.] Refert ſe à ſpecialitate ad generalitatem & vt compendio vteretur, & numerum augeret. In generalitate enim infinita æſtimatio eſt, & plus intelligitur, quam veritas habet. [Vulnera paſſi,] Vt gloriã ex defenſione libertatis oſtenderet. [In poſtibus arma.] Indicia hęc ſunt virtutis. [Curuęq; ſecures] Omnia ſine numero poſuit, vt plus arbitraremur [Ingentia] Vt oſtendat quanto labore retracta ſint [Carinis] Vt appareret etiam nauali bello illos viciſſe. [Lituũ] .i. regium baculum, in quo poteſtas eſſet dirimendarũ litium. [Parua] Vel quia tales extant, aut magni precij. quia veteres non erant ambitioſi cultus [Aurea] ironice. quaſi intelligatur peſſima, & indignationem citat. quod talem virum ita tractaſſet Hæc ille. Ordo autem eſt Saturni. i. procreatus, & cretus, aut progenitus Anchiſa. ſ. Aeneas, iubet tum. i. tunc, centum oratores delectos, ab omni ordine. i. ex omni qualitate dignitatis, ire ad mœnia regis. ſ. Latini Auguſta. i. augurio conſecrata, oẽs velato ramis Palladis. i. oliuæ paciferæ, cuius inuentrix dr Pallas. & iubet, ſup. eos ferre viro. ſ. Latino dona, & expoſcere Teucris pacem, i. amicitiam, & cõcordiam, & terræ permiſſionem. Haud mora ſupple fit, ipſi. ſ. oratores, iuſſi feſtinãt, ſup. ire. & legationem ſuam perficere, & ipſi rapidi, id eſt præcipites, feruntur paſſibus. ſ. magnis. Ipſe, ſcilicet Aeneas auctor legationis, & princeps eius, deſignat mœnia humili foſſa, ſcilicet aratro, inducto ſulco. & molitur. i. mollibus, & vallis. munit locum, & cingit in littore pinnis id eſt vallis acutis. atque aggere. id eſt terra aggeſta, atque accumulata, primas ſedes, id eſt habitationes, atque oppidum primum. in morem caſtrorum, id eſt vt caſtra metari ſolent. Et iam ipſi oratores iuuenes, quia ſenes in Sicilia manſerant, & vt formidini ſint, magis congrui erant iuuenes, emenſi iter, id eſt viam eundo emenſi cernebant turres, atque ardua tecta Latinorum, hypermeter eſt verſus, ſed ſyllaba ſuperans abſumitur vocali ſequenti. & ſubibant muro, id eſt ſub murum, aut imminebant muro, & ibant quaſi ſub muro. Pueri & iuuentus primæuo flore, id eſt in primo flore æui ſui, exercentur equis. & domitant currus. i. equos currentes in puluere. quia illic facilitet laſſantur. & laſſi domantur, aut tendunt arcus acres, id eſt fortes. & acriter expellentes ſagittas, aut contorquent lacertis, id eſt brachijs ſuis, ſpicula. i. iacula. & haſtilia lenta. i. tenuia, & flexibilia, & laceſſunt. id eſt fatigant, & impellunt ipſa, & curſu, & ictu, id eſt ſimul ex impetu curſus, & brachiorum viribus, ſup. ritne. cum, id eſt quando nuncius. ſ. explorator. & obſeruator limitum, præuectus equo, cum ipſi pedites eſſent, reportat ad au-

res

res regis longæui,viros ingentes.i.valde magno aduenisse ignota,illc.ſ.rex,imperat,ſup.eos vocari intra tecta,& cōſedit.i.ſedē accepit medius.ſ.in ſolio auito,i.ſede regali,ab auis frequentata,quam ſolido lapide aut ligno,ne quis adoriretur eos,factam ſolium vocabant.Deſcribit deinde,domum regiam,& ſitū eius,dicens,Tectum fuit,ſup.in vrbe ſumma.i.ad arcem vrbis,auguſtū.i.augurio conſecratum,ingens.i.valde magnum, ſublime.i.erectum,centum columnis,exiſtens regia Pici Laurenti.i.Laurētibus dominantis,exiſtens horrendum.ſ.tectum,ſiluis.i.lucis vicinis,& religione.i.anxia obſeruantia parentum.Omen.i.fauſtū initium,erat regibus accipere hic.i.ab hoc tecto, ſceptra.i. inſignia regalia,& attollere primos faſces.i.cōſtituere primos lictores,qui faſces ferant hoc erat illis curia,hoc erat illis templum, aut hoc templum erat illis curia, ſed prior modus melior eſt. Hæ erant ſedes epulis ſacris.i.ſolemnibus,vt parentationibus,& viſcerationibus,& feſtorum dierum conuiuijs,& patres.i.proceres,& ſenatores,ſoliti,ſup.erant,conſidere hic menſis perpetuis .i.continuis,& ſine intermiſſione protenſis, & hoc ariete cæſo. .ſ.ad ſacrificium.& in ianua palatij feſtis diebus faciēdū. Quin etiam.i.inſup. effigies.i.ſtemmata, aut(re uera) ſimulacra veterum auorum, aſtabant veſtibulo.i. in primo introitu, ex cedro antiqua.quia cariē neſcit,& ſuccus eius vim conſeruatiuam habet,effigies.ſ. Italus,& pater Sabinus vitiſator.i. q primus apud Italos vitem ſeuit,aut plantauit,ſeruans ſub imagine.i. ſimulacro ſuo falcem curuam.qua.ſ.vitem putare docuit, & Saturnus ſenex,& imago Iano bifrontis,qui primi reges Italiæ memorātur.& alij reges aborigines,qui paſſi ſunt vulnera Martia.i. qui perierunt in bello,pugnando ob patriam.i. ob ſalutem patriæ. Præterea,multa arma pendent in poſtibus ſacris.i.arma dijs cōſecratam,ſuſtinētibus, vt currus captiui.i.quos captiuis abſtulerunt,& ſecures curuæ,& criſtæ capitum.i galearum, quæ capitum ſunt munimenta,& ingentia clauſtra.i repagula, & veſtes, ac ſeræ portarum.ſ.vrbium captarum,& ſpicula.i.iacula, & clypei,& roſtra.i.monimenta ærea,aut ferrea,in prioribus partibus nauium,erepta carinis.i.nauibus,à parte totum accipiēdo quia prioris potius eripiuntur,ipſe ſ.rex.& ſacerdos, atque augur Picus,domitor equum.i.equorum.i.qui ad libitum equo,vti ſciebat in bello,qui Græce,ἱππόδαμος dicitur,ſedebat.ſ in ſculpturis,ſuccinctus lituo.i.baculo augurali incuruo. i. quo loca templi deſignabat,& trabea.i.veſte augurali,parua.i.breui,vnde ſuccinctus dicitur gerebat ancile.i.breue ſcutum circuncisum, ſimile ancili,quod tpe Numæ cecidit,vt hic caſtius, & doctius recitet Ser.q̄ ſupra,vbi à Beroal.repræhenſus eſt,gerebat, dicit, læua,i.ſiniſtra,quia dextra lituum tenebat,quem.ſ.Picum, coniux aurea,per irriſionem.i.ſanè pulchra,& pretioſa.ſ.Circe,quæ coniux non erat,ſed eſſe volebat capta.i.irretita,cupidine.i.amore, aut cupiditate amoris,fecit auem,percuſſum.i. percutiendo cū virga.ſ.magica,& faſcinatoria,& verſum.i.tranſmutatum,venenis,id eſt venefico eius,& ſparſit alas.ſ.Pici,in Picum auem, mutatis coloribus.ſ.varijs,viridibus,& ſubrubeis,atque ſubcroceis, qualis hodie cernitur,diciturque Picus Martius, qui roſtro arbores cauat.

TVRRES ac tecta Latinorum] In libris nonnullis admodum vetuſtis,Turres ac tecta Latini legitur.[Muroq. ſubibant.] In Romano libro,Muros,per accuſatiuum eſt.[Cum prouectus equo]In libris omnibus antiquis quoſquot habui, vno exēplo legitur,Præuectus.Eſt & vbi loco particulæ, cum,ſcriptum ſit, Tū.[Vrbe fuit media,] Veteres libris nōnulli vna cū Mediceo, Summa,nonnulli Media legunt.]Hinc ſceptra accipere,]In antiquis pleriſq; libris,Hic ſceptra accipere legitur[Hæ ſacris ſedes epulis,]In Romano libro,Hęc,vnitatis numero legit. In reliquis plurale eſt. In Mediceo,Sacræ ſedes.[Antiqua ex cedro] In veteribus libris quos legerim,Antiqua è cedro,abſque x, litera legitur. In alijs abſq; vlla ꝑpoſitione,Antiqua cedro, vt in Mediceo habetur.[Martia qui ob patriam]In Rom.lib.Martiaq́. legitur. VARIA LECT.

STIBAS denique,à Cyprijs etiam bunos dicitur.quanquā in montibus conditæ vrbes, Buni appellentur, quoniam voce Græcis,collis indicatur. Sed & ceſpitibus ſurrectas aras ita vocant.Sedilia item diſcumbentium videtur ſpondas nuncupaſſe Virgilius,cum de Didone ita ſcribit: COEL. RHOD.

Aulæis iam ſe regina ſuperbis
Aurea compoſuit ſponda.

Phyllada in Philoctete vocat Sophocles,lectum ex folijs.Sed & coronam eodem modo alibi,Legimus in hiſtoria, Fęminas cū viris cubantibus ſedentes cęnitaſſe.Lectiſternio præterea Iouis. Ipſe in lectulum,Iuno & Minerua in ſellas ad cœnam inuitabantur.Nec me fallit,Seruium grammaticum ſcribere,Maiores noſtros ſedentes epulari ſolitos,eumq. morem habuiſſe à Laconibus & Cretenſibus,ſicuti,inquit, Varro docet in libris. De gente populi R.& proinde Virg.ita ſcripſiſſe:

Hæ ſacris ſedes epulis,hic ariete cæſo,
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.

Tali intus templo diuum, patriaq. Latinus
Sede ſedens, Teucros ad ſeſe in tecta vocauit:
Atque hæc ingreſſis placido prior edidit ore.
LAT.Dicite Dardanidę(neq; enī neſcim⁹ & vrbē,
Et genus, auditiq. aduertitis æquore curſum)
Quid petitis?quæ cauſa rates,aut cuius egentes
Littus ad Auſonium tot per vada cęrulea vexit?
Siue errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto).
Fluminis intraſtis ripas, portuq. ſedetis:
Ne fugite hoſpitium, ne ve ignorate Latinos,
Saturni gētem,haud vinclo,nec legibus, æquam,
Sponte ſua,veteriſq. dei ſe more tenentem.
Atque equidē memini(fama eſt obſcurior annis)
Auruncos ita ferre ſenes, his ortus vt agris
Dardanus, Idæas Phrygiæ penetrauit ad vrbes,
Threiciamq.Samū,quę nūc Samothracia fertur.
Hinc illum Coriti Tyrrhena ab ſede profectum;
Aurea nunc, ſolio ſtellantis regia cœli
Accipit, & numerum diuorum altaribus auget.

SERV. PLacido prior edidit ore] Bene placido, Legatorū.n.fuerat,vt ipſi an̄ loquerentur. Sic ſecundo, Vltro flens ipſe videbar.[Dicite Dardanidæ] Aut ex veſte eos Troianos eſſe cognoſcit, quę erat ꝓprie gētiū ſingularū,Aut κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus famam, q̇ eos venire nūciauerat, eadem ēt Troianos eſſe dixiſſ. Vnde infert.[Auditiq. aduertitis æquore curſ.[Dardanidæ autē,ac ſi diceret cognati. [Errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti] Duo q̄rit. Si voluntate veniſtis, quid petitis! Si neceſſitate, tēpeſtas vos an error aduexit![Vada cærula] Cærulū eſt viride cū nigro, vt eſt mare.[Qualia multa] Ad duo reſpexit, errorem & neceſſitatem. [Portuq. ſedetis,] Ante enim ꝓ portu erat illic exitus fluminis. [Ne fugite]Ne fugiatis, ne ignoretis,[Saturni gentē]Laus generis.[Spōte ſua,veteriſq́. dei ſe more tenentē]Xenocratis eſt,q cū primus philoſophiæ ſcholā aperuiſſet(ꝙ antea in porticibus Philoſophi tractarēt)& interrogatus eſſet quid pſtare poſſet diſcipulus: Rn̄dit, vt id voluntate faciāt,qđ alij iure cogūtur.[Veteris]Antiq.ac ſi diceret, aurei ſeculi imagine viuimus.[Fama eſt obſcurior annis]Ac diceret,niſi q̄ēt iā vos ſciretis. [Aurūcos ita ferre ſenes] Apud veteres hiſtoriæ,hoc genus fuit,vt maiores natu anteacta poſteris īdicarent, qđ hic indicat locus. Lucanus apertius, cum eſſet de Antæo narraturus ait,Cognita per multos docuit rudis incola patres. Quia adhuc nec annales erant, nec hiſtoriæ.Aurunci vero, Italiæ populi antiquiſſimi fuerūt.[Ferre]Aūt,quaſi cum oſtētatione iactare.[Dardanus.]Iuppiter cū Electra Atlātis filia Corithi regis Italiæ vxore cōcubuit.Sed ex Iouis ſemine natus eſt Dardanus, ex Corithi Iaſius. Dardanus ꝓfectus ad Phrygiā Ilium condidit, Iaſius vero Thraciā tenuit, vbi eſt Samos, q̄ hic Samothraciam nominauit.Nam Iunonis alia eſt Samos inſula. Quāquam ciuitas Thraciæ quæ eſt in Cephalenia, Samos dicatur.Vn̄ poſtea cū rn̄ſum eſſet,Antiq̄ exquirite matrē, & Aeneas Italiam peteret, profectus ad Thraciā, Samothracas deos ſuſtulit & pertulit ſecum ꝑp originē mīis.[Idęas Phrygię penetrauit ad vrbes,Quia erāt & Cretæ, addidit Phrygiæ. [Corui] Oppidū & mons dictus à rege patre Dardani.[Auget]Addit,adiectione.ſ.nominis ſui.

TALI &c.]Docet cū qua beneuolētia.& affabilitate ſermonis,rex Latinus ſuſcepit Troianos, oſtēdentes eos ex Italia originē ꝑ Dardanū traxiſſe. De qua re dicit Don.ſic.[Dicite Dar.] A S C.

Prior

Prior verba facit, vt facilitatem ſuam, & beneuolentiam in eos demo nſtret. Potuit aũt ex veſte Latinus. q multa experientia eſſet, Troianos cognoſcere. quod non poterant per tenerã ætatẽ, illi qui erant extra portas [Errore viæ] Quia in obſcuro cœlo, in quo via eſt nauigãtibus, ab illa errare põt, vel vi tempeſtatis inde abſtrahi. [Ne fugite hoſpitium] Nõ modo concedit quod ſua auctoritate iam ſumpſerant, ꝙ ripas intrarũt, ſed vltra id hoſpitiũ offertur. Ex cognatione aũt. q̃ Troianis cũ Italis eſt, oſtendit eos poſſe capere oẽm fiduciã. [Dardanus] Iam explicat, qđ propoſuerat, cũ dixit, Dicite Dardanidæ. Hæc ille. Ordo eſt. Latinus ſedens intus, tali tẽplo diuum. i. diuorũ, & ſede patria. i. quã paterna hæreditate poſſidebat, vocauit Teucros in tecta ad ſe ſe, i. ſeipſum. Atq; ipſe prior, vt. ſ. beneuolẽtiã ſuã iudicet; edidit, i. elocutus eſt, ore placido. i. beneuolẽtiã indicante, ingreſſis. ſ. Troianis oratoribus. Hæc. ſ. ſubſequentia verba, O Dardanidæ, & q a ſtupebãt ſe vocari Dardanidas, addit, neq; .n. i. nã, nõ neſcimus. i. bñ ſcimus, & vrbẽ. ſup. veſtrã. videlicet Troiã, & genus, ſup. veſtrũ. & vos auditi. i. cogniti, ex auditu, & relatione, quia ſæpe audiuimus de vobis, aduertitis æquore. i. per æquor, curſus, ſup. veſtros, ad nos, dicite ergo, q d petitis, & q̃ cã, aut cuius rei egẽtes, rates veſtras vexit ad littus Auſoniũ. i. Italicũ, & ad partẽ Auſoniæ. p tot vada cærula. i. cærulea. hoc eſt cærulei coloris, hoc eſt p tot maria periculoſa. Siue vos acti errore viæ, ſeu tẽpeſtatibus, qualia. ſ. mala, vt errorẽ, & tẽpeſtatẽ naturę, patiuntur multa in alto mari, intraſtis ripas fluminis, i. huius. hoc eſt Tybridis. & ſedetis portu. i. ad portũ. ne fugite. i. ne fugiatis, aut vitetis hoſpitiũ. ſ. noſtrũ, ne ue. i. vel nõ ignorate. i. cognoſcite Latinos, gẽtẽ Saturni. i. cui Saturnus aliqñ pfuit. ęquã. i. iuſtã. aut vinclo nec legib. i. nec metu ſupplicij, nec iuſſu legũ, ſed, ſup. ſpõte ſua . i. ſuapte natura, & tenẽte ſe more veteris dei. ſ. Saturni. quo regnãte, aurea erãt ſecula, & ſumma ſine legib. æq tas, dictitãte. ſ. cuilibet cõſciẽtia, q d facere dẽbat, vt ſup. lege naturæ, viuebatur olim. Atq; equidẽ. i. ego certe memini, ſed. ſup. fama eſt obſcurior annis. i. pp annoſitatẽ, q a multi interfuerũt anni (aut fama eſt obſcurior q̃ merito per annos ſic, q a nõ adeo multi interfuerũt anni, ſed prior modus pſtat) Aruncos. i. antiquiſſimos populos Italiæ, ab Arũca ciuitate, q̃ Auſon filius Vlyſſis, & Calypſus, ædificauit dictos ſenes. i. annoſos, ferre. i. recitare, ita vt. ſ. Dardanus ortus. his agris penetrauit ad vrbes Idæas Phrygię. q a eſt ẽt Ida in Creta, & ad Samũ Threiciã, q̃ fert. i. dr nũc Samothracia. Aurea i. pulcherrima. regia cęli ſtellãtis. i. ſtellati, aut ſtellas ferentis, accipit ſolio. i. ſede regali, illum. ſ. Dardanum, profectum . i. qui profectus eſt, hinc. i. ab hac regione, à ſede Corinthi. i. illius oppidi. Tyrrhena. i. quod eſt ad mare Tyrrhenum, & ipſe acceptus addit. i. auget, altaribus. i. ſacrificijs ſibi factis, numerum diuorum. i. ipſe nunc inter deos ſuperos verſatur, eorum catalogo aſcriptus. Seruius legit, addit, pro auget. Alij tamen, auget, legunt.

VARIA LECT. TALI intus templo diuum, patriaq. Latinus] In antiquis nõnullis exẽplaribus legere eſt, Tali intus tẽploq. deũ, patriaq. Alij habẽt, Tali intus diuũ tẽplo, vt i Mediceo eſt. [Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto] Veteres aliquot libris, Qualia ſæpe mari. legitur. [Veteriſq. dei ſe more tenentẽ] Sunt veteres libris in quibus, Ferentẽ. pro, Tenentem. ſcriptũ inuenias. [Auruncos ita fere ſenes] In libris aliquot antiquis. Auricumos. poſitũ eſt. [Idæas Phrygię penetrauit] In Romano libro, & quibuſdam alijs, Penetrarit, legitur. [Accipit, & numerum diuorum altaribus auget] In nonnullis antiquis libris, Addit, legitur.

SERV. VOce ſecutus] Plerunq; .n. conſentimus, & taciti. [Rex] Cõciliatio ab honore, inde à genere. [Succedere terris;] Vt, Succedoq. oneri. [Nec ſidus] Aſpectus ſiderũ. Nã tẽpeſtatem ĩ. dixit, nec eſt bis idẽ poſitũ. [Vrbẽ afferimur] Ad vrbẽ ferimur. [Extremo veniens]. i. primo. Nam alias Rediens diceret, non Veniens. [Dardana pubes Gaudet auo] Generis origine. nã auus nõ eſt Troianorum Iuppiter, ſed Aeneæ ſolius per Venerẽ. [Quãta per Idæos] Ad illud reſpõdit: Audiriq́. aduertitis æquora curſum. i. non mirum eſt, hæc te audiſſe quæ vniuerſus orbis agnouit. [Tempeſtas] Vis bellorũ. [Actus] Colliſus. [Fatis] Per tranſitũ, & Troianos eximit culpa, & Græcorum deterit laudẽ. [Tellus extrema] Vt eſt Britanniæ, & oĩum inſularũ Oceani. Refuſo aũt, refluo, vt Lucanus indicat. & ex hoc Homeri, αὐτὰρ ἐπεὶ ποταμοῖο λίπε ῥόον Ὠκεανοῖο, ἀπὸ δ᾽ ἵκετο κῦμα θαλάσσης εὐρυπόροιο. [Et ſi quẽ extẽta plagarũ Quatuor] Audierũt ẽt illi q ſeparãtur Zona ea q̃ eſt in medio quatuor. i. feruens. Significat aũt Antipodas. [Iniqui] Intemperati vel ardentis. [Diluuio ex illo] Ex illa vaſtitate. Alij diſtinguũt, & mutãt ſenſum. vt ſit Quos dirimit plaga ſolis ardentis, ex quo mũdus eſt cõſtitutus, hoc eſt, ex quo chaos eſſe deſijt. [Dijs ſedẽ exiguã patrijs] Pia & verecũda petitio. [Littuſq. rogamus Innocuum.]

POE. Dixerat, & dicta Ilioneus ſic voce ſecutus.
IL. Rex, genus egregiũ Fauni, nec fluctibus actos
Atra ſubegit hyems veſtris ſuccedere terris;
Nec ſidus regione viæ, littus ue fefellit:
Conſilio hanc omnes, armiſq. volẽtibus vrbem
Afferimur, pulſi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens ſol aſpiciebat Olympo.
Ab Ioue prĩcipiũ generis: Ioue Dardana pubes
Gaudet auo. rex ipſe Iouis de gente ſuprema
Troius Aeneas tua nos ad limina miſit.
Tempeſtas ierit campos, quibus actus Vterque
Europæ, atque Aſiæ fatis concurrerit orbis:
Audijt & ſi quem tellus extrema refuſo
Submouet Oceano, & ſi quem extenta plagarũ
Quattuor in medio dirimit plaga ſolis iniqui.
Diluuio ex illo tot vaſta per æquora vecti,
Dijs ſedem exiguam patrijs, littuſque rogamus
Innocũ, & cunctis vndamq., auramq. patentẽ.
Non erimus regno indecores, nec veſtra feretur
Fama leuis, tantique aboleſcet gratia facti:
Nec Troiã Auſonios gremio excepiſſe pigebit.
Fata per Aeneæ iuro, dextramque potentem,
Siue fide, ſeu quis bello expertus, & armis:
Multi nos populi, multæ (ne temne, quòd vltro
Præferimus mani bus vittas, ac verba pcantum)
Et petiere ſibi, & voluere adiungere gentes.
Sed nos fata deum veſtras exquirere terras
Imperijs egere ſuis. hinc Dardanus ortus
Huc repetit, iuſſiſque ingentibus vrget Apollo
Tyrrhenũ ad Tybrim, & fontis vada ſacra Numici
Dat tibi præterea fortunæ parua prioris
Munera, relliquias Troia ex ardente receptas.
Hoc pater Anchiſes auro libabat ad aras:
Hoc Priami geſtamen erat, cum iura vocatis,
More daret populis, ſceptrumq., ſacerq. tiaras,
Iliadumque labor ueſtes.

Non qđ nulli noceat, ſed cui vindicat o nulli poſſint nocere. Aliter ſerpentes innocuos dicimus. [Cũctis vndaq. auraq. patẽtẽ] Iſta.n. cõia ſunt. [Indecores] Decus, decoris facit, decor, decoris, ſed hic indecor dicimus, hic indecus nõ poſſumus dicere. Vñ indecores, cũ eo breuis ſit, aut Syſtole ẽ. aut certe dicimus nominatiuũ non inueniri vt in multis nominibus fit. Nã indecus lectũ non eſt, qđ & melius eſt. Nã Syſtole ſine exemplis fieri nõ dẽt. Verecunde aũt hoc dicit ſua cõiunctione ẽt ornari Italos. [Aboleſcet] Abolebitur, & vſus eſt inchoatiua forma, cũ opus nõ eſſet.] Troiã. i. Troianos. [Fata p Aeneæ iuro] Quẽ iã nouit Latinus oraculo. ſ. Fauni, p qđ audiuit, Externi veniẽt generi. [Siue fide, ſeu q s bello eſt expertus, & armis] In his.n. dextera comprobatur. [Vittas] Quæ pẽdebant in ramo religatę. Alibi: Et vita cõptos voluit prætendere ramos. [Huc repetit]. ſ. Dardanus. i. Aeneas, q & Dardanus vt diximus ſupra, vocabatur. Et bñ Repetit, nõ Petit quaſi ſua [Ingẽtibus] Delijs, q̃ magna cõſtat fuiſſe, [Fortunæ parua prioris] Bene medium tenuit. Nã ne laudare videretur ait Parua. ne deformare (nam durũ eſt aliquid ab infelicibus accipere) ait Fortunę prioris. [Hoc pater Anchiſes auro libabat ad auras] Paterã ſignificat. [Hoc Priami geſtamen erat] Diadema dicit, nã ſceptrum dicturus eſt.

[Sacerque

[Sacerq́.tiaras,[Pileum Phrygium dicit. Et ſciendum hic tiaras per vſurpationem dictum. Nam hæc tiara dicuntur. Melius ergo Iuuenalis. Et Phrygia veſtitur bucca tiara.

ASC. (DIXERAT, &c.]Recitat argutiſſimam Ilionei reſponſionem quæ in genere deliberatiuo verſatur. bene autem Ilioneo, qui ex Mercurio ortum habet, facundia attribuitur. Eſt.n.facundiæ deus, Mercurius, vnde Horat. Mercuri facunde nepos Atlantis, prætendit autem captare beneuolētiam Saturni ex eo ꝙ dijs auctoribus, & fatis iubentibus, in Italiam venerint, vnde originem traxerunt. De hac re dicit Donat. ſic. [Res genus egregiū] Cum ſe beneuolum oſtendiſſet Latinus, non multum laborauit in texendo exordio Ilioneus, nec tamē penitus omiſit. [Fauni.] Vnde hoc cognouit Ilioneus? nempe ex ſimulacris q̃ erant in veſtibulo. Breuiſſime autem amplectitur, quæcunq; dixit Latinus. nec potuit in tanta breuitate magis extollere genus Troianum. [Ab Ioue principium] Plus dixit, q̃ Latinus. ille.n. Dardanum, ex Italia veniſſe, hic vtrique generi ab Ioue principiū eſſe demonſtrat, & confirmādæ rei eā, rem ſæpius repetit. [Supma] Vt enumeratione maiorum ipſe videatur finis propinquor cā oſtenditur Aeneas, quia nepos erat Iouis. [Quanta] Vt commiſerationem concitarent, narrandæ erant calamitates, ſed remouendæ erant moræ, vt quamprimum legationem exponeret. ergo breuiter illa tāgit. [Diluuio] Non bello. Nā ex bello, aliquid remanet, Ex diluuio vero, nihil. Nam omnia tollit. [Tot vaſta] Poſt calamitatem belli, durior caſus nos excepit. [Dijs ſedem exiguam] Facilem, & honeſtam petitionē oſtendit. Ex commemoratione autem deorum, etiam hominibus petere vr̄. Nanq; numinibus præbentur ſedes cultore neglecto. [Littus] vt demōſtret, quod ad homines ptinet, nec difficile, nec oneroſum. [Nō erimus indecores,] Noluit dicere, ornabimus regnum, ne ſit arrogās. [Leuis,] Nec pro leui ducimus, quidquid præſtiteris. [Fide.] Laudat fidem, quæ neceſſaria eſt in ſocietate regni. Hæc ille. Quærit ergo Don. vnde Ilioneus ſciuerit Latinum eſſe progeniem Fauni, & purgat. ſed ſatis frigide, vnde malim dicere Troianos, priuſquam ad regem mitterentur diſquiſiuiſſe, qui ſit, & quo ſanguine cretus, nam moris eſt oratoribus paratam habere orationem, in qua reges, à genere, à geſtis, à virtute, à fortuna, à forma, alijsq. laudent. Diſquiſiuerunt autem, qui exploraturi miſſi erant p diuerſa vt ſcirent q̃ loca, & qui eorum habitatores ſint, vnde ſi fluminis, & Numici nomina didicerunt ab incolis, potuerunt & regiſ genus diſcere. ſed ne multis contendam. Ordo talis eſt. Dixerant.ſ. Latinus & Ilioneus facundiſſimus.ſ. inter oratores, ſecutus eſt voce.i. an probauit ſermone dicta.ſ. Latini, ſic, aut ſecutus eſt voce, locutus eſt ſtatim poſt dicta Latini ſic. O rex genus egregiū Fauni.i. illius dei, nec hyems.i. tēpeſtas, atra.i. caliginoſa, & nubiloſa, ſubegit nos actos fluctibus.i. n̄ ſub acti ſumus fluctibus, tēpeſtate cōmotis, ſuccedere veſtris terris .i. ſubintrare veſtras terras nec ſidus aut littus fefellit nos regione.ſ. ignota viæ, ſed ſup. nos afferimur omnes, hanc vrbem.i. ferimur ad hāc vrbem, conſilio.i. deliberatione certa, & animis volentibus, quod dicunt. deliberatis, afferimur, dicit, exiſtentes pulſi regnis, q̃ ſol veniens olympo extremo.i. à prima parte cęli aſpiciebat quondam.i. olim maxima.i. potentiſſima, & opulentiſſima, hoc eſt. pulſi à regno Troiano. Principium generis, ſup. noſtri, eſt ſup. ab Ioue. pubes Dardana.i. à Dardano orta, Troiano gaudet Ioue auo. q a fuit pater Dardani, & ipſe rex ſ. noſter, Troius, Aeneas exiſtēs de ſupma. i. ſumma gente Iouis miſit nos ad tua litora. Quanta tēpeſtas.i. perturbatio bellorū, effuſa Mycenis.ſ. patria Agamemnonis, vrbe in Peloponneſſo. ſæuis.i. immanibus, p p principium eorum ierit.i. debacchata ſit, per cāpos Idæos.i. Troianos, & quibus fatis actus.i. impulſus, vterq; orbis .i. vtraque pars mundi, & Europæ, & Aſię, id. ſup. adijt.i. ſimul, is, ſup. ſi ſup. quis eſt, quem tellus extrema.i. remotiſſima, ſubmouet.i. ſeparat à nobis, Oceano.i. per Oceanum, refuſo.i. refluo.i. quem ſeparat a globo terræ, mare Oceanum interfuſum, vt ſi q fuerint in Britanniæ partibus, ij.n. dicuntur ab hoc mundo ſeparati, vnde in Buc. Et penitus toto diuiſos orbe Britannos. & is, ſup. audijt, ſi, ſup. quis eſt. quem plaga.i. regio ſolis iniqui.i. nimium vehementis & torrentis, extenta in medio quattuor plagarum, hoc eſt quinta, quæ ampliſſima in medio terræ, & torrida ſemper ab æſtu. & vtrinque habet duas, vnam temperatam, & vnam frigore inhabitabilē, ſi quis ergo eſt, quem plaga illa .i. zona torrida. dirimit.i. ſeparat à nobis, quia cum torrida zona ſit impertrāſibilis, dubitatur an quiſquam in terra habitabili habitet, ab ijs inquam dubitatur, qui credunt omnes homines ab vno ortos, ſi quis tn̄, aut vltra torridā zonam ſit, aut extra mundū inſulis Oceani conſtitutus, is, inquit, iā audiuit cōmotionē Troiani belli, q.d. non eſſe mirum, ſi Latinos audiuerit de Troianis loqui. Nos vecti ex illo diluuio.i. bellorum inundatione, aut incendio, per tot vaſta.i. valde ampla æquora, rogamus.i. petimus dijs patrijs ſedem exiguā, & littus.i. extremum terræ, innocuum, i. in quo nos innocui habitemus, rogamus, vndā & auram, i. aerem, hoc eſt cōionem aquarum & aeris patētē cunctis, eſt ergo omne bellum pro terris, nam ignē attingere nequimus, niſi ſit in terris. Nos non erimus indęcores, i. ad dedecus, regno .ſ. veſtro, nec fama veſtra feretur leuis.i. parui momenti, ac ponderis ve, prò vel, gratia tanti facti, non, ſup. aboleſcet.i. obliuionē. aut abolitionem ibit. nec pigebit Auſonios accepiſſe.i. qd̄ ipſi acceperīt, gremio.i. receptaculo terræ ſuæ, Troiam.i. Troianos, qui Troiam nouam extruant. Ego iuro per fata Aeneę q̃ ſ. impulerūt ipſum Italiam petere, & per dextram Aeneæ, potentem, ſiue quis eſt expertus, ſup. eam, aut eum, fide.i. periculum fecerit de fide eius, ſeu bello, & armis, hoc eſt, qui potens eſt, & fidem ſeruare, ijs qui ipſum beneuole ſuſceperint, & acre bellum inferre ijs qui eum repulerint per virtutem. ergo dextræ eius iuro, inquit, quod, ſup. multi populi, & multæ gentes, petiere, & voluere nos adiungere ſibi, ne temne.i. ne cōtemnas, igitur.i. id dico, ne forte contemnas nos, quod nos pręferimus vltro, manibus.ſ. noſtris.i. ante nos, vittas.i. ſerta, alligata ramis oliuæ, quoa in ſignum pacis præferebant. & verba precatum.i. humilem orationem, more ſupplicantium i. ne ideo quia humiles, & pacifici acceſſimus ad te nos contemnat. quia quod à te petimus, multi vltro obtulerunt, ſed fata deum.i. deorum, egere.i. coegerunt nos, ſuis imperijs & exquirere veſtras terras, quia Dardanus.ſ. auctor generis noſtri, ortus eſt hinc.i. ex his terris, & Dardanius.ſ. Aeneas, qui & Dardanus dictus eſt, aut qui de ſanguine Dardani repetit huc.i. ad has terras, in quibus nunc ſumus & Apollo vrget.i. conſtringit, manere ingentibus iuſſis.ſ. ſuis, hoc eſt Delij oraculis, ad Tybrim Tyrrhenum.i. qui influit ad mare Tyrrhenum, & ſup. ad (non.n. bis ponitur ad in textu) ſacra vada fontis Numici. Præterea.ſ. rex Aeneas, dat tibi parua munera prioris fortunę.ſ. reſpectu prioris fortunę.ſ. reliquias receptas, ex Troia ardente, quod addidit, ne propter proditionem putaretur, à Grecis accepiſſe Anchiſes, pater.ſ. Aeneæ, libabat.i. libare ſolebat ad aras, hoc auro. i. hoc poculo aut alio vaſo aureo, & id dicens, offerebat vas aureum. Hoc.ſ. quod tibi nunc repreſento, erat geſtamen.i. ornamentum Priami, cum.i. quando, daret more.i. & ex conſuetudine populis vocatis.ſ. calendis. alludit ergo ad morem Romanum, iura.i. edicta, & leges & erat, ſequit geſtamen ſ. ſceptrum, in manu. & tiaras.i. pileus Phrygius facer.i. quo in facris vtebatur. & veſtes labor Iliadum.i. aut mulierū, acu pingētium, aut Phrygiorum, qui acu pinguūt veſtes regias & ſacras.

VESTRIS ſuccedere terris;] Sunt & qui, Tectis, legant. [Concurrerit orbis,] In Rom. lib. Concurreret, habetur. [Audijt & ſi quem tellus] In Rom. lib. Si quam, legitur. Bello eſt expertus.] In Mediceo, abſque verbo, Eſt, legitur. [Vittas, ac verba precantum] In libris pleriſque veteribus, legere eſt, vel, Et, vel, Ac verba precantia. In aliquot vero alijs ſatis inemendate, Proferimus manibus, vittaſq. precantia verba. [Imperijs egere ſuis] In libris aliquot antiquis, Cogere, legitur. VARIA LECT.

SERV. OBtutu tenet ora,] Ordo eſt, Latinus defixa, tenet ora, & obtutu.i. intuitu ſolo hæret immobilis [Intētos voluēs oculos:] Cogitantis eſt geſtus, ſic de Boccho Maurorū rege. Saluſtius. Vultu, & oculis pariter atq; aio variis. [Regem Picta mouet, Quippe regē, & i pur

POE. Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora, ſoloq́. immobilis hæret,
Intentos voluens oculos: nec purpura regem
Picta mouet, nec ſceptra mouēt Priameia tantū,
Quantū in connubio natæ, thalamoq́. moratur:
Et veteris Fauni voluit ſub pectore ſortem:
Hunc illum fatis externa à ſede profectum
Portendi generum, paribuſq́. in regna vocari

pura labor Iliadum. [Portendi] Porrò tendi prædici, ſignificari. [Paribus Auſpicijs,] Pari poteſtate. & tractum eſt ex comitiis, vt diximus ſupra. [Dii noſtra incepta ſecūdēt,] Antiquo more locuturus de publicis rebus. i. pace & nuptiis filiæ, facit añ deorū cōmemorationem, ſicut etiam

in

Auſpicijs,hinc progeniem virtute futuram
Egregiam,& totum quæ viribus occupet orbem.
Tandē lætus ait. LA. Dij noſtra incepta ſecundēt,
Auguriumque ſuum: dabitur Troiane qd̄ optas.
Munera nec ſperno. non vobis rege Latino,
Diuitis vber agri, Troiæ ue opulentia deerit.
Ipſe modo Aeneas (noſtri ſi tanta cupido eſt;
Si iungi hoſpitio properat, ſociuſque vocari)
Adueniat, vultus ne ue exhorreſcat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni:
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Eſt mihi nata, virgo gentis quam iungere noſtrę
Non patrio ex adyto ſortes, non plurima cœlo
Monſtra ſinunt: generos externis affore ab oris,
Hoc Latio reſtare canunt, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant. hunc illum poſcere fata
Et reor, &, ſi quid veri mens augurat, opto.
P O. Hęc effatus, equos, numero pater eligit omni.
(Stabant tercentum nitidi in pręſepibus altis.)
Omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes, pictiſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent.
Tecti auro, fuluum mandunt ſub dentibus aurū.
Abſenti Aeneę currum, geminoſq. iugales
Semine ab ęthereo, ſpirantes naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos Dędala Circe
Suppoſita de matre nathos furata creauit.

ſ omnibus Catonis orationibus legimus. Hinc eſt in diuinatione, Si quid ex aliqua vetere oratione, Iouem ego Optimū Maximum. Ipſe ēt Vir. Præfatus diues ſolio rex infit ab alto. [Auguriū] ꝑ ꝗ dicta ſunt. Qđ optas. i. pax. [Nec ſperno] q̄ a dixerat. Fortunæ parua prioris Munera. Et eſt Liptotes. i. Libenter accipio. [Vber agri] Vbertas. Alibi: pecoriq. & viribus alinis Aptius vber erit. Et eſt maior petitione promiſſio. Nā illi tātum littus pet erāt. [Pacis erit] Fęderis, ab eo qđ ſequitur id, quod præcedit. [Tyrāni] Græce dixit. i. regis. Nam apud eos tyranni & regis nulla diſcretio eſt, licet apud nos incubator imperij, tyrannus dicatur. Sanè apud Græcos hic, & hæc tyrannus declinatur. [Eſt mihi nata] Male multi arguūt Vergiliū, ꝙ Latinum induxit vltro filiam pollicentem. Nec oraculum cōſiderantes, quia Italo dari non poterat, nec Aeneæ meritū quē dicebat rogari. Nam antiquis mos fuit meliores generos rogare. Sic Terent. Hac fama impulſus Chremes, vltro ad me venit. vnicam gnatam ſuā Heſiod. etiam περὶ τῶν γυναικῶν inducit multas Heroidas aptaſſe nuptias virorum fortium. [Sortes] Abuſiue pro oraculis poſuit, nam non proprie dicuntur ſortes. & hic à Fauno oraculum. non ſortes acceperat. [Plurima cœlo Monſtra ſinunt:] Aut per augmentum dixit. aut & alia viſa intelligamus. Nam duo, non ſunt plurima. [Hoc Latio reſtare canunt] Hoc Italiam manere ſignificant. Nam ſi dicimus, hoc mihi reſtat. i. manet me illa res. [Mens augurat] Augurio dicimus ſēm Plinium, cum præſagio mentis futura colligimus. Auguror vero tunc, cum futura veri captamus augurijs. [Numero omni] De trecentis. Et perite nam in legione non niſi trecenti equites erant qui habebant ſex millia virorum. per quod oſtendit vnā habuiſſe legionem Latinum. Vnde & alibi. Tercentum ſcutati omnes, Volſcente magiſtro. [In præſepibus altis] Multa nō propter ſe. ſed propter illud dicuntur. Nam per præſepia alta, equorum magnitudo monſtratur. Homerus ταναύπεπλος. i. per longas veſtes. [Ordine] Pro meritis ſingulorum. [Tapetis] Tertio declinatur hoc nomen tapetum tapeti, vt templum templi. Vnde eſt his tapetis hoc loco. Item. hoc tapete huius tapetis, vt ſedile ſedilis. Vnde eſt: Qui forte tapetibus altis Extructus. Declinatur & Græce ὁ τάπης τοῦ τάπητος. Vnde eſt, Pulchroſque tapetas. [Demiſſa monilia pendent] Suſpendenda pronunciatio eſt, & ambitus maior eſt. Nam monilia non nihil hominum dicimus, quæ nunc ad laudem pro phaleris poſuit. [Patri quos Dædala Circe] Ingenioſa. & hoc fingit eam feciſſe. Tractum autem eſt de Homero, qui tales equos habuiſſe inducit Anchiſen. Et bene eſt compoſitum ad illud quod ſupra ait, Troiæ ue opulentia deerit, Vt Troianis nihil de priſca rerum copia abeſſe videatur. [Gentem] Autem de equis abuſiue dixit, quod eſt hominum proprium. [Nothos] Materno ignobiles genere. Eſt autem nomen hoc Græcum. Nam Latine quemadmodum dicatur non eſt.

ASCENSIVS.

TALIBVS Ilionei dictis, defixa Latinus Obtutu tenet ora, ſoloque immobilis hæret. Intantos voluens &c.] Docet cōmotum fuiſſe Latinum regem, ex ſermone Ilionei. ex quo intellexiſſe videbatur illum generum, quem fata prædixerant aduenisse: vnde. Tandem lætus ait. Dij veſtra incepta ſecundent, Reſpōdet ergo beneuole, & donatos magnis muneribus remittit eos cum ſumma honorificētia, rogans. vt regem hoſpitio ſuſcipiendum, adducant ea ſpe, vt illū, natæ ſuæ matrimonio copulet. De qua re dicit Don. ſic. [Intētos oculos] Quod eſt ſapientis conſiliū. Nā oculi, per diuerſa vagantes, ſecum animum trahunt, & à fixa cogitatione abſtrahunt. Sed ſi intētos, quomodo voluens? quia tacitarum cogitationū, eſt mouere oculos, cum animi æſtus per diuerſa rapiūt, ita quo ierit, rediteritq́. animus oculorum ſignis oſtendit. [Tādem] poſt diuturnā cogitationem. [Lætus] Qđ repererat felices exitus. [Noſtra incepta] Qđ magnopere deſideramus cōpleri optamus. hoc optatū pertinet ad nuptias filiæ; de quibus diutius cogitauerat. [Qđ optas] Breuis, ſed pleniſſima ꝓmiſſio. [Troiane] Nā nomē Ilionei ignorabat. [Tyranni] Hoc nomen poſterioribus ſeculis infamatum eſt. Nā reges quoque Tyranni dicebantur. Eſt mihi nata verecunda oblatio. & aduerſus omnē exprobrationē munita, ne forte illud dici poſſet Teren. Aliquid monſtri alunt, & quia nemini obtrudi poteſt, itur ad me. [Opto] Ad laudē Aeneæ [Inſtratos oſtro] Stratis purpureis ornatos. [Monilia] Ornati in formā mulierū. Mirū aūt beneuolentiæ in Troianos ſignū. Nā q pedibus venerāt, nō debebant ad futurū generū niſi equites redire. Aeneę vero. mittit bigas honoris, virtutiſq. cū Honoris, vt curru vectus ad ſocerū cū dignitate veniret. Virtutis. q a currus, & equi inſtra bellorū ſunt, & ne ad generū potentiſſimus rex, leue donum mittere videretur, equos mirifice laudat. [Dędala] Viuaciſſimo ingenio. vt Dædalus fuit. Hæc ille. Ordo eſt. Latinus tenet talibus dictis. i. ꝓp talē orationē Ilionei, ora defixa obtutu. i. cū firmo inſpectu cōtinuo deorſum. vt cogitabundi ſolent inſpiciendo, & hæret. i. inhęret per viſum. ſolo. i. terræ. exiſtens immobilis. & voluens oculos intentos. i. ipſe intentus. Nec purpura picta. ſ. acu, opera Phrygionum, mouet. i. afficit, & delectat, aut ſolicitat, tantū. i. intantū, regē. ſ. Latinū quantū moratur in connubio. & thalamo natæ. animaduertens. ſ. aduenisse generū oraculis promiſſum. & voluit ſub pectore ſortem. i. oraculum, aut reſponſum Fauni veteris. i. diu pro deo habiti, & ita magis credi voluit, ſup. hunc. videlicet qui aduenerat, hoc eſt Aeneam, portendi fatis. i. per fata ſignificari, illum generum profectum à ſede externa, & vocari in regna auſpicijs paribus. i. aut ptāte pari, aut prouidentia & fauore deorum, pari. i. ſufficienti ad negocium. & voluit, ſup. progeniē futurā hinc. i. ex hoc viro & egregia virtute, & quæ occupet viribus totū orbē. & ipſe lætus, ait tandem. i. poſt longiuſculā cogitationē dij ſecundent. i. proſpera faciāt noſtra incepta, & ſuū auguriū, qđ ſuo augurio nobis ſignificauerūt. O Troiane, id qđ optas dabitur, ſup. tibi. nec ego ſperno munera. i. & libenter accipio munera. vt firmior ſit amicitia, & hoſpitalitas. nec uber. i. fœcunditas diuitis agri: ue, pro uel: opulentia. i. plenitudo opum Troiæ, decrit uobis Latino rege. i. quandiu Latinus rex erit, modo. i. duntaxat. facite ut ipſe. ſ. rex ueſter, & qui uos miſit. Aeneas, ſi tanta cupido eſt noſtri. i. amicitiæ, & fœderis noſtri. & ſi properat. i. feſtinat, iungi hoſpitio. i. iure hoſpitalitatis. adueniat. ſ. ad nos, neue. i. uel nō. exhorreſcat, uultus amicos. Nā pars pacis. i. fęderis, erit mihi tetigiſſe dextram tyranni. i. regis ueſtri, quia omnis rex, olim tyrānus dicebatur, & id potius, q̄ quia in alieno regno, tyrannus cēſendus fuit externus rex. uos contra. i. ecōtrario. & uiciſſim, referte nūc regi (ergo pro eodē accipit regē, & tyrannum) ſ. ueſtro Aeneæ. mādata mea. Eſt mihi nata. i. ego habeo natam, hoc eſt filiā. q̄ iungere uiro noſtræ. i. Latinæ, aut Italicæ gentis, non ſinunt,

id eſt

Id eſt nō permittunt, nec ſortes.i.oracula, ex adito.i.ſecreto loco patrio.i.patris mei Fauni, illic oracula dantis, & nec plurima monſtra. cœlo.i.per cœlum ſignificata, vt de flamma, & apibus, ſed canunt.ſ.monſtra.i.indicant hoc, reſtare Latio.ſ. generos, affore.i.affaturos eſſe, ab oris.i.regionibus externis, qui.ſ.genere ferant.i.extollāt ſanguine.i propagatione, & cōmixtione ſanguinis ſui noſtrū.i.Latinū nomē in aſtra, ego &.i. ſimul, reor.i. arbitror, & ſi mens augurāt.i.præſagit.i.aliquid, veri.i.veritatis, aut quod verum ſit, ego opto fata poſcere, hunc illum.ſ.nobis, iam ſæpe promiſſum generum. Ipſe pater.ſ.Latinus, effatus.i. locutus hæc, elegit omni numero equos, quos.ſ.illi daret centum, quia ſingulis, ſingulos. Tercentum.i.tercenti equi, nitidi.i.coloris reſplendentis cum candore, ſtabant in præſepibus altis, ergo & ipſi alti, & ita rex iubet extemplo.i. illico, quia parati erant alipedes.i.equos, volucres pedes habentes, inſtratos oſtro.i.purpura & tapetis pictis, duci Teucris omnibus.i. ad omnes Teucros. ordine.i per ordinem meritorum. Monilia, id eſt ornamenta collorum. aurea, id eſt ex auro facta. pendent demiſſa pectoribus.i. per pectora, & ipſi equi tecti auro, id eſt phaleris auratis, mandunt.i.mordent ſub dentibus, aurum fuluum. i. frenum, aut lupatum, ex auro fuluo. Et, ſup. iubet duci Aeneæ abſenti.i. .i.ad Aeneam abſentem, currum, & iugales i.equos, iugo aptos, geminos.i.duos, aut æquales. ab ſemine æthereo.i. equorum ſolis ætherei.i.per æthera volantis, ſpirantes, id eſt afflantes ignē, naribus.i.per nares, de gente.i. genere, aut progenie illorum ſ. equorum. quos Circe Dædala, id eſt ingenioſa: vt, Dędalus erat (in effingenda preſertim vacca lignea, in qua tauro incluſam Paſiphaen ſuppoſuit, & Labyrintho, & alis) creauit, id eſt procreari fecit, nothos.i.vt Galli dicunt, baſtardos, & ex diuerſo genere furata.ſ.eos, id eſt ſubripiens eos patri.ſ.ſoli, de matre ſuppoſita.id eſt per matrem ſuppoſitam, ſcilicet equis patris, hoc eſt ſolis.

VARIA LECTIO.

FAVNI voluit ſub pectore ſortem.] In lib.aliq.antiq. Voluens legitur. [Externa ſede profectum] In antiquis omnibus libris, Ab ſede. Et in aliquot, Prouectum. [Hinc progeniem virtute futuram] In plerisque libris antiquis, Hic, legitur. [Sociuſque vocari.] In Rom.lib.& aliquot alijs antiquis, Sociusue, legitur. [Inſtratos oſtro alipedes.] Non placet, quod in pleriſque legitur exempl. Inſtructos.

Talibus Aeneadæ donis, dictiſque Latini,
Sublimes equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem Inachijs ſeſe referebat ab Argis
Sæua Iouis coniux, auraſque inuecta tenebat;
Et lætum Aeneam, claſſemq. ex æthere longe
Dardaniam Siculo proſpexit abuſque Pachyno.
Moliri tecta videt, iam fidere terræ,
Deſeruiſſe rates. ſtetit acri fixa dolore,
Tum quaſſans caput, hæc effudit pectore dicta.
IV. Heu ſtirpem inuiſam, & fatis cōtraria noſtris
Fata Phrygum. num Sigęis occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incenſa cremauit
Troia viros? medias acies, medioſque per igneis
Inuenere viam? at credo mea numina tandem
Feſſa iacent, odijs, haud exaturata quieui.
Quin etiam patria excuſſos infeſta per vndas,
Auſa ſequi, & profugis toto me opponere ponto.
Abſumptę in Teucros vires cœlique, mariſque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, qđ vaſta Charybdis
Profuit? optato conduntur Tybridis alueo
Securi pelagi, atque mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithum valuit: conceſſit in iras
Ipſe deum antiquam genitor Calydona Dianæ,
Qđ ſcel⁹ aut Lapithis tm̄, aut Calydone merēte?
Aſt ego magna Iouis coniux, nil linqre inauſum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Aenea. ꝙ ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis, dubitē haud eqdē iplorare qđ vſq̄ ē.
Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta mouebo,
Non dabitur regnis (eſto) prohibere Latinis,
Atque immota manet fatis Lauinia coniux:
Attrahere, atque moras tātis licet addere rebus:
At licet amborum populos excindere, regum.
Hac gener, atque ſocer coeant mercede ſuorum.
Sanguine Troiano, & Rutulo dotabere virgo?
Et Bellona manet te pronuba. nec face tantum
Ciſſeis prægnans igneis enixa iugaleis:
Quin idem Veneri partus ſuus, & Paris alter,
Funeſtæque iterum recidiua in pergama tedæ.

SERV. DOnis, dictiſque Latini] Equis, & pacis nuptiarumq. promiſſione. [Inachiis ſeſe referebat ab Argis] Bene Inachijs. Nō enim vna eſt Argos, fuit.n.& in Italia, quā Diomedes condidit, quæ primo Argi, ripa poſt Arpi dicta eſt. Fuit & in Theſſalia. Lucan. vbi nobile quondam, Nūc ſuper Argos erat. Fuit & haud longe ad Athenis, quod à ſiti Argos Dipſion dictū eſt, apud quos erat magna ſocietas iter eos qui vno puteo vtebātur. Vñ & fratrias dixerunt ἀπὸ τοῦ φρέατος, quas tribus vocamus. Et notādum qđ vbi bonus ſequitur euentus Troianos, Iuno remouetur, & congrue quaſi numē inimicū, ꝙ ſplens poſſet nocere. [Auraſque inuecta tenebat;] Per elemētum ſuum ibat. [Abuſq.] Abuſq., & aduſq. vſurpatiue dicimus. Prępoſitio.n. nec aduerbio iungitur, nec præpoſitioni. Vſque autem, aut præpoſitio eſt, aut aduerbium. [Iam fidere terræ,] Vt & Fidere nocti. [Stetit] Qđ ſolet eſſe cogitantū. [Fatis] Voluntatibus. [Capti potuere capi?] Cū felle dictum eſt. Nam ſi hoc remoueas, erit oxymorū. Dicit aūt omnia quæ contigerunt, non contigiſſe, quia nō obfuerūt, Capti autem Capi ſic dixit, vt & Cic. vt in vberrima Siciliæ parte Siciliam quæreremus. [At credo mea numina tandem] Nec fatigata deſtiti, nec ſatiata requieui. [Patria excuſſos] Satis ſignate locutus eſt. [Me opponere pōto] Plus eſt q̄ ſi diceret tempeſtates. Me aūt per periſſologiā imbres, tonitrua, tempeſtates. [Aut Scylla mihi] Bene Mihi, ac ſi diceret, Etiam quæ per ſuam naturam, ſolent nocere, me rogante, minime obfuerunt. [Conduntur Tybridis alueo] Condi proprie dicuntur, qui ſibi ſtatuunt ciuitatem. Conduntur ergo, ſedē ſtabilem locant. Saluſtius: Per te conditur orbis terrarum. Et ſunt propria verba quæ nulla ratione mutantur, vt ſacerdotes creari, virgines capi dicimus. [Pelagi,] Propter illud, Sed terræ grauiora manēt. [Mars perdere gētē] Bñ belli & vaſtationis qui exēpla in rebus huiuſmodi, ſicut ſ primo, naufragij. Pirithous Lapitharū rex cum vxorem deduceret, vicinos populos Centauros, & ſibi cognatos, & deos omnes excepto Marte, ad cōuiuium conuocauit. Vnde iratum numen immiſit furorem quo Centauri & Lapithæ in bella venerunt. [Antiquam genitor Calydona Dianæ,] Oeneus Calydonis rex de primitijs omnibus numinibus ſacrificauit excepta Diana, quæ irata aprum immiſit, qui cuncta vaſtabat donec à Meleagro occideretur. [Cōceſſit] Aut ideo dixit vt oſtenderet minora numina, niſi impetrauerint nocere nō poſſe. Statius de Venere: Infandum natū conceſſit honorem. [Quod ſcelus aut Lapithis tātū, aut Calydone merēte?] Hæc eſt vera lectio, ſic & ſenſus procedit, vt vterque ablatiuus ſit. Nā ſi Calydona legas, vitium erit, nec ſenſus procedet. [Scelus] Aūt pro pœna poſuit, ab eo qđ præcedit, id, quod ſequitur. Vt. Et ſcelus expēdiſſe merētē. [Quæ potui infelix.] Id eſt nocens, vt cōtra, Sis felix, id eſt propitia, vt ēt diximus ſupra. [Implorare qđ vſquā eſt] Ac ſi diceret, etiā humilia, Qđ autem Iuno vbique alieno vti introducitur auxilio, phyſicum eſt. Natura.n. aeris ꝑ ſe nihil facit, niſi aliena coniunctione, ventorum, ſcilicet, qui creat nubes & pluuias. [Atque, moras tantis licet addere rebus,] Oſtendit deos retardare poſſe fata, non penitus tollere; vt, Decemq. alios Priamum ſupe-

ſupereſſe per annos. Quę aũt dicit, etiam à Creuſa dicta ſunt, vt, Regnumq; , & regia coniux Parta tibi . [Sanguine Troiano , & Rutulo dotabere virgo] Ambitioſa exſecratio eſt. [Nec face tantum] Tantummodo, [Ciſſeis] Regina Hecuba filia fuit ſm̃ Euripidem Ciſſei, quem Ennius & Pacuuius & Virg. ſequuntur. Nã Hom. Dimantis dicit. Hæc ſe facem parere vidit, & Parin creauit, qui cauſa fuit incẽdij. Ergo nũc hoc dicit. Talis erit Veneri partus ſuus. Nã ſicut per Parin Troia incenſa eſt , ſic per Aeneã reliquiæ Troianorum. Comparatio autem iniurioſa. Nam Veneri Hecubam, Parin Aeneæ, Helenam Lauiniæ cõparat. [Iugales] Cõiugales, hoc eſt matrimonio conceptos. [Idem] Talis, ſimilis. Funeſtǽq; iterum recidiua in Pergama tedæ] Sic tedæ, recidiuæ, vt Pergama.

ASCENSIVS.

TALIBVS Aeneadę donis , dictiſq; Latini , Sublimes in equis redeunt , pacemq; reportant. Ecce aũt Inachijs ſeſe ferebat, &c.] Docet lætos quidem rediſſe Troianos , cum donis, & pace optata, ſed Iunonem, quæ tunc aberat, ægre tantam pro ſperitatem tuliſſe, cuius orationem , quam ſecũ habuit , recitat. Don. aũt dicit ſic. [Donis] Propter equos. [Dicta] Nam pacem reportat . [Fatis contraria] Qui contrarijs fatis naſcuntur, immortales inter ſe inimicitias exercent: confirmat etiam deos fatis agi. Dolet igitur, ꝙ debuiſſent timere fata Iunonis Troiani, & non timuerunt, dolet quod ſuperiores euaſerint, & quidquid cogitare potuerit, vicerunt . [Medias acies] Per gladios , & per igneis non extremos, ſed medios, quibus nulla poſſunt eſſe grauiora pericula. [At credo mea numina] Nec feſſa ſum, odij, nec quieui ſaturata. [Mars perdere gẽtem] Ab exemplis iras ſuas accendit, & oſtendit minores deos ad plenum ſe defendiſſe. Comparat cauſas, delicta, & perſonas. [Vincor ab Aenea] Nomen ꝓprium, pro conuicio poſuit, q. d. ab vno eodemq; ineertiſſimo. [At licet Amborum populos a.. [Magnum factioſe inimicitiæ conſilium, vt diſſiparet populos , cum regum concordiam non poſſet rumpere. Conuertitur autem ad virginem, veluti ipſa cũ Aenea aliquid egiſſet. Hæc ille. Ordo autem eſt. Aeneadæ. i. ſocij, aut legati Aeneæ, redeunt, ſupra cum talibus donis , & dictis Latini, ſublimes in equis, & reportant pacem. i. concordiam , & fœdus pacis conſeruandæ. Autem, pro ſed: ecce, q. d. præter opinionem, & de repente, coniux Iouis. ſ. Iuno, ſæua. ſ. in Teucros, referebat ſeſe ab Argis Inachijs. i. ab Inacho olim nobilitatis, & ipſa inuecta. i. dum inuehebatur, tenebat. ſ. tanquam domina, & in propria regione exiſtens , auras. i. aerem lenem, & proſpexit longe. i. procul aſpexit ex æthere , vſque ab Pachinno promontorio illo Siculo. i. Sicilienſi, Aeneam lætum. ſ. de proſpera legatione, & claſſem Dardaniam. i. Troianãm, ad littus Italicum applicitam, & videt, ſupp. eos, iam moliri. i. cum mole extruere tecta. i. domos, & oppida, & fidere iam terræ, quod prius non fecerant: vnde, Semper obuertetant pelago proras, & deſeruiſſe rates. i. naues ſuas , ſtetit. ſ. impedita, quia fixa acri dolore , tum. i. deinde ipſa quaſſans. i. frequenter concutiens, in ſignũ vehemẽtis iræ, caput. ſ. ſuum, effudit pectore hæc dicta, heu, exprobrantis modo particula, ſtirpem. i. progeniem, aut radicem generis inuiſam, & heu fata Phrygum , contraria noſtris fatis quia voluit imperium ſummum traducere in Carthaginem, quod & feciſſet, niſi Romanum obſtitiſſet . Num. i. nunquid, q. d. videtur quod non, ipſi, ſup. Phryges potuere occumbere. i. oppetere terram, ſed ignobilius eſt occũbere, ſup. in campis Sygeis. i. Troianis, ad promontorium , aut mare Sygeum . Num ipſi capti potuere capi. ſ. omnes, aut ſic capi, vt nullus elaberetur? Num. i. nũquid, Troia incenſa cremauit viros? q. d. non, quod tamẽ debuit facere , ſed ipſi inuenire viam per medias acies , & per medios igneis, quod propter Aeneam dicitur, qui de ſe dixit in ij. expedior, Dant tela locum, flammæq; recedunt. & credo, quod, ſup. mea numina. i. poteſtates meæ diuinæ, iacent tandem feſſa. i. defatigata, & ita ego quieui, haud. i. non , exaturata. i. ad plenum ſatura odijs, ſicut Iuuen. dicit de Meſſala: Quod laſſata viris, ſed nõ ſaturata receſſit. Commemorat autem Iuno, quæ pro exterminandis Troianis fecerit, vt triſtius ſit non effeciſſe, quod indignata dixit in i. Me'ne incepto deſiſtere victam? &c. Quinetiam , i. inſuper, ego infeſta. i. pernicioſa, & vim inferens, auſa, ſupple ſum, ſequi. i. inſequi, aut perſequi, per vndas, ſupp. Troianos excuſſos patria. ſ. ſua, & auſa ſumme opponere ipſis profugis, toto æquore. i. per totum æquor vbicunq; fuerint. vires & cęli. ſ. aeris: & id propter ventos Aeoli , & maris, propter tempeſtates abſumptæ, ſup. ſunt, in. i. contra, Teucros, quid Syrtes, ſupp. profuerunt mihi? q. d. nihil, quid Scylla, & quid Carybdis vaſta. i. valde ampla, & capax, hoc vtcunque illud periculum maris Siculi: quid profuit mihi? q. d. etiam nihil, quia illi conduntur, ſupp. in alueo Tybridis, optato. i. quem diu optauerunt, exiſtentes ſecuri . i. ſine cura, pelagi. i. de periculis maris, atque mei, i. de periculis, & malis, quæ ego inferre poſſim. Vt autẽ maior ſit indignatio , ipſam ſolam victam, ſicut in. i. exemplum oppoſitum ſumpſit à Pallade. ita nunc capit à Marte & Diana, dicens. Mars valuit perdere. i. interimere, immanem gentem. i. valde magnum , & ferocem populum, Lapitheum. i. Lapitharum. populorum Theſſaliæ ad quorum pugnam Bacchus cauſas dedit, vnde in Georg. Bacchus, & ad culpam cãs dedit. Ipſe genitor deum , pro deorũ . i. Iuppiter conceſſit Dianæ in iras. i. vt vexaret per iram, immittendo aprum Calydona, regionem illam antiqua. i. nobilem, & quæ care eſſe debebat. Quod ſcelus tantum. i. quam pœnam tãtam, aut Lapithis. ſup. merentibus, aut Calydone merente , q. d. neque Lapithis merentibus, neque Calydone merente, & tñ ad libitum illorum numinum conceſſit. Aſt ego magna coniux Iouis, quæ infelix, quia non effeci, potui nil linquere inauſum , id quod non auderem, quæ verti memet. i. meipſam, & propriam perſonam meam, in omnia. i. omnis conatus, tam dignos, quàm indignos, vincor ab Aenea, q. d. ab vno viro , & eo ex adulterio progenito, atque patriæ proditore, quod ſi exprimeret, dedecus eſſet Aeneæ, quod nunc in laudem eius dicitur, quod ſi mea numina non ſunt ſatis magna, equidem. i. ego quidem, hoc eſt certe, haud. i. nõ, dubitem. i. verear, implorare. i. in auxilium meum ploratu illicere, quod vſquam eſt. i. quidquid numinis ſit, vbicũque ſit etiam inferno, quia ſi nequeo flectere ſuperos , ego mouebo. i. excitabo, aut ſolicitabo, Acheronta. i. inferos Acheronta colẽtes. Et ſi dicatur, ne inferos quidem poſſe, cum fata obſtẽt , dicit eſto. i. vt concedam ita eſſe ꝙ non dabitur, id eſt concedetur, à fatis prohibere. ſ. Troianos, regnis Latinis, atque quod Lauinia manet. ſ. Aeneæ, ſed per inuidiam id non dicit, coniux immota. i. immutabilis, fatis. ſ. id volentibus, At. i. ſed, ſaltem licet. ſ. licitum eſt trahere. i. protrahere , neque addere rebus tantis tam magnis, & tam lætis ac felicibus moras. At. i. ſaltem, licet excindere. i. bello exterminare, populos amborum regum. ſ. Aeneæ, & Latini, aut etiam Turni , ſed non optat exciſionem populorum Turni, vnde potius dixero de populo Aeneæ, & Latini, vnde ſubdit, Gener, & ſocij. ſ. Aeneas & Latinus coeant. ſ. in amicitiam , & fœdus, ac mercede ſuorum. ſ. ſubditorum , vt vtrique excidantur, ô virgo. ſ. Lauinia, tu dotabere ſanguine Troiano , & Rutulo, quia vtriuſque effuſionem quaſi loco dotis afferes, & Bellona. i. dea belli, manet. i. certe expectat te, vt . ſ. ſit, pronuba. i. auſpex, & præfata nuptijs tuis, quibus ego præeſſe deberem, nec Ciſſeis. i. Hecuba, Ciſſei filia: & Priami coniux, prægnans. i. grauida olim, & fœta face. i. quæ ſe facem ſomniauit parere : quia tota Troia incenderetur , dum Parim geſtaret: enixa eſt tantum. i. intantum, quantum. i. tu : aut tantum. i. ſolummodo , quia etiam tu : igneis, iugaleis. i. incendia patriæ , propter coniugia facta : quin idem partus, ſup. erit Veneri ſuus. ſ. proprius, quia per Venerem : Paris Helenam rapuit, qui partus fuit Ciſſeidos exitialis patriæ. & aliter Paris. i. ſimilis Paridi. ſ. Aeneas , raptor Lauiniæ, Turno deſponſatæ, vt Paris Helenæ , quæ Menelao nupſerat, & tedæ funeſtæ. i. quæ ſint funeris cauſæ , non letę faces nuptiales, ſup. erunt , in Pergama. i. mœnia Troiana , recidiua. i. iterum in interitum receſſura, aut rediuiua. i. iterum, quaſi ad viam. i. exiſtentiam , reditura .

VARIA LECTIO.

IAM fidere terræ] Antiqui plerique libri , Sidere terræ, legunt [Odijs haud exaturata quieui] In Oblongo lib. ita legitur, Odijs aut ex ſatiata quieui. [Toto me opponere ponto] In antiq. aliq. lib. Exponere, habetur. [Quid vaſta Carybdis?] Sunt quidẽ antiqui libri, in quibus, Dira Carybdis, habeatur. [Quod ſcelus aut Lapithis tantum. aut Calydone merente] In plerique lib. ità legitur. Quod ſcelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merentem. In alijs ſic, Quod ſcelus, aut Lapithas tãtum, aut Calydona merentem? [Non dabitur regnis (eſto) prohibere Latinis;] In Med. lib. ita legitur. Non dabitur (eſto) regnis prohibere Latinis. [At licet amborum populos excindere regum] In Med. lib. Excidere, legitur .

Lucti-

Hæc vbi dicta dedit, terras horrenda petiuit.
Luctificam Alecto Dirarum ab ſede ſororum,
Infernisq. ciet tenebris: cui triſtia bella,
Iræq. inſidięq. & crimina noxia cordi.
Odit & ipſe pater Pluton, odere ſorores
Tartareæ monſtrum: tot ſeſe vertit in ora,
Tam ſæuæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Iuno his acuit verbis, ac talia fatur.
Hũc mihi da ꝓpriũ virgo ſata nocte laborem,
Hanc operam, ne noſter honos, infracta ve cedat
Fama loco, neu connubijs ambire Latinum
Aeneadæ poſſint, Italoſve obſidere fines.
Tu potes vnanimes armare in prœlia fratres,
Atque odijs verſare domos: tu verbera tectis,
Funeraſq. inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes: fœcundum concute pectus.
Diſijce compoſitam pacem, ſere crimina belli:
Arma velit, poſcatq. ſimul, rapiatq. iuuentus.
PO E. Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
Principio Latium, & Laurentis tecta tyranni
Celſa petit, tacitumq. obſedit limen Amatæ.
Quã ſuper aduentu Teucrũ, Turnique hymenæis
Fœmineę ardentem curęque, ireque coquebant.
Huic dea cæruleis vnum de crinibus anguem
Conijcit, inque ſinũ præcordia ad intima ſubdit:
Quo furibũda domũ mõſtro permiſceat omnẽ.
Ille inter veſtes, & leuia corpora lapſus
Voluitur attactu nullo, fallitque furentem,
Vipeream inſpirans animam: fit cortile collo
Auro ingens coluber, fit longę tęnia vittæ,
Innectitque comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues vdo ſublapſa veneno
Pertentat ſenſus, atque oſſibus implicat ignem,
Nec dum animus toto percepit pectore flammã:
Mollius, & ſolito matrum de more locuta eſt,
Multa ſuper nata lacrymãs, Phrygijsq; hymenęis.
AM. Exulibus ne datur ducenda Lauinia Teucris,
O genitor? nec te miſeret natęque, tuique?
Nec matris miſeret, q̃ primo Aquilone reliquet
Perfidus, alta petens, abducta virgine prędo?
At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor,
Ledęamque Helenam Troianas vexit ad arces?
Quid tua ſancta fides, quid cura antiqua tuorũ,
Et conſanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis;
Idque ſedet, Faunique premunt te iuſſa parentis:
Omnem equidẽ ſceptris terrã, quę libera noſtris
Diſſidet, externam reor, & ſic dicere diuos,
Et Turno, ſi prima domus repetatur origo,
Inachus, Acriſiusque patres, medięque Mycenę.

SERV. Luctificam Alecto] Græcus accuſatiuus. Huius autem declinationis tres caſus vſurpamus genitiuum, vt Alectus: nominatiuum & accuſatiuum vt Alecto. [Odit & ipſe pater Pluton, Venerationis eſt pater. Nam furiæ, Acherontis & Noctis filiæ ſunt. His acuit verbis, Irritauit & inſtigauit eius Inſaniam. [Proprium] aut tibi aptum, aut certe perpetuum, indefeſſum, vſque ad finem perducendum. Et ſciendum ideo furiæ nihil pro præmio dari, quia præſtatur hoc ipſum furiæ, vt bella commoueat, & vt dicatur defendiſſe Iunonẽ. [Infracta] aut valde fracta, aut quæ fuit ante hac ſemper ĩfracta, vt, Turnus, vt ĩfractos aduerſo Marte Latinos. [Cedat Fama loco,] Vincatur. Cicero, Loco ille motus eſt, cũ eſt ex vrbe depulſus. [Ambire Latinum] amplecti, circum retinere. non ob ambitũ dixit. Nam ambio ad illum dicimus, non ambio illum. [Tu potes vnanimes] à maiore ad minus. [Verſare] Vertere, & vſus eſt frequentatiuo ad vim augendam. Tibi nomina mille [Facies] Vt, Et ſine nomine corpus. Mille autem ſecundũ Euripidem, in cuius tragœdia dicit furia non eſſe vnius poteſtatis, ſed ſe eſſe fortunam, Nemeſim, fatum, neceſſitatẽ. Ita Aſper. [Fęcundum concute pectus] Plenum malitiæ. Efficacia. [Compoſitã pacẽ,] Quam ſupra Latinus dederat. [Crimina belli.] Cauſas. vt, Crimen amor veſtrum. [Exin] Ordinis aduerbiũ. [Gorgoneis] Peſſimis, ſęuis, à Gorgõe. [Tacitum] pro tacite, ſed bene. [Obſedit] Quaſi quæ inſidiabitur. [Curæ iræq. coquebant] Peruerſo ordine reſpõdit. Nã ira in Troianos eſt, cura de nuptijs. & primo aduentũ Teucrorum dixerat. [Huic dea] Figura perturbata. Nanque talis eſt ordo, huic dea vnum anguem in ſinum conicecit, & vſque ad intima ſubdit præcordia. quæ ſunt loca cordi vicina quibus ſenſus percipitur. [Anguem] autẽ inieceit partẽ fur. i. furoris. [Leuia] Pulchra. [Attactu nullo] Sine morſu, ſine ſenſu. [Fallitque furẽtem] Inijcit furorem ſine accipientis ſenſu. Furentẽ autẽ, vt furore teneatur. Nam nondum furebat. [Tænia vittæ,] Tænia eſt vittarũ extremitas. [Vdo ſublapſa veneno] Hypallage in ſenſu. [Veneno vdo] Quod eſt de vdo corpore. Nanque ſerpentum vda ſunt corpora, adeo vt qua eunt viam humore deſignent. [Solito matrum de more locuta eſt] Nondum ad plenum furebat. Vnde per muliebrem iracundiam mixta aſperitate loquebatur. Nam hoc eſt matrum de more. Paulò poſt enim furore quatietur. [Exulibus ne datur?] Propter diſſuaſionem figurate loquitur, exules vocans eos qui propria regna repetebant. [Ducenda] adducenda. [Prędo] Quaſi piratam dicit hominem diu in mari morantem. [At non ſic Phrygius] Legitur & an nõ, ſed hoc abſolutum eſt. Si autem at legeris, copulatiua particula eſt ad ornatum ſolum pertinens. Horat. At, ò deorum quidquid in cœlo regit terras, & humanum genus. [Quid conſanguineo] Filius ex enim Veniliæ Amatæ ſororis. [Si gener externa petitur de gente Latinis;] De qualitate tranſit ad finem. Nam vult Turnum extraneum eſſe diffinire per callidam argumẽtationem, quia imperio Latini non ſubiacet, cum oraculum de Latinis omnibus cauerit. Poſtea etiam huic argumẽto alia ſubuenit argumẽtatione Turnũ Græcum eſſe ab Acriſio commemorans per quod duas res agit latenter. Nam dicendo originem conſiderandam, docet & Turnum Græcum eſſe ab Inacho Acriſio, & Aeneam Latinum eſſe à Dardano. [Premunt te iuſſa] Vrgent, in hoc compellunt. [Inachus, Acriſiusq. patres] Danae Acriſij regis Argiuorum filia poſtquã eſt à Ioue vitiata, pater eam intra arcam incluſam præcipitauit in mare. quæ delata ad Italiam, inuenta eſt à piſcatore cum Perſeo, quem illic enixa fuerat, & oblata regi qui eam ſibi fecit vxorem, cum qua etiam Ardeam condidit, à quibus Turnum vult originem ducere.

ASC. HAEC &c.] Recitat quomodo Iuno ad furiã infernalem deſcendit, & ab ea auxiliũ petijt, eamq. docuit qd factũ velit. Don. ait ſic. [Horrenda] Ex cauſa magnę iracũdię vehementer commota. Deſcriptio autẽ Alectus oſtendit eã eſſe aptã tanto negocio [Proprium] Ergo non laborabis, quia nihil peto alienum à te. [Da] Non precatur, ſed imperat, vt ſit ratio perſonarum. [Nomina] Per nomina, formas oſtendit, in quibus conuerſa ſe mutabat, quod poterat vocari. [Fœcundum] Nocẽdi artibus redũdãs. Sollicita autẽ in cauſa ſua, ſæpius ſe cõmendat, ordinarum autẽ conſiliũ eſt. Primo .n. fœdus veterum fuit, vt via pateret ad bellum. [Sere] Vt ex ſatis alia rurſus fœcunde pullularent. [Velit] Plus velle eſt, quã cogi. Velit primo, deinde poſcit, & ſi non detur, rapiat, nã rapit, qui ſine iubentis auctoritate inuadit. Hęc ille. Ordo eſt. Vbi .i. poſtquam: Iuno, ſup. dedit .i. locuta eſt hęc, ipſa horrenda. quia inflata ira petit terras, & ciet .i. excitat. Alecto .i. furiam illã infernalẽ. luctificam .i. luctus facientem, ab ſede dirarum ſororum .i. aliarum furiarũ, quæ ſunt Megera, & Tiſiphone, & ſup. à tenebris infernis .i. infernalibus, cui .ſ. furię, & ſi dicatur Alecto, bella triſtia .ſ. alijs, vt matribus, ſecundum Horat. Carm. j. Bellaq. matribus deteſtanda &c. & irę, & inſidię. & crimina .ſ. ſemina belli, aut crimina .ſ. ob quę fiunt bella, & ideo noxia .i. nociua, ſup. ſunt cordi .i. ad cor, hoc eſt voluptatis & curę. Et .i. &, ipſe

pater.ſ.inferorum: Pluton odit, & ſortes.i.reliquæ furiæ odere, monſtrum tartareum.ſ.Alecto,tot.i.tam multa ora, vertit ſupp. ſe,& vt monſtrum dicatur,tam ſęuæ facies,ſupp. ſunt illi, & ipſa atra.i.nigra,& infeſta,pullulat.i.germinat tot colubris, quos loco capillorum fruticantes habet, quam.ſ.furiam, Alecto, per ſe tam pernicioſam Iuno acuit.ſ.ad iram,hic verbis,ac fatur talia, hoc additum puto.quia abūdat,ò virgo ſata nocte.i. filia noctis .ſ.Alecto, da mihi hunc laborē proprium,vel,qui tibi proprius, & tuæ naturæ conueniēs eſt,vel quem mihi proprium.i.peculiarem,opto ita,vt nulli alteri eum impertias,& da.i. impēde mihi hanc operam,ne honos noſter,ve,pro vel fama,ſupp. noſtra,cedat loco infracta,i.multum fracta, & in nihilum redacta,q.a nullus me poſt hęc honoraturus,eſt ſi ab Aenea vincor,vnde in primo,Et quiſquam numē Iuno adoret Prçterea?aut,ſupplex aris imponet honorem?q.d.minime,heu.i. ne ve : Aeneadę poſſunt ambire,id ambiendo allicere cōnubijs.i.ad connubia, Latinum, & obſidere fines Italos(ab obſido,tertię cōiugationis)tu potes, arguit à facilitate,armare in prælia fratres vnanimes.ſ. prius,aut qui debeant eſſe vnanimes (eſt autem accuſatiuus vnanimes)& tu potes verſare domos.i.ad familias,vt parentes,& liberos maritum,& vxorem,odiis p odia,tu potes inferre tectis.i, in tecta, & domos verbera.i.flagella,aut flagellationes,& faces funereas .ſ.poſt verbera nomina.i.facies, & figuræ,quę varię nominātur, ſup.ſunt tibi mille,& mille artes nocendi ſunt tibi.concute.i.cōprime,vt exeant artes tuę in opus pectus fœcundum.ſ. artus nocendi,diſijce pacē compoſitam,ſere crimina.i.cauſas, & ſemina, belli,vt.ſ.iuuentus velit,quod animo fit, & poſcat,quod ore, & verbo rapiat ſimul arma,quod manibus fit,& exit opus bonum ergo auxeſin facit . [Exin Gorgoneis] Oſtendit quomodo Alecto, quia inferius numen nihil reſpondens, ſtatim iuſſa Iunonis executa ſit,quę ſciens,& concordię,& diſcordię , aptiſſimas eſſe mulieres potiſſimum potētes , ſolicitat primo Amatam regina. De qua re dicit Don. ſic. [Exin] Ex eo momento.[Gorgoneis] Alecto fuit ea forma qua finitur Gorgone. [Tacitum]Sine ſtrepitu quoniā in mętore iacebat,cum audiret filiam dandam Aeneæ, vel ipſa tacita , vt facilius neſcienti obtemperet. [Vnum] Quia vnum , ad perditionem præſentium arbitrata eſt ſatis eſſe. [Sinu]Sinus dicitur, qui poteſt aliquid excipere, & tenere.vipeream animam,pulſa.ſ.humana. [Fit longæ tænia vittæ.].i.vitta. [Exulibus ne datur] Non fuit vtendum principio. Nam nec beneuolus reddendus erat, qui eſſet pater,nec attentus,qui de re eſſet ſolicitus nec docilis, cum cauſam ſciret. Incipit ergo à quæſtionibus deformans negocium.& ita agit cum mariro,quem reuereri oportuit, vt ſuadere potius , quam repræhendere videatur. Sunt ergo argumenta. Nullus poſtulat, pater ingerit, erit in naui Thalamus filiæ,qñ datur ei qui perpetuis erroribus damnatus eſt. Omnis vita ducetur in fluctibus. Nulla coniugis gratia , nullum decus vxoris , quam pater non tradidit , ſed abiecit non amplius viſuram. Ergo, non propagatio ſanguinis , ſed orbatio eſt,& domus noſtræ ſolitudo perpetua.Ante autem,geſta exempla ſunt perfidæ ipſorum.Eſt autem maximum ſcelus, rumpere fidem Turno.Reſponſa deorum ſunt,cum maxima cautela conſideranda, quia implicita ſunt,& inuoluta. Hæc ille. Ordo eſt . Exin.i.ex eo momento i.ſtatim, Alecto infecta venenis Gorgoneis.i. ſerpentibus, quales Gorgones , pro capillis habere dicuntur,preſertim Meduſa.petit.i.petijt, per ſyncopam,principio Latium,& excelſa.i,ſublimia tecta,Latini tyranni.i.regis, & obſedit limen tacitum.i.ipſa tacens. aut obſedit tacitum,pro tacite,limē Amatæ.ſ.reginæ, coniugis Latini, dixit petit,pro petijt.per ſyncopam dici,propter verbum,obſedit, quod prætetiti eſt temporis,quod ſi legatur obſidit, in præſenti, poſſet & petit, præſentis eſſe, quam.ſ.reginam Amatam,ardentem.i.inflammatā,ſuper.i. de aduentu Teucrum, pro Teucrorum, & hymenæis.i.legitimis nuptijs Turni,curæ , & iræ fœmineæ.i. qua plurimum fœminis dominari ſolebant, coquebant, dea.ſ. Alecto , conijcit huic.i.in hanc.ſ.reginam Amatam,vnum anguem de crinibus.ſ.ſuis,cæruleis.i.cærulei coloris . habent.n. furiæ pro crinibus colubros, quos in pectora conijciunt,& quia curæ, & iræ, ſerpunt per venas.& conſumunt ſingula membra etiam medullas, & ſubdit in ſinum,i.ad intima præcordia , in quibus.ſ. eſt paſſionum ſedes , quo monſtro.i.cuius monſtri ſtimulo, permiſceat.i.perturbet,& confundet omnem domum.i. totam familiam.Ille.ſ.anguis, lapſus,i.labens. inter veſtes,;& corpora leuia.i.plana, & non aſpera, vt ſunt mulierū corpora voluitur.i.volubilitate ſua progreditur, nullo attactu.i, quaſi nil attingens, & fallit.i.circumuenit, furentem.i. per ſe inſanientem mulierem, inſpirans.ſ.ei,animam ,i.mentem:, aut anhelitum vipeream.i. ſerpentinam, aut ingens coluber fit aurum tortile.i, in tortum , vt torques , aut monile collo,i.per collū, aut dependēs de collo.i.& fit tænia.i.extrema pars longæ vitæ.i. faſciæ ambientis caput muliebre , & innectit comas.ſ,Amatæ, in morem vittę, & ipſe lubricus.i. facile elabēs propter pingue glabro corpori inſitū vt in anguillæ cute , errat .i,diſcurrit, libere membris.i. per membra eius, ac dum.i.donec, prima lues. i.nociua macula,ſeu infecto ſublapſa veneno, vdo.i. de vdo corpore manente, pertentat ſenſus.ſ.Amatę reginę, atq; implicat oſſibus ignem.i, ardorem furoris . Necdum.i. & non adhuc,& animus, ſup.eius non percepit adhuc flammam.ſ.furoris toto pectore,ipſa regina.ſ.locuta eſt, mollius.i.lęuius,& mitius, de ſolito more matrum, lacrymans multa.i.multum,ſuper nata.i.de negocio narę,aut propter naturam,i.filiam ſuam.& ſuper hymenęis.i.nuptijs,Phrygijs.i.cum Phrygio Aeneæ contrahendis,& dicens,ſup. ò genitor.i.ò Latine, qui pater es, ne.i.an Lauinia.ſ.filia noſtra vnica,& regni hęres datur.i.vis ne,vt detur nuptum Teucris exulibus,i.à patria expulſis,nec miſeret te natæ .i.filiæ,nec tui, nec miſeret te matris.ſ.filiæ tuæ, hoc eſt mei(inquit Amata)quàm.ſ.matrem,ipſe.ſ.quem nominare non dignaret,gener noſter Aeneas perfidus prædo linquet primo Aquilone.i.cum primo vento proſpero , petens alta.ſ.maria, & hoc virgine.i.filia noſtra,quę virgo eſt abducta.At,apertius eſſet,an niſi ſit,ar quid dicam,non.i.nonne,paſtor Phrygius.ſ.Paris.de quo in Achil.Stat.Soluerat Oebalio,claſſem de littore paſtor Dardanus,qui in prima ętate expoſitus paſtor fuit.penetrat ſic Lacedæmonia.i.Lacænam illam ciuitatem in Sparta,ſed Amyclis abſtulit Helenam & vexit Helenam Ledæam.i. Lædę, ex Ioue filiam, ad vrbes Troianas?q.d.apertiſſime, & ita docet , non eſſe honeſtum filiam Troianis tradere,quia exulibus nec tutum,quia perfidis, nec licitum, quia contra fidem. vnde ſubdit. Quid,ſup.reputabitur poſt hac fides tua ſancta.i, prius inuolata , quid tua antiqua cura tuorum.i.ſolicitudo quam habuiſti de tuis.& dextera.i.promiſſio fida data toties:Turno conſanguineo.ſ.filiæ noſtræ,quia genitus eſt ex matertera eius. Et ſi dicat, Latinus,fata vetare probat, quod non, ſi bene intelligantur , quia & Turnus externus eſt cenſendus , cum ſit ab externis oriundus , & contra Aeneas internus habendus, cum ab Italis originem traxerit, dicit ergo, Si gener petitur Latinis de gente externa, & id ſedet.i, placet , & ea ſententia firma eſt , & iuſſa.i. monita , & oracula Fauni parentis,premunt.i.cogunt te ad hoc.equidem.i.ego quidem reor omnem terram quæ diſſidet.i,diuiſim ſita eſt,exiſtens libera noſtris ſceptris.i.quæ non eſt ſub noſtra ditione,eſſe,ſupp. externam,& diuos dicere.i.cenſere ſic. Et.i.inſuper,ſi prima origo domus,i.familiæ, repetatur Turno, Inachus,& Acriſius,ſup. inueniantur patres , & Mycenæ mediæ,i. quæ ſunt in penitiore parte regionis,ſup.ſint Turno patria.

VARIA LECTIO.

TOT pullulat atra]In veter.pleriſque lib.Pullulat ora, figurate poſitum inuenias.[His acuit verbis] In antiq. aliq. lib. Dictis,legitur, [Laborem] Rom,lib. Laborē , legitur. [Arma velit, poſcatq.ſimul,rapiatq. iuuentus] In antiq.quibuſdam lib.legere eſt, Arma velit,poſcatque ſimul Troiana iuuentus. [Et leuia pec.lapſus] In quibuſdam antiq.lib. Leuia corpora lapſus , legitur. [Ac dum] In lib.aliq.antiq. At dum,legitur. [Toto percepit pectore] In Rom. lib.quod minime diſplicet, Toto concepit pectore, legitur. [Exulibus ne datur ducenda Lauinia Teucris] In antiq.nonnullis lib.hic totus verſus ita legitur, Exſulibus ducenda datur Lauinia Teucris. [At non ſic Phrygius] In aliq. lib. An non , habetur.

SERV. SIne more furit]Sine exemplo & hoc iā contra decus eſt regiū.[Lymphata]Percuſſa furore lympharū , ſicut Ceritos à Cerere dicimus.

POE. His vbique ne quidquā dictis experta,Latinū
Contra ſtare videt, penituſque in viſcera lapſum
Serpentis furiale malum,totamque pererrat:
Tum vero infelix ingentibus excita monſtris ,

Turbo. [Turbo] Catullus hoc turbē dicit,vt hoc carmen. Hic turbo , vnde turbinis facit. Nam ſi turbonis ſit , erit à proprio nomine genitiuus , vt Horatius,

Immenſam ſine more fuit lymphata per vrbem:
Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo:
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curuatis fertur ſpatijs: ſtupet inſcia turba,
Impubesq. manus, mirata volubile buxum,
Dant animos plagæ. non curſu ſegnior illo
Per medias vrbes agitur, populosq. feroces.
Quin etiam in ſiluas ſimulato, numine Bacchi,
Maius adorta nefas, maioremq. orſa furorem,
Euolat, & natam frondoſis montibus abdit,
Quo thalamum eripiat Teucris,tedasq. moretur;
Euohe Bacche fremens ſolum te virgine dignum
Vociferans. etenim molles tibi ſumere thyrſos,
Te luſtrare choros, ſacrum tibi paſcere crinem.
Fama volat, furijsq. accenſas pectore matres,
Idē omnes ſimul ardor agit, noua quærere tecta.
Deſeruere domos, ventis dant colla,comasq..
Aſt aliæ tremulis vlulatibus æthera complent,
Pampineasq. gerunt incinctæ pellibus haſtas.
Ipſa inter medias, flagrantem feruida pinum
Suſtinet, ac natæ, Turniq. canit Hymenæos,
Sanguineam torpens aciem, toruumq. repente
Clamat. A M. Io matres audite, vbi quæq., Latinæ
Si qua pijs animis manet infelicis Amatæ
Gratia, ſi iuris materni cura remordet:
Soluite crinales vittas, capite Orgia mecum.
P O E. Talem inter ſiluas, inter deſerta ferarum
Reginam Alecto ſtimulis agit vndique Bacchi.
Poſtquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,
Conſiliumq. omnemq. domum vertiſſe Latini:
Protinus hinc fuſcis triſtis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur vrbem
Acriſionæis Danae fundaſſe colonis,
Præcipiti: delata noto. locus Ardea quondam
Dictus auis:& nūc magnū manet Ardea nomen.
Sed fortuna fuit. tectis hic Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Alecto toruam faciem, & furialia membra
Exuit, in vultus ſeſe transformat aniles,
Et frontem obſcœnam rugis arat,induit albos
Cum vitta crines, tum ramum innectit oliuæ:
Fit Chalybe Iunonis anus, templiq. ſacerdos:
Et iuueni ante oculos his ſe cum vocibus offert.
A L. Turne, tot incaſſum fuſos patiere labores?
Et tua Dardanijs tranſcribi ſceptra colonis?
Rex tibi coniugium,& quęſitas ſanguine dotes
Abnegat, externusq; in regnum quæritur hæres
I nunc, ingratis offer te irriſe periclis:
Tyrrhenas,i, ſterne acies, tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me,placida cum nocte iaceres,
Ipſa palam fari omnipotens Saturna iuſſit.
Quare age,& armari pubem,portisq. moueri
Lęt⁹ i arma para: & Phrygios,q flumine pulchro
Conſedere,duces,pictasq.ęxure carinas.
Cęleſtum vis magna iubet. rex ipſe Latinus,
Ni dare coniugium, & dicto parere fatetur.
Sentiat,& tandem Turnum experiatur in armis.

tius, Turbonis in armis. [Impubesque manus] Aut multitudo puerorū aut à parte totū poſuit, vt pro manu puerū ipſum intelligas. [Simulato nomine Bacch] Talem patiebatur furorē, vt ſuperaret ſe Liberi ſacra celebrare. Non enim ipſa ſimulabat, quod eſt ſanorum. Nam & paulò poſt dicturus eſt, Alecto ſtimulis agit vndique Bacchi. [Quo] Vt. [Euohe Bacche] Vox Bacchātis eſt. [Tibi ſumere Thyrſos] Sumebāt, & ſunt infiniti, pro indicatiuis. [Pampineas haſtas] Pāpinis tectas. [Incinctæ pellibus] Nebridarum.ſ. [Pinum ſuſtinet] Facē pineā, vt fiebat i Liberalibus. [Natę Turnique canit hymenæos] Hic aperte expreſſit dementiam. Nam cum conſecrauerit filiam Libero, hymenęum canit eius ac Turni. Hymenæum autem, nunc carmen nuptiale dixit. [Toruum] Pro torue. [Io] Vox clamantis, & eſt tragicus ſermo. [Pijs animis] .i. maternis. [Crinales vittas] Quæ ſolarum matronarū erant. Nam meretricibus non dabantur. [Acuiſſe furores] Vt ſupra quam Iuno his acuit verbis. [Conſiliumque omnemq. domum vertiſſe Latini] Quod habuerat, vt filiam dando Aeneæ, bella remoueret, quæ ſignificauerat fumus augurij. [Acriſionęis Danae] Patronymicū eſt. Nam male putāt Acriſionæis colonis. Sola enim venerat, non cū colonis. [Præcipiti delata Noto] Intra arcam, vt diximus ſupra. [Magnum tenet Ardea nomen] Bene alluſit. Nam Ardea, quaſi ardua dicta eſt, id eſt magna, & nobilis, licet Iginus in Italicis vrbibus ab augurio auis, Ardeam dictam velit. Illud nanque Ouidij in Metamorphoſi fabuloſū eſt, incēſam ab Annibale Ardeā, i hāc auem eſſe conuerſam. Sciēdū tñ Ardeā per antiphraſin dictā, quod breuitate pennarū altius nō volat. Luca. Quoque auſa volare, Ardea ſublimis pennæ confiſa natanti. [Mēbra exuit.] Bene exuit. Nā dij cum volunt videri, induūt ſe corporibus propter mortalium oculos. Nam incorporei ſunt. [Albos cum vitta] Id eſt etiam vittas albas. [Ramū innectit oliuæ] Aut coronam accipit, aut ramum illigat vittis. Quod aperte in octauo oſtendit, Et vitta comptos voluit prætendere ramos. Supra etiam, Præferimus manibus vittas. [Iunonis anus, templique ſacerdos] Iunonis templi anus ſacerdos. [Fuſos patiere labores?] Probus de temporum connexione libellum compoſuit, in quo docet quod cui debeat accommodari, ex quo intelligimus hanc, quam fecit, Arduam eſſe connexionē. Nam patiere, futuri temporis eſt. [Fuſos] vero participiū eſt præteritum. Eſt autem ſenſus. Patieris vt tot cui labores fundantur incaſſum.i. in irritum cadant? [Incaſſum.] Autem tractū eſt à caſſibus, .i. retibus. [Trāſcribi] Trad. Sermo autē hic tractus eſt de pecunia. Nam ſcribi, eſt dari. Horat. Scribe decē Nerio, nō eſt ſatis, adde cicutę. Reſcribi, reddi. Horat. Dictantis quod tu nūquam reſcribere poſſis. [Quæritur hæres] De iure traxit, vt non generum, ſed hæredem diceret. Nam per coemptionem facto matrimonio ſibi inuicem ſuccedebāt. [Tyrrenas, i, ſterne acies.] Vt, I ſequere Italiā vētis. Sane notū eſt bello multū potuiſſe Tyrrhenos, & fuiſſe præcipue infeſtos Latinis Vt, Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina. [Hæc adeo tibi me] Addidit auctoritatem, quia ſcit anui credi difficile. Adeo aūt, valde.ſ. iuſſit, vt, Adoleſcentē, adeo nobilē. [Lætus] Alacer feſtinus. Nā lętari non poterat, qui perdebat vxorem. Sic ſupra in j. Vela dabant læti. [Flumine pulchro] Vt ſupra, Hunc inter fluuio Hyberinus amœno. [Cœleſtum vis magna iubet] Aut per diffinitionem, ipſa Iuno eſt vis deorū, aut per augmētum, ſuaſit primo per ſe, deinde per Iunonem, poſtremo per omnium vim deorum. [Turnum experiatur in armis] Contra ſe, quem pro ſe probare non potuit.

A S C.

HIS vbi, &c.] Docet conſtantem in Latino fuiſſe animum, & dictis deorum perau dientem, in Amata autem nō exaudita grauiorē fuiſſe furorem, vt facile agnoſcas, vir q̄d mulieri præſtet. Nihil autem cū Donat. habeamus, paucis Ordinem conſequamur, qui talis eſt. Vbi.i. poſtquā: Amata ſup. experta Latinū.i. quæ fecerat periculū, an poſſit mutare animū, Latini, his dictis .i. verbis præmiſſis, ne quidq̄ .i. fruſtra, quia videt ſup. eum ſtare cōtra.i. obſtare, que, pro &, vbi, ſupp. malum furiale.i. à furia immiſſi ſerpētis lapsū ſup. eſt penitus, id eſt omnino, intus in viſcera, id eſt interiora pręcordia Amatæ, & pererrat totam.ſ. mulierē.i. obſidet omneis vireis rationis eius, tū vero.i. tūc maxime, & quaſi ad verū, ipſa infelix excita.i. cōmota, monſtris.i. furijs ingentibus, furit.i. bacchatur, furens ſine more.i. modeſtia, aut ſine exēplo, per vrbem immenſam.i. valde magnam, exiſtens lymphata,

phata.i.quaſi lymphata,hoc eſt percita,aut percuſſa,furore nymphatum, hoc eſt à nymphis, quę & lymphę ſunt immiſſo. Qui enim deas nudas viderint incautas, crediti ſunt furore percuti. (De vino autem aquis temperato,dicemus,quia dilutum eſt nō lymphatum) furit (dicit) per vrbem, ceu.i. tanquam turbo.i.lignum in formam pilæ obuerſę, vulgus, trocum putat, cum aliquid ſit volitans.i.velociter actus, quondam.i.aliquando ſub verbere torto.i.ſcutica.aut etiam ſub flagello ex canape torto,quē ,ſ.turbinem, pueri intenti ludo exercent.i.agitant, circum atria vacua.i.ſpacioſa, & nullis obſtaculis oppleta, in gyro.i.circuitu magno,ille.ſ.turbo, actus.i.impulſus, habena, id eſt ſcutica. fertur ſpatijs curuatis.i.quæ per circuitum percurrit, turba.ſ.puerorum inſcia.ſ.cauſę,quō ſe in gyrum agat,ſtupet & manus.i.multitudo,impubes,id eſt impuberum, mirata,ſupp.eſt buxum volubile,id eſt turbinem, ex buxo factum volubilem,quia torno raſile buxum. Et plagæ.i. percuſſiones.i.dant turbini, animos.i.talē velocitatē, ac ſi animos haberet, niſi ſit pueri,dant.i.accommodant,animos.i.totam intentionem plagæ.i. percuſſioni & flagellationi.Amata ſup.regina,agitur per medias vrbes & per populos feroces non ſegnior.i. non tardior, curſu illo.ſ. qui in turbine dictus eſt. Quinetiam.i.inſuper. ipſa euolat.i. ex vrbe velociter currit in ſiluas, & hoc numine.i.ſacro furore: Bacchi ſimulato.i.ficto per ſimulationem (quia Bacchantes mulieres,corripiebantur bacchico furore) euolat,dicit, adorta.i.ſubtiliter & inſidioſe aggrediens,maius nefas, & orſa.i.inceptans maiorem furorem,& abdit, id eſt occulit,natam.i.filiam, montibus frondoſis, quo.i.ideo, vt eripiat Teucris,& præcipue Aeneæ: Thalamum in nuptias,& moretur.i.differat,tedas.i.faces nuptiales.fremens ,i.cum fremitu clamans,ò Bacche.heu ohe. vox eſt bacchantiū, quæ ſic Bacchum alloquuntur, videtur autē Bacche dici, à poeta,vt apoſtrophen faciat.quaſi ſit fremens.i.cum fremitu dicens adite ò Bacche,heu ohe.& vociferans te ſolum dignum.virgine .ſ.tali,etenim ſumere, id eſt ſumebat, tibi.i.in honorem tuum, thyrſos.i.haſtas pampinis inuolutas. & ideo molleis,& luſtrare, id eſt luſtrabat.i.recēſebat & circumſpiciebat,te.i.per te & furore tuo percita,choros.ſ.Bacchantium,& paſcere.i. paſcebat tibi, crinem ſacrum. Aut ſic,etenim vociferabatur virginem ſumere tibi mollis thyrſos, luſtrare te. id eſt per te choros, & paſcere,id eſt nutrire tibi.i.in honorem tui, crinem ſacrum.aut paſcere crinem ſacrum tibi. Aut demum ſic, etenim fama volat Amatam ſumere, &c. & idem arbor.i. eadem vehemens cupido: agit ſimul omnes matres accenſas pectore.i. in pectore furijs. Quærere.i.ipſe quærebant noua tecta, hoc eſt deſeruere domos.ſ.proprias, & dant colla & comas ventis, vt.ſ.diffundant, vnde in I. Dederatque comam diffundere ventis.Aſt.i.ſed,aliæ.i.quædam ex ipſis complent æthera.i. ſummum aerem vlulatibus tremulis,quia trementibus factis, & ipſæ incinctæ pellibus nebridum ,ſ.gerunt haſtas pampineas.i.pampinis, quæ ſunt frondes vitiū, inuolutas, hoc eſt thyrſos. Ipſa.ſ.regina, & caput bacchantium Amata,exiſtens feruida, ſuſtinet.i.ſeorſum tenet, inter medias.ſ. matronas, pinum flagrantem.i.ardētem facem ex pinu, ac canit hymenæum.i.carmen nuptiale, natæ.& Turni torquens.i.reuoluens, aciem ſanguineam.i.oculos ſanguineos, & clamat repente toruum.i.torue. io,etiam vox bacchantis, ò matres Latinæ, vbicunque,ſup.eſtis,audite ſi qua.i,aliqua gratia.Amatæ.i.mei, quę Amata dicor infelicis.i.diſſortunatæ, manet animis,ſup.veſtris,dijs,ſ.in me, aut piis.i.maternis,hoc eſt, ſi cura iuris materni.i.quod matres habent in liberos.pro quibus tot ſuſtinuerim, remordet.ſup.conſcientias veſtras. Soluite vittas.i.retiola & faſciolas.i.quibus crines implicantur, & capite mecum Orgia.i.ſacra Bacchi,quæ diſſolutis crinibus furentiū ſimiles agebant mulieres. [Talem inter &c.] Poſtquam Alecto reginam in furorem verterat,vt quę ex ſexu imbecilliſſima erat aggreditur Turnum ex ætate.& conditione,quia amatorem,faciliter furore concuſſibilem.ſed quo id facilius faciat, induit vultus ſacerdotis Iunonis. De qua re Donat. ſic. [Induit] Bene Iunonis ſacerdotijs perſonam ſumit, vt maiore auctoritate loqueretur. Pulchre autem dixit,exuit,& induit, veluti cum veſtitus, permutationē facimus. Exuimus enim noſtrum & induimus alienum. Abnegat cum tantis periculis,& vxorem,& dotem quæſiteris. [Externusq. in regnum] Dicit omnia quæ hominem fortem ad regnū mouere poſſint.Dat præterea vincendi fiduciam, aſſerendo Iunonem affuturam,cui cauſa diſplicebat.Addidit meritum,ne ſi cunctaretur,firmato arctiore fœderis vinculo ſuperare non poſſet.[Ipſa palam fari] Habet emphaſim,ipſa.q.d. quæ omnia poteſt, quæ tuæ cauſæ fauet. [Tibi] Contra, meritum laborum irriſo. Tibi, qui male geſta, poſſis tua propria fortitudine corrigere,tibi, ſuſcepto iam genero. [Me] Sacerdotem ſuam, templi cuſtodem, cuius fidem noſſet. [Phrygios,] q.d.imbelles, & inertes. [Pictas] Nam luxurioſos hæc pictura denotat. [Cœleſtum vis] Ergo debet audacius fieri. [Rex ipſe] Qui te fefellit, cuius imperium tua defenſione ſeruaſti. Hęc ille. Ordo autem eſt. Alecto,furia illa infernalis,agit vndique.i.ex omni parte,reginam.i.Amatam,talem.i.tali furore,qualis dictus eſt.percitam inter ſiluas,& inter deſerta ferarum.i.inter loca deſerta ab hominibus.ſed habitata à feris.agit (dicit) ſtimulis Bacchi.i.qualibus bacchantes, in furorem inſtigari ſolent, poſtquam dea illis.ſ. Alecto,viſa eſt.ſup. ſibi acuiſſe, ſatis primos furores, & vertiſſe conſiliū & omnem domum Latini, ipſa tollitur.i.aufertur, hinc .i.ab hac domo Latini.alis fuſcis.i.ſubnigris, & obſcuris,ad muros.ſ.vrbis,Rutuli.ſ.Turni audacis,animoſi, quam vrbem.videlicet Ardeam Danae Acriſionęis.i.Acriſij filia,dicitur fundaſſe colonis.ſ.ſuis,cum.ſ.grauida,ex Ioue,& patre,arca aquis expoſita, illuc annataſſet,vnde dicit,delata.i.de Argis illuc allata,Noto.ſ. vento,præcipiti.i.præcipitāter impellente. Locus dictus eſt quōdam,Ardea aui.i. ab aue.& Ardea.manet nunc magnum nomen .ſ.vrbis Arduæ,ſed fortuna fuit.ſ.quod nomē Ardeæ,ciuitati Arduæ,imponeretur ab Ardea. Turnus carpebat iā hic in altis terris,nocte nigra.i.obſcura,dum neque crepuſculum, neque diluculum eſt.ſed media nox,vnde addit,quietem mediam,quæ.ſ.ad medium ferè noctis,ſolet eſſe media. Alecto exuit faciē toruā.i. terribilem, & ſæuam, qualis furiam decuit, & membra furialia .i.furiæ apta, &,ſup.transformat ſeſe,in vultus aniles.i.anui conuenientes.& arat.i.ſulcat & corrugat frōtem obſcœnam.i.obſitam ſitu, & fœdam rugis.i.laxis, pellibus extantibus, &, ſupp.induit,crineis albos.i.canos. cum vitta.i.ridimiculo ſacerdotali,tū .i.inſuper.ipſa innectit ramum oliuæ, & fit.i. apparet eſſe Chalybe, anus.i. vetula ſacerdos Iunonis, & templi.i.ſacerdos templi Iunonis.& offert iuueni.ſ.Turno, ſe ante oculos, cum his vocibus.i.verbis, Turne patirre tot labores fuſos.ſup.eſſe.i.vt fundātur,incaſſum.i.in vanum, & patieris tua ſceptra tranſcribi.i.tradi.colonis Dardanis.i. à Troia profectis, & à Dardano ortis, q.d.merito nō feceris,cum tamen fiat.quia rex.ſ.Latinus, abnegat tibi coniugium.ſ.Lauinię.& dotes quæſitas.i.partas,ſanguine.ſ.tuo,hoc eſt ſudore bellico,aut conſanguinitate, vt iure conſanguinitatis eas habeat, loquitur autē de regno, quod in dotē cedat, hæres externus, quæritur in regnum. O irriſe.i.qui irriſus es,aut qui irriſeris, I nunc,offert.i.objice te periclis.pro periculis,ingratis.i.quæ rem ingratam afferant.niſi obſtiteris. Aut potius per ironiam dicit, vt ſit ſenſus, quod Turnus, vt Lauiniam obtineat pro Latinis bella geſſerit cum Etruſcis.& ſanguine ſuo dotes acquiſierit, quia vita periculū ſubijt,i,ergo irriſe, offer te periclis ingratis.i.vnde nullam gratiam conſequaris, ſed potius irridearis.I.i. valde(& tacitam prohibitionem includit huiuſmodi iuſſio) ſterne acies Tyrrhenas. i. Etruſcas. apud Tyrrhenum mare,tege Latinos pace.i. quam eis cum Etruſcis peperiſti. Ipſa Saturnia.i.Saturni filia, Iuno omnipotens, quia omnipotentis coniux. iuſſit palam me fari tibi,hæc adeo.i.omnino, cūm iaceres.i.requirſceres, quare.i.qua de cauſa.quia.ſ.ipſa quæ omnipotens eſt.iuſſit, age(adhortandi aduerbiū)para exiſtens lætus, pubem armari. & moueri portis in arma.i. exercitium armorum, & ſup.aggrede.aut propelle(nam vt Troianos, exurere iubeat, non eſt veriſimile) duces Phrygios.i.Troianos, qui conſedere.i. ſedem ſimul ceperunt.animo reſidendi.flumine pulchro.i.ad flumen pulchrum.ſ. Tyberim, & exure claſſeis pictas, q.d. non ad bellū inſtructas,ſed ad delicias ornatas, vt molleis indicet Phrygios.Magna vis cœleſtum,pro cœleſtium.ſ.aut ipſa Iuno aut tota manus ſuperiorum,iubet,ſup vt id facies, & vt ipſe rex Latinus ſentiat, & experiatur tandem Turnum.ſ te in armis, ni, id eſt niſi, fatetur dare, id eſt quod concedit coniugium, parere, id eſt obtemperare,dicto.ſ.deorum,aut dicto.i.pacto,& conuento inter vos.

VARIA LECTIO.

HABENA] In antiq.aliq.lib.Habenis,numero multitudinis.[Stupet]Sunt qui legāt,Super inerſa turba. [In ſiluas] In lib. nonnullis peruetuſtis legere eſt, In ſiluis ſimulato nomine Bacchi.[Adorta nefas,maioremq.orſa furorem] In Antiq.quibuſdā exempl.Adorſa,legitur.Præterea ēt in Rom.lib. Maiorem exorſa furorem,abſq. particula copulatiua habetur. [Euohe Bacche fremens] Sunt in Euohe, qui vnam tantum aſpirationē notent.

Sunt

Sunt qui ſtatuant in medio, duabus hinc inde vocalibus adnotatis, Euhoe. Sunt qui etiam dictionem incipiant ab aſpiratione, Heuhoe. [Te luſtrare choro] In pleriſque veterib. lib. cũ Rom. & Med. legitur Choros. [Io matres audite vbi quęque Latinę] Sunt qui ex Priſc. legant, Vbi quaque, atque ita in Med. & antiq. omnibus lib. [Locus Ardea quondam Dictus auis, & nunc magnum tenet Ardea nomen] Antiqui aliquot lib. legunt Locus Ardua quondã. Eſt & pro. Tenet: Manet Ardua nomen, in Med. & aliquot alijs antiquis libris. [Iam mediam nigra carpebat nocte quietem] Libris nonnulli peruetuſti legitur, Iam media nigra. In alijs inuenio, Iam media nigram. [Alecto toruam faciẽ, & furialia mẽbra Exuit, in vultus] In veter lib. aliquot lib. legere eſt, Furialia membra Exit. In aliq. alijs, Exuit & vultus, abſque, In. Sed illud mihi arridet, vt, figuratum magis, Exit & in voltus. [Rex tibi coniugium & quæſitas] In antiq. aliq. lib. nõ habetur, Et. [Tyrrhenas, i. ſterne acies] Veteres aliq. lib. legunt Tyrrhenas & ſterne. [Et dicto parere fatetur] In lib. aliq. antiq. Parere iubetur, legere eſt.

POE. Hic iuuenis vatem irridens, ſic orſa viciſſim
Ore refert. TVR. Claſſes inuectas Tybridis vndam,
Non, vt rere, meas effugit nuncius aures:
Nec tantos mihi finge metus: nec regia Iuno
Immemor eſt noſtri.
Sed te victa ſitu, veriq. effœta ſenectus
O mater curis nequidquam exercet, & arma
Regum inter falſa vatem formidine ludit.
Cura tibi, diuum effigies, & templa tueri:
Bella viri, pacemq. gerant, queis bella gerenda.
POE. Talibus Alecto dictis exarſit in iras.
At iuueni oranti ſubitus tremor occupat artus:
Diriguere oculi: tot Erinnys ſibilat hydris,
Tantaq. ſe facies aperit: tum flammea torquens
Lumina, cunctantem, & quærentem dicere plura
Repulit, & geminos erexit crinibus angueis:
Verberaq. inſonuit, rapidoq. hæc addidit ore.
AL. En ego victa ſitu quam veri effœta ſenectus
Arma inter regum falſa formidine ludit,
Reſpice ad hæc: adſum dirarũ ab ſede ſororum:
Bella manu, lætumq. gero.
POE. Sic effata, facem iuueni coniecit, & atro
Lumine fumanteis fixit ſub pectore tædas.

SERV. Hic iuuenis vatem irridẽs] Caluit quia iuuenis. Horatius. Non ego ferrem calidus iuuẽta Cõſule Planco. [Victa ſitu ſenectus] Temporis longinquitate, ex qua naſcitur ſitus. [Veriq. effœta] Caſſa veritatis. [O mater] Irriſionis eſt nõ honoris. [Falſa vatẽ formidine ludit] Quia vatem. Nam eam defendebãt à bellis, ſi non ętas, ſaltem religio ſacerdotij. [Exarſit ĩ iras] Cõmunis ſermo habet, ardeo illa re, ſed figuratius, ardeo in illã rẽ dicimus, & eſt ſpecialis Cornelij elocutio. [Oranti] loquenti. Vnde & oratores dicimus. [Tremor occupat artus] Vicinitate. ſ. furiæ. Nam tremor furoris eſt. Tantaq. ſe facies aperit] Remoto anili vultu quem finxerat, & quo ſe induerat. Sic ſupra de Venere, Et vera inceſſu patuit dea [Geminos erexit crinib. angues] Similes. Nam omnes eam dixit erexiſſe, non duos. [Verberaq. iſonuit.] Pro verberibus inſonuit. [Rabido ore] Habitum futuræ orationis oſtendit. [Reſpice] Multi hic diſtinguunt & ſuperioribus iungunt, vt ſit ſenſus, Reſpice eam quam dicis falſa deludi formidine. [Ad hæc adſum] i. ad regum arma, & ad bella. Quomodo ergo dicis, ꝙ ſuperflue his inſerat rebus, ad quas veni? Alij reſpice ad hæc legunt, vt ſit quaſi demonſtrantis, Reſpice bella. & letum gero. [Facẽ iuueni coniecit] Satis conſiderate facem iuueni coniecit, quæ cito exardeſcit & deſinit. Supra vero, Amatæ ſerpentẽ iniecit ꝙ in mulieribus viget ſemper venenũ. [Atro lumine fumanteis coniecit tędas] Atri luminis, vt, Et pulchra faciat te prole parentẽ. Atro aũt lumine. furiali. inferno. alias ratione caret ſub pectore, vbi fellis locus eſt. i. iracũdię.

ASCENSIVS.

HIc iuuenis. &c.] Docet animoſum Turnum verbis, vt putauit Calybes, non annuiſſe, quòd indecorum putarit à fęmina perſuaderi, quod Alecto, quæ ſe pro Chalybe gerebat, animaduertens, & ægre ferens, furiales vultus induit, & ſe furiam conceſſa, geminos in illum angueis inijcit, quibus in furorem actus eſt. Vnde quæ pauciſſima habemus Donati, verba ſunt. [Iuuenis] Non mirum ſi iuuenis mulierem, & vnum, in re bellica contempſit. [O mater] Irriſio eſt aperta. [En ego victa ſitu] Peius nõ potuit obiurgare metuentem, quam in illum regerere quæ protulerat [Bella manu,] q. d. contra illud, Bella viri, pacemq. gerãt. Hæc ille. Ordo eſt. Iuuenis. ſ. Turnus, irridens ideo irridens, quia iuuenis, hic. i. ad hæc, eius dicta, vatem. ſ. Calyben, ſacerdotem Iunonis, refert viciſſim ore. i. expreſſa voce, non per viſionẽ ſolam ſicut Alecto forſan locuta erat, quia aliter noctu videri non poterat. nam, vt viſiones interiores fiunt, ita & auditiones, viciſſim ſic orſa. i. ſermones exorſos. Nuncius. i. annunciatio, ſeu nunciũ, aut (re vera) nuncius nuncians, claſſeis. ſ. externas, inuectas vndã Tybridis, non effugit meas aures, vt rere. i. opinaris ipſum effugiſſe. i. bene audiui, licet aliter putas. Et ita videtur Poeta hoc figmento rem phyſicam expreſſiſſe, vt. ſ. ſub noctẽ, cura recuſaue rit, & quæ interdiu timuerat, noctu appareant. ne finge mihi tãtos metus. i. ne putes, quod propterea vſque adeo formidem, vt cępto deſiſtam, nec Iuno regia, quia regnorũ dea, aut ſuperum regina, eſt immemor noſtri, & ita non patietur me expelli. ſed ò mater, ſenectus victa. i. obſita, ſitu. i. mucore turbique lanugine. i. quæ ſe à ſitu, & ſordibus vindicare neſcit & effęta veri. i. quæ delirat, nec quidquã veri amplius in ſe habet, exercet te. ne quidquã. i. fruſtra. curis, & ludit. i. illudit, te vatem. i. cũ ſit vates, falſa. i. deceptoria, aut inani formidine, inter arma regũ. i. quę reges tractare decet. Cura, ſup. ſit aut eſſe debeat tibi, tueri. i. cõtemplari, effigies diuum. & templa diuum. i. diuorũ, & permitte, ſup. vt viri gerant. i. adminiſtrent, & procurent bella, & pacẽ, queis. i. quibus, bella gerẽda, ſup. ſunt. Alecto exarſit in iras. i. ſuccenſa eſt furore, talibus dictis. At ſubitus tremor, occupat. i. inuadit, iuueni oranti. ſ. Turno, ſic ore loquenti artus. i. membra. oculi ſup. eius. diriguere. i. rigide & intẽtẽ, in diuerſa infixi ſunt, nihil tamen videntes, vt furioſis fit: Erynnis. i. furia. ſibilat tot hydris. i. ſerpentibus. ſeu anguibus, & tanta. i. tã magna, & immanis facies. i. factura, ſeu figura corporis ipſius, aperit. i. manifeſtat ſe, vt. ſ. ille trepidaret, tum. i. deinde, ipſa torquens. i. inuoluens, lumina flammea. i. ignitos, aut quaſi inflammatos oculos, repulit. i. reiecit à ſe. ſ. Turnum, cunctantem. i. hæſitantẽ pre ſtupore, & quærentem. i. molientem, dicere plura. i. multa, & ipſe erexit. i. excerpendo direxit in Turnum. Angueis geminos. i. duos, ęquales, crinibus. i. capillis ſuis, & inſonuit. i. ſonare fecit, verbera. ſ. quę furię geſtant, & addidit hęc. ſ. ſequentia verba ore rabido. i. furioſo. En. i. vide, an, ſup. ego (vt dicis) ſim, ſupp. illa, quam ſenectus victa. i. obſita, ita, vt ſe abluere nequeat. ſitu. i. immundo mucore, ex negligentia cultus collecto, & effęta veri. i. quę omne verum enixa eſt, nec quidquam retinuit, ludit. i. illudit. falſa formidine inter arma regum. reſpice. i. attende, quę ſim, & ad me bella regum nihil pertineant, ego adſum ad ſede ſororum dirarum. i. reliquarum furiarum, hoc eſt ab inferis adueni & gero manu. i. in poteſtate habeo. bella & lætum. i. mortem, reſpice ergo ad hæc, vnde videtur id ſignificare quibuſdã indicijs, Ipſa effata. i. elocuta ſic, coniecit iuueni. i. in iuuenem, qui idoneus eſt, ad incendium facem. i. incendium irarum, & fixit ſub pectore. i. in pręcordijs eius tedas fumanteis. i. fumantes, atro. i. furiali inferno, & nociuo lumine.

VARIA LECTIO.

CLASSES inuectas Tybridis vndam,] Romanus liber, Portius, & aliquot alij veteres, legunt Thybridis alueo. [Bella viri pacemq. gerant] In antiquis libris, Gerent, ſcriptum obſeruaui. In alijs Gerunt. [Subitus tremor occupat artus]: In antiquis aliquot exemplaribus, Subito aduerbium eſt. [Tum Flammea torquens Lumina] In Rom. lib. Fumea legitur. [Rabidoque hęc addidit ore] In Romano & paucis alijs Rapido, legitur. [Falſa formidine ludit] In Rom. lib. Falſo, ſcriptum eſt.

SERV. FRemit.] Cum clamore depoſcit, Bene autem. [Amens] Quia in toro requirebat. [Scelerata inſania belli.] Nihil enim tam inſanum, quam deſiderare id per quod poſſis perire. [Virgea] De virgis facta, vnde eſt flamma validior. [Coſtis] Autem, lateribus. Et bene antiquũ reſpexit morem. nam ollas non ſuſpendebant, ſed poſitis circum circa ignem adhibebãt. [Furit intus aquai Fumidus atque amnis] Nec immerito. Nã poteſt eſſe & alterius rei amnis, vt, Fluuios videt ille cruoris. Hãc autem Diereſim Tucca & Varus fecerunt. Nã Virg. ſic reliquerat, Furit intus aquæ amnis, & exuberat vt aquæ amnis, ꝙ ſatis aſperum fuit. [Nec iã ſe capit vnda] Meliuſquã ſi diceret, Nec iam vas vndam capit. [Ergo] .i. quia ſic incenſus eſt. [Polluta pace] Vel ſua vel Troianorũ. [Indicit] Figurate verbum bellicum poſuit. [In vota vocauit] Quia nuncupatis votis bella ſumebant. [Hunc decus egregium formę mouet] Turni. ſ. decus. Nã h. d. alios pulchritudo Turni, alios nobilitas, alios virtus mouebat ad bellum. Nam hoc eſt.

Olli ſomnum ingens rupit pauor, oſſaq., & artus
Perfudit toto proruptus corpore ſudor.
Arma amens fremit, arma toro, tectiſq. requirit:
Sæuit amor ferri, & ſcelerata inſania belli:
Ira ſuper: magno veluti cum flamma ſonore
Virgea ſuggeritur coſtis vndantis aheni:
Exultantq. æſtu latices: furit intus aquæ vis,
Fumidus atque alte ſpumis exuberat amnis:
Nec iam ſe capit vnda, volat vapor ater ad auras,
Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit primis iuuenum, & iubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hoſtem:
Se ſatis ambobus, Teucriſq. venire Latiniſque,
Hæc vbi dicta dedit, diuoſq. in vota vocauit:
Certatim ſeſe Rutuli exhortantur in arma.
Huc decus egregiũ formæ mouet, atque iuuentę;
Hunc ataui reges, hunc claris dextera factis:

ASC. OLLI ſomnum &c.] Docet Turnum excuſſum ſomno & furore percitum, arma requiſiuiſſe, & illico principibus iuuentutis expeditionem ad Latinum iniunxiſſe, & omnem apparatum belli interea inſtruxiſſe. Vnde Don. dicit ſic. [Magno veluti] Ornatus poeticus, in parabolis ſimilitudinibuſq. maxime conſiſtit. [Polluta pace] Aliter. n. aduerſus ſocerum moueri non debuit. Præterea impellebatur à furia. [Primis] Ductoribus, vt cauſam ſcirent. [Certatim] Amor maximus, & fauor in Turnum oſtenditur. Hæc ille. Ordo eſt. Pauor ingens rupit. i. interrupit, olli. i. tunc illi. ſ. Turno, de quo ſuperior ſermo habitus eſt, ſomnum, & ſudor ruptus. i. porrò ruptus, aut porrò erumpens, ſeſe, toto corpore. i. per totum corpus, perfudit oſſa, & artus. ſ. Turni, & ipſe amens. i. captus mente, fremit. i. cum fremitu expoſuit arma, & requirit arma toro. i. in lecto adhuc exiſtẽs, aut, quia amens putauit etiam in toro arma eſſe, aut de gladio intelligit, quẽ ſub capite reponere ſolebant, vt de Deiphobo in 6. viſum eſt. & requirit arma tectis. i. per tecta, amor. i. cupido, ferri. ſ. habẽdi, ſæuit. i. crudeſcit, & inſania belli ſcelerata .i. quæ cum ſcelere ſæpe fit. ſæuit: & ira. ſup. ſæuit. ſuper. i. deſuper, veluti cũ. i. q̃ſi, flãma virgea. i. virgis ſiccis nutrita, ſuggeritur .i. ſubminiſtratur, ſup. cũ magno ſonore. i. ſtrepitu, coſtis. i. lateribus, aheni. i. vaſis ærei, vt cacabi, aut lebetis, vndantis. i. ebullientis, & latices. i. aquæ, exultant. i. extra frequentes ſaliunt, æſtu. i. pp feruorẽ. Et amnis fumidus aquai. i. inundatio aquæ bullientis & vaporem, ac fumũ emittentis. fuit intus, & exuberat. i. vbertim exundat alte ſpumis. (Sic legit Petrus Crin. cuius verba ſunt, lib. de honeſta diſcip. 18. c. 2. Fabius Quint. lib. inſtitutionũ. j. ad Marcellũ Victoriũ, vnde, pictai veſtis, inquit, & aquai, Virg. doctiſſimus vetuſtatis inſeruit, ſed illud, aquai. inſerunt è nouis libris indiligentes, imprudenteſq. librarij, proque eo ſubiderunt, aulai. cũ veteres omnino libros, & ille in primis, quẽ ex Gallia, Poggius in Italiã aduexit, aquai retinebat. Fuit autẽ cauſa librarijs, adulterinã vocẽ pro vera ſubijciendi, ꝙ nuſquã apud Virg. legerãt, aquai, cũ aulai, & pictai, legiſſent, aulai in medio libabãt pocula Bacchi. Et alibi, Diues opum, diues pictai veſtis, & auri, Sed ego cogitãs, nõ ab re factũ eſſe, vt in eandẽ lectionẽ meliuſculæ fidei libros conſpirent, cępi curioſius indagare an vſquam apud Virg. potuerit eſſe aliq̃n hæc vox. Nec. n. pauca quorundã inſcia, vel immutata hactenus, vel detracta adnotauimus. Inueniſſe autẽ mihi videor, vel in Seruianis quidẽ cõmentarijs ad ipſum, vt nihil præterea dubitari debeat. Verſus igitur Virgiliani ſic in lib. Aen. 8. legunt, Sæuit amor ferri, & ſcelerata inſania belli Ira ſuper, magno veluti cũ flãma ſonore Virgea ſuggerit coſtis vndãtis aheni. Exultãtq. æſtu latices, furit intus aquæ vis, Fumidus, atq; alte ſpumis exuperat amnis. Quo autẽ loco legimus aquæ vis, legendũ eſt, aquai. ad hũc modũ, Furit intus aquai, Fumidus, atq; alte ſpumis exuperat amnis. Cuius me lectionis, Honoratus Seruius admonuit. qui diæreſim eſſe hic factã dicit, ꝙ ſi quis libros Seruianos paulo meliores nactus fuerit, facile in his aquai, cõperiet. Nã & in peruulgatis ferè ſic habetur. Hãc diæreſim, Tucca & Varus fecerũt. nã Virg aliter ſcripſit. Quę. n. ſit hoc loco diæreſis, niſi illud aquai reſtituatur? Quin & hoc ipſum in Perſiano interprete (qui Cornutus dicitur) inuenias, cũ Ennianũ hoc exponit, Lunai portum preciũ eſt cognoſcere ciues. Lunai, inquit, dictũ eſt ſecundum antiquã declinationẽ. ſicuti Virg. Furit intus aquai. Quod etiã Benedictus Philologus (cũ de Virgiliana emẽdatione ad eũ ſcriberẽ) cõprobauit. vir vnus ætate noſtra, qui de omni antiquitate ſit optime meritus, cũ in ea illuſtranda, atque excolenda, aſſiduo ſtudio, ac mirifica diligẽtia incũbat. Hęc ille. Angelus quoque Polit. idem ſentire videtur, licet obſcure, nam cap. 43. in Miſcel. dicit, Et quod nunc mendoſe legitur, aquai. q. d. pro quo nunc legit. aquę vis) Quod ſi quis adhuc legere volet, ordo erit: Et vis. i. violentia, aquæ. ſ. bullientis. furit. i. æſtuat, intus, atq; amnis fumidus. i. curſus, aut gurges aquę fumãtis, exuberat. i. ſuperabundat, ſpumis. i. per ſpumas, alte. i. in altũ. Nec vnda capit iam, ſe. i. non amplius ſe cõtinere poteſt intra ahenum, vapor ater. i. exhalatio fumoſa, volat ad auras. Ergo quia ſic ęſtuat Turnus, ipſe inducit. i. intus iubet, primis. i. principibus iuuenũ, iter. i. profectionem, & expeditionẽ ad regẽ Latinũ, polluta pace. i. quia pax polluta erat, & iubet arma parari, & Italiã tutari. i. defendere contra externos, & detrudere hoſtem finibus. i. limitibus Italiæ, & dicit, ſe venire ſatis. i. ſufficientem, vt ſit nomen, aut ſufficienter ambobus. ſ. Teucris, & Latinus, vbi. i. poſtquam, Turnus, ſup. dedit hæc dicta, & vocauit diuos in vota Rutuli. i. populi ipſius, exhortantur ſeſe in arma, certatim, i. cum certamine, & æmulatione glorię, quia decus egregiũ formę, atq; iuuentę. ſ. Turni, mouet hunc. i. quemuis ex Rutulis, & ataui. ſ. Turni, reges. i. maiores eius, mouent. i. inſtigant, hunc. i. quemuis alium, & dextera. ſ. Turni, claris factis. i. quę clara facinora edidit, mouet, ſup, hunc. i. alij, alliciuntur in bella, allecti gratia, formoſitatis Turni, alij generoſitate, alij virtute eius.

VARIA LECTIO.

OLLI ſomnum ingens rupit pauor.] In Rom. lib. & in quibuſdam alijs legere eſt, Illi ingens ſomnum rupit pauor. [Oſſaq. & artus Perfudit toto proruptus corpore ſudor] Sunt lib. antiq. in quibus ita ſcriptum inuenitur. Perfundit toto præruptus corpore ſudor. [Furit intus aquai Fumidus, atq; alte ſpumis exuberat amnis.] Sanè Seruius, Aquai, repoſitum à Tucca & Varro aſſerit, cum Virg. Aquæ amnis ſcriptum reliquiſſet. In antiquis vero libris omnibus quotquot verſare contigit, Furit intus aquæ vis ſcriptum animaduerti. Et ita etiã habetur in Seruij Commẽtarijs manuſcriptis, quamuis vulgata Aquæ amnis, habeãt. [Formæ mouet, atque iuuentæ] In lib. aliq. antiq. Iuuenta, legitur. [Hunc claris dextera factis] In Med. lib. Clari facti, ſcriptum eſt.

COEL. RHOD.

HAEC illud neglexero, Virgilianum carmẽ ex 7. Aen. ſic ab eruditioribus legi ſolere, id quod diobolares grammatici, ne ſuſpicati quidem vnquam ſunt. Sæuit amor ferri, & ſcelerata inſania belli, Ira ſuper magno veluti cum flamma ſonore Virgea ſuggerimur coſtis vndantis aheni, Exultantque æſtu latices, furit intus aquai, Fumidus atque alto ſpumis exuberat amnis, Cui ſanè lectioni, vt plauſibili, in libris ſinceris ſuffragetur Seru. quoque, diæreſin eſſe inibi factam teſtatus. Suffragetur Cornutus item Perſianus interpres, poetæ verſu aduocato. Hunc porrò eſſe locum à Quintiliano ſignificatũ, vbi libro Oratoriarum inſtitutionum j. ita ſcribit, vnde pictai & aquai. Virg.

aman

amantiſſimus vetuſtatis, carmini inſeruit. Quãquam modo legitur aulai, in peruulgatis Fabij voluminibus. Porrò exudationẽ aquarum defluxum per onomatopœiam Græci cochon vocant, vnde κοχύεσκε apud Theocritũ in Pharmaceutria, pro decurrebat, defluebaturque, ac vbertim fluebat. Apud Latinos Deducto ria li quoris vocantur, q̃bus vacans redundansq. humor effluit.

Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygijs ſe concitat alis,
Arte noua ſpeculata locum, quo littore pulcher
Inſidijs, curſuq. feras agitabat Iulus.
Hic ſubitam canibus rabiem Cocytia virgo
Obijcit, & noto nares contingit odore,
Vt ceruũ ardentes agerent: quæ prima malorum
Cauſa fuit, belloq. animos accendit agreſtes.
Ceruus erat forma præſtanti, & cornibus ingens:
Tyrrhidæ pueri quem matris ab vbere raptum
Nutribant, Tyrrhusq. pater, cui regia parent
Armenta, & late cuſtodia credita campi.
Aſſuetum imperijs ſoror omni Siluia cura,
Mollibus intexens ornabat cornua ſertis:
Pectebatq. ferum, puroq. in fonte lauabat,
Ille manum patiens, menſæq. aſſuetus herili,
Errabat ſiluis, rurſusq. ad limina nota
Ipſe domum fera quamuis ſe nocte ferebat.
Hunc procul errantem rapidæ venantis Iuli
Commouere canes, fluuio cum forte ſecundo
Deflueret, ripaq. æſtus viridante leuaret.
Ipſæ etiam eximiæ laudis ſuccenſus amore
Aſcanius, curuo direxit ſpicula cornu:
Nec dextræ erranti deus abfuit: actaq. multo
Perq. vterum ſonitu, perq. ilia venit arundo.
Saucius, ad quadrupes nota intra tecta refugit,
Succeſſitq. gemens ſtabulis; queſtuq. cruentus,
Atque imploranti ſimilis, tectum omne repleuit.

SERV. ANimis audacibus implet] Affectione ſui iniicit omnibus magnanimitatem. [Arte noua] Dolo. [Speculata locũ, quo littore] Pronomẽ pro nomine ponitur, nõ pro nominibus. Vnde noue iter duo nomina vnũ pronomen poſuit, nã recte quo loco diceret, & hoc ſemel tñ fecit. [Inſidijs curſuque] Curſu agitabat. Nam inſidijs circumuenimus. [Canibus rabiẽ] Studiũ mutauit in rabiẽ. [Noto odore] Ceruino. Solent.n. ita inſtitui. Horat. Venaticus ex quo Ceruinã catulus pellẽ latrauit in aula. [Malorum cauſa fuit] Hoc eſt, Et primæ reuocabo exordia pugnæ. [Animos accendit agreſtes] Plus eſt q̃ agreſtium diceret. [Cornibus ingens] Ingẽs & ad præſtãtem formam pertinet, & ad magnitudinẽ cornuum. [Tyrrhidæ pueri] Tyrrhi filij: & vt diximus ſupra, alludit ad nomẽ. Nã Tyrrhus dictus eſt paſtor, apud quẽ Lauinia peperit. [Cui regia parẽt Armẽta] Magiſtrũ hũc pecoris vult fuiſſe, & ſaltuariũ. Nã hoc eſt, Et late cuſtodia credita cãpi. Magiſter aũt eſt pecoris, ad quem omnia pertinẽt animalia. Cicero, Nominat hominem, quẽ magiſtrũ pecoris eſſe dicebat. [Siluia] Bonũ puellæ ruſticę nomen formauit. [Pectebatque ferum] Quadrupedem. Vt, In latus inque feri q velocitate pedum ferantur. [Manum patiens] Patiens illius rei dicimus. Vnde apparet vnum u, cauſa metri eſſe detractum. [Menſæ herili] Noue dixit. nam herum nõ niſi dominũ dicimus, niſi forte ideo dixit, quia dat ei humanum ſenſum. Nã ait paulo poſt, Imploranti ſimilis. [Errabat ſiluis] Paſcebat, vt mille meę Siculis errant in montibus agnæ. [Ipſe] i. ſua ſponte. [Secundo deflueret] Secundo.i. cum aqua. Vnde & aduerſo dicimus, cõtra aquam. Nam ideo deflueret dixit: & Secundo ideo, quia curſus fluminis poſt natantem videtur [Deus abfuit] Alecto deũ dicit, ſicut de Venere, Deſcendo, ac ducente deo. Nam vt diximus numina vtriuſque ſexus videntur ideo, q a incorporea ſunt, & quod volunt aſſumunt corpus. Vt aũt deum dicamus pro dea, non aperte ponitur, ſed in ſubauditione. [Erranti] Licet.n. certum eſſet feritorum, tamen bene errantem dixit, quia non vſquequaq. ſemper certus eſt ictus. Horat. Nec ſemper feriet quocunque minabitur arcus. [Perq. ilia] Hoc ile & hæc ilia facit. hinc & Iuuen. Vis frater ab ipſis ilibus? Nam quod Marulus Mimographus dixit, Tu Hectorem imitaris, ab ilio nunquam recedis, cum de guloſo diceret, alluſit ad ciuitatis nomen. Nam ab ili debuit dicere, Bene autem ea loca vulnerata dicit, quę ſtatim mortem afferre non poſſent, vt domum rediret, & eſſet cauſa bellorum. Nam ſi ſtatim periret, aut ipſe, aut vulneris auctor lateret,

ASC. DVM Turnus &c.] Docet nunc ſemina, ſeu elementa belli, à furia ſeminata, quæ quidem fuerunt vulnera Ceruo Tirrhei, magiſtri armentorum regis, illata ab Aſcanio, procurante furia. Super quem locum hæc habemus Donati. [Animos agreſtes] Excitauit eos primum, qui facilius excitari potuerunt, pp imperitiam & feritatem. [Errantem] His verſibus ponit excuſationem Aſcanij. [Deus] i. euentus, q humanos actus, aut implet, aut deſerit. [Nota] Quorũ humanitatẽ diu comprobaſſet. Hæc ille. Ordo eſt. Interea, ſup. dũ Turnus implet Rutulos animis audacib. Alecto concitat ſe alis Stygijs, ſ. infernalibus, in Teucros, i. volat ad Teucros, ſio nocendi, ſpeculata noua arte. i. noua intentione, & verſutia, locũ quo pulcher Iulus agitabat, ſup. littore, feras inſidijs. i. p inſidjas, & curſu. Ser. vult littore, poſitũ pro loco. vt ſic ſpeculata locum, quo littore, pro quo loco. ſed ſi cõſtruatur, vt præmiſimus, nõ ſit tãta licentia, nec.n rite dixeris, locũ, quo loco, nã relatiuũ pro antecedente, non cum antecedente ponitur niſi præponatur. dic ergo, ſpeculata locum in littore quo, aut ſpeculata locũ, quo in littore agitabat, i. venabatur feras, inſidijs, i. plagis inſidioſis, & curſu. i. pſecutione. virgo Cocytia. i. infernalis, à Cocyto fluuio infernali, ſic dicta, i. furia Alecto, obiicit hic canibus rabiẽ ſubitã. i. ſubito prouenientẽ, & cõtingit nares. ſ. canũ odore noto. i. ceruino, qualẽ ſectari ſolebant, vt ipſi canes ardẽtes. i. feruẽtes & feſtiniſſimi, agerent. i. inſequerentur. ceruũ, quæ. ſ. res, aut quæ cauſa fuit prima. ſ. cauſa malorũ. ſ. ſubſecutorũ, & accendit animos agreſtes. i. agreſtiũ virorũ, bello. i. ad bellũ. Ceruus erat forma pſtanti, & ingens cornib. i. hñs formã pręſtãtẽ, & cornua ingentia, ornatius dr. præſtanti forma, q̃ præſtãs forma. quo tñ, & hiſtorici, & poetę loquũtur. vt magis aũt grãmatice Seru. dici putat præſtãtis formę. Vt autem ſit conformitas in locutione dicere potuiſſet. Ceruus erat forma præſtãs, & cornibus ingens, & neſcio an ſic quoque dixerit. Sed Seruius hoc ſubtiliter diſſoluit, ordinẽ talem aſtruens, Ceruus erat ingẽs, forma præſtanti & cornibus, quẽ. ſ. ceruum, raptum ab vbere matris. i. cũ adhuc lacteret, pueri Tyrrhide. i. Tyrrhei, magiſtri armentorũ liberi. & Tyrrheus pater. ſ. eorũ, cui armenta regia parẽt. i. cuſtodiæ, & gubernationi deputata ſunt, & cui cuſtodia campi eſt credita late. i. per latum circuitum, nutribãt, pro nutriebant, aſſuetum imperijs. i. dominum, & Syluia ſoror. ſ. Tyrrhidarũ, & filia Tyrrhei ornabat omni cura. i. ſolicitudine, cornua ſup. eius cerui. aut cuius cerui cornua Syluia ſoror ornabat, intexens. i. redimẽs, ſup. ea, ſertis mollibus. i. ex herbis, & floribus, & pectebat ferum. i. qui natura ferus erat, aut quadrupedem, ſicut equum ligneum, ferum vocauit in ij. In latus, inq. feri curuam compagibus aluum. [Non eſt autẽ Latinũ, pectinare, quo vtuntur imperiti] & lauabat. ſup. ipſum, in fonte puro. Ille patiens manum, pro manuum, & aſſuetus menſæ herili. i. heri, ſeu domini ſui Tyrrhei, errabat. i. libere deuagabat. & paſcebatur ſiluis, & ipſe, hoc eſt per ſe nullo cuſtodiente, nec dirigente, ferebat ſe domum ad limina nota, quamuis nocte ſera. i. quamuis aliquando ad ſeram vſque noctem expectaretur. Canes rapidæ, i. veloces Iuli venantis commouere. i. excitauerunt ad curſum, hunc. ſ. ceruum errantem. i. paſcentem, procul. ſ. à domo Tyrrhei, vt nõ debeat putari domeſticus, aut manſuefactus, cum. ſ. ipſe ceruus, deflueret. i. deorſum flueret forte riuo ſecundo. i. defluẽte, & cum defluxu eius & cum leuaret æſtus ripa viridante. i. virente, & virides herbas habente. Ipſe etiam Aſcanius, ſuccenſus amore eximiæ laudis, qualem putauit tam pręſtantem ceruum figere, direxit ſpicula. i. ſagittas, cornu. i. arcu cornu, in extremis habentẽ curuo. i. incuruato. Nec deus. i. ſecundum Donatum. euentus, ſecundum Seruium autem ponitur pro dea, ſcilicet Alecto, quia numina hñt vtriuſque ſexus participationem. & pro dea, poteſt dici deus. vt pro Iunone, aut Alecto, hoc loco, & pro Venere, in ij. Deſcendo, ac ducente deo, abfuit imò adfuit, id eſt auxilio fuit,

dextræ.ſ.Aſcanij,errātis.i.neſcientis,qualem ceruum feriret, putantis videlicet,ſiluestrē eſſe.& ita error eſt in Aſcanio, aut dextræ erranti,i.qui alioqui erraſſet,& arundo.i.ſagitta arundinea, acta.i.directa.venit per vterum,& per ilia, ſup. cum multo ſonitu.i.ſtridore.At.i.ſed:quadrupes.ſ.ceruus,ſaucius.i. vulneratus, refugit intra tecta nota,& gemens,ſucceſſit ſtabulis,& cruentus .i.cruore perfuſus atque ſimilis imploranti.ſ.auxilium.i.replebat omne tectum.i.totam domum Tyrrhei, queſtu.i.querela. Rarū eſt queſtum,pro querela. ſingulariter reperiri, in pluralibus autem,datiuo.& ablatiuo fecit queſtubus,non queſtibus, quod à queſtu quęro,deducitur.

VARIA LECT.

QVAE prima malorum Cauſa] In Rom. lib. in Medicęo, & aliquot alijs,Laborum,legitur.[Et late cuſtodia credita campi.] In Rom.lib.Lati.[Pectebatq. ferum] In libris aliq.antiquis,Potabat,legitur.[Ille manū patiens] In lib.aliquot.Manum,habetur.[Rapidę venantis Iuli] In lib. aliquot antiq. Rapidi. Sed in Romano atque in Portio.Rabidę,legitur. [Rapidaque ęſtus viridante leuaret] Plerique lib. antiqui. Lauaret, legunt. In alijs etiam manuſcriptis inuenitur, Ripaque ęſtus vndante leuaret. [Nec dextrę erranti deus abſuit.] Hoc varie reperitur in libris antiquis ſcriptum. Nam Affuit, & Aſuit, & Adſuit, & etiam Atfuit,legitur.

Siluia prima ſoror palmis percuſſa lacertos
Auxilium vocat,& duros conclamat agreſtes,
Olli(peſtis enim tacitis latet aſpera ſiluis
Improuiſi adſunt, hic torre armatus obuſto,
Stipitis hic grauidi nodis. quod cuique repertum
Rimanti telum ira facit. vocat agmina Tyrrhus:
Quadrifidam quercum cuneis vt forte coactis
Scindebat, rapta ſpirans immane ſecuri
At ſæua è ſpeculis tempus dea nacta nocendi.
Ardua tecta petit, ſtabuli & de culmine ſummo
Paſtorale canit ſignum, cornuq. recuruo
Tartaream intendit vocem, qua protinus omne
Contremuit nemus,& ſiluæ intonuere profundę.
Audiit & Triuiæ longe lacus, audijt amnis
Sulphurea Nar albus aqua, fonteſq. Velini:
Et trepidæ matres preſſere ad pectora natos.
Tum vero ad vocē celeres, qua buccina ſignum
Dira dedit, raptis concurrunt vndique telis,
Indomiti agricolæ. necnon & Troia pubes
Aſcanio auxilium caſtris effundit apertis.
Direxere acies. non iam certamine agreſti,
Stipitibus duris agitur, ſudibuſve præuſtis;
Sed ferro ancipiti decernunt,atraq. late
Horreſcit ſtrictis ſeges enſibus, æraq. fulgent
Sole laceſſita, & lucem ſub nubila iactant.
Fluctus vti primo cœpit cum albeſcere vento,
Paulatim ſeſe tollit mare, & altius vndas
Erigit, inde imò conſurgit ad æthera fundo.
Hic iuuenis primā ante aciem ſtridente ſagitta,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almon
Sternitur: hæſit enim ſub gutture vulnus, & vdæ
Vocis iter, tenuemque incluſit ſanguine vitam.
Corpora multa virum circa, ſeniorque Galeſus:
Dum pauci medium ſe offert, iuſtiſsimus vnus
Qui fuit, Auſonijſque olim ditiſsimus aruis.
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta,& terram centum vertebat aratris.

SERV. SIluia prima ſoror] Bene puellæ dat doloris impatientiam. [Duros conclamat agreſtes] Aut qui ſemper duri ſunt:aut duros,qui cerui interitum non dolebant. [Peſtis] Furia. [Torre] Hic torris facit,vt hic fuſtis. [Grauidi] Grauis propter nodos.i.[Quadrifidā] Quæ findi partes poſſet in quatuor. [Cuneis coactis] Satis ſignate coactis dixit. Exprimit autem antiquū morem: vt.

Sed primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum.

[De culmine ſummo] Bene culmine, quia de agreſtibus loquitur.[Tartareā] Aut terribilem, aut fortem ſecundum vſum.[Nemus] Locus haud longe ab Aricia; in quo lacus eſt qui Speculum Dianæ dicitur. Et notandū, quia vocem eius paulatim facit ꝓcedere, quod locorū indicat commemoratio.[Triuiæ lacus] Hic eſt q Dianę Speculū dicitur. [Sulphurea Nar albus aqua,] In via Flaminea eſt ciuitas Narnia in mōtibus poſita, q- bus ſubeſt Nar fluuius, q Tyberino cōiungitur.[Fonteſq. Velini;] Vltra Inter amnem ſunt in Sabinis, Nam vt diximus, vox furiæ paulatim proceſſit. [Preſſere ad pectora natos] Stat. Preſſitq. Palæmona mater. Item econtra. Nec natos auſę deponere matres[Ad vocem] Buccinæ: vt,

Senſit, & ad ſonitum vocis veſtigia torſit.

Nam quicūq; ſonus dici vox poteſt. [Auxiliū caſtris effundit apertis].i. ipſa in auxiliū effunditur. [Direxere acies] Ordinarunt in latitudinem. [Pręuſtis;] Præ, breuis fit ꝑꝑ ſequentem vocalem, quod in vna parte orationis factum tolerabile eſt, quia cōpoſitus eſt ſermo. [Ferro ancipiti] Vtrinque noxio. Dixit autē aut gladios aut bipēnes.[Seges] Terra modo;vt,Quid faciat lætas ſegetes. Per aliā vero,fertilem ſignificat,vt oſtenditur in Georgicis.[Sole laceſſita] Naturale.n.eſt vt metallorum ſplendor plus fulgeat alia luce percuſſus. [Paulatim ſeſe tollit mare] Sic bella dicit ſurrexiſſe paulatim.ſicut ventis flantibus ſenſim mare turgeſcit. [Hic iuuenis] Et puerum, & iuuenem nonnunquam indiſcrete ponit Virgilius, vt hoc loco. Nam Almonem, quem modo iuuenem dicit,paulò poſt ait puerū.Mouet autē miſerationem ab ætate, cū dicit Iuuenis, à virtute, quod dicit primam ante aciem, vulneris etiam crudelitate. [Almon] Bene ruſtici nomen vſurpauit à fluuio.[Hæſit enim ſub gutture vulnus] Id eſt Sagitta: vt,Illum infeſto vulnere Pyrrhus.[Vdę Vocis iter] Hoc eſt vdum iter vocis. Non.n.vox vda eſt, ſed per vdam arteriarum labitur viam. Vnde in febrientibus deficit. [Corpora multa virū circa,] Conſtrata ſunt Rhetorice vi: les trudit in medium. nobiles vero primo,& vltimo commemorat loco. [Dū pacì medium ſe offert.] Reddit cauſam cur Senex bellis interierat. Ditiſſimus aruis] Secundū antiquū morem. Hora. Diues antiquo cenſu. Quina redibant Armēta] Pro quinque, ſicut bina. [Et terram centum vertebat aratris] Duo dixit à Catone memorata, qui interrogatus qui eſſet paterfamilias, reſpōdit eum qui bene paſcit, & bene arat.

ASC. SILVIA prima] Docet quomodo incepta eſt diſcordia. & quómodo prima commiſſa eſt pugna. De qua re dicit Dona. ſic. [Triuiæ longe lacus,] id eſt Auernus; qui à Latini ſtabulis eſſet remotiſſimus. [Preſſere ad pectora] Oſtēdit maternum affectū.[Tū vero] Ad vocē primo dixit: Siluia auxiliū vocat.poſtea dixit,Vocat agmina Tyrrheus. & veniſſe aliquos. Tertio.furia belliū finitimis tuba canit, & tùm plurimi venere. [Auxiliū caſtris ef.] Nā in periculo regij pueri, nō paulatim proceſſum eſt, nec partibus, ſed ſemel omnes. Tuetur autem Troianos ab inuidia, vt non ferant, ſed vt defendant iniuriam.[Hic iuuenis] Poſt cædē cerui, tulit ſors, vt maximus natorū Tyrrhei occideretur. Mouet aūt pathos, & ꝙ Tyrrhei filius & ꝙ maximus natu, & ꝙ iuuenis. [Senior] Pathos ab ætate, itē à cauſa, ꝙ pacis medius. Cupiditas pacis oſtenditur ex diuitijs,quas in bello perderet.erat anxius. Hæc ille.Ordo autem eſt.Siluia.ſ.filia Tyrrhei, quæ ceruum illum comere, & ornare ſolebat, ſoror.ſ. Tyrrhidarum, percuſſa palmis lacertos.i.percuſſos habens, aut percutiens lacertos palmis, vocat prima auxilium, conclamat agreſtes duros.ſ.ad laborem, & difficiles ad pietatē olli.i.omnes illi, tunc adſunt improuiſi.i.ſubiti:enim pro quia, peſtis.i.furia peſtifera,latet aſpera.i.nociua,& pernicioſa,ſiluis tacitis.i.ſecretis,aut ipſa tacens, & tacite furorem inſpirans: hic, ſupp. adeſt, armatus torre, id eſt ſtipite toſto, vnde dicit,obuſto, id eſt circūvſto vt durior ſit.hic,id eſt alius, ſupple adeſt,armatus nodis ſtipitis grauidi,id eſt ponderoſi, Ita facit telum, id eſt miniſtrat ꝓ telo,cuique,id eſt cuilibet rimanti, id eſt diſquirenti,telū,ſupp. illud,quod repertum eſt,ſupple ei.id eſt quidquid inuenit,pro telo ſumpſit,vt in primo, Furor arma miniſtrat Tyrrheus, ſcilicet ducis, loco fungens,vocat agmina,id eſt in agmen.conuocat diſperſos,vt.i.ſecundum, quòd ipſe Tyrrheus, ſcindebat. forte.i.

à caſu

ſ caſu,quia caſuale,fuit quod tunc ſcindebat,cum ruſtici in arma ruerent,quercũ quadrifidã.i.in quatuor partes fiſſibilem. & hoc cuneis.i.inſtris findendi coactis.i.ſimul impreſſis, ſpirans.i. anhelans,immane.i.immaniter.hoc eſt valde grauiter,& hoc ſecuri rapta.i.vi recepta. graphice admodum exprimit morem ruſticorum ligna findentiu At dea ſæua.ſ. Alecto , nacta.i. quæ inuenerat tps.i opportunitatem , nocendi è ſpeculis.i. è locis altioribus,vnde illud ſpeculabatur petit ardua tecta ſtabuli , & canit ſignũ paſtorale.i.qđ paſtoribus conuocandis datũ erat ab antiquo more,de culmine ſummo.ſ.ſtabuli,& intendit.i. auget,fortificat.vocẽ tartaream.i.infernalem, qua.ſ. voce , omne nemus cõtremuit protinus.i.ſtatim.vel protenus,hoc eſt porro tenus.i. amplius.& ſiluæ profundæ intonuere.& lacus Triuiæ.ſ. Auernus,longe.ſ poſitus , audijt.ſ. vocem Alectus,& Nar, amnis ille albus,qua ſulphurea.i.habẽte ſulphuris odorem, & cõmixtionẽ, audijt,& fontes Velini.i.qui poſtea Velini dicti ſunt, & matres trepidæ.i.præ anxietate trepidãtes,preſſere natos.i. liberos ſuos ad pectora.i. firmiter complexæ ſunt,quod anxietatis indicium eſt. Tũ vero.i.maxime tũc , aut tũc quaſi ad vetũ agricolæ indomiti.i.effreni, concurrunt vndiq; telis raptis, exiſtentes celeres ad voces,qua buccina dira dedit ſignum,necnon &.i.et pubes Troia.i.Troiana , iuuẽtus effudit Aſcanio auxilium, caſtris apertis.i.patẽtibus ad exitũ. & ipſi direxere acies , & nõ agitur iã.ſ.poſtq̃ collecti erãt,hinc ruſtici,illinc Troiani certamine agreſti.i.vt in certamine agreſtiũ ſolet fieri,videlicet ſtipitibus duris .i.induratis,ve.pro vel.ſudibus.i. perticis,præuſti.ſ. loco ferri , ſed decernunt.ſ. vtri vincant , hoc eſt contendunt ferro ancipiti aut vtrinque incidenti, aut formidãdo,& ſeges.i.terra,atra.i.nigra , horreſcit.i.fit horrida,& aſpera,late.i.amplius,& in latum enſibus ſtrictis.i.denudatis,vnde vaginas in terrã deijciebant, aut cadentes et enſes rubiginoſos,vnde ſegetẽ atrã dixit: accipiẽdo ſegetẽ pro terra,& æra.i. ærea arma.ſ.Troianorum.laceſſita.i. percuſſa,ſole.i.radijs ſolaribus,lucent.i.reſplendent , & iactant lucẽ ſub lumine.vt.i.quemadmodum fluctus.ſup.lucem iactat , cum .i.quando,cœpit albeſcere primo vẽto.&.ſup.mare. tollit.i. erigit ſe paulatim,& erigit vndas.i.procellas,altius, & conſurgit.i. ſimul ſurgit,inde ad æthera,ſup.ab fundo imõ,Almõ iuuenis,q fuerat maximus natorum.i.filiorum Tyrrhei,biſſyllabũ eſt, habens diphthõgon in ſecunda ſyllaba,aut per ſynæreſim profertur Tyrrhi,ſternitur.i. proſternitur , hinc.i.in hoc congreſſu , ante primam aciem,& hoc ſagitta ſtridente,qua.ſ. vulneratus erat q. pro quia,vulnus.ſ.infixum,& ſagitta hæſit.i.inhæſit, ſub gutture,& incluſit.i.intercluſit,iterã. meatum vocis , vdæ.i. quæ per iter vdum efferri vult,aut quæ aerem,qui vdus eſt deſiderat, & incluſit.i.ſuffocauit ſanguine; vitem tenuem.i. fragilem ſpiritũ vitalem,qui tam faciliter ſuffocatur.Multa corpora virum.pro virorum.circa.ſup.ſternuntur,& Galeſus,ruſticus ille ſenior,ſternitur,ſup.dum ipſe offert ſe medium paci.i.concordiæ faciẽdæ, exiſtens iuſtiſſimus vnus.qui fuit,& ditiſſimus olim.ſ.ſua tempeſtate.aruis Auſonijs.i.regionibus illis Italiæ,quia quinq; greges balantum.i.ouium & quina armenta.i.greges magnorum animalium,redibant illi.i.ad illius cõmoditate , ex paſcuis domum .ſ.& vertebat.i.arabat,aut ſulcabat terram,centum aratris , hoc eſt bene pauit,& bñ arauit,& ita & bonus,& diues, habitus eſt,

VARIA LECTIO.

OLLI peſtis enim] Pleriq; lib. antiq. cum Mediceo legunt, Illi.[Armatus obuſto]Exemplaria vetera Palatina legunt,Abuſto.Sunt tñ alia in quib.Aduſto legere eſt. [Quod cuique repertũ Rimãti telũ ira facit]Ita fuit legitur. [Vocat agmina Tyrrhus;] In lib.aliquot antiquis legere eſt,Tyrrheus,eaq. de cã ſuperius in Rom lib.ſcriptum eſt,Tyrrhæde.Eſt vero paſſim in obliquis, Tyrrhei.[At ſæua è ſpeculis]In pleriſque libris non habetur , E. [Intendit vocem] In Rom.lib.Incedit,habetur. [Siluæ intonuere]In quibuſdam libris antiquis.Siluæ inſonuere , legitur. [Audiit,& Triuię longe lacus,audijt amnis] In antiquis libris pleriſque,Audit,legitur.In Rom.vero libro, Audit,& amnis,legi.[Raptis concurrunt vndique telis] In veteribus aliquot libris , Occurrũt,legitur.[Et lucem ſub nubila iactant] In libris aliquot antiq. Lumen.legitur.In aliquot.Lucem ſub lumina , habetur. [Cœpit cum albeſcere vento]In Rom.lib.Ponto, legitur.[Hę ſic enim ſub gutture vulnus] In antiq.aliq lib.Exit , legitur.Et pro Gutture,Gurgite.

XXV. AEquo dũ Marte] Aperta contentione , bello manifeſto, nam ſic dicimus Aequũ aũt pro ęquali non poſſumus dicere, cũ ſoli interempti ſint tali.[Promiſſi dea facta potens] Honeſta elocutio Potẽs promiſſi. Promiſiſſe aũt eã cõſenſione intelligimus . Nã nõ promiſit. [Imbuit] Initiauit. Et bene. [Sãguine] Nã põt bellum, & a diſcordia vel à diſſentione inchoare.[Ex cęli conuexa p auras] Põt tñ eſſe Epexegeſis pro auras.i.cęli conuexa.Nec .n.aliud ſunt auræ. Dicit et q̃dam Cõmentarius Conuecta legendum , vt ſit ipſa conuecta,quod difficile in exemplaribus inuenitur.[Victrix] Voti compos. [Affatur] Iam cũ ſuperba . Bñ aũt ei principio denegauit orationem , quaſi ad ſcelera feſtinanti, quã modo tribuit poſt bella cœpto. [Bello diſcordia triſti.] Iuno .n.belli popoſcerat ſemina . Hęc ipſa etiã bella perfecit . [Dic in amicitiã coeant] Ac ſi dicat, Ita bella cõmoui , vt ne tuo quidem imperio poſſint in pacem redire. Et hoc ẽ Affatur voce ſuperba. Alij dicunt , Ego inter hos bella cõmiſi, tu uicinos populos fœderibus iunge.& partib fauere compelle ,quod tamen ſi uis,ego faciam,ut hinc ſit ,

Atque ea per campos æquo dũ Marte geruntur;
Promiſſi dea facta potens,vbi ſanguine bellum
Imbuit,& primæ commiſit funera pugnæ,
Deſerit Heſperiam,& cęli conuexa per auras
Iunonem victrix affatur voce ſuperba.
ALEC. En perfecta tibi bello diſcordia triſti:
Dic in amicitiam coeant,& fœdera iungant:
Quãdoquidẽ Auſonio reſperſi ſãguine Teucros.
Hoc etiam his addam,tua ſi mihi certa voluntas:
Finitimas in bella feram rumoribus vrbes,
Accendamque animos inſani Martis amore:
Vndique vt auxilio veniant,ſpargã arma p agros.
Tũ q̃ Iuno.IV. Terrorum,& fraudis abunde eſt,
Stant belli cauſæ:pugnatur comminus armis.
Quæ fors prima dedit, ſanguis nouus ibuit arma.
Talia connubia,& tales celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus,& rex ipſe Latinus.
Te ſuper ætherias errare licentius auras,
Haud pater ipſe velit ſummi regnator Olympi.
Cede locis:ego,ſi qua ſuper fortuna laborum eſt,
Ipſa regam.POE.Tales dederat Saturnia voces.
Illa autem attollit ſtridentes anguibus alas,
Cocytique petit ſedem,ſupera ardua linquens,
Eſt locus Italię in medio ſub montibus altis,
Nobilis,& fama multis memoratus in oris,
Anſancti valles.denſi hunc frondibus atrum
Vrget vtrinque latus nemoris, medioq. fragoſus
Dat ſonitum ſaxis,& torto vertice torrens.
Hic ſpecus horrendum,& ſæui ſpiracula Ditis
Monſtrantur, ruptoque ingens Acherõte vorago
Peſtiferas aperit fauces . queis condita Erynnis,

Ego ſi qua ſup fortuna laborum,eſt. Ipſa regã.[Certa voluntas] ſi tua in hoc conſentit auctoritas. [Inſani Martis amore] Homeri epitheton. [Spargã arma p agros]Meminit ſui. Nã ſupra dixit,Sere crimina belli.[Terrorũ,& fraudis]terror ex morte tot hominum.fraus uero ex cerui uulneratione.[Stãt belli cãę]Manifeſtę ſũt,uel placẽt;ut, Stãt cõferre manũ.[Egregiũ Veneris genus] Ironicos dictum eſt:vt , egregiã uero laudem, & ſpolia ampla refertis. [Ipſe Latinus] Ac ſi diceret, quẽ Aeneę cã cogor odiſſe. Vñ, & Amatę nulla ſit mẽtio, q̃ ẽ Troianis inimica. Vrbanus tñ totũ hunc locũ p interrogationẽ uult accipi,Terrorũ, & & fraudis abũde eſt.Stãt belli cãę: Vt quaſi p gratulationem nõ credat.ut ſit Terentij illud,Quia plus cupio,minus credo.[Sup ętherias]Quia dixerat,Cœli conuexa p auras. [Attollit ſtridentes anguibus alas] Honeſta uolantis periphraſis. [Eſt locus Italiæ in medio] Hunc locũ umbilicũ Italię coſmographi dñt . Eſt aũt in latere Cãpanię, & Apulię,ubi Hirpini ſunt, & habet aquas ſulphureas, iõ grauiores , quia ambiũtur ſiluis . Iõ aũt ibi aditus dr̃ inferorum , qđ grauis odor iuxta accedẽ

tes

Inuiſum numen, terras, cœlumque leuabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. ruit omnis in vrbem
Paſtorum ex acie numerus, cæſoſque reportant,
Almonem puerum, fœdatique ora Galeſi:
Implorantque deos, obteſtanturque Latinum.
Turnus adeſt, medioq. in crimine, cædis, & ignis
Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari,
Stirpem admiſceri Phrygiam, ſe limine pelli.
Tũ, quorũ attonitæ Baccho nemora auia matres
Inſultant Thyaſis (neq; enim leue nomẽ Amatæ)
Vndique collecti coeunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omnia bellum,
Contra fata deum, peruerſo numine poſcunt,
Certatim regis circunſtant tecta Latini.
Ille velut pelagi rupes immota reſiſtit;
Vt pelagi rupes, magno veniente fragore;
Quæ ſeſe, multis circum latrantibus vndis,
Mole tenet: ſcopuli nequidquã, & ſpumea circũ
Saxa fremunt, laterique illiſa refunditur alga.
Verum vbi nulla datur cæcum exuperare põtas
Conſilium, & ſæuæ nutu Iunonis eunt res:
Multa deos, auraſque pater teſtatus inanes.
LAT. Frãgimur heu fatis, inquit, ferimurq. ꝓcella.
Ipſi has ſacrilego pendetis ſanguine pœnas
O miſeri. te Turne nefas, te triſte manebit
Supplicium, votiſque deos venerauere ſeris.
Nã mihi parta quies, omniſque in limine portus:
Funere felici ſpolior. POE. Nec plura locutus,
Sepſit ſe tectis, rerumque reliquit habenas.

tes necat: aut de victimę circa hũc locũ, i. nõ immolarẽtur, ſed odore perirẽt ad aquã applicatæ & hoc erat genus litationis. Sciendũ ſanè Varronẽ enumerare q̃ loca in Italia ſint huiuſmodi. Vñ & Donatus dicit Lucanię eſſe, q̃ deſcribitur locus circa fluuiũ, q̃ calor vocatur. qđ iõ nõ ꝓcedit, quia ait, Italiæ medio ſub montib. altis. Hoc niſi ad totã Italiã referas, nõ ꝓcedit, vt ſit: Eſt i vallibus Italiæ mõtuoſæ. Nã in hoc loco mõtes penitus nõ ſunt. [Nobilis] Notus, qđ & ſequẽtia indicant. [Anſancti valles] Loci anſancti. i. omni parte ſancti, quem dicit & ſiluis cinctũ: & fragoſum fluuio torrẽte. [Hic ſpecus horrendum] Hoc nomen apud maiores trium generũ fuit. Ennius feminino poſuit. Horatius maſculino: Quæ nemora, aut quos agor in ſpecus? Virgilius neutro. qđ hodie in numero ſingulari tribus tñ vtimur caſib. Hoc ſpecus, huius, ò ſpecus. Pluralẽ tñ à genere maſculino habemus in oĩbus caſibus. Hinc ẽ. In defoſſis ſpecubus. Quanq̃ antiqui lib. habeant hic ſpecus horrendus. [Spiracula Ditis] Aditus, à ſpirando, qđ ibi hoſtiæ admotæ cõcidant, & moriãtur. Antiq li. ſpiracula habẽt, q̃ dicta ſunt ἀπὸ τῶν περάτων, hoc eſt à finibus inferorum. [Vorago] Acherontis exæſtuatio. [Condita Erynnis] Alij, Condit, legunt, & ſe ſubaudiunt. [Cœlumq. leuabat] Releuabat, recreabat. [Extremam Saturnia bello Imponit regina manum. [Quod ſupereſt, perficit. Et eſt tranſlatio à pictura q̃ manus cõplet atq; ornat extrema [Fedati] Cruentati. [Implorantq; deos] Ad auxilium, & vltionem. [Obteſtanturq; Latinum] Propter cædem factam teſtẽ adhibent, & dñt auctores rupti fœderis eſſe Troianos, cum ipſi pacis iura temerarint. [Et ignis] Ipſo feruore ſeditionis. [Teucros in regna vocari] Subaudis Dicite, & Teucros iniurioſe, quaſi exules dixit, & perfidos. [Attonitæ Baccho] Veluti Baccho. furia. n. agebantur. Et ſic eſt dictũ: vt, At medias inter cædes exultat Amazon. [Nemora auia] Per nemora. [Thyaſis] Choreis. [Neque. n. leue nomen Amatæ] Iuuen: Quæ non faciet quod Principis vxor. [Martemque fatigant] Prelium cũ clamore depoſcũt. [Contra omnia fata] Superius de Lauinia. [Fata deum] Propter oraculum Fauni. [Peruerſo] Irato. [Veluti pelagi rupes] Cũ Cic. ſeditionem fluctibus comparuerit, bene Virgilius eum qui reſiſtit ſeditioni, rupem vocauit. [Mole tenet] Hic diſtinguendum: vt. [Scopuli] Nunc nominatiuus pluralis ſit. [Cæcum Conſiliũ] Fremi tui populi bonum nomen impoſuit. [Frangimur] Permãſit in rupis tranſlatione. [Sacrilego ſanguine] quia bellum ſumebant contra voluntatem deorum. [Votisq. deos venerabere ſeris] Quia religio rigida dicit ſemel male commiſſa nulla ratione reuocari. Horat. Dira deteſtatio nulla expiatur victima. [Parta quies. ſ. vicinæ mortis beneficio. [In limine portus] Securitas omnis in portu eſt [Funere felici ſpolior] Exequijs tantum regalibus careo.

ASCENSIVS.

ATQVE ea per campos, &c.] Oſtendit quomodo peracto, ad quod miſſa erat negocio, Alecto iuſſa ſit à Iunone ad infernos redire, recitãs illarum inter ſe colloquium, & ad inferna deſcenſum. De qua re dicit Donatus ſic: [Perfecta diſcordia] Habuit rationem perſonarum. Nam laus eſt in furia, quod in alijs eſt vituperatio. Hoc etiam his addam, non ſolum gloriatur de

eo quod fecit, ſed ꝓmiſit ſe plura facturam. [Dat ſonitũ] Cõpẽdioſa deſcriptio, in qua amnem & partẽ ex qua funditur, & ſonũ cadentis aquæ, & cauſam ſonitus oſtendit: Hæc ille. Ordo aũt eſt. Atque dum ea. i. eiuſmodi certamina, geruntur per campos, marte æquo. i. vbi equalis fuit locus, quia campus planus, ſed non æqualis virtus nec æqualis exitus, tunc autẽ Mars dr̃ æquus, quando nõ plus fauere videtur per loci cõmoditatem vni parti quã alteri, licet virtute altera pars ſuperet, dea. ſ. infernalis Alecto, facta potens. i. cõpos promiſſi. i. ꝓmiſſæ diſcordiæ, vbi. i. poſtq̃, imbuit. i. inchoauit, & de nouo intinxit bellũ, ſanguine. ſ. fuſo. commiſit funera primæ pugnæ, ipſa deſerit Heſperiã. i. Italiam, & ipſa victrix. i. voti compos. affatur voce ſuperba. i. magniloqua, Iunonem. ſ. dominam ſuam, affatur. dicit, per conuexa cœli, & per auras, aut per conuexa cœli. ſ. per auras, niſi ſic legẽdum, conuecta. i. delata, remigio alarum. per auras cœli, affatur Iunonem, &c. En, quæ vox iactantis eſt, & ꝓgaudio exultantis, diſcordia eſt perfecta tibi. i. ad nutũ, & commodum tuum bello triſti, quia & filius familias, & paterfamilias bonus, interempti erant. ſ. Almon, & Galeſus, dic. vt ſup. coeant in amicitiam, q. d. ſi vis vt in gratiam & concordiam redeant, id tute facias, quia meã nõ eſt pacẽ, ſed bella cõficere, & dic, vt iungant fœdera, q. d. vix & ſi velis id poſſis quandoquidẽ ego reſperſi. i. contaminaui, & imbui Teucros, ſanguine Auſonio. i. Italico, fuerunt ergo Teucri victores. & ſi tua voluntas ſit mihi certa. i. explorata, ego addã & hoc ſ. ego ferã. i. inducam, vrbes finitimas. i. in cõfinio ſitas, hoc eſt ciues vrbiũ finitimarum rumoribus. ſ. ſiniſtris. & inimicitiæ plenis, & ego accendã aĩos. ſ. finitimos, inſano. i. valde magno, aut deteſtando, amore. i. deſiderio. Martis, i. belli, vt. ſ. ipſi, veniant vndique. i. ex omni parte auxilio. i. in auxilium. & ego ſpargam arma per agros. Iuno, ſupp. ait. tũ. i. tũc, contra. i. econuerſo, hoc eſt reſpondit ſic. Abũde eſt. i. ſatis vſque ad abundantiam eſt terrorum. ſ. populorum cõcitatorum & fraudis. ſ. per te factæ cãæ belli, ſtãt. i. perfectæ. & cõſummatæ ſunt, quia pugnatur comminus. i. quaſi cõſerta, & cõmiſſa manu, de prope fit armis. ſ. manu tentis, nouus ſanguis imbuit. i. de nouo intinxit. & humefecit arma, quæ prima ſors. i. alea, & fortuna belli dedit. Egregiũ genus. i. egregia progenies. i. excellens filius Veneris, Aeneas. & id per ironiam, aut ſaltem inuidioſe, & ipſe rex Latinus celebrent talia connubia, & tales hymenæos. i. nuptias. Ipſe pater. ſ. Iuppiter regnator ſummi Olympi, haud. i. non velit te errare. i. vagari, licentius. i. cum ampliori licentia, ſuper auras æthereas, cæde igitur locis. ſ. tibi negatis, ego ipſa regam. i. geram, & gubernabo, ſi qua. i. aliqua fortuna laborum ſupereſt. i. reſtat adhuc. i. ſi in aliqua re adhuc elaborãdum erit, vt perficiatur inceptum bellum. Saturnia. i. Iuno. Saturni filia, dederat tales voces. aũt ꝓ ſed, illa ſ. furia ad quam locuta erat, quæ exiſtens inferioris poteſtatis nihil reſpondit, ſed ſtatim attollit. i. ſubrigit, alas ſtridentes anguibus, & petit ſedem Cocyti. i. infernalis illius fluuij, linquens ardua. ſ. loca ſupera. i. quæ ſunt in regione ſuprema, reſpectu inferni. Locus eſt nobilis. i. famoſus & multũ notus, ſup. in medio Italiæ, ſub altis montibus. i. decliuo altorum montium, quæ ſunt in reliquis locis Italiæ nobilis, dicit: &. pro. i. memoratus fama. i. ꝑ famã, in multis oris. i. multis regionibus, appoſitorie. valles Anſãcti. i. loci, ſic dicti quaſi ἀμ. i. circũ, hoc eſt vndique ſancti, latus nemoris. viget

hunc

hunc.ſ.locum,atrum.i.vmbroſum, denſis frondibus, vtrinq;.i. ab vtraq; parte,& torrẽs.i.amnis rapidus,& fragoſus.i.cum fragore multo decurrens,exiſtens medio.ſ.vallis,dat ſonitum,ſaxis .i.inter ſaxa,& vertice torto.i.confracto,ſpecus horrendum,& ſpiracula.i.hiatus,unde expirare poſſit:Ditis.i.Plutonis, ſæui.i. immitis,& magnis monſtrantur hic.i.apud hũc locum, & ingẽs uorago,Acherõte.i.fluuio bello infernali, rupto.i. vi ſe erũpente,aperit.i.reſerat hic,fauces peſtiferas,graui odore peſtẽ afferẽtes.quis.i.quibus faucibus:Erynnis.i.furia infernalis Alecto, cõdita.i.abſcondita,exiſtens numen inuiſum.i.odioſum:leuabat.i. recreabat,& à triſtitia reuelabat terras, & cœlum quæ eius præſentia prius degrauabantur [Nec minus,&c.] Docet quomodo opera Iunonis conſumatum fuit bellum, & quomodo inuito Latino,belli portæ contra Teucros apertæ ſunt, indicto.ſ. manifeſto bello. Donatus dicit ſic. [Nec minus interea].i. interea non minus.[Extremam manum]Nam in artibus extrema manus eſt,eum amplius manus non reponitur,quia opus eſt perfectum.[Obteſtãtur] Inuidioſis uocibus lacerant, & omnia mala per Troianorum fœdus euenerant. [Teucros,& Stirpem Phrygiam]Pro conuitio poſuit, q.d. indignus ad maximas dignitates uocari.[Contra omnia]Propter apes.& incendium.[Contra fata].i.ſnĩam deorum,& Fauni reſpõſa. [Circunſtant] Obliti regalis reuerentiæ.[Deos,& auras]Nam omnibus contra ſtantibus,quem aliũ ſuæ ſnĩæ potuit adhibere teſtẽ.[Frangimur]Frãguntur cõmoda noſtri imperij, & ponit ſignata uerba in tranſlatione.Nam frangitur nauis, & fluctibus inſtantibus interijt. [Miſeri]Dolet errore peccantium.Nullus.n. ſciens, cadit in foueam ſcelerũ.Hæc ille.Ordo aũt eſt.Nec minus.i. nihilominus, quamuis furia iam abſceſſerat regina Saturnia.i.Saturni filia, & regina deorum Iuno:Impoſuit interea.ſ.dum Alecto abiret.bello extremam manum.i.perfecit,& conſumauit ipſum,oĩs numerus paſtorum ruit ex acie,in vrbẽ.ſ.Latini,hoc eſt in Laurolauinium,& reportant.i.referunt ex conflictu,cæſos.i. occiſos.ſ. Almonem puerum.i.filium Tyrrhei & hora Galeſi.ſ.ſenioris,fœdati.i.fœde interempti,dum ſe medium offerret paci. & implorãt deos.i.deorum auxilium, cõtra violentiam illatam ab hominibus quaſi fortioribus, & obteſtantur Latinum.i. in teſtem acti citãt,Turnus adeſt,& ingeminat.i.multiplicat terrorẽ in medio crimine,& igni.i.calore,cædis.i.cum pugna, & iniuria recens facta eſſet,aſſerens.ſ.Teucros,à quibus tãtam iniuriam acceperãt vocari in regna,& ſtirpem Phrygiam,quæ mollis ſemper habita erat admiſceri.ſ.fortibus Latinis, & genti aſpere cultu, & ſe pelli limine.ſ,ſuo,tum.i.inſuper:ij,ſup.quorum matres attonitæ.i.ſtupore,& furore percuſſæ,Baccho.i.Bacchanalia celebrando, inſultant Thyaſis.i.choreis, ſup.per nemora auia.i. remota ab oĩ via,qui.ſ.multi erãt, neq.n.i,quia,nõ quia nomen Amatæ non erat leue.i.parui momẽti inter matronas,ij dico,collecti coeũt .i.conueniunt,vndique,& fatigant Martem.i.prœlium, cũ clamore depoſcunt,aut cum molimine quærunt cãs belli, illicet.i. illic cuncti poſcunt, bellum infandum.i. deteſtandum, contra omnia.i.portenta,in Lauinia viſa,& contra fata deum.i oracula Fauni,& aliorum,melius legas cum Seruio,contra omnia: quã, contra omnia poſcunt,dicit:numine peruerſo.i.irato.ſ.Iunonis, & circunſtant certatim tecta regis Latini,ille reſiſtit.ſ. petitionibus illorum,velut rupes,i.ſcopulus pelagi immota.i. quæ aquis feritur,ſed non mouetur,vt,inquit, rupes pelagi, ſupple eſt immota magno fragore, id eſt magna confractione, & colliſione aquarum veniente,quæ.ſ.rupes,tenet.i.ſuſtentat ſeſe,mole.i.magnitudine,& vi ſua,multis vndis circunlatrantib.i. dũ multæ vndę ſonitũ latratui ſimilem.i.circuitu faciũt, ſcopuli fremunt,nequidquam.i.fruſtra circum.& ſaxa ſpumea.i.ſpumis perfuſa fremunt circum.i. per circuitum. & Alga.i. herba illa vilis, illiſa.i. abrupta,& auulſa violentia aquarum, refunditur lateri.i. ad latus,verum.i.ſed,vbi.i.poſtq̃. nulla poteſtas datur.ſ.Latino,ſuperare.i.qua ſuperet,conſilium cæcum.i.cæcorum, bella poſcẽtiũ, & res eunt.i.procedunt.nutu.i. ex voluntate Iunonis ſæuæ. pater.ſ.Latinus,veneratione dignus,teſtatus multa.i. multũ deos, & auras inanes.i.quas fruſtra teſtatus erat;inquit, heu, nos frangimur fatis,quæ.ſ.dixerant Lauiniam fore claram, ſed exitialẽ populo,& nos ferimur.i.impellimur, procella.i. impetu populi furentis,ò miſeri,ipſi.i.vos, pendetis.i. perſoluetis, has pœnas, quas.ſ.nunc contra voluntatem deorum belligerando meremini,pendetis,dicit,ſanguine ſacrilego. i. veſtro, q̧ ſacrilegi eſtis, quod ſacra deorum monita cõtemnitis.O Turne, triſte nefas.i. triſte ſupplicium,quia mors ignominioſa manebit.i.certe expectabit te,& tu venerabile i.venerari voles deos. votis ſeris.i. nimium tarde ſuſceptis,nã quietes.ſ.æterna, eſt mihi parta.ſ. vicinæ mortis beneficio,& omnis portus.i.omnis ſecuritas vitæ,eſt in limine.i.in promptu,& proximo,ego ſpolior.i.priuor,funere felici.i.dũtaxat pompa regali.quam more felicium in pace moriens habere poſſem,nec.i.& nõ.& ipſe nõ locutus plura, ſepſit .i.circũdedit. ſe tectis.i.recipit ſe ĩ tecta ſua.& reliquit habenas rerũ. i. abſoluit ſe à gubernaculo reipublicæ, cum videret nullum fere ſibi audientem.

VARIA LECTIO.

EN perfecta tibi bello diſcordia triſti] In libris aliquot antiquis legitur.Belli diſcordia triſtis. [Talia connubia] In antiquis omnibus libris quotquot habui,Coniugia.legi.[Haud pater ipſe velit.In antiquis omnibus libris,Pater ille, legitur. [Fortuna laborum eſt]In pleriſque libris antiquis,Eſt,non habetur.[Italiæ in medio]Antiqua omnia exemplaria legunt, Italiæ medio, abſque,In.[Anſancti valles]In Rom.lib. Anfracti, legitur. [Medioq́. fragoſus]In lib.aliquot antiquis,Fragoſis,inuenitur.[Specus horrendum,& ſęui]In antiq pleriſque non habetur,Et.[Ditis Monſtrantur]In pleriſque libris,Monſtratur legi. [Queis cõdita Erynnis] In Mediceo libro, Condit, verbi voce ſcriptũ eſt. [Terras,cœlumq́ue,leuabat]In aliq.antiquis lib.Terram, legere eſt,& ,Leuauit,præterito tempore.[Medioq́. in crimine, cædis, & ignis]In Romano libro,Igni, legitur. [Contra omnia bellũ] In antiquis libris legere eſt, Contra omnia, quam lectionem agnoſcit Seruius.[Certatim regis circunſtant tecta Latini] In Mediceo, Tecta tyranni, ſcriptum eſt. [Ille velut pelagi rupes immota]In antiquis nonnullis lib.legere eſt.Pelagi moles.[Laterique illiſa refunditur alga] Variat hæc lectio in libris antiq. Alij, Aſperſa : alij, Infuſa, legunt. [Cæcum exuperare poteſtas Conſilium]In aliq. antiquis lib, Expugnare,habetur.[Nutu Iunonis eunt res.]In Ro,lib.vna dictione legitur, Euntes. [Teſtatus inanes]In antiquis aliq.libris,Teſtatur inanis,legitur. [Ferimurq́. p̃cella]In antiquis aliquot libris.procellis eſt. [Omniſq. in limine portus]Nonnulli lib.abſque particula,que,legunt.

Mos erat Heſperio in Latio,quẽ protinus vrbes
Albanæ coluere ſacrum,nunc maxima rerum
Roma colit, cum prima mouẽt in prelia Martẽ;
Siue Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hyrcaniſve, Arabiſue parãt,ſeu tẽdere ad Indos,
Auroramq́ue ſequi, Parthoſq́ue repoſcere ſigna.
Sunt geminæ belli portæ(ſic nomine dicunt)
Relligione ſacræ,& ſæui formidine Martis.
Centum ærei claudunt veſtes,æternaq́ue ferri
Robora,nec cuſtos abſiſtit limine Ianus.
Has,vbi certa ſedet patribus ſententia pugnæ,
Ipſe Quirinali trabea,cinctuq́ue Gabino
Inſignis,reſerat ſtridentia limina conſul:
Ipſe vocat pugnas,ſequitur tum cetera pubes:
Aereaq́ue aſſenſu conſpirant cornua rauco.

SERV. MOs erat] Varro vult morẽ cõem cõſtnsũ, oĩum ſimul habitantiũ,q̧ inueteratus cõſuetudinẽ facit.[Heſperio in Latio] Hoc eſt in antiquo. Nã ut in primo diximus, duo Latia fuerunt. Vnde nõ fruſtra Heſperio addidit. Qđ aũt dicit hãc cõſuetudinẽ antiquã fuiſſe.falſum eſt.Nã a Numa Põpilio prĩo ĩſtituta eſt,ſed carmini ſuo vt ſolet, miſcet hiſtoriã.Notãdum ſanè incõnexũ eſſe hũc locũ, ſi q̃s totius libri cõſideret textũ.Nã ſupra ait, Lõga placidas in pace regebat. Item dicturus eſt, Ardet inexcita Auſonia,atq; immobilis ante, & nunc dicit, Mos erat Heſperio in Latio. Supra ẽt, Captiui pẽdẽt currus. Item, Tyrrhenas ſterne acies.Quæ ne ſint cõtraria,accipiamus Italiã primo caluiſſe bellis,medio t̃pe quieuiſſe, & ad antiquũ ſtudiũ nunc reuerti,ſicut Romani bello flagrauere ſub Romulo, quieuere ſub Numa, ſub Tullo Hoſtilio priſtina ſtudia repetiuerũt. Hinc eſt quod & ipſe Virg.ait, Lõga placidas in pace regebat nõ p̃petua.Itẽ, Deſuetaq́. bello Agmina in arma vocat ſubito. ferrumq́. retractat,Nã retractare, eſt repetere quod omiſerat. Tale ali-

Hoc,& tum Aeneadis indicere bella Latinus
More iubebatur,triſteſque recludere portas.
Abſtinuit tactu pater,auerſusque refugit
Fœda miniſteria,& cæcis ſe condidit vmbris.

aliq̃d dicit de gñe Syllano. Sal.Nã völtns oſtendere aoti quos maiores eius cõſulares ſuiſſe. vicinos vero ignauiſſimos,Sillam vero florentiſſimũ,ait, Igitur Sylla patritiæ gentis fuit familia iam extincta maiorum ignauia. [Quem protinus]logiter,deiode.nã nunc tp̃is eſt aducũ:um. alibi loci: vt, Cũ protinus vtraq; tellus Voa feret. [Maxima rerum & Roma] Imperij potita.[Mouent in prœlia Martem;]Nam moris fuerat indicto bello,in Martis ſacrario aocilia commouere. Vode eſt in octauo:Vtq. impulit arma.[Lacrymabile bellum]Getarum fera gens ẽt apud maiores fuit, nam ipſi ſunt Myſij,quos Saluſt.à Lucullo dicit eſſe ſuperatos.[Hyrcaniſue] Gens eſt dicta à ſilua Hyrcania,vbi ſunt tigres.[Arabiſue parãt, ſeu tẽdere ad Indos] Venit ab eo quod eſt hic Arabus, nã ab eo quod eſt hic Arabs ab hoc Arabe Arabibus facit,ſicut Hiberus. Vnde eſt ĩ Lucano: Occurrat Hiberis alter,& Hiber. Nam Horat.dicit. Vt diſcet Hiber,Rhodaoiq. potor. Item lectum eſt Aethiopus, ſed tantum Aethiops dicimus. [Auroramque ſequi] Ingeoti ambitu dixit ipſum ortum diei pro populis. [Parthosq. repoſcere ſigoa] Hoc in honorẽ Auguſti poſuit quo regnante à Parthis repetita ſunt ſigna quæ Craſſus ꝑdiderat.Qui cum auiditate ſua cõtra auſpicia bellum ſuſcepiſſet. intercedentibus Tribunis plebis captus cum filio eſt.& necatus infuſo io os auro,cuius amore pugnauerat.[Sũt gemioæ belli portæ]Sacrarium hoc Numa Pompilius fecerat circa imum Argiletum,iuxta theatrum Marcelli,qđ fuit in duobus breuiſſimis templis. Duobus aũt ꝑꝑ Ianum bifrontem.Poſtea captis Phaleris ciuitate Thuſciæ inuẽtum eſt ſimulacrum Iaoi cum frontibus quatuor.Propter quod in foro tranſitorio conſtitutum eſt illis ſacrarium aliud,quod oouimus hodieq́. quatuor portas habere. Ianum ſanè apud aliquos quadrifrontem eſſe non mirum eſt. Nam alij eum diei dominum volunt,in quo ortus eſt & occaſus Horatius:

Matutine pater,ſeu Iane libentius audis.

Alij anni totius quem in quatuor tp̃a cõſtat eſſe diuiſum. Anni aũt eſſe deum illa res probat,quod ab eo prima pars anni nominatur.[Religione ſacræ]Tremẽdæ,execrabiles.Nam & paulò poſt dicturus eſt.Triſtesq. recludere portas.[Ferri Robora]bene addidit ferri.Nã oẽ qđ forte eſt,robur vocamus.[Quirinali trabeo]Suet. i. lib. de genere veſtium dicit tria eſſe genera trabearum.Voũ dijs ſacratũ, quod eſt tñ de purpura. Aliud regnum, quod eſt purpureum,habet tñ album aliquid. Tertiũ Augurale de purpura,& cocco. Quirinali ergo,regali. [Cinctuq. Gaoino] Gabious cinctus eſt toga ſic in tergum reiecta,vt vna eius lacinia à tergo reuocata hoĩem cingat.Hoc aũt veſtimẽti gñe vtebatur cõſul bella indicturus, ideo quia Gabijs Campaniæ ciuitas ſacris operaretur,bellũ ſubito euenit.Tunc ciues cincti togis ſuis ab aris ad bella ꝓfecti ſuot,& adepti victoriã. Vnde hic ortus eſt mos.[Inſignis,reſerat ſtridentia limina con.] Is qui prior creatus eſt,licet ſimilem habeant ptãtem. [Ipſe vocat pugnas] Tria ſunt,vt diximus ſupra, militiæ gña. Sacramentum in quo iurat vnuſquiſque miles ſe non recedere niſi præcepto conſulis poſt ſtipeodia completa.i.militiæ tempora. Coniuratio quæ fit in tumultu Italico bello,& Gallico,qñ vicinum vrbis periculũ ſingulos iurare nõ patitur,ſicut de Fabijs legimus.Euocato, qđ genus non taogit,nam ad ſubitum bellum euocabantur. Vnde etiam conſul ſolebat dicere,Qui remp.ſaluam eſſe vult, me ſequatur.[Conſpirant cornua rauco]Nam & tubæ ſimul inflabantur.[Fœda miniſteria]Cruenta,more ſuo.

ASC. MOS erat &c.] Docet(vt dixi) quõ inuito Latino ĩdictũ eſt Troianis bellum,apertis Iani portis,quẽ morẽ, dicit antiquiſſimum fuiſſe.tp̃e tñ Numæ,ſecundi Romanorũ regis, primum inſtitutus vr̃.Quoties aũt templum Iani clauſum ſit, alibi diximus.De hac re dicit Donat.ſic.[Mos Obſeruatiooes, aut legib. vt aſſenſibus hominum ſunt. Mos, loogo tp̃e cuſtoditus legem facit, quę ẽt ad poſteros tranſit.vt hic patet.[Sacrum]Quia nõ pro leui ducerẽtur,quaſi putarẽt ſacrilegium cõmitti, niſi eſſet obſeruatus Roma,magna laus moris,cum à principe terrarum, populo ſeruetur.[Cẽtum ærei] Numerus, & materiæ qualitas, dat vim.[Ianus]Additur,ad robur portarũ deus,qui bifrons oia circunſpiciat,ne furorũ,& ſcelerum.portæ temere aperiãtur.[Sedet patribus] Firma eſt omnium ſnĩa. [Vocat pugnas] Dat pugnandi poteſtatem. Hæc ille. Ordo eſt.Mos.i.vetus inſtitutum, erat in Latio Heſperio.i.quod eſt in Heſperia,quem.ſ.morem ſacrum,vrbes Albanæ coluere,protinus.i.iugiter,& cõtinuo,poſtquam conditæ erant, & quẽ.ſ.morẽ.Roma maxima rerũ colit.ſ.nunc,cum hæc ſcriberet Poeta cũ.i.qñ ipſi mouet Martẽ.i.deũ belli ſolicitãt, in prima prœlia.i.qñ prima prœlia cum nouis hoſtibus commiſſuri ſunt, ſiue parant.i. intendunt inferre Getis.i.ferocibus, & animoſis illis populis in Scythia,qui aut Myſij,aut potius Tartari dicuntur.de quibus poeta alibi.Mortem contemoant laudato vulnere Getæ.& ideo addit,bellũ lacrymabile.i.cruentum,& ſæuum, quod matres multis lacrymis deteſtẽtur,manu.i.aut exercitu aut cominus,& manu conſerta,ve pro vel,Hyrcanis.ſ.populis, ad Hyrcaniam ſiluã habitantibus,& Arabis.ſ.populis Arabiæ,ſeu teodere Indos, & ſequi Auroram,quæ io Oriente reſidet, & repoſcere Parthos ſigna.ſ.Craſſo,& Bruto, ablata à Parthis,& Auguſto reſtituta, & ſunt quæ vulgo vexilla,ſeu inſignia armorum,dicũtur. Hæc aũt omnia ſpectãt ad illud,nunc maxima rerum Roma colit, quia hæc omnia bella,tẽporis Auguſti illata fuerant, q. d. ſicut nunc Roma ſeruauit illum morem,dum dictis populis bella his dieb. intulit,ita & Latini.& Albani,cum ſeruauerũt.mos aũt hic eſt. Geminæ.i.duæ,aut pares portæ belli(ſic,ſubaudi,comm:vt ſit, ſic enim dicuot nomine.i.ſic.o.oomioãt eas,& ſunt in tẽplo Iani.) ſunt.ſ.Romæ,nunc,& olim,vt ſentit Laurolauioij, & Albæ, ſacræ.i.obſeruandæ,& exhorrendæ,religione. i. obſeruatione, & formidine.i.metu,vnde religio.à religanda mente, metu quodã deorũ dr̃.Martis.i.belli,aut dei eius,ſæui.i.ferocis, atque immanis.Centum vectes ærei.i.obſtacula,ex ære, ne rubigine conſumãtur facta,& robora.i.repagula fortia,ferri.i.ex ferro, æterna .i.incoonſumptibilia,claudũt,ſup.eas,nec Iaous cuſtos.ſ. portarũ belli,q̃ in tẽplo ſuo ſuot,abſiſtit limine.i. ſemper adeſt, q ẽt(vt Liu.in j. atteſtatur) Romæ cuſtos fuerat, emiſſis ſubitis aquis. Vbi.i.poſtquam,aut,quo tp̃e,hoc eſt qñ certa ſnĩa pugnæ.i.pugnandi,& belligerendi,ſedet.i.confirmata eſt,& placet patribus .i ſenatoribus,ipſe cõſul (loquitur.n.de tẽporibus ſuis) inſignis i.redimitus,inſigniter.i.ꝑter alios,trabea Quirinali.i.regali,qua lis Quirinus.i.Romulus primus Romanorum rex vſus eſt, & cinctu Gabino.i.toga,io tergum reiecta, & quaſi circũcingente altera extremitate,reſerat.i aperit,has.ſ.portas belli appoſitorie, limina ſtridẽtia,quia æreas,aut ferreas portas ſuſtinentia. Ipſe.ſ. conſul,aut princeps reip.vocat.i.inducit,pugnas.i.ius pugnãdi; & pubes.i.multitudo iuuenum,cetera.i. reliqua, ſequitur tum .i.deiode,& cornua ęrea.i.tubæ incuruæ,conſpirant. i. ſimul inflantur ſpiritu aſſenſu. i.ſono aſſenſum ſignificante, rauco Latinus iubebaẽ ſ.a patribus,& pube cõmota,pcipue per Amatã. & Turnũ.&.i.ẽt,tum,i.tunc.ſ.tãto, ante Auguſti tp̃a indicere Aeneadis.i.Troianis,ſub Aenea militãtibus bella,hoc more.ſ. quẽ Roma,tunc,cũ hæc ſcriberet Poeta,obſeruauit,& habebatur recludere.i.aperire portas triſtes.i.triſtitiã, dũ aperiuntur ꝑ bellũ, afferre ſolitas,quia templũ Iani, tp̃e pacis claudebatur, & tp̃e belli,aperiebatur,vt.ſ.Ianus,ſolitũ auxiliũ cõferret.Pater. ſ. ipſe Latinus,vir ſeuerus,& venerãdus,ac ꝓmiſſis ꝑſtans, abſtinuit.i. noluit cõtingere portas,ad eas reſerãdas,& auerſus.i.repugnãs votis populi,aut auerſus.i.indignatus,refugit.i.vitauit, & refutauit,ac reiecit à ſe miniſteria fęda,quia contra fœdus, & amicitiam,fidemq. Aeneę datam,& condidit.i.abſcondidit ſe vmbris cæcis.i.locis tenebroſis ac regia ſua,vbi videri non poterat.

VARIA LECT. MOS erat Heſperio in Latio] In libris aliquot antiq. legere eſt,Mos erat io Latio Heſperio, [Hircaniſue, Arabiſue parant] In Mediceo lib.& pleriſque alijs,per copulatiuam, que, ſcriptu eſt,Hyrcaniſque, Arabiſque. [Cinctuq. Gabino] In pleriſque libris antiquis inemendate legitur,Sabino.

COEL. RHOD. MAIOREM igitur conſulem dici ſolitum,enotauimus, penes quem faſces forent.Hi vero in anteceſſum ſeniori contribuebatur,& Plutarchus,& Maximus quoque Valerius prodidere.Lex tñ Iulia priori ex cooſulibus faſces ſumendi poteſtatẽ faciebat cui plures forent liberi.Nã & io candidatis liberorum ꝑpolluiſſe numerum,Tacitus ſcrib.Cornelius.Quod ſi par numerus fuiſſet vtrique, tũ ꝑferebatur maritus, quod ſi in eo quoq; inuenirẽtur compares,annorum vtriq; vi legis eiuſdem ratio inibatur.Solitos tñ audio,qui lege potiores eſſent.mẽſis primi faſces collegis concedere natu grãdioribus aut nobilioribus, vel ſi alterum inirent conſulatum.Aut certe conſule erat maior,qui priore loco renũciatus eſſet,nam & Liuius ab Vrbe cood.xxix. lib.Scipionẽ priorem conſulem à centurijs omnibus dictũ ſcribit.Et Cic.in Piſonem:Me,cũcta Italia,me omnes ordines: me

vniuerſa

vniuerſa ciuitas non prius tabula, q̃ voce priorem cõſulem declarauit. Quem vero nunc maiorem, nunc priorem nũcupamus conſulem, Virgilius etiam inſignem dixit, vt qui nullius ſit doctrinæ inſcius,& vetuſtatis vſque ad anxietatem obſeruator.

Ipſe Quirinali trabea,cinctuque Gabino
Inſignis,reſerat ſtridentia limina conſul.

Tum regina deum cœlo delapſa,morantes
Impulit ipſa manu portas,& cardine verſo
Belli ferratos rupit Saturnia poſtes:
Ardet inexcita Auſonia,atque immobilis ante.
Pars pedes ire parat campis.pars arduus altis
Puluerulentus equis furit.omnes arma requirũt,
Pars leues clypeos,& ſpicula lucida tergent
Aruina pingui,ſubiguntque in cote ſecures.
Signaque ferre iuuat, ſonitusque audire tubarũ.
Quinque adeo magnæ poſitis incudibus vrbes
Tela nouant,Atina potens,Tyburq. ſuperbum,
Ardea,Cruſtamerique,& turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta curuant capitũ, flectũtq. ſalignas
Vmbonum crates: alij thoracas ahenos,
Aut leues ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc,falcis honos,huc omnis aratri
Ceſſit amor:recoquunt patrios fornacibus enſes.
Claſſica iamque ſonant.id bello teſſera ſignum.
Hic galeam tectis trepidus rapit.ille frementes
Ad iuga cogit equos,clypeumque,auroq. trilicē
Loricam induitur.fidoque accingitur enſe.
Pandite nunc Helicona deæ,cantusque mouete,
Qui bello exciti reges,quæ quenque ſecutæ
Complerint cãpos acies, quibus Itala iam tum
Floruerit terra alma viris,quibus arſerit armis.
Et meminiſtis enim diuæ,& memorare poteſtis:
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Cōtemptor diuum Mezentius,agminaq. armat.
Filius huic iuxta Lauſus,quo pulchrior alter
Non fuit,excepto Laurentis corpore Turni:
Lauſus equum domitor, debellatorq. ferarnm,
Ducit Agillina nequidquam ex vrbe ſecutos
Mille viros,dignus patris qui lætior eſſet.
Imperiis,& cui pater haud Mezentius eſſet.
Poſt hos inſignem per gramina currum
Victoresq. oſtentat equos,ſatus Hercule pulchro
Pulcher Auentinus:clypeoq. inſigne paternum,
Centũ angues, cinctãq. gerit ſerpentibus hydrã:
Collis Auentini ſilua quem Rhea ſacerdos
Furtiuum partu ſub luminis edidit oras
Mixta deo mulier,poſtquam Laurentia victor
Geryone extincto Tirynthius attigit arua,
Tyrrhenoque boues in flumine lauit Iberas.
Pila manu,ſæuosque gerunt in bella dolones,
Et tereti pugnant mucrone,veruque Sabello.
Ipſe pedes tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum ſeta,cum dentibus albis
Indutus capiti,ſic regia tecta ſubibat,
Horridus,Herculeoq; humeros innexus amictu.

SERV. MOrantes] Bella differẽtes. [Rupit Saturnia poſtes] Acyrologiam fecit cõmurando Ennij verſum. Nam ille ait, Belli ferratos poſtes, portasq́. refregit. [Immobilis ante] Nõ ſemꝑ, ſed ante hac. Poteſt tñ & immobilis à furia. Nã ante geſſit bella ꝑ fœciales, per pr̃em patratũ, ſed iure indicta. [Tergent] Ab eo quod eſt tergeo venit,& tergũt, à tergo tergis. quod de vſu penitus receſſit. [Aruina] Secundũ Suetoniũ in libro de vitijs corporalibus, Aruina eſt durum pingue, quod eſt inter cutẽ, & viſcus. [Adeo magnæ.] Valde magnæ. [Arma potẽs] Hæc ciuitas eſt iuxta Põtinas paludes, dicta à morbis, q̃ græce *ἄται* dicuntur, quos paludis vicinitas creat. [Tyburq. ſuꝑbũ] aut nobile, aut ꝑ tranſitum tetigit illud q̃d cum aliquando à ſenatu auxilia poſcerent Tyburtes ſub cõmemoratione beneficiorũ, hoc tantum à ſenatu rñſum acceperunt, Superbi eſtis. [Cruſtumeriq.] Mutauit. Nã Cruſtumerium dr̃. [Turrigenæ Antemnæ] Bene muratæ. Antẽnæ autem dictæ ſunt, quod eas amnis præterfluit, quaſi ante amnẽ poſitæ. [Salignas Vmbonum crates:] Vt dicit Saluſtius de Lucanis, Qui de vimine facta ſcuta, recentib. detractis corijs, quaſi glutino adoleſcebãt. [Thoraces ahenos] Quia apud maiores loricæ tãtum pectora regebãt. vt Statius. Triplici ſeruantur pectora ferro. Pectora, nam tergo nullus metus. [Lẽto ducũt argẽto.] Flexili argento ducũt. i. extẽdũt. Eſt aũt ſpondaicus, & reciprocus verſus. [Claſſica iamq́. ſonãt] Bñ poſuit amphibologiã. Nã claſſicũ dicimus. & tubã ipſam, & ſonũ. Claſſicũ aũt eſt flexilis tuba. [Teſſera ſignũ] Symbolũ bellicũ, q̃d ad pugnã exeũtibus datur. ſ. ꝑ ꝑ confuſionẽ, vt fuit ĩ bello Marij. Bardeus, in Syllæ, Apollo Delphicus: in Cæſaris, Venus genitrix. [Trepidus] Feſtinus, more ſuo. [Loricam induitur] Dicimus & induor illa re,& illã rem. [Helicona deæ] Parnaſus mons Theſſaliæ diuiditur in Citheronem Liberi. & Heliconem Apollinis, cuius ſunt muſæ. Eſt autem Hom. verſus:

Ἔσπετε νῦν μοι μοῦσαι ὀλύμπια δώματ᾽ ἔχουσαι
Ὑμεῖς γὰρ θεαί ἐστε πάρεστέ τε ἴστε τὲ πάντα
Ἡμεῖς δὲ κλέος οἶον ἀκούομεν οὐδέ τι ἴδμεν
Οἵ τινες, ἡγεμόνες δαναῶν καὶ κοίρανοι ἦσαν.

[Mouete] Legimus, & monete. [Quibus arſerit armis] aut ſplenduerit, aut amore flagrauerit. [Primus init bellum] Non mitum ſi ſacrilegus. & cõtẽptor diuũ cõtra piam gentẽ prior arma ſuſceperit. Et ſciẽda eſt poetæ affectatio. Nam ambleſiã nefas eſt dicere. Hic .n. aliquos cõmemorat, quos in bello nõ inuenis. Itẽ in ſequẽtibus aliquos inuenimus quorũ hic nullã fecit cõmemorationẽ. [Tyrrhenis aſper ab oris] Oriũdo Tuſcus, nõ q̃ nũc de Thuſcia venit, quẽ antea pulſum à ciuibus conſtat [Agminaq. armat] aut eorum q̃ eũ ſecuti fuerãt. ſicut eius filiũ. Nec.n. credibile eſt ſolũ fugiſſe. Nã & Statius dicit, Vel quos mouet exul.& hæſit Triſtibus aucta fides. Aut certe eorum quos Turnus dederat. Vt Adraſtus Polynici in Statio, q̃ ait, Ne parua mouẽs inglorius arma Iret. [Agillina ex vrbe] De Cerete oppido. [Nequidq̃] Quia in prœlio perijt, nec patrũ recepit imperium. [Patrijs q̃ lętior eſſet. [Imperijs]. Dignus q̃ hr̃et imperatorem potius. quã exulẽ patrẽ. [Pulchro] Forti: vt diximus ſupra [Pulcher Auẽtinus] Auẽtinus mõs vrbis Romę eſt quẽ cõſtat ab auib. eſſe noĩatu, q̃ de Tyberi aſcẽdentes illic ſedebãt vt in viij. legimus: Diarũ nidis domus opportuna volucrum. Quidã ẽt rex Aborigínum Auẽtinus noĩe illic & occiſus & ſepultus eſt, ſicut ẽt Albanorum rex Auentinus, cui ſucceſſit Procas. Varro tñ dicit in gẽte populi R. Sabinos Romulo ſuſceptos iſtũ accepiſſe mõtẽ, quẽ ab Auente fluuio prouintiæ ſuæ appellauerũt Auentinũ. Cõſtat ergo varias has opiniones poſtea ſecutas. Nã à principio Auentinus dictus eſt ab auibus, vel à rege Aboriginum. Vnde hunc Herculis filiũ cõſtat nomẽ à monte accepiſſe, non ei p̃ſtitiſſe. [Inſigne paternũ] abſolute dixit. [Centũ angues] ſ̃m Simonidẽ, vt diximus. [Collis Auentini ſilua] In ſilua collis Auẽtini. Et dicẽdo Auentini, oſtendit iã ante ita eſſe nominatũ, [Rhea ſacerdos] alludit ad nomẽ matris Romuli, q̃ dicta eſt Ilia, Rhea, Siluia, [Furtiuum] Illicite cõceptũ, quippe à ſacerdote. Sic ait alibi. Et dulcia furta. [Mixta] *Μιγεῖσα*, græce dixit. [Mulier] Cõpendioſe mortalem dixit. Cõſequens nãque fuerat vt diceret, Mixta deo mortalis. [Laurentia arua] Laurentum ciuitas plurimũ potuit. Nam oĩa vicina loca, eius imperio ſubiacuerunt. Vnde nunc ait Arua Laurẽtia, cũ iuxta Tyberim armenta Hercules pauerit. Secundum antiquum ſitum ante Albam,& Romam, Tyberis Laurentini fuit territoriũ. [Geryone] Geryones rex fuit Hiſpaniæ, qui ideo trimembris fingitur, quia

tribus

tribus & inſulis præfuit,q̄ adiacent Hiſpaniæ, Balearicæ minori maiori,& Ebuſæ.Fingitur aũt bicipitem canem habuiſſe, quia & terreſtri,& nauali certamine plurimum potuit. Hũc Hercules vicit.qui ideo fingitur ad eũ olla ærea tranſuectus,quod habuit nauem fortem.& ære munitam.Sanè ſciẽdum declinari hic Geryonæ,vt Anchiſes Anchiſæ.Vnde vſurpauit Saluſt.Geryon s dicens.Veniens autem Hercules . in quadam Campaniæ ciuitate pompã triũphi ſui exhibuit , vñ Pompei dr ciuitas.Poſtea iuxta Baias,caulas bubus fecit,& eas ſepſit,qui locus Boaulia dictus. Nã hodie Boaule dicitur.[Tyrinthius]A Tyrinthia ciuitate Argis vicina,in qua nutritus eſt Hercules . [Tyrrhenoq; boues in flumine lauit Iberas]Admiratio,locorum longinquitate . [Pila manu]Pilum proprie eſt haſta Romana,vt geſtu Gallorum , ſariſſe Macedonum.[Dolones]Dolo eſt aut flagellum , intra cuius virgam latet pugio.At ſecundum Varronem, ingens cõtus cum ferro breuiſſimo.Dolones autem à fallendo dicti ſunt. q̄ decipiant ferro , cum ſpeciem præferant ligna . Et multi volunt per teretes mucrones.dolones dici.per veru Sabellum pila ſignificari.[Ipſe pedes] Ad genus reſpicit , nã & Hercules pedes ſemper inceſſit.cum equos habuerit nobiliſſimos.[Torquens] Suſtinens:vt,Axem humero torquens.[Horridus] Tremendus , non re vera horribilis.

ASCENSIVS.

TVM regina,&c.] Narrat quõ Iuno , quæ bellum conſummare volebat,portas belli reſerauit,omniſque populus in arma ruit,qua occaſione.deſcribit varias ipſorum Latinorum armaturas,variaq. in ipſis habendis ſtudia.De qua Don.ſic. [Impulit]Iuno impulit,quod non decebat. Ergo oſtenditur pertinax inimicitia . Neque aperuit ſolum , ſed euertit poſtes à cardine . [Ardet inexcita] Ecce quantum potuit factio Iunonis . [Quinq; adeo]Numerum & magnitudinem exprimit . [Vomeris] Ecce qualis amẽtia vniuerſorum agreſtium fuit. vt inſtrumenta vitę profutura,vt perniciem vitæ verteret.[Teſſera]Significat nuncium gerendum,ſignificantem bellum.Hæc ille. Ordo eſt. Tum .i.tunc,cum Latinus nolens portas belli reſerare,aufugiſſet. regina deum.i.deorum.ſ.Iuno,dalapſa cœlo,impulit ipſa.i in propria(vt dicunt)perſona,non miniſterio inferioris numinis , manu.ſ.ſua, (nõ conſtrues,ipſa manu,quia ipſa.quod corripitur,eſt nominatiui caſus)portas morãtes.i.non apertas ſtatim , ſed qua ſi cunctantes,& obſtantes,& ipſa Saturnia.ſ. Iuno , rupit poſtes belli,ferratos.i.ferro munitos.& hoc cardine.i.ſtipite ſuper quẽ voluitur ianua, q eſt quaſi cor ianuæ,verſo.i.inuerſo. Verſus eſt Ennianus,vt atteſtatur Seruius,in quo dicit Horatius, eſſe diſiecti membra poetæ.hoc eſt licet metri ratio diſſoluatur adhuc in verbis ipſis eſt vim poeticam. Auſonia.i. Italiæ pars,ab Auſone dicta . inexcita.i.non excita, hoc eſt non cõmota , ſed quieta,& immobilis ante ardet.ſ. ardore Martio , ſeu bellico , pars parat ire pedes.i.pedeſtris, pars .i. partim populus(reſpicit.n. ad rem, non ad vocem)arduus alitis equis furit.i.furenti ſimilis,vehitur campis,id eſt per campos,exiſtens puluerulentus.i.plenus pulueris.& vndiq. perfuſus puluere.Omnes.ſ.tam pedites,quam equites. requirunt arma. Pars.i. ipſi partim , tergunt Clypeos leuis .i.leuigatos,politos,& non aſperos. & tergunt ſpicula lucida .i. ferra ſpiculorum, quæ tergendo efficiunt lucida, ſeu lucentia.aruina.i.pingui , quodam inter carnem, & cutem.vnde dicit pingui.& ſubigunt.i.ſubigendo acuũt,ſecures in cote.i. lapide illo, ad acuẽdum apto,& iuuat.ſ.omnes,ferre ſigna,ſ.bellica, hoc eſt vexilla,& audire ſonitus.i.clangores,quæ taratantara ab Ennio vocantur.Quinque vrbes adeo i.valde magnæ, nouant.i. innouant.quia diu arma reliquerant,tela.i.arma inuaſoria , quæ de longe iniiciuntur,& hoc incudibus poſitis.i.diſpoſitis ad nouãda tela,hę aũt vrbes ſunt,Atina potens,Tyburq. ſuperbum. Ardea cruſtumeri.i.Cruſtumerium, & Antemnæ turrita.i. turribus inſignitæ,& bene muratæ,quæ.ſ.vrbes cauant tegmina capitũ tuta.i.ipſa tutantia.ſ.galeas,aut Caſſidas, & flectunt crates ſalignas.i.ex ſalice.l.gno molli.& tenaci,quod difficulter perforatur,& difficilius finditur , vmbonum.i. è quibus fiant vmbones .i.curuaturæ clipeorum,alij ducunt.i.obducunt.& ornant, thoracas ahenos.i numina pictorum,ex ære facta, & ocreas.i. munimina crurum,leuia.i.polita,& non aſpera:ducunt,dicit.i. obducunt,argento lento.i.flexibili,& tenui,& eſt ſpondaicus verſus. Omnis honos vomeris, & falcis,& omnis amor aratri.i.omniũ armorum agriculturæ,ceſſit.i.traductus eſt,huc.i. ad has vrbes , vt fierent hæc arma,ipſi enim recoquunt.i.coquendo inſtrumẽta ruſtica in fornacibus faciũt.enſes patrios.i.quibus prò more patriæ in bello vti ſolent. Et claſſica.i.ſonitus tubarum,aut ipſę tubæ flexiles , ſonant iã.ſ.paratis armis, & inſtructis militibus , teſſera.i.ſymbolum belliсum,q̄d eſt , aut vox quædam inter pugnandum exprimenda,aut ſignum aliud in veſte , aut geſtu q̄d omnibus ſuo iuramento dabatur,it.i. procedit,bello.i. ad bellũ gerendum ſignum.ſ.d.ſecretionis ab hoſtibus,hic.i. quiſpiam ex Auſonijs,trepidus.i.feſtinus ,& anxius,vt in bello tumultuario, rapit.i.arripit ad ſe,tectis.ſ.ſuis,ad quæ pendebat galeam.i. tutamẽ capitis,videlicet caſſida, Ille.i.alius,cogit.i. compellit, equos trementes.ſ.clangore bellico,ad.i ſub,iuga.i.vt iuga ferant:aut quia more veteri, nunc etiam decurribus decertabant : aut. ad vehenda arma bellica , & machinas, & induitur clypeum , & loricam trilicem , id eſt tria licia.i.tres ordines annulorum habentem , auro, id eſt quorum vnus ordo erat ex annulis aureis . Dicitur autem lorica , quia olim fiebat ex loris corio cocto , & accingitur enſe fido , aut cui confidit , aut qui virum fortem non deſerit . [Pandite nunc Helicona deæ, cantusque mouete, Qui bello exciti reges , quæ quenque ſecutæ Compulerint campos acies.quibus Itala, &c.] Quia rem à memoria remotã recenſendam ſibi noſcit,quam ſine Muſarum inſpiratione , exequi nequeat.rurſus facit inuocatione,petens ſibi arcana referant, vt ſciat q̄ ſcribat,& cantus moueri, vt rite ſcribat . Sunt aũt qui legant.Cantuſq. mouete,& ſunt qui malint, Cantuq. monete , Qui bello, &c. vt in ordine cõſtruendo dicã. Donati verba hoc loco ſunt.[Pandite nunc Helicona deæ , cantuſq. mouete] Relaturus antiquitatis memoriam,inuocat Muſas,ne ſiue verã , ſiue falſa referat culpam habeat.& inuocandum , proponit quid ſit narraturus.[Primus init bellũ Tyrrhenis aſper ab oris] Primus , quia aſper.primus,quia contemptor eorum deorum,quibus auctoribus Aeneas ad Italiã venit,& cõiugiũ Lauiniæ factum eſt. [Lauſus equum domitor,debellatorq. ferarum] Laudat Lauſum à fortitudine.quę in pulchro corpore rara ſolet eſſe. [Centum angues,cinctamq.]G.oriç eã hydrã geſtabant, ſed ludibriũ matris ex hoc apparebat . [Tergum leonis] Pręter hydram, & leonis pellem aliud inſigne paternum reſtabat . Hęc ille. Ordo eſt.O deę.i.poetarum,Muſę,videlicet,pandite.i.reſerate.& aperite nunc,Helicona,i.mõtem illũ Bœotię,in cuius nemore dr̃. natale ſolum,ſeu patria Muſarum.pandite aũt,ad me vẽturę: aut, pandite.i.recludite arcana,& ſecreta , quę de regibus Italię illic repoſuiſtis,& mouete cãtus.i.inſtigate me,vt canã,& cãtu manifeſtum,qui reges,aut monete.ſ.me,cantu.i. carmine , à vobis dictato,q reges exciti.i.excitati,ſup.ſunt, bello.i. ad bellum , & q̄ acies ſecutæ,quenque.ſ.regum,compleuerint.i.compleuerint campos quibus viris tellus Itala.i.Italica,floruerit tantum.i.in tantum,& quibus armis arſerit.i.aut reſplẽduerit,aut martio furore incenſa ſit.Etenim vos diuę meminiſtis.i.memoria retinetis, & poteſtis memorare.i.referre , & narrando ad memoriam reducere.at.i.ſed,vix aura tenuis famę.i. uix modicus rumor , plabitur nos.i.labendo venit,ad nos,aut legatur,ad:vt.ſ.perlabitur ad nos vſque. Incipit aũt narrare, dicens,Mezentius , cõtemptor diuum,init primus.i.pręcipuus,bellũ exiſtens aſper.i. acer , & ferox,i Latinos hoſtes,ab oris.i.regionibus,Tyrrhenis.i. Etruſcis , & armat.i.armis inſtituit,agmina.ſ.quę duxit,Lauſus filius,ſup. eius,quo alter nõ fuit pulchrior,excepto corpore Turni Laurentis,cum Lauſus eſſet Tuſcus:Lauſus,inquit,domitor.i.ad libitũ gubernator,equum.i.equorũ,& debellator ferarum , ducit, iuxta hunc.i.iam dictum Mezentium, patrem ſuum , mille viros ſecutos.i.ſequentes eum,nequiquam, quia ipſum intetimendum tutari non ſunt.ex vrbe Agillina.i. Cerete oppido , exiſtens dignus,qui eſſet lætior.l.beatior , patris imperijs.i. quod pater illi imperator eſſet,non exul,aut qui pateretur imperia patris benignioris,qui , videlicet non eſſet contemptor diuum , & dignus , cui exul,haud.i.non eſſet pater.i.vt is ſit,cui Mezentius non eſſet pater,ſed quis uir,probus,& pius:Anentinus pulcher.i. honeſtus,& decorus,ſatus.i. pgenitus.Hercules pulchro , id eſt honeſto,& decoro.oſtentat poſt hos.ſ.Mezentium , & Lauſum , currum inſignem,palma,id eſt uictoria , per gramina, id eſt quo in graminibus uictoriam obtinuerat , aut oſtentat , per gramina currum inſignem.palma,& equos victores , id eſt qui uicerant in curuli certamine. & gerit Clypeo , id eſt in clypeo ſunt , inſigne,id eſt ornamentum, & (ut dicunt) arma paternum.i. patris ſui,Herculis.ſ centum angues,& hydram cinctam ſerpentibus , quem.ſ. Aueutinum,Rhea ſacerdos.ſ.in illo loco,cum aduentaret illuc Hercules,edidit partu , id eſt peperit, & eduxit , ſub auras luminis.i.hunc mundum , furtiuum. i. furtiue conceptum,

ſup.

ſup. in ſilua collis Auentini, & ita à loco in quo conceptus eſt, cum denominauit edidit, dicit mulier mixta.i.cōmixta, & quæ cum mulier eſſet, concubuerat, deo.ſ.Herculi, poſtquam Tyrinthius.ſ.Hercules victor, extincto.i. interempto, Geryone.i. rege illo Hiſpaniæ, qui tria dicitur habuiſſe corpora, attigit arua Laurentia.i.Italica, iuxta Laurētum. & lauit boues.i.vaccas, Iberas .i.Hiſpanicas, flumine Tyrrheno.i.Etruſco, ad mare īferum. De hoc aduentu Herculis dicetur latius viij.huius, vbi agetur de Caco ab eo interempto. Cuius ſup.ſubditi, gerunt in bella manu.ſ. ſua, pila.i.tela longa, quæ poſt Romanorum erant, & dolones.i. flagella doloſa, vnde dicit ſæuos.i.formidādos, quia ſunt baculi in quibus mucrones incluſi ſunt, vnde addit, & pugnant, mucrone tereti.i.longo, & rotundo, quo dira fiunt vulnera. & vero Sabello.i.quali Sabelli, ſeu Sabini, vti ſolebant.ſ.dolonibus, aut pilis. Ipſe.ſ.dux eorum, Auentinus, exiſtens pedes.i. pedibus, non equo incedens, ſicut & Hercules pater eius, & torquens.i. ſuſtinens, & inuoluens circum ſe immane.i.valde magnum, & terribile tegmen.i.tergum, aut pellem leonis, impexum.i. villoſum, & implicitum, ſeta.i.duro pili, & terribili, cum dētibus albis. indutus capiti.i.ad caput vſque, vel pro munimento capitis ſubibat ſic.i.in talibus armis, horridus.i.tremendus, tecta regia.i. domū regis, innexus humeros.i.habens humeros innexos, amictu Herculeo.i.Herculano, hoc eſt quali Hercules vti ſolebat. Beroal-

Parnaſus dus aūt in Seruiū dicit de verticibus Parnaſi ſic, Auctoritas Seruij cum apud grāmatiſtas, ac litteratores, plurimum polleat, effecit, vt omnes minus eruditi in hunc errorem delaberentur, aſſerentes Cytheronem, & Heliconem, colles eſſe Parnaſi. Corrigendus itaque, hoc in loco eſt error publicus, ex auctoritate eruditiſſimorum geographorum, qui grammaticis in locorum deſcriptione haud dubie merentur anteponi. primo igitur ſciēdū eſt, quod Parnaſus, mons eſt in Phocide regione, nō autem in Theſſalia, vt Plin. in 4. & Strabo meminit in nono, ſub Parnaſo ſunt Delphi clariſſimi, in terris oraculo Apollinis, Helicon autem, & Cytheron, ſunt in Bœotia, vt Plinius, Strabo, Mela, Solinus, reliquiq́. omnes teſtantur, & Muſis natale in nemore Helicone ſcriptores aſſignant, qui & altitudine, & ambitu, non minor eſt Parnaſo. Quod autem Parnaſus biceps, & biuertex. à poetis nūcupetur, non ideo debemus accipere vertices, Cytheronem, & Heliconem, vt grammatici hallucinantur, ſed ipſius montis cacumina. Cum ergo curioſius inquirerem, quænam forent nomina duorum Parnaſi verticum, reperi apud Herodotum in Vrania, vnum ex verticibus Parnaſi, nominatum fuiſſe Tithorea, alterū Hyampeum. quo circa Herodoti auctoritatem ſequens, id credere malo, q̃ qđ Cytheron, Helicon ue, aut Niſa, aut Cyrrha, aut Cyrphis, nanque, & id traditur fuerint vertices nuncupati. Cyrrha, & Nyſa, nomina quidem ſunt in ciuitatum, ſed non colliū, & Nyſa, nō eſt ī Parnaſo, ſed in Helicone. Cyrphis vero rupes eſt, non cacumen. Libuit hæc pauca adnotare ſuper verticibus duobus Parnaſi, ad errorem manifeſtarium refellendum, qui à prioribus, recentioribusq́. minus eruditis paſſim receptus eſt.

VARIA LECTIO.

LVCIDA tergunt] In nonnullis libris antiquis, Tergent, legitur. [Complerint campos acies] In antiquis pleriſque libris, Complerunt, legitur. Alibi compulent. [Quibus Itala tantum Floruerit terra alma viris[In antiquis exemplaribus legere eſt. Quibus Itala iam tum Floruerit. [Filius huic iuxta Lauſus] Libris aliquot antiq. legunt, Filius huic fuerat Lauſus. Alij, Filius hunc Lauſus iuxta. Alij, Huc iuxta. [Satus Hercule pulchro Pulcher Auentinus;] Sunt libris in quibus, Hercule forti, legatur. Eſt & .Oſtendit equos, in aliquot antiquis. [Sub luminis edidit auras] Antiqui plerique libri, legunt, Oras, non. Auras, Quanquam alia exemplaria non deſunt, in quibus, Ad ſublimes edidit auras, legere eſt. Sed enim, Sub luminis edidit oras, magis omnino placet. [Collis Auentini ſilua] In libris aliquot antiquis, In ſilua, leg tur. [Boues in flumine lauit Iberas] In libris aliquot antiquis, Iberos, legitur.] Terribili impexum ſeta] In libris aliquot, Implexum, legitur.

COEL. RHOD.

ALLVSVM autem puto, ad Græcum verbum *μίσγεσθαι*, quod miſceri ſignat.i.coire, etiam apud Paulum Aeginetam libro primo. Vnde Virgilius: Mixta deo mulier, Id & apud Homerum vel frequentiſſimum.

Tum gemini fratres Tyburtia mœnia linquunt,
Fratris Tyburti dictam cognomine gentem,
Catillusque, acerque Coras, Argiua iuuentus:
Et primam ante aciem denſa inter tela feruntur:
Ceu duo nubigenæ, cum vertice montis ab alto
Deſcendūt centauri, Homolē, Hothrymq. niualē
Linquentes: curſu rapido dat euntibus ingens
Silua locum, & magno cædunt virgulta fragore.
Nec Prænestinæ fundator defuit vrbis,
Vulcano genitum pecora inter agreſtia regem,
Inuentumque focis, omnis quem credidit ætas:
Cæculus. hunc legio late comitatur agreſtis:
Quique altum Præneſte viri, quiq. arua Gabinæ
Iunonis, gelidumque Anienem, & roſcida riuis
Hernica ſaxa colunt; quos diues Anagnia paſcit.
Quos Amaſene pater. non illis omnibus arma,
Nec clypei, curruſue ſonant. pars maxima glādes
Liuentis plumbi ſpargit. pars ſpicula geſtat
Bina manu, fuluoſque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti: veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis: crudus tegit altera pero.
At Meſapus equum domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquā nec ſternere ferro,
Iampridem reſides populos, deſuetaque bello
Agmina in arma vocat ſubito, ferrūq. retractat.
Hi Feſcenninas acies, æquoſque Faliſcos,
Hi Soractis habent arces, Flauiniaque arua,
Et Cymini cum monte lacum, lucoſq. Capenos.
Ibant æquati numero, regemque canebant:
Ceu quondam niuei liquida inter nubila cycni,

SERV. TYburtia mœnia liquūt] De Græcia tres fratres venerūt ad Italiam, Catillus Coras. Tybur vel Tyburnus. Hi ſimul oēs vnā fecere ciuitatem, & eam de fratris maioris nomine Tybur appellauerūt, licet & alias fecerint ſinguli. Nūc ergo dicit duos ad bella veniſſe, dimiſſo in ciuitate ad cuſtodiam Tyburte vel Tyburno. [Catillus] Vnde mons Catilli quem Catelli dicunt per corruptionem. [Coras] A cuius nomine eſt ciuitas in Italia. [Deſcendunt cētauri] Ex hac comparatione equites eos fuiſſe intelligimus. Quod tñ dicturus eſt poſtea, Nec non celeresq́. Latini: Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ. [Homolē, Othrymque naualem] Montes Theſſaliæ. [Ingens Silua locum, & magno cedunt virgulta fragore] Cedit ſilua, cedunt virgulta, cum vtique à minore ad maius uenire debuerit. [Nec Præneſtinæ fundator defuit vrbes] De ciuitatibus totius orbis multi quidem ſcripſerunt, ad plenū tñ Ptolemæus græce, latine Plinius. De Italicis ēt urbibus Iginus pleniſſime ſcripſit, & Cato in Originibus. Apud omnes tñ ſi diligenter aduertas, de auctoribus conditarū vrbium diſſenſio inuenitur, adeo vt ne urbis quidem Romæ origo poſſit diligenter agnoſci. Nam Saluſtius dicit, Vrbē Romā, ſicut ego accepi, cōdidere atq; habuere initio Troiani, & cum his Aborigines. Alij dicunt ab Euandro, ſecundū quos Virgilius:

Tunc rex Euandrus Romanæ
conditor arcis.

Alij à Romulo: ut,

En huius nate auſpicijs illa
inclyta Roma.

Si igitur tantæ ciuitatis certa ratio non apparet, nō mirū ſi in aliarum opinione dubitatur. Vnde nec hiſtoricos, nec commentatores varia dicentes imperitiæ condemnare debemus. Nam antiquitas ipſa creauit errorem, & plerique fundant, plerique augent, & ad ſe transferunt nomina, q̃ rem ēt non paruum errorem afferre manifeſtum eſt. Vt ecce Laurentum à Pico factum eſt: ut, Laurentis regia Pici, Item à Lauinio Latini fratre & Lauinium dictum. Item à Latino Laurentum. Item à Lauinia Laurolauiniū. [Nec Præneſtinæ fundator defuit urbis] Præneſte locus ē haud longe ab urbe, dictus ἀπὸ τῶν πρίνων .i.ab ilicibus, quæ illic abūdāt. Ibi erant pontifices & īdigetes, ſicut ēt Romæ.

Erant

Cum ſeſe è paſtu referunt,& longa canoros
Dant per colla modos:ſonat amnis, & Aſia lõge
Pulſa palus.
Nec quiſquam æratas acies ex agmine tanto
Miſeri putet,aeriam ſed gurgite ab alto
Vrgeri volucrum raucarum ad littora nubem.

Erant etiam illic duo fratres qui diui appellabantur. Horum ſoror dum ad focum ſederet, deſiliens ſcintilla eius vterum percuſſit,inde dr̃ cõcepiſſe.Poſtea enixa,puerum iuxta tẽplum Iouis abiecit: quem uirgines aquatum eũtes iuxta ignem inuentum ſuſtulerunt, quia à fonte haud longe erant. Vnde Vulcani dictus eſt filius.[Cæculus] aũt,ideo quia oculis minoribus fuit,quam rem frequenter efficit fumus.Hic poſtea collecta multitudine, poſt quam diu latrocinatus eſt,Præneſtinam ciuitatem in montibus condidit.Et cum ad ludos vicinos populos inuitaſſet, cœpit eos hortari vt ſecum habitarent,& pro gloria iactare ſe filiũ eſſe Vulcani.Quod cum illi non crederent, inuocato Vulcano vt eum filium comprobaret, omnis illius multitudinis chorus eſt flãma circundatus.Quo facto cõmoti omnes ſimul habitauerunt,& Vulcani filium eſſe crediderunt.Hinc eſt.[Omnis quẽ credidit ætas]Quaſi poſt dubitationem,& quia ſine dubio ætas varia in ſpectaculis fuit.Dicimus aũt & hoc Præneſte; vt Quiq; altum Præneſte viri.Et hæc Præneſtis, vnde eſt, cum primã aciẽ Præneſte ſub ipſa Straui. [Quique arua gabinæ Iunonis] Gabij diu in agris morati,tandem Gabios condiderunt. Vnde perite arua dixit,non mœnia.Sanè illic Iuno religioſiſſime colitur. Eſt autem locus haud longe ab vrbe. [Gelidumq́. Anienem] Anio fluuius haud longe ab vrbe eſt,ſed hic euphoniam ſecutus eſt. Nam Ennius Anionem dixit,iuxta regulam. [Hernica ſaxa colunt]Sabinorum lingua,ſaxa Hernæ vocãtur.Quidam dux magnus Sabinos de ſuis locis elicuit,& habitare ſecum fecit,ſaxoſis in montibus.Vnde dicta ſunt Hernica loca,& populi Hernici.[Diues Anagnia] aut fertilis,aut alludit ad hiſtoriam. Nam Antonius Auguſti ſorore contempta, poſtq̃ Cleopatram duxit vxorem,monetam eius nomine in Anagnia ciuitate iuſſit feriri. [Quos Amaſene pater] aut paſcis,aut ſit Antiptoſis,quos paſcit Amaſenus. Eſt aũt fluuius.[Arma] Scuta.[Nec clypei]Scuta maiora,dicti ab eo quod celẽt corpus.i.ἀπὸ τοῦ κλείειν[Fuluosq. lupi de pelle galeros]Galerus genus eſt pilei, quod Fronto genere neutro dicit hoc galerum.[Veſtigia ſiniſtri Inſtituere pedis] Atqui ipſe eſt pugnantibus primus,ſed bene nudus eſt,quia tegitur ſcuto.Dextrum aũt tectũ conueniebat eſſe, quaſi ab armis remotum.[Pero] autem ruſticum calciamentum. Et traxit hoc à Græciæ more,vnde huc tranſierant, vbi hoc calciamenti fuerat genus [Ac Meſapus equum domitor Neptunia proles] Hic per mare ad Italiam venit.Vnde Neptuni dictus eſt filius,quem inuulnerabilem ideo dicit,q̃a nuſquam perijt nec ĩ bello. Ignẽ aũt ei nocere non poſſe ꝑꝑ Neptunum dicit, quia aquarũ deus eſt.Ab hoc Ennius dicit ſe originem ducere,vnde nunc, & cãtãtes inducit eius ſocios,& eos comparat cycnis.Domitor autem equorum,quaſi animalium à parte inuẽtorum. Hi Feſcenninas acies]Feſcenninum oppidum eſt, vbi nuptialia inuenta ſunt carmina.Ducit aũt originem ab Athenienſibus. [Aequosque Faliſcos]Faliſcos Haleſus condidit.Hi aũt immutato h, in f, Faliſci dicti ſunt.ſicut febris dicitur, quæ ante hebris dicebatur, Formiæ,quæ Hormiæ fuerunt.ἀπὸ τῆς ὁρμῆς. Nam poſteritas in multis nominibus F.pro H,poſuit.Iuſtos aũt dicit, quia populus R.miſſis decem viris, inde multa iura collegit, & nonnulla ſupplementa duodecim tabularum accepit.Nam ab Athenienſibus decem habuerunt tabulas.[Hi Soractis habent arces] Soracte,qui eſt mons apud Irpinos haud longe à Flaminia: de quo Horatius. Vides vt alta Stet niue candidum Soracte.[Flauiniaq́. arua]Locus eſt in Italia Flauinium nomine. [Et Cymini cũ mõte lacũ]Et lacus.& mons hoc nomine appellãtur. Sanè hoc fabula habet.Aliqñ Hercules ad hos populos venit. qui cũ à ſingulis prouocaretur ad oſtendendum virtutem, defixiſſe dicitur vectem ferreum quo exercebatur,qui cum terræ eſſet affixus, & à nullo potuiſſet auferri,eum rogatus ſuſtulit. Vnde immenſa vis aquæ ſecuta eſt,quæ Cyminum lacum fecit. [Lucosque Capenos] Vnde & porta Capena, quæ iuxta Capenos eſt, nomen accepit.[Aequati numero] Digeſti in ordinem. Hinc, Sæpe numero ſcripſi. Hoc eſt ordine, congruenter, ſicut decebat, rationabiliter.[Liquida inter nubila] Pura, ſed nihil tam contrarium nubibus.Nam liquidæ non ſunt.vt in quinto diximus, vbi eſt, Liquidis in nubibus arſit arundo. Vnde nubes pro aere accipiamus poſitas. [Et longa canoros dant per colla modos] Secundum Plinium qui ait in naturali hiſtoria cycnos ideo ſuauius canere,quia colla longa, & inflexa habent, & neceſſe eſt eluctantem vocem per lõgum,& flexuoſum varias reddere modulationes. [Sonat amnis]. Caiſtrum dicit, qui cohæret. Aſiæ paludi.quam cum ſignificamus,a. longa eſt, cum ſit breuis ſi prouinciam ſignificare voluerimus, quod ſignificatur in Georgicis,vt,Atque Aſia circum Dulcibus in pratis rimãtur prata Caiſtri.[Volucrum raucarum]Raucum τὸ μάσαν eſt,ſicut graue olens.Nam legimus,Grauiter ſpirantis copia, Tymbræ. ſciendum tamen Virgilium ſecundum more prouinciæ ſuæ locutum,in qua bene canentes cycni rauciores vocantur.

ASC

TVM gemini,&c.] Deſcribit reliquos qui cum Turno contra Aeneam in bellum prodibant. Vnde Donatus.[Tum gemini]Geminos dicit vel ſimul natos, vel duos: vt alibi, Gemini à Tenedo.[Liuentis plumbi] Plumbeis maſſulis.[Ceu] id eſt quomodo,harum auium comparatione,oſtendit hos inerteis, & delicioſos.Hæc ille.Ordo eſt.Tum.i.poſt prædictos,gemini.i.duo, & æquales fratres,quos ſi gemellos velit ſignificare diceret, Tũ fratres gemini,quia,ſi gemini.i. gemelli, fruſtra adderetur fratres,quia omnes gemini.ſ.gemelli,vno partu editi,fratres ſunt; fratres igitur gemini.i.duo.ſ.Catyllus,& Coras,perijt acer.i.ſtrenuus:appoſitorie,iuuentus Argiua.i.quæ ex Græcia illuc venerat.Fuerunt enim filij Amphiarai,qui apud Thebas perijt, nati ex ſorore Adraſti,vt Plinius atteſtatur:linquunt mœnia, Tyburtia.i.Tybur oppidum,à Tyburte,ſeu Tyburtio,eorum fratre denominatum:appoſitorie,gentem dictam cognomine, id eſt cognomẽto:Tyburti fratris.ſ.ſui.Et ipſi fratres ferũtur.ſ.in equis, ante primam aciem inter denſa tela.Ceu.i.quemadmodũ, ſuperferuntur, duo centauri nubigenæ.i.ex nube geniti, ſub ſpecie Iunonis formata,cum.i.qñ,ipſi linquentes.i.deſerentes:Homolen,& Hothrynuualem.i.montes illos Theſſaliæ,niuibus oppletos,linquentes dicit,ſupple,cum curſu rapidus:dum.ſ. ingens ſilua,dat ipſis euntibus.i.celeriter deſcendentibus locum, ꝑꝑ ventum quem ſecum ducunt,ſupple cum magno fragore. Nec fundator vrbis Præneſtinæ Cæculus.ſ.nomine,defuit:imò adfuit cũ reliquis,quem omnis ætas.ſ.continuata ad t̃pa Poetæ, credidit genitum Vulcano.i.à Vulcano,exiſtentem regem inter pecora agreſtia.i.in agro paſci ſolita,& inuentũ ſocis.i.locis,vbi ignis, cuius deus eſt Vulcanus,fouetur.Legio.i. certa multitudo agreſtis,quia agreſtium rex erat,comitatur hunc late:quique.i.& q, aut quicunque,viri colunt Præneſte.i.oppidum illud in Italia, altum:& qui colunt arua Iunonis Gabinæ.i.à Gabijs ſummopere cultæ.& Anienẽ.ſ.fluuium:gelidum,id eſt frigidum, quia per ſiluas defluentem,& ſaxa Hernica.i. quæ Herne à Sabinis dicuntur:roſcida.i.irrigata,riuis.ſ præterfluentibus,& ſupple illi, quos Anagnia ciuitas illa,diues.i.opulẽta.paſcit, & quos, ò Amaſene pater,quia deus eſt fluminis, aut ipſe fluuius vicinus ciuitati Priuernatum, ſup.paſcis. Arma non ſonant illis omnibus.i. non fuerunt ſecum arma inuaſiua,vt ceteræ nationes,nec clypei.i.arma defenſiua,vel pro vel. currus.ſ.commeatum; aut arma ferant aut belligerentur,ſed maxima pars eorum ſpargit.ſ.è funda, iaciendo glandes.i.maſſulas,aut globulos plumbi,liuentis.i. liuorem inducentis,dum tangitur.(Quia filio Vulcani ſubditi ſunt, niſi nouitiæ ſint machinæ,quas colubrinas vocant,quadraret illis glandes ieciſſe,quia miniſterio ignis eijciuntur) pars.ſ. eorũ, geſtat manu binã ſpicula.i.iaculaĩ morem ſpicarum acuta.& habent galeros fuluos.i.quoddam genus pileorum coloris fului, quia de pelle lupi.tegmen.i.vt ſint veſtimentum;capiti.ſ.ſuo, & inſtituere veſtigia ſiniſtri pedis nuda.i.habẽt ſiniſtros pedes nudos(tales enim,vt Macrobius recitat dicit Euripides Aetholos inceſſiſſe,quod tñ repræhendit Ariſtoteles,dicens, Dextrum pedem illis nudum fuiſſe)pero.i.calciamentũ.crudus.i. indigeſtũ, & rude,tegit altera.i.veſtigia,hoc eſt dextera.At.i. ſed: Meſapus domitor equum.i.equorum,proles Neptunia.i.filius Neptuni, quia per mare in Italiam venit,quem neque fas.ſupple erat cuiquam ſternere igni,nec ferro.i.qui neque ferro,neque igni extingui poterat, vocat ſubito in arma, populos reſides.ſ. ab armorũ exercitio,iampridem.i.à pluſculis temporibus.& agmina deſueta bello.i.aliena à conſuetudine bellandi, & retractat.i. iterum tractat ferrum.i.arma ferrea,hi.ſ.populi.Meſapo ſubditi,habẽt, id eſt habitant,arces Feſceninas.i.Feſcenium, oppidum Italiæ, & Faliſcos.i.illos populos, æquos,id eſt iuſtos,vt,Seruius dicit,

alij

alij dicunt, Aequoſque,Faliſcos , quia Aequi etiam populi ſunt Italię,hi habent arces Soractis.ſ.oppidi Apollini ſacri,& arua Flauinia,& lacū Cymini,cum mōte.i.qui eſt iuxta montem,& canebant regem.ſ.Meſapum.Ceu.i.quemadmodū, ſup.canunt,quondam.i.aliqñ,cycni niuei.i candore niuali,cum referunt ſeſe à paſtu inter nubila liquida,& dant modos.i.modulos, canoros.i.bene ſonantes more canentiū,per longa colla,amnis.ſ.iuxta quem canunt in Myſia,frequenter ſonat.i.reſonat, & Aſia palus ad differentiā regionis,pulſa.i.repercuſſa,à ſono cycnorum,ſonat,ſup. Nec quiſquam putet acies ex tanto agmine miſceri æratas,id eſt æreis,aut ferreis armis tectas,hoc eſt qui dictos viros audirent canentes regē non putaret eos eſſe armatos,nec bellicos. ſed putaret nubem aeriā,i.in aere volantem, volucrum raucarū .ſ.cycnorum,quorum vox dulciter rauceſcit,vrgeri.i.depelli ab alto gurgite,quia quando vrgentur,& volare coguntur. canere incipiāt, hoc eſt,qui eos videret.& non audiret.putaret cycnos, nō homines ſe audire,iam ſuauiter concinunt,quanquam plurimi ſunt.

VARIA LECT. FRATRIS Tyburti dictam cognomine gentem] In Roma. lib. Tyburni,legitur.Eſt & vbi legas,Tyburtia limina.[Quos diues Anagnia paſcit] In nonnullis libris , Paſcis.habetur . [Nec clypei curruſue ſonant] In antiquis libris , Curruſque , legitur. [Tegmen habent capiti] In pleriſque libris antiquis,Habet,notatum eſt.[Nec ſternere ferro] In antiquis aliquot exemplaribus, Nec ſiſtere,legitur .

COEL. RHOD. EST Ariſtophanis poetarum facetiſſimi comœdia,cui titulus ἱππεῖς.i.Equites. In ea,Cleon temis velisq. proſcinditur:inter probra alia quibus eius infamatur vita , illud item eſt vbi : Cleonis manus eſſe in Aetolis ſcribit,mentem vero in Clopidis . Sed rectius commodiusq. fuerit, Græca ſubtexuiſſe verba , quæ ſolicitius forſan ſtudioſorum requirent aliqui:

Τὰ χεῖρ᾽ ἐν αἰτωλοῖς, ὁ νοῦς δ᾽ ἐν κλωπιδῶν.

Quid vero ſit, in Aetolis manum hſe poetæ interpretes appoſitiſſime explicāt,& meminit Euſtathius,cū in foris extremæ hominē,ſemperq. in petēdo paratū,ac nil niſi rapinas meditantē,vt qui nil ſuauius opinaretur.q̃ accipere , dici interpretantur . loci . aūt gratia ex verbi Græci notione conſurgit:nam αἰτεῖν : petere ſignat.Sed & qui Ethnica ſcripſit, Aetolum eſſe epitheton,quandoque ſcribit ab αἰτεῖν . Quod vero inſertur , in Clopidis fuiſſe mentē:vrbaniſſime item in depeculatorem pronunciatur. quādo κλοπὴ furtum indicat. Vrbanitas vero inde elicitur , quia Clopidæ in Leontide recenſebantur tribu . Dū ergo ſignari loca vñr , mores impoſtoris ac nefarij hominis ſcitius occultius ue retegūtur,comicoq. inſperguntur felle.Faciūt ad hæc,quæ apud Athenæum legimus,& Polybium obſeruata. Aetolicum fuiſſe rapere τὰ τῶν πέλας.i.res eorum qui prope forēt, νῦν δὲ καὶ τὰ πόῤῥω .i nunc & quæ remotiora.Sed & bellaces iſi fuiſſe Aetoli produntur,ac propterea μονοκρήπιδες.id eſt crepidæ vnius,quod Pindarici nouerunt interpretes , & ad Hernicos tranſtulit Maro :

Veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis , crudus tegit altera pero .

Nec omiſit in Cœnis Macrobius . Quod autem de manu in Aetolis diximus,adnotandum & illud quod in hiſtorijs poſuit Plethon Gemiſthus,Carthaginenſium legatum ad Andromachum miſſum,poſtea quam clare multa minaciterq. diſſeruit denique manum producentem nunc ſupinam , nunc pronam , iuſſiſſe remitti Timoleontem.Quod irridens Andromacho geſtu compari manu prolata,primo quoque tempore vt inde enauigaret,pręcepit. Verum ad inſtitutum redeo. Clopia.i. κλωπεία, falſarionis fuit ſpecies,meminit Theatricorum quarto Iubas . Dignum ſcitu: κλωπεύεσθαι Græcis dici . clam taciteque .i. ἀψόφητι facere quid,vel loqui,aut furari. Audaciam magnam parœmiæ forma quadam Polybius Hiſtoriarum quinto, Aetolicam dicit.

Ecce Sabinorum priſco de ſanguine,magnum
Agmen agens Claus⁹, magniq.ipſe agminis īſtar;
Claudia nunc à quo diffunditur & tribus , & gens
Per latiū,poſtquā in partem data Roma Sabinis.
Vna ingens Amiterna cohors , priſciq. Quirites ,
Ereti manus omnis, oliferæq. Mutuſcæ :
Qui Nomentum vrbem , qui roſea rura Velini ,
Qui Tetricæ horrentes rupes,montemq.Seuerū,
Caſperiāq.colunt,Foruloſq. , & flumen Himellę:
Qui Tyberī,Fabarimq.bibūt , quos frigida miſit
Nurſia,& Hortinæ claſſes ,populiq. Latini :
Quoſq. ſecans infauſtum interluit Allia nomen :
Quàm multi Libyco voluūtur marmore fluctus,
Sęuus vbi Orion hybernis conditur vndis :
Vel cum ſole nouo denſæ torrentur ariſtæ,
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flauentibus aruis.
Scuta ſonant,pulſuq.pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius Troiani nominis hoſtis
Curru iungit Haleſus equo, Turnoq. feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Maſſica qui raſtris , & quos de collibus altis
Aurunci miſere patres , Sidicinaq. iuxta
Aequora,quiq.Cales linquunt,amniſq. vadoſi
Accola Vulturni, pariterq. Saticulus aſper ,
Oſcorumq. manus. teretes ſunt aclides illis
Tela,ſed hæc lento mos eſt aptare flagello .
Læuas cetra tegit,falcati comminus enſes .

SERV. ECce Sabinorum priſco de ſanguine] Vſurpat hoc.Nam Clauſus Sabinorū dux , poſt exactos reges cum quinque millibus clientum , & amicorū Romam venit, & ſuſceptus habitandam partem vrbis accepit , ex quo Claudia & trib⁹ eſt, & familia nominata. [Priſco de ſanguine] De antiquis Sabinis. [Magnum Agmen] Propter quinque millia clientum.[Partem data Roma Sabinis] Hoc de alia traxit hiſtoria . Nam poſt Sabinarum raptum , & factū inter Romulum, & Titum Tatium fœdus,recepti in vrbem Sabini ſunt, ſed hac lege vt in omnibus eſſent ciues Romani, excepta ſuffragij latiōe.nā magiſtratus nō creabant [Amiterna cohors] De Amiterno oppido . [Priſcique Quirites] .i. Sabini . Priſci autem ideo,quia poſt fœdus Titij.& Romuli placuit vt quaſi vnus de duobus fieret populus. Vnde & Romani Quirites dicti ſunt , quod nomen Sabinorum fuerat à ciuitate Curibus & Sabini à Romulo Romani dicti ſunt. [Ereti manus omnis] Oppidū eſt dictum à Iunone.i. ἥρα quæ illic colitur. Oliferæque Mutuſcæ] Hæc Trebia poſtea dicta eſt,quam modo Tribulam dicunt , apud quam Annibal deleuit populum R. Lucanus,Canarum fuimus Trebiæq. iuuentus . [Qui Nomentum vrbem] Hoc ex ſua perſona dicit poeta . Nam adhuc ciuitas Nomentana non fuerat, vt in ſexto ait , Hi tibi Nomētum & Gabios. Item hæc tunc nomina erant . [Roſea rura Velini] Velinus lacus eſt circa Reate iuxta agrum qui Roſulanus vocatur . Varro tamen dicit lacum hunc à quodam conſule , in Nartan vel Narcn fluuium (nam vtrunque dicitur eſſe diffuſum : poſt quod tanta eſt ea loca ſecuta fertilitas , vt etiā perticæ longitudinem altitudo ſuperarit herbarum,quinetiam quātum per diem demptum eſſet, tantum per noctes creſcebat. Quod Virgilius ad ſuam prouinciam tranſtulit , dicens, Et quantum longis carpent armenta diebus,Exigua tantum gelidus ros nocte reponet. [Tetricæ horrentes rupes] Tetricus mons in Sabinis aſperrimus. Vnde Triſtes homines, Tetricos dicimus . [Mōtemq. ſeuerum] Proprium nomen montis eſt ,ſicut agri , Roſeus. [Caſperiamque colunt] Foruli & Caſperia ciuitates ſunt. [Flumen Himellæ] Himella fluuius eſt,& ſic dicit Himēllæ flumen , vt Butroti vrbē.[Qui Tyberim ſabarimque bibunt] Bene bibunt . nam Tyberis in Tuſcia oritur , ſed tranſit etiā per Sabinos. Vnde Bibunt,nō poſſident dixit . Et ſciendum Turno dari auxilium à tractu Piceni Samnij Campanię , & pro parte Apulię , omnis vero Tuſcia ſuperior & Venetia Aeneæ præſtat auxilium . Fabarim autem quem dicit,etiā ipſe per Sabinos tranſit,& Farfarus dicitur . Plautus . Diſſipabo te tanquam folia Farfari . Ouidius , Et amœnæ Farfarus vmbræ . [Frigida m ſit Nurſia] Piceni ciuitas . Frigida autem , aut re vera,aut certe venenoſa , nocens . Gracchi nanque vbique in concionibus ſuis Nurſinos ſceleratos appellauerunt : & ſcimus amare Virgilium hiſtoriarum rem per tranſitum tangere . [Hortinæ claſſes] Hortini equites qui claſſes dicuntur . Vnde & eorum tubas,claſſica dicimus , & partes populi claſſes vocamus, quæ quinque fuerunt . [Populi Latini] Qui intererant Albani montis viſcerationi . [Infauſtum interluit Allia nomen]

Allia fluuius haud longe ab vrbe eſt, iuxta quem Galli, Brenno duce xv. calend. Auguſtarum die deleto exercitu poſt triduū deleuerunt etiam vrbem excepto Capitolio. Sanè Allia additum eſt l. propter metrum, vt relliquias. Lucanus bene poſuit, Quas Aliæ clades. [Marmore] Mari. [Vel cum ſole nouo] Prima æſtatis parte. Nam propriè ſol nouus eſt 8. cal. Ianuarias, ſed tunc non ſunt ariſtæ [Hermi campo] Hermus Lydiæ fluuius, qui ſuperfuſus campis gignit fertilitatem. Vnde arenas aureas fingitur trahere. [Lyciæ flauentibus aruis] Prouincia eſt fertilis frugum. [Hinc Agamemnonius Troiani nominis hoſtis] Hunc Agamemnonis plerique comitem, pleriq; nothum filium volunt, qui cū veniſſet ad Italiam audito aduentu Aeneæ, in bellum ruit non amore Turni, ſed odio hoſtilitatis antiquæ. Vnde ait, Troiani nominis hoſtis. [Rapit populos] Raptim adducit. Etiam Campaniæ loca commemorat. Nam Maſſicus mons eſt viribus plenus. Maſſica autem dixit, vt Menala. [Aurunci miſere patres] Iſti Græce Auſones nominantur. [Sidicinaq. iuxta æquora] ab oppido quod Sidicinum dicitur [Cales linquunt] Ciuitas eſt Campaniæ, Nam in Flaminia eſt, quæ Cale dicitur eſt & in Gallia hoc nomine, quam Saluſt. captam à Perpenna cōmemorat. [Amniſque vadoſi Accola Vulturni] Fluuius iuxta Cumas cadit in mare. [Saticulus aſper] Populus Campaniæ aſper moribus. [Oſcorumque manus] Capuenſes dicit, qui ante Oſci appellati ſunt, quòd illic plurimi abundauere ſerpentes. [Aclides illis Tela] Aclides ſunt tela quædam antiqua adeo vt nec vſquam commemorentur in bello. Legitur tamen quod ſint clauæ cubito ſemis factæ, eminentibus hinc, & hinc acuminibus quibuſdam, quæ ita in hoſtem iaciuntur religatæ loro vel lino, vt peractis vulneribus poſſint redire. Putatur tamen eſſe teli genus, quod per flagellum immenſum iaci poteſt. [Læuas cetra tegit] Scutum loreum quo utuntur Afri, & Hiſpani. [Falcati comminus enſes] Affectauit varietatem. Nam conſequens fuerat. Dextras armant gladij falcati. Falcatus autem enſis eſt harpe, qua vſus eſt Perſius. Lucanus, Harpen alterius monſtri iam cæde rubentem.

ASCENSIVS.

ECCE Sabinorum. &c.] Perpetuo tenore alios duces, populoſque Italiæ deſcribit. Vnde cum parum ſit difficultatis, nihil à Donato allatum dicunt, quod ſit lectione dignum. Ordo itaque eſt. Ecce, q.d. quod mirabere, propter generis antiquitatem: Clauſus exiſtens de priſco .i. valde antiquo ſanguine Sabinorum, qui ſunt populi Italiæ, non longe à Roma, agens .i. conducens magnum agmen. & ipſe exiſtens inſtar .i. in ſtatum, & valorem magni agminis, à quo & tribus, & gens .i. progenies, Clandia .i. Claudiorum. qui Romæ nobiles erant: diffunditur .i. multiplicatur. diffundendo in diuerſas familias, per Latium .i. totam Italiā poſtquam Roma data eſt ſ. à Romulo. Sabinis in partē .i. poſtquā Sabini donati ſunt ciuitate Romana. Ingens cohors Amyterna .i. ex Amyterno oppido. & Quirites Priſci .i. Sabini antiqui, & omnis manus .i. multitudo. Ereti .ſ. oppidi, & Mutiſcæ .i. eius vrbis, non longe à Roma, quæ poſtea Trebula dicta eſt: Oliuiferæ, ideſt multum oliui ac olearum ferentis, &. ſupple ij, qui colunt Nomentum vrbem, & rura Velini .i. illius lacus, roſea, pro eo quod eſt roſida, aut roſida .i. multo rore perfuſa & ita fertilia, q.d. irrigua, & qui colūt rupes Tetricæ .ſ. regiones, vbi ſunt Tetrici montes aſperrimi, à quibus omnes rigidi, Tetrici nominātur, vnde addit, horrentis .i. rigidæ, & aſperæ: &. pro .i. Montem Seuerum .ſ. Tetricum: & qui colunt Caſperiam ſ. vrbem. & Forulos, etiam oppidum, & flumen Himellæ .ſ. Himellam, & qui bibunt Tyberim .ſ. fluuium, & Fabarint, etiam fluuium, qui ambo, Sabiniam tranſeunt. & ſup. ij. quos Nurſia frigida .ſ. aut natura, aut moribus, ſ. a venefica mittit, & claſſes Hortynæ, & populi Latini, &, ſup. illi, quos Allia, infauſtum nomen .i. propter cladem Romanorum, apud eum fluuium factā, interluit .i. inter medios alludēdo fluit, ſecans .i. diuidens eos per medium, vna .i. ſimul, ſup. venerunt, q̃ .i. quantum. multi fluctus voluuntur: Marmore .i. mari Libyco: vbi .i. quando: Orion ſæuus .i. ſidus Orionis, ſæuum, & nimboſum, cōditur .i. abſconditur, vndis hybernis .i. hyemalibus, vel quot, ſupple ariſtæ .i. ſpicæ aridæ, denſæ .i. crebræ. torrentur cum ſole nouo .i. recēs orto. aut in principio æſtatis: aut, ſupp. in campo Hermi .i. quem Hermus fluuius Lydiæ irrigat, aut in aruis Lyciæ flauentibus .i. ariſtis flauis, tam multa, ſup. & tot ſcuta ſonant .ſ. eorum, qui in bellum congreſſuri ſunt. & tellus eſt conterita pulſu hos: dum, quaſi ipſi peſſundara ſuccumbere timeat: hinc .i. poſt hos: Haleſus, hoſtis nominis Troiani: Agamemnonius .i. Agamemnonis, aut ſocius, aut nothus .i. filius naturalis, & non legitimus, iungit equos curru .i. ad currum: rapit .i. raptim collegit: Turno .i. in auxilium Turni: mille populos .i. viros feroces, qui vertunt raſtris. Maſſica .i. montes Maſſicos, felicia .i. feraces, fertileſque Baccho .i. vino, &. ſup. illi, quos Arunci patres, qui ſunt de antiquiſſimis populis Italiæ, miſere .ſ. in auxilium Turni, iuxta æquora Sidicina .i. ab oppido Sidicinio dicta, & ſup. ij qui linquunt Cales, oppidum illud Campaniæ, & accola Vulturni, amnis vadoſi .i. vadis pleni, & vadabilis, & pariter Saticulus populus ille Campaniæ, in Italia, aſper .ſ. moribus, & manus .i. multitudo Oſcorum, illorum populorum Italiæ, ſup. vna veniunt: Aclides .i. tela, de longe iaci apta, teretes .i. in longum rotundæ, ſunt illis tela .i. pro telis, ſed mos eſt, ſup. ipſis, aptare hęc .i. has Aclydes, flagello lento .i. dum lentum, & flexibile eſt, cetra .i. ſcutum loreum, quo tunc vtebantur Hiſpani, & Aphri, tegit læuas .i. ſiniſtras partes corporum eorum, enſes falcati .i. incurui .ſ. harpæ, ſupple tegunt, cominus .i. de propè, quaſi cum manu conſerta, manus, ſupp. dextras. Beroaldus in Seruium errantem in deſcriptione Trebiæ, & Myriſcæ, dicit ſic. Quis non videt Seruium, in rebus interdum leuiſſimis impinguere, & tot (vt aiunt) errare cœlo? vel hoc potiſſimum in loco, cum dicit apud Trebulam, quę dicta ſit, & Trebia, ab Annibale victos eſſe Romanos, quod à fide hiſtorica penitus eſt alienum, nanque Annibal, apud Trebiam fluuium Placentinum maximo pręlio vicit conſules Rom. Sempronium Longum, & Corn. Scipionem Africani patrem, vt Liuius, Sylaius, atque Polybius apertiſſime, ac copioſiſſime narrant. & nemo vllo tempore hoc vnquam inficias iuit. Errat itaque euidenter Seruius exiſtimans Trebiam idem eſſe quod Trebula, cum interuallo locorum, & diſſimilitudine ſignificationis disiungantur. Nam Trebia, fluuius eſt notiſſimus, iuxta Placentiam. Trebula vero, oppidum fuit haud procul ab vrbe Romana, vt auctor eſt Plinius. Et olim Trebulanis ciuitas data fuit à Romanis, vt ſcribit Liuius in X. Trebulæ caſei laudatiſſimi conficiebantur Trebulani cognominati, de quibus ſic ſcribit Martialis in Xenijs, Trebula nos genuit, commendat gratia duplex Siue æui flamma, ſiue domamur aqua. Trebiani fuerunt quoque populi contermini Trebulanis, ſed hi nihil ad Trebiam, vbi Annibal, Romanos profligauit. Nec verſus Lucani quidquam iuuerit Seruij opinionem, cum apertiſſime referatur ad Trebiam Placentinorum, perperam itaque allegatur à Seruio, qui altero quoque loco alterum Lucani carmen, parum diligenter, parumque curioſe penſitauit, nāque ſuper eo Maroniano verſiculo, Infauſtum interluit Allia nomen. ita ſcriptum reliquit, Allia, fluuius eſt, cui additur vnum l, propter metrum, vt relliquias. Lucanus bene poſuit, Quas Aliæ clades. non poſſum non vehementer admirari Seruium in errores tam pueriles, tam manifeſtarios, tam crebro incidere. Exiſtimauit enim Lucani verſum, referendum eſſe ad cladem Allienſem. quod quàm ridiculum ſit, quiuis animaduertere poterit, qui librum Lucani ſeptimum diligentius inſpexerit, in quo carmen hoc legitur, Non iſtas habuit pugnæ Pharſalia partes, Quas aliæ clades, cuius ſenſus eſt manifeſtiſſimus. vult. n. oſtendere Lucanus omnes alias clades, quas Romani ſuperioribus temporibus paſſi ſint non eſſe cōparandas cum Pharſalica clade. quę cunctas alias exuperat. & ita, alię ſine controuerſia accipitur pro pronomine. Seruius vero credidit, aliæ clades. accipi pro Allienſi clade, tanquam ab Alia fluuio deriuetur, cuius primam ſyllabam apud poetas ſemper productam reperi, quamuis Seruius reclamet. Ouidius, Hæc erat in faſtis cui dat grauis Allia nomen. Luc. Et damnata diu Romanis Allia faſtis. Syllius. Maior honorificis ſeſe extulit Allia tipis. Sic à poetis omnibus ſecutis naturam nominis, nulla metrica neceſſitate cogente, Allia, ponitur prima ſyllaba producta, quemadmodum à Virgilio traditum. & per geminum ll, ab eruditis ſcribitur.

VARIA LECTIO.

POSTQVAM in partem data Roma Sabinis] In antiquis aliquot libris, legere eſt, Poſtquam pars eſt data Roma Sabinis. [Qui Roſea rura Velini] Sunt quidam libr. in quibus Roſcida, legatur. [Caſperulamque colunt] Ex antiquis lib. omnino, Caſperiam, legendam. [Foruloſque] In antiq. aliquot. Ferulos, habes. Ita, Himillæ, pro Himellæ. [Fabarimque bibunt] Faburum, in antiq. aliquot lib. habetur. [Voluuntur marmore fluctus] In pleriſque lib. antiq. pro Marmore, Littore ſcriptum inuenias.

uen'as. [Scuta ſonant, pulſuque pedum tremit excita tellus] In pleriſque antiq. lib. ſcriptum inueni. Scuta ſonant, pulſuq. pedũ conterrita tellus. [Oſcorumque manus] Male in quibuſdam antiq. lib. Thuſcorũ eſt. [Teretes ſunt Aclides illis Tela] In quodã antiq. lib. legimus, Alcides. [Lęuam cetra tetigit] In antiq. libris, Læuas legitur.

Nec tu carminibus noſtri indictus abibis
Oebale, quẽ generaſſe Telon Sebetride nympha
Fertur, Teleboum Capreas cum regna teneret
Iam ſenior: patrijs ſed non & filius aruis
Contentus, late iam tum ditione premebat
Sarraſteis populos, & quæ rigata æquora Sarnus,
Quiq. Rufras, Batulũq. tenẽt, atq; arua Celẽnæ,
Et quos maliferæ deſpectant mœnia Abellæ,
Teutonico ritu ſoli torquere cateias.
Tegmina queis capitum raptus de ſubere cortex:
Aeratæq. micant peltæ, micat æreus enſis.
Et te montoſæ miſerere in prœlia Nurſæ
Vfens, inſignem fama, & felicibus armis.
Horrida præcipue cui gens, aſſuetaq. multo
Venatu nemorum, duris Aequicola glebis,
Armati terram exercent, ſemperq. recentes
Conuectare iuuat prædas, & viuere rapto.
Quin & Marrubia venit de gente ſacerdos,
Fronde ſuper galeam, & felici comptus oliua,
Archippi regis miſſu fortiſſimus Vmbro.
Vipereo generi, & grauiter ſpirantibus hydris,
Spargere qui ſomnos, cantuq., manuq. ſolebat,
Mulcebatq. iras, & morſu arte leuabat:
Sed non Dadaniæ medicari cuſpidis ictum
Eualuit, neque eum iuuere in vulnera cantus
Somniferi, & Marſis quęſitæ in montibus herbæ.
Te nemus Angitię, vitrea te Fuſcinus vnda,
Te liquidi fleuere lacus.

SERV. OEbale:] Oebalius filius eſt Telonis & Nymphæ Sebethidis. Hæc autem eſt iuxta Neapolim. Sed Telõ diu regnauit apud Capreas inſulam contra Neapolim ſitã. [Filius vero eius patrijs non contentus imperijs, tranſit ad Campaniam, & multis populis ſubiugatis ſuum dilatauit imperium. [Teleboũ Capreas cum regna teneret] Cum teneret. Capreas regna Teleboũ. Nam Teleboæ Capreatũ ſunt populi, quos Telon ſuo regebat imperio [Sarraſteis populos] Populi Campaniæ ſunt à Sarro fluuio. [Rufras Batulũque tenent] Caſtella Campaniæ. [Arua Celẽnæ] Iunonis locus Campaniæ eſt, Celenna, ſacer Iunoni [Et quos maliferæ deſpectant mœnia Bellæ] Multi Nolam volunt intelligi, & dicũt iratum Virgilium nomen eius mutaſſe, propter ſibi negatum hoſpitium: & ita aperte noluiſſe dicere, ſed oſtẽdere per periphraſim, Nam illic Punica mala naſcuntur, vt nũc Bella pro Nola poſuerit. Alij volunt accipi, vt ſit ſynalępha, & legatur mœnia Abellę. [Cateias] Tela Gallica. Vnde, & Teutonicum ritum dixit. [Raptus de ſubere cortex] Bene raptus, quia recens ſuberis cortex inquam vis formam tota flectitur facilitate. [Montoſæ Nurſæ] Ciuitas in montibus poſita. [Inſignẽ fama] Bene fama, quia occidetur: vt, Vfentemq. Gyas: cadit, & Tolumnius augur, [Horrida præcipue cui gens] Aequicolam gentẽ dicit. & morum, & vitæ qualitate præduram. Sanè aliud pendet ex alio. Ideo erant horridi, quia venabantur. Iõ venabantur, quia habebãt duras glebas. i. inferriles. Nam molles, feraces ſunt: Vt in Georgicis docet. Et cui putre ſolum, nanque hoc imitatur arando. [Quin, & Marrubia venit de gente ſacerdos] Medea qñ relictis Colchis Iaſonem ſecuta eſt, dicitur ad Italiã perueniſſe, & populos quoſdam circa Fucinũ in gentem lacum habitantes, qui Marrubij appellabantur quaſi circa mare habitantes: propter paludis magnitudinem docuit remedia contra ſerpentes Quanquam alij Marrubios à rege dictos velint. Hi ergo populi Medeam Angitiã nominauerunt ab eo quòd eius carminibus ſerpentes angerent. Ab his nunc Vmbronẽ veniſſe dicit non regem, ſed ducem. Sunt autem iſti Marſorum populi. [Fronde ſuper Galeam, & felici comptus oliua] Frondibus comptus ſertæ oliuæ. [Vipereo generi] Terrenis ſerpentibus. [Grauiter ſpirantibus hydris] Atque ſerpẽtibus. Grauiter autem ſpirantibus ſolo nocentibus flatu. Lucan. Ante venena nocent. [Spargere] Conficere, vt, Et ſpargere venena didicerunt. [Arte leuabat] Leuiores eſſe faciebat: vt, Noſtrumque leues quęcunque laborem. [Medicari cuſpidis ictũ] Medicor illam rem, & illi rei ſicut modulor. [Liquidi fleuere lacus] Etiam alibi.

A S C. NEC tu carminibus, &c.] Eandem rem proſequitur de qua cum Donatus dicat nihil. Ordo eſt. Nec, id eſt, & non, & Oebale, tu non abibis inductus, id eſt illaudatus (ſicut Horatius. Prima dicte mihi ſumma dicende camœna) noſtris carminibus id eſt carmina noſtra te quoque dicent, quem Telõ, rex Capreærum fertur generaſſe, ſup. ex nympha Sebethride, ſic à loco iuxta Neapolim dicta, tunc ſup. cum teneret Capreas regna Teleboũ, pro Teleboarum, q. ſunt populi Capræarum. exiſtens iam ſenior .i. prouectioris ætatis. Sed filius. ſ. Oebalus, non contentus aruis patrijs. i. paternis, præmebat iam tũ ditione. ſ. imperio, late, id eſt per latũ, populos Sarraſtas, ſeu Sarraſteis, & ęquora. i. plana & ęqua arua, quę Sarnus, fluuius ille: rigat. i. irrigat, ſi textus eſt, qui rigat, ordo eſt, &, ſupple, premebat Sarnũ, ideſt accolas eius, quos. ſ. Sarnus, rigat: æquora. i. arua adiacentia, quæ æquora ſunt: &, ſupp. eos, qui tenent, Rufas, & Batulum, caſtella illa Campaniæ: atque arua, Celennæ. i. illius loci, in Cãpaniam Iunonis ſacri: &, ſup. eos, quos męnia Abellæ. i. Nolanæ, vt quidam volũt, ciuitatis maliferæ. i. afferẽtis multa mala, deſpectant. i. deorſum inſpectando vident, quia in altiore ſita ſunt loco, ij, ſupple. ſoliti. ſup ſũt, torquere cateias .i. tela Gallica, & Germanica, ritu Teutonico. i. more Teutonũ, qui & Alemani, & Germani dicũtur, queis. i. quibus populis. tegmina capitũ. ſupp. erãt, cortex, raptus de ſubere .i. de arbore illa cuius cortex facile flectitur, & leuis eſt. & queis ſup. peltę. i. ſcuta breuia æratæ. i. ære munita, micãt. i. reſplẽdent, & queis, ſeu q̃bus, enſibus æreus micat, & ò Vfẽs Nurſæ, montoſæ. i. vrbs illa in mõtibus poſita, hoc eſt, ciues eius, miſeræ. i. miſerũt (media longa) in prœlia, te inſignem fama, & armis felicibus. i. quibus feliciter vti ſolebas, cui. ſ. Vfenti, gens. ſ. æquicola, horrida. i. aſpera cultu, & aſſueta multo venatu. i. frequenti venationi, duris glebis. i. ad colẽdas duras glebas, præcipue. i. ſupra ceteras gentes, qui, ſup. exercent terram armati. i. exiſtẽtes in armis, & iuuat .i. delectat. ſup. eos ſemp, conuectare prædas recentes. i. recenter raptas, & viuere rapto. i. ex rapina. Quin. i. quinetiã. Vmbro fortiſſimus. ſ. vir, exiſtens ſacerdos, de gentẽ Marrubia, quę iuxta Fucinum lacum habitans à Medea originem traxiſſe fertur, venit ſup. in prœlia, miſſu. i. ex miſſione regis Archippi exiſtens comptus ſuper galeã, fronde, & felici oliua. i. frondibus felicis, & feſtæ oliuæ, qui ſolebat ſpargere. i. conficere, aut infundere, generi vipereo .i. viperis, & hydris. i. ſerpentibus aquaticis, ſpirantibus. i. efflantibus, grauiter. i. ad grauamen eorum, in quos ſpirant ſomnos, cãtu. i. incantatione, & manu. i. herbis potentibus, & qui mulcebat .i. mitigabat & ſedabat, iras. ſ. viperarũ, & ſerpentum aquatiliũ, & leuabat. i. curabat, & tollebat, arte. ſ. medica, morſus. ſ. ſerpetinos, ſed non eualuit. i. ad plenum nequiuit, medicari. i. medice curare, ictum cuſpidis Dardaniæ. i. teli Troiani, quo occiſus eſt, neque cãtus ſomnifer iuuare eum in. i. contra vulnera, & herbę Marſæ. i. quibus gens Marſorum multum põt, quæ hodie quoque ſerpentibus dominatur, & dicit ſe de familia ſancti Pauli, quęſitę in mõtibus, ſup. non iuuerunt eum, nemus Angitiæ, quod in illis regionibus eſt: Fuſcinus. ſ. lacus, vnda vitrea. i. habens aquam vitrei coloris, & lacus. ſ. alij, liquidi fleuerunt te, ò ſacerdos, facit enim, vt commiſerationem excitet apoſtrophen ad eum.

VARIA LECT. PATRIIS ſed non, & filius aruis Cõtentus] In antiquis aliquot libris, Sed non iam, legitur. [Batulumque tenent, atque arua Celennæ] In Romano libro, Batulam. &, Celemnę, legitur. [Deſpectant mœnia Abellę] Antiqui omnes lib. quotquot habui, Mœnia Bellę, legunt. [Miſere in prœlia Nurſæ] In Romano libro, Nyrſę ſcribitur. Sunt & pleriſque lib. in quibus Nerſæ ſcriptum eſt. [Quin & Marrubia venit] Veteres libros, Marruuia, legunt. Romanus tamen, Marula, habet. [Neque eum iuuere in vulnera cantus] In antiq. pleriſque lib. In vulnere, legunt. [Quæſitæ in montibus herbæ] In antiquis pleriſque

exempl. legitur. Quæſitæ montibus, abſque, In. [Tenemus Angitiæ] antiqua aliquot exemplaria, Aigitiæ legunt.

COEL. RHOD. SED forte ex ijs quiſpiam, quod φιλομαθεῖς vocant Græci, nos diſcendi cupidos dicere poſſumus, quærat ex me nunc, quodnam eſſe genus ſerpentis putem, quæ paſſim dicitur Latine vipera, in Græcorum vero literis echidna, nam mas, echis nuncupatur. Ego quantum coniectura ducor, Viperam ſuſpicor vulgo dici maraſſum, quæ nomenclatura nec Barbara eſt, nec citra rationem excogitata, quippe à Marſorũ populis interpretatione Etymologica duci nomen videtur, quia id genus maxime conſectarentur Marſi, circunferrẽtque, Quod ne quis pro libidine confictum auctore nullo arbitretur, ſignificat id maximus artis medicæ magiſter Galenus, volumine xj. ſimplicium pharmacorum, necnon ad Glauconem. Innuit & poeta nobilis illis verſibus, quos & appoſuimus:

Quin & Marrubia venit de gente ſacerdos,
Fronde ſuper galeam, & felici comptus oliua;
Archippi regis iuſſu fortiſſimus Vmbro.
Vipereo generi, & grauiter ſpirantibus hydris.
Spargere qui ſomnos, cantuque, manuque ſolebat,
Mulcebatque iras, & morſus arte leuabat.

Marrubios vero eſſe Marſorum populos, non ferè eſt in literis (modo aſſiduior, vt Varronis vtamur verbo) qui neſciat. Plin. quoque auctor eſt, Marſos à Circes filio ortos, ob idq; affuiſſe illis ingenitam vim contra ſerpentes. Quin & Angitios putant nuncupatos, quod obluctantes angerent ſerpentes. Firmicus quoque Matheſeos quarto, in lunæ decretis: Si, inquit, in Saturni domo fuerit iſta coniunctio, tortores aut carnifices faciet, aut Marſos tales, qui aſpides venari conſueuerunt. Nec me fallit, ex eruditioribus quendam ædito etiam libello, Maraſſum à vipera diſparaſſe, quo Nicolai Leoniceni viri vndecunque ſcientiſſimi placita vberius de huius animalis natura conuellat.

Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius: inſignem quem mater Aritia miſit,
Eductum Aegeriæ lucis, Hymettia circum
Littora, pinguis vbi, & placabilis ara Dianæ.
Nãq; ferunt fama Hippolytũ, poſtq̃ arte nouercæ
Occiderit, patriaſque explerit ſanguine pœnas,
Turbatis diſtractus equis, ad ſidera rurſus
Aetheria, & ſuperas cœli veniſſe ſub auras,
Pœonijs reuocatum herbis, & amore Dianæ.
Tum pr̃ oĩpotens, aliquem indignatus ab vmbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitæ,
Ipſe repertorem medicinæ talis, & artis,
Fulmine Phœbigenam ſtygias detruſit ad vndas.
At Triuia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus, & nymphæ Aegeriæ, nemoriq; relegat:
Solus vbi in ſiluis Italis ignobilis æuum
Exigeret, verſoque vbi nomine Virbius eſſet.
Vnde etiam Triuiæ templo, lucisque ſacratis
Cornipedes arcentur equi, quòd littore currum,
Et iuuenem monſtris pauidi effudere marinis.
Filius ardentes haud ſecius æquore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.

SERV. IBat & Hippolyti proles pulcherrima bello Virbius] Theſeus mortua Hippolyte Phædrã Minois, & Paſiphae filiã ſupereduxit Hippolyto. Qui cum illam de ſtupro interpellantem cõtempſiſſet, falſo delatus ad patrẽ eſt, quod ei vim voluiſſet inferre. Ille Egeum patrem, rogauit, vt ſe vlciſceretur. qui agitanti currus Hippolyto immiſit Focã: qua equi territi eũ traxerunt. Tunc Diana eius caſtitate cõmota, reuocauit eum in vitã per Aeſculapium filium Apollinis, & Coronidis, qui natus erat exſecto matris ventre, quod cum Apollo audiſſet à Coruo eius cuſtode eam adulterium cõmittere, iratus Coronidem maturo iam partu, confixit ſagittis. Coruum vero nigrum fecit ex albo, & exſecto vẽtre Coronidis produxit Aeſculapium, qui factus eſt medicinæ peritus. Hunc poſtea Iuppiter propter reuocatum Hippolytum interemit. Vnde Apollo iratus Cyclopas fabricatores fulminũ confixit ſagittis. ob q̃ rem à Ioue iuſſus eſt Admeti regis nouẽ annis apud Anfriſum armenta paſcere diuinitate depoſita. Sed Diana Hippolytum reuocatũ ab inferis in Aritia Nymphæ cõmendauit Aegeriæ, & eum Virbiũ, quaſi bis virum iuſſit vocari, cuius nunc filiũ cognomine dicit in bellũ venire. adeo oĩa iſta fabuloſa ſunt. Nã cũ caſtus vbiq; inductus ſit, & qui ſemper ſolus habitauerit, habuiſſe tñ fingitur filium. Re vera aũt, & vt ſupra diximus, Virbius eſt nomen coniunctũ Dianæ, vt matri deum Attis, Mineruæ Erichthonius, Veneri Adonis. [Quẽ mater Aritia miſit] Ciuitas iuxta Albam. Mater autem pp Auguſtum dicit, qui fuerat ex Aricina matre progenitus: ac ſi diceret, quę tanti auctor eſt generis. [Aegeriæ lucis] Nympha in Aricino nemore q̃ amicam ſuam Numa eſſe fingebat, ad firmandam legũ ſuarum auctoritatẽ. [Pinguis vbi & placabilis ara Dianę] Pinguis frequenti ſacrificio, placabilis autem, ac ſi diceret, non qualis ante fuit. vel illic vel apud Centauros humano gaudens cruore. q̃ hiſtoriam plene in ſecundo diximus, cũ Iphiginiæ incidit cõmemoratio. [Arte nouercæ occiderit] Bene vim ſceleris expreſſit ſola nouercæ cõmemoratione. [Pœonijs reuocatum herbis] aut medicinalibus: à Pæone medico deorum, qui Pæan ſm̃ Doricos dr̃: ſm̃ rationem, Pæon. Aut re vera herbam Pæoniam dicit, cuius Creta ferax eſt. [Et amore Dianæ] Amore. i. cura. [Medicinæ talis & artis] Quæ etiam fata diſſolueret. [Pœnigenam] Matre Pœna genitum. alij Phœbigenam legunt, vt Probus. [Relegat] Commendat ab alijs ſegregatum. [Solus] In ſolis locis. Nam ſolus quomodo, qui filium dicitur ſuſcepiſſe? [Ignobilis] Non vilis, ſed ignotus. quanquam poſſit etiam ad illud referri, quod dicunt quibuſdam artibus hominum vitam vltra fata protendi: ita tamen vt ſolam habeant vitæ imaginationem, videntur enim omnia facere, nec faciunt. [Verſoq. vbi nomine] De re facto, vt, Oeſtrum Graij vertere vocantes. [Vnde etiam Triuiæ templo] Exponit τὸ αἴτιον. Nam Callimachus ſcripſit αἴτια: in quibus & hoc commemorat. [Haud ſecius] Non ſegnius patre. Dicit autem tantæ eum fuiſſe audaciæ, vt nec paternæ mortis terretur exemplo.

ASC. IBAT & Hippolyti] Idẽ facit, commemorãs videlicet omneis inſigneis, quos eo tẽpore in Italia fuiſſe, hiſtorici atteſtantur: vnde & Virbius, Virbij. i. bis viri, Hippolyti filiũ cũ alijs exercitũ ducit. Vnde, quia Donat. ſublatus eſt. Ordo eſt. Virbius, proles pulcherrima Hippolyti, ibat &. i. etiam: bello. i. in bellum. quem. ſ. Hippolyti filium Virbium: Aritia, ciuitas illa iuxta Albã, mater. ſ. generoſiſſimæ prolis, quia etiam Auguſti, miſit inſignem. i. clarum, & nobilẽ, eductum lucis. i. ſiluis incędiuis, Aegeriæ. ſ. Nymphæ, amicæ poſtmodum Nvmæ circum littora Hymettia. i. Hymetti fluminis, vbi. i. ad quæ littora, eſt ara pinguis, quia frequenti ſacrificio imbuta, & Dianæ placabilis. i. mitis, & nõ gaudentis humano ſanguine Hippolyti dixit prolẽ, nanque, pro quia, ferũt. ſ. plurimi. vñ fabuloſum indicat, fama. i. ex fama, & relatione aliorũ, Hippolytum. ſ. Theſei filiũ, veniſſe rurſus ad ſidera ętherea. i. cœleſtia, quia ſunt etiã apud ĩferos ſidera, vnde in vj. Solemq. ſuũ ſidera norunt. & ſub auras ſuperas cœli, reuocatũ. ſ. in vitã, herbis Pęonijs. i. medicinalibus, à Pæone medico dictis, aut, herbis, quæ Pęoniæ vocantur, & amore. i. pp amorem Dianæ. Horatius tñ dicit, neque. n. Diana pudicum Liberat Hippolytum reuocatũ (dicit) poſtq̃ occiderit. i. mortuus fuerit, arte. i. fraudulenta inſimulatione nouercæ. ſ. Phædræ, & poſtquã expleuit, pro expleuerit, ſanguine. i. vita ſua, pœnas patrias. i. à patre, aut eius nomine, illatas, exiſtens diſtractus. i. in diuerſa tractus, & diſſolutus equis turbatis. i. conſternatis Phocis, videlicet ab Aegeo, illis oſtenſis, vnde Hippolytus, licet prius ſic dictus, ἀπὸ τοῦ ἵππου καὶ λύω. i. ab hippos, qui eſt equus, & equa & lyo. i. diſſoluo, ferunt (dicit) ſic interemptũ, veniſſe rurſus ſidera ętherea. i. cœleſtia, & ad auras ſupas, videlicet cœli, reuocatũ. ſ. in vitã, herbis Pæonijs. i. medicinalibus, aut ſic dictis, & amore Dianę. ſ. amicę Aeſculapij, qui eũ reuocauit. Tum. i. deinde, pr̃ omnipotens. ſ. Iuppiter, ſummus deorũ, indignatus. i. ægre, & indigne ferens, aliquẽ mortalẽ ſurgere ab vmbris infernis, ad limina vitæ, detruſit ipſe, quaſi dicat propria manu, repertorẽ talis medicinæ, & artis. ſ. Aeſculapiũ, Phœbigenã. i. à Phœbo genitũ in vndas ſtygias. i. infernas, fulmine. ſ. triſulco, quod Iouis telum eſt, ſicut tridens Neptuni. At. i. ſed, Triuia. ſ. Diana alma. i. ſancta, aut vitæ eius altrix, recondit. i. abſcõdit Hippolytum, ſedibus ſecretis, ne. ſ. à Ioue proſterneretur, & relegat. i. relegatum à ſe cõmendat, nymphæ Aegeriæ, quæ in Italiam patriam habebat, & nemori. ſ.

Aegeriæ

Aegeriæ ſacro.vbi ipſe ſolus, & ita ignobilis.i.ignotus, & tanq̃ ignobilis.ex'geret.i. tranſigeret:æuum .i. reliquum tempus vitæ ſuæ.in ſiluis Italis.i.Italicis, aut ignobilis Italis, exigeret æuum in ſiluis.& vbi eſſet Virbius, quaſi vir bis effectus,nomine verſo, id eſt traducto,ab euentu,ſicut prius Hippolytus,quia equis ſolu tus,vnde,eſt qua de cauſa,equi cornipedes.i.corneos pedes habẽ tes,quod cõmune eſt Epitheton, arcentur.i. depelluntur etiam: templo Triuiæ.i. Dianæ, tres vias habentis, in cœlo videlicet: vbi Luna dicitur.in ſiluis terreſtribus, vbi Diana, & in inferno, vbi Proſerpina.& à lucis,ſacratis.ſ. Triuiæ:ideo, inquit,quòd.i. quia.ipſi equi pauidi .i. conſternati, monſtris, videlicet Phocis, hoc eſt vitulis marinis,effudere littore.i.per littus,currum.ſ.Hip polyti,& iuuenem.ſ.ipſum Hippolytum. Filius.ſ. Hippolyti,etiã Virbius,dictus de quo,videlicet, nunc loquitur, exercebat haud ſecius.i.nihilominus,aut non ſegnius,quamuis pater ab equis in teremptus eſſet,equos ardẽteis,id eſt acreis, & animoſos,æquore .i.in equo loco,ſeu planicie campi.i.capacis, & ampli. & ruebat in bella curru.i.cum curru, aut in curru, de quo depugnabat.

VARIA LECT. HYMETTIA circum littora] In Romano libro legere eſt.Humentia circum littora. [Stygias detrulit ad vndas]in anti quis libris.In vndas. legitur. [Exigeret, verſoque vbi]Plerique libris antiqui abſque particula. que. legunt. [Vnde etiam Tri uiæ templo] Plures antiqui libri habent. Templo Triuiæ. [Quod littore currum] in libris aliquot antiquis, Quo littore. legitur. [Haud ſecius æquore campi] in antiquis pleriſque li bris. Segnius, legitur.

Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
Vertitur,arma tenens, & toto vertice ſupra eſt.
Cui triplici crinita iuba galea alta Chimæram
Suſtinet, Aetneos efflantem faucibus ignes.
Tã magis illa fremẽs, & triſtibus effera flammis,
Quàm magis effuſo crudeſcũt ſanguine pugnæ.
At leuem clypeum ſublatis cornibus Iò
Auro inſignibat, iam ſetis obſita iam bos,
Argumentum ingens, & cuſtos virginis Argus,
Cælataq. amnem fundens pater Inachus vrna.
Inſequitur nimbus peditum, clypeataque totis
Agmina denſantur campis, Argiuaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli,vetereſque Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti ſcuta Labici:
Qui ſaltus Tyberine tuos, ſacrumque Numici
Littus arant, Rutuloſq. exercent vomere colles,
Circeumq. iugum, quis Iuppiter Anxurus aruis
Præſidet, & viridi gaudens Feronia luco:
Quà Saturæ iacet atra palus, geliduſq. per imas
Quærit iter valles:atque in mare conditur Vfens.

SERV. VErtitur] id eſt agit. [Et toto vertice ſupra eſt] Statius. Et toto deſpe ctat pectore bellũ. [Aetneos efflantem faucibus igneis]Ni mios. quantos habet Aetna. [Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flãmis, Quàm magis effuſo crudeſcunt ſan guine pugnæ] Legitur in arte quòd tam,magis, maxime,mi nus,minime, poſitiuo tantum iungantur, quod tamen tunc obſeruabitur, ſi ponantur ad augmentũ illæ particulæ, tũe enim vitioſam faciunt elocu tionem. Ceterum ſi ad ex æquationem poſitæ ſint,poſ ſunt vel comparatiuo, vel ſu platiuo, vel pro his gradibus ipſæ inter ſe iungi. Hinc ergo eſt.[Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flammis: Quã magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ] Non .n. ad prælationem poſitæ ſunt, ſed ad exæquationem.Maiores.n. noſtri vitia non in dicto,ſed in ſignificatione eſſe voluerũt. Hinc eſt Saluſtio, Ita q̃ quiſque peſſime fecit tam maxime tutus eſt. Nã & exæquatio eſt,non comparatio [Iò Auro inſignibat] Hæc Inachi filia Argiuorum fluminis fuit. Hanc amauit Iuppiter,& dum cum ea eſſet,Iuno ſuperuenerit.Timens ille ne deprehende retur Ionem mutauit in vaccã. & ea poſcenti dedit Iunoni, ne pellicem confiteretur.cui Iuno Argũ occulatũ omnibus mẽbris Ariſtoris filium cuſtodẽ appoſuit. Quem cum Iuppiter per Mer curium interemiſſet,Iuno eum in Pauonem mutauit: Ioni vero immiſit œſtrum,quo diu exagitata ad Aegyptum venit.& Iouis voluntate in Iſin mutauit eſt.[Inſignibat]Signo ſuo clarum eſſe faciebat,ſua pictura inſignẽ faciebat.[Argumentum ingẽs] Aut fabula,vt Cicero.Argumenta erant in valuis. Aut re uera argu mentum quo ſe Græcum comprobare cupiebat. Hoc enim etiã Amata ſuperius dixit,Inachus Acriſiuſque patres, mediaq. My cenæ.[Cuſtos]Ne reuerti poſſet in formam priorem. [Pater Ina chus] Pater non tantum ipſius Iouis, ſed auctor originis Turni. [Totis Agmina denſentur campis] Qui oculis poterant ſubiace re.[Denſentur]Denſeo denſes dicimus,aliter non.[Argiuaq. pu bes]Et hoc ad generis, vt ſupra diximus, pertinet probationem. q; eum ſequebantur Argiui. [Vetereſq. Sicani] Bene Veteres:nã vbi nunc Roma eſt,ibi fuerunt Sicani, quos poſtea pepulerũt Ab origines. [Sacranæ aciẽ] Dicunt quendam Corybantem veniſ ſe ad Italiam, & tenuiſſe loca quę nunc vrbi vicina ſunt. Et ex eo populos ducentes originem,Sacranos appellatos: Nam ſa crati ſunt Matri deum Corybantes. Alij Sacranas acies Ardea tum volunt, qui aliquando cum peſtilentia laborarent, ver ſa crum vouerũt. Vnde Sacrani dicti ſunt.[Picti ſcuta Labici]Glau cus Minois filius venit ad Italiam, & cum ſibi imperium poſce ret, nec acciperet: ideo quòd nihil præſtabat ſicut eius pater pre ſtiterat Zonam eis tranſmittendo,cum antehac diſcincti eſſent, oſtendit ſcutum, à quo & ipſe Labicus dictus eſt, & ab eo popu li. ἀπὸ τῶν λαβῶν quàm latine anſam vocamus.[Picti autem ſcu ta] .i.in bello frequenter probati. Nam apud maiores virorum fortium picta erant ſcuta: econtra inertium, & tyronum pura erant. Vnde eſt. Parmaque in glorius alba.i.non picta. [Qui ſaltus Tyberine tuos] Non o riginem,vt diximus ſupra.[Sa crumq. Numici Littus arant] Aut iam tunc ſacrum. aut Pro lepſis eſt. nam conſecratus eſt Numicus poſtquã inuentum eſt illic cadauer Aeneæ. [Lit tus arant] Littus fluminis.vt. Viridiq. in littore conſpicitur ſus.[Circæumq. iugum] Circa hunc tractum Campaniæ cole bantur puer Iuppiter, qui An xurus dicebatur,quaſi ἄνευ ξυροῦ .i.ſine nouacula,quia bar bam nunq̃ raſiſſet. & Iuno vir go,quæ Feronia dicebatur. Eſt aũt fons in Cãpania iuxta Ter racinam, quæ aliquando An xur eſt dicta. [Et viridi gaudẽs Feronia luco] Non vacat qđ addidit viridi. Nam cum ali quando huius fontis lucus for tuito arſiſſet incendio: & vel lent incolæ exinde transferre ſimulacra, ſubito reuiruit. [Qua ſaturæ iacet atra palus]Secundum hanc lectionem re ve ra ſaturam paludem intelligimus.Sed alij aſturæ legunt, quod ſi, eſt,paludem pro flumine poſuit. Nam haud longe à Terracina oppidum eſt Aſtura,& eiuſdẽ cognominis fluuius.[Quærit iter valles] Satis ſignaris verbis expreſſit flumen anguſtum. Contra, Tyberino ait, In mare prorumpit.

ASC. IPSE inter primos preſtãti corpore &c.]Poſt reliquos,mo re ſuo,cõmemorat ducem,& principem exercitus videlicet Tur num,dicens.Ipſe.ſ.dux,& caput belli. Turnus præſtanti corpore, id eſt habens præſtans corpus,à quo eum,plus quàm ab animo, cõmẽdat,vertitur.i.agit,inter primos.i.primores, & principes vi ros, tenens arma, & eſt ſupra.i. præeminet toto vertice. Cui.ſ. Turno Galea alta, crinita triplici iuba, i. habens quaſi pro crini bus triplicem iubam.i.tricam capillorum, vt eſt iuba in equis,ſu ſtinet chimeram.i.monſtrum chimeræ ſimile,pro inſigni, ſuper poſitum efflãrem faucibus igneis ætneos.i.ſulphureos, & copio ſos,quales ſunt ætnei.ſic enim erat effigies chimeræ conſtructa, vt ex motu incenſo ſulphure,flammas emitteret,illa.ſ. chimera: tam.i.tanto magis,ſup.eſt fremẽns, & effera.i.fremẽs,& indomi ta,ad terribilis ob id flammis triſtibus,aut triſtis odoris aut triſti tiam afferentibus,quam.i.quanto.(Nam pro eo quod eſt quan tum iungitur quam,poſitiuo,& id figurate.i. cum interrogatio ne admirationi cõueniente,aut alia figura, & pro quãto, vt hic, qđ tñ rarum eſt,iungitur cõparatiuo,pro valde aũt,ſuperlatiuo) q̃ igitur.i.quanto magis pugnę crudeſcunt ſanguine effuſo.At.i. ſed,Iò.ſ.Inachi filia, olim in vaccã mutata, inſignibat.i.inſigni decorabat,auro clypeum leuẽ.i.politũ, & nõ aſperum,cornibus ſublatis.i.depoſitis:Iò,ing t.exiſtẽs,iã obſita ſetis .i. duris pilis, & iã bos,appoſitorie,ingẽs argumẽtũ.i. fabula,aut approbatio q; è Græcis oriũdus eſſet,& Argus,vir ille oculatiſſimus, cuſtos virgi nis.i. iuuẽculę.ſ.ei deputatus eſt à Iunone,& Inachus pr.ſ.puellę & totius gñis Turni,fundens amnẽ.i.aquã,vrna cælata.i.ſculpta, quo ſignificabatur deus fluminis. Nimbus peditum.i. copioſus exercitus,puluerulentã nubẽ excitans: ſequitur.ſ.Turnum, & ag mina clypeata .i.munita,denſantur,i.condenſantur,& conſtipan

tur totis campis,& pubes Arginas .i. iuuentus ab Argis oriunda: aut(reuera)Argiua:& manus Aruncæ .i. exercitus Aruncorum, qui ſunt antiquiſſimi populi Italiæ:& Rutulum .ſ.populi.q Argiui erant,à Rutulo denominati, ſed nunc Turno ſubiecti. & Sicani.i.Siculi:veteres.i.antiqui, qui inter primos Italiæ habitatores memorantur:& acies Sacranæ.i. Sacranorũ qui populi vicini erant ei loco.vbi nunc Roma eſt:aut Ardeates.& Labici.ſ.populi,à Glauco Labico denominati.picti ſcuta.i.habentes ſcuta depicta,ab armis ipſis victorum: qui erant,ò Tyberine,tuos ſaltus.i. flumini tuo vicinos.& littus ſacrum.i. ſacram ripam, Numici.ſ. lacus,in quem Aeneas ſubmerſus eſt, & exercent vomere.i. ſulcant colles Rutulos, & iugũ Circæum.i. à Circe denominatum: queis.i.quibus aruis: Iuppiter Anxurus .i. ſine nouacula dictus, quia adhuc imberbis præſidet,& Feronia.ſ. Iuno, gaudens luco viridi,quia olim reuiruit poſtq̃ aruerat, imò combuſtus fuerat lucus ille qua, ſup.parte,aut regione,atra palus Saturæ,illius regionis,iuxta Terracinam iacet.i.ſita eſt, & Vfens,fluuius ille,nõ longe à Terracina,in Tyrrhenum cadens,gelidus.i.frigidus,quęrit iter, quia anguſtus eſt eius alueus in valleis imas, atq; conditur.i. abſconditur in mare, hoc eſt incidit in mare Tyrrhenum.

VARIA LECTIO.

DENSANTVR] In antiquis libris, Denſentur,obſeruaui.[Iuppiter anxurus] In Rom. & aliquot alijs, Anxiius, In alijs plerifque,Anxyris, ſcribitur.

COEL. RHOD.

QVONIAM vero ab Satyris exorſi ſumus,ideſt forſan expendiſſe præſtiterit,quid ita coruum ſatyrã auem dixerit in Valerij Coruini hiſtoria Lucius Florus. Et ſunt qui ad ſellationem putent referendum, de qua Martial.

Corue ſalutator, quare ſellator haberis,
In caput intrauit mentula nulla tuum.

Et Plin.lib.x.Coruos,inquit,ore parere aut coire, vulgus credit. Id ab Anaxagora item traditum. Verum libro de animalium generatione tertio,negat Ariſtoteles. Comme minit lib. xvij. Auicenna. Quid ſi ad ſaturam paludem,ſeu ſatyram, relatum malis? Ea vero Pontina eſt, vigintiquattuor vrbium olim locus capax. Virg. Aen. vij.

Qua Saturæ iacet atra palus, gelidusque per imas
Quærit iter valles, atque in mare conditur Vfens.

In agro autem Pontino rem geſtam, auctor idem Florus eſt,nec non Aulus Gellius, ac Titus Liuius, etiam ſi apud hunc Pomptino legitur. Quo autem argumento coruum paludis nomine ſignificarit diſertiſſimus hiſtoricus,ex Theone ſumi poteſt apud Aratum,qui prodit. cornicem ac coruum inſigniter aquis oblectari.quod earum alitum corpora inaruerint vehementius, proinde humentia expetere admodum, quin & ſolitudinis amicum animal coruus eſt, prouerbio ſuffragante, ἄλλ' ἐς κόρακας. Erat proxime Tarentum locus item Satyra, vel Satyrion,vt Stephanus.

Hos ſuper aduenit Volſca de gente Camilla,
Agmen agens equitum,& florentes ęre cateruas,
Bellatrix.non illa colo, calathisve Mineruæ
Fœmineas aſſueta manus,ſed prœlia virgo
Dura pati, curſuq. pedum præuertere ventos.
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina; nec teneras curſu læſiſſet ariſtas:
Vel mare per medium, fluctu ſuſpenſa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis, agriſq. effuſa iuuentus,
Turbaq. miratur matrum & proſpectat euntem
Attonitis inhians animis, vt regius oſtro
Velet honos leues humeros, & vt fibula crinem
Auro internectat, Lyciã vt gerat ipſa pharetram,
Et paſtoralem præfixa cuſpide myrtum.

SERV. HOS ſuper aduenit Volſca de gẽte Camilla] Prudenter poſt impletam cõmemorationẽ virorũ, trãſit an fœminas. Ita.n.& de Troianis legitur,qui vltimum Amazonum auxilium poſtulauerunt. Quæ res ab Homero prætermiſſa eſt. Sanè iam præſagium eſt infelicitatis futurę, q inter ipſa principia armantur & fœminæ. [Volſca de gente] De priuerno Volſcorum oppido vt, Priuernum antiqua Metabus cum excederet vrbe. [Florentes ære cateruas] Ennius & Lucretius florens dicit omne quod nitidum eſt, hoc eſt ſecutus Virgilius. Aliter acyrologia eſt. Lucretius, Florebat nauibus potus. [Calathisue Mineruæ] Minerua & armorum dea eſt,& lanificij:ſed Camilla animum ad arma ſola contulit.[Curſuque pedum] Bene pedum adiecit, ne per equum eius gloria minueretur: quod ei obijcitur, Quid tamen egregium,ſi fœmina forti Fidis equo? [Ariſtas] Primas ſpicæ partes, dictas ab eo quòd primæ areſcant. [Tingeret] Mergeret, vt, Tingat equos.[Iuuentus.Turbaq; miratur matrum] Ante,ornatũ eius, poſt,arma dicturus eſt. Vnde Hyſteron proteron in reſpõdendo eſſe voluerũt, vt, Ornatum matres,viri vero arma mirãtur. Sed melior ſenſus eſt,ſi ſicut dictum eſt, accipiamus. Ea enim ſexus vterque miratur quæ ſunt poſita contra opinionem,vt mirentur fœminæ arma in muliere,viri ornatum in bellatrice. [Inhians] Stupore quodam in ore patefacto. [Lyciam pharetram] Quaſi Lyciam, Vt legimus,Cretenſes egere ſagittas,[Paſtoralem præfixa cuſpide myrtum] Non haſtam myrteam, ſed ipſam myrtum. Statius, Lerneam iacit ille trabem.

ASCENSIVS.

HOS ſuper aduenit] Vltimo dicit, Camillam virginem,bello nobilem veniſſe in auxilium Turno: alludens videlicet ad Pentheſileam, Amazonum reginam, quæ Hectori tandem in auxilium venerat. Quin vero per totum hunc locum deſideratur. Donat. Ordo eſt. Camilla .ſ. virgo. aduenit ſupple, id eſt vltra hos:aut ſuper aduenit hos.ſ.iã dictos,de gente Volſca,quæ Italię eſt: agens agmen equitum,& cateruas florentes.i.nitidas copias,& reſplendentes ære .i. in armis æreis, exiſtens bellatrix: quia illa non aſſueta,ſup.fuit manus fœmineas.i. non habuit manus fœmineas aſſuetas,colo.i.inſtrumento nendi,more cęterarũ fœminarum:ve, pro vel, calathis Mineruæ.i. qualibus lanificæ,more Mineruę, vti ſolẽt, ad lanam,aut fila lanea reportanda. vnde Iuuen. Calathiſq. pacta refertis vellera. ſed ipſa virgo.i.cum eſſet virgo,aſſueta, ſup. fuit pati dura prœlia: & aſſueta pręuertere.i.anteueniendo à proflatu, impedire ventos curſu pedum.i. tam celeriter currere ſolita, vt vẽtos pręuerteret. Illa,ſ.nobiliſſima, bellatrix: volaret .ſ. ſi vellet.i. volare poſſet:per ſumma gramina .i. herbã ſegetis intactæ .ſ. à pedibus eius, hoc eſt,nec lęſiſſet teneras ariſtas curſu.i. currẽdo ſuper eas, vel ferret.i. ſi vellet iter.i.incederet,ſuſpenſa fluctu tumenti.id eſt per tumorem, erecto per medium mare, nec tingeret.id eſt madefaceret,æquore,id eſt aqua marina,plantas celeres,id eſt celerrime percurrentes. Hæc omnia autem per hyperbolem poeticam dicta ſunt mira quoque, ſed non tanta celeritas ab Homero & à Papinio noſtro attribuitur Achilli,quem ſuper glaciem vna nocte concretam potuiſſet percurrere, Sta.in Achilleide docet. Omnis iuuentus, id eſt multitudo iuuenum, quæ per ætatem rerum imperitia,eſt effuſa.i.ſine ordine cum tumultu egreſſa,tectis & agris,& omnis turba matrum,quæ per ſaxum imperitæ,ac ſtupidę ſunt miratur illam, ſcilicet Camillam, & proſpectat,id eſt porrò aſpectat:euntem, id eſt procedentem, greſſu virili inhians,id eſt auide intenta, animis attonitis, id eſt ſtupefactis,vt id eſt quemadmodum:honos,id eſt honor, regius .i.regalis,& regibus debitus,vellet,id eſt veſtiat, oſtro, id eſt purpura,humeros.ſ. Camillæ:leues, id eſt non piloſos, nec aſperos: ſed ſucci plenos, & vt, id eſt quemadmodum, fibula internectat, crinem auro.i.reticulo aureo, habente fibulam, & vt ipſa gerat pharetram Lyciam.i.pulchram: & bonam,vt Lycia dici mereatur, & vt gerat myrtum.i.arborem integram, paſtoralem.i.quæ paſtoribus vſui eſſe potuiſſet vmbra ſua,cuſpide præfixa.i.habentem cuſpidem ferream præfixam in morem haſtæ.

VARIA LECTIO.

FLVCTV ſuſpenſa tumenti] In aliquot veteribus lib. legere eſt,Fluctus tumentis. [Vt gerat ipſa pharetram] Sunt antiqui libris vbi,Ferat,ſcriptum eſt. Eſt & pronomen, illa, in antiquis exempl.

Præparat

ASCENSIVS. IN VIII. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Præparat octauo bellum, & quos mittat in hoſtes.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Dat belli ſignum Laurenti Turnus ab arce.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad vrbem.
Qui petat auxilium, & doceat quæ cauſa petendi
Aeneas diuum monitis adit Arcada regem
Euandrum Arcadia profugum noua regna petentem.
Accipit auxilium, hinc natum & ſocia agmina iungit
Euander, Pallas fatis comes ibat iniquis.
Iamq; habilis bello, & maternis lætus in armis,
Fataq; fortunasq; ducum, caſusq; ſuorum
Sortitus clypeo, diuina tentus in arte eſt.

ALIVD IN EVNDEM.

Vidit vt Aeneas ſumma vi bella parari,
Arcadas, Euandrumq; ſenem ſibi fœdere iungit:
Dardanioq; duci ſociatur Ethruria tota.
Arma petit genitrix, dat Mulciber, in clypeoq;
Res pingit Latias, & fortia facta nepotum.

PRAEPARAT &c.] Arg. ordo eſt. Poeta. ſup. p̄parat octauo. ſ. Aen. l b. i. præparari deſcribit bellū, & ſup. populos quos mittat in hoſtes. i. contra hoſtes. Maioris arg. ordo, Turnus. ſ. princeps exercitus, dat ſignum belli. i. vexillū pandit. ab arce Laurēti. i. Laurolauinij, qđ prius à Lauro, Laurentum dictum erat. Et Venulus, legatus ille, ſeu orator, mittitur ad vrbem Diomedis magni, quia contra Aeneā viriliter ſtetit. Diomedes autem, iam in Apulia habitabat, q. i. vt is, petat auxiliū, & doceat, quæ cauſa. ſup. ſit, petēdi. ſ. auxilij, aut auxilium, Aeneas adit regem. ſ. Euandrum, Arcada. i. ex Arcadia profectū ad ea loca vbi nūc Roma eſt, monitis diuum. i. vt dij eū ad monuerant, & prius per oracula, & nunc in ſomnis, Euādrum dicit. profugum Arcadia, id eſt ab Arcadia profectum, & petentem noua regna, q a paulò ante venerat in Italiam, Aeneas. ſupple accipit hinc, ideſt ab hoc rege auxilium, & Euander iungit hinc natum, id eſt filium ſuum, cui Pallanti nomē erat, & agmina ſocia id eſt ſocialia, Pallas, id eſt filius Euandri, ibat. ſ. cum Aenea, exiſtens comes eius, fatis iniquis, id eſt non fauentibus, quia occidendus eſt, exiſtens iam habilis, id eſt idoneus, bello, id eſt ad bellum gerendum, & lætus in armis maternis, id eſt quæ mater illi procurauerat. aut ſic. & Aeneas lætus armis maternis, ideſt quæ Venus ei procurauerat, & ſortitus fata, & fortunas, ducunt præcipue Auguſti, & Antonij, & caſus ſuorū clypeo, id eſt deſcripta in clypeo, tentus eſt, ſcilicet cum admiratione, & in arte diuina, ſcilicet Vulcani, qui artificioſe ea ſculpſerat quæ multo poſt futura erant.

PVB. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER OCTAVVS.

VT belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco ſtrepuerunt cornua cantu,
Vtq. acres concuſſit equos, vtq. impulit arma:
Extemplo turbati animi. ſimul omne tumultu
Coniurat trepido Latium, ſæuitq. iuuentus
Effera. ductores primi Meſapus, & Vfens,
Cōtemptorq. deum Mezentius, vndique cogunt
Auxilia, & latos vaſtant cultoribus agros.
Mittitur, & magni Venulus Diomedis ad vrbem;
Qui petat auxilium, &, Latio conſiſtere Teucros,
Aduectum Aeneam claſſi, victosq. penates
Inferre, & fatis regem ſe diſcere poſci,
Edoceat, multasq. viro ſe adiungere gentes
Dardanio, & late Latio increbeſcere nomen:
Quid ſtruat his cęptis, quem, ſi fortuna ſequatur,
Euentum pugnæ cupiat, manifeſtius ipſi,

SERV. VT belli ſignum Laurenti Turnus ab arce Extulit] Apud maiores noſtros tria erāt militiæ genera in bellis gerēdis. Nam, aut legitima erat militia, aut cōiuratio, aut euocatio. Legitima erat militia eorū, qui ſinguli iurabāt p rep. ſe eſſe facturos, nec diſcedebant niſi completis ſtipendijs. i. militiæ tēpibus, & ſacrā vocabatur. Aut certe ſi eēt tumultus. i. bellum Italicum, vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus, quia ſingulos interrogare nō vacabat, q fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitoliū, & exinde proferens duo vexilla, vnum roſeū, quod pedites euocabat, & vnum cæruleum quod erat equitum (nam cęruleus color maris eſt, à cuius deo equū cōſtat inuentū) dicebat. Qui rēp. ſaluam eſſe vult, me ſequatur. & qui conuenerāt, ſimul iurabant. & dicebatur iſta militia coniuratio. Fiebat ēt euocatio. Nā ad diuerſa loca diuerſi pp cogendos mittēbantur exercitus. Nō ergo duo ſunt gnā militiæ cōiurat. o. & euocatio, quippe ī tumultu. Sanè incongruum non eſt quod ſignū belli. i. vexilli eleuationem Turno dat, cū de rege Latino dixerit ſupra Rerumq. reliquit habenas. Belli autē ſignum generaliter dixit (nam multa ſunt) ſed vexillum ſignificat, qđ eſt tractū à veli diminutione, vt velū vexillū. [Strepuerunt cornua] Quæ ſimul ſonabāt, vt Aereaq. aſſenſu conſpirant cornua rauco.

[Vtq. acres concuſſit equos] Hoc ad equites ptinet. [Vtq. impulit arma] Hoc ad pedites. Eſt aūt ſacrorū, nā is qui belli ſuſceperat curā, ſacrariū Martis ingreſſus primo ancilia cōmouebat, poſt haſtā ſimulacri ipſius dicens, Mars vigila. [Ex tēplo] Aut ſubito, aut re vera ex ipſo tēplo. i. poſt diuina arma cōmota. [Tumultu trepido] Feſtino more ſuo [Coniurat] nota de re bona cōiuratio nē dici poſſe. Nā ꝯiuratio τῶν μύσων eſt. [Iuuentus Effera] Efferata p furiā. [Meſapus, & Vfens] Bona electio pſonarū ad delectū hñdum: vnus eques bonus. i. Meſapus mittitur, alter pedes egregius. [Contemptorq. deum Mezētius] Quid eīn iniuſtius q̄ ꝙ ſacrilegus cōtra pios, & prępararet bellū, & gereret? [Vaſtant cult.] Abducendo cultores, vaſtos, & deſertos efficiunt. [Mittit. & magni Venulus Diomedis ad vrbē, Qui petat auxiliū] Diomedes poſtq̄ reperit ira Veneris à ſe vulneratæ, vxorē apud Argos turpiter viuere, noluit reuerti, ſed tenuit partes Apuliæ, & edomita oī mōtis Gargani multitudine, in eodem tractu ciuitates plurimas condidit. Nam & Beneuentum, & Aequū tuticū ipſe condidit, & Arpos quę & Argiripa dr. ad quā nūc Venulus mittitur, non Arpinum quam conſtat eſſe Campanię, vnde Cic. Arpinas. Sanè ſciendum Apuliam vno dictam vocabulo, ſed huius partem quā Diomedes tenuit, Meſſapiam & Peucetiam à duobus fratribus dictam, qui illic imperarunt. Item, Dauniam à Dauno

rege Apuliæ. [Venulus] Tunc fuiſſe conſtat Argiuum. Nam Typus eſt, vtile indicat locus Prædam Tyburtnoi ex agmine raptam, Portat ouans. Conſiderate ergo hic ad Diomedē mittitur, vt eū vel quaſi ciuis adduceret, vel citius poſſit mouere. [Cōſiſtere Teucros] Iā eſſe cōditos. i. fundaſſe ciuitatē. [Regem ſe dicere poſci] Vnde illud eſt Expectate ſolo Laurētum. Et dicendo poſci, agit ſubtiliter. Nā ſi nō venit errore, ſed fato, oēm ſibi vtiq; eſt vēdicaturus Italiā, ſine dubio, & Diomedis imperiū. [Viro ſe adiungere gentes Dardanio] Bene nō Aeneæ dixit, ſed viro Dardanio, vt nō ſit mirū ſi ſequebātur hoīem ſibi cognatione ſociatū: vt, Hinc Dardanus ortus. Huc repetit. [Quid ſtruat his cœptis] Cum hęc iā cęperit. Et principaliter dixit, ab eo qđ eſt incipio, cęptus facit. Hinc eſt cœptis. [Quem, ſi fortuna ſequatur. Euentū pugnę cupiat, manifeſtius ipſi] Si eum fortuna comitetur, quē finē ſuæ velit, eſſe victoriæ ipſum melius noſſe qui iā antiquus eſt hoſtis. Vult autem intelligi Aeneam ēt contra Diomedem bella geſturū, non tñ pp pñs imperium, ſed & cā hoſtilitatis antiquæ. [Talia per Latium] Gerebātur ſubaudis. & eſt formoſa Eclipſis. [Cuncta videns] Mēte pertractans. Nam non videbat. [Curarum fluctuat æſtu;] His verbis futuram præoccupat comparationem, quæ eſt Apollonij de verbo ad verbum. [Sole repercuſſum] Aut vacat re, aut bñ repercuſſum, quia primo aquā ferit, inde poſtea tendit ad tecta. [Radiantis imagine Lunæ] Negant omnes Phyſici lumē Lunæ aliud ex ſe reddere, & vituperat hoc dicto Virgil. quod tamen tolerabile eſt qa non Lunam, ſed imaginem dixit, Lunæ quam à Sole lumen accipere manifeſtum eſt. [Laquearia] Multi lacunaria legunt, nam lacus dicuntur. Vnde eſt in Horatio, Nec meare nidet in domo lacunar. [Alituum,] Pro alitum, ſed metri cā, vt diximus ſupra addidit ſyllabam. [Sub ætheris axe]. i. ſub aere. [Seramq́ dedit per membra quietē] Tardam quippe in bellicis curis. [Tyberinus] Bene Tyberinus, quia ſupra dixerat deus. Nam in ſacris Tyberinus, in Cœnolexia Tyberis, in poemate Tybris vocatur. [Senior] Atqui vbiq; cum flauum dixit, ſed ſenior aut pp ſpumas dictum eſt, aut ad reuerentiam pertinet. Sic Lucan. de vrbe Roma adhuc florente, Turrigero canos effundens vertice crines. [Curas his demere dictis] Habitū futuræ orōnis oſtēdit. [O ſate gēte deū] Alibi, Deū certiſſima ꝓles. [Vrbem Qui reuehis nobis] Vt. Iliū in Italiā portās. Vrbē ergo, pro ciuibus poſuit. Reuehis aūt pp Dardanū. [Expectate ſolo Laurenti] Dat effectum ēt locis, vt. Ipſæ te Tityre pinus. Ipſi te fontes, ipſa hæc arbuſta vocabāt. [Hic tibi certa domus] Qđ ſupius ab Apolline popoſcerat, hoc nūc indicat Tyberis, vt, Da ꝓpriā Tymbrea

Quam Turno regi, aut regi apparere Latino.
Talia per Latium, quæ Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æſtu;
Atque animū nunc huc celerē, nūc diuidit illuc,
In parteſq. rapit varias, perque omnia verſat.
Sicut aquæ tremulum labris vbi lumen ahenis
Sole repercuſſum, aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia peruolitat late loca, iamq. ſub auras
Erigitur, ſummiq. ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia feſſa per omnes
Alituū, pecudumq. genus ſopor altus habebat:
Cum pater in ripa, gelidiq. ſub ætheris axe
Aeneas triſti turbatus pectora bello,
Procubuit, ſeramq. dedit per membra quietem.
Huic deus ipſe loci, fluuio Tyberinus amœno,
Populeas inter ſenior ſe attollere frondes
Viſus. eum tenuis glauco velabat amictu
Carbaſus, & crines vmbroſa tegebat arundo.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
TYB. O ſate gente deū Troianā ex hoſtibus vrbem
Qui reuehis nobis, æternaq. Pergama ſeruas,
Expectate ſolo Laurenti, aruiſq. Latinis,
Hic tibi certa domus, certi, ne abſiſte, penates,
Neu belli terrere minis. timor omnis, & iræ
Conceſſere deum.
Iamq. tibi, ne vana putes hęc fingere ſomnum,
Littores ingens inuenta ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fœtus enixa iacebit,
Alba ſolo recubans, albi circum vbera nati.
Hic locus vrbis erit, requies ea certa laborum.
Ex quo terdenis vrbem redeuntibus annis
Aſcanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. nunc qua ratione, qđ inſtat,
Expedias victor, paucis, aduerte, docebo.
Arcades his oris genus à Pallante profectum,
Qui regem Euandrum comites, qui ſigna ſecuti,
Delegere locum, & poſuere in montibus vrbem,
Pallantis proaui de nomine Pallanteum.
Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina.
Hos caſtris adhibe ſocios, & fœdera iunge.
Ipſe ego te ripis, & recto flumine ducam.
Aduerſum remis ſuperes ſubuectans vt amnem
Surge age nate dea, primiſq. cadentibus aſtris
Iunoni fer rite preces, iramq. minaſq.
Supplicibus ſupera votis. mihi victor honorem
Perſolues. ego ſum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, & pinguia culta ſecantem,
Cæruleus Tybris, Cœlo gratiſſimus amnis.
Hic mihi magna dom⁹: celſis caput vrbibus exit.

domū da męnia feſſis [Tumor oīs, & irę Conceſſere deum] Aliqua hemiſtichia in Virg. tā ſunt ſenſu immutata q̄ verbis, vt ecce hoc loco. Nāque non poſſumus itelligere quieuiſſe oēm tumorē, & iram deorū, cū & adhuc inimica ſit Iuno, & ad Troianorū perniciē addātur alia numina, vt Furia, & Iuturna. Vñ mire quidā concluſit hunc verſum dicēs, Conceſſere deū profugis noua męnia Teucris. Qđ ſi ita acceperimus, vt dicat Teucros conſtituere ciuitatē, nec ea numina q̄ irata ſunt vetant, nihil erit cōtrariū. Nā & ipſa Iuno h. d. Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis, Atq; immota manet fatis Lauinia coniux. Hic aūt ſenſus etiā ſi detrahas ſubauditionē, pōt accipi à ſuperioribus, vt ſit, Tumor oīs, & irę Cōceſſere deū, vt, Hic tibi certa domus, certi penates. [Littores ingens] Licet poſſumus ēt de fluuio litus dicere, ponit tñ diſcretionem, vt hic, Sub ilicibus, paulò poſt, Viridiq́. in littore conſpicitur ſus. Porcā aūt ſecum habuere Troiani, quam amiſſam in Cāpaniā inuenerunt cū fœtu circa Laurentē agrum, quam iō Aeneas immolauit Iunoni, quia ipſa dr̄ Terra: vt, Coniugis in gremiū lætæ deſcēdit. Scimūs aūt hoc animal inimicum eſſe frugibus, vt caprū vitibus, qui Libero immolatur. [Enixa iacebit] Participio vtens tangit hiſtoriam. [Solo recubans] Solo vr̄ abundare. [Ex quo] Qua ratiocinatione. [Quod inſtat] Quod ſolū ex laboribus Euandri reſtat factū. cura. n. Aeneæ, præſentis fuerat neceſſitatis. [Arcades his oris. genus à Pallante profectum] Euander Arcas fuit nepos Pallantis regis Arcadiæ. Hic cum patrē ſuum occidiſſet ſuadēte matre Nicoſtrata (quæ ēt Carmentis dicta eſt, quia carminibus vaticinabatur) dimiſſa ꝓuincia ſua venit ad Italiam, & pulſis Aboriginibus tenuit loca in quibus nunc Roma eſt. & modicū oppidum fundauit in monte Pallatino. Hic aūt mōs Pallatinus ſcḋm Virg à Pallāte auo Euādri eſt dictus, ſcḋm Var. & alios. à filia Euādri Pallantia ab Hercule vitiata. & poſtea illic ſepulta. vel certe à Pallāte eius filio illic ſepulto. Alij à Ballatu Ballanteū volunt dictū. Et exinde per antiſticon Pallanteū dictū. Sed ſi à Ballatu hoc nomen venerit, Pa, longa eſt, ſicut etiam Mart. ponit plerunque. Si aūt à Pallante, Pa, breuis ſit, vt eam ponit vbiq; Virg. ſcḋm ſuā opinionē [Genus à Pallāte profectum] Profectum ad has oras genus à Pallante. non, à Pallante profectum. [In montibus] Vt diximus ſupra, ſunt in minoribus illis colliculis. [Pallantis proaui] Confundit nomina vt plerunq; ſolet. Nam auus fuit, ſic & illud dixit, Luco tūc forte parētis Pilūni Turnus. Et alibi, Pilū nusq́. illi quartus pr̄. [Hi bellum aſſidue ducūt cū gente Latina] ducūt, aut gerunt, aut in longū trahūt. Et bñ p̄ſtādorū auxiliorū exprimit cauſam, ne magis Turno, quaſi Græco fauere credātur.

[Fœdera

[Fœdera iunge] Legitur & Fędere iunge. [Recto flumine ducā] Recto fluminis itinere, & ſic dixit: vt, Tunc ſe ad Caietæ recto fert littore portum. Hoc eſt à littore non recedens. Sic ergo & nunc à littore fluuij non recedentem ſignificat. Eſt & alia expoſitio, vt recto flumine. edomito, frenato, & in tranquillitatem redacto intelligamus. quod etiam fecit: vt, Mitis vt in morem ſtagni placidiq; paludis. vt ſit recto pręteriti temporis participium. [Iunoni fer rite preces.] Sicut etiam Helenus monuit. [Mihi victor honorem perſoluens.] Bene ei adimit bellicam curam promittendo voti fore compotem. [Stringentem ripas,] Rapėrem, imminuentem, nam hoc eſt Tyberini fluminis proprium adeo vt ab antiquis Rumon dictus ſit, quaſi ripas ruminās, & exedēs, in ſacris etiam Serra dicebatur. Vnde ait nunc, Et pinguia culta ſecantem, in aliqua etiam vrbis parte Tarentum dicitur, eo ꝙ ripas terat. [Cœruleus Tybris.] Altus, ꝓfundus. [Cęlo gratiſſimus] Pro is qui in cœlo ſunt. [Hic mihi magna domus] .ſ. citra exitū ſuum. Alij Romam dicunt Tyberini eſſe domicilium. [Celſis caput vrbibus exit.] De Thuſcia, quam illis multum conſtat floruiſſe temporibus. Nam & Lucumones reges habebat, & maximam Italiæ ſuperauerat partem.

ASC. VT belli ſignum Laurēti Turnus ab arce Extulit, & rauco ſtrepuerunt cornua &c.] Poſtquā in 7. deſcripſit eos qui in bellum contra Aeneam cōgreſſuri erant, conſequens eſt, vt in 8. deſcribat, quō eis collectis in bellum progreſſum ſit, & q̄d contra tantam armorum vim Aeneæ auxilij fuerit. Dixit ergo vexillo extenſo, & copijs coactis, Latium coniuraſſe, quod & in Aulidæ Græci in Troiam fecerant. Dicitq. ad Diomedē miſſum auxilium ab eo petendum, quæ res ſummopere in gloriā vergit Aeneæ, cum is vnus tot ducibus terrori fuerit. Vnde dicit Don. ſic. [Simul omne tumultu] Simul & omne dixit. i. vno tp̄e, omnibus in vnum coeuntibus. [Coniurat] Coniuratio aūt totius Latij, & tumultus. i. timor multus, & concitatio tot populorum ad laudes Aeneæ pertinent. Inſeruit etiam Aeneæ hic tumultus, ne peregrinus in hoſpites, & ſocius infœderatos impius videatur, ſi primus bellū moueat. [Vndiq. cogunt Auxilia.] Non congregant, ſed vi cogunt timidiores. In qua re etiam, ipſi duces timorem ſuū oſtendunt. [Contēptor deum Mezentius, Magna laus Aeneæ, vt Mezentius contemptor diuum aliqn̄ inuenerit, quē timeret. Hæc ille. Ordo eſt. Vt. i. poſtq̄ (non eſt aūt legendum, At, quia ſequitur, Vtq. acres concuſſit &c.) Turnus extulit. i. expandit. ſignum belli. i. vexillum, ab arce. i. ſummo munimine, Laurēti. i. Laurolauinij, ex regia. ſ. Latini, & cornua ſtrepuerunt cantu rauco. i. bellicum cantarū eſt, vtq. .i. & vt. i. poſtq̄, ipſe cōcuſſit. i. cōmouit. ſtrepitu cornuum, & clāgore tubarum, equos acres. i. vehemēti ſpiritu fretos, vt. i. & vt. i. poſtquam, ipſe Turnus. ſ. impulit. arma. ſ. peditum, aut arma, Martis, aut potius, impulit haſtam in hoſtium fines, vt ꝑ fœciales fieri ſolebat poſtea, vt docet Liuius, animi. ſ. Italorū, q̇ conuenerant, turbati ſunt. ſ. furore bellico, extēplo. i. illico è veſtigio, & oē Latium coniurat ſimul tumultu trepido. i. ſicut in bello tumultuario fieri ſolet, & omnis iuuētus ſæuit, exiſtens effera. i. effrenis, & indomita, aut ferociēs primi ductores. ſ. Meſapus, & Vfens, & Mezentius contemptor deū. i. deorū, cogunt. i. congregāt, & in vnū cōuenire cōpellunt, vndique. i. ex omni parte, auxilia. i. auxiliares copias, & vaſtāt. i. vaſte ſpoliant agros latos, cultoribus. i. Colonis: Et Venulus orator ille Argiuus, mittitur ad vrbē Diomedis magni. i. qui contra Aeneā ſtetit, & Venerē vulnerauit. ſ. ad Agitipā. q. i. vt is petat. ſ. à Diomede. auxiliū, & qui edoceat Teucros cōſiſtere, Latio. i. in Italia, Aeneam. ſ. hoſtem Diomedis, aduectū claſſi. i. nauib. multis, & inferre. ſ. Latio, penates victos. ſ. à Græcis ſemel, & dicere ſe poſci regem. ſ. Latinorum, fatis. i. per fata, quæ id iuſſerunt, & multas gentes adiungere ſe viro Dardanio, & nomen. ſ. Aeneæ, increbeſcere. i. crebrum fieri, late. i. ampliter, Latio. i. ꝑ Latium, & edoceat qui ſtruat. i. prætendat his. ſ. tam magnis cœptis, q. d. non aliud, quam occupato regno reliquos oēs Italiæ habitatores expellere, & quem. i. qualem euentum pugnę, ſup. Aeneas, cupiat. i. optet, ſi fortuna ſequatur. i. accidere velit, apparere maniſeſtius ipſi. i. Diomedis, qui Troianos melius norat, quā Turno regi, aut Latino regi, quibus fraus, & factio Troianorū nondum perſpecta, ſed tn̄ audita erat. [Talia &c] Recitat quid cōtra Aeneas egerit, & quomodo per Tyberinum deum admonitus ſit, ab Euandro auxilia petere, quæ fictio opportuna eſt, aut q a ad Tybrim caſtrametatus erat, vt illic excogitatus, quaſi à deo inſpiratum putetur, aut, quia viſa opportunitate ad Euandrum perueniēdi, & cognito, ꝙ ſimili fato agitaretur, illic animum cępit. Vnde Don. dicit ſic. [Cuncta videns] id eſt nihil ex ijs quę hoſtes agerent, illum latuit. [Laomedontius heros] Virtute, & calliditate Laomedonti reſpondēs. [Aeſtu curarum;] Propter exiguas copias ſuas, & tantos hoſtiles apparatus. Hæc ille. Ordo eſt. Talia ſup. gerebantur. per Latium. i. per Italiam, in ea potiſſimū parte vbi Latium eſt. quę cuncta. i. omnia, heros Laomedontis. i. à Laomendonte. Troianorum rege, denominatus propter virtutis, & animi ſimilitudinem, Aeneas videns. i. cōſiderans, fluctuat magno æſtu. i. freto, & feruore curarum, translatio à mari. Atq. diuidit. i. in diuerſa vertit animum, nunc huc. i. in hāc ſententiā, nunc illuc. i. in illam ſententiam. & rapit animum. ſ. in varias partes, & verſat per omnia. ſ. conſilia, aut q̄ agēda erant. Sicut lumen. i. radius ſolaris, tremulum. i. ſubito motū, repercuſſum ſole. i. generatum ex repercuſſione radiorum ſolis, ſupp. in labris. i. vaſis maioribus ahenis. i. æreis aquæ. i. in quibus eſt aqua, aut repercuſſum imagine. i. effigie, Lunæ radiantis. i. reſplēdentis. quia (vt dictum eſt.) Splendet tremulo ſub lumine pontus. Peruolitat omnia loca late, dum. n. aqua recipiens ſplendorē Solis, aut Lunæ mouetur radijs. Percutit nunc hanc partem vaſis, nunc illam, & erigitur iam ſub auras. i. in altum, & ferit laquearia. i. conuexiones trabium, aut tabulatorum ſummi tecti, quia ſplendor ex aheno diffunditur in aera. & illinc in proximū obiectum, quod eſt ex diuerſo Solis incumbentis. Nemo eſt, qui talem ſplendorē tremulum non viderit, atque ita non difficilis eſt huius exempli ratio. Nox erat, & ſopor altus, i. profundus, habebat. i. occupabat, animalia feſſa. ſ. exercitio diurno, per omnes terras, genus. ſ. alituum. pro alitum. i. degentium in aere & pecudum. i. degētiū in terris: iam, ſup. cū. i. qn̄, Aeneas pr̄. i. vir, veneratione paterna dignus, turbatus pectora. i. habens pectora turbata, & bello triſti. i. omnibus, & etiam ipſi, quia pius erat, & prudens, ſciēns ſine multa effuſione ſanguinis non poſſe geri, ſeq. ſuos amiſſurum, cum & Latinos ſuos cenſeat, procubuit in ripa. & ſub axe gelidi ætheris. i. ſub dio: & dedit quietem ſeram. i. tarde conceſſam. per membra. i. propter granamen, & molem membrorum, aut dedit per membra, cum animum nondum quietum haberet. Bene autem dicit, ſeram: quia turpe Duci totam ſomno perducere noctē. Ipſe deus loci. ſ. Tyberinus, ſenior, id eſt aſpectu venerabili, viſus eſt huic. ſ. Aeneæ dormienti, attollere ſe amœno flumine. i. flumine, quod amœnū erat inter frondes populeas. i. populi arboris, ad ripam creſcentis, & potiſſimū ad Padi ripam, vnde, populifer dicitur, ſed nihil vetat ad Tybridis ripam, ēt populos fuiſſe, & ſub eis Aeneam procubuiſſe. Carbaſus. i. genus lini, aut veli tenuis, velabat eum. i. Tyberinum, amictu glauco. i. coloris aquæ conuenientis, & arundo vmbroſa. i. frondoſa, & ita vmbroſa tegebat crines. ſ. Tyberini, quia eo ornatu vtitur, quem plurimum habet. [Tunc ſic affari, & curas his demere dictis: O ſate gentem deum Troianam ex hoſtibus &c.] Recitat orationem Tyberini ad Aeneam habitam, quę in genere deliberatiuo verſatur, & oēs numeros perſuaſionis habet. De qua re dicit Don. ſic. [Nec vana putes] Quia ſolent multi in ſomnis decipi, dat ſignum quo cognoſcat hoc ſomnium verum eſſe. [Arcades] Breuitate vtitur, ne tædio afficiat Aeneam. [Genus] Genus. n. dicit, & nomen, & vrbem, & ſpem dat auxilij cum hoſtibus. Illi hoſtes ſint, & peregrini, quos iure oderint Latini. [Hic ego] Pollicetur homini ignaro viam ſe oſtenſurum. [Iunoni] Matutinum tempus congruum ſacrificijs oſtendit. Docet potentum iras ſupplicando. potiuſquam repugnando, ſuperari. [Ego ſum,] Non arroganter, ſed neceſſario laudat ſuum officium. Hæc ille. Ordo autem eſt Tunc, ſup. viſus eſt, aut cœpit Tyberinus, affari. i. alloqui Aeneā, aut Tyberinus affari, pro affabatur tunc Aeneā ſic, & demere. i. demebat, aut viſus eſt, ſeu cœpit demere curas his dictis. ſ. ſermonibus ſequentibus. O Aenea ſate. i. progenite, gente. i. genere, ſeu progenie, deū, pro deorū, qui reuenis nobis. i. ad noſtram gloriā, & vtilitatē, ex hoſtibus. ſ. Græcis, vrbem Troianam. i. auſpicia nouæ Troiæ condendæ, & ſeruas Pergama. i. mœnia Troiana, æterna, i. indelebilia, aut in ſe, aut in ijs quæ ab eis orientur, ſeruas, inquit, expectate, i. optate, & deſiderate, ſolo Laurenti. i. regioni, vbi Laurentum eſt, & Laurentes habitant, & aruis Latinis, Latino ſubditis, qui externū generum expectabat. Certa domus. i. quam mutare non debebis. eſt tibi hic. i. in hac regione noſtra, & penates certi, ſup. ſunt tibi hic, ne abſiſte. i. ne abſiſtas, hoc eſt ne diſcedas, nec ſtatuas te alio, neu. i. ne ue, hoc eſt vel ne terrere, ꝑ ne terrearis, minis belli. ſ. contra te mori, omnis tumor. i. inflatura, & iræ deum conceſſere. ſ. vt Seru. vult hic tibi certam domū, & certos penates, aut cōceſſere fatis tuis, aut iræ deum, pro deorum, in Troianos conceſſere. i. ſedatæ, & mitigatæ ſunt, licet

Iuno

Iuno adhuc moliatur in te. vt omnes dij dicãtur. quorum plurimæ ſunt voces, ac ſi dicã, omnis ſenatus tibi conſentit. licet vnus aut aliter diſſentiat. Et ne putes ſomnium fingere tibi hæc vana ſus ingens iacebit iam inuenta tibi. i. à te. ſub ilicibus. i. iſtis arboribus glandiferis de genere quercuum, enixa fœtus triginta capitum, exiſtens alba & recubans ſolo, Et nati. i. fœtus albi. ſup. iacebunt circum vbera, hic locus. ſ. in quo iacebit. erit. ſup. locus vrbis. ſ. ol im cõdendæ quæ & Alba vocabitur. (Hæc omnia verba retulerat in tertio. Helenus. ex oraculo. vnde fidem adhibere poteſt Aeneas). ſ. ea vrbs, erit certa requies laborum. Ex quo. i. qua ratione. quia requies laborum erit. aut ex quo. i. poſt cuius inuẽtionem. Aſcanius condet vrbem ſ. Albam. clari cognominis. i. cognominandam ab alba ſue inuenta & clara oraculorum manifeſtatione. & hoc terdenis annis redeũtibus. i. quod in primo dixit. Triginta magnos voluendis menſibus orbes Imperio explebit, regnumq́. à ſede Lauini Transferet & longam multa vi muniet Albam. Ego cano haud incerta imo certiſſimis oraculis tibi prius ſignificata. Ego docebo nunc, paucis. ſ. verbis. aduerte ſ. animum. qua ratione. i. via. & modo expedias victor. i. cum victoria, id. ſup. bellum, quod inſtat. ſ. gerendum. Arcades. i. populi ex Arcadia, appoſitorie, genus profectum. i. ortum, aut deſcendens, à Pallante. ſ. rege Arcadiæ, qui ſecuti regem Euandrum, & qui ſecuti ſigna. i. prodigia oraculorũ, delegere locũ in his oris. i. regionibus. & poſuere in montibus. i. colliculis his vrbem. ſ. Pallanteam. de nomine Pallantis, proaui. ſ. Euandri. ea autem vrbs modica erat tunc, vbi nũc Roma eſt. Hi. ſ. populi, ducunt bellum aſſiduum cum gente Latina, cum qua. ſ. tibi gerendum eſt, non ſoe aliter, ſed hoſtiliter. quia omne Latium commutauit in te adhibe hos ſocios caſtris. ſ. tuis. i. exercitui tuo in caſtris degenti (Caſtra autem, ſunt munimina exercitus tranſportabilia. cu tentoriis & armis) & iunge. i. iniice. fœdera. i. pactum ſocietatis cum eis, ipſe. i. ego. ſ. deus fluminis, ducam te ripis. & flumine recto. i. nullo errore te circumuentum, vt. ſ. tu superes ſubuectis remis, amnem aduerſum. i. licet aduerſum, quia beneficio dei, faciliter etiam aduerſum. i. contra fluxum eius. ſuperauit. i. aſcendit. Age, adhortandi vox. ò nate dea ſurge, & fer. i. offer. rite. i. vt decet, preces Iunoni. ſ. aduerſariæ tuæ, quod & Helenus monuerat primis aſtris cadentibus. i. cum primum aſtra deciderint, hoc eſt cũ prima luce, & ſupera. i. euince votis ſupplicibus. i. ſuppliciter factis, iras. & minas. ſ. Iunonis. tu victor. i. poſtquam victor fueris, non ante perſolues mihi honorem. i. ſacrificium honorificum, ego ſum Tybris cæruleus. i. marini coloris, quem cernis ſtringentem. i. radentẽ. ripas. ſ. Tyberinas, pleno flumine. i. ſum deus fluminis huius, & quem cernis ſecantem. i. refluẽtem, culta. ſ. arua, pinguia. i. opima. exiſtens amnis grattiſſimus cœlo. i. iis qui in cœlo ſunt, magna domus. i. ingens domicilium. exiſtens caput. i. columen, aut decus præcipuum. vrbibus celſis. ſ. Etruſcis. atq. alijs ad Tybrim ſitis. exit. i. extenditur mihi. hic. i. in hoc fluuio, quia quantus eſt alueus, tanta eſt illius domus. & ita dicit, exit, non ſtat, & hic quia vbique eſt, non hinc.

EVENTVM pugnæ cupiat.] In aliq. antiq. lib. Cupiet, legitur. ſed longe venuſtius, Cupiat. [Ne abſiſte, penates] In pleriſque lib. antiq. Adſiſte, legitur. [Timor omnis & iræ Conceſſere Deum] In veter. omnibus lib. quotquot habui, Tumor, legitur. Iamq. tibi, ne vana putes] In Rom. lib. Nec vana putes, legitur. [Aduerſum remis ſuperes ſubuectans vt amnem] In lib. aliq. mutato numero. Aduerſum ſuperes remis. In aliquibus autem manuſcriptis verſus hic non habetur. [Surge age nata dea.] In Romano lib. & quibuſdam alijs antiquis non habetur, Age. [Supplicibus ſupera votis] In pleriſque lib. Donis. legitur. [Ego ſum, pleno quem flum. cernis] In lib. aliq. antiq. legere eſt, Ego ſum, quem pleno gurgite cernis. VARIA LECT.

POE. Dixit, deinde lacu fluuius ſe condidit alto
Ima petens, nox Aeneam, ſomnusq́. reliquit.
Surgit, & ætherei ſpectans orientia ſolis
Lumina, rite cauis vndam de flumine palmis
Suſtulit, ac tales effundit ad æthera voces. (eſt.
AEN. Nymphę Laurẽtes nymphę gen⁹ amnib. vñ
Tuque ò Tybri, tu ò genitor cũ flumine ſancto,
Accipite Aeneam, & tandem arcete pericliſ,
Quo te cunq. lacus miſerantẽ incõmoda noſtra
Fonte tenet, quocunque ſolo pulcherrimus exis;
Semper honore meo, ſemper celebrabere donis,
Corniger Heſperidam fluuius regnator aquarũ;
Adſis o tandem, & propius tua numina firmes.
POE. Sic memorat, geminasq́ legit đ claſſe biremes,
Remigioque aptat, ſocios ſimul inſtruit armis.
Ecce aut ſubitum, atque oculis mirabile mõſtrũ,
Candida per ſiluam cum fœtu concolor albo
Procubuit viridique in littore conſpicitur ſus:
Quam pius Aeneas, tibi enim, tibi maxima Iuno
Mactat ſacra ferens, & cum grege ſiſtit ad aram.
Tybris ea fluuium, quam lõga eſt, nocte tumẽtẽ
Lenijt, & tacita refluens ita ſubſtitit vnda,
Mitis vt in morem ſtagni, placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo vt luctamẽ abeſſet.
Ergo iter inceptum celerant rumore ſecundo:
Labitur vncta vadis abies: mirantur & vndæ,
Miratur nemus inſuetum, fulgentia longe
Scuta virum fluuio, pictasq́ue innare carinas
Olli remigio noctemque, diemque fatigant,
Et longos ſuperant flexus, variiſque teguntur
Arboribus, virideſq. ſecãt placido æquore ſiluas.

SERV. NOX Aeneã, ſomnumq. reliquit] Vt, Feſſos cũ ſole reliquit. [Vndam de flumine palmis Suſtulit] Quia dr nox etiam ſolo ſomno polluere. Vnde eſt, Et noctem flumine purgat. [Nymphæ.] Hic diſtinguendũ, vt generalitatem ſequatur ſpecialitas, vt in Georgicis: Mater Tyrrhene mater. Nam vitioſum eſt poſt ſpeciem genus inferre. [Tuque ò genitor cum flumine] Sic n. inuocatur in precibus. Adeſto Tyberine cum tuis vndis. Tyberim vero alij à rege Abor ginum dictum volunt. qui iuxta dimicans interemptus eſt. Alij ab eo rege, quẽ Glaucus Minois filius in Italia interemit. Alij inter quos & Liuius, ab Albo no rege qui in eum cecidit. [Arcete periclis.] Hypallage eſt pro à me prohibete pericula. [Quo te cunq. lacus tenet] Lacus eſt quoddam latẽtis adhuc aquę receptaculum dictus quaſi lacuna ex qua erumpẽs aqua efficit fontem, qui cum fluere cœpit, aluẽũ facit. Vnde tria iſta dixit, lacum, fontẽ, aluẽũ. Hoc. n. eſt. [Quocunque ſolo pulcherrimus exis] Quanquam multi hoc verſu ſuperfuſionẽ eius velint ſignificari. ideo autẽ hoc dixit Aeneas, quia audierat. Hic mihi magna domus celſis caput vrbib. exit. [Semper honore meo, Satis Aeneas pie pollicetur. cum Tyberis vere eunde popoſcerit. Ait nanque, Mihi victor honorem perſolues. [Corniger] Flumina ideo cum cornibus pinguntur. ſiue quod mugitum boum imitatur murmur vndarum, ſiue quod plerunq. in cornuum ſimilitudine curuatas cernimus ripas. [Heſperidum regnator aquarum,] Bene addidit Heſperidum. i. Italicarum. Nam Eridanus rex eſt fluminum Heſperiæ, vt, Fluuiorum rex Eridanus. [Fluuius] Vocatiuus antiquus eſt, quia apud maiores in omni forma ſimilis erat nominatiuo. Sed modo aliter eſt in ſecunda tñ forma, nanq. ſi proprium fuerit nomen, & i. ante us, habuerit, us perdita facit vocatiuum, vt Teren. Terẽti, nullo excepto. ſi aũt appellatiuum ſit, in e. mittit vocatiuũ, vt pius. pie. fluuius. fluuie. excepto filius, nam fili facit. Plerunque tamen poetæ Euphoniæ cauſa antiquitatem ſequuntur. [Et propius] Legitur & proprius. ſed ſi ꝓprius, familiarius, propius, citius ſignificat. Virgil. Propius res aſpice noſtras Cic. I Ver. Nec quidquã eſt propius factũ, quam vt illud exemplum de Adriano Syracuſis referretur. Et hoc eſt melius. nã ſtatim porca eſt cõſpecta, & Aeneas nõ dubitat de fide oraculi, ſed exponit celeritatẽ. [Tua numina] Tua oracula & promiſſa. [Monſtrum,] Quia & ſubito & cum 30. porcellis eſt viſa. [Viridiq. in littore] Fluuiali, ſcilicet. [Conſpicitur ſus] Horat. Et amica luto ſus. Sciẽdũ tñ hoc eſſe vitioſum monoſyllaba finiri verſum, niſi forte ipſo monoſyllabo minora explicentur animalia, vt, Parturient montes, naſcetur ridiculus mus. Grationes. n. verſus iſti ſunt ſecundum Lucilium. [Tibi enim] Vacat enim & tantum ad ornatum pertinet, integrum eſt ergo tibi,

tibi,vt ex iteratione creſcat augmẽtum,Terent.O Myſis, Myſis. [Maxima Iuno]Quæſitum eſt quę ſit Iuno maxima.Nam vt diximus,variæ ſunt eius poteſtates : vt,Curẽtis, Lucina,Matrona regina.& dicunt Theologi ipſam eſſe matrem deum,quę Terra dicitur.Vnde etiam porca ei ſacrificatur.Ergo perite elegit epitheton,vt maximam diceret. [Mactat] Mactatio poſt immolationem eſt.vnde bono vſus eſt compendio.Sane Hyſteron proteron eſt in hoc verſu : Primum eſt, Cum grege ſiſtit ad aram,& ſic mactat.i.auget,perficit.[Quam longa eſt,nocte]Inquantum longa eſt , vt , Nunc hyemem inter ſe luxu quam longa fouere. [Refluens]Velut in alueum ſuũ recurrens,vt Aeneas contra vndas pergens deſcendentis celeritate propemodum vteretur.[Aequor aquis]Ipſius æqualitatem.[Rumore ſecundo]Hoc eſt bona fama,cum neminẽ læderent. Aut certe dicit eos ante veniſſe q̃ fama nunciaret venturos . Aut rumore pro rumone poſuit. Nam vt ſupra diximus.Rumon dictus eſt,vnde & ficus ruminalis ad quam eiecti ſunt Remus & Romulus,quæ fuit vbi nũc eſt Lupercal in Circo,hac.n.labebatur Tyberis, antequam Vertumnus factis ſacrificijs auerteretur.Quamuis ficum ruminalẽ alij à Romulo velint dictam,quaſi Romularem. Alij à lacte infantib. dato,nam pars gutturis ruma dicitur. Ergo ſi fuerit Rumone ſecundo,fauente fluuio intelligimus. [Labitur vnda vadis abies] Deſcendentis celeritate prope conſcendit.Statius de diſco,Simiſque cadenti Creſcit in aduerſum . [Mirantur & vndæ] Laus Troianorum per phantaſiam quandam ex vndarum vel nemoris admiratione veniens.[Noctemque, diemque fatigant] Vt, Siluasque fatigant,pro ipſi fatigãtur.[Superant flexus] Hic oſtẽdit non eſſe alueum fluminis rectum . [Varijsque teguntur Arboribus]Hoc eſt,Hunc inter fluuio Tyberinus amœno, [Secant placido æquore ſiluas] Oſtendit adeo perſpicuam fuiſſe naturã fluminis , vt in eo apparerent imagines nẽmorum quas Troianæ naues ſecabant.Terẽtianus,Natura ſic eſt fluminis,vt obuias imagines nemorum receptet in lucem ſuam .

ASC. DIXIT , deinde lacu fluuius ſe condidit alto Ima petens , nox Aeneam,ſomnusq́. &c.] Poſtquam deus euanuerat , & Aeneas ſomno,& viſione leuatus ſurrexerat , ablutus ſacro flumine, vota precesq́. ſoluit,& remigium ad Euandrum inſtruit,videns fatalem ſuem,qua Iunoni mactata,ad Euandrũ proficiſcitur. De hac autem re Don.ſic.[Nymphæ , Laurentes nymphæ , genus amnibus vnde eſt]Poteſt ſic diſtingui Nymphæ Laurentes, quoniam ipſe in tempore fuerãt neceſſariæ.Deinde pone,Nymphæ genus,amnibus vnde eſt,poſſumus etiã intelligere eſſe publicationem.Tertia diſtinctio eſt,vt dicas,Nymphæ, vt generaliter proferatur.Deinde ad ſpeciẽ redeat,& dicat,Laurentes nymphæ,quæ erant præferendæ. [Tuq. ò Tybri , tu ò genitor cum flumine ſancto]Honoris cauſa,Vel,quia ſubit,vt pater cõſuluerat.[Quo te cunque lacus miſerantẽ incõmmoda noſtra. Fonte tenet,quocunque ſolo pulcherrimus exis;Semper] Quocunque lacu,& quocunque fonte.Alterum,ad eius originem.Alterũ , ad exitum pertinet.Fons eſt aquæ initium Lacus , vbi fontis aqua colligitur.[Corniger Heſperidem fluuius regnator aquarum ;] Vt oſtendat omnibus fluminibus potiorem.[Placidus]Et mẽte, & flumine propter nauigationem.[Atque oculis mirabile monſtrum].i.quod eſt contra rationem naturæ.[Mactat ſacra ferens] & cum grege ſiſtit ad aram]Prius,ſiſtit:deinde,mactat.Ergo ordo eſt,Quam Aeneas tibi ad aras cum grege ſiſtit, & cum grege mactat,vt intelligatur etiam fœtus mactaſſe.Hæc ille . Ordo eſt. Dixit fluuius.i.Tyberinus,deus fluuij,aut ſi legitur,fluuij : vt ſit, dixit.ſ.Tyberinus,deinde condidit.i.abſcondidit, & immerſit ſe, alto.i.profundo,lacu.i.receptaculo aquarũ fluuij,ſed quia paulo poſt,fluuium,pro deo ponet, ſequeretur priorem conſtructionẽ petens.i.adiens,ima.i.profundũ; nox, & ſomnus reliquit Aeneã .i.oriente die expergiſcitur,ſurgit, & ſpectans lumina ſolis ætherei.i.cœleſtis(quia etiam apud inferos ſolem dixit in 6.Solemq́. ſuum ſua ſidera norunt)orientem.i.cum ſole,ſuſtulit.i. ſurſum tulit,rite.i.iuxta morem ſacrificandi, palmis cauis.i.in concauitatem contractis,de flumine.ſ.Tyberino,vndam.i.aquã recẽtẽ. ac effudit ad ęthera tales voces.i.preces.O nymphæ.ſ.quæcunque eſtis.nymphæ,inquit Laurentes.i.quæ præeſtis fontibus,& amnibus Laurentibus,vnde à quibus,genus.i.ortus, eſt amnibus.i. fluuijs circunſtantibus, hoc eſt quibuſcunque aquis currẽtibus. Nymphæ.n.ſunt nimbi,& nubes,quæ aquas producunt currentes.& tu ò Tybri genitor.i.pater fluminis huius,aut paterna veneratione digne,cum tuo ſancto flumine.i.ſimul,& tu, & flumẽ tuum ſanctum,accipite Aeneam.ſ.me, & arcete tandem periclis .ſ.ingruentibus . Alludit ad hiſtoriam Coclytis , qui ſe de ponte ſublicio,cum ſimili fere comprecatione,in Tybrim præcipitem dedit,vt recitat Liuius.Quocunque fonte lacus . i. vndecunque effuſus ſit lacus,qui te tenet.i.vbi habitas,& quocunque ſolo.i. terra,tu exis,exiſtens pulcherrimus,tu celebrabere. i. cum celebritate honorabere,ſemper meo honore.i.mea honoratione,& veneratione,& donis.ſ.meis.tu,inquit,celebrabere, exiſtens fluuius corniger.i.cornua gerens.i.ſimilitudinem cornuum in littoribus incuruis,regnator.i.tenens regna,& principatum,aquarum Heſperidum,id eſt Italicorum,licet n.Padus maior ſit,vnde prius in Georgicis,Fluuiorum rex Eridanus,&c. tamen propter Romã,& ceteras vrbes , Tyberis eſt regnator. Aut dicamus Aeneam,nondum vidiſſe Padum,aut Padum non attingere potiorem partem Italiæ,& hoc modo conſtruendo, non eſt opus dicere,fluuius,eſſe vocatiui caſus. Adſis,i.auxilio ſis igitur:ò,optãtis eſt,tandem.i.poſt tanta marium pericula,& firmes tua numina.i.diuina munera nobis oblata,propius.i.familiarius,ipſe,ſup. Aeneas,memorans.i.loquẽs,aut potius locutus ſit,legit de claſſe.i.omni ex numero nauium , biremes.i.naues duorum ordinũ remorum geminas.i.duas,& pares , & aptat remigio.i. ad remigium.i.vt poſſint remis agi,aut aptat remigio.i.remis aptam facit,& inſtruit ſimul ſocios armis.Autem,pro ſed,ecce,q.d.de repente,& ex improuiſo monſtrum ſubitum,atque mirabile.ſ.ſus, candida.i.penitus alba,concolor.i.eiuſdem coloris,cum fœtu.ſ. triginta capitum,albo procubuit per ſiluam,& conſpicitur oculis.ſ.Aeneæ,in littore viridi.i.virenti , aut gramineo , quam Aeneas,pius.ſ.in deos,etiam erga Iunonem inimicam mactat,ſubito,enim pro quia,mactat tibi:tibi,inquit,ò maxima Iuno, ferẽs ſacra.i.ſacrificans,aut offerens pro ſacrificio,& ſiſtit.i.ſtare facit eam cum grege.ſ.ſucculorum,ad aram.ſ.tibi extructam, Tybris .ſ.deus fluuij,lenijt.i.lenem,& tranquillum efficit,ea nocte q̃.i. quantum longa ſup.fuit,fluuium.ſ.Tyberim,tumentem.i.inflatum prius,& ,ſup.fluuius,refluens.i.ortum petens fluxu ſuo, vnda tacita.i.ſine murmure rediens,ſubſtitit.i.mãſit , ſtans ita.i.vſque adeo mitis,vt ſterneret.i.ſternendo ſe faceret,æquor.i.planiciem aquis.i.in ipſis aquis,in morem.i.ad ſimilitudinem ſtagni, .i.aquæ ſtantis,& paludis.i.aquæ paluſtris,placidæ.i.tranquillæ, & non motæ,vt.ſ.luctamen,abeſſet remo. i. vt non eſſet luctandum remo,cum aquis aduerſis,& defluentibus,cum nauis aſcenderet.Ergo.i.quia vident fluuium tam conuenientem,ipſi celerant.i.celeriter tranſigunt iter.i.profectionem ad Euandrum,rumore ſecundo.i.cum proſpero murmure,aut bona fama, aut rumore . i. ſecreto ſermone inter Troianos de felici profectione, aut rumore,pro rumone.i.Tybri ſecũdo,quia refluo,vt ſit abies .i.nauis ex abiete facta,vnda,id eſt picata,labitur,id eſt celeriter agitur,vadis.id eſt per vada Tyberis,rumone.i.ipſo Tyberi,ſecundo,id eſt iam refluo,& ita idoneo ad nauigationem,vnde mirantur,ſcilicet tam celerem nauis aſcenſum , & nemus inſuetum . ſ. videre talia,miratur ſcuta virum,id eſt virorũ , ſcilicet fortium, fulgentia,longe , i.de longe,& carinas pictas,quia Troiani omnia expolita ſemper habuerunt , vnde molles iudicati ſunt , innare fluuio ſ.Tyberi,olli,id eſt omnes illi , fatigant remigio , id eſt remigãdo,noctem & diem,id eſt totam tempeſtatem,donec peruenerant ad Euandum,& ſuperant,id eſt tranſcendunt, longos flexus.ſ. Tyberis incurui , & teguntur varijs arboribus , ſ. in littore ſtantibus,& ſecant.i.intercidunt curſu ſuo , & æquore placido,id eſt per aquas Tyberis,æquas,id eſt proſtratas,& tranquillas,ſiluas.i.vmbras arborũ virides, vt ſalignas in littore creſcentes,hoc eſt feruntur per medias arbores,quæ omnia afferuntur à poeta,ad hoc,vt veriſimile faciat in tanta coniuratione Aeneam potuiſſe ſaluum cum paucis ad Euandrum perueniſſe.Nã propterea dicit,fluuium,fuiſſe refluum,& tranquillũ à deo redditum,ſtudio ſummo adnauigaſſe,occultos fuiſſe arboribus,& ſiluis frondoſis rumorem fuiſſe ſecundum,vt ſcilicet ſi quis eos vidiſſet,nihil mali ſuſpicatus fuiſſet.

VARIA LECT. SOMNVSQVE reliquit] In antiq. aliq. exempl. Relinquit , legitur . [Suſtulit] In antiq. aliq. lib. Suſtinet , legitur Et quod ſequitur, Tales effudit , quod in vulgatis , Effundit habetur.[Tuque ò Tybri, tu ò genitor] Plerique lib.habent, Tuq. ò Tybri,tuq́. ò genitor. [Fonte tenet] In Rom. lib. Tenent,legitur.[Semper celebrabere donis] In pleriſque lib. antiq. Venerabere,legitur . [Adſis ò tandem] In Rom. lib. & in Med. Adſis ò tantum,legitur.In aliquot alijs, Adſis & tandem. [Quam longa eſt,nocte]in lib.aliq. antiq. non habetur,Eſt. [Ergo iter inceptũ celerant] in pleriſque lib. antiq. Peragunt , legitur. In Med. Celebrant . [Labitur vncta vadis abies] in lib. aliquot antiq. Vda, non , Vncta , legitur.

Sol medium cęli conſcenderat igneus orbem,
Cum muros, arcemque procul, & rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cęlo
Aequauit. tum res inopes Euandrus habebat.
Ocyus aduertunt proras, vrbique propinquant.
Forte die ſolennem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno, diuisque ferebat
Ante vrbem in luco. Pallas huic filius vnà,
Vnà omnes iuuenum primi, pauperque ſenatus,
Thura dabāt, trepidusq. cruor fumabat ad aras.
Vt celſas videre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, & tacitis incumbere remis:
Terrentur viſu ſubito, cunctique relictis
Conſurgunt menſis. audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat: raptoque volat telo obuius ipſe,
Et procul è tumulo. PAL. Iuuenes, quę cā ſubegit
Ignotas tentare vias? quò tenditis? inquit:
Qui gen⁹? vn̄ domos? pacē ne huc fertis? an arma?
POE. Tum pater Aeneas puppi ſic fatur ab alta,
Paciferæq. manu ramum prætendit oliuæ.
AEN. Troiugenas, ac tela vides inimica Latinis:
Quos illi bello profugos egēre ſuperbo:
Euandrum petimus, ferte hæc, & dicite lectos
Dardanię veniſſe duces ſocia arma rogantes.

SERV. SOL medium cœli conſcenderat igneus orbem,] Alterius. ſ. diei. [Cum muros, arcemq. procul,] [Palatinum vidit nec ſi ...rum præſentem conſiderare debemus. Tunc. n. nullis obſtantibus ædificijs & Tyberi per Lupercal (vt diximus) fluente facile mons poterat videri Palatinus [Forte diem ſolennē illo] αἰσύμβολος. i. bono omine victori deo Troianis venientibus ſacra celebrabātur, bona etiam vſus eſt œconomia. [Amphitryoniadæ magno, diuisque ferebat] Satis perite. Nam cuius deo ſacrificaret., neceſſe erat poſt ipſum etiam reliquos inuocari. [Ante vrbem] Secundum antiquum ſitum. Tunc enim breuis ciuitas fuerat. [Pallas huic filius] Pio, cum hoc. [Iuuenū primi, pauperq. ſenatus] Totam oſtendit ætatem, nam per ſenatum, ſeniores ſignificantur. Pauper autē aut ad numerum retulit (centum. n. ſub Romulo fuerunt) aut reuera pauper, per quod Romani imperij oſtenditur parſimonia pro laude tūc habita [Trepidusq. cruor] Feſtia quidam cruorem, pecorum ſanguinē, hominum volunt. Nam Iuuen. ait:

Sanguineis iret, & a magno ceruix ferieda magiſtro. Virgil.
Atq. atros ſiccabat veſte cruo.

[Celſas videre rates,] Quia dixit. Geminasq. legit ad claſſe biremes. [Inter opacum Adlabi nemus,] Per nemus: vt,

Hunc inter fluuio Tyberinus amœno.

Et eſt honeſta elocutio, vt ſi dicas, Inter cœnam locutus ſum. i. per cœnam. [Tacitis incumbere remis.] Pro ipſi taciti. hoc eſt ſine celeuſmate. [Audax quos rumpere Pallas ſacra vetat,] Ne interruptione ſacrificij piaculum committeretur. Vnde etiā Helenus, ne qua inter ſacratos ignes in honore deorū hoſtilis facies occurrat, & turbet omnia. Denique cum ludi Circenſes Apollini celebrarentur, & Annibal nunciatus eſſet circa portam Collinam, & vrbi ingrueret, omnes raptis armis concurrerunt. Reuerſi poſtea cum piaculum formidarent, inuenerunt ſaltantem in circo ſenem quendam, qui cum interrogatus dixiſſet ſe non interrupiſſe ſaltationem, dictum eſt hoc prouerbium. Salua res eſt ſaltat ſenex. Audacem autē dicit vbique Virg. quoties vult oſtēdere virtutem ſine fortuna. Vnde etiam Turnum audacē vocat. [Iuuenes, quæ cauſa ſubegit] Succincta & plena interrogatio, cui per ſingula ſidet Aeneas. [Qui genus?] Quo genere? [Vnde domo?] De qua ciuitate? [An arma?] Tropum fecit metri cauſa. Nam conſequens erat vt diceret, an bellum? [Paciferæq. ramū prætendit oliuæ] Ne moram faceret in reſponſione. [Tela vides inimica Latinis:] Bona conciliatio. Nam audierat:

Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina.

[Quos illi bello profugos] Sicut & vos. Et mouet conciliationē etiam ex ſimilitudine fortunæ. [Ferte hæc,] Hoc ad ramum pertinet. [Dicite] Ad verba.

ASCENSIVS.

SOL medium &c.] Docet quomodo applicuerunt claſſem ad regiam Euandri, quæ tunc humilis & modica erat, vbi nunc Roma eſt, ante cuius muros, dicit aduentu Aeneæ ſacrificiū fieri Herculi, quo turbato. ſ. non intermiſſo, concurſum eſſe ad naues ignotas, cognitoq. Aeneæ dexteras datas. Vnde habemus hæc Donati. [Pauper ſenatus,] Et numero, & opib. intellige. [Audax] Non temerarius, ſed propria virtute cōfidens. [Et procul] Cum aſſiduum bellum gererent, cum gente Latina, non mirum ſi anxiæ cuncta exploraret. [O Iuuenes] Oratio neceſſarijs, in tanto metu interrogationibus plena. [Quo tenditis?] Quia ex deflexu videbat illos velle deſcendere. [Superbo] Quia iniuſtum. [Profugos] Vt oſtendat iuxta peregrinos immites. [Dicite] Quia non ſolus in tanto tumulto venerat Pallas. Hæc ille. Ordo autem eſt. Sol igneus i. ignei coloris, aut ardens, vt in ſerenitate fieri ſolet, conſcenderat medium orbem cœli, id eſt iam meridies erat, quo circa dicitur igneus, aut medium orbem cœli, id eſt hemiſperiū noſtrum, tempore matutino oriens, & ignei coloris, inſignum ſerenitatis futuræ, quod magis placet, quia vult dicere, cum primum lux data eſt eos vidiſſe muros oppidi Pallantei, cum. i. quando, ipſi, ſup. Troiani, vident procul. i. cum adhuc longe eſſent. & ita, quia eos offendebant rem ſacram tractantes, veroſimile eſt de matutino loqui, & arcem, & tecta domorum rara: quæ. ſ. rara tunc tecta. id eſt rara domicilia, potentia Romana ęquauit, id eſt æquiparauit nunc cœlo. ita, vt Roma cœlū mereatur dici, vnde in Bucolicis: Vrbem quam dicūt Romam &c. ſed Euander. ſ. arcas, habebat tum, id eſt tunc, ſup. illic, res inopes. i. tenues, & modicas. Ipſi aduertunt. i. applicāt, ocyus, id eſt celeriter, proras. i. priores nauium partes, & propinquat vrbi. i. ad vrbem, rex Arcas. ſ. Euāder, ferebat. i. offerebat forte illo die, nō ergo forte ferebat, ſed forte illo die ferebat, quo Troiani aduenerāt ferebat, (dicit) Amphitryoniadæ. i. Amphitryonis filio, optatiuo, videlicet Herculi Iouis, ex Alcmena, Amphitryonis coniuge filio, vnde addit magno. ſ. ſine exemplo, & diuis. ſ. reliquis, aut cœleſtibus dijs honorem ſolennem. i. ſacrificium, ante vrbem. ſ. Pallāteam, in luco. i. ſilua incędua Herculi conſecrata. Pallas filius. ſ. Euandri, vna. i. ſimul cum patre, & omnes primi iuuenum. i. principes iuuentutis, & ſenatus pauper, id patres. ſeu ſeniores, qui grece presbyteri dicūtur. & tunc pauperes erant, dabant vna. i. ſimul. tunc thura, & cruor trepidus ſ. ex mactatis hoſtijs fumabat ad. i. iuxta, aras. Vt, id eſt, poſtquam, ipſi videre rates. i. naues, celſas. i. altas, adlabi inter nemus opacum. i. ſiluoſum, & incumbere remis tacitis. i. nihil murmuris facientibus, quaſi adorti, & per inſidias inuadere vellent, terrentur viſu ſubito. i. ex inopinato orto, & cuncti conſurgūt. ſ. à ſacrificio menſis. ſ. deorum, ad quas ſolennes epulas ponebant relictis, quos Pallas audax. i. propria virtute confiſus, vetat rumpere. i. interrumpere, ſacra. i. ſacrificia, id enim nefas putabatur. & ipſe, q. d. cum paucis relictis. ſ. ceteris, volat obuius, ſ. aduentātibus, telo rapto. i. quod primum inuenit accepto. Et procul, i. cum adhuc procul eſſet, quod à temeritate eum purgat. (cum. n. aſſidue gereret bellum cum Latinis, imprudēter egiſſet, ſi in eos inſiluiſſet) inquit, è tumulo. i. colliculo, ò iuuenes, quia ſeniores manſerant in Sicilia, & tali expeditioni inutiles erant, quæ cauſa ſubegit vos tentare vias ignotas? inſuetas, quos tenditis? qui genus? id eſt ſecundum genus, hoc eſt de quo genere. i. vnde. ſ. de qua domo? ne. i. an, affertis pacem? an arma? id eſt bella? Aeneas pater fatur cum ſic ab alta puppi, & prætendit. i. præ ſeſe extendit, ramū oliuæ paciferæ. i. pacē afferre ſolitæ, quod & colūba à Noe emiſſa ſignificauit: fatur, īquit, dicēs, tu vides Troiugenas, id eſt viros in Troia genitos, ac tela. i. arma, inuaſiua. ſ. inimica, Latinis. ſ. quibus & vos inimici eſtis, quos. ſ. Troiugenas profugos. ſ. à patria ſua, illi ſ. Latini, egere, laceſſiuere, aut expulere, ſuperbo bello. i. aſſumpto per ſuperbiam, nos petimus Euandrum, ſ. huius loci regem, ferte, ſ. vos omnes, hæc. ſ. pacis indicia, videlicet ramum oliuæ: & dicite, viros Dardaniæ, id eſt Troianæ patriæ, lectos, id eſt electos veniſſe, ſcilicet ad eum rogantes arma ſocia, id eſt ſocialia in Latinos.

VARIA LECTIO.

CVM muros, arcemque procul, & rara domorum] In Oblongo libro peruetere, & quibuſdam alijs, Arces, legitur. Eſt etiā, pro, Errata. In Rom. lib. & in Mediceo, ac. [Euander habebat] In Rom.

Rom. & in Mediceo, Euandrus, legitur. [Forte die ſolennem illo] In Romano lib. Solennem, genere neutro legitur. [Adlabi nemus, & tacitis incumbere remis] In Romano lib. & aliquot alijs, Tacitos, legitur. [Quæ cauſa ſubegit Ignotas tentare vias?] In antiquis aliquot exempl. Quæ cura, legitur. [Quod genus?] In antiquis aliquot lib. Qui genus, poſitum eſt. In aliquot alijs, Quis genus. [Dardaniç veniſſe viros] In Romano lib. & aliquot alijs, Duces, legitur.

POE. Obſtupuit tanto perculſus nomine Pallas:
PAL. Egredere ò quicunq; es, ait, coramq. parentẽ
Alloquere, ac noſtris ſuccede penatibus hoſpes.
POE. Accepitq. manu, dextrãq. amplexus inhæſit.
Progreſſi ſubeunt luco, fluuiumque relinqunt.
Tum regem Aeneas dictis affatur amicis.
AEN. Optime Graiugenũ, cui me fortuna precari,
Et uitta comptos voluit prætendere ramos;
Non equidẽ extimui, Danaũ ꝙ ductor, & Arcas,
Quodq. à ſtirpe fores geminis cõiunctus Atridis.
Sed mea me virtus, & ſancta oracula diuum,
Cognatique patres, tua terris dedita fama,
Coniunxere tibi, & fatis egere volentem.
Dardanus Iliacæ primus pater vrbis, & auctor,
Electra, vt Graij perhibent Atlantide cretus,
Aduehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, ætherios humero qui ſuſtinet orbes.
Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maia
Cyllenes gelido conceptum in vertice fudit.
At Maiam (auditis ſi quidquam credimus) Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui ſidera torquet.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab vno.
His fretus, non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi, me me ipſe, meumque
Obieci caput, & ſupplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
Inſequitur. nos ſi pellant, nihil abſore credunt,
Quin oẽm Heſperiã penitus ſua ſub iuga mittãt,
Et mare, quod ſupra teneãt, quodq. alludit infra.
Accipe, daque fidem. ſunt nobilis fortia bello
Pectora, ſunt animi, & rebus ſpectata iuuentus.

SERV. TAnto peulſus nomine] Dardani. ſ. cõmemoratione. [Quicũq. es] Hoc ad nomen Aeneæ pertinet. Nam eſſe Troianos audierat. [Dextramq. amplexus inhæſit] Oſtẽdit virum, & virtutis, & hoſpitalitatis amatorem. [Subeunt luco, fluuiumq. relinq.] Hypallage in ſenſu. [Optime Graiugenum] Quãtum ad Aeneã pertinet Græci neque boni neq. meliores ſunt. Ergo optime Graiugenũ ſuperlatiuus eſt ꝓ poſitiuo. Nam, optimus malorum. nõ poſſumus dicere. Superlatiuus. n. ſuo tantũ iungitur generi. Sic ergo dixit vt Hom δικαιότατος κενταύρων. i. iuſtiſſimus Centaurorũ, pro iuſtus. [Cui me fortuna precari] antiquũ eſt. Nam modo, quẽ precari dicimus. Terent. Credo ꝗ mihi ſic oret. Item, Facite vt vobis decet. Sal. Locum editiorem, ꝗ̃ victoribus decebat, & eſt grecũ vt ἄρχεο ἀπόλλωνι. [Vitta comptos ramos;] Vt in pacis petitione ramus oliuæ cum vittis offeratur, partim fabulæ, partim naturę efficit ratio. Nam cum de nomine Athenarũ Neptunus, & Minerua cõtenderent, & iuſſiſſet Iuppiter, vt illius nomine diceretur ciuitas, qui munus melius obtuliſſet hominibus, equum Neptunus, Minerua oliuam protulit, & ſtatim vicit. Vnde cum eius ramus alicui offertur, indicat eum eſſe meliorem. Hinc eſt illud prouerbium, Herbam do, id eſt cedo victoriam. Quod Varro in Aetijs ponit, cum in agonibus herbam in modum palmæ dat aliquis ei, cum quo contendere non conatur, & fatetur eſſe meliorẽ. Vittas autem habet ramus oliuæ ideo, vt inertiam, & imbecillitatem offerentis oſtendat. Scimus enim oues egere alieno ſemper auxilio. [Voluit] Hinc eum laudat ꝙ tantus eum vir rogare compellitur. [Danaũ ꝙ ductor, & Arcas] Nec ꝙ multitudinẽ haberes extimui, nec ꝙ eſſes Arcas, vt illuc hoc tendat, Geminis coniũctus, Atridis i. Agamemnoni, & Menelao cognatione coniunctus. Et hoc ad laudem Euandri pertinet, qui qualitate morum meruit non timeri. Fores] Pro fuiſſes. Et notandum fore de præterito. [Mea me virtus] Hæc arrogatio ad honorem Euandri pertinet. [Sancta oracula diuum] Tyberini, ſcilicet. [Dedita fama] Diuulgata: vt,

Deditur hic ſubito Troiana per agmina rumor.

[Fatis egere volentem] Quod voluntatis fuerat, egit neceſſitas fati. [Dardanus Iliacæ primus pater vrbis, & auctor] Reddit qđ ait ſupra, Cognatique patres. Sanè ſciendum Atlantes tres fuiſſe. Vnum Maurum qui eſt maximus. Alterum Italicum patrem Electræ, vnde natus eſt Dardanus. Tertium Arcadicum patrem Maiæ, vnde natus eſt Mercurius. Sed nunc ex nominum ſimilitudine facit errorem, & dicit Electram & Maiam filias fuiſſe Atlãtis maximi. Nec præter rationem ait, & maximi, & Atlas idem generat. nam & ipſe habuit etiam horum nominum filias. i. Electram & Maiam. [Vt Graij perhibent] Vt veſtræ continent literæ. [Candida Maia] Splendidior enim eſt Maia inter Pleiadas, quæ eſt vna de Atlantibus, hoc eſt Pleiadibus. [Cyllene] Mons Arcadiæ, vbi Maia Mercurium eſt enixa. [Fudit] autem non iniurioſe dictum eſt. Vt in Piſonem, Quæ te belluam ex vtero non hominem fudit, ſed celeritatem parientis oſtendit, quod infantibus dicitur omẽ felicitatis afferre. Spectat ẽt ad rationem phyſicam, Nam celer eſt vbique Mercurius, vt diximus ſupra. Ideo dicit eũ etiam ĩ ortu fuiſſe velocem. [Neque prima ꝑ artem Tentamẽta tui pepigi] Cum nullo ante pactus ſum vt te aut per artem aliquam, aut per legatos probarem, ſed intrepidum me tibi commiſi. [Tentamenta pepigi] Experimẽta pactus ſum. Nam geminũ eſt hic præteritum ab eo quod eſt paciſcor, facit enim & pepigi & pectus ſum, ſicut placeo & placui & placitus ſum. Pago enim vnde multi venire volunt pepigi, nuſquã eſt lectum. [Gens eadem, quę te] Sic agit, vt & ipſe præſtare videatur. Nam & ſupra ait, Socia arma rogantes. [Daunia] Rutula à Dauno. [Crudeli bello] Supra, Bello profugos egere ſuperbo. [Nihil abſore credunt] Sibi obſuturũ nihil arbitrantur. [Accipe, daque fidem] ab vtili agit. Hoc eſt quod ait in decimo, Humanis quæ ſit fiducia rebus. [Rebus ſpectata iuuentus] Decennali prœlio. Et bene promiſſionem rebus confirmat & teſtimonijs, quæ eſt verbis inualida.

OBSTVPVIT tanto &c.] ASC. Docet beneuole acceptum Aeneam ad Euandrum adductum, coramque eo diſertam habuiſſe orationem. Circa quem locum habemus ex Donato verba hæc. [Quicunque] ad hominem non ad originem referas. [Coramq. parentem Alloquere] optime ſummũ iudicium ſeruat parenti & regi. [Vt Graij perhibent] Vt hoc tuorum teſtimonio probem. Idem. [Atlas] Ne ſimilitudine nominis falſo id vſurpare videretur. [Obieci] Cũ petiturus eſſem, quæ etiam tibi ſalutaria eſſent, non expaui. Nam cũ gente tibi inimica, & crudeli, bellum gero. & dicendo. vnam gentem, extenuat timorem belli. [Accipe, daque fidem] Sume auxilium, & da. [Fortia Pectora, & animi] Nam in bello, animi fortitudo. & corporis robor, requiritur. [Spectata] De qua iam factũ eſt periculum. Sic ille. Ordo autem eſt. Pallas. ſ. filius Euandri, perculſus, ſeu percuſſus tanto nomine. i. tanti nominis commemoratione. ſ. Dardaniæ, ſciuit enim Dardanum ab Ioue ortum, obſtupuit. i. ob ſtuporem fixus hæſit, & ait, ò quicunque es, egredere & alloquere parẽtem, coram. i. in præſentia eius, ac ſuccede hoſpes. i. iure hoſpitalitatis, noſtris penatibus. i. laribus, & excepit. ſ. Aeneam è naui, manu. ſ. ſua. & amplexus dextram inhæſit. i. moram traxit in amplexu quod amoris indicium eſt, ipſi progreſſi. i. poſtquam proceſſerant ſubeunt luco. i. ſubintrant lucũ, vbi ſacrificia fiebant Herculi, & relinquunt fluuium, quod non vacat, quia poſſet lucus eſſe ad fluuium, ſed eſt hypallage, ſecundum Seruiũ. Tum. i. deinde Aeneas affatur regẽ. ſ. Euãdrũ, dictis amicis. i. amicabilibus. Optime Graiugenũ, pro Graiugenarũ. i. à Græcis, aut inter Græcos genitorũ? cui. i. ad cuius honorẽ & gratiam, & fortuna voluit me precari. i. humiles preces fundere, & supplicẽ eſſe. (Nam aliter diceret, quẽ me fortuna precari, &c.) & cui voluit me prætendere. i. vt prætẽderem, ramos, ſcilicet oliuæ comptos, vitta, id eſt ſerta lanea, in ſignũ (vt Seru. dicit) inertię. aut quia alienis opus habeam opibus. Equidem, id eſt ego quidem, hoc eſt certe non extimui, quod. i. quia, tu fores, id eſt

eſſes

eſſes ductor, Danaum, id eſt Græcorum, & Arcas, id eſt ex Arcadia oriundus, & quod fores coniunctus geminis Atridis, a ſtirpe, id eſt origine generis. ſed mea virtus, quæ, ſcilicet dijs placuit, & fiduciam mihi fecit, & ſancta oracula diuum, id eſt diuorum, & patres, id eſt maiores noſtri, cognati. id eſt de eadē ſtirpe nati, & fama tua dedita, i. diuulgata, & dimiſſa territ, id eſt per terras. (Nam ſicut dare, eſt dicere, & mittere, ita debere, quaſi didere, in diuerſa dicere, & mittere) coniunxere tibi me, & egere, id eſt impulere me, volētem fatis, ſcilicet ſic iubentibus (quia vt dicit Seneca, Fata, volentem ducunt, nolentem trahunt. Quidquid autē fatale eſt, quantū ad fata eſt neceſſitatis, quia etiam inuito omni mortali fiet. Nam fata, viam inueniunt, ſed quantum ad libenter facientem, voluntatis eſt. & ita dixit egere, quantum ad fata, & volentem, quantum ad obedientem libenter, vnde neceſſitatis eſt mori. Sunt tamen qui volūtate moriuntur, ſuntq. qui coacti tantum) docet autem, quomodo habeant cognatos patres, dicens. Dardanus primus, id eſt qui præcipuus (nam Teucer, prior erat) pater vrbis Iliacæ, id eſt Troianæ, & auctor Iliacæ vrbis, cretus, id eſt progenitus (vt Graij, id eſt Græci, q.d. auctores veſtri, perhibent, id atteſtantur) Electra Atlantide, id eſt Atlantis, ſed Itali, filia, aduehitur Teucros, id eſt ad eos, qui & Teucri tūc decebantur, Atlas maximus (hoc poetice, nam non Mauritaniæ rex, ſed Italiæ, hāc Electram genuit. Poetarum autem eſt, omnia quæ varius nominis hominibus attribuuntur, vni attribuere) edidit, id eſt progenuit Electram: Atlas, inquit, qui ſuſtinet, id eſt ſurſum tenet, & portat humero, orbes æthereos, id eſt cælos. Mercurius eſt pater vobis, ſcilicet Arcadibus (nam Mercurius ex Nicoſtrata Euandrum genuit, qui Mercurius eſt, filius, Iouis qui pater Tantali, qui Atridarum progenitor) quem Mercurium, Maia candida, quæ vna eſt ex eis, quæ in ſtellas ſeptem translatæ dicūtur. fudit, id eſt progenuit in Cyllenes, appoſitorie, vertice gelido, id eſt monte frigido in Arcadia. At ſi nos credimus quidquā auditi (bene dubitat, quia reuera, nō idem fuit Atlas) Atlas, imo idem Atlas qui torquet, tanquam iniquum pondus. quod altius trudere conatur, ſidera cœli, generat, pro eo quod eſt generauit, Maiam, ſcilicet matrem Mercurij, ſic quia nos ab Atlante, p Electram deſcendimus, & ab Ioue, per Dardanum, & vos, ab eodē Atlante deſcendiſtis per Mercurium, & per eundem, ab Ioue, genus amborum, ſcilicet noſtrorum, ſcindit ſe, id eſt diuidit, in diuerſos conſanguinitatis ramos, ab vno ſanguine. Ego itaque fretus, id eſt confiſus, his, ſcilicet dictis, vt affinitate, & cauſa belli, & virtute mea non pepigi, id eſt non ſum pactus per legatos, neque per artem, ſcilicet oratoriam, aut per ſcripta, prima tentamētà, id eſt ad amicitiam conciliandam pericula, ſed ipſe, id eſt egomet, obiecei me, & meum caput, & veni ſupplex ad limina, ſcilicet tua. Quia eadem gens Daunia, id eſt Rutula, à Dauni filio dicta, quæ inſequitur te bello crudeli, id eſt impie ſuſcepto, contra videlicet profugum pacis amatorem, & nihil iniuriæ molientē, ſi pellant nos, ſcilicet à finibus ſuis, credunt nihil abfore, i. abfuturum, ſeu defuturū eſſe, quin mittat ſub ſua iuga penitus omnem Heſperiam, id eſt Italiam, & quin teneāt mare, quod alluit, ſcilicet Italiā, ſupra, id eſt ab Orientali, plaga, id eſt mare Adrianum, & quod alluit infra, id eſt ab inferiore parte, ſcilicet mare Tyrrhenum, accipe, ſcilicet à nobis, & da, ſcilicet nobis, fidem, id eſt ſanctam compromiſſionem. pectora ſunt nobis, id eſt nos habemus pectora fortia, bello, id eſt ad bellum gerendum, & iuuentus ſpectata, id eſt perſpecta, & explorata, rebus, ſcilicet bellicis, quia decēnali bello vexata. Et ita oſtendit petitionem ſuam honeſtam, vtilem, & facilem.

VARIA LECTIO.

OBSTVPVIT tanto perculſus nomine Pallas.] Percuſſus, in antiq. lib. habetur, à percutio. [Egredere ò quicūque es,] In Romano lib. Et gradere, legitur. [Coramque parentem Alloquere] Codices plerique veteres, Parente, legunt. [Excepitq. manu, dextramque amplexus inhæſit] In pleriſque lib. antiq. Accepitque manu, dextramq.: & pro Amplexus, ſunt libris, in quibus, Implexus, legitur [Tua terris dedita fama.] In antiquis aliq. lib. Debita, legitur, cum, Dedita in emendatioribus habeatur. [Cyllenes gelido conceptum in vertice fudit] In antiquis lib. partim Cyllene, partim Cyllenæ, legitur. Et, Conceptum vertice, abſque, In. [Auditis ſi quidquam credimus] In lib. aliquot antiquis, Si cuiquam, legitur. [Qui ſidera tollit] In lib. antiquis, Torquet, legitur. [Me me ipſe, meumque] In antiquis aliq. lib. Memet ipſe, & Meque ipſe, legitur. [Quodque alludit,] In antiquis Abluit, legitur. [Et rebus ſpectata iuuentus] In lib. nonnullis antiquioribus, E rebus, legitur.

POE. Dixerat Aeneas: ille os, oculoſque loquentis
Iandudum, & totum luſtrabat limine corpus.
Tunc ſic pauca refert. EV. Vt te fortiſſime Teucrū
Accipio, agnoſcoque libens: vt verba parentis,
Et vocem Anchiſæ magni, vultumque recordor:
Nam memini Heſiones viſentem regna ſororis
Laomedontiaden: Priamum Salamina petētem,
Protinus Archadiæ gelidos inuiſere fines.
Tum mihi prima genas veſtibat flore iuuenta:
Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipſum
Laomedontiaden: ſed cunctis altior ibat
Anchiſes. mihi mens iuuenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ coniungere dextrā.
Acceſſi, & cupidus Phenei ſub mœnia duxi.
Ille mihi inſignem pharetram Lyciasq. ſagittas
Diſcedens, clamidemq. auro dedit intertexam,
Fręnaq. bina, meus quæ nunc habet aurea Pallas.
Ergo &, quā petitis, iuncta eſt mihi fœdere dextra:
Et, lux cum primum terris ſe craſtina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibusque iuuabo.
Interea ſacra hæc, quando huc veniſtis amici,
Annua, quæ differre nefas, celebrate fauentes
Nobiſcū, & iam nunc ſociorum aſſueſcite mēſis.
POE. Hæc vbi dicta, dapes iubet, & ſublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipſe ſedili:
Præcipuumque toro, & villoſi pelle leonis
Accipit Aenean, ſolioque inuitat acerno.
Tum lecti iuuenes certatim aræque ſacerdos

SERV. TOtum luſtrabat luminē corpus] Paterna in eo lineamenta cognoſcens. [Lumine] Pro luminibus. id eſt oculis. [Pauca refert] Non pauca, ſed paucis. i. breuiter. Hoc vult dicere, multa cū dixiſſe, ſed paucis. [Agnoſcoq. libens.] Poſtquam cognouit ex habitu corporis vera eſſe quæ dicebat Aeneas, per Anchiſen cum laudat adulatione depoſita. Sanè inter agnoſco & cognoſco ſuperfluo quidam volunt facere diſcretionem, vt cognoſcamus nouos, agnoſcamus antiquos ſed hæc à poetis metri neceſſitate variantur. Nam agnoſco propter Synalepham dixit. [Heſiones viſentē regna ſororis] Vt diximus ſupra Hercules euerſa Troia Heſionem Laomedontis filiam Telamoni ſuo comiti dedit, ex qua natus eſt Teucer. Priamus poſtea cū Salamina tenderet, ad viſendum regnum ſororis per Arcadiam iter fecit, & tunc ab Euandro eſt ſuſceptus Anchiſes. [Viſentem regna] Videre cupientē. [Protinus] Vno eodemq. tempore, hoc eſt dum pergit, vidit Arcadiā. Nam non poſſumus ſimul intelligere, cū Salamina inſula ſit Arcadiæ incōtinēti. [Mirabarq. duces Teucros.] Hos laudat quo melior ſit ille quem præfert. [Iuuenili ardebat amore] Ineſt. n. iuuenibus ſtudium acquirendarum amicitiarum. Horat. animuſque virilis. Quærit opes & amicitias. [Phenei ſub mœnia] Oppidi Arcadiæ. Hom. οἳ Φένεόν τ' ἐνέμοντο, καὶ Ὀρχομενὸν πολύμηλον. Nec nos debet mouere, quod Euāder de Palanteo ſic dicit Phenei ſub mœnia, cum ſciamus poetas vicinas omnes pro vna habere ciuitates, ſicut de Didone facit, quam nonnunquā Tyriam, aliquoties Sidoniam vocat. [Ille mihi inſignem pharetram] Ius hoſpitij habet inter ſe remunerationē, ſed verecunde tacet Euāder de ſuis muneribus. [Auro dedit intertexam.] Legitur & intertextro. [Frænaque bina,] Poetice. Nam duo debuit dicere Bina enim ſecundū Cic. non dicuntur, niſi de his quæ ſunt numeri tantum pluralis. Nam Cic. per epiſtolam culpat filium dicens, male cum dixiſſe, Direxi literas duas, cum literæ quoties epiſtolam ſignificāt, numeri tantum pluralis ſint. Contra epiſtolas binas nō dicimus. Binas literas.

Viſcera toſta ferunt taurorū, onerantq́. caniſtris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumq́ue miniſtrāt.
Veſcitur Aeneas ſimul, & Troiana iuuentus
Perpetui tergo bouis, & luſtralibus extis.
Poſtquā extēpta fames, & amor cōpreſſus edēdi,
Rex Euandrus ait. EVAN. Nō hæc ſolennia nobis
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
Vana ſuperſtitio, veterumúe ignara deorum
Impoſuit. ſæuis, hoſpes Troiane periclis
Seruati facimus, meritosq́. nouamus honores.
Iam primum, ſaxis ſuſpenſam hāc aſpice rupem,
Diſiectæ procul vt mores, deſertaq́. montis
Stat domus, & ſcopuli ingentem traxere ruinam.
Hic ſpelunca fuit vaſto ſubmota receſſu,
Semihominis Caci: facies quam dira tegebat,
Solis inacceſſam radijs: ſemperq́ue recenti
Cæde tepebat humus, foribusq́ue effixa ſuperbis
Ora virum triſti pendebant pallida tabo.
Huic monſtro Vulcanus erat pater. illius atros
Ore vomens ignes, magna ſe mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium, aduentumq́. dei: nam maximus vltor
Ter gemini nece Geryonis, ſpolijsq́. ſuperbus
Alcides aderat, taurosq́. hac victor agebat
Ingentes, vallemq́ue boues, amnemq́. tenebant.

Duas epiſtolas. cimus, ſed duas. [Iuncta eſt mihi fœdera dextra] antiquis amicitijs per Anchiſæ hoſpitium. [Quando hic veniſtis amici] Si quidem amici iam veniſtis. Extraneos.n.ad ſacra non licebat adhibere. Hos autem adhibet ad ſacra, quaſi antiquis iūctos amicitijs. Vnde infert, Et iam nūc ſociorū aſſueſcite mēſis. [Annua, quæ differre nefas,] Anniuerſaria ſacrificia ideo nō differūtur, quia nec iterari poſſunt, Solemne autem hoc eſſe ipſe ait: Forte diem ſolennem illo rex Arcas honorem. Nam calendaria ſi qua fuerint ratione dilata, poſſunt repeti, nec piaculum eorum intermiſſione committitur. [Dapes] Epulæ deorum propriæ, vt Iouis cœna. [Sedili] Bene ſedili. Nam in templo Herculis lectiſternion eſſe non licebat. [Toro, & villoſi pelle leonis Accipit Aeneam,] aut ſuſcipit ad ſedendum, aut paſcit: vt, Illos porticibus rex accipiebat in amplis. Torum autem herbarum ſuper ſolium fuiſſe intelligamus, ne ſit ſedili contrarium. Congrue autem de leonis pelle dr̄ coopertum, quaſi in Herculis ſacris. [Tunc lecti iuuenes] Non vacat Lecti. In ſacris.n.Herculis nec ſerui intereāt, nec liberti, adeo vt Appius qui ſacra hæc tranſtulit in libertos, & caruerit oculis, & intra annum omnem familiam perdiderit Pinnariorum. [Certatim].i.ſtudioſe. [Aræque ſacerdos] Maximæ, ſcilicet. Nondum.n.templum Herculis fuerat, ſed ara tantummodo quam maximam dicit ex magnitudine fabricæ. [Laboratæ Cereris,] Quæ eget laboris, vt mox: Et frumētis labor additus, vt mala culmos eſſet rubigo. Glandes.n. ſine vllo labore naſcuntur. [Perpetui tergo bouis,] aut ſecundum Homerum intelligendū, qui dicit carnes dorſi apponi ſolitas honorabilioribus, vt ſit ſenſus talis, Poſuit ante eos magni bouis carnes eas, quę apud maiores in honore fuerunt. Aut re vera perpetui. nam de hoc boue immolato Herculi, carnes carius vendebantur cauſa religionis, & inde alter redimebatur. qui ex illius precio comparatus quaſi perpetuus eſſe videbatur. Tergo autem, poteſt à parte totum intelligi. [Luſtralibus] aut pinguibus. Moris enim fuerat cōpleto luſtro pingues victimas offerre cenſores. Aut certe de quinquennali boue.i.perfectæ ætatis. Nam Hom. dicit:

Τοῖσι δὲ βοῦν ἱέρευσεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων
Ἄρσενα πενταέτηρον ὑπερμενεῖ Κρονίωνι
Νώτοισι δ' Αἴαντα διηνεκέεσσι γέραιρεν
Ἥρως Ἀτρείδης εὐρυκρείων Ἀγαμέμνων
Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο.

[Poſtquam exempta fames, & amor compreſſus edendi,] Poſtquam & neceſſitati ſatisfactum eſt. & voluptati. [Non hæc ſolēnia] Variat in vno pronomine. Non hæc ſolennia nobis, Has ex more, dapes, Hanc tanti numinis aram. [Vana ſuperſtitio,] Superſtitio eſt timor ſuperfluus & delirus. Aut ab aniculis dicta ſuperſtitio, quia multæ ſuperſtites per ætatem delirant, & ſtultę ſunt. Aut ſecundum Lucretium, ſuperſtitio eſt ſuperſtantium rerū.i. cęleſtium & diuinarum, quę ſuper nos ſtant, inanis & ſuperfluus timor. [Veterumve ignara deorum] Duo dicit, Non ideo Herculem colimus, aut quia omnem religionē veram putamus, aut quia deos ignoramus antiquos. Cautum.n.fuerat & apud Athenięſes & apud Romanos, nequis nouas introduceret religiones. Vnde & Socrates damnatus eſt, & Chaldæi & Iudæi ſunt vrbe depulſi. [Nouamus honores] Detraxit re, nam renouamus debuit dicere, quam particulam alibi addidit, vt, Fata renarrabat diuum. [Suſpenſam hanc aſpice rupem] Cacus ſecundū fabulas, Vulcani filius fuit, ore ignem ac fumum vomens, qui vicina oīa populabatur. Veritas tamen ſecūdum Philologos & hiſtoricos hoc habet, hunc fuiſſe Euandri nequiſſimum ſeruum ac furem. Nouimus aūt malum à Græcis Cacum dici quem ita illo tpe Arcades appellabant, poſtea tranſlato accentu Cacus dictus eſt, vt Helene Helena. Ignem autē dictus eſt vomere, quod agros igne populabatur. Hunc ſoror ſua eiuſdē nominis prodidit. Vnde etiā ſacellum meruit, in quo ei ꝑ virgines Veſtę ſacrificabatur. [Suſpēſam rupē,] Quaſi iam, iamq́. laſpuram. [Semihominis] Feritate corrupti. [Inacceſſam] Participiū ſine verbi origine. Accedor enim nō dicimus, ſed tale eſt, vt placita, nupta, triūphata. [Huic monſtro] Bene mutauit caſum in quo ierat turpis ſignificatio. [Et nobis] Sicut multis, quib. Hercules profuit mōſtra purgādo. [Aetas] Beneficiū tpis: vt, Voluenda dies, an attulit vltro. [Maximus vltor] Non tantum noſter, ſed omnium terrarum. [Tergemini, nece Geryonis.] Hanc tabulam diximus illo loco: Poſtquā Laurentia victor Geryone extincto Tirynthius attigit arua, [Spolijsq́ue ſuperbus] Atqui boues abduxerat, ſed ſpoliū eſt quidquid de hoſtibus tollitur, vt Addit equos, & tela quibus ſpoliauerat hoſtem. Item: Poſtquam illum vita victor ſpoliauit Achilles.

DIXERAT Aeneas, &c.] Proſequitur reſponſum Euandri, A S C. & beneuolentiam eius in Aeneam, qui eum epulis ſolennibus accepit. De qua re dicit Don. ſic. [Pauca] Ne longior oratio ſolennia impediret. [Inſignem pharetram] Mire, munera exornat, ne videantur leuia [Sublata] aut metus cauſa, aut ſatietate interueniente. [Sedili,] Nam mos fuit non accumbendi, ſed ſedendi in his ſacris, vnde in 7. Hæc ſacris ſedes epulis. [Leonis] Quod cōueniebat Herculis ſacris. [Viſcera] Nulla erat ambitio in eſcis, caro portabatur copioſa, ſed bubula. Male autem acceptus fuiſſet, ſi tollatur ſacrorum religio. Hæc ille. Ordo eſt. Aeneas dixerat.i.finiuerat, ſermonem ſuum, Ille.ſ. Euander, luſtrabat lumine .i.viſu, hoc eſt circunſpiciebat, & annotabat, iandudum.i.ab eo tempore quo loqui cœperat, aut cum primū viderat: os, oculos, & totum corpus.ſ.reliquum, loquens.ſ. Aeneam, tum.i. deinde, refert.i.reſpōdet. pauca.i.paucis, ſic.i.in talem formam, vt, id eſt quantum libens, ò fortiſſime Teucrum.i.Teucrorum, ego accipio.ſ.hoſpicio, aut accipio i.audio, & agnoſco te, vt i.quantum, q.d. quammaxime recordor.i.ad memoriam refero. verba.i.formam dicendi, & vocem.i.modum proferendi, & vultum parentis.ſ.tui, Anchiſę. Nam ego memini Laomedontiaden.i.Laomedontis filium.ſ.Priamum, viſentem.i.euntem videre, regna (id in gratiā eius dicit, nam meretricio contubernio, tenebatur à Thelamone, non, legitimo matrimonio) ſororis.ſ.ſuæ. Heſione, & petentem Salamina.ſ.patriam Thelamonis (declinatur autem hæc Salamis. vel Salamin, huius Salaminis, vel Salaminos, & eſt ciuitas in Achaia) inuiſeri protinus.i.perpetuo tenore, & eadem profectione (dicit autem, inuiſere, non inuiſiſſe, quia, vt docet Agretius, memini, præſentis, non præteriti temporis, verbum poſtulat) fines gelidos Arcadiæ.i.tranſire Arcadiam, iuuenta.i.iuuenilis ætas: prima.i.incipiens, veſtibat, pro veſtiebat, mihi tum.i. tunc, genas.i.extrema maxillarū, flore.i.lanugine, hoc eſt barba tenui, & ego mirabar duces Teucros.ſ.qui cū Priamo venerant, & mirabar ipſum Laomedontiaden.i.Laomedontis filium, ſed Anchiſes.ſ.pater tuus, ibat.i.incedebat, altior cunctis.ſ. reliquis: Mens ardebat mihi iuuenili amore, quia iuuenes gaudent proceritate, & elegantia corporum compellare i.affari eum venerat one virum, & congiungere dextræ.ſ.illius, dextram.ſ.meam, acceſſi.ſ.ad eum, & cupidus.ſ.eius amicitiæ, & cognationi duxi .ſ.ipſum, ſub mœnia Phœnei.ſ.oppidi Archadiæ, quod nomen forte pro Pallanteo poſuit. ille diſcedens.i.cum diſcedere vellet,

dedit

dedit mihi pharetram inſignem.& ſagittas Lycias.& Chlamidē, id eſt veſtem militarem,intertextam auro.i.filis aureis.(eſt autē verſus ſpondaicus) & dedit bina.i.duo, aurea frena, quæ Pallas .ſ.filius meus,habet nunc.Ergo & dextra.i.fides,quam pętis.ſ. à me,eſt iuncta mihi fœdere.i.pacto ſociali, & cum primum.i.vt, vel vbi primū lux craſtina redder ſe terris, ego dimittā vos letos auxilio,& iuuabo,opibus.i.facultatibus,& diuitijs meis.Interea quando.i.quandoquidem,vos veniſtis huc.i.ad nos,ſacrificātes, amici,& ita nō turbaſtis ſacra, celebrate nobiſcum fauētes hęc ſacra annua.i.quæ quotannis hoc die fiunt,quæ.ſ.ſacra. nefas, ſup.ſit,differre.ſ.in aliud tempus,& aſſueſcite iam nunc,id eſt ex hoc deinceps, menſis ſociorū.i.vobis ſociali fœdere coniunctorum,vbi.i.poſtquam,hæc dicta,ſup.ſunt ab Euandro, ipſe iubet dapes,& pocula ſublata.ſ.timore hoſtilis aduentus.reponi.ſ. ad menſas,& ipſe locat viros in ſedili gramineo,ex ceſpite.ſ. facto, & accipit Aeneam præcipuum.i.principem virum, toro.i.iubis intortis,& pelle leonis villoſi,& inuitat,ſupp. cum.ſolio acerno .i.ex acere arbore facto,vnde fiebant & tabulæ, de quibus Martialis,Aurea qui dederit dona minora dabit. tum.i.deinde poſtquam conceſſum eſt,iuuenes lecti.i.egregij. & ſacerdos ære.i.ſacrificulus,fuerunt.i.afferunt.viſcera taurorū toſta.i.carnes taurinas aſſas.& onerant.i.onerando opponūt.ſup.è caniſtris.i.ſportulis,aut corbibus.ſeu calathis, dona Cereris laboratæ.i. panis confecti artificioſe,& miniſtrant.i.propinātː Bacchum i.vinumː Aeneas,& Troiana iuuentus, veſcitur ſimul tergo bouis perpetui.i.vnde datur perpetuum epulum.quia eius precio redimitur alter.aut perpetui.i.integri,& extis luſtralibus.i.purgatiuis. quæ expugnatione oblata erant.[Poſtquam exempta,&c.] Poſtquā, inquit,ſedata eſt fames,nam prius ſilentium fieri ſolet, cum ſuo quiſque intentus ſit negocio, ſermo habitus eſt ab Euandro de origine ſacrorum Herculi inſtitutorum,in qua enarranda,deſcribit reditum Herculis ex Hiſpania per Italiam,vbi Cacum,furem abigeum interemerat,occaſione cuius,ea ſacra illi perpetua inſtituta fuerant.Vnde dicit Don.ſic.[Poſtquam exēpta fames]Non libenter audiuntur ſermones,niſi venter ſatur ſit.[Has dapes]Dū originem ſacrorum narrat,epulas etiam excuſat.Hoc ille. Ordo eſt. Poſtquam fames eſt exempta.ſ.epulis, vt in primo dixit, & amor.i.auiditas,edendi.i.comedendi.compreſſus, ſup.eſt.i.ſedata eſt.Rex Euandrusː(Nam omnia Gręca in ros,apud nos exeūt in rus,& in er,vt Teucrus,& Teucerː Euandrus,& Euāder, & inde duplex eſt vocatiuus,nō per metatheſim, vt dicit Alexander) ait,Superſtitio vana.i.delira,& ſtulta religio, quem diu ſuperſtitibus eſſe ſolet,vt,pro vel.ignara veterum deorum, non impoſuit nobis hæc ſolennia,& has dapes.ſ.ſolennes, ex more.i.quas ex more damus,& edimus.& hanc aram.ſ. maximam (Sic enim dicebatur)tanti numinis.ſ.Herculis, qui pręcipuus eſt victorum deus,ſed,ſup.ò hoſpes Troiane,nos ſeruati.i.erepti. ſæuis. i. immanibus.periclis, pro periculis.ſ.imminētibus à Caco,facimus, ſup.hęc ſolennia,& nouamus.i.innouamus quotannis,honores meritos.i. quos Hercules meruit ſeruando nos. Aſpice iam primum.i.pro exordio declarationis meæ, hanc rupem ſuſpenſam ſaxis,& aſpice vt.i.quemadmodum moles.ſ. ſaxorum diſiectæ, ſup.ſtant.i.deuolutæ ſunt,& vt domus.i. ſpelunca, & habitatio montis, id eſt quam Cacus habuerat in monte, ſtat deſerta, id derelicta.ab habitatore interempto, & vt ſcopuli, id eſt eminētia ſaxa traxere ingētem ruinam, id eſt ruendo ingentem partē, ſecum traxerunt.Spelunca ſummota,id eſt ſepoſita, à frequētia hominum,vaſto.i.valde amplo receſſu,fuit hic, id eſt hoc loco, quam facies,id eſt effigies atque ſpecies,dira.i.execranda, quaſi deorū ira productaː Caci, illius filij Vulcani,ſemihominis,id eſt feritate corrupti,& habentis ſolum figuram humanam,tenebat inacceſſam.i.non aditam radijs ſolis,& humus.ſ.fundi eius,tepebat ſemper recenti cæde.i.ſanguine effuſo per cædem,& ora virum,pro virorum,affixa foribus ſuperbis.i. tyrannicis, & ſæuis, pendebant pallida triſti tabo.i.cruore immundo, & ſanie triſti aſpectu. Vulcanus erat pater huic monſtro.ſ.Caco, qui vomiens ore igneis atros.i.fumoſos,aut vaporoſos,vnde & fulgura fiūt, illius.ſ.patris ſui Vulcani,ferebat ſe,ſup.cum magna molle.i.vaſto corpore Aetas.i.longa tēpeſtas,aut æquum illud,attulit aliquando.i.tandem,&.i.etiam,nobis,ſicut, videlicet multis alijs, nobis, inquit, optantibus.i. qui anxie optabamus auxilium.ſ. Herculis.que,pro.i.aduentum dei.cum quo nobis auxilium venit.Nam Alcides.i.Alcei nepos, aut virtute præditus, Hercules maximus vltor.ſ.monſtrorum,aderat ſuperbus.i.magnificus, & clarus,nece.i.cæde,& interemptione Geryonis,illius regis Hiſpani.ter gemini.i.tria corpora habentis,per q̄ treis exercitus trium inſularum,intelligi volunt,& ipſe victor,agebat huc.i. ad nos, aut,ad hanc regionem,tauros ingenteis.i.valde magnos. & boueis.i.vaccæ eius,tenebant.i.occupabāt,vallem.ſ.hanc,vicinam Tyberi,& amnem.ſ.hunc,videlicet Tyberim.

VARIA LECTIO.

ACCIPIO, agnoſcoq́ue libens] In lib. aliquot antiquis Aſpicio adgnoſcoq́ue legitur. [Heſione viſentem regna] Varia declinatio genitiui in antiq.lib.Nam in alijs,Heſiones. In alijs, Heſione.[Genas veſtigat flore iuuenta]In nonnullis libris, Iuuentus.In alijs quibuſdam,Iuuentas,inuenitur. [Iuuenili ardebat amore]In Romano lib.& in quibuſdam alijs,Iuuenali,legitur.[Et dextræ coniungere dextram] In antiquis aliquot lib.legere eſt,Dextrā,& coniungere dextræ [Acceſſi, & cupidus Phenei]In antiq.exemp.varie legitur.Nam & Phenei,& Phœnei.& Phinei,inuenitur.[Chlamidemque auro dedit intertextam] In Romano lib.legere eſt,Intertexto.[Auxilio lætos dimittam] In lib.aliquot antiquis.Auxilio tutos,legitur. [Rex Euander ait] Pauci libris ſunt,in quibus Euander legatur,ſed Euandrus. [Vana ſuperſtitio veterumve] In quibus lib. antiq. legere eſt, Veterumque.[Iamprimum ſaxis] In peruetteri lib. Iampridem, legitur.[Diiectæque procul vt moles] In Romano lib. Deiectæ, legitur.[Facies quam dira tenebat]In Rom.lib.& aliq. alijs,Tegebat,legitur.[Foribusque affixa ſuperbis.] In aliquot exempl. legere eſt,Foribus ſuſpenſa ſuperbis.In Mediceo,Foribus affixa, legitur.[Nam maximus vltor] In lib.nonnullis peruetеribus, Maximus heros,legitur.

At furijs Caci mens effera:ne quid inauſum,
Aut intentatum,ſceleris ue doli ue fuiſſet,
Quatuor à ſtabulis præſtanti corpore tauros
Auertit,totidem forma ſuperante iuuencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus veſtigia rectis,
Cauda in ſpeluncam tractos,verſiſq. viarum
Indicijs raptos,ſaxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad ſpeluncam ſigna ferebant.
Interea,cum iam ſtabulis ſaturata moueret
Amphitryoniades armenta, abitumq. pararet;
Diſceſſu mugire boues: atque,omne querelis
Impleri nemus,& colles clamore relinqui.
Reddidit vna boum vocem,vaſtoq.ſub antro
Mugijt,& Caci ſpem cuſtodita fefellit.
Hic vero Alcidæ furijs exarſerat atro
Felle dolor.rapit arma manu, nodiſq. grauatum
Robur,& aerij curſu petit ardua montis.
Tum primum noſtri Cacum videre timentem,

SERV. AT furijt Caci mens]Pro ingēti ſcelere,furijs nomen poſuit.Capitale.n. crimē apud maiores fuit ań pœnam quadrupli. [Auertit] Erat ꝓpriū Abegit,ſed reſpexit ad p̄dā q̄ auerti dr̄, vt, Raptas ad littora auertere p̄das. [Atque hos] Quoties maſculinum,& fœmininū iungunt. hæc diſciplina eſt, vt etiam ſi poſterius eſt fœmininū, maſculino rn̄deamus. [Verſiſq. viarum indicijs]Hoc eſt veſtigijs, ꝗ auerſi trahebantur. i. cōtra naturam inijcientibus errorem indicijs.Ipſa,inquit, decipiebant indicia,quę indicare conſueuerunt. Nam indicium ab indicando nomen accepit.[Signa] Et hic pro veſtigijs.[Omne querelis impleri nemus] Non vt multi dicunt,quia conſortes perdiderant, ſed quia vellebantur à paſcuis.Inſita enim eſt bobus auiditas edendi. Vnde eſt,Ite domū paſti,ſi quis pudor, ite iuuēci.[Et colles clamore relinqui]Cum clamore,vt, Atque Ixionei vēto rota cōſtitit orbis, cum vento. Et hoc eſt melius,nam multi dicunt, Relinquebantur colles etiam clamore,hoc eſt tātum receſſerāt à collibus boues, vt nec Echo reſultaret. ſ. ad colles iam clamore nō peruenięte, quod non procedit,quia hoc ſenſu illud excludit. [Reddit vna boum vocem]Si.n. tam longe fuerunt, vt nulla ratione recedentium boum mugitus colles derelictos feriret, quēadmodum incluſi bouis eſt clamor auditus ab Hercule?

Turbatumq́. oculis. fugit ilicet ocyor Euro,
Speluncamq́. petit. pedibus timor addidit alas.
Vt ſeſe incluſit,ruptiſq́. immane cathenis
Deiecit ſaxum,ferro quod, & arte paterna
Pendebat, fultoſq́. emunit obiice poſtes:
Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemq́.
Acceſſum luſtrans, huc ora ferebat, & illuc,
Dentibus infrendens. ter totum feruidus ira
Luſtrat Auentini montem, ter ſaxea tentat
Limina nequiquam, ter feſſus valle reſedit.
Stabat acuta ſilex, præciſis vndique ſaxis,
Speluncę dorſo inſurgens, altiſſima viſu,
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hāc,vt prora iugo læuum incūbebat ad amnem,
Dexter in aduerſum nitens concuſſit,& imis
Auulſam ſoluit radicibus: inde repente
Impulit, impulſu quo maximus intonat æther.
Diſſultant ripę, refluitq́. exterritus amnis.
At ſpecus,& Caci detecta apparuit ingens
Regia, & vmbroſæ penitus patuere cauernæ:
Non ſecus, ac ſi qua penitus vi terra dehiſcens
Infernas reſeret ſedes,& regna recludat
Pallida, dijs inuiſa, ſuperq́. immane barathrum
Cernatur, trepidentq́. immiſſo lumine manes.
Ergo inſperata deprenſum in luce repente,
Incluſumq́.cauo ſaxo,atque inſueta rudentem
Deſuper Alcides telis premit, omniaq́. arma
Aduocat,& ramis,vaſtiſq́. molaribus inſtat.
Ille aūt(neq; enim fuga iam ſuper vlla pericli eſt)
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
Euomit,inuoluitq́. domum caligine cæca.
Proſpectum eripiens oculis,glomeratq́.ſub antro
Fumiferam noctem commixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis,ſeq́.ipſe per ignem
Præcipiti iecit ſaltu,quà plurimus vndam
Fumus agit, nebulæq́. ingens ſpecus æſtuat atra:
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomētem
Corripit in nodum complexus, & angit inhærens
Eliſos oculos, & ſiccum ſanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra reuulſis.
Abſtractæq́.boues, abiuratæq́. rapinæ
Cœlo oſtenduntur,pedibuſq́. informe cadauer
Protrahitur. nequeunt expleri corda tuendo
Terribileis oculos, vultum, villoſaq́. ſetis
Pectora ſemiferi, atque extinctos faucibus ignes;
Ex illo clebratus honos,lætiq́. minores
Seruauere diem; primus Potitius auctor,
Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri,
Hanc aram luco ſtatuit,quæ maxima ſemper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima ſemper.
Quare agite,ò iuuenes,tātarū in munere laudum
Cingite fronte comas, & pocula porgite dextris,
Communemq́.vocate deū, & date vina volentes.

le?[Mugijt,]More ſuo, pro mugiuit,vt, Audijt & Triuiæ lōge lacus.] Atro felle dolor] Quo iraſcimur ſm Phyſicos, vt plenè ridemus. Perſius, Sed ſum petulanti ſplene cachinno. [Rapit arma manu, nudiſque grauatū robur] Duo dixit,ſagittas & clauā, & non vacat.Que.Nam ſi armorum, Epexegeſis eſt.[Nobis grauatum robur] Grauatum autē, ꝓ graue poſuit. Nā graue eſt per naturā ponderoſum,grauatum, qđ oneratur extrinſecus. [Turbatumq́. oculis] Ea parte turbatū, quæ proditrix mentis eſt.alij oculi legunt.& accipiunt à ſuperioribus videre turbatū oculi.[Arte paterna]Perſeuerat in fabula. Sanè & alitur ferro, & aliē arte.[Emunijt]Sicut & munijt & mugit,pro mugiuit, & pro emuniuit.[Obice poſtes]Hāc obicē dicimus vt, Ecce maris magna claudit nos obice pōtus. Dubitant .n. multi vtrum ſit maſculinum.[Tirynthius]A Tirynthia in qua nutritus eſt ciuitate, vt diximus ſupra. [Auentini montē]Vt fontem Timaui,Butroti vrbem. [Ter feſſus valle reſedit]Egens conſilij.Saluſtius, Feſſus in Pāphiliā ſe receperat. Nam corpore fatigatum dicimus, aīo vero feſſum.quāuis hoc ſæpe confundat auctoritas. [Stabat acuta ſilex] Penè omnes hunc ſilicem dixerunt. nā & Varro & Lucretius ita dicunt. Tāta tamen eſt Virgilij auctoritas, vt perſuadeat nobis etiā hanc ſilicem dici. [Dirarum volucrum] Modo Dirarum, non mali ominis dicit, vt ſunt bubones, ſed quæ humanis cadaueribus veſcebantur. Dixit enim foribus affixa ſuperbis Ora virum, triſti pendebant pallida tabo. [Concuſſit]Soluit,īpulit. Satis ſignatis vſus eſt verbis.[Refluitq́. exterritus amnis]Rem naturę vertit in fabulam, cum ruina ruptis in ſe recurrere neceſſe ſit impetū fluminis.[Ingēs Regia, ſicut Cacus putabat.Sic eſt & illud dictum, Illa ſe iactet in aula Aeolus.[Penitus patuere] Admiſſum lumen eſt vſq; ad ſecreta ſpeluncæ.Cauernas autē ſpeluncæ per tapinoſim dixit. [Si qua vi] Terræ hiatus nō niſi ex terræ motu fit, qui quoniam aut motu aquę inferioris naſcitur, aut crebris tonitribus,aut de concauis terris erumpentibus ventis, ideo ait, Si qua vi. Quod autem dicit, Infernas reſeret ſedes, notandum eſt etiam de impoſſibilibus fieri poſſe comparationem. [Dijs inuiſa,]Superis,ſcilicet. [Trepidentq́. immiſſo lumine manes] Lucan. Et ſubito feriere die. [Inſueta rudentem] Clamantem. Et abuſiue dictum eſt,ſicut ſupra de leonibus, Et fera ſub nocte rudentum. Nam rudere propriè aſinorum eſt. Perſius, Findor vt Arcadiæ pecuaria rudere dicas. [Telis premit,] Omne quod iaci pōt telum vocatur, dictū ἀπὸ τοῦ τηλόθεν. Vnde, Omniaq́. arma addidit.[Aduocat,molaribus] Aſperrimis ſaxis,non vñ molæ fiunt.& ſm Home. dixit, χέρμαδα δ' ἀμφ' αὐτ' ἐν βαλλόμεναι μυλάκεσσι.[Per ignē] Per eam rem vñ ille ſperabat auxilium.[Incendia vana] Vana quantum ad Herculem pertinet.[Angit inhærēs eliſos oculos,& ſiccū ſanguine guttur] Angit guttur.bene dicimus. angit oculos non procedit. Ergo angit ad vnā rem pertinet. vt, Diſce puer virtutē ex me, verumq. laborem, Fortunam ex alijs. Nam fortuna nō diſcitur.Vñ multi Elidens legunt, & integer ſenſus eſt. Nā Eliſos ſolœcophanes facit, vt ſit ita. Angit guttur.& Eliſos oculos facit. [Siccū ſanguine] Per hoc: iā exanime cadauer oſtendit. [Abiuratæq́. rapinæ]Abiurare eſt rem creditam negare periurio, ſed hoc iſti loco nō congruit. Vnde modo abiuratas rapinas cōtra ius retentas intelligamus.[Informe cadauer]Magnum, cuius formam non ſit facile complecti,& cadauer eſt corpus nondū ſepultū, qđ careat honore ſepulturæ. [Nequeunt expleri corda tuēdo Terribileis oculos]Nā poterant homines vidēdo cadauer,ſua corda ſatiare.[Lætique minores]Noue & ſatis licēter Minores dixit,cū ab ipſo Euandro Herculē conſtet eſſe ſuſceptū, & minores nō dicamus niſi quoties graduū deficit nomē,vt puta filius,nepos pronepos, abnepos,adnepos. Vbi iſti gradus defecerint, merito iā dicimus minores,ſicut et maiores dicimus, poſt patris,aui, proaui,abaui,atauiq́. vocabulum. [Primusq́. Potitius auctor, Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri] Apud maiores raro aduenæ ſuſcipiebantur, niſi haberet ius hoſpitij. Incertum enim erat quo animo venirent. Vnde etiam Hercules primo nō eſt ab Euandro ſuſceptus,poſtea vero cum ſe & Iouis filiū dixiſſet,& morte Caci virtutē ſuam probaſſet, & ſuſceptus, & pro numine habitus eſt.Denique ara eſt ei maxima conſtituta, quod Herculi Delphicus Apollo in Italia fore prædixerat. Cum ergo de ſuo armento ad ſua ſacrificia boues dediſſet,inuēti ſunt duo ſenes Pinarius & Potitius, quibus qualiter ſe coli vellet, oſtendit.ſ. vt mane & veſpere ei ſacrificaretur. Perfecto itaque matutino ſacrificio cum circa ſolis occaſum eſſent ſacra repetenda,Potitius prior aduenit, Pinarius poſtea extis iā redditis. Vnde iratus Hercules ſtatuit vt Pinariorū familia tantū miniſtra eſſet epulantibus Potitijs, & complentibus ſacra. Vnde & Pinarij dicti ſunt ἀπὸ τῆς πείνης .i. à fame. Nam ſenem illum Pinnarium conſtat alio nomine nuncupatum. Hinc

Graue. Grauatū
Obex.
Inter fatigatū,& feſſum.
Abiurare
Cadauer.
Rudere.

eſt quod paulò poſt Potitij tantum facit commemorationem.
Vt.Primuſq.Potitius ibat. Quod autem dicit.[Domus Herculei
cuſtos pinaria ſacri]Non eſt contrarium. Nam cuſtos eſt mini-
ſtra. vt in xj. At Triuiæ cuſtos iandudum in montibus opis Alta
ſedet.i.miniſtra [Luco]Templum.n. nondum habuerat Hercu
les, ſed aram tantummodo, vt diximus ſupra.[Maxima]Ingens
.n.eſt ara Herculis,ſicut videmus hodieq;.[Porgite dextris]Præ-
bete inuicem pocula,& eſt Homeri. τοὺς μὲν ἄρα χρυσέοισι κυ
πέλλοισι οἱ δ' ἀχαιῶν δειδίχατ' ἄλλοθεν ἄλλος.[Communeq;
vocate deum[Aut quia Argiuus eſt Hercules,vt ſupra dixit Ae-
neas tam Græcos,quã Troianos de vno ſanguinis fontis deſcen
dere, aut cõem dixit inter deos atque homines. vnde mediusfi-
dius dictus, Aut vtriuſque naturæ medium.i.inter mortalitatẽ
& diuinitatem. Sunt enim numina aliqua tantum cęleſtia,ali-
qua tantum terreſtria, aliqua media,quos deos Apuleius Medio
ximos vocat,hoc eſt qui ex hominibus dij fiunt. alij communẽ
deum,ideo dictum volunt,quia ſecundum pontificalem ritum,
idem eſt Hercules qui & Mars. Nam & ſtellam vnam habere di-
cuntur, & nouimus Martem communem dici. Cic. Martemque
communem. Virg. Et diis communibus aras. Item paulò poſt
dat Salios Herculi,quos Martis eſſe non dubium eſt,

ASCENSIVS.

AT furijs Caci,&c.] Proſequitur narrationem inceptam,quo
modo.ſ.Cacus abigeus; Etiam Herculis boues furatus, & ab eo
interemptus, occaſionem præbuit ſacrificij ſolennis Herculi li-
beratori quotãnis perſoluendi, cui.ſ.nunc Aeneas intererat. De
qua re dicit Dona. [Diſceſſu mugire boues] Nam & bruta
quendam familiaritatis affectum habent [Reddidit vna boum
uocem]Nam & bruta,ſua uoce affectum exprimunt.unde & in
3.dixit Qui uolucrum linguas ſentis. [Cuſtodita] Nihil profuit
cuſtodia & aſtutia.[Rapit]Et non cepit nec paſſibus, ſed curſu.
magis iniuriam quam damnum dolens [Timentem]Hoc tria ſi
gna oſtendunt.[Oculis]Qui omnes animi motus indicant.[Cur
ſu]Celerior ſolito.& quod in ſpeluncam, non in loca aperta, ſe
contulit.[Ruptis]Nam celeritas ſoluere prohibuit[Stabat acu-
ta ſilex]Non ſolum uirtus,ſed etiam prudentia Herculis oſten-
ditur.Hæc ille.Ordo eſt.At.i.ſed,mens Caci efera. i. eminenter
fera,aut extra rationis ſtatum elata,furijs.i. per furias auaritiæ,
ne quid,ſceleris ue,doli ue.i.uel ſceleris.uel doli,fuiſſet inauſum
.i.quod non auderet,aut intentatum.i.quod nõ attentaret,auer
tit.i.abegit auertendo à ſtabulis.ſ.armentorum Herculis, vbi ſta
bant in paſcuis,quatuor tauros pręſtanti corpore,& totidem iu
uencas ſuperante.i.præſtanti forma i.hñtes præſtantem. & ex-
cellentem formam,atque occultabat ſaxo opaco.i in ſpelunca,
opaca ſaxo obtruſa,hos.ſ.tauros,& iuuencas,raptos.ſ.à ſe,& tra
ctos in ſpeluncam cauda.i.per caudam, & indicijs uiarum.i.ue-
ſtigijs,uerſis.i.contra uerſis,ita.ut quæ intrarant, exiſſe uideanr-
tur,& auerſa,non aduerſa,putentur,ne qua.i.non aliqua, ueſti-
gia.i.quibus inueſtigari poſſent indicia, forent pedibus rectis.i.
naturali ordine introgreſſis.& ita nulla ſigna ferebant, quæren
tem.ſ.Herculem ad ſpeluncam.Interea cum Amphytrioniades
.i.Amphytrionis filius putatiuus Hercules, moueret iam ſtabu-
lis.i.à ſtatione ſua.armenta ſaturata.ſ.optimis pratis, & pararet
abitum.i.profectionem in aliam regionem, boues mugire,ſup.
cęperant.aut mugiebant, diſceſſu.i.propter diſceſſum,atque oẽ
nemus impleri,ſup.cœpit.aut implebatur,querelis.i.querculoſis
mugitibus,& colles relinqui.i.relinquebantur, ſup.cũ clamore,vna
boum,ſ.incluſarum & reddidit vocem.i.reſpondit,mugiẽdo ad
mugitum aliorum diſcedentium. &, pro.i.mugijt ſub antro va-
ſto,& ipſa cuſtodita fefellit ſpem Caci.ſ.cuſtodiẽtis.& obſeruan-
tis ne mugirent, & ſperantis iam eas poſſidere ſecure. Vero, pro
ſed. dolor exarſerat.i.inflammauerat, hic.i.modo cum talia fie-
rent; Alcidæ.i.Herculi furijs.i. propter furorem atro felle.i.ama-
ra fellis commotione,aut atra bili,rapit arma manu,& pro.i.ro-
bur grauatum.i.oneratum, nodis.i.clauam robuſtam, & nodo
ſam,& petit curſu ardua i.ſublimitatem,& verticem montis ae-
rij.i.alti,& in aera protenſi, noſtri.ſ.ſubditi.& cohabitatores,vi-
dere tum,id iũc.primum Cacum timentem,quia nullum antea
timuerat, & turbatum oculis.i.turbationem indicantibus, ipſe
fugit.i. ſe proripit, exiſtens ocyor.i. velocior, Euro.i.vento illo
Orientali.& petit ſpelũcã.ſ.ſuam, & timor addidit pedibus alas;
quia timente, qua auolant, vt.i.poſtquam,ipſe incluſit ſeſe.i.ſe-
ipſum, & deiecit.i.deorſum iecit, ſaxum immane.i.tam magnũ,
vt terrori eſſet & hoc cathenis,qbus.ſ.ſuſtentabat, vt circuma-
gi dũ vellet:Cacus.poſſet, ruptis.i.diſruptis, quod.ſ.ſaxum,pẽde
bat.ſ.ſupra ſpeluncam,ferro, & arte paterna.i. Vulcani artificio,
& emunijt.pro emuniuit,poſtes fultos.i.ſuſtentatos,obice.ſ.fer-
reo. Ecce,q.d.de repente, Tyrinthius.ſ.Hercules aderat furẽs ani-
mis.& luſtrans.i.circunſpiciens.& indagans omnem acceſſum.i.
aditum,ferebat hora huc.& illuc,infrendens dentibus,& ipſe fer
uidus ira luſtrat ter.totum montem Auentini.i. ab Auentino ſic
dictum, qui vnus eſt ex ſeptẽ collibus Romę, & niſi ſignificaret
Auentinum eſſe nomen regis monti datum, diceret Auentinum
montem,appoſitone,& tentat.i. attentat,frangere,aut irrumpe-
re,ter limina ſaxea, ſed nequidquam.i.fruſtra, & ira ipſe feſſus
reſedit.i.requieuit ſedẽdo, ter ſup. in valle. Silex acuta.i.lapis il-
lius generis aſper,ſtabat.i.eminebat in altum,ſaxis.ſ.reliquis,pręe
ciſis vndique.i.circunquaque,inſurgens dorſo ſpeluncę.i.eminẽs
ſuper dorſum ſpeluncæ, in qua erat Cacus,exiſtens altiſſima vi-
ſu,id dũ videbatur,aut ad videndum,appoſitorie,domus oppor
tuna nidis volucrum dirarum.i.rapacium & quæ humanis carni
bus veſcuntur.Hercules dexter.i.ſtans à dextris. nitens.i.innitens
in aduerſum.i.ex aduerſa parte in aduerſam, concuſſit hanc.ſ.ſi-
licem,vt.i.ſecundum, quod ipſa prona iugo.i.in iugo mõtis,in-
cũbebat ad amnem.ſ.Tybrim,læuum.i.à ſiniſtra fluentem,& ſol
uit.i.diſſoluit,ſup.eam radicibus imis.i.radicitus,à fundo vſque,
quo impulſus ęther maximus.i.ſummus, qui maximũ occupat
ambitum,inſonat.i.multum ſonat,ripæ diſſultant.ſ.ex repercuſ-
ſione aeris, & amnis exterritus.i.quaſi exterritus, refluit.i.recur-
rit,ſed impeditus ſaxo, quod inciderat. [At ſpecus & Caci dete-
cta apparuit ingẽs Regia.& vmbroſę penitus patuere cauer. &c.]
Idem facit,vnde Don.ſic dicit.[At ſpecus ingens]Hoc loco ſpe-
lunca,ſignificat longitudinem & interiores receſſus. [Regia]La
titudinem. [Cauernæ]Coarctatas anguſtias, monſtrant.fuit ſpe-
lunca,ſed pro qualitate perſonæ dicta eſt regia.Cauernas autem
dixit potuiſſe.i.non ſolum latas partes,ſed anguſtas. Regia,quia
ibi tyrannidem agitaret. [Communem] Vt per coniunctionem
fœderum, ſe Troianis commixtum oſtendat. vel quia Troianis
& Arcadibus,idem erat genus.Hæc ille.Ordo autem eſt.At.i.ſed
ſpecus.i. ſpelunca, & ingens regia, ſecundum opinionem Caci,
quia illic tyrannidem exercebat, detecta.i.diſcooperta, & nuda-
ta, amoto.ſ.aperuit.i.late patuit, & cauernæ vmbroſæ.ſ.prius,
aut ẽt tunc,cũ ſol è latere eſſet,patuere penitus, non ſecus.i.non
aliter, ac.i.quam,ſi terra dehiſcens.i.hiatum faciens & aperiẽs ſe
penitus.i.omnino intus, qua.i.aliqua, vi.i.violentia, aut virtute,
reſeret.i.pandat, & aperiat, ſed eis infernas, & recludat.i.aperiat
(re.n.cum verbo,ad clauſuram,ſeu tecturam pertinente, contra-
rium notat,vt,reſero,retego,reuelo,retexo & ſic de conſimilib.).
regna pallida inuiſa dijs.ſ.ſuperis,que,pro &,ſi baratrum imma-
ne.i.vorago inferni immanis,cernatur ſuper.i.deſuper, & manes
trepident,lumine immiſſo,quia eius inſolitum eſt. & cruciatum
aſſert,vt in 5. Et me ſæuus equis oriens afflauit anhelis. Ergo.ſ.
quia ſaxum deiecerat,Alcides.i.Hercules, premit.i.vrget,te,ſup.
telis.i.armis, quæ de longe iaci poſſunt,ſup. Cacum,deprenſum
.i.deprehenſum,in luce inſperata.i quam non timuerat(nam ſpe-
rare, vſurpatur pro timore. Iuuen. Quartanã ſperãtibus ægris.i.
timentibus.& illud Virgilij, At ſperate deos,&c.] in ſpeluncam
ingreſſuram,repente.i ex improuiſo,& incluſam ſaxo cauo i.ſpe
lunca ſaxea excauata, forte ſicut de antro Chironis. dicit Stat.
quia pars exhauſta manu,partem ſua ruperat ætas,atque rudem
tem inſueta.i, inſueto more, & ipſe Alcides aduocat.i.in auxiliũ
vocat, arma quod de more fit acriter pugnantibus, etiam ſi ſoli
ſint. & inſtat armis.ſ.detractis arboribus, & molaribus.i.lapidi-
bus tam magnis. vt ex eis molares fieri poſſent, vnde addit,va-
ſtis.i.valde amplis. Autẽ,pro ſed, ille.i. Cacus, neque enim.i.nam
non, vlla fuga.i euitatio pericli, non ſupereſt.i.non reliqua eſt.
hoc eſt quia effugere non poterat,euomit faucibus ingentem fu
mum(mirabile dictu.i.quę res eſt mirabilis dictu)& inuoluit do-
mum.i.ſpeluncã ſuam, caligine cęca.i.prohibente viſum eripiẽs
oculis proſpectum.i.inſpectionem, quæ porrò ſeu procul fiat &
glomerat.i.circumagit ſub antro noctẽ.i.nubẽ obſcurã, fumife-
ram.i.afferentem fumum, & hoc tenebris commixtis igne. Alci-
des nõ tulit.i.paſſus non eſt animis i. propter magnanimitatem
ſuam,& iecit ſe præcipiti ſaltu per ignem, ea, ſupp.parte qua fu-
mus plurimus agit vndam.i. plurimum vaporis inundantis, &
ſpecus ingens ęſtuat.i. efferuet, atra nebula.i.fumo, & corripit
hic.i.in hoc loco tenebris.ſ.vomentẽ,incẽdia vana.i.in vanũ, qa
nihil pro futura. corripit inquam complexus; ſup.eũ in nodũ.i.
per mediũ in morem nodi,& elngit.i.ſtringit guttur.ſ.Caci ſiccũ
ſanguine.i.ſine ſanguine, quia flãmas remouebat, inhærens.i.fi-
xus in eo manens,& elidens oculos,aut ſi eſt,eliſos ſic.i.& inhæ-
rẽs angit guttur,& oculos eliſos.i.elidẽdos eos,domus atra pãdi
tur

tur.i.aperitur,extemplo.i.illico, foribus.i.valuis reuulſis.ſ.à cardine ſuo,& boues abſtractæ.& rapinæ abiurataę i.cōtra ius detentæ,licet non periurio, quia cum vi omnia auferret,nō opus erat periurio, oſtenduntur cœlo.i.veniunt in lucem. & reuelantur,& cadauer informe protrahitur pedibus, quaſi iure talionis, vt qui aduerſus attraxerat boues, aduerſus extrahatur,corda.i.aſtantiū poſtquam reſciuerunt factum. nequeunt expleri tuendo.i.inſpiciendo terribiles oculos multum,ſup.terribilem,& pectora villo ſa ſetis.i.pro villis,habentia ſetas.i.duriſſimos pilos. more ſuum ſemiferi.ſ.Caci,quem prius ſemihominem dixit,atque igneis extinctos faucibus.i.itra fauces eius. honos.i.honorificum ſacrificium,celebratus,ſup.eſt: ex illo.ſ.tempore.i.poſt illud tempus,& minores.i.iuniores , læti ſeruauere.i. obſeruauerunt , diem.ſ.illum, & Potitius, vir ille,ſup. erat primus auctor, & domus Pinaria, cuſtos.i. obſeruatrix, ſacri Herculei. (S tuius hiſtoriam late recitat.& Liuius in j. ab vrbe condita.Sanè.quod dicit,minores, non de poſteris intelligetur,ſed de iunioribus,cum ſeniores,Potitius,& Pinarius primi eſſent, neque dictum eſt ex perſona poetæ, cum omnia ſint verba Euādri , veruntamen ſi de poſteris dictum,velis dicas Euandrum vatis filium. etiam ſpiritum vaticinij habere potuiſſe,vnde dicet,& erit quæ ſemper maxima ex dono prophetico) domus ergo Pinaria, ſtatuit hanc arā luco.i.in luco hoc,quæ ara dicetur ſemper nobis maxima.& quę erit ſemper maxima. Quare.i.quamobrem, cum rite,ſuſcepta ſint hęc ſacrificia,ò iuuenes.ſ.Troiani,cingite comas,ſup.veſtras.fronde.ſ. populea, in munere.i.in officio tantarum laudum , & porgite.i. porrigite, & præbete inuicem pocula.i.vaſa potoria,dextris.ſ.veſtris,& vocate.i.inuocate,deum communem.ſ.Herculem,qui & Mars eſt, aut nobis communiter colendum, & date volentes vina.i.libate illi voluntarie ſacrificium vt nt & diuinitatem. Sunt numina aliqua tantum cœleſtia, aliqua tantum terreſtria,aliqua media.quos deos,Apuleius, mediocres vocat. Alij, communem deum , ideo dictum volunt,quia ſecundum pontificalem ritum, Idem eſt. Hercules , qui & Mars , nam ſtellam vnam habere dicuntur,& nouimus Martem communem dici:Cicero.Martemq. deum communem . Virg. Ipſe & dijs communibus. Item paulò poſt , Dat ſalios Herculi , quos Martis eſſe dubium non eſt.

VARIA LECTIO.

AT Furijs Caci mens effera] In Rom. lib. & quibuſdam alijs recentioribus libris, furis, legi. [Aut intem.ptatum ſceleris] Iuniores, Intentatum ſcribunt.In Rom.lib. Intractatum , legitur. [Quærentem nulla] In Rom. lib. & aliquot alijs, Quærentes, legitur. In Mediceo, Quærente. [Sub antro Mugijt] In antiquis pleriſque libris Mugit , per ſynæreſin ſcribitur. [Munijt obijce poſtes] In antiq. lib. Obice, legitur. [Omnemque Acceſſum luſtrans] In pleriſque lib.antiq.omnem, Acceſſum,legitur. [Maximus inſonat æther] In antiq.aliq. lib. Intonat, habetur. [Et regna recludat] In lib. aliq. antiq. Reſerat , & Recludit ,legitur. [Trepident immiſſo lumine mânes] In Rom.lib. Trepidentque legitur. [Depręſum in luce] In lib. aliquot antiq. non habetur In. [Inſueta rudentem] Sunt libris antiqui , in quibus , Inſueta pauentem ſcriptum eſt. [Fuga iam ſuper vlla periculi eſt] In pleriſque lib. antiq. non habetur, Eſt verbum [Qua plurimus vndam] In antiq. aliq.lib. Quo legitur. [Domus atria reuulſis] In lib. aliq. Recluſis legitur. [Pocula porgite dextris] In lib. aliq. antiq. Spargite legitur .

POE. Dixerat; Herculea bicolor cū populus vmbra
Velàuitq. comas, foliiſq. innexa pependit;
Et ſacer impleuit dexterā ſcyphus. ocyus omnes
In menſam læti libant, diuoſq precantur.
Deuexo interea propior fit veſper Olympo:
Iamq. ſacerdotes, primuſq. Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammaſq. ferebant.
Inſtaurant epulas, & menſæ grata ſecundæ
Dona ferunt,cumulantq. oneratis lancibus aras.
Tum Salij ad cantus, incenſa altaria circum
Populeis adſunt coniuncti tempora ramis.
Hic iuuenū chorus, ille ſenū, qui carmine laudes
Hercules,& facta ferant, vt prima nouercæ
Mōſtra manu,geminoſq.premēs eliſerit angueis:
Vt bello egregias idem diſiecerit vrbes
Troianamq., Oechaliāq. :vt duros mille labores
Rege ſub Euryſtheo fatis Iunonis iniquæ
Pertulerit. tu nubigenas inuicte bimembres
Hyleumq., Pholumq.manu, tu Creſſia mactas
Prodigia , & vaſtum Nemeæ ſub rupe leonem :
Te Stygij tremuere lacus , te ianitor Orci,
Oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruento :
Nec te vllæ facies,non terruit ipſe Typhoeus
Arduus , arma tenens : non te rationis egentem
Lernæus turba capitum circunſtetit anguis.
Salue vera Iouis proles, deus addite diuis :
Et nos, & tua dexter adi pede ſacra ſecundo .

HErculea populus] Herculi conſecrata,qui cum ad inferos deſcendens fatigaretur labore , dicitur de hac arbore corona facta caput velaſſe,vnde foliorum pars tēporibus cohærens,& capiti albuit ſudore , pars vero exterior pp inferorū colorē nigra permāſit:Et honeſte ait,Pepēdit populus.i.corona de populo. [Sacer impleuit dextram ſcyphus] Legitur in libris antiquis Herculem ad Italiā ingēs ligneum poculum attuliſſe,quo vtebantur in ſacris. qd̄ necare conſumeretur , pice oblitum ſeruabatur, cuius magnitudinem ſignificat dicendo, Impleuit dextrā ſcyphus. [Deuexo Olympo,]Inclinato in noctem cęlo. [Pellibus in morem cincti,] aut in morē Herculis. aut certe ſacerdorū. [Et menſæ grata ſecundæ Dona ferunt ,] Quia vt diximus, vna carnis , fuerat altera pomorum . [Cumulantque oneratis lancibus aras] Id eſt reddunt exta . [Salij] Qui tripudiantes aras circuibant. [Laudes Herculeas , & facta ferunt] Senes tantum voce laudes Herculis exequebātur: Iuuenes & geſtu corporis eius facta monſtrabant. [Prima nouercæ monſtra] Bene prima. nam & alia omnia Iunonis inſidijs pertulit . Fabula autem hoc habet. *Herculis fabula.* Hercules natus eſt cum Iphiclo Amphitryonis filio , ſed cum Iuno duos ſerpentes immiſiſſet Herculi , Iphiclus de cunis terrore lapſus ſuo vagitu excitauit parentes, qui cū ſurrexiſſent, viderunt Herculem ſtringentem manibus angues immiſſos ei nouercalibus odijs. [Eliſerit] Præfocauerit. [Troianamque] Vt ſupra diximus , Troiam Hercules euertit propter negatos ſibi à Laomedonte equos diuino ſemine procreatos & Heſionæ nuptias,quam à Ceto liberauerat,necato eius patre Laomedonte.Sanè Critici fruſtra culpant Virgilium,quod præſentibus Troianis laudari introduxit excidium , non reſpicientes quia hoc ratio fecit hymnorum , quibus aliquid ſubtrahere ſacrilegium eſt. [Oechaliamq.] Eurythus rex Oechalię Ionā filiam denegauit Herculi ante promiſſam , ideo quod cum fuerat filius dehortatus , dicens ab Hercule & Megæram vxorem, & ex ea filios interēptos , quod factum fuerat Iunonis inſtinctu . Vnde iratus Hercules propter nuptias ſibi denegatas , euerſa ciuitate interemit Eurythum. & Iolem ſuſtulit . [Mille labores rege ſub Euryſtheo] Cuius aſperrima imperia ſuſtinuerat Hercules voluntate Iunonis . Nam hoc eſt quod dicit Fatis Iunonis.i.voluntate. [Nubigenas] De Ixione & Nube procreatos Centauros , vt ſupra diximus. [Hylæumque, Pholumque]Hyleum Theſeus interemit . Pholus vero Herculem ſuſcepit hoſpitio eo tempore quo ad expugnandos Centauros eſſet profectus. Lucanus, Hoſpes & Alcidæ magni Phole. Vnde apparet per poeticam licentiam nomina eſſe pro nominibus poſita . [Creſſia mactas prodigia] Mactas bene ad leonem quem interemit refertur . Nam Cretenſem taurum non mactauit, ſed incolumem ad Euryſtheum perduxit. Vno enim verbo vtrunque ſæpe concluditur. aliquoties vna pars. vt, Diſce puer virtutem ex me . verumque laborem , Fortunam ex alijs. [Nemeæ ſub rupe] Nemea ſilua eſt vicina Thebis,in qua Hercules interemit leonem . Nemea autem anapæſtus eſt . nam & ne,& me,breues ſunt. [Stygij tremuere lacus] Inferni , quo tempore deſcendit ad rapiendum Cerberum. [Oſſa ſuper recubans] Aut ad terrorem dictum eſt,aut certe illud eſt quod etiam ſupra

diximus Cerberum eſſe terram , quæ corpora ſepulta conſumit. Nam inde Cerberus dictus eſt quaſi κρεοβόρος. Alij pueriliter volunt à Cerbero Amphiarai oſſa cõlumi,qui hiatu terrę ſm Stat. deſcendit ad inferos.[Semeſa cruento.]Semenſum non dicimus ſicut nec enſum. nã eſum facit & comeſum. [Nec te vllę facies] Facies.i.ſpecies, more ſuo. [Ipſe Typhoeus arduus, arma tenẽs] Et hoc poetice.nam ſi interemit Centauros. quemadmodum ẽt gigãtum interfuit prælio, qui ante innumeros annos fuiſſe dñr? [Non te rationis egentem]Liptotes figura. nam minus dixit, & plus intelligimus.hoc.n.dicit.Prudentiſſimum te non circunuenit.[Lernæus Anguis] i.Hydra.[Turba capitum]Et eſt talis figura. qualis munera nec ſperno. [Vera Iouis proles]Nullus.n. humano ſanguine procreatus tanta perficeret. [Dexter adi].i.propitius.[Pede ſecundo]Omne proſpero.

ASCENSIVS.

DIXERAT, Herculea bicolor cum populus vmbra, Velauitq́ comas, ſpoliiſq. innexa pependit, Et ſacer impleuit dextram &c.]Recitat quo ritu,& quo carmine. Herculea ſacra inſtaurata ſunt. De qua re hoc ſolum eſt Donati.[Secunda] i.proſpera.Ordo igitur eſt.Dixerat.ſ. Euander,cum.i. quando, populus,i.arbor illa, bicolor.i. duorum colorũ.ſ. ſubalbi intrinſecus : & ſubnigri,extrinſecus,hoc eſt corona populea,velauit.i. cooperuit in morem veli comas.ſ.eius , & ceterorum vmbra Herculea .i.qua Hercules,refocillatus erat.hoc eſt populea.& pependit innexa folijs.i.habens folia innexa , ſeu frondeis innexas , hoc eſt implicatas , & inſertas, & ſcyphus .i. poculum magnum.ſacer.i. Herculi ſacrum,impleuit dextram .ſ. Euãdri libaturi vina. Oẽs.ſ. Arcades,& Troiani,qui ſacris intererant,libant ocyus.i.celeriter, in menſam,id eſt ſm ordinem menſæ.cui aſtabant,aut fundũt in menſam libantes, & precantur.i.inuocant diuos. Veſper.i. ſtella veſpertina, quæ & Heſperus , & Veſperus & Veſperugo dicitur, fit inter eã propior.i.vicinior, & hoc Olympo deuexo.i.cœlo in noctem inclinato,aut, vt,ſit datiui caſus. fit proprior.i.appropinquat.olympo deuexo.i.deorſum vexo,hoc eſt cępit occidere, & occaſum apparere,nam Veſper, videtur in occaſu, Lucifer,in ortu,& ſacerdotes ibant iam.ſ more ſolenni, & Potitius,primus.ſ. ſacerdotium, cincti pellibus in morem.ſ.ſacerdotum. ſacrificantium,& gerebant flammas.& inſtaurant.i.innouant.& in ſtatum priorem reponunt,epulas.ſ.ſolenneis , & ferunt.i.afferunt,dona grata menſæ ſecundæ,quæ pomorum erat aut quia in ſacrificijs illis. binis menſis carnium vtebantur, altera ante hymnos,altera poſt hymnos, aut potiſſimum quia propter aduentum Troianorum duplicabant ſacrificia, vnde dixit, inſtaurant &c. nihil.n.de pomis meminit,vnde ſubdit,& cumulant.i.augmentãt aras,hoc eſt reddunt extra lancibus onꝰratis.i.oppletis, pondere,& onere magno.Tum.i. deinde.Salij (qui proprie ſacerdotes Martis ſunt, poſtea Romæ à Numa inſtituti).i.ſacerdotes more Saliorum,cũ hymnis ſaltantium. adſunt ad cantus, & circum altaria incenſa, euincti tempora.i.habentes tempora euincta, ramis populeis.i. populi arboris,Herculis ſacræ,vnde in Buc.Populus Alcidę gratiſſima.& hic.i.alter,erat chorus.i.cętus,canentium & trepidantium iuuenum,ille.i.reliquus erat,ſup.chorus ſenum. qui ferũt .i.efferunt,& extollũt carmine.i.hymno rhythmico, laudes Herculeas.i.Herculanas, aut ipſius Herculis, & facta, ſup. Herculana .i.egregia facinora eius, videlicet.vt.i.qualiter.ipſe premens.i.cõprimens,manu eliſerit.i.ſtrangulauerit : prima monſtra nouercę .ſ. Iunonis:que pro.i.angueis, geminos.i.duos, & pares.(Id.n.factũ Herculis,quod adhuc in cunis iacens geſſit, principiũ laborũ eius fuit)& vt.i.qualiter.ſ Hercules,aut Alcides diſiecerit.aut deiecerit,bello.i.expugnatione,vrbes egregias.ſ.Troia ſub Laomedõte vnde in 2.Satis vna,ſuperq. vidimus excidia, & captæ ſuperauimus vrbi.& Oechaliã.ſ.vrbem Euriſthei regis.&.i.qualiter. ipſe pertulerit.i. perpeſſus ſit , mille.i valde multos , duros labores.ſ.alios, ſub Euriſtheo rege.qui eum iuſſu Iunonis ad talia impulit,ac miſit: fatis.i.voluntate Iunonis iniquæ:canentes,ſup.in hanc formam,tu, ò Hercules inuicte tu mactas.i.occidis manu, nubigenas.i. Cẽtauros.ab Ixione è nube genitos bimembres.i. duplicium membrorum , quia vmbilico tenus equina habebant mẽbra:& ſuperna,humana. quod fictum putatur , quia primi in equis conſpecti.talis formæ à longe videntibus cenſebantur:nubigenas,inquit Hyleum,& Phorum,gigãtes illos: tu, ſup. ſuperas prodigia.i.mõſtra Creſſia.i. Creſenſia,videlicet taurum indomitum,& tu mactas leonem vaſtum.i.valde amplum, ſub rupe Nemeæ.ſ.ſiluæ, in Peloponneſo , vt Beroald. docebit. Lacus Stygii tremuere.i.tremuerunt te cum tremore,cum.ſ.ad inferos deſcenderat Pirithoum liberaturus : vnde Cerberum abſtraxit : vnde addit,ianitor.i.cuſtos ianuæ,Orci,i.inferni,omnia vrgẽtis.ſ.Cerberus,recubans ſuper oſſa,quia carnes deuorauerat,vnde & carniuorax dicitur,ſemeſa.i.ſemi abſumpta, ſup.in antro,cruento.i. cruore,& ſanie aſperſo, ſup. tremuit te. Nec vllę facies.i.ſpecies, & figuræ monſtrorum, ſup. tremuerunt te , ipſe Typhoeus.ſ.gigas à Ioue fulmina proſtratus, non terruit, pro nõ terruiſſet,te, etiam ſi in bello giganteo affuiſſes,aut quem etiam affuiſſe cenſent, putantes eundem eſſe, Martem, & Herculem. Mars autem in bello gigãteo fuit, ſed quomodo Alcmenæ filius dicit. Mars? dicemus ergo poetice dictum.aut eundem Herculem prius fuiſſe , non.n. labores Herculis, omnes vni conuenire poſſunt. nec placet, ſi dicatur Typhoeus viſus, ſub Inarime monte , aut (vt Ouid.vult) ſub Aetna,quia illic religatus iacet. hic autem dr̃,arduus tenens arma. Anguis Lerneus.i.Hydra (quam in Lerna paludẽ exuit)circunſtetit te turba.i.multitudine capitum ,nõ egentem rationis.i.non exanimatũ,nec confuſum animo,ſed prudentiſſimum,& circunſpectiſſimum.Igitur,ò ſup.Hercules,addite diuis decus.i. ornamentum,ſalue, exiſtens vera ſoboles Iouis. & adi.i.aggredere in auxilium veniendo.pede ſecundo.i. proſpero, nos,& tua ſacra. Beroal.de Nemea, dicit in Seruium ſic, Nemea, ſilua eſt in Peloponneſo , inter Cleonas , & Phliuntem , in qua Argiui,ſacra celebrare conſueuerunt,quæ,Nemea cognominantur, vt auctores ſunt Strab. &c. Diodorus, Thebæ vero ſunt , in Bęotia,maximo interuallo,à Nemea ſilua diſiunctæ.

VARIA LECTIO.

ET ſacer impleuit dextram ſcyphus] In lib. aliquot antiq. legere eſt. Et dextrã impleuit ſanctus ſcyphus.[Flammaſq. gerebant]In lib. aliquot antiq. Flammamq́. ferebant,legitur.[Euincti tempora]In lib. aliquot antiq. Et vincti legitur. [Hic iuuenũ chorus,ille ſenum.]In nonnullis lib. Atq; ſenum,legitur. [Diſiecerit vrbes]In vetuſtis aliquot libris,Deiecerit,legitur. [Nemeę ſub rupe leonem]In Rom.lib.Nemea,legitur.

SERV. SVper omnia Caci].i. hoc factum laudant vltra omnia. Et ſic eſt dictum , Vt eſt, Et te ſuper omnia dona Vnum oro.Et bene quantum ad ipſos pertinet, rem maiorẽ & vtiliorem ſeruare poſt omnia. [Obſitus æuo] Aetate inuolutus, vt Terentius, Annis panniſq́. obſitus. [Facileſque oculos fert omnia circũ]Phyſici dicũt ex vino mobiliores oculos fieri . Plautus : Faciles oculos habet.i.mobiles vino. [Capiturq. locis] Delectatur .i.vno loco diutius retinetur. [Romanæ conditor arcis .] Conditor Pallanteæ.vbi nunc palatium eſt,quod nõ eſt vera arx,ſed tenet rerum omniũ principatum . [Hęc nemora indigenæ Fauni] Indigenæ.i. inde geniti.Et ſciendum ſecũdum Heſiodi theogoniam primo deos genitos , inde hemitheos.poſt heroas,inde homines innocentes,vltimo ſceleratos.quem hic nunc ordinẽ ſeruat.[Truncis,& rupto robore nata] Hoc figmentum ortum eſt ex antiqua hominum habitatione,q ante factas domos aut in cauis arboribus , aut in ſpeluncis manebant qui cum exinde egrederẽtur, aut ſuam educerent ſobolem, dicti ſunt inde procreari. [Neque cultus erat].i.nullam ſui curam habebant.

POE. Talia carminibus celebrant, ſup omnia Caci
Speluncam adijciunt,ſpirantemq. ignibus ipſum
Coronat omne nemus ſtrepitu,colleſq. reſultant,
Exin ſe cuncti diuinis rebus ad vrbem
Perfectis referunt. ibat Rex obſitus æuo;
Et comitem Aeneam iuxta,natumq. tenebat
Ingrediens,varioque viam ſermone leuabat.
Miratur,facileſque oculos fert omnia circum
Aeneas,capiturque locis,& ſingula lætus
Exquiritque,auditque,virum monumẽta priorũ.
Tum rex Euandrus,Romanę conditor arcis:
VE. Hęc nemora ĩdigenę Fauni,nymphęq. tenebãt,
Genſq. virum truncis,& duro robore nata: (ros,
Queis neq; mos,neq; cultus erat:nec iũgere tau-
Aut cõponere opes norant,aut parcere parto:

Sed rami, atque aſper victu venatus alebat.
Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo,
Arma Iouis fugiens, & regis exul ademptis.
Is genus indocile, ac diſperſum montibus altis
Compoſuit, legesque dedit, Latiumq́. vocari
Maluit, hic quoniam latuiſſet tutus in oris.
Aureaq́., vt perhibent, illo ſub rege fuere
Secula, ſic placida populos in pace regebat:
Deterior donec paulatim, ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor ſucceſſit habendi.
Tum manus Auſoniæ, & gentes venere Sicanæ:
Sæpius & nomen poſuit Saturnia tellus.
Tum reges, aſperq́. immani corpore Tybris:
A quo poſt Itali fluuium cognomine Tybrim
Diximus: amiſit verum vetus Albula nomen.
Me pulſum patria, pelagiq́. extrema ſequentem
Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum
His poſuere locis, matriſq́. egere tremenda
Carmẽtis nymphę monita & de⁹ auctor Apollo.

bant. [Componere opes] Reſeruare, ordinare. [Parcere, parto] De die, inquit, viuebãt, nec iuuenta ſeruabãt. [Rami, atque aſper victus venatus alebat] Cognato quodammodo victu alebãtur, aut venatu mõtium, aut arborum ramis. [Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo] Hoc dicit ſecundum poeticum morem. Nã Saturnus rex fuit Cretæ, quem Iuppiter filius bello pepulit. Hic fugiens, ab Iano eſt ſuſceptus, qui regnabat in Italia, quem cum docuiſſet vſum vinearum, & falcis, in partem eſt admiſſus imperij, & ſibi oppidum fecit, poſtea ſuum tepe tiuit imperium. [Is genus indocile] Pro indoctum. nam indocile eſt quod penitus non poteſt diſcere, indoctũ, quod nondum didicit. Hos autem dicit compoſitos, vnde apparet quia indocile dixit pro indoctum. Hoc autem eſt quod dixit Cic. in j. Rhet. Feros adhuc homines magni cuiuſdam viri oratione compoſitos. [Legesq́. dedit] atqui dixit, Haud vinclo nec legibus æquã. ſed intelligamus Saturnũ dediſſe leges, quibus adeo obtemperauerunt, vt iam ita per naturã ſine legibus viuerẽt. [Latiumq́. vocari maluit] Bene maluit. nam Saturnia dicta eſt, vt, Et nomen poſuit Saturnia tellus. Et Virg. Latium vult dici, quod illic Saturnus latuit. Varro aũt Latiũ dici putat quod latet Italia inter præcipitia Alpium, & Apennini. [Sic placida populos in pace regebat] Vt merito aurea ſecula crederentur. [Decolor ætas] Vitiola. in omni. n. vitioſo corpore ineſt peſſimus color. Et alludit ad naturam metalli, quam cernimus diſcolorem, nec immerito. ſupra enim dixerat Aurea ſecula, ideo nunc dicit, Aetas decolor. [Tunc manus Auſoniæ] Omnes terræ habitatores, aut indigenæ, aut aduenæ, aut conuenæ: indigenæ ſunt inde geniti, vt de Faunis dixit. aduenę, de vno loco venientes; vt Saturnus. conuenæ, de diuerſis, vt Auſones, & Sicani. Sicani autem ſecundũ nonnullos populi ſunt Hiſpaniæ, à fluuio Sicori dicti. Lucan. Heſperios inter Sicoris non vltimus amnis. Hi duce Siculo venerunt ad Italiam & eam tenuerunt excluſis Aboriginibus. Mox ipſi pulſi ab illis quos ante pepulerant, inſulam vicinam Italiæ occupauerunt, & eam Sicaniam agentis nomine, Siciliam vero à ducis nomine dixerunt. quanquam Thucydides dicat de Sicilia Italum regem veniſſe, & ab eo eſſe Italiam appellatam. [Immani corpore Tybris] Hic Tuſcorum rex fuit, qui iuxta hunc fluuium pugnãs cecidit, & ei nomen impoſuit. Alij volunt iſtum ipſum regem latrocinatum eſſe circa huius fluminis ripas, & tranſeuntibus crebras iniurias intuliſſe. Vnde Tybris, quaſi ὕβρις dictus eſt, ἀπὸ τῆς ὕβρεως. i. ab iniuria. Nã amabãt maiores, vbi aſpiratio erat, s, ponere, vt ἑπτά, ſeptem, vel, ſ, vt ἑλένη, ſelena. Alij vt ſupra diximus volunt eos qui de Sicilia venerunt, Tyberim dixiſſe ad ſimilitudinem foſſæ Syracuſanæ quam fecerunt per iniuriam Afri & Athenienſes iuxta ciuitatis murum. Nam quod Liuius dicit, ab Albano rege Tyberino Tyberim dictum. nõ procedit. ideo quia & ante Albam Tybris dictus inuenitur. [Albula nomen] antiquũ hoc nomen à colore habuit. [Me pulſum patria] aut, vt diximus ſupra, propter parricidium. aut certe oraculorum neceſſitate cõpulſum. [Pelagique extrema] Per extrema pelagi actum aut, vt dicit Donatus, per pelagus externa ſequentem, aut pelagi aduerbium. [Fortuna omnipotens. & ineluctabile, fatum] Secundum Stoicos locutus eſt, qui naſci & mori fatis dant: media omnia, fortunæ. Nam vitę humanæ incerta ſunt omnia, vnde, Et miſcuit, vt quaſi plenum oſtenderet dogma. Nam nihil tam contrarium eſt fato quam caſus, ſed ſecundum Stoicos dixit. [Egere] Coegerunt, vt quaſi oſtendat inuitum. [Carmentis nymphæ monita] Matris eius. Nymphæ autem maritæ dixit. Nam græce ſponſa νυμφη dicitur. hæc autem non vere Nimpha fuit, ſed vaticinatrix. [Auctor]. ſ. oraculorum.

ASCENSIVS.

TALIA carminibus &c.] Recitat quomodo peracto ſacrificio, & re diuina, Euander Aeneam è luco, in regiam ſuam perduxit. qui interrogatus ab eo, ſingula loci diſquirens, eoq́ reddit, cum diis interrogati reſponſio, vt locus vbi Roma poſtmodum cõdita eſt, diis ſemper gratus, acceptusque fuiſſe demonſtretur. Recitat præterea Euander aduentus ſui in Italiã cauſas. De quibus hoc ſolum memoratu dignũ ex Donato dicunt decerptum. [Me pulſum] Nõ ſua culpa patria caruiſſe. ſed fatorũ demonſtrat quę vt dicit, ſunt inſuperabilia. [Matris] Nam & mater. & dea, quę contra pietatis meritum monere filium non poſſet. Hæc ille. Ordo autem eſt. Sacerdotes, & iuuenes, ceterique qui in ſacris intererant, celebrãt. i. celebria faciunt, carminibus talia ſ. facinora Herculis, & adijciunt ſuper omnia. i. poſt omnia, aut præcipue, ſpeluncam Caci. ſ. ab Hercule expugnatam, & ipſum. ſ. Cacum, ſpirantem. i. emittentem anhelitum, ſupp. eum ignibus. i. ſimul ignes. omne nemus conſtat. ſ. canentibus ꝑ ſomnũ Echus, & colles reſultant ſtrepitu. ſ. ſaltantium & pſallentium. Exin. i. ex eo loco & tempore, omnes referunt ſe ad vrbem. rebus diuinis perfectis. i. poſtquam res diuinæ eſſent perfectæ. [Rex]. ſ. Euander, obſitus æua. i. annoſus ibat. ſ. in vrbẽ. & ingrediens tenebat Aeneam comitem. i. comitantem. & natũ i. filium ſuum Pallanta, iuxta. ſ. incedentẽ, & leuabat viam. i. onus itineris. & moleſtiã viæ, ſermone vario. i. de variis rebus, vnde in Mimis Publii comes facundus in via ꝓ vehiculo eſt. Aeneas miratur. ſ. omnia, & fert oculos faciles. i. mobiles, & agiles, ac vacãtes, faciliter circũ omnia. ſ. quæ occurrebant, & capitur. i. delectatur. & afficitur, locis. i. amœnitate locorũ. & ipſe lætus. i. voluntate affectus, exquirit ſingula. i. ſingulas res, & audit ſ. ab Euandro, abs quo diſquiſiuerat, monumẽta. i. veſtigia, indicia relicta, ad memoriã veterum virũ, pro virorũ Priſcorum. Tum. i. tunc: Euander rex conditor. i. primus ædificator arcis Romanæ. i. palatij, quod arcis loco habetur, propter rerum principatum, quamuis tunc Palanteum vocaretur, inquit. ſup. indigenæ. i. inde geniti. & qui aliũde nõ aduenerãt, vt Fauni, & Nymphę: tenebãt hæc nemora. ſ. dũ ipſe illuc aduenit et. & gens. i. genus, aut generatio, virum. pro virorũ nata robore duro, aut in robore. i. in trũco arboris vetuſtate exceſo, & id ſecundum hiſtoriam. aut de robore, & id ſecundum fabulam, aut vulgi opinionem. quam ſępe poetæ ſequuntur, vt admirationem faciant, non quod ſic eſſe credant. Quis. i. quibus, viris, aut gentibus, neque erat mos. i. conſuetudo conuiuendi ab antiquo inſtituta, neque cultus. ſ. ſui. atque agrorum erat, nec norant iungere tauros. ſ. ad iugum, vt arẽt, aut currum trudant. aut componere. i. cogerere, & accumulare, opes. i. diuitias, aut parcere parto. i. acquiſito hoc eſt in diem viuebant, non cogitantes de craſtino. ſed rami, ſupp. alebant eos. i. baccę & acini ſilueſtres, & venatus aſper. i. difficilis exercitationis, alebãt, eos, ſup. victu. Saturnus venit primus. ſ. in Italiã, ab Olympo ęthereo. i. de cęlis. cum eius originem neſciebant, aut ab Olympo. mõte Cretæ, æthereo. i. ſublimi fugiens arma Iouis. ſ. filij ſui, & exul ademptis. i. ablatis à filio regis. ſ. quæ poſſederat. Is. ſ. Saturnus, compoſuit. i. cõgregauit, genus. ſ. hominum, indocile. i. indoctũ, aut difficulter docile, ac diſperſum altis montibus (Videmus quã manifeſtarius fuerit illorum error. Nam ſi Saturnus, primus, deorum fuerat, imò primus hominum, mirandum quos populos in Italia inuenerat, quos ue in Creta dereliquerat, ſed philoſophi non minus errantes, putauerũt è limo ſole calefacto, quaſi per putrefactionem, vt nonnulla animalia procreantur, procreatos primos homines) & Saturnus dedit leges. ſ. iis populis, quos illic oſtenderat, & maluit vocari Latium, ſcilicet quàm ſuo, aut priſtino nomine, quod illi erat quoniã ipſe latuiſſet in his oris. i. regionibus, tutus. ſ. à filio, & ſecula aurea fuerunt (vt perhibent. i. vt plerique omnes atteſtantur) ſub illo rege. ſ. Saturno, regebat enim ſic populos in pace placida, vt. ſ. aurea cenſerentur ſecula, docet ętas deterior. i. minus bona, & decolor. i. degeneratus à colore auri, paulatim. i. per paulum, hoc eſt ſucceſſiue, &. i.

ſimul, rabies belli, & amor habendi.ſ.diuitias, & opes, ac regna ſucceſſit.ſ.in locum placidę pacis, & parſimonię, ac aſperi victus. Tum.i.deinde, manus Auſonia.i.ab Auſone, Vlyſſis filio denominata. & gentes Sicanę.i.Siculę, venere.i.venerunt, ſup.in Italiam, & tellus Saturnia.i.à Saturno primum recta, & denominata, poſuit.i.depoſuit, nomen.ſ.vetus, accipiendo.ſ.nouum, vnde Itali Oenotrij, Auſonij, Latini, Heſperij, Arunci, Sabini, Tyrrheni, Etruſci, Tuſci, & alijs multis nominibus, pro diuerſis temporibus & locis appellati ſunt. Tum.i.deīde, ſup.venere reges, & Tybris, ſupp.pręcipue, vt ſe paret, more ſuo principem à ceteris, aſper.i.acer, immani.i.valde magno corpore, à quo nos Itali diximus, poſt.i.poſtea. fluuium cognomine.i.cognominatum, nam Tyberis, aut Tybris dicitur: Albula vetus.ſ.nomen, aut Albula vetus.i.fluuius antiquiſſimus, qui nunc Tyberis dicitur, & tunc ab albedine aquarum, Albula dicebatur, amiſit verum nomen.i.nomē ei ex re conueniens. Fortuna omnipotēs.ſ.ſecundum Epicureos, de quibus Iuuen. Sunt qui in fortunæ iam caſibus omnia ponāt, & fatum ineluctabile, ſecundum Stoicos, qui dicunt contra fatum inanem eſſe luctam, poſuere his locis me pulſum patria.ſ. mea. oraculorum neceſſitate, nam parricidium non cōfiteretur, & ſequentem extrema.ſ.peſſima quæque, & duriſſima pelagi.i. quæ in pelago pati ſolemus, vnde in tertio, Viuo equidem, vitamq. extrema per omnia duco. que, pro &, monita matris.ſ. meæ: Carmentis nymphæ.i.ſponſæ, ac vatis nymphis æquiparandæ, tremenda.i.reuerenda, & cum religione ſuſcipienda, & Apollo deus, auctor.ſ.monitorum, & oraculorum matris, egere.i.compulere, ſup.me, ad hæc loca, aut ſubſidere his locis.

VARIA LECT.

NEC iungere] In aliq. antiq. Neque particula ea ter repetita: Quis neque mos, neque cultus erat, neque iungere tauros. [Aureaque, vt perhibent, illo ſub rege fuerunt Secula] Veteres lib. ferè omnes legunt, Aurea quæ perhibent. In aliquot vero lib. legere eſt, Aureaque perhibent illo ſub rege fuiſſe Secula. [Tum manus Auſonia] In Rom. lib. Auſoniæ, legitur.

COEL. RHOD.

QVOD in cęlo ſol & luna, ipſum id ſunt in homine oculi, Sol & luna duo mundi lumina, oculi certiſſima in carne ſidera fulgente ſublimi, ſplendore micantiſſimo interna colluſtrant, perinde ac in ſtatione ſpeculatores interdiu noctuq. nobis excubantes. Quibus mira voluptatis accedit celeritas, vnde nobiliſſimo poetæ lib. viij. oculi nuncupātur faciles. etiā ſi vino id cōtingere nimio haud ita multum vidētes opinentur nonnulli. Certe Aſtronomicon primo M. Manilius ait. Circunfer faciles oculos vultumq. per orbē. Addunt ſcientiſſimi, oculorū ſplendorē ingenij præferre ſolertiſſimum acumē. Quod ipſum in pupillis color indicet glaucus. Quo argumento ſapientiæ Pallas dea Glaucopis creditur cognominata. Quod ad faciles oculos ſpectat, vtique in lib. De venatione Xenophon canum oculos faciles nuncupauit. Virgilij carmen. Miratur, facilesque oculos fert omnia circum.

POE. Vix ea dicta: dehinc ꝓgreſſus mōſtrat & arā,
Et Carmentalem Romano nomine portam.
Quā memorāt nymphę priſcū Carmētis honorē
Vatis fatidicę: cecinit quę prima futuros
Aeneadas magnos, & nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentē, quē Romulus acer Aſylum
Rettulit, & gelida monſtrat ſub rupe Lupercal
Parrhaſio dictum panos de more Licæi.
Nec non & ſacri monſtrat nemus Argileti:
Teſtaturq. locum: & letum docet hoſpitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam ſedem, & Capitolia ducit
Aurea nunc, olim ſilueſtribus horrida dumis.
Iam tum relligio pauidos terrebat agreſtes
Dira loci: iam tum ſiluam, ſaxumq. tremebant.
EV. Hoc nemus, hunc, inqͣt, frōdoſo vertice collē.
(Qui deꝰ, incertū eſt) habitat deꝰ: Arcades ipſum
Credunt ſe vidiſſe Iouem, cum ſæpe nigrantem
Aegida concuteret, dextra, nimboſq. cieret.
Hæc duo præterea disiectis oppida muris,
Relliquias, veterumq. vides monimēta virorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit vrbem:
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

SERV. MOnſtrat & aram.] Quā matri fecit extinctæ. Eſt autem iuxta portā quæ primo à Carmento Carmentalis dicta eſt, poſt Scelerata à Fabijs trecentis viris, qui per ipſam in bellum profecti, non ſunt reuerſi. [Vatis fatidicæ] Bene addidit fatidicæ. nā vatem & poetam poſſumus intelligere. Vnde ſolum plenum non erat. Ergo tale eſt, vt illud in Saluſtio, In tugurio mulieris ancillæ, Nō quia mulieris, ſtatim & ancillæ. Si autē ancillæ, ſtatim & mulieris. [Quæ prima] Quę poſtea etiā Sibylla dixit. [Nobile Pallanteum] Futurum.ſ. ſicut & Aeneades. [Aſylum Rettulit,] Poſtquam Hercules migrauit è terris, nepotes eius timentes inſidias eorum quos auus afflixerat Athenis, ſibi primi Aſylum, hoc eſt templum miſericordiæ collocauerunt, vnde nullus poſſet abduci. quod etiam Statius dicit, vt. Herculeos fama fundaſſe nepotes, ideo ait, Quem Romulus acer Aſylum. [Rettulit] Hoc eſt fecit ad imitationem Athenienſis Aſyli, quod ideo Romulus fecit, vt haberet aduenas plures, cum quibus conderet Romam. Iuuen. Et tamen vt longe repetas, longeque reuolutas, Numen ab infami gentem deducis Aſylo. [Gelida monſtrat ſub rupe Lupercal] Sub monte Palatino eſt quædam ſpelunca, in qua de capro luebatur.i.ſacrificabatur. vnde & Lupercal dictum nonnulli putant. Alij quòd illic lupa Remum & Romulum nutrierit. Alij (quod eſt veriſimilius) locum eſſe hunc ſacratum Pani deo Arcadię. Cui etiam mons Lycæus in Arcadia eſt conſecratus. Et dictus eſt Lycæus quod lupos non ſinat in oues ſæuire. Ergo ideo & Euander deo gentis ſuæ ſacrauit locum. & nominauit Lupercal. quod præſidio ipſius numinis, lupi à pecudibus arcerentur. [Parrhaſio dictum Panos de more Lycæi] Ordo eſt. Monſtrat Lupercal Panos Lycæi dictum de more Parrhaſio, id eſt oſtendit Lupercal Panos Lycæi dicatum ex more Arcadico. Nam Parrhaſia, Arcadia eſt. [Dictum] Dicatum, conſecratum. [Panos Lycæi] Huius Panos, genitiuus eſt græcus. & Panos Lycæi ſic dictum eſt, vt Iouis Olympi, Apollinis Delphos. [Sacri monſtrat nemus Argileti] Sacri, execrabilis. Sanè Argiletum, quaſi Agri lætum multi volunt à pingui terra, alij à ſabula. Nam Euander Argum quendam ſuſcepit hoſpitio. qui cum de eius cogitaret interitu, vt ipſe regnaret, Euandro hæc non ſentiente ſocij intellexerunt, & Argum necarunt. Cui Euāder & ſepulchrum fecit, & locū ſacrauit, non quod ille merebatur, ſed hoſpitalitatis cauſa. Bene autem in hac re Euander immoratur, & docet cauſas ne apud hoſpitem veniat in ſuſpicionem. Ergo Argiletum ab Argo illic ſacrato & ſepulto. [Teſtatur locum,] Iurat non ſua culpa iura hoſpitij eſſe violata [Aurea nunc,] Nunc ad verū que pertinet, & ad aurea, & ad Tarpeiam ſedem, nam Tarpeia ſedes dicta eſt à Tarpeia virgine. cum enim Romulus contra Sabinos bella tractaret & Tarpeio cuidā dediſſet arcem tuendam. eius Tarpeia filia aquatū profecta in hoſtes incidit, quam cum hortarentur ad proditionem, illa pro præmio popoſcit ornatū manuum ſiniſtrarum, id eſt armillas. Facta itaque arcis proditione, hoſtes ingenioſa morte, promiſſa ſoluerunt. Nam ſcuta.i. ſiniſtrarum ornatum, ſuper illam iacientes eam luce priuarunt, quæ illic ſepulta, Tarpeiæ ſedi nomen impoſuit. [Relligio] .i.metus ab eo quod mentem religet dicta religio. [Dira] Magna, vt, An ſua cuique deus ſit dira cupido? [Hoc nemus,] Bene vbique Nemus dixit. nam tunc ædificia non erant. [Ipſum Credunt ſe vidiſſe Iouem,] In hoc.ſ.nemore. Sanè ad illud alludit, quod primi dicuntur Iouis templa feciſſe, nec enim longe ſunt a monte Olympico, vnde eos dicit locum vidiſſe, & quod ipſi ſunt προσέληνοι, id eſt ante Lunam creati, vt Statius, Arcades aſtris, Lunæq. priores, licet dicat Saluſtius primo Cretenſes inueniſſe religionem, vnde apud eos natus fingitur Iuppiter. [Aegida concuteret,] Hic diſtinguendum. nam ęgida, id eſt pellem Amaltheę caprę, à qua nutritus eſt, in ſiniſtra Iuppiter tenet. [Dextra, nimboſque cieret] Et de dextra fulmina cum moueret. nam modo nimbos pro fulminibus poſuit, quę de dextra iacit. Aegidis autem concuſſio commouet pluuias. [Diſiectis oppida muris] Vnum Iani, aliud Saturni, iam tunc vetuſta. [Monimenta virorum] Hoc ſermone oſtendit etiam Saturnum virum fuiſſe.

ASCENSIVS.

VIX ex dicta] Docet quomodo, deinde oſtendit loca, in quibus nunc eſt Roma. etiam tunc religioſa, & veneratione digna. Vnde dicit Don. ſic. [Cecinit quæ prima] Magnum argumẽtum, quod dea fuerit & fatidica. Cum prima cecinerit Aeneadas futuros magnos, & Pallanteum futurum nobile. [Lucum] Qui poſtea à Romulo, Aſyli nomen accepit. [Lupercal] Vnde Luperci & lupercalia dicuntur. [Argileti] ab Argo, qui ex hoſpite factus eſt inimicus, vnde non erat pudendum, ſi hoſpitẽ talem interemiſſet, qui hoſpitalis religionis oblitus fuiſſet. Ducit oſtendendo, non autem ambulando, nam ſenex, Ardua non aſcendiſſet, veſpertino tempore. Hæc ille. Ordo eſt. Ea.ſ. quæ dicta ſunt, vix, ſup. erant dicta, & ſup. Euander, progreſſus.i. procedens, aut poſtquam proceſſerat, mõſtrat &.i. etiam, aras.ſ. dicatam Carmẽti, & portam quam memorant.i. in memoriam reuocando nominant Carmentalem, Romano nomine.i. ſicut ipſam poſtea Romani nominarunt, appoſitorie, priſcum honorem Carmentis nymphæ, & vatis.i. poetriæ, & cantatricis, fatidicæ.i. etiam vaticinantis, & fata enunciantis, aut ſi legendum eſt, qua ordo eſt, qua.i. per quam portam memorant priſcum honorem Carmentis nymphę vatis fatidicæ, quæ cecinit prima futuros.ſ. in Italia, Aeneadas.i. viros ab Aenea oriundos, magnos.ſ. ſine comparatione, vt ſunt Iulius, & Auguſtus, & primus Romulus, & Pallanteum, ſup. futurum, nobile.ſ. per acceſſionem Aeneadarum. Et monſtrat, ſup. hinc, lucum.i. inceduam ſiluam, quia ſacram, ingẽtem.i. valde magnum, quem Romulus acer.i. ſtrenuus, vindex in Amulium, & fratrem, retulit, i. in moram Aſyli Athenienſis effecit, Aſylum.i. talem, vt ab eo nemo abſtrahatur. ſed immunitatẽ haberet, quam nunc Phanis ſacris, & terris vicinis conſecratis, Chriſtiana concedit religio, & monſtrat ſub rupe gelida Lupercal.i. locum, ſic dictum, aut abluenda capra, aut à lupa Romuli & Remi nutrice, vt docet Seruius, dictum.i. appellatum ſic, de more Parrhaſio.i. Arcadico, Panos.ſ. dei Arcadum (vnde in Bucol. Pan deus Arcadia mecum ſi iudice certes) Lycęi.i. monte Lycæo, qui in Arcadia eſt, verſari ſoliti. Necnon.i. etiam, monſtrat nemus Argileti.i. illius loci, à leto.i. morte, Argi hoſpitis, ſic dicti, ſacri.i. ipſi hoſpiti, interempto conſecrati, in recompenſam vitæ, & teſtatur.i. obteſtatur, locum.i. loci cõſecratione ſe immunem à leto hoſpitis, & docet letum.i. necem, hoc eſt cauſam, & formam necis, Argi hoſpitis.ſ. ſui, & ducit hinc ad ſedem Tarpeiam.i. quæ poſtea Tarpeia dicta eſt, à Tarpeia virgine, & pro.i. capitolia, à capite dicta, aurea nunc.i. quæ nunc.i. tempore noſtro (inquit Poeta) ſunt aurea, olim.i. iam. tunc horrida ſilueſtribus dumi, hoc eſt penitus inculta, ab hominibus, ſed ita.i. magna & terribilis religio loci, tenebant iam tum.i. tunc temporis, agreſtes pauidos.ſ. rerum diuinarum, quia ignotarum, ſtupor.n. & pauor, ex ignorantia ſæpe rerum prouenium, dum.ſ. maiora, aut magis verenda, quæ ignoramus, quàm ſint putamus, & tremebant.i. religioſe obſeruabant iam tum. ſiluam & ſaxum.i. rupem, vbi poſtea Tarpeia, arx, & capitolium erat, ſup. Euander, inquit deus, ſup. aliquis, ſed ſup. incertũ eſt quis deos, habitat hoc nemus, & ſup. hunc collem, vertice frondoſo.i. habentem verticem frondoſum, Arcades.i. ij, qui mecum ex Arcadia venerunt, credunt ſe vidiſſe ſup. in hoc nemore, ipſum Iouem, vndę in capitolio poſtea Iuppiter & Minerua colebantur, cum.i. quando, cõcuteret ſæpe.ſ. ſiniſtra, Aegida.i. pellem Amalthcæ capræ nutricis ſuæ, nigrantem.i. ſubnigram, aut de longe viſam, aut propter nubeis & tonitrua quę illic concitabat, nigrantem dicit vnde addit, & cum cieret.i. concitaret, dextra ſ. manu, nimbos.i. nubeis, ventoſas, quas ſæpe tonitrua concomitantur. Præterea, tu vides hæc duo oppida.i. quæ olim erant oppida, muris diſiectis.ſ. nũnc.i. reliquias & monumenta veterum virorum.i. quæ antiquiſſimi viri reliquerant monumenta ſui. Ianus pater condidit hanc vrbem.ſ. quæ nunc diruta eſt, & nomen fuerat huic ſ. vbi à Iano conditæ, Ianiculum. Saturnus condidit hanc.i. aliam vrbem, & nomen fuerat.ſ. tunc, illi.ſ. vbi, à Saturno conditæ, Saturnia.

VARIA LECTIO.

NOBILE] In Rom. lib. legitur, Nomine. [Et letum] In lib. aliquod legere eſt, Et morem. [Iam tum ſiluam,] In Rom. Siluas. In quibuſdam alijs, Iamiam ſiluam. [Vrbem,] In lib. aliq. antiq. Arcem, non, Vrbem, legas.

POE. Talibus inter ſe dictis, ad tecta ſubibant
Pauperis Euandri, paſſimq. armenta videbant
Romanoq. foro, & lautis mugire Carinis.
Vt ventum ad ſedes. EV. Hęc, inquit, limina victor
Alcides ſubijt: hæc illum regia cœpit.
Aude hoſpes contẽnere opes, & te quoque dignũ
Finge deo, rebusq. veni non aſper egenis.
POE. Dixit, & anguſti ſubter faſtigia tecti
Ingentem Aeneam duxit, ſtratisq. locauit,
Effultum folijs, & pelle Lybiſtidis vrſæ.
Nox ruit, & fuſcis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequidq exterrita mater,
Laurentumq. minis, & duro mota tumultu,
Vulcanũ alloquitur, thalamoq. hæc cõiugis aureo
Incipit, & dictis diuinum aſpirat amorem.
VE. Dum bello Argolici vaſtabãt Pergama reges
Debita, caſuraſq. inimicis ignibus arces:
Non vllum auxilium miſeris, non arma rogaui
Artis, opiſq. tuæ, nec te chariſſime coniux,
Incaſſumve tuos volui exercere labores:
Quamuis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Aeneæ fleuiſſem ſæpe laborem.
Nunc Iouis imperijs Rutulorum conſtitit oris:
Ergo eadẽ ſupplex venio, & ſanctũ mihi numen
Arma rogo, genitrix nato te filia Nerei,
Te potuit lacrymis Tithonia flectere coniux.
Aſpice qui coeant populi, quæ mœnia clauſis
Ferrũ acuant portis in me, excidiumq. meorum.

SERV. PAſſimque armenta videbant] Quæ poſt mortem Caci paſſim nullo timore vagabant. [Romanoq. foro] Romanũ forũ eſt, vbi nunc roſtra ſunt. [Lautis mugire carinis] Carinæ ſunt ædificia facta in carinarũ modum, quæ erant intra templũ Telluris. [Lautas] autem dixit, aut ꝑ elegantiam ædificiorum, aut ꝑ Auguſtum, q natus eſt in cunis veteribus, & nutritus in lautis carinis. [Victor Alcides ſubijt] εὐσύμβολον .i. bonum omen Aeneæ oſtenditur. [Aude hoſpes contemnere opes] Bene Aude, quaſi rẽ arduã & difficilẽ. [Dignũ Finge deo,] Compone te in ſimilitudinẽ numinis. [Non aſper] Non aſpernator.i. faſtidioſus. [Anguſti ſubter faſtigia tecti ingentem Aeneam duxit] Ex contrarietate quæſitus ornatus. ait enĩ, Anguſti tecti ſubter faſtigia ingentem Aeneam dixit. [Pelle Libyſtidis vrſæ] ſpecies pro genere. nam cuiuslibet feræ poſſumus accipere. [Exterrita mater] Ideo territa, quia mater. [Dictis diuinum inſpirat amorem] Petitura ꝑ filio de adulterio ꝑcato, orationem ſuam ingẽti arte compoſuit, quod etiã Vulcanus ipſe teſtatur dicens, Quid cauſas petis ex alto? Non.n. aperta eſt eius petitio, ſed longo prœmio peruerſam amore mariti circumuenit mentem. Ergo quęſtionem hãc quę naſcitur ex petitione Veneris impudica, ſoluimus his modis. Primo ꝙ Vulcanum amore circumuenit. Deinde ꝙ nacta eſt occaſionẽ eius tꝑis, quo mariti arma faciebat, quẽ fuiſſe ſciebat adulteriũ, ꝑ quod daĩ intelligi Vulcanũ iam omnẽ ſuſpicionem & iram, quam habuit circa Venerem, depoſuiſſe adeo vt arma etiam ipſi fabricaret adulterio. Præterea Vulcanum vxorium fuiſſe teſtatur & ipſe Virg. dicens, Tunc pater æterno fatur deuinctus amore. Et Stat. vbi Martem Venus alloquitur, vt, At non eadem Vulcania nobis Obſequia & læſi ſerui tamen ira mariti. Nam quod dicit Don. potuiſſe fieri, vt cum Anchiſa concumberet Venus antequam Vulcano nuberet, non procedit. Conſtat enim à principio Venerem vxorem fuiſſe Vulcani. [Debita] Fataliter ad exitium deſtinata. [Miſeris] antiqui honeſtum eſt miſeris ſubuenire. ſed hoc dicit, cur te fatigarem pro hominibus fati neceſſitate perituris? [Priami deberem plurima natis] Scimus quòd Paridi tantum debuit

buit,ſed hoc idem habet ad aliarum commemorationem perſonarum ne ex turpi cauſa Paridi debuiſſe videatur.[Aeneę ſleuiſſe ſæpe laborem]Bene poſt Pergama, poſt Troianos, Priami liberos cum excuſatione commemoratio fit Aeneæ. Dic r.n. ſe eius infelicitate commotam. [Iouis imp.] Ne videretur imprudens,ſi aliena regna depoſceret, & hoc latenter dicere videatur. Faue huic, cui etiam Iuppiter fauet. [Eadem] Quæ nunc.ſ.filui. [Arma rogo] Hic diſtinguendum. vt cui petat non dicat:ſed reliquat intelligi.[Genitrix nato te filia Nerei] Thetis quæ Achilli arma impetrauit. Et bonis vtitur comparationibus dicendo filia Nerei, cum ipſa Iouis ſit filia. Item vxor Tithonia, cum ipſa ſit Vulcani. Neri,autem pro Nerei Omnia enim quę in eus,exeunt hodie,apud maiores in es. exhibant: vt, Nereus, Neres: Tydeus, Tydes. & genitiuum in eis, mittebantur:vt, Tydeis, Nereis: ſed quia plerunque s,in latinitate detrahitur, remanebat ei. hinc eſt filia Nerei, Immitis Achillei. Item in Saluſt. Ad bellum Perſei Macedonicum. ſic aſper. [Tithonia coniux] Aurora petiuit pro Memnone. [Clauſis Ferrum acuant portis] Dixit enim ſuperius, Quinque adeo magnæ poſitis incudibus vrbes [In me] Artificio ſe arma petit etiam ſibi profutura.Nam à græcis fuerat vulnerata. Vnde eſt, Equidem credo mea vulnera reſtant.

ASCENSIVS.

TALIBVS inter &c.]Docet quomodo tandem ſuſceptus eſt hoſpitio,& ad frugalitatem inuitatus,quaſi vero iã tunc loci illius cultores parſimonia & frugalitate, rerũq. modicitate præſtarent,quibus ſtantibus res Romana poſtmodum diu creuit,donec ſęuior armis luxuria incubuit, vnde dicit de paupertate Luc. Et munera nondum intellecta deum.ſi.n. paupertatis bona intellexiſſent Romani,non ſic eam abieciſſent. Seneca autem pertractans hoc aureum verbum, Aude hoſpes contemnere opes,& te quoque dignum Finge deque dicit,nullum dignum deo,niſi paupertatis amatorem. Donat. ad hunc locum dicit ſic. [Ad tecta] Vt iam appropinquaſſe oſtendit,non autem tecta ne ingredi viderentur.[Regia] Quæcunq; domus, modo à rege habitetur, regia iure dicitur.[Aude hoſpes]Multum tribuit Aeneæ,cum Herculi comparat. [Rebusq.veni non aſper egenis].i.ne aſpere veni, rebus non egenis.Sum.n.pauper, cui,& ſi copia deſit, aliquantæ tamen ſubſtantiæ ſunt, ſed non ſum egenus. Ille.n.in miſeria eſt & egeſtate. Ergo,non bis repetendum.[Lybiſtidis vrſæ]Vt ex precio beſtiæ, aliquid gratiæ illi ſtrato adderet.[Vulcanum alloquitur] Tantum habens ſpei, quantum vxor de viro concipere debet,& tantum deſperationis,quãrum odium inter vitricũ & priuignum eſſe conſueuit. Ergo illum fraude adoritur.[Thalamo] Vt inter ſecreta lectuli extorqueret, quod ille nollet.[Diuinum] Quem humanis pectoribus dono inſerere conſueuit. Nam amor,q eſt ex voluntate noſtra,humanus eſt. [Priami natis] De Creuſa maxime intelligit. Laborat autem,vt verecũde videatur petere,ne mariti auxilium inaniter rogaret. in rebus quæ moueri non poſſent. [Eadem] Quæ tacui. [Genitrix nato] Maiorem miſerationem mouet hominibus neceſſitudinum,quam mouiſſet nominibus proprijs. [In me] Iunxit perſonam ſuam, vt magis moueret. Hæc ille. Ordo eſt. Aeneas. Euander. & Pallas. ſubibant ad.i.iuxta,tecta.i.domicilia Euandri pauperis. ergo & tecta tunc modica erant, & videbant armenta paſſim.i. ferè per ſingulos paſſus,circa regium Euandri mugire.ſ.tũc.foro Romano.i. vbi poſtea Romanum forum fuit ,ad roſtra.ſ & carinis.i. ædificijs, admodum carinum factis, lautis.i. mundis, & ſplendidis, quæ erant ad viam ſacram, vbi nunc ſunt diui Petri vincula, vt.i.poſtquam , ventum, ſup. eſt ab eis.i. poſtquam venerant ad ſedes.ſ.regias.i.ad domicilia Euandri: Euander,inquit,Alcides.i. Hercules . victor.ſ.monſtrorum , vt Geryonæ , & Caci, ſubijt.i. ſubintrauit . hæc limina ,& hæc.ſ. tam modica, regia.i.regis domus, cepit.i.accepit, aut ſuſcepit , ſeu recepit illum,ſ.tantum deum, & victorem, Iouisq. filiũ.Et ideo, ò hoſpes Aenea,aude, quaſi rem terribilem,& pręter hominum opinionem paradoxõ, Prædicet contemnere opes.i.diuitias,& finge.i.effice, & compone,ſeu oſtẽde factis,te quoque.i.etiam te, dignum deo.i.qui pro deo habearis , quia deorum eſt humanas opes contemnere, aut fingere dignum deo.i.illius hoſpitio ſuſceptus illi æqueris,& veni non aſper.i.benignus,& placidus. facilisque, rebus egenis.i. in res modicas. aut (vt Don. vult)rebus non egenis. quamuis non luxurioſis.vt bis dicatur, non dixit, & duxit Aeneam ingentem, ſubter faſtigia.i.culmina, anguſti tecti,i. modici domicilij,& arcti,ſi ad dignitatem Aeneæ reſpexeris.facit ergo antitheſin,nam antitheta ſunt.ingentem. & anguſti,quæ ornatum pariunt, alijs nimis affectatum, vnde Perſius: Librat in antithetis &c. & locauit.i.conſtituit eum,ſtratis.i.lectiſternis,effultum.i.ſuſtentatum: folijs.ſ.arborũ,& pelle vrſæ Libyſtidis.i.ex Libya.Nox ruit interea.ſ.dum cęnarent, & amplectitur.i.circumplectitur tellurem.i. terram alis fuſcis.i.vmbris eius.ſ.telluris.At.i.ſed,Venus mater.ſ. Aeneæ,exterrita, haud.i.non nequidquam.i.fruſtra. ſed graui de cauſa, & mota minis Laurentum.i. Laurentium populorum, & tumultu duro.i. difficili ſedatu , alloquitur Vulcanum.ſ.maritũ ſuum,& incipit hic.i.hunc ſermonem, exorditur aureo.i.ornatiſſimo thalamo , coniugis.i.mariti ſui , & aſpirat dictis.i. verbis ſuis,diuinum amorem i.gratiam diuinitatis ſuæ.Dum.i.quãdiu, aut docet, ſeu quando reges Argolici.i. Græci, ſed præcipue Argolici,vaſtabant bello,Pergama.i.Troiam debita.ſ ex fatis, ignibus inimicis,& arces.ſ. Ilij, caſuras.i.quæ cadere debebant, ignibus inimicis,ego non rogaui miſeris.ſ.Troianis,vllum auxilium .ſ.abs te,& non rogaui arma tuæ artis, & opis.i.facultatis,nec.i. & non:& ego,ò cariſſime coniux, non volui exercere te: ve. pro vel,tuos labores incaſſum.i.fruſtra, quamuis ego deberem plurima natis Priami, præcipue Paridi ,qui pro eo iudicarat , contra Mineruam,& Iunonem, & Creuſæ,quæ Aeneæ nupſerat.& quãuis fleuiſſem ſæpe laborem durum.i.vix tolerabilem,aut diu duraturum Aeneæ, qui ſup. conſtituit.i.conſtitutus eſt nunc imperijs Iouis.i.per imperia, & voluntatem Iouis, oris.i.regionibus, Rutulorum,illorum populorum. Turno ſubditorum.ergo,quia nunc in ſummo periculo verſatur , & tamen illi ſuccurri poteſt, quia fata non obſtant,ergo eadem,quæ.ſ.prius nihil contra fata molita ſum,venio ſupplex.ſ.ad te , & ò numen ſanctum.i.obſeruandum mihi ,ego genitrix.i.mater, rogo.i.expecto,nato,i.filio meo,arma vt pia ſit petitio.Seruius tamen,quia marito triſti eſſet ſubuenire fillo vxoris ex adulterio concepto,vult ordinem eſſe.Ego eadem rogo nunc,ò ſanctum mihi numen arma,non dicendo.ſ.cui, aut pro quo videtur . tamen ſatis innuere cui, quia præmiſerat, & durum Aeneæ fleuiſſem ſæpe laborem , ſi tamen Seruium ſequamur quod non placet dicamus , filia Neri.ſ. Thetis,genitrix.ſ.Achillis,potuit flectere nato.i.filio ſuo Achilli,hoc eſt ad commodum eius,te lacrymis.ſ.ſuis, & coniux Tithonia.i. Aurora. potuit te flectere lacrymis, vt.ſ. Memnoni filio eius arma fabricares,vndè in primò:Nunc quibus Auroræ veniſſet filius armis. & alibi;Et nigri Memnonis arma. Aſpice qui.i.quales populi,coeant.i.congregentur. Hic manifeſte docet, ſe pro Aenea rogare , & quæ mœnia acuant ferrum,i.arma , quia dictum eſt, quod quinque vrbes,portis.ſ.ciuitatum clauſis, vt in graui bello fit,in.i.cõtra me, & in.i.ad excidium.i.deſtructionem meorum.

VARIA LECTIO.

CARINIS] In Romano lib legitur,Cauernis.]Subter faſtidia tecti] In libris aliquot antiquis Subeunt.legitur. [Aſpirat] In aliquot antiquis libris,Inſpirat,legitur.[Opisue] In antiquis aliquot lib. Opusue. Eſt etiam , Opisque , legere. [Imperijs Rutulorum] In Oblongo libro, & quibuſdam alijs antiquis, Imperio, legitur [Nerei] In libris aliquot antiquis. Neri, legitur. in nonnullis , Neres.

SERV. CVnctantem] .ſ. de promiſſione. quam rem per amplexum ſuũ immiſſo amore pſoluit.[Accepit ſolitam flammã]Alludit ad rem naturalẽ.Nanque ideo Vulcanus maritus fingitur Veneris. qđ Venerium officiũ non niſi calore conſiſtit. Vnde eſt Frigidus in Venerem ſenior.[Labefacta per oſſa] Si oſſa labefacit,quanto magis animum? [Atque olim]Fecit vt ſolet,rã non eſt aduerbiũ tpis.[Ignea rima micans].i.fulmen, cuius naturã expreſſit. Nanque nubes vento coactæ plerũque rũpuntur , & ex ſe fulmen emittunt.[Formę conſcia coniux] Intellexit ſe dolis et pulchritudine

POE. Dixerat,& niueis hĩc atque hĩc diua lacertis
Cunctantem amplexu molli fouet:ille repente
Accepit ſolitam flammam,notusq.medullas
Intrauit calor, & labefacta per oſſa cucurrit
Nõ ſecus, atque olim tonitru cum rupta coruſco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Senſit læta dolis, & formæ conſcia coniux.
Tum pater æterno fatur deuinctus amore.

VVL. Quid cauſas petis ex alto? fiducia ceſſit
Quo tibi diua mei? ſimilis ſi cura fuiſſet,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuiſſet:
Nec pater omnipotens Troiã, nec fata vetabant
Stare, ducemq. alios Priamũ ſupereſſe per annos.
Et nunc ſi bellare paras, atque hęc tibi mens eſt:
Quidquid in arte mea poſſum promittere curæ;
Quod fieri ferro, liquido ue poteſt electro;
Quantum ignes, animæq. valent; abſiſte precãdo
Viribus indubitare tuis. POE. Ea verba locutus
Optatos dedit amplexus, placidumq. petiuit
Coniugis infuſus gremio per membra ſoporem
Inde, vbi prima quies medio iam noctis abactæ
Curriculo expulerat ſomnũ, ceu fœmina primũ.
Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerua,
Impoſitum cinerem, & ſopitos ſuſcitat ignes,
Noctem addens operi, famulasq. ad lumina lõgo
Exercet penſo, caſtum vt ſeruare cubile
Coniugis, & poſſit paruos educere natos.
Haud ſecus ignipotens, nec tempore ſegnior illo
Mollibus è ſtratis opera ad fabrilia ſurgit.

dine peruertiſſe mẽtem mariti. [Ocuinctus] Hoc ſermone oſtendit eum poſſe cũcta cõcedere. [Ex alto?] Argumẽtatione longe repetita. [Nec fata vetabant Stare] atqui ſupra ait, debita. Sed ſciendum ſm aruſpic nę libros & ſacra Acherontia q̇ Tages compoſuiſſe dicitur, fata decem annis quadam ratione differri, quod nũc dicit Vulcanus potuiſſe fieri. Ergo non eſt contrarium. nam fata differũtur tantum, nũquam penitus immutantur, quod etiam Iuno dicit, Atque immota manet fatis Lauinia coniux. Attrahere atque moram tãtis licet addere rebus. [Si bellare paras] Quia dixerat, In me excidiumq. meorũ. [Poſſum promittere curæ;] Quidquid in me curę eſt. i. officij, & ſolicitudinis. [Liquido electro;] Puro, & ſm Plin. in naturali hiſtoria, ſunt tria electri genera, vnũ ex arboribus, qđ ſuccinum dicitur. aliud quod naturaliter inuenitur. tertium quod fit de tribus partibus auri, & vna argenti, quas partes etiam ſi naturam reſoluas, inuenies. Vnde errant qui dicunt melius eſſe naturale. Electri aũt natura probatur veneno, quo recepto, & ſtridorem emittit, & varios ad diſſimilitudinem reddit colores. [Animæ] Venti. ἀπὸ τῶν ἀνέμων. Horat. Impellunt animæ lintea Thraciæ. Vnde & anima dr̃, quæ ſecundum aliquos ventus eſt: vt, Atq; in ventos vita receſſit. [Precando Viribus indubitare tuis]. i. dubitare. nam in vacat. & hoc dicit, Precum nimietas, poſtulationis ſignat dubitationem. [Cõiugis infuſus gremio] hoc eſt ante concubuit, & ſic quieuit. Probus vero & Carminis propter ſenſum Cacephaton, infuſum legunt, vt ſit ſenſus, Dormijt cum coniuge dormiente, id eſt petijt ſoporem infuſum etiam coniugis gremio. [Curriculo] Tempore modo, alias loco, alias officio. [Colo] Hinc ſequimur. nam huius coli dicimus, non vt Statius, huius colus. [Tenuiq. Minerua] Et nõ filo tenui, ſed paruo precio lanificij. Et alij hic diſtinguũt, & ſubaudiunt mos eſt, aut placet. vt ſit ſenſus, Cui tolerare colo vitam, tenuiq. Minerua mos, eſt, vel placet. & ſic inferunt. [Impoſitum cinerem, & ſopitos ſuſcitat ignes] vt econtra Horat. Incedis per ignes ſuppoſitos cineri doloſo. Alij ſic legunt: Tenuiq. Minerua impoſitum. i. cui hæc neceſſitas eſt fataliter data. [Noctem addens operi] Per tranſitũ oſtendit noctẽ eſſe partem diei. [Exercet penſo] fatigat. Terẽt. Primo hæc vitam parce, ac duriter agebat, Hinc ergo traxit Virg. vt diceret, Caſtũ vt ſeruare cubile. [Ignipotẽs] Vulcanus, vt diximus, ignis eſt, & dr̃ Vulcanus quaſi volicanus, q̇ per aerẽ volet. Ignis. n. ex nubibus naſcitur. vnde ẽt Hom. dicit eum de aere præcipitatum in terras, q̇ omne fulmen de aere cadit. quod quia crebro in Lemnum inſulam iacitur, ideo in eam dr̃ cecidiſſe Vulcanus. Claudus aũt dr̃, quia per naturam nunquam rectus eſt ignis. [Ad fabrilia ſurgit] Dura. & ex cõtrarijs epithetis fecit ornatum, dicens, Mollibus è ſtratis ſurrexit ad opera fabrilia.

ASC. DIXERAT, & niueis, &c.] Recitat quõ Vulcanus, Veneris illectus blanditijs, & valido irretitus amore, ad fabricanda arma conſenſit. De qua re dicit Donat. ſic [Accepit ſolitam flammam] Oſtendit plus profuiſſe loci, temporis & perſonæ obſeruationẽ, q̃ verba. [Pater] Qui loco patris Aeneæ eſſet profuturus. [Quid cauſas] Ita loquitur, quaſi non ipſe eſſet qui paulò ante cunctabatur. [Ex alto?] Lõga circuitione verborum. [Nec pater omnipotens] Non poſſe penitus ſubuerti, ſed poſſe differri fata, oſtendit poeta. [Ferro] ad robur pertinet. [Electro] ad pulchritudinem. Sed armorum ſplendor vehementer terret hoſtes. [Animæ] Venti, quibus ignis animatur. [Gremio] Intelligimus gremium, non ſolum ſedentis ſinum, verumetiam quid homini ad requiem præſtiterit locum. Ita alibi, Et forum gremio dea tollit in altum. [Famulas] Pro manibus accipiamus, quibus vice famularum vtuntur pauperiores, quibus ad comparandas famulas, pecunia non eſt. Hæc ille. Ordo eſt. Diua. ſ. Venus, dixerat. i. finiuerat orationẽ ſuam, atque fouet molli amplexus, lacertis niueis. i. cãdidiſſimis, hinc atq; hinc. i. vtrinque eũ cũplectentibus, Vulcanum. ſ. cunctantẽ. i. dubitantem, an pro filio ex adulterio cõcepto obſeq deberet. ille. ſ. ſic cunctans Vulcanus. accepit flãmã. ſ. amoris. ſolitam. i. cõſuetam illi, & calor notus. i. ſolitus. ſ. amoris ĩtrauit medullas, & cucurrit per oſſa labefacta. i. mollificata & labẽtia, nõ ſecus. i. nõ aliter. ac. i. quã, rima. i. fiſſura, aut per fiſſuram exiliens ignea. i. fulmẽ, quod per rimas nubium exilit, micans. i. reſplendens, percurrit lumine coruſco. i. tremulo, nimbos. i. nubes ventoſas. Cõiux læta dolis. ſ. i. artificioſa circũuẽtione, & cõſcia formæ. i. cõfidẽs de forma ſua, ſentit. i. percepit, Vulcanũ amore captũ & labefactum. Tum. i. tũc pater. ſ. Vulcanus, Aeneæ patris loco futurus deuictus. i. obligatus, Veneri ęterno amore fatur, ſup. ſic. Quid. i. ad quid, petis cauſas ex alto? id eſt longe petitas, per circunlocutionem, & inſinuationem. Qui, id eſt quomodo (aut quo, legatur) ò diua. fiducia mei. i. quam prius habuiſti de me. ceſſit, ſupp. tibi. i. receſſit à te. ſi ſimilis cura fuiſſet, ſup. tibi. i. ſolicitudo de armis habendis, fuiſſet nobis fas. i. licitum, quoq; . i. ẽt, tum. i. tunc. ſ. cum Argolici reges vaſtarent Pergama, amare. i. armis inſtruere, Teucros. i. Troianos, nec pater omnipotens. ſ. Iupiter, nec fata vetabant Troiam ſtare. i. diutius, & Priamum ſupereſſe. i. extare, per decem alios annos, quia tot in obſidione erant Græci. Et nũc, ſi tu paras bellare. i. bella gerere, atq; ſi hæc. i. huiuſmodi mens eſt tibi, abſiſte indubitare tuis viribus precando. id eſt ſuppliciter orando, qui enim precatur, ſignificat ſe non poſſe, niſi per eum quem precatur, abſiſte, inquit, indubitare, quidquid curæ, id eſt ſolicitæ diligentiæ poſſunt promittere in mea arte, & id, quod poteſt fieri ferro: ve, pro vel, electro liquido. i. puro. Et eſt verſus ſpondaicus, nam (vt Laudinus docet) licet inueniatur apud Lucretiũ poteſtur, qui ait in iij. Quod tũ expleri nulla ratione poteſtur, tamen hoc loco non poteſt dici poteſtur, eo quod electrum, primam productam habet. ſcribitur enim per, ἦτα quod ſemper producitur. ſic ἤλεκτρον, de quo per Politianum ſtatim videbimus plura: & quãtum ignes, & animæ. i. venti, valent, ſupple efficere in fabrili arte. Vulcanus, ſupple locutus ea verba, dedit amplexus optatus, id eſt quos plurimum iam inflammatus optauerat. & infuſus gremio coniugis, petiuit placidum ſoporem, per membra. ſ. ſingula. id eſt poſt coitum placidæ dormiuit in gremio coniugis, inde. i. deinde, vbi prima quies abiecta. i. trãlacta & abſumpta. iam medio curriculo noctis, id eſt per hoc quod mediũ curriculũ noctis tranſierat. hoc eſt tp̃s quo nox currit. ceu. i. veluti fęmina, cui primũ. i. p̃cipuũ eſt, tollerare. i. ſuſtentare, colo. i. nendo, & Minerua tenui, i. exercitio Mineruæ, hoc eſt textura tenui, vitam. ſ. ſuam, ſuſcitat cinerem impoſitum, ſcilicet ſuper ignem, & ignes ſopitos. i. coopertos cineribus, addẽs operi. i. operationi. noctem. i. partem noctis imparticns, & exercet pẽſo longo. i. fatigat ſtamine penſo, ideo ad pondus dato, aut lineo, ſeu lanitio colo, impoſito ad lumina. ſ. lucernarum, famulas. ſ. manus ſuas aut pauperculas ancillas, vt poſſit ſeruare cubile cõiugis. ſ. ſui caſtum, ita non cogatur turpi quęſtu vitam defendere, & educere. i. educare, & in matrimoniũ, aut aliã familiã docere, paruos natos. i. liberos ſuos. Si eſt cum fœmina primu, Ordo eſt. Dum. i. qñ, fęmina cui &c. ſuſcitat primum &c. ſed quia ſequitur haud ſecus, &c. dicerem ceu, vt reperi. Haud ſecus. i. non aliter, ignipotens. ſ. Vulcanus, deus ignis, nec ſegnior. ſ. quam fęmina dicta (Laurẽtius tñ Vallenſis, ſed meo iudicio, non recte ſentit ordinẽ eſſe, nec ſegnior ille tp̃e. ſed melior eſt) ſurgit illo tempore. ſ. quo fœmina ſurgit è ſtratis mollibus, ſcilicet vbi Venerem dereliquit ad opera fabrilia, quæ nimirum dura ſunt, & ita eſt antitheton in epithetis

Ergo tollite,aut differte eſt,aut celerius terminate. [Cæptosq́. auferte labores]Quia dixerat,His informatũ manibus iam parte polita Fulmen erat. [Aetnæi Cyclopes]vt Aetnęos fratres.[Nũc viribus vſus] Nũc eſt veſtrarum virium exercitium.i.tempus eſt exercendæ virtutis circa arma viri fortis.[Arte magiſtra] Ambitioſius q̃ ſi magiſtri diceret,rem perſonæ in artem tranſtulit, vt ſi dicas,opus eſt peritia medicinæ,non medici.[Præcipitate moras]Præcipitanter.i.feſtinanter abijcite.[Nec plura effatus] Sicut feſtinantem decebat. [Ocyus incubuere.] Quá ille præceperat.[Pariter]Pari modo.[Sortiti]Diuiſerũt inter ſe laboris officium.vt,Sortiti remos.[Vulnificusque chalybs]Populum apud quos naſcitur,pro ferro poſuit.Et.[Liqueſcit]Dixit proprie.Nã ferrum non ſoluitur,ſed molleſcit.[Informant]Deſignant. [Ingentem]aũt & magnitudine,& ſoliditate. Nam & [Clypeum] Dixit,q magnitudine corpus tueatur.Vnde & clypeus dictus eſt ἀπὸ τοῦ κλέπτειν,& dicturus eſt.[Septenosq.orbibus orbes Impediunt].i.veluti ſeptem ſcuta facta in vnitate connectunt,[Accipiunt,redduntq́.]Iungendum.vno.n.eodemq́ue tempore partim reddunt,partim ventos accipiunt.[Stridentia tingunt] Tingendo ſtridere faciunt.[In numerum]In ordinem: vt, Tunc vero in numerum Faunosq. ferasq́. videres Ludere.[Forcipe]forfices ſunt quibus incidimus,forcipes quibus aliquid forcuum remouemus,quaſi forcicapiens.Nam forcuũ eſt calidũ. Vñ & formoſos dicimus,q bus calor ſanguinis ex rubore pulchritudinẽ creat.

ASCENSIVS.

INSVLA Sicanium &c.]Docet ergo,vbi Vulcanus fabricã,& officinam ſuã habebat,& quibus fabris vtebãtur,& quo in opere tũc verſabantur,cum adueniret. Vnde, quia res facilis eſt, & nihil habemus Donati. Ordo eſt. Inſula.ſ. vbi dr̃ Vulcani antrum,erigitur.i.eminet,& extenditur,exiſtens ardua ſaxis fumãtibus.ſ.ex ardore intrinſecus proueniente,erigitur, dicit inter latus Sicanum.i.Sicilienſe latus,hoc eſt inter Aetnam, & Liparẽ.ſ.inſulam, Aeoliam.i. quæ eſt vna ex Aeoli regionibus ſubter quam.ſ.inſulam arduam,ſpecus, & antra Aetnea.i. ſimilia Aetneis,& eis vicina, exeſa caminis.i. fornacibus. aut ipſis ignibus Cyclopum,tonant.i.vehementem ſonitum edunt. & ictus validi.i.vehementes auditi, incudibus.i. quia ſuper incudes fiunt: referunt gemitum.i.ingentem ſonum,ex imo,& ſtricturę.i. maſſæ teneræ,iam compactæ chalybum. i.ferri chalybum, aut eis ſimilis,ſtridunt cauernis.i.per cauernas, & ignis anhelat.i. quaſi reſpirat,& anhelitum defeſſus emittit,fornacibus.ſ. fabrilibus, appoſitone,domus.i.qui locus eſt domus Vulcani, & tellus eſt nomine.i.nominatur Vulcania.Ignipotens.ſ.Vulcanus,deſcendit tunc hoc.i.ad hanc dictam inſulã, ab alto cęlo.ſ. de thalamo Veneris,per ſphæram ignis, & Cyclopes.i. fabri, ipſius famuli, vnum cyclum.i.oculum latum in fronte habentes.ſ. Brontes, & Steropes,& Pyragmon,nudus membra.i.habens membra nuda (quæ nomina,ab officio ficta ſunt,vt Seruius docet.Heſiod.pro Pyragmone,Harpem ponit)Exercebant ferrum.i.fabricabant,& mulcebant ſ: , exercentes in antro.ſ. Vulcani. vaſto.i. valde amplo,fulmen informatum.i.adhuc informe, & nondum perfectã formam habens,ſed parte iam polita,erat his.ſ.dictis fabris,ſup. in manibus,quæ.ſ.fulmina,genitor.ſ. hominũ deorumque, Iupiter deijcit toto cęlo,plurima in terras,& pars manebat imperfecta,quia nondũ abſoluerant,ipſi addiderant.i.commiſcuerant.ſ.prius,tres radios imbris torti.i.conſtricti,in grãdinem, & tres radios nubis aquoſæ.i.in aquam reſolubilis, & tres radios ignis rutuli.i.rutilantis,& reſplendentis,& tres Auſtri.i.venti, hoc eſt aeris, & exhalationis alitis.i volatilis,& miſcebãt.i. cõmiſcebãt nunc,ſ.cum Vulcanus aduenirec,fulgores terrificos, & ſonitum & metum,poetice rem phyſicam deſcribit.& miſcebant operi.& flammis ſequacibus. i. perſecutricibus iras.i. vim proſternendi, qualis eſt in iratis.Et ipſi inſtabant.i.inſtanter faciebant alia parte,quia prior,naturalis:hæc,artificialis erat Marti.vñ patet Veneris potentia,quę maritum ad hoc impellere potuit,vt adultero operam præſtaret,& currus,& rotas volucres,quibus.ſ.in bello vtatur.Et ipſi polibant,pro poliebant,certatim ſquammis ſerpentum.i.in modum earum,quas habẽt ſerpẽtes,& auro.i. ſquãmis aureis, ægida horrificam.i. ſcutum terribile, appoſitione, arma Palladis turbatæ.i.qñ turbatur & polibant angues connexos.& ipſam Gorgona.ſ.Meduſam, cuius capilli in angues verſi erant,& pectore.i.quæ penderet de pectore, diuæ.ſ. Palladis (hęc aũt Marti,& Palladi,morem gerit,quia vterq; eſt, de natura ignis)Gorgona,inquit,vertentem lumina.i.oculos, ex indignatione collo,deſecto.i.enſe diuiſo.Et,ſup. Vulcanus,inquit, o Cyclopes Aetnei,tollite cuncta.ſ.hæc, & auferte labores cœptos, & aduertite mentem huc.i.ad hoc quę dicam, per quod verbũ, innuit rem artificioſam,& arduã velle fieri.Arma, ſupp. ſunt facienda,viro acri.i.ſtrenuo,non dicit.cui,ne turpe ſit pro adulterino filio, ex coniuge quidquam facere, ſed innuit poeta, per hoc,quantum poſſent blanditiæ mulierum in viros, qui niſi decus obſtet,vltra honeſtatem ſæpe morigerentur. Vſus.i. vtilitas,& opus eſt nunc,viribus(alij legunt,viribus vſi,vt ſit,vos viri, &c.)Præcipitate.ſ.viris validis,& opus eſt nunc,manibus rapidis.i.raptim operantibus,vrgebat enim neceſſitas,& opus eſt,nunc arte magiſtra,vt.ſ.vtiliter cito,& ſcienter fiant.Præcipitate.i.præcipitanter abijcite moras. Nec Vulcanus,ſup.effatus eſt plura: at illi.ſ.Cyclopes dicti:incubuere.i.operam dedere, omnes ocyus.i. valde cito,& ſortiti ſunt pariter laborẽ:æs fluit riuis.i.per riuos, & metallum auri.ipſum aurum fluit riuis, & chalybs.i. ferrum duriſſimum quod chalybes temperãt:vulnificus.i. vulnera facere ſolitũ,liqueſcit.i.liquefit,fornace vaſta, & ĩformãt.i.valde formãt,& artificioſe faciũt,clypeũ ingentẽ.i.valde magnũ. vnũ.i.q ſolus ſit cõtra omnia tela Latinorum,& impediũt.i.implicãt,ſeptenos orbes orbibus.ſ.ſingulis.Alij.i.quidã ex illis, ergo plures erant,q̃ dicti tres,accipiũt follibus vẽtoſis auras.i.uentos.& reddunt.ſ.acceptos.i.efflant,aut expellunt cõpreſſi.Alij.tingunt lacu.i.aqua in more lacus ſtantis, æra ſtridentia,dum.ſ. intinguntur,antrũ gemit incudibus impoſitis,illi.ſ.fabri, tollũt multa vi inter ſe in numerum.i.ſm proportionem rhythmicam, brachia.ſ.ſua,& verſant maſſam.ſ.illius,commixti ex ferro.ære,& auro, forcipe.i.inſtrumento,quo forcuum.i.calidum, capitur è fornace tenaci.i.fortiter tenenti,unde à quibuidam tenella dicitur.

QVAM ſubter ſpecus]In uetuſtis exemplar. Quam ſubtus, habetur.[Hoc tunc ignipotens]Plerique libri,Huc,legunt.[Fulgores nunc terrificos]In ueteribus libris,Horrificos, legere eſt. [Cœptosque auferte]In libris antiquis,Certos, legitur. [Præcipitate moras]In antiq. Moram,legitur. VARIA LECT.

Hæc pater Aeolijs properat dum Lemnius oris;
Euandrum ex humili tecto lux ſuſcitat alma,
Et matutini volucrum ſub culmine cantus.
Conſurgit ſenior, tunicaq. inducitur artus;
Et Tyrrhena pedum circundat vincula plantis:
Tũ lateri,atq. humeris Tegæum ſubligat enſem,
Demiſſa ab læua pantheræ terga retorquens.
Necnon & gemini cuſtodes limine ab alto
Procedunt, greſſumq. canes comitãtur herilem.
Hoſpitis Aeneæ ſedem,& ſecreta petebat,
Sermonũ memor, & promiſſi muneris heros.
Nec minus Aeneas ſe matutinus agebat.
Filius huic Pallas,olli comes ibat Achates.
Congreſſi iungunt dextras,medijsq. reſidunt
Aedibus,& licito tandem ſermone fruuntur.
Rex prior hæc.

SERV. DVm hæc properat]Properãter facit,& eſt honeſta elocutio. [Aeolijs]Nam,ut diximus,Vulcania una ẽ de ſeptem Aeolijs. [Lemnius]Quia in Lemnum inſulam,ut diximus, cecidit, à Iunone propter deformitatẽ deiectus, quã aerem cõſtat eſſe ex quo fulmina procreantur. Ideo aũt Vulcanus ex femore Iunonis fingitur natus qđ fulmina đ uno aere naſcũtur,quod etiam Lucan.dicit:

Fulminibus terræ propior ſuccenditur aer.

Pacem ſumma tenent.[Volucrum ſub culmine] poteſt & generaliter uolucrum quarũuis accipi, poteſt & ſpecialiter,ut hirũdinum.[Tyrrhena uincula] Tuſca calceamenta. Et dicit crepidas quas primo habuere ſenatores, poſt equites Romani,nũc milites.[Tegęũ enſem]Arcadicũ gladiũ. [Demiſſa ab læua pantheræ terga retorquens] a ſiniſtro humero pellẽ demiſſam habuit,quã retorquẽs, & ĩ dextrã reuocãs partẽ ſe amiciebat. [Gemini cuſtodes]Hoc & in Homero lectũ eſt, & in hiſtoria Romana quæ ait,Syphax inter duas canes ſtans Scipionem,appellauit. [Sermonum memor].ſ. promiſſi auxilij: ut, Auxilio tutos dimittã opibusq. iuuabo. [Heros]Hoc nomen nõ tm̃ præ-

ſen-

ſentis ẽ virtutis,ſed.& p̃teritæ.Vñ eſt.ꝙ Euandrũ Heroem dicit, cũ ſit virtutis emeritæ,pleruq, heros & generis eſt. [Matutinus agebat]Rem ipſis ad perſonam tráſtulit.[Licito tandem ſermone.] Tandem quia amborum deſiderio nox fecerat moram.

ASC. HAEC pater &c.]Narrat.quod poſtero die ab Euandro, Aeneaq. dictũ,& factum ſit, & quomodo in colloquium venerant. Vnde quia ſuper reliquam huius libri partem nihil extat Dona. Ordo eſt.Dum pater Lemnius.i.in Lemnum inſulam præcipitatus,ſ.Vulcanus fulminis,& fabrorũ pater, & Aeneæ paterna affectione obſequens, properat.i. properanter facit hæc.ſ. prius dicta,in oris Aeolijs.i.quibus Aeolus præſidet,lux alma ſuſcitat Euandrum ex tecto humili,& cantus matutini volucrum.ſ. præcipue hirundinum.ſm Heſiodum,ſub culmine.i. quæ ſub culmine nidificant,ſup.ſuſcitat Euandrum.Ipſe ſenior cõſurgit, & inducitur artus.i.habet artus inductos,& veſtitos,non ſtaret verſus,ſi legatur,induitur.tunica. ſ. interiore, & circundat vincula Tyrrhena.i.calceamenta Tuſca,plantis pedum.i. quæ ligabant, & muniebant plantas pedũ.Tum.i.deinde, ſubligat enſem Tegæum.i.Arcadicum lateri,atque humeris,ita vt ligatura,per latera dependeret.retorquens terga pantheræ,illius animalis maculoſi,demiſſa i deorſum miſſa,ab læua.ſ. parte. Nec non & canes gemini.i.duo,& pares,procedunt ab alto limine. ſ. reſpectu canum.ſed reſpectu regum erant humilia limina, aut erant alta per naturam.quia in colle ſita,& humilia per artificium.procedunt,inquit.exiſtentes cuſtodes,& comitantur greſſum herilẽ.i. heri.ac domini ſui.ſ.Euandri.Et ipſe heros.ſ. Euander, petebat ſedem.i.cubile, & ſecreta.i locum remotũ à turba.vt illic quietius colloqueretur.hoſpitis.ſ ſui Aeneæ,exiſtens memor ſermonum. & muneris promiſſi. i. auxilij. Nec minus.i.conſimiliter, Aeneas agebat.i.erigebat,ſe exiſtens matutinus.i.mane ſurgẽs, Pallas filius ibat comes huic ſ.Euandro,& Achates ibat comes olli.i.illi.ſ.Aeneæ. & ipſi congreſſi iungunt dextras, & reſidunt .i.ſedem capiunt. & conſident medijs ædibus, & fruuntur tandem.ſ.poſtquam amoti eſſent arbitri.& ſatellites, ſermone licito i.quem non niſi fidiſſimis communicare licebat. Rex ſ. loci, Euander.ſup.dixit prior hæc.ſ.ſequentia.

DEMISSA ab leua] antiqui lib. Ab læuo, legũt, vt ſubintelligatur humero. VARIA LECT.

EVAN.Maxime Teucrorũ ductor,quo ſoſpite nũq̃
Res equidem Troiæ victas,aut regna fatebor,
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires: hinc Tuſco claudimur amni:
Hinc Rutulos premit,& murũ circũſonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos, opulentaq. regnis
Iungere caſtra paro: quam ſors inopina ſalutem
Oſtentat:fatis huc te poſcentibus affers.
Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto
Vrbis Agillinæ ſedes:vbi Lydia quondam
Gens bello præclara,iugis inſedit Hetruſcis.
Hanc multos florẽtem annos,rex deinde ſuperbo
Imperio,& ſæuis tenuit Mezentius armis.
Quid memorẽ infandas cædes, quid facta tyrãni
Effera: dij capiti ipſius,generiq. reſeruent.
Mortua quinetiam iungebat corpora viuis,
Componens manibusq. manus,atq; oribus ora,
Tormenti genus;& ſanie,taboque fluentes
Complexu in miſero,longa ſic morte necabat.
At feſſi tandem ciues,infanda furentem
Armati circunſiſtunt,ipſumq. domumque;
Obtruncant ſocios,ignem ad faſtigia iactant.
Ille inter cædes Rutulorum elapſus in agros
Confugere,& Turni defendier hoſpitis armis.
Ergo omnis furijs ſurrexit Hetruria iuſtis:
Regem ad ſupplicium præſenti Marte repoſcũt.
His ego te Aenea ductorem millibus addam:
Toto nanque fremunt condenſæ littore puppes,
Signaq.ferre iubent:retinet longæuus aruſpex,
Fata canens.O Mœniæ delecta iuuentus,
Flos veterum,virtusq. virũ,quos iuſtus in hoſtem
Fert dolor,& merita accendit Mezentius ira:
Nulli fas Italo tantam ſubiungere gentem:
Externos optate duces.tum Hetruſca reſedit
Hoc acies campo,monitis exterrita diuum.
Ipſe oratores ad me,regnique coronam
Cum ſceptro miſit,mandatque inſignia Tarcon,
Succedam caſtris,Tyrrhenaque regna capeſſam.
Sed mihi tarda gelu,ſeclisque effœta ſenectus
Inuidet imperium,ſeræque ad fortia vires.
Gnatum exhortarer,ni mixtus matre Sabella
Hinc partem patriæ traheret.tu,cuius & annis,
Et generi fatum indulget, quem numina poſcũt,
Ingredere ô Teucrũ,atq;Italũ fortiſſime ductor,

SERV. NVnquam Res equidẽ Troię victas]Satis mature equidem dixit.i. ego quidẽ Troiam te viuo victã non arbitror, quantum eſt in opinione mea. [Pro nomine tanto]Pro tui nominis gloria.[Et murum circunſonat armis]Et breuitatem ſui oſtendit imperij. & hoſtilem neceſſitatem,ob quam ſe penitus exarmare non poterat. [Amni autem claudimur Tuſco,]Ideo dixit.quia ipſe fuit Romani finis imperij. Iuuenal.

Et quæ imperij fines Tyberinum virgo natauit.

[Sed tibi ego] artificioſe ait, vt etiam quæ monſtrantur auxilia.ipſius videantur eſſe. [Ingentes autem populos] Nõ ſine cã dixit, nam Tuſcia duodecim Lucumones habuit.i.reges quibus vnus præerat. Vñ eſt:Gens illi triplex populi ſub gente quaterni. [Quã ſors inopina] Hoc beneficiũ caſus p̃ſtat qui efficit vt eo t p̃e quaras auxilium, quo Tyrrheni ducem requirũt. [Fatis huc te poſcẽtibus affers]Perge illuc poſcentib. fatis, nã talis eſt ſenſus.Si legeris affert, ſimiliter iungit fortunam fato, vt ſupra vbi ait:Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum. Si aũt legeris affers, ſenſus erit talis, Fati neceſſitate factũ ẽ vt venires:fortunæ beneficio vt illi ducem requirãt. Legimus ergo affert & affers.[Saxo colitur fundata vetuſto] antiquo opere:vt.Tẽpla dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto. [Vrbis Agillinæ ſedes,] Quæ nunc Cęre dr̃. [Lydia quondam Gens] Quondam inſedit.non quondam bello præclara.nã ẽt tũc florebat. Sanè ẽt ſupra diximus: Mœoniam prouinciam eſſe.cuius dum breuitas duos fratres Lydũ & Tyrrhenum ferre non poſſet, ex ſorte Tyrrhenus cum ingenti multitudine p̃fectus partẽ Italiæ tenuit.& Tyrrheniã nominauit.Hi diu piraticã exercuerunt, vt ẽt Cic. in Hort. docet. Cũ captiuos nouis pęnis affligeret occiſorũ, eos religantes cadaueribus, qđ Virg.dat Mezentio, ſciẽs eſſe lectu de gẽte Tyrrhenorũ. Sanè illo t p̃e Tyrrheni dicti ſunt, poſt Tuſci, ἀπὸ τοῦ θύειν Lydij aũt à Lydo rege fratre q in prouincia remanſerat. [Quid memorẽ infandas cędes] Figura oratoria q̃ Paralepſis vocatur.Cic. Nã illa nimis antiqua prætereo. [Effera]Cruenta. [Dij capiti ipſius]Vt: Qđ dij prius omẽ in ipſum Conuertant. [Tormẽti genus;] Exclamatio eſt uenti ſupplicij. & deteſtatio. [Sanie.taboque] Sanies,morti eſt,tabo,viuentis.ſ. ſanguinis.[Cõfugere]Confugiebat, & vt diximus, hiſtoricus ſtilus ẽ [Defendier] Defendi.i. defendebatur. Et vertit hiſtoriam, nã vt diximus,Turnus magis confugit ad Mezẽtiũ. [Præſenti Marte repoſcunt] Sine aliqua dilatione.[Addã] aut dabo. aut re vera addam habentibus Tarcontem.[Lõgæuus aruſpex] argumento ætatis vult doctu uideri. [Externos optate duces]Votis.ſ. [Hoc acies cãpo] Quaſi iam in bellũ parati. [Regniq. coronam[inſigne, non re uera coronã q̃ Tuſci nuq̃ reges habuerũt, ergo ſpecies eſt p̃ gñe. [Mãdatq. pro inſignia] aut mittit inſignia. i. omnia ornamenta regalia aut re uera mandat inſignia.i.magnaui, Caſtris ſuccendam & capeſſam regna Tyrrhena.[Sed mihi tarda gelu]Occurrit tacitis quæſtionibus, dicens ſe non iſſe p̃p ætatẽ ſenilẽ,filiũ uero p̃p mixtũ genus p̃ origine matris. Vñ Aeneam dicit ire debere, cui ætas & origo regna cõcedũt.[Seclisq.effœta ſenectus]Notandum dicta

ſecu-

Hunc tibi præterea, ſpes, & ſolatia noſtri,
Pallanta adiungam.ſub te tolerare magiſtro
Militiam,& graue Martis opus, tua cernere facta
Aſſueſcat,primis,& te miretur ab annis,
Arcades huic equites bis centum robora pubis
Lecta dabo,totidemque ſuo tibi nomine Pallas.
POE. Vix ea fatus erat,defixique ora tenebant
Aeneas Anchiſiades,& fidus Achates,
Multaque dura ſuo triſti cum corde putabant,
Ni ſignum cœlo Cytherea ded:ſſet aperto.
Nanque improuiſo vibratus ab æthere fulgor.
Cum ſonitu venit,& ruere omnia viſa repente,
Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor,
Suſcipiunt:iterũ atq; iterũ fragor intonat ingens,
Arma inter nubem,cœli in regione ſerena
Per ſudum rutilare vident,& pulſa tonare.
Obſtupuere animis alij,ſed Troius heros
Agnouit ſonitum,& diuæ promiſſa parentis:
Tũ memorat. AEN. Ne vero hoſpes, ne q̃ro ꝓfecto
Quẽ caſum portenta ferãt: ego poſcor Olympo,
Hoc ſignum cecinit miſſuram diua creatrix,
Si bellum ingrueret,Vulcaniaque arma ꝑ auras
Laturam auxilio.
Heu quantæ miſeris cædes Laurentibus inſtant:
Quas pęnas mihi Turne dabis:q̃ multa ſub vndas
Scuta virum,galeasque,& fortia corpora volues
Tybri pater:poſcant acies, & fœdera rumpant.

ſecula & in vno homine &m eos qui dicunt ſeculũ triginta annos habere. Nã alij volunt centum,& decẽ.alij mille anni putant ſeculum contineri. [Inuideas impetum] Bona elocutio:vt. Liber pampineas inuidit collibus vmbras. [Quem numina poſcunt] Vt, Externos optate duces [Italũ fortiſſime ductor] ἀσυμβόλως iã ductorem Italiæ vocat Aeneã. [Spes,& ſolatia] Spes, quia multa ſibi de eius virtute ꝓmittebat pater: ſolatiũ, quia amiſſa coniuge,vnici filij vtebatur ſolatio. [Tolerare] Quaſi rẽ aſperã, & difficilem. [Miretur] Imitetur. Lucanus, Miratoremq́. Catonis. Optima enim ingentia neceſſe eſt vt ea q̃ mirantur imitentur. [Suo nomine] Bene in oĩbus filij gratiam facit, nã dicit, erat tibi Pallas milites ducentos ſuo nomine,ipſe vero à me accipiet ducentos. [Triſti cum corde] Propter breuitatẽ auxiliorum [Cœlo aperto] Sereno, vt Aperta ſerena proſpicere. [Improuiſo] Nullũ.n.indiciũ pceſſerat nubiũ. [Fulgor] ſulgetra. [Cum ſonitu] Tonitru.ſ. Et vt diximus ſupra, ordinem tenuit qui nobis apparet, vt fulgetras dicat priores, cũ ſint añ tonitrua. [Ruere omnia] Sic.n ſonat vt videatur ruina: alibi, Cœliq.ruina. Bene aũt temperauit dicens. [Viſa repente, Tyrrhenusque tubę mugire ꝑ æthera clangor] Tyrrhenum clangorem dixit tubę. iõ quia apud Tuſcos tubã cõſtat inuentam eſſe. Ergo Tyrrhenus clangor ſonus Tyrrhenarũ tubarũ. Et bene cõgruis oĩbus arma nũciantur perſona tubarum. [Fragor intonat ingens:] Fragor eſt proprie armorum ſonus, qđ aũt dicit intonat, illuc ſpectat. Fulminat Aeneas armis,& vult fragore tonitrua, ſplendore fulgetrã imitari. Non aũt mirum eſt à Venere allatis armis ineſſe fulgorem Nã & Homerus dicit à Thetida oblata arma habere motum quendã,& ſpiritũ, q̃ duo in aqua eſſe manifeſtũ eſt Thetidẽ aũt nouimus Nympham. [Inter nubẽ] Per nubẽ, more ſuo. Et dicit in ſerena parte cœli fuiſſe nubem, per quam arma portata ſunt. [Per ſudum] Sudum eſt quaſi ſub vdum. ſerenum poſt pluuias: vt ver ſudum. [Agnouit ſonitum] Hoc eſt quid ſonitus ſignificaret. [Diuæ promiſſa parentis] κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligamus Venerem ei promiſiſſe. [Hoſpes] Et qui ſuſcipit, & qui ſuſcipitur, hoſpes vocatur, vt hoc loco Euander. Item ſupra Hoſpitis Aeneæ ſedem. [Ne quære vero profectos] Ambæ particulæ ad ornatũ pertinent tantũ. [Porrẽta] Modo bona oĩa. [Ego poſcor Olympo] Aut de Olympo poſcor, id eſt hæc ſigna cã mei fiunt, aut certe in Olympum poſcor. [Diua creatrix] Rerum omnium generaliter. [Heu] Adeo de victoria fretus eſt, vt & hoſtium miſeratur,& hinc naſcitur ille ſenſus, Nõ hæc ò Palla dederas promiſſa parenti. Itẽ Aeneas, Hi noſtri reditus, expectatique triumphi, Hæc mea magna fides? [Fedeta rumpant] Quæ ſe facturum Latinus promiſerat. non enim erant facta.

ASC. MAXIME Teucrorum,&c.] In hac Euandri oratione, oſtẽditur paupertas,& beneuolentiam eius, doceturque amici officium, quod efflagitat, vt quibus opibus poſſimus, amicos iuuemus,& ſi non ſatis amplis, conſilio ſaltem, vt Euander facit, qui filium eum quadringentis Arcadibus pollicetur, & ad Thuſcos ire conſulit. quandoquidem illis opus eſſet duce externo, contra Mezentium tyrannum,& deorum contemptorem: in quem, vt iuſtum, Hetruſcorum doceat odium, recitat nonnulla immanitatis eius facinora. Quia vero Donat. non extat. Ordo eſt. O maxime ductor Teucrorum, quo ſoſpite, id eſt exiſtente incolumi, equidẽ.i. ego quidẽ, nunquã fatebor res Troiæ victas, aut regna Troię victa.i.ſuccubuiſſe, aut penitus deleta, exiguę vires, ſup.ſunt nobis ad auxiliũ belli pro noĩe tanto.ſ.pro noĩs gloria, aut pro tanto debito, tracta metaphora debitoribus, quorũ nomina inſcribũtur, Nos claudimur hinc.i.ex vna parte amni, Tuſco.i. Tybri, q ꝑ Hetruriã fluit, Rutulus.ſ. populus ferox. premit.ſ.nos, ne limites augeamus hinc.i. ex altera parte, & circunſonat murũ armis. i. facit arma ſua ſonare circũ muros noſtros, & ita opus ſibi ſignificat præſidio. ſed ego paro.i. intendo, & meditor iungere tibi populos ingentes,& caſtra opulenta regnis.i. per diuerſa regna, quia in Hetruria erant duodecim reges, quos Lucumones appellabant, quam ſalutem, vel ò quã.i. qualẽ ſalutem, vel q̃.i. ò quantum fors inopina, oſtentant tibi ſalutẽ, tu affers te huc.i.ad has oras, fatis poſcẽtibus.i. opportuniſſime aut iuxta oracula Hetruſcis facta. Sedes vrbis Agillinæ, q̃ nũc Cærete dr̃. fundata ſaxo vetuſto, colitur haud ꝓcul.i. non longe, hinc.i. ab his locis, vbi gẽs Lydia.i. quæ cũ Lydi fratre Tyrrheno ex Męonia venerat, præclara bello in ſedit.i. ſedem cepit, ſup. in iugis.i. montibus Hetruſcis. Mezentius rex.ſ. Hetruſcorũ, tenuit hanc, ſcilicet gentẽ, florentẽ multos annos.i. poſtq̃ multos annos floruerat, deinde imperio ſuperbo,& ſæuis.i. violentis, & tyrannicis armis. Quid, id eſt ad quid memorem? q.d. fruſtra, cũ notiſſimæ ſint. infandas.i. tã deteſtabiles, vt de eis fari nõ deat, cædes.i. occiſiones. quid memorem effera.i. immania facta tyranni: q́. ſup. dij. reſeruent capiti & generi ipſius. Quinetiam.i. nam præter cetera, iungebat & viuis corpora mortua, cõponens manibus.ſ. defunctorum, manu.ſ. viuentium, atq; oribus defunctorum: ora.ſ. viuentium,& econuerſo. (vbi annotandum, q & oribus dixit) Tormenti genus, exclamatio, q.d. ò quale tormenti genus. ſed non profert ò, quia præſens non eſt, in quem exclamabat,& ipſe necabat ſic longa morte, fluentes ſanie.ſ. mortuorũ, & tabo.ſ. viuentium, in complexu miſero id eſt tandiu cogebat ſe complecti, dum viuorum ſanguis in tabem conuerteretur, & defunctorum pus in ſaniem. At ciues.ſ. eius, feſſi tandem, circunſiſtunt armati, ipſum furentem infanda.i. infando more,& circũſiſtunt domum, id eſt eius, & obtruncant ſocios.i. complices eius,& iactant ignem ad faſtigia.i. culmina domus eius. Ille.ſ. Mezentius, elapſus inter cædes.ſ. ſociorum.i. dum ſocij, & complices eius cæderentur, confugere, ſup. cœpit, aut cõfugiebat in agros. Rutulorum.ſ. ad Turnum, & cœpit defendier.i. defendi, aut defendebatur armis, Turni hoſpitis. i. cui iure hoſpitalitatis erat deuinctus. Ergo, omnis Hetruria.i. Tuſcia, ſurrexit.ſ. contra Mezentium, iuſtis furijs.i. tumultu iuſte ſuſcepto, & repoſcunt præſenti Marte.i. bello regem.ſ. ſuum Mezentium, ad ſupplicium.i. tormentum mortis. O Aenea, ego addam te ductorem his millibus. Nanque pro quia, puppes.ſ. Hetruſcorum condenſæ fremunt toto littore & iubent ferre ſigna.ſ. bellica. hoc eſt vexilla. Aruſpex longæuus,& ergo peritus,& ſeuerus, retinet.i. immoratur eos, ne exeant in bella, canẽs fata.i. voluntates deorum ſibi reuelatas, ac dicens. ſupple ò iuuentus delecta.ſ. ad expeditionẽ præſentem, aut prius à Tyrrheno, flos,& virtus veterum virum, pro virorum, qui optimi habiti ſunt, quia vt quiſque vetuſtiſſimus, ita optimus eſt habitus. quos iuſtus dolor fert in hoſte, & Mezentius accendit ira merita ſ. contra ſe. nulli, id eſt non vlli, non eſt fas ulli Italo ſubiungere. id eſt ſubiugare, tantam gentẽ .ſ. Rutulorum,& Latinorum, quibuſcum Mezentius nũc fœdus percuſſit, optate.i. deligite, duces externos, Acies Hetruſca reſedit.i. quieuit hoc campo, vbi.ſ. erat, nec proceſſit exiſtens exterrita monitis diuum. Ipſe Tarcon.ſ. qui electus erat, eorum dux, miſit ad me oratores.i. legatos, quos vulgo, ambaſiatores vocat,

&

& coronam regni cum ſceptro.i.virga regali,& mādati inſignia .i.cetera,vt faſces lictorum,& reliqua,quæ Romani poſtea acceperunt ornamenta,vt.ſ.ſuccedant,caſtris.i.ad caſtra, veniam, & capeſſam.i.eam captum regna Tyrrhena.i.Hetruriam,in quam Tyrrhenus venit ex Mœonia. Sed ſenectus tarda gelu. i. frigore immunito.ſ.ſanguine & effœta.i.viribus exhauſta , ſeclis.i.temporibus,& ſenio inuidet mihi imperium,& vires.ſ.meæ , ſere.i. tardæ,ad fortia,ſup.gerenda,inuidet mihi imperium ego exhortarer gnatum.i.filium meum,ni.i.niſi, ipſe mixtus. ſ. generi Italorum,matre Sabella.i.ex Sabinis,traheret hinc.i. ex matre , partē patriæ.i.niſi ꝓ parte materna eſſet Italus,tu cuius annis.quia floridus es,& generi,quia Phrygius, utroque parente. fatum indulget.i.indulgenter concedit,regnum Hetruriæ,& quem numina.i.deorum oracula.poſcunt.ſ.ad Hetruriæ dictum , ingredere .i.procede in bellum,ò fortiſſime ductor Teucrum, atque Italū .i.Teucrorum,atq; Italorum.i.qui & Teucros , & Italos duces. (Reguntur aūt genitiui, à verbali ductor:non , à ſuperlatiuo fortiſſime Italum,quia non erat Italus,quod ſi propter originem dicendus ſit Italus,fata eum non poſcerent)Ego præterea iungam tibi hunc.ſ.Pallanta,filium noſtrum,appoſitoriè,& ſpes. & ſolaria noſtri.(Valla diceret,noſtrum, aut potius noſtra)ut ſup. aſſueſcat tolerare ſub te magiſtro,militiā,& graue opus Martis .i.bellum,& aſſueſcat cernere tua facta. ſ. egregia , & miretur.i. ꝓ admirationem imitetur te ab annis primis , ego dabo huic equites Arcadas bis centum.i. ducentos, appoſitorie. robora.i. fortia corpora,pubis.i.iuuentutis,lecta.i.electa,& Pallas.ſup. dabit tibi,totidem ſuo nomine.i.alteros ducētos , & ita erunt quadringenti equites,q pauci viſi ſunt cōtra tot inimicos,vñ ſubditur.[Vix ea &c.] Docet Aeneam ex tali reſponſo ſanè perplexū effectū,cū parum ſibi opis ab Euādro paratū videret,nam quid quadringenti contra tantā manum fortiſſimorum bellatorum. Verū conſularum aduentu matris,q̄ illi Vulcania obrulit dona, videlicet arma radiantia,quibus & materno auxilio fretos nihil dubitabat in hoſtem progredi. Sed ne multis agā , Ordo eſt. Euander.ſup.vix erat fatus ea.ſ.quę dicta ſunt,& Aeneas Anchiſiades.i.Anchiſæ filius,& Achates fidus.ſ.Aeneæ comes,defixi.ſ. in terrā,tenebāt ora i.vultus ſuos,in terrā,vt anxij, & cogitabūdi facere ſolent,& putabant.i.voluiſſent cū ſuo triſti corde.i.cū hoc ꝙ cor triſte habebant (nā niſi concomitantiam ſignificet , abundet,cum,non.n.inſtrm denotat)multa dura.i.aduerſa difficulter tolerabilia , ni.i.niſi.ſ.quæ fuiſſent dura, niſi Cytherea.i. Venus,dediſſet ſignum.ſ.aduentus ſui aperto cœlo. Nanque.ꝓ quia,fulgor vibratus.i.vibrando cōcuſſus,ab æthere improuiſo venit cum ſonitu,& omnia ſunt viſa ruere repēte, ꝙ ſignum aduentus numinis ēt in tertio poſuit.& clāgor Tyrrhenus.i.à Tyrrhenis.& Lydijs inuentus.ſ.tubæ.ſup.viſus eſt mugire per æthera.Aeneas.ſup.& Achates,ſuſcipiunt.i.auribus captant. clangorē illū,aut ad ſe capiunt,& ratum faciunt prodigium, & fragor ingens intonat iterum.atque iterum.i.frequenter.&,ſup.vidēt , arma rutilare.i.reſplendere,& micare.ꝓ ſudum.i.ſerenū & ſeorſum ab vdo,regione cœli exiſtente ſerena,inter nubem.ſ.quam Venus aſſumpſerat,aut qui arma attulerat,& vident arma pulſa ſonare.i.per ſonum tonitrui imitari,alij obſtupuere animis, ſed heros Troius.ſ.Aeneas,agnouit ſonitum,& dona diuæ parentis .ſ.Veneris,promiſſa.i.arma allata eſſe , quæ Venus promiſerat , vbi tñ & qñ non conſtat ex Poeta,ſed multa , & dicta & facta . inter matrem,& filium eſſe poſſunt , quæ ſcripta non ſunt, ſed promiſſa,dicens nunc,ſignificat ſatis Venerem aliquando promiſiſſe.Tum.i.deinde,memorat.i.narrat,ac dicit, ò hoſpes vero i.certe,& profecto,ne,inquit,quære,pro eo quod eſt quæras.ſup. doceri,quem caſum.i.quem euentum,& rei exitum,hæc portēta.i.prodigia,rem nouam portendentia , ferant.i. afferant, ego poſcor.i.exigor.Olympo.i.de cœlo,aut potius in cœlum . Diua creatrix.ſ. generabiliū omnium,Venus cecinit .i. quodam oraculo prædixit. ſupp. ſe miſſuram hoc ſignum, ſi bellum ingrueret, que, pro.i.cecinit,ſup.ſe laturam.i. allaturam , auxilio.i.in auxilium meum, per auras. arma Vulcania.i.à Vulcano marito ſuo,fabrefacta.Heu,commiſerantis vox,ſicut illa Eſa.j.Heu ego conſolabor ſuper hoſtibus meis, & vindicabor de inimicis meis. Quantæ.i.quàm magnæ cedes.q.d.maximæ, inſtant.i.imminēt, Laurentibus miſeri,quia Turnum fortiri ſunt ductorem contra fata.Quas.i.quales pœnas dabis mihi,ò Turne? q.d. gratiſſimas, ò Tybri pater , quàm.i.quantum , multa ſcuta virum.ſ.fortium interemptorum,non qui ea abijcient , ſed qui eum eis abijcientur in fluuium,& galeas, & corpora fortia.i.robuſta dum viuerent,volues ſub vndas.ſ.tuas ? Poſcant.ſ. Laurentes, quantum velint,& eſt amara conceſſio, acies.ſ.exercitus inſtructi. & rumpant fœdera.ſ.quæ cum Latino inijciet Aeneas, niſi Turnus omnia turbaſſet , commoto prius populo per furiam inſtinctu Iunonis,vt prius viſum eſt .

VARIA LECTIO

ET murum circumſonat armis] In libris aliquot antiquis, Arcens, legitur. In aliquot alijs, Aruns. [Taboq. fluentes] In antiquis libris.Fluenti,quippe tabo legitur. [Ille inter cædes Rutulorū]In Vaticanis omnibus libris,Cædem legitur . [Nulli fas Italo] In antiquis aliquot libris mutato numero legitur . Fas Italo nulli. [Mandatq.inſignia Tarcon] In antiquo lib. Tarco. [Et generi fatum indulgent]In Medicco libro, fata indulgent , ſcriptum eſt.[Hunc tibi præterea] In aliquot antiquis legere eſt. Nunc tibi. [Primis & te miretur ab annis] Sunt libri antiqui, in quibus legere eſt,Te imitetur. [Arcades huic eqtes]In antiquis libris,Arcadas,ſcriptū eſt. [Robora pubis Lecta dabo] antiquis aliquot lib.Corpora pubis legunt.[Totidemq. ſuo tibi nomine Pallas]In libris aliquot antiquis legere eſt, Suo tibi munere Pallas.[Defixiq. ora tenebant] Veruſta quædam exempl.legunt.Intenrique.[Fragor intonat ingēs]Antiqui plerique lib. Increpāt legunt.Quod vero paulò poſt ſequitur.[Pulſa tonare] in antiq. aliquot,Sonare,legere eſt. Sunt ēt libri in quibus , Fragor intonat aures,legatur.[Agnouit ſonitum,& diuæ]In Rom.lib. non habetur.Et. [Ne vero hoſpes,ne q̄re profecto] In libris aliquot antiquis legere eſt,Ne quære hoſpes,ne quære profecto.[Quàm multa ſub vndas]In Rom.lib.legere eſt,Sub vnda.

POE.Hæc vbi dicta dedit,ſolio ſe tollit ab alto :
Et primum Herculeis ſopitas ignibus aras
Excitat:heſternumque larem,paruoſque penates
Lætus adit:mactat lectas de more bidentes ,
Euandrus pariter,pariter Troiana iuuentus ,
Poſt hinc ad naues graditur,ſocioſque reuiſit :
Quorum de numero,qui ſeſe in bella ſequantur,
Præſtantes virtute legit:pars cetera prona
Fertur aqua,ſegniſque ſecundo defluit amni,
Nuncia ventura Aſcanio,rerumque,patriſque.
Dantur equi Teucris,Tyrrhena petentibus arua :
Ducunt exortem Aeneæ,quem fulua leonis
Pellis obit totum,præfulgens vnguibus aureis .
Fama volat paruam ſubito vulgata per vrbem ,
Ocyus ire equites Tyrrheni ad littora regis .
Vota metu duplicant matres,propiuſque periclo
It minor,& maior Martis iam apparet imago .
Tum pater Euandrus dextram complexus euntis
Hæret inexpletum lacrymans,ac talia fatur .

SERV. HErculeis ſopitas ignibus aras] Hypallage eſt .i.ſuſcitauit aras Herculeas in q bus erāt ignes ſopiti. [Heſterniūq. larē [Cui pridie ſacrificauerat, & eſt iterario, nā male q dam externū legūt .i.extraneū. [Poſt hinc ad naues graditur] Vnū vacat,aut poſt,hinc:vt,Poſt hinc digrediens iubeo frōdentia capris, Tale eſt & illud , Primus ibit ante oēs.[Qui ſeſe in bella ſequantur]In expeditionem,& bellicam præparationem.nā. vt ſupra diximus , bellum eſt tps omne quo vel præparatur aliquid pugnę neceſſariū, vel quo pugna geritur. Prœlium autē dicitur conflictus ipſe bellorum . Vnde modo bene dixit. Qui ſeſe ī bella ſequantur,non in prælium , nā ad auxilia petenda vadit, nō ad pugnam. Quanquam ēt ſi diceret qui ſe in prœlium ſequantur,non valde ab re eſſe videbatur.Hi.n.equites.cum à Tarcōte accepiſſet Aeneas auxilia,cū alijs Hetruſcis eq tibus ꝑ terram miſſi, obuios ſtatim habuere bellantes : & quaſi iam hinc tecta pergere vñt in prœlium. Vnde etiā à Cymodocea nauigāti Aeneę dicitur. Iam loca iuſſa tenet forti ꝑmixtus Hetruſco Arcas eques.[Segnis] Sine remigio.Et reſpexit ad deſcendentes,de quib.ait,Remigio noctemq; diemq; fatigant,licet fuerit leniſſimus fluuius. [Rerum] Quas geſſerat. [Patris] Vbi ēēt. [Exortē Aeneæ]Per id,qđ non eſt factū, qđ factū eſt indicatur,per exortē autē, optimum & præcipuum ſignificat.[Pellis obit totum]

Pellis

pellis oſtenditur magnitudo in hoc, ꝙ dicit totũ obit. [Vnguibus aures] Aut quia vngues ipſi cum atucrint, auri amirantur colorem. aut quia ſolebãt deaurari. Statius, Auro manſueu rat vnges. [Subito vulgata] Cur ſubito? ipſe dicit: quaſi per paruam vrbẽ. [Ocyus] Poſitiuus antiquus eſt. i. celeriter. nec. n. poteſt eſſe comparatiuus vbi nulla eſt comparatio. [Vota metu duplicãt matres] Bene duplicãt metu, nã ineſt ſemper in matribus votũ.] Propiusq́ periclo It timor] Periclo, id eſt ad periculum vicinus, aut certe It timor propius periclo, ꝓ ꝓpior, nã matres quod timent hoc putant liberis poſſe cõtingere [Iã apparet] Adhuc illis pergentibus tã prœlium cogitabatur matribus. [Dextram cõplexus euntis] Filij. ſ. quia dixerat pater. [Heret inexpletum] Multi hic diſtinguunt, vt ſit, Inexpletus hæſit, & talia locutus eſt lacrymans. Alij legunt inexpletus lacrymis. Honeſtius tñ eſt inexpletum lacrymans, vt ſit nomẽ pro aduerbio. i. inexplebiliter.

EVAN. O mihi prçteritos referat ſi Iuppiter annos:
Qualis eram, cum primã aciẽ prænestе ſub ipſa
Straui, ſcutorumq́ue incendi victor aceruos,
Et regem hac Herilum dextra ſub Tartara miſi:
Naſcenti cui tres animas Feronia mater,
Horrendum dictu dederat: terna arma mouẽda:
Ter leto ſternendus erat: cui tum tamen omnes
Abſtulit hęc animas dextra, & totidẽ exuit armis.
Non ego non dulci amplexu diuellerer vſquam
Nate tuo, neque finitimis Mezentius vnquam
Huic capiti inſultant, tot ferro ſæua dediſſet
Funera, tam multis viduaſſet ciuibus vrbem.
At vos ò ſuperi, & diuum tu maximè rector
Iuppiter, Arcadij quæſo, miſereſcite regis,
Et patrias audita preces ſi numina veſtra
Incolumem Pallanta mihi, ſi fata reſeruant;
Si viſurus eum viuo, & venturus in vnum:
Vitam oro: patiar quemuis durare laborem.
Sin aliquem infandum caſum fortuna minaris:
Nunc nũc ò liceat crudelem abrumpere vitam;
Dum curæ ambiguæ, dum ſpes incerta futuri:
Dum te chare puer, mea ſera, & ſola voluptas,
Complexu teneo; grauior ne nuncios aures
Vulneret. POE. Hęc genitor digreſſu dicta ſupremo
Fundebat, famuli collapſum in tecta ferebant.

ASC. HAEC vbi dicta dedit. ſolio ſe tollit ab alto. Et primũ Herculeis ſopitas ignib. aras Excitat, heſternumque larẽ, paruosq́. penares Lętus &c.] Recitat quomodo Aeneas, ſocios præmiſit ad Aſcaniũ nauibus quib. aduectus fuerat, & quomodo ipſe cum Pallante poſt męſtum vale diſceſſit ab Euãdro, equos ad Etruſcos. Ordo eſt. Vbi, id eſt poſt quam Aeneas dedit. i. elocutus eſt hæc dicta, ſuſcitat primũ aras ſopitas, ignibus Herculeis. i. igneis Herculeos, ſopitos, in aris Herculeis. ſ. ꝑ Hypallagen, & larem. i. igne heſternũ id eſt pridianum, quo pridie eius diei, in ſacrificijs Herculis vſi erãt, & ipſe lętus adit penates paruos. i. deos domeſticos, pro fortunæ tenuitate modicos, & mactat bidentes. ſ. oues, lectas. ſ. de grege, more. i. iuxta ritũ quia boues intacti, & oues lectæ, & ſues eximij mactandi erãt rite: ſacrificantib. & Euãder, ſup. mactabat pariter, & iuuentus Troiana mactabat pariter cũ Aenea. ſ. & graditur poſt. i. poſtea, hic. i. ex hoc loco ſacrificij, ad naues. ſ. vbi ſocij erãt quibuſcum aduectus erat, & reuiſit ſocios, de quorum numero legit præſtantes. i. præſtantiores. qui ſequantur ſeſe. i. eligentem Aeneam ad bella, cetera pars. ſ. ſociorũ, fertur aqua prona. i. deflua. & exiſtẽs ſegnis, quia ſine remigio, aut tardior ad bella defluit. i. deorſum fluit amni. ſ. Tybri, ſecundo. i. à tergo ſequente. hoc eſt defluente ventura. i. vt veniat Aſcanio nuncia. i. annũcia trix, rerum. ſ. geſtarum à patre, & patris. Equi dantur. ſ. ab Euandro, vt promiſerat auxilio lætos dimittam, opibusq. iuuabo Teucris, petentibus arua Tyrrhena. i. qui cum Aeneæ, & Pallante in Hetruriam profecturi erãt. Et, ſup. Arcades, miniſtri regis Euandri, ducunt, quia ꝓꝑ nobilitatẽ equi, & dignitatem Aeneæ non incedebant ſed ducebant ad manum Aeneæ. i. ad Aeneã, & ad vtilitatem eius, ſup. equũ: exortẽ. i. extra ſortem dandum, hoc egregium. & non de cõi ſorte, quẽ. ſ. equum. pellis leonis fulua. i. fului coloris ꝓfulgens vnguibus aureis. i. inauratis, aut aurei coloris, obit. i. circũdat, & operit totũ. Fama vulgata ſubito, ideo ſubito. quia per paruam urbem. ſ. Pallanteum, uolat equites ire ocyus. i. celeriter. ad littora regis Tyrrheni. i. ad Tarchonẽ, matres. ſ. Arcadum qui cũ Aenea profecturi erant, duplicant. i. duplicia faciunt, uota metu. i. ꝓꝑ metũ. Et timor it propius. i. propior, periculo. i. ad periculum, & maior. i. euidentior, imago Martis. i. belli, apparet iam. ſ. cum abirent ſuu cnes. Aut imago Martis. ſ. dei, hoc eſt ſimulacrum eius apparet iã maior. i. extẽſius, & inflatius ſolito, in ſignum commotionis, & iracundiæ. ſed abſolutior ſenſus eſt, quod iam apparet maior apparatus belli. Tum. i. deinde, Euandrus, nam utrunque dicitur Euandrus, & Euander complexus dextram. ſ. Aeneæ eũtis, id eſt abire parantis, hæret, id eſt inhæret, aut adhæret ei lacrymans, inexpletum. i. inexplebiliter, ac fatur talia, ò ſi. i. utinam, Iuppiter referat mihi annos prætéritos. hoc eſt ut ſim talis qualis eram, cum, id eſt quando, ego ſtraui, id eſt proſtraui, primam aciem. ſ. Italorum, ipſum expellere, aut repellere uolentium, ſub ipſa Præneſte. ſ. urbe, & cum ego uictor incendi. i. comburere feci, aceruos ſcutorum. ſ. proſtratorum hoſtium, & miſi hac dextra. ſ. manu mea, regem. ſ. Prænestinorum, Herylũ. ſ. nomine. ſub Tartara. i. ad inferos, cui Feronia mater. ſ. eius, & dea Libertinorum in Hetruria dedit naſcenti, id eſt cum naſceretur, id eſt naturam humanam ſortiretur, tres animas, quia erat tricorpor, ſicut & Geryones fuiſſe fingitur, horrendum dictũ. i. quæ res eſt horrenda dictu, & à quo, ſupple terna arma erant mouenda. i. admouenda, aut cui. i. in quem, tria arma erant mouenda. i. concitanda, ſed prior modus præſtat, unde ſequitur, & q ſupple erat ſternendus, ter leto. i. morte. ſ. ſingulorum morte corporũ cui hæc dextra

[O mihi præteritos referat ſi Iuppiter annos:] Et ò, & ſi, optantis ſunt, quæ nũc iunguntur, nã ſingula ante ponebantur: vt, Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus. Ergo vnum vacat quantum ad antiquitatem, & notandum votum de præterito fieri. [Qualis eram, cum primum aciem] aut vt ſim talis, qualis tunc eram qñ illa perfeci. Aut certe laudantis eſt, Qualis eram cũ primam aciẽ Præneſte ſub ipſa Straui. [Scutorumq. incendi victor aceruos] Hoc traxit de hiſtoria. Tarquinius. n. Priſcus victis Sabinis in honorem Vulcani eorũ arma ſuccẽdit, quem poſtea ſecuti ſunt ceteri. [Cui tres animas] Per tranſitum oſtendit illã Platonis, & Ariſtotelis cõtentionẽ, qui dubitãt verũ quatuor, an tres aiæ ſint in homine φυτικὴ, αἰσθητικὴ, νοητικὴ, κινητικὴ. Hoc aũt loco per tres animas magnum, & perfectum indicat virum. Nã quantum ad fabulam pertinet, tres animas ꝓꝑ tria habuit corpora. attendendum eſt ſane hoc ſibi Euandrum vindicare quod fuit in Hercule, Nam vt ille Gerionem extinxit, ita hic Herylũ occidit, inde eſt quod paulò poſt dicit, Neque finitimo Mezentius vnquam Huic capiti inſultans. Herculis. n. mos fuit, vt ẽt non rogatus laborantibus ſubueniret. Tunc. n. ſicut & Varro dicit, Omnes q fecerant fortiter, Hercules vocabantur, licet eos primo xliij. enumerauerit. Hinc eſt quod legimus Herculem Tirynthium, Argiuũ, Thebanum. Libym. [Feronia mater] Nympha Campaniæ, quam ẽt ſupra diximus, hæc ẽt libertorum dea eſt. in cuius templo raſo capite pileum accipiebant. Cuius rei ẽt Plautus facit mentionẽ in Amphitryone, Quod vtinã ille faxit Iuppiter vt raſo capite portem pileum. [Terna arma mouenda] Figura poetica, nam trina debuit dicere. Arma. n. numeri ſunt tãtum pluralis, mouenda aũt vel contra ipſum, vel ab ipſo. [Finitimo] aut in finitimo, aut finitimo capiti. [Viduaſſet ciuibus vrbem]. ſ. viris fortibus peremptis, & proprie viduaſſet dixit, quia vrbs generis eſt fœminini. Horatius abuſiue, & ſatis incongrue in genere maſculino poſuit, dicens. Viduus pharetra riſit Apollo. [At vos ò ſuperi] Iam hinc quaſi pater loquitur. diuiſa enim eſt hæc allocutio, & vltima pars eius habet parentis affectũ, qđ & ipſe oſtendit dicens. [Et patrias audite preces] Prima vero viri fortis eſt: vt, Qualis eram cum primam aciem Præneſte ſub ipſa Straui. [Durare laborem] Ipſius. ſ. ſenectutis. Terentius: Senectus ipſa morbus eſt. Durare autem eſt ſuſtinere. Horatius:

Ac ſine funibus vix durare carinæ
Poſſunt imperioſius equor.

Infandum caſum] Parentis eſt nolle memorare quod formidat. [Crudelem vitam;] Quæ filio eſt ſuperſtes. [Sola, & ſera] Quia vnus erat, & ſerus ſuſceptus.

turam locorum. [Tendebat in aruis] vt, Hic ſæuus tendebat Achilles. [Et bello lecta] Quia ait ſupra, Qui ſeſe in bella ſequantur, Præſtantes virtutem legit. Aut lecta proprie, quia delectus eſt militum eſt. [Feſſique & equos. & corpora curant] Ingenti arte quod ſequebatur omiſit. redditurus in decimo. nanque ſi vellet dicere veniſſe Aeneā. vidiſſe Tarcontem, petiſſe auxilia, ſatis longum fuerat, & peribat illud quod ait ſupra, Toto nanq; fremunt condenſæ littore puppes: cum & Hetruſcorum feſtinationi, dicentis breuitas congruat. Verum hoc quod in illo loco prætermiſit, reddidit in x. dicens, Nanq; vt ab Euandro caſtris ingreſſus Hetruſcis Regem adit, & regi memorat nomenq. genuſque. [Aetherios nimbos] Per aerem numinum. ſ. purgatione qui circa deos eſt. ἡ δὲ νῆσας ἵκανε θεοῦ παρὰ δῶρα φέρουσα. [Reducta] Secreta. [Egelido ſecretum flumine uidit] Egelido. i. nimium gelido, & eſt vna pars orationis, vt, Eduramque pirum. i. valde durā. Et ſic dixit, Secretum flumine egelido, hoc eſt præſidio fluminis, vt dicimus, ſecretus eſt monte vel ſiluis. Latenter autem oſtēdit Aeneam non niſi flumine ablutum, numen videre potuiſſe. [Obtulit vltro. i. deam confeſſa, vt in II. dixit, & eſt ordo, Obtulit ſe, & locuta eſt. [Promiſſa] κατὰ τὸ σιωπώμενον, vt ſupra. Hoc ſignū cecinit miſſurā diua creatrix. [Laurentes ſuperbos] vt. Quos illi bello profugos egere ſuꝑbo. [Acrē Turnum] Fortē, & proprie apud nos acer eſt qui δεινὸς apud Græcos dr: nam fortem, & vehementem, & aſperum, & amarum poteſt ſignificare. [Poſcere] Prouocare. Cicero, Poſcunt maioribus poculis. i. prouocant.

ASC. IAMQVE adeo exierat portis equitatus apertis, Aeneas inter primos & fidus Achates: Inde alij Troiæ proceres, &c.] Docet, quomodo profecti ſunt ad Tarconta, ſeu latine Tarcontem, Hetruſcorum ductorem, vtq. Venus Aeneæ Vulcania obtulit arma, ipſum complectens, atque cohortans. Vndē, quia Donati nihil habemus. Ordo eſt. Equitatus. i. cętus, aut claſſis equitū exierat iam adeo. i. pręcipue iam: aut omnino portis apertis. Exierat, inquit, videlicet Aeneas, & Achates fidus. ſ. Aeneæ comes, inter primos. Inde. i. deinde, ſup. exierant alij proceres Troiæ. Ipſe Pallas cōſpectus. i. conſpicuus in medio agmine, in, ſup. chlamyde & armis pictis, quę. ſ. à patre obtinuerāt, ſup. exierat talis, qualis Lucifer, vbi. i. poſtquam, ipſe perfuſus vnda Oceani. i. lotus, ſecundum opin. uulgi, Oceano. i. Oriens. quem. ſ. Luciferum, (eſt enim ſtella Veneris) Venus diligit ante alios igneis, ideſt fulgores aſtrorum: extulit cœlo os. i. conſpectum ſuum, ſacrum. i. uenerabilem, & reſoluit tenebras. ſ. nocturnas, vnde Lucifer, ꝙ lucē afferat, dicitur. Matres pauidæ ſtant in muris, & ſequuntur oculis i. obtutu, quia pedibus ſtantes non poterant, nubem puluereā. i. puluerulentam, ex puluere pedum collectam, & cateruas fulgentes ære. i. armis æreis fulgentibus inter nubem illam. Olli. i. oēs illi armati, tēdunt per dumos, id eſt loca inuia. ſ. ea, qua proxima meta proximum compēdium viarum, ſup. erat. clamor. ſ. ſe inſtigantium, it. i. diffunditur per aera, & vngula. ſ. equina, quatit campum putrem, ſonitu quadrupedante. i. à quadrupedātibus. i. quaternis pedibus incedentibus equis facto, & hoc agmine. i. ordine militariter procedentium, facto. i. inſtituto. Ingens lucus eſt prope amnem gelidum. i. ſubfrigidum propter ſiluam: Cæretis. i. vrbis Agillinæ, ſacer. i. venerabilis, late. i. in latum, religione. i. obſeruantia, & religioſo cultu patrum. i. maiorum. Colles. i. monticuli, caui. i. habentes vallem interiacentem. incluſere, ſup. lucum illum. vndiq; i. ex omni parte, & cingūt nemus abiete nigra, ideſt vmbroſa. Fama eſt veteres Pelaſgos. i. Græcos, qui in Italiam venerant ſacraſſe. i. dicaſſe, Syluano, deo aruorum, & pecoris, & lucum ſup. illum. & diem, ſup. ſolennem, & ſacrum. Pelaſgos, inqt, qui primi habuere. i. poſſederunt aliquando, fineis Latinos. Tarco, & Tyrrheni. ſ. populi, tenebant haud procul hinc. i. non longe ab hoc loco. caſtra tuta locis. i. munitione locorum, & omnis legio. ſ. Tyrrhenorum, poterat iam videri. ſ. ab Aenea de colle celſo. i. arduo, & difficulter acceſſibili, ſed planiciem latam habēte. aut, omnis legio Aeneæ venientis poterat videri à Tarconte de colle excelſo, vbi excubias fecerat, licet in valle munita, exercitū haberet, & caſtra. Sed prior modus, quia placet Seruio, placet & mihi, eo quod ſequitur, & tendebat. i. tentoria habebat, ſicut in II. Hic Dolopum manus, hic ſæuus tendebat Achilles. i. in aruis latis. i. late ſe extendentibus, in planicie collis. Pater Aeneas, & iuuentus lecta. i. delecta, aut electa, bello. i. ad bellum, ſuccedunt huc. i. ad hunc collem, vbi erat Tarcon, & ipſi feſſi curant. i. reficiunt, & reparant, & equos, & corpora ſua. ſ. priuſquam ad Tarcontem accederent. At Venus dea candida. i. relucens, inter nimbos. i. nubem, ętherеos. i. lucidam, & quaſi cœleſtem aderat, ferēs dona. ſ. arma, à Vulcano fabrefacta, & vt. i. poſtquā ipſa vidit natum. i. filium, in ualle reducta. i. inter duos colleis incluſa, vidit, dicit, procul. i. de longe ſecretum. i. diuiſum ab exercitu aliorum flumine egelido. i. multum, & eminenter gelido, niſi ſit nomen eius. affata eſt, ſupp. eum talibus dictis, & obtulit ſe. ſ. videndam conſpectui eius, vltro. i. non requiſita. Et munera perfecta, arte coniugis mei. ſ. Vulcani promiſſa. i. quam ipſe mihi promiſerat, aut quam me promiſeram tibi perfecta, daturam arma, aut quā mihi promiſſam dixi à marito, ſed hoc vltimum refellitur, & primum refellitur ex eo, ꝙ Venus in oratione ſua non meminit promiſſionis. dicemus ergo, medium, ſ. Venerem, promiſiſſe Aeneæ ſe laturam, arma perfecta, arte mariti ſui, vnde dictum eſt, At Troius heros. Agnouit ſonitum, & diuæ promiſſa parentis. ne ò nate, dubites poſcere, i. prouocare, in prœlia, Laurentes. ſ. populos, ſuperbos. ſ. propter virtutem ſuam bellicā, aut ꝑꝑ ductores ſuos, aut Turnum acrem. i. ſtrenuum, ductorem eorum & capitalem tibi inimicum, Cytherea. i. Venus, à Cytheris montibus Cypri, dicta, dixit. i. finiuit orationem, & petiuit amplexus nati. i. filij ſui, & ſupp. poſuit ſub quercu aduerſa. i. è regione, & ex aduerſo ſita, arma radiantia. i. reſplendentia. & quaſi radios emittentia.

VARIA LECT. TVTA tenebant] In lib. antiq. legere eſt, Cuncta tenebant. [Egelido] In Romano libro, Hæc gelido. In alijs, E gelido ſeparatim legitur.

SERV. DEæ donis] Propter arma. [Tanto lætus honore] Quod manifeſtam viderat matrem, & plenam numinis ſui. [Interque manus & brachia uerſat] Iungendum eſt, vt intelligas Aeneam manibus minora, brachijs maiora arma cōſideraſſe, vtputa loricam, & ſcutū, hæc. n. ſunt arma maiora, minora vero galeā, gladium ocreas. [Verſat] Conſiderat. Vt, Huc illuc vinclorum immēſa volumina verſat. [Rigentem ſanguineam, ingentem] diſtinguēdum propter plura epitheta. [Solis inardeſcit radijs] Irim phyſica ratione deſcribit, quæ fit cum aquoſam nubem ſolis ardor irradiat. Nec eſt incongrua hęc comparatio, cum lorica de diuerſis metallis fieri plerunque conſueuerit. [Leues ocreas] Nitida tibi alia. [Recocto] Sæpe purgato. Sic Hom.

Illæ deæ donis, & tanto lætus honore,
Expleri nequit, atque oculos per ſingula voluit:
Miraturq. interq. manus, & brachia verſat
Terribilem criſtis galeam, flammaſq. vomētem,
Fatiferumq. enſem, loricā ex ære rigentem,
Sanguineam, ingētem: qualis, cum cærula nubes
Solis inardeſcit radijs, longeq. refulget.
Tum leues ocreas electro, auroq. recocto,
Haſtamq. & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumq. triumphos,
Haud vatum, ignarus, venturiq. inſcius æui
Fecerat ignipotens: illic genus omne futuræ
Stirpis ab Aſcanio, pugnataq. in ordine bella,
Fecerat & viridi fœtam Mauortis in antro
Procubuiſſe lupam; geminos huic vbera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impauidos; illam tereti ceruice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.
Nec ꝑcul hīc Romā, & raptas ſine more Sabinas
Conceſſu caueæ, magnis Circenſibus actis.

Αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ τεῦξε σάκος μέγα τε στιβαρόν τε.
Τεῦξ' ἄρα οἱ, θώρηκα φαεινότερον πυρὸς αὐγῆς.
Τεῦξε δ' οἱ κόρυθα βριαρὴν κροτάφοις ἀραρυῖαν.
Καλὴν δαιδαλέην, ἐπὶ δὲ χρύσεον λόφον ἧκε.
Τεῦξε δέ οἱ κνημῖδας ἑανοῦ κασσιτέροιο.

[Non enarrabile] Bene non enarrabile: cum. n. in clypeo omnem Rom. hiſtoriam velit eſſe deſcriptam, dicendo: Illic genus omne futurę Stirpis, ab Aſcanio. pugnataq. in ordine bella, carptim tamē pauca cōmemorat, ſicut ī primo ait, vidit Iliacas ex ordine pugnas, nec tamen vniuerſa deſcripſit. [Haud vatū ignarus] Futurorum non inſcius. [Venturique inſcius æui] Non æui. ſed quæ in æuo erant futura. [Stirpis ab Aſcanio] Vſque ad Auguſtum Cæſarem. [Mauortis in an-

Necnon Tarquinium eiectum Porſenna iubebat
Accipere, ingentiq. vrbem obſidione premebat:
Aeneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem ſimilemq. minanti
Aſpiceres, pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluuium vinclis innaret Clœlia ruptis.
In ſummo cuſtos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celſa tenebat;
Romuleoq. recens horrebat regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anſer
Porticibus, Gallos in limine adeſſe canebat:
Galli per dumos aderant, arcemq. tenebant,
Defenſi tenebris, & dono noctis opacę.
Aurea cæſaries ollis, atque aurea veſtis:
Virgatis lucent ſagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quiſque alpina coruſcant
Geſa manu, ſcutis protecti corpora longis.
Hinc exultantes Salios, nudoſque Lupercos,
Lanigeroſque apices, & lapſa ancylia cęlo
Extuderat: caſtę ducebant ſacra per vrbem
Pilentis matres in mollibus: hinc procul addit
Tartareas etiam ſedes, alta oſtia Ditis:
Et ſcelerum pœnas, & te Catilina minaci
Pendentem ſcopulo, furiarumque ora trementē,
Secretoſque pios, his dantem iura Catonem.

fetius dictus eſt, quod nomen mutilauit cauſa metri. Nouimus autē nominum vel mutationē vel mutilationē conceſſā poetis, ſic pro Polluce, Caſtorem, pro Citheride, Lycoridem ponit, vt. Sed quæ legat ipſa Lycoris. Hic aūt Metius Suffetius cum apud Albanos ſummam rerū teneret, à Romanis in auxiliū contra Fidenates vocatus iure ſocietatis venit quidem, ſed in prælio ipſo ad hoſtes defecit. Quod cernēs Tullus Hoſtilius ait voce maxima militibus ſuis, ita vt ēt hoſtis audiret. Ne trepidetis, meo cōſilio factū eſt, vt factioſe Metius Suffetius ad hoſtes tranſiret. Quo conſilio & ſuis penè iam amiſſas vires reddidit, & effecit ne hoſtes crederēt Metio. quem poſt victoriam captum, Tullus Hoſtilius religauit ad binas quadrigas, ita vt ab vnis quadrigis traherētur manus, pedes vero ab alteris quibus agitatis velociter, cū crudeli morte diſcerpſit. Videns ergo poeta Romano nomini incongruā eſſe vindictam, culpam in criminis retorquet auctorē dicens, ex ſua perſona ad ipſum Metium. [At tu dictis Albane maneres] Ideo etiam. [Mendacis] Infert, vt tacitæ quęſtionis, & inuidiæ crudelitatis occurrat. [Necnon Tarquinium eiectum Porſenna iubebat] Tarquinius Superbus habuit ꝓditos filios, inter quos Aruntem, qui dum in caſtris eſſet, patre ſuo Ardeā obſidente, & ortus eſſet inter eum, & Collatinum maritum Lucretiæ, de vxoribus ſermo, eo vſq; contentio proceſſit, vt ad probandos earum mores, arreptis equis ſtatim domos ſuas ſimul proficiſcerentur. Ingreſſi itaq; ciuitatē Collatiam vbi Lucretiæ domus erat, inuenerunt eam lanificio operam dantem, & triſtem ꝑꝑ mariti abſentiam. Inde ab Aruntis domum profecti cum vxorē eius inueniſſent cantilenis, & ſaltationibus indulgentē, reuerſi ad caſtra ſunt. Quod Aruns dolens, cum de expugnanda Lucretię caſtitate cogitaret, mariti eius nomine epiſtolā finxit, & dedit Lucretiæ, in qua hoc cōtinebatur, vt Aruns ſuſciperetur hoſpitio. Quo facto, per noctē ſtricto gladio eius ingreſſus cubiculum cū Aethiope hac arte egit vt ſecū coiret, dicens, Niſi mecum cōcubueris, Aethiopē tecū interimā, tanq̄ in adulterio deprehenderim. Timens itaq. Lucretia ne caſtitatis amore famā deperderet (quippe quā ſine purgatione futuram eſſe cernebat) inuita turpibus imperijs paruit. Altero die cōuocatis propinquis marito Collatino, patre Tricipitino, Bruto auunculo, qui tribunus equitum celerū fuerat, rem indicans, petijt ne violatus pudor, neue inultus eius eſſet interitus, & eiecto gladio ſe interemit, quē Brutus de eius corpore exeitum tenens proceſſit ad populū: & multa conqueſtus de Tarquinij ſuꝑbia, & filiorū eius turpitudine, egit ne in vrbem reciperentur auctoritate qua plurimū poterat: nā vt diximus, Brutus tribunus equitū fuerat. Sed cū nō ſuſciperentur, Tarquinius cōtulit ſe ad Porſennā regē Tuſciæ, qui pro Tarquinio cū ingentibus copijs capto Ianiculo, & illic caſtris poſitis, Romā vehemēter obſedit. Et cū per Subliciū pōtem, hoc eſt ligneū tranſire conaretur, ſolus Cocles hoſtilem impetum ſuſtinuit, donec à tergo pons ſolueretur à ſocijs, quo ſoluto ſe cū armis ꝑcipitauit in Tyberim. Et licet læſus in coxa, tñ eius fluēta ſuperauit. Vñ eſt illud ab eo dictū cum ei in comitijs coxæ vitium obijceretur: Per ſingulos gradus admoneor triūphi mei. In tantā aūt obſidionis neceſſitatem populus venerat, vt ēt obſides daret, ex quibus Clœlia inuenta occaſione tranſnatauit fluuiū, & Romā reuerſa eſt. Redditaq. rurſus eſt, pacis lege eā Porſenna repente, qui admiratus virtutem puellæ dedit ei optionem, vt cū quibus vellet rediret. Illa elegit virgines, vñ Porſenna hoc quoque miratus conceſſit, & rogauit per litteras populum R. vt ei aliquid virile decerneretur, cui data eſt ſtatua equeſtris, quam in ſacra via hodieq. conſpicimus. [Eiectum] Atqui facile poterat ſuſcipi. Si ideo nō eſt ſuſceptus, quia occidi non poterat religione impediente. rex.n. etiam ſacrorum fuerat. Vnde poſtea alij facti ſunt cōſules, alij reges ſacrorum. [Porſenna] Vnum n, addidit metri cauſa, vnde & penultimæ datus accentus eſt. Nam Porſena dictus eſt. Martialis, Hanc ſpectare manum Porſena non potuit. [Aeneadæ] Satis longe peritum epitheton. [Illū] Coclitē. Et modo Cocles in hoc homine de quo dicit, propriū eſt nomen. In alijs appellatiuum. nā luſcos, coclites dixerunt antiqui. Vnde & Cyclopas, coclitas legimus dictos, qꝑ vnum oculum habuiſſe, perhibentur. [Vinclis inaret Clœlia ruptis] Atqui obſides non ligantur, ſed vincla pro cuſtodijs accipiamus. Aut certe vinclis ruptis pontis. i. iam ponte reſoluto. [In ſummo cuſtos Tarpeiæ Mālius arcis] In ſumma clypei parte. Et bona ratione vtitur in pictura, apta vnicuique rei loca diſtribuens. Id enim in ſumma clypei parte dicit factum eſſe Capitolium, quia hoc arcem vrbis eſſe manifeſtum eſt. Hiſtoria talis eſt. Brenno duce Senones Galli venerunt ad vrbem, & circa Alliam fluuium occurrentē ſibi, deleuerunt exercitū oēm populi R. Aliaq. die cū vellent ingredi ciuitatē, primo cunctati ſunt timentes inſidias, qꝛ a & patētes portas, & nullū in muris videbant. Poſt ea paulatim ingreſſi cuncta vaſtauerunt octo integris mēſibus, adeo vt ea q̄ incendere nō poterant, militari manu diruerent, ſolo remanente Capitolio, ad qđ cum vtenſilibus reliqui cōfugerāt ciues, qui tm̄ à Gallis obſidebātur, ēt id penetrare cupiētibus, quos alij ꝑ dumeta, & ſaxa aſpera, alij per cuniculos dicunt conatos aſcendere. Tunc Mālius cuſtos Capitolij Gallos detruſit ex arce clāgore anſeris excitatus, quē priuatus quidam dono Iunoni dederat. Nanque ſꝫm Pliniū, nullum animal ita odorem hois ſentit. [Pro templo] Pro defenſione tēpli, nā ante templū, non procedit, cū obſeſſus intra tēplum eſſet. Sic in ix. Ipſi intus dextra ac lęua pro turribus aſtant. Terent. Nā niſi hæc ita eſſent, pro illo haud ſtares Phædria. [Tenebat] Defendebat & eſt militare verbū, vt etiā Saluſt. dicit. Vñ econtra victos, loco motos dicimus Cicero, Loco ille motus eſt. [Horrebat regia culmo] Curiā Calabriā dicit, q̄ Romulus texerat culmis. Ad q̄ calabatur. i. vocabatur ſenatus, vocabatur & populus à rege ſacrificulo, vt qm̄ adhuc faſti non erant, ludorū & ſacrificiorū ꝑnoſcerent dies. [Atque hic] In Capitolio. Et ſatis prudenter argenteum anſerem dixit. nā quaſi epitheton eſt coloris, & ſignificauit rē veram. Nam in Capitolio in honorem illius anſeris, qui Gallorū nunciauerat aduentum, poſitus fuerat anſer argēteus. [Auratis porticibus] Hoc ad tempus retulit florētis Romanæ reip. Nam illo loco vbi dixit. Horrebat regia culmo, ideo addidit Romuleo, vt incipientis. & pauperis adhuc imperij tēpora deſignaret. [Canebat] Quaſi prædiuinabat. Nam canere, & dicere, & diuinare ſignificat. [Arcemq. tenebāt] Deeſt plenè. Nam propè tenuerunt. [Defenſi tenebris, & dono noctis opacæ] Multi iterationem volunt. Alij dn̄t tenebris ꝑꝑ cuniculos. [Dono noctis] Somno. Nam ſomnus noctis eſt donum. [Aurea veſtis] Hoc eſt barba. Vnde econtra inueſtes dicimus imberbes, vnde eſt, Tunc mihi prima genas veſtibat flore iuuentas. [Virgatis lucent ſagulis] Quæ habebant in virgarum modū deductas vias. Et bene alluſit ad Gallicam linguam, per quā virga purpura dr̄. Virgatis ergo, ac ſi diceret purpuratis. [Geſa] Haſtas viriles. Nam ēt viros fortes Galli geſos vocant. [Scutis longis] Per hæc, corporum oſtenditur magnitudo. vt ſupra, Stabant trecentum nitidi in præſepibus altis. Per quod equorum magnitudinem expreſſit. [Hic] In eodem ſcuto. Et cōgrue ſacerdotes ſtatim poſt templa cōmemorat. [Salios] Qui ſunt in tutela Iouis,

Martis, Quirini. Dicti Salij ideo quod circa aras ſaliunt, & tripudiant.[Nudoſq. Lupercos] Cum in honore Panos Lupercaliorum ſolennitas celebraretur, pecora Romanorũ ſubito à latronibus rapta ſunt. Illi proiectis veſtibus perſecuti ſunt latrones, quibus oppreſſis,& receptis animalibus ꝓ rem à nudis proſpere geſtam cõſuetudo permanſit vt nudi Lupercalia celebrarent. [Lanigeroſque apices] Flamines in capite habebant, pileum in quo erat breuis virga deſuper habens lanæ aliquid. Quod cum per æſtus ferre non poſſent, filo tantum capita religare cœperũt. Nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas fuerat. Vnde à filio quo vtebantur, flamines dicti ſunt, quaſi filamines. Verũ feſtis diebus filio depoſito, pilea neceſſe erat accipere, quæ ſecũdũ alios ad oſtendendam ſacerdotij eminentiã ſunt reperta, ſicut colũnæ mortuis nobilibus ſuperponuntur ad oſtendendum eorum columen. Alij dicunt non propter eminentiam dignitatis hoc factum, ſed quia cum ſacrificarent apud Laurolauinium,& eis exta frequenter aues de vicinis venientes locis abriperent, eminentia virgarum eas terrere voluerunt. Exinde etiam conſuetudo permanſit, vt apud Laurolauinium ingentes haberent virgas, nõ breues, vt in vrbe. [Lapſa ancilia cælo] Regnante Numa Pompilio ſcutum breue, & rotundum cœlo lapſum eſt. Et cum aruſpices reſpondiſſent illic fore vrbis imperium vbi illud fuiſſet, diligentia Numæ, ne quandoque ab hoſtibus poſſet auferri, adhibito Mamurio fabro multa ſimilia facta ſunt, & in templo Martis locata. Quod autem dicit ancilia, plurali vtitur numero pro ſingulari. Nam vnum lapſum eſt. Ancile autem dicitur, aut quaſi vndique circumciſum, aut quaſi ἀμφίχειλον .i. vndiq; labrum habens. [Extuderat] Studioſe fecerat. [Ducebant] Deducebant. Hæc.n. fuerat conſuetudo. [Pilentis matres in mollibus] Pilenta ſunt vehicula, ſicut nunc baſternas videmus. Erant autem tunc Veneti coloris, non vt nunc roſati, quibus niſi caſtæ vtebantur. Mollibus autem penſilibus, vt contra, Plumas penſiles dicimus, & molles ſignificamus. [Hinc procul] Bene longe à templis inferos facit. [Scelerum pœnas] Pro ſceleratorum. Et bene ait, ſcelerum pœnas, in crimina.n. perſonæ incidunt, nõ ipſarum proprie ſunt crimina. Vnde & ſceleribus ſunt ſtatuta ſupplicia, quæ in ſe incidentes homines obnoxios faciunt. [Et te Catilina minaci Pendentem ſcopulo] hoc quaſi in Ciceronis gratiam dictum videtur. [His dantem iura Catonem] vt, & ſupra diximus, Cenſorium ſignificat non Vticenſem qui contra Cæſarem bella ſuſcepit. Et ſupergreſſus eſt hoc loco Homeri diſpoſitionem. Si quidẽ ille Minoem, Rhadamantum, Aeacum de impijs iudicare dicit, hic Romanum ducem innocentibus dare iura commemorat.

ASC. HAVD procul,&c.] Percurrit cetera Romanorum geſta. Ordo eſt, Quadrigæ.i. equi quaterni trahentes currus, aut currus ipſi citæ.i. citati, & inſtigati, diſtulerant.i. diſtraxerant, haud.i. nõ procul, inde.i. ab iam dicta pictura, in diuerſa.i. in diuerſas partes, Metum.i. Metium Suffetium, Albanorum principem, fide fragum, vt Liuius ad longum, & Seruius ſatis expreſſe recitant. Et quia hoc atrox factum vr. docet Poeta, iuſtam eſſe vltionem, dicens, at.i. tametſi hoc crudele vr tibi. ò Albane.ſ. ò Meti, tu maneres.i. manere.i. ſtare deberes, dictis.i. promiſſis & conuentis cũ Romanis, & Tullus.ſ. Hoſtilius, raptabat.i. diſtrahere faciebat, viſcera viri mendacis.ſ. Metij, per ſiluam, & vepreis.i. ſenteis, & dum rorabant, ſparſi.i. reſperſi, ſanguine.ſ. Metij. Necnon.i. etiã: Porſenna.ſ. rex Thuſciæ, cauſa aũt metri adiecit n, literam: nam Martialis. Porſena, media breui profert, iubebat.i. iubere Romanis videbatur, accipere.i. vt reciperent, Tarquinium.ſ. ſuperbum, qui volunt ſecundam longam eſſe, ſcribunt Tarquiniũ, ſicut metum, eiectum.ſ. propter ſuperbiam eius, & Lucretiæ, à filio violationem, & premebat vrbem.ſ. Romam, ingenti obſidione: Aeneadæ.ſ. Romani, qui ab Aenea deſcenderant, & præcipue Brutus Collatinus, & Tricipitinus, ruebant in ferrum.i. arma, pro libertate.ſ. tuenda, expulſis regibus. Tu aſpiceres illum ſ. Porſennam ſimilem indignanti, & ſimilem minanti. ꝙ Cocles, Romanus ille, auderet vellere.i. diuellere, & interrumpere, ſecuri pontem.ſ. ſublicium, ingruentibus hoſtibus, & quod Clœlia.ſ. virgo Romana, cum alijs obſidibus data, innaret fluuium.ſ. Tybrim, & hoc vinclis.i. cuſtodijs arctis, ruptis.i. illiſis, aut ruptis vinclis .i. ſic abnatantis, & cũ ſummo periculo aufugiẽtis, ac ſi in vinclis tenta fuiſſet. Hiſtorias recitat Seruius, quas & in Liuio facile eſt inſpicere, vnde breuior ſum. [In ſummo cuſtos] Eandem rem perſequitur. vnde ordo eſt. Manlius.ſ. vir ille Romanus, cuſtos arcis Tarpeiæ.i. capitolij à Tarpeia virgine poſtea denominati, ſtabat in ſummo.ſ. clypei, pro templo.i. pro defenſione templi capitolini, & tenebat.i. defendebat, capitolia celſa.i. ſublimia. & arcem Romanam. & regia recens.i. paucis annis antea conſtructa.ſ. Calabria domus, horrebat.i. horrida, & aſpera erat cultu Romuleo.i. ſicut Romulus coluerat, & culmus cooperuerat. Atque anſer argenteus.ſ. albus, aut (re uera) in Clypeo argenteus, vt albedinem referret, volitans.i. volitanti, & alas clangenti ſimilis, hic.i. in capitolio, canebat Gallos.ſ. Senones adeſſe porticibus auratis.i. auro coopertis, in limine.i. in ingreſſu. Nam, ſup. Galli, aderant per domos, & tenebant arcem.i. capitolium, & id quaſi nondum enim omnino tenebant defenſi tenebris, & dono.i. indulgentia, & opportunitate, noctis opacæ.i. valde tenebroſæ: Cæſaries.i. coma vento cedens, aurea.i. aurei coloris, vt fulua, erat, ſup. illis. atq; veſtis.i. barba, erat illis aurea, & lucent ſingulis.i. illis indumentis militaribus, virgatis.i. interciſis purpura, aut purpuratis, tum.i. inſuper, colla lactea.i. candidiſſima. innectuntur auro.i. indumento aureo. quiſque.i. ſinguli, coruſcant.i. quatiunt, manu.ſ. ſua, duo Geſſa, ſeu Geſa.i. haſtilia: Alpina.i. ex Alpibus decerpta, protecti corpora.i. habentes corpora protecta, longis ſcutis, quia & ipſi longi erant. Et Vulcanus extuderat.i. ſtudioſe fecerat (ab extundo nam excudo, & excudi, ſeu excuſſi, mediam producunt, vt in ſexto. Excudent alij ſpirantia mollius era.) Salios.i. ſacerdotes Martis, à Numa inſtitutos, exultantes.ſ. cum ancilibus, & Lupercos.ſ. ſacerdotes Panos Lycæi, nudos.i. qui nudi diſcurrebant, & apices.ſ. inſularum, lanigeros.i. lanam gerentes, vnde & flamines, quaſi filamines dicti ſunt, & ancila.ſ. ſcuta breuia circunciſa, lapſa cœlo, ſaltem vno tempore Numæ, matres.ſ. matronæ Romanæ caſtæ, ducebant.i. deducebant, ſacra.ſ. Romana, per vrbem.ſ. Romanam, in pilentis.i. vehiculis ſic dictis, mollibus.i. penſilibus, & molliter incedentibus, Et, ſup. Vulcanus addit procul hic.i. longe ab horum ſculptura, etiam ſe deis tartareas.i. infernales.ſ. alta.i. ꝓfunda hoſtia. Ditis.i. Plutonis, & pœnas ſcelerum.i. ſceleratorum Romanorum, & te, ò Catilina (cuius Saluſt. deſcribit bellum, & quem Cic. vicerat, in cuius gratiam hæc dicta putant) pendentem ſcopulo minaci.i. minanti, tibi aſſidue præcipitium, quod infertur iuſte per ambitionem rem publicam occupantibus vt Catilina conabatur, & tremantẽ ora furiarum.ſ. infernalium, & pios.ſ. naueis Rom. piorum, dum viuerent, & Catonem.ſ. maiorem, qui Cenſorinus dictus eſt: dantẽ his.ſ. pijs, iura, id eſt iuſta moderamina vitæ, ſicut in vita fecerat, quia Quæ gratiam currum, Armorumque fuit viuis, quę cura nitentis Paſcere equos eadem ſequitur tellure repoſtos, hoc eſt, eadem exerceant apud inferos, quæ exercuerant apud ſuperos, vt dictum eſt in 6. Ad hoc autem ſupplicia noxiorum inducit, ut viuos à ſceleribus deterreat: vtque nõ ſolum pijs præmia, ſed & impijs tormenta apud inferos parata ſignificet.

VARIA LECTIO.

CITAE Metum in diuerſa quadrigæ] Antiq. lib. Mettium legunt. & Mettrium. [Pontem auderet quod vellere Cocles] In antiq. lib. legitur. Audere quia vellere. [Manlius arcis] In Romano lib. Malius arcis. In alijs, Mallius, legitur. [Atque hic auratis] In quibuſdam lib. antiq. Hinc, legitur. [Galli per dumos aderant] In antiquo admodum lib. Olli, legitur. [Aurea cæſaries illis] hoc autem loco, Ollis, in antiquis habetur exemplaribus. [Hinc exultantes Salios] in antiq. aliquot, Hic, legitur. [Extuderat] In Ro. lib. extuderant, legitur.

COEL. RHODIG.

SED & in tunicis virgæ purpureæ vocantur paryphi, vnde & in Latinis literis virgatæ veſtes, & apud Poetam Aeneidos octauo, ſagula virgata, quæ haberent in virgarum modum deductas vias, cui ſententiæ ſubſcribit 6. Bibliothecces Diodorus, tameſi in eo alluſum Seruius putat, ad Gallicam linguam, qua virge diceretur purpura. Virg. verſus eſt. Virgatis lucent ſagulis, tum lactea colla Auro innectuntur.

Hæc inter tumidi late maris ibat imago
Aurea: ſed fluctu ſpumabant cærula cano:
Et circum argento clari delphines in orbem
Aequora verrebant caudis, æſtumq; ſecabant.

HAec inter] Bene inter inferos, & ſuperos mare factum dicit, qđ, vt ſupra diximus, nos ab antipodibus diuidit, ꝗ inferi ſunt nři cõparatione. [Imago au.] non eſt ꝯ ium qđ, & cæruleã & aureã, & argẽteã maris eſſe dicit imaginẽ, quã ſcimus pro vẽtorum qualitate mutari, & colores

In medio claſſes æratas, Actia bella
Cernere erat: totumq. inſtructo Marte videres
Feruere Leucaten, auroq. effulgere fluctus.
Hinc Auguſtus agens Italos in prœlio Cæſar
Cũ patribus, populoq. penatibus & magnis dijs,
Stans celſa in puppi: geminas cui tẽpora flãmas
Lęta vomunt, patriumq. aperitur vertice ſidus.
Parte alia ventis, & dijs Agrippa ſecundis,
Arduus, agmen agens, cui belli inſigne ſuperbum
Tempora nauali fulgent roſtrata corona.
Hinc ope Barbarica, varijsq. Antonius armis,
Victor ab Auroræ populis, & littore rubro,
Aegyptum, viresq. Orientis, & vltima ſecum
Bactra vehit, ſequiturque (nefas) Aegyptia coniux.
Vna omnes ruere, ac totum ſpumare reductis
Conuulſum remis, roſtrisq. ſtridentibus æquor.
Alta petunt: pelago credas innare reuulſas
Cycladas, aut montes cócurrere montibus altos.
Tanta mole viri turritis puppibus inſtant.
Stupea flamma manu, telisq. volatile ferrum
Spargitur: arua noua Neptunia cæde rubeſcunt.

res varios reddere, quod expreſſum in ſcuto fuiſſe ſignificat. [Cęrula] .i. maris. [Fluctu cano] omnis.n. ſpuma alba eſt. [In orbem] In circuitum [Aeſtumq. ſecabant] Naturalem rem oſtendit, nam ſemper mare turbatur cum Delphini apparuerunt. [Cernere erat] Græca figura. [Leucaten] In promontorio Epiri eſt mons Leucate. [Hinc Auguſtus agẽs Italos] Cum de ſtatu reipub. eſſet longa contentio inter Auguſtũ, & Antonium, & Lepidũ, placuit vt totum Orientem teneret Antonius, Auguſtus Gallias, & Hiſpanias cum Italia: Lepidus Africam, Siciliam, Sardiniam ad cauſam maioris fidei Antonius ſororem Auguſti duxit vxorem. Profecti itaque ſunt ĩ prouincias ſuas. Sed Antonius in Aegypto captus eſt amore Cleopatrę. nõ vſquequaque adeo vt ea dimiſſa contra Parthos proficiſceretur, quibus victis dum Cleopatræ cupiditate feſtinat exercitum omnẽ frigore in Armenia perdidit. Ipſe tñ animalium cadaueribus paſtus cum paucis ad Aegyptum eſt reuerſus, vbi ea cœpit ſuadere Cleopatra vt ſe ſortiretur vxorẽ, derelicta ſorore Auguſti. quo facto Auguſtus vehementer accenſus contra eũ cœpit bella moliri. Antonius re comperta collectis Orientis viribus prior cum uxore Cleopatra venit ad bellum. Conflictum eſt nauali certamine circa Actium Epiri promontoriũ, vbi victi ſunt Antonius, & Cleopatra, & in fugam coacti, poſtea occiſo Antonio illa ſibi ſerpentes adhibuit. Sed q̃a belli ciuilis triumphus turpis vr̃, laborat poeta vt probet iuſtum bellum fuiſſe, dicens Auguſtũ eſſe cum patribus, populoq;, penatibus, & magnis dijs. Contra cum Antonio auxilia peregrina, & mõſtroſa Aegypti numina: & re vera in exercitu Antonij omnes Barbari fuerunt, quod & Virg. dicit, Aegyptum viresq. Oriẽtis, atque vltima ſecum Bactra vehit. Vnde etiã de hoc bello egit triumphum. Nec.n. ciuile putatum eſt, quod tñ modo Romano duce geſtum eſt, qui & ipſe Barbaræ ſeruiebat vxori, adeo vt prętoria ei caſtra concederet. Quorum qui potiebatur imperio, ipſe vocabat exercitũ. Vñ eſt illo loco de Cleopatra, Patrio vocat agmina ſiſtro. Nã Antonius conſulare ſibi tñ detinuit imperium, in quo ſola eſt poteſtas iubendi. Ille .n. ducit exercitum qui hẽt in poteſtate caſtra prætoria. [Penatibus magnis dijs] alij vnum volunt eſſe, alij ſeparant. Vt magnos deos accipias Iouem, Mineruam, Mercurium, quos Aeneas de Samothracia ſuſtulit. [Tempora flammas Lęta vomunt] Naturaliter enim Auguſtus igneos oculos habuiſſe dicitur, adeo vt quidam eques Rom. interrogatus ab eo cur ſe viſo verteret faciem, dixerit quia fulmen oculorum tuorum ferre non poſſum, ſicut ait Suetonius. [Aperitur vertice ſydus] Sydus in vertice, hoc eſt ſuper galeam. Nam ex quo tempore per diem ſtella viſa eſt, dum ſacrificaretur Veneri genitrici, & ludi funebres Cæſari exhiberentur, (cuius ſidus putatum eſt Auguſto perſuadẽte) in honorem patris Auguſtus, ſtellam in galea cœpit habere depictam. [Parte alia] Non econtra, ſed in alia parte aciei. [Ventis, & dijs Agrippa ſecundis] Secundis dixit Auguſti comparatione. Nam hoc dicit Auguſtus, Nimio ventorum, & numinum vtebatur fauore. [Agrippa ſecundis] Hoc eſt, Ille habuit primum fauorem, hic ſecundum. [Nauali roſtrata corona] Sex. Pompeius Pompeij filius in Sicilia piraticam exercuit, contra quem primo cum Agrippa pugnauit Auguſtus. Poſtea Agrippæ cura data eſt qui eum deleuit, ob quod ei Auguſtus roſtratam dedit coronam, quia vicerat nauali certamine. [Hinc] a parte contraria. [Victor ab Auroræ populis] Quia vicerat Parthos, vt diximus. [Littore rubro] Erythreo mari quod eſt inter Aegyptum, & Indiam. [Et vltima ſecum Bactra uenit] Vltima, non quantum ad fines ſpectat orbis terrarum, ſed vltima in imperio Antoniano. Conſtat enim Bactrianos poſſe habere gentes innumeras. [Nefas] Exclamatio eſt, non in eo tantum quod Aegyptiam Romanus duxerat: ſed etiam quod mulier caſtra ſequebatur. Quod in ingenti turpitudine apud maiores fuit Vnde bellaturus Pompeius in Lesbo reliquit vxorem. [Ruere] Ruebant.i. veniebant cum impetu. [Concurrere montibus altos] alij, altis legunt, vnũ tamen eſt. [Turritis puppibus inſtant] Hoc de hiſtoria traxit, nam Agrippa primus hoc genus turrium inuenit, vt de tabulatis ſubito erigerent, ſimul ac ventum eſſet in prœlium turres hoſtibus improuiſæ. [Arua noua Neptunia cæde] Noua cæde, magna, nimia. Nam non dicit ſe vera noua.

A S C. HAEC inter &c.] Peruenit tandem ad id quod primũ prætendit. ad Auguſti.ſ. egregia facta deſcribenda. & potiſſimum, ad pugnam Actiacam deſcribendam, quæ illi, & gloriæ, & vtilitati plurimæ fuit. Nã in ea M. Antoniũ Triumuirum, quem vnum habebat tum collegam, nam Lepidus multo ante interierat, ſuperauit cũ Cleopatra: Aegypti regina, quo deleto, ſolus rerum potitus eſt. Ordo aũt eſt. Imago aurea.i. ex auro ſculpta, maris .ſ. Actiaci, tumid.i. inflati ibat ire videbatur, inter hęc.ſ. ſumma, & infima, nã capitoliũ in ſummo, & regna Ditis, nimirum in imò erant: vñ & trium fratrũ, eorundemq. ſummorum deorũ regna deſcripſit: Iouis, in capitolio: Plutonis, in tartaro, & nunc Neptuni, in mari: ſed cærula.i. aquæ marinæ, aut ipſa maria, ſpumabant fluctu cano.i. ſubalbo, & delphines.ſ. piſces clari.i. fulgentes, argento.i. ex ſplendore argenti, vñ erant, vertebãt, aut vertebant caudis.ſ. ſuis, æquora.i. maria, circum.i. in circuitu in orbem, i. in gyrum, & circuitum rotundũ, & ſecabant.i. diuidebant: æſtum.i. fretum, ſeu feruorem aquarum. Erat.i. contingebat, aut dabatur cernere in medio.ſ. maris. claſſeis ęratas.i. bellicas. ęre munitas appoſitorie, bella Actia.i. quibus bella Actiaca poſtmodũ geſta ſunt, & tu videres.i. videre poſſes, accipiendo ſecundã perſonã, pro qualibet .i. quilibet, vidẽs clypeũ, videret Leucaten.i. montẽ illum in promontorio Epiri. feruere.ſ. fulgoribus armatorũ aut Leucaten.i. mare vicinum, feruere claſſibus æratis, aquas ſulcãtibus. & pro.i. fluctus.ſ. iuxta Leucaten effulgere auro.i. ſplendore auri, Vtrunque per tertiã coniugationẽ deduxit, à feruo, & effulgo, Cæſar Auguſtus erat, ſup. hinc.i. ex vna parte agens.i. impellẽs, Italos.i. prœlia, & ſtans in celſa puppi, tanq̃ princeps exercitus, & claſſis cum patribus.i. ſenatoribus: cũ populo.ſ. Romano, & cũ magnis dijs.i. cum fauore magnorũ deorum, quos præſentes ſculpſerat Vulcanus, tanq̃ Auguſti partes tutantes, cui.ſ. Auguſto, tempora læta, qđ boni exitus ſignum eſt, vomũt geminas flãmas.ſ. oculorũ, vt interpretatur Seru. aut geminas, quia ab vtriſque tẽporibus diffuſas, & ſidus patrium.i. patris eius, adoptiui.ſ. Iulij Cæſaris, de quo dictum eſt, Ecce Dionei proceſſit Cæſaris aſtrum, aperitur.i. aperte videtur, vertice.i. in ſummitate galeæ. Agrippa.ſ. affinis, & amicus Auguſti, arduus.i. ſublimis, erat ſup. agens, agmen id eſt Italorũ, ſup. in parte alia.i. à latere, & in alio quodãmodo cornu, agens inquam, & ventis, & dijs ſecundis.ſ. in fauore, & poteſtate, quia primum Auguſtus obtinuerat fauorem, & auxiliũ, cui.ſ. Agrippę, tempora fulgent roſtrata.i. quaſi roſtris nauium, ornata.ſ. corona nauali, quæ fiebat ex roſtris nauium victarum, & dabatur victori, appoſitorie, inſigne.i. quæ erant inſigne.i. ornamentum, ſuperbum.i. glorioſum, & magnificum belli.ſ. naualis. Antonius.ſ. Marcus triumuir, veh t hinc.ſ. ex aduerſa parte. ope Barbarica.i. à Barbaris contracta. & armis varijs.i. variorum populorum exiſtens victor, vehit (dicit) ſecum ad populis Aurorę.ſ. Parthis, & ab littore rubro.i. mari Erythreo, quod eſt inter Aegyptum, & Indiam, &.i. ſimul. Aegyptum.i. populum, & potẽtiam Aegypti, & vires Orientis.i. populi Orientalis, & Bactra.i. Bactrianos populos, vltima .i. vltimos in imperio Antoniano Orientem verſus, & cõiux Aegyptia.ſ. Cleopatra ſequitur.ſ. exercitum nefas.i. quæ res nefanda eſt, & deteſtanda Romano viro,

vnde per exclamationem dicit,nefas. Omnes ruere.i.ruebāt,aut ruere videbantur. vna.i.pariter,ac totum æquor', ſpumare,ſupp. cœpit,aut viſum eſt,aut ſumabat, conuulſum.i. ſulcatum,remis reductis.i.retrorſum ductis,vt fortius impingant,& roſtris.ſ. nauium ſtridentibus.i.cum ſtridore aquas ſulcantibus, ceu ſecantibus,& ſup.omnes petūt,alta.i.profunda maria, vbi.ſ. ſuperficies aquæ alta eſt,vt in medio mari,nam aqua ſphærida eſt,vt cetera elementa,tu credas,i.credere poſſis, ſi videas Cycladas.i.inſulas illas, reuulſas.ſ.à cōtinentibus. aut à fundo ſuo,innare pelago.i. nare per pelagus, aut altos montes concurrere altis montibus tanta.i.tam magna,mole.i.tanto molimine inſtant viri puppib. turritis.i.propugnacula habentibus. Flamma ſtuppea.i. radicata in ſtuppa.ſpargitur manu.ſ.in alternas naueis, & ferrum volatile .i.quod ad volatum affixum eſt.ſpargitur telis.i.cum ipſi telis,& arua Neptunia.i.maria.madeſcunt.i.tinguntur,cæde noua.i.effuſione ſanguinis magna. & inſolita.

VARIA LECT. SPVMABANT cærula cano] In antiq. lib. Spumabat,legitur.[Actia bella]In antiq.lib.legitur. Accia. [Totumq. inſtructo Marte]Antiqui aliquot lib. Extructo legunt. Aliquot alij Inſtructum.[Stans celſa in pupi].In R.lib.& quibuſdam alijs,Stat. [Varijsq. Antonius ar.]In lib.aliq.antiq. Varijs Antonius armis legitur.]Roſtris ſtridentibus æquor]aliqui lib. Roſtriſq. legunt.

SVNT & in belli vſibus Harpagæ, ab Agrippa excogitatæ, capiendis oblaqueandiſq. nauibus. Ea uero ſunt cubitorum quinque ligna, ferro circumplexa.fibulaſq. ab capite vtroque præfixas continentia.vni falx ferro curuata inhæret.alteri funes deſtinantur plurimi. falces machinis attrahentes, vbi in tendiculam incidit hoſtica nauis.cui interpiciendæ machinula præſto, & altera eſt.coraca vocant.i. coruum Quod autem ad Agrippam attinet.ſunt qui ab eodem, genus id turrium adinuentum ſcribāt, vt de tabulatis ſubito erigerentur,ſimul ac in prælium foret ventum. Ad quod alluſerit poeta nobilis: Tanta mole viri turritis puppibus inſtant Harpagones (inquit Plin.)Anacharſis excogitauit primus,& manus Pericles Athenienſis.auctor nobis eſt in Viris illuſtribus Nepos Cornelius,hiſce vſum ex Romanis primū imperatorem Duillium. COEL. RHOD.

Regina in medijs patrio vocat agmina ſiſtro:
Nec dum etiam geminos à tergo reſpicit angues.
Omnigenumq. deū monſtra, & latrator Anubis,
Cōtra Neptunum, & Venerē, contra Mineruam
Tenent: ſæuit medio in certamine Mauors,
Cælatus ferro, triſteſq. ex æthere Diræ:
Et ſciſſa gaudens vadit diſcordia Palla:
Quam cum ſanguineo ſequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo,
Deſuper: omnis eo terrore Aegyptus, & Indi,
Omnis Arabs,omnes vertebant terga Sabæi.
Ipſa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, & laxos iam,iamq. immittere funes.
Illam inter cædes pallantem morte futura
Fecerat ignipotens, vndis, & Iapyge ferri:
Cōtra autem magno mœrentem corpore Nilū,
Pandentemq. ſinus, & tota veſte vocantem
Cæruleum in gremiū, latebroſaq. flumina victos.

SERV. PAtrio vocat agmina ſiſtro] Cleopatra ſibi tm̄ aſſumpſerat vt ſe Iſin velet videri. Iſis aūt eſt genius Aegypti qui per ſiſtri motum quod gerit in dextra, Nili acceſſus,& receſſus ſignat ꝑ ſitulam quā ſiniſtra retinet, oñdit fluentiam omnium lacunarū. Iſis aūt lingua Aegyptiorum eſt terra, quam Iſim volunt eſſe, [A tergo reſpicit angues] Hoc eſt nondum videbat mortem futuram. [Deum monſtra] Ideo monſtra dixit,quia ſub Auguſto needum Romani Aegyptia ſacra ſuſceperant. [Latrator Anubis] Quia capite canino pingitur. hūc volūt eſſe Mercurium, iō quia nihil eſt cane ſagacius. [Contra Neptunum] Homerum ſequitur qui deos dicit contra ſe pro diuerſis partibus habere certamen [Cælatus ferro] aut in armis locatus, aut de ferro ſculptus .ſ.metallo ſibi congruo. [Diræ]Diræ proprie ſunt vltrices deæ, & bñ has intereſſe dicit prœlio ad puniendum Antoniū.qui matrimonij læſerat fœdus [Sciſſa diſcordia Palla.] Ideo diſcordiā, quia vnius ciuitatis erant & bene Diram diſcordia ſequitur,quā Bellona comitatur. Nam per diſcordiam venitur ad bellum. Horat. Ira,truces inimicitias,& funebre bellū. [Actius hæc cernēs] Quem poſtea Actium nominauit Auguſtus. [Vertebantur terga Sabęi]Omnes iſti populi orientis ſunt. [Iam,iamq.] ſ.auiditate fugiendi.[Inter cædes]Inter ſuorum cadauera. [Morte futura] Omine mortis futuræ.[Iapyge ferri] Vento qui de Apulia flans optime ad Tarentum ducit.Horat. Obſtructis alijs præter Iapiga.[Magno corpore]Septenfluo.[Vocantem Cæruleum in gremium]Hoc de hiſtoria eſt, nam legitur Cleopatram præſagio mortis futuræ oblitam eſſe receſſus Aegypti petere in quibus facile poterat bella reparare. [De qua re ſe moriens dicitur increpaſſe.[Latebroſaq. flumina] quia Nili origo naſcitur,licet Plin. dicat haud longe ab Aethiopia Maurorum poſt maiorem Atlantem lacum eſſe ex quo erumpit.Quod videtur eſſe veriſimile ex belluarum ſimilitudine.

ASC. REGINA in &c]Oſtendit quomodo deſcripta eſt reliqua pars pugnæ Actiacæ in Clypeo à Vulcano fabrefacto, dicens: Regina.ſ. Cleopatra Aegyptiorum regina. exiſtens in medijs.ſ. bellantium,vocat ſiſtro patrio.i.tympano, aut cymbalo illo Aegyptio,quo Iſis vſa dicitur, agmina.ſ.ſuorum, necdum.i.& non adhuc,& non reſpicit adhuc geminos angueis,à tergo.i.qui eam perſequebantur à tergo, quibus .ſ. mors illi prætendebatur:hoc eſt, nondum videbat mortem ſibi imminentem. Nam gemini angues,mortem prætendere putantur, aut angues vocat cornua exercitus Auguſti: Monſtra deum, id eſt deorum, omnigenum, pro omnigenorum.i.omnis generis. Nam & bruta colebant,vt canes,feles,crocodilos,& herbas, vt cepe,& porrū,vnde Iuuen. Quis neſcire velit Bithynice, qualia demens Aegyptus portenta colat? & Anubis latrator.i. qui colitur in ſpecie canis.mōſtra ergo deorum omnigenorum.i. deorum Aegyptiorū, tenent tela contra Neptunū & Venerem.& contra Mineruam,qui.ſ. Auguſto fauebāt. Mauors.i.Mars. deus belli,ſæuit in medio certamine, aut, quia communis eſt deus, aut, quia belli deus vtroſque animabat, exiſtens cælatus .i. inſculptus ferro, quod metallū Marti congruit, eo quod ferreus.& durus eſt, cælatus aūt erat in clypeo, ſicut erat Auguſti tēpora in bello, per imaginationē.ſ. & fictionē poeticam: Diræ.i. Deæ vltrices,demiſſæ.ſ.ex æthere, ſup.vadunt ad vlciſcendum Antonium,q. matrimoniale læſerat fœdus, & diſcordia.ſ.Martis filia, aut potius,mater vadit .i.ingreditur,gaudens.i.læta,palla.i.chlamyde ſua,ſciſſa.i. diuiſa per factionem.quia ciuis in conciuem pugnabat, vnde in Buc. En quo diſcordia ciues Perduxit miſeros. Quam.ſ.diſcordiam, Bellona.i. dea belli.i.bellum ipſum,ſequitur flagello.i. cum flagello, conſanguineo.i.cognato. Bonus & naturalis eſt ordo. nam Martis planeta, diras.i. ſæuas iras concitat, vnde naſcuntur diſcordiæ, quas Bellona. i. bellum ſequitur. vnde Horat in epiſt. Ita truces inimicitias, & funebre bellum. Apollo Actus.i.ſic poſtea dictus, quod Auguſto in Actiaco bello adiutorium attulit,aut ille votū fecerat.cernens hæc.i.hanc cōmotionem, & aleā belli, ita quod Mars eſſet medius.i.anceps eſſet victoria, ipſe intendebat arcum .ſ.ſuum,quē iratus, tenet ſicut placidus plectrum deſuper.i.ex alto.Omnis Aegyptus, & Indi,ſupp.omnes, omnis Arabs, & omnes Sabei,qui populi orientales ſunt, vertebant terga eo terrore .i.propter eum terrorem,ipſa regina.ſ.Cleopatra. videbatur.ſ. in ſculptura,aut cælatura,dare vela ventis vocatis.i. optatis,aut inuocatis ad celerem fugā,& immittere.ſ.velis, iā.iamq.i.magis, & magis,funeis laxos.vt.ſ.plus venti ſuſcipiant, & fortius impellantur. Ignipotens.ſ.Vulcanus. fecerat illam pallentem inter cædes.i.cadauera ſuorum,morte futura.i.omine mortis futuræ,q. a tunc primum timere ceperat,& ſup.ferri.i.auehi,vndis.ſ.defluis, & Iapige.i.vento illo,illi à tergo flante. Autem,pro ſed,fecerat, ſup.contra.i.econtrario, Nilum.ſ.fluuium Aegypti, mœrentem .i.dolentem.magno.i.ſeptenfluo,corpore.ſ.fluctus ſui,& pandētem ſinus.ſ.ſuos.i.vltima receptacula, ad quæ doluit Cleopatra, non confugiſſe ad reparandum exercitum,& uocantem vota veſte.i.exterioribus indicijs ſuis,victos.ſ.Aegyptios,& reliquos Antonij ſocios,in gremium cęruleum.i.receptacula maris,& in flumina latebroſa.i.occulta, aut de quorum origine dubitatur.

VARIA LECTIO.

ET latrator Anubis] In libris antiquis, Natator.Anubis, legitur

legitur. [Triſteſque ex æthere Diræ:] In Romano libro, & in Mediceo. Diuæ, legitur. [Quem conſanguineo ſequitur Bellona flagello] Legendum diſtinctis dictionibus, Cum ſanguineo. [Accius hæc cernens arcum, intendebat Apollo] Actius, hic legendum, vt ſuperius adnotatum. Eſt vero in Mediceo, Tendebat.

At Cæſar triplici inuectus Romana triumpho
Mœnia, dijs Italis, votum immortale, ſacrabat
Maxima tercentum totam delubra per vrbem,
Lętitia, ludiſque viæ, plauſuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, oĩbus aræ:
Ante aras terram cæſi ſtrauere iuuenci.
Ipſe ſedens niueo candentis limine Phœbi,
Dona recognoſcit populorum, aptatq. ſuperbis
Poſtibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
Quàm variæ linguis, habitu tam veſtis, & armis:
Hic Nomadũ gen⁹, & diſcinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas, Caraſque, ſagittiferoſque Gelonos
Finxerat: Euphrates ibat iam mollior vndis;
Extremiq. hominũ Morini, Rhenuſq. bicornis,
Indomitique Daæ, & põtem indignatus Araxes.
Talia per clypeum Vulcani dona parentis
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque, & fata nepotum.

SERV. TRiplici triũpho] Tres n. Auguſtus habuit triumphos. Nam primo die triumphauit exercitus, qui Antonium uicerat. Secundo, qui Dalmatas viceſat. Tertio ipſe cũ Alexandrino eſt ingreſſus triumpho. [Ludiſq. viæ, plauſuque tremebant] Hoc eſt capitaliţij ludi celebrati ſunt. [Candentis lumine Phœbi.] In templo de ſolido marmore effecto; quod allatum fuerat de portu lunæ qui eſt in Liguria. [Dona recognoſcit populorum] Aurum coronarium dicit, quod hodieq. à victis gẽtibus datur. Imponebant autem hoc imperatores propter conceſſam vitam. [Ideo ergo dixit Donat. nàm ſi hoc eſſet, ſpolia diceret. [Hic Nomadũ genus] Atqui Antonius Orientis habuit populos, ſed intelligamus has gentes Africę operas ſuas locaſſe, & ſimul cum Antonio ab Auguſto eſſe ſuperatas. [Diſcinctos] Vel habitum eorum oſtendit, qui vſque in talos fluebat. Quod Plautus ridet in Penulo dicens, Quę eſt illa auis? cum Afrum vidiſſet veſtem demiſſam trahentem. Aut diſcinctos dixit inhabiles militię. Omnes enim qui militant cincti ſunt. Aut certe inefficaces, vt contra pręcinctos ſtrenuos dicimus. Horatius, Altius ac nos pręcincti ſunt. Vnde & gręce ἄζωνος appellatur, non qui bonam zonam habet, ſed qui eſt ſtrenuus. [Mulciber] Vulcanus ab eo quod totum ignis permulcet. [Lelegas] Theſſalos. Lucan. de Theſſalia. Mox Lelegum dextra preſſum deſcendit aratrum. [Caraſque] Carę inſulani populi fuerunt piratica famoſi, victi à Minoe, vt & Tucydides, & Saluſt. dicunt. [Gelonos] Populos Scythiæ. [Euphrates ibat iam mollior vndis] Sentiens quaſi ſe eſſe ſuperatũ. Horatius, Minores voluere vertices. [Morini] Populi Galliæ in finibus, qui Britanniam ſpectant. [Rhenus] Fluuius Gallię. [Bicornis] Autem, quia per duos fluit alueos, per vnum qua Romanum imperium eſt per alterum qua interluit Barbaros. [Indomitique Daę] populi Scythię. [Araxes] Fluuius Armenię quem pontibus nixus eſt Xerſes conſcẽdere. [Parentis] Nunc honoris. [Rerum] Futurarum quę nondum fuerunt. [Famamque] Gloriam. [Nepotum] Poſterorum.

ASCENSIVS.

AT Cęſar triplici inuectus Romana triumpho &c.] Commemorat præcipuos Cæſ. Auguſti triumphos dicens, At Cæſar .ſ. Auguſt. inuectus mœnia Romana, ſup. cum triumpho, triplici .ſ. de Antonio, de Dalmatis, & de Alexandrinis ſacrabat .ſ. in ſculpturis clypei, dijs Italis votum immortale .i. quod perpetuo tempore permanſurum eſt in re perſoluta, per votum .ſ. tercentum maxima delubra .i. templa, per totam vrbem aut potius per totũ orbẽ, viæ .i. compita, & triuia, fremebant .ſ. partam victoriam, lætitia, & ludis, & plauſu chorus matrum .i. matronarum ſuppliciũ ſup. erat in omnibus templis, & omnibus aris .i. ad omnes aras, & iuuenci cæſi .i. mactati ad ſacrificium, ſtrauere .i. æquauerunt corpore ſuo terram ante aras, aut cæſi ante aras, ſtrauerunt terrã corpore ſuo. Ipſe .ſ. Auguſtus, ſedens ſup. in limine niueo .i. d. cãdido marmore facto: Phœbi .i. Apollinis, cãdentis .i. reſplẽdẽtis, recognoſcit .i. recenſet, & (vt dicunt) reuiſitat, dona populorũ .i. quę populus in templa noua conferebat & aptat .i. adiungit, & affigit ea, poſtibus .i. portis ſuperbis .i. magnifice extructis, Gẽtes victę .ſ. ab Auguſto, incedunt longo ordine, quia tandẽ monarchiam obtinuit, vnde, Exijt edictum à Cæſare Auguſto, vt deſcriberetur vniuerſus orbis, ſecundum Lucam. quam .i. quantum, variæ, ſupp. incedunt gentes, victæ linguis .i. loquelis, tam .i. intantum, ſup. variæ habitu, veſtis, & armis. Et Mulciber .i. Vulcanus, finxerat .i. ſculpſerat: hic, id eſt in hac parte, aut hinc .i. poſt hæc dicta .ſ. genus Nomadum .i. Nomadarum, populorum Africæ, & Afros .ſ. reliquos, diſcinctos .i. minime accinctos, & imparatos ad bellum, & finxerat hinc Lelegas .i. populos illos non Theſſaliæ, ſed Aſię, & Caras .i. eoſdem populos, qui peculiari nomine Barbari, vocãtur, vt auctoritate Beroaldina ſtatim comprobabimus, & Gelonos, populos Scythiæ, ſagittiferos .i. ſagittas, q̃bus plurimũ valent, in bella ferentes. Euphrates, fluuius ille Armeniæ, ibat iam mollior .i. lẽtior vndis .ſ. ſuis, quaſi demiſſis animis, quia ſe victum ſentiebat, ſi aũt hæc ſculpſit Vulcanus, benedici, meruit nõ enarrabile textum, & Morini .i. populi Gallię Belgicæ, qui Teruani, vulgo dicuntur, ad Britãnos, quos in Buc. dicit, Penitus toto diuiſos orbe, vergentes. vnde dr̃ hi, Extremi hominum, quia non longe ſunt ab Oceano, vltra eos tñ nunc ſunt Flandrini & conterminini. ſup. ibant molliores, & Rhenus .i. fluuius ille, Galliam ab Alemãnia diſterminans, bicornis .i. duo cornua, aut duos alueos habẽs, & Daæ, populi Scythiæ, indomiti .ſ. ab alijs, aut difficulter domabile, & Araxes, fluuius Armeniæ: indignatus pontem .ſ. quem Xerſes ſuper eũ extruxerat, qua diſrupit eum, ſupp. ibat mollior quia ſe quoque domandum ſentiebat ab Auguſto. Aeneas miratur talia dona parentis .i. matris ſuæ, per clypeum Vulcani. Seruius dicit, parentis honoris eſſe, quaſi ſit ordo miratur per clypeum Vulcani parentis .i. patris loco, honorandi talia dona. & ipſe ignarus rerum .i. neſciens quas res ſignificarent. nondum enim erant, gaudet imagine .i. ſculpturis, & cælaturis .ſ. rerum, quia pulchræ viſæ ſunt. gaudet, inquit attollens .i. erigens humero famam .i. gloriam, & fata nepotum .i. res futuras, haud dubie nepotibus .i. poſteris ſuis. Verba Beroaldi in Seruium ſunt hæc: Sæpe admonuimus multa deprehẽdi in cõmentarijs Seruij, quæ ad geographiam pertinent, non ſatis exacte, nec adamuſſim penſitata, quæ virgulta cenſoria notari mereantur, quale eſt hoc. Nam Cares non ſunt inſulani, vt ipſe autumat, ſed in continenti. & populi ſunt Aſiatici, iuxta Mæoniam, Lyciam, atq; Ioniam collocati, vt Plin. Strabo & Mela. tradiderunt. Cariæ, toti imperauit olim Mauſolus, vt auct. eſt Victruuius in ij. In Caria, fuit Halicarnaſſeus, & Mauſoleum illud celebratiſſimum, quod inter ſeptem orbis ſpectacula, meruit annumerari. Nec Leleges ſunt in Teſſalia, vt incurioſe refert commentator. Sed Leleges, & Cares ijdem ſunt populi. vt meminit Strab. in vij. nonnulli geographi tradunt eos eſſe finitimos, atque in multis Cariæ locis ſepulchra Lelegum, & monumenta Lelegia nuncupata oſtenduntur, & olim Ioniam Aſiaticam, Cares. & Leleges incoluerunt. Cares peculiariter, Barbari ſunt cognominati. Ceterũ (vt ego arbitror) videtur exiſtimaſſe Seruius, Lelegas eſſe Theſſalos, quoniam verſu Lucani, quem ipſe allegat, oſtenditur Lelegas agrum Theſſalicum quondam tenuiſſe. At qui Lucanus ideo videtur hoc tradidiſſe, quoniam Leleges fuerunt populi errabundi, & diuerſis in locis habitarunt. Nam, vt ſcr. Ariſt. in Politicis, Acarnanum, Aetolorum Leucadiorum. Leleges hæc omnia loca incoluerunt. & olim etiam Theſſaliam tenuerunt, ſed non ipſi Theſſali fuerunt. Ouid. Caras, & Lelegas ita carmine coniunxit, ſicut & Virg. quoniam videlicet ſunt inter ſe contermini. verſus Ouid. ex lib. 9 Metam. hic eſt Caras. & armiferos, Lelegas, Lyciamque pererrat. Scribit Pli. in V. Miletum Ioniæ caput Lelegeida fuiſſe nominatam. Idem Seru. exiſtimat, Thermodoonta, fluuium eſſe Thraciæ. cum ſit Capadociæ, quæ regio eſt Aſiatica, vt Plin. Strab. atque Iuſtinus meminerunt, iuxta quem, olim Amazones conſederunt, quarum regina (vt auctor eſt Diodorus) in oſtijs Thermodoontis, vrbem condidit, Themiſcyram nuncupatam. Inde pugnas Amazonum Thermodoonticas appellat

Morini. *Beroaldo.* *Cares.* *Leleges.* *Thermodoon.*

M 4 pellat

pellat Papinius in primo ſiluarum, & Propertius in tertio ſic ait:

Qualis Amazonidum nudatis bellica mammis
Thermondoontes turba lauatur aquis.

VARIA LECTIO.

LAETITIA, ludique viæ] In Oblongo libro, Luſu, legitur. [Matrum chorus omnibus aris] In antiquis libris legere eſt, Omnibus aræ. [Longo ordine gentes] In lib. aliq. antiq. Matres, non, Gentes, habetur. [Hic Nomadum genus] In antiq. lib. Numidum, legitur. [Sagittiferosque Gelonos Finxerat] In Romano libro, Tinxerat. [In aliquot alijs, Fixerat legitur. [Indomitique Daæ] Nomen huius gentis variæ ſcribitur in antiquis libris. Nam ſunt, in quibus, Daci. In aliquot, Dacæ. In Rom. lib. Dathæ.

IN IX. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Nonus habet pugnas, nec adeſt dux ipſe tumultu.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Atque ea diuerſa penitus dum parte geruntur,
Iunonis monitu Turnus feſtinat in hoſtem.
Teucrorum in naueis Rutulis iaculantibus ignem,
Nympharum in ſpeciem diuino numine verſæ.
Euryali, & Niſi cæptis fuit exitus impar.
Pugnatur caſtra Aeneadæ, vallumq; tuentur.
Audacem Rutulum dat leto pulcher Iulus
Fit via vi, Turnus Bitian, & Pandaron altum
Deijcit: & totis victor dat funera caſtris.
Iamq; fatigatus recipit ſe in caſtra ſuorum.

ALIVD IN EVNDEM.

Ad Turnum propere Iunonia mittitur Iris,
Inſtigatq; animos, acies mouet ille, Phrygasq;
Obſidet, in nymphas verſa eſt Aeneia claſsis.
Euryalus, Niſusq; luunt nece prælia noctis.
Vi Turnus potitur caſtris, mox pellitur inde.

A B C. NONVS habet, &c.] In octauo libro intermiſſa narratione de Turno, actum eſt de Aenea, & de eius ad Euandrum profectione, & illinc reditu. In hoc autem ix. redditur ad Turnum, oſtenditurque, quid abſente Aenea in caſtris Iulij actum ſit. Nam ſignificatum eſt in j. Aeneam ieciſſe fundamenta nouæ Troiæ caſtrorum in morem. Vt vero totum argumentum ſub oculos referamus verſiculorum id explicantium. Ordo eſt. Nonus, ſupple liber Aeneidos, habet pugnas, ſcilicet Turni, oppugnantis Troianos, nec ipſe dux, ſcilicet Aeneas, adeſt tumultu, pro tumultui, aut in tumultu, aut tumultuante exercitu. & hoc eſt Monoſticon, ſeorſum legendum. Reliquum argumentum eſt. Atque dum ea quæ dicta ſunt, geruntur, ſcilicet ab Aenea parte penitus diuerſa, ſcilicet à Turno, & Aſcanio. Turnus feſtinat ſe in hoſtem, ſcilicet exercitum Troianum, monitu Iunonis, quæ ad hoc Irim demiſit, & hoc Rutulis, ſcilicet populis Turni iaculantibus ignem in naueis Teucrorum, ipſę, ſupp. naues, verſę ſunt in ſpeciem Nympharum, numine diuino, ſcilicet matris deum, quæ hoc illis procurauerat, quia in Phrygio monte Ida, creuerant arbores vnde factæ erant. Exitus, id eſt finis Euryali, & Niſi, fuit diſpar cœptis .i. inceptis, & principio quia in principio, victores, in fine victi erant. Pugnatur. ſ. & Turno, & Troianis, Aeneadę tuentur. i. defendunt caſtra, & vallum, id eſt munitionem caſtrorũ, & tẽtoriorum. Iulus pulcher dat leto, id eſt morti, Rutulũ .ſ. quendam nomine Numanum, cognomento Remulũ, audacem, quia, Is primam ante aciem digna atq; indigna relatu Vociferans, tumiduſque nouo præcordia regno Ibat, & ingentem ſeſe clamore ferebat. Via .i. irruptio in caſtra, fit vi .i. impetu Turni, Turnus deijcit .i. proſternit, Bitian, & Pãdaron altum .i. ſublimem, vtrunque Troianum, & ipſe victor dat funera totis caſtris .i. per tota caſtra. Et ipſe Turnus fatigatus .ſ. à cæde, & ſtrage, quam fecerat, recipit ſe in caſtra ſuorum ſ. caſtra Troianorum obſidentium.

PVB. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER NONVS.

ATQVE ea diuerſa penitus dum parte geruntur,
Irim de cęlo miſit Saturnia Iuno
Audacem ad Turnum. luco tum forte parentis
Pilũni Turn⁹ ſacrata valle ſedebat:
Ad quem ſic roſeo Thaumantia ore locuta eſt.
IR. Turne, quod optanti diuum promittere nemo
Auderet, voluenda dies en attulit vltro.
Aeneas, vrbe, & ſociis, & claſſe relicta,
Sceptra Palatini, ſedemq. petiuit Euandri.
Nec ſatis: extremas Coriti penetrauit ad vrbes.
Lydorumq. manum collectos armat agreſtes.
Quid dubitas? nunc tp̄s equos nũc poſcere currus:
Rumpe moras omnes, & turbata arripe caſtra.
POE. Dixit, & in cœlum paribus ſe ſuſtulit alis,
Ingentemq. fuga ſecuit ſub nubibus arcum.
Agnouit iuuenis, duplicesq. ad ſidera palmas
Suſtulit, ac tali fugientem eſt voce ſecutus.
TVR. Iri decus cœli quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? vnde hæc tam clara repente
Tempeſtas? video medium diſcindere cęlum,
Palanteſq. polo ſtellas: ſequor omina tanta,
Quiſqs in arma vocas. POE. Et ſic effat⁹, ad vndã
Proceſſit, ſummoq. hauſit de gurgite lymphas.
Multa deos orans, onerauitq. æthera votis.
Iamq. omnis campis exercitus ibat apertis,
Diues equum, diues pictai veſtis, & auri.
Meſſapus primas acies, poſtrema coercent
Tyrrhidæ iuuenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice ſupra eſt.
Ceu ſeptem ſurgens ſedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Cum refluit campis, & iam ſe condidit alueo.

SERV. ATQVE ea diuerſa penitus dum parte gerũtur] In hoc libro eſt mutatio omnium rerum. Nam & aliæ perſonæ, & loca alia ſunt, & aliud negocium incipitur. Ab Aenea enim trãſit ad Turnũ, à Tuſcia ad Ardeam, à petitione auxiliorum ad bellum, quẽ tranſitum quidã culpant, neſcientes Virgilium pru denter iunxiſſe ſuperioribus negocijs ſequentia per illam particulam, atque ea diuerſa penitus dum parte geruntur. Scilicet dum offerũtur arma, dum dantur auxilia. Sanè formatus eſt iſte liber ad illud Homeri, vbi dicit per noctem egreſſos eſſe Diomedem & Vlyſſem cum capto Dolone caſtra penetrauerunt. nã partem maximam & œconomię & negociorũ exinde habet. [Diuerſa penitus] Valde diuerſa, & longius remota. vnde paulo poſt dicit, Nec ſatis extremas Coriti penetrauit ad vrbes, Lydorumq. manũ. [Irim] Iris quaſi ἔρις dicta eſt. nunq̃. n. ad cõciliationem mittitur ſicut Mercurius, ſed ad diſturbationem. Et eſt miniſtra non tñ dearum, ſed & deorum, & Virg. hoc probat dicens, Aeriam cęlo nam Iuppiter Irim Demiſit germanæ haud mollia iuſſa ferentem. [Audacem ad Turnũ] Fortẽ, ſine felicitate, ſicut de Pallante diximus. [Parentis Pilumni] Pilũnus & Pithumnus fratres fuerunt. & dij horum. Pithumnus vſum ſtercorãdum inuenit agrotũ, vnde & Sterquilinius dictus eſt. Pilumnus vero pinſendi frumenti, vnde & à piſtorib. colitur. Ab ipſo & pilum dictum eſt. [Sacrata valle] Ideo Sacrata, quia vt diximus nũquam eſt lucus ſine religione. [Sedebat,] Vt aſper dicit, erat quæ clauſula, antiqua eſt & de vſu remota. Secundum Plautum ſedere, eſt, conſilium capere qui inducit ſeruũ dicentẽ, Sine iuxta arã ſedeam, & dabo meliora conſilia. Sed ſecundum augures, ſedere eſt augurium captare, nanque poſt deſignatas cœli partes à ſedentibus captãtur auguria, quod & ſupra ipſe oſtendit latẽter inducens Picum ſolum ſedentem, vt Paruaq. ſedebat ſuccinctus trabea. Aut erat, aut conſilia capiebat, aut augurabatur. [Thaumantias] Secundũ poetam, Thaumantis filia. Ceterum ex admiratione hoc nomen accepit, quæ admiratio de eius coloribus naſcitur. [Diuum promittere nemo] Nemo pro nullus poſuit. & eſt Acyrologia. nam diuũ nemo non poſſumus dicere, cũ proprie nemo ſit nec homo. [Auderet,] Docet per tranſitum multa interdum tẽporis ratione prouenire, quę numina pręſtare non poſſunt. quod etiam paulo poſt in Matris deum petitione Iuppiter probat dicens, Cui tanta deo Permiſſa poteſtas. [Voluenda] Pro volubilis. [Nec ſatis,] Quia occurrebat ab Euandro eum facile poſſe remeare. [Coriti] Montis Tuſcię quia vt diximus, nomen accepit à Corito rege, cuius cum vxore concubuit Iuppiter, vnde natus eſt Dardanus. [Armat agreſtes] Ne ei formidinem iniiciat, agreſtes eſſe commemorat. [Et turbata arripe caſtra] Aut arripe, & turba, aut turbata inuade per abſentiam Aeneæ. [Secuit ſub nubibus arcum] Hoc dixit: vt, Ille viam ſecat ad naues. Et re vera arcus ipſe eſt varijs coloribus ſectus. Bene autem Sub nubibus, quia ſine nubis beneficio arcus nõ videtur. [Agnouit iuuenis.] Irim tantum agnouit, nõ & à quo miſſa eſſet, vtrum a Ioue an à Iunone. Hinc eſt qđ dicit, Quis te mihi nubibus actam detulit in terras? [Repente] Item aliud augurium Nam cum Iris ſine nubibus non poſſit videri, poſt eius abſceſſum ſtatim eſt ſecuta ſerenitas. Clara autẽ bene addidit, quia tẽpeſtas τῶν μέσων eſt. [Diſcindere cęlum,] Chaſma dicit factum. i. ſubitã aeris diſruptionem & quẽdam receſſum p̱ quod vult videri Chaſmatũ Irim ſe recepiſſe. [Medium] autem bene dixit. nam eſt & ſummũ. vnde eſt, Sic vertice cœli Conſtitit. Nubes autem in medio ſunt, vbi omnia fiunt ſigna quæ diximus Iris, ſerenitas, Chaſma. nam ſi in ſummo fieret, nullus videre potuiſſet. Humani enim oculi altiorẽ & nimiũ ſplendorẽ ferre non poſſunt. Sanè chaſma eſt (ita. n. Plin. vocat) diruptio & quidã cęli diſceſſus. [Palanteſque polo ſtellas] Bene Palãtes, quaſi in alienum tempus errore venientes. [Omnia tanta,] Scilicet cęleſtia. [Quiſquis in arma vocas] vel Iuno, vel Iuppiter. [Onerauitque æthera votis] Iterum atq. iterum eſt vota pollicitus. Locus autem iſte dictus eſt ẽm augurum morẽ apud quos fuerat cõſuetudo, vt ſi poſt acceptum auguriũ ad aquam veniſſent, nec inclinati haurirent, exinde manibus & fuſis precibus vota p̱mitterent, vt viſum perſeuerret augurium. quod aquæ interceſſu diſrumpitur. Vnde etiam in 7. viſum augurium quod aquæ interceſſu diſrũpitur, firmum eſt, quia cygnus dimiſſus ab Aquila in fluuium cecidit: vt, Prędamq. ex vnguibus ales proiecit fluuio. Hinc videtur etiam Turnus minime potuiſſe liberari. [Iamq. omnis campis exercitus ibat] intelligamus hunc exercitum primo confuſe in campo fuiſſe, poſt digeſtu in ordines,

ordines,vt ſit ſequentiũ fluminũ congrua comparatio,quæ flumina dicit poſt camporum inundationẽ in alueos ſuos reuerti; nam hoc vult dicere, vt de cãpis flumina in alueos ſuos redeũt, ſic digeſta eſt in acies militum multitudo,quæ fuerat ante diffuſa.[Diues equum] Per genitiuum frequentius vtimur hac figura,quàm per ablatiuum.[Coercent] Cogunt, colligunt. [Altus Per tacitum Ganges]Fluuius Indiæ eſt,qui ſecundũ Senecam in ſinu Indiæ nouem alueis fluit,ſm Melonem ſeptem,qui tñ & ipſe commemorat nonnullos dicere ꝙ tribus alueis fluat.Virg.tñ Nilo cum iungens ſeptem alueos habere ſignificat. Hanc varietatem Don.fugiens longum Hyperbaton facit,dicens. Ceu ſurgens ſeptẽ amnibus Nilus aut Ganges.[Altus per tacitum]Sanè bene addidit Per tacitum altus,hoc eſt per profundam altitudinem.nam licet creſcat,inter ripas tñ eſt,nec ſuperfunditur campis.vnde aſper diſtinxit Altus per tacitum, [Pingui flumine Nilus]Nilus dictus eſt,quaſi *νέαν ἰλὺν*, hoc eſt nouum limum trahens,quod volens exprimere dixit.Pingui flumine.i.fluore,quæ res fœcundam efficit terram.quod & ipſe in Georgicis oſtendit dicens,Liquuntur montibus amnes. Feliceemq. trahunt limum, Item:Et viridem Aegyptum nigra fœcundat arena.

ASCENSIVS.

ATQVE ea diuerſa penitus &c.]In principio igitur 9. lib. redit Poeta ad narrationem geſtorum Turni, interea dum Aeneas in Hetruria manum colligeret, dicitq; admonitum ab Iride, miſſa à Iunone,ad deturbanda,imo expugnanda, ſi poſſet,caſtra Troianorũ,interea dum Aeneas abeſſet,quæ res ſummopere vergit in gloriã Aeneæ. Nã ſicut Hom. in gloriã Achillis docet eo bellante Græcos victores, & ceſſante, victos fuiſſe, vt conſtaret,quanta eſſet eius vnius virtus,ita Maro, in gloriam Aeneæ trahit,ꝙ non niſi eo abſente eſſet Turno,expugnandi caſtrorum ſpes,atque fiducia etiam Iunone id exhortante, ꝑ quã quidam ambitionem intelligunt,quæ fere ad regna aliena inuadenda mortales inſtigat.Pediſſequa autẽ Iunonis,dr̃ Iris,quia in inferiore regione aeris,quam Iuno repræſentat,tantum conſpicitur,vnde varietas colorum,in Iride,& Pauone, quaſi à Iunone produci vr̃.cum ſine illuminato aere non conſpiciantur. Sed Donatum audiamus,cuius verba ſunt.[Diuerſa] A Troianorum caſtris remota,ſic in 5.Quo diuerſus abis.i. à me remotus. [Sedebat]In ocio erat, & non tractibus neceſſarijs vocabat, vt multi volunt. Vult.n.Poeta,illius inertia laudes Aeneæ per comparationem extollere,& vt Aeneam laudat à loco & frigore fluminis ſic hunc vituperat,quod in loco amœno ociaretur, cum Aeneas per laborem ſubijſſet nemora,& longinquas partes petijſſet. Miſit ergo Irim Iuno,vt torpẽtem excitaret.[Audacem] Inconſultum & temerarium.Iris vero hinc hortatur, illinc objurgat.[Turne]Nomine excitat,& proponit occaſionem vtilem non omittendam.[Aeneas]Magnum pondus in nomine.[Nunc tempus equos] Monet, quid faciendum ne ille in conſultando perdat tempus.Hæc ille.Ordo autem eſt.Atque dum ea.ſ.quę in octauo narrata ſunt,geruntur.ſ.ab Aenea,& Euandro,ſup.in parte penitus diuerſa.i.remota,à Troianorum caſtris, Iuno Saturnia.i.Saturni filia,& inimica Aeneæ, miſit Irim.i.deam, arcus, cœleſtis pediſſequam ſuam,de cœlo,ad Rutulum audacem. i.temerarium,& confidentem nimis, nec rebus ſuis proſpicientem ob temeritatem,Turnus ſedebat.ſ.ocioſus forte,tum.i.tunc,forte.quia fortuitum erat,ꝙ tunc in valle Pilumni parentis.i. progenitoris, vnde poſtea, Cui Pilumnus auus &c. Nam Daunus erat pater eius,ſacrata. ſ. illi,quia pro deo habitus eſt, & ita illi lucum conſecrauerant.Ad quem.ſ.Turnum,illic ſedẽtem,Thaumantias.i.Iris Thaumãtias filia locuta eſt ſic ore roſeo.i.ſubrubro.& venuſto. Turne en dies voluenda,i.volubilis.i.tempeſtas ipſa,attulit vltro.i.non requirente te;id quod nemo.i.nullus diuum auderet promittere, quia contra fatum videntur per ablatam occaſionem,Troiani,Italia poſſe depelli, & penitus deleri quod nullius diuum auderet promittere,Aeneas petit, ꝓ petijt, ſeu petiuit. (Nam Politianus, vt in octauo vidimus docet verſum non ſtare, ſi legatur petiuit.veramq. lectionẽ eſſe petit per ſyncopam,aut coalitionem duarum vocalium in vnam ſyllabã longam.vnde ſpondaicus eſt verſus,laborem.& molimen Aneeę depingẽs) ſceptra & ſedem Euandri Palatini.i. Palatium,& Palãtcum oppidum tenentis.& hoc vrbe.ſ.noua, in morem caſtrorũ extructa,& ſocijs,& claſſe relicta zeugma ab inferiore.Nec ſatis, ſup.eſt Euandrũ petiſſe,penetrauit,ſup.inſuper, extremas vrbes Coriti.ſ.montis Thuſciæ,aut quas Coritus rex olim tenuerat,& armat agreſtes collectos,appoſitorie,manum.i.exercitũ. Lydorum.i.Tyrrhenorum,qui ex Lydia oriundi ſunt.Quid dubitas.ſ. inuadere caſtra,aut quid quaſi dubitans immoraris? tempus eſt nunc poſcere.i.poſcendi,equos & currus rumpe moras omnes, vnde dicit Lucan. Tolle moras nocuit ſemper differre paratis. que,pro &,arripe caſtra turbata.i.quæ facile turbare potes, aut turbata & ꝑꝑ abſentiam,& diuturnam moram Aeneæ. Non fit ſynalœphe,turbataq. arripe, eſt tñ verior lectio q̃ & turbata arripe &c [Dixit &c.]Recitat conſequenter,qũo Turnus ab Iride excitatus,expeditionẽ in Troianos aſſumpſit. Vnde dicit Don. ſic.[Dixit]Nam obiurgata eſt. [Terruit] Inſtituit,hortatus eſt. [Decus cœli] Quanta eſt laus ornare cœlum,& meritum,& pulchritudo.Per comparationẽ, oſtendit magno ſilentio iuiſſe Turnum.vt improuiſus opprimeret incautos,tñ ingens puluis,illos manifeſtauit.Hæc ille.Ordo eſt.Iris, ſup.dixit.i.finiuit orationẽ ſuam; qua partes oratoris depleuerat, obiurgando, terrendo, inſtruẽdo,& hortando,& ſuſtulit.i.ſurſum tulit ſe in cœlum,alis paribus.i.pleno volatu,& ſecuit ſub nubibus ingentẽ arcum fuga.i.ſimul cum fugeret.Iuuenis.ſ.Turnus,agnouit.ſ.Irim,fuiſſe ex arcu cœleſti.& ſuſtulit.i.extulit,& erexit,ad ſidera palmas,duplices.i.complicatas manus,ac ſecutus eſt fugiẽtem.ſ.Irim, tali voce.i.oratione.O Iri,decus.i. ornamentũ cęli ꝑꝑ ſpecimen colorum, qui detulit.i.demiſit te, actam nubibus.i. per nubes in terras?vnde,ſup.orta eſt hæc tam clara tempeſtas repente. i.ſubito?quia Iris ſine nube videri nequiuerat. quam ergo adueniens, attulerat nubem eandem fugiens abſtulit, & ſerenum reliquit cœlum,ego video diſcindere.i.diuidere cœlũ medium,aut cœlũ medium diſcindere,ſup.ſe, & video ſtellas pallãtes.i.oberrantes & diuagantes,polo.i.per polum ego ſequar tanta omina.i. prodigia tua quiſquis vocas.i.quicunque es,qui vocas in arma,quia ſciuit Irim,non niſi nunciam,& interpretem eſſe. Tum.i.deinde,ipſe effatus.i.locutus.effata.i.auguralia verba, augurium acceptum ſignificantia,proceſſit ad vndam, ſ. fluentem: & hauſit de ſummo gurgite. i. puriſſimas, & defæcatiſſimas lymphas.i. aquas,orans deos multa. i.multum;aut multas res, & onerauit æthera votis.ſ.pollicendo,ſi victoriã conſequatur.Et iam.i.poſt vota,& preces Turni,& poſtq̃ ſuos admouerat,omnis exercitus .ſ.Turni in 7.deſcriptus ibat iam apertis campis, exiſtens diues equum.i.equorum,& diues veſtis pictai.i. pictæ, & auri Meſſapus.ſ.equum domitor,Neptuni filius,ſup.coercet primas acies, & iuuenes Tyrrhidæ.i.Tyrrei, magiſtri pecorum filij, coercent extrema ſup.agmina,aut extremas partes exercitus,Turnus dux .ſ.totius exercitus,vertitur.i.circumuoluitur.ſup.in medio agmine.tenens arma.ſ.hoſtilia,& eſt.i.imminet,ſupra.ſ.reliquos toto vertice.Ceu.i.quemadmodũ Ganges,fluuius ille Indiæ.ex Caucaſo Oriens,ſurgens altus ſeptem amnibus,ſedatis.i.compreſſis, refluit ꝑ tacitum.i.tacite,poſtquam ſedati ſunt amnes, aut ceu Nilus,cum refluit flumine pingui.i.per inundationem, arua vicina pinguia faciens,& condidit ſe iam alueo.ſ.ſuo,ſup.in medio fluctuum,profluit impetuoſo, ſed ordinato agmine aquarum. Vult ergo cõparatio Turnum ſic in medio numeroſi exercitus ſui proceſſiſſe,vt nullus diuagaretur, ſed intra ordinem ſuum ſe quiſque teneret,vt fluctus Gangis dum ſeptem amnes quos recipit.ſedati ſunt,ita vt non cogatur effluere, & Nilus,dum ſe intra alueos ſuos recepit. tũc enim ordinato quaſi agmine vterq. fluit,ſed tamen adhuc impetuoſus fertur.

VARIA LECTIO.

SCEPTRA Palatini,ſedemq.petiuit Euandri]In Rom.lib. & in quibuſdam alijs,legere eſt,Sceptra Palatini, regnumque petit Euandri.[Lidorumq. manum collectoſq. armat agreſteis]In lib.aliq. antiq. legere eſt Ludorumque manum, & collectos armat.In nonnullis, Ludorumq. manũ collectos armat agreſtes. [Nunc poſcere currus]In Med.& aliquot alijs, Currum,legitur. [Rumpe moras omneis, turbata arripe caſtra] In libris omnib. quos legi,Et turbata arripe caſtra. [Et in cęlum paribus ſe ſuſtulit alis] In aliq. antiquis lib. Pariter habetur. [Duplicesq. ad ſidera palmas Suſtulit,ac tali] In antiq. aliq. Duplicis ad, abſque, que,& Suſtulit & tali.[Video medium diſcindere cœlum]Antiqua fera omnia exemplaria legunt.Medium video diſcedere cęlum.[Sequar omnia tanta]In pleriſque lib.vetuſtis,Sequor,legitur.[Quiſquis in arma vocas] In lib.aliq.antiq.Vocat,notatum eſt.[Onerauitque æthera votis]Pleriſque veteres libris, Onerauit æthera,abſque particula,que,legunt.

Quis

SERV. QVis globus].i.quantus.admirantis.n.eſt,non interrogãtis. neq.n.interrogat qui nunciat.[Hoſtis adeſt. Eia] Hic diſtinguẽdũ,vt eia militũ ſit properantiũ clamor,& eſt Ennianũ,qui ait,Eia Machæras.Ergo eia ingenti clamore dicẽtes, ad portas ruebant.Alij.Hoſtis adeſt,eia,legunt.[Nanque ita diſcedens pceperat]Excuſatio Troianorũ ne portas clauſiſſe timore videãtur.[Optimus armis] Peritus armorũ dux egregius qui futura puideret.[Si qua interea fortuna fuiſſet].i.bellicus caſus.[Pudor, iraq. mõſtrat,] Licet eos hortaretur ira & pudor.[Tardũ agmen.] Peditũ dicit,qui equitũ cõparatione tardi ſunt.[Vrbi] Troiæ quã fecerat Aeneas caſtrorum in morẽ.[Maculis quem Thracius albis] Noue albas maculas dixit,cũ proprie maculatũ hæc ſit natura vt obſcuritate ſua albũ aliquid infuſcẽt.[Criſtaq. tegit galea aurea rubra] Duo ablatiui sũt.& duo noiatiui,quos metrica rõne diſcernimus. Nam rubra criſta,lõgę ſunt vltimę, quia ablatiui ſunt caſus.Sanè hmõi verſus peſſimi ſũt[Principium pugnæ.] Hoc de Romana ſolẽnitate tractum eſt. Cum.n. volebant bellũ indicare, Pater patratus, hoc eſt princeps fecialiũ proficiſcebatur ad hoſtiũ fines; & pfatus qdam ſolennia,clara voce dicebat ſe bellum indicere pp certas cauſas, Aut q̃a ſocios læſerant, aut quia nec abrepta animalia, nec obnoxios reddiderãt.Et hæc clarigatio dicebatur à claritate vocis. Poſtq̃ clarigationem haſta in eorum fines immiſſa,indicabatur iam pugnæ principium.[Clamorem excipiunt ſocij,] Legitur & clamore.Si Clamore,ſenſus erit talis.Haſtæ iactum ſocij clamore comitantur.Si Clamorem,intelligimus Turni eos clamorem excepiſſe.& cum fremitu eum ſequuntur.[Inertia corda,] Non re vera,ſed ſicut hoſtibus videbatur.[Aditumq. per auia quærit:]Etiam per auia.Sanè exprimitur Turni violentia. nam viam per auia nullus requirit.

Hic ſubitam nigro glomerari puluere nubem
Proſpiciũt Teucri,ac tenebras inſurgere campis.
Primus ab aduerſa conclamat mole Caicus.
Quis globus ò ciues caligine voluitur atra?
Ferte citi ferrum,date tela,ſcandite muros:
Hoſtis adeſt. POE. Eia ingenti clamore per omnes
Condunt ſe Teucri portas, & mœnia complent.
Nanque ita diſcedens præceperat optimus armis
Aeneas,ſi qua interea fortuna fuiſſet,
Ne ſtruere auderent aciem, neu credere campo:
Caſtra modo,& tutos ſeruarent aggere muros:
Ergo,& ſi conferre manum pudor,iraq. mõſtrat,
Obijciunt portas tamen,& præcepta faceſſunt.
Armatiq. cauis expectant turribus hoſtem.
Turnus vt ante volans tardum præceſſerat agmẽ,
Viginti lectis equitum comitatus,& vrbi
Improuiſus adeſt: maculis quem Thracius albis
Portat equus,criſtaq. tegit galea rubra.
TVR. Ecquis erit mecũ iuuenes,q primus in hoſtẽ?
En. POE. Ait:& iaculũ intorquens emittit in auras,
Principium pugnæ,& cãpo ſeſe arduus infert.
Clamorem excipiũt ſocij, fremituq. ſequuntur
Horriſono: Teucrum mirantur inertia corda,
Non æquo dare ſe campo,non obuia ferre (huc
Arma viros,ſed caſtra fouere:huc turbidus,atque
Luſtrat equo muros,aditumq. per auia quærit:

ASC. HIC ſubitam &c.] Docet quo exercitus Turni ab Aeneadis viſus ſit,vtq. illi iuxta impetiũ Aeneę,ſeſe intra caſtra tenebant. Item, vt Turnus primam haſtam in limites hoſtiles intulit. & Teucros in apertum campum prouocare conatus eſt. De qua re dicit Don.ſic.[Quis globus]Primo dubitauit, deinde cognouit eſſe hoſtes.[Tela.]Etiam lapides & omnia miſſilia dici poſſunt. [Namque ita diſcedens præceperat] aliter.n.timidi poterant videri Troiani, qui inſtructa acie non exirent contra hoſtes, Aeneæ præceptum propter incertos fortunæ caſus ſapiens fuit.Ergo duas dedit virtutes:alteram.ne imbelles viderentur,alteram vt regi parerẽt.[Tardum]Non q tarde ambularet, ſed cõparatione Turni.[Iaculum] Dedit principium pugnæ.Id n.ſignum fuit ante quod nulli licebat arma mouere.Hæc ille.Ordo eſt. Teucri proſpiciunt hic.i. hoc tempore quo Turni exercitus prodibat, aut hic.i.in hoc Turni exercitu nubem ſubitam.i.de repente ortam,glomerari.i.in glomum.aut globos colligi, puluere nigro .i.denſo,& ita vmbroſo,aut è terra, ac proſpiciunt tenebras inſurgere campis ex puluere.ſ.per aerem reſperſo, Caicus, vir ille Troianus,conclamat primus ab aduerſa mole.i.ſpecula magna, ex diuerſo ſita.O ciues,quis.i.qualis,aut quantus, q.d.dij boni, q̃ magnus globus.i.cumulus incendentium,in globum collectorum,voluitur.i.cum molimine incedit,atra caligine.i. cũ nube puluerulenta,& nigra. Et cum hoc dixiſſet, paulo poſt agnouit hoſtes,& dixit.Ferte citi ferrũ.i.arma repulſiua,date tela. quæ.i. longe iaci poſſunt,ſcandite muros,quia ſup.hoſtis adeſt. Bene rei præcipiti dat orationem congruã ſublatis coniunctionibus, Teucri cõdunt.i.includunt ſe,per oẽs portas, dicentes, ſup.eis.i. de ſe mutuo cohortãdo,ingenti clamore,& complent mœnia.i. murorũ propugnacula.Nam Aeneas optimus.i. peritiſſimus armis.i.de bello gerendo,diſcedens.i.cum diſcederet,pceperat ita. ſi qua fortuna,i.inſultus hoſtilis fuiſſet interea.ſ. dũ abeſſet neu, .i.vel ne,auderent ſtruere.i.inſtruere aciẽ, nec auderẽt credere.i. cõmittere,ſup.ſe,cãpos ſ.patẽti,& vtriuſq. partibus æquo, ſed, ſup.ſeruarent modo i.duntaxat, & ſolummodo caſtra, &,pro.i.muros tuos.i.munitos tute, aggere.i.accumulatis terris.& vallo.Ergo & ſi.i. quãquam pudor & ira,q̃ duo plurimum(Homero teſte) ad bellum valẽt.mõſtrat.i.indicat eis, & cohortatur cõferre manum.i.cum hoſtibus inſultantibus, tamen ipſi obijciũt .ſ.hoſtibus,portas,& faceſſũt .i.faciunt,præcepta.ſ.Aeneæ. & ipſi armati expectãt hoſtẽ ſup.in turribus cauis.i. propugnaculis capacibus factis in extremitatibus caſtrorũ, quæ in morem vrbis extruxerant, Turnus adeſt improuiſus.i. priuſquam ab eis, aut videri, aut animaduerti poſſet, quia videbat ingentẽ globum illũ adhuc longe abeſſe, ſed adeſt Turnus,vrbi,improuiſus. ſ.ſecundum quod ipſe ante volans pceſſerat.agmen tardum .i.tarde.i.militariter incedentem,aut tardum quantum ad ardorem Turni, adeſt inquã comitatus.i.ſtipatus, viginti equitũ.i. ex equitibus, quos plures q̃ viginti habebat, vnde genitiuo multitudinis vſus eſt Poeta, lectis.i. electis ex omnibus alijs,quẽ.ſcilicet Turnum,equus Thracius.i.è Thracia,vbi dicti ſunt optimi,& ferociſſimi equi ppagati ab equis Diomedis Biſtonij, vt quos Rhœſus in Troiam inuehere cupiebat albis maculis.i. habens albas maculas,& quem galea aurea.i.ex auro facta, criſta rubra .i.habens criſtam rubrã tegit.ſ.à capite,& ait,ò iuuenes, ecquis erit,an erit,ſup.aliquis,qui primus in hoſtẽ.ſup.inſultet, aut inuehatur mecum,& attorquẽs iaculum.i.haſtam. quam feciales Romani in fines inimicorum, in principio belli inijcere poſtea inſtituerunt,emittit,ſup.ipſum iaculum,aut ipſam haſtam in auras appoſitorie principium.i.quod factum erat exordiũ pugnæ, & ipſe arduus.i.eminens.infert ſe campo, quaſi expectaturus hoſtem.quem adiectione haſtæ prouocauerat.Socij accipiunt clamorem.i.acclamant,& applaudunt illi facto,& ſequũtur.ſ.Turnum,fremitu horriſono & mirantur corda Teucrum.i.Teucrorum,inertia.i.ignauia,& demiſſa ſecundum Rutulorum opinionem,quos latebat mandatum Aeneę.ſ.non dare.i.q non darẽt, nec crederent ſe cãpo, æquo.i. æqualiter, vtriuſque patenti. & vbi neuter altero munitior eſſet, & ipſos viros.i. cum viri ſint non ferre arma obuia,ſed fouere caſtra,ſicut gallinæ nidum fouent,&,ſup.Turnus turbidus.i.commotus ira,luſtrat.i. circunſpicit,vagando huc,atque huc,id eſt in diuerſos angulos muros ſcilicet caſtrorum,aut vrbis,in morem caſtrorum extrui cœptę, equo,id eſt in equo, aut ſuper equum, & quærit aditum, id eſt acceſſum,per auia,id eſt loca inacceſſa.

VARIA LECTIO.

DATE tela,ſcandite muros:] In Rom.lib.& quibuſdã alijs legere eſt,Et ſcandite.In Oblongo.Aſcendite.[Neu ſtruere auderent aciem,]In quibuſdã antiq lib.Ne ſtruere auderent acies, legitur.[Et tutos ſeruarent aggere]In Oblongo lib. Tuto aggere,legitur In alijs,Totos.[Qui primus in hoſtem?] In Med.lib. Quis primus,habetur.[Et iaculũ vtor emittit in auras,] In aliq. lib.Torquens,legas.& in pleriſque alijs.Intorquẽs,& pro,Emittit,Euertit,legitur.[Et campo ſeſe arduus infert.] In Rom.lib. Campis,& pro,Infert.Affert.legitur.[Clamorem excipiunt ſocij.]In Rom.lib.Clamore,ſeptimo caſu legitur.

Ac veluti pleno lupus inſidiatus ouili,
Cum fremit ad caulas, ventos perpeſſu & imbres
Nocte ſuper media, tuti ſub matribus agni
Balatum exercent: ille aſper, & improbus ira
Sæuit in abſentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & ſiccæ ſanguine fauces:
Haud aliter Rutulo muros, & caſtra tuenti
Igneſcunt iræ, & duris dolor oſſibus ardet,
Qua tenet ratione aditus, & qua via clauſos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.
Claſſem, quæ lateri caſtrorum adiuncta latebat,
Aggeribus ſeptem circum, & fluuialibus vndis
Inuadit, ſociosq. incendia poſcit ouantes,
Atque manum pinu flagranti feruidus implet.
Tum vero incumbunt: vrget præſentia Turni:
Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
Dirupuere focos: piceum fert fumida lumen
Teda, & commixtam Vulcanus ad aſtra fauillã.
Quis Deus ò Muſæ tam ſæua incendia Teucris
Auertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite: priſca fides, facto, ſed fama perennis.
Tẽpore quo primũ Phrygia formabat in Ida
Aeneas claſſem, & pelagi petere alta parabat,
Ipſa Deum fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Iouem: CYB. Da nate petenti,
Quod tua cara parens domito te poſcit olympo.
Pinea ſilua mihi multos dilecta per annos
Lucus in arce fuit ſumma, quo ſacra ferebant,
Nigranti piceã, trabibusq. obſcurus acernis.
Has ego Dardanio iuueni, cum claſſis egeret,
Læta dedi: nunc ſolicitam timor anxius vrget.
Solue metus, atq; hoc p̄cib. ſine poſſe parentem,
Nec curſu quaſſatę vllo, neu turbine venti
Vincantur: proſit noſtris in montibus ortas.
POE. Filius huic ꝯ̃, torquet qui ſidera mundi.
IVP. O genitrix, quò fata vocas? aut q̃d petis iſtis?
Mortali ne manu factæ, immortale carinæ
Fas habeant? certusq. incerta pericula luſtret
Aeneas? cui tanta Deo permiſſa poteſtas?
Imo vbi defunctæ, finem, portusque tenebunt
Auſonios, olim quæcunque euaſerit vndis,
Dardaniumq. ducem Laurentia vexerit arua,
Mortalem eripiam formam, magniq. iubebo
Aequoris eſſe deas, qualis Nereia Cloto,
Et Galatea ſecãt ſpumantem pectore pontum.
POE. Dixerat: idq. ratũ Stygij per flumina fratris,
Per pice torrentes, atraq. voragine ripas
Annuit. & totum nutu tremefecit olympum.
Ergo aderat promiſſa dies, & tempora Parcæ
Debita complerant, cum Turni iniuria matrem
Admonuit ſacris ratibus depellere tædas.

SERV. AD caulas] Munimenta & ſepta ouium. Eſt.n. Græcum nomen, c, detracto. Nam Græci aulas vocant animalium receptacula. [Nocte ſuper media,] Vltra mediam noctem. i. maiore eius parte tranſacta. Et eſt bona elocutio facta per Syllepſin. vt ſi dicas, Legi nocte ſuper media. i. vltra mediam noctem. Nulla enim Sylleptis eſt quæ non & caſus mutet, & egeat ſubauditione, vt, Hanc ego nunc ignaram huius quodcunque pericli eſt. [Sęuit in abſentes] Phantaſiam ſæuitię expreſſit, quia lupi ſit circa caulas fręmũt vt in ipſis animalibus ſolent. [Ex lõgo rabies.] abſoluta elocutio, vt ſi dicas, Ille fatigatur fame ex longo. [Et qua via clauſos] Qua, aduerbium loci eſt, nõ pronomen, nam non ſtat verſus ſi Via ſeptimus ſit, nõ nominatiuus, ergo Qua via. per quam partem viæ vallo Troianos excutiat. Legitur tñ & quę via, & eſt ſenſus abſolutior. [Facibus pubes accingitur atris] Armatur, inſtruitur. [Piceũ fert fumida lumen] Sordidior .n. ex tedis & ignis & fumus eſt. [Quis Deus o Muſę] Quia res deorum eſt & ardua, ideo per ſe eam non poteſt dicere. Hic autem gloria Turni latẽter oſtenditur, cuius vis niſi à numinibus repelli nõ potuit. [Priſca fides, facto, ſed fama perennis] Omnis antiquitas difficile pura & incorrupta manat in poſteros. Hoc.n. dicit. Factum hoc licet priſcum ſit. i. antiquum, tñ fama eius non eſt obliterata temporis vetuſtate. [Quo primũ] Hoc eſt in initio. non.n. ſecundo factæ ſunt naues apud Idam ab Aenea. [Formabat,] id eſt formare cogitabat. non.n. in Ida, ſed apud Antandrum factæ ſunt. [Alta pelagi] abſolutum, Vt lata camporum. [Ipſa Deum fertur genitrix] Figmentum hoc, licet poeticum ſit, tñ quia exemplo caret, notatur à Criticis. Vnde longo prooemio excuſatur. nam ideo & priſca ratione religionis & Iouis beneficio dicit eſſe perfectum vt naues mutarentur in nymphas, quo vel aliqua ex parte poſſit eſſe veriſimile. [Berecynthia] Mater deum à monte Phrygiæ Berecynto, cuius vltima ſyllaba caret aſpiratione, quã addimus quoties mõtem Deli Cynthum dicimus. Eſt autẽ tenuis iſta diſcretio, quib. nominibus ſubtrahi debeat aſpiratio. Nam ecce, Ripei montes Archadiæ non ſcribuntur cum aſpiratione, quam addimus, cum Riphæos montes Scythiæ ſignificamus. [Da nate petenti,] ac ſi diceret, Ei q̃ iubere debuerat. [Domito te poſcit olympo] Videtur hoc dicere, Præſta ei cuius beneficio ſeruatus ad Olympi regni veniſti. Saturnus.n. cum omnes conſumeret filios, Iouem ſolũ eſſe non potuit cælatum matris auxilio. Domito ergo Olympo, in tuas, ſcilicet leges per beneficium meum mundo redacto. [Pinea ſilua mihi] Congrue. nam pinus eſt in tutela Matris deũ. [In arce fuit ſumma,] Hoc eſt apud Gargara, q̃ dicta ſunt. quaſi κάρα κράτος, id eſt capus capitis. altitudinis altitudo, κάρα eſt ἡ κεφαλή. Gargara autem ſunt montis Idæ cacumina. propter quod dicit, In arce ſumma. [Nigranti picea,] Nigranti, vmbroſa, & picea arboris genus eſt, vnde pix deſudat. Harum autem ſ̃m Plin. quinq. ſunt ſpecies, ſicut etiã ſupra diximus. [Has ego] Nõ trabes. nam de acere naues non fiunt. Vnde melius arbores intelligimus, referẽtes ad piceas vel pinos: Sanè notandum trabes, non niſi iam cęſę ſint, & cõpoſitæ dici. [Claſſis egeret.] Iuſta Aeneæ petitio, & cõcedentis benignitas numinis excluſit piaculũ. Nam his remotis ſacrilegium committeretur. [Timor anxius angit] aut perpetuum eſt timoris epithetõ, aut certe virum timorem voluit ſignificare, vt ſepararet ab eo q̃ ex cupiditate naſcitur proſperorum, vt, Exultantiaq. haurit Corda pauor pulſans. [Proſit noſtris in montibus ortas] Bona breuitate detraxit & his & eſſe. nam plenum eſt Proſit his ortas eſſe in noſtris montibus, quod fecit elocutionis cauſa. [Torquet] Suſtinet, regit. [Quò fata trahis?] Oſtendit, fata poſſe aliquatenus trahi, non tñ vſquequaque. Hic.n. dicit. Quò, id eſt ad quã rem. [Petis iſtis?] Id eſt pro iſtis. nã ſic dicimus, peto tibi. i. pro te. [Fas habeant?] Ius, nec.n. poſſunt æterna eſſe quæ ab hominibus facta ſunt. Horat. Debemur morti nos, noſtraque. Nam ſicut animi fata ſunt immortalia. ita corporis pereunt. Salluſtius: Cæterũ ſtudia omnia noſtra ſicut anima, immortalia ſunt. Certuſque incerta pericula luſtret Aeneas] Et hoc dicit, caſibus licẽtiam hæc petitio vult adimere. Nam Aeneas forte qua homo eſt. nauigationis debet timere periculum, quod perit ſi eius nauibus æternitas detur. [Cui tanta Deo permiſſa poteſtas?] Cui, ac ſi diceret nec regi quidem deorũ. [Defunctæ,] Liberatę, vnde.

O tandem magnis pelagi defuncte periclis.

[Portusq́. tenebũt] Nautico vſus eſt verbo cũ de nauibus diceret. [Quæcũq.] Hic oſtendit aliquas perituras eſſe. [Euaſerit vndis,] De vndis exierit, cum venierit ad eum locũ, de quo nauigatura iam non ſit. Alij legunt euaſerit vndarum periculum. [Mortalem eripiam formam] Bene dixit Mortalem. nec.n. poteſt fieri vt eadem res & mortalis ſit, & immortalis. ante eſt vt deſinat eſſe mortalis. [Qualis Nereia Clotho.] Nõ dixit tales erunt, ſicut ſupra, Qualis mugitus fugit, cum faucibus aram Taurus. [Per pice torrentes] Ardentes. & eſt

figmen-

figmentum poeticum.[Aderat promiſſa dies.]Promiſſum tempus aduenerat.[Turni iniuria.]ſcilicet quam inferebat. Et modo iniuria eſt ἀδίκημα, id eſt iniuſtitia. Hinc eſt apud comicos iniurius, qui audet aliquid contra ordinem iuris. Et bene iniuria,nam & contra neceſſitatem fati,& contra rationem fœderis bella commouetat.

ASCENSIVS.

AC veluti &c.]Docet quomodo remanentibus Teucris intra caſtra ſua,Turnus eorum claſſem incendere conatus ſit. Vnde hoc ſolum affertur Donati.[Vrget præſentia Turni] Plus valet præſentia eius qui poteſt iubere,quam iuſſio. Cum autem dicit,Fumida tela,exprimit quare dixerit,facibus atris. Hæc ille. Ordo eſt. Ac veluti cum lupus inſidiatus pleno ouili, fremit ad caulas,id eſt ouilia,aut ſepta,perpeſſus ventos & imbres, dum.ſ. exceptat & captat aditum, ſuper med a nocte.i.circa, aut vltra mediam noctem, ſed pro vltra diceret,ſuper mediā noctem,nūc autem dicens.nocte ſuper.videtur accipi pro ſub, vt ipſa media nocte,agni tui.ſ. per ſepta,& munimenta caularum, exercēt ſub matribus balatum,quo.ſ. lupum irritant, vnde ille aſper & improbus.ſ.affectu,ira,id eſt furore, quia repellitur,aut ſecluditur, ſæuit,i. ſæuitiā ſuam acuit.in abſentes,id eſt ſecluſos à ſe, rabies edendi,id eſt fames rabioſa.collecta,id eſt contracta,ex longo.ſ. tempore,fatigat,id eſt torquet,& vrget ipſum,& fauces ſiccæ,i. non imbutæ ex longo tempore,ſanguine.ſ.prædarum, ſup.fatigant ipſum.Haud.i.non aliter iræ igneſcunt, id eſt ignitę fiunt, & incenduntur Rutulo.ſ.Turno,tuenti,ideſt inſpicienti muros, & caſtra,& dolor,ardet,ſup.in duris oſſibus. id eſt medullas vſq. penetrans,cogitanti.ſ.qua ratione, id eſt via, & modo tentet.i. moliatur aditus,& qua,id eſt per quam partem via, id eſt ratio inuenta,excutiat Teucros vallo(non eſt dicendum,qua via,ideſt qua ratione,quia ſic via,eum ſit ſeptimi caſus produceretur.Sed alij legunt,quæ via,id eſt quæ ratio excutiat. Alij.qua vi, quod ego potiſſimum dicerem,ſi auctoritate iuuaret, quia opportunus eſt ſpondaicus verſus,in tanto molimine poſitus) atq.effundat,id eſt effuſim venire cogat,in equor.i.campum æquum, & ſup.hoc cogitans,inuadit claſſem.ſ.Teucrorum, circūſeptam aggeribus,& vndis fluuialibus,quæ latebat adiuncta lateri caſtrorum.& poſcit ſocios ouantes, id eſt expoſcit à ſocijs ouantibus & lætis.& quaſi de imbellibus triumphantibus, ſicut in nō ſatis ampla victoria,Romani fecerūt poſtmodum,incendia, id eſt vt immittant incendia,aut faces incendia facturas, atque ipſe feruidus implet manum.ſ.ſuam.pinu.i.arbore pingui,& reſinoſa flagranti,id eſt ardenti,&.ſup.Rutulis,incumbūt.ſ.combuſtioni nauium,tum vero,i.precipue tunc,aut tūc ad verū,quia præſentia Turni vrget,id eſt inſtigat,ſup.eos.Atque omnes pubes.ſ. Rutulorum.accingitur facibus atris,id eſt fumoſis ex pice; aut nociuis,& infeſtis,& diripuere,id eſt admouetunt,foros, id tabulata ſuperiora,aut diripuere focos,id eſt ignes, accipiendo continēs prō contento. Teda,id eſt arbor illa pinguis,humida fert lumen piceum,id eſt quale ex pice fit,& Vulcanus, id eſt ignis, fert ad aſtram fauillam,id eſt flammulam,cōmixtam.ſ. fuligine picea. [Quis Deus &c.] Quia res difficilis eſt creditu, & præter opinionem interuenire,facit auctoritatem muſarum, ideo autem figmentum hoc interſerit,vt delectet nouitate & decorum ſeruet. Nam ſi bello viuida.virtus fuit Troianorum,non eſſet decorum claſſem,ante oculos incenſam videre,ſine defenſione vlla. Donati verba ſunt.[Tempore quo primum] Veriſimilis fit res,cum tempus & locus exponitur.[Ipſa Deum genitrix]Nullus homo hæc viderat,aut audierat,ſed muſæ Poetam docuerunt.[Da]Imperatiua vox oſtenditur parentis.[Nate] Quod nomen ad impetrandum multum valet.[Cara] Vt ſit de parente quam diligis, & quæ te amat.Rem autē arduā petitura, cauſas iuſtas inſerit. [Torquet qui ſidera mundi] Cui eſt omnium rerum poteſtas, ſed tamen non debet aliquid præſtare,contra fatum, vt illa petit. ſ. vt & naues, & Aeneas non ſint ſubiecti caſibus.Hæc ille. Ordo eſt O Muſæ,dicite,quis Deus, q. d. mortalium neminem potuiſſe,auertit Teucris,id eſt à nauibus Teucrorum,nam dum noſtra ardent,non ardere dicimur, ſicut in ij. Iam proximus ardet Vcalegon.Incendia tā ſeua.i.tā magna, & violenta, & quis Deus depulit ratibus.i.pepulit de ratibus,tantos ignes.dicite,inquit,q̄a fides eſt facto priſca. t. valde antiqua & ita ſubobſcura & debilis,ſed fama eſt,ſup.perennis.i. per annos durās,& ad nos vſque perducta.Incipit autem narrare,quaſi & dictantibus muſis. Tempore quo Aeneas formabat primum in Ida Phrygia claſſem.ſ.ſuam,& parabat petere alta pelagi. Ipſa Berecynthia, ſcilicet Cybeles,quæ in Berecyntho colitur,genitrix, id eſt mater,deum,id eſt deorū,fertur affata Iouem magnum.ſ.ſine exēplo,his vocibus.ò nate,da,id eſt concede,petenti,ſup.id, quod tua cara parēs,id eſt mater,poſcit te,id eſt requirit à te,Olympo domito id poſtquam cęli dominus effectus es, & voti compos, atque omnia potens.Incipit autem docere, quod velit ſilua pinea.id eſt in qua plurimæ pinus naſcuntur,dilecta mihi per multos annos fuit in ſumma arce,hoc eſt apud Gargara,lucus,id eſt incædua, vt ſit mihi lucus conſecratus,quo, id eſt ad quem lucum.ſup.Phrygij ferebant ſacra lucus,inquam exiſtēs obſcurus, id eſt vmbroſus.picea,ſup.arbore nigranti,id eſt ingredinem tendenti,& trabibus acernis,id eſt ex acere arbore precioſa.Ego læta.id eſt lubens & volens dedi,has.ſ.arbores,iuueni Dardanio.i. Aeneæ,cum egeret claſſis.non ergo ſacrilegus erat, nec contemptor diuum,timor anxius,id eſt anxietatē afferre ſolitus, vrget nunc me ſolicitam,quia ſciuit claſſem Aeneæ appetendam ignibus,ſolue metus.ſ.meos,de pectore meo,atque ſine.i. permitte, parētem,i.matrem tuam,poſſe hoc precibus.ſ.per preces neu.i. ne ve,ipſæ vincantur quaſſatæ vllo curſu,neu vllo turbine venti proſit,ſup.ipſis ortas eſſe in noſtris montibus.Filius.ſ. Iuppiter, qui torquet ſidera mundi,id eſt cui eſt rerum omnium poteſtas contra.i.ecōtrario,loquitur hoc eſt reſpondet huic ſic. O genitrix,quo.i.in quam cōditionem vocas fāta.vt.ſ.contra fatorum ordinationem, corruptibiles arbores non corrumpantur, nam nihil tam fatale volunt,q̄ mortalia mori,& corruptibilia corrūpi,vnde fatum,pro morte vſurpant,aut,quid petis iſtis, in datiuo,id eſt pro iſtis.ſ.vilibus rebus,ac inſenſibilibus, petis ne.ſup. vt carinæ factæ manu mortali, habeant fas.i. ius, & permiſſum immortale.i.vt immortales ſint,& vt Aeneas,incertus q̄a mortalis,& ſubmergibilis,luſtret.i.circumſpiciat,& experiatur pericula.exiſtens certus i. tutus,eo quod naues tutæ eſſent? cui deo eſt tanta poteſtas permiſſa,q.d.nulli præterquam mihi.vnde animaduertit in Aeſculapium, qui Hippolytum ab inferis reuocaueram.Imo,q.d.quinimo id potius faciam,vbi.i.poſtquam.naues defunctæ.ſ.monere nauigandi, & vehendi Aeneam, ſicut de Aenea dictum eſt:O tandem magnis pelagi defuncte periclis.Tenebunt finem.ſ.nauigationem,& pro.i.portus Auſonios,olim.i. aliquando.tempore futuro,poſt ſeptennales.ſ.errores, quæcunque euaſerit vndis,quia perijt vna inter Syrteis, vt dictum in primo eſt.& vexerit ducem Dardanum.ſ. Aeneam,ſup.ad arua Laurentia,ego ēripiam,ſup.ei,formam mortalem,& iubebo, ſupp. oēs eſſe deas magni æquoris.i.nymphas marinas; quales Clotho Nereia.i.Nerei filia,Nereides,maris nymphæ, humanam habentes effigiē,quarū nomina ſunt Nyſee,& Cymothoe, & Galatea (quæ nympha eſt marina à lactis candore ſic dicta; quaſi lactis dea,quia gala, lac ſignificat. Vnde etiam Galaxia & Galathites, gemmæ ſunt colore lacteo)ſecant pectore pontum ſpumantem, id eſt mare ſpumens,dixerat.ſ. Iuppiter,& annuit, id eſt nutu ſignificauit:id ratum,id eſt firmum, & ſolidum eſſe, per flumina fratris Stygij,id eſt per Plutonis Stygem, dij cuius iurare timēt, ac fallere numen,& per ripas torrentes pice.& atra voragine, id eſt per Stygias paludes,& tremefecit nutu totū Olympum.Ergo dies promiſſa, id eſt tempus excoluendi promiſſum aderat, & Parcæ complerant,pro compleuerant,tempora debita:cum, id eſt quando,iniuria,id eſt violentia iniuſta Turni,admonuit matrem,ſcilicet deorum, depellere ratibus ſacris, id eſt ſacratis arboribus factis,tedas,id eſt faces ex tedis factas.

Nereides / *Galatea.* / *Galaxia.* / *Galathites.* / *Deorum iuramentum.*

VARIA LECTIO.

IGNOSCVNT iræ,& duris dolor oſſibus ardet.] In antiquis lib.hic verſus ita legitur, Ignoſcunt iræ, duris dolor oſſibus hæret.[Et qua via clauſos Excutiat Teucros vallo,] In Romano lib.& pleriſque alijs, legere eſt, Et quæ via clauſo Excutiat Teucros vallo.[Atque effundat in æquor] In Romano lib. legere eſt,In æquum.[Aggeribus ſeptam circum,] In Romano lib.Clauſam,ſed enim,Septam,magis placet.id vero per æ,diphthongon ſcribitur.[Sed fama perennis] In Romano libro,legere eſt,Sit fama perennis.[Ipſa Deum fertur genitrix] In Romano lib.legitur,Ipſa deum genitrix fertur.[Timor anxius vrget] In Mediceo lib.in Porcio,& aliquot alijs,Angit,non,Vrget, eſt. [Nec curſu, quaſſatæ] In lib.antiq. Ne curſu, legitur. [Qualis Nereia Clotho.] In lib.aliquot antiquis. Quales Nereia Doto, legitur. [Admonuit ratibus ſacris] In antiquis libris legere eſt, Admonuit ſacris ratibus.

Noua

Hic primum noua lux oculis effulſit,& ingens
Viſus ab Aurora cœlum tranſcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras.
Excidit,& Troum,Rutulorumq. agmina cōplet.
CYB. Ne trepidate meas Teucri defendere naues,
Ne ue armate manus: maria ante exurere Turno,
Quàm ſacras dabitur pinus. vos ite ſolutæ,
Ite Deæ pelagi. genitrix iubet. POE. Et ſua quæque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demerſis æquora roſtris
Ima petunt: hinc virgineæ (mirabile monſtrum)
Reddunt ſe totidem facies, pontoque feruntur,
Quot prius æratæ ſteterant ad littora proræ.
Obſtupuere animis Rutulis: conterritus ipſe
Turbatis Meſſapus equis: cunctatur & amnis
Rauca ſonans, reuocatq. pedē Tyberinus ab alto:
At non audaci ceſſit fiducia Turno:
Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltro;
TVR. Troianos hæc mōſtra petūt, his Iuppiter ipſe
Auxilium ſolitum eripuit. non tela, nec ignes
Expectant Rutulos: ergo maria inuia Teucris,
Nec ſpes vlla fugæ, rerum pars altera adēpta eſt.
Terra autem in manibus noſtris: tot milia gentes
Arma ferunt Italæ. nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ ſe iactant, reſponſa Deorum:
Stat fatis, Venerique datum eſt, tetigere ꝙ arua
Fertilis Auſoniæ Troes: ſunt & mea contra
Fata mihi, ferro ſceleratam excindere gentem,
Coniuge præreptа, nec ſolos tangit Atridas
Iſte dolor, ſoliſque licet capere arma Mycenis.
Sed periiſſe ſemel ſatis eſt: peccare fuiſſet
Ante ſatis, penitus modo nō genus omne peroſos
Fœmineum. quibus hæc medii fiducia valli,
Foſſarumque moræ, leti diſcrimina parua,
Dant animos: an non viderunt mœnia Troiæ,
Neptuni fabricata manu conſidere in ignes?

SERV. NOua lux. i. nimbus deorum, quod ipſe paulo poſt dicit. [Ne trepidare meas] pro ne feſtinetis. Et per hoc ſignificatur, ideo ad nauiū defenſionē egreſſos non eſſe Troianos, quia numen vetuit. [Ite Deæ pelagi] Alij hucuſque volunt matrem deū locutā. Alij iungunt Genitrix iubet. [Obſtupuere animis Rutuli,] Timuerunt Rutuli, timuit Meſſapus numinis filius, timuit Tyberis. Per hos autē gradus, maior Turni deſignatur audacia. Tale eſt & ī quarto, At nō infelix animi Phœniſſa. [Et amnis Rauca ſonās.] Licet antiquitas habuerit hic & hæc amnis, melius tñ eſt rauca ſonans accipere pro rauce, quā rauca amnis. [Reuocatq. pedē Tyberinus ab alto] Nunc ipſum deū territū, dixit ſupra vndas fuiſſe perterritas & in ſe repreſſas. [Animos tollit dictis] Magnanimitatem ſuā comprobat dictis. tale eſt illuc contrarium. Turbatūq. oculis. [Hæc monſtra petunt.] Appetunt, vt, Reginam petit. [Iuppiter ipſe]. ſ. qui oībus præſtare cōſueuit. Vnde & Iuppiter dictus eſt quaſi iuuans pr. [Solitū ergo auxiliū] Non ſi ea Troianos accipimus, ſed qđ ipſe pſtare, conſueuit. [Non tela, neque ignes Expectāt Rutulos,] Nō expectant Troiani vt Rutulorum telis aut ignibus pereāt, qui iam nauiū amiſſione perierunt. [Maria inuia Teuc.] Color eſt. Nam rem q̄ pro ſe Troiani putabāt, in cōtrariū vertit dicēs, nauigationis auxiliū & fugæ perdidiſſe Troianos, quos cōſtat ꝑ felicitate habuiſſe nauigationis vitare diſcrimina. [Rerū pars altera] Humanę.n. naturę duo elemēta cōceſſa ſunt, mare. & terra. [Nil me fatalia terrent] Tacitis occurrit qōnibus dicēs. Si fataliter ſe veniſſe ad Italiam dicunt, iam venerunt. cōpleta ſunt fata. & callide tacuit qđ erat fatale. Troiani.n. dicebāt Italię ſibi regna deberi. Et eſt oratorū qōnes ita ꝓponere, vt facile ſolutionis ſortiantur euentū. [Si qua Phryges præ ſe iactant.] Quaſi & iſta confingāt. [Sunt & mea contra Fata mihi,] Hoc falſum eſt qđ dicit Turnus, ſed in arte rhetorica tunc nobis conceditur vti mēdacio, cū redarguere nullus pōt. Vt hoc loco eſt. quis.n. vere pōt ſcire Turno data ſit, nec ne rñſa? quia ſcit falſum eſſe qđ dixit, argumentis probare dicta contendit, dicens eſſe ſceleratā gentē, raptā ſibi coniugē, in quo facto vtitur Græcorum exemplo, qui rapta Helena gentem deleuere Troianum. [Coniuge prærepta] Inuidioſe ſponſam, coniugē vocat. [Nec ſolos tangit Atridas iſte dolor.] Cur nō in ſimilitudine criminis ſit pęnæ ſimilitudo? ſi culpa reperitur, ſupplicia quoq. geminantur. [Penitus modo nō genus omne peroſos Fœmineum] Modo oē genus fœmineum, nō eos penitus peroſos eſſe decebat. Locutus eſt aūt figurate. [Foſſarumq. moræ] Non tutela, ſed mortis dilatio. [An non viderunt] Legitur & at non. ſi an non, abſolutū eſt. ſi at non, inceptiua particula eſt ad ornatū pertinens. Horat. At ò deorū quidquid in cœlo eſt regit. Tale eſt, At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor?

deorū eſſe voluntatē. probat ex ſimili. Nam ſicut vlti ſunt raptū Paridis, ita & Aeneæ vlturi ſint, cū par ſit ratio. Purgat præterea Turnus, omnia q̄ Phryges de fatorū oraculis ſibi pollicita adducere poſſent, ſeq. Gręcis collatum præfert. De quibus omnibus dicit Don. ſic. [Hic primū noua lux oculis effulſit, & ingens Viſus &c.] Debuerunt ante conuutationē præire ſigna. ne caſus res facta videatur. Deinde, vox ſequitur, vt coniectura ſignorū firmetur. [Maria añ] Pulchre à loco in quo erant, poſſibilitatem ſumpſit. [Totidem] Vt appareret ipſas eſſe q̄ fuerant verſæ. [Increpat vltro] Temeritas maxima. qui cū factū intellexiſſet, debuit potius fortunam ſuā deflere. [Auxiliū ſolitū] q.d. qui fugere ſemper ſoliti ſunt. [Tot millia] Separa. & deinde dic. Gentes Phryges. ꝓ cōuitio poſuit. [Solos Atridas] Siluerunt pęnas primarū iniuriarū ī Atridas pulſi patria luent. & iſtarū in nos iam extorres & ideo imbecilliores. eſt ergo mirū exēplū. Deprimit aūt oīa illorū geſta apud Troiā, & ſe Græcis præponit, qđ non fraude, ſed vt velit adoriri. Hæc ille. Ordo. eſt. Lux non. i. magna, & inſolita, effulſit primum hic. i. in hac exuſtione nauiū, aut hoc loco dicto, & ingens nimbus .i. lucida nubes, viſus eſt tranſcurrere cœlū. i. aerē, incipiēs .ſ. ab Aurora. i. parte Oriētali. Et chori Idęi. i. qui ſunt in tutela matris deorum, ſup. viſi ſunt. Tum. i. inſuper. vox horrenda. i. metuenda, & reuerenda, cū horrore quodā excidit per auras, & cōplet Troiam .ſ. nouā. in morem caſtrorum extructā, & agmina Rutulorum. i. populorum Turni. O Teucri, ne trepidate. i. ne cū timore feſtinetis, defendere naues meas. i. mihi. ꝑ pinus ſacras, ve, pro vel, ne armate manus. ſ. ad defenſionē, dabitur Turno ante. i. prius. i. citius, aut facilius exurere maria q̄ ſacras pinus. i. naues ex pinibus ſacris mihi ædificatas. vos. ſ. adhuc naues, ite ſolutæ. ite, inquit, deæ pelagi, genitrix ſ. deum iubet. Et puppe. ſ. ipſę naues, incipientes a puppibus nymphæ fieri abrumpunt vincula quæ .i. quælibet ſua. ſ. vīcula, ſeu retinacula, ripis. i. ab ipſis ripis, & petunt ima æquora, roſtris demerſis more delphinorū. & totidem facies virgineæ, mirabile monſtrum. i. quæ res eſt mirabile monſtrum, reddunt ſe. i. exhibent ſe, emergentes ex aquis, & feruntur Ponto. i. in mare. totidem littora, inquit, quod prorę æratæ ſteterant prius ad littora, Rutuli obſtupuere animis, & ipſe Meſſapus. ſ. ductor exercitus domitor equorum. & filius Neptuni, qui audaciſſimus eſſe debuit, cunctatur. i. fixus manſit. exiſtens conterritus, & hoc equis turbatis, & amnis ſonās rauca. i. rauce, quaſi ꝓcluſa voce præ ſtupore, translatio ab hoīe à lupis viſo, ſupp. conterritus cunctatur, & ipſe Tyberinus. ſ. deus, hoc eſt Tyberis reuocat pedem ab alto. ſ. mari. i. non audet influere Tyrrhenum mare in quod ſe nymphæ ex nauibus factæ receperant. At. i. ſed, fiducia. i. confidens virtus & animoſitas, non ceſſit. i. non amota eſt Turno audaci. i. à Turno audace, & tollit animos. ſ. ſuorū obſtupeſcentium, vltro. i. inſuper, dictis. i. verbis conſolatorijs, atq. increpat vltro. i. non ſolum non turbatur, aut ſinit, eos turbari, ſed inſuper increpat, atq. redarguit turbatos, dicens, Hæc monſtra. i. prodigia. i. affectant in perniciem & vltionem eorū Troianos, quia ipſe Iuppiter, quem, ſcilicet dicunt ſuę profectionis auctorem,

ASC. HIC primum noua lux oculis effulſit, & ingens Viſus ab auroram cœlum tranſcurrere nimbus &c.] Docet ergo qūo naues Troianorum, in nymphas mutatæ ſint, & quomodo in prodigium animoſus Turnus in ſuum vertebat commodū, docens id ſibi à dijs factum, ne amplius aufugerent Phryges. Eam autem

ctorem eripuit ijs.i.eis auxilium ſolitum,quia nõ poterunt amplius nau.b. aufugere,vt hactenus aufugerunt:Ipſi Troiani non expectant tela neque ignes Rutulos.i. Rutulorum manibus immiſſos.hoc eſt debẽt iam non expectare,ſed vereri ..Ergo.ſ.quia naues ablatæ ſunt,maria,ſup.ſunt inuia.i.inacceſſibilia Teucris. Nec vlla ſpes fugæ,ſup.eſt eis reliqua. Altera pars rerum. i. auxiliorum,quæ in fuga collocabant,eſt eis adempta.i.ablata , terra autem eſt in noſtris manibus.i.potentia noſtra eſt , quidquid in terra noſtra eſt,nam tot millia gentis Italæ.i.Italicæ,ferunt arma.ſ.contra tam paucos,quod tamen,ob gloriam ſuam reticet: Reſponſa deorum.i.oracula fatalia,ſi Phryges.i.Troiani,iactant qua.i.aliqua,præ ſe nihil terrent me.i.nihil moueor,quod fatale eius fuerit in Italiam peruenire.Nam ſat.i.ſatis datum.i.conceſſum,eſt fatis.ſ.Troianorum,& Veneri.i.petitioni Veneris,quòd .i.quia Troes tetigere,arua auſoniæ.i.illius patris Italiæ , fertilis.Sunt & .i.&et mihi mea .i.mihi fauentia fata,contra.i.in cõtrarium.ſ.exciderit ferro.i.gladio , gentem ſceleratam . i. impiam, coniugij violatricem,& hoc coniuge præcepta.i.quia mihi coniux Lauinia præcepta eſt. Nec iſte dolor.ſ.de raptu coniugis,tãgit ſolos Atridas.q.d.etiam me tangit,nec licet.i.conceſſum eſt a dijs,ſolis Micenis.i.populis Menelai,capere arma.i.contra raptorem coniugis. Et ſi dicantur Phryges ſatis puniti,propter raptum Helenæ à Paride factum,& ita deos, placidos dicit , quod nõ,quia ſi ſatis eſt perijſſe ſemel fuiſſet.i.eſſe debuiſſet, ſatis ante.i.prius,aut potius,peccare ſemel fuiſſet ſatis ante fuiſſet,igt, ſatis peccare eos peroſos,modo non penitus omne genus fœmineum quia,non ſe,qui potius fœminæ ſunt , quam viri dicendi , ſed alias omnes fœminas vero ſimile eſt peroſos eſſe,qbus ſup. eſt hæc.ſ.ſola fiducia,medij valli.i.quia vallum habent inter medium,quo à nobis eripiũtur,& quibus moræ.i.dilationes,foſſarum.i.quas foſſæ faciunt.paruo diſcrimine.i.parua diſtãtia, leti .i.à morte,dant animos.i.fiduciam,an non,aut at non, per ironiam,viderunt mœnia Troię.fabricata manu Neptuni,conſidere I ignes. q.d.maxime,vt veroſimile,ſic hæc parua caſtra,& vallum modicum non poſſe diu ſtare .

VARIA LECT.

LVX oculis effulſit] In Rom.lib.& aliquot alijs, Offulſit.& Obſulſit,habetur.Sed.Effulſit.receptum.[Genitrix iubet]In quibuſdam libris antiq. ita ſcriptum inueni.Genetrixque iubet.ſua quæque.[Hinc virgineæ (Mirabile monſtrum) Reddunt ſe totidem] In Ro.lib legere eſt, Mirabile dictu. Redduntur totidem. [Quot prius æratæ ſteterãt ad littora proræ] Verſus hic non habetur proiſus in pleriſque libris antiquis,niſi ſubdititius , & vbi inuenitur adſcriptitius,non Proræ.ſed Puppes,legitur, & in aliquibus,Naues . Neque tamen diſſimulandum quod in codice Porcio verſus is inuenitur quidẽ,ſed non eo ordine,quo in vulgatis exemplaribus.ſed ita tranſpoſitus :

Iam petunt:hinc virgineæ(mirabile monſtrum)
Quot prius æratæ ſteterant ad littora proræ
Reddunt ſe totidem facies,ponto q; feruntur ,

[Turbatis Meſſapus equis]In Rom.lib.legitur, Turbatus . præterea Meſapus , varie ſcribitur.[At non audaci ceſſit fiducia Turno]In lib.aliq. antiq.tranſpoſitis dictionibus legitur. At non audaci Turno fiducia ceſſit. [Terra antem in noſtris manibus] In quibuſdam antiquis libris legere eſt, In manibus noſtris . [Tot millia gentis] In antiq.lib.Gentes,legitur. [Stat fatis , Veneriq. datum eſt] In lib.antiq. Eſt,non legitur . [Sed periſſe ſemel ſatis eſt] In libris vetuſtis,legere eſt,Si perijſſe,& pro,Peccare, Peccaſſe [Penitus modo non genus omnes peroſos] In lib. aliq. antiquiſſimis.Modo nec genus,legitur. Eſt & vbi,Peroſum,legatur. [Foſſarumque moræ.leti diſcrimine paruo] In Rom.lib.legere eſt,Foſſarumque mora, & lethi diſcrimine paruo : In eodem.in Porcio & alijs quibuſdam manuſcriptis.Diſcrimina parua. legitur per appoſitionem Quod valde placet [An non viderunt]In antiquis pleriſque libris,Ad,non legitur.

Sed vos ò lecti, ferro quis ſcindere vallum
Appareat? & mecum inuadit trepidantia caſtra?
Non armis mihi Vulcani,non mille carinis
Eſt opus in Teucros.addant ſe protinus omnes
Hetruſci ſocios:tenebras,& inertia furta
Palladij,cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Ne timeant,nec equi cæca condemur in aluo;
Luce palam certum eſt igni circundare muros.
Haud ſibi cum Danais rem ſaxo, & pube Pelaſga
Eſſe putent,decimum qđ diſtulit Hector in annũ:
Nunc adeo,melior quoniam pars acta diei,
Quod ſupereſt,læti bene geſtis corpora rebus
Procurate viri,& pugnam ſperate parati.
POE. Interea vigilum excubijs obſidere portas
Cura datur Meſſapo,& mœnia cingere flammis.
Bis ſeptem Rutuli,muros qui milite ſeruent,
Delecti: aſt illos centeni quenque ſequuntur.
Purpurei criſtis iuuenes,auroque coruſci
Diſcurrunt,variantque voces,fuſique per herbã
Indulgent vino,& vertunt crateras ahenos.
Collucent ignibus:noctem cuſtodia ducit
Inſomnem ludo.

SERV. VAllum] Vallum dr̃ ipſa munitio.Nam valli fuſtes ſunt,quibus vallum munitur; Ipſe de ſuſtẽtaculis vitium.Primus vallos ſub tecta referte. [Non armis mihi Vulcani,nõ mille carinis]Bene arma gñal ter dixit. Nam ipſe habuit à Vulcano, ſed ſolum gladium ; vt enſem quẽ Dauno ignipotens deus ipſe parenti fecerat.& Stygia candentẽ tinxerat vnda. Per hoc autem quaſi latenter dicit ſe Achille eſſe meliorem,qui ſe Troianos etiam ſine diuinis armis ſuperare poſſe cõfidit. [Addant ſe protinus omnes] Ne timere videatur auxiliorum multitudinẽ,dicit incrementa eſſe victoriæ . [Luce palam] Propter tenebras & furta inertia . [Quos diſtulerit Hector] Bene ſolius Hectoris facta eſt cõmemoratio, vt oſtendatur ipſe perijſſe , qui potuit eſſe terrori , per quod vult Aeneam nihil fortiter in bello feciſſe Troianos. [Melior qm̃ pars acta diei].i.maior.& prima . [Bene geſtis corpora rebus] In eo tm̃ quod hoſtes non auſi ſunt egredi. [Pugnam ſperare parati].ſ.cõtra Troianos,non à Troianis,ne videatur cõtra ſupradicta oĩa nunc ſocijs inferre timorẽ. [Vigilum excubijs] Excubiæ,diurnæ ſunt, Vigiliæ,nocturnæ [Centeni quẽque]Centurionum.ſ.ex more Romanę militiæ.nam ex numero militum qui eos ſequuntur,gradus dignitatis apparet.[Vertunt crateras ahenos]Potant,& eſt homiſtichium Ennianum.

ASCENSIVS.

SED vos ò &c.]Continuo proſequitur Turnus cohortationem ſuam,circa quam partem nihil habemus Donati.Ordo igitur eſt . Sed vos ò , ſupp. viri lecti ad militiam,aut inter delectos electi.quis,ſupple veſtrum,appareat ſcindere vallum. i. caſtrorum Aeneadũ munitionem?& quis veſtrum inuadit mecum caſtra trepidantia . i. aut fragilia , & infima , aut Phrygum trepidantiũ metu? (Omnia mire dicta.Nam præſenti vtitur tpe , vt rem non gerendã,ſed iam nõ geri,fiducia quadam ſignificet . dicit, lectos,vt ſuæ virtutis admonitos faciat.dicit ; mecum,vt ſe participem laboris doceat. dicit,ferro , vt inſtrumẽti copia monſtret.dicit, caſtra trepidantia,vt facilitatẽ rei indicet) non eſt mihi opus.i.non indigeo neceſſario i Teucros .i. ad excidium Teucrorum, armis Vulcani , ſicut Achilli ſuiſſe legitur, cui Thetis,mater Vulcania procurauit arma,non eſt etiam opus mille carinis, tot.n. vſi dñr Græci, vnde & in ij. Non anni domuere decẽ non mille carinę. Addant permittentis verbũ .i.concedo, aut permitto .vt omnes Hetruſci addant ſe ſocios Teucris, protinus. i. porro tenus.i.circunquaque,aut ſtatim,tamen ſup.ne timeant , id eſt nõ opus eſt,vt timeant,vel admoneo,ne timeant tenebras. i. ne per tenebras adoriar,& furta inertia. i. quæ inertibus , non ſtrenuis viris,conueniunt Palladij.i.quibus Vlyſſes cum ſocijs. Palladiũ ex arce Troiana ſuſtulit,vt in principio ſecundi viſum. cuſtodibus ſummæ arcis. ſ. Ilij.cæſis.i.interemptis per inſidias. Non timeant,inquit,q.d.nos id nõn faciemus,nec nos condemur.i.abſcondemur ,vt Græci,in aluo cęca.i.tenebroſa,equi ſ.lignei.Certum eſt.i.deliberatum,& decretum eſt mihi , circundarẽ muros igni.i.obſidere caſtra,& ea perſequi incendio luce , ergo nõ per tenebras,& palam,ergo nõ per inertia furta.Ego faxe. i. faccro, aut faciam,vt.ſup.haud.i.non,putent rem. ſ. militarem , hoc eſt bellum eſſe ſibi cum Danais , & pube Pelaſga , q.d. imbelli , & ignaua,

ignaua,reſpectu noſtri,quos.ſ.Danaos,& Pelaſgo,Hector diſtulit.i.dimouit à victoria & à patria,aut extendit in caſtris verſantes,in.i.vſque,ad decimum annum. Nunc, ò viri læti.i.egregij, quoniã melior.i.maior,aut magis opportuna pars diei, eſt acta.i.tranſacta,adeo.i.omnino,quod.i.quæ res,ſupereſt.i.reliqua eſt vobis facienda,aut quod.ſ.diei, ſupereſt. i. quantum huius diei reliquum eſt,procurate.i.reficite corpora veſtra.rebus geſtis bene.i.feliciter,quod cõtra portẽtum dicit,& vos parati.i. refecti, ſperate.i.affectate,& appetite,pugnam.ſ. contra Troianos, aut licet Seruius aliter ſentiat,ſperate.i.cum ſpe expectate, pugnã.i. inuaſionem Teucrorum,nam non tam parui fecit Troianos,vt non putet ſe poſſe ab eis inuadi,fruſtra.enim aliter excubias inſtituiſſet,vnde addit Poeta,cura,obſidere.i.obſidẽdi, ab obſideo, non,obſideo, portas.ſ.nouæ Troiæ, aut caſtrorum Troianorũ, excubijs.i.cum excubijs,vigilum.i.agendi vigilias nocturnas,& cingere.i.cingendi,mœnia.i. vallum caſtrorum flammis, datur interea,dum.ſ.ſe reficiunt Meſſapo. Biſſeptem.i.quatuordecim, Rutuli delecti,ſup.ſunt,qui ſeruent.i.obſeruent.ne quid inferat, aut exeat,muros.ſ.caſtrorũ,milite.i.manu,ſeu multitudine militum.aſt.i.ſed, illi ſequuntur centeni iuuenes purpureis criſtris.i. habẽtes in galeis criſtas purpureas,& coruſci.i.fulgentes auro ſequuntur,inquam,quenque.i.quẽlibet centurionum diſcurrunt, & variant.vices.i.exercent ſe militariter, & ipſi fuſi per herbam indulgent vino,& vertunt.i.funditus ebibunt crateras (à nominatiuo crateres,tertiæ declinationis, cuius ſingularis hic crater) ahenos.i.æreos.igneis collucẽt.ſ.in caſtris,& cuſtodia, ducit ludo.i.ludendo,noctem inſomnem.i.ſine ſomno.

VARIA LECT. SED vos,ò lecti ferro quis ſcindere?] In lib.aliq.antiq.Sed vos electi,legitur. In Mediceo vero hr̃,Ferro qui ſcindere vallũ. [Cæſis ſummæ cuſtodibus arcis]In Rom.lib.Cæſis latæ cuſtodibus arcis,legitur.In quibuſdam alijs,Late aduerbialiter. [Nec equi cæca condemur in aluo]In quibuſdam lib.antiquis, Cæco legitur.[Eſſe putent]In lib.aliq.antiq.Eſſe ferant legitur. [Pars acta diei]In pleriſque lib.antiquis,Diei eſt,legitur.[Et pugnam ſperare parati]Antiqui lib.Sperate parari,legunt.[Cingere flammis]In antiquis,Flamma,legitur. [Centeni quenque ſequũtur] In Rom.lib.Secuti,legitur.[Purpurei criſtis iuuenes] Sunt lib.in quibus,Purpureis criſtis,legatur.

Hæc ſuper è vallo proſpectat Troes,& armis
Alta tenent:necnon trepidi formidine portas
Explorant,pontesque,& propugnacula iungunt,
Tela gerunt:inſtãt Mneſtheus, acerque Sereſtus,
Quos pater Aeneas, ſi quando aduerſa vocarent,
Rectores iuuenum,& rerum dedit eſſe magiſtros.
Omnis per muros legio ſortita periclum
Excubat,exercetque vices,quod cuique tuẽdũ eſt.
Niſus erat portæ cuſtos,acerrimus armis,
Hyrtacides, comitem Aeneæ quem miſerat Ida
Venatrix,iaculo celerem,leuibusque ſagittis:
Et iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Aeneadum, Troiana nec induit arma.
Ora puer prima ſignans intonſa iuuenta.
His amor vnus erat,pariterque in bella ruebant:
Tunc quoq; communi portam ſtatione tenebãt.
Niſus ait. NIS. Dij ne hunc ardorem mẽtib. addũt
Euryale?an ſua cuique Deus fit dira cupido?
Aut pugnã, aut aliqd iandudũ inuadere magnũ
Mens agitat mihi:nec placida cõtenta quiete eſt.
Cernis,quæ Rutulos habeat fiducia rerum?
Lumina rara micant:ſomno vinoque ſoluti
Procubuere:ſilent late loca: percipe porro
Quid dubitem,& q̃ nunc animo ſententia ſurgat.
Aenean acciri omnes populuſque,patreſque
Expoſcunt,mittique viros,qui certa reportent:
Si tibi,quæ poſco,promittunt, (nam mihi facti
Fama ſat eſt)tumulo videor reperire ſub illo
Poſſe viam ad muros,& mœnia Pallantea.

SERV. TRepidi formidine]Feſtini per formidinẽ. Nam nõ eſt iteratio. [Pontes] Qui fiunt in muris anguſtioribus. [Propugnacula] Pilas. [Rectores iuuenum] Legitur & iuueni:Si iuueni, Aſcanio: ſi iuuenum, magiſtros militũ accipe. [Sortita periclũ] Sorte diuiſa ad defenſionẽ pericli. [Quod cuiq. tuendũ eſt] Exercet vnuſquiſque vices ad id,quod accepit tuendũ.[Ida Venatrix,] A pleriſq. Ida mater Niſi accipitur, quia dixit Venatrix. Nam ſi montẽ volueris accipere,abuſiue Idam venatricẽ dictam intellige ꝑ venationibus abundantẽ. Nã venatrix eſt ꝓprie q̃ venatur, non q̃ venationibus abũdat. [Iaculo celerem] Bene inducit Niſum optimũ eſſe iaculatorem. & hanc præmittit armorum peritiam, qua plurimum potuit in Euryali defenſione.[Troiana neque induit arma]Hoc eſt qui nondũ bellicoſa arma ĩduerat.i.acceperat.Et hoc dicit,Pulcher quidem erat,ſed nondum bellandi peritus.[Dij ne hunc ardorem mentibus addunt Euryale? an ſua cuiq. Deus fit dira Cupido?] Apud Plotinũ philoſophum, & alios quæritur vtrum mẽtis noſtræ acies per ſe ad cupiditates & conſilia moueatur,an impulſu alicuius numinis. Et primo dixerũt mentes humanas moueri ſua ſponte, deprehenderunt tamen ad omnia honeſta impelli nos Genio, & numine quondam familiari, quod nobis naſcentibus datur,praua vero,noſtra mente nos cupere & deſiderare. Nec enim poteſt fieri vt ſupra numinum voluntate cupiamus,quibus nihil malũ cõſtat placere. Vnde nunc ortus eſt ſenſus,hoc.n.dicit Niſus,O Euryale,dij ne noſtris mentibus cupiditates inijciunt, & deſideria?an deus fit ipſe mẽtis cupiditas?[Mentibus addunt]Bene addunt. Nam animus ſui natura prudens eſt, ſed ei additur, vt aliquid impatienter deſideret. [Dira cupido?]Magna. [Aliquid magnum] .ſ.per hoſtis tranſitum.[Mens agitat mihi]molitur. [Quiete eſt] Modo ocio,non ſomno. nam in vigilijs fuerat collocatus. [Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerũ] Ipſius deſiderij vult rationabile eſſe cauſas. [Somno. vinoque ſepulti] Alterum pendet ex altero. [Porro] Hortantis eſt.[Quid dubitem]..i. cogitem: omnis enim cogitatio in dubitatione eſt ante ſententiam.[Populuſque,patreſque] Transfert in Troianos Romanam conſuetudinem, vt ſolet plerũque. Primus enim iubebat aliquid populus, poſtea confirmabat ſenatus. [Reportent,] portent. nam re, vacat.[Si tibi,quæ poſco, promittunt]poſcere eſt ſecundũ Varronem quoties. aliquid pro merito noſtro depoſcimus. Petere vero eſt cum aliquid humiliter,& cum precibus poſtulamus. Et bene q̃ Euryalum nolit ducere, latenter oſtendit [Mœnia Pallantea] Vbi nunc credunt eſſe Aeneam.

ASC. HAEC ſuper &c.]Docet quam cõtra defenſionem pararent Teucri, vtque Niſus de Aenea adeundo ſolicitus, Euryalum amicũ allocutus ſit. Vnde dicit Don,ſic. [Iuueni]Aſcanio. Aut, appellatione vnius,omnes ĩtellexit. [Niſus] Quam cito dixit,nomen patris locum in quo natus, & quib. eſſet ſtudijs? [Troiana induit arma] Ceteris pulchrior. pulcherrimus aũt, cũ eſſet armatus.[Dira cupido?]Cogitationes maximas,deus aliquis mouet, an ipſa ſibi mens deus eſt? Hæc ille. Ordo eſt. Troes proſpectant hæc ſuper. i. deſuper.è, vallo,& tenent.i.defendunt, & protegunt, alta. ſ. propugnacula,armis.ſ.ſuis,necnon.i.inſuper,ipſi trepidi.i.trepidantes,& feſtinantes, formidine.i.propter formidinem, explorant.i.ſcrutantur portas,an.ſ.ſatis firmiter clauſæ,atque munitę ſint,& iungunt.ſ.portis,ponteis.ſ.ligneos,quos ſurſum trahunt, & propugnacula,id eſt pinnas ferro munitas,quibus hoſtem arceant,& gerunt.ſ.ad muros,tela.i.iacula,& miſſa,ac ſaxa, Mneſtheus,& Sereſtus acer.i.ſtrenuus vir(de his autem in 5.in nauali certamine viſum eſt)inſtant.ſ.operi,id eſt inſtanter intendunt, quos.ſ.duos,pater Aeneas dedit iuueni.ſ.Aſcanio (ſic.n.Donat. legit,addens iuueni,pro eo quod eſt iuuẽtuti etiam poſitum intelligi poſſe.Seruius quoque, iuueni legi poſſe aſſerit, & iuuenum)& magiſtros rerum.ſ.gerendarum ſi aduerſa, veluti hoſtiũ oppugnationes,& obſidiones,vocarent.i.exigerent.ſ.eorum accurationem,& præſidium. Omnis legio.i.exercitus Troianorũ excubat.i.extra cubiculum degit,hoc eſt vigilat, per muros.i.in circuitu murorum,ſortita. i. poſtquam ꝑ ſorteis quilibet quod obiret,acceperat,periculũ pro eo quod eſt periculum.i. locũ periculoſum,hoc.n.pacto, nulla poteſt eſſe inter milites querimonia,quia,qui maius periculum obire coguntur, & difficiliorem, pro-

prouinciam gerere, non inuidia cuiuſquam, ſed forte id factum agnoſcunt, & exercet vices.i.viciſſim. & per vices, quod tuendũ .i.defendēdum,& protegendum eſt,cuique.i.quiſque,quod ſuæ protectioni deputatum eſt, & ne ſimul omnes excubuiſſe putentur,quod diu durare non poſſet,addit, Exercetq.vices.&c. Niſus Hyrtacides.i.Hyrtaci filius, acerrimus.i.maxime ſtrenuus, armis .i.in rebus bellicis. erat cuſtos portæ, quem.ſ. Niſum: Ida.ſ. mater eius, hoc nomine dicta, venatrix.i.venationi intendere ſolita. ſicut & Partheniæ virgines in Arcadia. aut Ida.ſ.mons ſiluoſus in Phrygia, venatrix.i. venationi conueniens, miſerat Aeneæ comitem,celerem.i.inexpeditum. iaculum.i.quia ſolum iaculum portare ſolebat, & ita velociſſimo curſui intendere, & ſagittis.ſ. ex arcu mittēdis,cum iaculum manum ittatur, leuibus.i.nō ponderoſis. Et Euryalus iuxta, ſup.ipſum Niſum, erat etiam cuſtos quo alter Aeneadum, pro Aeneadarum.i. inter Aeneadas, non erat pulchrior, nec induit adhuc.ſ.arma Troiana exiſtens puer, ſignans ora intonſa.i.imberbia. & leuia adhuc, prima iuuenta i. in flore iuuentæ, & ita nondũ habilis viſus fuit ad arma, ſed tũc primum cœperat deputari armis, aut nec alter Troianorum induit pulchrior arma Troiana, ita vt arma Troiana illum maxime decerent,nam quomodo ſe quoque inter labores Troię crudirũ decerεt à patre, ſi fuerit carenus inermis, vnus.i.vniformis, amor.i.dilectio vehemens, erat his.ſ.duobus. & tuebant pariter in bella.(Si in bella tuebant,quomodo dicit Seruius, quod Troiana nec induit arma ſic intelligi, quod nondũ armatus fuerat? Illud ergo,nec,non determinat,induit, ſed alter pulchrior,vt ſit, nec alter pulchrior, &c.) & tenebant tum quoque.i.etiam tunc portam, communi ſtatione.i.deputati ad ſtandum pro portis in eodem loco. Niſus ait.ſ. ad Euryalum. O Euryale, addunt ne dij, aut, ne.i.an, dij addunt mentibus noſtris.ſ.hunc ardorem.i. hunc vehementem affectum aliquid noui. & inſoliti perficiendum? hoc eſt an genij (quem nos angelum,ac ſpiritum nobis deputatum dicimus) alicuius inſpiratione moueat? an cuique ſua dira.i.vehemens,& execrabilis cupido,ſit deus.i.principium motionis quod competit? vide Seruium egregie hunc locum proſequentem, hoc eſt,an ego inſpiratione alicuius boni numinis ad facinus magnum inſtiger? an prauitate proprię mētis ad aliquid imprudenter gerendum mouear! Mens agitat.i.verſat.& meditatur mihi, iandudum. i,iam à pauco tempore,aut pugnam, aut inuadere aliquid magnum,nec ipſa mens eſt contenta quiete placida.i. non poteſt quieſcere, etiam ſi quieſcere coner. Cernis.i. vides,quæ:i.qualis,& quanta fiducia rerum habeat.i.teneat.Rutulos? Lumina.ſ.nocturnorum,ignium,micant rara ipſi ſepulti.i. ſopiti,& obruti,ſomno,& vino,procubuere.i.procul extenſi cubuerunt,loca ſilent late.Percipe porrò.i.profundus, quid dubitē .i. cogitem,dicit Seruius,aut(re vera)quid dubitem.i.cum dubio formidē,& quæ ſententia ſurgat nunc animo.i.quid decreui(ſub obſcura,ſed opportuna obſcuritate eſt oratio. Nã in re quam palam enunciare et ubi timus.ex induſtria obſcuri ſumus,ſicut hoc loco Niſus qui duo dicit, vnum ſe dubitare, & alterum, conſtituiſſe, dubitare an populus.& patres permittant Euryalum ad facinus inſolitum, & magnum aſſumi in ſociũ.quod ſe pro amicitia poſcere dicit,cõſtituiſſe autem ad Aeneam proficiſci per medium hoſt.ũ)Omnes & populus.& patres,expoſcunt Aenã acciri i.aduocari ad nos,& mitti.ſup.aliquos,viro.i.ad virum.qui reportent.ſ. ab eo certa.i.quid nobis in hoc caſu agendum ſit. aut (ſecundum Seru.) qui vult,re.vacare ſic.qui reportent.i.afferãt. & portent viro i.ad virum.ſ.Aeneam certa.ſ noua,de rebus noſtris. Sed dubito,ſupp.ſi.ſ.patres promittunt.i.permittunt tibi, aut promittunt tibi.i.de te, quæ poſco i.cupio.promitti.i.te mecum proficiſci. Nam mihi.i.quantum eſt de me, fama facti eſt ſat,i.ſatis ſcio,quod ex claritate geſtorum.merueris conceſſionē gerendorum. Aut potius fama facti.ſ.tui, eſt mihi ſat.i.ſatis.i.nihilo diffido de te,cognoſco te ſatis virilem,ſed dubito de cõſenſu patrum,dicit autem.quæ ſententia ſurgar,videor.ſ.mihi poſſe reperire viam ad muros,& ad mœnia Pallantea.i.ad Euandrum: vbi Aeneam eſſe putabat ſub illo tumulo.i.eundo ſub illo tumulo.i.colliculo, quē vides, hoc enim dicens monſtrauit ille tumulum.i.tumorem quendam terrę, per noctem prominentem.

VARIA LECTIO.

ET iuxta comes Euryalus] In antiq.aliq.exempl.Et Niſum iuxta Euryalus legitur. [Troiana nec induit arma] In antiq.aliquot lib. Neque induit, legitur. [Somno,vinoque ſep.] In lib. aliq legere eſt.Soluti.[Aeneam acciri omnes]In antiq.li.Omnis, legitur.[Tumulo videor reperire]In lib.aliquot peruetuſtis, Aperire, legitur.

DIGNVM ſcitu quod cum Proclo Apuleius, inquit.Quodam ſignificatu animum humanum etiã in corpore cõſtitutum nuncupari dæmonem, vnde & apud Virg. Dij ne hunc ardorem mentibus addunt Euryale?an ſua cuiq; deus fit dira cupido? Ergo & bona cupido animi.deus eſt, vnde eudæmonas dici beatos putant, quorum dæmon bonus.i.animus virtute perfectus eſt. COEL. RHOD

POE. Obſtupuit magno laudum perculſus amore
Euryalus; ſimul his ardentem affatur amicum:
EVR. Me ne igitur ſociũ ſummis adiũgere rebus
Niſe fugis? ſolum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis aſſuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Troiæq. labores
Sublatum erudijt, nec tecum talia geſſi,
Magnanimum Aenean, & fata extrema ſecutus.
Eſt hic,eſt animus lucis contemptor, & iſtum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
POE. Nis⁹ ad hęc.NIS. Eqdē de te nil tale verebar
Nec fas: nõ,ita me referat tibi magnus ouantem
Iuppiter,aut quicunque oculis hæc aſpicit æquis.
Sed ſi quis(quæ multa vides diſcrimine tali)
Si quis in aduerſum rapiat caſus caſusve,Deusve,
Te ſupereſſe velim: tua vita dignior ætas.
Sit qui me raptum pugna preciove redemptum
Mãdet humo ſolita; aut ſi qua id fortuna vetabit
Abſenti ferat inferias, decoretq. ſepulcro:
Neu matri miſeræ tanti ſim cauſa doloris:
Quæ te ſola puer multis è matribus auſa
Proſequitur, magni nec mœnia curat Aceſtæ.
Ille autem. EVR. Cauſas nequidquã nectis inanis,
Nec mea iam mutata loco ſententia cedit.
Acceleremus. POE. Ait: vigiles ſimul excitat. illi
Succedunt, ſeruantq. vices: ſtatione relicta
Ipſe comes Niſo graditur, Regemq. reqirunt.

SERV. SVmmis adiungere rebus] Summum, & extremũ dicimus, & laudabile. Bene igi͛ in re dubia ſermone vſus eſt dubio,non h.d.Non debes me,nec à tua gloria,nec à periculis ſegregare.[Genitor bellis aſſuetus] Ipſe puer eſt necdum probatus. Vnde ſe & ab illis tpibus, & a patris virtute cõmendat [Argolicum terrorem] Quem Græci inferebãt. [Sublatum] Suſceptum. [Eſt hic, eſt animus] Hic põt eſſe & aduerbium demonſtrantis, vt,ſit,Eſt hic.i. in meo pectore poteſt & ſic accipi,vt dicas, Eſt hic animus lucis contemptor, hoc eſt, eſt iſte animus. Ergo hic & ꝓduci põt,& corripi. [Iſtũ qui vita bene credat emi.quo tēdis,honorem] Quo tēdis.i.ad quem niteris, libenter emat vita.i.vitæ precio. [Nil tale verebar] Quale tu ſuſpicaris. [Hæc] Humana negocia,vel quæ loqui͛.[Mandet humo] Multi hic diſtinguũt, alij iungunt mandet humo ſolita,vt cõmendet in terra. [Solita autē fortuna]Quæ pijs inuidere cõſueuit. Statius hinc trahēs colorem ait,Inuida fata pijs,& fors ingentibus auſis Rara comes. [Abſenti ferat inferias.] Hoc eſt cenotaphion faciat,& impleat honorem ſepulchri.[E matribus] E nobilibus, nã matres non niſi nobiles dicimus. Vnde & matronæ dictæ ſunt.Scimus autē non oẽs mulieres in Sicilia remanſiſſe. nam legitur in xj. Et mœſtũ Iliades crinē de more ſolutæ. [Ille autē] Hunc locũ eſſe interruptum oratione Niſi intelligimus. [Vigiles ſimul excitat] Qui vigiliarum officium habebant [Seruantq. vices] Hic diſtinguendum eſt, alias ſenſus non procedit.[Regemq. requirunt] Regis filiũ, vt,Magnum reginæ,ſed enim miſeratus amorem.

OBSTVPVIT, &c.] Recitat reſponſum Euryali,& rùrſus Niſi.ipſum à profectione ob matrem dehortantis,& tandem conſentientis. Vnde Donatus hoc ſolũ dixiſſe nobis permiſſus eſt,[Sed ſi quis] omnia huc refert,quod in cauſa minus ſpei & plus timoris ineſt. Hæc ille. Ordo eſt. Euryalus, perculſus magno amore, id eſt deſiderio laudum obſtupuit,ſcilicet nouitate rei,& affatur ſimul,ſcilicet cum ſtu-

peſceret amicum.ſ. Niſum, ardentem.ſ.cupiditate gloriæ, & rei glorioſæ gerendæ. Igitur quia.ſ.te dubitare dicis. & rem aperire non audes ne.i.an,ò Niſe fugis.i.refugis,& renuis,adiungere me rebus ſummis.ſ.quas gerere paras,mittam te ſolum in tanta pericula?q.d.nequaquam id fecero, vel,vis ne, vt ego mittam te ſolum?q.d.id non recte velis, quia Opheltes genitor.i.pater meus, qui me generauit,aſſuetus bellis.i. vir ab ineunte ætate rei militari aſſuetus, non erudijt me ita.ſ. vt me ſocium fugere debeas, non erudiit.dicit,ſublatum.i. educatum, inter terrorem Argolicum.i. quem Argolici inferebant, & cũ ad verum inſtituerentur in re militari,iuuenes. & inter labores Troiæ.i. cum Troia inceperat laborare, penuria bellatorum, nec ego geſſi tecum talia.ſ. vt ſugias me,vnde etiam apparet.prius armatum fuiſſe, ſecutus tecum magnanimum Aeneam. & fata extrema.i. vſque ad fatalem terram.Hic animus.ſ.meus eſt:eſt, inquit,contemptor lucis .i.vitæ,præ gloria,aut animus eſt:eſt,inquit, ẽt.ſup.hic.i. in hoc corpore meo:contemptor lucis.i.vitæ.& qui credat illũ.i.tuum, & a te,modo contemptum honorem,quo.i. ad quem,tendis i. properas.bene emi vita.i.precio vitę. Niſus.ſup.reſpõdit,ad hęc .ſ.Euryali dicta.Equidem.i.ego quidem,ò Euryale.nil.i. non aliquid,ego non verebar de te aliquid tale.i. ſatis cõfidebam virtuti,& animoſitati tuæ.nec fas.ſup.eſt me,de te quidquam dubitare:non ſup.fas eſt ita.i.ſicuti verum.aut.qđ ſentio,dico.magnus Iuppiter referat.i.reducat me,ouantem.i. mediocri victoria lætantẽ.Iuppiter.dicit,aut quicunque, ſup. deus aſpicit hæc oculis equis.i. fauorabilibus, ex cuius.ſ. inſpirationibus, eam mentem conceperat.Sed ſi quis.i.aliquis.ſi quis.inquit.ve, pro vel, caſus, vel deus.quę.i.qualia.ſ pericula.aurq̇.i.quas res, tu vides multa .i.plurimas:in.ſup.tali diſcrimine.i.periculo, quale eſt ꝑ medios hoſtes viã captare, raptat.ſup. me(ſed id timore mali ominis nõ profert)in aduerſum,i.rẽ aduersã.ſ.in mortẽ, ego velim te ſupereſſe.i.ſuperuiuere poſt mortẽ,tua ætas eſt dignior vita.ſ.q̃ mea, qui verior ſum,velim, inquit,ſupereſſe,vt ſit, qui mãdet humo ſolita.i.ſepeliat me raptum.ſ.morte,in pugna.i. inter pugnãdũ, & redemptum precio, ſicut Achilles Hectoris corpus reddebat, aut ſi qua fortuna.vetabit id,videlicet me habere legitimam ſepulturam vt,ſup.ſit aliquis,qui ferat mihi abſenti ferias.i.ſacrificiũ inferis placãdis fieri ſolitum.& qui decoret.i.ornet me,in ſepulchro .ſ. inani, quod in neceſſitatis caſu, pro vero reputetur. Neu ego ſim miſeræ.i.miſerando,matri.ſ. tuæ cauſa tanti doloris,quæ.ſ.mater tua:auſa.ſ.mare,iterum ingredi, proſequitur te, ò puer,ſola è multis matribus.ſ. Troianis, quæ in Sicilia manſerant, vt dictum eſt in quinto,nec curat mœnia magni Aceſtæ.ſ. regis Siciliæ,à quo,Aceſta vrbs,Troianis addita ędificata eſt. Autem,pro ſed,ille.ſ.Euryalus,ſupp.reſpondet,tu nectis.i.ingeris,& implicas,aut inuoluis,nequidquam.i.fruſtra,cauſas inaneis.i.nihil in me profuturas. quia non dimouear à ſententia mea. vnde addit, Nec mea ſententia cedit iam loco mutata.id neque mutabitur,neque cedet a ſtatione ſua.Ipſe(ait)acceleremus,id eſt properemus,ad conceptum facinus, habito commeatu à patribus, & excitat ſimul vigiles. id eſt qui officio vigilandi addicti erant, excitat autem, quia viciſſim dormiebant, vnde addit, illi ſuccedunt,ſcilicet vigilijs, quas viciſſim. & ſucceſſiue agebant, & ſeruant vices, id eſt officium vigilandi ſtatione,id eſt pro ſtatione, relicta,ſcilicet à Niſo, & Euryalo. Ipſe.ſ. Euryalus, graditur comes Niſo:& requirunt regem.i. regis filium, ſcilicet Aſcanium.

VARIA LECTIO.

ET fata extrema]In Rom. lib. Fame, legitur. [Quæ te ſola puer multis è matribus,auſa Proſequitur] In Rom.lib. Multis à matribus,habetur.& pro,Auſa,Vna.&.Perſequitur, non, Proſequitur. Tangit enim hoc perſeuerantiam in ſecundo gnato.[Regemque requirunt] In antiq. aliq. lib.Reuiſunt, habetur.

Cetera per terras omnes animalia ſomno
Laxabant curas, & corda oblita laborum.
Ductores Teucrum primi, & delecta iuuentus
Conſilium ſummis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quisve Aeneæ iam nuncius eſſet.
Stant longis adnixi haſtis, & ſcuta tenentes
Caſtrorum, & campi medio: tum Niſus, & vna
Euryalus confeſtim alacres admittier orant:
Rem magnã,preciumq. moræ fore. primus Iulus
Accepit trepidos, ac Niſum dicere iuſſit.
Tũc ſic Hyrtacides. NIS Audite ò mẽtibus ęquis
Aeneadæ, neve hęc noſtris ſpectentur ab annis,
Quæ ferimus.Rutuli ſomno, vinoq. ſepulti
Conticuere. locum inſidijs conſpeximus ipſi,
Qui patet in biuio portæ, quæ proxima ponto.
Interrupti ignes, aterq. ad ſidera fumus
Erigitur. ſi fortuna permittitis vti,
Quæſitum Aeneam ad mœnia Pallantea,
Mox hic cum ſpolijs, ingenti cæde peracta,
Affore cernetis: nec nos via fallit euntes.
Vidimus obſcuris primam ſub vallibus vrbem
Venatu aſſiduo, & totum cognouimus amnem.
POE.Hic annis grauis,atq.animi matur9 Alethes:
AL. Dij patrij,quorũ ſemꝑ ſub numine Troia eſt,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cum tales animos iuuenum, & tam certas tuliſtis
Pectora.PO.Sic memorãs humeros,dextraſq. tenebat
Amborũ,& vultũ lacrymi,atq.ora rigabat.
AL. Quæ vobis, quę digna viri pro laudibus iſtis
Præmia poſſe rear ſolui? pulcherrima primum
Dij moreſq.dabunt veſtri:tum cetera reddet
Acturum pius Aeneas, atque integer æui
Aſcanius, meriti tanti non immemor vnquam,

SERV. CEtera per terras oẽs] Exaggerat more ſuo vigilantiũ laborem.[Conſiliũ ſummis regni de rebus habebãt]Lucilij verſus, vno tñ ſermone mutato. Nã ille ait, Cõſilium ſummis hominum de rebus habebant. [Iam nuncius eſſet] Iam, aut cito, aut eum nullum inuenirent. [Adnixi haſtis] Oſtendit iam eos diurna ſtatione fatigatos. qđ aũt ſtãt, & Romani moris eſt, & bellicæ neceſſitatis. Hunc aũt ſtandi habitum.& Sal.cõmemorat, vt, Feſſi arma ſua quiſque ſtantes incũbere. [Caſtrorũ. & cãpi medio] In medio cãpi eſt ſtatio, quia campus caſtrorum medius fuit.[Rem magnam,preciumq. moræ fore] Dicebant ſe aſferre rẽ magnam.cuius mora preciũ poſſet afferre.i.pœnam. Terent. Ergo preciũ ob ſtultitiã fero, vt ſit ſenſus, Si tardius mittamur ad Aeneam luemus hoſtium pœnas. Alij ſic intelligũt ſcimus quidem aduẽtum noſtrũ moram veſtris afferre conſilijs, verum huius moræ erit precium.i. remuneratio. Nanque hoc offerebãt quod illi cogitabant, vt diximus,ſupra. Quisue Aeneæ iam nuncius eſſet? [Accepit trepidos] Feſtinos more ſuo.[Neue hęc noſtris ſpectentur ab annis] Bene excuſat, quia ſcit de ætate Puerorũ poſſe dubitare, dicens non ex ſuggerentum perſona,ſed ſua vi conſilia ponderanda. [Portæ, quę proxima Ponto]Apparet, vt ſupra diximus, caſtra Troiana in Hoſtienſi fuiſſe. Siquidem nullus alter locus in Laurolauinati hinc fluuio cohęret, hinc pelago. Et nũc dicit,Portæ,quæ proxima põto. Itẽ paulò poſt dicturus eſt,Oppoſuere aciẽ,nã dextera cingitur amni. [Interrupti ignes] Supra aliter Lumina rara micãt.[Fumus erigit] Signũ eſt ſopitorũ ignium, quoties maior fumus erigit.[Fortuna,Occaſione.[Quæſitum] Vt quæramus. [Cum ſpolijs] Hinc eſt quod ſupra Euryalo dixit, me referat tibi manus ouãtẽ Iuppiter, reſpiciẽs ad id quod poſſet fortiter facere. [Nec nos via fallit] Bene vbique cũcta cum amico cõicat. [Obſcuris primã ſub vallibus vrbẽ] Nos in obſcuris vallib. poſiti vidimus primã vrbem, hoc eſt primã partẽ vrbis. Nã Pallanteũ in monte eſt, nõ in vallibus [Annis grauis, atque animi maturus Alethes] Sal. de Phil.Qui ętate & cõſilio ceteros anteibat. [Non tñ omnino Teucros delere paratis] Ac ſi diceret, Licet iraſcimini ad tẽpus, hinc apparet nõ velle vos penitus delere Troianos,quia tales animos noſtris iuuenibus datis.[Humeros dextraſq. tenebat]Hoc ad affectũ retulit.nec.n.ſimul fieri põt.intelligimus aũt quod & ſingulos & mẽbratim amplectebat. [Vultũ lacrymis,atq; ora rigabat] Poetice iunxit, & modo vnum ſignificat, eſt aũt iteratio.Interdum recipiunt diſcretionem.[Pro laudibus].i. virtutibus,ab eo quod præcedit id quod ſequitur.[Dij,moreſq.da-

bunt

bunt veſtri] Cic. eſt tractum de philoſophia, qui dicit ſufficere ad gloriam. benefacti conſcientiam. [Actutum] Confeſtim, ſine dilatione, & eſt aduerb. temporis. [Integer æui] adoleſcens cui adhuc ætas integra ſupereſt. Vnde Ennius deos qui integros dicit, quibus multum æui ſupereſt. [Meriti] Præſtiterit. Meriti quoque. Item, Quique ſui memores alios fecere merendo.

ASC. CETERA per terras, &c.] Docet quomodo iuuenes ad patres, Iulumque, tunc de re communicantes retulerint. vtq. acceptiſſima ipſis fuerat pollicitantibus pro talibus, ſubiis magna præmia. Vnde dicit Don. ſic. [Vidimus] Demonſtrat rē fieri poſſe. [Dij] Maturi hominis matura oratio. Rectè autem incipit à dijs quorum fauore reſp. tales viros recipiunt, lacrymæ autem congratulationis fuerant, quod extitiſſent tales. item doloris quod recordaretur tot fortium virorum iam amiſſorum. quia dixerat, Non tñ omnino Teucros delere paratis. [Dij] q bonis fauent. [Moresq. veſtri] Rectè viuendo Aeneas, & vt diuturnior res ſit Aſcanius. Hæc ille. Ordo eſt Cetera animalia laxabant, ſomno. i. dormiendo curas omnes per terras, aut laxabant curas per oēs terras, ſed plus ad contentionem facit, ſi laxarent omneis curas, cũ Teucri haberent plurimas, & corda oblita, ſup. erant laborũ, ſed, ſup. ductores, primi. i. præcipui, Teucrum. i. Teucrorum & iuuentus delecta. ſ. ad hoc, cum non omnes ad conſilium admittendi ſint, habebant conſilium, ſup. de ſummis rebus regni. i. de publica, quid facerent. i. facere deberent. vt. pro vel, quis eſſet iam. ſ. in tam arcta obſidione, nũcius Aeneæ. i. qui talia nunciaret Aeneę. Ipſi ergo ſtant annixi. i. ſuffulti, quas in manibus habebant longis haſtis, & tenentes ſcuta in medio caſtrorum. & campi. i. areæ, quæ erat in noua vrbe nondum ædificata. tunc Niſus, & Euryalus alacres. i. læti, & præ ſe ferentes fiduciam, orant vna. i. pariter, admitti. i. admitti, ad conſilium. & ſup. dicunt. aut promittunt rem magnam, & precium moræ. i. differendi conſilij fore. ſ. ex ipſorũ admiſſione, Iulus accepit primus ipſos trepidos. i. feſtinos, & geſtientes ac iuſſit Niſum dicere. i. quod vellet. Tunc Hyrtacides. i. filius Hyrtaci, Niſus, ſic, ſupp. orſus eſt. ò Aeneadæ, audite, ſup. quæ dicam æquis mentibus. i. æquanimiter, ne ue hæc quæ ferimus. i. afferimus, ſpectentur. i. conſiderentur, ab annis noſtris. i. non iudicentur pro iuuenili ætate noſtra, quia iuuenes conſtat, raro eſſe prudentes. Rutuli. ſ. qui vrbem hanc obſidēt, ſepulti. i. ſopiti, & immerſi ſomno, & vino procubuere. i. proſtrauerũt ſe, nos ipſi conſpeximus locum, ſup. aptum, inſidijs. ſ. Rutulis faciendis. qui. ſ. locus patet in biuio portæ. i. quod tendit ad portã, quæ. ſ. porta, eſt proxima Ponto. i. mari Tyrrheno, ad portum. ſ. Hoſtienſem. Ignes. ſ. Rutulorum, ſunt interrupti, quod ſignũ eſt dormire, & fumus ater erigitur ad ſidera. ſi vos permittitis vti fortuna. i. occaſione, fortuito nobis oblata, vos cernetis Aeneam quæſitum. i. inueſtigatum à nobis (Seru dicit, quaſi ſit ſupinum. i. vt quæramus) ad mœnia Palantea, affore mox hic cum ſpolijs, & hoc ingenti cęde peracta. ſ. ab ipſo nobiſcum, nec via fallit nos euntes. i. quãdo imus, nos vidimus vrbem. ſ. Pallanteam, primam. i. pro prima parte, ſub obſcuris vallibus. i. exiſtentes in obſcuris vallibus, & cognouimus totum amnem. ſ. Tyberinum. aſſiduo venatu. ſ. priuſquam obſidio eſſet. & bene dicit, venatorem Idæ venatricis filium. Alethes, vir ille, cuius conſilio in 5. vſus eſt Aeneas, grauis annis. i. ſenio, & maturus animis, aut ſi legatur, animi. i. qui & animum conſilio maturauerit, inquit ſupp. hic. i. ad hęc Niſi verba o patrij dij ſub quorum numine. i. diuino nutu & prouidentia eſt ſemper Troia, tamen. i. tametſi hactenus in ſummo periculo verſamur, tamen vos non paratis delere, omnino. i. penitus, ad vnum. ſ. Teucros. cum. i. quandoquidem, tuliſtis. i. produxiſtis. (Approbat ergo primam partem. quam Niſus retigerat Dij ne hunc ardorem mentibus addunt. hoc eſt affectum bonum à dijs inſpiratum) tales animos, & tam certa pectora iuuenum ipſe memorans. ſic. tenebat humeros, & dextras amborum, qua rãs quis id fieri potuit? ſed ſi ambos ante ipſum poſitos intelligas, & ipſum à tergo illis incumbentem, atque iniectis lacertis per humeros dextram tenuiſſe, vt in affectione amica ſolemus, nihil ſit ambiguitatis. niſi quia alior & maior dicatur Alethes ſenior. Atque rigabat vultum. ſ. eorum, aut potius ſuum, atq; ora, ſup. ſua lacrymis, & ſup dixit, o viri. i. viriles animi, quæque. inquit. præmia rear, poſſe ſolui vobis pro iſtis. ſ. veſtris laudibus. i. virtutibus. q. d. ignoro. ſed dij. & veſtri mores. i. conſcientia benefacti, & requies animi, dabunt vobis primum. i. præcipue, aut ſtatim, vt etiam velle bene agere cœperitis. pulcherrima. i. præmia quia ipſa virtus ſibi quodammodo præmium eſt, atque animæ vera merces. deus rum. i. inſuper, Aeneas pius reddet actutum. i. confeſtim. cetera. i. quæ præter conſcientiã requirenda ſunt munera ad ſuſtentationem. Atque ſi forte Aeneam cito moriturum timueritis, Aſcanius integer æui. i. integro æuo, non immemor. ſ. futurus vnquam tanti meriti. i. veſtri, reddet. ſupp. cetera, quæ dij. & pius Aeneas non referent, quia ergo res ardua eſt, multis promiſſis afficiuntur.

VARIA LECTIO.

PRIMI, & delecta iuuentus] In lib. antiq. verſus legitur abſque Et, copulatiua particula. [Coſilũ ſummis] In lib. aliq. manuſcriptis, Conſiliũ, legas. [Iam nuncius eſſet] In antiq. aliq. exēpl. Iſſet, legitur. [Caſtrorum, & campi in medio] In lib. antiq. In, præpoſitio non habetur. Sunt vero lib. qui legant, Caſtrorum & medio campi. [Tũc ſic Hyrtacides] In antiq. Tũ, legitur. [Vinoq. ſepulti] In aliq. lib. Soluti, legitur. [Procubuere] Veteres lib. excepto Med. Cõticuere legunt. [Quæ proxima ponto] In antiq. lib. Quæ proxima ponto eſt. [Quæſitũ Aeneam ad mœnia Pallãtea] In antiq. Et mœnia, legitur. [Atque animi maturus Alethes] In Rom. lib. Animis, legitur. [Iuuenũ, & tam certa tuliſtis] In antiq. exempl. Iuuenum tam certa tuliſti, legitur. [Quæ digna viri pro laudibus iſtis] In lib. aliquot antiq. Pro talibus auſis, legitur.

ASC. Imò ego vos, cui ſola ſalus genitore reducto
Excipit Aſcanius, per magnos Niſe penates,
Aſſaraciq. larem, & canæ penetralia Veſtæ
Obteſtor, quæcunque mihi fortuna, fideſq. eſt,
In veſtris pono gremijs, reuocate parentem,
Reddite conſpectum: nihil illo triſte recepto:
Bina dabo argento perfecta, atque aſpera ſignis
Pocula, deuicta genitor quæ cepit Ariſba;
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, ſceptriſq. potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere ſortem:
Vidiſti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipſum illum clypeum, cryſtaſq. rubentes
Excipiam ſorti, iam nunc tua præmia Niſe.
Præterea bis ſex genitor lectiſſima matrum
Corpora, captiuoſq. dabit, ſuaq. omnibus arma:
Inſuper id campi, quod rex habet ipſe Latinus.
Te vero, mea quem ſpatijs propioribus ætas
Inſequitur: venerande puer iam pectore toto
Accipio, & comitem caſus complector in omnes,

SERV. EXcipit Aſcanius] i. ſubſequitur, & à poeta dictũ eſt. [Canę Veſtæ] venerabilis, antiquiſſimę. [Obteſtor] Adiuro. & eſt ordo, Imò ego cui ſola ſalus genitore reducto. Vos obteſtor per deos reuocate parentem. [Fortuna fideſq. eſt] Quidquid ſalu quidquid cõſilio egero, vobis cõmittã, nam per fidem, cõſilia ſignificat, per fortunã opes, & imperiũ, & cuiuslibet rei poſſibilitatē. [Nihil illo triſte recepto] Subaudis erit. [Deuicta genitor quæ cępit Ariſbã] At qui ſecundũ Homerum Ariſba miſit auxilium Troianis, & ab Achille ſubuerſa eſt. Sed accipimus aut ante bellũ Græcorũ Ariſbã à Troianis captã. & in amicitię fędus admiſſã. Aut certe pocula hęc data ab Heleno, quæ in Achillis bona per Pyrrhi ſucceſſerat hęreditatē. vt ſit, quæ cepit, pro quæ accepit. [Deuicta Ariſba] ſ. ab Achille. [Duo magna talenta] Bene addidit magna. nã varium apud diuerſas gẽtes põdus eſt talenti. Vnde talentũ põt & breue aliquid & magnum ſignificare. Nã vt ſ. diximus, ſm Plautũ, talentũ ſex librarũ eſt, qui cũ dixiſſet de bete centum quadraginta libras, paulò poſt intulit duo talēta, per iocum dicens: Debent talēta tot, quot ego & tu ſumus: Itē Homerus talentũ breue quiddam oſtendit, quippe quod accepit victus, cum victori leuia data ſint munera. [Ducere ſortem] Statuere. Alij proprie ducere legunt, quod eſt ſortium, vt, ſtat ductis ſortibus vrna. [Excipiam ſorti] Præter ſortem dabo. [Inſuper his] Super hæc. [Campi, quod rex habet ipſe Latinus] Mos fuerat vt viris fortibus, ſiue regibus pro honore daretur aliqua publici agri particula, vt habuit Tarquinius ſuperbus in campo Martio. quod

Nulla meis ſine te quæretur gloria rebus,
Seu pacem, ſeu bella geram. tibi maxima rerum
Verborumq́. fides. P O E. Contra quem talia fatur
Euryalus. E V R. Me nulla dies tam fortibus auſis
Diſſimilem arguerit: tantum fortuna ſecunda,
Aut aduerſa cadat: ſed te ſuper omnia dona
Vnum oro: genitrix Priami de gente vetuſta
Eſt mihi, quam miſeram tenuit non ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Aceſtæ:
Hãc ego nũc ignarã huius, quodcunq; pericli eſt,
Inq. ſalutatam linquo (nox, & tua teſtis
Dextera) quod nequeã lacrymas perferre parẽtis:
At tu, oro, ſolare inopem, & ſuccurre relictæ:
Hanc ſine me ſpem ferre tui: audentior ibo
In caſus omnes. P O E. Perculſa mente dederunt
Dardanidæ l[...]ymas, ante omnes pulcher Iulus:
Atque anim[...] patriæ ſtrinxit pietatis imago.
Tum ſic effatur.

ſpatium ab Homero dicitur. hoc ergo quod Latinus per honorem de rep. habuit, ab Aſcanio intelligamus eſſe promiſſum. [Pectore toto] Omni affectu rerum. [Verborũque fides] Et temp. tibi cõmittam, & tecum cõmunicabo omne conſiliũ. [Me nulla dies tam fortibus auſis Diſſimilem arguerit] Ab hoc officio & ab hac audacia acceſſu tẽporis inferior nõ probabor, qualiſcunque fortuna comitetur. [Tantum] Tantummodo hoc poſſum de me promittere, vt ſemper audeam, ſemper velim fortiter facere, nã hoc eſt quod dicit fortibus auſis. [Diſſimilem arguerit] Tantũ ergo meum eſt promittere, ſiue proſpera, ſiue aduerſa fortuna comitetur, nam aut diſiunctiua particula eſt, non negantis aduerbium: [Super omnia dona] Vltra omnia dona. [Priami de gente vetuſta] De familia, Et bene eam etiam ex cognatione commendat, nam Aſcanius nepos eſt Priami per Creuſam. [Miſeram] Quę ſic impatienter diligat filium. [Mecum excedentem] Vt ille meum comitatus iter. vult. n. intelligi ſui cauſa matrem ſecutam. [Quodcunque pericli eſt] Syllepſis, nam ſubaudis periclum. [Inq́. ſalutatam linquo] Inſalutatam, & eſt Tmeſis, vt, Inutilis inq. ligatus cedebat. [Quod nequeam lacrymas perferre parentis] Excuſat ne videatur crudelis. Vnde ſequitur matris eius tragicus & miſerabilis ille conqueſtus, Potuiſti linquere ſolam Crudelis? & talia. [Inopem] Modo auxilij egentẽ. [In caſus omnes] Vt ſupra, Fortuna ſecunda aut aduerſa. [Pulcher Iulus] Incõgruum epitheton pulchritudinis poſuit. cum res ſit in hoc loco religionis. [Strinxit piet. imago] Præſtrinxit momordit, admonuit. Senſus aũt eſt, aut poſtquam vidit iſtum ſic amare matrem, paternæ pietatis virtutẽ cœpit agnoſcere. Aut certe cœpit etiam ipſe ſic in pietatem moueri, vt eius conſueuerat pater. Aut certe exemplo Euryali auidius cœpit amare patrem ẽt ante dilectum.

A S C. I M O ego, &c.] Docet quõ ſubſecutus ſit Aſcanius, & quam pie atque beneuole, vtrunque & pręcipue, Euryalum affatus ſit, cuius ingenua clementia, atque pietas, laudatur nimirum, quod Poeta maximopere prætendit domus Iulia, in quam Auguſtus per adoptionem aſſumptus erat. Habetur quoque pientiſſima Euryali de matre cura. De quibus hęc ſunt Donati verba. [Canæ veſtæ] Dicit canã, antiquam, & perpetuam [Obteſtor] Obteſtari autem eſt ob aliquam cauſam deos teſtes adhibere. [Victa Ariſba] Nihil enim tollitur poſt victoriã niſi quod ſit magni meriti. [Inſuper] Mos mirandus in Poeta, vbi. n. multa narrãda ſunt, ne cõtinuatio faſtidiũ pariat, diuidit interponẽdo aliquid, quod tñ non ſit alienũ. [Genitrix] Magnũ pondus in his verbis. Matrum enim nomen, omnis affectus tranſit. Præterea, quòd ſit è genere Priami, nõ acceſſione noua, ſed vetuſtate coniuncta. Laudauit ergo à genere, ſed quia fruſtra laus originis tãgitur, niſi is qui laudatur, vita & moribus, ſe maioribus ſuis dignum gerat ponit ſuas virtutes, excuſat autẽ, quod ignaram relinquat, quia niſi illa cauſa interceſſiſſet, ſcelus non parum commiſiſſet. Hæc ille. Ordo eſt. Aſcanius excipit. i. ſermonẽ ex ore loquentis capit, quod indecorum hic non eſt, quia illius dictum approbat, & de ſe ſpõdet, quod ille de ipſo, tanquam de alio ſpoponderat. excipit ergo ſic: Imo ò Niſe ego cui ſalus ſola. i. ſolum, & dũtaxat eſſe poteſt, genitore reducto, obteſtor vos per magnos penates. i. deos domeſticos, ꝑ Larem. i. deum familiarem; Aſſaraci. i. domus Anchiſæ, & per penetralia. i. ſacra templa: Veſtæ. ſ. deæ ignis, & caſtitatis, canæ. i. antiquæ, & ſanè religioſe colendæ, ego pono. i. colloco, in veſtris gremijs. i. in complexu, & poteſtate veſtra, eam. ſup. fortunam, & fidem, quæcunque fortuna & fides mihi eſt. i. quidquid caſu, aut conſilio agendum eſt, ego, inquit, obteſtor. i. adiuro vos ꝑ ſacra, teſtando, reuocate parentẽ, & reddite conſpectum, ſupp. eius, nobis, quia nihil, ſupp. erit nobis triſte, illo recepto. ſ. in caſtra ſua, ego dabo vobis bina pocula perfecta argento. i. ex argẽto atque aſpera ſignis. ſ. inſculptis, quę. ſ. pocula, genitor. i. pater meus, cepit, ſcilicet ab Heleno, Ariſba, id eſt illa ciuitate, deuicta ab Achille. Ita tamen non vertere in laudem Aeneæ, vnde mallẽ dicere. Ariſbã prius deuictam à Troianis, & eis cõfœderatam, poſtea iterũ à Græcis expugnatã, & dabo tripodas. i. ſedes, quales ſunt tripodes Apollinis geminos. i. duos, & pareis, & duo magna talẽta auri, & cratera antiquũ, ergo & charũ, & magni ponderis, quẽ Dido Sidonia dat. ſ. vobis, q̃ a mihi ab ea datũ eſt, vero. pro ſed, ſi cõtigerit mihi, aut patri victori, capere Italiam, & potiri ſceptris. i. regalibus inſignibus, & ita & regno, & dicere ſortem prædę. i. cõſtituere ſortẽ, ita, vt dux ſibi quoduis munus, extra ſortẽ recipiat. dicit aũt ſe recepturum equũ Turni, vñ addit, Vidiſti quo equo, & in q̃bus armis, Turnus aureus. i. aureis armis ĩſignitus, ibat. i. equitabat heri, cũ nos oppugnaret, & in campũ prouocaret, ego excipiã. i. recipiã, ſorti. i. extra ſortẽ illum ipſum clypeũ, quem. ſ. Turnus habebat, & illas ipſas, ſup. criſtas. ſ. galeæ eius, rubentes, quia purpureas, ò Niſe, iam nunc. i. ex hoc tẽpore tua præmia, audacter pollicetur animoſus iuuenis. Præterea genitor dabit his ſex. i. duodecim corpora, matrum. i. ancillarũ fœmellũ, lectiſſima. i. maxime egregia, & eligẽda, & dabit captiuos. ſ. liberos earum, aut potius biſſex captiuos. ſ. viros. & dabit omnibus ſua arma, & quia bona ſeruorũ accedunt poſſidebitis cũ dñis etiam arma. Inſuper, ſup. dabit id campi quod ipſe rex Latinus habet. Vero, pro ſed, ò venerande puer. ſ. Euryale, quẽ mea ętas inſequitur, propioribus ſpatijs. i. qui mihi in ætate vicinior es, & minus anteis, quàm Niſus, ego accipio te toto pectore. i. perfecto amore, & complector te comitem. i. ſocium hoc loco, aut quia regis filius (reuera) comitem in oẽs caſus, nulla gloria quæretur meis rebus ſine te, ſeu gerã pacẽ, ſeu geram bella, fides. i. cõmiſſio, & creditio rerum, & verborũ, erit, ſup. tibi maxima. Cõtra quẽ Euryalus fatur talia. Nulla dies. i. tempeſtas, arguerit. i. probauerit cũ repræhenſione, me diſſimilem. i. imparẽ, aut in dignũ tam fortibus auſis, vt. ſ. mecum inceperis, aut nunc aggredior tantum. i. quod tantũ de me polliceri pñt, quod. ſ. conabor efficere me dignum, cadat fortuna ſecũda, aut aduerſa. i. qualitercũque euenerit ſiue proſpere, ſiue aduerſe, ſed oro te vnum. i. vnã rẽ, ſuper. i. pluſquã omnia dona. Genitrix de gente. i. progenie vetuſta Priami, eſt mihi. i. ego habeo matrẽ de gñe nobili & antiquo ipſius Priami, ſicut & genitrix tua quæ eius ſanguinis & filia erat, quã miſerã. i. miſerandã, non tenuit tellus. Ilia. i. Troiana, excedentẽ mecũ. i. vt me ſequeretur, nec mœnia regis Aceſtæ. ſup. tenuerunt in Sicilia. Ego linquo nunc hanc. ſ. tam piam, tamq́. nobilẽ matrẽ, ignaram huius pericli, pro periculi, quodcunque, ſup. i. & inſalutatã. i. nõ ſalutatam, nox. ſ. hæc & tua dextera. i. virtus, eſt teſtis, quod nequaquã perſerre lacrymas parentis. ex pietate ergo relinquit inſalutatã, ſicut dñs dixit, non mater, ſed mulier, ecce filius tuus. At ego oro, tu ſolare inopẽ. i. miſeram, & conſolationis indigentem, & ſuccurre relictæ. ſ. à me, ſine me ferre. ſ. mecum, hãc ſpem tui. i. de te, quia ego ibo audentior (In verſu non fit abſumptio, nec correptio vocalis ante vocalem. quia ſententiarum eſt diuiſio, & ita diſtinctio hiatum excuſat) in omneis caſus Dardanidæ dederunt lacrymas, mente perculſa. ſ. miſeratione pueri, & Iulus pulcher ante omneis, ſupp. lacrymas dedit, & imago pietatis patriæ. i. qualis eſt in Aenea patre, ſtrinxit. i. anguſtiauit, animum, ſup. eius, & effatur tum. i. deinde, ſic. i. ad inſequentem modum. Importune (dicit) pulchrum nunc, niſi lacrymas innuat decoras.

VARIA LECT. G E N I T O R E reducto] Mediceus liber, & aliquot alij Recepto, legunt. [Si vero capere Italiam] In aliquot veteribus lib. legitur, Si vero Italiam capere. [Criſtaſq́ue rubentes] In Rom. lib. Comantis, legitur. [Inſuper id campi quod rex habet] Lib. veteres, Inſuper his, campi quod, & quos. Alij legunt. His campis, quod rex habet. [Quodcunque pericli eſt] In Rom. lib. Pericli, abſque, Eſt, legitur. [At tu (oro) ſolare inopem] In libris aliquot manuſcriptis, Hanc tu, legitur. [Tum ſic effatur] In antiq. & Tum, & Tunc, inuenio.

Nec

ASC. Spōdeo digna tuis ingētibus omnia cœptis.
Nanque erit iſta mihi genitrix, nomenq. Creuſæ
Solum defuerit: nec partum gratia talem
Parua manet, caſus factum quicunque ſequetur.
Per caput hoc iuro, per quod pater ante ſolabat,
Quæ tibi polliceor reduci, rebusq. ſecundis,
Hæc eadem matriq. tuæ, generiq. manebunt.
POE. Sic ait illacrymās, humero ſimul exuit enſē
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnoſſius, atque habilem vagina aptarat eburna.
Dat Niſo Mneſtheus pellem, horrentisq. leonis
Exuuias, galeam fidus permutat Alethes.
Protinus armati incedunt: quos omnis euntes
Primorū manus ad portas, iuuenumq., ſenumq.,
Proſequitur votis. necnon & pulcher Iulus,
Ante annos, animumq. gerens curamq. virilem,
Multa patri portanda dabat mandata: ſed auræ
Omnia diſcerpunt, & nubibus irrita donant:
Egreſſi ſuperant foſſas, noctisq. per vmbram
Caſtra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio paſſim vino ſomnoq. per herbam
Corpora fuſa vident, arrectos littore currus,
Inter lora, rotasq. viros, ſimul arma iacere,
Vina ſimul. prior Hyrtacides ſic ore locutus:
NIS. Euryale, audendū dextra nūc ipſa vocat res:
Hac iter eſt: tu, ne qua manus ſe attollere nobis
A tergo poſſit cuſtodi, & conſule longe.
Hæc ego vaſta dabo, & lato te limite ducam

SERV. NEc partum gratia talē Parua manet] Debet ab omnibus coli quę talē creauit. [Caſus factum quicunq; ſequetur] Satis congrue. Præmia.n. nō debentur euentui, ſed voluntati. [Per quod pater ante ſolebat] Alij volunt ideo ante, quia abſens eſt Aeneas, non iurare poſſumus ēt per abſentis filij caput. Alij ad cauſam religionis trahunt, quę pręcipit vt filij imitentur in omnibus rebus ſuos parentes, vt nunc quaſi imitatio ſit iuriſiurādi, vt dicat Aſcanius, Iuro per caput meū ſicut pħs pater per ſuū caput iurare conſueuerat, quoties fidem ſuam confirmare cupiebat. Alij volunt ideo dictū ante, quia pontificibus per liberos iurare nō licebat, ſed per deos tantūmodo, vt ſit antequam pōtifex eſſet Aeneas. [Reduci rebusq. ſecundis] Mira arte moratur in proſperis, & ea iterat, tacet aduerſa, & magis intellectui, & ſubauditioni relinquit. Cum enim dicat, ſi nō redieris, ait. [Matrique tuæ, generiq. manebunt] Hoc autem ſecūdum morem Romanorum dicit, apud quos ita pręmia decernebantur illi, liberisque eius, vt darentur liberis quæ non potuiſſent accipere parentes. [Lycaon Gnoſius] Cretenſis. Et eſt laus ab artifice. hunc autem gladium Euryalo datum intelligimus. nam Niſus accepit pellem & galeam. [Pellem, horrentisq. leonis Exuuias] τὸ αὐτὸ dixit, hoc eſt bis idem, vt, Bellum etiā pro cæde boum ſtratisq. iuuencis Laomedontiadæ. [Galeam fidus permutat Alethes] Alię.n. ſunt exploratum, ſicut etiā Homerus oſtendit. [Primorū Genitiuus] Hic venit ab eo quod eſt hi primores, ſicut hi proceres, quorum nominum nominatiuus ſingularis non inuenitur, licet dicamus huius primoris. [Votis] Aut cum votis, aut pro reditu vota facientes. [Et nubibus irrita donant] Vt, Ipſe partem volucres diſperſit in auras. [Caſtra inimica] Non tantum hoſtilia, ſed & pernicioſa, nam cū dolore dictum eſt inimica. vnde. ſ. redituri non erant. quod ex ſequentibus comprobatur. dicēdo.n. Multis tamen ante futuri Exitio, oſtēdit pernicioſa eſſe caſtra, quæ ipſis mortem fuerant allatura. [Vina ſimul] Vaſa. ſ. vini, in quibus vina ponuntur. [Ore locutus] Non eſt Periſſologia nā ſecundum Homerum exploratores, quæ volunt, plerunque nutu ſignificant. [Audendū dextra] Quia audemus, & curſu, & animo. [Hac iter eſt] Per hoſtium cædem, & audaciam noſtram. [Hæc ego vaſta dabo] De quibus dixit, Corpora fuſa vident.

ASCENSIVS.

SPONDEO digna. &c.] Proſequitur orationem ſuam Aſcanius, donatq. proficiſcentes congruis donis. Vnde nihil extat Don. Sed ordo eſt. Ego, ò Euryale ſpondeo.i. promitto, omnia digna ingentibus cœptis tuis, id eſt & hæc petis, & quæcunque alia mereris per ingentia cępta tua. Nanque iſta, id eſt tua genitrix, erit mihi genitrix.i. habeo eam matris loco, & ſolum nomen Creuſæ. ſ. matris meæ defuerit.i. deerit, aut ſi nomen defuerit, erit tua mater mihi eo loco quo Creuſa fuerat, nec parua gratia manet talem partem.i. quod me peperit per amicitię noſtræ fędera, quibus cum ego effectus ſim alter tu, & tu alter ego, illius quoque filij, ambo effecti ſumus. Seruius tamen, & Laodinus accipiunt ſic, nec parua gratia manet.i. non parua remuneratio ſequetur, talem partum.i. quia te talem peperit, quicunque caſus ſequetur factum.i. ſiue incolumis redibis, ſiue non. Ego iuro per hoc caput.i. meum, per quod pater. ſ. Aeneas, ſolebat ante.i. prius, iurare. ſ. quod, ſup. hæc eadem, quæ ego polliceor tibi: reduci.i. reducto, & redeunti, & rebus tuis ſecundis.i. bene geſtis, manebunt.i. firma, & cōſeruata erunt. Ergo maneo, cum datiuo & accuſatiuo conſtruitur, vt, Nec partum gratia talem parua manet, & hic manebunt, matri tuæ, & generi, ſup. tuo. Aſcanius ait ſic lacrymans, & exuit ſimul humero.i. ab humero ſuo enſem auratum. bene ab humero, nā cum adhuc impuber eſſet Iulus, non potuit talem enſem lateri accommodare, ſed dependentē ab humero gerebat, quē. ſ. enſem: Lycaon Gnoſius.i. Cretēſis, fecerat mira arte, atque aptarat habilē.i. portabilem, vagina eburna.i. ex ebore facta, in qua ipſum Aſcanius gerebat, & Euryalo nūc dat. Mneſtheus dat Niſo pellē, &, pro.i. exuuias leonis horrentis.i. qua exuerat leonem horribilem. Alethes. ſ. ſenior ille & fidus vir, permutat galeam. ſ. ſuam, quæ melior, & aptior erat, forte quia nigra, dat Niſo, accipiēs pro ſe Niſi galeā. Ipſi armati. ſ. pro expeditione, incedūt.i. proficiſcunt protinus, quos omnis manus.i. multitudo, & iuuenum, & ſenum, proſequitur.i. porrò, & longo ordine ſequitur, ad portas votis.i. cum votis, & faciēdo pro eorū reditu vota. Necnon.i. etiā, aut inſuper, Iulus pulcher.i. decorus, & honeſtus iuuenis, gerens animū, & curam virilē ante annos. ſ. maturos, dabat, ſupp. ipſis multa mandata, portanda.i. deferendas. patri.i. ad patrem ſuum, ſed auræ.i. venti, diſcerpunt omnia, & donant nubibus omnia. ſ. mandata, irrita.i. fruſtrata per eorū necem. Ipſi egreſſi ſ. caſtris, aut caſtra, ſuperant foſſas. ſ. ante caſtra factas, & petunt caſtra inimica.i. hoſtilia, & pernicioſa. hoc eſt ipſis nocitura, propterea quod illic diu immorati in hoſteis incident, per vmbras noctis.i. quia nox erat, & non videbantur, futuri tamen ante.i. priuſquam caſtra illa inimica eis ſint.i. pernicioſa, multis. ſ. Rutulis, exitio.i. ad exitium, & necem. Ipſi vident corpora. ſ. Rutulorum, & potius corpora, quam Rutulos dicit, quia ſpiritus ſopitus, ſomno. & vino non apparebat, in eis fuſa.i. proſtrata paſſim.i. quaſi per ſingulos paſſus, ſomno, & vino per herbam, quia lectos in caſtris non habebant, & vidēt currus.i. quibus depugnabant, arrectos.i. habentes temones arrectos, littore.i. ad littus, & vident viros & arma ſimul, & vina.i. vaſa vini, aut (reuera) vina, quæ pota euomuerāt, iacere ſimul inter lora.i. habenas, & rotas. ſ. curruū. Hirtacides locutus eſt prior ore.i. non indicio, aut nutu ſolo, ſed expreſſa voce. ò Euryale audendum.i. audacter operandum eſt dextra, ipſa res.i. opportunitas, vocat nunc. Iter. ſ. ad Aeneam eſt hac.i. per hoſtium cædem, & noſtram audaciam: tu cuſtodi.i. obſerua, ne qua.i. ne aliqua, manus.i. cuneus bellantium, poſſit attollere.i. erigere, ſe nobis.i. cōtra nos à tergo. ſ. noſtro, & conſule.i. proſpice lōge.i. de longe, & late. Ego dabo hęc. ſ. loca, vaſta.i. ſine obſtaculo peruia, & ducā te lato limite.i. aperiam tibi viam qua ſequaris, latam, & vaſtam. Maneo.

VARIA LECTIO.

CASVS factum quicunq; ſequetur] In antiq. lib. Sequetur, habetur. In aliquot, Factum caſus quicunque ſequetur. [Hæc ait illacrymans] In veteribus lib. Sic ait, legitur. [Multa patri portāda dabat mandata] In antiq. exempl. Multa patri mandata dabat portanda. [Noctisq. per vmbrā] Antiq. lib. Per vmbras, legunt. [Inter lora, rotasque] Legitur in nonnullis lib. Inter tela. [Hæc ego vaſta dabo,] Plerique veteres lib. legunt, Vaſtabo.

POE. Sic memorat, voceḿq. p̄mit, ſimul enſe ſupbū
Rhamnetem aggreditur: qui forte tapetibus altis
Extructus, toto proflabat pectore ſomnum:
Rex idem, & regi Turno gratiſſimus augur,
Sed non augurio potuit depellere peſtem.
Tres iuxta famulos temere inter tela iacentes,
Armigerūq. Rhemi premit, aurigamq. ſub ipſis
Nactus equis, ferroq. ſecat pendentia colla.
Tū caput ipſi aufert domino, trūcumq. relinquit
Sanguine ſingultantem. atro tepefacta cruore
Terra, toriq. madent: necno Lamirūq;, Lamūq;,
Et iuuenem Serranum, illa qui plurima nocte
Luſerat inſignis facie, multoq. iacebat
Membra deo victus: felix, ſi protinus illum
Aequaſſet nocti ludum, in lucemq. tuliſſet.
Impaſtus ceu plena leo per ouilia turbans
(Suadet enim veſana fames) manditq., trahitq.
Molle pecus, mutumq. metu: fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes: incenſus & ipſe
Perfurit, ac multā in medio ſine nomine plebem,
Fadūq., Hebeſumq. ſubit, Rhetumq;, Abarimq.,
Ignaros, Rhetum vigilantem, & cuncta vidētem,
Sed magnum metuens ſe poſt cratera tegebat:
Pectore in aduerſo totum cui comminus enſem
Condidit aſſurgenti, & multa morte recepit.
Purpureā vomit ille animā, & cū ſanguine mixta
Vina refert moriens. Hic furto feruidus inſtat:
Iamq. ad Meſſapi ſocios tendebat, vbi ignem
Deficere extremum, & religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breuiter cum talia Niſus
(Senſit enim nimia cæde, atque cupidine ferri)
NIS. Abſiſtamus, ait: nā lux inimica propinquat.
Pœnarum exhauſtum ſatis eſt: via facta p̄ hoſtes.
Multa virum ſolido argento perfecta relinquunt
Armaq., craterasq. ſimul, pulchrosq. tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula, Tyburti Remulo ditiſſimus olim
Quæ mittit dona hoſpitio, cum iungeret abſens
Cædicus: ille ſuo moriens dat habere nepoti:
Poſt mortem bello Rutuli, prædaq. potiti.
Hæc rapit, atq; humeris neq̄dquā fortibus aptat.
Tum galeam Meſſapi habilem, criſtisq. decoram
Induit: excedunt caſtris, & tuta capeſſunt.

SER. Sed non augurio potuit depellere peſtem] Oſtendit per tranſitum fati neceſſitatē nulla peritia poſſe depelli. Eſt autē Homericus verſus, ἀλλ' οὐκ οἰωνοῖσιν ἐρύσατο κῆρα μέλαιναν. [Temere] Paſſim, fortuito, negligenter. [Premit] Opprimit. [Sub ipſis equis] Circa ipſos. Pendentia colla] Quaſi ebriorū. [Singultātem] Cum ſingultu animā efflātem. [Plurima Luſerat] Pro plurimū. [Deo] Vino. vel ſomno.

Per ouilia turbās] Perturbans ouilia. Nam Tmeſis eſt. [Mutumq. metu] .ſ. pecus nā male quidā accipiunt mutū fremit, de leone, q̄d ſi dixeris, vacat metu. [Incēſus & ipſe p̄furit] exēplo Niſi. [Sine nomine plebem] Bene expreſſit & bellatoris peritiā, & tyronis incōſideratā auiditatē. Nā Niſus reges interemit: Euryalus ſ̄euit ī plebē. vt Saluſt. Et inſolentia auidius male faciendi. Sine nomine autem dicit, ſine gloria, quorum per humilitatē non ſunt omnibus nota nomina. [Rhetumque vigilantē] Hoc loco non tātum Rheti timor ſed & Niſi audacia comprobatur. [Et multa morte recepit, Purpuream] Multi hoc diſtinguūt, vt ſit ſenſus talis, Eduxit gladium multo cruore purpureum. Alij multa morte recepit, vt ſit. Eduxit gladium cū multo cruore. & ſic inferunt, purpureā vomit ille animam: ſecundū eos qui animam dn̄t eſſe ſanguinē. [Recepit] Eduxit: vt, Haſtamq. receptat Oſſibus hærentem. [Vina refert] Proprie. quę paulò ante potauerat. [Hic furto feruidus inſtat] .ſ. Euryalus, qui ſæuiebat latēter: vt ſit furto, nocturno pręlio. Nam fures ideo dicti

Fures. ſunt q̄ furuo .i. nigro tempore, furta committunt, aut ie vera furto feruidus, q̄a Meſſapi galeā ſuſtulit & Rhamnetis phaleras. [Religatos] Non ſolutos, ſed diligenter ligatos. Vnde addidit re .i. conſuetudine militari optime ligatos. [Lux inimica] Proditrix. [Pœnarum exhauſtum ſatis eſt] Bene exhauſtum, vt oſtēdat eos auidos cædis fuiſſe, & cruoris hoſtilis. [Via facta per hoſtes] Vt hæc, Ego vaſta dabo, & lato te limite ducam. [Euryalus phaleras Rhamnetis. & aurea bullis Cingula.] Phaleræ ornamenta equorum ſunt, & eſt ſermo græcus. [Cingulum]

Cingulū. Autem hominum, generis neutri eſt. Nam animalium, fœminino genere dicimus has cingulas. [Tyburti Remulo ditiſſimus olim Quæ mittit dona] Conſuetudo erat apud maiores, vt inter ſe homines hoſpitij iura mutuis muneribus copularent, vel in præſenti, vel per internuncios. Senſus ergo nunc talis eſt, Cædis quidam Tyburti Remulo eum eum ſibi abſens hoſpitio vellet adiungere, miſit phaleras, & cingula bullis aureis, hoc eſt clauis inſignita. Remulus moriens nepoti ſuo cognomini hęc reliquit, qui poſtea victus à Rutulis eſt & occiſus, poſt cuius mortem apud Rhamnetem Rutulū, ab Euryalo reperta ſunt hęc munera. Quod autē dixit Tyburti Remulo, aut Tyburtino intelligimus, hoc eſt de Tybure, vt ſit datiuus ab appellatiuo veniens hic Tybure, aut Tyburti, hoc eſt filio Tyburti, ab eo quod eſt hic Tyburtus huius Tyburti, vt ſit Tyburti Remulus, ſicut Deiphobe Glauci. [Suo moriēs dat habere nepoti] Remulo, quem ſupra auo cognominē diximus. Nā quoties aperte nō ponitur nomen filij, vel nepotis, cognominē eum eſſe intelligimus auo, vel patri, quorū nomen aperte poſitum inuenimus, & econtra, ſi filij, vel nepotis poſitum nomen fuerit, prætermiſſum autem parentum, cognomines eos eſſe intelligamus neceſſe eſt. [Poſt mortē] .ſ. Remuli, ſecundū ſupra dictū ſenſum. Nā Donatus dicit, poſt mortem Niſi & Euryali, bello potiti ſunt Rutuli, quod non procedit ſi diligēter aduertas. Sanè ſciendum locum hunc eſſe vnum de duodecim Virgilij, ſiue per naturam obſcuris, ſiue inſolubilibus, ſiue emendandis, ſiue ſic relictis vt à nobis per hiſtorię antiquę ignorantiā liquide nō intelligātur. [Nequidquā] Non fruiturus: & eſt, ne quidquā aptat: nō, ne quidquam fortibus. [Galeam Meſſapi] Non occiſi Meſſapi abſtulit galeam (nam dimicaturus eſt paulò poſt) ſed inuenit iacentem, & ſuſtulit. [Criſtisq. decoram] Bene præmittit dicens decoram. nam eius ſplendore prodente, Euryalus capitur. [Excedunt caſtris] Rutulorum .ſ. nam ſupra dixit, Caſtra inimica petunt.

ASC. SIC memorat, &c.] Oſtēdit quam cædem Niſus, & Euryalus in caſtris Rutulorum: vino, ſomnoq. ſepultorum fecerint, & quibus ſe onerantes ſpolijs, ſe illinc amouerint. De qua re dicit Donat. ſic. [Temere] Oſtendit hos ita vino fuiſſe oppreſſos, vt cecidiſſe, potius q̄ corpora ad quietem tradidiſſe viderentur. [Secat] Quod non fit ſine mora. Hoc veniebat ex ſecuritate agentis, & ignoratione patientis, & nimia ebrietate. [Deo victus] oſtendit hunc. ſola ebrietate oppreſſum eſſe. [Vigilantem] Hic ſolo timore perijt, qui nec clamare, nec ire cōtra auſus eſt. [Purpuream] Purpurea, nigra eſt cū rubore. ſic ſanguis propter copiam vini, nigrior in eo fuerat. [Inſtat feruidus] Occaſio rei gerendæ, illum accendebat. Oſtendit autē hos, non motos eſſe precio regum, ſed gloria qui abſtulerunt ſolum ea quibus ornarētur. [Nequidquam] Quia omnia in morte perditurus erat. Hæc ille. Ordo eſt. Niſus, ſup. memorat .i. alloquitur ſic: & premit vocem .i. ſubmiſſe loquitur aut ſupprimit. & tacet: & aggreditur ſimul Rhamnetē .i. Rutulū illum, ſuperbum .ſ. dum vigilaret, aut ſuperbe, & luxurioſe ornatum aggreditur: dicit, enſe, qui ſcilicet Rhamnes: extructus, id eſt eminenter locatus: forte .i. per ſortem, tapetibus altis, proflabat ſonum, id eſt vapores, & exhalationes. vnde ſomnus producitur pectore .i. ſtomacho toto. Idem .ſ. Rhamnes: erat, ſupple rex: & augur gratiſſimus Turno: ſed non potuit depellere peſtem, id eſt perniciem: augurio, id eſt arte augurandi, quia debebat ſua mala præuiſa cauere: & ſupple Niſus: premit .i. opprimit, & interficit ſimul treis famulos iacentes temere, id eſt mixtim, & ſine ordine, aut ratione, inter tela: & premit armigerum .i. eum qui ſolebat geſtare, quoaduſque pugnādum erat arma Rhemi, illius viri, & aurigam .i. directorem curruum, nam il-

la

la tempeſtate de curribus pugnabant, nactus. ſup. ipſum ſub ipſis equis. i. iter aut circa equos. & ſecāt ferro. i. amputat gladio aut ſecuri colla. ſ. aurigæ pendentia, quia caput vino ſomnoq. grauatum erat, & auferit tum. i. deinde. ipſi domino. ſ. Rhamneti. caput, & relinqui truncum. i. corpus truncatum. & ſine capite. ſingultantem. i. quaſi ſingultando ſluentem ſanguine atro. quia potu viciato. & terra, & tori. i. herbacei, aut quia in tapetibus illic vnus iacebat, potuit & lectum illic habuiſſe. madent. i. humectant. ſ. exiſtentia tepefacta, cruore. ſ. effuſo. Necnon. i. inſuper. ſup. premit. i. opprimit Lamyrum, & Lamum, & Serranum iuuenem, qui luſerat plurima. i. plurimum, nomen pro aduerbio, illa nocte. i. ad plurimam partem noctis exiſtens inſignis facie, &, qui, ſup. iacebat. victus. i. proſtratus, membra. i. habens membra proſtrata. recubantia. ideo. ſ. vini Baccho, hoc eſt ipſo vino. & felix. i. qui felix fuiſſet, ſi æquaſſet. i. ęquiparaſſet. protinus. i. porrò tenus, & ampliter nocti, illum ludum. i. ſi luſiſſet noctem totā, & ſi tuliſſet. i. pertuliſſet illum ludum, in. i. vſque ad lucem. Ceu. i. quemadmodum, leo impaſtus. i. famelicus, & qui pabulum non inuenit, turbans. i. perturbans, ouilia plena. ſ. ouium turbans, dicit enim, pro quia, fames veſana. i. male, aut parum ſana, ſuadet, ſup. lupo ouilia turbare, & mandit & trahit, pecus molle. i. teneros agnos, & mutum metu. i. cui balatus ablatus eſt præ timore. & ſup. leo. fremitore cruento. i. ſanguine perfuſo, aut ſanguinis ſitiente. Nec cædes Euryali. ſup. erat minor, quam. ſ. cædes Niſi. i. quam N. ſus fecerat, vnde cædes hic accipitur actiue. ipſe &. i. etiam. incenſus. ſ. ardore vindictæ, perfurit. i. perfecte, & ad omneis numeros furit, ac ſubit. i. ſubaggreditur multam plebem, ſine nomine. i. ignobilem, exiſtens in medio. ſ. eorum, que pro &: hoc eſt & itei nominatos Fadum & Hebeſum, & Rhetum, & Abarim ignaros, quia vino, ſomnoq́. ſepultos, ſed Rhetum vigilātem, & vidētem cuncta, quæ. ſ. fecerant Niſus & Euryalus, ſed ſup. ipſe metuens. i. formidine captos tegebat. i. abſcōdere volebat ſe, poſt cratera. i. vas vinarium magnum, cui. ſ. Rheto, Euryalus, ſup. cōdidit. i. abdidit cominus. i. de propinquo, quaſi conſerta manu, totum enſem. ſ. capulotenus. in pectore aduerſo, & recepit. i. iterum ad ſe traxit, ſupp. cum multa. i. dura morte. ſ. Rheti, quia educto mucrone ſtatim mortuus eſt, qui diutius ſuperuiuere potuiſſet, ſi in vulnere enſem dereliquiſſet. Ille. ſ. Rhetus, vomit animam purpuream. i. ſanguinē, qui eſt ſedes animæ, & moriens refert. i. regerit, & euomit vina mixta cum ſanguine. Euryalus feruidus. ſ. ex ſucceſſu, inſtat furto. i. furtiuæ cædi. Et tenebat iā ad ſocios Meſſapi, vbi videbat ignem extremum deficere. i. extingui, & videbat equos religatos. i. iterum & diligentius ligatos, ad ſtipitem. ſ. circum quem paſcebant. rite. i. ex more militari. aut ironicos dicit, religatos. ri te. q. d. ſolutos contra ritum militarem. quæ res illi animum dabat. cum. i. quando, Niſus (enim. pro quia. ſenſit. ſ. Euryalum ferri. i. efferri. nimia cæde, atque cupidine. i. affectione cędendi) ait, inquit. abſiſtamus. nam lux inimica. ſ. nobis, qui pauci ſumus, propinquat. ſatis pœnarum eſt exhauſtum. via eſt facta per hoſtes, & ſup. hoc dicto, ipſi relinquunt multa arma virum. i. virorum, per fecta ſolido. i. integro. & impermixto argento, & crateras. ſupp. perfectos ſolido argento, & tapetas pulchros. i. decenter acu pictos, aut intertextos, Euryalus rapit phaleras. i. ornamenta equorum Rhamnetis, & cingula aurea bullis. i. habentia bullas aureas quæ Cędicus ditiſſimus, olim mittit. i. mittebat olim, dona. i. pro donis Remulo. Tyburtino, cum ipſe abſcens iungeret ſe ſup. illi hoſpitio. i. iure hoſpitalitatis. Ille. ſ. Rhemus Tyburtinus maior, moriens. i. cum moreretur. dat. i. cōcedit. teſtamento. & legat nepoti. ſ. ſuo, Remulo iuniori. nunc interfecto. habere ſup. ea. poſt mortem Rutuli. ſ. alicuius viri fortis, potiti. i. iis cingulis, bello, & pugna. Seruius dicit, inſolubilem difficultatem, ſed meo iudicio ſic ſoluitur, Cędicus, poſtquā à Rutulo quouis diuite & pōpoſo. à ſe ſuperato bello publico, & ſingulari pugna. cingula illa abſtuliſſet, legauit ea Remulo Tyburtino, qui moriens, teſtamēto legauit Remulo iuniori nunc interfecto. vnde abſtulit Euryalus. Rapit ergo hæc. ſ. tam precioſa. & iam antiqua charitate obſeruata. & tāto ſudore parta, atque aptat. ſup. ea nequidquam. i. fruſtra. & ſine vtilitate, quia non diu ea poſſeſſurus erat humeris fortibus. Tum. i. deinde, induit galeam Meſſapi. habilem. i. portabilem & decoram criſtis, ſed pernicioſam quia micantem vnde deprehenderetur. hunc autem abſtulit, non interfecto Meſſapo, qui poſtea pugnaturus eſt. ſed in tentoria eius illapſus, & inde conſilio Niſi reductus. Ipſi ergo excedunt caſtris. & capeſſunt. i. capturi eunt, tuta. ſ. loca ſine hoſtibus. quæ tuta putabant, ſed adueniente nouo equitatu, minime tuta inuenerunt. vnde inſequitur, Interea præmiſſi. &c.

VAR. LECT.

ARMIGERVMQVE premit Rhemi,] Plerique lib. antiqui legūt. Armigerumq. Rhemi premit. [Necnō Lamirumq́.] Antiqui lib. legunt, Tamirumq́. Aliqui. Lomurumque & Lamyrum. [Fadumque, Hebeſumq́. ſubit] In antiquis pleriſque lib. Hęreſum. legas. [Rhetumque, Abarimque] In libris nonnullis tranſpoſitis conſonantibus, Arabimque. legere eſt. [Hic furto. feruidus] In Oblongo lib. Huic inuenias ſcriptum. [Vbi ignē] In lib. aliquot antiq. Ibi ignem. [Pugnæque potiti] In R. lib. Prædaque potiti, legitur.

Interea præmiſſi equites ex vrbe Latina,
Cetera dum legio campis inſtructa moratur,
Ibant, & Turno regi reſponſa ferebant,
Tercentum, ſcutati omnes, Volſcente magiſtro.
Iamq́. propinquabant caſtris, muroq. ſubibant,
Cum procul hos læuo flectentes limite cernunt,
Et galea Euryalum ſublustri noctis in vmbra
Prodidit immemorem, radiiſq́. aduerſa refulſit.
Haud temere ē viſū ɔclamat ab agmine Volſcēs:
VOL. State viri: q̄ cauſa viæ? qui ve eſtis in armis?
Quo ve tenetis iter? POE. Nihil illi tendere cōtra.
Sed celerare fugam in ſiluas, & fidere nocti.
Obijciunt equites ſeſe ad diuortia nota,
Hinc, atq; hinc; omnemq. aditū cuſtode coronāt.
Silua fuit late dumis, atque ilice nigra
Horrida, quam denſi complerāt, vndique ſentes:
Rara per occultos ducebat ſemita calles:
Euryalum tenebat ramorum, oneroſaq́. præda
Impediunt, fallitq́. timor regione viarum.

SERV. VRbe Latina] Non eſt contrarium illi loco, vbi ait, Sepſit ſe tectis, rerumque reliquit habenas, q̄ modo à Latina vrbe auxilia venire commemorat. Intelligimus n. Latinum in principio diſcordiæ, & tumultus paululū ſe abſtinuiſſe poſtea tamē nec ſuorū copias, nec ꝓpria denegaſſe conſilia, nā eū & cetui & fœderibus interfuiſſe dicturus eſt. [Legio cāpis inſtructa moratur] Proprie. nā legiones peditū ſunt, turmę vero equitum. [Tercētū] Quia Romani equites primo tercenti fuerūt. De ſingulis. n. curijs deni dabant, quas triginta fuiſſe diximus. [Scutati omnes] Nō clypeati: nam clypei, peditum ſunt, ſcuta, equitum. Volſcente magiſtro] Proprie. nam magiſter equitum dr̃. [Muro] Troiano rum. [Læuo limite] Reſpiciēs ſitum regionis locutus eſt. [Sublustri noctis in vmbra] ſublūſtris nox eſt habens aliquid lucis. Horat. Nocte ſublustri aſtra nihil præter Vidit & vndas. [Radijs] Lunaribus. [Haud temere] Particula hæc modo nō ſine cauſa ſignificat, alias fortuito, aliàs male, aliàs improuide, quæ pro loco intelliguntur. [Nihil illi tendere contra,] Hoc eſt illi contra nihil reſponderunt, nam tendo cōtra ſermonem tuum, eſt reſpōdeo tibi, tendo cōtra iter tuū, eſt occurro tibi. ergo nihil cōtra tendebant. i. reſpondebant contra. [Ad diuortia] Ad diuerticula viæ militaris. Terēt. Vbi ad ipſum veni diuerticulum. Diuerticula autem ſunt ſemitæ tranſuerſæ, quæ ſunt à latere viæ militaris [Aditum coronāt] Melior eſt lectio abitum, quam aditum. Cingunt enim ſiluam ne abeāt, non ne abire poſſint. [Ducebat ſemita calles] legitur. & lucebat, quod ſi eſt. [Rara] Pro raro accipiendū eſt, vt ſit, Raro lucebat herbis. ſ. in aliquibus locis interuenientibus. Si ducebat intelligimus inter calles pecorum raram fuiſſe ſemitam, hoc eſt hominum viam. [Euryalum impediunt] Impedio te dicimus per accuſatiuum, & caſus mutari non poteſt niſi deſeras verbum, vt dicas impedimento mihi es. Sciendum ſanè multas conferri in Euryalum excuſationes.

ASC. INTEREA præmiſſi, &c.] Poſt variam multiplicemque ſtragē à Niſo. Euryaloq. editā, mutauit fortuna, vt ſolet, vultum, nam in hoſtes inciderunt ab vrbe Latina. id eſt Laurolauinio ad Turnum miſſos, à quibus per galeam Euryali viſi, atque in fuga

verſi ſunt, donec Euryalus equitibus circunſeptus, atq; compreſſus eſt. In qua re, datur doctrina non omnia, quæ pulchra aſpectu ſunt, continuo vtilia eſſe. Nam ſicut in ſecundo dictum eſt. Chorœbus iuuenis conſilium dedit, dicens, Danaum inſignia nobis Aptemus, quæ res illis pernicioſiſſima fuit, vnde ſequitur. Vadimus immixti Danais haud numine nr̃o. Et hic Euryalus, ꝑ galeã relucentẽ agnitus, atque deprehenſus, & ſibi & Niſo, exitio fuit. De hac aut re dicit Don. ſic. [Sublustri] Vmbra noctis, quę ſereno cœlo habet aliquid luminis. [State] Mira breuitate omnia interrogat. [Silua] Breuis deſcriptio, & quæ ea ſola continentur, quæ errorẽ Euryalo facere poſſint, huc ſeparati ſunt, quos diſcerni nõ oportuit. Hæc ille. Ordo eſt. Equites præmiſſi ab vrbe Latina. ſ. vt vna cũ Turno obſidionem firmarent, nam totum Latiũ coniurauerat in Troianos, ibant. i. prodibãt, & ferebãt Turno regi reſpõſa, ſuper ea re, an. ſ. venturi eſſent Latini in auxilium contra Troianos. Ibãt ergo interea dum cætera legio. ſ. peditum, moratur instructa. i. dum instruitur. cãpis. i. in locis capacibus, & amplis. Equites, inquit, tercentũ omnes ſcutati, & hoc Volſcẽte, ſup. existente magistro. ſ. equitũ illorũ. & ſup. hi trecenti equites propinquabãt iã caſtris. ſ. ſuorũ, aut Troianorũ, & ſubibãt muro. i. Troianorũ vallo, pro mœnibus, & muro deſignato. cũ. i. quãdo. cernunt procul hos. ſ. Niſum & Euryalũ flectentes. ſ. iter læuo limite. i. per limitẽ. i. viã trãſuerſam à ſiniſtra parte, & galea. ſ. Meſſapi criſtis decora, prodidit. i. manifeſtauit hoſtibus, in vmbra noctis ſubluſtri. i. parũ lucis habẽte, prodidit, dico, Euryalum immemorem. ſ. quia galeã abijceret fulgentẽ, & ita immemorem ſalutis ſuæ, & ipſa galea aduerſa. i. obiecta oculis equitum, refulſit radijs. ſ. fulgoribus emiſſis, haud temere. i. vix eſt viſum (quia temere, ſignificat ferè, haud temere, ferè nunquã: vt. Pręcox illud ingenium haud temere ad frugem peruenit. hoc autẽ loco vult Ser. ſignificare, haud temere. i. nõ ſine ratione) viſum eſt. ſ. à Volſcente hoc eſt putauit non temere factũ. quod illi armati fugerẽt, aut haud. i. non, & temere. i. quaſi, hoc eſt quaſi nõ hoc eſt, vix eſt viſum. ſ. illos fugere. cũ. i. quãdo, Volſcens clamat ab agmine. O viri ſtate. i. ſiſtite curſum. quæ eſt cauſa viæ? ve, pro vel. qui eſtis in armis, ve, pro vel, quo tenetis iter. i. quo tenditis? illi. ſ. Niſus, & Euryalus, nihil tẽdere. i. tẽdebãt cõtra, hoc eſt nihil ei reſpõdent, ſed celerare i. celerabant, hoc eſt celeriter arripiebant fugã in ſiluas, & fidere. i. cõfidebã, nocti. i. tenebris per quas elabi ſperabãt. Equites obijciunt ſe ad diuortia. i. ad diuerticula viarũ, nota. ſ. ſibi quia Latini erãt, hinc, atque hinc. i. vtrunque, & coronãt. i. cingũt in morẽ coronæ, omnẽ habitũ. i. locũ, per quẽ abire poſſent. Alij tñ legunt aditum. Silua fuit, ſup. illic, horrida. i. aſpera, late. i. ampliter, dumis, atque ilice nigra. i. dẽſa & oſcura quã. ſ. ſiluam ſentes denſi. i. ſpinæ denſæ conſitæ, cõplebant vndique. i. ex omni parte, ſed, ſup. ſemita. i. anguſta via, quaſi ſemis iter, ducebat. ſ. euntes illac, ꝑ calles occultos. i. à ſpinis & vepribus. Tenebræ ramorũ, & oneroſa præda. ſ. ſpoliorũ impediũt Euryalũ, & timor fallit. i. circunuenit eum. i. errare facit regione, quia ignorabat regionem viarum. Et ita, vt dicetur, ab hoſtibus cõprehenſus eſt.

VOLSCENTE magiſtro] In aliq. lib. Volcente, legi te cit. [Muroq. ſubibant] Vetera aliq exempl. Muros. hñt. [Haud temere eſt viſum] In lib. nonnullis. Haud temere viſum, abſque, Eſt. [Omnemq. abitũ cuſtode c.] In R. lib. & in Mediceo, Aditũ, legitur.

Niſus abit] Bene meminit velocitatis quam ei in quinto dedit: vt. Primus abit, lõgeq. ante oia corpora Niſus emicat. [Imprudẽs]. ſ. remanẽtis Euryali [Albæ de noĩe] Vel porcę. vel ciuitatis. vel regis Albani, cui ſucceſſit Porcas. [Infelix, qua te reg. rel.] Se infelicẽ dicit. q dolet nõ illũ ꝑꝑ quem dolet. [Iter oẽ reuol.] Vrbanus huc uſque verba Niſi vult eſſe. Alij poetę dãt. Rurſus ꝑplexũ iter oẽ reuoluẽs. [Signa ſequẽtũ] Militarẽ ſonũ dicit, qui varius eſt nã interdũ canit, vt inſequãtur eos qui fugiũt, interdũ receptui. [Nec longum in medio tẽpus] Inter auditũ ſonũ & viſum Euryalũ. [Oppreſſum rapit] Quem iam manus oĩs rapit, nã male quidam, Videt, rapit, accipiũt quod ſi admiſeris, vacat. Quẽ iã manus oĩs. [Pulchrã properet ꝑ vulnera mortẽ?] Glorioſum. n. eſt pro amico perire. Et pulchrã ex perſona poetæ dictũ eſt. Tu præſens noſtro ſuccurre labori] Nõ dicit, quæ præſens es, ſed pręſens ſuccurre. i. illico, ſtatim. [Si qua] qua vacat & hic, & in ſequẽti. [Suſpẽdive tholo] Tholus eſt ꝓprie veluti ſcutũ breue, qđ in medio tecto eſt, in quo trabes coeunt, ad quod dona cõſueuerunt ſuſpendi. Bene autem venatorem inducit numen inuocare ſiluarũ. [Turbare globum] Sana petitio. Nam quia vincere impoſſibile fuerat, petit vt ſaltẽ perturbet telorũ beneficio. [Rege tela per auras.] Per noctem, in qua ſine auxilio numinis recti iactus eſſe non poſſunt. [Ferrũ Conijcit: haſta] De ferro ad haſtã tranſijt. Conijcit, pro coicit. nam coicit antiquum eſt. [Aduerſi in tergũ Sulmonis,] Tergum, pro tergus dixit. Sal.

Niſus abit: iamq. imprudens euaſerat hoſtes,
Atque locos, qui poſt Albæ de nomine dicti
Albani. tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Vt ſtetit, & fruſtra abſentem reſpexit amicum:
NIS. Euryale infelix, qua te regione reliqui?
Quave ſequar? POE. Rurſus ꝑplexũ iter oẽ reuoluens
Fallacis ſiluæ, ſimul & veſtigia retro
Obſeruata legit, dumiſq. ſilentibus errat.
Audit equos, audit ſtrepitus, & ſigna ſequentum.
Nec longũ in medio tempus, cũ clamor ad aures
Peruenit, ac videt Euryalũ, quẽ iã manus omnis
Fraude loci, & noctis ſubito turbante tumultu
Oppreſſum rapit, & conantem plurima fruſtra.
Quid faciat? qua vi iuuenẽ: quibus audeat armis
Eripere? an ſeſe medios moriturus in hoſtes
Inferat? & pulchrã properet per vulnera mortem?
Ocyus adducto torquens haſtile lacerto,
Suſpiciens altam Lunam, ſic voce precatur:
NIS. Tu Dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori,
Aſtrorum decus, & nemorum Latonia cuſtos,
Si qua tuis vnquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, ſi qua ipſe meis venatibus auxi,
Suſpendive tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi:
Hũc ſine me turbare globũ, & rege tela ꝑ auras.
POE. Dixerat: & toto connixus corpore ferrum
Conijcit: haſta volans noctis diuerberat vmbras,
Et venit aduerſi in tergum Sulmonis, ibiq.
Frangitur, ac fixo tranſit præcordia ligno.
Voluitur ille vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, & longis ſingultibus ilia pulſat.
Diuerſi circunſpiciunt: hoc acrior idem
Ecce aliud ſumma telum librabat ab aure,
Dum trepidãt: it haſta Tago per tempus vtrũque
Stridens, traiectoq. hæſit tepefacta cerebro.

Tergis vincebant pro tergoribus, vt intelligamus haſtã in ſcutũ veniſſe, & illic eſſe colliſam, vt [Frangitur] Sic colliditur. [Fiſſo] Sicuti ligno etiã pręcordia penetraſſe, aliter nõ procedit, nã ſi haſtam reuera fractã accipiamus, ratione careret qđ dicit, Fiſſo tranſit præcordia ligno. Alij re vera iter, gũ volũt eſſe percuſſum, qđ falſum eſt, nã quo [illegible] ſcutũ lignũ eſt, & ſic præcordia penetrata? Sciendum tñ locum hũc vnum eſſe de his quos diximus ſupra. [Hoc acrior idẽ] Quod lateat, & qđ ei proſpere primus ceſſerat ictus. [Telũ librabat ab aure] geſtus iaculãtis exprimitur, duobus aũt generibus manualia tela mittũtur, aut. n. ab aure, aut à latere tela iaciũtur. [Per tempus vtrũque] Cõgrue dicit telum per tempus vtrunq; tranſiſſe. ait. n. [Diuerſi circũſpiciũt,] Hoc eſt huc & illuc oia circunferunt, per quam opportunitatem potuit telum tps vtrunque tranſire. aſper tñ dicit, per tps vtrumque hoc eſt inter tempus vtrũque. vt ecõtra, Hunc inter fluuio Tyberinus ameno. i. per hunc. Quod ſi eſt intelligamus eum in frõte eſſe vulneratũ. [Tepefacta cerebro] Alibi, Et fixo ferrum in pulmone tepefecit.

NISVS abit, &c.] Docet quo Niſus elapſus ꝑnicitate ſua ac pedũ qua plurimũ valere in quinto cõprobatus eſt velocitate. tandẽ Euryalũ abeſſe cognoſcẽs, eũ requiſiuit: ac ſagittis, qui eum circunſtabant, turbauit. Vnde dicit Donatus ſic. [Euryale infelix,] Duplex eſt lectio: vel, Infelix Euryale: vel, Euryale ego infelix, qua regione reliqui te, ſed magis ad ſe refert, cui labores, & pericula iam peracta repetenda ſunt,

[Fraude

[Fraude loci] Iam liberat Niſum ab inertia. [Tu Dea] Vt poſſis. [Aſtrorum decus] laudat quam rogat, vt beneuolum reddat ſe, qua oſtendit meritum, quod nihil proficeret, niſi pro ſe pater feciſſet. [Tholo] Tholum aũt dicunt medietatem tecti, in rotundũ collecti. [Et rege tela] petit aũt quod facile eſt, non liberationẽ ſui, & ſocij, ſed turbationẽ globi. [Summa librabat ab aure] Sũma copia ſcriptoris. nam ſupra dixit, Abducto lacerto. Hæc ille. Ordo autem eſt. Niſus abit. i. aufugit, & ipſe imprudens. i. ignarus remanentis Euryali, euaſerat iam hoſtes. atque. ſup. euaſerat, aut potius legamus, Adq; , vt ſit. Et vt ſtetit ad locos, qui dicti ſunt poſt. i. poſtmodum. Albani de nomine Albæ, ſ. ſuis, aut ciuitatis, rex Latinus habebat tum. i. tunc cum hoc fieret, alta ſtabula ſ. equorum. illic in pratis ſtare ſolitorum, vt ego. i. poſtquam ſtetit ad illos locos, & reſpexit. i. retrorſum ſuſpiciendo, oculis quæſiuit, fruſtra, quia abſentẽ amicum. ſ. Euryalum. inquit, ſup. ò Euryale infelix, aut. ò Euryale, qua regione infelix reliqui te, ve, pro vel. quia ſequar, ſup. te. Inquit. ſup. reuoluens rurſus oẽ iter, pplexum. i. implicitum, varijs circuitibus ſiluæ fallacis. ſ. errore, & ambagibus ſemitarum, & legit ſimul retro. i. repetit veſtigia, obſeruata. i. memoriæ commendata, quia ipſe abiuerat. Idem in ſecundo dictum eſt de Aenea Creuſam repetẽte, & errat dumis ſilentibus. i. inter dumos, vbi alta erant ſilentia. Audit equos, & audit ſtrepitus, & ſigna ſequentum. Nec longum tpſ, ſup. erat in medio, cum clamor. ſ. eorum, qui Euryalum comprehenderant, peruenit ad aures. ſ. Niſi, ac videt Euryalum, quem omnis manus. i. multitudo, rapit oppreſſum fraude loci, qui a nõ inuenerat ſiluas abitum, & ſubito tumultu noctis turbante. ſ. eũ & conantem plurima. ſ. eluctari, aut hoſtem ferire, fruſtra, quia circũuentus à tot nil potuit. Quid faciat, ſup. dubitauit Niſus (& eſt bona eclipſis, quæ nihil obſcuritatis ſed plurimum commiſerationis habet. quaque alibi, vt in iiij. Georg. in dubitatione Orphei vſus eſt) qua vi, & quibus armis audeat eripere iuuenem & an ipſe moriturus. i. certus mori, inferat ſe in medios hoſtes, & properet. i. feſtinet, & celeriter prouocet, pulchram mortẽ per vulnera. ſ. hoſtibus illata, & ab illis ſuſcepta. Ipſe torquẽs ocyus. i. cito. haſtile. i. iaculum miſſile, & leue lacerto adducto. ſ. ad ſe, vt fortius emicat, precatur ſic, voce. ſ. expreſſa, cum & mente p-cari poſſet, ſuſpiciens. i. ſurſum. ſeu ſurſum aſpiciẽs, lunam altã. Tu. ò Latonia. i. ò Latonæ filia, Diana, ſeu Phœbe. aut Luna decus aſtrorum ſ. nocturnorum, & cuſtos nemorũ, quia venatrix, & Dea. i. quæ quia Dea es potes ſuccurrere præſens. i. aut fauorabilis. aut cito ſuccurrere potens, noſtro labori. i. laborioſo periculo ſi pater. ſ. meus Hyrtacus nomine, tulit vnquam qua. i. aliqua. dona tuis aris. i. ad tuas aras, pro me. i. pro ſalute mea, & ſi ego auxi meis venatibus i. q ergo cepi, qua. i. aliqua dona, quia de venatione Dianæ ſacrificare ſolebant, vnde in Bucol.

Setoſi caput hoc apri tibi Delia paruus
Et ramoſa Micon viuacis cornua cerui &c.

Ve. pro vel, ſi ego ſuſpẽdi ſup. aliqua. tholo. i. ad trabinm in ede tua connexionem, ad quem dona ſuſpendi ſolẽt, aut ſi fixi. ſup. aliqua, ad faſtigia. i. ſublimitatem. ſacra. i. delubri, aut veſtibuli ſacri, ſine. i. pmitte. qđ minus eſt q̃ ſi dicat, da. quaſi ipſe poſſit ſi illa non impediat, me turbare hunc globum. & rege tela per auras. D. xerat. ſ. Niſus & cõnixus. i. connitens toto corpore conijcit ferrum. i. haſtile ferratum, haſta volans, diuerberat vmbras noctis & venit in tergum. i. ſcutum, tergore tectũ. Sulmonis aduerſi. i. aduerſe ſtantis, & ſup. haſta frangitur ibi, ac tranſit præcordia. i. intima cordis cingentia & hoc ligno. ſ. ſcuti. fiſſo. i. diuiſo, & ſecto: Ille. ſ. Sulmo. voluitur. ſ. retrorſum, vomens de pectore flumen calidum. i. ſanguinem, exiſtens frigidus. i. moriens, & pulſat. i. trahit, ilia longis ſingultibus. Ipſi circunſpiciunt diuerſi. i. ad diuerſa loca, & idẽ. ſ. Niſus. ſup. effectus, acrior. i. vehemẽtior. hoc. i. p hũc talẽ euẽtũ, ecce. q. d. pter opinionẽ ſtãtiũ, ac pter ſpẽ eius, librabat. i. librãdo. hoc eſt circũrotãdo emittebat, aliud telũ, ab aure ſumma. i. deſup. & lõge educto brachio, dũ trepidant. ſ. metu, & feſtinatione, haſta ſtridens. i. cũ ſtridore. hoc eſt ĩpetu magno volãs. ijt. i. tranſijt. Tago. i. illi viro, p vtrũq; tpſ. i. ab altero in alterũ, & ipſa tepefacta cerebro traiecto, hæſit. ſ. in eo. Nihil aũt mirũ, ſi haſta impetu p parte fracta, p. parte trãſijt.

SVSPICIENS altam Lunam. ſic voce precatur] In Romano lib. & aliquot alijs, legere eſt. Altam ad Lunam. in alijs. Et ſic voce precatur Eſt & Ore precatur. [Ilia pulſat] In Roma. lib. Pulſant legitur. [Telum vibrabat] In lib. pleriſque legitur. Librabat. [It haſta Tago] In aliquot libris, ijt, legitur. VARIA LECT.

SERV. INterea] Donec ille inuenitur. [Perſolues amborum] Aut occiſorum, aut tuas, & Niſi. Nam duos eos fuiſſe nouit, ſupra enim ait, State viri. [Me me] Subaudis interrupta elocutio dolore turbari. [Nec potuit] Validior argumentatio ex impoſſibilitate: vt, Quid Troes potuere? Item. Non ea vis animo. nec tanta ſuperbia victis. [Tãtum infelicem nimiũ dilexit amicum] Contra illud. Cur ergo venit? dicit. Tantum amicum dilexit, vt cum nihil poſſet iñ veniret. [Voluitur Euryalus leto] Aut ſeptimus eſt. aut datiuus. ſed ſi datiuus fuerit, figura um eſt, id eſt in letum: vt, It clamor cœlo. [Purpureus veluti cũ flos ſucciſus aratro Lãgueſcit] Habetur cõparationis. videtur enim Euryalo Hyacinthum comparare, qui pulcherrimus fuit, & poſt mortem conuerſus in florem eſt. [Laſſo ue papauera collo Demiſere caput] Homeri eſt, & cõparatio, & figura. nam & ille ſic ait, vt multorũ vnum dicere caput, [Volſcentem petit.] Appetit. Petitiones enim pprie dicimus impetus gladiatorũ. Vnde Cicero: Quot ego tuas petitiones ita coniectas, vt vitari nullo modo poſſent, par-

Sæuit atrox Volſcens, nec teli conſpicit vſquam
Auctorem, ne quo ſe ardens immittere poſſit.
VOL. Tu tñ interea calido mihi ſanguine pœnas
Perſolues amborũ. POE. Inquit: ſimul enſe reclu-(ſo
Ibat in Euryalum. tum vero exterritus, amẽs
Conclamat Niſus: nec ſe celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem.
NIS. Me me, adſum q feci, in me conuertite ferrũ
O Rutuli. mea fraus omnis: nihil iſte, nec auſus,
Nec potuit: cœlum hoc, & ſidera conſcia teſtor.
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
POE. Talia dicta dabat: ſed viribus enſis adactus
Tranſadigit coſtas, & candida pectora rupit.
Voluitur Euryalus leto, pulchroſque per artus
It cruor, inq. humeros ceruix collapſa recumbit:
Purpureus veluti cum flos ſucciſus aratro
Langueſcit moriens: laſſo ue papauera collo
Demiſere caput, pluuia cum forte grauantur.
At Niſus ruit in medios, ſolumque per omnes
Volſcentem petit: in ſolo Volſcente moratur.
Quẽ circũ glomerati hoſtes, hinc cõminus, atq;
Proturbant: inſtat non ſegnius, ac rotat enſem
Fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
Cõdidit aduerſo, & moriẽs animã abſtulit hoſti.
Tum ſuper exanimem ſeſe proiecit amicum
Confoſſus, placidaque ibi demum morte quieuit
Fortunati ambo, ſi quid mea carmina poſſunt:
Nulla dies vnquam nemori vos eximet æuo,
Dum domum Aeneæ Capitoli immobile ſaxũ
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit

ua quadam declinatione. & , vt aiũt, corpore exceſſit. [Proturbant.] Confodiunt. Vnde paulò poſt. confoſſus. [Non ſegnius] Nõ ſecius quam uulneratus. [In ore Condidit aduerſo] Archaiſmos eſt, ut ſupra. Pectore in aduerſo cui totum cominus enſem Condidit. [Placidaque ibi demum morte quieuit] Aut propriũ eſt mortis epitheton, aut ex affectu pereuntis dictũ eſt, q cum amico moriebatur. [Si quid mea carmina poſſunt,] Verecunde. [Domus] Familia [Capitoli immobile ſaxũ Accolet] In urbe Roma Iouis templum non fuit, quod cũ iam deuotũ à Priſco Tarquinio uellet Superbus Tarquinius ædificare, cepit augurijs captare, qui mõs huic tẽplo eſſet aptiſſimus. Et cum in omnibus Tarpeius eſſet inuentus (in quo erant multa diuerſorum numinum ſacella) actum eſt ut exinde ad alia templa numina euocarentur ſacrificijs, quo poſſet libere, & ſine piaculo templum Iouis ædificare. Cumq. omnes dij libenter inde migraſſent, Terminus ſolus, hoc eſt limitum deus, abſcedere noluit, ſed illic remãſit. Tunc de hoc ſacrificatum eſt. & deprehenſum, quod Terminus cum Io

ue remanens æternum vrbi imperium cum religione ſignificaret. Vnde in Capitolio prona pars tecti patet, quæ lapidem ipſum Termini ſpectat. nam Termino non niſi ſub diuo ſacrificabatur. Hinc ergo nunc dixit, Capitoli immobile ſaxum Accolet, quia Terminus nõ eſt reuulſus de loco.

ASC. SAEVIT atrox &c.] Recitat necem Euryali, & deinde Niſi amicorum miſerandam, & memoria digniſſimam, quam neque fraudandam pollicetur. Vnde dicit Donatus ſic. [Sæuit] Crevit ira, quoniam auctor facti non apparebat. [Purpureus] Ad totũ corpus refertur hæc comparatio. [Papauera] Papauer vero ad ceruicem, & ad caput. [Dum domus] Oſtendit omnia ventura ad finem. Hæc ille. Ordo eſt. Volſcens, ſcilicet equitũ magiſter, atrox .i. ferociẽs, ſæuit .i. ferocior efficitur nec .i. quia non cõſpicit vſquam auctorem teli, nec conſpicit quo ipſe ardens poſſit immittere .i. inferre ſe, & inquit, tñ .i. tametſi non conſpiciam auctorem, nec quem punire merito debeam, tamen tu (ad Euryalum loquitur) ꝑſolues interea .f. dum auctor teli latebit, mihi ſanguine .ſ. tuo calido, pœnas .i. ſumam de ſanguine tuo vindictam, & vltionem amborum .ſ. Sulmonis, & Tagi interfectorum & ibat ſimul .ſ. cum id diceret, in, id eſt contra, Euryalum enſe recluſo, id eſt euaginato, quia re cum verbo ad clauſurã, aut velamen ſpectante contrarium importat. Niſus exterritus, tum vero .i. maxime tunc, aut tunc primum ad verum, conclamat, exiſtens amens .i. ſine mente, quia illum ſaluare non poterat, vt ſe, & à quibus miſſus erat, & tñ immemor, & ſuæ & reipub. ſalutis, nec potuit celare .i. occultare ſe amplius aut perferre tantum dolorem, quãtus erat amicum ante oculos interfici. Conclamat igitur, ò Rutuli, me, me .i. perite & interficite me, me inquit, qui feci .ſ. facinus, quo illi perierunt conuertite ferrum in me, omnis fraus eſt mea, iſte .ſ. quem occiditis, nec auſus, ſup. eſt quidquam, nec potuit, ſup. quidquam, teſtor .i. in teſtimoniũ veritatis cito hoc cœlum, ſub quo .ſ. ſumus, & ſidera conſcia .ſ. facti. (Hæc eadẽ verba, vit quidã pius de morte Chriſti conuerti, vno verbo mutato .ſ. pro ò Rutuli, Iudæi, dicens. Me, me, adſum qui feci, in me cõuertite ferrum, Iudæi &c. Acclamat autem Poeta) Tantum .i. in tantum. Niſus dilexit nimium amicum infelicem .ſ. Euryalum, aut tantum dilexit amicum infelicem nimium, ſed potius adhærerẽ priori expoſitioni, ne vitioſe cohæreant duo epitheta. Seruius vult eſſe niſi verba vt ſit, Sed ideo venit, quia dilexit tãtum amicum, ſcilicet, me, ſuum nimium infelicem, ipſe Niſus dabat talia dicta, ſed enſis adactus, id eſt accuſtus viribus, adigit, ſupp. ſe, trans coſtas, aut tranſadigit, pro eo quod eſt trãſit coſtas & rupit pectora candida. Euryalus voluitur leto .i. ꝑ letum, hoc eſt mortẽ proſternitur, & cruor it .i. fluit ꝑ pulchros artus, & ceruix collapſa recumbit in humeros velut cũ flos purpureus, videlicet Hiacynthus, cum id eſt quñ, ipſe ſucciſus aratro .i. euulſus vomere, aut falce reciſus, lãgueſcit .i. flaccidus fit, moriens .ſ. morte animæ vegetatiuæ .i. deſiccari incipit, vel, pro vel, cum, ſup. papauera dimiſere .i. deorſum miſerunt, caput collo laſſo .i. defatigato pondere, cum .i. quando, ipſa grauantur forte pluuia .i. vehementius incumbente. At .i. ſed, Niſus ruit in medios, & petit ꝑ oẽs .i. ꝑteriẽs alios oẽs, ſolũ Volſcentẽ .ſ. auctorẽ mortis Euryali, & moratur in ſolo Volſcente .ſ. tã repeito, quem .ſ. Niſum hoſtes circũ glomerati, hinc atq; hinc .i. vtrinq;, proturbãt .i. cõfodiũt, aut potius cũ turba & impetu, irrumpunt poſtea cõtoſſum: &, ſupple Niſus, inſtat .ſ. in perſequendo Volſcentem non ſecius, id eſt nõ ſegnius, nec aliter .ſ. ꝑturbatus non eſſet, & rotat .i. circumagit, enſem fulmineum .i. in more fulminis vibratum, donec condidit .i. abſcondit eum in ore aduerſo Rutuli .ſ. Volſcentis clamãtis. Seruius dicit improprium eſſe ſermonem, innuens dicendũ eſſe condidit in os aduerſum ſed ſi intelligamus enſem prius in os aduerſum immiſſum, & cum illic eſſet in eo conditũ, ſtet Latinitatis ratio. & ipſe moriens .i. letaliter vulneratus, abſtulit animã hoſti .ſ. Volſcenti, & proiecit tum .i. deinde, poſtquam hoſtis ceciderat, ſe ſuper amicum .ſ. Euryalum exanimem .i. mortuum, in quo nõ erat anima exiſtens confoſſus, & quieuit demum ibi morte placida .i. placente. quia ibi .ſ. ſuper corpus amici, ambo, ſup. eſtis (alloquitur .n. eos in ſecunda ꝑſona, vñ cõſtat ambo, et vocãdi eſſe caſus, ſaltem, ſi quodammodo collectiue ſumatur, vt ſit) O vos ambo fortunati .ſup. eritis, aut eſtis, ſi mea carmina poſſunt quid .i. aliquid ad felicitatẽ facere (quod poſſe atteſtatur Horat. dicens: Cœlo Muſa beat &c.) Nulla dies .i. nulla tempeſtas eximet vnquam vos æuo memori .ſ. veſtri, dum .ſ. quandiu, domus .i. familia Aeneæ, accolet immobile ſaxum Capitoli, pro Capitolij .i. habitabat Romã, & dum pater, ſcilicet patratus, id eſt princeps Romanus habebit imperiũ .ſ. rerũ omnium. quod æternum fore pollicitus Iuppiter in I. dicens de Romanis:

His ego nec metas rerum nec tempora pono,
Imperium ſine fine dedi &c.

De dono Aeneæ .ſ. Iulio Cæſare, naſcetur pulchra Troianus origine, Cæſar imperium Oceano famam qui terminet aſtris. Et dij penates in iij. loquentes de Italia:

Hic domus Aeneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.

Verum iam ea domus extincta eſt. Nec tamen Niſi, Eurialique domus excidit memoria hoc plus poſſunt carmina, quã arma.

VARIA LECT. HAVD tantũ potuit] In antiq. lib. Aut tãtum, legitur. [Nihil iſte nec auſus] In Rom. lib. Neque auſus, legitur. [Et conſcia ſidera teſtor] Veteres lib. legunt, Et ſidera conſcia. [Tranſadigit coſtas] In Rom. lib. Tranſadigit legitur. & in aliquot alijs, Tranſadijt. [Et candida pectora rupit] Romanus lib. cum aliquot alijs, Pectora candida legit. [Laſſo ue papauera collo] Antiquis plerique lib. Laſſo, aliquot alij, Lapſo, habent. [At Niſus ruit in medios] In Oblongo, Ac. In quibuſdam alijs, Et. [Proturbant] In antiquis aliquot, Perturbant. [Inſtat non ſegnius] In antiq libris, Non ſecius legitur.

Victores præda Rutuli, ſpoliiſq. potiti
Volſcentes exanimem flentes in caſtra ferebant.
Nec minor in caſtris luctus, Rhamnete reperto
Exangui, & primis vna tot cæde peremptis,
Serranoque, Numaque, ingens concurſus ab ipſa
Corpora, ſeminecesque viros, tepidumq; recenti
Cæde locum, & plenos ſpumanti ſanguine riuos.
Agnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamq. nitentem,
Meſſapi, & multos phaleras ſudore receptas.
Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile,
Iam ſole infuſo, iam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circundatus ipſe
Suſcitat, æratasq. acies, in prœlia cogit
Quiſque ſuos, varijsq. acuunt rumoribus iras.
Quin ipſe arrectis (viſu mirabile) in haſtis
Præfigunt capita, & multo clamore ſequuntur,
Euryali, & Niſi.
Aeneadæ duri murorum in parte ſiniſtra
(Oppoſuere aciem, nam dextra cingitur amni)
Ingenteſq. tenent foſſas, & turribus altis

SERV. PRæda Rutuli, ſpoliiſque potiti] Non ſolum ſuis armis eos exuerunt, ſed et illa præda, quæ Rutulis fuerat ante detracta. [Serranoq., Numaque:] Decima Antapodoſis, quæ fit quoties commemorantur ea, quæ non ſunt ante prædicta. [Tepidaq; recentẽ Cæde locum] Hypallage eſt, tepidum locum recenti cæde, vnde multi legunt. Tepidumq. recenti Cæde locum. [Spumanti ſanguine riuos] Spumas tũc habet ſanguis cũ effunditur, nã poſtea conquieſcit. Vnde bene dixit. Spumanti riuos, quia præmiſit, Seminecesq. viros, [Iam rebus luce retectis] Supra, Et reb. nox abſtulit atra colorẽ. [Quiſq; ſuos] .ſ. comites. nam plenũ eſt Aeratasq. acies. [Acuũt rumoribus iras] Quia duo auſi ſunt per eorum caſtra trãſire [Euryali, & Niſi] Volunt non nulli clamorem eſſe militũ, ſed melius hoc à poeta dictũ accipimus. nam Rutuli, eorũ non nouerant nomina, vt ſit, Quinetiam capita Euryali, & Niſi præfigunt in arrectis haſtis & cũ magno clamore comitantur. [Cingitur amni] Amne debuit dicere: nunquã enim bene in i, exeunt, niſi quæ cõis ſunt generis, vt docilis, agilis. Sed ideo auſus eſt ita ponere ablatiuum, quia vt ſupra dix mus apud maiores hic, & hæc amnis dicebatur. [Tenent foſſas] Tuentur, defendunt. [Nota nimis miſeris] Hoc plus commouebantur, quoniam et abſciſſi vultus, necdum et agnitionis amiſerant notas. [Excuſſi manibus radij] Bene Excuſſi, quaſi neſcienti, melius quã ſi diceret proiecti [Fœmineo vlulatu] Impatienti: vt Fœmineo prædæ & ſpoliorum ardebat amore. [Prima petit] Ideoq. prima, quia ſolent in extrema neceſſitate

cuam

etiam mulieres muros aſcendere: vt, Ipſæ de muris matres.[Nō illa virum, non illa pericli]Vnū pudoris eſt,aliud ſalutis.[Hunc] talē.Et eſt cōqueſtio matris Euryali plena artis rhetoricæ.nam penè oēs partes habet de miſericordia commouenda à Cicerone in rhetoricis poſitas,[Hunc te aſpicio?]A qualitate cædis.[Sera meæ requies?] Euander, Mea ſera & ſola voluptas. [Potuiſti linquere ſolā]Ab intercepto ſolatio.[Crudelis?] Qui potuiſti linquere ſolam cum pius eſſes.[Affari extremum]Anchiſes ſic. O ſic poſitum, affati diſcedere corpus. Terent. Quin igitur dū licet loquimini mecum Antipho? [Nec te tua funera mater].i. funerea. Nam apud maiores funeras dicebant eas ad quas funus pertinet,vt ſororē,matrem. nam pficæ, vt & ſupra diximus,ſunt planctus principes,non doloris.funeras autē dicebant, quaſi funereas ad quas pertinet funus.[Funus lacerum tellus habet?] Dilaniatum cadauer. nam funus pro cadauere poſuit.[Si qua eſt pietas] Si qua eſt pietas in occidendo, in me probetur.

Stant mœſti:ſimul ora virum præfixa videbant,
Nota nimis miſeris,atroque fluentia tabo.
Interea pauidam volitans pennata per vrbem
Nuncia fama ruit,matriſque adlabitur aures
Euryali,ac ſubitus miſeræ calor oſſa reliquit.
Excuſſi manibus radij,reuolutaque penſa.
Euolat infelix,& fœmineo vlulatu,
Sciſſa comam,muros amens, atq; agmina curſu
Prima petit,non illa virum, non illa pericli,
Telorumq. memor:cœlū dehinc q̄ſtub. implet:
EVR.Hūc ego te Euryale aſpicio:tu ne ille ſenectę
MAT.Sera meę requies? potuiſti linquere ſolam
Crudelis?ne te ſub tanta pericula miſſum
Affari extremum miſeræ data copia matri?
Heu,terra ignota,canibus data præda Latinis,
Alitibuſque iaces:nec te tua funera mater
Produxi,preſſi ue oculos,aut vulnera laui
Veſte tegens,tibi quam noctes feſtina,dieſque
Vrgebam, & tela curas ſolabat anileis.
Quo ſequar?aut quæ nūc artus,auulſaq. mēbra,
Et funus lacerum tellus habet?hoc mihi de te
Nate refers? hoc ſum terraque, mariq. ſecuta?
Figite me,ſi qua eſt pietas,in omnia tela
Conijcite,ò Rutuli, me primam abſumite ferro:
At tu magne pater diuum miſerere, tuoque
Inuiſum hoc detrude caput ſub tartara telo,
Quando aliter nequeo crudelem abrūpere vitā.

.ſ. occultæ fuerant tenebris. Turnus ſuſcitat vllos ī arma, exiſtēns ipſe,quod dicitur ipſemet.aut in ppria perſona, circūdatus armis.ſ.ſuis, & circunſtipantium.& cogit.i. cōpellit,acies æratas,i.ęre munitas,hoc eſt armis ęreis cog.r, dicit quiſq;.i.quilibet,& ſup. ductor,ſuos.ſ.ſubditos, & cōmiſſos.& acuunt.i. accendūt iras,varijs rumoribus.i.vario murmure.Quin.i.quinetiam, præfigunt ipſa capita Euryali,& Niſi,in haſtis arrectis, & ſequūtur.ſup. cum multo clamore,mirabile aut potius miſerabile.i.quæ res miſerabilis erat,viſu.i.ad videndum, aut dum videbantur.Aeneadę duri.i.aduerſa fortiter tollerantes. oppoſuere aciem in ſiniſtra parte murorum, nā dextra ſup. pars cingitur amni,videlicet Tyberi. Et tenent.i.tutantur, & defendunt ingētes foſſas,& ipſi mœſti.i. ſeueri, & circunſpecti, ac mœſti pp amicorum necem:ſtant,ſupp. in, aut, pro altis turribus, & videbant ſimul,aut ſtāt mœſti ſimul.i. ſtatim, dum videbant ora virum.i.virorum p̄fixa,ſcilicet haſtis ora,inquit, nota nimis miſeris.i.ipſis miſeratione dignis, qui libenter ſuccurrere voluiſſent ſi ſciuiſſent & potuiſſent,aut miſerere ſe affligentibus,& fluenta atra tabo, id eſt ſanguine,& concreto,& corrupto. Fama nūcia,ſcilicet malorum,volitās pennata.i.quia pennata ruit interea per vrbem pauidam,& allabitur.i.lapſu peruenit, ad aures matris Euryali. At calor ſubitus.i.ſubito aufugiens, relinquit miſeræ.ſ. matri oſſa. Radij.ſ.rotæ,qua nebat,aut fila ad textoriā artē voluebat,excuſſi ſup.ſunt.i.illico proiecti de manibus,& penſa.ſ.lanam appenſam tenentia,reuoluta.i.retrorſum voluta,aut in cōtrariū voluta ſunt. Ipſa infelix euolat.ſ.è domo, & ipſa ſciſſa comā.i.habēs comā ſciſſam,& manibus diſſectam,amens,id eſt auerſa a mēte, & ratione,petit prima,id eſt ante alias matronas,aut petit,id eſt anteuolat prima agmina,ſed melior ē prior ſenſus, petit prima .ſ.mulierum,agmina,ſcilicet virorum,curſu,id eſt currendo,ſupple cum vlulatu fœmineo,id eſt vehementi,qualis fœminis eſſe ſolet.& præcipue in luctu vnigeniti,etiam in ſanctis literis celebrato, Illa non eſt.ſupple memor,virum.i. virorum, hoc eſt qd non deceret inter viros ſic diuagari. Illa non eſt memor pericli, id eſt periculi,illa non eſt memor telorum,quæ.ſ.ancipitia ſunt nec cuiquam inermi pereunt.& ipſa implet de hinc, id eſt poſtquam nati ora conſpexit,cęlum queſtubus.id eſt querelis(à queror,vnde u.ante bus.habet)dicens ſupp.ò Euryale, reſpicio ego te hunc,id eſt huiuſmodi detruncatum.ſ.& atro tabo manentē. tu ne illa ſera requies meæ ſenectæ potuiſti linquere,ò crudelis, me ſolam?ne copia,id eſt facultas, eſt data, id eſt facta, miſeræ matri.ſ.mihi,affari extremum,ideſt extremo,ſeu ſupremo loco te miſſum,id eſt cum mitteretis ſub tanta pericula?Heu tu iaces præda,id eſt exiſtens præda,data canibus Latinis,& altibus.i.auibus in terra ignota. Nec ego mater funera, id eſt quæ debebam eſſe funera tua,id eſt præfecta funeri tuo(& declinatur, hæc funera,huius funeræ,pro muliere,ad quam funus pertinet)produxit.i.ad ſepulcrum,aut uſtrinam duxi te.ſ.cum efferreris,nec ego preſſi,i.occluſi,oculos.ſ.tuos,aut laui,id eſt & non laui, vulnera .ſ.tua,aqua calida,vt ſpiritus, vitalis reuocari poſſet,tegens, id eſt cooperiens te,veſte.ſ. funebri, aut potius veſte, qua viuens gaudere poſſis,nam hodie quoque in Italia in caris veſtibus efferuntur,& ſepeliuntur plurimi:quam,ſupp.veſtem, ego feſtina vrgebam,id eſt vrgenter contexebam,aut nebam tibi noctes, & dies,& ſolabar,id eſt lenibam,curas anileis. i. ſenectutis, tela.i. texendo telam.quo ſequar.ſup.te.aut quæ tellus habet nunc artus.ſ.tuos.& membra auulſa,& funus.i.cadauer lacerū? O nate, refers

[Me primam abſumite ferro] Vnuſquiſque enim in propriæ ſalutis deſperatione, credit vniuerſa etiam poſſe cōſumi. vnde eſt quod modo dixit,Me primā. [Inuiſum hoc detrude caput ſub tartara telo]Inuiſum quidem eſt hoc & odioſum caput verum eſt miſericordiæ genus, ſi me etiam iratus interimas. [Quando aliter nequeo crudelem,abrumpere vitam]Hinc traxit illum colorem Iuuen.

Quod facinus dignam tam longo admiſerit æuo?

ASC. VICTORES præda,&c.]Commemorat quomodo Rutuli ſeſe in caſtra receperunt mœſti, quidem propter magiſtri ſui mortem,qui & mœſtos inuenerunt pp ſtragem a Niſo, Euryaloque factā,quorum capita ita moti haſtis præfixa,in conſpectum Troianorum inferebant:vnde,infauſta fama auribus matris Euryali increbuit,quæ re cognita,miſerabilem edit lamentationem,Vnde dicit Don.ſic.[Victores]Irriſorie,tanquam qui magnum putarent,ſi trecenti duos vicerint, cum duo tres interemiſſent.[Duri]Durantes in labore. In matre aūt Euryali, oſtēdit quid poſſit dolor, cum oblita ſexus. & ætatis tantum fureret. Denique accuſat eorum,quæ & ſi facta fuiſſent,nihil tñ prodeſſent.[Canibus date præda]Non ſolum morte,ſed mortis accidentibus cruciatur. Hæc ille. Ordo eſt. Rutuli victores.i. qui ſe victores iactabant cum potius victi cenſendi ſint & potiti præda.ſ.rerum,quas expotrarant,& ſpolijs,quæ è caſtris Turni extulerant ferebāt,flentes Volſcentem exanimem, in caſtra.ſ.Turni. Nec minor luctus,ſup.erat in caſtris,& hoc Rhamnete reperto, exangui.i.ſine ſanguine,quia eū effuderat,hoc eſt occiſo,& tot primis.i.de primoribus peremptis,vna cæde.i.vnius noctis occiſione,ſup.repertis.ſ.Serrano,& Numa, cuius prius nō meminit, Ingens concurſus,ſup.factus eſt,aut fit ad ipſa corpora, & viros ſemineces.i.ſemijnteremptos,& ad locum recentem,tepida cæde,pro eo quod eſt tepidum,recenti cæde.i.ſanguine recenter p cædem effuſo,& ad riuos plenos ſanguine ſpumanti.i.impetuoſo,& cū ſpumis defluenti. Ipſi agnoſcūt inter ſe ſpolia.i. quorū fuerant,q̄ Niſo,& Euryalo abſtulerāt ſpolia,& galeā Meſſapi nitentē,qua.ſ.agnitus erat Euryalus, & phaleras receptas.i. iterū, atque iterum,vt dictum eſt,captas.& prius ab Euryalo alijs ablatas,& nūc rurſus à Rutulis,Euryalo. vnde bene addit, multo ſudore: Et Aurora prima,id eſt prima pars Auroræ, linquens cubile Tithoni.i.regis Orientalis,croceum.i. crocei coloris, ſpargebat iam terras nouo lumine, & hoc iam ſole infuſo. ſ. in aerem,& rebus iam retectis,id eſt denudatis, & apertis luce, quæ

refers.i.reddis.hoc.ſ.ſolatium,aut beneficiũ de te,mihi.ſ. matri tuæ quæ ſum ſecuta,ſup.te,terra.i.per terram,& mari.i.per mare. O Rutuli,ſi qua pietas eſt.ſup.in vobis, figite.i. trãſfigite me iaculis,& conijcite in me omnia tela.i.omne telorum,& abſumite me primã ferro.i.armis inuaſiuis , aut tu.ſ. Iuppiter , magne pater diuum,miſerere, ſup. mei. Magna autem eſt miſeria vitæ eius,quæ pro beneficio mortem ſuſcipiat.& detrude tuo telo.ſ. fulmine triſulco,hoc.i.meum caput,inuiſum.ſ.ſuperis,ſub tartara.i.ad inferni tenebras,quando.i. quandoquidem , ego nequeo abſumere vitam crudelem.i.me crudeliter torquentem,aliter.i. alia via. Vbi lectum eſt.Canibus data præda.Donatus legit, Canibus date præda,vt ſit latinitas ſicut ibi, Salua vera Iouis proles decus adite diuis.Et ordo,Heu tu ò date præda canibus Latinis,& alitibus Latinis iaces in ignota terra.putem Poetam iuxta Donati lectionem ſcripſiſſe,quia maior eſt vis in ſermone maiorq. venuſtas,ſed rarior latinitas,quam ſi data præda,legatur.

VARIA LECT. VOLSCENTEM exanimem] In Rom. lib. Volcentem exanimum . [Tepidaque recentem Cæde locum] In Rom. lib. Tepidumq. recenti Cæde locum,legitur.In Porcio, Tepidaque madentem Cæde locum,habetur.Iam rebus luce retectis.Antiqua exemplaria.Receptis.ſcriptum habent. [Murorum in parte ſiniſtra[In Rom lib.Murorum parte tegitur,abſque,In.[Ora virum præfixa videbant] in quibuſdam libris peruetuſtis , Mouebant.legere eſt.[Tibi quam noctes]In Rom.lib.Tibi quod,legitur. [Nate refers? quæ ſum terraque] Exemplaria manuſcripta ita legunt.Guate refers?hoc ſum terraque.

Hoc fletu cõcuſſi animi, mœſtusque per omnes
It gemitus: torpent infractæ ad prœlia vires.
Illam incedentem luctus Idæus,& Actor
Ilionei monitu, & multum lacrymantis Iuli
Corripiunt, interq. manus ſub tecta reponunt.
At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro
Increpuit: ſequitur clamor, cœlumq. remugit.
Accelerant acta pariter teſtudine Volſci,
Et foſſas implere parant, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditũ, & ſcalis aſcendere muros,
Quà rara eſt acies, interlucetq. corona
Non tam ſpiſſa viris: telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Aſſueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infeſto voluebant pondere, ſi quà
Poſſent tecta aciẽ perrumpere: cũ tamen omnes
Ferre libet ſubter denſa teſtudine caſus.
Nec iã ſufficiunt: nã quà globus imminet ingens
Immanem Teucri molem voluuntq., ruuntq.:
Quæ ſtrauit Rutulos late, armorumq. reſoluit
Tegmina: nec curant cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, ſed pellere vallo
Miſſilibus certant.
Parte alia horrendus viſu, quaſſabat Hetruſcam
Pinnum, & fumiferos infert Mezentius igneis.
At Meſſapus equum domitor, Neptunia proles,
Reſcindit vallum, & ſcalas in mœnia poſcit.

SERV. TOrpent infractæ]Antea infractæ, nunc tamen torpent:vt,

Turnus vt infractos aduerſo marte Latinos.

[Lacrymãtis Iuli] Puero dat lacrymas cui poteſt ſine pudore, viris fortibus, tãtũ dolorem. [Sub tecta reponunt] Homerice . Quod autẽ dicit Corripiunt,nõ iniuriæ,eſt,ſed celeritatis , i. raptim tollunt. [At tuba terribilem ſonitũ] Hemiſtichium Ennij. nam ſequentia iſte mutauit . Ille. n. ad exprimendum tubæ ſonũ ait Taratantara. Et multa huiuſmodi Virgilius cũ aſpera inuenerit mutat. Bene tñ hic electis verbis imitatur ſonũ tubarum. [Increpuit:] Et inſonuit,& ſegniciem increpauit. [Volſci] Non mirũ quia dicit Volſcos,cum & Camilla de Volſcis ſit:vt.Et Volſca de gente Camilla.Nanq; pars aliqua,Tuſciæ dat Turno auxilia,cum Tuſcos diximus ſpecialiter Aneæ fauere. Itẽ econtra pars Venetiæ auxilium præſtat Aeneæ, quã Turni fuiſſe ſuperius diximus. [Teſtudineo] Teſtudo eſt,ſcutorũ connexio in teſtudinis modum.Nãq; in armorũ generibus milites ſumũt ab animalibus nomina,vt aries.Saluſtius: In modum hirci militaris.[Foſſas implere parant] Vertit ordinem,nam ante eſt vt impleatur foſſa,tollantur valli, & ſic teſtudine accedatur ad murum . Quanquam poſſumus intelligere etiam ad foſſas eos facta veniſſe teſtudine . [Effundere contra] Proprie tela enim non iaciuntur in ſubiecto, ſed funduntur , & dicendo Omne genus telorum oſtendit telum vocari omne qđ iacitur.Græci τὰ βέλη ἀπὸ τοῦ βάλλειν , ſicut latine tela , ἀπὸ τοῦ τῆλε i.longe . [Aſſueti longo] Docet vſum in hominibus plurimum poſſe.[Infeſto voluebant pondere] Infeſti ponderis. [Hic ſufficiunt]Diu iam non ſuſtinent [Armorumque reſoluit tegmina]Hic oſtendit armorum connexionem eſſe teſtudinẽ. Lucanus de teſtudine:

At poſtquam virtus incerta virorum
Perpetuam rupit defeſſo milite cratem,
Singula continui ceſſerunt ictibus arma.

[Hetruſcam Pinnum]ipſe Hetruſcus.

ASC. HOC fletu, &c.]Docet quomodo dolore concuſſi , Teucri miſeram abduxerint Euryali matrem,vtq. totis viribus conati ſint Rutuli caſtra Troianorum expugnare.& Troiani eadem defendere . Nihil extat Donat. Ordo eſt , Animi,ſcilicet Troianorum , concuſſi.i.perculſi ſunt,hoc fletu.ſ.matris Euryali,& gemitus mœſtus.i.mœroris index,it per omnes.ſ.Troianos, vires infractæ.i.nunquam fractæ , ad prælia torpent.i. labaſcunt , quaſi fractæ hoc fletu.ſic in ſecundo:

Captique dolis,lacrymisque coacti,
Quos neque Tydides,nec Lariſſæus Vlyſſes.

Non anni domuere decem, non mille carinæ.

Idæus, & Actor, Troiani illi (declinat Actor , huius Actoris , penultima breui) corripiunt.i.ſimul rapiũt, & abducũt,illã.ſ.Euryali matrẽ incedentem.i.excitantem luctus , corripiũt,inquam , monitu.i. per admonitionẽ Ilionei prudẽtis,& facundi illius viri , & Iuli,multum lacrymantis. vt paternã in eo agnoſcas pietatem,& clementiam , quã domus Iulia , quaſi hæreditariã obtinuit,& reponunt ſub tecta iter manus.ſ.adductã . At tuba.ſ.bellica,increpuit procul ære canoro.i.cõcauo , Vt latius canat. ſonũ terribilem .ſ.claſſicũ,ac bellicũ ſignũ.clamor.ſ.virorum,ſequitur.ſ. tubæ clãgorẽ, & cœlũ remugit , .i.reboat,aut reſonat Volſci, qui. ſ. Volſcente magiſtro aduenerant Italiæ populi.accelerant.i.celeriter inſultum faciũt,pariter.i. cõferta manu, & hoc teſtudine.i. coopertura,ex clypeis acta,ſicut teſtudo teſta ſua integitur. Et parant.i.nituntur , implere foſſas.ſ.vallorũ,ac vellere.i.deijcere,vallum.i.munitionẽ caſtrorum,ex vallis , ſeu ſtipitibus factam.Pars.i.ipſi partim,quærunt.i.inquirunt,& indagãtur aditum,& aſcendente muros ſcalis,ſupp. ea parte , qua acies eſt rara,& qua corona,i circunſtantium manus interlucet.i. per medium lucet,exiſtens non tam ſpiſſa viris,i.habens interualla, per quæ lux quædam apparebat.Teucri,ſup.parant contra.i. econtrario,effundere omne genus telorum ,ac detrudere.ſ.aſcendentes contis, id eſt ſudibus , & perticis duris , id eſt induratis , aut dure incuſſis,aſſueti.i.aſſuefacti,& experti,longo bello ſ. decennali,defendere muros.& ipſi voluebant quoque,id eſt etiam, ſaxa pondere infeſto,id eſt vim inferente,& moleſtãte,ſi qua, ſup. vi,aut ratione,id eſt vt quacunque ratione poſſint perrumpere aciem.ſ.hoſtium,tectam.ſ.clypeis,hoc eſt ſub teſtudine incedentem,cum tamen libet,ſcilicet hoſtibus eorum , hoc eſt Volſcis, & Rutulis,ferre.i.tolerare,omnes caſus.i.aduerſa,aut potius oĩa quæ cadunt,exiſtentes ſubter denſa teſtudine . (Nunc ſic quidẽ ſubter accuſatiuo iungitur. Perſ. Ilia ſubter Cæcum vulnus habens.Olim communis erat præpoſitio,ſicut & ſuper, quia ergo ſubtus erant,nec eſt mutatio loci,vſus eſt ablatiuo)nec ſufficiũt iam.i.amplius.ſ.ſuſtinere vim Teucrorum,nam Teucri voluunt , id eſt deuoluunt,& ruunt ex parte,qua ingens globus,id eſt maximus cuneus hoſtium imminet,molem ingentem , id eſt fragmentum muri,aut rupis maximi ponderis,quæ ſtrauit late Rutulos, & reſoluit tegmina armorum,& ex clypeis,ſ.facta,nec Rutuli audaces , id eſt licet audaces , curant amplius contendere Marte cæco. i. non viſi nec plane videntes . ſed certant pellere miſſilibus.i. iaculis , & ſagittis, vallo.i.de vallo,vt illis pulſis ipſi cõſcendant Mezentius,contẽptor ille diuum, & immaniſſimus ,

vir.

vir,vnde dicitur,horrendus viſu.i.horribilis:& horrori habendus, quaſſabant alia parte,pinum Hetruſcam.i.haſtam, ex ſolida pinu Hetruſca,quia ipſe Hetruſcus erat,& infert igneis fumiferos .i.pice,& reſina.aut ſulphure foros.At Meſſapus domitor equũ .i.equorum.proles Neptunia.i.filius Neptuni.reſcindit.i.reſecat vallum,officio.ſ.paterno intentus.vnde in ſecundo:

Neptunus muros,magnoque emota tridenti,
Fundamenta quatit.

Fundamenta enim Neptuno conſecrata dicuntur, eo quod ſit aquarum deus,ad quas fundamenta ferè pertingunt,& poſcit.i. exigit à ſuis ſcalas,in mœnia.i.ad mœnia exuperanda, & expugnando,diſſecto prius vallo.

VARIA LECTIO.

SVB tecta reponunt] In antiquis libris, In tecta reponunt habetur, In Porcio,Sub tecta reportant [Ac vellere vallum] In Rom.lib. Pellere eſt.[Ferre liber] In Mediceo, Iuuat, ſcriptum eſt. [Reſcindit vallum] In libris vetuſtis legere eſt, Tranſcendit vallum.

Vos ô Calliope precor aſpirate canenti,
Quas ibi tum ferro ſtrages,quæ funera Turnus
Ediderit,quem quiſque virum demiſerit Orco:
Et mecum ingentes oras euoluite belli.
Et meminiſtis enim diuæ,& memorare poteſtis.
Turris erat vaſto ſuſpectu,& pontibus altis,
Opportuna loco:ſummis quam viribus omnes
Expugnare Itali,ſummaque euertere opum vi
Certabant:Troes contra defendere ſaxis,
Perque cauas denſi tela intorquere feneſtras.
Princeps ardentem coniecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri:quæ plurima vento
Corripuit tabulas,& poſtibus hæſit adeſis.
Turbati trepidare intus,fruſtraque malorum
Velle fugam.dum ſe glomerant, retroq. reſidunt
In partem,quæ peſte caret;tum pondere turris
Procubuit ſubito,& cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terràm,immani mole ſecuta,
Confixique ſuis telis, & pectora duro
Transfoſſi ligno veniunt:vix vnus Helenor,
Et Lycus elapſi.quorum primæuus Helenor,
Mæonio regi quem ſerua Lycimnia furtim
Suſtulerat,vetitiſque ad Troiam miſerat armis,
Enſe leuis nudo,parmaque inglorius alba.
Iſque,vbi ſe Turni media inter millia vidit,
Hinc acies,atque hinc acies aſtare Latinas,
Vt fera,quæ denſa venantum ſepta corona
Contra tela furit,ſeſeque haud neſcia morti
Inijcit,& ſaltu ſupera venabula fertur:
Haud aliter iuuenis medios moriturus in hoſtes
Irruit,& quà tela videt denſiſſima,tendit.
At pedibus longe melior Lycus,inter & hoſtes,
Inter & arma fuga muros tenet,altaque certat
Prẽdere tecta manu, ſociumq. attingere dextras.
Quem Turnus pariter curſu,teloque ſecutus
Increpat hic victor.TVR. Noſtras ne euadere demens
Spaſti te poſſe man⁹?POE.Simul arripit ipm (mẽs
Pendentem,& magna muri cum parte reuellit,
Qualis vbi aut leporẽ,aut cãdenti corpore cycnũ
Suſtulit alta petens pedibus Iouis armiger vncis,
Quæſitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à ſtabulis rapuit lupus. Vndique clamor
Tollitur.inuadunt,& foſſas aggere complent.
Ardentes tædas alij ad faſtigia iactant.

SERV. VOs ô Calliope pcor] Syllepſis per numeros. erat .n. rectum Vos muſæ, aut tu Calliope.[Aſpirate] canenti] Fauete:vt, Aſpirat primo fortuna labori. [Oras euoluite belli] narrate nõ tm initia ſed ẽt extrema bellorũ. Nã oræ sũt extremitates.[Et meminiſtis.n.diuæ, & memorare poteſtis]differt meminiſſe ad memorare, cũ illud ſit memoriter tenere, Memorare vero exponere, & narrare. [Eſt autẽ Homeri ſententia, ἔσπετε νῦν μοι μοῦσαι ὀλύμπια δώματ᾽ ἔχουσαι, ὑμεῖς γὰρ θεαί ἐστε, πάρεστέ τε ἴστε τε πάντα. [Turris erat] Turres hmõi eſſe ad munitionẽ ciuitatum,& in ſecũdo legimus, ſed hę plerunq; mobiles ſunt, plerunque fixæ. fixæ, vt in ij. Turres ac domorũ mobiles, vt in xij. meminit: Subijtq. rotas,pontesq. inſtrauerat altos.[Opportuna loco].i.circa portas.[Cauas]patulas.[Opũ vi] Poteſt & Hypallage eſſe, vt ſit Ope viriũ. [Denſi] Pro tela denſa. [Et flãmã affixit lateri] Affectate. Debuit.n.dicere affixit aũt facẽ,aut malleolũ nõ flãmã.[Quæ plur.vẽto]Gliſcẽs, & magna facta p ventũ. [Hæſit adeſis] Non iã adeſis,ſed quos exedit adhærẽdo.[Malorũ Velle fugam] Honeſtiſſima elocutio. [Peſte]Incendio, vt, Et toto deſcẽdit corpore peſtis. [Vnus] Sub audis,& alter. nã nõ procedit vnus.[Helenor, Et Lycus elapſi].ſ.nõ mortem, ſed turris ruinã. [Mœonio regi] aut cognominẽ cũ filio intelligamus, quia vt ſupra diximus, cũ filij vel patris nomẽ præmittitur,& aliud tacetur, cognomines eẽ itelligamus. [Furtim Suſtulerat] Ex ſtupro educauerat. hinc eſt, Et dulcia furta. [Vetitiſque ad Troiam miſerat armis] Secũdũ Donatũ:vetitis fato. ſed melius legẽ militari itelligimus, quia ſerui à militia prohibebãtur. Vnde in Deiotariana purgat hoc Cic.cum fuiſſet obiectum inter equites quos Deiotarus miſerat Cæſari,vnũ ſeruũ fuiſſe. Virgiliũ aũt nouimus trahere aliqua de hiſtoria. Seruos ſanè nunq̃ militaſſe cõſtat, niſi ſeruitute depoſita,excepto Annibalis tempore cũ poſt Cannenſæ prœliũ in tanta neceſſitate fuit Vrbs Roma,vt ne liberandorum quidẽ ſeruorum daretur facultas.[Enſe nudo.]id eſt ſtricto.[Parmaque inglorius alba] Quaſi tyro, vt diximus ſupra. [Longe melior Lycus] Ergo & Helenor bonus. [Inter] Per: vt, Hunc inter fluuio Tyberinus amœno.[Prendere ſaxa manu] q̃a tunc alti nõ erãt muri,ſed ad impetum tantum repellẽdũ, vt ẽt Saluſtius oſtendit, Vbi Sertoriũ humeris ſublatum per muros aſcẽdiſſe commemorat[Curſu,teloq. ſecurus] Nimiã eius oſtendit celeritatem, q̃ potuit telum miſſum conſequi. nam hoc dicit, Cũ p̃miſſo telo ad hoſtem venit. Stat. Et miſſum curſu cõprehendere telum. [Reuellit] In verbo vello, facit in participio vulſus. [Qualis vbi aut leporem]Pro qualiter. Comparatio Homerica:

ὤιμησεν δ᾽ ἀλεὶς ὥς τ᾽ αἰετὸς ὑψιπετήεις
ὅς τ᾽ εἶσιν πεδίονδε διὰ νεφέων ἐρεβεννῶν
ἁρπάξων ἢ ἄρνα ἀμαλὴν ἢ πτῶκα λαγωόν

[Pedibus Iouis armiger vn.] Quia dicitur de Aquila in bello Gigãtum Ioui arma miniſtraſſe, quod tamen fingitur. Nam vt ſupra diximus, Iuppiter & Saturnus reges fuerunt. Sed Iuppiter dum cum patre Saturno haberet de agris contentionem,ortum bellum eſt ad quod egrediens Iuppiter, Aquilæ vidit, auguriũ, cuius cũ viciſſet auſpicio, fictũ eſt, q̃ ei pugnãti tela miniſtrauerit. Vnde etiam à felici augurio natũ eſt vt Aquilæ militũ ſigna comitẽtur.[Quæſitum] Qui requiritur, nã præſens à paſſiuo ñ habuit,& eſt hyſteron proterõ. nã poſt raptum requiritur. [Martius lupus] aut cruentus aut Marti dedicatus.[Aggere]Agger ẽ cuiuſlibet rei coacervatio, vñ foſſæ,aut valles poſſunt repleri.

ASC. VOS ô Calliope precor aſpirate canenti, Quas ibi tũ ferro ſtrages, quę funera Turnus Ediderit, quẽ &c.] Quia rẽ maiorem q̃ quæ humanis viribus geri poſſit, nec ſatis vero ſimilẽ dicturus eſt. Facit inuocationẽ Muſarũ inuocãs principẽ earum,Calliopem.ſ.pro oĩbus, vnde & numerum mutat. Recitat autẽ inſtructus à Muſis ingentẽ pugnã,& propugnaculi cuiuſdã ruinã,quæ duos iuuenes ſecum traxit,quorum miſerabilem, licet diuerſum ſubiungit uitæ exitum, tanta dicendi gratia,ut auditorẽ,ac lectorẽ penitus illiceat,nõ obtundat. Vñ Don.nihil lectu dignum attuliſſe uiſus eſt. Ordo igitur ẽ. O Calliope.i.ô Muſa,bonæ vocis,q̃ Heroico carmini præes, ego precor uos.ſ.Muſas omnes,aſpirate.i.fauorem date,& inſpirate, canenti.ſ.mihi quas ſtrages,& quæ funera Turnus ediderit,tum.i.

tunc,

tunc, cum aſſilirent caſtra Troianorum. ferro. i. telo. aut enſe fer reo. & quem virum quiſque demiſerit. i. deorſum miſerit, aut di miſerit. i. in diuerſa miſerit, Orco. i. ad Orcum, hoc eſt inferum. Aſpirate, inquit, & euoluite mecum, ingentes oras. i. extremitates, hoc eſt et extremas partes belli. Metaphora eſt ab annalibus, qui euoluuntur ab ijs, qui res geſtas diſquirunt, quaſi vero oia apud Muſas ſcripta ſunt, vnde addit. Etenim diuæ. i. quia diuæ vos meminiſtis. i. memoria tenetis hæc omnia, & poteſtis me morare. i. recenſere. hinc patet, cur plurali vſus eſt. quia licet vnā nominet, ad omnes loquitur, dicens. non diua, ſed diuæ. Turris. ſ. quædam, erat ſuſpectum vaſto. i. vaſti ſuſpectus, aut hiis vaſtū ſuſpectum. i. ſurſum aſpectum. i. alta, & ampla. & altis pontibus. i. ad quam aſcēdebatur altis pōtibus. Opportuna loco ſ. ad portas, quam, ſup. turrim, omnes itali certabant ſummis viribus, expugnare. i. euincere, & certabant ſumma opum. i. auxiliorum, & facultatem ſuarum, euertere. i. funditus deijcere. Troes contra. i. econtrario, ſup. certabant defendere ſaxis, & ipſi denſi. i. frequentes certabant intorquere. ſ. in Italos. tela per feneſtras cauas. i. patulas. Turnus princeps. ſ. exercitus, & eius oppugnationis conie cit, lampada. i. facem ardentem, & affixit flammam. i. facem in qua erat flammam, lateri. ſ. turris. quæ. ſ. flamma plurima. i. plurimum aucta, vento corripuit. i. ſimul inuaſit, & incedit tabulas, & hæſit poſtibus adeſis. i. quos edebat. ipſi intus. i. qui intus erāt turbati, trepidare. i. trepidabant, & velle. i. volebant. aut velle cœperant, fruſtra. i. in vanum, fugam malorum. i. periculorum imminentium. hoc eſt obuerſionis cum ruiti. cum ipſi glomerāt. i. in motem glomeris voluuntur, & reſidunt. i. ſe recipiunt, retro. i. retrorſum in partem quæ caret peſte. i. incendio, tum. i. tunc, turris procubuit. i. proſtrata eſt, ſubito. i. de repente. pondere. i. mole ſua, aut pondere ſubito. i. ex onere ex ſubito cōcurrentiū, & omne cœlū. i. totus aer. tonat fragore. ſ. ruinæ. Ipſi, ſup. Troes, veniunt, ad terram. i. coruunt. ſemineces. i. ſemi mortui priuſquā terram contingerent. & hoc immani mole ſecuta. i. ſequente eos. i. cadente. poſtq̄ ipſi cū altera parte ceciderāt. & veniunt ad terram confixi ſuis telis. quæ. ſ. in manibus habebant. & transfixi pectora. i. habentes pectora transfixa duro ligno, vix vnus. ſ. Helenor, & alter, & ſup. ſ. Lycus elapſi. ſup. ſunt è ruina, quorum Helenor primæuus. i. adhuc in primo æuo florens, quem ſerua Lycinia. ſ. nomine, ſuſtulerat. i. pgenuerat, aut educauerat, regi Mæonio, aut nomine, aut patria furtim. i. ex ſtupro conceptum, & miſerit ad Troiam armis vetitis. ſ. lege militari. quia ſeruilis cōditionis, homines non erant recipiendi ad legitimam militiam, & ideo erat. ſup. leuis. i. celer, & expeditus, enſe nudo. i. habens ſolumodo enſem, aut enſe nudo. i. ſtricto. & nudato ſicut ſtabat in turri, & inglorius parma alba. i. nullo inſigni adhuc ornata. i. nec picta. eſt autem breue ſcutum veluti aptum. Et is. ſ. Helenor, vbi vidit ſe īter media millia. ſ. armatorum Turni, & vbi vidit acies Latina aſtare hinc, & hinc. i. ab vtraque parte, vt. i. quemadmodum fera, vt leo, aut ſus ſilueſter, quæ ſepta. i. circundata denſa corona venātum. i. venatorum. furit cōtra tela. & inijcit ſe morti haud neſcia. i. certa mori, & fertur ſaltu ſupra venabula. i. venatorum tela. cuſpides videlicet, haud. i. non aliter, ipſe Helenor iuuenis, vnde primæuus prius dictus eſt, moriturus. i. certus mori, irruit in medios hoſtes, & tendit, ſupp. ea parte, qua uidet tela denſiſſima. At. i. ſed. Lycus longe melior, id eſt præſtantior, pedibus. i. curſu & velocitate pedum tenet. i. appræhendit, muros. ſ. nouæ Troiæ, & fuga. i. fugiendo. & inter hoſtes, & inter arma, & certat. i. contendit, prendere. id eſt accipere manu, alta tecta, & attingere dextras ſociorū. Quem Turnus ſecutus, pariter curſu, & telo victor. i. cum eſſet voti compos, & cum teneret, increpat. i. cum amaro crepitu alloquitur, his. ſ. verbis, ò demens, ſperaſti ne te poſſe euadere noſtras manus? & ſimul. i. cum hoc dicerct, accipit ipſum pendentem, & reuellit ipſum cum magna parte muri, exiſtens, ſupp. talis qualis armiger Iouis. i. aquila, quæ Ioui fulmina ſubminiſtraſſe dicitur. eo q̄ altiſſime volat, nec fulmine ſternitur, nec radijs ſolis viſus eius obtunditur. ſup. eſt vbi. i. quando. petens alta. i. erigens ſe è terra, ſuſtulit. i. ſurſum tulit pedibus vncis. i. incuruis vnguibus, aut leporem, aut cycnum. i. olorem, corpore candenti. i. habentem corpus candidum, aut qualis ſup. eſt, lupus Martius. i. in tutela Martis habitus. aut acer, vbi rapuit à ſtabulis agnum quæſitum. i. quæſibilem, aut qui tunc quæritur matri. ſ. ouī multis balatibus. ſic enim quærit, vnde agnus quia balatum matrē agnoſcit, dictus putatur. Clamor. ſ. Rutulorum, tollitur. i. erigitur, vndique. i. ex omni parte. & ſup. Rutuli inuadunt & complent foſſas aggere. i. terra, quæ aggeſta erat. & alii iactant ad faſtigia. i. culmina turrium, & propugnaculorum. tædas ardentes. i. flammiferas.

VARIA LECTIO.

ET flammam affixit lateri.] In Mediceo, Affecit, habetur. [Vix vnus Helenor] in antiquis libris, Halenor. [Serua Lycimnia] In antiq aliquot lib. Lycymnia, legitur. [In alijs, Licynnia. [Quæſitum aut matri] in Romano libro. Matris, legitur.

COEL. RHODIG.

SERVUS non habere caput iureconſulti ſtatuunt. Id cum dicunt, intelligi volunt ſtatum. Proinde, ſeruum non minuit capite, quia nullum habet hoc eſt nec libertatem, nec ciuitatem, nec familiam. Quibus ſi quis exuatur, maxima dicitur capitis diminutio, aut accidit ijs qui ſerui pœnæ efficiuntur à atrocitate ſententiæ, vel libertis nomine ingratitudinis in patronos condemnatis. vel qui ſe ad precium participandum venundari paſſi ſunt. Nam minor ſiue, media capitis diminutio eſt, cū ciuitas quidē amittitur, libertas vero retinetur. Quod accidit ei, cui aqua, & igni interdictum fuerit aut in inſulam ſit deportatus. Minima vero capitis diminutio eſt, cum ciuitas retinetur, & libertas, ſed ſtatus hominis commutatur. Quod ijs euenit. cum ſui iuris fuerint, cœperunt alieno iuri ſubiecti eſſe. Vel ſi filiusfamilias a patre mancipatus fuerit Modeſtinus digeſtis De gradibus cognationis: Cui, inquit, aqua, & igni interdictum eſt. Vel aliquo modo capite diminutus eſt, ita vt libertatem, & ciuitatem amitteret, is cognationes, & affinitates omnes quas ante habuit amittit. Apud Pacatum in Panegyrico, vbi ſcriptum legas, Quid memorem capita diminuta, & vitam ære taxatam? Sunt qui pro capitatione accipiendum arbitrentur. i. pro tributo, quod viritim confertur. Id verbum eſt Iuris peritis frequens. Capitationem qui exigunt, peræquatores ab ijſdem nūcupatur, quod inquiunt, ex æquo ab omnibus exigāt. in ijs vero. quæ paulò ante diximus perpendendum id ex Quintiliani lib. iij. cap. De ſtatibus, in fine, In adoptionem dato in familiam redire liceat. Illud certe nouimus. Exeuntem è patris poteſtate filium ab paternis quoque ſacris ſolitum liberari. quæ celebrabat neceſſario is, ad quem patrisfamilias perueniſſet pecunia. Ex hac ſeculi (vt ſic dicam) infirmitate ad militiam ſacramento rogare, aut vllo modo admittere, nefas ſancitum ueteribus eſt, quod Cicero in Deiotariana ſignificat, & Martianus digeſtis De re militari, Ab omni, inquit, militia ſerui prohibentur, alioqui capite puniuntur. Sed & in Helenore Mantuanus uates Aen. 9. monſtrauit,

Quem ſerua Lycimnia furtim
Suſtulerat, vetitisque ad Troiam miſerat armis.

Ilioneus ſaxo, atque ingenti fragmine montis
Luceſium portæ ſubeuntem, ignesq. ferentem,
Emathiona, Ligar, Chorineum ſternit Aſylas.
Hic iaculo bonus, hic longe fallente ſagitta.
Ortygium, & Cæneus, victorem Cænea Turnus,
Turnus Ityn, Cloniumq. Dioxippū, Promulumq.,
Et Sagarim, & ſummis ſtantē pro turribus Idam:
Priuernū Capys. hūc primo leuis haſta Themillæ
Strinxerat: ille manū proiecto tegmine demens
Ad vulnus tulit: ergo allapſa ſagitta,
Et læuo infixa eſt lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animæ letali vulnere rupit.

SERV. INgenti fragmine montis] Supradicti ſaxi exaggeratio eſt. [Lucetium] Solū hoc nomen eſt, quod dictum à Virgilio in nullo alio reperitur auctore. Sanè lingua Oſca Lucetius eſt Iuppiter, dictus à luce quā dicitur hominibus præſtare. Ipſe eſt noſtra lingua dieſpiter. i. diei pater. Horat. Nanque dieſpiter plerunque per ſudum tonantes egit equos. [Cænea Turnus, Turnus Ityn. Vt ait Lucilius, Bonū ſchema eſt quoties ſenſus uariatur in iteratione uerborum. [Pro turribus] Aut pro defenſione turrium. Aut ſic magni, vt turrem putares. [Haſta Themillæ] Themillas Themillæ, ut Aeneas Aeneæ. [Leuis] Aut haſta pro leuiter ueniēs. Vnde & Strinxerat dixit. i. paululum uulnerauerat, Tādem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni. [Demēs] Qui ſcutū quo ſe tuebatur abiecit. [Alis] Pinnis. [Læuo affixa eſt lateri] Oſtendit uulneris locū quem

ante

Stabat in egregijs,Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydẽ,& ferrugine clarus Ibera,
Inſignis facie:genitor quem miſerat Arcens,
Eductum Martis luco,Symethia circum
Flumina;pinguis vbi,& placabilis ara Palici.
Stridentem fundam,poſitis Mezentius armis,
Ipſe ter adducta circum caput egit habena,
Et media aduerſi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.

Tum primum bello celerem intendiſſe ſagittã
Dicitur,ante feras ſolitus terrere fugaces
Aſcanius,fortemq. manus fudiſſe Numanum:
Cui Remulo cognomẽ erat,Turniq. minorem
Germanam nuper thalamo ſociatus habebat.
Is primam ante aciem digna, atq; indigna relatu
Vociferans,tumidusq. nouo præcordia regno
Ibat,& ingenti ſeſe clamore ferebat:
NVM Nõ pudet obſidione iterum,valloq. teneri
Bis capti Phryges,& morti prætendere muros?
En qui noſtra ſibi bello connubia poſcunt.
Quis deus Italiam,quæ vos dementia adegit?
Non hic Atridæ,nec fandi fictor Vlyſſes.
Durum à ſtirpe genus:natos ad flumina primum
Deferimus,ſæuoq. gelu duramus,& vndis.
Venatu inuigilant pueri, ſiluasq. fatigant:
Flectere ludus equos,& ſpicula tendere cornu.
At patiens operum,paruoq. aſſueta iuuentus,
Aut raſtris terrã domat, aut quatit oppida bello.
Omne æuum ferro teritur, verſaq. iuuencum
Terga fatigamus haſta: nec tarda ſenectus
Debilitat vireis animi,mutatq. vigorem:
Caniciem galea premimus, ſemperq. recentes
Conuectare iuuat prædas,& viuere rapto.
Vobis picta croco,& fulgenti murice veſtis,
Deſidiæ cordi:iuuat indulgere choreis:
Et tunicæ manicas,& habent redimicula mitræ.
O vere Phrygiæ(neque enim Phryges) ite per alta
Dindyma,vbi aſſuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos,buxusq. vocat Berecynthia matris
Idææ:ſinite arma viris,& cedite ferro.

ante ſuppreſſerat.Sic in quarto:Infixum ſtridit ſub pectore uulnus. [Spiramenta animæ] Diffinitio pulmonum. [Pictus acu chlamydem].i. Phrygiam habens chlamydẽ. [Ferrugine clarus Ibera] Ferrugo coloris genus eſt.qui uicinus eſt purpuræ ſubnigræ Ibera autem modo, non Hiſpana,ſed põtica. nam Iberia pars ponti eſt, vt oſtendit Horat. dicens. Herbasque quas Colchos atq; Iberia mittit Venenorum ferax. [Genitor quem miſerat Arcens] Ordo eſt,Stabat Arcentis filius Arcens in armis egregius. nam non congruit vt huius filij ꝓtermiſſo nomine, bis fiat patris commemoratio. [Symethia circum Flumina] Symethos fluuius eſt Siciliæ haud longe ab vrbe Catinẽſi, circa quem ſunt Palici dei quorũ talis eſt fabula,Aetnam nympham Iuppiter cũ vitiaſſet,& feciſſet grauidam, timens Iunonem (ſecundum alios, ipſam puellam) commendauit Terræ,& illic enixa eſt.Secundum alios,partus eius poſtea cum de terra erupiſſet, duo pueri, Palici dicti ſunt, quaſi iterum venientes.nã πάλιν, eſt rurſus.ἥκειν, eſt venire. Hi primo humanis hoſtijs placabantur,poſtea quibuſdam ſacris mitigati ſunt & eorum immutata ſacrificia. Ideo ergo Placabilis ara, quia mitigata ſunt eorum numina.[Liquefacto tempora plumbo Diffidit] Plumbum enim iactum nimio rotatu, & aeris calore diſſoluitur.Stat.

Et arſuras cæli per mania glandes.

[Porrectum extendit arena] Intelligimus eũ cecidiſſe trãſ murum.dicendo autem multa,oſtẽdit corporis proceritatem.[Minorem Germanam]Quia maior Nympha fuerat Iouis voluntate [Digna, atque indigna relatu] Indigna.i.turpia, & obſcęna. [Nouo regno] Aut noua regij generis affinitate, aut quia etiam ipſi per regis filiam portio debebatur imperij.[Ingentem ſeſe clamore ferebat]Nõ erat ingens,ſed ſe eſſe clamitabat ingentem. [Iterum] Denuo. Nam iam tertio obſidentur.& iterum, non niſi de duobus dicimus. [Bis capti Phryges] Semel ab Hercule. poſtea à Græcis. [Morti prætendere muros?] Emphaſi eſt. Morti enim pro bello poſuit.Sic ſupra.Læti diſcrimine paruo.[Noſtra connubia] aut quaſi Turni cognatus loquitur.aut inuidioſe retorquet, & vult cãm omnium eſſe cõem.[Nõ hic Atridæ]Exaggeratio vituperationis.nã nõ tantũ ſe Troianis.ſed ẽt eorũ victoribus præfert. [Fandi fictor Vlyſſes]Aut fallax, aut logodædalus. i. qui dolũ cælat ſermonis ornatu.[Durũ à ſtirpe genus,] Italiæ diſciplina, & vita laudatur.quam & Cato in originibus,& Varro in gente populi Rom.commemorat. [Gelu duramus,& vndis] Vndis gelidis. & eſt ἓν διὰ δυοῖν: vt, Hamis auroque. Nam nemo quod plus eſt prius dicit. Si enim duo eſſent,ante aquam diceret, poſtea gelu.[Venatu]Pro venatui:vt,Curru pro currui.[Siluasque fatigant,]Ipſi fatigantur in ſiluis, aut pro feris ſiluas poſuit in quibus ſunt feræ. [Flectere ludos equos] Alium labor noſtræ pueritiæ ludus eſt. [At patiens operum, paruoque aſſueta iuuentus] Hoc & in Georgicis laudat. nam magnæ virtutis eſt in nimio labore paruis eſſe contentum. [Terram domat]

Bene bellico vſus eſt verbo, & ne à re militari diſcederet, ñ dixit terras colimus, ſed domamus,ac ſi diceret, cum hoſtes deſunt,terras ferro domamus. [Verſa iuuẽcum Terga fatigamus haſta.] Agriculturã ſine officio belli non gerimus. Eſt autẽ κακοσύνθετον & ὁμοιοτέλευτον. [Nec ſenectus Debilitat vires animi] Bene animi, quia non eſt auſus corporis dicere Nec enim põt fieri, vt quãuis robuſtus ſenex vires habeat prioris ætatis,& ſuæ cõparetur adoleſcentiæ. Nunc ergo licet dicat fortes eſſe ẽt ſenes, bono tñ eſt vſus temperatione, vt diceret nihil animorum vigori derogare temporis vetuſtatem. [Vobis picta croco] Vituperatio Troianorum, in qua vtitur argumentis, quæ ĩ Rhetoricis cõmemorat Cic. à gẽte.ab habitu,à geſtu, ab animo.[Fulgẽti murice] Purpura.Hanc aũt vitio.& dedecori apud maiores fuiſſe conſtat.Iuuen. Peregrina ignotaque nobis Ad ſcelus atque nefas quæcunq; purpura ducit. [Deſidiæ cordi:] Vobis ſunt. [Choreis]Seruauit hoc loco naturam ſyllabæ.quam in vj. metri cã corripuit. Vt, pars pedibus plaudunt choreas,& carmina dicunt. [Et tunicæ manicas] Tunicæ veſtiæ habẽt manicas. quod ẽt Cicero vituperat,dicens, Manicatis, & talaribus tunicis. nã colobijs vtebãtur antiqui.] Et habent redimicula mitræ] Illud dicturus fuerat,Habetis in pileis redimicula, quod cõuertit in vituperationẽ maiorẽ, dicens, Religatas habetis mitras.nã pilea, virorũ ſunt. mitræ, fœminarũ quas calaticas dicũt,Mitra aũt propꝛie Lydorũ fuit:ut,Mœonia mentũ mitra.quę habitũ imitati ſunt Troiani.[O vere Phrygiæ] Ipſos vituperat Phryges,ſed nũc ad maiorẽ iniuriã Phrygias non Phryges.[Alta Dindyma] Mõtes matris deũ.[Biforem dat tibia cantũ]Biſonum imparẽ. Et ſeruauit eis tibiarum ſuarum naturam. Tibiæ aut ſerranæ dicuntur, q̃ ſunt pares & æquales habent cauernas. Aut Phrygię, quę & impares ſunt,& inęquales habent cauernas. Ergo biforem,diſſimilem,diſſonum. Non.n.ſunt pari modulatione compoſitę. Vt enim ait Varro. Tibia Phrygia dextra vnum foramen habet.ſiniſtra duo. quorum vnũ acutam ſonum habet, alterum grauem. [Buxusq. uocat Berecynthia]A monte Berecyntho. Dicitur aũt,& hęc buxus,& hoc buxum.ut, Et torno raſile buxum. Vnde ſuperfluo quidam arborem generis fœminini eſſe uolunt, cum hoc loco etiam de ligno generis fœminini habeamus exemplum. [Et cedite ferro]aut ferrum relinquite,& eſt iteratio. Aut cedite ferro .i.cum uiri non ſitis,abſcondite partem uirorum.

ILIONEVS &c.]Proſequitur reliquã pugnę partem, cõmemorans etiam eos quos Troiani ſtrauerunt. Inducitque Numanum Remulum,qui Turni ſororem paulò ante duxerat,Troianis inſultantem. Occaſione cuius, Aſcanius primum arma hoſtilia tractauit. Vnde dicit Donat.ſic.[Dicitur,ante feras] Poeta, quoniam impoſſibile uidebatur pueri manibus cecidiſſe, robuſtiſſimum uirum non ſe facit auctorem. Hec ille. Moris .n. eſt, Virgiliani,in rebus fictiuis,aut dubijs,addere particulam dicitur fertur,ut perhibent,ut aiunt, ut fama eſt.Sed ordo eſt.Ilioneus ASC.

Tro-

Troianus ille,vir ſtrenuus, & facundus, ſternit ſaxo:atque,
pro.i.ingenti fragmine montis.i.rupis ſaxoſæ:Lucetium.Rutu-
lum illum:ſubeuntem.i..ab inferiori imminentem, portæ.i. ad
portam,& ferentem.i.inferentem igneis:Liger.i. vt videtur Ita-
lus,quaſi Ligur, aut Ligus.i. ab Liguria ſternit: Emathionia.i.
Troianum illum,& id quidem vocabula indicant. ſed ſeries ver
borũ poſtulare vr.vt dicamus Liger.ſ.Troianus ille,ſternit Ema
thiona.ſ Rutulorum. nã is proprie ſternit, qui deſuper incum-
bit.vt Itali,non Rutuli:Aſylas Troianus,ſternit Chorineum Ita-
lum.hic.ſ.Chorineus:erat.ſup.bonus.i.peritus,& vtilis iaculo,&
hic.ſ.Aſylas:bonus.ſupp.erat, ſagitta fallente longe.i. cum pro-
cul iacitur.Cæneus.Troianus ille ſternit.ſup.Ortygium Italum,
Turnus,ſup.ſternit Cænea,victorẽ.ſ.Ortygij: & Turnus.ſ. idem:
ſternit Itin.& Clonium,& Dioxippum,& Promulum, & Saga-
rim & Idam,ſtantem pro ſummis turribus.i.ꝓ defenſione ſum-
marum turrium.aut,ante ipſas ſummas turreis,aut ſic magnũ,
vt pro turri haberi & putari poſſit Omnes aũt qui à Turno ſter
nuntur.Troiani intelligendi ſunt.Capys, Troianus ille ſternit,
ſup.Priuernum.Rutulum illum leuis haſta Themillæ, ille illius
Troiani ſtrinxerat.i leuiter vulnerauerat,primo hunc.ſ.quẽ Ca-
pys ſtrauit,Priuernũ.Ille.ſ.Priuernus:demẽs.i.malesſanus,& im
memor ſalutis ſuæ, tulit manum ad vulnus.ſ. factum, à ſagitta
Themillę, & hoc tegmine.ſ. corporis, hoc ex clypeo proiecto.
Ergo.quia.ſ.inermis videbatur,ſagitta ſ à Capy immiſſa:illapſa,
ſupp.eſt.alijs:quia(reuera) pennarum plumis dirigitur: alis igi
tur.i.pennis.& manus.ſ.quam ad vulnus tulerat:infixa eſt lateri
læuo.i.ſimul cum latere transfixa eſt.aut quaſi clauo lateri affi
xa eſt,& ipſa ſagitta abdita.i.abſcondita intus:rupit.i.fregit: vul
nere letali.i. mortifero.ſpiramenta animæ.i.pulmonem,aut præ
cordia.Arcens,vir ille qui inter Troianos erat, & forte ab Ace-
ſte comes datus,filius Arcẽtis,ſtabat ĩ armis egregijs,pictus chla-
mydem i.habens chlamydem pictam acu.ſ.opera Phrygionum,
& clarus.i.relucens,ferrugine.i.purpura ſubnigra:Ibera.i. Ponti
ca:exiſtens inſignis.i.præter ceteros ſpectabilis facie, quem Ar
cens genitor miſerat eductum.i.educatum,luco Martis.i. Marti
deo ſacro.circum flumina Symęthia,i.ipſum Symethum.fluuiũ
in Sicilia,non longe ab agro Cathinẽſi:vbi,ſup.eſt ara Palici.ſ.
dei pinguis.ſ.frequenti ſacrificio,& placabilis.ſ. alia hoſtia, q̃ hu
mana.Ipſe Mezentius egit armis poſitis.i.depoſitis: fundam ſtri
dentem.i.cum ſtridore emittentem glandem,aut lapidẽ, & hoc
habena.ſ.fundæ:qua.ſ.tenebatur.abducta ter circum caput,vt.ſ.
fortius emittatur.& diffidit.i.diſſecuit tempora.ſ.Arcentis, ad-
uerſi.i.ex aduerſo:ſtãtis media.i.per medium, & hoc plumbo.i.
glande plumbea.liquefacto.ſ.ex celerrimo impetu,& vehemen-
ti motu,ac extendit.ſ.Arcentem: porrectum,i. extenſum, cum
morte grauaretur.ſup.in media arena,Aſcanius ſolitus ante.ſ.il
la tempora.terrere feras fugaceis, dicitur tunc, primum inten
diſſe bello.i.more bellico,aut animo bellandi,& hoſtili, ſagittã
celerem i.celeriter emiſſam, & dicitur fudiſſe manu.i. ſagitta è
manu miſſa:Numanum fortem.i.robuſtum,cui.ſ.Numano. co
gnomen erat Remulus,& ſup.qui ſociatus,nuper.i.paulo antea,
thalamo.ſ.matrimoniali, habebat germanam.i. ſororem Turni
minorem.quia maior erat Iuturna,amica Iouis,Is.ſ.Numanus,
Remulus.vociferans ante primam aciem,digna, atque indigna
relatu.i.quæ referantur,& tumidus.i. inflatus præcordia. i. ha
bens præcordia tumida,& inflata nouo regno, quia per ſororẽ
regis in partem regni,aduenerat,ibat.ſ.conſpicuus,& ferebat ſe
ſe ingentem i.egregium,& præſtantem.clamore, id eſt vocife-
ratione & inclamatione ſua. Clamabat autem quæ ſequuntur,
Non pudet obſidione.[Non pudet]Hęc ſunt verba Remuli.Tro
ianos vituperantis.ꝙ mœnibus incluſi tenerentur, & ſeſe obſi-
dione iterũ premi ſinerent. Dico iterum cum textu, Nam licet
Seruius velit denuo dici,quia non iterum.i.ſecundo, duntaxat
obſeſſi erant.ſecundum eum,ſed iam tertio,tamen,quia Troia-
ni iuuenes erant, & quia prior obſidio magnæ Troiæ ab Hercu
le facta,non erat longa, ſed potius expugnatio, quàm obſidio.
Ideo placet iterum.obſeſſos dici Troianos,licet iam bis fuerint
capti.Sed Don.verba ſunt.[Phryges] Pro conuitio poſuit, q.d.
ideo capti,quia Phryges.[En] Vituperãtis demonſtratio,[Qui]
.ſ.mendici.& exules.[Noſtra] Quaſi meliorum, & fortiorum,
[Bello]Cum ſciant in ſimilis cauſa ſe victos. [Non hic Atridæ]
Inuenietis fortiores his,qui tñ vos vicerunt.[Durum]Fortem.
[A ſtirpe]Non arte,ſed natura. [Flectere ludis equos] Nõ enim
inertibus ludis intenti ſunt.[Tarda]Quę faciat homines tardos.
Hæc ille Ordo autem eſt.O Phryges bis capi non. i. non ne pu-
det vos teneri,iterum.i. denuo aut rurſum obſidione & vallo?

q.d.id merito fieri debere quãuis non fiat,non ne pudet prætẽ-
dere. i. obijcere, morti.i. bello letifero muros,aut prætendere
morti muros.i.habere ſolummodo, à morte diſcrimẽ murorũ,i
quaſi ſi muros non haberent.omnes extincti eſſent.En, irriden-
tis vox,qui.i.quales?q.d.muliebris animi, q̃ ſe intra muros clau
dant.poſcunt ſibi bello.i.virtute bellica,noſtra.i.nobis pacta, &
debita connubia.Bene dicit noſtra, quia communis videtur in-
iuria,ſi.n.regi impune auferatur coniux.aut ſponſa. vero ſimile
eſt nullum deinceps habiturum propriam,quod dicit Statius in
Achilleide ſic, Quid maneat populos, vbi tanta iniuria primos
Degraſſata duces?Quis deus.q.d.non bonus vobis, vnde addit,
quæ dementia adegit.i.adire coegit vos, quaſi ſtolidum pecus,
Italiam.Non hic.ſup.ſunt,Atridæ.i.lenti illi bellatores,ſed tamẽ
veſtri victores,nec Vlyſſes,fictor.i.compoſitor,& exornator.fan
di.i.loquendi,qui Græce λογοδαίδαλος dr, hoc eſt non confidi
mus ĩ calliditate ſermonum.ſed in virtute noſtra.Nos enim du-
rum genus à ſtirpe.i.ab origine, & longa propagatione deferi-
mus natos,primum.i.vt primum liberi nati ſunt ad flumina, vt.
.ſ.illic indureſcant.& duramus.i.induramus,ſæuo gelu, & vndis,
.i.vndis gelidis, aut gelu.i. frigore vndarum, aut gelu etiam in
aere & vndis.i.frigore aquarum.Puerum.i.cum adhuc ſunt pue
ri,ipſi inuigilant venatu.i.venatui.datiuus antiquus, aut vigilãt
.i.vigilantes & ſtrenui ſunt in venatu.& fatigant ſiluas.i.feras ſil
uarum.& plus eſt q̃ ſi dicat.fatigantur ſiluis flectere equos etiã,
ſup.eis ludus. aut(vt Don.accipit)ludus.i.exercitatio eorum, dũ
ludunt eſt flectere equos,& tẽdere ſpicula.i.ſagittas, cornu.i. ex
arcu cornu munito,ſaltem in extremis angulis.At iuuentas.i.ea
multitudo,quæ ad iuuentam peruenit. patiens operam.i. ſciens
pati opera.& labores,& aſſueta paruo.i.frugalitati, & parſimo-
niæ intentat,aut domat terram raſtris,aut quatit.i.concutit, ve
eruat oppida bello,omne æuum teritur ferro,aut enim venabu
lis,aut raſtris.aut ſarculis,aut bellicis armis incumbunt, quinetiam dum agriculturæ inſudant armati ſunt. Nam non fatiga-
mus terga iuuencum.i.iuuencorum, hoc eſt boum aratoriorũ.
haſta ferrata.i.ferro munita,vt parati ſimus contra inſultus ho-
ſtium etiam in agris.nec ſenectus tarda i.tardificans corpus,de-
bilitat vireis animi.mutatque.i.& non mutat,vigorem .ſ.animi.
(Refertur.n. negatio præcedens ad vtrunque uerbum ſequens)
Nos premimus caniciem.i.canos capillos.i.galea.i. etiam cane-
ſcentes induimur galea,& iuuat ſemper conuectare prædas recẽ
ter.i.recenter raptas,aut ex nemore,aut ex iuſto bello. Nã prius
dixit,gentem Italicam,ſine legibus æquam, & iuuat viuere ra-
pto.i.ex his,q̃ ab hoſte,aut in ſiluis rapuimus. Veſtis picta cro-
co.& murice.i.purpura fulgẽti.& ſupp.deſidiæ.i.ignauiæ. ſunt
vobis cordi.i.ad cor & placitum veſtrum.hoc eſt placent uobis,
& iuuat,ſup.uos indulgere.i. nimium intendere,& animum illa-
xare,choreis.i.trepudijs.& ſaltationibus,& tunicæ, ſup, ueſtrę,
habent manicas.i.tegmina,ad manus uſque protenſa, quę bra-
chia impediunt, & mitræ .i. capitum indumenta potius fœmi-
nis,quàm uiris apta habent redimicula.i.religaturas ad ornamẽ
tum ſpectantes.ò uere.i.certiſſime.Phrygiæ.i.mulieres ex Phry-
gia,neque enim Phryges.i.uiri ex Phrygia, ite per Dindyma al-
ta.i.montes illos Phrygios,matri deum ſacros, ubi tibia dat uo
bis aſſuetis.ſ.ad ſonum tibiarum ſaltem,cantum biforem .i. bi-
nis & diſparibus foraminibus emiſſum concentum,tympana.i.
inſtrumẽta muſica,habẽtia pellẽ extenſam.& Græce τύμπανον.
& buxus.i.fiſtula ex buxo,buxus, inquit, & Berecynthia.i. quæ
creſcit in Berecyntho mõte,matris.ſ,deum.Idææ.i.Phrygiæ,uo-
cat uos.ſ.ad choreas,ſinite.i.permittite, arma uiris.ſ. nobis, &
cedite.i.diſcedite,aut date locum,ferro.i.armis ferreis quæ tra-
ctare neſcitis,aut cedite.i.uirilia, & pudenda, more Gallorũ
.i.ſacerdotum Cybelis,ſed non procedit, quia non ferro. ſed
cultro lapideo,aut teſta.abſcindebant ea,unde dicam, cedite.i.
date locum.& diſcedite à ferro.

ET læuo infixa eſt lateri manus]In antiquis aliquot,Adfixa. VARIA
quod nequaquam diſplicet.[Et morti prætendere muros?]In li LECT.
bris antiquis,Marti,legitur.[Sæuoque gelu]In antiq. lib.Duro
que gelu.habetur.[Conuectare iuuat prædas]In peruetuſtis ali-
quis lib.Comportare legitur. [Tympana uos, buxusque vocat]
In antiq.exempl. Vocant legitur.

PERSIS item uidentur lege permiſſa fuiſſe furta.Nam q COEL.
rapto uiuerẽt apud eos,Cardaces uocabãtur,quia carda,uirile, RHOD.
ac bellicoſum ſignat. Apud Pauſaniam.& Ammonium, Carda-
ces pro militibus accipi uidentur.à Caribus uerbum eſſe propa
gatum,ſcribit Euſtathius.Apud Aelium Dionyſium,impios ho
mines dici Cardacas obſeruaui, Eſſe enim mercede militan-

tes

tes Barbaros,apud Theopompum:Smpliciter vero, inquit, Per ſæ quemlibet fortem furacemq. Cardaca vocant. Cares primos mercede militaſſe,auctor Pauſanias eſt. Tauro Scythas Herodotus ſcribit in Melpomene furandi licentia ſibi victum comparare,atque item ex bello.Refert Gellius, apud veteres Aegyptios, quod genus homines conſtat, & in artibus reperiendis ſolertes eum primus extitiſſe, & in cognitione rerum indaganda ſagaces,furta omnia indiſcriminatim fuiſſe licita, & proinde citra vllam noxam pœnam ue. Sed & poeta nobilis Aeneid.9.de Latinis ita canit,

Canitiem galea premimus,ſemperque recentes
Conuectare iuuat prædas,& viuere rapto.

Sed quod paulo ante ab eodem de Latinis eiſdem pronunciatur,

Durum a ſtirpe genus,natos ad flumina primum
Deferimus,ſæuoſque gelu duramus,& undis.

Videtur item de Spartanis tractum moribus. Nam, vt Seneca nobis auctor eſt,libro Suaſoriarum primo. Omnibus ſua decora ſunt.Athenæ eloquentia inclytæ habebantur, Thebæ ſacris:Sparta armis.Ideo Eurotas amnis hanc circunfluit, qui pueritiam indurat ad futuræ militiæ patientiam.

POE. Talia iactantem dictis,ac dira canentem
Non tulit Aſcanius:neruoque obuerſus equino
Contendit telum:diuerſaque brachia ducens,
Conſtitit ante Iouem,ſupplex per vota precatus.
ASC. Iuppiter omnipotēs audacibus annue cœptis.
Ipſe tibi ad tua templa feram ſolennia dona,
Et ſtatuam ante aras aurata fronte iuuencum
Candentem,pariterq. caput cum matre ferētem,
Iam cornu petat,& pedibus qui ſpargat arenam.
POE. Audiit,& cœli genitor de parte ſerena
Intonuit læuum.ſonat vna letifer arcus:
Effugit horrendum ſtridens elapſa ſagitta,
Perq. caput Remuli venit,& caua tempora ferro
Traijcit. ASC. I,verbis virtutem illude ſuperbis.
Bis capti Phryges hæc Rutulis reſponſa remittūt.

SERV. IActantem] De ſuorum gloria. [Dira canentem] ad iniuriam Troianorum. [Ante Iouem ſupplex per vota precatus] atqui Apollinem debuit inuocare iaculaturus ſagittas.ſed diximus ideo Iouē inuocatū,qui omne initiū. Ioui debetur,vt,Ab Ioue principium muſæ. Vnde nunc Aſcanius non quid faciat,cogitat,ſed primum facit, inde inuocat Iouem. [Iuppiter omnipotens] Hoc epitheton interdum ad gloriam numinis ponitur, interdum ad cauſam dicentis:Nanque hoc loco dicendo Omnipotens, oſtendit eum etiam ijs qui per ſe minus valent,præſtare poſſe virtutē. [Feram ſolennia dona] Feram, de iuuenco non dicimus, ſed adducam. Intelligimus ergo eum alia dona ferre promiſiſſe. Singulis enim numinibus certa ſunt dona quæ offeruntur. vnde eſt, Strueremque ſuis altaria donis. i. congruis. [Et ſtatuam ante aras] aptam ſe daturum victimam oſtendit alibi, Eductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram. Quoties enim victima reluctabatur, oſtendebat ſe improbari. Lucan. Diſcuſſa fugit ab ara taurus. Iuuencum autem ſecundum Romanas ceremonias dixit. Nam Ioui de tauro non immolabatur, vt etiam in III. diximus, niſi cum triumphi nomine ſuę vel tauro fiebat,quod tamen ideo admiſſum eſt,quia non tantum Ioui, ſed & alijs dijs qui bello præſunt ſacrificabatur.[Aurata fronte iuuencum] Ita enim victima ornari conſueuerat. [Candentem] Candidum. Iuuen. Duc in Capitolia magnum cretatumque bouem. [Caput cum matre ferentem] æqualem matri, nondum patri. Iuuen. Quem iam pudet vbera matris ducere, qui vexat naſcenti robora cornu. [De parte ſerena] vt nō cauſæ ſit,ſed augurij. [Intonuit læuum] proſperum. Vt enim etiam ſupra diximus, quæ ſiniſtra nobis videntur, intuentibus cœlum illic dextra ſunt, non quod ſiniſtra bona ſunt,ſed quòd dextra cœli, nobis ſiniſtra ſunt. [Sonat vna letifer arcus] Simul atque augurium. [Et fugit] Melius effugit legitur. [Perque caput Remuli venit] Figmenta hæc vulnerum non ſine ratione ponunt poetæ. Nam modo hūc ideo in capite dicit eſſe percuſſum,quia cum ſupra vaniloquum introduxerat, & ſuperbum,quod vitio capitis euenit.Horat.Attollens vacuum plus nimio gloria verticem.Sic Hom. Therſitem à tergo vulneratum dicit vſque ad præcordia (nam ait μετάφρενον) quia eum ſtultum induxerat. Itē de Achille dixit, πόδας ὠκὺς ἀχιλλεύς. Item,ποδάρκης δῖος ἀχιλλεύς:quem legimus in talo eſſe vulneratum.[Virtutem illude] Illudo tibi,& inſulto dicimus.Nam illudo te.figuratum eſt,vt hoc loco. Item, Inſulto te Saluſt.multos à pueritia bonos inſultauerat.

ASCENSIVS.

TALIA iactantem &c.] Recitat quomodo Aſcanius, implorato diuino auxilio, eoque impetrato, Numanum iaculis ſuis transfixit,quo facto docet diuinus poeta,iactantiam, & uaniloquentiam multis obfuiſſe, cum tantum virum ephœbus deiecerit. Donatus dicit ſic. [Precatus] Quia primordia erant belli,recte Iouem precatus eſt.Hæc ille. Ordo eſt. Aſcanius non tulit.i. non perpeſſus eſt, nec ferre, aut tollerare potuit: Numanum, ſupple iactantem, talia.i. facinora ſua, & ſuorum dictis.i. verbis laudatorijs, ac canentem dire.i. execrabili in Troianos, & ipſe obuerſus.i.controuerſus, vt fortius iaciat,neruo equino, id eſt arcū corroborato neruo equino.contendit.i. toto conatu tendit in hoſtem. telum, id eſt ſagittam,& ducens brachia diuerſa.i. in diuerſas partes ita vt arcus,lignū, & chorda,multum diſtraherentur,cōſtitit ante Iouem.i.in conſpectu Iouis quem ſuſpexit,precatus.i.precans ſupplex.i.ſuppliciter, per vota.i. ſimul vouens, ac dicens: O Iuppiter omnipotens,ſi,omnipotens, ergo,& arcipotens, vt, videlicet Iuppiter poſſit ad omnia inuocari cetera numina,ad ea duntaxat,quibus præeſſe dicūtur officia,vnde ſicut Phœbus à Ioue accipit diuinādi poteſtatem iuxta illud in tertio huius. Quæ Phœbo pater omnipotens mihi Phœbus Apollo Prædixit.&c.ita & ſagittandi,quocirca nunc Iuppiter inuocatus annuiſſe dicitur,& tamen Phœbus,quaſi à Ioue miſſus,auxilio affuiſſe,quia ergo Iuppiter omnipotens, & illa omnia rerum,debentur auſpicia,bene inuocat eum, cum Niſus, qui alias ſæpe in hoſtem tela miſerit, Dianam inuocauerit. Veneranda eſt autem in hac re poetæ noſtri religio,& pietas qui in omnibus egregijs facinoribus,docet, diuina numina imploranda admonens, & à nobis magnum aliquid conaturis imploranda. Iuppiter igitur omnipotens,annue cœptis audacibus quia audaciæ erat,in ephœbo talem virum appetere,à quo ſi eum non ſtrauiſſet, graue periculum imminuiſſet. Ipſe.i.egomet; feram.i. offeram.cū adductus fuerit iuuencus,ad.i.apud tua templa, dona ſolennia.i.taurum ſolennem,hoc eſt ſtatuam ante aras, iuuencum candentem fronte aurata,& ferentem caput,pariter.i.pariformiter, & æque alte,cum matre.ſ.ſua.qui petat iam.i.laceſſat,& prouocet quamuis cornu,& qui ſpargat arenam pedibus,quod bonæ habitudinis,& valetudinis,atque animoſitatis indicium eſt.Poſſet verbū, feram,accipi pro eo quod eſt.afferam:vt ſit,afferam dona ſolennia.i.quædam alia ſacrificia præter iuuencum, ad tua templa,& ſtatuam,&c.Genitor.ſ.deorum,ac hominum Iuppiter, audijt.i. exaudiuit.ſ.Aſcaniū, & læuum cœli intonuit de parte ſerena, ita vt à Ioue ſignificandæ exauditionis gratia factum intelligat.nā in ſereno non fit naturaliter tonitruum. Poſſet eſſe ordo,genitor cœli audijt, & intonuit.i.tonare fecit, læuū.i.læuam partem cœli.vnde rara fiunt auguria,& prodigia,quia,quæ cœlum ſuſpicientibus læua ſunt,ipſi ſuperis dextera,de parte ſerena.i.vbi erat ſerenitas.Arcus.ſ.Aſcanij,letifer.i. mortem allaturus, Numano ſonat vna.i.pariter.Sagitta elapſa effugit.i.fugienti ſimilis,peruolat ſtridens horrendum,i.horribiliter,& venit per caput Remuli.ſ.Numani,& traijcit ferro.ſ. quod ei affixum erat, tempora caua.i.cōcaua,aut cerebri expertia,&,ſup.dixit(quia ſequitur hoc tantum Aſcanius).i.vade modo, & illude.i.irride virtutem,aut potius illude.i.ſimula per luſum, virtutem verbis ſuperbis.i. ſuperbe loquendo, cum nequiter agas. Phryges bis capti.remittunt Rutulis hæc reſponſa.i.ſic reſpondēt temeritati eorum,fortiter.ſ.agendo,& parum dicendo.

VARIA LECTIO.

LETIFER arcus] In libris nonnullis legitur, Fatifer. [Effugit horrendum ſtridens elapſa ſagitta] Vetera exempl. Et fugit,legunt, & pro, Elapſa, Adlapſa, & Allapſa, & Adducta, inueni.

SERV. HAEC tantum Aſcanius] Et dixit, & fecit. [Animoſque] aut ſuos, aut Aſcanij, per fauorem. [Nube ſedens] Sicut ſedent numina. Iuno nec tu me aeria ſolam nunc nube videres Digna indigna pati. [Macte] magis aucte affectatæ gloriæ. Et eſt ſermo tractus à ſacris. Quoties. n. aut tus, aut vinũ ſuper victimã fundebatur, dicebant. mactus eſt taurus vino vel ture. hoc eſt cumulata hoſtia & magis aucta. [Noua virtute puer] aut magna. vt Pollio, & ipſe facit noua carmina. Aut re vera noua quantũ ad bellũ. [Dijs geni te] propter Venerẽ. [Geniture deos] propter Iul. Cæſarem, & Auguſtũ. [Iure oĩa bella] Merito. [Gẽte ſub Aſſaraci] Sub gẽte Romana. Aſſaracus. n. pater eſt Capyos, auus Anchiſæ. [Fato ventura] Magna. hæc enim bella ſunt grauia, quæ fatali ratione proueniunt, vt Troiana, & Thebana. [Nec te Troia capit] Maioris es meriti q̃ ciuitas in qua nunc es. Lucanus de Cæſare. Plus patria potuiſſe ſua. [Spirantes] Vitales, quibus ſpiramus, & viuimus. [Petit] Notandum petit ſine inſidijs dictum. [Fiduſq; ad limina cuſtos] æditus fuit, quod vt ſupra diximus, in ingẽti honore apud maiores fuit. illic enim & epulabantur, & deos colebant. Senſus etiam illi omnis ſeruabatur quod & Plautus docet in Aſinaria. in qua inducit Sauriam ſeruum atrienſem in tota familia plurimum poſſe. [Sæua ſonoribus arma] Strepitu terribilia. [Ardẽtem] Deſiderio dimicandi. Vnde, Animoſque ad ſidera tollunt. Melius Aſcanij intelligimus, ſicut Statius de Menæceo, Et laudibus implet honeſtis. [Aeneide] patronymicũ hoc non venit ab eo quod eſt Aeneas. Nam hic Aeneadas, & ò Aeneadæ faceret. [Primam hanc tibi magnus Apollo] Dicendo Primam hanc, pollicetur, & aliam. Concedere autẽ ſe ideo dixit, quia ſagittarum deus, eſt & licet eum Iuppiter iuuerit, Apollo tñ officium ſibi ſuum vindicat, quod dicit conceſſiſſe, quia non prohibuit. Ea enim quæ ab alijs numinibus poſcimus, tunc implentur, ſi non aduerſentur numina, quorum propria ſunt quæ poſcimus. vnde & in quarto, Iuno ait, Adero, & tua ſi mihi certa voluntas. Hoc eſt, Quod in me eſt, iungam eos, reſtat vt, & tuũ velis impleri officium. [Paribus non inuidet armis] pari gloriæ. Nam vt Apollo puer occiſo Pythone, vltus eſt matris iniuriam, ſic Aſcanius occiſo Numano, Troianorum caſtra iniuriaſque defendit. Paribus ergo armis, id eſt ſimilibus, non peritia, ſed genere victoriæ. [Cetera] Deinceps, & eſt aduerbium. [Orſus] Modo locutus. alias cœpit, quod magis eſt proprium, vt, Sic Venus, at Veneris contra ſic filius orſus. [Medio ſermone] Ideo medio, quia non reſpondit Aſcanius. [Fuga] Aſceſſu, [Pharetramque ſonantem] Quia dixit ſupra, Et ſæua ſonoribus arma, [Dictis] propter auditam orationem. [Numine] propter agnitum deum [Intendunt acreis arcus] pro ipſi acres. Vt enim & in primo diximus, arcum vnuſquiſque habet pro viribus ſuis. [Amentaque torquent] pro tela amentis torquent. nam amentum, eſt lorum quo media haſta religatur & iacitur [Flictu] pro afflictu, id eſt ictu, nam detraxit more ſuo præpoſitionem. [Pluuialibus hœdis] Super Tauri cornua eſt ſignum, Cui auriga nomen eſt: huc cum Tauro vna clara ſtella coniungit. Retinet aũt Auriga ſtellas duas in manu. quæ Hœdi vocãtur, quorum & ortus & occaſus tẽpeſtates grauiſſimas facit. Oriũtur autem cum Scorpio menſe Octobri. [Iuppiter] Aer. vt Horat. Manet ſub Ioue frigido venator. [Montibus æquos] ideo, vel cuius arboribus exæquandos. [Ducis imperio cõmiſſa] aut quæ ei commiſſa fuerat imperio abeuntis Aeneæ, aut, quod eſt melius, quę imperio Aeneę fuerat commiſſa Pandaro, & Bitiæ. ne contrarium ſit quod dixit, Rectores iuuenum, & rerum dedit eſſe magiſtros. Ducis imperio commiſſa. Scimus qđ Mneſtheo & alijs ducib. ĩperauerat Aeneas ad petenda proficiſcẽs auxilia, ne portas aperirẽt. vt, Caſtra modo & tutos ſeruarẽt aggere muros. Itẽ legimus. Mneſthea, & Sereſtũ ductores fuiſſe, & rerum magiſtros, non Pandarum, & Bitiã. Vnde apparet, quia hunc locum, male intellexit Donatus dicens, Commiſſam portam, id eſt creditam Pandaro, & Bitiæ, qui duces non erant. Cornutus vero & melius ſenſit dicens, Portam quæ ducis imperio commiſſa fuerat, hoc eſt clauſa, eam aperuerunt. Commiſſura enim dicitur tabularum cõiunctio, ſicut Cicero in Fundamina meminit. Ergo melius eſt vt commiſſam dicamus clauſam, quàm creditã Pandaro, & Bitiæ. [Pro turribus] aut vice turrium, aut pro defenſione. [Armati ferro] aut bene inſtructi armis, aut, vt Aſper dicit, ferrea corda habentes. i. dura & cruenta comitantes, vt Ennium ſit ſecutus, qui ait, Succincti corda macheris. [Liquetia flumina] Iuxta Padum, & Atheſim, Venetiæ flumina, eſt etiam fluuius Liquetius, quem nunc cõmemorat. Ergo Liquetia, proprium eſt nomen, non epitheton, ne incipiamus à generalitate ad ſpeciẽ reuerti, qđ vitioſum eſt. vt ſi dicas, circa flumina naſcuntur arbores, & ſic inferas, circa Tyberim vel amnem. Sufficit enim dixiſſe circa flumina generaliter. Vnde apparet quia Liquetia legendum eſt. & non Liquentia. [Intonſaque cœlo] Hoc ad ſupradictas criſtas refertur. [Geminæ quercus] Non quia tantum duæ naſcuntur, ſed ad iſtorum ſimilitudinem reſpexit. i. quando ſimiles eleuantur quercus.

POE. Hæc tm̃ Aſcaniꝰ. Teucri clamore ſequũtur,
Lętitiaque fremunt, animoſque ad ſidera tollũt.
Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo
Deſuper Auſonias acies, vrbemque videbat
Nube ſedens, atque his victorem affatur Iulum.
APOL. Macte noua virtute puer, ſic itur ad aſtra,
Dijs genite, & geniture deos. iure omnia bella
Gente ſub Aſſaraci fato ventura reſident:
Nec te Troia capit. POE. ſimul hęc effatus, ab alto
Aethere ſe mittit, ſpirantes dimouet auras,
Aſcaniumque petit. forma tum vertitur oris
Antiquum in Buten. hic Dardanio Anchiſæ
Armiger ante fuit, fiduſque ad limina cuſtos,
Tũ comitem Aſcanio pater addidit. ibat Apollo
Omnia longæuo ſimilis, vocemque, coloremque,
Et crines albos, & ſæua ſonoribus arma:
Atque his ardentem dictis affatur Iulum.
APOL. Sit ſatis Aeneide, telis impune Numanum
Oppetijſſe tuis. primã hanc tibi magnus Apollo,
Concedit laudem, & paribus non inuidet armis.
Cetera parce puer bello. POE. Sic orſus Apollo,
Mortales medio aſpectus ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.
Agnouere deum proceres, diuinaque tela
Dardanidæ, pharetramq́. fuga ſenſere ſonantem.
Ergo auidum pugnæ dictis, ac numine Phœbi
Aſcanium prohibent: ipſi in certamina rurſus
Succedunt, animaſque in aperta pericula mittũt.
It clamor totis per propugnacula muris
Intendunt acreis arcus, armentaque torquent.
Sternitur omne ſolum telis. tum ſcuta, cauæque
Dant ſonitum flictu galeæ, pugna aſpera ſurgit
Quantus ab occaſu veniens pluuialibus Hœdis
Verberat imber humũ: q̃ multa grandine nimbi
In vada præcipitant, cũ Iuppiter horridus auſtris
Torquet aquoſã hyemẽ, & cęlo caua nubila rũpit.
Pandarus, & Bitias Idæo Alcanore creti,
Quos Iouis eduxit loco ſilueſtris Hiera,
Abietibus iuuenes patrijs, & montibus æquos,
Portam, quę ducis imperio commiſſa, recludunt
Freti armis, vltroque inuitant mœnibus hoſtem.
Ipſi intus, dextra, ac lęua pro turribus aſtant
Armati ferro, & criſtis capita alta coruſci.
Quales aeriæ Liquetia flumina circum,
Siue Padi ripis, Atheſim ſeu propter amœnum,
Conſurgunt geminæ quercus intonſaque cœlo
Attollunt capita, & ſublimi vertice nutant.

ASC. HAEC tantum] Proſequitur ea quæ facinus illud egregium Aſcanij ſubſecuta ſunt. Quomodo videlicet poſt applauſum Troianorum affatus ſit Aſcanium Apollo, cumque ad virtutem

cohor

cohortatus, atque in Buten transfiguratus, ut armis abſtineret familiarius admonuerit, admonitumque in forma dei aſcendens dereliquerit. De quibus omnibus hoc ſolum habemus Donati, [In Buten.] Nam ætate, & longa exercitatione dignus erat, cuius conſilium multi facerent. [Aeneidæ] Ab eo quod in nominatiuo caſu Aeneida, [Apollo mortalis] id eſt conſtitutus ſub hominis forma. Hęc ille. Ordo eſt Aſcanius, ſup. dixit, tantum hoc. ſ. quod præmiſſum eſt, his. ſ. uerbis, &c. Teucri ſequuntur, ſup. clamore. i. applauſu: & fremunt lætitia. i. præ lætitia, & tollunt. i. extollunt, animos ad ſidera. ſup. tunc, cum. i. quando, Apollo crinitus (quod pp radios ſolis illi aſſignatur) uidebatur forte à plaga. i. regione æthereá. i. cœleſti, deſuper. i. à ſuperiore loco, acies Auſonias. i. Italorum, & vrbem. ſ. Troianorum obſeſſam, ſedens nube. i. ſup nubem, aut accinctus nimbo, ſicut numina ſolent, quæ aliter uideri uix poſſint, atque affatur Iulum uictorem. ſ. Numani: his. ſ. uerbis, ò puer macte. i. magis aucte, noua. i. inſolita uirtute: itur ſic. i. per talia facinora: ad aſtra. i. in numerum deorum: ò genite dijs. i. originem trahens à dijs & geniture deos. ſ. Romulum, & Iulium Cęſarem, atque Auguſtũ pro dijs habendos: omnia bella uentura fato. i. per fatalem præordinationem; ſub gente Aſſaraci. i. illius principis Troiani, vñ Anchiſes originem traxit, reſidēt. i. ſedabuntur in te: quia ſolus Aſcanius, ſuperſtes manſurus eſt, intereũtibus Latino, & Aenea. Seruius tñ legit, iure. i. merito, vt, ſic omnia bella ventura fato reſident. i. placabuntur: merito, ſub gente. i. progenie Aſſaraci. Ego tñ priorem lectionem approbauero. Nec Troia. i. hæc parua. capit te. i. nõ eris ea contentus, imo nec Laurolauinio, quia ſm quoſdam, Albam condidit, & ipſe Apollo affatus hæc, mittit ſe ſimul ab alto æthere: & dimouet auras ſpirantes. i. uitales, & petit Aſcanium, forma oris. i. uultus: vertitur. i. mutatur, tum. i. tunc, in Buten. i. uirum illum antiquum. i. figuram, & ſimilitudinẽ eius, hic. ſ. Butes fuit, ante. i. olim, in ante acto tempore, armiger. i. ut uulgo dicũt, ſcutifer: Anchiſæ Dardanio. i. à Dardano orto, & Troiano nobili, & fuit fidus cuſtos ad limina. i. ædituus, ſeu atrienſis, tum. i. tunc tpis., aut deinde pſ. ſ. Aeneas, addidit. ſ. Buten: Aſcanio comitem. i. cuſtodem, & pędagogum: & hic, ſup. erat ſimilis: longæuo. ſ. Buti: omnia. i. per omnia: & vocẽ, & colorẽ, & crineis albos. i. ualde canos, & arma ſæua. i. terribilia, ſonoribus. i. ſonoritatibus, quas faciebat cum armatus incederet, atque affatur: Iulum. i. Aſcanium, ardentem. ſ. deſiderio dimicandi: aut incẽſum tali laude, aut Aeneadæ. i. filij Aeneæ: ſatis ſit, ſup. tibi: Numanum oppetiſſe, ſup. terram. i. occubuiſſe petendo mordicus terrã, impune. i. ſine uindicta, tuis telis. Don. ſi vera eſt lectio dicit, Aeneidæ à nominatiuo Aeneida deduci, quaſi ſit datiui caſus, ego cum Seruio dicam, Aeneidæ ut æ diphthongus vertatur in i, longum, à nominatiuo Aeneus, ſicut Achilleus, Achillides, interdum facit, & putem eſſe uocatiui caſus, quia dicit telis tuis. Magnus Apollo, concedit tibi hanc primam laudem, & nõ inuidet paribus armis. i. quamuis ipſe ſit arcitenens, unde in iij. huius. At pius Arcitenens: &c. Cetera, ideſt per cetera, aut ceterum, ò puer, parce. i. abſtine bello Apollo orſus. i. ordine locutus ſic, exiſtens mortalis. i. ſimilis mortali, & in forma mortali (ſic enim Donatus legit) aut relinquit aſpectus mortalis. i. mortalium ſermone, quia cõſerendo dicitur medio. i. ad medium duntaxat perducto, quia reſponſum nõ expectabat, quo ſine ſermo non eſt complexus, & euanuit procul ex oculis. i. mortalium in auram tenuem. i. reſoluẽs corpus aerium, quod aſſumpſerat in elementum ſuũ. [Agnouere deum proceres, &c.] Poſtquam Troiani Apollinem abeuntem certis indicijs agnouerant, acrius bellum inſtaurant, duoque Pãdarus & Bitias, viribus freti ſuis, portam vnam aperuerunt, & hoſtem, ut ingrederetur prouocauerunt, quę res, illis infauſtum peperit exitum: multiſq; Troianis exitio fuit, ut ſequentia docebunt. Vnde id ſolum eſt Donati. [Pro turribus,] ideſt turrium. Ordo igitur eſt. Proceres. i. primores, & principes Dardanidæ, id eſt Troiani, agnouere deũ ſcilicet Apollinem, & ſenſere pharetram. ſ. Apollinis ſonantem fuga, id eſt inter fugiendum aut cum fugeret. ergo quia deum agnouerant, ipſi prohibent, ſcilicet à pugna, dictis. i. monitis, ac numine. i. auctoritate Phœbi. (Dixerat enim cetera, parce puer) Aſcanium auidum pugnæ, & ipſi ſuccedunt rurſus in certamina, & mittunt animas in pericula aperta. Clamor it. i. diffunditur per propugnacula totis muris. i. quæ erant in totis muris, & ipſi intendunt arcus acreis. i. robuſtos, aut ipſis acreis intendunt arcus, & torquent amenta. i. tela amentis, hoc eſt loris, quibus mediæ alligantur, & iaciuntur haſtæ leues, ſeu iacula. Omne ſolum ſternitur. i. cooperitur telis, tum. i. ſimul ſcuta, & galeæ cauæ, quibus. ſ. repulſa erant tela, nam aliter non ſparſa eſſent per terras ſed infixa corporibus: ſlictu, id eſt afflictu, & pugna aſpera ſurgit. i. inſtauratur, ſed tanta quantus imber ueniens ab occaſu, hœdis pluuialibus. i. Orientibus hœdis ſigno pluuiali, quod in Octobris oritur, verberat. ſ. impetu aquarum, humum, id eſt terram, & quàm multa. i. cum quantum multa grandine nimbi. i. nubes grandinoſæ, præcipitant, ſup. ſe, aut præcipites cadunt in uada. ſ. aquarum, tunc, ſup. cum. i. quando: Iuppiter. i. aer horridus, Auſtris. i. flatu Auſtrorum, torquet. i. deorſum impellit: hyemem. i. tempeſtatẽ aquoſam, & rumpit. ſ. tonitru, caua nubila cœlo. i. per cœlum: Pãdarus & Bitias, maximi illi Troiani. creti, id eſt procreati: Alcanore Idæo, ideſt Troiano, quos Hiera ſilueſtris. i. in ſiluis uerſari ſolita: eduxit. i. extulit: luco Iouis. i. Ioui ſacro, exiſtentes iuuenes æquos. i. æquales abietibus, patrijs. i. in patria illorum naſcentibus, & montibus, ſup. patrijs, recludunt. i. aperiunt portam, quæ erat cõmiſſa. i. coniuncta, & obſtruſa, imperio ducis. ſ. Aeneæ abeuntis, aperiunt (dicit) freti. i. adiuti armis, aut freti. i. confiſi armis, quibus hoſtem propellere ſperabant, & inuitant mœnibus. i. in mœnia hoſtem ultro. i. ſine inſtantia eius. Ipſi aſtant intus dextra, ac læua. i. vtrinque, pro turribus. i. uice turrium, armati ferro, & coruſci, alta capita. i. habentes capita alta coruſca, criſtis. ſ. galearum, tales, ſup. quales, geminæ. i. duæ, & pares, quercus conſurgunt aeriæ. i. ualde altæ circum flumina Liquetia. i. ſic dicta in regione Veneta aut, ſup. in ripis Padi, aut propter. i. iuxta Atheſim fluuium illum Venetiæ, amœnum. i. placidum aſpectu, & ipſæ quercus attollunt. i. erigunt, capita intonſa. i. ramoſa, & frondoſa, cœlo. i. ad cœlum uſque, & erit hyperbole, aut cœlum uerſus, & mutant. i. tremere, & caſum minari videntur, uertice ſublimi, id eſt alto & ſuper limum longe extenſo.

AETHERE ſe mittit] In antiquis aliquot libris, Miſit legitur. [Et crines albos] In Porcio, & quibuſdam alijs manuſcriptis libris, Crinis flauos, habetur. [Dant ſonitum galeæ ſlictu] In Romano lib. & aliquot alijs, Afflictu, legitur. In aliquot, Dant ſonitum ſlictu galeæ: [Idæo Alcanore creti] Veteres lib. Nati habent. [Pro turribus aſtant] In ueteribus libris, Inſtant, legitur. [Liquetia flumina circum] in Oblongo quidem libro, Liquetia, legitur. Romanus tamen liber cum pleriſque alijs, Liquentia, legunt. VARIA LECT.

IRV. PVlcher Equicolus armis] Vt pulcher veſtibus. ſic pulcher armis, hoc eſt per arma. Et quod erat armorum, retulit ad perſonam. [Pręceps animi] Figurate genitiuo iũxit. nam dicimus pręceps furore. [Agminibus totis] Deeſt ab, & ſignificat eos primo fugatos eſſe, mox occiſos. Aut certe aliquos fugatos, aliquos interemptos. [Animis diſcordibus iræ] Hoſtilibus. ſ. Troianorum, qui à Rutulis diſcordabant. [Fratreſque] Quos ſupra dixit portam tenere. [Seſe primus agebat,] Hoc eſt incedebat. Vt, Seſe Palinurus agebat. Tractus autem ſermo

Irrumpunt, aditus Rutuli vt videre patentes.
Continuo Quercẽs, & pulcher Equicolus armis,
Et pręceps animi Tmarus, & Mauortius Hæmon
Agminibus totis aut uerſi terga dedere,
Aut ipſo portę poſuere in limine uitam.
Tum magis increſcunt animis diſcordibus iræ:
Etiam collecti Troes glomerantur eodem,
Et conferre manum, & procurrere longius audẽt.
Ductori Turno diuerſa in parte furenti,
Turbantiq. viros, perfertur nuncius, hoſtem
Feruere cęde noua, & portas prębere patentes.
Deſerit inceptum, atque immani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam, fratreſque ſuperbos:
Et primũ Antiphaten, is enim ſe primus agebat,
Thebana de matre notum Sarpedonis alti,

eſt à ratione phyſica. Nam agitur corpus animi iudicio. Vnde Terentius, quo te agis? [Sarpedonis alti] .i. nobilis. [Itala cornus] Telum de Itala cornu factum. [Stomacho] Græcus ſermo eſt. [Specus vulneris] Poetica exaggeratio. [Erymantha manu] .i. gladio cõminus ferit. Nam illi, de quibus ſuperius dixit, non manu occiſi ſunt, ſed miſſo iaculo. Ergo ad differẽtiam teli iacti, accipẽ manu. i. gladio. Ardentem oculis, animiſque frementem. Et geſtu corporis, & mẽte commotum. [Vitam dediſſet] Pro reddidiſſet [Phalarica uenit] De hoc telo le-

Coniecto ſternit iaculo. volat Itala cornus
Aera per tenerum; ſtomachoq́. infixa ſub altum
Pectus abit: reddit ſpecus atri vulneris vndam
Spumantem, & fixo ferrum in pulmone tepeſcit.
Tū Meropē atq; Erymātha manu, tū ſternit Aphid-
Tū Bitiā ardentē oculis, animisq́. fremetē, (nū:
Non iaculo. neq; enim iaculo uitam ille dediſſet:
Sed magnum ſtridens contorta Phalarica uenit,
Fluminis acta modo, quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquamma lorica fidelis, & auro
Suſtinuit. collapſa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitū, & clypeū ſupintonat ingens.
Qualis in Euboico Baiarum littore quondam
Saxea pila cadit: magnis quam molibus ante
Conſtructam iaciunt ponto. ſic illa ruinam
Prona trahit, penitusq́. uadis illiſa recumbit,
Miſcent ſe maria, & nigræ attolluntur arenæ:
Tū ſonitu Prochyta alta tremit, durumq́. cubile
Inarime Iouis imperiis impoſta Typhœo.

gitur, quòd eſt ingēs Turno factum, habēs ferrum cubitale, & rotūditatem de plumbo in modum ſphærę. In ipſa ſūmitate dicitur etiā ignem habere affixum. Hoc aūt telo pugnatur de turribus, quas phalas dici manifeſtum eſt. Iuuē. Conſulit ante phalas, delphinorumque columnas, ergo à phalis dicta ē phalarica, ſicut à muro muralis. Sanè phalaricam Lucanus dixit neruis mitti tortilib. & quadā machina, ut, Hunc aut tortilib. vibrata larica neruis Obruat. Virgil. uero ait, Turnum manu iaculari potuiſſe. Vñ apparet aut à Lucano ad auxeſim illius q̃ occidendus fuerat, eſſe dictū, aut à Virgilio ad laudem Turni, qui talem haſtam manu iaculatus eſt. [Fulminis acta modo] Amat tela cū impetu uenientia fulminibus comparare. [Taurea terga] Vſurpauit pro taurina. Alibi taurinis follibus. Vnde ſicut & Plinius dicit, deriuationes, firmas non habent regulas, ſed exeunt prout auctoribus placet. Bene autem per tranſitū eius arma deſcripſit. [Duplici ſquamma, & auro] .i. duplicibus ſquammis aureis. Squammæ autem ſunt loricarum cathenæ in modum ſquammæ compoſitæ. Sanè ſquamma & ſplendorem ſignificat, ſi à piſcibus veniat, & ſordes, ſi à ſqualore. Sed in Virg. ſplendorem vbique ſignificat. [Et clypeum ſuperintonat ingēs]. Aut ipſe ingens ſuper clypeum intonat, aut ingens clypeum ſuper ipſum tonat. Nam lectum eſt etiam hoc clypeum, vt probat Caper, quod magis debemus accipere. Nam Homerum imitatus eſt, qui ita ait, ἀράβησε δὲ τεύχε᾽ ἐπ᾽ αὐτῷ. [Euboico Baiarum littore] Bene Baiarum addidit, ne Euboicam inſulam intelligeremus. Vnde Chalcidenſes uenerunt qui condiderunt Cumas, quæ ſunt Baiis vicinæ. [Prona trahit] Ita enim ædificatur. [Prochyta alta tremit] Atqui hæc inſula plana eſt, ſed epitheton de præterito traxit. Nā, vt dicit Plinius in naturali hyſtoria, Inarimes mōs fuit qui terræ motu diffuſus, alteram inſulam fecit, quæ Prochyta ab effuſione dicta eſt, fundere enim eſt ἐκχύειν. Prochyta ergo alta, quondam ſcilicet. [Durumque cubile] Mortiferum, ad pœnam ſtatutum.

ruit .i. præcipitanter currit, ad portam Dardaniā .i. quā Dardanidę aperuerant, aut ad portam Troianā. & ad fratres ſuperbos .ſ. Pādarum, & Bitian, & ſternit primū Antiphaten, nothum .i. filium naturalē, & illegitimum: vulgo, baſtardū, uocant: Sarpedonis, illius viri Troiani, de matre Thebana .ſ. ex Thebis Thraciæ, ſternit (dicit) iaculo coniecto, & ſternit primum. enim, pro quia: is primus agebat ſe ſubaudi obuiam: cornus Itala .i. Italica, à Turno emiſſa, hoc eſt telū ex cornu factū, uolat per aera tenuē, & infixa ſtomacho abit ſub pectus altum .i. profundū, aut eleuatū, ſpecus .i. foramen factū, reddit undam atri vulneris ſpumantem, & ferrū fixū in pulmone, tepeſcit .ſ. ibidē. Tum .i. deinde, poſtquam ſtrauerat Antiphaten, ipſe ſternit manu ſua Meropem, atque Erymantha, & ſternit tum ſupple ſternit Bitian ardentem oculis, & frementem animis, non dicit ſternit iaculo, neque enim .i. nam non. Nam ille non dediſſet uitam iaculo .i. non potuiſſet letaliter vulnerari iaculo, ſed phalarica .i. telum illud: contorta .i. brachijs Turni, uenit ſtridens magnum .i. magnopere, acta modo .i. per modum fulminis. quam .ſ. phalaricam, nec duo terga, taurea l. taurina, ſupple ſuſtinuerunt, nec lorica fidelis ſquamma, & auro, & .i. ſquamma aurea duplici .i. habēs duplicem ſquammarum aurearum ordinem ſuſtinuit .i. ſurſum tenuit, ita vt non penetraret, quia penetrauit omnia, & ideo immania membra collapſa .i. ſimul labentia, ruunt .i. corruunt. Tellus dat gemitum, & ipſe ingens i. valde magnus, tonat ſuper clypeū, ſuper quem .ſ. cecidit, aut ſi auerſus cecidit, & etiam hoc clypeū dicitur. Ordo eſt. Et ingens clypeum tonat ſuper .ſ. ipſum corpus proſtratum. Qualis, ideſt qualiter. pila .i. columna ſaxea, id eſt lapidea, dedit quondam, id eſt aliquando (nam cecidit tempore Poetæ, vnde & Horat. in Arte, Debemur morti nos noſtraque, ſiue receptus Terra Neptunus claſſes Aquilonibus arcet Regis opus, ſterilisque diu palus, aptaque remis Vicinas urbes alit, &c. Excluſit autem illinc partem maris Iulius, ſed præualuit mare, etiam Auguſti tempore) in littore Baiarum Euboico, id eſt ab Euboicis Chalcidenſibus in Italia, iuxta Baias habitato, quam ſ. pilam conſtructam, ante, id eſt prius magnis molibus, ſupp. fluctus aut procellæ iaciunt, ideſt deiiciunt, ponto, ideſt per pontū. illa .ſ. ſaxea pila, prona, i. inclinata ad terram, trahit ruinam ſic .ſ. vt Bitias cecidit, & illiſa penitus .i. pœnè intus ſeu intrinſecus, uadis .i. per uada, aut ad uada recumbit .i. proſternitur, & arenæ nigræ, aut quia profundæ aut quia paludoſæ attolluntur .i. erigūtur, tum .i. deinde, Prochyta .i. inſula illa, ante Miſenum promontorium auulſa, olim ab Inarime inſula alta .ſ. olim antequam per effuſionem planificata eſſet, tremit, ſup. cum ſonitu, aut tremit alta .i. altum, diffuſo .ſ. ſonitu ab alto, & Inarime altera inſula uicina, abs qua Prochyta (vt dixi) ui aquarum abſciſſa eſt, impoſta .i. impoſita, & pro pœnitentia (ut dicunt) aſſignata Typhœo .ſ. giganti, contra deos pugnare auſo, impoſta, inquit imperijs .i. per imperia Iouis, appoſitoꝛie, durum cubile, aut impoſita, ut ſit illi, durum cubile. Quia phalarica, argutius à Landino deſcribitur. adde, & eius uerba quæ ſunt. Phalarica (ait Amianus) appellata eſt, a Phalari tyranno, uel quod phalas .i. turres, ictu diruat. eſt autem haſtile miſſile, & teres præterquam ad extremum vbi prominet ferrum tripedale, ſtupa circundatum, & pice, & ſulfure, circunlitum addito aliquando bitumine, & oleo non emittitur, niſi concepta flamma, ut cum per aerem defertur, fulmen uideatur, lædit ictu, & igni.

ASCENSIVS.

IRRVMPVNT aditus Rutuli, &c.] Docet (ut dixi) quō Rutuli prouocati irruperunt, vñ magna ſtrages utrinque ſecuta eſt, non ſine magno eorum, qui portas temere aperuerunt malo. nā ambo ſucceſſu temporis interempti ſunt, cū alijs q̃ plurimis: ut ex ordine patebit. Quæ quia nihil habemus Donati. Ordo talis eſt. Rutuli .i. populi ipſius Turni, irrumpunt .i. irruptionem faciunt, vt .ſ. primum, aut ut .i. poſtq̃ uidere aditus .ſ. portarum patentes .i. apertos, continuo .i. illico, Quercens, & Equicolus, pulcher armis .i. habens pulchra arma; aut potius pulcher in armis .i. cum eſſet armatus. & Tmarus pceps animi .i. præcipitās animum ſuū .i. inſtabilis animi. & Hæmon Mauortius .i. bellicoſus & Marti ſimilis (abſumitur .s. cum uocali, ſicut, m, abſumi ſolet, cum dr Tmarus, & Mauortius Hæmon. aut igitur omittenda eſt coniunctio. & aut Martius, non Mauortius, legendum eſt. Sed quia alibi eandem vF feciſſe abſumptionem, ut inter ſe coijſſe viros, & decernere ferro, iō hic quoque eam eſſe cenſeam) omnes aūt dicti, aut verſi, ſup. ab agminibus totis, dedere terga .ſ. fugæ, aut poſuere vitam in ipſo limine .i. introitu portæ iræ. Increſcunt .i. intus creſcunt, & augmētantur, tum .i. tunc magis animis diſcordibus .i. differentibus, quia alij expugnare, alij propugnare prætēdebant. & Troes collecti iam glomerantur eodem .i. ad eundem locum, quo hoſtes. & audent iā conferre manum, & procurrere longius .i. extra portas. Nuncius perfertur Turno ductori furenti in diuerſa parte .i. ab hac ubi porta erat aperta. & turbanti uiros, id eſt ad Turnum ductorem, &c. hoſtem feruere noua .i. magna, & inaudita cæde, & pręberc portas patentes, & ita ipſe deſerit inceptum, atque concitus .i. concitatus, immani .i. ſæuiſſima ira,

VARIA LECTIO.

CONTINVO Quercens] in antiquis libris, Querquens, habetur. [Et pulcher Equicolus] in antiquis libris, Aquiculus, legitur [Et præceps animi Amarus] in antiquis libris, Amaros. [Aut uerſi terga dedere] in libris nonnullis, Auerſi terga dederunt.

dederunt.[Aut ipſo portæ.]In nonnullis exemplis,Ipſi,habetur. Troes glomerantur eodem] In Roma. lib. legere eſt.In vnum, [Aera per tenuem] In pleriſque libris, Tenerum inuenias.[Atri vulneris vndam]Sunt lib.antiqui, in quibus, Sanguinis vndam, legas.[Tũ ſternit Aphydnum]In lib.Rom.Achidnum. In Oblongo.Afidnum.in alijs,Adfidum.in alijs Aphidnum.[Conſtructam ponto faciunt]Antiq. libr. legunt.Conſtructam iaciunt ponto. [Penitus uadis illiſa.] In antiquis libris legitur, Vndis inliſa.

SERV. STimulos acres] Sæuiendi .ſ.nam ſunt & timoris. & libidinis ſtimuli. Notanda quoque proęconomia quę id agit vt veriſimile ſit Turnũ uictorem euaſiſſe è caſtris, [Vndique conueniunt] Illi ſine dubio quibus Mars iniecit audaciam, inuenta opportunitate irruperũt caſtra Troiana [Duro in certamine linquit] Sine ſpe euadendi. [Aſt alios ſecum includit] Statius, Par operi iactura lucro. nãque hoſte recepto Excluſere ſuos. [Vltro] Inſuper. [Demens] Hoc eſt affectione ſua poſuit poeta. Alibi, Sed tum forte caua dum pſonat ęquora concha Demẽs & cantu uocat in certamina duos. [Dotalis regia Amatæ] Tibi data per dotem. Et bene Amatæ, quæ illum ſola generum eſſe cupiebat. Sanè notandum quia id agit,vt oſtendat ſe non per imprudentiam Turnum incluſiſſe, ſed illum per temeritatem ſibi minime profutura caſtra penetraſſe. [Olli ſubridens] Magnam confidentiam virtutis oſtendit. [Priamo narrabis Achillem] Propter illud Sibyllæ. Alius Latio iam partus Achilles. Et dictum eſt vt illud, Degeneremq́. Neoptolemum narrare memento. [Rudem nodis] Non leuem, nec pulchram. ſed fortem. [Cortice crudo] Viridi. Nam haſtæ torrentur. [Vulnus Saturnia Iuno detorſit veniens] Plerique ſed non idonei commentatores, dicunt eſſe hoc loco occiſum Turnum, ſed cauſa œconomię gloriã à poeta Aeneæ eſſe ſeruatã, quod falſum eſt. Nam ſi veritatem hiſtoriæ requiras, primo prœlio interemptus eſt Latinus. Inde vbi Turnus Aeneam ſuperiorem vidit Mezentij implorauit auxilium. Secundo prœlio Turnus occiſus eſt, & nihilominus Aeneas poſtea non comparuit. Tertio prœlio Mezentium occidit Aſcanius, hoc Liuius dicit & Cato in Originibus. [Telum] Hoc loco telum gladium dixit à longitudine. Vnde & muſtela dicitur, quaſi mus longus. Telum autem pro gladio poſuiſſe illud ſignificat, quod infert paulò poſt. Conſurgit in enſem. [Is] Talis, par, ſimilis. [Alte conſurgit in enſem] Genus feriendi Gallicanum, Saluſtius, Regreſſi ad faciliores ictus loco cedebant.

Hic Mars armipotens animum, vireſq. Latinis
Addidit, & ſtimulos acres ſub pectore vertit,
Immiſitq́. fugam Teucris, atrumq́. timorem.
Vndiq. conueniunt, quoniam data copia pugnæ:
Bellatorq́. animo deus incidit.
Pandarus, vt fuſo germanum corpore cernit,
Et quo ſit fortuna loco, qui caſus agat res,
Portam vi multa conuerſo cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multoſq́. ſuorum
Mœnibus excluſos duro in certamine linquit:
Aſt alios ſecum includit, recipitq́. ruentes
Demens, q Rutulũ in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, vltroq́. incluſerit vrbi,
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo noua lux oculis effulſit & arma
Horrendum ſonuere: tremunt in vertice criſtæ
Sanguineę, clypeoq́. micantia fulgura mittit.
Agnoſcũt faciẽ inuiſã, atque immania membra
Turbati ſubito Aeneadæ. tum Pandarus ingens
Emicat; & mortis fraternæ feruidus ira,
Effatur. PAN. Non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patrijs media ardea Turnũ.
Caſtra inimica vides; nulla hinc exire poteſtas.
POE. Olli ſubridens ſedato pectore Turnus.
TVR. Incipe, ſi qua animo virtus, & conſere dextrã:
Hic etiam inuẽtum Priamo narrabis Achillem.
POE. Dixerat. ille rudem nodis, & cortice crudo
Intorquẽt ſummis adnixus viribus haſtam.
Excepere auræ vulnus: Saturnia Iuno
Detorſit veniens, portæq́. infigitur haſta.
TVR. At non hoc telũ, mea quod vi dextera verſat
Effugies: neque enim is teli, nec vulneris auctor.
POE. Sic ait: & ſublatum alte conſurgit in enſem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Diuidit, impubeſque immani vulnere malas.
Fit ſonus, ingenti concuſſa eſt pondere tellus.
Collapſos artus, atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atq; illi in partibus æquis
Huc caput, atq; illuc humero ex vtroque pepẽdit.

ASC. HIC animum Mars armipotens animum, &c.] Proſequitur reliquam pugnæ narrationem, docetque Turno vireis arte infuſas: imitatur in hoc Homerum, qui deos, bello Troiano ſe immiſcuiſſe frequenter atteſtatur. Facienſque veroſimile, Turnum tantam vim belli ſuſtinuiſſe: quocirca etiam Teucris animos ablatos dicit. vt non ſua ignauia, ſed deorum violentia in fugam verſi cenſeantur: ſic enim abunde purgantur. Nam (vt in ij. dictum eſt) nihil inuitis fas quenquam fidere diuis. Docet præterea portam à Pandaro, qui eam temerarie patefecit, inconſulte clauſam, excluſis videlicet cõſocijs. & incluſo Turno. De quibus omnibus nihil decerptum eſt ex Donato. Ordo igitur eſt.

Mars armipotẽs .i. armorum, & bellorum deus: addidit hic .i. hoc loco & tẽpore, Latinis .ſ. Turni populis: vires .ſ. animorũ, & corporum, quia geminat victoria vireis. & vertit .i. vertendo pungit (tractum à virga. quæ dum vertitur, boues ſtimulãtur) ſub pectore. i. præcordijs: ſtimulos acreis. i. vehementis furoris & iræ: & immiſit Teucris fugam. i. animum fugiendi: que, pro. i. timorem atrum. i. perniciosum, & deteſtabilem, atq; ignominioſum, quia ſicut rẽ laudabilem, claram & illuſtrem dicimus, ita vituperabilem, atrã, & obſcuram. Latini, ſup. conueniũt vndiq; .i. ex omni parte: quoniam copia .i. copioſa facultas: pugnæ. i. pugnãdi. data, ſupp. eſt. i. facta & conceſſa, & deus bellator. ſ. Mars. ĩcidit animo .i. in animum eorum, hoc eſt omnem acceperũt animum, ſeu cupiditatem bellandi. Pandarus vt. i. poſtquam, cernit germanum. ſ. Bitiã. corpore fuſo .i. cuius corpus erat fuſum, aut habentẽ corpus fuſum. & vt cernit i. cõſiderat & videt, quo loco. i. in quo ſtatu & qua conditione ſit fortuna, quia videt eã ad Latinos, relictis Teucris defeciſſe, & qui. i. qualis caſus; agat res. ſ. bellicas, torquet. i. applicat. & claudit, torquẽdo multa vi, portã conuerſam. i. quam conuertebat ad poſtes ſuos vt claudatur, torquet inquam obnixus .i. obnitens humeris latis, & linquit multos ſuorũ. i. ex ſuis comilitonibus, excluſos mœnibus. ſ. nouæ Troiæ, aut caſtrorum Troianorum, ſub certamine duro, quia ĩuito Marte, qui quos Latinis addidit, Teucris abſtulerat animos, At. i. ſed includit alios ſecũ, & recipit ruentes. i. pcipitanter accurrentes, vt recipiantur existens demens, qui. i. vtpote, qui non viderit regem Rutulum, id eſt Rutulorum, aut qui & ipſe Rutulus erat, hoc eſt Turnum, in medio agmine. ſ. Troianorum, ruentium. ſ. ad portas, & ita irrũpentem .i. vi intrantem, & qui incluſerit vrbi. i. in vrbem, vltro. i. vltra id quod deberet facere, quia quam debebat ſumma vi propulſare, ignarus recepit, atque incluſit, veluti, ſup. includeret Tigrim immanem. i. ferociſſimam, inter pecora inertia .i. arte repugnandi, aut ſe defendendi carentia, vt ſunt oues, & capræ, quas, vt decorum ſtyli ſeruet, periphraſticos tantum, & non expreſſe ponit, ne in re tam ſublimi, humillima nominet, ſicut alibi pro ciconia, dixit, Candida venit auis &c.) Continuo. i. ſtatim, vt receptus, atque incluſus eſt, lux. i. fulgor, noua. i. inſolitus, & vehemens, effulſit. i. emicuit, oculis. ſ. Turni. & arma. ſup. eius. ſonuerũt horrendum. i. horrende, aut horribiliter: criſtæ. ſ. ipſius galeæ, de qua dictum eſt, quam magis illa tremens, tanto magis effera flãmis, ſanguineæ, i. ſanguinei, quia ignei coloris, & mittit clypeum. i. in clypeum, fulmina micantia. i. radios in morem fulminis reſplendentes, Aeneadæ. i. Aeneæ ſubditi .ſ. Troiani turbati, ſubito. i. ex re ſubita, aut de repente, agnoſcunt & faciem inuiſam. i. q̃ odio

hebebãt, aut talem, cui inuideri poſſet, quaſi inuiſibilem, ſi in ea ſignificatione diceretur, atque immania mēbra .i. valde magna & terribilia quæ res in gloria cedet Aeneę, qui talem vincere poterit, tum .i. tunc: Pandarus ingens .i. valde magnus, & ſine exemplo, emicat .i. eminet, & extra alios tollitur, & feruidus .i. feruēs, & incenſus ira mortis fraternæ .i. concepta, propter necem fratris eius .ſ. Bitiæ, effatur .i. palam, & clara voce loquitur. Hæc nō eſt regia dotalis Amatæ .i. quam Amata Latini coniux in dotem tibi cum filia ſpopondit. nec Ardea .ſ. ciuitas patria: Turni media .i. in medio ſui cohibet .i. continet: Turnum, medium in ea, vt ſit media, pro medium, muris patrijs .i. intra quos natus eſt tu ò Turne. vides caſtra inimica nulla poteſtas exire .i. exeundi hinc: eſt, ſup. tibi. Turnus ſubridens olli, id eſt tunc illi, pectore ſedato, id eſt tranquillo, inquit, ſupp. incipe .i. ini mecum certamen, aut duellum. ſi qua .i. aliqua virtus eſt animo, & confere dextram .ſ. mecum, tractum à luctatoribus, tu narrabis Priamo .ſ. apud inferos, quo te mittam: ſicut Pyrrhus in ſecundo. Referens ergo hęc, & nūcius ibis Pelidæ genitori illi mea triſtia facta, Degeneremq. Neoptolemum, narrare memento, narrabis ergo Priamo Achilli ſimilem, inuentum, etiam hic .i. in hac noua Troia. Dixerat .ſ. Turnus ille .ſ. Pandarus annixus .i. annitens, ſummis viribus, in torquet .ſ. in Turnum, licet non peruenit in eum vſque, haſtam rudem nodis & crudo .i. impolito cortice. Auræ .i. aer. & ventus, accepere .ſ. haſtam. Iuno Saturnia detorſit .ſ. de Turno .i. vulnus, .i. haſtam, veniens .ſ. in Turnum, niſi Iuno depuliſſet. Aut ſic. Auræ accepere vulnus .i. læſæ. & vulneratę ſunt, hoc eſt tranſfixæ, & non Turnus, quia .ſupp. Turnus ait, tu non effugies hoc telum, ſcilicet comminus concertatur enſem, videlicet, quod .ſ. telum .i. quem enſem, mea dextera verſat .i. vibrat, & tractat, enim .i. nam, auctor teli, nec vulneris eſt is .i. talis .ſ. qualis tu es. Ait inquam Turnus ſic, & conſurgit .i. erigit ſe: in enſem ſublatum .i. ſurſum erectum, & diuidit ferro .i. enſe ferreo, frontem .ſ. Pandari, mediam inter gemina .i. ambo tempora .i. extremitates concauas capitis & diuidit malas .i. maxillas, impubes .i. imberbes, vulnere immani .i. ſæuiſſimo, ſonus fit .ſ. ex ictu, & tellus concuſſa eſt ingenti pondere .ſ. corporis cadentis. Ipſe enim Pandarus moriens, ſternit humi .i. ſuper humum, artus .ſ. ſuos collapſos, atque arma cruenta .i. fœdata, cerebro .ſ. effuſo, atque caput pependit illi in partibus æquis .i. æqualibus, ex vtroque humero. huc atque illuc .i. in vtranque partem, tam dextram, quam ſiniſtram.

VARIA LECT. QVI caſus agat res] In Romano libro, Quis legitur. [Lux oculis effulſit] In Romano libro, Offulſit. [Micantia fulmina mittit] In libris antiquis, Fulgura, & verbum, Mittit numero variat. [Si qua animo virtus] In Romano. Animi legitur. [Verſat] Eſt in Mediceo, Librat. [Neque enim is teli] In Romano libro eſt ſcriptum. Neque enim es. [Gemina inter tempora] Lib. nonnulli legunt. Media inter tempora. [Atque illi in partibus] Antiqui libris, legunt abſque, in, Atque, illi partibus.

Diffugiunt verſi trepida formidine Troes:
Et, ſi continuo victorem ea cura ſubiſſet,
Rūpere clauſtra manu, ſocioſq. īmittere portis;
Vltimus ille dies bello, gentique fuiſſet:
Sed furor ardentem, cædisque inſana cupido
Egit in aduerſos.
Principio Phalarim, & ſucciſo poplite Gygen
Excipit. hinc raptas fugientibus ingerit haſtas
In tergum (Iuno vires, animumque miniſtrat)
Addit Halyn comitē, & cōfixum Phegea parma:
Ignaros deinde in muris, Martemque cientes,
Alcandrumq., Haliūq;, Noemonaq;, Prytanimq;
Lyncea tendentem contra, ſocioſq. vocantem
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat. huic vno deiectum comminus ictu
Cum galea longe iacuit caput. inde ferarum
Vaſtatorem Amycum, quo non felicior alter
Vngere tela manu, ferrumq. armare veneno:
Et Clytium, Aeoliden, & amicum Cretea Muſis;
Cretea Muſarum comitem, cui carmina ſemper
Et citharæ cordi, numeroſq. intendere neruis:
Sēper equos, atque arma virū, pugnaſq. canebat.
Tandem ductores, audita cæde ſuorum,
Conueniunt Teucri, Mneſtheus, acerq. Sereſtus;
Pallenteſq. vident ſocios, hoſtemq. receptum.
Et Mneſthe'. MN. Quo deīde fugā, q̄ tēditis, inqt?
Quos alios muros, quæ iā vltra mœnia habetis?
Vnus homo, & veſtris ò ciues vndique ſceptus
Aggeribus, tantas ſtrages impune per vrbem
Ediderit? iuuenum primos tot miſerit Orco?
Non infelicis patriæ, veterumq. deorum,
Et magni Aeneæ ſegnes miſeretq., pudetq.?

SERV. BEllo, gentique fuiſſet:] Duo dicit. Et bellū finiri potuit omnibus interemptis, & gens penitus fuiſſet extincta occiſo Aſcanio, à quo Romani ducunt originē. Ideo Bello. gentiq. dixit. quia bellū plerunque finitur gente ſuperſtite. vt in bello Troiano cōtigit. [Cædisq. inſana cupido] Excuſat Turnū cur non à porta fugatis Troianis penitus deleta ſint caſtra. [Principio] Intra caſtra, poſt Troianorum fugam. [Succiſo poplite Gygen Excipit] Ordo eſt, Excipit, & ſuccidit poplitē, nā aut e fuit vt eum circunueniret inſidijs. Poples aūt, po correpta eſt, ſicut in Sereno legitur, ſed producitur poſitione. [Hinc] Nec loci eſt, nec tēporis, ſed ordinis .i. deinde. Raptas aūt, de hoſtilibus cadaueribus. Nam quod dicit Donatus, ab armigero, non procedit, nec enim lectū eſt. [Iuno vires animumq. miniſtrat] Ne ſit incongruū vnū tot occidiſſe, dat Iunonis auxiliū. Horatius in arte poetica: Nec deus interſit, niſi dignus vindice nodus Inciderit. [Alcandrumq., Haliumq., Noemonaque, Prythanimque] Homeri verſus, tantum coniunctiōe mutata. ἄλκανδρον θ' ἅλιόν τε νοήμονά τε πρύτανίν τε. Vnde apparet non ad hiſtoriam, ſed ad ornatum poematis hæc nomina pertinere. [Tendentem contra] In ſe facientem impetum. [Cum galea longe iacuit caput] Ad exprimendam celeritatem præterito vſus eſt tempore. Potuiſſe autem caput cum galea longe iaci, præmiſſa loci altitudo ſignificat. Ergo eum cominus percuſſum intelligamus, ſed tantam vim ictus fuiſſe vt longe caput excuteret. [Felicior] Peritior. Nam in vngendis telis non eſt felicitas, ſed peritia. Sanè nec vngo, nec vnguentum u, recipit, excepto vno nomine, vt vnguē. Vnde eſt, Et pingues vnguine ceras. [Ferrumque armare veneno] Specioſe dictum armabat ferrum, quo nos armare conſueuimus. [Amycum Cretea muſis] Poetam Lyricum, & tale eſt ſchema per repetitionem. vt ſequitur. Pulcherrimus Aſtur, Aſtur equo fidens. [Numeroſque intendere neruis] Rhythmos facere intentione neruorum. Nam nunc ſunt Rhythmi, vt, Numeros memini, ſi verba tenerem. Ergo hoc dicit, Secundum chordas verba componebat. [Audita cæde ſuorum] Seruat τὸ πρέπον. id eſt decorum ne præſentibus ducibus Turnus tot ſtrages feciſſe videatur. [Quo deinde fugam?] Aut vacat deinde, vt tandem, gentium locorum. Aut intelligimus mente eum tractaſſe, quòd de campis milites ſolēt ad caſtra cōfugere, & ſic dixiſſe, Quo deinde? ſcilicet de caſtris, quo fugitis vlterius? & hoc eſt melius. Vnde & ſequitur, Quos alios muros? & ſic eſt dictum poſt cogitationē, Quo deinde? ſicut Terent. dixit Quid igitur faciā? [Vnus homo] Ac ſi diceret mortalis. Et bona attenuatio eſt, cum ſupra dixerit. Rutulum in medio non agmine regem. Infelicis patriæ] Troiæ, in qua nunc ſunt. [Veterumq. deorum] Penates ſignificat, quos ſemper coluere Troiani. [Miſeretque, pudetq.] Sic Pallas, Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.

ASC. DIFFVGIVNT verſi, &c.] Docet exemplis, quæ ſit alea belli, cum etiam vnum hoſtem intra mœnia ſua clauſum, fugerint Troes, & Turnus immemor ſalutis, & victoriæ, non meminerit portas aperire, atque ſocios recipere, quos ſi recepiſſet, gentem Troianam delere potuiſſet. Deſcribit pręterea primorum bellatorum reſiſtētiam, & Cretei vt varietate opus placeat, etiam in muſica peritiam, & Mneſthei acrem increpationem. De quibus omnibus hoc tantū receptum eſt Donati. [Semper æquos] Laus hominis, quod muſicam, nō ad turpeis actus, ſed ad res egregias adhiberet. [Miſeret]

ſetet] Pertinet ad deos. [Pudet] Pertinet ad Aeneam. Hæc ille. Ordo eſt. Teucri verſi.ſ.in fugam.formidine trepida.i. res in quibus eſt, vt mentes Teucrorum præ anxietate trepidas faciente, diffugiunt .i. in diuerſa fugiunt, & ſi ea.i.talis cura.i.ſolicitudo aut prouidentia,ſubiſſet.i. ſubiuiſſet,continuo.ſ.vt diffugerunt, victorem,ideſt mentem,victoris.ſ.Turni,rumpere clauſtra, ideſt clauſuras portarum,manu.ſ.ſua,& immittere portis.i. in portas, vt ſit datiui caſus,aut,per portas, vt ſit ablatiuus, per locũ ſignificans,ſocios.i.commilitones, ille dies fuiſſet vltimus: bello,ſcilicet cum Troianis gerendo, & genti.ſ. Troianæ, quam morte Aſcanij deleuiſſet, ſed furor.ſ.Martius, & inſana cupido: cędis, id eſt occidendi, egit.i.impulit eum,in aduerſos, id eſt obſtantes ſi qui erant. Ipſe igitur, excepit.i.medio mortalium tollit, principio Phalarim, & Gygen, poplite ſucciſo .i. cui poples prius ab eo ſucciſus erat. Eſt autem poples poplitis, non poplex poplicis, poſterior pars cruris, ſupra ſuras ex aduerſo genum, vbi eſt neruorum eminentia. & ipſe ingerit hinc.i.deinde, aut ex hac nece,fugientibus.ſ.Troianis, haſtas raptas .i. quas rapuit de terra elapſas fugientibus,ingerit inquam in tergum, quia terga dedere. Iuno miniſtrat vires, & animum (vt veriſimile ſit, vnum tot potuiſſe Iunonis atteſtatur auxilium Turno præſens fuiſſe) addit igitur.proſtratis: Halyn comitem.i. ſocium mortis, & Phegea confixum,parma.i.ſimul cum parma: deinde, ſup.addit, aut occupat (vt ſequitur) in muris.i.intra muros ignaros.i.ignorantes,quod ipſe Turnus intra mœnia eſſet, & cientes.i.aduocãtes, ſocios.ſ.excluſos. Addit inquam Alcandrum, & Halium,& Nœmona,& Prytanim(alij tamen,Prytanium, legunt. legendo autem vt Ser.Prytanin,erit ſpondeus in quinto) & ipſe dexter.i.expeditus bellator,potius quàm à dextera veniens,conuixus ab aggere,occupat gladio vibranti.i.euaginato,& micãti, nam dũ gladius molli bractea quatitur,vibrare dicitur. Lyncea.i.virum illũ (à nominatiuo Lynceus) tendentem contra .i. facientem impetum,& vocantem ſocios,caput iacuit hinc deiectum cum galea, longe.ſ à trunco,vno ictu,comminus.i.facto, hoc eſt quaſi coniuncta manu, Inde,ſup.occupat: Amycum, virum illum(media breui,& proprium)vaſtationem ferarum.i.interfectorem faciendo ſiluas abactis,aut ſublatis feris vaſtas,quo.ſ. Amyco,alter nõ erat feliciot.i.magis idoneus.aut cum maiore felicitate,& dexteritate ſolitus,vngere manu.ſ.ſua tela, & armare veneno ferrum, quo.ſ.nos armamur, &, ſup.occupat Clycium Aeoliden.i.Aeoli filium,& Cretea,amicum Muſis.i.Philomuſum, & poetam Lyricum(habet autem mediam longam, quia adiectiuum hinc,eſt amicum)Cretea inquit,comitem Muſarũ, cui carmina,& cithara erant,ſup.ſemper,cordi.i.voluptati,& ad cor,& intendere numeros neruis.i.neruos numeris,vt ſit hypallage,aut intẽdere numeros.i.facere rhythmos,neruis.i.ad crepitum neruorum. Qui, ſup.canebat ſemper equos,atque arma virum.i. virorum,& pugnas.i.Lyricus erat,vnde Horat. in arte, Muſa dedit fidib.diuos puerosq́. deorum. Et pugilem victorem,& equum in certamine primum. Ductores Teucri.ſ.Mneſtheus, & Sereſtus acer.i.ſtrenuus.conueniunt tandem cæde ſuorum audita,& vident ſocios pallantes.i.temere oberrantes,& hoſtem.ſ.Turnum,receptum.ſ. in mœnia. Et Mneſtheus, inquit deinde, aut quo deinde.i.deinceps,& poſthac:quo,inquit,tenditis.i.dirigitis,fugam.i. vos fugiẽtes,quod muros alios,& quæ mœnia vltra.ſ.iſta habetis? q.d. nullos,& nulla. O ciues,vnus homo,& ſup.is ſeptus.i.circunuallatus vndique veſtris aggeribus,ediderit.i. permittatur ne edere, impune.i.paſſim,& ſine vindicta, per vrbem .ſ. veſtram, tantas ſtrages & miſerit.i.permitteretur, mittere Orco .i. ad Orcum.i. infernum,tot primos iuuenum.i.principes iuuentutis? q.d.indignũ eſſe. Vnde addit:Non.i.non ne,ò ſegnes .i. ignaui, & inertes,miſeret, ſupple vos infelicis patriæ, quæ penitus exterminatur, & deorum veterum.i.quos antiqua religione coluiſtis, non.i. non ne.pudet,ſup.vos,magni Aeneæ.i.tantum dedecus facere Aeneę tanto viro? aut non.i.nunquid pudet,ſup. vos,magni Aeneæ.i. nunquid ideò non reſiſtitis,quas Aeneas vobis pudori,& dedecori eſt? q.d.id non decere,ſed prior conſtructio placet.

VARIA LECT. CAEDITQVE inſana cupido] In veteribus exempl.legitur,Infanda. [In tergum] Romano libro, Tergus, habet. [Et confixum Phegea parma] Veteres libris,Confixa, legunt.

POE. Talibus accenſi firmantur,& agmine denſo
Conſiſtunt. Turnus paulatim excedere pugna,
Et fluuium petere,ac partem,quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum. ceu ſæuum turba leonem
Cum telis premit infenſis: at territus ille
Aſper, acerba tuens retro redit: & neque terga
Ira dare, aut virtus patitur; nec tendere contra,
Ille quidem hoc cupiẽs,potis eſt per tela, viroſq́.
Haud aliter retro dubius, veſtigia Turnus
Improperata refert. & mens exæſtuat ira.
Quinetiam bis tum medios inuaſerat hoſtes:
Bis conuerſa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus è caſtris propere coit omnis in vnum:
Nec contra vires audet Saturnia Iuno
Sufficere; aeriam cœlo nam Iuppiter Irim
Demiſit: germanæ haud mollia iuſſa ferentem,
Ni turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clypeo iuuenis ſubſiſtere tantum,
Nec dextra valet; iniectis ſic vndique, telis
Obruitur. ſtrepit aſſiduo caua tempora circum
Tinnitu galea, & ſaxis ſolida æra fatiſcunt,
Diſcuſſæq. iubæ capitis: nec ſufficit vmbo
Ictibus: ingeminant haſtis & Troes, & ipſe
Fulmineus Mneſtheus. tum toto corpore ſudor
Liquitur, & piceum(nec reſpirare poteſtas)
Flumen agit: feſſos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps ſaltu ſeſe omnibus armis
In fluuium dedit. ille ſuo cum gurgite flauo
Accepit venientem, ac mollibus extulit vndis,
Et lætum ad ſocios abluta cæde remiſit.

SERV. CEu ſæuum turba leonem] Senſus hic eſt. Haud aliter Turnus retrocedẽs petebat fluuiũ ac ſolet leo preſſus multitudine, nec terga præbere, propter irã uel pudorẽ,nec poſſe,licet cupiat in venãtes impetũ facere. [Nec cõtra vires audet Saturnia Iuno] Atq fauẽte numine debuit ẽt cõtra multitudinẽ poſſe, ſed hoc Iuppiter vetuit. [Haud mollia iuſſa ferentẽ] Melius q̃ Homerus, hunc locum executus eſt. Saluo enim ſenſu vitauit & fabuloſa,& vilia. Nã ille ipſas min[illegible] exequitur. [Ergo] Quia nummis eſt deſertus auxilio. [Telis obruitur] Lucanus eundem ſenſum per declarationem dicit, Telorum nimbo peritura, & põdere ferri. [Vmbo] Scutum. Nam à parte totum ſignificat. [Et piceum (nec reſpirare poteſtas) Flumen agit:] Ordo eſt, Sudor piceũ flumẽ agit, hoc eſt ſordidum, quia ſine reſpiratione pugnabãt. [Tum demũ] Poſtquam aliter ſe euadere poſſe non vidit. [Omnibus armis] Cum minus eſt. [Ille ſuo cum gurgite flauo.] Hyſterologia eſt,cum ille eum excepit. Nõ enim procedit cum ſuo gurgite,quaſi poſſet fieri vt eum ſine ſuis fluentis exciperet. Sane quærunt multi cum Tyberis Aeneę faueat, cur liberauit Turnum. Sed ſoluitur iſta ratione. Nam ob hoc Turnum dicit eſſe liberatum, vt maior Aeneæ gloria ſeruaretur.

ASC. TALIBVS accenſi firmantur, &c.] Docet quomodo tandem Turnus ſe in Tyberim præcipitem dedit, ſaluuſq. ſocijs redditus poſtquã variam ediderat ſtragem. Vñ. hoc ſolum habemus ex Donato. [Talibus accenſi] Oſtendit quantum commoda hortamenta ualent. Hæc ille. Ordo eſt. Troes,ſup. accenſi: talibus.ſ. verbis Mneſthei, firmantur id eſt firmi, & conſtantes efficiuntur, & conſiſtunt,id eſt ſimul ſtant, aut circunſtant Turnum agmine denſo, Turnus, ſupple cœpit excedere,aut excedere,id eſt excedebat paulatim pugna.i. è conflictu,& petere, ſcilicet cœpit, aut petebat:fluuiũ, ſcilicet Tyberim, ac partẽ.ſ. vrbis, quę cingitur amni, hoc eſt dexteram Teucri incumbere, id eſt incumbebant, aut cœperunt incumbere:hoc,id eſt tanto acrius,ſupple cum magno clamore. & glomerare,ideſt circunducere manum, ceu.i.quemadmodũ, cum, id eſt quando: turba,ideſt multitudo populi, premit telis infenſis.i.inferentib. vim, leonem ſęuum.i.ferocẽ, ac ille.ſ.Leo territus,tuens.i.inſpiciens, acerba .i. acerbe redit,

retro.i. retrorſum, & neque ira, aut virtus patitur dare terga.i. verti in fugam, nec patitur tendere contra.i. impetum facere in tantam multitudinem. nec, ſupp. ille cupiens quidem.i. licet cupiat. hoc.ſ. tendere contra, eſt potius.i. poteſt per tela, & per viros.i. propter tela, & viros, quibus impeditur, aut non eſt potis tendere contra per tela, & per viros. cupiens quidem hoc.i. licet hoc cupiat, haud.i. non aliter. Turnus dubius.ſ. quid faceret, refert retro.i. retrorſum. veſtigia improperata.i. non properata. ſed maturata, nam cum interdum inſiliret, non aufugit properanter & mens, ſupp. eius exæſtuat.i. efferuet, & excandeſcit ira. Quinetiam.i. inſuper, ipſe inuaſerat tum.i. tunc bis hoſtes medios, & conuertit bis agmina.ſ. Troianorum, conuerſa fuga.i. per fugam per muros.i. per longitudinem murorum, ſed omnis.i. tota manus.i. armatorum multitudo, coit.i. congreditur propter.i. feſtinanter. in vnum.ſ. globum. Nec Iuno Saturnia, audet ſufficere.i. ſubminiſtrare vires, contra.i. in contrarium, contra Troianorum.ſ. impetum. Nam Iuppiter demiſit cœlo Irim auream.i. in aere verſari ſolitam ad arcum pluuialem, ferentem.i. afferentem, aut deferentem, germanæ.ſ. Iouis, hoc eſt Iunoni, quæ de ſe in primo dixit: Aſt ego quæ diuum incedo reginæ, Iouiſque Et ſoror & coniux, &c. Iuſſa.i. mandata, haud mollia.i. non leuia, ſed aſpera, & magni momenti.ſ. interitum Turni, ni.i. niſi, Turnus cedat.i. excedat, mœnibus Teucrorum altis.i. aut ſublimibus, aut nobilibus, & diis ſuperis caris, quia fataliter conſtructis. Ergo quia.ſ. Iuno retraxit manum, & ira auxilio deorum deſtitutus erat, iuuenis.ſ. Turnus, nec valet ſubſiſtere.i. ſuſtinere, tantum.i. tantam vim, clypeo nec dextra, ſic.i. vſque adeo, aut in tantum obruitur ipſe telis iniectis vndique. galea, ſcilicet Turni ſtrepit circũ tempora caua. tinnitu.i. crepitu, qualem æs reddere ſolet, aſſiduo.i. ſine intermiſſione durante, & æra, id eſt arma ærea ſolida.i. firma & fortia, fatiſcunt.i. aſtatim hiſcunt, & aperiuntur ſaxis.ſ. iniectis in ea. & iubæ.i. galeæ criſtæ aut ornatus in morem iubę dependentes, diſcuſſa ſunt capiti.i. à capite, nec vmbo.i. curuatura clypei ſufficit ictibus & Troes. ſcilicet gregarij & ipſe Mneſtheus.ſ. ductor, & egregius vir fulmineus.i. morem fulminis impetum faciens, ingeminant.ſ. ictus. haſtis, ſcilicet iniectis. tum.i. deinde. ſudor liquitur.i. defluit. toto corpore.ſ. Turni, & agit.i. impellit. flumen piceum.i. craſſum. & ſubnigrum, qualis eſt ſudor inter arma, nec poteſtas.i. facultas eſt reſpirare, pro eo quod eſt reſpirandi anhelitus æger.i. ſaucius & defatigatus, quatit.i. concutit, & trahit, artus feſſos.i. fatigata membra. Tum demum.i. & tunc denique ipſe præceps dedit ſe ſaltu.i. ſaliendo, ſup. cum omnibus armis: in fluuium, ſcilicet Tyberim. Ille.ſ. fluuius, accepit cum gurgite ſuo flauo.i. ſimul, dum à gurgite ſuſciperetur, vt & deus & fluuius eum ſuſcepiſſe intelligatur. nam vitioſum fit, ſi cum inſtrumento prępona tur, accepit ergo eum venientem ac extulit eum vndis mollibus.i. molliter. & lente defluentibus. & miſit lætum ad ſocios, cæde, id eſt ſanguine ex cæde ſuperfuſo, abluta.ſ. aquis Tyberinis: Bene diſſoluit Seruius quæſtionem de fauore Tyberis. Sed dicere poſſemus Tyberim vtriſque fauere poſſe, quamuis ipſi inter ſe capitales fuerint hoſtes.

VARIA LECTIO.

PAVLATIM excedere pugna] In Rom. lib. Pugnæ, legitur. [Quæ cingitur amni] In Romano libro, & alijs, Vnda, pro. Amni, habetur. [Demiſit: germanæ haud mollia] In libris antiquis legere eſt. Miſit: germanæ haud. [Accepit venientem] In antiquis libris, Fugientem, repoſitum eſt. [Et lætum ſocijs] Antiqui libri, Ad ſocios, legunt.

IN X. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Occidit Aeneæ decimo Mezentius ira.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Concilium diuis hominum de rebus habetur.
Interea Rutuli portis circum omnibus inſtant.
Aduenit Aeneas multis cum millibus heros.
Mars vocat, & totis in pugnam viribus itur.
Interimit Pallanta potens in prælia Turnus.
Cæduntur'q; duces, cadit & ſine nomine vulgus.
Subtrahitur pugnæ Iunonis nomine Turnus:
Aeneas perſtat Mezenti cæde piata:
Et Lauſum inuicta perimit per vulnera dextra.
Mox vltor nati Mezentius occidit ipſe.

ALIVD IN EVNDEM.

Placat & vxoris dicti, & iurgia nata
Iuppiter. auxilijs inſtructus Troius heros
Aduenit: occurrunt Rutuli, atque in littore pugnant.
Occidit à Turno Pallas, victorq; ſuperbus
Aeneæ eripitur: Mezentius interit acer.

ASC. OCCIDIT Aeneę &c.] hoc monoſticon ſeorſum à ſequenti argumento legendum eſt: eius autem eſt Ordo. Mezentius occidit. ideſt cadit in mortem, decimo, ſcilicet Aeneidos libro ira, id eſt propter iram & furorem quia ſcilicet Pallas, Euandri filius, interemptus erat. Hæc autem particula, ira, latam complectitur libri x. materiam, nam longa eſt indagatio, quæ fuerint ſiluis cauſa iræ.] Concilium diuis hominum &c.] in x. libro, acre, & totis viribus geritur bellum, iam, ſcilicet rebus omnibus diſpoſitis, & premiſſo deorum concilio, quod arduitatem indicat futuri negocij, ſed ne longior ſim. Ordo eſt. Concilium. id eſt cõgregatio, & cõuentio. aut conſilium, id eſt conſultatio, habetur diuis, id eſt à dijs, aut inter deos, de rebus hominum; id eſt humanis. Rutuli circũſtant interea, ſcilicet dum dij conſultant. & Aeneas aduena omnibus portis, id eſt ad omnes portas. Aeneas heros, id eſt vir heroica virtute, & generoſitate præditus, aduenit cum multis millibus.ſ. Etruſcorum. Mars vocat, ſcilicet in certamen, & itur, ſcilicet vtrinque, in pugnam totis viribus. Turnus potens in prœlia.i. robuſtus prœliator, interimit.i. occidit: Pallanta.ſ. filiũ Euandri, & duces.ſ. diuerſi, vtriuſque partis cædũtur.i. occiduntur, & vulgus ſine nomine.i. nobilitate, & fama.i. ignobile cadit. Turnus ſubtrahitur.i. clanculum per ſubtilitatem, & calliditatem pugna.i. ab ipſa pugna, numine, id eſt diuina poteſtate: & nutu.i. voluntate Iunonis. Aeneas perſtat.i. perſeuerat in pugna, aut ſuperſtat cæde, id eſt nece, Mezenti, pro Mezentij: piata, id eſt purgata, & peremit p vulnera, id eſt letaliter vulnerat, dextra inuicta, id eſt quæ nunquam victa fuerat, Lauſum.ſ. filium Mezentij, quem prius laudauit, forte in commendationẽ auunculi ipſius Romuli. Nam (vt dixit Ouidius) Iliacum Lauſo de Numitore ſati. alludit enim ad nomina futura, vt eorum antiquitatẽ probet Mezentius, ipſe vltor.i. vindex nati.i. filij ſui Lauſi, occidit.i. oppetit, & in necem cadit: mox, id eſt paulò poſt, & ita docetur anceps, & formidoloſa belli alea.

PVB. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER DECIMVS.

PANDITVR interea domus omnipotens Olympi:
Conſiliumq. vocat diuum pater, atque hominum rex
Sideream in ſedem: terras vnde arduus omnes
Caſtraq. Dardanidũ aſpectat, populosq. Latinos.
Conſidunt tectis bipatentibus: incipit ipſe:
IVP. Cœlicolæ magni, quianam ſententia vobis
Verſa retro? tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
Quæ contra vetitum diſcordia? qs metus, aut hos,
Aut hos arma ſequi, ferrumque laceſſere ſuaſit?
Adueniet iuſtum pugnæ (ne accerſite) tempus:
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnũ, atque Alpes immittet apertas.
Tum certare odijs, tum res rapuiſſe licebit:
Nunc ſinite, & placidum leti componite fœdus.
POE. Iuppiter hęc paucis: at nõ Venus aurea cõtra
Pauca refert.
VE. O pater, ô hominũ diuumq. æterna poteſtas,
(Nanq; aliud qd ſit, qđ iam implorare queamus?)
Cernis vt inſultent Rutuli, Turnusq. feratur
Per medios inſignis equis, tumidusq. ſecundo
Marte ruat? nõ clauſa tegũt iam mœnia Teucros.
Quin intra portas, atque ipſis pręlia miſcent
Aggeribus murorum, & inundant ſanguine foſſę.
Aeneas ignarus abeſt. nunquam ne leuari
Obſidione ſines? muris iterum imminet hoſtis
Naſcentis Troiæ, necnon exercitus alter:
Atque iterum in Teucros Aetolis ſurgit ab Arpis
Tydides. equidem credo mea vulnera reſtant,
Et tua progenies mortalia demoror arma:
Si ſine pace tua, atque inuito numine Troes
Italiam petiere, luant peccata, neque illos

SERV. [PANDITVR interea domus omnipotentis Olympi:] Secundum poeticum morem, hoc dicit, factus eſt dies, quia dicunt poetæ matutino tempore aperiri cœlum, noctu vero claudi. Vnde eſt illud, Ante diem clauſo componet veſper Olympo. Nam & paulo poſt deſcripturus eſt noctem: vt, Iamq. dies cęlo conceſſerat, vt intelligamus alium diem eſſe conſumptum & nunc eum more ſolito noctis prętermiſiſſe deſcriptionẽ. Quanquam panditur cœlum, etiam ſimpliciter poſſumus accipere quouis tẽpore.ſ. ad numina conuocanda, quod & melius eſt, qa ait interea.i.dum hæc geruntur. nam interea particula pterita negocia coniungit futuris. [Sideream in ſedem] In aſtris ferum circulum. non.n.omnes circuli aſtriferi ſunt, ſed ſolus ſuperior. [Vnde arduus omnes] Vt,

Et iam finis erat cum Iuppiter æthere ſummo
Deſpiciens mare velinolum.

[Caſtraq. Dardanidum aſpectat, populosq. Latinos] Poſt generalitatem intulit ſpeciẽ, conſequens.n. eſt vt omnes terras videns, cernat etiã caſtra Troiana. [Bipatentibus] Phyſice dixit, nam cęlũ patet ab ortu & occaſu. Eſt & autẽ ſermo Ennianus tractus ab oſtijs quæ ab vtraque parte aperiuntur. Vnde & modo bipatentibus, apertis intelligimus. [Cælicolæ magni] Orationis iſtius intẽtio hoc agit vt ab odijs Troianorũ Iuno reuocetur. [Quianã] Cur Ennianus ſermo eſt. [Verſa retro?] Mutata: vt, Quæ te genitor ſentẽtia vertit: [Certatis] Aut ꝯ vos, aut ꝯ ſniam meã. [Abnueram bello Italiã concurrere Teucris] Prohibuerã Italiam contra Troianos bella ſuſcipere. Atqui dixit in primo, Bellũ ingẽs geret Italia. quod ita ſoluitur, aut quia cũ vno deo, aut dea aliter loquitur. Vnde eſt in primo:

Hic tibi fabor enim quando hæc te cura remordet.

Aliter vero cũ omnibus dijs, vtilitatis cauſa propter remouendam contentionem corũ & diſſenſionẽ. Aut certe quia ait in primo:

Ternaque trãſierint Rutulis hyberna ſubactis.

Illic.n. dixit Aeneã in Italia cõtra Rutulos tm̃ eſſe pugnaturum. Nunc autẽ omnis eſt Italia in bella cõmota Iunonis inſtinctu, quod & Alecto promiſit. vt, Finitimas i bello feram rumoribus vrbes. Et Iuno pollicita eſt ſe magis eſſe facturam: vt, Ego ſi qua ſuper fortuna laborũ eſt, Ipſa regã. [Abnueram] Prohibueram, vt contra, annuit, permittit, & conſentit ſignificat.

[Quæ contra vetitum diſcordia?] Prohibitionem meam, Et ſic dixit vetitum vt æquum, vnde eſt: Et ſeruantiſſimus æqui. Sanè ſub commotione omnium deorum maxime ſolã tangit Iunonem, cuius odia inſequebãtur, hoc etiam bello Troiano, quod etiam ſequẽtes Iouis allocutiones manifeſtius indicãt. [Ferrũq. laceſſere] Pro ferro ſe laceſſere. [Ne accerſite tẽpus:] Nolite bellorum tẽpora præoccupare. Et bene ſatisfacit vxori cum prohibitione. Significat autẽ bellum Punicum ſecundum, quo Annibal ingreſſus Italiã apud Cannas, vicum Apuliæ, omnẽ populi R. deleuit exercitum. [Olim] Quandoque. [Alpes immittet apertas] Emphaſis eſt. non.n. dixit per Alpes immittet exercitum, ſed ipſas Alpes, quas patefecit, nõ ſibi tantum, ſed omnibus gentibus, quæ ſm Catonem & Liuium muri vicebantur Italiam, quas Annibal poſt bella Italiæ Hiſpaniæ, quæ quatuordecim annis cõfecit, aceto rupit. Iuuen.

Et montem rupit aceto.

Denique loca ipſa quę rupit, Apenninæ Alpes vocantur. [Res rapuiſſe licebit] Clarigationem exercere, hoc eſt per feciales bellũ indicere. Nam Ancus Martius cum videret populum R ardentem amore bellorum, & plerunq. inferre bella gentibus, nulla iuſta extante ratione, & exinde pericula creari, miſit ad gentem Equiculanam, & accepit iura fecialia, per quæ bellum indicebatur hoc modo, ſicut etiã de Albanis retulit Liuius. Nã ſi quando homines aut animalia ab aliqua gente rapta eſſent populo R. cum fecialibus, id eſt ſacerdotibus qui faciendis præſunt fœderibus, proficiſcebatur etiam pater patratus, & ante fines ſtans clara voce dicebat belli cauſam, & nolẽtibus res rapta reſtituere, vel auctores iniuriæ tradere, iacebat haſtam, quæ es erat pugnæ principium, & ſic licebat more belli res rapere. Clarigatio aũt dicta eſt aut à clara voce qua vtebatur pr̃ patratus, aut ἀπὸ τῆς κλήρου hoc eſt ſorte, nam per bellicã ſortem inuadebant agros hoſtium. Vnde & κληρονόμοι dicuntur Græce qui iure ſortiũtur bona defuncti. [Placitũ] Mihi.ſ. [Iuppiter hæc paucis] Habet perſonarum cõſiderationem, vt ſuperioribus perſonis det breuiloquium, e contra inferiori poteſtati prolixã orationem. Vnde ait de venere. [At non Venus aurea contra Pauca refert] Item Dido quaſi regina paucis locuta eſt: vt, Tum breuiter Dido. [O pater, ô hominum] Et Titianus & Caluus, qui themata omnia de Virgilio elicuerunt, & deformauerũt ad dicendi

Iuueris auxilio. ſin tot reſponſa ſecuti,
Quæ ſuperi, maneſq. dabãt: cur nũc tua quiſquã
Vertere iuſſa poteſt? aut cur noua cõdere fata?
Quid repetam exuſtas Erycino in littore claſſes?
Quid tempeſtatum Regem, ventoſq. furentes
Aeolia excitos? aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) mouet, & ſuperis immiſſa repente
Alecto, medias Italum bacchata per vrbes.
Nil ſuper imperio moueor: ſperauimus iſta,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mauis.

cendi viſum, in exemplo controuerſiarum has duas poſuerunt allocutiones, dicentes Venerem agere ſtatu abſolutiuo cum dicit Iunoni, Tu cã fuiſti periculorũ his quibus Italiam fata conceſſerant, Iunonem vero niti ſtatu relatiuo, per quẽ oſtẽdit Troianos non ſua cã laborare, ſed Veneris. [O pater] Generaliter patet accipe, nõ tñ Veneris. nã ſupra ait, Diuũ pater, atq. hominum rex. Et bene, in principijs fauorẽ ſibi arte cõciliat. [Hominum diuumq. æterna poteſtas,] Hunc locũ Probus quærit, ſed dicit vnã rem ẽm Phyſicos, alteram ẽm Mathematicos, nam diuũ poteſtas eſt, quia ipſe eſt æther qui elementorũ poſſidet principatũ, hoĩum vero quia bona Iouis irradiatio honores hominibus tribuit. Aeternã aũt poteſtatẽ adiecit ꝓp aliorũ numinum diſcretionẽ. Nam legimus & Apollinẽ depoſuiſſe diuinam poteſtatẽ, & Herculẽ vel Liberũ patrẽ nõ ſemper deos fuiſſe. [Nanque aliud ſit.] Ac ſi diceret, cum pene oẽs dii in fauorem Iunonis conceſſerint. Nanque.n. coniunctio oſtendit eam hanc habuiſſe cogitationẽ. [Implorare] Implorare eſt auxiliũ cũ miſeratione depoſcere. qua ratione bene dicimus, Imploro te vt miſero feras auxiliũ cõtra, Imploro te ad diem feſtũ, nõ procedit. [Cernis] Ad augendã inuidiã ait cernis, ac ſi diceret, nõ eſt opus narratione, cum Troianorũ miſerias ipſe conſpicias. [Inſultent Rutuli.] Propter illud, interea Rutuli portis circum omnibus inſtant. Inſultare autẽ eſt inimicis irridere ꝑ cauillationẽ. Exultare vero, gloriari & lætũ eſſe. [Per medios] Suos.ſ. [Inſignis equis,] Propter illud, Viginti lectis equitũ comitatus. nam caſtra non eques irruperat. [Secundo Marte] Ad illud reſpicit. Hic Mars omnipotens animũ vireſq. Latinis Addidit. [Ruat?] Irruat. [Clauſa mœnia] Magna inuidia. Scimus.n. vltimũ eſſe ꝑſidium in caſtra confugere, & hoſtilẽ impetum plerũq. differre, ſicut factum eſt in bello Troiano. Modo ergo dicit ademptã eſſe etiã hanc aram miſericordiæ, ſi quidẽ intra muros hoſtis inſultat. [Quin] Quinetiam. [Ipſis] In ipſis. [Aggeribus] Autẽ munitionibus, ſed abuſiue. Et in muris ideo, quia ſupra dixit, Ignaros deinde in muris, Marremq. cientes. [Aggeribus] Agger proprie dr̃ terra illa quæ vallo facto propius ponitur, ſed abuſiue & muros & munimenta omnia aggerem dicimus, ſicut modo. [Aggeribus mœrorũ,] Pro munimentis. Mœrorum pro murorũ antique. Nam veteres pleraq. eorum q̃ nos per u, dicimus, per œ, diphthongum pronunciabant, hinc eſt mœrorũ, pro murorũ. Et econtra punio ꝑ pœnio, quod verbum à pœna venit, hinc eſt, Et Punica regna vides, cum Pœnas vbique legerimus, hoc autẽ facit orthographia Græca, nã quã nos u habemus, illi diphthongon hñt, ou, & ideo putauerũt poſſe pro hac litera, licet non eadem, diphthongum poni. [Inundant] Implent, & inundare faciunt. [Leuari Obſidione ſines?] Liberari & oblique per Iouem inuidiam commouet Iunoni. [Aetolis ſurgit ab Arpis,] Atqui nõ eſt venturus. Vnde accipiamus Venerem non quaſi deam loqui, ſed quaſi vnam de Troiani, vt in primo, Vnius ob iram Prodimur. Item, Cœli quibus annuis arcem? ne futura ignorare videatur. Aetolis autẽ Arpis ſic dixit, vt Cumas Euboicas, nam de Aetolia Diomedes venit qui Arpos in Apulia collocauit. [Mea vulnera reſtant] Vt poſſim iterum vulnerari. [Demoror] Expecto, ſuſtineo. [Si ſine pace tua,] Si ſine tua beneuolentia: vt, Orantes pacem, veniamq. precantes: Item, exorat pacem diuum ergo pace, beneuolentia, ſuffragio. Dicendo aũt, Si ad Italiam ſine deorum voluntate venerunt, dent pœnas, oſtendit ſtatim eſſe abſolutũ. [Inuito numine Troes] Syllepſis per genus eſt. [Luant peccata,] Luant. i. abſoluant. Dicimus autẽ & luo pœnam, melius & luo peccatum, nam peccatũ ſoluitur pœna. Qui enim crimine tenetur obnoxius, pœna eum liberat à priſtina obligatione. Contra, luo pœnã ſi dixeris, non procedit quare pena ſoluatur, ñ auctoritas iſta licenter confunditur more quo ſolet poni, vel à ſequenti, qđ præcedit, vel à ꝑcedenti quod ſequitur. [Neque illos Iuueris auxilio] Conceſſiuus eſt iſte modus ẽm Probum, nanque in artibus non inuenitur, Fit autem quoties tædio contentionis quaſi videmur cõcedere, quod tñ nolumus fieri, nam id agit hoc loco Venus, vt Iuppiter magis præſtet auxiliũ. [Reſponſa ſecuti,] Hoc eſt, Si non ſolum prohibiti non ſunt, ſed eis etiam cõceſſum eſt. [Superi] Vt Apollo. [Manes] Vt Creuſa. & Anchiſes. [Quiſquam] Verecunde, quia apud maritum cõtra vxorem agit. [Exuſtas Erycino in littore claſſes?] Argumẽtum eſt verũ habeat voluntatem nocendi quæ nocuit, Erycino autẽ in littore ẽm opinionem ſuam dixit. Nam alij apud Caietam dicũt exuſta nauigia, vnde & Caieta dicta eſt. [Actam nubibus Irim?] Impulſam.ſ. vt perſuaderet matribus nauiũ incendium. Aut ẽm artem Rhetoricam, rem vnam in duas diuiſit, nam per Irim naues exuſtæ ſunt. Sed melius eſt (vt ſit iteratio) ad Turnum miſſam intelligere, nec nos moueat ordo conuerſus. Solent.n. grauiora in principijs & in fine ẽm artem Rhetoricã poni. [Nubibus] Per nubes. [Sors rerum]. i. regnum, nam per ſortem inter ſe fratres mundi regna diuiſerunt. quæ Iuno præter inferos in Troianorũ perniciem mouerat. [Superis immiſſa] Ac ſi diceret, non iam Troianis, ſed dijs. Reſpexit autem ad illud, Et cœli conuexa per auras. [Bacchata per vrbes perfurit] Et bene bacchata per vrbes, quia per ſimulationẽ ſacrorũ Liberi patris, matres egerat in furorem. [Super imperio] De imperio, vt, Multa ſuper Priamo rogitans. Eſt autem verecunda petitio & obliqua, perquam magna Ioui inuidia commouetur. [Superanimus iſta,] Abſolute dixit.

A S C E N S I V S.

PANDITVR interea &c.] Quemadmodũ præmiſimus in hoc x. lib. ſicut conſummatiſſimus eſt numerorum denarius, ita ad conſummationem perducentur bellorum præludia, ſummis.n. viribus vtrinque concurretur, præſentibus videlicet ducibus. Ceterum, quia vbi tñ eſt rerum, vitæq. periculum, non ſine conſilio inchoandum eſt, quia (vt dicit Sal.) Priuſquam incipias conſulto, & vbi conſulueris mature facto opus eſt, ideo ex more Homerico, in dijs agit rerum humanarum officia, docetq. Iouem concilium concitaſſe deorum, illicq. inter Venerem & Iunonẽ, ſummũ fuiſſe certamen, cuius cum Iuppiter modũ nõ inueniret, pollicetur ſe æquum vtriſque fore, nec alterum pluſquam alterũ adiuturũ, vt.ſ. cognoſcamus quanto præſtantior ſit Turno Aeneas, quem ſine numinis ſuffragio facile vicerit. Tota ergo fictio Poetæ, in Aeneæ gloriam tendit, vtque ex paradoxo Stoicorũ, doceat deis ipſis res humanas curæ eſſe. Habemus ergo poſt deorum conſilium Iouis, contentionem ſane argutam. Meminerimus aũt ab Egnatio legi, Omnipatentis Olympi, nõ, Omnipotentis, idque ſequemur. Donati verba ſunt. [Cœlicolæ] Omnium facit cauſam, quoniam fauore Iunonis, omnes contra Troianos erant, nominatim autem, vxorẽ ſuam carpere noluit. [Snĩa Verſa] Oſtendit nõ decere deos mutari, aut iniuſtos eſſe. [Abnueram bello Italiã concurrere] Non eſt contra id, qđ dixit in j. Bellũ ingens geret Italia, nam Aeneam dixit geſturũ bellum in Italia. non, Italiam geſturam. Cum autem omnes deos obiurgat, Iunonẽ inſolentiæ reprehendit, Venus autẽ nacta eſt tẽpus congruũ querelis, quia vidit Iouem fauentẽ Troianis. Hæc ille. Ordo eſt. Domus Olympi omnipatentis. i. cœlũ, panditur. i. aperitur, interea.ſ. orto ſole, & pater diuũ. i. diuorũ, & rex hominũ.ſ. Iuppiter, vocat conciliũ.ſ. deorũ. i. deos ipſos concitat, & conuocat. in ſedem æthereã.ſ. ſuper æthera, vnde. i. de qua ſede, ipſe arduus ſpectat oẽs terras, & caſtra Dardanidũ, pro Dardanidarũ. i. Troianorũ, à Dardano Iouis filio ortorũ, & populos Latinos. i. Italicos, Turno fauẽtes, ſup. dij, conſidunt. i. ſimul ſedem capiũt, tectis bipatentibus. i. vtrinque patentibus, & ſuperne, & inferne, aut ab ortu, & occaſu. Ipſe incipit.ſ. concionẽ. O cœlicolæ. i. dij ſuperi, cœlum colentes magni, i. maximi numinis, ſummæq. poteſtatis, quianam. i. quãobrem, ſnĩa. i. decretũ, & ſtatutũ fatale, quod ſemel ſenſiſtis, eſt vobis, verſa retro. i. retrorſum, hoc eſt reuocatum eſt, & non procedit, nec ſortitur effectum, & quianã. i. cur, certatis tantum, i. intantum, animis iniquis.ſ. contra placidũ & decretum molientibus. Abnueram. i. nolueram. & contra nutum. i. voluntatem meam, erat Italiam concurrere bello, Teucris, id eſt cum Troianis, voluit tamen Teucros bellum gerere in Italia. Nam in j. dixit, Bellum ingens geret Italia. ſic autem

Don.

Don.ſoluit difficultatem. Sed malim dicere Iouem in j.dixiſſe Veneri,non quod approbaret,ſed quod futurum ſciret,ſicut(ſi liceat prophana ſacris aſtruere)Chriſtus Petro dixit, Ter me negabis.aut de Iuda, Vnus veſtrum me traditurus eſt. non indicans quod voluit,ſed quod futurum nouit. Quæ.i.qualis eſt,ſup.iſtęc diſcordia,cōtra vetitum.i.prohibitionem meam quis metus. i. quæ religio ſuaſit,aut hos.i.Teucros.aut hos.i.Rutulos,ſequi arma.& laceſſere ferrum.i.laceſſere ſe ferro,aut ferrum lacerum eſficere nimia pugna. Tempus iuſtum.i.debitum & legitimum pugnæ,adueniet.ſ.olim,ſpōte ſua,ne accerſite.i.nolite prouocare, olim.ſ.cum fera Carthago immitteret arcibus Romanis.i.in arces Romanas,magnum exitium.i.excidium.& cladem multorū ciuium.atque immittet Alpes apertos. i. Alpinos populos, aut eos quos per Alpes traduxit Annibal, montem qui fregit aceto, vt dicit Iuuen. Licebit.i.licitum erit,tum.i.tunc,certare odijs,& licebit tum.i.tunc.rapuiſſe res.i.rapinas facere,finite. i. deſinite nunc,& vos læti.i.concordes,& fauentes,componite fœdus placitum.ſ.mihi qui nolo Italiā cōcurrere Teucris. [Iuppiter &c.] Subinfert orationem Veneris, Iunonem acerrime incuſantis, quod in Aeneam,Aeneęq. ſocios,grauius iraſcatur.[Vnde dicit Donat ſic.[Alecto]Commouerat ſuperos,vētos,fluctus, terras, homines,reſtabant autem inferi,ſed & hos, nuper mouit. Quia nihil extat Donati Ordo eſt. Iuppiter hæc ſ.elocutus eſt.paucis, ſup.verbis.at.i.ſed.Venus aurea.i.formoſiſſima, refert contra.i. ecōtrario hoc eſt reſpondet non pauca.i.multa.O pater.ſcilicet omniū.nam iuuans pater,interpretatur Iuppiter, & quia deum & deorum,hominumq. regem alloquitur, generaliter accipiendum,recte cenſet Seruius.ò æterna poteſtas hominum & diuū.i.diuorum.i.qui æternum habes imperium in homines,& deos omnes(facit autem parentheſim,quia Iuppiter dicat, quid me compellas gnata?ad hoc.n.reſpondet, in eo ſolo eſſe ſpem ſalutis,dicens:Nanque.i.ideo te alloquor,nam quod aliud.ſ. numen aut auxilium ſit vſquam ſ.alibi quam in te, quod queamus implorare.i.ploratu efflagitare,aut depoſcere?q.d.nullum)Tu cernis,vt.i.quemadmodum Rutuli inſultent. ſ. ob victoriam pariā inſolentiores effecti,& vt.i.qualiter. Turnus feratur per medios.ſ.Rutulos exiſtens inſignis equis, & vt ipſe tumidus. i.inflatus: Marte ſecundo.i.bello,proſpere peracto, fauore Martis, ruat.i. præceps vehatur,mœnia clauſa. i. tametſi clauſa, non tegunt.i. protegunt iam Teucros,quin.i.quinetiam,vel inſuper,ipſi.ſ.Rutuli,miſcent prœlia intra portas. & ipſis aggeribus murorum.i. mœnium,aut murorum,& foſſæ. ſ.ſub aggeribus factæ, inundāt ſanguine.ſ.Troiano. Aeneas ſ.princeps eorum, & protector, abeſt ignarus.i.tantæ cladis.Sines.i.permittes ne,nunquam, aut vnquam (Nam duæ negationes ſic ſitæ, non plus interdum faciunt quam vna)eos.ſup.leuari.i.liberari.obſidione.ſ.qua opprimuntur,& aggrauantur,vnde leuari dixit, hoſtis imminet iterū muris Troiæ naſcentis.i.reædificari cœptæ,necnon. i. & etiam, alter exercitus.ſup.imminet muris,ſicut exercitus Græcorū imminuit muris veteris Troiæ,quos & euertit.atq. Tydides.i.Tydei filius Diomedes,ſurgit iterum in Teucros.i.in perniciē Teucrorum,ab Arpis Aetolis.i.ab Aetolo Diomede,in Calabria ędificatis,equidem.i.ego quidem,credo quod ſup. mea vulnera reſtant.i.quod iterum vulnerabor à Diomede, ſicut ante Troiam ab eo vulnerata ſum,& ego progenies tua.i.à te genita, demoror.i.expecto futura arma,mortalia.i.à mortali mihi inferenda. Si Troes petierunt Italiam.ſine tua pace.i.beneuolentia, & ſuffragio,aut (reuera)pace,& recōciliatione, quia & Iuppiter illis offenſus fuiſſe videtur,ex eo quod dictum eſt in ij.Ferus omnia Iuppiter Argos Tranſtulit,atque numine inuito.i.diuina voluntate tua refragāte,luant.i.permitto vt luant.i.abluant,& purgēt peccata.ſ.ſua per pœnitentiam.aut dent pœnas pro peccatis.neque iuueris.i.permitto vt non iuues illos auxilio,ſin i.ſed ſi,ipſi ſecuti tot reſponſa q̄ ſuperi,& manes.i. inferi dabant. cur quiſq̄ (intelligit de Iunone)poteſt nunc vertere.i.inuertere, & in perniciē mutare,tua iuſſa i.quæ iuſſiſti,hoc eſt, cur cedit Troianis in perniciē,tuis paruiſſe mandatis? aut cur quiſquā poteſt condere noua facta Quid.i.ad quid?q d.fruſtra,cum manifeſtarium ſit,repetam claſſes exuſtas,in littore Erycino.i.iuxta Erycem.in Sicilia,vbi Venus templū habet & præcipue colitur,q.d in conſpectu meo,& in regno meo. Quid,ſup.repetam. regem tempeſtatum.ſ.Aeolum,excitum.i.excitatum,& commotum ad nocēdum Troianis. & ventos furētes excitos.i.euocatos Aeolia.i.ex Aeoli regia,aut Irim,actam nubibus,quæ.ſ.Turno dedit,obſidēdæ vrbis nouæ conſilium. Ipſa,ſup. Iuno, quam non nominat, quia coniugem Iouis mouet etiam nunc maneis.i.inferos,vnde ipſa in vij.Flectere ſi nequeo ſuperos,Acheronta mouebo, hæc ſors rerum.ſ.infernalium,manebat.ſ.antea,intentata.ſ.non ſolicitata. Alecto.i.furia illa infernalis,immiſſa ſuperis.i.ad ſuperos bacchata.ſup.eſt per medias vrbes,Italum.i. Italorū. Ego nil.i. nullo modo moueor.i.afficior.ſuper imperio.i.promiſſione facta de imperio in j His ego nec metas rerum nec tempora pono Imperium ſine fine dedi. Erat autem in fatis imperium olim p̄ Teucros,in Italia fore.quod & Iuno prius ſibi notum ſignificauit. Nos ſperauimus iſta.ſ. inania pollicita dum fortuna fuit. ſ. talis,vt ſperare poſſimus,vincant.ſup illi,quos tu mauis vincere id eſt ſint voti compotes,& rerum potiantur, dummodo Troiani non penitus deleantur.

PANDITVR interea domus omnipotentis Olympi] Sunt qui,Omnipatētis,legunt,& ,Omniparētis. Et pro.Olympi,Olympia.[Conciliumq. vocat]Sunt lib.antiq.vbi,Conſilium, ſcriptū inueniatur.[Quianam ſententia vobis]Vetuſti libri ſunt in quibus,Quænam,legitur.[Nec accerſite tempus]Rom.liber,& hic, & alibi verbum hoc in hanc ſnīam,Arceſſite ſcribit, & ita in aliquot alijs antiq. exemp.notatum obſeruaui.[Et placidum lęti] Rom.liber,atque Med.Placitum,legit. [Diuumque æterna poteſtas]Rom.liber vna cum alijs quibuſdam,legunt. Rerumque. [Aggeribus mœrorum]In Rom.lib.in Med.in Porcio.& pleriſq. alijs manuſcriptis,Murorum, notatum eſt. Plura vero ſuper hoc videris apud Seruium. [Et inuidant ſanguine foſſæ] Antiq. lib. plerique legunt, Foſſas,vt Rutuli ſit ſubiectum. [Vertere iuſſa poteſt?]In Rom.lib.Iura,legitur. In Oblongo,Flectere. VARIA LECT

ET quia de Olympo facta mentio eſt,ſcribit Cæcil.Minutianus Apuleius Olympum etiam dici Iouem,vnde Neu. Panditur interea domus altitonantis Olympi. Ex quo Virg.Omnipotētis Olympi quod ſi eſt,falluntur,qui legendum arbitrantur, Omnipatentis Olympi. Nam & Enn.ait. Deceſſit Olympius antro. Auctor quinetiam Diod.eſt,Iouem eſſe Olympium cognominatū ab Olympo præfecto,abs quo ingenij cultum acceperit. COEL. RHOD.

ET qm̄ de Olympo meminimus, hoc non prætermittamus Olympum ſignificare Iouem Næuius,Panditur interea domus altitonantis Olympi.i.Iouis,quē Næuium ęmulatus eſt. Virg. in x.ſic,Panditur interea domus omnipotētis Olympi. ſic etiam legit Quint.in j.licet quidam ſed nimis licentioſe omnipatentis Olympi emendauerint,cœlum intelligentes. Olympus qñ ſignificat cœlum,vt Diod.dr̄ ab Olympo Iouis præceptore, vt Xenophon de equiuocis,dr̄ quaſi olos.i.totus,& lympos.i.lympidus, & fulgens, & inquit, omnis mons regionis Olympus à Græcis dicitur,qñ vero eſt foſſa pomærij ab Aramæis ſic interpretatur ab o,quod eſt priſcum,æternum,perpetuum,& lympum, quod eſt circulus extremus. Olympus ergo dicitur a forma circulari continua,& perpetua cum interiore area. IOAN. SCOP.

Si nulla eſt regio,Teucris quam det tua coniux
Dura per euerſæ genitor fumantia Troiæ
Excidia obteſtor:liceat dimittere ab armis
Incolumen Aſcanium,liceat ſupereſſe nepotem.
Aeneas ſanè ignotis iactetur in vndis;
Et,quamcunque viam dederit fortuna,ſequatur.
Hunc tegere,& diræ valeam ſubducere pugnæ.
Eſt Amathus,eſt celſa mihi Paphos,atq.Cythera,
Idaliæq. domus. poſitis inglorius armis
Exigat hic æuum.magna ditione iubeto
Carthago premat Auſoniam: nihil vrbibus inde

SERV. CONIVX Dura] Hic diſtinguendum, ne incipiāt eſſe duo epitheta, Dura fumātia excidia, quod contra artē fit, nulla interpoſita coniunctione.[Nulla aūt regio] Inuidioſe dixit, vt ſupra,Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis, cum à ſola arceātur Italia.[Per euerſę genitor fumantia Troiæ] Cum dicimus, Rogo te per deos,hoc videmur dicere,Memineris religionis curæ eſſe petitionem meam? ſicut in j. expreſſit,At ſperare deos memores fandi atque nefandi. Cum autem dicimus, Rogo te p̄ miſerias meas, videmur dicere, Memineris ab eo te rogari qui miſerias pertulit, vt qui rogatur, ad miſericordiam miſeriarū commemoratione flectatur, ſicut eſt nunc in Veneris petitione. Nam ideo ſic rogat, vt commemoratione infelicitatis Troianę impetret miſericordiam.

Alias

Obſtabit Tyrijs:quid peſtem euadere belli
Iuuit,& Argolicos medios fugiſſe per ignes?
Totque maris, vaſtęque exhauſta pericula terræ,
Dum Latiū Teucri,recidiuaq. pergama quærūt?
Non ſatius cineres patriæ inſediſſe ſupremos,
Atq; ſolum,quo Troia fuit?Xanthū & Simoenta
Redde oro miſeris:iterumq́ue reuoluere caſus
Dat pater Iliacos Teucris.POE.Tum regia Iuno
Acta furore graui. IV. Quid me alta ſilentia cogis
Rumpere,& obductū verbis vulgare dolorem?
Aenean hominum quiſquam, diuumq. ſubegit
Bella ſequi,aut hoſtem regi ſe inferre Latino?
Italiam petijt fatis auctoribus,eſto,
Caſſandræ impulſus furijs: num linquere caſtra
Hortati ſumus,aut vitam committere ventis?
Num puero ſummā belli, num credere muros?
Tyrrhenam ue fidem,aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem,quæ dura potentia noſtra
Egit?vbi hic Iuno,demiſſa ue nubibus Iris?
Indignum eſt Italos Troiam circundare flammis
Naſcentem,& patria Turnum conſiſtere terra:
Cui Pilumnus auus,cui diua Venilia mater.
Quid face Troianos atra vim ferre Latinis?
Arua aliena iugo premere, atq; auertere prędas?
Quid ſoceros legere,& gremijs abducere pactas?
Pacem orare manu,pręfigere puppibus arma?
Tu potes Aeneam manibus ſubducere Graium,
Proq. viro nebulam,& ventos obtendere inanes:
Et potes in totidem claſſem cōuertere nymphas.
Nos aliquid Rutulos contra iuuiſſe nefandū eſt.
Aeneas ignarus abeſt.ignarus & abſit.
Eſt Paphos,Idaliumq. tibi,ſunt alta Cythera,
Quid grauidā bellis vrbem,& corda aſpera tētas?
Nos ne tibi fluxas Phrygias res vertere fundo
Conamu, nos,an miſeros qui Troas Achiuis
Obiecit?quæ cauſa fuit conſurgere in arma
Europāque,Aſiamque, & fœdera ſoluere furtos?
Me duce Dardanius Spartā expugnauit adulter?
Aut ego tela dedi?foui ue Cupidine bella?
Tunc decuit metuiſſe tuis.nunc ſera querelis
Haud iuſtis aſſurgis,& irrita iurgia iactas.

Alias ſtultum eſt cum adiuratur Iuppiter per excidia Troianorū.[Incolumē Aſcaniū.] Ideo Venus pro Aenea non petit hoc loco, non quia pro eo non moueatur,ſed aut quia ſcit eum celerius moriturū, aut quia ſoli Aſcanio debetur imperium:vt.Cui regnū Italiæ, Romanaq. tellus Debentur.[Amathus,& Paphos]Cypri inſulæ ciuitates ſunt Veneri conſecratæ.[Cythera]Inſula Veneri conſecrata.Dicimus autē hæc Cythera. ſicut hæc Solyma, hæc Attaxata. Idalium, ciuitas Cypri. [Inglorius] Sine triumphis, immemor gloriæ. [Inde]. i. ab Aſcanio Tyrij nihil timebūt, & verum eſt. nam Scipio vaſtaturus eſt Africam. [Quid peſtem euadere belli Iuuit] In fine iam agit miſerabiliter ſicut egit,& in principijs. Nā hoc præcipit ars Rhetoricā. vt epilogi,& principia pari argumentatione tractentur.Peſtem autē, incendium ſignificat:vt, Et toro deſcendit corpore peſtis, cum de nauibus loqueretur incenſis. [Fugiſſe per ignes?] Exprimit quid ſit peſtem belli euadere. [Recidiuaq́. pergama] Renaſcentia. Tractus autem ſermo eſt ab arboribus quæ alijs ſectis repullulant,ergo illud ſolum recidiuū dicimus quod poſtea renaſcitur,vnde modo recidiua dixit, quæ renouantur ab his,qui ſunt ſuperſtites Troianis periculis. [Cineres patriæ incediſſe] Propter illud, dulceſq́. meorum Relliquias colerem.[Atque ſolū,quo Troia fuit? Xanthum & Simoēta Redde oro miſeris]Ambiguū eſt vtrum dicat, redde nobis re vera antiquam Troiam,an redde nobis terras in Italia ad ſimilitudinē Troiæ. Nouimus.n. hanc fuiſſe conſuetudinem,vt aduenæ patriæ imaginem ſibi redderent:vt, Effigiem Xanthi,Troiamque videtis. Bene ergo Venus medio vſa eſt loquendi genere,vt vtrunq. ſignificaret,& antiquæ Troiæ reditū, & imperium Italiæ, quod Troianis Iuppiter ad ſimilitudinem Troię fore promiſerat.& magis hoc eſt quod latenter deſiderat atque petit.[Iterumq́. reuoluere caſus]Si ad Troiam vis referre ſic dic.Nobis redde Troiam per naufragia, & pericula. i. patiamur denuo quæ pertulimus,duntaxat nobis Troia reddatur. Si vero ad Italiam vis referre,ſic intellige,Redde nobis Italiam, & libenter repetimus ea quæ in Troia pertulimus. [Alta ſilentia] Iuno vbique ſilens inducitur. Vnde ei oratio niſi ex nimia neceſſitate non datur.hinc eſt.Acta furore graui.Stat. Iunonē tacitam furibunda ſilentia torquent. Et notandum quia ſigillatim dicta Veneris hac oratione ſoluuntur.[Silentia cogis Rumpere] Silentium rumpere,eſt non tacere. Vnde apparet vſurpatiue dictum eſſe,Compoſito rumpit vocem.i.loquitur. nā vocem rumpere,ſilere eſt,ſilentium rumpere,loqui.[Obductum dolorem?] Celatum,& diurna iam cicatrice coopertum,nam obduci dicūtur vulnera,quæ cicatrice claudūtur. [Aeneam hominum quiſquam.[Celat quæ facta ſunt,& q̄ non ſunt facta, commemorat. Nam non Aeneas,ſed Turnus Iunonis inſtinctu bella cōmouit. Vtitur aūt replicatione rerum obiectarum, poſt enim ſequitur reſolutio.[Eſto]Modo aduerbium concedentis eſt, nam græcū eſt. Illo autem loco verbum eſt.Eſto nunc ſol teſtis. [Caſſandræ impulſus furijs]Bene furijs plurali numero. qđ de vaticinātibus nō dr̄.vt videātur merito eſſe decepti qui Caſſandræ inſanienti crediderunt quod falſo dr̄ à Iunone, ſicut ex verbis probamus Anchiſæ.qui ait,Vt quē tum vates Caſſandra moneret.[Vitā committere ventis?].i.incertis & inanibus rebus. [Num puero ſummam belli.]Exaggeratio ab ætate.[Tyrrhenāque fidem]Inire ſocietatē cū inimicis gentibus Turno.aut certe diſrumpere fœdera quę Turnus cum Tyrrhenis inierat. Sciendum ſane Turnum auxiliorum cauſa ad Mezentium cōfugiſſe.[Gentes quietas?] Nam licet vellent in bella prorumpere, tñ erant quietæ.pp illud oraculum,Externos optate duces.[Quis deus in fraudem] i.periculum. ita enim in iure lectum eſt.Fraudi erit illa res.id eſt periculo. [Quæ dura potentia noſtra] Ad illud reſpicit, Sī nulla eſt regio Teucris, quam dera coniux Dura.[Nubibus Iris] [Propter illud aut aſtam nubibus Irim.]Indignū eſt Italos Troiam circundare flammis]Rhetoricū eſt.Nam quoties aliqua non poſſumus ſoluere,paria opponimus,quod nunc Iuno facit. nam negare non poteſt,nec ſoluere, quia obſidentur Troiani.Vnde dicit,Hoc indignum eſt,Troianos obſideri.aliena eos matrimonia præcipere dignum eſt, Sic in Bucol. Dic quibus in terris inſcripti nomina regū. [Pilumnus auus] Comparat genus Turni cū Aenea,dicens etiam auum eius eſſe deum. Item ad Veneris obtrectationem dicit. [Cui diua Venilia mater] Nam Venilia nympha eſt.Pilumnum autē Turni auum ideo dicit,vt à vicino, nobilis genere eſſe videatur,ſicut eſt Aeneas. Nam paulo poſt dictura eſt ipſa Iuno,Pilumnusque illi quartus pater. [Atra face] Sæuo bello:& eſt belli diffinitio.Non.n.facibus Troiani pugnauerant.[Auertere prædas]Inuidioſe, ceterum nihil rapuerant. [Legere]Furari.vnde & ſacrilegi dicuntur qui ſacra legunt.i.furantur.Alibi,Vel quæ ſublegi tacitus tibi carmina nuper. [Gremijs abducere pactas?].i.ſponſas.Nam ante vſum tabularū.matrimonij cautiones ſibi inuicem emittebant,in quibus ſpondebant ſe conſentire in iura matrimonij, & fideiuſſores dabant. Vnde & admiſſum eſt vt dicamus virum à ſpondeo ſponſum. Ceterū proprie Sponderi puellę eſt.ergo ſponſus,non quia promittitur.ſed quia ſpondet & ſponſores dat.Sanè exaggeratio eſt nimia in eo quod ait,Gremijs abducere: tanquam iam vxores. [Præfigere puppibus arma?]Propter illud, Scuta virum fluuio pictaſq. innare carinas.Scilicet qñ ad petēda nauigauit auxilia. Pacem autem Orare,propter,Centum oratores Auguſta ad mœnia regis Ire iuber.[Proque viro nebulam]Ad opprobrium pro viro dixit,nō pro filio rem inanem oppoſitā. dicit autē qñ cum Venus à Diomede liberauit,vel Neptunus ab Achille,qđ Veneri imputatur,quia in eius gratiam factum eſt. [Ventos inanes] Vacuos.& eſt nebulæ diffinitio. [Et potes in totidem claſſem conuertere nymphas]Licet hoc Mater deum fecerit, tamē hoc

Veneri

Veneri imputatur, quia eius gratia factum eſt: vt in illo loco, Quas illi Philumela dapes. cũ Progne feceris ſed pp Philumelã. Aut certe quia Venerem dicunt eſſe Martẽ deum. [Aeneas ignarus abeſt] Ea quæ ſoluere non poſſumus. irridemus, vt hoc loco ſic in Bucolicis præmiſit, Diu ni opus Alcimedontis. poſtea per irriſionem ait, Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit. [Grauidam bellis vrbem] alibi, Populoſq; feroces. Contundet. Vrbẽ autem prouinciã dicit, quo modo. Italiam quæro patriã. [Nos ne tibi fluxas] Status relatiuus, per quem oſtendit Venerem magis Troianis fuiſſe cauſam periculorum. [Fluxas] Molles, q̃ poſſent etiam ſine inimicis perire. Res fluxas, fluxam remp. [Fœdera ſoluere furto?] Legitur in hiſtorijs quod Troiani cum Græcis fœdus habuerunt. Vnde etiam Paris eſt ſuſceptus hoſpitio, & ſic commiſit adulterium. Ergo fœdera ſoluere, eſt furto amicitias diſſipare. nam furtum eſt adulterium, vnde eſt: Et dulcia furta. Et euerſi Ilij hæc eſt vera cauſa, nã fœdera q̃ inter Græcos & Troianos fuerunt ita ſoluta ſunt ſunt. Hercules cum expugnato Ilio filiam Laomedontis Eſionam Priami ſororem Thelamoni dediſſet. profecti ſunt legati cum Priamo. & eam minime repetere potuerunt, illis dicentibus ſe eam habere iure bellorum. Vnde commotus Priamus miſit Paridem cum exercitu vt aliquid tale abduceret, aut vxorem regis aut filiam. qui expugnata Sparta Helenam rapuit. Hinc ergo Virg. vtrunque tangit. & iſtam hiſtoriam quam modo diximus. & pp iudicium Paridis, quamuis fabula ſit illa res, & a poeta cõpoſita. [Qui Troas Achiuis] atqui de Venere loquitur, ſed quia dei Arſenotheleis ſunt, vt diximus ſupra, ideo ſic dixit. nam in ſubauditione ponũtur ea quæ non poſſumus dicere aperte. [Dardanus] Non præter iniuriã Aeneæ hoc poſuit, quia Dardanus dicitur. Nam perire dubium nomen elegit, qui contumeliam communicaret Aeneæ. [Spartam expugnauit] Hoc de hiſtoria eſt, vt diximus. Nam ſolicitata Helena cum Parim ſequi noluiſſet. egreſſus ille ciuitatẽ obſedit, qua euerſa Helenam rapuit. vnde & recipi meruit à marito. [Tela dedi?] aut amori, aut bello. [Decuit metuiſſe] Optima eſt elocutio. nam vtrunque præteriti eſt temporis. Si enim dixeris, Decet metuiſſe, incongruum eſt, quia Decet præſentis eſt, Metuiſſe præteriti. [Sero] Pro ſero. [Iactas] Ventilas.

ASC. SI nulla eſt] Proſequitur Venus cœptam orationem, orans vt ſi in Italia Aeneas regnare non poſſit, ſaltem non occidatur, ſed incolumis, ad Veneris regna commeare permittatur, Don. ſic. [Tua coniux] Oblique hactenus in eam locuta eſt, nunc doloris neceſſitate compellitur vt eam nominet. [Ignotis vndis] Per ignota maria continuet errores. Hæc ille. Ordo eſt. Si nulla eſt regio quam coniux tua dura. ſ. Troianis. Iuno det. i. permittat Teucris aut ſic, ſi nulla regio eſt Teucris, quam tua coniux dura det. aut, quam det tua coniux. ne videlicet videatur vituperare coniugem, coram coniuge, ego ò genitor, obteſtor. i. obſecro per dura excidia Troiæ euerſæ. fumantia. ſ. adhuc. & id inuidioſe dictum, cum poſt ſeptennium non amplius fumarent, liceat dimittere ab armis Aſcanium incolumen. i. ſanum, & illæſum, & liceat ſupereſſe nepotem. ſ. meum, quia nepos erat Veneris, aut generaliter accipiendo. i. pronepotem tuum. & iactetur ſanè Aeneas vndis ignotis. i. per vndas ignotas, ſicut hactenus iactatus eſt. & ſequatur viam quamcũque fortuna dederit, valeam. i. permittar valere, tegere. i. protegere, hunc. ſ. Aſcanium, & ſubducere pugnæ diræ, Amathus ciuitas illa Cypri inſulæ, eſt mihi. i. ego habeo eam. Et Paphos. eiuſdem inſulæ, ciuitas celſa. i. ſublimis eſt mihi. ſ ſacra. atque Cythera, ſup. ſunt mihi, & domus Idaliæ. i. ipſius Idalij. ciuitatis Cypri ſup. ſunt mihi, iubeto, vt, ſup. Aſcanius, exigat hic exiſtens inglorius. i. non glorioſus, nec inclytus, ſed ignobilis exigat inquam. i. ad extremũ vſque, agat æuũ armis poſitis. i. depoſitis, ſup. i ditione magna. Et iubeto, vt, ſup. Carthago, premat. i. opprimat, ditione magna Auſoniam, quod factura eſt, ſi domus Aeneæ ab Italia propellitur; vnde in j. Hoc regnum dea gentibus eſſe Si qua fata ſinant, iam tum, tenditq́., fouetque. Progeniem, ſed enim Troiano à ſanguine duci audierat, tyrias olim quæ verteret arces &c. Nihil obſtabit inde. i. ab his locis mihi ſacris vibibus Tyrijs, & præcipue Carthagini, q. d. Iunonem, nullam ad domum Aeneæ proſequẽdam habere cauſam, niſi quo regnum Italiæ Tyrias auerteret arces, vt in 4. huius dictum eſt. Quid iuuit. i. profuit euadere, pro euaſiſſe, peſtem belli. ſ. Troiani, & fugiſſe per medios ignes. Argolicos. i. ab Argolicis, Troiæ immiſſos & quid, ſup. iuuit, tot pericula maris, & vaſtæ terræ, exhauſta. ſup. eſſe. i. exauſiſſe, dum Teucri quærunt Latium, & Pergama recidiua. i. iterum caſura, q. d. nihil. Seruius vẽ legere, recidiua. i. renaſcentia. Non. i. nonne, q. d. multo ſatius. i. melius, & ſalutarius fuit, inſediſſe, id eſt inhabitaſſe. aut reſidendi cauſa occupaſſe. cineres ſupremos patriæ, ſcilicet Troiæ. atq; inſediſſe ſolũ, vbi Troia fuit. redde. oro, iterum miſeris. ſcilicet Troianis Xanthum, & Simoenta. i. fluenta illa Troiana. & ò pater, ego oro da miſeris Teucris reuoluere iterũ caſus Iliacos. i. Troianos, hoc autem dicens, amaritudine oppreſſa videtur defeciſſe Venus, vnde ſequitur. Acta furore &c. [Tum regia Iuno] acta furore graui recitat reſponſionem Iunonis ſanè artificioſam, vt & Seruius & Donatus edocẽt. Donati verba ſunt. [Acta] Furore, ergo iniuſte commota Oſtendit Iuno ſe inuitam cogi. Nam nihil rumpitur, niſi magna violentia, Aeneam nititur colorare falſa, nam Aeneas bellum non mouit, ſed inſtinctu Iunonis Latini. [Num puero] Hoc quoque falſum eſt. Nam ſenioribus rem reliquit, & pugnam committere vetuit [Cui Pilumnus auus] per comparationẽ Aeneæ. & Veneris, & ſui. & Turni, extollit cauſam ſuam. & deprimit aduerſariorũ. [Nos aliquid] Extenuat factũ ſuum. Verum Venus affuit cauſæ, cui dij & fata fauebant. [Me duce] Quæ grauiora ſunt argumẽta, in fine ſeruat. Hęc ille. Ordo autem eſt. Tum. i. deinde poſtquam conticuit Venus, Iuno regia. ſ. coniux. acta. i. impulſa, & ſtimulata graui furore, inquit, ſup. quid. i. ad quid, cogis me rumpere. i. interrumpere. alta ſilentia. i. alto, hoc eſt imo pectore recondita, q̃ rumpuntur dum loquimur, eſt ergo. quid me cogis proloqui, quæ ſilere malim, q̃ in te quidquam dicere, & quid cogis me vulgare. i. vulgo manifeſtare, verbis. i. aperto ſermone, dolorem obductum. i. celatum, & abſtruſum? q. d. id non facis cum tuo commodo, nam, vt te falſo conqueſtam probem, dic mihi an quiſquam hoĩum & deum ſubegit. i. compulit Aeneã ſequi bella aut inferre ſe hoſtem regi Latino? q. d quia iniuſtum eſt extremum velle propellere indigenas, & ita ſi receptus non eſt abijſſe debuit ſine bello, & ne Venus dicat eadem fata quæ cogerunt in Italiã venire, cogere & bellum inferre, purgat hoc dicens. Eſto. i. concedatur, & ita ſit, ꝙ petijt Italiã fatis auctoribus. i fatorũ auctoritate. (Noue autem dicũtur fata auctores ſicut ſidera teſtes) impulſus videlicet, furijs i. inſano vaticinio Caſſandræ. ſ. filiæ Priami, num. i. nunquid nos ſumus hortati linquere. i. vt linquat caſtra, aut cõmittere. i. vt committat, vitã ventis. i. incertis & inanibus rebus, aut ideo ventis, quia niſi vento Tyberis. fuiſſet renauigabilis factus, fuiſſet ab hoſtibus deprehenſus, vt. ſ. nunc phiſice dicat q̃ prius poetice. Nam ſic poſſumus intelligere aquas Tyberis effectas nauigabiles nõ numine Tybris dei, ſed vi ventorum ab inferiore contra flantium & impedientium curſum Num ẽt hortati ſumus ipſum cõmittere puero. ſ. Aſcanio ſummam. i. præcipuam adminiſtrationem belli? quod etiam non fecerat Aeneas, ſed oratorie pro ſe ſumit Iuno quæ vero ſimilia ſunt. Nã nihil patri illo carius num etiam hortati ſumus, ſed mire Iuno de ſe loquens maſculino vtitur genere. nõ quia de eo dictum ſit: Nec dextræ erranti deus abfuit. ſed quia dicẽdo hortati, ſignificat, ſe multos deorum habere fautores & conſentaneos, non ergo hortati ſumus, credere. i. cõmittere puero muros aut agitare. i. prouocare. & laceſſere fidem Tyrrhenam. i. ſocietatẽ & fœdus quã & quod inter ſe habent & gentes quietas. ſ. ante Aeneæ aduentum. Quis deus egit. i. impulit eum in fraudem. ſ. faciẽdam Turno, aut quę dura potentia noſtra egit, ſup. eum in fraudem? q. d. nullus & nulla vbi. ſup. fuit hic. i. ad has res facienda: Iuno Iris demiſſa nubibus? q. d. nuſquam interfuit nec cõſulit, & loquitur de ſe tanquam de alia in tertia perſona? q d. ea quam tantopere cauſas non interfuit his Aeneæ tui facinoribus turpibus & negligentiæ ignauę. Indignum eſt. i. res indigne ferenda. Italos circundare Troiam naſcentem flammis & Turnum conſiſtere. i. præſtare, & conſtituere Turnum in terra patria. cui. ſ. Turno pilumnus. ſ. deus. eſt auus & diua Venilia. ſ nympha eſt mater, q. d. q. a indignum eſt regem è ſuo regno deturbare, dignum & iuſtum eſt alterius regni. inuaſores etiam flammis propellere & iniquas ſedes exurere. Quid, ſup. cenſores iuſtum ne an iniuſtum. Troianos ferre, id eſt quòd Troiani inferunt Latini vim. i. violentiam face atra. i. iniqua & pernicioſa & p̃mere iugo. i ſeruitute arua aliena atque auertere prædas, id eſt depredari agros auertendo pecora & armenta? quid, ſup. cenſes, legere, id eſt ſuffragari ſoceros, & abducere gremij. i. ex gremio ſponſi pactas. ſ. ſponſas, & inuidioſe de re vna pluraliter loquitur, Quid ſup. eſt aut cenſes eſſe orare manu. i. indicijs manuum præferendo. ſcilicet ramum oliuæ. pacem. i. concordiam, & præfigere puppibus arma, id eſt bellum minari ac ſtatim inferre? quaſi dicat, id merito indignũ cenſeatur, denique ſi vis Aeneam eripere, ſcis quo pacto id facias, quia tu potes id enim feciſti, vt in ſecundo: Deſcendo ac

ducente

ducente deo flammam inter.& hoſtes expedior &c.ſubducere.i. clam abducere Aeneam manibus Graium.i.Graiorum,& obtendere.i.contra tendere,& præſentare pro viro.i.quem virum eſſe iactas,nebulam.i.rem inanem & fœdam, vnde nebulones dicti ſunt,id autem fecit in cōgreſſu cum Diomede vbi vulnerata eſt Venus, & poteſt obtundere ventos inanes pro viro neſandū eſt .ſ.ſm iniquum iudicium tuum,aut ironia eſt.aut interrogatio, eſt ne nefandum nos contra. i. econuerſo iuuiſſe aliquid. i. in aliquo Rutulos, q. d. minime. Aeneas iniquis abeſt ignarus abſit ignarus.q.d.quid tū poſtea,aut quæ iniuria ſi abeſt à terra aliena? Eſt tibi Paphos,& Idalium ſunt alta Cythera ciuitates, & loca Cypri molliſſima,q.d.abdue Aeneam tuum illuc,nam quis.i. ad quid tentas.i.laceſſis.vrbem.ſ.Laurolauinium,grauidam bellis.i.quem olim multa bella geſſit,& corda.ſ. virorum aſpera.i. acria & ſtrenua dura tibi,& tuis futura. Conamur ne nos vertere .i.euertere,fundo.i.funditus.tibi.i.perniciem tuam,res Phrygię, fluxas.i fragiles,q.d.non,vnde addit.nos ne.ſup.id conamur, an ſup.is videlicet Paris,qui obiecit Achiuis.i.Græcis, Troas miſeros.i.miſeratione dignos,aut imbelles, quæ cauſa fuit Europā, ſup.propter Græcos, & Aſiam propter Phryges conſurgere in arma,& ſoluere furto.i. per raptum furtiuum Helenæ, fœdera, quaſi dicat nulla.Expugnauit ne,ſup.adulter Dardanius.i.Phrygius,ſcilicet Paris,Spartam.i.ciuitatem Spartanam Amyclas nomine me duce,q.d.non,ſed te,aut dedit ergo tela.i. amoris aut belli,& foui ne bella cupidine.i.amore aut cupiditate. q. d. non decuit te metuiſſe tuis.i.pro tuis tum cum hæc faceres,tu aſſurgis.ſ.contra nos,ſera.i.nimis tarde querelis haud iuſtis.i.iniquis, & iactas iurgia irrita,id eſt non profutura.

V A R I A   L E C T I O.

AENEAS fanè ignotis iactentur in vndis]Rom.lib.Procul ignotis,legit.Atq. etiam pro, Vndis, Oris in veteribus exempl. inueni.[Et diræ valeam]In antiquiſſimo libro, Duræ, habetur. [Eſt Amathus,eſt celſa mihi Paphos,atque Cythera] In expoſito Palatino lib.legere eſt,Amathus,eſt celſa Paphos, atque alta Cythera.Sunt vero lib.antiqui,vbi Amathos,ſcriptum ſit.[Exigat hic æuum]Antiqua exemplaria,Exiget,legunt. [Et Argolicos medios fugiſſe]In Rom.lib.& nonnullis alijs antiquis, Medium.legitur.[Recidiuaque Pergama quærunt?]Rom.liber, & alij,Rediuiua,legunt. [Italiam petijt fatis auctoribus] In libris nōnullis legere eſt,Italiam fatis petijt auctoribus.[Pacem orare manu,præficere]In antiq.lib legere eſt Et præfigere. [Fouique Cupidine bella?]In antiq. lib.Fouive legitur.

POE. Talibus orabat Iuno: cunctique fremebant
Cœlicolæ aſſenſu vario: ceu flamina prima,
Cum deprenſa fremunt ſiluis, & cęca volutant
Murmura, venturos nautis prudentia ventos.
Tū pater omnipotens, rerū cui ſumma poteſtas,
Infit. eo dicente, Deum domus alta ſileſcit,
Et tremefacta ſolo tellus, ſilet arduus æther:
Tū zephyri poſuere, p̄mit placida æquora pōtus.
IVP. Accipite ergo animis, atq; hęc mea figite dcā.
Quandoquidē Auſonios coiungi fędere Teucris
Haud licitum eſt, nec veſtra capit diſcordia finē:
Quæ cuiq; eſt fortuna hodie, quā quiſq; ſecat ſpē,
Tros, Rutulus ne fuat, nullo diſcrimine habebo:
Seu fatis Italum caſtra obſidione tenentur,
Siue errore malo Troiæ, montiſq. ſiniſtris.
Nec Rutulos ſoluo. ſua cuiq; exorſa laborem,
Fortunamq. ferent. rex Iuppiter omnibus idem.
Fata viam inuenient. Stygij per flumina fratris,
Per pice torrentes, atraq. voragine ripas,
POE. Annuit, & totum nutu tremefecit olympum.
Hic finis fandi. ſolio tum Iuppiter aureo
Surgit, cęlicolæ medium quem ad limina ducūt.

SERV. ORabat]. Loquebatur. Vnde & oratores dicimus.nam rogabat ſi dixeris,non procedit, quia magis cōuitiabatur.[Aſſenſu vario]Quia pars Veneri fauebat pars Iunoni.[Ceu flamina prima,Cum deprenſa fremūt ſiluis, & cęca voluтant Murmura] Non tēpeſtatis facit comparationē, ſed ſigni tempeſtatis futuræ. Quadā enim arcana ratione fit vt ſit murmur in ſiluis ante ventorū aduentum. Vnde ait: Cæca murmura,quorum ratio nō apparet: vt.Cæcique in nubibus ignes Terrificant animos.Sic in Georg.Continuo ventis ſurgentibus, aut freta pōti Incipiūt agitata tumeſcere, & aridus altis Montibus audiri fragor. [Tremefacta ſolo tellus] Loquente Ioue ſtupor elementorum oſtenditur per naturæ mutationem. Nam & quidquid in ęterno motu eſt,quieuit.& contra, terra mota. eſt ſemper immobilis. Vnde Horat. Et bruta tellus. [Accipite ergo animis] Totus hic locus de primo Lucilij tranſlatus eſt,vbi inducuntur dij habere conſiliū, & agere primo de interitu Lupi cuiuſdam ducis in rep. poſtea ſententias dicere. Sed hoc quia indignum erat heroo carmine, mutauit.& induxit primo loquentem Iouem de interruptis fœderibus,cuius orationem interrupit Venus, poſt ſecuta ſunt Iunonis verba,quibus redarguit Venerem. Vnde nunc Iuppiter illud quod omiſerat reddit,dicens: Ergo quoniam pacem eſſe nō ſinitis;ea quæ dicturus ſum accipite.[Quandoquidem]Bene dicendæ ſententiæ ordinem ſeruat nam ſicut & in Salluſtio. & in Philippicis legimus, antequam dicatur ſententia,eius præmittitur ratio.quod hodieque in vſu eſt.[Haud licitum eſt] Et licuit dicimus,& licitum eſt, ſicut & placuit, & placitum eſt.Terent. Vbi ſunt cognitæ,placitæ ſunt. [Quæ cuique eſt fortuna hodie] Specialiter Iuppiter pro Troianis agit,ſed hac arte, vt videatur totum pro Iunone loqui,& reuera verba pro Iunone ſunt, ſed altius intuens deprehendit Troianorum fauorem. Nam dicēdo nulli faueo,& in eo ſtatu fore res in quo ſunt hodie, ſignificat ſe fauere Troianis, quorum ducis aduentu ſtatim victoria conſequetur. Et vult nihil valere quæ aut Venus conqueſta fuerat de abſentia Aeneæ, aut Iuno de Turni parentibus dixerat, in eius.ſ.cōmendationem.[Secat]Sequitur,tenet,habet.vt. Ille viā ſecat ad naues. Vnde & ſectas dicimus,habitus animorū & inſtituta philoſophica circa diſciplinam.[Fuat].i.fuerit, futuri t̄pis, verbū defectiuum.[Seu fatis Italorū caſtra obſidione tenentur] Siue malo fato Italorum obſidentur caſtra Troiana, ſiue Troiani malo errore & ſiniſtris monitis ad Italiam venerunt,neminem abſoluo. Vnde propter Amphibologiam, ſic diſtingue, Italum.& infer. Caſtra obſidione tenentur. ſ. Troianorum. Ipſi.n.obſidentur,non Itali. [Soluo] abſoluo,nam Aphæreſim protulit. [Monitis ſiniſtris]ꝓpter Caſſandræ,impulſus furijs [Exorſa rerum]Initia,actus hodiernæ diei.[Laborē, Fortunāq.] periculum,& felicitatē.[Fata viā inuenient] Scit enim hoc eſſe fatale,vt Aeneas imperet in Italia. [Stygij per flumina fratris]Hypallage eſt, per ſtygia fratris flumina. Et bene etiam iureiurando dicta confirmat.[Totum nutu tremefecit olympum]Homeri eſt. μέγα δ᾽ ἐλέλιξεν ὄλυμπον.

ASC. TALIBVS orabat Iuno] Poſt Veneris orationē,& Iunonis reſponſum, concludit Iuppiter equum fore, vnde dicit Don. [Infit] Nam cum ſibi poteſtas decernendi ſit aperte loquitur.[Accipite]Non potuit ſedare partes,ſed ſic dimiſit, vt neutram præferret ne aut filiam,aut vxorem læderet, ſeq. equū omnibus pollicitus eſt. Hæc ille.Ordo eſt. Iuno orabat.i.cauſas ſuas defendebat,talibus. ſ. verbis,& cuncti cœlicolæ fremebant vario aſſenſu,quia alij Veneri,alij Iunoni aſſentiebantur, ceu.i. quemadmodum,cum flumina.i.flatus ventorum, fremunt prima.i.primum,deprehenſa.i.percepta.ſiluis. ſ. longe ſonantibus, & voluтant.i.euoluunt,murmura cæca.i.ignota, prudentia.i.ſignificantia nautis ventos venturos.Pater omnipotens.ſ. Iuppiter,cui,ſup.eſt ſumma poteſtas,infit,id eſt loquitur. Alta domus deum.i.deorum,hoc eſt cœlum ſileſcit eo loquente. i. cum ipſe inciperet loqui,& tellus tremefacta.ſupp.eſt ſolo. i. per terram, æther arduus.i.ſublimis,ſilet.& Zephyri poſuere, ſup.ſe.i.ſedati ſunt,tum.i.tunc,Pontus.i.deus Ponti,aut ipſum mare.premit.i. cohibet ne aſſurgant æquora placida,id eſt aquas maris æquas & tranquillas.Ergo,quia.ſ. nulla eſt in vobis concordiæ via. & tanto odio concertatis:Accipite.ſcilicet auribus.hoc eſt audite & figite hæc mea dicta.animis.ſ.veſtris,id eſt memores ſitis, aut intelligite.Quādoquidem haud,id eſt non eſt licitum,id eſt permiſſum eſt propter odia veſtra,Auſonios,id eſt Italos,coniungi Teucris.i.Troianis fœdere.i.per fœdus,nec.i.quia non, quia veſtra diſcordia non capit finem, ego nullo habebo diſcrimine.i. differentia quacunque,ſup.an fuat.i.ſit,Tros.i.Troianus.vt pro vel,Italus quæ,id eſt quæcunque fortuna eſt hodie cuiq. ſcilicet

pugna:

pugnatorum ſiue proſpera, ſiue aduerſa . i. ciuiliter permittam ſua fortuna vti,& quam ſpem quiſque ſecat. i. perfectam ſequitur,& tenet confiſus viribus & virtuti ſuæ.i.permittam & virtute valere. Seu.i.ſiue caſtra . ſ. Troianorum tenentur obſidione.i. obſidentur fatis.i.fatalis pernicie & malo exitu, Italum.i. Italorum ſiue malo errore Troiæ.i. Troianorum, & ſiniſtris.i.ſiniſtre datis vt male intellectis monitis.ſ.deorum,nec ego ſoluo.i.libero,& indemnes facio Rutulos,cuique.i.cuilibet Rutulo,& Phrygi,ſua.i.propria,ſine numinis ſuffragio aut meo impedimento ferẽt.i.obtinebunt aut ſortientur,laborem & fortunam.i. & laborem & fortunam libere ſortientur . Iuppiter rex eſt omnibus idem.i.eiuſdem auxilij. Fata inuenient viam.ſ.perueniẽdi ad id, quod in fatis eſt. Iuro,ſup.ita fore.(Nam vt dicamus,annuit per flumina & cetera nõ tam cohæret) per flumina fratris Stygij.i. Plutonis,aut per flumina Stygia quæ ſunt fratris.ſ. Plutonis. Per ſtygiam autem paludem non audẽt dij peierare, vt in 6.dictum. & iuro,ſup.per ripas.ſ.Stygij fluminis,torrentes. i. abundantes, & feruentes pice & voragine atra.i.nigra aut obſcura, quia ſulfurea & fumoſa, Annuit.ſ. Iuppiter(inquit Poeta,) id eſt nutu ſe aſſentire & approbare quod dixit ſignificauit & tremefecit totum olympum nutu,id eſt annuendo finis fandi,ſup.fuit hic , id eſt per hoc iuramentum Iouis. Iuppiter ſurgit tum , id eſt deinde,ſolio aureo , id eſt ſede de auro ſolido facta quam cœlicolæ ducunt medium, id eſt exiſtentem im medio qui eſt principium locus,ad limina,ſcilicet cœleſtis throni.

VARIA LECT. RERVM cui ſumma poteſtas] In Rom.lib. Prima poteſtas. [Tum Zephyri poſuere] In antiq.aliquot, Et Zephyri. [Quæ cuique eſt fortuna] In vetuſtis lib. Quæcunque,habetur. [Tros,Rutulusve] In antiq.lib. Rutulus ne,legitur. [Fata viam inuenient] In Med.lib. Inueniant,ſcriptum eſt.

Interea Rutuli portis circum omnibus inſtant
Sternere cæde viros,& mœnia cingere flammis.
At legio Aeneadum vallis obſeſſa tenetur:
Nec ſpes vlla fugæ: miſeri ſtant turribus altis
Nequidquam,& rara muros cinxere corona.
Aſius Imbraſides, Hicetaoniusq. Tymœthes,
Aſſaraciq. duo,& ſenior cum Caſtore Tybris
Prima acies. hos germani Sarpedonis ambo,
Et clarus Ethemon Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore ſaxum,
Haud partem exiguã montis Lyrneſius Agmon,
Nec Clytio genitore minor,nec fratre Meneſtheo.
Hi iaculis, illi certant defendere ſaxis,
Moliriq. ignem, neruoq. aptare ſagittas.
Ipſe inter medios Veneris iuſtiſſima cura,
Dardanius caput ecce puer detectus honeſtum,
Qualis gemma micat,fuluũ quæ diuidit aurum.
Aut collo decus, aut capiti, vel quale per artem
Incluſum buxo,aut Oricia terebintho
Lucet ebur: fuſos ceruix cui lactea crines
Accipit,& molli ſubnectit circulos auro.
Te quoque magnanimæ viderunt Iſmare gentes
Vulnera dirigere,& calamos armare veneno,
Mœnia generoſe domo,vbi pinguia culta
Exercentq. viri: Pactolusq. irrigat auro.
Affuit & Mnestheus, quem pulſi priſtina Turni
Aggere murorum ſublimen gloria tollit:
Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur vrbi.
Illi inter ſeſe duri certamina belli
Contulerant. media Aeneas freta nocte ſecabat.
Nanque vt ab Euãdro caſtris ingreſſus Hetruſcis;
Regem adit,& regi memorat nomenq.,genusq.:
Quidve petat, quid ve ipſe ferat, Mezẽtius arma
Quæ ſibi conciliet: violentaq. pectora Turni
Edocet: humanis quæ ſit fiducia rebus,
Admonet, ĩmiſcetq. pces. haud fit mora, Tarchõ
Iungit opes, fœdusq. ferit. tum libera fatis
Claſſem conſcendit iuſſis genus Lydia diuum
Externo commiſſa duci. Aeneia puppis
Prima tenet, roſtro Phrygios ſubuecta leones:
Imminet Ida ſuper, profugis gratiſſima Teucris.
Hic magnus ſedet Aeneas,ſecumq. volutat
Euentus belli varios: Pallasq. ſiniſtro
Affixus lateri, iam quærit ſidera opacæ
Noctis iter, iam quæ paſſus terraq., mariq..

PORtis circũ omnibus inſtant] Portis omnibus circum.i.circum circa fuſi. Nam modo circũ . aduerbiũ loci eſt. [Vallis] Intra vallos .i. fuſtes foſſarum , qui valli vocantur. Nam munitio ipſa , vallum dr̃ neutraliter , & hoc dicit, Tenebantur Troiani intra vallos, quos ipſi poſuerant,ne eorum caſtra facile irrumperent Rutuli . Vallũ enim non modo obſidentiũ , ſed obſeſſorum debemus accipere. [Nec ſpes vlla fugæ,] Fuga miſerrimum & vltimũ præſidium eſt , tñ etiam hoc carebant. [Imbraſides,] Imbraſi filius. [Hicetaonius] Hicetaonis filius , Ex varietate ſyllabarum quæſiuit ornatũ . Nam patronymica aut ĩdes, aut in ius , exeunt , quibus & vti poſſumus . Quæ enim in on,terminantur, ad nos tranſire nõ poſſunt. [Senior cum caſtore Tybris] Poſſumus & ſolum Tybrim ſenem accipere,poſſumus & Caſtorẽ, ſi legamus, Et ſenior cum Caſtore. Nam Amphibologia eſt. [Prima acies] Hoc eſt magni viri . & eſt diffinitio eorũ qui in prima acie fuerunt . vnde laudis magis eſt quod dicit: Prima acies . Ordinis . n. eſſe non poteſt , quia res in muro agr̃. [Germani Sarpedonis] Aut inter ſe germani filij Sarpedonis aut Sarpedonis fratres. [Alta] Nobili . [Lyrneſius].i. Phryx. Lerneſos enim ciuitas eſt Phrygiæ, vnde fuit Briſeis. [Meneſtheo] Nõ Mneſtheo . Nã Mneſtheo de quo paulo poſt dicturus eſt, legendum nõ eſt, ne verſus nõ ſtet, ſed Meneſtheo , ita tñ vt meminerimus in vltima ſyllaba eſſe ſynæreſim pp rectã ſcanſionem. [Hi iaculis,] Rutuli.ſ. [Illi certant] Troiani. [Veneris iuſtiſſima cura ,] Quia illi debebatur imperium. [Caput detectus] Sine galea, quaſi nõ pugnaturus, nã audierat, Cetera parce puer bello. Erat autem inter duces quaſi dux. [Honeſtum,] Pulchrum. Terent. Ita me dij bene ament honeſtus eſt. [Micat].ſ. Aſcanius, fulget qualiter gemma. [Aut collo, aut capiti,] Figurate, nam colli vel capitis erat commune. [Oricia terebintho] Oricos ciuitas eſt Epiri, iuxta quam naſcitur terebynthus nigrũ lignum habens, folia in buxi ſpeciẽ. Retuli autem comparationem ad candidũ vultum , qui erat crinibus cinctus . [Magnanimæ Gentes.ſ. [Iſmare] Modo nomẽ eſt proprium. nã Iſmarius appellatiuũ facit à monte Iſmaro Thraciæ. [Vulnera dirigere,] Aut vulnus pro ſagitta poſuit, vt, inſequitur infeſto vulnere Pyrrhus , aut acerrime expreſſit ineuitabiles ſagittas, dicens eum vulnera, non tela dirigere. [Mæonia] Lydia, quæ ante Mæonia vocabatur . [Pactolusq. irrigat auro] Pactolus & Hermus Lydiæ flumina ſunt , aurũ ſicut Tagus trahentia. [Et Capys, hinc nomen Campanæ ducitur vrbi] Iſte quidem dicit à Capy dictam eſſe Campaniã. Sed Liuius vult à locis campeſtribus dictã, in quibus ſita eſt. Sed conſtat eam à Tuſcis cõditam viſo falconis augurio , qui Tuſca lingua Capys dr̃. Vnde eſt nominata Campania. Tuſcos autem omnem penè Italiam ſubiugaſſe manifeſtum eſt. [Contulerant] Nocte interueniente peregerunt,& eſt explanatio rerum, quas Aeneas geſſit poſtquam eſt profectus ab Euandro ad petenda auxilia dũ inter ſuos & Turnum bella gerebantur. rẽ . n. ante omiſſam breuiter exequitur. [Quidve petat] . ſ. auxiliũ. [Quidve ipſe ferat,] Viciſſitudinem auxilij, vt ſupra, Accipe, daq. fidem. [Mezentius arma] Quæ ſibi conciliet. Inijcit latenter timorem, ne forte poſſit collectis auxilijs in regna remeare, à quib. fuerat ante depulſus. [Violẽtaq. pectora Turni] Superbia vt , Quos illi bello profugos egere ſuperbo . [Humanis q̃ ſit fiducia rebus] Latẽter hoc dicit , Nolite putare fixã eſſe & ſtabilem felicitatẽ. magna eſt enim rerum varietas, inuicem accipietis auxilia . [Admonet, immiſcetq. preces] Partim rogat, partim admonet hoc ſolatium eſſe vitę humanę tutiſſimum, ſi vel mutua dentur auxilia. vel in

proſperis poſiti etiam ſubiecta conſiderent,& eſt ſuperioris verſus expreſſio. Nam edocet quod peteret, & quid eũ ſolicitabat. Admonet vero vel cauſa Mezentij,vel quia inſtabilis eſt & vaga fortuna.[Tarchon]Hoc nomẽ vbique grece ponit excepto vno in loco, vt Haud procul hinc Tarcho, & Tyrrheni quod matri cauſa fecit.[Libera fatis]Exempta fatali neceſſitate,qua pugnare non poterant ꝑ illud.Externos optate duces.[Prima tenet] More viri fortis in principijs eſt. Alibi, Princeps ante oẽs denſum Palinurus agebat agmẽ.[Roſtro Phrygios ſubiecta leones] Vult pro iugo roſtrum nauis fuiſſe.Leones autẽ ſingulos,in ſingulis nauis partibus fuiſſe depictos.Sanè notatur à Criticis Virgilius hoc loco quemadmodum ſic cito dixit potuiſſe naues Aeneæ fieri,quod excuſat pictura, quam ſolam mutatam debemus accipere.[Gratiſſima]Propter illic facta nauigia.[Euentus belli varios]Licet haberet fortiſſimum militem,cogitabat tamẽ incerta bellorum.[Noctis iter]Aut per q̃ nox decurrit, aut quæ intuentes nautę inter pelagum noctibus.[Iam]Modo.vt,Iamq́. hoc curſu,iam præterit illos.

ASCENSIVS.

INTEREA Rutuli]Redit ad hiſtoriam demiſſam in fine IX.docetq́. quid Rutuli poſtridie quàm Turnus ſic elapſus erat ꝑ flumen egerunt.& quid contra Troiani addens Aeneæ aduentum cum Etruſcorum auxilijs. Occaſionem quoque nactus in gratiam Iuliæ domus,deſcribit decus & ornamentum Iulia pugna.vt monitus erat ceſſatoris,vnde dicit Don.ſic.[Interea] Redit ad narrationem quam poſuit in fine noni libri.Stabant vtpote qui pauci aduerſus plurimos non auderent.[Caput detectus] Non pugnaturus,quia prohibuerat deus.[Mneſtheus,& Capys] Alterum laudat à facto,alterum à merito ciuitatis[Nocte] Ad laudem Aeneæ[Et regi memorat]Tria dixit,memorat,edocet, admonet. Memorat ergo nomen & genus quid petat, & quid ferat edocet.[Turni violenta pectora,quæ arma concilient.Admonet quæ ſit humanis rebus fiducia.[Nomen] Vt cognoſcat. [Genus]Ne ab ignobili putet ſe rogari.Hæc ille.Ordo eſt.Rutuli inſtant interea.ſ.dum ſic ſuperi conſultãt omnibus portis,circum.i.circumcirca.ſeu per circuitum,ſternerẽ.i. vt ſternãt cæde .i.occiſione,viros.ſ.Troianos viriliter reſtantes & cingere Mœnia.ſ.nouæ Troiæ,ſeu caſtrorum,flammis.i.facibus ardentibus. Aſt i.ſed.legio.i.manus Aeneadum tenetur obſeſſa.i. obſidetur vallis.ſ.Rutulorũ,nec vlla ſpes fugę.i.fugiendi,eſt.ſup.ipſis, ipſi miſeri ſtant,ſup.in altis turribus nequidquã.i.fruſtra, quia congredi non audent.& cingere muros corona.i.multitudine in coronę formam ſtante,rara.i.minime denſa.ſ.Iaſius Imbraſides.i. Imbraſi filius & Timœtes Hicetaonius.i. Hicetaonis filius, & duo Aſſaraci.ſ.maior & minor, & Tybris ſenior, cum Caſtore, ſtabãt,ſup.prima.i.præcipua acies. Ambo germani.i.fratres Sarpedonis.i.illius viri Troiani.ſ.&.i.ſimul,Clarus.ſ.nomine, Ethemõ (Corripitur autem Clarus in priore,quia proprium eſt,vt ſit differentia ab appellatiuo,vt Amycus & amicus, contra Ruſticus corripitur vt ruſticus)comitantur hoc.ſ. iam prædictos, ab Lycia.ſ.patria ſua,alta.i.ſublimi.Agmon Lyrneſius.i.ab Lyrneſo oppido Phrygiæ oriundus,connixus.i.conitens toto corpore fert ingens ſaxum appoſitorie,haud exiguam.i. non paruam nec exilem,ſed magnam partem montis exiſtens,nec minor genitore ſuo Clytio.ſ.nomine,nec Mneſtheo fratre.Hi. i. quidam ex Troianis,certant defendere iaculis.i.alij ſaxis, aut forte hi.ſ. Rutuli certant iaculis,quæ fortis immittebant,& illi.ſ.Itali, certant defendere.ſ.ſe ſaxis,& moliri.i.cũ mole & conamine eijcere ignem.ſ.è phalaricis,& aptare ſagittas, neruo.i. arcui neruis obducto. Ecce ipſe puer Dardanius.ſ. Aſcanius iuſtiſſima cura Veneris,via ſciuit illi regnum deberi,micat inter medios.ſ. Troianos,detectus caput honeſtum.i.habens caput honeſtum.i.pulchrum & præ ſe ferens honeſtatem detectum, quia prohibitus erat ab Apolline dicente, Cetera parce puer. micat inquam exiſtens talis qualis gemma quę diuidit aurum fuluum.i.quæ eſt in medio annuli aurei,aut aliter,aureo circundata exiſtens decus.i. ornamentũ aut collo.ſ.in monili,aut capiti.i.in corona, vel qualis.i.qualiter,ebur lucet incluſum per artem,i.artificioſe,aut buxo aut terebyntho arbore.ſ.nigra Oricia.i.in Orico ciuitate Epiri,hoc eſt circũ eam plurima naſcenti,cui.ſ. Aſcanio. i. ad cuius decorẽ,ceruix lactea.i.coloris lactei,accipit crines fuſos.i. diffuſos,hoc eſt Cæſariẽ,& circulus.i.torques ſi ad collum reſpicis,aut potius redimiculum capitis,ſubnectit.ſ.capillos.ò Iſmare gẽtes magnanimæ.ſ.inter quas verſabaris(& q̃a ſimilis ſimili applaudit,ipſe quoq́. per hoc magnanimus reputatur) viderunt quoq́. .i.etiam,te dirige vulnera.i. tela quibus directis vulneraſti multos,& armare calamos.i.arundines, hoc eſt ſagittas leues veneno,vt.ſ.vel leui ictu interimant.ò Iſmare inquam,generoſe.i.alti & magni generis.domo.i.de domo.Mæonia.i.Lydia,vbi & viri exercent.i.voluunt arua pinguia.i.opima feracia, & Pactolus .i.fluuius irrigat auro.i.fluctibus auriferis. Mneſtheus.ſ. ductor ille fortis affuit,&.i.etiam cũ alijs quem priſtina.i. pridie illius diei parta gloria.Turni pulſi.i.de Turno pulſo, aggere murorũ tollit.i.extollit ſublimem.i.elatum.& magnanimum, & Capys, Troianus.ſ.ille aderat.hinc pro vnde.i.à quo nomen vrbis Campanæ dicitur.ſ.in Italia Capua nomine illi.ſ. Rutuli & Itali contulerant.i.commiſcuerant inter ſe certamina duri belli,&.ſupp. Aeneas ſecabat media nocte.i.etiam media nocte.freta.i.maria, Nanque.&c. Redit ad narrationẽ de geſtis Aeneæ poſtquam ab Euãdro diſceſſerat quæ prætermiſit in fine octaui.Nanque.pro quia,vt.i.poſtquam ipſe Aeneas ingreſſus,ſup. eſt ab Euandro, caſtris Hetruſcis.i.in caſtra Hetruſca aut Hetruſcorũ. ipſe adit regem.ſ.Tarchontem & memorat.i.recenſet regi.ſ.Tarchonti nomen.ſ.ſuum ſignificans ſe nobilem & genus,ſignificans ſe generoſum & externum vt dux merito ſit ipſius Hetruſcis. quibus vates externum prædicabãt expetẽdum. & memorat, vt pro vel, quid petat.i.ſimul quid petat,vel quid ferat.i. ſimul q̃d afferat, quia petijt & attulit auxilium,quia vtriq. alteri auxilio eſſe poterat,cũ neuter ſine altero ſufficeret.quæ.i.qualia arma.Mezentius.ſ.ſæuiſſimus Hetruſcorum hoſtis, & ab eis propter ſæuam Tyrannidem expulſus concilict.i comparet & aſciſcat ſibi, q. d, potentiſſima Latini & Turni regum auxilia, & edocet violenta pectora Turni, & admonet quæ fiducia ſit rebus humanis, hoc eſt fragilem eſſe humanam cõditionẽ cum etiam iuſti ab impijs opprimi ſoleant niſi viriliter reſiſtant, immiſcet preces.i.ſimul precatur,vt in commune.ſ.conſulant.Mora haud.i.non fit.i.nulla fit mora,&.ſupp.aut dum Tarchon.ſ. nunc Hetruſcorum rex, iungit opes.i.facultates & copias ſuas.& ferit.i.percutit, fœdus .i.pactum ſocietatis & amicitię percuſſo fœde porco,tum.i.deinde.gens Lydia.i.ex Lydia oriunda libera fatis.i.exempta fatali neceſſitate conſcendit claſſem iuſſis diuum.i.vt dij iuſſerant,habito.ſ.externo duce,vnde addit,commiſſa.ſ.duci externo .ſ. Aeneæ,vnde puppis Aeneia.i.in qua Aeneas vehebatur, tenet prima.i.primas partes in nauigando ſubiunctos in roſtro, leones Phrygios.ſ.qui erãt inſignia Phrygum,& potiſſimum Hectoris. Ida.ſ.ſilua gratiſſima Teucris profugis.i.cum primum profugerent,quia illuc conuenerant,imminet.i.ſic depicta eſt,vt imminere videatur,ſuper.i.deſuper Aeneas magnus.ſ.præter ceteros ſedet hic.i.in hac puppi, & volutat ſecum varios euentus belli, & Pallas.ſ.filius Euandri affixus lateri,quærit iam ſidera.i.nomina,& naturam ſiderum noctis opacæ.i.quæ apparebat in nocte opaca,& quærit iam.i.aliquando, quæ, ſcilicet mala & aduerſa Aeneas,ſcilicet ſit paſſus,& terra & mari quæ, inquit Donatus, quæſtiones minime neceſſariæ erant, ſed puero conueniebant, cum Aeneas maiora ſecum volutaret.

VARIA LECTIO.

IASIVS Imbraſides,]Rom.liber.Aſius,legit.[Et clarus Ethemon Lycia comitantur ab alta]Romanus liber, vna cum veteribus pleriſque alijs legunt, Et clarus,& Hemon Lycia comitãtur ab alta.[Lyrneſius agmon,]Antiqua exemplaria. Acmon ꝑ c,ſcribunt.[Nec fratre Meneſtheo,]Antiqua exemplaria, Mneſtheo,legũt.[Aut Oricia terebintho]Multi libris,Orithia,& Corithia,legunt.[Subnectit circulus auro]In libris,vetuſtis,Subnectens,legitur.[Pactolusq́. irrigat auro]In Rom.lib.Pactolos,legitur. In aliquot alijs, Pactolus, & irrigat.[Aggere murorum] Mœrorum,hoc loco ſcriptum eſt i Rom.lib.[Tum libera fatis] In Rom.lib.& Oblongo.Fati,legiẽ.[Phrygios ſubiuncta leones,] In Mediceo,& alijs libris ſcriptum eſt,Subiuncta.

Pandite nunc Helicona deæ,cantuſq́. mouete,
Quæ manus interea Tuſcis comitetur ab oris
Aeneam,armetq́. rates,pelagoq́.uehatur.
Maſſicus ærata princeps ſecat æquora Tigri:

SERV. PAndite nunc Helicona deæ]Parnaſſus mons eſt Theſſaliæ iuxta Bœotiã, q̃ in duo findiẽ iuga,Cithero nem Liberi & Heliconem Apollinis, & muſarum.[Maſſicus ęrata princeps ſecat ęquora tigri,] Licet ſit catalogus, id eſt inſcriptio,i quo enumerantur hi q̃ venerunt de Tuſcia.

ſcia.inuenit tamẽ aliquam va rietatem quod hos cum naui bus veniſſe cõmemorat, cum in ſeptimo Turni præſidia ꝑ terram veniſſe cõmemorauerit. Sanè ſciendum amare Virgilium Italis ducibus dare nomina vel fluuiorum vel montium. Vt ergo ſupra Almonẽ, & Auentinum commemorauit, ſic nunc Maſſicum dicit. Nam Maſſicus mons eſt, vnde & vinũ Maſſicum dicitur. Plerique tamen nolũt Maſſicum eſſe proprium nomen, ſed appellatiuum, dicentes Oſinium eſſe Maſſicum regem. Nam paulo poſt dicturus eſt, Qua rex Cluſinis aduectus Oſinius oris. & nunc dicit, Qui mœnia cluſi. Multi alium Maſsicũ alium Oſinium eſſe volunt. [Tigri ærata] Cuius roſtium erat in ſimilitudinẽ tigridis,

Sub quo mille manus iuuenũ, qui mœnia Cluſi,
Quique vrbem liquere Coſas, quis tela, ſagittæ,
Corytique leues humeris, & letiferarcus.
Vna toruus Abas. huic totum inſignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli iuuenes. aſt Ilua trecentos
Inſula, inexhauſtis Chalybum generoſa metallis.
Tertius, ille hominũ, diuumque interpres Aſylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui ſidera parent,
Et linguæ volucrum, & præſagi fulminis ignes,
Mille rapit denſos acie, atque horrentibus haſtis.
Hos parere iubent Alpheæ ab origine Piſæ,
Vrbs Etruſca ſolo. ſequitur pulcherrimus Aſtur,
Aſtur equo fidens, & verſicoloribus armis.
Ter centũ adijciunt: mens omnibus vna ſequẽdi,
Qui Cærete domo, qui ſunt Minionis in aruis,
Et Pyrgi veteres, intempeſtæque Grauiſcæ.

Ac ſi diceret, qui ſunt domo Carthagine. Cære autem, vt & ſupra diximus, etiam Agillina dicitur. Nec videatur contrarium quod ait. Ducit Agillina nequidquã ex vrbe ſecutos, quaſi & Turno, & Aneæ præſtet auxilium, nã illi Lauſum fugientem ſecuti ſunt; hi vero communi odio in Mezẽtium arma cõmouerunt. [Minionis] Fluuius eſt Minio. [Et Phrygi veteres] Hoc caſtellũ nobiliſſimum fuit eo tẽpore quo Tuſci piraticam exercuerunt. nã illic Metropolis fuit. [Intempeſtæq. Grauiſcæ] Grauiſcarum oppidum, alij intempeſtum dicunt vẽtis, & tẽpeſtatibus carens. quod nulla poteſt ratione cõiungere. [Intempeſtas ergo grauiſcas accipiamus peſtilentes. & ſecundum Plin. in nat. hiſt. & Catonem in Originibus, vt intempeſtas intelligas, ſine temperie. i. trãquillitate. nam vt ait Cato, ideo Grauiſcæ dictæ ſunt, quod grauem aerem ſuſtinent.

Nanque ſolent naues vocabula accipere à pictura tutelarũ. hinc eſt, Hunc vehit immanis Triton. Item, Et aurato fulgebat Apolline puppis. Tigri autem ſecundum regulam dixit. nam græca nomina, quæ genitiuum ſingularem in dis mittunt, in eo tantum & in datiuo creſcũt, in accuſatiuo, & in ablatiuo paria ſunt nominatiuo: vt, Tigris, tigridis, tigridi, tigrim, tigris, tigri. Iſis, iſidis, iſidi, iſim, iſis, iſi. Si aliter inuenerimus, abuſiue dictum eſt, vt in Lucano:

Ocyor & cæli flammis, & tigride fœta.

[Mœnia Cluſi] pro Cluſij. nam Cluſium dicitur, & eſt dictum per Synæreſim, ſicut. Nec cura peculi. pro peculij. Cluſium autem oppidum eſt iuxta Maſſicum. [Coſas] Ciuitas Tuſciæ, quæ in numero dicitur ſingulari ſecundum Saluſtium. Vnde apparet eſſe vſurpationem. [Coritiq.] Coriti proprie ſunt arcuum thecæ, dicũtur tamen etiã ſagittarũ, quas & pharetras vocamus. [Toruus] Terribilis. [Fulgebat] Scilicet puppis aurato Apolline. [Armis] Exercitu. [Populonia] Ciuitas Tuſciæ. Matrem autem eorũ qui venerant, dixit alibi. Inſignem quem mater Aricia miſit. [Expertos] Peritos, nam expertes ſunt ignari. [Ilua] Inſula adiacens Tuſciæ. [In exhauſtis Chalybũ generoſa metallis] Quanto exhauſta fuerit, tanto generoſior. Ergo in exhauſtis, nõ eſt vna pars orationis. Nanque Plinius ſecundus dicit cum in alijs regionibus effoſſis metallis terræ ſunt vacuæ, apud Iluam hoc eſſe mirum quod ſublata renaſcuntur, & rurſum de iiſdem locis effodiũtur. Varro & aliud dicit, naſci quidem illic ferrum, ſed inſtructuram nõ poſſe cogi niſi tranſuectum in Populoniã Tuſciæ ciuitatem. [Interpres hominum, diuumq.] Interpres medium eſt. nam & deorum interpretator & hominum, quibus diuinas indicat mẽtes, interpres vocatur. Et notãdũ quod ait Nigidius Figulus has artes ita inter ſeſe eſſe coniunctas, vt alterum ſine altero eſſe non poſſit. Vnde his quos perfectos vult ꝓbare Virgilius, omniũ diuinãdi artiũ præſtat ſcientiã, vt hoc loco. Item ſupra Heleno de quo ait,

Troiugena interpres diuum, qui numina Phœbi,
Qui tripodas Clarij lauros, qui ſidera ſentis.

Nigidius autem ſolus eſt poſt Varronem, licet Varro præcellat in theologia, hic in communibus literis, nam vterque vtrunque ſcripſerunt. [Fibræ] Iecoris extremitates. [Patent] Autem, peritiſſima agnoſcuntur, quod ad omnia referendum eſt ad fibras, ſidera voces auium, & fulmina, nam ſi videntur, tãtum accipias, cuius poſſunt videri, nec tamen intelligi. Itẽ voces auium non videntur, ſed agnoſcuntur auditæ. Nec parent, obtemperant, procedit. nam quomodo ſidera, vel fibræ, vel aues, vel fulgura poſſunt obtemperare? [Rapit] Raptim ducit. [Denſos acie] In acie conſtrictos, & coniunctos. [Alpheæ ab origine Piſæ] Alpheus fluuius eſt inter Piſas, & Elidem ciuitates Arcadiæ, vbi eſt tẽplum Iouis Olympici, ex quibus locis venerunt qui Piſas in Italia condiderunt, dictas à ciuitate priſtina. Vnde addidit. [Vrbs Etruſca ſolo] Cum præmiſiſſet alpheæ ab origine Piſę. [Equo fidens] Eques optimus. [Verſicoloribus armis] Depictis, per quod bellicoſus oſtenditur. [Tercentum adijciunt] Accedunt, & conſentiunt eius voluntati, vnde ait. Mens omnibus vna ſequendi,] Id eſt coniurati ſunt. [Qui Cærete domo]

PANDITE nunc Helicona deæ] Recitat hoc loco quos Aeneas ex Etruria ſecum aduexerat ſocios, quæ res quia nimis priſca eſt non ſine numinis peragitur inuocatione, dicit autem Donatus ſic. [Pandite] Hęc inuocatio tenet ſummam rerum, & ſpeciem propoſitionis. [Toruum] Aut de oculis diſtortus, aut cõtracto vultu. [Verſicolor] Qui dum vertitur mutat colorẽ. Hæc ille. Ordo eſt. O deæ. i. o vos Muſæ, pandite. i. aperite. & reſerate nobis nunc Helicona. i. montem illum vobis ſacrum, & mouete. i. excitate nobis mouendo præcordia cantus. i. carmina rerum occultarum, ſ. quæ manus comitetur. Interea. ſ. dum ſupradicta fierent Aeneam ab oris Tuſcis. i. ab Hetruria, & quæ manus armet rates, & vehatur pelago. Maſſicus, vir ille, vnde mons vtiſer dictus eſt, & princeps. ſ. ſuorum ſecat. i. ſulcat æquora Tigri. i. naui à velocitate ſic dicta, ærata. i. ære munita, ſub quo. ſ. Maſſico, ſup. erat manus. i. multitudo mille iuuenum, qui liquere. i. liquerunt diſcedentes mœnia Cluſi. i. Cluſij oppidi iuxta Maſſicũ mõtem Cãpaniæ Italicæ, & qui liquere Coſas, vrbẽ Hetruriæ, quis. i. quibus tela. i. arma inuaſiua, quæ longe iactantur, ſup. erant ſagittę, aut quibus ſagittæ erant tela, & coriti. i. arcuũ, & ſagittarũ thecæ leues. i. portabiles erant, ſup. humeris. i. ab humeris dependentes, & arcus letifer. i. mortẽ afferre inimicis ſolitos. Albas, Tuſcus ille, toruus. i. terribilis & torua frõte, vna. i. ſimul. ſup. incedebat, totum agmen erat. ſup. huic. i. hic habebat totũ agmen ſuum armis inſignibus. i. habens inſignia arma, aut inſigniũ armis, & puppis fulgebat huic Apolline. i. ſigno Apollinis, aurato. i. auro obducto. Populonia. i. ciuitas illa Tuſciæ, mater. i. patria, & alumna, dederat illi ſexcẽtos iuuenes, expertos. i. peritos belli, aſt. i. ſed: Ilua. i. inſula illa adiacens Tuſcię, dederat. ſup. trecentos, inſula, inquit, exiſtens generoſa. i. nobilitata & clara metallis Chalybũ. i. duriſſimi ferri quę fiũt & indurant Chalybes inexhauſtis. i. nunquã exhauſtis è fodinis ſuis, quin ſuperſit ſemper quod exhaurias, tertius ille. i. clariſſimus interpres hominũ & diuum. i. diuorũ, ſ. Aſylas, cui fibræ. i. venę iecoris pecudũ. i. ouis parent. i. obedire videntur eo quæcunque dixerit eos prænotare eueniant, hoc eſt, quia peritiſſimus eſt aruſpex, cui ſidera cœli parent, i. qui peritiſſimus eſt aſtrologus, & cui parent linguæ volucrum. i. qui optimus eſt augur, & cui, ſup. parent ignes fulminis præſagi. i. ſagacis. portendentis futura. i. portentorũ optimus interpres. tertius inquã, nã verbum nondum poſuit, rapit mille. ſ. iuuenes aut viros denſos acie. i. agminatim incedentes, atque denſos haſtis horrentibus. i. aſperis & horrorem incutientibus: Piſæ. ſ. in Italia hodie quoque ſic dictæ Alpheæ, ab origine. i. quæ traxerunt originem, & denominationem à Piſis, iuxta Alphæum fluuium Arcadiæ appoſito, ſic vrbs Etruſca ſolo. i. ſitu & loco iubent parere. ſ. ductori ſuo Aſylæ, hos. ſ. dictos mille, Aſtur pulcherrimus ſequit. i. quartus eſt in ordine. Aſtur, inquit, fidens equo, & armis verſicoloribus. i. varie depictis, tercentũ, ſup. viri adijciunt ſe. ſ. Aſtori, vna. i. vniformis voluntas ſequendi erat, ſupple omnibus, qui ſunt domo. i. familia, aut patria Cærete. i. ex Cærete. i. vrbe Agillina, &

A S C.

qui ſunt in aruis Minionis.ſ.illius fluuij:& Pyrgi.i.paruum oppidum,ſeu caſtellum in Tuſcia, veteres.i. ab antiquis temporibus Hetruſcorum piratica nobiles,& Grauiſcę intempeſtæ.i.peſtilentes, ſup. adijciunt ſe, aut quid ſimile.

VARIA LECTIO.

INTEMPESTAEQVE Grauiſcæ] In Romano libro, Gabiſcæ legitur, ſed melius, Grauiſcæ.

Non ego te Ligurum ductor, fortiſſime bello,
Tranſierim Cycne, & paucis comitate Cupauo:
Cuius olorinæ ſurgunt de vertice pennæ,
Crimen amor veſtrum,formæq. inſigne paternę.
Nanque ferunt luctu,Cycnum Phaethōtis amati.
Populeas inter frondes, vmbramque ſororum
Dum canit, & mœſtum muſa ſolatur amorem,
Canentem molli pluma duxiſſe ſenectam,
Linquentem terras, & ſidera voce ſequentem.
Filius æquales comitatus claſſe cateruas,
Ingentem remis Centaurum promouet: ille
Inſtat aquæ,ſaxumque vndis immane minatur
Arduus,& longa ſulcat maria alta carina.
Ille etiam patrijs agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Manthus, & Thuſci filius amnis:
Qui muros, matriſque dedit tibi Mantua nomē,
Mantua diues aui: ſed nō genus omnibus vnum,
Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni:
Ipſa caput populis, Thuſco de ſanguine uires.
Hinc quoque quingentos in ſe Mezentius armat?
Quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infeſta ducebat in æquora pinu.
It grauis Auletes centenaque arbore fluctum
Verberat aſſurgēs. ſpumāt vada marmore verſo.
Hunc vehit immanis Triton,& cærula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hiſpida nanti
Frons hominum præfert,in Piſtrin deſinit aluus.
Spumea ſemifero ſub pectore murmurat vnda.

SERV. CVpauo]O Cupauo & declinatur Cupauo, ſicut Cic. Cato. [Nāque ferūt luctu,Cycnum Phaethontis amati]Phaethon Clymenes, & Solis filius fuit,qui cū doleret obiectū ſibi ab Epapho rege Aegypti, quod eſſet nō de Sole, ſed de adulterio procreatus, duce matre venit ad Solem.& popoſcit, vt ſi vere eius eſſet filius,petēda pſtaret. Qđ cum Sol iuraſſet per ſtygiam paludem ſe eſſe facturum, petijt ille, vt eius currus agitaret. Sol poſt iuſiurandum negare non potuit. acceptis itaque curribus Phaethō,cum orbitam Solis exceſſiſſet,& cœpiſſet mundus ardere à Ioue fulminatus, in Eridanum cecidit,qui & Padus dicitur. Huius interitum ſorores flentes Phetuſa, & Lāpetuſa deorū miſeratione in arbores commutatę ſunt: vt hic dicit,in populos,& in Bucolicis,in alnos. Fuit etiam Ligus. Cycnus nomine, amator Phaethontis, qui eū cum fleret extinctum in auem ſui nominis verſus eſt. Cuius nunc filium Cupauonem dicit, habere Cycni pēnas in galea ad formæ paternæ inſigne mōſtrandum. [Crimen amor veſtrū] Phaethontē amatū à Cycno, aut pie, aut turpiter accipiamus neceſſe eſt. Si turpiter, talis eſt ſenſus.Crimen eſt veſtrū ò Cycne,& Phaethon,quod ſic amaſtis, hoc vobis poteſt tātum obijci.Alij veſtrum,pro tuum accipiūt, & ad ſolum Cycnum referunt.vt,Vos ò Calliope precor: Si pie amauit,ſecundum Aſperum crimen erit cauſa,vt alibi, Et crimine ab vno Diſce omne, vt ſit ſenſus, ò Phaethontiades ſorores, & ò Cycne cauſa veſtrum.i. veſtræ mutationis amor eſt. [Vmbramq. ſororum]Ambitioſe dictum, pro inter arbores de ſororibus factas. Et eſt vnum de his quæ habet Virgilius immutabilia & ſua propria.Tale eſt,Sinu atque alterna volumina currum, Item,Cum primum ſulcos æquant ſata. [Muſa] Carmine,cithara,cantilena.[Canentem ſenectam]Qui canentem ſenectam mollibus tranſegit in plumis. [Sidera voce ſequentem] Cum cantu cœlum petentem, vel quod eſt, re vera relatus in ſidera.ſicut videmus in ſphæra. [Aequales comitatus claſſe cateruas.]Per naues habens diſtributas æqualiter cateruas. [Ocnus] Is eſt quem in Bucolicis Bianorem dicit. vt, Nanque ſepulcrum incipit apparere Bianoris, hic Mantuam dicitur condidiſſe, quam a matris nomine appellauit, nam fuit filius Tyberis, & Mantus Tyreſiæ Thebani vatis filiæ, quæ poſt patris interitum ad Italiam venit. Mantus genitiuus græcus eſt. nam ſi latine declinaueris, Mantonis facit, ſicut in Plauto Ionis legimus. [Diues auis] Maioribus præpotens. [Sed non genus omnibus vnum] Quia origo Mantuanorum, & à Tuſcis venit,qui in Mantua regnabant, & à Venetis,quia in Venetia poſita eſt, quæ & Gallia Ciſalpina dicitur. [Gens illi triplex,populi ſub gente quaterni]Quia Mantua tres habuit tribus,quæ in quaternas curias diuidebantur, & ſingulis ſinguli Lucomones imperabāt,quos tota in Tuſcia duodecim fuiſſe manifeſtum eſt,ex quibus vnus omnibus pręerat hi autem totius Tuſcię diuiſas habebant quaſi pręfecturas, ſed omnium populorum principatum Mantua poſſidebat. Vnde eſt, Ipſa caput populis. [Tuſco de ſanguine vires] Robur totum à Lucumonibus habuit. [In ſe armat] Odio ſui in arma compellit. [Patre Benaco velatus arundine glauca Mincius, infeſta ducebat in æquora pinu] Benacus lacus eſt Venetiæ, de quo fluuius naſcitur Mincius,iure ergo dux Venetus fluuium prouinciæ ſuæ depinxit in naui, quem Benaci filiū,quia ex ipſo habet originem, dicit.[Grauis]Fortis:vt,Ferit enſe grauē Tymbreus Oſirim. [Cētenaq. arbore] Non ait remis,ſed arboribus ad exprimendū nauis magnitudinem, quæ plures habuit remorū ordines.Vndę ait Lucanus, Et ſummis lōge fecit æquora remis. [Marmore]Mari. [Cærula] Cærula freta, non cærula concha. Nam verſus non ſtat. [Hiſpida]Horrida,ſetoſa.[Frōs hominē præfert]Modo frontē, primā partem hominis intelligere debemus,nam hoc dicit, A capite vſque ad ima latera, hominis monſtrabatur effigies.

ASC. NON ego,&c.] Eandem rem proſequitur enumerās videlicet populos,& ductores,q cū Aenea in Tuſcia venerunt, vnde dicit Don. Ocnus filius fuit Mantus, qui muros dedit vrbi,& de matris nomine illā vocauit. [Armat in ſe] Armat quia cauſam præbuit quod illi in ſe armarent.Hæc ille.Ordo eſt. O Cycne ductor Ligurum.i. populorum in Italia inferiore ad eam quæ nunc Longobardia dicitur partem, fortiſſime.i.qui es fortiſſimus bello.i.in bello, ego non tranſierim .i.nolim tranſiſſe te.ſ.indictum, & ò Cupauo comitate.i.qui comitatus es paucis, ego non tranſierim etiam te, de cuius vertice ſurgunt pennæ olorinæ.quia Cycnus in olorem verſus eſt, crimē veſtrum.ſ. ò Cycne, & Phaethon eſt amor.i. quia nimium inter vos amaſtis, & inſigne eſt paternæ formæ,id eſt ex forma paterna ſumptū.Aut crimen veſtrum.ſ. ò Cycne, & Cupauo eſt amor. peccauit enim Cycnus nimis amando Phaethonta, & Cupauo ſe paternis plumis ornando ob amorem tamen patris. nanque ferunt,bene ferunt dicit,quia res fabuloſa eſt:Cycnum luctu,id eſt propter luctum nimium Phaethōtis amati,dum canit inter frondes populeas,ſcilicet ad padum naſcentes.vnde ab Ouidio Populifer dicitur, in eas autem finguntur ſorores Phaethontis verſæ, vnde addit, appoſitorie, & vmbram ſororum.i.arborum in qua ſorores Phaethontis transfiguratæ dicuntur, & dum ſolatur muſa.i. cantu ſuo amorem męſtum.i. quia cauſa mœſtitiæ erat, ferunt inquam dixiſſe ſenectam canentem.i. albicantem, & caneſcentem (à caneo,non à cano)molli pluma,qualem.ſ.Olores ſeu Cycni habentem liquentem terras, & ſequentem voce, id eſt cū cantu ſonoro ſidera.i.ſublimem aerem. Filius ſ.Cycni Cupauo nomine comitatus cateruas.i.habēs in comitatu cateruas ęquales claſſe.i.diſtributas per proportionem nauium.promouet remis ingentem Centaurum.i.nauem ſic dictam. Ille inſtat: id eſt inſtanter incumbit aquæ,& ſaxum immane.i.valde magnum,minatur vndis.i.in ipſis vndis aut per vndas, & ipſe arduus ſulcat alta maria longa carina.Ille etiam.ſ.nobiliſſimus Ocnus,filius Mātus.ſ.nymphæ fatidicę,id eſt vaticinantis,& amnis Tuſci.ſ.Tyberis, qui o Mantua dedit tibi muros, & nomen, matris ciet.i. excitat,agmen ab oris patrijs.i. à regionibus patriæ ſuæ. Mantua, inq̃r,diues auis.i. maioribus, & ędificatoribus, aut fundatoribus. Gens,ſup. fuit illi triplex.i. tres habuit tribus, & populi,ſup.fuerunt, ſub gente quaterni.i. in ſingulis tribubus quatuor curiæ. Ipſa.ſ.Mantua,ſupp.fuit caput populis.ſ.illis ter quaternis.i. oēs illi populi in Mantua progeniti ſunt vires,ſup.erant de ſanguine Tuſco.i.ex eo illi xij. populi robur, & auctoritatem traxerunt,

quia

ga ex duodecim lucumonibus.i.regibus Tuſciæ originẽ habuerunt. Mezẽtius.ſ.tyrãnus armat in ſe.i.cõtra ſe,quoque.i.ẽt.hinc .i.ex his populis Mãtuanis,quingẽtos.i.quinquies cẽtũ armatos, quos Mincius.i.fluuius iuxta Mantuã fluẽs patre Benaco.i.habẽs originẽ ex Benaco lacu,velatus arundine glauca.i glauci coloris ducebat in æquora pinu.i.naui ex pinu facta,infeſta.i.vim hoſtibus inferẽte. hæc & ẽm Seruiũ i naui eius erat Mincius,hoc modo depictus. Nã vt ꝑ Minciũ fluuiũ, qui in Padum incidit & ille in mare Adrianũ eos nauigaſſe putemus, non eſt veroſimile nec ratio loci patitur. Auletes vir ille, grauis.i.fortis & robuſtus,it.i. progreditur,& aſſurgẽs.i.deſuper incũbẽs verberat fluctũ cẽtena arbore.i.remis cẽtũ ſimul aquas ferientibus, & ita vada ſpumãt.ſ. ꝑꝑ celeritatẽ,& ictus repẽtinos, & violentos,& hoc marmore.i. aqua marina, verſo.i.inuerſa palmulis remorũ: Immanis Tritõ.i. ſic dicta nauis vehit hunc.ſ. Auleſtẽ, & concha cęrula exterrens freta, ſupp. vehit hunc. Seruius tamen dicit non dicendum eſſe cęrula cõcha,ſed cærula freta.i. cęrulei ꝑꝑ verſum dicit,ſed ſi cõcha intelligatur nominatiui caſus, & regatur à verbo vehit, non erit malus verſus, ſiue dicetur concha cęrula, ſiue freta cærula.ſ. naui,aut conchæ nanti.i.dum nat,frons hiſpida.i.piloſa,aut horrida,& hirſuta tenus laterum.i.vſque ad latera, præfert hominẽ, .i.figuram, & formam humanam aluus ſpumea.i.ſpumoſa,deſinit in Piſtrim.i.monſtrum illud marinum,& vnda murmurat ſub pectore ſemifero .i. ſemi indomito , hoc eſt cuius facies præcipue humana erat , ſed cetera in piſcem deſinebant.

VARIA LECT. TRANSIERIM Cycne] In vetuſtis pleriſque exempl. legitur, Cinere. In Rom. Cumare. [Surgunt de vertice pennæ] In aliq.exemp.Criſtæ,notatum eſt. [Ille etiam patrijs agmẽ ciet Ocnus ab oris] In antiquo exempl.legere eſt, Quinetiam. In alijs antiquioribus,legitur, Patrijs Ocnus ciet agmen ab oris. [Centenaq. arbore fluctum] In Rom.lib. Fluctus,legitur. [In Piſtrin deſinit aluus] In antiquioribus, Priſtin, habetur.

Tot lecti proceres ter denis nauibus ibant.
Subſidio Troiæ,& campos ſalis ære ſecabant.
Iamq.dies cęlo conceſſerat,almaq; curru
Noctiuago Phœbe medium pulſabat olympum.
Aeneas(neque enim membris dat cura quietem)
Ipſe ſedens, clauumq. regit, veliſq. miniſtrat,
Atque illi medio in ſpatio chorus ecce ſuarum
Occurrit comitum, nymphæ quas alma Cybele
Numen habere maris,nymphaſq. è nauibus eſſe
Iuſſerat. innabant pariter, fluctuſq. ſecabant,
Quot prius æratæ ſteterant ad littora proræ.
Agnoſcunt longe regem,luſtrantq.choreis.
Quarum quæ fandi doctiſſima Cymodocea,
Pone ſequens, dextra puppim tenet, ipſaq.dorſo
Eminet, ac læua tacitis ſubremigat vndis.
Dum ſic ignarum alloquitur. vigilas ne deũ gens
Aeneas? vigila,& velis immitte rudentes.
Nos ſumus Idææ ſacro de vertice pinus,
Nunc pelagi nymphæ, claſſis tua, perfidus vt nos
Præcipites ferro Rutulus, flammaq. premebat,
Rupimus inuitæ tua vincula , teq.per æquor
Quęrimus. hanc genitrix faciem miſerata refecit,
Et dedit eſſe deas, æuumq. agitare ſub vndis.
At puer Aſcanius muro, foſſiſq. tenetur
Tela inter media ,atque horrẽtes Marte Latinos
Iam loca iuſſa tenet forti permixtus Hetruſco
Arcas eques: medias illis opponere turmas,
Ne caſtris iungant, certa eſt ſententia Turno.
Surge age, & aurora ſocios veniente vocari
Prim⁹ in arma iube,& clypeũ cape,quẽ dedit ipſe
Inuictum ignipotens, atque oras abijt auro.
Craſtina lux, mea ſi non irrita dicta putaris,
Ingentes Rutulæ ſpectabit cædis aceruos.

SERV. TEr denis] Trigiota accipiamus naues fuiſſe,non vt quidã volunt ſingulos duces tricenas habuiſſe non enumeratorum militum non conuenit numerus. preſertim cum ſequatur.[Subſidio Troiæ].i paruo auxilio. Nã apud maiores bella nõ ambitu , ſed virtute conſtabant. [Phœbe] Luna ſicut Sol Phębus. Item & Titan Sol,& Titanis Luna. Deſcribit autem noctem mediam , & dicit finitũ diem ẽm Romanum ritum. Nec Lunæ ſit ſine cauſa cõmemoratio. Nam aliter videri Nymphæ non poterant. [Clauumque regit] Iam ei & in quinto dedit gubernandi peritiam.[Medio in ſpatio] Inter nauigandũ. [Alma Cybele]Mater deorum dicta Cybele, ἀπὸ τοῦ κυβιστᾶν τὴν κεφαλὴν, quod ſemper Galli ꝑ furorẽ, motu capitis comam rotãtes , vlulatu futura prænunciabant. Lucanus,Crinemq.rotantes Sanguinei populis vlularũt triſtia Galli. Cybele autem Bacchius eſt.nam Cybele Anapæſtus: vt, Hic mater cultrix Cybele. [Quot prius] Subtraxit Tot. [Doctiſſima Cymodocea]Poetice,ſicut etiam mutatio ipſa confingitur.Nam ſtultiſſimum eſt, quod ait quidã, ideo doctiſſima , quia Ilionei nauis fuit.[Dorſo eminet]Peritia natandi oſtẽditur [Subremigat] Subnatat. [Vigilas ne deum gens] Verba ſunt ſacrorum.nam virgines Veſtæ certa die ibant ad regem ſacrorum , & dicebant, Vigilasne rex ? vigila. Quod Virgilius iure dat Aeneæ,quaſi & regi,& quẽ vbique & pontificem & ſacrorum inducit peritum . [Deum gens] Propter,Dijs genite, & genituræ deos . [Pinus] Hoc loco ſecundum quartam declinationem dixit , in Buc. iuxta ſecundam, vt, Menalus argutumq. nemus, pinoſq. loquentes Semper habet. [Nos ſumus] Loquitur per diffinitiones . [Perfidus] Qui poſt fędus bella commouit.hinc Latinus,Ipſi has ſacrilegio pendetis ſanguine pœnas. [Inuitæ] Ac ſi diceret,malueramus tibi potius ſeruire,quam in Nympharum numina commutari. [Teq. per æquor quærimus] Hæc nobis vagandi eſt cauſa vt te inuenire poſſimus. [Refecit] Aut re vacat, aut quia ante in ipſis forma fuerat nauium. [Et dedit eſſe deas] Græca figura, vt, Donat habere viro. [Iam loca iuſſa tenet] Vt & ſupra diximus , hoc κατὰ τὸ σιωπώμενον accipiendũ eſt. nam intelligimus eũ equites miſiſſe per terram, [Ne caſtris iungant] Aut ſe ſubaudis, aut iungant pro iungantur. [Craſtina lux, mea ſi non irrita dicta putaris, Ingentes Rutulæ ſpectabit cædis aceruos] Spectabit,eſt vera lectio, & ordo eſt, Si mea dicta irrita non putaris , craſtina lux ingentes aceruos cędis videbit. nã male quidam Spectabis legũt, & ad lucem referunt, quod non procedit.nullus.n.ſic loquitur ò Aenea, ſi quæ dico minime credis,ò lux craſtina ingentes cædis aceruos videbis.

ASC. TOT lecti proceres,&c.] Exponit numerũ nauium , q̃bus vehebantur Aeneas,& Hetruſci, docetq. Aeneã obuias habuiſſe nymphas ex nauibus ſuis factas & ab eis quid faceret admonitũ. Vnde dicit Donat.ſic. Iamq.dies.laus Aeneę qđ die nocteq. continuata nauigatio illum nõ defatigaret, ſedebat ergo , & vigilabat & cũ plura cogitaret, tamẽ & temone nauẽ regebat , & velis . [Agnoſcũt] Nam propter nocturnas tenebras,alij non facile cognoſcerent. [Vigila]Rectè dubitat,nam tempus ſomnum,curę vigilias ſuadebant. [Surge] Sedentem excitat,nõ dormiẽtem. Aurora antequã plenè veniat lux.[Spectabit aceruos] ꝑdixit futura, vt dea appareret. [Tollit]Audierat à nympha etiam Aduerſa, ergo non lætabatur,ſed quia plura nunciabantur proſpera, attollebat animos. Hæc ille. Ordo eſt. Tot proceres.i.primores, & vt dicunt capitanei(quia ꝓceres ſunt eminentiæ trabium pondus ædificij ſuſtinentes) ibant nauibus terdenis,i.triginta,quæ non ſingulis,ſed omnibus erant ſubſidio.i.ad ſubſidium.ſ. paruum auxilium Troiæ.ſ.nouæ & ſecabant ære.i,nauibus æratis, aut roſtris nauium ære munitis, cãpos ſalis.i.maris , hoc eſt aquas marinas metaphora ab oratione & dies diſceſſerat ,iam cœlo.i.ab Hemiſphęrio noſtro,& Phœbe .i.luna alma.i. rerum altrix , quæ cum eius incremento creſcunt pulſabat Olympum medium,i. aſcenderat ad medium vſque cœli,curru noctiuago.i.per noctem vagari ſolito. nam licet luna interdiu quoque currat, tamẽ facta eſt vt præeſſet nocti erat. Ergo medium noctis Aeneas(enim pro quia,quia cura non dat membris quietem.i.quia dormire non poteſt)ſedens.ſ.ad gubernaculum ipſe.i.propria manu & miniſterio , regit.i.dirigit clauum.i. gubernaculum & miniſtrat velis ſup. ventos aut miniſterium exhibet vt ſit abſolute dictum. Atque ecce chorus.i.multitudo coincedentium , ſuarum comitum.i. nympharũ ex nauibus, quas

ab Troia eduxerat ſacratum, occurrit illi in medio ſpatio.ſ.curſus ſui, qua tranſire debebat chorus, ingt. appoſitorie. nymphę i. quæ erant nymphæ, quas alma Cybele.i.mater deũ iuſſerat hře nomen.i.diuinam poteſtatẽ maris. & eſſe nymphas ſup. verſas è nauibus.i.quæ prius fuerant naues ipſæ igitur occurrentes innabant pariter.& ſecabant.ſ.pectore ſuo pariter ſup. fluctus exiſtentes ſup. tot quot puppes æratæ ſteterant prius ad littora.i. ripas Tyberis iuxta Troiana caſtra. Ipſæ agnoſcunt longe.i.à longe regẽ.ſ.ſuũ olim Aeneã & luſtrãt.i.circueunt choreis.ſ.ductis quarũ ea quæ ſup. erat doctiſſima fandi.i.eloquẽtiſsima naturali facundia (nõ.n. didicerat) Cymodocea.ſ.noĩe ſequẽs pone.i.de ppè, ſed à tergo tenet puppim.ſ.Aeneę dextra.ſ. ſua, & ipſa eminet dorſo, ac ſubremigat.i.more remigantis natat læua.i.ſiniſtra manu. vndis tacitis.i.nulla vi agitatis, & alloquitur tum.i.deinde poſtq̃ puppim tenebat Aeneã ignarũ.ſ.miraculi facti & qđ in nymphas mutatæ eſſent naues ſuæ. O Aenea gẽs, i.genus & progenies deũ .i. deorũ vigilas ne? vigila ò Aenea & immitte rudentes.i chordas velis. Nos pinus Idææ.i.q̃ ſu mus quondã pinus Idææ de vertice.ſ. Idę, ſacro.ſ.matri deũ tua claſsis.i.quę fuimus tua claſsis ſumus nunc nymphę pelagi, vt.i.poſtq̃ Rutulus.i. Turnus perfidus, q a abſentem perſequit ac fœdus violat, premebat nos ferro & flãma, nos inuitæ rupimus præcipites tua vincula.i.retinacula, & quærimus te p æquor genitrix.ſ.deũ Cybele, miſerata.i.cõditionẽ nřam, aut miſeras refecit hanc faciẽ.i.figurã, ſeu formã noſtram, hoc eſt transformauit nos, aut ſi genitrix deum natura eſt tenera refecit: eas quas prius pinus fecerat, & dedit.i.conceſſit eſſe deas, & agitare æuum.i.longiſsimum tẽpus aut æternam vitã, ſub vndis.i.inter vndas verſantes. At.i.ſed puer.i.filius tuus adhuc puer.ſ.Aſcanius tenetur, i.protegitur muro, & foſsis, inter media tela.ſ.hoſtium, atq; inter latinos horrentes Marte.i.bello martio. Eques arcas.i.ex Arcadia profectus, aut Euandrus permixtus iam Hetruſco.ſ.militę quos ſimul per terras in auxilium miſiſti, id.n. κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligitur feciſſe, tenet.i.occupat loca iuſſa.i.quæ iuſſiſti vt caperẽtur ab eis ſi forte obſeſſa eſſent caſtra. certa ſententia.i.deliberatio eſt Turno.i.Turnus decreuit opponere illis turmas medias ne iũgant ſupp. ſe caſtris. Age (adhortandi aduerb.) ſurge & iube primus ſocios vocari in arma. Aurora ſurgente.i.vt primũ Aurora ſurget, & cape clypeũ quem ipſe ignipotens.ſ. Vulcanus dedit inuictum.i. inuincibilẽ, atque ambijt oras.i.extremitates auro. Lux craſtina.i.dies craſtinus ſpectabit ingentes aceruos.i.ingentẽ ſtragẽ, cædis Rutulæ .i.cadauerum Rutulorum occiſorum ſpectabit, ingt. ſi non putaris i. putaueris mea dicta irrita.i.friuola, & inania, & pro irritis hñda, quia ſi fidem adhibebit inſtruet aciem ſuam, & Rutulos inuadet, quos inuaſurus non erit ſi irrita habuerit, eius monita.

VARIA LECT.

CAMPOS ſatis ære ſecabant] In aliq. lib. Ruebant legitur. [Iamq. dies cœlo diſceſſerat] In antiq. exẽp. Conceſſerat, legitur. [Quot prius æratæ ſteterant ad littora proræ] In Oblongo lib. nõ Proręſed Naues, ſcriptũ eſt, in aliquot alijs, Puppes, legitur. [Rupimus inuitæ] in Med. & pleriſq; alijs, Rupimus habetur. [Primus in arma] Sunt libris antiqui, vbi Pronus, ſcriptum eſt. [Quẽ dedit ipſe] In libris antiquis legere eſt, Quem dedit ingens.

POE. Dixerat, & dextra diſcedens impulit altam,
Haud ignara modi, puppim: fugit illa per vndas
Ocyor & iaculo, & ventos æquante ſagitta.
Inde aliæ celerant curſus. ſtupet inſcius ipſe
Tros Anchiſiades, animo tamen omine tollit.
Tum breuiter ſupera aſpectans cõuexa precatur.
AEN. Alma parens Idæa deũ, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque vrbes, bijugique ad fręna leones,
Tu mihi nũc pugnæ princeps, tu rite propinques
Auguriũ, Phrygibusque adſis pede diua ſecũdo.
POE. Tantum effatus, & interea reuoluta ruebat
Matura iam luce dies, noctemque fugarat.
Principio ſocijs edicit, ſigna ſequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæque parẽt ſe.
Iamq. in conſpectu Teucros habet, & ſua caſtra
Stans celſa in puppi. Clypeũ tum deinde ſiniſtra
Extulit ardentem. clamorem ad ſidera tollunt
Dardanidæ è muris: ſpes addita ſuſcitat iras.
Tela manu iaciunt. quales ſub nubibus atris
Strymoniæ dant ſigna grues, atque ęthera tranãt
Cum ſonitu, fugiuntq. notos clamore ſecundo.
At Rutulo regi, ducibusq. ea mira videri
Auſonijs, donec verſas ad littora puppes
Reſpiciunt, totumq. allabi claſſibus æquor.
Ardet apex capiti, criſtiſq. à vertice flamma
Funditur, & vaſtos vmbo vomit aureus ignes:
Non cecus ac liquida ſi quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent, aut Syrius ardor:
Ille ſitim, morbosq. ferens mortalibus ægris,
Naſcitur, & læuo contriſtat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia ceſſit
Littora præripere, & venientis pellere terra.
Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltro.
Quod votis optaſtis, adeſt, perfringere dextra.
Immanibus Mars ipſe, viri. nunc coniugis eſto
Quiſque ſuæ, tectiq. memor: nũc magna referto
Facta patrũ, laudes: vltro occurramus ad vndã,
Dum trepidi, egreſſisq. labant veſtigia prima.
Audentes fortuna iuuat.

SERV. HAud ignara modi.] Moderationis, quippe quæ fuerat nauis. [Inde aliæ celerãt curſus] Inde alię Nymphę nauiũ curſus celeriores efficiũt, ſicut fecerat Cymodocea. [Inſcius] Rerũ quas audierat. nam credere ex aperto nõ poterat. [Omine] Augurio pmiſſæ victoriæ. [Alma parens Idæa deum] Alma proprie eſt tellus, ab eo qđ nos alat. abuſiue etiam alijs numinibus hoc epitheton datur. Terram autẽ conſtat eſſe matrem deum. Vnde & ſimulacrum eius cũ claui pingitur. nam terra aperitur verno, hyemali clauditur tempore. [Dindyma] Mons Phrygiæ. [Turrigeræq. vrbes] Ciuitates turritæ. Vnde & cũ corona turrita Mater pingitur deum. [Ad fræna leones] Ideo hoc fingitur, quod omnis feritas maternæ ſubiacet affectioni. & ſubiugata eſt. [Propinques] Familiare efficias: vt, Et proprius res aſpice noſtras. [Phrygibusq. adſis] Ac ſi diceret cultoribus tuis [Tm̃ effatus] Breuiter vt ſ̃. ait, pp lucẽ iam maturã.i.plenã. nam nõ crepuſculũ, ſed lux matura deſcribitur. [Reuoluta] Aperta. ſicut contra inuolutum dicimus eſſe quod clauſum eſt. [Ruebat] Autem, oriebatur. vt, Et ruit Oceano nox. & eſt in ſenſu hyſteron proteron. prius.n. nox fugatur, ſic dies oritur. [Socijs edicit] Secundum edicta Nymphæ. [Signa ſequantur] Vel teſſeræ, vel tubarum. vel ſigna militaria. [Qualis ſub nubibus atris] Id eſt altis. Strymoniæ vero grues à fluuio Thraciæ Strymone, iuxta quẽ habitant. Hæc autem comparatio non ad telorum pertinet iactum, ſed ad Troianorum clamorem.

Τρῶες μὲν κλαγγῇ τ' ἐνοπῇ
τ' ἴσαν ὄρνιθες ὥς.
Ἠΰτε περ κλαγγὴ γεράνων
πέλει οὐρανόθι πρό.
Αἵ τ' ἐπεὶ οὖν χειμῶνα φύγον
καὶ ἀθέσφατον ὄμβρον
Κλαγγῇ ταί γε πέτονται ἐπ'
ὠκεανοῖο ῥοάων.

[Fugiuntq. notos] Aut quoſuis ventos frigidos. nã etiam grauẽ ſignificãt tempeſtatem futuram, vt in Georgicis legimus, aut illũ ſurgentem vallibus imis Aeriæ fugere grues. Aut re vera notos, horum.n. calorem fugiũt, cum reuertũtur in Thraciam [Allabi claſſibus ęquor] Cum claſſibus labi ardet apex capiti. Ex ſequentibus intelligimus Aeneę armorum fieri deſcriptionem. nam dicturus eſt. At non audaci Turno fiducia ceſſit, quamuis talia arma conſpiceret. Si tamen primam reſpicias connexionem, quaſi de Turno vĩ dicere, quod nõ pcedit. [Apex] Coni altitudo hoc loco. Eſt aũt Ho. & locus & cõparatio:

Παμφαίνονθ' ὥς τ' ἀστέρ' ἐπεσ-
σύμενον πεδίοιο
Ὅς ῥά τ' ὀπώρης εἶσιν, ἀρίζη-
λοι δέ οἱ αὐγαὶ
Φαίνονται πολλοῖσι μετ' ἀστρά-
σι νυκτὸς ἀμολγῷ,
Ὅν τε κύν' Ὠρίωνος ἐπίκλησιν
καλέουσιν
Λαμπρότατος μὲν ὅ γ' ἐστί, κα-
κὸν δέ τε σῆμα τέτυκται
Καί τε φέρει πολλὸν πυρετὸν
δειλοῖσι βροτοῖσιν.

Hoc aũt iſte violẽtius poſuit, qꝫ ille ſtellę tantum facit comparationem, hic, etiam ſtellæ peſtiferæ reſpiciens quas clades Rutulis ſit illaturus Aeneas. [Cometæ ſanguinei lugubre

gubre rubent]Pro lugubriter, Cometæ autem Latine crinitæ appellantur. Et Stoici dicũt has ſtellas eſſe vltra triginta duas, quarum nomina, & effectus Abienus, q iam bis ſcripſit Virg lij fabulas, memorat. Plinius etiam ſecundus dicit Cometas ſtellas eſſe naturales, quę apparent certis temporibus. Item hoc quoque cõmemorat, cometas fieri de planetis quinque, vnde interdum bona, interdum peſſima ſignificant. nã ſi de Venere aut Ioue fiant, optima pronunciãt, ſi de Marte aut Saturno, deteriora. Nam Mercurialis ſemper talis eſt, qualis ille cui cohæret. Vnde & miniſter deorum fingitur. hinc eſt quod modo ait, cometæ ſanguinei lugubre rubent. i. noxii. [Syrius ardor] Syrius ſtella eſt in ore canis, quæ vt in tertio diximus, quantum in ipſa eſt, peſtifera eſt, ſed pro qualitate adiacẽtium aut vincitur, aut maioribus vtitur viribus. Hinc eſt, ꝙ cum certo tempore oriatur, nõ ſemper eſt noxia. [Læuo] Noxio. Quod aũt ait. [Contriſtat lumine cœlum] Cum de ſtella loqueretur quam armis ſplendentibus cõparauit, bene hoc Statius ad ipſa arma tranſtulit dicens, Armaq. in auro Triſtia. [Quod votis optaſtis, adeſt] Magna eſt perſuadentis ars, vt quod cupit fieri, in præiudiciũ trahat. Sic hoc loco, quia vult Turnus vt optent pugnã eius ſocij, hanc eos dixit ſemper optaſſe. [Perſringere dextra] Fortiter facere. & bene eſt verbo vſus militari. [In manibus] Nõ iã in votis, ſed in manibus res eſt [Eſto] Pro ſit, tertia perſona eſt. [Referto facta patrum] Alij hic diſtinguũt, vt ſit, Referat modo vnuſquiſque facta patrum, & laudes. Et ſecutum Saluſt. hoc dixit, quia ait Hiſpanorũ fuiſſe morem, vt in bella eũtibus iuuenibus parentum facta memorarentur a matribus. Alij diſtiguũt nũc magna referto facta, vt duas res dixerit, Nũc vnuſquiſq; & ſuorũ factorũ meminerit, & laudis parentũ.

ASC. DIXERAT &c.] Docet quõ poſt diſceſſum nympharum precatus matrẽ deum à ſuis viſam claſſem appulit, & quõ ea recognita Turnus ſuos in aduentantes cohortatus ſit, de quibus omnibus dicit Don. ſic. [Alma parẽs Idæa.] ex ijs tribus nominibus captauit beneuolentiam [Edicit] eſt edicere cum auctoritate aliquid curandum iubere. [Dardanidæ è muris] oſtendit quid poſſit ſpes, nam qui metu fugiebant nunc ſpes in hoſtes inſurgunt. At Rutuli, hi enim in plano conſtituti videre Aeneam non poterant. Totum ad littora. Moraliter quidem. nam repentino turbatis motu omnia maiora videntur. Hæc ille. Ordo eſt. Dixerat ſ. Cymodocea nympha. i. finiuerat ſermone & diſcedens impulit dextera puppim altam. haud ignara. i. perita, modi. ſ. impellendi. hoc eſt moderationis illa. ſ. puppis impulſa fugit per vndas ocyor. i. velocior, & . i. ſimul iaculo. i. ſagitta emiſſa, & ſagitta ęquãte. ſ. velocitate volatus ventos. Inde aliæ. ſ. nymphæ, celerant. i. celeriter peragunt curſus nauium ipſe Anchiſiades Tros. i. Troianus Aeneas inſcius. ſ. vnde tanta eſſet celeritas ſtupet & tamen. i. licet inſcius ſtuperat ipſe tollit. i. extollit, omine. ſ. viſo & audito animos. ſ. ſuos & aſpectãs cõuexa ſupera. i. cęleſtia precatur tum. i. deinde breuiter. i. paucis verbis. O alma parens. i. mater, deum. i. deorum Idæa. i. quæ in Ida monte Phrygio præcipue coleris, cui Dindyma. i. mons ille in Phrygia, & vrbes turrigerę. i. ciuitates turritæ, & leones bijugi. i. bini iugo currus tui ſubacti. ad frena. i. habenas quibus aguntur, ſunt cordi. i. ad cor & voluptatem tu ſup. ſis mihi nunc princeps. i. auſpex & pſis pugnæ ſicut Iuno pro Græcis, vnde veteriſq. memor Saturnia belli, Prima quod ad Troiam pro caris geſſerat Argis. &c. tu propinques. i. familiare facias, & propius aduenire augurium. ſ. portentum hoc: & ò diua adſis Phrygibus. ſ. tuis cultoribus, pede ſecundo. i. dextero & fauorabili, Ipſe effatus ſup. eſt, tantum. i. id ſolum, & dies ruebat interea reuoluta. i. rediens per reuolutionem, & hoc luce ſup. exiſtente, iam matura, & fugarat noctem, cum ſupp. Aeneas edicit. i. manifeſte pręcipit ſocijs vt ſupp. ſequãtur ſigna. i. vexilla, atque aptent animos. i. irritẽt eos, armis. i. ad arma, aut arma tractãdo & parent ſe pugnæ & Aeneas habet iam Teucros & ſua caſtra in conſpectu. i. vt poſſit caſtra ſua conſpicere & à ſuis conſpici, ſtans in puppi celſa, tum. i. tunc deinde. i. cõtinuo extulit ſiniſtra ſup. manu, clypeum. ſ. à Vulcano factum ardentem. i. radiantem. Dardanidæ tollunt è muris clamorem ad ſidera, & ſpes. ſ. victorię viſu rege addita. i. quæ acceſſerat, ſuſcitat iras. i. animoſitatẽ qualis eſt in iratis & iaciũt tela manu exiſtẽtes tales quales grues ſtrimoniæ. i. Thraciæ, dant ſigna. ſ. auolatus. i. cum quali clamore auolant ſub nubibus atris. i. caliginoſis, tranant æthera. i. ſublimem aerẽ cum ſonitu, & fugiunt notos. i. ventos pluuioſos ſup. cum clamore ſecũdo. i. eas ſequente quaſi celerius volent ante faciem venti quæ vox aeri immiſſa afferri poſſet, aut ſecundo. i. læto vnde ſequitur. At. i. ſed ea. ſ. ſigna lætitiæ videri ſup cęperunt aut videbantur mira, regi Rutulo. ſ. Turno & ducibus auſonijs donec reſpiciunt puppes. ſ. Aeneæ & ſociorum eius verſas ad littora & dum reſpiciũt totum æquor allabi. ſ. ad littora claſſibus. i. cũ nauibus ipſis, aut propter, claſſes allabẽtes, apex. i. ſummitas galeæ Aeneæ ardet. i. reſplẽdet capiti. i. ſ. capite eius & flãma funditur criſtis. i. à criſtis à vertice. i. deſuper, & vmbo. i. curuatur à clypei, aureus. i. ex auro facta vomit ignes. i. fulgores vaſtos. i. valde amplos. Non ſecus. i. non aliter ac ſupp. ignes vomunt cometæ ſanguinei. i. ſanguinei coloris & ſanguinis effuſionem portendẽtes. ſi rubent lugubre. i. lugubriter quãdo. i. aliquando liquida. i. humida, & ſublucida nocte, aut ſi ille ardor ſyrius. i. illius ſtellæ ardentis naſcitur ferens. i. afferẽs aut inferens mortalibus ægris. i. miſeris & ægre viuẽtibus morbos. ſ. varios. & contriſtat cęlum. i. aerem, lumine læuo. i. ſiniſtro, hoc eſt inimico, tamen. i. licet ſic armatos videret in caſtris & accedentes è nauibus fiducia. i. bene ſperandi & fidendi virtus, non ceſſit. i. non amota eſt, nec abijt, aut diſceſſit Turno audaci. ſ. ſine felicitate, nõ ceſſit dicit præripere. i. quo minus præripiat, aut fiducia pręripere. id eſt præripiendi littora & pellere. id eſt pellẽdi. aut quo minus pellat terra. i. à terra, venientes. ſ. ad eam Hetruſcos. Nã ſup. tollit. i. erigit & effert vltro. i. inſuper animos. ſ. ſuorũ dictis. i. verbis cohortatorijs atque increpat. i. cũ increpatione cohortatur vltro. i. inſuper vltra id quod timere potuiſſet, increpat autem dicẽs. id ſup. quod optaſtis votis. ſ. perfringere. i. fortiter agere. & hoſtem conterere dextra. ſ. veſtra, nã ipſe Mars. i. poteſtas pugnandi, eſt viris. i. virilibus bellatoribus. in manibus. i. in prõptu nunc quiſque. ſ. veſtrum eſto memor coniugis ſuæ & tecti. i. domus. (ſic. n. apud Liu. ferè in cõcionibus ante pugnã admonet ſuos ductores ipſi) referto. ſ. quiſque. i. facito vt referat. i. repræſentet nunc fortia facta patrum. i. maiorũ ſuoru & laudes patrum ſuorũ, occurramus vltro. i. prius quã nos inuadant, ad vndam ſ. Tyberis, dum. i. quandiu ipſi trepidi ſup. ſunt & prima veſtigia, labant. i. titubant & vacillant, egreſſis. i. primũ è naui egredientibus, fortuna iuuat audẽtes quę res in bello ſępe probata eſt, & ſolet pro prouerbio dici.

VARIA LECTIO.

SVPERA Aſpectans conuexa] In lib. antiquis, ſpectans, legitur. [Clypeum tum deinde] In antiq. libris, Cum legitur [Dardanidæ è muris] In Rom. lib. Dardanidæ muris, legitur. [Ardet apex capiti.] In Rom. lib. Capitis. legitur. [Criſtisque à vertice flamma] In Rom. lib. legere eſt, Ac vertice flamma. In aliquot alijs, Criſtis, ac vertice, legitur. [Vomit aureus ignes] In antiq. lib. Aereus, legitur. [Littora præcipere] In antiq lib. legitur, Præcipere. [In manibus Mars ipſe viris] Rom. liber, Viri, legit vocandi caſu. [Dum trepidi egreſſisq. labant] Rom. liber, Egreſſiq. Alij quidam lib. Greſſusque, legunt.

SERV. VErſat quos ducere contra] Cogitat quidem. ſed nõ facit, ne diuiſo exercitu vtrobiq; vincãtur. quod ſequẽtia indicãt. Nã paulò poſt dicturus eſt, Et rapit acer totã aciem in Teucros. [Concredere] Conuaicat [Pontibus] Scalis nauiũ. [Languentis] Tranquilli. [Breuibus] Vadis. [Per remos] i. ſcaphis. [Non ſperant] Legitur & ſperat, quod & melius eſt. Nam dum vada eſſe non ſperat, incidit in ea.

POE. Hæc ait, & ſecum verſat quos ducere cõtra,
Vel quibus obſeſſos poſſit concredere muros.
Interea Aeneas ſocios de puppibus altis
Pontibus exponit. multi ſeruare recurſus
Languentis pelagi, & breuibus ſe credere ſaltu:
Per remos alij. ſpeculatus littora Tarchon,
Quã vada non ſperat, nec fracta remurmurat vn-
Sed mare inoffensũ creſcenti allabitur æſtu, (da.
Aduertit ſubito proras, ſociosq. precatur.
TVR. Nunc ò lecta manus validis incũbite remis,
Tollite, ferte rates, inimicam findite roſtris

[Tollite, ferte] Ad celeritatẽ dictum eſt. [Findite roſtris] Militari felle dictum eſt, vt etiam terra ipſa quodammodo ſentiat hoſtis aduentum. [Statione] Statio eſt portus temporalis. nam portus eſt vbi hyematur. ſed modo ſtatio ſiccũ litus ſignificat, hoc enim dicit. Potiar terra, & nauem, frangere non recuſo. [Innocuæ] Innocuus eſt cui non nocetur, Innoxius qui nõ nouit nocere, ſed hoc

poetæ plerunque cõfundunt. [Dorſo iniquo] Dorſũ eſt durior arena, quæ remeantibus fluctibus, & eũtibus denſatur, & in modũ ſaxi indureſcit, qđ à nautis puluinus vocat̃. [Iniquo] Sibi nocenti. [Fluctusq́. fatigat,] Subaudis eam. Nam fluctus nominatiuus eſt ſingularis. [Exponit in vndis] ideo in vndis, non in vndas, quia in ipſo loco res agitur, nec eſt mutatio. [Omen pugnæ] Sal. Pugnã illã pro omine belli futuram. Ideo ergo omen, quia ſicut nũc, ſic vbique vincet Aeneas. [Inuaſit agreſtes] Quia dixit, Et latos vaſtant cultoribus agros. [Therone] Hoc nomẽ in Pindaro lectum eſt tm̃. [Tunicã ſqualentẽ] Splendentẽ loricam. [Haurit] Ferit modo ſignificat. [Et tibi Phœbe ſacrũ] Omnes qui ſecto matris ventre procreantur, ideo ſunt Apollini cõſecrati, quia deus eſt medicinæ, ꝑ quam lucem ſortiuntur. Vnde Aeſculapius eius fingitur filius. ita. n. eũ ꝓcreatum ſupra diximus. Cæſarum etiam familia ideo ſacra retinebat Apollinis, quia qui primus de horũ familia fuit, execto matris vẽtre natus eſt. Vnde etiam Cæſar dictus eſt, licet varia de Etymologia huius nominis dicant̃, vt diximus ſupra. [Quod licuit paruo] Legitur & cui licuit. [Vſque] Tandiu, donec. [Ecce Pharon] Legitur & Pharo: vt, It clamor cęlo vt ſit datiuus ab eo quod eſt Pharus. Si autem Pharo legeris, figuratum eſt. nã de nominatiuo tranſit ad datiuũ, dicens Clamanti. [Infelix noua gaudia Cydon] De Cretẽſibus accipimus, ꝙ in amores puerorum intemperantes fuerũt. quod poſtea in Laconas, & in totam Græciã tranſlatum eſt, adeo vt & Cic. dicat in lib. de rep. opprobrio fuiſſe adoleſcẽtibus, ſi amatores nõ haberẽt. ꝓꝑ quod poeta Cydonem inducit amatorẽ. Nouimus autẽ Cydones Cretenſes dici ſanè. Cydon qñ nomen eſt proprium. Cy naturaliter ꝓducit, ſi appellatiuum, corripit Cy: vt, Parthus ſiue Cydon telum immedicabile torſit. Tñ Stat. etiam in proprio corripuit: vt Hæc regi promiſſa Cydõ, hęc lãpe dabamus, quod fecit abutens licentia, qua vtimur in nõibus proprijs. [Flauentẽ malas] Flauẽtes malas habentẽ, primæ ętatis. [Noua gaudia] Quẽ tunc primũ amarę cœperat. [Stratus] Deeſt pene. [Miſerande] Pro miſerãdus. Nã pro nominatiuo vocatiuũ poſuit, vt cõtra, Socer arma Latinus habeto, licet illic poſſit accipi. Socer arma Latinus habeat. nã habeto & ſecũdæ, & tertiæ pſonæ eſt. Iñ etiã alibi nominatiuum pro vocatiuo poſuit: vt, Corniger Heſperidum fluuius regnator aquarũ. [Stipata cohors] Vnanimiter veniens. [Septenaq́. tela] more ſuo pro ſeptem, vt bina pro duobus. [Deflexit partim ſtringentia corpus Alma Venus] Male ait Don. hoc loco antedictorum oblitum eſſe Virgilium, ꝙ poſt Iouis prohibitionem bellis facit numina intereſſe, non reſpiciens Iouem magis deos horta-

Hanc terram, ſulcumq́. ſibi premat ipſa carina.
Frangere nec tali puppim ſtatione recuſo,
Arrepta tellure ſemel. POE. Quæ talia poſtquam
Effatus Tarchon, ſocij conſurgere tonſis,
Spumanteſq́. rates aruis inferre Latinis,
Donec roſtra tenent ſiccum, & ſedere carinæ
Omnes innocuæ, ſed non puppis tua Tarchon:
Nanque inflicta vadis, dorſo dum pendet iniquo,
Anceps ſuſtentata diu, fluctusq́. fatigat,
Soluitur, atque viros medijs exponit in vndis.
Fragmina remorum, quos & fluitantia tranſtra
Impediunt, retrahitq́. pedes ſimul vnda relabens.
Nec Turnum ſegnis retinet mora, ſed rapit acer
Totam aciẽ in Teucros, & contra in littore ſiſtit.
Signa canunt: Primus turmas inuaſit agreſtes
Aeneas, omen pugnæ, ſtrauitq́. Latinos,
Occiſo Therone, virum qui maximus vltro
Aeneam petit. huic gladio, perq́. ærea ſcuta,
Pęr tunicam ſqualentẽ auro, latus haurit apertum.
Inde Lycam ferit, exectum, iam matre perempta,
Et tibi Phœbe ſacrum: caſus euadere ferri
Cui licuit paruo. nec longè Cyſſea durum,
Immanemq́. Gyam, ſternentes agmina claua,
Deiecit leto. nihil illos Herculis arma,
Nil validæ iuuere manus, genitorq́. Melampus,
Alcidæ comes, vſque graues dum terra labores
Præbuit. ecce Pharon, voces dum iactat inertes,
Intorquens iaculum, clamantis ſiſtit in ore.
Tu quoque flauentem prima lanugine malas
Dum ſequeris Clytiũ infelix noua gaudia Cydon,
Dardania ſtratus dextra, ſecurus amorum,
Qui iuuenũ tibi ſemper erant, miſerande iaceres,
Ni fratrum ſtipata cohors foret obuia, Phorci
Progenies ſeptem numero, ſeptenaque tela
Coniiciunt. partim galea, clypeoque reſultant
Irrita: deflexit partim ſtringentia corpus
Alma Venus. fidum Aeneas affatur Achaten.
AEN. Suggere tela mihi (nõ vllum dextera fruſtra
Torſerit in Rutulos) ſteterant q̃ in corpore Graiũ
Iliacis campis. POE. Tum magnam corripit haſtã,
Et iacit. illa volans clypei tranſuerberat æra
Mæonis, & thoraca ſimul cum pectore rumpit.
Huic frater ſubit Alcanor, fratremque ruentem
Suſtentat dextra. traiecto miſſa lacerto,
Protinus haſta fugit, ſeruatque cruenta tenorem:
Dexteraq́. ex humero neruis moribunda pepẽdit.
Tum Numitor, iaculo fratris de corpore rapto,
Aeneam petijt. ſed non & figere contra
Eſt licitum, magnique femur perſtrinxit Achatę.

tum eſſe in fœdera, q̃ à bellis prohibuiſſe. Nã & paulo poſt tam Iuno q̃ Iuturna bellis interfuerunt. [Achatẽ] Omnia nomina quæ in tes exeunt, vocatiuũ in a. mittunt, vt Achates Achata, Timœtes, Timœta. [Suggere tela mihi] Ordo eſt, Suggere tela mihi, quę in cãpis Iliacis in Græcorum ſteterant corporis. nullum. n. mea dextera in Rutulos ſine cauſa iaculabitur telũ eorum, quæ iam ſunt cede hoſtium cõprobata. [Tranſuerberat] Scindit. [Traiecto miſſa lacerto.] Quę fuerat miſſa retroacto lacerto [Protinus] Iugiter, continue. [Thenorẽ] Currendi modũ. [Moribunda] Morienti ſimilis. Quod ita eſſe etiã Sal. oſtẽdit, qui ait, Quaſi Vitabundus per tramites, & ſaltuoſa loca exercitum ductare. Nam Iugurtha non vitabat legatum, ſed ſe eũ vitare ſimulabat. nã quia nomẽ eſt, ideo ſignificat ſimilitudinem, nõ paſſionem. Quod ſi participaliter diceret̃ à paſſiuo veniret. Omnia. n. à paſſiuo participia, in dus exeunt. Moribũda, ſimilis morienti. non. n. participaliter aliquid ſignificat, ſed nominis habet ſignificationẽ. nominis autem ſignificatio ſimilitudinem habet, non paſſionẽ. Quãdo dico Moriturus eſt, vere moriturus eſt. Moribũdus autem, non vere, ſed ſimilis morienti eſt. vnde & Saluſt. dicit, Quaſi vitabundus. [Fratris de corpore rapto.] Si diceret fratrum de corpore, ſpecioſius eſſet, quod ideo omiſit, quia haſta Alcanoris tantum vulnerauerat manũ, in Mœonis vero hęſerat corpore. [Femur] Dicimus, quia lectũ eſt, & declinatur huius femoris. Illius vero ablatiuus non inuenitur nominatiuus, Lætus Eripit à femine. licet Caper ĩ libris enucleati ſermonis dicat femẽ, ſed nõ ponat exẽplum. ergo aut hoc femur, aut hoc femen. Nã femus non dicimus penitus.

ASCENSIVS.

HAEC ait, & ſecum verſat quos ducere contra, Vel &c.] Poſt Turni cõcionem docet, quomodo Tarchontis cohortatione appulſa ſit claſſis Aeneia ad littus, vnde eſt hoc ſolum Donat. Verſat quos ducere, in tanta deſperatione, nec conſiliũ nec vim animi amiſit. Hæc ille. Ordo eſt, Turnus ſup. ait hæc, & verſat. i. cogitat & diſquirit ſecũ. i. in animo ſuo quos poſſit ducere cõtra. i. aduentantes hoſtes vel quibus poſſit concredere. i. quaſi fidei cõmittere muros. ſ. caſtrorũ obſeſſos. Interea. ſ. dũ hæc ageret Turnus, Aeneas exponit ſocios de altis puppibus, pontibus. i. per ſcalas; multi ſeruare. i. ſeruabant, recurſus. i. refluxus pelagi languentis. i. tranquilli ac non impetuoſi, & credere. i. credebant ſe breuibus. ſ. vadis, ſaltu. i. ſaliẽdo in ea alij credere ſup. cœperant aut credebãt ſe breuibus per remos. i. auxilio remorum. Tarchon. i. Etruſcorum rex & præcipuus ductor ſpeculatus, id eſt conſpicatus, & videns littora,

ſupp.

ſup.ea parte,quæ nõ ſperat.i.timet uada:i. fundum uadorum ꝑ quem vadere licet,ſed non nauigare.nec vnda fracta.ſ.nimio impetu immurmurat.i.vehementem ſonũ edit,hoc eſt.vbi neq; defectus,neque nimia vis eſt aquarũ,ſed mare allabitur.ſ.ad litus, inoffenſum.i.nõ offenſum nec impeditũ, æſtu creſcenti.i.exuberãti,ipſe aduertit.i.applicat ſubito ꝓras.i.anteriores partes,quę aquas proruunt.& precaẽ ſocios.O manus.i.multitudo armatorum , lecta.i.electa , incũbite nunc validis remis tollite.i.erigite. ferte.i.transferte ad litus,rates & findite roſtris.ſ. nauium hanc inimicam terram , & ipſa carina.i.capacitas , ſeu venter nauis,ꝑmat.ſ. ꝑmendo faciat ſibi ſulcũ, nec ego recuſo frãgere pupdim tali ſtatione.i.ad breue tꝑs portu, & hoc tellure ſemel arrepta.i. ſi ſemel tellurem arripuerimus,q̃ talia.i. talis modi verba, poſtq̃ Tarchon eſt affatus,ſocij conſurgere ſup.cęperunt ant conſurgebant tonſis.ſ.remis,& inferre.i. inferebant aruis latinis.i. in arua latina,rates ſpumantes.i.ſpumis aquarum nimio impulſu excitatis reſperſas donec roſtra .i. anteriores partes prorarum tenent ſiccum,& carinæ.i.ventres nauium.ſedere.ſ.ſuper fundum exiſtẽtes omnes innocuæ.i. ſine nocumento,ſed ò Tarchon tua puppis non ſup.ſedit innocua, nanque ipſa inflicta vadis dum pẽdet anceps.i.vacillans dorſo.ſ.ſcopuli iniquo.i.nimis alto,& ipſa ſuſtentata dudum fluctus fatigat,ſup.eam ipſa ſoluitur.i. finditur. atque exponit viros in medijs vndis quos ſupp. viros fragmina remorum,& tranſtra.i.ſumma tabulata nauium.fluitantia.ſ.per aquas, impediunt , & vnda relabens trahit ſimul pedes. quæ res eos ſaluauit.[Nec Turnum ſegnis retinet mora,&c.] Docet quomodo totis viribus concurſum eſt educente, videlicet Turno,totas copias in aduentantes hoſtes,quæ res ferè ſumpta eſt ex applicatione Græcorũ ad littora Troiana,quia Troianis,& potiſſimum ab Hectore duriter accepti ſunt. Recitat ergo variam ſtragem,de qua re hoc ſolum eſt Donati.Thorax.indumentum quo bellator vſque ad pectus munitur. Hęc ille.Ordo eſt. Nec mora ſegnis.i q̃ ſegnes facere,ac ſegnibus eſſe ſolet, retinet Turnũ.ſed ipſe acer.i.ſtrenuus rapit.i.celeriter adducit totã aciem in.i.contra Teucros, & ſiſtit.i.exercitũ ſtatuit cõtra,id eſt ex aduerſo.aut contra aduentantes,in littore. Et ſup.tibicines,aut cornicines canunt.i.canendo faciũt ſigna.ſ. ineundi prælij.Aeneas inuaſit primus turmas agreſtes.i.agricolarum,aut agros vaſtantium appoſitorie omen pugnæ.i. quæ res erat omen pugnæ portendens indigenas ſuperandos cum agreſtes ſuperentur, & ſtrauit Latinos occiſo Therone.i.poſtquam occiderat Theronem eorum ductorem,qui exiſtens maximus virũ.i. virorũ petit.i. aggreditur Aeneam vltro.i. non laceſſitus,cum tamen ſi ſaperet ab eo merito declinaret.& ſup.Aeneas haurit.i.ferit aut exhaurit,huic.ſ. Theroni. latus apertum.i. poſtquam apparuerat gladio, & per ſcuta ærea,& per tunicam ſqualentẽ.i.relucentem in morem ſquamarum ſerpẽtũ auro.i.ſquamis aut hamis aureis.Seruius dicit haurit.i. ferit. ſed quia addit apertum, quod non ferit. ſed exhaurit extrahendo ſanguinẽ; ego potius acciperem in variũa ſignificatione.Inde.i.deinde ferit Lycham exectum.i.per ſectionẽ exemptum iam matre perempta , quæ res Cæſarum familiæ competit,& ſacrum.i.conſecratum tibi ò Phœbe,quia arte medica conualuit , vnde domus Iuliæ fautor inducitur Apollo , vt in bello actiaco viſum in clypeo Vulcani . Cui.ſ. Lychę licuit.i.permiſſũ & datum eſt paruo.i.cum adhuc in vtero eſſet matris : euadere caſus ferri.i.necem per ferrum quam nunc incurrit ſenior. Nec .i.& non . & deiecit non longe.i ab eis iam dictis Cyſſea virum illum durum.i.fortem & robuſtum , & Gyan immanem.i.valde magnum & ferocem deiecit dico leto.i.morte eos ſternentes claua.i.baculo nodato quali vſus eſt Hercules,agmina.ſ. Phrygum, & Hetruſcorum ; arma Herculis.i.qualibus Hercules vbique victor vſus erat nil.i.in nullo iuuere i.eos, & manus validæ nil iuuere eos,nec Melampus genitor,ſ.eorum,& comes Alcidæ.i.Herculis,vſque,i.ſemper,dum.i.donec terra præbuit.i Herculi labores graues.ſ.ad domanda varia terrarum monſtra. Ecce,q.d.præter opinionẽ.dum Pharon iactat.i.iactanter effutit,voces inertes .i. friuola & inania verba.Aeneas ſupp. intorquẽs iaculum ſiſtit .i.plantat & ſtatuit ipſum clamãti.ſ. Pharoni in ore.i.cum iam eſſet in ore aliter diceret in os. Tu quoque ò Cydon infelix dũ ſequeris Clycium.ſ.puerum aut adoleſcentem flaucorem.i.habentem flauentes malas.i. maxillas prima lanugine.i.rara, quia prima barba appoſitorie noua gaudia .i. nouas amorũ voluptates tuas,iaceres ò miſerande ſtratus dextra Dardania.i.ipſius Aeneę Dardani exiſtens ſecurus amorum.i.non amplius curans de amoribus,quia amores iuuenum erant,tibi ſemper.ſ.dum viueres,iaceres inquam ſtratus ni.i. niſi cohors fratrum appoſitorie progenies Phorci.i.cohors filiorum Phorci , qui inter ſe erant fratres , foret.i.eſſet obuia.i.obuiam veniret. ſtipata.i.condẽſata mutuo compreſſu,qui ſupp.erant ſeptem numero, & coniiciunt tela ſeptena.ſ.vno impetu.quia ſinguli ſingula.quę ſupp.tela reſultãt.i. retrorſum ſaliunt reperculſa irrita.i.effecta , partim galea.ſ.Aeneæ,& partim clypeo, & Venus alma deflexit partim,ſtringentia.i.leuiter contingentia corpus.ſ. Aeneæ,& Aeneas ſic.ſ.oppreſſus affatur Achatem.ſ.armigerũ ſuum fidum , vt in primo fidus, quæ tela gerebat Achates, affatur autẽ dicens.Suggere.i.ſubminiſtrã aggerenda mihi tela,dextera ſupp. noſtra.i.non vllum , nõ torſerit fruſtra in Rutulos vllum ſupp.telum eorũ quæ ſteterant in corpus Graiũ in campis Iliacis tum.i. deinde corripit magnã haſtam,& iacit ſup.eam.illa volans trãſuerberat æra clypei Mæonis,& rupit ſimul Thoraca.i.munimen pectoris cum pectore:Alcanor frater ſ.eius ſubit.i.ſuccurrit huic.ſ.Mæoni & ſuſtentat dextera fratrem. ruentẽ haſta miſſa.ſ.ab Aenea fugit.i.ꝓpellitur protinus.i.cõtinuo. lacerto.i.brachio traiecto, & cruenta ſeruat tenorem.i.currendi modum,& dextera moribũda.i.iamiam moritura pependit neruis.i. per neruos ex humero. Tum.i.deinde Numitor petijt Aeneam iaculo rapto de corpore fratris.ſed nõ eſt licitum.i.permiſſum ei figere contra.i.econuerſo.ſ. in corpus Aeneæ.& perſtrinxit.i.leuiter vulnerauit femur.i.coxam magnã Achatæ cuius ferè cum honorificentia meminit Poeta.

VARIA LECTIO.

MVLTI ſeruãre recuſſus] Sunt lib.antiq.in quibus legatur, Receſſus. [Quà vada non ſperat] Rom.lib. legit, Quà vada non ſpirant. & alij. Qui vada. Sunt etiam qui legant, Quà vada non ſpumant, Eſt &. Spectat. [Nec tali puppim] Rom.lib. & alij quidam peruetuſti legunt, Puppes. [Et flu tantia] In antiq lib.legitur, Effluitãtia. [Rettahitque pedes] In lib.antiq. Pedem, legitur. [Perq.ærea ſepta] In Rom.lib. Suta legitur. [Inde Lycam ferit, exſectum,iam matre perempta.] In Rom.lib. Exectum,legitur. In alijs. Exemptum In Oblõgo, Et ſectum. Et tibi Phębe ſacrũ:] In antiquis libris, Satum, legitur. [Cui licuit paruo.] In libris antiquis ſcriptum eſt. Quod licuit. [Nil illos Herculis arma, Nil validę] In antiq.lib.ita legitur. Nihil illos Herculis arma, Nec validę [Ecce Pharon] Romanus liber, & Oblõgus, Pharo, abſque n.ſcribunt. [Steterant quæ in corpore.] In antiquis libris, Steterunt legitur. [Meonis.] In antiquis libris, cum diphthongo, Mæonis. [Cum pectore rumpit.] In Romano libro, Rupit, eſt.

SERV.

Hic Curibus,fidem primæuo corpore,Lauſus
Aduenia, & rigida Dryopen ferit eminus haſta
Sub mentum grauiter preſſa ; pariterq.loquentis
Vocem , animamq.rapit traiecto gutture.at ille
Fronte ferit terrã, & craſſum vomit ore cruorem.
Tres quoque Threicios Boreę de gẽte ſuprema,
Et tres , quos Idas pater , & patria Iſmara mitti,
Per varios ſternit caſus occurrit Haleſus,
Auruncæq. manus : ſubit & Neptunia proles,
Inſignis Meſſapus equis expellere tendunt
Nunc hi , nunc illi . certatur limine in ipſo
Auſoniæ. magno diſcordes æthere venti
Prœlia ceu tollunt , animis, & viribus æquis.

HIC Curibus.] Hoc eſt tunc. Et eſt ordo, Tunc fidens primęuo corpore aduenit Lauſus Curibus q̃ erat de Curibus, vt Verres Romulia. Aut fidẽs Curibus. vt. Ecce Sabinorũ priſco de ſanguine magnũ Agmen agens Lauſus. [Rigida] Tenens eam, non vibrãs & iaciens. [Boreæ de gẽte ſuprema.] aut originem ducẽtes à Zeto & Calai , qui filij Boreæ & Orythiæ Nymphæ fuerũt , vt De gente, de gñe accipiamus . Aut certe in Hyperboreis montibus natos, vnde eſt origo venti Boreæ. [Iſmara] Thraciæ ciuitas à mõte Iſmaro. [Expellere tẽdũt] Loco ſe inuicẽ mouere contendũt. [Limine] .i.littore. [Magno æthere] .i.aere in magno. nam vẽti in æthere nõ ſunt, ſed in aere, ſicut ſupra. Atque æthera tranant cũ ſonitu pro aere. [Obnixa oia cõtra ,] Mare mari , nubes nubibus, vẽti ventis. Legiẽ & obnixi, vt referaẽ ad vẽtos. [Hęret pede pes,] ꝓ pedi. Nã Antiptoſis eſt. & eſt Hom. verſicul. ἀσπὶς δ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ [Arcadas] Accuſatiuus eſt pluralis, cui vltima ſyllaba iõ breuis

Non ipſi inter ſe, non nubila, non mare cedit,
Anceps pugna diu, ſtant obnixi omnia contra:
Haud aliter Troianæ acies, aciesq. Latinæ
Concurrunt, hæret pede pes, denſusq. viro vir.
At parte ex alta, qua ſaxa rotantia late
Intulerat torrens, arbuſtaq. diruta ripis,
Arcadas inſuetos acies inferre pedeſtres
Vt vidit Pallas Latio dare terga ſequaci,
Aſpera quis natura loci dimittere quando
Suaſit equos: vnum quod rebus reſtat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutē accendit amaris.
PAL. Quo fugitis ſocij? per vos, & fortia facta,
Per ducis Euandri nomen, deuictaq. bella,
Spemq. meā, patriæ quę nūc ſubit æmula laudis,
Fidite ne pedibus. ferro rumpenda per hoſtes
Eſt via, quà globus ille virum denſiſſimus vrget.
Hac vos & Pallanta ducem patria alte repoſcit.
Numina nulla p̄mūt: mortali vrgemur ab hoſte
Mortales: totidem nobis animæq., manusq.
Ecce maris magno claudit nos obice pontus:
Deeſt iam terra fugæ. pelago Troiā ne petemus?
POE. Hæc ait, & medius dēſos prorūpit in hoſtes.
Obuius huic primum fatis adductus iniquis,
Fit Lagus. hunc, magno velit dū pondere ſaxum,
Intorto figit telo, diſcrimina coſtis
Per medium quà ſpina dedit, haſtamq. receptat
Oſſibus hærentē, quē non ſuper occupat Hisbon,
Ille quidē hoc ſperans: nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte ſodalis
Excipit, atque enſē tumido in pulmone recōdit.
Hinc Helenum petit, & Rhœti de gente vetuſta
Anchemolū thalamos auſum inceſtare nouercę.
Vos etiam gemini Rutulis cecidiſtis in aruis,
Daucia, Laride, Tyberq. ſimillima proles,
Indiſcreta ſuis, gratusq. parentibus error.
At nunc dura dedit vobis diſcrimina Pallas:
Nam tibi Tymbre caput Euādrius abſtulit enſis:
Te deciſa ſuum Laride dextra quęrit,
Semianimesq. micant digiti, ferrumq. retractant.

...nis eſt, q̄a nominatiuus pluralis in es. terminatur, vt hi Arcades, vt delphines delphinas. [Latio ſequaci] Pro Latinis. alibi, Inuadunt vrbem ſomno vinoq. ſepultam. [Dimittere quando] Si quidem. Et eſt Romanę militię. nam in locis impeditis equos comitibus dabāt, & pedeſtri certamine confligebant. [Quò fugitis] Hoc amare dictum eſt. nam preces ſequuntur. [Deuictaq. bella] Finita, Exhauſta. nam Hoſtis vincitur, non bellum. [Fidite ne pedibus] Datiuus eſt pedibus, nam fido tibi dicimus. [Hac vos, & Pallanta ducem patria alta repoſcit.] Hoc vult patria vt per cędes hoſtium reuertamur. [Numina nulla pręmunt] Argumentatur à facili dicens non contra deos, ſed contra mortales bella tractamus. [Ecce maris] Quod eſt efficax, in fine poſuit. nam dicit eos quo fugiant non habere cū terra teneatur ab hoſtibus, mare autē pedibus tranſire non poſſint, caſtra vero ingredi turpiſſimum ſit. Aut certe etiam hoc impoſſibile. ſi ab hoſtibus obſidentur vt quidā volunt, intelligentes Et rapit acer totam aciem in Teucros .ſ. quam deducebat ceteris relictis. [Magna claudit nos obice pontus] Modo vſus habet vt hic obex dicamus, vnde quidam Magno obice legunt. Antiqui etiam hęc obex dicebāt ſecundū quod eſt magna obice. Hinc eſt quod nonnulli vitant generis dubietatem, & legūt Magni .ſ. maris. Caper tamen in libris dubij generis p̄bat dici & hic obex & hęc obex, quod vt diximus, hodie de vſu receſſit. [Denſos prorūpit in hoſtes] Vt eos hortaretur exemplo. [Fatis iniquis] Exitum præoccupauit futurum. [Magno pondere] Magni ponderis: vt, Aere cauo clypeū, pro æris caui. [Receptat] Ideo frequētatiuo vſus eſt, quia hærentem haſtam oſſibus auellere facile nō poterat. Ergo receptat, ex frequenti cōcuſſione diuellit. [Quem non ſuperoccupat] Quem non deſuper occupat. ideo autem deſuper, quia Pallas ad euellendum haſtam fuerat inclinatus. [Nā Pallas ante ruentem, dum furit] Ordo eſt, nam eundem Pallas ante excipit, i. dolo interimit. Ille enim incautus fuerat furens propter crudelem mortem ſodalis. vnde & incautus fuerat. [Tumido in pulmone] Et naturaliter tumido, & quia furebat. In pulmone autem recondit, Archaiſmos eſt pro in pulmonem. [Rhęti de gente vetuſta Anchemolum] Hæc fabula nuſquam inuenitur in auctoribus. Abienus tamen qui totum Virgilium, & Liuium iambicis ſcripſit, hanc commemorat, dicens græcam eſſe. Rhœtus ergo Marrubiorum rex fuerat in Italia, qui Anchemolo filio Caſperiam ſuperduxit nouercam: hanc priuignus ſtuprauit. Quo cognito eum cum pater perſequeretur, & ad pœnam vocaret fugiēs ille, ſe ad Turnum contulit. [Suis] Etiam ſuis. Lucanus: Et amiſſum fratrem lugentibus offert. [Diſcrimina] Differentias. [Tymbre] Pro Tymber, metri cauſa Metaplaſmum fecit [Euandrius abſtulit enſis] Poſſeſſiuum eſt modo, non patronymicum. [Semianimesque micant digiti, ferrumque retractant] Ennij eſt: vt, Oſcitat in cāpis, caput à ceruice reuulſum. Semianimesque micant oculi, lucemque requirunt. Quem verſum ita tranſtulit ad ſuum carmeā Varro & Tacenus.

HIC Curibus, &c.] Proſequitur reliquā pugnę partem, de qua re dum propter facilitatē nihil dicat Donat. Ordo eſt. Lauſus fidens primæuo corpore .i. quia erat in primo flore ætatis aduenit hic .i. modo Curibus, aut Lauſus primęuo flore aduenit hic fidens in Curibus .i. Sabinis quos è Curibus eduxerat, & ferit eminus .i. de lōge quaſi emiſſo telo è manu Dryopen .ſ. Rutulum. Haſta rigida .i. dura, & difficulter flexibili, aut quā rig. detenuit, & preſſa .i. ĩpreſſa & impulſa grauiter, id eſt violenter Dryopi .ſ. ſub mētum, & rapit pariter vocem, & animam loquentis .ſ. Dryopis, & hoc gutture, ſup. eius traiecto. At .i. ſed ille .ſ. Dryops ferit .i. concutit terram fronte, & vomit ore cruorem craſſum. Et ſup. Lauſus ſternit quoque .i. etiā tres Threicios .i. Thracios viros de ſuprema .i. vltima gente .i. gñe aut progenie boreę .ſ. venti Thraciā perflātis aut dei illius venti & ſternit tris, quos Idas pater mittit .ſ. in auxiliū, & tris, quos Iſmara ciuitas illa Thraciæ patria .ſ. illorum mittit, ſternit in quam per varios caſus .i. vario euentu, & vario genere mortis Haleſus occurrit .i. in occurſum properat, & manus Auruncæ .i. Auruncorū, qui ſunt antiquiſſimi Italiæ populi copiæ ſupp. occurrunt, & Meſſapus proles Neptunia .i. filius Neptuni, ſubit .i. ſubſequitur in auxilium veniens exiſtens inſignis .i. inſigniter inſtructus equis quia prius dictus eſt domitor equorum ipſi tendunt .i. contendūt aut pręrendunt expellere .ſ. aduerſarios ſuos nunc .i. aliquando hi .i. vnius partis nunc illi .i. alterius partis, certatur .ſ. ab omnibus, aut ab vtriſque partibus, in ipſo limine .i. littore & ingreſſu, Auſoniæ .i. eius partis Italiæ ab Auſone dictæ, ceu, id eſt quemadmodum, venti diſcordes, magno .i. ſpatioſo ęthere, id eſt aere, tollunt .i. erigunt & cum elatione exercent animis & viribus, æquis .i. æqualibus: &, ſupple ipſi venti non cedunt inter ſe .i. alter alteri, & nubila non cædunt, quæ .ſ. ab vtriuſque equis viribus impelluntur, & mare, id eſt aqua maris, non cedit: & pugna, ſupple committitur diu anceps, id eſt incertæ victoriæ, & ſtant, ſup. venti obnixi contra omnia, aut omnia .ſ. elementa ſtāt obnixa .i. obnitentia, contra .i. ex aduerſa parte. Acies Troianæ, & acies Latinæ concurrunt haud .i. naturaliter, pes .ſ. vnius aduerſarij, hæret .i. coniungitur, pede .i. pedi, & vir hæret exiſtens denſus viro. At .i. ſed, vt .i. poſtquam. Pallas .ſ. filius Euandri, vidit, id eſt conſpexit, Arcadas inſuetos inferre acies pedeſtres, id eſt pedeſtri prœlio certare, dare terga, Latio, id eſt Latino populo, ſequaci, id eſt perſecutori, vidit, dico, ex alia parte, qua torrens id eſt amnis impetuoſus, intulerat ſaxa rotantia .i. obuoluta late. & arbuſta, ſupple erant ad diruta ripis, id eſt cum ripis, aut in ipſis ripis: quis. id eſt quibus Arcadibus, quando .i. quādo quidem, aſpera natura loci, id eſt quia inacceſſibilis, videbatur: ſuaſit, id eſt perſuaſit dimittere equos, ipſe accendit virtutē .i. animoſitatem eorum, nunc, id eſt aliquando prece, & nunc dictis amaris .i. increpationibus, quod vnum, id eſt quæ vna & ſola res reſtat, id eſt reliqua eſt, rebus egenis .i. conſilio, & ope egentibus. Accendit autem dicens, O ſocij quo fugitis, obſecro, ſupp.

aut

aut obteſtor per vos & fortia facta, ſupple veſtra in alijs prœlijs (Solent.n.duces milites ſuæ virtutis admonere vt ſimilem exhibebant, & per nomen.i. famam, & gloriā Euandri ducis.i. qui vos duxit.& per bella deuicta.i.cum victoria geſta, & per ſpem meam.i.quæ eſt de me, aut quā habeo de vobis, quæ ſpes mea ſubit nunc æmula.i.imitatrix,laudis patrię i.paternæ.hoc eſt patris mei Euandri,vel quia tantum de me incipit deſperari quātum de patre partum eſt gloriæ aut quia tantum de vobis ſperare incipio quantum pater ſolebat.per hæc ergo obſecro. ne fidite.i.confidatis, pedibus.i. nolite ſpem in fuga collocare. Via eſt rumpenda.i.debet rumpi,& ſic aperiri,ferro.i.armis ferreis, per hoſtes.ſ.medios,hac.ſ.parte qua ille globus virum.i.virorū, vrget denſiſſimus.i.frequentiſſimus hac repoſcit.i.exigit.& requirit patria alta,i.nobis, & inclyta facta, vos, & Pallanta.i.me ducem.ſ.veſtrū.Nulla numina.i.nullæ diuinæ poteſtates, p̄mūt.i.opprimūt nos, quia nos vrgemur ab hoſte mortali.i. qui poteſt mori vt nos.Totidem animæ, & manus ſunt nobis mortales quot.ſ.hoſtibus.Ecce.i.ſi neſcitis animaduertite, quia Pontus.i.mare.claudit nos magno obiice.i.obiectu.& obſtaculo maris,& ita,terra deeſt iam fugæ.i.non eſt quo fugiamus,locus.petetis ne Troiā pelago?.i.per pelagus.[Hæc ait,&c.] Eandem rem proſequitur, & potiſſimum in hanc partem oſtendit egregiam virtutem Pallātis. Cum vero nihil habeamus Donati. Ordo eſt. Pallas.ſupp.ait hæc.ſ.ante dicta,& ipſe medius prorumpit in hoſtes denſos.Lagus.i.Rutulus ille adductus iniquis fatis.i.ipſum ad mortem vrgentibus fit obuius primum.i.primo loco huic.ſ. Pallanti dum ſaxum magno pondere.i.magni ponderis, vellit.i.ptoiternit hunc.ſ.Lagum ipſum infigit coſtis diſcrimina.i.cicatrices telo intorto.i.intorſum torto per medium,ſup.ea parte qua ſpina dedit coſtis diſcrimina, & receptat.i. frequenti conam.ne recipit, haſtam hærentem oſſibus, ſuper quem Hisbon non occupat.ſ. quia non potuit ille.ſ. Hisbon, quidem.i. certe ſperans hoc.ſ.poſſe occupare Pallanta, nam Pallas excipit ante.i.prius ipſum ruentem exiſtentem incautum, dum furit crudeli mortale ſodalis.ſ ſui,atque recōdit enſem in pulmone tumido.i.inflato. Et ipſe petit hinc.i.poſt hus Sthelenum & Anchemolū de vetuſta gente Rhœti.ſ. Marrubiorum regis. Anchemolum in quam auſum inceſtare.i.per inceſtum polluere, Thalamos nouercæ ſ.Caſpiæ. Vos etiam gemini.ſ.fratres, cecidiſtis in armis Rutulis ò Laride & tu Tymber proles Daucia.i.ipſius Dauci ſimillima.ſ.inter vos, proles inquam ſimillima, & indiſcreta ſuis parentibus.qui.ſup.error eſt gratus parentibus.At.i.ſed, Pallas dedit vobis diſcrimina.i.differentias mortis,dura.i.difficilia tolerau, imò intolerabilia, nam ò Tymbre enſis Euandrius.i. quem Euādri filius tractat.abſtulit tibi caput, & ò Laride dextera abſciſſa quæ erit te ſuum ſ fautorem & adiutorem.& digiti ſemianimes.i.ſemiuiui adhuc palpitātes micant.i.viciſſim ſe mouent & retractant ferrum.i.arma quæ deteſtantur.

HIC Curibus,fidens primæuo corpore,Clauſus Aduenit] In multis libris,hic verſus varie legitur ſic.Hic viribus.fidēs.& Viribus hic. Et pro.Clauſus.Lauſus. Et pro,Aduenit.Aduolat.[Occurrit Alæſus] In antiquis libris,Occurrit Aleſus.& Haleſus.ſcribitur. [Stant obnixi omnia contra] In antiquis exemplaribus legere eſt.Stant obnixi omnia contra.[Dimittere quā] In antiquis libris.Demittere.legitur.[Subit ęmula laudis] In Romano libro.Laudi.legitur.[Qui globus] In Romano li.Quo.habetur. [Ecce maris magno] In antiquis libris,Magna.fœminino genere. [Deeſt iam terra fugæ.pelago Troiam ne petetis?] Pelago impreſſa omnia exemplaria legunt. Cum tamen in vetuſtioribus omnibus,Fugæ pelagus,legatur.Quod alij viderint. Praeterea pro,Petetis,Petemus.perſona prima in pleriſque libris habetur.In aliquot ex ijs.q apud me ſunt,Peramus, legere eſt. Quod figuratius eſt.[Hunc magno vellit dum pondere ſaxum] In Romano libro ita legitur. Hic vellit magno cum pondere ſaxum. [Hinc Sthelenum petit] In antiquis libris,Stelenum.& Stenelum, &.Sthenelum,legitur. VARIA LECT.

Arcades accenſos monitu, & præclara tuentes
Fata viri,mixtus dolor & pudor armat in hoſtes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
Traijcit.hoc ſpatium,tantumq. moræ fuit Ilo:
Ilo nanque procul validam direxerat haſtam:
Quā medius Rhœteus ītercipit,optime Teuthra
Te fugiens,fratremq. Tyren: curruſq. volutus
Cædit ſemianimis Rutulorum calcibus arua.
Ac velut optata ventis æſtate coortis
Diſperſa immittit ſiluis incendia paſtor:
Correptis ſubito medijs, extenditur vna
Horrida per latos acies Vulcania campos:
Ille ſedens victor flammas deſpectat ouantes.
Non aliter ſocium virtus coit omnis in vnum,
Teque iuuat Palla.ſed bellis acer Haleſus
Tendit in aduerſos,ſeque in ſua colligit arma.
Hic mactat Ladona,Pheretaq.,Demodocumq.:
Strymonio dextram fulgenti diripit enſe,
Elatam in iugulum:ſaxo ferit ora Thoantis,
Oſſaque diſpergit cerebro permixta cruento:
Fata canens ſiluis genitor cælarat Haleſum:
Vt ſenior leto canentia lumina ſoluit,
Iniecere manum Parcæ,teliſque ſacrarunt
Euandri.quem ſic Pallas petit ante precatus.
PAL.Da nūc Tybri pater ferro,quod miſſile libro,
Fortunam,atque viam duri per pectus Haleſi.
Hæc arma,exuuiaſq. viri tua quercus habebit.
POE.Audijt illa deus,dum texit Imaona Haleſus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.

SERV. TVentes] Modo viuētes, alibi deſcendētes. [Dolor,& pudor] Sic de Mezentio, Aeſtuat ingens vno in corde pudor, mixtoq. īſania luctu [Fugiētem Rhœtea] Pręter fugiētem.[Hoc ſpatium, tātumq. morę fuit Ilo:] Subaudis ad mortem.Ili hoc ſpatiū fuit ſolū. & hæc ſola morā quominus Ilius periret. [Teuthra] Ab eo qd̄ eſt hic Teuthras Teuthræ, quō Aeneas Aeneas. [Tyren] Ab eo quod eſt hic Tyres. [Optato] .i.ex voto.Per æſtatem.n.vēti frequenter optātur,& quaſi contingere videntur ex voto,[Extenditur vna] Sicut duces diuerſis locis commiſſa p̄lia cōtinuauerant.[Acies Vulcania] Ideo abuſus eſt, quia cōparatio ad bellū p̄tinet,nā de igne dicere aciem. ſatis incōgruum eſt,ergo acies Vulcania.vis ignis,quæ late p̄ cāpos effunditur. [Victor] Cui vota proceſſerūt, voti cōpos .i.ἐπιτυχών.[Ouātes] Abuſio eſt nō p̄prietas. [Coit omnis in vnum] Vnanimiter omnes fortiter faciunt. [Sed bellis acer] Sed modo īceptiua particula eſt,vt ī Saluſtio ſępius, ſicut at interdū, nam non eſt coniunctio ratiocinantis. [In ſua colligit arma] Poſt ſcutū ſe clauſit.Alibi, Et ſe collegit in arma.[Elatā in iugulum] Iugulo ſuo vulnus minantem. [Fata canens] quaſi diuinus. Alij Cauens. legunt, ſēm quod non ſtatim.& diuinus,nam & ab alijs audita cauere potuerat. [Canentia lumina] aut Hypallage eſt,pro ipſe canēs,aut phyſicam rem dixit. dicuntur enim pupillæ mortis tēpore albeſcere.[Iniecere manum Parcæ] Taxerūt debitum ſibi.Et ſermone vſus eſt iuris.nam manus iniectio dicitur, quoties nulla iudicis auctoritate expectata, rem nobis debitam vindicamus.[Da nūc Tybri pater] Vicinū inuocat numen.circa cuius ripas bella tractantur, ſic ſupra, Tu dea tu pręſens noſtro ſuccurre labori. [Tua quercus] In eius ripis creata. [Audijt] Modo exaudijt. & ad effectum deduxit. Paulò poſt tantum audijt. Vt, Audijt Alcides iuuenem. [Dum texit] Dum ſpoliat. Nam tempus præſens eſt,non præteritum.ab eo quod eſt tego. Sic Plautus, Ego hunc hominem detexam pallio.

ASC. ARCADAS accenſos] Cōmemorat ſtragē q̄ cū ſuis edidit Pallas,vt Donatus.Arcades vehementer mouerūt virtus alieno exēplo maxime ducis.Perit telo,& p̄catur verbis.Hæc ille.Ordo eſt.Dolor. & pudor mixtus armat in hoſtes Arcadas accēſos monitu viri.i.viriliter agētis Pallantis.ſ.& tuētes.i.inſpicientes pręclara facta viri. Tū.i. deinde, cū videret ſuos animatos,Pallas traijcit.ſ.haſta Rhœtea p̄terfugientem bijugis.id eſt binis equis tractis.Hoc ſpatium.& tantum morę, id eſt dilationis à morte fuit Ilo nāque ipſe Pallas.direxerat Ilo, id eſt in Ilum, procul, id eſt de longe: haſtam validam quam Rhœteus medius, id eſt in medium occurrens intercipit, id eſt intercurrens

rens in ſe capit, Rhœtheus, inquit, fugiēs telo Teuthra optime .i. peritiſſime, & fugiens fratrem, ſupp. tuum, Tyren. ſ. nomine, & qui ſemianimis. i. ferre exanimatus, & volutus deiectus curru, cædit calcibus. i. pedibus ferit arua Rutulorum. Ac velut paſtor immittit ſiluis. i. ſiluas, incendia diſperſa, & hoc ventis coortis. i. ſimul ortis, æſtate. i. per æſtatē & æſtiualem æſtum, optato. i. ex voto, aut ſic, immittit optato. i. voto, ſeu dedita opera incendia diſperſa vētis coortis æſtate. i. tēpe ſiccitatis. acie Vulcania. i. ignea, hoc eſt copia flammarū. extenditur vna. i. ſimul. ſubito. i. derepente, & hoc medijs. i. obſtantibus correptis. i. ſimul arreptis. exiſtēs horrida per latos campos, ille. ſ. paſtor qui optato incendia immiſit ſedens victor. i. voti compos. deſpectat. i. deſuper aſpicit, ꝑ quod ſignificatur ſedere in loco editiore flammas ouātes. i. motu ouantium ſalientes, & crepitantes, omnis virtus ſociūm. i. ſociorum Pallantis. coit. i. conuenit & conglobatur in vnum. ſ. cōſenſum, & locū, & iuuat te ò Palla, ſed Haleſus Rutulus ille acer bellis. i. ſtrenuus bellator. tēdit in aduerſos. ſ. Arcadas, & colligit ſe in ſua arma. i. circumuoluit, & munijt ſe ſcuto ſuo. hic. ſ. Haleſus, aut hic. i. modo vbi ſe in hoſtes iniecerat, mactat. i. occidit ſumpta metaphora à ſacrificijs. Lacona virum illum à nominatiuo hic Lacon. & Pharea, à nominatiuo Phares, ſicut Dares Dareta facit, & Demodocum, & diripit Strymonio (quod hic proprium vr̄, nam ſi Thracium dixeris, nimis confuſa eſſet locutio) dexteram. ſ. manum: enſe fulgenti. i. reſplendenti, dexterā dixit elatam. i. extenſam in iugulum. ſ. ipſius Haleſi, & ferit ora Thoantis ſaxo. i. lapide. & diſpergit oſſa. ſ. capitis, per iuxta cerebro cruēto. i. cruore commixto, aut cruoris pleno. Genitor. i. pater Haleſi etiam Haleſus nomine ſm̄ regulam Seruianam, canēs. i. pronoſticās ei fata, aut potius cauens. i. cu'tans. fata, id fatalē neceſſitatem, quæ Haleſo necem minabatur, celarat. i. occultauerat Aleſum ſiluis, ſed vt. i. poſtq̄ ipſe ſenior. ſ. pater. ſoluit. i. diſſoluit. leto. i. morte lumina canentia. i. pupillas albicantes inſtante morte. aut ipſe canens ſenio, Parcæ. i. deæ fatales, & fatorum diſpenſatrices. iniecere manum. i. vendicarunt ſibi, & traxerunt ſibi debitum, & ſacrarunt. i. addixerunt telis Euādri. vt. ſ. illis mactetur, quaſi ſacer. i. execrabilis, quem Pallas petit precatus, ante. i. priuſquam petat. i. aggrediatur eum ſic. ò Tybri pater, da ferro quod miſſile. i. vt emittatur, ego libro. i. diſtrictum teneo, fortunam. i. proſperum contactum atque viam per pectus duri Haleſi. quercus tua. i. tibi ſacra, hoc eſt tholus aut poſtis tuus, habebit hæc arma, & has exuuias viri. Deus. ſ. Tybris. audijt. i. exaudiuit, illa. ſ. vota & verba Pallantis, & ita dum Haleſus texit. i. protexit Imaona. ſ. conſocium ſuum, ipſe felix dat. i. exponit, telo Arcadio. i. ab Arcade. ſ. Pallante miſſo pectus inermum. i. ſine armis diſarmatum, dicitur etiā hic & hæc inermis, & hoc inerme

VARIA LECTIO.

MIXTVS dolor, & pudor] In Romano lib. pro, Pudor, legitur, Furor. [Ac velut optata] In antiquis libris, Optato, legitur. [Non aliter ſocium virtus coit] In Oblōgo numerus ita mutatus, Non aliter virtus ſocium coit. [Fulgēti diripit enſe] In Ro. lib. Deripit [Oſſaq; diſpergit] in antiquis libris, Diſpergit, habetur. [Fata canens ſiluis] In libris nonnullis. Fata cauens, legitur, [Haleſus] In aliquot antiq. Alæſus, & Aleſus legitur. [Dum texit Imaona] in aliquot antiquis, Imæona, legitur.

COEL. RHODIG.

NARRABAMVS nuꝑ T. Liuij ſummi hiſtorici librum ab Vrbe condita ſm, incidimusq. in eum locum. qui eſt de Valerio Publicola: Ante omnes, inquit, de prouocatione legem tulit aduerſus magiſtratus ad populum, ſacrandoq. cum bonis capite eius, qui regni occupandi cōſilia inijſſet. Scrutabamur quid eſſet ſacrare cum bonis caput. Si enim eruditiorem ſenſum ex recondita hiſtoria peruendum non putes, nec velut per tranſennam inſpectandum. frigidior Platonis legibus fiet eminentiſſimi auctoris ſnīa. Quis. n. cōſecrationis metu è regni affectatione deterreatur! Aliud ergo ſcitius doctiusq. quærendum. Cōperimus igitur omnem (vt aiunt) lapidē mouentes, apud Halicarnaſeum, Dionyſiū de clientū, & patronorū iure ad hūc modum libro Romanarū antiquitatum ſecūdo. Cōiter, inquit, vtrilque neque piū, neque fas erat, accuſare ſe inuicem, nec contra teſtimonium dicere, nec ſuffragium aduerſum ferre. nec cum inimicis adnumerari, quod ſi quid horum quis feciſſe argueretur, lege proditionis tenebatur, quā Romulus ſanxerat. deprehenſum autē ſi quis vellet occidere: piū erat, tanq̄ Iouis inferni hoſtiā. Inde. n. Romani, quos vellent hac pœna mori, eorum corpora deorum cuipiā, præcipueque manibus dicabant. Hæc Dionyſius. Quod ſi curioſior aliquis, & amplius introſpiciendam excutiendamq. putet hiſtoriā hanc. & noſſe cupiat quid ita, dijs dicatos occidendi, cuiuslibet pōtificium foret. id vtique ex Dionyſio perlici nequit. Nos aūt ita obſeruauimus. Cetera quidem ſacra violari fuiſſe nefas hominem vero ſacrum occidere fas. Eius ratio hæc. veteribus is erat deorum metus, & obſeruantia, vt illis ſacrum dicatū que animal prorſus in ſuis finibus eſſe. haud paterentur. Sed ad deorum abigerent loca. quibus id ſacrum foret. Animas vero huiuſmodi ſacratorum hominum, quos ζάνας. Græci vocant, dijs debitas omnino exiſtimabant. Sed eas in cœlum mitti à ſe poſſe, & ad eos, ad quos iam pertinerent, alia ratione nulla videbant. niſi corpore viduatas. Igitur primo quoque tempore, vt irent. eiuſmodi hominem interficiendi cuilibet erat arbitrium. Morem hunc, vetuſtatis prudentiſſimus Maro expreſſit in Haleſo. de quo paulò mox oppeiituro ita ſcribit. Iniecere manū Parcæ, teliſque ſacrarunt Euandri. In quo item diuini humaniq́ue iuris proprietatem eſſe excutum. adnotauit Macrob. Quippe ex manus iniectione mancipium deſignauit & ſacrationis vocabulo diuini iuris obſeruantiam impleuit.

SERV. AT non cæde viri tanta ꝑterrita Lauſus, Subaudis eſſe. [Nodumq. moraq.] Bn̄ addidit Morā, ne nodum alium acciperemus. Nā Nodus, proprie eſt dēſa peditū multitudo, ſicut turma equitum vt lectū eſt in diſciplina militari. Nodum ergo ꝑ difficultate accipe, q̇ vix poſſit reſolui. [Graijs imperdita corpora Teucri] Quos Græci ꝑdere nequiuerūt. Teucros aūt accipimus, quos ſecum duxit Aeneas. nā ait, Quorū de numero qui ſeſe in bella ſequātur Præſtantes virtute legit. Alias nō procedit paulò poſt erupturi ſunt qui obſidentur in caſtris. [Extremi addēſent acies:] Lucan. Quorum pede prima relato Conſtringit gyros acies. Denſo aūt ſecundæ cōiugationis eſt. [Nec turba moueri Tela, manuſq. ſinit] Lucan. Gladioſq. ſuos cōpreſ

At non cæde viri tanta perterrita Lauſus,
Pars ingēs belli, ſinit agmina: primus Abantem.
Oppoſitū interimit, pugnæ nodumq. moramque.
Sternitur Arcadiæ proles: ſternuntur Hetruſci,
Et vos ô Graijs imperdita corpora Teucri.
Agmina concurrunt ducibusq., & viribus æquis.
Extremi addenſent acies: nec turba moueri
Tela, manusque ſinit. hinc Pallas inſtat, & vrget.
Hinc contra Lauſus: nec multum diſcrepat ætas:
Egregij forma, ſed quis fortuna negarat
In patriam reditus. ipſos concurrere paſſus
Haud tamen inter ſe magni regnator olympi:
Mox illos ſua fata manent maiore ſub hoſte.
Interea ſoror alma monet ſuccurrere Lauſo
Turnum: qui volucri curru medium ſecat agmē.
TVR. Vt vidit ſocios: tempus deſiſtere pugnæ.
Solus ego in Pallanta feror: ſoli mihi Pallas
Debetur: cuperem, ipſe parens ſpectator adeſſet.
POE. Hæc ait, & ſocii ceſſerunt æquore iuſſo.
At Rutulum abſceſſu iuuenis, tum iuſſa ſuperba

ſa timebat. [Maiore ſub hoſte] ſub hoſtilitate. Nam ſub diuerſis hoſtibus pereūt [Aequore iuſſo] Pro ipſi iuſſi, & eſt vſurpatū participiū. Nā iubeor non dicimus, vn̄ poteſt venire iuſſus. Sic ergo hic participium vſurpauit. vt Horat. verbū, dicēs: Hæc ego ꝓcuratc, & idoneus īperor & nō inuitus. Ergo ſatis licēter dictū eſt. adeo vt huic loco Probus hoc correptū a lōgū poſuerit [Tum] Deinde. [Tyranni] Regis ſuperbi. [Aut ſpolijs ego iam raptis laudabor opimis, Aut leto, Dilemma. & eſt cornutus ſyllogiſmus, argm̄ qd̄ eſt ab vtraque parte firmiſſimū, & cōcludit aduerſarium. [Spolijs opimis] Quæ dux duci detrahit, vt diximus ſ. opima ſunt ſpolia. [Frigidus Arcadib. coit in pcordia ſanguis] Præſagio mortis futuræ. [Specula cū vidit ab alta]

Miratus, ſtupet in Turno, corpuſque per ingens
Lumina voluit, obitque truci procul omnia viſu:
Talibus, & dictis it contra dicta tyranni.
Aut ſpolijs ego iam raptis laudabor opimis,
Aut leto inſigni: ſorti pater æquus vtrique eſt:
Tolle minas. fatus medium procedit in æquor,
Frigidus Arcadibus coit in præcordia ſanguis.
Deſiluit Turnus bijugis. pedes apparat ire
Comminus. vtque leo, ſpecula cum vidit ab alta
Stare ꝓcul campis meditantem prœlia taurum,
Aduolat: haud alia eſt Turni venientis imago.
Hunc vbi contiguum miſſe fore credidit haſtæ:
Iræ prior Pallas, ſi qua fors adiuuet auſum
Viribus imparibus: magnūq. ita ad æthera fatur.
Per patris hoſpitiū, & mēſas, quas aduena adiſti,
Te precor Alcidæ, cœptis ingentibus adſis:
Cernat ſeminecci ſibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audijt Alcides iuuenem, magnumque ſub imo
Corde p̄mit gemitū, lacrymaſq; effundit inanes.
Tum genitor natum dictis affatur amicis.
Stat ſua cuiq; dies: breue, & irreparabile tempus
Omnibus eſt vitæ: ſed famam extendere factis
Hoc virtutis opus. Troiæ ſub mœnibus altis
Tot nati cecidere deum quin occidit vna
Sarpedon mea progenies: etiam ſua Turnum
Fata uocant, metasque dati peruenit ad æui.

Hoc ad curtus altitudinē ſpectat, leto ad Turni violētiam atq; feritatē. & ē ordo. Vtq; leo aduolat, talis eſt Turni imago venientis [Cōtiguum] Poſtq̄ vidit eū veniſſe intra iactum teli. ſ. vt poſſet feriri. [Iræ prior Pallas] Subaudis voluit. [Fors] Fortuna. ꝓp illud, Audentes fortuna iuuat. [Te precor Alcide] Supra cōtra inferiorē hoſtē, fluminis ī plorauit auxiliū, nunc cōtra hoſtem maiorē viribus, deū inuocat virtute præſtantem. [Cernat ſeminecci] Ad illud quod ait Turnus, Cuperē ipſe parens ſpectator adeſſet, hic dicit, Ipſe ſuū cernat interitum. [Victoremq; ferant morientia lumina Turni] Donatus dicit meminerint, ſed melius eſt ſuſtineant, quaſi pōdus & pœnā. nec enim meminiſſe poſſunt oculis. [Lacrymaſque effundit inanes] Oſtendit euētū futurū. [Stat ſua cuique dies:] Sectis philoſophorū poetæ ꝓ qualitate negociorū ſemꝑ vtūtur, nec ſe vnquā ad vnā alligāt, niſi quorum hoc ꝓpoſitum eſt; vt fecit Lucretius. qui Epicureos tātū ſecutus eſt. Scimus autem inter ſectas eſſe cōtrarias opiniones. Vnde fit vt in vno poeta aliqua contraria inueniamus, non ex ipſius vitio, ſed ex varietate ſectarum. Illud nanque quod ait in quarto. Sed miſera ante diem, epicureorum eſt, qui caſibus cuncta concedunt. Nunc quod dicit. Stat ſua cuique dies, Stoicorum eſt, qui dicunt fatorum ſtatuta ſeruari: Sane prudēter fecit vt fluxam, & vagam opinionem Epicureorum daret homini (nam illud ex perſona poetæ dictum) hanc autem validā daret Ioui: nā Stoici; & nimiæ virtutis ſunt cultores deorum. [Stat] Fixa eſt. [Dies] Tempus vitæ, nam fœminino vſus eſt genere. cum. n. maſculino vtimur ce vera diem ſignificamus. [Breue tempus vitæ] Quia quandoque finitur. ipſe paulò poſt. Rhœbe diu res. ſi qua diu mortalibus vlla eſt Viximus. Item Cicero, quid eſt. n. hoc ipſum diu, in quo eſt aliquid extremum? [Omnibus eſt] Magna conſolatio quæ oſtendit non eſſe dolenda cōia. [Sed famam extendere factis] Contra illud, quod occurrebat vitanda eſſe ardua ſi breuis eſt vita: dicit ideo amandas eſſe virtutes, vt vitę breuitas fama. & glorię meritis poſſit augeri. [Opus] Officium. [Nati deum] Vt Achilles Thetidis, Memnon Auroræ Aſcalaphus. [Sarpedon] Secundum Virgilij declinationem: vt, Notum Sarpedonis alti: vltima habebit accentum in nominatiuo, ſm Homerum, qui & Sarpedontos Sarpedonos facit, & vltima, & penultimà. [Etiam ſua Turnum] Multi ē legunt, vt ſit. Ecce, & pertinet ad conſolationem, ſic ait, Periturus eſt ille qui vincit. [Metas] Fines: vt. His ego nec metas rerum, nec tempora pono. [Peruenit] Bene ad exprimendum celerem mortis aduentū, præterito vſus eſt tempore.

A S C. AT non cæde, &c.] In hac parte recitat poeta egregia Lauſi, & Pallantis facinora & Turni cum Pallante cōgreſſum & primo quæ congreſſuri habebant verba, de quibus eſt hoc Donati. [Caperem ipſe pater] Ipſe. ſ. qui amat, ipſe qui inimicis meis auxilia ſubminiſtrat, ipſe a quo miſſus eſt cōtra me. [Spectator] Quia grauiora ſunt quæ videntur, q̄ quæ audiuntur. Quod leoni Turnum, & tauro Pallantem comparet, iam euentum rei demonſtrat. Hæc ille. Ordo eſt. At. i. ſed, Lauſus. ſ. egregius iuuenis ille filius Mezentij, appoſitoric ingens pars belli, non ſinit. i. nō permittit, agmina. ſ. Rutulorum, perterrita, ſupp. eſſe, aut perterreri. tanta. i. tam vehementi cæde viri. ſ. Haleſi, aut potius cæde tanti viri legendum eſt. nam vt tanta agmina conſtituamus non patitur metrum, ſed ſup. ipſe primus. ſ. irrumpens, interimit Abātem Troianum illum de quo in primo. Et qua vectus Abas, &c. oppoſitum pugnæ, id eſt qui ſuſtentaret onus ingruentium pugnatorum oppoſitum dicit, appoſitore. non ſū. & morā. i. vt ſit & nodus. i. cōnexio peidirū, & mora. i. obſtaculū moram facientiū ingruere volentiū. Proles. i. iuuētus, & pubes Arcadiæ. i. ex Arcadia profecti, q̄ duce Pallante venerat, ſternitur. i. ꝓſternitur, & occiditur, & Hetruſci qui cū Tarchonte venerāt in auxilium Aeneę. ſternuntur. ſ. à Lauſo, & vos ô Teucri corpora īperdita. i. nō ꝑdita, Graijs. i. à Græcis, ſup. ſternimini ab Latinis, & Rutulis. Agmina cōcurrūt ducibuſque, & viribus æquis. i. habētia vires. & duces æquales. Extremi addēſent. i. condenſant acies i. nec turba. i. multitudo cōpreſſa ſinit. i. patitur tela, & manus mouer. i. tam denſe conſtipatur, vt ſi poſſint brachia mouere ad feriendum. Pallas. ſ. filius Euandri, inſtat & vrget hinc. i. ex vna parte. Lauſus. ſ. filius Mezentij, inſtat, & vrget hinc. i. ex alia parte. contra. i. ex aduerſo, nec ætas. ſ. amborum, diſcrepat. i. diſtat multū. & ſup. ſūt ambo egregij forma. i. habēt egregiam formā. ſed, ſupple tales. quis. i. quibus fortuna negarat reditus in patriā tñ regnator magni Olympi. ſ. Iuppiter, haud. i. nō paſſus. ſup. eſt, ipſos concurrere inter ſe. ſed illos manent. i. expectāt mox. i. paulò poſtea. ſua. i. propria fata. i. moriendi genera, ſub hoſte maiore, quia Pallas ſub Turno moriturus eſt Lauſus ſub Aenea. Soror alma. i. diua, & nympha. ſ. Iuturna, monet interea Turnum. ſ. fratrem ſuum ſuccurrere Lauſo, qui. ſ. Turnus ſecat medium agmen, id eſt quod oppoſitum inuenit curru volucri. i. velociter acto, vt. i. poſtquam, ipſe vidit ſocios. ſ. contra Pallanta certātes, ait. ſupple tempus eſt deſiſtere pugnæ. i. à pugna, quia ego ſolus feror in Pallantā Pallas. i. de Pallante uictoria, debetur mihi ſoli, ego cuperem, ut, ſupple ipſe parens. ſ. Euander adeſſet ſpectator, Turnus inquam ait hæc, & ſocij ceſſerūt. i. diſceſſerunt, æquore. i. à cāpo æquo, & plano iuſſo, id eſt qđ eius iuſſerat derelinquere. At. i. ſed, iuuenis. ſ. Pallas miratus abſceſſu. i. per abſceſſum Rutulū. i. Rutulorum. i. quia Rutuli iā cito parebant, ſuperba. i. magnifica iuſſa. ſ. Turni, ipſe ſtupet in Turno, & voluit lumina. i. viſum, aut oculos, per ingens corpus. ſ. eius, & obit. i. circumit, aut circumuagatur omnia. ſ. quæ Turnū contingebant, uiſu truci. i. truculento. & īmitti, & ipſe it. i. ingreditur. & procedit contra dicta tyranni. i. ſuperbi. talibus. ſ. uerbis, aut ego iam laudabor iam ſpolijs opimis. i. de principe hoſtilis exercitus, quæ Ioui dicari ſolebant, raptis. i. detractis, aut laudabor leto. i. morte inſigni. i. clara. & glorioſa, pater. ſ. meus Euander, quem ſpectatorem optas, eſt æquus. ſ. indifferēs utrique ſorti. id eſt ſeu vincam. ſeu uincat dummodo glorioſe, & ita nihil triſte ſpectaret in me. Ea autem erant Lacedæmoniorum præcepta, ut aut uincant, aut fortiter cadant. Tolle. id eſt amoue minas. & ipſe fatus. i. locutus ſic. prodit in æquor medium, id eſt in planiciem. ſanguis frigidus. ſ. pręe timore coit. i. cōgelatur Arcadibus in præcordia. i. ad uicina cordis, ubi ſunt paſſionum ſedes. Turnus deſiluit. i. ſaliuit de bijugis. i. bigis, & apparet. i. diſponit, ire pedes. i. pedeſtris, cominus. i. ut dicunt, de propè: quaſi conſerta manu. Et ut. i. quemadmodum leo cum uidit ab alta ſpecula. ſ. montis, aut rupis, taurum ſtare procul. in, ſupple campis meditantem. i. in animo agitantem. prœlia. i. ſe exercentem ad prœlia, & in cornu iraſcētem. ipſe aduolat. ſ. ad ipſum taurum. haud. i. non alia. imago. i. ſpecies, & ſimilitudo, eſt Turni uenientis. i. contra Pallanta. Vbi. i. poſtq̄ Pallas credidit hunc. ſ. Turnū, fore. i. ſtatim futurū eſſe cōtiguum haſtæ miſſę. id eſt poſſe ab haſta cōtingi, ne ſup. uoluit prior. aut ire cœpit prior. ſi. i. ſi forte fors adiuuet qua, id eſt aliqua uia auſum, id eſt audentem, quia dictū

eſt

eſt audentes fortuna iuuat,adiuuet dicat,dicit auſum.ſ.contendere,viribus imparibus.i. longe inferioribus, & fatur ita ad magnum æthera.i.ad deos cœleſtes , & potiſſimū ad Herculem , ò Alcide.i.Hercules,ego precor te per hoſpitium patris.ſ.Euādri. q̇ te hoſpitio accepit,& ꝑ eas menſas quas tu adiſti aduena.i. cū ex Hiſpania externus , & ignotus primum adueniſſes , vt ſup.ad ſis.i.auxilio ſis ingentibus cœptis.ſ.meis,cernat.ſup.Turnus me rapere ſibi ſeminecci.i.ſeminecto,aut necato,arma cruēta.i.cruore ſuo ꝑfuſa,& lumina Turni morientia ferant.i.ſuſtineant , aut pati cogantur, victorem.i.ſ.me.Alcides.i.Hercules , audijt iuuenem.ſ.Pallanta.& premit ſub imò corda magnum gemitū,quia exaudire nō potuit,& effudit lacrymas inanes.i.ſi impetraturas. Tū genitor.ſ.Iuppiter,affatur gnatū.ſ.Herculem.dictis amicis.i. amicabilibus.Cuiq;.i.vnicuique,ſtat.id cōſtituta eſt , ſua.i. propria dies.i.tp̄s vitæ,vñ Iob,Conſtituiſti terminos eius,qui præteriri non poterunt, tp̄s vitæ, ēt longiſſimę . eſt omnibus breue, & irreparabile.ſ. poſtquam ſemel elapſum eſt , ſed extendere famam fatis.i.promereri claris facinoribus æternam famam , hoc eſt opus.virtutis.i.ad virtutem pertinens,q̇ à noſtris dicitur. nō referre quandiu,ſed q̄ bene vixeris.Tot.i.valde multi(nō enim dicit quot)gnati.i.filij,deum.i.deorum, vt Achilles,Memnō,Aſcalaphus,Sarpedon,ceciderunt.i. occubuerunt ſub altis mœnibus Troiæ,quin.i.quinetiam,Sarpedon mea progenies.i. generatio mea,aut filius meus,cecidit vna.i.pariter cum alijs, etiam Turnum vocant.i.expectāt ſua.i.debita fata,quia; & ipſe occideiur, ſed ab Aenea.vt in fine operis patebit , & peruenit.ſ. ferè ad metas æui.i.ad periodon vitæ conceſſæ.

VARIA LECT.

PRIMVS Abantem]In antiq.lib.Abanthum,legitur. [Oppoſitum interimit,pugnæ] In Rom.lib.Interimit ſcribitur.[Monet ſuccurrere Lauſo]In pluribus manuſcriptis, Succedere,ſcriptum animaduerti. [Tempus deſiſtere pugnæ]In Romano libro , Pugna eſt. [Ceſſerunt æquore iuſſi] In Medieco libro , Iuſſo . legitur. [Tum iuſſa ſuperba] In Oblongo libro , Dicta, legitur . [Miratus ſtupet] Quidam lib. antiq. Miratur , habent. [Meditantem prœlia taurum] Antiqui lib. legunt, Meditantem in prœlia . [Cernat ſeminecci] In Oblongo libro , Cernant , legitur.[Morientia lumina] In Oblongo libro, Mortalia,legitur. [Lacrymaſque effundit inanes] In aliquot antiq. libris. Lacrymaſque effundit inanis . [Etiam ſua Turnum Fata vocant] In libris aliq. Manent , legitur. ſed, Vocant, magis placet ; quia magis faciat ad conſolationem ſi pœna non differatur , & Vocant inſtare ſignificat .

POE. Sic ait,atque oculos Rutulorū reiicit aruis.
At Pallas magnis emittit viribus haſtam,
Vaginaque caua fulgentem diripit enſem.
Illa volans,humeris ſurgūt qua tegmina ſumma,
Incidit,atque viam clypei molita per oras,
Tādem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta diu librans iacit,atque ita fatur:
TVR. Aſpice nū magne ſit noſtrū penetrabile telū.
POE. Dixerat:ac clypeum,tot ferri terga,tot æris
Cum pellis toties obeat circundata tauri,
Vibranti cuſpis medium tranſuerberat ictu,
Loricæque moras,& pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum fruſtra de vulnere telum:
Vna,eademq. via ſanguiſq., animuſq. ſequūtur.
Corruit in vulnus.ſonitum ſuper arma dedere:
Et terram hoſtilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus ſuper aſſiſtens,ſic ore profatur.
TVR. Arcades hæc,inqt,memores mea dicta refer (te
Euandro:qualem meruit,Pallanta remitto.
Quiſquis honos tumuli, quidqd ſolamē humādi (eſt,
Largior:haud illi ſtabunt Aeneia paruo
Hoſpitia.Et læuo preſſit pede talia fatus
Exanimum,rapiens immania pondera baltei,
Impreſſumque nefas:vna ſub nocte iugali
Cæſa manus iuuenum fœde,thalamiq. cruenti:
Quæ bonus Eurytion multo cælauerat auro:
Quo nunc Turnus ouat ſpolio,gaudetq. potitus
Neſcia mens hominum fati,ſortiſque futuræ,
Et ſeruare modum rebus ſublata ſecundis.
Turno tēpus erit,magno cum optauerit emptū
Intactum Pallanta,& cum ſpolia iſta,diemque
Oderit.at ſocij multo gemitu lacrymiſque
Impoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor,atque decus magnum rediture parenti :
Hęc te prima dies bello dedit,hæc eadem aufert,
Cum tamen ingentes Rutulorū linquis aceruos.

SERV. RVtulorum reijcit ar.]Reſpiciendo fecit partem feliciorem : vt , Aſpice nos hoc tantum.quidquid.n. Iuppiter videt admodum iuuat. [Reijcit] Re naturaliter breuis eſt,& eam pro lōga poſuit.Sic alibi , Reijce, ne maculis infuſcet vellera pullis, qđ licet poſſit excuſari, q̄a cū facit reieci inter duas vocales i, poſita ꝓducit ſuperiorē , vt dicamus longā eā eſſe ſpecie, quę ꝑ declinationē longa futura eſt, tñ q̄a in hac re argm̄ magis eſt q̄ ratio, dicamus ectaſim factā , q̄ poeta plerunque conceditur. [Fulgentem diripit enſē]Ne iacto telo,inermis eſſet. [Viā molita]Hoc eſt cū difficultate quęſiuit , ꝑ qđ & ſoliditas Clypei, & minus firmus haſtę iactus oſtendit . [Nū magne ſit] Legitur, &magis eſt,vnus tamē ſenſus eſt.Sed ſi mage legamus,propter metrum dictum eſt pro magis, ſicut ēt pote, ꝓ potis. Perſ. Qui pote vis dicam nugaris cu tibi Calue? Qđ adeo in vſum venit, vt etiā in proſa inueniatur . Cicero in frumentaria , Mage cōdemnatū hominem in iudiciū adducere nō poſſe.[Penetrabile] Pro penetrale dicitur, nā quod penetrat.penetrale dic̄ꝰ,qđ autem penetratur , penetrabile. [Cuſpis ingens]Ita accipiēdū eſt, ne incōgruū ſit ſi de puero dixeris ingens pectus.Sane cuſpidē abuſiue pro haſte mucrone poſuit.[Et pectus pforat]Hic ſubdiſtinguendū eſt, vt ingēs(vt ſupra diximus)ad ſuperiora poſſit referri.[Animuſq. ſequuntur]Pro aīa,nā aīus,cōſilij ē,aīa.vitæ.[Referte Euādro:]Pōt & hic diſtingui.pōt & ſupra referri, vt ſit Euandro remitto qualē meruit filiū . [Solamē humādi eſt Quia ſolatiū eſt viuētiū humare defunctos,[Stabūt]cōſtabūt.[Paruo]Nō paruo periculo.[Baltei] Pōt & Synæreſis eſſe baltei. pōt & hypermetur verſus eſſe , nā ſequens à vocali inchoat. Balteus aūt, ī numero ſingulari maſculini ē tñ generis. Iuuen. Balteus & tunicæ,& criſtæ. In numero vero plurali.& neutri.Itē Iuuē. Quoties rumoribus vlciſcuntur baltea.[impreſſumq. nefas,]Inſculptū Danidū nefas: Donatus tñ dicit impreſſum coactum,qđ à patre cōpulſa ſunt facere,quarum fabula talis eſt, Danaus,& Egiſtus Beli filij fuerunt , ex his , Danaus quinquaginta filias habuit , & Egiſtus totidem filios. Danaus coactus à fratre,vt filias ſuas iuuenibus eius traderet in matrimoniū , in ipſos nuptiarum dies gladios virginibus dedit, quibus ille ex pcepto patris ſpōſos ſuos īterfecerunt , excepta Hipermeſtra q̄ Lyceum ſeruauit , [Bonus Eurytion] Laus ab artifice: vt M ra quē fecerat arte Lycaō. Itē,Diuini opus Alcimedontis. [Neſcia mens hominum]Quia pp hūc periturus eſt balteū. quē nūc ſe ſuſtuliſſe lætatur . [Sublata] Elata. [Magno cū optauerit]. ſ. precio.ſic alibi , Et magno mercētur Atridæ, & eſt ſenſus talis, Erit tp̄s quo Turnus optabit quouis p̄cio redimere,ne ipſe Pallantē occidiſſe videatur.[Multo gemitu]Cū multo gemitu.[O dolor , atq; decus] Hos duos verſus pleriq; à poeta dictos volūt.Alij a ſocijs q̄ reportant cadauer. Dolor aūt pp hæc , Te pria dies bello dedit , hæc eadē aufert. Decus pp hoc,Cū tñ ingētes Rutulorum linquis aceruos.

ASC. SIC ait] Recitat Pallātis necē à Turno illatā , & ab eodē eiuſdē tāta ſpolia baltęū, videlicet,eximiū cadauere ſepulturæ cōceſſo. In qua re & generoſitas, & īfelicitas Turni ſignificatur. Nā ob rapta ſpolia interficiēdus eſt veniā aliog exoraturus à pio Aenea.Hoc aūt ſolo receptum eſt Don. [Vna ſub nocte iugali]Huiuſmodi cęlatura triſte auguriū detulit Turno futurū.ſ.vt ipſe nuptiatū eā eēt periturus.Hæc ille. Ordo eſt. Iuppiter,ſupple ait ſic.ſ.ad Herculē, & reijcit oculos aruis.i. ad arua Rutulorū , hoc eſt ſimul inſpexit ad Rutulos ei p̄ſentem victoriam

ſtoriam annuens. Signandum aũt, q relicit primam habet cõcem eum naturaliter ſit breuis: vnde Priſc anus proceleuſmaticum po ſuit ibi. Reijce capellas. Nã licet .ii, geminetur. ſi nõ eſt vera poſitio. At.i.ſed. Pallas emittit haſtã magnis viribus : & diripit enſem fulgentẽ. vagina caua.i. quam cauam dereliquit. Illa.ſ.haſta, volans.i. poſtquam volauerat, incidit, ſup. in eã partem qua ſumma.i. ſuprema tegmina,i. munimenta humeri ſurgunt, atq; molita eſt viã per oras.i. extremas circumferẽtias clypei. & ſtrinxit.i. abſtulit. nõ nihil tãdem.ſ. poſt varia molimina, & conatus de magno corpore Turni. Turnus hic.i. modo ſic conatus, iacit.i. proijcit. librans.i. dirigens diu, robur pfixum ferro acuto.i. haſtam ex robore aut robur ipſum cui erat ferrum acutum præfixum.i. in parte anteriori fixum, iacit, d co, in Pallanta, atque fatur.i. ſimul loquitur, ita.i. in hunc modum. Aſpice.i. attende, num.i. non ne, aut an ne, noſtrum telum ſit magis.i. magis penetrabile.i. penetratiuum dixerat.ſ. Turnus ac cuſpis.i. acies haſtæ, tranſuerberat ictu vibranti.i. per haſtam vibrantem illato, & perforat moras.i. impedimenta loricæ, hoc eſt munimenta pectoris, vt thoraca, quibus moræ fiebant, & pſonat ingens pectus.ſ. Pallãtis, vel quia egregium habuit in pectore animum, vel quia ẽt corpus præſtans. Ille.ſ. Pallas, capit.i. celeriter extrahit, telum calidum.i. haſtã calefactã ſanguine, de vulnere.ſ. ſuo. & ſanguis & animus.i. anima, ſequuntur.ſ. telũ vna, & eadẽ via.i. p vulnus. Corripit præter morem ſm ſyllabam in dictione eadem, vt (ſicut grammatiſtæ dicunt) ſubitam ſanguinis effuſionem depingeret, ſicut ille. Non eodem curſu reſpondent vltima primis ſubitam rerum mutationem per correptionem mediæ ſyllabæ in dictione eadem ſignificauit. Ipſe Pallas corruit in.i. ſuper vulnus qđ in pectore habuit. & arma dedere ſuper.i. deſuper ſonitum. & ipſe moriens.i. cum ſentiret anguſtias mortis ne ſcreatum aut gemitum viro forti indignum emitteret, petit ore cruento.i. oppetijt moriendo terrã hoſtilẽ.i. quã occupauit hoſtis. ſuper quẽ Turnus aſſiſtens, inquit. O Arcades vos memores. referte Euandro.i. ad Euandrum, hæc mea dicta. ego remitto Euandro, aut dicite, quia remitto ei filiũ, ſup. talem qualem meruit.ſ. remitti à me, hoc eſt mortuum qui ad me occidendum miſſus erat. Ego largior.i. de largitate mea, & non ex merito ipſius dono, ſup. totum honorem, quiſquis.i. quicunque honos eſt tumuli i ſepulturæ, &, ſup. totum illud quidquid i quæcunque res, ſolamen humandi.i. ſepeliendi, quod ſolamen eſt viuis non defunctis. hoſpitia Aeneia.i. iura hoſpitalitatis cum Aenea contracta ſtabunt, id eſt conſtabunt ei. haud paruo.i. non modico. ſed magno & ipſe fatus talia, preſſit.i. obuoluit, exanimum.i. extinctum Pallanta. ſ. pede læuo.i. ſiniſtro rapiens immania põdera baltei: quo.ſ. ornatus erat Pallas. & nefas.i. nefandum facinus Danai, duin.ſ. ſup. erat impreſſum.i. inſculptum.ſ. manus i. multitudo iuuenũ.i. quinquaginta filiorum Aegypti, cæſa.i. occiſa.ſ. à Danaidibus .i à filiabus Danai fœde.i. turpiter, & inhoneſte, quia contra iura conſanguinitatis. & affinitatis. ſub nocte iugali.i. quampriműm iuncti erant eum nouis nuptijs. & thalami cruenti.i. cruore aſperſi, ſup. erant inſculpti in balteo, quæ.i. quas res, Eurytion.ſ. ſculptor bonus.i. artificioſus, cælauerat.i. ĩſculpſerat, multo.i. denſo auro, vnde immania pondera prius dixit, quo.i. cuius baltei ſpolio, Turnus ouat.i. exultat nunc, & gaudet potius ſ. eo. ſed mens hominum eſt. ſupp. neſcia fati.i. præordinationis diuinæ, quia ſæpe læta principia infelicem ſortiuntur exitum, vnde irridet Plinius Thraces qui calculi albis dies bonos numerabãt neſciẽtes, qui dies reuera futuri ſunt boni. & ſortis, aut ſortis futuræ. & neſcia ſublata.i. elata, & ſublimata rebus ſecundis.i. proſperis ſeruare modũ.i. menſurã.ſ. in eis. Tps erit.i. adueniat Turno. eũ.i. qñ, ipſe optauerit emptũ magno.ſ. precio.i. care emiſſe Pallanta intactum i. qđ nõ tetigiſſet eũ. & eũ oderit iſta.ſ. pniciosa ſibi, quibus nũc exultat ſpolia. & diẽ.ſ. qua ea abſtulit. At.i. ſed. ſocij frequentes referũt, ſupple cũ multo gemitu, & lacrymis. Pallãta, impoſitũ ſcuto.ſ. ſuo. O Palla rediture.i. q redituras es (acclamatio eſt poetæ, aut ſociorum lamentatio) parenti.ſ. Euandro: dolor, atq; magnũ decus.i. exiſtens, dolor, quia hæc dies dedit prima bello te, & hæc eadẽ aufert te.ſ. bello per mortem, & exiſtẽs magnum decus, quia licet aufert te, aufert tamen cum linquis ingẽtes aceruos.i. magnam ſtragem Rutulorum.ſ. à te occiſorum.

V A R I A L E C T I O.

FVLGENTEM diripit enſem] In Romano lib. Deripit, more ſuo, vti ſuperius [Humere ſurgunt qua tegmina ſumma] In nonnullis libris Humeris, habetur. Et pro. Summa. Prima, legitur in Romano lib. [Tot ferri terga] In antiquis lib. reperitur, Cum, non, Tot. [Vibranti cuſpis medium] In aliquot, Vibranti medium cuſpis. [De vulnere telum] In Romano legitur. De pectore. [Sanguiſque animusq.] In Rom lib. Sanguis. animuſque. [Corruit in vulnus] In Oblongo lib. Concidit, legitur. [Quem Turnus ſuper] In Romano lib. verſus eſt integer. his additis. Sic ore profatus. [Quæ bonus Eurytion] In antiq. Eurytides, eſt. Epitheton illud. Bonus variat. Nam alij, Clonus. Alij. Clonius. Alij. Conus, legunt. [Dolor, atque decus magnum rediture parenti:] In Romano libro, Parentis, legitur.

SERV. CErtior auctor] i. nũcius verus. Tenui diſcrimine leti] Modico mortis interſtitio. p quod magna Pallantis virtus oſtenditur, quo interempto omnis eſt in fugã conuerſus exercitus. [Verſis] Fugatis. [Latum limitem ardens agit per agmen.i. facit ſic melius, quàm ſi dicas, latum per agmen. Ergo ſic intelligamus, aut p ordinẽ, aut per Hypallagem. Nam & ſuprà ſic ait, Hæc ego vaſta dabo & lato te limite ducã. [Pallas, Euander, in ipſis Omnia ſunt oculis] Erat rectũ, Pallas, Euãder, menſæ quas aduena primus tunc addit, dextræq. datæ, In ipſis oĩa ſunt oculis. Sed perite ſciſſa eſt narratio, perquam animus Aeneæ perturbatus exprimitur. [Inferias quos immolet vmbris] Inferiæ ſunt ſacra mortuorũ q inferis ſoluũtur. Sanè mos erat in ſepulcris virorum fortiũ captiuos necari. qđ poſt quam crudele viſum eſt. placuit gladiatores añ ſepulcra dimicare qui à buſtis cineribus buſtuarij appellati ſunt.

Nec iam fama mali tanti, ſed certior auctor
Aduolat Aeneæ, tenui diſcrimine leti
Eſſe ſuos, tempus verſi ſuccurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latumq. per agmẽ
Ardens limitem agit ferro, te Turne ſuperbum
Cæde noua quærens: Pallas, Euander, in ipſis
Omnia oculis: menſæ, quas aduena primus
Tunc adijt, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quattuor hic iuuenes, totidẽ quos educat Vfens,
Viuentes rapit. inferias quos immolet vmbris,
Captiuoq. rogi perfundat ſanguine, flammas.
Inde Mago procul infenſam cũ tenderet haſtã,
Ille aſtu ſubit, ac tremebunda ſuperuolat haſta,
Et genua amplectens effatur talia ſupplex.
MAG. Per patrios manes, & ſpes ſurgentis Iuli
Te precor, hãc animã ſerues natoque, patrique.
Eſt domus alta: iacent penitus defoſſa talenta
Cælati argenti ſunt auri pondera facti,
Infectiq. mihi non hic victoria Teucrum
Vertitur; haud anima vna dabit diſcrimina tãta.
POE. Dixerat. Aeneas contra cui talia reddit.
AEN. Argẽti atq; auri memoras q multa talenta,
Gnatis parce tuis: belli commercia Turnus
Suſtulit iſta prior, iam tum Pallante perempto.
Hoc patris Anchiſæ manes, hoc ſentit Iulus.

ὃδ' ἐπεὶ κάμε χεῖρας ἐναίρων
Ζωοὺς ἐκ ποταμοῖο δυώδεκα λέξατο κούρους
Ποινὴν πατρόκλῳ μενοιτιάδαο θανόντος.
[Captiuo ſanguine] pro captiuorum: vt, Captiui pendẽt currus. Item: Captiuaque veſtis congeritur. & eſt vt diximus ſpecioſus ornatus. [Mago] Datiuus eſt, vt ſupra, Illo nanque procul. [Subit] Subtẽdit. [Per patrios manes, & ſpes ſurgentis Iuli] per eas perſonas rogat pp quas precatur [Penitus defoſſa talenta] Multi enim diuitias ſuis obruebant: Vnde Horat. Quid iuuat immenſum te argenti pondus, & auri Furtim defoſſa timidum deponere terra? Sanè melius infoſſa diceret, quàm defoſſa, ad quod eſt metri neceſſitate compulſus: Nam fugit dubiam ſyllabã. Hic locus eſt Hom.
Ζώγρει ἀτρέος υἱὲ, σὺ δ' ἄξια δέξαι ἄποινα,
Πολλὰ δ' ἐν ἀντιμάχοιο δόμοις κειμήλια κεῖται
Χαλκός τε, χρυσός τε πολύκμητός τε, σίδηρος.
[Non

POE. Sic fatus, galeam læua tenet, atque reflexa
Ceruice orantis capulo tenus abdidit enſem.
Nec pcul Aemonides, Phœbi, Triuiæq. ſacerdos,
Inſula cui ſacra redimibat tempora vitta,
Totus collucens veſte, atque inſignibus armis.
Quem congreſſus agit cāpo: lapſumq. ſupſtans
Immolat, ingentiq. vmbra tegit. arma Sereſtus
Lecta refert humeris, tibi rex Gradiue tropheū.
Inſtaurant acies Vulcani ſtirpe creatus
Cæculus, & veniēs Marſorum mōtibus Vmbro.
Dardanides contra furit: Anxuris enſe ſiniſtram,
Et totum clypei ferro deiecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, vimq. affore verbo
Crediderat, cœloque animum fortaſſe ferebat,
Caniciemque ſibi, & longos promiſerat annos.
Tarquitus exultans contra fulgentibus armis,
Siluicolę Fauno Dryope quem nympha crearat.
Obuius ardenti ſeſe obtulit: ille reducta
Loricam, clypeique ingens onus impediat haſta.
Tum caput orantis nequidquā, & multa parātis
Dicere, deturbat terræ: truncumque repente
Prouoluens, ſuper hæc inimico pectore fatur.
AEN. Iſtic nūc metuēde iace: nō te optima mater
Codet humi, patrio ve onerabit mēbra ſepulcro:
Alitibus linquere feris: aut gurgite merſum
Vnda feret, piſceſque impaſti vulnera lambent.
POE. Protin⁹ Antheū, & Lycā prīa agmina Turni,
Perſequitur, fortemq. Numā, fuluumq. Camertē
Magnanimo Volſcente fatum, ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidū, & tacitis regnauit Amyclis.
Aegæon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenaſque manus quinquaginta oribus ignē,
Pectoribuſque arſiſſe, Iouis cum fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clypeis, tot ſtringeret enſes.
Sic toto Aeneas deſæuit in æquore victor,
Vt ſemel intepuit mucro quin ecce Nyphæi
Quadriiuges in equos, aduerſaque pectora tēdit:
Atque illi longe gradientem, & dira frementem
Vt videre, metu verſi, retroque ruentes,
Effunduntq. ducem, rapiuntq. ad littora currus.

[Non hic victoria Teucrum Vertitur?] Lucan. Non pondera rerum,] Nec momenta ſumus. [Gnatis parce tuis,] Qui in Virgiliū ſcripſit declamationes, de hoc loco hoc ait, Improbus es qui aut regi dones, aut filio exhæredes. Parce autem eſt ſm antiquos ſerua, vt apud Luciliū, & Ennium inuenitur. Gnatis parce tuis. Atque ſupra dixit: Gnatoq. patrique, quomodo ait gnatis? Non eſt contrarium, nā liberos ēt vnum dicimus filium, adeo vt Terentius ēt filiā liberos dixerit, vt in Hecyra: Qui illū dignum decreuerūt ſuos cui cōmitterent liberos, vbi pater de filia ad vxorem loquitur. Ergo vſurpauit reſpiciēs ad liberos, vt gnatos de vno diceret. [Commercia] Viciſſitudines & ignoſcendi facultatem. [Nec procul Aemonides] Hoc nomen licet poſſit eſſe patronymicū, quia in des exit, vt dicamus, Aemonis filius, tn̄ melius eſt vt id proprium eſſe dicamus, quia nuſquam aliud nomen eius aut præmiſſum eſt aut ſecutū. ergo ſimile eſt patronymico. vt ſit Aemonides, ſicut Thucydides. [Inſula] Faſcia in modum diadematis, à qua vittæ ex vtraque parte dependent, quæ plerunque lata eſt, plerunq; tortilis de albo, & cocco. [Inſignibus armis] Aſper ſic elegit, & vtitur Saluſtij exemplo, q ait, Equo ait, atque armis inſignibus. Probus vero, inſignibus albis dicit legendum, vt veſtes albas accipiamus, q̄ ſunt ſacerdotibus cōgruæ, ſicut Statius de Amphiarao dicit. [Campo.] Per cāpū. [Immolat] Quaſi victimā, vt ille conſueuerat, nam hoc verbo ad ſacerdotis nomē alluſit. [Ingentiq; vmbra tegit] Aut magnitudine corporis ſui obumbrat eius cadauer. Aut ingēti vmbra. i. morte tegit: vt, In æternā clauduntur lumina noctē. Aut ingēti vmbra tegit, ſm vſum accipiendum eſt. i. inſultatione eum opprimit. & adūbrat. [Sereſtus] Sereſtos duos intelligamus, vnum in caſtris, & vnum cū Aenea. Nam Troiani nondum erupere de caſtris, vt intelligamus eum quem ſupra dixit. Ergo duo ſunt, nec mirum, cū ipſe dixerit quod exemplo eſſe poſſit. Aſſaraciq; duo. [Lecta refert] Proprie dixit, nam ſpolia, quæ aptantur trophæis, legi dicūtur. i. eligi. [Trophæum] Declinatio latina eſt. vnde penultima habebit accentum. in numero plurali, quia trophæa dicimus ſicut Græci, nec aliquid inde mutilamus erit in antepenultima accentus, ſicut apud Græcos. [Inſtaurant acies Vulcani ſtirpe creatus Cæculus] κατὰ τὸ σιωπώμενον. Nam ante fuſas accipimus, ex eo quod dixit Inſtaurant. [Vulcani ſtirpe creatus] Notandū ſtirpem de patre dictam, cum ſemper de longa generis ſignificatione dicatur. [Dardanides] Patronymicum à maioribus. [Dixerat ille aliquid magnum] Prouerbialiter dictum eſt, ac ſi diceret nō mirum ſic occiſum eſſe eum, qui ſibi pluſimum arrogabat. [Cœloq. animum fortaſſe ferebat] Forte exæquauerat cœlo, vt de Aenea. Drances quibus cœlo te laudibus æquem. [Siluicolæ Fauno Dryope quem nympha creauit] Faunus hoc loco quidam ruſticus intelligendus eſt: non deus ſicut ſupra Anxyrus, quem legimus Iouem nonnulli etiam nympham non deam volunt, ſed Græce ſponſam dictam, ne incredibile ſit ex duobus numinibus procreatū eſſe mortalem, quanquam hæc numina ſm Ariſtot. aliqn̄ moriantur. [Ille reducta]. i. longa: vt Interea videt Aeneas in valle reducta. Et intelligimus protenſa haſta Tarquiti arma eſſe impedita. Alij reducta. retroacta dicunt quod nō procedit. [Iſtic nunc] Sarcaſmos eſt hoſtilis irriſio. Eſt autem Hom. verſus:

Ἐν ταυτοῖ νῦν κεῖσο μετ' ἰχθύσιν οἵ σ' ὠτειλὴν
Αἷμ' ἀπολιχμήσοντ' ἀκηδέες.

[Patrio ſepulcro] Etiam hinc apparet Faunū hominē fuiſſe. [Impaſti] Ita auidi, vt ſemper credātur impaſti. ſicut de Harpyis dixit, Et Pallida ſemp Ora fame. quaſi ſame. [Auſonidum] Pro Auſonidarū. ſicut deum pro deorum. nam Auſonidū à genere fœminino venit, vt hæc Auſonis, hæ Auſonides. Auſonidarum vero venit ab eo quod eſt hæc Auſonida huius Auſonidæ. [Tacitis regnauit Amyc.] Inter Caietam, & Tarracinā oppidum conſtitutum eſt à Laconibus, q comites Caſtoris & Pollucis fuerūt, & ab Amyclis prouinciæ Laconicę ciuitate ei inditum nomē eſt Lacones. Itaque iſti cum ſm Pythagoreā ſectā à cæde oium animalium abſtinerent (Vnde Iuuen. à cunctis animalibus ſe abſtinuit) quia tanquā hominē. & ex vicinis paludibus natas ſerpentes occidere nefas putarēt, ab iiſdē interēpti ſunt. Vn̄ Amyclas tacitas dicit. i. Pythagoreas, nam Pythagorica virtus eſt quinquēnale ſilētiū. Eſt & alia expoſitio. Cū frequenter falſo nunciarentur hoſtes, & inani terrore ciuitas quaſſaretur, lata lege cautū eſt; nequis vnq̄ hoſtis nunciaret aduentū. Poſtea cū vere hoſtes venirent nullo nunciante, ex improuiſo ciuitas capta eſt. Vnde tacitæ Amyclæ dictę ſunt, quod periere ſilētio. Hinc eſt quod ait Lucil. Mihi neceſſe eſt loqui nam ſcio Amyclas tacendo periiſſe. [Aegæon qualis] Ipſe eſt, & Briareus [Ignem, Pectoribus arſiſſe] Aſper dicit ignem hunc animæ. intelligendum calorem, venientem ex ferocitate, vt ſit. Cum vim ſuæ crudelitatis efflaret. Alij ignem hunc fulminis volunt, vt ſit dictum quemadmodum in primo: Illum expirantem trāsfixo pectore flammas. Sanè notandum ignem arſiſſe cum igni alia res ardeat. [Sic] Vt non vnam putares manum, nāque ad hoc pertinet comparatio, vt intelligamus eū multitudinis vice demicaſſe. [Intepuit mucro:] Nimia ſcilicet cæde. [Quadriiuges] Propter Homœoteleuton noluit dicere quadriiuges, & contulit ſe ad aliam declinationem, nā & quadriiuges, & quadriiugos dicimus, ſicut inermes, & inermos, exanimes, & exanimos. [Atque illi] Equi. ſ. Nam ad ſuperiora retulit, quod ſciendum eſt eſſe vitioſum, interpoſuit enim. Aduerſaque pectora. [Longe gradientem] Longis gradibus incedentem, & eſt militaris inceſſus.

NEC iam fama mal] Docet quō Aeneas audita morte Pallantis, & fuga ſuorum accelerauit obuios quoſque interimens. in quorum mortis commemoratione aliquantiſper immoratur poeta. Donat. autem ſunt verba: Metit ſicut q metit facile ſecat ſegetes, & obſtantia mouet ſic Aeneas facile cædebat qui obſtabant. [Quatuor Sulmone creatos] Mira virtus hoīs qui tanta facilitate ASC.

eſſitate tot viuentes hoſtes rapiat. Hæc ille. Ordo eſt. Nec iam fama.i.rumor incertus tanti mali,ſed actor.i. nūcius certior aduolat Aeneæ.i.ad Aeneam ſuos.ſ. Aeneæ ſocios eſſe ſupp. in tenui.i.modico diſcrimine.i.differentia,& diſtantia mortis,& tēpus ſupp.eſſe,ſuccurrere pro ſuccurrendi,Teucris verſis.ſ. in fugā,& ita ipſe metit.i.quaſi metēs falce herbas interſecat. & amputat proxima quæque.i.quæcunque proxima erant aut prima occurrebant,& ipſæ ardens.i.furore excandeſcens, & cæde feruens agit ferro limitem latum per agmen.ſ. hoſtium quærens ò Turne te ſuperbientem,noua.i.inſolita & magna cæde.ſ. Pallantis,Pallas. Euādei menſæ quas ipſe aduena.i.cū adueniret adijt tunc primus,& dextræ.ſ.amicitiæ,& fidei datæ.ſ.Euandro & ab eo receptæ, omnia.ſ. hæc ſunt in oculis videlicet Aeneæ.i. hæc omnia conſiderat,& animo complectitur.Ipſe capit in huiuſmodi ardore,quatuor iuuenes creatos Sulmone, & totidem quos Vfens educat.i.tollit,hoc ē ēt quatuor filios Vfentis, capit dicit viuentes.i.viuos non occidens adhuc eos quos.i. ideo vt eos immolet,vmbris.i.manibus{præcipue Pallantis inferias.i.vt ſint ſacra mortuorum,& ſup.quorum.ſ.vt eorum,hoc eſt vt ꝑfundat, flammas rogi.i.pyræ incenſæ,in qua Pallas concremabitur,ſanguine captiuo .i. captiuorum. Inde.i. deinde ipſe contenderat mago.i.in Magum virum illum procul.i.de longe haſtam infenſam.i.valde offenſam aut inferentem vim. Ille.ſ. Magus videns haſtam veniētem ſubit.i. ſubinfert ſe ac appropriat ſub haſtam, aſtu.i.fraude & verſutia,ac haſta tremebunda,ex forti.ſ.impulſu ſuperuolat.i.volat ſupra ipſum nec contingit,& ipſe Magus ſupplex amplectens genua in quibus.ſ.ſedes miſericordiæ eſt, affatur.ſ. Aeneam talia. Ego precor te per manes patrios.i.patris tui Anchiſæ. Vnde laus eſt Aeneæ,ꝙ hoſtes de eo ſoliciti ipſius genus didicerant,& per ſpes Iulij ſurgentis.ſ.ad gloriā & imperiū. vt ſup.ſerues nato.i.filio vnico & patri.ſ. mihi hanc animam.ſ. meam qua ablata ēt filius præ dolore moriturus eſt,domus alta eſt ſup.mihi talenta.i.magna pondera argenti cælati.i. ſculpti vt in poculis iacent.ſ.mihi defoſſa penitus.i.pene intus in hac.ſ.alta domo,& pondera auri ſacri.i. tam mundi vt ſacri aut execrabilis(ſicut in tertio:Auri ſacra fames & infecti.i.nondum effigiati nec ſignati victori Teucrum.i.Teucrorum non vertitur.i.immutatur nec transfertur hic.i.in hac re, hoc eſt ſi me ſaluas vna anima.i.vnius hominis vita, nō dabit tanta diſcrimina.i. tantas differentias vt ea ſalua victi eēſerētur, quia ea extincta victores ſint. Dixerat ſ.Magus,cui Aeneas reddit contra.i.reſpōdet talia, parce.i.conſerua tuis natis.i.liberis talenta argenti & aurei,quæ tu memoras multa. Turnus ſuſtulit prior iſta.i. iſtiuſmodi commercia belli,vt.ſ.caput auro redimas,vbi ille,& vitam, & aureū balteum abſtulit Pallanti iā tū Pallante peremptó.i.ſimul ac Pallanta interemit,Manes patris Anchiſæ ſupp.ſentiunt hoc.i.vt ſimiliter faciā,& Iulus ſentit hoc, ipſe fatus ſic tenet galeam læua,atque addit enſem capulo tenues.i.vſque ad capulum.i. manubrium quo capitur ſupp.in ceruice reflexa.i.incuruata oranti.ſ.magi. Nec procul ſup.abeſt.Aemonides vir ille ſacerdos Phœbi.i. Apollinis & Triuiæ.i. Dianæ cui inſula, & faſcia redimibat tempora.i.coronā capitis,vitta ſacra.i.ſacerdoti conſecrata,adeſt inquam,collucens totus veſte.ſ.inſignibus albis quem.ſ. Aemonidem Aeneas congreſſus.i.congrediēs,ipſe agit.i. fugat, & proſequitur,campo,& quem immolet ſuperſtans lapſum.i.ſtans ſuper lapſum,& tegit.ſ. cadauer eius ingēti vmbra.ſ. lui inclinās ſe ex aduerſo ſolis ſuꝑ eū collucentē,vt dictū eſt,Sereſtus.i. Troianus alter ab eo, q in caſtris adhuc erat verum non Sereſtus, ſed Segeſtus dictus eſt in caſtris eſſe,refert humeris arma.ſ.illa inſignia lecta.i.collecta trophæum.i.in trophæum,& vt ſuſpendat trophæum tibi ò Gradiue.i.Mars. Nam Thracum lingua, gradiuus dicitur. [Inſtaurat &c.] Proſequitur reliq̄ Aeneæ potiſſimū uirtutem. Solum aūt hoc habemus Donati, Canitiemq. ſibi irridet qui futurorum ſcientiæ cōfidunt Metuende q te metuendū arbitratus es. Ordo igitur eſt. Cæculus creatus ſtirpe.i.de genere, imò vt iactabat de ſemine Vulcani,& Vmbro veniens.i. qui venerat tempus pro tempore à montibus Marſorum.ſ. populorū in Italia olim inſtaurant.i.reficiunt & in ſtatum priorē redigūt, acies.ſ.fuſas ab Aenea,aut ſocijs eius,Dardanides.i. nepos (accipiendo pro omni deſcendente à Dardano) Dardani.ſ. Aeneas, furit contra.i.econtrario,& deiecerat enſe.i.gladio, ſiniſtram.ſ. manum, Anxuris.i. illius viri, & deiecerat ferro totum orbem clypei. Ille.ſ. Anxur dixerat aliquid magnum.i. magnificum, & crediderat vim.i.efficaciam afferri verbo, & ferebat.i. efferebat & extollebat forraſſe cœlo.i.ad cœlum vſque animum,& promiſerat ſibi caniciem,& longos annos cū.ſ.inter dicendū, & cogitandū traijceretur,quo facto monet nos poeta,iactantię fugere vitium,& fragilitatis humanæ memores facit. Tarquitus exultans contra.i.ex aduerſo contra Aeneam,armis fulgētibus, quē .ſ.Tarquitum Dryope nympha crearat.i.ꝓcreauerat Fauno ſiluicolæ.i.ſiluas colenti,obtulit ſeſe ardenti, obtulit dico exiſtēs obuius.i.obuiam veniens Aeneę ardenti, ille.ſ. ardens Aeneas impetit,impetuoſe petit loricam,& ingens onus clypei,aut impedit haſta reducta.i.longa. Tum.i.deinde deturbat terrę.i. ad terram caput.ſ.Tarquiti, orantis nequidquam.i. fruſtra multa, & parantis dicere multa,& ipſe prouoluens.i.porro voluens trūcum repentem.i.ſemicalidum,fatur hęc ſup.i.ſuper pectore inimico.i.hoſtili animo,aut fatur ſuper pectore inimico.ſ. Tarquiti,ſicut gemina ſuper arbore ſidūt & fronde ſuper viridi. O metuende.i.qui te metuendum putabas iace nunc iſtic,mater optima non condet te humi,ve, pro vel,non onerabit.i. accumulabit membra.ſ.tua ſepulcro patrio.i.aut in patria,aut patris tui, ut Faunus mortalis intelligatur ſm Seru.ſed videor mihi ꝓ hoc neſcio quod argutius intelligere,nam ex Fauno deo & nympha procreatū dixit,poeta ex ꝑſona ſua q̄ res Aeneā latuit. non.n.tā pius in deorū ꝓgeniē petulātius inſultaſſet. vn̄ ut eū ex mortalibus creatū ſe putare doceat,dicit eū ſepeliēdū ſepulcro patris. Tu linquere.i.linquere.i. linqueris, penultima longa in futuro īdicatiui uerbi paſſiui,feris alitibus,aut alitibus ferisq;.ſ. terreſtribus.aut unda feret te merſum gurgite.i.uaſto,& piſces impaſti.i.famelici & ieiuni lambēt uulnera.ſ.tua, Aeneas proſequitur ꝓtinus.i.cōtinuo poſt ſtragē Tarquiti,Antheū,& Lycā.priā agmina Turni.i.q ſuſtētabāt prima agmina,& Numā fortē,& Camertē fuluū,ſaltū.i.ꝓgenitū magnanimo Volſcēte. Qui fuit ditiſſimus Auſonidū pro Auſonidarū agri. Alter genitiuus.ut pote pluralis, reg.ē ex natura gradus,aliter ex natura uocabuli, & q regnauit Amyclis tacitis.i.ſectā Pythagoreā tenentibus ob q̄ perierūt. Qualis.i. qualiter Aegęō.ſ. Gygas,alio uocabulo Briareus dictus cui.ſ.Aegęoni dicunt ſup.fuiſſe centū brachia,& manus centenas.i.centū cui dicunt ignē.i.animæ calorem uehemētem arſiſſe quinquaginta oribus,& quinquaginta pectorib.ſup. deſæuit tūc eum ſtreperet.i.ſtrepitū faceret,tot paribus clypeis, & cum ſtringeret.i.euaginaret,tot enſes,contra arma Iouis.i.fulmina in bello giganteo,ſic Aeneas uictor deſęuit.i. multum ſęuit in toto ęquore,ut.i.poſtquam mucro.ſ.eius,intepuit ſemel, ſanguine.i.poſtquam ſemel concitatus eſt ad iram quin.i.quinimò,ecce,q.d.derepēte, ipſe Aeneas tēdit in equos quadrijugos, & in pectora aduerſa. Atque pro &,vt.i.poſtquam illi.ſ. equi videre longe.i.de longe Aeneam ſup.gradientem,& fremētem dira.i.dire verſi,& retro ruentes metu.i.præ timore, effundunt ducem.ſ.Niphæum,& rapiunt currus ad littora.ſ.Tyberina.

V A R I A L E C T I O.

SVCCVRRERE Teucris] In Ro.lib. Succedere, legitur. [Primus Tūc adijt] In Romano lib. Primum,in alijs quibuſdam, Primas. [Inde Maho procul infenſam contenderat haſtam] In Romano libro, & alijs ita legitur, Inde Mago procul infeſtam cum tenderet. Eſt ēt, Contorſerat. [Abdidit enſem] Rom.lib. legit. Applicat enſem. [Inſula cui ſacra] Romanus liber, Sacro, legit. [Truncumque repentem] Oblon.lib.atque etiam alij, Repente, legunt, Romano. Petentem. [Non optima mater] In antiquis libris legitur, Nunc te optima. [Protinus Antheum, & Lycam] In Oblongo libro, Lycam, eſt, Romano, Lucam, habet. [Prima agmina Turni] antiqua exemplaria, Turnum, habent. [Deſęuit in ęquore victor] Sunt lib.antiq.in quibus, In agmine, legatur. [Quin ecce Nyphęi] In antiquis aliq. Nipęi legitur. [Quadrijuges in equos] in libris antiquis, Quadrijugos legas. [Rapiuntq. in littore currus] Rom.lib. Ad littora currum, legit. In quibuſdā alijs lib. Ad littora curſus.

Interea bijugis infert ſe Lucagus albis
In medios,fraterque Liger:ſed frater habenis
Flectit equos,ſtrictū rotat acer Lucagus enſem.
Haud tulit Aeneas tanto feruore furentes:

SERV. Bijugis] Erit nominatiuus hic bijugis,nā bijugibus faceret,ſi eſſet tertię formę, ab eo ꝙ eſt hic bijugis huius bijugis. [Nō Diomedis equos, nec currum cernis Achillis] Duos obijcit, à quibus eſt uictus Aeneas nec tñ uſquequaque, nā eorum impetus euitauit. [Dicta parat]

Poteſt

Poteſt legi. Edicta parat contra. [Pronus Pendẽs] Pronus nomen eſt. nam & comparatur, vt pronior. Si autem participiũ eſſet, fieret vitioſa locutio ſine interpoſitione coniunctionis. [Proiecto] Extento, vt, Proiectaq́. ſaxa Pachini. [Lucage nulla tuos currus fuga ſegnis equorũ Prodidit, aut vanæ vertere ex hoſtibus vmbræ:] Hæc allocutio contraria eſt ſuperiori. hoc. n. continet, Obiecisti mihi qđ ſim, & à Diomede, & ab Achille uerſus in fugam. Tu vero Lucage nec equorũ tarditas prodidit, quod mihi contigit. cũ à Diomede occiſus eſt Pãdarus, qui in eodem curru dimicabat, nec aliqua vmbra equi tui ſunt territi, quod factũ ſæpius in Homero legitur, ſicut paulò poſt. Turnũ cogit imago Bella dẽſerere. Põt tñ & ad illud referri. quo tpe cum ab Achille nube caua Neptunus eripuit, vt in quinto commemoratur. [Ipſe rotis ſaliens] Sarcaſmos eſt, nã per irriſionem dictũ eſt. Ille. n. vulneratus ceciderat. [Curru] aperte totum. [Sine] Permitte relinque, parere. & συγχώρησον. [Latebras animæ pectus] Diffinitio pectoris. [Edebat] Quaſi ad ſpectaculum. Vñ & munerum editores vocãtur. [Vt rebare] Vt arbitrabaris verũ eſt qđ Troiani Veneris virtute nituntur, & dictũ eſt p Ironiã, nã ſuperfluo quidã hanc orationem ſimpliciter dictã volunt. vt re vera dicat Iupiter per ſe nil poſſe Troianos, qđ falſum eſt, adeo vt Iunonis oratio ad Ironiam, nõ ad ſimplicia reſpõdeat. [Nec te ſnĩa fallit] Hoc p parẽthesim dictũ eſt [Viuida] Fortis: vt. Sed bello viuida virtus. [Cui Iuno ſummiſſa] Et humilis, & quia ĩtellexit obliqua Troianorum accuſatione impugnari ſuum pudorem. ẽt ipſa reſpondet oblique. [Triſtia Seuera. Terent. Triſtis ſeueritas ineſt ĩ uultu, atque in verbis fides. Item contra Virgil. Furias amnemque ſeuerum. [Quin] Vt nõ. nam affirmatiua particula eſt. [Nunc pereat, Teucriſq. pio det ſanguine pœnas. δεικτικῶς eſt. Nã nõ agit vt pereat, ſed magis fauet eius ſaluti. Quod aũt dicit pio ſanguine Aeneę. eũ latenter exæquat, qui vbiq; inducitur cultor deorum. [ille tñ] Quãquam moriturus eſt tñ à nobis originem ducit. [Noſtra] Diuina. [Quartus pater] Abauus, nec eſt contrarium illud. Cui Pilumnus auus. Potuit. n. fieri. vt & auus eius & abauus à Pilumno Pilumni nominarentur. [Si mora præſentis leti] Ex Iouis conceſſione quali arte egerit Iuno cognoſci

Irruit, aduerſaq́. ingens apparuit haſta.
Cui Liger.
LI. Nõ Diomedis equos, nõ currũ cernis Achillis,
Aut Phrygię campos: nunc belli finis, & æui
His dabitur terris. POE. Veſano talia late
Dicta volant Ligeri. ſed non & Troius heros
Dicta parat cõtra: iaculũ nam torquet in hoſtẽ
Lucagus vt pronus pendens in verbera telo
Admonuit bijugos; proiecto dum pede læuo
Aptat ſe pugnæ, ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clypei, tum læuum perforat inguen.
Excuſſus curru moribundus voluitur aruis.
Quem pius Aeneas dictis affatur amaris.
AEN. Lucage nullo tuos curr⁹ fuga ſegnis equorũ
Prodidit, aut vanæ vertere ex hoſtibus vmbræ:
Ipſe rotis ſaliens iuga deſeris. POE. Hæc ita fatus
Arripuit bijugos. frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapſus eodem.
LIG. Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Troianæ, ſine hãc animã, & miſerere precãtis.
POE. Pluribus orãti Aeneas. AEN. Haud talia dudũ
Dicta dabas: morere, & fratrem ne deſere frater.
POE. Tũ latebras animę, pect⁹ mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquæ, vel turbinis atri
More furens. Tandẽ erũpunt, & caſtra relinquũt,
Aſcanius puer, & nequidquam obſeſſa iuuentus.
Iunonem interea compellat Iuppiter vltro.
IVN. O germana mihi, atq; eadẽ gratiſſima cõiux,
Vt rebare, Venus (nec te ſententia fallit)
Troianas ſuſtentat opes, non viuida bello
Dextra viris, animuſq. feros, patienſq. pericli,
POE. Cui Iuno ſubmiſſa. IVN. qd ò pulcherrime cõ(iux.
Sollicitas ęgrã, & tua triſtia dicta timentem
Si mihi, quæ quõdam fuerat, quãq. eſſe decebat,
Vis in amore foret: non hoc mihi nanq; negares
Omnipotẽs, quin & pugnæ ſubducere Turnum,
Et Dauno poſſem incolumem ſeruare parenti.
Nunc pereat, Teucriſq. pio det ſanguine pœnas.
Ille tamen noſtra deducit origine nomen:
Pilumnuſq. ille quartus pater, & tua larga
Sæpe manu, multiſq. onerauit limina donis.
POE. Cui rex ætherei breuiter ſic fatur olympi.
IVN. Si mora præſentis leti, tempuſq. caduco
Oratur iuueni, meq. hoc ita ponere ſentis:
Tolle fuga Turnum, atq; inſtantibus eripe fatis.
Hactenus indulſiſſe vacat. ſin altior iſtis
Sub precibus venia vlla latet, totumq. moueri,
Mutarive putas bellum: ſpes paſcis inanes. (uaris
POE. Cui Iuno lacrymãs. IV. Quid ſi, qđ ſi voce gra-
Mẽte dares, atq; hęc Turno rata vita maneret!
Nunc manet inſontẽ grauis exitus: aut ego veri
Vana feror, ꝙ vt ò potius formidine falſa
Ludar, & in melius tua, qui potes orſa reflecta.
POE. Hæc vbi dicta dedit, cœlo ſe protinus alto.
Miſit, agẽs hyemem nimbo ſuccincta per auras;
Iliacamq. aciem, & Laurentia caſtra petiuit.

tur. ſ. vt Turnus poſſet eundere. [Caduco] Morituro. [Ponere] Facere. Sic Lucilius Homerũ ſecutus, q ait,
.i. fecit. [Hactenus ĩdulſiſſe vacat] Hic ingẽti arte locutus eſt. nã dicendo vacat, oſtẽdit ſupra hoc breue ſpatiũ vl terius bonã ſtellarũ irradiationẽ Turni fata differre non poſſe. Vnde nõ ait indulſiſſe libet, ſed vacat: ac ſi diceret vndique iam in mortem trudıtur Turnus, hoc tantum vacat ſpatiũ. Hinc eſt qđ & ſupra ait, Metaſq. dari peruenit ad æui. [Venia vlla] Beneficium quod te ſperat mereri. [Quod voce grauaris, negas fato] Vox. n. Iouis fatum eſt. Statius. Et vocẽ fata ſequuntur. hoc aũt dicit. Vtinã q̃ negas voce. i. fato mẽte pſtares. Nã ſi Iouis vox fatũ eſt, põt aliquid fando fati ordinẽ cõmutare. Grauaris aũt, negas grauiter fers. & hæc elocutione nõ niſi p accuſatiuum vtimur, vt ſi dicas, Aggrauor aduentum tuum. i. grauiter fero, grauor præſentiam tuam. nã & ipſe ſic dixit. Quę grauaris. aliter nõ dicimus in hac ſignificatione. Similiter etiam accuſatiuo caſu vtimur, cũ volumus facere abſolutam elocutionẽ, & per gerundij modũ aliquid dicere: vt. Petendũ mihi eſt equum, codicem, byrrum. Hinc Virgilius, Pacem Troiano ab rege petendum. nam ſi dixeris petendus eſt liber, iã non per Gerundij modũ, ſed participialiter loqueris. [Rata] Firma, perpetua. [Veri vana feror] Sum veritatis ignara. [Nimbo ſuccincta] Nubibus, quia præmiſit Ages hyemem, quod niſi eſſet, ſplẽdorem acciperemus qui eſt circa corpus deorum.

INTER ea bijugis, &c.] ASC. Subinſert ſtragem Ligeris, & Lucani qui poſt vanam iactãtiam ab Aenea quoq; proſternuntur, additq. Teucrorum ex caſtris ſuis rãdem eruptionem, vnde Donatus, Achillẽ & Diomedem nõ vult laudare, ſed illos cum Aenea deprimit in Phrygijs, q d. ĩ quibus verſabãtur imbelles. Non dı, p. nam prudens nõ norat lingua, ſed manu vtẽdum in bello. Hęc ille. Ordo eſt. Lucagus infert ſe in medios. ſ. pugnantius bijugis. ſ. equis albis, & Liger frater. ſ. eius ſup. infert etiam ſe, ſed frater. ſ. Liger flectit equos habenis. i. aurigandi fungit officio, & Lucagus acer. i. ſtrenuus bellator rotat. i. circumagit enſem ſtrictũ. i. nudatum: Aeneas haud tulit. i. non eſt perpeſſus ſup. eos furẽtes tanto feruore, & irruit ſup. in eos, & apparuit. i. cõſpectus eſt eis haſta aduerſa. i. ex aduerſo inferenda, Cui Liger ſup. ait. Tu non cernis

cernis equos Diomedis, quamuis à Diomede ferè ſuperatus fuiſti,& non cernis currum Achillis à quo etiam licet non omnino victus fuiſti, aut campos Phrygiæ è quibus.ſ.euaſiſti, ſed ſupp. vides equos & currum eorum qui te in hoſtili terra nunc interficient, vnde addit finis belli.& æui dabitur tibi his terris. Talia dicta voluunt.i.effluunt, aut effunduntur, Ligeri vano.i. vaniloquo late.i.diffuſe, quia vox alte loquentis lõge diffunditur, ſed Troius heros.ſ.Aeneas non parat.&.i.etiam contra.i.in contrarium dicta.non reſpondet illi verbis vanis, nam torquet iaculum.i.haſtam quæ iaci poſſit in hoſtem.ſ. Lucagum. Lucagus vt.i.poſtq̃ ipſe pendens pronus in verbera, telo.i.iniecto, admonuit.i. inſtigauit; bijugos.ſ.equos. dum ipſe aptat ſe pugnæ, & hoc pede læuo proiecto.i.extento, haſta.ſ. Aeneæ ſubit per oras.i.extremitates: imas.i.inferiores, clypei fulgentis.i.deinde haſta perforat inguen.i.partem pudendam, aut femur læuum.i.ſiniſtrum. Ipſe Lucagus excuſſus curru voluitur moribundus aruis.i.per arua.quẽ Aeneas pius.i.quanquam pius affatur tñ dictis amaris, propter arrogantiam videlicet eius O Lucage (ſed quõ eius nomen nouit Aeneas qui eum nunquam prius viderat dicemus, vel ſocios eum morientem ſuo compellaſſe nomine, vel ipſum pro ſe interpellaſſe nomine expreſſo) nulla fuga ſegnis equorũ.i. quia equi non proceſſerint prodidit tuos currus, vt.ſ.meos, aut vmbræ vanæ.i.apparitiones fantaſticæ, nõ vertere tuos currus ex hoſtibus. Ipſe.i.tu ipſe ſaliens rotis.i.curru, deſeris iuga.ſ.equorum, ipſe fatus hæc arripuit bijugos.ſ.equos albos frater.ſ.Liger, infelix, tendebat inermes palmas, delapſus.ſ. ſponte ex timore tamẽ eodem curru.ſ.quo frater deſiderat. tendebat inquam palmas dicens, O vir Troiane oro ſup. per te & parẽtes tuos qui genuere te talem .i.tam inclytum.& victorioſum.ſine.i.permitte hanc animã.ſ.in corpore.& miſerere.ſ.mei precantis. Aeneas ſup. reſpondit oranti.i.orare volẽti pluribus.ſ. verbis. Tu haud.i. non dabas dudum .i.paulo ante, talia dicta.morere, & frater ne deſere.i. ne deſeras fratrem.ſ.Lucagum, tum.i. deinde poſtquam ſic locutus erat, recludit.i.aperit latebras animæ.ſ. pectus mucrone.ſ.ſuo: Victor Dardanius.ſ.Aeneas edebat.i.exhibebat talia funera per campos furens, more aquæ torrẽtis, vel turbinis atri.i. denſi & caliginoſi. Aſcanius puer & iuuẽtus.ſ. cetera obſeſſa nequidquam.i.fruſtra erumpunt tandem & relinquunt caſtra.ſ.ſua: [Iunonem interea compellat &c.] Interſerit poeticum figmentum ne meram hiſtoriam ſecutus non poeta cenſeatur, vt decorum ſeruet: nam ſine deorum interceſſione difficile eſſet diſſoluere nodum quomodo in tãtis odijs impediri potuit Aeneæ cum Turno concurſus quẽ impeditum dicit arte Iunonis, quæ falſa imagine Aeneæ in nauem fugientis allexit & aduexit. De qua re hoc ſolum extat Donat. Summiſſa humilẽ eſſe decet quem neceſſitas precandi vrget. Hæc ille. Ordo autem eſt. Iuppiter compellat, i. allocuturus conuenit vltro.i.non requiſitus cum tamen requiri debebat Iunonem.i.coniugem & ſororem ſuam, ò germana atque eadẽ coniux gratiſſima mihi, vt rebare.i. arbitrabaris (nec ſententia tua fallit te) Venus ſuſtẽtat opes.i. facultates, & copias Troianas. hoc per Ironiam dicit ac ſi dicere velit, vides quòd non ſuffragio nec auxilio Veneris ſed propria virtute freti ſuperent Troiani, nam modo ſuperiores ſunt qui cum Aenea aduenerunt, atque inſuper ingruunt è caſtris recentes bellatores quorum vim Rutuli ferre nequibunt, nec Turnus Aeneæ excandeſcentis: & dextra viuida, id eſt fortis bello.i.in bello, aut ad bellum, non ſup. eſt viris.& animus ferox & patiens pericli, i. periculi non eſt viris, aut non ſuſtentat viris opes Troianas, ſed Venus, q.d. vides ꝙ ſua virtute nullo adiuti ſuffragio vincant. Nihil ergo Veneri imputandũ eſt nec mihi, qui iuraui hodie me omnibus æquum fore. cui ſup. reſpondit. Iuno ſummiſſa, id eſt humilis ò pulcherrime coniux quid ſolicitas.i.magis ſolicitam facis, & tentas, aut afficis nouo cruciatu: me ægram.ſ.animo, quia videntem, ꝙ maxime diſplicet: virtute.ſ.Troianos ſuperiores eſſe, & timentem tua dicta triſtia, i. ſeuera & fatalem neceſſitatem afferentia. Si mihi foret in amore ea vis, id eſt vehementia, aut potentia in te, quæ fuerat quondam & quam eſſe decebat.ſ.tunc, & nunc quoq; decet, nanque.i.certe, aut nanque ſi mihi,&c. tu omnipotens.i. cum omnipotens ſis, non negares mihi hæc.ſ. quæ peto. quin.i. quominus poſſem ſubducere.i.clam ſubtrahere pugnæ Turnum,& ſeruare incolumen Dauno parenti.i.patri ipſius Turni. Neceſſe eſt, vt de victoria deſperet Iuno, cum non victoriam, ſed ſalutem Turni petat, nunc.ſ.quia amor noſter extinctus eſt: nec meæ apud te quidquam poſſunt preces, pereat.ſ.Turnus, & det Teucris pœnas ſanguine pio.ſ. ſuo, te pie colentis. Tamen.i.nihilominus ille deducit nomẽ noſtra origine, id eſt à ſtirpe deorum, & Pilumnus .ſ.deus eſt illi quartus pater, & ipſe onerauit ſæpe larga manu,& multis donis tua limina. Cui.ſ. Iunoni rex Olympi ętherei, id eſt cœleſtis, quia ſunt Olympi montes in terris, fatur ſic breuiter. Si mora.i.dilatio, leti.i.mortis præſentis.i.imminentis,& ſi tempus .i. ſola temporis extenſio, oratur iuueni.ſ. Turno caduco, id eſt mortali & caſuro, licet ex deorum ſit ſanguine oriundus,& ſi ſentis me ponere.i.conſtituere hoc ita.i.talem modum tolle.i.amoue ab oculis Aeneæ, Turnum fuga.i.per fugam, atque eripe eum fatis inſtantibus.i. vrgentibus, vacat.i.reliquum eſt, & non occupatum à fatali neceſſitate indulſiſſe.i.quod indulſerimus, hactenus.i.ad hanc vſque gratiam, quæ eſt ei modicam moram necis concedere. ſin.i. ſed ſi vlla venia.i.gratia, & indulgentia altior.i. maioris momenti latet ſub iſtis precibus, & ſi putas totum bellũ .i.ſummam belli, hoc eſt finalem victoriam ſup. poſſe moueri, vel mutari, tu paſcis.i.nutris, & foues ſpes inanes. Cui.ſ.Ioui Iuno illacrymans ſup. ait, quid ſup. mali eſſet, aut iniuriæ, q.d.nihil, aut quid ſupp. facere, aut dicere tibi poſſem, q.d.neſcio. ſi tu dares mente.i.nutu & voluntate. ea ſup. quæ grauaris ſupp. dare voce id eſt fato, quod voce concedis. atq; ſi hæc vita maneret Turno. rata.i.firma,& conſtans. nunc.ſ.quia fata vrgent, nec ea mutare vis grauis.i moleſta. & ignominioſa mors: manet.i.certe expectat inſontem.ſ.Turnum, aut ego feror.i. ducor vana.i.inanis ac imperita veri.i. veritatis quin. vt.i. vtinam ego ludar.i.illudar.& decipiar potius formidine falſa.& tu qui potes reflectas tua orſa .i.ſtatuta fatalia exorſa, aut à parcis cõtexta ſub ordine quo eueniãt. vbi.i.poſtquam Iuno videns.ſ. Iouem immutabilem, vbi.i. poſtquam ipſa dedit hæc dicta, ipſa miſit.i.demiſit protinus.i.ſtatim ſe cœlo alto agens.i.impellens ante ſe hyemem.i.tempeſtatem ventoſam, qualis in hyeme eſſe ſolet, exiſtens ſuccincta nymbo.i. id eſt cõdenſa nube in cyclum collecta, & petiuit per auras,& aciem Iliacam, & caſtra laurenta.i. laurentium populorum.

VARIA LECTIO.

NON currum cernis Achillis] in aliq. lib. antiq. Nec currus, habetur. [Iaculum nam torquet in hoſtem] Exempl. pleraque. In hoſtes, legunt. [Frater tendebat inermes] in lib. aliquot, inertis, legitur. [Victor Dardanius, torrentis aquæ] Probatiores lib. Ductor Dardanius, legunt. Sunt etiam lib. in quibus. Dardanus, & torrentis aquæ, legatur. [More furens] in Roma. lib. Fremens, legitur. [Cui Iuno ſubmiſſa] in Rom. lib. Et Iuno ſubmiſſa, legitur. [Quin & pugnæ ſubducere Turnum] in libris nonnullis, Turnum ſubducere pugnæ, legitur. [Cui Iuno illacrymans] in Romano, Lacrymans. [Quid ſi, quę voce] in antiquis exemplaribus legere eſt, Quid ſi, quod voce. [Turno rata vita] in Romano lib. Data vita, habetur. [Quin vt potius] Nonnulli, Quin ò potius, ſcripſere. Exemplaria vero alia, Quod vt ò potius, legunt. [Iliacamque aciem, & Laurentia caſtra petiuit] in aliquot libris legere eſt. Iliacamque aciem petit. & Laurentia caſtra. Eſt etiã pro, Caſtra, Tecta.

Tum dea nube caua tenuẽ ſine viribus vmbram
In faciem Aeneæ (viſu miſerabile monſtrum)
Dardanijs ornat telis, clypeumq́, iubasq́,
Diuini aſſimulat capitis: dat inania verba:
Dat ſine mente ſonum, greſſusq́ effingit euntis:
Morte obita, quales fama eſt volitare figuras;
Aut quæ ſopitos deludunt ſomnia ſenſus.
At primas lęta ante acies exultat imago,
Irritatq́ virum telis: & voce laceſſit

SERV. NVbe caua]. Erit nominatiuus hęc nubes. nã nubs nõ dicimus, ꝙ ait Liuius Andronicus, qui primus edidit fabulam latinam apud nos. [Iubasque] Propter equinam caudam, quę eſſe ſolebat in galeis, vt, Criſtaq́. hirſutus equina. [Diuini capitis] hoc ex perſona poetæ dictum eſt intuentis futura. nam poſt mortem in numerum referetur deorũ.

[Inania] Nec à membris, nec à mente venientia. [Obita] Sumpta, ſuſcepta & cõpleta. [Exultat] Exultare eſt gaudere, & per ſe plenum eſt. Nam inſultare, eſt irridere inimicos, & dicimus Inſulto tibi, licet Saluſt. dixerit, Multos ab adoleſcentia bonos inſultauerat; Quamuis poſſit illic alia eẽ ſignificatio, multos bonos inſultauerat, hoc eſt in ipſos

Exulta

Inſtat cui Turnus, ſtridentemq. eminus haſtam
Conijcit . illa dato vertit veſtigia tergo .
Tum vero Aeneam auerſum vt cædere Turnus
Credidit, atq. animo ſpē turbid⁹ hauſit inanem :
TVR. Quo fugis Aeneas? thalamos ne deſere pa-
Hac dabitur dextrá tellus quęſita p vndas. (ctos:
POE. Talia vociferans ſeqtur, ſtrictumq. coruſcat
Mucronem . nec ferre videt ſua gaudia vectos .
Forte ratis celſi coniuncta crepidine ſaxi
Expoſitis ſtabat ſcalis, & ponte parato,
Qua rex Cluſinis aduectus Oſinius oris .
Huc ſeſe trepida Aeneæ fugientis imago
Conijcit in latebras, nec Turnus ſegnior inſtat,
Exuperatq. moras, & pontes tranſilit altos .
Vix proram attigerat : rupit Saturnia funem ,
Auulſamq. rapit reuoluta per æquora nauem .
Illum autem Aeneas abſentem in prœlia poſcit:
Obuia multa virum demittit corpora morti .
Tum leues haud vltra latebras iā quærit imago,
Sed ſublime volans nubi ſe immiſcuit atræ:
Cum Turnum medio interea fert æquore turbo.
Reſpicit ignarus rerum , ingratusq. ſalutis,
Et duplices cum voce manus ad ſidera tendit.
TVR. Oīpotēs genitor, tanton'me crimine dignū
Duxiſti? & tales voluiſti expendere pœnas?
Quo feror? vnde abij? q̄ me fuga, quē ve reducet?
Laurentis ne iterum muros, aut caſtra videbo?
Quid manus illa virū, qui me, meaq. arma ſecuti?
Quosq. (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumq. cadentum
Accipio. quid agam? aut quæ iā ſatis ima dehiſcat
Terra mihi? vos ò potius miſereſcite venti:
In rupes, in ſaxa, vol ens vos Turnus adoro,
Ferte ratem, ſęuisq. vadis immmittite ſyrtis,
Quò neque me Rutuli, neque ꝯſcia fama ſequat̃.

impetum fecerat. [Irritatq. virū telis] Iō hac arte ait Iuno, & imagine decipit Turnum. quia ſi ei ex aperto fugā ſuaderet, more viri fortis ille ꝑponeret mortem eum. ꝑſertim ipſe in ſequentibus dicat , Vſque adeo ne mori miſerū eſt? [Turbidus] Elatus , arrogantia tumens. [Tellus quæſita per vndas] Sic alibi. En agros , & quā bello Troiane petiſti Heſperiā metire iacens. [Vociferans ſequitur] Sequens clamabat. nā ante dixit , & ſic eſt ſecutus. [Nec ferre videt ſua gaudia vētos] Prouerbium eſt, venti ferunt gaudia .i. lætantur incaſſum . Sic ſupra , Sed autę omnia diſcerpunt . Item, Partem menti dedit, partē volucres diſperſit in auras. [Forte ratis] Deſcriptio per Ecbaſim facta, non.n à ſuperioribus pendet, ſed antedictis adiungitur: vt , Inſula Sicanium iuxta latus. Has aūt deſcriptiones eſſe raras, & aptas conuenit, ſicut ēt Horatius docet in arte poetica dicens , Purpureus late qui ſplendeat vnus , & alter aſſuitur pannus . Sunt enim ornatui. [Crepidine ſaxi] Crepido eſt abrupti ſaxi altitudo. Sanè hoc loco Antiptoſis facta eſt propter metrum . Coniuncta ergo crepidine, pro crepidini, ſicut Hęret pede pes. pro pedi. [Oſinius] Ipſe eſt quem ſupra Maſſicum dixit. Ergo (vt diximus ſupra) ſi Oſinius propriū eſt , Maſſicus appellatiuum licet poſſit fieri vt duo nomina vnius ſint , vt eſt Numa Pompilius , Alexander Magnus . [Cluſinis oris] Tuſciæ ciuitate. [Tranſilit altos] Hoc ſermone feſtinantis celeritas indicatur. [Rumpit Saturnia funem] Ne deprehenſo dolo ad bellum rediret. [Illum autem Aeneas abſentem in prœlia poſcit. Sic melius, quam ſicut nonnulli volūt . Vrbanus nanque ſic legit, Ille autem Aeneam abſentem in prœlia poſcit, vt. Obuia multa virum dat corpora morti . De nautis in naui inuentis intelligamus. quod non procedit. nam abſens dicitur qui recedit, quod nunc Turno congruit, non Aeneæ. qui intereſt prœlijs. [Medio] ad medium. [Turbo] Vis venti. [Ignarus rerū] artis, per quam euaſerat. [Omnipotens genitor] Duo Antonomaſia pro vno proprio: vt. Tritonio Pallas. [Tanton'] pro Tamne. & conſtat mutilatas partes orationis accentum in eodem loco habere. in quo etiam integræ habuerunt. nam μόρια, ideſt minores particulæ, vt quæ, ve, ne, ce, quoties iunguntur alijs partibus, ante ſe accentum faciunt. quaslibet ſit ſyllaba quæ præcedit ſiue breuis ſiue longa, vt, Muſaq. , huiuſce, Illucce, Tanto ne, Adduce, Deduce, & hæc mutilata ſimiliter proferuntur .ſ. ſub eodē accentu. [Quem ve reducet?] Qualem : vt , Hunc ego te Euryale aſpicio ! & quaſi neſcius ſui eſt in tanta rerum permutatione. [Laurentis ne] Quaſi deliberatio eſt. [Quid manus illa virum?] Syllepſis per genus. nam à manu, id eſt multitudine, ad viros tranſitum facit. [Palantes video] Intelligimus eum non longe à terris fuiſſe. nam quod ait ſupra , Medio fert æquore , vt diximus, ad medium accipiendum eſt , Aut quia medium dicitur omne quod eſt inter finem. & initium: vt, interea medium Aeneas iam claſſe tenebat . [Gemitumque cadentum Accipio] Hic apparet de Aenea dictum, Obuia multa virum demittit corpora morti . [Ima terra] Dolet ſibi etiam infelicium vota ſublata, ſi quidem in mari conſtitutus optare hiatum non poteſt terræ . imam autem terram , prudenter dixit , quæ continet maria . [Miſereſcite venti] Pro petentis qualitate , nonnunquam etiam mors vī eſſe miſeratio, vt hoc loco. Item ſupra. Figite me, ſi qua eſt pietas. [Adoro] ad vacat , & eſt metri cā additum. [Syrtis] Vbi arenoſa ſunt loca, ſyrtes vocantur . Ergo immittito me ad ſæua vada ſyrtiū, aut arenoſa loca, aut re vera ad ſyrtes .i. mūdi extrema, quo me nec fama comitetur.

ASC. TVM dea nube caua &c.] Docet qūo abductus fuerat Turnus aſtutia Iunonis, cui quia cōceſſum erat Turnum abducere fuga abducit eū fugantem ut putabat, & non fugientem , vnde quia nihil extat Donat. Ordo eſt. Dea .ſ. Iuno ornat , id eſt effingit nube caua .i. ex aere, vmbram tenuē .i. ſimulachrum corporis ſine viribus , id eſt robore in faciē .i. facturam . & ſimilitudinem Aeneæ , appoſitorie monſtrū mirabile viſu .i. dum videtur. ornat dico telis Dardanij .ſcilicet dās ei tela Dardania, & aſſimulat clypeū, & iubas capitis diuini .i. eius qui in deum eſſet aſſumendus , & dat verba inania .i. fictitia , nec à mētis nec à mente venientia. ſed ex aere ficta ſubtili quadā cōpoſitione vocis. & dat ſonum ſine mente .i. ſine cōceptu mētis, & effingit greſſus .i. modū incedendi euntis .ſ. Aeneę quales figuras .i. qualia ſimulacra, eſt fama volitare .ſ. p vmbras infernas morte obita .i. ſuſcepta, & completa ; aut ſup. qualia fama eſt volitare ſomnia .i. inſomnia, & phantaſmata q̄ deludunt ſenſus ſopiros .i. ſopore ægro oppreſſos. De quibus Horat. velut ægri ſomnia vanæ finguntur ſpecies: at .i. ſed, imago .ſ. Aeneæ læta .i. geſtiens exultat ante prima acies , & irritat virum .ſ. Turnum telis, & laceſſit .i. prouocat voce .i. verbis cōtumelioſis Cui Turnus inſtat .i. inſtāter imminet, & conijcit eminus .i. de longe quaſi è manibus haſtam ſtridentem .ſ. per aera ex celeri motu . illa .ſ. imago vertit .i. obuertit per fugam veſtigia . & hoc tergo dato .ſ. inſequenti. Vero pro ſed , Turnus tum .i. tūc aut tum vero .i. tunc maxime & ad verum: vt .i. poſtquam credidit Aeneam cedere .i. locum dare , atque poſtquam Turnus turbidus .ſ. propter inſperatum euētum , hauſit animo. aut turbidus animo hauſit inanem ſpem. vociferabatur ſup. O Aenea quo fugis ne deſere pro ne deſeras, thalamos pactos .ſ. cum Larino de Lauinia: tellus quæſita per vndas .ſ. maris .ſ. Italia . vnde Italiam quæro patriam , dabitur hac .i. mea dextra, quia interfectum ſepeliendum dabo . Ipſe vociferans talia ſequitur .ſ. ſimulacrum Aeneæ. & coruſcat .i. vibrat, mucronem ſtrictum .i. euaginatum nec videt ventos ferre ſua gaudia .i. ſe inaniter gaudere . Ratis .i. nauis ſtabat forte quia pręter ſpem Turni coniuncta crepidini .i. ad crepidinem .i. eminentiam abruptam ſaxi celſi .i. rupis altis ſcalis expoſitis .i. habens ſcalas expoſitas vt per eas fieret cōgreſſus & regreſſus ponte .i. tabulato parato .ſ. ad introitum : qua .ſ. rate aut naue Oſinius Rex .ſ. maſſicus dictus aduectus ſup. erat oris .i. ab oris cluſinis .i. Cluſio Tuſciæ ciuitate . imago Aeneæ fugientis trepide .i. feſtinanter: alij tamen habent imago Aeneæ fugientis trepida .i. quæ trepidabat , conijcit ſeſe huic .i. ad hanc ratē in latebras , nec Turnus inſtat ſegnior .i. tardior , ſed ſup. proſequitur in nauem vſque, & exuperat moras .i. impedimenta quæ moras facere poſſent, & tranſilit .i. celeriter tranſcurrit altos pontes. Ipſe, ſcilicet Turnus attigerat vix proram , cum ſupp. ſaturnia .ſ. Iuno, rupit funem .i. retinacula , & rapit nauē auulſam .ſ. à littore, per æquora reuoluta .i. remenſa .i. quæ reuoluebantur , & metiebantur

tiebantur tempus præteritum participij pro præſenti, quia illo in paſſiuo caremus. Autem pro ſed, Aeneas poſcit in.i.ad prœlia.i.concertationem in eundem illum.ſ. Turnum abſentem, & demitrit morti.i.ad mortem, & interniciem multa corpora virũ.ſ.Rutulorum.obuia.i.occurrentia, tum, ideſt deinde poſtquam Turnus intrauerat nauem auulſam imago leuis.i.inanis. & ſine corpore vero haud.i.non quærit iam vltra.i.vt dicunt vlterius latebras.i.latibulas, ſed volans ſublime.i. in ſublime immiſcuit ſe atræ nubi.i.reſoluta eſt in atrã nubem, cum turbo.i. impetus ventorum fert interea Turnum in medio æquore: ipſe ignarus rerũ neſciens.ſ.quod propter ſalutem ſuam id egerit Iuno, & ingratus ſalutis.i.non habens gratam ſalutem procreanti, reſpicit, ideſt attendit quo illatus ſit, & tendit ad ſidera manus duplices.i. complicatas, tendit dico cum voce.i. ſimul precans ac dicens ò genitor omnipotens.ſ. Iuppiter tanton'.i.tanto ne, hoc eſt an duxiſti ideſt repuliſti, & cenſuiſti me dignum tãto crimine.i.decore propter crimen proueniente, aut tam nefando facinore, ſed exponit dicens. & voluiſti ne me expendere tales.i.tam contumelioſas pęnas quas.ſ.putat ſe non expenſurum ſine crimine. quo feror, vnde abij quæ, ideſt qualis fuga ſup.aufert me, ve pro vel.quem.i. qualem reducere, ſcilicet fuga me, ideſt qualis poſt fugam rediturus ſum. videbo ne iterum muros laurentis.ſ. ciuitatis, hoc eſt Laurolauinij, aut videbo ne iterum caſtra. Quid ſupp.faciet aut de me dicet illa manus, id eſt ille exercitus virum.i. virorum qui ſecuti ſunt ſupple me, & mea arma. ve pro vel: quos omnes nefas, id eſt quæ res nefanda, & deteſtanda eſt, reliqui in morte nefanda, & quos ego video nunc Palantes.i. oberrantes quaſi oues ſine paſtore amiſſo.ſ.duce, & accipio.ſ auribus, hoc eſt audio gemitum cadentum.i. occumbentiũ, quid agã aut quæ terra ſatis ima dehiſcat.deorſum hiatum faciat mihi ò vos venti miſereſcite potius, quia.ſ. terra deeſt, ego Turnus volens adoro vos, id eſt cum adoratione imploro, ferte ratem in rupem, & in ſaxa.i.ſcopulos.hoc eſt rumpite ratem. & ſubmergite me, & immittite me ſæuis vadis.i.per vada ſæua, ſyrtis.i.in ſyrtis, & breuia, hoc eſt ad extrema maris loca quo.i.ad quas ſyrtes neque Rutuli ſequãtur me, neque fama conſcia.ſ.talis dedecoris ſequatur me.

VARIA LECT.

OSINIVS] In lib. antiquis Oſirius, legitur [Rupit Saturnia funem] In veteribus lib. Rumpit, legitur. [Auulſamq́. rapit]. in antiq.lib. Aduulſam, legitur. [Tum leuis haud vltra] in antiquis libris, Tunc leuis aut. [Manus ad ſidera tendit] in antiquis libris Tollit, habetur. [Quæ me fuga? quem ve reducet?] Romanus libr, Reducit, legit. Eſt etiam in quibuſdam alijs. Quæ me fuga? quæ ue reducet? [Infanda in morte] Vetuſtiora exemplaria, infanda morte, legunt, abſque, In. [Ima dehiſcat] in Rom. lib. Dehiſcet, legitur. [Vos ò potius] in Mediceo legere eſt, O vos, ò potius.

Hæc memorans, aĩo nunc huc, nũc fluctuat illuc:
An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per coſtas exigat enſem.
Fluctibus an iaciat medijs, & littora nando
Curua petat, Teucrumq́. iterũ ſe reddat in arma.
Ter conatus vtranque viam, ter maxima Iuno
Continuit, iuuenemq́. animi miſerata repreſſit.
Labitur alta ſecans, fluctuq́., æſtuq́. ſecundo:
Et patris antiquam Dauni defertur ad vrbem.
At Iouis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucroſque inuadit ouantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus vni,
Vni odijſque viro, teliſque frequentibus inſtant.
Ille, velut rupes, vaſtum quæ prodit in æquor
Obuia ventorum furijs, expoſtaq́. ponto,
Vim cũctam, atque minas perfert, cœliq́. mariſq́.:
Ipſa immota manet. prolẽ Dolicaonis Hebrum
Sternit humi, cũ quo Latagũ, Palmũq́. fugacem:
Sed Latagũ ſaxo, atque ingenti fragmine montis
Occupat, os, faciemq́. aduerſã: poplite Palmum
Succiſo volui ſegnem ſinit, armaq́. Lauſo
Donat habere humeris, & vertice figere criſtas,
Necnon Euantem Phrygium, Paridis Mimanta
Aequalem, comitemq́.: vna quẽ nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit. & face pręgnans
Ciſſeis regina Parin creat, vrbe paterna
Occubat; ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morſu de montibus altis
Actus aper, multos Veſulus quem piniſer annos
Defendit, multoſq́. palus Laurentia, ſilua
Paſtus arundinea, poſtquam inter retia ventũ eſt,
Subſiſtit, infremuitq́. ferox, & inhorruit armos:
Nec cuiquam iraſci, proprius ve accedere virtus,
Sed iaculis, tutiſq́. procul clamoribus inſtant.
Haud aliter, iuſtæ quibus eſt Mezentius iræ,
Non vlli eſt animus ſtricto concurrere ferro:
Miſſilibus longe, & vaſto clamore laceſſunt.
Ille autem impauidus partes cũctatur in omnes,
Dentibus infrendens, & tergo decutit haſtas.

SERV.

MVcrone induat] Aut καταχρηστικῶς dixit induat, pro feriat, aut Hypallage eſt, pro mucronem ſuo ĩduat corpore. Si.n.inducre, eſt veſtire, nõ mucrone corpus induitur. ſed induitur mucro corpore.i.tegitur, & veſtitur. [Crudum] Crudelẽ, cruentum. [Animi miſerata] pro animo miſerata. Nam figurate locutus eſt, ſicut, O præſtans animi, pro animo, & illius rei, pro illa re. [Ad vrbẽ] Ardeam, & iõ ſic lõge ne ex propinquo ſtatim rediret: & vt eum affectus retineret parentis. [At Iouis iterea monitis] Nouimus ſacrilegũ eſſe Mezentiũ, Inuẽ etiam adhortatum eſſe alios deos, vt à bello deſiſterent, & dixiſſe, Rex Iuppiter omnibus idem quõ ergo procedit, At Iouis interea monitis? Dicimus primò Iouẽ iuſtitiæ fauere, nõ partibus, quod ſi eſt, iure Mezentiũ in locum Turni facit venire, vt iuſtum prœliũ inueniatur, ne vna ſit penitus pars à ducibus deſtituta. Qđ aũt dicit, ſacrilegum Iuppiter admonere non debuit, nõ admonet vt vincat, ſed vt poſſit perire. Illud ẽt fruſtra quæritur quemadmodũ numini ſacrilegus obtẽperare potuerit, cum Mezentium non aperte Iuppiter moneat, ſed ei inijciat tale deſiderium. Vnde eſt, Dij ne hunc ardorem mentibus addunt Euryale? an ſua cuique deus fit dira cupido? [Monitis Mezentius ardens Succedit pugnæ] Ab eo quod eſt hæc monita, hic venit datiuus. nam & hos monitus dicimus. Vñ Perſius, Hos pueris monitus patres infundere lippos. ſed à quarta declinatione nec ſingulari datiuo vtimur, nec plurali. nam vnum nomen eſt de his quæ licet duplicem habeant declinationem, tamen aliquibus eorum caſibus propter aſperitatẽ non vtimur: vt, Laurui lauribus, cũ huius laurus, & ab hac lauro dicamus. [Concurrunt Tyrrhenæ acies] Quæ ſpecialiter odio Mezentij in bellũ ruebãt. [Prodit ĩ ęquor] Extenditur. hinc Iuuen. Quæ pelago occurrunt medio, longeq. relinquunt Italiã. [Põto] Contra pelagus nam datiuus eſt. [Cœliq́. mariſq́.] Sicut Mezentius odiorum, & telorũ totius exercitus. [Fugacem] Velocem mõ. [Latagũ Occupat os] pro Latagi os occupatur. & eſt græca figura in Homero, frequens, vt ſi dicas, ἔκρουσεν ἀχιλλέα τὸν πόδα .i. Achillẽ percuſſit pedem. pro percuſſit Achillis pedem. [Poplite palmum] Ea parte qua plurimũ poterat. [Donat habere] Græca figura. vt, Argẽti magnum dat ferre talentum. [Ciſſeis] Hecuba filia Ciſſei, ſm Euripidẽ in Hecuba. Πολυδωρος ἐκάβης ταῖς γέγως τῆς κισσέως. ſm alios Dymantis Quod aũt ait. [Face prægnans] Hęc ratio eſt. quia antequam pareret, facem ſe pepeiſſe vidit inſomnijs. [Vrbe paterna occubat] Subaudis Paris. Quod vt non diceret metri eſt neceſſitate compulſus. [Ignarum Laurẽs habet ora Mimanta] Scilicet caſus ſui: vera tamen eſt lectio ignarum, ideſt ignoratum, qui neſciretur, & eſt ſupina ſignificatio, ſicut in quarto. Liquitque volatile ferrum Neſcius, pro qui neſciebatur. [Actus] Coactus in retia. [Defendit] Texit, vt, Hic mihi dum teneras defendo à frigore myrto. [Veſulus] Mons Liguriæ, eſt iuxta Alpes. Liguria autem cohæret Tuſciæ, de quà fuerat Mezentius. vnde ſatis congrua eſt comparatio. [Multoſque] pro multos ve. non enim eſt vicina palus Laurentia monti Veſulo, vt poſſit vnus atque idem aperte intelligi. [Paſtus] pro paſtum:

ſtuminam ſupra ait, Quem ergo Antiptoſis eſt. [Laurentia] Pro Lauren: nam recta deriuatio hæc eſt. [Inhorruit armos] .i. pro armos inhorruit. Aut certe in armos horruit, & erexit ſetas [Tutis clamoribus] Præter periculum [Iuſtæ irę] Propter illud. Mortua quinetiam iungebat corpora viuis, Componens manibuſq. manus. [Cunctatur] Diſponit ſe per omnes partes. [Tergo] Scuto. vt, Et venit aduerſi in tergum Sulmonis.

ASC. HAEC memorans &c.] Docet quo Turnus delatus eſt, & in eius locũ ſuffectus Mezentius, de qua re argute diſſerit Seruius, nihil autem Donatus. Ordo igitur eſt. Turnus memorãs hæc .ſ. dicta, animo quia ſolus erat, aut memorans hæc; fluctuat .i. per modũ fluctus agitur animo, nunc huc .i. in hanc ſententiam nũc illuc .i. in illam. An ipſe amens induat .i. feriat ſeſe mucrone .i. gladio ſuo, ob tãtũ dedecus: & exigat .i. extra agat enſem crudum, per coſtas .i. transfundo coſtis, an iaciat ſeſe medijs fluctibus .i. in medios fluctus: & petat nando littora curua, & reddat ſe iterum in arma Teucrum .i. Teucrorũ, ipſe conatus, ſup. eſt ter vtranq; viã .i. ſe interficere, & inſtructus dare, ſed Iuno maxima continuit ter. & ipſa miſerata animi, pro animo ſuo iuuenẽ .ſ. Turnum, repreſſit .ſ. eum, & animũ eius ab inſtituto. Ipſe igitur Turnus, labitur .i. celeriter cum deſcenſu nauigat. ſecans æſtu & fluctu ſecundo, alta .ſ. maria, & defertur ad antiq̃ .i. nobilem vrbem, Dauni patris .ſ. eius, hoc eſt Ardeam. At .i. ſed: Mezentius ardens .i. accenſo furore Martio: ſuccedit interea pugnæ monitis .i. per internã admonitionem Iouis, & inuadit Teucros ouantes .ſ. de victoria non triũphali, quia Dux aberat Acies Tyrrhenę .i. Hetruſcæ: concurrunt, atque inſtant omnibus odijs, vni .ſ. Mezentio & inſtant frequentibus telis vni viro .ſ. eidem Mezentio ille .ſ. Mezentius, velut .i. quemadmodũ: rupes .i. ſcopulus abruptus, quæ prodit .i. protenditur in æquo obuia furijs .i. vehementi impetui ventorũ. & expoſta pro expoſita: Ponto .i. mari: præfert .i. ad finẽ ſuſtinet: vim .i. violentiã cunctam, atque minas, ſupp. cunctas, & cœli & maris, manens ipſa .i. in ſe immota: illa, dico, ſic ſe habens: ſternit humi .i. ſuper humũ Hebrum prolem .i. gnatũ Dolichaonis: cum quo .i. in cuius ſocietate: ſternit Latagum, & Palmum fugacem .i. fugere ſolitum, ſed ipſe Mezentius, ſternit. ſup. Latagum ſaxo, atque occupat ingenti fragmine montis .i. quod ſaxum erat ingẽs fragmen montis: os & faciem aduerſam, ſup. eius, hoc eſt Latagi, & ſinit .i. permittit, Palmũ volui .i. occumbere ſegnem .i. lentum, & hoc poplite. ſup eius. hoc eſt neruo poſt genua. (Et dr, hic poples poplitis, non poplex poplicis) ſucciſo .i. interciſo, & donat Lauſo .ſ. filio ſuo habere humeris .i. ad ornatum humerorũ, arma .ſ. Palmi, & Latagi. & donat figere vertice .i. ſuper caput ſuum in cono galeæ criſtas, .ſ. Palmi, &c. necnon .i. & etiam ſternit, ſupp. Euantem virum illum Phrygium .i. Troianum. & Minanta (à nominatiuo Minas Minantis, vel Minantos) æqualem .i. coæuum ac contemporaneum: & comitem Paridis. quem Theano .ſ. mater (vt ſit, hæc Theano huius Theanus) dedit in lucem .i. edidit & peperit. Amyco genitori, ideſt patri. & regina Ciſſeis .i. Ciſei filia, Hecuba .ſ. prægnans .i. grauida face .i. ſomnians ſe facem habere in vtero: creat .i. procreat. vna .i. eadem nocte: Parin .ſ. Priami filium vna dico nocte qua Theano Minanta creauit. qui ſupp. Paris occubat .i. ſepultus iacet. vrbe paterna .ſ. Troia, ora .i. prouincia Laurens .i. quæ eſt iuxta Lauiolauinium, in agro Laurenti, habet Minanta ignarum .ſ. caſus ſui, aut ignarum dicit pro ignotũ ac velut, ille .i. nobilis aper, ideſt ſus ſilueſter actus .i. pulſus de altis montibus, morſu canum, ideſt quem canes minati erant, quẽ .ſ. aprum Veſulus mons ille Liguriæ, pinifer .i. ferens pinus in vertice, defendit .i. protexit, multos annos .i. per annorum multorum ſpatium: quæ, pro vel: quem, ſup. palus Laurentia, id eſt Laurens, defendit, ſup. paſtus pro paſtum, vt Seru. vult ſilua arundinea .i. inter arundinem paludis, poſtquam ventum eſt inter retia .i. poſtquam ſentit ſe interclusum retibus, aut ſi figuratas locutiones vitare velis, dic ac velut aper actus, de montibus altis morſu canum quem Veſulus pinifer defendit multos annos, q; pro vel, aut pro &. palus Laurentia defendit multos .ſ. annos, ille. ſup. exiſtens paſtus ſilua arundinea, poſtquam ventum eſt inter retia, ſubſtitit .i. manſit ſtans. & infremuit, quia neque progredi, neque regredi datur exiſtens ferox. & inhorruit armos .i. anteriores humeros, & dorſum, horrentes .i. rigentes ſetis, nec cuiquam .ſ. venatorum eſt virtus .i. fortitudo iraſci .i. more iratorum irruere, aut accedere propius. ſed inſtant procul iaculis, & clamoribus tutis, aut quibus ſe tutabantur, aut quibus nihil imminet periculi, q a procul. Haud .i. non aliter non vlli. ſup. eorum, quibus Mezentius eſt iræ iuſtæ .i. ad iram iuſtam, eſt animus .i. audentia concurrere ferro ſtricto: ſed, ſup. laceſſunt .i. prouocant eum longe .i. de lõge, miſſilibus .i. iaculis, & clamore vaſto .i. valde ample diffuſo. Autẽ pro ſed. ille .ſ. Mezentius, impauidus .i. imperterritus: cunctatur .i. diſponit ſe in omnes partes. frendens dentibus, & decutit haſtas tergo .ſ. ſuo, hoc eſt ſcuto, tergore munito. aut de dorſo ſuo.

VARIA LECT. AN ſeſe mucrone] Romanus liber, Mucroni ponit, & in alijs Mucronem, legitur. [Et crudum per coſtas exigat] in Rom. libr. Durum, legas. In aliquot alijs, Crudum per coſtas dirigat. [Iuuenemq; animi] Variant exempl. dum quædam, Animo. quædam, Animi, legunt. [Ipſa immota manens] In Oblongo, Manet, legitur. [Paridiſq. Minanta] In antiq. lib. Minanta. habetur. [Quem nocte Theano] Libris vetuſti, Theana, legunt. [Occubat, ignarum Laurens] Sunt qui legant, Occubat, hic carum Laurens.

Venerat antiquis Coryti de finibus Acron,
Graius homo, ĩfectos linquens ꝓfugus hymenęos.
Hunc vbi miſcentem longe media agmina vidit
Purpureum pennis, & pactę coniugis oſtro:
Impaſtus ſtabula alta leo ceu ſępe peragrans
(Suadet enim veſana fames) ſi forte fugacem
Cõſpexit capreã, aut ſurgentẽ in cornua ceruum,
Gaudet hians immane, comaſq. arrexit, & hæret
Viſceribus ſuper accumbens, lauit improba teter
Ora cruor.
Sic ruit in denſos alacer Mezentius hoſtes.
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humũ expirans, infractaq. tela cruentat.
Atq; idem fugientem haud eſt dignatus Oroden
Sternere, nec iacta cæcum dare cuſpide vulnus.
Obuius aduerſoque occurrit, ſeque viro vir
Contulit, haud furto melior, ſed fortibus armis.
Tum ſuper abiectum poſito pede nixus, & haſta,
Pars belli haud temnẽda viris, iacet altus Orodes.
POE. Conclamant ſocii lætum Pæana ſecuti.
Ille aũt expirãs, ORO. Non me, quicunq; es, inulto,
Victor, nec longum lætabere: te quoque fata
Proſpectant paria, atq; eadem mox arua tenebis.
POE. Ad quem ſubridens mixta Mezentius ira:

SERV. COryti de finibus] Corytus eſt & ciuitas Tuſciæ & mõs & rex pater Dardani. Vnde nunc ad quoſuis poteſt referri. [Graius homo] Oriundo quidem Græcus ſed qui nunc de Tuſcia veniſſet ad bellum. [Miſcentem] Perturbantẽ [Purpureum pẽnis] Bene galeatum. vt, Purpurei criſtis iuuenes. i. pulchri. [Veſana fame] Alibi, Et male ſuada fames [Fugacem] Velocem. [Surgentem] Creſcentẽ, cornibus eminentem [Comaſq. arrexit] Naturale .n. eſt vt irati leones erigant iubas. [Lauit] Ab eo qđ eſt lauo lauis. nam hoc verbũ & primæ eſt coniugationis, & tertiæ, a qua nũc ait lauit. Itẽ Horatius Lauit amne crines. Itẽ, Neque dulci mala vino lauere. [Infracta] Aut valde fracta, aut rere infracta. [Orodem]. Iſtum Orodem virum fortẽ intelligimus in fugã neceſſitate conuerſum Nam ipſe paulo poſt dicturus eſt ad hortandos ſocios, Pars belli haud temnenda viri, iacet altus Orodes. [Furto] Inſidijs. [Haud temnenda viri] Aſper viris legit. [Altus] Magnus. vt. Sic pater ille deũ faciat, ſic altus Apollo. [Pęana ſecuti] Pęã proprie Apollinis laus eſt, ſed abuſiue etiam aliorũ dicitur. vnde Pindarus opus ſuum, quod & hominum & deorũ laudes continet, Pęanas vocauit. [Nec lõgum lætabere] Duo dixit, nec diu lętaberis, nec me in defenſo. Homeri aũt more morienti dedit ſcientiam futurorum, veluti Patroclum morientem Hectori mortem prædicere:

Ἄλλο δέ τοι ἐρέω, σὺ δ' ἐνὶ
φρεσὶ βάλλεο σῇσιν
Οὔ θην οὐδ' αὐτὸς δηρὸν βέῃ,
ἀλλά τοι ἤδη.
Ἄγχι παρέστηκε θάνατος, καὶ
μοῖρα κραταιή.
Χερσὶ δαμέντ' ἀχιλλῆος ἀμύ-
μονος αἰακίδαο.

Et Hectorem Achilli:

Φράζεο νῦν μή τοι, τι θεῶν μή-
νιμα γένωμαι
Ἤματι τῷ ὅτε κέν σε πάρις,
καὶ φοῖβος ἀπόλλων.
Ἐσθλὸν ἐόντ' ὀλέσωσιν ἐνὶ
σκαιῇσι πύλῃσιν.

[Lon-

[Longũm]Pro longe, nomen pro aduerbio poſuit. [Subridens] Per iracundiam ridens loquitur. Vnde & illud per irriſionem dictũ accipitur. [Aſt de me diuum parer. atq; hominum rex viderit] Ideſt viderit vtrum Mezentio poſſit nocere ille, quem vos deorũ & hominũ creditis eſſe rectorem. [Eduxit corpore telum] Quo facilius poſſet perire. Lucanus, Nõ eget ingeſtis, ſed auulſis pectore telis. [Dura quies] Blande, contraria: ſic dictũ eſt, & ſomnus ferreus. Eſt autem Homeri comparatio:

Ὣς ὁ μὲν αὖθι πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον.

[Cædicus Alchatoum] In hoc loco eſt confuſio in aliquibus nominibus. nam quis ſit Troianus, qs Rutulus, ignoratur. [Rapo] Rapon dicitur, ſicut Tarchon, ſed metri cauſa detraxit n, vt poſſit Sinalæpha fieri, ſicut ſupra, Haud procul hinc Tarcho. [Infrænis equi] Caſu equi aſperrimi, qui frænorum ſperneret regimen. Infrænos autem etiam homines dicimus, vt, Hinc Numidæ infræni cingunt. Dicimus aũt, & infrænis, & infrænus, ſicut inermis. & inermus. [Proceſſerat agis] Contra Meſſapum dimicaturus, quod nequiuit, efficere. nam à Valero antequam ad Meſſapum perueniret, occiſus eſt. [Haud expers] Nõ ignarus virtutis parentum. [Iaculo, & lõge fallente ſagitta] Iactu longe fallentis ſagittæ, nã ἓν διὰ δυοῖν dixit, vt, Hamis auroque trilicem. Item, Molẽque, & montes. [Cędebãt] Legitur, & cedebant, id eſt in terga veniebant, ſecundũ ꝙ Ruebant, inſequebãtur ſignificat. Si aũt cędebant. i. occidebant, Ruebant, eſt cadebant. [Iram miſerantur inanem] Generaliter dicit omnem iram bellicã. vbi enim tam inanis iracũdia eſt, quam in bello, vbi vt pereamus iraſcimur? [Pallida Tiſiphone] Non ipſa dea, ſed effectus furiæ, hoc eſt inſania. [Orion, Cum pedes incedit medij per maxima Nerei Stagna] Orion (vt etiam in j. diximus) Oenopinionis regis filius fuit, & conceſſus à Ioue, Mercurio, Neptunoque ſuſceptus hoſpitio. Hic venator immenſi corporis fuit, qui quodam tempore ſuſceptus à rege, cum vellet eius filiam vitiare, ille iratus ei oculos ſuſtulit. Cæcus itaque Orion cum conſuleret quemadmodum oculos poſſet recipere, reſponſum eſt ei poſſe lumina reſtitui ſi per pelagus ita contra Orientem pergeret, vt loca luminũ radijs ſolis ſemper offerret. Quod ille efficere ita potuit. nam cũ audiſſet ſtrepitum Cyclopum Ioui fulmina fabricantium, ſono ad eos ductus, vnum de his humeris ſuis ſuperpoſuit, & eo duce oraculi præcepta compleuit. Non autem incõgrue fingitur ire potuiſſe per medium pelagus, quaſi filius pro parte Neptuni. Hæc autem comparatio pertinet ad ſolam corporis proceritatem. [Nerei ſtagna] Epitheto eleuauit Tapinoſim more ſuo. [Imperterritus] Prima eſt compoſitio, nõ ſecunda. nam hoc eſt perterritus, quod & territus, & tunc eſt vera compoſitio cum ſermonis natura corrumpitur. [Spatium e-

ME. Nunc morere: aſt de me diuũ pr̃, atq; hoĩum
Viderit. POE. Hoc dicens eduxit corpore telũ (rex
Olli dura quies oculos, & ferreus vrget
Somnus, in æternã clauduntur lumina noctem.
Cędicꝰ Alcathoũ obtruncat, Sacrator Hydaſpen,
Partheniumq̃. Rapo, & prædurũ viribus Orſen:
Meſſapus Cloniumq̃., Lycaoniumq̃. Ericaten,
Illum infrænis equi lapſu tellure iacentem,
Hunc peditem pedes. & Lycius proceſſerat Agis:
Quem tamen haud expers Valerus virtutis auitę
Deijcit, Atronium Salius, Saliumque Nealces
Inſignis iaculo, & longe fallente ſagitta.
Iam grauis æquabat luctus, & mutua Mauors
Funera: cedebant pariter, pariterque ruebant
Victores, victique, neque his fuga nota, nec illis.
Dij Iouis in tectis iram miſerantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus eſſe labores.
Hinc Venus, hinc contra ſpectat Saturnia Iuno.
Pallida Tiſiphone media inter millia ſæuit.
At vero ingentem quatiens Mezentius haſtam
Turbidus ingreditur cãpo: quàm magnus Orion,
Cum pedes incedit medij per maxima Nerei
Stagna viã ſcindens, humero ſupereminet vndas:
Aut ſummis referẽs annoſam montibus ornum,
Ingrediturq̃. ſolo, & caput inrer nubila condit.
Talis ſe vaſtis infert Mezentius armis.
Huic contra Aeneas, ſpeculatus in agmine longo,
Obuius ire parat. manet imperterritus ille,
Hoſtem magnanimũ opperiens, & mole ſua ſtat:
Atque oculis ſpatiũ emenſus, quantũ ſatis haſtæ:
ME. Dextra mihi Deus, & telũ, quod miſſile libro,
Nunc adſint: voueo prædonis corpore raptis
Indutum ſpolijs, ipſum te Lauſe trophæum
Aeneæ. POE. Dixit, ſtridentemq̃. eminus haſtam
Iecit: at illa volans clypeo eſt excuſſa, poculq̃.
Eregium Authorem latus inter, & ilia figit
Herculis Anthorem comitẽ, qui miſſus ab Argis
Hæſerat Euandro, atque Itala conſederat vrbe.
Sternitur infelix alieno vulnere, cœlumq̃.
Aſpicit, & dulces moriens reminiſcitur Argos.
Tum pius Aeneas haſtam iacit: illa per orbem
Aere cauum triplici, per linea terga, tribuſq̃.
Tranſit intextum tauris opus, imaq̃. ſedit
Inguine, ſed vires haud pertulit, ocyus enſem
Aeneas viſo Tyrrheni ſanguine lætus
Eripit à femore, & trepidanti feruidus inſtat.

menſus, quantum ſatis haſtę] Speciosa locutio. [Vouco] Cõſecro, & dico. [Prædonis corpore raptis] Prædones ſunt qui populandam alienam inuadunt prouinciam. Alibi, Per ſidus alta petẽs abrepta virgine prędo. [Trophæum] Dictũ ἀπὸ τοῦ τρέπεσθαι. i. ab hoſtium conuerſione. vnde qui hoſtẽ fugaſſet, merebatur trophæũ. qui aũt occidiſſet, triũphum, ἀπὸ τοῦ θριαμβεύειν. i. ab exultatione. Sciendũ ſanè Lauſo propriã iõ nihil profuiſſe pietatem, quod in eum pr̃ mente ſacrilega munera trãsferebat deorum, & qui occiſorum ſpolia deuouebat. [Anthorẽ] Erit nominatiuus hic Anthores, quõ Diores. nã ſi Anthor fuerit nominatiuus metri ratio non procedit. omnia enim græca nomina in or terminata, in obliquis caſibus corripiunt or: vt Hector Hectoris, Neſtor Neſtoris, Caſtor Caſtoris. [Alieno vulnere] Telo, quod in Aeneam fuerat deſtinatum. [Cœlumque aſpicit] Vt, Alto quæſiuit cœlo lucem. Item, Hauſit cœlum mentemque recepit. Naturaliter enim morientes cupiunt ſatiati vltimo lucis aſpectu. [Dulces moriens reminiſcitur Argos] Inter phyſica ſigna moriturorum, etiam hoc legitur patriæ aſpectum deſiderare perituros. [Linea terga] Lino enim tegebantur ſcuta, vt poſſet inhærere pictura. [Ima ha.] Hypallage, pro in imo inguine. [A femore] Vt etiam ſupra diximus, ſecundum Caprum erit nominatiuus hoc femẽ, licet nuſquam lectum ſit, Vt etiam ipſe commemorat.

VENERAT antiquis, &c.] docet igitur quam ſtragẽ & Mezentius edidit, & primũ mortem Acronis, deinde Orodes. Vnde nihil eſt Donati. Ordo eſt. Acron homo Graius. i. Græcus, venerat de ſedibus: an Coryti ſ. vnde Dardanus ortus: venerat, dicit, profugus. i. patriam fugens, linquens Hymenæos. i. nuptias infectos. i. impetfectos, vbi. i. poſtquam: Mezentius, ſupp. vidir hunc miſcentem. i. turbantem media agmina, exiſtentem purpureum. i. purpurei coloris, aut purpuratum. i. ornatum pennis ſ. cum plumis & oſtro. i. purpura coniugis, pactæ. i. deſponſatæ: ipſe Mezentius, ſup. ceu, id eſt veluti, leo impaſtus. i. famelicus, peragrans, ideſt circumiens ſæpe ſtabula alta, ideo ſæpe, enim pro quia, fames veſana, ideſt veniam pariens, ſuadet. ſ. ludo. i. incitat lupum, ſi ſupp. talis leo, conſpexit forte capream. i. capram ſilueſtrem fugacem. i. aſſidue fugientem, aut ceruum. ſ. iuniorem ſurgentem in cornua. i. cui cornua incipiũt ſurgere, aut ſecundũ cornua, ſeu vt cornua creſcentem, ipſe hians immane. i. immaniter gaudet, & erexit ſ. prius, comas, & hęret. ſ. modo viſceribus, ſuper accumbens. i. accumbens quaſi deſuper, & cruor teter. i. immundus, & dirus, lauit. i. imbuit, & polluit, ora improba, id eſt famelica, & improbe deuorãtia. Sic Mezentius ruit alacer in medios hoſtes. Acron infelix. ſ. quod cum tali congredi debebat. ſternitur, & expitans, ideſt emittens ſpiritum, tundit calcibus. ſ. præ dolore, & indignatione

ASC.

humum atram.i.pernicioſam,& inimicam,& cruentat tela infracta.i. quę cadendo infregit,aut quæ nunquam fregerat. Idem ſ. Mez. non dignatus eſt ſternere Oroden fugientem.i. qui adiu nõ puſillanimitate ſed neceſſitate coactus fugeret: nec dignatus eſt dare vulnus cæcũ, id eſt improuiſum cuſpide iacta .ſ. a tergo, ſed ipſe obuius occurrit, & ipſe vir contulit ſe viro aduerſo.i.ex aduerſo occurrenti.& non profugienti, exiſtens haud .i.non: melior.i.peritior: furto.i.inſidiis aut haſtu.ſup. quã Orodes, ſed armis fortibus.i. multa virtute agendis. Tum.i. deinde poſtquam quia melior erat, cum proſtrauerat.ipſe nixus.i.innitens pede poſito ſuper abiectum, & innixus haſta poſita ſuper abiectum.ſ.Oroden.inquit, ô viri ingens pars belli non temnenda.i.contemnenda.ſed magnifacienda nobis.vnde ſperetis,quia Orodes altus, iacet.ſ. proſtratus. Socij ſecuti.i. ſubſequentes, & approbantes dictum eius, conclamant Pæana, id eſt canticum laudis, lætum.i.in ſignum lætitiæ, Autem, pro ſed, ille.ſ.Orodes.expirans,inquit.ſup.quicunque es tu.non es victor me inulto.i.vltio fiet de morte mea in te,nec tu victor lętabere longũ .i.per longum tempus, nam paria fata.i.ſimiles exitus mortis, proſpectant quoque.i.etiam te,atque tenebris mox eadem arua, id eſt proſterneris etiam in his aruis, ad quem Mezentius ſubridens,ira mixta.i cum amaritudine quadam:dixit. ſup.tu morere nunc,q.d.mors tua tibi certa & ineuitabilis eſt, aſt patet diuum atque Rex hominum i.quem vos talem putatis (Ipſe n contemptor diuum id non cenſuit. aut ſi cenſuit fide i negauerat tamen factis)viderit de me.i.an mihi nocere poſſit quod tibi ſaltem negatum eſt.ipſe dicens hoc,eduxit telũ corpore.i.extraxit. Quies dura, & ſomnus ferreus.i. ſopor mortis qui vt ferrum durus eſt: vrget olli.i.tunc illi & lumina clauduntur in noctem æternã,Cædicus vir ille vt veroſimile eſt Hetruſcus obtruncat Alchathoũ, Sacrator obtruncat Hydaſpen & Rapo Partenium,qui arcas vr, & Orſen prædurum.i.valde durum viribus.Meſſapus.ſ.equorum domitor obtruncat & Clonium.& Lycaonium,& Ericaten.obtruncat dicit illum ſ.priorem. hoc eſt Clonium, iacentem tellure .i.ſuper terram,lapſu equi inſiænis.i.aſperrimi fræna recuſantis, & ipſe Pedes.i.Pedeſter obtruncat,hunc.i. Lycaoniũ,peditem:& Lycius proceſſerat.ſ.cõtra eum,Argis.i,ab Argis: quem.ſ.Lyciũ Valerius haud.i.non expers.i. particeps virtutis auitæ .i. aui, & maiorum ſuorum,deijcit.i.proſternit.Salius.ſ.Troianorum optimus ad curſum,vt in quinto vſum eſt.deijcit Atronium, & Nealces inſignis.i. valde expeditus iaculo & ſagitta,longe fallente.i. ex improuiſo inuadente, deijcit, ſup.Salium. [Iam grauis,&c.] Recitat poſt mortem dubium Aeneæ & Mezentij,cõcurſum eiuſdem Mezentij vulnus. vnde quia nihil putatur Donat.argutiarũ attuliſſe.Ordo eſt.Mauors.i.Mars,grauis.i.durus,vtriſque æquabat iam luctus,& funera mutua.i.mutuo illata, ipſi cædebant.i. occidebant,pariter.i.pariformiter ab vtraque parte.& ruebant.i. cadebant pariter.(Melius eſt pp antitheſim dicere cædebant q̃ cedebant,etiam quia dicturus eſt, Neque his fuga nota neque illis quæ ſi ceſſiſſent nota fuiſſet)ruebant dicti victores.ſ. prius,& victi neque fuga eſt nota his.i. vnius partis viris, neq; illis.i.alterius.dij miſerantur.i.cum miſeratione aſpiciunt,in tectis Iouis.i. in cœlo exiſtantes. aut in aere ſummo iram .ſ. mortalium inanẽ .i.nihil cõtra fatorum ſeriem profuturam, amborum populorũ, & miſerantur tantos labores eſſe mortalibus,Venus ſpectat hinc .i.ex vna parte.ſ.Troianos verſus.& Iuno Saturnia .i. Saturni filia,ſpectat cõtra.i ecõtrario,hinc.i ex oppoſita parte.Tiſiphone .i.furia infernalis,hoc eſt furor bellicus, & inſania metiũ pallida .i.pallorem inducens, ſæuit.i. gaſſatur inter media millia.ſ.pugnantium.At vero.i ſed ad verum,aut præcipue. Mezentius quatiens ingentem haſtam ingreditur campo,id eſt per campum.exiſtens turbidus ſup. tam magnus quàm magnus Orion venator, ille maximus cũ incedit pedes.i. pedeſter, per maxima ſtagna.i. ſtagnantes gurgites, Nerei.i.maris medij.ſcindens .i. interſecans viam,& ſupereminet humero vndas.ſ.maris, aut quàm magnus ſup.incedit, referens .i. reportãs montibus ſummis ornum.i.talẽ arborem,annoſam.i. vetuſtam,& annis plenam, & cum ipſe ingreditur ſolo.i.ſuper terram, & condit.i.abſcondit, caput inter nubila.i. nubes. Talis infert ſe Mezentius, ſup.cum armis vaſtis .i. valde amplis,Aeneas contra.i.econtrario,ſpeculatus.ſupp. ipſum in longo agmine, parat ire obuius huic.ſ. Mezentio,ille.ſ. Mezentius manet imperterritus.i.minime perterritus,opperiens .i. expectans,hoſtem magnanimum.ſ.Aeneam viribus ſuis innitens & confiſus,& ſtat.i.conſiſtit,ſua mole.i. quaſi illis terrorem incuſſurus,ac emenſus oculis ſpatium,ſup.tãtum quantum, ſup. ſit haſtæ.loquitur.ſup.dextra.& telum miſſile, quod ego libro.i.cõcutio nunc,ſint mihi deus.i.loco numinis non ergo diuinum auxilium implorat.ſed in ſuis viribus ſpẽ ponit,ego voueo.i.conſecro & dedico ipſum ò Lauſe (qui filius eius erat)trophæum.i. conuicti, & victi hoſtis inſigne.indutum ſpolijs raptis, ſupp.de corpore prædonis .ſ. Aeneę alienam terram inuadentis, Dixit.ſ. Mezentius.i.perfecerat votum,& iecit eminus.i.è manu, hoc eſt de longe,haſtam ſtridentem.ſ.ex celeri motu.at.i.ſed, illa.ſ.haſta volãs,eſt excuſſa clypeo.ſ.Aeneæ à Vulcano fabricato,& figit.i. transfigit procul.ſ. ſtantem Anthorem.i.Argiuum illum,egregiũ .i.excellentem virum.fixit,dico,inter latus & ilia, Anthorem dicit comitem Herculis,qui miſſus ab Argi ciuitate in Peloponneſſo,hæſerat.i.adhæſerat Euandro,atque conſederat.i. ſimul ſedẽ, & habitationem acceperat, in vrbe Itala .ſ. Pallantea vbi poſtea Roma dicitur extructa. ipſe Anthores infelix, ſternitur vulnere .i.telo alieno,i.quod alteri putatum eſt inferri, & aſpicit cœlum & moriens reminiſcitur Argos.i.patriam ſuam dulces(In ſingulari dicitur hoc Argos,in plurali hi Argi) tum .i.deinde, Aeneas pius.ſ perpetuo epitheto.nam locale non eſt iacit haſtam,illa.ſ. tranſijt per orbem.ſ.clypei,cauum.i.concauum triplici ęre.ſ.confectum & per terga linea i,lino tecta ſcuta.& per opus intextum tribus tauris.i.trium taurorum tergoribus, & ipſa ima.i.ad imũ deducta,ſedit.i.manſit hærens inguine.i.ad inguen,ſed haud pertulit.i.non ſuperauit,vires.ſ.armorum,& corporis, Aeneas lętus ſanguine Tyrrheni.ſ.Mezentij viſo,eripit ocyus enſem à femore .i.qui ad femur pendebat (Seruius à femine legit, ſed puto primam longam) & ipſe feruidus inſtat trepidanti .ſ. Mezentio ex violentio impetu Aeneæ.

COMASQVE arrexit] In antiq. lib. Comas arrexit, abſque.q; [Viſceribus ſuper accumbens lauit] Exempl.quędam legunt,Super incumbens. In Romano, Lauat. [Pars belli aut temnenda viri] in lib antiq. Viris, legitur. [Proceſſerat Agis] in lib.antiq. Ages legitur. in aliquot etiam,Argis.[Deijcit Atronium Salius] Pro Atronium.At Tronium, in quibuſdam lib. inueni. [Fuga nota, neque illis] in antiq. lib. Nec legitur. [Telum quod miſiſſe libro] in Oblongo, Vibro, legitur. [Egregium Anthor] Sunt qui Hanthorem, legant. Alij, Anctorem. [Per linea terga] in antiq. lib. Ter linea terga, legitur. Et pro Linea.Lignea habetur. [Eripit à femore,] in Med.& antiq.alijs exempl.A femine legitur,& femen nominatiuum agnoſcit Seru. VARIA LECT.

SERV. LAcrymæque per ora volutæ] Nõ viri fortis, ſed filij eſt conſiderata perſona. [Optima facta] Alij legunt optime.[Hic]In hoc loco,vel bello. nam aduerbium eſt. [Si qua fidem tanto eſt operi] Tanto operi, non de ſuis carminibus dicit,(nec.n. ſibi arrogaret)ſed tanto operi .i. pietati & virtuti tuæ. nam hic eſt ſenſus, Ego quidem facta tua ò Lauſe, & mortem ex pietate venientem nõ ſilebo, ſi tamen crederet vetuſtas ex ſcelerato homine pium filium procreatum fuiſſe. [Inqueligatus] Pro illigatus, & eſt Tmeſis cum Hyſterologia. [Inimicum haſtile]Cuiuſdam quaſi picturæ pompa deſcribitur. [Iamque aſſurgentis dextræ] Iamque ſubijt mucronem Aeneæ dextræ aſſurgentis ad plagam ferentis.[Morãdo ſuſtinuit] Moram inijciendo eius impetum luſit. [Dum genitor nati parma] De hiſtoria eſt. nam Scipio Africanus, cum eſſet annorũ vix decem & ſeptem, patrem ſuum defendit in bello, nec ceſſit viginti ſeptem confoſſus vulneribus.[Præcipitant] Præcipitantur.

Ingemuit cari grauiter genitors amore,
Vt vidit, Lauſus, lacrymęque, per ora volutæ.
Hic mortis duræ caſum, tuaq. optima facta,
Si qua fidem tanto eſt operi latura vetuſtas,
Non equidem, nec te iuuenis memorãde ſilebo,
Ille pedem referens, & inutilis, inq. ligatus
Cedebat, clypeoq. inimicum haſtile trahebat.
Proripuit iuuenis, ſeſeq. immiſcuit armis:
Iamq. aſſurgentis dextræ, plagamq. ferentis
Aeneæ ſubijt mucronem, ipſumq. morando,
Suſtinuit. ſocii magno clamore ſequuntur,
Dum genitor nati parma protectus abiret;
Telaq. conijciunt, proturbantq. eminus hoſtem

Miſſilibus. fuit Aeneas, tectusque tenet ſe.
Ac velut effuſa ſi quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis, & agricola, & tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit in terris, vt poſſint ſole reducto
Exercere diem. ſic obrutus vndique telis
Aeneas nubem belli dum detonet, omnis
Suſtinet, & Lauſum increpitat, Lauſoq. minat̃.
AEN. Quò moriture ruis, maioraq; virib⁹ audes?
Fallit te incautũ pietas tua'. POE. Nec minus ille
Exultat demens: ſæuæ iamque altius irę
Dardanio ſurgunt ductori, extremaque Lauſo
Parcæ fila legunt: validum nanque exigit enſem
Per medium Aeneas iuuenẽ, totumque recõdit.
Trãſijt, & parmam mucro, leuia arma minacis,
Et tunicam molli mater quam neuerat auro:
Impleuitque ſinum ſanguis: tum vita per auras
Conceſsit męſta ad manes, corpusque reliquit.
At vero vt vultum vidit morientis, & ora,
Ora modis Anchiſiades pallentia miris,
Ingemuit miſerans grauiter, dextramque tetẽdit:
Et mentem patriæ ſubijt pietatis imago.
Quid tibi nũc miſerãde puer pro laudibus iſtis,
AEN. Quid pius Aeneas tãta dabit indole dignũ?
Arma, quibus lætatus, habet tua, teq. parẽtum
Manibus, & cineri, ſi qua eſt ea cura, remitto.
Hoc tamen infelix miſeram ſolabere mortem:
Aeneę magni dextra cadis. POE. increpat vltro
Cunctantes ſocios, & terra ſubleuat ipſum
Sanguine turpãtem comptos de more capillos.
Interea genitor, Tyberini ad fluminis vndam
Vulnera ſiccabat lymphis, corpusque leuabat
Arboris accliuis trunco: procul ærea ramis
Dependet galea, & prato grauia arma quieſcũt.
Stant lecti circum iuuenes: ipſe æger, anhelans
Colla fouet, fuſus propexã in pectore barbam;
Multa ſuper Lauſo rogitat, multosque remittit,
Qui reuocent, męſtique ferãt mandata parẽtis.
At Lauſum ſocij exanimũ ſuper arma ferebant
Flentes ingentem, atq. ingenti vulnere victum.

tantur. [Dum pluit] Hic diſtinguendum. Nam ſi iunxeris, [Dum pluit in terris] Erit Archaiſmos. debuit enim dicere in terras, tamen ſciendum eſt Hemiſtichium Lucretij hoc eſſe, quod ita, vt inuenit Virgilius, tranſtulit. [Exercere diẽ] Hypallage eſt, pro ipſi per diẽ exerceri. [Nubem belli dum detinet] Bellantium impetum ſuſtinet, donec deferueat. Et bene translationem fecit à vicina comparatione. [Fallit te incautum pietas tua] Quod credis idcirco me pium tibi veniam poſſe concedere, quia & ipſe pietatis intuitu dimicas pro patris ſalute. Tua autem pietas, prudenter eſt additum, quaſi non à parente deſcendens. [Fila legunt] Proprium fuerat, Rumpunt tamen Legunt, eſt aut tranſeunt, aut colligunt, vt. Littoraque Epiri legimus. [Exigit enſem per medium] Poetica deſcriptio eſt. nam re vera fieri non potuit, vt gladius. & tranſiret per corpus iuuenis, & abſconderetur in corpore iuuenis. nam exigit enſem, eſt ex eo agi trans corpus. [Parmam] Id eſt leuia arma, non clypeum. [Minacis] Autem non Lauſi. non .n. ipſe minatus fuerat. Ergo ordo eſt, Mucro minacis, Aeneę. ſ. [Vita per auras Conceſſit mœſta ad manes] Id eſt anima. Et abuſiue dictũ eſt. nam ad inferos ſimulacrum pergit, non anima. [Pro laudibus iſtis] Quia & cõtra fortiorem, & pro patris ſalute dimicare conatus eſt, idõ .n. pluraliter laudibus dixit. [Pius Aeneas tanta dabit indole dignum] Propter vitandam
Indoles. arrogantiã tertia perſona vſus eſt. Indoles aũt eſt ꝓprie imago quædam virtutis futuræ. [Quibus lætatus, habe tua.] Mos .n. fuerat vt cũ his rebus homines ſepelirentur quas dilexerãt viui. [Si qua eſt ea cura remitto] Aut more illo dixit, quo ſolet ſepulturã ad ipſa cadauera non pertinere licet vmbris, ſicut in vij. legimus, pro ſit, vt, Si qua eſt ea gloria ſignent. Item de Pallante. Vano mœſti comitantur honore. Aut certe ſi qua eſt ea cura Mezentio. i. patri ſacrilego, qui ſuperos inferosq. contemnit. [Aeneæ magni dextra cadis] Sic alibi, Nomen haud leue patrum manibus, Hoc referes telo cecidiſſe Camillæ. [Comptos de more capillos] Antiquo. ſ. quo viri ſicut mulieres componebant capillos, quod verum eſſe, & ſtatuæ nonnullæ antiquorum docẽt, & perſonæ, quas in tragœdijs videmus ſimiles in vtroque ſexu, quantum pertinet ad ornatum capitis. [Interea] Dum hæc geruntur. Et omnino ſic eſt apud poetas, Interea, ſicut eſt apud Saluſt. Eodem tempore. [Vulnera ſiccabat lymphis] Noue, & phyſice locutus eſt. nam cum aqua omnia infundantur ait ſiccabat vulnus. Fluxus, enim ſanguinis aquarum frigore continetur. [Lauabat] Inclinatione recreabat. [Procul] Modo iuxta ſignificat, vt, Serta procul tantum capiti delapſa iacebant. [Grauia arma quieſcunt] Bene grauia. vt galeam, arma, ſed leuia intelligamus. Et talis eſt figura, ſicut illa Saluſtio, Leonem atque alias feras. ergo & leo fera. Quieſcunt autem quaſi in terra poſita. quoniam galea quæ pendebat, poterat & moueri. [Colla fouet] Suſtinẽs ſe arboris trunco. [Fuſus propexam in pectore barbam] Barbam in pectus fuſam habens. Archaiſmos eſt quod ait in pectore, pro in pectus, vt alibi, Medijs effuſus in vndis. pro, In medias vndas. [Multa] Pro multum. ſicut, Et pede terram Crebra ferit; pro crebro. [Super arma ferebant] Supra ſcutum, vt, Supra impoſitum clypeo referunt Pallanta frequentes.

ASCENSIVS.

INGEMVIT cari, &c.] Priuſquam mortem Mezentij inferat ꝓmittit mortem Lauſi: quem quia allocutus eſt Mezentius præſentem fuiſſe conſtat, vnde veroſimile eſt laudatum vbiq; iuuenem patri ſuccurrere conatum, quam rem hoc loco deſcribit Poeta. At cum nihil approbatum ſit Donati. Ordo eſt. Lauſus. ſcilicet filius Mezentij. vt. i. poſtquam vidit. ſ. talia, ingemuit grauiter. i. amare, amore, id eſt propter amorem, & pietatẽ genitoris cari. ſ. Mezentij, quamuis tyrannus eſſet, & lacrymæ volutæ, ſcilicet ſunt per ora. ſ. Lauſi. Equidem, id eſt ego quidem, non ſilebo, caſum, id eſt fortunatum euentũ durę mortis, quia contra imparem dimicandum erat, aut patrem ante oculos permittendum occidere, tua optima, id eſt laudatiſſima facta, ò iuuenis memorandæ, id eſt memoria digniſſime, ſi qua, id eſt aliqua vetuſtas, eſt latura fidem, id eſt credulitatem, tanto operi. ſ. tuo, nec ſilebo te ò iuuenes memorande. Ille, ſcilicet pater Lauſi Mezentius ſedebat referens pedem, exiſtens, ſcilicet inutilis, inque ligatus, id eſt, & illigatus, & trahebat clypeo. i. ſimul cum clypeo, haſtile inimicum, .i. quo ab inimico vulneratus erat. Iuuenis. ſ. Lauſus, prorupit. i. porrò rapuit, ſeſe, ſupp. & immiſcuit ſeſe armis dextrę iam aſſurgentis. i. erigentis vt deſuper feriat. & ferẽtis plagam, & ſubijt mucronẽ Aeneæ, & ſuſtinuit. i. ſuſpenſum, & impeditum tenuit, & ipſum morando. i. impediendo ſocij. ſ. Lauſi. ſequũtur, ſupp. cum magno clamore, dum. i. donec, genitor abiret, ꝓtectus parma. i. ſcuto, nati. i. filij, & conijciunt tela, & proturbant. i. porrò diſturbant, hoſtem. ſ. Aeneam, eminus. i. de longe quaſi è manu iaciẽdo tela, vnde addit, miſſilibus. i. per miſſilia, & furit. i. ferocit, & tectus. ſ. clypeo contra tela, tenet. i. cuſtodit ſe, quod prudentis viri eſt, qui nõ vt hoſtem inuadat quam vt ſe protegat accurat. Ac veluti, ſi nimbi. i. nubes ventoſæ, præcipitant, ſupp. ſe, quando. i. quandoque, & hoc grandine effuſa. i. violenter deorſum miſſa, quaſi peluibus effuſa, omnis arator diffugit campis, & omnis agricola diffugit cãpis, & viator latet, ſupp. in arce tuta, aut ripis amnis, .ſ. alicuius, aut fornice. i. incuruatura ſeu circũferentia, aut teſtudine (eſt. n. fornix proprie illa incuruatura arcualis quæ eſt in pontibus portis, & aliquibus ædificijs teſtudinatis, quale erat theatrum olim In cuius fornicibus, & in murorum ciuitatis fornicibus, quia olim proſtabãt publice meretrices ſeu proſtitutę, ideo fornix pro lupanati, & fornicor pro mechor accipitur) dum. i. quandiu, pluit in terris. ſ. apricis, vt poſſint exercere diẽ, ideſt exerceri in die ſole reducto, ſic, id eſt eodẽ modo vt agricola ſerenitatem expectans grandine obruit. Aeneas eſt ſupp. obrutus telis. ſ. inimicorum, dum. i. interea, dum detinet. i. immora-

 tur,

tur, nūbem belli.i.bellantum impetum, quorum leuatæ in caput eius manus, quaſi nubem grandinoſam præſentabant, ſuſtinet omnes ſ.ingruentes, & increpitat.i. cum crepitu redarguit Lauſum. & minatur Lauſo dicens.ſ.quo ruis ò moriture, & cur, ſupple audes maiora viribus? ego legerem potius audens, vt ſit, quo ruis ò moriture, & audens maiora viribus, id eſt quam ſint vires tuæ, tua pietas.ſ.in patrem. fallit te incautum, quia conaris quod efficere non poteris. nec ille demens.ſ. Lauſus, non minus exultat.i.inſultat in Aeneam, quę res effecit quod pius plum occidit, & iræ ſæuę.i.magnę.& dirę.ſurgunt iam altius.i.profundius aut intenſius, ductori Dardanio.ſ.Aeneæ, & Parcæ, id eſt deæ fatales, legunt.i.occant, Lauſo extrema fila.i. extremum orſum aut contextum vitæ, nanque Aeneas exigit.i.extra agit, & educit enſem validum.i.fortem, & ponderoſum, per medium iuuenem.i.per dimidium iuuenis, & recondit, id eſt iterum aut diligentius condit, ſeu abſcondit in corpore iuuenis, totum.ſ.enſem, & mucro minacis.ſ.Aeneæ, tranſijt, & .i.etiam parmam. & arma.ſ.iuuenis, & trāſit mollem tunicam quam mater.ſ.Lauſi neuerat, ſup. Lauſo: auro molli, id eſt flexibili, & ſubtili. &, vt dicunt, nobili, & ſanguis, ſcilicet effuſus impleuit ſinum.ſ.Lauſi, tum.i. deinceps, vita.i.anima Lauſi, conceſſit.i.commigrauit, exiſtens mœſta. conceſſit dico, per auras ad manes i. ad inferos & reliquit corpus. [At vero vt vultum] Cōmemorat quomodo Aeneas pius miſeratus mortem Lauſi, cadauer eius honeſta ſepultura donādum cum armis notis conceſſit. Vnde cum nihil ſit Don. Ordo eſt. At vero, i.ſed potiſſimum, vt.i.poſtquam, Anchiſiades.ideſt Anchiſæ filius Aeneas, vidit vultum.i.effigiem faciei, moriētis.ſ.Lauſi. & vidit ora ipſius Lauſi pallenta miris modis, ipſe miſerans.i. miſeratione affectus, ingemuit grauiter, & tetendit.i.extenſam, & ſuſpenſam tenuit, ne amplius pereuteret, dextram.ſ.ſuam, aut potius tetendit .i.extendit Lauſo, & porrexit dextram, & imago patriæ pietatis .i.quam erga patrem habuerat ſubijt.i. commouit mentem Aeneæ. Quid ò puer miſerande.i. digne miſeratione. quid pius Aeneas dabit tibi pro iſtis.ſ.tuis laudibus, ideſt laudabilibus auſis dignum, tanta indole.i.inſita ad virtutem natura, q.d. neſcio. verum habe tua arma quibus lætatus, ſup. es in uita. & ego remitto te manibus & cineri.i.antiquæ ſepulturæ, & buſto parentum.i. maiorum tuorum ſi qua.i.aliqua eſt ea cura.ſ. aut manibus tuis aut patri, tamen tu ſolabere.i.pro conſolatione accipies mortē miſeram.i.miſerandam. Hoc.i.per hoc quod.ſ. cadis dextra Aeneæ magni, quia glorioſum videtur, non niſi à magno ſuperari. Aeneas increpat vltro ſocios cunctantes.i. immorantes leuare Lauſum, & ipſemet ſubleuat.i.ſurſum leuat ipſum, turpantem.i. fœdantem ſanguine.ſ.ſuo capillos comptos de more. Genitor. ſup. Lauſi, videlicet Mezentius, ſiccabat interea lymphis.i.aquis vulnera.ſ.ſua ab Aenea illata, ad vndam fluminis Tyberim, & lauabat corpus exiſtens acclinis.i. accumbens trunco arboris, galea ærea pēdet procul ramis.ſ.arboris illius, & arma grauia quieſcunt, id eſt tacent prato.i.in prato. iuuenes lecti.i. egregij ad corporis tutelam lecti ſtant circum, ipſe æger.i.ſaucius, fouet.i.reficit colla.ſ.laſſa. anhelans.i.crebro reſpirās fuſus.i. habens fuſam in pectore.i.per pectus, barbam perpexam.i.multum, & per omnia pexam. &, ſup. rogitat multa deſuper.i.de Lauſo.ſ. filio, & remittit multos qui reuocent.ſ.ipſum à pugna. & qui ferant.i.efferant, mandata parentis mœſti.i. dolentis quod filium in tali diſcrimine dereliquerit. At.i.ſed, ſocij flentes ferebāt Lauſum exanimem.i.mortuum, & ſup. ſocij auferebant flentes ipſum ingentem, atque victum ingenti vulnere, validum nanque exigit enſem per medium Aeneas iuuenem totumque recondit.

VARIA LECTIO.

SI qua fidē tāto eſt operi latura vetuſtas] In antiq. exem. Tanto operi, abſq; eſt. [Proripuit iuuenis] in Ro.li. Protupit, legitur. [Iamque aſſurgentis dextræ] in Rom. lib. Abſurgentis dextram, legitur. [Nubem belli, dum detinet] in antiq. lib. Rom. repert. Detonet. [Tranſijt, & parmam mucro] in antiq. lib. Tranſilijt, legitur. [Leuia arma minacis] Quidam lib. legunt, Minantis, Rom. liber, Media arma minaci, legit. [Ingemuit miſerans grauiter] Quidam lib. legunt, Ingemuit grauiter miſerans. [Corpuſque leuabat] Antiqui plures lib. Lauabat, habent. [Procul ærea ramis Dependet galea] in Rom. lib. Ramo, legitur. [Stant lecti circum iuuenes] in aliquot antiq. lib. Stant circum lecti proceres, legitur. [Perpexam in pectore barbam] Malunt nonnulli Propexam. ſed. Perpexam, in antiquis habetur. [Multoque remittit] in Rom. lib. legitur, Multumque remittit.

SERV. AD cœlum tēdit palmas] Increpans deos, quaſi ſacrilegus. Et ſciendum vno eodemq. tēpore nō cū potuiſſe, & inhærere corpori, & manus ad cœlum leuare, licet poeta iſta coniunxerit. [Corpore inhęret] Aut inhæret corpore ſuo Lauſo, aut certe Hyſterologia eſt, vt ſit, hæret in corpore. Melius tamen eſt vt ſit antiptoſis, pro corpori, vt, Hęret pede pes, pro pedi. [Per vulnera ſeruor] Aut reuera Per vulnera, quia per totū corpus mucro trāiecerat, aut ſtudioſe vulnera ait pro vulnus, ſicut Ter. Non perpeti meretricū contumelias? cum de Thaide loqueretur. [Nunc demū Exilium infelix, nunc alte vulnus adactum] Solatio.n. viuentis filij vtrunque fuerat ante tolerabile. [Idem ego, Qui nunc cauſa tuæ mortis fui, qui feci vt exulis, & ſacrilegi filius eē diceteris. [Pulſus ob inuidiā] Excuſat, ne merito expulſus eſſe videatur. [Oēs per mortes] per oīa mortis gnā.i.per diuerſa ſupplicia. [Vis alto vulnere tardat] Alti vulneris violētia. [Alloquitur mœrentē] Triſtē. Hæc.n. animalia ſcdm Hom. cum ſint triſtia, indicant dominorum mortem futuram. Eſt autem Homeri comparatio.

Agnouit longe gemitus præſaga mali mens:
Caniciem immūdo deformat puluere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inhæret.
MEZ. Tanta ne me tenuit viuendi nate voluptas,
Vt pro me hoſtili paterer ſuccedere dextræ,
Quē genui? tua nō hæc genitor p vulnera ſeruor,
Morte tua viuens: heu nunc miſero mihi demum
Exilium infelix, nunc alte vulnus adactum.
Idem ego nate tuum maculaui crimine nomen,
Pulſus ob inuidiam ſolio, ſceptriſq. paternis.
Debueram patriæ penas, ōdijſq. meorum:
Omnes per mortes animā ſontem ipſe dediſſem.
Nūc viuo: neque adhuc homines, lucēq. relinquo:
Sed linquā. POE. Simul hæc dicens, attollit in egrum
Se femur, & quanquam vis alto vulnere tardat,
Haud deiectus equum duci iubet. hos decus illi,
Hoc ſolamen erat, bellis hoc victor abibat
Omnibus, alloquitur mœrentem, & talibus infit.
MEZ. Rhœbe diu, res ſi qua diu mortalibus vlla eſt,
Viximus: aut hodie victor ſpolia illa cruenta,
Et caput Aeneæ referes, Lauſique dolorum
Vltor eris mecum. aut aperit ſi nulla viam vis,
Occumbes pariter: neq; enim fortiſſime credo
Iuſſa aliena pati, & dominos dignabere Teucros.
POE. Dixit, & exceptus tergo conſueta locauit
Membra, manuſq. ambas iaculis onerauit acutis,
Aere caput fulgens, criſtaque hirſutus equina.
Sic curſum medios rapidus dedit. æſtuat ingens

Τὸν δ' ἄρ' ὑπὸ ζυγόφιν προσέφη πόδας αἰόλος ἵππος
Ξάντος. ἄφαρ δ' ἤμυσε καρήατι πᾶσα δὲ χαίτη
Ζεύγλης δ' ἐριποῦσα παρὰ ζυγὸν οὖδας ἵκανεν.

[Rhœbe diu, res ſi qua diu mortalibus vlla eſt,] Hoc loco notant Virgilium Critici, quod homine ſacrilego dedit prudētem ſententiam, quam rem ratio naturalis excuſat. ea.n. quę per naturam mouent animos, in quamuis perſonam cadunt. Illa vero ſunt tantum prudentum, quę non niſi cōſilio & ratione deprehenduntur. Vnde & Terent. ſeruis dat plerunq; prudentiſſimas ſententias quidem, ſed quę per naturam offeruntur cunctis, vt, Ne quid nimis. [Spolia illa cruenta] Arma Aeneæ Lauſi cruore perfuſa. Vnde intulit Et caput Aeneæ, per quod etiam ſpolia Aeneæ intelligimus. nam Lauſo nihil detraxerat. Dixit.n. arma quibus lætatus, habe tua. [Aut aperit ſi nulla viam vis] Aut ſi nullam oſtendit fortitudo rationem. [Neque.n. fortiſſime credo] Quod dignaberis habere dominos, Teucros.ſ. ignauos. nā hoc intelligimus ex eo qđ dixit, equo fortiſſime. Plerūq;.n. ex alterius pſonæ vitu

per a

Imo in corde pudor, mixtoque inſania luctu,
Et furijs agitatus amor,& conſcia virtus:
Atque hic Aeneam magna ter voce vocauit.
Aeneas agnouit eum, lætuſque precatur.
AEN. Sic pater ille deum faciat, ſic altus Apollo,
Incipias conferre manum.
POE. Tantum effatus,& infeſta ſubit obuius haſta.
Ille autem. MEZ. Quid me erepto ſæuiſſime nato
Terres hæc via ſola fuit, quia perdere poſſes:
Nec mortem horremus, nec diuū parcimus vlli:
Deſine: iam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius. POE. Dixit, telumq. intorſit in hoſtem:
Inde aliud ſuper, atque aliud figitq., volatq.
Ingenti gyro, ſed ſuſtinet aureus vmbo.
Ter circum aſtantem læuos equitauit in orbes,
Tela manu iaciens: ter ſecum Troius heros
Immanem ærato circunfert tegmine ſiluam.
Inde vbi tot traxiſſe moras, tot ſpicula tædet
Vellere,& vrgetur pugna congreſſus iniqua;
Multa mouens animo, iam tandē erūpit,& inter
Bellatoris equi caua tempora conijcit haſtam.
Tollit ſe arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effuſumq. equitem ſuper ipſe ſecutus
Implicat, eiectoq. incumbit cernuus armo.
Clamore incedunt cœlum, Troesque, Latinique:
Aduolat Aeneas, vaginaque eripit enſem:
Et ſup hæc. AEN. Vbi nunc Mezentius acer,& illa
Effera vis animi? POE. Contra Tyrrhenus, vt auras
Suſpiciens hauſit cœlum, mentemque recepit.
MEZ. Hoſtis amare, qd intrepitas, mortēq. minaris?
Nullum in cæde nefas: nec ſic ad prœlia veni,
Nec tecū meus hæc pepigit mihi fœdera Lauſus.
Vnū hoc per, ſi qua eſt victis venia hoſtibus, oro,
Corpus humo patiare tegi. ſcio acerba meorum
Circunſtare odia: hunc oro defende furorem,
Et me conſortem nati concede ſepulcro.
POE. Hæc loqt̄, iuguloq. haud īſcius accipit enſem,
Vndantique animam diffundit in arma cruore.

peratione, vel laude, quid de alia dicatur, agnoſcimus, vt hoc loco Troianos vituperatos ex equi laude cognoſcimus. Item alibi cōtra, Et nūc ille Paris. ſ. adulter. nam illo loco ex perſona Paridis vituperatſ Aeneas. [Exceptus tergo] Equo ſe prabente ſuſceptus, quod fieri plerunq. conſpicimus. [Iaculis onerauit] Audiaſ ſæuientis exprimitur ſæpius. [Infeſta haſta] In vulnus parata. i. portenta. [Qua perdere poſſes] Deeſt me. nā h. d. niſi extincto filio nulla ſe rōne potuiſſe ſuperari. [Nec diuum parcimus vlli] Quia vt Aeneas inuocauerat deos: vt, Sic pater ille deum faciat, ſic altus Apollo. [Deſine]. ſ. mortem minari, qm̄ libenter moriturus adueni [Vmbo] Scutum, nam à parte totum intelligimus. [Læuos equitauit in orbes.] Secundum artem militiæ, nam eques ſtans facillime ſuperatur à pedite. In læuam autem partem ideo circumibat, vt Aeneæ dextram partē circūueniret, quæ vtiq. nuda erat. [Pugna iniqua] Pedes contra equitem. [Multa mouens] Vtrum in ipſum, an in equum telum torqueret, quo vulnerato Mezentius carebat effugio. [Inter tp̄a]. i. in frontem. [Bellatoris equi] Per quem bellum geritur. aliter hoīem dicimus bellatorē, qui bellum gerit. [Implicat] Impedit. [Cernuus] Cernuus equus dr̄ qui cadit in faciem, quaſi ī eā partē q̄ cernimus. Vnde & pueri quos ī ludis videmur ea parte qua cernunt ſtantes. cernui vocantur, vt ēt Varro ī libris theatralib. docet. [Clamore incēdūt cęlū] Implent. Et abuſiue dixit. [Troesq.] Gaudio. [Latiniq.:] Dolore. [Hauſit cœlum] Hoc eſt aerem. Lucr. In hoc cœlo qui dicitur aer. & h. d. poſtquam reſpirauit, & mentem recepit, poſt turbationem, ex equi venientem ruina. [Hoſtis amare] Aſpere. Et eſt Homeri de telo dictum, quod hic ad hoīem tranſtulit. Ille. n. ait, πικρὸν οἰστόν. [Nullum in cæde nefas] Mori viro forti nefas non eſt. nec ego ſic vt vincerē veni, hoc eſt cum voluntate procubo. [Hæc pepigit mihi fœdera Lauſus] Hoc eſt non cum hoc pacto à te Lauſus receſſit, vt vitam requiram. Federa autem pepigit, per tranſlationem dixit. i. ſic non pugnauit Lauſus, vt vllum mihi vitæ relinqueret deſiderium. [Venia] Beneficium vt, Orantes veniam. [Hunc oro defende furorem] Inimicorū irā & poſt fata ſæuire cupiētē. Defende aūt eſt prohibe: vt, Dum teneras defendo à frigore Myrtos: Et bene petit ab Aenea; ꝙ eum ſcit vltro concedere, vt probauit in filio, petit autem non de eius pietate dubitans, ſed timens iram ſuorum. [Haud inſcius] Liptotes figura eſt. non. n. dixit non ignarus, ſed expectans omnibus votis: vt, Munera nec ſperno. i. libenter accipio. In hac aūt figura plus cogitatur, q̄ dicitur. [Vndātiq. animā diffundit in arma cruore.] Ordo eſt, In arma vndanti cruore animam diffundit, cuius ſedē plerique ſanguinem volunt eſſe. & ſic eſt dictū: vt, Vna eademq. via ſanguis animusque ſequuntur.

ASC. AGNOVIT longe gemitum] Docet quō audita morte Lauſi rurſus in arma ruit moriturus Mezentius, & quō iterum cum Aenea congreſſus ſit. De qua re hoc ſolum eſt Donat. [Dixit, &c.] Non enim poterat aſcendere, ſed ex ſuperiori loco ſe in equo compoſuit. Hæc ille Ordo eſt. Mens. ſ. Mezentij præſaga mali. i. præſagiens malum. q. a. ſagax eſt mens hominum ad præcipienda mala. i. incōmoda potius quam bona, agnouit longe. i. eum adhuc longe eſſent gementes, gemitum. ſ. ſociorum, hoc eſt cauſam gemitus quæ mors Lauſi erat, & deformat. i. ſedat caniciē. ſ. capillorum aut barbæ, multo puluere, & tendit ambas manus ad cœlum, non præcaturus, ſed execraturus deos & inhæreret. ſ. Lauſo, corpore. ſ. ſuo, aut hæret ī corpore Lauſi. O nate tenuit ne me tanta voluntas. i. cupiditas & deſiderium viuendi, vt paterer te quē genui ſuccedere dextræ hoſtili pro me. q. d. id quidem non decuit. ſeruor ne. i. ſaluor ne ego genitor ꝑ hæc tua vulnera, viuens tua morte? q. d. id quoque indecens. Heu dolētis interiectio, exilium. i. expulſio patria mea, eſt mihi nunc demum, eum. ſ. tui. carēdum eſt infelix. i. durum & intollerabile, ſicut ſunt infelicia. i. quæ infelicitatem afferunt vulnus. ſ. doloris eſt adactū. ſ. in præcordia, nunc alte, id eſt profunde. [Idem ego] Qui. ſ. cauſa mortis fui, maculaui crimine meo. i. tyrannide, tuū nomen. i. gloriam tuam qui fuiſſet filius regis habitus, aut qui iniqui patris optimus filius ob ſcelus paternū nomen amiſiſti. Ego pulſus ſolio. i. ſede regali, & ſceptris. i. inſigni regali, hoc eſt regno meo, ob inuidiā meorum. i. quia mei mihi inuidebant, debueram pœnas patriæ. ſ. cui iniuriam intuleram & ipſe. i. ego dediſſem. i. dare debuiſſem odijs paternis. i. odia quæ de me patre tuo erant. per oēs mortes, id eſt omne genus moriendi, animam ſontem. i. culpabilem, & noxiam. Nunc viuo, qui. ſ. mori debui, nec. i. & non relinquo adhuc homines. i. ſocietatem hominū, & lucem. i. vitam aut lumen cœli, ſed linquam. ſ. ſtatim. & ipſe dicens hoc attollit. i. erigit ſe in femur ægrum. i. ſaucium, & quanquam vis alto vulnere, id eſt violentia alti. i. profundi vulneris prius ſuſcepti, tarda. ſ. ipſum aut quanquam vis plagæ. ſ. tarda ipſum alto vulnere, tamen ſup. ipſe haud. i. non deiectus. ſ. animo, iubet equum. ſ. ſuum Rhœbū nomine, duci. i. adduci, hoc decus. ſ. equi, erat illi & hoc ſolamen. i. ſolatium erat illi, aut potius ſit decus. i. honeſtamentum erat illi, hoc. i. per hunc equum & ſolamen. i. ſolatium erat ei, hoc. i. per hunc equū & ipſe abibat. i. euadebat omnibus bellis victor, hoc. i. per hunc equum quem ſup. Mezentius alloquitur, mœrentem. i. triſtem, quia dominū ſuum triſtem ſentiebat Rhœbe nos viximus diu, ſi qua vlla res eſt mortalibus diu (videtur alterum abundare aut qua vlla, ſed coniuncta maiorem vim habent) aut tu victor. ſ. mecum, referes. i. reportabis hodie, illa ſpolia cruenta. i. ſanguine perfuſa. ſ. Lauſi, & aliorum interfectorum, aut cum ſanguine ipſius perfuſa erunt, & caput Aeneę. & eris mecū vltor dolorum Lauſi. i. quos pro Lauſo patior, aut ſi nulla vis. i. violentia, & virtus aperit viam. ſ. ad tantam victoriam. tu occumbes pariter. i. mecum: enim, pro quia ò fortiſſime ego credo. ꝙ tu neq. i. non dignabere pati iuſſa aliena. i. alia q̄ mea nec Teucros dominos. ſ. tuos effectos dixit. ſ. Mezentius & ipſe exceptus tergo. ſ. equi ex loco ſuperiori, nam aſcendere non potuit, locauit membra aſſueta. ſ. ipſi equo & onerauit ambas manus acutis iaculis: fulgēs caput. i. habens caput fulgēs ære. i. galea ænea, & hirſutus

crista

SERV. OCEANVM intereà ſurgens aurora reliquit] More ſuo prętermiſit noctis deſcriptionem, quã tranſiſſe indicat pſens ortus diei, & hoc eſt vnde Horat. ait: Nec verbum verbo curabis reddere fidus interpres. Quæ.n. naturalia ſunt, omnibus patent. [Aeneas (quanquam & ſocijs dare tps humandis) Conſuetudo Romana fuit vt polluti funere, minime ſacrificarent. Si tamen contingeret, vt vno eodemq. tempore, & funeſtaretur quis, & cogeretur operam dare ſacrificijs, laborabat vt antea ſacrã compleret, quã funus agnoſceret. Vnde etiã Horatius Puluillus in Capitolij dedicatione cum ab inimicis ei filius extinctus nunciaretur, ait, Cadauer ſit: nec voluit funus agnoſcere donec templa dedicaret. Secundum quẽ ritum etiã Aeneas inducitur ante operam dare ſacrificijs, & ſic ad ſociorũ & Pallãtis ſepulturam reuerti. [Præcipitant curæ] Vrgent: Longam.n. dilationem ſepultura nõ patitur. [Turbataq. funere mens eſt] Funere Pallantis, κατ' ἐξοχὴν. nam hæc eſt cõſuetudo apud poetas, vt à plebe ſegregẽt duces. Sic paulo poſt ait: Interea ſocios inhumataq. corpora terrę Mandemus. & intulit, Mœſtamque Euandri primus ad vrbẽ Mittatur Pallas. Sic dictum eſt, Relliquias Danaum, atq. immitis Achilli. Item, Forſitan & Priami fuerint quæ fata, requiras. [Primo victor ſoluebat Eoo] Antequam luctum ſubiret & funeſtaretur. Primó aũt Eoo, ſubaudimus tpe. nã Græce ἠὼς dicitur, quam nos Auroram vocamus. Homer. ῥοδοδάκτυλος ἠὼς, quod nomen Latini traxerunt per deriuationem, vt dicerent, Et lætus Eois Eurus equis. Item, Eoasque acies. Sanè, vt etiam ſupra diximus, in hoc ſermone, prima ſyllaba naturaliter producitur, ſed cũ opus fuerit, corripitur, aut licentia nominis proprij, aut quia eam vocalis ſequitur. [Cõſtituit tumulo] In colle, quia trophæa non figebantur niſi in eminẽtioribus locis. Sal. de Põpeio, Deuictis Hiſpanis, trophęa in Pyrenæis iugis conſtituit. Ex quo more in vrbibus figebantur trophæa in arcubus exędificatis. Ideo aũt nũc trophęũ ponit Aeneas, quia nec dum plenam eſt victoriam cõſecutus, ſed occiſo Mezẽtio fugauit exercitum. plenæ.n. victoriæ, vt ſupra diximus, triumphus debetur. Et perſoluit vota, vel pp tanti ducis interitum, vel quia fas erat etiã de primitijs ſacrificare. [Tibi magnæ tropheum Bellipotens:] hoc p parentheſim diſtũ eſt. [Aptat] apte locat, & cõgrue.

PVB. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER VNDECIMVS.

OCEANVM. interea ſurgens aurora reliquit.
Aeneas (quanquam & ſocijs dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataq. funere mens eſt)
Vota deũm primo victor ſoluebat Eoo.
Ingentem quercum deciſis vndique ramis
Conſtituit tumulo, fulgentiaq. induit arma,
Mezenti ducis exuuias, tibi magne trophęum
Bellipotens: aptat rorantes ſanguine criſtas,
Telaq. trunca viri, & bis ſex thoraca petitum,
Perfoſſumq. locis, clypeumque ex ære ſiniſtræ
Subligat, atque enſem collo ſuſpendit eburnum,
Tum ſocios (nam omnes eum ſtipata tegebat
Turba ducum) ſic incipiens hortatur ouantes.
AEN. Maxima res effecta viri: timor omnis abeſto.
Quod ſupereſt, hæc ſint ſpolia & de rege ſuperbo
Primitiæ, manibuſq. meis Mezentius hic eſt.
Nunc iter ad regem nobis, muroſq. latinos.
Arma parate animis, & ſpe præſumite bellum,
Ne qua mora ignaros, vbi primum vellere ſigna
Annuerint ſuperi, pubemq. educere caſtris,
Impediat, ſegneſq. metu ſententia tardet.
Interea ſocios, inhumataq. corpora terræ
Mandemus: q ſolus honos Acherõte ſub imo eſt.
Ite, ait, egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo, decorate ſupremis
Muneribus: mœſtamq. Euandri primus ad vrbẽ
Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies, & funere merſit acerbo.
POE. Sic ait illacrymãs, recipitq. ad limina greſſum,
Corpus vbi exanimi poſitum Pallantis Acetes
Seruabat ſenior: qui Parrhaſio Euandro
Armiger ante fuit, ſed non felicibuſq. æque
Tu comes auſpicijs caro datus ibat alumno.

[Telaq. trunca viri] Perfracta, ita.n. in trophæis poni conſueuerunt. Iuuen. Et fracta de caſſide buccula pendens, Et curtum themone iugum, victæq. triremis aplauſtræ. [Et bis ſex thoraca petitũ, Perfoſſumq. locis.] Duodecim vulneribus appetitum: quia vt ſupra diximus, totius Tuſciæ populus in duodecim partes fuit diuiſus: vt, Gens illi triplex populi ſub gente quaterni. qui ſingulis Lucumonibus parebant. Moris aũt fuit vt interẽptos duces omnis vulneraret exercitus. Sicut etiã de Hectore Hom. commemorat:

Οἳ καὶ θηήσαντο φυὴν, καὶ εἶδος ἀγητὸν
Ἕκτορος. οὐδ' ἄρα οἵ τις ἀνουτητί γε παρέστη.

Vnde eſt: Quæ circum plurima muros Accepit patrios. [Clypeumq. ex ære] Figuratius, q̃ ſi æreum diceret. [Enſem collo ſuſpendit eburnũ] Vaginã eburneã. Sanè ebur, eboris facit, non eburis, ſicut murmur, murmuris. Vnde quia in principalitatis declinatione varietas inuenitur, etiam deriuatio varia eſt. nã eburnus facit ab eo quod eſt ebur, eburneus ab eo quod eſt ebor, eboris. [Maxima res effecta viri,] occiſo tanto duce ſimul etiam trophæi oſtenditur cauſa. [Abeſto] Abſit, nã tertia perſona eſt. [Quod ſupereſt] De reliquo, & eſt abſoluta elocutio. [Et de rege ſuperbo primitię] Auctor dicit, primitiæ iſtæ quas fecimus, non de plebe ſunt, ſed de rege ſuperbiſſimo. Aut certe ſuperbum regem Turnum accipiamus, nam de ipſo legimus, Ac Rutulum abſceſſu iuuenis cũ iuſſa ſuperba Miratur: vt ſit ſenſus, Hæc ſpolia, & hanc primam belli partẽ ſuperbo Turno ſuſtulimus. Nam hoc epitheton proprium Turni eſt, quod ei Virgilius pro ingenti ſcelere dat. Apud maiores.n. ſuperbia ingens facinus fuit, adeo vt Tarquinius pro multis ſceleribus ſuperbi nomen acceperit. [Mezentius hic eſt] Talis: vt, Hunc ego te Euriale aſpicio? [Muroſq. Latinos] Iam campeſtri ſuperauimus prœlio, reſtat vt etiã obſidione vincamus. Credit.n. quod ſibi iam aperte nullus occurrat, nec inaniter. nam & paulo poſt dicturus eſt Turnus, Furta paro belli. Et in 12. Latinus, Vix vrbe tuemur Spes Italas. [Arma parate animis] Aut Hypallage eſt, pro armis parate animos, aut certe eſt mutanda diſtinctio, vt ſit, animis & ſpe præſumite bellum, mente præoccupate, vt ſupra Turnus, Et pugnã ſperate parari. Bene aũt ait Præſumite, quaſi rem iam ſui iuris, vt ei deberi videatur iam certa victoria. [Vellere ſigna Annuerint ſuperi] Ne in mora ſitis, cũ captatis augurijs ad bellũ

exire

ſcire cœperimus. Vellere aũt proprie dixit, quia Romana ſigna agebantur in caſtris, & cũ ad bellum cũ dum fuiſſet, captatis augurijs auellebantur è terra, nã alibi ea figi nõ licebat. Sed inter auguria etiã hoc habebatur, ſi auellentem facile ſequerentur, adeo vt cũ filio in Arabis Parthico bello ſit Craſſus occiſus, qui iturus ad prelium auellere ſigna vix potuit. [Interea ſocios] Donec tẽpus obſidionis adueniat. [Qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.] Propter, centũ errant annos, volitantq. hæc littora circum. Et bene Acheronte ſub imo, qa hæc res ad vmbras tm̃ ꝑtinet. Nam apud prudentes hoĩes nullius momẽti ſunt iſta. [Egregias animas] Ingenti arte laudat, potius q̃ miſereatur extinctos, vt ꝑſentiũ animos in bella ſuccedãt. [Quem non virtutis egentem] Ennij verſus eſt. [Funere merſit acerbo.] Immaturo, tranſlatio à pomis. [Qui Parrhaſio Euandro] Arcadico à ciuitate Arcadiæ, quã Donatus vult à Parrha aui dictã, quod ꝓcedit, ſi

Circũ oẽs, famulumq. manus, Troianaq. turba,
Et mœſtæ Iliades crimen de more ſolutæ.
Vt vero Aeneas foribus ſeſe intulit altis,
Ingentem gemitum tunſis ad ſidera tollunt
Pectoribus, mœſtoq. immugit regia luctu.
Ipſe caput niuei fultum Pallantis & ora
Vt vidit, læuiq. patens in pectore vulnus
Cuſpidis Auſoniæ, lacrymis ita fatur obortis.
AEN. Te ne, inquit, miſerãde puer, cũ lęta veniret,
Inuidit fortuna mihi, ne regna videres
Noſtra, neq; ad ſedes victor veherere paternas?
Non hæc Euandro de te promiſſa parenti
Diſcedens dederam, cum me complexus euntem
Mitteret in magnũ imperiũ, metuensq. moneret
Acreis eſſe viros, cum dura prœlia gente.
Et nunc ille quidẽ ſpe multum captus inani,
Fors & vota facit, cumulatq. altaria donis:
Nos iuuenem exanimum, & nil iam cęleſtib. vllis
Debentem, vano mœſti comitamur honore.
Infelix nati funus crudele videbis.
Hi noſtri reditus, expectatiq. triumphi:
Hæc mea magna fides. at non Euander pudendis
Vulneribus pulſum aſpicies: nec ſoſpite dirum
Optabis nato funus pater. hei mihi quantum
Præſidium Auſonia, & quantum tu perdis Iule.

ASCENSIVS.

OCEANVM interea ſurgens aurora reliquit.] In hoc xj. vt dictũ eſt libro varie tractantur res bellicæ primumq. pius Aeneas votũ de ſpolijs ipſius Mezentij ſuſpendit trophæum, vnde Don. [Vota deum primo] Recte dijs conſecrat eius arma qui deos ſemper contempſit. Bis ſex quãta vis fuit iſtius q xij. plagis occidi non potuit, nam in aperto iugulo perijt. [Nunc iter ad regem] Non. n. vult tunc eſſe cõſultandũ de bello cũ prœlium erit gerendum. Hęc ille. Ordo eſt. Aurora ſurgens interea. i. dum gererentur q̃ dicta ſunt, & q̃ facta eſſe manifeſtũ eſt, nã cõfecto prœlio Aeneã ſe cũ ſuis in caſtra recepiſſe, & cuſtodiã adhibuiſſe notoriũ eſt, dum hæc fierent aurora ſurgens reliq̃t Oceanum. i. mare quod totũ circuit terræ orbẽ, Aeneas q̃q̃ curæ ꝑcipitant. i. ꝑcipitanter vrgẽt dare tp̃s humandis ſocijs. ſ. interemptis, & q̃q̃ mẽs

Parrha nomẽ eſt Græcũ, ſi aũt Latinũ eſt, ſtulte ſenſit. nã Græcũ nomẽ latinã Etymologiã nõ recipit. [Ibat] Pro ierat. [Alumno] Alumnus eſt, qui Græce τρόφιμος dr̃, quod nomẽ quia Latinum non eſt, vt ab eo qđ eſt nutritor, inueniamus eũ qui nutritus eſt, tranſit ad nomen aliud, & alumnũ dixit. [Iliades crinẽ de more ſolutæ.] Has Aeneæ ancillulas intelligimus. nam oẽs honeſtas matres, hoc eſt mulieres nobiles in Sicilia remanſiſſe dixit, excepta Euryali matre, de qua legimus. Quæ te ſola puer tantis è ma tribus auſa Perſequitur. [Vt vero Aeneas foribus eſſe extulit altis] Naturale. n. eſt vt intermiſſa lamenta repetãtur, cum aliquis notus aduenerit. Sic in Statio: Ingreſſis ducibus denuo defletur Archemorus. [Niuei fultũ Pallantis] Late patet hoc epitheton. referri. n. põt & ad candorẽ priſtinæ pulchritudinis, & ad pallorem ex morte venientẽ, & ad frigus qđ proprie mortuorũ eſt: vt, Corpusq. lauãt frigentis & vngunt. [Læui in pectore] Pulchro, puerili, nõdũ ſetoſo [Te ne, inquit] Iteratio eſt, nam ſupra dixit: Lacrymis ita fatur obortis. Sicut in quinto poſuit. Et fidam ſic fatur ad aurẽ. Et paulo poſt intulit, Dic ait. Sanè ſciẽdũ hanc elocutionẽ talẽ eſſe, qualis illa eſt vbi defletur Euryalus, nam locis omnibus cõmouet miſerationẽ, ab ætate, à tp̃e, à vulnere, à ſpe parentis. [Cum læta veniret. Inuidit fortuna] Ac ſi diceret, quantum noceret aduerſa, cum læta talẽ intulit caſum? Videtur autẽ dolere, ꝙ queri non poteſt de fortunę crudelitate, quæ ei vno eodemq. tp̃e & tanta cõtulit beneficia, & tale intulit damnum. [Te ne inuidit fortuna mihi] Vt. Liber Pampineas inuidit collibus vmbras. [Diſcedens dederã] κατὰ τὸ σιωπώμενον, hoc intelligimus. Nam abſcedens nuſquã eſt Euandrũ allocutus Aeneas. [Cum dura prœlia gente] Subaudimus fore. [Fors & vota facit] Forte ẽt vota ſuſcepit, põt & vnũ eſſe. [Fors]. i. forſitan. [Cumulatq. altaria donis] Et ſacrificat, & ſuſcipit vota. Naturaliter aũt q̃ritur de errore mẽtis humanæ. [Nil iam cęleſtibus vllis Debẽtem] Viui. n. ſuperorũ ſunt, mortui ad inferos pertinẽt. Vt in xij. Vos ò mihi manes Eſte boni, qm̃ ſuperis auerſa volũtas. Superis aũt debemus oĩa donec viuimus, ideo quia vt dicunt Phyſici, cũ naſci cœperimus, ſortimur à ſole ſpiritũ, à Luna corpus, a Marte ſanguinẽ, à Mercurio ingeniũ, à Ioue deſideriũ, à Venere cupiditates, à Saturno humorẽ, q̃ oibus ſingulis reddere vſr extincti. [Vano mœſti comitamur honore] Inani, vt ſupra diximus, q̃tũ ad viuos ꝑtinet. [Hi noſtri reditus] Tales ſũt: vt. Manibusq. meis Mezẽtius hic eſt. [Hæc mea magna fides] κατὰ τὸ σιωπώμενον, quã de reditu Pallãtis promiſerat patri. [Pudendis Vulneribus] a tergo illatis, & eſt cõſolatio. [Nec ſoſpite] antiptoſis, ꝓ ſoſpiti, & hoc dicit, Si fuiſſet vulneratus à tergo, ipſi ei optares interitũ.

ſup. eius eſt turbata funere. ſ. Pallantis præcipue tñ ſup. quia neceſſitas vrgebat ipſe victor ſoluebat primo Eoo. i. cũ primo ortu Solis, purgatus. ſ. flumine viuo, vt in ij. dixit, vota deũ. i. quę dijs pro victoria habenda vouerat & conſtituit quercũ ingentem. i. valde magnã ramis vndiq. deciſis. i. habentẽ ramos vndiq. deciſos tumulo. i. in colliculo, & induit. ſ. quercum alma fulgentia. i. radiantia, appoſitorie exuuias. i. quę fuerunt exuuię. Mezẽti pro Mezentij ducis, alia appoſitio tibi ò bellipotens. ſ. Mars trophæũ. ſ. ſpolia detracta duci, & ad tuam gloriam ſuſpenſa aptat. i. ipſe, apte locat criſtas. ſ. galeæ Mezentij rorantes. i. diſtillantes, ſanguine. ſ. Mezentij. & tela viri trunca. i. truncata, & thoraca. i. munimen pectoris petitum. i. laceſſitũ, & perfoſſum bis ſex. i. duodecim locis, & ſubligat ſiniſtrę. i. ad ſiniſtram partẽ clypeum ex ęre, & ſuſpendit collo. i. ad collum aut ſuũ, aut Mezentij, nã ſunt qui velint clypeum & enſem de Aenea dici, ſed verſus à Mezẽtio intelligemus vt eius arma ad truncũ arboris ſic ſuſpenſa dicamus: quo ea dum viueret gerebat, ad ſiniſtram ergo clypeũ ſuſpendit & ad collum enſem eburnũ habẽtem capullum eburnũ aut vaginam eburnam. i. ex ebore factum. Tum. i. deinde Aeneas hortatur ſocios ouantes. i. exultantes & iubilantes præ gaudio ſic. i. in modum ſequẽtem ſocios dicit, nanq. omni turba ducum tegebat eum ſtipata. i. denſe circunſtans, hortatur inquã ſic. O viri res maxima eſt effecta, quia primã victoriã, & eam inſignẽ conſecutus erat, oĩs timor ſup. eius quod ſupereſt. ſ. de reliqua belli parte, abeſto. i. abſit poſthac, hęc ſunt ſpolia & primitiæ. i. primæ exuuiæ, de rege ſuperbo. ſ. Turno aut Mezentius, & Mezẽtius eſt hic. i. hmõi. ſ. victus & occiſus meis manibus. Iter ſup. eſt aut reſtat nobis nunc ad regem ſup. Latinum & ad Muros Latinos parate arma animis. ſ. veſtris & præſumite. i. præaccipite ſpe bellũ ne qua. i. ne aliqua mora ĩpediat vos ſup. ignaros. i. improuiſos & imprudẽtes vbi primũ. i. ſtatim poſtq̃, vel vt primum, ſuperi annuerint. i. nutu conceſſerint, vellere. ſ. à loco ſuo vbi fixa erant ſigna. ſ. bellica, hoc eſt vexilla, & educere pubem. i. iuuentutẽ ſeu tyrones, hoc eſt nouos milites caſtris. ſ. ſuis, & ne ſententia, tardet vos ſegnes. i. pigros & ignaros quia imparatos tardet dico, metu. i. formidine. Mandemus interea terrę ſocios & corpora inhumata. i. corpora inhumatorũ ſociorũ qui. ſ. humãdi honos eſt ſolus ſub Acheronte imo. i. apud inferos, quia ſine ſepultura nõ traducũtur ad inferos, ſed centũ erant annos, vt in 6. dictum eſt. [Ite, ait, egregias] Sicut in 6. oſtẽſum eſt in pijs operib. fuit Aeneas primus quocirca & nunc ſummã de mortuis habet curam & maximopere de remittendo Pallante à Turno interfecto, cuius miſſionem deſcribit poeta, vnde eſt hoc ſolũ Donati, puerũ,

dixit

dixit Pallanta, vt victoris minueret gloriam nam alibi Iuuenem dixerat. Hæc ille. Ordo igitur eſt, Aeneas ſupp. ad ſocios ſuos ait, ite decorate ſupmis. i. vltimis muneribus. i. officijs animas egregias quę peperere. i. acquiſiuere nobis, ſuo ſanguine hanc patriã. i. regionem, & facit ſup. vt Pallas mittatur primus. i. primum, & primo loco ad vrbem Euandri męſtam. ſ. propter mortem futuri regis, quem. ſ. Pallanta dies atra. i. funeſta, & inimica tempeſtas abſtulit & merſit. i. oppreſſit funere acerbo. i. acerbe tolerando, non egentem. i. plenum, & abundantem virtutis. Aeneas illacrymans ait ſic, & recipit greſſum ad limina. ſ. caſtrorum. Vbi Acetes ſenior ſeruabat corpus Pallãtis exanimi. i. mortui, & animа carentis, poſitum. i. repoſitum qui. ſ. Acetes fuit ante. ſ. quàm Pallanti armiger. i. miniſter qui arma gereret Euandro Parthaſio. i. Arcadico, ſed ibat tum. i. tunc datus comes caro. i. prædilecto alumno. i. filio. ſ. Pallanti auſpicijs. ſ. inchoandis omnibus, & fortunis, non æque felicibus, vt ſup. patri armiger fuerat. Omnis manus. i. multitudo famulũ pro famulorum, & turba Troiana, & Iliades. i. Ancillæ in caſtris degentes, ſolutæ crinem mœſtæ. i. ipſę mœſtæ habentes crinem in ſignum mœſtitiæ diſſolutũ, de more. ſ. patriæ & ſacrificij, ſup. erant, aut ſtabant circum. i. in circuitu. Vero pro ſed, vt. i. poſtquam Aeneas intulit ſeſe foribus altis, ipſi tollunt. i. erigunt ad ſidera ingentem gemitum, & hoc pectoribus tunſis. i. percuſſis, & regia. ſ. Aeneæ in caſtris immugit. i. intrinſecus mugit, & reboat aut reſonat luctu męſto. i. męſtitiæ indice, ipſe. ſ. Aeneas vt. i. poſtquam vidit caput Pallantis niuei. i. albiſſimi fultum. i. ſuſtentatum quia ſe ſuſtinere exanimum nõ potuiſſet, & vt vidit ora ſup. eius, & vidit vulnus patẽs. i. amplum & late apertum in pectore. ſ. eius cuſpidis Auſoniæ. i. quod cuſpis Auſonia intulerat, ipſe fatur ita lacrymis obortis. i. de repente præter opinionem ortis, & ſup. inquit (nam aliter vacaret) ò puer miſerande. i. miſeratione digne inuidit ne fortuna mihi te cum ipſa veniret læta. ſ. parta victoria, & obtento regno, vt iam futurũ breui ſperat inuidit dicit, ne videres regna noſtra & ne veherere. i. veharis, aut votereris victor, ad ſedes paternas? q. d. iniquum eſſe ego diſcedens. i. cum diſcedere vellem, non dederam parenti tuo Euandro, hæc. i. huiuſmodi promiſſa de te. i. de incolumitate, & eruditione tua cum. i. qſi ipſe Euander complexus me euntem. i. abire volentem mittere ſupp. me in magnũ imperium, & ipſe metuens ſ. tibi moneret viros. ſ. quibus cum bellãdum eſſet, eſſe acres. i. ſtrenuos, & prœlia, ſup. eſſe cum gente dura. i. aſpera & laboris toleratiua, & ille. ſ. pater tuus Euander, quidem. i. certe captus ſpe inani, facit fors. i. forte, &. i. etiam vota pro ſalute & læto reditu tuo, & cumulat. i. cumulatim onerat altaria donis. ſ. oblatitijs, ſed ſup. cum ipſe de ſalute eius ſolicitus ſit nos mœſti comitamur. i. comitãtes afficimus iuuenem exanimum. i. extinctum & mortuum, & nil debentem. i. non obnoxium pro ſalute, & vita conſeruanda, vllis cœleſtibus. ſ. dijs, quia iam in regione inferorum eſt. honore vano. i. nihil defuncto profuturo. O Euander (à nominatiuo Euandius, nam Græce Euandros dicitur) infelix. i. disfortunate tu videbis funus nati, crudele. i. crudeliter affectum, ſunt ne, ſup. hi. i. huiuſmodi noſtri reditus, & triumphi expectati. i. multum optati, & eſt ne ſup. hęc mea magna fides, qua. ſ. promiſeram te incolumen reducẽdum, quaſi dicat minime. At. i. ſed, ò Euandre tu nõ aſpicies Pallanta filium tuum pulſum vulneribus pudendis. i. in tergum ſuſceptis, nec tu pater optabis dirum funus. i. crudelem mortem nato ſoſpite. i. exiſtente incolumi, vt. ſ. faciunt viri magnanimi quando audiunt filios aut in fugam turpem verſos, aut facinus deteſtabile perpetraſſe, hei mihi quantum præſidium. i. munimen & defenſaculum perdis ò Auſonia, aut ſup. perdit Auſonia, & quãtum perdis tu ò Iule, q. d. maximum cum talem iuuenem amicũ amittas, qui & tibi & patriæ ſummo futurus ſit præſidio, & à teneris annis amicitia deuinctus.

VARIA LECT. QVANQVAM & ſocijs] Sunt qui, Et, particulã ſummoueant, &, Quanquam ſocijs, legendum velint. [Annuerint ſuperi] Rom. liber, Adnuerent, legit. [Qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt] Pleraq. vetera exempl. Sub imo, abſque verbo, Eſt, legunt. [Corpus vbi exanimi] In veteribus lib. legere eſt. Exanimum. [Circum omnis, famulumq. manus] In antiq. lib. Omnes, legitur. [Et mœſtum Iliades crinem] In vulgatis lib. Mœſtæ, legitur. [Fors & vota facit] Sunt lib. in quibus, Forſet, legatur, &, For ſit, Eſt etiam, Sors & [Et iuuenem exanimum] Vtrunque legitur, &. Exanimum, &, Exanimem. [Expectatiq. triumphi] In Rom. lib. Exoptati, legitur. [Nec ſoſpite dirum] In Med. Dutum, habetur. [Hei mihi quãtum] In antiq. aliquot lib. Heu, habetur. Grammaticis malunt, Hei.

POE. Hæc vbi defleuit, tolli miſerabile corpus
Imperat, & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui ſupremum comitentur honorẽ,
Interſintq. patris lacrymis, ſolatia luctus
Exigua ingentis, miſero ſed debita patri.
Haud ſegnes alij crates, & molle pheretrum
Arbuteis texunt virgis, & vimine querno,
Extructoſq. toros obtentu frondis inumbrant.
Hic iuuenem agreſti ſublimẽ in ſtramine ponũt.
Qualem virgineo demeſſum pollice florem,
Seu mollis violæ, ſeu languentis hyacinthi,
Cui neq; fulgor adhuc, nec dũ ſua forma receſſit,
Non iam mater alit tellus, vireſq. miniſtrat.
Tum geminas veſtes, oſtroque, auroq. rigentes
Extulit Aeneas, quas illi læta laborum
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreuerat auro.
Harum vnam iuueni, ſupremũ mœſtus honorẽ
Induit, arſuraſq. comas obnubit amictu:
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam iubet ordine duci.
Addit equos, & tela, quibus ſpoliauerat hoſtem.
Vinxerat & poſt terga man⁹, q̃s mitteret vmbris
Inferias, cæſo ſparſuros ſanguine flammas:
Indutoſque iubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix æuo confectus Acetes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nũc vnguibus ora:
Sternitur, & toto proiectus corpore terræ.

SERV. HAEC vbi defleuit] Hoc eſt, poſtquam hæc cum lacrymis duxit. Flere. n. eſt cũ voce lacrymare, Vnde habemus in ſexto: Continuo auditæ voces, vagitus, & ingens: Infantumq. aĩæ flentes in limine primo. [Toto lectos ex agmine] Troianos, Tuſcos Arcades. [Exigua] Quãuis. n. magna ſint, orbitati patris ꝓdeſſe nõ poſſunt. [Pheretru] Græce φέρετρον dicitur. Vnde per diæreſim pheretron pheretrum facit, nam latine capulus dr̃. Vnde ait Plaut. Capularis ſenex. i. vicinus capulo. Et dictus eſt capulus, eo qđ corpus capiat. [Vimine querno] Sunt aliquæ duræ deriuationes, tñ eis ſic vtimur, vt quernum vimen. Item colurnũ veru, vt, Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis. Ficulnũ lignũ. vt Horat. Olim truncus eram ficulnus inutile lignum. Item, Aprugnũ callũ. [Obtentu frondis inumbrãt] Veluti camerã quandam capulo ramorũ extenſione fecerunt. [Agreſti ſublimem ſtramine] Hoc eſt ſuper frondes ponũt. Nam hic reddit quod omiſerat, dicens, Extructoſq. thoros, nec addens vnde. [Demeſſum] participiũ eſt, veniẽs ab eo quod eſt metor. Sanè ab eo quod eſt meto, præteritum perfectum meſſui facit. [Sua forma receſſit] propria pulchritudo. [Oſtroq. auroq. rigentes] Vnum que vacat, & eſt additum hiatus cauſa. [Læta laborum] Figura eſt. lætus illius rei. Nam modo dicimus lætus labore. [Diſcreuerat] Depinxerat. ſimul amantis affectus oſtenditur. [Harũ vnam] De duobus, & horum alterum & horum vnũ poſſumus dicere. nã artigraphi hoc tm̃ vetant, ne de duobus aliũ dicamus, quod de multis proprie dr̃. Sanè figurate dixit, veſtem induit, vt, Exuuias indutus Achillis, cum in vſu ſit, Induit illa re, vt, Indutoſque iubet truncos hoſtilibus armis, [Arſuraſq. comas obnubit amictu] Harum vnam induit iuueni altera caput eius velauit, nam ſupra duas veſtes dixit eſſe prolatas. Obnubit autem, velauit tranſlatio à nubibus, quibus tegitur cœlum. Vnde & nuptiæ dicuntur, qđ nubentium capita velentur. [Laurentis præmia pugnæ] Mittit præmia quæ de præda Laurentis pugnæ ſuſtulerat. Nam ꝑda eo q̃ eripitur, præmium quod offertur. [Equos & tela, quibus ſpoliauerat hoſtem] Vel Pallas, vel Aeneas.

Nam

Ducunt & Rutulo perfuſos ſanguine currus.
Poſt bellator equus, poſitis inſignibus, Aethon
It lacrymans, guttisq. humectat grandibus ora.
Haſtam alij, galeamq. ferunt: nam cetera Turnus
Victor habet. tũ mœſta phalãx, Teucriq. ſequũtur
Tyrrheniq. duces, & verſis Arcades armis.
Poſtquam omnis lõge comitũ proceſſerat ordo:
Subſtitit Aeneas, gemituq. hæc addidit alto.
Nos alias hinc ad lacrymas eadẽ horrida belli
Fata vocant. ſalue æternum mihi maxime Palla,
Aeternumq. vale. Nec plura effatus ad altos
Tendebat muros, greſſumq. in caſtra ferebat.

Nam ambigue poſitũ eſt. Spolia aũt cũ ꝓprie illa ſint quibus hoſtis ſpoliari põt: vt lorica, veſtis, abuſiue iam ſpoliũ dr̃ quidquid hoſtib. tollitur. Vnde eſt, Poſtquam illum vita victor ſpoliauit Achilles. [Vmbris inferias] proprie, nã inferiæ ſunt ſacra mortuorũ. [Cæſo ſanguine] pro cæſorũ. Vt ſupra, Captiuoq. rogi perfundat ſanguine flammas. [Ipſos ferre duces] Suos. ſ. qui illis mille præerant. Melius tñ eſt, Iubet truncos ferre ipſos duces. i. ducum ſpolia, vt trophæa, duces ipſos dixerit. Sic ſupra, Manibusq. meis Mezentius hic eſt. [Inimicaque nomina figi] Pro inimicorum, dicit autem affixos trophæis titulos cum nominibus occiſorum. [Ducitur infelix æuo confectus Aceſtes,] Quaſi qui conſternatus nimio dolore ire nõ poterat. Et bene ex rerum permutatione expreſſit doloris magnitudinem, dicens, ita doluiſſe Acetem, vt pene carens humano ſenſu per ſe ire nõ poſſe, & æquum ita ſenſiſſe interitum domini, vt inhumanum migraret affectum. nam & lacrymabat & ſponte ſequebatur cadauer. [Fedans]. i. vel cruentans, vel lacerans. [Terra] In terra. [Poſitis inſignibus.] Sine phaleris. Quod autem dicit equum lacrymare, non mirum eſt, cũ Hom. etiam diuinantem induxerit:

> Καὶ λίην σ' ἔτι νοῦ γε σαώσομεν, ὄβριμ' ἀχιλλεῦ
> Ἀλλά τοι ἐγγύθεν ἦμαρ ὀλέθριον οὐδ' ἔτι ἡμεῖς
> Αἴτιοι, ἀλλὰ θεός τε μέγας καὶ μοῖρα κραταιή.

Et paulo poſt:

> Ἀλλά σοι αὐτῷ
> Μόρσιμον ἐςὶ θεῷ δε καὶ ἀνέρι ἶφι γαμῆναι.

Equos autem Achillis inducit Patroclum lugentes:

> Ἵπποι δ' αἰακίδαο μάχης ἀπάνευθεν ἐόντες
> Κλαῖον ἐπεὶ δὴ πρῶτα πυθέσην ἡνιόχοιο
> Ἐν κονίῃσι πεσόντος ὑφ' ἕκτορος ἀνδροφόνοιο.

[Aethon] Nomen equi, quo & Auroræ equos vocatur. [Nam cetera Turnus victor habet] κατὰ τὸ σιωπώμενον. & alia cũ ſuſtuliſſe intelligamus, non tñ baltheum, vt legimus ſupra. [Phalanx] Lingua Macedonum, legio. Quod aũt ait mœſta, Arcadas intelligimus. Vnde infert. [Teucriq. ſequuntur Tyrrheniq. duces] Et hoc eſt quod ait ſupra, Et toto lectos ex agmine mittit Mille viros. [Verſis Arcades armis] Lugentum more mucronem haſtæ, non cuſpidem contra terram tenentes. Scuta etiam inuertentes propter numina illic depicta, ne eorum ſimulacra cadaueris polluerentur aſpectu, vt nonnullis fruſtra placet. nam lugentũ mos, eſt prioris habitus immutatio. [Alias hinc ad lacrymas] Ad aliã ſepulturam.] Salue æternum mihi maxime Palla Aeternumque vale] Varro in libris logiſtoricis dicit, ideo mortuis ſalue dici, non quòd aut valere aut ſalui eſſe poſſint, ſed quod ab his recedimus, eos nunquam viſuri, hinc ortum eſt, vt etiam maledicti ſignificationem interdum obtineat, vt Teren. Valeant qui inter nos diſſidium volunt, hoc eſt ita à nobis diſcedant, vt nunquam ad noſtrum reuertantur aſpectum. Ergo cum mortuo dr̃ Vale, non etymologia conſideranda eſt, ſed conſuetudo, quod nullis vale dicimus, niſi à quibus recedimus.

A S C. HAEC vbi defleuit,] Recitat pompam funebrem cum qua Pallas ad patrem remiſſus eſt, duce Acete eius armigero, de qua re ſolum eſt Donati. [Quibus ſpoliauerat hoſtem] Ambigue dictum vel quibus vſus fuerat dum hoſtes interimeret, vel quibus victor hoſtes ſpoliauit. vltima tñ ſententia melior eſt. Hoc ille. Ordo eſt. Vbi. i. poſtquam, Aeneas. ſup. defleuit. i. cum fletu dixit, hęc ipſe imperat corpus. ſ. Pallantis, miſerabile. i. miſeratione dignũ, tolli. i. erigi, & leuari, & mittit mille viros lectos ex toto agmine. i. omni exercitu qui comitentur. i. comitando exhibeãt, honorem ſupremum. i. vltimum, videlicet funebrem, & qui interſint lacrymis patris exiſtentes exigua ſolatia luctus ingentis, ſed debita patri miſero. i. miſeratione digno. ſ. Euandro. Alij. i. aliqui ex ipſis, haud ſegnes. i. gnaui & ſtrenui, texunt. i. contexũt, crates. ſ. ſuper quas feratur cadauer, & pheretrum. i. capſam qua feratur, molle, q a virgis arbuteis & vimine. i. virgulto flexibili, querno. i. quercu detracto. & inumbrant. i. opacant, thoros. i. lectos funebres, extructos. ſ. ad tale munus, obtentu. i. circuntenſione & circumpoſitione, frondis. ſ. funebris, & ponunt iuuenem. ſ. Pallanta, ſublimem. i. altum, hic. i. ſuper huiuſmodi thoros ſtramine agreſti. i. ſuper ſtramentum agreſte, ponunt dico iuuenem talem qualem tellus iam non alit. ſ. amplius, exiſtens mater, vel tellus mater. ſ. prius iam non alit. ſ. amplius, florem demeſſum. i. decerptum pollice virgineo. florem dicit ſeu violę mollis, ſeu hyacinthi languẽtis, cui. ſ. flori. i. à quo, neque fulgor. i. rutilantia, neque ſua. i. debita & ꝓpria forma receſſit adhuc, ſed tellus mater non alit iam. ſ. amplius. &, ſup. non miniſtrat, ſup. ei iam. id eſt amplius vires. Tum. i. deinde, Aeneas extulit. ſ. ex ſcrinijs ſuis, veſtes geminas. i. duas, rigentes. i. denſe contextas vt ſtare poſſint, oſtro. i. purpura & auro, quas. ſ. veſtes, ipſa Dido Sidonia. i. ex Phœnicia, læta laborum. i. de laboribus aut laborum. ſ. ſucceſſu, aut exercitio, fecerat olim. i. cum eius amore capta eẽt ſuis manibus. ſ. proprijs, non ancillarum, nec mercenarium, & diſcreuerat. i. diſtinxerat, telas. i. tegmina, tenui. i. textili auro. Ipſe mœſtus, induit iuueni, id eſt ad honorem eius, vnam harum. ſ. veſtium. appoſitorie, ſupremum honorem. i. quæ res erat illi ſupremus honor ab Aenea impenſus, & obnubit. i. velat, amictu. ſ. cõgruo, comas arſuras. ſ. rogo funebri. Praterea ipſa aggerat. i. accumulat, & apponit multa præmia. i. ſpolia victorum præmia; pugnæ Laurentis. i. obtenta in pugna, quæ in agro Laurenti facta iam erat, & iubet prædam. ſ. iuuenum quos Pallanti inferias rapuerat, vt prius dictum eſt, duci longo ordine. i. pompoſe, addit equos, & addit tela, quibus. ſ. aut Pallas, aut ipſe Aeneas ſpoliauerat hoſtem aut tanquam inſtro, aut potius tanquam materia circa quam. & Aeneas vinxerat ſ. paulo ante manus. ſ. iuuenum, poſt terga. ſ. ſua iuuenum dicit, quos mitteret vmbris. i. ad manes & vmbras infernales inferias. i. ſacrificia inferorum ſparſuros, flammam. ſ. rogi funebris, ſanguine. ſ. ſuo, & iubet ipſos duces, ferre truncos inductos. i. ornatos, & accinctos, armis hoſtilibus. i. ab hoſtibus detractis, & iubet nomina inimica. ſ. hoſtium. quorũ trophæa conſtituturi erant figi. ſ. ad truncos. Acetes. ſ. armiger olim Euandri, & nunc cuſtos Pallantis, infelix. i. qui ſine culpa ſua talem dolorem referre cogebatur. ducitur. ſ. cum funere, quia cõfectus æuo. ſ. ſenio decrepitus. fœdans. i. cruentans, aut dehoneſtans. nunc. i. aliqñ pectora. ſ. ſua pugnis, & nunc. i. aliqñ, ora. ſ. ſua, vnguibus dilacerando. ſ. ea, ipſe ſternitur & proiectus, ſup. eſt, terræ. i. ſuper terram, aut ſi eſt datiuus, ad terram toto corpore. ſ. ſuo quia amens, & impos virium affectus diriguit nec ſe continere potuit. & ſup. ductores ducunt, & . i. etiam currus perfuſos ſanguine Rutulo. i. Rutulorũ. Aethon equus. ſ. Pallantis cognominis equo Auroræ, bellator. i. belliger quondam, it poſt. ſ. hæc oĩa, lacrymans, & hoc inſignibus. i. phaleris & ceteris ornamentis poſitis. i. depoſitis, & humectat. i. rigat ora grandibus guttis. ſ. lacrymarum. Alij ferũt haſtam & galeam. ſ. Pallãtis (nam Turnus victor habet cetera. ſ. ornamenta, vt baltheum & paludamentum) tum. i. deinde, phalanx. i. ordinata multitudo Arcadum. ſ. mœſta, & Teucri, ſupple mœſti ſequuntur, & duces Tyrrheni, & Arcades armis verſus. i. obuerſis in ſignum luctus, poſtquam omnis ordo comitum præceſſerat lõge. i. longo ordine. Aeneas ſubſtitit & addit. ſ. ad prius dicta, hæc. ſ. ſequentia, ſup. cum alto gemitu, eadem horrida fata belli, quæ. ſ. abſtulerant Pallanta, vocans nos hinc. i. ab ijs lacrymis, ad lacrymas alias. i. alijs impẽdendas, aut de alijs habendas, ò Palla mihi, ſalue æternum, & vale æternum, nec. i. & non, & ipſe effatus nõ plura tendebat ad altos muros. ſ. nouæ Troiæ, que, pro, id eſt, ferebat greſſum in caſtra, ſcilicet ſua.

VARIA LECTIO.

LECTOS ex agmine mittit] Rom. liber, Ex ordine, legit. [Frondis inumbrans] Oblongus liber peruetus, Obumbrant, legit. [Sublimen in ſtramine] Antiqua exempl. Sublimẽ ſtramine, legunt. [Oſtroq., auroq. rigentes] Alibi legitur. Auroq., oſtroq. rigentes. [Cęſo ſparſuros ſanguine flammas] Rom. lib. Flamma, legit. Et aliquot alij, Sparſurus. [Inimicaq. nomina figi] In Romano lib. Fingi, legitur. [Comitum præceſſerat ordo] Rom. lib. Proceſſerat, legit. [Mihi maxime Palla] Rom. lib. Pallas, legit.

SERV. ORatores] Legati,à perorando pro rep. nominati. [Vrbe Latina]pro Latini.i.de Laurolauinio, Velati ramis oleæ] Non coronati(nec.n.lugentes decebat)ſed inſtructi,& ornati.i.in manibus oliuæ ramos ferentes.ſic Hom.

Στέμματ' ἔχων ἐν χερσὶν ἑκηβόλου ἀπόλλονος.

Velati autem,ornati,vt illo loco ſignificat. Victori velatū auro vittiſq. iuuencum,cum vittis non aur velentur aut coronētur victimæ,ſed ornētur. [Veniamq. rogantes] Beneficiū. [Ferro q̄ fuſa]Fuſa modo,interempta,alias fugata.ſed diſcernuntur epithetis, vt ſi dicas,ferro fuſus, aut metu fuſus.[Redderet] Oſtendit iam campos eſſe in Troianorum poteſtate. [Et æthere caſſis] Vacuis. vnde & retia, caſſes dicimus.hoc autē bene addidit,ꝙ victi poſſunt innouare certamen. [Haud aſpernāda] Iuſta,nō contemnēda,Sepulturæ.n.beneficiū gn̄aliter debetur vniuerſis.[Inſup addit] Accumulat verbis beneficiū, dicens pacē ſe etiā viuis velle pſtare, pacē autē ideo defunctis,quia ait,Nullum cū victis certamē, & mortuorū pax,ſepultura eſt. Vnde elegit verbum vtriſque aptum. [Quænam] Quanta & qualis, nam admirantis eſt, nec.n.dubitat cū ipſe dicat Indigna.[Implicuit]inuoluit iuitos.[Nec veni]pro nec veniſſem,tp̄s eſt p tp̄e.[Nec bellum cum gente gero]Sed cū Turno,per quod eorum captat fauorē. [Huic morti] Δεικτικῶς, quaſi oſtēdat eos iacentes.[Si bellū finire manu] Hoc eſt interēptione.poteſt enim & pace finiri. [Vixet]Pro vixiſſet,& eſt ſyncope. [Deus, aut ſua dextra dediſſet]Victoria,vel vita,q̄a duplici rōne cōſiſtit victoria, aut virtute,aut voluntate fortunæ.[Miſeris ciuibus]Quaſi aliena culpa pereūtibus.[Obſtupuere ſilentes] .i.obſtupefacti ſunt, & ſilere cœperunt. [Tum ſenior] Cui ab ætate pſtabatur auctoritas: [Odijs, & crimine Drāces infenſus iuueni Turno] Aut per ſuū crimen.i. inertiam, quā ſemper virtuti conſtat eſſe contrariā. Aut Turni crimine, qui tot viris mortis cauſa extiterat.[Orſa refert] Cœpta verba. [O fama ingens, ingentior armis] Fruſtra ait Don hoc nomen de his eſſe quæ non recipiunt comparationē,nam quia augmentū recipit, & cōparatur, alia illa ſunt nomina in quibus eſt dubitatio vitū compatentur,vt eſt perfectus quod ſi velis compatare, incipit perfectus non eſſe perfectus.[Cœlo te laudibus æquem] pro his qui in cœlo ſunt.i.dijs:vt,Cærnleus Tybris cęlo gratiſſimo amnis.[Iuſtitiæ ne prius mirer,belli ne laborum?]Figura græca.Miror illius rei,& regno illius rei, θαυμάζω ἐκείνου καὶ ἄρχω ἐκείνου. Inde Horat.ait,Et qua paupere Daunus agreſtium regnauit populorū,pro agreſtibus populis.[Si qua viam dederit fortuna] Bene cum exceptione pollicetur,dicens,Si voluntatē noſtrā fortuna comitetur.[Fœdera Turnus] Vel coniugij, vel amicitiarū. [Fatales moles]Quia audierat, Niſi fata locū ſedēq. dediſſent. [Saxa Troiana] Ambitioſe ait, quaſi Troianis fataliter debita. [Pepigere dies]pacti ſunt.nā ab eo quod eſt paciſcor, & pepigi, & pactus ſum facit,ſicut ab ęo qđ eſt parco, & parſi & peperci. [Pace ſequeſtra]Media,Nam ſequeſter eſt medius inter duos altercantes,apud quem aliquid ad tp̄s ſe ponitur. Pacem ergo ſequeſtram,inducias dicit.i.pacem tp̄alem, & mediam inter bellū pteritum & futurū.[Mixtiq. impune Latini] apud maiores magna erat cura fidei, adeo vt inter Porſennam & Romanos factis inducijs cum ludi Circenſes in vrbe celebrarētur,ingreſſi hoſtiū duces curuli certamine contenderent,& victores coronarentur. [Ferro bipenni] ad epitheton tranſtulit nomē propriū,nam bipennis per ſe plenum eſt.& ſecutim ſignificat,vt Crebriſque bipennibus inſtant.[Robora] Modo genus ligni eſt, nam eſt inter ſpecialia nominatū.[Plauſtris gementibus] Sub pondere ſonantibus.

Iamq. oratores aderant ex vrbe Latina
Velati ramis oleæ,veniamq́ue rogantes:
Corpora per campos,ferro quæ fuſa iacebant,
Redderet,ac tumulo ſineret ſuccedere terræ:
Nullum cum victis certamen,& æthere caſſis.
Parceret hoſpitibus quondam, ſocerisq. vocatis.
Quos bonus Aeneas haud aſpernanda precātes
Proſequitur venia,& vrbis hęc inſuper addit.
AEN. Quænam vos tanto fortuna indigna Latini
Implicuit bello,qui nos fugiatis amicos?
Pacem ne exanimis,& Martis ſorte peremptis
Oratis: equidem & viuis concedere vellem.
Nec veni,niſi fata locum,ſedemq́.dediſſent:
Nec bellum cum gente gero: rex noſtra reliquit
Hoſpitia,& Turni potius ſe credidit armis.
Aequius huic Turno fuerat ſe opponere morti.
Si bellum finire manu, ſi pellere Teucros
Apparat,his decuit mecum concurerre telis.
Vixet,cui vitam deus,aut ſua dextra dediſſet.
Nunc ite,& miſeris ſupponite ciuibus ignem.
POE. Dixerat Aeneas.olli ſtupuere ſilentes:
Conuerſiq. oculos inter ſe,atque ora tenebant.
Tum ſenior,ſemperq́. odijs,& crimine Drances
Infenſus iuueni Turno,ſic ore viciſſim
Orſa refert. O fama ingens,ingentior armis
Vir Troiane,quibus cœlo te laudibus æquem?
Iuſtitiæ ne prius mirer,belli ne laborum?
Nos vero hęc patriam grati referemus ad vrbē:
Et te,ſi qua viam dederit fortuna,Latino
Iungemus regi:quærat ſibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum attollere moles,
Saxaque ſubuectare humeris Troiana iuuabit.
DR. Dixerat hæc,vnoq.oēs eadem ore fremebant.
Bis ſenos pepigere dies,& pace ſequeſtra
Per ſiluas Teucri,mixtiq. impune Latini
Errauere iugis:ferro ſonat alta bipenni
Fraxinus:euertunt actas ad ſidera pinus:
Robora,nec cuneis,& olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.

ASC. IAMQVE oratores aderant &c.] Deſcribit aduentū oratorum ad Latino miſſorū petentium veniam corporū defunctorū ſepeliendi, quam eis lubens conceſſit Aeneas, addens etiam viuos in gratiā recipere voluiſſe,quæ res oratoribus perplacuit vſq. adeo vt pollicitarentur ipſum regi ſuo Latino reconciliaturos. De quib. omnibus habemus hoc ſolum per Don.[Miſeris] Qui non in ſuo, ſed in Turni negocio perierant. [Pace ſequeſtra]ſequeſtra pax eſt quę ſic interponitur vt nō tollat, ſed differat bellū.[Poſtquam ma.] Vel pro mulieribus poſuit,vel matres eorū qui cæſi fuerant.Hęc ille.Ordo autem eſt.Iamq́,id eſt & iam, oratores. i. caduceatores, quos & vulgus ambaſiatores vocat, aderant ex vrbe Latina. i. regis Latini, velati in ſignū pacifici aduentus, ramis oleæ.i. arboris oliuæ,quæ etiam tp̄e Noe pacis indiciū per columbam attulit, & rogantes veniam.i.gratiā & cōceſſionem petitionis cuiuſdam.ſ.vt redderet corpora q̄ iacebant, fuſa,id eſt proſtrata, ferro,id eſt armis ferreis per campos, ac vt,ſupp.ſineret, id eſt permitteret, ſup.ea ſuccedere tumulo terræ.i.humationi aſſerentes.ſup.nullum certamē, ſup. eſſe debere cum victis. ſ. omnino:quia iam defunctis, & cum caſſis.i. priuatis æthere, id eſt aura vitali,& vt,ſup.parceret hoſpitibus. ſ. Latinis vocatis quondam. ſ antequam Turnus fœdus inter Latinum & Aeneā diſturbarat.Quos.ſ.oratores præcantes haud aſpernanda.i.licita & honeſta, Aeneas bonus proſequitur venia.i.confert eis veniā, & verbis.ſ.amicis,aut addit inſuper verbis hæc.O Latini,quænā .i.qualis fortuna.indigna.i.aſpernanda,implicuit. i. illaqueauit vos tanto bello,vtpote qui fugiatis nos amicos.i.amicitiam noſtram.Oratis ne pacem exanimis.i.defunctis,& peremptis ſorte Martis.i.quam Mars ſibi vendicat,hoc eſt bellica? Ponitur autē ſecundo loco tribrachus tis equi.aut pauſe gratia ris lōge equiualet. Equidem.i.ego quidem,vellem concēdere,& .i.etiam viuis.ſ.pacem,nec veni.ſ.in Italiam. i.non veniſſem ni. i. niſi fata dediſſent.ſ.mihi locum & ſedem.ſ.firmam nec gero bellū.ſ. volens,& lubens,cum gente.ſ.latina,rex. ſ. Latinus reliquit noſtra hoſpitia. i. iura hoſpitalitatis inter nos contracta, & credidit ſe potius armis.i.virtuti bellicæ Turni æquius. i. iuſtius & conuenientius fuerat Turno.ſ.violatori pacis,opponere. i. obijcere ſe mortis.i.periculo mortis per bellum,ſi apparat. i. ptendit finire bellum,manu.i.concertatione dextræ ſuæ, & ſi apparat pellere

Teucros

tur dicere. Dimittendi ſunt Troiani, vt morte Turni ſatisfiat doloribus meis, quod etiam poſteriora ſignificant. [Meritis vacat hic tibi ſolus, fortunæque locus] Nihil eſt aliud quod poſſit, vel virtus tua, vel fortuna præſtare (nam his rebus victoria contingit) niſi vt hoc occiſo Turno, & vindices filium, & patrem cõſoleris orbatum. [Sed gnato manes perferre ſub imos] Ac ſi diceret hanc ſolam eſſe cauſam, quæ eum cogat ad vitæ patientiam, vt filio Turni nũcietur interitus. [Extulerat lucem] Aſinius Pollio inducit vbiq. Virg. in diei deſcriptione ſermonem aliquem ponere aptũ præſentibus rebus, vt hoc loco, quia funerum, & ſepulturarũ res agitur, dixit extulerat. Item in quarto, quia eſt nauigaturus Aeneas, & relicturus Didonem, dicit, Tithoni croceum linquens aurora cubile, quod licet ſuperfluum ſit, in multis tamen locis inuenitur. [Miſeris mortalibus] Qui ſunt ſubiecti tot caſibus. Homerus δειλοῖσι βροτοῖσι, .i. miſeris mortalibus, nõ timidis. [Opera atque labores] Hoc opus, & hæc opera tunc dicimus quãdo negocium ipſum qđ geritur ſignificamus. ſi autem fęminino genere dixerimus operas, ipſas pſonas quæ aliquid faciunt ſignificamus, ſicut cuſtodia dicit quæ cuſtodit, vt, Cernis cuſtodia qualis. nam vt hi qui cuſtodiũtur, cuſtodiæ dicantur, vſurpatum eſt. Vnde male eſt in vſu cuſtodiæ audiuntur. [Conſtituere pyras] Pyra eſt lignorum congeries. Rogus, cum ardere cęperit dicitur. Buſtum vero iam exuſtum vocatur. Quem ordinẽ ſeruat poeta, dicens, Conſtituere pyras. Item, Subiectisq. ignibus atris Ter circum accenſus decurrere rogos. Itẽ poſtea, Semuſtaq. ſeruant Buſta. [More tulere patrum] Quia apud varias gentes, diuerſa fuerunt genera ſepulturæ. Inde eſt quod alij obruũtur, alij exuruntur, alij proprias remittuntur ad patrias, alij per diem, vt nunc iſti, alij per noctem, vt ſupra Pallas. Et perite has varietates Virgilius poſuit. Nam Heraclitus, qui omnia vult ex igne conſtare, dicit debere corpora in ignem reſolui. Thaleſius qui confirmat omnia ex humore procreari, dicit obruẽda corpora, vt poſſint humore reſolui. [Ignibus atris] Atqui ignes atri non ſunt, ſed epitheton traxit de negocio, vt atris diceret. hoc eſt funebribus. vt paulò poſt, Mœſtum funeris ignem. i. funebrem. nam męſtus eſſe non poteſt ignis. [Conditur in tenebras altum caligine cęlum]. i. aer fumi obſcuritate completur. [Cincti fulgentibus armis] Fruſtra hoc epitheton notant Critici, quaſi circum euntes rogos alia arma habere debuerunt. Cincti. i. inſtructi. [Decurrere rogos] Pro circum rogos currere. Bene autem ait Decurrere non Decucurrere. Namque verba quæ in præterito perfecto primam ſyllabam geminant, vt curro cucurri, tendo tetendi, cũ compoſita fuerint, geminare non poſſunt, nam decurri, & detendi dicimus, non decucurri, neque detetendi, exceptis tamen duobus, do & ſto. [Clangorq. tubarum] Ante enim mortui ad tubã deducebantur. Vnde Perſius, Hic tuba candelæ, tandemq. beatulus alto compoſitus lecto. [Hinc alij ſpolia occiſis direpta Latinis] Secundum ſuæ gentis ritum, alia hoſtilia arma, alij peremptorum cremabant. [Feruentesque rotas] Nimio, ſcilicet curſu. alibi, volat vi feruidus axis. Horat. Metaque feruidus euitata rotis. [Et non felicia tela] Quibus ſe defendere nequiuerunt. [Mactãtur corpora morti] Aut in morte, aut Morti ipſi deæ. Stat. in Scopulis mors ſæua ſedet. Lucan. Ipſamque voratã quam petat è nobis tibi mortem cogo fateri. Circa autem, ideo quia vt Hom. dicit, in morte Patrocli circa corpus extincti, tam homines quàm pecora immolabãtur. Vnde eſt in vj. Oſſaque lecta cado texit Corinęus aheno. Hom. ἐν τοῦ ψ, ad Patrocli pyram:

Ἐν δ' ἐτίθει μέλιτος καὶ ἀλείφατος ἀμφιφορῆας
Πρὸς λέχεα κλίνων, πίσυρας δ' ἐριαύχενας ἵππους
Ἐσσυμένως ἐνέβαλλε πυρῇ μεγάλα στεναχίζων.
Ἐννέα τῷ γε ἄνακτι τραπεζῆες κύνες ἦσαν.
Καὶ μὲν τῶν ἐνέβαλε πυρῇ δύο δειροτομήσας.

[Raptas] Raptim aduectas. nã poſt inducias rapere nõ poterãt, aut certe raptas, belli ſ. tẽpore. [Stellis aptum] Coniunctum. [Nec minus] Etiã. [Innumeras ſtruxere pyras] Hoc loco multis rebus oſtẽdit immenſam cædẽ factam eſſe Rutulorum. [Finitimos tollunt in agros] Qui enim è longinquo venerant. referri non poterant. [Vrbique remittunt] Deeſt vnicuique. & meminit antiquæ conſuetudinis, nam ante etiam homines in ciuitate ſepeliebantur. Quod poſtea Duellio conſule ſenatus prohibuit, & legauit ne quis in vrbe ſepeliretur. Vnde imperatores & virgines Veſtæ, quia legibus non tenentur, in ciuitate habent ſepulcra. Deniq; etiam nocentes virgines Veſtæ licet viuæ, tamen intra vrbem in Campo ſcelerato obruebantur. [Nec honore] Quia nec numero, nam aliud verbum pendet ex altero. [Confuſa ruebant Oſſa focis] Aut quia dixit multos crematos. [Aut ſi ad honoratorum cadauera referas, vt ſupra diximus] Confuſa propter ſimul animalia concremata. [Ruebant] De cineribus eruebant. [Tepidoq onerabant aggere terræ] Hypallage. hoc eſt oſſa trepida.

Quod vitam moror inuiſam, Pallante perẽpto,
Dextera cauſa tua eſt: Turnum gnatoq. patriq.,
Quam debere vides: meritis vacat hic tibi ſolus,
Fortunæq. locus: non vitæ gaudia quæro:
Nec fas. ſed gnato manes perferre ſub imos.
POE. Aurora interea miſeris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera, atque labores:
Iam pater Aeneas, iam curuo in littore Tarchon
Conſtituere pyras: huc corpora quiſque ſuorum
More tulere patrum, ſubiectisq. ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accenſos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos, ter mœſtum funeris ignem
Luſtrauere in equis, vlulatusq. ore dedere.
Spargitur, & tellus lacrymis, ſparguntur & arma,
It cœlo clamorq. virũm, clangorq. tubarum.
Hinc alij ſpolia occiſis direpta Latinis
Coniiciunt igni, galeas, enſesq. decoros,
Frænaq., feruentesq. rotas: pars munera nota,
Ipſorum Clypeos, & non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora morti.
Setigerosq. ſues, raptasq. ex omnibus agris
In flammam iugulant pecudes. tum littore toto
Ardentes ſpectant ſocios, ſemuſtaq. ſeruant
Buſta, neque auelli poſſunt, nox humida donec
Inuertit cœlum ſtellis fulgentibus aptum.
Nec minus & miſeri diuerſa in parte Latini
Innumeras ſtruxere pyras, & corpora partim
Multa virum terræ infodiunt, auectaq. partim
Finitimos tollunt in agros, vrbiq. remittunt,
Cetera confuſæq. ingentem cędis aceruum,
Nec numero, nec honore cremãt: tũc vndiq; vaſti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cęlo dimouerat vmbram:
Mœrentes altum cinerem, & confuſa ruebant
Oſſa focis, tepidoq. onerabant aggere terræ.

Pyra. Rogus. Buſtum.

ASC. ET iam fama, &c.] Proſequitur lamentationem, & vt in argumento dictum eſt, affectus paternos Euandri in Pallanta filium vnigenitum. Vnde cum nihil receptum eſt Donati. Ordo eſt. Et fama (ſcribitur etiam phama, nam & à græco, & latino deduci poteſt, ſed obſeruatum ferè eſt vt quoties, poetice pro perſona ponitur filia videlicet terræ per ph, ſcribatur) volans, quia in rebus aduerſis, vnde in iiij. Fama malũ quo non aliud velocius vllum Mobilitate viget, vireſq. acquirit eundo, exiſtens prænuncia tanti luctus, quantus. ſ. eſſe ſolet in nece vnigeniti regis, replet iam Euandrum, & domus, & męnia Euandri, ſup. luctu aut ſermone de morte Pallãtis. fama dicit, ſup. ea quę ferebat. i. afferebat: modo. i. paulò ante: Pallanta victorem. ſup. eſſe Latio. i. in agro Latino, quia multos priuſquã occumberet ſtrauit, eaq. res ad Euãdrum ſubito prolata eſt. Arcades ruere. i. ruebãt, aut potius cęperunt ruere. i. effuſim currere, ad portas, & rapuere more vetuſto. i. ex antiquo inſtituto, faces funereas. i. funeribus aptas, via lucet longo ordine flammarum, & diſcriminat. i. diuidit diſcrimina ponens agros late. i. in latum. Turba Phrygũ. i. Troianorũ ab Aenea cum funere miſſorum, veniens contra i. aduerſo, iungit agmina plangentia, quæ. ſ. agmina plangentia poſtquam matres. ſ. Arcadum, viderunt ſuccedere tecto. i. ad tectum regium, ipſi incendunt vrbem mœſtam clamoribus. i. vlulatibus. At. i. ſed, vlla vis non eſt potis. i. non poteſt tenere Euan-

drum,ſed venit in medio.ſ.pompam ducẽtium.& procubuit ſuper Pallãta,& hoc pheretro.i.capulo quod ferebatur. repoſto.i. repoſito,aut pheretro,ſup.cum Pallante repoſito procubuit,ſuper.i.deſuper,atque hæret,ſup.in eo, & lacrymans & gemens.& via.i.meatus & arteria,eſt vix.i.cum difficultate laxata tãdem i. poſt multam moram.dolore.i.propter dolorem nimium cõſtricta voci.i.ſermoni,&,ſup.dixit. O Palla tu non dederas parẽti.ſ. mihi,hæc.i.huiuſmodi ꝓmiſſa,ſed,ſup. vt velles credere cautius .i.prudẽtius,ſæuo Marti.i.bello te.Ego haud ignarus eram.i.bene ſciebam,quãtum noua gloria.& prędulce decus primo certamine poſſit in armis.i.apud armatum,cuius(inquit Seru.)conſilium cupiditas victoriæ plerunque conturbat. Primitiæ.i.auſpicia aut principia,iuuenis.ſ.cuiuſcunque aut tua ò Palla. sũt ſup. miſera.i.infelicia , & rudimenta.i.eruditiones belli propinqui.i. ad bellũ propinquũm à iuuene rite gerendum,ſunt. ſupp.dura.i. difficilia eruditioni,& nulli.i.non vlli,& vota & preces meæ non ſunt exauditæ vlli deorum, & tu ò coniux.ſ.mater Pallantis ſanctiſſima.i.cuius vita integerrima hac caruit moleſtia,felix,ſupp. es tua morte.i.quo mortua es, neque ſeruata in hunc dolorem. Ego contra.i.econtrario,vici mea fata.i.tẽpus vitæ fatale,viuẽdo.ſ.vltra illud quod profuerit.nõ vltra id,quod fata ĩſtituerũt, vt ego ſuperſtes.i.ſuperuiuẽs gnato,reſtarem,reliquus eſſem,genitor.i.cum ſim genitor quem,vt prius natum,ita prius deceſſiſſe decuit,& quem, ſup.ſecutum arma ſocia, Troum.i. Troianorum.Rutuli obruerent.i.obruere debebant.telis.ſ.ſuis,ipſe.i.ego dediſſem.i.dare debuiſſem animam.i.vitam, atque hæc põpa referret.i.referre deberet domum me non Pallanta. nec ò Teucri: ego arguerim.i.repręhenſos velim vos, nec fędera.ſ.veſtra, aut vobiſcũ icta,nec dextras quas iunximus hoſpitio,nec fidem iure hoſpitalitatis mutuo datam & acceptam.Iſta ſors.i.hoc infortunium,& miſera conditio debita,erat noſtræ ſenectæ.ſ.ætati,hoc eſt fataliter nobis præſcita, quod ſi mors immatura.i.præcox,& ante debitos annos veniens,manebat.i.certe expectabat, natum .i.filium,iuuabit.i.delectabit meipſum ducentem Teucros in Latinum,cecidiſſe.i.oppetiſſe, & hoc millibus Volſcorũ cęſis.i.occiſis ab eo,ante.i.priuſquam caderet quin.i.quinetiam, ò Palla, ego non digner.i.dignum cenſeam , aut faciam te alio funere.i. pompa funebri,quam ſup.dignatur pius Aeneas,& q̃ dignantur Phryges magni.i.magnifici, aut in magnũ imperiũ vocati, & q̃ duces Tyrrheni, & quã omnis exercitus Tyrrhenum pro Tyrrhenorum,ſup.dignantur.Nam ferunt.ſ.tecum. magna trophæa.i. ſpolia ab hoſtibus ſuperatis,aut in fugam verſis detracta eorum .ſ.quos tua dextera,dat pro dedit,leto.i.morti. tu quoque.i.etiã tu,ò Turne ſtares nunc immanis truncus.i.detrũcato capite aut alijs membris in armis.ſ.tuis , ſicut in Mezentij trophæo viſum eſt,ſi.ſup.par ætas eſſet.ſ.mihi,& fuiſſet filio,& ſi idem robur eſſet ab annis.i.ſi Pallas non fuiſſet iunior quàm vt tecum contenderet,& ſi ego non eſſem ſenior.Sed quid.i.ad quid, ego infelix demoror.i. detineo Teucros , armis.i.ab armis.i.cur eos non remitto,vt Turnum cædant:vadite ò Teucri, & vos memores referte regi ſ.veſtro Aeneæ,hæc mandata,tua dextera eſt cauſa q̃d ego moror.i.ſuſtineo vitam inuiſam.i.moleſtam,& odioſam mihi,Pallante perempto.i.dicite regi veſtro. Euander dicit, quod non amplius vellet viuere , niſi dextera tua eſſet in cauſa, quam ſcilicet dextram.tu vides debere & nato, & patri, Turnum.i.necem Turni , hic ſolus locus vacat.i.reliquus eſt tibi. & fortunæ, meritis. i.merendi de Euandro.i. dicite quod ſolummodo vous eſt bene de me merendi locus, reliquus.ſ.vt Turnum , occidat, ego non quæro gaudia vitæ.i.voluptatem in viuendo amplius nec fas,ſup.eſt me gaudia vitæ quærere perempto filio, ſed quæro,ſup.i.deſidero, perferre.ſ.nuncium nece Turni , ad imos manes.i.ad inferos . vbi ſunt manes Pallantis . Aurora interea,&c. [Extulerat lucẽ,&c.] Recitat quomodo per inducias,& pacem ſequeſtram mandata ſint ſepulturæ interfectorum vtrinque corpora. de qua re nihil extat Don. Ordo autem eſt. Aurora extulerat interea .ſ. dum hæc apud Euandrum fierent: mortalibus miſeris,quia lucis egentibus, & conſeruationis, & ſuæ virtuti,ſi dereliquatur pereuntibus lucem almam .i. altricem, & conſeruatricem vtrinque vitæ.i. referens opera.i.exercitia, atque labores.pater Aeneas, & Tarcon.ſ. Hetruſcorum rex. conſtituere in littore curuo pyras.i. ſtrues lignorum. vt incendãtur in formam ignis aſcendẽtis extructas,quiſque.i.quilibet tulere huc.i.ad has pyras,corpora ſuorum.ſ.amicorum notorum neceſſariorum, ac familiarium more patrum .i. ex vetere patrum inſtitutione , & traditione,& hoc ignibus atris.i.funebribus,aut fumoſis futuris ſubiectis .ſ. ſub pyras,cœlum conditur altum .i. alte & profunde in tenebras caligine.ſ.fumi, aut quia non niſi noctu incendebantur pyræ,&,ſupp. Teucri & Hetruſci atque Arcades cincti armis .ſ. gladijs fulgentibus, decurrere,i. decurrerunt ter circum rogos .i.congeries lignorum,accenſos,quia tunc rogi ſunt cum incenſi, & luſtrauere.i. circumierunt more luſtrantium in equis ter ignẽ funeris mœſtum.i.mœſtitiam afferentem,& dedere ore vlulatus .i.eiulatus lamentabiles.& tellus ſpargitur.i. conſpargitur lacrymis,& arma,ſup.eorum ſpargũtur lacrymis: Clamor virum. pro, virorum,& clãgor tubarum , it.i. diffunditur cœlo.i.ad cœlum, hinc .i. deinde alij coniiciunt igni.i. in ignem. ſpolia direpta Latinis occiſis,arma dicit videlicet galeas, & enſes decoros. & fræna,& rotas.ſ.curruum,feruẽtes.i.feruide actas,pars.i.partim,aut alij, ſup. conijciunt in ignem,munera nota ipſorum.i. arma ipſis occiſis nota & cara. quia viui illis oblectati erant , videlicet clypeos.i. arma defenſiua & tela non felicia,i. quibus infeliciter vſi erant , cum non proſtrauerint, ſed proſtrati ſint. Multa corpora boum,mactantur morti.i.deę morientium circa.ſ. corpora vrenda, aut per circuitum , & iugulant in flammam.ſ. proijciendos, ſues ſetigeros.i. apros, & pecudes raptas ex omnibus agris tum .i.deinde , ipſi ſpectant.i. proſpectant, toto littore,i. per totum littus,ſocios ardentes,& ſeruant buſta ſemuſta.i. ad dimidium exuſta. (Buſtum autem dicitur quaſi bene vſtum, & eſt vbi vſtorũ cineres quaſi in vrnam quę ab vrendo quoque dicitur,cõduntur), neque poſſunt auelli donec nox humida inuertit cœlum apertũ ,i.coniunctum ſtellis ardentibus.i.donec nox ingruit.Nec minus .i.& nihilominus miſeri Latini ſtruxere in diuerſa parte innumeras pyras, & infodiunt multa corpora virum.i.virorum partim terræ.i.terram ſuper quam iacebant , & tollunt partim corpora euecta in agros finitimos & remittunt ſup. partim, vrbi.i.ad vrbem ſup.eorum qui illic oriundi erant, cæ̃ cremant cetera.ſ.corpora , & ingentem aceruum cædis.i.ſtragis cæſorum confuſe.i. commixte,quia ignobilium & plebeiorum,nec numero.i.& ſine numero.i.non numerando eorum corpora nec honore.i.& ſine honore.i.ſine odoribus & inſignibus . Agri vaſti collucent tunc certatim.i.cum certamine vtriuſque partis, ignibus crebris.Tertia lux .ſ.ſolis dimouerat cœlo vmbram.ſ.terræ gelidam.i.noctẽ humidam & ſubfrigidam cum ſupp.ipſi mœrentes ruebant.i.diruebant altum cinerem & oſſa confuſa ſocijs.i.vſtrinis.& onerabant,ſupp.ea aggere terræ tepido,quia ipſa erant tepida.

VARIA LECTIO.

ET mœnia replet]Antiqua exempl.Complet,legunt.[Succedere tecto]In lib. antiq. Muris,legitur. In Med. Tectis.[Palante repoſto]In antiq.lib.Palanta,legitur.[Procubuit ſuper,atque hæret]Rom.liber,Procumbit,legit.[Tandem voci laxata]In Rom. lib.Vocis,habetur. [Nec vos arguerim Teucri]In lib.Antiq.Arguerem,legitur.[Sors iſta ſenectæ]Antiqua exemplaria, Illa.legunt. [Cecidiſſe iuuabit]In Romano,libro , Iuuaret. legitur. [Magna trophæa ferunt]In Romano.& aliquot alijs, Ferant,habetur.[Ingentem cædis aceruum]In Rom.lib.legere eſt, Stragis aceruum.

Iam vero in tectis prædiuitis vrbe Latini
Præcipuus fragor,& longe pars maxima luctus.
Hic matres,miſeræque nurus,hic cara ſororum
Pectora mœrentum,pueriq́ue parentibus orbi
Dirum execrantur bellum,Turnique hymenæos:
Ipſum armis, ipſumq́ue iubent decernere ferro,
Qui regnũ Italiæ.& primos ſibi poſcat honores:
Ingrauat hæc ſæuus Drances, ſolumq́ue vocari
Teſtatur ſolum poſci in certamina Turnum.

SERV. PRædiuitis] More Græco epitheton incongruum huic loco poſuit.[Longe pars maxima luctus]Valde,& hoc eſt melius quam quod legatur.[Longe.Hic matres]q̃a ſcit hæc nomina ad aliquid ꝑtinere,non addidit deflebãt filios,aut maritos , aut fratres. [Iubent]Volunt, expoſcunt. [Ingrauat] Maiorẽ inuidiam concitat. [Teſtatur] Teſtificatur etiam legatorum fidem qui cum eo fuerant . [Obumbrat]Subaudis Turnum , tuetur,defendit , & eſt translatio ab arboribus . Hoc autem dicit,Amor reginæ ad fauorem popularem plurimum proderat Turno . [Meritis ſuſtentat trophæis .] Quia multos occiderat, vt etiam ipſe dicturus eſt. [Ecce ſuper] Inſuper, ad cumulationem malorum,

Multa ſimul contra varijs ſententia dictis
Pro Turno,& magnũ reginæ nomen obumbrat:
Multa virum meritis ſuſtentat fama trophæis.
Hos inter motus medio flagrante tumultu,
Ecce ſuper mœſti magni Diomedis ab vrbe
Legati reſponſa ferunt, nihil omnibus actum
Tantorum impenſis operũ, nil dona,nec aurum,
Nec magnas valuiſſe preces, alia arma Latinis
Quærenda,aut pacẽ Troiano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipſe Latinus:
Fatalem Aeneam manifeſto numine ferri
Admonet ira deum,tumuliq́. ante ora recentes.
Ergo concilium magnum,primosque ſuorum
Imperio accitos alta intra limina cogit.
Olli conuenere,fluuntque ad regia plenis
Tecta vijs. ſedet in medijs rex maximus æuo,
Et primus ſceptris haud læta fronte Latinus.
Atque hic legatos Aetola ex vrbe remiſſos,
Quæ referant,fari iubet, & reſponſa repoſcit
Ordine cuncta ſuo. tunc facta ſilentia linguis:
Et Venulus dicto parens, ita farier infit.

tũ.[Mœſti] Hoc ſermone eos nihil egiſſe ſignificat.[Magna Diomedis ab vrbe] Legitur & magni.[Nil dona, nec aurum]Ordinem legationis exequitur dicens, inaniter perfecta omnia eſſe quæ poſſent efficaces legati perficere auro, precibusq́;, promiſſione.[Pacem Troiano ab rege petendum] Sicut etiam ſupra diximus, cũ per gerundij modum aliquid dicimus, per accuſatiuum elocutionem formemus neceſſe eſt. Lucretius, Aeternas qm̃ pœnas in morte timẽdum. Item Saluſt. Caſtra ſine vulnere introitum.nam caſtra accuſatiuus pluralis eſt,ꝗ multis errorẽ facit vt videatur eſſe nominatiuus, quia neutra triptota ſunt, & ſimilis eſt nominatiuus accuſatiuo.[Rex ipſe Latinus] Qui aut conſolari debuit, aut defendẽdæ rei pub.apud inire conſilium.[Fatalem Aeneam manifeſto numine ferri]Modo pernicioſum omnibus Aeneam.[Manifeſto numine].i.manifeſto deorũ indicio ad Italiã veniſſe,numinum ira teſtatur,quam cognoſcimus tantorũ cæde ſociorum.[Alta intra limina cogit] Quæritur cur ad priuatam domum conuocetur ſenatus,qui non niſi ad publica, & augurato condita loca conuenire conſueuit. Sed ſcimus domum Latini augurato conditam.& eandem tam templum fuiſſe ꝗ curiam,namque in ſuperioribus legimus tectũ auguſtum.i.augurio conditũ. Item paulo poſt,Hinc ſceptra accipere,& primos attollere faſces Regibus omen erat,hoc illis curia tẽplum.Merito ergo ad domum regis, quaſi ad locum publicum conuocatur ſenatus. nam vt ait in 7. Tali intus templo diuum, patriaq́. Latinus Sede ſedens. Iccirco etiam in Palatii atrio,qđ augurato conditum eſt. apud maiores conſulebatur ſenatus, vbi ẽt arietes immolabantur. quod (vt in 7.diximus)Virg. ad Latini tranſtulit domũ. Multi dicunt perite Vergilium nec templi nec curiæ hoc loco feciſſe cõmemorationem.Sed tantũ dixiſſe intra tecta regia, vt oſtenderet conſilium quod inibat,non eſſe cõplendũ,quia nec rite eſt inchoatũ. Et n. quæ dicet Latinus,effectu carebunt.[Olli] Illi, ſecundũ Enniũ.[Fluunt]Feſtinanter incedunt.[Et primus ſceptris]Primus inter ſcepterferos.nãque apud maiores,omnes duces cum ſceptris ingrediebantur curiam.Poſtea cœperũt tantũ ex conſulibus, & ſignũ erat eos fuiſſe conſules.[Aetola ex vrbe remiſſos] Quam condiderunt hi qui de Aetolia venerunt,Grȩciȩ prouincia. Vnde Diomedes habuit ſocios de tribus eius ciuitatibus,quas habet Aetolia Pleuron, Olenon, Calidona.Sic ergo Aetoa dixit ex vrbe,vt, & tandem Euboicis Cumarum allabitur oris.[Et reſponſa repoſcit]Mire ait repoſcit. Ante enim rex ſolet à legatis vniuerſa cognoſcere,& ſic eos præſente populo iterum omnia iubere narrare.Vnde eſt,Ordine cuncta ſuo. Nam nihil licet prætermittere. Vnde & ſuperflua narrari conſueuerunt.

ASCENSIVS.

IAM vero in tectis &c.] Deſcribit ſtatum domus Latini in qua variæ de bello habitæ ſunt ſententiæ,alijs Turnum accuſantibus,alijs ꝑ Amatã Reginã protegentibus.docetq́; aduentũ legatorũ quos ad Diomedem qui turpitudinẽ coniugis ſuȩ fugiẽs in Apuliam profugerat Latinus.diffidens iam armis,& auſpicijs Turni legauerat,docetq́. ad reſpõſa per eos recitanda varie concurſum.Circa quã rẽ ſunt verba Donati. Ecce,ſuper mœſti. Ecce inopinatum pronunciat malũ hæc dictio & graue ſatis ac vehemens.Neque aurũ.quod quidẽ etiã qui nullo odio cõmoti ſunt, in prœliũ excitat, & ad iniurias vt probauit in Pygmalione, & in Polymneſtore Alta ad limina interiorẽ partẽ domus intelligit,& nõ curiã quã deſcripſerat,in qua de rebus lȩtis agebatur.Olli cõuenere,oſtendit quam cupide propter magnitudinẽ periculi omnes,concurrerent.Hæc ille.Ordo eſt Iam vero.i.iam ad verũ aut præcipue ingens fragor.i.concrepitus obſtrepentium & murmurantium,erat ſup. in tectis appoſitorie, vrbe Latini prædiuitis.i. habẽtis latam familiam.vnde ingens oriebaẽ fragor.non eſt ergo impertinẽs,vt Seru.vult epithetõ, quia alterum pẽdet ex alterõ.ideo.n. ingens erat fragor,& longe maxima pars luctus erat in tectis, & vrbe Latini.q.a prædiuitis.i.præter ceteros diuitis,& latam familiam & multos ciues habẽtis. Nã matres quæ liberos lugebant,& miſerȩ nurus quæ maritos ac ſponſos lugebant, & cara pectora ſororum mœrentum.i.mœrẽtium propter necem fratrum, & pueri orbi parentibus,execrãtur.i. cum execratione deteſtantur hic bellũ dirum.i. cum deorũ ira acceptum.& hymenȩos,i.auſpicia nuptialia Turni, & iubẽt.i.volunt,& expoſcũt aut cenſent, ipſum Turnum.ſ. decernere ſup.debere armis, & ipſum decernere ferro, ipſum inquam ꝗ poſcat ſibi regnũ Italiæ. & primos.i.regales honores Drãces.ſ.hoſtis ipſius Turni.& ideo ſæuus ingrauat.i.in malum Turni augmentat & grauiore, hoc eſt maioris momẽti facit hæc.& teſtatur.i.affirmat ex legatione ſolũ Turni.ſ.vocari.i.prouocari ab Aenea in ſingulare certamẽ & ſolũ Turnum poſci.ſ.ab Aenea in certamine. Simul.i.pariformia.multa ſnĩa varijs dictis pro Turno cõtra.ſ. Drancen facit & magnũ nomen.i.magna auctoritas, Amatæ.ſ.reginæ obumbrat.i.quaſi vmbra ſua protegit Turnum: & multa fama ſuſtentat.i.contra aduerſarios & deprimentes ſtãtem protegit virum.ſ.Turnum,Trophæis,meritis.i.claris facinoribus per quæ trophæa figere meruerat. Ecce.q.d.de repente & præter ſpem.legati mȩſti, fuerũt.i.afferũt à magna vrbe Diomedis quam.ſ.in Apulia conſtruxerat; ſuper.i.inſuper, hoc eſt medio tumultu flagrante.i.ardente inter hos motus.i.in vrbe concitatos.ferunt autem reſponſa.ſ.nihil actum. ſup.eſſe.omnibus impenſis tantorum operum.i.tam ſumptuoſæ legationis dona nihil valuiſſe nec aurũ valuiſſe, nec magnas preces valuiſſe.ſ.apud Diomedem contra Aeneam.& alia arma quærenda ſup.eſſe latinis,aut (vt Seru.legit)petendum ſup.eſſe.i.petere oportere pacẽ ab rege Troianorum quia non dicit arma quærendum, ſed quærenda, credo conſimiliter per gerundiuum nomen dicat, pacemq́ petendam vt ſit,& ferunt pacem petẽdam.ſupp.eſſe à rege Troiano.ſ.Aenea. Ipſe Rex Latinus.deficit.ſ. viribus & quaſi exanimus deſtituitur ingenti luctu.i.præ dolore, ira deum i.deorum. hoc eſt pugna infelix quæ dijs iratis videtur commiſſa admonet Aeneã fatalem i.fatis conceſſum,ferri.i.duci ad regnum Italiæ, manifeſto numine.i.nutu deorum id manifeſte indicante.& tumuli.ſ.occiſorum recentes ante ora ſup.id admonent. Ergo quia.ſ.ita perſuaſum habet cogit magnum concilium.i.conuocatorum cœtum,& primos ſuorum.i.primores & proceres.accitos.i.aduocatos.imperio.i.mãdato regio. intra alta limina.ſ.regiæ domus; Olli.i.Omnes illi qui vocati erant conuenere.i.comparuerũt, & fluũt.i.confluunt,hoc eſt celeriter accurrunt vijs plenis i.opplẽdo vias ad tecta regia. rex ſ. Latinus maximus æuo.i.annoſiſſimus & primus ſceptris.i.inter ſceptra tenentes, aut ſedet primus in medijs,vt.ſ.omnes audire poſſet, ſup.cum ſceptris.i.inſigni regio,fronte haud læta.i.mœſta & triſti. Atque iubet hic.i.in hoc loco & tẽpore.i.cum ſic ſederet legatos remiſſos.ſ.à Diomede, ex vrbe Aetola.i.quam Aetoli, hoc eſt ex Aetolia profecti conſtruxerãt in Apulia fari quæ referãt.i.reportẽt à Diomede & repoſcit.i.exigit reſpõſa.ſ.Diomedis cũcta ſuo ordine.i. vt cuncta recitentur ſuo ordine tum.i.deinde ſilentia facta ſunt linguis, & Venulus.ſ.princeps legationis parens i.obediens,dicto.i.mandato regio,infit.i.incipit,fari ita.i.ad ſubſequentem modum.

ASCENSIVS.

ET longe pars maxima luctus] In Rom. lib. Longi, habetur.[Ingrauat hæc ſæuus Drances] Ex libris antiquis, Ingrauat &, legitur.[Poſci in certamina Turnum] In antiquiſſimis, aliquot legitur, Certamine.[Medio flagrante tumultu] Vetera exemplaria, Medio in flagrante legunt.[Ecce ſuper mœſti

magna Diomedis ab vrbe] Libris antiqui &, Magni, & Magna, legunt.[Aut pacem Troiano ab rege petendum] Liber Rom.antiq. A rege petendam, legit. [Alta intra limina cogit] In antiq. lib.Mœnia, legitur. [Sedet in mediis Rex maximus æuo, Et primus ſceptris] In antiq. omnibus exempl.legere eſt, Et maximus, æuo, Et primus ſceptris.

VEN. Vidimus ò ciues Diomedẽ, Argiuaq; caſtra:
Atque iter emenſi caſus ſuperauimus omnes:
Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.
Ille vrbem Argirippam patriæ cognomine gentis
Victor Gargani condebat Iapygis agris.
Poſtquam introgreſſi, & coram data copia fandi:
Munera præferimus, nomẽ patriamq; docemus:
Qui bellũ intulerint, quæ cauſa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido ſic reddidit orę.
DIO. O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Auſonij, quæ vos fortuna quietos
Solicitat, ſuadetque ignota laceſſere bella?
Quicunque Iliacos ferro violauimus agros,
(Mitto ea, quæ muris bellando exhauſta ſub altis,
Quos Simois pręmit ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & ſcelerum pęnas expendimus omnes,
Vel Priamo miſeranda manus, ſcit triſte Mineruę
Sidus, & Euboicæ cautes, vltorq. Caphareus.

SERV. Vidimus ò ciues Diomedẽ] aut Diomedẽ legendũ vt ſit Latinus accuſatiuus, & admitti Ecthlipſis, vt, Multum ille & terris iactatus, & alto. Aut ſi Gręcũ accuſatiuũ facere voluerimus, Diomede legatẽ, vt poſſit fieri Synalępha, ſicut, Euryale infelix qua te regione reliqui? Si aũt Diomedẽ dixerimus, nec Latinũ eſt, nec Gręcũ, nec verſus cõſiſtit. Nunq̃ enim Ecthlipſis fit ꝑ n, literam. Tñ melius eſt vt Diomede legatur, vt ſit Gręcus accuſatiuꝰ, nomina.n. Gręca in ης exeuntia, quę genitiuũ in εος mittunt, per plenã elocutionem, cũ eundem caſum ꝑ Sinęreſim in ους miſerint, actñ tn η mittant neceſſe eſt, ideo q̃a cum naturã ſuã ſeruant, accuſatiuum in vocalem mittũt, non in conſonantem, & debet Synęreſis plenitudinis ſeruare rationem. Vt ecce ὁ διομήδης, plena declinatio eſt. τοῦ διομήδεος, τῷ διομήδει, τὸν διομήδεα. Per Synęreſim autem facit τοῦ διομήδους, τῷ διομήδει, τὸν διομήδη. Ergo hic accuſatiuus, ideo in e, exit, nõ ĩ en, quia cũ integrũ eſt hoc nomẽ ĩ εος exit, & creſcit eius genitiuus. Si enim ἰσοσύλλαβος ſit noĩatiuus, accuſatiuũ in ην mittit, nec habet s, in genitiuo, vt θουκυδίδης, θουκυδίδου, θουκυδίδην. nam Diomedes ideo in genitiuo s, hẽt, quia & cũ integrũ eſt, & διομήδεος facit, hẽt s, conſonantem [Caſus oẽs] Itineris. ſ. Et bene vtilitatẽ ſingularum rerũ generalitate vitauit, ne diceret, Flumina latrones. [Qua cõcidit Ilia tellus] ἐμφατικῶς dixit ꝑ vrbs Ilia. nam terra non cõcidit, ſed ciuitas. [Argirippam] Diomedes fuit de ciuitate quæ Argoſippion dicitur, de qua Homerus ἄργος ἱππόβοτον. Hora. Aptũ dicet equis Argos. Hic in Apulia cõdidit ciuitatẽ, q̃ patrię ſuæ nomine appellauit, & Argoſippion dixit. qđ nomen poſtea vetuſtate corruptum eſt, & factũ vt ciuitas. Argirippa diceretur, qđ rurſus corruptũ. Arpos fecit [Gargani condebat Iapygis agris] Iapygia pars eſt Apuliæ, in qua eſt mons, Garganus, qui ꝑ Calabriam vſque in Adriaticũ tenditur mare. Luca. Apulus Adriacas exit Garganus in vndas. Gargani aũt Iapygis figura eſt pro Gargani Iapygii. & hæc eſt Iapygia Apulię, a qua & Iapyx ventus eſt nominatus. nam Iapydia Venetiæ regio eſt ab oppido dicta. vnde eſt, Tũc ſcit aerias Alpes & Norica ſi quis Caſtella in tumulis & Iapydis arua Timaui. [O fortunatæ gẽtes] Qui habitatis regna Saturnia, i. ò viri ſemꝑ pace gaudentes, nam legimus, Aurea, vt perhibent, illo ſub rege fuerunt Secula, ſic placida populos in pace regebat. Et bene hoc laudat, quod eis perſuadere deſiderat. [Antiqui Auſonij] Quia qui primi Italiam tenuerũt, Auſones dicti ſunt [Quietos] Quibus eſt amor pacis à maioribus traditus propter regnum Saturni. [Ignota laceſſere bella]. ſ. Troianorũ, non omnia generaliter bella. Nam legibus, Captiui pẽdẽt currus, cutuęq. ſecures. [Suadet] Vobis ſubaudis. nam vos a ſuperioribus nõ põt ſubaudiri, quia nõ te, ſed tibi dicimus ſuadeo. [Violauimus] Quaſi ſacra. Nam violare de religionibus dicimus. Et ingenti arte dixit, ne aut victoriam ſuam ſileat, aut non procedendo contra eos, quos vicit, confiteatur ignauiã, dicens non eſſe contra eos, pugnãdum, quos vincere ꝑnicioſiſſimum eſt. [Quos Simois premit ille viros.] id eſt toto orbe celebris. Alibi in primo, Vbi tot Simois correpta ſub vndis Scuta virum, galeaſque, & fortia corpora voluit. [Scelerum pœnas expendimus omnes]. i. luimus omnes pœnas, quæ ſunt ſtatutæ ſceleribus. Alij ſceleris omnis legunt, nam omnes nõ poteſt ad Græcos referri, quia nõ omnes pertulere ſupplicia. [Vel Priamo miſeranda manus] Etiam Priamo. vt, Carmina vel cœlo poſſunt deducere lunam. Eſt autem Pacuuii qui dicit. Si Priamus adeſſet, & ipſe eius commiſereſceret. [Scit triſte Mineruæ Sydus] Fabula Hoc habet, propter Caſſandræ ſtuprum, Græcis iratam Mineruam, vel quod ei victores per ſuperbiam ſacrificare noluerunt. vnde eos redeũtes grauiſſima tẽpeſtate fatigatos ꝑ diuerſa diſperſit. Hora. Cũ Pallas vſto vertit irã ab Ilio. Re vera aũt conſtat Græcos tempeſtate laboraſſe ęquinoctio vernali, qñ manubię Mineruales. i. fulmina, tẽpeſtates grauiſſimas cõmouent. Vnde pariter dicẽdo Sydus, vtrunque complexus eſt. Nã Sydus & tempeſtatem ſignificat, & re vera Sydus. Hęc aũt numina q̃ iter ſidera non videmus, licet ſua ſigna ꝓpria nõ habeant, cũ aliis poteſtate ſũt ꝑmixta, vt Ophiucus ipſe eſt Aeſculapij. Gemini, Apollinis & Herculis eſſe dñr. Sic Mineruę Aries eſſe dignoſcitur. [Vltorque Caphareus] τὸ αὐτὸ eſt cautes Euboicæ. Nã Euboea inſula eſt, in qua mons Caphareus circa quem Græci periere naufragio. Vltor autem ideo dixit, ꝙ Nauplius Palamedis pater dolens filium ſuum factione interemptum, vt in ſecundo commemorauimus, cũ videret Græcos tempeſtate laborare, montem Caphareum aſcendit, & elata facula ſignum dedit vicini portus. Qua re decepti Græci inter aſperrimos ſcopulos naufragiũ pertulerunt.

ASC. VIDI] In hac parte recitatur reſponſio Diomedis quam oratoribus Latinis dederat, & in qua mira cõtinetur Aeneæ laus vt pote quæ ab eo qui quondam hoſtis erat, fiat. id enim glorioſum eſſe ſignificauit Dido in j. dicens. Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat, de qua re eum totus deſideretur Don. Ordo eſt. O ciues nos vidimus Diomedem, aut Diomeden ſecundum Græcam declinationẽ, vt Seruius docet & caſtra argiua. i. caſtella ab Argiuis in Italia conſtituta, atq; nos emenſi iter ſuperauimus omnes caſus. ſ. itineris. i. perfecimus legationẽ noſtram, & contigimus manum. ſ. Diomedis qua. i. per quam tellus Ilia. i. regio Iliaca concidit. i. deſolata eſt & ruinam fecit Ilium, nam ipſe Diomedes cum Vlyſſe Palladium ſuſtulit, eundemq. Aeneas fortiſſimum appellauit, dicens in j. O Danaũ fortiſſime gentis Tydide &c. Ille. ſ. Diomedes ad quem legati ſumus victor. i. voti cõpos, condebat in agris Gargani. ſ. montis, Iapygis pro Iapygii, hoc eſt ab Iapygia quæ eſt Apulia in mare Adriaticũ protendentis, vrbem Argirippam cognomine. i. cognomento gentis patriæ. ſ. ab Argoſippo ciuitate quæ poſtea Argirippa denominata dicitur ab equis Hippoliti, & vtrunque nomen formatum ab argos & hippos, quod eſt equus & equa. Fuit aũt triplex Argos Theſſalicum, Achaicum, in Peloponneſo & Aetolicum, vnde prius dixit Argiuaq. caſtra. Iapyx autem fuit filius Dædali a quo plurima pars Apuliæ Iapygia dicta eſt. Poſtquã nos introgreſſi ſup. ſumus & copia. i. facultas fandi corã. i. in pñtia eius data ſup. eſt nobis, nos ꝓferimus munera, & docemus nomẽ. i. nobilitatẽ & genus noſtrũ & patriã & docemus q̃. ſ. vir intulerit nobis bellũ, q̃a antiquus ipſius hoſtis Aeneas, & quæ cauſa attraxerit ſupp. nos Arpos, vbi. ſ. ipſe erat in Apulia. Ille auditis. ſ. nobis reddidit hæc ore placido. i. benigno. ò gẽtes fortunatę, regna Saturnia. i. ĩ q̃b. Saturnus olim regnauit cũ Iano & aurea condidit ſecula. Auſonij antiq q̃. ſ. primi Italiã tenuiſtis, q̃. i. qualis, q. d. nimirũ inimica fortuna ſolicitat vos & ſuadet ſup. vobis laceſſere. i. prouocare, bella ignota. i. incognita q̃ ſi noueritis lõge fugeretis, q̃a nos qui dẽ victores ſumus, ſed nos oẽs q̃cũq; violauimus ferro. i. deuaſtauimus agros Iliacos. i. Troianos expendimus. i. ꝑſoluimus & luimus ꝑ orbẽ. i. ꝑ varias partes mundi, ſupplicia infanda. i. q̃ effari nequeã ꝓ magnitudine aut q̃ effanda nõ ſunt ꝓ turpitudine, & expẽdimus pęnas ſcelerũ. i. de ſcelerib. in Troianos cõmiſſis, exiſtentes manus. i. multitudo armata, miſerãda vel. i. &t Priamo, mitto. i. ꝓtermitto & dicere nolo ea q̃ exhauſta. i. trãſacta ſũt bellãdo ſub altis muris. ſ. Troię. hoc eſt quot ſtrages de nobis illic editę ſint, q̃uis fuerimus victores, & mitto. i. omitto dicere, quos viros Simois ille. ſ. notiſſimus, fluuius Troię, premat. ſ. obrutos aq̃s. i. ĩmerſos

ſos contineat, q. d. plurimi ſuccubuerunt priuſquam vinceremus & victores omnes infanda ſupplicia expendimus. Sidus. i. aut cõſtellatio, ſeu tẽpeſtas verna, cui Minerua dominatur, aut aries ſidus Mineruæ quia ei addicitur, triſte. i. inimicũ & triſtitiã aſſerẽs ſcit ſup. quales pœnas dedimus, vt in j. dictũ eſt de Aiace Oilei filio. & cautes Euboicæ. i. quæ ſunt in Euboea, hoc eſt Caphareus vltor. ſ. iniuriæ Mineruæ illatæ aut nauplio propter mortẽ Palamedis. vt in ij. dictum eſt. ſcit aut ſciũt quas pœnas dedimus, q̃ plurimi illic naufragium paſſi ſunt, & alij in diuerſa exilia acti.

VARIA LECT.

VIDIMVS ó ciues Diomedem] In antiq. lib. Diomede legi, græco declinatu. [Condebar Iapygis agris]In antiq. lib. Aruis, legitur. [Poſtquam introgreſſi] in Rom. lib. legere eſt, Congreſſi. [Ferro violauimus agros] In R. lib. Populauimus, legitur. [Quos Simois premat ille viros] In antiq. lib. Premit, habetur.

Militia ex illa diuerſum ad littus adacti,
Atrides Prothei Menelaus ad vſque columnas
Exulat: Aetnæos vidit Cyclopas Vlyſſes.
Regna Neoptolemi referam, verſoſq. penates
Idomenei? Libycove habitantes littore Locros?
Ipſe Mycenæus magnorum ductor Achiuum
Coniugis infandæ prima intra limina dextra
Oppetit: deuicta Aſia ſubſedit adulter.
Inuidiſſe deos, patrijs vt reditus oris,
Coniugium optatũ, & pulchrã Calydona viderẽ?
Nunc etiam horribili viſu portenta ſequuntur:
Et ſocij admiſſis petierunt æthera pennis:
Fluminibuſq. vagantur aues (heu dira meorum
Supplicia) & ſcopulos lacrymoſis vocibus implẽt.
Hæc adeo ex illo mihi iam ſperanda fuerunt
Tempore, cum ferro cœleſtia corpora demens
Appetij, & Veneris violaui vulnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris vllum poſt eruta bellum
Pergama, nec veterũ memini, lætorve malorum
Munera, quæ patrijs ad me portaſtis ab oris,
Vertite ad Aeneam. ſtetimus tela aſpera contra,
Contulimuſq. manus: experto credite, quantus
In clypeũ aſſurgat, quo turbine torqueat haſtam
Si duo præterea tales Idæa tuliſſet
Terra viros, vltro Inachias veniſſet ad vrbes
Dardanus, & verſis lugeret Græcia fatis.
Quidquid apud duræ ceſſatum eſt mœnia Troiæ,
Hectoris, Aeneæq. manu victoria Graium
Hæſit, & in decimum veſtigia rettulit annum.
Ambo animis, ambo inſignes p̃ſtantibus armis:
Hic pietate prior, coeant in fœdera dextræ,
Qua datur: aſt armis concurrant arma, cauete.
Et reſponſa ſimul quæ ſint rex optime regum
Audiſti, & quæ ſit magno ſententia bello.

SERV.

Atrides Prothei Menelaus] Agamẽnon & Menelaus vno quidem fataliter fuerant ſupplicio deſtinati. nãq; Atreus & Thyeſtes fratres fuerũt in ſe inuicẽ ſęui. adeo vt Thyeſtes cũ Merope fratris uxore cõcumberet. qđ dolens Atreus, liberos eius epulandos ei appoſuit. Sed cũ Thyeſtes poſt cognitum facinus requireret vltionem, ei Apollo reſpõdit poſſe alio ſceleie illius facinoris vindicẽ naſci, ſi cũ Pelopeia filia concũberet. Quo facto natus eſt Aegyſtus fatalis in Atrei geminam ſobolem. Sed Iuppiter Menelai fata miſeratus eſt p̃ Helenæ iugale cõſortium, & eũ per diuerſa errare maluit, quã Aegyſthi manibus interire. Hic errãs ad Aegyptum vſque p̃uenit, vbi Protheus deus marinus regnauerat, cui aliquando rapta à Theſeo Helena dicitur commẽdata. Vnde quidam dñt quod ad eam petẽdam Menelaus ad Aegyptũ profectus ſit poſt bella Troiana. Sunt q̃ volũt nec raptam eſſe à Paride Helenã, ſed aliã cauſam Troiani belli fuiſſe, Illam. ſ. quod Herculem quærẽtem Hylam ſuſcipere noluerunt. Qui autem volunt eam raptam à Paride, hoc dicunt, quod recepta a Protheo, per Theſeum ad Menelaum trãſitum fecerit. & ſic eã Paris rapuerit. Secũdũ quod vt ſupra diximus Menelaus ad Aegyptum Iouis voluntate peruenit. ſ. ne ab Aegyſtho poſſet interimi. Quod aũt ait Prothei columnas, ratione non vacat. Nã columnas Herculis legimus & in Ponto & in Hiſpania. Hunc autẽ Protheum fortiſſimũ & inuictũ conſtat fuiſſe. Nouimus autẽ quod omnes fortes, Hercules dicebantur. vnde videtur hoc affectaſſe Virgilius, vt pro finibus, Prothei columnas diceret, quas habuit Hercules, vt oſtẽderet eũ etiã Herculem dictũ. [Ad vſque colũnas Prothei] vſque ad fines Aegypti, hoc eſt vſque ad Pharon ante inſulã, nunc partẽ Alexandriæ. Lucanus, Nunc clauſtrum pelagi cęptri Pharon inſula quondam In medio ſtetit illa mari ſub tẽpore vatis Protheos, at nunc Pelleis eſt proxima muris, Prothei autẽ. Latinus eſt genitiuus cõſtrictus per Synæreſim. Ad vſque autem ſic eſt dictũ, quemadmodum. Siculo proſpexit ab vſque Pachino. Nam cum præpoſitio præpoſitioni nunquam cohæreat, Ad vſque & ab vſque licenter admiſſum eſt. [Exulat] proprie, nã exulare dicuntur qui extra ſolũ eunt. Sanẽ ſciendũ, quia quo tẽpore Menelaus iuit ad Agyptũ perdidit Canobum gubernatorem, à quo vicina ciuitas nomen accepit, quæ hodieq; mutata litera, Canopos, nominatur. [Cyclopas] Græcæ declinationis accuſatiuus, vnde Græcum habebit accentum. nam Latine ciclopes diceret, ſed ſic verſus ſtare non poterat. [Regna Neoptolemi referam? Subaudis euerſa] Quod ex ſuperioribus intelligitur. Pyrrho autem quid contigerit, manifeſtum eſt. Nam vt in tertio legimus, cum vellet ducere Hermionem, Oreſti ante deſponſatam, ab eo eſt inter aras Apollinis interemptus. Vnde eſt, Et ſcelerũ furijs agitatus Oreſtes excipit incautum patriasq. obtrũcat ad aras. [Verſoſq. penates Idomenei] Idomeneus rex Cretẽſium fuit, q̃ cum tempeſtate laboraret, vouit ſe ſacrificaturũ de re quæ ei primum occurriſſet. Caſu cũ ei filius primus occurriſſet, & eũ, vt alij dicũt immolaſſet vt alij immolare voluiſſet, ob crudelitatem regno à ciuibus pulſus eſt. Vnde eſt, Fama volat pulſum regnis ceſſiſſe paternis Idomenea ducẽ. Alij dicũt qđ abſcedens cuidã ſuum cõmendauerat regnũ, qui per eius abſentiã occupauit imperiũ & reuerſum pepulit. Ergo verſos penates, aut reuerſos & funditus dirutos accipiendũ. aut certe in aliena iura cõuerſos [Libyco ue habitantes littore Locros?] Vt etiã in iij. diximus, Locri ſocij Aiaci Oilei fuerũt Epizephyrij & Ozoli. Sed hi tẽpeſtate diuiſi ſunt, adeo vt Epizephyrij tenerent Brutios, de q̃bus ait in iij. Hic & Naritii poſuerũt mœnia Locri. Ozoli vero deferrẽtur Pẽtapolim, de quibus nũc quæritur, dicens. Libyco ue habitãtes littore Locros? [Deuicta Aſia ſubſedit adulter] Legitur & deuictã Aſiam. Quod ſi eſt ita. intelligimus vt ſubſedit. ſ. dolo poſſedit. Vnde & ſubſeſſores dicũtur. qui inſidijs tauros interimũt. & hoſtiũ dolos ſubſeſſas vocamus. vt ſit ſenſus, Ab Agamemnone deuictã Aſiã adulter Aegiſthus factione poſſedit. Melius tñ eſt vt deuicta Aſia legamus, ſm quod ſubſedit, erit remanſit, vt. Extremus galeaq; ima ſubſedit Aceſtes. vt ſit ſenſus. Aſia propter adulterium pertulit bella, quæ remanẽte adultero finita eſſe nihil profuit. vt cum indignatione ſit dictũ. Dum primũ adulteriũ vindicat aliud ruſſus emerſit [Prima inter limina] In ipſo limine impetij. i. in littore, quia ſm Ho. Clitemneſtra Agamẽnoni occurrit ad littus, & illic eũ ſuſceptũ ſubmiſſo adultero inter epulas interemit.

Ἀλλά μοι Αἴγισθος τεύξας θάνατόν τε μόρον τε
Ἔκτα σὺν οὐλομένῃ ἀλόχῳ οἶκόνδε καλέσσας
Δειπνίσσας, ὥς τίς τε κατέκτανε βοῦν ἐπὶ φάτνῃ.

Quod & Iuuen. tangit, dicens. Quippe ille deis auctoribus vltor Patris erat caſi media inter pocula. Alij aũt dñt quod in ipſo regreſſu. i. prima die, qua domus ſuæ limẽ ingreſſus eſt, conſilio Aegiſthi ab vxore veſtẽ accepit, clauſo capite qua implicatus adulteri manibus interiit. [Inuidiſſe deos] Stheneli filius Cylabarus Aegialiã Diomedis vxorẽ cognouit adulterio, quo cõperto Diomedes reuerti noluit, ſed in Appulię partibus cõdidit ſibi ſedes, qđ Veneris dolo dr̃ eſſe p̃fectum: quã in bello Troiano vulnerauerat. Vnde ait, Inuidiſſe deos. [Pulchrã Calydona viderẽ] vnã de ſupradictis ciuitatibus q̃bus imperauit. [Nunc ẽt horribili viſu] Hoc loco nullus dubitat fabulæ huius ordinẽ à Virgilio eſſe cõuerſum. Nam Diomedis ſocios cõſtat in aues eſſe cõuerſos poſt ducis ſui interitũ, quem extinctum impatientes dolebãt hę aues,

hodieq́. latine Diomedeæ vocantur, Græci eas erodios, dñt. Ha-
bitāt aūt in inſula Electride ſiue Febra, quæ eſt haud longe à Ca-
labria in conſpectu Tarentinæ ciuitatis. Quinetiā de his auibus
dr̃, quod Græcis nauibus lætæ occurrant: Romanas. i. Latinas ve
hemēter ſugiant, memores originis ſuæ, & ꝙ Diomedes ab Illy
ricis interēptus eſt. [Portenta] Re vera. n. portentum eſt, hoīes in
aues eſſe conuerſos. [Et ſocij amiſſi] Legūt nonnulli & Admiſſis
pēnis, ſed melius eſt amiſſi. [Lacrymoſis vocibus] Dolentes, vel
ſuam mutationem, vel regis interitum. nanq; hoc tangit laten-
ter. [Sperāda] Pro timēda, vt, Hūc ego ſi potui tm̃ ſperare dolo-
rem. [Cœleſtia corpora] Martis, & Veneris numina vulnerauit in
bello. [Veneris violaui vulnere dextrā] Artificioſe agit. nā ſciens
ea q̄ dñr in fine, animis inhærere, ſuos caſus vltimos memorat.
Perite ēt Venerem tm̃ vulneratam a ſe dicit. Martis ſupprimēs
nomē, qđ ei poterat eſſe glorioſus, vt videatur oīa quæ pertulit,
odio Veneris ꝑtuliſſe, cōtra cuius filiū nunc vocatur ad pugnā,
vt negās ēt nunc patria formidare videatur. Dextram aūt ſm̃ Ho
merum dicit. q ait ἐπὶ καρπῷ. [Tales impellite pugnas] Quarū
eſt pernicioſa victoria. [Nec mihi cū Teucris vllū poſt eruta bel
lū Pergama] Nec ei obijciatur illa cōiuratio, q̄ apud Aulidē Grę
ci inierunt, dicit in Troię excidio ſacr̃m cōiurationis eſſe cōple
tum. Nanq; in Troiam, non Troianos coniurauerant Græci. huc
.n. ſpectat quod dicit, nullum ſe cū Troianis habere bellū poſt di
rutam Troiā. [Nec veterū memini, lętorve malorū] Nec memi-
niſſe volo victoriarum meatum, quarum nullus obliuiſci cōlue-
uit, nec lætor Troianorū malorum, pro Troianis malis, quæ no-
bis bellantibus pertulerunt. non. n. pōt de ſuis malis dicere, cum
& mala ſua nullus obliuiſcat, & ea ipſe paulò añ memorauerit.
Lætor aūt malorū, figura Gręca eſt, ſicut Horatius, Agreſtium re
gnauit populorum, ꝓ Agreſtibus populis. [Munera quæ patrijs
ad me portaſtis ab oris] Hinc iā ſuaſio eſt & conſiliū, nā finita eſt
auxiliorū negatio. Vnde & paulo poſt Venulus ita diuidit dicēs,
Et reſpōſa ſimul quę ſint rex optime regis Audiſti, & quæ ſit ma
gno ſententia bello. ſ. Audiſti. Et quemadmodum negauerit auxi
lia, & quod nobis dederit de pace conſilium [Stetimus tela aſpe
ra contra, Contulimusque manus]. i. & cominus, & è longinquo
inter nos bella tractauimus. [Quantus In clypeum aſſurgat] aut
quantus eſt quoties in hoſtem ꝑgens erigit ſcutum, aut pugnan
di executus eſt genus. Qui. n. ſcripſerunt de arte militari, dicunt
ſummum genus eſſe dimicandi, quoties calcato vmbone aduer-
ſarij ſe in hoſtilem clypeum exigit miles, & ita contra ſtantis
vulnerat terga. [Si duo p̄terea] Hoc eſt alios duos. [Dardanius]
Pro Dardanius populus, & poſuit principale pro deriuatiuo, ſic
Hom. [illegible] [Ceſſarū eſt] Tardatum. &
mite, q a non habet quos imputet Troianis triumphos, vult eis
excidi tarditatem ꝓ victoria cedere. [Hæſit] Tarda eſt. [Veſtigia
retulit] Retro acta eſt, & repulſa. [Hic pietate prior] Id in Aenea
plus laudat, quod Latinis pacem petiturus eſt vtile, vt eum ſe cre
dant facilius poſſe exorare. [Prior] præſtantior, melior. [Quia
datur] qua poteſt. quacunque ratione permittitur.

ASC. MILITIA ex illa, diuerſum ad littus abacti, Atrides Pro
thei &c.] Proſequitur reliquam partē tñſionis Diomedis qua re
citat pęnas quas ipſi Græci dederint. vnde Do. [Munera, quæ pa
trijs] Qui auxilium non dat, dat cōſilium. [Hic pietate prior] Vt
facile ſit impetrare pacem. Hoc ille. Ordo aūt eſt. Nos abacti ſu-
mus ad diuerſum littus. ſ. longe à patria nr̃a, ex illa militia. ſ. in
fauſta quā geſſimus apud Troiā, Menelaus Atrides. i. Atrei filius
habitus, quāuis non ſit, exultat ad vſque. i. vſq; ad columnas Pro
thei. i. ad Pharō ac fines Aegypti, quo Iouis volūtate ne ab Aegy
ſto occideretur ꝑuenit, Vlyſſes vidit Cyclopas Aetneos. i. in Aet-
na Siciliæ monte habitantes vbi à Polyphemo Cyclope intercee-
ptus erat, vt in iij. viſum eſt, Vultis ſup. aut ad q d referam regna.
Neoptolemi. ſ. Pyrrhi ab Oreſte occiſi, & penates. i. deos domeſti
cos Idomenei Regis Cretenſium verſos. i. euerſos ipſo pulſo, ve
pro vel, Locros ſocios Aiacis Oilei. ſ. Ozolos, habitantes, ſup. in
littore Libyco. ſ. iuxta Pētapolim, q. d. fruſtra de ijs dicam cū ma-
iora ſint dicenda. Nam ipſe Mycenęus. ſ. dñs ductor magnorum
Achiuū pro Achiuorū. ſ. Agamemnon, oppetijt. ſ. terrā. i. occiſus
eſt. dextra cōiugis. ſ. Clytemneſtræ, infandū. i. q̄ res infanda eſt in
tra prima limina. i. cū primum domum ſuā ingrederetur adulter
. ſ. Aegyſthus ſubſedit. i. remāſit habitās, Aſia, q a Troia deuicta:
q. d. Aſiam potuit vincere, ſed non adulterū pellere. Et vultis ſup.
vt referā deos iuuidiſſe ſup. mihi. i. noluiſſe quaſi ꝑ inuidiā, vt ego
redditus oris patrijs viderem coniugium optatum. i. caſtrum cū
priſca cōiuge, & Calidona. ſ. ciuitatē meam, pulchrā. i. impollutā
adulterio cōiugis, q. d. fruſtra id fieri cū notoriū ſit, multo aliter
euenſſe, q a ꝑꝑ adulterium cōiugis auditum, coactus erat patriā
ſuam fugere, & alienas terras petere. Nunc etiā. i. inſuper portēta
ſequūtur. i. perſequuntur me viſu. i. viſione & monſtro horribili,
& ſocij amiſſi. i. quos amiſi, petierūt æthera pennis. i. euolauerūt
in aues q̄ Diomedeæ dñr, mutati, ſed vt Seruius dicit poſt mortē
Diomedis, de quibus dicit Lādinus ſic. Ariſtot. in lib. de mirabil.
auditu ait, Diomedē ab Aenea occiſum, & loca in q bus impera
uerat occupara. Interfecto illi honores diuini ī inſula ab eo Dio
medæa appellata, & templū cōſtitutū eſt, eius autē ſocij in aues
cōuerſi inſulam illam incolunt, Diomedeæq́. à Latinis, à Græcis
Erodij vocātur: Græcis illuc ad nauigātibus læte applaudunt ce
teros oēs infeſtāt. Sunt qui dicāt hoc iccirco ita fictū eſſe, ꝙ ma-
gna celeritate nauigantes piraticā exercebant, & ſolis Gręcis par
cebāt. Theodontius autē auctor eſt illas ſingulis annis aquam ro
ſtris in templum illud inferre, & ſic luſtrare, Solinus vero ſcribit
has aues nuſq̄ alibi niſi in inſula Diomedea apparere, q̄ à regio
ne Campaniæ eſt. Formā autē ijs eandem, quæ fuſcis eſſe, colo-
rem candidū, igneos oculos, roſtra dētata, ac gregatim volitare
duobus ducibus altero q à fronte agmē ducat, altero q à tergo
vrgeat. Præterea eas ī cauernulis à ſe effoſſis nidificare duplici re
licto aditu, vno ab oriēte, quo egrediantur, altero ab occidente
quo regrediantur, Gręcis veluti cōciuibus applaudere, reliq s ini
micari. Quotidie ædem celebrant alijs madidis, q bus excuſſis aq̄
illā luſtrant. Refert Strabo quod in Venetis oris Diomedi diui-
nos ſtaruūt honores, & candidum equū illi immolāt. In fine aūt
vj. lib. & multa alia refert de Heroe. & duas eſſe inſulas in mari
ꝓpinquo Luceriæ Diomedeas appellatas quarum altera habite
tur, Altera ſit deſerta. & in qua Diomedē quidā diſparuiſſe aiūt
comitesq́ in aues eſſe conuerſos. Quæ hodie quoq; manſueſcāt,
& humanam quodammodo vitam agere, & erga benignos man
ſuetudine vti à malignis, & ſceleratis refugere. Hæc ille. Sed ad or
dinem redeo. Et ſocij aues. i. in aues verſi vagantur fluminibus
. i. ꝑ flumina, & implēt ſcopulos vocibus lacrymoſis ꝙ q a prę do
lore cōtinuo dicere nō potuit interpoſuit. Heu dira. i. execrabilia
& ꝓcurata deorū ira ſupplicia meorū. ſ. ſubditorum aut ſociorū.
Hæc. ſ. dicta mala fuerūt mihi adeo. i. omnino ſperāda. i. timenda
ex illo tp̄e cum ego demēs appetij ferro. i. vulneraui, corpora cę
leſtia. ſ. ipſius Veneris, & cū ego violaui vulnere. i. vulneraui dex-
tram Veneris. ſ. Aeneam, protegentis, vt ſer. Hom. vero, pro ſed,
ne me, inq t, impellite. i. ne impellatis me ad tales pugnas. ſ. cōtra
deorum gentē, & Veneris filium Aeneam nec vllū bellum, ſup.
eſt, aut erit mihi cū Teucris. poſt Pergama ęruta, ad me eruenda
oēs ſe in aulide iureiurando aſtrinxerāt Græci, nec ego memini,
ve pro vel, lætor veterū malorū. i. non recordor cum voluptate
& delectatione malorum quæ Teucris intulimus vertite ad Ae-
neam munera quæ portaſtis ad mę ab oris patrijs, nos ſtetimus
cōtra aſpera tela. ſ. Aeneæ. & cōtulimus. ſ. cum eo manus credite
experto. ſ. mihi q periculum ſeci. quantus. i. q̄ magnus & grauis
aſſurgat in clypeum vt. ſ. deſuper irruat, & quo turbine. i. quo im
petu cū gyro ipſe torqueat haſtam. ſ. quam impellit. Si Idæa tel-
lus Idæa. i. Phrygia, tuliſſet. i. produxiſſet dũo (vbi nunc dicimus
duos) viros tales. prętcrea. i. pręter hos, aut ſic pręterea. i. inſup
ſi Idæa tellus tuliſſet duos viros tales ipſe Dardanus. i. populus
Dardanius. aut ipſe Aeneas veniſſet vltro ad vrbes Inachias. i. Ar
golicas quas Inachus olim poſſederat, & Gręcia lugeret fatis ver
ſis. i. immutatis ita vt quę modo victrix eſt victa eſſet. Quidquid
ceſſatum. ſ. ab expugnatione apud mœnia, Troię duræ. i. difficul
ter expugnabilis. victoria Graium. i. Græcorum: hæſit. i. immota
ta eſt manu Hectoris atque Aeneæ & retulit. i. extēdit veſtigia. i.
dilata eſt in decimū annū. ambo. ſ. tam Aeneas q̄ Hector inſignis
animis atq. armis præſtantibus. i. magnanimitate, & virtute bel
lica pares erant, quod ferè Hom. quoq. prædicat comparās Ae-
neam Hectori, ſed ſup. hic. i. de quo loquor. ſ. Aeneas prior. i. præ-
ſtantior ſup. eſt pietate. & ideo dextræ ſup. veſtræ coeant in fœ-
dera. i. feriant fœdus cum Aenea & ineant pacem ſup. ea via qua
datur. quacūq. rōne poteſtatis, aſt. i, ſed cauete, arma ſupp. veſtra
concurrant armis. i. cū armis. ſ. illius, hæc erant verba Diomedis
quæ nunc refert Venulus concludens, ò rex optime. ſ. Latine tu
audiſti & . i. ſimul quæ rñſa ſup. ſint nobis data aut quæ. i. qualia
ſint reſponſa Diomedis, & quæ ſententia ſit ſupp. Diomedi ma-
gno bello. i. de bello hoc magno, q a ſuadet vt pacem ineamus.

VARIA LECT. AD littus abacti] Antiqua exempl. Adacti, legunt. [Liby-
coue habitantes] Vetera exempl. Lybico ne legunt. [Deui-
cta Aſia ſubſedit] In antiquiſſimo libro Vaticano, legere eſt,
Deuictam Aſiam poſſedit. [Patrijs vt reditus oris] In Rom.
& aliquot alijs, Aris. Nonnulli, Argis, habent. [Amiſſi pe-

tierunt æthera pennis] In aliquot antiquis libris, Admiſsis pennis, legitur. [Iam ſperanda fuerunt] In nonnullis libris, ſuperanda, legitur. [Poſt erura bellum] In Romano libro, Diruta, legitur. [Ad me portaſtis] In Rom. lib. Portatis, ſcriptum eſt. [Victoria Graium] In Oblongo libro, Victoria tantum, legere eſt.

[Et reſponſa ſimul quæ ſint rex optime regum Audiſti.] In Rom. lib. in Medic. & quibuſdam alijs antiquis, non regum, ſed Regis, legitur vnitatis numero, vt ſit ordo: O rex optime audiſti quæ ſint reſponſa regis Diomedis, & quæ ſit eius ſententia.

POE. Vix ea legati, varijsq. per ora cucurrit
Auſonidum turbata fremor: ceu, ſaxa morantur
Cum rapidos amnes, clauſo fit gurgite murmur,
Vicinæq. fremunt ripæ crepitantibus vndis.
Vt primum placati animi, & trepida ora quierũt;
Præfatus diuos, ſolio rex infit ab alto.
LAT. Ante equidem ſumma de re ſtatuiſſe Latini
Et vellem, & fuerat melius, non tempore tali
Cogere concilium, cum muros obſidet hoſtis.
Bellum importunum ciues cum gente deorum,
Inuictisq. viris gerimus, quos nulla fatigant
Prœlia, nec victi poſſunt abſiſtere ferro.
Spem ſi quã accitis Aetolum habuiſtis in armis
Ponite: ſpes ſibi quiſq;: ſed hæc q̃ anguſta, videtis.
Cetera qua rerum iaceant perculſa ruina,
Ante oculos, interq. manus ſunt omnia veſtras.
Nec quenq̃ inculo, potuit quæ plurima virtus
Eſſe, fuit: toto certatum eſt corpore regni.
Nunc adeo quæ ſit dubiæ ſententia menti,
Expediam, & paucis (animos adhibete) docebo.
Eſt antiquus ager Thuſco mihi proximus amni,
Longus in occaſum, fines ſuper vſque Sicanos.
Aurunci, Rutuliq. ſerunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum aſperrima paſcunt.
Hæc omnis regio, & celſi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum, & fœderis æquas
Dicamus leges, ſociosq. in regna vocemus:
Conſidant ſi tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines, aliamq́ue capeſſere gentem
Eſt animus, poſſuntq. ſolo decedere noſtro:
Bis denas Italo texamus robore naues,
Seu plures complere valent: iacet omnis ad vndã
Materies; ipſi numerumq́ue, modumq́ue carinis
Præcipiant: nos æra, manus, naualia demus.
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu prætendere ramos,
Munera portantes, eborisq́ue, auriq́ue talenta,
Et ſellam regni, trabeamq́ue, inſignia noſtri,
Conſulite in medium, & rebus ſuccurrite feſſis.

SERV. PEr ora turbata] Per ora turbatorũ [Clauſo gurgite] Saxorũ obiectione præcluſo. [Præfatus diuos] More antiquo. nam maiores nullã orationẽ niſi inuocatis numinibus inchoabãt, ſicut ſunt omnes orationes Catonis, & Gracchi. nam generale caput in omnibus legimus. Vnde Cicero per irriſionẽ ait, Si quid ex vetere aliqua oratione, Iouem ego optimum maximũ. Et Demoſthenes in oratione contra Aeſchinem, Πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις. [Ante equidem ſumma de re ſtatuiſſe Latini] Latẽter arguit. Turnũ, quod ſibi non obtemperauit. vt fœdus fieret, in ſeptimo. ſ. vbi ait, Te Turne nefas, te triſte manebat Supplicium. nã modo hoc tẽpus reuoluit. [Vellẽ ſtatuiſſe] Olĩ eſt quod voluï, his malis terminum dare. Vellem autem ſtatuiſſe ſic dixit. vt vellem feciſſe, & compẽdioſa elocutio cum querimur non eſſe factũ quod fieri debuit. [Bellum importunum] Concepit grauem iracundiam. & ſic in hæc verba prorupit. Importunum autem, eſt qđ caret portu. i. quiete, vbi nullus eſt portus. Nam hoc quodãmodo dicit, in naufragium fertur iſta contentio, quia ſupra audierat periculũ eſſe etiam ſuperare Troianos. [Cum gente deorum] Qui à dijs originem ducunt. [Inuictis] Atqui ſupra legimus, Bis capti Phryges. Sed inuictos ideo dicit, quia ſequitur, nec victi poſſunt abſiſtere ferro. [Poſſunt autem abſiſtere] Mire ait. ac ſi diceret. Etiam ſi velint a bellis diſcedere natura non patitur. [Accitis] Euocatis, ad vnctis. [Spes ſibi quiſque] Subaudis Sit. Id eſt, Vnuſquiſque in ſeipſo tantum ſpem habeant. [Cetera] Abſolute dixit. i. exercitum, auxilia, vires imperij, quæ quia ſic videtis afflicta, quid reſtat, niſi vt pacem petamus? [Ante oculos, interq́ manus ſunt omnia veſtras] Ac ſi diceret, nõ egent narratione. Inter manus πρόχειρα. [Nec quenquam inculo] Incuſatio hæc oſtẽdit obliquã eſſe in Turnum orationẽ Latini [Fuit] Exhauſta & conſumpta eſt. [Toto certatũ eſt corpore regni] Imperij omnibus virilibus. [Dubiæ menti] Meæ ſ. cogitãti. [Eſt antiquus ager Tuſco mihi ꝓximus amni] Hoc loco Donatus errauit dicẽs, agrũ quẽ Latinus donaturũ ſe diſponit, eſſe in Cãpania iuxta Vfentẽ fluuiũ. cuius terras vicinas Tuſci aliqñ tenuerũt, vt inde dictum ſit, Tuſco mihi proximus amni. Agit etiã hoc argumẽto quod illic eſt locus, qui hodieq. Pinetũ vocatur. Sed cõſtat illa loca omnia eſſe campeſtria. nec ꝓcedit quod dicit. Celſi plaga Pinea mõtis. Vnde ſequẽda eſt potius Liuij Siſennæ & Catonis auctoritas, Nã penè omnes antiquæ hiſtoriæ ſcriptores in hoc conſentiunt. Cato enim in originibus dicit Troianos à Latino accepiſſe agrũ qui eſt inter Laurentum & caſtra Troiana. Hic etiam modum agri cõmmemorat. & dicit eum habuiſſe iugera 700. [Tuſco mihi proximus amni] Tyberino. [Longus in occaſum] Ea parte qua in occidẽtem tenditur, lõgior. [Fines ſuper vſque Sicanos] Vſque ad fines quos Siculi aliqñ tenuerũt. i. vſque ad ea loca in quibus Roma nũc eſt. hæc. n. Siculi habitauerũt. Vnde eſt. Et gẽtes venere Sicanæ. [Aurunci Rutuliq. ſerũt] Subaudis a ſuperioribus. [Mihi] Nam & ſupra ait, Eſt mihi antiquus ager. Ergo ſuum agrum pollicetur, aut quem tã quam ſtipendiarum habebãt Rutuli & Aurunci, aut ad quẽ colendum quaſi regi operas dabant. Vnde ſuperfluum eſt quod ait Donatus. nõ potuiſſe fieri vt pñte Turno ager Rutulorum a Latino donaretur Aeneæ. [Duros exercent colles] extenuat agri meritũ, quo vile videatur eſſe qđ donat. hinc etiam eſt, Atque horum aſperrima paſcunt. Et ſupra. Aurunci Rutuliq. ſerunt. i. nec operis ſuis excoluit. [Cedat amicitiæ] In precium concedat amicitiarum. [Aequas dicamus leges] vt pari inter nos ſocietate verſemur, id eſt vt ſit neuter inferior. [Sociosq́ in regna vocemus] Nõ ſtipendiarios, vt in iiij. Cuique loci leges dedimus. [Poſſunque ſolo decedere noſtro] Scit eos ad Italiã fataliter veniſſe. nã audijt à Fauno. Externi venient generi. Et ab Ilioneo. Sed nos fata deum veſtras exquirere terras, Imperijsq. egere ſuis. Tamen propter Turnum ſimulat ignorantiam. vt ſe etiã circa eũ æquum præſtare videatur. Multum eſt autẽ quod ait. [Phãt. iacet omnis ad vndam materies] iterum extenuat. [Naualia demus] naualia dicimus loca vbi naues ſunt. Sed modo de græco trãſtulit. Et Naualia poſuit ꝓ trabibus de quibus naues fiunt. Nã Homerus νήιον dicit nauale lignum. [Prima de gente] Et ex numero & ex nobilitate legatorũ intelligit negocij magnitudo. [Et ſellã regni, trabeãq. inſignia noſtri] Bene Noſtri. Romanorum. n. imperatorũ inſigne fuit ſella curulis & trabea. nã diadema velut aliarũ gentiũ reges non habebãt. Et ſciendũ ſellã curulẽ à curru dictã, quod hi tantũ ea vtebantur qui triumphali curru vecti fuiſſent. Sicut etiam palma dicitur toga, quã merebantur hi qui reportaſſent de hoſtibus palmam. [In medium] In commune vt. In medium quærebãt ipſaque tellus.

ASC. VIX ea legati, &c.] Cõmoto ex tali relatione populo cõſultat Latinus de pace incunda cũ Aenea. & mittendis ad eum centum oratoribus cum muneribus & cõditione pacis. quæ eſt vt ſi oĩno manere velit habeat locum ædificandæ vrbis, & recipiatur in partẽ regni, ſin abire velit, habeat claſſem impenſis Latini reparatam, & cõmeatum opesq. ad profectionem neceſſarias, de hac autẽ re dicit Donatus. [Importunũ] Quod defenſionis non habet portum, & quod periculorum non inuenit rõnis ſuffragium.

Importunum.

Nulla ſalus bello: pacem te poſcimus omnes
Turne, ſimul pacis ſolum inuiolabile pignus:
Primus ego inuiſum quem tu tibi fingis, & eſſe
Nil moror, en ſupplex venio, miſerere tuorum:
Pone animos, & pulſus abi: ſat funera fuſi
Vidimus, ingentes & deſolauimus agros.
Aut, ſi fama mouet, ſi tantum pectore robur
Concipis, & ſi adeo dotalis regia cordi eſt:
Aude, atque aduerſum fidens fer pectus in hoſtẽ.
Scilicet, vt Turno contingat regia coniux,
Nos animæ viles, inhumata, infletaq. turba,
Sternamur campis. etiam tu, ſi qua tibi vis,
Si patrij quid Martis habes, illum aſpice contra,
Qui vocat.

POE. Talibus exarſit dictis violentia Turni.
Dat gemitum, rumpitq. has imo pectore voces.

TVR. Larga quidẽ ſemp Drance tibi copia fandi.
Tũc cum bella manus poſcũt, patribusq. vocatis
Primus ades: ſed non replenda eſt curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum diſtinet hoſtẽ
Agger murorum, nec inundant ſanguine foſſæ.
Proinde tona eloquio, ſolitum tibi, meq. timoris
Argue tu Drance, tot quando ſtragis aceruos
Teucrorum tua dextra dedit, paſſimq. tropheis
Inſignis agros. poſſit quid viuida virtus,
Experiare licet: nec longe, ſcilicet hoſtes
Quærendi nobis: circunſtant vndique muros.
Imus in aduerſos: quid ceſſas? an tibi Mauors
Ventoſa in lingua, pedibusq. fugacibus iſtis
Semper erit?
Pulſus ego? aut qſquã merito fœdiſſime pulſum
Arguet, Iliaco tumidum, qui creſcere Tybrim
Sanguine, & Euandri totam cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domũ, atq; exuſtos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias, & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi
Incluſus muris, hoſtiliq. aggere ſeptus.
Nulla ſalus bello: (capiti cane talia demens
Dardanio, rebusq. tuis) proinde omnia magno
Nec ceſſa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ, contra premere arma Latini.
Nũc & Myrmidonũ pceres Phrygia arma tremi-
Nunc & Tydides, & Lariſſeus Achilles: (ſcunt,
Amnis, & Adriacas retro fugit Aufidus vndas.
Vel cum ſe pauidum contra mea iurgia fingit,
Artificis ſcelus & formidine crimen acerbat.
Nũquam animã talẽ (dextra hac (abſiſte moueri)
Amittes: habitet tecum, & ſi pectore in iſto.

Fuga fidens [Cœlũ territat armis] Dictu quidem, Virgilij grauitati nõ cõgruit. ſed perite Dran. hęc dicta verba ſunt, q tumida vti oratione inducitur. Vnde et paulo poſt Turnus dicit: Quæ tuto tibi magna volant. Itẽ, Vẽtoſa in lingua. Itẽ: Proinde tona eloquio. Deinde dicimus Drãcẽ librare ſe ad orationẽ Latini. vñ nũc dicit, Et cœlũ territat armis. quia audierat bellũ importunũ ciues cum gẽte deorũ. [Mitti Dardanidis, dic q.] Mitti aurum, & cetera dici de nauibus vel agro. [Egregio genero, dignusq. hymenæis] Ergo Turnus vr̃ indignus. [Aeterno fœdere iũgas] Natę .ſ. cõiunctione. nã munera, & cõtemni poterãt, gñis vero cõiunctione in æternũ pacis fœdera firmabantur. hoc aũt dicto latenter & Latini pudorem exonerat, q Turno etiã ſuam promiſerat filiã, dicens cã reip. pponderare debere, & pp pacem ciuium Turno Aeneam nec eſſe præferendum. [Terror] Terror eſt proprie q alijs infertur, vt ſi dicas, ille habet terrorem, .i. timendus eſt. Vñ & terribilis dr̃. Metus aũt eſt quẽ hñt timentes. Sed nũc vſurpatiue terrorem pro metu poſuit. Nã hoc dicit, Qđ ſi tm̃ Turnum timemus. [Veniãq. oremus ab ipſo; Cedat] aſper hic diſtinguit. [Quid miſeros toties i aperta pericula ciues Proijcis?] Quaſi viles, & abijciẽdos, ſed ingẽti põdere vniuerſa verba ſunt poſita. [Latio] Nõ vni ciuitati. [Caput] Principiũ. Et ẽ antiquũ. Terent. Nã ſi hic mali eſt qd quã. hem illic eſt huic rei caput. [Nulla ſalus bello] Plus eſt quã ſi ſpes diceret. [Pacẽ te poſcimus oẽs] Te poſcimus q ſolus es cã bellorũ. nã Aeneas iã pacẽ promiſit. Solum inuiolabile pignus .i. Lauiniã. Et hoc eſt, quod ait ſupra, Pacẽ hanc æterno fœdere firmes. [Inuiſum quẽ tu tibi fingis] Bene quẽ tu fingis, ne ei tãquã inimico minime credatur, & hoc dicit. Nõ ſũ qdẽ inimicus, ſed ſi velis eſſe, nõ recuſo. nã hoc eſt. [Et eſſe Nil moror f.] Fugati. [Deſolauimus agros] vel dũ occidũtur, uel dũ coguntur ad militiã, nã legimus, Et latos vaſtãt cultoribus agris. [Dotalis regia cordi eſt] Hoc eſt regnũ Latini. Sic alibi: Nõ hęc dotalis regia Amatę. [Scilicet vt Turno cõtingat regia cõiux] Hæc cũ quadã irriſione dicuntur [Inhumata, infletaq. turba] Atqui ſepulti ſunt omnes, q in bello perierant, vt legimus ſupra. Sed hoc factũ eſt Aeneæ beneficio, q ſepulturæ eorũ reddidit ſocios. Ergo quantũ ad Turnum ptinet inſepulti ſunt, nam campos ſua poteſtate retinebat Aeneas [Etiam tu] Eia. Nam eſt hortantis aduerbiũ hoc loco, alias adhuc ſignificat, & eſt tpis, vt etiam currus, & arma. Apud maiores, etiam conſentientis fuerat. quod tñ in his recentibus idoneis auctoribus non inuenitur. [Vis] Virtus. [Imo pectore voces] More ſuo habitum futuræ orationis oſtendit. [Larga quidem ſemper Drãce tibi copia fandi, Tum cum bella manus poſcũt] Sũt multa ſua vi optima, quæ qm̃ p ſe nõ pñt vituperari, ab accidẽtibus vituperãtur, vt hoc loco: qñ eloquẽtia p ſe eſt optima, eã culpat ex tpe, dicẽs, Tunc incumbis eloquentiæ cũ manus bella depoſcũt. [Patribusq. vocatis primus ades:] Bella penitus ignorans atq, formidãs, primus es inter ſenes ad dãda cõſilia. [Magna volãt] Hom. Ἔπεα πτερόεντα προσηύδα. [Diſtinet] Arcet, repellit, & proprie extra tenet. nã dis, ſeparãtis eſt. vñ eſt diduco, & diſtraho dicimus. [Meq. timoris Argue tu Drãce] Vt; Cãtã lo tu illũ? Arguo aũt genitiuũ regit: vt, Arguo te cædis, inſidiarũ & eſt de Græco. nã ita dñr, κατηγορήσω σε φόνοιο. ἐλέγχω καὶ πόνου κλοπῆς. [Qñ] Qm̃ quidẽ. Et p irriſionẽ in illũ cõfert laudes [Inſignis agros] Nobilitas, clariſicas. nã verbũ eſt inſignio, ſed dicit exauctorari eius debere ſniam, qđ đ bello cogitat vir tutis ignarus. [Iſtis] Δεικτικῶς. [Pulſus ego?] Quia ille dixerat, Pone aĩos & pulſus abi, & agit cõiectura. nã hoc vult intelligi non poſſe dici, merito pulſum eũ q inſequẽdo bella deſeruit. aperte aũt hoc dicit, põt merito credi, qđ pulſus ſit is cuius tot extãt trophæa. [Cũ ſtirpe] Occiſo .n. Pallante, interijt eius cũcta poſteritas. [Bitias] Bis ſubaudi ingens cõſequentibus. [Mille] Finitus numerus pro infinito. [Aggere ſeptus] Vt, Veſtris, o ciues vndiq; ſeptus Aggerib. [Nulla ſalus bello: (capiti cane talia demẽs Darda.] Quoties argumentũ non poſſumus ſoluere aut contraria abiectione, aut riſu, aut maledicto: vt hoc loco. aduerſario reſpõdemus. [Cane] Pronũtia. [Proinde] itaq;. Et eſt ordo, Nulla ſalus bello proinde oĩa magno ne ceſſa turbare metu, cetera p parentheſin dicta ſunt. [Atque extollere vires Gẽtis bis victæ. cõtra pmere arma Latini.] Hæc eſt virtus eloquẽtiæ. Arma autẽ inuidioſe dixit. nã debuit mea dicere. [Myrmidonũ proceres] Græcorũ principes. Dicit aũt Patroclum, & Achillem. nam licet ipſi aliũde fuerint, tñ Myrmidonibus imperauerunt hæc aũt ponit inter impoſſibilia, & vtitur græco prouerbio ἄνω ποταμῶν χωροῦσι πηγαί. Sic Horat. Et ante Padum maritima lauerit cacumina. Et ſic eſt modo dictũ, vt i 4. Nunc Lyciæ ſortes, nũc & Ioue miſſus ab ipſo [Retro fugit Aufidus vndas] Apuliæ fluuius cadens in Adriaticum pelagus [Vel cũ ſe pauidu contra mea iurgia fingi] Contra illud qđ ait. Det libertatem fandi, flatusq. remittat. nõ hoc dicit, Timorem ſuũ naturalem inuidioſe in meam cãm retorquet, vt meæ præſcriptę, non illius naturæ, quod timet eſſe videatur, hoc eſt .n. quod planius retat, dicens, Et formidine crimen acerbat. [Artificis ſcelus] Nam ſceleratorum eſt ſimulare formidinem. [Habitet tecũ, & ſit pectore in iſto] Peſſima, & vilis anima habitet in membris congruis. nam talem vilem & peſſimam accipimus, quam ne

fas eſt perire ea dextra quæ viro fortes tñ conſueuit occidere.

ASC. TVM Drances] Poſt concionem Latini addit ſñiam Drancis, qui admonuit Lauiniam quoque cum ceteris donis Aeneæ concedendam, aut Turno ſi eam ſibi vẽdicare velit cum Aenea ſingulari certamine congrediẽdum eſſe, vnde Don. ſic dicit. [Ciues Proijcis?] Homines omni caritatẽ amplectendos, vt rem vilẽ abijcis] In aperta Manifeſta. quod non fortis eſt, ſed temerarii. [Supplex] Magna noſcendi calliditatis, qua inimicũ ſumma inuidia oneret. [Animos] Quandam feruentem conſiderationem. [Deſolauimus agros] Nam de ſolo certabatur quod factum eſt deſertum. [Scilicet. vt Turno] Neceſſario poſita eſt in fine exclamatio, vt demõſtret cauſæ priuatæ ipſius Turni non eſſe admiſcendum publicum periculum. Hæc ille. Ordo eſt. Tum .i. deinde, poſtq̃ conticuit Latinus, idẽ Drances .l. de quo prius meminit, infenſus .i. multum offenſus, & moleſtus Turno, quẽ gloria Turni agitabat inuidia obliqua .i. occulta, & nõ aperta, & ſtimulis .i. puncturis inuidiæ latentis, amaris .i. acribus, & moleſtis, exiſtens largus .i. largiter diues: opum, & melior .i. abundãtior, lingua .i. ſermone facũdo, ſed dextera, ſup. eius, erat. ſup. frigida bello .i. ad bellum: tarda, & inutilis, quæ res vſu venire ſolet, nã raro p̃ter cetetos diſerti boni ſunt bello, nam & bene dicere, & fortiter agere raro in vnum cocunt. habitus auctor non futilis .i. non inanis, nec profuſus verborum, conſiliis .i. in conſilijs dandis, potens ſeditione .i. per ſeditionem, aut ad ſeditionem concitandam valens. Nobilitas materna dabat huic genus ſupñũ. ſed ferebat .i. efferebat, incertũ .i. penitus ignotum de parte, quia neſciebatur quis eius eſſet pater. vnde pulchre fingitur loquacitatem à matre, non virtutem à patre habuiſſe. Surgit (tunc tandem verbum affert: nam ordo eſt, tum Drances ſurgit) & onerat. ſ. Turnũ. his dictis, atque aggerat .i. accumulat iras. O bone rex, tu conſulis rẽ nulli obſcuram .i. omnibus manifeſtariam. nec egentem noſtræ vocis .i. declarationis, cuncti populi fatentur ſe ſcire, quid fortuna ferat .i. pacem petendam eſſe, ſed muſſant .i. non audent dicere .i. palam mutire, ſed intra dentes murmurant, & in aures fidas ſuſurrant, det libertatem fandi, atque remittat flatus .i. ventoſas minas, det dico, is ob cuius auſpicium, & mores ſiniſtros .i. paruos, & infauſtos, nos videmus tot lumina ducum cecidiſſe, & totam vrbem conſediſſe luctu .i. in luctu (Quia vero Latinus dicere poſſet, ſi Turnus libertatẽ dicendi adimeret Dranci, non ei iã tam audaciã in eũ inuehendi interſerit per parentheſim, equidẽ .i. ego quidem, dicam. ſ. quod verũ ẽſt, & quod reip. conducere ſentio, licet minetur mihi arma, & mortẽ) ob cuius dicit auſpicium, nos videmus vrbem cõſediſſe .i. demerſam eſſe luctu, dum ipſe fidens fugæ quia putabatur per fugam ereptus pugna tentat quaſi cõgredi nõ audens caſtra Troia .i. Troiana, & territat cęlum .i. multũ minatur armis. O optime regũ, q iã bene tuis cõſulis adiicias iſtis donis, quæ tu iubes mitti & dici plurima Dardanidis ẽt .i. adhuc, vnum adijcias, inquit, vnũ. ſ. donũ. nec violẽtia vllius vincat te, quin .i. quominus, & vt nõ, ò pater des genero egregio, & hymenæus, dignis. ſ. Aeneæ externi gñi, & deorũ prolis, gnatam .i. filiam tuã Lauiniã & quin iungas hãc pacẽ .i. concordiã æterno fœdere. ſ. affinitatis matrimonialis. ꝙ ſi tantus terror .i. metus de Turno, habet mentes, & pectora noſtra .i. ſi tm̃ ipſum timemus, vt non audeamus, qđ reip. conducat facere Obteſtemur ipſum Turnũ .i. obſecremus ipm̃ ꝑ ſalutẽ patriæ, & oremus ab ipſo, veniã .i. hãc grãm, vt. ſ. cedat .i. cõcedat regi propriũ ius qđ eſt ex ſñia facere, & remittat .i. cõcedat. hoc patriæ .i. ꝓ ſalutẽ patriæ quid ò caput & cã horũ .i. tantorũ malorũ, Latio .i. Italiæ. hoc eſt o Turne proijcis toties ciues miſeros in pericula aperta? Nulla ſalus eſt ſup. bello, & nos oẽs poſcimus te ò Turne .i. exigimus à te pacẽ, & poſcimus ſimul pignus pacis. ſ. Lauiniã ſolũ inuiolabile .i. q̃ ſola eſt inuiolabile pignus pacis. Ego quẽ tu fingis tibi inuiſum .i. odioſum, & infenſum, & ſupp. q nil moror .i. nõ recuſo eſſe. ſ. inuiſus tibi dũ reip. cõſulã. en ego primus venio, ſupplex miſerere tuorũ, & pone animos. ſ. magnos, & elatos & abi. ſ. ab inſtituto. pulſus .l. à fortiori. nos fuſi .i. fugati, & proſtrati vidimus ſat funera .i. ſatis funerũ, & deſolauimus .i. vaſtos dereliquimus agros ĩgẽtes. aut ſi fama. ſ. nominis tui mouet .i. incitat te ad audiendũ, & ſi concipis, q.d. non habes quidẽ, ſed ſi cõcipis pectore tm̃ robur .i. tãtã fortitudinẽ, & ſi regia dotalis .i. q tibi in dotẽ detur cũ Lauinia, eſt adeo .i. vſq; adeo, cordi .i. placito tuo .i. tantũ tibi placet, audeasq; tu fidẽs fer pectus in hoſtem. ſ. Aeneam, aduerſum, ſcilicet .i. ſcire licet, cur id facias, vt ſ. coniux regia contingat Turno. Aut ſic per amaram irriſionẽ: Scilicet .i. nonne ita dignũ eſt. quod vt regia coniux. contingat Turno, nos animæ viles, & turba inhumata, & infleta ſternatur campis .i. ſtrati ſiamus turba humata, & infleta, etiam .i. ſed, & tu ſi qua vis eſt tibi & habes quid .i. aliquid, Martis .i. animi virilis & bellicoſi, patrij .i. patris tui. hoc eſt qualis eſt in patre. aut in patria tua eſſe ſolet, aſpice cõtra .i. ex aduerſo, illum. ſ. Aeneã, qui vocet .i. prouocet ad ſingulare certamen. [Talib. &c.] Subinfert reſpõſum Turni multũ in Drancẽ cõmoti, q tñ prudenter, & callide reſpondet. nã cũ inficias ire nequiret oia dicta Drãcis ꝑſonã vituperat, docetq. importunã eius facũdiã, nec vſquequaque verã, nã ſe fugiſſe pernegat. oſtenditq. paratũ in hoſtes prodire, multamq. ſtragẽ edidiſſe. nec ꝑ ſe ſtare quo minus ſit pax, cũ nõ illator, ſed defenſor ſit iniuriæ. deinde cõfutatio Drãce ad Latinum placide reſpondet, vt in ſequentibus videbimus, Donati aũt verba ſunt. [Violentia Turni. Aſi ardens magis exarſit] Oſtendit aũt Drancẽ vti ꝑpoſtera eloquentia cũ cõtẽpe manibus & nõ verbis ſit vtendum. [Iliaco tumidũ Tybrim Sãguine] Magna pompa infert ſua facta. Hæc ille. Ordo eſt. Violentia Turni exarſit .i. excanduit talibus dictis. ſ. ipſius Drancis, dat gemitũ .i. ingemuit, & rumpit, aut rupit, ſed rumpit verius, vt prius exarſiſſe ẽt rumpere intelligatur, vn te dixit. dat, non dedit, gemitũ, rumpit ergo .i. violẽter exprimit, pectore imo .i. alto ſtomacho, & ex intima intentione, & ſumma indignatione has voces. O Drance, ſeu Drances. large .i. abundans, & torrens, copia fandi fuit, ſupple ſemper tibi .i. tunc cum bella poſcunt manus .i. operationes non verba. & patribus vocatis. ades primus. ſ. in conſultando, ſed cura non eſt replenda verbis, quæ verba volãt .i. effutiuntur tibi, tuto .i. extra periculum poſito, magna .i. ampullata, & inflata. dũ .i. interea dum agger murorum diſtinet .i. diuiſum, & ſeorſum à te tenet hoſtem, nec foſſæ inũdant .i. adhuc ſanguine. ſ. in oppugnatione ſtretempiorũ Proinde .i. ideo, tona .i. alte ſona eloquio ſolitum .i. quæ res eſt ſolita tibi aut tona ſolitum .i. rẽ ſolitam tibi. ſ. verboſam ſine re, & ò Drance tu. ſ. q meticuloſiſſimus es, nec vnq̃ quidq̃ pulchri geſſiſti, argue me. ſ. q ſemper audentiſſimus habitus ſum timoris .i. meticuloſitatis, q.d. id iniuſte, & ſæpe facis. Nã, dic mihi, qñ tua dextera dedit tot aceruos ſtragis .i. ſtratorũ hoſtiũ, & qñ dedit. ſupple tot agros inſignis .i. inſignitos paſſim trophæis .l. a te in fugam verſorũ, aut ſpoliatorum. ac. ſup. mea dextra, q.d. id nõ poteris dicere. Et ſi dicas tibi non fuiſſe, facultatem cum hoſte dimicandi vt mihi licet .i. licitũ eſt tibi, vt. ſup. ſunt nobis longe, quia circunſtant vndiq; muros. ſ. ciuitatis noſtræ, Imus in aduerſos, & cũ illũ videret imparatum, inquit, quid ceſſas .i. differs exire in hoſtem. an Mauors .i. Mars, hoc eſt animoſitas bellica. erit tibi ſemꝑ in lingua ventoſa .i. vaniloqua? & iſtis. ſ. tuis pedibus fugacibus .i. aſſidue fugere ſolitis. Pulſus ego .i. dicis ne ꝙ ego pulſus ſum, aut ò fędiſſime .i. nugator arguet quiſquam merito .i. ꝓ merito, & iniuſte pulſum .i. ĩ fugam verſum, cum .i. qñ, videbit Tybrim tumidum .i. inflatum, & craſſum, creſcere ſanguine Iliaco .i. Troiano, & cũ videbit totam domum Euandri procubuiſſe cum ſtirpe .i. propagine, quia vnicum filium interemerat, aut cum videbit Arcadas exhauſtos .i. effetos, & euacuatos. ita vt nihil amplius poſſint arma Bitias, & Pandarus ingens .i. Troiani illi duo maximi, qui aperientes portas caſtrorum, ſtabant turribus, & à Turno interempti ſunt, vt in nono viſum & mille, ſup. viri, quos ego victor incluſus muris, & ſęptus .i. circũdatus aggere hoſtili miſi ſub Tartara .i. ad inferos, die. ſ. vno .i. ſpatio vnius diei experti ſunt me haud .i. nõ ita .i. talem vt pulſum dicas. et ꝙ ſupp. dicet. Nulla ſalus bello non eo inficias, ſed tu demens .i. qui quid nullũ ſit nõ conſideras, quia bellum non eſt imputandum defenſori, ſed prouocatori, qualis eſt Aeneas, qui pactam mihi è gremio auferre contendit. & ideo cane .i. ꝓdica talia, capiti Dardanio .i. Aeneæ, & rebus tuis, quibus. ſ. nulla ſalus eſt per bellum, quia eas protegere non audeas, proinde .i. & ideo. quia ſine ratione loqueris, ne .i. nõ ceſſa turbare omnia magno metu, atque extollere vires gentis bis victæ. ſ. ſub Laomedonte, & ſub Priamo, & præmere .i. deprimere, & vilipendere contra .i. econtrario, arma Latini. Proceres .i. primi ductores, Myrmidonum .i. illorum populorum Theſſaliæ, hoc eſt Achilles, & Patroclus tremiſcunt nunc. ſ. ſm iudicium tuũ arma Phrygia. quæ tñ ſuperauerunt Tydides .i. Diomedes Tydei filius & Achilles Lariſſæus .i. Theſſalus, ex Lariſſa Theſſaliæ oppido tremiſcũt, nunc Phrygia agmina .i. nõ vereris dicere victos victoribus eſſe terrori, & ſi tibi qui vires Troianas nimiũ extollis credere velimus perſuaderes, quia Aufidus amnis, fluuius ille Apuliæ rapidiſſimus oĩa aufindẽs, & ſecum trahens, retro fugit. ſup. vndas Adriacas, id fingit retrorſũ præ timore liquẽs mare Adriaticum, vel .i. ẽt, cũ ſcelus artificis .i. ipſe ſceleſtus artifex fingit ſe pauidum contra mea iurgia .i. fingit ſe non audere verũ dicere,

& acerbat crimen formidine.i.innuit crimen meum multo maius eſſe ſi auderet, qui enim cum timore loquuntur, creduntur de re minus loqui, quam ſit.O Drance abſiſte moueri.i. conturbari,tu nunquam amittes talem.i.tā vilem,& meticuloſam animam,dextra hac.i.mea qua tam egregia geſſi, q.d.indignus es, qui tam nobili dextra occidaris & ergo habitet anima tua tecū tanquam indigno ergaſtulo,& ſic in iſto.ſ.tuo tam vili pectore.

VARIA LECT. NON futilis auctor] Antiqui libri, Actor, habent. [Incertū de patre ferebat] In Rom.lib. Ferebant.legitur. [Fugæ fidens] In Rom.lib.Fuga,eſt.[Quæ plurima mitti Dardanidis, dicique iubes]Aliquot exemplaria.Duci,legunt.[Aeterno ſedere iūgas] Romanus liber,& aliquot alij legunt.Firmes. [Sternamur campis]Ti.Donatus, Sternemur, legit. [Dum diſtinet hoſtem (aut hoſtes)Agger murorum]In veteribus libris aliquot.Dum detinet hoſtis Aggere murorū.Nec inundant ſanguine foſſę]Apud Priſcianum.Foſſas.legitur.[Tona eloquio, ſolitū tibi] In libris antiq. Solito, legitur. [Circunſtant, vndique muros] In libris aliquot, Circundant, legitur. [Arma tremiſcunt] In Mediceo, & veteribus pene omnibus, Tremeſcunt. legitur.[Et formidine crimen acerbat]In Oblongo lib.Accruat,legitur.

Nunc ad te,& tua magne pater cōſulta reuertor.
Si nullam noſtris vltra ſpem ponis in armis;
Si tam deſerti ſumus,& ſemel agmine verſo
Fūditus occidimus,nec habet fortuna regreſſum:
Oremus pacem,& dextras tendamus inermes.
Quamquam ò,ſi ſolitæ quidquā virtutis adeſſet,
Ille mihi ante alios,fortunatusq. laborum,
Egregiusq. animi,qui,ne quid tale videret,
Procubuit moriens,& humū ſemel ore momordit.
Sin & opes nobis,& adhuc intacta iuuētus,
Auxilioq. vrbes Italiæ,populiq. ſuperſunt;
Sin,& Troianis cum multo gloria venit
Sanguine;ſunt illis ſua funera, parq. per omnes
Tempeſtas:cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubā tremor occupat artus?
Multa dies,variusq. labor mutabilis æui
Rettulit in melius.multos alterna reuiſens
Luſit,& in ſolido rurſus fortuna locauit.
Non erit auxilio nobis Aetolus,& Arpi:
At Meſſapus erit,felixq. Tolumnius,& quos
Tot populi miſeræ duces:nec parua ſequetur
Gloria delectos Latio,& Laurentibus agris.
Eſt & Volſcorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum,& florentes ęre cateruas.
Quòd ſi me ſolum Teucri in certamina poſcunt,
Idq. placet,tantumq. bonis communibus obſto:
Non adeo has exoſa manus victoria fugit,
Vt tanta quidquām pro ſpe tentare recuſem.
Ibo animis contra; vel magnam præſtet Achillē,
Factaq. Vulcani manibus patria induat arma
Ille licet.vobis animam hanc, ſoceroq. Latino
Turnus,ego haud vlli veterum virtute ſecundus
Deuoueo:ſolum Aeneas vocat:& vocet,& oro.
Nec Drances potius,ſiue eſt hæc ira deorum,
Morte luat:ſiue eſt virtus & gloria,tollat.

SERV. Conſulta reuertor] Cōſultor eſt qui conſulit, conſultus,qui conſulitur,cōſultum vero res ipſa de qua quis cōſulitur. [Si nullā noſtris vltra ſpem ponis in armis;] Inſinuatione vtitur .i. callido,& ſubtili aditu ad perſuadēdū.vult.n.dicere melius eſſe interire, quā pacem rogare,quod quia aperte non audet dicere latenter paulatim ad hoc ſerpit. Nanque inter principium, & inſinuationē hoc intereſt, quod principiū eſt aperta rei enunciatio. Inſinuatio aūt,vt diximus,eſt callida,& ſubtilis oratio.[In armis;]Aut meorum, aut Latinorum omnium generaliter. [Si tam deſerti ſumus] Propter Diomedem qui ſolus negauit auxilia. [Neque habet fortuna regreſſum:]Omnia q̄ ſibi pōt obijci ponit,ſed cum ſolutionibus ſuis: nam & fortuna non eſt immutabilis, & q̄ ſemel pellitur iterū in prœlium pōt reuerti, & ab auxilijs,nō ſunt penitus deſtituti, & in eorū exercitu eſt adhuc plurimum ſpei. Eſt autem ſyllogiſmus.[Quāquam ò, ſi ſolitæ quidquam virtutis adeſſet]Non ſe inertiæ arguit,ſed quęritur de virtute omiſſa p̄ negligentiam.O,autem dolētis eſt exclamatio,& intelligimus immoderatam eſſe illic eius orationem. nam exarſit dolore, quia aperte non potuit dicere morientiū potius eſſe,quā hoſtes togādos, qđ tamen dixit conferens ſe ad alias p̄ſonas, & laudās eos q̄bus contigit perire ne iſta cōſpicerēt.[Añ alios]Melior omnibus p̄ferendis.[Fortunatusq. laborū]Sicut,Læta laborū, & eſt græcū,εὐτυχεῖς τῶν πόλων.[Tale videret]vel hoſtes rogare:vel,qđ latenter inſinuat,tradi alteri ſibi ante deſponſatam. [Semel ore momordit]Cito,cōfeſtim.i.qui tota mortis celeritate conſumptus eſt.Vulnerati aūt ſolent vel terrā vel arma mordere,ne dolorē cū indicent gemitus.Lucanus de Pompeio:Timuit ne quas effundere voces Vellet,& æternā fletu corrumpere famam.[Vrbes Italiæ]Quia Diomedes peregrinus fuerat,nā hoc dicit, Habemus robur Italum,nō Græcum militē, inertem, & diſſolutū. [Superſunt:] Superabundāt,adſunt vltra quā bella depoſcunt. [Sin & Troianis cum multo gloria venit Sanguine;] Mire agit poſt cōfirmatas partes ſuas, Troianorum vires imminuēs,Quid.n.proderat dixiſſe quod ſupereſſent Latinis auxilia,ſi ēt Troianorū integræ vires eſſe probarentur? [Cum multo gloria venit Sanguine]Ac ſi diceret,Non eſt iudicanda victoria, quæ per immenſa detrimenta contingit,& hoc eſt,vnde laudat Sal.duces q̄ victoriam incruentato exercitu reportauerunt.[Sunt illis ſua funera].i.Troianis.Legitur & illi,& aut Aeneæ intelligimus, aut aduerbium loci eſt pro illic, vt in ſcđo:Pater iſti ianua tero,pro iſtic.[Parq.per omnes Tempeſtas:]Sic alibi,Quanta per Idęos ſæuis emiſſa Mycenis tempeſtas erit campos,nā bello crebro comparat tempeſtatem.[Indecores]Decor decoris facit,ſicut auctor auctoris,decus,decoris, ſicut pectus pectoris, ſimiliter facit, & in cōpoſitione, indecor indecoris,indecus indecoris.Ergo in neutro,co breuis eſt,in maſculino producitur. Vnde apparet Syſtolē feciſſe Virgiliū,nā idecores nominatiuus pluralis eſt à maſculino, ab eo quod eſt indecor. nam nō pōt hic indecus dici, neutrū .n.ī us,terminatū, maſculinū ex ſe nō facit. Aut certe dicamus indecores, declinationē eſſe,cuius nominatiuus ſingularis nō inuenitur.[In limine primo] Quaſi in ipſo initiò, & aditu infelicitatis,& ad illud reſpexit quod ſupra dixerat,Et ſemel agmine verſo Fūditus occidimus.[Multa dies] Illi rei vehemēter incumbit, quia dixerat, Neq; habet fortuna regreſſum, dicens fortunaram labores quam felicitatē pro tēporū qualitate mutare.[Dies]Tp̄s.[Luſit]Decepit:vt,Quid natum toties crudelis tu quoque falſis Ludis imaginibus?[Et in ſolido rurſus fortuna locauit]Subaudis multos,& eſt ſenſus, In ſolidū reuocauit oppreſſos, & paulò añ derelictos, luſit vero,& decepit felices.[Nō erit auxilio nobis Aetolus, & Arpi;]Reddit ad rē quia occurrebat,ſed negātur auxilia.Aetolum aūt dicēdo,eius vires ex Græcę gētis cōmemoratione debilitat. [At Meſſapus erat,felixq. Tolumnus] Bñ duo iunxit q̄ q̄rūtur in bello,fortitudinē,& felicitatē.Nā đ Meſſapo iā legimus,Quē neque fas igni cuiquā nec ſternere ferro. Vtrunque aūt contra Diomedē dixit,quē dicendo Græcū,inertem ſignificauit.Infelicitatē aūt eius ſupradicta legatorum verba teſtantur. [Nec parua ſequetur Gloria]Liptotes figura.minus.n. dixit quā voluit, nam hoc ſignificauit, Latina pubes celerrime victoriā adipiſcitur,quam Græci vix poſt decennium ſunt adepti.[Et Volſcorū egregia de gente Camilla]Vt in ſeptimo ſegregat eam à virorū multitudine,& qm̄ à ſexu non poteſt laudat ex gente,[Quòd ſi me ſolum Teucri in certamina poſcunt]Quia audiuit, Illum aſpice contra Qui vocat,etiam vtitur ductu,nam oblique promittit ſe ſingulari certamine dimicare velle, cūm nolit. Similiter etiam in duodecimo ait,dicens irriſorie,Sedeant ſpectentq. Latini.[Tantumque bonis communibus obſto:] Et intantum obſum commodis publicis,vt niſi ſolus dimicauero,concidat vniuerſa reſpublica.[Non adeo]Nonmultum, non verecunde di-

cię

ciiij

cit aſſuetam manibus ſuis eſſe victoriam.[Tanta pro ſpe]Vt ſolus dicatur ſeruiſſe rempub.[Ibo animis contra.] Ac ſi diceret. Deſunt corporis vires.[Vel magnum præſtet Achillem, Et pſto illum.i.melior illo ſum,& præſto illi dicimus.Cicero in Cæſariania.Tanto ille ſuperiores gloria vicerat quãto tu omnibus præſtitiſti.[Vulcani manibus paria induat arma]Bene addidit paria nam etiam Aeneas habuit arma Vulcania,licet poſſumus dicere quod hoc Turnus ignoret,non tamen hoc valde idoneum cõprobatur.[Vobis animam hanc, ſoceroq. Latino] Bene ſibi & fauore conciliat populi, & à ſoceri nominis præiudicio Latini implicat voluntatem.[Illis veterum virtute ſecundus] Dicimus & ſecundus illi,& ſecundus ab illo.[Nec Drances potius ſiue eſt hæc ira deorũ, Morte luat,ſiue eſt virtus & gloria,tollat]. Sẽſus obſcure quidem dictus,ſed facilis & qui de vſu nunquam recedit.Nam ita irati de inimico dicere conſueuimus, Abeat, nec bonis meis,nec melius rebus interſit,nolo ſit aut meę particeps gloriæ, aut mihi inuidiam ex infelicitatis communione commoueat.Sicut nunc de Drance dicit, ſiue eſt hæc iram deorum, morte luat.i.Si pereundum eſt iracundia deorum, nolo inuidiã ſuſtinere,ſi Drances forte pariter moriatur. Si vero me virtus, & gloria comitabuntur,nolo ignauus felicitatis alienæ ſit particeps,ſi dum meis pugnat auſpicijs,forte ſuperaret.

ASC. NVNC ad te]Poſtquam acerbe reſpondit dictis Drancis reuertitur ad dicta Latini,ad quæ placide reſpondet, non tamen, ſi Don.credimus,ſine Ironia quadam, vnde Donati verba ſunt. [Nunc ad te] Ex turbulenta oratione ad mitem redit. [Magne pater]Occulta Ironia eſt,q.d.quomodo magne pater qui nõ recte conſulis filiæ tuæ?Ille mihi ante. Multi de Mezentio intelligunt[Procubuit moriens]Quaſi intelligat non victum, ſed ſua voluntate cecidiſſe. Deuoui qualitas iſta verborum miſerationem potiuſquam pugnaturi audaciam demonſtrat.Hæc ille.Ordo eſt.O magne pater.ſ.Latine,ego reuertor.i.venio (nam non dum fuit) ad te. & ad tua conſulta.i. concilia aut res de quibus conſultum eſt.Si nulla ſpem ponit vltra.i. poſt hac in noſtris armis,& ſi nos ſumus tam deſerti derelicti ab auxilio deorum & hominum propriaq. virtute deſtituti, & ſi nos occidimus.i. occubuimus,funditus.i.penitus ad fundũ vſq;, aut fundotenus agmine.i.exercitu noſtro verſo.ſ.in fugam ſemel, neque.i. & non, & ſi fortuna nõ habet regreſſum.i.reditum cum fauore ad eum, vnde diſceſſerit,oremus pacem.ſ.ab hoſte noſtro, & tẽdamus.i. protendamus ei dextras inermes.i.imbelles aut victas aut deditias quanquam ò.i.vtinam(voluit multa dicere.vtpote, vtinam ſi mihi iterũ cũ hoſte congrediendi poteſtas.ſic in quinto:Quanquã ò ſuperent quibus hoc Neptune dediſti) Si quidq̃ virtutis ſolitæ adeſſet.ſup.nobis, ille ſup.cẽſeretur.i. haberetur mihi.i.à me añ alios. ſ.pſtãs.& fortunatus laborẽ.ſ.executione,aut laborũ ꝓ laboribus,& egregius animi.i.habens egregiũ animũ q̃ ne videret quid tale.ſ.deditionẽ hoſti factã.,pcubuit moriẽs.& momordit ſemel.i.vno impetu,humũ ore.i. mordicus,hoc eſt morſu terrã petens,ne viro forti vocẽ emitteret indignã,hoc eſt vtinã potius q̃ dedititius ſiã,& me hoſti ſubdã,aut illã rogẽ ego occubuerim fortiter ſicut Mezentius,& Lauſus occubuerũt. Sin.i. ſed ſi,&.i.ſimul ſpes ſint nobis, & iuuentus adhuc intacta eſt nobis,& ſi vrbes Italiæ & populi,Italiæ ſuperſunt nobis ad hoc auxiliũ.i.qui nobis auxilio ſint. Sin.i. ſed ſi gloria.ſ. victoriæ venit Troianis cũ multo ſanguine.ſ. ſuotũ effuſo, & ſi illis ſunt ſua.i. propria,& merita funera.& ſi par tempeſtas fuit,ſup.per omnes cur nos idecores,i.cõtra decus agẽtes deficimus i primo limine .i. in principio belli cum iam ſemel duntaxat bellatum ſcit,aut tremor occupat artus ante tubam.i.priuſquam per tubam prouocatemur in arma.Dies.i.tẽpeſtas varia. & varius labor.i. conatus & caſus,æui.i.vitæ noſtræ mutabilis retulit multa in melius i.meliorem exitum quam incepta ſint fortuna reuiſens alterna.i.alternatim modo hos,modo illos,luſit.i.illuſit & depreſſit multos.& locauit ruiſus.i.iterum.ſ.iam illuſos in ſolido.ſ.ſtatu Aeolus. ſ. Diomedes cũ ſuis non erit nobis auxilio.i. ponamus quod non auxiliabitur nobis,& Arpi.i.populi Arpenſes nõ erunt nobis auxilio.at.i.ſed Meſſapus.ſ. filius Neptuni, & Diomede præſtantior atque felicior erit ſup.auxilio nobis, & Tolũnius felix.i.in bello.& non felix vt Diomedes erit nobis auxilio, & duces quos tot populi miſerere.i.miſerũt ſup.erunt nobis auxilio,nec parua.imò magna gloria ſequetur delectos Latio.i.in ea Italiæ parte,& agris laurentibus.i.ſine externo milite ſuperabunt,eſt.ſ.auxilio nobis Camilla.ſ. virgo bellatrix.de egregia.ſ. præſtanti gente Volſcorum. i. illorum populorum Italiæ agens agmen.i dux equitum, & agens cateruas.i. copias coadunatas. florentes ære.i.armis æreis,quod ſi Teucri poſcunt me ſolum in certamina.ſ.ſingularia,vbi ignauiam Teucrorum notat cũ multi vnum petant,aut omnes lętẽtur periculum à ſe in ducem cõiectum.& ſi id placet.ſ. tibi ò rex.& ego obſto tantum.ſ.quantũ Drances dicit bonis communibus. i. paci concordiæ, ac ſaluti reipub.victoria nõ exoſa has manus non fugit adeo.i.vſq; adeo & ideo intantum has manus.i.non iam diſfortunatus hactenus in bello fui,vt recuſem tentare.i.anniti,& conari(qua in re extenuat vires ſuas,& latenter ſe Aenea inferiorem fatetur)quidquã.i.quantum libet difficile pro tanta ſpe.ſ. pro rebus communibus,ibo contra.ſ.Aeneã,aut obuiã Aeneæ,animis,quia de viribus corporis veretur,vel.i.etiam ſi præſtet.i.exhibeat.aut ſuperet viribus magnum Achillem.qui.ſ. Hectora vicit. & licet ille induit arma paria.ſ.armis Achillis,facta manibus Vulcani.qualia Aeneas reuera habuit, licet id ignoraret Turnus, ſed ſciuit Achilem habuiſſe arma Vulcani manibus facta, quæ illi Thetis mater exornauerat.Ego Turnus.haud ſecundus vlli.i. non inferior vllo veterum virtute,licet forte felicitate deuoueo, aut vt Donat.legit deuoui.i.morte add.xi, vobis.ſ.ò Latini & Latino ſocero.i.pro ſalute ueſtra. Si ſupp. uerum eſt.ut tu dicis Drance ꝙ Aeneas uocat me ſolum,ego oro.i. opto & bene uolo ut uocet.i.ſine eum uocare paratus ſum,ſed nihil ad te, nolo nomen tuum interponas,hoc eſt.nec,ſup.oro aut volo,vt Drances luat morte ſ.hoc diſcrimen belli potius.ſ.q̃ ego ſiue hæc eſt ira deorũ.i.ſiue dijs iratis,& nobis aduerſis bellare occepimus,ſiue hęc eſt virtus & gloria.i. ſiue ex hoc bello maneat quanquam per virtutem gloria Drances non tollat,ſup.i.ea nolo Drances, aut ſuccumbat, aut vincat vbi ſolus Turnus vocetur quia præſtantius geret Turnus,q̃ ipſe onus belli.Et ita de ſe & de Drance pſente quaſi de alio in tertia perſona loquitur. vti moris eſt quoties in nomine aut noſtro aut eius ad quem loquimur, ſiue dignitate,ſiue indignitate pondus eſt.

VARIA LECT. ET tua magne pater]In Rom.lib.Magna,legitur.[Nec haber fortuna]In antiquis exemplaribus, Neque, habetur.[Dextras tendamus inermes]In Rom.lib.Inertis,legitur.[Et humum ſemel ore]In Rom.lib.Simul.habetur.[Sunt illis ſua funera] In Romano lib.legere eſt, Suntq. illis.[Variuſq. labor]In Rom.li. Varij legitur.In alijs,Belli.[Quod ſi me ſolum Teucri] In antiquis aliquot exemplaribus, Quod ſi me Teucri ſolum,habetur. [Virtute ſecundus Deuoueo:]In antiquis libris,Deuoui eſt.

Illi hæc inter ſe dubijs de rebus agebant
Certantes:caſtra Aeneas,aciemq. mouebat.
Nuncius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit,magniſq. vrbem terroribus implet,
Inſtructos acie Tyberino à flumine Teucros,
Tyrrhenamq. manum totis deſcendere campis.
Extemplo turbati animi,concuſſaq. vulgi
Pectora,& arrectæ ſtimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poſcũt:fremit arma iuuẽt⁹:
Flet mœſti,muſſantq. patres: hinc vndiq. clamor
Diſſenſu magnus vario ſe tollit in auras:
Haud ſecus,atque alto in luco cum forte cateruę
Conſedere auium,piſcoſove amne Paduſæ

SERV. CAſtra Aeneas, aciemq. mouebat] .i. ducebat exercitum: vt, Nos caſtra mouemus. Luc Brunduſium decimis iubet hanc attingere caſtris.i.decima deductione. [Fremit arma iuuentus,] Hoc eſt fremebãt,arma, & militaris vox eſt.[Muſſãt] Modo querũt. [Diſſenſu vario]alij.n. Turni, & alij Drãcis dicta ꝓbabãt. [Piſcoſo ve amne Paduſę]Paduſa pars eſt Padi. Nã Padus licet vnus ſit fluuius,habet tñ fluenta plurima,è quibus eſt Paduſa,quę quibuſdam locis facit paludẽ quę plena eſt cycnorum.[Per ſtagna loquacia cycni] In q̃bus habitant cycni loquaces. Rauci autẽ.τῶν μέσων eſt,nã mõ canoros ſignificat, alias voces peſſimas.Iuuen. Rauci Theſeide Codri. Sicut venenũ,& de bono,& de malo dicitur vt odor malus, & bonus vocatur[Arrepto tẽpe]Inuenta oppotrunitate.[Sedentes] Pigri vt, Immuniſque aliena ſedens ad pabula fucus. [Armari edice] Figura eſt, Dic vt armentur. Edice autẽ plenus eſt imperatiuus. nam ab omnium coniugatio

num

Dant ſonitum rauci per ſtagna loquacia cycni.
Imò,ait,ò ciues arrepto tempore Turnus,
Cogite concilium,& pacem laudate ſedentes:
Illi armis in regna ruunt. Nec plura locutus
Corripuit ſeſe,& tectis citus extulit altis.
Tu Voluſe armari Volſcorũ edice maniplis:
Duc,ait,& Rutulos: equites Meſſapus in armis,
Et cum fratre Coras latis diffundite campis:
Pars aditus vrbis firment,turreſq. capeſſant:
Cetera,quà iuſſo,mecum manus inferat arma.
POE. Ilicet in muros tota diſcurritur in vrbe.
Concilium ipſe pater,& magna incepta Latinus
Deſerit,ac triſti turbatus pectore differt:
Multaq. ſe incuſat,qui non acceperat vltro
Dardanium Aenean,generumq. aſciuerit vrbi.
Præfodiunt alij portas,aut ſaxa,ſudeſque
Subuectant: bello dat ſignum rauca cruentum
Buccina: tunc muros varia cinxere corona
Matronę,puerique vocat labor vltimus omnes.
Nec nõ ad templũ, ſummaſq. ad Palladis arces,
Subuehitur magna matrum regina caterua,
Dona ferens,iuxtaq. comes Lauinia virgo,
Cauſa mali tanti,atque oculos deiecta decoros.
Succedunt matres,& templum thure vaporant,
Et mœſtas alto fundunt de limine voces.
MAT. Armipotens belli præſes Tritonia virgo.
Frange manu telum Phrygij prædonis, & ipſum
Pronum ſterne ſolo, portiſque effunde ſub altis.
POE. Cingitur ipſe furẽs certatim in prœlia Turnus,
Iamque adeo Rutulum thoraca indutus, ahenis
Horrebat ſquammis,ſuraſq. incluſerat auro,
Tẽpora nudus adhuc,lateriq. accinxerat enſem,
Fulgebatque alta decurrens aureus arce;
Exultatque animis,& ſpe iam præcipit hoſtem.
Qualis vbi abruptis fugit præſepia vinclis
Tandem liber equus,campoque potitus aperto,
Aut ille in paſtus,armentaque tendit equarum:
Aut aſſuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat,arrectiſque fremit ceruicibus alte
Luxurians,luduntque iubæ per colla,per armos.
Obuia cui Volſcorum acie comitante Camilla
Occurrit,portiſque ab equo regina ſub ipſis
Deſiluit: quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis. tum talia fatur.

num infinito, detracta re ſyllaba,fit imperatiuus: vt amare,ama; docere, doce: legere, lege: audire,audi. Cum autem hac vel Dic dicimus, Apocopẽ verba patiũtur. [Maniplis:] Ars quidem exigebat: vt, Ma haberet accentum; nam, Ni longa quidẽ eſt, ſed eſt ex muta, & liquida, quod quoties fit, tertia à fine ſortitur accentum, vt latebræ, tenebræ, tñ in hoc ſermone vt ſecũda à fine habeat accentũ vſus obtinuit. [Maniplis] Signiferis, qui ſm antiquũ more ĩ legione erãt triginta, legio aũt habeat ſeptem cohortes, ſexaginta cẽturias, licet in his rebus acceſſu tpis ducũ varietas ſemper mutauerit militiæ diſciplinã. [Equites Meſſapus in armis, Et cum fratre Coras latis diffundite cãpis] Equites in armis, i. armatos, nã figura eſt. Meſſapus aũt vt diceret, vitauit ὁμοιοτέλευτον, nã vitioſũ erat Voluce, Edice, Meſſape. Ergo Meſſapus aut antiquus vocatiuus eſt: vt, Heſperidum fluuius regnator aquarũ. Itẽ, Socer arma Latinus habeto, aut certo nominatiuus eſt pro vocatiuo, quãquam poſſit ẽt nominatiuus eẽ, vt ſit, Meſſapus, & Coras equitẽ diffundite, pro diffundant, melior tñ eſt ſenſus ſuperior. [Cum fratre Coras] ſ. cũ Catillo, nã legimus Catilluſq., acerq. Coras. [Quà iuſſo] Pro qua iuſſero, & ẽ antiquũ. [Ilicet] Cõfeſtim, Ilico, quod ne diceret, metri neceſſitas fecit, nã Ilico dicimus. [Magna incepta] Quia de pace cogitabat, quæ impleri nõ potuit. [Multaq. ſe incuſat] Pro multũ. Et eſt Græca figura. [Generumq. aſciuerit vrbi] Propter vrbem. Luca. de Catone; Vrbi pater eſt, vrbiq. maritus. Gener aũt ideo dicit, quia ad augẽdum genus adhibetur. [Præfodiũt alij portas] i. ante portas, foſſas faciũt, quæ res nimiam indicat deſperationem. [Bello dat ſignum rauca cruentum Buccina] Bene bello. dat nam buccina inſonans, ſolicitudinem ac bella denunciat. Sic in ſeptimo, Qua buccina ſignum Dira dedit. Prœlium autem tubæ indicant: ut, At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro Increpuit. [Vocat labor ultimus omnes] Omnes ad laborem ultima neceſſitas conuocat. [Nec non ad templum] Secundum Hom. qui inducit in ſumma deſperatione matres ad templa concurrere, ut uictoria, quæ non poteſt uiribus, poſſit fauore conquiri. Sic enim monet Helenus:

Ἕκτορ ἀτὰρ σὺ πόλινδε μετέρχεο, εἰπὲ δ᾽ ἔπειτα,
Μητέρι σῇ καὶ ἐμῇ. ἡ δὲ ξυνάγουσα γεραιὰς
Νηὸν ἀθηναίης γλαυκώπιδος ἐν πόλει ἄκρῃ
Οἴξασα κληῖδι θύρας ἱεροῖο δόμοιο.
Πέπλον ὅς οἱ δοκέει χαριέστατος ἠδὲ μέγιστος
Εἶναι ἐνὶ μεγάρῳ, καί οἱ πολὺ φίλτατος αὐτῇ.
Θεῖναι ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν ἠυκόμοιο.

[Subuehitur] Proprie. Matronæ enim pilentis uehebantur ad tẽpla pergentes: ut, Pilentis matres in mollibus. [Dona ferens, Peplum. ſ. ut dicit in primo, ideo dimiſit hoc loco. Nam Homeri locus eſt de Hecuba peplum ferent, hoc modo:

Ταὶ δ᾽ ἄρ᾽ ἀόλλισαν κατὰ ἄστυ γεραιάς,
Αὐτὴ δ᾽ ἐς θάλαμον κατεβήσατο κηώεντα
Ἔνθ᾽ ἔσαν οἱ πέπλοι παμποίκιλοι, ἔργα γυναικῶν.
Et paulo poſt:
Τῶν ἕν᾽ ἀειραμένη Ἑκάβη φέρε δῶρον ἀθήνῃ,
Ὃς κάλλιστος ἔην ποικίλμασιν ἠδὲ μέγιστος.

[Oculos deiecta decoros] Sicut, Oculos ſuffuſa nitentes. [De limine] Ad preces feſtinãtium mulierum oſtẽditur deſiderium [Armipotens belli præſes Tritonia virgo] Antonomaſia ſunt, proprie, hæc aũt omnis oratio verbum ad verbum de Hom. tranſlata eſt:
Πότνι᾽ ἀθηναίη ἐρυσίπτολι δῖα θεάων.
[Præſes aũt belli] i. quæ præeſt omnibus bellis, cuius nutu ſemper bella tractantur [Frange manu telum] Aut tua manu aut in eius manu tela confringe Hom.
Ἆξον δὴ ἔγχος Διομήδεος.
Et ipſum Pronum ſterne ſo. Hom.
Ἠδὲ καὶ αὐτὸν πρηνέα δὸς πεσέειν.
[Portiſq. effun. ſub al.] Hom.
Σκαιῶν προπάροιθε πυλάων.
Bene ãt ſub ipſis portis, quaſi ad quas feſtinabat Aeneas. Vñ eſt & illud, Perfodiũt alij portas. [Cingitur ipſe furens certatim i prœlia Tur.] Oeconomica ois hæc eſt. Nã Turnus ideo cũ mora armatur, & in tecto capite circa arcẽ ĩcedẽs admonet ſingulos ut à Lauinia poſſit uideri. & ut ſit maior cã dimicãdi dũ ſpõſæ placere cõtẽdit. [Furẽs] Amore Lauinię, quã uidebat. Quod ẽt ſequẽs idicat cõparatio. nã dictuius eſt, Aut ille in paſtus armẽtaq. tẽdit equarũ. [Cingitur i prœlia] ut pluraliter poſſet, ut ſi dicas, lego i aduocationẽ. i. ut aduocatus eẽ poſſim. [Iãq. adeo] Aut uacat Adeo, aut certe ſic ſignat, ut ſit ſenſus, Adeo ſic pparat in prœlia, ut, & iã uniuerſa pter galeã arma portaret [Thoraca indutus] Oia q̃ i ax. exeũt Gręca maſculina, in obliquis caſib. a. pducũt, ut thorax thoracis, pirax piracis. Nã fęminina corripiũt. ut climax climacis, ſed ad latinũ nõ tranſeunt. Phalãx uero & aliter exit, & peregrinũ ẽt apud Græcos. [Alta decurrẽs aureus arce] Illic. n. & Amata fuerat. & Lauinia. Hom.

Κνημῖδας μὲν πρῶτα περὶ κνήμῃσιν ἔθηκε
Καλὰς ἀργυρέοισιν ἐπισφυρίοις ἀραρυίας.
Δεύτερον αὖ θώρηκα περὶ στήθεσσιν ἔδυνε.
Ἀμφὶ δ᾽ ἄρ᾽ ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον
Χάλκεον, αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε
Εἵλετο, τοῦ δ᾽ ἀπάνευθε σέλας γένετ᾽ ἠΰτε μήνης.

[Spe iam præcipit hoſtem] Mente præoccupat hoſtis aduentũ. [Qualis ubi abruptis fugit præſepia uinclis] Etiam hæc comparatio Homeri eſt uerbum ad uerbum tranſlata:

Ὡς δ᾽ ὅτε τις στατὸς ἵππος ἀκοστήσας ἐπὶ φάτνῃ,
Δεσμὸν ἀπορρήξας θείει πεδίοιο κροαίνων
Εἰωθὼς λούεσθ᾽ ἐϋρρεῖος ποταμοῖο.
Κυδιόων· ὑψοῦ δὲ κάρη ἔχει, ἀμφὶ δὲ χαῖται
Ὤμοις ἀΐσσονται· ὁ δ᾽ ἀγλαΐηφι πεποιθώς
Ῥίμφα ἑ γοῦνα φέρει μετά τ᾽ ἤθεα καὶ νομὸν ἵππων.

[Potius]

[Potitus] Venit ab eo quod eſt potior potiris:nam, vt etiam ſupra d xi.verbum hoc modo tertiæ,modo quartæ inuenitur eſſe coniugationis. [Arrectiſq. fremit ceruicibus alte] alte arrectis ceruicibus fremit,non alte fremit,aut alte luxurians. [Ad terrã defluxit] Dicendo defluxit, artem & quandam moderationem deſcendendi ſignificauit,quæ eſt etiam in aſcendendo apud huius rei peritos.

ASC. ILLI hæc inter ſe &c.] Recitat quomodo dum Latinus cõſultaret.Turnuſq. Drances contenderent, Aeneas motis caſtris vrbi imminebat,quæ res vbi relata eſt varijs tumoribus cõmouit vrbem,Turno copias colligente,& ducibus cum exercitu inſtructis ſeſe ad pugnam parante,Latino vero concilium re infecta dimittente,vnde nihil extat Don.Ordo autem eſt.Illi.ſ. Turnus & Drances, aut Latini omnes agebant hæc certantes, inter ſe de rebus dubijs.i.inconſultabant,& diſſertabant dum ſup.Aeneas mouebat caſtra.& aciem.i.inſtructam multitudinem populorum.Ecce,q.d.ex improuiſo nuncius ruit.i. precipitanter currit,tumultu.i.tumultuoſe, aut cum tumultu, per tecta regia.i.per regiam Latini & implet vrbem magnis terroribus nuncius.ſ. Teucros inſtructos acie,& manum Tyrrhenam.i.exercitum Hetruſcorum,deſcẽdere totis campis à flumine Tyberino,vbi prima caſtra locauerant. Animi.ſ. populi & potiſſimum vulgi turbati,ſup.ſunt extemplo.i.illico è veſtigio & pectora vulgi ſunt cõcuſſa.i.attonita,& perplexa,& iræ.i.furores ſunt,ſup. arrectę .i.accenſæ ſtimulis haud mollibus.i.puncturis duris, & difficilibus toleratu,ipſi trepidi poſcunt arma manu.i.ſimul poſcũt, & quærunt,iuuentus fremit.i.cum fremitu efflagitat arma.patres .i.ſeniores mœſti flent & muſſant.i.taciti intra ſe murmurant,& quæruntur,magnus clamor tollit,hic.i.modo vndique.i.ex omni parte ſe in auras vario diſſenſu quia alij à Turno alij a Drance diſſentiebant,tollit dicit ſe in aura haud ſecus.i.non aliter atque,ſup. ſe voces in auras tollunt cũ cateruæ.i. conuolatus auiũ vt ſturnorum conſedere.i.ſimul ſedem cęperunt forte in alto luco,aut quam cycni rauci.i.canori cum raucedine quadam dant ſonitum per ſtagna loquacia.i.ſtridula.& ſonora cycnorum voces referentia.ſupp. in amne Paduſæ.i. illius partis aut vt dicunt brachij Padi,piſcoſo.i.piſcibus abundanti,Imo Turnus ait tempore arrepto.i.opportunitate inuenta, quia nactus erant occaſionem audacter increpãdi aut ſic,imò ait Turnus ò ciues cogite concilium tpe arrepto, ſed prior ſnia præſtant:nam non cohortatur Turnus vt ciues rapiãt opportunitatẽ, ſed ipſe eam rapuit Turnus igitur ait arrecto tempore,i. poſtquam ex ſubito aſſultu Aeneæ opportunitatem habuit concilij diſſoluendi aut imò ò ciues cogite concilium.i.conſultate,& laudate pacem ſedentes,& eſt modus imperandi,qui vim prohibitiuam habet:nã vult dicere non eſſe modo tempus conſultandi, ſed bellãdi aut ſaltẽ defendendi.Nã illi.ſ.ſæuiſſimi graſſatores, & hoſtes ruunt armis in regna.ſ.noſtra.Nec locutus plura corripuit ſeſe & extulit ſeſe altis tectis.& ait ad Voluſum Volſcum,tu Voluſe edic.i. impera & præcipue maniplis pro manipulis.i. manipularibus, hoc eſt ſigniferis militibus,armari.i.vt armentur,&.i.etiam Rutulos.Meſſapus pro eo,quod eſt, & tu Meſſape, & Coras cũ fratre.ſ.Catillo diffundite.i.diffuſe recedite equites latis campis.i. in latos cãpos, aut ſic Meſſapus, & Coras cum fratre diffundite pro diffundant,latis campis equites. nam ſi vocatiui eſſent diceret Meſſape,& Cora cum fratre, quod autem in tertia pſona de eis loquatur indicant ſequentia,vnde non abſurde legeretur diffundant vt ſit ſpondaicus verſus,ſed nihil per me immutatum volo pars.ſ.ciuium,aut militum,firment.i.muniant,& obſtruãt aditus vrbis.& capeſſant.i.captum eant vt teneant, & defendãt turres.ſ.murorum cetera manus.i.armata multitudo,inferat mecum.quod fortis ducis verbum eſt. Nam & Alexander Magnus, & Cæſar, non dixerunt, ite,ſed eamus in hoſtẽ:inferat ergo mecum.i.vt ego,arma qua iuſſo pro iuſſero illic &.i.illic ſtatim diſcurritur tota vrbe. i. ab omni parte vrbis in muros, ipſe pater Latinus deſerit cõcilium.i.cœtum procerum.& magna incepta .i.de pace tractanda ac differt. ſ. in aliud tempus exiſtens turbatus triſti pectore,& incuſat.i.arguit ſe multa.i multum,ſe dico, qui.i.quia ipſe non acceperit.ſ. in generum & regnum Aeneam Dardanium.i.à Dardano ortum, & eſt acciuerit vrbi.i. ad vrbẽ aut in vrbem ſuam generum.ſ.maritum filiæ, & regem futurũ [Præſodiunt, &c.] Docet quomodo ex præcepto Turni Latini & Rutuli varijs ſtudijs ciuitatem muniuerunt,vtq. regina cum Lauinia cęteriſq. nobilibus fœminis ad templũ Palladis vt eã exorarent perrexerint. Item quomodo Turnus armatus iam iamq. exiturus obuiam habuit Camillam virginem ac bellatricem egregiam,quibus omnibus eſt hoc ſolum Donati. [Dona ferens] Putabant mulieres poſſe donis. & precibus fauorem à dea impetrare,Hæc ille.Ordo eſt.Alij i.aliqui ex ciuibus aut præſidio vrbis, præfodiũt portas.i.foſſas fodiunt ante portas,quod ſummæ deſperationis indicium eſt,aut ſubijciunt ſaxa, & ſudes .i.ſtipites,buccina rauca.i. rauce ſonans dat bello.ſ. ineundo ſignum cruentum. i. durum,& cruoris effundendi indicium tuũ .i.deinde,matronæ & pueri (quia labor vltimus.i. ſummus, & maximus vocat omnes.i.omnis ſexus,& ætatis) cinxere muros varia corona.i.cœtu in morem coronæ circunſtante. Necnon.i. & etiam regina.ſ. Amata ſubuehitur,i. ſurſum vehitur ad templum,& ad ſummas arces Palladis,& hoc cum, ſupp. magna caterua.i.comitiua matrum.i.matronarum ferens.i.afferens, aut offerens dona.ſ.Palladi apta, hoc eſt peplum, & Lauinia virgo ſubuehitur,ſup comes.ſ.matri iuxta.i.prope ipſam exiſtens.ſ.cãtanti mali.ſ.quantum bellum afferebat,& ideo deiecta.i. habẽs deiectos,hoc eſt deorſum in terram iactos oculos matres ſuccedunt.ſ.templo & vaporant templum thure & fundũt mœſtas voces de alto limine.ſ. templi. O Tritonia. i. Pallas virgo exiſtens præſes belli armipotens,i.habens poteſtatem ſuper arma, & bella frange manu.ſ.tua.i.irritum fac, telum prædonis.i. prædatoris Phrygij.i.Troiani.ſ.Aeneæ qui Turno coniugem,& regnum eripere, & prædari conatur, & ſterne ipſum.ſ. prædonem pronũ .i.inclinatum ſolo.i.ad terram.& effunde.i. eminenter funde ex equo.ſ.aut euacua vires.ſub altis portis.ſ.noſtris. Ipſe Turnus furens in prœlia cingitur.ſ. armis ſuis certatim.i. cum certamine ipſum armantium.& iam adeo ipſe indutus thoraca.i. munimẽtu pectoris Rutulum.i. quali Rutuli vtuntur, horrebat ſquammis ahenis.i. æreis integumentis in modum ſquammarum piſciũ factis,incluſerat.ſ.prius ſuras.ſ.ſuas.i.poſt tibias partes crurũ,hoc eſt crura ſua, auro.i. ocreis aureis, & ipſe exiſtens nudus adhuc tempora.i. habens tempora adhuc nuda, hoc eſt nondũ galeata,quia armiger galeam vſque ad prælium ferre ſolet, accingat lateri enſem, & ipſe aureus.i. aureis armis inſtructus fulgebat decurrens alta arce.ſ. regiæ,quam Lauiniam videre ſperabat,& exultat animis,& præcipit.i.præoccupat aut ante cõgreſſum capit non re,ſed ſpe,hoſtem.ſ.præcipuum Aeneam exiſtens talis qualis equus liber tamẽ & potitus campo aperto,fugit præſepia.i.ſtabulorum vinclis abruptis,ille ſ.equus tendit.i.petit in paſtus.i.prius quam paſcatur armenta.i.gregem equarum, aut potius ſic tendit in paſtus.i.paſcua,& armenta,aut aſſuetus perfundi flumine noto aquæ,emicat.i.fremit ceruicibus arrectis alte luxurians.i.petulanter & laſciue decurrens,& iubæ,ſup. eius ludũt per colla,& per armos.Cui.ſ Turno ſic decurrenti. Camilla occurrit obuia,& hoc acie Volſcorum comitante,& ipſa,Regina.ſ.Volſcorũ deſiluit ab equo,ſub ipſis portis.i.ante ipſas portas,quam tota cohors.ſ.Volſcorum imitata.inſequens defluxit .i.molliter deſcendit ad terram,equis relictis, tum.i. deinde vbi pedes Turnum cõuenerat fatur.ſ.Camilla.talia qualia ſequũtur.

VARIA LECTIO.

INSTRVCTOS acie] In Oblongo, Inſtructoſq., habetur. [Extemplo turbati animi] In lib.Rom.legere eſt, Turbati animo. [Diſſenſu magnus vario] In antiq. lib. Diſſenſu vario magnus. [Stagna loquacia cycni] Antiqui aliquot lib. Liquẽtia. Aliquot alij. Stagna ſonantia, legunt. [In regna ruunt] In antiquis exemplaribus, Ruant, habetur. [Triſti turbatus pectore] antiqua exẽplaria, Triſti turbatus tempore, habent. [Sudeſq. Subijciunt] In antiq. lib. Subnectant, habetur [Tunc muros varia] Veteres lib. Tum, legunt. [Cauſa mali tanti, atque oculos] Antiq.lib. ita mali tanti oculos ſine,atque parti. In Rom. tamen, & alijs quibuſdam, Cauſa malis tantis, legitur [De limine voces] Antiqua exempl. De pectore, legunt. [Armipotens belli præſes] Dictionum ordo in antiq. eſt lib. Armipotens præſes belli. [Rutulum thoraca indutus] Lib. antiqui ſunt, in quibus, Inductus, habetur. [Campoque potitus aperto] In antiquis aliquot lib. Potitur, eſt.

SERV. SVI merito ſi qua eſt fiducia forti] Si vnuſquiſq; fortis hẽt aliq̃ cõfidetiã

CAM Turne,ſui merito ſi qua eſt fiducia forti,
Audeo,& Aeneadũ promitto occurrere Turnæ,

ex cõſciẽtia fortitudinis ſuæ, & ego audere nõ dubito. Forti autem bene dixit, nã fortis com

communis eſt generis. Hæc aũt hoc vult dicere nõ ſexum cõſiderandũ eſſe, ſed robur. [Occurrere Turmæ] Equitatui,nam partem pro toto poſuit.[Quas dicere grates] ſm rhetoricam diſciplinam dicit ſe verba inuenire non poſſe quibus eius exprimat laudes, cum dixerit. O decus Italiæ. Sic alibi, Quibus cœlo te laudibus æquem?Cũ p̄miſerit.O fama ingens, ingẽtior armis Vir Troiane.[Sed nũc]Ordo eſt,Sed nunc mecum partire laborem. nam per Parentheſim dictum eſt. [Qñ iſte animus eſt ſupra omnia].i.ſi quidem es magna,partire autem ideo.quia ille dixerat,Solaq. Tyrrhenos equites ire obuia contra,[Quaterent campos] Ad camporũ perturbationẽ. [Furta paro belli] Inſidias. Sal.Gẽs ad furta belli peridonea[Biuias fauces]Fauces dicuntur itinera inter duos mõtes loca anguſta,& peruia,dictæ à faucium ſimilitudine. Collatis excipe ſignis]Coniũctis ducibus quos cõmemoraturus eſt.[Tyburtique manus]Catillus,& Coras. [Ducis,& tu concipe curã] Sicut ego,nã nõ dicit ſicut Meſſapus,aut alij.ne ei facere iniuriã videat.Cõcipe aũt, ſimul cũ illis ſume,Con enim eſt cõiũctiua particula.Vnde & cõuocari de plurimis dicimus. [Valles]Metri neceſſitate cõpellimus,vt Vallis dicamus. Stat.Vallis in amplexu nemorũ ſedet, nã plenũ eſt Valles, ſicut nũc Virgilius poſuit.qđ ita eſſe,diminutio indicat,nã vallecula,vt vulpes vulpecula facit. Ergo in es, vel in is, qñ vſurpatiue,qñ naturaliter exeũt nomina, ſola diminutio indicat,ea aũt q̃ in es, exeunt lõga ſunt omnia. ſi ĩ genitiuo nõ creſcunt, vt labes, valles,vulpes, nã ſi creſcunt, breuia ſunt, vt miles militis. [Quò ſemita ducit] Legitur & Quà. [Aditusq. maligni] Proprie Obſcuri: vt, Sub luce maligna[Ignota].ſ. Aeneæ. nam de Turno dicturus eſt: Huc iuuenis nota fert regione viarum.[Tutiq receptus] Male quidã ſeceſſus legunt, nam receptu dr̄, quo ſe cito exercitus recipit. Vñ & ſigna receptui canere dicũtur [Seu dextra.læuaq. velis occurrere pugnæ;]Siue per valles, ſiue p̄ mõtis radices,incertũ eſt.n. qua ſit vẽturus Aeneas.[Arripuitq.locũ]Raptũ tenuit.[Inſedit]Proprie. nã Inſidere eſt doloſe aliquẽ expectare. vñ & inſidię nominatę ſunt.[Velocẽ iterea]Licet Interea particula negocia ſemp̄ præteri-

Solaq. Tyrrhenos equites ire obuia contra.
Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte,& mœnia ſerua.
POE. Turn⁹ ad hæc,oculos horrẽdā ĩ virgine fixus:
TVR. O decus Italiæ virgo,quas dicere grates,
Quas ue referre parẽ?ſed nunc(eſt omnia quãdo
Iſte animus ſupra)mecum partire laborem:
Aeneas,vt fama fidem, miſſiq. reportant
Exploratores,equitum leuia improbus arma
Præmiſit,quaterent campos:ipſe ardua montis
Per deſerta iugo properans aduentat ad vrbem
Furta paro belli conuexo in tramite ſiluæ,
Vt biuias armato obſidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe ſignis:
Tecum acer Meſſapus erit,turmæq. Latinæ,
Tyburtiq. manus:ducis,& tu concipe curam.
POE. Sic ait,& paribus Meſſapum in prœlia dictis
Hortatur,ſociosq. duces,& pergit in hoſtem.
Eſt curuo anfractu valles,accommoda fraudi,
Armorumq. dolis,quam denſis frondibus atrũ
Vrget vtrinq. latus,tenuis qua ſemita ducit,
Anguſtęq. ferunt fauces,aditusq. maligni.
Hanc ſup in ſpeculis,ſummoq. in vertice montis
Planicies ignota iacet,tutiq. receptus;
Seu dextra,læuaq. velis occurrere pugnæ;
Siue inſtare iugis,& grandia voluere ſaxa.
Huc iuuenis nota fertur regione viarum:
Arripuitq.locum,& ſiluis inſedit iniquis.
Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Vnam ex virginibus ſocijs,ſacraq. caterua,
Compellabat,& has triſteis Latonia voces
Ore dabat. DI. Gradit̃ bellũ ad crudele Camilla,
O virgo,& noſtris nequidq̃ cingitur armis
Cara mihi ante alias:neque.n. nouus iſte Dianæ
Venit amor,ſubitaq.animum dulcedine mouit.
Pulſus ob inuidiam regno,vireſq. ſuperbas,
Priuerno,antiqua Metabus cum excederet vrbe,
Infantem fugiens media inter prœlia belli
Suſtulit exilio comitem,matriſq. vocauit
Nomine Caſmillæ mutata parte Camillam.
Ipſe ſinu præ ſe portans iuga longa petebat
Solorum nemorum:tela vndiq; ſæua premebãt,
Et circunfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce fugæ medio ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis:tantus ſe nubibus imber
Ruperat.ille innare parans infantis amore
Tardatur,caroq. oneri timet.omnia ſecum
Verſanti,ſubito vix hæc ſententia ſedit.
Telũ immane manu valida quod forte gerebat
Bellator,ſolidum nodis,& robore cocto,
Huic natam,libro,& ſilueſtri ſubere clauſam,
Implicat,atque habilem medię circũligat haſtæ.
Quam dextra ingenti librans ita æthera fatur:
ME. Alma tibi hãc nemorũ cultrix Latonia virgo
Ipſe pater famulam voueo: tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit: accipe teſtor
Diua tuam,quæ nunc dubijs committitur auris.
POE. Dixit, & adducto contortum haſtile lacerto
Immittit.ſonuere vndæ; rapidum ſuper amnem
Infelix fugit in iaculo ſtridente Camilla.

tis futura cõtingat,tñ abruptius eſt vituperabilis tranſitus,habet aũt tales tranſitus, & in ſuperioribus libris,& in ſequenti p̄cipue.vbi Iuppiter appellat Iunonem. [Opim] Opim quãdo dicimus, Nympham ſignificamus, ſi autem dicimus Opẽ,auxiliũ intelligimus.Terentius. Iuno Lucina fer opẽ,ſerua me obſecro. Opes vero numero plurali,cẽſus accipimus, nã Ops, terra eſt vxor Saturni, quã Gręci Rheam appellant. [Triſteis voces]Habitũ futuræ orationis oſtendit.[Ore dabat]Pleonaſmos eſt.[Bellum ad crudele Camilla] Vno verbo exitũ rei docuit.[Noſtris ne quidquã cingitur armis] noſtris, q̄bus vtraq; gaudemus, vt ẽt ipſa hẽt cãm doloris. & maioris iracundiæ.[Neq; .n.nouus iſte Dianæ Venit amor] Firmiores.n. antiquioris amicitiæ ſunt.Terẽtius, p̄ amicitiã, q̃ incepta è paruulo cum ætate accreuit. Similiter Iuuen. Ille excludatur amicus Iã ſenior, cuius barbã tua ianua vidit.[Pulſus ob ĩuidiã] .ſ.crudelitatis.nã ſequitur,Neque ipſe manus feritate dediſſet [Antiqua] Nobili vrbe nã hoc Priuernum dr̄.[Iuga longa].i. lõge poſita remotiora. Saluſt.Et Metello procul à gẽte longa ſpes auxiliorũ .i. longe poſita [Solorũ nemorũ,] Deſertorum. Terent. Venit meditatus alicũde ex ſolo loco.Item ipſe,Nonne hinc deportarier in ſolas terras?[Fugæ medio] Dum fugit, inter fugam.nã figuratum eſt.[Caroque oneri timet]Anacreon φορτὸν ἔρωτος .i. onus amoris.[Vis hæc ſnĩa ſedit] Ideo Vix,quia naturale eſt vt quoties multa cogitamus, vix aliquid cõprobemus. Vnde vera diſtinctio eſt, Omnia ſecũ verſanti ſubito, hæc ſnĩa ſedit. [Et robore cocto] Aut antiquã haſtam fuiſſe ſignificat,nã multi tẽporis aliquid, recoctum vocatur.Horatius: Plerumq. recoctus Scriba ex quinq; viro coruum deludet hiantem.Item Perſius: Vtra male vetus præ grandi ſubere coctum. Aut re vera cocto robore.,haſtæ.n. igni plerunque durari conſueuerunt. [Huic].ſ. telo natã implicat. [Libro] Liber dicitur corticis pars q̃ ligno cohæret.alibi Alta libraret in vlmo. Vnde & liber dr̄ in quo ſcribimus, quia ante vſum cartę vel mẽbranæ de libris arborum volumina cõpaginabantur. [Ipſe pater famulam voueo.] Bñ;Ipſe pater,quia auctoȓãdi poteſtatẽ niſi patres ñ habẽt,

[Voueo:]

[Vouco] autem conſecro in tuum miniſterium. Vnde & Camilla dicta eſt.licet ſupra , & à matre dixerit eſſe nominatam . Sed illud poetice dictum eſt:nã Camilla , quaſi miniſtra dicta eſt miniſtros.n. & miniſtras impuberes , Camillos , & Camillas in ſacris vocabant.Hinc & Camilla dicta. Vnde & Mercurius Hetruſca lingua Camillus dr̃.quaſi miniſter deorum. [Sonuere vndæ] Hic diſtinguendum.[Infelix Camilla]Non eo tempore quo eua ſit,ſed nunc infelix.plerunque enim epitheta preſentis temporis ſunt licet & peractis negocijs.vt in ſecundo. Infelix dum regna manebat,Sæpius Andromache fere incomitata ſolebat.

ASC. TVRNE, ſui merito,&c.]In hac parte habetur oratio Camillæ virginis ad Turnum,animum ſuum præſtantem,& beneuolum explicantis,conſiliumq́. de intercipiendo Aenea dantis : Turniq́. honorifica ad eahdem reſponſio . Deſcribitur præterea locus quidam inſidijs aptus.Sed cum nihil hic extet Donati.Ordo eſt.O Turne(inquit Camilla)ſi qua.i.ſi aliqua fiducia ſui.i.bene fidei ſperandi de ſe eſt forti.ſ.cuicunque ſiue mulieri,ego audeo , & promitto occurrere turmæ Aeneadum.i. Aeneadarum ad vrbem ingruentium,& ego ſola audeo ire obuia contra equites Tyrrhenos Graphice exprimit poeta animum mulierum q̃ ſi ſemel ad virilia opera tranſierint vltra viros audent.nihil vero audacius viragine bellatrice, vnde de Pentheſilea audetq́. viris concurrerẽ virgo.Sine.i.permitte me tentare manu prima pericula.i.experimẽta,aut tentamenta,ſeu prælvdia belli.tu ſubſiſte .i.in inſidijs remorare,exiſtens pedes i.pedeſter ſine equo ad muros.ſ.ciuitatis huius,& ſerua.i.cuſtodi mœnia Turnus fixus oculos.i.habens oculos fixos in virgine horrenda.i.aut armis terribili aut veneratione colenda.ſup.ait ad hæc.ſ.eius dicta.O virgo decus.i.ornamentum Italiæ,quas grates.i.gratias parem.i.intẽdam,& coner dicere ſup.tibi.ſ.verbis,ve pro vel,quas parem referre.i.re ipſa exhibere,& reddere?q.d.neſcio,ſed nunc(qñ.i.quãdoquidem iſte.ſ.tuus animus eſt ſupra omnia.i.vincit omne genus beneficij quod in te cõferre poſſem.aut quia ſine pari magna es)partire.i.condiuide mecum laborem.Aeneas(vt.i.quemadmodum fama ſup.facit fidem.i.crudelitatem,aut vt fama, & exploratores miſſi reportant fidem.i.crudelitatem, & certificationem)improbus.i.improbandus,& deteſtabilis graſſator.& p̄do præmiſit leuia arma equitum.i. velites hoc eſt equites leuis armaturæ,qui ſup.vt quaterent.i.conturbarent campos.i.eos q in campis hoc eſt locis planis,& capacibus ſunt ipſe ſuperant iugo.i.per iugum,q.d.collum.hoc eſt partem montis iuxta verticem,ſuperãs inquã ardua deſerta.i.loca ĩuia & inacceſſa ferè aduenrat ad vrbem.Ego paro.i.prætendo furta belli.i.ipſum excipe,aut adoriri inſidijs,vt.i.poſtquam ego obſidam i.obſidebo, ſed à tertia cõiugatione à ſido deduxit,in tramite.i.via qua trãſmeatur , ſiluæ.i. cui in ſilua eſt connexo.i.ſub rupe , aut vertice ſuſpẽſo. obſidam,inquit,milite armato fauces.i.exitus ab ijs , q in ſilua ſunt , aut introitus ingredi volentibus biuias . i. in duas vias diuiſas,tu excipe.i.per inſidias cape & adorire , ſignis collatis.i. coniunctis ducibus.ſ. Meſſapo , & Tiburto equitem Tyrrhenum.i.Tyrrhenum equitatum,aut Tyrrhenos equites,Meſſapus acer.i.ſtrenuus , & vehemens bellator erit tecum , & turmæ Latinæ ſupp. erunt tecum. & manus.i. exercitus Tyburti ducis ſup.erit tecum.& concipe curam.ſ. totius turmæ ac equitatus. Turnus ait ſic atque cohortatur Meſſapum in prœlia.ſ.obcũda, & ſocios.ſ.eius aut ſuos duces.i.ductores aliorum , hortatus dicit.i.admonet, & animat in prælia dictis paribus.ſ.ijs quibus Camillam hortatus eſt,& ipſe pergit in hoſtem quo facto oſtendit ſe egregium ducem,q primus quod admonuit fecit Valles (ſic enim dicitur in nominatiuo ſingulari ſicut & vallis , vt apes, & apis)accõmoda fraudi,& dolis armorum.i.armatorum eſt in anfractu.i.loco circunfracto.i.angulo,curuo.ſ.poſt rupem quem ſ. anfractum,aut quam vallem.latus atrum.i.obſcurum.vrget.i.p̄mit,& coarctat vtrinque.i.ab vtraque parte, frondibus denſis , quo.i.ad quem aut qua.i.per quã viam, ſemita tenuis ducit,& fauces anguſtæ.i.meatus arcti ferunt.i.conferunt , & cõducunt, & aditus.i.acceſſus maligni.i.obſcuri,aut nimis arcti ſup.ferunt. Planicies ignota.ſ.Aeneæ,aut occulta,iacet ſuper hanc.ſ.vallem in ſpeculis.i.loco apto ſpeculationi,& in ſummo vertice mõtis, & receptus Tuti.i.receptacula quæ te tuta recipiant ſupp.iacent vtrinque.ſeu.i. ſiue velis occurrere pugnæ.i. in pugnam dextra .i.dextra parte,ꝙ vel ſeu,aut vel.læua.i.ſiniſtra, ſiue velis inſtare ,i.inſiſtere,iugis.i.per iuga, & voluere.ſ. deſuper.ſaxa grandia. ſ. in aſcendentes hoſtes.Ipſe iuuenis.ſ.Turnus fertur regione viarum.i.per regionem viarum nota.i.notam ſibi , huc .i. ad hanc vallem,& arripuit.i.occupauit locum,& inſedit.i. inſidias factu-rus locum cepit,ſiluis iniquis,quia videre permittunt.& non videri.[Velocem interea,&c.]Facta digreſſione deſcribit ſtudium & genus Camillæ.Vnde Donatus.[Excuſat exilium Metabi]Qd non ſua culpa,ſed inuidia.i.ſuperbia ciuium ſit pulſus,& fugiẽs, non opes.ſed filiã eripuerit.hac cã Dianæ fauorẽ meruit.[Telũ immane]Quia bellator.Nã opus fuit ingenti telo , & bellatore .i.viro forti ad rem perficiendam.Hæc ille. Ordo eſt. Latonia.i. Latonæ filia Diana.compellabat.i.allocuta eſt,interea.ſ.dũ hęc à Turno fierent,in ſedibus ſuperis.i.in cœlo Opim.ſ. nympham venatricem,& ideo velocem, vnam ex virginibus ſocijs.ſ.Dianæ,& ea caterua ſacra.i.de choro Dianæ ſacrato,& dabat ore.i. eloquebatur.has voces triſtes.i.triſtitiæ indices. O virgo.ſ. Opi : Camilla graditur ad bellum crudele,quia fatis ipſi per id mortẽ minãtibus,& cingitur noſtris armis.i. ſagittis , ne quidquam.i. fruſtra,quia illis ſe defenſura non eſt,exiſtens mihi chara.i. dilecta,ante alias.i.plus quàm aliæ mortales.ſ.nec.i. & non.etenim pro quia.iſte.i.de quo me loqui audis,amor non venit Dianæ.ſ. mihi.nouus.i.recẽs,& paulò ante hac inceptus:& , ſup.non mouit.i.affecit animum dulcedine ſubita,quæ.ſ.cito perire poſſet ; ſed,ſup.antiqua,& inueterata.Et docet quomodo. Nam Metabus pater Camillæ,cum.i.quando, ipſe pulſus ob inuidiam non ob demerita,& ob vires ſuperbas.ſ.ciuium aut æmulorũ regno priuerno.i.priuernati, aut pulſus regno.ſ.ſuo excederet Priuerno.appoſitorie,vrbe antiqua.i.nobili.& quæ diu regnauerat.ſuſtulit.i.ſurſum,& in humeris tulit,inter media prœlia fugiens.i. cum fugeret ſup.Camillam infantẽ.ſ.adhuc comitem.i. vt eſſet comes exilio.ſ.ſuo,& vocauit,ſup.eam Camillam nomine matris Caſmillæ.ſ.nomine.& hoc parte murata,quia ablata s,litera à prima ſyllaba. Ipſe.ſ.pater,portans.ſ.filiã,ſinu.ſ.ſuo,hoc eſt inter brachia,præ ſe.i.ante ſe , petebat longa iuga nemorũ ſolorũ .i.deſertorum tela ſæua.i.ſæuorũ hoſtiũ ipſum perſequentiũ : p̄mebat,ſup.tunc eum vndique.i. ex omni parte, & Volſci.ſ. Priuernates.volitabant.ſ.circa eũ milite ſtipendiario circunfuſo vt ſic non ſit euadendĩ locus.Ecce,q.d.præter opinionem,& expectationẽ Metabi:Amaſenus.i.amnis aut fluuius, ſpumabat abũdans.i.ſuperfluens ſummis ripis, ſup.in medio , fugæ.i. cũ Metabus exiſtẽs in medio fugæ perueniſſet tranſiturus ad eum,quia tantus.i.tã copioſus imber.i.præceps pluuia omnia imbuens ruperat.i.diſſoluerat ſe nubib.i.p nubes ruptas deſcẽderat . Ille.ſ. pater parans innare.ſ. in Amaſeno amore infantis.i. vt ſaluet infantem: tardatur.i. impeditur amore infantis , quia noluit eam derelinquere: & timet oneri charo.ſ. filiæ qua ſinu gerebar, hæc ſnĩa.ſ.ſequẽs:ſedit.i.placuit.& cordi fuit,vix.i.cum difficultate , ipſi uerſanti.i.agitanti ſecum.i.in animo ſuo , omnia.i. omnes modos ſe,& filiã ſeruandi ,ſubito.i.præcipitanter; Accipit ſupp. (nam antecedẽs ponitur ſine uerbo) telum immane.i. ualde magnum,quod ipſe bellatorũ gerebat forte manus ualida , exiſtẽs ſolidum.i.ĩtegrum,& durum,nec poroſum,aut cauernoſum,ſed firmum nodis.i.quia nodoſum erat.& robore cocto.i. igni aut fumo indurato,& ipſe implicat.i.implicando illigat.huic.ſ.telo hoc eſt haſtæ natam.i.filiã ſuã Camillã, clauſam libro.i.interiore cortice,& ſubere.i.ligno leui , quod faciliter ſupernatat, qđ nube in crepidis uidemus,& ſandalis.ſilueſtri.i.è ſiluis rapto, qa cum præter ſpem auctus eſſet,amnis non attulerat ipſum,ſed in uenerat,atq; circumligat.ſ.natã,habilem.i. portabilem p aquas mediæ haſtæ.i.ad mediam haſtam,quam.ſ.haſtam . ipſe librãs.i. faciendam uerſans fatur ita ad æthera alma uirgo Latonia.i.Latonæ filia Diana,cultrix nemorum.i.habitatrix ſiluarum,ipſe.i. ego pater.i.qui maximam habeo in eam poteſtatem,uoueo.i.dico,& cõſecro tibi hanc.ſ.filiam meam famulam,i.miniſtram,ipſa tenens per auras.i.expoſita aeri.tua tela.i.iacula tibi ſacra: fugit,ſup.hoſtem.ſ.populum perſecutorem,accipe ò diua , teſtor tuam.i.tibi deuotam,& dedititiam ,quæ cõmittitur nunc auris dubijs.i.de quibus dubitandum eſt,an incolumẽ reddituræ ſint. Dixit.ſ.Metabus,i.finiuerat iam preces,& immittit ſ. ĩ auras haſtile cõtortum.i.impulſum:lacerto.i. brachio adducto. Vndæ.ſ. Amaſeni ſonuere.ſ.ex impulſu,& ipſa Camilla infelix.ſ.futura , aut infelix,quia ad exitum maius reſeruata, fugit ſuper amnem rapidum.ſ.Amaſenum , in iaculo ſtridente.i. alligata iaculo ſtridenti,ad quod eam alligauerat pater tectam ſubere,ut ſi forte , in amnem incidiſſet,nec ad ulteriorem ripam iacta fuiſſet,à ſubmerſione per haſtam & ſubere protegeretur.

VARIA LECT. OCCVRRERE turmæ] Romanus liber,Turmis,habet. [Horrenda in uirgine fixus]In antiquis , Fixit , legitur. [Per deſerta iugo ſuperans aduentat ad urbem] Romanus liber , & aliquot alij,ita legunt, Iugo properãs aduentat in urbem.[Tyburtique

tique manus] In antiquis libris, Tyburni, ſcriptum obſeruaui. [Valles accommoda fraudi] In aliquot exemplaribus, Vallis accommoda, legitur. [Tenuis qua ſemita ducit] In libro Romano, & aliquot alijs. Quo ſemita ducit, legitur. [Turiq. receptus] In veteribus lib. Receſſus, habetur. [Vnam ex virginibus ſocijs, ſacraque caterua] Romanus liber legit. Vnam ex virginibus ſacris, ſociaque caterua. [Triſtis Latonia voces Ore dabat] Romanus liber, Triſti ore, legit. [Nomine Caſmillæ mutilata parte Camillam] In Romano, & aliquot alijs libris, Scamillæ, ſcriptum inueni.

At Metabus, magna propius iam vrgēte caterua,
Dat ſeſe fluuio, atque haſtam cum virgine victor
Gramineo donum Triuiæ de ceſpite vellit.
Non illum tectis, vllæ non mœnibus vrbes
Accepere, neque ipſe manus feritate dediſſet:
Paſtorum & ſolis exegit montibus æuum.
Hic natam in dumis, interq. horrentia luſtra
Armentalis equæ mammis, & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens vbera labris.
Vtq. pedum primis infans veſtigia plantis
Inſtiterat, iaculo palmas onerauit acuto,
Spiculaq. ex humero paruæ ſuſpendit, & arcum:
Pro crinali auro, pro longę tegmine pallæ,
Tigridis exuuiæ per dorſum à vertice pendent.
Tela manu iam tum tenera puerilia torſit:
Et fundam tereti circum caput egit habena,
Strymoniamq. gruem, aut albū deiecit olorem.
Multæ illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres
Optauere nurum: ſola contenta Diana
Aeternum telorum, & virginitatis amorem
Intemerata colit. vellem haud correpta fuiſſet
Militia tali, conata laceſſere Teucros:
Cara mihi, comitumq. foret nunc vna mearum.
Verum age, quandoquidem fatis vrgetur acerbis,
Labere nympha polo, fineſque inuiſe Latinos,
Triſtis vbi infauſto committitur omine pugna.
Hæc cape, & vltricē pharetra deprome ſagittam:
Hac, quicunque ſacrum violarit vulnere corpus,
Tros, Italuſve, mihi pariter det ſanguine pœnas.
Poſt ego nube caua miſerandæ corpus, & arma
Inſpoliata feram tumulo, patriæque reponam.
POE. Dixit: at illa leues cœli demiſſa per auras
Inſonuit, nigro circundata turbine corpus.

SERV. Non illum tectis, non vllæ mœnibus vrbes Accepere] Non mirū hunc à nulla ciuitate ſuſceptum, nam licet Priuernas eſſet, tñ quia in Thuſcorum iure penè omnis Italia fuerat, generaliter in Metabum omniū odia ferabantur, nā pulſus fuerat à gente Volſcorum, quæ etiam ipſa Hetruſcorum poteſtate regebatur, quod Cato pleniſſime executus eſt. Vnde & infra, Multæ illam fruſtra Tyrrhena ꝑ oppida matres Optauere nurum, quod non procederet niſi inter eos eſſent iura connubij. [Non mœnibus vrbes Accepere] Nō tectis, non mœnibus, hoc eſt nec in ciuitates, nec in priuatam admiſſus eſt domum. Et ſic ille ē in primo ſeparauit, Vrbe, domo ſocias. Sciendū aūt mœnia abuſiue dici omnia publica ædificia, vt, Diuidimus muros, & mœnia pandimus vrbis, nā proprie Mœnia, ſunt tñ muri dicta, quaſi munia à munitione ciuitatis. [Manus dediſſet] Cōſenſiſſet, & hoc dicit, Etiam ſi qui eū voluiſſent ſuſcipere, ille tñ eorum conſortia morū feritate fugiſſet. [Paſtorum & ſolis exegit montibus æuum] Et paſtorum æuum exegit in mōtibus ſolis. i. paſtorali vſus eſt vita. [Armentalis equæ] Indomitæ. Vñ ſequitur, Et lacte ferino. [Veſtigia plantis inſtiterat] Signa pedū primis plantis expreſſerat, nā hæc ſunt veſtigia, imagines pedum. vt. Semeſam prædā, & veſtigia prima relinquens. [Palmas onerauit] Onus enim eſt quidquid teneris imponitur manibus. [Pro longæ tegmine Pallæ] Palla proprie eſt mulicbris veſtis deducta vſque ad veſtigia: Vnde ait Longæ, ſic ſupra, Pallam ſignis auroque rigentem. [Strimoniamq́ gruem] Id eſt Thraciam, à fluuio Strymone. Sanè ſciendum poſſe dicit hic, & hæc grus. [Olores] Latine ita dicimus, nā cygni græce dicuntur. [Multæ illam fruſtra] Antequam rem diceret præiudicauit: Sic Saluſtius, Falſo queritur de natura ſua genus humanū, nam antequam diceret queritur. dixit Falſo. [Matres] Inter matrem, & matremfamilias hoc intereſt, quod Mater, eſt præter illam ſignificationem, quæ eſt ad aliquid, quæ tantum conuenit in matrimonium: Materfamilias vero illa dicitur quæ in matrimonium conuenit per coemptionem. nam per quandam iuris ſolennitatem in familiam migrat mariti. [Aeternum] Aeternæ. nam nomen ęſt pro aduerbio. [Conata] Cum conaretur. [Fatis vrgetur acerbis] Oſtendit etiam deſideria ex fati neceſſitate deſcendere. [Committitur omine pugna] pro committetur. [Hæc cape] Generaliter dixit arcum, pharetram, vt ſequentia indicant, nam dicit, Et vltricem pharetra deprome ſagittam. [Vltricem] Nomina in x. terminata ablatiuum ſingularē in e, mittunt: genitiuum vero pluralem in um, exceptis his quæ ſunt omnis generis, vt felix, nam & ab hoc felici, & horum felicium facit. Lucanus, Felici non fauſta loco tentoria ponens, quod receptū eſt ideo, quia genitiuus pluralis à nominatiuo plurali minor eſſe non debet, ſed aut par, aut maior vna ſyllaba, & quia à neutro facit felicia, felicum dicere non debemus, ne propter alia genera huic præiudicemus, nanque ab eo quod eſt felices, vt felicium dicamus, ratio patitur, vna. n. creſcit ſyllaba ab eo qđ eſt felicia, vt felicum dicamus nō procedit, ne minor ſit genitiuus nominatiuo plurali. Similiter & vltricium, & victricū dicimus, licet in his neutrū genus in numero ſingulari nō inueniatur. [Violarit vulnere corpus] Quia dixerat ſacrum. [Tros Italuſve mihi] Si ſimpliciter accipimus, ſic intelligimus, Siue eam Troianus interemerit, ſiue aliquis de Aeneæ auxilijs, nāque alij volunt Aruntem de Turni eſſe partibus & indignatū fœmineum ſexum plus in bello potuiſſe, quā viros: quam rem hic dicunt perſtrinxiſſe Virgilium, & reuera ſic vbique loquitur, vt incertū ſit Arūs de cuius partibus fuerit. Vñ eſt & illud. Da pr̃ hoc noſtris aboleri dedecus armis. [Pariter] Similiter, vno modo & eſt antiquum. [Miſerandæ corpus] Hæc œconomia, præiudicia nominantur, quoties negocij futuri exitus tollitur, vult enim nos de Camillæ cadauere nihil vlterius expectare, ſicut fecit in primo, Tu faciem illius noctem non amplius vnam Falle dolo. Quod præmiſſum, ſuſtulit cōmemorationem qñ vel Cupido receſſerat, vel Aſcanius ſit reuerſus. [Arma Inſpoliata] Aut indetracta, aut ipſius inſpoliatæ. [Nigro circūdata turbine corpus] Quia ad mærorem luctūque deſcendit. Contra in octauo, vbi ad lætitiam deſcendit Venus, claro eam nimbo circundatam dicit, vt, At Venus ętherios inter dea cādida nimbos.

ASC. AT Metabus, &c.] Docet Diana, quæ reliqua egit Metabus, quo modo videlicet ſe in amnem immiſit, & receptam filiam in ſiluis educauit. Admonetque Opim, vt quicunque lætaliter vulnerauerit Camillam morte ſua illius necem luat. De quibus nihil habemus Donati. Sed ordo eſt. At, id eſt ſed: Metabus. ſcilicet Volſcorum rex, & pater Camillæ, magna caterua. ſ. hoſtium vrgente iam propius, dat ſeſe fluuio, id eſt in fluuium, atque ipſe victor. i. voti compos: vellit. de ceſpite, id eſt terra herboſa, in quam haſtam infixerat, vellit dicit. i. auellit, haſtam cum virgine. i. ad quam Camilla erat alligata, haſtam dicit, appoſitone, domū Triuiæ. i. Dianæ, gramineum. i. de gramine auulſum, vrbes vllæ, id eſt quæcunque in Italia eſſent, non accepere illum. ſ. Metabum, tectis. i. priuatis hoſpitijs, & non accepere mœnibus. i. publicis hoſpitijs aut tota vrbis capacitate, nec ipſe dediſſet manus. i. non ſe ſubdidiſſet. recipere volentibus. feritate. i. pr̄ feritate ſua, & exegit æuum paſtorum. i. more paſtorū in montibus ſolis. i. deſertis. Ipſe nutribat hic. i. in ſolis montibus, natam. i. filiam ſuam, in dumis, & inter luſtra. ſ. ferarum, horrentia. i. aſpera, & inculte mammis equæ armentalis indomitæ, & quæ gregatim inter armenta verſabatur, & pro. i. lacte ferino. i. equæ feræ, immulgens vbera. ſ. equæ labris teneris. i. in labia tenera Camillæ, vtque. i. & poſtq̄, Infans. ſ. Camilla, inſtituerat veſtigia pedum primus plantis. i. ſignauerat veſtigia primo ingreſſu, ipſe onerauit palmas. i. manus eius, iaculo acuto. i. ſagittis, aut telo venabulo, & ſuſpendit paruæ. i. ipſi, cum adhuc eſſet parua ſpicula. i. iacula acuta, ſeu tela. & arcum, ex humero. ſ. prominentia, & exuuiæ Tigridis. i. pellis Tigridis

gridis deuictæ,& ab ea abſtractæ, vt exuuiæ ab hoſte detrahi ſolent pendent illi à vertice per dorſum.pro auro crinali.i.loco reticuli aurei,quo virgines crines,ſeu capillos ſuos alligant, & pro tegmine.i.veſtitu,ſeu cooncrimento Pallæ,id veſtis mulicbris:lõgæ.i.ad talos vſque demiſſæ. Ipſa torſit iam,tum.i.cum adhuc eſſet infans,manu.ſ.ſua:tela puerilia.i.pueritiæ apta,& egit circum caput fundam.i.inſtrumentum effundendi atque iaciendi lapidẽ habena.i.loro,quo habetur.i.tenetur:tereti.i. rotundo in longũ: & deiecit gruem ſtrimoniam.ſ.Threiciam in Strymone Thraciæ palude verſari ſolitam,vel illi ſimilem,aut olorẽ album,aut quia omnis adultus albus eſt,aut iã adultum,quia recens nati ſunt coloris picei,quem griſſeum vocant. Multæ matres.ſ.familias & nobiles matronæ.optauere fruſtra, quia nolebat nubere illam.ſ.Camillam:nurum.i.filiorum ſuorum coniugem,per oppida Tyrrhena.i.quę habitant in diuerſis oppidis Tyrrhenis,ſed ſupp.ipſa cõtenta ſola Diana.i.me & pręſidio meo colit amorem ęternum.i. ęterne duraturũ.aut colit æternũ.i.æterne, ſeu æternaliter,amorem telorum.ſ.venatoriorum,& virginitatis exiſtens intemerata .i.intacta,& incorrupta. Ego vellem quod ſup. haud.i. non fuiſſet correpta .i. ſimul cum alijs rapta & implicita militia tali.ſ.q̃ Latini contra fata gerũt,conata i.dum conaretur, laceſſere.idest prouocare & moleſtijs afficere:Teucros.i.Troianos. Quia ſup.ipſa foret.i.eſſet mihi nunc cara,& vna comitum mearum, verum age(adhortandi vox)quandoquidem ipſa vrgetur fatis acerbis.i. immaturis,& incurabilibus,õ nympha.ſ.Opi, labere.i.leniter deſcende,polo.i.cœlo,& inuiſe.i.intrinſecus viſita, & ſcrutare fines .i.limites:Latinos.i. Latinorum vbi ipſa triſtis committitur.i.ſtatim cõmittetur pugnæ, omine.i. cum omine:infauſto.i.infelici, quia interimenda eſt.(Potius dixero vbi ipſa triſtis.i. pp infelicẽ rei exitum,ſicut contra læti inducti ſunt Teucri pp futuram lætitiam,vt in primo, Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum, Vela dabant læti.qua cõmittitur infauſto omine triſtis pugnæ,quia tunc non diceretur,cui committatur)Age,inquit, cape hæc.ſ.tela,& deprome hæc pharetra .i. de pharetra hanc ſagittam vlticẽ .i.vindicatricem necis eius,quicunque violauerit vulnere.i.vulnerauerit,corpus ſacrum.i.mihi dicatũ.Tros.i. ſiue ſit Troianus, ve pro vel, Italus.ſ.Tyrrhenus det pariter.i.pari forma:pœnas ſanguine.ſ.ſuo fuſo. Ego feram.i.afferam,aut inferam, tumulo.i.in tumulũ,poſt.i.poſtea q̃ interſecta fuerit,& vindictam feceris,corpus & arma inſpoliata.i.non ablata per ſpoliationem,caua nube .i.exiſtens tecta in nube concaua,& reponã.i.reſtituam patriæ.ſ. ſuæ,vnde exultat dixit.ſ.Diana, at.i.ſed,illa.ſ.Opis nympha leuis .i.celer aut agilis.inſonuit per auras cœli, aut p auras cœli,leuis .i.cito credentis,circundata.i.circũ induta, corpus.i.habens corpus aſſumptum turbine nigro,quia ad rem lugubrem deſcendit.

VARIA LECTIO.

IACVLO palmas onerauit acuto]Romanus liber,Palmas armauit,legit. [Quandoquidem fatis vrgetur acerbis] In antiquis libris,legere eſt,Fatis vrgemur iniquis. [Committitur omine pugnæ]Antiquus liber,Pugnat,legit.[Hac quicunque]Aliqui lib.Hanc,alij,Ac,legunt.[Tros,Italus ue] In Rom.lib. legere eſt, Tros, Italuſque.

SERV. HEtruſciq. duces] Hetruria dicta eſt, quod eius fines tenebantur vſque ad ripam Tyberis. Et quaſi ἑτερουρια. & per ſyncopam, ἑτρουρια. Nã ἕτερος eſt alter, & ὅρος finis vocatur. Roma.n. antea vnam tantum Tyberis ripam tenebat. Iuuen.

Et quæ imperij fines Tyberinum virgo natauit.

[Compoſiti numero] i. rationabiliter,vnde & ſępenumero dicimus .i. frequẽter & rationabiliter. hinc eſt, Tũ vero in numerũ.i. in rationẽ & rhythmum,vnde & metra,numeros dicimus.vt. Numeros memini,ſi verba tenerẽ. Sanè modo generalis eſt deſcriptio equeſtris certaminis,paulò poſt deſcẽdit ad ſpecialem, ſicut fecit in quinto & de curſoribus & de nauali certamine. [Horret ager]Terribilis eſt. Eſt aũt verſus Ennianus vituperatus à Lucilio dicente per irriſionẽ debuiſſe eũ dicere,Horret & Alget. Vnde Horat. de Lucilio,

Non ridet verſus Ennij grauitate minoris.

[Campique armis ſublimibus ardẽt]Reſplẽdent. [Celereſq. Latini]Alludit ad militiã Romanam,nanque & equites habuit Romulus,vt illo diximus loco, Tercentum ſcutati oẽs Volſcẽte magiſtro, quos celeres appellauit vel à celeritate vel à duce Celere, qui dicitur Remũ occidiſſe, in cuius gratiæ vicem à Romulo fieri tribunus equitum meruit. [Ala Camillæ]Equitatus. Alæ autem dicuntur equites, quod alarum vice pedeſtrem exercitum tegunt. [Intra iactum teli] Vnde poſſet haſta emiſſa

At manus interea muris Troiana propinquat,
Hetruſciq. duces, equitumque exercitus omnis,
Cõpoſiti numero in turmas: fremit æquore toto
Inſultans ſonipes, & preſſis pugnat habenis
Huc obuerſus,& huc:tum late ferreus haſtis
Horret ager, campique armis ſublimibus ardent.
Necnon Meſſapus contra,celereſque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ
Aduerſi campo apparent: haſtaſque reductis
Protendunt longe dextris,& ſpicula vibrant:
Aduentuſque virum, fremituſq. ardeſcit equorũ.
Iamque intra iactum teli progreſſus vterque
Subſtiterat:ſubito erũpunt clamore: frementeſq;
Exhortantur equos:fundunt ſimul vndique tela
Crebra, niuis ritu: cœlumque obtexitur vmbra.
Continuo aduerſis Tyrrhenus,& acer Aconteus
Connixi incurrunt haſtis: primique ruinam
Dant ſonitu ingẽti, perfractaque quadrupedantũ
Pectora pectoribus rumpunt: excuſſus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe, & vitam diſpergit in auras.
Extemplo turbatæ acies, verſique Latini
Reijciunt parmas, & equos ad męnia vertunt:
Troes agunt, princeps turmas inuaſit Aſylas.
Iamque propinquabant portis: ruſuſque Latini
Clamorem tollunt,& mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt,penituſque datis referuntur habenis.
Qualis vbi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, ſcopuloſque ſuperiacit vndã
Spumeus,extremamque ſinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro,atque æſtu reuoluta reſorbẽs
Saxa, fugit,littuſque vado labente relinquit.
Bis Thuſci Rutulos egere ad męnia verſos:
Bis reiecti armis reſpectant terga tegentes.
Tertia ſed poſtquam congreſſi in prelia, totas
Implicuere inter ſe acies,legitque virum vir:
Tũ vero & gemitus morientũ, & ſanguine in alto
Armaque, corporaq; & permixti cæde virorum

in hoſtem venire, hinc traxit Statius vt diceret. Quale quatet iaculo ſpatium tot arundine metas. Et Enniana eſt;omnis hæc ambitioſa deſcriptio. [Præcipitat]Pro præcipitatur. [Reijciũt parmas.& equos ad mœnia vertunt]Reijciunt.retro agunt. Sanè nũc fugiunt non timore,ſed lege prœliandi, Saluſtius, More equeſtris prœlij ſumptis tergis ac redditis. [Mollia]Domita,domitorum ſcilicet. [Superiacit vndam] Super ſcopulos vndam iacit,nam more ſuo dedit,verbo detractam nomini prępoſitionem. [Sinu]Curuatione & flexu vndarum. [Extremam] Autẽ ad illud pertinet quòd ait ſupra;Penituſq. datis referuntur habenis. [Aeſtu reuoluta reſorbens Saxa, fugit] Aeſtus proprie eſt maris incerta commotio. [Vado labente] Hypallage.pro labens ipſe per vadum. [Et ſanguine in alto] ἐμφατικῶς cædis oſtenditur magnitudo. [Haſtam intorſit equo] Figurate. nam intorqueo in equũ dicimus, vt, In latus,inq. feri curuam compagibus aluum Contorſit. [Sub aure reliquit] Ex vulneris genere fulgentẽ ipſum intelligimus eſſe percuſſum. [Voluitur ille excuſſus humi]Humi voluitur.nam Excuſſus per ſe plenum eſt. [Deijcit Herminium] Nomen, hoc de hiſtoria Romana eſt,nam cum Coclite cõtra Tuſcos Lartius & Herminius ſteterunt tempore quo pons ſublicius rumpebatur,vnde & eũ plurimum laudat,ac ſi diceret, Talis, qualis ille fuit. [Tantus in arma patet]Tantum patebat in vulnere

re.i.in hoſtilia tela totus pate bat. [Per armos] Abuſiue. nã proprie Armi quadrupedum ſunt. [Exultat Amazon] Suſpẽdedum exultat. vt Amazon intelligas, quaſi Amazon. nã Camilla Volſca fuerat; ſicut in primo, Dederatque comam diffundere ventis Venatrix. i. quaſi venatrix ſ. [Inde feſſa] Infatigabilis. Et omnia ei Amazonum arma tradit, quas Titianus vnimãmas vocat. nam hoc eſt Amazon quaſi ἀνὰ μαζοῦ. [Spicula fugientia] Pro ipſa fugiens. [At circum lectæ comites] Subaudis Dimicant, quid etiam ſequẽs Amazonũ indicat comparatio. quæ inducuntur circa reginam bella tractantes. [Larinaq. virgo] Nomina hæc nobiliſſimarum ſũt Italiæ fœminarum [Italides] Pulchra deriuatio nõ vera, nã verum eſt Italiæ. Italus autẽ, vnde eſt Italides. magis eſt patronymicum, q̃ deriuatiuum, ſicut Bellias, vnde eſt Belides. [Quas ipſa decus] Et ad electas, & ad ipſam poteſt referri. Decus aũt, ſi ad Camillam, nobilitas, pulchritudo. ſi ad delectas, ornamentum. i. quas ſibi elegit ornamentum. i. ad ornamentum. [Dia Camilla] Generoſa εὐγενής. nam Græcũ eſt, cuius nominis etymologiam pleriq; volunt venire ἀπὸ τοῦ Διός, quod ſi ſic eſt, dicemus diſſentire deriuationem à principalitate. nã dia, di producit, cum Διὸς corripiat. ſicut econtra, cum lux producat lucerna lu corripit. [Paciſque, bonæ, bellique miniſtras] Congruum paci epitheton dedit, vt eam bonam diceret, cum bellũ cõtra ſit peſſimum. nam ſine dubio & belli ſæui diceret ſi ratio verſus admitteret [Quales Threiciæ] Tanais fluuius eſt qui ſeparat Aſiam ab Europa, circa quem antea Amazones habitauerunt. vnde ſe poſtea Thermodonta fluuium Thraciæ tranſtulerunt, quod etiam Saluſtius teſtatur, dicens. Dein cãpi Thremiſſi, quod habuerunt Amazones, à Tanai flumine incertum, quam ob cauſam digreſſæ. [Thermodoontis] Plenum Thermodoon, ſed per Synæreſim Thermodon facit. Vnde don circumflexum habebit accentum. Græca enim nomina neceſſe eſt, vt circumflectantur quoties fit Synæreſis exigente metri neceſſitate. Ergo ſi ſit Thermodoon, do habebit accentum acutũ, quod ſi Thermodon fecerit, & in finalem transfertur, & mutatur accentus, nam circumflexus fit. [Pulſant] Ennius, Ad muſas quæ pedibus pulſatis Olympum. [Bellantur] Pro bellant. nam ſolent verba pro verbis poni. Vnde nunc paſſiuam declinationem ſub actiua poſuit ſignificatione, ſicut in Georgicis, Et placidam paci nutritor oliuam, futurum tempus à paſſiuo poſuit, pro præſenti ab

Semianimes voluũtur equi: pugna aſpera ſurgit:
Orſiloch⁹ Remuli (quãdo ipſum horrebat adire)
Haſtam ĩtorſit equo, ferrumq. ſub aure reliquit.
Quo ſonipes ictu furit arduus, altaq. iactat
Vulneris impatiens arrecto pectore crura.
Voluitur ille excuſſus humi. Catillus Iolam,
Ingentemq. animis, ingentem corpore, & armis
Deijcit Herminium, nudo cui vertice fulua
Cæſaries, nudiq. humeri, nec vulnera terrent:
Tãtus in arma patet. latos huic haſta per armos
Acta tremit, duplicatque, virũ transfixa, dolorem
Funditur ater vbique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramq. petunt p vulnera mortẽ.
At medias inter cædes exultat Amazon
Vnum exerta latus pugnæ, pharetrata Camilla:
Et nunc lenta manu ſpargens haſtilia denſat:
Nunc validam dextra rapit indefeſſa bipennem.
Aureus ex humero ſonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, ſi quando in tergum pulſa receſſit,
Spicula conuerſo fugientia dirigit arcu.
At circum lectæ comites Larinaq. virgo,
Tullaque, & æratam quatiens Tarpeia ſecurim,
Italides, quas ipſa decus ſibi dia Camilla
Delegit paciſq. bonæ, belliq. miniſtras.
Quales Threiciæ cum flumina Thermodoontis
Pulſant, & pictis bellantur Amazones armis,
Seu circum Hippolytẽ, ſeu cum ſe Martia curru
Pantheſilea refert, magnoq. vlulante tumultu,
Fœminea exultant lunatis agmina peltis.
Quẽ telo primum, quem poſtremũ aſpera virgo
Deijcis? aut quot humi moriẽtia corpora fundis?
Eumenium Clytio primum patre: cuius apertũ
Aduerſi longa tranſuerberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens riuos cadit, atq; cruẽtam
Mãdit humũ, morienſq. ſuo ſe in vulnere verſat.
Tum Lyrin, Pagaſumq. ſup: quorũ alter habenas
Suffoſſo reuolutus equo dum colligit, alter
Dum ſubit, ac dextram labenti tendit inertem,
Præcipites, pariterq. ruunt. his addit Amaſtrum
Hippotaden: ſequiturq. incũbens eminus haſta.
Tereaq., Harpalycũq., & Demophoõta, chromĩ.
Quotq. emiſſa manu ɔ̃torſit ſpicula virgo, (quę:
Tot Phrygij cecidere viri. procul Ornitus armis
Ignotis, & equo venator Iapyge fertur.
Cui pellis latos humeros erepta iuuenco.
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus,
Et malæ texere lupi, cum dentibus albis,
Agreſtiſq. manus armat ſparus: ipſe cateruis
Vertitur in medijs, & toto vertice ſupra eſt.
Hũc illa exceptũ (neque .n. labor agmine verſo)
Traijcit, & ſuper hæc inimico pectore fatur.
CAM. Siluis te Tyrrhene, feras agitare putaſti?
Aduenit qui veſtra dies muliebribus armis
Verba redargueret: nomẽ tamẽ haud leue patrũ
Manibus hoc referes telo cecidiſſe Camillæ.

actiuo. Nam nutritor pro nutri poſuit, Vnde eſt econtra, Nox humida cęlo Præcipitat. [Hippolyten] Hæc Amazonũ fuit regina, cui victæ Hercules Baltheum ſuſtulit. [Martia] Aut bellicoſa, aut Martis filia. [Quem telo primum deijcis] Homericum eſt. interrogationem ad ipſum referre qui deſcribitur, cũ muſæ interrogari conſueuerint: vt, Vos ò Calliope precor aſpirate canenti. [Aſpera virgo] Epitheton ad officium belli reſpiciens, alias incongrue virginem aſperam dicimus. [Euneum] Quia Latina eſt declinatio, ideo ne accepit accentum. nam Statius, quia græce declinauit, græcũ accentum poſuit, dicens. Nũc Euneon ante, Et nunc ante Thoas. [Longa abiete] Haſta abietali. Nã arborem pro haſta poſuit. [Suffoſſo] Caſuro. nam ſuffoſſi equi dñr quos vulgo inceſpitatores vocant. Alij ſuffuſo legunt. i. præcipiti, & iã cadenti. [Dum ſubit] Scilicet dum ſe ad ſuſtentationem ruentis inclinat, & vult vtrunque tanta celeritate eſſe percuſſum, vt vnum ictum putares inde eſt. n. Præcipites pariterq. ruunt. [His addit Amaſtrum] Adiungit. [Armis ignotis] Nouis, inconſuetis. [Iapyge] Appulo equo. [Pellis erepta iuuenco] Ideſt lorica. nam proprie Lorica, eſt tegmen de loro factũ, quo maiores in bello vti cõſueuerant. [Agreſtiſque manus Armat Sparus] Bene Agreſtis: nam Sparus eſt ruſticum telum in modum pedis recuruum. Saluſtius, Sparos & lanceas alij p̃acuras ſudes portare. [Vertitur in medijs.] Ideſt agit. nã græce ἀναστρέφεται dixit. [Toro vertice ſupra eſt] Statius de Capaneo. Et totũ tranſcendit corpore bellum. [Hunc illa exceptum] Fraude circũuentũ, vt Aemulus exceptũ Triton. [Traijcit] Vis iactus oſtenditur [Siluis] Pro in ſiluis, & eſt Archaiſmos, caſus pro caſu. [Muliebribus armis] Vſus obtinuit vt innuptas, virgines, nuptas mulieres vocemus. Nã apud maiores indiſcrete virgo dicebatur & mulier, vtrunq; .n. ſexum tãtum ſignificabat, vt ecce hoc loco dicit armis muliebribus, cum Camillã innuptam fuiſſe manifeſtũ ſit. Itẽ in Bucolicis legimus, Ah virgo infelix cũ Paſiphaen conſtet ex Minoe ante amorẽ tauri filios ſuſcepiſſe. Terentius in Hecyra, ẽt mulierem poſt partum, virginẽ vocat. Nam vitium eſt oblatum virgini olim ab neſcio quo improbo [Nomen tamen haud leue patrum manibus hoc referes, telo, cecidiſſe Camillæ] Irriſio eſt amaritudinis plena. nam ſi voluerimus ſimpliciter accipere, vt ita ſit dictum quemadmodũ ſupra, Aeneæ magni dextra cadis, incipit contrarium eſſe ſuperioribus

Vnde melius eſt vt perſeueremus in ſenſu,& ita ſit dictum, Magnam reuera gloriam laturus eſt ad manes parentum,quem fœminea tela ſuperarunt.

ASC. AT manus interea &c.] Narrat quomodo exercitus Aeneæ ad vrbem aduenit, & quomodo acceptus eſt ab Latinis qui iam exierant,de qua re cum nihil ſit Donati. Ordo eſt: At,id eſt ſed, manus Troiana.i.exercitus Troianus paratus manu concertare, propinquat muris interea ſcilicet dum Opim dimittebat Diana, & duces Hetruſci,ſupple appropinquant,& omnis exercitus equitum propinquant (nam collectiue aut conceptione loquitur cōpoſiti numero.i.ſm numerum debitum in turmas. Sonipes ſcilicet equus inſultans,fremit toto æquore.i. campo æquo. & plano.& pugnat.i.facit præludia pugnæ, aut potius obluctatur.& repugnat,habenis preſſis.i.compreſſis ne in hoſtem ruat, obuerſus.i.obtractus.huc.& huc.i.modo in hanc partem, modo in illā cum maluiſſet in hoſtem progredi. & ager ferreus.i.armis ferreis armatorū coopertus,horret.i.aſper. & rigidus eſt, late.i per latum,haſtis.ſ.extenſis,& campi ardent.i. reſplendent armis ſublimibus.i ab altis viris geſtis aut capite poſitis. nam per hoc ſignificat armatos etiam altos,& ſublimes fuiſſe. Necnon.i. & ēt: Meſſapus.ſ domitor equorum filius Neptuni, & Turni partes ſequens.& Latini celeres.i.agiles,& expedit in bello, & Coras cum fratre.ſ Catillo & Ala i.equitum cornu Camillæ virginis apparent contra.i.econtrario.& ex aduerſa parte,ſupp.in campo,exiſtentes aduerſi.i.ex aduerſo ſtantes, & portendunt.i. extendunt, & ante ſe tendunt,longe haſtas.ſ.ſuas dextris reductis,i. reducibilibus.ita vt educere. & reducere poſſint, & vibrant.i. quatiunt, ſpicula.i.tela in morem ſpicarum acuta. & aduentus virum pro virorum fremitus equorum, ardeſcit.i ſeruet, & furore rapitur impatiens moræ. Et iam vterque.ſ. exercitus ſubſtiterat.i. reſtiterat progreſſus intra iactum teli.i. vt telo iactu contingere ſe mutuo poſſent:& ſup.vterque,aut vtrique,erumpunt.ſ. ex ſtatione ſua in pugnam clamore ſubito, & exhortatur equos furentes.ſ. ſponte ſua Martio furore ſuccenſos,& fundunt ſimul tela crebra ritu.i.ad morem niuis ſ. ex aere decidentis, & cœlum obtexitur .i.obtegitur,vmbra.ſ.telorum. Vř alludere ad eum qui dicit,Sub vmbra igitur melius pugnabimus.Tyrrhenus, & Aconteus acer, virī illi aduerſi, quia ex aduerſo venientes, & diuerſis fauentes prior Aeneæ & poſterior Turno, incurrunt continuo.i.ſtatim, haſtis.i.in haſtas mutuas.& ipſi primi dant ruinam deiecti.ſ.mutuo impetu,ſup.cum ingenti ſonitu.& rumpunt pectora quadrupedantum.i.equorum paternis pedibus currentium.perfracta pectoribus.ſ. mutuo occurrentibus: Aconteus excuſſus.ſ.equo in morem fulminis,aut ponderis.i.lapidis aut glandulæ acti tormēti.i.machina bellica:præcipitat,ſup.ſeſe, aut præcipitatur longe: & diſpergit vitam.i.ſpiritus vitales in auras.Acies.ſ. Latinorum ſunt turbatæ.i.attonita,extemplo i.illico, vt viderunt Aconteа excuſſum,& ipſi verſi.ſ.in fugam, reijciunt.i. retro agunt, non abijciunt parmas.i.ſcuta ſua leuia, & vertunt equos ad mœnia: Troes agunt i.perſequūtur ſic arte fugientes. & Aſylas Troianus ille princeps.i.principium tenens,inuaſit turmas.ſ.equitum Latinorum,& iam ipſi propinquabant portis, & Latini verſi ſ.in perſequentes tollunt.i. edunt clamorem ſ.vehementē. & reflectunt colla.ſ.equorum.mollia.i.faciliter flexibilia. & ad hoc inſtituta, ac domita.& hi.ſ.qui prius inſecuti erant,fugimus,& referunt.ſ. Latini in hoſtem,habenis penitus datis i.cōceſſis equis.Qualis.i. qualiter:Pontus:i.mare quoduis refluum,vbi.i.qñ procurrens alternis.ſ.fluctibus; aut alternatim, ruit gurgite.i. impetu vaſto, nunc.i.aliqñ ad terram,& ſuperiacit vndam ſcopulos.i. iacit vndam ſuper ſcopulos.(Prior enim accuſatiuus regitur virtute verbi.poſterior virtute præpoſitionis)exiſtens ſpumeus.i.ſpumoſus ex feruenti agitatione,& perfundit ſinu i.curuatione,& fluxu vndatum,vndam extremam.i.profundiſſimam,aut remotiſſimam, & fingit nunc.i aliqñ.retro.i.retrorſum, reſorbens æſtu.i. feruore,& impetu,ſaxa reuoluta.i.quæ reuoluit & relinquit littus,vado labente.i.declinante in minutis aquis, aut per hypallagem,& habens per vadum relinquit littus.Tuſci.i. Hetruſci egere Rutulos verſos.ſ.in fugam ad mœnia, & ipſi reiecti.i.repulſi bis armis .ſ.Rutulorum reſpectant.i.retroſpiciunt tegentes terga.ſ.ſua,qđ non faciunt qui timore perculſi in fugam vertuntur,ſed poſtquā ipſi congreſſi in tertia prœlia,implicuere inter ſe totas acies. & vir legit.i.elegit cum quo pugnet virum,tū vero.i. maxime tūc, &.i.ſimul gemitus morientium,ſupp.auditi,aut facti ſunt, & arma,& corpora,& ipſi equi ſemianimes.i.ſemineces permixti eæ ce virorum voluuntur in ſanguine alto.i.profundo. & denſo,pugna ſurgit.i.inſtauratur aſpera,qa neutris cedētibus. Orſilochus Thuſcus ille intorſit equo Remuli haſtam, equo dicit nā horrebat.i.formidabat adire.i.inuadere.& petere,lancea,ipſum.ſ.Orſilochum,& reliquit ferrum ſub aure quia iam in fugam verſum habebat,quo ictu,Sonipes.ſ.equus, furit exiſtens arduus.i.erecta ceruice, & iactat crura alta pectore arrecto, exiſtens impatiens vulneris.i.impatienter ferens uulnus. Ille.ſ.Orſilochus, excuſſus .ſ.ab equo.voluitur humi.i.per humum. Catillus frater.ſ.Coræ, deijcit Iolam,& Herminium ingentem animis, & ingentem corpore,& armis.Cui.ſ.Orſilocho:cæſaries erat,ſup.fulua. ſupple in vertice nudo.& cui. ſup.humeri erant nudi nec licet humeri. & caput nuda erant. iſi.ſupple vulnera.i. tela quibus vulnera fiunt non terrent.ſup.cum tantus.i.tam vaſtus & immanis. paret in arma.i.contra tela quæ inferri poſſent. Haſta tremit acta, huic.i.in hunc aut ad huius perniciem.per armos.i.humeros latos.& ipſa transfixa.i. ad ſm humerum penetrans, duplicat viro dolorem: Cruor ater funditur vbique.& ipſi certantes.dant.i.edunt,& efficiunt funera ferro.i.armis ferreis.& petunt pulchram .i.honorabilem mortem per vulnera.[At medias,] Recitat pugnam,& variam ſtragem Camillæ,cuius deinceps vſque ad necem eius erit præcipua narratio.Nihil aūt extat Donati.Sed ordo eſt. At i.ſed: Camilla pharetrata.i.pharetris inſtructa,exerta pugnæ.i. ad pugnā gerendā vnum latus.i.habens māmillam alterius lateris exectā, & abſciſſam,aut exuſtam Amazon.i. quaſi Amazon more Amazonidum,exultat inter medias cædes. quas ſ. faciebat auiditate muliebri,& ipſa ſpargens manu,nunc.i.aliqñ, haſtilia lenta.i.flexibilia.denſat.i.condenſat,& multiplicat,ſupp.ea.& ipſa indefeſſa.i.non defatigata rapit nunc.i.aliqñ dextra.ſ.manu bipennem .i.ſecurim duas pinnas habentem,validā.i.fortem,& ad pugnam multum valentem.Arcus aureus.i.inauratus,ſonat ex humero.ſ. eius,& arma Dianæ.i.ſagittæ ſonant, ſupp. illi ex humero,illa.ſ. egregia bellatrix ſic receſſit,quando.i.aliquando pulſat in tergū .i.retrorſum,dirigit arcu conuerſo.ſ.in hoſtem, vnde ipſa quodāmodo aduerſa abibat ſpicula fugientia.ſ. cum ea donec emiſſa erant.At.i.ſed,comites.i.conſodales Camillæ.ſ. Latina virgo.& Tulla, & Tarpeia quatiens ſecurim æratam.i.ære munitam: Italides.i.in Italia ortæ fœminæ lectę,i. electæ, aut delectæ ad hoc munus erant,ſup.circum.ſ.Camillam,quas.ſ. Italides aut Italidas,ipſa dia Camilla, delegit.i. delegerat ſibi decus.i. ornamentum.ſpecimen,& miniſtras pacis bonæ.i.decentis, & honeſtæ ac vtilis,nam non omnis pax bona eſt. ſi quis enim opprimitur iniuſtæ,nec reſiſtit dum poteſt & debet pacem fouet non bonam, & miniſtras belli exiſtentes, ſupp. tales quales Amazones Threiciæ.i.in confinibus Thraciæ olim reſidentes, cum.i.quando,pulſant flumina Thermodoontis.i.fluentis Thraciæ, & bellantur.i. belligerant.armis pictis,ſeu.i. ſiue, circum Hippolytem.ſ.reginā ſuam,ſeu circum.ſupp.Pantheſileam cum ipſa Pantheſilea, Martia.i.bellicoſa aut Martis filia refert ſ. è pugna, curru.ſ.de quo pugnauerat & agmina fœminea exultant magno tumultu.i.tumultuoſe,peltis,id breuibus ſcutis,lunatis,id eſt in formā lunularum inciſis. O virgo.ſ.Camilla, aſpera.i.acris, & ſtrenua, quem deijcis telo primū, & quem poſtremum? quaſi dicat,tot deijcis, vt neſciam quem primum quem ue poſtremum dicam,aut quot corpora morientia fundis humi.i per humum,quaſi dicat,innumera. Ipſa.ſup.nam ad tertiam perſonam tranſit,deijcit primum Eumenium pater Clytio.i.cui Clytius erat pater, cuius aduerſi .i.ex aduerſo ſtantis. ipſa tranſuerberat pectus apertū.i.nudatum abiete.i.haſta abiegna longa. Ille.ſ.Eumenius vomens riuos ſanguinis. cadit.ſ occiſus atque mādit.i.mordicus,oppetit humum cruentam,& moriens verſat, ſup.ſe ſub ſuo vulnere. Tum.i.deinde.ſup.deijcit ſuper.ſ. Eumenium, Lyrin, & Pegaſum,quorum alter.i.prior.ſ Lyris reuolutus equo ſuffoſo.i.caſuro,aut eo ignorante tranſloſſo, dum colligit habenas.ſ.equi, alter.ſ.poſterior, hoc eſt Pegaſus reuolutus, dum ſubit.i. ſuccurrit, ac tendit.i.extendit,ac porrigit.labenti.ſ. Lyri,dextram inertem.i.ignauam,alter.dico,& alter ruunt pariter præcipites.&,ſupp. Camilla,addit his Amaſtum Hippotadem.i.Hippotæ filium. & ipſa incumbens eminus.i.de longe, haſta ſequitur.i. perſequitur aut inſequitur Terea.& Harpalicum,& Demophoonta,& Chromim hoſtes illos,vt videtur ex ſequentibus Phrygios. quia ſequitur. & tot viri Phrygii cecidere quot ſpicula contorſit virgo emiſſa manu.ſ. Ornitus Tyrrhenus ille fertur procul armis ignotis, id eſt nouis & inconſuetis aut Ignobilibus,& equo Iapyge.i. appulo,exiſtens venator.i.quo venari ſolitus erat. Cui.ſ.Ornito pugnatori.i.bellatori pellis erepta iuuenco.ſ.lorica ex loris iuuenci conſerta,operit.i.tegit.& velat latos humeros,& cui ingens,hiatus.i.rictus oris lupi.i.lupini,& malę.i.maxillæ lupi, cum dentib.albis,tege

re

re.i.cooperuerunt caput,& cui ſparus.i.telum illud,agreſtis,ideſt ruſticum armat manus, ipſe.ſ. pugnator Ornitus, verſitur.i.agit in medijs cateruis.ſ.ſuis,aut Rutulorum, & eſt ſupra.ſ.omnes.i. eminet toto vertice. Illa.ſ.Camilla,traijcit hunc,ſcilicet talem ac tantum virum exceptum.i.cum in ſe irrueret, enim pro quia,ne que ideſt non ſuppetat labor agmine verſo.i. quia agmen prius erat verſum in fugam,& ita impediebatur Ornitus, & à fuga.& ab impetu, & fatur ſuper.i.inſuper, aut ſuper ipſum proſtratum ſtans,pectore inimico.i.animo hoſt.li.O Tyrrhene.ſ.Ornite,putaſti.i.putaſti ne te agitare feras.i.venari.ſup.in ſiluis.dies.i. tempeſtas aduenit,qui redargueret armis muliebribus.i. à virgine tractatis,verba veſtra.ſ.omnium Tyrrhenorum ſuperba, & magniloqua tamen tu referes,ideſt quaſi pro victoria reportabis,manibus.i.ad manes patrum.i.maiorum tuorum, hoc nomen.i.hanc famam,& laudem non leue.i.graue,& magni momenti.ſ.cecidiſſe.i.quod cecideris,& occiſus ſis,telo Camillæ.i.meo, cuius nomen tam inclytum eſt, vnde potius dixit telo Camillæ in tertia perſona quam telo meo. Eſt enim in ipſo nomine pondus.

VARIA LECTIO.

PORTENDVNT longe dextris] Antiq.exempl.Prætendunt,legunt. [Furenteſque Exhortantur equos:] Antiq lib.Frementeſque legunt. [Continuo aduerſi Tyrrhenus] In Rom.lib. Aduerſis, legitur. [Præfractaque quadrupedantum] In Rom.lib. Perfracta,legitur. [Princeps turmas inuaſit Aſylas] Antiq.exẽpl. Inducit,legunt. Et pro Aſylas, Aſillas. [Verſique Latini] In Antiq. lib. Rurſusque Latini,legitur. [Nunc ruit ad terras] In lib.aliquot antiq. Ruit ad terram,legitur. [Furit arduus,altaque,iactat] In antiq.lib.legere eſt, Fert arduus,actaque,iactat. [Duplicatque viri transfixa dolorem] Romanus liber,& aliquot alij legunt, Duplicatque virum transfixa dolore. Sunt etiam qui non inepte repoſuere, Duplicatque virum transfixa dolorem. [Dant funera ferro] In Mediceo, Vulnera legitur.

POE. Protin' Orſilochũ & Butẽ, duo maxima Teu
Corpora,ſed Butẽ aduerſum cuſpide figit (crum
Loricam,galeamq. inter,quà colla ſedentis
Lucent,& læuo dependet parma lacerto:
Orſilochũ fugiẽs,magumq. agitata per orbem
Eludit gyro interior, ſequiturq. ſequentem.
Tum validam pq. arma viro, perq. oſſa ſecurim
Altior inſurgens,oranti & multa precanti
Congeminat vulnus,calido rigat ora cerebro.
Incidit huic,ſubitoq. aſpectu territu hæſit
Apẽniniculæ bellator filius Auni,
Haud Ligurũ extremus,dũ fallere fata ſinebant.
Isq. vbi ſe nullo iam curſu euadere pugna
Poſſe,neque inſtantem reginam auertere cernit;
Conſilio verſare dolos ingreſſus,& aſtu,
Incipit hæc: AV. Quid tã egregiũ,ſi fœmina forti
Fidis equo?dimitte fugam,& te comminus æquo
Mecum crede ſolo,pugnæq; accinge pedeſtri:
Iam noſces,ventoſa ferat cui gloria laudem.
POE. Dixit:at illa furens,acriq. incenſa dolore,
Tradit equum comiti,paribusq. aſſiſtit in armis
Enſe pedes nudo,puraq. interrita parma.
At iuuenis viciſſe dolo ratus,auolat ipſe,
Haud mora,conuerſiſq. fugax aufertur habenis,
Quadrupedemq. citum ferrata calce fatigat.
CAM. Vane Ligus,fruſtraq. animis elate ſuperbis,
Nequidquam patrias tentaſti lubricus artes,
Nec fraus te incolumem fallaci perferret Auno.
POE. Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
Tranſit equũ curſu,frænisq. aduerſa præhenſis
Congreditur,pœnasq. inimico à ſanguine ſumit.
Quam facile accipiter ſaxo ſacer ales ab alto
Conſequitur pennis ſublimem in nube colũbã,
Comprenſamq. tenet,pedibusq. euiſcerat vncis:
Tum cruor,& vulſæ labuntur ab æthere plumæ.

SERV. LECT. SEdentis] Equitis. Sanè cum ex vicino intelligimus eſſe ſe percuſſum. [Interior] Siniſterior, breuiore.ſ.circulo. [Congeminat] Hic diſtinguẽdũ eſt: Nã nemo dicit ſecurim vulnus congeminat, ſed ſecuris. [Incidit huic] Figurate, pro in hanc incidit. Ter. Ego in eum incidi infelix locum, vt neque mihi amittendi, neque retinendi ſic copia. [Apennnicolæ bellator filius Auni] Quia Liguria maiore parte ſui in Apennino eſt conſtituta. Ligures autẽ, omnes fallaces ſunt, ſicut ait Cato in ij. Originum libro. [Filius Auni] Aunus.ſ. nam vt ſupra diximus cum dictis parentibus filiorum nomina ſupprimuntur, eos patri cognomines intelligimus, vt. Tiburti Remulo ditiſſimus olim. [Verſare dolos ingreſſus] Tractare: vt, ſeu verſare dolos,ſeu certe occumbere morti. [Aſtu] Malitia. Nã propriè aſtutos, malitioſos vocamus. vnde in Terent. poſtquam de domino dixit ſeruus Aſtute, ille iratus ait, Carnifex quæ loquitur? Cicero, Ita ſit vt iſta ratio exiſtimetur aſtuta, meum tamen hoc cõſilium neceſſarium. [Dimitte fugam] Equi celeritatem, cui fidis,relinque. [Ventoſa ferat cui gloria fraudem] Hæc eſt vera, & antiqua lectio, vt ſit ſenſus. Pedes congredere, iam cognoſces cui manis iactantia afferat pœnam. Nam fraudem, veteres pœnam vocabant, vt etiam in antiquo cognoſcitur iure. Saluſt. in Catilinario, Diem ſtatuit antequam ſine fraude liceret ab armis diſcedere. Si autem legerimus, erit ſenſus. Agnoſces cui inanis gloria afferat laudem. Ventoſa autem gloria, eſt quam Græci κενοδοξίαν vocant. [Paribusque aſſiſtit in armis] Pedes ſicut etiam illum congreſſurum putabat. [Pura parma] Tunc enim primum in bella deſcenderat. [Fugax] Fugiens. Nam nomen eſt pro participio, non enim fugacem poſſumus accipere, quem ſupra legimus bellatorem. [Vane Ligur] aut fallax, aut inaniter iactans. nam vanos, ſtultos, poſteriores dicere cœperunt, vnde tractum eſt etiam in Neotericis. Iuuen. Sic libitum eſt vano, qui nos diſtinxit, Othoni. Quid aũt hoc loco Vane ſignificet, conſequentia demonſtrant, Fruſtraque animis elate ſuperbis. [Lubricus] Fallax, mobilis. [Pernicibus ignea plantis] Modo velocibus, alias perſeuerantibus. Nam pernix interdum velox, interdum perſeuerans ſignificat, vt ipſe in Georg. Et inter dura iacet pernix inſtrato ſaxa cubili. [Tranſit equũ curſu] Nunc hoc incredibile eſſe videretur. niſi permiſiſſet in vii. Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret Gramina, nec tenera curſu læſiſſet ariſtas. [Aduerſa] Oppoſita. [Accipiter ſaxo ſacer ales ab alto] Sacer ideo, quia eſt Marti conſecratus, aut auibus execrabilis, vt, Auri ſacra fames. Aut quod verius eſt, nomen Græcũ expreſſit. nã ἱέραξ dicitur, hoc eſt ſacer: ἱερεύς.n. ſacerdos vocatur. Cur autem Græce ita dictus ſit ratione nõ caret, quæ nota eſt ſacrorũ peritis. [Conſequitur pẽnis] Noua laus Camillæ. ſi quidẽ accipiter columbam ſequitur, ipſa hoſtem præcedit. ipſa etiam auium cõparatio eſt ſumpta ex contrario. nam æquius vir accipitri, Camilla compararetur columbæ. [Tum cruor,& vulſæ labuntur ab æthere plumæ] Ecbaſis eſt.i.excurſus.

ASC. PROTINVS Orſilochum,&c.] Proſequitur reliquã Camillæ pugnã,& quam fecit ſtragẽ. vnde quia pro facilitate nihil receptum eſt ex commentarijs Donati. Ordo eſt. Nã Camilla fixit protinus.i. continuo poſt Orniti necem. Orſilochum,& Buten.duo maxima corpora Teucrum pro Teucrorũ.i.duos Teucros maximis corporibus ſed fixit Buten aduerſo.i.ex aduerſo ſtãtẽ, cuſpide inter loricã,& galeã, ſup.ea parte qua inuenit.i.offendit colla ſedẽtis.ſ.de equo. & qua palma.ſ.ſcutum dependet lacerto læuo.i.ſiniſtro.& figit.ſup.Orſilochum fugiens.i.cum fugam ſimularet,& eludit eũ gyro.i.crebra reuolutione,& recurſu,agitata per magnũ orbem .i.circuitum exiſtens interior, & ſequitur ſequentem, quia vterque alterum ſequebatur tum.i.deinde poſtquam deprehenderat eum, ipſa inſurgens altior ſup. incutit aut figit viro.i.Orſilocho, ſecurim validam.i.robuſtam per arma, & oſſa viro dicit orãti,& precanti multa, & congeminat vulnus.i.plagas multiplicat, qui. ſup.rigat ora,ſup.ſua cerebro calido.i.recenter effuſo, filius Auni illius viri, vnde & ipſe Aunus dictus creditur Apennnicolæ.i. Apennini montis Italiam intercipientis cultoris, & habitatoris incidit huic, id eſt hanc in virginem. & ipſe territus ſubito aſpectu hæſit.i.manſit ſtans ſuſpenſus exiſtens bellator haud.i.non extremus.i.non viliſſimus nec abiectiſſimus, ſed inter primos Ligurum.i. illorum populorum in parte inferioris Italiæ dũ.i.do-

nec.ſ.ſi.i.permittebãt eum fallere.i.vti fallacijs, & aſtutijs in bello. Iſque.i.& is.ſ.Aunus filius Auni, vbi errore.ſ.enim.i.non vllo, non poſſe euadere vllo curſu, neque poſſe auertere reginam.i.regis filiam Camillam ipſe ingreſſus.i.conatus verſare.i.agitare, & tractare dolos cõſilio.i. prouidentia. & aſtu.i.vafricirare, & calliditate incipit hæc.i.ſic loqui cœpit. Quid, ſup. eſt aut eſſe putas tam egregium.i.excellens facinus, ſi tu fœmina fidis.i. confidis equo forti.ſ quo auehi poſſe ſperas? Di.fu.i. equũ fugæ, pſidiũ, & ſpem. & crede.i.committe te mecum.i.vti me ego committo, ſolo æquo.i.terræ æqualiter vtrique ad certamen congruæ, & accinge.ſup. te pugnæ pedeſtri.i. quæ fit à peditib. Tu noſces iam.i.ſtatim cui.i.vtri noſtrum gloria ventoſa.i. auiditas laudis ferat, fraudem.i.pœnam aut perniciem. vel id faciat quod iactauerat. Dixit.ſ.Aunus Ligur. at.i.ſed illa.ſ. Camilla furens.ſ ira, hoc eſt incenſa acri dolore, tradit equum comiti.ſ. ſuæ vni ex ſupradictis, & aſſiſtit.i.aſtat cõgredi parata, ſup. in armis paribus, quia pedes, id eſt pedeſtris enſe nudo.i.nudato, hoc eſt euaginato aut nudo.i.ſolo ſine alijs armis inuaſiuis. & a.intertita.i.non territa parma pura.i.nõdum depicta aliquo inſigni, aut puta.i.ſola ſine alio munimento. At.i.ſed iuuenis.ſ.Aunus ratus.i.arbitrans, vieiſſe.i.votum obtinuiſſe, dolo.i.per dolum haud.i. non mora. ſup. fit. & ipſe auolat. & aufertur fugax. id eſt fugiens vel vt fugax habenis conuerſis.ſ.ad nutum, hoc eſt facta plena poteſtate, & fatigat calce ferrata.i.ferreo calcari munita. Quæras qũo aunus aut equo ablatus aut calcaribus vſus dicatur, quia ſi, & ipſe eques erat inepte improperauerit Camillæ quod equo ſideret, & non eſt veroſimile, quod in equum Camillæ comiti traditum tam cito conſcenderit aut ſaltem calcaribus vſus ſit. Vnde dicemus Aunum quoque in equo fuiſſe, ſed id improperaſſe Camillæ, quod equo forti, & inſigni ſideret, quaſi fugitura ſtatim ſi vincatur, quocirca ſimulabat, & ipſe velle deſcendere. ſed cũ virginem deſcendiſſe priorem videret, ſtatim in equo aufugit. Sanè Calx pro parte pedis maſculinum eſſe ſolet, multi tamen textus habent ferrata calce non ferrato. vt etiam fœmininum eſſe cenſeatur. O Ligur, inquit, virgo.ſ. Camilla, vane.i.inanis, & mentiens in facto, & verbo, & elate fruſtra animis ſuperbis.ſ.quod ſic viceris per fraudem euadens, tu lubricus.i. difficulter ſeruabilis ſed vt anguilla lubrica elabi ſperans tentaſti nequidquam.i. fruſtra artes patrias.i.patriæ tuæ, ſed videtur de parte loqui ſubdit nec fraus perferet te incolumem Auno.ſ.patri fallaci. Virgo.ſ.Camilla fatur hæc.ſ.dicta. ſed quæras quomodo Auni nomen nouerit, & patris eius fraudem niſi quia mulıæ illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres Optauere nurum. vnde & in Liguria verſata dici poſſet, & illic Aunũ nouiſſe, qui erat haud Ligurum extremus.i.nobiliſſimus bellator filius Auni, & ipſa ignea.i.agillis & ardẽs vt ignis tranſit equum curſu, id eſt currendo plantis pernicibus, id eſt ſanè velocibus, & celeribus. Et ipſa aduerſa.i. iam quaſi ex aduerſo veniens & oppoſita equo quem præuerterat, congreditur.ſ.Aunum, frænis prehenſis. & ſumit pœnas de ſanguine inimico.ſ Auni, ſup. tam faciliter, quàm.i.quantum facile.i.faciliter, accipiter ales ſacer.i.Marti conſecratus, cõſequitur ab alto ſaxo, pennis.i.celeri volatu alarum columbam ſublimem.i. in ſublimi volanti in nube, & tenet.ſ.columbam cõprehenſam, & euiſcerat pedibus vncis.i. vnguibus, tum.i.deinde cruor, & plumæ vulſæ, labuntur ab æthere.ſ. vbi columbam deprehendit; & euiſcerauit.

SED Butem aduerſum cuſpide figit] Antiqui libris, legunt, Sed Butem auerſa cuſpide figit, legitur, & auerſum. [Tum validam, perque arma viro, perque oſſa ſecurim Altior inſurgens] in antiq.lib.legere eſt, Tum valida, perq. arma viro. perq. oſſa ſecuri Altius exſurgens. [Euadere pugna] Oblongus lib. Pugnam, habet accuſatiuo caſu, Mediceus, & alij peruetereſ, Pugnæ ſcriptum oſtendunt. [Pugnæq. accingere pedeſtri] in antiq.lib. poſitum eſt, Pugnaq. accinge pedeſtri. [Ferat cui gloria laudem] Romanus liber, Feret, legitur. &, Fraudem, pro, Laudem. [Acriq. incenſa dolore] in Med. & pleriſque antiq. lib. Accenſa, & Adcenſa legitur, [Paribusque aſſiſtit in armis] Pleraque exempl. manuſcripta, paribusque reſiſtit in armis, legunt. [Aduolat ipſe] Hic Abuolat, omnino, vel Auolat, legendum. [Ferrato calce fatigat] Mediceus liber, Ferrata, legit. [Vane Ligur] pleraque vetera exemplaria, Ligus, legunt. [Animis elate ſuperbis] in lib. antiq. Armis elate ſuperbis, legitur. [Inimico à ſanguine ſumit] Romanus liber. Mediceus, & alij plerique veteres legunt. Inimico ex ſanguine. [Tunc cruor & vulſæ] in Rom. lib. Tum cruor euulſæ, legitur.

VARIA LECT.

SERV. NOnnullis] .i. non negligentibus. Nã liptotes figura eſt. vult enim dicere, non leuiter Iuppiter intuebatur iſta certamina. [Inſtigat vocibus alas] Alias incitat, & irritat ad reditum, primum enim eſt vt fugere deſinant, poſt vt in hoſtes impetũ faciãt. [Nomine quemque vocans] Per hoc extrema neceſſitas indicatur. [Quis metus?] Qualis, quantus, qui vos etiã fœminam timere compellit? Vnde paulò poſt. Quæ tanta animis ignauia venit? Fœmina palantes agit. [O nunquã dolituri.] Id eſt ſtulti. Stultus enim eſt quiſquis iniuria non mouetur. Et bene nunquam, ſi quidem antea ſæuitiam Mezentij iam pertulerunt, nec ſe vlti ſunt. Nunc præbent terga muliebri, & ne hinc quidẽ commouentur dolore. [Atque hęc agmina vertit?] δεικτικῶς, ideſt multitudinẽ tantam [Irrita] Inertia, quæ nõ vlciſci minime valent. [At non in Venerem ſegnes] Latẽter dicit hoc, Fugitis mulierẽ, quia armata ẽ, alias primi ad hunc curritis ſexum. [Nocturnaque bella] Coitum. Alibi, Feſti qñ ad prœlia ventũ eſt, [Curua tibia] Symphonia, Chorũ. Bacchi aũt ideo. quia apud veteres ludi theatrales

At non hæc nullis hominũ ſator, atque deorum
Obſeruans oculis, ſummo ſedet altus Olympo:
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prœlia ſæua
Suſcitat, & ſtimulis haud mollibus incitat iras.
Ergo inter cædes, cedentiaq. agmina Tarchon
Fertur equo, varijſq. inſtigat vocibus alas,
Nomine quenque vocans, reficitq. in p̃lia pulſos.
TAR Quis metus, ò nunq̃ dolituri, ò ſemp inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignauia venit?
Fęmina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
Quò ferrum, quidve hęc geritis tela irrita dextris?
At non in Venerem ſegnes, nocturnaq. bella,
Aut, vbi curua choros indixit tibia Bacchi,
Expectare dapes, & plenę pocula menſæ.
Hic amor, hoc ſtudium, dũ ſacra ſecũdus aruſpex
Nunciet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.
POE Hęc effatus, equũ ĩ medios moriturus & ipſe
Concitat, & Venulo aduerſum ſe turbidus infert,
Direptumq. ab equo dextra complectitur hoſtẽ,
Et gremium ante ſuum multa vi cõcitus aufert.
Tollitur in cęlum clamor, cunctiq. Latini
Cõuertere oculos. volat igneus æquore Tarchon
Arma, virunq. ferens: tum ſumma ipſius ab haſta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas.
Quà vulnus letale ferat. contra ille repugnans
Suſtinet à iugulo dextram, & vim viribus exit.
Vtq. uolans alte raptum cum fulua draconem
Fert aq̃la, implicuitq. pedes, atque unguibus hęſit.
Saucius at ſerpens ſinuoſa uolumina uerſat,
Arrectiſq. horret ſquammis, & ſibilat ore,

non erant niſi in honorem Liberi patris. [Expectare] Pro expectatis, modum pro modo poſuit. [Secundus aruſpex] Pro ſecunda ſacra.i.proſpera, ſicut ecõtratio Homerus μάντι κακῶν .i. malorum diuine. [In alios lucos] Illic enim epulabantur ſacris diebus. [Moriturus & ipſe] Moriturus aio, nã moriturus non eſt. Qđ autem ait. & ipſe, aut ad Camillam. aut ad Venulum reſpicit. [Turbidus] Terribilis. [Direptumq. ab equo dextra complectitur hoſtem] Hoc de hiſtoria tractum eſt. [Nã Gaius Iulius Cæſar, cum dimicaret in Gallia, & ab hoſte raptus equo eius portaretur armatus occurſit quidam de hoſtibus qui cum noſſet, & inſultãs ait Cæcos Cæſar, quod Gallorum lingua dimitte ſignificat. & ita factum eſt vt dimitteretur. Hoc autem ipſe Cęſar in Ephemeride ſua dicit, vbi propriam commemorat felicitatem. [Exit] Exultat, vt, Atque oculis vigilãtib. exit. [Ducis exemplum, euentumq.] .ſ. virtutem. & felicitatem. [Męonidę] Lydij, vt, Męonię delecta iuuentus. [Arte] Fraude, dolo: vt, Arte pelaſga. [Qua ſe cumque furens medio tulit agmine virgo. Hac Aruns ſubit] Vt etiam ſupra diximus, ita poeta loquitur

runt in aliquibus locis det ſuſpicionem quod Aruns de Turni partibus fuerit. nanque & cũ Camilla impetum fecit; & cũ ipſa rurſus recedit, quod niſi de ſocio non procedit. Donatus etiã dicit eſſe manifeſtum ſignum ſocium fuiſſe, ꝙ Apollinem Soractis inuocat mõtis, de quo, Turno, veniſſe cõſtat auxilia. licet poſſit fieri vt alterius loci inuocet numẽ. Item ad argumentum vocat, Patriã remeabo inglorius vrbem, qđ etiam de hoſte procedit. Nam ſuperare fœminam, nullã conſtat eſſe virtutem. [Circuitũ] Proprie. Nam circumire, inſidiantium eſt: vnde eſt, Nec gregibus nocturnus obambulat. [Certam haſtam] Ineuitabilem. Vnde contra, Et incertã excuſſit ceruice ſecurim .i. infirmam, vitabilem. [Sacer Cybele] Nam mõtẽ pro numine, quod in eo colitur, poſuit. Et bona occaſio ad mortem Camillæ, vt ſacerdotẽ maioris numinis conetur occidere, per ꝙ quaſi exauctoratur Dianæ fauor, interueniente maioris numinis iracundia. [Quem pellis ahenis in plumam ſquammis, auroq́; conſerta tegebat] Cataphractum eũ fuiſſe ſignificat. Cataphracti aũt equites dñr, qui & ipſi ferro muniti ſunt, & equos ſimiliter munitos habent, de quibus Saluſt. Equis paria operimenta erant, quæ lintea ferreis laminis in modũ plumæ adnexuerãt. Nunc aũt pro linteo pellem poſuit, & ęneas ſquãmas, æreas laminas intelligimus. In plumam vero eſt in ſimilitudinẽ plumę, vt, Excifum Euboicæ latus ingẽs rupis in antrum .i. in antri ſimilitudinem. Sanè ſciendũ qđ ipſos equites cataphractos dicimus. Saluſt. Et ſequebantur equites cataphracti. [Spicula torquebat lycio Cortynia cornu] Cretẽſes ſagittas lycio arcu dirigebat, quod, vt etiã ſupra diximus, ad ornatum poni conſueuit. [Caſſida] pro caſſis: nam actũ poſuit pro nominatiuo [Pictus acu tunicas, & barbara tegmina cr.] Pictus tunicas, pictus, crurũ barbara tegmina. Ideſt habebat veſtẽ Phrygionis arte perfectam. Sanè armorum longa deſcriptio illuc ſpectat, vt in eorũ cupiditatem merito Camilla videatur eſſe ſuccenſa. [Fœmineo] Impatienti, irrationabili, vt, Fœmineæ ardentem curæq. iræq́. coquebant. [Summe deum] Ex affectu colentis dicitur. nam Iuppiter ſummus eſt. [Sancti cuſtos Soractis Apollo] Soractis mons eſt Hyrpinorum in Flaminia collocatus. In hoc aũt montem cum aliqñ Diti patri ſacrum perſolueretur (nam manibus conſecratus eſt) Subito venientes lupi exta rapuerunt, quos cum diu ſequerentur, delati ſunt ad quãdam ſpeluncam, halitum peſtiferũ eminentem, adeo vt iuxta ſtantes necaret. Exinde eſt orta peſtilentia, quia fuerant lupos ſecuti, de qua rñſum eſt poſſe eam ſedari ſi lupos imitarentur .i. rapto viuerent. Quod poſtq̃ factum eſt, dicti ſunt ipſi populi Hirpini Sorani. Nã

Arduus inſurgens, illa haud minus vrget adunco
Luctantem roſtro, ſimul æthera verberat alis:
Haud aliter prędã Tyburtũ ex agmine Tarchon
Portat ouans. ducis exemplum, euetumq́. ſecuti
Mæonidæ incurrunt. tum fatis debitus Aruns
Velocem iaculo, & multa prior arte Camillam
Circuit, & quæ ſit fortuna facillima, tentat.
Qua ſe cunque furens medio tulit agmine virgo,
Hac Aruns ſubdit, & tacitus veſtigia luſtrat.
Quà victrix redit illa, pedemq́. ex hoſte reportat,
Hac iuuenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, iamq́. hos aditus, omnemq́. pererrat
Vndiq; circuitũ, & certã quatit improbus haſtã.
Forte ſacer Cybele Chloreus, olimq́. ſacerdos,
Inſignis longe Phrygijs fulgebat in armis,
Spumantemq́. agitabat equũ: quẽ pellis ahenis
In plumam ſquammis, auroq́. inſerta tegebat.
Ipſe peregrina ferrugine clarus, & oſtro
Spicula torquebat lycio Cortynia cornu:
Aureus ex humeris ſonat arcus, & aurea vati
Caſſida: tũ croceã chlamydẽq́. ſinusq́., crepantes
Carbaſeos, fuluo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, ſiue vt templis præfigeret arma
Troiæ, captiuo ſiue vt ſe ferret in auro
Venatrix, vnum ex omni certamine pugnæ
Cæca ſequebatur, totumq́. incenſa per agmen
Fœmineo prædæ, & ſpoliorum ardebat amore:
Telum ex inſidijs cum tandem tempore capto
Conijcit, & ſuperos Aruns ſic voce precatur.
ARVN. Summe deũ, ſancti cuſtos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor aceruo
Paſcitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus veſtigia pruna,
Da pater hoc noſtris aboleri dedecus armis
Omnipotens: non exuuias, pulſæ ue trophæum
Virginis, aut ſpolia vlla peto: mihi cetera laudem
Facta ferant: hæc dira meo dum vulnere peſtis
Pulſa cadat, patriam remeabo inglorius vrbem.
POE. Audijt, & voti Phœbus ſuccedere partem
Mente dedit; partem volucres diſperſit in auras,
Sterneret vt ſubita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti; reducem vt patria alta videret,
Non dedit, inq́. notos vocem vertere procellæ.
Ergo vt miſſa manu ſonitum dedit haſta p auras
Conuertere animos acres, oculoſq́. tulere
Cuncti ad reginam Volſci. nihil ipſa nec auræ,
Nec ſonitus memor, aut venientis ab æthere teli;
Haſta ſub exertam donec perlata papillam
Hæſit, virgineumq́. alte bibit acta cruorem.

lupi Sabinorũ lingua Hirpi vocãtur. Sorani vero, à Dite, nã Ditis pater Soranus vocatur: quaſi lupi Ditis patris. Vñ memor ei Virgilius Aruntẽ paulò poſt comparat lupo, quaſi Hirpinũ Soranum. [Pineus ardor] Ignis περίφρασις. [Aceruo] Pyra, coaceruatione lignorũ. [Freti pie.] Iſte quidẽ hoc dixit, ſed Varro vbi expugnator religionis, ait, cũ quoddã medicamentũ deſcriberet, Vt ſolent Hirpini qui ambulaturi p ignes, medicamento plantas tingunt. [Multa pruna] Inter prunas. Pruna aũt quãdiu ardet dr̃. Hor. Prætextã & latũ clauũ, prunæq́. Batyllũ. Cum aũt extincta fuerit, carbo nominatur. Ter. Tã excoctã atq; atrã reddã, q̃ carbo eſt. Nam pruna à perurendo dicta eſt. [Exuuias, pulſæ ue troph.] Exuuias occiſæ, pulſæ trophęũ. Et proprie, nam vt ſ. diximus: hoſtibus occiſis triũphabant, depulſis figebãt trophęa. [Partem Mente dedit; partem volucres diſperſit in auras] Bona moderatio Apollinis inter ſacerdotis preces, & voluntatẽ ſororis. [Nihil ipſa nec auras, nec ſonitus memor] Hæc eſt antiqua lectio. Nanque apud maiores trahebatur interdũ à Græco genitiuus ſingularis. Hinc eſt & paterfamilias & materfamilias, quæ duo tãtũ noĩa remãſerunt. nam nec huius auras dicimus, nec huius cuſtodias ſm Salu. qui ait Caſtella, cuſtodias theſaurorum, pro cuſtodię. Et ita.n. ẽt Aſper intelligit, licet alij cuſtodias accuſatiuũ velint. Sanè p̃terfamilias qñ dicimus, familias indeclinabile eſt. Si aũt paterfamiliæ dicere voluerimus, iã nõ erit nomen, ſed locutio. & familiæ erit datiuus. Nã pater mihi eſt dicimus. Terentius, Natura tu illi pater es, cõſilijs ego. Multi tñ volunt in numero plurali nomen vtrunq; declinari, vt dicamus hi patresfamiliæ, horũ patrumfamiliarum. [Papillam exertam] Nudam. Sanè mamilla eſt omnis eminẽtia vberis, papilla vero breue illud vnde lac trahitur.

AT nõ hæc nullis] Docet qũo Tarchon Etruſcorũ p̃cipuus ductor, Ioue annuẽte in p̃lia excitatus ſit, q̃ ſtragem ediderit ſuos cohortatus, addit præterea qũo armis inſidiatus ſit Camillæ, vtens apta comparatione de qua Donatus, Aquilæ cõparatio aptiſſima. Vt.n. & aquila & ſerpens fortiſſimi ſunt ita illi duo fortiſſimi erant iidẽ mira perſpicacitate, vt illi ſunt. Hæc ille. Ordo eſt. At .i. ſed ſator hominum atque deorum .ſ. Iuppiter, obſeruans hęc .ſ. quæ Camilla geſſerat, nõnullis .i. certis & diligentibus oculis, ſedet altus .ſup. in ſummo Olympo, & ipſe genitor ſuſcitat .i. excitat occulta inſpiratione (vnde patrem dicit quaſi prædominatorem in horoſcopo eius honor enim vt Homer. inquit ab Ioue eſt, ad quem per egregia facinora peruenitur) Tarchontem Tyrrhenum .i. Tyrrhenorum ductorem in pręlia ſęua, & incitat iras ſtimulis haud mollibus .i. ASC.

daris,& acribus.Ergo quia incitatus Tarchon,fertur equo inter cædes & agmina cedentia, id eſt terga dantia,hoc eſt inter occiſos aut fugientes,& inſtigat alas.i. equites laterales, varijs vocibus.i.cohortationibus vocans.i.compellans,quenque.i.quelibet nomine.ſ.proprio , & reficit.i.inſtaurat in prœlia , pulſos.ſ.prius dicens,ô Tyrrheni nunquam dolituri.i.ſemper toleraturi tantã ſtragem,tantumq; dedecus.& ſemper inertes.i.ſine arte,aut acrimonia,& induſtria .qui metus,ſupple iſte tantus, & quæ ignauia tanta venit animis.ſ. veſtris, fœmina.ſ.vna agit.i.fugat vos palantes.i.oberrantes vt ſtolida pecora,atque vertit.ſ.in fugam.hęc .ſ.tãta agmina.quo.id eſt ad quid.& ad quem vſum, ve,pro vel, quid.i.ad quid gerimus(ſuam perſonam commiſcet conciliandi animorum gratia)dextris.ſ.noſtris , hæc tela irrita .i.inutilia nobis,cum fugiamus omnes vnam fœminam.at.i. attamen non ſegnes ſupp. eſſe ſoletis in Venerem.i.non ſoletis ſic fęminas fugere,rem Veneream cum eis habituri , vt nunc vnam fugitis rem Martiam tractantem, & non ſegnes ad bella nocturna quæ cum puellis gerũtur ĩ cubiculis,aut ubi tibia Bacchi curua.i. obliqua indixit choros.ſ.bacchantium expectare.i.obſeruare dapes,& pocula menſæ plenæ,id eſt qualia ſolent propinari in cœna opipara.& plena ,quia hic,ideſt in hac re eſt vobis amor , & ſtudiũ eſt vobis hic dum.i.donec aruſpex ſecundus.i.ſecunda , & proſpera enunciaturus,nunciet ſacra.ſ.ſecunda,ac dum.i.donec hoſtia pinguis,vocet ſup.vos in lucos altos, vbi ſacris diebus epulabantur poſtea Romani.ipſe effatus hæc concitat equum in medios.ſ.hoſtes moriturus,& id eſt etiam ipſe.i.tali animo ac impetu,vt qui mori parati ſunt,atque ipſe turbidus.i.cõmoto animo,infert ſe Venulo.i.illi Latino aduerſum.i. ex aduerſo,& complectitur dextra,hoſtem direptum ab equo,& concitus multa ui aufert,ſup. ipſum ante ſuum gremium , clamor tollitur in cœlum.ſ. à Tyrrhenis,& cuncti Latini conuertere oculos, & Tarchon igneus.i. ardens,& agilis,vt ignis volat ęthere.i.quaſi in æthere ferens, ſ. ſecum arma,& virum.ſ.Venulum,tum.i.deinde defringit ferrum ab haſta ſumma ipſius Venuli aut potius Tarchontis,& rimatur .i.ſcrutatur partes apertas.i.nudatas qua .ſ.parte.i. per quas partes ferat.i.inferat vulnus letale.i.mortiferum.Contra.i.econuerſo.ille.ſ.Venulus repugnãs,id eſt obluctans ne occidatur,ſuſtinet .i.ſeorſum tenet,dextram.ſ.Tarchontis, à iugulo.ſ.ſuo,& exit.i. euitat uiribus.ſ.totis vim.i.violentiam , quam hoſtis inferre poterat.Et vt aquila fulua volans altem,cum.i.quando, fert draconem raptum à ſe.ſ.& implicuit pedes .ſ. in draconem,atque hęſit vnguibus.At.i.ſerpens.ſ.quem mõ draconem dixit ſaucius.ideſt vulneratus ab vnguibus,verſat volumina ſinuoſa.ſ. colligendo, & contrahendo ſe in ſinus,& annulos ſuos, & horret.i.fit horridus,& aſper,at rigidus ſquammis.ſ.eius arrectis.i.rigentibus,& ſibilat ore inſurgens arduus.i.deſuper, Illa.ſ.aquila vrget haud minus.i.nihilominus,imò plus,roſtro adunco.i.incuruo .ſ ſerpentẽ luctantem.ſ.vt euadat, & ſimul ipſa verberat alis æthera . Haud aliter.i.penitus ſic,portat Tarcho ouans.i.exultans,prædam Tyburtum pro Tyburtinorum,ex agmine.ſ.toto,Mœonidę.i.Lydij ex Mœonia profecti,ſecuti.inſequentes exemplum, & euentum.ſ. proſperum ducis.ſ.Tarchontis incurrunt.i impetum faciunt,cũ .i.quando Aruns deditus fatis.i. deſtinatus fataliter ad mortem circuit Camillam velocem,exiſtens prior.i.peritior,& melior iaculo,& multa arte.i.ſubtilitate honeſta,& tentat quæ fortuna ſ. adoriendi Camillam ſit facillima.i.maxime opportuna. Quacunque.ſ.via virgo furens tulit ſe medio agmine .i. per medium agmen.hac.ſ.via Arũs ſubit.i.clam.& ſucceſſiue ſubſequitur,& ipſe tacitus luſtrat.i.obſeruat veſtigia.ſ.eius.Et qua.i. quacũque via, illa.ſ.Camilla victrix redit,& reportat pedem ex hoſte.hac.i.per eandem viam iuuenis.ſ.Aruns detorquet furtim.i.clam,& ſecrete,habenas celeres.i.quibus ipſe celeriter vtebatur, & pererrat.i. circuit,& luſtrat iam.i.interdum hos aditus.i.acceſſus ad Camillam,& iam hos.i.alios,& pererrat,circuuagatur more errantiũ vndique.i.ex omni parte,omnem circuitum.ſ.quem Camilla fecerat,& ipſe improbus.i. improbandus , quia nimium auidus & inſidioſus quatit haſtam certam.i. ineuitabilem , quam miſſurus eſt in Camillam.[Forte ſacer Cybele]In hac parte deſcribit necẽ Camillæ ab Arunte illatam,dum ardẽtior,atque incautior Chlorea ſacerdotem Cybeles inſequitur . Incertum autem dixit ſupra Seruius cuias eſſe Aruns,cum alij Turni partium eſſe dicant, & inuidia motum in Camillam telum intorſiſſe, quæ Ioannæ puellæ inſigni Franciæ paulò ante hæc noſtra in tempora necis cauſa fuiſſe perhibetur . Alij vero Priuernatem cenſeant , quibus potius aſſentior , nam ſi Rutulum cenſuiſſet poeta inuidiæ cauſam non tacuiſſet . volunt autem tam Seruius, quàm Donatus Cybelem eſſe locum in quo Cybele colebatur.Poſſet tamen & dici numen ipſum vt declinetur hæc Cybele huius Cybeles. Donati verba ſunt.[Cybele]Locus eſt in quo Cybele colebatur. [Squamma]Serpentis,& piſcis, quam facit compoſitio naturalis.Nam & ordinibus digeſta eſt,& viarum plurimarum impreſſione diſtincta. Quidquid igitur in hanc ſimilitudinem facit artifex ſquamma dicitur.Hæc fit ex minutis laminis inuicem ſe retinentibus,& ita digeſtis,vt eſt in auibus pluma.[Peregrina]Quaſi dicat ex melioribus regionibus aduecta , cornu ligni ſpecies eſt Barbara nomen acris indicat nam hanc qui exercent Burburicarij dicuntur,qui auro,& varijs filijs hominum,& aliarum rerum figuras exprimunt acu pingentes.[Tandem] Quia diu inſectatus fuerat.Teda,hoc lignum naturali ſucco veluti oleo violentius ardet Primi electi.Hæc ille. Ordo eſt. Choreus ſacer.i. conſecratus, & ſacerdos olim Cybele aut illi loco, aut Deæ fulgebat forte.ſ. cum Camilla occurreret longe .ſ. viſus exiſtens inſignis in armis Phrygijs.i.Troianis, & agitabat equum ſpumantem.i.ferocem, & animoſum,quem.ſ.equum , quia Chloreus cataphractus erat miles,pellis inſerta in plumã.i. in morem plumarum ſquammis ahenis,& auro.i.aureis tegebat,id eſt cooperiebat,id eſt habebat pro cooperimento tegmen ex pelle,cui inſertæ erant ſquammæ æreæ ,& aureæ in morem plumarum ac ſquammarum piſcium ſe mutuo tegentes.Ipſe.ſ.Chloreus eques.erat.ſup. clarus ferrugine.i.ſubobſcura purpura,peregrina, id eſt externa in Georg. dixit ferruginem iberam.à loco, & clarus , id eſt inſignis oſtro,id eſt purpura, torquebat ſpicula Cortynia , id eſt ſagittas Cretenſes,cornu,id eſt arcu Lycio . Arcus aureus , id eſt inauratus , & cornu munitus,vnde cornu pro arcu poſuit , nã ſi corneus erat, non poterat aureus eſſe, nec ſi aureus corneus , habebat ergo in extremis cornu , & erat fere auro tectus , ſonat ſcilicet Chloreo voti ex humeris,& caſſida.i.caſſis aut galea, ſup.erat vati aurea. (Sæpe à genitiuo tertię fit nominatiuus ſecundæ,vt à delphinos hic delphinus,& ab elephantos hic elephantus , & ab arabos hic arabus &c. Et nonnunquam ab accuſatiuo tertiæ nominatiuus primæ.vt ab accuſatiuo hanc caſſida, nominatiuus hæc caſſida,& ab accuſatiuis hunc cratera , ſtatera , panthera , hæc cratera , ſtatera , panthera) tum , id eſt inſuper ipſe collegerat auro fuluo in nodum , ſcilicet collecto , chlamydem croceam,id eſt crocei coloris , & ſinus carbaſeos , id eſt ex carbaſo factos, hoc eſt laxas veſtes per ſinum defluentes , crepantes quia auro fuluo in nodum eas collegerat , vnde quia auro rigebant crepitabant , pictus tunicas , id eſt habens tunicas pictas acu , ſcilicet Phrygionum (qui burburicarij , & gallice brodeurs dicuntur) opera, & pictus barbara tegmina crurum , id eſt habens tegmina barbara , hoc eſt externa picta acu . Ex varietate autem ueſtium ſignificat cum ſimul,& ſacerdotali habitu ornatum , & armis munitum . nam duplices veſtes illi præter arma ſignificat fuiſſe: Virgo cæca , id eſt excæcata auiditate , demens quæ ſacerdotem Cybelis perſequi auderet , & incauta ſequebatur per totum agmen hunc , ſcilicet Chlorea ſacerdotem , vnum , id eſt ſolum ex omni certamine pugnæ, id eſt inter omnes in pugna certantes , ſiue vt ipſa præfigeret templo , ſcilicet Dianæ arma Troia , id eſt Troiana (eſt autem Troia trium ſyllabarum) ſiue vt ipſa venatrix feret ſe in auro captiuo , id eſt in veſtibus ac ramis aureis ab hoſte detractis , & ipſa ardebat fœmineo , id eſt vehementi,& impatienti amore prædæ, & ſpoliorum (poſſet dici ardebat per totum agmen, aut ſequebatur per totum agmen, ſed concinnius ſequebantur) prędæ propter aurum aut virum, & ſpoliorum propter exuuias, Aruns vir ille conijcit ex inſidijs ,ſupple ipſi Camillę cunctanti , id eſt moram trahenti , & hoc tempore capto , id eſt opportunitate , dum cunctaretur capta , & precaretur ſuperos , præcipue Apollinem arcitenentem, ſic voce , ſcilicet expreſſa , & mente precari poſſet , O Apollo ſumme deum,ideſt deorum,quantum ad nos qui te præcipuum colimus,cuſtos Soractis , ſcilicet montis Hippinorum ſancti,id eſt tibi conſecrati,quem nos colimus , primi,id eſt præcipui , & qui paſcitur , id eſt aggeritur , ardor pineus , id eſt incenſum ex pinu,aceruo,id eſt aceruatim, vel ad aceruum , & ſtruem lignorum,;id eſt quibus tibi ingentem pyram extruimus , & nos cultores,ſcilicet tui freti,ideſt confiſi,& muniti pietate,id eſt religione noſtra premimus veſtigia,id eſt plantas pedum , multa pruna .i.carbone plurimo per medium,ideſt incedimus illęſi per mediũ ignem,ſuper prunas, da ô pater omnipotens hoc dedecus,id eſt quod à virgine ſuperamur tot viri aboleri noſtris armis.i.hoc ſcelo,ego non peto exuuias virginis.ſ.cęſę , ve, pro vel, trophæum virginis pulſæ .i. detractum à virgine in fugam verſæ , nec peto,

vlla

vlla ſpolia.Cetera facta.i.quę poſt hac facturus ſum,ferent,id eſt afferent mihi laudem .i.nolo ex hac re laudem,ſed ſolū dedecus vitare,& animo moré gerere meo,dum.i. dummodo, hæc dira peſtis. ſ.Camilla vt peſtis multos interimens, cadat pulſa meo vulnere.i.telo,aut vulnere,à me illato.remeabo. i. repetam, inglorius.i.ſine gloria,vrbem patriam.ſ. vt videtur Soracte. Phœbus audijt.ſ.preces Aruntis,& dedit partem voti. i. deſiderij eius ſuccedere mente.i.ſecundum mentem,& voluntatem eius,& diſperſit partem voti in auras volucres. i.irritam habuit. Nam innuit.i.aſſenſus eſt oranti.ſ.Arunti,vt ſterneret morte ſubita,Camillam turbanté,ſed non dedit.i.non conceſſit,vt patria alta videret ſup.Aruntem reducem.i.reductum aut reuertenté,& procellę vertere vocem.i.preces quantū ad eam partem,in notos.i. ventos quoslibet nimboſos. Ergo vt.i.poſtquā haſta miſſa manu.ſ.Aruntis,dedit ſonitum per auras acies.ſ.Volſcorum cōuertere animos.ſ.ad ſtridoré haſtæ,quaſi munere impulſæ, & cūcti Volſci tulere.i.direxere,oculos ad reginā.ſ.Camillam, ipſa auté nihil memor ſup.fuit,nec auras pro auræ,nec ſonitus. i. ſtridoris, aut teli venientis ab æthere.i.altiore aere, quaſi vi phœbea impulſi donec haſta hæſit.i.infixa eſt perlata ſub pupillam. i.mamillæ partem,q̄ lactantibus immittitur,exertam.i.abſciſſam, vt ſit habilis ſagittationi, & ipſa acta alte.i.profunde, bibit cruoré virgineum.i.tincta eſt,aut imbuta cruore Camillæ virginis.

VARIA LECT.

TYRRHENVM genitor Tarchontem] Rom.liber, Mediceus,& plerique alij veteres,Tarchonem legunt,abſque t, & Tarco,abſque n, finali litera rectum ponunt. [Inciat iras] In Rom.lib.& in Oblongo,Inicit habetur.[Et ſemper inertes] antiqui lib.O ſemper legunt. [Quidve hæc geritis tela irrita dextris] In Rom.lib.legere eſt,Gerimus.[Expectate dapes] antiqui libri legunt,Expectare.[Se turbidus infert] In Rom.lib. Offert, legitur.[Vrget adunco] Rom.liber,Obunco legit, &, Abunco. [Ducis euentum,exemplum ſecuti] In antiq.libris, Exemplum, euentumq́. habetur.[Qua ſe cunque furens] In antiquis lib.Ferens,legitur.[Hosq. aditus,iamq́. hos aditus] In antiq. lib. Hos aditus,iamq́. hos abitus,legitur. [Forte ſacer Cybele Choreus] In lib.aliquot antiquis,Satus Cybelo Chloreus,legitur.[Auroq. inſerta tegebat] Exemplaria vetuſtiora legunt, Auro conſerta. [Totumq. incauta] antiqui libri,Incenſa,legunt.[Cum tandem tempore capto Conijcit] Veteres quidem aliquot libris,Cunctā tem tp̄e capto Concitat,legunt.[Fata ferent] In antiq.lib. ſcriptum obſeruaui,Ferant.[Patriam remeabo inglorius vrbem] In lib.antiq. Patrias remeabo inglorius vrbis,ſcriptū inueni.[Nihil ipſa nec auræ, Auras antiquam eſſe lectioné Ser.aſſeuerat. Sunt etiam libris.in quibus,Illa,ſcriptum ſit.

Concurrunt trepidæ comites,dominā́q. ruentem
Suſcipiunt:fugit ante omnes exterritus Aruns,
Lætitia,mixtoque metu: nec iā amplius haſtæ
Credere,nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille,prius q̄ tela inimica ſequantur,
Continuo in montes ſeſe auius abdidit altos
Occiſo paſtore lupus,magnoq́. iuuenco,
Conſcius audacis facti,caudamq́. remulcens
Subiecit pauitatem vero,ſiluasq́. petiuit.
Haud ſecus ex oculis ſe turbidus abſtulit Aruns.
Contentusq́.fuga,mediis ſe immiſcuit armis.
Illa manu moriens telum trahit,oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat vulnere mucro.
Labitur exanguis,labuntur frigida leto
Lumina,purpureus quondam color ora reliquit.
Tunc ſic expirans Accam ex æqualibus vnam
Alloquitur,fida ante alias quæ ſola Camillæ,
Qui cum partiri curas:atque hæc ita fatur.
CAM. Hactenꝰ Acca ſoror potui:nūc vulnꝰ acerbū
Conficit,& tenebris nigreſcunt omnia circum:
Effuge,& hæc Turno mādata nouiſſima perfer,
Succedat pugnæ,Troianosq́. arceat vrbe:
Iāq́.vale.POE. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſponte fluens. tum frigida toto
Paulatim exoluit ſe corpore,lentaque colla,
Et captum leto poſuit caput,arma relinquens:
Vitaq́. cum gemitu fugit indignata ſub vmbras.
Tum vero immenſus ſurgens ferit aurea clamor
Sidera:deiecta crudeſcit pugna Camilla.
Incurrunt denſi,ſimul omnis copia Teucrum,
Tyrrheniq́. duces,Euandrique Arcadis alæ.

SERV. Dominam] Reginam,vt Hi dominam ditis chalamo deducere adorti. [Virginis audet] Sic fuerat conſternatus vt etiam vulneratam timeret. [Occiſo paſtore lupus] Bene paſtori reginā cōparat,nam reges ipſi,paſtores vocantur. Hom. ποιμένα λαῶν.[Caudam pauitantem] Quæ timorem indicat,pro ipſe pauitās.[Turbidus] Modo timidus, ſupra terribilis: vt, Venulo aduerſum ſe turbidus infert.[Mucro] Hic apparet mucroné eſſe cuiuslibet teli acumen. [Frigida leto] alij telo legunt,& intelligunt Vulnere.[Partiri curas] Sub audis conſueuerat.Hæc ita fatur] Vnum abundat. uā ſupra ait,Alloquitur. [Potui] abſolute, vel pugnare vel viuere. [Succedat pugnę] animus bellatricis oſtenditur, quæ nō ſe dolet lucé,ſed bella relinquere. [Non ſponte fluens] Non ſpōte vt ſupra, Portusq. ab equo regina ſub ipſis Deſiluit, quā tota cohors imitata relictis Ad terrā defluxit equis. [Paulatim exoluit ſe corpore,Vitaq. cū gemitu fugit indignata ſub vmbras] Seruat hoc vbique, vt iuuenum animas à corporibus dicat cum dolore diſcedere, q̄ adhuc ſuperſtites eſſe poterant, quod etiam de Turno dicturus eſt. [Immenſus clamor] Troianorum,ſcilicet qui exultabant. [Crudeſcit] Crudelior fit cæde multorum.[Multatam] Debilitatam,damnatam.

ASCENSIVS.

CONCVRRVNT trepidæ comites] Recitat fugā Aruntis & moriētis vltima verba Camillæ,vnde nihil habemus Don. Sed ordo eſt.Comites,i.ſociæ belli Latina,Acca, & reliquæ concurrunt trepidæ.i.trepidantes aut feſtinæ,& ſuſcipiunt.ſ.inter vlnas dominam.i.reginam.ſ.Camillam ruentem.i.cadenté. Aruns exterritus.ſ.tāto facinore fugit ante oēs.i. omnibus dimiſſis lętitia & metu mixto.i.habēs lætitiā admixtam metui, quia lætus erat de morte,ſed metuebat vltioné,nec audet iam amplius credere.i.cōmittere ſe haſtæ virginis, nec audet amplius occurrere telis virginis.ſ.Camillę vulneratę letaliter,ſed necdum mortuæ. Ac velut ille.ſ. ſæuiſſimus lupus conſcius audacis facti occiſo paſtore, aut magno iuuenco abdidit ſeſe cōtinuo in altos mōtes priuſquam tela inimica ſequātur, exiſtens auius. ſ. ſine via,hoc eſt nullam viam tenens, ſed qua datur fugiens & remulcens caudam.ſ.geſtiendo præ gaudio ſubiecit eam vero pauitantem.i.mixto timore, & petiuit ſiluas, haud ſecus. i. non aliter Aruns turbidus.i. turbatus metu & lætitia,abſtulit ſe ex oculis.& contētus fuga.i.non attendens ad protectionem ſui, ſed ſoli fugæ intentus,immiſcuit ſe medijs armis. Illa. ſ. Camilla moriēs trahit,id eſt extrahit telū manu.ſ.ſua,ſed mucro ferreus.i. acumen haſtæ ſtat inter oſſa ad coſtas,alto.i.profundo vulnere,& ita ipſe exanguis labitur.i.decidit.& lumina. i.oculi labuntur frigida leto.i.morte, hoc eſt morientia, color quondam. ſ. dum viuens valensque eſſet purpureus reliquit ora ſ. eius. ipſa expirans .i.afflatura animam alloquitur tunc ſic Accam vnam ex æqualibus.i.coæuis, & ſodalibus quæ.ſ. Acca erat ſola fida Camillæ ante alias, qui cum, id eſt cum qua partiri.i.partiebatur curas.i. ſolicitudines animi, atq. fatur hæc ita.O Acca ſoror ego potui hactenus.i. hanc vſq. horam,ſed ſup.vulnus acerbum conficit. i. interimit me nunc, & omnia nigreſcunt. ſ. circum me tenebris. i. caligine mortis effuge, perfer Turno hæc mandata nouiſſima vltima à me habenda,vt ſup.ſuccedat pugnæ.i.ad pugnam, & arceat.i.depellat Troianos vrbe.ſ.Laurolauinio,& tu iam vale & ſimul his dictis linquebat habenas.ſ.equi fluens ad terrā non ſponte,ſicut prius cum Turno obuiam veniret,cum.i.deinde ipſa frigida exoluit ſe paulatim toto corpore.i. animam exhalat aut exoluit ſe officio vitæ,quo perfungi debebat,& poſuit.i.inclinauit, colla lenta.i.ceruicem flexibilem,& caput captum.i.interceptum leto.i. morte relinquens arma.& vita.i.anima qua viuebat, fugit cum

gemitu

gemitu ſub vmbras,indignata.ſ.qđ ante diem cogebatur exire, nondum perfecto munere vitæ.Tum vero, i. ſed tunc maxime clamor immenſus,ſurgēs.i.oriens,ferit ſidera aurea.i.extenditur ad ſidera vſque,Pugna crudeſcit.i.fit crudelior,& ſæuior Camilla deiecta.i.deorſum iacta,quia omnis copia Teucrum,pro Teucrorum.& Tyrrheni duces & alæ Euādri Arcadis.i.milites leues quos Euander Arcas cum Pallante filio ſuo miſerat,incurrunt.ſ. in Volſcos & cæteros hoſtes ſimul.i.pariter, & vno impetu exiſtens,denſi.i,ſtipati;& agminatim irruentes,

VARIA LECT.

LAETITIA, mixtoq. metu:]In Rom.lib. Mœſtoq.metu,legitur. [Magnove iuuenco] In antiq. exempl. Magnoque, habetur.[Labitur exanguis]Plerique lib.antiq.Ex ſanguis, ſcribunt.Don.legere videtur,Et ſanguis. [Qui enim partiri] Vetera pleraque exemplaria,Qua,legunt. [Troianosq. arceat vrbe] In antiq.lib. Vrbi,legitur.Eſt etiam in Med.abſq. copulatiua, Troianos.[Arma relinquens.]In Rom.lib.Reliquit,habetur. [Incurrunt denſi]Rom.liber,Concurrunt, legit. [Euandrique Arcadis alæ]Rom.lib.legit,Arcades,

At Triuiæ cuſtos iandudum in montibus Opis
Alta ſedet ſummis, ſpectatq. interrita pugnas:
Vtq. procul medio iuuenum in clamore furentū
Proſpexit triſti multatam morte Camillam;
Ingemuitque,deditq. has imo pectore voces.
OPIS.Heu nimium virgo nimium crudele luiſti,
Supplicium,Teucros conata laceſſere bello:
Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
Profuit,aut noſtras humero geſſiſſe pharetras:
Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema iā in morte, neq; hoc ſine nomine letū
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ:
Nam quicunque tuum violauit vulnere corpus,
Morte luet merita.POE. Fuit ingēs mōte ſub alto
Regis Dercenni terreno exaggere buſtum
Antiqui Laurentis,opacaque ilice tectum.
Hic Dea ſe primum rapido pulcherrima niſu
Siſtit,& Aruntem tumulo ſpeculatur ab alto.
Vt vidit fulgentem armis,ac vana tumentem.
OPIS.Cur,inqt,diuerſus abis?huc dirige greſſum,
Huc periture veni,capias vt digna Camillæ
Præmia.tu ne etiam telis moriere Dianæ?
POE.Dixit,& aurata volucrem Threiſſa ſagittam
Deprompſit pharetra,cornuq. infenſa tetendit,
Et duxit longe,donec curuata coirent
Inter ſe capita,& manibus iam tangeret æquis,
Læua aciem ferri,dextra,neruoq. papillam.
Extemplo teli ſtridorem, aurasq. ſonantes
Audijt vna Aruns,hæſitq. in corpore ferrum.
Illum expirantem ſocij,atque extrema gemētem
Obliti ignoto camporum in puluere linquunt.
Opis ad ætherium pennis aufertur Olympum.
Prima fugit,domina amiſſa,leuis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli,fugit acer Atinas:
Diſiectiq. duces,deſolatiq. manipli
Tuta petunt,& equis auerſi ad mœnia tendunt.
Nec quiſquam inſtātes Teucros, letumq. ferētes
Suſtentare valet telis,aut ſiſtere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus:
Quadrupedūq. putrē curſu quatit vngula cāpū.
Voluitur ad muros caligine turbidus atra
Puluis,& è ſpeculis percuſſæ pectora matres
Fœmineum clamorem ad cœli ſidera tollunt.
Qui curſu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica ſuper mixto premit agmine turba;
Nec miſerā effugiunt mortem, ſed limine in ipſo
Mœnibus in patrijs.atque inter tuta domorum
Confixi expirant animas.pars claudere portas:
Nec ſocijs aperire viam,nec mœnibus audent
Accipere orantes;oriturque miſerrima cædes
Defendentum armis aditus,inque arma ruentū.
Excluſi ante oculos,lacrymantumq. ora parentū

SERV. AT Triuiæ cuſtos]Miniſtra [Teucros conata laceſſere] propter illud, Bellum importunū gerimus cū gente deorum. [Coluiſſe Dianam Profuit] Non deam incuſat,ſed fatorum neceſſitatem, contra quam nec numinis opitulatur auxiliū. [Sine nomine] Sine gloria. [Famā patieris inultæ] Nec inuindicatæ ignominiam ſuſtinebis, quod etiā Dido dolet dicens, Et moriemur inultæ.Sed moriamur ait. [Monte ſub alto] Vt,Monte ſub aerio. Apud maiores.nobiles aut ſub montibus,aut in domibus ſepeliebantur. vnde natum eſt vt ſuper cadauera, aut pyramides fierent, aut ingentes locarentur columnæ. [Vana tumentem]plenum κενοδοξία. [Digna Camillæ Præmia] Sic in ſecundo,Perſoluant grates dignas, & præmia reddant Debita: Item alibi: Et hæc tibi porto Dona prius. [Tu ne etiam telis moriere Dianæ?] Cum ingenti amaritudine dictum eſt. nam etiā ei genus inuidet mortis. Quod autē ait tu ne etiā, ad Niobes numeroſam pertinet ſobolem. [Cornuq. infenſa tetendit]Cornu accuſatiuus eſt ſingularis, ac ſi diceret, Arcūq. infenſa tetēdit. nam horum dubiorum caſus ex ſimilibus vel ſynonymis comprobātur.[Coirent inter ſe capita] Homerica eſt iſta deſcriptio. [Teli ſtridorem] Homerus: λίγξε δ' οἶστος. [Audijt vna Aruns.hæſitq. in corpore ferrum]Celeritas iaculātis exprimitur.Statius cū iam percuſſum dixiſſet, extinctū ait,Needum certi tacet arcus Amyntæ. [Ignoto camporū in puluere linquunt]Faciente numinis iracūdia eſt relictus, vt nec ſepulturā poſſet mereri. [Turbati fugiunt Rutuli] Hoc ad Camillæ pertinet laudem,qua amiſſa immutantur fata bellorum.[Acer Atinas:] armis.ſ.fugit tñ. [Deſolatiq. manipli] Deſerti ſigniferi, qđ eſt nimij diſcriminis. nanque vbiq. dux præcipit vt frequēter circa ſint milites, ſicut in Salluſtio legimus. Manipli autem dicti ſunt ſigniferi, quia ſub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus haſtis fęni manipulos illigabāt,& hos pro ſignis gerebāt. Vnde hoc nomen remanſit. [Laxos arcus:]Non intētos,ſed iam ſolutos.[Fœmineum clamorē] Impatientem.nam iam dixerat matres, per quod muliebrem clamorem poteramus accipere.[Miſeram mortem] Quia ſequit, Limine in ipſo. [Mœnibus in patrijs].ſ.vbi ſe iam tutos eſſe credebāt.[Aperire viam] i. dare aditum.& bono locutus eſt ambitu. Nā cum portis via & aperitur & clauditur. [Oriturq. miſerrima cędes]Sic in 2.vbi intulit, Armorum facie & Graiarum errore iubarum.]Defendētū] Ideo defendētum, & ruentē, quia ad maſculinum retulit. & hi defendentes facit, quod & de fœminino dicimus. Si autem de neutro loquamur, defendentiū dicamus neceſſe eſt, quia hæc defendentia facit:&,vt ſupra diximus, genitiuus pluralis à nominatiuo plurali non debet eſſe minor. Quod ſi forte minorem cum aliqđ inuenerimus,metri neceſſitas facit, & incipit etiam pathos eſſe, non declinatio. [Præcipites foſſas] In quas quis poteſt pcipitari. [Cæca] Irrationabilis, quæ in clauſas portas more arietis ruebat.i. bellici machinamenti. [Summo certamine] In extremo diſcrimine,vt ſupra. Vocat labor vltimus oēs. [Trepidæ] Licet trepidæ,tñ oblitę ſexus tela iaculabātur.[Præcipites] aut feſtinę,aut in mortē ruentes. [Primæq. mori pro mœnibus audent] Nimij doloris eſt: vt, Me primam abſumite ferro.[Sęniſſimus implet Nuncius]Vt etiam ſupra diximus nuncius eſt qui nunciat,nuncium,quod nūciatur, ſm qđ nunc nec de fęmina, nec de re quæ nunciatur,procedit nuncius. Vnde multi volūt alium intelligi, Accam vero poſtea veniſſe.ſed melius eſt,vt nuncius de Acca dictum intelligamus.Nouimus.n.poni aliqua in ſubauditione, q̄ ex aperto dicere non debemus:vt, Nec dextræ erranti deus abſuit,cū neceſſe ſit vt aut Iunonē aut Alecto itelligamus.Item Sal. Prima qui forte venientes exciperet,cū de inſidijs loque-

Pars in præcipites foſſas, vrgente ruina,
Voluitur: immiſſis pars cæca & concita frænis
Arietat in portas, & duros obice poſtes.
Ipſæ de muris ſummo certamine matres
(Monſtrat amor verus patriæ) vt videre Camillã,
Tela manu trepidæ iaciunt: ac robore duro
Stipitibus ferrum, ſudibusq. imitantur obuſtis
Præcipites, primæq. mori pro mœnibus audent.
Interea Turnum in ſiluis ſæuiſſimus implet
Nuncius, & iuueni ingentẽ fert Acca tumultum,
Deletas Volſcorum acies, cecidiſſe Camillam,
Ingruere infenſos hoſtes, & Marte ſecundo
Omnia corripuiſſe, metum iam ad mœnia ferri.
Ille furens (nam ſæua Iouis ſic numina poſcunt)
Deſerit obſeſſos colles, nemora aſpera linquit.
Vix è conſpectus exierat, campumq. tenebat,
Cum pater Aeneas ſaltus ingreſſus apertos,
Exuperatq. iugum, ſiluaq. euadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi, totoq. feruntur
Agmine, nec longis inter ſe paſſibus abſunt:
At ſimul Aeneas fumantes puluere campos
Proſpexit longe, Laurentiaq. agmina vidit,
Et ſæuum Aenean agnouit Turnus in armis,
Aduentumq. pedum, flatusq. audiuit equorum.
Continuoq. ineant pugnas, & prœlia tentent,
Ni roſeus feſſos iam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctemq. die labente reducat.
Conſidunt caſtris ante vrbem, & mœnia vallant.

retur. quas numeri pluralis tñ eſſe pluſquam manifeſtũ eſt. [Deletas Volſcorũ acies] Falſum eſt, tñ.n.fugerant. ſed vim exprimit nuncij, cuius mos eſt plus quam habet veritas, nunciare. [Ingruere] Impetum facere: vt, Ingruit Aeneas armis. [Ille furens (nã ſęua Iouis ſic numina poſcũt)] Duplici ratione eum inſidias reliquiſſe cõmemorat, dolore nimio, & numinum voluntate, quod vtrunq. ideo egit, ne capi poſſet Aeneas. [Apertos] Vacantes inſidijs. [Sæua Iouis: ſic numina poſcunt] Hom. Διὸς δ᾽ ἐτελείετο βουλή. [Ambo ad muros] Vt Turnus tueretur, vt obſideret Aeneas. [Fumantes puluere campos] Veluti fumãtes caligine pulueris. [Sæuum] Fortem, vt, Sæuus vbi Aeacides telo iacet Hector. Item, Nec minus interea maternis ſæuus in armis. [Ibero] Oceano occiduo .i. Hiſpano. Hiſpaniã autem, Iberiam ab Ibero flumine cõſtat eſſe nominatam. [Conſidunt caſtris] In ſua quiſq. digreſſi. [Mœnia vallant] Hinc probatur quia & qui tuentur, & qui obſident, vallare dñr.

A S C. AT Triuiæ cuſtos] Reddit opinionem necis Aruntis ab Opi interfecti ſagittis Dianæ. Circa quem locũ dicit Donat. ſic. [Pulcherrima] Bonam conſilio hic intellige. [Cur, inquit,] Hæc loquitur ſecum ex dolore. [Tu ne etiam] Indignatur quod telis Dianæ ſit periturus. [Ignoto camporum in puluere linquunt] Quod fuit vltionis argũ. vt ſocij illius obliuiſcerẽtur. Hæc ille. Ordo ẽ. At.i.ſed Opis.ſ.nympha cuſtos Triuię.i.à Triuia.i.Diana cuſtodiæ deputata ſedet iandudum. i. ab eo tẽpore quo à Diana demiſſa erat alta.ſ.ut melius proſpiceret quis Camillam occideret in montibus ſummis; & ipſa interita. i. non territa ſpectat.i.deſuper è loco tuto pugnas.ſ. aliorum, & ut.i. poſtquam ipſa proſpexit ꝓcul Camillam mulctatam.i.afflictam triſti, quia inſidioſa morte.in medio iuuenum furenium clamore, ipſa ingemuit.& dedit has voces, ſup. ab imo pectore. Heu ò virgo tu luiſti.i.perſoluiſti ſupplicium nimium.nimium, inquit crudele conata laceſſere.i.io prouocare Teucros bello. Nec profuit tibi deſertæ.i.ſolitariæ coluiſſe Dianam in dumis, aut geſſiſſe humeris pharetras noſtras.i.uenatorias, tñ tua regia.ſ. Diana non linquet indecorem.i. ſine decore iam in tua extrema morte neque hoc letũ.i.hæc mors tua erit.i.diuulgabitur per gentes ſine nomine.i.ignobile imo glorioſum erit aut tu non, ſup. patieris famam inultæ.i.ultro fiet de te. Nam quicunque uiolauerit tuum corpus, is, ſup. luet.i.purgabit illud ſcelus morte merita.i.inde cora. qualem meruit, quia inſepultus relinquetur. Ingens buſtũ .i.ſepulcrum cõtinens cineres corporis combuſti regis Dercenni ſic dicti, fuit ſub monte alto factum ex aggere terreno. Laurentis.ſ ſoli antiqui, id nobilis, tectum Ilice opaca.i. ramoſa, & umbroſa Dea pulcherrima.i.conſilio.i.prudẽtiſſima, ſiſtit ſe primum, Niſu.i.conatu rapido.i.celeri, hic.ſ. ſub hac Ilice & ſpeculatur Aruntem ab alto tumulo, ut.i. poſtquam uidit ſup. ipſum fulgentem armis ac tumentem uana.i.ſuperbiẽtem in vanum, & ſup. inquit, cur abis diuerſus.ſ.à nobis, Dirige greſſum huc ò periture veni huc.i.ad me vt capias præmia Camillæ.i.pro Camillæ morte, digna.ſ.te, inuidet tñ ei tam glorioſum genus mortis dicens. Moriere.i.morieris ne. etiam tu. ſ. qui viliſſimus es. telis Dianæ q̃ nobiliſſima eſt Dea dixit.ſ Opis, & ipſa Threiſſa .i.ſimilis Threiſſæ. ſ. Harpalice, aut alteri venatrici deprompſit pharetra aurata ſagittam volucrẽ, & ipſa infenſa.i.multũ offenſa Arunti tetendit cornu.i.arcũ, & duxit.ſ.cornu longe.ſ.à chorda, donec capita.ſ.arcus extremitates curuata coirent inter ſe, & ipſa tangeret iam manibus æquis.i.æqualiter extenſis, aut anni

tentibus, læua.i.ſiniſtra manu aciem ferri.ſ.ſagittę cuius ferrum peruenerat ad ſiniſtrã, & qua arcum tenebat, & tangebat dextra & neruo.i. chorda ex neruo facta, papillã.ſ.mammillę ſuæ. Aruns audijt exemplo.i. Illico, vna.i.ſimul & ſtridorem teli & auras ſonantes. & ferrum hæſit in corpore.i. nihil moræ fuiſſe vr. Socij obliti.ſ. Dea id prouocante, illũ expirantem.i.efflantẽ animã, atque gementem extrema.i. mala, videlicet mortis, relinquũt ſup. eũ in ignoto puluere camporum, & ſupple Opis aufertur pennis. i. alis aſſumptis. ad Olympum æthereum .i.cęleſtem, vnde demiſſa erat dicente Diana Labere nympha polo. [Prima fugit] Ordo eſt. Ala Camillæ leuis.i.agilis, & inconſtans, fugit prima amiſſa domina.i.regina, Rutuli turbati.i. cõſternati fugiũt, & Atinas acer. i. quãuis acer, fugit tñ, & duces diſiecti. ſ. à ſtatione ſua in diuerſa diffugia, & manipli. i. vexilli feri, deſolati.i.derelicti ſine conſolatione petunt tuta.ſ. receptacula vrbis, & ipſi aduerſi.i.obnitentes, aut potius auerſi à facie hoſtium, tendunt equis ad męnia.ſ.vrbis, nec quiſquã valet ſuſtentare telis Teucros inſtantes, & ferentes.i.inferentes, letum.i.necem, aut quiſquã nõ audet, ſiſtere. i. firmare greſſum, & ſtare contra.ſ inſurgentes Teucros, ſed referunt humeris languẽtibus.i.laſſis, & laxis amiſſo animo, arcus laxos.i.nõ amplius tentos, & vngula quadrupedum.ſ.equorum, quatit.i. cõcutit & carpit, curſu cãpum putrem.i.reſolutum in puluerem, puluis voluitur ad muros atra caligine.i.dẽſa nuge, & matres percuſſę pectora.i.habentes pectora percuſſa, tollũt.i. extollunt è ſpeculis, vnde ſpeculabantur accurſum, & fugam ſuorum, clamorem fœmineum.i.eiulatum, & planctum muliebrem ad ſidera cœli. Tuba inimica.ſ.hoſtium perſequentium, præmit agmine mixto.i. confuſo ſuperbos qui primi curſu.i.currendo, aut qui rupere primi curſu.i.impetu portas patentes, nec effugiunt mortem miſeram .i.miſerandam, ſed ipſi confixi in ipſo limine. ſ. vrbis in mœnibus patrijs, atque inter tuta.ſ.tecta, aut receptacula domorum, expirant.i.efflant animas quaſi non vulnere, ſed laſſitudine deficiẽtes, pars, claudere.i.claudebant portas, nec audent aperire ſocijs viam, nec accipere orantes.ſ.ſocios, & cædes miſerrima oritur.i.ſurgit, & fit cædes dicit defendentum.i.defendentium aditus.ſ.vrbis armis, atque ruentum.i.cadentium in arma.ſ.quæ tenebant cõtra hoſtem, excluſi.ſ.ante oculos, & ora parentum lacrymãtum. Pars.ſ.excluſorum, voluitur in foſſas.ſ.vallorum, aut mœnium, præcipites.i.præcipitium præbentes, & hoc ruina.i. irruptione irruentum vrgente, aut ruina calamitate vrbis vrgente.i.inſtãte, & pars cæca.i.improuida, & concita.i.feſtina frænis immiſſis.ſ. equis qui concitati vno impetu ad portas ferebãtur, arietat.i. more arietum capitibus ſuis, aut equorum inſultum facit, in portas.ſ.clauſas, & in poſtes duros obice.i. propter obicem repagulum duræ obſtantes. Ipſæ matres (quia amor verus patriæ monſtrat.i.indicat ita faciendum eſſe) vt.i.poſtquam videre Camillam.ſ.extinctã, ipſæ trepidæ.i.feſtinæ, iaciunt ſummo certamine de muris manu.ſ.ſua, tela.i.iacula ac ſaxa. & immittatur.i.affingunt ferrum robore duro, & ſtipitibus & ſudibus obuſtis, exiſtentes præcipites.i. præcipitanter in mortem ruentes, & audent mori primæ.i.etiam priuſquã viri, aut ſine exemplo pro męnibus, aut legamus patriæq. mori pro mœnibus audent. quia non poterant primæ mori. [Interea Turnum in ſiluis &c.] Recitat quomodo nunciatum eſt Turno in ſiluis, vbi Aeneam obſeruabat aut cõgiuũ irrumpẽdi tẽpus Camillã occiſam, & Volſcos in fugã verſos tempusq. ſubueniẽdi rebus feſſis inſtare, & reliqua

quæ

quæ tertius habet, Ordo eſt. Nuncius ſæuiſſimus. i.res nunciata grauiſſima.aut nũcius.i.nũcians,ſiue mas,ſiue fœmina.nam de Acca haud dubie loqtur,vtrumq; ita ſignificat nuncius, & qui nunciat,& quod nunciatur,nũcium vero vnum. Vnde recte ſentit Seruius,licet id Valla non rectè improbet. Poſſumus autẽ per conceptionem implicitam in maſculino loqui, vt venit ad Turnum nuncius,cum de Acca loquatur. Nuncius igitur,aut res nũciata,aut qui nunciat videlicet Acca, implet interea Turnum in ſiluis,vbi.ſ.inſidias tẽdebat.& pro.i.Acca fert iuueni.i.ad iuuenẽ, aut fert.i.refert & dicit iuueni.ſ.Turno, ingẽtem tumultũ, acies Volſcorum eſſe ſup.deletas.i.de ſtatione ſua amotas,& in fugã verſas,Camillam cecidiſſe.i.occiſam eſſe,hoſtes infeſtos ingruere,aut irruere.i.impetum facere,& irrumpere infeſtos.i.infeſtantes & moleſtantes,& corripuiſſe omnia.ſ.loca, & Turni auxilia, & hoc Marte ſecundo.i.præſente,& fauente.& metum iam ferri ad mœnia.i. timeri iam etiam vrbi. Ille.ſ. Turnus furens.ſ. Martio furore,nam numina Iouis.i.fata, ſæua.i.irreuocabilia, & tamen duriſſima Turno poſcunt ſic,vt.ſ.furore percitus, ſingulare certamen non retractet,deſerit colles obſeſſos,& linquit nemora,aſpera.i.difficilia acceſſu,& ipſe vix exierat è conſpectu,id eſt quantum conſpici poſſet,& tenebat campum.ſ.planum,cum pater Aeneas,ingreſſus.ſ. è ſiluis ſaltus apertos.i. nullis arboribus tectos, exuperat.ſ.tranſcendit, iugum.ſ.montis, & euadit.i. exit, ſilua opaca.i.denſa frõdibus. Et ſic ipſi ambo feruntur ad muros rapidi.i.veloces,ſupp.cum toto agmine,nec abſunt inter ſe longe paſſibus,id eſt non multis paſſibus diſtant, forte Maro fecit, Nec multis inter ſe,aut nec longis inter ſe paſſibus abſunt,.i. diſtant, ſed qui noluerũt,s, litterã ſicut m, abſumi, apud hunc poetam immutauerunt,ſicut & alia nonnulla: Ac ſimul.i.ſtatim poſt quam Aeneas proſpexit longe campos fumantes puluere.i.veluti fumantes obſcuros puluere, & vidit agmina Laurentia.i.Laurentium,ſeu Latinorum, &.ſ. etiam Turnus agnouit Aeneam ſæuum.ſ.ipſi Turno qui in deos,& ſuus pius erat aut quem Turnus indicauit ſæuum,aut ſæuum non ſemper,nec vbique,ſed in armis,& audiuit aduentus pedum.i.pedes aduentantiũ, aut ſtrepitum pedum aduentãtium,& flatus equorum,& ineant.i.iniiſſent continuo pugnam.ſ.ſingularem,& tentent prœlia,ni.i. niſi,Phœbus.i.Sol,roſeus.i.rubeus ſub occaſum tingat iam equos feſſos,ſm opinionem vulgi.flumine Ibero.i.mari, ſeu Oceano occiduo,hoc eſt Hiſpano,& reducat.ſ.per diſceſſum ſuum occaſionaliter noctem die labente.i.occidente. Quia igitur ingruente nocte dimicare non poſſunt, ipſi conſidunt.i.ſimul locum capiunt caſtris,.i.in caſtris ſuis,ac tentorijs,ante vrbem, & vallãt.i. circundãt Vallo mœnia. Alij ne hoſtes ingrediantur,alij ne egrediantur nec commeatum recipiant.

VARIA LECT. TRISTI multatam] Lib. veteres, Mulctatam, ſcriptum habent. [Humero geſſiſſe ſagittas] In lib. antiquis, Geſtaſſe, legitur. Sed in pluribus, Geſſiſſe pharetras, habetur. [Tua te regina relinquet] In Rom. lib. reliquit. In aliquot alijs, Relinquit, eſt. [Extrema iam in morte] Alibi, Iam morte, legitur. [Neq; hoc ſine nomine] In antiq. aliquot, Nec, ſcribitur. Eſt & Numine in Med. [Digua Camillę] In Rom. lib. Camilla, legitur. [Auerſi ad mœnia tendunt] In Oblongo lib. legere eſt, Aduerſa. [Quadrupedumq; putrẽ curſu] In Rom. lib. legere eſt, Quadripedoq; [Et è ſpeculis] In antiq. aliquot lib. E muris, legitur. [Nec miſerã effugiũt mortem] In Oblongo lib. Noctem, habes. [Atq; inter tuta domorũ] In Rom. lib. legere eſt, Intra. In pleriſque etiam antiq. non, Tuta, ſed, Tecta legũ. [Monſtrat amor verus] In Rom. lib. Verſus, legitur. [Pro mœnibus audent] In Rom. lib. Ardent, legitur. [Ingruere infeſtos hoſtes] Antiqua exempl. Infenſos, legũt. [Ille furens] nam ſæua Iouis ſic numina poſcunt] Nonnulli, Iam ſæua, legere maluerunt. In Rom. lib. Et ſæua, legitur. Eſt etiam, Pellunt, non, Poſcunt. [Siluaque euadit opaca] In aliquot lib. Inuadit, legitur. [Ac ſimul Aeneas] In Oblongo lib. At. In Rom. lib. Tum pater Aeneas. [Ineant pugnam] Libri antiqui, Pugnas, legunt.

IN XII. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Duodecimo turnus diuinis occidit armis.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Turnus iam fractis aduerſo Marte Latinis,
Semet in arma parat: pacem cupiente Latino.
Fœdus percutitur paſſuris & omnia victis:
Hoc Turni Iuturna ſoror confudit, & ambos
In pugnam populos agit ementita Camertem,
Aeneas, volucri tardatur membra ſagitta.
Anxia pro nato ſeruauit cura parentis.
Vrbs capitur: vitam laqueo ſibi finit Amata.
Aeneas Turnum campo congreſſus, vtrinque
Circunfuſa acie, vita ſpoliauit, & armis.

ALIVD IN EVNDEM.

Troianis, Rutuliſq; placet coniungere fœdus:
Id Rutuli rumpunt: nato Venus alma medetur:
Dictamo: Rutuliq; luunt periuria victi.
Cogitur Aeneæ Dauni concurrere proles.
Pallantea necem miſero dant cingula Turno.

ASC. DVODECIMO Turnus, &c.] Duodecimũ librũ concludit poeta morte Turni, in qua ſummam nactus eſt Aeneas gloriam ſummaq; potitus victoria. Quocirca, vt in Hectore tracto finiuit Iliada Homerus ne ſi procederet, cogeretur ignobilem Achillis mortem deſcribere, ita & in Turno victo componit, atque concludit Aeneida ſua Maro noſter ne & Aeneæ triſtem obitum memorare compellitur. vbi enim ad ſummam gloriam eius quem laudare volumus, peruentum eſt, illic ſtandum eſt. Præterea vti ſæpe diximus, mors vltima linea rerum eſt, quocirca, & morte ferè libros concluſit. Adde quod ſenis libris vigenos quaternos Homeri exequi conſtituit. nã ſex prioribus Odyſſeã; ſex poſterioribus Iliada exprimit, quocirca errãt, qui decimum tertium Aen. aut vſque ad Auguſtum ſcripturum fuiſſe dicũt. Sed ordo eſt. Turnus occidit ab ob & cado, armis.i. ſuccũbit armis diuinis, ſcilicet Vulcani, aut Aeneę in deum indigetẽ transferendi, aut fatalibus, quia dijs ita volentibus duodecimo ſup. Aeneidos lib. Et hoc monoſticon eſt. Turnus factis iam Latinis, qui antea infracti erant Marte aduerſo, parat.i.diſponit, ſemetipſum in arma Latino cupiente pacem. Fedus concutitur.ſ. inter Latinum, & Aeneam, & victus, id eſt vter eorũ vincatur paſſurus, ſupple ſit omnia.ſ.mortem & Lauinię, ac regni amiſſionem. Iuturna, ſcilicet nympha ſoror Turni, confundit hoc.ſ. fœdus conſilio Iunonis, & agit ambos populos in pugnam, ementia.i. expreſſe mentita, hoc eſt ſimulans ſe manifeſte Camertem. Aeneas tardatur membra, id eſt habet membra præcipue coxam, tardata ſagitta volucri ab incerto auctore miſſa. Cura parẽtis.ſ. Veneris anxia pro nato.i.filio ſeruauit, ſup. eam, aut ſanauit dictamo herba, vrbs capitur, & Amata.ſ. regina finit ſibi vitã laqueo .i.ſuſpendit ſe, Aeneas cõgreſſus.ſ.cum Turno campo.ſ.patenti, & hoc acie circunfuſa vtrinque.i. ab vtraque parte ſpoliauit Turnum vita armis præcipue Baltheo Pallantis.

TVRNVS

SERV. TVRNVS vt infractos] Poſtquã Turnus in bello defeciſſe videt Latinos antea ſemper infractos, nanque ita maior eſt ſenſus, quam ſi infractos, valde fractos acceperis. [Sua nunc promiſſa repoſci] Quia dixerat Ibo animis cõtra vel magnũ præſtet Achillem. [Se ſignari oculis] Propter illud. Ante ora Latini, in te oculos referunt. [Vltro] aut inſuper, aut antequam aliquis expoſcat. [Saucius ille] κατ᾽ ἐξοχήν. Ille leo. i. princeps ferarũ, ſaucius aũt pectus. i. ſauciũ pectus habens. Et bene alia verba inter poſuit, qui ſaucius pectus, & ſonabat aſperrime, & imperitis poterat ſolœciſmus videri. [Graui vulnere] Forti: vt Ferit enſe grauem Tymbreus Oſyrim. [Tum demum] Nouiſſime, i. poſtquã fuerat vulnere laceſſitus. Hæc. n. leonum natura eſt, vt niſi laceſſiti iraſci nequeant. i. irritati, & prouocati [Mouet arma] Vires ſuas experitur, nã arma ſunt vniuſcuiuſq. rei poſſibilitas. Vnde eſt. Et quærere conſcius arma. i. dolos [Latronis] Modo venatoris. & eſt Græcum nam λατρεύειν dicunt obſequi, & ſeruire mercede. Vnde latrones vocantur cõducti milites. moris aũt erat, vt hos imperator & circa ſe haberet, & primos mitteret ad omne diſcrimen. vnde nũc dicit latronis telo fixum leonem. quia etiã venatores operas ſuas locare conſueuerunt. Varro tñ dicit hoc nomen poſſe habere etiã latinã etymologiã, vt latrones dicti ſunt quaſi laterones, quod circa latera regum ſint, quos nunc ſatellites vocant. vna tñ eſt ſignificatio, licet diuerſa ſit etymologia. Plautus in Pirgo Polinice aperte oſtendit qui ſint latrones, dicens, Rex me Seleucus miſſit ad conducẽdos latrones. [Impauidus frangit telum] Luc. Per ferrum tñ ſecutus vulneris exit. [Fremit ore cruento] Licet os habeat ſuo cruore perfuſum Sanè ipſa comparatio exitum oſtẽdit futurum: Nam & Turnus ruet in mortem ferocitate compulſus. ſic in quarto indicat futurũ exitũ reginæ, dicens Qualis coniecta cerua ſagitta. [Gliſcit] Creſcit, vnde & glires dicti ſũt quos pingues efficit ſomnus. [Turbidus] Plenus terroris & perturbationis. Sane notandum [Affatur, atq. infit] Nam iteratio eſt, qua frequẽter eſt vſus, licet nonnulli dicant temperare hoc interpoſitam coniunctionem. [Retractent] Repetant. & reuoluant. [Congredior] Stat. vbi Polinicem obliq. inducit loquentẽ, Non me vllius domus anxia culpet, Expectẽt ve truces obliquo lumine nati. Vnde etiã ſupra ait poeta, Se ſignari oculis [Deſertorem Aſiæ] Exulem. vt, Exulibus ne datur ducenda Lauinia Teucris? vnde eſt pręmiſſa, illa excuſatio. & in tota ſecundi œconomia & in 4. vbi dicit. Me ſi fata meis paterentur ducere vitam Auſpiciis, & ſponte meas componere curas. Vrbem Troianam primum, dulceſq. meorũ Relliquias colerem. [Sedeant, ſpectentq. Latini] Ductus eſt. vt diximus ſupra. Pollicetur. n. ſe ſingulari certamine dimicare velle cũ nolit. nam dicens, Sedeant. ſpectentq. Latini. Latẽter eos ignauiæ arguit, quod ſolus omnibus quieſcentibus dimicet, quã rem plenius ſequens indicat verſus. Et ſolus ferro crimen cõe refellam. i. cõe fugæ ac timoris dedecus ſolus meis virtutibus comprimam. [Sedato corde] Quia de Turno ait, Atq. ita turbidus infit. [O præſtans animi] Et pſtans virium & præſtans viribus dicimus. Sane magnæ moderationis eſt hæc oratio, nam & laudat Turnum, quaſi virum fortẽ, & tñ eum à ſingulari certamine dehortatur. dicens. n. præſtans animi, latẽter oſtendit eum inferiorem eſſe virtute. [Expẽdere caſus] Ne ex abrupto de eius virtute deſperare videatur, caſuũ varietatẽ ſe timere cõmemorat. [Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida] Si pp regnum dimicare diſponis. habes paternum, ſi pp gloriam multos virtute ſuperaſti. Quod aũt dicit. [Necnon aurumq., animuſq. Latino eſt] Varie exponitur nanque alij dicũt, habes regnum paternum, habes oppida, etiam à me habes aurum & promptũ animum ad danda oia præter filiam. Alij vero ſic intelligũt. ſi pp opes, & vxorẽ dimicaturus es, hæc non ſolus habeo. cuicunq. n. Latino eſt & aurũ, & animus promptus ingenerũ. vt latino non de ſe dicat, ſed cuicunq. de Latio. [Latio, & laurentibus agris] Et in ciuitate, & in omni regno Latinorũ. [Nec genus indecores] Quia iſte regis filiam petebat. [Sine me hæc] Hoc loco intelligimus Turnũ dolore voluiſſe in verba prorumpere. Haud mollia fatu]. i. aliqua vera, nã aſpera ſunt, quę cũ veritate dicũtur, falſa. n. plena ſolẽt eſſe blanditijs. [Animo hauri] Omni attẽtione percipe. [Nulli veterũ ſociare procorũ] Generaliter dicit phibitũ eſſe dari Lauiniam cuilibet Latino, vt Turnus ſolatium aliquod habere poſſit doloris. [Diuiq. homineſq canebant] Propter Faunum & vates. [Victus amore tui] Hoc eſt pp te, pp tuum amorẽ. Sane inter tui cauſa feci, & tua cauſa feci, hęc diſcretio eſt, vt tui cauſa tunc dicamus, ſi aliqd ipſi ad quẽ loquimur, pręſtiterimus, vt puta tui cauſa

PVB. VIRGILII
MARONIS ÆNEIDOS
LIBER XII. ET VLTIMVS.

TVRNVS vt infractus aduerſo Marte Latinos
Defeciſſe videt, ſua nunc promiſſa repoſci,
Se ſignari oculis: vltro implacabilis ardet,
Attolitq. animos. Pœnorum qualis in aruis.
Saucius ille graui venantum vulnere pectus,
Tum demũ mouet arma leo, gaudetq. comãtes
Excutiens ceruice toros, fixumq. latronis
Impauidus frangit telum, & ore cruento.
Haud ſecus accenſo gliſcit violentia Turno.
Tunc ſic affatur regem, atque ita turbidus infit.
TVR. Nulla mora ĩ Turno: nihil eſt qđ dicta retractẽt
Ignaui Aeneadæ, nec q̃ pepigere, recuſent⁹
Congredior, fer ſacra pater, & concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextra ſub Tartara mittã
Deſertorem Aſiæ (ſedeant, ſpectentq. Latini)
Et ſolus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos, cedat Lauinia coniux,
POE. Olli ſedato reſpondit corde Latinus.
LAT. O præſtans animi iuuenis, quãtũ ipſe feroci
Virtute exuperas, tanto me impenſius æquũ eſt
Cõſulere, atq; omnes metuentẽ expendere caſus.
Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida capta
Multa manu, necnõ aurũq., animuſq. Latino eſt.
Sunt aliæ innuptæ Latio, Laurentibus agris,
Nec gen⁹ ĩdecores: ſine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis, ſimul hæc animo hauri.
Ne natam nulli veterum ſociare procorum
Fas erat: idq. omnes diuiq., homineſq. canebãt.
Victus amore tui, cognato ſanguine victus,
Coniugis & mœſtæ lacrymis, vincla omnia rupi.
Promiſſum eripui genero, atq; arma ĩpia ſumpſi.
Ex illo qui me caſus, quæ Turne ſequantur

Bella vides, quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna, vix vrbe tuemur
Spes Italas: recalent noſtro Tyberina fluenta
Sanguine adhuc, campiq. ingentes oſſibus albēt.
Quo referor toties? quæ mentem inſania mutat?
Si, Turno extincto, ſocios ſum accire paratus:
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid conſanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia? ad mortem ſi te (fors dicta refutet)
Prodiderim, natā, & connubia noſtra petentem?
Reſpice res bello varias: miſerere parentis
Lōgæui, quem nunc mœſtum patria Ardea lōge
Diuidit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur, exuperat magis, ægreſcitq. medendo.
Vt primum fari potuit ſic incipit ore.

cauſa te defendi. Tua vero cā; tunc, cū alteri aliquid alterius contemplatione pſtamus, vt tuā cā tuum hoīem defendi. [Cognato ſanguine] Quia Venilia mater Turni, ſoror eſt Amatæ. [Vincla omnia rupi] Et religionis & fœderis. [Promiſſam eripui genero] Verū eſt. nam Aeneæ ꝑ legatos promiſerat filiā, cui poſtea intulit bellū. licet multi dicant ante eā Turno fuiſſe ꝓmiſſam, quod falſum eſt. Nā Latinus nunq̄ eā Turno ante ꝓmiſit: Nam nec Faunū conſuleret, ſi eam Turno ante promiſiſſet, ſed tm̄ eū eſſe generū Amata cupiebat, quod etiā legimus, Quem regia coniux Adiungi generū miro properabat amore. [Qui me caſus] Excuſat Turnū, vt non ipſius eſſe videatur, quod victus eſt, ſed ſuum, quia auſus eſt contra generū bella ſuſcipere. [Primus] Præcipuus. [Bis magna victi pugna] Semel cū eſt occiſus Mezentius, iterum cū interijt Camilla. [Albent] Vſurpauit verbum albeo albes. [Inſania mutat] Inſania.n. eſt illuc reuerti, vñ vix euaſeris. [Tollo?] Finio, remouit, vt, Tollite cuncta inquit. [Fors dicta refutet] Parentheſis plena abominationis. [Natam, & cōnubia noſtra petentem] Iniquiſſimū eſt eum morti tradere, qui tuam affinitatē exoptat. [Reſpice res bello varias] Ne eum ignauiæ videatur arguere, admonet caſum, vt ſupra. Atq. omnes metuētem expendere caſus. [Mœſtum patria Ardea longe Diuidit] Longe mœſtum.i. valde mœſtum. nam longe diuidit, non procedit. non.n. Ardea à Laurento longe valde diſſidet ſpatio. [Aegreſcitq. medendo] Inde magna eius ægritudo creſcebat, vnde ſe ei Latinus remedium ſperabat aſſerre. Medendo autē. dum ei medetur. Nam gerundij modus eſt à paſſiua ſignificatione. [Vt primum fari potuit] Nimius.n. dolor vel iracundia intercluſerat eius vocē, ſic de Euandro. Et via vix tandem laxata dolori eſt.

ASC. TVRNVS Vt infractos aduerſo Marte Latinos Defeciſſe videt] In pricipio huius duodecimi, & vltimi à Virgilio quidē editi libri Turnus videmus Latinos defeciſſe, & in fugā verſos, nihilq. reſtare niſi vt certamen cū Aenea ineat aut loco cedat, ſtimulo amoris & generoſitate animi ad id cōpulſus pollicetur contra Aeneam ſtare, & oēm belli aleam in ſuum caput recipere, quo circa cōparat eum leoni poeta qui tunc maxime iraſcitur cū laceſſitus eſt & euadendi viam præcluſam videt. Habentur præterea Turni ad Latinum verba quibus Aeneam multifariam licet paucis vituperat, vt ingenioſe notauit Don. cuius hæc ſunt verba. [Infractos] Valde fractos. [Latinos] Non ſolum eius gentis milites, ſed oēs qui eſſent in exercitu Turni cōparat leoni. Qui beſtias imperiū habet, vt Turnus in ſuos. ſed vulnerato. & qui vlciſci non pōt. [Deſertorē Aſię] Tria conuitia, à loco, quod Aſianus, q.d. ex corrupta prouincia. à genere, quod eſſet Dardanius, quaſi rebellis, à facto, quod eſſet ꝓditor. [Cōmune] Nam cōe dedecus eſt, quod Troiani Italiā teneant. Hęc ille. Contra quæ ſentit Seruius ſtatim in principio, dicens infractos intelligi nō fractos olim, ſed nūc defeciſſe. Quia vero infringere eſt interdū intrinſecus & multum frangere, ideo poſſent Latini infracti dici aduerſo Marte. Veruntamen meo quidem iudicio, mens poetæ eſt q̄ hoc ord ne explicabo. Vt, i. poſtquam, Turnus videt. i. conſiderat, Latinos infractos. i. non fractos quantū ad propriam virtutē, & fortitudinē defeciſſe. tñ Marte aduerſo. i. quia Martem & ceteros deos aduerſos habuerant, & videns ſua promiſſa (quibus. ſ. promiſerat ſic, Ibo animis contra vel magnum præſtet Achillem) repoſci. i. exigi iuſte à ſuis dictis, & ſe ſignari oculis. ſ. omnium alloqui non audientium, ſed tacite id petentium miſerabili conſpectu, ipſe vltro. i. nondum requiſitus nec prouocatus. expreſſe ardet. i. excandeſcit, exiſtens implacabilis, attollit animos, exiſtens talis qualis. ſ. ferociſſimus vtpote iubatus leo, exiſtens in aruis pœnorum. i. punica regione, ſaucius pectus. i. habens pectus ſauciū graui vulnere venatum. i. venatorū telo. mouet tū demum. i. primū poſtquā vulneratus eſt, arma. ſ. naturalia, hoc eſt irā excitat. arrectis iubis, & gaudet. ſ. de futura pugna excutiens. i. erigens, & rigere faciens, ceruice toros. i. villos, comātes. i. criſpantes, & fruticantes, & impauidus frāgit telum latronis. ſ. venatoris qui à latere aut è latibulis, ad ortus eſt, eum fixum. ſ. in pectore ſuo, & fremit ore cruento, haud ſecus. i. nō aliter, violentia gliſcit. i. creſcit Turno accenſo. ſ. per iram, & affatur tum ſ. poſtquā ſic excāduit regē. ſ. Latinū, atq; ipſe turbidus. i. plenus terroris, & perturbationis, infit. i. ſic loqui incipit. O pater. ſ. Latine, nulla mora, ſup. eſt in Turno. i. paratus ſum, quod exigūt ignaui Teucri ſingulare obire certamen, nihil eſt. i. nulla eſt rō, q̄. i. cur Aeneadæ ignaui. i. inertes, & ſine induſtria ſuum periculum in caput regis ſui reijcientes, retractent. i. reuocent per alium contractum, dicta, id eſt quæ prius dixerunt, nec recuſent. ſ. pacta quæ pepigere, id eſt pacti ſunt nobiſcum. ego congredior, id eſt paratus ſum cōgredi, fer ſacra, id eſt ferri porcum ad fœdus percutiendum, vnde addit, & concipe fœdus. ſ. cū Aenea dimicandi ea lege, vt ſi victus ſit abeant Teucri. ſin victor habeat cum regno Lauiniam, nam aut ego mittam ſub Tartara. i. occidam, hac dextra. i. mea deſertorem Aſiæ. i. patriæ ſuæ mollis per proditionem deſertorem Dardanium, id eſt à Dardano ortum. ſ. Aeneam, ſedeant & ſpectent Latini, q.d. ſint ignaui & reſides quantumlibet, & ita eos ignauiæ damnat, vt non permittant ſingulare certamen. & ego ſolus refellam, id eſt abolebo crimen commune, id eſt commune dedecus, quod eſt ab externo omnes à ſedibus pelli, aut iniquas leges ſuſcipere, aut, ſupp. Dardanius deſertor Aſiæ habeat victos, id eſt omnes in me vno qui morte mea libertatem mihi peperero, & ceteris ſeruiturē, & Lauinia cedat, id eſt concedatur illi deſertori Aſiæ coniux. Quibus omnibus quantum poteſt à duello dehortatur. [Olli ſedato reſpondet corde Latinus] In hac parte habetur reſponſio Latini ad Turnum ipſum cohortantis, vt derelicta Lauinia ad patrem reuertatur aliam coniugem ſibi expoſtulaturus quandoquidem filiam ſuam dijs exhortantibus tam Aeneæ deſponſauerit. Ex infelicitate præterea belli contra deorum monita ſuſcepti dehortatur à bello amplius cōmittendo, ſed nō flectitur dictis violētia Turni, de quibus omnibus hæc ſunt verba Donati. [O præſtans] Enumerat bona, ac mala iuuentutis, & ſenectutis. In iuuene enim quantum eminet vim corporis tantū, in omnes caſus inſulta temeritate, capitur, ſola meliorū ſpe ducitur Totum fore proſperum putat. Nec aduerſa præuidet in ſene vis corporis minor, cōſilij maior. Omnia expen. Abeſt ab eo temeritas, cuius mala, aut in ſe expertus eſt, aut in alijs videt. O præſtās animi Laudat eius virtutem eum perſuaſurus eſſet, ne pugnaret, ne putaret, q̄ illi deficeret. Oſtendit deinde nuptias filiæ nunquā fuiſſe in ſua poteſtate, ſed in deorum numine. Oſtēdit ſua cauſa omnia feciſſe. Hæc ille. Ordo eſt. Latinus reſpondit, olli. i. tunc illi. ſ. Turno, corde ſedato. i. tranquillo & pacato animo ò iuuenis præſtans. i. præſtantis animi, aut potius pſtans animi. i. qui animum præſtas ad quamuis rem obeundam, quantū ipſe. i. tu qui iuuenis es, exuperas. i. excedis me ſenem, virtute feroci. i. Martia, & bellica fortitudine, tanto impenſius. i. diligentius impendendo maiorem operam, æquum eſt me. ſ. prouectiorem ætate conſulere. i. proſpicere reip. & me metuentem expendere. i. examinare, & penſitare omnes caſus. i. aleas belli, & dubios rerum euentus. Regna patris. ſ. tui Dauni videlicet, nomine ſunt tibi. i. tu habes ea, & multa oppida, capta manu. ſ. tua, ſunt tibi, necnon. i. & ēt, animus. ſ. liberalis, & beneficius erga te, & aurum. ſupp. eſt Latino. i. iuuabo te opibus meis ad alias nuptias. Aliæ nuptiæ. i. virgines nubiles præter Lauiniam ſunt Latio. i. & in agris Laurentibus, nec indecores genus. i. nō habētes genus ſi dicatur indecor, hoc eſt inhoneſtum, ſed (per liptotem) nobile & honeſtum, ſine me aperire. i. manifeſtare, tibi, dolis. i. fraudibus, & ambagibus verborū ſublatis. i. de medio latis, haud mollia. i. res nō molles, aut leues, ſeu friuolas fatu. i. dū fantur, aut ad fandum, ſed graues, & magni momenti, & hauri. i. accipe ſimul hęc aīo. i. animaduerte, & pōdera hæc quæ dicam. Nulli. i. nō vlli fas non erat. i. nō erat fatis permiſſum me ſociare natam. i. filiā. vlli

procorum

procorum veterũ.i.eorum qui prius eam coniugem petierant, q̃ multi erãt iu Latio,& omnes homines.i.augures, & auruſpices,& omnes diui,vt Faunius,& portenta deorum, canebant.i. vaticinabãtur,& quaſi oraculo dicebant,id.ſ.q̃ nõ erat fas,ego tñ victus amore tui & victus ſangine cognato.ſ.ſanguini cõiugis.ſ.Amatæ & victus lacrymis cõiugis mœſtæ,rupi oĩa vincula .i.obſtacula aut fœdera cum alio icta,vnde ſequitur,ego eripui genero.ſ.Aeneæ promiſſam.ſ.filiã, & ſumpſi arma impia, quia contra generum violato iure hoſpitalitatis,dijs iratis. O Turne tu vides,q̃ caſus,& q̃ bella ſequantur.i.perſequantur me,ex illo .ſ.tẽpe,aut facto.i.poſt illud tẽs,& factum, & tu vides quãtos labores tu patiare primus.i.pcipuus.Nos victi bis magna pugna. vix tuemur.i.ptegimur vrbe.i.mœnibus vrbis,aut in vrbe,tu vt des ſpes Italas,ſed potius per acclamationẽ dixero, ſpes Italas dictũ vt ſit,ô ſpes Italas,quo,vos iã recidiſtis? fluenta Tyberina, recalent.i.rurſus(quia ſecũa pugna cõmiſſa) calẽt adhuc ſanguine noſtro.i.Italo,hoc eſt noſtrorũ effuſo.& cãpi albẽt ingẽtibus oſſibus.ſ.noſtrũ q̃ inſepulti derelicti ſunt.Quò.i.in q̃ ſnĩam,ego referor.i.reducor,& cõuertor toties,hoc eſt cur ſemel nõ auſim dicere quod ſæpe ſenſi.q̃ inſania mutat mentẽ, vt.ſ. quod recte deliberauerim, exequi non audeam ſi ego ſum paratus accire.ſ. Troianos,ſocios regni.Turno extincto.i.poſtquam Turnus fuerit extinctus cur ego non tollo potius ipſi Turno incolumi certamina.i.cur non dirimo litem.Quid Ruculi conſanguinei.ſ. Lauinia per Amatam.ſup.dicerent? quid cetera Italia.i.gens Itala dicet,ſi ego prodiderim.i.proſtituerim, & expoſuerim ac porro dederim ad mortem, te petentem natam.i. filiam noſtrã, & noſtra cõnubia,quia vero mali ominis veteres ſemper fugerunt occaſionem poſtquam ad mortem dixerat,ſubiungit p parẽthe ſim fors.i.bona fortuna. & bonus euentus, refutet.i. irrita faciat dicta.i.ne habeant efficaciam quibus dixi ad mortem &c. Reſpice.i.conſidera.res varias.i.dubias, & incertas,bello i. quæ ſunt ſemper bello,aut in bello.miſerere parentis.ſ. Dauni,longæui.i.ſenioris,quem.ſ.parentem tuum, Ardea patria.ſ. tua, diuidit.i.ſeparat nunc à te mœſtum.i.triſtem longe.i. multum ſ.pp periculum & abſentiam tuam. Hæc Latinus addit poeta. Violentia Turni haud, id eſt non flectitur quidquam. i.quouis modo aut in quauis re,ſed.ipſa exuperat.i.ſuperexcreſcit magis, & ægreſcit.i.fit ægra magis,aut Turnus fit magis æger, medendo .i. dum illi medetur.aut mederi conatur, & primum, aut cum primũ potuit fari.i.eloqui quod diu propter nimiam commotionem ac turbationem nequiuit,ipſe incipit ſic ore. i. expreſſe loqui vt ſequentia continent.

VARIA LECT. CEDAT Lauinia coniux] Aliqui lib.Cedatq. legũt.[Quantum ipſe feroci] In aliquot exempl.legere eſt, Quoniam. [Necnon animuſq.,aurumq. Latino] In antiq.lib.Latino eſt,legitur, Nonnulli vero hoc numero legunt,Necnon autumq., animuſque Latino eſt.[Promiſſam eripui genero, arma impia ſumpſi] antiqui lib.legunt.Genero,atque arma impia ſumpſi. [Quantos primus patiare labores] Rom.liber legit, Patiere. [Quo referor toties?] In Rom.lib.legere eſt,Refero. [Inſania mutat ?] In lib. aliquot,Motat.legitur.[Sum accire paratus, Rom.lib. Adſcire, legit,ab adſciſco.[Sic incipit ore] antiqua exẽplaria vno exemplo legunt,Inſtitit ore,ab inſiſto.

TRV. Quã p me curã geris,hãc pcor optime p me
Deponas,letumq. ſinas pro laude paciſci.
Et nos tela pater,ferrumq. haud debile dextra
Spargimus,& noſtro ſequitur de vulnere ſanguis.
Longe illi dea mater erit,quæ nube fugacem
Fœminea tegat,& vanis ſeſe occulat vmbris.
POE. At regina noua pugnæ conterrita ſorte
Flebat,& ardentem generum moritura tenebat.
AM. Turne,p has ego te lacrymas,per ſi qs Amatę
Tangit honos animũ(ſpes tu nunc vna ſenectæ,
Tu requies miſeræ,decus, imperiumq. Latini
Te penes,in te omnis domus inclinata recumbit)
Vnum oro,deſiſte manum committere Teucris.
Qui te cunque manent iſto certamine caſus,
Et me Turne manent: ſimul hæc inuiſa relinquã
Lumina,nec generum Aeneam captiua videbo.
POE. Accepit vocem lacrymis Lauinia matris,
Flagrantes perfuſa genas:cui plurimus ignem
Subiecit rubor,& calefacta per ora cucurrit.
Indum ſanguineo veluti violauerit oſtro
Si quis ebur,vel mixta rubent vbi lilia multa
Alba roſa:tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor:figitq. in virgine vultus:
Ardet in arma magis,paucisq. affatur Amatam.
TVR. Ne quæſo,ne me lacrymis,ne ue omine tãto
Proſequere in duri certamina Martis euntem
O mater:neq; enim Turno mora libera mortis.
Nuncius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyrãno
Haud placitura refer.cum primum craſtina celo
Puniceis inuecta rotis aurora rubebit: (ſcant,
Nõ Teucros agat ĩ Rutulos: Teucrũ arma quie-
Et Rutulum:noſtro dirimatur ſanguine bellum,
Illo quæratur coniux Lauinia campo.

SERV. QVam pro me curam geris,hanc precor optime pro me Deponas] Bis quidem ait pro me,ſed diuerſa affectione, nãq. hæc dicit, Quã p ſalute mea ſolicitudinem geris,hãc pro mea fama & gloria quæſo derelinquas. vir fortis.n. glorioſam mortẽ pponit ſaluti. [Debile ferrũ] Sic in 2.Telumq; imbelle ſine ictu Coniecit.[Noſtro de vulnere] Quod nos inferimus.& dubie eſt locutus. [Longe illi dea mater erit] Contra illud, Sed matris auxilio vtiſ [Noua ſorte].i.magna,nã nouum non eſt quod fuerat ante pro miſſum,magnam aũt ſortem vocauit ſingulare certamen. [Per ſi quis Amatæ Tãgit honos animum]Si quod te regina rogas tuam commouet mentem, & ſi quẽ honorem habes Amatæ.Sic in 7.Si qua pijs animis manet infelicis Amatæ gratia. [In te omnis domus inclinata recũbit] Totum digeſſit ante per ſpecies, & ſic cõtulit ſe ad generalitatem. & eſt à ruina tranlatio. [Magnũ cõmittere Teucris] ab omni cum bello non tñ à ſingulari certamine dehortatur.[Et me Turne manent,] Mire agit,nam quia ſcit virũ fortem ſuam mortem facile poſſe contẽnere,deterret eũ, dicẽs ſe ſimul eſſe morituã, vt qui periculum non timet, formidet inuidiam. [Accepit vocem] Ordo eſt, Accepit vocẽm matris Lauinia.[Flagrãtes perfuſa genas,]id eſt lacrymis genas perfuſas habens.Stat.Et gemitu mœſtos imitata parentes. [Ignem Subiecit rubor]Hypallage eſt,pro,cui ignis animi ſubiec t ruborẽ,mouebatur aũt, intelligẽs ſe eſſe tãtorum cauſa malorum.Sic ſupra, Cauſa mali tanti atque oculos deiecta decoros. [Violauerit oſtro Si quis ebur] Homeri comparatio, vnde & violauerit tranſtulit. Ille.n.ait, ὡς δ᾽ ὅτε τίς τ᾽ ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικι μιήνῃ. [Mixta rubent vbi lilia multa Alba roſa:] aut vbi multa alba lilia mixta rubẽt roſa.i.roſæ coniunctione. Naturaliter enim omnis candor vicinum in ſe trahit ruborem. [Illum turbat amor,] Inuenit occaſionẽ qua Turnus magis moueretur in bellum.[Neque.n. Turno mora libera mortis] Duplex hoc loco eſt expoſitio.aut.n.ordo eſt, Ne quæſo mater me lacrymis. i. tanto mortis omine pſequaris ad durũ Martis certamina pficiſcentẽ.neque.n. Turno mora libera eſt non eundi poſt iam promiſſũ ſingulare certamẽ. Aut certe h.d.Noli me mater euntẽ ad bellum ominoſis lacrymis proſequi,neque enim Turno mora libera mortis.i. neque.n.eſt in poteſtate mea moram inferre veniẽtibus fatis,ac ſi diceret, Si imminent fata, ſum periturus ẽt ſi minime ad bella proficiſcar.Sciendum tñ locũ hunc vnum eſſe de inſolubilibus duodecim,q̃ habẽt obſcuritatẽ,licet à multis pro caput reſoluentur in genij.[Cum primum craſtina cœlo Puniceis inuecta rotis] Hoc loco auiditas pugnaturi exprimitur.Sane nunc nõ dicit oriri diẽ, ſed deſignat tẽps quo vult vt vterque ad ſingulare certamen procedat.[Noſtro dirimamus ſanguine bellum] Bene ſe commendat omnibus hoc dicto, ſiquidem ſuum ſanguinem pro omni bello dicit poſſe ſufficere.

ASC. QVAM pro me &c.]Recitat animoſi Turni reſponſionem, & ad eam Amatæ reginæ muliebrem, & affectuoſam precationem:Lauiniæ ad hæc pudorem, & venuſtatẽ qua Turnus vehementius

mentius inflammatus. Amatam, rurſus affatur ſignificans ſe cõſtituiſſe omnino cum Aenea certamen. De qua re nihil eſt Donati. Ordo autem eſt. O optime ſubaudi pater aut rex, ego præcor deponas pro me.i. pro honore meo ſeruando, & pro animi mei volũtate, hanc curam quam geris pro me.ſ. pro ſalute mea & vita ſeruãda. & ſinas.ſ. permittas me paciſci.i. in pactũ cõmittere vitam pro laude ò pater. &.i. etiam nos non ſolis Troes ſpargimus manu.ſ. noſtra tela. & ferrum.i. tela ferrata, haud debile.i. fortia & robuſta, & vi multa nitentia, & ſanguis ſequitur de vulnere.i. telo noſtro aut de vulnere à nobis illato. Mater. ſ. Venus Dea, erit illi.ſ. ſæuiſſimo & iniquiſſimo hoſti Aeneę, lõge.i. procul quæ.ſ. Dea tegat.i. protegat eum fugacem.i. frequenter fugere ſolitum vt à congreſſu Diomedis, nube fęminea.i. velamento fœminis apto, & occultat.ſ. mater Dea ſeſe.i. ſeipſam vmbris vanis.i. inanibus, & mentitis, aut nihil profuturis quia & ipſa id faciens vulnerata eſt hæc ſup. Turnus dixit. At.i. ſed regina. i. Amata conterrita ſorte pugnæ, noua.i. inſolita, & magna q a nõ ſolitus erat cum tali viro congredi Turnus licet fortiſſimos quoſq. ſteremerat, flebat, & ipſa moritura.i. ſimilis morituræ, aut certa morte retineri nollet, aut quæ capa vrbe moritura eſt, tenebat .i. complectebatur aut retinebat generum.i. quem generum eſſe cupiebat.ſ. Turnum ardentem.i. excandeſcentem, & vehemẽter incenſum ad pugnam tenebat autem his verbis. Turne ego oro te vnum.i. vnam rem, per has.i. meas lacrymas, & ſup. honorẽ.i. obſeruantiam, & venerationẽ Amatæ ſi quis honos Amatę tangit animum.ſ. ſuum, vt debet, nam tu es nũc vna i. vnica. & ſola ſpes ſenectæ.ſ. noſtræ, & tu es requies vnica miſerere. ſ. Amatæ decus. & imperium Latini eſt ſup. penes te.i. in tua ptãte, & omnis domus Latini inclinata.ſ. ad ruinam, & deſolationem, recũbit in te.i. repoſuit ſpem in te, & fulcitur per te. Oro igitur vnũ, videlicet deſiſte committere. i. conſerere manum Teucris.i. cum Troianis quia, ò Turne quicunque caſus manent. i. certe expectant te in iſto certamine, manent &.i. etiam me, ego relinquã ſimul.ſ. cum mortem tuam audiero, hæ lumina inuiſa.i. hanc vitã mihi moleſtam, nec ego captiua videbo Aeneam generũ. ſ. meum. Lauinia.ſ. virgo filia Latini & Amatæ. perfuſa genas flagrantes.i. igneo rubore præ pudore ardentes.i. habens eas perfuſas lacrymis. accepit.i. hauſit, & intellexit vocem matris. ſ. ſuæ, cui.ſ. Lauiniæ rubor.i. pudor ruborẽ generans plurimus.i. abundantiſſimus. ſubiecit ignem.i. ardorem aut igneum colorẽ, &. ſ. ignis, hoc eſt calor naturalis q formã generat, cucurrit.i. diſperſus eſt per ora calefacta.ſ. per ruborẽ virgo dabat ore. i, facie ſua tales colores, veluti.i. quemadmodum aut quales dantur, ſi quis violauerit.i. miſcuerit, ebur indum. i. indicum quod albiſſimum eſt, oſtro ſanguineo.i purpura ſanguinei coloris, vel vbi lilia alba rubent mixta multa roſa, Amor turbat illũ.ſ. Turnũ, & figit vultus in virgine poſtquam.ſ. ſemel ĩ eam oculos coniecerat, & ardet magis.ſ. quàm prius in arma.i. ad arma tractanda in certamine cum Aenea, & affatur Amatam.ſ. reginam paucis.ſ. verbis. O mater quæſo ne: ne. inquit, proſequere me lacrymis, ve pro vel, ne proſequere.i. ne proſequaris tanto omine.i. indicio triſtis exitus me euntem.i. proficientem in certamina Martis duri.i. rigidi & inexorabilis, neque.n. mora.i. dilatio mortis. ſi quidẽ moriendum eſt Turno libera.i. etiam ſi differre mortẽ quam mihi lacrymæ tuæ portendunt, velim tamen non poſſem fatis vrgẽtibus. q. d. ſentio me inſtigatum neſcio quo numine ad congreſſum, & hoc ſenſu legendum eſt refer, vt ſit & ideo ò Idmon refer nuncius.i. nuncians &c. Aut ideo non eſt Turno mora libera mortis, quia cõſignata eſt iam dies. Nam Idmon nuncius refert, Tyranno Phrygio.ſ. Aeneę mea dicta haud placitura, cum.i. vbi aurora craſtina cõuecta rotis puniceis.i. roſeis rubebit primum, cœlo, id eſt per cęlum, aut aerem non agat Teucros in Rutulos, ſed arma Teucrum pro Teucrorum, & Rutulum pro Rutulorũ quieſcant &, ſup. dirimamus, id eſt abſcindamus, & finiamus noſtro ſanguine bellum, Lauinia quæratur illo campo, id eſt per tale certamen coniux, ſcilicet victoris.

VARIA LECT. SI quis ebur, vel mixta rubent] In antiquis exemplaribus legere eſt. Si quis ebur, aut mixta. [Teucrum arma quieſcant, Et Rutulum noſtro dirimamus] In Rom. lib. legere eſt, Teucrum arma quieſcant, & Rutuli, noſtro dirimatur.

POE. Hęc vbi dicta dedit, rapiduſq. ĩ tecta receſſit;
Poſcit equos, gaudetq. tuens ante ora frementes:
Pilumno quos ipſa decus dedit Orithyia:
Qui candore niues anteirent curſibus auras.
Circunſtant properi aurigæ, manibuſq. laceſſunt
Pectora plauſa cauis, & colla comantia pectunt.
Ipſe dehinc auro ſqualentem, alboq. orichalco
Circundat loricã humeris: ſimul aptat habendo
Enſemq., clypeumque, & rubræ cornua criſtæ,
Enſem, quem Dauno ignipotens deus ipſe parẽti
Fecerat, & Stygia cadentem tinxerat vnda.
Exin, quæ in medijs ingenti adnixa columnæ
Aedibus aſtabat, validam vi corripit haſtam,
Actoris Aurunci ſpolium; quaſſatq. trementem
Vociferans. TVR. Nunc ò nunq̃ fruſtrata vocatus
Haſta meos, nũc tẽpus adeſt: te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit: da ſternere corpus,
Loricamq. manu valida lacerare reuulſam
Semiuiri Phrygis, & fœdare in puluere crines
Vibratos calido ferro, myrrhaq. madentes.
POE His agitur furijs, totoq. ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti eum prima in prœlia taurus
Terrificos ciet, atque iraſci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventoſq. laceſſit
Ictibus & ſparſam ad pugam proludit arena.

SERV. POſcit equos, gaudetq. tumens ante ora fremẽtes] Solent. n. ex quorum vel mœſtitia, vel alacritate euentum futurum dimicaturi colligere. [Pilumno quos ipſa decus dedit Orithyia] ait Hor. in Arte Poetica, Nec quodcũque velit, poſcat ſibi fabula credi. Vñ Critici culpant hoc loco Virgiliũ, dicẽtes incongruum eſſe figmentũ. Nanq. Orithyia cũ Athenienſis fuerit filia Terrigenę, & à Borea in Thraciã rapta ſit, quemadmodum potuit Pilumno, qui erat ĩ Italia, equos dare? [Decus dedit] ad ornamẽtum, vt, Quas ipſa decus ſibi dia Camilla delegit. Sane is verſus σπονδιάζον eſt, nã Thyi diphthõgus eſt Gręca. [Qui candore niues anteirẽt, curſibus auras. Homeri verſus verbum ad verbũ, λευκότεροι χίονος θέειν δ' ἀνέμοισιν ὅμοιοι. [Properi aurigæ] Feſtini, veloces, & erit noiatiuus hic ꝓperus, aurigas aũt pro Agaſonibus poſuit. nam aurigæ proprie ſunt currus regentes. [Alboq. orichalco] apud maiores orichalcũ precioſius metallis omnibus fuit. nãq. ſicut Lucret. dicit, Cum primum hoĩes ſiluas incendiſſent, nullarum adhuc rerum periti, terra caſu fertilis omnium, ex incendij calore deſudauit metalla, inter quę orichalcum precioſius viſum eſt, quod & ſplendorẽ auri & ęris duritiem poſſideret. Nam primũ de auro ſecuris facta diſplicuit cauſa mollicici, ſimili ratione & argenti contẽptus eſt vſus, mox orichalcum placuit, donec veniretur ad ferrum. vnde etiã ſecula ita dicuntur fuiſſe diuiſa. Orichalcum aũt fuiſſe precioſum etiã Plaut. docet qui ait in Milite glorioſo, Ego iſtos mores orichalco contra comparẽ. [Alboq. orichalco, Auri.ſ. cõparatione, nam albũ non eſt. [Circundat loricam humeris] Non armatur hoc loco, ſed explorat vtrũ arma apte, & congrue eius mẽbris inhæreant. [Aptat habendo] ad habendũ. vt congrue poſſint inhęrere. [Cornua criſtę] .i. comas, quas Græci κέρατα nominabant. vnde & κείρειν dicunt tondere. Cornua autẽ ſunt proprie cincinni. [Deus ipſe parenti fecerat] ac ſi diceret, non per miniſtros. Statius. Plurimus ipſi ſudor ibat. Et notandum q affectate variauerit, vt Aeneæ vno loco arma deſcriberet. Turni vero hic haſtã & gladiũ & loricã. In octauo aũt ſcutum & galeam. [Exin] Deinde. nam ordinis eſt aduerbium. [Ingenti adnixa columnæ] Haſtæ per columnã exprimitur magnitudo, ſicut in ſeptimo equorum, vt, Stabant trecenti nitidi in præſepibus altis. [Stygia vada] Quaſi immortalem fecerat. [Vi] Virtute. [Actoris Aurunci ſpolium] Vel Actori detraxerat Turnus, vel quod actor cuidã alteri. nam ambigue poſuit. [Quaſſataq. trementem] Quaſſat, & tremere facit. [Vociferans] Hæc, ſcilicet quæ dicturus eſt. Plerunque enim ita clamor oſtẽditur, vt ſtatim ipſius clamoris verba ſubdatur. ſic ſupra, Toruumque repente Clamatio matres.

Sane

Sanè nunc ita ad haſtam, quaſi ad aliquã perſooam loquitur.& ei intellectum, & auditum dat.ſicut Cic.verba reip.Sed ille ait.ſi poſſet fieri.Turnus vero quaſi ad virum ſentientem, loquitur, nec immerito. nam eum inducit furentem: vt, His agitur furiis, totoq. ardentis ab ore Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus ignis.[Vocatus haſta meos]Inuocationes,& preces. Nã appellatio eſt a verbo q̃ ſemper aut in io exit, aut in us. Si in io exeant, tertię eſt formæ Si in us quartæ.vt ab eo qđ eſt lego,aut lectio, aut lectus facit.Sed hoc nos dicimus.qđ ἀφωνότερον, ſicut nunc ab eo qđ eſt voco, vocatus fecit non vocationes. [Te maximus Actor]ſubaudimus, antea gerere conſueuerat. [Turnus nũc dextra gerit] Eius qui eſt ſupra maximum quaſi Actorem. [Da ſternere]Figura græca:vt,Donat habere viro. Item,Dat ferre talentum.[Lacerare reuulſam] Vt laceratam reuellam. Laceratã aũt propter illud,Et bis ſex thoraca petitum Perfoſſumq́. locis.[Vibratos calido ferro]Criſpatos calamiſtro. nam calamiſtrum eſt Acus maior,quæ calefacta, & adhibita intorquet capillos. Vnde etiam Cic.calamiſtra tam comam appellat frequenter, quæ etiã vituperationi eſt. Vnde ecõtra ad laudem eſt poſitum ab Horat. Hic & incõptis curium capillis. [Myrrhaq́. madentes] Vnguentatos. [Oculis micat acribus ignis]Homeri eſt ὄσσε δ' οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην[Terrificos ciet]Hinc apparet mugitus nõ tantum dolẽtum eſſe,ſed etiã iraſcentum.Ciet modò dat,ſicut in 3. legimus, Lacrymasq́. ciebant. Nam proprie Ciere, eſt alter aut dolorem aut lacrymas commouere.[Ad pugnam proludit] Pręmeditatur.Cic.Si mecum in hac proluſione nihil fueris,id eſt præmeditatiooe certaminis.

ASCENSIVS.

HAEC vbi dicta, &c.]Docet quomodo ſe Turnus inſtruxit ad pugnam,armauitq́.armis inſignibus, vnde eſt hoc ſolum Donati.Stygia vnda,conſecrationem quandam enſis oſtendit. Corripit,q.d. ſioe conatu extulit, quãuis tanta eſſet, vt adminiculis colũnę egeret.Hoc ille.Ordo eſt. Vbi,id eſt poſtquam Turnus dedit hæc dicta.i. verba præmiſſa,& ipſe rapidus.i. feſtinus receſſit in tecta.i.in domicilium ſuum priuatum.Ipſe poſcit,id eſt exigit equos,& gaudet tuens.i.inſpicieos eos frementes.i.animoſe geſtiẽtes,ante ora.ſ.ſua, quos, ſ.equos, ipſa Orithyia.ſ.Orithæi regis Athenarum filia,& vxor Boreæ. qui ex equabus Erichthonii ſẽm Homerũ ſub forma equi admiſſam generauit equos velociſſimos,& candidiſſimos,vnde Orithyia ad Pilumnũ atauum Turni equos propagatos dono miſerat, aut ſi nõ miſerat. quia tamẽ ipſa ſobolem conſeruauit,& educauit, vnde ad Pilumnũ hi equi peruenerãt per emptionem, aut commutationem, aut alia quauis via dicitur ipſa eos miſiſſe,ſeu dediſſe, ſicut in Georg. India mittit ebur, quia India producit elephãtes. Nihil eſt ergo quod critici merito notent, cum remotiſſimi Reges ſe mutuo donẽt. Sed ad ordinem redeo quos ipſa Orithyia dedit Pilumno.i.Atauo Turni,decus.i.pro decore.& inſigni dono qui.ſ.equi anteirẽt .i.ſuperarent candore niues, & curſibus.i.velocitate auras.i.ventos. Aurigæ.i.Agaſones, circunſtant properi.i.properare,& vrgere parati,& laceſſunt.i.prouocant ad curſum, & animoſitatem, pectora.ſ.equorum plauſa.i.palpata, manibus cauis.i.concauis, & pectunt colla comantia.i.fruticantia. & piloſa, ipſe.ſ. Turnus dehinc.i.poſtquã equos viſitauerat, circundat humeris.i.ſuis loricam ſquallentem.i.per modum ſquãmarum piſcium relucentẽ auro.i.ſquãmis aureis. & Orichalco.i.illo genere metalli albo.ſ. reſpectu auri.i.paulò pallidiore, & ſimul aptat habendo i.vt habeatur,aut habiturus, & habilẽ facit enſem, & clypeũ.& cornua rubræ criſtæ in galea,i.poſita. Enſem,inquit, quẽ ipſe deus ignipotens.ſ. Vulcanus fecerat Dauno parenti.ſ.ipſius Turni, & quẽ cãdentẽ.i.eum ipſum temperaret, tinxerat vnda ſtygia qua ſ.inconſumptibile effecerat,exin.i.exinde,hoc eſt poſtea aut deinde ipſe corripit.i.celeriter rapit vi.i.virtute,& extulit haſtam validã .i.valde fortẽ,& magnam,quæ ſtabat ſup.in ędibus annixa.i.incumbens ingenti columnæ,quaſi parua eã ſuſtentare non potuiſſet,aut ideo ingenti dicit, quia cum ipſa eſſet ingens ad paruam ſaltem in longitudine ſtare non potuit appoſitorie,ſpoliũ Actoris Aurunci.i.de gẽte Auruncorum, qui antiquiſſimi populi Italiæ ſunt. aut qua Actor alios, aut qua ipſe Actora ſpoliauerat, hoc hemiſtichium aſſumit Iuuen. In deriſionẽ Othonis,qui ſpeculũ muliebre ferebat,ſicut Turnus haſtam Actoris,& ipſe quaſſat.i.quaſſando trementẽ facit haſtam,vociferans.i.exclamãs, ò haſta nunquã fruſtrata.i.quæ ſemper præfeciſti meos vocatus.i. inuocationes, & deſideria mea ad q̃ te vocaui, maximus Actor geſſit,ſup.aliqñ te,& dextera Turni gerit nunc te. Tempus adeſt nũc ſup.quo tui egebo,da igitur ſternere corpus.ſ.Aeneæ & lacerare manu valida,loricã reuulſam.ſ à corpore Phrygis.i.Troianis.ſ.Aeneæ ſemiuiri.i mollis,& effęminati.& da fedare in puluere crines.ſ.eius,vibratos calido ferro.i.calamiſtratos, & madẽtes .i.delibutos,myrrha.i.vnguẽto ex myrrha facto,Turnus ag ĩ his furijs,vt.ſ.haſtã alloqueretur quaſi rationẽ habẽtẽ, & ſcintillæ.i. ſigna ardoris abſiſtunt.i.diffundũtur ab ore toto ardẽtes,& ignis micat.i.coruſcat, oculis acribus.i.acrimoniæ iudicibus veluti.i. quemadmodũ cũ taurus ciet.i.excitat ĩ prima pręlia.i.ad primũ inſultũ faciendũ mugitus terrificos.i.ad terrorẽ faciendum, aut tentat iraſci in cornua.ſ.obnixus.i.obtinens trunco arboris.& laceſſit.i.dilacerat ventos ictibus.ſ.cornuum. aut proludit.i.facit præludia.& attentamenta ad pugnam,arena ſparſa.ſ.pedibus,vnde in Bucol. Iam cornu petat & pedibus qui ſpargat arenam.

VARIA LECTIO.

CIRCVNSTANT properi aurigę]Veteres aliq.lib.Propere legunt.Aliquot alij.Pueri aurigæ.[Pectora plauſa cauis]Antiqua pleraq; exemplaria,Pulſa legunt. [Semiuiri phrygis] In lib.aliq. antiq.Phrygij,legitur.[Scintillæ abſi.oc.]In Rom.lib.Exiſtũt,legitur.Eſt & antiquus liber,qui ita legit,Abſiſtũt ſcintillæ oculis. [Cum prima in pręlia]Rom. liber, atque aliquot alij, Cum primũ in pręlia,legunt.[Atque iraſci in cornua tentat]In Rom.lib. Aut iraſci,legitur. [Et ſp.ad pu.] Antiqui lib. aut ſparſas,legunt.

Nec minus interea maternis ſæuus in armis
Aeneas acuit Martem,& ſe ſuſcitat ira,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum ſocios,męſtique metum ſolatur Iuli,
Fata docens,regique iubet reſponſa Latino
Certa referre viros,& pacis dicere leges.
Poſtera vix ſummo ſpargebat lumine montes
Orta dies, cum primum alto ſe gurgite tollunt
Solis equi,lucemque elatis naribus efflant.
Campum ad certamẽ magnæ ſub mœnibus vrbis
Dimenſi Rutulique viri, Teucriq. parabant:
In medioque focos,& Dijs communibus aras
Gramineas,alij fontemque,ignemque ferebant
Velati lino,& verbena tempora vincti.
Procedit legio Auſonidum; pilataque plenis
Agmina ſe fundunt portis.hinc Troius omnis,
Tyrrhenuſque ruit varijs exercitus armis:
Haud ſecus inſtructi ferro,quàm ſi aſpera Martis
Pugna vocet:necnon medijs in millibus ipſi

SERV. SAeuus] Fortis, more ſuo, Et ingentem moderationem dat Aeneæ,q̃ppe quẽ inducit laborantẽ, vt poſſit in irã moueri, cum Turnũ ita dicat furere, vt nec Latini conſilijs, nec Amatæ p̃cibus poſſit obedire.[Acuit Martem]Irritat ſe ad futura certamina. [Componi fędere bellum]Finiri. Vt, Ante diem clauſo cõponet veſper Olympo.[Tum ſocios, mœſtiq́. metum ſolatur Iuli] intelligimus hos ſpe ſingularis certaminis producis ſalute eſſe turbatos.[Latino certa referre viros] κατὰ τὸ σιωπώμενον:etiã Latinum ad Aeneam legatos miſiſſe intelligimus. Nam ſupra Turnus tantum dixerat. Nuncius hæc Idmon Phrygio mea dicta Tyranno.[Pacis dicere leges] Quas paulò poſt in ipſo fœdere eſt dicturus Aeneas. [Lucemque claris naribus efflãt] Ennianus verſus eſt ordine commutato.Ille.n.ait,Funduntq. elatis naribus lucem. Et ſciendum nuſquam diẽ ſic patenter deſcripſiſſe Virgiliũ [Campum ad certamen] Totus hic de fœderibus locus,de Homero trãſlatus eſt,vbi Alexander cum Menelao ſingulari certamine eſt dimicaturus. [Dimenſi Rutulique viri] Inter ſe per certa ſpatia diuidentes, quæ quiſque loca purgaret, & hoc loco Fauni lucum excidere Troianos. Vnde eſt, Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum Suſtulerant, puto, vt poſſent concurrere campos. [Focos] Quidquid ignem fouet focus vocatur, ſiue ara ſit. ſiue quid aliud in quo ignis fouetur. [Et dija

Ductores auro volitant, oſtroq́. decori,
Et genus Aſſaraci Mneſtheus, & fortis Aſylas,
Et Meſſapus equum domitor, Neptunia proles.
Vtq́. dato ſigno ſpatia in ſua quiſque receſſit
Defigunt tellure haſtas; & ſcuta reclinant,
Tum ſtudio effuſæ matres, & vulgus inermum.
Inualidiq́. ſenes, turres, & tecta domorum
Obſedere: alij portis ſublimibus aſtant.
At Iuno ex ſummo, qui nunc Albanus habetur,
(Tũ neq, nome erat, neq; honos, aut gloria mõti)
Proſpiciẽs tumulo, campum ſpectabat, & ambas
Laurentũm, Trouḿq. acies, vrbemq. Latini.
Exemplo Turni ſic eſt effata ſororem
Diua Deam, ſtagnis quæ, fluminibusq́. ſonoris
Præſidet: hunc illi rex ætheris altus honorem
Iuppiter, erepta pro virginitate, ſacrauit
IV. Nympha dec⁹ fluuiorũ, aĩo gratiſſima noſtro,
Scis vt te cunctis vnam, quæcunque Latinæ
Magnanimi Iouis ingratum aſcendere cubile,
Prætulerim, cœliq́. libens in parte locarim.
Diſce tuum, ne me incuſes, Iuturna dolorem.
Quà viſa eſt fortuna pati, parcæq́. ſinebant
Cedere res Latio; Turnum, & tua mœnia texi:
Nunc iuuenem imparibus video concurrere fatis:
Parcarumq́. dies, & vis inimica propinquat.
Non pugnã aſpicere hãc oculis, nõ fœdera poſſum:
Tu pro germano, ſi quid pręſentibus audes,
Perge: decet miſeros meliora ſequentur.
POE. Vix ea: cũ lacrymas oculis Iuturna profudit;
Terq́., quaterq́. manu pectus percuſſit honeſtum,
IV. Non lacrymis hos tempus, ait Saturnia Iuno:
Accelera, & fratrem, ſi quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumq́. excute fœdus:
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, & triſti turbatam vulnere mentis.

communibus aras] Dij cõmunes ſunt, vt alii dñt, Mars Bellona, Victoria; ꝙ hi in bello vtrique parti poſſunt fauere. Vt autẽ altioris ſcientiæ hominibus placet. dij cõmunes ſunt q ἀζωνοι dicunt.i. q cœli certas partes non habẽt, ſed generaliter à cunctis colũtur. vbique. enim eos eſſe manifeſtum eſt, vt, Mater deum. cuius poteſtas ĩ omnibus zonis eſt. Nã ideo & Mater deũ d ci tur. ꝙ cum omnibus, eius eſt communis poteſtas. Alii communes deos volũt, ſolem. Lunam, Plutonem. Martem. Hi enim apud oẽs homines inueniuntur, & ſunt in omnibus terris. Prior tamen ſenſus eſt ſimplex. & magis aptus negocio. [Aras gramine] Romani enim moris fuerat ceſpitẽ aræ ſuper imponere. & ita ſacrificare. Gramineas autem ideo, quia & de bello res agitur. & Marti ſacrificatur, cui gramen eſt cõſecratum, quod ſm Pli. in nat. hiſt. ex humano cruore procreatur. Gramen autem herbæ ſpecies eſt. licet omnis herba gramen vocetur. ſicut robur, omne lignum. cum ſit & ſpecies. [Fõtemq. ignemq. ferebant [Fõtem pro aqua poſuit. à toto partem. Sanè ad faciẽda fœdera aqua, & ignes adhibẽtur, vnde ecõtra quos arcere volumus à noſtro conſortio, eis aqua & igni interdicimus. i. rebus quibus conſortia copulantur. [Velati lino] Atqui Feciales, & Pater patratus per quos bella per fœdera confirmabantur, nunquã, vtebantur veſtibus lineis. Vnde dicimus errore factum vt, linea veſtis contra morem adhiberetur ad fœdera. quæ firma futura non erant. Scimus enim hoc vbique ſeruare Virgilium, vt rebus quibus denegatur exitus, dat etiam infirma principia. Sic in Thracia ciuitatem condens Aeneas, quam mox fuerat relicturus, contra morem Ioui ne Tauro ſacrificauit. Sic ſenatũ ad priuata Latinus conuocat tecta, quando eius non erunt firma conſilia. Sic paulò poſt in augurio liberatus cygnus in fluuiũ concidit, quia Turnum Rutuli, licet rupto fœdere, liberare non potuerunt. Caper tamen & Iginus hoc loco dicũt lectionem eſſe corruptam, nam Virgilium ita reliquiſſe confirmat. [Velati limo] Limus aũt eſt veſtis qua ab vmbilico vſque ad pedes teguntur pudenda poparum. hæc autem veſtis habet in extremo ſui purpurã limam, .i. flexuoſam, vnde & nomen accepit, nam limũ. obliquum dicimus. vnde & Terent. Limis oculis dicit. i. obliquis. [Et verbena tempora vincti] Verbena proprie eſt herba ſacra ſumpta de loco ſacro capitolij. qua coronabantur Feciales, & pater patratus fœdera facturi. vel bella indicturi. Abuſiue tamen iam verbenas vocamus omnes frõdes ſacratas, vt eſt Laurus. oliua. & Mirtus. Terent. Ex ara hinc ſume verbenas. Nam Myrtum fuiſſe Menander teſtatur, de quo Terent. tranſtulit. [Legio Auſonidum] Pro Auſonidarum, quod venit ab eo quod eſt hic Auſonida, ſicut hic auriga. Nam Auſonis generis fœminini eſt, vnde Auſonidum facit, quod vt diceret, metri eſt neceſſitate cõpulſus. [Ruit] Cum impetu venit, qđ apud Græcos eſt ὥρμησεν. [Inſtructi ferro] Bona œconomia. & rei futurę pręparatio. ruptis. n. fœderibus in bella deſcẽdunt. [Vulgus inermum] Senum. ſ. ac matrũ, ſicut ipſe cõmemorauit. [Diua Deam] Aut Hypallage eſt, pro Dea diuã. Nã deos æternos dicimus: Diuos vero qui ex hominibus fiunt. Aut bene dixit de Iunone diuam. reſpiciens Etymologiam. Nam in Horatio legimus, Sub diuo moriens victima nihil miſtrantis Orci. i. ſub aere. quem cõſtat eſſe Iunonẽ. Deus autem vel Dea, generale eſt omnibus. Nam quod Græce δέος, Latine timor vocatur. Inde deus dictus eſt qđ omnis religio ſit timori. [Stagnis quæ fluminibusq́ ſonoris præſidet] Iuturna, fons eſt in Italia ſaluberrimus iuxta Numicũ fluuium. cui nomen à iuuando eſt inditum. Cum. n. naturaliter oĩs aqua noxia ſit extraneorum corporibus, hic omnibus ſaluberrimus fons eſt. de hoc aũt fonte Romam ad omnia ſacrificia aqua afferri conſueuerat. [Nympha decus fluuiorum] Sic ſupra, Nymphę. genus amnibus vnde eſt. animo gratiſſima noſtro. Ho. ἐμῷ κεχαρισμένε θυμῷ [Cũctis ꝑtulerim] Liptotes figura per cõtrariũ. plus. n. dicit. & minus ſignificat, nanque alias omnes eſſe perſecuta, huic vero libenter indulſit. Et dicit ſe hũc omnibus prętuliſſe, quaſi ẽt alias in honore habuerit. Tale eſt, & illud Saluſtianum, Mare ponticũ dulcius, quam cetera cũ nullum dulce ſit. Sanè ſciendũ non immerito finxiſſe Virgilium, Nymphæ. i. parti ſuæ indulſiſſe Iunonem. [Ingratũ cubile] Quod gratiam caſte non præſentat vxori Iuppiter. Nam cum Iuppiter multas vitiaſſe diceretur, nihil tamen à Iunone de Iuturna detractũ eſt, ſed potius auctum eſt. Animaduertẽdum autem verſum hũc ſine cæſura eſſe. Nam Heptimemeris, quam habere creditur, in Synalœphã cadit: vt, Magnanimi Iouis ingratum aſcendere cubile. Terentianus de hoc, Rarum concedam fieri non poſſe negabo. [Cęli in parte] diuinitatis, nam locum numinum pro honore poſuit. [Qua viſa eſt fortuna pati] Quatenus, inquantum permiſit. & ſic ait. Qua viſa eſt, vt ſupra. Cocãt in fœdera dextræ, Qua datur. Sanè latenter oſtendit fauorem numinum ſine conceſſione fatorũ non poſſe procedere. [Cedere res Latio] Feliciter cũcta procedere. [Video concurrere] Pro concurſurũ eſſe licet, quaſi Dea, bene præſenti vſa ſit tempore quæ etiam futura cernebat. [Non pugnam aſpicere hãc oculis] Quoniam numina quoties morituros viderint eos, quibus fauent, ab his recedunt. Sic Statius Apollinem inducit Amphiaraum deſerentem, vbi cum vicinũ eſſe morti cognouit. [Præſentius audet] Efficacius, vehementius. nam decet germanam illicita etiam pro fratris ſalute tentare. [Forſan miſeros meliora ſequentur] Forte poſſit fatorum ordo mutari. [Terq́. quaterq́. manu pectus percuſſit honeſtum] Quia ſolam doloris audiuerat cauſam, nihil quemadmodum fratri poſſet mederi nã paulò poſt audiet, Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus. [Nõ lacrymis hoc tẽpus, ait. Saturnia] Non flendi, ſed ſubueniendi tempus eſt. Statius, In matrum conſolatione accenſos flebitis ignes. [Conceptumque excute fœdus] Placitum animo. prędeſtinatum vt fiat. [Auctor ego audendi] Nomina in tor exeuntia, fœminina ex ſe faciunt, quæ in trix terminantur, ſi tamen à verbo veniunt. vt ab eo quod eſt lego, & lector, & lectrix facit, doceo, doctor, & doctrix. Si autẽ à verbo non venerint cõia ſunt, nam ſimiliter maſculina & fœminina in tor exeunt. vt hic, & hæc ſenator, & hic, & hæc balneator, licet Petronius vſurpauerit, balneatricem dicens. Tale eſt, Vt hic, & hæc auctor, ſed tunc cum ab auctoritate deſcendit, vt hoc loco. Cum autem venit ab eo quod eſt augeo, & auctor, & auctrix facit, vt dicas auctor diuitiarum, Vel auctrix patrimonij. [Reliquit incertam] Quia li-

cet dederit ei conſiliū, dicēndo tamen forſan, eā reliquit incertā.

ASCENSIVS.

NEC minus. &c.] Recitat quomodo Aeneas quoque ad pugnam ſe excitauerat, ſtans ſæuus.i.non ſolum magnus, ſed etiam terribilis, quia armis maternis. Nam licet natura pius eſſent in deos, erat tamen ſtrenuus, & acer debellator hoſtium. Quia tamen innatam habuit pietatem, ipſe acuit Martem, & ſe ſuſcitat ira. Recitat præterea quomodo cōuenerant reges, & proceres cū toto corpore exercitus ad fœdus feriendum, circa quem locum dicit Dona. ars propter conſecrationem fœderis communibus: quia adhuc incertum erat quo eſſet peruentura victoria. Plenis portis, qui ſecuri, erant facti de alieno certamine. Varijs, quia diuerſarum terrarum erant viri. Hæc ille. Ordo autem eſt. Nec minus.i.nihilominus, quàm Turnus, Aenęas ſæuus.i.magnus, & implacabilis in Turnum in armis maternis.i.per matrem à Vulcano obtentis. acuit interea Martem.i.furorem bellicum, & animā bellandi, & ſuſcitat, id eſt excitat ſe.ſ.ad pugnam ira, ſcilicet quā excitat memoria iniuriæ illatæ gaudens bellum componi, id eſt finiri fœdere oblato.i.per fœdus oblatum.ſ.vt ſingulariter certet cum hoſte, Tum.i.deinde ſoluatur ſocios, & metum Iuli mœſti.ſ.ob periculum in quod pater ſe immiſſurus erat ſoluatur in quam docens fata.i.fatale eſſe quod in Italia regnabit, & iubet viros referre Regi Latino certa reſponſa, & dicere leges.i.conditiones pacis.ſ.ineundæ. Dies poſtera.i.poſtridie eius diei orta, vix ſpargebat mōtes ſummos lumine.i.vix illuxerat dies cum.i. quando.i.equi ſolis, tollunt.i.extollunt, & exigunt ſe primi alio gurgite.ſ.maris in quo ſe tingere, & recreare à ruſticis putantur, & efflant lucem.i.claritatem diei naribus elatis.i.erectis adortū. Congrue equorū ſolis ardentiū meminit in deſcriptione diei, in equo equis concurſuri ſunt bellantes, & ſup. viri Rutuli, & Teucri dimenſi.i.dimentientes, & per certa ſpatia inter ſe diuidentes campum ad certamen.ſ.aptum, ſub mœnibus magnæ vrbis. quia regales parabant in medio.ſ.campi, & focos, & aras dijs communibus, id eſt fecialibus, & vt dicunt neutris, id eſt neutri partium pluſquam alteri fauentibus, & ita ad fœdus conciliandum idoneis, aut qui Azoni.i.ſine certa Zona, & circulo ſunt aut dijs belli præſidibus, ſed prima expoſitio præſtat aras gramineas.i.ex ceſpite factas, aut verbenis ſtratas. Alij.i.aliqui ex eis qui non erāt intenti ad aras extruendas, ferebant.i.afferebāt fontem, & ignē, velati limo.ſ.contra morem, qui infelicem exitum habituri, aut velati limo.i.veſte ſuſſemorali, & vincti tempora.i.habentes tēpora vincta verbena.i.herba, aut fronde ſacra, legio Auſonidum pro Auſonidarum, procedit.ſ.in campum, & agmina pilata.i.pilis, hoc eſt telis quibus poſtea Romani vſuri ſunt vtentia fundūt.i.effundunt ſe plenis portis.i.quantos portæ effundere poſſunt omnis exercitus Troius.i.ex Troianis collectus, & Tyrrhenus.i. ex Tyrrhenis, ruit hinc.i.deinde varijs armis.ſ.inſtructus, aut cū varijs armis inſtructi.ſ.ferro, haud ſecus.i.non aliter quam ſi aſpera pugna martis voces.ſ.eos ad certamen ad quod vocandi ſunt, licet modo ad fœdus percutiendum exierant. Necnon.i.& etiā ipſi ductores volitant in medijs millibus exiſtentes decori auro, & oſtro.i.aurata purpura ductores dicit, videlicet, & genus.i.progenies Aſſaraci.i.duo filij eius, & Mneſtheus, & Aſilas fortis. & Meſſapus (qui de parte Turni erat) domitor equum.i.equorum proles.i.propago aut progenies Neptunia.ſ.ipſius Neptuni vtcrque.i.& poſtquam quiſque receſſit in ſua ſpatia ſigno dato, ipſi.ſ.milites ſtantes vtrobique defigunt.i.deorſum infigunt haſtas tellure.i.in terra, & reclinant ſcuta, qui non dimicaturos ſe putabant. Tum.i.deinde matres effuſæ ſtudio.ſ.videndi, & vulgus inermum.ſ.puerorum, & ſenes inualidi, obſedere turres ac tecta domorum, & alij aſtant portis ſublimibus, id eſt ad portas ſublimes.ſ.vrbis. [At Iuno ex ſummo] Commemorat quō Iuno fatorum non ignara videns diem fatalem Turno aduēniſſe alloquitur Iuturnam ſororem Turni, & nympham, admonens vt fœdus quāuis ratione diſturbet, quia ſi per fœdus Turnus cum Aenea congrediatur occidendus ſit. Recitatq. Iuturnę reſponſionem. Vnde Don. animo gratiſſima noſtro ſimulata verba pro tempore. nā pellex nunquam placet vxori. Hoc tantum ille. Ordo aūt eſt, At.i.ſed, Iuno proſpiciens ex ſummo tumulo, qui habetur.ſ.nūcupatus nunc.i.tempore noſtro, inquit poeta, Albanus, ſed neq; nomen neque honos, neque gloria erat tunc monti ſpectabat cāpum, & ambas acies.ſ.Laurentum, & Troum, & vrbem Latini, & affata eſt extemplo.i. illico ſororem Turni.ſ.Iuturnam ſic.i. in hæc verba affata eſt inquam exiſtens diua.i.dij.ſ.aeris domina, Deam.ſ.nympham, quæ præſidet ſtagnis & fluminibus ſonoris.i.quæ eſt præſes fortis præſtantiſſimi Iuppiter altus rex ætheris ſacrauit illi hūc honorem.ſ.vt nympha ſit pro virginitate erepta.i.repentes eum pro vitio illato, affata eſt inquam ſic, ò nympha decus fluuiorum gratiſſima noſtro animo, tu ſcis, vt.i.qualiter ego prætulerim te vnam.i.ſolam cūctis.ſ.pellicibus Latinis, quæcunque Latinæ aſcendere.i.aſcenderunt ingratum.i.eis minime profuturū cubile Iouis magnanimi, & vt ego locarim.i.locauerim libens te in parte cœli.i.donauerim te cęlo diſce ò Iuturna tuum dolorem, q.d. res tua potius quàm mea agitur ne incuſes.i.culpes me ꝙ nō tibi ſignificauerim, ego texi.i.protexi Turnū & tua mœnia.i.vrbem tibi gratam, ſup. catenus qua.i.quatenus fortuna eſt viſa pati, & id ſecundū Epicurū, & parcæ.i.Deæ fatales, hoc eſt fata ipſa, & id Stoici ſinebant res cedere.i.feliciter ꝓcedere. Latio.i.populo latino, nunc autem video iuuenem.ſ.Turnum concurrere.ſ. cum Aenea fatis imparibus.i.Aeneæ pluſquā ipſi fauentibus, & dies parcarum.i. periodus vitæ à parcis conſtituta, & vis.i.fatalis neceſſitas inimica.ſ.Turno cui mortem minatur propinquat.i.inſtat. Ego non poſſum aſpicere oculis hāc pugnam, nec poſſum aſpicere oculis fœdera.ſ.hæc; tu ſi audes quid.i.aliquid pſentius.i. dexterius, & fauſtius pro germano.i. fratre tuo perge.i.perſeuera, & perage id, quia decet. forſan meliora ſequentur miſeros.i.bello bis iam victos, Iuno ſup. vix.ſ.fata eſt ea.ſ.quæ præmiſſa ſunt cum Iuturna profudit.i.porro fudit, lacrymas oculis.ſ.ſuis, & percuſſit ter, & quater, id eſt conſummate, & perfecte, pectus honeſtum.i.pulchrum, & Iuno Saturnia.i.Saturni filia ait hoc tempus non.ſ.congruit lacrymis. accelera.i. feſtina, & eripe fratrem.ſ.Turnum morti.i.à morte, ſi quis modus eripiendi, ſup. eſt, ſup. reliquus, aut tu cie.i.concita bella. & excute.i. reiice abs te fœdus conceptum, ego.ſ. quæ diuum incedo regina Iouiſq & ſoror & coniux ſup. ero, aut eſſe volo auctor audendi. Iuno exhortata.i.multum hortata Iuturnam, reliquit.ſ.Iuturnā incertam.ſ.quid agat & turbatam triſti vulnere mentis.

VARIA LECTIO.

ET pacis dicere leges] In Oblongo lib. Vaticano, Diſcere, legitur. [Defigunt tellure haſtas] Rom. liber, & antiqui pleriq; alij, Telluri, habent [Turres, & tecta dom.] In antiq. exemp. Ac, hſ. [Alij portis ſublimibus aſtant] In Rom. lib. & aliquot alijs, Inſtant, habetur [Tunc neque nomen erat, nec honos, aut gloria monti] In pleriſq; libris legere eſt, Tum neq; nomen erat, neque honos, neq; gloria monti. in alijs. Nec honos, nec gloria [Proſpiciens tumulo campum ſpectabat] In lib. antiq. legere eſt, Adſpectabat. in alijs, Aſpectabat. [Animò gratiſ.no.] In Rom. lib. & aliquot alijs, Cariſſima, habetur. [Ne me incuſes] In aliq. exēpla. Nec, legitur [Quia viſa eſt fortuna] Hoc loco lib. valde variant. nam, Quoad, &, Quod, legitur in pleriſque. [Non fœdera pol.] Alij, Poſſim, legunt [Vix ea, cum lacrymas] In lib. aliq. antiquis, Tum legitur. [Aut tu bella cie] In antiq. aliquot legere eſt, At.

SERV. INterea reges] Longum hyperbaton, nam ordo eſt, Interea reges procedunt caſtris. cetera.n. per parētheſim dicta ſunt, nec eſt Eclipſis cū ſermo in omnibus congrua. [Ingēti mole] Pōpa. habitu. nā modo hoc ſignificat. [Solis aui ſpeciē eſt] Vt etiam in ſeptimo diximus, Latinus ſecundū Heſiodū in ἀσπιδοποιΐᾳ Vlyſſis, & Circes filius fuit, quam multi etiam Maricam dicunt, ſēm quem nūc dicit, Solis aui ſpecimen. Nam Circe, Solis eſt filia. Sanè ſciendum Virgiliū in varietate hiſtoriæ, ſua etiā dicta variate. Sed de Vlyſſe, vt etiam ſupra diximus, temporum nos ratio credere nō ſinit. [Bigis it Turnus] Quoties vtimur nominibus tantū pluralis numeri, & vnū volumus ſignificare, ita dici-

POE. Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radij fulgentia cingunt,
Solis aui ſpecimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Hinc pater Aeneas Romanæ ſtirpis origo,
Sidereo, flagrans clypeo, & cęleſtibus armis:
Et iuxta Aſcanius, magnæ ſpes altera Romæ,
Procedunt caſtris, puraque in veſte ſacerdos

Setigeræ fœtum ſuis, intonſamq. bidentem
Attulit, admouitq. pecus flagrantibus aris.
Illi ad ſurgentem conuerſi lumina ſolem
Dant fruges manibus ſalſas,& tempora ferro
Summa notāt pecudum, paterisq. altaria libant.
Tum pius Aeneas ſtrictò ſic enſe precatur,
AEN. Eſto nūc ſol teſtis, & hæc mihi terra precāti,
Quam propter tantos potui perferre labores,
Et pater omnipotens,& tu Saturnia Iuno
Iam melior, iam diua precor,tuq. inclyte Mauors,
Cuncta tuo qui bella pater ſub numine torques:
Fonteſq. fluuioſq. voco,quæq. ætheris alti
Relligio,& quæ cæruleo ſunt numina ponto:
Ceſſerit Auſonio ſi fors victoria Turno,
Conuenit Euandri victos diſcedere ad vrbem:
Cedet Iulus agris nec poſt arma vlla rebelles
Aeneadæ referent,ferro ve hoc regna laceſſent.
Sin noſtrū annuerit nobis victoria Martem,
Vt potius reor, & potius dij numine firment:
Non ego nec Teucris Italos parere iubebo,
Nec mihi regna peto:paribus ſe legibus ambæ
Inuictæ gentes,æterna in fœdera mittant.
Sacra,deoſq.dabo, ſocer arma Latinus habeto,
Imperium ſolenne ſocer, mihi mœnia Teucri
Conſtituent,vrbiq.dabit Lauinia nomen.

dicimus,vnas bigas,vnas quadrigas, vnas ſcalas. Saluſt. Hi poſtquam in vna mœnia conuenere.]Romanæ ſtirpis origo[hoc ad laudem Auguſti reſpicit.]Magnę ſpes altera[Romæ]Male quidam magna legunt.[Puraque in veſte ſacerdos]Impolluta & pura dic ſ veſtis,qua feſtis diebus vti cōſueuerant ſacra celebraturi, [Setigeri fœtum ſuis] More Romano:vt, Cæſa iungebant fędera porca.nam Hom.aliud genus ſacrificij commemorauit, dicens:

Κήρυκες δ' ἄρα ἄσυ θεῶν φέρον ὅρκια πιστὰ
Ἄρνε δύω, καὶ οἶνον εὔφρονα καρπὸν ἀρούρης
Ἀσκῷ ἐν αἰγείῳ. φέρε δὲ κρατῆρα φαεινὸν
Κῆρυξ Ἰδαῖος ἠδὲ χρύσεια κύπελλα.

Nō pręter rationem eſt.quod ait, Fœtum ſuis. Item, Intonſamq bidentem.i. breuem adhuc. Nam in rebus quas volebant finiri celerius ſenilibus etiam decreſcentibus animalibus ſacrificabāt . ī rebus vero quas augeri & firmari volebant de minoribus & adhuc creſcentibus, ſacrificabant. [Dant fruges manibus ſalſas] Far & ſal,quibus rebus, & cultri aſpergebantur & victimæ.Erant autem probationes vtrum eſſet animal aptum ſacrificio. Obliquum etiam cultrum à fronte vſque ad caudam ante immolationem ducere conſueuerāt. Nam hoc eſt, quod dicit.& tempora ferro Summa notāt pecudum. [Eſto nūc ſol teſtis] Bene primum inuocat deum,quem orientem intuens vidit.Nam ait, Illi aſſurgentem conuerſi ad lumina ſolem. Eſto autem multi volunt tertiam eſſe perſonam.i.ſit mihi Sol teſtis, quia ſequitur,Et hæc terra, vt elocutionem factam per nominatiuum intelligamus.Sed hoc non procedit, quia ſequentia vocatiuum habēt:vt, Et tu Saturnia Iuno.Item,Tuq.inclite Mauors. Vnde per vocatiuum eum omnia dixiſſe intelligamus,in hoc vero tantum ad nominatiuum feciſſe tranſitum.[Et hæc mihi terra precāri]Licet etiam hic poſſet eſſe vocatiuus.nam δεικτικῶς eſt dictum, Hęc terra eſto mihi teſtis.ac ſi diceret.ò Italica terra teſtis eſto.Et huic eſt Homeri ſimile iuramentum:

Ζεῦ πάτερ ἴδηθεν μεδέων κύδιστε, μέγιστε,
Ἠέλιός θ' ὃς πάντ' ἐφορᾷς καὶ πάντ' ἐπακούεις,
Καὶ ποταμοὶ καὶ γαῖα καὶ οἳ ὑπένερθε καμόντας
Ἀνθρώπους τίνυσθον, ὅτις ἐπίορκον ὀμόσσῃ.
Ὑμεῖς μάρτυροι ἔστε, φυλάσσετε δ' ὅρκια πιστά.

[Quam propter]Propter habet accētum,quia eſt poſtpoſita prępoſitio,vt Græci περὶ βασιλείας,contra dicatur βασιλείας περί. [Iam melior,iam diua precor]Ac ſi diceret,Non Saturnia,id eſt, iam minime nocens,ſed Troianis propitia. [Torques] Suſtines, regis. [Quæq ætheris alti Relligio]Poſt ſpecialia intulit generalitatem. [Ceſſerit Auſonio ſi fors] Si forte, & bene dubitat de hoc. Contra cum ad ſuum peruenerit nomen, dicet, Vt potius reor,& potius dij numine firment.Sanè ratione non caret q primò de victoria Turni loquitur, poſt deſcendit ad ſuam.ſcit.n.in augurijs prima poſterioribus cedere. [Rebelles] Homo rebellis dicitur,res ipſa, rebellio, non rebellatio ſic Suetonius. [Annuerit nobis victoria Martem] Hypallage.pro Si noſter Maro annuerit victoriam.nam Martem victoria comitatur.[Inuictæ] Quaſi inuictæ. Et bene ſibi conciliat populum, nam ſine dubio vna cū rege vincetur. [Sacra deoſq. dabo]Magna fuit apud maiores ſacrorum cura, ſicut diximus ſupra, vnde nunc Aeneas id agit, ne pereant. Et re vera conſtat ſacrificia nūc Latinis tradita coluiſſe Romanos. [Latinus habeto] Aut antiquus vocatiuus eſt.Aut Habeto tertia perſona eſt. Sanè ſciendū,quia crebra ſoceri cōmemoratione ſibi fauorem Latini conciliat.Item dicendo, Mihi męnia Teucri conſtituent, popularē gratiā captat, q a ſupra dixerat Drāces,Saxaq. ſubuectare humeris Troiana iuuabit.

ASC. INTEREA reges, &c.] Docet quō reges icturi fędus conuenerant.& p quibus verbis Aeneas vſus eſt.Vnde quia nihil extat Donati. Ordo eſt. Reges.ſ.Latinus. & Aeneas procedunt interea caſtris, nā ſupple Latinus vehitur, ingenti mole,curru quadrijugo.i.quaternis equis tracto,cui.ſ.Latino bis ſex.i.xij. radij aurati.i. fulgentes vt aurū circumcingunt tempora fulgentia.i.reſplendentia appoſitoriè.ſpecimen.i.decus, & ornamētum, ſolis aut ſm Heſiod.qui dixit, Vlyſſis & Circes, quæ eſt filia ſolis filium,vt.i.poſtquā Turnus criſpans manu bina haſtilia lato ferro.i. habētia latum ferrū in bigis.i.bijugis equis albis.ſ.inuectus. Pater Aeneas origo ſtirpis Romanæ. Nam ab eo domus Iulia orta eſt,flagrans.i.ardens. & reſplendens clypeo ſidereo, aut ſideribus ornato,vt more ſiderū ſplendente. aut diuino artificio fabricato, aut cęlitus. hoc eſt p aerē demiſſo.vnde addit,& armis cęleſtibus.i.cęlo demiſſis aut cęleſtiū opera factis ſup. vehitur hinc.i.ex hac parte,& Aſcanius ſpes altera magnæ Romę vehitur ſup.iuxta.ſ.partem.Hæc verba magnę ſpes altera Romę dicitur Cicero protuliſſe in laudem Virgilij.cum eius venam auream accepiſſe, quæ nunc conuertit in laudem Iuli propter domum Iuliam, vt dixi. Ratio tamen tēporis videtur refragari cū Cic.prius cæſus fuerit. Hæc autē omnia per parentheſim inſerta ſūt. Nam ordo eſt. Reges.ſ.Latinus,& Turnus ex vna parte,& Aeneas.& Aſcanius ex altera procedūt interea caſtris,& ſacerdos .ſ.fecialis attulit in veſte pura.i.impolluta, & ſacrificijs apta fętum ſuis ſetigeri;i.porcū procreatū à ſue ſetigero.i.ſetas gerēti, & bidentē intonſam.i.ouem biennem adhuc creſcentē vt fędus diu duret.& admouit pecus.ſ.quod feriret, aris flagrātibus,.i.incenſis.Illi.ſ.qui fœdus percuſſuri ſunt reges cōuerſi ad lumina ſolis ſurgentis.i.ad orientem dant manibus fruges ſalſas.i.molam cū ſale, & notāt ſummam.i.ſuprema tēpora.i.vertices pecudū, ferro.i.forcipe & libant.i.imbuunt ad futurū ſacrificiū altaria.ſ. in honorē deorū communem extructa pateris.i.vino è pateria ſuperfuſo. Tum.i.deinde Aeneas pius.i.religioſus deorū cultor precatur ſic vt.ſ.ſequitur enſe ſtricto.i. habens enſem ſtrictum.i. euaginatum in manu.O Sol eſto mihi precāti teſtis. & ò terra.ſ. Italica propter quā ego potui perferre tantos labores ego mihi precanti teſtis, & tu ò pater omnipotens.ſ.Iuppiter & tu Saturnia.i.Saturni filia, coniux.ſ. Iouis ò diua.ſ.Iuno iā melior.i.clemētior ſolito precor.i. qđ precor aut vti precor, & tu ò Mauors .i.Mars inclyte.i.clare & glorioſe,qui tenes & qui torques.ſ.ſuſtines, & quo vis impellis cuncta bella numine.i.nutu & diuina voluntate,ſeu poteſtate,ego voco.i.inuoco ſupp.vos.vnde aptior eſſet cōſtructio ſi legeretur, & Saturnia teq. inclyte Mauors,&c. & voco.ſ.in teſtimonium, & fontes, & fluuios.i.deos fontiū. & fluuiorum, & quæ.i.quæque.i.quecunque religio.i.cultus deorum eſt ætheris alti.i.quicunque dij in æthere religioſe colūtur, & numina quæ ſunt Pōto cæruleo.i.mari cærulei coloris.i.obteſtor omnia numina cęli, maris,terræ,& inferorum,ſi fors.i.forte victoria ceſſerit Turno Auſonio cōuenit.i.conueniens eſt mihi,& placet nos victos diſcedere ad vrbem Euandri, & Iulus.ſ.filius cui regnum Italiæ ſciebat deberi, cedet agris, nec Aeneadæ rebelles.i.rebellantes, referent poſt vlla arma.ſ.nunquam deinceps rebellabunt: ve pro vel non laceſſent ferro.i.armis, hæc regna.ſ.pro quibus certamus,quæ ſunt Latini. Sin.i ſed,ſi victoria annuerit nobis noſtrum Martem.i.felicem exitum belli noſtræ virtuti,& fatis debitum, aut per hypallagem. ſi noſter Mars annuerit nobis victoriam, vt ego reor potius.ſ.futurū, & vt.ſupp. dij firment.i.confirment potius numine.i.nutu,& diuina voluntate ſua, ego non iubebo, nec Italos parere.i.obedire Teucris

ut

vt deditiťios,nec peto mihi regna.i.dominium,hoc eſt ſolus dominari,ſed ambæ gentes inuictæ.i.quaſi inuictæ ſint mittãt ſe in fœdera æterna.i. indiſſolubilia, legibus paribus.i.æquis neutri pluſquã alteri indigentibus,ego dabo ſacra & deos.i. fungar iure pontificio Latinus ſocer habeto.i.vt habeat concedo arma, .i.ius armorum quo ciuile voramus,& ſocer habeto.imperiũ ſolenne.i.ſolidum & toto anno duraturum. Teucri conſtituent mihi mœnia.& Lauinia dabit vrbi nomen.

VARIA LECT. BIGIS it Turnus in albis] Vulgata quædam exemp. Biiugis,legunt.Sunt etiam qui legant,In altis.[Setigeri fœtum ſuis] Vulgata exempl.Setigeræ fœm.gen.legunt.[Illi ad ſurgentis cõuerſi lumina Solis]Antiq.exempl.ita habent, Illi adſurgent cõuerſi lumina Solem.[Et hæc mihi terra precanti]In Romano libro.Vocanti,ſcriptum inueni.[Et tu Saturnia coniux]In Oblongo libro,& pleriſque alijs,Saturnia Iuno.legitur.[Cedet Iulus agris]Vetera quædam exempl.Cedat, habent.[Sin noſtrum annuerit]Antiqua exempl. Si noſtrum,legũt.[Et potius Dij numine firment]In quodam exempl.legere eſt.Et proprius Dij numine firment.In Rom.Numina ſcriptum eſt,[Aeterna in fœdera mittant]In Oblongo lib.Mittent,eſt.

POE.Sic prior Aeneas:ſequitur ſic deinde Latinus,
Suſpiciens cœlum, tenditque ad ſidera dextram.
LAT. Hæc eadem Aenea,terrã,mare,ſidera, iuro,
Latonæque genus duplex, Ianumque bifrontem,
Vinique deum infernam, & diri ſacraria Ditis:
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine ſancit:
Tango aras.medioſque ignes,& numina teſtor:
Nulla dies pacem hãc Italis, nec fœdera rumpet,
Quo res cumque cadet,nec me vis vlla volentem
Auertet,ſi non tellurem effundat in vndas
Diluuio miſcens, cœlumve in tartara ſoluat.
Vt ſceptrum hoc(dextra ſceptrũ nã forte gerebat)
Nunquã fronde leui fundet virgulta,nec vmbras:
Cum ſemel in ſiluis imò de ſtirpe reciſum
Matre caret,poſuitq. comas, & brachia ferro,
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro
Incluſit, patribusque dedit geſtare Latinis.
POE.Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis,
Conſpectu in medio procerum: tum rite ſacratas
In flammam iugulant pecudes, & viſcera viuis
Eripiunt, cumulantq. oneratis lancibus aras.
At vero Rutulis impar ea pugna videri
Iandudum, & vario miſceri pectora motu.
Tũ magis, vt propius cernunt non viribus æquis,
Adiuuat inceſſu tacito progreſſus, & aram
Suppliciter venerans,demiſſo lumine Turnus,
Pubenteſque genę, iuuenili in corpore pallor.
Quem ſimul ac Iuturna ſoror crebreſcere vidit
Sermonem, & vulgi variare labentia corda:
In medias acies formam aſſimulata Camerti,
Cui genus à proauis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis,& ipſe acerrimus armis,
In medias dat ſeſe acies, haud neſcia rerum;
Rumoreſque ſerit varios,ac talia fatur.
IVT.Non pudet ò Rutuli cunctis pro talibus vnã
Obiectare animam?numero ne,an viribus æqui
Non ſumus?en omnes & Troes,& Arcades hi ſcũt
Fataliſque manus, infenſa Hetruria Turno:
Vix hoſtem, alterni ſi congrediamur, habemus.
Ille quidem ad ſuperos, quorum ſe deuouet aris,
Succedet fama, viuusque per ora feretur:
Nos patria amiſſa dominis parere ſuperbis
Cogemur,qui nunc lenti conſedimus aruis.

SERV. TErrã, mare, ſidera,iuro] Ornatior elocutio,& crebra apud maiores,q̃ ſi velis addere ꝓpoſitionem, vt dicas, Iuro per maria, per terras. Eadem autem bene dixit. nam pro mari ille fontes poſuit,pro ſideribus ſolẽ. [Latonæq́. genus duplex]Ac ſi diceret,vtrũq, ſexũ Latoniæ ſobolis.Et bene in fœderibus duplicia inuocat numina,q a in vnũ duo coituri ſunt populi. [Ianumq́. bifrontem] Rite inuocat, quia ipſe faciendis præeſt fœderibus.Nanque poſtquam Romulus, & Titus Tatius in fœdera conuenerunt, Iano ſimulacrum duplicis frontis effectum eſt,quaſi ad imaginem duorũ populorũ. Legimus tñ Ianũ ẽt quadrifrontem fuiſſe. Vñ Martialis ait, Et lingua pariter locutus oĩ. Nam omnis de duobus nõ dicimus.[Vim] Duritiem inexorabilem. [Sacraria Ditis] Sacrariũ proprie locus eſt in tẽplo in quo ſacra re ponũtur,ſicut donarium,eſt vbi ponuntur oblata, ſicut lectiſternia dicuntur, vbi homines in templo cõſueuerunt ſedere. Qui fœdera fulmine ſancit]Confirmat, ſancta eſſe facit, quia cum fiunt fœdera, ſi coruſcatio fuerit confirmantur.vel certe, quia apud maiores aræ non incendebantur, ſed ignem diuinum ꝑcibus eliciebant qui incendebant altaria. Sancire autem proprie eſt ſanctum aliquid .i. conſecratũ facere, fuſo ſanguine noſtræ, & dictum ſanctum, quaſi ſanguine conſecratum. [Si tellurem effundit in vndas]Hypallage,pro, Si vndas effundat in terras. [Diluuio miſcens] Aquæ ſuperfuſione vniuerſa ꝑturbant. [Vt ſceptrũ hoc]Homeri locus verbum ad verbũ:

Καὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, τὸ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζους,
φύσει ἐπειδὴ πρῶτα τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν,
Οὐδ' ἀναθηλήσει περὶ γάρ ῥά ἑ χαλκὸς ἔλεψε
Φύλλα τε καὶ φλοιόν, νῦν αὐτέ μιν υἷες Ἀχαιῶν
Ἐν παλάμῃς φορέουσι δικασπόλοι, οἵ τε θέμιστας
Πρὸς Διὸς εἰρύαται ὃ δέ τοι μέγας ἔσσεται ὅρκος.

[Dextra ſceptrum nam forte gerebat] Per parentheſim dictum eſt,Vt aũt ſceptrum adhibeatur ad fœdera hæc ratio eſt.ꝙ maiores ſemper ſimulacrum Iouis adhibebant, quod cum tædioſum eſſet præcipue.qñ fiebant fœdera cum longe poſitis gentibus inuentum eſt vt ſceptrum tenentes,quaſi imaginem ſimulacri red derent Iouis. Sceptrum.n.ipſius Iouis eſt propriũ. Vnde nũc tenet Latinus ſceptrũ nõ quaſi rex, ſed quaſi Pater patratus.[Imò de ſtirpe] Iõ genere maſculino vſus eſt, quia de arboribus loquitur. Nã de hominibus genere fœminino dicimus, vt,Heu ſtirpem inuiſã dixit tñ.ſed vſurpatiue. Horatius de arboribus, vt, Stirpeſq́. raptas, & pecus, & domus matre carent, Vel terra: vt, Antiquã exquirere matrẽ. Vel arbore: vt, Parua ſub ingẽti matris ſe ſubijcit vmbra. [Aere decoro.]Id eſt orichalco.[Dedit geſtare Latinis]vt. Dat ferre.[Talibus inter ſe firmabãt fędera dictis] Latinus, & Aeneas. Turnũ aũt non inducit iurantẽ, quia dux eſt.q rege præſente rege nõ habet poteſtatẽ.Et imitatus eſt Homerum, qui poſt iuſiurandũ Menelai, Alexandrum quaſi feruidũ,& adoleſcentem indicit excluſum, & Priamũ adhibitum ad fœderis cõfirmationem. [Rite ſacratas] Rite expurgatas ſolennitate, quam diximus ſupra.[Videri,Et miſceri] Infiniti ſunt pro indicatiuis.[Propius]Diligẽtius:vt, Propius res aſpice nr̃as.[Non viribus æquis]Eos congreſſuros ſubaudis.[Inceſſu tacito] Pro ipſe tacitus, Hypallage eſt. [Cui genus à proauis ingens] Cuius auctoritatem cõmendabat, & origo maiorũ, & paterna virtus, & propria fortitudo. [Pro cunctis talibus] Qualis ẽt Turnus eſt, & attendit ſenſum ſuperiorẽ,vbi ait Turnus, Et ſolus ferro crimen cõe refellã. [An viribus æqui Non ſumus]Bene addidit Viribus. Nam legimus in Saluſt. Memorare poſſumus quibus in locis populus R.ingentes hoſtium copias parua manu fuderit. Virg.

Exigui numero,ſed bello viuida virtus,

[En omnes]Ne occurreret,Sed eſt in caſtris alter exercitus.[Fataliſq. manus]Troianorum.ſ. qui fataliter ad Italiam venerant,vt ſit iteratio.[Hetruria autem infenſa]Pro Hetruſci,qui etiam Turno inimici ſunt propter Mezentium. [Deuouet aris]Quia ait ſupra, Nobis animam & aram ſuppliciter venerans. Item ſupra, Vobis animam hanc ſoceroq. Latino Deuoui. Nam ipſa iterat verba.[Viuusque per ora feretur] Tanquam de viuo omnes loquatur. [Lent.]Ocioſi:vt,

Nos patriam fugimus,tu Tityre lentus, in vmbra.

A S C E N S I V S.

SIC prior Aeneas] Recitat verba Latini ad fœdus ſanciendum quo ferè celebrato cœperunt Rutuli timere partibus Turni vt ſequentia docebunt, hoc autem loco cum nihil exter Don. Ordo eſt. Aeneas prior. ſup. locutus eſt ſic. i. quemadmodum præmiſſum eſt: Latinus ſequitur deinde ſic ſuſcipiens. i. ſurſum aſpiciens cœlum, & tendit dextram ad ſidera. O Aenea iuro hæc eadē. ſ. quæ iuraſti terrā, mare, ſidera. & Latonæ genus duplex. ſ. Apollinem, & Dianā. hoc eſt ſolem, & lunam, & Ianum bifrontem. i. bicipitem, & vim deum. i. deorum, infernam. i. quæ eſt apud inferos, & ſacraria. i. repoſitoria ſacrorum, aut loca execrabilia Ditis. i. Plutonis, diri. i. immanis, & immitis. genitor. ſ. Iuppiter hominum. & deorū pater qui ſancit. i. ſancte conſtituit & ſtabilit fœdera fulmine. i. punitione fulminis ſi violentur audiat hæc. ſ. quę dicturus ſum, ego tango aras, & ignes medios. i. conſocios, & teſtor numina. ſ. deorum, nulla dies. i. nullum tp̄s rumpet Italis hāc pacem, nec rumpet hæc fœdera quocunque. i. in quemcunque ſtatum, res cadent. i. accident. nec vlla vis. i. violentia, auertet me volentē. ſ. hæc fœdera firma, & rata eſſe non. ſ. auertet vlla vis ſi. i. tametſi effundat tellurem. i. terram in vndas miſcens. i. confundens ea elementa diluuio. i. inundantia aquarum omnia diluentium ſicut olim, ve pro vel, ſi. i. tametſi ſoluat. i. diſſoluat, aut reſoluat cœlum in Tartara, quæ duo maxime diſtāt. Vt. i. quemadmodum hoc ſceptrum (nam gerebat forte ſceptrum dextra) nunquam geret virgulta. i. non amplius pullulabit, aut germinabit fronde leui. i. molli, & tenera, nec fundet vnq̄ vmbras cum reciſum ſemel in ſiluis de imo ſtirpe caret matre. ſ. ſua, hoc eſt arbore aut terra, & poſuit. i. depoſuit comas. i. frondes, & brachia. i. ſamalia ferro. i. cultro. quod. ſupp. fuit olim arbos. i. arbos virens, & manus artificis incluſit nunc, ſupp. ipſum. ære decoro. i. orichalco ipſum decorante, & dedit patribus Latinis geſtare. i. fecit ipſis geſtabile, hoc eſt non prius diſſoluetur hoc fędus q̄ hoc ſceptrum renitebit & frondebit. Reges, ſup. Aeneas, & Latinus firmabāt inter ſe fœdera talibus dictis, in medio conſpectu procerum, tum. i. deinde, iugulant. i. mactant in flāmam, pecudes ſacratas. i. expurgatas rite. i. ſm ritum, & ceremonias ſacrificantium, & excipiunt viſcera. i. inteſtina aut exta hoc loco viuis. i. adhuc viuentibus, & cumulant. i. cumulatim, opplent aras lancibus oneratis. i. plenis, & ponderoſis. [At uero. &c.] Recitat quō Iuturna videns Rutulos diffidentes viribus Turni de iniqua conditione fœderis que rulolos in ſpem Camertis fœdera diſrumpere cohortata ſit, circa quam rem potiſſimum circa mœſtitiam Turni, dicit Don. ſic. [Incessu tacito] Quatuor ponit ſigna timoris. Primum eſt ingreſſus tacitus, dum. ſ. vix pedem mouebat. Alterum, ꝙ aram venerabatur oculis deiectis. Tertium, tabentium genarum ex macie repentina. Quartum, palloris. Hæc ille. Ordo autem eſt. At vero, id eſt ſed certe, ea pugna videri. i. videbatur, iandudum, id eſt iam paulò ante, impar, ideſt inæqualis, cum Aeneas fortior, & robuſtior videretur quàm Turnus, & pectora miſceri. i. miſcebantur, aut miſceri cœperunt. vario motu. i. commotione varia. Tum magis. i. & tunc magis, ut. i. poſtquam, cernunt propius. i. attentius, & diligentius, ſup. videri. i. videbantur Aeneas, & Turnus non viribus æquis. i. non habere vires æquas. i. æquales, Turnus progreſſus inceſſu tacito. i. ipſe tacens, & cogitabundus, & venerans arā ſimpliciter vultu demiſſo, adiuuat. ſ. talem opinionem. & de ipſo exiſtimationem, & genas. ſ. eius pubentes. i. adhuc molli barba, & tenui lanugine tectæ, & pallor in corpore iuuenili, ſup. adiuuāt exiſtimationem talem. Quem ſermonem. ſ. de Turno ſimulat ac. i. ſtatim poſt: Iuturna ſoror. ſ. Turni. vidit crebreſcere. i. crebriorem fieri, & magis, ac magis diffundi, & corda uulgi labentia. i. vacillantia. variare. ſ. ſermonem, aut ſententias de Turno alijs dicentibus victurum, alijs vincendum eſſe, ipſa aſſimulata. formam. i. per formam: Camerti. i. illi viro ſtrenuo, cui. ſ. Camerti, genus erat ingens. i. magnum, & generoſum, & nomen virtutis paternæ, erat clarum; & qui ſup. ipſe. i. ipſemet, aut in propria, vt dicūt perſona, ſup. erāt acerrimus i. maxime ſtrenuus armis, dat ſeſe in medias acies, dat, inquit, ſeſe in medias acies, haud neſcia. i. perita rerum, ſerit varios rumores, ac fatur talia. O Rutuli cuncti, aut potius, ò Rutuli non pudet vos cunctos obiectare. ſ. periculo, & aleæ belli unam animam. i. vnius hominis vitam pro talibus. i. tam arduis. ſ. negocijs in quibus. ſ. certatur pro libertate patriæ. An non ſumus æqui. i. æquales Troianis numero, an viribus, en omnes Troes, & omnes Arcades, qui. ſ. obſeruari nobis poſſint, ſunt hic. i. in hoc paruo exercitu. & manus fatalis. ſ. Troianorū, qui fataliter in Italiam ſe veniſſe iactāt, & Hetruria infenſa Turno. ſ. propter ſocietatem Mezentij, ſup. eſt hic. Nos vix habemus pro habeamus alterni. i. alternatim, vt dum alter habeat, alter nō habeat, hoc eſt pro dimidio exercitu hoſtem. i. duplo plures ſimus, ſi congrediamur. ille quidem. ſ. Turnus, ſuccedet fama ad ſuperos. i. merebitur in mortalitatem, & transferetur ad ſuperos, quorum aris ipſe deuouet. i. morti adijcit, & ſacrificat ſe. nos, ſupp. autem cogemus patria amiſſa. i. poſtquam amiſerimus patriam, parere. i. obedire, & obtemperare. dominis ſuperbis. i. tyrannis Phrygijs de victoria ſuperbientibus. nos, inquit, qui conſedimus. i. reſides locum cepimus, lenti. i. otioſi & ignaui, ſupp. in aruis. i. campis, vbi illi congreſſuri ſunt.

V A R I A L E C T I O.

ET diri ſacraria Ditis] In antiq. exempl. ſcriptum eſt, Duri. [Tango aras, mediosq́. ignes] In Rom. lib. & aliq. alijs antiq. legere eſt, Tāgo aras medios ignis. [Cœlūue in Tartara ſoluat] In Ro. lib. Cœlumq́. ſcriptū eſt. In veteribus etiā lib. quibuſdā, Vertat, habetur. [At vero Rutulis impar] Antiquiores aliquot lib. Rutuliſq. legunt. [Adiuuat inceſſu tacito] In Oblongo Vaticano, Ingreſſu, ſcriptum eſt. [Et aram] Sunt qui legunt, Ad. [Pubentesque genæ] Libris plerique, Tabentes, legunt. [Non pudet ò Rutuli cuncti pro talibus] Rom. liber, & nonnulli alij veteres, Pro cūctis talibus, legunt. [Numero ne, an viribus æqui] In lib. aliquot manuſcriptis, Aequæ, habetur. [En omnes, & Troes, & Arcades hic ſunt] In antiquo libro ſcriptum eſt, En omnes hi Troes, & Arcades hi ſunt. Med. vero liber, & aliquot alij, ita legunt, En omnes, & Troes, & Arcades hi ſunt. In Rom. autem lib. legere eſt, Et Troes, & Arcades hinc ſunt. [Fatalisque manus] In aliquot alijs lib. Fatales, numero multitudinis, habetur.

POE. Talibus incenſa eſt iuuenum ſentētia dictis,
Iā magis, atq; magis, ſerpitq́. p agmina murmur.
Ipſi Laurentes mutati, ipſi Latini,
Qui ſibi iam requiem pugnæ, rebusque ſalutem
Sperabant, nunc arma volunt, fœdus precantur
Infectum, & Turni ſortem miſerantur iniquam.
His aliud maius Iuturna adiungit, & alto
Dat ſignum cœlo, quo non præſtantius vllum
Turbauit mentes Italas, monſtroque fefellit.
Nanque volans rubra fuluus Iouis ales in æthra
Littoreas agitabat aues, turbamque ſonantem
Agminis aligeri, ſubito cum lapſus ad vndas
Cycnū excellētem pedibus rabit improbus vncis
Arrexere animos Itali, cunctæque volucres
Conuertunt clamore fugam, (mirabile viſu)
Aetheraq. obſcurant pennis, hoſtemq. per auras
Facta nube premunt, donec vi victus, & ipſo
Pondere defecit, prædamque ex vnguibus ales

SERV. FOedusque precantur infectum] Rogant ut non pro facto ſit, nec piaculū videantur admittere. [Et alto dat ſignum cœlo] Vt religio alia religione ſoluatur. [Præſentius] Efficacius. [Mōſtroq́. fefellit] Bene fefellit, nanque hoc augurium nec oblatiuū eſt, nec impetratiuum, ſed immiſſum factione Iuturnæ, qđ carere fide indicat ſedes negata. Nam vbicunque firmum introducit auguriū, dat ei firmiſſimam ſedem: vt. Ipſa ſub ora viri cęlo venere volantes, Et viridi ſedere ſolo. Itē, Ante ſiniſtra caua monuiſſet ab ilice cornix. In hoc aūt augurio liberatum cygnū cecidiſſe in aquam dicit quam inſtabilem eſſe manifeſtū eſt. [Littoreas agitabat aues] Paluſtres. Nā littus dicitur omnis terra aquis vicina: vt, Viridiq́. in littore conſpicitur ſus. [Excellentem] Magnum, ſicut in exercitu magnus eſt Turnus. [Cōuertunt clamore fugam] redeūt cum clamore, ſicut in exercitu ſolet fieri. [Auguriū ſalutant] Venerantur. Et proprie. nā ſalutari dicimus deos. Terentius, Hinc deos domū ſalutarum pergam. [Expediuntq́. manus] Dimicare ſe velle ſignificant. hæc enim eſt conſenſio militaris. Lucanus, Elatasque alte quęcunque ad bella vocaret Promiſere manus. [Quod ſępe petiui] quaſi impetratum vult videri hoc augurium. [Accipio, agnoſcoque deos] Modo quaſi de oblatiuo loquitur. nā in oblatiuis augurijs ī ꝑ poteſtate vidē

tis

Proiecit fluuio, penituſque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore ſalutant,
Expediūtq. manus:primusq. Tolumnius augur,
TOL. Hoc erat, votis, inquit, quod ſæpe petiui:
Accipio,agnoſcoque Deos: me me duce ferrum
Corripite o Rutuli,quos impropus aduena bello
Territat inualidas vt aues, & littora veſtra
Vi populat:petet ille fugam, penitusq. profundo
Vela dabit: vos vnanimi denſate cateruas,
Et regem vobis pugna defendite raptum.
POE. Dixit,& aduerſos telum contorſit in hoſtes
Procurrens ,ſonitum dat ſtridula cornus, & auras
Certa ſecat: ſimul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Haſta volans,vt forte nouē pulcherrima fratrum
Corpora conſtiterant contra, quos fida crearat
Vna tot Arcadio coniux Tyrrhena Gilippo,
Horum vnū ad medium, teritur qua ſutilis aluo
Baltheus,& laterum iuncturas fibula mordet,
Egregium forma iuuenem, & fulgentibus armis,
Tranſadigit coſtas,fuluaq. extendit arena.
At fratres animoſa phalanx,accenſaque, luctu,
Pars gladios ſtringunt manibus, pars miſſile ferrū
Corripiunt,cæciq. ruunt: quos agmina contra
Procurrunt Laurētum: hinc denſi rurſus inūdant
Troes, Agilliniq., & pictis Arcades armis.
Sic omnes amor vnus habet decernere ferro.
Diripuere aras:it toto turbida cœlo
Tempeſtas telorum, ac ferreus ingruit imber:
Craterasq.,focosq.ferunt: fugit ipſe Latinus,
Pulſatos referens infecto fędere diuos.
Infrænant alij currus,aut corpora ſaltu
Subijciunt in equos,& ſtrictis enſibus adſunt.
Meſſapus regem,regisq. inſigne gerentem
Tyrrhenum Auleſten, auidus confundere fędus,
Aduerſo proterret equo: ruit ille recedens,
Et miſer oppoſitis à tergo inuoluitur aris.
In caput,inq. humeros:at feruidus aduolat haſta
Meſſapus,teloq.orantem multa trabali
Deſuper altus equo grauiter ferit, atque ita fatur.
M. Hoc hēt, hæc melior magis data victima diuis.
POE. Concurrunt Itali,ſpoliantq.calentia mēbra.

tis eſt vtrum id ad ſe pertinere velit, an refutet, & abominetur. Ergo nunc dicit ſe augurium libenter amplecti, & agnoſcere circa ſe fauorē deorū. [Quos improbus aduena bello Territat] Interpretatur augurium, & confirmat id ad præſens negocium pertinere. [Littora veſtra]bona iteratio. nam ſupra ait,Littoreas agitabat aues.[Vi populat]antiquè. nam veteres, & populo,& populor dicebant. nunc tantum populor dicimus. populo aūt de vſu penitus receſſit. [Penitusq. ꝓfundo vela dabit] Vt ſupra de aquila, Penitusq. in nubila fugit. [Denſate cateruas]Sicut Cygni hoſtemque per auras Facta nube ꝑmunt. [Et aduerſos telum contorſit in hoſtes] Hoc loco ab Homeri œconomia receſſit.Ille.n.inducit Mineruā perſuadentem Pandaro, vt iacto in Menelao telo fœdera diſſipet. hic vero dicit ipſum augurem telū ſpōte torſiſſe, & occidiſſe vnū de nouem fratribus,quod ꝑtinet ad œconomiā. Neceſſe.n.erat vt fratres ex vnius morte commoti bellum mouerent. Si.n. vilis aliquis interiret poterat eius mors ob fœderis religionem forte contemni [Sonitū dat].i.facit.[Certa] Ineuitabilis.vnde incerta,eſt infirma,& vitabilis.[Haſta volans]Minus eſt.Nāque.[Horum vnum]Ordo eſt Tranſadigit vnum coſtas,& figurate dixit, vnū pro vnius. [Teritur qua ſutilis aluo baltheus] Rem phyſicā dixit. omnia.n. quibus vtimur non nos terunt,ſed ea nos terimus,vt annulum, veſtē.[Animoſa phalanx] Quaſi phalanx .i.legio. [Cæci]Salutis improuidi.[Inundant] More vndæ fluunt. [Sic oēs amor vnus habet] Sic.i. dum paulatim ſuis inuicem ſubueniūt, oēs in bellum coacti ſunt.Sic Saluſt.[Diripuere aras]Deiecerunt,diſſipauerunt. [Ferreus imber]Permanſit in translatione quia dixerat, Tēpeſtas telorum. [Ferunt]Auferunt.nam Aphæreſis eſt.vt temnere,pro contemnere. [Pulſatos diuos].i.violatos,læſos fractis fœderibus.[Infrænant alij currus] .i.equos,ſic alibi, Neque audit currus habenas. [Subijciunt in equos]Super quos iaciunt. ſed proprie non eſt locutus magisque contrariæ.nam Subijcere,eſt aliquid ſubter iacere.[Regisq. inſigne regem]em.i.diadema habentem. [Auidus cōfundere fœdus] Legitur & Auidum,ſed melius Auidus,quia Meſſapus Turno fauebat,qui erat impar ad ſingulare certamen. [Altus equo]Equi magnitudinem latenter oſtendit.[Hoc habet] Hoc eſt letali percuſſus eſt vulnere. Terēt.Certe captus eſt,habet. Sanè Sarcaſmos eſt, de loci qualitate inuentus. nam quia ſuper aras cecidit,ait, Hæc melior magnis data victima diuis.

ASCENSIVS.

TALIBVS &c.]Docet quō verbis Iuturnæ in forma Camertis loquentis ex augurio per eandem fallaciter inducto violatum eſt fœdus per Tolumnium augurem aſſentientibus iuuenibus. Vnde Don. [Primusque Tolumnius] Non ſolum Rutuli, ſed etiam Tolumnius augur augurio deceptus eſt. Hoc ille.

Ordo eſt.Sententia iuuenum incenſa eſt ſ.ad diſrumpendū fœdus. talibus dictis.ſ. Iuturnæ ſub ſpecie Camertis, accēſa eſt inq̄ iam magis atq; magis, & murmur ſerpit ꝑ agmina.ſ.fœdum eſſe Turnum ſolum pro omnium libertate dimicare,ij,ſup.qui ſperabant.i. optabant ſibi iam.i.paulò ante requiem.i.intermiſſionem, aut abolitionem pugnæ,& ſalutē rebus, volunt.i.expetunt nunc arma.i.bella,& precātur fœdus infectū.i. vt ſit non factum aut annihilatū. & miſerantur iniq̄ ſortem Turni qui .ſ.ſolus cōtra fortiorem ſe dimicaturus ſit. Iuturna adiungit his aliud maius .ſ.portentum.& pro.i.dat. ſignū.i.prodigium,ſeu auguriū.alto cęlo .i.in aere, quo.ſ. ſigno vllū.ſ. aliud non turbauit ꝑſtantius .i.efficacius, mentes Italas.i. Italicas,aut Italorum,vel ſic, quo non vllū.i.nullum ſignū. exiſtens ꝑſtantius.i.magis idoneum ad hoc turbauit mētes Italas, & fefellit monſtro.i. mōſtratione falſi augurij,ſeu auſpicij. Nā ales Iouis.i.aquila,fuluus, id fului coloris,volans in æthra .i. in aere,rubra alta & rubeſcente, agitabat aues littoreas.i. in littore verſari ſolitas, & turbā ſonantē .i.ſonorā,& canorā.ſ.agminis aligeri.i.eſt auium, cū.i.qſi ipſæ ales Iouis lapſus ſubito ad vndas, rapit improbus.i.improbe & immaniter. pedibus vncis.i.icuruis, hoc eſt vnguibus, cycnum.i. olorem excellentem, Itali.ſ.id videntes arrexere animos, & cunctæ volucres, conuertunt fugam clamore .i.redeunt, vt fugerent cū clamore, mirabile viſu.i.q̄ res erat miſerabilis viſu .i. ad videndū,aut dum vſ.& ſupple volucres oēs obſcurant.i. occultant, æthera,id eſt ſuperiorem aerem, & premunt ꝗ hoſtem.ſ.Aquilam,cui Aeneam comparat, & Turnum cycno à ſuis eripiendum per auras, ergo nube.i. denſitate alarum multarum facta.ſ.ab auibus in æthere, donec.ſ.ales victus, ſupple fuit,vi.i. violentia, & defecit ipſo pondere.i. arduitate negocij,& donec ales proiecit fluuio,ideſt in fluuium,prædam,ſ.cycnum ex vnguibus.i.quam habuerat prius inter vngues ſuos,& fugit penitus in nubila,id eſt obſcurum aerem. Tum vero, id eſt tunc præcipue, aut ad verum,aut ſed tunc maxime: Rutuli ſalutant .i. venerantur,& blande affantur ratum ſaluumq. eſſe cupiunt augurium.ſ. per Iuturnam fraude oblatum, & expediunt manus,id eſt ad pugnam aptant, & Tolumnius augur, inquit,primus, hoc erat in votis, i. quod ſæpe petiui, & deſideraui. Ego accipio, id eſt ratum habeo, & agnoſco deos.i. voluntatem, & fauorem deorum erga nos, O Rutuli corripite ferrum, me me, geminatio affectum exprimit duce,id eſt ductore, & auſpice. O Rutuli inquit,quos aduena,ſcilicet Aeneas improbus .i.improbandus, vt augurium indicat,territat bello, vt aues inualidas.i.imbelles,& populat.i.populatur,& depredatur, vi.i.violentia non iure, noſtra littora.i.extremas oras quaſi paulò poſt fugiturus, ille.ſ.improbus aduena petet fugam ſicut aquila petijt, & dabit penitus vela profundo.ſ. mari, ſicut aquila penitus in nubila fugit, vos igitur dēſate cateruas, id eſt acies collectas vnanimi pugna,ſicut

cunctæ volucres hoſtem per auras facta nube preſſerunt.& defendite vobis,.i.ad vtilitatem veſtram, regem raptum .ſ. Turnum, qui per hoc fœdus in manibus prædonis eſt eripiendus à vobis per fœderis diſruptionem.Poteſt etiam ordo eſſe defendite vnanimi pugna regem aptum vobis.i.in damnum veſtrum. [Dixit] Docet quomodo augur Tolumnius ſecutus fallax augurium primus fœdus diſſoluit.Ordo eſt. Dixit.ſ.Tolumnius augur: & contorſit telum,ideſt haſtam aut iaculum in hoſtes] aduerſos procurrens,cornus.i.haſta cornea, ſtridula.i.cum ſtridore pertranſiens aerem dat ſonitum,& ipſa certa, id eſt ineuitabilis, ſecat.i.interſecat auras,& hoc ſup.fit ſimul,& ingens clamor fit ſimul & omnes cunei.i.acies militum in morem cuneorum collectæ turbati ſunt.& corda,ſupp. omnia calefacta,ſup. ſunt tumultu.Haſta volans.vt.i.ſ.in quod nouem pulcherrima fratrum,conſtiterant.i.ſimul ſteterant forte.i.à caſu contra.i.ex aduerſo, quos tot nouē fratres, vna coniux Tyrrhena.i.Hetruſca fida.i.fidelis marito ſuo crearat.i.procrearat,Gilippo.ſ.marito,ſuo Arcadio.i. Arcadi.haſta igitur volans, adigit vnum horum .ſ. nouem fratrum ad medium.i.circa vmbilicum trans coſtas.ſ.eius,qua.ſ.parte,Baltheus ſutilis.i.conſutus teritur.i.abſumitur, aluo.i.iuxta aluum .& qua fibula mordet iuncturas laterum,adigit dico, vnum horum exiſtentem iuuenē egregium forma,& armis fulgentibus,& extendit.i.extenſum proſternit eum arena fulua.at.i.ſed, fratres phalanx.i.quaſi phalāx animoſa accenſa.i. acrior facta luctu.i. dolore fratris occiſi,pars.i.partim ſtringunt.i.euaginant, & denudant gladios.& pars.i.partim corripiunt manibus ferrum miſſile.i.iacula ferrea, aut ferrata,& ipſi cæci.i.excæcati & perciti furore,ac ſalutis improuidi.ruunt.ſ.in hoſtem, contra quos agmina Laurentum.i.Laurentium,ac Latinorum,procurrunt Troes inundāt .i.more vndarum irruunt,hic.i.hoc loco,& tpe, cum talia fierēt rurſus.i.iterum denſi.i.ſtipati,& ſe mutuo comprimentes,& Agilini.i.miſſi ab Agilia vrbe.& Arcades pictis armis.i.habētes arma picta,& inſignita,& nobiles bellatores. Vnus.i.vniformis amor, habet oēs ſic.i.intantum,decernere ferro.i.periculum facere. vtri fortiores ſint armis,aut vnus amor habet omnes decernere ferro.ſic.i.vt paulatim ſuis inuicem ſubueniant. Ipſi diriguere.i.diſſipauerunt aras.ſ.ad fœdus ferendum extructas, & tempeſtas.i. grando,hoc eſt grādinis aut niuis ſimilis præcipitatio tellorum, it turbida toto cœlo.i.per totū cœlum,hoc eſt turbans.& obſcurans totum aerem, ac &.i.imber ferreus.i.ferratorum telorum ingruit.ſ.toto cœlo. Et ipſi Rutuli ferunt.i.auferunt,& ſecū ferunt. crateras.i.pocula vinaria,& focos.i.in quibus fouebatur ignis ſacrificijs aptus. Ipſe Latinus.ſ.rex.fugit.ſ.à tumultu belli, referēs diuos pulſatos.i.læſos,& repulſos fœdere infecto.i.non cōſumato.Alij infrenant currus.i.equos,aut ſubijciunt.i. ſurſum iaciunt corpora in equos.i.ſaliunt ſuper equos, & adſunt.i. præſto ſunt enſibus ſtrictis.i.nudatis.Meſſapus vir ille filius Neptuni, auidus confundere fœdus proterret.i.procul aut ab interiore parte terret Auleſtem Tyrrhenum,regem & gerentem inſigne regis.ſ.diadema,proterret inquam equo aduerſo.i.ex aduerſo obiecto,ille .ſ. Auleſtes,recedens.i.recedere parans,ruit.i.præceps cadit & voluitur miſer à tergo.i. retrorſum in caput, & in humeros aris oppoſitis.i.quia inuenit aras oppoſitas,ac Meſſapus feruidus .i.ardens,aduolat haſta,& ipſe altus equo.i. in equo alto,ferit grauiter deſuper.i.à ſuperiori loco,ſup.ipſum Auleſtem orantem multa:ferit dico telo trabali.i.inſtar trabis, aut trabe pro haſta ſumpta,aque Meſſapus fatur ita,hoc habet.ſ. Auleſtes, hoc eſt lætali percuſſus eſt vulnere, hæc eſt melior victima data magis diuis quam.ſ.porcus,qui fuiſſet in fędera cęſus. Itali cōcurrunt,& ſpoliant.ſ.inſignibus regalibus membra calentia.i. adhuc tepida,& palpitantia.

VARIA LECTIO.

TALIBVS incenſa eſt] In antiquis aliq.lib. Accenſa, legitur. [Quo non præſtantius vllum] Antiqui aliquot lib. Præſentius, legunt. Mirabile viſu] Antiqui aliquot lib. Miſerabile, legunt.[Pondere defecit] In antiquis lib. Deficeret,habetur. [Corripite ò Rutuli] In Rom.lib. legere eſt, O miſeri,non, O Rutuli. [Et littora veſtra] Sunt aliquot antiqui lib. vbi, Noſtra, legatur.[Denſate cateruas] In Rom. lib. Denſete, legitur. [Telum contorſit in hoſtes] In antiquis libris, Coniecit, habetur. [Fuluaque extendit arena] In Rom.lib.& aliquot alijs legitur, Effundit arena.

Obuius ambuſtum torrem Corineus ab ara
Corripit,& venienti Ebuſo, plagamq. ferenti
Occupat os flammis:illi ingens barba reluxit,
Nidoremq. ambuſta dedit:ſuper ipſe ſecutus
Cæſariem læua turbati corripit hoſtis:
Impreſſoq. genu nitens,terræ applicat ipſum:
Sic rigido latus enſe ferit.Podalirius Alſum
Paſtorem,primaq. acie per tela ruentem
Enſe ſequens nudo ſuperimminet: ille ſecuri
Aduerſi frontem mediam,mentumq.reducta
Diſijcit,& ſparſo late rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos,& ferreus vrget
Somnus,in æternam clauduntur lumina noctē.
At pius Aeneas dextram tendebat inermem
Nudato capite,atque ſuos clamore vocabat.
AEN.Quò ruitis? q̄ve iſta repens diſcordia ſurgit?
O cohibete iras:ictum iam fœdus, & omnes
Compoſitæ leges:mihi ius concurrere ſoli:
Me ſinite,atque auferte metus: ego fœdera ſaxo
Firma manu:Turnum iā debent hęc mihi ſacra.
POE.Has inter voces,media inter talia verba,
Ecce viro ſtridens alis allapſa ſagitta eſt:
Incertum qua pulſa manu, quo turbine adacta:
Quis tantam Rutulis laudem, caſus ne,deus ne
Attulerit:preſſa eſt inſignis gloria facti:
Nec ſeſe Aeneæ iactauit vulnere quiſquam.

SERV. TOrrem] Erit nominatiuus hic torris,& ita nūc dicimus, nam illud Ennij & Pacuuij penitus de vſu receſſit,vt hic torrus huius torri dicamus.[Nydorem] Modo pudorem. [Ferreus Somnus] Home. Κάλκεος ὕπνος. [Nudato capite,] Scilicet vt poſſit agnoſci. Sanè quæritur quemadmodum Nudato dixerit,cū ſupra eum nuſquam tecto induxerit capite. nam nudatum eſt quidquid fuit ante coopertum. Nudum vero dicitur, quod tectum ante non fuerat. *Nudatū. Nudum.* Ergo aut Nudato pro Nudo accipiamus, vt ſit pronomine participium, aut dicamus tectum eum habuiſſe caput cū deſcendit ad campum. Nam legimus: Sidereo flagrans clypeo, & cœleſtibus armis. [Suos clamore vocabat] Vtrunque exercitum iam ſuum vocabat, vt talis fuerit eius clamor, Cur in uos inuicem ruitis mei?[Repens] Aut ſubito,vt ſit aduerbium, id eſt repente: vt, ſole recens orto. [Aut repens diſcordia, pro repentina, [Faxo]Faciam. [Incertum qua pulſa manu] Hoc loco adhuc quidem quaſi dubitat, tamen intelligimus à Iuturna immiſſum quendam qui vulneraret Aeneam. Quod autem paulò poſt Iuno dictura eſt de Iuturna: Non vt tela tamen, non vt contenderet arcum. Minime eſt mirandum. nam ſcimus vnicuique imputari qđ alter in eius fecerit gratiam, ſicut eſt. Et potes in totidem claſſes conuertere nymphas. Aeneam autem vulneratum ab homine indicat Iuppiter paulò poſt dicens: Mortali haud decuit violari vulnere diuum.

ASC. OBVIVS ambuſtum] Docet qua reliqua ſubſecuta eſt pugna, & quomodo vulneratus eſt Aeneas. Circa quā partem dicit Donatus. [Olli dura quies] Quia eſt quies nō dura,& ſomnus non ferreus, & nox non æterna. [Ruitis?] Aliud eſt ire, aliud tendere,aliud ruere.Hæc ille. Ordo eſt. Corineus vir ille vt videtur, Troianus obuius .i. obuiam veniens corripit ab ara,torrē, id eſt faciem,ambuſtum,ideſt circumuſtam,& occupat.i.impedit Ebuſo venienti:& ferenti.i.inferenti, aut inferre volenti,plagam.i. vulnus os flāmis ignis, barba reluxit illi ſcilicet Ebuſo.& ipſa ambuſta.i. circumuſta dedit nidorem.i. fetorem,ipſe.ſ. Corineus ſecutus ſuper.i. inſuper corripit.i. celeriter rapit:læua .i. ſiniſtra manu cæſariem,ideſt comam hoſtis.ſ.Ebuſi turbati.ſ.flammis,& ipſe nitens,id eſt annitens genu impreſſo, applicat ipſum terræ, & ferit,ideſt percutit,ſic,ſcilicet applicito terræ enſe rigido latus

Poda

Podalirius etiam de parte Aeneæ, ferit Alſum paſtorem, & ſequens.i.perſequens enſe nudo ipſum timentem,ſup.in prima acie,per tela.i.per medium telorum,ſupereminet.i.eminenter ſuper ipſum incumbit,ille.ſ.ſupereminens:Podalirius, aut potius Alſus,nam ſi Podalirius enſe ſequebatur non procedit, quòd ſecuri percuſſerit.videtur ergo hoc dicere,quod Alſus, vbi fugere amplius non poterat,reſtans inſequẽtem ſecuri percuſſit, quod genus armorum paſtori congruit. Ille ergo reſtans. ſ. Alſus diſijcit ſecuri reducta.i.retroſum ducta. vt fortius feriret frontem mediam.& mentum aduerſi.i.oppoſiti,& cõtra ſtantis, & rigat arma.ſ.ipſius interfecti cruore ſparſo,id eſt ſparſim effuſo.Dura quies,& ſomnus ferens.i.durus,& imperturbabilis,vrget. i.premit, olli.i.tunc illi,oculos,& lumina,ſup.eius clauduntur in noctem.i.caliginem æternam.At i.ſed, pius Aeneas tendebat.i.extendebat dextram inermem.exiſtẽs capite nudato.pro eo,quod eſt nudo.aut nudato ad hoc,vt agnoſceretur. potuiſſet enim orto tumultu galeam ſuſcepiſſe,atq. vocabat ſuos. i. nuncupabat eos,clamore.i.ſimul clamans. Quo ruitis? id eſt præcipitanter tenditis? quæve iſta diſcordia.ſurgit repens i.de repente, aut de repentina.nam à repo,prima ſecundum naturam produceretur, ò cohibere iras,quia fœdus eſt iam ictum.i.percuſſum,& omnes leges.i.cõditiones pacis,aut fœderis ſunt compoſitæ,ius,ſup.eſt mihi concurrere.ſ.cum Turno,ſinite me ſolum,ſupple concurrere,atque auferre metus,quos.ſ.infertis,ego ſaxo.i.faciam fœdera firma.i.ſtabilia manu.ſ.victo hoſte capitali,hæc ſacra.i.ſacrificia violata,debent mihi Turnum.i.caput Turni, aut vitã eius, Ecce,quaſi dicat præter ſpem,& ex improuiſo,ſagitta allapſa eſt viro.i.in virum.ſtridens alis.i.plumis pennarum, allapſa inquam, eſt inter has.ſ.tam pias voces.atque inter media talia verba. incertum,ſupple eſt qua manu pulſa.ſupple fuerit, aut allapſa ſit, & quo turbine.i.impetu.aut tormẽto adacta,quis vel caſus, vel deus attulerit Rutulis tãtam laudem.vt.ſ. Aeneas vulnerato ſit, gloria inſignis facti eſt preſſa,id eſt ſuppreſſa ignorato auctore, nec qui quàm iactauit.ſ.vnquam poſtea ſeu vulnere Aeneæ.i.quod vulnerauit Aeneam. Vnde putatur Iuturnæ in ſpecie Camertis monitu factum.

MENTVMQVE reducta Deſijcit] In Romano libro, Diſcidit,legitur.Sed in Oblongo,Diſſidit.habetur.[Clauduntur lumina noctem]antiqui libri,Mortem,habent. [Quæve iſta repens]In libris aliquot antiquis, Quove, legitur. Sunt etiam in quibus non,Repens.ſed.Recens,habeatur.[Me ſinite, atque auferte metus:]In libris aliquot antiquis legere eſt, Me ſinite auferte metus.ſine,Atque. [Caſusve, deusve] antiqua exemplaria legant,Caſus ne,deus ne. VARIA LECT.

SERV. MOlitur]Regit, & eſt Acyrologia.nam proprie Molitur eſt parat [Hebri]Fluuij Thraciæ.[Sanguineus Mauors]Gaudẽs ſanguine,αἱμοχαρής.[Clypeo increpat]Sonat.Alibi arguit:vt, Increpat vltro Cunctantes ſocios.[Vltima] Hoc eſt toto,ſi enim gemit vltima, oĩs ſine dubio. [Miſerabile cæſis].i. miſerabiliter. [Nomẽ pro aduerbio.[Ipſe Nutrierat]Solẽt enim plerunq. filios alijs dare nutriendo parẽtes.[Auſus Pelidæ p̃tiũ ſibi poſcere currus] Difficilis Hypallage. nã hoc vult dicere:Qui vt Achillis equos poſſet accipere, ire auſus eſt ad caſtra Græcorum. Ordo.n non procedit, qui vt iret,auſus eſt petere. [Affecit precio]Modo pœna.nam pretium eſt τῶν μέσων. Terẽtius, Ergo preciũ ob ſtultitiã fero. Vnde & Græci τιμωρίαν.pœnam vocant,ἀπὸ τῆς τιμῆς, quod eſt pretium.[Nec equis aſpirat Achillis] aſpirat apud maiores accedit ſignificat. Cicero, Nunquàm aſpirauit ad curiã: Sed hic figurate dixit, Aſpirat equis, pro ad equos, ideſt occiſus eſt,nec ad equos Achillis acceſſit.Melius tamẽ eſt vt de Diomede intelligamus,vt ſit ſenſus, Diomedes occidit Dolonem, qui equos Achillis ẽ auſus petere,quos nec ille qui eum vicit, popoſcit.[Dextræ mucronẽ extorquet] Quaſi præœconomia eſt,vt non eum ſuo interimat gladio ne agnoſcat quod Meticei eſt,& iam nunc ſuum requirat,quo facto petire poterat ſequens fracti gladij œconomia. [En agros] Quos victore Aenea te accipere poſſe credebas. inde.n. σαρκασμὸς facta eſt, Nam conſuetudo erat, vt Victores imperatores,agros militibus ſuis darent, vt in hiſtorijs legimus Item in Lucano:

An melius fierent piratæ magne coloni.

[Sternacis equi] ferocis. qui facile ſternit ſedentem.[Edoni Boreæ]Thracij.nam Edon mõ eſt Thraciæ. Sanè ſciendũ hoc loco erraſſe Donatũ, qui dicit Edonij eſſe legẽdũ, vt do.breuis ſit ſecũdum Lucanum,qui dicit:

Edonis Ogygio decurrit plena Liæo.

Nanque certum eſt Syſtolen feciſſe Lucanũ. Vnde Edoni legẽdum eſt,vt ſit, hic Edoni huius Edoni.Statius & Virgilium,& artẽ ſecutus ait, Triſtius Edonas hyemes Hebrũque niualem. Non Edonias. [Aegeo]Mari.ſcilicet.ſicut ſequẽtia indicant. [Sequiturq. ad littora fluctus,] Nam male ait Donatus montem eſſe, vnde flat Boreas, cum certũ ſit eum de Hyperboreis montibus ſtare. [Inſtantem Phegeus] aut ſibi, aut omnibus. [Ad currum] Pro currui ſe obiecit.[Citatorum] aphereſis,pro concitatorũ.[Bilicem Loricam]Li,longa eſt, & accentum habet,ſicut bifidum, Fi,producitur: quia & fila.& licia dicimus. [Deguſtat corpus.]Id eſt leuiter tangit,vnde contra de alto vulnere ait,

Virgineumque late bibit acta cruorem.

[Procurſu]Impetu, & eſt vna pars orationis procurſus.[Sæuit,]Scilicet, quia non poteſt in bella procedere. [Enſe ſecent lato vulnus]Animum viri fortis expreſſit. [Iapix] Aptum nomen medico.nã ἰᾶσαι Græci dicunt curare. [Augurium citharamque dabat] Vera lectio eſt dabat. nam nõ dedit.Sanè per citharam, ſcientiam indicat harmoniæ [Vt depoſiti] Deſperati,nam conſuetudo erat vt deſperati,ante ianuas

Turnus vt Aenean cedentem ex agmine vidit,
Turbatosq. duces,ſubita ſpe feruidus ardet:
Poſcit equos,atque arma ſimul,ſaltuq. ſuperbus
Emicat in currum,& manib. molitur habenas:
Multa virum volitans dat fortia corpora leto:
Semineces voluit multos,aut agmina curru
Proterit,aut raptas fugientibus ingerit haſtas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mauors clypeo increpat,atq; furẽtes
Bella mouens,immittit equos:illi æquore aperto
Ante notos,Zephyrumq. volãt:gemit vltima pulſu
Thraca pedũ,circumq. atræ formidinis ora
Iræq.,inſidiæque,dei comitatus aguntur.
Talis equos Alacer media inter prœlia Turnus
Fumantes ſudore quatit,miſerabile cæſis
Hoſtibus inſultans:ſpargit rapida vngula rores
Sanguineos,mixtaq. cruor calcatur arena.
Iãq.neci Sthenelũq. dedit,Thamyrimq., Polũq.,
Hũc cõgreſſus,& hũc,illũ eminus, emin⁹ ambos
Imbraſidas,Glaucũ,atq; Ladẽ, q̃s Imbraſos ipſe
Nutrierat Lycia,paribusq. ornauerat armis,
Vel cõferre manũ,vel equo præuertere ventos.
Parte alia media Eumedes in pœlia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine auũ referens,animo,manibusq. parẽtẽ:
Qui quõdam,caſtra vt Danaũ ſpeculator adiret,
Auſus Pelidæ precium ſibi poſcere currus.
Illum Tydeides alio pro talibus auſis
Affecit precio,nec equis æſpirat Achillis.
Hinc procul vt campo Turnus conſpexit aperto;
Ante leui iaculo longum per inane ſecutus,
Siſtit equos bijugos,& curru deſilit,atque
Semianimi,lapſoq. ſuperuenit,& pede collo
Impreſſo,dextra mucronem extorquet,& alto
Fulgentem tinxit iugulo,atq; hæc inſuper addit.
TVR. En agros,&,quam bello Troiane petiſti,
Heſperiam,metire iacens:hæc præmia, qui me
Ferro auſi tentare,ferunt: ſic mœnia condunt.
POE. Huic comitẽ Buten cõniecta cuſpide mittit,
Choreaq.,Sabarimq.,Darataq.,Therſilochũq.,
Et ſternacis equi lapſum ceruice Thymœten.
Ac velut Edonei Boreæ cum ſpiritus alto

Inſonat Aegeo,ſequiturq. ad littora fluctus;
Quà venti incubuere, fugam dant nubila cœlo:
Sic Turno,quacunq. viam ſecat,agmina cędũt,
Conuerſæq. ruunt acies:fert impetus ipſum,
Et criſtam aduerſo curru quatit aura volantem.
Non tulit inſtantem Phegeus,animisq. fremẽtẽ:
Obiecit ſeſe ac currum,& ſpumantia frenis
Ora citatorum dextra contorſit equorum,
Dum trahitur,pendetq. iugis,hunc lata retectum
Lancea conſequitur rumpitq. infixa bilicem
Loricam,& ſummum deguſtat vulnere corpus.
Ille tamen clypeo obiecto conuerſus in hoſtem
Ibat,& auxilium ducto mucrone petebat:
Quem rota præcipitem,& procurſu cõcitus axis
Impulit,effuditq. ſolo:Turnusq. ſecutus,
Imam inter galeam,ſummi thoracis,& oras,
Abſtulit enſe caput, truncumq. reliquit arenæ.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Aeneam Mneſtheus,& fidus Achates,
Aſcaniusq. comes caſtris ſtatuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuſpide greſſus.
Sæuit,& infracta luctatur arundine telum
Eripere,auxilioq. viam,quæ proxima,poſcit;
Enſe ſecent lato vulnus, teliq. latebram
Reſcindunt penitus,ſeſeq. in bella remittant.
Iamq. aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis
Iaſides:acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artes,ſua munera lætus Apollo,
Augurium,citharamq. dabat, celeresq. ſagittas.
Ille,vt depoſiti proferret fata parentis,
Scire poteſtates herbarum,vſumq. medendi
Maluit,& mutas agitare inglorius artes.
Stabat acerba fremens, ingentem nixus in haſtã
Aeneas,magno iuuenum,& mœrentis Iuli
Concurſu,lacrymisq. immobilis. ille retorto
Pæonium in morem ſenior ſuccinctus amictu,
Multa manu medica,Phœbiq. potentib. herbis
Nequidquam trepidat,nequidquã ſpicula dextra
Solicitat,prenſantq. tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam fortuna regit,nihil auctor Apollo
Subuenit:& ſæuus cãpis magis, ac magis horror
Crebreſcit, propiusq. malum eſt.iã puluere cęlũ
Stare vident:ſubeunt equites,& ſpicula caſtris
Denſa cadunt,medijs:it triſtis ad æthera clamor
Bellantum iuuenum, & duro ſub Marte cadẽtũ.

ſannas ſuas collocarentur.vel vt extremum ſpiritum redderent terræ, vel vt poſſent à tranſeuntibus forte curari, qui aliquando ſimili laborauerãt morbo.Cicero: Aegrã, & prope depoſitam reip.partem. [Poteſtates herbarum] Vim, poſſibilitatem. nam in herbarũ cura nulla eſt ratio. vnde etiam ait, Mutas artes, licet alij mutam artem, tacitum vanæ velint. Alij mutas artes, muſicæ comparatione. [Vſumq. medendi] ἐμπειρικὴν ſcientiam. hoc eſt medicinam.in vſu, non in rõne conſtantem. [Inglorius] Comparatione ſagittarũ, harmoniæ.& diuinitatis.[Pæonium ĩ more] Medicinale,à Pæone. Nã Doricæ linguæ eſt Pæan, naturale eſt Pæon.[Nulla viã fortuna regit] Nullus euẽtus rationem præſtat. [Nihil auctor Apollo] Medicinæ inuẽtor. Nam Aeſculapius præeſt medicinę,quam Apollo inuenit, qui in Ouidio de hac re ait, Inuentum medicina meũ eſt.[Propiusq. malum] Ex fuga,ſcilicet Troianorũ.[Stare] Plenum eſſe.

A S C. TVRNVS vt Aenean] Facit poeta in gloriã Aeneæ. quod Hom.in gloriam Achillis nam ſicut Hom. ꝑꝑ raptã Briſeida inducit Achillẽ iratum à bello deſiſtere eoq. deſiſtente,Græcos omnes in fugam verti, qui prius victores fuerant,ita poeta noſter inducit Aeneam ꝑꝑ vulnus illatũ à bello deſtitiſſe,et eo abſente ceterų à Turno cæderentur pateretq. quãta fuerit vnius virtus quo bellante ſui victoriam obtinebant,ceſſante fugiebant. donec ergo ſtragẽ q̃ Turnus edebat, de qua hoc ſolũ eſt Donati. [Sãguineus] Nõ ipſe,ſ. d quis alijs ſanguinem effundit. Ordo eſt. Vt.i. poſtquã. Turnus vidit Aeneã cedentem ex agmine,& vidit duces turbatos.i.cõſternatos animo, ipſe feruidus.i.incenſus.& feruefactus, ſpe ſubita, id eſt ſubito orta. Poſcit equos atque arma ſimul, & ipſe ſuperbus.i.elatus,emicat ſaltu.i.ſaliendo eminenter peruenit in currũ .ſ.vnde depugnaret,& molitur. i. cum molimine regit habenas, manibus.ſ.ſuis,& ipſe volitans.i. percurrens celeriter dat leto. i. morti multa fortia corpora,virum.i.virorum.ſ.fortium, & volunt i.proſternit,& ſuppeditat, multo ſemineces.i.ſemioccisos, aut proterit curru agmina,aut ingerit fugientibus,haſtas raptas .i.celeriter correptas,vnde addit comparationem,dicens.Qualis Mauors.i.Mars,ſanguineis.i.ſanguinẽ effundens, aut ſanguinolentus,cum.i.quando,ipſe concitus.i.feſtinus,increpat.i.crepare facit,ac reſonare clypeo. ſ.ſup flumina Hebri. i. illius fluuij in Thracia,Martis patria gelidi.ſ.niuibus & glacie horrentis,atque cum ipſe mouens bella immittit equos furentes.i.incenſos Martio furore,illi.ſ.equi iam immiſſi, volant æquore aperto, id eſt per æquor,hoc eſt campum æquum, & planum apertum ante notos,& Zephyros.i.rapidiſſimos ventos,Thraca.i.Thracia vltima.i.tota,ita ꝙ ad vltimam vſque oram gemit pulſu pedum.ſ. equorum,& ora atræ.i.pernicioſę formidinis, & iræ, & inſidiæ,

appoſitorie,comitatus.i.quæ res comitatus eſt dei.i.Martis aguntur.i. impelluntur. Circum.i.per circuitum,Turnus alacer.i.lętus,& celer.exiſtens talis.ſ. qualis Mars, quatit in media prælia, equos fumãtes inſultans hoſtibus cæſis.miſerabile.i.miſerabiliter,vel quæ rei miſerabilis eſt, vngula. ſ. equorum, tepida.i.tepefacta in ſanguine fuſo, ſpargit rores ſanguineos,& cruor calcatur mixta arena. Et Turnus dedit iam neci.i.occidit Sthelenum,& Thamyrim,& Pholum,illos tres Troianos dedit neci congreſſus.i.quominus, hunc.ſ.Sthelenum,& hunc.ſ. Thamyrim,& illum.ſ. Pholũ eminus.i.de lõge.quaſi è manu miſſo telo, & dedit neci ambos(legitur & ambo,more vetuſto)Imbraſidas.i.filios Imbraſi.ſ. Glaucum atq. Laden,quos Imbraſus ipſe.ĩ. ꝓpria ope,nutrierat,ſup.in Lycia.& onerauerat.ſ. ab infantia armis paribus, vel cõferre manum. i.inuadere, vel præuertere ventos equo. i.celeriter effundere. Eumedes proles antiquæ. i. nobilis aut annoſi Dolonis præclara.i.inclyta bello fertur alia parte .ſ. à Turno,in media pręlia,ferens auum nomine, quia & auus eius Eumepides dictus erat, & parentem animo.i.animoſitate,& manibus.i.rebus prę clare geſtis,qui auſus.ſup.fuerat quõdam poſcere ſibi currum Pelidæ. i. Achillis Pelei filij precium.i.in precium, & mercedem,vt ipſe ſpeculator adiret caſtra Danaum. i. Danaorum, hoc eſt Græcorum vnde ſignificatur Troianus fuiſſe:ſed.ſupple Tydides,ſeu Tytide.ſ.Diomedes Tydei filius, affecit eum pro talibus auſis alio precio,quia occidit eum exceptum inſidijs:nec.i. licet victor Dolonis aſpirat,i. auſus eſt aſpirare,equis Achillis.i.ab equos Achillis habendos: vt. i. poſtquam Turnus proſpexit procul hunc,ſup.in campo aperto,ſecutus,ſup.eum ante.i.prius,iaculo leui.i.miſſili per longum inane.i.per longum ſpatium aeris,qui inanis putatur,ſtetit.ſ.poſtea,id eſt ſtare fecit,equos bijugos, & deſilit curru.i.& ſalit de curru atque ſuperuenit ſemianimi & elapſo,& pede impreſſo collo,ideſt poſtquam impreſſerat collo eius pedem ſuum,extorquet.i.vi expellit mucronem dextera. i. quẽ habeat in dextra,& tinxit.ſ.mucronem extortum,fulgẽtem.ſ.prius,alto iugulo ſ.occiſi,atque addit inſuper hæc.ſ.verba, O Troiane,en metire iacens.i.iam proſtratus,agros,& Heſperiam quam petiſti bello.i.per bellum.hæc.i.huiuſmodi, ferunt. i. auferunt,ſupple à me,illi,qui auſi ſup.ſunt tentare. i.laceſſere, & prouocare me bello,& ipſi condunt ſic mœnia. i. ſternuntur exangues, & ipſe mittit.ſ.ad inferos cuſpide coniecta,Butem.i. Troianum illum, comitem huic.ſ. Eumedi, & Chorea, & Sibarim, & Dareta,& Therſilochum, & Timœtem lapſum ceruice.i.de ceruice,aut ꝑ ceruicem,equis ſternacis.i.ferocis, & facile aut aſſidue ſternere ſoliti,inſidentes dorſo ſuo.Ac veluti cum ſpiritus.i.flatus. Borcę .i.illius venti,Edoni.i.Thracij, ab Edone mõte Thraciæ flantis,

inſonat Aegeo.ſ.mari,& fluctibus.ſ.Aegei maris, ſequitur ad littora qua.i.quacunq. parte venit.i.flatus Boreæ,incubuere ſup. ea,dant nubila fugã cœlo.i.per cœlum,hoc eſt aerem.i.quemadmodum nubes.& procellæ aquarum diffugiũt à facie impetuoſiſſimi venti,ſic cedunt agmina Turno quacunq. ſecat.i.interſecat viam,& acies ruunt cõuerſæ.ſ.in fugã impetus fert ipſum.ſ. Turnum,& aura quatit criſtam.ſ. illam efferam flammis volantem.i.celeriter agitatam,curru aduerſo . i. ex aduerſo veniente. [Non tulit,&c.]Proſequitur reliquam Turni victoriã , & quam edidit ſtragem:abſente Aenea,cuius vulneris grauitatẽ,& difficilem curationẽ ope humana non procedente ſubinfert.Sed cum nihil extet Donati.Ordo eſt.Phegeus vir ille Troianus, nõ tulit .i.nõ eſt perpeſſus.Turnum ſup.inſtantẽ.ſ.aut ſibi aut alijs,& frementem animis.i.ferocientem,ſed ſup.obiecit ſeſe ad currũ , & detorſis dextra ſua manu,frenis. i.contrahendo frena ora equorum citatorũ pro concitatorum ſpumãtia.ſ.ex impetuoſa agitatione.Lancea lata. i.latum ferrum habens conſequitur hunc . ſ. Phegea,retectum.i.nudatum,interea.ſ. dum trahitur , videlicet ab equis,& pendet iugis.ſ.equorum, & lancea infixa rumpit loricam trilicem.i.tribus licijs , ſeu ordinibus ſquammarum conſtantem,& deguſtat.i.modicum mordet ac ſauciat,corpus ſummum,id eſt ſuperficiem corporis,hoc eſt cutem vulnere tamen, id eſt nihilominus quamuis leuiter vulneratus ille . ſ. Phegeus ibat conuerſus in hoſtem.ſ.Turnum , clypeo obiecto . ſ. contra ictus,& petebat auxilium ſ. contra hoſtem ipſum impedimẽto, mucrone ſtricto.i.nudato,aut euaginato quem rota.ſ.currus,& axis concitus.i.concitatus procurſu.i.procurrendo,impulit præcipitem,& effudit ſolo.& Turnus ſecutus.ſ.cadentẽ abſtulit ipſi caput enſe.i.gladio percutiendo.ſ.inter imam galeam,& oras.i. extremitates ſummas,ſummi.i.ſupremi thoracis,hoc eſt ſecando ceruicem vbi ima pars galeæ ferre coniunguntur loricæ, ſeu thoraci,quamuis thorax in pectore proprie ſit, & reliquit truncum.i.truncatum,& mutilum corpus ſup.in arena. Atque interea dum Turnus victor dat ea funera campis.i. per cãpos Mneſtheus,& Achates fidus qui.ſ. nunquam dereliquerat ducem , & Aſcanius comes. i. ſocius laboris ſtatuere Aeneam cruentum.ſ. ex vulnere,ſup.in caſtris.ſ.ſuis nitentem.i.molientem,& cum labore facientem greſſus alternos.i.alternatim & longo interuallo factos,cuſpide longa cui. ſ. ipſe longus incumbebat , aut qua fulciebatur.Ipſe ſup.ſæuit.i.ſæue iraſcitur, & indignatur , quòd ſuis adeſſe non poſſet,& luctatur.i.conatur eripere telum cuſpide infracta.i.intrinſecus fracta , & poſcit.ſ.à præſentibus viam.i. modum,& rationem ſanandi quæ proxima.i.præſentiſſima, aut viciſſima eſt auxilio.i.ad auxiliũ, aut poſcit auxilio.ſ. in auxiliũ viam quæ prima eſt, videlicet , vt ſecent enſe lato vulnus , & recidant.i.ſcindendo aperiant, penitus.i. penè intus, & funditus,latebram teli.i. vbi telum latebat, & remittant ſeſe in bella. Iamque.i.& iam aderat.ſ. auxilio, Iapis Iaſides.i. Iaſi filius dilectus Phœbo .i. Apollini ſummo medicorum principi ante alios .i.ſuper ceteros , cui .ſ. Iapi ipſe Apollo captus quondam acri ,i. vehementi amore dabat.i. offerebat lætus.i. lubens, & gaudens ſuas artes,& ſua munera.i.officia.ſ.augurium.i.peritiam diuinandi,& citharam.i.artem muſicam,& ſagittas celeres.i.artem ſagittandi.Ille.ſ.Iapis vt proferret.i.extenderet,& porro teneret fata, ideſt mortem,parentis.i.patris ſui,depoſiti.i.deſperati a medicis, & ita depoſiti,quis forte aduenerit, qui ſanet in via oſtendat ,maluit ſcire poteſtates herbarum, & vſum medendi, & agitare.i. ſectari,aut exercere artes mutas.i.occultas,& gloriam non afferentes.vnde addit exiſtens inglorius .i. ſine gloria reſpectu muſices, & res bellicæ,Aeneas ſtabat fremens acerba.i.acerbe,nixus.i.annitens in haſtam ingentem,ſup.in magno concurſu iuuenum,& Iuli,ſ. adoleſcentis, aut ideo ſeorſum nominat vt egregium ſignificet ,Iuli ergo mœrentis.ſ. propter dolorem patris , & belli periculum,& ſtabat immobilis.ſ.immutabilis lacrymis,ſ.Iuli, & aliorum.ille.ſ.Iapis,ſenior,& ideo peritior , & expertior.ſuccinctus amictu retorto.i.retrouerſo,in morem Pæonium,id eſt medicinalem, trepidat.i. trepidanter tentat multa res, manu medica,& herbis Phœbi.i. quas Phœbus docuerat, aut quibus ſol virtutem influit, vnde addit potentibus.ſ.ad medicinalẽ virtutem, trepidam dicit nequidquam .i.fruſtra,& nihil per hoc efficiẽs, & ſolicitat.i.tentat nequidquam fruſtra.educere dextra.ſ. manu ſpicula.i.telum acutum infixum,& prenſat.i. frequenter capere tentat,ſed fruſtra ,forcipe tenaci,ferrum.ſ.teli.Nulla fortuna .i. nullus euentus inopinatus , aut præter artem regit .i. dirigit viam.i. præſtat rationem.Apollo auctor.ſ.artis illius nihil,id eſt non,aut in nullo ſubuenit.i.auxiliatur.& horror ſæuus crebreſcit.i. fit creber magis ac magis campis,id eſt p campos vbi Turnus ſtragem faciebat, & malum.i. periculum Turno imminens : eſt propius , id eſt vicinus, & videns cœlum.i. aerem ſtare.i. denſum, ac plenũ eſſe iã puluere,equites ſubeunt.i.appropinquant,& ſpicula.i. miſſilia tela cadunt denſa.i.denſe,aut frequentia, mediis caſtris.ſ. in media caſtra immiſſa, clamor triſtis.i. lamentabilis, iuuenum bellantum , & cadentum ſub duro Marte .i.diffunditur ad æthethera,i.ad ſummum aerem.

VARIA LECTIO.

PROTERIT, aut raptus] Donatus,An. legit, [Sanguineus Mauors clypeo increpat] In Rom. lib. Intonat , habetur. [Atræ formidinis ora] In Romano libro, Atra, quippe ora, legitur . [Thamyrinque] Et Thamarim, & Thamarum , & Thamyrum , diuerſis libris, legitur . & Quinctiam Taurum , in aliquot habetur.[Eminus ambos]Eſt &,Ambo.[Imbraſidas,Glaucum, atque Laden] Oblongus liber,Hymbraſidas , & Hymbraſus,habet, per y, & Hyaden,non, Laden. In aliquot aliis Caden, legitur. In Romano, Embraſidas,& Embraſus. [Vel equo præuertere ventos] In veteribus aliquot exemplaribus , Equis , habetur. [Media Eumenides in prœlia fertur] In libris pleriſque veteribus,Eumenides, legitur. [Sibi poſcere currum] Alibi legitur Currus. [Campo Turnus conſpexit aperto;] In Romano libro,legere eſt,Proſpexit.[Fulgentem tinxit iugulo]In Mediceo,Tingit,legitur.[Huic comitem Buten] Antiqua exemplaria. Asbutem hic legunt. [Sibarimque] In libris aliquot, Sabarim,legitur.In nonnullis antiquis,Habarim eſt, & vbi, Fabarim, legas.[Ac veluti Edoni Boreæ] In antiquis libris , Edonii , ſcribitur. [Ora citatorum dextra contorſit equorum] In Mediceo , & antiquis aliis libris , Detorſit, ſcriptum obſeruaui.[Dum trahitur,pendetque iugis,hunc lata retectum] In libris antiq. legere eſt , Pendet iugis , hic . Sunt etiam libris, qui pro, Retectum, legant. Relictum. [Ibat , & auxilium ſtricto mucrone petebat,] In veteribus aliquot libris legere eſt , Auxilium educto mucrone.In aliquot aliis, Ducto a mucrone. Alii malunt , Ducto mucrone.[Procurſu concitus axis]Aliqui,Pro curſu,ſed male. [Impulit , effuditque ſolo] In aliquot exemplaribus, effundit, eſt. [Truncumque reliquit arena] In aliquot libris , Relinquit , eſt. Eſt & in pleriſque , Arenæ. [Aſcaniuſque comes caſtris] In Romano libro, Aſcaniuſque puer , non, Comes , legitur. [Phœbo ante alios dilectus Iapis]In antiq.libris,Iapyx,habetur. [Lacrymiſque immobilis] In Mediceo libro , legere eſt , Lacrymis immobilis. [Prenſatque tenaci forcipe ferrum] In antiquis libris , Preſſat.legitur, In Romano, forfice. [Subeunt equites] In antiquis libris,Subeuntque equites,legitur.

Hic venus indigno nati concuſſa dolore
Dictamum genitrix Cretæa carpit ab Ida ,
Puberibus caulem folijs,& flore comantem
Purpureo.non illa feris incognita capris
Gramina,cum tergo volucres hæſere ſagittæ.
Hoc Venus obſcuro faciem circundata nimbo.
Detulit,hoc fuſum labris ſplendentibus amnem:
Inficit,occulte medicans, ſpargitq. ſalubris
Ambroſiæ ſuccos,& odoriferam Panaceam .
Fouit ea vulnus lympha longæuus Iapis
Ignorans,ſubitoq. omnis de corpore fugit

SERV. INdigno dolore [Qui fuerat natus ex vulnere indigne illato , ſcilicet per inſidias . [Dictamnm] Hæc herba licet vbique naſcatur, tamen melior eſt in Creta . [Puberibus caulem foliis ,] Hoc eſt adultis . ſic in quarto : Pubentes herbæ . Et eſt reciproca inter herbas, & homines translatio . nam & pubertatem herbarum , & florem iuuentutis vocamus.[Faciem circundata] A parte totum corpus accipimus.[Fuſum amnem]Pro aqua . A toto partem: ſic ſupra ,

Fontemque ignemque ferebant.

[Ambroſiæ ſuccos ,] Ambroſia eſt cibus deorum . nam nectar potant . [Panaceam] Genus herbæ . Sciendum tamen Lucretium Panaceam vbique ſalem dicere: vnde poſſumus etiam hoc loco ſalem intelligere.nam omnem pellit dolorem.Sed melius herbam,

quia

Quippe dolor,omnis ſtetit imo vulnere ſanguis,
Iamq. ſecuta manum,nullo cogente,ſagitta
Excidit,atque nouæ rediere in priſtina vires.
IAP. Arma citi ꝓperate viro,quid ſtatis? POE. Iapis
Cõclamat.primusq. animos accendit in hoſtes:
IAN. Non hæc humanis opibus,nõ arte magiſtra
Proueniunt,neque te Aenea mea dextera ſeruat:
Maior agit deus,atq;.opera ad maiora remittit.
POE. Ille auidus pugnæ ſuras incluſerat auro
Hinc atque hinc,oditq. moras, haſtáq. coruſcat
Poſtquã habilis lateri clypeus. loricaq. tergo eſt;
Aſcanium fuſis circum complectitur armis;.
Summaq. per galeam delibans oſcula,fatur.
AEN. Diſce puer virtutem ex me,verũq. laborem,
Fortunam ex alijs:nunc te mea dextera bello
Defenſum dabit, & magna inter præmia ducet.
Tu facito mox,cum matura adoleuerit ætas,
Sis memor,& te animo repetẽtẽ exempla tuorũ
Et pater Aeneas,& auunculus excitet Hector.
POE. Hæc vbi dicta dedit,portis ſeſe extulit,ingens
Telũ immane manu quatiẽs:ſimul agmine dẽſo
Anteusq.,Mneſtheusq. ruunt: omniſq. relictis
Turba fluit caſtris:tum cæco puluere campus
Miſcetur,pulſuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab aduerſo venientes aggere Turnus,
Videre Auſonij,gelidusq. per ima cucurrit
Oſſa tremor:prima ante omnes Iuturna Latinos
Audijt,agnouitq. ſonum,& tremefacta refugit.
Ille volat,campoq. atrum rapit agmen aperto.
Qualis vbi ad terras abrupto ſidere nimbus
It mare per medium: miſeris heu præſcia longe
Horreſcunt corda agricolis:dabit ille ruinas
Arboribus,ſtragemq. ſatis,ruet omnia late:
Ante volant,ſonitumq.ferunt ad littora venti.
Talis in aduerſos ductor Rhœteius hoſtes
Agmen agit:denſi cuneis ſe quiſque coactis
Agglomerãt.ferit enſe graue Tymbreus Oſyrim,
Archetiũ Mneſtheꝰ, Epulonẽ obtrũcat Achates,
Vſentemq. Gyas:cadit ipſe Tolumnius augur,
Primus in aduerſos telum qui torſerat hoſtes.
Tollitur in cœlum clamor,verſiq. viciſſim
Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipſe neque aduerſos dignatur ſternere morti:
Nec pede congreſſos,nec equo,nec tela ferentes
Inſequitur:ſolum denſa in caligine Turnum
Veſtigat luſtrans,ſolum in certamina poſcit.
Hoc concuſſa metu mentem Iuturna virago,
Aurigam Turni media inter lora Metiſcum
Excutit,& longe lapſum temone relinquit:
Ipſa ſubit,manibusq. vndantes flectit habenas,
Cuncta gerẽs,vocẽq.,& corpus,& arma Metiſci,
Nigra velut magnas domini dum diuitis ædes
Peruolat,& pennis alta atria luſtrat hirundo,
Pabula parua legens,nidiſq. loquacibus eſcas:
Et nunc porticibus vacuis,nunc humida circum
Stagna ſonat.ſimilis medios Iuturna per hoſtes
Fertur equis,rapidoq. volans obit omnia curru:
Iamq; hic germanum,iamq. hic oſtendit ouãtẽ:
Nec conferre manũ patitur:volat auia longe.
Haud minus Aeneas tortus legit obuius orbes.

quia ait odoriferam.[Quippe dolor] Quaſi dolor, cuius natura hæc eſt,vt adhibito remedio ſtatim recedat. Nam dolor conſequẽs res eſt. nõ principalis, vnde ſublata cauſa ẽt ipſe ſtatim recedit, hinc ait quippe,nam infuſa aqua.inhęrens laxare cœperat telum, quod antea inferebat dolorẽ. [In Priſtina] In vſum priorẽ. [Maior agit deus] Apollo, inuentor.ſ. medicinæ. [Verũq. laborem] Quem per ipſum ſuſpicio:non qui ex aliorũ virtute imperatoribus aſcribi conſueuit.[Fortunã ex aliis] Subaudimus Opta. neque enim fortuna dicit. & eſt Zeugma non integrum [Inter pręmia] Ad ꝑmia.Cicero: Dico te priore nocte aduenisse inter falcarios.i.ad falcarios. [Matura adoleuerit ætas] Adoleſcendo matura eſſe cœperit.[Anteuſq; Mneſtheusque] Seruauit τὸν πρέπον.neceſſe erat vulnerato duce, multi cum eo in caſtra remanerent.[Miſcetur] Modo confunditur: alibi perturbatur:vt,Miſcet agens telis nemora inter frondea turbã. [Aggere Turnus] Eminentia de via autem aggerem nõ poſſumus dicere niſi viç aggerem dicere voluerimus i. viæ coaceruationem,quam hiſtorici viam militarem dicunt, vt, Qualis ſæpe viæ deprenſus in aggere ſerpens.] Atrum rapit agmen]Pulueris nube coopertum.[Abrupto ſidere]Magna tempeſtate. Alibi, Sorbet in abruptum fluctus. Item. Scit triſte Mineruæ Sidus[It mare per medium,miſeris]Stat.planius de hoc ſenſu,Deflent ſua damna coloni, Et tamen oppreſſos miſerantur in æquore nautas.[Ruet] Ruet.& euertet. Aliter dictum eſt, Ruit alto a culmine Troia. [Talis] Taliter, ſimili modo. Sic paulò poſt ſimilis medios Iuturna per hoſtes.[Rhœteius]Troianus à promontorio Troiæ. [Cuneis ſe quiſque coactis Agglomerant] Denſentur, vt cuneatim dimicarent, ſcilicet in cuneorum modum compoſiti.[Tollitur in cęlum clamor] Occiſo eo qui auctor fuerat fœderis diſrumpendi, exortus eſt clamor,& ſtatim ſecuta fuga Rutulorum.vt,Verſique viciſſima Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros[Nec tela ferentes Inſequitur,] Id eſt nec fugientes, nec contra ſtantes dignatur occidere. Et magna Aeneę oſtenditur pietas, qui nec vulneratus iraſcitur,vt velit contra legem fœderis ĩ bella moueri [Virago] Dicitur mulier quæ virile implet officium.[Peruolat] Per magnas ędes volat, Nã more ſuo verbo dedit detractam nomini prępoſitionẽ. [Vacuis.] Magnis:vt Vacua atria luſtrat Saucius. [Nec cõferre manũ] Cum Aenea. nam alios perſequitur.[Auia] Ab ea, ſcilicet parte qua veniebat Aeneas. [Tortus orbes] Obliquas, & implicatas vias. [Veſtigatque virum]Inquirit, trãslatio à canibus. [Diũecta per agmina] Diſſipata aduẽtu Aeneę.[Heu q̃d agat?]Omne aduerbium verbo cohæret. Vnde heu, & atat,& ſimilia,quia verbo cohærere nõ poſſunt, ſeparatam fecerunt aliam partem orationis.ſ.interiectionem, quam ſola latinitas poſſidet. [Huic] Pro in hunc, & eſt ordo, Huic dirigit. [Se collegit in arma] Ita ſe texit vt nulla parte poſſet feriri.]Apicem tamen incita]Galeæ eminentiam, quem Græci conum vocant, in qua eminent criſtæ.]Multa Iouẽ, & læſi teſtatur fœderis aras] Licet haberet iuſtam cauſam iracundiæ, ꝙ effugiebat Turnus, & ipſe appetebatur inſidiis, non tamen ante prorupit ille in bellum, quam Iouis fidem, & læſa fędera teſtaretur. [Nullo diſcrimine cędem Suſcitat] Indiſcrete obtruncat vniuerſos,quibus ante pari pepercerat modo.[Irarum habenas]Poteſtatem, facultatem: vt, Et præmere,& laxas ſciret dare iuſſus habenas. Et hic moderate locutus eſt. Nam Ennius,Effundit irarum quadrigas,dixit. [Quis mihi nũc tot acerba deus] Ac ſi diceret nec muſa nec Apollo ſufficiunt. Stat.Maior ab Aonijs ſumenda audacia lucis Mecum omnes audete Deæ. [Inque vicem]Inuicem, Namque, vacat. [Tanton' placuit concurrere] Apoſtropha ad Iouem. Sanè tanton' circunflectitur. Nam cum per Apoſtropham, Apocopen verba patiuntur,is qui in integra parte fuerat, ꝑſeuerat accentus. [Ruentes Teucros]Quos Turnus inſequebatur mucrone.[Crudum enſem]Modo durũ,alias crudelẽ. [Et crates pectoris] Donatus ſuperfluam vult eſſe cõiunctionem, & vt ſit Epexegeſis,adigit enſem per coſtas, id eſt pectoris crates,vbi celerius fata complentur. Et hoc eſt quod ait ſupra, Haud multa moratus. [Amycũ, fratremq; Diorem] Hi duo duces ſunt, etiam ſupra memorati: vt. Nunc Amyci caſum gemit, nunc acris Orontis. Item. Et nunc tertia palma Diores. Vnde ad terrorem populi, eorum capita religantur in curru. [Curru] Autem aut ſeptimus

mus ẽ,aut datiuus antiquus ẽm regulã ne ſit maior a nominatiuo plurali. [Mœſtum Onytem] Naturaliter triſtẽ, ſeuerum quẽ Græci ἀγέλαστον dicũt, mittit autem loc.ũ ſupra memoratis. Sanè Onyten Don.dicit aut gẽtile eſſe, aut patronymicum,vt numẽ eius ꝓpriũ ſit Echionius. Sed hoc non procedit. quia neque patronymicũ in tes. exit,neque Onytes à qua gente veniat vſquam lectum eſt. Proprium ergo eſt,& ſequẽs verſus erit, Nomen Ethionium.i.Thebana gloria.per periphraſin.Nã Echionij ſunt Thebani à rege Echione.Vnde male quidã legunt Nomine Echionium. [Matriſq; genus Peridiæ] Periphraſis hoc eſt filium Peridiæ.[Lycia miſſos Apollinis agris] Vacat & nã per Epexegeſim Lycia arua, Apollinis dixit,vt, Nunc Lyciæ ſortes. [Exoſum nequidquã] Sic ſupra, Iniecere manum Parcæ. Nam per tranſitum oſtendit eum vrgentibus fatis ad bella deductum,q̃ nequidq̃ ſemper vitare cupiebat.Hunc aũt Menętem oriũdo Arcada fuiſſe intelligimus, ſed habitaſſe circa Argos.nã Lerna palus ẽ Argiuorum,ĩ qua eum dicit ſolitum fuiſſe piſcari, nã hoc ſignificat.[Piſcoſæ cui circũ flumina Lernæ Ars fuerat, pauperq. domus] Hic & hęc pauper dicimus, nã paupera vſurpatũ eſt.Sic Plautus, Paupera eſt hæc mulier. Sed hoc hodie non vtimur.Ea.n.noia ablatiuo ſingulari ĩ e, exeũt, ſi fęmina ex ſe faciũt,ſimilia faciũt. nec.n. heteroclita eſſe poſſunt.i.alterius declinationis.vtpote,quia ab hoc hoſpite facit,hic & hæc hoſpes dicamus neceſſe eſt.Lucanus.Hoſpes in extremis audiuit curia tectis.ab hoc leone,hic & hæc leo, & ab hoc fullone, hic & hæc fullo.ab hoc nepote,hic & hæc nepos.Nã vt neptis dicamus pp ſucceſſionis diſcretionem admiſſum eſt. Secundum tñ hoſpita paupera.Leæna vſurpata à poetis.[Potentum Munera] Obſequia quæ pauperes diuitibus loco munerum ſoluunt.

Veſtigatq. virum,& disiecta per agmina magna
Voce vocat.quoties oculos coniecit in hoſtem.
Aſpedumq. fugam curſu tentauit equorum,
Auerſos toties currus Iuturna retorſit.
Heu qd agat? vario nequidquam fluctuat æſtu:
Diuerſæq. vocant animum in contraria curæ.
Huic Meſſapus,vti læua duo forte gerebat
Tenta leuis curſu præfixa haſtilia ferro,
Horum vnum certo contorquens dirigit ictu.
Subſtitit Aeneas,& ſe collegit in arma,
Poplite ſubſidens: apicem tamen incita ſummũ
Haſta tulit,ſummasq. excuſſit vertice criſtas.
Tum vero aſſurgunt iræ; inſidijsq. ſubactus
Diuerſos vbi ſenſit equos,cúrrumq. referri,
Multa Iouem,& læſi teſtatus fœderis aras,
Iam tandem inuadit medios,& Marte ſecundo
Terribilis ſæuam nullo diſcrimine cædem
Suſcitat,irarumq. omnes effundit habenas.
Qui mihi nũc tot acerba deus,qs carmine cędes
Diuerſas,obitumq. ducum, quos æquore toto
Inq. vicem nunc Turnus agit, nũc Troius heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu
Iuppiter æterna gentes in pace futuras?
Aeneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
Pugna loco ſtatuit Teucros) haud multa morat'
Excipit in latus,&,quà fata celerrima, crudo
Tranſadigit coſtas,& crates pectoris enſe.
Turnus equo deiectum Amycum,fratrẽq. Diorẽ
Congreſſus pedes,hunc venientẽ cuſpide longa,
Hunc mucrone ferit: curruq. abſciſſa duorum
Suſpendit capita,& rorantia ſanguine portat.
Ille Talon,Tanainq. neci,fortemq. Cethegum
Tres vno congreſſu,& mœſtum mittit Onyten,
Nomen Echionium,matriq. genus Peridiæ.
Hic fratres Lycia miſſos,& Apollinis agris,
Et iuuenem exoſum nequidquam bella Menętẽ
Arcada: piſcoſæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat,pauperq. pomus, nec tota potentum
Munera,conductaq. pater tellure ferebat.

ASC. TVM Venus &c.] Narrat ſanationem Aeneæ opera materna factam eiuſq. armationem,& in prœlium properationem,vnde nihil eſt Donati,ſed ordo talis.Tum.i.deinde poſtquam ſummum immineret periculũ.Venus genitrix.ſ.Aeneæ,& genitorũ omnium per influentiam concuſſa indigno dolore nati. i. filij ſui Aeneæ carpit ab Ida.ſ.ſiluoſo monte Cretæa, id eſt Cretenſi ad differentiã Idę Phrygię dictamum.ſ.herbam illam appoſitorie caulem.i.Thyrſum,& coſtam per medium herbarum protẽſam.folijs puberibus.i. abũdantibus,& maturis,ac ſucci plenis, & comantem flore purpureo.Illa gramina.ſ.dictami, non ſunt incognita feris capris.i.capreis. alij legunt, ſed minus apte feris captis.ſ.ferro cùm.ſ.ſagittę volucres.i. veloces hęſere tergo, id eſt dorſo earum Venus circundata faciem.i.habens faciem circundatam nimbo obſcuro .t. velamento aereo ne agnoſceretur dedit hoc.ſ.dictamum:& inficit.i.miſcet hoc.ſ. dictamo amnẽ .i.aquam fluentem.fuſum.i.reſperſum labris ſplendentibus.ſ.de ſe, ſed nunc nimbo rectis medicans.i. temperans per artem medicinę,occulte & ſpargit ſuccos ambroſię.i.herbę qua dij dicũtur veſci,ſalubris,id eſt ſalutem afferentis,& panaceam.ſ. herbã odoriferam,lapis longęuus.i. longi ęui medicus, fouit vulnus, ſcilicet Aeneæ, ea lympha.i. aqua ſic temperata ignorans, ſcilicet ꝙ talis eſſet,& omnis dolor ſugit,i.aufugit, & euanuit quippe.i.vtpote dolor. hoc eſt quaſi dolor,& nõ vulnus fuiſſe ſubito.i. illico de corpore.ſ. Aeneæ, & omnis ſanguis ſtetit imõ vulnere.i. nõ emanauit, nec efflauit, & ſagitta ſecuta iã manũ.ſ.chirurgici,nullo cogente excidit atque vires nouæ.i.magnę.redière in priſtina.i.in vſum priſtinum,aut in membra priſtina.Iapis conclamat.i. ſtatim, vt hoc vidit clamat,vos Teucri ſup.properate.i. feſtinãter afferte citi.i.feſtini viro.ſ.Aeneæ,arma:quid ſtatis? & ipſe primus accendit animos,ſcilicet Teucrorum in hoſtem,dicens.ſ. Hæc non proueniunt opibus.i.facultatibus,& poteſtatibus humanis.& non proueniunt arte magiſtra.i.magiſterios artis medicinę neque ò Aenea mea dextera ſeruat te, ſed deus maior.ſ. Venus, aut Apollo inuentor medicinæ agit.ſ.hãc curam,atque remittit.i.iterũ mittit te ad opera maiora. Ille.ſ. Aeneas auidus pugnę,incluſerat.ſ. priuſquam aduenerant qui ipſum armarent ſuras.i.poſteriora tibiarum, hoc eſt a parte totũ crura ſuo, auro.i. ocreis aureis,hinc atq; hinc.i.ex vtraque parte,& odit.i. odio proſequitur moras.i.dilationes, coruſcat,i.quatit & vibrat hãſtã.poſtquã clypeus habilis.i. portabilis, & aptus eſt lateri, & lorica tergo. i. poſtquam armatus erat cõplectitur Aſcaniũ armis circũfuſis,& delibãs per galeam ſumma oſcula.i.præbẽs oſcula ſummis labris ſaf.i.inquit.O puer diſce virtutem,& verum laborẽ ex me, & ſup. opta fortunam ex alijs .ſ.felicioribus me.mea dextera dabit nunc te defenſum.i.defendet nunc te bello.& ducet inter magna pmia.i.participẽ magnorum pmiorum quia regni.Tu facito mox ut cum ætas adoleuerit matura.i.adoleſcẽdo cœpit eſſe matura ſis memor, & vt.ſup. & i.ſimul pater Aeneas,& Hector auunculus excitet te repetentẽ animo.i. conſiderantẽ,& memoria repetet t m exemplaria tuorũ .ſ.parentum.[Hæc vbi &c.] Commemorat,vt per Aeneam inſtaurata pugna Troiani duces animoſiores effecti multos proſtrauerint.Aenea ſolum Turnum inueſtigante quem Iuturnam aurigã eius mentita ſemper ab occurſu auertit. vnde mihi quoq; extat Donat.Sed ordo eſt. Vbi.i.poſtquã Aeneas dedit hæc dicta, ipſe extulit ſeſe altis portis,ſcilicet caſtrorum, quatiens manu telum immane,ideſt haſtam terribilem præ magnitudine & ſimul id eſt vna cum eo,& Anteus, & Mneſtheus, & omnis turba ruit relictis caſtris, agmine denſo, id eſt ſe conſtipante, (Seruius legit Anteusque Mneſtheus, quæ vera mihi uidetur lectio vt Anteus ſit diſſyllaba dictio habens in fine diphthongon quæ in accuſatiuo diſſoluitur, vt in primo Antea ſi quem iactatum vento videat)tum, id eſt deinde campus miſcetur, id eſt confunditur puluere cæco, id eſt excæcante, & tellus excita, id eſt commota pulſu pedum tremit. Turnus vidit ab aggere aduerſo, .i.ex oppoſito,ubi ipſe erat,venientes, ſcilicet Teucros eum Aenea,& Auſonij videre.ſ. venientes & tremor gelidus.i.frigus,& horrorem incutiens, cucurrit per ima oſſa.ſ. Auſoniorum. Iuturna audijt & agnouit ſonum prima ante omnes Latinos,ideſt

priuſquam aliquis Latinorum.& ipſa tremefacta refugit. Ille.ſ. Aeneas qui eā timoris erat, volat, rapit.i. ſecum trahit raptim, agmen atrum pp puluerem campo aperto.i.per campum apertum. Qualis nimbus.i.ventoſa,& pluuioſa nubes, ſup. eſt vbi it medium mare ad terras, & hoc ſidere abrupto.i. magna tempeſtate diſſoluta. Corda præſcia longe.ſ.calamitatis futuræ.heu dolentis interiectiō, horreſcunt.i.horrore rigeſcunt.agricolis miſeris,ille.ſ.nimbus(vt dicunt agricolæ)dabit ruinas arboribus.i.proſternet arbores,& dabit ſatis ſtragem.i.proſternet ſata, & ruet.i. eruet & euertet oīa late. Talis.i.taliter aut talis exiſtens,ductor Rhæteius,i.Troianus.ſ. Aeneas à Rhæteo promontorio Troiano denominatus,agit agmen in hoſtes aduerſos, & ipſi denſi agglomerant.i.condenſant,quiſque ſe,& hoc cuneis.i.aciebus in morem cuneorum coactis.i.vnū compulſis. Tymbreus vir ille Phrygius à loco dictus ferit enſe Oſyrim grauem.i.grauatum aut pōdere aut ſenio,& Mneſtheus.i.Troianus ille ferit Archetium, & Achates obtruncat Epulonem, virum ſic denominatum. Bona alluſio in vocabulis. Nam Achates curam ſignificat.quæ nimirum Epulonem.i.guloſitatem obtruncat,& Gyas Troianus ille, obtruncat aut occidit Vfentem. Ipſe Tolumnius augur,qui tor ſerat primus telum in hoſtes aduerſos cadit.i.occumbit, & ſupple ex eius caſu,clamor tollitur ī cęlum,& Rutuli verſi viciſſim, quia prius Teucros in fugam verterant,dant per agros terga puluerulenta,fuga.i. per fugam celeriter excitatam ipſe.ſ. princeps belli.ſ.Aeneas neque dignatur ſternere morti.i. ad mortem aduerſos.i.quos obuios,& aduerſos offendit,nec inſequitur congreſſus æquo,id eſt æquali pede,nec ferentes tela.i. licet animoſos offenderet,qui viriliter reſiſterent tamen non dignatur eos proſternere,ſed luſtrans.i.circunſpiciens veſtigat.i. inquirit ſolū Turnum ſupple in caligine denſa, & poſcit ſolum.ſ. Turnum in certamina.ſic.n.fœdera exigebāt. Iuturna virago.i.virile implēs officium concuſſa mentem.i. habens mentem concuſſam hoc metu excutit.ſ.ab equis Metiſcum aurigā Turni inter media lora,& reliquit longe lapſum temone,vel reliquit longe à temone.i.ligno oblongo.quo currus connectitur.& dirigitur ipſum lapſum.ipſa ſubit.i.officium gubernandi, & flectit manibus habenas vndantes.i.laxas.& abundantes gerens.i.præ ſe ferens cūcta, & vocem, & corpus & arma Metiſci. Velut.i. quemadmodum cum hirūdo.i.volucris illa nigra ſaltem pro principali parte quāuis ventrem albis maculis diſtinctum habeat, peruolat magnas ædes.i.domos domini.i.heri diuitis,& luſtrat.i.circunuolat pēnis.i.alis atria alta,legēs.i.colligēs,pabula parua.ſ.muſcas, & culices,& eſcas.ſ. paruas, nidis loquacibus.i. in quibus ſunt pulli garruli,& ſonat nūc porticibus,& nunc circum ſtagna humida, ſimilis.i.ſimiliter. Iuturna fertur equis per medios hoſtes. & ipſa volans obit.i. circumit omnia currū rapido.i. raptim acto, & oſtendit germanum.i. fratrem ſuum Turnum ouantem iam hic.i.in vno loco,& iā hic.i.in alio loco,nec patitur ſup.eum, conferre manū.ſ.cum Aenea,& volat auia.i.ſine via,& ordine, lōge.ſ.Aenea. Aeneas haud minus.i.eodem modo obuius.i. vt obius fit,legit.i.peragit orbes.i.circuitus tortos.i. obliquos, & veſtigat.i.inquirit virum.ſ. Turnum & vocat.ſ.ipſum magna voce p agmina deiecta.& quoties coniecit oculos in hoſtem, & tentauit.ſ.ſimulauit fugam, curſu equorum alipedum.i. quaſi alatos pedes habentium,toties retorſit Iuturna equos auerſos.ſ.ab ipſo Aenea, Et ita Aeneas fluctuat nequidquā.i.fruſtra,vario æſtu.i.feruore irarū,heu dolentis vox dubitat.ſ.quid agat.i.agere debeat, quia non potuit habere occurſum aduerſarij, & curæ aduerſæ vocant animum in contraria, id eſt nunc hoc, nunc illud attentauit,vt congreſſum habeat. [Huic Meſſapus, &c.[Docet quomodo Aeneas à Meſſapo iaculo peritus, ſed non læſus eſt, verum acri furore percitus quo mortalium multos proſtrauit,vnde cum nihil habeamus Donati. Ordo eſt. Meſſapus (vti.i. ſm ꝙ ipſe leuis curſu.i. leui militia inſtructus gerebat forte læua.i ſiniſtra manu,duo haſtilia lenta.i. flexibilia, & vibrabilia,præfixa ferro.i habētia ferrum pręfixum)dirigit huic.i.in hunc,ſ.Aeneam vnū horum,ſ. haſtiliū, cōtorquens ſupple ipſum ictu certo,id eſt ineuitabli,& firmo. Aeneas.ſ.animaduertens in ſe telum impelli ſubſtitit.i.manſit ſtans.& obſeruans haſtile,& collegit ſe in arma..i.tenuit ſe in cuſtodia armorum ſubſidens.i. incuruans ſe poplite.i. parte crurum ex aduerſo genū, tñ.i.nihilominus quamuis ſe in arma collegerat,haſta incita tulit,id eſt abſtulit ſummū apicem.ſ.galeæ.i.conū,& excuſſit vertice ſummas criſtas. Tum uero.i.præcipue tunc, aut & tunc ad verum iræ aſſurgens.i.erigūtur, & ipſe ſubactis.i. impulſus inſidijs.i.quia vidit ſe inſidijs appeti, vbi ſenſit equos diuerſos.i. in diuerſas agi,& currū referri.ſ.à curſu inſtituto cum obuiam traheretur,ipſe teſtatus Iouem multum,& aras fœderis lęſi.i.violati, ipſe iā tādē inuadit medios, & ipſe terribilis Marte ſecundo.i. proſpero ſucceſſu belli,ſuſcitat.i.excitat ſæuam.i. immitem, & maximam cædem.i.necem, nullo diſcrimine.i. ſine diſcretione perſonarum, & effundit omnes habenas irarum. Quis deus (inquit poeta) expediat.i. expedite narret mihi nunc tot acerba.ſ. funera,aut vulnera, quis expediat carmine cædes diuerſas,& obitum ducum,quos Turnus agit nunc toto æquore.i.toto cāpo æquo inuicem.i.viciſſim,& nunc heros Troius.i.Troianus Aeneas.q.d nullus. Vnde acclamat dicens. Tanton', tanto ne motu ò Iuppiter placuit, ſupple tibi gentes futuras in æterna pace concurrere.ſ. tunc tām hoſtiliter. Aeneas haud. i. non moratus multa excipit in latus Sucronem Rutulum, & tranſadigit enſe crudo.i.duro,coſtas. & crates.i. iuncturas pectoris.ſ. circa p̄cordia in ea videlicet parte,qua fata ſup.ſunt celerrima.i.qua mors celerrime accedit,quia vulnerato corde ſtatim morimur.ea aūt pugna ſtatuit loco.i.firmauit,& ſtare fecit p̄ria Teucros.i. Troianos. Turnus congreſſus pedes.i.pedibus innitens pedeſter ferit Amicum deiectum equo, & Diorē fratrem.ſ.eius ferit dicit cuſpide longa hunc.ſ.priorem, hoc eſt Amycum venientem.ſ. contra.& ferit hunc Diorem mucrone.i. enſe, & ſuſpēdit curru.i.ad currum capita duorum.i.amborum, illorum abſciſſa.i. amputata,& portat ſupple ea rorantia ſanguine.i.adhuc diſtillātia. Ille, ſcilicet Aeneas mittit neci.i.ad necem,Talon,& Tanaim, & Cethegum fortem tris.ſ.viros, vno congreſſu, & mittit neci.i.ad mortem Onytem mœſtum.i.ſeuerum,& ſignum mortis præ ſe ferentem, Onytem dicit nomine. Echionium.i. gloriam Thebanam ab Echione rege dictam,& genus.i.filium Peridiæ matris.ſ.nobilis,hic.ſ.Turnus mittit neci, fratrēs miſſos.ſ.in auxilium Troianum,Lycia, id eſt ex illa prouincia, & pro.i. agris Apollinis,& Menœtem iuuenē Arcada.i.ex Arcadia, exoſum, id eſt deteſtatum,& abominatum,ne quidquam.i.fruſtra bella, quia occiſus eſt,cui.ſ.Menœti.ars fuerat circum flumina Lernæ, ſcilicet Paludis apud Argos piſcoſæ.i. piſcium plenæ,.& cui fuerat domus pauper.i.tugurium,aut caſſa modica, nec.i.& non. & cui munera potentium non erant nota.i. qui nihil à potentibus acceperat.& cui pater ſerebat.i. ſeminabat tellure.i. aruis conducta.i.conductis.

VARIA LECTIO.

TVM Venus indigno] aliqui libri,Hic Venus. legunt.[Dictamū genitrix Cretæa carpit ab Ida].Ex antiquis exemplaribus hic verſus ita legitur, Ipſa manu genitrix Dictęa carpſit ab Ida. [Labris ſplendentibus amnem] In libris antiquis legere eſt, Labris pendentibus [Sparſitq́ ſalubris] antiqui lib.Spargit, legūt. [Steterit imo vulnere ſanguis] In Rom.lib. Immo in vulnere. habetur.[Accendit in hoſtem i] Legitur etiam hoſtes. [Et magna inter præmia ducet] In libris veteribus,Magna inter pręlia,legitur.[Cum matura adoleuerit ætas] In antiquis exemplaribus legere eſt,Maturo.[Hæc vbi dicta dedit, portis ſeſe extulit,altis] Mediceus liber,& plures alij,non,Altis,ſed, Ingens,legunt. [Vidit ab aduerſo venientes aggere Turnus] In Romano libro, & in alijs, Agmine, legitur. [Ipſe neque aduerſos dignatur ſternere morti,Ne pede congreſſos,nec equo, nec tela ferentes Inſequitur.ſolum denſa in caligine Turnum]Romanus liber,& Oblongus legunt. Auerſos. Quodque inſequitur, Nec pede congreſſos æquo. Quod vero legitur, Denſa in caligine. In Romano libro,Denſo eſt virile genere contra grammaticorum præceptionem.[Hoc concuſſa metu mentem Iuturna virago] In Oblongo lib.Hinc legitur.[Rapidoque volans obit omnia curru.] In antiquis aliquot lib.Curſu. ſcriptum eſt.[Iamque hic germanum,iamque hic oſtendit ouantem:] Hoc loco in Romano libro,legitur, Oſtentat. Et diſiecta per agmina magna Voce vocat In Mediceo, & aliquot alijs libris,non, Magna, ſed Longa, ſcriptū eſt.[Multa Iouem, & læſi teſtatus fœderis aras] In antiquis ferè omnibus, Teſtatur,legere eſt. In Mediceo vltimos apex abraſus,& nota,quę,Teſtatus legat appoſita, [Tanton' placuit concurrere motu] In veteribus libris,&,Tanton', &, Tanto,habetur. Sed enim, Tanton' notatur à grammaticis.neque temere agnoſcitur a Seruio. [Haud multa moratus Excipit] In Mediceo,& aliquot alijs veteribus,Morantem,legitur.vt vno eum vulnere confectum oſtendat.[Crudo Tranſadigit coſtas,& crates pectoris enſe] In Mediceo, in Romano, & antiquis omnibus libris quotquot habui, Crudum Tranſadigit coſtas,& crates

tes pectoris enſem ſumptum obſeruaui. quod etiam Seruius agnoſcit. Ex hoc vero ſuperiorem lectionem communire poſſis, vbi de Turno legitur, Crudum per coſtas exigat enſem. Nam, Durum, in aliquot lib. legi dicebamus. [Nomen Echionium] In antiquis plerique lib. legas, Nomine Enchionum, Quã lectionem improbat Seru. neque Donato aſſentitur, qui Onytẽ nomen, vel patronymicum, vel gentile putat, & Echronium, proprium.

Ac velut immiſſi diuerſis partibus ignes
Arentem in ſiluam, & virgulta ſonantia lauro:
Aut vbi decurſu rapido de montibus altis
Dant ſonitũ ſpumoſi amnes, & in æquora currũt,
Quiſque ſuum populatus iter. non ſegnius ambo
Aeneas, Turnusque ruunt per prœlia: nunc, nunc
Fluctuat ira intus, rumpuntur neſcia vinci
Pectora: nunc totis in vulnera viribus itur.
Murranum hic atauos, & auorum antiqua ſonãtẽ
Nomina, per regesq. actum genus omne Latinos,
Præcipitem ſcopulo, atque ingentis turbine ſaxi
Excutit, effunditque ſolo. hunc lora & iuga ſubter
Prouoluere rotæ: crebro ſuper vngula pulſu
Incita, nec domini memorum proculcat equorũ.
Ille ruenti Hilo, animisque immane frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet.
Olli per galeam fixo ſtetit haſta cerebro.
Dextera nec tua te Graium fortiſſime Creteu
Eripuit Turno, nec dij texere Cupentum
Aenea veniente ſui: dedit obuia ferro
Pectora: nec miſero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt Aeole campi
Oppetere, & late terram conſternere tergo.
Occidis, argiuæ quem non potuere phalanges
Sternere, ne Priami regnorum euerſor Achilles
Hic tibi mortis erant metæ: domus alta ſub Ida,
Lyrneſſi domus alta, ſolo Laurente ſepulcrum
Totæ adeo conuerſæ acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidæ: Mneſtheus acerque Sereſtus,
Et Meſſapus equum domitor, & fortis Aſylas,
Thuſcorumq. phalanx, Euandriq. Arcadis alæ,
Pro ſe quiſque viri, ſumma nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vaſto certamine tendunt.

SERV. ARentem in ſiluam] Pro aridam. [Dant ſonitum ſpumoſi amnes] Bellum ſemper incendio, & fluminibus comparat. Sic in ij. In ſegetem veluti cum flamma furẽtibus auſtris Incidit, aut rapidus montano à flumine torrens. [Neſcia vinci] Horat. Pelidæ ſtomachũ cedere neſcit. [Murranũ hic atauos, & auorum antiqua ſonantẽ Nomina,] Hoc eſt cuius maiores Murrani ſunt dicti, & reges fuerunt: vt, Per reges actũ genus omne Latinos. Scimus. n. ſolere plerunque fieri, vt primi regis, reliqui nomen eius poſſideant. vt apud Romanos Auguſti vocantur, apud Albanos Siluij, apud Perſas Arſacidæ, apud Aegyptios Ptolemæi, apud Athenienſes Cecropidæ. Vñ ſuperfluũ eſt quod ait Donatus debere nos accipere interemptũ eſſe Murranum dũ auos, & atauos Turni commemorat, & effert laudibus maximis. [Per regesque actum genus oẽ Latinos] Horat. Et nepotũ per memores genus oẽs faſtos, de Lamo. [Nec domini memorum proculcat equorũ] Dñi immemorum. [Dextera nec tua te Graiũ fortiſſime Creteu Eripuit Turno. nec dij texere Cupentum] Ita Aeneam comparat Turno, vt eũ ſuperiorem eſſe ſignificet. Nam quem Turnus interemit, fortitudo ſua liberare nõ potuit, ei vero quẽ occidit Aeneas, ne ſua quidem numina prodeſſe potuerunt. Sane ſciendum Cupentum, Sabinorum linga ſacerdotem vocari. [Late terram conſternere] aliud ex alio oſtenditur. Nam per hoc corporis exprimitur magnitudo: vt, Stabant trecenti nudi in præſepibus altis. [Euerſor Achilles] Separat Achillem à Græcis: vt, Relliquias Danaum, atque immitis Achilli. [Mortis metæ], id eſt mors quæ meta eſt, & finis, nam metam, finem vitæ dicimus, non mortis. Sciendum tñ, hoc ita de Homero eſſe translatum, qui ait, θανάτοιο τελδτὴ, hoc eſt finis mortis, nam in ipſa morte finis eſt. [Lyrneſſi domus alta] Lyrnea ciuitas eſt Phrygiæ. Vnde fuit Briſeis. & per tranſitum docet neminem poſſe ſtatuta vitare. [Conuerſæ acies] in bellum coactæ. [Pro ſe quiſque viri] Pro qualitate virium ſuarum, ſic in quinto: Pro ſe quiſque viri, & depromunt tela pharetris. [Summa nituntur opum vi] Hemeſtichium Ennianum.

ASC. AC veluti immiſſi diuerſis, &c.] Oſtendit reliquam Aeneæ, Turniq. ſtragem de qua nihil quidem habetur. Donat. Ordo autem eſt, Ac veluti ignes immiſſi diuerſis partibus. i. aduerſis locis in ſiluam arentem. i. aridam, & in virgulta ſonantia, lauro. i. frondibus, aut folijs lauri, ſup. ruunt quiſque populatus. i. deuaſtans, aut comburens ſuum iter. i. viam ſuam, hoc eſt quidquid oſtendit. Aut veluti vbi omnes ſpumoſis de curſu rapido. i. propter decurſum rapidum, aut in decurſu rapido. ſ. de montibus altis, dant ſonitum. ſ. ingentem, & currunt in æquora. i. in campos planos in maria (ſed potius, quia de montibus dicit, in campos intelligam) quiſque, id eſt vterque amnium ſupple currit, populatus. i. deuaſtans, & ſecum trahens ſuum iter, id eſt quidquid in itinere, hoc eſt via ſua oſtendit, ambos Aeneas, ſcilicet & Turnus ruunt, id eſt incurſant per prœlia, non ſegnius, id eſt non tardius, ſed æque impetuoſe vt illi ignes in ſiluã aridam miſſi, & illi amnes in æquora decurrentes. Ita fluctuat intus. i. in præcordijs, nunc, nunc. i. maxime nunc, & pectora. ſ. amborũ neſcia vinci rumpuntur. ſ. rigore, & ſæuitia, & itur. ſ. ambobus nunc totis viribus in vulnera, hic. i. alter eorũ. ſ. Aeneas excutit. ſ. ex curru, Murranum regẽ illũ Latinorũ quorundã ſonantem atauos, & antiqua nomina atauorum. i. habentẽ nomen ſuorũ maiorũ, qui omnes Murrani appellati erant, & ſonantẽ omne genus actum. i. traductum per reges Latinos excutit dicit pcipitem. i. præcipitatum ſcopulo. i. fragmento rupis, atque ingẽti turbine ſaxi. i. ſaxo ingenti turbine impulſo, & effundit ſupp. ipſum ſolo. i. in ſolum, hoc eſt terrã rotæ prouoluere. i. prouoluerunt hunc. ſ. Murranum excuſſum, ſubter lora. ſ. equorum, & iuga nec. i. nõ, & vngula equorum non memorũ. i. oblitorũ dñi (Accipitur. n. non in dictione, nec) incita. i. incitata, crebro pulſu ſuper. i. inſuper, aut ſuper hũc proculcat, ſupp. eũ. Ille. ſ. Turnus occurrit Hilon Troiano illi ruenti. i. præcipitanter currenti, & fremẽti animis immane. i. immaniter, & torquet telum ad tempora aurata, galea tecta haſta ſtetit olli. i. tunc illi cerebro fixo, id eſt transfixo per galeam id eſt per medium galeæ traiecto telo, Nec ò Creteu fortiſſime Graium. i. Graiorum, hoc eſt Grecorum tua dextera eripuit te Turno (Fuit ergo Areas minus autẽ eſt quod ſua dextera. i. propria virtute à Turno ſe defendere nõ potuit quã quod dij propitij, & fauentes non texerunt Cupentum ab Aenea, vnde ſequitur) nec dij ſui. i. fauentes texere. i. protexerunt Cupentũ. ſ. qui ſacerdos interpretatur Aenea veniente. i. impetum in eum faciente, ipſe ſupp. Cupentus dedit pectora obuia ferro. i. mucroni ferreo, nec mora clypei aeris pro ærei, aut nec mora aeris, id eſt facta per æs, clypei. i. quod erat in clypeo. profuit miſero. ſ. Cupento. O Aeola campi Laurentes viderunt. i. videre ſi oculos habuiſſent potuiſſent, quoque, i. etiam te oppetere. i. fortiter cadere terram petendo, & viderunt te conſternere terram tergo. ſ. tuo, late. i. in latum, quia lato tergo. tu inquam Aeole occidis. i. occumbis, & in mortem cadis, quẽ phalanges argiuæ. i. acies inſtructæ Argiuorum non potuere ſternere, nec Achilles euerſor regnorum Priami, ſup. potuit ſternere, Metæ mortis. i. quas mors vitæ affert, erant tibi. ſ. conſtitutæ hic. ſ. in campis Laurentibus domus alta. i. inclyti natales, aut clara progenies, & origo erat, ſupple tibi ſub Ida. ſ. Phrygia, domus, inquit alta, ſup. erat tibi Lyrneſſi. i. in illa ciuitate Phrygiæ ſepulcrum ſupple eſt tibi in ſolo Laurente. i. campo Latino. Totæ acies conuerſæ ſunt adeo. i. omnino. i. coactæ ſunt in prœliũ, ita vt contra ſe mutuo ſtarent omnes, & omnes Latini, & omnes Dardanidæ. ſ. Mneſtheus, & Sereſtus acer qui ſunt Dardanidæ, & Meſſapus domitor equum, pro equorum qui Italus erat, & Aſilas qui etiam Italus, & phalanx Tuſcorum, id eſt Tyrrhenorũ, & alæ, id eſt leues armaturę, & ſeu velites Euandri Arcadis, quos cum Pallante miſerat, ij ſupple viri nituntur ſumma vi, opum. i. facultatum ſuarum, quiſque ſup. nititur pro ſe, & nec mora nec

requies

requies ſup. fuit quia tendunt .i. contendunt certamine vaſto.i. omnia vaſtante aut amplo.

VARIA LECT. AENEAS. Turnusque ruunt per prœlia] In libris aliquot antiquis, Ruunt in pręlia, legitur. [Ingētis turbine ſaxi] In Ro. ingenti. ſed magis placet, Ingenti ſaxi. [Ruenti Hilo] In antiquis lib. Hylo per y ſcriptum eſt. [Fixo ſtetit haſta cerebro] Quidam libris antiqui, Fixa ſtetit haſta, legunt. [Graium fortiſſime Creteu] Vetera quædam exemplaria, Rheteu, ſcribunt plura, Creteu. [Nec Dij texere Cupentum] Antiqua omnia exemplaria, Cupreum, legunt. Eſt &, Di, vnico. i. de quo ſæpe dictum [Clypei mora profuit æreí] Antiqua omnia exemplaria quę voluimus, A eris, legunt. [Euandriq. Arcadis alæ] In antiquis omnibus exemplaribus, Arcades, ſcriptum obſeruatur. quod minime diſpliceat.

SERV. MEntem Aeneæ genitrix pulcherrima miſit] Conſilium: vt, Qua facere id poſſis, noſtram nūc accipe mentem. Et pulcherrima perpetuum eſt epitheton, nec ad negociū pertinens. Sanè bona vſus eſt ęconomia, vt diceret inſtinctu numinis perfectū eſſe Aeneā ad ciuitatis excidium. Nam incongruum fuerat occupatū bello per ſe tale cepiſſe cōſilium [Vrbiq. aduerteret agmen] Contra vrbem. [Acies circumtulit] Oculorū. ſ. & bona occaſione. [Immunem tāti belli] ſine officio dimicandi. Nam immunis eſt qui nihil pſtat. quaſi ſine muneribus ſine muniis. [Impune quietam] quæ ſpecialiter debuit pęnas luere propter fędus abruptum. [Pugnæ accēdit maioris imago] Subaudis eum. [Nec ſcuta, aut ſpicula denſi Deponunt] Ex eo quod non eſt factum, quod fieri ſolet indicauit: vt ſupra, Defigunt telluri haſtas, & ſcuta reclinant. [Eſto] Sit. [Iuppiter hac ſtat] Pro nobis religio eſt. q̄ lęſerunt Ruruli ruptis fœderibus. Nouimus autē interfuiſſe fœderi, vt deos alios, & Iouis imaginem ſceptri præſentia redditā. [Neu quis ob inceptū ſubitū mihi ſegnior ito] Tertia perſona eſt ito .i. eat: & hortatur eos vt ita in bellum eant, quaſi res fuerit ante diſpoſita. Nā hoc dicit, Repētinum imperiū nullam nobis afferat morā. Vnde eſt paulo poſt. Scalæ improuiſo, ſubitusq. apparuit ignis [Cauſam belli] Quia illic erat Lauinia. [Hoc caput ò ciues] Vt, O Latio caput horum, & cauſa malorum .i. principium. [Fœdusq repoſcite flammis] Grauitate ſermonū declamationi pondus impoſuit. Nam hoc dicit, Flāmas fœderis vrbis innouemus incendio. nam repoſcite, eſt reuocare, innouare. [Diſcurrunt alij ad portas, primosq. trucidant] Subaudis. [Improuiſo] Et hec ſimul pronuncianda ſunt, vt ſimul facta videātur quo vehemēs vis bellica poſſit agnoſci. [Inter primos] Inter duces, inter principes. [Hæc altera fœdera rumpi] Bis rumpi fędera, bis hoſtes Italos fieri, bis ſe in prœlia ſæua compelli. Nam varie candē rem iterat. Bis autem fœdera facta ſunt. ſemel per Ilioneū, & paulò ante pp ſingulare certamen. [Reſerare iubent] i. volunt, vt Terentius, Iubeo Cremetem ſaluare. [Trahunt in męnia regē] Trahere volunt. Nā volūtas animi eſt nō facti. Trahunt aūt .ſ. vt poſſit imminēs videre diſcrimē. Donatus dicit trahunt i męnia, p dilacerant in męnibus rumoribus ſuis. [Incluſas vt cū latebroſo in pumice paſtor] Pene oīa comparationis iſtius verba ad ſupradictū pertinent bellum. Nam ita apes incluſę ſunt, vt homines qui obſidenē. Ita ciuitatem, timentiū latebras dicimus, ſicut apiū ſūt aluearia. Itē paſtor vt rex, & ceteta paſtor & ductor exercitus, vt Homerus ποιμένα λαῶν Pumicem autē iſte maſculino genere poſuit, & hūc ſequimur: licet Catullus dixerit fęminino. [Fumo amaro] Quod elicit lacrymas. [Trepida rerum] Neſcientes quid agant, ignaræ auxilij. [Ater odor] Noue. nam in odore quis color eſt? Sed hoc dicit odor ater, fumi. ſ. ater odor. i. peſſimus: vt, Fumoque impleuit amaro.

Hic mentem Aeneæ genitrix pulcherrima miſit,
Iret vt ad muros, vrbiq. aduerteret agmen
Ocyus, & ſubita turbaret clade Latinos.
Ille, vt veſtigans diuerſa per agmina Turnum,
Huc, atque huc acies circuntulit, aſpicit vrbem
Immunem tanti belli, atque impune quietam.
Continuo pugnæ accendit maioris imago:
Mneſthea, Segeſtumq. vocat, fortemq. Sereſtum
Ductores, tumulumq. capit: quo cetera Teucrum
Concurrit legio: nec ſcuta, aut ſpicula denſi
Deponunt: celſo medius ſtans aggere fatur.
AE. Ne q̄ meis eſto dictis mora: Iuppiter hac ſtat:
Neu quis ob inceptum ſubitum mihi ſegnior ito,
Vrbem hodie, cauſam belli, regna ipſa Latini,
Ni frenum accipere, & victi parere fatentur,
Eruam, & æqua ſolo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem libeat dum prœlia Turno
Noſtra pati? rurſusq. velit concurrere victus?
Hoc caput ò ciues, hæc belli ſumma nefandi.
Ferte faces propere, fœdusq. repoſcite flammis.
POE. Dixerat, atq. animis pariter certātib⁹ omnes
Dant cuneum, denſaq. ad muros more feruntur.
Scalæ improuiſo, ſubitusq. apparuit ignis,
Diſcurrunt alij ad portas, primosq. trucidant;
Ferrum alij torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipſe inter primos dextram ſub mœnia tendit
Aeneas, magnaq. incuſat voce Latinum:
Teſtaturque deos, iterum ſe ad prœlia cogi:
Bis iam Italos hoſtes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter diſcordia ciues:
Vrbem alij reſerare iubent & pandere portas
Dardanis, ipſumq. trahunt in mœnia regem.
Arma ferunt alij, & pergunt defendere muros.
Incluſas vt cum latebroſo in pumice paſtor
Veſtigauit apes, fumoq. impleuit amaro.
Illæ intus trepidæ rerum per cerea caſtra
Diſcurrunt, magniſq. acuunt ſtridoribus iras,
Voluitur ater odor tectis: tum murmure cæco
Intus ſaxa ſonant: vacuas it fumus ad auras:

HIC mētem, &c.] Docet quomodo inſtinctu Veneris Aeneas vbi vidit ſibi negatā copiam pugnandi cum Turno applicuit animā ad expugnādam vrbem, de qua te nihil eſt Don. Ordo eſt. Genitrix pulcherrima. ſ. Venus, miſit hic. i. in hoc rerū ſtatu Aeneæ: mentem. i. conſilium, & animum, vt iret ad muros: & aduerteret. i. appellaret agmē vrbi. i. ad vrbem: ocyus. i. celerius, aut ſubito valde, & turbaret Latinos clade ſubita .i. ex improuiſo de repēte orta. Ille. ſ. Aeneas, vt. i. poſtquā circūtulit acies. i. acumen oculorum huc atque huc. i. in diuerſas partes, veſtigās. i. inquitēs Turnum per diuerſa agmina: ipſe aſpicit vrbem immunem tanti belli, atque quietam impune. i. ſine pœna ac punitione, aut vbique, quia quod impune fit vbiq; fieri pōt, imago. i. ſpecies maioris pugnæ, accendit. i. inflāmat cōtinuo, ſup. ipm, & vocat. ſ. ad ſe, Mneſthea Sergeſtum, & Sereſtum fortē ductores. ſ. exercitus, & capit tumulū. i. colliculū, aut locum editiorem, ſeu altiorē, quo .i. ad quem, cetera legio Teucrum pro Teucrorum: accurrit nec ipſi denſi. i. quāquā denſi, & ſtipati deponunt ſcuta, aut ſpicula: & ſupp. Aeneas ſtans medius in aggere. i. colliculo celſo, fatur, ſup. ſic dicens. Ne qua mora eſto. i. impero, ne aliquę mora futura ſit meis dictis. i. edictis. & imperijs. Iuppiter ſtat hac. ſ. parte noſtra. i. fauēt nobis, quia illi fędera ruperunt. Neu i. neue qs ito. i. eat mihi (vacat mihi) aut in detrimentū meum: ſegnior. i. tardior, ob inceptū ſubitum. i. quia id qđ cōcepi, & incepturus ſum ſubito ortū ſit, Ego eruā hodie vrbē, appoſitorie cām, belli & ipſa regna Latini, ni. i. niſi. ſ. vrbani, aut ciues fatenē accipere frenum. & pro. i. parere imperiis ſicut equus freno conſtrictus paret, & ęquo ponā culmina fumantia. i. domorū ſummitates. & fumaria ęqua. i. ęqualia, & ęque plana: ſolo. i. vt ſolū eſt. Scilicet. i. ſcire licet, hoc eſt quaſi vero expectē. i. expectare debeā donec libeat Turno pati noſtra p̄lia & donec ipſe victus velit cōcurrere ruiſus. ſ. ſi hēat ciuitatem incolumē? O ciues, hoc eſt caput .i. hęc vrbs eſt principalis cā belli nefandi. & hæc eſt ſumma, id eſt principalis rō belli nefandi. ferre faces ꝓpere. i. ꝓperanter, & repoſcite. i. īnouate fędus. i. qđ dictū eſt, flāmis nō aris, ſed vrbi impoſitis. Dixerat. ſ. Aeneas, atque oēs

dant

dant cuneum.i.componunt ſe in cunei formam animis certantibus pariter.i.certatim mandatum Aeneæ moliētibus,& oēs ferūtur pariter ad muros,mole.i.multitudine & vi denſa,ſcalæ,ſup. apperuerūt improuiſo.i.ex improuiſo. & ignis ſubitus apparuit .ſ.vrbanis,vnde ſunt qui intelligāt ſcalas. & ignem à venere miniſtrat præter ſpem Troianorum, ſed verius intelligitur Aeneas dum aio obſidendi primū accenderet ſcalas attuliſſe,quas nunc ſubito priusq̃ ciues perciperent è caſtris deprompſerunt. Alij.ſ. Teucrorum diſcurrunt ad portas,ſup ex improuiſo.& trucidant primos.i.quos primos obuios hñt,alij torquēt ferrum.ſ.in eos qui forte in muris erant, & obumbrant.i.obſcurāt quaſi vmbra æthera telis.ipſe Aeneas,tendit.i.extendit dextram ſub mœnia, inter primos.ſ ſcanſores,ſeu inter duces,& principes. & incuſat .i.arguit.& exprobrat Latinū.ſ.regem. magna voce,& teſtatur .i.obteſtatur deos ſe cogi.i.cōpelli iterū in prœlia,& Italos,ſup. eſſe,aut effectos iam bis hoſtes,violato.ſ.bis fœdere,ſemel i aduentu,& nunc per Iuturnam,& hæc altera.i.ſecūda fędera rumpi.i.diſſolui. Diſcordia exoritur inter ciues trepidos. Nam alij iubent reſerare.i.aperire Dardanidis.i.Troianis,vrbem, & pandere portas.ſ.eius.& trahunt ipſum.ſ.Aeneam,& regem.i.vt rex ſit in mœnia. Alij ferunt arma ſ.contra eum,& pergunt defendere muros. Vt.i.quemadmodum,cum paſtor veſtigauit.i.inquiſiuit,& inuenit apes incluſas in pumice.i.lapide illo latebroſo.i.cauernoſo.& īpleuit,ſup.latebras aut cauernas,fumo amaro, illæ .ſ.apes diſcurrunt intus trepidę per caſtra cerea.i.fauos ſuos,aut per cellas cereas,& acuunt.i.prouocant iras magnis ſtridoribus odor ater.i.teter rei,& fumoſæ,voluitur tectis.i.ad tecta,ſaxa ſonant nunc i.aliquando intus, murmure.ſ.apum cæco.i.occulto & fumus it ad auras vacuas,quia refunditur ex cauernis. Aut potius dicamus de vrbe,ſubaudiendo ſic,vt ſit. Sic odor ater.i.fœdus & à re atra procedens,voluitur tectis.i.ad tecta vrbis,& ſaxa ſonant nunc intus murmure cæco.i.muſſitatione populi,aut ſaxa immiſſa ob oppugnantibus dant incertum crepitum, fumus it ad auras vacuas,vbi.ſ.non erant ædificia.

VARIA LECT. VRBEM hodie cauſam belli] Tres verſus in oblongo lib. hoc habentur ordine, Vrbē hodie cauſam belli,regina ipſa Latini, Eruam,& æqua ſolo fumantia culmina ponam, Ni frænum accipere,& victi parere fatentur. Sed.n.magis placet cōditionalis oratio. Ni frænum accipere,& dictio parere fatentur. [Ferte faces propere] Veteres plerique lib. Properi legunt. [Primosq. trucidant:] In oblongo lib. Fatigant, legitur, quod non placet. [Nunc murmure cæco] In antiq. Tum legitur,pro,Nunc.

Accidit hæc feſſis etiam fortuna Latinis:
Quæ totam luctu concuſſit funditus vrbem.
Regina vt tectis venientem proſpicit hoſtem,
Inceſſit muros,ignes ad tecta volare,
Nusq̃ acies cōtra Rutulas, nulla agmina Turni;
Infelix pugnæ iuuenem in certamine credit
Extinctum,& ſubito mentem turbata dolore
Se cauſam clamat,crimēque caputq. malorum:
Multaque per mœſtum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu diſcindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladē miſeræ poſtquā accepere Latinæ,
Filia prima manu flauos Lauinia crines,
Et roſes laniata genas: tum cetera circum
Turba furit,reſonant late plangoribus ædes.
Hinc totam infelix vulgatur fama per vrbem:
Demittunt mentes:it ſciſſa veſte Latinus,
Coniugis attonitus fatis,vrbisque ruina,
Caniciem immundo perfuſam puluere turpans:
Multaque ſe incuſat,qui non acceperit ante
Dardanium Aeneam, generūque aſciuerit vltro.
Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes ſequitur paucos,iam ſegnior, atque
Iam minus,atque minus ſucceſſus lætus equorū.
Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
Commixtū clamorem, arrectasq. impulit aures
Confuſæ ſonus vrbis, & illætabili murmur:
TVR. Hei mihi,quid tanto turbant mœnia luctu?
Quis ue ruit tantus diuerſa clamor ab vrbe?
POE. Sic ait,adductisque amens ſubſiſtit habenis.
Atque huc,in faciem ſoror vt cōuerſa Metiſci
Aurigæ,currumque,& equos, & lora regebat,
Talibus occurrit dictis. IV. Hac Turne ſequamur
Troiugenas:qua prima viam victoria pandit.
Sunt alij,qui tecta manu defendere poſſunt.
Ingruit Aeneas Italis,& prœlia miſcet:
Et nos ſæua manu mittamus funera Teucris:
Nec numero īferior, pugnæ nec honore recedes.
Turnus ad hæc.
O ſoror,& dudum agnoui,cum prima per artem
Fœdera turbaſti,teque hæc in bella dediſti:
Et nunc nequidquam fallis dea, ſed qs Olympo
Demiſſam tantos voluit te ferre labores?

SERV. ETiam fortuna] Caſus.nā oīs caſus in poteſtate fortunæ eſt. [Tectis venientē proſpicit hoſtē] Aut è tectis proſpicit, aut contra tecta venientē. [Inceſſi muros] Inuadi. [Mentē turbata] Vt, Oculos ſuffuſa. [Et nodū informis leti] Alij dicunt,ꝙ media ſe interemerit. Sanè ſciendum quia cautū fuerat ī pontificalibus libris, vt q laqueo vitam finiſſet,inſepultus abijceretur. Vnde bene ait informis leti,quaſi mortis īfamiſſimæ. [Flauos Lauinia crines] Antiqua lectio floros habuit id eſt florulētulos, pulchros, & eſt ſermo Ennianus. [Et roſeas laniata genas] Moris fuerat vt ante rogus humanos ſanguis effunderetur vel captiuorū vel gladiatorū, quorū ſi forte copia nō fuiſſet,laniātes genas ſuū effundebant cruorē,vt rogis illa imago reſtitueretur. Tñ ſciendū cautū lege duodecim tabularū ne mulieres carperēt faciem,his verbis, Mulier faciē ne carpito. [Hinc totā] De domo regia. [Infelix fama] Rerū infelicitū nuncia. [Demittūt mentes] Deſperant,ſicut econtra, Sperātes aliquid, erigūt mentes. [Cōiugis attonitus fatis, vrbisq. ruina] Et priuatis & publicis luctibus [Immundo puluere] Bene immūdo addidit. Sic in Georg. monitionibus, Et cinerē immūdū iactare p agros, quia ēt puluis ille quo vtuntur puellæ,cinis vocatur. Vnde ēt ciniſlones dicti ſunt. Horat. Cuſtodes,lecticani,ciniſlones paraſiti. [Bellator] Epitheton peracti tpis. [Minus ſucceſſu lætus equorū] Infirmitas animi ex equorum etiā tarditate veniebat. [Attulit hūc illi cæcis terroribus aura.] Naturale.n.eſt, vt à qua parte vētus flat,inde clamor audiatur. [Cōmixtū clamorem] Ex impugnatione,& morte reginæ. [Arrectas aures] ad audiendū ſolicitas. Terent. Arrige aures Pamphile. [Amens] Cōſilij egēs,neſcius rei gerendæ. [Occurit dictis] Orationi eius verbis obuiam venit. [Prima victoria] .i.primum. [Nec numero inferior pugnę nec honores] Nec pauciores interimis, nec minor te q̃ Aeneā comitabitur gloria. Nam occiſorū multitudo cōdenſat hoc, ꝙ tu fugientes interimis. Sanè ſciendum hac omni rōne Iuturnā occurrere qōnibus tacitis. [Prima per artē fœdera turbaſti] Prima aut inchoātia, aut tu prima: nā poſt eius orationē Tolumnius tela cōtorſit. [Nam quid ago?] Argumētū à neceſſario. [Me voce vocantem] Atqui hoc nuſquā legimus, ſed aut κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus,aut mortis eſt omē audire qđ non dr̄, videre quod minime occurrit. Sic in quarto. Hinc exaudiri gemitus, & verba vocantis Viſa viri [Superat] Viuit,vt ſuperat ne, & veſcitur aura? [Ne noſtrū dedecus Vſens Aſpiceret] Ac ſi diceret, fortaſſe viueret, niſi ideo voluiſſet occumbere,ne nos victos videret. [Teucri potiuntur corpore, & armis] .i.etiā ſepultura caret. Nam vt in Homero legimus, de virorū fortiū cadaueribus erat inter hoſtes grāde certamen. [Dextra nec Drancis dicta refellam?] .i.virtute, nā pro rei officio ipſam rē poſuit, dextrā.ſ.pro virtute. [Vſqueadeo ne mori miſerū eſt?] Tacitæ qōni occurrit. [Superis auerſa voluntas] Quia,vt ſupra dicimus, donec viuimus, curæ ſumus ſuperis, poſt mortē ad inferos pertinemus,quibus ſe modo cōmendat. [Iſtius inſcia culpæ] Vel fugæ,qa fuga grande crimē eſt apud virum

An fratis miſeri letum vt crudele videres?
Nã qd ago? aut quæ iam ſpõdet fortuna ſalutẽ?
Vidi oculos ante ipſe meos, me voce vocantem
Murrhanum, quo non ſuperat mihi carior alter,
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victũ.
Occidit infelix, ne noſtrum dedecus Vfens
Aſpicere: Teucri potiuntur corpore, & armis.
Excindi ne domus (id rebus defuit vnum)
Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? & Turnũ fugiẽtẽ hęc terra videbit?
Vſq. adeo ne mori miſerũ eſt? vos ò mihi manes
Eſte boni: quoniam ſuperis auerſa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque iſtius inſcia culpæ.
Deſcẽdã, magnorũ haud vnq̃ indignus auorum.
POE. Vix ea fatus erat: medios volat ecce ꝑ hoſtes
Vectus equo ſpumantes Sages, aduerſa ſagitta.
Saucius ora, ruitq. implorans nomine Turnum.
SAC. Turne in te ſuprema ſalus, miſerere tuorũ:
Fulminat Aeneas armis, ſummaq. minatur
Deiecturum acies Italum, excidioque daturum.
Iamque faces ad tecta volant: in te ora Latini,
In te oculos referunt, muſſat rex ipſe Latinus,
Quos generos vocet, aut q̃ ſeſe ad fœdera flectat.
Præterea regina, tui fidisſima, dextra
Occidit ipſa ſua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Meſſapus, & acer Atinas
Suſtentant aciem: circum hos vtrinque phalãges
Stant denſæ, ſtrictiſque ſeges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deſerto in gramine verſas.
POE. Obſtupuit varia confuſus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito ſtetit. æſtuat ingens
Imo in corde pudor, mixtoque inſania luctu,
Et furijs agitatus amor, & conſcia virtus.
Vt primũ diſcuſſæ vmbrę, & lux reddita mẽti eſt:
Ardenteis oculorum orbes ad mœnia torſit
Turbidus, eque rotis magnam reſpexit ad vrbẽ.
Ecce autem flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum vndabat vortex, turrimque tenebat,
Turrim, cõpactis trabibus quam eduxerat ipſe,
Subdideratque rotas, põteſque inſtrauerat altos.
TVR. Iam iam fata ſoror ſuperãt, abſiſte morari:
Quo Deus, & quò dura vocat fortuna, ſequamur.
Stat cõferre manũ Aeneę: ſtat, quidqd acerbi eſt,
Morte pati: nec me indecorem germana videbis
Amplius: hunc oro ſine me furere ante furorem.
POE. Dixit, & è curru ſaltum dedit ocyus aruis:
Perque hoſtes, per tela ruit, mœſtamque ſororẽ
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpit.
Ac veluti montis ſaxum de vertice præceps,
Cum ruit auulſum vento, ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſoluit ſublapſa vetuſtas,
Fertur in abruptũ magno mons improbus actu,
Exultatque ſolo, ſiluas, armenta, viroſque,
Inuoluens ſecum, disiecta per agmina Turnus
Sic vrbis ruit ad muros, vbi plurima fuſo
Sanguine terra madet, ſtridentq. haſtilibus auræ:
Significat manu, & magno ſimul incipit ore.
TVR. Parcite iã Rutuli, & vos tela ĩhibete Latini:
Quæcunque eſt fortuna, mea eſt: me verius vnũ
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro.
Diſceſſere omnes medij, ſpatiumque dedere.

ſortem vel rupti fęderis & læſę religionis à qua re ſe dicit eſſe alienũ ꝑꝑ futura ſupplicia. [Indignus auorũ] Græca figura eſt. nam nos indignus illa re, dicimus: contra Græci, ἀνάξιος στεφάνου. i. indignus coronæ. [Implorans nomine Turnum] Ex multis rebus indicat perturbationem, ꝙ feſtinans venit, ꝙ ꝑ hoſtes, quod vulneratus, quod Turnũ nomine appellat. Nam cõtumelia eſt nomine ſuperiorem vocare, ſic in Georg. Mater Cyrene mater, cum ꝓmiſiſſet, Et te crudelẽ nomine dicit. [Turne in te ſuprema ſalus] Omnia q̃ ſupra Iuturna dixerat, oratio iſta diſſoluit. [Fulminat Aeneas] Exaggeratio eſt. ſic paulo poſt, Horrendumq. intonat armis. [Minatur, deiecturũ acies] Quia dixerat, Et ęqua ſolo fumantia culmina ponam. [Muſſat] Modo dubitat. [Præterea regina tui] Quia occurrebat, Amatã pro eius partibus niti. [Soli pro portis] Contra illud. Sunt alij q̃ tecta manu defendere poſſint. [Varia cõfuſus imagine rerum] Multiplici nuncio. [Et obtutu] Vario ſtetit vultu. Et obtutus eſt proprie vultus, quẽ Gręci dicunt πρόσωπον. [Pudor] Propter illud, Tu currum deſerto in gramine verſas. [Inſania] Quia ĩ hoſtes ferebatur. [Mixto luctu] Propter Amatę cognitã mortem. [Diſcuſſæ vmbræ] Poſtquã mẽtis caligo diſceſſit, qđ ſequentia indicant: vt, Et lux reddita menti eſt. [Turbidus] Plenus perturbationis. [Quã eduxerat ipſe] Quod ei maiorem creabat dolorẽ. [Subdideratq. rotas] Quo poſſet trahi ad ea loca, quibus hoſtis inſtabat. [Quidquid acerbum eſt morte pati:] Aut quidqd morte acerbũ eſt, placet pati, hoc eſt inferna ſupplicia, quę vel põt ſuperbus hoſtis ĩferre ſicut de Hectore legimus. Aut certe poſitiuus ſit pro cõparatiuo, Placet pati, ſi quid etiã morte acerbius inueniſ. [Furere ante furorẽ] Figura antiqua, vt, Seruitutẽ ſeruit, Dolet dolorem. Et ſi ſenſus, ſine me furere belli cũ furorem. ſ. antiquã ad eum veniã, vt, pugnã mente concipiã, & inſtructus furore in bella prorũpã. [Saxũ de vertice pręceps Cũ ruit] Comparatio iſta futurũ euentum oſtendit. Simul notandũ quod ſicut ſupra ĩ pręlio, ita nunc etiã in comparatione pręfertur Aeneas. Nam Turnum parti cõparat montis, mõtibus exæquat Aeneã, & eſt comparatio de Homero ſumpta.

Ἀντικρὺ μεμαὼς ὀλοοίτροχος ὣς ἀπὸ πέτρης,
Ὅντε κατὰ στεφάνης ποταμὸς χειμάῤῥοος ὤσῃ
Ῥήξας ἀσπέτῳ ὄμβρῳ ἀναιδέος ἔχματα πέτρης
Ὕψι τ' ἀναθρώσκων πέτεται κτυπέει δ' ἔθ' ὑπ' αὐτοῦ
Ὕλη, ὁ δ' ἀσφαλέως θέει ἔμπεδον ὄφρ' ἂν ἵκηται
Ἰσόπεδον τότε δ' οὔτι κυλίνδεται ἐσσύμενός περ.
[Auulſum vento] Proprie, nã Turnus inuitus ad bellum attrahitur. [Mons improbus] Pars mõtis. & ἐμφατικῶς dictum eſt. Sic ſupra, Aut partẽ exiguã mõtis. [Magno actu] Magno impulſu. [Vbi plurima fuſo ſanguine terra madet] Hypallage, vbi plurimo ſanguine in alto terra madet. [Striduntq. haſtilib. auræ] Sic Homer. [Tela inhibite] Cohibite. & eſt translatio à nautis. [Me verius vnum pro vobis] Verius, Iuſtius, & ſenſus hic eſt, Iuſtius eſt me vnũ ꝓ oib. rupti fęderis pęnas exoluere.

ACCIDIT hæc feſſi. &c.] ASC. Docet quõ Amata cum videret vrbem ĩ periculo, laqueo vitã finiuit; vñ clamor miſerabilis ſubortus eſt, quẽ Turnus accipiens eo properauit, deortãte Iuturna ſub forma Metiſci aurigæ, quam tñ Turnus agnouit, ſed audita morte Amatæ eidẽ non obediuit, vnde quia diſperijt Donatus. Ordo eſt. Hæc fortuna. ſ. aduerſa, quia ſuſpendiũ Amatæ reginæ accidit ẽt Latinis feſſis, q̃ concuſſit funditus totã vrbem luctu regina. ſ. Amata, vt. i. poſtquã, proſpicit hoſtẽ venientem tectis. i. ad tecta, & muros incendi, & ignes volare ad tecta. ſ. vrbis & acies Rutulas. i. Rutulorũ nuſqnã ſup. eſſe, aut apparere aut ſtare, cõtra. i. ex aduerſo, & nulla agmina Turni, ſup. contra ſtare, ipſe infelix, credidit iuuenẽ. ſ. Turnũ, & ideo quia iuuenem contra maturũ virũ contẽdere auſum extinctum in certamine, & ipſa turbata mentẽ. ſ. habens mentẽ turbatã ſubito dolore clamat ſe cãm, & crimen, & caput malorũ. i. incõmodorũ regni, & ipſa demẽs effata. i. elocuta multa ꝑ dolorẽ mœſtũ. i. ex mœſtitia ortum, diſcidit manu. ſ. ſua amictus purpureos. i. veſtes regales moritura. i. quia certa erat mori, & nectit ab alta trabe, nodũ. i. laqueũ in nodũ cõtractum, leti. i. mortis ĩformis. i. inhoneſtæ, quia qui laqueo ſibi vitã ademerant inſepulti abijciẽbãtur ꝑꝑ fœditatẽ mortis. [Quam cladẽ. i. calamitatem, poſtq̃ Latinæ. ſ. matres, miſerę accipere, id eſt intellexerunt,

nerunt, ſup. laniatæ genas furores feruntur. Nam ſequitur. Lauinia filia. ſ. eius laniata prima. i. inter primas, aut ante alias crines. i. capillos flauos, & genas roſeas, ſup. furit circum. tum. i. deinde cętera turba. ſ. Latinarum. furit. ſ. circum cadauer extinctæ. Aedes reſonant late aureæ. edes late reſonant plangoribus, & fama infelix vulgatur hic. i. ex his latis ędibus, hoc eſt regia per totam vrbem, demittunt. ſ. omnes mentes. i. animos, hoc eſt deſperant. Latinus attonitus. i. perplexus quaſi tonitru pculſus, fatis. i. morte coniugis, & ruina vrbis quā. ſ. imminere videbat, it veſte ſciſſa. i. diſſecta turpans. i. fœdans: caniciem perfuſam. i. perfundēdo eam puluere immūdo, & incuſat ſe multa. i. multum qui. i. vtpote qui non acceperit ante. i. priuſquā cogeretur aut ea mala prouenißent, & aſciuerit. i. aduocarit vltro. i. nondum coactus Aeneam Dardanium, i. Troianum: generum. i. vt dicūt in generum vel vt ſibi gener. Turnus bellator ſequitur interea in extremo æquore. i. extrema parte campi, paucos. ſ. hoſtes palantes. i. oberrantes ſine ductore, exiſtens iam ſegnior, atque iam minus, atq; minus lætus, ſucceſſu. i. inualido equorum: quia. ſ. videbat equos quoque ſegnes effectos, & animos demiſiſſe: Aura attulit illi. ſ. Turno clamorem commixtum terroribus cæcis. i. incertis, vnde procederent, & ſonus vrbis cōfuſæ & murmur illætabile. i. nullo modo lætificans: impulit. i. percuſſit, & ſolicitauit illi aures arrectas. i. quas impulſas arrigebat. vt melius caperet. Et ait ſic, Hei mihi, quid. i. ad quid turbantur mœnia tanto luctu? ve pro vel, quis tantus clamor, ruit ab vrbe diuerſa. i. diuerſa parte vrbis? ait inquam ſic atque ipſe amans. i. ſine mente, & conſilio: ſubſiſtit. i. manet ſtans habenis adductis. i. ad ſe tractis. Atque ſoror. ſ. Iuturna (vt. i. ſecundum quod ipſa conuerſa in faciem. i. effigiem & formā Metiſci aurigæ, regebat curr⁹, & equos, & lora. ſ. equorū) occurrit huic talibus dictis, Turne ſequamur. i. pſequamur Troiugenas, hac. i. per hanc viam: qua victoria pandit. i. aperit monſtrat nobis prima. i. primū viā. Sunt alij, q poſſunt defendere tecta. ſ. vrbis manu, ſ. ſua: Aeneas ingruit. i. irruit Italis, i. in Italos: & miſcet prœlia. mittamus igitur, &. i. etiam nos Teucris. i. in Teucros, manu. ſ. noſtra funera ſæua. i. & magna & crudelia. Tu recedes. ſ. ſic faciēdo, nec numero nec honore pugnæ inferior. ſ. Aenea. i. tot, & cū tanto honore occiderit, vt Aeneas. Turnus ad hæc, ſup. reſpondit. O ſoror, ego agnoui, &. i. etiam dudum. cum. i. quādo, tu turbaſti prima. i. præcipua, fœdera per artem. i. aſtutiam & ſubtilitatem tuam, inducēs augurium lætum & faciem mentita Camertis, cohortata es ad prœlium ineundum, & cū dediſti te in hæc bella. & tu dea. i. quamuis dea fallis nunc ne quidquā. i. in nullo, ſed quis voluit te demiſſam Olympo. i. cœlo ferre tātos labores. an ſup. ideo veniſti aut demiſſa es vt videres letum. i. exitium crudele fratris miſeri, i. miſeratione digni? Quia vero malum omen admonuit, cōſcientia vitare. affirmat dico dicens, dico crudele letum, nam quid ago, vt quę fortuna ſpondet iam ſalutem? q. d. nulla, quia ipſe. i. ego vidi Murrhanum quo alter non fuerat mihi charior, Murrhanum inquam egentem, atque victum ingenti vulnere oppetere ante meos oculos, vocantem me voce. i. propria vocatione, ſeu appellatione. Vfens, vir ille infelix occidit. i. interijt, ne aſpiceret noſtrū dedecus. Teucri potiūtur corpore & armis. ſ. eius perpetiar ne domos excindi. i. vrbē capi, & dirui? Nam id vnum, defuit rebus. ſ. noſtris miſeris, quominus periſſent funditus, nec refellam. i. redarguā & refutabo. dextra. i. viriliter agendo dicta. i. conuitia Drancis. ſ. hoſtis mei capitalis? q. d. maxime conari debeo. Dabo, ſup. ne ego terga & hęc terra. ſ. quā defendere & mihi vēdicare molior videbit Turnum fugientem? q. d. non id commiſero, ne pro an, an mori eſt vſque adeo. i. intantū miſerum, vt. ſ. malim inhoneſte fugere, quàm fortiter mori? q. d. nequaquā. & ideo O vos manes. i. dij inferi, eſte mihi boni. i. propitij. & fauorabiles, qm̄ voluntas eſt ſuperis auerſa. ſ. à me. i. non amplius fauent mihi. Ego deſcendā ad vos exiſtens aīa ſancta, atque inſcia. i. neſcia & inſons, iſtius. ſ. tam turpis culpæ. i. fugæ, exiſtens haud indignus. ſ. inuentus vnquam. i. in vllo tpe magnorū auorum, ſup. gn̄e aut nomine, vel magnorū auorū, pro magnis auis, niſi poeta ſcripſerit, haud vllo vbi legit haud vnquam. [Vix ea fatus erat] Docet quò nunciata morte Amatæ reginæ, Turnus è curru deſiliens ad muros ruit, Aeneam ſi poſſet inde auerſurus, qđ etiā effecit. vnde cum deſit Donat. Ordo eſt. Turnus vix erat fatus ea q̄ præmiſſa ſunt & ecce, q. d. præter ſpem, & appellationem, Sages vir ille vectus. i. qui vehebatur equo volat per medios hoſtes. ſaucius ora aduerſa. i. habens ora aduerſa ſaucia, & vulnerata ſagitta. ſ. immiſſa, & ruit implorans. i. imploratu vocans, & expectans Turnum nomine. ſ. eius expreſſo. ò Turne ſuprema. i. vltima ſalus, eſt, ſup. in te, miſerere tuorū, quia Aeneas fulminat. i. in morē fulminis proſternit & ſæuit armis, & minatur, ſup. ſe deiecturum ſummas arces Italum pro Italorum, & daturū, ſup. eas excidio. i. ad excidiū, & exterminiū. & faces volant iam ad tecta. Latini ferunt in te ora, & oculos, & ipſe rex Latinus muſſat. i. hæſitat ſummiſſe loquendo, quos vocet generos, an Teucros, an Rutulos, & ad q̄ fœdera flectat. i. inclinet ſeſe, an ad ea q̄ cum Aenea ferire promiſit, an ad tua. Pręterea ipſa regina. ſ. Amata, fidiſſima tui. i. rei, aut perſonę tuæ, occidit ſui manu, quia ſeſe ſuſpendit, & ipſa exterrita fugit lucem. ſ. vitalem, malens occumbere, quā hoſtē tam terribilē videre. Soli Meſſapus, & Atinas acer ſuſtentat aciem pro portis ſtantes. i. ante portas pro defenſione earum. Phalanges ſtant circum hos denſe vtrinque. i. ab vtraq. parte, & ſeges ferrea. i. pubes armata, horret mucronib. ſtrictis, i. euaginatis & tu verſas. i. agitas currum in gramine deſerto. ſ. ab hoſtibus. Turnus confuſus varia imagine rerum obſtupuit, & ſtetit obtutu tacito. i. cogitabundus vno obtutu oculos tenens ne quidquam, dicens, Ingens pudor æſtuat. i. efferuet in imo corde, & inſania. ſupp. agitata luctu mixto. i. commixto, & amor agitatus furijs, & virtus conſcia. i. cuius ipſe conſcius erat, & ſup. æſtuant in imo corde, vt primum. i. vbi primum vel cum primū vmbræ. i. tenebræ cæcitatis, hoc eſt perturbationes excæcantes diſcuſſæ ſunt, & lux. ſ. rationis eſt reddita menti, ipſe turbidis. i. adhuc corpore turbatus, & commotus, torſit acies oculorum ardentes ad mœnia, & reſpexit ad magnā vrbem rotis. ſ. inter quas ſedebat. Autem pro ſed, ecce vortex, i. ingens, cumulus flammarū & fumi, volutus flammis. i. per flammas inter tabulata. ſ. turris, q̄ quidam ſolaria vocāt, vndabat. i. vndatim aſcendebat ad cœlum, & tenebat. i. occupabat, turrim: turrim dicit, ſup. eam quam ipſe. ſ. Turnus eduxerat trabibus cōpactis: &. ſup. cui ſubdiderat rotas vt trāsferri poſſit, & conſtruxerat altos pontes. ſ. ſcalas, quibus in ipſam deſcenderetur, & dixit, ò ſoror iamiam, inquit, fata ſuperant. i. vincunt me, & violenter trahunt in mortem. abſiſte. i. deſine morari, ſequamur quo deus & quo dura fortuna vocat. Stat. i. placet, & decretum eſt mihi conferre Aeneæ. i. cum Aenea manum, & ſtat pati morte quidquid eſt acerbum: neque, & non. & ò germana. i. ſoror tu non videbis amplius me indecorem. id eſt expertē decoris, & honoris, ſed oro ſine me furere ante. i. prius quam moriar hunc furorem. ſ. quo concepi cum Aenea congredi. Dixit inquam Turnus, & dedit ocyus. i. celeriter aruis. i. in arua ſaltum è curru, & ruit per tela & per hoſtes, & deſerit ſororem. ſ. Iuturnam mœſtā, ac rumpit curſu rapido agmina. ſ. hoſtium media, ac veluti cum ſaxum auulſum vento ruit præceps de vertice montis, ſeu cum imber turbidus proluit. ſ. ipſum ſaxum, ſeu cum vetuſtas ſublapſa. i. quæ clam allapſa eſt annis. ſ. tacitis, ſoluit. ſ. ſaxum, fertur. ſ. ſaxum, magno actu, id eſt impetu, in abruptum. i. in præcipitiū prius exceſum. exiſtens mons improbus. i. inſtar montis improbi, quia nulli parcit quia exultat ſolo, inuoluens ſecum, & ſiluas, & armēta, & vites, id eſt quidquid offendit, ſic Turnus ruit ad muros vrbis per agmina diſiecta, ſup. per eam partem vbi terra madet plurima. id eſt plurimum ſanguine fuſo, & vbi auræ ſtrident, haſtilibus, ſ. miſſis, & ſignificat manu. ſ. indicium ſiſtendi, & incipit ſimul magno. i. magniloquo ore. O Rutuli parcite iam, & vos Latini inhibete. i. continete thecis ſuis tela quæcunque fortuna eſt. ſ. reliqua. ea, ſup. mea eſt, verius. i. iuſtius. & æquius eſt me vnum. ſ. ſolum luere. i. perſoluere, aut purgare pro vobis fœdus. i. violationem fœderis, & diſcernere pro vobis ferro. i. armis. ſ. cum Aenea omnes medij. i. qui prius erant in medio diſceſſere, & dedere ſpatium. ſ. Turno, vt cum Aenea dimicet.

REGINA vt tectis venientem proſpicit hoſtem] In Oblongo libro, & in aliquot alijs, conſpicit, habetur. Sed enim. Proſpicit, Seruius admittit, & vetera pleraque exemplaria conſentiunt. [Incendi muros] Libris omnino aliqui veteres, Incēdi, legunt. Sed enim Oblongus, Mediceus, atque alij peruetercs lib, Inceſſi, legendum oſtendūt. Quod Seruius admittit, dum exponit, Inuadi. Romanus ambiguus eſt vnius mutatiōe literę [Pugnæ iuuenem in certamine credit. Extinctū] Romanus lib. A certamine, legit. ſed melius eſt, In quædam vetera exemplaria, Iuuenem certamine, legunt, abſque A, & abſque, In. [Multaque per mœſtum demens effata furorem] In Oblongo libro, Dolorem eſt, quod non æque placet. neque quidem, quod Affata, vel Adfata, in nonnullis habetur. [Flauos Lauinia crines] Miror, cum Seruius aſſerat Floreos, antiquam eſſe lectionem, eam à poſterioribus non admiſſam. [Reſonant late plangoribus ædes] In Oblongo libro, Clangoribus, legitur. quod non placet. Id enim tubarum eſt. In Med. autem Clamoribus, ſed Plangoribus, VARIA LECT.

 goribus,

goribus,omnino melius.[Multaq. ſe inculat] In Rom. lib. deſiderantur hi duo verſus; Multaque ſe inculat, qui non acceperit ante Dardanium Aeneam,generumque aſciuerit vrbi; Nempe, quia in vndecimo iidē habentur.[Currusq. & equos]. In antiq. lib. Currum ſingulari numero,legitur. [Qui tecta manu defendere poſſunt] In antiquis pleriſq. libris,Poſſint,habetur.[Quæ ſeſe ad fœdera flecta] In oblongo libro,Mittat, legitur pro demittat. verum nō æque placet.[Acer Atinas] In aliquot antiquis libris, Aſylas,legitur.ſed & ſuperius,Acer Atinas,habetur.[Ponteſque extruxerat altos] In antiquis aliquot libris,Inſtrauerat,legitur. quod magis proprium eſt.Mediceus tamen, Inſtruxerat,habet. [Stat quidquid acerbum eſt,Morte pati] Acerbum quidem Seruius agnoſcere videtur, ſed in his antiquis exemplaribus nunc, Acerbi:nunc,Acerbū eſt,legitur.[Magno mons improbus actu] In aliquot antiquis libris,Actu,habetur,& agnoſcitur à Seruio. Sed in Oblongo,in Mediceo,& in Porcio,Ictu,legitur,quod nō diſplicet.[Stridentq. haſtilibus auræ] In antiquis aliquot libris, Stridunt, legitur.

At pater Aeneas, audito nomine Turni,
Deſerit & muros,& ſummas deſerit arces:
Præcipitatque moras omnes, opera omnia rūpit
Lætitia exultans,horrendumque intonat armis.
Quātus Athō,aut quātus Eryx, aut ipſe coruſcit
Cum fremit ilicibus quantus, gaudetque niuali
Vertice ſe attollens pater Appenninus ad auras.
Iam vero & Rutuli certatim,& Troes, & omnes
Conuertere oculos Itali, quique alta tenebant
Mœnia,quique imos pulſabant ariete muros:
Armaq. depoſuere humeris. ſtupet ipſe Latinus,
Ingentes genitos diuerſis partibus orbis
Inter ſe coiiſſe viros,& decernere ferro.
Atque illi,vt vacuo patuerunt æquore campi,
Procurſu rapido coniectis eminus haſtis,
Inuadunt Martem clypeis,atque ære ſonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros enſibus ictus
Congeminant,fors & virtus miſcentur in vnum.
Ac velut ingenti Syla,ſummo ue Taburno
Cum duo conuerſis inimica prœlia tauri
Frontibus incurrunt,pauidi ceſſere magiſtri,
Stat pecus omne metu mutū,muſſantq. iuuencæ;
Quis pecori imperitet,quē tota armēta ſequant̄;
Illi inter ſeſe multa vi vulnera miſcent,
Cornuaque obnixi infigunt,& ſanguine largo
Colla,armoſq. lauāt: gemitu nemus oē remugit.
Haud aliter Tros Aeneas,& Daunius heros
Concurrunt clypeis: ingens fragor æthera cōplet.
Iuppiter ipſe duas æquato examine lances
Suſtinet,& fata imponit diuerſa duorum,
Quē damnet labor,& quo vergat pōdere letum.

SERV. QVantus Athon] Hęc eſt vera lectio. Nam ſi Athos legeris os breuis eſt,& verſus nō ſtat. Athō aut dici accuſatiuus indicat,nam hūc Athona facit,ſicut Apollō Apollona. Quod aūt Herodotus hūc Athō,& hūc Apollon dicit,Atticę declinationis eſt. Athon aūt mons eſt Thraciæ adiacēs circa Lemnon inſulā.[Niuali Vertice ſe attollens pater] Apenninus mons Italiæ,de hoc Luc. Nulloq. à vertice tellus Altius intumuit. propiorque acceſſit olympo. [Troes,& oēs] Græce declinauit, vnde breuis eſt es, ſic ſupra,Troes agunt.[Armaque depoſuere] Vel ſpectaturi,vel feſſi [Inter ſe coiiſſe viros,& cernere ferro] Vera & antiqua hæc eſt lectio. Nam Ennium ſecutus eſt qui ait, Olli cernebāt magnis de rebus agentes. Poſteritas cœpit legere,& decernere ferro. Secundum quā lectionē Synalœpha opus eſt,excluſo os,vt ſit Vir & decernere ferro.[Fors & virtus miſcētur in vnū] Caſus in Turno,virtus in Aenea. Nā in bello etiā caſus plurimum valet. Cicero ī Miloniana. Adde caſus, adde īcertos exitus. Martemq. cōem.[Ac veluti ingēti Syla,ſummove Taburno] Syla mons eſt ſiluæ Lucaniæ,Taburnus mons Campaniæ. Salluſt. de fugitiuis, In Sylua Syla fuerūt. Vnde peſſime quidam Sylua legunt, quia proprium appellatiuo non poteſt iungi, & æquari. vnde bene proprium iunxit.[Pauidi ceſſere magiſtri] Proprie magiſtri,ſunt militum paſtores pecorum. Sed reciprocæ ſunt inter ſe iſtæ tranſlationes. Nam ductor militum,paſtor vocatur:vt diximus ſupra & magiſtros pecorum dicimus. Cicero,Quem magiſtrum pecoris eſſe dicebat.[Muſſantq. iuuencæ] Dubitant,ſicut,Muſſat rex ipſe Latinus.[Iuppiter ipſe duas æquato examine lances] aut poetice dictum eſt,& ratione caret,nam Iuppiter ignorare nihil poterat, aut certe illud quærit qui de Turno & Aenea mortis afferat cauſam: Nam dicunt philoſophi mortem ad eum minime pertinere. Nam bona tantum præſtat;nec ad eum quæ mala ſunt pertinent. Tamen ſciendum locum hunc à Virgilio ita eſſe translatum,vt in Homero lectum eſt.

Καὶ τότε δὴ χρύσεια πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα
Ἐν δ' ἐτίθει δύο κῆρε τανυλεγέος θανάτοιο,
Τὴν μὲν ἀχιλλῆος τὴν δ' ἕκτορος ἱπποδάμοιο:
Ἕλκε δὲ μέσσα λαβών, ῥέπε δ' ἕκτορος αἴσιμον ἦμαρ.
Ὤιχετο δ' εἰς ἀΐδαο, λίπεδ' ἑ Φοῖβος ἀπόλλων.

[Examine] Examen proprie eſt filū quo trutina regitur.[Damnet labor] Liberet:vt,Damnabis tu quoque votis.[Vergat pondere letum] Bene vergat,nam morientes inferos petunt.

ASC. AT pater Aeneas] Recitat congreſſum Turni, & Aeneæ in quo Turnus gladio effracto in fugam verſus eſt,ſed non effugit penitus vt ſequentia docebunt,Cum vero Donatus deſit. Ordo eſt. At.i.ſed.Aeneas pater.i.vi paterna veneratione ꝓ pietatē,& maieſtatē dignus, & ſimul deſerit muros; & deſerit ſūmas arces,quas.ſ.expugnabat, deſerit dicit, audito noīe Turni .ſ.cum oēs clamarent, eccum Turnū:Turnus adeſt pater,& præcipitat oēs moras,& rumpit .i.interrūpit.& prætermittit oīa opera.i.oēs conatus ceptos, exultans.i.tripudiās lætitia.i. præ lętitia,& intonat armis.i. armatus, & in ipſis armis horrendū.i.horrēde.& horribiliter,exiſtēs.i.tantus.i.tam eminens.quātus Athon mons ille Macedonię Thraciæ imminens ad mare Aegeū tantę altitudinis vt vmbra ſuas in Lēnum vſq. portēdat,aut quantus Eryx mons ille Sicilię,aut quātus ipſe Apenninus pater .i.princeps montium, quin ī pricipe terra videlicet Italia, ſup.eſt cū fremit.i. fremitum facit.ilicibus coruſcis.i.coruſcantibus, & gaudet vertice niuali.i. niuibus tecto attollens.i. erigēs ſe ad auras.i.ad altum aerē.hoc eſt tam eminebat Aeneas inter cęteros bellatores, quātū montes in ſuis locis inter vicinos colles. Vero,pro ſed, aut iam vero.i.ad verū,& pro vero,hoc eſt præcipue iam, & Rutuli, & oēs Troes cōuertere.i.ſimul verterūt in ſuum quæque ducē oculos certatim.i.cū certamine,& æmulatione,& cōuertere dico oculos omnes Rutuli quique.i.& q̄ tenebāt.i.defendebāt alta mēnia, videlicet Latini quique,id eſt & q̄ videlicet Troes,& Hetruſci,pulſabant muros imos.i.euertere è fundamentis conabantur muros ariete.i. tali inſtrumēto,& machina bellica in morem arietis fronte ferięti, & depoſuere arma humeris, vt qui ius,& officiū bellandi ad duces ſuos referrent. Ipſe Latinus.ſ.rex,& cuius maxime intererat, ſtupet viros ingentis.i.ſine exemplo magnos quaſi extra conſuetum genus hoium genitos diuerſis partibus orbis, quia Turnū in Europa,& Aeneam ī Aſia coiiſſe inter ſe cernere.i.decernere ferro.i.armis. Atque illi.ſ.viri,Turnus & Aeneas,vt.i.poſtquam, campi.i.loci capaces patuere,æquore.i.in æquo,ſpatio vacuū.ſ. hominibus inuadunt.i.auſpicantur,& ineunt Martem.i. pugnā virilem,pro curſu.i.curſu longe incepto,rapido.i.feſtino,& hoc haſtis coniectis eminus.i.de longe manibus,inuadunt dico clypeis,atque ære ſonoro.i. cum ſonoritate clypei atque ceterorū armorum,Tellus dat gemitum.ſ.ex ſonitu armorū, & procurſu pedum. Tum,id eſt deinde poſtq̄ congreſſi ſunt ipſi cōgeminant enſibus crebros ictus,fors.i.alea,& dubius exitus belli,& virtus.ſ. militaris miſcentur in vnum.i.quidquid fortuna aut virtus poterat impartitum eſt pugnæ. Ac veluti cum duo tauri incurrunt .ſ.incurſu ineunt inimica prælia frontibus cōuerſis.i. cōtra ſe inuicem verſis,ſup.in Syla monte illo Lucaniæ,ve pro vel,in Taburno monte illo Campaniæ, ſummo.i.altiſſimo, aut in altiſſima eius parte,vbi planiciem habet,tunc.ſup.magiſtri.ſ. pecoris pauidi,ceſſere,& omne pecus.ſ.reliquum, id eſt totum armētū, ſtat mutum.i.tacitum,& ſtupefactum metu.i.præ horrore tanti

certaminis,& iuuencæ muſſant.i.dubitant tacite immurmurãtes,quis.i.vter illorum imperitet.i.prędominetur pecori.& quẽ .ſ. vtrum illorum tota armenta ſequantur illi.ſ. tauri concertantes miſcent inter ſeſe vulnera.i.mixtim inferunt vulnera multa vi,& ipſi obnixi.i.obtinentes,infigunt cornua,& lauant colla. & armos.i.humeros largo ſanguine,& omne nemus remugit.i.reboat aut reſonat gemitu.ſ.ipſorũ,haud.i.nõ aliter,hoc eſt conſimiliter, Aeneas Tros. i. Troianus. à Troe ortus, & heros Daunius.i.Dauni filius Turnus cõcurrunt clypeis,& fragor ingẽs cõplet æthera.i.Iuppiter ipſe.ſ.fatorum cõditor,ſuſtentat duas lãces.ſ.libræ aut trutinæ examine.i.haſta aut virga,ſeu lingua,qua de pondere diſcernitur,æquato.i.æquali diſtantia tento.i.diu facit ambiguã,vter victurus ſit,& imponit.ſ.trutinæ æquali,diuerſa fata amborum,quia alter victurus,alter vincẽdus erat,ſuſtinet dico lances.i.dubium facit,quẽ.i.vtrũ eorũ labor.i.connixus, & ſtudiũ damnet.i.liberet ſẽm Seruium.Sed illud damnabis tu quoque votis,ſignificat obnoxium facies, vnde dici poſſet, quem labor.i.penuria mortalitatis, & periculum bellandi, damnet. ſ. ad mortem,& quo pondere.i.qua vi & violentia letum.i.mors, vergat.i.ad exitum tendat,& premat laborantem.

QVANTVS Athos,aut quantus Eryx] In antiquis Athõ, legitur. Inter ſe coijſſẽ vires,& decernere ferro, Ser. quidẽ, q̃dã, Cernere,contendit ex Ennio legendum. Et Sen. lib.7. epiſt.j.in eadem eſt opinione,dum dicit. Nec te longe differam, quædam ſimplicia in vſu non erant,ſicuti,Cernere ferro, inter ſe dicebãt. Idem Virgil.hoc probabit tibi. Inter ſe coijſſe viros, & cernere ferro.quod nunc decernere dicimus. Verum contra hos ſtat codicum penè omnium veterum auctoritas,in quibus legitur, Et decernere. In quodam tamen perueteri deeſt, & ita.n. legitur. Coiſſe viros,decernere ferro. [Cõiectis eminus haſtis] In Rom. lib.Coniectis,eſt,ſed inemendate,melius.n.Coniectis.[Ac veluti ingenti Syla]Peruetus liber,Sylo,legit.Romanus, Sylua, quam lectionem Seruius improbat,reliqua exemplaria recte,Syla, qui Brutiorum mons hodieq. nomen retinet.[Quis pecori ĩperitet] Romanus liber cũ altero pueteri,Nemori legũt.vt,Imperat aruis. In aliquot alijs,Quis nemori ĩperet,& quem tota armẽta ſequãtur. In Mediceo,Quis pecori ĩpẽret,& quẽ.q̃ lectio ẽt in Porcio lib. In Vitaliano quoq;, & in Delphio,&.ipſum.hẽ,altera iſi dictione corrupta. [Colla, armoſque lauant] In antiq. aliquot exempl.Lauunt,à lauo,is.[Haud aliter Tros Aeneas] Antiq. lib. quotquot habui. Non aliter legunt.[Ingens fragor ęthera complet] In Oblong.lib.Pulſat,habetur.in alijs Complet.

VARIA LECT. SERV.

TRepidi Latini] Atqui eſſe debuerũt. Sed nimia oſtenditur Aeneæ virtus. Nam naturale eſt, vt ſocijs timori ſit inferioris audacia. Vnde nunc Latini territi ſunt, ex eo q̃d ſuperiorem ferire auſus eſt Turnus. [Vt capulũ ignotũ,dextramq. aſpexit inermem. Locus hic totus ad gloriã Aeneæ ptinet. Nam id agit,ne videatur Turnus armorum vtilitate ſuperatus. Vnde ei redditur gladius quo ẽt cum diuinis armis ab Aenea poſſit extingui. [Patrio mucrone] Eo.ſ. tp̃e quo vulneratum vidit Aeneam. Sanè Patrio,modo paterno ſignificat. Nã Dauni fuerat gladius, vt eſt illud, Enſem quẽ Dauno pater ignipotens deus ipſe parẽti Fecerat. Alias patriũ à patria eſt deriuatiuũ. [Mortalis mucro] mortali manu factus. [Vndique.n. denſa Teucri incluſere corona] Strategema eſt. Nã poſtq̃ Turnũ fugere videre Troiani,clauſere loca per quæ euadere poterat. [Curſum recuſant] Retardant ſ. genua quæ impediebant vulnus illatum ſagitta. Sanè perite facit vt gladio non vtatur Aeneas, ſed haſta eminus dimicare contendat, quia impediẽte vulnere nec ſequi poterat.nec in ictum conſurgere. Vnde eſt. Hic gladio fidẽs, hic acer & arduus haſta: [Incluſum flumine] Comparatio Apollonij.] Puniceæ ſeptum formidine pennæ] Lucanus, Claudit odoratæ metuentis aera pennæ. [Venator canis] Pro venaticus.[Inſidijs]Pẽnarum.ſ.inſtrumentũ quoddam in fune ad terrẽdas beſtias factũ.[Viuidus vmber] Accerrimus Tuſcus. Nã Vmbria pars eſt Tuſciæ. [Iam iamque tenet] Ita videtur intuentibus, & hi duo verſus verbum ad verbum ſunt tranſlati de Apollonio. [Increpat] Obiurgat, incuſat. vt, Aeſtatem increpitans ſeram. [Efflagitat enſem] Cum clamore depoſcit.] Terretque trementes] Quis.n. ſauciũ nõ timeret inſtantem, cum eum integer fugeret? [Ludicra p̃mia] Vilia, digna laudo, hi verſus de Hom.tranſlati:

Ἐπεὶ οὐχ ἱερήϊον οὐδὲ βοείην
Ἀρνύσθην ἅ τε ποσσὶν ἀέθλια γίνεται ἀνδρῶν,
Ἀλλὰ περὶ ψυχῆς θέον Ἕκτορος ἱπποδάμοιο.

Emicat hic,impune putans,& corpore toto
Alte ſublatum conſurgit Turnus in enſem,
Et ferit.exclamant Troes,trepidique Latini:
Arrectæque amborum acies,at perfidus enſis
Frangitur,in medioque ardentem deſerit ictu,
Ni fuga ſubſidio ſubeat.fugit ocyor Euro
Vt capulũ ignotum,dextramq. aſpexit inermẽ.
Fama eſt,præcipitem, cũ prima prœlia iũctos
Conſcendebat equos,patrio mucrone relicto,
Dum trepidat,ferrum aurigæ rapuiſſe Metiſci.
Idque diu,dum terga dabant palantia Teucri
Suffecit. poſtquã arma dei ad vulcania ventũ eſt,
Mortalis mucro,glacies ceu futilis, ictu
Diſſiluit:fulua reſplendent fragmina arena.
Ergo amens diuerſa fuga petit æquora Turnus:
Et nunc huc,inde huc incertos implicat orbes:
Vndique enim denſa Teucri incluſere corona:
Atq; hinc vaſta palus, hinc ardua męnia cingũt.
Nec minus Aenea: (quanquam tardante ſagitta
Interdum genua impediunt, curſumq. recuſant)
Inſequitur, trepidiq. pedem pede feruidus vrget.
Incluſum veluti ſi quando flumine nactus
Ceruum,aut puniceæ ſeptum formidine pennæ
Venator curſu canis,& latratibus inſtat:
Ille autem inſidijs,& ripa territus alta,
Mille fugit,refugitque vias:at viuidus Vmber
Hæret hians,iam iamque tenet, ſimiliſq. tenẽti
Increpuit malis,morſuque eluſus inani eſt.
Tum vero exoritur clamor,ripæque,lacusque
Reſpõſant circa, & cęlum tonat omne tumultu.
Ille ſimul fugiẽs, Rutulos ſimul increpat omnes
Nomine quẽq; vocãs,notumq. efflagitat enſem.
Aeneas mortem contra præſenſque minatur
Exitium,ſi quiſquam adeat; terretque tremẽtes,
Exciſurum vrbem minitans,& ſaucius inſtat.
Quinque orbes explent curſu,totidemq. retexũt,
Huc illuc,nec enim leuia,aut ludicra petuntur
Præmia,ſed Turni de vita,& ſanguine certant.

ASC. EMICAT hic,&c.] Docet quõo Turnus quem vbiq; audacẽ induxit capta opportunitate, q̃ impune ſperauit, Aeneam poſſe ferire totis viribus ipſum conſurrexit validiſſimum ictũ daturus, quo niſi Aeneas diuinis armis munitus fuiſſet, ſi ille paternum gladium habuiſſet,potuit totum interſecuiſſe,ſed quia caſu,aut præcipitatione gladiũ mortali manu fabricatum in diuina arma totis viribus cõtuderat fregit ipſum atq; ſtupefactus ſe in fugã dedit,quẽ quãta maxima poteſt celeritate conſequitur Aeneas. Vnde.Ordo eſt(nihil n. habetur Donati)Turnus emicat.i.eminẽter agit ſeſe,hic.i.hoc loco & tẽpore. hoc eſt rebus ſeſe hoc modo habẽtibus, putãs impune.i. ſine periculo,& punitione poſſe ferire,cũ Aeneã ſeſe percuſſibilẽ exhibere videret.& cõſurgit toto corpore in enſem ſublatũ.i. ſurſum latum alte.& ferit.i. percutit Aeneam.Troes exclamãt, vt .ſ.ſibi caueat d̃inceps Aeneas & Latini trepidi. ſ. p̃ anxietate,verẽtes haud impune fore ꝙ ſic Aeneã feriret, etiã, ſup. exclamãt acies amborũ ſunt arrectæ.i. attẽtiores effectæ; cum ambę ſperarent. & timerẽt.at.i.ſed enſis perfidus.i. ſi de dño violãs, frãgitur & deſerit. ſ. Turnum ardentem.i. ardenter percutiẽtem,in ictu medio.i.priuſquã totas vires ictui adhibuiſſet,quia cum timore percutit, retrahit manum, qui vero audacter & affecta re adhibet vires donec penetret:deſerit, dico.i.deſtituit,ni.i.niſi fuga.i.profugium ſubeat.i.ſuccedat,ſubſi

dio.i.ad ſubſidium,fugit igitur ocyor.i.velocior Euro vento rapidiſſimo. vt.i.poſtq̃ aſpexit capulum.i. manubriũ gladii ignotum.i.incognitum,& alterius gladij quàm ſui,& dextrã inermẽ,i.ſine gladio cum effractus eſſet ſolusq. capulus remanſiſſet in manu. Fama eſt.Turnum præcipitem cum.i.quando conſcendebat primum equos iunctos in prœlia.i.ad currum iam prœlia incundi rapuiſſe ferrum.i.gladium ferreũ Metiſci aurigæ, & hoc patrio.i.paterno gladio quem Vulcanus Dauno fecerat relicto, dum.i.interea dum ſui ſ.trepidant.i.feſtinãter vrgent. Et id.ſ.ferrum ſuffecit.i.ſatis fuit diu,dum.i.quãdiu aut donec.Teucri dabant terga palantia.i.oberrantia in variam fugam.ſed.poſtquã ventum eſt ad arma Vulcania dei.i.à Deo vulcano fabricata.ipſe mucro mortalis,i mortali manu fabricatus, diſſoluit.i. in diuerſa ſaluit,aut ſaluit ictu.ſ.dato,ceu.i.quemadmodũ glacies futilis.i.q̃ cito funditur.& rumpitur cum adhuc tenuis ſit.& fragmina.ſ.enſis aut glaciei,aut potius vtriuſq. reſpondent in arena fulua.Ergo quia.ſ.dextrã inermem habebat ipſe Turnus,amens,i.ſine mente,petit fuga.i.per fugam.diuerſa æquora.i.diuerſa loca æquoris.i.campi plani & implicat.i. implicãdo facit incertos orbes.i.gyros.& excurſus nunc huc,deinde huc. Nam nõ potuit euadere neque excurrere,enim,pro quia,Teucri incluſere,ſup.eũ vndiq.i.ex omni parte corona.i. cœtu circumcingente denſa.i. denſe ſtante atque palus vaſta.i.valde ampla cingit, ſup. hinc,ex vna parte,& mœnia ardua cingunt hinc.i.ex alia parte.Nec minus.i.& æque acriter Aeneas,inſequitur.ſ.Turnum, & ipſe feruidus.i.feruenter inſtãs vrget pede.ſ.ſuo pedẽ.ſ.Turni trepidi.i.trepidanter aufugientis Inſequitur dicit quanq̃ genua impediunt, & recuſant interdum curſum, & hoc ſagitta.i.vulnere ſuſcepto pro ſagittam tardante.i.immorante,& grauante, Vnde ſequitur quod non erat ad plenum ſanatus.dat autem exemplum.dicẽs. Inſequitur,ſup. veluti.i.quemadmodũ, ſi venator nactus.i.adeptus.& qui acquiſiuit, qñ.i.aliqñ ceruũ incluſum.ſ.canibus aut retibus in flumine.i. cum eſſet in flumine, aut ſeptum,i.circundatum.formidine pẽnæ puniceæ.i.aquilarum inſectantiũ, quib. pennæ puniceį ſunt coloris,aut formidine pẽnæ puniceæ ad terrorem perdicis,aut chordis affixæ canis.ſ.venaticus, inſtat.ſ.curſu,& latratibus,aũt,pro ſed.ille.ſ.ceruus ſic circundatus territus inſidiis,& ripa alta quã veretur ſuperare nõ poſſe,quin deprehẽdatur à canibus,fugit,& refugit mille vias, ac canis vmber,i,Tuſcus(apud quẽ.plurimæ ſunt feræ pingues,vt innuit Perſius, dicens,defenſis pinguib.vmbris)viuidus.i.acer,& agilis,hęret.i.cõtinuo perſequitur,& perſeuerat hians.i.inhians,inhiando iucumbens,& tenet iam iamq́ i.proximus eſt,vt teneat, & ſemper tẽtum ſe iperat,& ipſe ſimilis tenẽti increpuit.i. crepitũ dedit malis.i.maxillis,quib.mordere ſperabat iã elapſum, vnde ſequitur, & deluſus eſt morſu inani.i.nihil inter dentes offendenti.Tũ vero.i.ſed tũc maxime exoritur clamor.ſ.cum Turnum Aeneas tenere videretur & ripæ,& lacus reſpõſant.i.frequenter reſpõdẽt, & ſonitũ referunt,circa.i.per circuitũ,& omne.i. totũ cœlũ.i.totus aer tonat tumultu.Ille ſimul fugiens increpat.i.obiurgat ob inertiam,& imprudentiã.quia gladium non afferrent,etiam nõ admoniti oẽs Rutulos vocãs quẽq.ſ.in quo ſpem habere noĩe,.ſ,ſuo.quia qui multis timidis,aut inuidis imperat,nemini imperaſſe vř.ſi ſeorſum neminẽ noĩat,& efflagitat enſem notum.ſ.paternum.quo in prelijs ſæpe vſus erat.Aeneas.contra.i.conuerſo minatur mortẽ.& exitiũ plens, ſi quiſquã adeat.i.accedat Turnum,& terret.ſ.oẽs trementes minitans, ſup.ſe exciſurum vrbẽ, & ipſe ſaucius.i.quãuis ſaucius.i.vulneratus ſagitta immiſſa tñ inſtat.i.inſtanter perſequitur Turnũ,ipſi ergo alter fugiendo, & alter perſequendo explent curſu,i.percurrunt quinq. orbes.i.gyros,& retexunt.i.replicant totidem.ſ.currentes huc illuc.nec.n.,i.nam non leuia,aut ludiera præmia petuntur, ſed certant de vita,& ſanguine Turni,non autem Aeneæ, quia tantiſper dũ Turnus inermis erat,non potuiſſet necem inferre.

VARIA LECT. IN medioq. tridentem deſerit ictu] Rom.liber,cum aliquot aliis veterib,legunt,Ardentem deſerit ictum.ſed.Ictu,vt in Med. & in Porcio eſt,magis placet. [Cum prima in prelia iunctos conſcendebat equos] in libris aliquot non tñ tis antiquiorib; Cum primum legitur.ſed magis placet Prima in prœlia,hoc eſt initio belli pugnæve. [Fulua reſplendent fragmina arena] in aliquot antiq,lib,vnitatis numero,legitur,Fulua reſplendet fragmen arena. Sed magis amplum,& maioris admirationis eſt, Reſplendẽt fragmina,quod in plures diſſiluiſſe partes enſem oſtendit. Illud vero inemendatè legitur in quibuſdam lib.Glacies cui, cum dubio procul,Ceu.legendum ſit. [Quanquam tardante ſagitta Interdum genua impediunt]Rom.lib.Mediceus.& pleraq. alia exẽpla.Tardata,legunt,quippe genua.[Si quãdo in flumine nactus] Rom,liber.& aliquot alij,Si quando flumine, legunt abſque.in. Quod tamen appoſitum,& ſententiæ,& numero conſulit. [Formidine pennæ] in antiq. Pinnæ,de quo ſatis alibi. [Iam iamque tenet] in Rom.lib,Tenens,legere eſt,ſed inemendate.[Et cœlum tonat omne tumultu] in Mediceo lib.& aliquot alijs antiquis legere eſt.Et cœlum intonat omne fragore. in Porcio, Tumultu, habetur,atque intonat,verbum.

SERV. SAcer oleaſter] Fere omnia Latina arborũ noĩa,generis fęminini ſunt,exceptis paucis. vt hic oleaſter,hoc ſiler.Virg.Molle ſiler. Itẽ hoc buxũ licet, & hæc buxus dicatur.Nam ſuperſinam quidam volunt facere deſcriptionẽ,vt hæc bux' de arbore dicamus, buxũ vero de ligno ꝓpoſito. Legimus ĩ Virgilio tibijs,Buxus vocat Berecynthia matris Ideæ. Itẽ cũ de arboribus loqueretur,dixit,Et torno raſile buxum. [Venerabile lignũ] Antiquã arborẽ voluit exprimere. [Vbi figere dona ſolebãt] Proprie:vt,Aut ſacra ad faſtigia fixi. [Nullo diſcrimine] Sine intuitu religionis. [Fixã,, & lẽta radice tenebat] Plenum eſt.quã radix fixá tenebat. [Ferrũ terra tene] Pro tellus.elementum poſuit pro dea [Non caſſa in vota] Non ad inania vota poſcit auxiliũ. [Luctans moratus] Luctatus, & moratus erat itegrum; qđ vitauit ꝑ ὁμοιοτέλευτον. [Rurſus in aurigę faciẽ mutata Metiſci] κατὰ τὸ σιωπώμενον itelligimus Iuturnam

Forte ſacer Fauni folijs oleaſter amaris
Hic ſteterat,nautis olim venerabile lignum
Seruati ex vndis vbi figere dona ſolebant
Laurenti diuo,& votas ſuſpendere veſtes.
Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum
Suſtulerant,puro vt poſſent concurrere campo,
Hic haſta Aeneæ ſtabat:huc impetus illam
Detulerat fixam,& lenta in radice tenebat.
Incubuit,voluitque manu conuellere ferrum
Dardanides,teloque ſequi,quem prendere curſu
Non poterat.tum vero amẽs formidine Turnus,
TVR. Faune ꝑcor miſerere,inq̃t,tuq́. optima ferrũ
Terra tene,colui veſtros ſi ſemper honores,
Quos contra Aeneidæ bello fecere profanos.
POE. Dixit:opemq́. dei nõ caſſa in uota vocauit,
Nanque diu luctans,lẽtoque in ſtirpe moratus,
Viribus haud vllis valuit diſcludere morſus
Roboris Aeneas.dum nititur acer,& inſtat,
Rurſus in aurigæ faciem mutata Metiſci
Procurrit,fratrique enſem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci nymphæ indignata licere,
Acceſſit,telumque alta ab radice reuellit.
Olli ſublimes armis,animiſque refecti,
Hic gladio fidens,hic acer & arduus haſta,
Adſiſtunt contra,certamine Martis anheli.

in nomẽ reuerſam poſtq̃ Turnus currum reliquit [Audaci nymphæ] Vt ſupra diximus; vbicunq; inducit nitẽtem aliquem, ſine effectu audacem dicit. [Armis, animiſq. refecti] Sicut armis, ita & animis nanque armorum inopia animi ante vtriuſque torpebant. [Certamina Martis anheli] Alij certamine legunt, vt ſit ſenſus, Aſſiſtunt cõtra ſe Martis anheli certamine.

A S C. FORTE ſacer] Vt varietate delectet inducit varios euentus narratq. Aeneam haſtam ſuã ſtipiti ac trunco oleaſtri infixã recipere nõ potuiſſe, donec Turno allato gladio ꝑ Iuturnã indignata Venus ipſam diſſoluit ac nato accõmodauit, quo facto ipſi ambo iã telis inſtructi ad acriorem pugnam ſeſe accingunt. vnde nihil quidem eſt Don Ordo aũt eſt. Oleaſter.i. olea ſilueſtris imitator oleæ ſacer.i.ſacratus fauno.ſ.deo ſilueſtri amaris folijs.i.hñs frõdes amaras.ſteterat forte.i.à caſu hic.i, hoc loco,ñ quia à caſu ſtetit, ſed q̃ a ꝑter opinionẽ, & à caſu ad illam

Iam arborem Aeneas haſtam fixerat, quæ erat ſacra Fauno. ſtete rat ergo hic exiſtens olim. ſ. priuſquam Teucri ſuſtulerant lignū venerabile nautis. i. antiqua ueneratione, & religione cultum a nautis, ubi. i. ad quam ipſi nautæ ſeruati ex undis ſolebant figere dona. ſ. uotiua diuo Laurenti. ſ. Fauno, & ſuſpendere ueſtes notas. in quibus. ſ. ſeruati erant. ſed Teucri ſuſtulerant. i. amouerant nullo diſcrimine. i. ſine diſcretione religionis neſcientes arborē ſacram eſſe ſtirpem radicem arboris, ſacrum. ſ. Fauno, ut poſſint concurrere campo puro. i. plano, & ſine impedimento, & arborū aſperitate haſta Aeneæ ſtabat hic. i. ad huius arboris radicem impetus detulerat illam fixam hic. i. ad hanc radicem. & tenebat radice lēta. i. tarda ad remittendum: quod tenebat, hoc eſt tenaci, Dardanides. i. Dardani nepos licet multo interuallo Aeneas incubuit. i. infixus eſt. & voluit cōuellere ferrum. i. haſtam ferratā, aut ferrum haſtæ. manu. ſ. ſua, & voluit ſequi telo. i. iaculo, quod a longe mitti poſſet, ſup. cum. quem non poterat prendere curſu. ſ. Turnum. uerum pro ſed. & Turnus amens formidine, inquit, tum. i. tunc, aut tum vero i. tunc præcipue, ô Faune ego precor, miſerere. ſ. mei, & tu ô terra optima tene ferrū. ſ. haſtæ, ſi ego colui ſemper veſtros honores quos. ſ. honores Aeneadæ. i. ſocij. adhærentes Aeneæ, fecere profanos. i. procul a fano. i. templo, hoc eſt reprobandos, & dijs indignos bello. i. per facinus bellicum. Dixit ſ. Turnus, & vocauit opem. i. auxilium dei, in vota non caſſa. i. non caſſanda, ſed ratificanda, Nanque Aeneas luctans. i. luctatus diu. & moratus. i. immoratus in ſtirpe lento. haud. i. nō valuit diſcludere. i. aperire vllis viribus morſus arboris. i. recipere haſtam quā mordicus tenebat terra. dum. ſ. Aeneas acer nititur, & inſtat. dea Daunia. i. Iuturna. Dauni regis filia procurrit mutata rurſus in faciem. i. facturam, & effigiem. Metiſci aurigæ, & reddit fratri enſem, quod. i. quam rem Venus indignata. i. ægre ferens, licere. i. quod liceret & permitteretur. Nymphæ audaci. ſ. Iuturnæ (vt fratris ſimilis dicatur vel ob factum, vel quia Ioui concumbere auſa eſt, nam audaces virgines ſtupratas dicit) acceſſit, & reuellit telum. i. haſtam. Aeneæ ab alta. i. profunda radice, olli. i. & tūc illi. ſ. Turnus, & Aeneas refecti. i. inſtaurati armis & animis, hic. ſ. Turnus fidēs gladio, hic. ſ. Aeneas acer, & arduus. i. elatus, & ſuperbus haſta, inſiſtūt anheli. i. anhelantes contra certamina Martis. aut inſiſtunt contra. i. cōtra ſtāt certamine Martis anheli. i. tali certamine quale Mars anhelās. i. maxime annitēs edere ſolet.

VARIA LECT.

VBI figere dona ſolebant Laurēti diuo, & notas ſuſpendere veſtes] Oblong. liber. Med. & pleriqué alij lib. antiq. Votas legunt. ait. n. Seruati ex vndis, quod tempeſtatem præceſſiſſe ſignificat. Hunc vero morem tangit Horat. Suſpendiſſe potenti Veſtimenta maris Deo. [Lenta in radice tenebat] Mediceus lib. & cetera quædā exempl. Lenta radice, legunt abſque, In. quod alij viderint. [Lentoq. in ſtirpe moratus, Qui ſuperius, Stirpem inuiſam, fœminino gñe dixerat, nunc maſculino dicit, ait Nonius, quo gñe etiam Ennius, & Pacuuius in hoc nomine vſi ſunt. Nā Ennius, A ſtirpe ſupremo. &, Ad ſtirpem exquirēdum Pacuuius dixit. Donatus tamē (vti ſuperius dictū) Virgilium ait paſſim in hoc nomine fœminino gñe vſum. Agnoſcit vero Soſipater, Stirpem inuiſam fœminino gñe, pro ſobole, pro materia, Stirpem, receſſum adiecto Virgiliano carmine. Sed Stirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum Suſtulerant, quamuis Pacuuiu: Qui ſtirpem occidit meum, dixerit de ſobole. Pompeius Feſtus in ijs, quæ ex Verrio Flacco deflorauit, antiquæ fuiſſe conſuetudinis ait. Recto fronte dicere, vt Cato in deſertatione cōlulatus, vt cum ait Ennius, A ſtirpe ſupremo. & Iliada nepos. & lupus fœta. [Inſiſtunt contra certamina Martis Anheli] Antiqui libris, etiam manuſcriptis, ita legunt, Adſiſtunt contra certamine Martis anheli.

SERV. FVlua de nube] De aere, de elemento ſuo. [Quæ iā finis erit coniux?] iam denique. Verba iſta quaſi iam tædiantis ſunt ad longā Iunonis iracūdiā, vnde paulo poſt ait, Deſine iam tandem precibuſq. inflectere noſtris. [Indigetem Aeneam ſcis ipſa. & ſcire fateris] Subaudis fore. Et indigetes dii duplici ratione dicunt. vel ſcdm Lucretiū, qd nullius rei indigeāt, qui ait. Nihil indigna curę. Vel certe indigetes ſunt dij ex hoibus facti, & dicti indigetes quaſi in dijs agētes. [Mortalin' decuit violari vulnere diuū?] Nō letali, ſed aut quo mortales laborāt aut a mortali illato. Diuū aut ſubaudis Futurū. [Quid. n. ſine te Iuturna valeret?] Parentheſis, poterat. n. excuſare ſe Iuno, nihil feciſſe commemorans. Vnde eam auctorē fuiſſe Iuppiter dixit per illud, Auctor ego audēdi.] Deſine iam tandē] Singula pronuncianda ſunt [Nec te tātus edat tacitā dolor] ſ. deſine odijs vrgere Troianos. Sanè edo, edis, edidi, integrū verbum eſt. Vt lego, legis, legit, Nā edo, es eſt, eſſe anomalum cōſtat. [Troianos potuiſti]. i. iam nō potes, ideo enim præterito vſus eſt. [Submiſſo vultu] Habitū futuræ orationis oſtendit. [Quia nota mihi tua magna voluntas Iuppiter] Obiecerat enim neceſſitatem fati, dicens Ventum ad ſupremum eſt. Sed Iuno ſciēs fatū eſſe quod Iuppiter dixerit, dicit ſe cedere eius volūtati. Nam id agit vt

Iunonem interea rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulua pugnas de nube tuentem:
IVP. Quæ iam finis erit coniux? quid deniq. reſtat?
Indigetem Aeneam ſcis ipſa, & ſcire fateris,
Deberi cœlo, fatiſque ad ſidera tolli.
Quid ſtruis? aut qua ſpe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit violare vulnere diuum?
Aut enſem (quid enim ſine te Iuturna valeret)
Ereptum reddi Turno, & vim creſcere victis?
Deſine iam tandem, precibuſq. inflectere noſtris:
Nec te tantus edat tacitam dolor & mihi curæ
Sæpe tuo dulci triſtes ex ore recurrent.
Ventum ad ſupremū eſt, terris agitare vel vndis
Troianos potuiſti, infandum accendere bellum,
Deformare domū, & luctu miſcere Hymenæos;
Vlterius tentare veto. Sic Iuppiter orſus;
Sic dea ſubmiſſo contra Saturnia vultu:
IVN. Iſta quidē qa nota mihi tua magna volūtas
Iuppiter, & Turnum, & terras inuiti reliqui.
Nec tu me aeria ſolam nunc ſede videres
Digna, indigna pati. ſed flammis cincta ſub ipſa
Starē acie, traherē q. inimica in prœlia Teucros.
Iuturnam miſero (fateor) ſuccurrere fratri
Suaſi, & pro vita maiora audere probaui;
Non vt tela tamen, non vt contenderet arcum,
Adiuro Stygio caput implacabile fontis:
Vna ſuperſtitio ſuperis quæ reddita diuis,
Et nunc cedo equidem pugnaſq. exoſa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obteſtor, pro maieſtate tuorum:
Cum iam connubijs pacem felicibus (eſto)
Component, cum iam leges, & fœdera iungent,
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri iubeas, Teucroſque vocari,
Aut vocem mutare viros, aut vertere veſtes,
Sit Latium, ſint Albani per ſecula reges;

cōciliet ſibi eius fauorē ad petitionē futuram. [Digna indigna pati] i. oia & prouerbialiter dictum eſt [Non vt tela iā, non vt cōtenderet arcu] Hoc loco quaſi Iuturnā ſagittā iecisse ſignificat, Sed vt ſupra diximus, poſſumus accipere, qd aliter in eius gratiā in Aeneā tela contorſit. [Pro vita] Ac ſi diceret, pro re nobis data. i. a ſuperis. [Adiuro Stygij caput implacabile fontis] Pro Iuro, nā protheſis eſt. Quidā tñ volunt Iuro tunc dici debere cū cōfirmamus aliquid aut promittimus. vt, Iuro me facturum, Adiuro vero, cū negamus, vt, Adiuro me non feciſſe Terentius. Adiurat ſe nō poſſe apud vos Pamphilo abſente perdurare. Pōt tñ & ad valde ſignificare. [Vna ſuperſtitio] Religio, metus, eo quod ſuperſtet capiti omnis. & eſt Homeri locus.
Καὶ τὸ κατειβόμενον Στυγὸς ὕδωρ ὅς τε μέγιστος
Ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσιν.
[Reddita] Data. nam Protheſis eſt. [Nulla fati quod lege tenetur] Bene Fati. nam victoriæ lex eſt vt victi cedant in habitum nomenq́ victorum. [Pro maieſtate tuorum] Reſpexit ad Saturnū, qui in Italia quandoque regnauerat. Inde ait Tuorum. nam & Latinus inde originem ducit, vt, Fauno Picus pater, iſq. parentem Te Saturne refert, tu ſanguinis vltimus auctor. [Eſto cōpōnēt] Conſentit, ſed muita. [Sit Romana potens Itala virtute propago] Hoc videtur

Sit Romana potens Itala virtute propago:
Occidit, occideritq́. ſinas cum nomine Troia.
POE. Olli ſubridens hominum, rerumq́. repertor.
IVP. Es germana Iouis, Saturniq́. altera proles:
Irarum tantos voluis ſub pectore fluctus.
Verũ age, & inceptũ fruſtra ſubmitte furorem:
Do quod vis, & me victuſq́. volenſq́. remitto.
Sermonem Auſonij patrium, moreſq́. tenebũt:
Vtq́. eſt, nomen erit: commixti corpore tantum
Subſident Teucri: morem, ritusq́. ſacrorum
Adijciam, faciamq́. omnes vno ore Latinos.
Hinc genus, Auſonio mixtũ qđ ſanguine ſurget,
Supra homines: ſupra irę deos pietate videbis:
Nec gens vlla tuos æque celebrabit honores.
POE. Annuit his Iuno, & mentem lætata retorſit.
Interea excedit cœlo; numenq́. reliquit.

dicere. Si fataliter imminet vt Troianis origo Romana deſcendat, Troiani Italorũ nomen accipiant, vt Romani de Italis non de Troianis videantur eſſe progeniti [Es germana Iouis, Saturniaq. altera ꝓles] Locus de obſcuris, de quo quidem hoc ſentiunt. Petis pene illicita, ſed cõcedenda ſunt, quoniam ſoror Iouis es.i. Saturni filia. Quod ſi voluerim⁹ admittere, erit ſequẽs verſus incongruus, vt. Irarum tantos voluis ſub pectore fluctus? Vnde melius eſt vt ita intelligamus ſoror Iouis es.i. Saturni filia. Vnde non mirum eſt tantam te iracundiam retinere ſub pectore. Nam ſcimus vnumquenq; pro generis qualitate in iram moueri. nobiles.n. etſi ad præſens videntur ignoſcere, tamẽ in poſterum iram reſeruant quod nunc Iunoni videtur obiicere. Nam cum ſe contendere diceret. petit tñ quod grauiter poſſet obeſſe Troianis. Sic Hom. inducit Calchanta dicentem de Agamemnone, Regum iræ ita ſe habẽt, vt etiam ſi ad pſens indulgere videãtur, ſtimulos iracũdiæ ad futurũ reſeruent;

Κρείσσων γὰρ βασιλεὺς, ὅτε χώσεται ἀνδρὶ χέρηι
Εἴπερ γάρ τε χόλον γε καὶ αὐτῆμαρ καταπέψῃ,
Ἀλλά γε καὶ μετόπισθεν ἔχει κότον, ὄφρα τελέσσῃ.

[Do quod vis] Bene præſenti vſus eſt tpe. Nam promiſſio numinis pro facto eſt. [Subſident] Remanebunt latebunt, Latinorũ.ſ. multitudine, vt, Geleaq; ima ſubſedit Aceſtes. [Ritusq. ſacrorũ adijciam] Verum eſt, nam ſacra Matris deum Romani Phrygio more coluerunt. [Mentem lætata retorſit] Iſte quidem, h.d. ſed conſtat bello Punico ſecundo exoratam Iunonem, tertio vero bello à Scipione ſactis quibuſdam etiam Romam eſſe trãſlatã.

ASC. IVNONEM interea] Recitat modo alloquium Iouis & Iunonis de certantium cõditione diſceptãtium. in quo ꝓmiſſa Iouis in primo ad Venerem facta complentur. Nã aſpera Iuno conſilia in melius referet contenta hoc ſolo ꝙ Latini priſtinum nomen & patrium ſermonem retineant, quod quia tpibus poetæ fuit, ne Aeneas nõ cẽſeatur verus victor dicit deorum voluntate effectũ, vt victi neq; nomen, neq; ſermonẽ mutaret, licet ab eo ſit deductũ genus Latinũ. i. quod poetæ tẽpeſtate Latinum erat, nã cõfirmando priſcũ nomẽ, quaſi de nouo inſtituit, ſicut viſum eſt in proœmio. Ille. genus vnde Latinũ. Albanıq́. patres atq; altæ mœnia Romæ. Ordo aũt eſt. Rex Olympi omnipotẽtis .i. in quo ẽ ipſe omnipotẽs.ſ. Iuppiter (niſi forte melius legamus omnipatentis dr̃.n. ꝙ ſit totus ſplendidus) alloquitur interea Iunonem tuentẽ.i. inſpicientẽ pugnas.ſ. Turni & Aeneæ, de nube fulua.i. nimbo in aere ſuſpenſo. O coniux q̃ finis erit iã.i. tãdem denique quid reſtat.i. reliquum eſt, ni.i. vt iuxta fata vincatur Turnus, & vincat Aeneas? tu ipſa ſcis & fateris ſcire. Aeneã deum indigetem.i. in dijs agentem, & nullius egentem deberi cœlo.i. futurũ eſſe in cœlo poſt victoriã, & tolli.i. erigi fatis.i. p fata. aut ſm fata ad ſidera. vnde in primo. Sublimemq. feres ad ſidera cœli Magnanimum Aeneam. Quid ſtruis.i. moliris, & conaris contra fata, aut qua ſpe heres ĩ nubibus gelidis.i. quid hic expectas, Mortalin⁹, mortali ne hoc eſt, nunquid decuit, diuum.i. deum futurum violari.i. lædi vulnere, telo. mortali.i. à mortali immiſſo, aut quo mortales vulnerari debeant. aut nunquid decuit enſem ereptum reddi, nõ eundem, ſed alterum aut ereptum dicit, quia fatorum violentia neglectum reddi inquam Turno, & ſi dicat Iuno, quid mihi id imputes? Reſpondit Iuppiter per parenthesim. q.d. tibi imputo. enim pro quia. quid valeret Iuturna ſine te, q.d. nihil poſſe ſignificet. Et nunquid decuit vim.i. virtutem, & vires creſcere victis.i. qui iam victi erant. Deſine iam tandem, & inflectere, aut reflectere.i. ſine, & permittit te flecti. precibus noſtris, id eſt vel ob noſtras preces, quia te precamur qui cogere poſſumus, Nec tantus dolor edat.i. rodat & conſumat te tacitam.i. tacentem. & nec ſupp. curæ triſteſ.i. te ſtitiæ tuæ indices, coruſcent.i. cum coruſcatione quadam emineant mihi ex ore tuo dulci. Ventum eſt ad ſupremum.i. finem fatorum tu potuiſti.ſ. hactenus agitare Troianos terris, vel.i. etiam vndis, & accendere bellum infandum.i. deteſtabile inter generum & ſo-

cerum, fatis vetãtibus, & ipſis inuitis. & miſcere Hymenæos .i. nuptias virginis, luctu.ſ. matris Amatæ à ſe ſuſpenſæ, & aliorum interemptorum, ego vero tentare.i. attentare. & cõ natiuſ hçtus, Iuppiter orſus eſt .i. ſermonem clauſit ſic, & dea .ſ. Iuno contra .ſ. orſa eſt.i. incepit loqui, aut reſpondit ſic, vt ſequitur vultu ſubmiſſo .ſ. humili, quia vt dicit Terent. vt res dant ſeſe ita magni atque humiles ſumus. O Iuppiter quidẽ.i. certe, quia iſta tua magna volũtas.i. fatorũ ſeries eſt nota mihi, ego inuita reliqui. & Turnum & terras.i. negocia terrena, nec tu videres .ſ. aliter, hoc eſt niſi ſic eſſet, me ſolam in ſede aerea pati digna indigna.i. & digne & indigna.i. quæcunque fatis iubet ſine reſpectu perſonæ meæ. ſed ego ſtarem cuncta flãmis ſub.i. in ipſa acie. & traherem Teucros in prœlia inimica.ſ. ipſis, hoc eſt in quibus perirent, ego fateor ſuaſi Iuturnam ſuccedere.i. vt Iuturna ſuccedat (niſi amphibologiam vitare voluiſſet potuiſſet dixiſſe; Iuturnæ vt regatur à verbo ſuaſi) fratri miſero.ſ. Turno & ꝓbaui.i. approbaui ipſam ſup. audere maiora.ſ q̃ alioqui liceret ꝓ vita.ſ. fratris ſeruanda, non pro laude obtinenda, vt iuſtior ſit excuſatio, tñ ego nõ ſuaſi vt ſupp. emitteret, hoc eſt emittere faceret tela.i. ſagittam, & non ſuaſi vt contenderet, i. ſimul cum ſagitta tenderet arcum. Ego adiuro caput fontis ſtygij.i. ipſam ſtygẽ lacum infernalem Dij cuius iurare timent, & fallere numen, vt in 6. viſum eſt, implacabile.i. immitigabile, quæ ſola ſuperſtitio.i. meticuloſa religio eſt reddita.ſ contra periurium, diuis ſuperis .i. cœleſtibus ſ. quia non ſuaſerim, vt contenderet arcum. Et equidem.i. ego quidem cedo.i. locum do, nunc exoſa pugnas relinquo, ſup. eas. Ego obteſtor.i. obteſtando oro te illud quod nulla .i. non vlla, quod non tenetur vlla lege. fati. obteſtor dicit ꝓ Latio, & pro maieſtate tuorum.i. à patre tuo Saturno ortorũ, aut qui magis tui ſunt q̃ Troiani, nam Troianis bene volu͂t ob Dardanum ex Italia ortum, cum.i. quando eſto.i. permitto vt ita ſit ipſi cõponent.i. conciliabunt pacem, connubijs felicibus, & cũ iungent iã leges, & fœdera.ſ. perpetuæ concordiæ ne iubes Latinos indigenas.i. inde, hoc eſt ex Latio, & nõ aliunde genitos, mutare vetus nomẽ, neu iubeas fieri Troas & vocari Teucros, aut viros.ſ. Latinos mutare vocẽ.i. ſermonẽ patrium, aut vertere.i. mutare, veſtes i. formã veſtiũ; Latiũ ſit. & reges Albani.ſ. poſtea denominandi ſunt per ſecula & propago.i. propagatio Romana ex Albanis orta ſit potens virtute, Itala.i. ſub titulo virtutis Italicæ, & nõ Troianæ, Troia occidit, & ſinas, vt ſup. occiderit cum nomine.i. ita vt ne nomẽ quidem maneat. Repertor.i. reparator aut productor hominũ & rerũ. ſubridens Olli.i. tunc illi, ſup. tu es germana ſoror mea, & altera.i. ſecunda proles Saturni, & ſup. voluis tantos fluctus irarum ſub pectore, q.d. id non decere. Verum.i. ſed age.ſ. quod dicam, & ſummitte.i. ſupprime furorem inceptum fruſtra.i. ſine cauſa aut ſine vtilitate, cum contra fata nihil poſſit, ſed potius ſine cauſa quia do.i. concedo, quod vis, & remitto me.i. animum, victus & volens, non.n. vinci poſſet nolẽs. Auſonij tenebũt ſermonem patrium & mores patrios. & nomẽ erit. ſup. eis, vt eſt tantum.ſ. tantummodo Teucri ſubſident.i. remanebunt, & occulte ſedem capient commixti corpore, & non nomine, neque ſermone ego adijciam morem. & ritus ſacrorum .ſ. Troianorum, & faciam omnes Latinos vno ore.i. vna appellatione aut vno ſermone. Tu videbis genus ſ. hominum, quod ſurgent hinc.i. ex Troianis, mixtum.i. commixtum ſanguine Auſonio.ſ. Italico, ire pietate ſupra homines. & ſupra deos, quod propter clementiam Iulij Cęſaris, & Auguſti dicit. Nec vlla gens.ſ. alia celebrabit æque.i. æqualiter aut in tantum tuos honores Iuno annuit.i. aſſenſum præbuit his, & lętata retorſit.i. reflexit ab ira mentem.i. animum, aut memoriam odij, quia dictum eſt in ſ. Neque enim cauſę irarum, ſęuique dolores Exciderant animo, manet alta mente repoſtum Iudicium Paridis. Et ipſa excedit interea cœlo.i. aere. & reliquit nubem.ẽ quia.ſ. prius ſpeculabatur. Semper autem fauentia numina abeſſe dicuntur, dum quibus fauent triſta obueniunt.

VARIA LECT. PVGNAS de nube tuentẽ] In Med. Videntem eſt.in alijs, Tuentem. Puto vero alteram illam lectionem ex paraphraſi huc irrupuiſſe.[Quia nota mihi tua magna voluntas Iuppiter] Quãuis, Magna, in veteribus aliq. legatur, non tamen diſplicet, quod habetur in Oblõgo libro, in Porcio, & aliquot alijs, Tua magne voluntas Iuppiter ne quatuor dictiones eodem concurrãt caſu. [Et tertas iuita reliq] In li. antiq. Relinquo, leg f. [Cõmixti corpore tãtũ Subſidẽt Teucri] Rom. lib. nõ. Corpore, ſed. ſanguine, legit, eſt & vbi, Sanguine tã ite ſcriptũ ſit. ſed omnino. Tãtũ, legẽdum In Med, autem, & in Porcio, Commixto corpore, legitur.

His actis, aliud genitor ſecum ipſe volutat,
Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ peſtes, cognomine Diræ,
Quas, & tartaream nox intempeſta Megæra
Vno, eodemque tulit partu, paribusque reuinxit
Serpentum ſpiris, ventoſasque addidit alas.
Hæ Iouis ad ſolium, ſæuique in limine regis
Apparent, acuuntque metum moralibus ægris,
Si quando letum horrificum, morbosq. deũ rex
Molitur, meritas aut bello territat vrbes,
Harum vnã celerem demittit ab æthere ſummo
Iuppiter, inque omen Iuturnæ occurrere iuſſit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur.
Non ſecus, ac neruo per nubem impulſa ſagitta,
Armatam ſæui Partus quam felle veneni,
Parthus, ſiue Cydon, telum immedicabile, torſit,
Stridens, & celeres incognita tranſilit vmbras.
Talis ſe ſata Nocte tulit, terrasquè petiuit.
Poſtquã acies videt Iliacas, atque agmina Turni;
Alitis in paruæ ſubito collecta figuram,
Quæ quondam in buſtis, aut culminibus deſertis
Nocte ſedẽs, ſerum canit importuna per vmbras.
Hanc verſa in faciem, Turni ſe peſtis ad ora
Fertq., refertq. ſonans, clypeumq. euerberat alis.
Ilij membra nouus ſoluit formidine torpor,
Arrectæq. horrore comæ, & vox faucibus hæſit.
At, procul vt Diræ ſtridorem agnouit, & alas,
Infelix crineis ſcindit Iuturna ſolutos,
Vnguibus ora ſoror fœdans, & pectora pugnis.
TVR. Quid nũc te tua Turne pt germana iuuare?
Aut quid iam miſeræ ſuperat mihi? qua tibi lucẽ
Arte morer? talin' poſſum me opponere mõſtro?
Iam iam linquo acies. ne me terrete timentem
Obſcenæ volucres. alarum verbera noſco,
Letalemque ſonum, nec fallunt iuſſa ſuperba
Magnanimi Iouis. hæc pro virginitate reponit?
Quo vitam dedit æternam? cur mortis adepta eſt
Conditio? poſſem tantos finire dolores
Nũc certe, & miſero fratri comes ire per vmbras?
Immortalis ego? haud qdquã mihi dulce meorũ
Te ſine frater erit. ò quæ ſatis ima dehiſcat
Terra mihi, maneſque deam demittat ad imos?

SERV. HIS actis] Remoto à Turno auxilio. [Dimittere ab armis] Per tranſitũ hiſtoriæ vſus eſt verbis. nam qui ab exercitu relaxantur, ab armis dñr dimitti. Sal. de Appio. vbi eum tota ĩ cõcione ab exercitu cogit diſcedere. dicit ſe eius opera nõ vſurũ. eumq. ab armis dimittit. [Peſtes, cognomine Diræ] Proprie peſtes vocantur Diræ vero cognomine. Et dictę diræ q̃ non niſi ante iratũ Iouẽ videntur: vt, Sæuiq in limine regis Apparent. [Tartaream Megærã] bene Tartareã addidit, vt oſtẽdat eſſe & terrenam & aeream Megæram. Nam, vt etiam in 3. diximus, volunt periti quandam poteſtatem triplicẽ eſſe. & in terris. & apud ſuperos, ſicut eſt furiarũ apud inferos. Ideo ãt dicit has ex Nocte ꝓgenitas. vt oſtendat. & latẽter oriri. & intollerabilem eſſe iram deorum. [Vno, eodemq. tulit partu] Diſpoſitio hæc poetæ, q̃ dicit has & ſimiles eſſe furiis, & cũ his eſſe procreatas, hoc agit, vt oſtendat illam prudẽtem opin. eſſe, tam apud ſuperos, q̃ in terris, ſicut apud inferos furias. [Apparent] Videntur, præſto ſunt ad obſequium. Vnde etiam apparitores conſtat eſſe nominatos. [Letum horrificum] Volunt Iouem nõ eſſe mortis auctorem, ſed poſſe mortis genere vel ꝓdeſſe vel obeſſe mortalibus. [Inq. omen] Iuturnæ occurrere iuſſit] Vt Iuturnæ omẽ fraternæ mortis efficeret. [Non ſecus, ac neruo per nubem impulſa ſagitta] Sic illa deſcendit vt ſolet ſagitta deſcendere. hinc Statius traxit vt diceret de diſco iacto. Similisq. cadenti Creſcit in aduerſos. Impulſa autem proprie. Sic ſupra. Incertum qua pulſa manu. [Felle veneni] Amaritudine veneni, ſucco noxio, aut certe periphraſticos dixit venenum. [Tranſilit vmbras] Hyperbole eſt. Namque vmbras ſemper tela comitantur. hinc ait, Tranſilit vmbras ſagitta. Male,n. quidam auras legunt. [Talis ſe] Taliter collecta. ex nimia. ſ. furiæ magnitudine. [Culminibus deſertis] Noctuam dicit, non bubonem, nam ait. [Alitis in paruæ] Bubo autem maior eſt. [Serum canit] Triſte, diuturnum: vt, Seraq. terrifici cecinerunt omnia vates. Saluſt. Serũ bellum in anguſtiis futurum. [Clypeum euerberat alis] Signa ſunt iſta plangentium. [Stridorem] Vocis. ſ. ſonum, nam vtrunque tangit augurium, & oſcinum & præpetum, quod grauiter poſſet obeſſe Troianis. Sic Hom. inducit Calchãtia. [Diræ] Immitti, quę poſſet fratrem cernere tot laboribus ſubditum [Mõſtro?] Augurio ex Iouis voluntate veniẽti. [Obſcenæ volucres] Inuidioſe dixit. nã vna eſt. [Quo vitam dedit æternam?] Quia occurrebat. ſed præſtitit immortalitatem; dicit hanc ęternam eſſe cauſam doloris.

HIS actis] Docet quomodo placata. & amota Iunone Iuppiter Iuturnã ablegat vt ſine numinis auxilio ſit vincendus Turnus. Circa quam rem habetur hoc Donati. [Non ſecus] interponitur parabola, qua narratio interrũpatur, vt legentis tædium excludit. [Alitis] Noctuam, vel bubonem intelligit. [Pro virginitate] pro erepto virginitatis honore. Sic ille. Ordo eſt. genitor. ſ. hominum atq. deorum Iuppiter volutat. i. agitat ſecum. aliud. i. aliã rem ad aperiendam fatis viam. his. ſ. ſuperioribus actis. ſ. cum Iunone iam pacata, q; pro. i. parat dimittere. i. in diuerſa mittere. ſ. ab armis fratris Iuturnã ſ. nympham. Geminæ. i. duæ, & ęquales peſtes dicũtur cognomine. i. cognomento Diræ. i. execrabiles quaſi deorum ira procreatæ. quas & Megæram. ſ. tertiam furiam, ſeu Diram. Nox intempeſta. i. ad nullum opus tẽpeſtiua. aut opportuna, tulit vno & eodem partu (More ſuo corripuit eodẽ in media ſyllaba. ſ. vt grammaticę dicunt, vt celeritatem producendi innuat) & reuinxit. i. illigauit ſpiris. i. annulis & reuolutionibus ſerpentum. i. anguium, quos pro capillis habent paribus. i. æqualibus numero, & mole. & ſup. quibus addidit alas vẽtoſas. i. tam celeres, vt vento agi viderentur hæ. ſ. furiæ Tiſiphone, Alecto, & Megæra apparent. i. præſto ſunt ad obſequium, ad ſoliũ Iouis, & in limine ſæui regis. ſ. Iouis ſæuiẽtis, hoc eſt cum ſæuitiam ſuam oſtẽdere vult, aut de diuerſis loquitur, vt p ſęuum regem Plutonem intelligat: innuẽs furias. & apud ſuperos, & apud inferos eſſe, & acuent. i. acriorẽ faciunt mortalib. ægris. i. ægre viuentibus, & multis miſeriis ſubditis, ſi rex deũ. i. deorũ molitur. i. cũ difficultate, quia præter naturam ſuam, cum ſit iuuans pater. diſponit letum horrificum. i. mortem terribiliſſimam, aut ſi terret bello vrbes meritas, per quod ſignificatur Iouis æquitas, vnde in 6. Aut ęquus amauit Iuppiter. & in x. Rex Iuppiter omnibus idẽ Iuppiter demittit. i. deorſum mittit, vnam trium. ſ. furiarũ. celerem. i. celeriter deſcendentem quia id munus eſt proprium eſt, ab ęthere ſummo & iuſſit occurrere Iuturnæ in omẽ. i. vt omen mortis Turni efficeret, & illa id agnoſcens abiret. Illa. ſ. dira peſtis aut furia volat. & fertur ad terram, turbine. i. impetu celeri, non ſecus. i. non aliter, ac. i. quàm ſagitta impulſa neruo. i. arcu neruato, quam. ſ. ſagittam. Parthus, qui peritiſſimus eſt ſagittator. Parthus. inquit, ſiue Cydon, torſit, id eſt impulit. armatam infectam felle, id eſt amaritudine veneni, ſæui appoſitorie. telum immedicabile. i. nulla medicina curabile, vulnus faciens, non ſecus dico ac talis ſagitta fertur per nubem ſtridens, & tranſilit

ſit vmbras celeris.i.quas celeriter percurrit, exiſtens incognita.i. impercepta.Sata.i.progenita,nocte.ſ. furia, exiſtens talis,tulit.i. mouit ſe,& petiuit terras, & ſup. poſtquam videt acies Iliacas .i.Troianas, atque agmina Turni ipſa collecta. i. transformata ſuſcepto corpore ex aere collecto,ſubito in figuram alitis paruæ .ſ.noctuæ.quæ ſedens quondam.i.aliquando in buſtis.i. ſepulturis cinerum viſorum, aut in culminibus. ſ. ſummitatibus ædificiorum deſertis.(Spondaicum verſum facit grauitatem innuēs) canit nocte ſerū.i.triſte aut ſero per vmbras, exiſtens importuna .ſ.auis peſtis.i. furia verſa in hanc faciem.i. ſpeciem, & effigiem huiuſmodi auis fert, & refert ſe ad ora Turni ſonans.i.cum ſonitu.& euerberat alis clypeum.ſ.Turni,torpor nouus.i. concretio ſanguinis. & vehemens ſoluit.i. diſſoluit illi.ſ. Turno membra, formidine,& comæ.ſ.eius arrectæ,ſup.ſunt horrore,& vox hæſit .i.adhæſit faucibus.At.ſ.ſed Iuturna,vt.i.poſtquam agnouit procul.i. adhuc longe exiſtēs ſtridorem & alas.i. ſtridorem alarum diræ.impia ſoror infelix ſcindit crines ſolutos,fœdās ora.i.faciē vnguibus,& pectora pugnis quibus ipſa percuſſit.&, ſup.inquit. O Turne quid.i.in quo pōt tua germana.i.ſoror iuuare nūc te? q.d.in nullo.aut quid ſupereſt,i.reſtat mihi iam miſeræ? q d.nihil,Qua arte morer.i.detinebo tibi lucē.i.vitam? q d. nulla poſſum nec ego opponere tali monſtro me,q.d.non & ideo ego linquo iam iam.i.præcipue iam acies ò volucres obſcœnæ (atqui vna erat,ſed inuidioſe ad pluralitatem trāſtulit)ne terrete.i.nolite terrere me timentem. ego noſco verbera alarum.ſ. veſtrarum quid prætendant,& pro.i. ſonum letalem.i. mortis Turni indicem, nec iuſſa.i. voluntates, hoc eſt fata aut mandata Iouis magnanimi.i.pro animi ſui magnitudine omnia gerentis, nec cuiquam cedentis,fallunt.i.decipiunt aut latent me.Reponit.i. rependit & perſoluit ipſe hæc. ſ. præmia pro virginitate.ſ. q̄ rapta eſt,quo.i.ad quid.dedit ipſe mihi vitam æternā?cur cōd. no mortis è adēpta mihi?ego iā mortalis.i.ſi eſſem iā mortalis ego certe poſsē finire nūc tātos dolores,& poſſem ire comes fratri.ſ. Turno miſero.per vmbras.ſ.infernales,qd.ſ.nūc nō poſſum,verūtamen ò frater,quidquā meorū.i.eorū q mihi cōtinget, haud .i.nō erit dulce, mihi ſine te ò optantis vox, quæ terra dehiſcat mihi ſatis ima.i.profunda,vt me deuoret,& demittat me Deā.i. quamuis Deam ad manes imos,q.d.nulla,& ita ſe miſerrimam prædicat cum mortem dulcem cenſeat.

VARIA LECTIO.

DEMITTIT ab æthere] In antiq. omnibus exempl. præterito tempore legitur. Demiſit, in aliquot, Dimiſit. [Alitis in paruæ ſubito collecta figurā] Rom. lib.& pleriſque alijs, Subitā conlecta figurā. In Mediceo.Subito conuerſa,hr.ſed,Collecta, magis placet eruditis.[Serum canit importuna per vmbras] In antiq. aliq. Vmbrā ſingulari numero. Eſt vbi,Sæuum canit,ſed Serum,omnino melius.[Turni ſe peſtis ad ora] Vetera omnino aliquot exemplaria.Ad ora,legunt.ſed lōge magis placet,qd in Rom.lib.legitur.Ob ora. quod infeſtiorem ſignificat incurſatione moleſta.[Clypeumque euerberat alis] In Med.lib. Reuerberat,hr.ſed,Euerberat,vt i Porcio.& aliquot alijs omnino melius eſſe videtur.[Aut quid iam miſeræ ſuperat mihi?] In Rom. lib.I Mediceo.& aliquot alijs libris antiquis legere ē, Aut quid iam duræ ſuperat mihi.quod aliorū iudicio relinquimus.[Quò vitam dedit æternā?cur mortis adēpta eſt] In lib.aliq. antiq. Cur vitam.ſed id ex paraphraſi deſumptum.cum eodem ſignificato longe elegantius ſit,Quò dicere.eſt munerus alius in Mediceo lib.Quò vitā æternam dedit?& cur mortis ademptaeſt. [Comes ire per vmbras] Mediceus liber,Ire ſub vmbras legit.[Immortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum Te ſine frater erit] Oblōg.liber.Porcius,& peruetus alter legunt, iā mortalis ego, haud quidquam Roman.& alij quidam, vtrunque membrum per interrogationem legunt, Immortalis ego, aut quidquam mihi dulce meorum Te ſine frater erit. mox cum ſecum tacite deſtinaſſet mihi futurum dulce,ſubiungit, O quę ſatis ima dehiſcat Terra mihi,nam Fratri comes ire ſub vmbras,pendet à ſuperiore membro,poſſem [O quę ſatis ima dehiſcat Terra mihi] In lib.Med.& in Porcio,Satis alta,legitur.

SERV. GLauco amictu] Quaſi propter vndarū ſimilitudinem. [Ingens arboreū] nō ſunt duo epitheta, ſed Aeneas ingēs telum coruſcat arboreū.[Cōtrahe] Collige eſt aūt hoſtilis iracudia. [Caput quaſſans] Cōcutiens: vt,Tunc quaſſans caput [Et Iuppiter hoſtis]Ordo eſt, ferox hoſtis.[Saxū circūſpicit] Homeri totus hic locus eſt.

Ἀλλ' ἀναχασσάμενος λίθον εἵλετο χειρὶ παχείῃ
Κείμενον ἐν πεδίῳ μέλανα, τρηχύν τε μέγαν τε.
Ἕκτωρ δ' ἁρπάξας λᾶαν φέρεν ὅς ῥα πυλάων.

Et alibi. Ἑστήκει πρόσθεν. [Cāpus qui forte iacebat Limes agro poſitus] Secūdum artem proprie reſpondet.Sic Sal.Eſt i carcere locus quod Tulianum appellatur. [Manu raptum trepida]Aut feſtina,aut re vera Trepida, quia ſequitur. Sed neq; currētem nec ſe cognoſcit eūtē.[Torquebat] Bene imꝑfecto vſus eſt tempore. quia nō eſt perfectum quod voluit: vt, Nec ſpatium euaſit totum, nec ꝑtulit ictum. [Nec ſpatiū euaſit]Hic diſtinguendum eſt,vt ſit. [Totū, nec pertulit ictū] .i.euacuatus eſt ſpetus ipſius ſpatio lōgiore.[Ac veluti in ſomnis] Homeri cōparatio. [Nec quò ſe eripiat] Totum enim Troiani clauſerāt.[Sortitus fortunam oculis] Hunc locū ad feriendum oculis elegit Aeneas,quem fortuna deſtinauerat vulneri. [Fulminē tanti] Pro tonitru.nūc quo fulmen nunq̄ mittitur. [Atri turbinis inſtar] Multis vtitur cōparationibus ad exprimendum nimium impetū, & inſtar (vt ſupra diximus) per ſe plenū eſt,nec recipit præpoſitionē. licet Serenus ad inſtar dixerit.qd in idoneis auctoribus nō inuenitur.[Ictus] Percuſſus. nunc participium eſt, ac ſi diceret, Cecidit eliſus. [Equidē merui] Secundū artē rhetoricam.nam quoties perſonæ in inuidia ſunt, aliæ pro his opponuntur,vnde ita ait, Ego quidem occidi mereor, ſed tu debes ignoſcere parentis intuitu [Nec deprecor] Nō refuto,nō recuſo.[Vtere ſorte tua] Interfice hoſtem tuū. [Fuit & tibi talis Anchiſes genitor]Hic diſtinguendum, vt duo dicat, & habuiſti patrem & pater es. [Et me, Redde meis] Ordo eſt, Redde meis, ſed ne ex aperto rem viro forti pudēdam peteret interpoſitione vſus eſt dicēs,Seu corpus ſpoliatū lumine mauis. [Victum tēdere palmas Auſonij videre] Ad gloriā Aeneæ pertinet, ꝙ ſe Turnus cunctis pātibus victū fatetur. [Tua eſt Lauinia cōiux] Quę fuerat cauſa certaminis. [Vlterius ne

POE. Tātū effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens,& ſe fluuio dea condidit alto.
Aeneas inſtat contra,telumque coruſcat
Ingens arboreum,& ſæuo ſic pectore fatur. (ctas?
AE. Quæ nūc deīde mora eſt aut qd iā Turne retra-
Non curſu,ſæuis certandum eſt cōminus armis,
Verte omnes te in facies,& contrahe quidquid
Siue animis,ſiue artes vales opta ardua pennis
Aſtra ſequi,clauſumque caua te condere terra.
POE. Ille caput quaſſans. TVR. Nō me tua feruida
Dicta ferox dij me terrēt,& Iuppiter hoſtis.(terrēt
POE. Nec plura effatus, ſaxum circunſpicit ingēs,
Saxum antiquū ingens: campo qui forte iacebat
Limes agro poſitus,litem vt diſcerneret aruis:
Vix illud lecti bis ceruice ſubirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida torquebat in hoſtem
Altior inſurgens,& curſu concitus heros.
Sed neque currentem ſe, nec cognoſcit euntem,
Tollentem ue manu, ſaxumq. immane mouētē
Genua labant,gelidus concreuit frigore ſanguis,
Tum lapis ipſe viri vacuum per inania volutus
Nec ſpatium euaſit totum,nec pertulit ictum:
Ac velut in ſomnis oculos vbi languida preſſit
Nocte quies, nequidquā auidos extendere curſus
Velle videmur,& in medijs conatibus ægri
Succidimus, non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires,nec vox,nec verba ſequuntur:
Sic Turno,quacunque viam virtute petiuit,
Succeſſum Dea dira negat,tum pectore ſenſus
Vertuntur varij.Rutulos aſpectat,& vrbem:

ne tēde odiis] Noli velle crudelitatem tuā vltra fata protendere, ſed redde corpus ſepulchro. [Acer in armis] Non tantū ad præſens refertur, ſed quia ſemper in armis acer eſſe conſueuit. [Cunctantem flectere ſermo Cœperat] Omnis intentio ad Aeneæ pertinet gloriam. Nam & ex eo ꝙ hoſti cogitat parcere, pius oſtenditur, & ex eo ꝙ eum interemit, pietatis geſtat iſigne. Nā Euandri intuitu Pallantis vleiſcitur mortem. [Infelix Balteus] Nulli domino felix, & ſic eſt dictum, Infelix balteus ſicut, Lacedemoniosq. himenæos. Et ſciendum balteū habuiſſe Turnum ad inſultationem & iactantiam, non ad vtilitatem, vnde eſt, Atque humeris inimicum inſigne gerebat. [Monumēta doloris] Proprie nam & monumentū ab eo dictum eſt ꝙ mentem moneat. [Hauſis] Vidit: vt, Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus. [Pallas Immolat] Ad ſuæ mortis, & abrupti fœderis vltionem, tanquā hoſtiā immolat Pallas. [Frigore] Morte: vt, Corpuſq. lauant frigentis, & vngunt. [Vitaq. cum gemitu fugit indignata ſub vmbras] Indignata, vel quia mox preces veniam nō meruerant, vel quia Lauiniā fore ſciebat Aeneæ, vel quia, vt ſupra de Camilla diximus, diſcedebat a iuuene. Nam volunt phyſici animam diſcedere a corpore inuitam, cū quo adhuc habitare naturæ legibus poterat. Sic Hom.

ψυχὴ δ' ἐκ ῥεθέων πταμένη Ἄϊδόσδε βεβήκει.
Ὃν πότμον γοόωσα λιποῦσ' ἀδροτῆτα καὶ ἥβην.

Cunctaturque metu, telumq. inſtare tremiſcit:
Nec quò ſe eripiat, nec qua vi tendat in hoſtem,
Nec currus vſquam videt, aurigamq. ſororem.
Cunctanti telum Aeneas fatale coruſcat,
Sortitus fortunam oculis, & corpore toto
Eminus intorquet. murali concita nunquam
Tormento ſic ſaxa fremunt, nec fulmine tanti
Diſſultant crepitus. volat atri turbinis inſtar
Exitium dirum haſta ferens, oraſq. recludit
Loricæ, & clypei extremos ſeptemplicis orbes
Per medium ſtridens tranſit femur. incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Conſurgunt gemitu Rutuli, totuſq. remugit
Mons circum, & vocē late nemora alta remittūt.
Ille humilis, ſupplexq. oculos dextrāq. precātem
Protendēs. Equidem merui, nec deprecor, inquit:
Vtere ſorte tua. miſeri te ſi qua parentis
Tangere cura poteſt, oro fuit & tibi talis
Anchiſes genitor: Dauni miſerere ſenectæ:
Et me, ſeu corpus ſpoliatum lumine mauis,
Redde meis. viciſti, & victum tendere palmas
Auſonij videre. tua eſt Lauinia coniux,
Vlterius ne tende odijs. Stetit acer in armis
Aeneas voluens oculos, dextramque repreſſit.
Et iam iamque magis cūctantem flectere ſermo
Cœperat, infelix humero cum apparuit alto
Balteus, & notis fulſerunt cingula bullis
Pallantis pueri: victum quem vulnere Turnus
Strauerat, atq. humeris inimicū inſigne gerebat.
Ille oculis poſtquam ſæui monimenta doloris,
Exuuiaſque hauſit, furijſque accenſus & ira
Terribilis: Tu ne hinc ſpolijs indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam ſcelerato ex ſanguine ſumit.
Hoc dicens, ferrum aduerſo ſub pectore cōdit
Feruidus. aſt illi ſoluuntur frigore membra,
Vitaque cū gemitu fugit indignata ſub vmbras.

quarto, volens elabi ſeſe in figuras varias mutabat, nec tamen Ariſtæi manibus elapſus eſt) & contrahe.i. in vnum collige, quidquid vales ſiue animis, ſiue arte. Opta quia efficere nō poſſet. ſequi pennis.i. inuolare aſtra ardua, q; pro vel, optat te condere.i. abſcondere clauſum terra, ſubaudi, non tamen euades. Ille.ſ. Turnus, quaſſans.i. mouēs ex indignatiōe caput effatus eſt. ſup. o ferox.i. ferociens hoſtis, tua ferui da dicta non terrent me, dii me terrent, & Iuppiter hoſtis.i. inimicus mihi effectus, quod per Iuturnæ abceſſum, aut alitis ſiniſtræ infeſtatione agnouit. Elegāter autem quia verbum repetit ſupprimit cōiunctionem. Nam vt Valla docet loquendum eſt ſic, tua dicta me non terrent, ſed dij, aut verum dii, ſine verbo aut cum verbo ſine cōiunctione, tua dicta me non terrent, dii me terrent. Nec Turnus effatus plura, circūſpicit.i. circunſpiciendo videt ſaxum antiquum ingens, dixi alibi. Nullum epitheton frequentius apud Maronem cum alio epitheto ſine coniunctione poni, q̄ hoc nomen Ingens, quod ideo forte ſit, quia æquipollet præpoſitioni, & caſuali, quæ duo pro aduerbio ponuntur. Tutius tamen diceretur cum Seruio Aenea ingens. Dictum eſt etiam per Seruium quoties relatiuum ponitur inter duo ſubſtantiua, quorum ſequens eſt rei proprium, ipſum ſequenti debere conformari, ſin appellatiuum vtriuis conformari poſſe. hoc igitur loco, licet forte minus eleganter, magis tamen grammatice dicere potuiſſet, campo quod forte iacebat, preſertim cum non cohæreat ſubſtantiuo ſequenti, nam ordo non eſt, qui limes iacebat campo, ſed qui, ſcilicet lapis iacebat campo forte, id eſt a caſu, poſitus agro limes.i. ſignum termini in trāſuerſo poſitum, vt diſcerneret, id eſt dirimeret agris litem, id eſt contentionem agricolarum, aut poſſeſſorum, bis ſex, id eſt duodecim, ſupple viri lecti, id eſt electi egregii vix ſubirent illud ceruice exiſtentes talia corpora, id eſt ſi eſſent talia corpora, qualia corpora hominum tellus producit, nunc, id eſt noſtra tempeſtate, inquit poeta (vnde Iuuen.

Nam genus hoc viuo iam decreſcebat Homero,
Terra malos homines nunc educat, atque puſillos)

Ille.ſ. Turnus torquebat in hoſtem, ſ. ſaxum illud raptum manu trepida.i. feſtina, inſurgens.i. erigens ſe altior, quo minus dicatur pondere depreſſus, & concitus.i. concitatus curſu, ne cenſeatur tardatus, ſed ipſe.ſ. captus furore neque cognoſcit ſe currentem, nec euntem.i. neſciebat, an curreret, an iret, ve pro vel non cognoſcit.i. non percipit ſe tollentem.i. erigentem manu ſaxum immane, ve pro vel, mouentem, ſupple ipſum, ſed ſupp. genua.ſ. Turni auxilio numinis deſtituti, labant.i. labeſcunt & flectuntur, & ſanguis gelidus, concreuit frigore.ſ. timoris. Tum, id eſt inſuper, lapis ipſe viri, id eſt quem ille impulit, volutus, id eſt agitatus per vacuum inane, id eſt aerem nec euaſit totū ſpatium, id eſt non peruenit ad hoſtem.ſ. Aeneam, nec pertulit, id eſt non ad finem vſque tulit. ictum quem.ſ. Turnus ei commiſerat ad Aeneam perferendum, alluſio ad alias res quæ cum nunciis mittuntur. Ac veluti.i. quemadmodum nos videmur in ſomnis.i. inter dormiendum aut per inſomnia, vbi quies langui-

ASC. TANTVM effata] Docet abſceſſum Iuturnæ, per quem Turnus omni præſidio diuino deſtitutus, & furiis agitatus ſaxum ingens in Aeneam impulit, ſed non perpulit. At Aeneas opportunitatem nactus haſtam in eum contorſit, & diſruptis armis acriter vulnerauit, ac ſtrauit. vnde Rutulorū miſerabilis ſubſecutus eſt clamor, de qua re verba Donati ſunt. [Aeneas inſtat] Redit ad narrationem, quam interrumperat interpoſitis dictis Iunonis, Iouis & Iuturnæ. [Ingens arboreum] Non haſtam, ſed geſtatorē laudat. [Pennis] Semper pinna & non penna eſt apud Donatum. In ſomnis ponit parabolam quam quiſque in ſe expertus intelligere poteſt quid Turno euenerit. Vrbē vel in qua erat Lauinia. vel vnde expectaret, auxilium quod pudor petere vetebat. [Nec quo ſe eripiat] Fugiendi occaſio deerat. Audiendi fiducia negabatur, nullum ſperabat auxilium ſorore iam remota. Hæc ille. Ordo autem eſt. Iuturna nympha effata.i. elocuta tantum, id eſt duntaxat præmiſſa, contexit caput.ſ. præ mœſtitia, & pudore aut miſſura ſe in aquas, amictu glauco.i. marini coloris, gemens multa.i. multum, & ipſa Dea condidit ſe alto fluuio. Bene dicit Dea ne putetur ſubmerſiſſe. Aeneas contra.i. ex aduerſo inſtat.i. inſtanter vrget Turnum, & coruſcat.i. quatit, & vibrat ingens arboreum telum.i. valde magnam haſtam ex arbore factam, aut arborem pro haſta ſumptam, & fatur ſic pectore ſæuo.i. acri & magnifico, Quæ deinde.i. tandem mora eſt.i. quid adhuc reſtat, aut o Turne? quid retractas.i. declinas, & refugis prœlium? Non eſt certandum.i. non decet nos certare curſu, ſed certandum eſt comminus.i. conſertis manibus, & de prope, armis ſæuis.i. magnis, & hoſtilibus. Verte rete.i. tenter ipſum, in omnes facies.i. figuras. [Alludit ad Protea, qui vt habetur Georg.

da

da.i.ægra(vnde Horat in Arte: Velut ægri ſomnia, vanæ finguntur ſpecies) Preſſit nocte oculos, videmur inquam nequidquam .i. fruſtra velle extendere curſus auidos .i. auide procul excurrere, & nos ægri ſuccidimus .i. interdicimus. deficientes in mediis conatibus, lingua non valet.ſ. proloqui, vires notæ.i.conſuetæ non ſufficiunt, ſup. in corpore, nec vox nec verba ſequuntur .ſ. conatus noſtros ſic Dea dira .i. furia negat Turno ſucceſſum quacunque virtute petiuit viam.i.proceſſum. Tū.i.inſuper, ſenſus vertuntur.i.vertendo fiunt varii, pectore.i. in animo, & ipſe aſpectat Rutulos & vrbem, quod deſperātis iudicium eſt, & cūctatur.i.immoratur aut dubitat metu.i.præ timore, & tremiſcit .i.pertimeſcit, telum.ſ.Aeneæ, hoc eſt haſtam. inſtare.i. imminere nec videt quo ſe eripiat, nec qua vi.i.violentia & impetu tendat in hoſtem, nec videt vſque currus, nec ſororem aurigam .i. quæ prius obiuerat munus aurigæ, Aeneas coruſcat.i.vibrat ipſi cunctanti.i.immoranti.telum fatale.i. letale quo illi fata mortē præſciuerant, coruſcat dicit, ſortitus oculis fortunam .i. opportunitatem fortuitam ex illius .ſ. negligentia oblatam, & ipſe eminus.i.de longe quaſi emiſſum e manu intorquet .ſ. telum. toto corpore.i.nixu totius corporis. ſaxa nunquam fremunt.i. ſtrident ſic.i. intantum concita.i.concite miſſa. tormento murali.i. quo muri quatiuntur, nec tanti crepitus diſſultant .i. in diuerſa ſaliunt fulmine.i. dum fulminat. Haſta enim ferens durum exitium.i.exterminium, & mortem volat inſtar .i. in ſtatum & formam turbinis.i.venti impetuoſi, & recludit.i. aperit & reſoluit, oras.i. extremitates loricæ.i. tunicæ quæ olim e loris fiebat, & ſtridens tranſit medium femur per extremos orbes clypei ſeptēplicis.i.ſepties impliciti diuerſis tergoribus. Ipſe Turnus ictus.i. percuſſus, incidit ingens.i.exiſtens valde magnus ad terram, & hoc poplite duplicato.ſ.compreſſis genibus. Rutuli conſurgunt gemitu.i. ſimul gemere incipiunt, & totus mons remugit circum.i. in circuitu, & nemora alta remittunt vocem.ſ. gementium. late.i.per latum ſpatium. [Ille humilis] Vt ſæpe admonui, opus ſuum concludit poeta in ſumma laude Aeneæ, quæ erat in Turno deuicto, cuius etiam audacem & ſuperbum animum deiecit vſque adeo vt humilem ſupplicemq. efficeret, vt tamen iuxta præceptum Horatianum in de Arte poetica. vterque ſit primus ad extremum ſimilis ſibi non ſic inducit Turnū humilem, vt ſe virtute inferiorem fateatur, ſed ſorte, dicens vtere ſorte tua nec ſic ſupplicem, vt contemplatione ſui ſupplicet, ſed patris cuius caniciem plurimum poſſe ſperabat apud eum qui in patrē ſuum pientiſſimus ferebatur, vnde eum. ſic ad extremū vſque inducit pium, vt etiam Turno vitam conceſſiſſet niſi balteo Pallantis in teremptis viſo, illius necem vlciſcendam iuxta Euandri parentis eius vota duxiſſet. Sicut ergo multos librorum morte alicuius concluſit, ita & totum opus morte Turni, qui mors vltima linea rerum eſt, imitatus in hoc Homerum qui in Hectore tracto, Iliada compoſuit. Circa hūc autem vltimum locum ſunt verba Donati Humilis corpore.i.ſupplex, deiecto faſtu. victoria Aeneæ, quam ponit ī fine operis perficit, atque abſoluit cumulum laudum Aeneæ quas a principio ad finem omni artificio continuauit. Hæc ille. Ordo autem eſt. Ille .ſ. Turnus humilis .ſ. corpore ſecundum Donatum, & etiam aliquantulum animo, quia vt in Hecyra Terētiana dicitur. Profecto hoc ſic eſt, vt puto omnibus nobis, vt res dant ſeſe ita magni atque humiles ſumus, & ſupplex protendens.i.dirigens ante ſe, oculos.ſ.miſerationem efflagitantes & dextram precantem, inquit, equidem.i. ego quidem quantum de me eſt merui.ſ. mortem, aut necem, quam tamen nominare formidat nec deprecor.i.& non precor, vt non fiat mihi, nam deprecari eſt contrarium eius, quod eſt precari, vnde Ouid. Sæpe precor mortem, mortem, quoque deprecor idem. Vtere tua ſorte .i. quam per fata ſortitus, verum ſupp. ſi qua .i. aliqua, cura.id eſt commiſeratio, miſeri parentis .ſ. Dauni pōt tangere te, & ſi ſup. Anchiſes genitor fuit tibi talis, vt.ſ. eius gratia tibi parcendum eſſet, ego oro miſerere ſenectæ Dauni .ſ. patris mei, & redde me.ſ. viuum meis, ſeu mauis, redde meis corpus ſ.meum ſpoliatum lumine.i.vita, tu viciſti: & Auſonii.i. Itali videre ſup.me victum, tendere.i. protendere palmas.ſ. precantes & ſupplices. Lauinia ſ.regis filia pro qua certauimus, eſt tua coniux.i. permittitur tibi a me, ne tende.i. ne procedas vlterius .i.ad maiorem vltionem, odiis.i. propter odia quia ad gloriam ſatis eſt me victum fateri, Aeneas ſtetit acer in armis, voluens oculos, ſ.in ſupplicem, & repreſſit dextram.ſ. ab ictu, & ſermo.ſ. Turni ſupplicantis cœperat flectere.ſ. ad miſericordiam iam & iam magis.ſ.Aeneam cunctantem, i. hæſitantem & immorantem iam dicit cum balteus Pallantis pueri infelix.i.Turno infelicitatem afferens apparuit, ſup.in alto humero.ſ.Turni, & cū cingula.i.cincturæ eius fulſerunt.i.reſplenduerunt bullis notis.ſ. ipſi Aeneæ qui agnoſcebat inſignia Pallantis ſibi Turnum aptaſſe, quo facto monet poeta nemini alterius iacturam pro inſigni habendam, quoniam ſors omnia verſat, quem.ſ.Pallanta victum Turnus ſtrauerat vulnere atque gerebat humeris inſigne inimicū.i.pernicioſum & exitiale. Ille.ſ.Aeneas poſtquam hauſit oculis.i.auide inſpexit monumenta ſæui.i. valde magni doloris, & exuuias, id eſt ſpolia.ſ. Pallantis, accenſus furiis, & terribilis ira, inquit, ſupp. tu ne indute.i.qui indutus es ſpoliis meorum (propter dolorem ad pluralem numerum transfert ſermonem, aut plurimum inſignia gerebat) eripiare mihi hinc.i. ab hoc loco vbi ſub pedibus meis iaces, q. d. minime, Pallas.ſ. filius Euandri, Pallas immolat.i.ſacrificat diis manibus te hoc vulnere .ſ. quod tibi eius gratia infero, & ſumit.ſ.per me pœnam.i. punitionem, ex ſanguine.ſ.tuo, ſcelerato.i.multis ſceleribus polluto, & ſupp. Aeneas dicens hæc condit ferrum ſub pectore aduerſo.i. oppoſito, exiſtens feruidus.ſ. ad vindictam Pallantis ſumendam, atque membra ſoluuntur.i.diſſoluuntur illi.ſ. Turno transfixo frigore .i.morte frigere faciente. & vita.i.anima quæ viuebat, fugit cū gemitu ſub vmbras.ſ.infernas indignata ſ. quod ante diem fatalem ac periodum naturalem exire cogeretur, aut quia ab hoſte precata veniam exorare non poterat.

CAMPO qui forte iacebat Limes agri poſitus] In antiquis exemplaribus nonnullis, Quod, legitur, & priori reſpondere ſecundum artem eſſe dicit Seru. Bona tamen eruditorum pars, Qui legit habita limitis ratione eſt & illum obſeruadum in Porcio Quod legere eſt, Limes agro poſitus elocutione non inelegantı. [Nec vox, nec verba ſequuntur] In antib. lib. Aut verba, legitur. [Telumque inſtare tremiſcit:] Vt ſuperius obſeruatum eſt, antiquiora omnia exemplaria verbi huius pene vltimam per e, Tremeſcit, proferunt. [Exitium dirum haſta ferens] In Mediceo lib. Durum habetur. [Loricæ, & clypei extremos ſeptemplicis orbes Per medium ſtridens tranſit femur] in Med. libro lectio ita variat, Loricæ, clypeiq. extremos ſeptemplicis orbes. Et medium ſtridens tranſit femur. [Supplexq. oculos] in lib. antiquis quibuſdam, Supplex, legitur. Sed longe venuſtius eſt. Ille humilis, ſupplexq., vt alterum, huiuſmodi ſequitur. Oculos dextramque. [Cunctantem flectere ſermo] Antiqui aliquot lib. Mētem, legunt. quod aliis examinandum linquimus. [Infelix humero cum apparuit alto Balteus] Apud Soſipatrum Cariſium ambigua lectio eſt, quod Ingens interpoſitum. Ingens balteus, quod ei reſpondet quod in x. dictum: Rapiens immania pondera baltei. Diſputat vero Cariſius balteus maſcul. genere ſemper dici, vt clypeus. Infelix humero cum apparuit ingens Balteus, Virg. dicit. Plin. tamen vult maſc. genere, vinculum ſignificare, neutro autem genere, lora ad alligādum apta. Sed Varro Baltea dixit, & Thuſcum vocabulum ait eſſe. vſque adeo paſſim variāt auctorum ſententiæ. [Soluūtur membra] in antiq. nonnullis lib. Soluontur, ita Ruont, Acuont. Ea pronunciatione, quam à veteribus acceptam Etruſci adhuc incolumem ſeruauere. VARIA LECT.

EST ſua oratoribus item homœopathia de paſſionis nata ſimilitudine, quam vndiquaque ſcientiſſimus exprimit poeta: Fuit & tibi talis Anchiſes genitor: Item, Et patriæ aſtrinxit pietatis imago. Et, Me quoque per multos ſimilis fortuna laborem. Quod in Macrobij Sympoſiacis eſt annotatum. COEL. RHOD.

FINIS.

IODOCI BADII Aſcenſij in lib. Maphæi Vegij explanatio.

MAPHÆI VEGII LAVDENSIS Poëtæ clariſſimi liber additus xij. Aeneid. libris cuius eſt hoc

ARGVMENTVM.

TVRNVS vt extremo vitam ſub Marte profudit.
Subdunt ſe Rutuli Aeneæ, Troiana ſequentes.
Agmina, dehinc ſuperis meriti redduntur honores.
Cōgaudet gnato ac ſocijs memor ante malorū
Actorum pater Aeneas, Turni, inde Latinus
Morte dolet, patriæ miſeranda incēdia Daunus
Euerſæ, & cari deflet pia funera nati.
Connubiū inſtaurat natæ, lætoſque Hymenæos
Rex ſocer Aeneæ genero, gens vtraque pacto
Federe pacis ouat, tum nomine cōiugis vrbem
Inſtruit: & tandem placida ſub pace rigentem
Tranſtulit Aeneā Venus aſtra in ſumma beatū.

TVRNVS vt extremo &c.] Quemadmodum diximus ante explanationem Aeneidos non erat inſtituti ipſius auctoris vltra mortem Turni quidquam de Aenea dicere, quippe in qua ſumma eius laus conſtituta erat, & vltra quam nihil de eo glorioſum dici potuit, niſi quod in ſuperioribus libris prælibatum erat, videlicet in cœlum à Venere transferendum, vnde in I. Sublimemque feres ad ſidera cœli Magnanimum Aeneam. Item Deum indigetem, appellandum, vnde in X. indigetem Aeneā ſcis ipſa & ſcire fateris, Deberi cœlo, fatiſq; ad ſidera tolli. Rutulos aūt victores Aeneæ ſubdidiſſe, Lauiniā Aeneæ nupſiſſe, dijs ſacrificatum eſſe ob victoriā per ſe manifeſtaria ſunt, vnde fruſtrà quidā quadrigis rotam quintam addidit. Nam ſi Homerū imitari voluit debuit, vt ille in Hectore tracto opus clauſit, in Turno deuicto etiam finem facere. Veruntamē, quia decimuſtertius à Maphæo Vegio aduectus eſt, nolui ipsū demere, ſed paucis, facili, & multum à Maronianis coloribus frigente vena compoſitus eſt, percurrere non ordinem, ſed vocabulorū quorundam elucidationē proſequens. [Extremo Marte] Extrema pugna. [Profudit vitā] .i. animam vitalem, ſed alluditur ad ſanguinem, in quo vitæ ac animę vitalis, ſedes eſt. [Memor ante malorum] Sic in I. O ſocij neque enim immemores ſumus aū malorū. Fruſtra autem additur, Actorum. [Cōgaudet [Congaudere autem .i. gratulari. [Gnato] .i. filio ſuo Aſcanio, ſeu Iulio dicitur, quia ſcit illi regnū deberi, vnde in quarto dixerat Aeneas. Ipſe quem regno Heſperiæ fraudo. [Turni morte dolet] .i. de morte. Nam dicimus, doleo mortem, poetice, & oratorie, mors mihi dolet. Eius autē dolor videtur importunus [Ouat] .i. more ouātium gaudet. [Vrbem] .ſ. Lauinium. [Nomine coniugis] .ſ. Lauiniæ.

MAPHAEI VEGII LAVDENSIS LIBER XII. 2

AENEID. LIBRIS ADDITVS.

POETA

TVRNVS vt extremo deuictus Marte profudit
Effugientem animam: medioque ſub agmine victor
Magnanimus ſtetit Aeneas, Mauortius heros,
Obſtupuere omnes, gemitumq; dedere Latini,
Et durum ex alto remouentes corde dolorem
Concuſſis cecidere animis: ceu frondibus ingens
Silua dolet lapſis, Boreali impulſa tumultu
Tum tela infigunt terræ, & mucronibus hærent,
Scutaq; deponunt humeris, & prælia damnant,
Inſanumq; horrent optati Martis amorem, 3
Nec frenum nec colla pati captiua recuſant,
Et veniam orare, & requiem finemq; malorum.
1 *Sicut acerba duo quando in certamina tauri*
Concurrunt, largo miſcentes ſanguine pugnam,
Cuiq; ſuum pecus inclinat, ſin ceſſerit vni
Palma duci, mox quæ victo pectora ante fauebant,
Nunc ſeſe imperio ſubdunt victoris, & vltro:
Quanquam animum dolo altus habet parere fatentur.
Non alter Rutuli, licet ingens mœror adhæſit,
Pectora pulſa metu cæſi ducis, inclyta malunt
Arma ſequi, & Phrygium Aeneam, fœduſq; precari
Pacis, & æternam rebus, belloq; quietem.
Tunc & Turnum ſuper aſſiſtens placido ore profatur
Aeneas. AEN. *Quæ tanta animo dementia creuit,*
Vt Teucros ſuperum monitis, ſummiq; tonantis 4
Imperio huc vectos petereris Daunia proles
Italia, & pactis nequidquam expellere tectis?
Diſce Iouem reuereri, & iuſſa faceſſere diuum,
Magnum etiam capit ira Iouem: memoreſq; malorum
Sollicitat vindicta deos. en vltima tanti
Meta furoris adeſt, quo contra iura fidemq;
Iliacum rupto turbaſti fœdere gentem.
Ecce ſuprema dies alijs exempla ſub æuum
Venturum miſſura, Iouem ne temnere fruſtra
Fas ſit, & indignos bellorum accendere motus.
Nunc armis lætare tuis: heu nobile corpus
Turne iaces: at non tibi erit Lauinia paruo,
Nec dextra tamen Aeneæ cecidiſſe pudebit.
Nunc Rutuli hinc auferte ducem veſtrum: arma, viruq;
Largior, atque omnem defluendæ mortis honorem.
Sed quæ Pallantis fuerant ingentia baltei
Pondera tranſmittam Euandro, vt ſolatia cæſo
Haud leuia hoſte ferat, Turnoq; exultet adempto.
Vos memores tamen Auſonij, melioribus vti
Diſcite bellorum auſpicijs: ego ſidera iuro,
Nunquam acies, nunquam arma libens in prælia moui:
Sed veſtris actus furijs, defendere toto
Optaui, & licuit Troianas robore partes.
POE. *Nec fatus plura Aeneas ſe lætus ad altos,*
Vertebat muros, & Troia tecta petebat.
Vna ipſum Teucrorum omnis conuerſa iuuentus.
Exultans ſequitur, volucreſq; per aura pedum vi
Quadrupedes citat: incuſans acri ore Latinos,
Ignauoſq; vocans, ſtrepit altus plauſibus æther.
Et quamuis inhumata rogis dare corpora ſurgat
Ingens cura animo, ſocioſq; imponere flammis,
Maius opus tamen Aeneas ſub pectore voluens,
Primum aris meritos, ſuperum mandabat honores:
Tum pingues patrio iugulant ex more iuuencos,

Immittuntq́; ſues, niueasq́; in templa bidentes :
Purpuream effuſo pulſantes ſanguine terram ,
Viſcera diripiunt, & cæſim in fruſtra trucidant ,
Denudantq́; gregem, & flammis, verubusq́; remittunt .
Tum vina effundunt pateris, & dona Lyæi
Accumulant, plenis venerantur lancibus aras :
Thura ignes adolent: onerata altaria fumant :
Tum plauſus per tecta mouent, magnumq́; tonantem
Extollunt, Veneremq́;, & te Saturnia Iuno
Iam placidam & meliorem ingenti laude fatentur .
Mauortemq́; ipſum, tum cetera turba deorum
In medium effertur, ſummis cum vocibus altos
Perlata ad cœlos: ante omneis gratior vnus
Aeneas duplices mittebat ad æthera palmas .
Et puerum pauca ore dabat complexus Iulum .
AEN. *Nate: in quo ſpes vna patris, per tanta laborum*
Quem uarij actus fatis diſcrimina duxi ,
Ecce iuuenta quies, ecce illa extrema malorum ,
5 *Aerumnis factura modum acceptisſima ſemper ,*
Atque optata dies, quam dura in bella vocatus
Sæpe tibi dijs auſpicibus meminiſſe futuram
Iam memini, nunc te cum primum aurora rubebit
Craſtina, ſublimen Rutulorum ad mœnia mittam .
POE. *Dehinc ſeſe ad gentem Iliacam volebat, & alto*
Pectore verba trahens, blando eſt ſic ore locutus .
AEN. *O ſocij per dura ac denſa pericula vecti ,*
Per tantos bellorum æſtus, duplicesq́; furores
Armorum, per totq́; hyemes, per quidquid acerbum
Horrendum, graue, triſte, ingens, per quidquid iniquum ,
Infauſtum & crudele foret, conuertite mentem
In melius, iam finis adeſt, hic meta malorum
Stabit, & optatam Latia cum gente quietem
Iungemus, dabit inde mihi Lauinia coniux ,
Bello acri defenſa Italo cum ſanguine mixtam
Troianam transferre æterna in ſecula gentem .
6 *Vnum oro ſocij, Auſonios communiter æquo*
Ferte animo, & voſmet ſoceros obſeruare Latinos :
Sceptrum ijdem ſublime gerent, ſententia mentem
Hæc habet: at bello vos, & præſtantibus armis ,
Diſcite me, & pietate ſequi, quæ gloria nobis
Ceſſerit in promptis eſt, ſed cœlum, & ſidera teſtor ,
Qui vos tantorum eripui de clade malorum ,
Idem ego ſub maiora potens vos præmia ducam .
POE. *Talibus orabat, variosq́; in pectore caſus*
Præteritos voluens, partamq́; labore quietem
Haud paruo, nimium ardenti exundabat amore
In Teucro, grauibus tandem euaſiſſe periclis
Exultans, veluti exiguis cum ex æthere gyrans
Incubuit pullis, & magno turbine miluus
Inſiliens auido ore furit ſtragemq́; minatur :
Tum criſtata ales perculſo pectore mater
Conſurgit, miſero natorum exterrita caſu ,
Roſtrum acuit, totisq́; petit conatibus hoſtem ,
Et multa expulſum vi tandem cedere cogit .
Dehinc perturbatos crocitans exquirit omneis
Attonitos cogit pro caris anxia natis
Et tanto ereptos gaudet ſupereſſe periclo :
Non ſecus Anchiſa genitus mulcebat amicis
Troianos dictis, antiquum corde timorem
Flagranteisq́; agitans curas, & gaudia longis
Tandem parta malis, & quæ perferre moleſtum
7 *Ante fuit, meminiſſe iuuat: verum altior idem*
Ingenti, & clara Aeneas ſupereminet omneis
Virtute excellens, & pro tot numina donis
Exorat, ſummisq́; Iouem cum laudibus effert .
Interea Rutuli magnum & miſerabile funus ,
Exanimumq́; ducem tulerant ſub tecta frequentes ,
Correpti mœrore animos, largumq́; pluentes
Imbrem oculis, & iam lato clamore Latinum
Defeſſum, & varios agitantem pectore caſus
Complerant, qui poſtquam altos crebreſcere queſtus ,
Et Turnum ingenti confoſſum vulnere vidit ,
Haud tenuit lacrymas, dehinc mæſtum leniter agmen
Corripit manibus, verbisq́; ſilentia ponens :
Ceu ſpumantis apri quando per viſcera denteis
Fulmineos canis excepit, præſtantior omni
Ex numero, tunc infauſto perterrita caſu
Cetera turba fugit latrantum, atque ore magiſtrum
Circunſtans querulo pauitat, magnoq́; vlulatu
Infremit, ac commota manu, dominiq́; iubentis
Ore ſilet, gemitumq́; premit, ſeſeq́; coercet .
8 *Haud aliter Rutuli ſuppreſſa voce quierunt .*
Tunc ſic illacrymans rex alto corde Latinus ,
Verba dabat. LAT. *Quantos humana negocia motus*
Alternaq́; vices miſcent: quo turbine fertur
Vita hominum? ò fragilis damnoſa ſuperbia ſceptri ,
O furor, ò nimium dominandi innata cupido ,
Mortales quò cæca vehis? quò gloria tantis
Inflatos transfers animos quæſita periclis?
Quot tecum inſidias, quot mortes, quanta malorum
Magnorum tormenta geris? quot enſes
Ante oculos (ſi cernis) habes? heu dulce venenum .
Et mundi letalis honos: heu triſtia regni
Munera, quæ haud paruo conſtent, & grandia rerum
Pondera, quæ nunquam placidam promittere pacem
Nec requiem conferre queant, heu ſortis acerbæ
Et miſeræ regale decus: magnoq́; timori
Suppoſitos regum caſus paciq́; negatos .
Quid Turne ingenti Auſoniam mouiſſe tumultu ,
Et dura Aeneadas turbaſſe in bella coactos ,
Quid iuuat, & uiolaſſe ſacræ promiſſa quietis
Pignora? quæ tibi tanta animo impatientia venit ,
Vt Matrem cum gente deum, iuſſuq́; tonantis
Huc vecta, gereres, & noſtris pellere tectis
9 *Vltro inſtans velles, nataq́; abrumpere fœdus ,*
Pollicitæ genero Aeneæ, & me bella negante
Dura mouere manu? quæ tanta inſania mentem
Implicuit? quoties te in ſæui Martis euntem
Agmina, ſublimemq́; in equo, & radiantibus armis
Tentaui reuocare, & iter ſuſpendere cœptum ?
Corripui, & pauitans cedentem in lumine fruſtra ?
Inde ego quanta tuli, teſtantur mœnia tectis
Semirutis, magniq́; albentes orſibus agri ,
Et Latium toto vacuatum robore, & ingens
Exitium, fluuijq́; humana cæde rubentes ,
Et longi, trepidiq́; metus, duriq́; labores ,
10 *Quos toties ſenior per tanta pericula cœpi .*
At nunc Turne iaces, vbi nam generoſa iuuentæ
Gloria & excellens animus, quo ſplendidus altæ
Frontis honos? quonam illa decens in frontis imago?
Ah quantas Dauno lacrymas: acreſq́; dolores
Turne dabis? quanto circunfluet Ardea fletu?

Sed

Sed non degeneri & pudibundo vulnere foſſum
Aſpiciet: ſaltem hoc miſeræ ſolamen habebit
Mortis, vt Aeneæ Troianis exceperis enſem:
POE. *Hæc fatus, lacrymiſq; genus impleuit obortis.*
Tum ſeſe ad turbam voluens miſerabile corpus
Attoli, & caram mæſti genitoris ad vrbem
Deferri, atque pios fieri mandabat honores.
Mox circunfuſi Rutuli lato agmine cæſum
Sublimem ingenti iuuenem poſuere pheretro,
Multa ſuper Teucrum raptorum inſignia ſecum
Et galeas, & equos, enſeſq; & tela ferentes:
11 *Poſt currus Phrygia ſudantes cæde ſequuntur.*
It lacrymans, & ducit equum docta arte Metiſcus
Rorantem, & fletu madidum, qui vexerat ante
Victorem Turnum: atque hoſtili ſtrage furentem.
Hinc alij verſa arma gerunt: tum cetera pubes
Flens ſequitur, largiſque humectat pectora guttis.
Et iam feſſi ibant per muta ſilentia noctis
Cædentes ſeſe, greſſumque in tecta Latinus
Flexerat, ingenti turbatus funere mentem.
Vna omnes lacrymas matres, puerique, ſeneſque
Fundebant, mæſtam implentes mugitibus vrbem.
Inſcius ad tantos Daunus ſupereſſe dolores,
Et natum extremo conſumptum Marte, ſuperbam
Effudiſſe animam, largiſque ad mœnia duci
Cum lacrymis: alios gemitus curaſque fouebat.
Nanque ex diuerſa caderent dum parte Latini,
Et calido Turnus fœdaret ſanguine terram,
Vrbem ingens flamma, & muros inuaſerat altos,
Fumabatque erutis miſeri patris Ardea teſtis,
Et tota in cinerem vergebat, & aſtra fauilla
Altiuolæ implebant: nec ſpes plus vlla ſalutis,
12 *Siue quidem ſic dijs placitum eſt, ſeu præſcia Turni*
Signum vt fata darent horrendo Marte perempti.
Extemplo concuſſi animos, turbataque ciues
Pectora cædentes, miſerandæ ſortis iniquum
Deflebant caſum, longoque ex ordine matres.
Atque auidos totis fugiebant viribus ignes:
Ac veluti cum nigra cohors poſuere ſub alta
Arbore & in fiſſa radice cubilia, longo
Formicæ inſtantas operi: ſin dura ſecuris
Incumbat, verſoque infringat culmine paruas
Sæua caſas, mox certatim ſeſe agmine ſparſo
Corripiunt, mæſtaque fuga, trepidæque feruntur.
Et veluti ignitum teſtudo euerſa calorem
Cum ſenſit, luctata diu, pedibuſque renitens,
Caudam agitanſque, caput, magna vi cædere tentat,
Aeſtuant, & multo inſidias conamine miſcet.
Haud aliter miſeri per tanta pericula ciues
Iactabant ſeſe, & turbata mente ferebant.
Ante omnes ſenio confectus ad æthera voces
Fundebat querulas Daunus, ſuperoſque vocabat.
Tum vero è medijs viſa eſt conſurgere flammis
Percuſſiſque ales volitare per aera pennis,
Indicium, nomenque vrbis verſæ Ardea, ſeruans:
Et cui ſublimes ſtabant in mœnibus arces,
Mutata effuſis nunc circunlabitur alis.
Attoniti nouitate omnes monitiſque deorum
Haud paruis confuſi, humeros atque ora tenebant.
At Daunus patriæ ardenti concuſſus amore
13 *Euerſæ, duros gemitus ſub corde premebat.*

Hæc inter magno volitans prænuncia motu
Fama ruit, latuſque animos clamoribus implet.
Aduentare nouum multo cum milite funus,
Et Turnum exanimem, & letali vulnere victum.
Mox turbati omnes nigras duxere frequentes
Incenſas ex more faces: ardentibus agri
Collucent flammis: dehinc ſe venientibus addunt:
Quos poſtquam toto videre ex agmine matres,
Percuſſis vocem palmis ſuper æthera tollunt.
At Daunus, cari vt patuerunt funera nati,
Subſtitit, & demum ingenti correpta dolore
Ora mouens, medium ſeſe furibundus in agmen
Proripuit, Turnumque ſuper proſtratus & hærens,
Cum primum fari potuit, ſic edidit ore.
DAV. *Nate patris dolor, & feſſæ miſeranda ſenectæ*
Rupta quies, quò me tantis iactate periclis
Duxiſti, & ſæuis tandem deuicte ſub armis?
14 *Quò tua me præſtans animi conſtantia vexit?*
Hic claræ virtutis honos? hæc gloria ſceptri?
Hoc magni decus imperij? tales ne triumphos
Nate refers? hæc illa quies promiſſa parenti
Afflicto toties? hæc meta optata laborum?
Heu miſerum: quàm præcipites labentia caſus
Secla agitant? quanto voluuntur fata tumultu?
Qui iam ſublimes referebas clarus honores
Et magnus toto in Latio, quem Troes in armis
Horrendum, & trepidi toties ſenſere furentem,
Nunc mi Turne iaces miſerandum & flexibile corpus:
Iam multum eſt ſine voce caput: quo pulchrior alter
Non fuit, in tota Auſonib, nec gratior vllos
Eloquio, nec quis poſitis ingentior armis.
Nate vbi forma nitens? niueaque in fronte ſerenus
Ille decor dulciſque oculorum aſpectus, & alta
Sidereus ceruicis honos? his gloria Martis
Contingit auſpicijs? talin' rediture paratu
Diſcedens voluiſti auidis te credere bellis
Heu mortem inuiſam, quæ ſola vltricibus armis
Elatos frenas animos, & communia toti
Genti ſceptra tenens, æternaque fœdera ſeruans,
15 *Quæ magnos, paruoſque terris, quæ fortibus aquas*
Imbelles, populiſque duces, ſeniumque iuuentæ.
Heu mortem obſcuram, quæ cauſa indigna coegit
Eripere, atque meum crudeli vulnere natum
Afficere. ò felix tam grato cædis Amata
Succeſſu lætare tuæ quæ tanta dolorum
Fugiſti monimenta, grauiſque immania caſus
Pondera. quid miſero genitori plura paratis
O ſuperi? natum rapuiſtis, & Ardea flammis
Conſumpta in cinerem verſa eſt, nunc ęthera pannis
Verberat, ha me Turne tua plus cęde cruenta.
Deerat adhuc ſors iſta patris ſuprema ſenectę.
At vero tali ſe res cum fœdere verſant,
Vt quem infeſta furens miſerum fortuna moratur,
Illum omni petat infrendens & turbine cogat.
POE. *Dixerat, & multa illacrymans largo ora rigabat*
16 *Imbre, trahens duros gemitus, rapidoſque dolores.*
Qualis vbi incubuit validis Iouis vnguibus ales,
Et paruum effuſo diuulſit ſanguine fœtum
Cerua, videns miſeri turbatur funere nati.
Poſtea lux latum ſplendore impleuerat orbem.
Tunc pater infractos fatali Marte Latinus

De-

Defeciſſe videns Italos, totamq́; potenti
Cedere fortunam Aeneæ bellíq́; tumultum:
Ingenteisq́; animo curas & fœdera voluens,
Connubíj promiſſa, ſuæ nataq́; Himenæos
Præſtantes vocat electos ex agmine toto
Mille viros, qui Dardanium comitentur ad vrbem
Spectatum virtute ducem: iungitq́; togatos
Multa oratores memorans, & euntibus vltro
Imperat, (vt quando auſpicijs montisq́; deorum
Troianam miſcere Italo cum ſanguine gentem
Expediat) placido interſint, animoq́; reniſant:
Aeneadasq́; vehant alta intra mœnia læti.
Interea ipſe vrbem labefactam, & vulgus inerme
Componit, ſolidatq́; animos, requiemq́; futuram
Spondet, & æternam ventura in ſecula pacem.
Inde iubet meritos turma plaudente triumphos,
Sublimesq́; domus fieri regalis honores
Atque alacris mouet, vnanimes vt fronte ſerena
Occurrant genero venienti, & pectore toto
Excipiant gentem Iliacam, magnisq́; receptent
Plauſibus, optatæq́; effundant pacis amores.
Iamq́; inſtructa cohors. Teucrorum caſtra ſubibat,
Cincta comas ramis oleæ, pacemq́; rogabat,
Quam bonus Aeneas ad ſe intra regia duci
Tecta iubet cauſamq́; viæ placido ore requirit.
Tunc ſenior ſic incipiens ardentia Drances
Verba mouet, nimium erepti pro funere Turni
Exultans. DRAN. O Troianæ dux inclita gentis,
Gloria, ſpesq́; Phrygum quo nec pietate, nec armis
Maior in orbe fuit, victi obteſtamur, & omnes
Iuramusq́; diuosq́; deasq́;, inuitus in vnum
Conflatum vidit Latium, & temerata Latinus
Fœdera, nec Phrygios vnquam turbauit honores:
Quin natæ (quando ſuperum ſic vota ferebant)
Connubia, & generum magno te optabat amore.
17 Sed quidquid tanto amorum flagrante tumultu
Tantorum, furijsq́; operum, atque laboribus actum eſt
Id radibus Turni, & ſtimulis incenſus iniquis,
Confectusq́; odiis furor attulit: ille negansq́;
Inuitusq́; dedit Latias in prœlia gentes,
Illum omnis conuerſa cohors paſcebat, vt armis
Cederet, & magnum ſineret ſuccedere pactis
Connubijs Anchiſiaden, inde optimus ambas
Iungebat palmas defeſſa ætate Latinus
Infractus, nimioq́; ardentem Marte rogabat:
Nec noſtræ potuere preces inflectere durum.
Nec diuum portenta animum, quin acrius ignem
Spumabat ferus ore vomens, bellumq́; ciebat.
At vero dignum inuenit pro talibus auſis
Exitium, qui te tandem victore momordit
Negrantem proſtratus humum: nunc improbus ædes
Tartareas viſurus eat, quęratq́; ſub imo
Nunc alias Acheronte acies, aliosq́; Hymenæos.
Tu melior ſuccede bonis Laurentibus hæres,
In te omnis domus, & feſſi inclinata Latini
Spes iacet, vnum omnes Itali ſuper aurea mittunt
Sidera, & ingentem bello, & cœleſtibus armis
Extollunt, & vera canunt præconia voces:
Te grauium veneranda patrum, conſultaq́; turba,
Inualidiq́; ætate ſenes, te læta iuuentus,
Et cupidæ matres, pueri, innuptæq́; puellæ
Vnanimes æquo ore volunt, Turnumq́; ſub armis
Exultant cecidiſſe tuis: te tota precatur
Auſonia, & claris præſtantem laudibus effert,
In te vnum conuerſi oculi. pater ipſe Latinus
Iam ſenior ſola hæc longæuæ munera vitæ,
18 Qui gnatam tibi iungat, habet, generiq́; nepotes
Troianos Italo admixtos in ſecula mittat.
Ergo age magne veni Teucrorum ductor. & altos
Ingredere, & celebres cape, quos ſpondemus honores.
POE. Finierat, cunctiq́; eadem ſimul ore fremebant.
Quos pius Aeneas hilari cum fronte receptos
Proſequitur paucis, & amico pectore fatur.
AEN. Nec vos, nec placida ſolitum ſub pace Latinum
Arguerim, verum infecti violentia Turni
Tantum opus, haud dubito, & tanti diſcrimina Martis
Conciuit: iuuenilis enim plus laudis amore.
Quidquid, id eſt tamen Auſonij, nil pacta recuſo
Connubia: & ſanctam æterno tum fœdere pacem
Iungere, rex idem imperium, & veneranda tenebit
Sceptra ſocer, ſtatuentq́; mei mihi mœnia Teucri,
Et nomen natæ vrbis, ſociosq́; penates
19 Adijciam: vos communes in ſecula leges,
Concordesq́; ingenti animo mittetis amores.
Interea quod reſtat adhuc, imponite flammis
Corpora, quæ duri miſeranda inſania belli
Arripuit: dehinc nos cum primum craſtina ſurget
Clara dies, læti Laurentia tecta petemus.
POE. Dixerat, & tanto affatus conuerſa tenebat
Ora ſimul. ſtupefacti omnes, & apertius ingens
Mirantes pietatis opus, mox robore toto
Congeſtas rapuere pyras, ignemq́; repoſtis
Ciuibus immiſere, altumq́; ſub æthera fumus
Euolat, atque atris cœlum ſublime tenebris
Conditur: innumeras ex omni rure bidentes,
Glandiuorosq́; ſues iugulant, pingueisq́; iuuencos,
Immittuntq́; rogis. latos incendia campos
Enudant, fremit impulſus clamoribus aer.
20 Iamq́; ſequens clarum extulerat lux aurea Phœbum
Tunc Teucri, Auſonijq́; omnes mixto agmine læti
Conſedere in equis, & greſſum ad tecta mouebant
Laurenti, atque altis erectam mœnibus vrbem.
Ante omnes pius Aeneas, poſt ordine Drances
Multa duci ſenior memorans, dehinc vnica proles,
Aſcanius, multumq́; animi maturus Aletes,
Et grauis Ilioneus, Mneſtheusq́;, acerq́; Sereſtus,
Sergeſtus, fortisq́; Gyas, fortisq́; Cloanthus:
Poſt alij, mixtimque Itali, Teucrique ſequuntur.
Interea effuſi ſtabant per mœnia ciues,
Sublimeisque alta ſtatuebant laude triumphos,
Troianam cupido expectantes pectora turbam.
Et iam aduentabant, quos læta fronte Latinus
Occurrens magna excepit comitante caterua.
At poſtquam medio venientem ex agmine vidit
21 Dardanium Aeneam, haud vera illuſit imago:
Nanque omnes ſuper excellens atque altior ibat,
Et late regalem oculis ſpargebat honorem
Sydereis: tunc cum primum data copia fandi eſt,
Et voces capere, atque optatas iungere dextras,
Incipit, & prior affatur placido ore Latinus.

LAT.

LAT. *Veniſti tandem:cupidum nec fixa fefellit.*
Spes animum,lux Troianæ clariſsima gentis,
Magnorum quem iuſſa deum tot caſibus actum
Italia,& noſtris voluerunt ſiſtere tectis
Quanquam humana furens nimis auſa licentia ſanctas
Turbarit leges,& diuum exciuerit iras,
Quinetiam inuitum toties,meq́; arma negantem
Tradiderit duri perferre pericula Martis
Factum etenim,ſed nec paruo ſtat:numina iuſtas
Indignata animis miſere vltricia pœnas. 24
Nunc age magne Phrygũ ductor,quando omnis origo
Seditionis abeſt,& tanti criminis auctor,
Connubij ſuccedit,& promiſsi hymenæis.
Sunt mihi regna,manet erectis oppida muris.
Sola autem feſſæ ſpes vnica noſtra ſenectæ,
Te generum,& natum tempus complector in omne
22 *Quem contra bonus Aeneas.* AEN. *Rex maxime nullam*
In te horum cauſam armorum,tantiq́; tumultus
Crediderim,placide aſſueto ſub tempore pacis.
Et ſi qua eſt,pone hanc curam pater optime,quæſo.
Nunc adſum,& patrem & ſocerum te lætus in omneis
Accipio caſus,magni mihi ſurgit imago
Anchiſæ,& rurſum ardebo genitoris amore.
POE.*Talibus orabant inter ſe,& tecta ſubibant*
Regia,cum ſtudio effuſæ matresq́;,nurusq́;,
Longæuiq́; patres ſtabant,iuuenumq́; cohortes,
Pulchra reuiſentes Troianæ corpora gentis: 25
Ante omnes magnum Aeneam,cupidoq́; notabant
Altum animo genus,& præſtantem frontis honorem,
Quæſitamq́; alacres,pacemq́; optata quietis
Munera laudabant:ceu quando longus & ingens
Agricolas tenuit reſolutis nubibus imber
Suſpenſos,curuumq́; diu requieuit aratrum,
Tunc ſi clarus equos ſpacioſo limine Titan
Laxet,& aurato cœlum ſplendore ſerenet,
Lætitia exundant,& ſeſe hortantur agreſtes:
Non ſecus Auſonij tam læto in tempore rerum
Compoſuere animos.& iam rex alta Latinus
Atria,regalesq́; aditus intrarat,& vna
Optimus Aeneas,ſequitur quem pulcer Iulus,
Dehinc Itali,mixtiq́; Phryges:tum ſplendida læto
Applauſu,& magno completur regia cœtu.
Hæc inter matrum innumera,nurumq́; caterua 26
In medium comitata venit Lauinia virgo
23 *Sidereos deiecta oculos,quam Troius heros*
Virtute & forma ingentem,mirabile dictu,
Vt vidit,primo aſpectu ſtupefactus inhæſit,
Et ſecum Turni caſus miſeratus acerbos,
Qui haud parua ſpe ductus,ouans in prœlia tantos
Ciuiſſet motus,durisq́; arſiſſet in armis.
Tum vero æterno iunguntur fœdera nexu
Connubij,& multa cantant cum laude Hymenæos,
Dehinc plauſus,fremitusq́; altum ſuper aera mittunt,
Et lætam vocem per regia tecta volutant.
At fidum interea Aeneas affatus Achaten,
Vadat & Andromachæ quondam data munera veſtes
Intextas auro ferat,& quod ſæpe ſolebat,
Dum res Troianæ ſtabant,circundare collo,
Auratum gemmis circunſeptumq́; monile:
Præterea magnum cratera in pignus amoris,
Quem Priamus parti Anchiſæ donauerat olim.
Nec mora,iuſſa ſequens pulcherrima portat Achates
Munera,tunc ſocer ingentem cratera Latinus
Donatum capit,ac coniux Lauinia veſtes,
Atque monile decens:placido dehinc pectore ſeſe
Demulcent,varijsq́; trahunt ſermonibus horas,
Et iam tarda epulas fugientis tempora lucis
Poſcebant,mox regali conuiuia luxu
Effundunt,latosq́; alta intra tecta paratus.
Conuenere,omnes ſtrato diſcumbere in oſtro
Delicijs iuſsi,& dapibus ſe inferre futuris.
Dat manibus chryſtallus aquas menſisq́; reponunt
Flauentem Cererem,tum læta fronte miniſtri
Innumeri magno diſtinguunt ordine curas.
Pars dapibus reficit menſas,& pars pocula miſcet,
Craterasq́; replet:nunc hac nunc voluitur illac
Turba frequens,varios miſcentq́; per atria motus.
At puerum pater immotis ſpectabat Iulum
Luminibus,vultum admirans,moresq́; Latinus,
Et grauiter puerili ex ore cadentia verba,
Maturumq́; animum ante annos:& multa rogabat,
Permixtas referens voces,dehinc oſcula figens
Dulcia complexum manibus,iunctumq́; fouebat.
Et nimium exultans,felicem & munere diuum
Donatum Aeneam pro tali prole,ferebat.
Poſtquam epulis compreſſa fames,traducere longam
Incipiunt fando,& labentem fallere noctem,
Nunc duros Troiæ caſus,gentesq́; Pelaſgas,
Nunc fera Laurentis memorantes prœlia pugnæ,
Quo primum diffuſæ acies,quo tela viciſsim
Pulſa loco,qui primus ouans inuaſerit agmen,
Fulmineumq́; ardens in equo madefecerit enſem:
Præcipue Tros Aeneas,ſeniorq́; Latinus
Magnorum heroum,Latijq́; antiqua potentis
Geſta recenſebant,fugientemq́; horrida gnati
Arma ſui Saturnum,Italis latuiſſe ſub oris,
Hinc Latinum dixiſſe,genusq́; in montibus altis
Compoſuiſſe vagum,legesq́; & iura dediſſe:
Et Bacchi,& frugum cultus,dehinc tecta ſecutum,
Eſſe paterna Iouem,vtq́; Electra Atlantide cretus
Iaſio Ideasq́; cæſo Phrygiæ iſſet ad vrbeis
Dardanus,ex Corytho multa cum gente profectus:
Vtq́; inſignem aliquam dono,& Ioue pater ſuperbus
Hectoreæ gentis ſignum,illuſtresq́; tuliſſet:
Primus auum titulos,Troianæ ſtirpis origo.
Talibus atque alijs inter ſe longa trahebant
Tempora.tum fremitus,lætæq́; per atria voces
Alta volant,ſtrepitu ingenti tectum omne repletur.
Dant lucem flammæ,& lato ſplendore coruſcant.
Conſurgunt Phryges,& cythara reſonante ſequuntur
Auſonij,& plauſum ingeminant,ſeq́; agmine toto
Permiſcent,variantq́; pedes,raptimq́; feruntur.
Et iam feſta nouem largo connubia luxu
Attigerant celebratæ dies:tum maximus heros
Aeneas vrbem curuo ſignabat aratro,
Fundabantq́; domos,& amictas aggere foſſas.
Ecce autem fatum haud paruum,diffundere flammam
Ingentem,& fulgore leuem,& ſe nubibus altis
Miſcentem ſummo Lauinia vertice viſa eſt.
Obſtupuit pater Aeneas,duplicesq́; tetendit

Ad cœlum cum voce manus. AEN. *Si Iuppiter vnquam*
Gens monitis Troiana tuis, terraq́ mariq́
Paruit, imperijq́ libens, ſi numina veſtras
Si metui, colui, aras: per ſi quid agendum eſt,
Quod reſtat, placidam felici afferte quietem.
Augurio, & firmate, malisq́ imponite finem
27 POE. *Talia iactantem circunſtitit aurea mater*
Se Venerem confeſſa, almo & ſic edidit ore.
AEN. *Gnate animo pone hāc curam, & meliora capeſſe*
Signa deum gaudensq́ bonis ſuccede futuris: 30
Nunc tibi parta quies, nunc meta extrema malorum,
Nunc tandem optatam componunt ſecula pacem.
Nec flammam ad cœlos perlatam è vertice caræ
Coniugis horreſce, ac conſtantem dirige mentem.
Namque erit illa tuum celebri quæ ſanguine nomen
Troianosq́ auctura duces ad ſidera mittat:
Hæc tibi magnanimos ſublimi prole nepotes
Conferet, egregijs totum qui laudibus orbem
Complebunt, totumq́ ſua virtute potentes
Sub iuga victoresq́ trahent: quos gloria ſummo
Oceanum tranſgreſſa ingens æquabit Olympo:
Quos tandem innumera ardens poſt illuſtria rerum
Geſta deos facturā, vehet ſuper æthera virtus.
Hanc flammam ventura tuæ præconia gentis
Deſignant, hoc omnipotens è culmine ſignum
Sidereo dedit: at tantarum in munera laudum
Quam ſtatuit, dicas à nomine coniugis vrbem.
Præterea ſacros Troia ex ardente penates
Ereptos compone noua intra mœnia, & altos
Infer ad æternum manſuros tempus honores:
Hi (tibi mira feram) tanto vrbis amore trahentur,
28 *Vt vecti ad ſedes alias, loca primi Latini*
Sponte ſua repetent, iterumq́ iterumq́ reuerſis.
O felix quem tanta manent dehinc pace tenebis
Sub placida gentem Iliacam, poſt feſſus & æuo
Confectus, tandem Elyſias ſocer ibit ad vmbras,
Succedes ſceptro, atque Italis dominabere, leges
Communes Teucrisq́ ferens: tum lætus ad altum
Te mittes cœlum: ſic ſtat ſententia diuum.
POE. *Dixit, & inde leues fugiens ſe vexit ad auras.*
Aeneas tanto ſtupefactam nomine mentem
Percuſſus, diuæ peragit mandata parentis.
Et iam compoſitos felici in pace regebat
Dardanias, & iam decedens ſceptra Latinus,
Liquerat, & pius Aeneas ſucceſſerat, omnem
Auſoniam, lataq́ potens ditione tenebat.
Iam paribus Phryges, atque Itali ſe moribus vltro,
Et ſocia ingenti firmabant pectora amore,
Concordiq́ æquas miſcebant fœdere leges.
29 *Tum medio Venus exultans ſe immiſit Olympo*
Ante Iouem, & complexa pedes, ſic ore locuta eſt.
VE. *Omnipotens genitor qui ſolus ab æthere ſummo*
Cuncta moues, qui res hominum, curasq́ recenſes
Dum Teucros traheret fortuna inimica, recordor,
Spondebas finem ærumnis, rebusq́ ſalutem:
Nec tua me promiſſa pater ſententia fallit,
Namque omnes gaudere ſacra treis pace per annos
Viderunt Italæ nullo diſcrimine partes:
Verum ad ſiderei miſſurum culmina cœli
Pollicitus magnum Aeneam, meritumq́ ferebas
Illaturum aſtris. quid nunc ſub pectore verſas?
Iamq́ optat matura polo Aeneia virtus.
POE. *Olli hominū ſator atque deū dedit oſcula, ab alto*
Pectore verba ferens. IVP. *Quantum cytherea potentē*
Aeneam, Aeneadasq́ omnes infeſſus amaui:
Et terra, & pelago, & per tanta pericula vectos
Noſti. & ſæpe equidem indolui commotus amores,
Gnata tuos, tandemq́ malis Iunone ſecunda
Impoſui finem: nunc ſtat ſententia menti,
Qua ductorem alto Phrygium ſuccedere cœlo
Inſtitui: & firma eſt: numeroq́ inſerre deorum
Conſtat, & id concedo libens: tu ſi quid in ipſo
Mortale eſt, adime, atque aſtris ingentibus adde.
Quin ſi alios ſua habet virtus, qui laude perenni
Accingant ſeſe, geſtis præſtantibus orbem
Exhorrent, illos rurſum ſuper æthera mittam.
Aſſenſere omnes ſuperi, nec regia Iuno 22
Abnuit, at magnum Aeneam ſuadebat ad altum
Efferri cœlum, & voces addebat amicas.
POE. *Tum Venus aerias deſcendit lapſa per auras,*
Laurentumq́ petit, vicinæ Numicius vndis
Flumeis vbi currit in æquora arundine lectus:
Tunc corpus nati abluere, & deferre ſub vndas
Quidquid erat mortale, iubet, dehinc læta recentem
Felicemq́ animam ſecum ſuper aera dixit,
Immiſit Aeneam Aſtris, quem Iulia proles
Indigetem appellat, templisq́ imponit honores.

ASCENSIVS.

TVRNVS vt extremo. Effugientem animam] Vnde in fine xij. Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub vmbras. [Magnanimus ſtetit] Quia victor, cum victi fugam quærat. [Remouentes] Quaſi ex indignatione expuētes. [Ceu frondibus ing. Sylua. &c.] Comparatio non ſatis apta, quia rei inſenſibili attribuit, vt ſiluæ, dolorem. Veruntamen id Maro quoque nonnunquam facit. Item minus apta eſt compoſitio, Silua ingens dolet, lapſus frondibus, impulſu boreali tumultu. Nam aptius diceret, lapſus frondibus, Boreali impulſu. [Nec frenum, nec colla] Melius nūc, colla vt ſit, Nec colla eorum caput, recuſant nunc pati frenum. ſed id minus generoſe de Italica gente dicit. ſicut in alijs multis, circa decorum dormiat, [Et veniam orare] i. orabāt, aut non recuſant. [Sicut acerba duo] Comparatio Virgiliana. [Non aliter Rutuli] Si non aliter Rutuli, quæras quomodo dictum ſit. & durum ex alto reuomentes corde dolorem, nam nō reuomimus, niſi ex faſtidio & contemptu: vnde non congruit, quod inclyta malunt arma ſequi, & tamen dolorem vomant. Præterea contra decorum eſt, quod cæſo duce, libenter alienum iugum ferant, licet id forte Latinis conueniat. [Non aliter] applicat comparationem taurorum ad Rutulos, ſed ea Virgilius aptius ad ductores ipſos prius retulit. [Belloq. quietem] id rem veroſimilem facit, quia nullas ſalus bello pacem te poſſumus omnes dixerat Drances, verūtamen, quia verborum plus quām virtutis, à Virgilio habuiſſe prædicatur. Dicerem fato ceſſiſſe potius quām bello: quia dictum eſt prius; Gens aſpera bello debellanda tibi eſt Latio. [Tunc Turnum ſuper aſſiſtens] Verba fere Virgiliana ſunt. ſed non tam congrue, vt ab illo poſita. [Patereris] Melius diceret, conareris. ſed plus eſt. patereris. Nam ſine pati quidem debuit, multominus id facere licuit. Pati autem non debuit, quia debuit, Iouis monitis perficiendis, operam præſtare. [Daunia proles] Vituperatio à genere. Nam Daunus mortalis illi pater fuit, licet diua Venilia mater. [Diſce Iouem reuereri] Sic in ſexto. Diſcite iuſtitiam moniti, & non temnere diuos. [Iuſſa facere] Hic facere alibi factum ire, vt Georg. quarto. Nec mora continuo matris præcepta faceſſit. Sed importune videtur mortuum ad virtutem adhortari, & vt pietatem

tatem colat. Quoniam nõ eſt in morte qui memor ſit dei. in inferno autem quis confitebitur illi? Sed quod in mortuum dicit, ad viuentium pertinet exhortationem. [Memoresque malorũ. Sic in primo Aeneid. Virgil.

At ſperate deos, memores fandi, atque nefandi.

[Heu nobile corpus Turne] Bene in viro forti, & pio, temperamentum ponit iuſtitiæ, & miſerationis, vt gaudeat, deorum contemptorem victũ eſſe doleatq. vnei commeruiſſe. ſ. vt vitium damnans, hominem commendet. [At non tibi erit Lauinia par uo]. ſ. precio. Et ſunt verba, quæ Turnus & eius ſocij in contumeliam Teucrorum protulerant. [Nec dextra tamen. &c.] Sic & Camilla prius, dixit, vnde & verba & ſententiæ ex Virgilio ſumuntur ferè. [Sed quæ Pallantis] Pietatis erat Turno, arma relinquere, ſed Talionis inſigna demere, vt qui alios ſpoliauerat, ſpoliaretur. [Ingentia baltei] Colliſio eſt, nam non poteſt verſus hypermeter eſſe, cum non ſequatur vocalis. [Vt ſolatia cæſo Haud leuia hoſte ferat] Vnde ipſe in xj.

Vadite, & hæc memores regi mandata referte,
Quod vitam moror inuiſam Pallante perempto
Dextera cauſa tua eſt Turnum, natoque, patrique,
Quam debere vides, &c.

3 [Melioribus vti, &c. Dicente bellorum auſpiciis.] Hoc eſt, melius auſpicemini. Nam euenta rerum, incerta dici non poſſunt, licet in xij. dictum ſit:

Diſce puer virtutem ex me verumque laborem
Fortunam ex alijs

Nam illic aliud verbum Seruius ſubaudiendum docet. Põt etiã accipi auſpicium pro principio: haud auſpicari pro inchoare. Nã quia Romani, nullam rem at dũ nõ prius facto auſpicio. i. auiũ inſpectione inchoabant, id accipimus auſpicium pro principio, vt dixi. Et quia capto auſpicio res in ipſum factæ proſperæ, plerunque ſuccedebant, iõ auſpicato venire, eſt opportune, & bonis aut hoc eſt proſpere venire. [Ignauosq; vocans] Ignaui, ſunt inutiles ad laborem, qui nihil recte nauant. i. quaſi nauibus quibus cõmode, & cito multa tranſuehuntur, operantur. Tacta eſt enim metaphora à nauibus: ſed vt ſit melior ſonus adiecta eſt ſimplici, g, litera: non enim nauis, ſed gnauus dicitur, vñ & græci, gni, vocant. [Et quos inhumatos rogis] Sic in principio ij. dictum eſt Aeneas, quanquam & ſocijs dare tempus humandis:

Præcipitant curæ, turbataque funere mens eſt,
Vota deum primo victor ſoluebat Eoo, &c.

[Maius opus] Quia pietas in ſuperos maior eſt quam in defunctos. [Honores meritos]. i. ſacrificia pro victoria obtenta, aut vota pſolui κατὰ τὸ σιωπώμενον, vt intelligatur ſe in votis aſtrin-
4 xiſſe, ſi victor euaſerit. [Tum pingues patrio iugulant ex more] Benè iugulant, dixi non iugulat, quia ſeruile eſt officium quod ſocijs attribuit, ſicut Maro:

Obuertunt pelago proras, &c.

[Ex more patrio] Aut quia ſubijciunt cultros, vt ſe quaſi interimentes, ſponte mori, & offerri videantur. Erant autem iuuenci, quia boues intacti: vt,

Nunc grege de intacto ſeptem mactare iuuencos Præſtiterit.

[Immittuntq. ſues]. i. in templa, ſunt autem ſues, ſacrificijs apti (ſecundum Don.) Eximij, ſicut boues intacti, & oues lectæ: vnde Maro: Mactant lectas, de more bidenteis, vnde hic dicit, Niueaſque bidenteis, quia dijs ſuperis, & felicibus: vnde Maro:

Nigrum hyemi pecudem zephyris felicibus albam.

[Et cælim]. i. per inciſionem [In fruſtra]. i. particulas, & bolos. [Vina &] Pro. i. [Dona Lyæi] Quia dona Lyæi. i. Bacchi, ſunt vina. vnde eſt, Munera, lætitiamque dei, vbi tamen & die, legitur. Et in ij. Georg.

Huc pater o Lenæe: tuis hic omnia plena Muneribus &c.

[Thura ignes adolent]. i. incendunt, cremant. [Magnumque tonantem] Fatorum auctorem Iouem, & generis caput: vnde, Et mi genus ab Ioue ſummo. [Et Venerem] Quia Aeneæ matrẽ. [Et te Saturnia Iuno, Iam placidam, & meliorem] Id audacter dictum, quia nondũ nouit populus, quæ Iuppiter cum Iunone egiſſe à poeta dictus eſt verum (vt dicit Seru. in ij. bello Pun.) legitur placata. [Mauortem]. i. Martem. [Ipſum]. ſ. principem bellorum. [Cum cetera turba deorum] Alij, Tumque extra turba deorum. melius, cetera legitur, quia poſt magnos deos, ceteros inuocabant. [Aerumnis factura modum]. i. finem, vt in con-
5 ſimili Maro, & in 4. Nam quis erit modus. [Craſtina, ſublimen, &c.]. i. quod in xij. pollicetur ſic,

Nunc te de mea dextera bello
Defenſum dabit, & magna inter præmia ducet:

Ea autem præmia, vult eſſe Rutulorũ mœnia. i. quæ Rutuli, ſibi 8
vendicarant iure matrimonij. Bene aũt vterque fingit Aſcaniũ, in mœnia ductum, quia Aeneas occubuiſſe legitur, cum Latino nondum peracto bello. [Duplicesq. furores Armorum]. i. bellorum Erynnes. Nam armatis maior eſt furor, vnde Euander,

Haud ignarus eram quantum noua gloria in armis,
Et præ dulce decus primo certamine poſſit.

Vbi Seruius in armis, apud armatum, cuius cõſiliũ, cupiditas victoriæ plerũque conturbat. Et ideo dicit hic, Duplices furores, aut certe, propter duo bella, Troianum ſ. & Italicum, nã per arma, bella intelligamus. [Per totque hyemes] i. tempeſtates pluuioſas, & ventoſas. [Per quidquid acerbum] Maronianum eſt. [Per quidquid iniquũ] pp fœdera rupta, q̃ iniquitas nõ in Troianis, ſed in aduerſarijs fuit. [Infauſtum] Quia & boni occidunt:

Interdum vi occidit, & Peleus iuſtiſſimus vnus,
Qui fuit in Teucris, & ſeruantiſſimus æqui,
Dijs aliter viſum.

Præterea, infauſta erat pugna illa Pallas, quia interemptus erat, & crudelis, quia immaniter multi trucidati ſunt, vt Niſus, & Euryalus, & ceteri. [Optatã Latia cum gente quietem Iungemus] Id ſecundum Maronem, quod & Liuius ſentit, qui dubitat vter Aſcanius ſucceſſerit, an is qui ex Creuſa, an qui ex Lauinia, procreatus ſit. [Bello acri defenſa] Quia Turnus eam proripere niſus erat. [Italo cum ſanguine mixtam Troianam transferre]. ſ. 6
dabit [Vnum oro] id Ioue inſpirate voluiſſe, putari poteſt, quo niã id rono receperat ante finẽ duodecimo Aen. [Et voſmet] Sic Maro in primo, Et voſmet rebus ſeruate ſecundis. [At bello &c.] Sic in duodecimo ad Aſcanium:

Diſce, puer virtutem ex me, verosque labores.

[Partam] i. acquiſitam. [Labore Haud paruo] i. magno, per liptotem figurã. [Chriſtata ales]. i. gallina, cui in vertice criſta eſt, minor tamen quàm gallo gallinaceo. [Perculſo]. i. attonito ex ſubito malo. venit autem à precellor, nec dicitur, percuſſo, quia nõ niſi roſtro percuti poſſet. Ea autem comparatione vtitur & Saluator in Euangelio: Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos ſub alas, & renuiſti? [Crocitans] Vocabulum verſum à ſono gallinæ, pullos conuocantis. [Gaudet ſupereſſe periclo]. i. extare. Dulcius autem videtur euaſiſſe periculum, quam nõ habuiſſe. vnde in primo dictũ 2
eſt, Mœſtumq. timorem Mittite forſan, & hæc olim meminiſſe iuuabit, Anchiſa genitus. ſ. Aeneas, ſic & Virg. declinauit qui & in vocatiuo dixit lib. Aeneid. tertio:

Coniugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo:

Cum à nominatiuo primæ declinationis in es, vſitatiores ſint vt vocatiuus, & ablatiuus in e, vt ò Priamide, & cetera, quo circa ſunt, qui velint ablatiuum & vocatiuum in a. formari, nõ ab es, ſed ab antiquo nominatiuo in a, nam antiqui declinabant. hic Anchiſa, & hic Atrida, vnde eſt vocatiuus Atrida vltima breui apud Horat. in Serm. Atrida vetas cur: [Flagranteisq. agitans curas] Bene dixit, flagranteis. i. ardẽtes. quia cura (ſm Seruium) dr, eo q cor vrat, eſt aũt accuſatiuus. Nã ordo eſt agitãs. i. depellẽs, corde. ſ. ſuorum dolorem antiquũ. i. inueteratũ, & curas flagrantis, & iuuat meminiſſe gaudia, parta tandem, i. poſt longã expectationẽ, longis malis. i. laboribus & ærũnis, vt Aſſueruitq. ma-
lo ligurem. [Meminiſſe iuuat] Ex illo eſt (vt dixi) Forſan & hæc 7
olim meminiſſe iuuabit. Attamen ne laude ſua fraudẽ ſpecioſe dictũ eſt. Quę perferre moleſtum ante fuit meminiſſe iuuat, &c. [Verum altior] Dicere potuiſſet, altiſſimus, ſed non dicit altior omnium, ſed altior ſupereminet omneis, qđ idem eſt ac ſi dicat, altior oĩbus ſupereminet omneis. i. eminet ſuper omneis, &c. [Interea] Poſt victoris triumphũ, deſcribit victi luctũ. [Tulerant ſub tecta] Non ergo extulerant, ſed intulerant, quia effertur, qui intus eſt ad ſepulchrum, aut auſtum, infertur, qui foris. [Largumq. pluentes Imbrem]. i. more pluuiæ demittẽtes, lacrymas guttatim cadentes. Liuius aũt dixit pluiſſe lapidibus, ſed hic trãſumptiue acceptũ, accuſatiuo iunxit. [Ceu ſpumãtis, &c.] Ordo eſt. Ceu. i. quemadmodum qñ canis præſtantior ex omni numero. i. pręſtantiſſimus. aut præſtantior ceteris omnibus. Nã cum genitiuo comparatiuus duorum eſt. [Excepit per viſcera dẽteis fulmineos]. i. in mortem fulminis inuadẽtes apri. i. ſuis ſilueſtris ſpumantis. i. ferocitate & agitatione, tunc cetera turba latrantũ. ſ. canum, perterrita caſu ſ. canis laceri, infauſto. i. infelici. fugit, atque putat, circunſtans ore querulo. i. querenti. & lamentanti, ſimili magiſtrum. ſ. venatorem. & infremit. i. valde. & intrinſecus fremit magno vlulatu, ac ipſa turba canũ, cõmota. i. admonita, manu domini. ſ. venatoris, iubentis. i. præcipientis ſilentiũ,

8 ſilet ore & premit gemitum,& coercet ſeſe.[Haud].i.nõ aliter hoc eſt eodem modo Rutuli quieſcunt voce ſuppreſſa &c.Quantos.i.ò quam magnos motus & ſup. rerum in alternas vices.i.viciſſitudines negocia humana miſcent.q.d.maximos & maxime alternas,quo.i.quali,turbine.i.turbatione,& vertigine.ſeu viciſſitudine,uira hominum fertur? q. d. admirabili. O damnoſa ſuperbia ſceptri fragilis.i.regni non diu datum,vnde in Georgicis, Perituraq. regna.aut quod nemo non fragilis poſſidet, ò furor, ò Cupido dominãdi innata.ſ. pectoribus, noſtris nimium, quo tu cæca vehis mortales? q.d.in maxime ſæpe mala. vt de Turno potuit quo.i.ad quem ſtatum,aut quam conditionem.o gloria tu quæſita.i.parta & acquiſita tantis periclis.pro periculis.transfers.ſ. tranquillitate ſua, animos inflatos .ſ. ſpiritu ſuperbiæ & ambitionis? Quot inſidias geris tecum? q.d plurimas, omni enim admiratione interrogat.Ante oculos(ſi cernis) habes.continuat ſermonem.nam ordo eſt,o gloria, ſi cernis.melius diceret,ſi cernas,quia cæcam dixit, Heu tu habes ante oculos dulce venenum,quod cũ dulcedine inficit, & interficit animos,& homos mundi eſt ſupp. letalis.i.mortifex. heu, dolentis interiectio munera regni ſunt,ſup.triſtia quæ.i. vtpote quæ conſtent haud paruo(quia ad generũ Cereris ſine cæde,& ſanguine pauci Deſcendunt reges & ſicca morte Tyrãni.vt dicit iuuẽ).i.magno? quia vita multis conſtet.&. Heu grandia pondera rerum ſupp. ſunt triſtia.quæ.i.vtpote, quæ nunquam queant promittere pacem placidam.i. ſine intrinſeca lite & agitatione, quia diuitiæ cum anxietate poſſidentur,nec requiem placidam.Sic in quarto Virgil

Nec placidam membris dat cura quietem,
Heu decus regale, ſortis acerba, & miſere,
Heu caſus regum ſuppoſitos magno timori.
Et negatos paci.

Moralis exclamatio, vt ex aliqua ſaltem parte moribus proſit. O Turne,quid iuuat.i.prodeſt te.ſup.mouiſſe.i.concitaſſe Auſoniam.i.Italiam ſaliẽ pro patre,ingenti tumultu, & turbaſſe Aeneadas.i.Aeneæ ſocios,coactos.i. cogens eos in dura bella,quia paucis & externis,cum multis indigenis bellandum erat,q.d.nihil iuuat,& quid iuuat te violaſſe pignora ſacre quietis.i.ſanctæ pacis fœdera? quæ tãta impatientia venit tibi animo,vt gereres
9 Martemq.i.bellum. cum gente deum.i. deorũ progenie, & cum gente vecta huc.i.ad nos iuſſu tonãtis, q d.maxima.(Ego vero potius legerem.imprudentia, q̃ impatientia, peccant tamen & per impatientiam amorum) & tu vt inſtans vltro .i. non laceſſitus,velle pellere.ſ.gentem deorum noſtris tectis.[Nataq. abrũpere fœdus]Tangit hiſtorias à Virgilio deſcriptas,obſeruans videlicet ab illo inuẽta,perinde ac ſi œconomia,ac diſpoſitio eius operis huius 13.libri exigerit ſubſecutionem, cum tñ(vt prius diximus)in conceſſo ſit Maronem.in Turno cæco ſicut Homerum legerat in Hectore tracto finem operis conſtituiſſe. [Quoties tentaui reuocare?]q.d ſæpe, bis autem legitur in Virgilio, vt in 2.iterum in 12.[Inde ego quanta tuli] Vnde in 12.

Vincla omnia rupi,
Promiſſa eripui genero arma impia ſumpſi
Ex illo,qui me caſus quæ bella ſequantur
Turne vides,&c.

10 [Semirutis]Semidirutis.& deiectis, & agri magni albentes, aut nigri albentes.magnis oſſibus.i.magnorum virorum, vnde conformiter legẽdum erit magni, vt multitudinem occiſorũ ſignificet [Fluuij quæ humana cæde].i.ſanguine rubentes. ſic in 12.

Recalent noſtro tyberina fluenta ſanguine adhuc,

[Per tanta pericula cœpi]Hoc quoque proteſtatus eſt Turnus, ipſe in 12.Aen.dicens:

Quam pro me curam geris hanc precor optime pro me
Deponas, letumque ſinas pro laude paciſci.

Et ipſe Latinus paulo ante dicta verba:

O præſtans animi iuuenis:quantum ipſe feroci.
Virtute exuperas,tanto me impenſius æquum eſt
Conſulere:atque omnis metuentem expendere caſus,&c.

[Quonam illa decens it] Pro abiuit. [Ah quantas, &c.] Videtur diutius lamentari caſum Turni, quam par erat, quippe qui tantopere gratulaturus ſit Aeneæ ob victoriam. ſed (vt dicam) potuit aliud vultu piæ ſe ferre.aliud corde tegere, quod tamen integro viro non conueniret.[Circunfluet Ardea] i. ciuitas Ardeatiua.hoc eſt populus eius. Nam ipſa vrbs iam conflagrauerat.& in auem verſa erat. quod licet Latinum lateret.tamen vrbi non conuenit circunfluere.[Sed non degener] Idem vt cetera ferè ex Marone ſumptum, vt de Palante viſum eſt.[Aſpicies foſſum pudibundo vulnere].i.de quo pudẽdum eſſet, vt de vulnere ſuſcepto in tergũ [Et aſpicit vt] .i.qualiter exceperis,ga in pectus aduerſum.[Enſem Aeneæ Troiani.] Quaſi dicat.[Sublimem ingẽti &c.]Omnia ſunt ex Marone depromta,& præcipue ex vndecimo,vbi ad Euandrum miſſus eſt Pallas, vt nũc ad Daunum, Turnus. [Multa ſuper Teucrum] Sic in ſecundo:

Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ Aggerat.

Non eſt tamen eadem idoneitas in negocio Aeneas victor, quẽ penes erant corpora,& ſpolia hoſtium interemptorum, potuit funus Pallenti ex ſententia inſtruere. Latino vero cum quodam modo victus ſit,non competit ex Teucrorum corporibus.pompam funebrem inſtruere.nam id eſſet victoribus inſultare.[Poſt 11
currus] i.poſtmodum equi ſudãtes cæde.i.ſanguine &c.aut ſic, ſtetentes.ſ.Rutuli enſes, & tela ſequuntur poſt currus ſudantes cæde Phrygia &c.[Metiſcus] Qui dictus eſt,auriga, Turni fuiſſe ſicut Acetes Pallantis,de quo in xj.

Dicitur infelix æuo confectus Acetes.

[Et ducit equum]Sic in 2.

Poſt bellator equus poſitis inſignibus Aethon, It lacrimans.

[Hinc alij verſa arma gerunt]Sic in xj.

Tum mæſta phalanx,
Teucrique ſequuntur,tyrrhenique duces,& verſis
Arcades armis.

[Greſſumq. in tecta Latinus]Sic de Aenea in xj.

Nec plura effatus ad altos
Tendebat muros,greſſumque in caſtra ferebat.

[Mugitibus]Pro eiulatibus dixit. Nam mugitus proprie, taurorum ſunt,eiulatus mulierum [Inſcius ad tantos &c.] i.neſcius, ſup.ſe ſupereſſe ad tantos dolores, Supereſſe.i. ſuperſtitem eſſe,& reſtare, nam (vt A.Gell.docet) ſignificat etiam ſuperfluum .i.ſupra id quod ſatis ſit,eſſe,Et eſt pathos ab eo qđ accidit præter opinione & quod minime verebamur.[Vrbem ingens flamma &c.]Hanc Ouid. fingit,in Ardeam auem muratam. [Tectis rutis].i.dirutis,& diſſolutis per incendium. [Fauillæ Alciuolæ] .i.ſcintillę,bene aũt alludit fabulam,nam ardea auis,vt ab arduitate dicta,eo ꝙ ardua volat, quam naturam vt ex eo ſumpſiſſe quod ex ſcintillis,& fauillis Ardeæ incenſę, facta ſit, proprium enim eſt ſcintillarum,ac fauillarum,ardua petere,& ad globum ignis tendere.pulcre autem alludunt poetæ in figmentis ſuis,ad res geſtas.Nam cum vrbs ea Ardea, dicta fuerit ab arduitate,& poſt exuſtionem ſolum remanſerit nomen, quod idem aui inditum eſt.pulchre finxerũt vrbem in auem mutatam,hoc eſt vrbis nomen in auis nomine perduraſſe.Eſt autem hyperbole, quod dicit, Et aſtra fauillæ implebant,nam non tantum aſcẽdere poſſunt.[Siue quidem ſic dijs placitum]Moris eſt Virgiliani, quoties cauſa non apparet ſic loqui, vt in principio iij. Aeneid. 12

Poſtquam res Aſiæ,Priamique euertere gentem
Immeritum viſum ſuperis:

Deorum enim iudicia,ſunt ſemper iuſta,ſed ſæpe ignoratur,cur iuſta ſint.[Signum vt fata darent]Alludit ad illud quod de Euãdro dicitur in x.

Agnouit longe gemitum præſaga mali mens.

[Pectora cædentes].i.contundentes. [At veluti cum nigra cohors]ſic Enn.quod & Maro ſumpſit,It nigrum campis agmen. Bona autem eſt comparatio,nã ſi cauernula formicarum eruatur omnes ſarcinulas, quas quæq. poteſt, colligunt, vnde eam ſumpſit & Maro in quarto ad profectionem, aut fugam Troianorum dicens:

Migrantes cernas,totaque ex vrbe ruentes
Ac veluti ingentem formicæ farris aceruum.
Cum populant hyemis memores,tectoque reponunt
It nigrum campis agmen,&c,

Vterque autem videtur habuiſſe reſpectum negocij, nã Troiani,ſarcinulas ſuas colligebant,in fatalem terram reponendas & ideo comparantur à Marone,formicis colligentibus,ciues autẽ Ardeatini,ex incendio,quæ poterant receperant,ad incertas ſedes transferendas,& ideo bene comparãtur formicis,poſt euerſum nidum partas opes recipientibus. Ab Ennio tamẽ nigrum agmen de elephantis,dictum volũt.& ab alio poeta, de Mauris quod inconueniens non eſt. Nam licet verba & dicta aliorum, ad ſuum inſtitutum conuertere.[Et veluti ponit ſecundam cõparationem,ſumptam à teſtudine,animali quidem imbelli, ſed pertinaciter pariete domus incenſæ adhærenti, & non niſi cum ſumma indignatione eum relinquenti,quo & ciues ex incẽdio, res ſuas tãtiſper dum poſſunt,recipiunt,nec deſerũt,niſi vi ſumma repulſi ingruente.ſ.igne.Poteſt autem prior comparatio referri

ſerri ad ſtrenue migrantes, poſterior ad tarde deſcẽtes. [Calorem ignitum] Idem ab igne procedẽtem luctata, diu. i. renitens, contra flammæ calorem. [Caudã agitansq́. caput] Illud quæ nõ ſuo loco poſitum eſt, niſi ſit Renitens pedibus caudam, & Agitans caput tentat cedere. ſ. flammis magna vi. ſ. pro modulo corporis. [Tum vero è medijs] Fictionem ſequitur Ouidianã, ſecundum quam, Ardea incenſa, in ſui nominis, auẽ transformata eſt. Attonitus dicitur, quaſi è tonitru perculſus: & ideo omni vehementi perturbationi, ſubito obuenienti, attribuitur, recte autem attonitus dicit propter ſimilitudinem exuſtionis vrbis cum tonitru. Tonitru enim fit extinctione ignis in nube, qualem crepitum dant ſæpe incendia vrbis. Qui vero attonitus eſt, horrore quodam concutitur propter inopinatam aeris commotionem, & fulminis præuiſi, licet poſt orti apparitionem quod (vt Plin. ſentit) neminem ferit, niſi prius exanimatum: Eo autem modo, ſtupefacti erant ciues ardeatini, & ex vrbis incenſione, & ex Ardeæ (vt fingitur) apparitione. [Monitiſq́. deorum] id eſt monſtris, quibus admonebantur, rem quamuis magnam portendi. [Humeros, atque ora tenebant] Humeros à vehendis faſcibus, & ſarcinulis, ora, ab oratione, nihil enim dicebãt ſtupefacti. [At

13 Daunus, &c.] Non opportune ponitur particula, at, quæ aduerſatiua eſt, & rebus contrarijs congruit, vt in fine 3. Aeneid.

Factoq. hic fine quietis.
At regina Grauj iamdudum ſaucia cura,
Vulnus alit venis:

Vbi poſt quietem Aeneæ ponit commotionẽ Didonis, hic vero poſt Rutulorum ſtupefactionem, nihil loquentium inducit gemitus compreſſionem. i. ſimile ſilentium, vnde non recte dicitur, at, ſed rectius dixiſſet, &c. Viri autem fortis eſt corde dolorem premere, vnde in primo de Aenea:

Spem vultu ſimulat, premit altum corde dolorem.

[Quos poſtquam toto, &c.] Similem ploratum, & vlulatum, inducit in funere Turni. [Percuſſis vocem] Ordo eſt. Tollunt voce ad ſidera (male autem legeretur, ad æthera, quia ad. corripi deberet) palmis percuſſis, ſcilicet inter ſe, vnde dicere potuiſſet, concuſſis. [Cum primum fari potuit] Sic & Maro. Male autem legeretur quamprimum. Nam licet, quàm, acceptum pro valde, bene iungatur ſuperlatiuo, tamen ſenſus malus eſſet. Nam nõ vult dicere, quòd quamprimum, id eſt valde cito, ſed quòd, cum primum: aut, vt primũ: aut, vbi primum. [Potuit fari, ſic edidit ore] Aut pleonaſmos eſt, aut ore edidit quia potuit dolorem ſuum, etiam alijs, indicare. [Quo] id eſt ad quid præſtans animi. ſic La-

14 tinus ad eundem in xij.

O præſtans animi iuuenis, quantum ipſe feroci
Virtute exuperas, &c.

[Hic clare virtutis honos, & gloria ſceptri] Sic Euand. in xj.

Non hæc o Palla, dederas promiſſa parenti
Cautius, vt ſæuo velles te credere Marti; Et Aeneas de codẽ:
Hi noſtri reditus, expectatique triumphi?
Hæc mea magna fides?

Per hæc autem κατὰ τὸ σιωπώμενον, innuitur Turnus patri dixiſſe, quod regnũ & imperiũ, cũ Lauinia obtineret. Vnde dicit, Hæc illa quies promiſſa, &c. [Heu miſerum] ſ. me. [Quam] id eſt quantum, q.d. maxime præcipites caſus agunt ſecula. i. tempora labentia, quia tempora labuntur, more fluentis aquæ. [Quo pulchrior alter Non fuit, &c.] Vnde Maro petit:

Ante alios pulcherrimus omneis,
Turnus atauiſque potens.

Et alibi, cum de pulchro loqueretur, dicit,

Excepto Laurentis corpore Turni.

[Honos ſiderius] i. ſplendor, & relucentia, ac nitor ceruleis altæ, quia ipſe altus erat. [Tali reditu te pararu] i. apparatu, pompa. ſ. funebri, legitur & Talin', pro Tali ne? [Bellis auidis] i. q auide & feruẽter geruntur. [Heu mortem inuiſam] Sic Maro, Heu ſtirpem inuiſam, ſed nouæ ſecundę perſonæ, verbũ ſubiunxit, vnde ſunt qui legẽdum putent, Heu mortem inuiſam, q̃ tenes ſceptra communia toti genti, quia dominatur mortalibus omnibus, & ſeruans æterna fœdera, quia oẽs qui oriuntur aliqñ morituri ſunt, tu frenas. i. reprimis armis vltricibus. ſ. ſuperbiæ, & poſuit vltricibus, in neutro genere, ſicut Maro victricia, dicens:

Res Agamemnonias victriciaque arma ſecutus.

[Animos elatos] i. ſuperbos, quæ res propria fuit Turno, ſicut in finem xij. memorauimus, manſerat animoſus, & elatis animis vſque ad mortem dicens, Vtere ſorte tua. Elatus autem, venit ab effero, extuli elatum. Eſt autem metaphora, ſumpta ab equis animoſis, & ſuperbis, qui freno coercendi ſunt, quoties ferociunt. Sola autem mors id poteſt. vnde à Iuuenale dictum:

Nulli gratus eſt percuſſus Achilles.

[Quę magnos, paruoſq́; tectis, quæ fortibus aquas Imbelles,] 15
Quia omnia mors tollit, populiſque duces, quos poetę, vt egregios ſignificent, ſeparare ſolent. [Heu mortem obſcuram] At q̃ claro vulnere peremptum, dixit. Verum, obſcuram, dicit morte. i. deteſtabilem: Vt quæ tam clarum virum abſtulit. [O felix] Magnus dolor, ſed ineptus, non enim decet virum fortem, ſic odiſſe vitam, vt ſuſpendium laudet, quamuis mortem honeſtã appetere poſſet, ſicut Aeneas:

O terque, quaterque beati,
Quis ante ora patrum Troiæ ſub mœnibus altis
Contigit oppetere. Et Andromache in 3. Aeneid.
O felix vna ante alias Priameia virgo
Hoſtilem ad tumulum Troiæ ſub mœnibus altis. Iuſſa mori.

[Deerat adhuc] Deerat, diſſyllabum eſt, ſicut & apud alios: vnde Lucan. *Non deeſt prolato ieiunus venditor auro.*

[At vero tali, &c.] Tangit (quod prius dixi) malum malo, ſolere accumulari. vna ordo eſt. At res verſant ſecum tali fœdere. i. pacto, & conſenſu inter ſe. i. ita vſu venire ſolet. vt fortuna infrẽdens petat, & cogat. i. torqueat illum omni turbine: quem ipſa furens infeſta. i. infeſte: aut quem ipſa furens moratur. i. detinet, & reſeruat ad grauiora mala, miſerum. i. miſeratione dignũ, & immerito infelicem: exiſtens furens. i. inſaniens. i. ſi fortuna alicui miſero conſeruat vitam id propterea facit, vt diutius, & grauius torqueat. [En multa illacrymans] i. multum nomẽ pro aduerbio. Vtitur autem fere verbis Virgilianis. [Qualis, vbi, Ordo eſt: qualis. i. qualiter i. cerua videns. ſ. raptum pulli, aut hinnuli perturbatur funere miſeri nati: vbi. i. quando, aut poſtquam, ales Iouis. i. aquila incubuit. i. inuolauit, & toto corpore iniuit, vnguibus validis i. fortibus, quibus tandem prædam rapere potuit: & diuulſit (ſi Seruio ad illud 4. Aeneid. Maneſue reuelli credimus: non dicemus diuelli: licet in paſſiuo ſit, diuulſus ſa ſum. verum Lucanus:

Non fuſilis auctor, non ſemel vulſit protulit.

Ita, vt nõ ſit ſolida in ea re Seruij grãmatici auctoritas diuulſit. i. dilacerauit, fœtum paruum. i. tenellum, & anniculum adhuc, veroſimilem faciat rem. [Poſtera lux, &c.] Redit ad geſta Latini, qui nuptias filiæ ſuę ſumma cura celebrauit, rebus iam ſedatis. [Tunc pater infractos.] Sic Maro:

Turnus, vt infractos aduerſo Marte Latinos Defeciſſe videt.

Vnde ſenſus eſſe poteſt (vt illic) duplex, vt iſfractos dicat: i. valde fractos, & vt ſignificet, non fractos, hoc ordine Latinus pater, videns tunc Italos infractos. i. valde fractos, q a Marte fatali. i. bello, quo fatis volẽtibus ſuperandi erant, defeciſſe. i. penitus ſuccubuiſſe. Aut ſic, pater Lauinus videns Italos infractos. i. nũquã alias fractos, defeciſſe tunc Marte. i. bello fatalli, & videns totam fortunã cædere Aeneæ potenti, & voluens animo. i. conſiderans tumultum belli, & ingenteis curas. i. ſolicitudines, quas ſemper habuerat, & fœdera, & promiſſa. i. promiſſiones cõnubij, & Hymenæos. i. nuptias, ſuæ natæ. i. filiæ, videlicet Lauiniæ, vocat mille pſtanteis viros electos ex toto agmine: Modeſtius Virgilius centum oratores finxit. Veruntamen multa ſunt, quæ hoc purgent, ne præter modum dictum videatur. Tum, quod apud Maronem tantum, comitabantur caduceatores, hic autem Aeneã ipſum. Tum, quod illic hoſpitem, & auxilij indignum, hic autẽ victorem, & ſine cõtrouerſia filiæ futurum maritum. magna autem laus Aeneæ eſt, qui præditum tanto exercitu, vt ex eo mille præſtantes viri poſſent deligi, ſuperauit, vocat, inquam mille viros, qui comitentur ad vrbem, ducem Dardanium. ſpectatũ virtute. Et iungit oratores togatos, ad quorum morem Romani poſtea togati incedebant, memorans. i. mãdans eis multa, & imperat vltro. i. inſuper, aut nondum rogatus, eũtibus. i. abire volẽtibus, & iam, iamq́. profecturis, vt interſint animo placido, & renuant, & vehant læti Aeneadas in alta mœnia. ſ. vrbis ſuæ, quando. i. quãdoquidem, expediat auſpicijs. i. indicio auſpiciũ, & monitis deorum miſcere gentem Troianam cum ſanguine Italo. [Interea &c.] Oſtendit officium bonis principis. [Et pectore toto Excipiant] Verba Iuli ad Euryalum, in nono habita. [Atque alacris monet] Terent. Quin tu es alacris. Eſt igitur alacris, communis generis, ſed conſuetius hac tempeſtate dicitur. hic alacer, hæc alacris, hoc alacre. [Ardentia Dranees Verba mouet] Quem ſcilicet Virg. fecerat, legatum ad Aeneam & Turno ſemp fuiſſe infeſtum. [Exultans] Pro funere Turni erepti, quia Turno ſemper fuerat infenſus. vnde, Erepti Turni, non è periculis, ſed è medio mortalium, & è vita intelligemur. [Iuramuſque diuoſque

deaſque]Primum que.vacat.quia vixit & oẽs. poſuit ergo ſatis
dure pro ratione metri. Nec dicetur, Deoſque. Deas quia, que,
ſemper in fine,hoc eſt ad poſtremum coniunctum,poni vult.po
teſt autem poni poſt primum,aut plus,ſed non ſolum. [Quin]
17 id eſt quominus,optabat cõnubia natæ.& te generum,&c.[Sed
quidquid tanto armorum.&c.Purgat Latinum, reijciens omnẽ
culpam in Turnum. [Illum omnis.&c.] Purgat etiam populum
Latinum,qui poſcebat vt Turnus armis cederet i.diſcederet, &
ita putem legendum vt armis cederet.potius q̃ in armis, niſi ſit
omnis cohors in armis cõuerſa.ſ.ad Aeneam poſcebat. ſup.vt.ſ.
cederet,& finiret magnum Anchiſiadem in te ò Aenea. ſed pul-
chre inducitur orator.& de eo loqui citra adulationem, quia re
citaret verba,quæ tunc de eo vulgares habebãt.[Defeſſa ætate]
Legitur etiam,defeſſa ætate.& eſt duplex ſenſus, aut ꝙ ſit mul-
tum fractus,non vitio,ſed ætate defeſſa,aut defecta, aut ꝙ non
ſit fractus,hoc eſt ꝙ quamuis defeſſa ætate tñ infractus,aut iam
tandẽ fractus,nec vltra valens iungebat ambas palmas. i.coniun
ctis manibus orabat & rogabat, ardentem.i.æſtuantem, nimio
Marte.i.amore belli.&c.[Bellũq.ciebat].i.cõcitabat.& prouoca
bat.[Dignũ Exitũ] Nimium aſſentiretur, niſi ꝑmiſſum fuiſſet
à Virgilio,quod fuerat Turno ſemꝑ infenſus odijs,& crimine.
[Momordit Nigrantem proſtratus humum.]Sic de Mezentio,
Et humum ſemel ore momordi.vbi dictum eſt.quod viri fortes
in mortem cadẽtes ne vocem viro indignã emitterent, humum
mordent,quod aũt Nigrantem,dicit,etiam ex Virgilio ſumpſit.
[Nunc improbus,&c.]Oſtenditur, pertinax odium, qui etiam
manes eius odio proſequitur [Acheronte] Fluuius eſt infernalis
ſine lætitia,dictus.Tu melior hæres ſuccede bonis Laurẽtibus i.
diuitijs,& imperio Laurentum,aut ſuccede Laurentibus.ſ. po-
pulis bonis.i. tibi fauentibus.[In te,&c.]Sic Maro:

In te domus inclinata recumbit.

[Et voces].ſ.te laudantium.canunt vera præconia.i.ita eſt vt di-
cunt.[Pueri.innuptæq. puellæ] Virgilianum eſt. In te vnũ con-
uerſi oculi,id de Turno prius dictum eſt.ſed diuerſimode. Nam
Turnum poſtulabant ad certamen,Aeneam.ad gloriam, & im-
perium.[Paret ipſe Latinus iam ſenior]Ergo è vicino. promitti
18 tur regni ſucceſſio [Qui gnatam tibi iungat,habet] Qui.i.vtpo
te is,qui & mittat nepotes in ſecula.i.in perpetuam ſucceſſionẽ.
ſcilicet Troianos.admixtos generi id eſt progeniei Italo,hoc eſt
ſanguini Italico,ex parte materna.Hæc autem omnia, tendunt
in gloriam domus Iuliæ,quæ ab Aenea origmẽ traxiſſe gloria-
batur. In qua re,ſicut in alijs ferè omnibus, Virgilium inſequi-
tur,illiusque verba ferè ſumit,ſed longo interuallo,ſi quid mihi
recti eſt iudicij.nam multum ab illius caloribus friget. Non eſt
tamen vſquequaque contemnendus poeta.ſi ſeorſum ſolusq́ in
ſpiciatur.quamuis nihil ad Maronem.[Finierat &c.]Id quoque
tractum eſt ex Marone,qui cõſimilem orationem Dranci dat li-
bro ſecundo.[Hilari cum fronte]Non vocat eum, quia non in-
ſtrumentum,ſed comitantiam connotat,non enim fronte, ſed
manibus recipiuntur amici. Frons autem. maxime index eſt læ-
titię.aut triſtitiæ.vnde de Marcello. Sed frons læta parum. Item
pudoris vt fidei.vnde dictum eſt.Fronti nulla fides,quis. n. non
vitijs abundat triſtibus obſcœnis? Et ideo dicũtur effrontes,qui
pudorem & verecundiã non habent. [Et amico pectore] More
Virgiliano æ,prmittit habitum futuræ orationis. [Nec placida
ſolitum ſub pace Latinum]Sic Maro in 8.

Rex arua Latinus,& vrbes
Iam ſenior longa placidas in pace regebat.

[Conciuit].i.cõcitauit. [Iuuenilis enim plus laudis amore]Apo
ſiopiſis,id eſt reticẽtia eſt. voluit enim Aeneas dicere,quod plus
æquo & iuſto laudis amore efferebatur, aut quid ſimile, quod
quia inhoneſtum eſt cum defunctis contendere reticuit,addens
Quidquid. i. ſiue iuſto,ſiue iniuſto amore laudis ſuccenſus erat
tamen ò Auſonij,ego nil.i.in nullo recuſo.cõnubia pacta .i. per
pactum pollicita,& non recuſo iungere cum æterno fœdere,pa
cem ſanctam.i.inuiolabilem. Rex quidem. i. qui nunc vrbis rex
eſt,ſocer.i.quia futurus eſt ſocer meus,tenebit imperium,& ve-
neranda ſceptra.i.inſignia regni. i. licet victor ſim.tñ non aufe-
ram illi regnum: Non ſtaret verſus, ſi dicatur, idem imperium,
quia(vt dicit Donatus)Idem in maſc.productum,in neutro ve-
ro,correptum eſt in prima ſyllaba. [Statuentque mei mihi,&c.]
Hoc in fœdere icto lib.xij promiſerat Aeneas. [Et nomen natæ
vrbis erit]Quia à Lauinia vocabitur Lauinium [Et adijciam pe
nates ſocioſque, Hoc & Iuppiter ad Iunonem dixit futurum, li
bro xij. dicens, Morem,ritusque ſacrorum Adijciam, faciamq́.
omnes vno ore Latinos, vnde nunc Aeneas ex Iouis inſtinctu
hæc dicit,quocirca Iuppiter prius dixit, Adijciam,ſicut nũc Ae-
neas.quia vterque adiecit. Iuppiter, vt cauſa mouẽs primum,&
Aeneas vt exequens. [Vos communes.& in ſecula leges] Quia 19
(vt Liu.commemorat)propter originem Romani cum Latinis
multam ſocietatem inierunt. [Dehinc quamprimum] Sic ſcri-
ptum reperi,& ita forte emiſſum eſt,ſed vt prius docui, inepte.
Nam debuit dicere,cum primum,aut,vt primum,non q̃ .quod
exponitur pro valde,vt ſit valde pridem,aut cito. ſunt aũt verba
Virgiliana.Præterea. Pyrarum inſtructio, & corporum exuſtio
à Virgilio tota ſumpta eſt. [Glandilegoſq. ſues] .i.qui glandes
legere,& poſtea frendere ſolent,ſed tñ non vr̃ aptum ſuibus epi
thetum,non.n.legunt,ſed deuorant glandes quas tñ rimantur.i.
è rimis eruunt interdum,vnde & rimari trãſumptum eſt,pro eo
quod eſt,inquirere.[Latos incendia cãpos Enudant].i.ſpoliãt.ſ.
pecoribus in eis errare,aut paſci ſolitis [Clarum Phœbum].i.ſo-
lem rutilum,& ſplendentem,quaſi nuncium feſtiuitatis futuræ, 20
qđ Maro diligentius ſeruauit.[Conſedere in equis].ſ.Teucri,in
in his quos Latinus prius donauerat.aut quos hoſtibus abripue
rant,aut quos nunc iterũ Latinus, *κατὰ τὸ σιωπώμενον* miſiſſe
intelligetur. [Ad tecta Laurenti].i. Laurentij.[Ante oẽs] Sup.
monebat greſſum.aptiorẽ tamen locum illi Maro conſignaſſet,
videlicet medium. [Poſt ordinem]. i. per ordinem. Nam poſt.
aduerbium eſt.hic autẽ ordo obſeruari ſolet, in ſtatibus mixtis,
vt primus primi ſtatus,ac ordinis,ſit omnium primus:& primus
ſecundi ordinis,ſecundus:& ſecundus primi ordinis, tertius: &
ſic deinceps. Ergo quia Drances erat princeps legationis erat ſe-
cundus in ordine. [Multa duci ſenior memorans] Ideo multa
qua ſenior.nam eſt laudator tꝑis acti ſe puero. [Dehinc vnica
proles Aſcanius]Seruata.ſ.ratione quam dixit. [Animi maturus
alethes] Virg. maturus æui dixit, & eſt honeſtior locutio quàm
ſi dicatur,maturus æuo, Is enim maturus æuo dicitur, quẽ æuũ
maturum effecit,is vero maturus æui, qui æuum maturum fa-
cit,& temperauit.[Gyas]Quia vero Gyę necem prædixit Maro,
oportet aut alium eſſe Gyam, aut hunc illius immemorem. In
cęteris tñ prudenter egit,vt eos commemoret,quos Maro in V.
dixit aucturos genus Romanum,& illi nomina daturos, vt Ser-
geſtum domus,à quo Sergia,&c.[Interea effuſi ſtabant per mœ
nia ciues]Docetur inſtabilitas vulgi, quod fortunam ſequitur.
[Quos læta fronte Latinus]Potius fronte,q̃ animo, dixit, quia
licet ꝑꝑ Amatę ſuſpendium doleret,tñ premit alto corde dolo
rem. [Dardanium Aenean]Per n,ſcribendum eſt. propter voca- 21
lem ſequentem,vbi diligenter dixit Alexander. Rectus in a græ-
ci,ſolet an quarto breuiari,quia a nominatiuo in as,non breuia
tur ſicut nec en ab es longo.[Haud vera illuſit imago].i.non.n.
illuſit eum vera imago,quia facile erat eum inter cęteros agno-
ſcere,etiam longe adhuc diſtantem [Tum quam primum] Ite-
rum dicendum eſſet,cum primum data copia in 7.

Poſtquam introgreſſi,& coram data copia fandi,
Et voces capere. Sic in ſexto:
Veniſti tandem,tuaque expectata parenti.
Vicit iter durum pietas,datur ora tueri
Nate tua,& veras audire & reddere voces.

Cętera quoque verba Virgiliana ſunt,vnde in ij. Aeneid. Aeneas
ad Hectorem:

O lux Dardaniæ,ſpes o fidiſſima Teucrum.

Et Anchiſes ad eum in ſexto:

Nec me mea cura fefellit.

[Factum etenim] Sed nec paruo ſtat.i.non paruo conſtat Turno
facinus.perpetratum contra deorum voluntatem. Bene dicit,
Nec paruo.non.nec parui,quia duntaxat tanti,quanti, pluris.&
minoris cum eorum compoſitis,dum ſine ſubſtantiuis ſunt, po-
nuntur cum verbis precij in genitiuo,nam cętera omnia in abla
tiuo. Vnde maro in ij. Aeneid.

Et *magno mercentur Atridæ.*

[Numina Indignata vltricia] Diuidẽda ſunt epitheta,vt ſit. Nu-
mina vltricia miſere.i.miſerunt,indigna. i. quia indignata ani-
mis iuxtas pœnas, [Quando].i.quandoquidem. [Omnis origo
Seditionis].ſ.Turnus,& Amata. [Sunt mihi regna,iacent exceptis
oppida muris] Vnde in 7.de Latini regia:

Multaq præterea ſacris in poſtibus arma
Captiui pendent currus,curuæq́. ſecures,
Et criſtæ capitum & portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque,clypeique,ereptaque,roſtraque carinis,

Vnde videtur interpretari locum in ij.alioqui obſcurum,de au-
ro Latini,vt intelligatur regis,non populi.[Quem contra]id eſt
è diuerſo,ſupp.affatur,aut contra quem(quod durum eſſet) fa-
tur.

tur.[In te horum cauſam armorũ]Abſumptio literarum, & r,literæ repetitio,durum verſum,ſed in re tali,vtpote terribili,congruum faciunt.Ordo eſt.In te aſſueto ſub tempore placidæ pacis.[Socerum te lætus in omneis Accipio caſus] Sic Iulus ad Euryalum lib.ix.

Iam pectore toto
Accipio,& comitem caſus complector in omneis.

[Magni mihi ſurgit imago Anchiſæ]Sic in ij.

Subijt cari genitoris imago.

[Ardebo genitoris amore] Id ſecundum grammaticen poetice autem dixit Maro:

Corydon ardebat Alexin.

[Matreſque].i.matronæ.[Nuruſque]id eſt nubiles, aut ſponſæ. [Pulchra reuiſentes].i.iterum atque iterum videntes, quia pulchra & peregrina.Sed caſtius.Virg lib.4 dicens:

Multa viri virtus animo,multuſque recurſat
Gentis honos.

Non à corpore,ſed ab animis laudat. Sed ibi, de regina caſta, hic etiam de plebe fit mentio. [Ceu quando longus, & ingens] Quia alterum ſine altero eſſe poſſet.Eſt autem comparatio ſatis apta.nam nõ minus per bella, quàm per imbres abducuntur coloni,vnde in Geor.

Squalent abductis arua colonis.

[Clarus Titan].i.Sol.[Laſſet] i.fatiget.celeriter currendo.[Splẽdore aurato].i.auricomis radijs.[Et iam rex alta Latinus Atria] Malus eſſet verſus,niſi ponatur coniunct.o. & .quam ablatam inuenimus.Et vna Optimis Aeneas.[Vna].i pariter, coniunctis.ſ. manibus ita vt neuter alterum præcederet. Dehinc quia Latinũ comitabantur,mixtiq. Phryges.bene mixti. ne poſteriores cenſeantur.[Tum ſplendida læto Applauſu, &c.] Vt plurimum ſingulis ſingula dat epitheta.quę carmen concinnum quidem reddunt,ſed nimis fucus(vt ait Quint.)Vitandus eſt.qui in hoc poemate videtur ſatis,ſuperq. affectatus.[Regia] Eſt domus regis,
23 Græce αὐλὴ dicitur, quã aũt vulgus aulam,vocat, potius atriũ dixeris. [Hæc inter] Anaſtrophe.i.inter hæc.i.dum hæc fierent. [Deiecta oculos].i.habens oculos deiectos.vnde lib.ij.

Subuenitur magna matrum regina caterua
Dona ferens,iuxtaq. comes.

[Lauinia virgo] Cauſa mali tanti, atque oculos Deiecta decoros.ideo igitur,deiecta,quia cauſa mali tanti.& nunc,quia ſponſa futura.[Primo aſpectu ſtupefactus inhæſit] Mira laus decoris Lauiniæ.vnde de Aenea dictum eſt in primo:

Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido,
Caſu deinde viri tanto.

[Qui haud parua ſpe ductus] Quia operæprecium cenſuit, pro tali virgine omnia dura pati.[Ciuiſſet]Concitaſſet.à cieo. vnde eſt,Bella cient.i.concitant. [Connubij, & multa canunt] Malus verſus.vnde legendum.Connubij & multa cantant cum laude. aut,Multaq. canunt cũ laudes Hymenęos.i dicunt epithalamia .i.carmina nuptialia quę læta & iocunda.cum bonorum multorum comprecatione fieri ſolent,vnde Iuuen .dictum eſt, feliciter,&c.Quis autem ſit Hymenęus, dictum eſt alibi. [Et lætam vocem] Quia omnis triſtitia ab nuptiarũ auſpicijs proſcribebatur.[At fidem interea]Sic in primo. Mittitur ad naueis, ſed ibi, epitheton.negocio aptum.delegit Poeta dicens:

Rapidum ad naueis præmittit Achatem.

Sed non incongrue hic,fidum dicit.quia ad talia dona afferẽda, non niſi fidus mitteretur.[Munera]Munera autẽ Andromachen Aeneæ dediſſe,docuit Poeta in 3.dicens:

Nec minus Andromache digreſſu mœſta ſupremo
Fert picturatas auri ſubtegmine veſtes,&c.

[Magnum cratera]Declinatur enim hic crater , & eſt poculum. [Donatum capit]Ideo capit , quia donatum . Accipimus enim, & capimus ab alijs , ſumimus per nos . Totus autem apparatus conuiuij , ſumptus eſt ex primo Aeneid. vbi deſcribitur conuiuium Didonis ſic:

At domus interea regali ſplendida luxu
Inſtruitur,medijſque parant conuiuia tectis,
Arte laboratæ veſtes,oſtroque ſuperbo
Ingens argentum menſis,cælataque in auro
Fortia facta patrum,ſeries longiſſima rerum.

Et paulo poſt:

Dant manibus famuli lymphas,Cereremque caniſtris
Expediunt,&c.

Vnde quæ hic exponenda ſunt,illinc erui poſſint,vt ſtrato oſtro .i.tapetibus purpureis.Nam quæ ſternuntur, intexta velamina, tapetes,aut tapeta vocantur.quæ vero ſuſpẽduntur in aulis,aulæa dicuntur.[Conuenere]Diſcubuere Græce id dictũ eſſet.Nam 24
Latine dicas, diſcubitũ,aut diſcubituri, aut ad diſcumbendum, vnde melius conſtruas, conuenere iuſſi diſcumbere. [Strato diſcumbere in oſtro].i.purpura.ſic in j.

Conueniunt ſtratoque ſuper diſcumbitur oſtro.

Sed eiuſmodi luxus non videtur tam congruus Italicæ parſimoniæ,ac Tyrijs opibus,vnde de Carthagine:

Diues opum,ſtudijſque aſperrima belli.

Et ideo licet imitetur poetam,longo tamen id facit interuallo, multũq. ab illo friget,ſed non omnia poſſumus omnes,facilius eſſet vitia notare,quàm ſine vitijs ſcribere. [Et ſe inferre Delicijs,& dapibus futuris].i.deinceps illis nam & præſentes erant, alioqui.ſ.ſe non inferrent.[Cryſtallus] Vas cryſtallinum .[Cererem].i.panem.[At puerum pater &c.] Id & Dido in Cupidine, ſibi forma Aſcanij fecit, Magis aũt congruæ dr̃, Latinus mores miratus,& prudentiam,quã vultum,ſed vultus, etiam animi index eſt,vnde & vultum decentem in puero, decenter mirari potuit.[Et grauiter pueri ex ore candentia verba]Id.n.mirandum, nam verborum grauitas,puerili ætati non congruit.Vnde Perſ. per irriſionem.ſ.ingenium,& rerum prudentia velox. ante pilos venit,dicenda,tacendaque calles.Plus præterea mirandum erat, Verba grauiter cadentia.i.quod grauiter cadebãt q̃ ſi grauia.dixiſſet.Nam facile poteſt imprudẽti,dari grauis ſermo dũmodo ex alterius ore loquatur,at difficile eſt.eũ grauiter loqui. Quod aũt dicit,Cadentia verba,laudem auget Nam pauca verba, etiã grauiter proferre poſſunt pueri,ſed difficillimum eſt dum ea cadunt.i.præcipitanter,aut in morem torrentis fluunt grauiter efferri.Maturum animum quæras, quomodo maturum agnouit animũ?nempe ex oratione.Nam ex abundantia cordis os loquitur.[Donatum Aeneam pro tali prole ferebat] Quia parentum felicitas,conſiſtit in bonis liberis,vnde Helenus ad Anchiſen:

Vade,ait,o felix nati pietate. Et Aeneas ad Didonem.
O qui te talem genuere parentes.

[Poſtquam epulis cõpreſſa fames]Virg.dicit, Exempta fames, [Labentẽ fallere noctem].i.tranſigere intereceptibiliter. [Nunc 25
duros Troiæ caſus]Locus ſumptus ex fine j.Aen.vbi dicitur:

Necnon & vario noctem ſermone trahebat
Infelix Dido,longumque bibebat amorem,
Multa ſuper Priamo rogitans ſuper Hectore multa,
Nunc quibus Auroræ veniſſet filius armis &c.

Sed huiuſmodi traductio temporis,videtur importuna huic loco,vbi ſponſus nouæ nuptæ,iungendus erat. Sumpta etiam eſt pars ſermonis,quem dat Latino ex ſermone Euandri lib.8.habito.[Legeſque,& iura dediſſe]Maro aũt dicit, ipſam ante aduentum,præcipue Saturni.gentem haud vinclis , nec legibus æquã, idem tamen atteſtatur.Saturnum eis leges dediſſe,dicens:

Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo
Arma Iouis fugiens,& regnis exul ademptis,
Is genus indocile,ac diſperſum montibus altis
Compoſuit,legeſque dedit,Latiumque vocari
Maluit,his quoniam latuiſſet tutus in oris &c.

[Et Bacchi,& frugũ cultus]Vnde à Virg. vitiſator dicitur. [Dehinc tecta ſecutum Eſſe paterna Iouem]Quia in Italiam venit, vbi ex Electra,Atlantis filia,Dardanum genuit,qui occiſo Iaſio fratre,tandem ad Phrygiam peruenit.[Ex Corytho].ſ.vrbe Italiæ,vnde in 3.

Corythum,terraſque requirit Auſonias,
Dictæa negat tibi Iuppiter arua.

[Vtq. inſignem aquilam]Aquila dr̃ in tutela Iouis, & ei fulmi- 26
na miniſtraſſe,eo quod directo obtutu,ſolis radios inſpicit, nec fulmine vincitur.Hanc aũt Romani,pro inſigni habebant, quia per auſpicium aquilarum , inditum eſt à Romulo vrbi nomen. vnde Luc.Signa pareis aquilas adludit ergo ad Romanorum ſigna,volens ea etiam Troianis vnde oriundi ſunt,fuiſſe, & Dardano,ab Ioue dono data.[Dant lucem flammæ]Sic in j.

Et noctem flammis funalia vincunt.

[Et cythara]Sic in j.

Cythara crinitus Iopas
Perſonat aurata &c.

[Variantq. pedes] ſ ſaltando,ad modulos pſallentiũ vnde ducti tantium choreas,geſtũ exprimit.[Et iam feſta nouem largo connubia luxu Attigerant celebrata dies] Nouem dierum tempus priſcis,cerimonijs ſæpe adhibitum legimus,quod & noſtræ religionis profeſſores,obſeruant in purgationibus & rebus diuinis. Volunt quidã,eo quod ſit ternarius, ter repetitus, ex omni an-

gulo, trinitatem conſtituens ſed nihil ad hunc locum. [Aeneas vrbem curuo ſignabat aratro] Nam ab vrbo. parte aratri, dictam vrbem vult & Seruius. designabantur autem primo mœnia, aratro, à boue, vt dicũt, & equo tracto, vt pacis & belli felicitate gauderent. vbi vero porta fieret, portabatur aratrum, vnde à portando portam dictam volunt: Varro tñ, ab importandis rebus. [Fundabantq. domos] ſ. Troes, quia ſeruile eſt officium, ſed primũ ſulcum deducere pontificale. vnde illud, Famulis hoc Aeneæ cõtribuit. Sanè ſundabat domos dicit. pro fundamenta domum iaciebant. Nam fundare, eſt confirmare res prius iactas: fundamenta iacere, eſt ea inchoare: eo quod nobiles qui claris ædificijs, fundamenta prima iaciunt, non deſcendunt in ſcrobem, ſed primũ (vt aiunt) lapidem deiiciunt. poteſt tñ fieri. vt in eo loco fuerint, domus quas Aeneas fundauerit, & muro cinxerint, & ita ꝓprie ponitur. [Ecce autem fatum haud paruum] Alij, Fatu, legunt. vt ſit, haud paruum. i. res haud parua fatu. i. ad fandum, aut dum fatur, aut ecce autem prodigium, ſup. aut monſtrum, aut portẽtum. quod etiam Aſcanio, & Lauiniæ contigiſſe Maro memorauit. omnia igitur inuenta ſunt Maroniana. & ferè verba, ſed non tam apte poſita. vt ab illo, Duplicesq. tetendit Ad cœlum cum voce manus, verba ſunt Virgiliana. Aeneidos II.

At pater Anchiſes, oculo ad ſidera latus
Extulit, & cælo palmas cum voce tetendit.

27 [Talia iactantem, &c.] Nulla vſ in verbis iactantia, ſed precatio, cum decenti fiducia. Aliter autem in primo dixit Maro:

Talia iactanti ſtridens Aquilone procella.

Quia ibi nequidquam mortem precabatur. [Aurea mater] Dſ à Virgilio quoq. aurea Venus. [Se Venere confeſſa] Vnde lib. 2.

Alma parens confeſſa deam, qualisque videri
Cælicolis, & quanta ſolet.

[Nec flammã, &c.] Inanis ꝑceptio, quia ipſe Aeneas, nouit eius rei ſignificationem felicem eſſe, vt ex ſecundo Aeneidos, & alijs quibuſdam poetæ locis conſtat. [Oceanum tranſgreſſa] Propter deuictos Britãnos, quos Anglos vocamus, aut propter id, quod dictum eſt in primo de Iulio Cæſare.

Imperium Oceano famam qui terminet aſtris.

[Hãc flammam ventura tuæ præconia gentis Deſignant,] Videtur hypallage, vt ſit pro eo quod eſt:

Hæc flamma deſignat præconia tuæ gentis. Dicit aũt:
Deos facturæ, vehet ſuper æthera virtus.

Propter Romulum, & Iulium Cæſarem, quos in deos translatos fingunt. [At tantarum in munera laudum] Sic verior eſt lectio: vt ſit, in munera. i. ad munera, hoc eſt pro munera tantarum laudum. i. in recompenſationem tantæ laudis, quę tibi per Lauiniam portenditur, donabis eam hoc honore: vt, Vrbem quam ſtatuis, ab eius nomine Lauiniũ appelles. [Præterea ſacros, &c.] Coluerunt Romani Phrygios deos. vnde hæc ficta. [Hi (tibi mi-

28 ra feram) tanto, &c.] Parentheſis eſt, tibi mira feram, id eſt miranda dicam. Nam ordo eſt. Hi. ſ. dij penates, trahentur tanto amore vrbis, vt ipſi vecti ad alias ſedes repetant ſua ſponte. i. per ſe, prima loca Latini ſ. vrbis reuerſi iterumque, iterumque. i. ſemel, ac iterum: aut iterum, atque iterum: quod & in hiſtorijs legitur. [O felix quem tanta] ſ. ornamenta, & dona manent. i. expectant. & cui tanta futura ſunt. [Tandem Elyſias] Non congruit illi quod dictum eſt in primo:

Sublimemq. feres ad ſidera cæli, Magnanimumq. Aeneam,
Tertia dum Latio regnantem viderit æſtas,
Ternaque tranſierint Rutulis hyberna ſubactis,

Nam ſi poſt ſubactionem Rutulorum, non niſi tres annos victurus dicitur Aeneas, incongrue dicitur de Latino, quod tandem Elyſias ſocer ibit ad vmbras, & ad Aeneam. Succedes ſceptro, atque Italis dominabere. [Sic ſtat ſententia diuum] Hoc enim à Ioue audiuit in primo dicente: *Sublimemque feres, &c.* [Tanto ſtupefactam nomine mentem Perculſus] i. habens mentem ſtupefactam percuſſam, aut perculſam: tanto nomine. i. no-

29 minis, hoc eſt famæ promiſſione. [Tum medio] aggreditur vltimam partem operis, quæ eſt de trãslatione Aeneæ in cœlum, de qua veritatem ſecutus, recte dubitat Horat. dicens quarto Carm. ad Torq.

Quo prius Aeneas: quo Tullus diues, & Ancus?
Puluis & vmbra ſumus.

De morte enim Aeneæ recitat Seruius, quod (ſecundum Catonem) ſimulac in Italiam venit, Lauiniam, Turno deſponſatam duxit, vnde moto bello, in primo prœlio perijt Latinus, in ſecundo pariter Turnus, & Aeneas. ſecundum alios autem, victor Aeneas, cum ſacrificaret ſuper Numicum, in ipſum incidit, & cum non appareret, dicebant, deum indigetem factum, vnde Tibullus ad eum:

Illic ſanctus eris, cum te veneranda Numici,
Vnda deum cælo miſerit indigetem.

Eſt aũt datiuus localis, Medio ſe immiſit Olympo. pro eo quod eſt. In medium Olympum. Non incongrue autem datur illi in cœlo locus medius, quia ſidus Veneris eſt proximum ſub Sole, qui medius planetarum eſt. vnde dictum volunt illud:

In medio reſidens complectitur omnia Phœbus.

Quod autem complexa pedes, aut ſupplicem indicat, aut quod ſidus eius inferius eſt quàm ſidus Iouis. [Ora locuta] Pleonaſmos eſt, ſicut in Virgil. ſæpe niſi dicamus deos, & deas etiam nutu loqui, id eſt voluntatem indicare. [Tres pace per annos] Si igitur, non niſi tres annos, quæras quomodo prius tandem dixerit, quod multi temporis eſt? [Viderunt Italæ nullo diſcrimine partes.] id eſt ſine dilectione, toti Latio denominatus eſt, non tamen toti Italiæ. [Pollicitus] in primo libro, vt diximus. [Olli] Sic in primo:

Olli ſubridens hominum ſator, atque deorum,
Oſcula libauit natæ, dehinc talia fatur. &c.

[Infeſſus] i. non feſſus, & indefatigatus. [Noſti & ſæpe quidem] Sic Venus in primo ad cupidinem:

Nota tibi, & noſtro doluiſti ſæpe dolore.

[Iunone ſecunda] i. proſpera & fauente, quia dictum eſt de ea in primo:

Conſilia in melius referet, me cumque fouebit
Romanos rerum dominos, gentemque togatam.

Imitatur autem illud Aeneid. quarto:

Dijs equidem auſpicibus reor, & Iunone ſecunda.

[Nunc ſtat ſententia menti] i. placet, vnde in I. Neque me ſententia vertit. Stat autem. i. placet, & decretum eſt: vt, Stat caſus renouare omnes. [Qua ductorem alto Phrygium ſuccedere cœ- 30
lo Inſtitui] Hæc vera eſt lectio, non autem, Alta Phrygum. Numeroque inſerere deorum. [Conſtat] i. conſtans, & firma eſt ſententia [Si quid in ipſo Mortale eſt adime]. ſ. per apotheoſin purgando ipſum. [Quin ſi] Ordo eſt. Quin, id eſt quinetiam, aut quinimò, ſi alios ſua. i. propria virtus, habet q erigãt ſeſe pẽni laude. & ſup. qui exorient geſtis pręſtantibus. i. propter præſtãtiam geſtorum, orbem. ſ. caducorũ, qui eſt ſub lunari globo, ego mittam rurſum illos ſuper æthera. quod propter Iulium præcipue dicit cuius viſum putabatur ſidus, vnde eſt:

Ecce Dionei proceſſit Cæſaris aſtrum.

[Nec regia Iuno Abnuit] Quia iam placata. [Vicina Numicius vndis flumineis] Nam fluminibus augetur. Hinc colligitur, ſaltem, ſecundum mentem Maphæi, in nominatiuo dici, Numicius: ſecundum quem, in illo Tibulli, Sacra vnda Numici, contractio erit duarum vocalium in vnam, ſunt tamen qui & Numicus dici contendant. [Tunc corpus nati abluere,] ſcilicet iubet, vnde eſt illud Tibulli:

Iam ſæpe citum.
Illic ſanctus eris cum te veneranda Numici,
Vnda deum cæli miſerit indigetem.

Qui autem ſint Dij indigetes, inuenies per tabulam. Quia vero hiſtoria habet, ipſum ſubmerſum in Numico, ſeu Numicio, vnde Dido in quarto:

Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.

Ideo fingitur illic purgatus. [Templiſque] Subaudi, cui aut cuius, vt ſit, Cui imponit templis: aut, Cuius templis imponit. Hæc autẽ omnia dicta ſunt ſm fabulamẽta gentiliũ: Nam Maphæus ipſe, non ex ſua fide compoſuit, ſed vt ſuppleret quod operi Virgiliano deeſſe, fruſtra (vt diximus) putabat. Et hæc in hunc decimumtertium, quem licet non ſit Virgilij, impreſſimus.

P. VIRGILII MARONIS OPVSCVLA,

AD OCTAVIVM CVLEX.

LVSIMVS Octauij gracili modulante Thalia:
Atque vt araneoli tenuem formauimus orſum:
Luſimus, hæc propter Culicis ſint carmine dicta:
Omnis vt hiſtoriæ per ludum conſonet ordo,
Notitia ducum voces, licet inuidus adſit.
Quiſquis erit culpare iocos, Muſamq́; paratus:
Pondere vel Culicis leuior, famaq́; feretur.
Poſterius grauiore ſono tibi Muſa loquetur
Noſtra: dabunt cum ſecuros mihi tempore fructus.
Vt tibi digna tuo poliantur carmina ſenſu.
Latonæ, magniq́; decus Iouis, aurea proles
Phœbus erit noſtri princeps, & carminis auctor,
Et recinente lyra fautor: ſiue educat illum
Alma Chimæreo Xanthi perfuſa liquore,
Seu nemus aſteriæ: ſeu qua Parnaſsia rupes:
Hinc atque hinc patula præpandit cornua fronte:
Caſtaliæq́; ſonans liquido pede labitur vnda.
Quare Pierij laticis decus ite ſorores
Naiades: & celebrate deum ludente chorea.
Et tu ſancta Pales, ad quam ventura recurrunt
Agreſtum dona, ſecura ſit cura canentis
Aerios nemorum cultus, ſiluasq́; virenteis.
Te cultrice vagus ſaltus feror inter & aſtra.
Et tu, cui meritis oritur fiducia tantis
Octaui venerande meis allabere cœptis.
Sancte puer, tibi nanque canit non pagina bellum:
Phlegra giganteo ſparſa eſt quo ſanguine tellus
Nec centaures Lapithas compellit in enſes.
Vrit Erichthonias oriens non ignibus arces.
Non perfoſſas Athos, nec magno vincula ponto
Lecta meo quærent iam ſera volumine famam.
Non Helleſpontus pedibus pulſatus equorum,
Græcia cum timuit venienteis vndique Perſas.
Mollia ſed tenui pede currere carmina verſu
Viribus apta ſuis Phœbo duce ludere gaudet.
Hoc tibi ſancte puer memorabile, & tibi certet
Gloria perpetuum lucens manſura per æuum:
Et tibi ſede pia maneat locus: & tibi ſoſpes
Debita felices memoretur vita per annos,
Grata bonis lucens, ſed nos ad cœpta feramur.
Igneus æthereas iam ſol penetrat in arces:
Candidaq́; aurato, quatiebat lumina curru:
Crinibus & roſeis tenebras aurora fugarat.
Protulit è ſtabulis ad pabula læta capellas
Paſtor: & excelſi montis iuga ſumma petiuit;
Lurida qua patulos velabant gramina colles.
Iam ſiluis, dumisq́; vagæ, iam vallibus abdunt
Corpora: iamq́; omni celeres è parte vagantes
Tondebant tenero viridantia gramina morſu.
Scrupea deſertas hærebant ad caua rupes:
Pendula proiectis carpuntur, & arbuta ramis:
Denſaq́; virgultis auide labruſca petuntur.
Hæc ſuſpenſa rapit carpente cacumina morſu,
Hæc ſalicis lentæ, vel quæ noua naſcitur alnus:
Hæc tenera fruticum ſentes rimatur. at illa
Imminet in riui præſtantis imaginis vndam.
O bona paſtoris: ſi qui non pauperis vſum
Mente prius docta faſtidiat: & probet. illi
Omnia luxuriæ precijs incognita, curis
Quæ lacerant auidas inimico pectore mentes.
Si non Aſsyrio fuerint bis lauta colore
Attalicis opibus data vellera: ſi nitor auri
Sublaqueare domos animum non angit auarum:
Picturæq́; decus: lapidum ne fulgor in vlla
Cognitus vtilitate manet: nec pocula gratum
Alconis referunt, Bœtiq́; toreuma: nec Indi
Conchea baca maris pretio eſt at pectore puro.
Sæpe ſuper tenero proſternit gramine corpus:
Florida cum tellus geminantes picta per herbas
Vere notat pulchris diſtincta coloribus arua.
Atque illum calamo lætum retinente paluſtri.
Ociaq́; inuidia degentem, ac fraude remota,
Pollentemq́; ſibi, viridi cum palmite lucens
Tmolia pampineo ſubter coma velut amictu,
Illi ſunt gratæ rorantes lacte capellæ,
Et Nemus, & fæcunda Pales, & vallibus imis
Semper opaca nouis manantia fontibus antra.
Quis magis optato queat eſſe beatior æuo,
Quam qui mente procul puras, ſenſusq́; probando
Non auidas agnouit opes, nec triſtia bella,
Nec funeſta timet validæ certamina claſsis?
Quò ſpolijs dum ſancta deum fulgentibus ornet
Templa, nec euectus finem tranſcendit habendi:
Aduerſum ſænis vltro caput hoſtibus offert.
Illi falce deus colitur, non arte politus
Ille colit lucos: illi Panchaia thura
Floribus agreſtes herbas variantibus adſunt.
Illi dulcis adeſt requies, & pura voluptas,
Libera ſimplicibus curis. huic imminet, omnes
Dirigit huc ſenſus: hæc cura eſt ſubdita cordi:
Qualibet vt requie victus contemptor abundet:
Iucundoq́; locet languentia corpora ſomno.
O pecus, ô Panes, vos ô gratiſsima Tempe
Fontis Hamadryadum, quarum non diuite cultu
Aemulus Aſcræo paſtor ſibi quiſque poetæ,

Securam placido traducit pectore curam.
Talibus in ſtudijs baculo dum nixus apricas
Paſtor agit curas: & dum non arte canora
Compacta ſolidum modulatur arundine carmen:
Tendit in euectus radios Hyperionis ardor:
Lucidaque æthereo ponit diſcrimina mundo:
Dum iacit Oceanum flammas in vtrunque capaces.
Et iam compellente vagæ paſtore capellæ
Ima ſuſurrantis repetebant ad vada lymphę:
Quæ ſubter viridem reſidebant cærula muſcum.
Iam medias operum partes euectus erat ſol:
Cum denſas paſtor pecudes cogebat in vmbras,
Vt procul aſpexit luco reſidere virenti
Delia dia tuo, quò quondam victa furore
Venit Nyctileum fugiens Cadmeis Agaue,
Infandas ſcelerata manus, & cæde cruenta:
Quæ gelidis bacchata iugis, requieuit in antro
Poſterius pœnam nati ſe morte futuram.
Hic etiam viridi ludentes Panes in herba,
Et Satyri, Dryadesq; choros egere puellæ,
Naiadum cœtu, tantum non Orpheus Hebrum
Reſtantem tenuit ripis, ſiluasq; canendo,
Quantum te Peneu remorantem diue choreæ
Multa tuo lętæ fundentes gaudia vultu.
Ipſa loci natura domum reſonante ſuſurro
Quis dabat: & dulci feſſas refouebat in antro.
Nam primum prona ſurgebant valle patentes
Aeriæ Platani: inter quas erat impia lotos,
Impia, quæ ſocios Ithaci mœrentis abegit:
Hoſpita dum nimia tenuit dulcedine captos.
At quibus inſigni curru proiectus equorum
Ambuſtus Phaethon ictu mutauerat artus:
Heliades teneris amplexa brachia truncis,
Candida fundebant tentis velamina ramis.
Poſterius cui Demophoon æterna reliquit
Perfidiam lamentandi mala: perfide multis.
Perfide Demophoon, & nunc defende puellam.
Quam comitabantur fatalia carmina quercus.
Quercus ante datæ, Cereris quàm ſemina vitæ.
Illas Triptolemi mutauit ſulcus ariſtis.
Hic magnum Argoæ naui decus edita pinus
Proceras decorat ſiluas hirſuta per artus:
Appetit aerijs coniungere montibus aſtra.
Ilicis & nigræ ſpecies, & læta cupreſſus,
Vmbroſæq; manent phagus, hederæq; ligantes
Brachia: fraternos plangat ne populus ictus:
Ipſæ excedunt ad ſumma cacumina lentæ:
Pinguntq; aureolos viridi pallore corymbos.
Quis aderat veteris myrtus non neſcia fati.
Ac volucres patulis reſidentes dulcia ramis
Carmina per varios edunt reſonantia cantus.
His ſuberat gelidis manans è fontibus vnda,
Quæ leuibus placidum riuis ſonat orta liquorem
Et quanquam geminas auium vox obſtrepit aureis
Hinc querulæ referunt voces. quis nantia limo
Corpora lympha fouet, ſonitus alit aeris Echo.
Argutis & cuncta fremunt ardore cicadis.
At circa paſsim feſsis cubuere capellæ,
Excelſisq; ſuper dumis: quæ leniter afflans
Aura ſuſurrantis poſsit confundere venti.
Paſtor vt ad fontem denſa requieuit in vmbra:
Mitem concepit proiectus membra ſoporem,
Anxius inſidijs nullis: ſed lentus in herbis
Securo preſſos ſomno mandauerat artus.
Stratus humi dulcem capiebat corde quietem:
Ni fors incertos iuſsiſſet ducere caſus.
Nam ſolitum voluens ad tempus tractibus hydræ
Immanis vario maculatus corpore ſerpens,
Merſus vt in limo magno ſub ſideris æſtu,
Obuia vibranti carpens grauis aera lingua,
Squamoſos late torquebat montibus orbes.
Pallebant auræ liuentis ad omnia viſus.
Iam magis atque magis corpus reuolubile voluens
Attollit nitidis pectus fulgoribus: & fert
Sublimi ceruice caput: cui criſta ſuperne
Edita purpureo lucens maculatur amictu:
Aſpectuq; micant flammantia lumina toruo.
Metabat ſeſe circum loca. cum videt ingens
Aduerſum recubare ducem gregis, acrior inſtat
Lumina diffundens intentus, & obuia toruo
Sæpius arripiens infringere, quod ſua quiſquam
Ad vada veniſſet. naturæ comparat arma:
Ardet mente: furit ſtridoribus: intonat ore:
Flexibus euerſis torquetur corporis orbis:
Manant ſanguineæ per tractus vndique guttæ:
Spiritibus rumpit fauces. Cui cuncta paranti
Paruulus hunc prior humeris conteret alumnus:
Et mortem vitare monet. per acumina nanque,
Quæ diducta genas pandebant lumina gemmis,
Ac leuioris erat naturæ: pupula telo
Icta leui. tum proſiluit furibundus: & illum
Obtritum mori miſit. cui diſsitus omnis
Spiritus exceſsit ſenſit. tum torua tenentem
Lumina reſpexit ſerpentem comminus: inde
Impiger, exanimus, vix compos mente refugit;
Et validum dextra truncum detraxit ab orno.
Qui caſus ſociarit opem, numen ne deorum
Prodere ſit dubium: voluit, ſed vincere tales
Horrida ſquamoſi voluentia membra draconis.
Atque reluctantis crebris, fœdeq; petentis
Ictibus oſſa ferit, cingunt qua tempora criſtam.
Et quod erat tardus ſomni languore remoto,
Neſcius aſpiciens timor obcæcauerat artus:
Hoc minus implicuit dira formidine mentem.
Quem poſtquam vidit cæſum langueſcere, ſedit.
Iam quatit, & biiuges oriens erebo cit equos nox:
Et piger aurato procedit veſper ab Oeta:
Cum grege compulſo paſtor duplicantibus vmbris
Vadit: & in feſſos requiem dare comparat artus.
Cuius vt intrauit leuior per corpora ſomnus;
Languidaq; effuſo requierunt membra ſopore:
Effigies ad deum Culicis deuenit: & illi
Triſtis ab euentu cecinit conuitia mortis.
Inquit, quis meritis ad quæ delatus, acerbas
Cogor adire vices? tua dum mihi carior ipſa
Vita fuit vita: rapior per inania ventis:
Tu lentus refoues iucunda membra quiete
Ereptus terris è cladibus. at mea manes
Viſcera lethæas cogunt tranſnare per vndas.
Præda Charontis agor: video vt flagrantia tedis

Lumina collucent infeſtis omnia templis.
Obuia Tiſiphone ſerpentibus vndique compta,
Et flammas, & ſæua quatit mihi verbera, pœna
Cerberus, & diris flagrant latratibus ora:
Anguibus hinc, atque hinc horrent cui colla reflexis:
Sanguineiq́; micant ardorem luminis orbes.
Heu quid ab officio digreſſu eſt gratia? cum te.
Reſtitui ſuperis leti iam limine ab ipſo:
Præmia ſunt pietatis vbi? pietatis honores
In vanas abiere vices: & iure receſsit
Iuſtitiæ prior illa fide. Inſtantia vidi
Alterius, ſine reſpectu mea fata relinquens.
Ad pareleis agor euentus: ſit pœna merenti:
Pœna ſit exitium: modo ſit, dum grata voluntas:
Exiſtat par officium. feror auia carpens,
Auia Cimerios inter diſtantia lucos.
Quem circa triſtes denſentur in omnia pœnæ.
Nam vinctus ſedet immanis ſerpentibus Othos,
Deuinctum mæſtus procul aſpiciens Ephialtem:
Conati quondam cum ſint incendere mundum.
Et Tityos Latona tuæ memor anxius iræ.
Implacabilis ira nimis iacet alitis eſca.
Terreor à tantis inſiſtere terreor vmbris
Ad ſtygias reuocatus aquas. vix vltimus amni
Reſtat, Nectareas diuum qui prodidit eſcas
Gutturis arenti reuolutus in omnia ſenſu.
Quid ſaxum procul aduerſo qui monte reuoluit?
Contempſiſſe dolor quem numina vincit acerbus,
Ocia quærentem fruſtra: ſub lite puellæ
Ite quibus tedas accendit triſtis Erynnis:
Sicut Hymen præfata dedit connubia mortis.
Atque alias alio denſas ſuper agmine Turmas.
Impietate fera vecordem Colchida matrem
Anxia ſollicitis meditantem vulnera natis:
Iam Pandionias miſerandas prole puellas,
Quarum vox querula eſt: ſuperat quod Biſtonius rex,
Orbus Etops mœret, volucres euectus in aura.
At diſcordantes Cadmeo ſanguine fratres
Iam truculenta ferunt, infeſtaq́; lumina corpus
Alter in alterius: iamq́; aduerſatus vterque
Impia germani manat quod ſanguine dextra.
Eheu mutandus nunquam labor: auferor vltra
In diuerſa magis diſtantia numina cerno.
Elyſiam tranandus agor delatus ad vndam.
Obuia Perſephone comites Herodias vrget
Aduerſas perferre faces. Alceſtis ab omni
Inuiolata vacat cura, quod ſæua mariti
In calcedonijs Admeti cura morata eſt.
Ecce Ithaci coniux ſemper decus Icariothis
Fœmineum concepta decus manet: & procul illam
Turba ferox iuuenum telis confixa procorum.
Quin miſera Eurydice tanto mœrore receſsit.
Pœnaq́; reſpectus & nunc manet Orpheus in te.
Audax ille quidem: qui mitem Cerberon vnquam
Credidit: aut vlli Ditis placabile numen:
Nec timuit Phlegetonta furens ardentibus vndis:
Nec mœſta obtentum Ditis ferrugine regnum,
Defoſſasq́; domos, ac tartara nocte cruenta
Obſita nec facileis Ditis ſine iudice ſedeis
Iudice, qui vitæ poſt mortem vindicat acta

Sed fortuna ualens audacem fecerat ante:
Iam rapidi ſteterant amnes, & turba ferarum
Blanda uoce ſequax regionem inſederat Orphei:
Iamq́; imam uiridi radicem mouerat alte
Quercus humo: ſteterant amnes: ſiluaq́; ſonoræ
Sponte ſua cantus rapiebant cortice amara.
Labentes bijuges etiam per ſidera Lunæ
Preſsit: equos & tu currenteis menſtrua virgo
Auditura lyram tenuiſti, nocte relicta.
Hæc eadem potuit Ditis te vincere coniux,
Eurydicemq́; vltro ducendam reddere, non fas,
Non erat in vitam diræ exorabile mortis.
Illa quidem nimium maneis experta ſeueros
Præceptum ſignabat iter: nec retulit intus
Lumina: nec diuæ corrupit munera linguæ.
Sed tu crudelis, crudelis tu magis Orpheu,
Oſcula cara petens rupiſti iuſſa deorum.
Dignus amor venia: gratum ſi tartara noſſent
Peccatum meminiſſe graue. Et vos ſede piorum,
Vos manet heroum contra manus. hic & vterque
Aeacides, Peleus nanque, & Thelamonia virtus
Per ſecura patris lætantur munera: quorum
Connubijs Venus, & virtus iniunxit honorem,
Hunc rapuit feritas, illum Nereis amauit.
Aſsidet, ac iuuenis ſociat te gloria fortis.
Alter in excelſum referens à nauibus ignes
Argolicis Phrygios torua feritate repulſos.
O quis non referat talis diuortia belli:
Quæ Troiæ videre viri, videreq́; Graij
Teucria cum magno manaret ſanguine tellus:
Et Simois Xanthiq́; liquor: Sigeaq́; præter
Littora, cum Troas ſæui vos Hectoris iræ
Videre in claſſeis inimica mente Pelaſgas
Vulnera, tela, neces, igneis inferre paratos.
Ipſa vagis, nanque Ida potens feritatis, & ipſa:
Ida faces altrix cupidis præbebat alumnis:
Omnis vt in cineres Rhœtei littoris ora
Claſsibus ambuſtis flamma lacrymante daretur.
Hinc erat oppoſitus contra Thelamonius heros:
Obiectoq́; dabat clypeo certamina. & illinc
Hector erat ſummum Troiæ decus, acer vterque.
Fulminibus veluti fragor ſonat ætheris in ſe
Tegminibus, teliſq́; ſuper Sigeaq́; præter
Eriperet reditus. alter Vulcania ferro
Vulnera protectus depellere nauibus inſtat.
Hoc erat Aeacides multum lætatus honore.
Dardaniæq́; alter fuſo quod ſanguini campis
Hectore luſtrauit victor de corpore Troiam.
Rurſus acerba fremunt Paris huc quod † letat: & huius † ledat:
† Arma dolis Ithaci virtus quod concidit icta. † Alia
Hinc gerit euerſos proles Laertia currus:
Et iam Strymonij Rhæſi, victorq́; Dolonis,
Palladio lætatur ouans: rurſuſq́; tremiſcit,
Pamoicum, Aſiamq́; horret Leſtrygonas atrox:
Illum Scylla rapax canibus ſuccincta Moloſsis,
Aetneuſq́; Cyclops, illum metuenda charybdis.
Pallenteſq́; lacus, & ſqualida tartara terrent,
Hic Tantali † generis decus amplus † Atrides † gener
Aſsidet Argiuum lumen: quo flamma † regente † Aeacus
Doris Erichthonias proſtrauit funditus arces. † regente

Rediddit

Reddidit heu graius pœnas tibi Troia furenti:
Helleſpontiacis obiturus reddidit vndis:
Illa vices hominum teſtata eſt copia quondam,
Ne quiſquam propiæ fortunæ munere diues,
Iret ineuectus cœlum ſuper omne: propinquo
Frangitur inuidiæ telo. decus ibat in altum
Vix argo repetens patriam, ditataq́ præda
Arcis Erichthoniæ: comes huic erat aura ſecunda
Per placidum curſu pelagus: Nereis ad vndas
Signa dabat: pars inflexis ſuperacta carinis.
Cum ſeu cæleſti fato, ſeu ſideris ortu,
Vndique mutatur cœli nitor, omnia ventis
Omnia turbinibus ſunt anxia. Iam maris vnda
Sideribus certat conſurgere: iamq́ ſuperne
Corripere & ſoleis, & ſidera cuncta minantur.
Ac ruere in terras cœli fragor. hic modo lætum,
Copia nunc miſeris circundatur anxia fatis:
Immoriturq́ ſuper fluctus, & ſaxa Caphareï:
Euboicas autem per cautes, Oetaq́ late
Littora: cum Phrygiæ paſsim vaga præda perempta
Fluctuat omnis in æquoreo iam naufraga fluctu:
Hic alij ſidunt pariles virtutis honore
Heroes: medijsq́ ſiti ſunt ſedibus omnes,
Omnes Roma decus magni quos ſuſcipit orbis.
Hic Fabij, Decijq́, hic eſt & Horatia virtus
Hic & fama vetus nunquam moritura per æuum
Curtius: è medijs quem quondam ſedibus vrbis
Deuotum bellis conſumpſit gurges in vnda.
Mutius & prudens ardorem corpore paſſus:
Legitime ceſsit cui fracta potentia regis.
His Curius claræ ſocius virtutis, & ille
Flaminius: deuota dedit, qui corpora flammis:
Iure igitur talis ſedes pietatis honorat
Illic Scipiadasq́ duces deuota triumphis
Mœnia, quos rapidos Libycæ Carthaginis horrent:
Illi laude ſua vigeant: ego Ditis opacos
Cogor adire lacus viduos à lumine Phœbi:
Et vaſtum Phlegetonta pati: quo maxima Minos
Conſceleratа pia diſcernit vincula ſede.
Ergo quam cauſam mortis, quam dicere vitæ
Verberibus ſæuæ cogunt ab iudice pœnæ:
Cum mihi tu es cauſa mali: ne conſcius adſis:
Sed tolerabilius curis hæc immemor audis:
Et tamen in vanis dimittis ſomnia ventis.
Digredior, tanquam rediturus: tu cole fonteis,
Et virides nemorum ſiluas, & paſcua lætus:
Et mea diffuſas rapiantur dicta per auras.
Dixit: & extrema triſtis cum voce receſsit.
Hunc vbi ſollicitum dimiſit inertia vitæ:
Interius grauiter mentem æger: nec tulit vltra
Senſibus infuſum Culicis de morte dolorem:
Quantuncunque ſibi vires tribuere ſeniles:
Queis tamen infeſtum pugnans deuicerat hoſtem:
Riuum propter aquæ viridi ſub fronde latentem
Conformare locum capit impiger hunc, & in orbem
Deſtinat: ac ferri capulum repetiuit in viſum,
Gramineam viridi fodiens de ceſpite terram.
Iam memor inceptum peragens ſibi cura laborem.
Congeſtum cumulauit opus: iamq́ aggere multo,
Telluris tumulus formatum creauit in orbem.
Quem circum lapidem leui de marmore formans
Conſerit aſsiduæ curæ memor, hic & acanthos,
Et roſa purpureo creſcit rubicunda colore:
Et violæ omne genus hic eſt, & ſpartica myrtus,
Atque hyacinthus, & hic cilico crocus editus aruo:
Laurus item Phœbi decus exurgens Rhododaphne.
Liliaq́, & Roris nouania cura marini,
Herbaq́ thuris opes priſcis imitata Sabinis.
Chryſanthusq́, ederæq́ nitor, pallente corymbo,
Et Bacchus Libyæ regis memor, hic Amaranthus,
Bumaſtusq́ vires, & ſemper florida pinus.
Non illinc Narciſſus abeſt, cui gloria formæ
Igne cupidineo proprios exarſit in artus:
Et quoſcunque nouant vernantia tempora flores.
His tumulus ſuper inſeritur. tum fronte locatur
Eulogium, tacita quod firmat littera voce.
Parue Culex, cuſtos pecudum, nil tale merenti
Funeris officium vitæ pro munere reddit.

IODOCI BADII
ASCENSII IN VIRGILII
OPVSCVLA EXPLANATIO.

LVSIMVS Octaui] Sicut in præfatione ſiluarum ſuarum atteſtatur Papinius, & Homerus, & Maro fecerunt quędam quaſi ingenij ſui præludia, inter quæ Culicem expreſſe commemorat, opus profecto lepidum, & in re tenui non tenuem gloriã meritum. Inter animantia enim vix quid quam minus Culice, attamen de eo rem arduam, & ex medullis philoſophiæ hauſtam confecit inſequẽs præcipue Paradoxon Pythagoricum, aſſerens videlicet & Culicis manes ac vmbras poſt mortem extare. Docebat enim Pythagoras (vt in litera Pythagoræ latius declaraturi ſumus) vnũ eundemq. eſſe in hominibus, & in brutis animum. vſque adeo vt de vnius corpore, viciſſim in alterius corpus migret. vnde oritur Culicis deploratio, cuius ad inferos cogentur manes deſcendere, imò iam coacti erant, recipi tamen nondum potuerunt, cũ viderentur adhuc corpori obnoxij. quia nondum obtinuerant legitimam ſepulturam. Quam item tangit Virgilius Aen. 6. ex Aegyptiorum dogmate, dicens:

Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta,
Tranſportare prius, quam ſedibus oſſa quierunt,
Centum errant annos, volitantq; hæc littora circum,
Tum demum admiſſi ſtagna exoptata reuiſunt.

Inducitur ergo in hoc opere ſpiritus Culicis, à paſtore interfecti, ab inferis, eo quod inſepultus eſſe, rediens, munusq. ſepulturæ ab eo implorans, eiusq. occaſione multa quæ iam apud inferos procul viderat, recitans. Reliqua argumenti, ſatis à Calderino explicantur. Ordo igitur eſt. O Octaui .ſ. Auguſte, quem vulgus Octauianum appellat, non luſimus .i. tenuiter deſcripſimus, opus non magni ponderis, & hoc Thalia .i. Muſa noſtra: modulante .i. modulate dictante. Atque formauimus orſum .i. contextum: tenuem .i. modicum: vt araneoli, id eſt parui aranei. (Nam vermis, araneus dicitur, tela vero proprie, aranea: ſed confunduntur. Orditur autem tam textor, quàm ſcriptor. vnde,

Ordimur telas, ordimur verba loquendo.)

Luſimus, inquit, & hoc propter, id eſt propterea, hæc carmina ſunt dicta Culicis, id eſt de Culice compoſita, vt omnis ordo, id eſt contextus hiſtoriæ conſonet per ludum (quo verbo dicendis fidem adhibiturum negat) Notitiæque ducum voces, & vt voces, notitiæ ducum conſonent ludo. Voces ſunt notitiæ ducum. quia (vt dicit Horatius) Paulum ſepultæ diſtat inertiæ celata virtus. Et alibi: Neque ſi chartæ ſileant, quod bene feceris mercedem tuleris, & cetera.

(Alij

(Alij legunt, Nutricesque ducum. Alij, Nutritæ) Voces igitur ſunt notitiæ, aut nutrices ducum, licet inuidus adſit. Quiſquis erit paratus culpare iocos, ſcilicet meos, & Muſam: feretur, id eſt habebitur leuior: vel, id eſt etiam pondere Culicis, & fama. Noſtra Muſa loquetur tibi poſterius, id eſt poſtmodum ſono grauiore, cum tempora dabunt fructus ſecuros, id eſt ſine cura poſſidenda ocia, aut forte ſignificat ſe, nec dum agrorum ſuorum fructus ſecure percipere. [Vt tibi dignato] Poſt propoſitionem, faciens aliqualem inuocationem dicit cum fiducia, quod Phœbus carminis auctor, ea autem ſumpta eſt ex meritis Augu ſti, cui Apollo ſummme fauiſſe legitur, vt in bello Actiaco, de quo in fine 8. Aeneid.

Actius hæc cernens, arcum intendebat Apollo.

Rogat autem Muſas, vt feſtiue Apollinem celebrent. Ordo autẽ eſt, O Auguſte, vt carmina. ſ. noſtra: polianrur. i. exornentur: tibi, id eſt ad tuam laudem; ſenſu dignato. ſ. ab Apolline. i. dignato habito. capitur enim paſſiue, vt Aeneid. 3.

Coniugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo.

Phœbus decus Latonæ, & proles aurea magni Iouis erit princeps, & auctor noſtri carminis. & erit fautor lyra, id eſt cythara recinente, id eſt iterum, atque iterum mecum canẽte, ſiue alma, ſcilicet Luna, ſiue ſoror. Alij legunt, Lima. Alij intelligunt de La bona alma. legunt. ſiue igitur alma. ſcilicet altrix, ſeu Luna, perfuſa liquore Chimęreo, id eſt iuxta Chimæram, Lycię montem, vbi Latona templum habet præter fluentæ Xanthi, ſcilicet flumina, educat, id eſt enutrit eum, hoc eſt ſiue conuerſatur nunc in matris templo Lycia, ſeu, id eſt ſiue, ſup. eſt decus aſtrigeri, ſcilicet cœli, hoc eſt ſiue eſt in cœli. (Calderinus tamen intelligit ſic, ſeu decus aſtrigeri, ſcilicet cęli, hoc eſt Iuppiter educat illum, nos tamen aliter accipimus) ſeu, ſup eſt ea parte, qua rupes Parnaſia, id eſt Parnaſſi, montis Apollini ſacri, præpandit cornua fronte patula, hinc atque hinc. id eſt ex vtroq. vertice, eſt enim biceps, & vnda Caſtaliæ, ſcilicet fontis Muſis ſacri, à quo ſæpe Caſtalides dicuntur ſonans prælabitur liquido, ſcilicet riuo. hoc eſt vbicunq. nunc eſt Apollo erit carminis noſtri, auctor, & princeps, quare, id eſt quamobrem, ò Naiades, id eſt deæ fontium, decus Laticis, id eſt fontis Pierij, quia in Pierio antro, ex Ioue, & Mnemoſyne, id eſt Memoria, genitæ ſunt ſorores, ſcilicet inter vos, ite, & celebrare id eſt celebrem & feſtiuum reddite, deum, ſcilicet Apollinem, chorea ludente, id eſt trepudiante circa eum, & tu, ò ſancta Pales, id eſt dea pabulorum, ad quam bona agreſtum, pro agreſtium, hoc eſt agricolarum, recurrunt, id eſt recurſum ſpe impetrandi auxilij habent, ventura, id eſt vt vẽtura ſint, tu, inquam Pales. fac. ſup. aut legamus te, id eſt per te. aut tibi; id eſt ad tuum honorem fac, vt cura canentis ſit ſecure. i. ſine cura. Quæras. qui id fieri poſſit? ſed ad diuerſa referamus. vt ſit cura, id eſt ſolicitudo canentis, ſine cura non canendi, ſed ſine timore errandi. Ego feror. i. tollor, & erigor inter ſaltus aerios, nemorum, id eſt ſiluarum, & aſtra, id eſt verſor in mediocritate, vt in media regione aeris. exiſtens inter cœlum, & terram, de re enim humili ſatis ſublimiter locuturus eſt. Et tu Octaui venerande, cui fiducia oritur chartis meritis, ſcilicet de re, quia in tuam gratiam ſcriptis oppletæ ſunt, allabere, ſcilicet per fauorem, meis cœptis Octaui, inquit, ò ſancte puer (falſum ergo quod neſas erat, puerum appellari) allabere cœptis meis, nanque pagina, ſ. noſtra. id eſt liber compactus, non canit tibi bellum, quo tellus Phlegra. id eſt Theſſalia, ab ardendo dicta, vbi bellum giganteũ commiſſum eſt. ſparſa eſt ſanguine Giganteo, ne pagina noſtra, compellit, id eſt recitat compelli. Lapithas, populos Theſſaliæ, ab Ixione, & nube genitos, in enſes Centaureos, id eſt centaurorum vicinorum, qui eos occiderunt in nuptijs Pirithoi Oriens, ſcilicet Sol, non vrit, id eſt non narratur vrere ignibus; arces Erichthonia, id eſt Troianas. Nam Erichthonius, filius Dardani, & pater Trois, auus autem Laomedontis, qui pater Priami, ſummopere auxit Troianas opes, vt Hom. quoque atteſtatur. Vnde merito, arces ab eo Erichthoniæ dicuntur. Fuit & alius Erichthonius, per litem ex Vulcano, & Terra genitus, anguinis pedibus; quam fęditatem vt tegeret, aurigandi officium primus iniJt. Vnde in Georg.

Primus Erichthonius, currus & quatuor auſus
Iungere equos, rapidisque rotis inſiſtere victor, &c.

Athos. ſcilicet mos Xerxis, Perſarum regis exercitus demolitus, & ſole æquarus, nec vincula, ſcilicet inflicta magno Ponto, id eſt mari, non quærent iam ſera. id eſt ſero, poſtquam multi Græci de his ſcripſerunt famam, lecta, id eſt cum lecta fuerint meo volumine, & Helleſpontus, pulſatus pedibus equorum, poſtquam Xerxes ſuper eum pontem extrui fecerat, cum Græcia timuit, Perſas venientes vndique, cantus enim exercitus, & dinumerari non poſſet, ſed flumina ebiberet. vnde Iuuenalis: Epotaque flumina Medo Prandente. non, ſupple quæret famam, lecto meo volumine, ſed ſupple mea Thalia gaudet. carmina mollia currere in verſu tenui pede. & gaudet ludere. id eſt faciliter, cõficere, Phœbo duce, id eſt ducente, carmina apta ſuis viribus. ò ſancte puer, ſcilicet Auguſte, ex deorum progenie. gloria lucens, perpetuum manſura per æuum, certet tibi, & mortalibus, certet inquam tibi, hoc, i. per hoc, carmen noſtrum, aut in hoc carmine noſtro, id eſt faciam inter te, & mortaleis ſit concertatio, an deorum, an mortalium numero aſcribendus ſis? Et locus maneat tibi, ſupple in ſede pia, aut in cœtu deorum, aut in imperio pio, & vita ſoſpes, id eſt incolumis debita, tibi memoretur per annos felices, & liceat, vt ſupple memoretur gratia, id eſt vtilis. & accepta, bonis, quia malis, diſplicent probi, & iuſti principes, ſed nos feramus, id eſt dirigamur ad cœpta. ſcilicet noſtra. [Igneus, &c.] Incipit narrare ſic: Sol Igneus penetrarat iam in arces æthereas, & quatiebat lumina, aut lumina candida, curru aurato, id eſt fulgẽti & aurora fugabat crinibus roſeis, id eſt radijs ſuis, tenebras ſcilicet noctis, ſupple aut dũ paſtor protulit, id eſt educit, capellas è ſtabulis, ſcilicet caprilibus, ad pabula lęta & petiuit ſumma iuga excelſi montis. qua ſupple parte, gramina lurida, id eſt pinguia, & lubrica, velabant colles patulos, i. ſemper apertos, & patentes. Capellæ vagæ, id eſt errantes paſcendo, abdunt, id eſt abſcondunt iam corpora ſiluis, dumis, & vallibus, & iam etiam ipſæ celeres; vagantes ex omni parte, tondebant tenero morſu gramina viridantia, & hærebant ad ſcrupea. id eſt lapidoſa, caua, id eſt concaua, ſeu concauitates appoſitorie, rupes deſertas.

Scrupi autem (inquit Feſtus) ſunt aſpera ſaxa, & diſtantia à tractu vmbræ. vnde ſcrupoloſam rem eam dicimus, quæ aliquid in ſe habet aſperi. & arbuta pendula carpuntur ramis proiectis, id eſt porrò extenſis, & labruſca, id eſt fructus ſilueſtres vt vuę ſilueſtres in labris noualium aut vinearum creſcentes. (Sed in Bucol. dicitur hæc labruſca, labruſcæ.

Syluestris raris ſparſit labruſca racemis)

Denſæ virgultis petuntur auide. ſcilicet à capris. hæc, ſcilicet capra rapit morſu carpente, cacumina. ſcilicet virgultorum exiſtẽ ſuſpenſa. aut exiſtentia ſuſpenſa, id eſt pendula in præcipiti, hæc dico. petit morſu cacumina ſalicis lentæ, id eſt flexibilis: vel, ſupple alni, quæ alnus naſcitur noua, id eſt quæ minus annoſa eſt, & ideo magis tenera, hæc rimatur, id eſt exquirit: ſentes, id eſt ſpinas: teneros, id eſt recentes: at, i. ſed: illa, id eſt alia capta, imminet in vndam riui imaginis præſtantis. O bona paſtoria, ſi quis mente prius docta, id eſt habens mentem prius doctam, & eruditam non faſtidias vſum pauperis: &, id eſt inſuper: probet, id eſt approbet vſum pauperis. Omnia ſunt illi. ſcilicet paſtori, & ceteris agreſtibus incognita pretijs luxuriæ, ſcilicet curis, quæ lacerant mentes auidas, pectore inimico, ſcilicet ſibi, hoc eſt ſe torquente curis. Si, id eſt tametſi: vellera data, id eſt addita opibus Attalicis, qui primus, veſtes, auro intexere docuit. non fuerit his lauata, id eſt tincta: hoc eſt bibapha colore Aſſyrio, id eſt purpura Tyria: & ſinitor auri ſublaqueare domos, id eſt domus, non angit animum auarum: que pro &, ſi dedecus picturæ non angit animum: nec fulgor lapidum, ſcilicet pretioſorum, manet cognitus in nulla vtilitate, nec pocula referunt gratum, toreuma, ſculpturam, aut celaturam Alconis, & Bœti, illorum artificum laudatiſſimorum, nec baca, id eſt gemma, conchea, id eſt conchis decerpta, à quibus errore concipitur: maris Indi, id eſt Indici, eſt pretio, id eſt æſtimatur magni, à pectore puro, ſcilicet ab ambitione, & luxu. Paſtores procumbunt corpus, id eſt habent corpus procumbens. (Sunt qui proſternit legendum cenſeant) ſæpe ſuper gramine tenero. (more ſuo ablatiuo dat ſuper) tunc, ſupple cum tellus florida picta, per herbas gemmantes, id eſt gemmas emittentes, notat, id eſt ſignat vere, id eſt tempore verno, arua diſtincta pulchris. (Alij, dulci, legunt) coloribus. Atque coma, ſcilicet arborum cum viridi palmite: lucens, id eſt reſplendens. celat mollia, id eſt molliter ſuper amictu pampineo, id eſt fronde vitium redimito, velat, inquit, illum lætum thalamo, in cubili paluſtri: & degentem ocia, id eſt ocioſe, inuidia, ac fraude remota, & pollentem ſibi, id eſt ad ſuam vtilitatem. Capellæ rorantes, id eſt diſtillantes lactæ, ſunt gratæ illi, ſcilicet paſtori, & Venus. ſcilicet creatrix rerum, & Pales dea pabulorum, fœcunda, i. fœcunditatem afferens, & antra opaca in vallibus imis amantia, ſemper nouis fontibus ſunt illi grata. Quis queat eſſe beatior æuo optato magis q̃ qui procul. ſ. à cupiditate, ꝓbãdo,

ſenſus

ſenſus agnouit mente,opes puras,& non auidas?nec tenet (potius timet) bella triſtia , nec certamina funeſta claſſis validæ, id eſt naualis pugnæ. Quo nec euectus,id eſt vltra ſe vectus tranſcēdit finem habendi, quæ Flaccus in primo Serm.perſcribit, dum ornet ſancta templa deum,id eſt deorum, armis fulgentibus offert vltra caput auerſum.i.amotum, oppugnandis hoſtib.ſocijs. [Illi falce]Pergit hoc ordine Deus.ſup.cum falce , ſcilicet Priapus,collitur illi.non politus arte,ſed rudis,ſup.ille.ſ.paſtor,colit lucos. thura Panchaia.i.quæ præcipua in Panchea naſcuntur,cū in Georg.dicat:Solis eſt thurea virga,Sabeis,adſunt illi, ſupp.cū floribus variantib.i.varie ornantibus herbas agreſtes. Requies dulcis adeſt illi,vt voluptas pura,videlicet libera, curis ſimplicibus , id eſt nihil vtilitatis habentibus . Omnis ſenſus imminet huic,id eſt in hoc ſtudium,& diriget huc,id eſt ad hoc ſtudium, hæc cura eſt ſubdita cordi,vt ipſe,contemptor motus,id eſt,turbationis abundet qualibet requie,& locet,id eſt reponat iucundo ſomno,corpora,id eſt membra languentia,id eſt defeſſa. O pecus,ò Panes.i.dij paſtorum,ò tempe.i.temperamenta gratiſſima.fontis Hamadryadum.i.nympharum arborum, quarum cultu non diuite,id eſt faciliter parabili , quiſquis paſtor æmulus,i. innitens,poetæ Aſcræo.i.Heſiodo , traducit ſibi pectore placido vitam ſecuram.[Dum paſtor].ſ.de quo hic loquitur nixus,i.innitens baculo,ſcilicet paſtorali,agit curas in talibus ſtudiis, & dū modulatur carmē ſolidum, id eſt integrum,non arte canora, id eſt inconditum,modulatur,inquam,arundine,id eſt fiſtula compacta. Ardor Hiperionis.i.ſolis euectus, ſ. ad medium cœli, tendit,id eſt extendit,radios.ſ.ſuos,& ponit mundo æthereo, id eſt ſupero in quo nos ſumus,diſcrimina lucida,id eſt differētias rerum per lucem apparentium,& dum iacit.i.proijcit,flammas capaces.i.amplas in vtrunque Oceanum, hoc eſt , dum eſt in medio cœli noſtri,capellæ vagæ repetebant ſ.vada ima , & hoc paſtore compellente eas ad ima vada Lymphæ . i. aquæ lympidæ, ſuſurrantis.i.cum ſuſurro,& murmure defluentis, quæ, ſ. vada, reſidebant , id eſt ſita erant circa muſcum viridem , id eſt, erant iuxta fontes muſcoſos,quos etiam in Bucol.muſcoſos appellat. [Iam medias.&c.]Ordo eſt,Sol erat iam euectus medias partes operum,id eſt peregerat iam medium curſum diei , tum paſtor cogebat pecudes denſas,id eſt ſtipatas in vmbras,& reſpexit procul eas reſidere in luco virenti,ò diua Delia.i.Diana tuo.ſ. luco virenti,quo.i.ad qualem,Agaue.ſ.mater Penthei,Cadmeis,id eſt Cadmi,Thebanorum regis filia vita quondam furore.ſ. à Baccho immiſſo,venit fugiens Nyctileum, id eſt Bacchum nocturnum, ſcelerata manus infandas .i. habens manus ſceleratas , & cruentas,i.habens cruentatas,cæde.ſcilicet filij ſui . quæ bacchata,iugis gelidis requieuit . i. reclinauit in antro. ſe futuram pœnam,poſterius morte nati,id eſt poſtquam filium occiderat. Panes,id eſt dij paſtorum ſilueſtres,ludebant hic.etiam in herba viridi,& Satyri,ſcilicet dij ſilueſtres,& puellæ.id eſt nymphę,Dryades,id eſt arborum deæ egere.i.duxere, choros.i.choreas , ſupple in cœtu Naiadum . Orpheus,non tenuit canendo, id eſt per cantum,tantum,id eſt intantum,Hebrum, fluuium illum Thraciæ,reſtantem,id eſt immorantem ripis,& ſiluas, quantum ò Peneu,flumen Theſſaliæ,diue,id eſt diuine,ſupple tenueruntete, remorantem choreæ lætæ,fundētes multa gaudia,tuo vultu.quis .i.quibus,ipſa natura loci,dabat domum i.manſionem, ſuſurro reſonante. & refouebat feſſas , ſcilicet choreas , in antro molli, nam platanus(hic quartæ declinationis eſt) arbores illæ late extenſæ,aeriæ, id eſt altæ , ſurgebant primum patentes , ſupple in valle,inter quas ſcilicet arbores. ſupple eſt lotos , alia arbor impia,quia ſocios Vlyſſis impie tractauit,impia, inquit , quæ abegit,ſcilicet à ratione,ſocios Ithaci,id eſt Ithacenſis, Vlyſſis mœrentis,id eſt dolentis, ob caſum ſociorum , dum ipſa hoſpita tenuit ſocios Ithaci,captos nimia dulcedine,at.i.ſed, populi,ſupple aut alni,quibus.i.in quas,Phaethon, id eſt Erydanus , proiectus inſigni curru equorum . ſ. Solis mutauerat artus ambuſtos, luctu,i.præ dolore , Heliades.i.ſolis filiæ . Phaethontis ſorores, amplexæ brachia teneris truncis fundebāt, velamina candida,i. cortices albicantes,ramis lentis,id eſt flexibilibus. Poſterius, ſupple erat arbor Phyllidos,cui Demophoon rex Athenieſium reliquit perfidia,i.per perfidiam, æterna mala lamentandi , mala, dicit perfidia,multis modis,ò perfide Demophoon defende. & id eſt etiam nūc,puellam,ſcilicet Phyllida,quam comitabantur quercus,carmina fatalia, ſcilicet ī Dodona dātes quercus , datæ ante vitæ,id eſt victui quam ſemina Cereris , ſulſus Triptolemi, id eſt ille fecit,mutauit,illas,ſcilicet quercus ariſtis , xinus quos magnum decus naui Argiuæ,ſcilicet Argoæ,edita , his decorat

procceras ſiluas, hirſuta per artus appetit contingere montibus aerijs aſtra. [Ilicis, & nigræ] Eandem rem proſequitur, deſcribens,videlicet , varium ornatum ex arboribus , additurus ſymphoniam,& concentum auium,& fontium,iucunda murmura, grataımque temperiem. Bene autem dicit , ramis patulis , quia patulum dicitur,quod ſemper patet,aut panditur,vt rami arborum,qui nunquam clauduntur.patens autem, quod ad tempus patet.vt docuit Seruius ad illud:

Tityre,tu patule recubans ſub tegmine fagi .

[Excelſiſque ſuper dumis]More ſuo, ſuper , vbi non eſt motus, cum ablatiuo conſtituit, vt in Bucol.

Tu tamen hac mecum poteris requieſcere nocte
Fronde ſuper viridi .

Idem tamen in Aen,i.dixit :

Fama ſuper æthera notus .

Quod nos ſequimur. Ordo autem eſt.Species ilicis nigræ,& cupreſſus læta,id eſt lætitia affectrix , & fagus vmbroſæ , quia ramoſæ,& hederæ ligentes brachia,id eſt ramos, ne populus , ſcilicet arbor , in quam ſorores Phaethontis transformatæ ſunt, plangant artus fraternos,id eſt Phaethontis fratris,& ipſæ, ſcilicet hederæ lentæ,excedunt ad ſumma cacumina,& pingunt viridi pallore,corymbos,id eſt fructus ſuos,aureolos, id eſt ſublucidos,quis,id eſt quibus aderat myrtus,non neſcia,conſcia fati,id eſt mortis. At,id eſt,ſed volucres reſidentes,ſupple in ramis patulis edunt,id eſt exprimunt,dulcia carmina,reſonātia, per varios cantus,id eſt canendi modulos . Vnda manans è fontibus gelidis,id eſt ſub frigidis,ſuberat his.i.erat ſub his auibus , in dumis reſidentibus,quæ orta riuis lenibus ſonat , id eſt ſonando indicat liquorem placidum. [Et quanquam vox auium obſtrepit ,] id eſt ſtrepitu cōcurrit geminas auris,voces querulę,id eſt quærenti ſimiles,referunt hanc.ſ.vndam, aut ſtrepitum eius, quis.i. quibus fontibus , Lympha fouet corpora piſcium , natantia limo.i.ſuper limum,& Echo,alit ſonitus aeris,& cuncta, ſcilicet loca,fremunt cicadis argutis.i.ſtridulis,& ſoneris ardore , id eſt propter ardorem,vt in Bucol.

Solis ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis .

Et capellæ feſſæ,cubuere paſſim,circa, ſcilicet paſtorem , aut in circuitu, & ſuper dumis excelſis,quæ ſcilicet omnia aura venti, ſuſurrantis,id eſt obmurmurantis, & ſonantis , leniter afflans.i. ſpirans leniter,poſſit confundere,id eſt commiſcere, vt . i. poſtquam paſtor requieuit ad fontes in denſa vmbra, proiectus mēbra,id eſt habens membra proiecta,concepit ſoporem mitem,i. tranquillum, Nullis, id eſt non vllis, i. non anxius vllis inſidijs, ſed lentus in herbis,mandauerat artus preſſos ſecuro ſomno,& ſtratus humi capiebat,id eſt cepiſſet corde , id eſt etiam animo, quietē dulcem, id eſt placidam ni,id eſt niſi, ſors.i.fortuna , hoc eſt euentus fortuitus,iuſſiſſet ducere. ſ. ad eum , caſus incertos. [Nam ſolitum,&c.]Docet,quis caſus fortuitus requiem paſtoris turbauit,per interuentum,ſcilicet ſerpentis . Ordo eſt.Nam ſerpens immanis,maculatus corpore vario,id eſt per corpus varium,& voluens,ſupple ſe,ad tempus ſolitum , id eſt cōſuetum, ſupple in ijſdem tractibus,in quibus,ſcilicet paſtor,cubabat dormiens. vt,id eſt ſecundum,quòd ipſe merſus in limo ſub magno æſtu ſideris,ſcilicet caniculæ,aut ſolis ardentis , & grauis ,id eſt magnus,aut moleſtus, id eſt carpens lingua vibranti , obuia , id eſt,quæcūque obiecta,videlicet aera(vt ſit per appoſitionem dictum,nam aera obuia grammatica non patitur) torquebat motibus,id eſt voluptationibus(aut montibus,id eſt à montibus, ſed ſi in limo,quomodo in montibus?)late id eſt per latum , orbes,id eſt annullos ſuos,& ſpiras ſquamoſos . Auræ tollebant i. erigebant,& vires dabant,ſupple eum, & ei ad omnia vehementis niſus,id eſt pertinentia ad vehementem niſum , aut nixum, & ita ipſe voluēs iam magis,atque magis, ſcilicet ſic adiutus ab auris corpus reuolubile attollit pectus fulgoribus nitidis . i. habens fulgores nitidos,& caput attollit ſe ſublimi ceruice,cui, ſcilicet capiti,criſta edita,id eſt eminens , & extans ſuperne , id eſt deſuper,maculatur,id eſt lubricitate,lucens amictu purpureo.i. ſanguinolento,& lumina flammantia, id eſt oculi igniti micant aſpectu toruo & ſupple ſerpens:metabat , id eſt demetiebatur , ſicut caſtrametari volens,loca circum,id eſt in circuitu:tum , id eſt deinde,ipſe ingens videt ducem gregis , id eſt paſtorem recubare aduerſum ,id eſt in aduerſa regione,& inſtar acrior , & ipſe diffundens,id eſt diſpergens,lumina,i.viſum:intendere, id eſt intendebat,ſupple ea,aut eum,& abripiens ſæpius obuia toruo.ſ. aſpectu,infrendere.i.infrendebat,aut infrendere cœpit , quod.i. quia quiſquam veniſſet ad ſua vada, & cōparat arma naturæ.ſ.

venenum

venenum, aut dentes, vnde ardet mente, furit ſtridoribus, intonat ore, & torquetur flexibus, i. reuolutibus, aut annulis orbis, i. gyri, corporis verſis. i. circumactis, guttæ ſanguineæ manant. i. diſtilant vndique, per tractus, i. vbi corpus lubricum trahebat, & rumpit fauces ſpiritibus. i. crebris, & magnis flatibus, quo. ſ. ſerpente paranti cuncta. ſ. naturę arma aduerſus paſtorem alumnus paruulus. i. culex quem paſtor alere ſolebat ac flatu. & ſanguine, propior humeros. i. ens, i. valde propè humeros, côterret hunc. ſ. paſtorem, & monet vitare mortem, nanque qua ſup. parte lumina deducta per culmina. i. oculi aperti per ſummitates pendebant, id eſt aperiebant. genas. i. receptacula lacrymarũ, & ſinus oculorum, gemmis. i. pupillis oculorum in morem gemmarum relucentibus, & formatis, ac pro. i. qua pabula. i. pupilla, naturæ ſenioris erat icta, id eſt ꝑcuſſa leui telo. i. modico aculeo Culicis tum. i. tũc ipſe pactor furibundus proſiluit, & miſit morti, i. ad mortem, illum. ſ. culicem, paruuium obtritum. ſ. digitis, aut palma cui ſpiritus, ſ. vitalis diſſitus. i. reſolutus exceſſit omnis ſenſus, tum. i. deinde, pactor, ſupp. reſpexit, cominus. i. de propè, ſerpentem tenẽtem lumina. ſ. ſima, vt noceat, inde. i. deinde, ipſe impiger, id eſt ſtrenuus, &, ſupp. exanimus, vix compos. ſ. ſui mentem. i. in animo, effugit. ſ. à ſerpente, & detraxit ab ore ſerpentis dextra. ſ. ſua, truncum validum, ſ. quem ſerpens ferociens abripuerat. Qui, id eſt quis, aut qualis caſus, ve, pro vel, quod numen deorum voluit dubium, ſupp. eſſe, prodere. i. manifeſtare, ſed voluit. ſ. caſus aut deus, tales. ſ. homines ſimplices, vt paſtores vincere horrida membra voluẽtia. i. volubilia draconis ſquamoſi, aut voluentis. i. agitantis ſe, atque reluctantis crebris ictibus. & petentis. i. inuadentis paſtorem. ſ. fœde. i. immaniter, ictibus feris, id eſt ferocientis, belluæ ſimilibus, aut feri. i. draconis ferocientis. Qua, id eſt ea parte, ſup. petentis, qua criſtæ cingunt tempora. i. partes medij capitis inter verticẽ, & aurem, & quod, id eſt quia ipſe ſerpens erat tardus omni languore remoto. i. de natura ſua ſine languore extrinſeco, aut ęgritudine extrinſecus proueniente, aſpiciens neſcius. i. quaſi ignarus, & imbellis, ac repugnare neſcius, quia. ſ. timor obcęcauerat. i. hebetauerat artus, hoc. i. tanto minus, implicuit mentẽ. ſ. paſtoris, formidine dira. i. deorum ira proueniente, hoc eſt tanto animoſior erat paſtor, quanto ſerpens hebetior, & tardior effectus, quem. ſ. ſerpentem cæſum, poſtquã paſtor, ſup. vidit, langueſcere. i. deficere languore mortis, ipſe ſedit. i. ceſſauit, & requieuit. [Iam quatit, &c.] Recitat quomodo irruente nocte, paſtor iterum ſopore obrutus eſt, atque illi ſpiritus Culicis, mirum in modum plangentis apparuit, atque oſtendit ſibi mortẽ pro beneficio vitæ illatam. Ordo eſt. Nox oriens, id eſt naſcens. erebo. i. à tenebris infernis, quatit equos bijugis. i. binos iugum docẽtes. & cit. i. excitat eos. i. iam nox appropinquabit, & veſper piger. i. ſerus. & tardus qa erat tempore quo longi ſunt, & veſper. id eſt Heſperus, ſeu ſtella Veneris tardius apparet. tunc enim culices præcipue mordent, procedit ab Oeta monte Theſſaliæ, aurato, id eſt aures radijs circunfuſo, cum. i. quando, paſtor vadit. ſ. in requiem ſuam, & hoc grege compulſo. ſ. ad ſepta, ſeu ouilia ſua, & vmbris duplicantibus, ſcilicet ſe, vnde in Bucol.

Maioreſque cadunt altis de montibus vmbræ.

Et comparat. i. ſimul parat, hoc eſt contundit, dare. i. immittere requiem in artus feſſos, per cuius corpora. i. membra: vt. i. poſtquam, ſomnus leuior. i. aliquantulum tenuis & modicus, vt ſolet eſſe ægrotis, & difficulter requieſcentibus quibus, videlicet varia apparent phantaſmata, quæ pro, ideſt, mẽbra languida requierũt ſopore effuſo. i. ſuper ipſa effigies. i. ſimulacrum Culicis deuenit ad eum, & ipſa triſtis ab euentu mortis. i. quia ob beneficium interemptus erat Culex cecinit illi. ſ. paſtori, conuitia. i. opprobria, & contumelias, & ſup. inquit, quid meritis, ſup. rependitur, aut quid meritus, ſupp ſum, ſed ſyllaba licenter poneretur dicendo meritus, ad quæ. ſ. mala ego dilatus, id eſt reſeruatus, cogor inire acerbas vires. ſ. inferorum, dum tua vita fuit carior, me ipſo. i. quam vita mea, ego rapior. i. eripior, vita. ſ. mea ventis. i. à ventis, per inania, ſcilicet loca aeris, quæ vulgus inania putat. Tu lentus, id eſt ocioſus, & proſtratus, refoues membra, quiete iucunda, id eſt placida, & delectabili, ereptus, id eſt liberatus ꝑ me, è cladibus terris, id eſt ditis, ſcilicet infernalibus quibus immerſus fuiſſes: at, id eſt ſed: manes, id eſt inferi: cogunt mea viſcera, id eſt ſimulacrum corporis mei, tranare per vndas Letheas, id eſt ipſius Lethes, fluuij obliuionis apud inferos, ꝑ quẽ intrantes animæ ad inferos (ſecundum Gentiles) obliuiſcunt omnium quæ dulcia erant apud ſuperos. & redeuntes ad nos, obliuiſcuntur omnium quæ paſſæ ſunt, aut viderunt apud inferos.

Ego agor. id eſt impellor, exiſtens præda Charontis, id eſt portitoris ſic dicti, qui cymba ſutili traducit animas, vt dictum eſt in ſexto ex ſuperſtitione Aegyptiorum, vidi, quia apud Charonta fuerat, ſed non poterat traijci, quia ſepultura carebat. vnde in 6. de talibus dictum eſt:

Centum errant omnes annos, volitantque hæc littora circum.

Vidi ergo vt, eſt qualitates omnia lumina collucent in templis infernis (ſic enim Calderinus legit, cum alij ſcribant infeſtis) flagrantia, id eſt ardentia, tedis, id eſt quicunque viſuntur apud inferos, habent oculos ardentes. fumoſo igni, qui à teda procedit. Tiſyphone. i. furia infernalis, vltrix, & ab vltione dicta, compta vndique ſerpentibus. i. habens pro comis, ſerpentes, & pro crinibus, angues, quatit mihi. i. ad terrorem meum, & flammas, & ſæua verbera, & cerberus, ſup. eſt pœna: & ora. ſ. eius, quia tria habet flagrant. i. ardent diris latratibus: cui. ſ. Cerbero cani tricipiti colla arent, aut horrent, hinc, atque hinc. i. vtrinque anguibus reflexis, & orbes luminis. i. pupillæ oculorum, micant. i. micando emittũt, ardorem ſanguineum, id eſt ſanguinei coloris. [Heu quid ab officio] Grauis conqueſtus Culicis, dolentis beneficium à ſe collatum, in perniciem verſum, ad inferos cogatur traduci, ex paradoxi (vt dixi) Pythagoræ aſſerentis, vnum, eundemque ſpiritum in hominis, ac bruti animalis corpore viciſſim eſſe, ſpiritus Culicis recenſet eos, quos apud inferos ſe inuenturum noſcit. Tangens plurimas hiſtorias, quas, quia Calderinus non negligenter explicat, erimus ordine, & explanatu contenti, qui talis eſt, Heu, dolentis vox, quid, id eſt ad quid, & quo: eſt gratia, id eſt gratiarum actio, aut gratitudo digreſſa ab officio. Nam (vt Cicero docet) officium grati animi eſt, imitari agros feraces, qui plus reddunt, quam acceperint, vnde longe diſcedit ab officio, qui pro beneficio ſummam iniuriam reponit: cum, id eſt quandoquidem ego reſtitui te. ſ. exiſtentem in ipſo limine: leti, id eſt mortis, id eſt cum parum abeſſes ab interitu per morſum ſerpentis, reſtitui te ſuperis, id eſt auris vitalibus, hoc eſt huic modo, qui reſpectu inferorum ſuperus eſt, vbi ſunt præmia pietatis. ſ. meæ: Honores pietatis abiere in vices vanas, id eſt omnis pietas euanuit, & in nihilum redacta eſt, & illa prior, id eſt priſca fides, iuſtitiæ, ſcilicet Aſtreæ, quæ erat apud antiquos tẽpore Saturni, receſſit iure, quia vt dicit Ouid.

Vltima cæleſtum terras Aſtrea reliquit.

Quod in Georg. teſtatur poeta, ego vidi. i. cõſideraui, fata, id eſt mortẽ alterius, inſtantia, id eſt imminentia, relinquens mea fata ſine reſpectu, id eſt conſideratione, ideſt nõ habens reſpectum ad mortem quæ per hoc mihi immineret, Ego agor nunc ad euentus pariles, id eſt conſimiles, qui illi nõ euenerunt, ſed eueniſſent, pœna, id eſt ſupplicium fit merenti, ſcilicet beneficium, & pœna fit exitium, id eſt redactus ſum in exitium, i. exitum vitæ per pœnam, quam pro bene facto rependo, cum, id eſt quandoquidem, voluntas grata ſit mihi, id eſt cum libens, & volens beneficium impenderim, exiſtat, ſupple precor, aut par eſt, vt exiſtat officium, par. i. conſimile, vt. ſ. liberet ab interitu, ego feror. i. auferor, carpens auia. i. loca inacceſſa, ſine via auia, dicit, diſtantia inter lucos Cimerios. i. Cumanos, vbi ad inferos acceſſus eſt, aut lucos inferos, ad quos per Cimerium peruenitur, circa quem. ſ. me, pœnæ triſtes denſentur. i. accumulantur, & ſtipantur in omnia. ſ. circumiacentia, nam Othos, filius Alcei, immanis. i. horrendæ magnitudinis, & crudelis, ſedet victus ſerpẽtibus. Bene ſedet, quaſi non abiturus. vnde in 6.

Sedet æternumque ſedebit
Infelix Theſeus.

Sedet, dico mœſtus aſpiciens procul Ephialten fratrem ſuum deuictum, id eſt etiam victum. Cum, id eſt quandoquidem ipſi ſunt conati quondam incendere mundum, & Tyrios. i. alumnus terræ, ò Latona, mater Apollinis, memor, id eſt memorans tuas iras, vt ſit Græca locutio, exiſtens anxius, iacet, ſcilicet proſtratus, vnde in 6.

Per tota nouem cui iugera corpus
Porrigitur.

Exiſtens eſca alitis viui, ſcilicet vulturis, indefatigabilis, quia ita, ſupple tua eſt implacabilis, aut iacet ira tua implacabilis. [Ego terreor inſiſtere,] Id eſt progredi: terreor, inquit, à tantis vmbris. Vix ille qui prodidit eſcas Nectareas, id eſt cum Nectare ſumendas, Diuum, id eſt diuorum, ſcilicet Tantalus reuocatus ad aquas Stygias, id eſt Stygis, paludis infernalis, de qua in ſexto ſatis dictum eſt, Vix reſtat amni, ſcilicet infernali, quem mento tenus habet reuolutus in omnia, id eſt in omnem partem, ſenſu gutturis arenti, id eſt deſiccato, quid, ſupple dicam de

illo.ſ.Siſypho qui reuoluit procul ſaxum . ſ. de monte aduerſo, quem dolor acerbus.i ſtimulus conſcientiæ vincit i. conuincit, & accuſat contempſiſſe numina.i.deos.O puellæ.ſ.Belides.quærentes fruſtra ocia.i.ceſſationem, ab infundēdis aquis ſub lite.i. contentiones quibus triſtis Erynnis.i.furor,accendit edas.ſ. maritaleis.i.acuit furorem in maritos quos occidiſtis.ite.i. deſcendite à me.q.d triſte eſt vos videre. Sic.i.ſic ne Hymen.ſ.deus legitimarum nuptiarum dedit connubia mortis, præfata.i.fatalia? atq. denſat.i.accumulauit, alias turmas.i.copias quinquaginta fratrum. vno dempto ſuper alio agmine, id aggerendo agmen ſuper agmen.impietate fera, id eſt belluina,aut ferociſſimum ego nam Colchida.i.Medeam Colchorum regis filiam . & eſt patronymicum à patria,matrem mediātē natis.i.filijs ſuis Dindymo, & Theſſandro,ſolicitis.i.anxijs,Vulnera anxia , & cum ecrnam iam puellas Pandonias.i.Prognem,& Philomenam, miſerandas prole.ſ. Ithi,aut Ithylo,quarum vox eſt querula, quod. i.quia, rex Biſtonius.i.Thracius.ſ.Thereus,ſuperat.i.ſuperuiuit,exiſtens Orbus.ſ.filio quem comedit , & ipſe Epops.i.effectus talis auis, mœret.i.quæritur,aut dolet euectus in auras volucres.i. velociter tranſibiles,& cedentes , at.i.ſed , fratres Cadmeo ſanguine.i. propagati à Cadmeo,rege Thebarum ſ.Etheocles,& Polinices, diſcordantes.i.qui diſcordes vixerunt.ferunt iam.i.in morte lumina truculenta,& infeſta.i.oculos diros,& infenſos,exiſtens iā vterq. aduerſatus alterius, quod.i.quia dextra impia manat.i.diſtillat,ſanguine germani.ſ.fratris alter alterius [Eheu murādus nunquam labor,auferor vltra In diuerſa,&c.] Terret Culicis ſimulacrum,æterna apud inferos detentio,ac immorandi neceſſitas, quo magis nos arguendi ſumus , ſi ea res non commoueat , recitatque quo ordine ferè in vj. proceſſit heroidas . i. mulieres nobiles, cęterosque qui impatienter amauerunt eſſe ferè in primo ordine apud inferos,vnde varias tangit,& fabulas, & hiſtorias quas cum Calderinus graphice , ac dilucide ſatis explicet. Ordo eſt . Eheu , dolentis interiectio , quæ abſolute.i.ſine caſu ponitur,vt,Eheu quid volui miſero mihi? Et,Eheu quā pingui macet eſt mihi taurus in eruo,labor.ſ.apud inferos,nunquā mutandus.ſ.in requiem,ego auferor vltra in diuerſa.ſ.loca,& cerno lumina.i.oculos aut potius limina magis diſtantia,& agor tranandus.i.tranſuehendus nauigio , delatus ad vndam Elyſiam.i. per quam traijcitur ad Elyſios campos,qui beatorum ſunt,Tiſiphone obuia.i.occurrēs mihi,vrget heroidas.i.nobiles, vt dixi, & quæ penè immortalitatem meruerunt puellas , ac mulieres amatrices,comites.i.quæ ipſam comitantur,vrget,dico,perferre faces , i.tædas amorum , amorum, aut maritales perferre aduerſum.i.ex aduerſo,vt earum ſemper recordarētur,ac inde torqueam,quia eurctur non ipſa in morte relinquunt , vt dictū eſt in 6.Aen.Alceſtis.ſ.vxor Admeti regis Theſſaliæ, inuiolata.i.incorrupta,quia plenam fidem ſeruauit,& legitime amauit,vacat ab omni cura quod i.quia ſæua.i.vehemens cura mariti Admeti.i.neceſſitas moriēdi,aut ipſi,aut alicui pro ipſo, morata.i.immorata eſt,hic,Calcedonias.i.Magarenſes. quæ non idem fecerunt,vt Scyllam,quæ Niſo patri nō vitam ſeruauit,ſed ademit, aut ſaltem ipſum in auem mutari coegit . Ecce coniux Ithaci.i. Ithacenſis Vlyſſis,exiſtens vna.i.præcipua ſemꝑ decus Charontis.ſ.portitoris manet concepta decus fœmineū.Et procul illa.i. ab illa ſupple manet,aut procul illam,ſupp.ſequitur ferox turba iuuenum procorum.i.ipſam ad coniugium expectantium,confixa telis.ſ Cupidinis,ſeu amoris,aut euratū nunc apud inferos. Quin.i.quin etiam Eurydice,i.coniux illa Orphei ,de quā ad finem quarto Georgicorum plene dictum eſt,miſera.i.miſeratione digna,quia ad caſtitatem ſeruandam fugiens Ariſteum in anguem incidit vnde vulnerata interijt,receſſit ſupple à tanto quātum.ſ.habuerat hic,& Orpheus.vt ſit licentioſa declinatio, vocatiuus pro nominatiuo , aut legatur in genitiuo Orpheos , vt ò Eurydice pœna reſpectus Orpheos mariti tui,manet.&.i.etiam nunc in te. Quidem.i.certe ille , ſupple fuit audax , qui credidit Cerberon,i.canem illum triplicitem infernalem per quem intelligitur triplex poteſtas Plutonis,mitem.i.benignum & placabilem vnquam ſicut Orpheus videtur credidiſſe, cum coniugem ab inferis repeteret,aut qui credit numen Ditis,i.Plutonis placabile vlli nec timuit Phlegetonta lacum aut fluuium infernalē, ab ardore dictum,vnde addit furentem.i.æſtuantem vndis ardētibus,nec timuit regna mœſta ferugine.i.obſcuritate, obtentu.i. in poſſeſſione Ditis.& domos.i.habitationes,ſeu manſiones defoſſas quaſi ſub terra foſſas,ac tartara obſita nocte cruenta.i.ſanguinolenta.& noxia,nec id eſt & non.ſedes Ditis non, ſup.ſunt faciles.ſ.auditu,aut obitu,ſine iudice , quia vt dicitur in ſexto. Nec vero hæc ſine ſorte datæ ſine iudice ſedes. Quæſitor Minos vrnam mouet,&c.Sine iudice, inquit , qui vendicat poſt mortē acta vitæ.id eſt quæ quiſque egit in vita , ſed futura . i. proſperi ſucceſſus fecerat Orphea audacem.quia amnes.i.inferorum aut ad inferos ducentes rapidi.ſ.prius ſteterant iam.ſ.ad cantum Orphei & turba ferarum ſequax blanda voce id eſt propter blandā vocem inſederat,id eſt occupauerat regionē Orphei , id eſt qua ipſe tranſire vellet.[Iamque,]id eſt,& iam quercus alta mouerat imam radicem,ſupple in aut ab humo viridi. Non ſtaret verſus.ſi dicatur.Iam Orpheus mouerat imam radicem altæ quercus quia ſic quercus,cum ſit genitiui caſus,in us productam exiret,& amnes ſteterant,& ſiluæ ſonore rapiebant iam ſua ſponte cantus.ſ.Orphei,cortice amara , id eſt corticem amaram , ſic in Bucol.Circūdat amaræ corticis.cum potius maſculinum ſit:vt, Raptus de ſubere cortex.Luna preſſit,id eſt repreſſit , & à curſu retinuit,etiam equos bijuges , id eſt bigas trahentes, labentes.i. prius per ſidera , id eſt ſigna cœleſtia in zodiaco . Et tu ò virgo menſtrua.i.menſes diſtinguens ſ Luna auditura lyram. i. vt audias lyram Orphei, tenuiſti currentis.ſcilicet equos nocte.i.gubernatione noctis relicta , ò coniux Ditis. ſ.Proſerpina,hæc eadem.ſ.lyra potuit vīcere te,& reddere.i.vincere,vt cogat reddere vltro,Eurydicem.i.coniugem Orphei:ducendam,id eſt abducendam.Nam non erat fas,non erat inquam abducere inuitam, & ſupple numē diuæ mortis,i.quæ habet dominium mortis, videlicet Proſerpinæ,non erat exhorabile.ſ.precibus, ſed tamen ſuperabile dulcedine cantus. Illa,ſcilicet Eurydice, aperta maneis id eſt inferos,nimium ſeueros,id eſt rigidos, & ſequaces veri ſignabat iter præceptū.ſ.à Proſerpina , vt pergeret,nec retroſpiceret,nec retulit,ſupple pedem inter limina , nec corrupit limina diuæ lingua.i.nihil guſtauit apud inferos,quod tamē alibi aliter dicitur.Sed tu,ò Orpheu crudelis . ſ. per impatientiam amoris, qui coniugem oſculaturus reſpexiſti, tu inquam , magis crudelis,petens oſcula cara coniugis.i.coniugis caræ.rupiſti iuſſa deorum,qui.ſ.iuſſerunt ne retroſpiceres,amor.ſ.tuus in coniugem: dignus,ſupple erat venia ſi tartara.i.manes,noſſent gratū,i.grati animi vices.vnde in quarto Georgicorum:

Ignoſcenda quidem ſciret ſi ignoſcere manes.

Graue,id eſt moleſtum eſt,ſupple vobis meminiſſe,id eſt recordari peccatum qua torquētur neceſſaria recordatione commiſſorum:vnde in ſexto,nimium meminiſſe neceſſe eſt. & manus, id eſt multitudo,quæ manibus valuit : vtpote heroū,manet ſupple in ſede priorum.id eſt innocentum:manet,dico,contra vos idem ex oppoſito in aduerſa regione:vterque Aeacides manet, ſupple hic dicit Autem,vterque Aeacides, id eſt Aeaci filius,nāque Peleus.ſ.pater Achillis,alter Aeacidarum, & virtutis Thelamonia,id eſt ipſe Thelamon pater Aiacis. locitatur hic per numina patris.ſ. Aeaci: ſecura , id eſt facientia eos ſecuros : quorum connubijs Venus & virtus iunxit honorem: nam feritas.ſ. bellica,rapuit hunc.i.Thelamonium, qui primus muros Troianos ſub Laomedonte tranſcendit,& ob id Heſionam Laomedōtis filiam,& Priami ſororem meruit : ex qua Teucrum genuit: & ex Tribia Alcati Athenien. Aiacem. Nereis , id eſt nympha marina ſ.Thetis:amauit illum .ſ. Pelea , qui ex ea Achillem genuit . Ac.pro.& iuuenis.ſ.filius Pelei , appoſitiorie,gloria ſortis ſociatæ,id eſt conſimilis,aſſidet iuxta ſedet,& alter, ſupple iuuenis,videlicet Aiax,referens in exceſſum.i.exceſſiue. aut in exceſſu,igneis Phrygios,id eſt Troianos,ab Hercule immiſſos repulſos à nauibus Argolicis.aut referens à nauibus Argolicis igneis Phrygios repulſos torua, id eſt immani feritate , ſup.aſſidet . Et ideo deſcriptionem minimæ rei,videlicet necis culicis,auget rebus maximis,vtpote geſtis in excidio Troianæ vrbis,ꝑ quod oſtēdit poeta fertilitatem ingenij ſui,qui res minimas dilatare,& maximas contrahere nouit. Nec tamen impertinentes , ſi receperimus paradoxō Pythagoricum , de animorum in aliena corporis tranſmigratione.[O quis non referat talis diuortia belli: Quæ Troiæ,&c.] Quia mentionem fecerat belli Troiani, facit digreſſionem per acclamationem,dicens. O quis non referat.ſ. nō recenſeat , diuortia.i.diſſenſiones,& lites, ac certamina,aut diluuia,à vortice,talis belli,quæ.ſ. diuortia viri Troiæ,videre.i. viderunt,& Graij,id eſt Græci videre,cum , id eſt quādo,Tellus Teucria,id eſt Troiana,manaret,id eſt diffluerct magno ſanguine,& Simois fluuius ille Troianus,& liquor Xanthi alterius fluuij.Ilium perfluentis , ſupple manarent magno ſanguine , præter littora Sigæa,id eſt maris Sigæi,in quod incidit,cum id eſt quando,ira Hectoris ſæui viderit,vos Troas paratos inferre mēte inimica, id eſt hoſtili animo. in claſſeis Pelaſgas,id eſt Græcanicas,

nicas,vulnera tela,neces & igneis, eo ſupple magis nanque ipſa Ida .ſ. ſilua pinifera Ilio vicina, potens feritatis .i. quæ potuit ſufficere & ſubminiſtrare feritati arma,& ipſa altrix .ſ. tædarum & pinorum,præbebat alumnis cupidis.ſ. incendij committēdi, faces.ſ. in naucis immittendas, vt omnis ora littoris Rhœtei,illius promontorij ad Troiani,ad quod ſtabant naues Græcorũ, daretur in cineres , & hoc claſſibus ambuſtis.i.circumuſtis , & flamma lacrymante.i.aquas admixtas ligno guttatim eijciente, Heros Thelamōius.ſ.Aiax Thelamonis filius oppoſitus erat cō tra,id eſt ex aduerſo:hinc,id eſt ex altera parte , ſcilicet Græcorum,& dabat certamina clypeo obiecto.ſ.cōtra faces, & tela,& Hector ſummum decus Troiæ erat illinc,id eſt ex altera parte.ſ. Troianorum:vterque acer.i.ſtrenus,ſupp.erat veluti fragor editur cęlo,id eſt in aere fulminibus,id eſt dum fulminat, & tonat, ita.ſupple editur fragor tegminibus.ſ.domorum, hoc eſt tegulis,aut in tegminibus.ſ.capitum, hoc eſt galeis,editur dico, enſe,& telis ſuper,& præter Sigæa ſupple littora, vt ſupple Hector eriperet reditus.i.faceret. ne redirent ambuſtis nauibus,& alter .ſ.Aiax: proiectus , id eſt propulſus . inſtat depellere nubibus, ſcilicet Græcorum ferro.i.per arma ſua.vulnera, Vulcania,id eſt quæ Vulcanus , hoc eſt ignis inferebat , videlicet ambuſtione: Aecides,id eſt Aeci nepos.ſ.Aiax. lætatus erat vultu.i. præ ſe ferebat vultum letum,hoc honori id eſt propter hunc honorem quod Hectorē pellere,& claſſe defendere potuit], & alter ſupple Aeacides videlicet Achilles, lætus.ſupple erat , hoc honore.qđ ipſe victor de corpore, quia animũ vincere nequiuit , luſtrauit, id eſt circuntraxit Hectora : campis , id eſt per campos , Dardaniæ,id eſt Phrygiæ,& hoc ſanguine , ſcilicet eius fuſo . [Troia fremit rurſus,] Id eſt è diuerſo : acerba , id eſt acerbe : quod, id eſt quia : Paris letat . id eſt vulnerat .ſ. talis letalibus]. hoc eſt mortiferis: hunc.ſ.Achillem in templo Apollinis , vnde dictum eſt in ſexto :

Phœbe graues Troiæ ſemper miſerate labores
Dardana qui Paridis direxit in tela manusque
Corpus in Aeacide .

Et quod,id eſt quia alta virtus,huius.ſ.Paridis, concidit icta dolis Ithaci,id eſt Ithacenſis Vlyſſis:hinc, id eſt hac de cauſa,proles Laertia,id eſt Vlyſſes, Laertæ filius : gerit currus euerſos? è quibus hoſtes deiecerat:& ipſe iam victor Rhæſi Strymonij,id eſt Regis Thraciæ de quibus primo Aeneid. dictum eſt,illic videlicet.

Nec procul hinc Rhæſi niueis tentoria velis
Agnoſcit lacrymans,prima quæ prodita ſomno ,
Tidydes multa vaſtabat cæde cruentus ,
Ardenteſque auertit equos in caſtra,priusquam
Pabula guſtaſſent Troiæ,Xanthumque bibiſſent.

Et victor Dolonis Troiani illius,qui ad Græcos explorator miſſus,ab Vlyſſe interceptus eſt,lætatus iam ouans: Pallade.i.Palladio ſubrepto:vt in ſecundo Aen.dictum eſt, & ipſe atrox rurſus .i.viciſſim,& econuerſo, tremiſcit : Pamoicon & horret Aſiam: vbi.ſ.pericula paſſus eſt: & Leſtrygonas : qui carnibus humanibus veſcebantur:& in quos incidit Scylla i.vorago maris Siculi: aut per fabulam monſtrum illud maritum:rapax.i. aſſidue miſeros nautas cum nauibus ad ſe rapiens ſuccincta canibus Moloſſis.i,Epiroticis:& Cyclops.ſ.Polyphemus:Aetneus.i.qui in Aetna monte Siciliæ ipſum deprehendit. & Charybdis, aliud periculum eiuſdem maris:metuenda.ſ.natis: & lacus pallentes.ſ.inferni:& tartara ſqualida, id eſt obſcœna , terrent illum .ſ. Vlyſſem,qui tot terruit,& inſidijs excepit . [Hic & Tantalei generis decus amplus Atrides Aſſidet,&c.]Commemorat ceteram Græcorum nobilitatem apud inferos eſſe . Ordo autem eſt , Gener Tantaleæ.ſ.domus,aut gener Tantalius,ſcilicet Amphion.Niobes maritus aſſidet,ſup.hic:Aeacus amplus,id eſt cum tota progenie ſua,aſſidet hic.Et Atrida lumē Argiuũ,id eſt Argiuorum, .ſ.Agamemnon.aſſidet hic quo regente.i.imperante, aut dirigēte,flamma oris.ſ.eius.i.vis imperāda : proſtrauit funditus arces Erichthonias.i.Troianas.Nam Erichthonius fuit filius Dardani,& pater Trois:auus Laomedontis,qui pater Priami,atteſtante Ouid.his verbis :

Huius Erichthonius,Tros eſt generatus ab illo.

Is aũt Erichthonius ſummopere auxit res Troianas , vt & Homerus meminit : quocirca Erichonias arces appellat . Heu , ò Atrida.Troia reddidit tibi pœnas grauius, ideſt multum grauiter reddidit dicit:tibi furenti , id eſt inſanienti Martio furore,& reddidit obiturīs, id eſt omnibus qui obituri erant:vndis Helleſpontiacis,id eſt ad Capharea,montem Euboiæ inſulæ, ad Helleſpontum proſpectantem.Illa copia.i.multitudo hominum armatorum,teſtata eſt quondam.ſ.tempore belli Troiani, vices.i. viciſſitudines hominum,ne quiſquam diues.i.reputans ſe diuitem munere.i.beneficio propriç fortunæ,iret in cœlũ æternum ſuper omne.i.in continua proſperitate ſuper omnia ferretur,ipſe Atrida , ſeu Atrides , frangitur telo inuidiæ propinquo.i. de proximo omnibus eufortunatis imminent . Argo.nauis illa ob longa,quia Argonautæ in Colchos vecti ſunt,& redeuntes Troiam ſub Laomedonte expugnauerant , ibat in altum decus:repetens bis patriam.i.iam ſecundo,quaſi eadem fuerit nauis(Sũt tamen textus habentes,ergo,ſic bis ergo.ſed ſi ſyllaba.bis, contra naturam producatur,nhil autem eſt toto opere mendoſius, ita,vt opus ſit,reuera.commento,qui ſentētiam indipiſci voluerit)repentes , dico , patriam bis,& ditata præda arcis Erichthoniæ.i.Troianæ, bis, quia bis Troiam ſpoliauerant Græci , aura ſecunda.i.proſpera & à tergo flans erat huic.ſ caui , & Nereis.i. dea maris,dabat curſu.i.curſu,aut ꝑ curſum ſigna ad vndas per pelagus placidum,& par.ſ.maris erat ſuperata carinis inflexis.i. curuis,cum nitor cœli mutatur vndiq., ſeu.i.ſiue,fato cœleſti.i. cœleſtium.prædefinito ſtatuto , ſeu ortu ſideris.ſ. tempeſtatem exercitantis.Tangit hiſtoriam quæ ſic narratur , Ad radices Capharei montis,cum perueniſſent Græci , victores Troiæ,vel ira Mineruæ,vt in principio j. Aeneid.tangitur ibi , Et furias Aiacis Oilei. fingitur enim irata Pallas , ob ſtuprum in templo ſuo ab Aiace Nileo commiſſum.tempeſtatem illic excitaſſe, vnde fato cœleſti nunc partim deputat)vel fraude Naupli regis in Euboia regnantis,& cupientis vlciſci mortem Palamidis filij.dolo Vlyſſis apud Troiam interempti , Argiuorum claſſis duris caſibus agitata fuit.Nam nocte laborantibus tempeſtate Græcis facem rex in Caphareo accendit , qua illi portum proximum exiſtimantes,in aſperrimos ſcopulos delati , naufragium plurimum fecere:vnde in ij.Aen.

Scit triſtæ Mineruæ ſidus,& Euboicæ cautes,
Vltorque Caphareus,&c.

Omnia ſunt anxia.i.angētia,& angunt ventis & turbinibus,vnda maris certat.i.contendit conſurgere:ſideribus.i.ad ſidera, vnde alibi,Et rorantia vidimus aſtra.eſt autem hyperbole poetica. Iam & ſol & ſidera.ſ.minora, minantur ſupera.i.deſuper,corripere cuncta.ſ.quæ erant terrenis & aquis. At, id eſt ſimul:fragor cœli.i. ſonitus ille , prius auditus in aere , venit in terras , hoc.i. hoc tempore:copia læta. i. exercitus ille lætus : modo. i. paulò ante circunditur, exiſtens nunc anxia miſeris fatis , commiſcet vtranque opinionem vbique,vt & naturalem, & fatalem fuiſſe tempeſtatem cenſeat;& immoritur ſuper fluctus: & ſaxa Caphareí.ſ.montis: & pro.i. per caures Euboicas. i. ſcopulos Euboici maris,& pro.i.late per littora Ceica,cum.i.quando.præda Phrygiæ.i.ex Phrygia ablata:vaga.ſ.fluctibus agitata: paſſim , id eſt quaſi per ſingulos paſſus:peracta.i.conſumata,& plene obtenta fluctuat iam omnis naufraga, id eſt per naufragiũ , in fluctu æquoreo ,id eſt marino , & ita oſtendit inſtabilitatem fortunæ ex maris ſimilitudine,quod & Seneca facit, quia nihil mutabilius ipſo mari,qđ ex tranquillitate ſubito commouetur in turbinē, ſicut ſtatus rerum lætus in ſummam triſtitiā.[Hic alij ſidunt pariles virtutes honore Heroes, medijſq. ſiti ſunt,&c.] Dicit etiā Romanos principes,ac nobilitatis proceres.in Eliſijs eſſe, de q bus & eorum hiſtorijs abunde dictum eſt aliud Georg.ij .

Hæc genus acre virum,Marſos,pubemque Sabellam ,
Aſſuetumque malo Ligurem,Volſcos verutos
Extulit,hæc Decios,Marios,magnoſque Camillos ,
Et Scipiadas duros bello,& te maxime Cæſar,&c.

Ordo igitur eſt . Alij Heroes pariles, ideſt equales honore virtutis:ſidunt,id eſt conſidunt, & ſedent hic .ſ. in Elyſijs campis . [Et omnes ſunt ſiti,] Id eſt poſiti in ſedibus medijs tanquam honorabilioribus,cum inferioris meriti circunſtent,quos ſcilicet heroas omnis Roma decus,magni orbis ſuſcipit, ſcilicet numerum principum ſuorum . hic,ſupp.ſunt Fabij,ſcilicet Fabius Maximus,& ceteri . de Fabiorum , à Fabis dicta familia, & hic ſunt Decij .ſ.pater , & filius qui ſe pro republica (vt Liuius docet)deuouerunt,& hic eſt victus Horatia , id eſt Horatij,illi tergemini,quorum vnus contra Albanos Curatios victoriam obtinuit cum patriæ libertate,& hic eſt Curtius , ſcilicet Marcus de quo Liuius libro ſeptimo.decadis primæ, Eodem anno, ſeu motu terræ , ſeu qua vi alia,forum medium fermè ſpecu vaſto collapſum , immenſam altitudinem dicitur , nec eam voraginem coniectu terræ,cũ pro ſe quiſque gereret,expleri potuiſſe,priuſquam deum monitu,quæ receptum quo plurimũ populus Ro

Aut legitur ſic, lacumque Curtium non antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, ſed appellatum ab hoc. Hæc ille.

manus poſſet: id enim illi loco dicãdum vates canebant, ſi rem publicam Romanam perpetuam eſſe vellent, tum M. Curtium iuuenem, bello egregium caſtigaſſe ferunt, dubitantes an vllum magis Romanum bonum, quàm arma virtusque eſſet. Silentio facto, templa deorum immortalium, quę foro imminet, Capitoliumque intuentem, & manus, nunc in cœlum, nunc in patẽteis terræ hiatus ad deos maneis porrigentem ſe deuouiſſe, equo deinde quam poterat, maxime exornato inſidẽtem amatum, ſe in ſpecum immiſiſſe, donaque ac fruges ſuper eum à multitudine virorum, ac mulierũ cõgeſtas, lacumque Curtium ab hoc appellatum, non ab antiquo Curtio. Hæc ille vnde poeta. Hic eſt Curtius appoſitorie, vetus fama, nunq̃ moritur per æuum: & hic eſt Curtius, quem deuotum bellis. i. deſtinatum propria deuotione morti in bello, vt animo conceperat obeundam, quia erat præſtanti animo eques gurges, id eſt vorago, & hiatus vorans conſumpſit quondã in vnda. i. hiatu aquæ vndãtis ſimili, in medijs ſedibus vrbis. ſ. Romæ. Et hic eſt Mutius. ſ. Scæuola: prudens. i. prouidens rei exitus paſſus ardorem corpore. i. in manu ſua cui potentia regis. ſ. Porſenæ: fracta. i. deuicta legitime, id eſt vt decuit ceſſit in locum, & vniam dedit. vnde dicit Liuius libro ſecũdo Decadis primo Obſidio vrbis Romæ. à Porſena Hetruſcorũ rege, poſt exactos Tarquinios facta, obſidio erat, & frumenti cũ ſumma charitate inopia, ſedendoq. expugnaturum, ſe vrbem ſpem Porſena habebat. Cum C. Mutius, adoleſcens nobilis, cui indignum videbatur populum Romanorum ſeruientem, cũ ſub regibus eſſet nullo bello, nec ab hoſtibus vllis obſeſſum, eſſe liberum eundẽ populum ab iiſdem Hetruſcis obſideri, quorũ ſæpe exercitus ſuderit. Itaque magno audaci aliquo facinore eam indignitatẽ vindicandã, ratus primo ſua ſpõte, penetrare in hoſtium caſtra conſtituit, deinde metuens ne ſi conſulum iniuſſu, & omnibus ignaris iret, forte deprehenſus à cuſtodibus Romanis retraheretur vt transfuga fortuna tum vrbis diſcrimen affirmante ſenatum adijt. Tranſire, inquit, Tyberim patres, & intrare, ſi poſſum, caſtra volo, non prædo, nec populationum inuicem vltor. manus, ſi dij iuuant in animo eſt facinus, approbant patres abdito intra veſtem ferro proficiſcitur. vbi eo venit in confertiſſima turba, prope regium tribunal cõſtituit, ibi cum ſtipendium forte militibus daretur, & ſcriba cum rege ſedẽs pari ferè ornatu multa agere, cum milites vulgo adirent, timens ſciſcitari vter Porſena eſſet, ne ignorando regem ſemetipſe aperiret, quis eſſet quo temere traxit fortuna facinus, ſcribã pro rege obtruncat. vadentem inde per trepidam turbam, cruento mucrone ſibi ipſe fecerat viam, cum concurſu ad clamorem facto comprehenſumque regij ſatellites traxiſſent, ante tribunal regis deſtitutus, tum quoq; inter tantas fortunæ minas, metuendus, magis quam metuens. Romanus ſum, inquit, ciuis, C. Mutium vocant. hoſtis hoſtem occidere volui, nec ad mortem minus animi eſt, quã ad cædem fuit, & facere, & pati fortia Romanum eſt nec vnus ego in te hos animos geſſi, lõgus poſt me ordo eſt, idem petentium decus. proinde in hoc diſcrimẽ, ſi iuuat accingere, vt in ſingulas horas capite dimices tuo. ferrum, hoſtemque in veſtibulo habeas regiæ, hoc tibi iuuentus Romana indicimus bellum nullam aciem, nullum prœlium timueris, vni tibi, & cum ſingulis res erit. Cum rex ſimul ira incenſus, periculoque conterritus, circundari igneis minitabundus iuberet, niſi expromeret ꝑperet quas inſidiarũ minas per ambages iaceret en tibi, inquit, vt ſentias, quam vile corpus ſit, his qui magnam gloriam petunt, dexteramque accenſo ad ſacrificium foculo inijcit, quam cum velut alienato ab ſenſu torreret animo, propè attonitus miraculo rex cum ab ſede ſua proſiluiſſet, amoueriq. ab altaribus iuuenem iuſſiſſet, tu vero abi, inquit, ne in te magis, quam in me hoſtilia auſus iuberem, macte virtute eſſe, ſi pro mea patria iſta virtus ſtaret, nunc iure belli, liberum te intactum, inuiolatumque hinc dimitto. Tunc Mutius, quaſi remunerans meritum. Quandoquidem, inquit, eſt apud te virtuti honos, vt beneficio tuleris à me, quod minis nequiſti ccc. cõiurauimus principes iuuentutis Romanæ, vt in te hac via graſſaremur, mea prima ſors fuit ceteri vtcunque ceciderit, primi quo ad te opportunum iter fortuna dederit, quo quiſque tempore aderunt. Mutium dimiſſum cui poſtea Scæuolæ à clade dextræ manus cognomentum inditum, legati à Porſena Romam ſecuti ſunt (adeo mouerat eum, & primi periculi caſus, quo nihil ſe præter errorem inſidiatoris texiſſet, & ſubeunda dimicatio toties, quot coniurati ſupereſſent) vt pacis cõditiones, vltro ferrent Romanis. Hęc ille. Hic, ſupple manet: Curius, & ſcilicet Dentatus, ſocius claræ virtutis, ſcilicet fortitudinis, & continentiæ. Nam Marcus Curius Dentatus, qui de Samnitibus triumphauit, & de Sabinis, & tertio de Lucanis. Pyrrhum Epirotam ex Italia pepulit, legatis Samnitum aurum offerentibus, cum ipſe in foco rapas torreret, malo hic, inquit, in fictilibus meis eſſe (id eſt comedere) & aurum habentibus imperare. Vnde Iuuen.

Qui curios ſimulant, & Bacchanalia viuunt.

Et hic manet ille Flamminius, id eſt Lucius Metellus, à flamma denominatus, qui dedit corpora deuota flammis. Nam ſexto Faſt. legitur. quod ſignum cœleſte Mineruæ armigeræ qđ in Troiani conciderat. Romam deductum fuerat, ſeruabaturque in templo Veſtæ, quod cum arderet, miniſtræque attonitæ flerent, Lucius Metellus, homo practicus, & pontifex, Haurit aquas, tollensque manus: ignoſcite, dixit, Sacra vir intrabo non adeunda viro. Si ſcelus eſt, in me commiſſi pœna redundet, Sic capitis damno Roma ſoluta mei. Dixit, & arripuit, factum dea rapta probauit, Pontificisque ſui munere tuta fuit. Hæc Ouid. adde quæ Plutarch. dicit de comparationibus, & quę Plin. libro ſeptimo cap. xlvj. vbi dicit, Metellum, orbam luminibus exegiſſe ſenectam amiſſis incendio, cum Palladium raperet ex æde Veſtæ. De huius ſanctitate eſt illud quoque Iuuenal. Satyra tertia:

Da teſtem Romæ, tam ſanctum, quam fuit hoſpes,
Numinis Idæi, procedat, vel Numa, vel qui
Seruauit trepidam flagranti ex æde Mineruam.
Protinus ad ſenſum, de moribus vltima fiet
Quæſtio, &c.

Sed ad auctorem redeo. Igitur ſedes talis pietatis ſunt, ſupple iure honores, id eſt iure, & legitime, obtinent honorem pro tali pietate, Iſtic ſupple videas, aut vidi Scipiadas, id eſt Scipiones, duces, id eſt ductores clariſſimos, quos mœnia Carthaginis Libyeæ, id eſt quæ fuit in Libya, parte Africæ deuota, id eſt fataliter deſtinata, triumphis, i. vt de illis triumpharent. Nam Scipionum alter Carthaginem tributariam fecit, alter deleuit, quos inquam, rapidos, id eſt quaſi fulminantes, mœnia Carthaginis Libyeæ deuota triumphis, horrent. i. exhorrent. De his, ne nihil dicam, addam Plin. de viris illuſtr. verba, quæ hæc ſunt. P. Scipio, ex virtutibus nominatus Africanus, Iouis filius eſt creditus. nã antequam conciperetur, ſerpens in lecto matris eius apparuit, & ipſo paruulo, draco circunfuſus nihil nocuit. In Capitolium, intempeſta nocte euntem, nunquam canes latrauerunt. nec id q̃d quam prius cœpit quàm in ſella Iouis diutiſſime ſediſſet, quaſi diuinam mentem accepiſſet xviij. annorum patrem apud Ticinium ſingulari virtute ſeruauit. Clade Cannenſi, nobiliſſimos iuuenes Italiam deſerere cupientes, ſua auctoritate compeſcuit, reliquos incolumes, per media hoſtium caſtra Canuſium perduxit xxiiij. annorum prætori in Hiſpaniam miſſus. Carthaginem qua die venit, cepit, virginem pulcherrimam ad cuius aſpectũ concurrebatur, ad ſe vetuit adduci, patriq. eius ſponſor aſtitit. Aſdrubalem, Magonemq. fratres Annibalis, Hiſpania expulit. amicitiam cum Syphace, Maurorum rege coniux. Maſiniſſam in ſocietatem recepit. victor domum regreſſus. conſul ante annos factus, concedente collega, in Africam claſſe traiecit. Aſdrubalis, & Syphacis caſtra, vna nocte perrupit. Reuocatum ex Italia, Annibalem ſuperauit. Victis Carthahinenſibus leges impoſuit. bello Antiochi, legatus fratri fuit. captum filium, gratis recepit: A Petilio trib. pleb. rẽpetundarum, accuſatus, librum rationum, in conſpectu populi ſcidit, Hac die, inquit, Carthaginẽ vici, quaſi bonum factũ, in Capitoliũ eamus, & dij ſupplicemus. inde in voluntarium exilium conceſſit, vbi reliquam egit ętatem. moriens ab vxore petijt, ne corpus ſuum Romã referretur. Idẽ de P. Scipione Aemyliano dicit ſic, P. Scipio Aemylianus, Macedonici filius, à Scipione Africano adoptatus, in Macedonia cũ patre agẽs, victũ per ſcematam pertinaciter perſecutus eſt, vt media nocte in caſtra rediret, Lucullo in Hiſpania legatus apud Intercaciam oppidum prouocatorem, ſingulari prœlio vicit. muros hoſtiles ciuitatis, primus aſcendit. Tribunus in Africa ſub Tito Manlio Imperatore VIII. cohortes obſidione vallatas, conſilio. & virtute ſeruauit, à quibus corona obſidionali aurea donatus, cum ædilitatem peteret, cõſul ante annos vltro factus Carthaginem intra ſex menſes deleuit. Numantiam, in Hiſpania correcta prius militum diſciplina, fame vicit. hinc Numantinus; Caio Lælio, plurimum vſus, ad reges adeundos miſſus, duos ſecum præter eum ſeruos duxit: Ob res geſtas, ſuperbus, Gracchum, iure occiſum videri, reſpondit, Cẽſor Mummio collega ſegniore in ſenatu, aut Vtinam mihi collegam, aut dediſſetis,

tis,aut non dediſſetis.Suſcepta agrariorum cauſa : domi repente exanimis inuentus, obuoluto capite, elatus ne liuor in ore appareret,huius patrimonium tam exiguum fuit,vt xxxij.libras argenti,duas,& ſimilibram auri reliquerit. Hæc ille. Vt vero tandem ad ordinem reuertamur, pergit culex miſere plangens, atque lamentans,vt eius lamentatione nos commoneat ingenioſus poeta ſic. Illi, ſcilicet dicti principes.tam Græci quàm Romani:vigeant, id eſt ſint ſemper in vigore ſua laude, id eſt propter laudem quam meruerunt, ego autem ſupple cogor adire lacus opacos,id eſt vmbroſos,& obſcuros:Ditis, id eſt Plutonis, viduos id eſt expoliatos, & expertes, à lumine Phœbi, ſcilicet noſtri,& cuiuslibet luminis apud tartaras damnatorum, videlicet carcerem, ſecundum tamen hunc poetam in Elyſijs campis eſt aliud genus luminis ſolemque ſuum ſua ſidera norũt. Et ego cogor pati Phlegetonta,fluuium illum infernalẽ, ab ardore dictum.declinatur autem hic Phlegeton, huius Phlegetontis, vel Phlegetontos,vnde eſt accuſatiuus hunc Phlegetonta (vaſtum, id eſt valde amplum,& capacem,quo)ſcilicet lacus omnes, ſunt enim quinque, Styx, Lethe, Acheron, Cocytos, & Phlegeton: Minos,ſcilicet iudex inferorum,filius Iouis,& rex Cretæ.qui ob iuſtitiam quam in terris exercuit, habitus eſt iudex inferorum. Vnde Horat.4.Carm.

Cum ſemel occideris,& de te ſplendida Minos
Fecerit arbitria.

Diſcernit.i.ſeiungit: maxima vincula.i.tanquã maxima vincula conſcelerata.i.conſceleratorum:per quæ vincula arcentur noxij apud inferos ne illinc exeant.Vnde in ſexto:

Et nouies Styx interfuſa coercet.

Sunt enim circuli quidam, paluſtres inferos cingentes, & in locutione eſt quædam ſpecies appoſitionis,quos maxima vincula ſcelerata,Minos diſcernit,ſup.à ſede pia, id eſt piorum, qui ſunt in Elyſijs campis,de quibus in ſexto:

Et pauci læta arua tenemus.

Ergo quia.ſ.ad inferos ire compellor,& rationem vitæ ac mortis reddere,quàm cauſam mortis, & quam cauſam vitæ.ſ.meæ. ſæuæ pœnæ ab iudice.ſ.illatæ,aut minis propoſitæ,verberibus.i. flagellis,cogent.ſup.me dicere,cum tu ſis mihi cauſa mali,id eſt mortis meæ,& non exactæ.neq. expletæ vitæ, omnes enim qui violenter moriuntur(ſecundum hunc poetam)inuiti ad inferos accedunt:vnde de Turno in fine Aeneid.

Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub vmbras.

Ne.i.caue,ſis ne tu conſcius:ſ.mortis meæ adſis:quaſi dicat ego enim omnem culpam in te reijciam. ſed tu immemor.i.ingratus, audis hæc curis tolerabilibus.i.modis, & tranſitorijs, cum meæ ſint intolerabiles,quia æternæ. Et tamen.i. nihilominus. quamuis curis ſoliciteris:vel,& tandem demittes ſomnia.i.viſionem hanc,& hæc inſomnia.ventis vanis.i. inanis, & mendacibus,nihil eorum quæ acceperint reddentibus. Ego digredior.ſ.à te nunquam rediturus,vt qui nunquam redeam, durum quidẽ verbum,ſed in culice ridiculum tu cole,conceſſiuus modus, ſed concedendi forma vim prohibitiuam habens, nam vult dicere, non iuſtum eſſe,vt ille colat,fontes, & virides ſiluas nemorum, & paſcua exiſtens lætus,& mea dicta i.monita.& lamenta,rapiantur per auras diffuſas. i. diuerſas.i.irrita ſint, & non mereantur ſaltem ſupremum,hoc eſt ſepulturæ honorem,ſine quo(vt dixi) putabant priſci gentiles ſe in ſuas ſedes apud inferos non poſſe recipi. Quia vero ceterorum meminimus, citauimusque quæ à bonis auctoribus collecta inuenimus,conſtitui,& de Fabijs ac Decijs nonnihil adducere. Fuerunt autem multi Fabij: vnde Virg.in 6.

Quo feſſum rapitis Fabij?

De morte autem Fabiæ gentis dicit Plinius iunior ſic: Romani cum aduerſus Venientes bellarent, eos ſibi hoſteis familia Fabiorum priuato nomine depoſcit:& profecti trecenti ſex, duce Fabio conſule,fuerunt.Cum ſæpe victores extitiſſent, apud Cremeram fluuium caſtra poſuerunt:Venientes ad dolos conuerſi, pecora ex aduerſo in conſpectu illorum poſuerunt,ad quæ progreſſi Fabij, in inſidias delapſi, ad vnum occiſione perierunt. Dies in quo id factum eſt,inter Nefaſtos relatus:porta, qua profecti erant,ſcelerata eſt appellata,vnus ex ea gente,pp impuberem ætatem domi relictus genus propagauit ad quintum Fabiũ Maximum,qui Annibalem mora fregit cunctator, ab obtrectatoribus dictus.De Quito Fabio ſic: Quintus Fabius Rutilianus, primus ex ea familia ob virtutem maximus magiſter equitum, à Papirio ſecuri penè percuſſus, primũ de Apulis, & Nucerinis, iterum de Samnitibus, tertio de Gallis, Vmbris, Marſis, atque Thuſcis triumphauit:Cenſor Libertinus tribus amouit. Iterum cenſor fieri noluit;dicentes, non eſſe ex vſu reipublicæ eoſdem cenſores ſæpius fieri. hic primus inſtituit, vti equites Romani idibus Quintilibus,ab æde Honoris equis inſidentes, in Capitolium tranſirent,mortuo huic tantũ æris populi liberalitate congeſtum,vt inde filius viſcerationẽ,& epulas publice daret.Idem de Quinto Fabio Maximo.ſic Quintus Fabius Maximus,cunctator vt Verucoſus,à veruca in labris,ita Ouicula,à clementia morum,cõſul de Ligurgibus triumphauit:Annibalem mora fregit. Minutium magiſtrum equitum, imperiũ æquari ſibi paſſus eſt, & nihilominus periclitanti ſubuenit Annibalem in agro Phalerno incluſit Manlium Statilium transfugere ad hoſteis volẽtem, equo, & armis donatis retinuit & Lucano cuidam fortiſſimo, ob amorem mulieris, in frequenti eadem emptam dono dedit. Tarentum ab hoſtibus recepit, Herculis ſignum inde trãſlatum in Capitolio dedicauit de redemptione captiuorum cum hoſtibus pepigit. quod pactum cum à ſenatu improbaretur fundum ducentis millibus vendidit,& fidei ſatisfecit. Idem de Decijs ſcripſit,de publio quidem Decio patre ſic,Hic bello Samnitico,ſub Valerio Coruino, & Cornelio Coſſo conſulibus tribunus militum, exercitu in anguſtijs Gauri montis inſidijs, hoſtiũ clauſo, accepto quod poſtulauerat præſidio,in ſuperiorem locũ euaſit, hoſtes terruit. Ipſe intẽpeſta nocte,per medias cuſtodias ſomno oppreſſas,incolumis euaſit, Ob hoc ab exercitu Ciuica corona de quercu,quæ dabatur ei, qui ciues in bello ſeruaſſet, & obſidionali. Laurea,quæ dabatur ei, qui obſidione ciues liberaſſet. donatus eſt. Conſul bello Latino, collega Manlio Torquato, poſitis apud Veſerim fluuium caſtris,cum vtrique conſuli ſomnio obueniſſet eos victores futuros,quorum dux in prœlio cecidiſſet, cũ collato cũ collega ſomnio cõueniſſet, vt cuius cornu in acie laboraret is dijs ſe manibus voueret,inclinante ſua parte ſecum,hoſtes per Valerium Pontificem.dijs manibus deuouit. Impetu in hoſteis facto victoriam ſuis reliquit. De Publio autẽ Decio filio ſic.Publius Decius,Decij filius primo cõſul de Samnitibus triumphauit,ſpolia de his Cereri conſecrauit. Iterum & tertio conſul,multa domi,militiæque geſſit. Quarto conſulatu cum Fabio Maximo,cum Galli:Samnites,Vmbri, Tuſci contra Romanus conſpiraſſent,ibi exercitu in aciem ducto,& in cornu inclinante,exemplum patris imitatus, aduocato M. Liuio Pontificẽ haſtæ inſiſtens,& ſolennia verba reſpondens,ſe, & hoſtes, dijs manibus deuouit. Impetu hoſteis facto,victoriam ſuis reliquit. Corpus à collega laudatum magnifice ſepultum eſt. Hæc ille. [Dixit,&c.] Graphice dotet abſceſſum culicis, quem mœſtum abſceſſiſſe dicit, aut vt paſtorem ad commiſerationem, & ſepulcrum inſtruendum excitaret, aut quia ad inferos abire cogeretur,vbi(vt dixit)Nunquam mutandus labor Recitat præterea,quæ poſt eius abſceſſum egerat paſtor: vtque epitaphium culicis ſepulcro inſcripſit. quo opus ſuum clauſurus eſt poeta. Ordo autem eſt. Dixit,ſcilicet culex,aut ſimulacrum eius,& receſſit triſtis.cum extrema voce.id eſt ſimul extremam vocẽ emiſit,vbi,id eſt quo tempore,inertia vitæ,id eſt qui vitam traduxerat ſine arte,& ita in modica re, multum turbatus erat, dimiſit hunc,ſcilicet paſtorem ſollicitum. Nec ipſe æger, grauiter mentem interitus, id eſt habens mẽtem intrinſecus grauiter ægram, tulit id eſt perpeſſus eſt. vltra. id eſt diutius, dolorem infuſum ſenſibus de morte culicis. Et ipſe impiger,id eſt ſtrenuus, capit, id eſt incipit,aut conſtituit confirmare locum,ſcilicet vbi ſepulcrum extrueret,capit,dico quantumcunque vires ſeniles, id eſt quas ipſe ſenior habebat,tribuere ſibi vires,dicit,ſeniles,tamen, ſupple tales.quis,id eſt quibus,ſeu qualibus,ipſe pugnãs deuicerat.hoſtem infeſtum,id eſt vim inferent,ſcilicet ſerpentem. aut anguem latentem ſub fronte viridi,propter,id eſt iuxta, & propetiuum. id eſt decurſum aquæ. Et ipſe deſtinat,id eſt animo format,hunc,ſcilicet locum,quem cœperatum orbem,id eſt circulum aut figuram rotundam, ac repetiuit, id eſt redegit in viſum ferri,id eſt foſſorijs ferrati,cupidum, id eſt celerem ac rapidum,vt,ſupple foderet de ceſpite viridi terram gramineam.Ceſpes enim eſt terra cum herbis,& radicibus auulſa. Cura, id eſt accuratio, & ſtudium, ſeu opera, iam memor peragens laborum inceptum ſibi,cumulauit,id eſt in cumulum,& tumulũ erexit.opus congeſtum.id eſt accumulatum,atque tumulum Telluris.id eſt tumba in terra extructa,creuit iam multo, id eſt cumulo,Telluris.id eſt terræ.in orbem formarum, id eſt tumbam orbicularis formæ circum quem,ſcilicet orbem, ac tumulum ipſe formãs lapidem,id eſt ſarcophagum de marmore leui,id eſt polito,conſerit,ſupp.ipſum,varijs herbis,& odoribus,exiſtens me-

mor aſſiduæ curæ,id eſt ſolicitudinis hic ſup.creſcit,&,id eſt ſimul Achantos,virgultum illud odoriferum,ſeu frutex, ſemper in Aegypto frondens: ſic dictus, quod ſpinis eſt plenus, dictum tamen in Bucol.

Et molli circum eſt anſas amplexus Acantho.

Propterea autem quod ſemper frondet bene additur tumulo. Putauerunt enim id vmbris,& manibus gratum. vnde Perſ.

Nunc non e tumulo,fortunataque fauilla
Naſcentur violæ.

Et Iuuen.

Dij maiorum vmbris tenuem,& ſine pondere terram.
Spirantesque crocos, & in vrna perpetuum ver,&c.

Et roſa rubicunda, colore purpureo quem propter ſanguinis conformitatem animæ appetunt,vnde in 6.Aen.

Purpureos ſpargam flores,animamque nepotis,
His ſaltem accumulem donis,&c.

Et omne genus violæ,quia ſunt & nigræ & purpureæ, vnde: Et nigræ violæ ſunt,& vaccinia nigra,ſup.eſt hic, aut creſcit hic & myrtus Spartica,quę plurima,aut præſtantiſſima creſcit in Sparta,eſt hic,& hyacinthus.ſ.flos,de quo in Bucol. Et ſuaue rubens hyacinthus eſt,ſup.hic,& crocus editus.ſ.primũ auro Cilico.i. in Cilicia eſt,ſup.hic Item lauri,appoſitorie,decus Phœbi, propter Daphnem in eas verſam.vnde in Bucol.

Phœbo ſua ſemper apud me
Munera ſunt lauri,&c.

Rhododaphne exurgens,ſcilicet hic. Eſt autem Rhododaphne, frutex,qui & Rhododendrus dicitur i in Ponto crebro naſcens, & lilia,ſup.ſunt hic,quorum color propter lactis ſimilitudinem, gratus putatur. Virg.in 6.

Manibus date lilia plenis,
Purpureos ſpargam,&c.

Et cura nonania,id eſt quæ nouano eſt roriſmarini:eſt, ſup.hic, & herba thuris,id eſt thurifera, imitata priſcis Sabinis opes, id eſt diuitias,& chryſanthus,ab auro dictus, & nitor ederæ, id eſt edera nitida,corymbo,id eſt fructu eius,pallẽtes,id eſt ſubalbo, laudatur enim alba.vnde in Bucol.

Edera formoſior alba.

Vnde in eodem opere:

Diffuſos edera veſtis pallente corymbos.

Et memor Bacchi regis Libyæ,qui Lybiã deuicit, & inde edera coronatus reddit.hic,ſup.eſt,aut creſcit amaranchus.ſ.arbor, & bumaſtus frutex,à mamillarũ bouis ſimilitudine dictus, virẽs.ſ. perpetuo,& pinus ſemper florida,& Narciſus. ſ. flos,aut herba eius in quam puer verſus dicitur,non abeſt illinc,ſed adeſt illic, cui.ſ.Narciſſo puero.gloria propriæ formæ, exarſit igne cupidineo.i.amoris,in proprios artus. i. in propria membra, & flores quoſcunque,tempora vernantia.i.verna,aut ver reducentia,nouant.i.innouant,non abſunt. ſupple illinc tumulus inſeritur.i. ſpargitur,ſuper.i.deſuper,his floribus & virgultis dictis, tum.i. deinde,elogium,id eſt epitaphium,continens titulum defuncti, & cauſam necis, locatur in fronte, id eſt prima parte marmoris ſarcophagi (ſunt tamen qui legant,in fronde, id eſt inter frondes,aut quia olim in folijs palmarum,vt Sibyllæ ſcribebant,aut quia frondes,& flores ſuperponebantur, ſed potius legerem, in fronte, quia in fronte tituli inſcribi ſolent) quod, ſcilicet elogium, litera, id eſt ſcriptura, quia firmat, id eſt confirmat, voce tacita. id eſt non expreſſa, ſed ſcripta.

Epitaphij autem ordo eſt. O parue Culex, ego custos pecudum, aut Culex exiſtens cuſtos pecudum, quia paſtorem ſeruauit. ego reddo, ſupple pro munere, id eſt dono, & officio vitæ, ſcilicet ſaluatæ, officium funeris, id eſt funebre, & exequiale,reddo, inquit, ſupple tibi, nil, id eſt non aliquid, non merenti aliquid tale,quia non mortis; ſed vitæ beneficium meruit. Donatus autẽ legit, tibi tale merenti,& reddit, vt ſit cuſtos pecudũ, reddit tibi merenti tale officium funeris pro munere vitæ.

P. VIRGILII MARONIS DIRÆ IN BATTARVM.

BATTARE cycneas repetamus carmine voces.
Diuiſas iterum ſedes, & rura canamus:
Rura, quibus Diras indiximus impia vota.
Ante lupos rapient hædi, vituli ante leones,
Delphini fugient piſces, aquilæ ante columbas,
Et conuerſa retro rerum diſcordia gliſcet.
Multa prius flent: quam non mea libera auena.
Montibus, & ſiluis dicam tua facta Lycurge
Impia, Trinacriæ ſterileſcant gaudia nobis.
Nec fæcunda ſenis noſtri, felicia rura,
Semina parturiant ſegetes, non paſcua colles,
Non arbuſta nouas fruges, non pampinus vuas,
Ipſæ non ſiluæ frondes, non flumina montes.
Rurſus, & hoc iterum repetemus Battare carmen.
Effætas Cereris ſulci condatis auenas:
Pallida flaueſcant æſtu ſitientia prata:
Immatura cadant ramis pendentia mala:
Deſint & ſiluis frondes: fontibus humor:
Nec deſit noſtris deuotum carmen auenis.
Hæc Veneris varia florentia ſerta decore,
Purpureo campos quæ pingit auena colore,
Hinc auræ dulces, hinc ſuauis ſpiritus agri
Mutent peſtiferos æſtus, & tetra venena.
Dulcia non oculis, non auribus vlla ferantur.
Sic precor: & noſtris ſuperent hæc carmina votis.
Ludimus, & multum noſtris cantata libellis,
Optima ſiluarum, formoſis denſa viretis.
Tondemus virides herbas: nec læta comanteis
Iactabis molleis ramos inflantibus auris:
Nec mihi ſæpe meum reſonabit Battare carmen:
Militis impia cum ſuccedet dextera ferro:
Formoſæq; cadent vmbræ formoſior illis
Ipſe cades. veteris domini felicia ligna,
Nequidquam noſtris potius deuota libellis,
Ignibus ætherijs flagrabunt. Iuppiter ipſe
Iuppiter hanc aluit: cinis hæc tibi fiat oportet
Thracis tum Boræ ſpirent immania vires:

Eurus

Eurus agat mixtam fuluæ caligine nubem :
Africus immineat nimbis minitantibus imbrem.
Cum tua Cyaneo reſplendens æthere ſilua
Noſcet iter ducens Erebo tua Lydia Ditis :
Vicinæ flammæ rapiant ex ordine viteis:
Paſcantur ſegetes : diffuſis ignibus aura
Tranſuolet arboribus: coniungat & arbor ariſtas.
Pertica, qua noſtros metata eſt impia agellos :
Quæ noſtri fines olim, cinis omnia fiant.
Sic precor : & noſtris ſuperent hæc carmina votis.
Vnde, quæ veſtris pulſatis littora lymphis :
Littora, quæ dulcis auras diffunditis agris:
Accipite has voces. migret Neptunus in arua
Fluctibus: & ſpiſſa campos perfundat arena.
Qua Vulcanus agros paſtus Iouis ignibus arcet :
Barbara dicatur Libycæ ſoror altera ſyrtis.
Triſtius hoc memini reuocaſti Battare carmen :
Nigro multa mari dicunt portenta natare
Monſtra, repentinis terrentia ſæpe figuris :
Cum ſubito emerſere furenti corpora ponto.
Hæc agat infeſto Neptunus cæca tridenti,
Atrum conuertens æſtum maris vndique ventis :
Et fuſcum cinerem canis exhauriat vndis.
Dicantur mea rura ferum mare. nauta caueto
Rura : quibus diras indiximus impia vota.
Si minus hæc Neptune tuis infundimus aris :
Battare fluminibus tu noſtros trade dolores :
Nam tibi ſunt fontes, tibi flumina ſemper amica.
Nil eſt, quod perdam vlterius merita omnia dictis.
Flectite: currenteis lymphas vaga flumina retro
Flectite, & aduerſis rurſum diffundite campis.
Incurrant amnes paſſim rimantibus vndis :
Nec noſtros ſeruire ſinant erroribus agros.
Dulcius hoc memini, reuocaſti Battare carmen :
Emanent ſubito ſicca tellure paludes:
Et metat hic iuncos, ſpicas vbi legimus olim :
Occupet arguti grilli caua garrula rana.
Triſtius hoc rurſum dicat mea fiſtula carmen.
Præcipitent altis ſpumantes montibus imbres :
Et late teneant diffuſo gurgite campos :
Quiq; domos infeſta minantes ſtagna relinquunt :
† relapſa Vnde † elapſa meos agros peruenerit vnda,
Piſcetur noſtris in finibus aduena arator :
Aduena ciuili qui ſemper crimine creuit.
O male deuoti prætorum crimine agelli,
Tuq; inimica tui ſemper diſcordia ciuis,
Exul ego, indemnatus, egens mea rura reliqui :
† prælia Miles vt accipiat funeſti † præmia belli.
Hinc ego de tumulo mea rura nouiſſima viſam :
Hinc ibo in ſiluas. obſtabunt iam mihi colles :
Obſtabunt montes: campos nec adire licebit.
Dulcia rura valete, & Lydia dulcior illis,
Et caſti fontes, & felix nomen agelli.
Tardius ab miſeræ deſcendite monte capellæ.
Mollia non iterum carpetis pabula nota.
Tuq; reſiſte pater: & prima, nouiſſima nobis
Intueor campos. longum manet enſis in illis.
Rura valete iterum: tuq; optima Lydia ſalue:
Siue eris; et ſi non, mecum morieris. vtrunque
Extremum carmen reuocemus Battare auena.

Dulcia amara prius fient; & mollia dura;
Candida nigra oculi cernent; & dextera læua :
Migrabunt caſus aliena in corpora rerum:
Quam tua de noſtris emigret cura medullis.
Quamuis ignis eris, quamuis aqua: ſemper amabo.
Gaudia ſemper enim tua meminiſſe iuuabit,
Inuideo vobis agri, formoſaq; prata:
Hoc formoſa magis, mea quòd formoſa puella,
Et vobis tacite noſtrum ſuſpirat amorem:
Vos nunc illa videt: vobis mea Lydia ludit:
Vos nunc adloquitur: † vos nunc adridet ocellis. † nobis adridet
Et mea ſummiſſa meditatur carmina voce.
Cantat & interea, mihi quæ † cantabat in aurem. † cãtauit
Inuideo vobis agri: diſcetis amare.
O fortunati nimium, multumq; beati:
In quibus illa pedis niuei veſtigia ponet :
Aut roſeis digitis viridem decerpſerit vuam:
Dulci nanque tumet nondum vitecula bacho.
Aut inter varios Veneris ſtipendia flores,
Membra reclinarit: teneramq; † illiſerit herbam: † illæſerit
Et ſecreta meos furtim narrabit amores
Gaudebunt ſiluæ, gaudebunt mollia prata:
Et gelidi fontes, auiumq; ſilentia fient;
Tardabunt riui labentes currere lymphæ:
Dum mea iucundas exponat cura † querelas. † querulas
Inuideo vobis agri, mea gaudia habetis:
Et vobis nunc eſt, mea quæ fuit ante voluptas:
At mihi tabeſcunt morientia membra dolore :
Et calor infuſo decedit frigore mortis:
Quòd mea non mecum domina eſt non vlla puella
Doctior in terris fuit, aut formoſior: ac (ſi
Fabula non vana eſt) tauro Ioue digna, vel auro.
Iuppiter auertas aureis, mea † ſola puella eſt. † digna
Felix taure pater magni gregis, & decus, à te
Vacula non vnquam ſegreta tubilia captans,
Fruſtra te patitur ſiluis mugire dolorem,
Et pater hædorum felix, ſemperq; beate,
Siue petis monteis prærupros, ſaxa pererrans;
Siue tibi ſiluis noua pabula faſtidire,
Siue libet campis: tecum tua læta capella eſt.
Et mas quocunque eſt, illi ſua fœmina iuncta,
Interpellatos nunquam plorauit amores.
Cur non & nobis facilis natura fuiſſet?
Cur ego crudelem patior tam ſæpe dolorem?
Sidera per viridem redeunt cum pallida mundum
Inq; vicem Phœbe currens, atque aureus orbis
Luna † tui tecum eſt. cur non eſt & mea mecum? † tua eſt tecum
Luna, dolor noſtri quid ſit, miſerere dolentis.
Phœbe gerens in te laurus celebrauit amorem:
Et quæ pompa deum niſi ſiluis fama locuta eſt.
Omnia vos eſtis. ſecum ſua gaudia geſtat.
Aut inſperſa videt mundo, quæ dicere longum eſt.
Aurea quintiam cum ſecula voluebantur,
Conditio, ſimiliſq; foret mortalibus illis.
Hæc quoque præterea notum † Minoidos aſtrum, † Minoidis
Quæq; virum virgo ſicut captiua ſecuta eſt.
Lædere cælicolæ potuit vos noſtra quid ætas?
Conditio nobis vita quo durior eſſet.
Auſus ego primus caſtos violare pudores?
Sacratamq; meæ vitam tentare puellæ?

Immatura meæ quoque noxæ ſoluere fata?
Iſtius atque vtinam facti mea culpa magiſtra
† leto *Prima fore † letum vita mihi † dulcius eſſet.*
† diutius *Nam mea non vllo moreretur tempore fama:*
Dulcia cum Veneris furatus gaudia primum
Dicerer: atque ex me dulcis foret orta voluptas.
† Non *†Nam mihi non tantum tribuerunt impia vota:*
Auctor vt occulti noſter foret error amoris.
Iuppiter ante ſui ſemper mendacia furti
Cum Iunone prius coniux quam dictus vterque eſt:
Gaudia libauit dulcem furatus amorem.
Et mecum tenera gauiſa eſt ludere in herba,
Purpureos flores, quos inſuper accumbebat,
† cādida *† Grandia formoſo ſupponens † brachia collo;*
† gaudia *Tum credo fuerat Mauors diſtentus in armis.*
Nam certe Vulcanus opus faciebat: & illi
Triſti, turpabatq́; mala fuligine barbam.
Non aurora nouos etiam plorauit amores;
Atque rubens oculos roſeo cælauit amictu?
Talia cœlicolæ nunquid minus aurea promo?
Ergo quod deus, atque heros; cur non minor ætas?
Infelix ego, non illo qui tempore natus;
Quo facilis natura fuit. fors ò mea leua
Naſcendi; miſerumq́; genus, quo ſera libido
Tanta meę vitę cordis fecere rapinam;
Vt maneam, quod vix oculis cognoſcere poſſis.

ASCENSIVS.

BATTARE cycneas repetamus &c.] Quandoquidem omnia quæ ad principia ſolent, graphice à Calderino explanata ſunt: Nos ordinem proſequimur. qui talis eſt. O Battare .ſ. arbor in agro meo ſita, ſub qua olim recubui, repetamus carmine .i. iterum canamus, quia iā de Culice cecinerat, aut, q̄ a prius cecinerat, antequam ager reſtitutus erat. & iterum nunc, quando ab Ario occupatus eſt, quæ res in Mœri declarata eſt. voces cycneas .i. męſtas, nā Cantor cycnus funeris, ipſe ſui. Canamus ſedes iterum diuiſas .ſ. a poſſeſſoribus ſeiunctas. aut militibus diuiſas iterū. & canamus rura dura, quibus indiximus diras .i. imprecationes amaras, hoc eſt impia .i. execrabilia vota. Hædi rapient ante .i. prius lupos, contra naturā vtrorumque. vituli rapient ante leones. & delphini (à nominatiuo delphinus) fugient piſces .ſ. reliquos, aquilæ fugient ante columbas, & diſcordia rerum conuerſa retro .i. retrorſum, gliſcet .i. creſcet, multa .i. multum. cum (ſecundum Saluſt.) concordia, res paruæ creſcunt, & diſcordia etiam magnæ dilabuntur. Non ſtaret uerſus, ſi legatur, multo, & ita non cōſtruetur cum prius, ſed cum creſcet. Creſcet ergo multa .i. multum, & id prius quam mea auena .i. fiſtula ruſtica non ſit libera .i. quam non imprecer libere quæ volo. O Lycurge. rex Thraciæ, infelix & Diræ, ego dicam .i. memorabo, & conſimilia imprecabor, tua impia fata .i. exitum tuum montibus & ſiluis .i. vbique in agro meo .i. imprecabor vindemiatoribus vineæ meæ, quod tibi accidit. Gaudia Trinacriæ .i. apud Hyblæarum, de quibus in Bucol.

Hybleis apibus florem depaſta ſalicti.

Sterileſcant nobis, nec rura fecunda .i. fertilia noſtris ſenis, de quo in eodem:

Fortunate ſenex ergo tua rura manebunt.

Nec ſegetes parturient felicia ſemina colles non parturiant paſcua .ſ. caprarum. arbuſta nō parturiant nouas fruges, pāpinus .i. vitis pāpinoſa nō parturiat vuas .i. racemos, aut botros ipſæ ſiluæ nō parturiāt frōdes, ipſi .ſup. mōtes. nō parturiant flumina .ſ. amniū, aut fontiū. Repetamus rurſos, & iterū ò Battare, hoc carmē .ſ. execratoriorū [Effœtas Cereris] Ordo eſt. O ſulci Cereris .i. facti ad Cererē, hoc eſt frugem ferendam, condatis .i. abſcōdatis & locatis loco Cereris auenas effœtas .i. ſteriles. vnde alibi:

Grandia ſæpe quibus mandauimus hordea ſulcis,
Infelix lolium & ſteriles dominantur auenæ.

Prata pallida .i. languidas & pallidas herbas producentia, ſitientia æſtu .i. prę calore deſiccata, flaueſcant .i. fiant flaua. Mala .i. fructus arborum vt poma, pendentia ramis. cadant .i. decidant, immatura .i. ante maturitatem. & frondes deſint ſiluis. & humor deſit fōtibus, nec carmen deuotum .i. deuotiuum. & imprecatiuū. ſeu execratorium, deſit noſtris auenis .i. calamis ruſticis, quibus hæc canimus. Hæc ferta Veneris .i. tam pulchra & odorifera, vt Veneris dicas, Florentia vario colore, auræ dulces .i. ſuaues. hinc .i. procedentes ab his fertis & ſpiritus agri .i. flatus & odor diffuſus per agrum, hinc .i. ex his fertis. mutent .i. per immutationem producant, ęſtus peſtiferos, & venena terra .i. diras infectiones & peſtilentias, vlla dulcia .i. vllæ res dulces, non ferantur oculis .i. oculos & vlla dulcia .i. vllæ res dulces, non ferantur auribus .i. ad aures, ego præcor ſic, & hæc carmina ſuperent .i. maiora ſint. noſtris votis .i. ꝑꝑ vota noſtra, vel, q̄ ſint vota noſtra. Deinde ad Lydiam amicam ruſticam, q̄ derelinquere coactus eſt, cōuerſus, inquit. Nos Ludimus .i. carmina amatoria cōficimus, & tu. ò Battare, optima ſiluarū .i. præſtantiſſima inter arbores, cantata multum noſtris libellis .ſ. Bucolicis, vbi Phagū deſcribit, denſa viretis .i. virgultis virentibus formoſis, num tondemus .i. amputamus, vmbras .ſ. tuas virides, nec tu læta .i. luxurians frondibus, & lætitiā afferans, iactabit ramos comantes .i. frondentes .i. mollis .i. flexilis. & lētos, aut lenta, ſi ſit nominatiui caſus, & hoc auris inſlantibus, nec ò Battare, mecum carmen reſonabit ſæpe mihi, ſicut prius, vnde in Tityro, formoſā reſonare doces Amaryllida ſiluas. cū .i. q̄ñ, dextra īpia militis impij .ſ. Arij, Barbari, & īmitis ſuccedet ferro .i. ad ferrum applicabitur, q; , pro &. hoc eſt ſimul formoſæ vmbræ .ſ. tuæ. cadent, & ipſa .i. tu (alij tñ ipſæ, legunt. ſed arboris nomen rectius fœminini non ponitur, ſicut prius. optima ſiluarū) appoſitorie, ligna domini, iterū. felicia nequidq̄ .i. fruſtra, & potius deuota .i. exitio addicta, noſtris libellis .i. ꝑ libellos noſtros. Ipſe Iuppiter .i. aer, flagrabit .i. ardebit, ignibus ęthereis .i. cęleſtib. aut q̄ ſunt ſub globo lunæ. Iuppiter .i. aer tēperatus, alluit hanc .ſ. arborem Battarū, q̄ Phagus eſt oportet, vt ſup. hæc .ſ. arbor fiat tibi, ò Battare, cinis .i. reſoluatur in cinerem & vires Boreæ Thracis .i. illius venti, flantis ex Thracia .i. Septentrione, ferent, tum .i. tunc, cū hęc ardebit, immania .i. immaniter, nomen ꝓ aduerbio. Africus .ſ. ventus, hoc eſt, meridionalis, purus .i. ſine nube, agat .i. impellat, nubem mixtam caligine fulua, & imber .i. pluuia, immineat nimbis nutantibus .i. diuerſificantibus, ſe aut nutantibus .i. vacillātibus, cū ſilua tua .i. ex te facta. Sic fere legitur, malim tamen legere. [Eurus] .i. ventus Orientalis, agat nubem mixtam caligine fulua. Et imber Africanus .i. meridionalis immineat nimbis nutātibus, vt taceat Fauonium, quia ſalutarē. reſplendens æthere Cyaneo .i. frequēter mobili, ſicut petræ Cyaneæ iuxta Pontum dñr moueri, non dicens, iterū Erebo .i. deo inferorū. Lydia tua .i. amica, dixit, flammæ vicinæ rapiant vires ex ordinei. conſumant per ordinē & ſegetes paſcantur .i. deuorentur, & abſumantur ignibus auræ .i. aeris, aut venti vrentis, diffuſis .ſ. per omnia impia. Et ſm Calderinū. arbor Pertica .i. virga lignea, impia .i. ad impios vius redacta, quæ metata .i. menſa eſt. quondam noſtros agellos, ab ea .ſ. parte. qua, ſup. ſunt fines noſtri. trāſuolet .i. cripiatur. & eradicetur arboribus, & ſup. omnia fiant cinis & ꝑcor ſic, & hæc carmina ſuperēt .i. maiora ſint noſtris votis .i. deſiderijs. aut deuotionibus. ſicut prius expoſitum eſt [Vndæ, quæ noſtris. &c.] Addit cōtinuo nouas imprecationes, in omnia, videlicet quæ in agro ſuo bona norat, & quibus bene vellet ſi ſua eſſent, vt ex ordine parebit, q̄ talis eſt. O vndæ .ſ. Mincij fluminis, quæ, pulſatis littora .i. ripas, noſtris lymphis .i. aq̄s ex noſtro fundo deſluētibus. & quę diffunditis agris .i. ī agros dulceis auras .i. tēperamentum aera, accipite .i. intelligite has voces .i. imprecationes meas. Neptunus, .i. aqua maris, ſeu ſimilis. migret .i. traducat. ſe fluctibus .i. ꝑ fluctus in arua .ſ. fata & perfundat .i. obducat cāpos. arena ſpiſſa .i. denſa. Et qua .ſ. parte, Vulcanus arcet ignibus Iouis .i. ab ardore aeris, aut fulmine, agros .ſ. nſos. dicatur. ſup. eſſe barbara .i. aſpera, & inculta altera ſoror Syrtis Libycę .i. quæ in Libya eſt, raro tamen ſingulariter reperitur. O Battare, ego memini quod. reuocaſti hoc carmen triſtius. Dicunt .ſ. homines, ſere oēs, multa portenta .i. monſtra, natare mari .ſ. exiſtente nigro .i. turbato, portenta, dicit .i. monſtra. terrentia ſæpe figuris repentinis, cum .i. q̄ñ corpora emerſere ſubito ponto furenti ſubito. Neptunus agat .i. impellat, hæc cæca .i. incerta, & dubij odij, tridenti .i. baculo regali, infeſto alij referentes ad fuſcinam, fecerunt infeſta .ſ. fuſcina tridēti, conuertēs æſtum .i. feruorem, maris .i. fluuiorum, vndiq; Veneris conuertens atrum æſtum maris exhauriat .i. abſumat, aut deſiccet, & exhauriat vndis canis .i. albicātibus, cinerem

tem fuſcum.i.ſub nigrũ. Mea rura dicantur mare ferum,nauta caueto rura.ſ.mea iam aquis obruta.quibus indiximus.i.imprecati ſumus,diras,appoſitorie.impia vota.O Neptune, ſi nos in fudimus minus,tui aris.i.non ſatis ſacrificamus.nec damus. Vt tale beneficium mereamur,tu o Battare.trade fluminibus,ſcilicet Minio,& Pado noſtros dolores.i.quæ ex doloribus illis optamus.Nam fontes ſunt tibi ſemper. ſupple amici, & flumina ſunt tibi ſemper amica. Nil eſt quod perdam vlterius, quia dixi omnia merita.i.pro demerito, q.d. nõ imprecor vltra,quam meritum ſit,& hoc dicit, ne quis repræhendat quod ſua ita execretur:dicit enim,nihil ſuum eſſe.cum nihil ſit, quod vlterius perdat.O flumina vaga,flectite retro i.retrorſum,lymphas,ideſt aquas currẽtes,flectite,inquam & vos aduerſi.i.oppoſiti, & contra curſum naturalem verſi,diffundite curſum.i. fluxũ veſtrum, campis,i.campos.Amnes.ſ. de montibus cadentes, incurrant, ſcilicet in campos noſtros paſſim,& hoc vndis remeantibus.i. ſeſe in gyrum vertentibus, & ita voraginem in agro meo facientibus nec ſinant,i.non permittant, nec concedant erroribus exire meos agros.i.faciant vt errores ſemper ſint in agris meis, ſic Calderi.Aut ſic,nec ſinãt agros noſtros exire.i.exuit erroribus, aut nec ſinant,ſupple quem exire noſtros agros erroribus.i. propter gyros.& vortices,qui errorem inducũt.Ego memini, ò Battare quod reuocaſti hoc carmen dulcius.ſ.quam æquum eſt. [Emanent ſubito]Proſequitur inſtitutum ponendo imprecationes diriſſimas,etiam contra naturæ curſum,dicens,Paludes.i.aquæ paluſtres,emanent ſubito tellure ſicca,id eſt vbi nũc terra ſicca, & arida,arationi apta,& miles.ſ.Arius,metat.ſ.fœnum,hinc,id eſt ab hac parte agri, vbi nos collegimus olim ſpicas, id eſt fruges maturas,rana garrula occupet caua,id eſt concauitatem, & antra caua Grylli arguti, id eſt vbi ſtabat prius Gryllus argutus. Mea fiſtula dicat rurſum hoc carmen triſtius imbres fumantes, id eſt nebuloſi,& ob id peſtiferi,præcipitent ſe ſupple aut præcipites decidant altis mõtibus, & tenẽãt late campos diffuſos gurgite,id eſt impetu aquarum,quis,id eſt quibus campis minantes.ſ.milites agrorũ occupatores,& incubatores, vt Arius,& reliqui:relinquant,dominis,id eſt proprijs poſſeſſoribus ſtagna infeſta dominis.vnde, id eſt e quibus ſtagnis, vnda elapſa, id eſt effluens,peruenerit agros meos.i.venerit per agros meos. Arator aduena, id eſt peregrinus, & externus, piſcetur in noſtris finibus aduena,inquit, qui ſemper creuit, crimine ciuili.i. bello inteſtino, quod per ciuium crimen oritur. O crimina agelli deuoti male.i.multum, & cum ſummo malo, & tu, o Diſcordia, ſemper inimica tui ciuis, vnde in Tityro:

En quo diſcordia ciues Perduxit miſeros.

Ego exul indemnatus.i. non condemnatus propter crimen, ſed tamen non indemnis reliqui mea rura egens .i. exiſtens egenus in terra aliena,vt miles.ſ.barbarus, accipiat præmia belli funeſti .i.quo funeris cauſa eſt,aut deteſtandi, quia ciuilis, Ego viſam hinc.i.ab hoc loco,de tumulo.i. colliculo,vbi erat ſepulchrũ Ocni Bianoris mea rura nouiſſima.i.extremos fines eorum, aut viſam nouiſſima.i.nouiſſime, aut nouiſſimo de tumulo mea rura.& ibo hinc in ſiluas,& colles obſtabunt.i. contra ſtabũt,dum in ſiluas abire voltã.[Et montes obſtabunt,]Nec licebit adire cãpos.i.loca plana,& campeſtria.& ita,quia,nõ dabitur aufugiendi locus,neque per plana neque per aſpera,dulcia rura valere,& ò Lydia.ſ.amica ruſtica,dulcior illis.ſ. aruis meis, & fontes caſti puri i. & lympidi ac ſacri, & nomen agelli felix .i. beatum à multis prædicatum,aut felix pro felicis agelli.Ah miſeræ capellæ, deſcẽdite tardius montibus ,quia non carpetis iterum pabula mollia,nota.i.aſſueta vobis,q.d.vt primum deſcẽderitis,incidetis in manus militum qui vos abſumeat.Et tu pater.ſ. Ruface Maro,reſiſte.ſ.militibus,& ego intueor.i. inſpicio (pro quo quidam intuor.dſit) nouiſſima.i.vltimo loco campos prima .i. primum.hoc eſt præcipue,nobis.ſ.debitos, hoſtis manet in illis lõgum .i. per longum tempus, ſic enim fere de tempore dicitur longum,ſicut de loco longe, vt in Bucol.

Et longum formoſe vale,vale,inquit, Iola,

Rura valete iterum,tuque optima Lydia ſalue:

Vtrunque.i.vtroque modo,ſiue eris mecũ.ſ. vſque ad mortem (ſed in re læta noluit meminiſſe mortis, propter omen malum euitandum)ſiue non morieris mecum.ſ.non eris mecum vſque ad mortem,quam in diſſidio nominat, quaſi innuat lõgum velle viuere ſecum, & paruificare eius mortem, ſi cum alio fuerit. Battare reuocemus.i.repetamus auena,carmen extremum.i. de re amatoria, de qua extremo loco dicturus ſum.[Dulcia, amara prius,&c.]Ordo eſt.Dulcia fient prius amara,& mollia fient prius dura,& oculi cernent prius candida nigra.ſ.effecta, aut vt nigra,& cernent dextra.i.quæ dextera ſunt læua. id eſt ſiniſtra,caſus.i.euenta fortuita,migrabunt prius in aliena corpora rerum, id eſt omnia prius in contrarium, & præter naturam euenient, quàm cura tua,id eſt de re ſuſcepta (ſtaret ſententia ſi diceret,tui ſed verſus non patitur)emigret,id eſt transferatur de noſtris medullis,licebit enim me meminiſſe ſemper tua gaudia,& ideo, O agri,& formoſa prata,ego inuideo vobis,hoc.i.eo aut tanto magis,quod mea formoſa puella eſt vobis.i.apud vos,& quod ipſa tacite ſuſpiret.i.ſuſpirio indicet amorem veſtri,i.quem de vobis habet,quia dulcis amor patrię eſt illa,videt nunc vos,& mea Lydia,ludit nunc vobis quaſi ad delectationem veſtram, cum ego abſim.Ipſa alloquitur nunc vos,& adridet, ſupple vobis, nunc Ocellis.i.oculis per laſciuiam contractis,& medicatur.i.exercet, & cantat voce ſubmiſſa carmina mea.i.a me,vel de me compoſita,& cantat interea ea quæ cantauit mihi in aurem,quaſi ſecreta,& non prodenda,quia celari vult ſua furta Venus.O agri,ego inuideo vobis, quia dicetis amare.ſ à Lydia,quæ amores canit, & amatoria carmina. O agri fortunati,& beati nimium, in quibus illa.ſ.tam formoſa puella,ponet veſtigia niuei pedis, aut in quibus deſcerpſerit digitis roſeis.i. rubicundulis, & odoriferis, vuam viridem,adhuc immaturam. Nam vitecula (quaſi à nominatiuo vites,quod ſi legatur)vnde in multis (viticula.ti,ſyllaba producitur,ſicut à Satyrico in Cuticula) viticula igitur,ideſt parua,& tenella vitis,nondum tumet dulci Baeco, i. maturo vino, aut ſucco, aut ſupple in quibus illa.ſ.Lydia reclinarit.i.reclinauerit, membra inter varios flores.appoſitorie,ſtipendia veneris.i.qualem reclinationem dat Venus pro ſtipendiis,& illæſerit .i.concumbendo,& reclinando ſe herbam teneram.Et ipſa ſecreta.i.ſeparata ab arbitris,& in locis ſolis exiſtens,narrabit furtim .i.furtiue, & clanculum meos amores ſiluæ audientes, ſcilicet eos.gaudebunt, & prata molia gaudebunt, & fontes gelidi, id eſt ſubfrigidi gaudebunt, & ſilentia auium fient,id eſt aues reticebunt,& continebunt cantus ſuos,vt audiant cãtilenas Lydiæ, riui tardabunt,ſupple ſe.& ideo ò lymphæ, quæ nondum illuc vſque percurriſtis, currite labentes.ſ.continue, dum, id eſt donec,mea cura, id eſt amor meus,ſeu amica mea,quæ mihi curæ eſt. Lydia exponit,querelas iucundas, id eſt amatorias. O agri, ego inuideo vobis,quia habetis mea gaudia.& ea voluptas quæ fuit ante mea,eſt nunc vobis, id eſt veſtra. Hei mihi, membra, ſcilicet mea,morientia.ſ.igne amoris, tabeſcunt, id eſt lente abſumuntur,corrupta tabe,dolore.i.præ dolore,& calor,ſcilicet naturalis,decepit.ſ.me, aut defecit frigore mortis, id eſt mortali, aut mortifero infuſo, quod, id eſt quia mea domina (ſic enim præcipua amica,vulgo dicitur, & coniux etiam à Græcis,domina vocatur,vt Helena à Deiphobo in ſexto Aencid. Et hi dominam ditis &c.)non eſt mecum,vlla puella nõ fuit doctior,ac formoſior in terris,ac ſi fabula non eſt vana.ſ.re,id eſt inanis,& friuola, nihil de hiſtoria continens, hoc eſt ſi vera eſt fabula quæ de Europa, & Danaæ narratur, ipſa puella mea eſt digna Ioue tauro, id eſt vt in taurum eam aucturus mutetur ſicut mutatus eſt dum Europam, Agenoris filiam auexit, vel Ioue auro,id eſt in aurum, hoc eſt aureum imbrem, ſicut in Eunucho recitatur, verſo,ò Iuppiter,aueras,ſupple te abea, ne capiaris,quia mea puella,eſt auro digna. [Felix Taure pater magni gregis]Conqueritur ſuam conditionem eſſe deteriorem, quàm tauri, qui cum vaccis ſemper verſatur, cum ipſe ab amica longe exulet. Ordo eſt.O Taure pater,decus magni gregis.id eſt armenti felix, ſupple es.Nam vaccula,id eſt iuuenca, captans ſecreta cubilia ad te non patitur vnquam (& ita leges,non autem nonnunquam) te mugire fruſtra, ſupple in ſiluis dolore, id eſt præ dolore, & ò pater hœdorum,id eſt hœde,aut caper.ſi non dicitur à capendo felix,& ſemper beate,quia ſiue poetis montes prærupros, pererrans ſaxa,ſiue libet tibi faſtidire in ſiluis noua pabula, ſiue libet faſtidire,id eſt vſque ad faſtidium ſumere,noua pabula campis, .ſ.iacentibus,tua capella eſt ſemper tecum læta. [Et quocunq.] Supple loco eſt mas, id eſt maſculus, illi, ideſt illic, eſt ſua fœmina,vel ſic,Et quicunque mas, id eſt maſculus alius eſt, illi eſt ſua fœmina iuncta,& ideo nunquam plorauit amores, interpellatos,id eſt impeditos,ac per tempus interruptos,cur natura nõ fuiſſet,id eſt eſſe potuiſſet,& id eſt etiam, nobis ſcilicet hominibus,non ſolis pecoribus facilis,id eſt indulgens,& benigna,& ad generationem non laborioſa. Cur ego patior tam ſæpe crudelem dolorem,cum,id eſt quando,ſidera pallida,id eſt ſubalba,redeunt per mundũ viridem.ſ.ad ortus,& in orbes ſuos,& o Phœbe excurrens inuicẽ,i.viciſſim,atq.id eſt ſicut,orbis aureus,id eſt

globus Solis, excurrit ſupp. Luna, tua.ſ.ſoror,aut amica eſt tecum cur,&.i.etiam.mea Luna.i.amica mea, nõ eſt mecum ,q.d. quocunque Sol percurrat,ſemper habet amicam ſororẽ ſequentem,cur ergo & mea me non ſequitur.ò Phębe,tu noſti quid ſit dolor.ſ. amoris impatienti (quia Daphnen impatiẽter amauit) miſerere igitur dolentis , & gerens laurus in te.i. ad honorem tuum.hoc eſt ſacerdos tuus, & poeta tibi ſacratus,celebrabit amorem.ſ.tuum, & his ,ſupple quem pompa deum .i. deorum, hoc eſt pompoſus cœtus deorum . & non quem fama locuta eſt, ſupp.in ſiluis . (Omnia ſunt tam inuerſa , vt difficile ſit ſententiam bonam comminiſci,referimus autem hæc ad ſuum cuiuſque iudicium(Vos.ſ.Phœbus.& Phœbe.hoc eſt Sol.& Luna. eſtis omnia .i. omnia tenetis . aut omnium eſtis cauſæ,& id per parentheſim videtur inſertum , hoc eſt Phœbus , quem pompa deorum extollit;non qui in ſiluis.i.rerum corruptibilium.& generabilium.regione verſatus,vt non mortales geſtat ſecum ſemper ſua gaudia atque videt ea inſperſa mundo quæ .ſ. gaudia lõgum eſt dicere, loquitur autem de Daphnide .i. lauro , quam ſecum ferre dicitur, & quam in terris videt , aut de Luna ſorore,quam amat,quæ in cœlo Luna,in terris Diana. & apud inferos Proſerpina dicitur.aut de concentu,atque ſymphonia cœleſti:vnde, & Lyram geſtat . Quinetiam cum ſecula voluebantur .i.per ſiderum benignam reuolutionem erant aurea.& cum hec conditio.ſ.noſtra.id eſt humana, foret.i.eſſet, mortalibus .ſ. nobis.ſimilis illis,ſcilicet mortalibus, quia nymphæ tunc errabant per ſiluas , & non minus dij , quam mortales amabant , vnde Iuuenal.Satyra 6.

Viderunt primos argentea ſecula mœchos.

Præterea aſtrum Minoidis.i.Ariadnes,Minois filiæ.hoc eſt corona aurea.quia Ariadne a Baccho corrupta meruit,& quæ in cœlum tranſlata eſt,eſt notum.ſ.cunctis.& virgo quæ ſecuta eſt virum.ſ.Bacchum,aut prius Dædalum, ſicut captiua .ſ. Ariadne , nota,ſup eſt,hoc eſt manifeſtum.& deos amaſſe.vt Phœbũ, Bacchum.Iouem,Martem.&c.Aſſerere tamen (vt Plin. ſentit) deorum connubia,aut adulteria proxime accedit ad dementiã,cum igitur mortales cum dijs amatẽt,& amarẽtur ò cœlicolæ , quid .i.in quo noſtra ętas.i.fragilis mortalitas,potuit lędere vos,q.d. in nullo,& tamen quæ conditio vitæ eſſet.i.eſſe poſſet,nobis durior ,ſup.quod hæc quam nobis,quaſi ęmuli confertis,cũ amare cogitis,nec amaris potiti ſinitis q.d.nulla, & ita plangit iniquã ſortem.[Auſus ego primus &c.] Defendit culpã ſuam ab exemplo deorum.ob quam rem D.Auguſtinus deteſtatur comędias, vt Eunuchum Terentij,& ceteras quæ deorum adulteria, quaſi, ad iuuenum corruptelam proponunt exempla.Ordo autem eſt. Auſus ne,ſupp.ſum ego primus.violare caſtos pudores?q.d.nõ, cũ & dij,& homines id ſæpe fecerunt . Et auſus ſum ego primus tẽtare.i.ſolicitare ad corruptionem.aut attingere vitam.i.ſignũ virginitatis,quod in capite ferebat ſacratam.ſ.veſtę,aut virginitati puellæ.i. amicæ meæ ? q.d. non . Et auſus ſum ego primus ſoluere facta meæ noxę.i.concubitus cum Lydia mea,immatura.i.nondum ſoluenda.i.aperienda.& prodenda?q.d.minime.atque vtinam primus correpiſſem puellas,nec alius puellã meam ſolicitaſſet,quia vita eſſet mihi diutius leto . i.diutius viuerẽ in fama hominum , quam eſſet in morte . Nam mea fama non moreretur,vllo tempore cum.i.quãdoquidem ego dicerer furatus primum dulcia gaudia Veneris,id eſt concubitus, atque dulcis voluptas,foret orta ex me . Nam vota impia .i. aut neſanda deſideria,aut diræ imprecationes non tantum.i. non intantum, rubuerunt,hoc eſt pudore affecta ſunt ob culpã, vt error noſter foret.i.eſſet,auctor.i. inceptor, amoris occulti .i. libidinis furtiuæ.Iuppiter factus ſemper mẽdacia ſui.i.de ſe,cũ Iunone.ſ.ſorore,& coniuge.i.factus mendax, & aliam de ſe expectationem, & alium exhibens effectum antequam vterque ſ.tam ipſe. quã Iuno.dictus eſt coniux libauit.i.deguſtauit, gaudia.i. voluptatem furatus amorem dulcẽ, & ideo præcipue dulcem .quia furtiuũ, quia,vt etiã in prouerbiis Salomonis dicitur.Aquæ furtiuę dulciores ſunt, & panis abſconditus ſuauior. cuius rei cauſa videtur,quia Nitimur in vetitum ſemper cupimuſque negata. vnde cõmercia Veneris dicuntur furta, vnde eſt, Celari vult ſua furta Venus.Quocirca animaduertit in Cynicos D.Auguſtinus qui in propatulo voluerunt habere Venerem argumẽtantes,nihil turpe,quod idem naturale. Senſus autem eſt,Iouem cum tantum frater eſſet Iunonis & nondum coniux , habuiſſe commercium cum ea , vt oſtendat multũ abeſſe, vt ipſe primus dicatur qui virginalem violauerit pudorem.quia vt ex Iuuen.diximus.

Viderunt primos argentea ſecula mœchos.

Verum culpa nõ ideo minor,quam antiqua, & in multis eſt, ſicut non minus,ſm Auguſtinum.Ardebãt, qui cum multis ardebunt.Et,ſup.puella mea Lydia, gauiſa eſt ludere mecum in herba,ergo non oppreſſit inuitam,ſupponens collo formoſo grandia gaudia.i.res voluptatis.ſ.flores purpureos,inſuper quos,vagat in ipſa.accumbebat ſpondaicus verſus.accumbentis, languorem indicãs.vt vero culpam ſuam ,quam fatetur,palliet, innitur deorum auctoritatibus,dicẽs:Ego credo quod Mauors.i. Mars, deus belli, qui cum Venere in adulterio deprehenſus eſt , fuerat diſtentus.ſ.a Venere in armis.& id per ironiam Nam certe Vulcanus,maritus Veneris,faciebat opus.ſ. fabrile, & turpabat illi barbam ſuligine.i.nigredine,ex fumo facta, triſti atque mala .i. nociua,& non ad voluptatẽ,vt eſt ea , qua , vt auctor eſt Iuuen. Molles ſupercilia depingunt.Non.i. nunquid, & id per ironiam, nam vult dicere,quod maxime ita Aurora.ſ.Tithoni coniux, & mater Memnonis,plorauit etiam amores nouos, atque ipſa rubens cælauit.i.occultauit oculos,amictu roſeo .i. roſei coloris ? Cœlicolæ.i.dij cęleſtes talia,ſup.egerunt,aut geſſerunt.& eſt honeſta eclypſis.ſicut,Talia per Latium,ſup gerebantur. Nunquid ego promo minus aurea,i. honeſta , & aureo ſeculo digna ?q.d. non,quia deos arguere,nefas duxit.Ergo cur ætas minor.i.fragilis,& mortalis,videlicet humana conditio,non,ſup.faciat,quod deus,ſupp.fecit,qui erat in aureo ſeculo atque heros,qui erat in æreo ſeculo.i.quod,& hi,qui pro dijs habiti ſunt,& qui proxime ad deorum vitam acceſſiſſe putãtur, vt Heroes fecerunt,nã Iuppiter,Neptunus,& Pluto,ſummo illi dei, virginum raptores ſeguntur,& Achilles,& Hercules.& Paris,& ſexcenti alij. Ergo(vt dixi)D.Auguſt. merito repræhendit eos ſuæ turpitudinis citantes auctores.Ego,ſup.ſum infelix,qui,non ſum natus illo tempore, quo natura fuit facilis,quia(vt Amaſius poeta dicit)Tibris violis puellam comparabant. O mea ſors naſcendi ,ſup.leua.i.inimica mihi ,ſicut dextrũ ſecũdum, & fauorabile dicimus, & ò miſerum genus(modeſtius tñ ſecundum Vallam, & cum minore excandeſcẽtia ſupprimitur,ꝙ exprimatur,o.cum accuſatiuo) quo .i.in quo , libido eſt ſero.i.nimis tarda, quia tunc primum exæſtuans,cum negatur quod petiuerat(vnde vult dicere,ſe iam primum impatienter Lydiam amare,quando eo carendum eſt. Id autem ſecundum veterem ſuperſtitionem,quæ in multis hodie vſque perdurat fato,id naſcendi ſorti imputat) Vitæ meæ fecere tantam rapinam cordis,id eſt tantũ abſtulerunt à corde meo, vt ego maneam , ſupple illud, quod vix poſſis cognoſcere oculis,id eſt tanta miſeria confectus & macie exauſtus per impatientiam,vt tu,id eſt quicunque(nam ſecundum perſonam,pro qualibet poſuit) vix poſſis me cognoſcere oculis,id eſt viſu. quamuis per loquelam,aut alia indicia facile agnoſci poſſit.Et hæc in Diras,quanta potuimus commoditate .

AETNA INCERTI AVCTORIS.

AETNA mihi ruptisq́; cauis fornacibus ignes,
Et quæ tam fortes voluant incendia cauſæ:
Quod fremat imperium: quid raucos torqueat æſtus:
Carmen erit. dexter venias mihi carminis auctor,
Seu te Cythos habet, ſeu Delos gratior illâ:
Seu tibi Dodone potior. tecumque † fauentes — † phaſelis
In noua Pierio properent a fonte ſorores
Vota. per inſolitum Phœbo duce † cautius itur. — † tutius
Aurea ſecuri, quis neſcit ſecula regis?
Cum domitis nemo Cererem iactaret in aruis:
Venturisq́; malas prohiberet frugibus herbas.
Annua ſed ſaturæ complerent horrea meſſes:
Ipſe ſuo flueret Bacchus pede: mellaq́; lentis
Penderent folijs, & pingui Pallas oliua.
Secretos amnes ageret cum gratia ruris,
Non ceſſit † cuiquam melius ſua tempora noſſe. — † quidquam
Vltima quis tacuit iuuenum certamina Colchos?
Quis non argolico defleuit Pergamon igni
Impoſitam? & triſti natorum funere matrem?
Auerſumue diem, ſparſumve in ſemine dentem
Quis non periuræ doluit mendacia puppis,
Deſertam vacuo Minoida littora quæſtu[m]
Quidquid in antiquum iactata eſt fabula carmen
Fortius ignotas molimur pectore curas:
Qui tanto motus operi, quæ cauſa perenneis
Explicet in denſum flammas, & trudat ab imo
Ingenti ſonitu moles, & proxima quæque
Ignibus irriguis vrat. mens carminis hæc eſt.
Principio, nequem capiat fallacia † vatum: — † fatum
Sædes eſſe dei, tumidisq́; e faucibus ignem
Vulcani ruere, & clauſis reſonare cauernis
Feſtinantis opus, non eſt tam ſordida diuis
Cura: neque extremas ius eſt demittere in artes
Sidera: ſeducto regnant ſublima cælo
Illa: neqne artificum curant tractare laborem.
Diſcrepat a prima facies hæc altera vatum.
† Illis Cyclopas memorant fornacibus vſos: — † Illi
Cum ſuper incudem numeroſa in verbera fortes,
Horrendum magno quaterent ſub pondere fulmen:
Amarentq́; Iouem. turpe eſt ſine pignore carmen.
Proxima viuaces Aetnæi verticis ignes.
Impia ſollicitat † Plegræis fabula † caſtris. — † Phlegæis † Campis
Tentauere (nefas) olim detrudere mundo
Sidera: captiuiq́; Iouis transferre gigantes
Imperium, & victo leges imponere cælo.
His natura ſuos aluo tenus ima per orbes
Squameus intortos ſinuat veſtigia ſerpens.
Conſtruitur magnis ad prælia montibus agger:
Pelion Oſſa territ: ſummus præmit Oſſam Olympus;
Iam coaceruatas nituntur ſcandere moles;
Impius & miles meruentia cominus aſtra
Prouocat infenſus cunctos ad prælia diuos.
Prouocat è † admotis † — † prouocat † Metuens
† Iuppiter e cælo † metuit: dextramq́; coruſca
Armatus flamma remouet caligine mundum,
Incurſant vaſto primum clamore gigantes.
Hic magno tonat ore pater, geminantq́; fauentes
Vndique diſcordes comitum ſimul agmine venti.
Denſa per attonitas funduntur fulmina nubes:
Atque in arma ruit quæcunque potentia diuum,
Et Mars ſęuus erat: iam & cetera turba deorum.
Stant vtrinque metus validos tum Iuppiter igneis
Increpat: & victor perturbat fulmine montes.
Illinc † deuictæ verterunt terga ruinæ. — † deuectæ
† Infeſtę diuis acies, atque impius hoſtis — † Inſ[…]
Præceps cum caſtris agitur, materq́; iacenteis
Impellens victos. tum pax eſt reddita mundo.
Tum Liber † celſa venit per ſidera cæli: — † celſi
Defenſiq́; decus mundi nunc redditur aſtris.
Gurgite trinacrio morientem Iuppiter Aetna
Obruit Enceladum: vaſti qui pondere montis
Aeſtuat, & patulis expirat faucibus ignem.
Hæc eſt mendoſæ vulgata licentia famæ.
Vatibus ingenium eſt. hinc audit nobile carmen.
Plurima pars ſcenæ: † verum eſt fallacia. vates — † rerum
Sub terris nigros viderunt carmine manes:
Atq́; inter cineres Ditis pallentia regna
Mentiti vates ſtygias, vndaſque † canesque. — † caulteſ
Hi Tityon ſeptem ſtrauere in iugera fœdum.
Sollicitant illi te circum Tantale pœna:
Sollicitantq́; ſiti. Minos, tuaq́; Aeace in vmbris
Iura canunt ijdemq́; rotant Ixionis orbem:
Quidquid & interius falſi ſibi conſcia terra eſt.
Non eſt terra ſatis: ſpeculantur numina diuum:
Nec metuunt oculos alieno admittere cęlo.
Norunt bella deum: norunt abſcondita nobis
Coniugia: & falſa quoties ſub imagine peccent,
Taurus in Europen, in Ledam candidus ales,
Iuppiter † Danaæ precioſus fluxerit imber — † in Danaen
Debita carminibus libertas iſta, ſed omnis
In vero mihi cura. canam quo feruida motu
Aeſtuet Aetna: nouosq́; rapax ſibi congerat ignes,
Quacunque immenſus terræ ſe porrigit orbis:
Extremiq́; maris curuis incingitur vndis
Nec totum inſolidum deſit. nanque omnis hiatus
Secta eſt omnis humus; penitusq́; cauata latebris
Exiles ſuſpenſa vias agit: vtq́; animantis
Per tota errantes percurrunt corpora venæ

Ad

Ad vitam ſanguis omnis qua commeat. idem
Terra voraginibus conceptas digerit auras.
Scilicet aut olim diuiſo corpore mundi
In maria, & terras, & ſidera, ſors data cœlo
Prima ſecuta maris, deſeditque infima tellus:
Sed totis rimoſa cauis, & qualis aceruus
Exilit imparibus iactis ex tempore ſaxis,
Ut crebro introrſus ſpatio vacuata corymbos
Pendeat in ſeſe. ſimili quoque terra figura
In tenues laxata vias, non omnis in arctum
Ne ſtipata coit. ſiue illi in cauſa vetuſta eſt:
Nec nata eſt facies. ſeu liber ſpiritus intra
Effugiens molitur iter. ſeu lympha perenni
Edit humum limo: furtimque obſtantia mollit.
Aut etiam incluſi ſolidum exedere vapores;
Atque igni quæſita via eſt. ſiue omnia certis
Pugnauere locis: non eſt hic cauſa docendi:
Dum ſtet opus cauſæ quis enim non credat inanes
Eſſe ſinus? penitus tantos emergere fontes
Cum videt? ac torrens imo ſe mergere hiatu?
Non ille ex tenui, vocemq; agat apta neceſſe eſt.
† Confluit: errantes arceſſant vndique & vndas † Confluuia.
Et trahat ex pleno quod fontem contrahat amne.
Flumina quinetiam ratis currentia riuis
Occaſus habuere ſuos, quo illa vorago
Direpta in præceps fatali condidit ore.
Aut occulta fluunt tectis adoperta cauernis,
Atque inopinatos referunt procul edita curſus.
Quod ſi diuerſos emittat terra canales
Hoſpicium fluuiorum: aut ſemita nulla profecto
Fontibus & riuis conſtet via: pigraq; tellus
Conferta in ſolidum ſegnis ſub pondere ceſſet.
Quod ſi præcipiti conduntur flumina terræ:
Condita ſi redeunt: ſi qua ante incognita ſurgunt:
Haud mirum clauſis etiam ſi libera ventis
Spiramenta latent. certis tibi pignora rebus,
Atque oculis haſura vias dabit ordine tellus.
Immenſum plerunque ſinus, & iugera peſſum
Intercepta leges, denſæq; abſondita nocti
Proſpectare procul chaos, ac ſine fine ruinæ
† Cernas & in ſiluis † ſpatioſa cubilia retro, † Cernis. † ſpatioq.
Antraq; demiſſis pedibus fodiſſe latebris.
Incomperta via eſt operum, tantum influit intra
Argumenta dabunt ignoti vera profundi.
Tu modo ſubtiles animo duce percipe curas:
Occultamq; fidem manifeſtis aſtrue rebus.
Nam quo liberior, quoq; eſt animoſior ignis
Semper & incluſus, nec † vectus, ſæuior ira eſt. † euectus ſenior
Sub terra: penituſq; † mouet hoc plura neceſſa eſt † mouens hæc
Vincla magis ſoluant magis † hoc obſtantia pellant. † hæc
Nec tamen in rigidas exit contenta canales
Vis animæ: flamma auertit, qua proxima cedunt:
Obliquumq; ſecat, qua viſa tenerrima cauſa eſt.
Hinc terræ † tremor, hinc motus, vbi denſus hiatu † tremit
Spiritus exagitat venas, ceſſantiaq; vrget,
† Quod ſi ſpiſſa foret, ſolidoq; inſtaret inani: † Quam
Nulla daret miranda ſui ſpecula tellus,
Pigraq;, & in pondus confeſtim mobilis eſſet.
Sed ſummis ſi forte putas concredere cauſis
Tantum opus, & ſummis alimentum viribus oris,

Quæ valida in promptu cernis, validoſq; receſſus
Fallere: ſed nondum tibi lumine, certaq; recto.
Namque † illud quodcunque vacat ſpecus omnis hiatum, † Illic
Et res introitu ſoluunt, aditurq; patenti
Conuerſæ languent vires, animoſq; remittunt.
Quippe vbi contineat ventos: qua † quæque morantes † quiqua
In vacuo deſint, ceſſat: tantumq; profundi
Explicat errantes, & in ipſo † limite tardant. † limine
Anguſtis opus eſt turbare in faucibus illos.
Feruet opus, denſiq; † fremunt: præmitur q; ruina † præmia [illegible]
Hinc furtim Boreæ, atque Noto. nunc vnus vterque eſt
Hinc uenti rabies, hinc ſæuo quaſſat hiatu.
Fundamenta ſolo trepidant: vrbeſq; caducæ.
Inde neque eſt aliud, ſi fas eſt credere, mundo:
Venturam antiquam faciem, veracius omen
Hæc primo cum ſit ſpecies, naturaq; terræ
Introrſus ceſſante ſolo trahit vndique venas.
Aetna ſui manifeſta fides, & proxima vero eſt.
Non illic, duce me, occultas ſcrutabere cauſas.
Occurrent oculis ipſæ, cogentq; fateri.
Plurima nanque patent illi miracula monti.
Hinc vaſti terrent auitus, merguntq; profundo:
Corrigit hinc artus, penituſq; quod exigit vltra:
† Hinc ſpiſſæ rupes obſtant, diſcordiaq; ingens † Hic
Inter opus: nectunt † varios, medioſq; coercent, † variam
Pars igni domitæ, pars ignes ferre coactæ,
Vt maior ſpecies Aetnæ ſuccurrat inanis.
Hæc illis ſedes, tantarumq; area rerum eſt.
Nunc opus artificem incendit: cauſamq; repoſcit.
Non illam parui, aut tenuis diſcriminis ignes
Mille ſub exiguo ponent tibi tempore veras
Res, oculique docent: res ipſa credere cogunt.
Quinetiam tactu moneant contingere toto
Si liceat, prohibent flammæ: Cuſtodiaq; ignis.
Illi operum eſt. arcent auditu, diuinaq; rerum,
Ut maior ſpecies Aetnæ ſuccurrat inanis.
Cura ſine arbitrio eſt eadem procul omnia cernis.
Non tamen eſt dubium penitus quin torqueat † Aetna: † Aetnā.
Aut quis mirandus tantæ faber imperat arti.
Pellitur exuſtæ glomeratus nimbus arenæ:
Flagrantes properant moles voluuntur ab imo
Fundamenta, fragor tota nunc rumpitur Aetna:
Nunc fuſca pallent incendia mixta ruina.
Ipſe procul magnos miratur Iuppiter ignes,
Ne ue ſepulta noui ſurgant in bella gigantes,
Neu Ditem pudeat regni, neu tartara cœlo
Vertat in occulto: tantum premit † omnia dextra. † vires
Congeries aperit ſaxorum, & putis arena,
(Quæ nec ſponte ſua faciunt, nec corporis vllis
Suſtentata cadunt robuſtis viribus) omnes.
Exigitur: vertit vaſa omnia vertice ſæuo
In denſum congeſta rotant: voluuntq; profundo.
Hæc cauſa expectata ruunt: incendia montis.
Spiritus † inflantis nomen languentibus aer. † inflati
Nam prope natura pars eſt violentia ſemper.
Ingenium velox illi, motuſq; perennis.
Verum opus † auxilium eſt vt pellat corpore; nullus † [illegible]
Impetus eſt ipſi: qua ſpiritus imperat, audit
Nec princeps, magnuſq; ſub hoc duce militat ignis.
Nunc quoniam in promptu eſt operi natura, ſoliq;

Vna

Vna ipſi venti:quæ res incendia paſcit,
Cum ſubito cohibetur:ineſt quæ cauſa ſilenti,
Subſequar.immenſus labor eſt,ſed fertilis idem.
Digna laborantis reſpondent præmia curis.
Non oculis ſolum pecudum miranda fuere,
More:nec effuſis in humum graue paſcere corpus:
Noſſe fidem rebus.dubiaſq; expoſcere cauſas
Sacra per ingentem:capitiq; tollere cælum.
†ſit *Scire quot,& quæ†ſint in magno talia mundo*
Principia,occaſus metuunt,ad ſecula pergunt:
Et firma æterno religata eſt machina vinclo.
Solis ſcire modum,& quanto minor orbita lunæ eſt.
Cur illi breuior biſſenos peruolet orbes:
Annuus illi monet: quo certo ſidere currant:
Ordine quæue ſuo careant incondita cura.
Scires vices etiam ſignorum,& tradita iura
†denunciet *Nubila cur cælo terræ † denunciat imbres:*
Quo rubeat Phœbe,quo frater palleat igne.
†tempore *†Tempora cur variant anni:primaq; iuuenta*
†Ver pit æſtatem, alij, Ver æſtate pit *†Cur æſtate perit:cur æſtas ipſa ſeneſcit.*
Autumnoq; obrepit hyems:& in orbe†recurrit.
Axem ſcire Helyces,& triſtem noſſe cometen:
†curris. *Lucifer vnde micet: †quaue Heſperus vnde Bootes.*
†quaque *Saturni cur ſtella tenax:cur Martia pugnax.*
Quo rapiant nautæ,quo ſidere lintea tendant.
Scire vias maris: & cæli prædicere curſus:
†ſæuus & incubet. Alij, ſæuus in cubet *Quo uolet Orion:quo† Sirius incubet index*
Et quæcunque iacent tanto miracula mundo,
Non digeſta pati,nec aceruo condita rerum:
Sed manifeſta notis certa diſponere ſede
Singula;diuina eſt animi,ac iucunda voluptas.
Se prior hæc hominis cura eſt cognoſcere terram:
Et quæ nunc miranda tulit natura,notare
Hæc nobis magna affinis cæleſtibus aſtris.
†ſpecies *Nam quæ mortali†ſpes eſt?quæ amentia?maius*
In Iouis errantem regno perquirere velle.
Tantum opus ante pedes tranſire,& perdere ſegnes.
Torquemur miſeri in paruis,premimurq; labantes:
†profeſſa *Dum ſeſe precio redimant:uerumq; † profeſſa eſt.*
Tum demum viles taceant,inopeſq; relictæ.
Noctes,atque dies,feſtinant aura coloni.
†vſu? experiūtur *Callent rure manus:glebarum †expellimur vſu.*
Fertilis hæc ſegetiq; feracior:altera viti,
Hæc platanis humus,hæc herbis digniſsima tellus:
Hæc diti melior pecori, ſiluiſq; fidelis.
†ſucceſſor *Aridiora tenent oleæ:†ſuccoſior vlmis*
Grata.leues cruciant animos,& corpora cauſæ.
Horrea vti ſaturent:tumeant & dolia muſto:
Plenaq; deſecto ſurgant fœnilia campo.
†quod *Sic auidi ſemper†quia viſum eſt carius iſtis,*
†Implenda *†Implendus ſibi quiſque bonis eſt artibus.illæ*
Sunt animi fruges:hæc rerum maxima merces.
Scire quid occulto naturæ terra coercet;
†multis *Nullum fallere opus;non †multos cernere ſacros*
Aetnæi montis fremitus, animumq; furentis:
Non ſubito pallere ſono: non credere ſubter
Scrutramur rimas, & vertimus omne profundum.
Quæritur argenti ſemen:nunc aurea vena.
Torquentur flamma terræ:ferroq; domantur.
Minos, *Cæleſti migraſſe†minas,aut tartara mundi.*

Noſſe quid impediat ventos,quid nutriat igneis:
Vnde repente quies,& multo fœdere pax ſit.
Concreſcant †animi penitus,ſeu forte cauernæ, †animæ
Introituſq; ipſi ſeruent.ſeu terra minutis
Rara foraminibus,†ne venis abſtrahat auras. †ſiue in ſe abſtrahat
Plenius hoc etiam rigido qua vertice ſurgit:
Illinc infectus,atque hinc obnoxius intus
Vndique diuerſas admittere cogitat auras:
Et coniuratis addit concordia vires.
Siue introrſus agunt nubes,& nubilus auſter.
Seu forte flexere caput:tergoq; feruntur.
Præcipiti delata ſono premit vna,fugatq;
Torrentes † auras, pulſataq; corpora denſat. †aures.
Nam veluti ſonat ore diu Tritona † canoro, †ſonoro
Pellit opes collectus aquæ:victuſq; mouere
Spiritus, & longas amugit buccina voces;
Carmineq; irriguo magis cortyna thearis
Imparibus numeroſa modis canit arte regentis,
Quę tenuem impellens animam ſubremigat vnda.
Haud aliter ſummota furens torrentibus aura
Pugnat in anguſto; & magnum commurmurat Aetna.
† Credendum eſt etiam ventorum exiſtere cauſas †Credendum etiā
Sub terris ſimiles harum,quas cernimus extra.
Vt cum denſa cremant inter ſe corpora, turba
Elyſa in vacuum fugiant: & proxima ſecum
Nomina tota trahunt: tutaq; in ſede reſiſtunt.
Quod ſi forte mihi quædam diſcordia tecum eſt;
Principijſq; alijs credas conſurgere ventos,
Non dubium rupes aliquas,penituſq; cauernas
Prouehere ingenti ſonitu, caſuq; propinquas
Diffugere, impellique animas, hinc cernere ventos,
Aut humore etiam nebulas effundere largo,
Vt campis, agriſq; ſolent, quos obruit amnis
Vallibus exoriens caligat nubilus aer.
Flumina parua ferunt auras, † vis proxima vento eſt. †vis
Et minus aſpirat fortis, & verberat humor.
Atque hæc in vacuo ſi tanta potentia rerum eſt,
Hoc plura efficiant infra, cluſiq; neceſſe eſt.
His agitur cauſis extra: penituſq; coactis
† Exagitant ventos: pugnant in faucibus arcte; †Exagitat
Pugnantes † ſuffocat;& intus vt vnda profundo †ſuffocatus intus
Terq;, quaterq; exhauſta graues vbi perbibit Euros:
Ingeminat fluctus, & primos vltimus vrget.
Haud ſecus aſtrictus certamina tangitur ictu
Spiritus:inuoluenſq; ſuo ſibi pondere vires
Denſa per ardentes exercet corpora venas:
Et quacunque iter eſt properat;tranſitq; morantem.
Donec confluuio † reuolutis æſtibus amnis †reuolutus, & æſtibus
Exilit, atque furens tota vomit igneus Aetna.
Quòd ſi forte putas iiſdem decurrere ventos
Faucibus: atque iiſdem pulſis remeare notandas
Res oculis locus ipſe dabit, cogetq; negare.
Quamuis cæruleo ſiccus Ioue frigeat æther;
Purpureoq; rubens ſurgat iubar aureus oſtro;
Illinc obſcura ſemper caligine nubes,
Pigraq; defuſo circum ſtupet humida vultu;
Proſpecta ſublimis opus, vaſtoque receſſus.
Non illam videt Aetna, nec vllo intercipit æſtu.
Obſequitur quacunque iubet leuis aura, redditque,
Placantes etiam cæleſtia numina thure

Summo cerne iugo, vel qua liberrimus Aetna
Improſpectus hiat, tantarum ſemina rerum
Si nihil irritet flammas, ſtupeatq; profundum.
Huic igitur credis torrens vt ſpiritus illi
Qui rupes, terramq; vocat, qui fulminat igneis
Cur egit vires, & præceps flexit habenas
Præſertim ipſa ſuo decliuia pondere nunquam
† deripiant. varioq. *Corpora † diripiant: validosq; abſoluere arcu.*
Quod niſi fallor, adeſt ſpecies: tantusq; ruinis,
Impetus attentos oculorum transfugit ictus.
Nec leuitas tantos igitur ferit aura, mouetq;:
Sparſa liquore manus ſacros vbi ventilat ignes:
Verberat ore tamen, pulſataq; corpora noſtra
Incurſant: adeo in tenui vim cauſa repellit.
Non cinerem, ſtipulamve leuem, non arida ſorbet
Gramina: non tenuis plantis humor exit eiſdem
Surgit adoratis ſublimis fumus ab aris:
Tanta quies illi eſt, & pax innoxia parti.
Siue peregrinis igitur, propijsq; potentis
Coniurant animæ cauſis: ille impetus ignis
Et montis partes atras ſubuertat arena:
Vaſtaq; concurſu trepidantia ſaxa fragoris,
Ardentesq; ſimul flammas, ac fulmina rumpunt.
Haud aliter, quam cum prono iacuere ſub auſtro:
Aut Aquilone fremunt ſiluæ: dant brachia nodo
Implicitæ. hæc ſerpunt iunctis incendia ramis.
Nec te decipiant ſtolidi mendacia vulgi:
Exhauſtos ceſſare ſinus: dare tempora rurſus:
Vt rapiant vires, repetantq; in prælia victi:
Pelle nefas animo: mendacemq; exue famam.
Non eſt diuinis tam ſordida rebus egeſtas:
† paruas *Nec † paruo mendicat opes: nec corrogat auras.*
Præſto ſunt operi ventorum examina ſemper:
Cauſa latet. quærunt pariter: coguntq; morari
Sæpe premit fauces magnæ extructa ruinis
Congeries: clauditq; vias luctamine ab imo:
Et ſciſſo veluti tecto ſub pondere præſtat.
Haud ſecus, ac teneros cum ſecum frigida monti
Deſidia eſt: tutoq; licet diſcedere montes.
† morem *Poſt vbi continuere † moram, velocius vrgent.*
Pellunt oppoſitas moles: ac vincula rumpunt:
Quidquid in obliquum eſt, frangunt iter: acrior ictu
Impetus exoritur: magnis operata rapinis
Flammas micat: latosq; ruens exundat in agros:
† rure *Si ceſſant a † iure ferunt ſpectacula venti.*
Nunc ſuperant quæcunque regant incendia ſiluæ:
Quæ flammas alimenta voce: quid nutriat Aetna.
Incendi poterunt, illis vernacula cauſis
† oppoſitumq; *Materia: † appoſitumq; igni genus vtile terrent:*
Vritur aſſidue calidus nunc ſulfuris humor:
Nunc ſpiſſus crebro præbet numine ſuccos.
Pingue bitumen adeſt: & quidquid cominus acres
Irritat flammas. illius corporis Aetna eſt:
Atque hanc materiam penitus diſcurrere fontes
Infectæ erumpunt & aquæ radice ſub ipſa.
Pars oculis manifeſta iacet: quæ corpore dura eſt,
Ac lapis in pingui feruent incendia ſucco.
Quinetiam vanæ quædam ſine nomine ſaxa
Toto monte liquant; illis cuſtodia flammę
Vera, tenaxq; data eſt: ſed maxima cauſa molaris
Illius incendi lapidis, ſic vindicat Aetnam,
Quem ſi forte manu teneas, ac robore cernas:
Nec ſeruare putes ignem: nec ſpargere poſſe.
Sed ſimul ac ferro quæras reſpondet: & ictu
Scintillat color. hunc multis circundare flammis:
Et patere extorquere animos: atque exue robur;
Fundetur ferro citius. nam mobilis illi
Et metuens natura mali eſt: vbi cogitur igni.
Sed ſimul atque hauſit flammas: non tutior hauſtu
Vlla domus ſeruans aciem, duramq; tenaci
Septa fides: tutum eſt illi patientia victo
Vix vnquam. redit in vires, atque euomit ignem;
Totus enim denſo ſtipatur robore tardans:
Per tenues admiſſa vias incendia nutrit:
Cunctanterq; eadem, & pigre accepta remittit.
Nec tamen hoc vno quod montis plurima pars eſt,
Vincit: & incendi cauſam tenet ille profecto:
Miranda eſt lapidum viuax. animoſaq; virtus.
Cetera materies quæcunque eſt fertilis igni,
Vt ſemel accenſa eſt, moritur: nec reſtat in illa.
Quod repetas tantum cinis, & ſine ſemine terra eſt.
Sic ſemel, atque iterum patiens, ac mille perhauſtis
Ignibus inſtaurat vires: nec deſinit ante,
Quàm leuis exhauſto defecit robore pumex.
In cinerem, putresq; iacet delapſus arenas.
Cerne locis etiam ſimiles arſiſſe cauernas.
Illic materiæ naſcentis copia maior:
Sed genus hoc lapidis certiſsima ſigna caloris,
Quod nulla, adiunxit opes: & languet in ignes.
Dicitur inſidijs flagrans Aenaria quondam
Nunc extincta ſuper: tectiſq; Neapolin inter
Et Cumas locus eſt multis iam frigidus annis:
Quamuis æternum pingueſcat ab vbere ſulfur
In mercem legitur. tanto eſt fœcundius Aetnę
Inſula; cui nomen facies dedit ipſa rotunda.
Sulfur enim ſolum, nec obeſa cacumina terra eſt,
Et lapis accretus regerendis ignibus aptus.
Sed raro fumat, qui vix ſi accenditur, ardet:
In breue, mortales flammas, quod copia nutrit.
Inſula durata Vulcani nomine ſacra.
Pars tamen incendi maior refrixit: & alto
Iactatas recipit claſſes, portuq; tuetur.
Qui reſtat minor, & diues ſatis vbere terra eſt:
Sed non Aetnæis vires quæ conferat illis.
Atque hæc ipſa tam iam quondam extincta fuiſſet:
Ni furtim aggeneret ſecretis callibus humor
Materiam, ſiluamq; ſuam; preſſoq; canali
Huc. illuc ageret ventos: & paſcere ignes.
Sed melius res ipſa nota eſt, ſpectataq; veris
Occurrit ſignis, nec tentat fallere peſtem.
Nam circa latera, atque imis radicibus Aetna
Candentes efflant lapides: diſiectaq; ſaxa
Intereunt venis: manifeſto vt credere poſſis
Pabula, & ardendi cauſam lapidem eſſe molarem.
Cuius defectis ieiunos colligit ignis.
Ille vbi collegit flammas, iacet: & ſimul ictu
Materiam accendio, cogitq; liqueſcere ſecum.
Aut equidem mirum factu, quod cernimus extra.
Si lenitur opus reſtat magis; vtitur illic,
Sollicitatq; magis vicinia incendia ſaxum:
Certaq; venturæ præmittit pignora flammæ.
Nam ſimul atque mouet curis turbamq; minutus

Diffugit

Diffugit:extemploq́; ſolum trahit:iactaq́; ramis,
Et graue ſub terra murmur demoſtrat:& ignes
Tum pauidum fugere,& ſacris credere rebus
Parere:& tuto ſpeculaberis omnia colli.
Nam ſubito efferuent onerosa incendia raptis,
Acienſe ſubeunt moles:truncæq́; ruinæ,
Prouoluunt:atque atra ſonant examina arenæ:
Nec recipit flammas:mons hic defeſſus anhelat:
Atque aperit ſe hoſtis:decreſcit ſpiritus illic.
Haud aliter,quam cum læto deuicta trochæo
Prima iacet campis acies,& caſtra ſub ipſa.
Tum ſi quis lapidum ſummo pertabuit igni
Aſperior ſoſpita eſt:& quædam ſordida ſaxa eſt:
Qualem purgato cernes diſcedere ferro.
Verum vbi paulatim exiluit ſublata caducis,
Congeries ſaxis:anguſto vertice ſurgunt.
Sic veluti in fornace lapis torretur,& omnis
Exutus penitus venis ſubit altius humor:
Amiſsis opibus,leuis ſine pondere pumex
Excoquitur:liquor ille magis ſeruare,magisq́;
Fluminis in ſpeciem mitis procedere tandem
Incipit:& primis demittit collibus vndas.
Illæ paulatim bis ſena in millia pergunt:
Quippe nihil reuocat,curtis nihil ignibus obſtat:
Nulla tenet fruſtra moles,ſimul omnia pugnant.
Nunc ſiluas,rupesq; notant hæc tela:ſolumque
Ipſa adiurat opes:facilesq́; ſibi induit annos.
Quod ſi forte cauis cunctatus vaſibus hæſit:
Vt pote inæquales voluens perpaſcitur agros:
Ingeminat fluctus:& ſtantibus increpat vndis.
Sicut cum curuo rapidum mare cernitur æſtu.
Ad primum tenuis ſinus agit vlteriores,
Progrediens late diffunditur & ſuccernens
Flumina conſiſtunt ripis,ac frigore durant:
Paulatimq́; ignes coeunt:ac flammea meſsis.
Exuitur facies tunc prima,vt quæque rigeſcit
Effumat moles:atque ipſo pondere tracta
Voluitur ingenti ſtrepitu:præcepsq́; ſonanti
Cum ſolido inflexa eſt:pulſatos diſsipat ictus:
Et qua diſcluſa eſt,candenti robore fulget.
Emicat examen:plagis ardentia ſaxa
Scintilla procul eſſe fide procul eſſe ruentum.
Incolumi feruore cadunt.verum impetus ignes
Si fumant quondam vt ripas traiecerit amnis,
Vix iunctis quiſquam fixo dimouerat illas.
Vicenos per ſæpe dies iacet obruta moles.
Sed fruſtra certis diſponere ſingula cauſis
Tentamus:ſi firma manet tibi fabula mendax:
Materiam vt credas aliam.furere igni fauillam
Plurima pro pietate ſimul concreſcere:ſiue
Commiſſum lento flagrare bitumine ſulfur.
Nam poſt exuſtam cretam quoque robora fundit:
Et figulos huic eſſe fidem.dein frigoris vſu
Duriciem reuocare ſuam:& conſtringere venas.
Sed ſignum commune leue eſt,atque irrita cauſa,
Quæ trepida verum vbi certo pignore conſtant.
Nam velut arguti natura eſt æris & ignis,
Cum domitum conſtat,eademq́;,& robore ſaluo:
Vtranque vt poſsis æris cognoſcere portam.
Haud aliter lapis ille tener ſeu forte madentes
Effluit in flammas:ſeu ſit ſecurus ab illis:
Conſeruatq́; notas:nec vultum perdidit ignis.
Quinetiam externam multis color ipſe reſoluit
Non odor,aut leuitas.putris magis ille,magisque
Vna operis facies,eadem perque omnia terra eſt.
Nec tamen inficior lapides ardeſcere certos,
Interius furere accenſos:hæc propria virtus.
Quin ipſius quædam Siculi cognomina ſaxis
Impoſuere:fricas etiam ipſo nomine ſignant
Fuſilis eſſe notas:nunquam tamen illa liqueſcunt.
Quamuis materiei foueat ſuccoſior intus:
Nec penitus venæ fuerint commiſſa molari.
Quod ſi quis lapidis miratur fuſile robur:
Cogit & obſcuri veriſsima victa libelli,
Heracleti,& ibi nihil inſuperabile gigni
Omnia quæ rerum natura ſemina iacta.
Sed nimium hoc mirum,denſiſsima corpora ſæpe
Et ſolido vicina,tamen compeſcimus igni:
Non animos æris flammis ſuccumbere cernis?
Lenitiem plumbi non exuit?ipſaq́; ferri
Materies prædura tamen ſubuertitur igni?
Spiſſaq́; ſuſpenſis fornacibus aurea ſaxa
Exudant pretium? & quædam fortaſſe profundo,
Incomperta iacent:ſimiliq́; obnoxiaq́; ſorti.
Nec locus ingenio eſt:oculi te iudice vincent.
Nec lapis ille riget perculſus,& ignibus obſtat:
Si paruis torrere velis:cæloque parenti,
Cadentem,preſſumque,agedum fornace coerce:
Nec ſufferre poteſt:nec ſæuum durat in hoſtem.
Vincitur:& ſoluit vires,captusque liqueſcit.
Quæ maiora putas autem tormenta moueri
Poſſe manu?quæ tanta putas incendia noſtris
Suſtentare opibus? quanti fornacibus Aetna
Vritur,& ſacro nunquam non fertilis igne.
Sed non qui noſtro feruet moderatior vſu:
Sed cælo propior:vel quali Iuppiter ipſe
Armatus flamma eſt:his viribus additis ingens
Spiritus aſtrictis eliſus faucibus,vt cum
Fabriles operas rudibus contendere maſsis
Feſtinant,ignes quatiunt:follesq́; trementes
Exanimant:preſſoque feſtigant agmine ventos.
Hæc operis fama eſt:ſic nobilis vritur Aetna
Terra foraminibus vires trahit:vrget in arctum
Spiritus incendi viuit per maxima ſaxa.
Magnificas laudes,operoſaq́; viſcere templa
Diuitis hominum,aut ſacra memorare vetuſta
Traduce materia,& terris per proxima fatis
Currimus:atque auidi veteris mendacia famæ
Eruimus:cunctasque libet percurrere gentes.
Nunc iuuat ogygijs circundata mœnia Thebis,
Cernereque,& fratres ille impiger:ille canorus
Condere felices alieno interſerit æuo.
Inuitata pio nunc carmine ſaxa,lyraque
Nunc gemina ex vno fumantia ſaxa vapore
Miramur:ſeptemque duces,raptumque profundo.
Detinet Eurotas illic & ſparſa Lycurgi,
Et ſacer in bellum numeros ſua turba recenti.
Nunc hic Cecropiæ varijs ſpectantur Athenæ
Carminibus,gaudentque ſua victrice Minerua.
Excidit hic reduci quondam tibi perfide Theſeu
Candida ſollicito promittere vela parenti.
Tu quoque Athenarum carmen tam nobile ſidus

Erigone

Erigone. ſedes veſtra en Philumena caronis
Inuocat in ſiluis,& tu ſoror hoſpita tectis
Acciperis: ſolis Tereus ferus exultat agris.
Miramur Troiæ cineres,& flebile victis
Pergamon extinctosq́ ſuos Phrygas. Hectora primum
Conſpicimus magni tumulum ducis. hic & Achilles
Impiger,& victus magni iacit Hectoris vltro.
Quin etiam graiæ fixos tenuere tabellæ,
Signauere nunc Paphiæ rorantes parte capilli,
Sub truce nunc parui ludentes Colchide nati,
Nunc triſtes circa ſubiectæ altaria ceruæ,
Velatusq́ pater, nunc gloria viua Mironis:
Quin etiam illa manus operum, turbaque morantem.
Hæc viſenda putas terræ dubius q́, marisq́.
Artificis naturæ ingens opus aſpice: nulla
Cum tanta humanis Phœbus ſpectacula cernes.
Præcipueq́ vigil feruens cum Syrius ardens
Inſequitur, miranda tamen ſua fabula montem:
Nec minus ille pius, quanquam ſors nobilis ignis.
Nam quando ruptis excanduit Aetna cauernis:
Et velut euerſis penitus fornacibus ignes;
Et vecta in longum rapidis feruoribus vnda:
Haud aliter quam cum ſæuo Ioue fulgurat æther:
Et nitidum obſcura cœlum caligine torquet.
Ardebant aruis ſegetes,& millia culta
Iugera cum dominis, ſiluæ, collesq́ virentes,
Vix dum caſtra putant hoſtem monuiſſe, tremebant:
Et iam finitimæ portas euaſerat vrbis:
Tum vero vt cuique eſt animus viresq́ rapinæ
Tutari conantur opes: gemit ille ſub auro:
Colligit ille arma:& ſtulta ceruice reponit:
Defectum raptis illum ſua carmina tardant.
Hic velox minio properat ſub pondere pauper:
Et quod cuique fuit cari fuit ipſe ſub illo.
Sed non incolumis dominum ſua præda ſecuta eſt.
Cunctantes vorat ignis: & vndique torret auaros:
Conſequitur fugiſſe ratos,& præmia captis
Concrepat: ac nullis parſura incendia paſcunt,
Vel ſolis parſura piis. nanque optima proles
Amphion, fraterque pari ſub munere fortes,
Cum iam vicinis ſtreperent incendia tectis:
Aſpiciunt pigrumq́, patrem, matremq́ ſenemq́,
Seu iam defeſſo poſuiſſent lumine membra.
Parcite auara manus, dites attollite prædas:
Illis diuitiæ ſolæ materq́, paterq́,
Hanc rapiunt prædam: mediumq́ exire per ignem
Ipſo dante fidem properant: ô maxima rerum,
Et merito pietas homini tutiſſima virtus.
Erubuere pios iuuenes attingere flammæ:
Et quacunque ferunt illi veſtigia, cedunt:
Fœlix illa dies, illa eſt innoxia terræ:
Dextra ſæua tenent: læuaq́ incendia feruent.
Ille per Obliquos igneis fraterq́ triumphans
Tutus vterque pio ſub pondere ſufficit illam:
Et circa geminos auidus ſibi temperat ignis.
Incolumes abeunt tandem: & ſua numina ſecum
Salua ferunt. illos mirantur carmina vatum.
Ille ſe poſuit claro ſub nomine Ditis.
Nec ſanctos iuuenes attingunt ſordida fata:
Sed vere ceſſere domus & iura piorum.

ASCENSIVS.

AETNA mihi] Quia à Calderino cętera ſatis explicantur. Ordo eſt, Aetna. mons ille Siciliæ perpetuis ignibus flagrans,& ignes rupti.i.erumpētes, aut eructati.i.concauis, aut excauatis fornacibus, & quæ cauſæ tam fortes.i.tam efficaces, voluant incendia.ſ.tanta,& tam continua, quod imperium præmat,& quod imperium, aut quid.i.quæ res torqueat æſtus raucos, ideſt rauce crepitantes, erit mihi carmē, vel carmen erit mihi Aetna, id eſt canam de Aetna,& ignibus eius,& ò Apollo, tu. ſup. eris mihi auctor carminis, dexter.i.proſper,& fauorabilis, ſeu.i.ſiue, Dodone, ſilua illa Epiri, vaticinio nobilis (declinatur autem hoc loco hæc Dodone, huius Dodones) ſup. erit tibi potior.i.eligibilior, quam quiſquam alius locus,& Phaſelis, mons ille Lyciæ, ardens vt Aetna, eſt tecum, ſeu Cynthos mons. aut potius inſula inter Cyclades, habet te, ſeu Delos eſt gratior illa.ſ.Cyntho inſula.i.vbicunque es, eris mihi carminis auctor,& ſorores.ſ. Muſæ, Iouis & Mnemoſynes filiæ, properent.i.properanter veniant, à fonte Pierio: in noua vota.ſ.mea.q.a itur.ſ. ab omnibus poetis, Phœbo duce.i.ducente, aut ductu Phœbi, tutius per inſolitum.ſ. iter, aut per rem inſolitam,& nouam; Quare autem rem nouam ſcribere tentet, docet, ſicut in Georg.

Quia cætera quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes,
Omnia iam vulgata, quis aut Euryſthea durum,
Aut illaudati neſcit Buſiridis aras? &c. Et hic,
Quis neſcit aurea ſecula regis ſecuri.

Id eſt quæ fuerunt ſub rege ſecuro.ſ.ſub Saturno? Ideo aūt ſecuri, quia regnantis, cum nemo iactaret Cererem.i.frumentū in aruis domitis.i.cultis,& cū nemo prohiberet frugibus venturis.i. à futuro frumēto, herbas malas.i.nocinas, ſed cū ſactæ meſſes.i. fruges deorū dono, aut beneficio naturę ſponte naſcentes, complerent annua.i.annuæ, aut annuatim, vt ſit nomen pro aduerbio, aut figurate ipſi rei accōmodat vt ſint horrea annua.i.quotannis replenda & cū Bacchus.i.vinum, flueret ſuo pede.i.ſpōte naſcens, non calcatū pedibus vindemiatorū.& cum mella penderēt ſolijs lentis pp pondus & liquorē, vnde de Ioue in Georg. Mellaq. decuſſit ſolijs,&c. Et cum Pallas.ſ. inuentrix oleæ, Minerua ageret.i.duceret, riuos ſecretos.i.ſecrete & facile fluētes, oliua.ſ.arbore pingui, pp oleum, aut oliuum, cum gratia ruris non ceſſit cuiquam noſſe ſua.i.opportuna tpa, melius.ſ. quam alteri.i.cum oēs indifferenter ſcirent tpa, quæ meſſor.q̄ cuiuis arator hēret. Quis tacuit.i.nō deſcripſit? q.d. nemo fere poeta, Colchos, appoſitorie, vltima.i.peſſima,& grauiſſima certamina iuuenum.ſ.Argonautorū qui è Colchis redeuntes, Troiam deleuerunt. Quis non defleuit Pergamon.i.Troiam (declinatur hæc Pergamos & pluraliter Pergama) poſitā igni Argolico.i. græco, ſeu Argolicorum, manu iniecto? & quis non defleuit matrem.ſ. Medeam triſtem funere.i.propter necem, natorum.i. filiorum quos interemerat? (vt dictum eſt Ecl. viij. ad illud:

Sæuus amor docuit natorum ſanguine matrem,
Commaculare manus)

Vel pro vel diem auerſum.ſ.à cœna Thieſte, vt declaratum eſt à Seru. ad illud Aeneid. I.

Nec tam auerſus equos Tyria ſol iungit ab vrbe.

Aut dentem.ſ.Draconis, ſparſum.ſ. à Cadmo, in ſemine.i.loco ſeminis, vnde nati ſunt armati, qui ſe mutuis vulneribus interierunt. Quis non doluit is.i.dolenter deſcripſit. mendacia puppis periuræ.i.quam Theſeus periurus è Creta, vexit cum Phœdra,& Ariadne, relinquens Ariadnem cui fidem iurauerat in inſula Dia? & quis non queſtus, ſupp. eſt id eſt elegia deſcripſit. (Nam verſibus impariter iunctis, Querimonia primum,&c.) Minoida.i.Minois filiam. Ariadnem deſertam derelictam, ſup. in litore vacuo, quia ſine marito & cultoribus, q.d. nemo nō queſtus eſt. Quidquid.i. qualitercunque fabula eſt, iactata in antiquum carmen. Sed nos molimur.i.cum molimine agitamus pectore, fortius.i.accuratius, cauſas ignotas, videlicet, qui motus, ſupp. ſint, tanto opere.ſ.æſtus Aetnæ perpetuo durantis,& mens carminis eſt hæc inquirere, quæ cauſa explicet.i. emittat, in denſum.i.denſe, flāmas perennes.i.totum annum; imo totum tempus durantes,& ructet.i.eructet, ſup. cum ingenti ſonitu, moles.i.magna ſaxa, ab imo, id eſt fundo. vnde tertio Aeneid.

Horrificis iuxta tonat Aetna ruinis.
Interdumque atra prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo,& candente fauilla.
Attollitque globos flammarum,& ſidera lambit,
Interdum ſcopulos, auulſaque viſcera montis

Cum

Cum gemitu glomerat fundoque exæſtuat imo.

Et quę cauſa vrat, proximus quæque.i.oīa propinqua, ignibus irriguis.i.irrigantibus quia ſulphuratis & pinguibus.[Principio ne quem &c.]Hoc vnum verbum mihi fidē fecerit, Virgilianū non eſſe hoc carmen,quippe qui in Georg.dicet:

Me verum dulces capiant ante omnia Muſæ.
Quam ſacra fero ingenti percuſſus amore.

Et qui ad Muſas in 7.Aen.dicet:

Et meminiſtis enim diuæ & memorare poteſtis.

Non hic tam ſeuere in poetas animaduerterit,loquitur tñ quiſquis eſt auctor de futilibus,& non de grauib. poetis, verūtñ nō in tam excellenti opere(de Aeneide loquor)fabulā ſecutus eſſet de Aetna,ſi id vitio dādū cenſuiſſet.Præterea(vt taceam) ſtylum non congruere cum Virgilianis muſis,nam multū ab illis friget etiā hoc teſtimonio eſt,ꝙ Tityon hic,per ſeptem iugera porrectum videmus,vt in 6.Aen.per nouem. Sed vt inſtitutū peragā. Ordo eſt.Principio.ſ.dico,aut admoneo ne fallacia vatū.i. poetarum.capiat.i.decipiat,quem.i.aliquē, perſuadendo videlicet. Sedes dei.ſ.Vulcani,vt 7.Aen.dicet eſſe.ſup.ibi, & ignē ruere.i. præcipitē ferri,è faucibus Vulcani,& opus dei feſtinantis reſonare.ſup.in cauernis clauſis.i.antro Vulcani, non dicit.capit,quia principio monet,ꝙ cura nō eſt diuis tam ſordida.i.de tam ſordidis rebus,neq. ius eſt dimittere.ſ.deos,in artes extremas.i.viliſſimas,& id ſm Epicurum,ſm quē dicit Flac.j.Ser.Credat Iudæus appella.Nō ego,nāq. deos didici,ſm agere Aeuū,nec ſi q̄d miri faciat natura deos, id Triſtes ex alto cœli dimittere tecto &c. Sidera.i.dij cęleſtes in ſidera tranſlati,aut quorum ſidera lampades,& faces præeuntes putantur,regnant ſublimia.i. in ſublimi, cęlo ſeducto.i.deorſum à cœtu mortalium ducto.vnde Perſius:

Quæ niſi ſeductis nequeas committere diuis.

Quod quidā perperā,exponunt ſeductis.i.deceptis. Illa.ſ. ſidera hoc eſt dij cęleſtes,neq. curāt tractare laborē artificū.ſ mœchanicorū.hoc eſt nō exercent artē fabrilem, ſicut poetæ Vulcano imponunt altera.ſ.ſecūda,facie.i.ſpecies vatū,diſcrepat.i.diſſentit,à prima.ſ.facie,& ſpecie,qui ſup.vates,memorat Cyclopas.ſ. fabros ac paſtores vnum oculū in fronte habētes, vnde à Cyclo, Cyclopes dicti ſunt,ſicut de Polyphemo dictum eſt,Aen.3.

Telo lumen terebramus acuto,
Ingens quid torua ſolum ſub fronte latebat,
Argolici clypei,aut phœbeæ lampadis inſtar.

Dicunt ergo Cyclopas, viſos illis fornacibus quia dicunt miniſtri Vulcani,vnde Aen.8.

Inſula Sicanum iuxta latus Aeoliamque,
Erigitur Liparen fumantibus ardua ſaxis,
Quam ſubter ſpecus, & Cyclopum exeſa caminis
Antra Aetnea tonant, Et paulò poſt.
Hoc tunc ignipotens cælo deſcendit ab alto,
Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Bronteſque Steropeſque,& nudus membra Pyracmon.

Cum.i.qñ ipſi.i. Cyclopes fortes quaterent in verbera numeroſi.i.ſm numerū facta,vnde Pythagoras dr̄ rōnē muſicā inueniſſe. quaterent,dico.ſuper incudē,ſub magno pondere fulmen horrēdum & armarent Iouem.quia telū Iouis dr̄ fulmen triſulcum, quo gigantes vicerat carmen,ſup.tale,eſt turpe,quia ſine pignore.i.fide quā non adhibemus rebus dubijs & ignotis,ſine pignore aut fideiuſſore,aut ſic,carmē.ſ.quoduis,ſine pignore, eſt turpe fabula proxima.i.tertia impia.i.deteſtanda. & deos falſo incuſans.ſolicitat.i.ſolicite ponit.ſup.in campis Phlegæis,ſic ab ardore dictis,vnde Str.lib.5.Superioribus annis fortunatus erat,& campus noīe Phlegæus,in quo res à gigātibus geſtas fabulæ diuulgant,nullam aliam ob cām,vt credi fas eſt,quam quod terra ipſa ſuapte virtute pręliorum concitatrix eſt, hæc ille. Solicitet, dico,ignes vertices Aetnei,viuaces.i.quaſi viuaces perdurantes. Gigātes.ſ.terræ filij tentauere olim nefas.i.rem illicitā.& nefandam.ſ.detrudere &c.vt ſit appoſitio,aut nefas.i. nefandū, vt ſit interiectio,ſicut Aen. j. Nauibus infandū amiſſis &c. detrudere dico,mundo.ſ.cœleſti,ſidera.i.deos cœleſtes, & transferre imperium, Iouis captiui.i.quē captiuū facere ptendebant, & imponere cœlo victo.i.cęlicolis victis,leges.Natura eſt hic.ſ.gigantibus tenus aluo.i.vſque ad aluum,ſerpens ſquameus.i.ſquamoſus,& ſquamis tectus,qui,ſup.ſinuat. i.incuruat, veſtigia ima.i.pedes, orbes ſuos.i.annullos,& reuolutiones.i.ſm quoſdā habēt pedes ſerpentinos à natura illis datos.Ager.i.accumulatio,& aggeſtio, conſtruitur.ſ.ab his,ad pręlia.ſ.cōtra deos.ſup.ex montibus magnis,Oſſa,mons ille Theſſaliæ,creat.i.ſubſtituit, Pelion.ſ.mōte vicinum,Olympus, qui eſt in confinio Macedoniæ, ſummus.ſ. montiū,ita,vt vēti eius,vertice nō perflent,pmit Oſſam.i.ponit ſup Oſſam(per regulā Rectus in a Græci facit an quarto breuian)Ipſi,ſup.gigantes,nituntur iam ſcādere moles.ſ.montiū, coaceruatas.i.accumulatas,& miles impius prouocat cominus.i.de prope,quaſi cōſerta manu aſtra metuētia.ſ.detrudi, hoc eſt deos metuentes,& ipſe infeſtus, prouocat cunctos diuos ad prœlia. Iuppiter metuens, & armatus dextra.i. habens in dextra pro armis flāmam coruſcam.i.fulmen,renouate cœlo.i. deſuper mundū caligine.ſ.nubium,è quibus fulmen mitti ſolet. [Gigantes incurſant primū],i.in primò impetu,atque inſultu,vt temerarij ſolēt.ſup.cū vaſto clamore.Pater.ſ.deorū& hoīum,Iuppiter,tonat hic magno ore,& geminat vētos fauētes.i.auxiliātes, diſcordes fauentes,aut facit,venti p diſcordiam ex diuerſo flantes, nūc in vnū conſpirēt contra gigātes fulmina deijcientes, fulmina denſa rūpuntur p nubes attonitas.i.tonitru ſciſſas & pcuſſas. Atq. quæcunq. potentia diuū,pro diuorum.i.quidquid potētię eſt diuis ruit in arma.Et Mars erat iā ſęuus,& cetera turba deorū erat iam ſæua q̄ alias mitis eſſe ſolebat.Sanè nulla fit ſynalœpha, cū dr̄,Atq. in arma ruit,&c.[Stant vtrinq. metus] Proſeq̄tur,reliq̄ partē fabulæ,de bello gigāteo,non quā approbet, ſed quā damnet,vt non verā cauſam incēdij Aetnei.Ordo aūt eſt.Metus.i.timores,ſtāt.i.circūſiſtunt,vtrinque.i.ab vtraq. parte.tū.i.deinde, Iuppiter Increpat.i.rephendit tarditatis,aut cū crepitu demittit validos ignes.ſ.fulminis,& pturbat mōtes.ſ.coniectos, fulmine iacto,ſ.in eos.Ruinæ.ſ.montiū,& gigātum,deuectæ. i. cū impetu deorſum vectæ,hoc eſt montes & gigantes deuecti,verterunt terga.ſ.in fugā verſi,& acies.ſ. gigantū,infectæ.i.deſtructæ, ſup. ſunt diuis.i.ab ipſis diuis,& ita eſt datiuus agentis, non patiētis iacturam,atq. hoſtis impius.ſ.gigantū exercitus,quis deos contēnebāt, agitur præceps cū caſtris.ſ.in montibus metatis, & mater.ſ.terra irata,vnde in vltionē,famam genuiſſe dicitur. Aen.4.

Illam terra parens ira irritata deorum *Progenuit,&c.*

Impellens victos iacentes.i.proſtratos,agitur,ſup. præceps cum caſtris.Tum.i.deinde,Liber,ſ.Bacchus,quem Iuppiter εὖ υἱὸν.i. bonum filium in bello giganteo ſæpe appellauit, venit p ſidera cęli,& ipſe decus.i.columen & ornamentū mundi defenſi, redditur nunc aſtris.i.donatur cœlo,Iuppiter obruit Enceladum.ſ. gigantem,morientē gurgite Trinacrio.i.Siculo.nam Sicilia,Trinacria & Triquetra dicitur,à tribus promontorijs, ſupp.in Aetna, quoque,pro &.ipſe Enceladus æſtuat.i.efferuet, pondere vaſti montis, quem habet ſuper ſe,vnde Aen.3.

Fama eſt Enceladi ſemuſtum fulmine corpus
Mole hac torqueri,&c.

Et ipſe petulans.i.frequēter ſe mouens,expirat ignes.ſ.Aetnęos, faucibus hæc.i.hmōi licētia famæ mēdoſæ.i.fabulæ,hoc eſt,hęc eſt tertia aſſertio,de cauſa incendij Nam prima dicit,Vulcanum illic hr̄e officinam,& fabricare fulmina Ioui. Secunda dicit Cyclopas illic fabrilem artem exercere.Tertia dicit, Enceladū cum fulmine quo deiectus erat,illic ſepultum, & flammā dum ſe motat,emittere,aut petulantius eructare.Ingeniū eſt vatibus.ſ.talis famæ excogitādæ,& carmen nobilis poetæ,vt Homeri, aut alterius,auget hanc.ſ.hanc famā.Plurima pars ſcenæ.i.rerū q̄ aguntur,in vmbraculo comicorū & tragicorū,eſt vates.i.poeta, hoc eſt poetæ inuētio, appoſitorie fallacia.i.mendaciū rerū, aut plurima pars rerum ſcenæ,eſt fallacia vatis & ſic potius legerē, niſi ſcriptū inijſſem.vates,ab ijs forte qui cū ſequētibus putant conſtruendū:vt ſit, vates viderūt carmina,&c. ſed Calderinus legit, carmina,vt ſit.Carmina.i.poetæ canentes, viderunt manes nigros ſub terris.i.etiam de inferis,& propterea de incognitis audent loqui.vnde Maro in 6.veniam precatur dicens:

Dij quibus imperium eſt animarum vmbræque ſilentes,
Et Chaos,& Phlegeton,loca nocte ſilentia late,
Sit mihi fas audita loqui,ſit numine veſtro
Pandere res alta terra & caligine merſas.

Atq. viderunt regna Ditis. i. Plutonis,pallentia inter cineres.ſ. ignis īfernalis.Et vates mētiti,ſup. ſunt canētes vndas Stygias.i. Stygis paludis triſtitiæ infernalis,Dij cuius iurare timent, & fallere numen,hi.ſ.vates ſtatuere,id eſt extēderunt, Tityon.ſ.terræ alumnum,fędum.i.deformem,aut propter incontinentiam,aut pp magnitudinem,ſicut in Georg.turpes Phocæ dicuntur.in ſeptem iugera,imo in nouem ſecundum illud Aen.6.

Nec non & Tityon terræ omnipotentis alumnum
Cernere erat,per tota nouem cui iugera corpus Porrigitur.

Vnde credā huius carminis eſſe alium auctorem,quā ipſum Virgilium,licet in diuerſis operibus, diuerſa interdum ſequi liceat. Et vates ſollicitant Sirim,ſic deprauata habet lectio & librorum

corruptio

corruptio,quæ mihi non ſoli,nec ſemel impoſuit, difficile.n.eſt in omnibus ſinceram reſtituere,hunc autem locum reſtituit Deſpauterius noſter Niniuita, qui in verſificatoria ſua docet, Scinim legendum. Eſt autem Scinis,latro immaniſſimus, qui Iſthmum obſidens(vnde in quinto refert Dio.) duas pinus flectebat atque illis hominis deprehenſi brachia,alligabat, remittensque ſurſum pinus,miſerabili cruciatu diſſecabat. Hic autem à poetis maxime ſolicitatus. Ouid.octauo Metamorph.

Occidit ille Scinis magnis male viribus vſus
Qui poterat curuare trabes,& agebat ab alto,
Ad terram late ſparſuras corpora pinus.

Propertius, Arboreaſq. cruces Scinis,& non hoſpita Graijs Saxa.& curuatus in ſua fata trabes,Solicitant ergo Scinim, tyrannum illum immanem,non ſinentes eius immanitatem latere,& ò Minos,ipſi canût tua iura in vmbris,& ò Aeace, ipſi canût tua iura in vmbris.i.quæ habentis apud inferos,vbi iudices eſtis. Et ijdem.ſ.vates, rotant.i.verſant.hoc eſt carminis ſuis deſcribunt, rotarũ orbem Ixionis,qui cũ Iunone concũbere voluit,vt Aen. ſexto late patuit,& ſup.canunt , aut ſpeculantur quidquid terra conſcia ſibi interius falſi,ſup.habet,aut continet.& terra non eſt ſatis,quia ſpeculantur numina diuũ.i.diuorũ. Nec metuunt.i.& nõ verentur,admittere oculos.ſ.ſuos,cœlo alieno.i.ſibi negato, q.d.Cœlum cęli dño,terrã aũt dedit filijs hoĩum. Ipſi norunt.i. noſcunt,bella deũ, & notũt coniugia.ſ.deorũ abſcondita nobis, & quoties.ſ.dij,peccent.ſ.per adulteriũ,ſub imagine falſa.i.transformati in alienã ſpeciẽ quæ oĩa (ſm Plin.) proxime ad dementiam accedunt,vt quoties Iuppiter peccet taurus.i.ſub imagine tauri,in Europen , quam.ſ.auexit in ſpecie candidi tauri, & ales candidus.i.cycnus,aut olor,peccet in Ledã. ſ. Tyndari vxorẽ,ex qua Helenã & Pollucẽ genuit,& ipſe Iuppiter fluxerit , exiſtens imber pretioſus.i.aureus,in Danae.ſ.Acriſij filiam, incluſam turri propter oraculum,vt fingũt poetæ.[Debita carminibus,&c.] Ordo eſt.Iſta libertas.ſ.fingendi cauſas inanes & friuolas incendij Aenæi,eſt debita.i.cõceſſa,& permiſſa carminibus.i.poematis,aut poetis,ſed omnis cura eſt mihi in vero.i.vera cauſa,canã .ſ.vere,quo motu ęſtuat.i.efferueat.Aetna feruida,& quo motu ipſa rapax.congerat.i.accumulet ſibi nouos . i. recentes ſemper ignes.Non totum.ſ.illud ſpatium.[Quacunque &c.].i.per quãcunque partem,immenſus orbis.i.globus terræ,porrigit.i.extẽdit ſe,& quacunq. orbis maris extremi.i. Oceani agitatur ab vndis curuis , eſt ſolidum.i.integrum & plenum ſine concauitate, nanque omnis humus.i.terra,deſit.i.fatiſcit, & deeſt hiatu.i.vbi hiatus eſt,& omnis humus eſt ſecta.ſ.in rimas & fiſſuras. & ipſa .ſ.cauata,penitus.i.penè intus.& omnino intrinſecus , latebris.i. per latebras.eſt,ſup.ſupenſa.i.habens ſuſpenſas vias,exiles.i.valde modicas & occultas,igitur venæ animantis.i.diuagantes,per currunt per tota corpora.i.per ſingulas partes corporis , & omnis ſanguis idem qua commeat.i.coit, ad vitam.i.ad ſuſtentationem vitæ.i.ſicut per diuerſas venas cõmeat idem ſanguis,qui vitam ſuſtẽtat:nã ſine ſanguine viuere nemo põt, vnde exangues mortuos vocamus.ſic quædã venæ.& quidẽ ſpiritus ſunt in terra.vnde incẽdia illa perpetuo ſuſtentãtur. Terra digerit.i.coquit & in aliam naturã vertit.auras.i.tenueis ventos, cõceptas voraginibus.i.per voragines,& hiatus terræ.Scilicet.i.ſcire licet,quõ id fiat,quia corpore mundi diuiſo,haud olim.i. non modico ante hac,diuiſo dicit , in maria , ac terras,& ſidera.i.cęlũ,ſors prima eſt dara cęlo.i.cœlũ ſortitũ eſt primũ locũ,& ſors maris ſecuta eſt,quia ſecunda erat, vnde ſm,à ſequendo dictum volunt, & tellus deſedit.i.deorſum locũ cepit, exiſtens infima , ſed deſedit totis cauis.i.habens integras cauernas,& talis qualis exeat.i.inæqualibus.i.minime quadrãtibus inter ſe,iactis ex tpe.i.ſubito, & ex improuiſo.i.ſic globus terræ cõſolidatus eſt, vt aceruus lapidum ſubito accumulatus,in quo nimirũ multæ manerẽt concauitates,ſicut in terra,vt . i. quemadmodũ,corymbus.i.fructus ederæ pendet,ſup.vacuata crebro ſpatio,ita vt nõ ſit continuus fructus,ipſa terra quoque.i.etiã , coit in ſeſe.i.in ſeipſum , ſimili figura laxata,in tenueis vias.i.ſubtiles poros,& venas. Non omnis.ſ.terra,nec coit.i.conglutinatur , in arcum.i.compreſſum,& condenſum,nec ipſa ſtipata.i.compreſſa,coit.i.conſolidatur,ſiue eã eſt illi.ſ.terræ vetuſta,nec facies.i.talis factura,aut ſpecies, eſt nata.i.natiua & cõnaturalis,ſeu.i.ſiue,ſpiritus.i.ventus,liber .i.non compreſſus , fugiens intra.i.intrinſecus , molitur.i.cum mole pficit iter.i.meatũ,ſeu lympha.i.aqua,edit.i.abſumit, ſm Calderinum,ſed illud edo,habet primam breuem,& potius coniungatur,edo,es, eſt. vnde hic mallem dicere,edit.i.editiorem, hoc eſt altiorẽ facit,dum ipſa edit.i.erigit humum, limo perenni.i.per totum annum perdurante,niſi ſequeretur, Furtumq. obſtantia molis,ſupple edit,eſt abſumit,etiam vapores incluſi. ſ. in cauernis Aetnæ,non videre ſolidum.i.integrum & plenum,atq. via eſt quæſita igni.i.ab igne,vt ſtet paſſiue,aut ad commodum eius,vt ſtet poſſeſſiue omnia pugnauere locis certis. cauſa dolẽdi non eſt hic.i.in hac re,dũmodo opus cauſæ ſtet . i. paratũ ſit. Enim.pro quia,quis nõ viderit illic eſſe ſinus.i.curuaturas concauas,& cum videt tantos fontes emergere penitus ac videt tantum torrentem emergere ſe penitus,ſup.ab hiatu,imo.i.profundo,ille.ſ.torrens,non.ſ.eſt.aut oritur ex tenui.i.modica cauſa, & neceſſe eſt,vt,ſupple terra agat.i.emittat vocem.& vt errãtes.ſ. aquæ , arceſſant.i.arceant,confluuia.i.quæ in mare confluũt,& trahat vndique ab vndis,quod trahat ex pleno, & quod contrahat fontem amne pleno . i. perenni , & indeficiente . [Flumina quinetiam latis currentia riuis Occaſus &c.] Eandem rem proſequitur,Vnde ordo eſt. Quinetiam flumina currentia , latis riuis habuere ſuos occaſus.i.receptacula , aut illa vorago direpta in præceps.i.exeſa per precipitationem aquarum,condidit,ſup. ſe,ore fatali.i.neceſſitate quam fatum inſtituit in initio naturæ, aut condidit.i.abſcondit ſe in pceps fatali ore, aut flumina fluunt occulta adoperta tectis , atq. edita cauernis referunt procul curſus inopinatus,quod de Arethuſa & Nilo df. vel ſic , fluunt occulta cauernis tectis.i.per cauernas tectas & ita adoperta,atq. edita,ſcilicet ex cauernis,rurſus in lucem data , referunt procul curſus inopinatos.ſ.præter hominum opinionem ortos , quod ſi terra emittat diuerſos canales.i.meatus aquarum per quos vt fontes per canales,fluant,appoſitorie, hoſpitium.i.receptaculũ fluuiorum,aut nulla ſup. ſit profecto.i.reuera , ſemita.i.anguſta via & quaſi ſemi iter & via.ſ.nulla, conſtet riuis , & tellus pigra conſerta.i.conſtricta , inſolidum.i.durum & denſum ſine vacuo aut meatu,& ipſa ſegnis.i.inoperoſa, ceſſet.ſ.omni operatione, ſub pondere.ſ.molis ſuæ,aut aquarum. Quòd ſi flumina condũtur terræ præcipiti,id eſt præcipitanti ea,& ſi flumina condita.i. abſcondita redeunt,& ſi qua,id eſt aliqua.etiam incondita,id eſt quæ prius non exierant,nec ruiſus recepta ſunt,ſurgunt.i.oriuntur primum,haud.i.non mirum,ſup. eſt ſi ſpiramenta.i.meatus & aperturæ quibus expirent,latẽt ventis clauſis.ſ.in terra,priuſquam tales exhalationes emittantur, tellus dabit tibi pignora.ſ. fidei & credulitatis certis rebus,& ipſa hæſura oculis,dabit ordine. i. per ordinem vias. ſ. ad cognoſcendum , aut per quas talia fiant. Nam ipſa leget. i. ex ordine oculis obiiciet ; ſinus.ſ.aquarum.interceptos,ſupp.plerumque.i.plurimum immenſum.i.immenſe,aut immenſo modo,hoc eſt ſanè magnos, & leget iugera intercepta peſſum.i.deorſum in præceps,& abſcondita denſæ nocti.i.à caligine quaſi nocturna.[Tu cernis chaos .] Id eſt voraginem nigram,hoc eſt baratrum proſpectare procul, ac ſine fine.i. termino.ruinæ.i.præcipitij, & cernis , ſupp. feras fodiſſe in ſiluis cubilia ſpatio retro.ſ.relicto,aut retro.& fodiſſe antra.ſ.noua,demiſſis latebris.ſ.prioribus. via operum.i. quomodo tales cauernas operatæ ſint,eſt incomperta.i.nõdum cognita,tantum,id eſt ſolummodo,influit intra.i.introrſum intenditur, quæ, ſupp. res dabunt vera argumenta.i. veras approbationes, profundi ignoti.i.incogniti,hoc eſt p antra , quę aperiuntur in ſiluis à feris,cũ videmus aperturas valles profundas, & maiores quam vt à feris excauatę putẽtur,facile cognoſcimus,quod latebras terrę ignorauimus.Tu percipe modo animo duce curas. i. inueſtigationes ſubtiles & abſtrue.i.abſconde(ſecundum Cald.) rebus manifeſtis fidem occultam,aut aſtrue.i.aſſere,rebus manifeſtis.fidem.i.credulitatem.occultam.i.latentem.Nam quo. i. quanto ignis eſt liberior,quoque.i.& quo (ſunt.n.duæ particulæ) eſt animoſior inclusus ſemper,& non vectus.ſ.foras .ſupp. eo,eſt ſæuior.i. maior, & vehementior.lira.i.indignatio.aut incendium, eſt.ſ.igni, ſub terra,& mouens penitus.i.pene intus,aut omnino neceſſe eſt, vt ſupp.plura.i.plures,ſoluant hoc.i. tanto magis, vincla , pro vincula,& pellant hoc.i.tanto magis obſtantia hoc eſt ignis, qui in viſceribus terræ quanto magis abſtruſus eſt , tanto vehementius excedit,& cauat terram , nec tamen flãma contenta. ſ.in terris , exit in canales rigidas.i.nõ exſiccat venas fontium,ſed vis animę .i.venti latentis,auertit flammã,qua.ſ.vi proxima cedũt, & ſecat obliquum.i.in obliquũ qua.i.per quam.cauſa.tenertima. i.minima eſt viſa:Nam hinc.i. ex hac cauſa , quia , ſcilicet ſunt ignes,& venti,ac aquæ ſub terris,& venti erumpere contendunt , terra tremit ,ibi motu.i.per motum, & ſpiritus denſus. i. ventus groſſus,aut vehemens,exagitat,id eſt expellit, hiatu, ſcilicet ſuo , venas, ſcilicet aquarum & flammarum,& vrget ceſſantia.i.non cito cedentia,quod ſi tellus foret ſpiſſa.i.ſi non haberet illas concauitates,

cauitates.& inſtaret ſolido i.integro,& pleno,inani, id eſt ſpatio medio,ſine ventis,& flammis,ac aquis,ipſa nulla,id eſt non vlla, non daret vlla miracula,ſui,id eſt de ſe. & ipſa eſſet pigra, id eſt ocioſa, ac torpes, & eſſet mobilis in pondus,ſcilicet ſecundum totum globum tantum cum nunc etiam in parte moueatur per ventos incluſos, Aut in pondus, id eſt deorſum, quo ſcilicet pondus.i. grauitas deprimit. [Sed ſummis, &c.] Proſequitur inſtitutum, indagans ex phyſicis principijs cauſas incendij Aetnæi. Ordo eſt. Sed ſi tu putas.i. prætendis, forte concredere, .i.committere,ſummis.i.cœleſtibus cauſis, tantum opus, quantum eſt perpetuum incendium Aetnæ, & cetera quæ in terris fiunt mira,& ſi tu putas concredere ſummis viribus alimẽtum oris, ſcilicet Aetnæi, hoc eſt orificij, & foraminis, vnde incendium euoluitur (alij legunt ori.i. montis, ſed Græcum eſt, & ò corripitur, vt in oreſte patet) tu fallere .i. falleris, ſupple in his, quæ tu cernis in promptu valida.& validos receſſu, ſupple eſſe.i. quæ tu putas veras, & occultas cauſas, ſed hæc nondum ſupple ſunt tibi, certa.i.perſpecta,lumine recto .i. cognitione perfecta. Nanque quodcunque vacat.i.excauatum eſt illic, id ſupple omnis ſpecus ſoluit iatu, & res ſoluunt.i. aperiunt introitur,& additur patenti,& vires conuerſe, ſcilicet ad ſe, languent & remittunt animos. Quippe.i.vt pote,quæ ignorant, vbi, ſcilicet ſpecus contineat ventus,& quæ, ſcilicet parte, aut vi. quique, ſcilicet venti,morantes deſint.i. deficiant, in vacuo.ſcilicet ſubterranio,& tantum profundi,ideſt profunditati, ceſſat.i.ocioſum eſt, & explicat.ſupple ventos errantes,& tardat.i. immoratur ipſo limine.i.ſub exitu,opus eſt illos.i.ventos, turbare.i. turbinem excitare,in anguſtis faucibus, quando .ſ. erumpere volunt nec poſſunt.opus feruet,& venti denſi,præmunt.i.urgent,vt.ſ.exeant.& ruina premitur.i.vrgetur,& feſtinatur. hinc Boreas, atque Noto, id eſt diuerſis ventis,Septentrionali & Meridionali,furtim.i. in occulto, quia nondum exierunt, nunc, ſcilicet poſt congreſſus,vterque,ſcilicet ventus, Boreas & Notus, eſt unus, quia materia ventorum conglobatur. hinc, ſcilicet deinceps, poſt exitum,aut ex hac agitatione ventorum ſubterraneorum eſt, rabies venti & hinc.i.exagitatione,quaſſat,ſcilicet terram,ſæuo.i.valde magno,& terribili iatu fundamenta,ideſt ædificiorum,trepidant ſolo,& vrbes caducę trepidant ſolo.Omen veracius, id eſt verax indicium antiquam faciem.i. ſpeciem,hoc eſt chaos antiquum, venturam, ſupple eſſe mundo, inde.i.ex hac agitatione ventorum,qui omnia confundent, neque eſt aliud, ſcilicet quod antiquam faciem reducat,ſi fas eſt credere,ſcilicet antiquam faciem venturam mundo. Hæc primo ſpecies iterum alij legunt, hæc prima ſpecies rerum,nec eſt mendoſus, quia prima producatur poſitione,aptaque erit compoſitio. ſi tamen legatur,primo,ordo eſt,hæc ſpecies primo.i.quæ primo fuit,iterum, ſupple erit,& natura terræ trahit vndique venas,ſolo ceſſante introrſus. Aetna eſt manifeſta fides.i. atteſtatio, & probatio ſui.i.eorum quæ de ſe ſentire facit, & eſt proxima vero, id eſt vero ſimillima. Tu non ſcrutabere illic,ſcilicet in Aetna,me duce.i.ducente me, aut ductu meo,cauſas occultas,ſed ſupple manifeſtas,quia ipſæ cauſæ occurrent oculis,ſcilicet tuis,& cogent fateri, ſcilicet verum eſſe,quod de eis prædicatur.nanque plurima miracula patent illi monti,vaſti.i.valde ampli, & profundi aditus.i. acceſſus terrent hic.i.in vna parte,& mergunt profundo.i. profunda voragine maris. Arctus, ſcilicet locus.i.ſtrictus, & anguſtus, corrigit ideſt ſimul dirigit,hic.i.alia parte,quod exigit.i.extendit,aut expellit penitus vltra.hinc.i.ex vna parte, rupes ſpiſſę obſtant, ſcilicet adire volentibus, aut ne fiat exactio lapidum inflammatorum,& diſcordia.i.ea quæ ſunt diſcrepantia inter ſe, internectũt .i.impediunt,ingens opus varium, & coercent medium, pars.i. partim rupes domitę,ſupple ſunt,igni.i.abſumuntur, & mollificantur ab igne,& pars coactæ ſunt ferre.i. emittere ignes, ita vt maior ſpecies Aetnæ ſuccurrat,ſcilicet in ruentibus, inanis i.exhauſta,hæc,ſcilicet Aetna,eſt ſedes illis, ſcilicet miraculis dictis. Et hæc eſt area,id eſt campus,tantarum rerum.i. in qua tãtæ res fiunt,& eſt quædam acclamatio. [Nunc opus] Pergit quo incepit hoc ordine.Opus,ſcilicet inceptum accendit,id eſt inflammat ſtudio perficiendi,artificem,id eſt auctorem ſuum, & repoſcit.i. iterum poſcit,cauſas,ſcilicet tanti incendij. Ego non ponam illos ignes parui,aut tenuis,ideſt exilis diſcriminis. ſed,ſupple maximi. vnde ponam tibi ſub exiguo tempore, mille res veras, quia oculi docent & cogunt credere res certas,quinetiam, ſupple res ipſę,hoc eſt ignes moneant tactu toto, ſi liceat contingere, ſed non licet,quia flammæ prohibent, & cuſtodia ignis.i.ignis cuſtos,eſt illi operum, hoc eſt illi operi,& ſupple flammæ, arcent,id eſt abſtinent, aditu. id eſt ab acceſſu, ne quis accedat,& diuina cura,id eſt accuratio,& adminiſtratio rerum, eſt ſine arbitrio.i.ſine opera,aut conſilio alterius, tu cernis eadem omnia procul,id eſt de longe,quia flammæ vetant accedere. Nec tamẽ eſt dubium penitus quis,quia deus aut natura torqueat, ſcilicet ſaxa Aetna.in illo monte. aut quis faber mirandus, ſcilicet quicunque eſt impetet.id eſt præſit tantæ arti. Nimbus,id eſt multitudo,ac globus, arenæ exuſtæ glomeratus, id eſt in glomos,aut glomum collectus, pellitur,i. expellitur,& moles flagrantes,ideſt ponderoſa ſaxa ardentia,properant,id eſt feſtinanter emittuntur,fundamenta,ſcilicet Aetnæ,voluuntur ab imò. id eſt profundo.& fragor rumpitur,ideſt rumpendo editur.nunc.i.aliquando tota Aetna,& incendia pallent,nunc,id eſt aliquando, mixta ruina,fuſca.i.ſubnigra,quia fumoſa,aut puluerulenta. ipſe Iuppiter miratur procul magnos ignes,quia in occulto eſt.ne ue,ideſt vel ne,hoc eſt,annoui gigantes ſurgant in bella ſepulta i. ſedata, & quieta.neu,id eſt ne ue,hoc eſt vel ampudeat Ditem, id eſt Plutonem,fratrem Iouis regni,ſcilicet inferorum.neu, id eſt ne ue, Pluto,ſupple vertat tartara cœlo,id eſt in cœlum, aut commutare velit tartara cęlo,tantum,id eſt duntaxat quia in occulto eſt, & cauſam incendij neſcit,ipſe premit .i. coercet, omnia dextra, id eſt potentia ſua, omnis congeries operis,& putris arena ſaxorum exigitur,id eſt extra pellitur,quæ res nec faciunt,id eſt faceſcunt,& loca mutant ſponte ſua .i. ſuapte natura, nec ſuſtentata viribus robuſtis,vlli pro vllius corporis,cadunt.i. decidunt ex aere,vertit,ſcilicet Iuppiter,omnia vaſa.i. ſaxa cauata, ſæuo vertice,ſcilicet Aetnæ flagrantis,incendia montis congeſta.i.accumulata in denſum.i.denſe rotant & voluant, ſcilicet ſaxa profundo .i.ab imo.& ruunt.i.eruunt ea, nec cauſa,ſupple eſt, expectata.i. cognita,& extrinſecus inſpecta.Nomen eſt inflatis, ſcilicet incendijs.i dum inflantur, ſpiritus quia à ſpirando dicitur ſpiritus,& languentibus.i.dum languent,eſt,ſupple nomen aer. Nam violentia eſt ſemper.propè.i.quaſi par .i. æquiualens naturæ .i. cum nullum violentum ſit perpetuum, in Aetna violentia videtur habere vim naturæ, nam ingenium velox eſt illi, & motus perennis, verum, id eſt ſed opus, ſupple eſt auxilio nullus impetus interpellat corpore,ſupple ea parte,qua ſpiritus,ſcilicet mundi imperat: audit nunc princeps,id eſt prędominans,& magnus ignis militat ſub hoc duce.i.ſpiritu, qui, vt Aeneidos ſexto dicitur,Omnia intus alit. hoc eſt, quia ſpiritus diuinus, diffuſus eſt per omnia, regit incendia, & excitat ignes atque extinguit in Aetna prout vult. [Huic quoniam,&c.] Docet hominem ad rerum indignationem natum eſſe iuxta quod eſt illud philoſophicum in principio Metaphyſices, Omnes homines natura ſcire deſiderant. Docetque quod idem philoſophus ait ex admiratione philoſophiam inuentam, quę cauſas rerum inquirit. Ordo autem eſt. Quoniam natura eſt huic operi in promptu, id eſt manifeſta,& natura ſoli.i.terræ eſt vna, ſcilicet ipſi venti ego ſubſequar.i.ſubſequenter dicam,quæ res paſcit incendia. & quæ cauſa ineſt ſilenti,id eſt conquieſcenti,ſcilicet Aetnæ, cum.i quãdo cohibetur.ſ.vis ventorum,ſubito.i.de repente, labor eſt immenſus,ſed idem,ſcilicet labor, eſt fertilis.i. vtilis, quia præmia digna curis.i.quæ ſint operæpretia, reſpondent laboranti.i.inueſtiganti. Hæc,ſupple non ſunt miranda, ſcilicet nobis, ſolum oculis.i. ſolo viſu, ſine inquiſitione cauſarum, more pecudum, quæ.ſcilicet ſtupent,& nihil indagant.nec paſcere corpus graue .i.terrenum,effuſis, ſcilicet oculis in humum. (vnde Ouid. Metamorph.I.

Pronaque cum ſpectent animalia cetera terras,
Os homini ſublime dedit, cælumque videre
Iuſſit, & erectos ad cælum tollere vultus)

Sed vt dicetur in fine huius particulæ, diuini eſt animi,ac iucunda uoluptas noſſe fidem.i.certam cauſam rebus,& exquirere cauſas dubias,& perurgentem,ſcilicet hominem, hoc eſt inſtanter, & vrgenter ad finem vſque vitæ curantem,ſacra.i.res ſacras,& religioſas,attollere cœlum capiti, aut hypallage eſt. pro eo quod eſt caput cœlo aut ſic dictum,vt illud, Adueniat nobis regnum tuum.non adueniamus regno tuo. Scire quot, & quæ, & cur ſint talia principia magno mundo, & cur ſecula metuunt occaſus.i.finem,at pergunt,id eſt ſemper tamen procedunt. Alij textus habent âd vt ſit, & pergunt .i. procedunt,ad ſecula.i.in æternum, quantum ſecula erunt, & quę firma machina religata eſt mundo æterno,quia.vt dicit Horatius in Odis:

Damna tamen celeres reparant cæleſtia lunæ,
Nos ubi decidimus.

Itaque res ſingulę dilabuntur,ſed vniuerſum manet,& ſcire mo-

dum.i.menſuram Solis,& curſus eius,& quanto orbita.i. via orbis,hoc eſt reuolutio Lunæ,eſt minor.ſ.quam Solis, cur breuior Otbita præuolet illi.ſ.Lunæ,cui præuolet iſti.ſ.Soli, quæ ille annuus orbis mouet,quæ ſidera currant certo ordine.ſ.omnia præter planetas , quæque .i. & quæ ſidera careant.ſuo .ſ. ordine,exiſtentia incondita.i.errantia,ſed cura.i. per ſummam accurationem,quia Plinius dicit: Nihil illis quæ erratica vocamus minus errare. Sunt tamen qui legant.cura,ſed curſus, vt ſit . & quæ catear ſuo curſu.ſ.certo.ſed non procedit, aut ſuo.i. proprio,vt sũt in firmamento.quæ motu raptus feruntur.ſed verius legitur, cura [Et ſcire etiam vices].i.viciſſitudines ſignorum .ſ. zodiaci , & iura tradita,i.vires.& influentias earum,cur.ſ.planeta aliquis aut ſignum denunciet cœlo nubila.& terrę imbres, quo igni Phœbe .i,Luna rubeat, cum naturaliter pallidior ſit , & quo igni palleat frater.ſ.Phœbes.hoc eſt Phœbus,qui Sol eſt , & cuius natura eſt rubere potius: Cur tempora anni variant ſupple ſe, aut cur anni variant tempora,& cur uer preit ęſtatem,prima iuuenta .i.prima parte ſui,cur ipſa ęſtas ſeneſcit.i.ad ſenium.hoc eſt finem tendit, & cur hyems obrepit.i.tacite ſuccedit autumno & recurrit in orbe.i.gyro & circulo.(quia vt dicitur Georg.) Reddit agricolis labor actus in orbem, Atque in ſe ſua per veſtigia voluitur annus. vnde de hac temporũ viciſſitudine dicit Horatius in quarto lib. carminum ſic: Immortalia ne ſperes , monet annus , & almum, Quæ rapit hora diem . Frigora miteſcunt Zephyris , ver proterit ęſtas. Pomifer autumnus fruges effuderit , & mox bruma recurret iners.hęc ille.Item ſcire Axem Helyces.i.vrſę maioris . Nam Helyce fuit nomen oppidi cuiuſdam Achiuorum,in Peloponneſo,vt dicit Iginius in quo Caliſto nata fertur,& ab eo Helyce denominari.poſtquã in vrſam maiorem conuerſa fuerat.Minor autem viſa,Cynoſura vocatur.Et noſſe cometem.i. ſidus crinitum, triſtem.i.triſtitię indicem , vnde in Georg. Nec toties diri arſere cometę Portendere enim dicunt,aut regnorum,aut regum interitum.Item noſſe,vnde Lucifer.i.ſtella matutina, micet , vel pro vel,qua.ſ.luce.Heſperus.i.ſtella veſpertina,micet.i.reſplẽdeat, vñ Boores,qui ad plauſtrum eſt. ſupple micet,cur ſtella , id eſt ſidus Saturni ſit tenax,cur ſtella.i.ſidus Martia .i. ipſius Martis , ſit pugnax.i.ad pugnas incitans, quo ſidere.i.cuius ſideris ortu , nautę rapiant.i.contrahant,lintea.ſ.vela & quo ſidere,tendant.i.extendant.& pandant lintea . Item ſcire vias maris , & prędicere curſus cœli.i.cœleſtium.quo Orion.ſ.nimboſus, volet.i. pręceps feratur.quo ipſa ſęuus index.ſ.pluuię,incubet.i.occidat, quia indicat tam in orto,quàm occaſu,ventos,& pluuiam, & quęcunque miracula iacent.ſ.ignota,tanto mundo non pati ſup. ea, digeſta .i.vt digeſta cibaria delireſcere,nec condita.i. abſcõdita eſſe acervo rerum,ſed diſponere ſingula manifeſta,notis.i.per notas,ſupple incerta ſede.i.diſpoſitione,eſt animi diuini.& voluptas iucũda . [Sed prior hæc.&c.] Vocat hominem terrenum ad cognitionem terræ,quaſi dicat altiora te, ne quæſieris. Eſt autem duplex expoſitio primorum verborum.altera hæc, ſed hæc cura eſt prior.i.altior.& excellentior.vt deorum cura . hominum eſt cognoſcere terram.Altera ſic, ſed hæc prior pro prima cura hominum,eſt cognoſcere terram.& notare miranda , quæ natura nũc tulit , hæc , ſcilicet naturę terra magna , quia affinis cœleſtibus aſtris (quia neceſſe eſt hunc mundum ſuperioribus lationibus eſſe contiguum ,vt tota eius virtus inde gubernetur) eſt ſup. nobis.ſ.conceſſa , nam quæ ſpecies mortalis, quaſi dicat temeraria, quæ amentia maior , ſupp. eſt quam velle inquirere errantem.ſ. planetam,in regno Iouis,id eſt in cœlo, & tranſire tantum opus .ſ.terræ,poſitum ante pedes , & non ſegnes perdere.i. negligere, tantum opus.i.tantæ operis inquiſitionem , nos miſeri torquemur in paruis,ſcilicet rebus,& premimur labantes , id eſt in errorem cadentes,dum.i.dummodo,ſpecies mortales redimant ſeſe, id eſt ab inertia,precio,ſcilicet talis ſtudij.& profeſſæ .ſ.ſunt,verum.tum demum.i.tunc præcipue tacent viles.& relictæ inopes .i.quod uiles ſint, & inopes relictæ. Coloni feſtinant arua , noctes,atque dies,manus.ſ.noſtræ , callent.i. callum induunt , rure .i.exercitio rurali . & experiuntur vſu.i.attrectatione glebarum,. quia hæc,ſcilicet terra,eſt fertilis ſegeti,& altera eſt feracior viti, & hæc humus eſt digniſſima.i. conuenientiſſima platanis , hæc tellus eſt digniſſima herbis.quàm rem in Georg.latius proſequitur poeta,ibi, Diuerſæ arboribus terræ , ſola India nigrum Fert hebenum , &c. Hæc.ſ.tellus eſt melior.i. conuenientior , pecori diti.i.diuitem facienti,& hæc eſt fidelis ſiluis , quia feliciter producit arbores , oleæ tenent aridiora, ſcilicet loca , tellus , ſupple ſuccoſior.i.pinguior eſt,grata vlmis cauſæ leues , id eſt modicæ, cruciant animos,& corpora, vt.i.vt ſaturent , id eſt repleant horrea.& ut dolia tumeant muſto.i.recenti vino , & vt fœnilia.i.repoſitoria fœni, ſurgant plena campo defecto.i. demeſſo à fœniſecis(ſi enim à Perſio appellãtur inciſores fœni)Sic.ſ. coloni ſemper auidi.i.cupidi ſunt (vnde , Vt quamuis auidis parerent arua colonis,Gratum opus agricolis) eius ſupp. quod viſum eſt iſtis charius.i.pretioſius ceteris. Quiſque eſt implẽdus ſibi.i.à ſe,bonis artibus.quia quilibet ſtudia ſua inſequitur,& id optimum putat,quod maxime ſcit. Fruges ſunt illis.ſ.colonis , animi.i.delitiæ,& conatus,hæc merces,eſt illis maxima rerum , videlicet ſcire, q̃d terra coercet.i.amouet,occulto.i.ſecreta vi naturæ,nullũ opus fallere,ſupple eos.i.à nullo opere falli.hoc eſt , omnia opere ſcire.Non multis.i.paucis, eſt merces.i.ſtudium , & voluptas, cernere ſacros fremitus, & animum.i.vim Aetnæi montis furentis,non pallere ſubito ſono,non credere.i. conſidere,nos ſcrutamur rimas.i.fiſſuras,ſubter.i.quæ ſubtus ſunt, & euertimus,ideſt euertendo inquirimus omne profundum.Semen.i.minera,ac vena argenti,quæritur.ſ.à uobis,nunc,id eſt aliquando ,ſcilicet cauſa auaritiæ,& non ſcientiæ,atque aurea vena quæritur nunc,terræ torquentur flamma,ſcilicet in fornacibus, & domantur,id eſt aperiuntur,& ſcinduntur ferro cœleſti,aiunt,ſupple minas mundi.i.gigantes migraſſe ad tartara , vbi ſunt ditis theſauri , Non multis etiam eſt merces noſſe quid impediat ventos,quod exire nequeant,quid nutriat ignes,vnde quies fit repente,& pax ſit repente,ſupple cum multo fœdere,ſcilicet inter ignes,& ventos,& noſſe vnde animæ.i.venti,concreſcant , ſeu.i.ſiue , cauernæ feruent forte ſibi,ſcilicet ventos,penitus,id eſt penè intus . [Et ipſi introitus,]id eſt prima receptacula terræ,ſeruent ſibi ventos,ſeu terra rara foraminibus minutis.i. habens multos poros , ſiue abſtrahat in ſeſe auras . i. ventos tenues , plenius . Etiam qua , ſup. parte:hæc,ſcilicet terra,aut Aetna , ſurgit , id eſt erigitur vertice rigendo, ventus, ſupple infeſtus,iſtinc.i.ab vna parte ,atque obnoxius hinc.i.ab alia parte , intus, id eſt intrinſecus , cogitat admittere vndique diuerſas auras.& concordia , ſcilicet ventorum admiſſorum addit vires ,quia ad hoc concordantes. vt ignem ,& ſaxa expellant,fortiores ſunt, quam ſi ſinguli ſint , ſiue nubes, & Auſter nubibus agant,ſcilicet auras introrſus . ſeu ſupple auræ,& venti flexere forte caput,vt ſponte intrent , & feruntur præcipites tergo.i.per tergum,vna,ſcilicet aura , delecta i. de multis lecta,& conflata,premit aures torrentes.i.inundantes , ſono fugato,id eſt expulſo,& denſat,id eſt denſe verberat corpora pulſata. Nam veluti buccina.i.tuba ſonitura diu Tritone. id eſt deo marino, qui concha canere dicitur , canoro .i. frequenter canenti, vnde æmulus interemit Miſenum ſpiritus collectus , & victus.ideſt coactus mouere, pellit opes aquæ.i.procellas agit.& emugit, id eſt quaſi mugiens emittit,voces longas,id eſt diu duraturas,& veluti cortyna . id eſt ſecretior pars templi, aut antri Apollinis, vnde oracula prodibant , canit carmine irriguo , exiſtens numeroſa modis imparibus,& arte regentis , id eſt dirigentis,quæ ars impellens animam.i. flatum tenuem , ſubremigat, id eſt percutit,more remigantium,vndam, haud.i.non aliter aura ſubmota, id eſt propulſara pugnat, id eſt obſtrepit , torrentibus , per torrens, in anguſto , id eſt arcto incluſa , & Aetna commurmurat , magnum.i. magnopere , nomen , pro aduerbio . [Credendum eſt etiam] Varijs ambagibus , & verborum inuolucris rem proſequitur , affectans verborum apparatum , rem in miraculum trahere , vnde dicit credendum etiam cauſas ventorum exiſtere ſub terris , ſimiles harum , ſcilicet cauſarum (bene genitiuo vtitur,quia ſubſtantiam reſpicit , vt non eſt ſimilis tui in dijs domine)quas cernimus extra,ſcilicet terram , aut extrinſecus , vt crement, id eſt comburant inter ſe corpora condenſa , & fugiant in vacuum,i.aerem,turba eliſa.i.euicta , & expulſa,& proxima trahant ſecum tota nomina , id eſt confundant nomina ventorum, quia non poteſt intelligi, qui venti ſint & exeant , & reſiſtant in ſede tuta.i.extra turbam poſita , quod ſi quædam diſcordia eſt mihi tecum,ò lector,ſupp.quod.i.quia credas, ventos conſurgere ab his principijs,non dubium , ſupple eſt aliquas rupes,& cauernas,prouehere.i.porrò vehere.& ducere ventos , ſupple cum ingenti ſonitu,& aĩas.i.ventos,diffugere & impelli propinquas: caſu i.ad caſum,datiuus antiquus,& nõ dubium eſt: vẽtos cernere hinc.i.ex hoc diffugio , & impulſu,aut,ſupple aĩæ,& auræ,ſolent ẽt effundere nebulas,largo humore .i. habentes largum humorẽ admixtum , aut cãpis,& agris.i.per campos , & agros quo .ſ.campos & agros ,annis obruit id eſt irrigat. & aer nubilus exoriens,vallibus.i.exhalatus ex conualle , caligat,id eſt obtenebrat. Parua flumina , ferunt , id eſt afferunt auras , vis , id eſt potentia proxima eſt vento , & aſpirat eminus , id eſt de longe fortis,ſcilicet

licet

licet auras ,& humor,ſcilicet productus,verberat, ſcilicet obſtantia.atque hoc,ſupplé fit:in vacuos,ſcilicet ventos,acri expoſitos, cuius regionem,vulgus vacuam putat, ſed ſi tanta potentia rerũ eſt,ſcilicet uentis externis,neceſſe eſt vt introcluſi efficiant plura, hoc,ſcilicet iam dicto:vel hoc, id eſt tanto plura. Aetna agitur his cauſis extra,id eſt exterioribus,& coactis penitus , id eſt interioribus,& exagitat,id eſt expellit,ventos,id eſt venti, ſcilicet exacti,pugnant.id eſt obſtant,aut certatim erumpunt , pugnantes, ſcilicet in faucibus,ſcilicet antri Aetnæi,ante.i.quam exeant , & pugnantes ſuffocant,id eſt claudunt iter:vt,id eſt ſicut : vnda,id. eſt inundatio exuſta,terque quaterque,id eſt frequenter , aut ad perfectum,vbi.id eſt poſtquam,perbibit.i.abſumpſit:Euros,ideſt ventos illos, graues.i.vehementes ingeminat, id eſt multiplicat fluctus.& ultimus.ſ.fluctus,vrget, id eſt premit primos haud ſecus.id eſt non aliter ſpiritus,id eſt ventus:aſtrictus , id eſt oppreſſus,certamine tangitur ictu,ſcilicet ab alijs illato , inuoluens ſibi vires ſuo pondere id eſt mole ſua . Corpora denſa exercent , ſcilicet ſe per neruos ardenteis , id eſt per vires flagrantes , & ſpiritus properat , & tranſit morantem, ſcilicet alium ventum quacunque.ſcilicet parte,aut via, aut ratione eſt iter , donec amnis, id eſt inundatio ventorum , reuolutus cum fluuio , id eſt abundantia fluuiorum, & æſtibus exilit , id eſt extra ſalit , atque ipſe furens vomit, tota Aetna .ſ.ignes , exiſtens igneus. Quod ſi tu putas forte ventos decurrere ijſdem faucibus , atque ventos pulſos remeare ijſdem ſcilicet faucibus , ipſe locus dabit res notandas oculis,& coget negare , ſcilicet quod prius putabas , quamuis æther ſiccus frigeat , ſic cæruleo , id eſt marino colore , & quamuis iubar aureus (Plautus etiam iubarem, genere maſculino dixit.ſed & gutturem papauerem) ſurgat , id eſt oriatur rubens : oſtro,id eſt colore purpureo , & quamuis nubes nigra circunſtrepat illinc ſemper caligine obſcura , & ipſa humida circunſtrepat vultu defuſo,ipſe tamen ſublimis proſpectat opus, & receſſus vaſtos , id eſt remotionem terrarum valde amplam: Aetna non videt , ſcilicet nubem , nec intercipit vllo æſtu .

[Obſequitur,] Id eſt inſeruit obſequendo , quacunque leuis aura iubet , & reddit. Cerne etiam placantes numina cœleſtia thure,ſummo iugo,id eſt in altiſſimo loco ,vel qua,ſcilicet parte liberrimus improſpectus ,hiat.i.aperit , ſeminatarum rerum , ſi nihil irritet,id eſt commoueat flammas,& ſtupeat profundum.

[Huic igitur credis torrens, &c.] Ordo eſt , Igitur tu credis huic,vt ſpiritus ille torrens , qui vorat rupes , & terram , & qui fulminat ignes . cur exit vires,ſcilicet domitas, & flexit habenas exiſtens præceps , præſertim ipſa corpora decliuia ſuo pondere, nunquam diripiant ſuo pondere , id eſt per ſuum pondus, & ab ſoluerit vario arcu,id eſt curuitate,quod,niſi fallor ſpecies adeſt ruinis ,& tantus impetus transfugit , ictus attentos oculorum , nec leuitas,ſupple transfugit tantos,ſcilicet ictus , igitur aura ferit , & mouet vbi manus ſparſa liquore ventilat igneis ſacros tamen,id eſt nihilominus,verberat ore , & noſtra corpora pulſata incurſant , adeo , id eſt intantum cauſa tenuis repellit vim , & non ſorbet cinerem, vel ſtipulam leuem , & non ſorbet gramina arida,& humor(ſi vera eſt lectio , licentioſus eſt verſus , nam humor,primam producit) tenuis non exit eiſdem plantis , [& fumus ſublimis,id eſt in ſublime volans ſurgit ab aris odoratis. ideſt odoribus,hoc eſt , rebus odoriferis perfuſis tanta , id eſt tam magna quies eſt illi & pax(alij ſax legunt) rapti eſt innoxia. ſiue agitur peregrinis potentis pro potentijs , ſiue proprijs , animæ, eſt venti coniurant cauſas,id eſt cum cauſis,ille impetus ignis, & arena ſubuertit artas partes montis,& ſaxa vaſta trepidantia cõcurſu fragoris rumpunt , id eſt irrumpunt ſimul flammas ardenteis , ac fulmina (alij legunt , flumina) haud .i. non aliter quam cum flumina iacuere ſub Auſtro, prono , id eſt inclinato ad propellendum,aut cum ſiluæ fremuat,Aquilone, vento Septentrionali,& ipſæ ſiluæ implicitæ, nodo ,ſcilicet ex mutuo occurſu,dũ ſe inuicem flagellant,dant brachia,id eſt flagella, & ramalia,nodo, id eſt in nodum , hæc incendia , ideſt inundationes ſiluarum, more aquarum bullientium , concuſſarum ſerpunt ramis iunctis . Nec mendacia ſtolidi vulgi decipiant te , dicentis , ſcilicet ſinus Aetnæ,ceſſare , ſcilicet ab incendio , & emiſſione flammarum , exhauſtos , id eſt materia ignis euacuatos, & tempora dare,id eſt concedere rurſus vt capiant vires,& ipſi victi , id eſt effecti,& elanguentes, & repetant , ſcilicet vires in prœlia , Pelle nefas,id eſt nefandam opinionem animo , & exue famam mendacem , quia non eſt tam ſordida egeſtas , vt ſcilicet viciſſitudine,& intercapedine temporis , opus ſit rebus diuinis,id eſt à deo inſtitutis. Nec mendicant,ſcilicet deus, aut natura opes , id eſt facilitates,& auxilia,&(vt dicunt)eleemoſynas paruo .i.à paruo, vtpote à re caduca.nec congregat auras , quibus , ſcilicet poſtea ad incendium vtatur operæ , id eſt operationes ventorum ſunt, præſto,id eſt paratæ,quaſi præſtantes ad iuſſa obeunda]. & quærunt ſemper pariter examina , id eſt eruptiones agminatim,more apum factas,& cogunt morari . id eſt immorari pariter , id eſt ad libitum , nunc pariter erumpunt . & nunc pariter immorantur,ſed quare id faciant cauſa latet , congeries, ſcilicet ſaxorum, & alterius materiæ exhauſta , ſcilicet ab igne, magnis ruinis premit ſæpe fauces,& claudit vias ab vno.id eſt vniformi luctamine,& eſt præſto,id eſt parata.ſupponere,ſcilicet ſubeundo,veluti tecto ſciſſo,id eſt cooperimento interrupto haud , id eſt , non ſecus,id eſt aliter,ac cum frigida.ſcilicet congeries, deſudat monte ſicco teneros,ſcilicet igneis,hoc eſt paruos , & cum licet montes diſcedere tuto , id eſt ſine interruptione . Poſt , id eſt poſtmodum,vbi,ſcilicet ignes. & flammæ continuere moram vrgẽt velocius,pellunt moles oppoſitas,ac rumpunt vincula.& frãgunt quidquid eſt in oppoſitum , iter , impetus acrior, exoritur ictu, id eſt ex ipſo impulſu , flammã operata ; id eſt exercitata magis rapinis micat ,& ruens exundat in latos agros , ſi uenti ceſſant à rure , ferunt ſpectacula , id eſt res inſpectatione dignas, nunc ſuperant incendia quæcunque ſiluæ regunt , quæ vocent flammis alimenta,& quid Aetna nutriat. poterunt incendi illis cauſis materia vernacula,id eſt familiaris,& materna & genus vtile oppoſitum,igni terrent , ſcilicet incendium. & tamen vritur aſſidue,& ita nũc humor ſulfuris calidus præbetur.nunc ſuccus,id eſt nutrimentum,ſpiſſus.id eſt denſum crebro vimine , id eſt virgulto tenui,præbetur.ſcilicet incendio, & bitumen genus cretæ, & terræ tenacis de natura ſulfuris , vnde dicitur. pingue adeſt,id eſt præſto eſt,& quidquid irritat,id eſt prouocat, cominus,id eſt de propè , flammas atras , id eſt fumoſas , & obſcuras Aetna eſt illius, id eſt illiuſmodi corporis,vt,ſcilicet talem materiam præbeat . [Atque hanc materiam penitus , &c.] Proſequitur intentum. Ordo eſt. Atque, ſupple iubet diſcurrere hanc materiam, penitus.i.omnino , fontes & aquæ infectæ , ſcilicet graui odore ex ſulfure erumpunt ſub ipſa radice. [Pari iacet manifeſto oculi,]Ipſa iubet,& eſt dura,id,id eſt ſicuti lapis. & incendia feruẽt in ſucco,id eſt alimento humido.& pingui . Quinetiam quędam ſaxa ſunt vario vimine,id eſt quæ habent quaſi vimen ad incendium aptum,quæ ſupple liquant, id eſt diffluunt , toto monte, cuſtodia flammæ vera,& tenax , id eſt perpetua eſt data illis , ſed quippe,id eſt certe maxima, ſcilicet cuſtodia , illius incendi, pro incendij,lapidis molaris, id eſt quaſi molaris: vindicat , id eſt defendit,ſic Aetnam,quem,ſcilicet molarem ſi tu teneas forte manu,& cernas robore , id eſt in globo , aut corpore , eius tu putes nec poſſe.i. quod nec poſſet ſeruare ignem nec ſpargere ignem, cum tamen vtrunque faciat,ſed ſimul ac,id eſt ſtatim, poſtquam tu quæras,id eſt inquiras,ferro, hoc eſt percutias ſaxum ipſum: Chalybe reſpondet, ſcilicet votis tuis ,& calor , ſcilicet ignitus: ſcintillat,id eſt per ſcintillas exilit,tu potes hinc,id eſt poſtquam ſcintillauerit,circundare, ſcilicet lapidem flammis , adhibendo, videlicet ſtupam,atque arida circum nutrimenta, & extorquere animos,id eſt ſpiritus ignitos,atque exue , id eſt diſſolue , robur ipſum funderet citius ferro , nam natura eſt illi mobilis (alij legunt nobilis)& metuens mali, id eſt nociui , & incommodi,vbi , id eſt quando,cogitur igni,id eſt per ignem diſſolui.ſed ſimul atque,id eſt immediate,poſtquam hauſit flammas, id eſt incenſum, eſt, non vlla domus eſt tutior ſeruans aciem , id eſt ſplendorem hauſti,ſcilicet ignis duram,id eſt tenacem, & perdurantem. Fides eſt illi tenaci,id eſt dum tenax eſt,ſepta, id eſt circundata tutum, id eſt tutæ,& patientia eſt illi victo, id eſt dum vincitur ab igne, quia vix reddit vnquam in vires , id eſt vix ſeparat , aut recuperat , aut inſtaurat vnquam vires , atque euomit ignem , ſtipatur enim , id eſt circundatur toto denſo robore , & nititur tarda incendia admiſſa , per tenues vias , id eſt venas lapidis, & remittit eadem , ſcilicet incendia , accepta cunctanter , id eſt lente , ac cum mora , & pro , id eſt tarde nec tamen vicit hoc vno , id eſt hac vna ratione , quod eſt plurima pars montis , & quod tenet cauſam incendi , pro incendij . Profecto illa viuax & animoſa virtus lapidum quòd , ſcilicet flammam emittant , eſt miranda . Cetera materies quæcunque eſt fertilis igni , id eſt poteſt producere , ignem , vt , id eſt poſtquam , eſt ſemel incenſa : ipſa moritur , id eſt extinguitur & conſumitur, nec reſtat in illa quod repetes , id eſt repetere poſſis , & eſt tantum cinis , & terra , ſine ſemine , id eſt vigore alterius producendi . Sed ſupple hic lapis : patiens , ſcilicet ardorem , ſemel

atque iterum,id eſt frequenter, ac perhauſtis mille ignibus, in-
ſtaurat,id eſt reparat vires nec deſinit antequam pumex leuis,de-
fecit robore excocto,id eſt adſumpto per coctionem & antequã
iacet delapſus in cineres,& putris arenas. Cerne etiam ſimiles ca
uernas arſiſſe locis,ſcilicet alijs maior, id eſt aliquantulum ma-
gna copia materiæ naſcentis eſt illic,ſcilicet in alijs locis, ſed ge-
nus hoc lapidis,dat ſupple certiſſima ſigna coloris ſ. nigri quaſi
ſit exuſtus ab igne:quod,id eſt quia ignis,nullas,id eſt non vllas,
non adiunxit vllas opes,id eſt nutrimenta ad incendium: & lan-
guit.i.ſubinde extinctus fuit. [Digitur inſidijs] Recitat alia loca
quæ incendio,ſed non perpetuo flagrauerunt, educens Aenariã,
de qua,quia Calderinus ſatis diſſerit,ordo eſt. Aenaria inſula di-
citur flagrans,ſupple fuiſſe, quondam inſidijs, ſcilicet immiſſo
igne per inſidias,nunc dicitur extincta ſuper tectis, id eſt ſuperfi-
ciebus. Et,ſupple,eſt locus inter Cumas,& Neapolin:at,id eſt ſed
frigidus iam multis annis quamuis ſulfur:pingueſcat, id eſt pin
gue creſcat illic æternum,id eſt æterne, ab vrbe ſ. materno,id eſt
quamuis non deſit ei loco quia ſulfuris,vnde videtur incendium
poſſe continuari,quod ſupple ſulfur:legitur,ideſt colligitur illic,
in mercem,id eſt ad mercimonium faciendum: Aetna inſula eſt
tanto fœcundior, quam, ſcilicet Aetnar a, quia perpetuum eſt
Aetnæ, ipſa facies rotunda dedit nomen, quia cum ſit exuſta in
rotundum,ab incendio Aetnæ vocatur, Aetneo enim incendio.
Etenim pro quia,ſulfur ſolum non eſt ſupple illic,nec terra obe-
ſa,id eſt circumeſa,& abſumpta cacumine. id eſt in ſummitate,
& lapis accretus, id eſt qui accreuit exiſtens aptus ignibus. re-
tegendis,ſed fumat raro,qui vix ſuccenditur,id eſt etiam parum
incenditur & ſupple ardet, quòd. id eſt quia copia nutrit flam-
mas mortales in breue, id eſt ad breue, ſcilicet tempus, inſula
durata, ſcilicet perpetua exuſtione eſt ſacra, nomine, id eſt ſub
nuncupatione Vulcani, quia Vulcanus dicitur illic habere an-
trum. Tamen pars maior incendi, incendij, refrixit, id eſt fri-
gida facta eſt,& recipit claſſes iactatas alto,ſcilicet mari, & tue-
tur, id eſt protegit eas portu. Pars, ſupple quæ teſtat, eſt mi-
nor,& terra diues ab vbere,id eſt fœcunditate,ſed non ſupple ta
lis,quæ conferat,id eſt comparet, vires, ſcilicet ſuas illis Aetneis,
ſcilicet viribus, atque hæc ipſa, ſcilicet pars fuiſſet iam quon-
dam,id eſt olim iam ex incta, ni, id eſt niſi humor generet fur-
tim callibus, id eſt vijs aut venis ſecretis, materiam, & ſuam ſil
uam,id eſt fomentum incendij (vnde quia pro eodem ſumit ma
teriam,& ſiluam,patet ſiluam ab hyle deductam) & ageret ven
tos huc illuc canali præſto,id eſt ſtricta via, & anguſto meatu, &
paſceret ignes, ſed res ipſa eſt melius nota, id eſt ſignum ſui,&
ſicet ei occurrit veris ſignis, nec tentat fallere peſtem, id eſt in
cendium aut conſumptionem. [Nam efflant lapides candeu
tes, id eſt ſemiuſtos.& quaſi in cinerem verſos, circum latera,
& in imis radicibus Aetnæ:& ſaxa deſiecta intereunt venis, id eſt
eunt inter venas aut moriuntur & abſumuntur in venis: vt poſ
ſis credere manifeſto,id eſt manifeſte lapidem molarem eſſe cau
ſam ardendi, id eſt incendij:aut cur ardeat, cuius, ſcilicet lapidis
defectus, id eſt fragmenta ignis ieiunus,id eſt auidus, & famelli
cus colligit ille, ſcilicet ignis. vbi, id eſt poſtquam collegit, ſci
licet ex fragmentis illis flammas, id eſt vim incendij iacet, id eſt
proijcit,ſupple eas,& accendit ſimul materiam ictu, id eſt eijciẽ
do eam, & cogit ſecum liqueſcere,quia dum materia liqueſacta
deficit,ignis quoque extinguitur. [Haud equidem mirum] Per
ſtat in inſtituto pluribus verbis, pauca explicans, vt à Maronia
na phraſi, multum frigere dum de Aetna ſcribit, agnoſcas, ſed
quia inſtituimus ordinem proſequamur. Equidem, id eſt cer
te (vel hoc vocabulum monſtrat non eſſe Virgilianum opus.
ſemper enim equidem, primæ perſonæ accommodat auctore
Seruio,vt ſit,ego quidem.) haud,id eſt non mirum factu,ſupp.
eſt id quòd cernimus extra,id eſt exterius. ſi opus lenitur, id eſt
mitigatur,& remittitur,aut intermittitur, & reſtat,& vritur ma
gis illic, ſcilicet vbi leniebatur & ſaxum ſollicitat magis incen
dia vicinia & præmittit certa pignora. id eſt auctoramenta, aut
corroboramenta, flammæ venturæ. Nam ſimul atque mouet,
ſupple ſe,curis,id eſt anxietate deficiendi, & minutus, id eſt im
minutus diffugit turbam, trahit exemplo ilico, ſolum, id eſt
fundum, aut terram ſolidam, & trahit icta, id eſt percuſſa: ra-
mis,id eſt ignibus lateralibus & demonſtrat ſub terra graue mur
mur & ignis,ſupple grauesitum. id eſt tunc: ſpeculaberis, id eſt
videbis. ſupple quemlibet pauidum fugere. & decedere rebus
ſacris, id eſt timendis, quaſi execrabilibus, aut dijs conſecratis,
& ſpeculaberis omnia parere colli tuto, ſcilicet ab acceſſu,quia
nemo aſcendit collem, id eſt verticem Aetnæ ſic incenſum.

Nam ſubito efferuens incendia onerosa,id eſt moleſta, raptis,
id eſt correptis, ſcilicet his qui non aufugerunt, & molles accen
ſæ ſubeunt,id eſt ſubſequuntur, & ruinæ truncæ, id eſt abtrunca-
tæ,& abruptæ. Et arenæ voluunt examina, id eſt copias flam-
marum, atra & ſonant, id eſt ſimul ſonitum edunt, nec mons
recipit,id eſt capere & continere poteſt flammas, quia, ſupple
defeſſus hinc, id eſt poſtmodum anhelat, atque, id eſt ſimul ac,
hoſtis ſcilicet ignis aperitſe, ſpiritus decreſcit illic, hoc, id eſt
non aliter quam cum acies iacet, prona, id eſt proſtrata campis
deuicto tropheo læto, ſcilicet victori campis dicit,& ſub,id eſt
ante ipſa caſtra,quaſi inclinata ad caſtra,nam dicere potuiſſet,ca
ſtriſque ſub ipſi. Tum,id eſt deinde ſi quis lapidum,id eſt ſi quis
lapis,pertabuit,id eſt mollificatus emarcuit, igni ſummo, aſpe-
rior ſobaris id eſt vehementibus ignibus,& quædam fax eſt ſor-
dida,id eſt immunda(ſic Calderinus legit, ſed tamen textus ha-
bent ſoſpita non ſobaris.vt ſit & quædam fax ſopita, & ſordida
eſt.) qualem cernes diſcedere,id eſt abſtrahi, ferro purgato id eſt
poſtquam ferrum purgatum eſt,verum,id eſt ſed vbi, id eſt poſt-
quam,congeries exiluit,paulatim ſublata ſaxis caducis,tunc ſur
gunt è vertice anguſto,ſic veluti lapis torretur in fornace, dum,
ſcilicet calx efficitur. & omnis humor exuitur penitus venis, &
pumex,id eſt lapis talis,læuis,id eſt planus & ſine pondere, quia
opibus amiſſis,id eſt ſucco deperdito,& abſumpto ſubit altius,il
le liquor ſcilicet pinguis exeruitur magis,& incipit magis ſerua
re, ſupple ſe. Et incipit tandem procedere magis mitis, quia in
morem fluminis, & dimittit vndas ſ. liquoris, ſupple in primis
collibus,illæ, ſcilicet vndæ. pergunt paulatim in biſſena i. duo-
decima millia ſcilicet paſſuum,quippe,id eſt vtpote, quas, aut ga
cerre nihil reuocat,nil obſtat ignibus curtis,id eſt correptis, nul-
la moles,id eſt reparatio,aut moderatio tenet fruſtra,id eſt cona
tur tenere,& hæc vnda ignis, purgans ſimul omnia, vorat nunc
ſiluas,& rupes,& vorat hæc tela,id eſt ſaxa,& ſolum,id eſt terrã,
& ipſa adurat,id eſt adiurando aſciſcit,opes,id eſt auxilia & co-
pias, & induit ſibi annos faciles, ſcilicet ad durationem. Quod
ſi forte cunctatus hæſit vaſibus (alijs finibus legunt,nam vaſa va
ſorum dicimus, verum olim dicebatur, vaſum vaſi, quo earo
apud Aulum Gellium vtitur, & ita poſſet pluraliter verunque
dici vaſibus, à nominatiuo ſingulari,vas & vaſis,à vaſum ſicut
euentus,& euenta legimus. Poſſet etiam vaſis legi, vt ſit ſpon
daicus verſus.) Id eſt ſaxis cauis, vtpote, qui voluens inæqua
les agros perpaſcitur, ſupple eos, & qui ingeminat fluctus, &
inceperat, id eſt crepitum facit, vndis ſtantibus, id eſt ſtagnis
ſicut cum mare lapidum, id eſt marmorum, aut abundantia il
lorum ſaxorum. cernitur cutuo æſtu, id eſt inundatione lapi
dum. Ac agit primum tenuis ſinus, progrediens, ac ſuccer
nens, id eſt occulte cernens vlteriores diffunditur late, flumina
conſiſtunt ripis,ac durant,ſupple ſe, frigore, id eſt congelantur
& ignes,ac meſſis flammea,id eſt copia flammarum, coeunt,id
eſt congregantur paulatim,tunc prima facies exuitur;& vt quæ
que rigeſcit.i.rigida fit moles effumat, id eſt per fumum diſſo
uitur, vt atque tractat, ipſo pondere voluitur præceps, ſuppl
cum ſtrepitu ingenti, atque ſonanti,& cum inflexa eſt ſolido,id
eſt ab integro,diſſipat, id eſt in ventos diffundit ictus pulſantes
[Et quia diſcluſa eſt, robore,] Id eſt duritia candenti fulget, &
examen, id eſt multitudo ſaxorum ex antris, more apium, e
aluearijs eductarum,efflatorum examen dico, per appoſitionem
ſaxa ardentia plagis, id eſt vulneribus, hoc eſt ambuſtionibus
micat,ſcintilla,procul eſſe fide,procul eſſe ruentes ignes, cadunt
incolumi feruore, verum ſi fumant quondam, vt impetus trie
cerit ripas amnis, vix quiſquam dimouerit illas, ſcilicet ripas
iunctis,id eſt adhærentibus, fixo, id eſt firmo & ſtabili, mole
iacet ſæpe obruta vigenos dies. [Sed fruſtra, &c.] Si, inquit
firmiter credis id, quod fabula aſſerit, fruſtra tentamus diſpo
nere ſingula cernis, id eſt veris & non fictitijs cauſis, non quod
lectoris fides quidquam faciat ad cauſam re: ſed quòd fruſtra
ſcripſeris,quæ nemo ſit crediturus, quia oportet diſcentem cre
dere, ſed vt cetera quoque pateant. Ordo eſt. Sed nos ten
tamus fruſtra diſponere cuncta certis cauſis, ſi fabula menda
manet tibi firma, id eſt firmiter tibi perſuaſum eſt, quòd fabula
aſſerit, vt pro vel, ſi tu credas aliam materiam, ſupple eſſe in
cendio,& fauillam, id eſt tenuem flammam furere igne, & plu
rima concreſcere ſimul proprietate. & ſi credas ſulphur com
mixtum bitumine, id eſt terra pingui & ſulphurea flagrare, id
eſt ardere vento. Nam fundit quoque robore, id eſt duritia
ſua,poſt cretam exutam, id eſt poſtquam bitumen exuit. & ſi-
gulos eſſe fidem,id eſt præbere approbationem huic rei. dehinc
ſi cre-

ſi credas reuocare ſuam duritiem,id eſt robur,vſu frigoris .ſ. non denſantis, & conſtringere venas.i.in quibus ignis regnat, ſed ſignum commune eſt leue.i.inane,atque cauſa eſt irrita,quæ trepidat.i.vacillat,& periclitatur,vbi uerum conſtat certo pignore.i.approbatione.Nam veluti ignis æreus, id eſt in miſſa ærea,aufertea candenti,condomitus.id eſt victus,& non excedat, eſt naturæ argutæ,id eſt ſubtilis aut ſtridulæ,& eadem.ſ.natura conſtat: &, id eſt etiam robur ſaxo vltra quàm poſſis cognoſcere, portam, id eſt aptionem æris.haud.id eſt non aliter,ille lapis tenet,ſeu effluit torre in venas madentes,ſeu ſit ſecutus ab illis, & conſeruat notas,id eſt ſplendorem ſuum,nec perdidit ignes vultu Quin ẽt ipſe color reſoluit multis extremam, ſcilicet naturam, non odor aut ætas putris magis ille,ſcilicet color,magiſque,.ſcilicet reſoluit,vna facies eſt operis,& eadem terra eſt per omnia. Nec tamẽ inficior.i.non inficias eo,hoc eſt non nego tamen certos lapides ardeſcere,& furere accenſos interius hæc eſt illis, ſupple propria virtus: Quin.i.quinetiam: Siculi.i.populi Sicilienſis, impoſuere ipſis ſaxis quædam cognomina,ſignant etiam ſtricas, id eſt frigidas petras.ipſo nomine,id eſt ipſa appellatione, & ſignant notas eſſe fuſilium,ſcilicet ſaxorum,tamen illa,ſcilicet quæ fuſilia dñr, nũquam liqueſcunt,quamuis materies ſuccoſior foueat, ſcilicet ignes intus id eſt intrinſecus, nec furit commiſſa penitus, venæ molari,id eſt molaris lapidis,quod ſi quis miratur robur fuſile lapidis,cogitet veriſſima dicta,libelli obſcuri, ſcilicet ab obſcuro auctore editi,& dicet nihil gigni inſuperabile,vero omnia ſemina queſtarum,id eſt raro contingunt iacta, ſupple eſſe: natura.i. per naturam,aut à natura .ſed nimium mirum,ſupple eſt, quod nos tamen compeſcimus ſæpe igni corpora denſiſſima & vicina ſolido,id eſt quaſi dura,& ſolida. Non, id eſt nonne, cernis animos æris ſuccumbere flammis,id eſt æs mitigari flammis, quaſi dicat frequentiſſime.Non,id eſt non ne,exuit, ſcilicet flamma lenitiem,id eſt mollitiem, & debilitatem plumbi: & ipſa materies ferri quamuis, ſupple præ dura ſit, tamen ſubuertitur, ſcilicet à duritie,hoc eſt mulcetur igni: & ſaxa aurea id eſt dilucida propter ignem,ſpiſſa,id eſt denſa,& ſolida.extundunt, id eſt dulciter emittunt precium,fornacibus ſuſpenſis.ſ.in uertice Aetnę, quædam iacent ſorte incomperta, id eſt in imo fundo, & obnoxia, id eſt deuincta ſimili ſorte, quia etiam illa ſunt ſplendida.nec locus eſt ingenio,id eſt ſcrutationi mentis:oculi vincent, id eſt qđ volunt, probabunt te iudice, id eſt potius adhærebis rei viſæ quam rationi quam mente concipias. Nam ille lapis perculſus: riget, id eſt inuenitur durus, & obſtat ignibus, ſi tu uelis torrere,ſcilicet ipſum paruis,ſcilicet ignibus; q̃a à magnis ſuperatus incenditur. Agedum,adhortandi aduerbium,coerce, ſupple ipſum lapidem: cadentem cœlo, id eſt aere patenti,& preſſum fornace ipſe,nec potens ſuſterre,ſcilicet vim ignis, nec durat, in id eſt contra,hoſtem ſæuum,id eſt ignem vehementem:& ita vincitur,& ſoluit,id eſt relaxat vires:& captus ſcilicet ab igne, liqueſcit,id eſt reſoluitur in cinerem. [Quæ maiora putas autem tormenta moueri] Trahit ut inceperat omnia in admirationem, docetque ſe quoque alijs de rebus,ac fabulamentis, poſſe ſcribere,cum notas habebat plurimas,quas tangit hiſtorias. Ordo eſt. Autem,pro ſed,quæ maiora tormenta putas poſſe moueri manu, id eſt artificio, & miſterio manum,quam,ſcilicet moueatur ab incendio & occulta vi Aetnæ,quaſi dicat nulla, quæ tanta incendia putas ſuſtentare.ſ.poſſe,noſtris,id eſt humanis opibus,id eſt facultatibus,aut potentijs? quaſi dicat etiam nulla.Nam Aetna vritur tantis fornacibus, & nunquam eſt non, fertilis, id eſt ſemper eſt fertilis igne ſacro,ſcilicet Ioui, qui inde fulmina hẽt, aut vrendo nobis,ſed non tali,ſupple qui feruet moderatior.i.temperatior noſtro vſu. Sed qui ſupple feruet, propior cœlo, id eſt igni elementari,vel quali flamma Iuppiter ipſe, eſt armatus,id eſt in fulmen conflata. Ingens ſpiritus eſt additus his viribus, & hoc facibus,ſ.fornacis,aut crateræ aſtrictis, id eſt anguſtis,eliſis, id eſt attritis,aut abſumptis,vt cum.i.quando ſcilicet fabri feſtinant contendere,id eſt certatim exercere, operas fabriles, id eſt exercitia fabrorum, maſſis rudibus, id eſt laminis informibus, hoc eſt nondum formatis, ipſi quatiunt, id eſt commouent ignes, & examinant, id eſt euacuant, anima, id eſt folles trementes, & inſtigant agmine, id eſt agminatim expellunt, ventos preſſos, ſcilicet in follibus. Hæc, ſcilicet dicta eſt, fama operis, ſcilicet incendij Aetnæi, Aetna nobilis, id eſt multum nota per tale incendium vritur, ſic terra trahit vias foraminibus, id eſt per foramina, hoc eſt poros. Spiritus, id eſt vis ventorum,ac ignium,viget in arcum, id eſt fornicem, & curuaturam,& incendit,id eſt diffunditur viuus,id eſt actiuus & agilis per maxima ſaxa. Poſſemus; ſupple dicere magnificas laude hominum,& templa operoſa, id eſt operoſe elaborata diuitijs hominum, aut memorare ſaxa vetuſta, id eſt antiqua ædificia, ſed currimus materia traduce.i nos traducente terris,id eſt in terris,per proxima fatis.i.rebus fato pereuntibus, atque nos attidi eruimus.i.euellimus,ex animo ſectoris mendacia veteris famæ, id eſt opinionis de incendio Aetnæ.quę erat mendax & erronea, & libet percurrere cunctas gentes.i.omnes hiſtorias inſignes diuerſarum gentium: Iuuat,id eſt delectat nos,nunc,id eſt aliquando cernere mœnia circundata Thebis Ogygijs.i. ab Ogyge cõditis,& iuuat cernere quod fratres.ſupple fecere,ille impiger,id eſt acer venator Zetus, ille ſ.Amphion,Canorus,id eſt muſicus,lyra canere ſolitus,felices condere.i.ad condenda aliena,ſcilicet opera,quia dicitur Amphion Thebanæ conditor arcis, ſaxa mouere ſono teſtudinis, &c. vnde ipſe interſerit æuo.i. facit memoriam perdurare,ſaxa inuitata pijs carmine.& lyra.& miramur nunc gemina ſaxa fumantia ex vno vapore,videtur de Eteocle,& Polinice loqui,qui dum, viuerent immortali odio ſe, quamuis fratres eſſent proſequebantur, quapropter cum ſimul occiſi, vno rogo, imponerentur,dicuntur eorum corpora adhuc odium retinuiſſe,nec ſimul cremari voluiſſe, vnde diſiluiſſe dicuntur, atque ita, gemina ſaxa fumantia i.vrnæ,aut ſacrophagi, orta ex vno vapore,id eſt rogo vaporoſo.& miramur ſeptem duces.ſ. Thebarum, & raptum id eſt abſorptum,profundo.ſ.hiatu,hoc eſt Amphiarũ vatem,vt Statius in Thebaide docet.Eurotas.ſ.fluuius Theſſalię, detinet.ſcilicet nos admiratione ſui,& ſparſa.ſ.genua. Lycurgi.ſ. regis Thraciæ,qui dum vites amputare vellet,genua incidit,atq; diſperſa dereliquit,& numerus ſeder.i.deuotus in bellum,hoc eſt omnium, qui bello abſumpti ſunt. ſi legatur in belium. poſſet de Belidis, & Bellidibus intelligi, appoſitorie, turba ſua, id eſt, propria & debita, recenti, ſcilicet bello. aut cædi multa ſupplere. & intelligi oportet. quia omnia obſcura, & inuerſa ſunt. Aetnæ Cecropiæ,id eſt à Cecrope rege fundatæ, ſpectantur nunc hic.i.alia parte,varijſque carminibus & gaudent ſua Minerua victrice.ſ.Neptuni,quia rem vtiliorem producendo meruit ciuitati nomen dare,Nam ab Aetna(ſic enim Pallas. ſeu Minerua,Græce dicitur)Dictæ ſunt Athenæ, O Theſeu perfide.ſ.in patrem,ac Ariadnen,excidit,hoc eſt extra memoriam cecidit. tibi reduci.i. reuertenti,hoc eſt oblitus es,hic.ſ.apud Athenas,præmittere patri.ſ.Aegeo, ſollicito de tua ſalute, vela candida ſ.in ſignum incolumitatis tuæ, nam cum nigra videns te extinctum putaret,ſe pręcipitem,in mare dedit,tu quoque ò Erigone.filia Icari ſidus, id eſt conuerſa in ſidus, quia in virginem es, ſupple tam nobile carmen Athenarum,veſtra,ſcilicet tua,& canis tui ſedes, euocat Amphiona in ſiluis Canoris, id eſt feci vt Amphion de vobis ſcriberet in ſiluis Canoris,& tu ſoror.ſ. Progne in hirundinem verſa acciperis tectis i.intra tecta domorum, hoſpita.i.hoſpitio, Tereus.ſ.rex pater eius effectus, vppupa, aut epos, exulata à regia ſua agris ſolis.i.deſerti. Nos miramur cineres Troiæ.ſ.exuſtæ, & Pergamon, id eſt Ilion flebile victis.ſ.Troianis, ſed non victoribus Græcis,dicitur autem & hęc Pergamos, ſicut hæc Ilios, ab Horatio,verum hoc loco,neutrum poſuit. & miramur ſuos.pro eius Phrygas,id eſt Phrygios,Troiæ habitatores extinctos.& Hectora(vt more ſuo,ſi Virgilius eſt Auctor,aut Virgiliano, ſi alius ducem ab exercitu ſeparet) & conſpicimus paruum tumulum magni ducis, ſcilicet Hectoris, vt Calder.declarat(Idem tamen de Alexandro Magno.Tydeo, & alijs multis dici poteſt, ſed non erant Troiæ,vt Hector) Achilles impiger,id eſt pernix & velocibus plantis præditus, vt Homerus, & Statius atteſtantur, iacet etiam hic, ſcilicet apud Troiam in Retheo littore, & vltor magni Hectoris, ſcilicet Paris, qui Achillem interemit(vnde Aeneidos ſexto:

Phœbe graues Troiæ ſemper miſerate labores
Dardana qui Paridis direxis tela, manus que
Corpus in Aeacide)

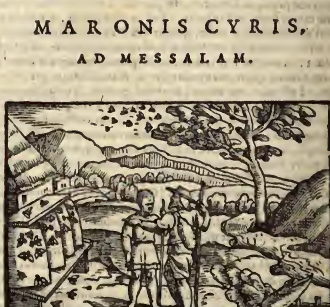
Iacet hic victus, ſcilicet à Pyrrho. Quinetiam Graiæ, ſcilicet Athenę, timuere tabellas fixas, ſcilicet leges Solonis continentes,& timuere nunc ſigna appoſitorie, capillos Paphitę, ſcilicet Veneris,ab Apelle depictę rorantes, id eſt madidos, arte, id eſt artificioſe addito humore. Nati Dioclide, id eſt Dioclei filia (vt d.Cald.) ludunt nunc ſub eruce, ſcilicet futura, quia Diocleus Chretona,& Orſilochum genuit,quos (vt Hom. ait)pręſtantiſſimos viros,magnanimus Aeneas.vnius horę momento interemit coram ipſo Agamemnone, nũc.i.poſtmodum ſupple ſunt ſeruę triſtes quę pro inferis occiduntur,ſupple ſunt nunc circa altaria ſubiecta alij legunt,colchide, vt Medeę natis intelligas.alij

ceruæ, vt de ceruа pro Iphigenia oblata accipias, alij aliud, ſed omnia tam inuerſa, atque obſcura ſunt, vt difficile verum exitum inuenias)& pater, ſcilicet Diocleus, velatus, ſupple eſt, pullis veſtibus in ſignum mœroris, & gloria minoris, ſcilicet natorum, eſt nunc viua, quia Diocleos, & dicitur Iouis gloria quã meruerunt fortiter moriendo. Quinetiam, ſupple cernuntur, illa manus, id eſt multitudo operum, & illę, ſupple turbæ. Minaces, ſcilicet Xerxis quę Athenienſibus terrorem incuſſerunt, & cum illi in muris ligneis ſpem ſuam intelligentes, nauibus aufugiſſent, vrbem combuſſerunt, bene autem dicuntur turbæ, quia tantus erat exercitus, vt dinumerari non poſſet. [Hæc uiſenda] Per figuratam iuſſionem, quæ vim prohibendi habet, monet auctor non admiranda eſſe talium rerum figmenta, relictis miraculis naturæ, vnde reuocat nos ad conſiderationem Aetnæ, atque oppidi in ea incendio deleti, cum fabula de Amphione, & Zeto, qui cum Thebani ſint mirum, vnde hæc fabula nata niſi de alijs loquatur. Sed ordo eſt. Tu dubius terræ, & maris, id eſt neſcius rerum, quę in terra, aut mari à natura fiunt, puta, id eſt exiſtima, hæc, ſcilicet ſupradicta, viſenda, id eſt digna quæ viſantur, & contemplentur, quaſi dicat id factum non decere, vnde addit, Aſpice ingens opus naturæ artificis, id eſt effectricis Phębus, cum, ſupple eſt feruens, exiſtens præcipue vigil, i. diutiſſime ſuper Orizontem noſtrum, apparens, quia tunc vigilare, & nocte dormire, à vulgo putatur, & cum Syrius, id eſt ſtella vicina caniculæ, eſt ardens, id eſt quando eſt in ſolſtitio æſtiuali, & longiſſimi ſunt dies, & itaq; longiſſimum facit, quantum ad nos circuitum, nulla cernet tanta ſpectacula. ſupp. ſunt in rebus humanis: vt, ſupp. ſunt in rebus naturalibus, vt in perpetuo incendio Aetnæ. Tamen montem, ſua fabula miranda inſequitur, id eſt conſequitur, hoc eſt de monte Aetna, & eius vrbis, quæ in ea fuit incendio, eſt miranda fabula, Nec ille, ſcilicet mons, eſt minus nobilis, pio, id eſt pietate quam ſorte ignis. Nam quando Aetna, ſcilicet mons, aut potius vrbs in ea ſita, excanduit, id eſt exarſit, cauernis ruptis, id eſt, apertis, foraminibus cauernarum per eruptionem, ignis, & ignes, ſupple excanduerunt, uelut fornacibus penitus euerſis, & vnda, ſcilicet flammarum, vecta, ſupple eſt, in longum feruoribus, i. à feruoribus rapidis, haud, i. non aliter, quam cum æther fulgurat, Ioue exiſtente ſæuo, id eſt irato, aut ſuccenſo, & cum torquet cœlum nitidum, ſ. prius caligine obſcura. Segetes ardebant, ſupple in aruis, & millia iugera culta ardebant cum dominis, ſcilicet cultoribus ſiluę, & colles virentes, dum vix putãt hoſtem, ſcilicet ignem mouiſſe caſtra, i. proceſſiſſe, tremebant, ſcilicet præ timore, & iam, ſ. hoſtis ignis aut (vt Calderinus vult, is qui fuerat ad videndum Aetnam vrbem, in monte) euaſerat iam portam vrbis finitimæ, i. proxime, & in confinio ſitæ. Tum vero, id eſt & tunc maxime, aut ad verum conantur, ſ. omnes tutari opes, rapinæ, i. quas ex incendio rapere poterant (graphice autem deſcribit, populi trepidationẽ incenſa vrbe) vt, id eſt ſecundum quod animus eſt, & vires, ſupp. ſunt cuique, ille, i. eſt vnus fugientium gemit ſub auro, quod aſportare conatur, ille colligit, id eſt vtenſilia ſua, aut arma bellica, & reponit ſtulta ceruice, quia ſtulte ſumuntur arma contra ignem, illum defectum, id eſt deficientem. raptis, i. rapinis, tardãt ſua carmina, id eſt ſola carmina ſua, aſportare molitur, hic, id eſt alius pauper, properat nimium velox ſub pondere, parum, aut nihil aſportans, & ſub illo cari, i. ſub illa re cara, quod fuit cuiq; fugit ipſe, ſed præda non eſt ſecuta incolumis, i. illæſa ſuum dominum, quia ignis vorat cunctantes, id eſt immorantes, & torret auaros vndique, & intus, & foris, conſequitur, ſ. ignis, ratos, id eſt arbitrantes fugiſſe, id eſt iam euaſiſſe, & increpat, i. improperat, captis prœmia, ſ. auaritię, hoc eſt exuſtionẽ, ac incendia parſura, nullis paſcunt, i. deuorant, ſ. omnes, & omnia parſura, dicit nullis, uel parſura ſolis deis, nanque optima proles, ſ. Amphion, & frater, ſ. Zœtus, fortes ſub pari munere, i. officio pietatis, cum iã incendia ſtreperent tectis vicinis aſpiciunt patrem pigrum, ſcilicet ſenio, & matrem ſenilem. Eheu, condolẽtis vox, aut expreſſiua doloris filiorum, defeſſos, i. defatigatos, ita vt non amplius poſſent progredi, qui ſupple poſuiſſent membra in primo limine, quia auferre non potuiſſent, quia vero Amphioni Thebano, & fratri Iuppiter, dicitur pater, & quia hic de Aetna loquitur, oportet de alio Amphione Aetneo, videlicet intelligere) poſuiſſent, dico, membra, niſi, ſupple fuiſſet vox, dicens, O auara manus, i. multitudo auarorum, parcite attollere, ſ. in humeros, prędas, ſ. quæ vos opprimant diuitiæ, ſupple ſunt illis, ſcilicet Amphioni, & fratri, ſoli mater, & pater, tu quiſquis es rapies hanc, i. conſimilem, prædam, ſcilicet patrem, & matrem, & properate exire per medium ignem, ipſo, ſcilicet igne dante fidem, i. fiduciam. Pietas, eſt merito homini maxima rerum, & tutiſſima virtus, flammæ, ſcilicet incendii, erubuere, id eſt veritæ ſunt, attingere pios iuuenes, & cadunt quaecunque illi ferunt veſtigia, ſcilicet ſua. Illa dies, fuit felix, & illa lux, fuit innoxia terræ, quia licet exuſſit vrbem, dedit documentum pietatis colendæ, quod pro damno repoſitũ, vult incendia ſæua, tenent, i. occupant dextera, ſcilicet loca, aut dexteras partes, aut ſi legitur, dextra, id eſt in dextra, & feruent læua, id eſt in ſiniſtra parte. Ille, ſcilicet Amphion cum fratre, triumphans per ſinus obliquos, id eſt per diffugia incurua (Prius etiam ſinus prima longa poſuit, dicens, Ac primum tenuis ſinus agit vlteriores, quia tamen ſinus, niſi capiatur pro vaſe, priorem corripere ſolet, quidam legunt, ſignis ſed difficilis eſt compoſitio) Vterque tutus ſub pio pondere, id eſt onerare patris, & matris, ſufficit, id eſt ſuſtinet, illa, ſcilicet incendia, & ignis auidus temperat ſibi circa, geminos, ſcilicet fratres, & ita ipſi abeunt tandem incolumes, & ferunt ſecum ſua numina, ſcilicet parentes, & deos cum parentibus, ſalua, id eſt illæſa ab incendio, carmina vatum mirantur, id eſt in admirationem trahunt, illos, ſcilicet fratres geminos, & ille, ſcilicet Amphion, poſuit ſe ſub claro nomine, aut numine: Ditis, id eſt Plutonis, id eſt clarus ad inferos tandem deſcendit, nec fata ſordida, id eſt mors obſcura, & ignobile letum, attingunt iuuenes ſanctos propter pietatem. quia perpetuo illuſtres erunt in memoria, ac ore hominum, ſed domus, id eſt manſiones, & iura piorum, id eſt quæ debentur pijs in Elyſijs campis, ceſſere, id eſt conceſſa, & attributa ſunt, iure, id eſt merito, his ſcilicet dictis fratribus pijs. Et hæc in Aetnam.

P. VIRGILII

MARONIS CYRIS,

AD MESSALAM.

ET ſi me vario iactarum ludis amore,
Iretaq; expertum : fallacis præmia vulgi,
Cecropius ſuaues expirans hortulus auras
Florentis viridi ſophiæ complectitur vmbra :
Tum mea quæret dignum ſibi quærere carmen
Longe aliud ſtudium, atque alios accincta labores
Altius ad magni ſuſpendit ſidera mundi :
Et placidum paucis auſa eſt aſcendere collem.
Non tamen abſiſtam cœptum detexere munus :
In quo iure meas vtinam requieſcere muſas,

In

Et leuiter blandum liceat deponere morem.
Quod ſi mirificum proferre valent genus omnes
Mirificum ſecli modo ſit tibi velle libido,
Si me iam ſumma ſapientia pangeret: arce:
Quatuor antiquis hęredibus eſt data conſors;
Vnge hominum errores longe lateq́ per orbem
Deſpicere; atque humiles poſſim contemnere curas:
Non ego te talem venerarer munere tali:
Non equidem, quamuis interdum ludere nolis,
Et gracilem molli liceat pede claudere verſum.
Sed magno intexens (ſi fas eſt dicere) peplo,
Qualis Erichtheis olim portatur Athenis
Debita cum caſtæ ſoluuntur vota Mineruæ:
Tarda ve confecto redeunt quinquennia luſtro:
Cum leuis alterno Zephirus concrebuit Euro:
Et prono grauidum prouexit pondere curſum.
Felix illa dies, & felix & dicitur annus,
Felices qui talem annum videre, diemq́.
Ergo Palladiæ texuntur in ordine pugnæ.
Magnę giganteis ornantur pepla trophæis:
Horrida ſanguineo pinguntur prelia ſucco.
Additur aurata deiectus cuſpide Typho:
Qui prius oſſæis conſternens æthera ſaxis
Enathio celſum duplicabat vertice olympum.
Tale deæ velum ſolemni tempore portant.
Tali te vellem iuuenem doctiſſime ritu
Purpureo inter ſoles: & candida Lunæ
Sidera, cæruleis orbem pulſantia bigis,
Naturæ rerum magnis intexere cartis.
Aeternum ſophiæ coniunctum carmine nomen
Noſtra tuum ſenibus loqueretur pagina ſeclis.
Sed quoniam ad tantas nunc primum naſcitur artes:
Nunc primum teneros firmamus robore neruos:
Hic tamen interea quæ poſſumus: in quibus æui
Prima rudimenta, & iuuenes exegimus annos:
Accipe dona meo multum vigilata labore,
Et præmiſſa tuis non magna exordia rebus.
Impia prodigijs vt quondam exterruit amplis
Scylla nouos auium ſublimis in aere cœtus
Viderit: & tenui conſcendens æthera penna
Cæruleis ſua teſta ſupervolitauerit alis.
Hanc pro purpureo pœnam ſcelerata capillo,
Proq́ patris ſoluens exciſa funditus vrbe.
Complures illam magni Meſſala poetę,
(Nam verum fateamur: amat Polymnia verum)
Longe alia perhibent mutatam membra figura.
Scylleum monſtra in ſaxum conuerſa vocari.
Illam eſſe ærumnis quam ſæpe legamus Vlyſſi
Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris
Dulychias vexaſſe rates: gurgite in alto
Depreſos nautas canibus laceraſſe marinis.
Sed neque mœoniæ patiuntur credere cartæ,
Nec malus iſtorum dubijs erroribus auctor.
Nanque alias alij vulgo finxere puellas:
Quæ colophoniaco Scyllæ dicuntur Homero.
Ipſe gratinei matrem, ſed ſiue Erichthei,
Siue illam monſtro genuit grandęua biformi,
Siue eſt neutra parens: atque hoc in carmine toto
Inguinis eſt vitium, & Veneris deſcripta libido,
Siue etiam iactis ſpeciem mutata venneis
Infelix virgo (quid enim commiſerat illa?
Ipſe pater nudam ſæua complexus arena
Coniugium caræ violauerat amphitrites.
Attamen exegit longo poſt tempora pœnas.
Vt cum cura ſuæ veheretur coniugis alto
Ipſa trucem multo miſceret ſanguine pontum:
Seu vero, vt perhibent, forma † cum vinceret omnes: † Conuinceret.
Et cupidos quæſtu paſſim popularet amantes:
Piſcibus & canibus rapidis vallata repente,
Horribiles circum vidit ſibi ſiſtere formas.
Heu quoties mirata nouos expalluit artus
Ipſa ſuos? quoties heu pertimuit latratus:
Auſa quod eſt mulier numen fraudare deorum:
Et dictam Veneri votorum vertere pęnam:
Quam modo multiplici iuuenum, quod ſepta caterua
Dixerat: atque animo meretrix iacta ferarum.
Infamem tali meritorum more fuiſſe
Docta Palæphatia teſtatur voce papyrus.
Quidquid & vt quiſque eſt tali de clade locutus,
Omnia ſint potius, liceat noteſcere Cyrin:
Atque vnam ex multis Scyllam non eſſe puellis.
Quare quæ cantus meditanti mittere certos
Magna tibi cupido tribuiſtis pręmia diuæ
Pierides: quarum caſtos altaria poſtes
Munere ſæpe meo inficiunt foribusq́ hyacinthi
Deponunt flores, aut ſuaue rubens Narciſſus
Aut crocus alterna coniugens lilia caſta:
Sparſaq́ liminibus floret roſa: nunc age diuæ
Præcipue noſtro nunc aſpirate labori:
Atque nouum æterno prætexite honorem volumen.
Sunt pandionijs vicinę ſedibus vrbes
Actæos inter colles, & candida Theſei
Purpureis læta ridentia littora conchis
Quarum non vlli fama concedere digna
Stat Megara, Actæi quondam munita labore
Archadio, Phœboq́ decus: nanque affuit illi.
Vnde etiam citharæ voces imitantur acutas,
Sæpe lapis recrepat cyllenia munera pulſus:
Et veterem ſonitu Phœbi teſtatur honorem.
Hanc vrbem ante alios qui tum florebat in armis:
Fecerat infeſtam populator remige Minos.
Hoſpitioq́ ſenis Hyppolydoſaq́ victo
Carpathium fugiens & flumina Ceratea
Texerat. hunc bello repetens Cortinius heros
Attica cratea ſternebat rura ſagitta.
Sed neque tunc ciues, neque tunc rex ipſe veretur
Infeſto ad muros volitanti ex agmine turmas
Ducere: & indomita virtute retundere mentes:
Reſponſum quoniam ſatis eſt meminiſſe deorum.
Nam capite a ſomno regis (mirabile dictu)
Candida Cæſaries florebant tempora lauro:
Et roſeus medio fulgebat vertice crinis.
Cuiuſquam ſeruata diu natura fuiſſet
Tam patriam incolumem Niſi, regnumq́ futurum.
Concordes ſtabili firmarunt numine Parcę:
Ergo omnis caro reſidebat cura capillo:
Aurea ſolemni comptum quoque fibula ritu
Mopſopio, terreti nectebat dente cicadę.
Nec vero hæc vobis cuſtodia vana fuiſſet.
Nec fuerat: niſi Scylla nouo correpta furore,
Scylla patris miſeri, patrięq́ inuenta ſepulcrum
O nimium cupidis ſi non inhiaſſet ocellis.

Sed malus ille puer, quem nec ſua flectere mater
Iratum potuit, quem nec pater, atque auus idem
Iuppiter. ille etiam Pœnos domitare leones,
Et validas docuit vires manſueſcere tigris.
Ille etiam Diuos, homines ſed dicere magnum eſt.
Idem tum triſtes acuebat paruulus iras
Iunonis magnæ, cuius periuria diuæ
Olim ſe meminere diu per iura puellæ
Non ulli liceat, violauerat inſcia ſedem.
Dum ſacris operata deæ laſciuit: & extra
Procedit longe matrum, comitumq́ caterua,
Suſpenſam gaudens in copore ludere veſtem,
Et tumidos agitante ſinus Aquilone relaxans.
Necdum etiam caſtos guſtauerat ignis honores:
Necdum ſolenni lympha perfuſa ſacerdos
Pallentis folijs caput exornarat oliuæ:
Cum lapſa è manibus fugit pila: cumq́ relapſæ
Procurrit virgo, quod vti ne prodita ludo
Aurea iam gracili ſoluiſſet corpora pallam.
Omnia quæ retinere gradum, curſusq́ morari
Poſſent: ò tecum vellem tua ſemper haberes:
Non vnquam violata manu ſacraria diuæ
Iurando infelix nequidquam iura piaſſes.
Et ſi quis nocuiſſe tibi periura credat:
Cauſa pia eſt. timuit fratri te oſtendere Iuno.
At leuis ille deus, cui ſemper ad vlciſcendum
Quæritur ex omni verborum iniuria dicto:
Aurea fulgenti depromens tela pharetra,
Heu nimium tereti nimium Tirynthia viſu
Virginis in tenera defixerat omnia mente.
Quæ ſimul ac venis hauſit ſitientibus ignem,
Et validum penitus concepit in oſſa furorem:
Sæua velut gelidis Ciconum Biſtonis in oris,
Icta ve barbarico Cybeles antiſtita buxo
Infelix virgo tota bacchatur in vrbe.
Non ſtorace Idæo flagrantes picta capillos,
Cognita non teneris pedibus ſicionia ſeruans,
Non niueo retinens bacchata monilia collo.
Multum illi incerto trepidant veſtigia curſu.
Sæpe redit patrios aſcendere prodita muros:
Aeriasq́ facit cauſam ſe viſere turres.
Sæpe etiam triſtes voluens in nocte querelas
Sedibus ex altis cœli ſpeculatur amorem:
Caſtraq́ proſpectat crebris lucentia flammis:
Nulla colum nouit: charum nec reſpicit aurum:
Non arguta ſonant tenui pſalteria chorda:
Non Libyco molles plauduntur pectine telæ:
Nullus in ore rubor: vbi enim rubor, obſtat amori.
Atque vbi nulla malis repetit ſolatia tantis:
Tabidulamq́ videt labi per viſcera mortem:
Quò vocat ire dolor, ſubigunt quò tendere fata,
Fertur, & horribili præceps impellitur œſtro:
Vt patris ab demens crinem dè vertice ſeruet:
Furtimq́ arguto detonſum mitteret hoſti.
Nanque hæc conditio miſeræ proponitur vna.
Siue illa ignorans, quis non bonus omnia malit
Credere, quàm tanti ſceleris damnare puellam?
Heu tamen infelix (quid enim prudentia prodeſt?)
Niſe pater, cui direpta crudeliter vrbe
Vix erit vna ſuper ſedes in turribus altis,
Feſſus vbi extructo poſsit conſidere nido:
Tu quoque auis moriere. dabit tibi filia pœnas.
Gaudete ò celeres ſubnixæ nubibus altis,
Quæ mare, quæ virides ſyluas, lucosq́ ſonantes
Incolitis: gaudete vagæ, blandæq́ volucres.
Vosq́ adeo humani mutatę corporis artus,
Vos, ò crudeli fatorum lege puellæ
Dauliades (crudele) venit charisſima vobis
Cognatos augens reges, numerumq́ ſuorum,
Cyris, & ipſe pater, vos ò pulcherrima quondam
Corpora cæruleas præuertite in ethera nubes:
Qua nouus ad ſuperum ſedes Calcheius, & qua
Candida conceſſos aſcendat Cyris honores.
Iamq́ adeo dulci deuictus lumina ſomno
Niſus erat: vigilumq́ procul cuſtodia primis
Excubias floribus ſtudio iactabat inani:
Cum furtim tacito deſcendens Scylla cubili,
Auribus arrectis nocturna ſilentia tentat:
Et preſsis tenuem ſingultibus aera captat.
Tum ſuſpenſa leuans digitis veſtigia primis
Egreditur: ferroq́ manus armata bidenti
Euolat. at demptæ ſubita in formidine vires,
Cæruleas ſua furta prius teſtatur ad vmbras.
Nam quà ſe ad patrium tendebat ſemita limen,
Veſtibulo in thalami paulum remoratur: & altum
Suſpicit ad culti nutantia ſidera mundi,
Non accepta pijs promittens munera diuis.
Quam ſimul Ogygij Phœnicis filia Charme
Surgere ſenſit anus (ſonitum nam fecerat illi
Marmoreo æratus ſtridens in limine cardo)
Corripit extemplo feſſam languore puellam:
Et ſimul ò nobis ſacrum caput, inquit, alumna
Non tibi nequidquam viridis per viſcera pallor
Aegrotas tenui ſuffundit ſanguine venas.
Nec leuis hoc faceret. neque enim pote cura ſubegit
Haud fallor, quod te potius Rhamnuſia fallit.
Nam qua te cauſa nec dulcis pocula Bacchi,
Nec grauidos Cereris dicam contingere fœtus?
Qua cauſa ad patrium ſolam vigilare cubile?
Tempore quo feſſas mortalia pectora curas,
Quo rapidos etiam requieſcunt flumina curſus.
Dic age nunc miſeræ ſaltem, quod ſæpe petenti
Irabas nihil eſſe mihi: cum mæſta parentis
Formoſos circum virgo remorere capillos.
Hei mihi, ne furor ille tuos inuaſerit artus,
Ille Arabis Myrrhę quondam qui cepit ocellos:
Vt ſcelere infando (quod nec ſinit Adraſtea)
Lædere vtrunque vno ſtudeas errore parentem.
Quòd ſi alio quouis animo iactaris amore:
Nam te iactari, non eſt Amathuſia noſtri
Tam rudis, vt nullo poſsim cognoſcere ſigno.
Si † conceſſus amor noto te macerat igne: † conſeſſus.
Per tibi Dictynnæ præſentia numina iuro,
Prima deum quæ dulce mihi te donat alumnam:
Omnia me potius digna, atque indigna laborum
Millia viſuram: quàm te tam triſtibus iſtis
Sordibus, & ſcoria patiar tabeſcere tali.
Hæc loquitur: molliq́ vt ſe velauit amictu,
Frigidulam iniecta circundat veſte puellam:
Quę prius in tenui ſteterat ſuccincta corona.
Dulcia deinde genis rorantibus oſcula figens:
Proſequitur miſere cauſas exquirere tales.

Nec

Nec tamen ante vllas patitur ſibi reddere voces,
Marmoreum tremebunda pedem quàm retulit intra.
Illa autem, quid me, inquit, nutricula torques?
Quid tantum properas noſtros nouiſſe furores?
Non ego conſueto mortalibus vror amore:
Nec mihi notorum deflectunt lumina vultus:
Nec genitor cordi eſt: vltro nanque odimus omnes.
Nil amat hic animus nutrix quod oportet amari:
In quo falſa tamen lateat pietatis imago.
Sed media ex acie, medij ex hoſtibus, heu, heu.
Quid dicam? quo ve ipſa malum hoc exordiar ore?
Dicam equidem: quoniam quid tu tibi dicere nutrix
Non ſinis? extremum hoc munus morientis habeto.
Ille vides, noſtris qui mœnibus aſsidet hoſtis:
Quem pater ipſe deum ſceptri donauit honore:
Cui Parcæ tribuere nec vllo vulnere lædi:
(Dicendum eſt, fruſtra circumuehor omnia verbis.)
Ille mea ille idem oppugnat præcordia Minos.
Quod te per diuum crebros obteſtor amores,
Perq; tuum memoris hauſtum mihi pectus alumnæ,
Vt me ſi ſeruare potes, ne perdere malis.
Sin autem optatæ ſpes eſt inciſa ſalutis:
Ne mihi, quam merui, inuideas nutricula mortem.
Nam ſi te nobis malus, ô malus optima Charme,
Ante hunc conſpectum caſus ve, deus ve tuliſſet:
Aut ferro hoc (aperit ferrum, quod veſte latebat)
Purpureum patris dempſiſſem vertice crinem:
Aut mihi præſenti peperiſſem vulnere letum.
Vix hæc ediderat: cum clade exterrita triſti,
Intonſos multo deturpat puluere crines,
Et grauiter quæſtu Charme complorat anili.
O mihi nunc iterum crudelis reddite Minos,
O iterum noſtræ Minos inimice ſenectæ.
Semper: & aut olim natæ te propter eundem,
Aut amor inſanæ luctum portauit alumnæ.
Te ne ego tam lomge capta, atque euecta, nequiui.
Tam graue ſeruitium, tam duros paſſa labores,
Effugere? obſiſtam exitium crudele meorum?
Iamiam nec nobis ea, quæ ſenioribus, vllum
Viuendi copiam vitæ genus, vt quid ego amens.
Te erepta, ô Britomarti, meæ ſpes vna ſalutis,
Te Britomarti diem potui producere vita?
Atque vtinam celeri nec tantum grata Dianæ
Venatus eſſes virgo ſectata virorum.
Gnoſia neu Partho contendens ſpicula cornu.
Dictæas ageres ad gramina nota capellas.
Nunquam tam obnixe fugiens Minois amores
Præceps aerijs ſpecula de montibus iſſes:
Vnde alij fugiſſe ferunt: & numina phocæ
Virginis aſsignant. alij quo notior eſſes,
Dictynnam dixere tuo de nomine Lunam.
Sint hæc vera velim: mihi certe nata periſti.
Nunquam ego te ſummo volitantem vertice montis.
Hyrcanos inter comites, agmenq; ferarum
Conſpiciam: nec te redeuntem amplexa tenebo.
Verum hæc tum nobis grauia, atque indigna fuere,
Tum mea alumna, tui cum ſpes integra maneret:
Et vox iſta meas nondum violauerat aures.
Te ne etiam fortuna mihi crudelis ademit?
Te ne ô ſola meæ viuendi cauſa ſenectæ?
Sæpe tuo dulci nequidquam capta ſopore,
Cum premeret natura, mori me velle negaui.
Vt tibi Corycio glomerarem flammea luto.
Quò nunc me infelix, aut quæ me numina ſeruant?
An neſcis qua lege patris de vertice ſummo
Edita candentes prætexat purpura crines?
Quæ tenui patriæ ſpes ſit ſuſpenſa capillo?
Si neſcis, aliquam poſſum ſperare ſalutem:
Inſcia quandoquidem ſcelus es conata nefandum.
Sin eſt, quod metuo: per me mea alumna, tuumq;
Expertum multis miſeræ mihi rebus amorem,
Per te, ſacra precor per flumina Ilithyiæ.
Ne tantum in facinus tam nulla mente ſequaris.
Non ego te incepto, fieri quod non pote, conor
Flectere amor: neque ſit cum dijs contendere noſtrum:
Sed patris incolumi potius te nubere regno:
Atque aliquos tamen eſſe velis tibi alumna penates:
Hoc vnum exitio docta atque experta monebo.
Quod ſi non alia poteris ratione parentem
Flectere: ſed poteris (quid enim non vnica poſſis?)
Tunc potius tamen ipſa, pio cum iure licebit.
Cum facti cauſam. tempuſq; doloris habebis:
Tunc potius conata tua atque incerta referto.
Meq; deoſq; tibi comites mea alumna futuros
Polliceor. nihil eſt quod texas ordine longum.
His vbi ſollicitos animi releuauerat æſtus
Vocibus, & blanda pectus ſpe vicerat ægrum:
Paulatim tremebunda genis obducere veſtem
Virginis, & placidam tenebris captare quietem,
Inuerſo bibulum reſtinguens lumen oliuo.
Incipit ad crebros inſani pectoris ictus
Ferre manum, aſsiduis mulcens præcordia palmis.
Noctem illam ſic mœſta ſuper morientis alumnæ
Frigidulos cubito ſubnixa pependit ocellos.
Poſtera lux vbi læta diem mortalibus almum,
Et gelido veniens mani quatiebat ab Oeta:
Quem pauidæ alternis fugitant, optantq; puellæ.
Heſperium vitant, optant ardeſcere ſolem:
Præceptis paret virgo nutricis, & omnes
Vndique conquirit nubendi ſedula cauſas.
Tentantur patriæ ſummiſsis vocibus aures:
Laudanturq; bonę pacis bona. multus inepto
Virginis inſolitæ ſermo nouus errat in ore.
Nunc tremere inſtantis belli certamina dicit,
Communemq; timere deum: nunc regis amicis,
(Nanque ipſi verita eſt) orbum flet mæſta parentem:
Cum Ioue communes qui quondam habuere nepotes.
Nunc etiam conficta dolo mendacia turpi
Inuenit: & diuum terret formidine ciues.
Nunc alia ex alijs, nec deſunt, omnia quærit.
Quin etiam caſtos auſa eſt corrumpere vates:
Vt cum cæſa pio cecidiſſet victima ferro,
Eſſent qui generum Minoa auctoribus extis
Iungere, & ancipites ſuaderent tollere pugnas.
At nutrix patula componens ſulfura teſta
Narciſſum, caſiamq; herbas incendit olentes.
Terq; nouena ligat triplici diuerſa colore
Fila: ter in gremium mecum, inquit, deſpue virgo:
Deſpue ter virgo: numero deus impare gaudet.
Inde Ioui geminat magno frigidula ſacra,

Sacra nec idæis ſenibus , nec cognita Graijs .
Pergit Amycleo ſpargens altaria thallo
Regis Iolchiacis animum defigere votis .
Verum vbi nulla mouet ſtabilem fallacia Niſum :
Nec poſſunt homines,nec poſſunt flectere diui :
Tanta eſt in paruo fiducia crine cauendi :
Rurſus ad inceptum ſocium ſe iungit alumnæ:
Purpureumq́; parat rurſus tondere capillum.
Cum longo quod iam captat ſuccurrere amori.
Non minus illa tamen rauci quod mœnia creſcant
Gaudeat: & cineri patria eſt iucunda ſepulto.
Ergo metu capiti Scylla eſt inimica paterno.
Tum contra Sydonio florens ſuccidit ur oſtro:
Tum capitur Megara. & diuum reſponſa probantur.
Tunc ſuſpenſa nouo ritu de nauibus altis,
Per mare cæruleum trahitur Niſeia virgo,
Complures illam Nymphæ mirantur in vndis:
Miratur pater Oceanus, & candida Tethys,
Et cupidas ſecum rapiens Galatea ſorores.
Illa etiam iunctis magnum quæ piſcibus æquor
Et glauco bipedum currit metitur æquorum,
Leucothea, paruusq́; dea cum matre Palæmon.
Illi etiam alternas ſortiti viuere luces,
Cara Ioui ſoboles,magnum Iouis incrementum,
Tyndaridæ niueos mirantur virginis artus.
Has adeo voces,atque hæc lamenta per auras
Fluctibus in medijs queſtu voluebat inani,
Ad cœlum infelix ardentia lumina tendens.
Lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
Supprimite o paulum turbati flamina venti:
Dum queror: & diuos, quanquam nil teſtibus illis
Profeci,extrema moriens tamen alloquor hora.
Vos ego,vos adeo venti teſtabor, & auræ,
Vos o Mantina ſi qui de gente venitis,
Cernitis. illa ego ſum cognato ſanguine vobis
Scylla,quod ô ſalua liceat te dicere Progne:
Illa ego ſum Niſi pollentis filia quondam:
Certatim ex omni petijt quam Græcia regno:
Qua curuus terras amplectitur Helleſpontus.
Illa ego ſum Minos ſacrato fędere coniux
Dicta tibi tamen hæc, & ſi non accipis ,audis.
Vincta ne tam magni tranabo gurgitis vndas ?
Vincta tot aſſiduas pendebo ex ordine luces?
Non equidem me alio poſſum contendere dignam
Supplicio:quod ſic patriam,caroſq́; penates
Hoſtibus immitiq́; addixi ignara tyranno.
Verum eſto.hæc Minos illos ſcelerata putaui.
Si noſtra ante aliquis nudaſſet fędera caſus.
Facturos:quorum direptis męnibus vrbis,
O ego crudelis flamma delubra petiui.
Te vero victore,prius vel ſidera curſus
Mutatura ſuos,quam te mihi talia captæ
Facturum metui.iamiam ſcelus omnia vincit.
Tén' ego plus patrio dilexi perdita regno?
Tén' ego? nec mirum,vultu decepta puella
Vt vidi, vt perij,ut me malus abſtulit error ,
Non equidem ex iſto ſperaui corpore poſſe
Tale malum naſci forma,uel ſidere fallor.
Non me delitijs commouit regia diues
Coralio frangili, & lacrymoſo electro,
Me non florentes ęquali corpore Nymphæ,
Non metus incenſam potuit retinere deorum.
Omnia uincit amor.quid enim non uinceret ille?
Non mihi iam pingui ſudabunt tempora myrrha:
Pronuba nec caſtos accendet pinus honores:
Nec Libys Aſſyrio ſternetur lectulus oſtro.
Magna queror : nec, & illa quidem communis alumnæ
Omnibus iniecta tellus tumulabit arena.
Me ne inter matres,ancillarumq́; cateruas,
Mænalias inter famularum munere fungi,
Coniugis atque tuę(quęcunque erit illa)beatæ
Non licuit grauidos penſo deuoluere fuſos?
At belli ſaltem captiuam lege necaſſes.
Iam feſſę tandem fugiunt de corpore vires.
Et caput inflexa lentum ceruice recumbit.
Marmorea adductis labeſcunt brachia nodis.
Aequorei piſces immania corpora ponti
Vndique conueniunt: & glauco in gurgite circum
Verbera caudarum,atque oris minitantur hiatu.
Iam tandem caſus hominum iam reſpice Minos:
Sic ſatis hoc tantum ſolam vidiſſe malorum:
Vel fato fuerit nobis hæc debita peſtis:
Vel caſu incepto,merita,vel denique culpa.
Omnia nam potius quàm te læſiſſe,putabo.
Labitur interea reuoluta ab littore claſſis
Magna repentino ſinuantur lintea Coro;
Flectitur in viridi remus ſale. languida feſſa
Virginis in curſu moritur querimonia longo.
Deſerit anguſtis incluſum faucibus Iſthmon
Cypſelidę magis florentia regna Corynthi:
Pręterit abruptus†Scyronis protinus arces:
Infeſtumq́; ſuis diræ teſtudinis exit
Spelæum,multoq́; cruentas hoſpite cautes.
Iamq́; adeo tutum longe Piræea cernit:
Et notas ſecum heu fruſtra reſpectat Athenas.
Iam procul è fluctu Minoia reſpicit arua :
Florenteſq́; videt iam Cycladas.hinc Venus illi,
Hinc ſinus,hinc ſtatio contra patet Hermionia
Linquitur ante alias longe gratiſſima Delos
Nereidum matri, & Neptuno Aegęo.
Proſpicit incinctam ſpumanti littore Cythnon,
Marmoreamq́; Paron,viridemq́; allapſa Donyſam
Aeginamq́; ſimul,ſementiferamq́; Seryphum,
Fertur: & incertis iactatur ad omnia ventis.
Cymba velut magnas ſequitur cum paruula claſſes:
Afer, & hyberno baccatur in ęquore turbo .
Donec tale decus formę vexauit, & ægros
Non tulit, & miſeros mutauit Virginis artus ,
Cæruleo pollens coniux Neptunia regno,
Sed tamen externam ſquammis veſtire duellam,
Infidoſq́; inter teneram committere piſces
Non ſtatuit nimium eſt auidum pecus Amphitrites.
Aerijs potius ſublimem ſuſtulit alis.
Eſſet vt in terris facti de nomine Cyris:
Cyris Amyclęo formoſior anſere Ledæ.
Hic velut in niueo,tener eſt cum primitus, ouo
Effigies, & animantis, & internodia membris
Imperfecta nouo fluitant concreta calore.
Sic liquido Scyllę circunfuſum ęquore corpus
Semiferi incertis etiam nunc partibus artus

Vndi

Vndique mutabant: atque undique mutabantur.
Oris honos primum, & multis optata labella.
Et patulæ frontis ſpecies concreſcere in vnum
Cæpere: & gracili mentum producere roſtro,
Tum, qua ſe medium capitis diſcrimen agebat,
Ecce repente velut patrios imitatus honores
Puniceam concuſſit apex in vertice criſtam
At mollis varios intexens pluma colores,
Marmoreum volucri veſtiuit tegmine corpus:
Lentaq́ perpetuas q́ fuderunt brachia pennas.
Inde alias partes, minioq́ infecta rubenti
Crura, nouamq́ aciem obduxit ſqualida pellis.
Et pedibus teneris vngues confixit acutos.
Et tamen hoc demum miſeræ ſuccurrere pacto
Vix fuerat placida Neptuni coniuge dignum,
Nunquam illam poſt hac oculi videre ſuorum
Purpureas flauo retinentem vertice vittas:
Non thalamus Tyrio fragrans accepit amomo:
Nullæ illam ſedes: quid enim iam ſedibus illis?
Quæ ſimul vt ſeſe cano de gurgite velox
Cum ſonitu ad cœlum ſtridentibus exudit alis:
Et multum late deſperſit in æquore rorem:
Infelix virgo nequidquam morte recepta
Incultum ſolis in rupibus exigit æuum,
Rupibus, & ſcopulis, & littoribus deſertis.
Nec tamen hoc iterum pœna ſine. nanque deum rex
Omnia qui imperio terrarum millia verſat:
Commotos talem ad ſuperos volitare puellam,
Cum pater extinctus cæca ſub nocte lateret,
†trepenti. *Illi pro pietate ſua: nam ſæpe † nitentum*
†reſpexe- *Sanguine taurorum ſupplex † reſperſerat aras:*
ras auras *Sæpe deum largo decorarat munere ſedes:*
Reddidit optatam mutato corpore vitam.
Fecit & in terris Haliætus ales vt eſſet.
Quippe aquilis ſemper gaudet deus ille coruſcus
Huic vero miſeræ quoniam damnata deorum
Iudicio, natiq́, & coniugis ante fuiſſet:
Infecti appoſuitq́ odium crudele parentis.
†Iam ve- † *Nam vt in ætherio ſignorum munere præſtans,*
luti æthe *Vnum quem duplici ſtellarum ſidere vidi:*
reo. *Scorpius, alternis clarum fugat Oriana:*
Sic inter ſeſe triſtes Haliætus in iras
Et Cyris memori ſeruant ad ſecula fato.
Quacunque illa leuem fugiens ſecat aera pennis:
Ecce inimicus atrox magno ſtridore per auras
Inſequitur Niſus: qua ſe fert Niſus ad auras:
Illa leuem fugiens raptim ſecat aera pennis.

ASC. ET ſi me vario, &c.] Carmen hoc Virgilianum eſſe, tota atteſtatur phraſis. Nam plurima ex hoc in alia opera tranſtuliſſe conſtat, vt ſicut de Culice diximus, hoc opuſculum quaſi ſui ingenij tentamẽtum atq. periculum, prælusiſſe credere parſit. Titulus operis eſt Cyris Virg. ad Meſſalam, in quo & intẽtio poetæ expreſſa vr. Nam Cyris præconium dr, intentio vr præconiũ, & ſibi; & Meſſalæ mereri. Farrago autem, ſiue argm̃ carminis eſt fabula de Scyllarum transformatione, quam miris ac varijs modis proſequitur. Libellus eſt vnus. Qualitas carminis eſt hexametra heroicę non abſimilis, ſed mediocri ſtylo verſata. Ordo autẽ, & explanatio, eſt hmõi. Etſi. i. quanquam, hortulus Cecropius. i. Athenienſis, hoc eſt Cœtus philoſophorum, aut ſtudium philoſophiæ, expirans ſuaueis auras: &, ſup. vmbras florenteis, ſophiæ. i. ſapientiæ, viridis. i. in vigore exiſtentis complectitur. i. detinet iactatum, vario amore. i. deſiderio laudis, & expertum præmia vulgi fallacis, id eſt inſtabilis, & non pro merito præmiantis, ſupple eſſe, irrita i. friuola & vana, & pro nihilo habenda. Num. i. nunquid mea ſcilicet ſophia, quæret. i. conabitur quærere. i. deligere, ſibi carmen dignum eo. ſ. vulgo. quaſi dicat minime, vnde addit, ipſa accincta. id eſt complectens longe, aliud ſtudium & longe alios labores, ſuſpendit, ſupple me, altius ad ſidera magni mundi, id eſt ad contemplationem ſiderum, & rerum cœleſtiũ, & auſa eſt aſcendere collem, id eſt apicem philoſophię placitum multis, & ſi inquam tali laude philoſophiæ iactatus ſum, non tamen abſiſtam. i. non deſiſtam propter ſtudium philoſophię dextere, id eſt perfecte texere (ſicut in Bucol.

Viminibus, mollique paras detexere iunco)

Munus. ſ. poeticum, cœptum. i. inceptum, in quo. ſ. munere tibi incepto, vtinam liceat meas muſas. i. vires poeticas, requieſcere. i. reponi iure. i. vt iuſtum eſt, & liceat deponere leuiter. i. faciliter, morrem blandum. i. poeticum, & facetum ſcribendi genus: Quòd ſi omnes. ſ. muſæ, aut artes, valent proferre mirificum videlicet genus ſcribendi. ſcribam, ſup. aut dicam. Mirificum ſecli. i. ætatis noſtrę, modo. i. dummodo libido ſit tibi velle. ſ. tale genus, id eſt dummodo tibi gratum, & acceptum fuerit. Si ſapientia pangeret. i. compingeret, & componeret me. (Calderinus dicit, cantaret, ſed incongrua videtur expoſitio) ſumma arte. i. ſummo artificio ornaret, quæ. ſ. ſapientia eſt data, conſors. i. in conſimilem ſorte, quatuor antiquis heredibus. ſ. pcipuis philoſophis, Pythagoræ, Platoni, Ariſtoteli, & Epicurio, vnde. i. ex qua ſapientia, ego poſſem deſpicere. i. cõtemnere, quaſi in altiori honeſtiori loco poſitus, quia deſpicere, proprie, eſt deorſum inſpicere errores hominum, longe, & late per orbem. ſ. diſperſorum, & poſſem contemnere curas humiles. i. de rebus terrenis. Si, inquam, tali arte me pangeret tali ſapientia, ego non venerarer te talem. i. tam excellentem virum, tali munere. i. tam humili, & inconditto carmine. Equidem. i. ego quidem: non, ſupple poſſum, quod volo, aut non valeam te quidquam dignum afferre, aut quid ſimile, quod honeſte prætermittit, ne ſe vituperet præter æquum, quamuis liceat nobis interdum ludere. i. faciles, & de rebus humilibus verſiculos facere, vnde in Bucol.

Ludere quæ vellem calamo permiſiſti agreſti. Et Ouidius:
Ille ego qui fueram tenerorum luſor amorum,
Ingenio perij Naſo poeta meo.

Et quamuis liceat nobis interdum claudere verſum, pede gracili. i. tenui, & humili ſtylo, non dicit venerarer te tali munere, ſed venerarer te, intexens verſu magno (ſi fas eſt dicere) quia nefas videtur diuinos honores Palladi debitos mortali accõmodare: aut ſibi tãtum ſumere, vt ſperet poſſe quidquam Palladis peplo dignum contexere, peplo. i. velo, quod Palladi offerri ab Athenienſibus ſolebat. Qualis. ſ. verſus, inſcriptus peplo, portatur olim, ſubaudi iam, vt ſit, iam olim (quod & carmen pateretur) Athenis Erichtheis. i. ab Arichtheo rege ſic denominatis, ſup. tũc cum dona debita ſoluuntur. i. perſoluũtur Mineruæ caſtæ, quia perpetuæ virgini, & cum quinquatria, aut quinquennia. i. ludi quinquennales, redeunt tarda, quia luſtro. i. quinque annorum ſpatio, quo à Romanis luſtrum fiebat, confecto. i. complecto, hoc eſt quinto quoque anno, in menſe Maio, cum Zephyrus leuis. i. terram leuem faciens. vnde in Georg.

Et Zephyro putris ſe gleba reſoluit.

Concrebuit. i. creber factus eſt: Euro alterno, id eſt alternatim flante, & prouexit curſum grauidum, id eſt oneroſum, & tardũ, pondere prono, id eſt inclinato ad præcipitium. [Felix ille dies] Progreditur ad quinquatriorum ludorum felicitatem deſcribẽdam, rediturus ad rerum ſuarum, modeſtam extenuationem, perquam impetrata venia ad narrationem accingetur. Ordo igitur eſt. Felix, ſupple eſt ille dies, quo peplum offertur, & annus dicitur felix, & felices, ſupple dicuntur, qui videre talem annum, & diem. Ergo, quia ſcilicet in honorem Palladis omnia fiunt pugnæ Palladiæ, id eſt quas Pallas (quæ & armorum, & ſapientiæ, ſine quibus bella recte geri nequeunt, dea) cum diuerſis geſſit, texuntur, ſcilicet in peplo, in ordine. i. per ordinem, quia magna pepla ornantur trophæis giganteis. i. ſpolijs de gigantibus per Palladem detractis. Et prœlia horrida, quia cruenta, pingunt. ſ. acu, ſucco ſanguineo. i. colore rubeo, ſanguineum imitante [Et additur]. ſ. ceteris gigantibus. Typho ſ. gigas egregius, & ceterorum ductor, cuſpide deaurata id eſt habens cuſpidem auratam, aut pingitur ſup. cum cuſpide aurata, quam in manu tenebat, qui, ſcilicet Typho, conſternens prius. ſ. quam à Pallade proſterneretur, æthera id eſt ſummum aerem: ſaxis Oſſeis. id eſt Oſſæ, montis Theſſalię, Pelio impoſiti, duplicabat Olympum. ſ.

montem

montem in confinio Theſſaliæ,& Macedoniæ , celſum.i.ſublimem(vſque adeo enim ſublimis eſt.vt venti, verticem eius non attingant,vnde pro cœlo habetur)Vertice Emathio.i.Theſſalico Athenienſi ſupple portant,deç tale.i.taliter depictum velum in tpe ſolemni.ſ.ludorum quinquatrium.O doctiſſime iuuenũ, ſcilicet Meſſala,ego vellem intexere tali ritu.i.modo,te magnis cartis naturæ rerum.i.conſcriptis de rerum naturis:intexere, dicit,te,inser ſoleis purpureos.i.rubicũdos,& inter candida ſidera Lunæ,pulſantia orbem.ſ.ſphæram ſuam,ſignis cæruleis.i.nigreſcentibus.Et ſi,ſupp.poſſem quod vellem,noſtra pagina.i.compacta tabella,hoc eſt ſcriptura loqueretur carmine.i.metrice,ſenibus ſeclis.i.iam ſeneſcentibus,& æuo confectis. tuum nomen coniunctum æternum.i.vt dicunt,ęternaliter,ſophiæ.i.philoſophiæ,quam deſcriberem.Sed qm̃ nos naſcimur nunc primũ , ad tãtas artes.ſ.poeticas, philoſophicis rebus locupletatas: quia,vt dicit Flaccus in Arte: Rem tibi Socraticæ poterunt oſtendere cartæ.Et firmamus nunc primum,robore.i. fortitudine,neruos teneros.i.vires graciles,ſubaudi,non audemus adhuc rem tantã attentare,ſed id(vt prius dixi)prudenter omittit.Tamen.i.nihilo minus,accipere interea hæc quæ poſſumus,in quibus exegimus prima rudimenta.i.primordia,& primas eruditiones,æui.i.vitæ noſtræ,& primos annos. Accipe , inquam , dona vigilata.i.cum vigilia,& lucubratione edita carmina , multum noſtro labore.i. opera,& accipe exordia non magna.i. exigua , promiſſa tamen tuis rebus. Et hæc loco procemij dicta ſunt . [Impia prodigijs] Aggreditur inſtitutum,quod eſt fabulam Scyllæ,in mõſtra mutatæ percurrere.quæ variæ explicari ſolet,nã diuerſæ ſunt Scyllæ,ſed poetæ habent hoc de more , vt omnia à cognominibus geſta,quaſi ab vno geſta recitẽt,vt de his qui Iouis,Bacchi, Mercurij,Herculis,Venerisq.non nomen ſortiti ſunt.Vnde in Buco. fabulam confundit, dicens:

Quid loquar,aut Scyllam Niſi ,quam fama ſecuta eſt,
Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris
Dulichias vexaſſe rates , & gurgite in alto ,
Ah timidos nautas canibus laceraſſe marinis,&c.

Vbi tamen quidam legunt:

Quid loquar,aut Scyllam Niſi,aut quam fama,&c,

Et ita ego quoque potius legerem.Nam aut ve,vel ne,nec,& ſimilia,nõ ponũtur in principio, niſi ponantur etiã in medio:hic tñ diuerſas recitat opiniones.Vnde ordo eſt.Vt. i. quẽadmodũ, Scylla impia.ſ.in patrẽ Niſum, Megarenſiũ regẽ exercuit quondam nouos cœtus auium,factarum.ſ.ex hominibus,exiſtẽs ſublimis in aere,quia & ipſa ĩ auem mutata eſt,& vt ipſa viderit nouos cœtus auium , & conſcendens ſidera.i.cœlum petens,tenui .i.recens nata penna,volitauerit, ſuper ſua tecta.i.ſuper regiam paternam alis ceruleis.i.cærulei coloris.Soluens ſcelerata.i.ſcelere contaminata hanc pœnam pro capillo purpureo,quẽ.ſ.pater eius,ſic habebat conſecratum.vt regnum non amitteret,tantiſper dum illum haberet, Sed Scylla capta amore Minois , qui tunc vrbem obſidebat,cum patri dormienti abraſum,ad amatũ tranſtulit,à quo tñ ſpreta,in auem verſa eſt , Niſo aui, in quam Niſus pater eius conuerſus eſt.perpetuo odio inimicam, & pro vrbe patris.i.paterna,exciſa funditus.i.euerſa & vaſtata.O Miſſala complures & magni poetæ, perhibent illam mutatam membra.i.habere membra mutata,longe alia figura,quia dicunt quidam in monſtrum marinũ verſam,quod plures de Scylla Phorci prædicant,perhibent dico mutatam ſic vocari,monſtra conuerſa in ſaxum Scylleum(nam nos fateamur verum,nam Polyhymnia.ſ.Muſa,amat verum.Chalderinus legit,amant, vt ſit, poetæ amant,ſed non procedit,quamuis liceat dicere, ò Polyhymnia, fateamur verum , nam plures poetæ amant de Scylla ſcribere. Sed (vt puto) appoſitum eius nominatiui , poetæ perhibent. Quidam legunt Polyhymnia & ita fere dr̃.ſed quia primã corripit & componitur à πολὺ & ὕμνια,quaſi multæ laudis,poſſet dici Polyhymnia,ſicut in primo carminum apud Horatium,Euterpe cohibet,nec Polyhymnia Lesboum refugit tendere Barbiton.Alij πολὺ & μνεῖα.i.memoria,deducũt , & ita Polyhymniã diceretur,ſed merito vltima longa)& perhibent illam eſſe quam nos legamus , id eſt legere poſſimus , ſæpe eſſe Vlyſſi ærumnis .i.ærumnas,quia ex ſocijs eius nonnulos deuorauit,& quam legamus ſuccinctam,inguina candida. i.habentem inguina candida,ſuccincta monſtris latrantibus.i.canibus,quod fingitur,qa vnde confractæ inter ſaxa Scyllea,quaſi latratum edunt, vexaſſe .i.vehementer agitaſſe(docet enim Gellius) verbũ eſſe vehementiæ,& laceraſſe canibus marinis, nautas deprenſos.ſ. à tempeſtate(quod proprie de ipſis dicitur,vnde in Georg.

Deprenſis olim ſtatio tutiſſima nautis,)

Id eſt gurgite alto.i.mari,ſed dicendo, alto, epitheto tapinoſim .i.humilem ſermonẽ leuat.Sed neque cartæ Mœoniæ.i.Homericæ,patiuntur credere hæc,vt.ſ.Scylla.Niſi,dicatur in monſtrum marinum verſa,non malus.i.falſus auctor , ſupple faciet credere erroribus dubijs.i.per errores ĩcertos, iſtorum.ſ.vilium , qui talia aſſerũt.Nãque alii finxerũt vulgo.i.paſſim & impune,alias puellas,quæ dicũtur Scyllæ.Homero.i. ab Homero. Colophoniaco.i. qui Colophonis dr̃ ciuis,ſeptẽ enim vrbes(vt Gellius recitat) certant de patria inſignis Homeri,ipſe.ſ.Homerus,ſupple dixit, matrem Cratem,ſed ſiue dixit,hanc,ſiue ſup.mater , fuit Erychthei .i.Athenienſis regis filia,ſiue grandęua.ſ.parens, genuit illã monſtro biformi,ideſt vt fieret monſtrum biforme,ſiue neutra.ſ.nec Cratis , nec Athis,eſt parens.i.mater , atq. id vitium ſinguinis.ſ. quod dr̃ pubetenus in monſtrum verſa eſt libido Veneris deſcripta in toto carmine:quod.ſ de Scylla à diuerſis ſcriptũ eſt. [Siue etiam mutata]Supple eſt:ſpeciem.i.habuit ſpeciem , hoc eſt formam,ſeu figuram mutatam.venenis exacti .i. ductis ad hoc,aut exactis.i.petitis.& quæ fontẽ veneni infecit,ad hoc exegit , hoc eſt vtcũque in monſtrum verſa ſit,eſt,ſupple infelix virgo:enim, pro quia,quid illa cõmiſerat.i.peccauerat.q.d.nihil . ſed ipſe pater.ſ.Neptunus cõplexus.ſ.Scyllã:timidã.ſ.ſtuprari , ſup. in arena ſæua,quia maris aut in aqua pfugere & effugere nõ poterat,violauerat coniugium.i.fidem matrimonialem,Amphitrites.ſ.coniugis.Et declinatur,hæc Amphitrite , huius Amphitrites , & eſt ſpondaicus verſus care.ſ.aut prius aut poſtea , non tunc cum fidem violaret,attamen exegit pœna ſ.à Scylla,longo tpe poſt,vt cum Scylla veharetur,alto.ſ.mari , aut thalamo caræ coniugis ; ipſa.ſ.amphitrite auctoritate mariti:miſceret Pontum trucem.i. mare tempeſtuoſum,multo ſanguine.ſ.Scyllæ,quæ effuſo. prius ſanguine in monſtrum verſa eſt.Seu.i.ſiue,vero. i. pro certo , vt perhibent.i.dicunt poetæ,ipſa conuinceret. i. ſuperaret omnes. forma.i.formoſitate, & ita in ſe inuidiam excitaret , & ſpoliaret paſſim quæſtu.ſ.meretricio,hoc eſt lucro , amantes.i.amatores, cupidos.ſ.concubitus,aut copiæ eius,hoc eſt ſiue per odiũ Amphitrites,ſiue per inuidiam omnium nympharum, cum omnes, forma ſuperaret.ſiue pp quæſtum meretricium , quia amantes ſpoliauit,conuerſa eſt in monſtrum: ipſa vallata.i.circundata repente,piſcibus & canibus rapidis , qui vterum eius intrauerũt, vidit formas horribiles ſibi circũſiſtere , i.circũſtare Heu condolentis vox.quoties ipſa mutata,ſeu mutata.ſ. in monſtrum nondum amiſſa penitus ratione expalluit , ſ. præ timore,ſuos artus nouos.i.quos iam induerat?q.d.frequẽtiſſime.Heu quoties pertimuiſſe,pro pertimuerat, aut pertimuiſſe dicitur latratus ſuos: quòd,id eſt quia:ipſa mulier.i.mortalis,ſicut in Aeneid.

Mixta Deo mulier,

Auſa eſt fraudare numẽ deorum.ſ.marinorum , quos ſecum rem habere cupientes defraudauit,& quod auſa eſt vertere.i.inuertere,& immutare.pœnam votorum.i. quam amatores ex voto debuerant,edictum.i.expreſſe addictam veneri,ſi.ſ.faceret eius copiam amatoribus,Quam.ſ.Scyllam.Pachynus.ſ.promontoriũ Siciliæ.Docta.i.informatum: voce Palepaphiæ.ſ. Veneris,teſtatur fuiſſe infamem tali more meritorum:quòd.i.quia: ipſa ſepta .i.circundata,multiplici caterua iuuenum.Dixerat mala.i.conuitia,& execrationes , aut imprecationes , aut malefica carmina, exiſtens meretrix,iactata animo ferarum.i.ferino , aut belluino. Atque ita multiplex eſt opinio,quæ Scylla , & cur in monſtrum verſa ſit.vnde ſequitur, Quidquid,&c.[Quidquid,&c.] Dimiſſis varijs opinionibus,potius aſſentiri vr̃ eis qui de Scylla,Megarenſium regis filia fabulam ſcripſerunt,quam inuocaris , vtpote ad rem obſcuram,& difficilem muſis proſequitur, deſcribẽs primo Megarenſium vrbem.Ordo autem eſt.Quidquid . ſ, hæc omnia ſunt.i.ſiue vera,ſiue falſa ſunt quæ de Scylla dicuntur,& vt,ideſt qualiter quiſquis locutus eſt:de tali clade.i.calamitate Scyllæ,liceat ſup.eam noteſcere.i.claram fieri,potius crini . ſ. propter capillos patris conſecratos quos abſtulit, atq. liceat noteſcere.i.patere,non vnam eſſe Scyllam ex multis puellis: ſed , ſupp.varias. Quare,ò diua.ſ.Venus:& quæ.i.qualia præmia nimis magna tribuiſti,ſup.Scyllæ,meditanti.i.cogitanti,mittere cupidis.i.amatoribus,certos cantus.i.carmina amatoria?q.d.ſæuiſſima ſunt quidem præmia,quia in tale monſtrum , formoſiſſimam mutari vr̃ magni criminis præmium,vt commune vocabulum,tam in bonam,quàm in malam partem ſumendum credamus , ſed tamen incerta eſt cauſa,vnde inuocat Muſas,dicens,O pierides.i.Muſæ, quarum altaria.i.dona oblatiria,inficiunt. i. imbuunt ſæpe meo munere, poſtes caſtos.i.talos in templo veſtro ſuſpẽſos.i.quibus

ſæpe

ſępe ſacrificio, quibus ſanguine poſtes reſpergo (nam muſarum ſacerdotem ſe fatetur in Geor. dicens:

Me primum dulces ante omnia Muſæ,
Quarum ſacra fero ingenti percullus amore)

Et quarum foribus, ſcilicet templi, Hyacinthi. ſ. pueri, ſimiles illi qui in florem hyacinthū verſus dicitur, & Narciſſus, alius puer, in ſui nominis florem verſus, rubens ſuaue, i. cum ſuauitate, aut crocus coniungens, id eſt conſerens: lilia calta, id eſt flore luteolo (vt in Bucol.

Mollia luteola pingit vaccinia calta)

Alterna, id eſt alternatim poſito, cum lilijs deponunt ſępe flores. ſ. ſuos, aut ſe: nam & Crocus, puer fuiſſe dicitur. & quarum liminibus. ſ. templi floret roſa ſparſa: age (adhortandi vox, ſed contra Vallam, qui vult age, ſingulari tantum conuenire, vt in eum dicimus) ò diuæ: aſpiratæ, id eſt fauete nunc, præcipue noſtro labori: atque prætexite, id eſt ordinate: volumen, id eſt libellum nomen æterno honore: Hactenus inuocatio. nunc opus auſpicatur, dicens: Vrbes ſunt vicinæ ſedibus Pandionijs. i. Athenienſibus. quarum Pandion rex fuit, inter colles Actæos. i. Atticos, & inter littora candida, Theſei. ſ. regis Athenarū ridentia late conchis. i. cochilibus: purpureis. i. vnde purpureus color extrahitur. Quarum, ſcilicet verbum, vicinarum Athenis ſtat Megara. ſcilicet vrbs, non digna cōcedere vlli. i. vrbi: famā. i. famoſitate, hoc eſt quantum ad famam nulli cedat mutata. i. reparata, in melius quondam labore. Actæi. ſ. regis. Calderinus legit, latex, ſed male eſt verſus, & inepta conſtructio, præterea dicit, quarum. ſ. concharum. ſed melius puto quarum vrbium, ſed ſuus cuique captus eſt vtrumuis ſequere: exiſtens decus Arcadio. ſ. Mercurio, & Phœbo, propter citharam. Nanque affuit. i. ornamento fuit, vnde etiam imitatur acutas voces citharæ. i. lyræ, illic ab Apolline depoſitæ. lapis pulſos recrepat. i. ſonare facit, muneta Cyllenia, id eſt à mercurio Cyllenio accepta: vt reſtetur ſonitu. i. ſonādo veterem Phœbi. i. aut quem Phœbus à Mercurio accepit, aut quem illi attribuit, illic lyram deponēdo. Minos. ſ. rex Cretenſiū, qui florebat tum in armis, ante alios. ſ. reges. i. præcipue, fecerat hanc vrbem infeſtam. i. infeſtauerat, & vexaurrat hanc vrbem: remige. i. remigio appulſus populator. i. depredator: & fuit ſeni. ſ. Niſo regi: hoſpitio. i. dū floreret: & Hippolydoſa i. fœtida, ab equorū cadaueribus victo. i. poſtq̄ deuictus erat. [Heros Cortinius, &c.] Scilicet Cretenſis, id eſt Minos vnde in Bucol.

Perducent aliqua ſtabula ad Cortinia vaccæ.

Fugiens Carpathium. i. mare, & flumina Cerathea, id eſt Cerathi fluenta, apud Gnoſum ciuitatem Cretenſem, & eſt verſus ſpondaicus: rexerat, i. obtexerat, & obſederat: hunc. ſ. ſenem regem bello, & repetens. i. expetens hunc bello: ſternebat tura Attica. i. Athenienſia, ſagitta Cretea, quia præſtantes in Creta fiunt ſagittæ. [Sed neque, &c.] Oſtendit ſecuritatem regis, propter capilli fatalem conſecrationē, vtpote quo ſaluo, regnum amittere non poterat. Ordo autem eſt. Sed rex ipſe. ſ. Niſus, neq. veretur tunc. ſ. cum Minos obſideret ciues. i. bella inteſtina. aut ſeditiones ciuium, neque veretur tunc turmas volitantes ad muros: infeſto. i. vim inferente, agmine. ſ. hoſtili: ducere. i. ducebat: & retundere. i. retundebat mentes: indomita virtute. i. licet indomita virtute præditæ eſſent hoſtium mentes tamen nihil ducebat, & retundebat eas fatali ſecuritate munitus. Aut ſic. Nec, ſupple cura, ducere. ſ. contra hoſtem nec retundere mentes, indomita virtute, quoniam ſatis eſt meminiſſe reſponſum deorum. Nam cæſaries candida (mirabile dictu. i. quæ res eſt mirabilis dictu) ſup. erat. à ſummo capite regis, & tempora. i. medię capitis partes, florebāt lauro. i. coronam lauream gerebant, & crinis. i. capillus roſeus, aut coloris aut odoris roſei, fulgebat medio vertice. cuius. ſ. crinis, quandiu natura fuiſſet ſeruata, tam. ſupple diu, Parcæ concordes, ſtabili numine. i. volūtate, & nutu diuino, firmarunt, pro firmauerunt. i. ſtabiliuerunt, & firmiter conſtituerunt patriam Niſi ſup. futuram eſſe incolumē & regnum Niſi futurum, ſupp. incolume. Ergo omnis cura. ſ. Niſi reſidebat. i. ſita erat, ſup. in capillo, cano. i. cani capitis, quem comptum ſolemni ritu fibula aurea nectebat tereti, dente cicadæ Corſellæ. i. qualis eſt apud Corſellam ciuitatem Africæ frequens, hoc eſt elephantis, dente igitur eburno. Nec vero hæc cuſtodia. ſ. capilli fuiſſet, nec fuerat vobis. ſ. Megarenſibus, vana niſi. i. ſi non, Scylla. ſ. filia Niſi, concepta. i. correpta, nouo furore. i. amore in hoſtem, Scylla dicit inuēta ſepulcrum. i. excidium patris miſeri. & patriæ, ſup. miſeræ, ſi non inhiaſſet. i. cupiditatem inhiando indicaſſet, ocellis. i. immi nutis per appetitum libidinoſum. oculis ò nimium cupidis, ſed ille puer. ſ. Cupido, deus amoris, malus. i. pernicioſus, ſupp. fuit quem nec ſua mater. ſ. Venus, quæ ſæpe impatienter amauit, potuit flectere iratum. i. quoties iraſcebatur. quem nec pater, atq. auus. ſ. Iuppiter, quia Iuppiter eum ex filia genuit, ſupp. potuit flectere. vnde in j. Aen. lib. Venus ad Cupidinem:

Nate meæ vires mea magna potentia ſolus,
Nate patris ſummi qui tela Typhoea temnis.

Ille. ſ. amor, ſeu cupido, deus amorum, potuit domitare etiam leones Pœnos. i. Punicos, qui feroces, & iubati ſunt, & docuit tigres valida. ſ. pernicitate, & feritate etiam, manſueſcere victas. ſ. amore. Ille etiam docuit manſueſcere diuos homines. i. inter homines verſantes, aut ex hominibus factos, ſed magnum eſt dicere. i. enarrare, diuorum amores. Idem paruulus. i. cum adhuc eſſet paruulus acuebat iras, id eſt litem fouebat, & acriter contendebat cum ſuperis. Scylla inſcia, id eſt ignara, violauerat ſedem. i. templum magnæ Iunonis, cuius diuæ periuria non liceat vlli puellæ, ſe meminiſſe diu periura. i. licite (licet per nefas meminerit) violauerat, dicit ſedem Iunonis, dum operata. i. exercitata ſacris deæ. i. dum poſtquam ſacrificauerat, laſciuit; & procedit longe extra cateruam. i. cœtum matrum, & comitum, gaudens veſtem ſuſpenſam. i. pendentem ludere in corpore, & relaxans ſinus, ſcilicet veſtium, tumidos. i. inflatos, Aquilone agitāre. i. impellente, ignis. ſ. amoris, necdum. i. non adhuc agitauerat. i. expulerat, honores caſtos. i. caſtitatis. & virginitatis, necdum. i. nō adhuc. & ſacerdos. ſ. pronuba, perfuſa. i. aſperſa, lympha ſolemni. i. ſolemnitati nuptiali apta, non exornarat adhuc caput. ſ. virginis folijs, oliuæ pallentis, quibus ornabantur nubentes, cum pila fugit lapſa è manibus. i. cum adhuc neſciuit ludere pila, cumq́ ipſa virgo procurrit relaxe. i. diſſolute, quo ludo vti. i. vtebatur, ne prodita. i. manifeſtata eſſet, quod vagaretur imprudenter, palla aurea ſoluiſſet. i. laxaſſet iam gracili corpore, omnia quæ poſſēt retinere gradum, & immorari curſum, ò optanti vox, ego vellē, vt ſup. haberes, ſemper tecum tua ſacraria, non violata vnquam manu (ſi dixeris, tua manu, non ſtabit ratio metri) quia infelix nequidquam. i. nullo modo piaſſes. i. polluiſſes, vnde piaculum res expiatione digna (Nam piare, & pium facere, ac piecolore, & piaculum committere, ſignificat) iurando. ſ. per Iunonem, perquam proprium eſt vxoribus iurare. Et ſi quis credat periuria nocuiſſe, tibi cauſa eſt, quia Iuno timuit te oſtendere fratri. ſ. Ioui, at. i. ſed, ille deus. ſ. Iuppiter eſt. ſup. leuis. i. leuiter iraſcens, cui quæritur iniuria ex omni dicto verborum adoleſcentum (& tū dicitur, quod periuria rident amantum. verum ſunt qui dicant, ille deus. ſ. Cupido leuis, quia alatus, vnde ſequitur) depromens tela aurea, ſupple ex pharetra fulgenti, heu nimium tereti, id eſt rotundi, & oblonga, ſcilicet pharetra, & tela nimium Tyrinthia, id eſt Herculea, hoc eſt fortia, qualibus Hercules Tirynthius vti ſolebat, defixerat interea omnia. ſ. tela, mente. i. in pectore, virginis, ſcilicet Scyllæ, iuſſu, ſcilicet Veneris, aut Iunonis læſæ. [Quę ſimul ac venis hauſit ſitientibus, &c.] Recitat quomodo Scylla capta amore Minois debacchata eſt Ordo aūt eſt. Quæ. i. Scylla: ſimulac, id eſt ſtatim, poſtquam hauſit ignem. ſ. amoris: venis ſitientibus, i. Cupidinis. Et concepit in oſſa. i. ad medullas vſque penitus, aut amorem, penitus. i. omnino validum, ipſa virgo infelix bacchatur. i. more bacchantium vagatur in tota vrbe: velut Biſtonis. i. mulier Threiſſa ad Biſtonem, lacum Thraciæ habitans, ſupple bacchatur. Sęua, id eſt incenſa: ore, id eſt cantu tibię: Sithonum. ſ. populorum Thraciæ, ve, pro vel, vt, ſupple bacchatur, antiſtita Cybeles, id eſt ſacerdotiſſa. Icta, id eſt ſtimulata, buxo barbarico. i. fiſtula à barbaris inuenta. Non picta. i. non habēs pictos capillos, ſtorace ideo, i. vnguēto, ex ſtorace arbore, in Ida plurimū creſcente. Nō cognita. ſ. per generoſum inceſſum, aut non condita. i. incompoſita, teneris pedibus ſeruatis, ſic omnia. ſ. ornamenta incondita, aut incognita, & non retinens collo niueo monilia baccata. i. bacchis, hoc eſt gemmis ornata veſtigia. i. pedes trepidant illi multum, curſu incerto. i. inconſtanti. Ipſa redit ſæpe prodita. i. accuſata & manifeſtata aſcendere, ſcili voluiſſe, muros patrios, & facit cauſam. i. occaſionem ſe viſere. i. viſum ire, turres aerias. i. ſane altas, voluens. i. agitans, animo etiam ſæpe in nocte, querelas triſtes. i. triſtitiæ indices, ſpeculatur ex altis ſedibus cœli. i. aeris, amorem. i. amarum Minoa, aut ſpeculatur amorem cœli. i. ſignificat ſe ſpeculari ſidera ob amorem cœli, & proſpectat. i. porro aſpectat, etiam caſtra. ſ. inimicorum, lucentia crebris flammis, nulla. i. non mouit colum. i. non venit, nec reſpicit aurum carum. ſ. prius. i. non intertexit amplius aurū. pſalteria. ſ. inſtrumēta pſallendi, arguta. i. ſtridula. & ſonora prius corda non ſonant amplius tenui. i. ſubtili, telæ molles. i. ex molli lana non cluduntur. i. texuntur amplius pectine Lybico. i. eburno,

ebumo, quali vtuntur Tyrij in Libya, telam ad purpuream texentes. Nullus rubor eſt, ſupple amplius in ore, enim pro vbi rubor obſtat amoris atque vbi reperit.i.inuenit, nulla ſolatia.i.remedia tantis malis, & videt mortem turbidulã.i.aliquantulum turbidã labi per viſcera.ſ.ſua.ipſa fertur ſup.eo,quo dolor vocat ire.& quo fata ſubigunt tendere,& ipſa præceps impellitur horribili œſtro.i.ſtimulo furoris,ſicut animalia œſtro. ah vt ipſa demens ferret.i.auferret crinem patris atque mitteret,ipſum derõſum.i.abraſum,furtim.i.clanculum hoſti arguto.i.callido & vafro.Nanque hæc vna.i.ſola conditio,de crine conſecrato opponitur raptori.ſ.Minoi,ſiue illa.ſ.Scylla,ſup.fecerit ignorans,nam quis bonus i.pius non mali credere omnia,quam damnare puellam tanti ſceleris ſ.parricidij,aut proditionis paternæ? Heu,condolentis vox,tamen.i.nihilominus, quamuis ignorãs ipſa, ſupp. eſt infelix. quid enim ò Niſe pater imprudentia.ſ.filiæ, prodeſt, ſcilicet tibi? q d.nihil.cum quo.ſ patre ipſa vna i.ſola.vixerat ſuper ſedes in altis turribus.i. mutata in auem, & hoc vrbe rapta crudeliter.ſ.ab impio amatore,vbi tu ò pater exiſtens feſſus, poſſis conſcendere.nido extructo.tu quoque i.etiam tu ò pater.moriere auis, quia vetteris in auem tui nominis, filia dabit tibi pœnas.quia æterno odio proſequtris eam,ò volucres.ſ. vos ambo, gaudete iam effecti volucres quæ ſubnixæ altis nubibus incolitis mare virides ſiluas & lucos ſonantes, gaudete, dico, vagæ & blandæ volucres, vſqueadeo.i.omnino. mutatæ.i.habẽtes mutatos artus humani corporis, ò puellæ Dauliades. Progne & Philumela.vis fatorũ eſt.ſup.crudelis,crudele.ſ.fatum venit.q a Cyris.i.Scylla cariſſima.nobis venit. augens reges cognatos, qui in aues mutati ſunt & numerum ſuorum.ſ.marorum, & ipſe pater .ſ.Niſus, venit vos ò pulcherrima quondam corpora præuertite .i.anteite, nubes cæruleas in æthera.i.ad aera volantes,qua Chalcheius.i.auricomus, rex.ſ Niſus, aſcendat ad ſedes ſuperum pro ſuperorum.i.primum aſcendat æthera.& qua Cyris.ſ.Scylla,Cyris à rõdendo dicta, aſcendat honores conceſſos.ſ.à dijs, qui eã in auem mutatam volucrum [Iamque adeo] Docet quomodo Scylla tentata patris capillis detondere, à Carme nutrice deprehenſa fuit, & quidnam prætẽderet interrogata.Ordo eſt.Iamq.i. & iam.adeo.i.omnino, aut penitus. Niſus erat deuictus lumina, id eſt habuit oculos deuictos, dulci ſomno & cuſtodia vigilum exiſtens procul iactabat inani ſtudio.excubias.i.vigilias,extra cubilia exiſtentes,vtpote in primis foribus, cum.i.quando, Scylla deſcendens cubili, tacito.i.ipſa tacita, aut non ſtrepẽte,furtim.i. furtiue.tentat auribus arrectis,more ferarum, nocturna ſilentia, & captat primum ſingultibus.ſ.repreſſis, aerẽ tenuem.i.exilem, tum.i.deinde, ipſa leuans veſtigia ſuſpenſa primis digitis.i.anterioribus pedum partibus, egreditur.ſ.cubili, & armata manus.i. habens manus armatas,ferro bidenti.i.forcipe inciſorio,euolat. ſ.è cubili,at.i.ſed vires demptæ,ſupple ſunt in formidine ſubita, teſtatur prius.ſ.quam aggreditur, ſua furta, id eſt furtiuos conatus de rapiendo crine paterno ad vmbras cæruleas.i. ſubnigras, aut ad mare verſa. [Nam remoratur paulum] Id eſt modicum, in veſtibulo,id eſt parua ſtatione, hoc eſt introitu thalami, ſupple ea parte.qua ſemita.i.parua via,tendebat ad limen patrium, id eſt paterni cubiculi.& ipſam ſuſpicit,id eſt ſurſum aſpicit altũ mare,aut altum.i.alte,ad ſidera cęli mũdi puri & ſereni,nutantia i.ſcintillantia promittens munera.i.vota faciens,nõ accepta, id eſt diſplicentia, diuis pijs.i.nolentibus ad parricidium aut nefas aliud patrocinari, vnde (vt Auguſtinus recte docet) delirant Chriſtiani,qui peccatum graue cum periculo commiſſuri, ſe cruce muniunt. Quam.ſ. Scyllam ſimulac, id eſt ſtatim, poſtquam Charme,nutrix eius Charme appellata, filia Phęnicis Ogygij.i. ex Thebanis oriundi, anus.i.vetula, ſenſit ſurgere (nam cardo.ſ. oſtij,æratus.i.ęre munitus.ſtridens in limine marmoreo,fecerat illi ſonitum) corripit extemplo.i.illico, puellam.ſ.Scyllam, feſſam languore.ſ.amoris. Et,inquit,ſimul,ò alumna.i.quam alui filia,caput ſacrum nobis, pallor viridis, id eſt ſubliuidus. non nequidquam.i.non fruſtra, aut pro nihilo (vt dicunt) ſuffundit tibi tenues venas,ſanguine ægroto,id eſt languentis,per viſcera.i. carnes tuas, nec leuis cura ſubegit, ſupple te, neque enim facere hoc:neque pote.i.potens eſſet hoc facere: haud.i.non fallor, quod id eſt ſed: Rhamnuſia.i.dea indignationis fallar potius te, id eſt quàm tu.i.velim quod fallar, & falſo opinet te.graui cauſa ſubiectam. Nam qua cauſa dicam te ſupple ſubigi.q.d.neſcio, quia nec dicam te contingere pocula dulcis Bacchi, id eſt vini.i. non ſurrexiſti,vt dnice vinum bibas, nec dicam te cõtingere grauidos fœtus.i.fruges Ceteris.i.panem,aut cur abſtines victu, niſi quòd ames. Qua cauſa,ſupple dicam te vigilare ſolam ad patriũ cubile:eo.ſupple tempore,quo mortalia pectora: requieſcunt.i. quieſcendo euacuant curas feſſas,quo etiam flumina requieſcũt .i.retinent,aut remiſſius faciunt rapidos curſus. Dic nunc ſaltem mihi miſeræ,quòd iurabas ſæpe petenti:quid, ſcilicet eſſet quod iurabas eſſe nihil:cum.ſ.ita ſit.quod tu, ò virgo,remorere.i.moram facias: circũformoſos capillos parentis.i.patris tui Niſi, hei mihi, vereor, ſupple ne ille furor.i.illicitus amor, inuaſerit tuos artus, ille inquam furor, qui cepit quondam ocellos myrrhæ Arabis,quæ Cynaræ.regis Cypriorum, poſtquam cum patre circumuento rem habuerat, in Arabia, in arborem ſui nominis, vt graphice deſcribit in Metamorph.Ouid.verſa eſt,vt ſtudeas lædere vtrunque parentem.ſ.patrem. & matrem: vno.i.eodem errore & vno infando.i.deteſtabili ſcelere, ꝙ nec Adraſtea. i.Rhamnuſia ab Adraſto culta:olim ſinit.i.patitur.& permittit: quod.i. ſed ſi iactaris.i. agitaris. & vacillas animo. quouis alio amore. (Nam Amathuntia.i. Venus,aut gratia noſtra nõ eſt tam rudis, vt nullo.i.non vllo,non poſſim cognoſcere vllo ſigno.ſ.te iactari amore.i. quin iacteris & agiteris aliquo amore) ſin.i.ſed ſi: amor conceſſus.i. confitendus,& licitus aut amor confeſſus, aut quem confiteris,neque diſſimulas.macerat te igne noto. Ouid. etiam macero.prima longa poſuit,dicens:

Macerer interdum quod ſim tibi cauſa doloris.

Ego iuro per numina Dictynnæ, id eſt Dianæ: præſentia,id eſt fauorabilia & auxiliatiua ſæpe tibi,quæ.ſ. Dictynna. hoc eſt Diana.venãtium dea,dona prima mihi te alumnam dulcem, ego iuro inquam me laturam.(Rarum eſt inuẽtu, vbi laturus,primam corripiat.)id eſt toleraturam,potius omnia digna, atque indigna(legendum putem.telatu, vt ſit, Iuro me potius viſurã omnia millia digna,atque indigna relatu, ſed vt accipimus, ordo perficitur)& iuro me viſuram,potius millia.ſ.digna, atque indigna,quam ego patiar te tabeſcere.i.lenta tabe cõſumi, iſtis tam triſtibus ſordibus.& tali ſcoria.i.immunditia cutis, quæ te exedit.[Hæc loquitur] Contitetur Scylla, crimen tentatum,& amorem in Minoa.Ordo autem eſt. Nutrix Scyllæ.ſ.Charme, loquitur hæc.& vt id eſt poſtquam ipſa velauit.i.cooperuit: ſe amictu molli.i.laneo,aut pelliceo, circundat puellam frigidulam.i. aliqualiter frigidam,veſte intacta.i. munda & noua,quæ puella. vt ſteterat prius ſuccincta tenui corona.i.poſtquam cinxerat eã molli corona, deinde figens genis rorantibus, ſcilicet lacrymis, oſcula dulcia perſequitur.i. perſeuerat exquirere tales cauſas mœreſe,i.cui tam miſere petiret,nec tamen patitur ſup. puellam ante reddere ſibi vllas voces,quam ipſa moribunda retulit pedem intra marmoreum.ſ.thalamum, aut quam retulit pedem marmoreum.i.cãdidum.intra.i.intro. Autem pro ſed. puella Scylla, inquit.ſ.introgreſſa,ò nutricula,blãda diminutio, quid.i.ad quid, torques nunc me?quid prõperas,i.feſtinas,tantum, id eſt intantum,nouiſſe,id eſt cognouiſſe (à noui, imperfecto verbo) noſtros furores.i.inſanos amores: Ego non vror amore conſueto mortalibus, quia mortales non ſolent capitales hoſtes amare. Nec vultus notorum,id eſt eorum quos noui: deflectunt, id eſt incuruant,& attrahunt mihi lumina,id eſt oculos. Nec genitor eſt cordi,id eſt ad cor,hoc eſt,non ardeo amore patris, vt Myrrha. namque nos odimus vltro,id eſt inſuper,omnes,ſcilicet notos:hic.i.meus animus,ò nutrix, nihil amat, quod oportet, id eſt decet amari: in quo lateat tamen,id eſt ſaltem falla imago, id eſt ſpecies pietatis,ſed ſup. amo ex media acie,ſcilicet inimicorum,& ex medijs hoſtibus, eheu interiectio dolentis, quid dicam?quo ore ipſa, id eſt ego exordiar, id eſt narrare incipiam hoc malum,id eſt hunc amorem meum pernicioſum.Equidem, id eſt certe dicam, quoniam ò nutrix, quid non ſinis, id eſt non permittis me dicere tibi? quaſi dicat nihil. [Non ſinis?] Hoc eſt omnia,cum ſis fidiſſima, & pientiſſima, ſinis me ducere tibi habeto hoc munus extremum morientis,ſcilicet,alumnæ tuæ (ſic & in Buccolicis dixit) hoc eſt priuſquam moriar, pro beneficio, reuelabo tibi ſecreta cordis mei, ille hoſtis vides, ſupp.ne eum, qui aſſidet noſtris mœnibus, quem ipſe pater deum,ſcilicet Iuppiter donauit, honore ſceptri,id eſt regali honore,& cui Parcæ id eſt deæ fatales tribuunt,quod nullo vulnere lædi,ſupp.poſſit. At quia turpe eſt hoſtis præconia dicere, videtur à conſcientia, vt taceat,admonita,ſed victa amore, addit dicendum, id eſt fatendum eſt, ego circunueho? fruſtra omnia verbis, id eſt fruſtra facio inſinuationes,& loquor per ambages. Ille,inquam ille,idem Minos, videlicet, qui mœnibus aſſidet, oppugnat mea præcordia,id eſt intimam cordis affectionem. Quod,id eſt quocirca,ego obteſtor te per crebros amores,diuum, id eſt diuorũ, & per pectus tuum memoris,ſcilicet mei. Hauſtum,i.ſuctum,

& potum

& potum,mihi alumnæ,id eſt à me alumna tua , vt ſi potes me ſeruare:ſerues,ſupple nec malis , id eſt & non magis velis perdere,ſcilicet quàm ſeruare,autem pio ſed,ſin,id eſt ſed.ſi ſpes ſalutis optatæ eſt inciſa,id eſt remota,ne ò nutricula, inuideas mihi mortem quam merui.vt ſcilicet mihi inferrem quæ mihi tantũ furorem incuſſi,nam ſi ò optima Charme,ſcilicet nutrix, ſi malus,ò malus caſus , ve pro vel , deus fuiſſet,id eſt abſtuliſſet te à nobis ante hunc , i. meum conſpectum ferro hoc(aperit ferrũ, ſcilicet inciſorium,quod latebat.ſcilicet prius, veſte.i.ſub veſte) aut ego dempſiſſem,id eſt abſtuliſſem , hoc ferro vertice , id eſt de capite patris,ſcilicet Niſi,crinem purpureum,aut peperiſſem .i.procuraſſem,& conſciuiſſem mihi letum , id eſt mortem vulnere præſenti,i.cito enecanti.Et ſic tantum per ordinem declarauimus contextum opuſculi , quia Calderinus eruditiſſime explicat.[Vix hæc ediderat] Recitat nutricis cognito furore eiulationem,& miſeriam.Sed ordo eſt.Vix,ſcilicet Scylla.ediderat.i. elocuta erat.hæc,ſcilicet ſupradicta : Cum Charme , ſcilicet nutrix,exterrita triſti clade.i.calamitate virginis,deturpat.i.fœdat, multo puluere, aut vulnere.i.dilaceratione , crines intonſos. i. oblongos.& complorat grauiter queſtu, id eſt querimonia, & eiulatu,anili, id eſt qualem anus , id eſt vetulæ amittere ſolent. Minos reddite,id eſt qui redditus.hoc eſt effectus es, nũc iterum mihi crudelis.ò Minos,iterum inimice noſtræ ſenectæ, ſemper, & aut olim nata,ſupple eſt Scylla.O propter te eundem,vt ſcilicet eam quoq. perſequaris,aut vt coniugem habeas, aut amor portauit alumnæ.ſ.Scyllæ, inſanæ.i.furenti luctũ. Nequiui ne.i. ita ne dijs placitum eſt,vt ego capta tam longe,ſcilicet à patria? quia erat Phœniſſa , & euecta tam longe nequiuerim effugere tam graue ſeruitium.ſ.tuum ò Minos,ego obſiſtam.ſ.votis tuis, exiſtens exitium crudele meorum,quia faciam in te.propter qđ meos in exitium dabis.Iamiam(apta minantibus, & deſperantibus vox.vt Aeneid.quarto:

Iamiam nec maxima Iuno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aſpicit æquis.

Cicero.iamiam Dolabella me,&c.] ea copia viuendi vllum genus vitæ,quæ.ſ.datur ſenioribus non, ſupple eſt , aut datur nobis,aut quid ego amens,ſupple dico hæc omnia? q.d.fruſtra , ò Britomartis virgo.ſ.quam Minos perſequebatur ſpes ſepulcri,i. vt ab aliqua mihi cara ſepeliar,eſt mihi vana te erepta , ò Britomartis,potui producere diem vitę te erepta?q.d.impium fuiſſe. Atque vtinam,ò virgo Britomartis grata Cereri. Alij legũt. Veneri.Nec tantum Dianæ.ſ.caſtitatis , & venationis deæ eſſes ſectata venatus.i.venationes virorum , contundens ſpicula Gnoſia,id eſt ſagittas Cretenſes, cornu.i.arcu. Naupacto. i. quali vſi ſunt Naupactoi in Aetolia,tu ageres.i.compelleres,capellas Dictæas.i.Cretenſes ad gramina nota,nunquam.i.& non vnquam fugeres tam obnixę amores Minoos, aut Minois ſ.regis,tu iſſes .i.iuiſſes,ad Minoa pręceps de ſpecula.ſ.de aeriis mõtibus,vnde alij ferunt.i.dicunt te fugiſſe,& aſſignant,ſupple tibi, numina.i. diuinitatem virginis.Phoræ,id eſt Phoreæ,hoc eſt illius loci alij quo,id eſt ideo vt eſſes notior , dixere Lunam , id eſt Dianam , Dictynnã de tuo nomine.i.cauſa,aut facto.Sin. id eſt ſed , ſi ego velim hæc vera.ſupp. eſſe,ò nata,tu periſſes mihi. i.ad antidorũ huius doloris mei,aut ad remedium huius mali mei . ego nunquam conſpiciam te,appellantem , aut vocitãtem in cacumine, aut ſummo vertice montis,inter comites Hyrcanos.i.Armenios venatores,& agmen ferarum,nec ego amplexa tenebo te redeũtem,verum hæc fuere nobis,tum.i.tunc, grauia , atque indigna tum dico,ò Luna,i.Diana cum mea ſpes tu . i. quam habebã de te maneret integra,& iſta vox.ſ.quam Scylla protulit, nondum violauerat meas aures.Ne.i.an,ò alumna,ſup. portuna crudelis ademit mihi etiam te?tene inquam ademit mihi,ò ſola cauſa.i. quæ ſola cauſa viuendi es,meę ſenectæ?ego capta ſepe ne quidquam,id eſt fruſtra tuo dulci ſopore, id eſt cum tecum dormirẽ cum natura præmeret,id eſt grauaret me ſenio,& inſtanti morte,ego te negaui me velle mori,vt glomerarem.i. in glomos ad texturam colligerem,flammea.i.indumẽta nuptialia , luto.i.eo genere coloris crocei.vnde in Bucol.

Croceo mutabit vellera luto.

Et ideo dicit coritio,id eſt croceo,à corito,ciuitate Siciliæ, vbi copia eſt ſuauiſſimi croci.[Quo nũc me,&c.]Continuat eiulatũ ſuum anus,ad negocium rediens ac dicens. Quo.i.inquam partem,ego infelix vertam,ſup.nunc me? aut quæ numina ſeruant nunc me.i.vitam meam?An ò alumna, neſcis qua lege.ſ. fatali, purpura edita de vertice patris , prætexat.i.cooperiat crines canos candentes.i.rutilantes,quæ ſuſpenſa,tenui capillo præſſit.i. compræſſit,ſcilicet canos?Si neſcis,id eſt ſi tu ignorans periculũ attentaſti tantum nefas , ego poſſum ſperare aliquam ſalutem . quandoquidem tu inſcia.i.ignara mali,conata es nefandum ſcelus,ſin,id eſt ſed ſi,eſt,ſupple illud quod metuo.i. ſi conata es patrem perdere,vt amato complaceas,ò mea alumna,ego precor, id eſt obſecro per me, & per tuum amorem expertum, mihi miſeræ in multis rebus,& per flumina ſacra Ilythiæ.i.Dianæ,ſiluarum dea ſęua perdere,i.perdendum adiuratos ſi nõ obtemperẽt. præcor,inquit,ne ſequaris,mente tam molli,i.laſciua, aut inconſtanti intantum, id eſt tam magnum , & ſceleratum facinus . O Amor,id eſt Cupido,ego non conor te flectere.i.reuocare ab incepto,quod non pote,ſupple eſt.i.quod non poteſt fieri, neque ſit noſtrum contendere cum dijs,ſed potius velis, ò alumna , te nubere,regno patris exiſtente incolumi,atque velis,tamen.i. licet nubas aliquos penates.i.maiorum tuorum , deos eſſe . id eſt ſupereſſe tibi,ego docta atque experta exitio, id eſt ad exitium meum,quia ſi rerum omnium penitus ignara fuiſſet,non fuiſſet nutrix regiæ puellæ effecta,monebo hoc vnum.i.ſolum . Quòd ſi non poterit flectere parentem alia ratione,id eſt via, & modo (ſed poteris,ſupple alia ratione flectere,quid .n. non poſſis vnica.i.cum ſis vnica eius filia?q d.nihil,ergo omnia potes) tamen referto.i.enarrato potius tunc cum licebit cum pio iure , quia nondum quidquam impie in patrem geſſeris referto,inquit,potius tuo,ſcilicet patri conata,atque incepta.ſ.adhuc dubia,cum quid tentare audeas adhuc dubitet , cum tu habebis cauſam facti:id eſt occaſionem faciendi,quia recuſauerit pater,& tempus doloris.Et ego,ò mea alumna,polliceor,& me , & deos futuros tibi comites.i.interceſſores apud patrem,nihil eſt quod . ſ. pater texat longum in ordine.i.quod differat facere pro te hic.i. hoc tempore,vbi.i.poſtquam,reuelcuerat.i.imminuerat, & ſedauerat,æſtus ſolicitos animi,id eſt amores, quia res eſt ſoliciti plena timoris amor.& vicerat.id eſt affecerat, & cõuenerat pectus ægrum,id eſt ſaucium,& languens amore,vocibus, ſcilicet blandis,& ſpe,ſcilicet blanda,ipſa tremebunda incipit paulatim obducere genis virginis veſtem.i.cooperire lumen eius, & captare quietem placidam tenebris.i.inducere ſomnum per tenebras,reſtringens.i.reprimens,lumen.ſ.lampadis,aut lucernæ : bibulũ.i. conſumptiuum olei:& hoc oliuo.i.oleo:inuerſo.i. in cõtrarium verſo,ab eo quo ſolet verti dum accendere volumus.Nam incẽdium per oleum ſignificat Horat.dicens : Oleum adde camino, & incipit ferre.i.ducere manum ad crebros ictus,inſani pectoris .i.virginis amore furentis , mulcens præcordia aſſiduis palmis. Et ipſa Charme,nutrix mœſta,pependit ſic illam noctem.ſ. totã ſubnixa:cubito ſuper ocellos.i.oculos paruos frigidulos , quia alumnæ morientis.i.grauiter amore languentis . [Poſtera lux] Docet quõo poſtridie eius die , patrem ſolicitare occeperunt de pace ineunda,& nuptijs contrahendis cum Minoe.Ordo aũt eſt. Vbi.i.poſtquam lux poſtera.i.poſtridiana: læta. i. lætificans animos mortalium:quatiebat.i.efferebat, cum quadã concuſſione luminis diem almum,quaſi alimentum pręben tem mortalibus: & lux veniens mani gelido.i.tempore matutino frigidulo ſemper,(Offendi venientem mane.ſed duo ſunt vitia,quia mane primam producit,& ſecundam corripit.Perſius:

Iam clarum mane feneſtras,&c.

Poſſe autem mani,in ablatiuo dici.auctor eſt Seruius ſuper quinto Aeneidos,dicens: quod aduerbia cum nomina migrant , declinari poſſunt,vt apud Plautum:A mani vſque ad veſperã &c.) quatiebat,ſcilicet diem ab Oeta.ſ.monte , in confinia Macedoniæ,vnde Græcis dies oriuntur , quam.ſ.diem puellæ auidæ fugiunt,& optant altcinis.ſ.votis,fugiunt . ſ. propter laborem, & optant propter curas euitandas , aut quia naturaliter noctu timent phantaſma,& laruas,ſiue deuirginationem , vnda pauidæ dicuntur. Vitant.ſ.puellæ.Heſperium.ſ.ſidus.i.Veſperum,ſeu Heſperum,quia ſub noctem cura recurſat,& optant ſolem ardeſcere.i.ſplendeſcere cum ardore.Poſtquam igitur poſterus Sol ortus eſt,virgo paret.i.obedit.præceptis.i.monitis nutricis, & ipſa ſedula.i.ſolerter diligens , conquirit vndique omnes cauſas nubendi. Aures patriæ.i.paternæ ,tentantur vocibus ſubmiſſis. i. humilibus,& ſubmiſſo vultu prolatis.& bona bonæ pacis laudãtur.i.commẽdantur. (Dicendo bonæ pacis bona,depingitur muliebris ſermo)multus ſermo nouus erat in ore inepto . i. minus idoneo,quia virginis inſolitæ,ſcilicet talia patri ſuadere.Ipſa dicit nunc,id eſt aliquando,ſup.ſe , temere certamina belli inſtantis,& dicit ſe timere deum communem , ſcilicet Martem , nunc dicit ſe timere amicos regis,ſcilicet Minois, qui habuere quondam nepotes communes cum Ioue , quia ex eadem origine deſcenden-

ſcendentes,dicit ſe timere , num mœſta , id eſt ſimulans mœſtitiam,verita eſt,id eſt ſimulauit ſe veritam , orbari ipſo parente , id eſt patre,Nunc,id eſt interdum etiam inuenit,id eſt excogitat mendacia conferta turpi dolo, & terret ciues formidine , id eſt minatione diuum. Nũc ipſa,& nutrix , quærunt nunc alia . ſcilicet mendacia ex alijs,nec deſunt omnia quinetiam auſa eſt corrũpere vates caſtos , ſcilicet alioqui,& ita veridicos eſſe ſolitos, vt quorum mentes dij habitare conſueuerint:&.id eſt etiã,cum victima cecidiſſet cæſa,id eſt mactata,pro ferro , id eſt ſacrificijs apto cultro,vt ſint qui ſuaderent extis auctoribus , id eſt approbantibus(rarum eſt auctor cum neutro genere coniũgi, ſed ſubſtantiue accipitur,ſicut teſtis,cum dicitur.& ſidera teſtes)Iungere ſcilicet dicere Minoa,generum ſcilicet Niſo , id eſt maritum filiæ eius.& qui ſuaderẽt tollere pugnas ancipites, id eſt dubias, & dubij exitus,licet conſecratum haberet pilum . At , id eſt ſed nutrix componens ſulfura teſta parula, incendit Narciſſum , & caſiam,appoſitorie , herbas olentes.& ligat ter nouena,id eſt ſeptem.& viginti fila,id eſt licia,diuerſa,id eſt diſtincta,triplici colore ,& id ad magicam artem pertinere putatum eſt, vt in Buc, vſum eſt.& inquit:O virgo,deſpue,id eſt deorſum ſpue , ter circum,id eſt per circuitum, in gremium, ſcilicet tuum virgo , inquit,deſpue,ter,quia deus gaudet numero impare , pro impari, vt dicit Seruius in Bucol.vbi eadem ſunt verba.Hinc,id eſt deinde generata,id eſt filia Niſi Scylla,ſecundũ Calderinum,ſed continuatior erit cõtextus ſic:Charme frigidula.ſcilicet timore (ſed præter naturam ſecũdam produxit)pergit,id eſt perficit, & peragit ſacra generata , id eſt nata Ioui magno , ſacra inquam , nec cognita Iliacis,id eſt Phrygibus,nec Graijs,id eſt Græcis, ſpargens altaria thallo,id eſt herba verbena.Amycleo, id eſt Spartano,ſeu Laconico,defigere,id eſt vt defigat, & diſſoluat animam regis,ſcilicet Niſi, votis Iolchiacis,id eſt qualibus vſa eſt Medea in Iolcho,ciuitate Theſſaliæ, reuocando Eſona patrem Iaſonis ad iuuentam,verum, id eſt ſed vbi nulla fallacia mouet Niſum, ſtabulis,id eſt ab aula ſua (ſic enim Calderinus legit . Alij textus habent ſtabilem,id eſt firmum,& conſtantem, aut perſiſtentem in propoſito ſuo)nec homines poſſunt flectere , ſcilicet ab inſtituto,nec diui,id eſt diuorum indicia,& portenta,per vates enunciata,tanta fiducia cauendi,ſcilicet mali , aut excidij eſt in crine paruo,& id per acclamationem dicit,eſtque antitheton. Tanta, id eſt tam magna,in paruo , &c. Vbi inquam vidit , quòd nulla mouet fallacia Niſum,ipſa adiungit ſe rurſus alũnæ,ſcilicet Scyllę,ſociam ad inceptum,ſcilicet facinus.(Hic locus indicat,quod prius dixi,mentem poetæ eſſe quòd Charme thallo vſa ſit , non generata,id eſt filia Niſi Scylla)Poſſet tamen dici alumnæ,id eſt nutrici,aut altrici,quia ſequitur,& parat . ſcilicet Scylla , potius quàm Charme,tondere rurſus capillum purpureum , id eſt purpura irretitum ,cum , id eſt quando, quoniam capiat ſuccurrere longo amori,illa non minus gaudeat reuehi,id eſt reduci, quod id eſt quoniã mœnia areſcant, & eſt iucunda ſepulcro cineris patriæ,id eſt ſi videat cinerem patriæ ſepultum, hoc eſt patriam in cinerem reſolutam,ita vt amatum videat votorum compotem. [Ergo metu &c.]Paucis edocet Scyllam capillum deſecuiſſe , & deſectum ad Minoa miſiſſe, quo habito , & vrbe capta ad eum migraſſe,nec pro coniuge ſuſceptam , ſed pro perfida habitam , & naui alligatam miſerandos , quos recitat depoſuiſſe queſtus. Ordo autem eſt.Ergo, quia placuit ſuccũbere amori , Scylla eſt inimica,ſcilicet effecta capiti paterno,quia ablato crine, illi exitium imminere ſciebat,& tamen abſtulit metu, quia metuit nõ aliter poſſe delicto complacere . Tum , id eſt deinde poſt talem deliberationem ,coma ,ſcilicet Niſi, florens oſtro ſidonio , id eſt purpuræ tyriæ ſimilis,aut incluſa oſtro purpuræ tyrio ,ſucciditur,id eſt clam detondetur,à Scylla Megara, ſcilicet vrbs , capitur,tum,id eſt deinde.ſ.à Minoe & reſponſa diuina probantur.ſ. veridica,quia dixerãt ablato capillo vrbem capiendã, nec prius. Virgo Niſea,id eſt Scylla.Niſi filia tum,id eſt demum, capta vrbe ſuſpenſa de altis nauibus, id eſt ad gubernaculum nauis , nouo ritu, i. modo trahitur per mare cæruleum. Complures nymphę mirantur illam in vndis,& oceanus pater. ſcilicet rerum(ſecundum Mileſium Thaletem,qui dicit, omnia ex humore procreari:vnde eſt illud Georg.quarto :

Oceanumque patrem rerum:vel pater præcipue nympharum)

Supple miratur eam, & Tethys . ſcilicet vxor Oceani , candida, ſcilicet dea miratur,ſupple eam.& Galatea,ſcilicet nympha, rapiens ſecum ſorores.i.alias nymphas maris,cupidas . ſ. talis ſpectaculi videndi,ſupple miratur,& etiam illa,ſcilicet Leucothoe, quæ metitur magnum æquor piſcibus.ſ.delphinibus, iunctis.ſ. ad iugum.& quæ metitur,æquor curru glauco.i.viridi , aut marini coloris,equorum bipedum.i.binos duntaxat pedes habentium,ſupple miratur,& Palæmon,ſcilicet deus maris , paruus.i. qui puer deus maris effectus eſt,miratur ſup. cum matre. i.Ino, dea ſcilicet maris.Illi etiam Tyndaridæ,ſcilicet Caſtor,& Pollux gemini(quia nautis inuocari ſolent , vt Horat. in primo Carm. declarat,in carmine cuius principium eſt :

Sic te diua potens Cipri,ſic fratres Helenæ
Lucida ſidera,&c.)

Sortiti,id eſt qui ſortiti ſunt alternatim.viuendo , & moriendo viuere luces æternas,appoſitorie cara ſoboles Iouis , & magnũ incrementum Iouis(homeſtichium hoc in Bucol.habetur.nam illic dicitur.Cara deum ſoboles:Quod hic mutatum eſt,quæras ſi Iouis ſoboles ſunt,quomodo Tyndaridæ dicantur? verum manifeſta eſt ſolutio,quia denominantur à patre putatiuo, ſicut & Helenam,Tyndarida vocat:cum Iouis ſit filia,ſed ex Leda, Tyndari vxore,cum qua Iuppiter in ſpecie cycni concubuit.vnde vt dicitur illa,duo oua concepit,commixto ſemine Tyndari, nam ex altero ouo natus,dicitur pollux immortalis,ex altero,Caſtor mortalis.Vnde primo Sermonum Horat.

Ouo prognatus eodem,&c.

Similiter Herculis Iouis ex Alcmena, Amphytrionis coniuge filius dr̃ à Virg. Amphytrioniades(Tyndaridæ,inquam , mirãtur niueos artus virginis. Infelix ſcilicet Scylla:voluebat,id eſt emittebat , inani quæſtu, id eſt querela per auras in medijs fluctibus , adeo , id eſt penitus , has , id eſt huiuſmodi voces , atque hæc lamenta,tollens,id eſt arrigens, extollens lumina ardentia , id eſt oculos ex indignatione ardentes , ad cœlum lumina , inquit,nam vincula arcebant teneras palmas,id eſt manus . Idem verſiculus poſitus eſt in ſecundo Aeneidos de Caſſandra. Verba igitur Scyllæ ſunt. [O.ò,inquit,vẽti: ſupprimite paulum] Id eſt modicum,flumina turbata , id eſt flatus veſtros nos turbantes , dum,id eſt donec queror.& dum moriens alloquor diuos,hora extrema,id eſt vltima parte vitæ,quanquam nil,id eſt nihil, profeci,illis teſtibus , id eſt licet eos in teſtimonium aduocauerim, tamen,ſcilicet alloquor.Idem verſus eſt in Bucol. O venti , & ò auræ,ego teſtabor,id eſt faciam,adeo,id eſt omnino vos:vos,inquit,vos ò venti,ſiqui,id eſt aliqui,venitis de gente Mantina, id eſt Thracia,quia vos cernitis,ſcilicet quæ patior aut ſic , Si vos ; qui venitis,id eſt originem ducitis,de gente Mantina.i.Thracia, vt Boreas cernitis , ſupple hæc . Ego ſum illa Scylla , ſanguine cognato vobis , id eſt quæ originem traxi ex progenie veſtra , quod ò Progne,liceat dicere tibi ſalua , ſcilicet te , aut lege potius,liceat te ſalua:ſcilicet exiſtente , quàm nunc te conuerſa in auem . Ego ſum illa,ſcilicet notiſſima,filia Niſi regis Megarenſ. pollentis,id eſt potentis quondam,quam ſcilicet Scyllam. Græcia,id eſt nobilitas Græca, petijt ſcilicet in matrimonium,ex omni regno.ſupple ex ea parte, qua Helleſpontus curuus , id eſt mare Helleſpontieum amplectitur terras. Eſt autem verſus ſpondaicus,rerum ponderi aptus. O minos , ego ſum illa coniux dicta,id eſt addicta.& pacta tibi fœdere ſacrato,id eſt ſacramento iuriſiurandi firmato. Erſi,id eſt quanquam non accipis,id eſt rata non habes.& grata hæc.ſ.dicta mea tamen tu audis , ſupp.ea, ne pro an,an ego vincta.i. alligata naui , tranabo vndas magni gurgitis.i.maris,rapinoſim.i.epitheton leuat.pendebo ne ſupp. vincta tot luces.i.dies,aſſiduas.i continuas,ex ordine. i. ſine intermiſſione? Equidem.i. ego quidem , non poſſum contendere me dignam , alio ſupplicio . ſ. quam hoc quo me afficis quanquam ego ignara adduxit hoſtibus,& immiti tyrãno , patriam, & penates.i.deos penes non natos,& domeſticos, caros . i. qui cari eſſe debebant.O Minos,verum eſt.i. fateor ego ſcelerata petiui illos,quorum mœnibus vrbis direptis,& ò ego crudelis, petiui delubra flamma.i.quorum templa incendenda curaui , hoc eſt ciues noſtros facturos,hæc.ſ.quæ tu me facis. ſi aliquis caſus nudaſſet.i.reuelaſſet tantæ.i. priuſquam res effectũ ſortita eſſet noſtra fœdera.i.pacta de radendo capillo paterno , quo tradito vrbs caperetur,vero,pro ſed,ego metui.i.metuiſſem prius,vel.i. etiam ſidera mutatura ſuos curſus quàm te (te victore.i.cum eſſes victor,& voti compos)facturum capræ mihi talia , qualia. ſ. facis,ſed iamiam.i.præcipue,ſcelus vincit.i.exuperat , omnia. ſ. genera malorum quæ inferre poſſis.Ten'. i. te ne , hoc eſt an ne ego perdita dilexi te plus patrio regno?ten'ego inquam plus dilexi?quaſi dicat feci quidem,ſed non debui,feci autem ,nec mirum,quia puella decepta vultu,qui ſcilicet amorem, & benignitatem præ ſe ferebat vt.i.ſtatim, poſtquam vidi ſupple te. vt , id eſt qualiter,quaſi dicat dij boni quam miſere,vt in Bucol.oſten

dimus,

dimus, vbi idem habetur verſiculus, vt.i. qualiter error malus.i. furor amoris, abſtulit, ſcilicet à rationis vſu, me? quaſi dicat miſerrime, & longiſſime alienauit, equidem.i. ego quidem, non ſperaui, pro non iam verita, aut non timui (ſicut Aeneid. quarto:

Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem,

Et perferre ſoror potero & eſt acyrologia) tale malum.i. tantam perfidiam, aut talem cruciatum poſſe naſci ex iſto.ſ. tuo tam formoſo corpore, ego fallor forma.i. ſpecie, & pulchritudine tua, quæ aliud præ ſe fert, quàm faciat, vel ſidere.i. fatali neceſſitate, quę facit vt vultus tuus mihi alius appareat, q̃ ſit vt deciperet. Moris enim eſt, amantibus facit imputare furorem. vt in Heroidibus Ouidianis late patet. Verum caſte loquitur poeta, & ſub diſiunctionem, neutrum affirmans, quod tamen ex perſona impatienter amantis affirmatum poetę, vitio dari non poſſet ſed vt inſtituti noſtri rationem habeamus, breuitati nobis ſtudẽdum eſt. [Non me delitijs &c.] Proſequitur querelam ſuam Scylla, dicẽs, Regia tua diues delitijs.i. diuitijs delitias afferentibus, non commouit.i. non affecit me, non, inquit, mouit me coralio.ſ. lapide fragili.i. facilitet frangibili, reſpectu adamantis, aut parum potenti, quantum ad amorem, non electro ſpecie illa ſuccini, quam ex arboribus fluere crediderunt priſci, lacrymoſo.i. quod ex lacrymis ſororum Phaetontis in alnos, aut populos verſarum diſtillare putatur. Nymphæ.i. virgines nubiles. aut deæ florentes, corpore æquali, ſupp. mecum.i. iuuenili, non ſupp potuerunt retinere, me incenſam.i. amore, metus deorum non potuit retinere me, quia amor vincit omnia, vnde in Bucol.

Omnia vincit amor, & nos cedamus amori.

Quid enim.i. nam quid ille non vinceret? quaſi dicat nihil, cum etiam deos vicerit. Tempora non ſudabunt.i. pingueſcent, & diſtillabũt mihi iam.i. poſt hac myrrha pingui, vt nubentibus ſolẽt, nec pinus pronuba.i. quæ præfertur nubentibus, non accedent mihi odores caſtos.i. caſtitatis matrimonialis iudices, lectulus Lybs, id eſt Libycus, hoc eſt qualis acquiritur ex Libya, videlicet eburneus, non ſternetur mihi oſtro Aſſyrio.i. purpura. Ego quæror magna.i. magnas res, nec illa quidem.i. & ne illa quidem, ſcilicet tellus, alumna.i. altrix, communis omnibus.ſ. in terris viuentibus tumulabit, id eſt tumulo condet ſupple me. (Notum ergo, quia alumna, etiam pro alente accipitur) arena iniecta.i. ſuperiecta, id eſt non ſepeliar, ſed fluctibus obruar. Me ne, id eſt an ne, non licuit me fungi munere famularum, inter comites, ſcilicet coniugis tuæ, atque inter catervas Mœnalias, id eſt Archadicas ancillarum, atque non licuit deuoluere penſo fuſos grauidos cõiugis tuæ, quæcunque illa beata erit, ſcilicet coniux tua, at, id eſt nihilominus, ſi hoc non licuit, ſaltem necaſſe captiuam, lege.i. iure belli, quo licet captos occidere, vnde ſerui dicti ſunt, quia ſeruati cum occidi potuiſſent, vires feſſę tandem, id eſt poſt longiſſimum laborem fugiunt tandem de corpore, ſcilicet meo, & caput lentum recumbit ceruice inflexa, id eſt inclinata. [Et brachia marmorea] Id eſt alba, & lucida, vt parium marmor, labaſcunt nobis adductis, id eſt contractis in nodum neruis. Peſtes æquoreæ.i. monſtra marina, videlicet, immania corpora, ponti.i. maris, vt cetæ, & balenæ, conueniunt vndique, id eſt ex omni parte, & mirantur in gurgite glauco, id eſt marino, circum, id eſt per circuitum. Verbere caudarum, atque hiatu immanis oris. (Alij textus habent, Verbera, &, Hiatum) O Minos, reſpice iam tandem caſus hominum, quaſi dicat memineris te quoque eſſe hominem, & in ſimilem caſum poſſe incidere, ſit ſatis hoc.ſ. me ſolam vidiſſe tantum malorum, vel hæc peſtis, id eſt tribulatio fuerit debita nobis fato, id eſt violentia fatali; vel caſu, id eſt fortuna, vel denique culpa merita, id eſt ob demeritum, nam putabo omnia potius quàm te læſiſſe, id eſt peccaſſe in me, vel quã te maledicto, & conuitio lædam hactenus Scylla. vnde addit poeta, Claſſis reuoluta ab littore labitur interea.i. dum Scylla ſic queritur, & littora magna ſinuantur, id eſt incuruantur, & in ſinum excauantur interea Coro, id eſt vento illo, qui & Caurus dicitur, repentino, id eſt ſubito obuenti, remus flectitur, & id eſt incuruatur in ſale, id eſt mari, viridi, id eſt vitrei coloris, querimonia.i. querela virginis feſſæ: & ita languida.i. languida effecta & habita: moritur.i. deſinit in curſu longo. Ipſa autem ſic tracta: deſerit Iſthmon.i. ſtricturam terræ, & angulum incluſum anguſtis faucibus, ſcilicet maris, & præterit regna Corynthi florentia.ſ. tunc temporis: regna inquã Cypſeli filij magni.ſ. olim, & præterit protinus arces abruptas Scyronis, ſcilicet tyranni, quę, pro, id eſt, exit ſpeleum, id eſt antrum: teſtudinis.i. fornicis, aut crepidinis, in morem teſtudinis inuolutæ: diræ, id eſt diri tyranni: infeſtum, id eſt vim inferentis ſuis, & cautes cruẽtas.i. aſperſas cruore multo hoſpite, ſeu mutuo.ſ. iam extincto hoſpite.ſ. Scyrone illic appulſo. [Iam adeo, &c.] Docet quõ tandem in auẽ mutata fuit, q̃ Cyrin appellat. Ordo autem eſt. Iamque, id eſt. & iam, adeo, id eſt penitus: cernit lõge, id eſt procul: Pyræeum, ſcilicet portũ Athenienſ, tutum.ſ. ab effectu, quia tutos facit, & reſpectat ſecum.i. reſpiciẽdo conſiderat Athenas. heu (interdolentis vox) notas fruſtra, aut reſpectat fruſtra, quia non potuit illic tuta eſſe, & reſpicit iã procul è fluctu: arua Minoia.i. quæ Minos Cretẽſium rex poſſidebat, & uidet iam Cycladas.ſ. inſulas, in mari Aegeo florentes, & reſpicit hinc, id eſt deinde, Strophadas ſ. inſulas à conuerſione dictas, vt viſum eſt ad illud tertio Aeneid.

Strophades Graiæ ſtant nomine dictæ.

Hinc.i. deinde, patet cõtra.i. ex aduerſo, ſinus.i. maris incuruatio. hinc patet ſtatio i. vbi naues ad tp̃s ſtare ſolẽt, & Hermionia.ſ. ciuitas in Aegeo mari, patet contra.i. ex aduerſo, & Delos.ſ. inſula gratiſſima, longe ante alias.ſ. inſulas, matri Nereidum.i. nympharũ marinarũ, hoc eſt Doridi & Aegeo Neptuno (ſic in 3. Ae.

Sacra mari medio colitur gratiſſima tellus
Nereidum matri, & Neptunio Aegeo)

Et ipſa allapſa.i. allabens: proſpicit, id eſt porrò, ſeu procul inſpicit.ſ. ciuitatem: incinctam, id eſt circundatam littore ſpumanti à crebro vndarum ictu, & Paron.ſ. inſulam vnam ex Cycladibus, marmoream.i. candido marmore inſignitam, & Donyſam aliã inter Cycladas, inſulam viridem, quia ſiluoſam & ſimul proſpicit (in quo ſignificatur celeritas nauigantium) Aeginam. & Seryphum inſulam, in quam noxij ablegari ſolebant, ſementiferam.i. afferre ſolitam copiam ſementis. Ipſa autem has inſulas proſpiciens fertur.ſ. impetu, & iactatur ventis incertis, i. mutabilibus, ad omnia.i. dicta loca, nunc huc, nunc illuc, velut cum cymba, id eſt ſcapha paruula, id eſt nauicula, ſequitur claſſes magnas: & turbo Afer, id eſt ventus Africus, turbinem facere ſolitus bacchatur in æquore hyberno.i. hyemali tempore, donec tale decus formæ.i. ſpecimen. & ſpectaculum rerum, vexauerit ægram. ſcilicet Scyllam, q̃ ſic vexaretur ægre ferentem. Coniux Neptunia, id eſt Amphitrite: pollens.i. valens, & potens: regno cæruleo.i. mari cærulei coloris non tulit.ſ. tales dolores ac mutauit miſeros artus virginis, ſcilicet Scyllæ. Sed tamen non ſtatuit, id eſt non conſtituit puellam externam, id eſt non in mari, ſed in terris ortam: veſtire ſquammis, ſcilicet piſcium, & committere ipſam teneram inter piſces infidos, quia deuorant quidquid iniicitur, & aufugere neſciunt dummodo comeſtibile ſit, quia pecus Amphitrites, id eſt Deæ maris, hoc eſt marinum: eſt nimium auidum.i. vorax, ſed ſuſtulit.i. ſurſum tulit, potius ipſam ſublimem aliàs aerijs.i. quibus in aere vtatur: vt eſſet, id eſt appellaretur, in terris Cyris, id eſt auis, ſic dicta, de nomine facti, id eſt tracto vocabulo à facto Cyris, inquit, formoſior anſere Amycleo, id eſt cygno, in quem Iuppiter conuerſus dicitur apud Amyclas, cum Leda rẽ habiturus, vnde duo oua ſuſtulit, vnde addit anſere Ledę, qui candidiſſimus erat, ſed cycnus, non anſer. Hic.i. hoc loco, & tp̃e, vbi & q̃n Cyris mutata eſt: Velut cum effigies.ſ. auium teneræ, quia nõdum ad plenũ formatæ, animantur protinus in ouo niueo.i. albiſſimo, & internodia.i. connexiones, vt genuum & cubitorũ in homine, imperfecta.i. nondũ perfecta, fluitant, ſupp. in membris, cõcreta.i. cõſtipata colore nouo, quia immutato ouo in alium colorem, ſic corpus Scyllæ circunfuſum, æquore liquido.i. aqua marina, & artus ẽt ſemiferi.i. ad dimidium in ferã verſi partibus incertis.i. nõdum in formam auinã diſpoſitis, mutabant, ſup. ſe vndique, atque ipſa mutabatur vndique (bonus eſt verſus ſpondaicus, quia languorẽ, præ ſe fert immutãdæ puellę) honos.i. decor, & pulchritudo oris, videlicet labella, optata multis, & ſpecies.i decor ſpectabilis, frontis, patulæ.i. ampliter ſemp. patentis & extenſæ, quod ad decus eſt mulieri, cœpere concreſcere in vnum.i. formã roſtri, &, pro.i. producere.i. extendere mẽtũ.i. inferiorẽ partem oris, roſtro gracili. [Tum].i. deinde, ecce, ſup. ea parte, qua diſcrimen capitis.i. capillorũ, agebat ſe medium.i. diuidebatur, dũ puella eſſet in geminas tricas, imitatur repente velut honores patrios.i. accipit criſtam in amorem capilli paterni, & apex.i. ſummitas, cõcuſſit in vertice criſtã purpuream, ideſt purpurei coloris, vt fuerat capillus patris, at pluma intexens mẽbris varios colores, veſtiuit corpus manſurum.i. non immutandũ amplius tegmine volucri.i. plumeo integumento, & brachia lenta ſuderunt perpetuas.i. nõ auferendas pennas. Inde.i. deinde, infecta.i. infectas, hoc eſt tinctas habens alias partes minio.i. terra rubenti, pellis ſqualida, obduxit.i. cooperuit, crura, & nouam faciem.ſ. oculorum, & confixit pedibus teneris.i ad pedes dum puellæ eſſent teneros vngues acutos, quales.ſ. nunc Scylla in auẽ

verſa habet.[Et tamen hoc demum &c.] Concluſurus opus.docet quō ſic immutata Scylla in aerem ſe ſuſtulit,in ſcopulis & rupibus habitatura à Niſo patre,in auem ſui nominis verſa, perpetua inimicitia proſequenda.Ordo eſt.Et tamen.i. licet miſerum hoc fuerat ſolacium- a non vix fuerat dignum coniuge Neptuni.ſ.Amphitrite,placata.i.benigna ſuccurrere demum id tādem, poſt prolixos queſtus miſeræ.i.Scyllæ,hoc pacto.i.modo,immutanda ſ.in auem.Nunquam.i.non vnquā, illam oculi ſuorum.ſ. notorum & familiarium,nunquam videre pōt hac.i. poſt illud tp̄s.(Conſtruitur accuſatiuus illā, ante ſuorum, pp relationem) non viderunt inq̄ illā retinentē,vertice ſaluo,vittas purpureas.i. purpurei coloris in morem capi l. paterni, thalamus.ſ.nuptialis, fragrans amomo Tyrio aut Syrio.(Nam in Bucol.legitur,

Aſſyrium vulgò naſcetur amomum.)

Non accepit,ſup.illam poſtea.Nullæ ſedes,ſup. acceperunt eam poſtea,quid enim.i.nam quid iam, ſup.opus habet ſedibus illis regalibus in quibus.prius fuerat? q.d.nihil. Quæ.ſ.Scylla ſimul, vt.i.poſtq̄ ipſa velox.i.volucris effecta,exulit ſeſe de gurgite cano.i.ſpumis albicanti,ad cœlum.i.aerē.cum ſonitu.i.concomitāte,& hoc alis ſtridentibus,& diſperſit late multū rorē.i.aſpergi nē aquæ marinæ in æquore,ipſa virgo infelix recepta.i.dēpta,& erepta nequidquā i.fruſtra,morte, quia adhuc multis laboribus erat fatiganda.aut morte recepta.i.ſuſcepta,nequidq̄.i.nequaq̄, exigit.i.tranſigit.æuum incultū.i.reliquā vitā incultam.in montibus ſolis.i deſertis in rupibus,& ſcopulis,& in littoribus deſertis.(Iterum ſpōdaicus verſus languorē indicans,& molē curarū.) Nec tn̄ hoc.i.facit,aut fit illi ſine pœna, imò cū maxima pęna, q̄ patri pendere cogitur.Nam rex deū.i.deorum.ſ. Iuppiter qui verſat imperio.i.regit, & gubernat omnia millia.i. ſpatia terrarum,cōmotus.i. ægre ferens puellā talem.ſ.quæ parricidiū perpetrauerat vo iāte ad ſuperos,cum pater ſup. eius,videlicet Niſus extinctus.i.mortuus lateret ſub nocte.i.caligine, obliuionis cæca.i.ignorata,reddidit ille pro ſua ſ.Niſi pietate (Nā Niſus,ſupplex reſperſerat ſępe aras.ſ.Ioui,extructas ſanguine taurorum,intentum.i candidorū,& decorarat i.decorauerat ſæpe ſedes deū, pro deorum.i.tēpla & ædes deorum.aut fana,munere.i.dono ob latitio,largo) reddidit ergo illi vitā optatā.ſ. vt de filia vltionē faceret,& hoc corpore mutato,in auem.ſ.Scyllæ inimicam,quia fecit vt eſſet Haliætus ales.i. auis de genere aquilarum in terris, quippe.i.quia certe, ille deus.ſ. Iuppiter gaudet ſemper aquilis coruſcis.i. coruſcantibus plumis. Hoc autem dicit,aſſentando Romanis imperatoribus,quibus pro inſigni aquilæ ſunt, à Romulo in condenda vrbe pro augurio viſæ,dicuntur autem in tutela Iouis, quia in bello giganteo, Ioui fulmina miniſtrabant; quod fictum eſt.quia fulmine negantur tangi. Alij legunt, ille deus coruſcus.i.coruſcans.ſ.fulgore, gaudet ſemper aquilis, qd potius approbem, quia aquilæ non ſunt coruleæ. Vero,pro ſed, Iuppiter.ſupp.appoſuit huic miſeræ.ſ.Scyllæ,odium crudele parentis.ſ.Niſi,in auem verſi, qui & Haliætus, & Niſus dicitur infeſti i.perſecutoris eius & illi vim inferentis, quoniam,ſupp.ipſa fuiſſet iam ante.i.antea nata iudicio deorum,& nati, & coniugis .i.totius cœtus deorum,ipſam ad hoc iudicātis. Nam veluti ſcorpius.ſ.ſignum, præſtans munere æthereo ſignorum.i. inter ſigna cœleſtia,quem ego vidi vnum.i.ſolum, duplici ſidere ſtellarum, de qua re abunde dictū eſt circa princip.j.Georg. ad illos verſus.

Qua locus Erygonem inter Chelaſque ſequentes
Panditur, ipſe tibi iam brachia contrahit ardens
Scorpius & cœli iuſta plus parte reliquit.

Veluti, inquam. ſcorpius fugit Orionem clarum.i.ſidus Orionis (Eſt autem verſus ſpondaicus. nam Orion. debet habere primā longam.licet in j.Aeneid. corripiatur,vbi dicit:

Cum ſubito aſſurgens fluctu nimboſus Orion.

Ideoque cum nullus ſit ordo,nō eſt legendum,fugiant) Alternis .ſ.vicibus (ſed raro,aut nunquam,eam particulam, apud doctos numeralibus additam inuenias,vnde nō dices, bina vice,ſed bis, ſic alternis.i alternatim) ſic Haliætus.ſ.auis, in quam Niſus verſus dicitur,& Cyris.ſ.auis. inquam Scylla transformata legitur. ſeruant inter ſeſe ad ſecula,i.in perpetuum,iras triſtis.i.odia veraſ (Bene addit,triſtis,quia amantium iræ,reintegratio amoris eſt: Sunt.n.gratæ nonnunquam inter amantes proteruitates,& zelationes,atq; iræ,ex amore procedentes.vnde etiam in Buc. dicit:

Nonne fuit ſatius triſtis Amaryllidis iras,
Atque ſuperba pati faſtidia? &c.)

Seruant igitur iras triſtis.fato memori (ſicut j.Aeneid.

Memorem Iunonis ob iram.

Et ponitur memor,in neutro genere, ſicut etiam in iiij. Aen.

Inſtimque, memorque precatur.)

[Quacunque illa leuem &c.] Eadem carmina alibi poſita inuenimus.Ordo eſt. Quacunque illa. eſt.ſ. Scylla,aut Cyris fugiens.ſ. Niſum patrem,aut Haliætum,ſecat.i. diuidit. & tranſuolat pennis æthera.i.aerem,leuem.i.facile cedentem. ecce, q. d. derepente,præter expectationem Scyllæ, inimicus atrox.i. ferox in filiā propter facinus nefandum, inſequitur per auras, ſup. cum magno ſtridore.& qua.i.quacunque.ſ.aui parte, Niſus fert ſe ad auras. illa fugiens.i.Niſum raptim, id eſt celeriter ſecat æthera,leuem pennis.ſ.alarum ſuarum.

PVB. VIRGILII MARONIS MORETVM.

IAM mox hybernas bis quinque peregerat horas:
Excubitorq; diem cantu prædixerat ales.
Similus exigui cultor cum ruſticus agri,
Triſtia venturæ metuens ieiunia lucis,
Membra leuat ſenſim vili demiſſa grabato:
Sollicitaq; manu tenebras explorat inertes:
Veſtigatq; focum: læſus quem denique ſentit.
Paruulus exuſto remanebat ſtipite fumus:
Et cinis obductæ celabat lumina prunæ:
Admouet his pronam ſummiſſa fronte lucernam:
Et producit acu ſtuppas humore carentes:
Excitat, & crebris languentem flatibus ignem.
Tandem concepto tenebræ fulgore recedunt:
Oppoſitaq; manu lumen defendit ab aura:
Et reſerat clauſa, quæ præuidet, oſtia claui.
Fuſus erat terræ frumenti pauper aceruus.
Hinc ſibi depromit, quantum menſura petebat,
Quæ bis non octonas excurrit pondere libras.
Inde abit: aſſiſtitq; molæ: paruaque tabella,
Quam fixam paries illos ſeruabat in vſus:
Lumina fida locat. geminos tunc veſte lacertos
Liberat: & cinctus villoſæ tergore capræ
†Præuertit cauda ſilices, gremiumq; molarum.
Admouet inde manus operi, partitus vtranque.
Læua miniſterio, dextra eſt intenta labori.
Hæc rotat aſſiduis gyris, & concitat orbem.
Tonſa ceres rapido ſilicum decurrit ab ictu.
Interdum feſſæ ſuccedit læua ſorori:
Alternatq; vices modo ruſtica carmina cantat:
Agreſtiq; ſuum ſolatur voce laborem:
Interea clamat Cybale (hæc erat vnica cuſtos
Afra genus, tota patriam teſtante figura,
Torta comam, labroq; tumens, & fuſca colore,
Pectore lata, iacens mammis, compreſſior aluo,

†Præuertit cauda que gremiumque.

Cruribus

Cruribus exilis, ſpatioſa prodiga planta:
Continuis rimis calcanea ſciſſa rigebant)
Hanc vocat, atque arſura focis imponere ligna
Imperat: & flamma gelidos adolere liquores.
Poſtquam impleuit opus iuſtum verſatile finem:
Transfert inde manu fuſas in cribra farinas:
Et quatit, & remanent ſummo purgamina dorſo.
Subſidit ſincera, foraminibusq́; liquatur
† Emendata. † Emundata ceres. leui tum protinus illam
Componit tabula: tepidas ſuperingerit vndas.
† frondes Contrahit admixtos tum † fontes, atque farinas.
† coacto Tranſuerſat durata manu, liquidoq́; † coacto
Interdum grumos ſpargit ſale: iamq́; ſubactum
Format opus: palmisq́; ſuum dilatat in orbem:
Et notat impreſsis æquo diſcrimine quadris.
Infert inde foco (Cybale mundauerat aptum
Ante locum) teſtisq́; tegit. ſuperaggerat ignes.
Dumq́; ſuas peragit Vulcanus, veſtaq́; partes,
Similus interea vacua non ceſſat in hora:
† ne. Verum aliam ſibi quærit opem: † non ſola palato
Sit non grata ceres, quas iungat, comparat eſcas.
† focis Non illi ſuſpenſa † focum carnaria iuxta
† vocabant. Durati ſale terga ſuis, trunciq́; † vacabant.
† ſparto. Traiectus medium † ſparto ſed caſeus orbem,
Et vetus aſtricti faſcis pendebat anethi.
Ergo aliam molitur opem ſibi prouidus heros.
Hortus erat iunctus caſulæ: quem vimina pauca,
Et calamo recidiua leui munibat arundo:
Exiguus ſpatio, varijs ſed fertilis herbis.
Nil illi deerat quod pauperis exigit vſus.
Interdum locuples à paupere plura petebat:
Nec ſumptus erat huius opus, ſed regula curæ.
Si quando vacuum caſula pluuiæ ue tenebant,
Feſta ue lux: ſi forte labor ceſſabat aratri:
Horti opus illud erat: varias deponere plantas
Norat, & occultæ committere ſemina terræ:
Vicinosq́; apte cura ſummittere riuos.
Hic holus, hic late fundentes brachia betæ,
Fæcundusq́; rumex, maluæq́;, inulæq́; virebant.
Hic ſiſer, & capiti nomen debentia porra.
Hic etiam nocuum capiti, gelidumq́; papauer,
Grataq́; nobilium requies lactuca ciborum,
Et grauis in latum demiſſa cucurbita ventrem.
Verum hic non domini (quis enim contractior illo?)
Sed populi prouentus erat: certisq́; diebus
Venales holerum faſces portabat in vrbem.
Inde domum ceruice leuis: grauis ære redibat,
Vix vnquam vrbani comitatus merce macelli.
† Cæpe † Cæpa rubens, ſectiq́; famem domat area porri,
Quæq́; trahunt acri vultus naſturtia morſu,
Intybaq́;, & Venerem reuocans eruca morantem.
Tum quoque tale aliquid meditans intrauerat hortum.
Ac primum leuiter digitis tellure refoſſa,
Quattuor educit cum ſpiſsis allia fibris,
Inde comas apij graciles, rutamq́; virentem
Vellit, & exiguo coriandra trementia filo.
Hæc vbi collegit: lætum conſedit ad ignem:
Et clara famulam poſcit mortaria voce.
Singula tum capitum nodoſo cortice nudat:
Et ſummis ſpoliat corijs: contemptaq́; paſſim
Spargit humi: atque abicit. ſeruatum gramine bulbum.

Tingit aqua: lapidisq́; cauum demittit in orbem.
Hinc ſalis aſpergit micas. ſale durus † adeſo † aduſto.
Caſeus adijcitur: dictas ſuperingerit herbas,
Et læua veſtem ſetoſa ſub inguina fulcit.
Dextera piſtillo primum fragrantia mollit
Allia: tum pariter mixto terit omnia ſucco.
It manus in gyrum: paulatim ſingula vires
Deperdunt proprias: color eſt è pluribus vnus,
Nec totus viridis, quia lactea fruſtra repugnant:
Nec de lacte nitens, quia tot variatur ab herbis.
Sæpe viri nares acer iaculatur apertas
Spiritus: & ſimo damnat ſua prandia vultu.
Sæpe manu ſumma lacrymantia lumina tergit:
Immeritoq́; furens dicit conuitia fumo.
Procedebat opus: nec tam ſalebroſus vt ante,
Sed grauior lentos ibat piſtillus in orbes.
Ergo Palladij guttas inſtillat oliui:
Exiguiq́; ſuper vires infundit aceti:
Atque iterum commiſcet opus mixtumq́; retractat.
Tum demum digitis mortaria tota duobus
Circuit: inq́; globum diſtantia contrahit vnum:
Conſtet vt effecti ſpecies, nomenq́; Moreti.
Eruit interea Cybale quoque ſedula panem.
Quem lotis recipit manibus: pulſoq́; timore
Iam famis, inq́; diem ſecurus Similus illam,
Ambit crura ocreis paribus, tectusq́; galero
Sub iuga parentes cogit lorata iuuencos:
Atque agit in ſegetes, & terræ condit aratrum.

IAM nox hybernas, &c.] Hoc Publij Virgilij Maronis opuſculum, Moretum ab eo inſcriptũ eſt: à paſtilli, ſeu placentæ, ac cruſti genere, ex pane, & herbis confecto, in quo deſcribendo, ingenij vbertatem abunde aperit, dum in re tam tenui, tamq́. (vt ita dicam) nulla, tam graphice, & deſerte, ruſticanam diligentiã, & continentiam, & parſimoniã pſcribit, ſubinſerens horti feracis commoda. Primo, deſcribit patrisfamilias diligentiam, inſurgendo ante lucem, preſertim tpe hyberno: Computat aũt horas more patriæ ſuæ, nã illic, prima hora, eſt in occaſu ſolis, cum ergo ſol occidat tpe brumali, ferè hora x. noctis, hora erit ſm nos quarta, qua & ruſtici ferè ad opus ſuum ſurgunt. Ordo igitur eſt, Nox peregerat iã bis quinque .i. decem: horas hybernas, i. quæ erant tpe hyemali, & ales. ſ. gallus, excubitor. i. excubias curans, prædixerat .i. annunciauerat, priuſquam venerat diem. i. lucem, cum. i. quando: Similus cultor horti exigui. i. modici, metuens ieiunia triſtia. i. triſtitiam afferentia, lucis venturæ .i. diei appropinquantis, leuat. i. erigit, ſenſim. i. paulatim, membra. ſ. ſua, demiſſa. ſ. prius .i. deorſum miſſa, & proſtrata grabato .i. ſtrato, & lecto viſi, & explorat. i. exquirit tenebras inertes. i. ad nullam artem vtiles, manu ſolicita. i. ſolicite palpitanti, & veſtigat. i. inquirit, focum. i. locũ vbi ignis fouebatur, quẽ ipſe læſus. ſ. ab igne, ſenſit. i. percepit ſenſu tactus, denique. i. tãdem. Nã ſupp. fumus paruulus remanebat ſtipite exuſto. alij, legunt manabat, & ex vſto, duabus dictionibus vt ſit, fumus, paruulus. i. modicus, manabat ex ſtipite vſto, & cinis cælabat. i. occultabat, & ſopiebat lumina. i. ſplendorẽ, prunæ. i. carbonis, obductæ. i. coopertæ. Ipſe Similus admouet. i. applicat, his. ſ. cineri, & prunæ, lucernam pronam. i. ad recipiendum lumen debite reflexam, aut ipſe pronus admouet fronte ſubmiſſa. i ſurſum miſſa, ne à fumo læderetur, & producit acu. i, ferro acuto, alij legunt, acus, ſtuppasque, vt ſit, & producit acus. i. ſtramenta, aut (vt dicunt) paleas, & ſtuppas, carentes humore. i. aridas, & excitat ignem languentem flatibus. i. ſufflationibus crebris. Tenebræ recedunt tandem, & hoc fulgore. ſ. ignis, concepto. ſ. à ſtuppa, aut lucerna, & defendit lumen ab aura. i. vento, ne extinguatur, defendit autem oppoſita. i. contra poſita. & reſerat oſtia clauſa claui, quæ præuidet. ſ. an clauſa ſint. Pauper. i. modicus aceruus frumẽti, erat fuſus terra. i. per terram, & depromit ſibi hinc. i. ex hoc aceruo, ſup. tantum, quãtum mẽſura. ſ. Moreti faciendi, petebat. i. exigebat, alij tamen legunt, pa-

tebat, q excurrit pondere in libras bis octonas.i.ſedecim. Inde.ſ. iam deprompto frumēto .ibit.& aſſiſtit molæ.i.ad molam.& locat lumina fida, ſupp. in tabella parua. quā paries ſeruabat fixam in illos vſus.tunc.i.deinde, depoſita candela, aut lucerna ad tabellam, ipſe liberat.i.expedit, denudādo veſte lacertos geminos.i.ambo brachia,& ipſe cinctus tegmine capræ villoſæ, peruerrit.i.in toto uertit, cauum.i.cōcauū,& pro.i.gremium.i.receptaculū molarum.hoc eſt diſponit ad molēdum. [Aduocat inde manus] Pergit hoc ordine. Simulus aduocat.i.aſciſcit,& applicat tanquā auxiliatrices, inde.i.deinde, manus partibus,i. impatiens vtranq; operi, læua ſ.manus, eſt intenta miniſterio, quia adminiſtrat far, aut frumentum aliud molendum, dextra eſt intenta labori, quia circumagit molā, hæc.ſ.dextera, rotat,& concitat orbem.i.molarem, aſſiduis gyris.i.circūuolutionibus, Ceres trita ab rapido ictu ſilicum.i.molarium lapidum, decurrit.i. deorſum currit. Læua ſuccedit interdum ſorori.i.dexteræ, feſſæ.i.fatigatæ,& alternat vices.i.alternatim,& viciſſim rotat,& cātat.ſ. Simulus modō.i.interdum carmina ruſtica,& ſolatur voce agreſti.i.cantilena ruſtica laborem,& clamat interdum Cybalē.ſ.ancillā, quæ ſup. erat, vnica cuſtos.ſ.domus,& orti Afra.i.ex Africa, genus.i. origine,& ſm genus,& hoc tota figura.ſ.eius corporis teſtante patriam.i. approbante Afram.eſt torta comā.i. habens comam intortam,& criſpā in morem lanæ villoſæ, tumens labra.i.habens labra inflata,& ſpiſſa,& fuſca colore, vt Mauri ſunt. Pectora iacent lata māmis.i.habens mammas latas, iacentes in pectore,& aluus.ſup.iacet cōpreſſior, qd contra venuſtatē eſt, nam amatur venter,& pectus tumens in muliere. ſtrictis tñ mămillis, alij habent, cōpreſſior aluo, vt ſit exiſtens cōpreſſior aluo.i.habens aluum cōpreſſiorem,& exilis.i.gracilis cruribus:& prodiga.i. vltra modum abūdans, planta.ſ.pedis ſpatioſa, calcanea.i. calces pedum, rigebant ſciſſa continuis rimis, vocat ergo hanc.i.talem, atq; imperat imponere focis ligna arſura,& adolere.i.temperare, liquores gelidos.i.aquas frigidas flammæ.ſ.ignis: ſed poſtquam verſatile.ſ. molendinum impleuit iuſtum finem.i. perfecit munus ſuum, ipſe transfert inde.i.deinde.farinas, fuſas manu in cribra,& quatit .i.excutit, ac purgamina.ſ. furfuris remanent in ſummo dorſo.ſ. cribri: Cerea emendata.ſ.flos farinæ, ſubſidit.i.ad ima tendit, exiſtens ſincera,& liquatur.i.colatur. vnde colatur, quidam contra artem legunt, foraminibus.i. per foramina cribri, tum.i.deinde, ipſe Simulus componit illam.i.cererem purgatam, tabula leui.i. polita,& leuigata,& ſuperingerit vndas tepidas, quas Cybale tēperauerat, tum.i.deinde cōtrahit frondes.ſ.herbarum, atque farinas admixtas, atque tranſuerſat ſupp. iam dicta, durata.i.duriora effecta, manu,& coactu.i. coagulo liquido,& ſpargit interdū grumos.i globulos, ſale.i.de ſale,& leuat.i.leuigat (nam primum producit)& polit iam opus ſubactū.i.exceſum,& erectum,& dilatat palmis in ſuum.i.iuſtum,& debitum orbē,& notat.i. diſtinguit notis, quadris impreſſis diſcrimine æquo.i.æquali diſtantia.& infert, inde.i.deinde foco.i.in focum, quia Cybale mandauerat ante.i.prius locum aptum.i.conuenientē coctioni,& tegens.ſ. Moretum, teſtis ſuperaggerat ignes.i.carbones ardentes,& dū Vulcanus.i.ignis groſſior,& Veſta.i.ignis purior, peragit ſuas partes .i.coquit, Similus non ceſſat interea. hora uacua.ſ.negocio, verū quærit ſibi aliā opem.i.illud ſubſidium contra famem.quia comparat.i.acquirit eſcas quas iungat.ſ. Cereri decoctæ. ne Ceres ſola.i.ſine herbis,& obſonio ſit non grata palato.i.inſipida. Terga ſuis.i porci durati.ſ.contra putredinē ſale non vacabant.i. ſuperſluebant illi ſuſpenſa focis, iuxta carnaria.i. loca vbi carnes ſalſæ conduntur,& trunci.ſ.ſuis ſale durati, non vacabant illi ſuſpenſi focis, ſed caſeus traiectus medium orbem.i. habens medium orbem, traiectum ſparto.i.illo lini genere,& facis.i.manipulus. vetus.i.inueteratus, anheti, illius herbæ aſtricti.i contracti aut ſolei aut vetuſtate. Ergo quia carnaria non habebat. ipſe heros.i.pater familiās, princeps domus ſuę, molitur.i. cum molimine cōparat ſibi aliam opem. Hortus erat iunctus caſulæ.i. tugurio, quem Vimina.i.lenta virgulta ſalicum, aut ſilerum,& arundo redimita leui.i.non ponderoſo, calamo.i.fiſtula,& cana, munibat pro muniebat.ſ.ab ingreſſu beſtiarum, exiſtens exiguus ſpatio, ſed fertilis herbis. Illud quod vſus.i. vtilitas,& indigentia pauperis exigit, non deerat illi. Locuples.i. plura loca habens,& diues terratum, petebat interdum plura ā paupere, nec illud opus erat ſumptus.i.expenſæ.i.nō curabat ad ſumptum. ſed erat regula curæ.i.ſolicitudinis.ſi quando ve.i. vel pluuiæ ve.i vel, lux feſta.i. feſtiua, tenebant eum caſula.i.in tugurio, vacuum.ſ. ab opere alio in agro faciendo,& ſi labor aratri ceſſabat, forte illud erat opus horti.i.tunc vacabat horto. Ipſe norat. diſponere varias plantas,& committere ſemina terræ occultæ.i.occultatim ſemina ſibi credita,& ſubmittere.i.clam ſupermittere.apte.i.decenter, cura.i.cum ſolicitudine, riuos vicinos.i.ex vicino monte ſcaturientes, hic. ſupple virebat holus,& betæ, illud genus holoris, fundentes, id eſt effuſim extendentes, brachia, id eſt caules, aut frondes latæ,& rumex.ſ.herba fœcundus, id fœcunde creſcens,& maluæ,& inulæ virebant hic cicer, illud genus leguminis, ſupp. virebat hic.& cœpe (quidam ſcripſerunt, porra) debentia nomen capiti, quia κεφαλη & κεφαλὴ dicitur caput. Hic etiam, ſupple verebat papauer, nocuum, id eſt nociuum capitis,& gelidum.i. frigidum ab effectu, vnde ſomnū inducit,& lactuca grata reges .i.intermiſſio ciborum nobilium. cum.ſ. præ ſatietate illos ſatiidit ſtomachus,& cucurbita, genus herbæ, è cuius fructu vaſa potoria fieri ſolent (nam cucumis, alius eſt, quanquam imperiti pro eodem accipiunt) grauis, quia ventroſa dimiſſa.i.extenſa, in ventrem latum.ſupp.virebat hic. [Verum hic non domini, &c.] Proſequitur interitum, oſtendens commoditatem horti,& parſimoniam Simuli. Vnde redit ad confectionem Moreti poſtquam narrat opus diurnum Simuli, quod erat arare terram, aut interdum res venales ad vrbem deferre. Ordo aūt eſt. Hic nō erat prouentus domini.i.viri, alijs dominari volentis,& pōpoſe viuentis. (Enim, pro quia, erat contractior.i.minus dilatus,& extenſus, quantum ad pompas mundanas, illo.i.quā ille? quaſi dicat nullus) ſed erat prouentus populi.i.plebeius,& popularis.& portabat diebus notis.i.ſtatutis, quibus ſciebat mercatum eſſe, faſces holerum venales in vrbem,& redibat inde domum leuis.i. deoneratus ceruice,& grauis, id eſt oneratus ære (Contra, in Buc.

Quamuis multa meis exiret victima ſeptis
Pinguis, & ingratæ premeretur caſeus vrbi,
Non vnquam grauis ære domum mihi dextra redibat)

Redibat, dico, domum grauis ære, comitatus vix vnquam, id eſt cariſſime merce, id eſt re venali, macelli vrbani, quæ in macello vrbano venditur, hoc eſt carne, aut alio obſonio delicatiore Cæpa rubens, quæ maior, ſed vilior eſt, quam alba,& area porri ſecti, id eſt ſectilis (quia etiam capitatum eſt. ſed ſectile, vilius. hoc eſt porrum ipſum, domat, id eſt ſedat,& non penitus extinguit famem, ſcilicet Simuli ruſtici. Quæque, id eſt,& naſturtia, genus herbæ amaræ,& acetoſę, quæ trahunt vultus acri morſu,& intyba, ſcilicet herbę fibroſæ.& eruca, ſcilicet herba ſalx, reuocans Venerem morantem,i. excitās appetitum coeundi, ſupp. domant famem eius. Simulus intrauerat hortum, meditans aliquid tale, id eſt aut, vt venundet, aut vt famem domet, intrauerat tum quoque. id eſt etiam tunc, aut meditans tum quoque aliquid, tale intrauerat hortum, ſcilicet ſuum, ac educit primum Tellure, id eſt terra, refoſſa, id eſt aperta per foſſionem. leuiter, id eſt modice, quatuor alia, cum fibris, id eſt fidis, quibuſdam ſpiſſis, id eſt ſpiſſe ad caput adhęrentibus. Inde, id eſt, deinde, vellit.i.carpit comas graciles apij,& rutam rigentem, alij legunt, virentem, quia ſemper viridis eſt, eſt tamen,& rigens.i. firma,& ſolida herba,& vellit coriandra, id eſt grana coriandri, trementia exiguo filo.ſ. cui affixa erant, vbi, id eſt poſtquam, ipſe collegit hęc.ſ.ante dicta genera herbarum, ipſe conſedit ad ignem lætum.i. lætificantem,& poſcit famulam.ſ.Cybalem, id eſt famula ſua, mortalia.i. vas, in quo herbas illas contundat, poſcit, dico voce clara,& nudas, id eſt decorticat, nunc, id eſt deinde, ſingula capitum.i. ſingula capita, vt alij,& cæparum, cortice numeroſo, id eſt multiplici,& ſpoliat corijs, id eſt pelliculis, ſummis, id eſt extremis,& ſpargit humi, id eſt ſuper humum. paſſim contempta.i. reprobata à Moreti condimento (humi genitiuus ferè ponitur etiam vbi accuſatiui ſignificatum videtur, vt. Deiecit oculos humi, id eſt in humum) atque abicit, ſcilicet contempta (alij textus habent, adicit, vt referantur ad ſequentia, ſcilicet adicit bulbum, ſed verbum eius eſt, tingit. Siue autem, abicit. ſiue adicit, legitur per ſyncopam, ſcribetur ablato altero i, quia prima corripitur)& tingit aqua bulbum ſeruatum, ſupple cum gramine. Eſt autem bulbus, ſpecies herbæ capitatę, cuius cum multa ſint genera, vnum eſt, quod Epimenidum dicitur optimi in Africa ſaporis, incitat autem Venerem, vnde Martialis in diſtichis: *Bulbus.*

Cum ſint ſibi mortua membra,
Nil aliud bulbis, quam ſatur eſſe poter.

Quaſi dicat non artigeris per eos,& demittit in orbem lapidis, ſcilicet molaris, cauum, id eſt excauatum,& inſpergit hic, id eſt modo, aut hinc, id eſt deinde, micas ſalis,& caſeum durum, aduſto ſale, adijcitur (hic ſcribetur duplici ij, quia producitur prima poſitione)& ſuperinſerit herbas dictas. ſcilicet ſic contuſas,& fulcit,& id eſt ſubnectit, læua, id eſt ſiniſtra manu, veſtem ſub, id eſt

ſale,adiicitur(hic ſcribetur duplici.i),quia producitur prima po ſitione)& ſuperinſerit herbas dictas,ſcilicet ſic contuſas, & ſulcit.& id eſt ſubnectit,læua,id eſt ſiniſtra manu.veſtem ſub,id eſt vſque ad inguina,ſetoſa.i pilofa(ſed qui ruſtici duros pilos hñt, maluit ſetoſa,quã piloſa dicere)dextera:ſ.manus, mollit.i.molli ficat.& contundit primum piſtillo.i.inſtrõ pinſendi,hoc eſt con tundendi,& frangendi allia fragrantia.i.multum olentia,rum.i. deinde terit.i. contundit omnia pariter ſucco mixto. Manus.ſ. eius,it in gyrum.ſ.mortarij,& ſingula deperdunt paulatim proprias vires,quia accipiunt ſaporẽ mixtum,vñ ẽt per admixtionẽ liquidi,corrumpitur vſus oliui,& vnus color eſt.i.fit,è pluribus, .ſ.coloribus.ſ.nec totus viridis,quia fruſtra.i. fragmenta lactea, vt allij,porri,& cæpę repugnant nec nitens.i.nõ penitus albũ,de lacte.ſ.infuſo,aut de fruſtris lactis,quia.ſ. lac,aut confecto illa, variatur à tot herbis:Spiritus.i.odor diffuſus, acer.i.vehemens, iaculatur.i.in morem iaculi ferit acriter nares viri apertas,patulas,potius diceret,& dãnata ſua prandia.i.eſcam prandij ſui, vultu ſummo.i.oculis flentibus,propter cæpe,aut naſo contracto, propter alium,& tergit ſæpe manu.ſ.ſua lumina lacrymantia.i. oculos lacrymas emittentes,quas cœpe(vt dixi) excitat, & ipſe furens.i.inſaniens,per impatientiam,dicit conuitia.i. contumelias,fumo immerito,quia,non propter fumum, ſed propter cæpe,lacrymabat.Opus procedebat.ſ.ad ſpeciem Moreti, & piſtillus.ſ.quo herbas contundit,non ibat iam ſalebroſus.i. aſper plenus ſalebris,vt ante,id eſt prius.ſupple, iuerat, ſed ipſe grauior ibat in orbeis lentos.i.tardantes & conglutinantes globos herbarum,ergo,quia.ſ.videt opus procedere & ferè confectum,ipſe inſtillat guttas,vbi parſimonia eius oſtenditur qui nõ effudit, ſed guttatim inſtillat guttas,oliui.i.olei palladij,id eſt à Pallade inuenti,(producta primum olea dum.ſ.cõtenderet cum Neptuno de nomine Athenarum,& lis ad hoc deducta eſſet:vt is daret qui fœtum vtiliorem reipublicæ produceret.Nã cum ille equũ produceret,animal belligerum,hæc oleam paciferam, proferẽs victrix effecta,vrbi nomen dedit,nã Græce ἀθηνᾶ dicitur) Et ſuper infundit vires exigui.i. modici aceti, atque commiſcet iterũ opus,& retractat mixtum,& circuit,tum demum.i.tunc tãdem mortaria duobus digitis,& contrahit diſtantia in vnum globũ, vt nomen,& ſpecies conſtet.i.reſultet Moreti effecti, aut vt nomen,& ſpecies effecti conſtet Moreti: Cybale.ſ.ancilla,ſedula.i. diligens.exuit quoque.i.etiam,operoſa interea. panem: quem Simulus recipit manibus lotis,& timore famis pulſo, hinc,id eſt deinde,& ſecurus,id eſt ſeorſum à cura, & ſolicitudine vectus in illam diẽ.i.pro tota illa die.ambit crura ocreis.i. peronibus,paribus.i.vtrique cruri aptis,aut æqualibus,& tectus galero,id eſt pileo ruſtico,cogit iuuencos parentes,ſub iuga lorata,id eſt loris fulta.atque agit,id eſt impellit eos,in ſegetes,id eſt terras ſatiles,vnde eſt, Quid faciat lætas ſegetes, &c. condit terræ,id eſt in terram,aratrum,id eſt arat.

P. VIRGILII MARONIS HORTVLVS.

ADESTE Muſæ maximi proles Iouis :
† Laudes feracis præcidemus hortuli, † Laudes.
Hortus ſalubreis corpori prebet cibos :
Variosq́ cultus ſæpe cultori refert :
Olus ſuaue, multiplex herba genus,
Vuas nitenteis, atque fetus arborum.
Non deſit hortis & voluptas maxima,
Multisq́ † mixta commodis iucunditas, † commixta modis
Aquæ ſtrepentis vitreus lambit liquor :
Sulcoq́ ductus irrigat riuus ſata :
Flores niteſcunt diſcolore gramine :
Pinguntq́ terram gemmeis honoribus :
Apes ſuſurro murmurant gratæ leui :
Cum ſumma florum vel nouos rores legunt.
Fœcunda vitis coniuges vlmos grauat :
† Textasue inumbra pampinus arundines. † Textas
Opaca præbent arbores vmbracula :
Prohibentq́ denſis feruidum ſolem comis.
Aues canoros garrulæ fundunt ſonos :
Et ſe per auras cantibus mulcent ſuis.
Oblectat hortus, aduocat, paſcit, tenet,
Animoq́ mæſto demit † anguores graueis. † Languores.
Membris vigorem reddit : & † viſum capit. † Viſus
Refert labori pleniorem gratiam :
Tribuit colenti multiforme gaudium.

ASCENSIVS.

ADESTE Muſæ &c.] Opuſculum hoc,de laude hortuli, quamuis epigrãma ſit, & congrue inter ſequentia epigrã mata collocari poſſit, tñ,quia in Moreto,multa de herbis, & feracitate hortuli dicta ſunt,ad hæc conformia, non inepte illi cohęreat. Eſt aũt qualitas carminis, Iãbica trimetra ſenaria. Iã bica,ab iambico prædominante,trimetra, quia ternas mẽſuras continet,menſura aũt binos pedes,quia enim iambus (vt Flaccus dicit in arte)pes citus eſt,iõ bini pedes,pro vno metro.i.vna menſura computantur,eſt tñ ſenaria.i.ſenis pedibus cõſtans.Recipere aũt põt iambum,locis omnibus,ſicut in primo carmine, iambum habet,in primo,ſecundo,quarto, & ſexto locis. Recipit,& dactylum ac tribrachum,locis omnibus p̃terquam nouiſſimo,ſpondeum vero, & anapæſtum locis præcipue imparibus. ſed & ſexto loco ſpondeum, & eius loco trochæum admittit. Intentio eſt,deſcribere laudes hortubili.Ordo eſt.O Muſæ appoſitoriæ,proles maximi Iouis,& Mnemoſynę,videlicet(vt dicturus ſum in Epigrammate de muſarum inuentis)adeſte.i.auxilio ſitis,vt ſup.p̃dicemus laudem hortuli feracis.Hortus prębet corpori cibos ſalubres.& refert ſæpe cultori varios cultus,& refert holus ſuaue.ſ.ad veſcendum, & multiplex genus herbæ,& vuas nitenteis,atque fœtus.i.fructus arborum,vt poma, & nuces, & .i.etiam voluptas maxima non deſit.i. deeſt(ſic in Bucol.

Lac mihi non æſtate nouum,non frigore deſit)

Et iucunditas commixta multis modis non deſit hortis liquor vitreus.i.vitrei coloris, & tranſparentiæ aquæ ſtrepentis.i.cum murmure decurrentis,ambit.ſ.hortulũ,& riuus ductus ſulco,irrigat ſata,flores niteſcunt in gramine diſcolore.i.diuerſorũ colorum,& pingunt terras gẽmeis honoribus.ſ. herbarũ,& florũ, honores aũt,pro venuſtatibus accipi ſolent,apes gratæ.i.vtiles, murmurant leui ſuſurro,cum.i.qñ,legunt.i.colligunt,ſumma.i. ſummitates florũ,vel nouos.i.recenteis rores,uitis fœcunda grauat ulmos coniuges,quia illis in Italia maritantur. Eſt aũt delicioſe dictum,ue,pro uel,pampinus.i. frons uitiũ,inumbrat arũdines textas.ſ.circunquaque, arbores præbent vmbracula umbroſa, & prohibent ſolem feruidum comis.i. frondibus denſis. Aues garrulæ fundunt ſonos canoros,& mulcent ſemper,aures ſuis cantibus.Hortus itaque oblectat, auocat à curis, & uitijs, paſcit.ſ.holeribus,tenet.ſ.oblectamento,& demit animo mœſto languores graues,& reddit membris uigorem, & capit uiſus,& refert labori pleniorem gratiam,quam.ſ. accepit: ut Cic.in off. dicit, Et tribuit colenti gaudium multiforme.

Carminis qualitas

INCERTI AVCTORIS IN MECOENATIS OBITVM.

DEFLERAM iuuenis triſti modo carmine fata:
Sunt etiam merito carmina danda ſeni.
Vt iuuenis defiendus erat tam candidus, & tam

Longius annoſo viuere dignus auo.
Irreligata ratis nunquam defeſſa carina,
It, redit in vaſtos ſemper onuſta lacus.
Illa rapit iuuenes prima florente iuuenta:
Non oblita tamen ſed repetitq́; ſenes.
Nec mihi Mæcenas tecum fuit vſus amici:
† Illius. *† Lollius hoc ergo conciliauit opus.*
Fidus erat nobis nam propter Cęſaris arma,
Cæſaris & ſimilem propter in arma fidem.
Regis erat genus Hetruſci: tu Cæſaris almi
Dextera, Romanæ tu vigil vrbis eras;
Omnia cum poſſes tanto tam carus amico:
Te ſenſit nemo poſſe nocere tamen.
Pallade cum docta Phœbus donauerat artes.
Tu decus, & laudes huius, & huius eras.
† Vincis *† Vincit vulgares † vincit Berillus arenas.*
† Incisq. peritus *Littore in extremo quas ſimul vnda mouet.*
Quod diſcinctus eras, animo quoque, carpitur vno
Diluuij, ac nimia ſimplicitate tua.
Sic illi vixere, quibus fuit aurea virgo:
Quæ bene præcinctos poſt modo pulſa fugit.
Inuide quid tandem tunicæ nocuere ſolutæ?
Aut tibi ventoſi quid nocuere ſinus?
† hoſpes *Num minus vrbis erat cuſtos? & Cæſaris † obſes*
Num tibi non tutas fecit in vrbe vias?
Nocte ſub obſcura, quis te ſpoliauit amantem?
Quis tetigit ferro durior ipſe latus?
Mauis, erat potuiſſe tamen, nec velle triumphos
† maiores magnus. *† Maiores, maius abſtinuiſſe fuit.*
Maluit vmbroſam quercum, nymphasq́; canentes,
Paucaq́; pompoſi iugera certa ſoli.
Pierides, Phœbumq́; colens in montibus hortis
Sederat argutas garrulas inter aues,
† monimēta. *Marmora Mæonij vincunt † monumenta libelli:*
Viuitur ingenio, cetera mortis erunt.
Quid faceret? defunctus erat, comes impiger idem,
Miles, & Auguſti fortiter vſque pius.
Illum piſcoſi viderunt ſaxa Pelori
† hoſtilis *Ignibus † hoſtiles reddere ligna rates.*
Puluere in Aemathio fortem videre Philippi:
† tum il- *Quam † tener ille fuit: tam grauis hoſtibus erat.*
Cum freta Niliacæ texerunt laca carinæ,
† circa. *Fortis erat † circum, fortis, & ante ducem.*
Militis Aeoi fugientis, terga ſecutus
† Terri- *† Tertius, ad Nili dum fugit ille caput:*
Pax erat: hæc illos laxarunt ocia cultus.
Omnia victores Marte ſedente decent.
Actius ipſe lyram plectro percuſſit eburno:
Poſtquam victrices conticuere tubæ.
Hic modo miles erat, ne poſſet fœmina Romam
Dotalem ſtupri turpis habere ſui.
Hic tela in profugos (tantum curauerat arcum)
Miſit ad extremos exorientis equos.
Bacche coloratos poſtquam deuicibus Indos,
Potaſti galea dulce iuuante merum.
Et tibi ſecuro tunicæ fluxere ſolutæ:
Te puto purpureas tunc habuiſſe duas.
Sum memor, & certe memini ſic ducere Thyrſos
† Brachia. *† Bacchica purpurea candidiora niue.*
Et tibi Thyrſus erat geminis ornatus, & auro,
Serpentes ederæ vix habuere locum.

Argentata tuos etiam ſandalia talos
Vinxerunt certe, nec puto Bacche negas.
Mollius es ſolito mecum tum multa locutus,
Et tibi conſulto verba fuere noua.
Impiger Alcide multo defuncte labore,
Sic memorant curas repuliſſe tuas.
Sic te cum tenera lętum luſiſſe puella
Oblitum Nemeæ, iamq́; Erymante tui.
Vltra nunquid erat? torciſti pollice fuſos.
Leniſti morſu læuia fila parum.
Percuſſit † crebros te propter Lydia nodos. † crebra
Te propter dura ſtamina rupta manu.
Lidia te tunicas iuſſit laſciua fluentes:
Inter lanificas ducere ſæpe ſuas.
Claua toroſa tibi pariter cum pelle iacebat:
Quam pede ſuſpenſo percutiebat amor.
Quis fore credebat, premere cum iam impiger inſani
Hydros ingenteis vix capiente manu?
† Cumne renaſcentem terreret velociter hydram † Tune ſe
Frangeret immanes, vel Diomedis equos?
Vel tribus aduerſis communem fratribus aluum,
Et ſex aduerſa ſolus in arma manus?
Fudit † aloidas poſtquam dominator Olympi † æolidas
Dicitur in nitidum procubuiſſe diem:
Atque aquilam miſiſſe ſuam: quæ quæreret, ecquis
Poſſet † amaturo ſigna referre Ioui. † amaturo vina, alij amatori ſigna
Valle ſub Idea dum te formoſe ſacerdos
Inuenit: & preſſo molliter vngue rapit.
Sic eſt: victor amet: victor potiatur in vmbra
Victor odorata dormiat inq́; roſa.
† Victus ares: victusq́; metat. metus imperet illi: † Victor victus metuat.
Membra nec in ſtrata † ſternere diſcat humo. † cernere
Tempora diſpenſant vſus, & tempora cultus.
Hæc homines, pecudes, hæc moderantur aues.
Lux eſt: taurus arat. nox eſt: requieſcit arator:
Liberat emerito feruida colla boui.
Conglaciantur aquæ: ſcopulis ſe condit hirundo:
Verberat egelido garrula vere lacus.
Cæſar amicus erat: poterat vixiſſe ſolute:
Cum iam † Cæſar idem quod cupiebat, erat. † Cæſarides
Indulſit merito: non eſt temerarius ille.
Vicimus: Auguſto iudice dignus erat.
† Argo ſaxa pauens poſtquam Scylleia legit, † Ergo
Cyaneosq́; metus iam religanda ratis.
Viſcera † diſſecti mutauerat arietis † agno † diſſecti † agni
Oetias, & ſuccis omne perita ſuis,
His te Mecœnas iuueneſcere poſſe decebat.
Hæc vtinam nobis colchidos † herba foret. † herba reuocans vitam
Redditur arboribus flores reuocantibus † æſtas † æſtas
Ergo non homini quod fuit ante, redit?
Viuacesq́; magis ceruos decet eſſe pauenteis?
Si quorum in torua cornua fronte rigent?
Viuere cornices multos dicuntur in annos.
Cur nos anguſta conditione ſumus?
Paſcitur Auroræ Tithonus nectare coniux:
Atque ita iam tremulo nulla ſenecta nocet.
Vt tibi vita foret ſemper medicamine ſacro:
Te vellem auroræ complacuiſſe virum.
Illius aptus eras croceo recubare cubili.
† Et modo punico rore leuante torum. † Et modo &c. viq; ad bigas, Illi vers in ante impreſſis Codicibus non inueniuntur.
Illius aptus eras roſeas adiungere bigas:

Tu

codicib. non inueniuntur . *Tu dare purpurea lora regenda manu.*
† Tu mulcere iubam: cum iam torſiſſet habenas
† Tum *Procedente die reſpicientis equi.*
Quæſiuere tori iuuenem ſic Heſperon illum:
Quem nexum medio ſoluit in igne venus.
Quem nunc in fiſcis placida ſub nocte nitentem
Luciferum contra currere cernis equis.
Hic tibi corycium, caſias hic donat olenteis,
Hic è palmiferis balſama miſſa iugis.
Nunc precium candoris habes, nunc redditus vmbris.
† Veh *† Te ſumus obliti decubuiſſe ſenem.*
Ter Pylium fleuere ſui, ter Neſtora canum.
Dicebantq́; tamen non ſatis eſſe ſenem.
Neſtoris annoſi vixiſſes ſecula: ſi me
† Diſpenſante *† Diſpenſata tibi ſlamina † nente forent.*
Nunc ego quid poſſum? tellus leuis oſſa teneto:
† nempe *Pendula librato pondus & ipſa tuum.*
Semper ſerta tibi dabimus: tibi ſemper odores:
Non vnquam ſitiens, florida ſemper eris.
Sic eſt Mecœnas fato veniente locutus,
Frigidus, & iamiam cum moriturus erat.
Me ne, inquit, iuuenis primæui Iuppiter ante
Auguſtum Bruti non cecidiſſe fidem?
Pectore maturo fuerat puer, integer æuo,
Et magnum magni Cæſaris illud opus.
† Diſsidio, alij diſsido. *† Diſcedo: vellemq́; prius. non omnia dixit:*
† dici. *Inciditq́; pudor, quæ propè † dixit amor.*
Sed manifeſtus erat moriens. quærebat amatæ
Coniugis amplexus, oſcula, verba, manus.
Si tamen hoc ſatis eſt, vixi te Cæſar amico:
Et morior dixit, dum moriorq́; ſatis,
Mollibus ex oculis aliquis tibi procidet humor.
Cum dicar ſubita voce fuiſſe tibi.
† tibi *Hoc † mihi contingat: iaceam tellure ſub æqua.*
Nec tamen hoc vltra te potuiſſe, velim.
Sed meminiſſe velim. viuam ſermonibus illic.
Semper ero: ſemper ſi meminiſſe voles.
† amore *Et decet: & certa viuam tibi ſemper † amicus:*
Nec tibi qui moritur, deſinit eſſe tuus.
† quoque *Ipſe † ego quidquid ero, cineres interq́; fauillas,*
Tunc quoque non potero non memor eſſe tui.
Exemplum vixi te propter molle beate:
Vnus Mecœnas teq́; ego propter eram.
Arbiter ipſe fui: volui quod, contigit eſſe:
Pectus eram vere pectoris ipſe tui.
Viue diu mi care ſenex: pete ſidera ſero.
† Sed *Eſt opus hoc terris: te quoque velle decet.*
† Et tibi ſuccreſcant iuuenes bis Cæſare digni:
Et tradant porrò Cæſaris vſque genus.
† Et tibi ſecuro quid. *† Sic ſecura tibi cum primum Liuia coniux,*
Expleat amiſsi munera rupta gener.
† Ipſa *Cum deus in terris diuis inſignis auitis:*
Te Venus in patrio collocet † alma ſinu.

A S C. ILLVM] Octauius vicit Sext. Pompeium bello nauali in mari Siculo. [Piſcoſi] Aſpeſi. [Pelori] Pelorus, ſummus eſt ex promontorij Siciliæ, aduerſus Italiã. [Rates]. ſ. Sexti Pompeij. [Puluere in Aemathio] Aemathia, appellatur Theſſalia, ab Aemathone filio Deucalionis. [Saxa] notat Mecœnatem fuiſſe, ſecutum Auguſtum in bello contra Sex. Põpeium, per Agrippam, & fratrem, & commiſſa pugna, non longe à Charybdi, & Scylla, ea parte qua Pelorus Italiam reſpicit. [Argo ſaxa pauens.] Iaſon. [Legit]. i. nauigat, de Iaſone loquor. [Oetas] Oetas rex Colchorũ filiam habuit Medeam. Oetas dr̃, ab Oeta: Theophraſtus ponit herbã in Aegypto, qua reuiſcũt homines. Iuba hiſtoricus tradit, ſuccis herbarum, reuocari homines ad vitam. Xanthus j. hiſtoriarum ait, Draconis catulum reuocatum ad vitã, herba quadam, quam balim appellant. [Colchidos] Medea, in formam vetulæ mutata, intrauit Iolchon, regiam Peliæ regis Theſſaliæ, teſtãs ſe miſſam ab Hyperboreis cum quibuſdam medicaminibus, vt faceret iuuenem Peliam, & vt fidem darent verbis ſuis, experimento probauit, mactauit enim arietem, & in aheno coxit, & inde reſtituit in vitam: Pelias ſenex phanaticus, cupiens iuueneſcere properauit, vt id fieret, & ſic à Medea cæſus fuit.

P. VIRGILII

MARONIS EPIGRAMMA

DE VIRO BONO.

VIR bonus & prudens, qualem vix reppe-
rit vnum
Millibus è multis hominũ conſultus Apollo:
Iudex ipſe ſui: totum ſe explorat ad vnguẽ.
Quid proceres, quid leno procax, quid opinio vulgi,
Securus, mundi inſtar habens, teres atque rotundus,
Externe ne quid labis per leuia ſidat.
Ille, dies quam longus erit ſub ſidere Cancri:
Quantaq́; nox tropico ſe porrigit in Capricorno:
Cogitat: & iuxto trutinę ſe examine penſat:
Ne quid hiet: ne quid protuberet: angulus æquis
Partibus vt coeat: nil vt deliret amuſsis.
Sit ſolidum quodcunque ſubeſt: nec inania ſubtus
Indicet admotus digitis pellentibus ictus.
Non prius in dulcem declinat lumina ſomnum:
Omnia quàm longi reputauerit acta diei.
Quæ præter greſſus, quid geſtum in tempore, quid non:
Cur iſti facto decus abfuit? aut ratio illi?
Quid mihi præteritum? cur hæc ſententia ſedit?
Quam melius mutare fuit. miſeratus egentem
Cur aliquem fracta per ſenſi mente dolorem?
Quid volui, quod nolle bonum foret? vtile honeſto
Cur malus ante tuli? num dicto, aut denique vultis
Perſtrictus quiſquam? cur me natura magis, quam
Diſciplina trahit? ſic data & facta per omnia
Ingrediens, ortoq́; à veſpere cuncta reuoluens,
Offenſus prauis, dat palmam, & præmia rectis.

A S C. HAEC ille quæ tametſi arguta, & doctis ſatis eſſe poſſunt, tamen qm̃ aridiuſcula, & nimium ieiuna, gallicæ iuuentuti, cui hanc opellam recepimus, videbuntur ampliori lucubratione omnia proſequamur, atque vt ſignificemus, quid hoc carmen contra tumidos animos, erectas ceruices faciat (aliud ſiquidem multo poeta intendere videtur) rẽ ipſam aggrediamur. [Vir bonus, & ſapiens] Quiſquis, inquit, vir bonus eſt, & ſapiens Iudex ipſe ſui, hoc eſt ſeipſum iudicat. quiſquis aũt iuſte rem quamuis iudicet, ipſam iuſta lance penſitet, atque diſquirat, ſanoq. iudicio ſit, oportet. Sed quis mortalium miſeriarum ſuarum pondus recte examinabit, nec animos ſummittens, ſeſe humilem profitebitur? Vt vero fragilitatem noſtrã conſpiciamus. Pli. ĩ j. lib. cap. vij. naturalis hiſt. verba repetere lubeat, quæ hmõi ſunt, Cum omnia exequi humanus nequeat animus, principium iure tribuetur homini, cuius cã vr̃, cũcta alia genuiſſe natura, magna, & ſæua mercede, contra tanta ſua munera, vt nõ ſit ſatis æſtimare, parens ne melior homini, an triſtior nouerca fuerit. Ante omnia vnum animantiũ cunctorũ, alienis velat opibus ceteris varia tegumenta tribuit, teſtas, coria, ſpinas, villos, ſetas, pilos, plumã, pennas, ſquã

ſtas, vellera Truncos etiam arboreſq. cortice, interdum gemino è frigoribus, & caloribus tutata eſt. Hominem tantum nudum, & in nuda humo, natali die abijcit, ad vagitus ſtatim, & ploratum, ſolumq. tot animaliũ ad lacrymas, & has protinus à vitæ principio. At Hercule riſus præcox illi, & celerrimus, ante quadrageſimam diem nulli datur. Ab hoc lucis rudimento, quę ne feras quidem inter nos genitas, vincula excipiunt, & omniũ mẽbrorum nexus. Atque infeliciter natum, iacet manibus, pedibusq. deuinctis, flens animal ceteris imperaturum, & à ſupplicijs vitã auſpicatur, unam tñ ob culpam, quia natum eſt. Heu dementia, ab his initijs, exiſtimãtium ad ſuperbiã ſe genitos. Prima roboris ſpes, primumq. temporis munus, quadrupedi ſimile facit. Qñ homini inceſſus? quando vox? qñ firmum cibis os? quandiu palpitãs vertex? ſummæ inter cuncta animalia imbecillitatis indicium. Iã morbi tot, atque medicinæ tot contra mala excogitatæ, & quoque ſubinde nouitatibus victæ. Cetera ſentire naturam ſuã, alia pernicitatẽ vſurpare, alia pͥpetes volatus, alia vires, alia nare: hominem ſcire nihil permiſit, ſine doctrina, non fari, non ingredi, non veſci, breuiter q. non aliud naturæ ſponte, q̃ flere. Itaq; multi extitere, qui non naſci optimũ cenſerent, aut quam ocißime aboleri. vni animantiũ luxus eſt datus, vni luxuria, & quidem innumerabilibus modis, ac per ſingula membra, vni ambitio, vni auaritia, vni immenſa viuendi cupido, vni ſuperſtitio, vni ſepulturæ cura, atque etiam poſt ſe de futura. Nulli vita fragilior, nulli rerum omnium libido maior, nulli pauor confuſior, nulli rabies acrior. Denique cetera animantia in ſuo genere probe degunt, congregari videmus, & ſtare contra diſſimilia. Leonum feritas, inter ſe non dimicat. ſerpentum morſus, non petit ſerpentes, ne maris quidem belluæ ac piſces, niſi in diuerſa genera ſæuiunt. At Hercule non homini ex homine plurima ſunt mala. Hæc ibi, idem eiuſdem lib 7. cap. Miſeret, atque etiã pudet æſtimantem, q̃ ſit friuola animalium ſuperbiſſimi origo, cum plerunq; abortus cauſa fiat odor, lucernarum extinctu. his principijs naſcũtur tyrãni, carnifex his animus. Tu qui corporis viribus fidis, tu qui fortunæ munera amplexaris, & te ne alumnum quidem eius exiſtimas, ſed partum, tu cuius ſemp̃ in victoria mens, tu qui te deũ credis, aliquo ſucceſſu tumens, tanti tñ perire potuiſti, atqui et hodie minoris potes, quãtulo ſerpentis ictus dente? Aut etiam vt Anacreon poeta Acino vuæ paſſæ, vt Fabius ſenator, prętor in lactis, hauſtu vno pilo ſtrangulatus? Is demum profecto, vitam æqua lãce penſitabit, qui ſemper fragilitatis humanæ memor fuerit. Hæc Plin. Ex quibus, ſi quis humanam conditionem penitioribus oculis intueri volet, modeſtior nimirum euadet, qñ nihil homine fragilius reſpexerit, liquet itaque quõ hoc vno verbo ſi animũ aduerterimus, facile ſuperbiam exegerit. Nam & eccleſia ſancta, quo die nos ſummißiori animo facere vult, repetit illud, Memento homo quod cinis es, & in cinerem reuerteris. Neque tamen fœcundiſſimus poeta, ſolam ſuperbiam in hoc opuſculo perſequitur, verumetiam modeſtiã quam nunc humilitatem vocant, atque omnem bene viuendi rõnem præſcribit. Nam veluti imbecillitatis ſuæ memor inferiorem ſeſe, q̃ qui faſtu turgeat, æſtimabit, ita dignitatis ſuæ rationem habens (etiam miſerrimus quiſque) multo ſuperiorem, q̃ qui peccati ſordibus ſeruiant, ſeſe iudicabit. Sis igitur iudex ipſe tui, & haud dubie inter ſuperbã mentis elationem, & abiectam humilitatem, medium (quę modeſtia eſt) ſeruaueris, teque non ad inertiam, non ad ignauiam, non ad ſecordiam, non denique ad reliquas animorum peſtes, verum ad optimas quaſque operationes genitum, naturæ ſedulitate cẽ ſueris. Sed quia (vt inquit Saluſt.) Omnis vis noſtra in animo, & corpore ſita eſt, animi imperio corporis ſeruitio magis vtimur, alterum, cum dijs, alterum, cum belluis cõe eſt, quo mihi, inquit, rectius eſſe videtur, ingenij quàm virium, opibus gloriã quærere, &c. idcirco conſultiſſimus poeta noſter, nos ad animi ſtudia adhortatur, admonetque vt patriam noſtram illam cœleſtem ſcrutemur, atq; admiremur, aſtrorumq. curſus, & potentias obſeruemus, quæ res à primo illo præcepto, Iudex ipſe ſui, non abhorret, nam ſi (vt phyſici dicunt) ſuperioribus rationibus ferimur: & ad bene, ſecus ue agendũ, tametſi non ſubigimur, inducimur tamen, operæpretium eſt illas noſſe, vt ſi ad bonum duxerint, faciles ſequamur, ſin ad malum, fortes reluctemur. Sanctum igitur, & notatu dignum verbum, Iudex ipſi ſui. Quod nimirum olim Apollinis oraculo æquale habitum eſt. Vnde Plin. 32. c. 7. naturalis hiſt. Rurſus mortales oraculorum ſocietatem dedere Chiloni. tria eius pͥcepta Delphis conſecrando aureis literis, quæ ſunt hæc. Noſſe ſe quenquam. Et, Nihil nimium cupere. Comitẽque æris alieni, atq; litis eſſe miſeriam. Hæc Plin. Primum pręceptum à Iuuen. ſumitur, vbi inquit, E cœlo deſcendit γνῶθι σεαυτόν, hoc eſt noſce teipſum. Sed Maro noſter vberius, inquit, Iudex ipſe ſui, plus. n. eſt ſeipſum iudicare, quàm noſſe duntaxat, oportet quem iudicemus noſcamus, & in iudicio ab omni mentis morbo ſimus incorrupti, vnde illud in Sermonibus Horatij:

Arguměntũ huius operis.

Tria aurea verba.

Male uerum examinat omnis corruptus iudex.

Alterum Terent. in Andria, ſic vſurpat. Nam id arbitror apprime in vita eſſe vtile vt ne quid nimis. Tertium vero, experientia nos docet. Sed Laertius in vita Chilonis aliter refert dicens, Sponſioni comes eſt iactura &c. quæ res nunc quoque multo vſu venit. Verum ne nimium philoſopher, redeo ad poetam, cuius ſingulas ferme voculas, elucidare conabor. [Vir bonus] vt grammaticuli dicunt, Vir, notat ætatem, ſexum, vel proprietatem. Aetatem, vt in Buc.

Vir.

Hinc vbi te firmata virum iam fecerit ætas.

Quinta ſi quidem ætas, in homine virilis dicitur. Sexum, vt in 2. Aeneid. Matreſque, viri que. Proprietatem, multiplicem notat, non coniugalem, vt apud Comicos, Mi vir. i. marite. Nũc, animi magni ſignificationem habet: vt, Cum locus affuerit, tẽpeor eſſe virum. Dr̃. n. vir. cui & virtutes animi, & vires in corpore, plurimæ ſunt [Bonus] Bonum dicimus nunc à bonitate formę, vt bona facies. i. formoſa. Nunc ab vtilitate: vt, Et bello bona corona. i. vtilis. Nunc à bonitate ingenij & artis. vt, Cur non Mopſe boni, qm̃ conuenimus ambo: i. docti & deſciti, vt bonus cytharœdus, bonus phyſicus. i. peritus. Nunc à bonitate voluntatis, quem beneuolum appellamus: vt, Adſit lætitię Bacchus dator & bona Iuno. Aliqñ a multitudine: vt, At bona pars populi. i. magna pars. Deniq. quidquid cõueniens, aut vſui eſſe põt, bonum nuncupamus. Vr̃ autem hic accipi, vel pro docto, & ſtudioſa bonitate ingenij, vel verius pro bonæ vitæ viro, à bona animi volũtate. Nã vt generaliter accipias, non procedit. vt enim inquit Cic. Vitãdũ eſt, ne cuius genus poſueris, eius ſpecie ſicuti aliquam, diuiſam, ac diſſimilem partem ponas in eadẽ partitione. vt hic: ſi bonus, generaliter acciperetur, & pro ſtudioſo virtutis, & pro docto, fruſtra adderetur ſapiens [Eſt ergo vir bonus, vir iuſtus honeſtæ vitæ] Nam (vt inquit Cic. 10 offic.) In iuſtitia, virtutis ſplendor eſt maximus, ex qua viri boni nominãtur. Sed quia rari admodum ſunt huiuſmodi viri, inquit. n. Iuuen. Rari quippe boni &c. Quia etiam rari ſunt ſapientes. Vnde idem: Omnibus in terris q̃ ſunt à Gadibus vſque Auroram & Gangem, pauci dignoſcere poſſunt vera bona. atq; illis multũ diuerſa remota. Erroris nebula &c. [Et ſapiẽs] Conſequens eſt. vt rariſſimus ſit, vir bonus & ſapiens. Sapiens ſi quidem multo præſtantior eſt, q̃ ſciens. Nã qui ſapit eius quod ſit, experientiam habet. Expertus autem (inquit philoſophus) certior eſt ſciente. uerbi gratia (ne à propria ſignificatione recedamus) ſi ex phyſica demonſtratione cognoueris quẽuis cibum eſſe naturæ tuæ dulcem & ſalubrem. iam eius ſcientiam habes. Sapientiam uero non priuſquam guſtaueris, atq; expertus fueris. Sic & rei honeſtæ, ſi certas cauſas certo noris, ſcientis eris non prius tamen ſapiens. q̃ ea res tibi ſapiat, hoc eſt cordi. atque uſui ſit hanc rem. ſic in Officijs ſatis tangit Cic. teſtimonio Platonis, qui, Non ſolum, inquit ſcientia quę eſt remota à iuſtitia, calliditas potius quam ſapientia, eſt appellanda, uerum etiã animus paratus ad pericula ſi ſua cupiditate, non utilitate communi impellitur, audaciæ potius nomen habet, q̃ fortitudinis. Ipſe quoque Cicero in Rhetoricis. ſic inquit: Moderatrix, omnium ſapientia rerum. [Qualem &c.] Quia igitur inquam tam rariſſimi ſunt boni, qui ijdem ſapientes intulit poeta per parentheſim,

Bonus.

Sapiens.

Qualem vix repperit vllum

Millibus e cunctis hominum conſultus Apollo.

Parentheſis (ne quem lateat) eſt elegans interpoſitio ſententiæ, qua remota, ſermo manet integer, ut hoc loco ordo eſt. Vir bonus & ſapiens, iudex ipſe ſui &c. reliquum autem quaſi per parentheſim interponitur. Eius autem interpoſitionis cauſam plerunque pathos, aut affectio parit: fit enim quoties animus quauis paßione commotus, cogitur ab eo quod dicere cœperat digredi, donec quomodo id patiatur indicarit, ut hoc loco poeta incipiens dicere, Vir bonus & ſapiens, non potuit componere ſermonem ſuum, donec quaſi acclamans indicarit eiuſmodi uiri penuriam & raritatem, dicendo, Qualem uix &c. Quibus uerbis neſcio quomodo apertius difficultatem reperiendi ſignificet. [Vix] Vix enim ſummam difficultatem præ ſe fert. Quod tamen uix factum, dicis factum ſit oportet, at quod quaſi factum nuncias, contigiſſe

Parentheſis.

Vix.

negas.

Repperit negas [Repperit] Reperire,ét diligentiã inquirẽdi demonſtrat. *Pario.* Eſt.n.cõpoſitũ.à re,& pario. Parere aũt,eſt cũ difficultate & mo *Re.* limine parare.vt mulier parit prolẽ & vir fortis gloriã. Reperire ergo,eſt rẽ perditã,aut deſtitutã,reparare,qđ vt plurimũ ſane difficile eſt. Quia tñ particula,re. nõ ſemꝑ importat iteratiõnẽ, ſed aliqñ ſimplicis ſignificatũ nõ i mutat vt reuertor vnde iam primum vertor,aliqñ contrarium eius ſignificat,vt quoties verbis additur q̃ clauſurã connotant,vt recludo.texo.& retexo,ſero & reſero,velo,& reuelo.& rexo,& retexo,cõtraria ſunt &c.Poſſemus dicere.repperit.hoc nõ eſſe,ſecũdo inuenit:ſed,inuenit dũtaxat.& id quidẽ cũ difficultate. Geminatur p,litera,in præterito huius verbi'. vt ſyllaba producatur ſic ẽt in reppuli, & in rettuli,t,& in reddidi,d *Vllum.* [Vllum] Hoc quoque nomen ſummã raritatẽ oſtendit. Eſt.n.per diminutionẽ,deductũ.à nomine vnus, vna,vnum,vt ſit.quaſi quemuis vnum.[Millibus è cunctis] Hoc vero quammaxime pondus difficultatẽ auget.nam parum eſſet, talem repertũ non eſſe in paruo hoĩum conſortio ,ſed maximũ eſt,vix vllum repertũ millibus è cunctis hoĩum quod additũ vr̃, ne raros ea tẽpeſtate fuiſſe mortales,credas.Millia ergo, inquit, hoĩum multa erant,(aliter.n.non diceret cunctis) tñ ,vix vllum repperit.Eſt aũt mille interdum(vt hoc loco)nome ſubſtantiuũ, ſignificans quaſi numerũ millenariũ.Eſtque generis neutri,& in ſingulari indeclinabile,quocirca latine dices,mille hominum in prœlio deſideratũ eſt,mille equitũ occiſum ,mille numum vno conuiuio abſumptũ.In plurali aũt idem nomen declinatur.hęc millia,horum milliũ , his millibus &c. quia ergo ſubſtãtiuũ eſt, eſtlagitat adiectiuũ eiuſdẽ generis,numeri,& caſus. Aut ſubſtantiuũ genitiui caſus. vt mille virum,vbi ſi Gellio credis,non dices virorũ,genitiuus.n.ſecundæ declinationis cũ nominibus numeralibus fere ſincopatur : vt,mille denarium . Eſt ẽt mille interdũ adiectiuũ generis omnis,pluralis duntaxat numeri & indeclina- *Hominũ.* bile.vt mille fœminæ,mille capita.[Hominum] (Vt de ſingulis quid dicam)poteſt addi ſuperioribus,vt ſit, Millibus è cũctis hominum,& inferioribus,vt ſit.Hominum conſultus Apollo . Habuit autem olim.homonis in genitiuo,vt apud Ennium:

Vulgaris in ſiluis miſerum mandebat homonem .

Cõſultus [Conſultus Apollo]Expreſſa auxeſis.quid.n.rarius, ſi hominum cõſultus Apollo , vix è cunctis millibus hoĩum repperit vllum, qui ſit vir bonus & ſapiens . Si quidẽ moralium quiſquã huius viri indaginẽ ſumpſiſſet.poſſet aut vecordia,aut imperitia, etiã *Conſulo.* nullum reperiſſe.[Conſultus] Deflectitur à conſulor,hoc eſt interrogor conſiliũ. Nam is conſultus dr̃,qui conſulitur, veruntamen,quia qui conſulitur,ſæpe conſulit.i.conſiliũ dat. Valla docet,conſultũ.in actiuã ſignificatione accipi. Nihilominus tñ.ſicut conſultor eſt,qui conſiliũ rogat:ita conſultus , qui cõſilium rogatur.rogatus aũt dare ſolet.Eſt aũt verbum.cõſulo,duplicis ſignificationis.Cum datiuo.n.eſt cõſilium do. aut ſi ad inanima (quod ſæpe fit)referatur. prouideo , vt conſule honori & rebus meis.Cum accuſatiuo aũt,eſt conſilium rogo:vt,conſule medicum probatum.Certum eſt autẽ Apollinem à multis olim conſultum eſſe:vnde & eius oracula , ſunt reſponſa orantibus data. *Apollo.* [Apollo] Eſt autem Apollo.ſol ipſe de quo in Georg.

Solem quis dicere falſum audeas? &c.

Plinius autẽ credit,non alium eſſe naturæ deum ac ipſum ſolẽ. Macrobius ẽt in Saturnalibus,docet omniũ numinũ poteſtates, ac nomina vni Apollini cõpetere poſſe . Eius propriũ epitheton apud Græcos,eſt Phœbus : habet multa adiectiua à locis in quibus colitur:vt,Gryneus,Tymbreus.Delius , Delphicus,Clarius, Lycius,&c.vt vero quid Plinius de Deis ſentit , referamus , eius verba ſunt eiuſmodi in 6. & 7.capitibus 2. libri naturalis hiſtoriæ,Inter terram, cœlumq́. eodem ſpiritu pẽdent certis diſereta ſpatijs ſeptem ſidera,quę ab inceſſu vocamus errantia.cũ errent nulla minus illis Quorum medius,ſol fertur ampliſſima magnitudine ac poteſtate,nec temporũ modo,terrarumq́., ſed ſiderũ etiã ipſorũ,cœliq́. rector.hunc mundi eſſe totius animũ,ac planius mentẽ hunc principale naturæ regimen, ac numen credere decet.opera eius æſtimantes . Hic lucẽ rebus miniſtrat aufertq́. tenebras.Hic reliqua ſidera occultat.Hic vices temporũ,annũq́. ſemper renaſcentẽ ex vſu naturæ tẽperat. Hic cœli triſtitiam diſcutit,atq́. etiã nubila humani animi ſerenat . Hic ſuum lumen ceteris quoque ſideribus ſerenat,præclarus,eximius , omnia intuens,omnia etiã exaudiens.vt principi literarum Homero placuiſſe in eo vno video. Quapropter effigiẽ dei , formamq́. quærere imbecillitatis humanę reor.Quiſquis eſt deus(ſi modo alius eſt)& quaecunque in parte,totus eſt ſenſus,totus eſt viſus , totus auditus,totus animæ,totus animi,totus ſui.Innumeros quidem credere,atq́. etiã ex virtutibus,vitijsq́ hoĩum,& pudicitiã, concordiam,mentẽ,ſpem,honorẽ,clemẽtiã,fidẽ.aut (vt Democrito placuit)duos oĩno pœnã & beneficiũ , maiorem ad ſecordiã accedit.Fragilis & laborioſa mortalitas in partes illa digeſſit.infirmitatis ſuæ memor.vt portionibus coleret quiſque, quo maxime indigeret.Itaque nomina alia,alijs gẽtibus & numina in ijſdem innumerabilia reperimus.Hęc & plura alia Plin.Ex quibus (quod ad rem noſtrã facit)palam eſt Apollinẽ (qui idem ſol eſt) omnia ſcrutati,ideoq́. vera poſſe iudicare, quocirca mirandum eſt,quod vix vllum reperit &c. Tangit autem Socratem , qui cũ philoſophiam de cęlo in terras deuocaſſet,hoc eſt ab aſtrorum, nimia indagatione & à naturalium cauſarũ moroſa inquiſitione,nos ad noſtri cognitionem inuitaſſet, moralemque philoſophiam,quam ethicam vocant,docendo & faciendo inſtituiſſet. Cerephonti eius diſcipulo Apollinem conſulenti , quem in terris ſapientem cenſeret, ſapientiſſimus omnium pronũciatus eſt: quæ res illi ſummam inuidiam protulit,falſoq́. criminatus,cicuta in carcere Athenienſi,d em clauſit . Mortuus vero Aenea ſtatua donatus eſt.[Iudex ipſe ſui] Iudex dr̃ , qui ſm leges & iura, iudicat de his q̃ per cauſidicos vltro,citroque habita ſunt. Arbiter,libere iudicat ex ſnĩa voluntatis & rationis ſuæ . [Ipſe] Hic multis vacare videretur.quia ſatis eſſet, Vir bonus & ſapiens.eſt iudex ſui,ſed ſi bene reſpexeris , miram emphaſin habet . Eſt. n. ſenſus, Vir bonus & ſapiens,eſt iudex ſui,ipſe,inquam, ſui , quia non vult ab alijs iudicari. Vnde Horat.in Epiſt.

Sed vereor ne cui de te plus quam tibi credas:
Ne ve putes alium a ſapiente,bonoque beatum . Et Perſ.
Examenque improbum in illa
Caſtiges Trutina,nec te quæſiueris extra.

Sic etiam diceres,

Rex ipſe mihi literas,ad te dedit.

Ipſe,inquam,hoc eſt non alius nomine regis . Quare autem à ſe iudicetur,vir bonus in promptu eſt,quia qui ab alijs iudicãtur, inuiti peccata deſerunt,quæ vir bonus ſui iudex,ſponte ſua contemnit vnde illud in Epiſtolis Horat.

Oderunt peccare boni virtutis amore.
Oderunt peccare mali,formidine pœnæ.

Eſt autem pronomen, ipſe , trium perſonarum,ſicut apud Græcos,quod idem ſignificat,*αὐτὸς*.Primæ,vt, En,ipſe capellas Protinus æger ego ipſe.i.ego.Item & ipſum, Ludere quæ vellem calamo permiſit agreſti. Ipſum.i. me. Secundæ , vt in 6. Aen. Ipſe canas oro. Ipſa,i. tu. Tertiæ , vt , Pollio & ipſe facit noua carmina &c. Declinabitur olim ipſus , ipſa , ipſum . Plautus etiam comparationem dedit,dicens:In Trinumo ipſiſſimus,vbi etiam *Ille.* ipſius ponitur. Habent autem hæc tria pronomina ille,ipſe,iſte, *Ipſe.* hoc elegãtiæ. Quod ille, notat ſummam nobilitatem, & rem de *Iſte.* qua loquimur notiſſimam, vt, Alexander ille Magnus, Cato ille Cenſorius. Ipſe autem,emphaſim habet,& excellentiam, vt, Ioue minus ab ipſo.i.magno,ſecundum Seruium. Iſte vero contẽptum(vt docet Don.)præ ſe fert;vt, Quid iſtud , inquam ornati eſt? Virg. Vel,quid petis iſtis?quaſi velibus.Adde quod ſicut hic cum omnibus aduerbijs & caſibus,ad primam perſonam , & ad eum locum quo ego ſum.pertinet,vt , hoc caput . i. meum,oẽs qui hinc ſunt.i.apud me,&c.Sic iſte,refertur ad ſecundam perſonam,vt,iſtud caput.i.tuum,& aduerbia inde deducta ad locũ in quo tu es,vt, Velim ſcire quid iſtic fiat,quia nemo iſtinc huc venit.Et ille,cum ſuis,tertiam perſonam ab vtroq́. , inter quos eſt *Sui.* ſermo,remotam,reſpicit, vt docet Valla , Sui , pronomen reciprocum eſt primitiuum, tuncq́. bonam reciprocationẽ eſſe cognoſces,quando addere poteris in eodem caſu obliquos pronominis ipſe:vt, Iudex ipſe ſui, id eſt ſui ipſius . Quiſque fauet ſibi, hoc eſt ſibi ipſi.Quiſque amat ſe, hoc eſt ſeipſum , &c. Ponitur itaque ſæpe cum pronomine ipſe,vt hic,& cum nomine quiſq́., cum quo etiam ſuus,ſua,ſuum.adiectiuum reciprocũ eleganter ponitur:vt, Cuique ſuus mos eſt. Item , Trahit ſua quenque voluptas &c.eſt ergo hic bona reciprocatio. Neque in hac ſignificatione,bene diceris, Iudex ipſe ſuus. Vnde (licet longior ſim) operæprecium eſt,ſemel naturam vocabulorũ exponere, & poſtea huc remittere.Scies igitur(vt docet Valla) genitiuum.om- *Significatus genitiuorũ.* nem,aut actiue,aut poſſeſſiue,quod ferè idem putat, aut paſſiue ſignificare. Actiue : vt , productio & creatio Dei , quia Deus producit & creat.Poſſeſſiue, vt regnum Dei ,quia deus regnat. Paſſiue,vt,timor Dei,quia Deus timetur,nec timet. Illi autem genitiui mei,tui,ſui,noſtri,& veſtri,quando ſunt primitiui, tantummodo paſſiue ſignificant.Ideoq́. conſtrui volunt cũ dictione paſſionem inferente,vt cum verbo regente genitiuum,vt,re-

cordare

cordate mei, memento mei, miſerere mei, indigeo tui &c. Item cum verbali ab actiuo verbo deducto tam adiectiuo q̃ ſubſtãtiuo. Adiectiuo, vt, cupidus mei, amans mei, neſcius mei, quando ego, cupior, amor, neſcior. Subſtantiuo: vt, amor tui, deſiderium mei &c. quando tu amaris, ego deſideror. Item cum nominibus quæ partitionẽ, ſeu diuiſionem, quæ quædam paſſio eſt, inferũt, vt pars mei, aliquid mei, quidquid mei, in quibus ego ipſe, & nõ res mea, ſignificatur partiri, niſi forte fuerit genitiuus ſubſtantiuus, à neutro meum. Et quod dixi de mei, dicetur etiam cõſimili modo de alijs quatuor, vt, Iudex ipſe ſui, quia ipſe iudicatur. Contra, genitiui mis, tis, ſis, qui nunc abſoleti & quibus aliquando vtimur, noſtrum, & veſtrum, tantum actiue, aut poſſeſſiue ſignificabant. Et quia abſoleti ſunt, ponimus pro ipſis poſſeſſiua meus, tuus, ſuus, noſter, & veſter. Quando ergo aliquid poſſideo, non dicam mei, ſed meum, vt liber meus, non mei, ſimiliter, quando quid ago, vt, amor meus in te, i. quo ego amo te. Bene ergo *Totum.* dictum eſt, Iudex ſui, [Totum ſe explorat] Totum ſe, i. omnem *Omne.* partem ſui, Totum, o. magnitudinem reſpicit, vt, totum cęlum. Omne, vero, multitudinem, vt, omnes hoĩes. Confunduntur tñ vt in tertio Aeneid. Tonitru cœlum omne ciebo, id eſt totum. *Explorare.* [Explorat] Explorare, eſt inquirere & ſcrutari, vnde exploratores, ſi tñ ad originem reſpexeris, affectare hic poſitum videbis. Componitur enim ab ex, ſiue extra, & ploro, quaſi ſit, plorando in amaritudine animæ, vitam anteactam recogitare. quæ prima, *Pænitentiæ partes.* pœnitentiæ pars eſt, altera, quæ confeſſio, ſequitur ſaltem tacita ibi. Non prius in dulcẽ &c. Tertia, quæ ſatiſdatio dr̃ habetur ibi, Offenſus prauis. Complementum vero, & vltima pars, quæ eſt, perſeuerantia in virtute conſequitur. Dat palmam & præmia rectis. Nullus enim niſi vſque in finem legitime certauerit, coronabitur, nam palma, & præmia conſummationi debentur, Itaq; à viro ante Chriſtum defuncto Chriſtianæ religionis forma præ- *Ad vnguem.* ſcribitur. [Ad vnguem,] Id eſt ad perfectionem, quæ res ſatis à Calderino deducitur. Quod autem hic metaphora à marmorarijs fiat patet, nã ſequitur. Nec mania ſubtus Iudicet &c. [Quid *Quid.* proceres] Quid (vt omnia iam dicam) & omnia eius compoſita, vt quidquid, aliquid, nequid, ſiquid, ecquid, nunquid, quilibet, quidque &c. ſubſtantiua ſunt, ideoq. cum adiectiuo eiuſdem caſus, aut cum ſubſtantiuo genitiui caſus, cõſtruũtur: vt, quidquid honeſtum, quidquid lucri non autem lucrum; ſed quodcunque lucrum. Quod enim & omnia eius compoſita adiectiuum eſt, & vult ſubſtantiuum eiuſdem caſus: vt, aliquod animal refugit autem adiectiuum, niſi ſubſtantiue ponatur, vt quodcunque honeſtum &c. De compoſitis vero à quis, & qui, & eorum declinatione, ſcies Quis duobus modis componi. Primo, vt ponatur in ſecunda parte compoſitionis, & hoc cum his quinque particulis, ec, vt ecquis: ne, vt nequis: num, vt nunquis: ſi, vt ſiquis: ali, vt aliquis, & hoc modo in nominatiuo ſingulari, fœminini generis, & nominatiuo, & accuſatiuo pluralibus neutri generis, inflectes qua: non quæ, vt ſi qua cauſa, ſi qua fata. non ſi quæ. Secundo, vt eſt prior pars cõponens, & ſubduntur hæ particulæ, quã, vt quiſquam, que, vt quiſque; piam, vt quiſpiam, putas, vt quiſputas, & ipſum quis, vt quiſquis, quod raros caſus habet, vt docet Valla, vt quiſquis, quidquid, quenquem, quoquo, quaqua, quoquo, quoſquos, quæquę, quibuſquibus, & reliquos addere poſſis. Et cum his particulis non ponitur qui, ſed cum dam, vt quidam, vis, vt, quiuis, cunque, vt quicunque, libet, vt, quilibet, & tam compoſita à quis, q̃ à qui, habent in illis caſibus dictis, qñ in priori parte ponũtur, nõ qua, ſed quæ, vt quædam mulier, non quadam, quædam poma, nõ quadam: optima quęque dies, nõ optima quaque. Quiſque autem caret genitiuo plurali, ſed pro eo vtimur ſingulari auctore Valla. Et licet omnia relatiua & interrogatiua geminata poſteriorem partem in cunque reſoluant auctore Priſciano, vt quantuſquantus, quãtuſcunque, vbiubi, vbicunque. Quiſquis tñ non fit quiſcunque, nec quidquid, quidcunque, ſed illud fit quicunque, hoc quodcunque, propterea quodcunq. ponitur cum, qui non cum quis, ſed quod flectitur à qui, non à quis. Quæ ſic differunt, qd̃ qui, & qd̃ ponuntur ſæpe relatiue, quis autem & quid nunquam relatiue, ſed vel indefinite, vt neſcio quis ſis, vel quid agas, vel interrogatiue, vt quis es? quid agis? ſimiliter & ablatiuus à q, vt à qui ſcis hoc? id *Proceres.* eſt quomodo. [Proceres] Proprie ſunt capita trabium eminentia in muris, & pondus ædificii ſuſtinentia, à quibus primores ci- *Vani.* uitatis, proceres appellantur. [Vaniq. læuis &c.] Bonum eſt adiectiuum vulgi, nihil enim eo vanius. vnde in 2. Aen.

Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus.

Veruntamen (vt docet A. Gellius) vani ſunt, non (vt vulgus putat) deſipientes, aut hebetes, aut inepti, ſed vt veterum doctiſſimi dixerunt, mendaces, & infidi, & leuia, inaniaq., pro grauibus & veris aſtutiſſime componentes &c. in 2. Aeneid.

Nec ſi miſerum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam, mendacemque improba finget.

Leuis opinio. [Leuis opinio] veriſimile eſt, vt vani vulgi ſit leuis opinio. Leuis autem priori breui ſignificat ſine pondere quæ res faciliter vento huc illuc agitatur. vnde fit tranſlatio, vt leuis, dicatur inconſtans facilis in verbis factis, aut moribus. Sed qñ leuis habet priorem longam, ſignificat politum, non aſperum, vt paulo poſt: Per leuia ſidat. Bene autem dat vulgo opinionem, quæ falſorum eſſe poteſt, non autem ſcientiam, quæ verorum duntaxat eſt, ſed *Vulgi.* neceſſariorum. [Vulgi] Vulgus dicitur, quaſi vilis grex, & eſt incerti generis. Aliquando maſculini: vt in 2. Aen.

Hinc ſpargere voces in vulgum ambiguas.

Sæpiſſime neutri (qd̃ Seruius tñ contra artẽ eſſe docet) vt 1. Aen.

Sæuitque animis ignobile vulgus.

Securus. [Securus] Ordo eſt. Vir bonus & ſapiens eſt ſecurus. i. non curãs, quid proceres ſup. gerãt, & quid leuis opinio vulgi agat. Docet aũt Valla in orationibus nonnunq̃ verba deeſſe, qd̃ tunc etiam (licet pathos non ſit) licite contingit, qñ gñale verbum intelligitur, vnde ſubſtantiuũ verbum (Priſciano teſte) facillimæ intellectionis eſt: vt, Nunc fama minores Italiam dixiſſe ducis de nomine gentem. Nunc fama, ſubaudi eſt. Similiter 9. Aen. Talia ꝑ La- *De eclypſi.* tium, faciliter intelligatur. gerũtur, vnde pulchram eclypſim eſſe cenſet Seruius, ſic hoc loco facillime intelliges, gerant, faciant, vel agant, vel apud Plin. Iuniorem. Studes an piſcaris, an venaris an ſimul omnia? ſubauditur, facis. Pathicis autem orationibus legitima eſt eclypſis, quæ in alijs quoque admittitur, ſi obſcuritatem nõ faciat. Securus dicitur, qui eſt ſeorſum à cura nequidquam ſolicitus, neque eſt idem quod tutus. Nam ſi inter mille pericula ignarus gaudia ducis, ſecurus es, non tutus. Contra, vbi nullus eſt hoſtis, ſi multos inſtare formidas, tutus es, ſecurus non es. Eſt ergo vir bonus, non implicitus negocijs nihil ad ſalutem facientibus, talia enim non curat, qm̃ tales curæ dehortarentur à perfecta ſapientia, vnde Flaccus in epiſtola ad Florum:

Quod ſi frigida curarum fomenta relinquere poſſes,
Quo te cæleſtis ſapientia duceret, ires
Hoc opus hoc ſtudium parui properemus & ampli,
Si patriæ volumus, ſi nobis viuere cari.

Mundus. [Mundi inſtar habens] Mundus, dicitur ornamentum, vnde mundus muliebris, complectitur quidquid ad muliebrẽ ornatum ſpectat. Totius & vniuerſi congeries, ꝑ varios ornatus, mundus appellatur. Legitur etiã (vt meminit A. Gellius) ꝑcipue in priori ſignificato. & hoc mundũ. De mundo ſic in naturali hiſtoria Plin. Mundũ & hoc quod alio nomine cœlum appellari libuit, cuius circumplexu teguntur cuncta, numen eſſe credi par eſt. æternum immenſum, neq; genitum, neq; interiturum vnquam. Huius extra indagare, nec intereſt hominum, nec capit humanæ cõiectura mẽtis. ſacer, eſt æternus immẽſus, totus in toto, imò vero ipſe totum infinitus, ac finito ſimilis, oĩum rerũ certus, & ſimilis incerto, extra, intra, cuncta, cõplexus in ſe, idemq. rerũ naturæ opus, & rerũ ipſa natura, furor eſt mẽſuram eius, animo quoſdã agitaſſe, atq; prodere auſos &c. Hactenus ille. Rectè igitur Virgilius dicit ſapientẽ hr̃e inſtar mundi. Quia ſicut mũdus vndique ſui plenus eſt & ſolidus, vſque adeo vt plerique philoſophi, omnia vnũ eſſe dixerit. Et ſicut extra mundũ nihil eſſe conſtat, ita vir bonus & ſapiens, quidquid deſideret (nihil. n. in hac mortalitate circa virtutem, & bonam doctrinam quærit) in ſe habet. Vñ nota eſt Biãtis ſententia, Sapientem oĩa ſua tecum ferre. Stoici quoque dicunt, in quo virtus eſt, ei nihil deeſſe. Solumq. ſapientẽ eſſe diuitem, prius ſic Cic. confirmat, Quam ob rem vt improbo ſtulto, & inerti. nemini bene eſſe põt. ſic bonus vir, & ſapiens & fortis, miſer eſſe nemo poteſt. Nec vero cuius virtus, moresq. laudandi ſunt, non laudanda vita eſt. Neq, porrò fugienda vita eſt, q laudanda eſt. Eſſet autem fugienda, ſi eſſet miſera, q̃ ob rem quidquid eſt laudabile, idem & beatum, & florens, & expediendũ videri debet, ſecundum Paradoxum ſic fundatur. Contentum eſſe ſuis rebus maxime ſunt & certiſſimæ diuitiæ, ſed ſolum ſapientem conſtat eſſe ſuis rebus contemptum, ergo ſoli ſapienti maximæ ſunt diuitiæ. maior eſt Cic. in Parad. minor eſt poetę noſtri, qui dicit, Sapientem eſſe teretem, atque rotundum. De ſapiente idem ſenſit Horat. in Epiſt. vbi inquit.

Ad ſummam, ſapiens vno minor eſt, Ioue diues,
Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum,

Inſtar. [Inſtar] Inſtar nomen indeclinabile eſt, ſignificans (vt docet Valla) hoc

la)hoc

la)hoc complexum ad æquiparationem,vel ad menſuram.Con
ſtruiturq́ cũ genitiuo nec ꝑponitur præpoſitio,ad,vt inſtar mõ
tis.i.ad magnitudinẽ montis.Nõ ergo dices , ad inſtar mõtis,vt
vetuſtiores.nec expones,inſtar mõtis.i.ad ſimilitudinẽ , vt Seru.
inepeius.ſi Vallæ ſuffragandũ eſt Verum hoc loco melius dixe
ris,inſtar mundi.i.ad ſimilitudinẽ & formã mundi,q̃ ad æquipa
rationẽ.quis & enim æquiparet mundum. & licet Valla dicat ſe
non audere dicere,tabulam depictã eſſe inſtar orbis terrarum.
Virg.tñ dicit ſapientem hẽc inſtar mundi. Vr̃ autem eſſe.quaſi
in ſtatum & figurã , vnde inſtauro , quod eſt in ſtatum priorem
In. reddo. In,autem hoc mõ cum accuſatiuo cõſtructum ſignificat
ad ſimilitudinem.vt in 6. Euboicæ latus ingens rupis in antrum
Teres. .i.in ſimilitudinem antri.[Teres atque rotundus] Teres dicitur
Rotũdus. longus & rotundus,qualis interdũ haſta, rotũda figura eſt,orbi
culatis,& ſphærica,qualis pilæ qua ludimus. Eſt ergo vir fortis,
vndiq; plenus,hãbens oẽs dimenſiones ſolidas qui.n.rotundus
eſt illi nil deeſt,nec ab ante,nec à retro, nec à dextra , nec à ſini,
ſtra. Quod vero teretem hẽt formã , illi nihil deeſt inter ſurſum
& deorſum oblõgum,n.eſt.lõ aũt teres.atque rotũdus eſt.[Ex
Externa terne ne quid labis per læuia ſidat] Res externa eſt extrinſecus
Labes. adueniens.[Labes]Labes.dr̃ vitium quod in deteriorem condi
tionem nos cogit dilabi.Honeſtus aũt ſermo eſt,quoties adiecti
uum partitione ſonat,ponatur potius in neutro genere , & ſub
ſtantiuũ in genitiuo,q̃ ambo in eodem caſu; vt libentius dixe
ro;aliquid vini,q̃ aliquod vinum,ſic hic,ne quid externæ labis,
q̃ ne qua externa labes. Læuia,(vt iam dixi)polita ſunt , & non
aſpera.qualia oĩa molliter tangi poſſunt : vt, Læuis facies quã
barba non veſtit. Si ergo ſapiens habet inſtar mundi neceſſe eſt
Læuia. vt ſit læuis, Quia(vt docet philoſophus) ſi vltimi mobilis cõue
xum ſit rugoſum,aſperũ, aut anguloſum , neceſſe eſſet vt extra
ipſum eſſet locus, in quem ſeſe reciperent anguli extantes dum
ipſum moueretur,quod maxime inficias it.Si vero læuis ſit,hoc
eſt nihil extãtis habens,tamen non ſatis eſt, ne quid per læuia ſi
dat;quoniam poſſit eſſe rimoſus,aut fiſtuloſus,atq; ita ſatiſcens
Sidat. rimis externam labem accipere . Quocirca dicetur paulo poſt.
Sit ſolidũ quodcunque ſubeſt &c.[Sidat]Sidere , proprie eſt de
ſcendere ad capiendam ſedem , & in eã requiem. Vnde aues dũ
repoſitorium captant ,ſidere dicuntur,vt in 6. Aen.

Gemina ſuper arbore ſidunt.

Item profugi in quas terras migrant,conſidere dñr , vt j.Aen.

Vultis & hic mecum pariter conſidere regnis ?

Præterea feces & limus ſidere, ſiue ſubſidere dicuntur , dum ad
ima deſcendunt.fundoq́. incubãt.Proprie ergo & affectate om
nia dicta dum labẽ ſidere teſtatur,quaſi admoneat,tametſi ſor-
des leniter ſubſidant,difficulter tamen expurgari poſſe . Habet
(vt monet Vallen)hoc verbum in præterito , ſedi , ſicut ſedeo,
tametſi creditũ eſt carere præterito . Hæc aũt omnia quæ Maro
de viro bono & ſapiẽte dicit.Horat.in Serm.habet,vbi inq̃t ſic:

Quiſnam igitur liber ? ſapiens ſibi qui imperioſus,
Quem neque pauperies,neque mors,neque vincula terrent.
Reſponſare cupidinibus , contemnere honores.
Fortis & in ſeipſo totus teres , atque rotundus .
Externi ne quid valeat per læue morari .
In quem manca ruit ſemper fortuna &c.

[Ille diem] Quia virum bonũ,ocioſum eſſe non decet. Virtutis
.n.(inquit Cic.in Off.)laus in actione conſiſtit. Nec virũ ſapiẽtẽ
verſari in pecunia cumulanda.quam(vt Sal.)Nemo vnquam ſa-
piens deſiderauit. Et de qua Cic. Nihil,inquit, eſt tã anguſti ani-
mi,tamq. parui,q̃ amare diuitias, Iccirco optimus poeta,oſten
dit munus viri boni & ſapiẽtis,dicens, Ille diem &c. Simili mõ
Hor.ſermonem & ſtudium viri boni deſcribit in Satyris, dicẽs:

Sermo oritur non de dominus , villis ne alienis.
Non male , nec ne lepos ſaltet ſed quod magis ad nos
Pertinet , & neſcire malum eſt agitamus , vtrum ne
Diuitijs homines , an ſint virtute beati .
Quid ne ad amicitias , vſus rectum ne trahat nos .
Et quæ ſit natura boni, ſummumq́. quid eius , &c.

Die par- Virgilius autem dicet ſapiẽtem oportere aſtrorum eſſe peritũ,
tes. nec vacat ratione,qm̃ ſi ipſorum ignari fuerimus poſſent nos in
laqueos illicere.Sapiens autem dominabitur aſtris.Dies natura
lis 24.horas cõplectitur,quibus Sol xij.ſigna Zodiaci,circumit.
Initiũ diei, alij ab initio lucis , alij à medio lucis , alij ab initio
noctis,alij à medio eius faciunt.vt.n. recitat Macr.in Saturn. M.
Varro in 2.lib.rerũ humanarum,ait,Qui ex media nocte ad pro
ximam mediam noctem nati ſunt,vno die nati dicuntur . Item
dicit,Ab occaſu ad occaſum Solis,Atheniẽſes diem finire,Baby
lonios,ab ortu ad ortum.Vmbros,à meridie ad meridiẽ. Prima
igitur pars diei,more Romano , erit ſtatim poſt mediã noctem.
Deinde dr̃ gallicinium,quo galli canunt,tum conticiniũ,quo oĩa
tacent,tum diluculum, qñ lux primum à tenebris dignoſcitur .
Deinde aurora qñ aurora incipit rubeſcere, tũ manente in oriẽ
te Sole,mane dr̃,vel à mano,quod ſignificat profluo , & tacite *Mane*
diffudo,vel à manibus,qm̃ ab inferis ſol manat, vel à mano , no
mine.quod ſignificat bonũ,cui contrariũ,immanis,crudelis , &
perniciosus dr̃.Conſuetudinis aũt erat, vt matutino tp̃e ſaluta-
rent,dicerentq́. Mane,i.bene ſit vbi,vnde manſit,mane, pro tp̃e
illo.Paulo poſt dr̃,prima lux,Sole iam lucente, tum dr̃ meridies
quaſi medius dies.Reliquum tp̃s,occiduum dr̃ ab occaſu Solis,
qui occidere incipit.Sole iam vicino ad occaſum , dr̃ ſuprema
tempeſtas.Vnde in xij.tabulis,Solis occaſus, ſuprema tempeſtas
eſto.Oriente autem veſpere,ſeu veſpero(nam vtrunq. legitur,& *Veſper.*
hoc veſper,in tertia declinatione, vt hic otto,à veſpere.& hic ve
ſpera,in ſecunda declinatione,vt Georg.j. Denique quid veſper
ſerus vehat, Dicitur etiam veſperus,item & heſperus) Denomi-
natur veſpera,veſperæ,à quo flectitur veſperna,veſpernæ,conui
uium quod non niſi labente die inibant priſci,vnde eſt.Iamque
eadem labente die conuiuia quærit.Poſt veſperam eſt nox cõcu
bia.quæ nos ad cubandum inuitat, Nouiſſimo,eſt nox intempe
ſta. quæ nulli agendo tempeſtiua eſt. Et hæc de partibus diei .
[Quam longus erit]Solet aũt dupliciter accipi al,quando gene
raliter pro omni tempeſtate,tam noctis,q̃ lucis, neque viginti-
quatuor ſolummodo , verumetiam quotuis horarum , & tunc
auctoribus omnibus Seruio,Donato,Nonio Marcello,Lauren-
tio Vallenſi,Peroto &c.fœminini duntaxat generi eſt,vt 5.Aen.

Quam nec longa dies pietas,neque mitigat vlla.

Longa dies.i.longum tempus. Sic dicimus,Multa dies dat ma- *De gene-*
gnam hominibus rerum experientiã . Quando autem accipitur *re diei*
ſpecialiter ,vt quando pro die,vigintiquatuor horarum aut pro
tempore lucis duntaxat ſumitur, & tunc frequentius ex generis
maſc.vt latine magis dixerit,die dominico,die craſtino.Reperi-
tur tamen etiam in fœminino ,vnde eſt :

Poſtera cum primo ſtellas oriente fugarat   Clara dies.

In plurali autem numero,volunt duntaxat maſculinũ eſſe, quia
tunc ſemper ſpecialiter accipitur,vnde ſignandũ eſt illud Tibul-
li, Venit poſt multas vna ſerena dies.Bene ergo hic dr̃. Quam lõ
gus,in maſculino genere,Et eſt,Quam longus.quãtum longus .
Quam.n.tripliciter ſumitur.Aliquando pro quãtum & id ſemꝑ
cum poſitiuo,quod fit qñ ſignificamus nos admirari:vt, Quam
bonus,dij boni,Plato fuit.aut dubitare:vt, Neſcio q̃ bonus fue-
rit,aut interrogare:vt,Quã bonus fuit Plato.aut ſuſcitari,vt, Vi
dero q̃ bonus fuerit.itẽ qñ æquiparamus,vt,Tã doct⁹ fuit Ariſt.
q̃ Alexander potẽs.Scd̃o accipitur(ſed raro)pro quãto: vt, Quã
magis illa fremẽs,tanto magis effera flammis. Quã magis.i.quã
to magis.Tertio accipitur pro valde, & id vbi aſſertiue ſine figu
ra loquimur,habetq́. ſemper ſuperlatiuũ,vt Plato fuit quã opti-
mus.i. valde bonus.Caue dixeris in exponendo , valde optimus ,
nam valde,ſane,per,perq. oppido, apprime,in primis , inter pri-
mos,præter ceteros,præ aliis.multum, parũ, modicũ,minimũ ,
& alia omnia quæ ſuperlationem connotant,poſitiuo nõ ſuper
latiuo quadrant:vt,perbonus,nõ peroptimus. Sapiens ergo vir,
cogitat diem q̃ lõgus erit ſub ſidere Cancri.in ſolſtitio æſtiuali.
qñ longiſſimus eſt,Eſt autem imitatio græca , Cogitat diẽ quã
longus erit,Græci.n.ſæpe anteriori verbo dant, quod ſequentis
eſt, vnde Comici.Scis me quid velim?pro eo quod eſt .Scis quid
ego velim.& hic,cogitat diem &c.pro eo quod eſt.Cogitat quã
longus dies erit. [Sub ſidere] . i.in ipſo ſidere Cancri.Sub enim
vtriuſq. caſus ꝑpoſitio eſt.Et(vt omnes ſciunt)qñ motum ad lo
cum , connotat accuſatiuum & qñ quietẽ aut motum in loco ,
ſine eius mutatione importat,ablatiuum deſiderat . Quod pari
modo verum eſt de tp̃e,qñ.n.ſignificat quid vergere,ſeu tende-
re in tp̃s accuſatiuum requirit,vt in Georg.Sub lucem exportãt
calathis.i.paulo ante lucem,hoc eſt tendere tp̃e ad lucem.& 4.
Aen.Sub noctem cura recurſat.i.paulo ante noctem.Quãdo ve-
ro notat quid eſſe.vel fuiſſe , vel futurum eſſe in tempore, abla-
tiuum habet.vt in principio Serm.Horat.

Sub galli cantu conſultor, vbi oſtia pulſat.

Et hic.ſub ſidere Cancri,hoc eſt dum Sol erit in Cancro.quo tẽ- *Solſtitiũ*
pore dies longiſſimus eſt.quia eſt ſolſtitium æſtiuale.Solſtitium
autem dr̃.à ſolis ſtatu,quod quidem dixit,verum quod ad aſcẽ-
ſum & deſcenſum.non quo ad circularem motum, In æſtiuali.n.
ſolſtitio,eo altitudinis peruenit quo altius venire non poteſt. &
in hyemali,quæ bruma dicitur,tm̃ deſcendit,vt non ſit,quo am-
plius

pliùs ſeruato ſuo motu deſcendat. [In Capricorno] Quantaq.
Porrigit. nox tropico ſe porrigit in Capricorno, vide Calder. [Porrigit]
i. extendit. componitur. n. à porro & rego. tunc. n. nox maximè
porrigitur, hanc rem ſic 1. Aen. conſequitur:

Quid tantum Oceano properent ſe tingere ſoles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.

Cogito. [Cogitat] Frequentatiuum eſt à cogo, quod componitur à co;
& ago. & eſt cogere, in vnum locum compellere: vt. Tityre co-
ge pecus. Inde ſumitur, cogitare, quod eſt omnes ingenij, intelli
gentiæq. vires in vnum compellere, ad quamuis rem intelligen
dam. Cogitat ergo vir ſapiens, quippe q externis rebus occupa-
tus non eſt. [Et iuſto, trutinæ ſe examine penſat] Hoc eſt (meo
quidem iudicio) poſtquam aſtrorum concitationes exceperit;
videbit quo ab illis magis trahatur, fortemq. ſe illorum violen-
tiæ obijciet. ita vt in neutram partem flectatur, ſed lances ipſius
Trutina trutinæ æqualiter ſeſe habeant. Trutina; eſt qua res penſitantur,
Examen & trutinantur, vocaturq. alio nomine ſtatera. Examen, eſt illud
quo examinatur. i. exquiritur rerum poſitarū lancibus pondus.
Eſt etiam fœtus apum eductarum. vt Iuuen.

Examenque apium longa conſederit vua.

Penſat, frequentatiuū eſt à pendo. Et quia ante pecuniā ſignatā,
olim omnis ſolutio fiebat pendendo, pendere accipitur pro ſa-
Pendo tisfacere. Quia vero pendendo, pondus vt valor rerum diſcerni-
tur, penſitare, accipitur pro æſtimare. Vnde tranſumitur ad ſigni
ficandum explorare, & de hoīe incerti dicimus, ꝙ nihil penſi i.
firmi, rati, & explorati habeat. [Ne quid hiet &c.] Oſtendit cau-
ſam quare vir bonus ſe penſat, ſimulq. oſtēdit fidelitatē trutinę.
Poteſt n. dari globus auri aut argenti, qui teres ſit, atq. rotundus
& nō externā labem admittat, ſi intus, inanis & concauus ſit, quā
rem non videndo, non tangendo, ſed penſitando deprehendis.
Non ergo ſatis eſt, vt vir ſapiens foris, hoc eſt in oculis hominū;
plenus ſit, & cōtentus ſuis opibus. Verū oportet, vt intus quoq.
hoc eſt in iudicio conſcientiæ ſuæ, totus plenus & ſolidus ſit.
Penſat ergo ſe, Ne quid hiet. i. ne aliqua fiſſura, aut rima, ſeu con
cauitas ſit alterius rei capax. Præterea, vt de primo mobili dixi
mus neceſſe eſt, nullus ſit angulus in viro ſapiente, quia ſi fuerit
angulus, hoc eſt quæuis pars eleuata, eminens, atque extans, ne-
ceſſe eſt vt inane ſit, quia ſicut mons nō apparet, ſi nō eſſet val-
lis. ſic nec angulorū aſperitas, niſi adſit pars depreſſior, dicit er-
go: Ne quis angulus perturbet ſe quibus verbis excludit inanita
tem externā, ſicut ſuperioribus, internam. [Aequis partibus vt
coeat] Alia via idem oſtendit. Poteſt. n. fieri, vt aliquod corpus
plenū ſit. neq. anguloſum, ſed ex vna parte maius quam alia; vt
videre eſt in ouo. & tale facile externū in partem minorē admit
tit, ideoq. dicit, Vt coeat. i. conſolidetur æquis. i. æqualibus par-
Amuſſis. tibus. [Nil vt delitet amuſſis] Amuſſis (vt notat Calder.) eſt nor-
ma, ſeu regula, qua fabri in æquandis muris vtuntur. ea. n. depre
hendunt an partes coeant. quia ſi deliret. i. extra directum trami
tem oberret, certum eſt aliquid muro extare, & aſperū eſſe, aut
Delirare partes inæquales eſſe. Delirare (vt Domitius exponit) eſt extra
liram. i. ſulcum, errare. Inde, delirus. quod ſenectutis adiectiuum
eſt. qm̄ titubant & oberrāt ſenes. Refertúrq. ad animum tametſi
corporis eſt [Solidum quodcūq. ſubeſt] Excluſit rimas, excluſit
angulos, excluſit inæqualitatē, excluſit aſperitatem. nunc exclu-
dit latentem concauitatem, dicens. Sit ſolidum quocunq. ſub-
eſt. Solidum dicitur, quod eſt ſtipatum, & vndique plenum, &
denſum. tale autem durum eſt, ideo corpora dura, ſolida voca-
mus, eo ꝙ nihil raritatis habeāt, nihil per poros recipiant, vt So-
Subeſſe. lida marmorea ſolidus adamas &c. Subeſſe dicitur ſubtus eſſe,
ſed quod ſubtus eſt. latet. & occultum eſt, ideoq. trāſumitur, vt
Sub. ſignificet latere, & occultū eſſe. Enimuero, Sub eam naturā ha-
bet in compoſitione, vt occultationē importet, quēadmodum
ſubripio, clam rapio, ſublego. clam lego. i. furor, ſimiliter ſuffu-
ror. ſuppono, ſubduco, ſubtraho, &c. [Nec inania ſubtus &c.]
Ordo eſt. Nec ictus. i. violentus. ductus, ſeu tractus vnguium, ve
faciunt marmorarij iudicet inania eſſe ſubtus digitis palantibus
Ico . i. oberrātibus. Icere eſt ferire. & percutere, vnde dicimus ꝑ me-
taphorā ab antiqua militia, ictum fœdus. i. percuſſum. Inde etiā
dr̄. ictus, ictus, ictui, quod ſignificat violentiā impulſionem, qua
opus eſt vt vngues ducens, ſentiat aſperitatē, nam ſi molliter du
Palare. cat, poſſet & in aſpero nō delirare. Palare aūt eſt oberrare, & ex-
tra rectū tramitem vagari, quo vocabulo Sal. frequens vtitur.
Non ergo leges. Digitis pallantibus. [Non prius in dulcē decli-
Somnus. nat lumina ſomnū] Sancta profecto ſnia etiā paulo digna. Ani-
maduertere aūt q̄ accurate omnia dicantur. Primum, Dulcē ſom
num, dicit. Eſt enim quies, donum deorum. vnde in 2. Aen.

Tempus erat quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono diuum gratiſſima ſerpit.

Ideoq; Virg. quoties aliquē grauiter ſomno excuſſum dixit, ma
lum ſubſecuturū edocuit. Licet ergo dulcis ſit ſomnus, non ta-
men prius declinat &c. Semper. n. quæ ad ſalutem ſpectāt prima
facienda ſunt: vnde in 4. Aen.

At pius Aeneas quanquam lenire dolentem
Solando cupit, & dictis auertere curas,
Multa gemens, multoque animum labefactus amore,
Iuſſa tamen diuum exequitur, claſſemque reuiſit.

Sic in Georg. In primis venerare Deos. Quam acceptum autem
deo ſit reputare acta diei, oſtendit diuinus vates, dicens: Dix. cō
fitebor aduerſum me iniuſtitiā meam dn̄o, & tu remiſiſti impie
tatē peccati mei. Dicit præterea: Declinat hoc eſt deflectit. Ne-
gligentiæ. n. argui deceret, ſi profundo ſomno ſopiretur prius q̄
reputauerit acta diei: verū deus imbecillitati humanæ ignoſce-
re poſſet. ſi grauatus ſomno declinet lumina. Item lumina dicit,
quæ vt primum tenui cilio tegātur, luminis, vnde dicūtur exper-
tia ſunt. Addit. [Omnia actu] Integra. n. debet eſſe confeſſio. Se-
quitur. [Longi diei] Quem per ſingulas partes, quas modo me-
morauimus, diſcurrēdo longum efficit. Tametſi. n. in toto nihil
eſt. quod non in aliqua parte copioſius. rē quid eſſe vr̄ dū ſingu
las eius partes enumeras? Quocirca (auctore Seru.) Iuppiter in 1.
Aen ad Venerem, loquens de imperio Aeneæ, ne paruum videre-
tur ſi triennio ipſum regnaturum diceret, diuiſit annum, dicens:

Sublimemque feres ad ſidera cœli. Magnanimum Aeneam &c.
Tertia dum Latio regnantem viderit æſtas,
Ternaque tranſierint Rutulis hyberna ſubactis.

Qui itaq. in dolore ſunt, & ſingulas t̄pis percipiſcūt partes, mul
to longius t̄ps putant q̄ qui in delitijs. [Reputauerit] Reputaue
Putare. rit vero, cumulatiſſimā diligentiam importat. Putare. n. eſt vt in
Reputare. vite ſuperflua reſecare. Putamus aūt (inquit Don.) pſentia & in-
ſtantia reputamus, pterita. Sicut ergo putator vitium diligenter
exquirit, quis palmes futuris vuis producēdis, erit vtilis, & quis
inutilis, ſic vir bonus & ſapiens. reputans acta totius diei:

Offenſus prauis, dat palmam & præmia rectis.

Similem confeſſionem profitetur Horat. in Serm. vbi docet re-
ſipiſcendi viam, dicens:

Si teneros animos aliena opprobria ſæpe
Abſterrent vitijs, ex hoc ego ſanus ab illis
Perniciem quæcunque ferunt mediocribus, & quis
Ignoſcas vitijs teneor: fortaſſis & iſtinc
Largiter abſtulerit longa ætas, liber amicus,
Conſilium proprium: neque enim cum lectulus, aut me
Porticus excepit deſum mihi, rectius hoc eſt:
Hoc faciens viuam melius, ſic dulcis amicis
Occurram, hoc quidam non belle, nunquid ego illi
Imprudens olim faciam ſimile? hæc ego mecum
Compreſſis agito labris &c.

[Quo prætergreſſus] Venerabile verbum, & multa ſanctitate fę-
cundum, qđ tametſi aliquibus, forte ꝓlixitate odioſus fiam, ſic-
cis pedibus tranſire non poſſum. Sapiens, inquit, non ſolū conſi
derabit prætergreſſus metas recti ne ſit, verumetiam animo cō-
plectetur, quo prætergreſſus. ſit. i. in quantā culpam ceciderit. In
qua re ſatius, ac humanius ſentit q̄ ipſi Stoici, qui (vt in Parado-
xis etiā Cic. monſtrare contendit) peccata omnia paria eſſe cen-
ſent, nihil refert, parum ne an multum tranſgrediaris, ſi mo-
do tranſgreſſus fueris? Nam auri nauem euertat gubernator, an
paleæ, in re aliquantum in gubernatoris inſcitia, nihil intereſſe
aiunt. Quam rem vrbane damnat Flac. 1. Ser. dicens:

Queis paria eſſe fere placuit peccata laborant,
Cum ventum ad verum eſt, ſenſus, moreſque repugnant.
Atque ipſa vtilitas iuſti prope mater & æqui.

Reliqua vide Sat. iij. Virg. ergo vult nos attēdere ad pondus pec
catorum, nō ſolum ad peccata. Nam (vt docet in vj & noto ver-
ſu dicitur) qui deliquit grauius grauioribus ille ſubijcitur pęnis.
[Quid geſtū in t̄pe, quid non] In t̄pe, hoc eſt tempeſtiue, & quo
t̄pe oportuit, quæ res ad virtutē moralem plurimum facit. Non
ergo ſimpliciter intelliges, q d. n. non ſit in t̄pe. [Cur iſti facto de
cus affuit? aut ratio illi] Diligenter, inqt, diſquiret opera ſua, ne
forte benefeciſſe exiſtimans peccauerit. Itaque ad philoſophiā
moralē nos cohortatur. Principiū. n. rectè faciēdi, eſt rectè ſapere.
Eorū vero q̄ rectè gerūtur, quædā ſola cōſuetudine probātur, vt
ſunt inſtituta, qualia lætum conuiuam interdū agere. amici ar-
ridere, & reliqua, q̄ t̄pis, loci, perſonarūq;. decorū expetunt. de il
lis ergo dicit, Cur iſti facto decus affuit. Alia vero immutabili ra-
tione

tione obſeruantur, qualia ſunt iuris pcepta, & apud nos mãdata dei contra quæ, ne mortis quidẽ metu faciendũ eſt, talibus ergo quadrat, aut ratio illi. [Cur hæc ſnĩa ſedit? Quam melius mutare fuit] Diceres forte virũ bonũ & ſapientem, nõ poſſe peccare, q̃a ſi bonus eſt, volẽt bene operari, ſi ſapiens, ſciet quõ bene operandum eſt. Scienti aũt & volenti, nunq̃ deeſt virtus, nam non effectũ, ſed affectũ deus aſpicit. Ideoq. non addunt ad ſcientiã & voluntatẽ, potentiã; quia licet illa deſit, virtus tñ non minus affuerit. Ad hanc itẽ p antipophoram vr̃ poeta rñdere, neminem in hac mortalitate, omnia ſcire, ſed paulatim per experiẽtiã, nunc hoc, nunc illud. Quapropter, vir bonus, vbi viderit quod bonum putaret eſſe contra vitæ decorum, diſquirit ſecum,

Cur hæc ſententiam quam melius mutare fuit.

Sedit. i. placuit, & firmiter hæſit, vt in 4. Aen.

Si mihi non animo fixum, immotumq. ſederet.

Sedere. Eſt ergo plus ſniam ſedere, q̃ placere, tũc. n. ſedet, qñ fixa ẽ, & ſuper ea q̃eſcimus. [Miſeratus egentẽ Cur aliquẽ &c.] Magni momẽti ſnĩa, quã ne nr̃ę religionis ſanctitati ꝯtriam putes, alius exequar. primũq. poetæ nr̃i verba, ex fine 2. Georg. repetã, vbi inq̃t:

Felix qui potuit rerum cognoſcere cauſas,
Atque metus omnis & inelucłabile fatum
Subiecit pedibus, ſtrepitumque Acherontis auari:
Fortunatus & ille deos qui nouit agreſtes,
Panaque, ſiluanumque ſenem, nymphasque ſorores:
Illum non populi faſces, non purpura regum
Flexit, & infidos agitans diſcordia fratres,
Aut coniurato deſcendens Dacus ab Iſtro:
Non res Romanæ, perituraque regna, neque ille
Aut doluit, miſerans inopem, aut inuidit habenti &c.

Quibus ſupremis verbis, idem vr̃ dicere quod hic, Virum bonũ & ſapientem, miſeratorem eſſe non decere quo nihil remotius, à ſanctitate noſtra abeſt, Sic & enim Ieſus Chriſtus, noſtræ vitæ auctor, & decus, nos iſtituit vt ſupra, omnia miſericordes ſimus. Quin & ipſe poeta, in duriſſimo carcere occluſos, dicit:

Pœnasque expectare.
Aut qui diuitijs ſoli incubuere repertis:
Nec partem poſuere ſuis, quæ maxima turba eſt.

Ad hanc obiectionem ſic rñdet Seru. in illud Georg. Cic. in Tuſc. lib. v. hoc tractat dicens, in quem cadit vna mẽtis ꝑturbatio poſſe in eum oẽs cadere, ſicut poteſt omni virtute pollere, cui virtus vna contigerit, Vnde nunc Virg. Noluit, inquit, dare ruſtico miſericordiã ne ei daret ẽt ceteras animi paſſiones quas nouimus à bonis, & à malis venire rebus, A bonis opinatis, duas, vnã, p̃ſentis t̃pis, vt gaudiũ: vnam, futuri, vt ſpem A malis, ſimiliter duas: vnam, præſentis, vt dolorem: & vnam, futuri, vt metũ. Quas paſſionem eſſe animi, non dubium eſt. Vnde & ipſe ait in ſexto:

Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque.

Sal. ẽt in Catilinæ bello, ait, Omnes hoĩes q̃ de rebus dubijs conſultant, ab odio, amicitia, ira, atque miſericordia, vacuos eſſe decet. Nam animus, haud facile verũ prouidet, vbi illa officiũt. Ergo, aut ſcḋm tractatum Ciceronis, h. d. aut (quod abſolutius eſt) intelligamus ideo ruſticum paupertatẽ non dolere ꝙ eam malum eſſe non credit, ſed munus deorum, Lucanus de paupertate:

Et munera nondum intellecta deum: Hæc ibi Seruius.

Paupertas. Poſſumus ad cõfirmationẽ poſterioris opinionis, qua dr̃ ruſticũ paupertatẽ, modeſte pati, afferre, O fellũ Horatianũ, q̃ ruſticus à ſuis agris expulſus, poſtq̃ eos annua penſione milite redemerat, ſic inquit: *Sæuiat, atque nouos, moueat fortuna tumultus.*

Quantum hinc imminuet &c. Et concludit:

Quocirca viuite fortes,
Fortiaque aduerſis opponite pectora rebus.

Sed Virg. nunc de ruſtico non loquitur, imo de viro ſapiente & bono. Sed ad hãc purgationẽ hmõi ambagib. minime opus eſt. Nõ. n. poeta vetat, virum bonum eſſe miſericordẽ, ſed ne ſic miſeretur, vt dolorem, aut fractæ mentis perturbationẽ, inde ſentiat. Quamobrem dixit in illo Georg. Neque ille aut doluit miſerans inopem, & hic miſeratus egẽtem. [Cur aliquẽ &c.] Cuius ordo eſt, Cur miſeratus egentem perpeſſi aliquem dolorem fracta. i. effœminata mente, hoc eſt cur ſic miſeratus, vt inde doleã. Nam de vera caritate & humanitate, qua proximo, miſericorditer ſuſcipimus; vir bonus dolere non poteſt. Dolet autem, ſi vel propter turpem cauſam miſeratum ſe ſentit, vel propter metũ futuræ egeſtatis quomodo ipſum ſui, non eius cui dat, miſeret.

Miſeror. Vt autem ad grammaticem reſpiciam, dicimus miſeror, miſeraris, cum accuſatiuo, vt in 4.

Num lacrymas & victus dedit, aut miſeratus amantem eſt?

Vbi ſignificatur (quod nunc diximus) virum fortem, non miſerari ex turpi cauſa. Dicimus etiam, miſereor, miſereris, cum ſolo genitiuo, inquit Seru. vt in 2. Aen. *Miſereor*

Miſerere animi non digna ferentis. Et in 4.

Miſerere domus labentis,

Noſtri dicũt, miſerere nobis quod eſt ignoſce, & da veniam. Dicimus p̃terea miſeret, imperſonale verbum quod vtrunq. ſimul regit, & accuſatiuum, & genitiuũ, vt in 5. Et te lapſorũ miſeret. Dicimus ad hoc, miſereſcit, quod imperſonaliter ſumptum, à miſeret imperſonali deducitur, & eoſdem caſus habet, vt Inopis te miſereſcat mei. Perſonaliter vero à miſereor, flecti videtur, & nonnunquam datiuum regere, vt 2. Aen. *Miſereſcit. Miſereſco.*

His lacrymis vitam damus, & miſereſcimus vltro.

[Quid velit, quid nolle bonum foret] Certum eſt quid dicat. Foret. i. certum eſt, & habet hic præteriti imperfecti ſignificationẽ aliquando pręſentis. Fore autem, ſemper futuri ſignificationem gerit, idemq. eſt, quod futurum eſſe, quo circa nunquam participijs præcipue futuri temporis, ſed ſemper nominibus iungitur, vt non dices, Spero te amaturum fore, ſed vel amaturũ eſſe, vel amatorem mei fore. Nec dices, intellexi te iam ſanum fore, imo ſanum eſſe. Vtile honeſto. [Cur malus ante tulit?] Sententia ſapiente viro digna. Nam eſt in Parad. Quod honeſtum ſit id ſolũ bonum eſſe. Multa tamẽ multis videntur vtilia, quæ honeſta nõ ſunt: vt, Cerni inſeruire, voluptatibus indulgere, p fas & nefas diuitias accumulare. Pulchre ergo dicit, Cur malus ante tuli, hoc eſt ꝑtuli, q. d. ſi bonus eſſem, bona duntaxat quærerẽ. Iucundum autem eſt, ſi aduerteris, ꝙ vir bonus ſe malum dicat. Accipitur autem malum, tot modis, quod bonum, contrariorum enim (vt aiũt) eadem eſt diſciplina. [Num dicto, aut denique &c.] Si legeris, quiſquam, iuſtum virum deſcribit. Iuſtitiæ enim præcepta, ſunt honeſte viuere. vnde eſt, Vtile honeſto Cur malus ante tulit? Alteri non nocere. vt hic, Cur quiſquam eſt perſtrictus. i. male affectus, verbo, aut vultu meo, hoc eſt truculentia vultus. Itẽ, ius ſuum vnicuique tribuere. vnde ſequetur: *Foret. Fore. Iuris præcepta.*

Offenſus prauis, dat palmam & præmia rectis.

Videtur tñ melius ceteris quadrare, ſi legerimus, quidquam, vt ſit ſenſus: Cur ego perſtrictus ſum quidquã. i. quouis modo, aut dicto, aut vultu. Itaque omnes partes quibus peccare poſſet, exquirit. Peccamus. n. facto, vt, Vtile honeſto Cur malus ante tulit! Verbo & cogitatione. Cogitationis aũt tacitæ index eſt vultus, qui à violendo dr̃, pro duobus ergo poſterioribus dr̃. Nam dicto, aut denique vultu &c. Vel refertur ad fortitudinem, vt ſit, Cur malus non fortem animum omnibus obijci. ſed viſus ſum, perſtrictus, arctatus, cõmotus dicto, hoc eſt obmurmurando aut denique, ſi tacui, vultu motum animi prodidi. [Cur me natura magis q̃ Diſciplina trahit] Vt hoc quoq. verbum, cui equidem palmam tribuendam arbitror. altius exordiar, ſciendum eſt vulgarem fuiſſe opinionẽ, fatorum, aſtrorumq. violenta neceſſitate, omnia in terris geri, atque vt quiſq. optime natus fuerit, ita cum ſanctiſſimam vitã ducere oportere. Vnde illud Satyrici: *Vultus. Fata.*

Diſtat enim quæ
Sidera te accipiant, modo primos incipientem
Edere vagitus, & adhuc a matre rubentem,
Si fortuna volet, fies de conſule rhetor.
Si volet hæc eadem fiet de rhetore conſul.
Ventidius quid enim? quid Tullius? an ne aliud quam
Sydus, & occulti miranda potentia fati? Hęc Iuuen.

Quia igitur multis mortalibus perſuaſum eſt, omnia ex neceſſitate contingere, incaſum ſe initi dicebant. quocirca multos excepit ignauia. Contra quẽ errorem, dicit aureus poeta noſter. Naturam quidem. i. naſcendi rationem nos trahere, ſed ſi velimus medicas manus adhibere, atq. bonis p̃ceptionibus acquieſcere, poſſumus diſciplinam ſequi, & naturam cõprimerę. Sunt enim contra ſingula vitia, certa remedia. Vnde Horat. in epiſt.

Laudis amore tumes: ſunt certa piacula quæ te
Ter pure lecto poſſunt recreare libello,
Inuidus, iracundus, iners, vinoſus, amator.
Nemo adeo ferus eſt, vt non miteſcere poſſit,
Si modo culturæ patientem commodet aurem. Hęc ille.

[Diſciplina] Dicitur à diſcipulo, vna. n. eademq. res. prout à doctore procedit, doctrina dr̃, quæ quia à diſcipulo ſuſcipitur, diſciplinã vocatur. [Sic dicta & facta pro oĩa Ingrediens] Hypermetrum verſum fecit, qui quoties ſit ſyllaba abundans apud Virg. quidem à ſequenti vocali abijcitur, vt hic, a, per i. Et (ne quem lateat) hypermetrũ dicimus, in quo ſyllaba vltima abundat, ὑπὲρ enim eſt ſuper, & μέτρον, menſura. [Ortoq. à veſpere]. i. vt primũ *Diſciplina. Doctrina. Hypermetrum.*

veſper

veſper oritur. De veſpere iam diximus. Sunt qui hic ſenſum putent, ab orto veſpere .i. à Lucifero qui idem noctu ſæpe veſper dr, ſed acquieſco priori. [Offenſus prauis] Vtilitatē hmôi examinis, oſtendit eſſe cōſummationē pœnitentię. Quem.n. vere pertæſum eſt peccati, pœnam ſibi ſtatuit ne recidat & pro bene geſtis, modeſte gaudet. Licitum.n. eſt etiam viro Chriſtiano, quoties deum obſecrare vult, aut deſperationis nebulas repellere, de bene actis lætari, & ea recēſere. Offenſus dr, is qui à re quā offenderit, læſus eſt, & idcirco illi ſuccenſet, oſtendere.n. eſt circa ſpem inuenire, vt dum lapidē ingrediens, pedibus ignorāter impello, ipſum offendere dicor, & ille item me offendit, hoc eſt lędit. Ob enim ꝑpoſitio apta eſt rebus, quæ inſperate obueniunt. Offenſus ergo prauis, dat palmam, i. laudem, & gloria. Nam ſummus victoribus palma debetur, non (vt opinatur Plin.) quod ſemper vireat, id.n. lauro, buxo, alijsq. pluribus datum eſt, ſed quia lignū eius, ſemper contra pōdus renitatur, atque incuruetur, ſic vis fortis cōtra aduerſa, quoties ita factum decet fortis, inuictusq. procedit, eoq. acrior, quo res quam agreditur difficilior eſt.

Offendere.

P. VIRGILII MARONIS DE LVDO

contra auaritiam, & iram lepidum epigramma.

SPERNE lucrū. vexat mentes inſana cupido,
Fraude carete graues, ignari cedite doctis.
Luſuri nummos animos quoq. ponere debēt.
†Pone malas, quoties ludēdo viceris, iras.
Ludite ſecure, quibus æs eſt ſemper in arca.
Si quis habet nummos, veniens exibit inanis.
Luſori cupido ſemper grauis exitus inſtat:
Sancta probis pax eſt: iraſci deſine victus.
Nullus vbique poteſt felicis ludere dextra.
Initio furijs ego ſum tribus addita quarta.
Plecte truceis animos, vt vere ludere poſſis:
Ponite mature bellum precor, iraq; ceſſet.

† Illi duo verſus. Iraſci memini &c. vſque arca leguntur alio modo, Pone malas, quoties ludendo vinceris iras. Ludite ſecuri, quibus æs eſt ſemper in arca.

ASC.

Auaritia

QVONIAM quidem reip. incolumitati, in qua palmam nimirum Romani ſibi vendicāt, nihil auaritia ipſa pernicioſius ortum eſt, creſcētibus ſiquidem diuitijs, omnem honeſtæ vitę gloriam amiſere. Vnde Saluſtianum illud in Catilinario. Igitur primo pecuniæ, deinde, iperij cupido creuit, ea quaſi materies omnium malorum fuere. Nanq. auaritia, fidem probitatē, ceterasq. artes bonas ſubuertit. Pro his ſuperbiam, crudelitatē, deos negligere, omnia venalia habēre, priuatas docuit. Et paulo poſt, auaritia pecuniæ ſtudium habet quam nemo ſapiens concupiuit ea quaſi venenis malis imbuta, corpus animumq. virilē effœminat, ſemper infinita, ſemper inſatiabilis eſt, neque copia, neque inopia minuitur & in Iugurtino, Ceterum mos partium popularium, & ſenatus factionum, ac deinde om̄ium malarum artium, paucis ante annis Romæ ortus eſt: ocio, atque abundantia earum rerum, q̄ prima mortales ducūt. Nam ante Carthaginem deletā, Populus & ſenatus Rom. placide, modeſteq. inter ſe rēp. tractabant. Neque gloriæ, neq. dominationis certamen inter ciues erat. Metus hoſtilis in bonis artibus ciuitate retinebat, ſed vbi illa formido mentibus deceſſit ſ. ea quæ res ſecundæ amāt, laſciuia, atque ſuperbia inceſſere. ita qui in aduerſis rebus optauerunt ocium poſtquam adepti ſunt, aſperius, acerbiusq. tulere. Namque cœpere nobilitas, dignitatem in ſuperbiam, populus libertatem in libidinem vertere. Ita omnia in duas partes abſtracta ſunt, rep quæ media fuerat dilacerata. Hinc Saluſtianæ ſententiæ, correſpondet illud Iuuen. in 6.

Præſtabat caſtas humilis fortuna Latinas
Quondam, nec vitijs contingi parua ſinebant
Tecta, labor, ſomnique breues, & vellere tuſco
Vexatæ, duræque manus: ac proximus vrbi
Annibal, & ſtantes collina in turre mariti:
Nunc patimur longæ pacis mala, ſæuior armis
Luxuria incubuit, victumque vlciſcitur orbem,
Nullum crimen abeſt facinusque libidinis, ex quo
Paupertas Romana perit, hinc fluxit ad iſtros,
Et Sybaris colles: hinc ad Rhodon & Miletos.
Atque coronatum petulans madidumque Tarentum.
Prima peregrinos obſcena pecunia mores.
Intulit, & turpi fregerunt ſecula luxu
Diuitiæ molles. Hæc ille.

Quoniam igitur inquam tam nocua auaritia Romano imperio fuit, Nihil ditius Romani poetæ (qui ſemper reip. prodeſſe ſtuduerunt) execrari ſunt: Hinc illa exclamatio in 3. Aen.

Quid non mortalia pectora cogis *Auri ſacra fames?*

Hinc in 6. apud tartarum damnatos, dicit:

Aut qui diuitijs ſoli incubuere repertis,
Nec partem poſuere ſuis, quæ maxima turba eſt.

Et paulo poſt de ijs qui auro iuſtitiam polluerunt:

Diſcite iuſtitiam moniti, & non temnere diuos.
Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Impoſuit, fixit leges precio, atque refixit.

Hinc tota Horatij excandeſcentia; qui vbicunq. pōt in auaritiā inſurgit, atq. inſaniſſimos auaros eſſe docet, & plurimæ purgationis (quam ꝑ Helleborū intelligit, cuius copia in Anticyra prouenit) indigere. Vnde ait in Sermonibus nomine Stoicorum:

Danda eſt ellebori, multo pars maxima auaris.
Neſcio an Anticyram ratio illis deſtinet omnem.

Hoc eſt neſcio an auaris omni elleboro opus ſit vt purgentur, omnis.n. peccati ſpecies ex mala cupiditate (quæ auaritia generaliter dici poteſt) naſcitur. Sunt autem tria huius peſtis præcipua capita. Aut enim mala cupidine ductus per fas & nefas acquirit, & proprie dicitur auarus, ab auendo, id eſt cupiēdo, vnde & auidus dicitur. Aut res vtcunque acquiſitas illiberaliter amat, ſemper ſecum ſeruat, & dicitur tenax. Aut nulli vſui expendit, & dicitur proprie ſordidus, ſicut contra, qui nitidum rerum ſuarum vſum habent, lautos vocamus. Vnde Iuuen.

Auarus. *Sordidus* *Lautus.*

Atticus eximie ſi cœnat lautus habetur.

Habet autem auarus hoc dementiæ quod (vt dicitur in j. Serm. Horat.) Semper inuidia cruciatur. Vnde ait:

Quodque aliena capella diſtentius vber
Tabeſcat habet: Et illud,
Quod rebus parcis neſcit vti. Vnde idem ibidem,
Congeſtis vndiq. ſaccis indormis inhians, & tanq̄ parcere ſacris
Cogeris.

Adde quod auaritię vitium, tanto plus vitium habet, quāto nos imbecilliores efficimur. Eſt enim ſenibus commune vitiū quod (vt inquit Comicus) omnes ad rem auidiores ſunt. Hinc illud Horatij in de Arte poetica:

Multa ſenem circumueniunt incommoda, vel quod
Quærit & inuentis miſer abſtinet, & timet vti &c.

Habet & hoc mali, ꝙ cetera vitia multo vſu diſplicent qualis ſuperbia exterior, qualis luxuries & reliquæ peſtes. Auaritia vero, nec copia, nec inopia minuitur. Vnde Iuuen.

Creſcit amor nummi quantum ipſa pecunia creſcit.

Eſt ad hoc execrabile malum, quod cetera vitia quandam apparentem dulcedinem inſipientibus pariunt. Auaris vero, tanto minus quietis, aut dulcis fruitionis, quanto magis rerum, vt.n. inquit Seneca. Tam deeſt auaro ꝙ habet, q̄ ꝙ non habet. Eſt ad ſummum auarus odioſus omnibus nemini amicus, non Deo, nō ſibi, non proximo. Non ſibi quia parcit, & inuentis miſer abſtinet. Vnde in Serm. de homine auaro:

Vix credere poſſis, quam ſibi non ſit amicus
Non deo, Vnde eſt in eiſdem Serm.
Dijs inimice ſenex cuſtodis, ne tibi deſit.
Non denique proximo, quia multa, ſi poteſt, congerit,
Nec vlli impertitur quidquam.

Quando igitur.n. eſt auaritiæ malum, vt quod miſericordiæ maxime officit, ſeueriſſime à poeta noſtro nūc improbatur. Dices forte, nihil video ſeueritatis. Nempe hoc eſt maximū, quod ita auaritiam damnat, vt ne vitam noſtram polluat, etiam à ludo, qui recreandi animi gratia fieri ſolet, nobis abſtinendum dicat. Vtitur ergo argumento à veriſimiliori. Nam ſine ludere quidē lucri cauſa poſſumus, certum eſt à malis quæſtibus abſtinēdum eſſe. [Sperne lucrum] Non dicit, Sperne ludum, q̄m nec verſus pateretur, nec ſnīa, non verſus, quia ludus primam longā habet, non ſnīa, quia interdum ludendum eſt. Nam & ſacri ludi ſunt, vt Apollinares. Loquitur tñ de ludo aleæ, aut pilæ, aut alterius rei, vnde lucellum exquiritur. [Vexat mentes veſana libido] Vexare, verbum eſt magnæ violentiæ, vt docet A.G. Eſt.n. frequentatiuum à veho, ſed qui vehitur alterius viribus impellitur. Qui

Vexat.

vero

vero vexatur,nunc hunc,nunc illuc agitur. Quando. n.quis per idem ſpatium ſæpe violenter rapitur,atque retrahitur,tunc proprie non vehitur quod ſemel fit,ſed vexatur. Veſana ergo libido,vexat mentes,hoc eſt impotentes virium agitat,& cogit ſub alio ſole quærere merces.Hinc plurimi poetarum loci. Horat.in j Carm. Nequidquam deus abſcidit prudens oceano diſſociabili Terras :ſi tamen impie. Non tangenda rates tranſiliunt vada. Et multis alijs in locis. *Ve.* Veſana:ve,particula aliqñ auget: vt, vehemens,aliqñ minuit,vt veſtibulum, aliqñ contrarium inducit,vt vecors,ſine corde & animo virili,vel certe praui cordis,ſic veſanus:maleſanus. *Libido.* Libido, vt plurimum in malam partẽ accipitur, ſemel apud Sal.in bonam.refertur autem ab ambitionem,vt eſt libido dominandi,&ad concupiſcentiã,vt eſt libido carnis.item ad quamuis malam cupiditatem,vnde nonnulli lib. habent hoc loco. Vexat mentes veſana cupido [Fraude carete graues,ignari credite doctis] *Tria tribus ætatibus præcepta.* Tribus vitæ noſtræ partibus,poeta conſulit,primæ,quæ iniens ætas dicitur,cum ait,Ignari credite doctis. Mediæ,cum dixerat,Sperne lucrum.ea.n.ætate ludis incumbunt, ſupremæ autem dicens,Fraude carete graues. Et ſunt ſane ſalubria præcepta Quid eſt n adoleſcentibus ſalubrius,quam vt diſcant. Oportet autem(inquit philoſophus) dicentem credere. Neque tamen vult,vt nimium crudeli ſimus, ſed vt doctis, & expertis duntaxat fidem habeamus,quæ res,ſi rite ſeruetur, nihil in rep. vtilius contingeret. Quot etenim ignari ſumus,qm̃ ab ignaris & indoctis docere ſperabamus,& miſeri noſtri parẽtes,ſi doctos p̃ceptores nobis comparaſſent non nequitiæ, ſed literis nunc incumberemus. Quid item adoleſcentiæ & virili ætati decentius conueniret,q̃ vt ludo,& libidine abſtineamus? Quid denique ſenectæ noſtræ iucundius,aut pulchrius contingat,quam vt fides nobis habeatur,quod nõ dubie fiat,ſi fraude vocaremus. *Officio adoleſcentis.* Inquit ergo bene,Fraude carete graues,hoc eſt maturi æui, Ignari credite doctis.de hac re ſic Cic.vbi adoleſcẽtiæ officia præſcribit. Eſt igitur adoleſcẽtis maiores natu vereri, ex hisq; eligere optimos & probatiſſimos,quorũ cõſilio,atque auctoritate nitatur. Incũti s.n.ætatis,inſcitia ſenum conſtituenda & regenda, prudentia eſt. Maxime autem hæc ætas libidinibus arcenda eſt. exercẽdaq. in labore,patiẽtiaq.,& animi & corporis,vt eorũ, & imbecillis, & ciuilibus officijs vigeat induſtria. Atq. ẽt cũ relaxare animos & dare ſe iucunditati volunt,caueant intẽperantiã. meminerint verecũdiæ.qđ erit facilius,ſi eiuſmodi quoq. reb.maiores natu intereſſe velint Hæc ille. Etſi(vt ſequenti capite docet)ſenum intereſt,vt amicos,& iuuentutem,& maxime remp.cõſilio, & prudentia q̃ plurimum adiuuent &c.ante oĩa opus eſt, vt ſine fraude inueniantur.nam(vt iam dixi)nihil profecerimus docendo,ſi doctrinæ noſtræ ꝑꝑ fraudem in nobis comperiam, fides deſit, quid.n.profuit Caſſandræ prognoſticon,de qua ſic Virg.

Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris,
Ora dei iuſſu non vnquam credita Teucris.

[Luſuri &c.]Ordo eſt luſuri.quod eſt quicunque ludere parant, debent ponere numos,quoque.i.ẽt animos,hoc eſt tametſi amiſerint numos.non tamẽ iraſcantur.[Iraſci memini victos] Gerit præceptoris partes. Quo circa vult ſibi credatur tanq̃ experto. memini,inquit,hoc eſt memoria complector,ex ijs quæ vidi,victos iraſci.[Placet optime fratrer,&c.]Facete loquitur.ſolent.n. qui mortalia præcipiunt,ad liberos ſuos, vtpote ad cariſſima pignora ſcribere,ſic M.Cicero ad Marcum filium,officia ſcribit,& opus illud mortale.Cum ita ducterẽ ẽt ad filium deſtinatur,debent.n.p̃ceptores,vt meminit Iuuenalis haberi parẽtis loco,ſed Virg.modeſtiæ gratia optime frater,dixit,qũo, & apoſtoli nr̃i, ad ſuos ſcripſerunt. *frater.* Dr̃ aũt frater,quaſi fere alter.[Ludãt ſecure] Huius ſenſum potes dicere à cõtrario ſenſu eliciendũ eſſe,vt ſit, quia nulli ſemper ſatis æris in arca eſt,Nulli ludãt. vel intelliges ſimpliciter ſic.Laudãt p̃diuites,ſequi ſenſum.& theſaurũ exhauſtum habent.Tu vero optime frater. hoc eſt qui meæ cõditionis es,æt à ludo abſtineas. *Aes.* Aes æris,ſpecies metalli eſt,ſed pro pecunia accipitur.nam primi numi ærei,nõ aurei, aut argẽtei fuere. Ouid.de faſtis.Aera dabant olim; melius nunc oẽm in auro eſt, victaq. cõceſſit priſca moneta nouæ.Hinc pecuniã debitam, æs alienũ dicimus. Et ærariu,repoſitoriũ publicę pecuniæ.Seruius Tullus;primus fertur æs ſignaſſe,nã antea rudi vtebantur.Signatumq. aiunt nota pecudũ,vnde pecunia dicta. *Pecunia.* Nam argenteus numus,primũ ſignatus eſt anno vrbis 586. Deinde 62.anno ſignatus eſt aureus.Alij aliã appellandæ pecuniæ rationẽ dat. Dicunt olim,omne cõmerciũ fuiſſe in commutãdis pecudibus in quibus p̃cipuas diuitias ſitas putabant,quod vbi ære, & auro,argentoq. fieri cępit pecunia(ꝙ in pecudũ locũ ſucceſſit.)appellata eſt.Sunt qui dicant,extare numos æreos ſignatos ſub Iano antiquiſſimo Italiæ rege,quorũ alterius partis nota eſt nouis,qua Saturnus in Italiã victus erat.Alterius Ianus biceps,ꝑꝑ rerũ experientiã,& prudẽtiã. Certum aũt eſt,æs accipi ſolitum pro pecunia,vnde in Buc.Non vnquã grauis ære domũ mihi dextra redibat.[Arca] Dicitur ab arcẽdo,quod arceat hoĩes à rebus quas arcanas,i.ſecretas & occultas eſſe volumus. [Si quis habet nummos &c.]Conformiter ad priorẽ ſnĩam qua diximus,nullis ludẽdum,quia nullis æs ſemper in arca eſt. Nam ſi quis habet nummos veniens,exibit inanis. *Inanis.* Inanem dicimus, cui pecunia nõ eſt ꝑꝑ inanem crumenã, ſiue ſacculos ærarios inanes. vnde & vacuus dr̃.Iuuen.Cantabis vacuus coram latrone viator. *Numus.* Numos, à numeris dictos putant,inuento.n.nemo, hoc eſt ſignato ære, orta eſt numeratio in ſatisfactione.Antea. n. æra pendebantur. *Pendere.* Vnde hodie,pendere,ſatisfacere ſignificat,vt 6.Aen. Tum pendere pœnas Cecropidæ iuſſu Hinc etiam eſt quod hodie quoq. talentum auri,librã auri & argenti dicimus,tametſi.non pondere,ſed numero ſatisfacimus [Luſuri Cupido &c.]Cauſa eſt, quo cæcus cupidine lucri,ludendi peritiam non habet. [Exitus grauis]At quid dictum eſt,Exibit inanis.Sed dic,grauis.i. moleſtus, & triſtis.vt apud Iuuen.Quo tõdente graues iuueni mihi barba cadebat.Non enim iuuenibus grauis.i.ponderoſa barba eſt, ſed moleſta. *Exitus.* Exitus eſt finis:vt,Exitus acta probat.Et ij Aen. Hæc finis fatorum, hic exitus.Sed pulcherrime hic ponit,alludit enim ad exitum luſoris,à taberna luſoria.[Sancta probis pax eſt] Hactenus auaritiã criminatus eſt, nunc pulchro moderamine itam retinendã docet.Et veluti plena laus contrariorũ, vituperationẽ habet,ita & vera vituperatio vnius contrariorũ, laudi cumulatur.Commendat igitur pacẽ,quam Chriſtiano vir auctor, & ſaluator humani gñis.ſatis commendatã fecit qñ eam vt rem preacioſiſſimã cariſſimis legauit.Omnibus vero mortalibus p ſe laudata eſſe poterit,qñ & feræ in ſuo genere eam ſeruent. Nam de publica pace quid boni habet,nõ dicto opus eſt vidẽtibus quot & quanta ſint belli mala.quod vero Iuuen. ait, Nunc patimur longe pacis mala,non pacem criminatur, ſed ocium & deſidiã, quã ingrati,ignauiq. animi ſubiere. dicit ergo.Sancta probi pax eſt Quorum verborũ ordo eſt,Pax ſancta. i. inuiolabilis eſt probis.i.probi habent pacẽ. q̃ ſancta eſt. *Pax.* Vel ſic, Pax eſt probis ſancta.i.pax eſt habita & æſtimata ſancta à probis. Vel ſic. Pax eſt ſancta.i.ſancita & introducta à probis. Vnde eſt illud Horatianũ in arte.Silueſtres hoies ſacer,interpresq. deorũ Cedibus & victu fœdo deterruit Orpheus,&c. Vtrumuitũ autem dicatur,ſenſus erit,ꝙ magnæ probitatis indiciũ,eſt ſeruare pacem.Nihil.n moribus honeſtis,tam obeſt q̃ lites & iurgia, vnde notũ verbũ poetæ,Lis eſt de paupere regno.Sanctum dici volunt de quo ſancitum eſt pœna ſanguinis,nequis violet,vnde, Sancta ſepulcra,ſancta mœnia Romæ,&c.[Iraſci deſine victi] Vide q̃ moderate p̃cipiat. Quia.n.ira,quæ ſubita ſanguinis inflammatione,circa cor naſcitur,in noſtra poteſtate nõ eſt.Nec omnis ira mala eſt, vt.n. docent peripatetici,ira multũ ad fortitudinẽ facit, & in diuinis eloquijs dr̃ Iraſcimini,& nolite peccare.Icciro poeta nõ dicit, Noli iraſci:ſed, Iraſci deſine victus, & paulo poſt dicet, Iraque ceſſet.Item qñ importat primũ animi motum,in noſtra poteſtate non eſſe,docet Flaccus in ſermonibus, dicens.Denique quatĩnus excidit penitus vitium iræ,Cetera item nequeunt ſtultis hærentia &c.Et propterea idem in epiſtolis non vult iram omnino expelli,ſed contineri,vbi inquit,qui non moderabitur iræ Infectum volet eſſe dolor quod ſuaſerit,& mens Dum pœnas odio p vim feſtinat inulto. Ira furor breuis eſt.animum rege qui niſi parat, Imperat hunc frenis,hunc tu cõpeſce catena.Nullus vbiq. põt felici ludere dextra: Prouerbium eſt quod in re cõi multum gratiæ habet.Solẽt aũt tali diuerbio qui victi ſunt ſe conſolari. Nihil eſt ex omni parte beatum, cõe enim malũ intolerabilius eſt[Initio furijs,&c.]Ordo ſatis obſcurus eſt,ego ira ſum addita quarta furia.furijs initio tribus.i.quæ ab initio nõ niſi tres erãt. Sunt tñ qui ſic legant, Initio furijs ira eſt tribus addita quarta, & ſic ordo facilis eſt,& meo iudicio magis quadrãs.Furiæ apud inferos,tres dñr,Alecto,Megera,& Tiſiphone, quas Acherontis filias eſſe dicunt ex nocte, nec ab re. *Acheron.* Acheron.n.interpretatur, abſque lætitia.nam α priuatiua eſt particula,& χάρις dr̃ lętitia, & nox eſt cæcitas quædã,& priuatio luminis.Quando ergo mens noſtra triſtia afficitur ob iniuriam illatã,nec habet lumen rationis,quo refrenetur,ſtatim in furorẽ rapitur. Itaque ira põt eſſe quarta furiarũ.Quia ira,furor breuis. Heſiodus in Theogonia aliud dicit,ſed non omnia referre in vnum locũ poſſumus.Hoc tñ non præteribo poetas ſolere,ad notũ rerũ numerum adijciẽdum

dum aliquid eſſe atteſtari. Sic quia duo Catones inſigni virtute fuerunt, Iuuenalis alluſit, habeat nūc iam Roma pudorem. Tertius è cœlo cecidit Cato. Sic Horatius ad ſeptē ſapientes in Græcia nobiliſſimos reſpiciens, inquit, in ſermonibus. Hęc mihi Stertinius ſapientum octauus amico Arma dedit. Sic Sappho decima Pieridum dicta eſt: Sic & hic ira quarta furiarū nuncupatur. Plecte truces animos vt vere ludere poſſis. Qui & enim ſpe lucri rapitur non ludo, ſed ſolicita ſeria ducit. Plecte ergo, hoc eſt rigide flecte, & caſtiga truces. i. feroces & truculentos animos. Plectere, eſt afficere tormentis, vt eſt epiſtolis Horatij. Quidquid delirant reges plectūtur Achiui. Ponas mature bellū precor: Ponas. i. deponas mature. i. tempeſtiue. Nam id maturū dicitur, quod neque ſerius, neque citius ſolis beneficio decoctum eſt. Inuitat ergo ad temperantiā. Nam certum eſt luſoré vbi amiſerit quouis modo iraſci. Vnde Horatius in epiſtolis, Ludus enim genuit trepidum certamen & iram Ira truces inimicitias & funebre bellum. Itaque ceſſet, quia (vt dixi) fieri non poteſt, vt vir acer, & ſtrenuus omnino ira vacet, id enim imbellis animi eſt, iccirco dicit, ceſſet ira, id eſt placetur tempeſtiue.

P. VIRGILII MARONIS DE LIVORE, ſeu inuidia, carmen endecaſſyllabum.

LIVOR tabificum malis venenum
Intactis vorat oſſibus medullas,
Et totum bibit artubus cruorem.
Quod quiſquis furit, inuidetq; ſorti,
(Vt debet) ſibi pęna ſemper ipſe eſt.
Teſtatur gemitu graueis dolores:
Suſpirat, fremit: incutitq; denteis,
†Sudatq. † Sudat frigidus intuens, quod odit,
Effundit mala lingua virus atrum.
Pallor terribilis genas colorat,
Infelix macies renudat oſſa.
Non lux, non cibus eſt ſuauis illi:
Nec potus iuuat, aut ſapor lyæi:
Nec ſi pocula Iuppiter propinet,
†Atq. † Aut hæc porrigat, & miniſtret Hebe,
Aut tradat Ganymedes ipſe nectar.
Non ſomnum capit, aut quieſcit vnquam.
Torquet viſcera carnifex cruentus.
†Tacitus. Veſanos † tacite mouet furores.
Intentans animo faces Erynnis.
Letalis, Tityiq; vultur intus:
† Iecur comeſti. Qui ſemper lacerat, † comeſtq; mentem.
Viuit pectore ſub dolente Vulnus,
†Leuaret Quod chironia nec manus † leuarit,
Nec Phœbus, ſobolesve clara Phœbi.

LIVOR tabificum, &c.] Monſtratum eſt auaritiā, & iram infeſtiſſima eſſe vitia. Auaritiam quidem reip. Iram vero, proximis. Auarus ſi quidem omnia venalia habet, vt pecuniam accumulet: iracundus, quo tempore ira percitus eſt ſanguinis, & vindictæ ſitiens debaccatur, nihilque tam exoptat, quàm quo inimicum vlciſcatur. Nunc autem poeta noſter ingenioſiſſimus, oſtendit inuidiam pernicioſiſſimam eſſe cui illi ineſt. *Inuidia.* Efficit enim ipſum liuidum, tabidum, macilentum, atque omnis lætitiæ, & boni, expertem. Vnde Horat. in epiſt.

Inuidus alterius rebus macreſcit optimis,
Inuidia Siculi non inuenere tyranni.
Maius tormentum, &c.

Nec vſque adeo mirum eſt hanc tam diram eſſe peſtem. Nam ſicuti quiſque ſummam charitatē habet, ita perfectiſſimus eſt, conſequitur, vt qui maxima inuidia laboret, infeliciſſimus ſit. Nihil enim vſqueadeo fraternæ charitati, atque inuidia officit. nam inuidus is demum dr, qui non poteſt bonis oculis videre ſalutē alterius, quam optimus quiſque, non minus ac ſuam deſiderat. Poſſumus ergo miſeros deſpicere, hoc eſt nolle aſpicere ex contemptu, ſed felicibus duntaxat inuidemus: vnde Martialis. Omnibus inuideas Liuide, nemo tibi. hoc etenim pacto, omnes ꝑter liuidum felices forent, qui certe felicitate indignus eſt. quocirca dici ſolet, nihil iuſtius eſſe inuidia. Notus ē eſt auctor, qui inuidos omnibus in locis habere oculum deſiderauit. Credo equidē, vt tantus hoīum bonis cruciatus aliqñ (ſi quidem fieri poſſet) ipſum ſui miſereſcat. Peſtiferam autē inuidi mentem pulcherrime aperit Aeſopus Phrygius, ille fabulator ingenioſiſſimus, in apologo, in quo oſtendit, auaro atque inuido, oblatā à deo conditionem, vt quamcunque rem peterent, eam impetratā abducerent. Cum igitur, inuido vt peteret, iuſſit auarus, ille renuit, timens auarum poſſe aliquid accumulatius petiturū eſſe. Iuſſus aūt auarus poſtulare non immemor ſui, nec natura deſcedens, petijt vt quācunq. rem inuidus exoraret, eam geminatā hēet. Quod cū inuidus auderet, tabeſcens quod illi cumulatius, & geminū bonū foret oculū ſibi erui petijt. quo alteri vterq. obcœcaretur. Itaq. inuidus, nō tam ſibi prodeſſe, q̃ alteri nocere conatur. Veruntñ. vt plurimū auaritia inuidiā generat, nō ſemper autem. Nam nonnunquā alteri inuidemus quod nos ipſi habere noluerimus. Sed de hac, nihil pulchrius q̃ poeta, abduci poteſt, quocirca ad ipſum accedamus. [Liuor tabificū. &c.] *Liuor.* Carmē hoc hendecaſſyllabon. i. vndecim ſyllabarū, cōſtat ſpondeo, dactylo, & tribus trocheis, quāuis in vltimo loco, propterea qđ vltima ſyllaba indefferens eſt, etiā ſpondeus ponatur. Primus verſus ſic metitur. Liuor, ſpondeus, tabifi, dactylus. cū ma, trocheus, lis, ve, trocheus, nenū, trocheus. Pari modo, & reliqua ſcādes. Liuor exiſtēs tabificū. i. generatiuū tabis venenū. vorat, deuorat, abglutit, medullas. Intactis. i. non tactis oſſibus. Liuor, eſt macula ſubnigra, quæ ex contractu, & compreſſu corporum inducitur. Iuuē.

Vuaque conſpecta liuorem ducit ab vua. Et Tibullus:
Tum ſuccos herbasque dedi quis liuor abiret,
Quem facis impreſſo mutua dente Venus.

Et quoniam inuidia ſimilem maculam generat, & obſcęnū aſpectum efficit, à multis liuor vocatur, vt hic. Nam ſicut candidus dr, qui omnia bono oculo aſpicit, nulliq. inuidet, aut detrahit, *Candidus* ſic econtrario Liuidus dr, qui vbi alterius dexteritatem videt lęta tabe medullitus exeditur, & exhauſto, qui in candido homine eſt, naturali ſucco totus liueſcit. Vnde vocat liuorem, tabificum venenum. [Venenum] Dicitur. n. quod veniat. i. fluat per venas, & medullas. [Tabes] *Tabes.* Dicitur aūt ſanguis exudante, puriore ſucco corruptus, talem aūt liuor generat, vnde dicitur. Tabificum venenum. Additur autem notanter. [Malis] Non tam qđ præcipue mali ſunt, qui alterius bona videri nō poſſunt. q̃ quod hoc venenum malis, hoc eſt inuidis duntaxat nociuū eſt. Nam luxuria luxurioſo delectationem affert, & colluxurioſo, labem. Superbia miſeris, quor faſtidimus, moleſta eſt, auaritia, omnibus odioſa, ira offendendi damnoſa, gula hæredibus iniqua. Accidia quamuis deſidibus dulcis, bonis tamen operationibus, quas aut deo, aut ſanctis, aut parentibus, aut liberis, aut patriæ, aut reip. debemus, ſummopere nociua eſt. Inuidia vero, inuidum duntaxat cruciat, nam inuiſus, ſemper beatus eſt, aut talis indicatur. Quia ergo inuidia exedit inuidum, bene dixit Tabificum malis, neque vero erit tam ineptus interpres, qui dicat tabificum. i. tabem faciens, malis. i. maxillis, tametſi liuor edax dicatur, quia oportet, vt prior ſyllaba breuis ſit, quæ in dictione malis ſemper, niſi adiectiuum fuerit, producitur. Nec obijciendum eſt, quòd inuidus alijs ſæpe moleſtus eſt, quoniam ſibi duntaxat per inuidiam nocet, alijs vero quia præter inuidiam alia quoque peccata habet, ſunt enim multa familiaritate deuincta inter ſe. [Et totum bibit artubus cruorem] Ex hac autem re (vt dixi) fit liuor. [Quod quiſque furit, &c.] Ratio eſt quare cruor ebibat. Quod id eſt quia, quiſquis. i. quicunque, furit. i. inſanit, & iraſcitur & inuidet ſorti alterius ipſe eſt ſemper ſibi pœna, hoc eſt ſeipſum crucians: vt debet, quia dicitur:

Iuſtius inuidia nihil eſt, quæ crimine nondum
Perfecto, auctorem cruciat, pro enſe reflexo.

[Sors] Dicitur quidquid ſortimur. i. accipimus ab aliquo, vt illi fœnus faciamus. Dicunt autem Iouem, vnicuique naſcenti dare partem boni, & partem mali, illud ergo quod à deo accipimus, vt bene operemur, ſors dicitur. Illud etiam, quod à fortuna nobis obijcitur, ſors dicitur: vnde Horat. in principio Serm.

Qui fit Mecænas, vt nemo quam ſibi ſortem,
Seu ratio dederit, ſeu ſors obiecerit: illa Contentus viuat?

Dicitur præterea ſors, pecuniæ illa quam vſurarius fęnerat, hoc

eſt

Fœnus. eſt fœnori dat,quod à Iuriſperitis capitale dr̄. Fœnus aūt,eſt lucrum,quod præter ſortem rei redditur. Denique quidquid ſortimur.i.quadam ſorte obtinemus,id ſors dr̄. [Sudat frigidus] Pulchra cōpoſitio,qua oſtēdit ſudorē nō eſſe naturalem, qualis eſt, qui ex vehementi calore apertis poris generatur. [Intuens quod odit] *Odit.* Odit,pſentis temporis,ſignificationem habet, præteriti tñ eſt ſm declinationem. Nā odio (licet ſemel in De oratore apud Ciceronem,odias legeris)rariſſimum inuētu eſt,& ſi inueniatur, corriperet primam,ſicut odiū, nomen, hic aūt longa debet eſſe prior ſyllaba,quanta eſt è pterito biſyllabo,paucis depts.[Effundit mala lingua virus atrum] Mala lingua, nominatiui ſunt ſuppoſitales,illi verbo effundit.nā ſi legas Liuor effundit mala lingua.i.per malā linguam,vt ſeptimi caſus ſint, verſus non ſtaret. *Virus.* [Virus] Venenum,nunc tñ tres caſus habet. olim etiam viri,in genitiuo repertum eſt.[Pallor terribilis.] Hoc eſt obſcœnus aſpe *Gena.* ctu.[Genas colorat] Genæ ſunt quaſi veſtes, quibus oculus tegitur cūm cōniuet.i.aperitur,& clauditur,quæ(vt dicit Plin.)olim Sicilia celebrantur. Pulchrum ergo eſt, quod inuidus in ea parte liueſcit,qua peccat.[Infelix macies renudat oſſa] Signate dicit, infelix macies,quia poteſt eſſe fœlix, vt eſt,quam maturo cōſilio per abſtinentia,& ieiunum contraximus, pro ſalute animæ, aut corporis,vtrique enim officit crapula. [Renudat.] Hoc eſt aperit,& oſtentat oſſa,exhauſto ſanguine, conſumptis carnibus, & euaporato ſucco naturali. [Non lux,&c.] Nihil eſt ſanis iucundius luce, vnde de Didone inſaniente ex amore dicitur:

Lucemque refugit, quod vicinæ mortis indicium eſt.

[Non cibus eſt ſuauis illi] Exhauſto enim ſanguine,imminuta eſt virtus digeſtiua,qua ſine nullus cibus ſuauis eſt,vt patet in ægrotis.Suauis,hic triſſyllabum eſt.[Nō potus iuuat] Qui alias curas expellit,vñ eſt,Adſit lætitiæ Bacchus dator.[Nec ſapor Lyæi].i. Bacchi,qui Lyæus dr̄,eo φ ſoluit hominem curis. λύω enim,eſt, ſoluo,vnde mirandum eſt,φ qui nos liberos,& ſolutos omnibus curis teddere ſolet,nō iuuet inuidum,mirabilius quod nec ſapor ipſe iucundus ſit.Mirabilius multo,φ potus ſuauiſſimus non iuuet,ēt ſi pocula Iuppiter ipſe propinet,abs quo quia hoſpitalitatis deus eſt,tute ſumi poſſent.Maxime aūt mirandum eſt,qđ nec Hebe,deorum pincerna,& iuuenū dea, nec Ganymedes omniū mortalium pulcherrimus puer, non poſſet tam delicare pocula dulcia à Ioue propinata miniſtrare,vt inuidū iuuent. Notæ ſunt *Hebe.* fabulæ.Hebe,filia Iunonis,pincerna deorum eſt,quæ dum incautior pocula miniſtraret,caſu pudenda renudauit, ob quam rem iratus Iuppiter,Ganymedem pulcherrimū puerum, Trois Phrygum regis filium,dum in Ida ſilua uenatur rapuit,raptumque in Hebes locum ſuffecit. Vnde eſt illud primo Aeneid.

Et rapti Ganymedis honores.

Quantū aūt ad gratiā poculorum faciant munditiæ pincernarū, oſtendit Iuue.vbi de miſera clientū cœnula cōqueritur, dicens:

Tibi pocula curſor,
Getulus dabit, aut nigri manus oſſea Mauri.

Et paulò poſt de rege conuiuij:

Flos Aſiæ ante ipſum precio maiore paratus.
Quam fuit, & Tulli cenſus pugnacis, & Anci.

Nectar. [Nectar] Eſt potus deorum,ſicut ambroſia,dapes ſignificat ipſorum. Neq; vero dr̄ à nectando,volunt.n.dictum, nectar,quod linguam nectat. Græcum enim eſt, τὸ νέκταρ, τοῦ νέκταρος &c. [Non ſummum capit] Quod tñ munus deorum eſt,vt ij. Aen.

Tempus erat quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono diuum grattiſſima ſerpit,
Aut quieſcit vnquam.

Plus eſt non quieſcere,quàm non capere ſomnum, quia ſæpe animi quietem capimus,nec tamen dormimus. Vnde de Didone infeliciter amante:

At non infelix animi Phœniſſa, nec vnquam
Soluitur in ſomnos,oculis ue aut pectore noctem Accipit.

Quare vero non quieſcat inuidus,eſt quia Torquet Viſcera carnifex cruentus. Liuor cruentus.i.plenus cruoris, torquet viſcera, *Viſcus.* & iō eſt carnifex. Viſcus,viſceris,ſm Seruium, ſignificat omnem carnē intra pellem cōtentā. Viſcum aūt ſcđę declinationis,ſignificat illud quo aues viſcantur,gluten. Sunt qui in ſingulari ſolū ablatiuū,viſcere,vſitatum dicant. Don. ſuper illud in Andr. Vix ſum apud me,ita animus cōmotus eſt,metu,ſpe,gaudio. Duo,inquit,carnifex futurarum rerum ſunt, ſpes, & motus, &c.quibus verbis accipit carnifices,ſicut nunc Virg. [Veſanos tacitus,&c.] Hoc enim differt liuor,ab ira,quod ille tacitus, ad præcordia in*Tacitus.* cubat.ita vero,manifeſte in offenſorem inſurgit. Tacitus,vtroq; modo accipitur,vt docet Valla. Nunc actiue,vt ſi velis hic,Liuor tacitus.i.tacens,mouet veſanos furores, quia in liuidum debacchatur quem dilacerat. Nunc paſſiue,vt apud Senecam, Quod tacitum eſſe vis nemini dixeris. Et apud vj. Aeneid.

Quis te magne Cato tacitum, aut te Coſſe relinquat.

Sic pōr hic accipi,liuor tacitus.i.occultatus, & conditus intra viſcera liuidi,mouet veſanos furores.quaſi diceret, inteſtinos.[Intentās animo,&c.] Interpretatur quos furores moueat, eſt inqt, intentans i.intenſiores faciens,vel augmentans animo faces.i.flāmas, Erynnis.i.contentioſi furoris,ēpīs .n.cōtentio dr̄ [Eſt talis] .i.ſordo eſt,quia & talis vultus eſt intus.i.intra viſcera inuidi,qui .i.qualis,lacerat ſemp Tityi comeſti.i.exeſi,quo ad iecoris fibras vt ſit rorum pro parte,vel leges,comeſtum. De Tityo ſic vi. Aen. *Tityus.*

Necnon & Tityon terræ omniparentis alumnum,
Cernere erat, per tota nouem cui iugera corpus
Porrigitur, roſtroque immanis vultur adunco,
Immortale iecur tondens, fecundaque pœnis
Viſcera rimaturque epulis, habitatque ſub alto
Pectore, nec fibris requies datur vlla renatis, &c.

Intelligitur aūt per Tityum luxurioſus. Amauit.n.Latonā Apollinis,& Dianæ matrem. ob q̄ rem confixus iaculis Phœbi, dānatus eſt apud inferos,ea pœna vt viſcera eius, vultur immanis exedat,quæ tametſi continue abſumuntur, nunquam tamen deficiunt,quia ſemper renaſcūtur. Quod iō fingitur,qm̄ credunt morientium animas ea affectione,eoq; mentis habitu permāſuras, qua corpora linquunt. Vnde de amantibus in eodem vj.

Curæ non ipſa in morte relinquunt.

Et paulò poſt de alijs ſtudijs:

Quæ gratia currum,
Armorumque fuit viuis, quæ cura nitentes
Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos.

Quia itaque amantes,nimijs curis agitantur, in vita bene fingitur Tityus,quem Hor. incōtinētē appellat,perpetuis gryphibus, ſeu vulturibus exedi. Simili aūt mō tantiſper dum viuit,inuidus, torquetur,q. d.ipſum hic infernales pœnas luere. Et non longe abeſt.nā ſicut in inferno ſemp cruciantur,neque tamē culpa purgatur,aut offenſio remittitur,ſic inuidus cōtinua pęna afficitur, nec tñ melior euadit. Vultur olim dicebatur hic vulturis. Vnde Ennius: *Vulturis in ſiluis miſerum mandebat homonem.*

[Viuit pectore ſubdolente vulnus] viuit.i.ſemper recens eſt, ſicut aqua ſemper fluens,viua dicitur,vt ij. Aen.

Donec me flumine viuo abluero.

Quod quidem vulnus manus Chironia.i.ipſe Chirō Phillyrides, *Chiron.* iuſtiſſimus centaurorum,leuaret.i.curaret. Nec Phœbus leuaret, nec clara ſoboles Phœbi.i.Aeſculapius leuaret. hoc eſt habet incurabile vulnus,Chyron(vt dixi)Phillyrides.i. Phillyræ nymphę, & Neptuni,in equum conuerſi,filius fuit,pater Thetidis,& auus Achillis,qui plurima medicinæ adiumenta inuenit,quorum quędam adhuc extant. Maxime peritus fuit eius quam chirurgiam vocant,vt nonnulli putant,à Chirone denominatam.vel potius à manu,quæ χεὶρ dicitur. Docuit Achillem (vt dicit Statius in Achilleide)curationem vulnerum, vt de Telepho nobilis recitatur leuatio,quem ferrugine eius ferri, quo ipſum vulnerauerat, ſanum reddidit. vnde eſt in Remedio Amoris:

Vulneris auxilium Pelias haſta tulit.

[Phœbus] Phœbus autem(vt dixi) ſolis eſt peculiare epitheton. *Phœbus.* fingitur autem Phœbus ſiue Apollo, medicinæ peritus, quoniā omnes herbarum virtutes,ſolis radijs percoquūtur. Aeſculapius autem, præter omnes mortales, in hac re doctus fuit, abs quo Virg. Virbium à morte reuocatum,dicit. Et quia tantum in medicina potuit, Apollinis filius dicitur.

P. VIRGILII
MARONIS DE VENERE,
& vino, contra luxuriam, & ebrietatem.

NEC Veneris, nec tu vini tenearis amore.
Vno nanque modo vina, Venusq; nocent.
Vt Venus eneruat vires: ſic copia Bacchi.
Et tentat greſſus, debilitatq; pedes.

Multos cæcus amor cogit ſecreta fateri.
Arcanum demens detegit ebrietas.
Bellum ſæpe parit ferus exitiale Cupido.
Sæpe manus itidem Bacchus ad arma vocat.
Perdidit horrendo Troiam Venus improba bello.
Ad Lapithas bello perdis Iacche graui.
Denique cum menteis hominum furiauit vterque:
Et pudor, & probitas, & metus omnis abeſt.
Compedibus Venerem, vinclis conſtringe Lyæum:
Ne te muneribus lædat vterq́ſuis.
Vina ſitim ſedent: natis Venus alma creandis
†Seruiat. hos fines tranſilijſſe nocet.

†Seruit ſi nem hominum tranſiluiſſe nocet. A S C.

NEC Veneris, &c.] Si penitioribus oculis Virgilianā dicēdi formā conſpexeris, non interrogato opus eſſet, quæ vitia magis fugida ſint. Quā etenim ſuperbiā damnaret vidiſti quanta diligentia, nos ad miſeriæ humanæ memoriam vocitauit. Cum auaritiā pernicioſum illud monſtrum vilipenderet, vehementi verbo vſus eſt dicens, Sperne lucrum, &c. At de ira quæ ad acrimoniam facit, parcius, inquit, Iraq. ceſſet. Cum uero liuorem monſtrum, nulla virtute redemptū ad parteis vocaret, quaſi excandeſcens, inquit, Liuor tabeficum malis venenum. &c. Nūc vero de Venere & vino locuturus, quorū abuſus, non vſus, malus eſt inquit. Nec Veneris, nec tu vini capieris amore. Non etenim Venus mala, nec vinum malum, ſed amor & nimia indulgentia, vtriuſque deteſtāda eſt. Non ergo dicit, Nō tu capieris amore luxuriei. Omnis. n. luxuries, damnanda eſt, non omnis aūt Venus. *Luxuria Venus.* Similiter non dicit, Nō capieris amore ebrietatis. omnis etenim ebrietas mala. non itidem omne uinum. Tametſi aūt Venerem, pro concubitu, per metonymiā ponimus, vt, Sine Cerere & Baccho friget Venus, non tñ pro omni, ſed pro eo duntaxat qui naturalis eſt, nec inceſtuoſus. nam ceſtus, eſt zona Veneris, dictus à caſtitate, qua legitime nubentes cinguntur. veruntamen ponūt tres Veneres, *Veneres.* vnam ex Cœlo patre, & Die matre, natam apud priſcos. Et hanc honeſtæ rei præeſſe uolunt. Alteram, ex viribus cœli, & ſpuma maris, & hinc inconceſſos concubitus imputant. Tertiam, Iouis, & Diones filiam, ex qua Aeneas natus dicitur: Scimus tamen, quamuis multæ enumerent Veneres, multi Ioues, Multi Mercurij &c. Poetæ tamen opera ſic confundunt, vt omnium vni addicāt, ſiue quod vnam cœleſtem naturam putēt omnium effectuū cauſam, tametſi per diuerſos fiāt. ſiue quod omnia in admirationem trahere volunt. Volūt aūt Venerem dictā, quod per eam omnia veniant, & oriantur. Et quia generatio rerum, non ſine virili ſemine fit, ideo Veneri vtriuſq; ſexus participationem dedere. Nam (vt recitat Macr.) in Cypro eſt barbatæ Veneris ſimulacrum. Quocirca Virg. loquens de Venere ait, Deſcendo ac ducente deo: & Caluus, Pollentemq. deum Venerem. & Ariſtophanes philoſophus Aphroditon, genere maſculino appellat. & Leuius ait. Venerem igitur almum adorans, ſiue fœmina, ſiue mas eſt &c. De Veneris autem virtute, ſic Lucr.

Aeneidum genitrix hominum, diuumq́; voluptas,
Alma Venus cœli ſubter labentia ſigna,
Quæ mare nauigerum, quæ terras frugiferentes
Concelebras: per te quoniam genus omne animantum
Concipitur: viſitq́; exortum lumina ſolis. Hæc ille.

Propter hanc rem dicitur, Natis Venus alma creandis Seruit. Certum eſt ergo pro conuerſatione humanæ, ceterorumq. animantium naturæ Veneris vſu opus eſſe, qui ſi legitime fiat iure matrimoniali laudandus eſt. Econtrario nemini dubium eſt, quātum noceat tranſiluiſſe finem, vſqueadeo vt nulla ſit labes, qua homo à diuina mentis cōtemplatione, ad corporis ſordes citius auocetur, nulla ꝓ quam plura bella fiāt, nulla qua citius, & plures in turpem egeſtatem ruant. Nam Plaut. paupertatem luxurię filiam nuncupat, nulla item quæ omni honeſto ſtudio magis inimica ſit, nā hominē totum effetum reddit, ac deinde tardū & ſegnē, vſqueadeo, vt ſæpe tardum pro luxurioſo, poetæ ponāt. Nocet igitur & animæ, & corpori, & vtrique plurimū. De vino quoque nihil ignotū dicam, nam omnes ſcimus ſi tēperate ſumatur humano ingenio adiumento eſſe. Vnde illud Horat. in epiſt.

Priſco ſi credis Mecœnas docte Cratino:
Nulla placere diu, nec viuere carmina poſſunt:
Quæ ſcribuntur aquæ potoribus, vt male ſanos
Adſcripſit liber ſatyris, faunīsque poetas:
Vina fere dulces oluerunt mane camenæ
Laudibus arguitur vini vinoſus Homerus: *Vinum.*
Ennius ipſe pater nunquam niſi potus ad arma *Ebrietas.*
Proſiliit dicenda.

Et reliqua quæ cōmentarij per irriſionem dicta putant. nemo tñ mihi inficias ibit, vinum modice ſumptum, acuere ingenium. At quantū ebrietas deteſtanda ſit, facillime conſtabit, ſi hominē potum inſpexeris, qui iam omne id (loquor de rōne, & virtute) quo à belluis, ferisq. differimus exuit, & ſui immundo, q̄ homini ſimilior luto inuoluitur, facilis ad irā, facilis ad ſeditionem, facilis ad luxuriam, facilis ad blaſphemiam, deorumq́. contumeliam. facilis ad ſecreta reuelanda, ad amicos prodendos, & ad omnia denique mala facienda. contra, ad nullam virtutem paratus. Quocirca, ſi ita deceſſerit iam de eius ſalute actum eſſe dixeris, ſed redeo ad poetam. [Nec Veneris, nec tu vini capieris amore] Capere multa videtur ſignificare, ſecundum ꝙ varia ſunt quæ capiuntur. *Capere.* Aliquando. n. eſt in ſe continere: vt, Atrium meum capit mille viros. Aliqñ eſt intelligere: vt, Capio te. i. ſenſum tuum. Aliqñ auferre: vt, Quando capimus rem, qua capta, quis ea perpetuum priuatur. vnde, captus oculis, dicitur priuatus. Virg. j. Georg.

Aut oculis capti fodere cubilia talpæ.

Sic caper dicitur qui captus eſt coleis. i. genitalibus, vt docet A. G. Aliquando eſt veſtalem ſuſcipere, cui rei peculiare erat verbū. Aliquando eſt comprehendere, & in carcerē conijcere, vnde captiui dicuntur Aliquando eſt ineſcare, fallere, aut decipere, vnde dicimus, Hominem captum amore, captum vino, vt hic, Nec capieris. i. nō illaqueaberis amore Veneris, nec etiam amore vini. ratio eſt. [Vno namque modo Vina Venusq. nocent. Vt Venus eneruat vires &c.] Eneruare, eſt diſſoluere, neruis enim conſolidamur. vnde eſt, Oſſibus & neruis compegiſti me. [Sic copia vini] Copia dicitur abundantia, & plenus vſus rerum, vt meretrix facit omnibus copiam ſui. ſic copia vini eſt abundantia vini. *Copia.* Nō tamen dices de exemplari inſtrumento, ꝙ ſit copia. ſed poteris dicere, Fac mihi copiam iſtius inſtrumenti, hoc eſt fac vt uſum eius habeam. In plurali autem copias, copioſum exercitū vocamus, & apud poetas necesſitudine verſus. Aliquando etiam in ſingulari numero idem ſignificat, vt 2. Aen.

Reſpicio, & quæ ſit me circum copia luſtro,
Et tentat greſſus, &c.

Id eſt titubare facit, vt Chremes in Eunuco Terent. Vicit me vinum quod ego bibi. At dū accumbebā, q̄ videbar mihi eſſe pulchre ſobrius, poſtquam ſurrexi, neque pes, neque mens, ſatis ſuumque officium facit. In ij. Georg. Virg. *Tenuiſq; Lageos*

Tentatura pedes olim, vincturaque linguam
Multos cæcus amor cogit ſecreta fateri.

Cuius rei Medea, & Ariadna teſtes ſunt, & in ſanctis literis Sanſon. [Cæcus amor]. i. cæcos faciēs. *Cæcus.* Pingitur tñ Amor, ſeu Cupido, puer alatus, oculis velatis hñs in altera manu facula, in altera flāmas. Cęcum aūt vocamus nunc qđ non videt, vt hoīem cęcū, nunc qđ non videtur, vt ſaxa occulta, cæca dicimus, nunc qđ non ſinit nos videre, vt cæcam noctem, cæcam auaritiam, cæcū amorem, & reliqua quæ nos aut mentis aut corporis lumine priuant. [Arcanum demens detegit ebrietas] Horat. in epiſtolis: *Ebrietas.*

Quid non ebrietas deſignat? operta recludit,
Spes iubet eſſe ratas, ad prælia trudit inermem.
Sollicitis animis onus eximit, &c. Et in ſerm.
Condita cum uerax aperis præcordia liber.

Arcanum, dr ab arca, qua arcetur. i. tegitur. *Arcanum.* Demens, Bonum eſt adiectiuū ebrietatis. nā demens dr, non qui ſine mente eſt (q a is amens vocatur) ſed qui peruerſam & deprauatam menté habet qualem ebrietas efficit. *Demens.* [Bellū ſæpe perit ferus exitiale Cupido] *Bellum.* Ponit exēplum de amore Paridis in Helenam, pro qua deſtructa eſt Troia: exempla aūt ſine numero ſunt. vnde Horat. in ſerm.

Nam fuit ante Helenam cunnus deterrima belli
Cauſa: ſed ignotis perierunt mortibus illi.
Quos Venerem incertam rapientes more ferarum
Viribus editior cædebat, &c.

Bellum, per antiphraſin. i. contrarium ſenſum dici putant, eo ꝙ nihil belli. i. boni, aut pulchri habeat. Alij à belluis. Exitiale dicitur, ꝙ ad exitum vitę pertinet. Ferus Cupido temporale epitheton, nam eſt etiam, placidus amor, vnde eſt in quarto:

Placidone etiam pugnabis amori?

Solent autem amantes infeliciter Cupidinem feritatis arguere: vt in Buc. *Nec lacrymis crudelis Amor, nec gramina riuis,*
Nec Cytiſo ſaturantur apes. Et alio loco:
Sæuus amor docuit natorum ſanguine matrem.

Commaculare

Commaculare manus. Et Tibullus:

Semper vt inducas blandos offers mihi vultus:
Poſt tamen es miſero triſtis & aſper amor.

Cupido. Cupido, genere maſculino, deum amoris ſignificat filium Veneris, Genere fœminino, cupiditatem ipſam. [Venus improba] Etiã temporale epitheton, quia dicturus eſt, Alma Venus, &c. [Sæpe manus itidem Bacchus ad arma vocat] Dat exemplum, Et Lapithas bello perdis Iacche graui. Itidem i. eodem modo: Bacchus & Iacchus, nomina ſunt Liberi patris, qui deus vini. Sed per metonomyam, nomina deorum, pro rebus quibus præſunt, ponimus, tunc præcipue, quando rebus actionem damus, vt perdere & mouere manus. De hac re dicitur in Georg. *Nomina deorum pro rebus.*

Bacchus & ad culpam cauſas dedit: ille furentes
Centauros leto domuit, Rhetumque, Pholumque
Et magno Hyleum Lapithis cratere minantem, &c.

Lapithæ. Centauri. Lapithæ, populi ſunt Theſſaliæ, & Lapitha (ſm Iſidorum) Apollinis filia, geniti. At Centauri, dñr eſſe Ixionis filij. Ixion.n. credens cũ Iunone concumbere, cum eius ſimulacro ex nube facto rẽ habuit, vnde nati ſunt Centauri, quorũ ſupernæ partes, humanæ, infernæ, equinæ erãt, quæ res ficta eſt qm (vt docet Plin.) Primi pugnare in equis inuenerũt. viſi ergo à lõge ſemihomines & ſemiequi putati ſunt hi ebrij effecti, & Martio furore perciti Lapithas occiderunt. [Deniq; cum mentes hominum, &c.] Deniq; particula eſt, qua vtimur, dum quæ particulatim dicere incipiebamus, generatim abſoluimus, vt hic, Denique, inquit, quando mẽtes hominũ alterius furore percitæ ſunt, & pudor, & probitas, & metus omnis abeſt, quibus tribus humana natura ne effrẽta vagetur, maxime reprimitur Pudore qui in mulieribus & adoleſcentibus maxime commendatur: Amiſſa nanque pudicitia, nihil in muliere commendandum eſt Cicero in epiſtolis, Qui ſemel uerecundiæ fines tranſierit, eum bene & grauiter oportet eſſe impudentẽ, quod Dido, nõdum illecebris amorum capta, ſentiens, ait; *Denique.*

Sed mihi: vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad vmbras,
Pallentes vmbras Erebi, noctemque profundam
Ante pudor, quam te uiolem, aut tua iura reſoluam.

De adoleſcẽtibus Terent. Erubuit, ſalua res eſt. Eſt.n. pudor, quo nos pudet turpis facinoris, per quẽ viri magni, & ſæpe ad fortia facta imitati ſunt, vñ de Hectore dicit Homerus ꝙ veritus à Polydamante culpari, multa auſus eſt. Probitas aũt eſt, qua viri probi & probari, ne infamiam incurrant, oĩa quæ cõtra bonos mores & honeſtatem facere poſſent, euitant. Metus, vero duplex eſt. Alter filialis, quo filius veretur patrem offendere, de eo timore dicitur, Initium ſapientiæ timor domini. eo enim pacto optimi quique verentur peccare, ne offenſam dei incurrant. Eſt & ſeruilis timor, quo verbera, ſerui timent, potius quàm dominorum indignationem, & de illo dicit Horat.

Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Quando autem quis, aut Veneris amore captus, aut Baccho furore tactus eſt, nullis vinculis cohibetur. [Cõpedibus Venerem, &c.] Affectate dictum. Nam Venus, à veniendo dr, recte ergo, ne nimium ueniat, pcepit vt conſtringatur compedibus. Cõpedes.n. ſunt, impedimentũ pedum. [Lyæum] Lyæus aũt, dr (vt diximus) à ſoluendo, quia ſolutos nos facit, quam ob rem uinculis conſtringendus eſt. [Ne te muneribus &c.] Non infitias it munera vtriuſque, niſi abuſio fiat nobis vtilia eſſe, ſed cauẽdum eſſe ne nos lædat vterq;, quod nimirum fiet, niſi & legitime, & temperate vtamur. Quæ aũt munera ſint, declarat, quia. [Vina, ſitim ſedant] Valent, inquit, vina ad reſtringendam ſitim. [Natis Venus alma creandis] Venus ſeruit. i. vtilis eſt natis creandis. i. ad prolẽ procreandam, quæ res apprime neceſſariæ ſunt. [Sed tranſiluiſſe finem horum.] Hoc eſt indulgere Veneri, ob nimium luxum, & vino vſque ad ebrietatem nocet. Alma dicitur Venus, ab alendo, quia eius præſidio, alitur omnium animantium genus. *Alma.*

P. VIRGILII
MARONIS DE LITERA Y, CARMEN.

LITTERA Pythagoræ diſcrimine ſecta Bicorni,
Humanæ vitæ ſpeciem præferre videtur.
Nã via virtutis dextrum petit ardua callẽ;
Difficilemq; aditum primum ſpectantibus offert:
Sed requiem præbet feſſis in vertice ſummo.
Molle oſtentat iter via lata: ſed vltima meta
Præcipitat captos: voluitq; per ardua ſaxa.
Quiſquis enim duros caſus virtutis amore
Vicerit, ille ſibi laudemq; decuſq; parabit.
At qui deſidiam, luxumq; ſequetur inertem:
Dum fugit oppoſitos incauta mente labores:
Turpis, inopſq; ſimul miſerabile tranſiget æuum.

LITTERA Pythagoræ, &c.] Propulſauimus quãta maxima potuimus diligẽtia, ſex morbos, qui ſingulis ſingulis virtutibus officiunt. Nunc exagitanda eſt peſtis, omni uirtuti contraria, q̃ nunc deſidiam, nunc pigritiam, nunc ſegnitiem, nunc acedidiam, nunc inertiam, nunc ignauiã, ad ſummã omiſſionem omnis boni vocare potes. qua quidẽ ægritudine, quicunq; conficiuntur ingratitudinis vitio (qđ ſanè deteſtãdum eſt) cõuinci pñt. Si etenim conſiderare voluerimus, quãtum optimo maximo deo nño debeamus, quippe abs quo quidquid boni nobis eſt, aut erit, aut cepimus, aut ſuſcepturi ſumus, fatebimur quidẽ egregie, nullũ eſſe deſidiæ locũ, nihilq; iacentibus aĩs eſſe dãnoſius. Nã q̃uidem finis vniuſcuiuſq; rei eſt optima eius operatio, videbimus (niſi bona opemur) finẽ nřm attingere nolle. Enimuero turpe eſt homini animaliũ facile principi deeſſe, qđ in ceteris creaturis tã copioſe cõſpicimus, cœli.n. cœlorumq. ornamenta (quas ſtellas, & ſidera vocamus) cõtinua volubilitate munera explere non ceſſant. Elementa rerũ, mira commigratione temperamentũ vt iuſſa ſunt, ſeruant. animantium quoq;, nullum præter hoĩem, ſibi deeſſe videmus. Auiculæ.n. fragilliмо corpore fretæ: Feræ multa ſæuitia ĩdomitæ: Belluæ marinæ indulgẽtia ad ignauiã inuitatæ, ad gñationẽ tñ & conſeruationẽ prolis, nunq̃ defatigãtur, gn qua quidq. eorũ maxime valeret arte pro ĩgenij, hoc eſt naturalis indolẽtiæ benignitate, ſemper in opere conſpicitur. Adde quod & ipſi hoĩes ad iniqua agenda, multo vigilantiores ſunt quam ad bona. Quam rem Horat. ſic in epiſt. conqueritur. *ASC.*

Vt iugulent homines ſurgunt de nocte latrones,
Vt teipſum ſerues, non expergiſceris, &c.

Quia igr̃ nõ ſatis eſt vitia fugitaſſe, niſi bñ egeris, ſcriptũ.n. eſt à diuino poeta, Declina a malo, & fac bonũ, iõ Maro volẽs deſidiã proſcribere, nos ad bñ operandum pulcherrime allicit. Nã ſi (vt Stoicorum eſt paradoxum) oẽs mali ſtulti ſunt, ſtulti vero & inſipientes, profundiſſimæ, Platonicorũ doctrinę minime capaces, operępretiũ erat, idoctũ, ſtolidũq. vulgus, rudi, ac enormi Minerua, viã virtutis docere. Et quaſi ſignis illiteratos erudire: ad q̃ rẽ nihil accõmodatius eſt, quã litera Pythagoræ, in qua totã humanã vitam, & diuerſæ vitæ exitũ videre licet, ideirco Virg. eam inſtituto ſuo accõmodat, & dicit. [Littera Pythagorę. &c.] Pythagoras, ex Samo inſula philoſophus, in Italiã uenit: Tarquinij filio regnum obtinente, cui cognomentũ Superbus fuit. Is multa doctrina, & virtute claruit, primũ muſicę ſtuduit, in qua egregiam laudem aſſecutus eſt: deinde, philoſophię naturali mox & ęthicę i. morali operã nauauit, & populũ conatus ab inſolentia, ad cultiorem vitam vocare. Virtutis amorẽ, animis mortalibus inſtillare ſatagebat, quod quia philoſophicis rõnibus non potuit, ſignis & indicijs effecit, nouamq. viã cõmentus eſt. Sciuit.n. eſu carniũ, multam feritatem in animis noſtris innaſci, multumq. nos ad libidinem impelli, quocirca pcepit (vt meminit in transformatis, Ouid.) vt ab omni carne, ſicut ab humana abſtineremus, turpe.n. putant in viſcere, viſcera condi, aſſignans inauditam rationem, ꝙ animę noſtrę, quoniam immortales eſſent è corporibus noſtris in alia corpora migrarent neque in humana ſolum, ſed etiam in ferina, itaque fieri poſſe, vt receptaculum auitę, aut paternę animę abſumeremus, ſi quauis carne veſcamur. Id autem alij cum ſenſiſſe putant alij ita pceepiſſe, duntaxat quo luxum carnis vetaret. Ouid. xv. Metam. inducit ipſum ſic loquentem:

Parcite mortales dapibus temerare nefandis,
Corpus ſunt fruges, ſunt deducentia ramos
Pondere poma &c. Et iterum:
Prodiga diuitias, alimentaq; mitia tellus
Suggerit atque epulas ſine cæde, & ſanguine præbet.
Carne feræ ſedant ieiunia. Et rurſum:
Heu quantum ſcelus eſt in viſcere viſcera condi,
Congeſtoq; auidum pingueſcere corpore corpus. Item:
Quiſquis fuit ille deorum,

Corpor ea que dapes auidam demerſit in aluum ,
Fecit iter ſceleri , &c.

Idem apud eundem immortalitatem, & commigrationem animæ, in diuerſa corpora ſic docet,

Morte carent animæ, ſemperq; priore relicta:
Sede, nouis domibus, viuunt habitantq; receptæ Et paulò poſt
Omnia mutantur, nihil interit, errat, & illinc,
Huc venit, hinc illuc, & quoslibet occupat artus,
Spiritus eq; feris humana in corpore tranſit.
Inq; feras noſter, nec tempore deperit vllo, Item:
Parcite vaticinator cognatas cæde nefanda:
Exturbare animas, ne ſanguine ſanguis alatur.

Ceterũ, vt ad virtutem nos alliceret & à vitijs abſterreret, docuit virtutũ quidem ſemitam videri, primũ difficilem, ſed incredibilem animi quietem, atq; iucunditatem parare. Cõtra vitiorum latas vias, facile oibus patere, ſed in miſeros animi, remordẽte cõſcientia, cruciatus impellere, neque quicq; præter pœnitentiã producere. Et quo id rudibus oculis manifeſtius obijceret, ὑ ψιλὸν, hoc eſt, y tenue, ipſis ita figurati monſtrauit, vt in ipſo oẽm humanã vitã dicere poſſent. Habet.n. talẽ figuram, vt baſis, ſeu fundamentum, quod ad diſcrimen bicorne ſeſe extendit acta infantiæ nr̃æ, quæ neque bona, neque mala ſunt, ſignificet. Deinde, vbi ad biuium puerit imus hoc eſt ad verũ diſcrimen boni ac mali, dicebat nos libere, ex libero arbitrio nr̃o, in vtramuis partẽ voluerimus, progredi poſſe, ſi quidem in dexteram, q̃ virtutis eſt tẽdere voluerimus ſummis opibus primũ enitendum eſſe, ſed ad amœna loca, nos peruentum ire. ſin ad ſiniſtram, quæ vitiorũ eſt, declinaturmus, facilem quidem aditũ eſſe, ſed duriſſimum inſtare exitũ. Si quis verba ipſius Pythagoræ græca lingua ſcire volet, quibus integritatem arbitrij cũ fatorum neceſſitudine cõſiſtere docuit, petat A.G. lib. vj. cap. ij. Nos interpretationẽ Gellianam poſuiſſe ſatis putamus q̃ hæc eſt. Noſces homines ſpontaneas haurire calamitates cum detrimẽta ſingulis à ſeipſis fiant, & ſuo impetu delinquant, & incõmoda ruãt, ſua voluptate, atque propoſito propterea negat oportere fieri, audite hoĩes, aut neq; aut ignauos, & nocentes, & audaces, qui cum culpa, & maleficio reuicti ſunt, perfugiunt ad fati neceſſitatem, tanquam in aliquod phani aſylum, & quæ peſſime fecerunt ea, non ſuæ temeritati, ſed fato eſſe attribuenda dicunt. Hæc Gellius interpres. Et paulò poſt, Primus autem ſapientiſſimus, & antiquiſſimus poetarum dixit hoc tribus verſibus, quos illic ſubdit, quorumq; hæc per Gellium interpretatio eſt, & loquuntur ut intelligis, numina, ſeu Dei ipſi:

Litera Pythagoræ.

Hei mihi quid damnant mortales numina cæli,
Eſſe aiunt etenim per nos mala cum tamen ipſis
Vecordi præter fatum ſint mente dolores.

Difficultatis aũt quæ in dextero calle eſt, cauſam ita ex philoſophorum documentis hr̃e poſſumus. nam licet Chriſtiani, nihil ambigimus, qui lẽimus originalẽ criminis fomitem extinctum quidẽ eſſe in fonte baptiſmatis, ſed incitamento tñ quiddã derelictum eſſe, quo ad peccandum proni ſumus. quid hoc ad hũc locũ in quo Poeta non Chriſtianus loquitur? Neque tñ reſpuenda propterea eſt doctrina philoſophorum, ſi modo cum Chriſtiana veritate conſentiat: Dicemus philoſophicas opiniones, nihil à fide ſanctiſſima degenerantes, dñt itaque Pythagoram, & deinde Platonem ſecuti, animas à ſingulis elementis paſſionem contraxiſſe, ſimiliter & à ſingulis planetis. Planetarum autem congeriẽ (vt memorauimus) ſiluam vocauerant, proptereaq; dicebant, difficile eſſe tenere dexterum callem, & venire ad aureum ramum, de quo Virg. in vj. per quem aliud non intelligit, quàm ramum huius literæ dexterum, per quem virtus ſignificatur, quo circa Aeneas, per quem omnis vir ſapiens ſignificatur, iuſtus quærere aureum ramum aſpectans, ſiluam immenſam, hoc eſt tot cœlorũ influentias, nos ad vitia trahentes, ſic precatur:

Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus,
Oſtendat nemore in tanto, &c.

Vbi ſignate dicitur, ſe oſtendat nobis. quia putabant plurimi, niſi virtus nos ſponte ad ſe vocaret, difficillime poſſe eam contingere quocirca dixit Sibylla, Neminem aureum illum ramũ poſſe carpere, niſi fata ipſum vocent. Videtur tamen admittere humanam diligentiam, quocirca id viſa eſt dicere. Si non es prædeſtinatus, præcare vt prędeſtineris. ad quid enim noſtra opus eſſet diligentia, ſi credidiſſent etiam philoſophi (nam de theologis certum eſt, quòd rectius ſentiunt) omnia fatorum neceſſitudine contingere? Verba Sibyllæ ad Aeneam in vj. ſunt hæc:

Ergo alte veſtiga oculis, & rite repertum
Carpe manu, nanque ipſe volens, faciliſque ſequetur,
Si te fata vocant aliter non viribus vllis
Vincere, nec duro poteris conuellere ferro.

Quibus verbis cum dicit, Veſtiga alte oculis, vr̃ (vt dictum eſt) nos inuitare ad diligentiam inquirendę virtutis quæ difficillimã inuentu eſt. quocirca Aeneas illum aureum ramum non inuenit propria inquiſitione, ſed maternis auibus mõſtrantibus, quo non aliud ſignificatur quam eos qui ad egregiam virtutem euadunt, ad iutos oportere benigniore naſcendi hora. Vnde & illud Iuuen.

Plus etenim fati valet hora benigni,
Quam ſi te Veneris commendet epiſtola Marti.

Verum, vt ad rem redeamus, tametſi dexterum illud iter, arduũ & difficile, ab alijs facilius petatur, vtpote à bene natis, ab alijs difficilius, vtpote ab infelicius natis, ab oibus tñ ſine diſcrimine, virtus acquiri põt. Nam quanto magis infirmius ad ſcandendum fuerit, tanto maior ſcandenti gloria contingit, neque deerit, ſi vt Aeneas deum precemur, q̃ conanti aſcendere, manum porriget. ſed ad rem: Litera dicitur ſm plures, quaſi legitera, eo q̃d legat, vel quaſi litura, quia cum olim in ceratis tabellis ſcriptitarent, ſæpe lita eſt. Itaque volunt vno t, debere ſcribi, ſed quia prima deberet corripi (tametſi, quidam à pterito deducere moliuntur) cœpit, t, duplici ſcribi, ſicut quatuor, cum quater, & quaternus, & ſimilia q̃ corripiuntur, vno t, ſcribantur. Similiter quotidie, ẽm multos, t, duplici non alia ratione q̃ vt ſignificetur prima lõga, ſcribitur. quotui.n. prima breui, vno t, cõtentum eſt. Significat ergo litera, elementum lecturæ, hoc eſt minimum quod legi põt, vt a, vel b, & hic litera Pythagoræ, hoc eſt, y, aliqñ ſignificat manum, ſeu formam ſcribentis. Vñ ad Attic. Cic. Nam Alexidis manum amabam quod tã propè accedebat ad ſimilitudinẽ tuæ literæ. In plurali aũt, etiã ſignificat epiſtolam, ſed cum epiſtolam ſignificare volumus, addemus numeralia diſtributiua q̃ congrue adduntur carentibus ſingulari numero. Qñ vero elementa, hoc eſt ſingulas literas ſignificamus, addenda ſunt cardinalia. Vt ſi dicis, Vnã literam ad te dedi, ſignificas te dediſſe vnum elemẽtum, vtputa, a, vel b, Si vero dicis te dediſſe vnas literas, idem eſt ac ſi diceres vnã epiſtolam, & ſi duas literas, perinde eſt, ac ſi diceres duo elementa, vt, a, & b, vel alia quæuis duo. Sed ſi binas literas te miſiſſe, dicis, non aliud eſt quàm ſi diceres duas epiſtolas miſi.

Litera.

[Pythagoræ] Non quam Pythagoras inuenit, ſed qua vitã humanã figuratam docuit, vt ſupra oſtendimus, & nunc per Virgiliũ videbimus. Erat, vt dixi, Pythagoras Samius, philoſophus, primuſq; (vt perhibent) eo nomine nuncupatus. Nã cum antea ſophi. i. ſapiẽtes, vocarẽtur percunctatus an ſophus eſſet, dixit, ſe philoſophũ, hoc eſt ſtudioſum, & amatorẽ ſapientiæ.

Pythagoras.

[Diſcrimine ſecta bicorni] .i. diuiſa in duo cornua, dexterũ, quod anterius eſt, & ſiniſtrũ, quod idẽ poſterius. Diſcrimen, dicitur à dicernẽdo eſt.n. diſcernere, dignoſcere, vñ diſcreti, qui rẽ bene diſcernũt, ſciuntq; diuidere bonũ à malo. Secta, .i. diuiſa. participium eſt à ſequor, ſecatis, videtur aũt à ſectare, vſus hoc loco, nã ſecare pertinet ad itineris diſcrimẽ, vt in fine vj. Aen. Ille uiã ſecat ad naueis. & ſignificat, quaſi tenere. Inde ſecta philoſophorum, qua alij ab alijs diuiduntur, tenentes ſuam quiſque opinionem. ſic hoc loco, Alij ſecant dexterũ iter. hoc eſt tenent melius eſſe uirtutẽ per labores acquirere, q̃ uoluptatibus molliter indulgere.

Diſcrimẽ.

Bicorne dicitur q̃ hẽt duo cornua, & declinat hic, & hæc bicornis, & hoc bicorne. hñt aũt uirgulæ huius literæ, ſe quaſi ſit cornua. Vñ dixit, Diſcrimine bicorni.

Bicorne

[Species] Dr̃ à ſpeciendo, hoc eſt uidendo, licet ſpecie, in ſimplici quidẽ in uſu nõ ſit. Dr̃ aũt ſpecies quicquid oculis cõſpicitur, hoc eſt forma, & diſpoſitio ipſa coloris. uñ ſpeciẽ aliqñ accipimus pro pulchritudinẽ. uñ ſpecioſus. Eſt ergo idẽ, q̃d forma & imago. uñ itaq; litera Pythagoræ pferre. i. p diſpoſitionẽ figuræ ſuę indicare ſpeciẽ. i. imaginẽ humanę uitę.

Species.

[Preferre] Eſt quibuſdã ſignis & indicijs, aliquid certo ſignificare. Sic.n. homo, cuius ſeuerus uꝛ̃ uultus, oĩbus eũ aſpiciẽtibus, dr̃ pferre ſeueritatẽ.

Præferre.

[Nã uia uirtutis, &c.] Ordo eſt. Nã uia uirtutis exiſtens ardua, perit dexterũ callẽ, hoc eſt dexterã uirgulã in ipſa litera. & offert ſpectãtibus primũ difficilẽ aditũ. i. acceſſum, ſed pbet feſſis requiẽ. i. locum quietis, in ſummo uertice. i. in altiſſimis faſtigijs. [Via lata] Quæ in ſiniſtrã tẽdit. [Oſtẽtat molle iter. &c.] Oia faciliora ſunt, q̃ vt exponãtur. Dicã tñ naturã uocabulorũ, & ſubinde ſnĩas aliorum. Via, actus, & iter, apud iuridicos diſtinguuntur. Iter.n. eſt ius eundi ambulantis hominis, non agẽdi iumentum, vel uehiculum. Actus eſt ius eundi ambulãtis hominis, & agendi iumentum, non aũt uehiculum. Via eſt ius eundi, agendi iumentum, & ducẽdi uehiculum. qui ergo uiam habet, habet actum & iter. Qui actum. habet etiã iter, ſed non uiã habet. Quia uero iter habet, ſolum ius eundi poſſidet, nam iter, ab eundo dicitur, & eſt

Iter. Actus. Via.

quaſi

quaſi itio. Vñ facere iter, nõ eſt aliud. quam ire quaſi facere itionem, ſeu profectionem. hẽre iter, eſt debere ire. vt ſi ignarus viæ, crederem Romã ire, quo mihi eundum eſt, & Venetias eo tum vere poſſum dicere, habeo iter Romã, non aũt facio iter Romã, e diuerſo, facio iter Venetias, nõ aũt habeo iter Venetias. Eſt ergo iter ipſa itio, ſed via, eſt ſpatium. per quod itur, ita facere viã, eſt ipſam iẽ facere. Dicebatur antiquitus etiã. ita, vñ ſemita, quaſi ſemi. i. dimidiata & parua ita. Callis vero, eſt locus callo pedũ *Semita.* tritus: Callus vero, eſt ille vortex, ſeu illa durities in manibus & *Callis.* pedibus, q̃ ex frequẽti agitatione cõtraximus. Vñ & Callere, qđ *Callus.* ꝑ translationẽ ſignificat callide ſcire, nã in qua re faciunda nobis *Calleo.* induruit callus, eã iampridẽ experti ſumus. Vñ illud in epiſtolis Flacci, Dicenda, tacẽdaq. calles. Inde ẽt Callidus, callida, callidũ, id eſt vafer, & ex multo vſo cautior factus. [Difficilemque aditum] Facilis, & difficilis, communis ſignificationis ſunt. Nam facilis, is dicitur aliquando qui cito facit quod uolumus. i. exorabilis, vt faciles dei ſunt exorabiles: vnde in Bucol. Virgil.

Sed faciles nymphæ riſere facello.

Facile. Hinc etiam dicimus, facultatem quaſi facilitatem faciundi. Facile etiam dr̃, quod cito fit, vt facilis doctrina, q̃ cito comprehenditur, facile opus, qđ facilè fit. i. ſine difficultate. Faciles etiã mores dicimus, q leues & incõſtantes ſunt, vt qui facile. i. ſine diſquiſitione faciant. Cõtra, difficiles, vocamus inexorabiles, & moroſos, qui nihil faciunt, niſi exacta ad vnguem ratione, quales ſunt *Difficile.* (ſm Cicer.) ſenes. vocatur ẽt quid difficile, quod cum difficultate fit, vt difficilem aditũ, quo non facile eſt adire, &c. Aditus, aditus, *Aditus.* aditui, quartæ declinationis, & maſculini generis, verbale eſt, à verbo adeo, adis, & ſignificat aditionem, ſiue acceſſum. Sed ady- *Adytum.* tum, adyti, ſecundæ declinationis, & neutri generis, contrariũ ſonat, eſt enim locus ſecretior, in quo res ſacras reponimus, nulli præter ſacerdotem acceſſibilis. Dictus ab α, primitiua particula, & δύω, quod eſt ſubeo, quaſi ſine acceſſu. Spectantibus, à verbo ſpecto, participium eſt. Specto autem frequentatiuum eſt, verbi inuſitati. ſpecio, quod ſignificat video. vnde plurima cõpoſita, reſpicio, aſpicio, conſpicio, &c. ſignificat autem ſpecto, frequenter aſpicio. Inde expecto, quaſi extra ſpecto, ad illũ qui memoratur, vel quem ſeruo. Optime autem vſus eſt hic frequentatiuo. quo pigritantem animum depingit. Piger. n. dum quid laborioſum videt ſibi faciendum, iterum atq; iterum aſpicit, quod vir ſtrenuus q̃ primum aggreditur. Spectãtibus ergo animo languido, virtus nimirum difficilis, & ardua vr̃, quæ tamen ſi ſcãderimus, pulchritudine atque dulcedine ſua, omnem laborem leniret, ſcriptum. n. eſt. Iugum meum ſuaue, & onus meum leue. quod quidem verũ ijs qui iampridem ipſum ſubeunt, nam ſpectãtibus primum etiã arduum videtur, oportet ergo vt iẽ aggrediamur, & operemur, ſi deos auxiliatores habere voluerimus. vnde M. Porcius Cato, apud Sal. in oratione de bello Catil. Scilicet res aſpera eſt, ſed vos eam non timetis. Imò uero maxime, ſed inertia. & mollitia animi, alius alium expectantes cunctamini, velut Deis immortalibus confiſi, qui hanc remp. ſæpe in maximis periculis ſeruauere. Non votis, neque ſupplicijs muliebribus auxilia deorum parantur, vigilando, agendo, bene conſulendo, proſpere omnia cedunt. Vbi ſecordiæ te atque ignauiæ tradideris, nequidquam deos implores, irati, infeſtiq. ſunt. Hæc ille. Horat. quoque bene ſperanti animo, rem aggrediendam monet in epiſtolis, dicens:

Nam cur, quæ lædunt oculos feſtinas demere, ſi quod,
Eſt animum differs curandi tempus in annum?
Dimidium facti, qui bene cœpit, habet ſapere aude,
Incipe uiuendi, qui recte prorogat annum,
Ruſticus expectat, dum defluat amnis &c.

Cur inquit, differs curare quod eſt. i. conſumit animum, hoc eſt vitium animum obtenebrans cum tñ ſi inceperis, facile purgari poſſet. Vt. n. dr̃ in principio Digeſtorũ, Vniuſcuiuſq; rei ſumma pars, eſt principiũ. Audendũ ergo eſt, neq; deſperandũ propterea quod difficilè, eſt ad ſummã virtutẽ peruenire. nam vt in eadẽ j. epiſt. Horat. dicit, qui ad ſummam virtutẽ peruenire non poteſt, conari tamen debet, vt quam proxime poſſit, accedat. vnde ait;

Non poſſis oculo quantum contendere Linceus,
Non tamen icci̇rco contemnas lippus inungi.
Nec quia deſperes inuicti membra Glyconis:
Nodoſa corpus nolis prohibere chiragra,
Eſt quoddam prodire tenus, ſi non datur vltra.

Offert tanquam improuidus, compoſita enim ex ob, præpoſitione, deſeruiunt veniẽtibus, præter ſpem, vt obijcio, obuenio, offero, oppono, oblatro, occino, obiulo &c. Vertex, dicitur à verten- *Vertex.* do, & eſt ſummum cuiuslibet rei faſtigium, qđ vbi attigerimus, vertendum nobis eſt, ſi progredi volumus, vnde vertex in capite vnde pili referuntur, dicitur, & vertex montis eſt ſummitas eius. neque vero propter ſummitatem, vertex dicitur. Nam in aquis, vbi ꝓꝑ profunditatem non profluunt, ſed in gyrum reuertũtur, vorticem dicimus, antiqui. n. familiariter vtebantur o. vbi nos e. vt, Dij bene vortant, vbi nos, Dij bene vertant. Videamus ergo, antiqui momenti, hæc vna dictio hoc loco ſit. Dicit, Via virtutis præbet requiem in vertice, quod expreſſe vult perſeuerandũ eſſe vſque in finem, nã non prius verticem attigeris. Deinde oſtẽdit perfectionem dextri in itineris, quia qui per voluptatem & carnis delitias, viam læuam calcauerit, vbi iam in vertice eſt, niſi per amaritudinem animæ, & per laborem corporis reuerſus fuerit præceps in æterna ſupplicia profecto dilabitur. Qui vero per laborem, per ieiunium, per excubias, ceteraſq. pœnitentiæ partes virtutem conſcenderit, neque defatigatus fuerit, dum verticem auidis manibus prenſitauerit illic nimirum coronabitur, neque ipſi qua via venerit redeundum erit. vñ eſt quod dicit, Feſſis requiem ꝓbet in vertice ſummo. [Mollem oſtentat iter via lata] Etiam in ſanctis literis dicitur. quod lata ſit via, quæ ducit ad perditionem. hæc aũt oſtendit molle. i. facile & delicatum iter, ſed vltima meta, hoc eſt extremũ tempus vitæ, præcipitat. i. deijcit (vt ad euangelium accedam) in tenebras exteriores, vbi eſt fletus & ſtridor dentium. & voluit per ardua ſua. per quã rem æternitatem pœnarum conſpicere poſſumus. ideo. n. philoſophi, cœlum perpetuo motu iri dicebant quod voluatur, hoc eſt circulari motu impellatur. ſi. n. directo motu ageretur, quod ſpatium infinitum non eſt aliqñ terminum contingeret. voluit ergo, hoc eſt circunuolutat, neque ſatis eſt ſemel per ſaxa cecidiſſe. hoc eſt diſcrimen dexteræ & ſiniſtræ, etiam in euãgelio de extremo iudicio videre poſſumus, ſed qm̃ recepi poetarum, & philoſophorum dicta adducere totam hanc literæ Pythagoricæ deſcriptionem, in 6. Aeneid. videre poſſumus, ubi etiã, apud inferos, hæ geminæ viæ diſcernuntur. Nam poſtq̃ deſcripta ſunt loca, in quibus erãt infantes inſontes, ſenes, delui, amantes monſtroſa omnia, & imperfecta, quorum opera per inſipientiam, aut furorem patrata, neque bona omnino, neque mala cenſeri poſſunt. ideoq. in baſi huius literæ locanda progreditur ad biuium. vnde ait:

Hic locus eſt parteis vbi ſe via findit in ambas.
Dextera, quæ Ditis magni ſub mœnia tendit,
Hac iter Elyſium nobis at læua malorum
Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit, &c.

De hoc malorum carcere, ſic idem Cato, Bene & compoſite C. Cæſar paulò ante in hoc ordine de vita & morte, diſſeruit, credo falſa exiſtimans, ea quæ de inferis memorantur diuerſo itinere malos à bonis, loca terra, inculta, feda, atque formidoloſa habere, &c. Huius item rei, ſic meminit Perſius:

Et tibi quæ Samios diduxit litera ramos,
Surgentem dextro monſtrauit limite callem.

[Quiſquis enim duros caſus, &c.] Nunc Poeta commendat vir- *Dextera.* tutem, & econtrario vitia damnat. Vtitur autem ſimili ferè verbo, eius quod apud Aulum Gellium lib. xv. cap. ſ. comperies. vbi ſic ait. Adoleſcentuli, cum etiam tunc in ſcholis eſſemus ἐνθυμημάτιον, id eſt commentatiunculam, hoc Græcum quod appoſui, dictum eſſe à Muſonio philoſopho audiebamus. Et quoniam vere, atque luculenter dictum uerbiſque eſt breuibus, & rotundis uinctum. per quam libenter memineramus, Ἄν τι πράξῃς καλὸν μετὰ πόνου, ὁ μὲν πόνος οἴχεται, τὸ δὲ καλὸν μένει· ἄν τι ποιήσῃς αἰσχρὸν μετὰ ἡδονῆς, τὸ μὲν ἡδὺ οἴχεται, τὸ δὲ αἰσχρὸν μένει, id eſt. Si per laborem honeſto quippiam egeris, labor abit, honeſtum manet. Si per uoluptatem turpe feceris quippiam, quod ſuaue eſt, abit, quod turpe eſt manet. Poſtea, inquit, iſtam ipſam ſententiam in Catonis oratione, quam dixit Numantiæ, apud equites poſitam legimus quæ & ſi laxioribus paulò longioribuſque uerbis comprehenſa eſt, præterquam illud græcum, quod diximus, quoniam tamen prior tempore, antiquiorque eſt uenerabilior uideri debet, uerba ex oratione hæc ſunt, Cogitate cum animis ueſtris, ſi quid uos per laborem recte feceritis, labor ille à uobis cito recedet, benefactum à uobis dum uiuetis, non abſcedet. Sed ſi qua per uoluptatem nequiter feceritis, uoluptas cito abibit, nequiter factum illud apud uos ſemper manebit. Hæc ille. Xenophon quoque in eo libello quem ſcripſit de dictis & factis Socratis, memoratu dignis, dicit, Herculi in infantia ſuprema, uoluptatem & uirtutem, habitu muliebri oblatas, qui cum utriuſque cohortationem audiuiſſet, uirtutiſque arduum iter optatum receptaculum habere didiciſſet, contraq. uoluptatis aditum per quam facilem, ſed ſe-

nem ſanè amarum grauibus verbis, voluptatem & nequitiam aſpernatus, virtutem per labores & ſudores, in dextram inſecutus eſt. De hac re ſic dicit Cic. in j. Off. Nanque Herculem Prodicus dicit, vt eſt apud Xenophontem, cū primum pubeſceret, (qđ ips à natura ad deligendum ꝙ quiſque viam viuendi ſit ingreſſurus, datum eſt) exiſſe in ſolitudinem, atque ibi ſedentem diu ſecum, multumq. dubitaſſe, cum duas cerneret vias, vnā voluptatis, alteram virtutis, vtram ingredi melius eſſet. Hæc Cic. Ariſt. aūt dicebat ſtudiorum liberalium, amaras eſſe radices, fructus vero dulces. ſimile eſt de virtute, quod ſic dicit Virg. Quiſquis enim, &c.

Virtutis amor. Ordo eſt. Enim, pro quia, quiſquis. i. quicūque vicerit amore virtutis, duros caſus. i. omnia aduerſa, lubenti animo perpeſſus fuerit illic. i. is, parabit. i. comparabit ſibi laudē & decus. At. i. ſed, is, ſup. qui ſequitur deſidiam, & luxum inertem, dū fugit. i. fugere conatur, incauta mēte labores oppoſitos. i. obiectos ſibi, ipſe turpis, inopsq. ſimul tranſigit æuum. i. vitam, miſerabile. i. miſeram & deteſtabilem. Dicit notanter virtutis amore quia ſi ambitioſus pro vanagloria, & popularibus auris bene egeris, operam ludis. Vnde Cic. de ſomnio Scipionis, Igitur alte ſpectare ſi voles, atque hanc ſedem & æternā domum contueri, neque te ſermonibus vulgi dederis, nec in pmijs humanis ſpē poſueris rerum tuarū ſuis te illecebris, oportet ipſa virtus trahat ad verū decus &c. De hac re eſt diuina illa Perſij, vbi contra deſides loquitur, ſnia:

Magne pater diuum ſæuos punire tyrannos:
Haud alia ratione velis, cum dira libido
Mouerit ingenium feruenti tincta veneno.
Virtutem vt videant, intabeſcantq. relicta:
An ne magis Siculi gemuerunt æra iuuenci,
Et magis auratis pendens laquearibus enſis,
Purpureas ſubter ceruices terruit imus,
Imus præcipites; quam ſi ſibi dicat & intus
Palleat infelix quod proxima neſciat vxor?

A. Gellius in noctibus Atticis cap. primo, xvij. libri, refert, Stoicos dicere, Malitiam ſatis eſſe ad ſummam miſeriam. Virtutem è diuerſo ad ſummum bonum. peripateticos autem conſentire, malitiam quidem ſummam miſeriam conficere, negare tamen ſummum bonum, virtute ſola perfici poſſe, niſi & naturæ & fortunæ bona acceſſerint. Idem ipſe Gellius libro vndecimo, ſic inquit, Philoſophum nomine peregrinum, virum grauem cui poſtea cognomentum Proteus factum eſt, audiuimus, qui virū quidem ſapientem non peccaturum eſſe dicebat, etiam ſi peccaſſe eum, Dei atque homines ignoraturi eſſent. non enim pœnæ metu non eſſe peccandum ſed iuſti honeſtiq. ſtudio, & officio &c. Iuxta quod iam adduxi Horatij illud.

Oderunt peccare boni, virtutis amore,
Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

[Duros caſus] Caſus dr̄ à cadendo, itaque, quia in malum cadere dicimur, & in mortem. ſæpe in malam partem accipitur, veruntſi pro euentu ponitur vſque adeo. vt etiam in bonam partem accipiatur, quocirca dicit, Duros caſus. i. duros euentus, & duros labores. Sicut j. Aen. vbi hæc litera, allegoricos deſcribitur, cū dr̄:

Per varios caſus, per tot diſcrimina rerum
Tendimus in Latium, ſedes vbi fata quietas
Oſtendunt, illic fas regna reſurgere Troiæ,
Durate & voſmet, rebus ſeruate ſecundis &c.

Quid enim aliud eſt tendere in Latium, niſi in patriam promiſſionis, in quam nimirum per dexterum hunc callem tendimus, vt enim mōſtratum eſt ille, in vertice ſummo feſſis requiem præbet, iuxta quod dicitur ſedes, vbi fata quietas, &c. Sed non niſi in ſummo vertice, vnde &,

Durate & voſmet rebus ſeruate ſecundis.

Deſidia. [Atqui deſidiam] Hic manifeſte deſidiam, vt omnium virtutum hoſtem exagitat. Virtutis enim (inquit Cic.) laus omnis in actione conſiſtit. &c. Ocia vero, nos ad omnia mala concitant, præcipue ad luxuriam: vnde Ouid. in de remedio Amoris:

Quæritur Aegiſtus quare ſit factus adulter?
In promptu cauſa eſt, deſidioſus erat. Et alibi:
Ocia ſi tollas periere Cupidinis arcus. Et Iuuen.
Nunc patimur longæ pacis mala ſæuior armis
Luxuria incubuit &c.

Dicit autem bene, luxum inertem, quia omnino ſegnes & inertes. i. ſine arte, nos facit, priuatq. diuinarum rerum contemplatione, quod ſignificatur ij. Aeneid. ubi Aeneas deos uidere non potuit, tantiſper dum Venus adeſſet, quos abſentē cōtinuo uidit. Sūmopere autem priſci illi Romani, inertiam fugerunt. Vnde Sal. Prudentiſſimus quiſque maxime negocioſus erat. Ingenium nemo ſine corpore exercebat. Optimus quiſque facere quam dicere. Sua ab alijs benefacta laudari, quam ipſe aliorum narrare malebat. Igitur domi militiæ boni mores colebantur &c. Quia igitur boni & ſapientis uiri eſt, non modo ſapere, uerum ēt agere. Afranius (ut recitat Gellius) egregie ſapiētiā ſic deſcribit, uſus me genuit. mater peperit Memoria, Sophiam uocant me Graij, uos ſapientiam. *Sapiētia.* Pacuuius quoque (eodem Gellio teſte) ad ſapientiam ut bene agat pertinere. ſic docet, Ego odi homines ignaua opera, & philoſopha ſententia. Nihil enim indignius fieri poſſe, neq; intollerantius dicebat, quam quod homines ignaui, ac deſides, operti barba, & pallio mores, & emolumēta philoſophiæ in linguæ uerborumq. artes conuerterent, ut uitia facundiſſime accuſarent, intercutibus ipſi uitijs madentes. Hæc illi. Hinc Iuuen.

Vltra Sauromatas fugere hinc libet & glacialem
Oceanum, quoties aliquid de moribus audent,
Qui curios ſimulant, & Bacchanalia viuunt &c.

[Dum fugit &c.] i. dum fugere tentat, non etenim euitat. ſed dum incautus requiem nanciſci ſperat, ſenex rebus paternis conſumptis, & corpore omni indulgentia deprauato, miſer, inops, & turpis omnibus modis laborat. Dicit notanter incauta mente, quia ſi ſapiens eſſet, non ita fugeret laborem. Eſt autem quod dicit in ſermonibus Horat.

Dum vitant ſtulti; vitia, in contraria currunt.

Et in de arte poetica:

In vitium ducit culpæ fuga ſi caret arte.

Affectare autem uidetur Virgilius tempora diuerſa ponere, cū de bono dicit per uerbum de futuro, laudemque, decusque parabit. non enim bonus uir continuo laudatur, licet ſibi tacite gaudere poteſt. Nam ſæpe poſt fata, hoc eſt poſt corporis mortem, primum gloria datur. Vnde Propertius:

At mihi quod viuo detraxerit inuida turba,
Poſt obitum duplici fænore reddet honos.

P. VIRGILII
MARONIS COPA.

COPA ſyriſca caput graia redimita mitella
Criſpum ſub crotalo docta mouere latus,
Ebria famoſa ſaltat laſciua taberna,
Ad cubitum raucos excutiens calamos.
Quid iuuat æſtiuo defeſſum puluere abeſſe
Quid potius bibulo decubuiſſe toro?
Sunt cuppæ, calices, cyathi, roſa, tibia, chordæ,
Et trichila vmbriferis frigida arundinibus
En & mænalio quæ garrit duce ſub antro:
Ruſtica paſtoris fiſtula in ore ſonat.
Eſt & vapa cado nuper diffuſa picato:
Et ſtrepitans rauco murmure riuus aquæ:
Sunt etiam croceo violæ de flore corollæ:
Sertaq; purpurea lutea mixta roſa:
Et quæ virgineo libata Achælois ab amne
Lilia vimineis attulit in calathis.
Sunt & caſeoli, quos ſirpea fiſcina ſiccat:
Sunt † autumnalis cerea pruna † dea, † *Autumnali.* † *Die, alij duæ.*
Caſtaneæq; nuces, & ſuaue rubentia mala.
Eſt hic munda Ceres eſt, amor, eſt bromius.
Sunt & mora cruenta, & lentis vua racemis,
Et pendens iunco cæruleus cucumis.
Eſt tuguri cuſtos armatus falce ſaligna,
Sed non & vaſto eſt inguine terribilis.
Huc Alibida veni: feſſus iam ſudat aſellus:
Parce illi: veſtrum delitium eſt aſinus.
Nunc cantu crebro rumpunt arbuſta cicadæ:
Nunc etiam in gelida ſede lacerta † latet. † *ſedes.*
Si ſapis æſtiuo recubans nunc prolue vitro,
Seu vis cryſtallo ferre nouo calices:

Hic

†Iſta. *Hic † age pampinea feſſus requieſce ſub vmbra :*
Et grauidum roſeo necte caput ſtrophio.
Formoſum teneræ decerpent ora puellæ.
Ah pereat cui ſunt criſpa ſupercilia.
Quid cineri ingrato ſeruas bene olentia ſerta?
An ne coronato vis lapide iſta tegi?
Pone merum, & talos, pereat qui craſtina curat.
Mors autem vellens viuite ait, venio.

ASC. COpa ſyriſca]Carmen hoc elegiacũ, quod Virgilio ab omnibus adſcribitur, facile quidem eſt expoſitum, ſed nõ minus deluſioſum, quam quæ ab epigrammatiſtis, ac elegiacis ſcribi ſolet. vt ſciamus, & elegiacum Maroni non fuiſſe penitus negatum. Inuitat aũt Mecœnatẽ ad voluptatẽ, ſic tñ, vt prudentes potius ab ea retrahat. Non cõcluſurus opus ſic. Pone merum & talos pereat qui craſtina curat. Addit: mors autẽ vellens viuite(ait)venio. Pro quidã mendoſe legunt, Mors aũt veniens. Vellere vero aurẽ accipi ſolet, pro eo quod eſt admonere. admonentes. n. id facere ſolebant. nam auris, Memoriæ dicata eſt: vt in Buc. Cynthius aurem vellit, admonuit. quia vera omnia manifeſtaria ſunt, finem facio. hoc ſolum monuiſſe contentus.

ROSA.

VER erat, & blando mordent frigora ſenſus,
Spirabat croceo mane reuecta dies:
Strictior eoos præceſſerat aura iugales
Aeſtiferum ſuadens anticipare diem.
Errabam riguis per quadra & computa in † hortis, †herbis
Maturo cupiens me vegetare die.
Vidi concretas per gramina flexa pruinas
Pendere: aut oleorum ſtare cacuminibus:
Caulibus & patulis teretes colludere guttas,
Et cæleſtis aquæ pondere tunc grauidas.
Vidi pæſtano gaudere roſaria cultu
Ex oriente nouo roſcida lucifero.
Rara pruinoſis canebat gemma frutetis
Ad primi radios interatura die.
Ambigeres, raperet ne roſis aurora ruborem:
An daret, & flores tingeret orta dies.
†Nam. *Ros vnus, color vnus: & vnum mane deorum,*
Sideris, & floris † eſt domina vna Venus.
Forſan & vnus odor: ſed celſior ille per auras
Difflatur: ſpirat proximus iſte magis.
Communis Paphie dea ſideris, & dea floris
Præcipit vnius muricis eſſe habitum.
Momentum intererat, quo ſe naſcentia florum
Gemina comparibus diuiderent ſpatijs.
Hæc viret anguſto foliorum tecta galero:
Hanc tenui folio purpura rubro notat.
†Peperit. *Hæc † aperit primi faſtigia celſa obeliſci*
Mucronem abſoluens purpurei capitis.
Vertice collectos illa exinuabat amictus,
Iam meditans folijs ſe numerare ſuis.
Nec mora, ridentis calathi patefecit honorem,
Prodens incluſi ſemina denſa croci.
Hæc, modo quæ toto rutilauerat igne comarum:
Pallida collapſis deſeritur folijs.
Mirabar celerem fugitiua ætate rapinam:
Et dum naſcuntur, conſenuiſſe roſas.
Ecce & defluxit rutili coma punica floris:
Dum loquor, & tellus tecta rubore micat.
Tot ſpecies, tantosq́ ortus, variosq́ nouatus
† Vna dies aperit: conficit vna dies. †Ipſa.
Conquerimur natura breuis quod gratia florum eſt.
Oſtentata oculis illico dona rapis.
Quam longa vna dies: ætas tam longa roſarum:
Quas pubeſcenteis iuncta ſenecta premit:
Quam modo naſcentem rutilus conſpexit eous:
Hanc rediens ſero veſpere vidit anum.
Sed bene: quod paucis licet interitura diebus,
Succedens æuum prorogat ipſa ſuum.
Collige vero roſas: dum flos nouus, & noua pubes:
Sed memor æſto æuum ſic properare tuum.

VEr erat, &c.]Hoc quoq. carmine poeta(ſiue, vt vir doctiſſimus Hieronymus Aleander aſſerit Auſonius eſt) nos ad voluptatem inuitare videtur, ſed prudẽtes magis deterret ab eius illecebris. Nam ſi(vt Iob dicit) Homo, quaſi flos egreditur, & conteritur, & fugit, velut vmbra, ſtultus erit quiſquis in hac tam frigili vita, qui beatitudinem ſuã conſtituerit, & voluptati inhiauerit. vnde Poeta concludens opus, his verbis, ASC.

Collige virgo roſas, dum flos nouus & noua pubes,
Et memor eſto æuum, ſic properare tuum.

Non tam ad voluptatem, quam ad laudabilia opera faciẽda cohortatur. Ceterum cum omnia facilia ſint pauciſſima præter Cald. elucidabimus. [Blando morſu]Quia ſunt frigora brumalia, q̃ lædant. vnde in Buc. Ah ne te frigora lædant, ſunt & æſtiua q̃ delectent, vt in eiſdem. Frigus captabis opacum. [Croceo mane].i. matutino tempore. Plautus tamen declinauit, dicens, à mani ſecundum Seru. [Iugales eoos]id eſt equos Solis ab Oriẽte venientes. [Rara gemma] Groſſus ab Euangeliſta vocatur in vite notus, vnde pampinus exit, ſic hic. vnde roſa. Venus eſt domina, q a Lucifer & Heſperus ſtella eſt Veneris. [Forſan & vnus odos,]id eſt odor: vnde de Venere in j. Aen.

Ambroſiæque comæ diuinum vertice odorem Spirauere.

[Dea Paphiæ]Paphos ciuitas Cypri, vbi Venus quæ Paphia inde dicitur, præcipue colitur, inde j. Aen.

Ipſa Paphum ſublimis abit, ſedeſque reuiſit Læta ſuas &c.

[Conquerimur natura]Ordo eſt, O natura, nos cõquerimur, q̃d gratia florum eſt breuis &c. [Eous].i. ſol. [Anum].i. vetulam.

EST. ET NON.

EST, & nõ cũcti monoſyllaba nota frequẽtãt.
His dẽptis, nihil eſt hoĩum qd ſermo volutet.
Omnia in his, & ab his ſunt oĩa: ſiue negoci
Siue ocij quidquã, ſeu † turbæ, ſiue quietis, †Turbida.
Alterutro pariter nonnunquam, ſæpe ſeorſis.
Obſiſtunt ſtudijs, vt mores, ingeniumq́;
Et faciles, vel difficiles, contentio nata eſt.
Si conſentitur, mora nulla interuenit eſt, eſt,
† Sin controuerſum diſſenſio ſubijciet non. †Si diſſitur.
Hinc fora diſſultant clamoribus: hinc furioſi
Iurgia ſunt Circi: cuneati hinc † læta theatri †Læta.
Seditio, & tales agitat quoque curia lites.
Coniugia & nati cum patribus iſta quietis,
Verba ferunt ſtudijs, ſalua pietate loquentes.
Hinc etiam placidis ſchola conſona diſciplinis,
Dogmaticas agitat placido certamine lites,
Hinc omnis certat Dialectica turba ſophorum.
Eſt lux: eſt ne dies tergo non conuenit iſtuc.
Nam facibus multis, aut † fulgoribus quoties lux, †Fulguribus.
Eſt nocturna homini, non eſt lux iſta diei.
Eſt & non igitur, quoties lucem eſſe fatendum eſt:
Sed non eſſe diem. mille hinc certamina ſurgunt.
Hinc pauci & multi quoque talia commeditantes
Murmure concluſo rabioſa ſilentia rodunt.
Qualis vita hominum: duo quam monoſyllaba verſant.

Eſt,

A S C. Est.& nō] Deridet (inquit Calderinus) Dialecticos. Mihi quoque deflere vī, miſerā mortaliū ſortē, ſub tanta ignoratione degentiū, vt nihil certo ſciant, qđ magni viri aſſectuiſſe leguntur. [Eſt lux] Argumentum ſophiſticū. Quancunq. lux eſt, dies eſt. Noctu dum faces accenduntur, lux eſt, ergo dies eſt.

Secūdum aliquos, incerti auctoris.

DE ÆTATIBVS ANIMALIVM.

† Per. *TER † binos, deciesq́, nouē ſuperexit in annos*
Iuſta ſeneſcentem, quos implet vota virorū.
Hos nouies ſuperat viuendo garrula cornix.
Et quater egreditur Cornicis ſecula Ceruus.
† Et. *Alipedem Ceruum ter vincit Coruus. † at illum*
Multiplicat nouies Phœnix reparabilis ales:
† Præuertimur. *Quem non perpetuo decies † præuertimus æuo,*
Nympha Hamadryades: quarum longiſsima vita eſt,
He cohibent fines viuacia fata animantum.
Cetera ſecreti nouit Deus arbiter æui.

A S C. PER binos] Sunt qui hos verſiculos præponant.
Tres annos ſepes, & tres ſepes canis explet.
Treſq. canes bene viuit equus ſed equos homo ternos. [Per binos.&c.].i. per nonaginta tres annos, hoc eſt ꝑ tres curſus. Saturninos viuit homo, ad iuſtam ſenectā pertingens. Sunt.n. qui quartū addunt, ſed meliore luto conditi, aut tegimine præditi. [Hos nouies].ſ. viros. [Phœnix reparabilis ales] Dicitur.n. ſola auis eſſe, & ad vltimū vitæ, ligna colligere, & odoribus, ac calore Solis flatu alarum adiuto incendere, incenſaq́ intrare, & ex eineribus. ac rore cœli, nouam renaſci. De ætatibus aūt Cornicis, Cerui, & Corui, Plinium legito [Hamadryades:] Sunt Nymphæ ſiluarum, quas cum ſiluis oriri, & interire dicunt, vnde priſci, ſemideos diu quidem viuere, ſed aliquando mori dicebant:

Phœnix.

XII. LABORES HERCVLIS.

PRIMA Cleonæi tolerata ærumna Leonis.
Proxima Lernæam ferro, & face contulit Hydram.
Mox Erymāteū vix tertia perculit Aprum.
Aeripedis quarto tulit aurea cornua Cerui.
Stymphalidas pepulit volucres diſcrimine quinto.
Threiciam ſexto ſpoliauit Amazona balteo.
† Argeis. *Septima in † Augeæ ſtabulis impenſa laboris,*
Octaua expulſo numeratur Adorea Tauro,
In Diomedeis victoria nona quadrigis.
Geryone extincto decimam dat Iberia palmam.
Vndecimum mala Heſperidum diſtracta triumphum.
Cerberus extremi ſupremi eſt meta laboris.

A S C. PRima &c.] Monoſtichis.i. ſingulis carminibus, deſcribit ęrūnas atq. labores Herculis, quos varij, varie referunt, ſed & multi memorātur Hercules, vſqueadeo, vt oēs viros fortes, Hercules cœperint nuncupari. verū Poetæ ſuo more aſcribunt, vni Iouis ex Alcmena, Amphitrionis coniuge filio, oīa q̃ Hercules geſſiſſe dr̄ facinora, quorū Maro, binis epigrāmaticis duodecim enumerat. ſed nō eodem ordine, vt in explanatione videbimus, quæ cum ordine talis eſt. Prima ærumna.i. calamitas, & perſecutio Euryſthei, Mycenarū regis. (Nam xlv. annos illic regnauit, & Herculē Iunonis inſtinctu, ad varia monſtra domanda miſit, eo quidē animo, vt tandē ſuccūbat. verū glorioſior inde ſemꝑ emerſit, vnde Hercules dictus, quaſi ἥρας κλέος.i. Iunonis gloria) tolerata.ſ. ab Hercule, eſt, ſup. leonis Cleonæi.i. iuxta Cleonas, oppidum in ſilua Nemea interfecti, vnde Stat.
Illius in ſpeciem, quæ Perteumeſia tempe,
Amphitrioniades factum iuuenilibus armis,
Ante Clionæi veſtitur prælia monſtri.
Hic leo (vt recitat Sipontinus) in cœlum dr̄ translatus, à Ioue patre, vt Herculis gloriæ conſuleret, ꝙ cum in ærumnis occiderat, & qđ hæc prima Herculis adoleſcentis certatio fuerat. Eius ſimulacrum virgini proximū eſt. Nigidius, hunc leonē trahit à Luna iuſſu Iunonis in terra Arcadica, & regione Nemeæ educatū. & deinde in exitiū Hercules iuſſu Euryſthei, claua quā à Molorcho hoſpite acceperat, interfecit. Itaq. poſtea, claua pro gladio, pelle leonis, ꝑ ſcuto vſum Herculē fuiſſe, leonē vero à Iunone inter ſidera relatū, qui ad occaſum ſpectans, ſupra caput Hydræ conſtitutus. Dictus eſt & Nemeus leo, à Nemea ſilua, inter Cleonas, & Phliūntē, in qua Argiui, ob Herculis memoriā Nemea ſacra celebrare conſueuerunt. Sunt aūt Cleonæ, oppidum in viæ ſitum, quę ex Argo Corinthium ducit, diſtatq. ab Argo, ſtadijs cxx. à Corintho vero lxxv. vn̄ hic. Cleonæi leonis, & apud Luc. Ille Cleonæi proiecit terga leonis. Proxima.ſ. ærumna.i. ſecūda, quæ eſt proxima à patria, hoc eſt Hercules in ſecunda ærumna, contudit ferro, & face.i. igni. Hydram.ſ. ſerpentem aquatilem, Lernæam.i. in Lerna lacu verſari ſolitam, quam Hercules, cum totam regionem deuaſtaret, primo claua percuſſit, ſed cū amputato vno capite, continuo bina renaſceretur, congeſta, lignorū ſtrue in cauernis abditam, igni excuſſit, atque deleuit. Vnde Maro noſter alibi: *Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra.*
Et Seneca: Quid ſæua Lernæ monſtra numeroſum malū: Num igne demū vicit, & docūit mori? Hoc ideo fictum quidā exiſtimant, quia cum Lernæ palus, frequēter ſiccaretur, ac denuo impleretur aquis. Hercules deprehendit venas terrę incendio poſſe præludi atq. ideo poſtquā exhauſit eam, ignē adhibuit. & ſi qua vnda prorumpebat obſtruxit, hinc monſtro hydræ, nomen fabulæ impoſuerunt, qm̄ ὕδωρ, aquā ſignificat. Mox.i. paulo poſt vis tertia.ſ. Herculi. facta.i. violentia, aut vis.i. virtus tertia, perculit (à percello).i. percuſſit, aprum.i. ſuē ſilueſtrē. Erymanteū.i. Arcadicum, ab Erymantho. ſilua Archadiæ denominatū. Hercules.n. aprum miræ magnitudinis Arcadicū agrum vaſtantē occidit. vel (vt quidam volut) viuū cepit, & detulit Euryſtheo. Sen. Solitūq. denſis Hiſpidū Erymanthi iugis Arcadica quærere nemora Menaliū ſuē. Dictus eſt hic aper Menalius, à Menalio Arcadiæ monte, quāuis & oppidū ſit eiuſdē nominis. quod. & Menala dr̄. Et ſup. Hercules. tulit.i. abſtulit, quarto.i. loco, aut quarto labore, cornua aurea cerui aeripedis.i. aerios, hoc eſt veloces pedes habētis, vt ꝑ aphereſim, aut ſynæreſim. ęripedis, ꝑ aeripedis, dictū ſit, vt Aen. 6, *Fixerit Aeripedem ceruam licet, aut Erymanthi.*
Erat.n. illic, dicit, cerua, vt hic, ceruus aureis cornibus, & pedibus (vt quidam dicunt) æreis, vt alij, aereis.i. velociſſimis, quam velquē, Hercules curſu ſuperauit in Menalo monte Arcadiæ, & ſpoliauit. Et pepulit.ſ. à ſedib. ſuis, volucres.i. aues aquaticas Stymphalidas.i. in Stymphalo, lacu Arcadiæ immorantes, dnt autem fuiſſe tantæ magnitudinis. vt ſolis radios obumbrarent. omnē Arcadiā deuaſtantes. Eſt aūt Stymphalus Arcadiæ lacus, ex quo Eraſinus fluuius erumpit in Aeginā terrā, quondā vero exitum non habebat, vrbs aūt vicina, Stymphalū dr̄, pepulit, dico, diſcrimine.ſ. periculo. & labore quinto & ſpoliauit Amazona.i. reginam Amazonū, Threiciā.i. iuxta Thraciā, & Scythas regnātem. ſpoliauit, dico, baltheo.ſ. aureo, quem ad Euryſtheū reportauit. Sen. Nō vicit illū cęlibus ſemper tori Regina gentis vidua Thermodontiæ. Dicitur aūt Amazon, quaſi ſine mamilla, eo ꝙ alteram inurunt, vt alibi ſatis dictū eſt. Spoliauit autē ſexto.ſ. diſcrimine, aut periculo. Septima impenſa laboris, eſt, ſup. in ſtabulis Argeis.i. Argiuis, vbi ferocietem taurum interfecit. Octaua Adorea.i. octaua laus bellica. Sic.n. interpretatur Adorea, ab Adorone eo ꝙ victores adorētur à victis. vnde & Feſtus, Adoreū laudem. dicebant gloriā, & glorioſum putabant eſſe. ꝗ farris copia abundabat. Plin. aūt, gloriā deniq. ipſam à farris honore, adoreū appellabant. Ergo octaua adorea.i. laus. numeratur tauro expulſo: alij legunt. numeratur octauo, vt ſit diſcrimine, aut labore. Et loquitur de Tauro, Atticam regionē deuaſtante. Sen. Taurūq. centum, nō leuem populus metum. Victoria nona, ſup. numeratur in quadrigis.i. equis quadrijugalibus Diomedeis.i. quos humanis carnibus aluerat. Diomedes Biſtonius.i. Thraicius, vnde Sipontinus. Præterea Hercules, Diomedem Thraciæ regē, dirum, ac ſanguinarium hominem, qui equos ſuos aduenarum carne, in Tyrida. Thraciæ oppido, paſcebat: occidit, cumque iumentis ſuis epulandum, appoſuit. Sen. Quid ſtabula memorem diri Biſtonij regis? Nam Biſtonis, ſtagnum, & regio Thraciæ, à Biſtone rege denominantur. Hiberia.i. Hiſpania, dat decimam palmam, Geryone.ſ. rege Hiſpaniorum tricorpore, extincto. id eſt interēpto, cui & boues abſtulit, è quibus Cacus, nonnullos furatus, in Italia ab eodem occiſus eſt. vt Aen. 8. late ſcribitur, dr̄ autē tricorpor, quia tribus inſulis præfuit. Mala Heſperidum.i. Atlantidum puellarum quæ aurea mala.i. poma, habuerunt diſtracta.ſ.

Hydra. *Erymanthus.* *Aper.* *Menalius* *Stymphalus.* *Amazon* *Adorea.* *Diomedes* *Biſtonius* *Geryones*

per

per Herculem, occiſo peruigili dracone, ſupple dant vndecimũ triumphũ, vnde Luc. *Abſtulit arboribus pretiũ, nemoriq. laborẽ Alcides, paſſuſq. inopes ſine pondere ramos, Pertulit Argolicos fulgentia poma tyranno,* ſcilicet Euryſtheo. Sunt qui ꝑ poma, ciues intelligant, quia Græce μῆλα, & poma, Cerberus & oues ſignificãt. & ꝑ draconẽ, paſtorẽ earũ cuſtodẽ. Cerberus, canis triceps, triplicẽ Plutonis poteſtatẽ ſignificãs apud inferos, eſt ſuprema. i. vltima meta extremi laboris. Nam cũ Perithous, ad inferos detruſus eſſet, acceſſit eo cũ Theſeo, & Cerberũ canẽ tricipitẽ ad ſuperos traxit, è cuius vrina inter cotes ſparſa, Aconitũ natũ fingiẽ. Sũt aũt plures alij labores Herculis, vt de Antheo & Buſiri, & Acheloo, & Caco, ſed nos quoq. his contenti ſumus,

DE IISDEM.

COMPRESSIT nemeæ primũ virtute Leonẽ.
Extincta eſt anguis, q̃ pullulat Hydra ſecũdo.
Tertius euictus Sus eſt Erymanthius ingẽs.
Cornibus auratis Ceruũ necat ordine quarto.
Deijcit horriſono quinto Stymphalidas arcu.
Abſtulit Hippolytæ ſexto ſua vincula victæ.
† Argei *Septimus † Augeæ ſtabulum labor egerit vndis.*
Octauo domuit magno luctamine Taurum.
† Perempto. *Tum Diomedis equos, nono cum rege † peremit.*
Geryonem decimo triplici cum corpore vicit.
Vndecimo abſtractus vidit noua Cerberus aſtra.
Poſtremo Heſperidum victor tulit aurea mala.

ASC. COmpreſſit &c.] (Si modo idẽ eſt auctor) alijs proſequitur verbis, quocirca, quia fabulas ſatis aperuimus, erimus ordine cõtenti, qui talis eſt. Hercules, ſupple cõprõmiſſit primum Leonẽ: Nemeæ. ſ. ſiluæ, virtute. ſ. ſua, veruntñ dr̃ adhuc in cunis poſitus, ſerpẽtes fraude Iunonis immiſſos ſtrangulaſſe, vñ nõ dicemus hũc primũ laborẽ fuiſſe, ſed primũ narratũ. niſi dicamus additũ eſſe virtute, ad diſcretionẽ eorũ, q̃ geſſit nõ virtute, ſed diuino auxilio adiutus. non. n. veriſimile eſt, infantẽ angues potuiſſe necare, niſi Iuppiter pater auxilio fuiſſet: Hydra anguis, q̃ pullulat quia amputato vno capite bina renaſcebantur. Sus. i. aper Erymanthius ingens. i. valde magnus euictus, eſt tertius. ſ. ordine. Et necat ordine quarto ceruũ, auratis cornibus. i. habentẽ cornua aurata. Et deijcit Stymphalidas. ſ. volucres arcu horriſono. i. horribiliter ſonãte quinto. ſ. ordine. (Prius ſecundã corripuit, dicens Stymphalidas pepulit volucres. Eandem tñ hic producit, ſicut & Mart. dicẽs: Aeripeden ſiluis ceruã Stymphalidas vndis abſtulit. Item in 6. Ceruã cũ Martiale poſuit hic, & prius ceruũ, ſed cornua ceruo congruunt) Abſtulit. ſ. Hercules, Hippolytæ. ſ. Amazonũ reginæ victæ. ſ. à ſe ſua vincula. i. balthea, quib. vinciebatur. Septimus labor egerit vndis ſtabulũ Argæi. ſ. tyranni. Et Hercules domuit octauo. ſ. diſcrimine aut labore Taurũ. ſ. ferocientẽ, & Atticam regionẽ deuaſtantẽ, domuit, inquit, magno luctamine. Tum. i. deinde. ſ. nono, ſup. labore, aut luctamine ſup. domuit, equos Diomedis. ſ. Thracij, qui humanis carnibus ab eo paſcebantur, cũ rege. ſ. Diomede, perempto. ſ. à ſe. Et vicit decimo. ſ. labore, Geryonem. ſ. regem Hiſpaniarum, cum triplici corpore. i. habentẽ triplex corpus, & id poetice, aut cum triplici cor. i. cum triplici exercitu, ex tribus inſulis collecto. Cerberus. i. canis infernalis, abſtractus. ſ. ab inferis, vidit aſtra noua. i. q̃ non prius viderat, (cũ tamen apud inferos aſtra, teſtetur in 6. dicens: Solemque ſuum ſua ſidera norunt) Vndecimo. ſ. labore, prius autem dixit, vltimo, vnde non obſeruat ordinem rei geſtæ. Et Hercules victor, tulit poſtremo. ſ. labore. i. per poſtremum laborem, quem vndecimum prius poſuit, mala. i. poma aurea, Heſperidum. ſ. puellarum, in Heſperia minore degentium.

MVSARVM INVENTA.

CARMINA Calliope libris Heroica mandat.
† Redit *Clio geſta canens tranſactis tẽpora † reddit.*
Dulciloquis calamos Euterpe flatib. vrget.
Melpomenẽ tragico ꝓclamat mœſta boatu.
Terpſicore affectus citharis mouet, imperat, auget.
Plectra gerens Erato ſaltat pede carmine, vultu.
Signat cuncta manu, loquitur Polyhymnia geſtu.
Vranie cæli motus ſcrutatur, & aſtra.
Comica laſciuo gaudet ſermone Thalia.
Mentis Apollineæ vis has mouet vndique Muſas.
In medio reſidens complectitur omnia Phœbus.

CLIO, hiſtorias inuenit: Melpomene, tragœdias: Thalia, comœdias: Euterpe, tibias. Terpſicore, pſalterium. Erato, geometriam: Calliope, literas: Vrania, aſtrologiã: Polymnia, rhetoricã. [Clio geſta canens &c.] Opuſculũ hoc de Muſarũ inuentis inſcribitur. Quocirca de Muſis q̃ collegimus, alias paucis repetã. Muſa (ſm nonnullos) dr̃ à μυεῖν, quod eſt inſtruo, & in ſacris initio. Heſiod. in Theog. ait: Muſas, Iouis, & Mnemoſynes filias, in Pierio monte, ex eadẽ nouẽ noctibus genitas, quarũ nomina ſic ponit Κλειώ τ' Εὐτέρπη τε Θάλειά τε Μελπομένη τε Τερψιχόρη τ' Ἐρατώ τε Πολύμνια τ' Οὐρανία τε Καλλιόπη τε Et legãtur ſic, Clio te, Euterpe te (ſed ꝑ colliſionẽ ꝓfert, pro te Euterpe, Euterpe, te aũt, eſt apud Græcos id quod, que, apud nos) Thalia te, Melpomene te, Terpſicore te, Erato te, Polyhymnia te, Vrania te, Calliope te. quod ſic dices. Et Clio, & Euterpe &c. Clio autem dr̃, quia κλέος, gloria eſt. Et poetæ ex laudibus, quas alijs tribuant, & ſibi. & illis, maximã gloriam parant, hæc hic dr̃ hiſtorias inueniſſe. Vnde ordo eſt. Clio canens geſta. i. res geſtas, reddit tꝑa tranſactis. ſ. rebus. i. reducit ad memoriã res trãſactas, memorans quibus tꝑibus actę ſunt. & paulo poſt, Clio hiſtorias inuenit Melpomene (vt ſequar ordinẽ poetę) proclamat. i. porro exclamat, boatu tragico. i. quali tragici vtuntur, dum tragœdias agũt. exiſtẽs mœſta. i. ꝑ ſe ferẽs meſtitiam dum res męſtas agit: Et paulo poſt: Melpomene tragœdias, ſup. inuenit, dr̃ aũt à cantus ſuauitate. Nam Græce Μέλπομαι χαὶ Μέλπω. i. Melpome, & Melpo dr̃ canto. Thalia. ſ. Muſa, comica (quia Thalia comœdias, ſupple inũenit) gaudet ſermone laſciuo. i. amantibus, & paraſitis, ac ſeruis nequã apto. dr̃ aũt ἀπὸ τοῦ θάλλειν. i. à thallin, quod eſt florere. per eam. n. poetæ diu florens, Euterpe. ſ. Muſa, vrget. i. inflat, calamos. i. fiſtulas, & tibias flatibus dulciloquis, quia Euterpe, tibia ſup. inuenit. Euterpe vero dr̃ à iocunditate. nam εὔτερπος dr̃ iocundus, Terpſicore. mouet affectus citharis, & imperat. i. affectibus, & auget. ſ. eos, Terpſicore, pſalteriũ, ſup. inuenit. Et dicitur à delectãdo, nam τέρπω, ſignificat delecto, & τέρπομαι, delector, & τέρψις, delectatio. Erato. ſ. Muſa, aut vna è muſis, gerens plectra. i. inſtrũ muſica, q̃ plectuntur. i. feriuntur, ſaltat pede carmine vultu. Erato, ſup. inuenit geometriã, & dictã volunt ab amore, quem ἔρωτα vocant Græci. Calliope. ſ. Muſa, mandat libris carmina heroica Calliope, ſup. inuenit literas, dicta aũt eſt à pulchra voce. Vrania. ſ. Muſa, ſcrutatẽ motus poli. i. cęli, & aſtra. i. cęleſtia. Vrania ſup. inuenit aſtrologiã, vnde à cęlo (Nã græce οὐρανὸς, dr̃) nomen accepit. Polyhymnia. ſ. Muſa, ſignat. i. indicat cuncta manu, & loquitur geſtu. i. per geſtũ, vnde rhetoricam inuenit, q̃ docet cũ honeſto, & decẽti geſtu orare. dicta aũt eſt à multa memoria, aut multa laude. Vis mentis Apollineæ. i. Apollinis. i. Solis, mouet vndiq. has Muſas, q̃a Phœbus. ſ. Apollo, reſidens in medio, cõplectitur omnia. ſ. Muſarũ inuenta, & eonamina. Eſt. n. medius planetarum, ſed per Muſas philoſophi ſirenas intelligũt, quas ſingulis orbibus, aut ſphęris cęleſtibus, pſidere etiam Plato aſſerit, vnde mirabilem concentum in cęlis ponit, ſed ſatis, ſuperque de his dictum putamus.

(Margin: ASC. — Muſa. — Clio. — Melpomene. — Thalia. — Euterpe. — Terpſicore: — Erato. — Calliope — Vrania. — Polyhymnia.)

DE CANTV SIRENVM.

SIRENES varios cantus Acheloia proles,
Et † ſolitæ miſeros ore ciere modos. † Solis.
Illarum voces, illarum muſa mouebat
Oĩa, quæ Thymele carmina dulcis † amat. † habet
Quod tuba, quod litui, quod cornua rauca queruntur,
Quodque foraminibus tibia mille ſonat:
Quodque leues calami, quod ſuauis cantat Aedon:
Quod lyra, quod cytharæ, quod moribundus olor.
Illectos nautas dulci modulamine vocis,
Mergebant auidæ fluctibus Ionijs.
Sanguine Siſyphio generatus magnus Vlyſſes
Hac tutos ſola præſtitit arte ſuos:
Illeuit cera ſociorum callidus aureis,

Atque

Atque ſuas vinclis præbuit ipſe manus.
Tranſiluit ſcopulos, & inhoſpita littora claſsis.
†Illi. *† Illæ præcipites deſiluere freto.*
†Vocis. *Sic blandas † vocisq́; notas, & carmina vicit.*
Sic tandem exitio monſtra canora dedit.

A S C. SIrenes] Quæ reliqua. ſunt Virgiliana opuſcula, tam facilia ſunt, vt explanatiōis nō egeāt, ne tñ nihil dicā, interdū vocabula explanabo [Sirenes] Solis ex Acheloo amne filię tres leguntur, Parthenope, à quo Neapolis olim dicta erat, Leocoſia & Lygia, dictæ ab eo qđ eſt σειρεῖν .i. connectere, & retinere mutata aſpiratione in ſ. fuerūt (inquit Seru.) in parte virgines, in parte volucres Achelei, & Calliopes muſæ filiæ, harū vna voce, altera tibijs, alia lyra canebat, & primo iuxta Pelorū, poſt in Capreis inſula habitarunt, q̄ illectos ſuo cantu, in naufragiū deducebāt. Secundum veritatē meretrices fuerunt, q̄ tranſeuntes qm̄ deducebant ad egeſtatē. his ficta ſunt inferre naufragia. Has Vlyſſes contēnendo deduxit ad mortē. Hæc ille. Obſtruxit. n. ſociorum aures & ſe alligari ad malum præcepit, donec eas pertranſierat. Carminis earum principiū eſt apud Cic. O decus Argolicū, quin puppim flectis Vlyſſe? Miſeros modos cantus, ad miſeriā deducentes. Legendum tñ putem, muros Thymele, dr̄ pulpitum, & ſcœna, vnde fictum eſt nomen vxoris. Mimi cuiuſdam Latini nomine, apud Iuuen. Sat. 1. [Litui] Sunt tubæ claſſiſonæ [Aedon] Muſici nomen. [Moribundus olor] Mart. Cantator cycnus funeris ipſe ſui. [Sanguine Siſyphio] Hoc illi apud Ouid. improperatur: nam Siſyphus eius matrē, cū ad Laertē duceretur, ſtuprаſſe dicitur. & Vlyſſem genuiſſe. [Illeuit] .i. obſtruxit. [Callidus] .i. Vlyſſes, non Circe. [Præbuit manus vinculis] Quia ſe ligari fecit, ne captus dulcedine cantus eas ſequeretur.

DIES NATALIS.

CLARVS inoffenſo procedat lumine Titan:
†Puro. *Lætificusq́; dies eat omnibus æthere † claro.*
†Et *Voxq́; ſimul iuuenes aīs, † ac voce fauentes*
Concelebrate diem votis felicibus almum.
†Vatiq́. *Proſper vt is ſemper redeat, † vatiq́; quotannis*
† Mātua vati. *Aſmenidæ referant alacres ſua † munera nati.*

A S C. CLarus inoffenſo] Feſtiuam lucem patriæ ſuæ carmine celebrat. [Inoffenſo] .i. non offenſo. [Titan] Sol lætificus, lætos faciēs animos. [Et voce] Alibi, animis, linguisq. fauete. [Quotannis] Singulis annis. [Sua Mantua] Alij. mœnia, alij, munera, legunt, vtcunque certum eſt corruptum eſſe.

DE FORTVNA.

FORTVNA omnipotens inſipientibus
Tantum iuris atrox quæ tibi vendicas,
Euertisq́; bonos, elegis improbos:
Nec ſeruare potes muneribus fidem.
Fortuna immeritos auget honoribus.
Fortuna innocuos cladibus afficit.
Iuſtos illa viros pauperie grauat.
Indignos eadem diuitijs beat.
Hæc aufert iuuenes: retinet ſenes,
Iniuſto arbitrio tempora diuidens.
Quod dignis adimit, ſit ad impios.
Nec diſcrimen habet: rectaq́; iudicat.
Inconſtans, fragilis, perfida, lubrica.
Nec quos clarificas, perpetuo fouet.
Nec quos deſeruit, perpetuo premit.

A S C. FOrtuna omnipotens] Hoc quoq. carmen mutilum inuenimus, poteſt tñ ſic perfici. Fortuna omnipotens inſipientib. quia, vt dicit Iuuen. Nullum numen abeſt, ſi ſit prudentia, ſed te. nos facimus fortuna deam, cœloq. locamus. Genus carminis eſt lyricum aſclepiadeum. conſtans ſpondeo dactylo, & cæſura, hoc eſt ſyllaba abundante, & duobus dactylis.

DE ORPHEO.

THREICIVS quondā vates fide creditur canora
Mouiſſe ſenſus acrium ferarum:
Atque amnes tenuiſſe vagos, †
Et ſurda cantu concitaſſe ſaxa.
Suaui ſonosq́; modos teſtudinis arbores ſecutæ
Vmbram feruntur præbuiſſe Vati.
Sed placidis hominum dictis fera corda mitigauit:
Doctaq́; vitam voce temperauit.
Iuſtitiam docuit: cœtu quoque congregauit vno:
Moresq́; agreſteis explorauit Orpheus.

THreicius quondā vates] Fabula Orphei in quarto Georg. explicata eſt ſatis late, hanc autem interpretatur Horat. ſic: A S C.
Silueſtres homines facer, interpretesque deorum,
Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus,
Dictus ob hoc lenire Tygres, rabidosque leones.

DE SEIPSO AVT ALIVS EIVS NOMINE.

MEllifluum quiſquis Romanū neſcit Homerū.
Me legat, & lectum credat vtrunque ſibi.
Illius immenſos miratur Græcia campos.
At minor eſt nobis, ſed bene cultus ager.
Non miles paſtor, curuus, non deſit arator
Hæc Graijs conſtant ſingula, trina mihi.

MEllifluum quiſquis] Aut de ſe loquitur poeta, aut quis alius nomine poetæ, videtur autem phraſis eſſe Ouidiana. Comparat autem ſe Homero, ceterisq. Græcis, atque id cum ſui prælatione, quod Virgilianæ modeſtię non quadrat, vnde in Culice: A S C.
Vtque araneoli tenuem formauimus orſum.
[Minor ager] .i. librorū copia. [Non miles] Vt Aeneas. [Paſtor] Vt in Bucol. [Non arator, curuus] Vt in Georg. [Deſit] .i. deficiet mihi. [Hæc Graijs] Conſtant ſingula. [Miles] Hom. in Iliade:
Paſtor Theocrito, & arator Heſiodo.

INCERTI AVCTORIS IMAGO IN VNDA.

REDDITVR effigies liquida ſpectantis in Vnda:
Qualis in aduerſo ſpeculorū cernitur orbe:
Formas pura refert oculis ſpectātib. vnda:
Obiecto quales ſpeculi fulgore videntur.
Fontis aquæ reddunt ſimulacra imitantia verum:
Qualia leue refert ſpeculi, cum cernimus, æquor.
Exprimit oppoſitas immobilis vnda figuras:
Leuati quales ſpeculi nitor ipſe remittit.
Apparet mendax illimi fonte figura:
Qualem reiecta ſpeculi nitidiſsimus orbis,
Vnda quieta, refert alto de gurgite formas:
Ac veluti ſpeculum nitido ſplendore coruſcans.
Spectantis faciem mundiſsimus aſsimulat fons:
Sicut in oppoſito ſpeculi ſolet æquore cerni.
Forma repercuſſus liquidarum fingit aquarum.
Quales purifico ſpeculorum ex orbe reducit.
Fontibus in liquidis ſimplex generatur imago:
Vt ſolet à ſpeculo facies ſplendente referri:
Effigies liquido reſpondet ab æquore fontis:
Qualis, & à ſpeculo ſimulatrix vmbra reſultat.
Effingit ſpecies puriſsimus humor aquarum:
Plana velut ſpeculi viuas imitantia formas.

Fonte

Fonte repulſatur depicta tuentis imago :
Ceu leui in ſpeculo ſolet apparere figura .

A S C. REdditus effigies] Eandem rem varijs modis conſequitur, atque exprimit, quo & ingenij ſui vbertatẽ, & in verſibus effingendis experientiam demonſtrat. Summa autem hæc eſt, ita in aquis reddi efficiem, vt in ſpeculo. [Fontis aquæ] Ordo eſt. Aquæ fontis referunt ſimulacra .i. effigies, imitantia .i. quæ imitantur, & repræſentat, verum .i. rem cuius ſunt. qualia .ſ. ſimulacra. refert .i. repræſentat, æquor leue .i. ſpatium planum, & non aſperum ſpeculi. Forma repercuſſus .i. reuerberationis. Ab æquore .i. æqualitate, & planitie fontis ſ. tranquilli, puriſſimus ardor, id eſt ſplendor aquarum. Binis vbique verſibus ſententiam concludit, tuentis .id eſt inſpicientis imago.

AMNIS GLACIE CONCRETVS.

QVA ratis egit iter, iuncto bone plauſtra trahuntur,
Poſtquã triſtis hyems frigore iunxit aqas.
Suſtinet vnda rotã patulæ mõ peruia puppi :
Vt concreta gelu marmoris inſtar habet .
Quas modo plauſtra premũt vndas, ratis ante ſecabat:
Poſtquam brumali diriguere gelu .
Vnda rotam patitur, celerem nunc paſſa carinam,
In glaciem ſolidam verſus vt amnis abit .
Quæ ſolita eſt ferre vnda rates, fit peruia plauſtris :
Vt ſtetit in glaciem marmore verſa nouo .
Semita fit plauſtro, qua puppis adunca cucurrit :
Poſtquam frigoribus bruma coegit aquas .
Orbita ſignat iter, modo qua cauus alueus exit :
Strinxit aquas tenueis vt glacialis hyems .
Amnis iter plauſtro dat, qui dedit ante carinæ
Duruit vt ventis vnda : fit apta rotis
Plauſtra boues ducunt, qua remis acta carina eſt :
Poſtquam diriguit craſſus in amne liquor .
Vnda capax ratium, plauſtris iter algida præbet :
Frigoribus ſæuis vt ſtetit amnis iners .
Plauſtra viam carpunt, qua puppes ire ſolebant :
Frigidus vt Boreas obſtupefecit aquas .

A S C. QVA ratis egit iter] Eadem facilitate, eodemque artificio conſtrictionẽ aquarum in glaciem, vt rotis curruum iter præbeant deſcribit, vndecim pedibus ſemper concludens. Eſt. n. carmen elegia cum hexametro. & pentametro conſtans. Qua ratis .i navis. Modo .i. paulo ante, peruia .i. pertranſibilis. Inſtar, informã, & ſtatum, ſeu duritiẽ marmoris, diriguere .i. cõgelatæ ſunt, & in glaciem concretæ. Nouo marmore .i. ſpecie marmoris .ſ. cryſtallini. Qua puppis vecta ſunt qui legant, aucta, ſed aucho, primam producit. Bruma .i. tempeſtas breuiſſima, hoc eſt hyems. accipiendo ipſ pro qualitate eius. Coegit .i. coagulauit, condenſauit, conſtrinxit, ſeu congelauit. Orbita .i. circumferentia rotę. ſignat iter. qua alueus cius .i. fluentũ rapidum. exit, pro exijt, modo .i. paulo ante. Vt .i. poſtq̃, hyems glacialis ſtrinxit aquas tenueis .ſ. flexibileis, & cito congelari ſe pmittẽtes. Amnis inter plauſtro dat .ſ. modo. Duruit vt ventis .i. poſtq̃ indurata eſt, Boreali preſertim frigore. Craſſus liquor .i. aqua cõmixta terreſtribus, quę facilius congelatur. Vnde capax ratium .i. nauium, ſup. paulo ante, algida .i. congelata . præbet iter plauſtris. Iners, amnis frigore pigro torpens. Obſtupefecit .i. torpore affecit aquas. Eſt autem noue. & artificioſe dictum, vnde Flaccus:

Dixeris egregie notum ſi callida verbum
Reddiderit iunctura nouum.

Vt, id eſt poſtquam, Boreas frigidus, aut, Cum frigus Boreas, pro Boreæ, legendum eſt.

I R I S.

THAVMANTIS proles varianti veſte figuras,
Multicolor picto per nubila deuolat arcu :
Cum ſol ardentes radios in nubila iecit,
Cum ſol horrifico nimbos fulgore repleuit :
Apparet varij radis diſtincta coloris
Iris, & inſigni decorat curuamine cœlum .
Clara ſub ætherijs fulget Thaumantia proles,
Nubibus : vt radijs pluuium ſol attigit imbrem :
Et picturato cœlum velamine cingit,
Diſcolor ætherijs apparet nubibus Iris :
Poſtquam flammiferi rapuerunt lumina ſolis :
Et cœlum varijs miranda coloribus ornat :
Imbriferas nubeis radijs vbi contigerit ſol :
Luce ſub aduerſa varios iacit vnda colores .
Dicitur hæc Iris picto ſpectantibus arcu .
Dum nubeis radijs tetigit fulgentibus atras
Phœbus : & aduerſo lumen reſplenduit imbri :
Tunc Iris vario circundat nubila cinctu .
Mirifico nubes ambit Thaumante creata :
Quas cum ex aduerſo tetigit rota fulgida ſolis :
Tunc iacit inſignes per nubila denſa colores .
Nuncia Iunonis vario decorata colore,
Aethera nubificum complectitur orbe decoro :
Cum Phœbus radios in nubem iecit aquoſam .
Nubila cum Phœbus perfudit lumine claro :
Tum fit ut humor aquæ ſuffulgeat, atque colores
Sub varia ſpecie iaciat mirabilis arcus .
Cum radijs imbres, & aquarum pendulus humor
Tangitur : exiſtit, quam Græcia nominat, Iris
Multorum inſignis vario ſplendore colorum .
Iris habet varios ſubiecta luce colores :
Quam ſol imbrifera fulgens de nube creauit :
Cum pepulit radijs obſtantia nubila claris .
Luce repentina cum Sol impleuit aquoſas
Aduerſus nubeis : effulget protinus Iris
Picta veſte decens, & multicoloribus alis .

THAVMANTIS proles] Simili modo arcum cœleſtẽ .i. Irim deſcribit, quæ Thaumantis filia dr̃. Vnde Tortellius, Thaumãtias, vocata eſt Iris. ab θαῦμα, quod eſt miraculũ, ſeu admirabile. Nec ſic quoq. apud mortales, is diuerſorũ colorum aſpectu viſus eſt, & ideo Thaumantis .i. miraculi filia, dicta eſt. vnde Thaumantis deriuatũ eſt Virg. Aen. 9. Ad quẽ ſic roſeo Thaumãtias ore locuta eſt. Hæc ille. Verum ἀπὸ τοῦ θαύματος .i. à genitiuo Thaumantos, qui fit à nominatiuo Thauma, non fieret patronymicũ Thaumantias, vnde vñr poetæ finxiſſe viri nomen, Thaumas, Thaumãtis: nullum. n. Græcum exit in ns, ſed multa in as, recipiunt n, in obliquis, vt Gigas, Gigantis, Calchas, Calchantis. Thaumantis igitur proles .i. Iris, inſigni curuamine .i. arcu varijs coloribus inſignito, aduerſo lumen reſplẽduit imbri. Semper. n. ex aduerſo Solis, naſcitur Iris, vnde idem Maro: Mille trahit varios aduerſo Sole colores Nuncia Iunonis. Vnde al. bi: Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno. Eſt. n. Iuno, dea aeris, in quo Iris apparet, & qui coloribus cauſa eſt, vnde & pauo, tutelę Iunonis aſcribitur, ꝙ varietas colorum eius aeri obnoxia eſt, ſed Iris etiam à Ioue miſſa legitur, humor pendulus. periphraſis nubis. Quam Græcia nominat Iris. Alij legunt. Irim, & id quidem magis eleganter, magisq. Latine, cum ſuperius magis grammatice dicatur. Quam ſol imbrifera fulgens de luce creauit, de imbrifera luce, aut fulgens, aut vtrunque dicamus. Sol aquoſus .i. aquis intermedijs obtenebratus. Picta veſte decens, & multicoloribus alis. nimium feſtiue, atque lepide dictum. principio correſpondens, Varianti veſte figuras, Multicolor &c.

A S C.

QVATVOR ANNI TEMPESTATES, OVIDII.

VERQVE nouũ ſtabat cinctũ florẽte corona:
Stabat nuda Aeſtas. et ſpicea ſerta gerebat.
Stabat, & Autũnus calcatis ſordidus vuis.
Et glacialis Hyems canos hirſuta capillos.

INCER-

INCERTI AVCTORIS.

Vere ſinum tellus aperit: floreſq́; miniſtrat.
Tempore ſolis, ager meſſes fert pinguis opimas.
Fœcundos Autumne lacus de vitibus imples.
Vis hyemis glacie currenteis alligat vndas.
Frigoribus pulſis nitidum Ver æthera mulcet
Scindit agros Aeſtas Phœbeis ignibus ardens.
Autumno dat hyems mixtum vicina teporem.
Albenteis hæc durat aquas, & flumina nectit.
Ver pingit vario gemmantia prata colore.
Ignea veſtit agros culmis cerealibus Aeſtas,
Vitibus Autumnis turgentes detrahit vuas.
Frigore at hyberna eſt grauidus niue nubilus æther.
Vere Venus gaudet florentibus aurea fertis
Flaua Ceres æſtatis habet ſua tempore regna.
Vinifero Autumno ſumma eſt tibi Bacche poteſtas.
Imperium ſæuis hyberno tempore ventis.
Vere grauis fundit tellus cum floribus herbas,
Frugiferas aruis fert Aeſtas torrida meſſes.
Pomifer Autumnus tenero dat palmite fructum,
Mox humus hybernis albeſcit operta pruinis.
Vere nouo lætis decorantur floribus arua
At riget æſtiuis hirſutus campus ariſtis.
Labra per autumnum muſto ſpumantia feruent.
Deponunt frondes hyemali tempore ſiluæ.
Ver placidum vario nectit de flore coronas.
Spicea ſerta gerit calidiſsima ſolibus Aeſtas.
Temporaq́; autumni cingunt tua Bacche racemis.
Triſtis hyems montes niueo velamine veſtit.
Ver agrum gemmis nitidum ſtellantibus ornat.
At feruens æſtas pinguiſsima frugibus arua.
Mox autumnali redolet vindemia fœtu.
Fronde nemus male nudat hyems, amneſq́; rigeſcunt.
Purpureos flores humus effert vere comanti.
At Cereris donis horreſcunt arua per æſtum.
Bacche tuo tempus fluit autumnale liquore.
Obtegitur tellus per frigora veſte niuali.
Vere tepet picto Zephyris ſpirantibus aer.
Decreſcunt celeres æſtiuis ignibus amnes.
Temperies autumne fluit tua nectare dulci.
Perq́; hyemem lentus cælo niuis aduolat Imber.
Veris honos tepidi flores: vere omnia rident.
Arue ſub æſtiuis vndant horrentia flabris.
Vite coronatas autumnus degrauat vlmos.
Decutit ipſe rigor ſiluis hyemalis honorem.
Flore ſolum vario depingit odoriferum ver.
Falciferamq́; deam meſſes remorantur in æſtu.
Dat muſto grauidas autumnus pomifer vuas.
Scythonia glacialis hyems niue cana ſeneſcit.

ASC. VERQVE nouum] Eandem experientiam ſuam docet in temposibus anni deſcribẽdis, quæ vt quatuor ſunt. quaternis canit verſibus ſingula quidem ſingulis. videtur autem abundare que in principio, cum dicitur, Verque nouum ſtabat. vnde ſunt qui ſcriptum aſſerant, Ver muſtum ſtabat, ſicut Plautus, muſtam, id eſt recentem virginem, dixit. Florente corona. i. ex floribus facta, vnde ſunt plebei verſiculi:

Ver præbet flores, æſtas pro vomere fruges,
Poma dat autumnus, frigore torquet hyems.

Nuda æſtas. quia nudos facit. vnde in Georg. Nudus ara, ſere nudus. Serta ſpicea. id eſt ex ſpicis propter ſerta verna, quæ ex floribus ſunt. Calcatis corbibus, id eſt in corbibus vuis, ſunt qui ſordibus, legant, ſed minus diligenter. Canos capillos, propter niues. Sinum aperit, vt in Georg.

Vere nouo gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & putris Zephyro ſe gleba reſoluit.

Opimas meſſes. i. fruges, accuſatiuus eſt, ſicut currentes, cum dr, Currentes alligat vndas. Phœbeis ignibus. i. ſolaribus. Teporem mixtum, quia eſt autumnus inter æſtatem, & hyemem, vtriuſq. particeps. Albenteis. ſ. niue, gelu, & pruina. Omnia. n. quæ à frigore producũtur, albeſcunt. quæ à caumate, nigreſcunt. Nectit flumina. i. conſtringit gelu. Prata gemmantia. i. florum nodis exuberantia. Vuas turgente. ſ. vino. Aether. eſt ſupple frigidus, hyberno. ſ. tempore. & grauidus niue, & nubilus. i. nubibus cinctus. Venus aurea. i. pulchra. Sua tempore. Ordo eſt. Ceres flaua habet ſua regna tempore æſtatis. Imperium. ſubaudi eſt: Mox humus. i. terra, albeſcit hybernis pruinis. Campis hirſutus, propter ſpicas hirſutas. i. aſperas & barbatas. Labra per autumnũ. Labra ſunt vaſa magna, quibus vinum effunditur, vel labra, torculariũ. Temporaque autumno. Ordo eſt. O Bacche, autumnus cingit tua tempora. i. coronam capitis tui, racemis. Gemmis ſtellantibus. i. floribus rutilantibus. Autumnali fœtu. i. vino. Male. i. cum malo, & damno, quia tunc nudantur arbores, quando deberent veſtiri. Comanti. i. comas, hoc eſt frondes. & flores producenti. Bacche. Ordo eſt. O Bacche, tempus fluit liquore tuo, & autumni, id eſt vino. Vbi apte coniunctio, diuerſos caſus copulat. Vbi omnia rident, vnde in Bucol.

Nunc rident ſiluæ, nunc formoſiſſimus annus.

Decutit Ordo eſt. Rigor hyemalis, decutit honorẽ ſiluis. i. frondes. & flores. Scythonia. Ordo eſt. Hyems glacialis ſeneſcit. i. ſenij indicium præ ſe fert, exiſtens cana niue Scythonia. i. Thracia, quia iuxta Thraciam, & Scythiam perpetuæ ſunt niues.

SOLIS ORTVS.

AVRORA Oceanũ croceo velamine fulgẽs
Liquerat, & biiugis vecta rubebat equis.
Luce polũ nitida perfundit candidus orbis:
Et clarum emicuit ſole oriente iubar.
Roſcida puniceo Pallantias exit amictu.
Aſtrigerum inficiens luce oriente polum.
Sol inſigne caput radiorum ardente corona
Promit ab æquoreis Tethyos ortus aquis.
Extulit oceano caput aureus igniferum Sol:
Fugerunt toto protinus aſtra polo.
Conceſſere Deo tenebræ: rebuſq́; colores
Lux iterum cunctis reddidit alma ſuos.
Titoni coniux roſeo ſub lumine † terras †Iubar.
Inficit, & cælum lutea ſidereum.
Cum ſol igniferos currus è gurgite magno
Suſtulit: & claris aſtra fugauit equis.
Nox abit aſtrifero velamine cincta micanti.
Et redigit ſtellas: exoriturq́; dies.
Emicat Oceano Phœbi rota clara relicto:
Illuſtrata nitent lumine cuncta ſuo.
Aurea fulgebat roſeis aurora capillis:
Et matutino ore madebat humus:
Tethyos vndiuago cum proſilit æquore Titan,
Flammiferos vultus ore micante ferens,
Exoritur Phœbus perfundens luce nitenti
Et maria, & terras, ſtelliferumq́; polum.
Aſtraq́; ceſſerunt fulgentia crinibus aureis:
Et nox ſidereas occulit atra faces.
Sol oriens, curruſq́; ſuos è gurgite tollens
Oceano, claro reddidit orbe diem:
Flammiferumq́; iubar, terraſq́;, poloq́; reduxit:
Et pepulit radijs aſtra repente ſuis.
Memnonis vt genitrix infecerat humida cælum:
Et roſeis manibus ſidera diſpulerat.
Phœbus Atlanteis è fluctibus aureus orbem
Suſtulit igniferum, luxq́;, dieſq́; redit.

Prævia flammiferi currus Aurora rubebat:
Extuleratq́ alto gurgite Phœbus equos.
Noctiuagosq́ ſimul radius flagrantibus igneis
Depulerat cœlo, reddideratq́ diem.
Vix Aurora ſuo rubefecerat æthera curru:
Summaq́ canebat roribus herba nouis.
Proſilit è medijs candens rota Tethyos vndis:
Et vaga ceſſerunt ſidera ſolis equis.
Surgit ab Oceano Tithoni fulgida coniux:
Et veſte ambroſea ſubruit ipſa pedes.
Tum Phœbus radijs rutilum fulgentibus orbem
Depellit tenebras: moxq́ peracta fuit.

AVRORA.&c.] Eandem peritiam ſuam in Solis ortu deſcribēdo varijs modis eruditiſſimus poeta oſtendit. Velamine croceo.i.lutei coloris. Biiugis equis, cū Sol quadriiugis vehi fingatur. Candidus orbis.i. globus ſolaris, candens, vbi paulò altius aſcēderit, aut vbi in ortu ſudum eſt, vnde addit: Et clarum emicuit Sole oriente iubar: quia pluuia impendente iubet orbis ſolis Palantias, hic pro Aurora ponitur. roſida.i. rore pſuſa. amictu puniceo.i. roſeo. Promit ab æquoreis Tethyos ortus aquis. Sol ortus ab aquis æquoreis Tethyos.i. magnę maris, Oceani vxoris. Q̄ño primā, & interdū ſm noīatiui producit, vt in Geor.

Teque ſibi generum Tethys emat omnibus vndis.

Tethys autem, mater Achillis, aliter ſcribitur. & vtranque corripit. Sane poetę alludentes ad opinionem vulgi, dicunt ſolem in oceanum occidere. & rurſus inde oriri, vt Aen.i.

Quid tantum Oceano properent ſe tingere ſoles Hyberni. &c.

Fugerunt. vel quantū ad apparentiā, quia maius lumen offuſcat minus. vel quantū ad opinionē vulgi, negantis interdiu ſidera in cœlo noſtro eſſe. Rebusq́. colores, quia ſine luce, colores nō diſcernūtur Ipſe alibi, Et rebus nox abſtulit atra colorē. Tithoni coniux.ſ. Aurora. Erat aūt Tithonus, frater Laomedontis, qui ſenio in Cicadam mutatus fingitur. vnde Flaccus in Carminibus:

Nihil eſt ab omni parte beatum abſtulit clarum
Cita mors Achillem.

Longa Tithonum minuit ſenectus. De hac re Virg. in Aen. ſic,

Tithoni croceum linquens Aurora cubile &c.

Iubar. Sub lumine iubar, ſi vera eſt lectio præter morem, iubar, prima longa poſuit. Nam prius dixit, Sole oriente iubar. Et alibi,

Iam iubare exorto iam rebus luce repertis.

Legi poteſt Phœbum, aut ſolem, aut mundum, aut quid ſimile. Luthea, crocei coloris, à lutheo coloris genere, Velamine aſtrifero, micanti, diſtinguenda ſunt epitheta. Retegit ſtellas.i. iterū tegit. Aut retegit.i. aperit terras, legēdum eſt, Tethyos vndiuago. Ordo eſt. Cum.i. qñ, Titan.i. ſol, proſilit.i. porro exilit, æquore Tethios.i. maris Oceani æquis aquis vndiuago.i. vndis vagante, &c Eſt ergo legendum vna dictione, vndiuago. non vnda vago. Crinibus aureis, ſynæreſis quam & alibi ſæpe facit. Et nox .ſ. atra oculi faces ſidereas. Curſusq́. ſuos. Alij, currus, legunt. & pro equis intelligunt. Loquitur autem ſm opinionem vulgi, vt iam tetigimus. Nam credit vulgus ſolem in occaſu deſcendere ad mare Oceanum, vt illic refocilletur. Memnonis, vt genitrix.i. Aurora. Roſeis manibus.i. radijs ſuis, Atlanteis.i. Heſperijs aut Mauritanicis, in quibus Atlas olim regnauerat. Et veſte Ambroſea.i. ambroſei odoris. vt j. Aen.

: Ambroſiæque comæ diuinum vertice odorem. Spirauere.

Dicitur autem, cibus deorum, ſicut nectar, potus. Tum Phœbus, bene commiſcet epitheta cum ſubſtātiuis.ſ. radijs fulgentibus & orbem nitidum.

DVODECIM SIGNA COELESTIA.

PRIMVS adeſt Aries, Taurusq́ inſignibus auro
Cornibus, & Fratres, & Cancer aquatile ſignum,
Tum Leo terribilis † Nemees, atque innuba Virgo: † Gemini
Libra ſubit, caudaq́ animal quod dirigit ictum,
Armatusq́ arcu Chiron, & Corniger hircus.
Fuſor aquæ ſimul, & fulgenti † lumine Piſces. † Piſcis in auro.
Proditor eſt Helles, & proditor Europeus,
Et gemini iuuenes, & preſſus ab Hercule Cancer,
Horrendusq́ Leo ſequitur cum Virgine ſancta,
Libraq́ lance pari, & violentus acumine caudæ,
Inde Sagittiferi facies ſenis, & Capricornus,
Et qui portat aquam puer Vrniger, & duo Piſces.
Signorum princeps Aries, & Taurus, & vna
Tyndaridæ iuuenes. & feruida brachia Cancri
Herculeusq́ Leo, Nemeæ pauor, almaq́
Libra iugo æquali pendens, & Scorpius † ater, † Acer.
Centaurusq́ ſenex Chiron, & cornua Capri.
Et iuuenis geſtor aquæ, Piſcesq́ ſupremi:
Corniger aſtrorum ductor, Taurusq́ ſecundus,
Tum ſidus geminum, & Cancri † geminantis imago † Repentis, alij gemantis.
Truxq́ Leo, & Virgo, quæ ſpicea munera geſtat:
Et Libram qui Cæſar habet, Chelæq́ minaces,
Atque arcu pollens, & falſi gurgitis Hircus,
Vrnaq́ nimbiferi, Piſcesq́, nouiſsima forma.
Dux aries, & frons Tauri metuenda minacis.
Et Lędę ſoboles, & Cancri torridus ignis,
Terribilis Leo, ſpecies quoque Virginis almæ
Momentumq́ ſequens, caudaq́ timendus adunca
Hinc tendens arcum, liquidi Caper æquoris inde,
Troianusq́ Puer, geminiq́ ſub æthere Piſces.
Nubigenum iuuenum vector, Tauriq́ trucis frons,
Et proles duplex Iouis, & Nepa torrida flammis.
Aeſtifer inde Leo † iuſta cum Virgine fulgens, † Mixta
Quam ſequitur Libra, & violenta cuſpide ſæuus,
† Semifer Arcipotens ſubit, & Capricornus equoſus † Semiuir arcu potens.
Et cui nomen aquæ faciunt, piſcesq́ gemelli,
Corniger in primus Aries, & Corniger alter
Taurus, item Gemini, ſequitur quos Cancer aduſtus,
Terribilisq́ feræ ſpecies, & iuſta puella,
Libra ſimul, nigrumq́, ferens in acumine virus,
Centaurusq́ biformis adeſt, pelagiq́ † procella, † Puellæ.
Atque amnem fundens, & Piſces ſidus aquoſum,
Corrigeri ductor gregis, Europæ quoque vector,
Et duo Tyndaridæ, tum Cancer Sole peruſtus,
Herculeaq́ manu preſſus Leo, & optima Virgo,
Hinc trutinæ ſpecies venit, amatusq́ veneno.
Scorpius, atque ſagittifer, æquoreiq́ Capri frons,
Quiq́ vrnam gerit, & Piſces duo ſigna ſub vno.
Principium ſignis ouium ſator, inde Iuuencus,
Progenies duplex, & Aquarum Cancer alumnus,
Preſſa ſub Herculeis manibus fera, iuſtaq́ Virgo,
Libra ſubeſt, caudaq́ ferens letale venenum.
Tum geminus Chiron, & Corniger æquoris alti,
Dilectusq́ Ioui puer, & duo ſidera Piſces.
Dux gregis, & placidū pandēs † ſubit æthera Taurus † Sup
Germaniq́ pares, & Cancro iam comes æſtus,
Atque Leo primus labor Herculis, & pia Virgo,
Libra comes ſequitur, minitans, & Scorpius ictu,
Et qui tela gerit Centaurus, & æquoris Hircus,
Deucalionis aquæ, & piſces † poſtrema figura. † Extrema.
Velleris aurati fulget pecus, aurea cœlo,
† Zetus, & Amphion, Cancriq́ figura calentis. † Latus.
Inſequitur Leo ſæuus, & almæ virginis aſtrum,
Hinc æquale iugum caudaq́ venifer vnca,
Centaurusq́ minax arcu, & Neptunia proles,
Quiq́ † refundit aquas, & piſces vltimus ordo. † Refundit.

dum aliquid eſſe atteſtari. Sic quia duo Catones inſigni virtute fuerunt, Iuuenalis alluſit. habeat nũc iam Roma pudorem. Tertius è cœlo cecidit Cato. Sic Horatius ad ſeptẽ ſapientes in Græcia nobiliſſimos reſpiciens, inquit, in ſermonibus. Hęc mihi Stertinius ſapientum octauus amico Arma dedit. Sic Sappho decima Pieridum dicta eſt: Sic & hic ira quarta furiarũ nuncupatur. Plecte truces animos vt vere ludere poſſis. Qui & enim ſpe lucri rapitur non ludo, ſed ſolicita ſeria ducit. Plecte ergo, hoc eſt rigide flecte, & caſtiga truces. i. feroces & truculentos animos. Plectere, eſt afficere tormentis, vt eſt epiſtolis Horatij Quidquid delirant reges plectũtur Achiui. Ponas mature bellũ precor: Ponas .i. deponas mature. i. tempeſtiue. Nam id maturũ dicitur, quod neque ſerius, neque citius ſolis beneficio decoctum eſt. Inuitat ergo ad temperantiã. Nam certum eſt luſorẽ vbi amiſerit quouis modo iraſci. Vnde Horatius in epiſtolis. Ludus enim genuit trepidum certamen & iram Ira truces inimicitias & funebre bellum. Itaque ceſſet, quia (vt dixi) fieri non poteſt, vt vir acer, & ſtrenuus omnino ira vacet, id enim imbellis animi eſt, idcirco dicit, ceſſet ira, id eſt placetur tempeſtiue.

P. VIRGILII MARONIS DE LIVORE, ſeu inuidia, carmen endecaſſyllabum.

LIVOR tabificum malis venenum
Intactis vorat oſſibus medullas,
Et totum bibit artubus cruorem.
Quod quiſquis furit, inuidetq́ forti,
(Vt debet) ſibi pœna ſemper ipſe eſt.
Teſtatur gemitu graueis dolores:
Suſpirat, fremit: incutitq́ denteis,
†Sudatq. *† Sudat frigidus intuens, quod odit,*
Effundit mala lingua virus atrum.
Pallor terribilis genas colorat.
Infelix macies renudat oſſa.
Non lux, non cibus eſt ſuauis illi:
Nec potus iuuat, aut ſapor lyæi:
Nec ſi pocula Iuppiter propinet,
†Atq. *† Aut hæc porrigat, & miniſtret Hebe,*
Aut tradat Ganymedes ipſe nectar.
Non ſomnum capit, aut quieſcit vnquam.
Torquet viſcera carnifex cruentus.
†Tacitus. *Veſanos † tacite mouet furores.*
Intentans animo faces Erynnis.
Letalis, Tityiq́ vultur intus:
† Iecur comeſti. *Qui ſemper lacerat, † comeſtq́ mentem.*
Viuit pectore ſub dolente Vulnus,
†Leuaret *Quod chironia nec manus † leuarit,*
Nec Phœbus, ſobolesve clara Phœbi.

LIVOR tabificum, &c.] Monſtratum eſt auaritiã, & iram infeſtiſſima eſſe vitia. Auaritiam quidem reip. Iram vero, proximis. Auarus ſi quidem omnia venalia habet, vt pecuniam accumulet: Iracundus, quo tempore ira percitus eſt ſanguinis, & vindictæ ſitiens debaccatur, nihilque tam exoptat, quàm quo inimicum vlciſcatur. Nunc autem poeta noſter ingenioſiſſimus, oſtendit inuidiam pernicioſiſſimam eſſe cui illi ineſt. Efficit enim ipſum liuidum, tabidum, macilentum, atque omnis lætitiæ, & boni, expertem. Vnde Horat. in epiſt. *[margin: Inuidia.]*

Inuidus alterius rebus macreſcit optimis,
Inuidia Siculi non inuenere tyranni.
Maius tormentum, &c.

Nec vſque adeo mirum eſt hanc tam diram eſſe peſtem. Nam ſi, vti quiſque ſummam charitatẽ habet, ita perfectiſſimus eſt, conſequitur, vt qui maxima inuidia laboret, infeliciſſimus ſit. Nihil enim vſque adeo, fraternæ charitati, atque inuidia officit. nam inuidus is demum dr̃, qui non poteſt bonis oculis videre ſalutẽ alterius, quam optimus quiſque, non minus ac ſuam deſiderat. Poſſumus ergo miſeros deſpicere, hoc eſt nolle aſpicere ex contemptu, ſed felicibus duntaxat inuidemus: vnde Martialis. Omnibus inuideas Liuide, nemo tibi. hoc etenim pacto, omnes pter liuidum felices forent, qui certe felicitate indignus eſt. quocirca dici ſolet, nihil iuſtius eſſe inuidia. Notus & eſt auctor, qui inuidos omnibus in locis habere oculum deſiderauit. Credo equidẽ, vt tantus hoĩum bonis cruciatus aliqñ (ſi quidem fieri poſſet) ipſum ſui miſereſcat. Peſtiferam autẽ inuidi mentem pulcherrime aperit Aeſopus Phrygius, ille fabulator ingenioſiſſimus, in apologo, in quo oſtendit, auaro atque inuido, oblatã à deo conditionem, vt quamcunque rem peterent, eam impetratã abducerent. Cum igitur inuido vt peteret, iuſſit auarus, ille renuit, timens auarum poſſe aliquid accumulatius petiturũ eſſe. Iuſſus aũt auarus poſtulare non immemor ſui, nec natura deſcedens, petijt vt quãcunq. rem inuidus exoraret, eam geminatã hr̃et. Quod cũ inuidus audiret, tabeſcens quod illi cumulatius, & geminũ bonũ foret oculũ ſibi erui petijt. quo alteri vterq. obcœcaretur. Itaq. inuidus, nõ tam ſibi prodeſſe, q̃ alteri nocere conatur. Veruntñ, vt plurimũ auaritia inuidiã generat, nõ ſemper autem. Nam nonnunquã alteri inuidemus quod nos ipſi habere noluerimus. Sed de hac, nihil pulchrius q̃ poeta, abduci poteſt, quocirca ad ipſum accedamus. [Liuor tabificũ. &c.] Carmẽ hoc hendecaſſyllabon. i. vndecim ſyllabarũ, cõſtat ſpondeo. dactylo, & tribus trocheis, quãuis in vltimo loco, propterea qđ vltima ſyllaba indefferens eſt, etiã ſpondeus ponatur. Primus verſus ſic metitur. Liuor. ſpondeus, tabifi, dactylus. cũ ma, trocheus, lis, ve, trocheus, nenũ, trocheus. Pari modo, & reliqua ſcãdes. Liuor exiſtẽs tabificũ. i. generatiuũ tabis venenũ, vorat, deuorat, abglutit, medullas. Intactis. i. non tactis oſſibus. Liuor, eſt macula ſubnigra, quæ ex contractu, & compreſſu corporum inducitur. Iuuẽ. *[margin: Liuor.]*

Vuaque conſpecta liuorem ducit ab vua. Et Tibullus;
Tum ſuccos herbasque dedi quis liuor abiret,
Quem facit impreſſo mutua dente Venus.

Et quoniam inuidia ſimilem maculam generat, & obſcęnũ aſpectum efficit, à multis liuor vocatur, vt hic. Nam ſicut candidus dr̃, qui omnia bono oculo aſpicit, nulliq. inuidet, aut detrahit, ſic econtrario Liuidus dr̃, qui vbi alterius dexteritatem videt lẽta tabe medullitus exeditur, & exhauſto, qui in candido homine eſt, naturali ſucco totus liueſcit. Vnde vocat liuorem, tabificum venenum. [Venenum] Dicitur. n. quod veniat. i. fluat per venas, & medullas. [Tabes] Dicitur aũt ſanguis exudante, puriore ſucco corruptus. talem aũt liuor generat, vnde dicitur, Tabificum venenum. Additur autem notanter. [Malis] Non tam qđ præcipue mali ſunt, qui alterius bona videri nõ poſſunt, q̃ quod hoc venenum malis, hoc eſt inuidis duntaxat nociuũ eſt. Nam luxuria luxurioſo delectationem affert, & colluxurioſo, labem, Superbia miſeris, quos faſtidimus, moleſta eſt, auaritia, omnibus odioſa, ira offendendi damnoſa, gula hæredibus iniqua. Accidia quemuis deſidibus dulcis, bonis tamen operationibus, quas ante deo, aut ſanctis, aut parentibus, aut liberis, aut patriæ, aut reip. debemus, ſummopere nociua eſt. Inuidia vero, inuidum duntaxat cruciat. nam inuiſus, ſemper beatus eſt, aut talis iudicatur. Quia ergo inuidia exedit inuidum, bene dixit Tabificum malis, neque vero erit tam ineptus interpres, qui dicat tabificum. i. tabem faciens, malis. i. maxillis, tametſi liuor edax dicatur, quia oportet, vt prior ſyllaba breuis ſit, quæ in dictione malis ſemper, niſi adiectiuum fuerit, producitur. Nec obijciendum eſt, quòd inuidus alijs ſæpe moleſtus eſt, quoniam ſibi duntaxat per inuidiam nocet, alijs vero quia præter inuidiam alia quoque peccata habet. ſunt enim multa familiaritate deuincta inter ſe. [Et totum bibit artubus cruorem] Ex hac autem re (vt dixi) fit liuor. [Quod quiſque furit, &c.] Ratio eſt quare cruor ebibat. Quod id eſt quia, quiſquis. i. quicunque, furit. i. inſanit, & iraſcitur & inuidet ſorti alterius ipſe eſt ſemper ſibi pœna, hoc eſt ſeipſum crucians: vt debet, quia dicitur: *[margin: Candidus.]* *[margin: Tabes.]*

Iuſtius inuidia nihil eſt, quæ crimine nondum
Perfecto, amorem cruciat, pro enſe reflexo.

[Sors] Dicitur quidquid ſortimur. i. accipimus ab aliquo, vt illi fœnus faciamus. Dicunt autem Iouem, vnicuique naſcenti dare partem boni, & partem mali, illud ergo quod à deo accipimus, vt bene operemur, ſors dicitur. Illud etiam, quod à fortuna nobis obijcitur, ſors dicitur: vnde Horat. in principio Serm.

Qui fit Mecænas, vt nemo quam ſibi ſortem,
Seu ratio dederit, ſeu ſors obiecerit: illa *Contentus viuat* &c.

Dicitur præterea ſors, pecuniæ illa quam vſurarius fœnerat, hoc

eſt

Fœnus. eſt fœnori dat, quod à Iuriſperitis capitale dr̃. Fœnus aũt, eſt lucrum, quod præter ſortem rei redditur. Denique quidquid ſortimur. i. quadam ſorte obtinemus, id ſors dr̃. [Sudat frigidus] Pulchra cõpoſitio, qua oſtẽdit ſudorẽ nõ eſſe naturalem, qualis eſt, qui ex vehementi calore apertis poris generatur. [Intuens quod odit] *Odit.* Odit, p̃ſentis temporis, ſignificationem habet, præteriti tñ eſt ẽm declinationem. Nã odio (licet ſemel in De oratore apud Ciceronem, odias legeris) rariſſimum inuẽtu eſt, & ſi inueniatur, corriperet primam, ſicut odiũ, nomen, hic aũt longa debet eſſe prior ſyllaba, quanta eſt è p̃terito biſyllabo, paucis dẽptis. [Effundit mala lingua virus atrum] Mala lingua, nominatiui ſunt ſuppoſitales, illi verbo effundit. nã ſi legas Liuor effundit mala lingua. i. per malã linguam, vt ſeptimi caſus ſint, verſus non ſtaret. *Virus.* [Virus] Venenum. nunc tñ tres caſus habet. olim etiam viri, in genitiuo repertum eſt. [Pallor terribilis,] Hoc eſt obſcœnus aſpectu. *Gena.* [Genas colorat] Genæ ſunt quaſi veſtes, quibus oculus tegitur cùm cõniuit. i. aperitur, & clauditur, quæ (vt dicit Plin.) olim Sicilia celebrantur. Pulchrum ergo eſt, quod inuidus in ea parte liueſcit, qua peccat. [Infelix macies tenudat oſſa] Signate dicit, infelix macies, quia poteſt eſſe felix, vt eſt, quam maturo cõſilio per abſtinentia, & ieiunum contraximus, pro ſalute animæ, aut corporis, vtrique enim officit crapula. [Renudat.] Hoc eſt aperit, & oſtentat oſſa, exhauſto ſanguine, conſumptis carnibus, & euaporato ſucco naturali. [Non lux, &c.] Nihil eſt ſanis iucundius luce, vnde de Didone inſaniente ex amore dicitur:

Lucemque refugit, quod vicinæ mortis indicium eſt.

[Non cibus eſt ſuauis illi] Exhauſto enim ſanguine, imminuta eſt virtus digeſtiua, qua ſine nullus cibus ſuauis eſt, vt patet in ægrotis. Suauis, hic triſſyllabum eſt. [Nõ potus iuuat] Qui alias curas expellit, vñ eſt, Adſit lætitiæ Bacchus dator. [Nec ſapor Lyæi]. i. Bacchi, qui Lyæus dr̃, eo ꝙ ſoluit hominem curis. λύω enim, eſt ſoluo, vnde mirandum eſt, ꝙ qui nos liberos, & ſolutos omnibus curis reddere ſolet, nõ iuuet inuidum, mirabilius quod nec ſapor ipſe iucundus ſit. Mirabilius multo, ꝙ potus ſuauiſſimus non iuuet, ẽt ſi pocula Iuppiter ipſe propinet, abs quo quia hoſpitalitatis deus eſt, tute ſumi poſſent. Maxime aũt mirandum eſt, qđ nec Hebe, deorum pincerna, & iuuenũ dea, nec Ganymedes omniũ mortalium pulcherrimus puer, non poſſet tam delicate pocula dulcia à Ioue propinata miniſtrare, vt inuidũ iuuent. Notæ ſunt *Hebe.* fabulæ. Hebe, filia Iunonis, pincerna deorum eſt, quæ dum incautior pocula miniſtraret, caſu pudenda renudauit, ob quam rem iratus Iuppiter, Ganymedem pulcherrimũ puerum, Trois Phrygum regis filium, dum in Ida ſilua uenatur rapuit, raptumque in Hebes locum ſuffecit. Vnde eſt illud primo Aeneid.

Et rapti Ganymedis honores.

Quantũ aũt ad gratiã poculorum faciant munditiæ pincernarũ, oſtendit Iuue. vbi de miſera clientũ cœnula cõqueritur, dicens:

Tibi pocula curſor,
Getulus dabit, aut nigri manus oſſea Mauri.

Et paulò poſt de rege conuiuij:

Flos Aſiæ ante ipſum precio maiore paratus.
Quam fuit, & Tulli cenſus pugnacis, & Anci.

Nectar. [Nectar] Eſt potus deorum, ſicut ambroſia, dapes ſignificat ipſorum. Neq; vero dr̃ à nectando, volunt. n. dictum, nectar, quod linguam nectat, Græcum enim eſt, τὸ νέκταρ, τῷ νεκτάρος &c. [Non ſummum capit] Quod tñ munus deorum eſt, vt ij. Aen.

Tempus erat quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono diuum gratiſſima ſerpit,
Aut quieſcit unquam.

Plus eſt non quieſcere, quàm non capere ſomnum, quia ſæpe animi quietem capimus, nec tamen dormimus. Vnde de Didone infeliciter amante:

At non infelix animi Phœniſſa, nec vnquam
Soluitur in ſomnos, oculis ne, aut pectore noctem Accipit.

Quare vero non quieſcat inuidus, eſt quia Torquet Viſcera carnifex cruentus. Liuor cruentus. i. plenus cruoris, torquet viſcera, & iõ eſt carnifex. *Viſcus.* Viſcus, viſceris, ẽm Seruium, ſignificat omnem carnẽ intra pellem cõtentã, Viſcum aũt ſcđę declinationis, ſignificat illud quo aues viſcantur, gluten. Sunt qui in ſingulari ſolũ ablatiuũ, viſcere, vſitatum dicant. Don. ſuper illud in Andr. Vix ſum apud me, ita animus cõmotus eſt, metu, ſpe, gaudio. Duo, inquit, carnifex futurarum rerum ſunt, ſpes, & metus, &c. quibus verbis accipit carnifices, ſicut nunc Virg. [Veſanos tacitus, &c.] Hoc enim differt liuor, ab ira, quod ille tacitus, ad præcordia incubat. ita vero, manifeſte in offenſorem inſurgit. *Tacitus.* Tacitus, vtroq; modo accipitur, vt docet Valla. Nunc actiue, vt ſi velis hic, Liuor tacitus. i. tacens, mouet veſanos furores, quia in liuidum debacchatur quem dilacerat. Nunc paſſiue, vt apud Senecam, Quod tacitum eſſe vis nemini dixeris. Et apud vj. Aeneid.

Quis te magne Cato tacitum, aut te Coſſe relinquat.

Sic põt hic accipi, liuor tacitus. i. occultatus, & conditus intra viſcera liuidi, mouet veſanos furores. quaſi diceret, inteſtinos. [Intentãs animo, &c.] Interpretatur quos furores moueat, eſt inq̃t, intentans. i. intenſiores faciens, vel augmentans animo faces. i. flãmas, Erynnis. i. contentioſi furoris, ἔρις. n. cõtentio dr̃ [Eſt talis] . i. ordo eſt, quia & talis vultur eſt intus. i. intra viſcera inuidi, qui . i. qualis lacerat ſemꝑ Tityi comeſti. i. exeſi, quo ad iecoris fibras, vt ſit totum pro parte, vel leges, comeſtum. De Tityo ſic vi. Aen. *Tityus.*

Necnon & Tityon terræ omniparentis alumnum,
Cernere erat, per tota nouem cui iugera corpus
Porrigitur, roſtroque immanis uultur adunco,
Immortale iecur tondens, fecundaque pœnis
Viſcera rimaturque epulis, habitatque ſub alto
Pectore, nec fibris requies datur vlla renatis, &c.

Intelligitur aũt per Tityum luxurioſus. Amauit. n. Latonã Apollinis, & Dianæ matrem. ob q̃ rem confixus iaculis Phœbi, dãnatus eſt apud inferos, ea pœna vt viſcera eius, uultur immanis exedat, quæ tametſi continue abſumuntur, nunquam tamen deficiunt, quia ſemper renaſcũtur Quod iõ fingitur, qm̃ credunt, morientium animas ea affectione, eoq; mentis habitu permãſuras, qua corpora linquunt. Vnde de amantibus in eodem vj.

Curæ non ipſa in morte relinquunt.

Et paulò poſt de alijs ſtudijs:

Quæ gratia curruum,
Armorumque fuit viuis, quæ cura nitentes
Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos.

Quia itaque amantes, nimijs curis agitantur, in vita bene fingitur Tityus, quem Hor. incõtinẽtẽ appellat, perpetuis gryphibus, ſeu vulturibus exedi. Simili aũt mõ tantiſper dum viuit, inuidus, torquetur, q. d. ipſum hic infernales pœnas luere. Et non longe abeſt. nã ſicut in inferno ſemꝑ cruciantur, neque tamẽ culpa purgatur, aut offenſio remittitur, ſic inuidus cõtinua pęna afficitur, nec tñ melior euadit. Vultur olim dicebatur hic vulturis. Vnde Ennius: *Vulturis in ſiluis miſerum mandebat homonem.*

[Viuit pectore ſubdolente vulnus] viuit. i. ſemper recens eſt, ſicut aqua ſemper fluens, viua dicitur, vt ij. Aen.

Donec me flumine viuo abluero.

Quod quidem vulnus manus Chironia. i. ipſe Chirõ Phillyrides. *Chiron.* iuſtiſſimus centaurorum, leuaret. i. curaret. Nec Phœbus leuaret, nec clara ſoboles Phœbi. i. Aeſculapius leuaret. hoc eſt habet incurabile vulnus, Chyron (vt dixi) Phillyrides. i. Phillyræ nymphę, & Neptuni, in equum conuerſi. filius fuit. pater Thetidis, & auus Achillis, qui plurima medicinæ adiumenta inuenit, quorum quędam adhuc extant. Maxime peritus fuit eius quam chirurgiam vocant, vt nonnulli putant, à Chirone denominatam. vel potius à manu, quæ χεὶρ dicitur. Docuit Achillem (vt dicit Statius in Achilleide) curationem vulnerum, vt de Telepho nobilis recitatur leuatio, quem ferrugine eius ferri, quo ipſum vulnerauerat, ſanum reddidit. vnde eſt in Remedio Amoris:

Vulneris auxilium Pelias haſta tulit.

Phœbus. [Phœbus] Phœbus autem (vt dixi) ſolis eſt peculiare epitheton. fingitur autem Phœbus ſiue Apollo, medicinæ peritus. quoniã omnes herbarum virtutes, ſolis radijs percoquũtur. Aeſculapius autem, præter omnes mortales, in hac re doctus fuit, abs quo Virg. Virbium à morte reuocatum, dicit. Et quia tantum in medicina potuit, Apollinis filius dicitur.

P. VIRGILII

MARONIS DE VENERE, & vino, contra luxuriam, & ebrietatem.

NEC Veneris, nec tu vini tenearis amore.
Vno nanque modo vina, Venusq; nocent.
Vt Venus eneruat vires: ſic copia Bacchi.
Et tentat greſſus, debilitatq; pedes.

Multos cæcus amor cogit ſecreta fateri.
Arcanum demens detegit ebrietas.
Bellum ſæpe parit ferus exitiale Cupido.
Sæpe manus itidem Bacchus ad arma vocat.
Perdidit horrendo Troiam Venus improba bello.
Ad Lapithas bello perdis Iacche graui.
Denique cum menteis hominum furiauit vterque:
Et pudor, & probitas, & metus omnis abeſt.
Compedibus Venerem, vinclis conſtringe Lyæum:
Ne te muneribus lædat vterq́; ſuis.
Vina ſitim ſedent: natis Venus alma creandis
†Seruiat. hos fines tranſiliſſe nocet.

†Seruit ſi nem hominum tranſiluiſſe nocet.
A S C.

NEC Veneris,&c.]Si penitioribus oculis Virgilianā dicēdi formā conſpexeris,non interrogato opus eſſet.quæ vitia magis fugida ſint.Quā etenim ſuperbiā damnaret vidiſti quanta diligentia,not ad miſeriæ humanæ memoriam vocitauit.Cum auaritiā perniciolum illud monſtrum vilipenderet,vehementi verbo vſus eſt dicens,Sperne lucrum.&c. At de ira quæ ad actimoniam facit,parcius,inquit,Itaq́. ceſſet.Cum uero liuorem monſtrum,nulla virtute redemptū ad parteis vocaret,quaſi excandeſcens,inquit,Liuor tabeficum malis venenum.&c. Nūc vero de Venere.& vino locuturus,quorū abuſus,non vſus,malus eſt inquit.Nec Veneris,nec tu vini capieris amore. Non etenim Venus mala,nec vinum malum, ſed amor & nimia indulgentia, vtriuſque deteſtāda eſt.Non ergo dicit.Nō tu capieris amore luxuriei.Omnis.n.luxuries, damnanda eſt, non omnis aūt Venus. Similiter non dicit,Nō capieris amore,ebrietatis. omnis etenim ebrietas mala.non itidem omne uinum. Tametſi aūt Venerem, pro concubitu,per metonymiā ponimus,vt,Sine Cerere & Baccho friget Venus,non tñ pro omni.ſed pro eo duntaxat qui naturalis eſt,nec incæſtuoſus.nam cæſtus, eſt zona Veneris ,dictus à caſtitate,qua legitime nubentes cinguntur.veruntamen ponūt tres Veneres,vnam ex Cœlo patre,& Die matre,natam apud priſcos.Et hanc honeſtæ rei præeſſe uolunt.Alteram, ex viribus cœli,& ſpuma maris,& hinc inconceſſos concubitus imputant.Tertiam,Iouis,& Diones filiam,ex qua Aeneas natus dicitur: Sciemus tamen, quamuis multæ enumerent Veneres, multi Ioues, Multi Mercurij &c. Poetæ tamen opera ſic confundunt, vt omnium vni addicāt, ſiue quod vnam cœleſtem naturam putēt omnium effectuū cauſam, tametſi per diuerſos fiāt. ſiue quod omnia in admirationem trahere volunt. Volūt aūt Venerem dictā, quod per eam omnia veniant,& oriantur. Et quia generatio rerum,non ſine virili ſemine fit,ideo Veneri vtriuſq; ſexus participationem dedere. Nam (vt teſtatur Macr.) in Cypro eſt barbatæ Veneris ſimulacrum. Quocirca Virg.loquens de Venere ait,Deſcendo ac ducente deo:& Caluus,Pollentemq́. deum Venerem. & Ariſtophanes philoſophus Aphroditon,genere maſculino appellat.& Leuius ait.Venerem igitur almum adorans, ſiue fœmina,ſiue mas eſt &c. De Veneris autem virtute, ſic Lucr.

Aeneidum genitrix hominum, diuumq́; voluptas,
Alma Venus cœli ſubter labentia ſigna,
Quæ mare nauigerum,quæ terras frugiferentes
Concelebras: per te quoniam genus omne animantum
Concipitur: viſitq́; exortum lumina ſolis. Hæc ille.

Propter hanc rem dicitur. Natis Venus alma creandis Seruit. Certum eſt ergo pro conuerſatione humanæ,ceterorumq. animantium naturæ Veneris vſu opus eſſe, qui ſi legitime fiat iure matrimoniali laudandus eſt.Econtrario nemini dubium eſt,quātum noceat tranſiluiſſe finem,vſqueadeo vt nulla ſit labes, qua homo à diuina mentis cōtemplatione, ad corporis ſordes citius auocetur.nulla pp quam plura bella fiāt,nulla qua citius, & plures in turpem egeſtatem ruant.Nam Plaut. paupertatem luxuriæ filiam nuncupat,nulla item quæ omni honeſto ſtudio magis inimica ſit,nā hominē totum effetum reddit, ac deinde tardū & ſegnē.vſqueadeo,vt ſæpe tardum pro luxurioſo, poetæ ponāt.Nocet igitur & animæ,& corpori,& vtrique plurimū.De vino quoque nihil ignotū dicam. nam omnes ſcimus ſi tēperate ſumatur humano ingenio adiumento eſſe. Vnde illud Horat. in epiſt.

Priſco ſi credis Mecœnas docte Cratino:
Nulla placere diu,nec viuere carmina poſſunt:
Quæ ſcribuntur aquæ potoribus, vt male ſanos
Adſcripſit liber ſatyris, faunisque poetas:
Vina fere dulces oluerunt mane camenæ
Laudibus arguitur vini vinoſus Homerus:
Ennius ipſe pater nunquam niſi potus ad arma
Proſilijt dicenda.

Vinum. Ebrietas.

Et reliqua quæ cōmentarij per irriſionem dicta putant. nemo tñ mihi inficias ibit,vinum modice ſumptum,acuere ingenium. At quantū ebrietas deteſtanda ſit,facillime conſtabit,ſi hominē potum inſpexeris,qui iam omne id (loquor de rōne,& virtute) quo à belluis,feriſq́. differimus exuit, & ſui immundo, q̃ homini ſimilior luto inuoluitur,facilis ad irā,facilis ad ſeditionem, facilis ad luxuriam,facilis ad blaſphemiam, deorumq́. contumeliam.facilis ad ſecreta reuelanda,ad amicos prodendos, & ad omnia denique mala facienda.contra,ad nullam virtutem paratus. Quocirca,ſi ita deceſſerit iam de eius ſalute actum eſſe dixeris, ſed redeo ad poetam.[Nec Veneris,nec tu vini capieris amore] Capere multa videtur ſignificare,ſecundum ꝙ varia ſunt quæ capiuntur.Aliquando.n.eſt in ſe continere:vt,Atrium meum capit mille viros.Aliqñ eſt intelligere:vt,Capio te.i.ſenſum tuum. Aliqñ auferre:vt,Quando capimus rem,qua capta, quis ea perpetuum priuatur.vnde,captus oculis,dicitur priuatus. Virg.j.Georg.

Capere.

Aut oculis capti fodere cubilia talpæ.

Sic caper dicitur qui captus eſt coleis.i. genitalibus, vt docet A. G.Aliquando eſt veſtalem ſuſcipere,cui rei peculiare erat verbū. Aliquando eſt comprehendere,& in carcerē conijcere, vnde captiui dicuntur Aliquando eſt ineſcare,fallere. aut decipere,vnde dicimus,Hominem captum amore,captum vino,vt hic,Nec capieris.i.nō illaqueaberis amore Veneris, nec etiam amore vini. ratio eſt. [Vno nanque modo Vina Venusq́. nocent. Vt Venus eneruat vires &c.] Eneruare, eſt diſſoluere, neruis enim conſolidamur.vnde eſt,Oſſibus & neruis compegiſti me. [Sic copia vini]Copia dicitur abundantia, & plenus vſus rerum, vt meretrix facit omnibus copiam ſui.ſic copia vini eſt abundantia vini, Nō tamen dices de exemplari inſtrumento,ꝙ ſit copia.ſed poteris dicere,Fac mihi copiam iſtius inſtrumenti.hoc eſt fac vt uſum eius habeam.In plurali autem copias, copioſum exercitū vocamus, & apud poetas,neceſſitudine verſus.Aliquando etiam in ſingulari numero idem ſignificat,vt 2. Aen.

Copia.

Reſpicio,& quæ ſit me circum copia luſtro,
Et tentat greſſus, &c.

Id eſt titubare facit,vt Chremes in Eunuco Terent. Vicit me vinum quod ego bibi.At dū accumbebā,q̃ videbar mihi eſſe pulchre ſobrius, poſtquam ſurrexi, neque pes,neque mens, ſatis ſuumque officium facit. In ij. Georg. Virg. *Tenuiſq; Lageos*
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam
Multos cæcus amor cogit ſecreta fateri.

Cuius rei Medea, & Ariadna teſtes ſunt, & in ſanctis literis Sanſon.[Cæcus amor].i.cæcos faciēs. Pingitur tñ Amor, ſeu Cupido,puer alatus,oculis velatis hñs in altera manu facula, in altera flāmas.Cæcum aūt vocamus nunc qđ non videt,vt hoīem cæcū,nunc qđ non videtur,vt ſaxa occulta, cæca dicimus,nunc qđ non ſinit nos videre,vt cæcam noctem, cæcam auaritiam, cæcū amorem,& reliqua quæ nos aut mentis aut corporis lumine priuāt. [Arcanum demens detegit ebrietas] Horat.in epiſtolis:

Cæcus.

Quid non ebrietas deſignat? operta recludit,
Spes iubet eſſe ratas, ad prælia trudit inermem.
Sollicitis animis onus eximit, &c. Et in ſerm.
Condita cum verax aperit præcordia liber.

Ebrietas.

Arcanum,dr ab arca,qua arcetur.i.tegitur. Demens, Bonum eſt adiectiuū ebrietatis.nā demens dr, non qui ſine mente eſt (q a is amens vocatur) ſed qui peruerſam & deprauatam mentē habet qualem ebrietas efficit.[Bellū ſæpe petit ferus exitiale Cupido] Ponit exēplum de amore Paridis in Helenam, pro qua deſtructa eſt Troia:exempla aūt ſine numero ſunt. vnde Horat.in ſerm.

Arcanum. Demens. Bellum.

Nam fuit ante Helenam cunnus deterrima belli
Cauſa: ſed ignotis perierunt mortibus illi.
Quos Venerem incertam rapientes more ferarum
Viribus editior cædebat,&c.

Bellum,per antiphraſin.i.contrarium ſenſum dici putant, eo ꝙ nihil belli.i.boni, aut pulchri habeat. Alij à belluis. Exitiale dicitur,ꝙ ad exitum vitæ pertinet. Ferus Cupido temporale epitheton,nam eſt etiam,placidus amor, vnde eſt in quarto:

Placidone etiam pugnabis amori?

Solent autem amantes infeliciter Cupidinem feritatis arguere: vt in Buc. *Nec lacrymis crudelis Amor, nec gramina riuis,*
Nec Cytiſo ſaturantur apes. Et alio loco:
Sæuus amor docuit natorum ſanguine matrem.

Commaculare

Commaculare manus. Et Tibullus:

Semper vt inducat blandos offers mihi vultus:
Poſt tamen es miſero triſtis & aſper amor.

Cupido. Cupido, genere maſculino, deum amoris ſignificat filium Veneris, Genere fęminino, cupiditatem ipſam. [Venus improba] Etiã temporale epitheton, quia dicturus eſt, Alma Venus, &c. [Sæpe manus itidem Bacchus ad arma vocat] Dat exemplum, Et Lapithas bello perdis Iacche grauι. Itidem i. eodem modo: Bacchus & Iacchus, nomina ſunt Liberi patris, qui deus vini. Sed per metonomyam, nomina deorum, pro rebus quibus præſunt, ponimus, tunc præcipue, quando rebus actionem damus, vt perdere & mouere manus. De hac re dicitur in Georg. *Nomina deorum pro rebus.*

Bacchus & ad culpam cauſas dedit: ille furentes
Centauros leto domuit, Rhœtumque, Pholumque
Et magno Hyleum Lapithis cratere minantem, &c.

Lapithæ. *Cẽtauri.* Lapithæ, populi ſunt Theſſaliæ, & Lapitha (ſm Iſidorum) Apollinis filia, geniti. At Centauri, dñr eſſe Ixionis filij. Ixion. n. credens cũ Iunone concumbere, cum eius ſimulacro ex nube facto rẽ habuit, vnde nati ſunt Centauri, quorũ ſupernæ partes, humanæ, infernæ, equinæ erãt, quæ res ficta eſt qm (vt docet Plin.) Primi pugnare in equis inuenerũt. viſi ergo à lõge ſemihomines & ſemiequi putati ſunt hi ebrij effecti, & Martio furore perciti Lapithas occiderunt.

Denique. [Deniq; cum mentes hominum, &c.] Deniq; particula eſt, qua vtimur, dum quæ particulatim dicere incipiebamus, generatim abſoluimus, vt hic, Denique, inquit, quando mẽtes hominũ alterius furore percitæ ſunt, & pudor, & probitas, & metus omnis abeſt, quibus tribus humana natura ne efferā vagetur, maxime reprimitur Pudore qui in mulieribus & adoleſcentibus maxime commendatur: Amiſſa nanque pudicitia, nihil in muliere commendandum eſt Cicero in epiſtolis, Qui ſemel uerecundiæ fines tranſierit, cum bene & grauiter oportet eſſe impudentẽ, quod Dido, nõdum illecebris amorum capta, ſentiens, ait:

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad vmbras,
Pallenteis vmbras Erebi, noctemque profundam
Ante pudor, quam te uiolem, aut tua iura reſoluam.

De adoleſcẽtibus Terent. Erubuit, ſalua res eſt. Eſt. n. pudor, quo nos pudet turpis facinoris, per quẽ viri magni, ẽt ſæpe ad fortia facta imitati ſunt, vñ de Hectore dicit Homerus ꝙ veritus à Polydamante culpari, multa auſus eſt. Probitas aũt eſt, qua viri probi & probari, ne infamiam incurrant, oĩa quæ cõtra bonos mores & honeſtatem facere poſſent, euitant. Metus, vero duplex eſt. Alter filialis, quo filius veretur patrem offendere, de eo timore dicitur, Initium ſapientiæ timor domini, eo enim pacto optimi quiquę verentur peccare, ne offenſam dei incurrant. Eſt & ſeruilis timor, quo verbera, ſerui timent, potius quàm dominorum indignationem, & de illo dicit Horat.

Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Quando autem quis, aut Veneris amore captus, aut Baccho furore tactus eſt, nullis vinculis cohibetur. [Cõpedibus Venerem, &c.] Affectate dictum. Nam Venus, à veniendo dr, recte ergo, ne nimium ueniat, pcepit vt conſtringatur compedibus. Cõpedes. n. ſunt, impedimentũ pedum. [Lyæum] Lyæus aũt, dr (vt diximus) à ſoluendo, quia ſolutos nos facit, quam ob rem uinculis conſtringendus eſt. [Ne te muneribus &c.] Non inficias it munera vtriuſque, niſi abuſio fiat nobis vtilia eſſe, ſed cauẽdum eſſe ne nos lædat vterq;, quod nimirum fiet, niſi & legitime, & temperate vtamur. Quæ aũt munera ſint, declarat, quia. [Vina, ſitim ſedant] Valent, inquit, vina ad reſtringendam ſitim. [Natis Venus alma creandis] Venus ſeruit. i. vtilis eſt natis creandis. i. ad prolẽ procreandam, quæ res apprime neceſſariæ ſunt. [Sed tranſiluiſſe finem horum, Hoc eſt indulgere Veneri, ob nimium luxum, &

Alma. vino vſque ad ebrietatem nocet. Alma dicitur Venus, ab alendo, quia eius præſidio, alitur omnium animantium genus.

P. VIRGILII
MARONIS DE LITERA Y, CARMEN.

LITTERA Pythagoræ diſcrimine ſecta Bicorni,
Humanæ vitæ ſpeciem præferre videtur.
Nã via virtutis dextrum petit ardua callẽ;
Difficilemq; aditum primum ſpectantibus offert:
Sed requiem præbet feſſis in vertice ſummo.
Molle oſtentat iter via lata: ſed vltima meta
Præcipitat captos: voluitq; per ardua ſaxa.
Quiſquis enim duros caſus virtutis amore
Vicerit, ille ſibi laudemq; decusq; parabit.
At qui deſidiam, luxumq; ſequetur inertem:
Dum fugit oppoſitos incauta mente labores:
Turpis, inopsq; ſimul miſerabile tranſiget æuum.

LITTERA Pythagoræ. &c.] Propulſauimus quãta maxima potuimus diligẽtia, ſex morbos, qui ſingulis ſingulis virtutibus officiunt. Nunc exagitanda eſt peſtis, omni uirtuti contraria, q̃ nunc deſidiam, nunc pigritiam, nunc ſegnitiem, nunc accidiam, nune inertiam, nunc ignauiã, ad ſummã omiſſionem omnis boni vocare potes. qua quidẽ ægritudine, quicunq; conficiuntur ingratitudinis vitio (qđ ſanè deteſtãdum eſt) cõuinci pñt. Si etenim conſiderare voluerimus, quãtum optimo maximo deo nr̃o debeamus, quippe abs quo quidquid boni nobis eſt. aut erit, aut cepimus, aut ſuſcepturi ſumus, fatebimur quidẽ egregie, nullũ eſſe deſidiæ locũ, nihilq. iacentibus aĩs eſſe dãnoſius. Nã qñ quidem finis vniuſcuiuſq. rei eſt optima eius operatio, videbimus (niſi bona operemur) finẽ nr̃m attingere nolle. Enimuero turpe eſt homini animaliũ facile principi deeſſe, qđ in ceteris creaturis tã copioſe cõſpicimus, cœli. n. cœlorumq. ornamenta (quas ſtellas, & ſidera vocamus) cõtinua volubilitate munera explere non ceſſant. Elementa rerũ, mira commigratione temperamentũ vt iuſta ſunt, ſeruant. animantium quoq;, nullum præter hoĩem ſibi deeſſe videmus. Auiculæ. n. fragilliimo corpore fretæ: Feræ multa ſæuitia ĩdomitæ: Belluæ marinæ indulgẽtia ad ignauiã inuitatæ, ad gñationẽ iñ & conſeruationẽ prolis, nunq̃ defatigãtur, qn qua quidq. eorũ maxime valeret arte pro ĩgenij, hoc eſt naturalis indolẽtiæ benignitate, ſemper in opere conſpicitur. Adde quod & ipſi hoĩes ad iniqua agenda, multo vigilantiores ſunt quam ad bona. Quam rem Horat. ſic in epiſt. conqueritur.

Vt iugulent homines ſurgunt de nocte latrones,
Vt teipſum ſerues, non expergiſceris, &c.

Quia igr̃ nõ ſatis eſt vitia fugitaſſe, niſi bñ egeris, ſcriptũ. n. eſt à diuino poeta, Declina a malo, & fac bonũ, iõ Maro volẽs deſidiã proſcribere, nos ad bñ operandum pulcherrime allicit. Nã ſi (vt Stoicorum eſt paradoxum) oẽs mali ſtulti ſunt, ſtulti vero & inſipientes, profundiſſimæ, Platonicorũ doctrinę minime capaces, operępreciũ erat, idoctũ, ſtolidũq. vulgus, rudi, ac enormi Minerua, viã virtutis docere. Et quaſi ſignis illiteratos erudire: ad q̃ rẽ nihil accõmodatius eſt, quã litera Pythagoræ, in qua totã humanã vitam, & diuerſæ vitæ exitũ videre licet, iccirco Virg. eam inſtituto ſuo accõmodat, & dicit. [Littera Pythagorę. &c.] Pythagoras, ex Samo inſula philoſophus, in Italiã uenit: Tarquinij filio regnum obtinente, cui cognomentũ Superbus fuit. Is multa doctrina. & virtute claruit, primũ muſicę ſtuduit, in qua egregiam laudem aſſecutus eſt: deinde, philoſophię naturali mox & ęthicę. i. morali operã nauauit, & populũ conatus ab inſolentia ad cultiorem vitam vocare. Virtutis amorẽ, animis mortalibus inſtillare ſatagebat, quod quia philoſophicis rõnibus non potuit, ſignis & indicijs effecit, nouamq. viã cõmentus eſt. Sciuit. n. eſu carnium, multam feritatem in animis noſtris innaſci, multumq. nos ad libidinem impelli, quocirea pcepit (vt meminit in transformatis, Ouid.) vt ab omni carne, ſicut ab humana abſtineremus, turpe. n. putant in viſcere, viſcera condi, aſſignans inauditam rationem, ꝙ animę noſtrę, quoniam immortales eſſent è corporibus noſtris in alia corpora migrarent neque in humana ſolum, ſed etiam in ferina, itaque fieri poſſe, vt receptaculum auitę, aut paternę animę abſumeremus, ſi quauis carne veſcamur. Id autem alij eum ſenſiſſe putant alij ita pręcepiſſe, duntaxat quo luxum carnis vetaret. Ouid. xv. Metam. inducit ipſum ſic loquentem:

Parcite mortales dapibus temerare nefandis,
Corpus ſunt fruges, ſunt deducentia ramos
Pondere poma &c. Et iterum:
Prodiga diuitias, alimentaq; mitia tellus
Suggerit atque epulas ſine cæde, & ſanguine præbet.
Carne feræ ſedant ieiunia. Et rurſum:
Heu quantum ſcelus eſt in viſcere viſcera condi,
Congeſtoq; auidum pingueſcere corpore corpus. Item:
Quiſquis fuit ille deorum,

 Corporeaſque

A S C.

Corpora quæ dapes auidam demerſit in aluum,
Fecit iter ſceleri, &c.

Idem apud eundem immortalitatem, & commigrationem animæ, in diuerſa corpora ſic docet,

Morte carent animæ, ſemperq; priore relicta:
Sede, nouis domibus, viuunt habitantq; receptæ. Et paulò poſt
Omnia mutantur, nihil interit, errat, & illinc,
Huc venit, hinc illuc, & quoſlibet occupat artus,
Spiritus eque feris humana in corpore tranſit,
Inq; feras noſter, nec tempore deperit vllo, Item:
Parcite vaticinator cognatas cæde nefanda:
Exturbare animas, ne ſanguine ſanguis alatur.

Ceterû, vt ad virtutem nos allicere, & à vitijs abſterreret, docuit virtutû quidem ſemitam videri, primû difficilem, ſed incredibilem animi quietem, atq; iucunditatem parare. Cótra vitiorum latas vias, facile oibus patere, ſed in miſeros animi, remordéte cóſcientia, cruciatus impellere, neque quicquã præter pœnitentiã producere. Et quo id rudibus oculis manifeſtius obijceret, ὖ ψιλὸν, hoc eſt, y tenue, ipſis ita figuratû monſtrauit, vt in ipſo oém humanã vitã dicere poſſent. Habet.n. talé figuram, vt baſis, ſeu fundamentum, quod ad diſcrimen bicorne ſeſe extendit acta infantiæ nſæ, quæ neque bona, neque mala ſunt, ſignificet. Deinde, vbi ad biuium puenerimus hoc eſt ad verû diſcrimen boni ac mali, dicebat nos libere, ex libero arbitrio nſo, in vtramuis partẽ voluerimus, pgredi poſſe, ſi quidem in dexteram, quæ virtutis eſt tẽdere voluerimus ſummis opibus primû enitendum eſſe, ſed ad amœna loca nos puentum ire, ſin ad ſiniſtram, quæ vitioiû eſt, declinaumus, facilem quidem aditû eſſe, ſed dutiſſimum inſtare exitû, Si quis uerba ipſius Pythagoræ græca lingua hre uolet, quibus integritatem arbitrij cû fatorum neceſſitudine cõſiſtere docuit, petat A. G. lib. vj. cap. ij. Nos interpretationẽ Gellianam poluiſſe ſatis putamus quæ hæc eſt. Noſces homines ſpontaneas haurire calamitates, cum detrimẽta ſingulis à ſeipſis fiant, & ſuo impetu delinquant, & incómoda ruãt, ſua voluptate, atque propoſito propterea negat oportere fieri, audite hoies, aut neq; aut ignauos, & nocentes, & audaces, qui cum culpa, & maleficio teuicti ſunt, perfugiunt ad fati neceſſitatem, tanquam in aliquod phani aſylum, & quæ peſſime fecerunt ea, non ſuæ temeritati, ſed fato eſſe attribuenda dicunt. Hæc Gellius interpres. Et paulò poſt, Primus autem ſapientiſſimus, & antiquiſſimus poetarum dixit hoc tribus verſibus, quos ille ſubdit, quorumq; hæc per Gellium interpretatio eſt, & loquuntur ut intelligis, numina, ſeu Dei ipſi:

Hei mihi quid damnant mortales numina cœli,
Eſſe aiunt etenim per nos mala, cum tamen ipſi
Vecordi præter fatum ſint mente dolores.

Litera Pythagoræ.

Difficultatis aût quæ in dextero calle eſt, cauſam ita ex philoſophorum documentis hre poſſumus. nam licet Chriſtiani, nihil ambigimus, qui ſcimus originalis criminis fomitem extinctum quidẽ eſſe in fonte baptiſmatis, ſed incitamento tñ quiddã dere lictum eſſe, quo ad peccandum proni ſumus, quid hoc ad hûc locû in quo Poeta non Chriſtianus loquitur? Neque tñ reſpuenda propterea eſt doctrina philoſophorum. ſi modo cum Chriſtiana veritate conſentiat: Dicemus philoſophicas opiniones, nihil à fide ſanctiſſima degenerantes, dñt itaque Pythagoram, & deinde Platonem ſecuti, animas à ſingulis elementis paſſionem contraxiſſe, ſimiliter & à ſingulis planetis. Planetarum autem congeriẽ (vt memorauimus) ſiluam vocauerant, propterea dicebant, difficile eſſe tenere dexterum callem, & venire ad aureum ramum, de quo Virg. in vj. per quem aliud non intelligit, quàm ramum huius literæ dexterum, per quem virtus ſignificatur, quo circa Aeneas, per quem omnis vir ſapiens ſignificatur, iuſſus quærere aureum ramum aſpectans, ſiluam immenſam, hoc eſt tot cœlorû influentias, nos ad vitia trahentes, ſic precatur:

Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus,
Oſtendat nemore in tanto, &c.

Vbi ſignate dicitur, ſe oſtendat nobis, quia putabant plurimi, niſi virtus nos ſponte ad ſe vocarit, difficillime poſſe eam contingere quocirca dixit Sibylla, Neminem aureum illum ramû poſſe carpere, niſi fata ipſum vocent. Videtur tamen admittere humanam diligentiam, quocirca id viſa eſt dicere. Si non es prædeſtinatus, præcare vt prędeſtineris, ad quid enim noſtra opus eſſet diligentia, ſi credidiſſent etiam philoſophi (nam de theologis certum eſt, quòd rectius ſentiunt) omnia fatorum neceſſitudine contingere? Verba Sibyllæ ad Aeneam in vj. ſunt hæc:

Ergo alte veſtiga oculis, & rite repertum
Carpe manu, namque ipſe volens, faciliſque ſequetur,
Si te fata vocant aliter non viribus vllis
Vincere, nec duro poteris conuellere ferro.

Quibus verbis cum dicit, Veſtiga alte oculis, vt (vt dictum eſt) nos inuitare ad diligentiam inquirendę virtutis quæ difficillimã inuentu eſt. quocirca Aeneas illum aureum ramum non inuenit propria inquiſitione, ſed maternis auibus mõſtrantibus, quo non aliud ſignatur quam eos qui ad egregiam virtutem euadunt, ad ſuos oportere benigniore naſcendi horã. Vnde & illud Iuuen.

Plus etenim fati valet hora benigni,
Quam ſi te Veneris commendet epiſtola Marti.

Verum, vt ad rem redeamus, tametſi dexterum illud iter, arduũ & difficile, ab alijs facilius petatur, vtpote à bene natis, ab alijs difficilius, vtpote ab infelicius natis, ab oibus tñ ſine diſcrimine, virtus acquiri põt. Nam quanto magis infirmius ad ſcandendum fuerit, tanto maior ſcandenti gloria contingit, neque deerit, ſi vt Aeneas deum precemur, quin conanti aſcendere, manum porriget, ſed ad rem: Litera, dicitur ſm plures, quaſi legitera, eo qđ legaſ, vel quaſi litura, quia cum olim in ceratis tabellis ſcriptitarent, ſæpe lita eſt. Itaque volunt vno t, debere ſcribi, ſed quia prima deberet corripi (tametſi, quidam à pterito deducere moliuntur) cœpit, et, duplici ſcribi, ſicut quatuor, cum quater, & quaternus, & ſimilia quæ corripiuntur, vno t, ſcribantur. Similiter quotidie, ſm multos, tt, duplici non alia ratione quàm vt ſignificetur prima lõga, ſcribitur, quotus, n. prima breui, vno, t, cõtentum eſt. Significat ergo litera, elementum lecturæ, hoc eſt minimum quod legi põt, vt a, vel b, & hic litera Pythagoræ, hoc eſt, y, aliqñ ſignificat manum, ſeu formam ſcribentis. Vñ ad Attic. Cic. Nam Alexidis manum amabam quod tã propè accedebat ad ſimilitudinẽ tuæ literæ. In plurali aût, etiã ſignificat epiſtolam, ſed cum epiſtolam ſignificare volumus, addemus numeralia diſtributiua quæ congrue adduntur carentibus ſingulari numero. Qñ vero elementa, hoc eſt ſingulas literas ſignificamus, addenda ſunt cardinalia. Vt ſi dicis, Vnã literam ad te dedi, ſignificas te dediſſe vnum elemẽtum, vtputa, a, vel b. Si vero dicis te dediſſe vnas literas, idem eſt ac ſi diceres vnã epiſtolam, & ſi duas literas, perinde eſt, ac ſi diceres duo elementa, vt, a, & b, vel alia quæuis duo. Sed ſi binas literas te miſiſſe, dicis, non aliud eſt quàm ſi diceres duas epiſtolas miſi. [Pythagoræ] Non quam Pythagoras inuenit, ſed qua vitã humanã figuratam docuit, vt ſupra oſtendimus, & nunc per Virgiliũ videbimus. Erat vt dixi, Pythagoras Samius, philoſophus, primusq; (vt pthibent) eo nomine nuncupatus. Nã cum antea ſophi. i. ſapiẽtes, vocarẽtur percunctatus an ſophus eſſet, dixit, ſe philoſophũ, hoc eſt ſtudioſum, & amatorẽ ſapientiæ. [Diſcrimine ſecta bicorni] i. diuiſa in duo cornua, dexterũ, quod anterius eſt, & ſiniſtrũ, quod idẽ poſterius. Diſcrimen, dicitur à diſcernẽdo, eſt. n. diſcernere, dignoſcere, vñ diſcreti, qui tẽ bene diſcernũt, ſciuntq; diuidere bonũ à malo. Secta. i. diuiſa, participium eſt à ſequor, ſecatis, videtur aût à ſectare, vſus hoc loco, nã ſecare pertinet ad itineris diſcrimẽ, vt in fine vj. Aen. Ille uiã ſecat ad naueis, & ſignificat, quaſi tenere. Inde ſecta philoſophorum, qua alij ab alijs diuiduntur, tenentes ſuam quiſque opinionem. ſic hoc loco, Alij ſecant dexterũ iter, hoc eſt tenent melius eſſe uirtutẽ per labores acquirere, quàm uoluptatibus molliter indulgere. Bicorne dicitur quod hẽt duo cornua, & declinaſ hic, & hæc bicornis, & hoc bicorne, hñt aût uirgulæ huius literæ, ſe quaſi ſit cornua. Vñ dixit, Diſcrimine bicorni. [Species] Dr à ſpeciendo, hoc eſt uidendo, licet ſpecie, in ſimplici quidẽ in uſu nõ ſit. Dr aût ſpecies quicquid oculis cõſpicitur, hoc eſt forma, & diſpoſitio ipſa coloris. uñ ſpeciẽ aliqñ accipimus pro pulchritudiẽe, uñ ſpecioſus. Eſt ergo idẽ, quod forma & imago, uſ itaq; litera Pythagoræ pferre. i. p diſpoſitionẽ figuræ ſuę indicare ſpeciẽ. i. imaginẽ humanę uitę. [Preferre] Eſt quibuſdã ſignis & indicijs, aliquid certo ſignificare. Sic. n. homo, cuius ſeuerus uſ uultus, oibus eũ aſpicientibus, dr pferre ſeueritatẽ. [Nã uia uirtutis, & c.] Ordo eſt. Nã uia uirtutis exiſtens ardua, perit dexterũ callẽ, hoc eſt dexterã uirgulã in ipſa litera, & offert ſpectãtibus primũ difficilẽ aditũ. i. acceſſum, ſed pbet feſſis requiẽ. i. locum quietis, in ſummo uertice. i. in altiſſimis faſtigijs. [Via lata] Quæ in ſiniſtrã tẽdit. [Oſtẽtat mollę iter. & c.] Oia faciliora ſunt quàm vt exponãtur. Dicã tñ naturã uocabulorũ & ſubinde ſnias aliorum, Via, actus, & iter, apud iuridicos diſtinguuntur. Iter. n. eſt ius eundi ambulantis hominis, non agẽdi iumentum, vel uehiculum. Actus eſt ius eundi ambulãtis hominis, & agendi iumentum, non aût uehiculum. Via eſt ius eundi, agendi iumentum, & ducẽdi uehiculum. qui ergo uiam habet, habet actum & iter. Qui actum habet etiã iter, ſed non uiã habet. Quia uero iter habet, ſolum ius eundi poſſidet, nam iter, ab eundo dicitur, & eſt

Litera.

Pythagoras.

Diſcrimẽ.

Bicorne

Species.

Præferre.

Iter. Actus. Via.

quaſi

quaſi itio. Vñ facere iter, nõ eſt aliud, quam ire quaſi facere itio
nem, ſeu profectionem. hr̃e iter, eſt debere ire, vt ſi ignarus viæ,
crederem Romã ire, quo mihi eundum eſt, & Venetias eo tum
vere poſſum dicere, habeo iter Romã, non aũt facio iter Romã,
ediuerſo, facio iter Venetias, nõ aũt habeo iter Venetias. Eſt er
go iter ipſa itio, ſed via, eſt ſpatium, per quod itur, ita facere viã,
eſt ipſam iẽ facere. Dicebatur antiquitus etiã, ita, vñ ſemita, qua-
Semita. ſi ſemi. i. dimidiata & parua ita. Callis vero, eſt locus callo pedũ
Callis. tritus: Callus vero, eſt ille vortex, ſeu illa durities in manibus &
Callus. pedibus, q̃ ex frequẽti agitatione cõtraximus. Vñ & Callere, qđ
Calleo. ꝑ translationẽ ſignificat callide ſcire, nã in qua re faciunda nobis
induruit callus, eã iampridẽ experti ſumus. Vñ illud in epiſtolis
Flacci, Dicenda, tacẽdaq́. calles. Inde ẽt Callidus, callida, callidũ,
id eſt vafer, & ex multo vſo cautior factus. [Difficilemque adi
tum] Facilis, & difficilis, communis ſignificationis ſunt. Nam fa-
cilis, is dicitur aliquando qui cito facit quod uolumus. i. exorabi-
lis, vt faciles dei ſunt exorabiles: vnde in Bucol. Virgil.

Sed faciles nymphæ riſere ſacello.

Facile. Hinc etiam dicimus, facultatem quaſi facilitatem faciundi. Faci
le etiam dr̃, quod cito fit, vt facilis doctrina, q́ cito comprehen-
ditur, facile opus, qđ facile fit. i. ſine difficultate. Faciles etiã mo-
res dicimus, q leues & incõſtantes ſunt, vt qui facile. i. ſine diſqui
ſitione faciant. Cõtra, difficiles, vocamus inexorabiles, & moro-
ſos, qui nihil faciunt, niſi exacta ad vnguem ratione, quales ſunt
Difficile. (ſm̃ Cicer.) ſenes. vocatur ẽt quid difficile, quod cum difficultate
fit, vt difficilem aditũ, quo non facile eſt adire, &c. Aditus, aditus,
Aditus. aditui, quartæ declinationis, & maſculini generis, verbale eſt, à
verbo adeo, adis, & ſignificat aditionem ſiue acceſſum. Sed ady-
Adytum. tum, adyti, ſecundæ declinationis, & neutri generis, contrariũ ſo-
nat, eſt enim locus ſecretior, in quo res ſacras reponimus, nulli
præter ſacerdotem acceſſibilis. Dictus ab α, primitiua particula,
& δύω, quod eſt ſubeo, quaſi ſine acceſſu. Spectantibus, à verbo
ſpecto, participium eſt. Specto autem frequentatiuum eſt, verbi
inuſitati. ſpecio, quod ſignificat video, vnde plurima cõpoſita, re
ſpicio, aſpicio, conſpicio, &c. ſignificat autem ſpecto, frequenter
aſpicio. Inde expecto, quaſi extra ſpecto, ad illũ qui memoratur,
vel quem ſeruo]. Optime autem vſus eſt hic frequentatiuo. quo
pigritantem animum depingit. Piger. n. dum quid laborioſum vi
det ſibi faciendum, iterum atq; iterum aſpicit, quod vir ſtrenuus
q̃ primum aggreditur. Spectãtibus ergo animo languido, virtus
nimirum difficilis, & ardua vr̃, quæ tamen ſi ſcãderimus, pulchri-
tudine atque dulcedine ſua, omnem laborem leniret, ſcriptum. n.
eſt. Iugum meum ſuaue, & onus meum leue. quod quidem verũ
ijs qui iampridem ipſum ſubeunt, nam ſpectãtibus primum etiã
arduum videtur, oportet ergo vt iẽ aggrediamur, & operemur, ſi
deos auxiliatores habere voluerimus. vnde M. Porcius Cato, a
pud Sal. in oratione de bello Catil. Scilicet res aſpera eſt, ſed vos
eam non timetis. Imò uero maxime, ſed inertia. & mollitia ani
mi, alius alium expectantes cunctamini, velut Deis immortali-
bus confiſi, qui hanc remp. ſæpe in maximis periculis ſeruauere.
Non votis, neque ſupplicijs muliebribus auxilia deorum paran
tur, vigilando, agendo, bene conſulendo, proſpere omnia ce-
dunt. Vbi ſecordiæ te atque ignauiæ tradideris, nequidquam
deos implores, irati, infeſtiq. ſunt. Hæc ille. Horat. quoque bene
ſperanti animo, rem aggrediendam monet in epiſtolis, dicens:

Nam cur, quæ lædunt oculos feſtinas demere, ſi quod,
Eſt animum differs curandi tempus in annum?
Dimidium facti, qui bene cœpit, habet ſapere aude,
Incipe uiuendi, qui recte prorogat annum,
Ruſticus expectat, dum defluat amnis &c.

Cur inquit, differs curare quod eſt. i. conſumit animum, hoc eſt
vitium animum obtenebrans cum tñ ſi inceperis, facile purgari
poſſet. Vt. n. dr̃ in principio Digeſtorũ, Vniuſcuiuſq; rei ſumma
pars, eſt principiũ. Audendũ ergo eſt, neq; deſperandũ propterea
quod difficilẽ, eſt ad ſummã virtutẽ peruenire. nam vt in eadẽ j.
epiſt. Horat. dicit, qui ad ſummam virtutẽ peruenire non poteſt,
conari tamen debet, vt quam proxime poſſit, accedat, vnde ait:

Non poſſis oculo quantum contendere Linceus,
Non tamen iccirco contemnas lippus inungi,
Nec quia deſperes inuicti membra Glyconis:
Nodoſa corpus nolis prohibere chiragra,
Eſt quoddam prodire tenus, ſi non datur vltra.

Offert tanquam improuidus, compoſita enim ex ob, præpoſitio
ne, deſeruiunt veniẽtibus, præter ſpem, vt obijcio, obuenio, offe-
ro, oppono, ablatro, occino, obtulo &c. Vertex, dicitur à verten-
Vertex. do, & eſt ſummum cuiuslibet rei faſtigium, qđ vbi attigerimus,
vertendum nobis eſt, ſi progredi volumus. vnde vertex in capite,
vnde pili referuntur, dicitur, & vertex montis eſt ſummitas eius,
neque vero propter ſummitatem, vertex dicitur. Nam in aquis,
vbi ꝑꝑ profunditatem non profluunt, ſed in gyrum reuertũtur,
vorticem dicimus, antiqui. n. familiariter vtebantur o. vbi nos e,
vt, Dij bene vortant, vbi nos, Dij bene vertant. Videamus ergo,
antiqui momenti, hæc vna dictio hoc loco ſit. Dicit, Via virtu-
tis præbet requiem in vertice. quod expreſſe vult perſeuerandũ
eſſe vſque in finem, nã non prius verticem attigeris. Deinde oſtẽ-
dit perfectionem dextri in itineris, quia qui per voluptatem &
carnis delitias, viam læuam calcauerit, vbi iam in vertice eſt, niſi
per amaritudinem animæ, & per laborem corporis reuerſus fue
rit præceps in æterna ſupplicia profecto dilabitur. Qui vero per
laborem, per ieiunium, per excubias, ceteraſq. pœnitentiæ par-
teis virtutem conſcenderit, neque defatigatus fuerit, dum verti-
cem auidis manibus prenſitauerit illic nimirum coronabitur, ne
que ipſi qua via venerit redeundum erit. vñ eſt quod dicit, Feſſis
requiem p̃bet in vertice ſummo. [Mollem oſtentat iter via lata]
Etiam in ſanctis literis dicitur quod lata ſit via, quæ ducit ad per
ditionem. hæc aũt oſtendit molle. i. facile & delicatum iter, ſed vl
tima meta, hoc eſt extremũ tempus vitæ, præcipitat. i. deijcit (vt ad
euangelium accedam) in tenebras exteriores, vbi eſt fletus & ſtri
dor dentium. & voluit per ardua ſua, per quã rem æternitatem
pœnarum conſpicere poſſumus. ideo. n. philoſophi, cœlum per-
petuo motu iri dicebant quod voluatur, hoc eſt circulari motu
impellatur. ſi. n. directo motu ageretur, quod ſpatium infinitum
non eſt aliqñ terminum contingeret. voluit ergo, hoc eſt circun-
uolutat, neque ſatis eſt ſemel per ſaxa cecidiſſe. hoc eſt diſcrimen
dexteræ & ſiniſtræ, etiam in euãgelio de extremo iudicio videre
poſſumus. ſed qm̃ recepi poetarum, & philoſophorum dicta ad-
ducere totam hanc literæ Pythagoricæ deſcriptionem, in 6. Ae-
neid. videre poſſumus, ubi etiã, apud inferos, hæ geminæ viæ di-
ſcernuntur. Nam poſtq̃ deſcripta ſunt loca, in quibus erãt infan-
tes inſontes, ſenes, delui, amantes monſtroſa omnia, & imperfe-
cta, quorum opera per inſipientiam, aut furorem patrata, neque
bona omnino, neque mala cenſeri poſſunt. ideoq́. in baſi huius
literæ locanda progreditur ad biuium. vnde ait:

Hic locus eſt parteis vbi ſe via findit in ambas.
Dextera, quæ Ditis magni ſub mœnia tendit,
Hac iter Elyſium nobis at læua malorum
Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit, &c.

De hoc malorum carcere, ſic idem Cato, Bene & compoſite C.
Cæſar paulò ante in hoc ordine de vita & morte, diſſeruit, cre-
do falſa exiſtimans, ea quæ de inferis memorantur diuerſo itine
re malos à bonis, loca terra, inculta, feda, atque formidoloſa ha-
bere, &c. Huius item rei, ſic meminit Perſius:

Et tibi quæ Samios diduxit litera ramos,
Surgentem dextro monſtrauit limite callem.

Dextera. [Quiſquis enim duros caſus, &c.] Nunc Poeta commendat vir-
tutem, & econtrario vitia damnat. Vtitur autem ſimili ferè ver-
bo, eius quod apud Aulum Gellium lib. xv. cap. ſ. comperies. vbi
ſic ait, Adoleſcentuli, cum etiam tunc in ſcholis eſſemus ἐνθυ-
μημάτιον, id eſt commentatiunculam. hoc Græcum quod ap-
poſui, dictum eſſe à Muſonio philoſopho audiebamus. Et quo
niam vere, atque luculenter dictum uerbisque eſt breuibus, &
rotundis uinctum. per quam libenter memineramus. Ἄν τι
πράξῃς καλὸν μετὰ πόνου, ὁ μὲν πόνος οἴχεται, τὸ δὲ καλὸν
μένει· ἄν τι ποιήσῃς αἰσχρὸν μετὰ ἡδονῆς, τὸ μὲν ἡδὺ οἴχεται, τὸ
δὲ αἰσχρὸν μένει, id eſt. Si per laborem honeſto quippiam egeris,
labor abit, honeſtum manet. Si per uoluptatem turpe feceris
quippiam, quod ſuaue eſt, abit, quod turpe eſt manet. Poſtea, in-
quit, iſtam ipſam ſententiam in Catonis oratione, quam dixit
Numantiæ, apud equites poſitam legimus quæ & ſi laxioribus
paulò longioribuſque uerbis comprehenſa eſt, præterquam il-
lud græcum, quod diximus, quoniam tamen prior tempore,
antiquiorque eſt uenerabilior uideri debet, uerba ex oratione
hæc ſunt, Cogitate cum animis ueſtris, ſi quid uos per labo-
rem recte feceritis, labor ille à uobis cito recedet, benefactum à
uobis dum uiuetis, non abſcedet. Sed ſi qua per uoluptatem ne
quiter feceritis, uoluptas cito abibit, nequiter factum illud a-
pud uos ſemper manebit. Hæc ille. Xenophon quoque in eo li
bello quem ſcripſit de dictis & factis Socratis, memoratu dignis,
dicit, Herculi in infantia ſuprema, uoluptatem & uirtutem,
habitu muliebri oblatas, qui cum utriuſque cohortationem au
diuiſſet, uirtutiſque arduum iter optatum receptaculum habere
didiciſſet, contraq. uoluptatis aditum per quam facilem, ſed ſe-

nem ſanè amarum grauibus verbis, voluptatém & nequitiam a- ſpernatus, virtutem per labores & ſudores, in dextram inſecutus eſt. De hac re ſic dicit Cic. in j. Off. Nanque Herculem Prodicus dicit, vt eſt apud Xenophontem, cũ primum pubeſceret, qđ ips à natura ad deligendum ꝙ quiſque viam viuendi ſit ingreſſurus, datum eſt) exiſſe in ſolitudinem, atque ibi ſedentem diu ſecum, multumq. dubitaſſe, cum duas cerneret vias, vnã voluptatis, alte- rãm virtutis, vtram ingredi melius eſſet. Hæc Cic. Ariſt. Aũt dice- bat ſtudioſorum liberalium, amaras eſſe radices, fructus vero dul- ces, ſimile eſt de virtute, quod ſic dicit Virg. Quiſquis enim, &c.

Virtutis amor. Ordo eſt. Enim, pro quia, quiſquis. i. quicũque vicerit amore vir tutis, duros caſus. i. omnia aduerſa, lubenti animo perpeſſus fue- rit ille. i. is, parabit. i. comparabit ſibi laudẽ & decus. At. i. ſed, is, ſup. qui ſequitur deſidiam, & luxum inertem, dũ fugit. i. fugere conatur, incauta mẽte, labores oppoſitos. i. obiectos ſibi, ipſe tur pis, inopsq. ſimul tranſigit æuum. i. vitam, miſerabile. i. miſeram & deteſtabilem. Dicit notanter virtutis amore, quia ſi ambitio- ſus pro vanagloria, & popularibus auris bene eg is, operam lu- dis. Vnde Cic. de ſomnio Scipionis, Igitur alte ſp ctare ſi voles, atque hanc ſedem & æternã domum contuetiãnequ te ſermoni- bus vulgi dederis, nec in pmijs humanis ſpẽ poſueris rerum tua- rũ ſuis te illecebris, oportet ipſa virtus trahat ad verũ decus &c. De hac re eſt diuina illa Perſii, vbi contra deſides loquitur, ſnia:

Magne pater diuum ſæuos punire tyrannos:
Haud alia ratione velis, cum dira libido
Mouerit ingenium feruenti tincta veneno.
Virtutem vt videant, intabeſcantq. relicta:
An ne magis Siculi gemuerunt æra iuuenci,
Et magis auratis pendens laquearibus enſis,
Purpureas ſubter ceruices terruit imus,
Imus præcipites; quam ſi ſibi dicat & intus
Palleat infelix quod proxima neſciat vxor?

A. Gellius in noctibus Atticis cap. primo, xvij. libri, refert, Stoi- cos dicere, Malitiam ſatis eſſe ad ſummam miſeriam. Virtutem è diuerſo ad ſummum bonum, peripateticos autem conſentire, malitiam quidem ſummam miſeriam conficere, negare tamen ſummum bonum, virtute ſola perfici poſſe, niſi & naturæ & for tunæ bona acceſſerint. Idem ipſe Gellius libro vndecimo, ſic in quit, Philoſophum nomine peregrinum, vicum grauem cui po- ſtea cognomentum Proteus factum eſt, audiuimus, qui virũ qui- dem ſapientem non peccaturum eſſe dicebat, etiam ſi peccaſſe eum, Dei atque homines ignoraturi eſſent. non enim pœnæ me tu non eſſe peccandum ſed iuſti honeſtiq. ſtudio, & officio &c. Iuxta quod iam adduxi Horatij illud.

Oderunt peccare boni, virtutis amore,
Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

[Duros caſus] Caſus. dr̃ à cadendo, itaque, quia in malum cadere dicimur, & in mortem, ſæpe in malam partem accipitur, verum ſi pro euentu ponitur vſque adeo, vt etiam in bonam partem acci- piatur, quocirca dicit, Duros caſus. i. duros euentus, & duros la- bores. Sicut j. Aen. vbi hæc litera, allegorice deſcribitur, cũ dr̃:

Per varios caſus, per tot diſcrimina rerum
Tendimus in Latium, ſedes vbi fata quietas
Oſtendunt, illic fas regna reſurgere Troiæ,
Durate & voſmet, rebus ſeruate ſecundis &c.

Quid enim aliud eſt tendere in Latium, niſi in patriam promiſ- ſionis, in quam nimirum per dexterum hunc callem tendimus, vt enim mõſtratum eſt ille. in vertice ſummo feſſis requiem præ bet, iuxta quod dicitur ſedes, vbi fata quietas, &c. Sed non niſi in ſummo vertice, vnde &,

Durate & voſmet rebus ſeruate ſecundis.

Deſidia. [Atqui deſidiam] Hic manifeſte deſidiam, vt omnium virtutum hoſtem exagitat. Virtutis enim (inquit Cic.) laus omnis in actio ne cõſiſtit. &c. Ocia vero, nos ad omnia mala concitant, præci- pue ad luxuriam: vnde Ouid. in de remedio Amoris:

Quæritur Aegiſtus quare ſit factus adulter?
In promptu cauſa eſt, deſidioſus erat. Et alibi:
Ocia ſi tollas periere Cupidinis arcus. Et Iuuen.
Nunc patimur longe pacis mala ſæuior armis
Luxuria incubuit &c.

Dicit autem bene, luxum inertem, quia omnino ſegnes & iner- tes. i. ſine arte, nos facit, priuatq. diuinarum rerum contemplatio ne, quod ſignificatur ij. Aeneid. ubi Aeneas deos uidere non po- tuit, tantiſper dum Venus adeſſet, quos abſentẽ cõtinuo uidit. Sũ mopere autem priſci illi Romani, inertiam fugerunt. Vnde Sal. Prudentiſſimus quiſque maxime negocioſus erat, Ingenium ne- mo ſine corpore exercebat. Optimus quiſque facere quam di cere. Sua ab alijs benefacta laudari, quam ipſe aliorum narrare malebat. Igitur domi militiæ boni mores colebantur &c. Quia igitur boni & ſapientis uiri eſt, non modo ſapere, uerum ẽt age- re. Afranius (ut recitat Gellius) egregie ſapiẽtiã ſic deſcribit, uſus me genuit, mater peperit Memoria, Sophiam uocant me Graij, uos ſapientiam. Pacuuius quoque (eodem Gellio teſte) ad ſapien tiam ut bene agat pertinere, ſic docet, Ego odi homines ignauia opera, & philoſopha ſententia. Nihil enim indignius fieri poſſe, neq; intollerantius dicebat, quam quod homines ignaui, ac deſi des, operti barba, & pallio mores, & emolumẽta philoſophiæ in linguæ uerborumq. artes conuerterent, ut uitia facundiſſime ac cuſarent, intercutibus ipſi uitijs madentes. Hæc illi. Hinc Iuuen. *Sapiẽtia.*

Vltra Sauromatas fugere hinc libet, & glacialem
Oceanum, quoties aliquid de moribus audent,
Qui curios ſimulant, & Bacchanalia viuunt &c.

[Dum fugit &c.] i. dum fugere tentat, non etenim euitat. ſed dum incautus requiem nanciſci ſperat. ſenex rebus paternis con ſumptis, & corpore omni indulgentia deprauato, miſer, inops, & turpis omnibus modis laborat. Dicit notanter incauta men- te, quia ſi ſapiens eſſet, non ita fugeret laborem. Eſt autem quod dicit in ſermonibus Horat.

Dum vitant ſtulti; vitia, in contraria currunt.

Et in de arte poetica:

In vitium ducit culpæ fuga ſi caret arte.

Affectate autem uidetur Virgilius tempora diuerſa ponere, cũ de bono dicit per uerbum de futuro, laudemque, decuſque para- bit. non enim bonus uir continuo laudatur, licet ſibi tacite gau- dere poreſt. Nam ſæpe poſt fata, hoc eſt poſt corporis mortem, primum gloria datur. Vnde Propertius:

At mihi quod viuo detraxerit inuida turba,
Poſt obitum duplici fœnore reddet honos.

P. VIRGILII
MARONIS COPA.

COPA ſyriſca caput graia redimita mitella
Criſpum ſub crotalo docta mouere latus,
Ebria famoſa ſaltat laſciua taberna,
Ad cubitum raucos excutiens calamos.
Quid iuuat æſtiuo defeſſum puluere abeſſe
Quid potius bibulo decubuiſſe toro?
Sunt cuppæ, calices, cyathi, roſa, tibia, chordæ,
Et trichila vmbriferis frigida arundinibus
En & mænalio quæ garrit duce ſub antro:
Ruſtica paſtoris fiſtula in ore ſonat.
Eſt & vapa cado nuper diffuſa picato:
Et ſtrepitans rauco murmure riuus aquæ.
Sunt etiam crocco violæ de flore corollæ:
Sertaq́. purpurea lutea mixta roſa:
Et quæ virgineo libata Achæloïs ab amne
Lilia vimineis attulit in calathis.
Sunt & caſeoli, quos ſirpea fiſcina ſiccat:
Sunt † autumnalis cerea pruna † deæ, † Autumnali. † Dię, alij duæ.
Caſtaneæq́, nuces, & ſuaue rubentia mala.
Eſt hic munda Ceres eſt, amor, eſt bromius.
Sunt & mora cruenta, & lentis vua racemis,
Et pendens iunco cæruleus cucumis.
Eſt tuguri cuſtos armatus falce ſaligna,
Sed non & vaſto eſt inguine terribilis.
Huc Alibida veni: feſſus iam ſudat aſellus:
Parce illi: veſtrum delitium eſt aſinus.
Nunc canthu crebro rumpunt arbuſta cicadæ:
Nunc etiam in gelida ſede lacerta † latet. † ſedes.
Si ſapis æſtiuo recubans nunc prolue vitro,
Seu vis cryſtallo ferre nouo calices:

Hic

†Ea. *Hic † age pampinea feſſus requieſce ſub vmbra :*
Et graui dum roſeo necte caput ſtrophio .
Formoſum tenerę decerpent ora puellæ .
Ah pereat cui ſunt criſpa ſupercilia .
Quid cineri ingrato ſeruas bene olentia ſerta ?
An ne coronato vis lapide iſta tegi ?
Pone merum, & talos, pereat qui craſtina curat .
Mors autem vellens viuite ait , venio .

A S C. COpa ſyriſca]Carmen hoc elegiacũ, quod Virgilio ab omnibus adſcribitur, facile quidem eſt expoſitum, ſed nõ minus delitioſum, quam quæ ab epigrammatiſtis, ac elegiacis ſcribi ſolet, vt ſciamus, & elegiacum Maroni non fuiſſe penitus negatum. Inuitat aũt Mecœnatẽ ad voluptatẽ, ſic tñ, vt prudentes potius ab ea retrahat. Non cõcluſurus opus ſic. Pone merum & talos pereat qui craſtina curat. Addit : mors autẽ vellens viuite(ait)venio. Pro quidã mendoſe legunt, Mors aũt veniens. Vellere vero aurẽ accipi ſolet, pro eo quod eſt admonere, admonentes.n.id facere ſolebant, nam auris, Memoriæ dicata eſt: vt in Buc. Cynthius aurem vellit, admonuit. quia vera omnia manifeſtaria ſunt, finem facio. hoc ſolum monuiſſe contentus.

R O S A.

VER erat, & blando mordet frigora ſenſus,
Spirabat croceo mane reuecta dies :
Strictior eoos præceſſerat aura iugales
Aeſtiferum ſuadens anticipare diem .
†herbis *Errabam riguis per quadra & computa in † hortis ,*
Maturo cupiens me vegetare die .
Vidi concretas per gramina flexa pruinas
Pendere : aut oleorum ſtare cacuminibus :
Caulibus & patulis teretes colludere guttas ,
Et cæleſtis aquæ pondere tunc grauidas .
Vidi pæſtano gaudere roſaria cultu
Ex oriente nouo roſcida lucifero .
Rara pruinoſis canebat gemma frutetis
Ad primi radios interatura die .
Ambigeres, raperet ne roſis aurora ruborem :
An daret , & flores tingeret orta dies .
†Nam. *Ros vnus , color vnus : & vnum mane deorum ,*
Sideris , & floris † eſt domina vna Venus .
Forſan & vnus odor : ſed celſior ille per auras
Difflatur : ſpirat proximus iſte magis .
Communis Paphie dea ſideris , & dea floris
Præcipit vnius muricis eſſe habitum .
Momentum intererat , quo ſe naſcentia florum
Gemina comparibus diuiderent ſpatijs .
Hæc viret anguſto foliorum tecta galero :
Hanc tenui folio purpura rubro notat .
†Reperit. *Hæc † aperit primi faſtigia celſa obeliſci*
Mucronem abſoluens purpurei capitis .
Vertice collectos illa exinuabat amictus ,
Iam meditans folijs ſe numerare ſuis .
Nec mora , ridentis calathi patefecit honorem ,
Prodens incluſi ſemina denſa croci .
Hæc , modo quæ toto rutilauerat igne comarum :
Pallida collapſis deſeritur folijs .
Mirabar celerem fugitiua ætate rapinam :
Et dum naſcuntur , conſenuiſſe roſas .
Ecce & defluxit rutili coma punica floris :
Dum loquor , & tellus tecta rubore micat .
Tot ſpecies, tantosq́; ortus , variosq́; nouatus
† Vna dies aperit : conficit vna dies . †Ipſa.
Conquerimur natura breuis quod gratia florum eſt .
Oſtentata oculis illico dona rapis .
Quam longa vna dies : ætas tam longa roſarum :
Quas pubeſcenteis iuncta ſenecta premit :
Quam modo naſcentem rutilus conſpexit eous :
Hanc rediens ſero veſpere vidit anum .
Sed bene : quod paucis licet interitura diebus ,
Succedens æuum prorogat ipſa ſuum .
Collige vero roſas : dum flos nouus , & noua pubes :
Sed memor æſto æuum ſic properare tuum .

VEr erat, &c.]Hoc quoq. carmine poeta(ſiue, vt vir doctiſſimus Hieronymus Aleander aſſerit Auſonius eſt) nos ad voluptatem inuitare videtur, ſed prudẽtes magis deterret ab eius illecebris. Nam ſi(vt Iob dicit) Homo, quaſi flos egreditur, & conteritur , & fugit, velut vmbra, ſtultus erit quiſquis in hac tam fragili vita, qui beatitudinem ſuã conſtituerit , & voluptati inhiauerit, vnde Poeta concludens opus, his verbis , A S C.

Collige virgo roſas, dum flos nouus & noua pubes ,
Et memor eſto æuum, ſic properare tuum .

Non tam ad voluptatem, quam ad laudabilia opera faciẽda cohortatur . Ceterum cum omnia facilia ſint pauciſſima præter Cald. elucidabimus. [Blando morſu] Quia ſunt frigora brumalia, q̃ lædant. vnde in Buc. Ah ne te frigora lædant. ſunt & æſtiua q̃ delectent, vt in eiſdem. Frigus captabis opacum. [Croceo mane].i. matutino tempore . Plautus tamen declinauit , dicens , à mani ſecundum Seru. [Iugales eoos]id eſt equos Solis ab Oriẽte venientes. [Rara gemma] Groſſus ab Euangeliſta vocatur in vite notus, vnde pampinus exit, ſic hic. vnde roſa. Venus eſt domina, q a Lucifer & Heſperus ſtella eſt Veneris. [Forſan & vnus odos,]id eſt odor: vnde de Venere in j. Aen.

Ambroſiæque comæ diuinum vertice odorem Spirauere .

[Dea Paphiæ]Paphos ciuitas Cypri, vbi Venus quæ Paphia inde dicitur, præcipue colitur, inde j. Aen.

Ipſa Paphum ſublimis abit , ſedesque reuiſit Læta ſuas &c.

[Conquerimur natura]Ordo eſt, O natura, nos cõquerimur, q̃d gratia florum eſt breuis &c. [Eous].i. ſol. [Anum].i. vetulam.

E S T. E T N O N.

EST, & nõ cũcti monoſyllaba nota frequẽtãt.
His dẽptis, nihil eſt hoĩum q̃d ſermo volutet.
Omnia in his, & ab his ſunt oĩa: ſiue negoci
Siue ocij quidquã, ſeu † turbæ, ſiue quietis , †Turbida.
Alterutro pariter nonnunquam, ſæpe ſeorſis .
Obſiſtunt ſtudijs, vt mores, ingeniumq́;,
Et faciles , vel difficiles , contentio nata eſt.
Si conſentitur , mora nulla interuenit eſt, eſt,
† Sin controuerſum diſſenſio ſubijciet non. †Si diſſ.titur.
Hinc fora diſſultant clamoribus: hinc furioſi
Iurgia ſunt Circi: cuneati hinc † læta theatri †Laſa.
Seditio, & tales agitat quoque curia lites.
Coniugia & nati cum patribus iſta quietis,
Verba ferunt ſtudijs, ſalua pietate loquentes.
Hinc etiam placidis ſchola conſona diſciplinis,
Dogmaticas agitat placido certamine lites,
Hinc omnis certat Dialectica turba ſophorum.
Eſt lux: eſt ne dies tergo non conuenit iſtuc.
Nam facibus multis, aut † fulgoribus quoties lux, † Fulguribus.
Eſt nocturna homini, non eſt lux iſta diei.
Eſt & non igitur, quoties lucem eſſe fatendum eſt:
Sed non eſſe diem. mille hinc certamina ſurgunt.
Hinc pauci & multi quoque talia commeditantes
Murmure concluſo rabioſa ſilentia rodunt.
Qualis vita hominum: duo quam monoſyllaba verſant.

Eſt,

A S C. Eſt,& nō] Deridet (inquit Calderinus) Dialecticos. Mihi quoque deſlere vř, miſerā mortaliū ſortē, ſub tanta ignoratione degentiū, vt nihil certo ſciant, qđ magni viri aſſeruiſſe leguntur. [Eſt lux] Argumentum ſophiſticū. Quancunq. lux eſt, dies eſt. Noctu dum faces accenduntur, lux eſt, ergo dies eſt.

Secūdum aliquos, incerti auctoris.

DE ÆTATIBVS ANIMALIVM.

† Per.

TER † binos, decieſq̃, nouē ſuperexit in annos
Iuſta ſeneſcentem, quos implet vota virorū.
Hos nouies ſuperat viuendo garrula cornix.
Et quater egreditur Cornicis ſecula Ceruus.
Alipedem Ceruum ter vincit Coruus. † at illum (*† Et.*)
Multiplicat nouies Phœnix reparabilis ales:
Quem non perpetuo decies † præuertimus æuo, (*† Præuertimur.*)
Nympha Hamadryades: quarum longiſſima vita eſt,
He cohibent fines viuacia fata animantum.
Cetera ſecreti nouit Deus arbiter æui.

A S C. PER binos] Sunt qui hos verſiculos præponant.

Tres annos ſepes, & tres ſepes canis explet.

Treſq. canes bene viuit equus ſed equos homo ternos. [Per binos, &c.] .i. per nonaginta tres annos, hoc eſt ꝑ tres curſus. Saturninos viuit homo, ad iuſtam ſenectā pertingens. Sunt.n. qui quartū addunt, ſed meliore luto conditi, aut regimine præditi. [Hos nouies] .ſ. viros. [Phœnix reparabilis ales] Dicitur.n. ſola auis eſſe, & ad vltimū vitæ, ligna colligere, & odoribus, ac calore Solis flatu alarum adiuto incendere, incenſaq; intrare, & ex cineribus, ac rore cœli, nouam renaſci. De ætatibus aūt Cornicis, Cerui, & Corui, Plinium legito [Hamadryades:] Sunt Nymphæ ſiluarum, quas cum ſiluis oriri, & interire dicunt, vnde priſci, ſemideos diu quidem viuere, ſed aliquando mori dicebant: (*Phœnix.*)

XII. LABORES HERCVLIS.

PRIMA Cleonæi tolerata ærumna Leonis.
Proxima Lernæam ferro, & face contulit Hydram.
Mox Erymāteū vix tertia perculit Aprum.
Aeripedis quarto tulit aurea cornua Cerui.
Stymphalidas pepulit volucres diſcrimine quinto.
Threiciam ſexto ſpoliauit Amazona balteo.
Septima in † Augeæ ſtabulis impenſa laboris, (*† Argeis.*)
Octaua expulſo numeratur Adorea Tauro,
In Diomedeis victoria nona quadrigis.
Geryone extincto decimam dat Iberia palmam.
Vndecimum mala Heſperidum diſtracta triumphum.
Cerberus extremi ſupremi eſt meta laboris.

A S C. PRima &c.] Monoſtichis.i. ſingulis carminibus, deſcribit ærūnas atq. labores Herculis, quos varij, varie referunt, ſed & multi memorātur Hercules, vſqueadeo, vt oēs viros fortes, Hercules cœperint nuncupari, verū Poetæ ſuo more aſcribunt, vni Iouis ex Alcmena, Amphitrionis coniuge filio, oīa q̃ Hercules geſſiſſe dř facinora, quorū Maro, binis epigrāmaticis duodecim enumerat, ſed nō eodem ordine, vt in explanatione videbimus, quæ cum ordine talis eſt. Prima ærumna.i. calamitas, & perſecutio Euryſthei, Mycenarū regis. (Nam xlv. annos illic regnauit, & Herculē Iunonis inſtinctu, ad varia monſtra domanda miſit, eo quidē animo, vt tandē ſuccūbat. verū glorioſior inde ſemꝑ emerſit, vnde Hercules dictus, quaſi ἥρας κλέος.i. Iunonis gloria) tolerata.ſ. ab Hercule, eſt, ſup. leonis Cleonæi.i. iuxta Cleonas, oppidum in ſilua Nemea interfecti, vnde Stat.

Illius in ſpeciem, quæ Perieumeſia tempe,
Amphitrioniades factum iuuenilibus armis,
Ante Cleonæi veſtitur prælia monſtri.

Hic leo (vt recitat Sipontinus) in cœlum dř tranſlatus, à Ioue patre, vt Herculis gloriæ conſuleret, ꝙ cum in ærumnis occiderat, & qđ hæc prima Herculis adoleſcentis certatio fuerat. Eius ſimulacrum virgini proximū eſt. Nigidius, hunc leonē trahit à Luna iuſſu Iunonis in terra Arcadica, & regione Nemeæ educatū, & deinde in exitiū Hercules iuſſu Euryſthei, claua quā à Molorcho hoſpite acceperat, interfecit. Itaq. poſtea, claua pro gladio, pelle leonis, ꝓ ſcuto vſum Herculē fuiſſe, leonē vero à Iunone inter ſidera relatū, qui ad occaſum ſpectans, ſupra caput Hydræ conſtitutus. Dictus eſt & Nemeus leo, à Nemea ſilua, inter Cleonas, & Phliuntē, in qua Argiui ob Herculis memoriā Nemea ſacra celebrare conſueuerunt. Sunt aūt Cleonæ, oppidum in via ſitum, quē ex Argo Corinthium ducit, diſtatq. ab Argo, ſtadijs cxx. à Corintho vero lxxx. vň hic, Cleonæi leonis, & apud Luc. Illē Cleonæi proiecit terga leonis. Proxima.ſ. ærumna.i. ſecūda, quæ eſt proxima à patria, hoc eſt Hercules in ſecunda ærumna, contudit ferro, & face.i. igni, Hydram.ſ. ſerpentem aquatilem, Lernæam.i. in Lerna lacu verſari ſolitam, quam Hercules, cum totam regionem deuaſtaret, primo claua percuſſit, ſed cū amputato vno capite, continuo bina renaſceretur, congeſta, lignorū ſtrue in cauernis abditam, igni excuſſit, atque deleuit. Vnde Maro noſter alibi: *Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra.* (*Hydra.*)

Et Seneca: Quid ſæua Lernæ monſtra numeroſum malū: Num igne demū vicit, & docuit mori? Hoc ideo fictum quidā exiſtimant, quia cum Lernæ palus, frequēter ſiccaretur, ac denuo impleretur aquis, Hercules deprehendit venas terræ incendio poſſe præludi atq. ideo poſtquā exhauſit eam, ignē adhibuit, & ſi qua vnda prorumpebat obſtruxit, hinc monſtro hydræ, nomen fabulæ impoſuerunt, qm̄ ὕδωρ. aquā ſignificat. Mox.i. paulo poſt vis tertia.ſ. Herculi facta.i. violentia, aut vis.i. virtus tertia, pertulit (à percello) .i. percuſſit, aprum.i. ſuē ſilueſtrē, Erymanteū.ſ. Arcadicum, ab Erymantho, ſilua Archadiæ denominatū. Hercules.n. aprum miræ magnitudinis Arcadicū agrum vaſtantē occidit. vel (vt quidam volūt) viuū cepit, & detulit Euryſtheo. Sen. Solitūq. denſis Hiſpidū Erymanthi iugis Arcadica quærere nemora Menaliū ſuē. Dictus eſt hic aper Menalius, à Menalio Arcadiæ monte, quāuis & oppidū ſit eiuſdē nominis, quod, & Menala dř. Et ſup. Hercules, tulit.i. abſtulit, quarto.i. loco, aut quarto labore, cornua aurea cerui aeripedis.i. aerios, hoc eſt veloces pedes habētis, vt ꝑ aphereſim, aut ſynæreſim, æripedis, ꝓ aeripedis, dictū ſit, vt Aen.6, *Fixerit Aeripedem ceruam licet, aut Erymanthi.* (*Erymanthus. Aper. Menalius*)

Erat.n. illic, dicit, cerua, vt hic, ceruus aureis cornibus, & pedibus (vt quidam dicunt) æreis, vt alij, aereis.i. velociſſimis, quam vel quē, Hercules curſu ſuperauit in Menalo monte Arcadiæ, & ſpoliauit. Et pepulit.ſ. à ſedib. ſuis, volucres.i. aues aquaticas Stymphalidas.i. in Stymphalo, lacu Arcadiæ immorantes, dřr autem fuiſſe tantæ magnitudinis, vt ſolis radios obumbrarent, omnē Arcadiā deuaſtantes. Eſt aūt Stymphalus Arcadiæ lacus, ex quo Eraſinus fluuius erumpit in Aeginā terrā, quondā vero exitum non habebat, vrbs aūt vicina, Stymphalū dř, pepulit, dico, diſcrimine.ſ. periculo & labore quinto & ſpoliauit Amazona.i. reginam Amazonū, Threiciā.i. iuxta Thraciā, & Scythas regnātem, ſpoliauit, dico, baltheo.ſ. aureo, quem ad Euryſtheū reportauit. Sen. Nō vicit illū cęlibus ſemper tori Regina gentis vidua Thermodontiæ. Dicitur aūt Amazon, quaſi ſine mamilla, eo ꝙ alteram inurunt, vt alibi ſatis dictū eſt. Spoliauit autē ſexto.ſ. diſcrimine, aut periculo. Septima impenſa laboris, eſt, ſup. in ſtabulis Argeis.i. Argiuis, vbi ferociētem taurum interfecit. Octaua Adorea.i. octaua laus bellica. Sic.n. interpretatur Adorea, ab Adorone eo ꝙ victores adorētur à victis. vnde & Feſtus, Adoreū laudem, dicebant gloriā, & glorioſum putabant eſſe, q farris copia abundabat. Plin. aūt, gloriā deniq. ipſam à farris honore, adoreū appellabant. Ergo octaua adorea.i. laus. numeratur tauro expulſo: alij legunt, numeratur octauo, vt ſit diſcrimine, aut labore. Et loquitur de Tauro, Atticam regionē deuaſtante. Sen. Taurūq. centum, nō leuem populus metum. Victoria nona, ſup. numeratur in quadrigis.i. equis quadrijugalibus Diomedeis.i. quos humanis carnibus aluerat, Diomedes Biſtonius.i. Thraicius, vnde Sipontinus. Præterea Hercules, Diomedem Thraciæ regē, dirum, ac ſanguinarium hominem, qui equos ſuos aduenarum carne, in Tyrida, Thraciæ oppido, paſcebat: occidit, eumque iumentis ſuis epulandum, appoſuit. Sen. Quid ſtabula memorem diri Biſtonij regis? Nam Biſtonis, ſtagnum, & regio Thraciæ, à Biſtone rege denominantur. Hiberia.i. Hiſpania, dat decimam palmam, Geryone.ſ. rege Hiſpaniorum tricorpore, extincto, id eſt interēpto, cui & boues abſtulit, è quibus Cacus, nonnullos furatus, in Italia ab eodem occiſus eſt. vt Aen. 8. late ſcribitur, dř autē tricorpor, quia tribus inſulis præfuit. Mala Heſperidum.i. Atlantidum puellarum quæ aurea mala.i. poma, habuerunt diſtracta.ſ.

(*Stymphalus. Amazon. Adorea. Diomedes. Biſtonius. Geryones.*)

per

per Herculem, occiſo peruigili dracone, ſupple dant vndecimũ triumphũ, vnde Luc. *Abſtulit arboribus pretiũ, nemoriq. laborẽ Alcides, paſſuſq. inopes ſine pondere ramos, Pertulit Argolicos fulgentia poma tyranno*, ſcilicet Euryſtheo. Sunt qui ꝑ poma, ciues intelligant, quia Græce μῆλα, & poma, & oues ſignificãt, & ꝑ draconẽ, paſtorẽ earũ cuſtodẽ. *Cerberus* Cerberus, canis triceps, triplicẽ Plutonis poteſtatẽ ſignificãs apud inferos, eſt ſuprema. i. vltima meta extremi laboris. Nam cũ Perithous, ad inferos detruſus eſſet, acceſſit eo cũ Theſeo, & Cerberũ canẽ tricipitẽ ad ſuperos traxit, è cuius vrina inter cotes ſparſa, Aconitũ natũ fingit. Sũt aũt plures alij labores Herculis, vt de Antheo & Buſiri, & Acheloo, & Caco, ſed nos quoq. his contenti ſumus.

DE IISDEM.

COMPRESSIT nemeæ primũ virtute Leonẽ.
Extincta eſt anguis, q̃ pullulat Hydra ſecũdo.
Tertius euictus Sus eſt Erymanthius ingẽs.
Cornibus auratis Ceruũ necat ordine quarto.
Deijcit horriſono quinto Stymphalidas arcu.
Abſtulit Hippolytæ ſexto ſua vincula victæ.
Septimus † Augeæ ſtabulum labor egerit vndis. † *Argei*
Octauo domuit magno luctamine Taurum.
Tum Diomedis equos, nouo cum rege † peremit. † *Perempto.*
Geryonem decimo triplici cum corpore viit.
Vndecimo abſtractus vidit noua Cerberus aſtra.
Poſtremo Heſperidum victor tulit aurea mala.

A S C. COmpreſſit &c.] (Si modo idẽ eſt auctor) alijs proſequitur verbis, quocirca, quia fabulas ſatis aperuimus, erimus ordine cõtenti, qui talis eſt. Hercules, ſupple cõpromiſſit primum Leonẽ: Nemeæ. ſ. ſiluæ, virtute. ſ. ſua, veruntñ dr̃ adhuc in cunis poſitus, ſerpẽtes fraude Iunonis immiſſos ſtrangulaſſe, vñ nõ dicemus hũc primũ laborẽ fuiſſe, ſed primũ narratũ, niſi dicamus additũ eſſe virtute, ad diſcretionẽ eorũ, q̃ geſſit nõ virtute, ſed diuino auxilio adiutus. non. n. veriſimile eſt. infantẽ angues potuiſſe necare, niſi Iuppiter pater auxilio fuiſſet: Hydra anguis, q̃ pullulat quia amputato vno capite bina renaſcebantur. Sus. i. aper Erymanthius. ingens. i. valde magnus euictus, eſt tertius. ſ. ordine. Et necat ordine quarto ceruũ, auratis cornibus. i. habentẽ cornua aurata. Et deijcit Stymphalidas. ſ. volucres arcu horriſono. i. horribiliter ſonãte quinto. ſ. ordine. (Prius ſecundã corripuit, dicens Stymphalidas pepulit volucres. Eandem tñ hic producit, ſicut & Mart. dicẽs: Acripeden ſiluis ceruã Stymphalidas vndis abſtulit. Item in 6. Ceruã cũ Martiale poſuit hic, & prius ceruũ, ſed cornua ceruo congruunt) Abſtulit. ſ. Hercules, Hippolytæ. ſ. Amazonũ reginæ victæ. ſ à ſe ſua vincula. i. balthea, quib. vinciebatur. Septimus labor egerit vndis ſtabulũ. Argæi. ſ. tyranni. Et Hercules domuit octauo. ſ. diſcrimine aut labore Taurũ. ſ. ferocientẽ, & Atticam regionẽ deuaſtantẽ, domuit, inquit, magno luctamine. Tum. i. deinde. ſ. nono, ſup. labore, aut luctamine ſup. domuit, equos Diomedis ſ. Thracij, qui humanis carnibus ab eo paſcebantur, cũ rege. ſ. Diomede, perempto. ſ. à ſe. Et vicit decimo. ſ. labore, Geryonem. ſ. regem Hiſpaniarum, cum triplici corpore. i. habentẽ triplex corpus, & id poetice, aut cum triplici cor. i. cum triplici exercitu, ex tribus inſulis collecto. Cerberus. i. canis infernalis, abſtractus. ſ. ab inferis, vidit aſtra noua. i. q̃ non prius viderat, (cũ tamen apud inferos aſtra, teſtetur in 6. dicens: Solemque ſuum ſua ſidera norunt) Vndecimo. ſ. labore, prius autem dixit, vltimo, vnde non obſeruat ordinem rei geſtæ. Et Hercules victor, tulit poſtremo. ſ. labore. i. per poſtremum laborem, quem vndecimum prius poſuit, mala. i. poma aurea, Heſperidum. ſ. puellarum, in Heſperia minore degentium.

MVSARVM INVENTA.

CARMINA Calliope libris Heroica mandat.
Clio geſta canens tranſactis tẽpora † reddit. † *Redit*
Dulciloquis calamos Euterpe flatib. vrget.
Melpomene tragico ꝓclamat mœſta boatu.
Terpſicore affectus citharis mouet, imperat, auget.
Plectra gerens Erato ſaltat pede carmine, vultu.
Signat cuncta manu, loquitur Polyhymnia geſtu.
Vraniæ cæli motus ſcrutatur, & aſtra:
Comica laſciuo gaudet ſermone Thalia.
Mentis Apollineæ vis has mouet vndique Muſas.
In medio reſidens complectitur omnia Phœbus.

CLIO, hiſtorias inuenit: Melpomene, tragœdias: Thalia, comœdias: Euterpe, tibias. Terpſicore, pſalterium. Erato, geometriam: Calliope, literas: Vrania, aſtrologiã: Polymnia, rhetoricã. [Clio geſta canens &c.] Opuſculũ hoc de Muſarũ inuentis inſcribitur. Quocirca de Muſis q̃ collegimus, alias paucis repetã. Muſa (ſm nonnullos) dr̃ à μυεῖν, quod eſt inſtruo, & in ſacris initio. Heſiod. in Theog. ait: Muſas, Iouis, & Mnemoſynes filias, in Pierio monte, ex eadẽ nouẽ noctibus genitas, quarũ nomina ſic ponit Κλειώ τ' Εὐτέρπη τε Θάλειά τε Μελπομένη τε Τερψιχόρη τ' Ἐρατώ τε Πολύμνια τ' Οὐρανίη τε Καλλιόπη τε Et legãtur ſic, Clio te, Euterpe te (ſed ꝑ colliſionẽ ꝓfert, pro te Euterpe, Euterpe, te aũt, eſt apud Græcos id quod, que, apud nos) Thalia te, Melpomene te, Terpſicore te, Erato te, Polyhymnia te, Vrania te, Calliope te, quod ſic dices. Et Clio, & Euterpe &c. Clio autem dr̃, quia κλέος, gloria eſt. Et poetæ ex laudibus, quas alijs tribuant, & ſibi, & illis, maximã gloriam parant, hæc hic dr̃ hiſtorias inueniſſe. Vnde ordo eſt. Clio canens geſta. i. res geſtas, reddit tꝑa tranſactis. ſ. rebus. i. reducit ad memoriã res trãſactas, memorans quibus tꝑibus actę ſunt. & paulo poſt, Clio hiſtorias inuenit Melpomene (vt ſequar ordinẽ poetę) proclamat. i. porro exclamat, boatu tragico. i. quali tragici vtuntur, dum tragœdias agũt, exiſtẽs mœſta. i. ꝑ ſe ferens męſtitiam dum res męſtas agit. Et paulo poſt: Melpomene tragœdias, ſup. inuenit, dr̃ aũt à cantus ſuauitate. Nam Græce Μέλπομαι καὶ Μέλπω, i. Melpome, & Melpo dr̃ canto. Thalia. ſ. Muſa. comica (quia Thalia comœdias, ſupple inuenit) gaudet ſermone laſciuo. i. amantibus, & paraſitis, ac ſeruis nequã apto. dr̃ aũt ἀπὸ τοῦ θάλλειν. i. à thallin, quod eſt florere. per eam. n. poetæ diu florens, Euterpe. ſ. Muſa, vrget. i. inflat, calamos. i. fiſtulas, & tibias flatibus dulciloquis, quia Euterpe, tibia ſup. inuenit. Euterpe vero dr̃ à iocunditate. nam εὔτερπος dr̃ iocundus, Terpſicore. mouet affectus citharis, & imperat. i. affectibus. & auget. ſ. eos, Terpſicore, pſalteriũ, ſup. inuenit. Et dicitur à delectãdo, nam τέρπω, ſignificat delecto, & τέρπομαι, delector, & τέρψις, delectatio. Erato. ſ. Muſa, aut vna è muſis, gerens plectra. i. inſtrã muſica, q̃ plectuntur. i. feriuntur, ſaltat pede carmine vultu. Erato, ſup. inuenit geometriã, & dictã volunt ab amore, quem ἐράτω vocant Græci. Calliope. ſ. Muſa, mandat libris carmina heroica Calliope. ſup. inuenit literas, dicta aũt eſt à pulchra voce. Vrania. ſ. Muſa. ſcrutat̃ motus poli. i. cęli, & aſtra. i. cęleſtia. Vrania ſup. inuenit aſtrologiã, vnde à cęlo (Nã græce οὐρανὸς, dr̃) nomen accepit. Polyhymnia. ſ. Muſa, ſignat. i. indicat cuncta manu, & loquitur geſtu. i. per geſtũ, vnde rhetoricam inuenit, q̃ docet cũ honeſto, & decẽti geſtu orare. dicta aũt eſt à multa memoria, aut multa laude. Vis mentis Apollineæ. i. Apollinis. i. Solis, mouet vndiq. has Muſas, q̃a Phœbus. ſ. Apollo, reſidens in medio, cõplectitur omnia. ſ. Muſarũ inuenta, & nomina. Eſt. n. medius planetarum, ſed per Muſas philoſophi ſirenas intelligũt, quas ſingulis orbibus, aut ſphęris cęleſtibus, ꝓſidere etiam Plato aſſerit, vnde mirabilem concentum in cęlis ponit, ſed ſatis, ſuperque de his dictum putamus.

Margin notes: A S C. — *Muſa.* — *Clio.* — *Melpomene.* — *Thalia.* — *Euterpe.* — *Terpſicore:* — *Erato.* — *Calliope.* — *Vrania.* — *Polyhymnia.*

DE CANTV SIRENVM.

SIRENES varios cantus Acheloia proles,
Et † ſolitæ miſeros ore ciere modos. † *Solis.*
Illarum voces, illarum muſa mouebat
Oia, quæ Thymele carmina dulcis † amat. † *habet*
Quod tuba, quod litui, quod cornua rauca queruntur:
Quodque foraminibus tibia mille ſonat:
Quodque leues calami, quod ſuauis cantat Aedon:
Quod lyra, quod cytharæ, quod moribundus olor.
Illectos nautas dulci modulamine vocis,
Mergebant auidæ fluctibus Ionijs.
Sanguine Siſyphio generatus magnus Vlyſſes
Hac tutos ſola præſtitit arte ſuos:
Illeuit cera ſociorum callidus aureis,

Atque

Atque ſuas vinclis præbuit ipſe manus.
Tranſiluit ſcopulos, & inhoſpita littora claſsis.
†Illi. *† Illæ præcipites deſiluere freto.*
†Vocis. *Sic blandas † vociſq; notas, & carmina vicit.*
Sic tandem exitio monſtra canora dedit.

A S C. SIrenes] Quæ reliqua ſunt Virgiliana opuſcula, tam facilia ſunt vt explanatiõis nõ egeãt, nec tñ nihil dicã, interdũ vocabula explanabo [Sirenes] Solis ex Acheloo amne filię tres leguntur, Parthenope, à quo Neapolis olim dicta erat, Leocoſia & Lygia, dictæ ab eo qđ eſt *σειρεῖν* .i. connectere, & retinere mutata aſpiratione in ſ. fuerũt (inquit Seru.) in parte virgines, in parte volucres Achelei, & Calliopes muſæ filiæ, harũ vna voce, altera tibijs, alia lyra canebat, & primo iuxta Pelorũ, poſt in Capreis inſula habitarunt, q̃ illectos ſuo cantu, in naufragiũ deducebãt. Secundum veritatẽ meretrices fuerunt, q̃ tranſeuntes qm̃ deducebant ad egeſtatẽ, his fictæ ſunt inferre naufragia. Has Vlyſſes contẽnendo deduxit ad mortẽ. Hæc ille. Obſtruxit.n. ſociorum aures & ſe alligari ad malum præcepit, donec eas pertranſierat. Carminis earum principiũ eſt apud Cic. O decus Argolicũ, quin puppim flectis Vlyſſe? Miſeros modos cantus, ad miſeriã deducentes. Legendum tñ putem, muros Thymele, dẽ pulpitum, & ſcœna, vnde fictum eſt nomen vxoris. Mimi cuiuſdam Latini nomine, apud Iuuen. Sat. 1. [Litui] Sunt tubæ clariſonæ [Aedon] Muſici nomen. [Moribundus olor] Mart. Cantator cycnus funeris ipſe ſui. [Sanguine Siſyphio] Hoc illi apud Ouid. improperatur: nam Siſyphus eius matrẽ, cũ ad Laertẽ duceretur, ſtuprasse dicitur. & Vlyſſem genuiſſe. [Illeuit] .i. obſtruxit. [Callidus] .i. Vlyſſes non Circe. [Prębuit manus vinculis] Quia ſe ligari fecit, ne captus dulcedine cantus eas ſequeretur.

DIES NATALIS.

CLARVS inoffenſo procedat lumine Titan:
†Puro. *Lætificuſq; dies eat omnibus æthere † claro.*
†Et *Voxq; ſimul iuuenes aĩs, † ac voce fauentes*
Concelebrate diem votis felicibus almum.
†Vatiq. *Proſper vt is ſemper redeat, † vatiq; quotannis*
† Mãtua vati. *Aſmenidæ referant alacres ſua † munera nati.*

A S C. CLarus inoffenſo] Feſtiuam lucem patriæ ſuæ carmine celebrat. [Inoffenſo] .i. non offenſo. [Titan] Sol lætificus, lætos faciẽs animos. [Et voce] Alibi, animis, linguiſq. fauete. [Quotannis] Singulis annis. [Sua Mantua] Alij mœnia, alij, munera, legunt, vtcunque certum eſt corruptum eſſe.

DE FORTVNA.

FORTVNA omnipotens inſipientibus
Tantum iuris atrox quæ tibi vendicas,
Euertiſq; bonos, elegis improbos:
Nec ſeruare potes muneribus fidem.
Fortuna immeritos auget honoribus.
Fortuna innocuos cladibus afficit.
Iuſtos illa viros pauperie grauat.
Indignos eadem diuitijs beat.
Hæc aufert iuuenes: retinet ſenes,
Iniuſto arbitrio tempora diuidens.
Quod dignis adimit, ſit ad impios.
Nec diſcrimen habet: rectaq; iudicat.
Inconſtans, fragilis, perfida, lubrica.
Nec quos clarificas, perpetuo fouet.
Nec quos deſeruit, perpetuo premit.

A S C. FOrtuna omnipotens] Hoc quoq. carmen mutilum inuenimus, poteſt tñ ſic perfici. Fortuna omnipotens inſipientib. quia, vt dicit Iuuen. Nullum numen abeſt, ſi ſit prudentia, ſed te, nos facimus fortuna deam, cœloq. locamus. Genus carminis eſt lyricum aſclepiadeum, conſtans ſpondeo dactylo, & cæſura, hoc eſt ſyllaba abundante, & duobus dactylis.

DE ORPHEO.

THREICIVS quondã vates fide creditur canora
Mouiſſe ſenſus acrium ferarum:
Atque amnes tenuiſſe vagos, †
Et ſurda tantu concitaſſe ſaxa.
Suaui ſonoſq; modos teſtudinis arbores ſecutæ
Vmbram feruntur præbuiſſe Vati.
Sed placidis hominum dictis fera corda mitigauit:
Doctaq; vitam voce temperauit.
Iuſtitiam docuit: cœtu quoque congregauit vno:
Moreſq; agreſteis explorauit Orpheus.

THreicius quondã vates] Fabula Orphei in quarto Georg. explicata eſt ſatis late, hanc autem interpretatur Horat. ſic: A S C.
Siluestres homines ſacer, interpreteſque deorum,
Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus,
Dictus ob hoc lenire Tygres, rabidoſque leones.

DE SEIPSO AVT ALIVS EIVS NOMINE.

MEllifluum quiſquis Romanũ neſcit Homerũ.
Me legat, & lectum credat vtrunque ſibi.
Illius immenſos miratur Græcia campos.
At minor eſt nobis, ſed bene cultus ager.
Non miles paſtor, curuus, non deſit arator
Hæc Grayis conſtant ſingula, trina mihi.

MEllifluum quiſquis] Aut de ſe loquitur poeta, aut quis alius nomine poetæ, videtur autem phraſis eſſe Ouidiana. Comparat autem ſe Homero, ceteriſq. Græcis, atque id cum ſui prælatione, quod Virgilianæ modeſtię non quadrat, vnde in Culice: A S C.
Vtque araneoli tenuem formauimus orſum.
[Minor ager] .i. librorũ copia. [Non miles] Vt Aeneas. [Paſtor] Vt in Bucol. [Non arator, curuus] Vt in Georg. [Deſit] .i. deficiet mihi. [Hæc Graijs] Conſtant ſingula. [Miles] Hom. in Iliade:
Paſtor Theocrito, & arator Heſiodo.

INCERTI AVCTORIS IMAGO IN VNDA.

REDDITVR effigies liquida ſpectantis in Vnda:
Qualis in aduerſo ſpeculorũ cernitur orbe.
Formas pura refert oculis ſpectãtib. vnda:
Obiecto quales ſpeculi fulgore videntur.
Fontis aquæ reddunt ſimulacra imitantia verum:
Qualia leue refert ſpeculi, cum cernimus, æquor.
Exprimit oppoſitas immobilis vnda figuras:
Leuati quales ſpeculi nitor ipſe remittit.
Apparet mendax illimi fonte figura:
Qualem reiecta ſpeculi nitidiſsimus orbis,
Vnda quieta, refert alto de gurgite formas:
Ac veluti ſpeculum nitido ſplendore coruſcans.
Spectantis faciem mundiſsimus aſsimulat fons:
Sicut in oppoſito ſpeculi ſolet æquore cerni.
Forma repercuſſus liquidarum fingit aquarum.
Quales purifico ſpeculorum ex orbe reducit.
Fontibus in liquidis ſimplex generatur imago:
Vt ſolet à ſpeculo facies ſplendente referri:
Effigies liquido reſpondet ab æquore fontis:
Qualis, & à ſpeculo ſimulatrix vmbra reſultat.
Effingit ſpecies puriſsimus humor aquarum:
Plana velut ſpeculi viuas imitantia formas.

Font e repulſatur depicta tuentis imago :
Ceu leui in ſpeculo ſolet apparere figura .

A S C. Redditur effigies] Eandem rem varijs modis conſequitur, atque exprimit, quo & ingenij ſui vbertatẽ, & in verſibus effingendis experientiam demonſtrat. Summa autem hæc eſt, ita in aquis reddi efficiem, vt in ſpeculo. [Fontis aquæ] Ordo eſt. Aquæ fontis referunt ſimulacra. i. effigies, imitantia. i. quæ imitantur, & repræſentat, verum. i. rem cuius ſunt. qualia. ſ. ſimulacra. refert. i. repræſentat, æquor leue. i. ſpatium planum, & non aſperum ſpeculi. Forma repercuſſus. i. reuerberationis. Ab æquo re. i. æqualitate. & planitie fontis ſ. tranquilli, puriſſimus ardor, id eſt ſplendor aquarum. Binis vbique verſibus ſententiam concludit, tuentis. id eſt inſpicientis imago.

AMNIS GLACIE CONCRETVS.

QVA ratis egit iter, iuncto bone plauſtra trahuntur,
Poſtquã triſtis hyems frigore iunxit aqas.
Suſtinet vnda rotã patulæ mõ peruia puppi :
Vt concreta gelu marmoris inſtar habet.
Quas modo plauſtra premũt vndas, ratis ante ſecabat:
Poſtquam brumali diriguere gelu .
Vnda rotam patitur, celerem nunc paſſa carinam,
In glaciem ſolidam verſus vt amnis abit .
Quæ ſolita eſt ferre vnda rates, fit peruia plauſtris :
Vt ſtetit in glaciem marmore verſa nouo .
Semita fit plauſtro, qua puppis adunca cucurrit :
Poſtquam frigoribus bruma coegit aquas .
Orbita ſignat iter, modo qua cauus alueus exit :
Strinxit aquas tenueis vt glacialis hyems .
Amnis iter plauſtro dat, qui dedit ante carinæ
Duruit vt ventis vnda : fit apta rotis
Plauſtra boues ducunt, qua remis acta carina eſt :
Poſtquam diriguit craſſus in amne liquor .
Vnda capax ratium, plauſtris iter algida præbet :
Frigoribus ſæuis vt ſtetit amnis iners .
Plauſtra viam carpunt, qua puppes ire ſolebant :
Frigidus vt Boreas obſtupefecit aquas .

A S C. QVA ratis egit iter] Eadem facilitate, eodemque artificio conſtrictionẽ aquarum in glaciem, vt rotis curruum iter præbeant deſcribit, vndecim pedibus ſemper concludens. Eſt. n. carmen elegia cum hexametro, & pentametro conſtans. Qua ratis. i nauis. Modo. i. paulo ante, peruia. i. pertranſibilis. Inſtar, informã, & ſtatum, ſeu duritiẽ marmoris, diriguere. i. cõgelatæ ſunt. & in glaciem concretæ. Nouo marmore. i. ſpecie marmoris. ſ. cryſtallini. Qua puppis vecta ſunt qui legant, auecta, ſed aueho, primam producit. Bruma. i. tempeſtas breuiſſima, hoc eſt hyemi. accipiendo tpẽs pro qualitate eius. Coegit. i. coagulauit, condenſauit, conſtrinxit, ſeu congelauit. Orbita. i. circumferentia rotę. ſignat iter. qua alueus citus. i. fluentũ rapidum. exit, pro exijt, modo. i. paulo ante. Vt. i. poſtq̃, hyems glacialis ſtrinxit aquas tenueis. i. flexibileis, & cito congelari ſe pmittẽres. Amnis inter plauſtrõ dat. ſ. modo. Duruit vt ventis. i. poſtq̃ indurata eſt, Boreali preſertim frigore. Craſſus liquor. i. aqua cõmixta terreſtribus, quę facilius congelatur. Vnde capax ratium. i. nauium, ſup. paulo ante, algida. i. congelata. præbet iter plauſtris. Iners, amnis frigore pigro torpens. Obſtupefecit. i. torpore affecit aquas. Eſt autem noue. & artificioſe dictum, vnde Flaccus:

Dixeris egregie notum ſi callida verbum
Reddiderit iunctura nouum.

Vt, id eſt poſtquam, Boreas frigidus, aut, Cum frigus Boreas, pro Boreæ, legendum eſt.

I R I S.

THAVMANTIS proles varianti veſte figuras,
Multicolor picto per nubila deuolat arcu :
Cum ſol ardentes radios in nubila iecit,
Cum ſol horrifico nimbos fulgore repleuit :
Apparet varij radis diſtincta coloris
Iris, & inſigni decorat curuamine cælum .
Clara ſub ætherijs fulget Thaumantia proles,
Nubibus : vt radijs pluuium ſol attigit imbrem :
Et picturato cælum velamine cingit,
Diſcolor ætherijs apparet nubibus Iris :
Poſtquam flammiferi rapuerunt lumina ſolis :
Et cælum varijs miranda coloribus ornat :
Imbriferas nubeis radijs vbi contigerit ſol :
Luce ſub aduerſa varios iacit vnda colores .
Dicitur hæc Iris picto ſpectantibus arcu .
Dum nubeis radijs tetigit fulgentibus atras
Phœbus : & aduerſo lumen reſplenduit imbri :
Tunc Iris vario circundat nubila cinctu .
Mirifico nubes ambit Thaumante creata :
Quas cum ex aduerſo tetigit rota fulgida ſolis :
Tunc iacit inſignes per nubila denſa colores .
Nuncia Iunonis vario decorata colore,
Aethera nubificum complectitur orbe decoro :
Cum Phœbus radios in nubem iecit aquoſam .
Nubila cum Phœbus perfudit lumine claro :
Tum fit ut humor aquæ ſuffulgeat, atque colores
Sub varia ſpecie iaciat mirabilis arcus .
Cum radijs imbres, & aquarum pendulus humor
Tangitur : exiſtit, quam Græcia nominat, Iris
Multorum inſignis vario ſplendore colorum .
Iris habet varios ſubiecta luce colores :
Quam ſol imbrifera fulgens de nube creauit :
Cum pepulit radijs obſtantia nubila claris .
Luce repentina cum Sol impleuit aquoſas
Aduerſus nubeis : effulget protinus Iris
Picta veſte decens, & multi coloribus alis .

THAVMANTIS proles] Simili modo arcum cœleſtẽ. i. Irim deſcribit, quæ Thaumantis filia dr̃. Vnde Tortellius, Thaumãtias, vocata eſt Iris, ab θαῦμα, quod eſt miraculũ, ſeu admirabilẽ. Nec ſic quoq. apud mortales, is diuerſorũ colorum aſpectu viſus eſt, & ideo Thaumantis. i. miraculi filia, dicta eſt, vnde Thaumantis deriuatũ eſt Virg. Aen. 9. Ad quẽ ſic roſeo Thaumãtias ore locuta eſt. Hæc ille. Verum ἀπὸ τοῦ θαύματος . i. à genitiuo Thaumantos, qui fit à nominatiuo Thauma, non fieret patronymicũ Thaumantias, vnde vſr poetæ finxiſſe viri nomen, Thaumas, Thaumãtis: nullum. n. Græcum exit in ns, ſed multa in as, recipiunt n, in obliquis, vt Gigas, Gigantis, Calchas, Calchantis. Thaumantis igitur proles. i. Iris, inſigni curuamine . i. arcu varijs coloribus inſignito, aduerſo lumen reſplẽduit imbri. Semper. n. ex aduerſo Solis, naſcitur Iris, vnde idem Maro: Mille trahit varios aduerſo Sole colores Nuncia Iunonis. Vnde al. bi: Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno. Eſt. n. Iuno, dea aeris, in quo Iris apparet, & qui coloribus cauſa eſt, vnde & pauo, tutelę Iunonis aſcribitur, ꝙ varietas colorum eius aeri obnoxia eſt, ſed Iris etiam à Ioue miſſa legitur, humor pendulus. periphraſis nubis. Quam Græcia nominat Iris. Alij legunt, Irim, & id quidem magis eleganter, magiſq. Latine, cum ſuperius magis grammatice dicatur. Quam ſol imbrifera fulgens de luce creauit, de imbrifera luce, aut fulgens, aut vtrunque dicamus. Sol aquoſus. i. aquis intermedijs obtenebratus. Picta veſte decens, & multicoloribus alis. nimium feſtiue, atque lepide dictum, principio correſpondens, Varianti veſte figuras, Multicolor &c. A S C.

QVATVOR ANNI TEMPESTATES, OVIDII.

VERQVE nouũ ſtabat cinctũ florẽte corona:
Stabat nuda Aeſtas, et ſpicea ſerta gerebat.
Stabat, & Autũnus calcatis ſordidus vuis.
Et glacialis Hyems canos hirſuta capillos.

INCER-

Præmia flammiferi currus Aurora rubebat:
Extuleratq́; alto gurgite Phœbus equos.
Noctiuagosq́; ſimul radius flagrantibus igneis
Depulerat cælo, reddideratq́; diem.
Vix Aurora ſuo rubefecerat æthera curru:
Summaq́; canebat roribus herba nouis.
Proſilit è medijs candens rota Tethyos vndis:
Et vaga ceſſerunt ſidera ſolis equis.
Surgit ab Oceano Tithoni fulgida coniux:
Et veſte ambroſea ſubruit ipſa pedes.
Tum Phœbus radijs rutilum fulgentibus orbem
Depellit tenebras: moxq́; peracta fuit.

AVRORA,&c.] Eandem peritiam ſuam in Solis ortu deſcribēdo varijs modis eruditiſſimus poeta oſtendit. Velamine croceo.i.lutei coloris. Biiugis equis, cū Sol quadrijugis vehi fingatur. Candidus orbis. i. globus ſolaris, candens, vbi paulò altius aſcēderit, aut vbi in ortu ſudum eſt, vnde addit: Et clarum emicuit Sole oriente iubar: quia pluuia impendente iubet orbis ſolis Palantias, hic pro Aurora ponitur. roſida.i.rore pfuſa, amictu puniceo.i.roſeo. Promit ab æquoreis Tethyos ortus aquis. Sol ortus ab aquis æquoreis Tethyos.i. magnę maris, Oceani vxoris. Quo primā, & interdū ſm noīatiui producit, vt in Geor.

Teque ſibi generum Tethys emat omnibus vndis.

Tethys autem, mater Achillis, aliter ſcribitur. & vtranque corripit. Sane poetę alludentes ad opinionem vulgi, dicunt ſolem in oceanum occidere, & rurſus inde oriri, vt Aen.j.

Quid tantum Oceano properent ſe tingere ſoles Hyberni. &c.

Fugerunt, vel quantū ad apparentiā, quia maius lumen offuſcat minus, vel quantū ad opinionē vulgi, negantis interdiu ſidera in cœlo noſtro eſſe. Rebusq́. colores, quia ſine luce, colores nō diſcernūtur. Ipſe alibi, Et rebus nox abſtulit atra colorē. Tithoni coniux.ſ. Aurora. Erat aūt Tithonus, frater Laomedontis, qui ſenio in Cicadam mutatus fingitur, vnde Flaccus in Carminibus:

Nihil eſt ab omni parte beatum abſtulit clarum
Cita mors Achillem.

Longa Tithonum minuit ſenectus. De hac re Virg. in Aen. ſic,

Tithoni croceum linquens Aurora cubile &c.

Iubar. Sub lumine iubar, ſi vera eſt lectio præter morem, iubar, prima longa poſuit. Nam prius dixit, Sole oriente iubar. Et alibi,

Iam iubare exorto iam rebus luce repertis.

Legi poteſt Phœbum, aut ſolem, aut mundum, aut quid ſimile. Luthea, crocei coloris, à lutheo coloris genere, Velamine aſtriſcio, micanti, diſtinguenda ſunt epitheta. Retegit ſtellas.i. iterū tetigit. Aut retegit.i. aperit terras, legēdum eſt, Tethyos vndiuago. Ordo eſt, Cum.i. qſi, Titan.i. ſol, proſilit.i. porro exilit, æquore Tethios.i. maris Oceani æquis aquis vndiuago.i. vndis vagante, &c. Eſt ergo legendum vna dictione, vndiuago, non vnda vago. Crinibus aureis, ſynæreſis quam & alibi ſæpe facit. Et nox .ſ. atra oculi faces ſidereas. Curſusq́. ſuos. Alij, currus, legunt & pro equis intelligunt. Loquitur autem ſm opinionem vulgi, vt iam tetigimus. Nam credit vulgus ſolem in occaſu deſcendere ad mare Oceanum, vt illic refocilletur. Memnonis, vt genitrix.i. Aurora. Roſeis manibus.i. radijs ſuis, Atlanteis.i. Heſperijs aut Mauritanicis, in quibus Atlas olim regnauerat. Et veſte Ambroſea.i. ambroſei odoris, vt j. Aen.

Ambroſiæque comæ diuinum vertice odorem Spirauere.

Dicitur autem, cibus deorum, ſicut nectar, potus. Tum Phœbus, bene commiſcet epitheta cum ſubſtātiuis.ſ. radijs fulgentibus, & orbem nitidum.

DVODECIM SIGNA COELESTIA.

PRIMVS adeſt Aries, Taurusq́; inſignibus auro
Cornibus, & Fratres, & Cancer aquatile ſignum,
Gemini *Tum Leo terribilis † Nemees, atque innuba Virgo:*
Libra ſubit, caudaq́; animal quod dirigit ictum,
Armatusq́; arcu Chiron, & Corniger hircus.
Fuſor aquæ ſimul, & fulgenti † lumine Piſces. † Piſcis in auro.
Proditor eſt Helles, & proditor Europeus,
Et gemini iuuenes, & preſſus ab Hercule Cancer,
Horrendusq́; Leo ſequitur cum Virgine ſancta,
Libraq́; lance pari, & violentus acumine caudæ,
Inde Sagittiferi facies ſenis, & Capricornus,
Et qui portat aquam puer Vrniger, & duo Piſces.
Signorum princeps Aries, & Taurus, & vna
Tyndaridæ iuuenes. & feruida brachia Cancri
Herculeusq́; Leo, Nemeæ pauor, almaq́;
Libra iugo æquali pendens, & Scorpius † ater, † Acer.
Centaurusq́; ſenex Chiron, & cornua Capri.
Et iuuenis geſtor aquæ, Piſcesq́; ſupremi:
Corniger aſtrorum ductor, Taurusq́; ſecundus,
Tum ſidus geminum, & Cancri † geminantis imago † Repentis, alij gemantis.
Truxq́; Leo, & Virgo, quæ ſpicea munera geſtat:
Et Libram qui Cæſar habet, Chelæq́; minaces,
Atque arcu pollens, & falſi gurgitis Hircus,
Vrnaq́; nimbiferi, Piſcesq́;, nouiſsima forma.
Dux aries, & frons Tauri metuenda minacis.
Et Lædæ ſoboles, & Cancri torridus ignis,
Terribilis Leo, ſpecies quoque Virginis almæ
Momentumq́; ſequens, caudaq́; timendus adunca
Hinc tendens arcum, liquidi Caper æquoris inde,
Troianusq́; Puer, geminiq́; ſub æthere Piſces.
Nubigenum iuuenum vector, Tauriq́; trucis frons,
Et proles duplex Iouis, & Nepa torrida flammis.
Aeſtifer inde Leo † iuſta cum Virgine fulgens, † Miſta
Quam ſequitur Libra, & violenta cuſpide ſæuus,
† Semifer Arcipotens ſubit, & Capricornus equoſus † Semiuir arcu potens.
Et cui nomen aquæ faciunt, piſcesq́; gemelli,
Corniger in primus Aries, & Corniger alter
Taurus, item Gemini, ſequitur quos Cancer aduſtus,
Terribilisq́; feræ ſpecies, & iuſta puella,
Libra ſimul, nigrumq́;, ferens in acumine virus,
Centaurusq́; biformis adeſt, pelagiq́; † procella, † Puella.
Atque amnem fundens, & Piſces ſidus aquoſum,
Cornigeri ductor gregis, Europæ quoque vector,
Et duo Tyndaridæ, tum Cancer Sole peruſtus,
Herculeaq; manu preſſus Leo, & optima Virgo,
Hinc trutinæ ſpecies venit, amatusq́; veneno.
Scorpius, atque ſagittifer, æquoreiq́; Capri frons,
Quiq́; vrnam gerit, & Piſces duo ſigna ſub vno.
Principium ſignis ouium ſator, inde Iuuencus,
Progenies duplex, & Aquarum Cancer alumnus,
Preſſa ſub Herculeis manibus fera, iuſtaq́; Virgo,
Libra ſubeſt, caudaq́; ferens letale venenum.
Tum geminus Chiron, & Corniger æquoris alti,
Dilectusq́; Ioui puer, & duo ſidera Piſces.
Dux gregis, & placidū pandēs † ſubit æthera Taurus † Sup
Germaniq́; pares, & Cancro iam comes æſtus,
Atque Leo primus labor Herculis, & pia Virgo,
Libra comes ſequitur, minitans, & Scorpius ictu,
Et qui tela gerit Centaurus, & æquoris Hircus,
Deucalionis aquæ, & piſces † poſtrema figura. † Extrema.
Velleris aurati fulget pecus, aurea cælo,
† Zetus, & Amphion, Cancriq́; figura calentis. † Latus.
Inſequitur Leo ſæuus, & almæ virginis aſtrum,
Hinc æquale iugum caudaq́; venifer vnca,
Centaurusq́; minax arcu, & Neptunia proles,
Quiq́; † refundit aquas, & piſces vltimus ordo. † Refundit.

EPITAPHIA VIRGILII quæ fecerunt diuerſi, quorum nomina præponetur hoc ordine,

PALLADIVS.

† Cõditur hoc tumulo eſt ecce poeta Maro.

Conditus hic ego ſum, cuius modo ruſtica muſa
Per ſiluas, per rus, venit ad arma virum.

Aſclepiades.

Tityrũ, ac ſegetes cecini Maro, & arma, viruq;
Mantua me genuit: Parthenope ſepelit.

† Euſeſius.

†Euſthenius.

Virgilius iacet hic, qui paſcua verſibus edit,
Et ruris cultus, & Phrygis arma viri.

Pompeianus.

Qui pecudes, qui rura canis, qui prælia vates,
In Calabris moriens hæc requieſcis humo.

Maximianus.

Carminibus pecudes, & rus, & bella canendo.
Nomen inextinctum Virgilius meruit.

Vitalis.

Mantua mi patria eſt, nomen Maro, carmina ſiluæ.
Ruraq. cum bellis Parthenope tumulus.

Baſilius.

Qui ſiluas, & agros, qui prælia verſibus ornat,
† Mole ſub hac ſitus eſt, ecce poeta Maro.

Aſmodianus.

Paſtorem vates ego ſum, cui rura, duceſque
Carmina ſunt hic me preſſit acerba quies.

Vouianus.

A ſiluis ad agros, ab agris ad prælia venis
Muſa Maronis adeſt nobilis ingenio.

Eugenius.*

Bucolica expreſſi, & ruris præcepta colendi.
Mox cecini pugnas, & mortuus hic habito.

Iulianus.

Hic data Virgilio requies, qui carmina dulci:
Et Pana, & ſegetes, & fera bella canit.

Hilaſius.

Paſtores cecini, docui qui cultus in agris;
Prælia deſcripſi, contegor hoc tumulo.

Aliud de Pictura eius.

Subduxit morti viuax pictura Maronem,
Et quem Parca tulit, reddit imago virum.

Aliud.

Lucis damna nihil tanto nocuere poetæ,
Quem præſentat honos carminis, & plutei.

VIRGILIVS AVT alius eius nomine.

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nũc
Parthenope, cecini paſcua, rura, duces.

Paſtor, arator, eques, paui, colui. ſuperaui
Capras, rus, hoſtes, fronde, ligone, manu.

* *Alij Aſſynthinus*

QVIDAM DE IPSIVS. Daphnide.

Triſtia fata tui, dum fles in Daphnide Flacci,
Docte Maro, fratrẽ dijs immortalib. æquas.

F I N I S.

SERIES LITERARVM.

† a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t u x y z.
A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.
AA BB CC.

Omnes quaterniones, præter †, duernionem, & B B, & C C, terniones.

VENETIIS,
Petrus Duſinellus excudebat,
M D L X X V I I I.

XL
5
14

Libri di me Gio. Dom.co [illegible]

Calepinus

Virgilius cum comm.to

Re militari [illegible] cum com.to

Virgilius sine com.to

[illegible] cum com.to

[illegible] cum comm.to

Digitized by Google